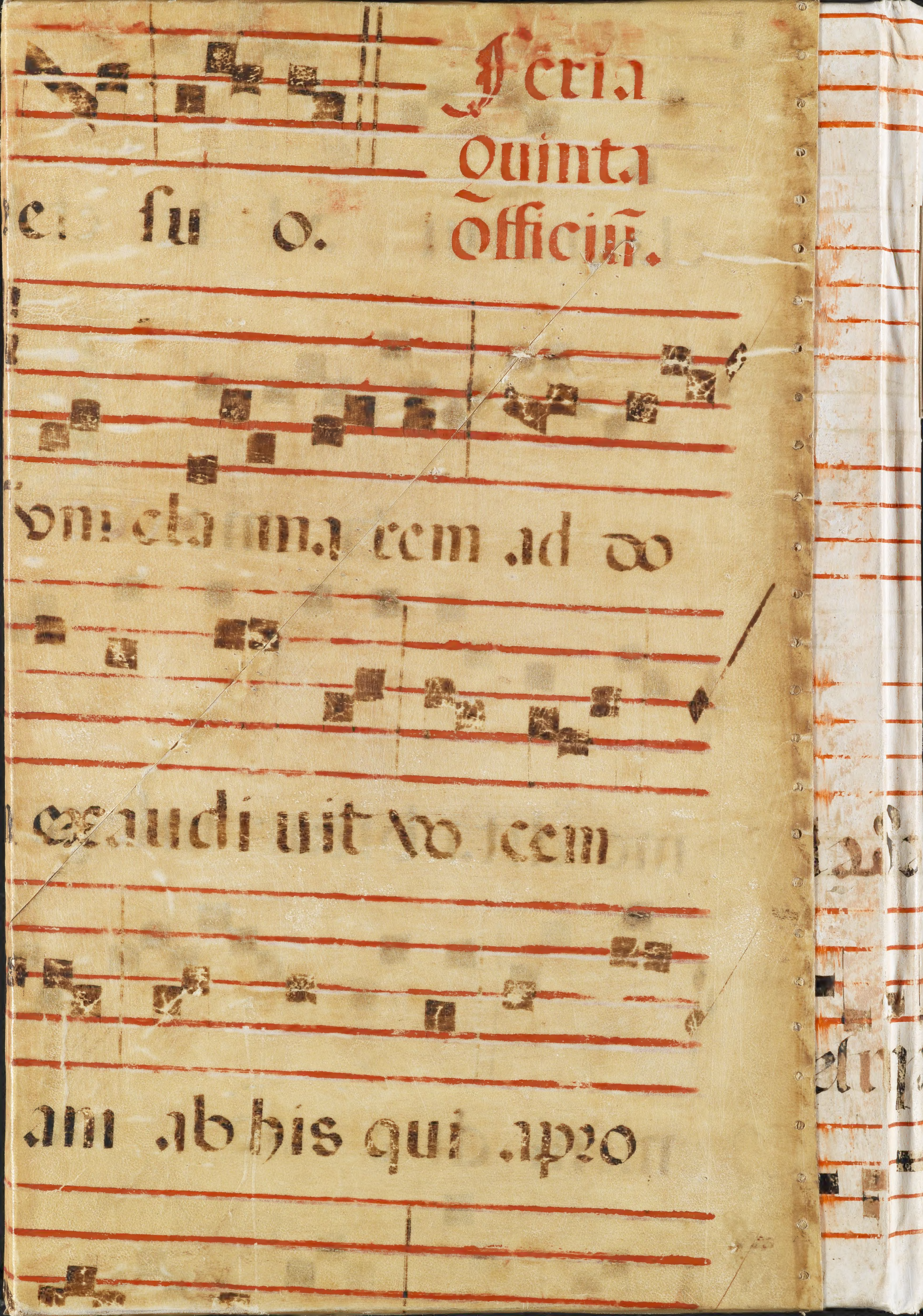Feria
quinta
officiũ.
e su o.
om clamarem ad do
exaudi uit vo cem
am ab his qui apro

זה השער ליהוה צדיקים יבאו בו

ארבעה ועשרים

חומש עם תרגום אונקלוס ועם פירוש רש״י ·
נביאים ראשונים ונביאים אחרונים עם תרגום
יונתן בן עוזיאל ועם פירוש ר׳ דוד קמחי ·
תהלים עם תרגום רבי יוסף ועם פירוש רד״ק ·
משלי עם תרגום רבי יוסף ועם פירוש קב ונקי ·
איוב עם תרגום רבי יוסף . ועם פירוש רת״סבז
ורבי אברהם פריצול ·
חמש מגלות עם תרגום ר׳ יוסף ועם פירוש רש״י
דניאל עם פירוש רבי לוי בן גרשם ·
עזרא עם פירוש רש״י ושמעוני ·
דברי הימים עם פירוש רש״י ושמעוני ·

תרגום ירושלמי על החומש ותרגום אחר על
מגלת אסתר ושערי הטעמים וההפרשות
שבין בן אשר ובן נפתלי על התורה עם
שאר דברים יפים : נדפס עם רב
העיון על ידי דניאל בומבירגי
מאנוירשא :

בויניזיאה

Anno
X. HH. ΔΔΔ

Die VI.a februarij accepi hae
Biblia hebraea donis transmissa :
a Rdo & perdocto Viro,
ac D. Joanne ... Cano-
nico ...
Sal: in ...
Salisburgensis Diocesis.

Opt. ac Sanctiss. D.D. suo Leoni. X. Pont. Max. frater Felix Praten. Eremitanę familię minimus Feli. P.

Si quispiam. B. Pater ęquus rerum ęstimator tempora hęc nostra secum consyderet; is sane plurimum nos Deo opt. Max. debere nõ diffitebit᷑. Quod. n. multos iam annos atrocissimis bellis & maximis calamitatibus oẽs propemodum cõflictemur; id uicio hoĩum & prauis principũ cupiditatibus merito attribuerit. Quod uero oẽs bonæ artes & disciplinæ ad id euectæ fuerint culmen & ĩ eo nunc cõsistant fastigio; ut cũ priscis illis sæculis nostri tẽporis hoĩes certare uideant᷑; & ea minus admirari iã incipiant; hoc ipsum certe sũmi Dei bñficio iure optimo adscripserit. Quis. n. (ut reliqua omittã) ignorat latinã linguã ab inclinatione Romani Imperii maiora nunq̃ accepisse incremẽta; q̃ quæ nostris hisce tpibus assequuta est? Quis nõ uidet græcas litteras; quę tot retro sæculis nullis uel certe paucis cognitæ extiterunt; nũc adeo uigere ut cũ romana eloquẽtia pristinũ nitorẽ ac ornamẽtum suũ paulatim accipiant? At uero ut illa ipsa minus extollã minusq; admirer; præsens liber quẽ græco noĩe Biblia appellant facile probat. Is enim hmõi est; ut uel unus hebraicã linguã & caldęam quę tot annos demortuę iacuerant ad lucẽ reuocare non ĩmerito existimari possit. Multi quidem antea manu scripti circũferebant᷑; sed adeo nitore suo priuati; ut par fere mẽdarũ numerus dictiones ipsas cõsequeret᷑; nihilq; magis ab his desideraret᷑; q̃ uerus & natiuus candor; quem nunc a nobis illis eẽ restitutũ qui legerint cognoscent oẽs. Daniel. n. Bombergus Antuuerpiensis; qui iam inde ab ineunte ætate litterarũ amore captus & in studiis bonarũ artiũ semper uersatus; nostro ductu hebraicis lr̃is operã enixe nauauit; plurimũq; in ea re profecit; & ad hæc edenda nos cohortatus est. is inq̃ Daniel neq; labori neq; sumptibus parcens publicæ utilitatis gratia plurimis collatis exemplaribus hosce libros; studio nostro fide & diligẽtia castigatos; imprimẽdos curauit; Rẽ equidẽ pdifficilẽ nec ob id ab aliis hactenus tẽtatam. His autẽ addidimus ueterũ interpretationes hebraicas & caldæas; cõmunẽ scilicet & Hierosolymitanã. in quibus multa insunt arcana & recondita mysteria; christianæ pietati tum utilia; tum necessaria. Ea aũt omnia sub tuo Noĩe in publicũ prodire uoluimus; nec id quidẽ temere. nam quum ab hoc uno instrumẽto fundamẽta & omnis ratio toti⁹ christianę Pietatis petantur; Teq; christianæ Reip. præcipuũ caput in terris oẽs ueneremur; Nemo non hanc tibi dedicationẽ iure factam eẽ existimabit. Hæc igitur tu ea uultus hilaritate; qua tũ me, tũ labores meos excipere cõsuesti; suscipe. Et quo cœpisti fauore & præsidio; studia & bonas artes prosequere. Ita. n. fiet ut breui illæ amissa ornamẽta sua penitus recipiant. Et tu tibi gloriã parias imortalem. Vale. Venetiis. M. D. XVII.

בראשית

בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ: והארץ היתה תהו ובהו וחשך
על פני תהום ורוח אלהים מרחפת על פני המים: ויאמר אלהים יהי
אור ויהי אור: וירא אלהים את האור כי טוב ויבדל אלהים בין האור
ובין החשך: ויקרא אלהים לאור יום ולחשך קרא לילה ויהי ערב
ויהי בקר יום אחד: ויאמר אלהים יהי רקיע בתוך המים
ויהי מבדיל בין מים למים: ויעש אלהים את הרקיע ויבדל בין המים
אשר מתחת לרקיע ובין המים אשר מעל לרקיע ויהי כן: ויקרא
אלהים לרקיע שמים ויהי ערב ויהי בקר יום שני:
ויאמר אלהים יקוו המים מתחת השמים אל מקום אחד ותראה
היבשה ויהי כן: ויקרא אלהים ליבשה ארץ ולמקוה המים קרא ימים

בקדמין ברא יי ית שמיא וית ארעא: וארעא הות
צדיא וריקניא וחשוכא פריס על אפי
תהומא ורוחא מן קדם יי מנשבא על
אפי מיא: ואמר יי יהי נהורא והוה נהורא: וחזא יי ית נהורא ארי
טב ואפריש יי בין נהורא ובין חשוכא: וקרא יי לנהורא יממא
ולחשוכא קרא ליליא והוה רמש והוה צפר יומא חד: ואמר יי
יהי רקיעא במציעות מיא ויהי מפריש בין מיא למיא: ועבד יי ית
רקיעא ואפריש בין מיא די מלרע לרקיעא ובין מיא די מעל לרקיעא
והוה כן: וקרא יי לרקיעא שמיא והוה רמש והוה צפר יום תנין:
ואמר יי יתכנשון מיא מתחות שמיא לאתר חד ותתחזי יבשתא
והוה כן: וקרא יי ליבשתא ארעא ולבית כנישות מיא קרא ימי

בראשית אמר רבי יצחק לא היה צריך להתחיל את התורה אלא מהחדש הזה לכם שהיא מצוה ראשונה שנצטוו בה ישראל ומה טעם פתח בבראשית משום כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים שאם יאמרו אומות העולם לישראל לסטים אתם שכבשתם ארצות שבעה גוים והם אומרי' להם כל הארץ של הקב"ה היא הוא בראה ונתנה לאשר ישר בעיניו ברצונו נתנה להם וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו: בראשית ברא. אין המקרא הזה אומר אלא דורשני כמו שדרשו רבותינו בשביל התורה שנקראת ראשית דרכו ובשביל ישראל שנקראו ראשית תבואתו. ואם באת לדרשו כפשוטו כך פרשהו. בראשית בריאת שמים וארץ. והארץ היתה תהו ובהו וחשך. ויאמר אלהים יהי אור. ולא בא המקרא להורות סדר הבריאה לומר שאלו קדמו שאם בא להורות כך היה לו לכתוב בראשונה ברא את השמים וגומר. שאין לך ראשית במקרא שאינו דבוק לתיבה של אחריו כמו בראשית ממלכת יהויקים. ראשית ממלכתו. ראשית דגנך. אף כאן אתה אומר בראשית ברא אלהים את השמים וגו' כמו בראשית ברוא כלומר בברוא ודומה לו תחילת דבר ה' בהושע כלומר תחילת דבורו של הקב"ה בהושע ויאמר ה' אל הושע וגומר ואת"ל להורות בא שאלו תחילה נבראו ופירושו בראשית כל ברא את אלו. ויש לך מקראות שמקצרים לשונם וממעטי' תיבה אחת כמו כי לא סגר דלתי בטני. ולא פירש מי הסוגר. וכמו ישא חיל דמשק ולא פירש מי ישאנו. וכמו אם יחרוש בבקרים ולא פי' אם אדם יחרוש בבקרים וכמו מגיד מראשית אחרית ולא פירש מגיד מראשית דבר אחרית דבר. אם כן תמה על עצמך שהרי כתוב ורוח אלהים מרחפת על פני המים ועדיין לא גילה המקרא (בסדור הקודמי' והמאוחרין כלום) בריית המים מתי. מכאן למדת שקדמו המים לארץ. ועוד שהשמים מאש וממים נבראו על כרחך לא לימד המקרא בסדר הקודמין המקודמים והמאוחרים כלום: ברא אלהים. ולא נאמר ברא ה' שבתחלה עלה במחשבה לבראתו במדת הדין וראה שאין מתקיים והקדים מדת רחמים ושתפה למדת הדין והיינו דכתיב ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים: תהו ובהו. תהו לשון תמה ושממון שאדם תוהה ומשתומם על בהו שבה: תהו. אשטורדי"שון בלעז. בהו. לשון ריקות וצדות: על פני תהום. על פני המים שעל הארץ. ורוח אלהים מרחפת. כסא כבוד עומד באויר ומרחף על פני המים ברוח פיו של הקב"ה ובמאמרו כיונה המרחפת על הקן אקובטי"ר בלעז. וירא אלהים את האור כי טוב ויבדל. אף בזה אנו צריכים לדברי אגדה ראהו שאינו כדאי להשתמש בו רשעים והבדילו לצדיקי' לעתיד לבא. ולפי פשוטו כך פרשהו ראהו כי טוב ואין נאה לו ולחשך שיהיו משתמשין בערבוביא וקבע לזה תחומו ביום ולזה תחומו בלילה: יום אחד. לפי סדר לשון הפרשה היה לו לכתוב יום ראשון כמו שכתוב בשאר הימים שני שלישי רביעי למה כתב אחד על שם שהיה הקב"ה יחיד בעולמו שלא נבראו המלאכים עד יום שני כך מפורש בבראשית רבה: יהי רקיע. יתחזק הרקיע שאעפ' שנבראו שמים ביום ראשון עדיין לחים היו וקרשו בשני מגערת הקב"ה באמרו יהי רקיע וזהו שכתוב עמודי שמים ירופפו כל יום ראשון ובשני יתמהו מגערתו כאדם שמשתומם ועומד מגערת המאיים עליו: בתוך המים. באמצע המים שיש הפרש בין מים העליונים לרקיע כמו בין הרקיע למים שעל הארץ: הא למדת שהם תלויים במאמרו של מלך: ויעש אלהים את הרקיע. תקנו על עמדו והיא גמר עשייתו כמו ועשתה את צפרניה: מעל לרקיע. על הרקיע לא נאמר אלא מעל לפי שהן תלויין באויר. ומפני מה לא נאמר כי טוב בשני לפי שלא נגמרה מלאכת המים עד יום שלישי והרי התחיל בה בשני ודבר שלא נגמר אינו במלואו וטובו. ובשלישי שנגמר מלאכת המים והתחיל וגמר מלאכה אחרת כפל בו כי טוב שני פעמים א' לגמר מלאכת השני ואחת לגמר מלאכת היום: ויקרא אלהים לרקיע שמים. שא מים שם מים אש ומים שערבבן זה בזה ועשה מהם שמים. יקוו. שטוחין על פני כל הארץ היו והקוום באוקינוס הוא הים הגדול שבכל הימים: קרא ימים. והלא ים אחד הוא אלא אינו דומה טעם דג העולה מן הים בעכו לדג העולה מן הים באספמיא:

וירא אלהים כי טוב: ויאמר אלהים תדשא הארץ דשא עשב מזריע
זרע עץ פרי עשה פרי למינו אשר זרעו בו על הארץ ויהי כן:
ותוצא הארץ דשא עשב מזריע זרע למינהו ועץ עשה פרי אשר
זרעו בו למינהו וירא אלהים כי טוב: ויהי ערב ויהי בקר יום שלישי:
ויאמר אלהים יהי מארת ברקיע השמים להבדיל בין היום ובין
הלילה והיו לאתת ולמועדים ולימים ושנים: והיו למאורת ברקיע
השמים להאיר על הארץ ויהי כן: ויעש אלהים את שני המארת
הגדלים את המאור הגדל לממשלת היום ואת המאור הקטן
לממשלת הלילה ואת הכוכבים: ויתן אתם אלהים ברקיע השמים
להאיר על הארץ: ולמשל ביום ובלילה ולהבדיל בין האור ובין
החשך וירא אלהים כי טוב: ויהי ערב ויהי בקר יום רביעי:
ויאמר אלהים ישרצו המים שרץ נפש חיה ועוף יעופף על
הארץ על פני רקיע השמים: ויברא אלהים את התנינם הגדלים
ואת כל נפש החיה הרמשת אשר שרצו המים למינהם ואת כל
עוף כנף למינהו וירא אלהים כי טוב: ויברך אתם אלהים לאמר
פרו ורבו ומלאו את המים בימים והעוף ירב בארץ: ויהי ערב
ויהי בקר יום חמישי: ויאמר אלהים תוצא
הארץ נפש חיה למינה בהמה ורמש וחיתו ארץ למינה ויהי כן: ויעש
אלהים את חית הארץ למינה ואת הבהמה למינה ואת כל רמש
האדמה למינהו וירא אלהים כי טוב: ויאמר אלהים נעשה אדם
בצלמנו כדמותנו וירדו בדגת הים ובעוף השמים ובבהמה ובכל
הארץ ובכל הרמש הרמש על הארץ: ויברא אלהים את האדם
בצלמו בצלם אלהים ברא אתו זכר ונקבה ברא אתם: ויברך אתם
אלהים ויאמר להם אלהים פרו ורבו ומלאו את הארץ וכבשה ורדו
בדגת הים ובעוף השמים ובכל חיה הרמשת על הארץ: ויאמר
אלהים הנה נתתי לכם את כל עשב זרע זרע אשר על פני כל הארץ

וחזא ייי ארי טב: ואמר ייי תדאית ארעא דיתאה עיסבא דבר זרעיה מזדרע אילן פירין עביד פירין לזניה דבר זרעיה ביה על ארעא והוה כן: ואפיקת ארעא דיתאה עיסבא דבר זרעיה מזדרע לזנוהי ואילן עביד פירין דבר זרעיה ביה לזנוהי וחזא ייי ארי טב: והוה רמש והוה צפר יומא תליתאי: ואמר ייי יהון נהורין ברקיעא דשמיא לאפרשא בין יממא ובין ליליא ויהון לאתין ולזמנין ולמימני בהון יומין ושנין: ויהון לנהורין ברקיעא דשמיא לאנהרא על ארעא והוה כן: ועבד ייי ית תרין נהוריא רברביא ית נהורא רבא למשלט ביממא וית נהורא זעירא למשלט בליליא וית כוכביא: ויהב יתהון ייי ברקיעא דשמיא לאנהרא על ארעא: ולמשלט ביממא ובליליא ולאפרשא בין נהורא ובין חשוכא וחזא ייי ארי טב: והוה רמש והוה צפר יומא רביעאי: ואמר ייי ירחשון מיא רחיש נפשא חיתא ועופא יפרח על ארעא על אפי רקיע שמיא: וברא ייי ית תניניא רברביא וית כל נפשא חיתא דרחשא דארחישו מיא לזניהון וית כל עופא דפרח לזנוהי וחזא ייי ארי טב: ובריך יתהון ייי למימר פושו וסגו ומלו ית מיא בימיא ועופא יסגי בארעא: והוה רמש והוה צפר יומא חמישאי: ואמר ייי תפיק ארעא נפשא חיתא לזנה בעירא ורחשא וחית ארעא לזנה והוה כן: ועבד ייי ית חית ארעא לזנה וית בעירא לזנה וית כל רחשא דארעא לזנוהי וחזא ייי ארי טב: ואמר ייי נעביד אנשא בצלמנא כדמותנא וישלטון בנוני ימא ובעופא דשמיא ובבעירא ובכל ארעא ובכל רחשא דרחיש על ארעא: וברא ייי ית אדם בצלמיה בצלמא דייי ברא יתיה דכר ונוקבא ברא יתהון: ובריך יתהון ייי ואמר להון ייי פושו וסגו ומלו ית ארעא ותקופו עלה ושלוטו בנוני ימא ובעופא דשמיא ובכל חיתא דרחשא על ארעא: ואמר ייי הא יהבית לכון ית כל עסבא דבר זרעיה מזדרע דעל אפי כל ארעא

תדשא הארץ דשא עשב · לא דשא לשון עשב ולא עשב לשון דשא ולא היה לשון המקרא לומר תעשיב הארץ שמיני דשאים מחולקים כל אחד לעצמו נקרא עשב פלו' ואין לשון לומר לומ' דשא פלו' שלשון דשא הוא לבישת הארץ בעשבים כשהיא מתמלאת בדשאים · תדשא · תתמלא ותתכסה לבוש עשבים בלשון לע' נקרא לשון דשא ארבייר כלן בערבוביא וכל שרש לעצמו נקרא עשב: מזריע זרע · שיגדל בו זרעו לזרוע ממנו במקום אחר: ועץ פרי · שיהא טעם העץ כטעם הפרי והיא לא עשתה כן אלא ותוצא הארץ עץ עושה פרי ולא העץ פרי לפיכך כשנתקלל אדם על עונו נפקדה גם היא על עונה ונתקללה: אשר זרעו בו · הן גרעיני כל פרי שמהן האילן צומח כשנוטעין אותו: ותוצא הארץ וגו' · אעפ"י שלא נאמר למינהו בדשאים בצוויהן שמעו שנצטוו האילנות על כן נשאו קל וחומר בעצמן כדמפורש באגדה בשחיטת חולין: יהי מאורות וגו' · מיום ראשון נבראו וברביעי צוה עליהם להתלות ברקיע וכן כל תולדות השמים והארץ נבראו ביום ראשון וכל אחד ואחד נקבע ביום שנגזר עליו הוא שכתוב את השמים לרבות תולדותיהם ואת הארץ לרבות תולדותיה: יהי מארת · חסר ויו כתיב על שהוא יום מארה ליפול אסכרה בתינוקות שהוא שכינו ברביעי היו מתענין על אסכרה שלא תפול בתינוקות: להבדיל בין היום ובין הלילה · משנגנז האור הראשון אבל בשבעת ימי בראשית שמשו האור והחשך הראשונים יחד בין ביום ובין בלילה: והיו לאותות · כשהמאורות לוקין סימן רע הוא לעולם שנ' מאותות השמים אל תחתו בעשותכם רצון הקב"ה אין אתם צריכין לדאג מן הפורענות: ולמועדים · על שם העתיד שעתידים ישראל להצטוות על המועדות והם נמנים למולד הלבנה: ולימים · שמוש החמה חצי היום ושמוש הלבנה חציו הרי יום שלם: ושנים · לסוף שלש מאות וששים וחמשה ימים יגמרו מהלכתם בי"ב מזלות המשרתים אותם והיא שנה: והיו למאורות · עוד זאת ישמשו שיאירו לעולם: המאורות הגדולים · שוים נבראו ונתמעטה הלבנה על שקטרגה ואמרה אי אפשר לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד: ואת הכוכבים · על ידי שמיעט את הלבנה הרבה צבאיה להפיס דעתה: נפש חיה · שיהא בה חיות: שרץ · כל דבר חי שאינו גבוה מן הארץ קרוי שרץ · בעוף כגון זבובים · בשקצים כגון נמלים וחיפושית ותולעים · ובבריות כגון חולד ועכבר וחומט וכיוצא בהם וכל הדגים: התנינים · דגים גדולים שבים · ובדברי אגדה הוא לויתן ובן זוגו שבראם זכר ונקבה והרג את הנקבה ומלחה לצדיקים לעתיד לבא שאם יפרו וירבו לא יתקיים העולם בפניהם: נפש חיה · נפש שיש בה חיות: ויברך אותם · לפי שמחסרים אותם וצדי' מהן ואוכלין אותם הוצרכו לברכה ואף החיות הוצרכו לברכה אלא מפני הנחש העתי' לקללה לכך לא ברכן שלא יהא הוא בכלל: פרו · לשון פרי כלומר עשו פירו': ורבו · אם לא אמר אלא פרו היה אחד מוליד אחד ולא יותר ובא ורבו שאחד מוליד הרבה: תוצא הארץ · הוא שפירשתי שהכל נברא מיו' ראשון ולא הוצרכו אלא להוציאם: נפש חיה · שיש בה חיות: ורמש · הם שרצים שהם נמוכים ורומשים על הארץ ונראים כאלו נגררין שאין הלוכן ניכר כל לשון רמש ושרץ בלשונו קונמוברי"ם: ויעש · תקנם בצביונם בקומתן: נעשה אדם · ענותנותו של הקב"ה למדנו מכאן לפי שהאדם בדמות המלאכים ויתקנאו בו לפיכך נמלך בהם וכשהוא דן את המלכי' הוא נמלך בפמליא שלו שכן מצינו באחאב שאמר לו מיכה ראיתי את ה' יושב על כסאו וכל צבא השמים עומדים עליו מימינו ומשמאלו וכי יש ימין ושמא' לפניו אלא אלו מיימינים לזכות ואלו משמאילים לחובה וכן בגזרת עירין פתגמא ובמאמר קדישין שאלתא אף כאן בפמליא שלו נטל רשות אמר להם יש בעליונים בדמותי אם אין בדמותי בתחתונים הרי יש קנאה במעשה בראשית: נעשה אדם · אעפ"י שלא סייעוהו ביצירתו ויש מקום למיני' לרדות לא נמנע הכתוב מללמד דרך ארץ ומדת ענוה שיהא הגדול נמלך ונוטל רשות מן הקטן ואם כתב אעשה אדם לא למדנו שיהא מדבר עם בית דינו אלא עם עצמו ותשובת המינים כתב בצדו ויברא את האדם ולא כתב ויבראו: בצלמנו · בדפוס שלנו: כדמותנו · להבין ולהשכיל: וירדו בדגת הים · יש בלשון הזה לשון רידוי ולשון ירידה זכה רודה בחיות ובבהמות לא זכה נעשה ירוד לפניהם והחיה מושלת בו: ויברא אלהים את האדם בצלמו · בדפוס העשוי לו שהכל נברא במאמר והוא נברא בידים שנאמר ותשת עלי כפכה: נעשה בחותם כמטבע העשויה על ידי רושם שקורין קוני"ו וכן הוא אומר תתהפך כחומר חותם: בצלם אלהים ברא אותו · פיר' לך שאותו צלם המתוקן לו צלם דיוקן יוצרו הוא: זכר ונקבה ברא אותם · ולהלן הוא אומר ויקח אחת מצלעותיו וגו' · ומדרש אגדה שבראו שני פרצופים בבריה ראשונה ואחר כך חלקו · ופשוטו של מקרא כאן הודיעך שנבראו שניהם בששי ולא פירש לך כיצד ברייתן ופירש לך במקום אחר: וכבשה · חסר ויו ללמדך שהזכר כובש את הנקבה שלא תהא יוצאנית ועוד ללמדך שהאיש שדרכו לכבוש מצוה על פריה ורביה ולא האשה:

לכם יהיה

ואת כל העץ אשר בו פרי עץ זרע זרע לכם יהיה לאכלה: ולכל חית
הארץ ולכל עוף השמים ולכל רומש על הארץ אשר בו נפש חיה
את כל ירק עשב לאכלה ויהי כן: וירא אלהים את כל אשר עשה
והנה טוב מאד ויהי ערב ויהי בקר יום הששי:
ב ויכלו השמים והארץ וכל צבאם: ויכל
אלהים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה וישבת ביום השביעי מכל
מלאכתו אשר עשה: ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אתו כי בו
שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלהים לעשות:
אלה תולדות השמים והארץ בהבראם ביום
עשות יהוה אלהים ארץ ושמים: וכל שיח השדה טרם יהיה בארץ
וכל עשב השדה טרם יצמח כי לא המטיר יהוה אלהים על הארץ
ואדם אין לעבד את האדמה: ואד יעלה מן הארץ והשקה את כל
פני האדמה: וייצר יהוה אלהים את האדם עפר מן האדמה ויפח
באפיו נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה: ויטע יהוה אלהים גן בעדן
מקדם וישם שם את האדם אשר יצר: ויצמח יהוה אלהים מן האדמה
כל עץ נחמד למראה וטוב למאכל ועץ החיים בתוך הגן ועץ הדעת
טוב ורע: ונהר יצא מעדן להשקות את הגן ומשם יפרד והיה
לארבעה ראשים: שם האחד פישון הוא הסבב את כל ארץ החוילה
אשר שם הזהב: וזהב הארץ ההוא טוב שם הבדלח ואבן השהם:
ושם הנהר השני גיחון הוא הסובב את כל ארץ כוש: ושם הנהר
השלישי חדקל הוא ההלך קדמת אשור והנהר הרביעי הוא פרת:
ויקח יהוה אלהים את האדם וינחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה: ויצו
יהוה אלהים על האדם לאמר מכל עץ הגן אכל תאכל: ומעץ הדעת
טוב ורע לא תאכל ממנו כי ביום אכלך ממנו מות תמות: ויאמר
יהוה אלהים לא טוב היות האדם לבדו אעשה לו עזר כנגדו: ויצר
יהוה אלהים מן האדמה כל חית השדה ואת כל עוף השמים ויבא אל

וית כל אילנא די ביה פירי אילנא דבר זרעה מזדרע לכון יהי למיכל:
ולכל חית ארעא ולכל עופא דשמיא ולכל דרחיש על ארעא
דביה נפשא חיתא ית כל ירוק עיסבא למיכל והוה כן: וחזא יוי
ית כל די עבד והא תקין לחדא והוה רמש והוה צפר יומא שתיתאי:
ואשתכללו שמיא וארעא וכל חיליהון: ושיצי
יוי ביומא שביעאה עיבידתיה די עבד ונח ביומא שביעאה מכל
עיבידתיה די עבד: ובריך יוי ית יומא שביעאה וקדיש יתיה ארי
ביה נח מכל עיבידתיה די ברא יוי למעבד: אילין תולדת
שמיא וארעא כד אתבריאו ביומא די עבד יוי אלהים ארעא ושמיא:
וכל אילני חקלא עד לא הוו בארעא וכל עסבא דחקלא עד לא
צמח ארי לא אחית מטרא יוי אלהים על ארעא ואינש לית למפלח
ית אדמתא: ועננא הוה סליק מן ארעא ואשקי ית כל אפי אדמתא:
וברא יוי אלהים ית אדם עפרא מן אדמתא ונפח באנפוהי נשמת
דחיי והות באדם לרוח ממללא: ונציב יוי אלהים גינתא בעדן
מלקדמין ואשרי תמן ית אדם די ברא: ואצמח יוי אלהים מן אדמתא
כל אילן דמרגג למחזי וטב למיכל ואילן חייא במצעות גינתא ואילן
דאכלין פירוהי חכמין בין טב לביש: ונהרא הוה נפיק מעדן
לאשקאה ית גינתא ומתמן מתפרש והוה לארבעה רישי נהרין:
שום חד פישון הוא דמקיף ית כל ארע דחוילה די תמן דהבא:
ודהבא דארעא ההיא טב תמן בדולחא ואבני בורלא:
ושום נהרא תנינא גיחון הוא דמקיף ית כל ארעא כוש: ושום נהרא
תליתאה דיגלת הוא דמהליך למדינחא דאתור ונהרא רביעאה הוא
פרת: ודבר יוי אלהים ית אדם ואשריה בגינתא דעדן למפלחה
ולמטרה: ופקיד יוי אלהים על אדם למימר מכל אילן גינתא מיכל
תיכול: ומאילן דאכלי פירוהי חכמין בין טב לביש לא תיכול מיניה
ארי ביומא דתיכול מיניה ממת תמות: ואמר יוי אלהים לא תקין
דיהוי אדם בלחודוהי אעביד ליה סמך כקיבליה: וברא יוי אלהים
מן אדמתא כל חית ברא וית כל עופא דשמיא ואייתי לות אדם

לכם יהיה לאכלה ולכל חית הארץ · השוה להם בהמות וחיות למאכל ולא הרשה לאדם ולאשתו להמית בריה ולאכול בשר אך כל ירק עשב יאכלו יחד כלם
וכשבאו בני נח התיר להם בשר שנאמר כל רמש אשר הוא חי וגומר · כירק עשב שהתרתי לאדם הראשון נתתי לכם את כל: יום הששי · הוסיף ה״ בששי
בגמר מעשה בראשית לומר שהתנה עמהם על מנת שיקבלו עליהם ישראל חמשה חומשי תורה · דבר אחר יום הששי כלם תלויים ועומדים עד יום הששי
הוא ו׳ בסיון המוכן למתן תורה: ויכל אלהים ביום השביעי · רבי שמעון אומר בשר ודם שאינו יודע עתיו ורגעיו צריך להוסיף מחול על הקדש הקב״ה שיודע
עתיו ורגעיו נכנס בו כחוט השערה ונראה כאלו כלה בו ביום · ד״א מה היה העול׳ חסר מנוחה באת שבת באת מנוחה כלתה ונגמרה המלאכה: ויברך
ויקדש · ברכו במן שכל ימות השבוע יורד להם עומר לגלגלת ובששי לחם משנה וקדשו במן שלא ירד כלל והמקרא כתוב על העתיד: אשר ברא אלהים
לעשות · המלאכה שהיתה ראויה לעשות בשבת כפל ועשאה בששי כמו שמפורש בבראשית רבה: אלה · האמורי׳ למעלה: תולדות השמים והארץ בהבראם
ביום עשות ה׳ · למדך שכלם נבראו בראשון · דבר אחר בהבראם בה״ ברא׳ שנ׳ ביה ה׳ צור עולמים בשתי אותיות הללו של שם יצר שני עולמים ולמדך כאן
שהעולם הזה נברא בה׳ רמז שירדו למטה לראות שחת כה״י זאת שסתומה מכל צדדי׳ ופתוחה למטה לרדת דרך שם: טרם יהיה בארץ. כל טרם שבמקרא
לשון עד לא הוא ואינו לשון קודם ואינו נפעל לומר הטרים כאשר יאמר הקדים וזה מוכיח ועוד אחר כי טרם תיראון עדין לא תיראון ואף זה תפרש עדיין לא היה
בארץ כשנגמרה בריית עולם בששי קודם שנברא אדם: וכל עשב השדה · עדיין לא צמח ובשלישי שכתוב ותוצא הארץ על פתח קרקע עמדו עד יום ששי:
כי לא המטיר · ומה טעם לא המטיר לפי שאדם אין לעבוד את האדמה ואין מכיר בטובתן של גשמים וכשבא אדם וידע שהם צורך לעולם התפלל עליהן וירדו
וצמחו האילנות והדשאים: ה׳ אלהים · ה׳ הוא שמו · אלהים שהוא שליט ושופט על כל · וכן פירוש זה בכל מקום לפי פשוטו ה׳ שהוא אלהים: ואד יעלה ·
לענין ברייתו של אדם העלה התהום והשקה עננים לשרות העפר ונברא אדם כגבל זה שנותן מים ואחר כך לש את העסה אף כאן והשקה ואחר כך וייצר:
וייצר · שתי יצירות יצירה לעולם הזה ויצירה לתחיית המתים · אבל בבהמה שאינה עומדת לדין לא נכתב ביצירתה שני יודין: עפר מן האדמה · צבר
עפרו מכל האדמה מארבע רוחות שכל מקום שימות שם תהא קולטתו לקבורה · דבר אחר נטל עפרו ממקום שנאמר בו מזבח אדמה תעשה לי הלואי תהא
לו כפרה ויוכל לעמוד: ויפח באפיו · עשאו מן התחתונים ומן העליונים גוף מן התחתונים ונשמה מן העליונים לפי שביום ראשון נבראו שמים וארץ בשני
ברא רקיע לעליונים: בשלישי תראה היבשה לתחתונים · ברביעי ברא מאורות לעליונים · בחמשי ישרצו המים לתחתונים · הוזקק הששי לבראות
בו בעליונים ובתחתונים ואם לאו יש קנאה במעשה בראשית שיהיו אלו רבים על אלו בבריית יום אחד: לנפש חיה · אף בהמה וחיה נקראו נפש חיה אך זו
של אדם חיה שבכולן שנתוסף בו דעה ודבור: מקדם · במזרחו של עדן נטע את הגן · ואם תאמר הרי כבר כתב ויברא את האדם וגומר · ראיתי
בברייתא של רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי משלשים ושתים מדות התורה נדרשת וזו אחת מהן כלל שלאחריו מעשה הוא פרטו של ראשון · ויברא
את האדם זהו כלל · סתם ברייתו מהיכן וסתם מעשיו חזר ופירש וייצר ה׳ אלהים וגומר ויצמח לו גן עדן ויניחהו בגן עדן ויפל עליו תרדמה · השומע
סבור שהוא מעשה אחר ואינו אלא פרטו של ראשון · וכן אצל הבהמה חזר וכתב ויצר ה׳ מן האדמה כל חית השדה כדי לפר׳ ויבא אל האדם לקרות שם
וללמד על העופות שנבראו מן הרקק: ויצמח · לענין הגן הכתוב מדבר: בתוך הגן · באמצע: פישון · הוא נילוס נהר מצרים ועל שם שמימיו
מתברכין ועולין ומשקין את הארץ נקרא פישון כמו ופשו פרשיו · דבר אחר פישון שהוא מגדל פשתן שנאמר בישעיה אבל מצרים ובושו עובדי פשתים:
גיחון · שהיה הולך והומה והמייתו גדולה מאד כמו כי יגיח שמנגח והולך והומה: חדקל · שמימיו חדין וקלין: פרת · שמימיו פרין ורבין ומברין את האדם:
כוש ואשור עדיין לא היו וכתב המקרא על העתיד: קדמת אשור · למזרחה של אשור: הוא פרת · החשוב על כולם הנזכר על שם ארץ ישראל: ויקח ·
לקחו בדברים נאים ופתהו ליכנס: לא טוב היות וגו׳ · שלא יאמרו שתי רשויות הן הקב״ה בעליונים יחיד ואין לו זוג וזה בתחתונים אין לו זוג: עזר כנגדו ·
זכה עזר לא זכה כנגדו להלחם: וייצר מן האדמה · היא יצירה היא עשייה האמורה למעלה: ויעש אלהים את חית הארץ וגו׳ · אלא בא ופירש שהעופות
נבראו מן הרקק לפי שאמר למעלה מן המים נבראו וכאן אמר מן הארץ נבראו · ועוד למדך כאן שבשעת יצירתן מיד בו ביום הביאם אל האדם לקרות להם
שם: ובדברי אגדה יצירה זו לשון רדוי וכבוש כמו כי תצור אל עיר שכבשן תחת ידו של אדם:

אדם למחזי מה יקרי ליה וכל די הוה קרי ליה אדם נפשא חיתא הוא שמיה: וקרא אדם שמהן לכל בעירא ולעופא דשמיא ולכל חות ברא ולאדם לא אשכח סמך כקבליה: ורמא יי אלהים שינתא על אדם ודמוך ונסיב חדא מעילעוהי ומלי בסרא תחותה: ובנא יי אלהים ית עילעא דנסיב מן אדם לאתתא ואיתיה לות אדם: ואמר אדם הדא זמנא גרמא מגרמי ובסרא מבסרי לדא יתקרי אתתא ארי מבעלה נסיבא דא: על כן ישבוק גבר בית משכבי אבוהי ואמיה וידבק באתתיה ויהון לבסרא חד: והוו תרויהון ערטילאין אדם ואתתיה ולא מתכלמין: וחויא הוה חכים מכל חות ברא די עבד יי אלהים ואמר לאתתא בקושטא ארי אמר יי לא תיכלון מכל אילן גינתא: ואמרת אתתא לחויא מפירי אילן גינתא ניכול: ומפירי אילנא די במציעות גינתא אמר יי לא תיכלון מניה ולא תקרבון ביה דילמא תמותון: ואמר חויא לאתתא לא ממת תמותון: ארי גלי קדם יי ארי ביומא דתיכלון מניה ויתפתחן עיניכון ותהון כרברבין חכמין בין טב לביש: וחזת אתתא ארי טב אילנא למיכל וארי אסו הוא לעינין ומרגג אילנא לאסתכלא ביה ונסיבת מאיביה ואכלת ויהבת אף לבעלה עמה ואכל: ואתפתחא עיני תרויהון וידעו ארי ערטילאין אינון וחטיטו להון טרפי תאנין ועבדו להון זרזין: ושמעו ית קל מימרא דיי אלהים מתהלך בגינתא למנח יומא ואטמר אדם ואתתיה מן קדם יי אלהים בגו אילן גינתא: וקרא יי אלהים לאדם ואמר ליה אן את: ואמר ית קל מימרך שמעית בגינתא ודחילית ארי ערטילאי אנא ואטמרית: ואמר מן חוי לך ארי ערטילאי את המן אילנא די פקדתך בדיל דלא למיכל מניה אכלתא: ואמר אדם אתתא דיהבת עמי היא יהבת לי מן אילנא ואכלית: ואמר יי אלהים לאתתא מה דא עבדת ואמרת אתתא חויא אטעיני ואכלית: ואמר יי אלהים לחויא ארי עבדתא דא ליט את מכל בעירא ומכל חות ברא על מעך תיזיל ועפרא תיכול כל יומי חייך: ודבבו אשוי בינך ובין אתתא ובין בנך ובין בנהא הוא יהי דכיר לך מה דעבדת ליה מלקדמין ואת תהי נטיר ליה לסופא: לאתתא אמר אסגאה אסגי צערייכי ועידוייכי בצער תלדין בנין

האדם לראות מה יקרא לו וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה הוא
שמו: ויקרא האדם שמות לכל הבהמה ולעוף השמים ולכל חית
השדה ולאדם לא מצא עזר כנגדו: ויפל יהוה אלהים תרדמה על
האדם ויישן ויקח אחת מצלעתיו ויסגר בשר תחתנה: ויבן יהוה
אלהים את הצלע אשר לקח מן האדם לאשה ויבאה אל האדם:
ויאמר האדם זאת הפעם עצם מעצמי ובשר מבשרי לזאת יקרא
אשה כי מאיש לקחה זאת: על כן יעזב איש את אביו ואת אמו ודבק
באשתו והיו לבשר אחד: ויהיו שניהם ערומים האדם ואשתו ולא
יתבששו: והנחש היה ערום מכל חית השדה אשר עשה יהוה אלהים ג
ויאמר אל האשה אף כי אמר אלהים לא תאכלו מכל עץ הגן: ותאמר
האשה אל הנחש מפרי עץ הגן נאכל: ומפרי העץ אשר בתוך הגן
אמר אלהים לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו פן תמתון: ויאמר הנחש
אל האשה לא מות תמתון: כי ידע אלהים כי ביום אכלכם ממנו
ונפקחו עיניכם והייתם כאלהים ידעי טוב ורע: ותרא האשה כי
טוב העץ למאכל וכי תאוה הוא לעינים ונחמד העץ להשכיל ותקח
מפריו ותאכל ותתן גם לאישה עמה ויאכל: ותפקחנה עיני שניהם
וידעו כי עירמם הם ויתפרו עלה תאנה ויעשו להם חגרת: וישמעו
את קול יהוה אלהים מתהלך בגן לרוח היום ויתחבא האדם ו
ואשתו מפני יהוה אלהים בתוך עץ הגן: ויקרא יהוה אלהים אל
האדם ויאמר לו איכה: ויאמר את קלך שמעתי בגן ואירא כי עירם
אנכי ואחבא: ויאמר מי הגיד לך כי עירם אתה המן העץ אשר צויתיך
לבלתי אכל ממנו אכלת: ויאמר האדם האשה אשר נתתה עמדי היא
נתנה לי מן העץ ואכל: ויאמר יהוה אלהים לאשה מה זאת עשית
ותאמר האשה הנחש השיאני ואכל: ויאמר יהוה אלהים אל הנחש
כי עשית זאת ארור אתה מכל הבהמה ומכל חית השדה על גחנך
תלך ועפר תאכל כל ימי חייך: ואיבה אשית בינך ובין האשה ובין
זרעך ובין זרעה הוא ישופך ראש ואתה תשופנו עקב:
אל האשה אמר הרבה ארבה עצבונך והרנך בעצב תלדי בנים

כל אשר יקרא לו האדם נפש חיה וגו' סרסהו ופרשהו כל נפש חיה אשר יקרא לו האדם שם הוא שמו לעולם: ולאדם לא מצא עזר. ויפל ה' אלהים תרדמה. כשהביאן הביאן לפניו כל מין ומין זכר ונקבה אמר לכול' יש בן זוג ולי אין בן זוג מיד ויפל: מצלעותיו. מסטריו כמו ולצלע המשכן זהו שאמרנו שני פרצופין בראו: ויסגור. מקום החתך: ויישן ויקח. שלא יראה חתיכת הבשר שממנו נבראת ותתבזה עליו: ויבן. כבנין רחבה מלמטה וקצרה מלמעלה לקבל הולד כאוצר של חטים שהוא רחב מלמטה וקצר מלמעלה שלא יכביד משאו על קירותיו: ויבן את הצלע לאשה. להיות אשה כמו ויעש אותו גדעון לאפוד להיות אפוד: זאת הפעם. מלמד שבא אדם על כל בהמה וחיה ולא נתקררה דעתו בהם: יקרא אשה כי מאיש וגו'. לשון נופל על לשון. מכאן שנברא העולם בלשון הקדש: על כן יעזב איש. רוח הקדש אומרת כן לאסור על בני נח העריות: לבשר אחד. הולד נוצר על ידי שניהם ושם נעשה בשרם אחד: ולא יתבוששו. שלא היו יודעים דרך צניעו' להבחין בין טוב לרע ואעפ' שנתנה בו דעה לקרות שמו' לא נתן בו יצר הרע עד אכלו מן העץ ונכנס בו יצר הרע וידע מה בין טוב לרע: והנחש היה ערום. מה ענין זה לכאן היה לו לסמוך ויעש לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם אלא למדך מאי זו עצה קפץ הנחש עליהם ראה אותם ערומים ועוסקים בתשמיש לעין כל ונתאוה להם: ערום מכל. לפי ערמתו וגדולתו היתה מפלתו ערום מכל ארור מכל: אף כי אמר וגומ'. שמא אמר לכם לא תאכלו מכל וגומ' ואעפי' שראה אותם אוכלים משאר פירו' הרבה עליה דברי' כדי שתשיבנו ויבא לדבר באותו העץ: ולא תגעו בו. הוסיפה על הצווי לפיכך באה לידי גירועין הו' שנאמר אל תוסף על דבריו: לא מות תמותון. דחפה עד שנגעה בו אמר לה כשם שאין מיתה בנגיעה כך אין מיתה באכילה: כי יודע. כל אומן שונא את בני אומנותו מן העץ אכל וברא את העולם: והייתם כאלהים. יוצרי עולמות: ותרא האשה. ראתה דבריו של נחש והנאו לה והאמינתו: כי טוב העץ. להיות כאלהים: וכי תאוה הוא לעינים. כמו שאמ' לה ונפקחו עיניכם: ונחמד להשכיל. כמו שאמ' לה יודעי טוב ורע: ותתן גם לאישה. שלא תמות היא ויחיה הוא וישא אחרת: גם. לרבות בהמה וחיה: ותפקחנה וגו'. לענין החכמה דבר הכתוב ולא לענין ראייה ממש וסוף המקרא מוכיח: וידעו כי ערומי' הם. אף הסומא יודע כשהוא ערום אלא מהו וידעו כי ערומי' הם מצוה אחת היתה בידם ונתערטלו הימנה: עלה תאנה. הוא העץ שאכלו ממנו בדבר שנתקלקלו בו נתקנו אבל שאר העצים מנעום מליטול עליהם ומפני מה לא נתפרסם העץ שאין הקבה' חפץ להונות בריה שלא יכלימוהו ויאמרו זהו שלקה העולם על ידו מדרש רבי תנחומא: וישמעו. יש מדרשי אגדה רבים וכבר סדרום רבותינו על מכונם בבראשית רבא ובשאר מדרשו' ואני לא באתי אלא לפשוטו של מקרא ולאגדה המישבת דברי המקרא דבר דבור על אופניו: וישמעו. שמעו את קול הקבה' שהיה מתהלך בגן: לרוח היום. לאותו רוח שהשמש באה משם וזו היא מערבית שלפנות ערב חמה במערב והם סרחו בעשירית: איכה. יודע היה היכן הוא אלא ליכנס עמו בדברים שלא יהא נבהל להשיב אם יענישהו פתאום וכן בקין אמר לו אי הבל אחיך וכן בבלעם מי האנשים האלה עמך ליכנס עמהם בדברים וכן בחזקיה בשלוחי אויל מרודך מי הגיד לך לדעת מה בושת יש בעומד ערום: המן העץ. בתמיה: אשר נתת עמדי. כאן כפה בטובה: השיאני. הטעני. כמו אל ישיא אתכם חזקיהו: כי עשית זאת. מכאן שאין מהפכים בזכותו של מסית שאילו שאלו למה עשית זאת היה לו להשיב דברי הרב ודברי התלמי' דברי מי שומעין: מכל הבהמה ומכל חית השדה. אם מבהמה נתקלל מחיה לא כל שכן העמידו רבותינו מדרש זה במסכת בכורות ללמד שימי עיבורו של נחש שבע שנים: על גחנך תלך. רגלים היו לו ונקצצו: ואיבה אשית. אתה לא נתכוונת אלא שימות אדם כשיאכל הוא תחלה ותשא את חוה. ולא באת לדבר אל חוה תחל' אלא לפי שהנשים קלות להתפתו' ויודעות לפתות בעליהן לפי' ואיבה אשית: ישופך. יכתתך. כמו ואכות אותו. ותרגומו ספיה יתיה: ואתה תשופנו עקב. לא יהא לך קומה ותשכנו בעקבו ואף משם תמיתנו ולשון תשופנו כמו נשף בהם. כשהנחש בא לנשוך הוא נושף כמין שריקה ולפי שהלשון נופל על הלשון כתב לשון נשיפה בשניהם: עצבונך. זה צער גידול בני': והרנך. זהו צער העיבור: בעצב תלדי בני'. זה צער הלידה:

ואל אישך תשוקתך והוא ימשל בך : ולאדם אמר כי
שמעת לקול אשתך ותאכל מן העץ אשר צויתיך לאמר לא תאכל
ממנו ארורה האדמה בעבורך בעצבון תאכלנה כל ימי חייך :
וקוץ ודרדר תצמיח לך ואכלת את עשב השדה : בזעת אפיך תאכל
לחם עד שובך אל האדמה כי ממנה לקחת כי עפר אתה ואל עפר
תשוב : ויקרא האדם שם אשתו חוה כי הוא היתה אם כל חי : ויעש
יהוה אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבשם : ויאמר
יהוה אלהים הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע ועתה פן
ישלח ידו ולקח גם מעץ החיים ואכל וחי לעלם : וישלחהו יהוה
אלהים מגן עדן לעבד את האדמה אשר לקח משם : ויגרש את
האדם וישכן מקדם לגן עדן את הכרבים ואת להט החרב
המתהפכת לשמר את דרך עץ החיים :

ד
והאדם ידע את חוה אשתו ותהר ותלד את קין ותאמר
קניתי איש את יהוה : ותסף ללדת את אחיו את הבל ויהי הבל רעה
צאן וקין היה עבד אדמה : ויהי מקץ ימים ויבא קין מפרי האדמה
מנחה ליהוה : והבל הביא גם הוא מבכרות צאנו ומחלבהן וישע
יהוה אל הבל ואל מנחתו : ואל קין ואל מנחתו לא שעה ויחר לקין
מאד ויפלו פניו : ויאמר יהוה אל קין למה חרה לך ולמה נפלו פ
פניך : הלוא אם תיטיב שאת ואם לא תיטיב לפתח חטאת רבץ
ואליך תשוקתו ואתה תמשל בו : ויאמר קין אל הבל אחיו
ויהי בהיותם בשדה ויקם קין אל הבל אחיו ויהרגהו :
ויאמר יהוה אל קין אי הבל אחיך ויאמר לא ידעתי השמר אחי אנכי :
ויאמר מה עשית קול דמי אחיך צעקים אלי מן האדמה : ועתה
ארור אתה מן האדמה אשר פצתה את פיה לקחת את דמי אחיך
מידך : כי תעבד את האדמה לא תסף תת כחה לך נע ונד תהיה
מנשוא בארץ : ויאמר קין אל יהוה גדול עוני מנשא : הן גרשת אתי היום
מעל פני האדמה ומפניך אסתר והייתי נע ונד בארץ והיה כל מצאי
יהרגני : ויאמר לו יהוה לכן כל הרג קין שבעתים יקם וישם יהוה
לקין אות לבלתי הכות אתו כל מצאו : ויצא קין מלפני יהוה וישב בארץ

ולות בעליך תהי תאובתיך והוא ישלוט ביך : ולאדם אמ' ארי קבילת
למימר אתתך ואכלת מן אילנא די פקדתך למימר לא תיכול מיניה
ליטא ארעא בדילך בעמל תיכלינה כל יומי חייך : וכובין ואטטין
תצמח לך ותיכול ית עסבא דחקלא : בזעתא דאפך תיכול לחמא
עד דתתוב לארעא דמינה אתבריתא ארי עפר את ולעפר תתוב :
וקרא אדם שום איתתיה חוה ארי היא הות אימא דכל בני אינשא :
ועבד יי אלהים לאדם ולאיתתיה לבושין דיקר על משך בסרהון
ואלבישינון : ואמר יי אלהים הא אדם הוה יחידי
בעלמא מיניה למידע טב ובאיש וכען דילמא יושיט ידיה ויסב אף
מאילן חייא וייכול ויחי לעלם : ושלחיה יי אלהים מגינתא דעדן
למפלח ית ארעא דאיתברי מתמן : ותריך ית אדם ואשרי מלקדמין
לגינתא דעדן ית כרוביא וית שנן חרבא דמתהפכא למיטר ית
אורח אילן חייא : ואדם ידע ית חוה אתתיה ועדיאת
וילידת ית קין ואמרת קניתי גברא מן קדם יי : ואוסיפת למילד
ית אחוהי ית הבל והוה הבל רעי ענא וקין הוה פלח בארעא :
והוה מסוף יומין ואיתי קין מאיבא דארעא קורבנא
קדם יי : והבל איתי אף הוא מבכירי ענה ומשמיניהון והות רעוא
קדם יי בהבל ובקורבניה : ובקין ובקורבניה לא הות רעוא ותקיף
לקין לחדא ואיתכבישו אפוהי : ואמר יי לקין למא תקיף לך ולמא
איתכבישו אפך : הלא אם תוטיב עובדך ישתבק לך ואם לא תוטיב
עובדך ליום דינא חטאך נטיר דעתיד לאיתפרעא מינך אם לא
תתוב ואם תתוב ישתבק לך : ואמר קין להבל אחוהי והוה במהויהון
בחקלא וקם קין בהבל אחוהי וקטליה : ואמר יי לקין אן הבל אחוך
ואמר לא ידענא הנטר אחי אנא : ואמר מה עבדתא קל דם זרעין
דעתידין למיפק מן אחוך מקבלין קדמי מן ארעא : וכען ליט את
מן ארעא די פתחת ית פומה קבילת ית דמי אחוך מן ידך : ארי
תיפלח ית ארעא לא תוסיף למיתן חילה לך מטלטל וגלי תהי בארעא
ואמר קין קדם יי סגי חובי מלמשבק : הא תריכתא
יתי יומא דין מעל אפי ארעא ומן קדמך לית אפשר לאיסתתרא ואהי
מטלטל וגלי בארעא ויהי כל דישכחינני יקטלינני : ואמר ליה יי לכן
כל קטיל קין לשבעא דרין יתפרע מיניה ושוי יי לקין אתא בדיל
דלא למקטל יתיה כל דישכחיניה : ונפק קין מן קדם יי ויתיב בארעא

ואל אישך תשוקתך · לתשמיש ואעפ"כ אין לך מצח לתובעו בפה אלא הוא ימשול בך הכל ממנו ולא ממך : תשוקתך · תאותך כמו נפש שוקקה : ארורה האדמה בעבורך · מעלה לך דברים ארורים כגון זבובים ופרעושים ונמלים משל ליוצא לתרבות רעה והבריו' מקללות שדים שינק מהם : וקוץ ודרדר תצמיח לך · הארץ כשתזרענה מיני זרעים תצמיח קוץ ודרדר קונדס ועכביות והן נאכלין על ידי תיקון : ואכלת את עשב השדה · ומה קללה היא זו והלא בברכ' נאמר לו הנה נתתי לכם את כל עשב זורע זרע וגומר אלא מה אמור כאן בראש הענין ארורה האדמה בעבורך בעצבון תאכלנה ואחר העצבון וקוץ ודרדר תצמיח לך כשתזרענה קטנית או ירקות גנה היא תצמיח לך קוצים ודרדרים ושאר עשבי שדה ועל כרחך תאכלם : בזעת אפיך · לאחר שתטרח בו הרבה : ויקרא האדם · חזר הכתוב לענינו הראשון ויקרא האדם שמות ולא הפסיק אלא ללמדך שעל ידי קריאת שמות נזדווגה לו חוה כמו שכתוב ולאדם לא מצא עזר כנגדו לפיכך ויפל תרדמה ועל ידי שנכתב ויהיו ערומי' סמך לו פרשת הנחש להודיעך שמתוך שרא' ערותה וראה אותם עסוקים בתשמיש נתאוה לה ובא עליהם במחשבה ובמרמה : חוה · נופל על לשון חיה שמחיה את ולדותיה כאשר תאמר מה הווה לאדם בלשון היה : כתנו' עור · יש דברי אגדה אומרי' חלקי' כצפורן היו מדובקים על עורן · ויש אומרי' דבר הבא מן העור כגון צמר הארנבי' שהוא רך וחם ועשה להם כתנות ממנו : היה כאחד ממנו · הרי הוא יחיד בתחתוני' כמו שאני יחיד בעליונים ומה היא יחידותו לדעת טוב ורע מה שאין כן בבהמה וחיה : ועתה פן ישלח ידו · ומשיחיה לעולם הרי הוא קרוב להטעות הבריות אחריו ולומר אף הוא אלוה · יש מדרשי אגדה אבל אין מיושבין על פשוטו : מקדם לגן עדן · במזרחו של גן עדן חוץ לגן : את הכרובים · מלאכי חבלה : וחרב מתהפכת · ולהט לאיים עליו מליכנס עוד לגן תרגום להט שנן כמו שלף שננא בסנהדרין ובלשון לעז למא ומדרשי אגדה יש ואני איני בא אלא לפשוטו : והאדם ידע · כבר קודם ענין של מעל' קודם שחטא ונטרד מגן עדן וכן ההריון והלידה שאם כתב וידע אדם נשמע שלאחר שנטרד היו לו בני': קין · על שם קניתי · את ה' · עם ה' כשברא אותו ואת אישי בלבדו בראנו אבל בזה שותפים אנו עמו : את קין את אחיו את הבל · שלשה אתים רבויים הם מלמד שתאומה נולדה עם קין ועם הבל נולדו שתים לכך נאמר ותוסף : רועה צאן · לפי שנתקללה האדמה פירש לו מעבודתה : מפרי האדמה · מן הגרוע יש אגדה שאומרת זרע פשתן היה : וישע · ויפן וכן לא שעה אל מנחתו לא פנה וכן אל ישעו אל יפנו וכן שעה מעליו פנה מעליו : וישע · ירדה אש וליחכה מנחתו : הלא אם תיטיב · כתרגומו פירושו : לפתח חטאת רובץ · לפתח קברך חטאתך שמור : ואליך תשוקתו · של חטאת הוא יצר הרע תמיד שוקק ומתאוה להכשילך : ואתה תמשול בו · אם תרצה תתגבר עליו : ויאמר קין · נכנס עמו בדברי ריב ומצה להתעולל עליו להרגו ויש בזה מדרשי אגדה אך זה ישובו של מקרא : אי הבל אחיך · להכנס עמו בדברי נחת אולי ישיב ויאמ' אני הרגתיו וחטאתי לך : לא ידעתי · נעשה כגונב דעת העליונה : השומר אחי · לשון תימה הוא וכן כל הא הנקודה בחטף פתח : דמי אחיך · דמו ודם זרעיותיו · דבר אחר שעשה בו פצעים הרבה שלא היה יודע מהיכן נפשו יוצאה : מן האדמה · יותר ממה שנתקללה היא כבר בעונה וגם בזו הוסיפה לחטוא : אשר פצתה את פיה · לקחת את דמי אחיך וגומר · והנני מוסיף לה קללה אצלך : לא תוסף תת כחה · נע ונד · אין לך רשות לדור במקום אחד : גדול עוני מנשוא · בתמיה אתה טוען עליונים ותחתונים ועוני אי אפשר לטעון : לכן כל הורג קין · זה אחד מן המקראות שקצרו דבריהם ורמזו ולא פירשו · לכן כל הורג קין · לשון גערה כה יעשה לו כך וכך עונשו ולא פירש עונשו : שבעתים יוקם · איני רוצה להנקם מקין עכשו לסוף שבעה דורות אני נוקם נקמתי ממנו שיעמד למך מבני בניו ויהרגהו וסוף המקרא שאמר שבעתים יוקם והיא נקמת הבל מקין למדנו שתחלת מקרא לשון גערה היא שלא תהא בריה מזיקתו וכיוצא בו ויאמר דוד כל מכה יבוסי ויגע בצינור ולא פירש מה יעשה לו אבל דבר הכתוב ברמז כל מכה יבוסי ויגע בצינור ויקרב אל השער ויכבשנו ואת העורים וגו' וגם אותם יכה על אשר אמרו העור והפסח לא יבא דוד אל תוך הבית המכה את אלו אני אעשנו ראש ושר כאן קצר דבריו ובדברי הימים פיר' יהיה לראש ולשר : וישם ה' לקין אות · חקק לו אות משמו במצחו : ויצא קין · יצא בהכנעה כגונב דעת העליונה : בארץ נוד · בארץ שכל הגולים נדים שם :

גלי ומטלטל דהות עביד עלוהי מלקדמין בגינת דעדן: וידע קין
ית אתתיה ועדיאת וילידת ית חנוך והוה בני קרתא וקרא שמא
דקרתא כשום בריה חנוך: ואתיליד לחנוך ית עירד ועירד אוליד
ית מחויאל ומחייאל אוליד ית מתושאל ומתושאל אוליד ית למך:
ונסיב ליה למך תרתין נשין שום חדא עדה ושום תניתא צלה:
וילידת עדה ית יבל הוא הוה רבהון דיתבי משכנין ומרי בעיר:
ושום אחוהי יובל הוא הוה רבהון דכל דממנן על פום נבלא דידעי
זמר כינורא ואבובא: וצלה אף היא ילידת ית תובל קין רבהון דכל
ידעי עבידת נחשא ופרזלא ואחתיה דתובל קין נעמה: ואמר
למך לנשוהי עדה וצלה שמען קלי נשי למך אציתו למימרי לא
ד גברא קטלי דבדיליה אנא סביל חובין ואף לא עולימא חבלית
דבדיליה ישתיצי זרעי: ארי שבעה דרין איתליאו לקין הלא ללמך
בריה שבעין ושבעא: וידע אדם עוד ית אתתיה וילידת בר וקרת
ית שמיה שת ארי אמרת יהב לי יי בר אוחרן חלף הבל דקטליה
קין: ולשת אף הוא אתיליד בר וקרא ית שמיה אנוש בכן ביומוהי
חלו בני אנשא מלצלאה בשמא דיי: דין ספר תולדת
אדם ביומא דברא יי אדם בדמות יי עבד יתיה: דכר ונוקבא
בראינון ובריך יתהון וקרא ית שמהון אדם ביומא דאתבריאו:
וחיא אדם מאה ותלתין שנין ואוליד בר בדמותיה דדמי ליה וקרא
ית שמיה שת: והוו יומי אדם בתר דאוליד ית שת תמני מאה
שנין ואוליד בנין ובנן: והוו כל יומי אדם דחי תשע מאה ותלתין
שנין ומית: וחיא שת מאה וחמש שנין ואוליד ית אנוש:
וחיא שת בתר דאוליד ית אנוש תמני מאה ושבע שנין ואוליד
בנין ובנן: והוו כל יומי שת תשע מאה ותרתא עשרי שנין ומית:
וחיא אנוש תשעין שנין ואוליד ית קינן: וחיא אנוש בתר
דאוליד ית קינן תמני מאה וחמש עשרי שנין ואוליד בנין ובנן:
והוו כל יומי אנוש תשע מאה וחמש שנין ומית: וחיא קינן
שבעין שנין ואוליד ית מהללאל: וחיא קינן בתר דאוליד ית מהללאל
תמני מאה וארבעין שנין ואוליד בנין ובנן: והוו כל יומי קינן תשע
מאה ועסרא שנין ומית: וחיא מהללאל
שיתין וחמש שנין ואוליד ית ירד: וחיא מהללאל בתר דאוליד ית
ירד תמני מאה ותלתין שנין ואוליד

נוד קדמת עדן: וידע קין את אשתו ותהר ותלד את חנוך ויהי בנה
עיר ויקרא שם העיר כשם בנו חנוך: ויולד לחנוך את עירד ועירד
ילד את מחויאל ומחייאל ילד את מתושאל ומתושאל ילד את למך:
ויקח לו למך שתי נשים שם האחת עדה ושם השנית צלה: ותלד
עדה את יבל הוא היה אבי ישב אהל ומקנה: ושם אחיו יובל הוא
היה אבי כל תפש כנור ועוגב: וצלה גם היא ילדה את תובל קין
לטש כל חרש נחשת וברזל ואחות תובל קין נעמה: ויאמר למך
לנשיו עדה וצלה שמען קולי נשי למך האזנה אמרתי כי איש הרגתי
לפצעי וילד לחברתי: כי שבעתים יקם קין ולמך שבעים ושבעה:
א וידע אדם עוד את אשתו ותלד בן ותקרא את שמו שת כי שת לי
אלהים זרע אחר תחת הבל כי הרגו קין: ולשת גם הוא ילד בן
ויקרא את שמו אנוש אז הוחל לקרא בשם יהוה:
ה זה ספר תולדת אדם ביום ברא אלהים אדם בדמות אלהים
עשה אתו: זכר ונקבה בראם ויברך אתם ויקרא את שמם אדם
ביום הבראם: ויחי אדם שלשים ומאת שנה ויולד בדמותו כצלמו
ויקרא את שמו שת: ויהיו ימי אדם אחרי הולידו את שת שמנה
מאת שנה ויולד בנים ובנות: ויהיו כל ימי אדם אשר חי תשע
מאות שנה ושלשים שנה וימת: ויחי שת חמש שנים
ומאת שנה ויולד את אנוש: ויחי שת אחרי הולידו את אנוש שבע
שנים ושמנה מאות שנה ויולד בנים ובנות: ויהיו כל ימי שת שתים
עשרה שנה ותשע מאות שנה וימת: ויחי אנוש
תשעים שנה ויולד את קינן: ויחי אנוש אחרי הולידו את קינן חמש
עשרה שנה ושמנה מאות שנה ויולד בנים ובנות: ויהיו כל ימי
אנוש חמש שנים ותשע מאות שנה וימת:
ויחי קינן שבעים שנה ויולד את מהללאל:
ויחי קינן אחרי הולידו את מהללאל ארבעים שנה ושמנה מאות
שנה ויולד בנים ובנות: ויהיו כל ימי קינן עשר שנים ותשע
מאות שנה וימת:
ויחי מהללאל חמש שנים וששים שנה ויולד את ירד: ויחי
מהללאל אחרי הולידו את ירד שלשים שנה ושמנה מאות שנה

את עדן: שם גלה אביו כשנטרד מגן עדן שנאמר וישכן מקדם לגן עדן לשמור את שמירת דרך מבוא הגן שיהא שם ללמוד שהיה אדם שם ומצינו רוח מזרחית קולטת בכל מקום את הרוצחים שנ' אז יבדיל משה וגו' מזרחה שמש. ד"א בארץ נוד כל מקום שהולך היתה הארץ מזדעזעת תחתיו והבריות אומרים סורו מעליו זהו שהרג את אחיו: ויהי בונה עיר. ויקרא שם העיר לזכר בנו חנוך: ועירד ילד. יש מקום שהוא אומר בזכר הוליד ויש מקום שהוא אומר ילד שהלידה משמשת שתי לשונות לידת האשה נישטר"א בלעז וזריעת תולדות האיש אינ"ג'ינרייר בלעז כשהוא אומר הוליד בלשון הפעיל מדבר בלידת האשה פלוני הוליד את אשתו בן או בת כשהו' אומר ילד מדבר בזריעת האיש והוא בלעז אינ"ג'ינרייר: ויקח לו למך. לא היה לו לפרש כל זה אלא ללמדנו מסוף הענין שקיים הקב"ה הבטחתו שאמר שבעתים יקם קין עמד למך לאחר שהוליד בנים ועשה דור שביעי והרג את קין זהו שאמר כי איש הרגתי לפצעי וגומר: שתי נשים. כך היה דרכן של דור המבול אחת לפריה ורביה ואחת לתשמיש זו שהיא לתשמיש משקה כוס של עקרין כדי שתעקר ומקושטת ככלה ומאכילה מעדני' וחברתה נזופה ואבלה כאלמנה וזהו שפירש איוב רועה עקרה לא תלד ואלמנה לא ייטיב כמו שמפורש באגדת חלק: עדה. היא של פריה ורביה על שם שמגונה עליו ומוסרת מאצלו: עדה תרגו' של סורה. צלה. היא של תשמיש על שם שיושבת תמיד בצלו דברי אגדה הם בבראשית רבה: אבי יושב אהל ומקנה. הוא היה הראשון לרועי בהמות במדברות ויושב אהלים חדש כאן וחדש כאן בשביל מרעה צאנו כשכלה המרעה במקום זה הולך ותוקע אהלו במקום אחר. ומדרש אגדה בונה בתים לע"ז כמה דאת אמר סמל הקנאה המקנה וכן אחיו תופש כנור ועוגב לזמר לע"ז: תובל קין. תובל לשון תבלין תבל והתקין אומנתו של קין לעשות כלי זין לרוצחים: לוטש כל חורש נחשת וברזל. מחדד אומנות נחשת וברזל. כמו ילטוש עיניו לי. חורש אינו לשון פועל אלא לשון פועל שהרי ניקוד קמץ קטן וטעמו למטה כלומ' מחדד ומצחצח כל כלי אומנות נחשת וברזל: נעמה. היא אשתו של נח בבראשית רבה: שמען קולי. שהיו נשיו פורשות ממנו מתשמיש לפי שהרג את קין ואת תובל קין בנו שהיה למך סומא ותובל קין מושכו וראה את קין ונדמה לו כחיה ואמר לאביו למשוך בקשת והרגו וכיון שידע שהוא קין זקנו הכה כף אל כף וספק את בנו ביניהם והרגו והיו נשיו פורשו' ממנו והו' מפייסן שמען קולי להשמע לי לתשמיש וכי איש אשר הרגתי לפצעי הוא נהרג וכי אני פצעתיו מזיד שיהא הפצע קרוי על שמי וילד אשר הרגתי לחבורתי נהרג כלומר על ידי חבורתי בתמיה'. והלא שוגג אני ולא מזיד לא זהו פצעי ולא זהו חבורתי: פצע. מכת חרב או חץ כפרא"ורה בלשון לעז. כי שבעתים יקם קין. שהרג מזיד נתלה לו עד שבעה דורות אני שהרגתי שוגג לא כל שכן שיתלה לי שביעיות הרבה: שבעים ושבעה. לשון רבוי שביעיות אחז לו כך דרש רבי תנחומא. ומדרש בראשית רבה לא הרג למך כלום ונשיו פורשות ממנו משקיימו פריה ורביה לפי שנגזרה גזרה לכלות זרעו של קין לאחר שבעה דורות אמרו מה אנו יולדות לבהלה למחר המבול בא ושוטף את הכל והוא אומר להן וכי איש הרגתי לפצעי וכי אני הרגתי את הבל שהוא איש בקומה וילד בשנים שיהא זרעי כלה באותו עון ומה קין שהרג נתלו לו שבעה דורות אני שלא הרגתי לא כל שכן שיתלו לי שביעיות הרבה וזהו קל וחומר של שטות אם כן אין הקב"ה גובה את חובו ומקיים את דברו: וידע אדם וגומר. בא לו למך אצל אדם הראשון וקבל על נשיו אמר להם וכי עליכם לדקדק על גזירתו של מקום אתם עשו מצותכם והוא יעשה את שלו אמרו לו קשט עצמך תחלה והלא פרשת מאשתך זה מאה ושלשים שנה משנקנסה מיתה על ידך מיד וידע אדם וגו'. ומהו עוד ללמד שנתוספה לו תאוה על תאותו בבראשית רבה: אז הוחל לקרא. את שמות האדם ואת שמות העצבים בשמו של הקב"ה לעשותן ע"ז ולקרותן אלוהות: זה ספר תולדות אדם. זו היא ספירת תולדות אדם ומדרשי אגדה יש רבים: ביום ברוא וגו'. מגיד שביום שנברא הוליד: שלשים ומאת שנה. עד כאן פירש מן האשה: ויתהלך

ויולד בנים ובנות׃ויהיו כל ימי מהללאל חמש ותשעים שנה ושמנה
מאות שנה וימת׃ ויחי ירד שתים וששים
שנה ומאת שנה ויולד את חנוך׃ ויחי ירד אחרי הולידו את חנוך
שמנה מאות שנה ויולד בנים ובנות׃ ויהיו כל ימי ירד שתים
וששים שנה ותשע מאות שנה וימת׃ ויחי חנוך
חמש וששים שנה ויולד את מתושלח׃ ויתהלך חנוך את האלהים
אחרי הולידו את מתושלח שלש מאות שנה ויולד בנים ובנות׃ ויהי
כל ימי חנוך חמש וששים שנה ושלש מאות שנה׃ויתהלך חנוך את
האלהים ואיננו כי לקח אתו אלהים׃ ויחי
מתושלח שבע ושמנים שנה ומאת שנה ויולד את למך׃ ויחי
ושמונים ל׳ מתושלח אחרי הולידו את למך שתים ושמנים שנה ושבע מאות
שנה ויולד בנים ובנות׃ ויהיו כל ימי מתושלח תשע וששים שנה
ותשע מאות שנה וימת׃ ויחי למך
שתים ושמנים שנה ומאת שנה ויולד בן׃ ויקרא את שמו נח לאמר
זה ינחמנו ממעשנו ומעצבון ידינו מן האדמה אשר אררה יהוה׃
ויחי למך אחרי הולידו את נח חמש ותשעים שנה וחמש מאת שנה
ויולד בנים ובנות׃ ויהי כל ימי למך שבע ושבעים שנה ושבע מאות
שנה וימת׃ ויהי נח בן
חמש מאות שנה ויולד נח את שם את חם ואת יפת׃ ויהי כי
החל האדם לרב על פני האדמה ובנות ילדו להם׃ ויראו בני ו
האלהים את בנות האדם כי טבת הנה ויקחו להם נשים מכל אשר
בחרו׃ ויאמר יהוה לא ידון רוחי באדם לעלם בשגם הוא בשר והיו
ימיו מאה ועשרים שנה׃הנפלים היו בארץ בימים ההם וגם אחרי כן
אשר יבאו בני האלהים אל בנות האדם וילדו להם המה הגברים
אשר מעולם אנשי השם׃ וירא יהוה כי רבה רעת
האדם בארץ וכל יצר מחשבת לבו רק רע כל היום׃ וינחם יהוה
כי עשה את האדם בארץ ויתעצב אל לבו׃ ויאמר יהוה אמחה את
האדם אשר בראתי מעל פני האדמה מאדם עד בהמה עד רמש
ועד עוף השמים כי נחמתי כי עשיתם׃ ונח מצא חן בעיני יהוה׃

ואוליד בנין ובנן׃ והוו כל יומי מהללאל תמני מאה
ותשעין וחמש שנין ומית׃ וחיא ירד מאה ושיתין ותרתין
שנין ואוליד ית חנוך׃ וחיא ירד בתר דאוליד ית חנוך תמני מאה
שנין ואוליד בנין ובנן׃ והוו כל יומי ירד תשע מאה ושיתין ותרתי
שנין ומית׃ וחיא חנוך שיתין וחמש שנין ואוליד ית
מתושלח׃והליך חנוך בדחלתא דיוי בתר דאוליד ית מתושלח
תלת מאה שנין ואוליד בנין ובנן׃ והוה כל יומי חנוך תלת מאה
ושתין וחמש שנין׃ והליך חנוך בדחלתא דיוי וליתוהי ארי לא
אמית יתיה יוי׃ וחיא מתושלח מאה ותמנין ושבע שנין
ואוליד ית למך׃ וחיא מתושלח בתר דאוליד ית למך שבע מאה
ותמנן ותרתין שנין ואוליד בנין ובנן׃ והוו כל יומי מתושלח תשע
מאה ושיתין ותשע שנין ומית׃ וחיא למך מאה ותמנן
ותרתין שנין ואוליד בר׃ וקרא ית שמיה נח למימר דין ינחמיננא
מעובדנא ומליאות ידנא מן ארעא דילטטה יוי׃ וחיא למך בתר
דאוליד ית נח חמש מאה ותשעין וחמש שנין ואוליד בנין ובנן׃
והוו כל יומי למך שבע מאה ושבעין ושבע שנין ומית׃
והוה נח בר חמש מאה שנין ואוליד נח ית שם ית חם וית יפת׃
והוה כד שריאו בני אינשא למסגי על אפי ארעא ובנתא איתילידו
להון׃ וחזו בני רברביא ית בנת אינשא ארי שפירן אינון ונסיבו
להון נשין מכל די אתרעיאו׃ואמר יוי לא יתקיים דרא בישא הדין
קדמי לעלם בדיל דאינון בסרא ועובדיהון בישין ארכא יהיב להון
מאה ועסרין שנין אם יתובון׃ גבריא הוו בארעא ביומיא האינון
ואף בתר כן די יעלון בני רברביא לות בנת אינשא וילידן להון
גיבריא די מעלמא אינשין דשמא׃ וחזא יוי ארי סגיאת
בישת אינשא בארעא וכל הרהור מחשבת לביה לחוד ביש כל יומא׃
ותב יוי במימריה ארי עבד ית אינשא בארעא ואמר במימריה
למיתבר תוקפיהון כרעותיה׃ ואמר יוי אמחי ית אינשא די בראתי
מעל אפי ארעא מאינשא עד בעירא עד רחשא ועד עופא דשמיא
ארי תבית במימרי ארי עבדתינון׃ ונח אשכח רחמין קדם יוי׃

פ פ פ

ויתהלך חנוך׳ צדיק היה וקל בדעתו לשוב להרשיע לפיכך מיהר הקב״ה וסילקו והמיתו קודם זמנו וזהו ששנה הכתוב במיתתו לכתוב ואיננו בעולם למלאות ימותיו׃ כי לקח אותו׳ לפני זמנו כמו הנני לוקח ממך את מחמד עיניך׃ ויולד בן׳ שממנו נבנה העולם׃ זה ינחמנו׳ ינח ממנו את עצבון ידינו שלא בא נח לא היה להם כלי מחרישה והו׳ הכין להם והיתה הארץ מוציאה קוצים ודרדרי׳ כשזורעי׳ חטים מקללתו של אדם הראשון ובימי נח נחה וזהו ינחמנו ואם לא תפרשהו כך אין טעם הלשון נופל על השם ואתה צריך לקרותו שמו מנחם׃ בן חמש מאו׳ שנה׳ אמר רבי יודן מה טעם כל הדורו׳ הולידו למאה שנה וזה מחמש מאו׳ אמר הקב״ה אם רשעים הן יאבדו במים ורע לצדיק זה ואם צדיקים הם אטריח עליו לעשות תיבות הרבה כבש את מעיינו ולא הוליד עד חמש מאות שנה כדי שלא יהא יפת הגדול שבבניו ראוי לעונשין לפני המבול דכתי׳ כי הנער בן מאה שנה ימות ראוי לעונש לעתיד וכן לפני מתן תורה׃ את שם ואת חם ואת יפת׳ והלא יפת הגדול הוא אלא בתחלה אתה דורש את שהוא צדיק ונולד כשהוא מהול ושאברהם יצא ממנו כו׳ בבראשית רבה׃ בני האלהים׳ בני השרים והשופטים׳ דבר אחר בני האלהים הם השרים ההולכים בשליחותו של מקום אף הם היו מתערבים בהם׳ כל אלהים שבמקרא לשון מרות וזה יוכיח אתה תהיה לו לאלהים׳ ראה נתתיך אלהי׳׃ כי טובות הנה׳ אמר רבי יודן טבת כתיב כשהיו מטיבין אותה מקושטת ליכנס לחופה היה גדול נכנס ובועלה תחלה׃ מכל אשר בחרו׳ אף בעולת בעל אף הזכר והבהמה׃ לא ידון רוחי באדם׃ לא יתרעם ויריב רוחי עלי בשביל האדם׳ לעולם לאורך ימים הנה רוחי נדון בקרבי׃ אם להשחית ואם לרחם לא יהיה מדון זה ברוחי לעולם כלומר לאורך ימים׃ בשגם הוא בשר׳ כמו בשגם כלומר בשביל שגם זאת בו שהוא בשר ואעפ״כ אינו נכנע לפני ומה אם יהיה אש או דבר קשה׳ כיוצא בו עד שקמתי דבורה כמו שקמתי וכן שאתה מדבר עמי כמו שאתה אף בשגם כמו בשגם׃ והיו ימיו׳ עד ק״כ שנה אאריך להם אפי ואם לא ישובו אביא עליהם מבול ואם תאמר משנולד יפת עד המבול אינו אלא ק׳ שנה אין מוקדם ומאוחר בתורה כבר היתה הגזירה גזורה עשרי׳ שנה קודם שהוליד נח תולדות וכן מצינו בסדר עולם יש מדרשי אגדה רבים בלא ידון אבל זה כחבות פשוטו׃ הנפילים׳ על שם שנפלו והפילו את העולם ובלשון עברית לשון ענקים הוא׃ בימים ההם׳ בימי דור אנוש ובני קין׃ וגם אחרי כן׳ אעפ״י שראו באבדן של דור אנוש שעלה אוקינוס והציף שליש העולם לא נכנע דור המבול ללמוד מהם׃ אשר יבואו׳ היו יולדות ענקים כמותם׃ הגבורים׳ למרוד ביוקם׳ אנשי השם׳ אותם שנקבו בשמות עירד מחויאל מתושאל שנקבו על שם אבדן שנמוחו והותשו׳ דבר אחר אנשי שממון ששממו את העולם׃ וינחם ה׳ כי עשה׳ נחמה היתה לפניו שבראו בתחתונים שאילו היה מן העליונים היה ממרידן בברא׳ רבה׃ ויתעצב׳ האדם אל לבו של מקום עלה במחשבתו של מקום להעציבו וזהו תרגו׳ אנקלוס׳ דבר אחר וינחם נהפכה מחשבתו של מקום ממדת רחמים למדת הדין עלה במחשבה לפניו מה לעשות באדם שעשה בארץ וכן כל לשון נחום שבמקרא לשון נמלך מה לעשות׃ וכן אדם ויתנחם׳ ועל עבדיו יתנחם׃ נחם ה׳ על הרעה׳ נחמתי כי המלכתי כלם לשון מחשבה אחרת הם׃ ויתעצב אל לבו׳ נתאבל על אבדן מעשה ידיו כמו נעצב המלך על בנו וזו כתבתי לתשוב׳ המינין׳ גוי אחד שאל את רבי יהושע בן קרחה אמר לו אין אתם מודים שהקב״ה רואה את הנולד אמר לו הן ואמ׳ לו והכתוב ויתעצב אל לבו אמר לו נולד לך בן זכר מימיך אמר לו הן אמר לו ומה עשית אמר לו שמחתי ושמחתי את הכל אמר לו ולא היית יודע שסופו למות אמר לו בשעת חדותא חדותא בשעת אבלא אבלא אמר לו כך מעשה הקב״ה אעפ״י שגלוי לפניו שסופן לחטא ולאבדן לא נמנע מלבראן בשביל הצדיקים העתידין לעמוד מהם׃ ויאמר ה׳ אמחה את האדם׳ הוא עפר ואביא עליו מים ואמחה אותו לכך נאמר לשון מחוי׃ מאדם ועד בהמה׳ אף הן השחיתו דרכם׳ דבר אחר הכל נברא בשביל אדם וכיון שהוא כלה מה צורך באלו׃ כי נחמתי כי עשיתים׳ חשבתי מה לעשות על אשר עשיתים׃

חסלת בראשית׳

אלה תולדת נח נח איש צדיק תמים היה בדרתיו את־
האלהים התהלך־נח: ויולד נח שלשה בנים את־
שם את־חם ואת־יפת: ותשחת הארץ לפני האלהים ותמלא הארץ
חמס: וירא אלהים את־הארץ והנה נשחתה כי־השחית כל־בשר את
דרכו על־הארץ: ויאמר אלהים לנח קץ כל־
בשר בא לפני כי־מלאה הארץ חמס מפניהם והנני משחיתם את־
הארץ: עשה לך תבת עצי־גפר קנים תעשה את־התבה וכפרת אתה
מבית ומחוץ בכפר: וזה אשר תעשה אתה שלש מאות אמה ארך
התבה חמשים אמה רחבה ושלשים אמה קומתה: צהר תעשה לתבה
ואל־אמה תכלנה מלמעלה ופתח התבה בצדה תשים תחתים ש
שנים ושלשים תעשה: ואני הנני מביא את־המבול מים על־הארץ
לשחת כל־בשר אשר־בו רוח חיים מתחת השמים כל אשר־בארץ
יגוע: והקמתי את־בריתי אתך ובאת אל־התבה אתה ובניך ואשתך
ונשי־בניך אתך: ומכל־החי מכל־בשר שנים מכל תביא אל־התבה
להחית אתך זכר ונקבה יהיו: מהעוף למינהו ומן־הבהמה למינה
מכל רמש האדמה למינהו שנים מכל יבאו אליך להחיות: ואתה
קח־לך מכל־מאכל אשר יאכל ואספת אליך והיה לך ולהם לאכלה:
ויעש נח ככל אשר צוה אתו אלהים כן עשה:
ז ויאמר יהוה לנח בא־אתה וכל־ביתך אל־התבה כי־אתך ראיתי
צדיק לפני בדור הזה: מכל הבהמה הטהורה תקח־לך שבעה שבעה
איש ואשתו ומן־הבהמה אשר לא טהרה הוא שנים איש ואשתו:
גם מעוף השמים שבעה שבעה זכר ונקבה לחיות זרע על־פני כל־
הארץ: כי לימים עוד שבעה אנכי ממטיר על־הארץ ארבעים יום
וארבעים לילה ומחיתי את־כל־היקום אשר עשיתי מעל פני האדמה:
ויעש נח ככל אשר־צוהו יהוה: ונח בן־שש מאות שנה והמבול היה
מים על־הארץ: ויבא נח ובניו ואשתו ונשי־בניו אתו אל־התבה
מפני מי המבול: מן־הבהמה הטהורה ומן־הבהמה אשר איננה טהרה
ומן־העוף וכל אשר־רמש על־האדמה: שנים שנים באו אל־נח אל־
התבה זכר ונקבה כאשר צוה אלהים את־נח: ויהי לשבעת הימים ומי
המבול היו על־הארץ: בשנת שש־מאות שנה לחיי נח בחדש השני

אלין תולדת נח נח גבר זכאי שלים הוה בדרוהי
בדחלתא דייי הליך נח: ואוליד נח תלתא
בנין ית־שם ית־חם וית־יפת: ואיתחבלת ארעא קדם ייי ואיתמליאת
ארעא חטופין: וחזא ייי ית־ארעא והא איתחבלת ארי חבילו כל־בסרא
אינש אורחיה על־ארעא: ואמר ייי לנח קיצא כל־בסרא
על לקדמי ארי־איתמליאת ארעא חטופין מן קדם עובדיהון בישיא
והא אנא מחבלהון עם־ארעא: עביד לך תיבותא דאעין דקדרוס
מדורין תעביד ית־תיבותא ותחפי יתה מגיו ומברא בכופרא: ודין די
תעביד יתה תלת מאה אמין אורכא דתיבותא חמשין אמין פותיה
ותלתין אמין רומה: נהור תעביד לתיבותא ולאמתא תשכללינה
מלעילא ותרעא דתיבותא בסטרה תשוי מדורין ארעאין תנינין
ותליתאין תעבדינה: ואנא הא אנא מייתי ית־טופנא מיא על־ארעא
לחבלא כל־בסרא דביה רוחא דחיי מתחות שמיא כל די־בארעא
ימות: ואקים ית־קיימי עמך ותיעול לתיבותא את ובנך ואיתתך
ונשי בנך עימך: ומכל־דחי מכל־בסרא תרין מכולא תעיל לתיבותא
לקיימא עימך דכר ונוקבא יהון: מעופא לזנוהי ומן־בעירא לזנה
ומכל ריחשא דארעא לזנוהי תרין מכולא יעלון לותך לקיימא: ואת
סב־לך מכל־מיכל דמתאכיל ותכנוש לותך ויהון לך ולהון למיכל:
ועבד נח ככל די פקיד יתיה ייי כן עבד: ואמר ייי לנח עול את וכל
אינש ביתך לתיבותא ארי יתך חזיתי זכאי קדמי בדרא הדין: מכל
בעירא דכיא תיסב לך שבעא שבעא דכר ונוקבא ומן־בעירא די ל
ליתוהי דכי תרין דכר ונוקבא: אף מעופא דשמיא שבעא שבעא
דכר ונוקבא לקיימא זרעא על־אפי כל־ארעא: ארי לזמן יומין עוד
שבעא אנא מחית מיטרא על־ארעא ארבעין יממין וארבעין לילון
ואמחי ית־כל־יקומא די עבדית מעל אפי ארעא: ועבד נח ככל
די־פקדיה ייי: ונח בר־שית מאה שנין וטופנא הוה מיא על־ארעא:
ועל נח ובנוהי ואיתתיה ונשי בנוהי עימיה לתיבותא מן קדם מי
טופנא: מן־בעירא דכיא ומן־בעירא דליתוהי דכי ומן־עופא וכל
די־רחיש על־ארעא: תרין תרין עלו עם נח לתיבותא דכר ונוקבא
כמא דפקיד ייי ית־נח: והוה לזמן שבעא יומין ומי טופנא הוו על־
ארעא: בשנת שית מאה שנין לחיי נח בירחא תנינא בשבעה

אלה תולדות נח נח איש צדיק: הואיל והזכירו ספר בשבחו שנאמר זכר צדיק לברכה. דבר אחר ללמדך שעקר תולדותיהם של צדיקים
מעשים טובים: בדורותיו. יש מרבותי' דורשים אותו לשבח כל שכן שאלו היה בדור צדיקים היה צדיק יותר. ויש שדורשים אותו
לגנאי לפי דורו היה צדיק ואלו היה בדורו של אברהם לא היה נחשב לכלום: את האלהים התהלך נח. ובאברהם הוא אומר אשר
התהלכתי לפניו נח היה צריך סעד לתומכו אבל אברה' היה מתחזק ומהלך בצדקו מאליו: התהלך. לשון עבר וזהו שמושה של למד בלשון עבר משמשת להבא
ולשעבר בלשון אחד: קום התהלך להבא התהלך נח לשעבר התפלל בעד עבדיך להבא ובא והתפלל אל הבית הזה לשון עבר אלא שהוי"ו שבראשו הופכו להבא:
ותשחת. לשון ערוה וע"ז. כמו פן תשחיתון: השחית כל בשר. אפילו בהמה חיה ועוף נזקקין לשאינן
מינן: קץ כל בשר. כל מקום שאתה מוצא זנו' אנדרלומוסיא באה לעולם והורגת טובים ורעי': כי מלאה הארץ חמס. לא נחתם גזר דינם אלא על הגזל:
את הארץ. כמו מן הארץ ודומה לו כצאתי את העיר מן העיר חלה את רגליו מן רגליו. דבר אחר את הארץ. עם הארץ. שאף שלשה טפחים של
עומק מחרישה נמוחו ונטשטשו: עשה לך תיבת. הרבה ריוח והצלה לפניו ולמה הטריחו בבנין זה כדי שיראוהו אנשי דור המבול עסוק בה מאה ועשרים
שנה ושואלין אותו מה זאת לך והוא אומר להם עתיד הקב"ה להביא מבול לעולם אולי ישובו: עצי גופר. כך שמו ולמה ממין זה על שם גפרית שנגזר עליהם
למחות בו: קנים. מדורים מדורים לכל בהמה וחיה: בכופר. זפת בלשון ארמי ומצינו בתלמוד כופרא בתיבתו של משה על ידי שהיו המים תשים דיה
בחומר מפני' וזפת מבחוץ ועוד כדי שלא יריח אותו צדיק ריח רע של זפת אבל כאן מפני חוזק המים זפת מבית ומחוץ: צהר. יש אומרים חלון ויש אומרים
אבן טובה המאירה להם: ואל אמה תכלנה מלמעלה. כסויה משופע ועולה עד שהוא קצר מלמעלה ועומד על אמה כדי שיזובו המים למטה מכאן ומכאן:
בצדה תשים. שלא יפלו הגשמים בה: תחתיים שניים ושלישים. שלש עליות זו על גב זו עליונים לאדם אמצעים למדור תחתיים לזבל: ואני הנני
מביא. הנני מוכן להסכים עם אותם שזרזוני כבר מה אנוש כי תזכרנו: מבול. שבלה את הכל שבלבל את הכל שהוביל את הכל מן הגבוה לנמוך וזהו
לשון אנקלוס שתרגם טופנא שהציף את הכל והביא' לבבל שהיא עמוקה ולכך נקרא' שנער שננערו שם כל מתי מבול: והקימותי את בריתי. ברית היה צריך
על הפירו' שלא ירקבו ויעפשו ושלא יהרגוהו רשעי' שבדור: אתה ובניך ואשתך. האנשים לבד והנשים לבד מכאן שנאסרו בתשמיש המטה: מכל החי. אפי'
שדים: שנים מכל. מן הפחות שבהם לא פחתו מב' א' זכר וא' נקבה: מהעוף למינהו. אותן שדבקו במיניהם ולא השחיתו דרכם ומאליהן באו וכל שהתיבה
קולטתו הכניס בה: ויעש נח. זה בנין התיבה: ראיתי צדיק. ולא נאמר צדיק תמים מכאן שאומרים מקצת שבחו של אדם בפניו וכולו שלא בפניו: הטהורה.
העתידה להיות טהורה לישראל למדנו שלמד נח תורה: שבעה שבעה. כדי שיקריב מהם קרבן בצאתו: גם מעוף השמים וגו'. בטהורים דבר הכתוב וילמד
סתום מן המפורש: כי לימים עוד שבעה. אלו שבעת ימי אבלו של מתושלח הצדיק שחס הקב"ה על כבודו ועכב את הפורענות צא וחשוב שנותיו של
מתושלח ותמצא שהם כלו' בשנת תר' שנה לחיי נח: כי לימים עוד. מהו עוד זמן אחר זמן זה נוסף על מאה וכ' שנה ארבעים יום כנגד יצירת הולד
שקלקלו להטריח ליוצרם לצור צורת ממזרים: ויעש נח. זה ביאתו לתיבה: נח ובניו. האנשים לבד והנשים לבד לפי שנאסרו בתשמיש המטה מפני
שהעולם שרוי בצער: מפני מי המבול. אף נח מקטני אמנה היה מאמין ואינו מאמין שיבא המבול ולא נכנס לתיבה עד שדחקוהו המים: באו אל נח.
מאליהן: שנים שנים. כלם השוו במנין זה מן הפחות היו שנים: בחדש השני. רבי אליעזר אומר זה מרחשון רבי יהושע אומר זה אייר:

מעינות בשבעה עשר יום לחדש ביום הזה נבקעו כל מעינת תהום רבה
וארבת השמים נפתחו: ויהי הגשם על הארץ ארבעים יום וארבעים
לילה: בעצם היום הזה בא נח ושם וחם ויפת בני נח ואשת נח
ושלשת נשי בניו אתם אל התבה: המה וכל החיה למינה וכל
הבהמה למינה וכל הרמש הרמש על הארץ למינהו וכל העוף
למינהו כל צפור כל כנף: ויבאו אל נח אל התבה שנים שנים
מכל הבשר אשר בו רוח חיים: והבאים זכר ונקבה מכל בשר באו
כאשר צוה אתו אלהים ויסגר יהוה בעדו: ויהי המבול ארבעים יום
על הארץ וירבו המים וישאו את התבה ותרם מעל הארץ:
ויגברו המים וירבו מאד על הארץ ותלך התבה על פני המים:
והמים גברו מאד מאד על הארץ ויכסו כל ההרים הגבהים אשר
תחת כל השמים: חמש עשרה אמה מלמעלה גברו המים ויכסו ה
ההרים: ויגוע כל בשר הרמש על הארץ בעוף ובבהמה ובחיה ובכל
השרץ השרץ על הארץ וכל האדם: כל אשר נשמת רוח חיים
באפיו מכל אשר בחרבה מתו: וימח את כל היקום אשר על פני
האדמה מאדם עד בהמה עד רמש ועד עוף השמים וימחו מן הארץ
וישאר אך נח ואשר אתו בתבה: ויגברו המים על הארץ חמשים
ח ומאת יום: ויזכר אלהים את נח ואת כל החיה ואת כל הבהמה אשר
אתו בתבה ויעבר אלהים רוח על הארץ וישכו המים: ויסכרו מעינת
תהום וארבת השמים ויכלא הגשם מן השמים: וישבו המים מעל
הארץ הלוך ושוב ויחסרו המים מקצה חמשים ומאת יום: ותנח
התבה בחדש השביעי בשבעה עשר יום לחדש על הרי אררט:
והמים היו הלוך וחסור עד החדש העשירי בעשירי באחד לחדש נ
נראו ראשי ההרים: ויהי מקץ ארבעים יום ויפתח נח את חלון התבה
אשר עשה: וישלח את הערב ויצא יצוא ושוב עד יבשת המים מעל
הארץ: וישלח את היונה מאתו לראות הקלו המים מעל פני האדמה:
ולא מצאה היונה מנוח לכף רגלה ותשב אליו אל התבה כי מים על
פני כל הארץ וישלח ידו ויקחה ויבא אתה אליו אל התבה: ויחל עוד
שבעת ימים אחרים ויסף שלח את היונה מן התבה: ותבא אליו

בשבעא עסרא יומא לירחא ביומא הדין איתבזעו כל מבועי תהומא רבא וכוי שמיא איתפתחו: והוה מיטרא נחית על ארעא ארבעין יממין וארבעין לילון: בכרן יומא הדין על נח ושם וחם ויפת בני נח ואתת נח ותלת נשי בנוהי עמהון לתיבותא: אנון וכל חיתא לזנה וכל בעירא לזנה וכל ריחשא דרחיש על ארעא לזנוהי וכל עופא לזנוהי כל ציפר כל דפרח: ועלו עם נח לתיבותא תרין תרין מכל בסרא די ביה רוחא דחיי: ועליא דכר ונוקבא מכל בסרא עלו כמא דפקיד יתיה יוי ואגין יוי במימריה עלוהי: והוה טופנא ארבעין יממין על ארעא וסגיאו מיא ונטלו ית תיבותא ואתרמת מעל ארעא: ותקיפו מיא וסגיאו לחדא על ארעא ומהלכא תיבותא על אפי מיא: ומיא תקיפו לחדא לחדא על ארעא ואתחפיאו כל טוריא רמיא די תחות כל שמיא: חמש עסרי אמין מלעלא תקיפו מיא ואתחפיאו טוריא: ומית כל בסרא דרחיש על ארעא בעופא וב ובבעירא ובחיתא ובכל ריחשא דרחיש על ארעא וכל אינשא: כל די נשמתא רוחא חיין באפוהי מכל די ביבשתא מיתו: ומחא ית כל יקומא די על אפי ארעא מאינשא עד בעירא עד ריחשא ועד עופא דשמיא ואתמחיאו מן ארעא ואישתאר ברם נח ודי עימיה ב בתיבותא: ותקיפו מיא על ארעא מאה וחמשין יומין: ודכיר יוי ית נח וית כל חיתא וית כל בעירא די עימיה בתיבותא ואעבר יוי רוחא על ארעא ונחו מיא: ואיסתכרו מבועי תהומא וכוי דשמיא ואיתכלי מיטרא מן שמיא: ותבו מיא מעל ארעא אזלין ותייבין וחסרו מיא מסוף מאה וחמשין יומין: ונחת תיבותא בירחא שביעאה בשבעת עסרא יומא לירחא על טורי קרדו: ומיא הוו אזלין וחסרין עד ירחא עשיראה בעשיראה בחד לירחא איתחזיאו רישי טוריא: והוה מסוף ארבעין יומין ופתח נח ית כות תיבותא די עבד: ושלח ית עורבא ונפק מיפק ותאיב עד דיבישו מיא מעל ארעא: ושלח ית יונה מלותיה למחזי אם קליאו מיא מעל אפי ארעא: ולא אשכחת יונה מנח לפרסת ריגלה ותבת לותיה לתיבותא ארי מיא על אפי כל ארעא ואושיט ידיה ונסבה ואעיל יתה לותיה לתיבותא: ואוריך עוד שבעא יומין אחרנין ואוסיף שלחית יונה מן תיבותא: ואתת לותיה

יונה

נבקעו · להוציא מימיהם · תהום רבה · מדה כנגד מדה הם חטאו ברבה רעת האדם ולקו בתהום רבה: ויהי הגשם על הארץ · ולהלן הוא אומר ויהי המבול אלא כשהורידן הורידן ברחמים שאם יחזרו יהיו גשמי ברכה כשלא חזרו היו למבול: ארבעים יום וגו' · אין יום ראשון מן המנין לפי שאין לילו עמו שהרי כתיב ביום הזה נבקעו כל מעינות נמצאו ארבעים יום כלים בכ"ח בכסלו לר' אליעזר שהחדשים נמנין כסדרן אחד מלא ואחד חסר הרי ב' ממרחשון וכ"ח מכסליו: בעצם היום הזה · למדך הכתוב שהיו בני דורו אומרים אלו אנו רואים אותו נכנס לתיבה אנו שוברין אותה והורגין אותו אמר הקדוש ברוך הוא הרי מכניסו לעיני כלם ונראה דבר מי יקום: צפור כל כנף · דבוק הוא צפור של כל מין כנף לרבות חגבים: ויסגר ה' בעדו · הגין עליו שלא שברוה הקיף התיבה דובים ואריות והיו הורגים בהם ופשוטו של מקרא סגר כנגדו מן המים וכן כל בעד שבמקרא לשון כנגד הוא בעד כל רחם בעדך ובעד בניך עור בעד עור מגן בעדי התפלל בעד עבדיך כנגד עבדיך: ותרם מעל הארץ · משוקעת היתה במים י"א אמה כספינה טעונה שמשוקעת מקצתה במים ומקראות שלפניו יוכיחו: ויגברו · מאליהן: חמש עשרה אמה מלמעלה · למעלה של גובה כל ההרים לאחר שהשוו המים לראשי ההרים: נשמת רוח חיים · נשמה של רוח חיים: אשר בחרבה · ולא דגים שבים: וימח · לשון ויפעל הוא ואינו לשון ויפעל והוא מגזרת ויפן ויבן כל תיבה שסופה הא כגון בכה מחה קנה כשהוא נותן וי"ו יו"ד בראשה נקוד בחירק תחת היוד: אך נח · לבד נח זהו פשוטו ומדרש אגדה גונח וכוהה דם מטורח הבהמות והחיות ויש אומרים שאיחר מזונות לארי והכישו ועליו נאמר הן צדיק בארץ ישולם: ויזכור אלהים · זה השם מדת הדין הוא ונהפכה למדת רחמים על ידי תפלת הצדיקים ורשעתן של רשעים הופכת מדת רחמים למדת הדין שנ' וירא ה' כי רבה רעת האדם ויאמר ה' אמחה והוא שם מדת רחמים: וישכו · כמו כשוך חמת המלך לשון הנחת חמה: ויזכור אלהים את נח וגו' · מה זכר להם לבהמו' זכו' שלא השחיתו דרכם קודם לכן ושלא שמשו בתיבה: ויעבר אלהים רוח · רוח תנחומין והנחה עברה לפניו: על הארץ · על עסקי הארץ: ויסכרו מעינות · כשנפתחו כתיב כל מעינות וכאן אין כתיב כל לפי שנשתיירו מהם אותן שיש בהם צורך לעולם כגון חמי טבריא וכיוצא בהן: ויכלא · וימנע כמו לא תכלא רחמיך לא יכלא ממך: מקצה חמשים ומאת יום · התחילו לחסור והו' אחד בסיון כיצד בכ"ז בכסליו פסקו הגשמים הרי ג' מכסליו וכט' מטבת הרי לב' ושבט ואדר וניס' ואייר ק"ח הרי קמ': בחדש השביעי · סיון והוא שביעי לכסלו שבו פסקו הגשמים: בשבעה עשר יום · מכאן אתה למד שהיתה התיבה משוקעת במים י"א אמה שהרי כתיב בעשירי באחד לחדש נראו ראשי ההרי' זה אב שהוא עשירי למרחשון לירידת גשמים והן היו גבוהי' על ההרים טו' אמה וחסרו' מיום א' בסיון עד אחד באב טו' אמה לס' יום הרי אמה לד' ימים נמצא שבששה עשר של סיון לא חסרו אלא ד' אמות ונחה התיבה ליום המחרת למדת שהיתה משוקעת י"א אמה במים שעל ראשי ההרים: בעשירי נראו ראשי ההרים · זה אב שהוא עשירי למרחשון שהתחיל הגשם ואם תאמר הוא אלול ועשירי לכסליו שפסק הגשם כשם שאתה אומ' בחדש השביעי והוא שביעי להפסקה אי אפשר לומ' כן על כרחך שביעי אי אתה מונה אלא להפסקה שהרי לא כלו מ' של ירידת גשמים וקנ"ש של תגבורת המים עד אחד בסיון ואם אתה אומר שביעי לירידה אין זה סיון והעשירי אי אפשר למנות אלא לירידה שאם אתה אומר להפסקה והוא אלול אי אתה מוצא בראשון באחד לחדש חרבו המים מעל הארץ שהרי מקץ ארבעי' יום משנראו ראשי ההרים שלח את העורב וכא' יום הוחיל בשליחות היונה הרי ס' יום משנראו ראשי ההרים עד שחרבו פני האדמה ואם תאמר באלול נראו נמצא שחרבו במרחשון והוא קורא אותו ראשון ואין זה אלא תשרי שהוא ראשון לבריאת עולם · ולר' יהושע הוא ניסן: מקץ ארבעים יום · משנראו ראשי ההרי': את חלון התיבה אשר עשה · לצהר ולא זה פתח התיבה העשוי לביאה ויציאה: יצוא ושוב · הולך ומקיף סביבות התיבה ולא הלך בשליחותו שהיה חושדו על בת זוגו כמו שמצינו באגדת חלק: עד יבושת המים · פשוטו כמשמעו · אבל מדרש אגדה מוכן היה העורב לשליחות אחרת לעצירת גשמים בימי אליהו שנ' והעורבים מביאים לו לחם ובשר: וישלח את היונה · לסוף ז' ימים שהרי כתיב ויחל עוד שבעת ימים אחרים מכלל זה אתה למד שאף בראשונה הוחיל ז' ימים: וישלח · אין זה לשון שליחות אלא לשון שלוח שילחה ללכת לדרכה ובזו יראה אם קלו המים שאם תמצא מנוח לא תשוב אליו: ויחל · לשון המתנה וכן לי שמעו ויחלו והרבה יש במקרא:

טרף בפיה ·

היונה לעת ערב והנה עלה־זית טרף בפיה וידע נח כי־קלו המים
מעל הארץ ׃ וייחל עוד שבעת ימים אחרים וישלח את־היונה ולא־
יספה שוב־אליו עוד ׃ ויהי באחת ושש־מאות שנה בראשון באחד
לחדש חרבו המים מעל הארץ ויסר נח את־מכסה התבה וירא והנה
חרבו פני האדמה ׃ ובחדש השני בשבעה ועשרים יום לחדש
יבשה הארץ ׃ וידבר
אלהים אל־נח לאמר ׃ צא מן־התבה אתה ואשתך ובניך ונשי־בניך
אתך ׃ כל־החיה אשר־אתך מכל־בשר בעוף ובבהמה ובכל־הרמש
הרמש על־הארץ הוצא אתך ושרצו בארץ ופרו ורבו על־הארץ ׃ היצא
ויצא־נח ובניו ואשתו ונשי־בניו אתו ׃ כל־החיה כל־הרמש וכל־
העוף כל רומש על־הארץ למשפחתיהם יצאו מן־התבה ׃ ויבן נח
מזבח ליהוה ויקח מכל הבהמה הטהרה ומכל העוף הטהר ויעל
עלת במזבח ׃ וירח יהוה את־ריח הניחח ויאמר יהוה אל־לבו לא־
אסף לקלל עוד את־האדמה בעבור האדם כי יצר לב האדם רע
מנעריו ולא־אסף עוד להכות את־כל־חי כאשר עשיתי ׃ עד כל־ימי
הארץ זרע וקציר וקר וחם וקיץ וחרף ויום ולילה לא ישבתו ׃ ויברך ט
אלהים את־נח ואת־בניו ויאמר להם פרו ורבו ומלאו את־הארץ ׃
ומוראכם וחתכם יהיה על כל־חית הארץ ועל כל־עוף השמים בכל
אשר תרמש האדמה ובכל־דגי הים בידכם נתנו ׃ כל־רמש אשר הוא־
חי לכם יהיה לאכלה כירק עשב נתתי לכם את־כל ׃ אך־בשר בנפשו
דמו לא תאכלו ׃ ואך את־דמכם לנפשתיכם אדרש מיד כל־חיה
אדרשנו ומיד האדם מיד איש אחיו אדרש את־נפש האדם ׃ שפך
דם האדם באדם דמו ישפך כי בצלם אלהים עשה את־האדם ׃ ואתם
פרו ורבו שרצו בארץ ורבו־בה ׃ ויאמר
אלהים אל־נח ואל־בניו אתו לאמר ׃ ואני הנני מקים את־בריתי
אתכם ואת־זרעכם אחריכם ׃ ואת כל־נפש החיה אשר אתכם בעוף
בבהמה ובכל־חית הארץ אתכם מכל יצאי התבה לכל חית הארץ ׃
והקמתי את־בריתי אתכם ולא־יכרת כל־בשר עוד ממי המבול ולא־
יהיה עוד מבול לשחת הארץ ׃ ויאמר אלהים זאת אות־הברית אשר־
אני נתן ביני וביניכם ובין כל־נפש חיה אשר אתכם לדרת עולם ׃ את

יונה לעידן רמשא והא טרף זיתא תביר נסיבת בפומה וידע נח ארי
קלו מיא מעל ארעא ׃ ואוריך עוד שבעא יומין אחרנין ושלח ית־
יונה ולא אוסיפת למיתב־לותיה עוד ׃ והוה בשית מאה וחדא שנין
בקדמאה בחד לירחא נגובו מיא מעל ארעא ואעדי נח ית־חופאה
דתיבותא וחזא והא נגובו אפי ארעא ׃ ובירחא תנינא בעסרין
ושבעא יומא לירחא יבישת ארעא ׃ ומליל יי עם נח למימר ׃ פוק
מן תיבותא את ואתתך ובנך ונשי בנך עמך ׃ כל־חיתא דעימך
מכל־בסרא בעופא ובבעירא ובכל־ריחשא דרחיש על־ארעא אפיק
עימך ויתילדון בארעא ויפשון ויסגון על־ארעא ׃ ונפק נח ובנוהי
ואיתתיה ונשי־בנוהי עמיה ׃ כל־חיתא כל־ריחשא וכל־עופא כל
דרחיש על־ארעא לזרעיתהון נפקו מן תיבותא ׃ ובנא נח מדבחא
קדם יי ונסיב מכל בעירא דכיא ומכל עופא דכי ואסיק עלון על־
מדבחא ׃ וקביל יי ברעוא ית קורבניה ואמר יי במימריה לא־
אוסיף למילט עוד ית־ארעא בדיל חובי אנשא ארי יצרא דלבא דאינש
ביש מזעוריה ולא אוסיף עוד למימחי ית־כל־דחי כמא דעבדית ׃
עוד כל־יומי ארעא זרועא וחצדא וקורא וחומא וקיטא וסיתוא
ויממא ולילא לא יבטלון ׃ ובריך יי ית נח וית־בנוהי ואמר להון
פושו וסגו ומלו ית־ארעא ׃ ודחלתכון ואימתכון תהי על כל־חית
ארעא ועל כל־עופא דשמיא בכל די תרחיש ארעא ובכל־נוני ימא
בידכון יהון מסירין ׃ כל־ריחשא דהוא חי לכון יהי למיכל כירוק
עסבא יהבית לכון ית כולא ׃ ברם בסרא בנפשיה דמיה לא תיכלון ׃
וברם ית דמכון לנפשתכון אתבע מיד כל־חיתא אתבעניה ומיד
אינשא מיד גבר דישיד ית־דמא דאחוהי אתבע ית נפשא דאינשא ׃
דישוד דמא דאינשא בסהדין על־מימר דיינין דמיה יתשד ארי בצלמא
דיי עבד ית־אינשא ׃ ואתון פושו וסגו איתילידו בארעא וסגו־בה ׃
ואמר יי לנח ולבנוהי עמיה למימר ׃
ואנא הא אנא מקים ית־קימי עמכון ועם־בניכון בתריכון ׃ ועם
כל־נפשא חיתא דעמכון בעופא בבעירא ובכל־חית ארעא עמכון
מכל נפקי תיבותא לכל חית ארעא ׃ ואקים ית־קימי עמכון ולא־
ישתיצי כל־בסרא עוד ממי טופנא ולא־יהי עוד טופנא לחבלא ארעא ׃
ואמר יי דא את־קים די אנא יהב בין מימרי וביניכון
ובין כל־נפשא חיתא די עמכון לדרי עלמא ׃ ית־ קשתי

טרף בפיה ׃ אומר אני שזכר היה לכן קורהו פעמים לשון זכר ופעמים לשון נקבה לפי שכל יונה שבמקרא לשון נקבה כמו כיונים על אפיקי מים רוחצות כיוני הגאיות כלם הומות ׃ וכמו כיונה פותה ׃ טרף ׃ חטף ׃ ומדרש אגדה לשון מזון ודרשו בפיה לשון מאמר אמרה יהיו מזונותי מרורין כזית ובידו של הקב"ה ולא מתוקין כדבש בידי בשר ודם ׃ וייחל ׃ הוא לשון ויחל אלא שזה לשון ויפעל וזה לשון ויתפעל ויחל ויתמתן ׃ ויחל ויתמתן ׃ בראשון ׃ לר' אליעזר הוא תשרי ולר' יהושע הוא ניסן ׃ חרבו ׃ נעשה כמין טיט שקרמו פניה של מעלה ׃ יבשה ׃ נעשית גריד כהלכתה ׃ בשבעה ועשרים ׃ וירידתן בחדש השני אלו י"א ימים שהחמה יתירה על הלבנה שמשפט דור המבול שנה תמימה היה ׃ אתה ואשתך וגו' ׃ איש ואשתו כאן התיר להם תשמיש המטה ׃ הוצא ׃ הוצא כתיב היצא קרי ׃ היצא אמור להם שיצאו ׃ הוצא אם אין רוצים לצאת הוציאם אתה ׃ ושרצו בארץ ׃ ולא בתיבה מגיד שאף הבהמה והעוף נאסרו בתשמיש ׃ למשפחותיהם ׃ קבלו עליהם על מנת לידבק במינן ׃ מכל הבהמה הטהורה ׃ אמר לא צוה לי הקב"ה להכניס מאלו שבעה שבעה אלא כדי להקריב קרבן מהם ׃ מנעריו ׃ מנעריו כתיב משננער לצאת ממעי אמו נתן בו יצר הרע ׃ לא אוסיף לא אוסיף ׃ כפל הדבר לשבועה הוא שכתוב אשר נשבעתי מעבור מי נח ולא מצינו בה שבועה אלא זו שכפל דבריו והיא שבועה וכן דרשו חכמים במסכת שבועות ׃ עוד כל ימי הארץ וגו' לא ישבותו ׃ ששה עתים הללו שני חדשים לכל אחד ואחד כמו ששנינו חצי תשרי ומרחשון וחצי כסליו זרע חצי כסליו וטבת וחצי שבט קור כו' בבבא מציעא ׃ קור קשה מחורף ׃ חורף עת זרע שעורים וקטנית החריפין להתבשל מהר והוא חצי שבט ואדר וחצי ניסן ׃ קיץ הו' זמן לקיטת תאנים וזמן שמייבשין אותן בשדות ושמו קיץ כמו הלחם והקיץ לאכול הנערים ׃ חום ׃ הוא סוף ימות החמה חצי אב ואלול וחצי תשרי שהעולם חם ביותר כמו ששנינו במסכת יומא ׃ שלהי קיטא קשי מקיטא ׃ ויום ולילה לא ישבותו ׃ מכלל ששבתו כל ימות המבול שלא שמשו המזלות ולא ניכר בין יום ולילה ׃ לא ישבותו ׃ לא יפסקו כל אלה מלהתנהג כסדרן ׃ וחתכם ׃ ואימתכם כמו תראו חתת ׃ ואגדה לשון חיות שכל זמן שתינוק בן יומו חי אין צריך לשמרו מן העכברים עוג מלך הבשן מת צריך לשומרו מן העכברים שנ' ומוראכם וחתכם יהיה אימתי יהיה מוראכם על החיות כל זמן שאתם חיים ׃ לכם יהיה לאכלה ׃ שלא הרשיתי לאדם הראשון אלא ירק עשב ולכם כירק עשב שהפקרתי לאדם הראשון נתתי לכם את כל ׃ בנפשו דמו ׃ אסר להם אבר מן החי כלומר כל זמן שנפשו בדמו לא תאכלו הבשר ׃ בנפשו דמו ׃ בעוד נפשו בו ׃ בשר בנפשו לא תאכלו הרי אבר מן החי ׃ ואף דמו לא תאכלו ׃ הרי דם מן החי ׃ ואך את דמכם ׃ אעפ"י שהתרתי לכם נטילת נשמה בבהמה את דמכם אדרוש השופך דם עצמו ׃ לנפשותיכם ׃ אף החונק עצמו אעפ"י שלא יצא ממנו דם ׃ מיד כל חיה ׃ לפי שחטאו דור המבול והופקרו למאכל חיות רעות לשלוט בהן שנאמר נמשל כבהמות נדמו לפיכך הוצרך להזהיר עליהן את החיות ׃ מיד האדם ׃ מיד ההורג במזיד ואין עדים אני אדרוש ׃ ומיד איש אחיו ׃ שהוא אוהב לו כאח והרגו שוגג אני אדרוש אם לא יגלה ויבקש על עונו לימחל שאף השוגג צריך כפרה ואם אין עדים לחייבו גלות והוא אינו נכנע הקב"ה דורש ממנו כמו שדרשו רבותינו והאלהים אנה לידו במסכת מכות הקב"ה מזמנן לפונדק אחד וכו' ׃ באדם דמו ישפך ׃ אם יש עדים המיתוהו אתם למה כי בצלם אלהים עשה את האדם וזה מקרא חסר עשה העושה את האדם וכן הרבה במקרא ׃ ואתם פרו ורבו ׃ לפי פשוטו הראשונה לברכה וכאן לצווי ׃ ולפי מדרשו להקיש מי שאינו עוסק בפריה ורביה לשופך דמים ׃ ואני הנני ׃ מסכי' אני עמך שהיה נח דואג לעסוק בפריה ורביה עד שהבטיחו הקב"ה שלא לשחת העולם ׃ וכן עשה באחרונה אמר לו הנני מסכים לעשות קיום וחזוק ברית להבטחתי ואתן לך אות ׃ חית הארץ אתכם ׃ הם המתהלכים עם הבריות ׃ מכל יוצאי התיבה ׃ להביא שקצים ורמשים ׃ חית הארץ ׃ להביא המזיקין שאינן בכלל החיה ׃ אשר אתכם ׃ שאין הולכין עם הבריות ׃ והקימותי ׃ אעשה קיום לבריתי ומהו קיומו את הקשת כמו שמסיים והולך ׃ לדרת עולם ׃ נכתב חסר שיש דורות שלא הוצרכו לאות לפי שצדיקים גמורים היו כמו דורו של חזקיהו מלך יהודה ודורו של רבי שמעון בן יוחאי ׃ בענני ענן ׃

קשתי נתתי בענן והיתה לאות ברית ביני ובין הארץ : והיה בעננו
ענן על הארץ ונראתה הקשת בענן : וזכרתי את בריתי אשר ביני
וביניכם ובין כל נפש חיה בכל בשר ולא יהיה עוד המים למבול
לשחת כל בשר : והיתה הקשת בענן וראיתיה לזכר ברית עולם
בין אלהים ובין כל נפש חיה בכל בשר אשר על הארץ : ויאמר
אלהים אל נח זאת אות הברית אשר הקמתי ביני ובין כל בשר אשר
על הארץ : ויהיו בני נח היצאים מן התבה
שם וחם ויפת וחם הוא אבי כנען : שלשה אלה בני נח ומאלה נפצה
כל הארץ : ויחל נח איש האדמה ויטע כרם : וישת מן היין וישכר
ויתגל בתוך אהלה : וירא חם אבי כנען את ערות אביו ויגד לשני
אחיו בחוץ : ויקח שם ויפת את השמלה וישימו על שכם שניהם
וילכו אחרנית ויכסו את ערות אביהם ופניהם אחרנית וערות אביהם
לא ראו : וייקץ נח מיינו וידע את אשר עשה לו בנו הקטן : ויאמר
ארור כנען עבד עבדים יהיה לאחיו : ויאמר ברוך יהוה אלהי שם ויהי
כנען עבד למו : יפת אלהים ליפת וישכן באהלי שם ויהי כנען עבד
למו : ויחי נח אחר המבול שלש מאות שנה וחמשים שנה : ויהיו כל צ׳ ויהי
ימי נח תשע מאות שנה וחמשים שנה וימת : ואלה
תולדת בני נח שם חם ויפת ויולדו להם בנים אחר המבול : בני יפת
גמר ומגוג ומדי ויון ותבל ומשך ותירס : ובני גמר אשכנז וריפת
ותגרמה : ובני יון אלישה ותרשיש כתים ודדנים : מאלה נפרדו איי
הגוים בארצתם איש ללשנו למשפחתם בגויהם :
ובני חם כוש ומצרים ופוט וכנען : ובני כוש סבא
וחוילה וסבתה ורעמה וסבתכא ובני רעמה שבא ודדן : וכוש ילד
את נמרד הוא החל להיות גבר בארץ : הוא היה גבר ציד לפני
יהוה על כן יאמר כנמרד גבור ציד לפני יהוה : ותהי ראשית
ממלכתו בבל וארך ואכד וכלנה בארץ שנער : מן הארץ ההוא יצא
אשור ויבן את נינוה ואת רחבת עיר ואת כלח : ואת רסן בין נינוה
ובין כלח הוא העיר הגדלה : ומצרים
ילד את לודים ואת ענמים ואת להבים ואת נפתחים : ואת פתרסים
ואת כסלחים אשר יצאו משם פלשתים ואת כפתרים :
וכנען ילד את צידן בכרו ואת חת : ואת היבוסי
ואת האמרי ואת הגרגשי : ואת החוי ואת הערקי ואת הסיני : ואת
הארודי ואת הצמרי ואת החמתי ואחר נפצו משפחות הכנעני :
ויהי גבול הכנעני מצידן באכה גררה עד עזה באכה סדמה ועמרת

קשתי יהבית בעננא ותהי לאת קיים בין מימרי ובין ארעא : ויהי
בעננותי עננא על ארעא ותתחזי קשתא בעננא : ודכירנא ית
קיימי די בין מימרי וביניכון ובין כל נפשא חיתא בכל בסרא ולא
יהון עוד מיא לטופנא לחבלא כל בסרא : ותהי קשתא בעננא
ואחזינה למדכר קיים עלם בין מימרא דיי ובין כל נפשא חיתא בכל
בסרא די על ארעא : ואמר יי לנח דא את קיים די אקימית בין
מימרי ובין כל בסרא די על ארעא : והוו בני נח
די נפקו מן תיבותא שם וחם ויפת וחם הוא אבוהי דכנען : תלתא
אילין בני נח ומאילין איתבדרת כל ארעא : ושרי נח גבר פלח
בארעא ונציב כרמא : ושתי מן חמרא ורוי ואיתגלי בגו משכניה :
וחזא חם אבוהי דכנען ית ערית דאבוהי וחוי לתרין אחוהי בשוקא
: ונסיב שם ויפת ית כסותא ושויאו על כתף תרויהון ואזלו ם
מחזרין וכסיאו ית ערייתא דאבוהון ואפיהון מחזרין וערית דאבוהון
לא חזו : ואתער נח מחמריה וידע ית די עבד ליה בריה זעירא :
ואמר ליט כנען עבד פלח יהי לאחוהי : ואמר בריך יי אלהי דשם
ויהי כנען עבדא להון : יפתי יי ליפת וישרי שכינתיה במשכני דשם
ויהי כנען עבדא להון : וחיא נח בתר טופנא תלת מאה וחמשין
שנין : והוו כל יומי נח תשע מאה וחמשין שנין ומית :
ואילין תולדת בני נח שם חם ויפת ואיתילידו להון א
בנין בתר טופנא : בני יפת גומר ומגוג ומדי ויון ותובל ומשך ות
ותירס : ובני גומר אשכנז וריפת ותוגרמה : ובני יון אלישה ותרשיש
כתים ורודנים : מאילין איתפרשו נגוות עממיא בארעתהון גבר
ללישניה לזרעיתהון בעממיהון : ובני חם כוש
ומצרים ופוט וכנען : ובני כוש סבא וחוילה וסבתה ורעמה וסבתכא
ובני רעמה שבא ודדן : וכוש אוליד ית נמרוד הוא שרי למהוי גבר
תקיף בארעא : הוא הוה גבר תקיף קדם יי על כן יתאמר כנמרוד
גיבר תקיף קדם יי : והות ריש מלכותיה בבל וארך ואכד וכלנה
בארעא דבבל : מן ארעא ההיא נפק אתוראה ובנא ית נינוה
ורחובי קרתא וית כלח : וית רסן בין נינוה ובין כלח היא קרתא
רבתא : ומצרים אוליד ית לודאי וית ענמאי וית
להבאי וית נפתוחאי : וית פתרוסאי וית כסלוחאי די נפקו מתמן
פלשתאי וית קפוטקאי : וכנען אוליד ית צידון
בוכריה וית חת : וית יבוסאי וית אימוראי וית גרגשאי : וית חיואי
וית ערקאי וית אנתוסאי : וית ארוודאי וית צמראי וית חמתאי
ובתר כן איתבדרו זרעית כנענאי : והוה תחום כנענאה מצידון
מטי לגרר עד עזה מטי לסדום ועמורה ואדמה

בעננו ענן · כשתעלה במחשבה לפני להביא חשך ואבדון לעולם : בין אלהים ובין כל נפש חיה · בין מדת הדין של מעלה וביניכם שהיה לו לכתוב ביני ובין כל נפש חיה אלא זהו מדרשו כשתבא מדת הדין לקטרג עליכ' לחייב אתכם אני רואה את האות ונזכר : זאת אות הברית · הרי הו הקשת ואמ' לו הרי האות שאמרתי : וחם הוא אבי כנען · למה הוצרך לומ' כאן לפי שהפרש' עסוקה ובאה בשכרותו של נח שקלקל בה חם ועל ידו נתקלל כנע' ועדיין לא כתב תולדות חם ולא ידענו שכנען בנו לפיכך הוצרך לומר כאן וחם הוא אבי כנען : ויחל · עשה עצמו חולין שהיה לו לעסוק תחלה בנטיעה אחרת : איש האדמה · אדוני האדמה כמו איש נעמי : ויטע כרם · כשנכנס לתיבה הכנים עמו זמורות ויחורי תאנים : אהלו · אהלה כתיב רמז לעשרת שבטים שנקראו על שם שומרון שנקראת אהלה שגלו על עסקי יין שנ' השותים במזרקי יין : ויתגל · לשון ויתפעל : וירא חם אבי כנען · יש מרבותינו אומרי' כנען ראה והגיד לאביו לכך הוזכר על הדבר ונתקלל : וירא את ערות אביו · יש אומרים סרסו ויש אומרים רבעו : ויקח שם ויפת · אין כתוב ויקחו אלא ויקח לימד על שם שנתאמץ במצוה יותר מיפת לכך זכו בניו לטלית של ציצית ויפת זכה לקבורה לבניו שנאמר אתן לגוג מקום שם קבר וחם שבזה את אביו נאמר בזרעו כן ינהג מלך אשור את שבי מצרים ואת גלות כוש נערים וזקנים ערום ויחף וחשופי שת וגו' : ופניהם אחורנית · למה נאמר פעם שנייה ללמד שכשקרבו אצלו והוצרכו להפוך עצמם לכסותו הפכו פניהם אחורנית : בנו הקטן · הפסול והבזוי כמו הנה קטון נתתיך בגוים בזוי : ארור כנען · אתה גרמת לי שלא הוליד בן רביעי אחר לשמשני ארור בנך הרביעי להיות משמש את זרעם של אלו הגדולים שהוטל עליהם טורח עבודתי מעתה · ומה ראה חם שסרסו אמר להם לאחיו אדם הראשון שני בנים היו לו והרג זה את זה בשביל ירושת העולם ואבינו יש לו שלשה בנים ועודנו מבקש בן רביעי : ברוך ה' אלהי שם · שעתיד לשמור הבטחתו לזרעו לתת להם את ארץ כנען : ויהי להם כנען למס עובד : יפת אלהים ליפת · מתורגם יפתי ירחיב : וישכון באהלי שם · ישרה שכינתו בישראל · ומדרש חכמי' אעפ' שיפת אהים ליפת שבנה כורש שהיה מבני יפת בית שני לא שרתה בו שכינה והיכן שרתה במקדש ראשון שבנה שלמה שהיה מבני שם : ויהי כנען עבד · אף משיגלו בני שם ימכרו להם עבדים מבני כנען : תירס · זו פרס : להיות גבור · להמריד כל העולם על הקב"ה בעצת דור הפלגה : גבור ציד · צד דעתן של בריות בפיו ומטען למרוד במקו' : לפני ה' · מתכוין להקניטו על פניו : על כן יאמ' · על כל אדם מרשיע בעזות פנים יודע רבונו ומתכוין למרוד בו יאמר זה כנמרוד גבור ציד : מן הארץ · כיון שראה אשור את בניו שומעין לנמרוד ומורדין במקום לבנות המגדל יצא מתוכם : העיר הגדולה · היא נינוה שנ' ונינוה היתה עיר גדולה לאלהים : להבים · שפניהם דומי' ללהב · פתרוסים וכסלוחים אשר יצאו משם פלשתים · משניהם יצאו שהיו פתרוסים וכסלוחים מחליפין משכב נשותי[הם] אלו לאלו ויצאו מהם פלשתים : ואחר נפוצו · מאלה נפוצו משפחות הרבה : גבול · סוף ארצו כל גבול לשון סוף וקצה : בואכה · שם דבר : ולי נראה באדם האומ' לחבירו גבול זה מגיע עד אשר תבא לגבול פלוני :

ללמוכותם

ואדמה וצבים עד לשע: אלה בני חם למשפחתם ללשנתם
בארצתם בגויהם: ולשם ילד גם הוא
אבי כל בני עבר אחי יפת הגדול: בני שם עילם ואשור וארפכשד
ולוד וארם: ובני ארם עוץ וחול וגתר ומש:
וארפכשד ילד את שלח ושלח ילד את עבר: ולעבר ילד
שני בנים שם האחד פלג כי בימיו נפלגה הארץ ושם אחיו יקטן:
ויקטן ילד את אלמודד ואת שלף ואת חצרמות ואת ירח: ואת
הדורם ואת אוזל ואת דקלה: ואת עובל ואת אבימאל ואת שבא:
ואת אופר ואת חוילה ואת יובב כל אלה בני יקטן: ויהי מושבם
ממשא באכה ספרה הר הקדם: אלה בני שם למשפחתם ללשנתם
בארצתם לגויהם: אלה משפחת בני נח לתולדתם בגויהם ומאלה
נפרדו הגוים בארץ אחר המבול: ויהי יא
כל הארץ שפה אחת ודברים אחדים: ויהי בנסעם מקדם וימצאו
בקעה בארץ שנער וישבו שם: ויאמרו איש אל רעהו הבה נלבנה
לבנים ונשרפה לשרפה ותהי להם הלבנה לאבן והחמר היה להם
לחמר: ויאמרו הבה נבנה לנו עיר ומגדל וראשו בשמים ונעשה
לנו שם פן נפוץ על פני כל הארץ: וירד יהוה לראת את העיר ואת
המגדל אשר בנו בני האדם: ויאמר יהוה הן עם אחד ושפה אחת
לכלם וזה החלם לעשות ועתה לא יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות:
הבה נרדה ונבלה שם שפתם אשר לא ישמעו איש שפת רעהו:
ויפץ יהוה אתם משם על פני כל הארץ ויחדלו לבנת העיר: על כן
קרא שמה בבל כי שם בלל יהוה שפת כל הארץ ומשם הפיצם יה
יהוה על פני כל הארץ: אלה תולדת שם
שם בן מאת שנה ויולד את ארפכשד שנתים אחר המבול:
ויחי שם אחרי הולידו את ארפכשד חמש מאות שנה ויולד בנים
ובנות: וארפכשד חי חמש ושלשים
שנה ויולד את שלח: ויחי ארפכשד אחרי הולידו את שלח שלש
שנים וארבע מאות שנה ויולד בנים ובנות:
ושלח חי שלשים שנה ויולד את עבר: ויחי שלח אחרי
הולידו את עבר שלש שנים וארבע מאות שנה ויולד בנים ובנות:
ויחי עבר ארבע ושלשים שנה ויולד את
פלג: ויחי עבר אחרי הולידו את פלג שלשים שנה וארבע מאות

ואדמה וצבים עד לשע: אילין בני חם לזרעיתהון ללישנהון
בארעתהון בעממיהון: ולשם איתיליד אף הוא אבוהון
דכל בני עבר אחוהי דיפת רבא: בני שם עילם ואשור וארפכשד ולוד
וארם: ובני ארם עוץ וחול וגתר ומש: וארפכשד אוליד ית שלח
ושלח אוליד ית עבר: ולעבר איתילידו תרין בנין שום חד פלג ארי
ביומוהי איתפליגת ארעא ושום אחוהי יקטן: ויקטן אוליד ית אלמודד
וית שלף וית חצרמות וית ירח: וית הדורם וית אוזל וית דקלה
: וית עובל וית אבימאל וית שבא: וית אופר וית חוילה וית
יובב כל אילין בני יקטן: וית אופר וית חוילה וית יובב כל אילין
בני יקטן: והוה מותבניהון ממישא מטי לספר טור מדינחא: אילין
בני שם לזרעיתהון ללישנהון בארעתהון לעממיהון: אילין
זרעית בני נח לתולדתהון בעממיהון ומאילין איתפרשו עממיא
בארעא בתר טופנא: והוה כל ארעא לישן חד וממלל
חד: והוה במיטלהון בקדמיתא ואשכחו בקעתא בארעא דבבל
ויתיבו תמן: ואמרו גבר לחבריה הבו נרמי לבנין ונשרפינון בנורא
והות להון לבינתא לאבנא וחימרא הות להון לשיע: ואמרו הבו
נבני לנא קרתא ומגדלא ורישיה מטי עד צית שמיא ונעביד לנא
שום דילמא ניתבדר על אפי כל ארעא: ואיתגלי יי לאיתפרעא על
עובד קרתא ומגדלא די בנו בני אינשא: ואמר יי הא עמא חד ולישן
חד לכולהון ודין דשריאו למעבד וכען לא יתמנע מנהון כל דחשיבו
למעבד: הבו ניתגלי ונבלבל תמן לישנהון דלא ישמעון אינש לישן
חבריה: ובדר יי יתהון מתמן על אפי כל ארעא ואיתמנעו מלמבני
קרתא: על כן קרא שמה בבל ארי תמן בלבל יי לישן כל ארעא
ומתמן בדרינון יי על אפי כל ארעא: אילין תולדת
שם שם בר מאה שנין ואוליד ית ארפכשד תרתין שנין בתר טופנא
: וחיא שם בתר דאוליד ית ארפכשד חמש מאה שנין ואוליד בנין
ובנן: וארפכשד חיא תלתין וחמש שנין ואוליד ית
וחיא ארפכשד בתר דאוליד ית שלח ארבע מאה ותלתין ש
שנין ואוליד בנין ובנן: ושלח חיא תלתין שנין ואוליד
ית עבר: וחיא שלח בתר דאוליד ית עבר ארבע מאה ותלת שנין
ואוליד בנין ובנן: וחיא עבר תלתין וארבע שנין ואוליד
ית פלג: וחיא עבר בתר דאוליד ית פלג ארבע מאה ותלתין

ללשונותם בארצותם. אעפי' שנחלקו ללשונות וארצו' כלם בני חם הם. אבי כל בני עבר. הנהר היה שם: אחי יפת הגדול. איני יודע אם יפת הגדול אם שם כשהוא אומר שם בן מאת שנה וגומר שנתים אחר המבול הוי אומר יפת הגדול שהרי בן חמש מאות שנה היה נח כשהתחיל להוליד והמבול היה בשנת שש מאות שנה נמצא שהגדול בבניו היה בן ק' שנה ושם לא הגיע למאה עד שנתים אחר המבול: אחי יפת. ולא אחי חם שאלו שניהם כבדו את אביהם וזה בזהו: נפלגה. נתבלבלו הלשונות ונפוצו מן הבקעה ונתפלגו בכל העולם למדנו שהיה עבר נביא שקרא שם בנו על שם העתיד ושנינו בסדר עולם שבסוף ימיו נתפלגו שאם תאמר בתחלת ימיו הרי יקטן אחיו צעיר ממנו והוליד כמה משפחות קודם לכן שנאמר ויקטן ילד וגומר ואחר כך ויהי כל הארץ שפה אחת ואם תאמר באמצע ימיו לא בא הכתוב לסתום אלא לפר' ולפיכך למדת שבשנת מות פלג נתפלגו: יקטן. שהיה ענוו ומקטין עצמו לכך זכה להעמיד כל המשפחות הללו: חצרמות. על שם מקומו דברי אגדה: שפה אחת. לשון הקדש. ודברים אחדים. באו בעצ' אחת ואמרו לא כל הימנו שיבור לו את העליונים נעלה לרקיע ונעשה עמו מלחמה. דבר אחר על יחידו של עולם. דבר אחר ודברים אחדים אמרו אחת לאלף ותרנ"ו שנים הרקיע מתמוטט כשם שעשה בימי המבול בואו ונעשה לו סמוכות בראשית רבה: בנסעם מקדם. שהיו יושבים שם כדכתי' למעלה ויהי מושבם וגו' הר הקדם ונסעו משם לתור להם מקום להחזיק את כלם ולא מצאו אלא שנער: איש אל רעהו. אומה לאומה מצרים לכוש וכוש לפוט ופוט לכנען: הבה. הזמינו עצמכם כל הבה לשון הזמנה הוא שמכינים עצמן ומתחברים למלאכ' או לעצה או למשא הבה הזמינו אפרליי"ר בלעז: לבנים. שאין אבנים בבבל שהיא בקעה: ונשרפה לשרפה. עושין הלבנים שקורים טוולש שורפים אותן בכבשן: לחמר. לטוח הקיר: פן נפוץ. שלא יביא עלינו שום מכה להפיצנו מכאן: וירד ה' לראות. לא הוצרך לכך אלא בא ללמד לדייני' שלא ירשיעו הנדון עד שיראו ויבינו מדרש רבי תנחומא: בני האדם. אלא בני מי שמא בני חמורי' וגמלי' אלא בני אדם הראשון שכפה את הטובה ואמר האשה אשר נתת עמדי אף אלו כפו בטובה למרוד במי שהשפיעם טובה ומלטם מן המבול: הן עם אחד. כל טובה זו יש עמהן שעם אחד הם ושפה אחת לכלן ודבר זה החלו לעשות: החלם. כמו אתחלתם עסוקים להתחיל הם לעשות: לא יבצר. בתמיה יבצר לשון מניעה כתרגו' ודומה לו יבצור רוח נגידים: הבה נרדה. בבית דינו כמלך מענותנותו יתירה. הבה. מדה כנגד מדה הם אמרו הבה נבנה והוא כנגדם מדד ואמר הבה נרדה: ונבלה. ונבלבל נון משמש בלשון רבים והא אחרונה יתירה כהא של נרדה: לא ישמעו. זה שואל לבנה וזה מביא טיט וזה עומד עליו ופוצע מוחו: ויפץ ה' אותם משם. בעולם הזה מה שאמרו פן נפוץ נתקיים עליהם הוא שאמר שלמה מגורת רשע היא תבואנו: ומשם הפיצם. למד שאין להם חלק לעולם הבא וכי אי זו קשה של דור המבול או של דור הפלגה אלו לא פשטו יד בעיקר ואלו פשטו יד בעיקר להלחם בו ואלו נשטפו ואלו לא נאבדו מן העולם אלא שדור המבול היו גזלנים והיתה מריבה ביניה' ולכך נאבדו ואלו היו נוהגים אהבה וריעות ביניהם שנאמר שפה אחת ודברי' אחדים למדת ששנאוי המחלוקת וגדול השלום: שם בן מאת שנה. כשהוליד את ארפכשד שנתים אחר המבול:

שנה ויולד בנים ובנות׃ ויחי פלג שלשים
שנה ויולד את רעו׃ ויחי פלג אחרי הולידו את רעו תשע שנים
ומאתים שנה ויולד בנים ובנות׃ ויחי רעו שתים
ושלשים שנה ויולד את שרוג׃ ויחי רעו אחרי הולידו את שרוג
שבע שנים ומאתים שנה ויולד בנים ובנות׃
ויחי שרוג שלשים שנה ויולד את נחור׃ ויחי שרוג אחרי
הולידו את נחור מאתים שנה ויולד בנים ובנות׃
ויחי נחור תשע ועשרים שנה ויולד את תרח׃ ויחי
נחור אחרי הולידו את תרח תשע עשרה שנה ומאת שנה ויולד
בנים ובנות׃ ויחי תרח שבעים שנה
ויולד את אברם את נחור ואת הרן׃ ואלה תולדת תרח תרח הוליד
את אברם את נחור ואת הרן והרן הוליד את לוט׃ וימת הרן על
פני תרח אביו בארץ מולדתו באור כשדים׃ ויקח אברם ונחור להם
נשים שם אשת אברם שרי ושם אשת נחור מלכה בת הרן אבי
מלכה ואבי יסכה׃ ותהי שרי עקרה אין לה ולד׃ ויקח תרח את
אברם בנו ואת לוט בן הרן בן בנו ואת שרי כלתו אשת אברם בנו
ויצאו אתם מאור כשדים ללכת ארצה כנען ויבאו עד חרן וישבו
שם׃ ויהיו ימי תרח חמש שנים ומאתים שנה וימת תרח בחרן׃

שנין ואוליד בנין ובנן׃ וחיא פלג תלתין שנין ואוליד ית
רעו׃ וחיא פלג בתר דאוליד ית רעו מאתן ותשע שנין ואוליד בנין
ובנן׃ וחיא רעו תלתין ותרתין שנין ואוליד ית שרוג׃
וחיא רעו בתר דאוליד ית שרוג מאתן ושבע שנין ואוליד בנין ובנן׃
וחיא שרוג תלתין שנין ואוליד ית נחור׃ וחיא שרוג
בתר דאוליד ית נחור מאתן שנין ואוליד בנין ובנן׃
וחיא נחור עסרין ותשע שנין ואוליד ית תרח׃ וחיא נחור בתר
דאוליד ית תרח מא[ה] ותשע עסרי שנין ואוליד בנין ובנן׃
וחיא תרח שבעין שנין ואוליד ית אברם ית נחור וית הרן׃
ואילין תולדת תרח תרח אוליד ית אברם ית נחור וית הרן והרן
אוליד ית לוט׃ ומית הרן על אפי תרח אבוהי בארע ילדותיה באורא
דכסדאי׃ ונסיב אברם ונחור להון נשין שום איתת אברם שרי ושום
איתת נחור מלכה בת הרן אבוהא דמלכה ואבוהא דיסכה׃ והות
שרי עקרא לית לה ולד׃ ודבר תרח ית אברם בריה וית לוט בר
הרן בר בריה וית שרי כלתיה אתת אברם בריה ונפקו עמהון מ
מאורא דכסדאי למיזל לארעא דכנען ואתו עד חרן ויתיבו תמן׃
והוו יומי תרח מאתן וחמש שנין ומית תרח בחרן׃

פ פ פ

יב ויאמר יהוה אל אברם לך לך מארצך וממולדתך
ומבית אביך אל הארץ אשר אראך׃ ואעשך
לגוי גדול ואברכך ואגדלה שמך והיה ברכה׃ ואברכה מברכיך
ומקללך אאר ונברכו בך כל משפחת האדמה׃ וילך אברם כאשר
דבר אליו יהוה וילך אתו לוט ואברם בן חמש שנים ושבעים שנה
בצאתו מחרן׃ ויקח אברם את שרי אשתו ואת לוט בן אחיו ואת כל
רכושם אשר רכשו ואת הנפש אשר עשו בחרן ויצאו ללכת ארצה
כנען ויבאו ארצה כנען׃ ויעבר אברם בארץ עד מקום שכם עד א
אלון מורה והכנעני אז בארץ׃ וירא יהוה אל אברם ויאמר לזרעך
אתן את הארץ הזאת ויבן שם מזבח ליהוה הנראה אליו׃ ויעתק משם
ההרה מקדם לבית אל ויט אהלה בית אל מים והעי מקדם ויבן שם

פ פ פ

ואמר יי לאברם איזל לך מארעך ומולדותך ומבית
אבוך לארעא די אחזינך׃ ואעבדינך לעם
סגי ואברכינך וארבי שמך ותהי מברך׃ ואברך מברכך ודמלטטך
איילוט ויתברכון בדילך כל זרעית ארעא׃ ואזל אברם כמא דמליל
עמיה יי ואזל עמיה לוט ואברם בר שבעין וחמש שנין במפקיה
מחרן׃ ודבר אברם ית שרי איתתיה וית לוט בר אחוהי וית כל
קנינהון די קנו וית נפשתא דשעבידו לאוריתא בחרן ונפקו למיזל
לארעא דכנען ואתו לארעא דכנען׃ ועבר אברם בארעא עד אתר שכם עד מישר
מורה וכנענאה בכן בארעא׃ ואתגלי יי לאברם ואמר לבנך אתן
ית ארעא הדא ובנא תמן מדבחא קדם יי דאתגלי ליה׃ ואסתלק
מתמן לטורא ממדנח לבית אל ופרסיה למשכניה בית אל ממערב
ועי ממדינחא ובנא תמן מדבחא

על פני תרח אביו · בחיי אביו · ומדרש אגדה אומ׳ שעל ידי אביו מת שקבל תרח על אברם בנו לפני נמרוד על שכתת את צלמיו והשליכו לכבשן האש והרן יושב ואומר בלבו אם אברם נוצח אני משלו ואם נמרוד נוצח אני משלו וכשניצל אברהם אמרו לו להרן משל מי אתה אמר להם הרן משל אברם אני השליכוהו לכבשן האש ונשרף וזהו אור כשדים ומנחם פיר׳ אור בקעה וכן באורים כבדו ה׳ וכן מאורת צפעוני כל חור ובקע עמוק קרוי אור׃ יסכה· זו שרה על שם שסוכה ברוח הקדש ושהכל סוכים ביופיה ולשון נסיכות כמו שרה לשון שררה׃ ויצאו אתם · ויצאו תרח ואברם עם לוט ושרי · וימת תרח בחרן · לאחר שיצא אברם מחרן ובא לארץ כנען יותר מס׳ שנה שהרי כתוב ואברהם בן חמש ושבעים שנה בצאתו מחרן ותרח בן ע׳ שנה היה כשנולד אברהם הרי קמה׳ לתרח כשיצא אברם מחרן עדיין נשארו משנותיו הרבה ולמה הקדים הכתוב מיתתו של תרח ליציאתו של אברם שלא יהא הדבר מפורס׳ לכל ויאמרו לא קיים אברם את כבוד אביו שהניחו זקן והלך לו לפיכ׳ קראו הכתוב מת שהרשעים אף בחייהם קרוים מתים והצדיקים אף במיתתן קרוים חיים שנאמר ובניהו בן יהוידע בן איש חי׃ בחרן· הנון הפוכה לומר לך עד אברם חרון אף של מקום׃
חסלת אלה תולדות נח

לך לך להנאתך ולטובתך ושם אעשך לגוי גדול · וכאן אי אתה זוכה לבנים · ועוד שאודיע טבעך בעולם׃ ואעשך לגוי גדול· לפי שהדרך גורמת לשלשה דברי׳ ממעטת פריה ורביה וממעטת את הממו׳ וממעטת את השם לכך הוזקק לשלש ברכו׳ הללו שהבטיחו על הבנים על הממון ועל השם׃ ואברכך· בממון ברא׳שית רבה׃ והיה ברכה· הברכות נתונות בידך יהיו עד עכשיו היו בידי ברכתי לאדם ונח ומעכשיו אתה תברך את אשר תחפוץ ברא׳שית רבה. דבר אחר ואעשך לגוי גדול· זה שאומר אלהי אברהם · ואברכך · זה שאומ׳ אלהי יצחק · ואגדלה שמך · זה שאומר אלהי יעקב יכול יהיו חותמין בכולן תלמוד לומר והיה ברכה בך חותמין ולא בהם׃ מארצך · והלא כבר יצא משם עם אביו ובא לחרן אלא כך אמר לו התרחק עוד וצא מבית אביך׃ אשר אראך· לא גלה לו הארץ מיד כדי לחבבה בעיניו ולתת שכר לו על כל דבור ודבור וכיוצא בו את בנך את יחידך אשר אהבת כיוצא בו על אחד ההרים כיוצא בו וקרא עליה את הקריאה אשר אנכי דובר אליך׃ ונברכו בך· יש אגדות רבות וזהו פשוטו אדם אומר לבנו תהא כאברהם וכן כל ונברכו בך שבמקרא וזה מוכיח בך יברך ישראל לאמר ישימך אלהים כאפרים וכמנשה׃ אשר עשו בחרן· אשר הכניסן תחת כנפי השכינה אברהם מגייר את האנשים ושרה מגיירת הנשים ומעלה עליהם הכתוב כאלו עשאום· ופשוטו של מקרא עבדים ושפחות שקנו להם כמו עשה את כל הכבוד הזה וישרא׳ עושה חיל לשון קונה וכונס׃ ויעבור אברם בארץ · נכנס לתוכה׃ עד מקו׳ שכם· להתפלל על בני יעקב כשיבאו להלחם בשכם׃ אלון מורה· הוא שכם הראהו הר גריזים והר עיבל ששם קבלו ישראל שבועת התורה׃ והכנעני אז בארץ· היה הולך וכובש את ארץ ישראל מזרעו של שם שבחלקו של שם נפלה כשחלק נח את הארץ לבניו שנאמר ומלכי צדק מלך שלם לפיכך ויאמר אל אברם לזרעך אתן את הארץ הזאת עתיד אני להחזירה לבניך שהם מזרעו של שם׃ ויבן שם מזבח· על בשורת הזרע ועל בשורת ארץ ישראל׃ ויעתק משם ההרה מקדם לבית אל· במזרחה של בית אל נמצאת בית אל במערבו הוא שנאמר בית אל מים׃ אהלו· אהלה כתיב בתחלה נטה את אהל אשתו ואחר כך את שלו ברא׳׳ ויבן שם מזבח· נתנבא שעתידין בניו להכשל שם על עון עכן והתפלל עליהם׃
הלוך ונסוע

מזבח ליהוה ויקרא בשם יהוה: ויסע אברם הלוך ונסוע הנגבה:
ויהי רעב בארץ וירד אברם מצרימה לגור שם כי
כבד הרעב בארץ: ויהי כאשר הקריב לבוא מצרימה ויאמר אל שרי
אשתו הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את: והיה כי יראו אתך
המצרים ואמרו אשתו זאת והרגו אתי ואתך יחיו: אמרי נא אחתי
את למען ייטב לי בעבורך וחיתה נפשי בגללך: ויהי כבוא אברם
מצרימה ויראו המצרים את האשה כי יפה הוא מאד: ויראו אתה
שרי פרעה ויהללו אתה אל פרעה ותקח האשה בית פרעה: ולאברם
היטיב בעבורה ויהי לו צאן ובקר וחמרים ועבדים ושפחת ואתנת
וגמלים: וינגע יהוה את פרעה נגעים גדלים ואת ביתו על דבר שרי
אשת אברם: ויקרא פרעה לאברם ויאמר מה זאת עשית לי למה לא
הגדת לי כי אשתך הוא: למה אמרת אחתי הוא ואקח אתה לי לאשה
ועתה הנה אשתך קח ולך: ויצו עליו פרעה אנשים וישלחו אתו ואת
אשתו ואת כל אשר לו: ויעל אברם ממצרים הוא ואשתו וכל יג
אשר לו ולוט עמו הנגבה: ואברם כבד מאד במקנה בכסף ובזהב:
וילך למסעיו מנגב ועד בית אל עד המקום אשר היה שם אהלה
בתחלה בין בית אל ובין העי: אל מקום המזבח אשר עשה שם
בראשנה ויקרא שם אברם בשם יהוה: וגם ללוט ההלך את אברם
היה צאן ובקר ואהלים: ולא נשא אתם הארץ לשבת יחדו כי היה
רכושם רב ולא יכלו לשבת יחדו: ויהי ריב בין רעי מקנה אברם
ובין רעי מקנה לוט והכנעני והפרזי אז ישב בארץ: ויאמר אברם אל
לוט אל נא תהי מריבה ביני ובינך ובין רעי ובין רעיך כי אנשים אחים
אנחנו: הלא כל הארץ לפניך הפרד נא מעלי אם השמאל ואימנה
ואם הימין ואשמאילה: וישא לוט את עיניו וירא את כל ככר ה
הירדן כי כלה משקה לפני שחת יהוה את סדם ואת עמרה כגן
יהוה כארץ מצרים באכה צער: ויבחר לו לוט את כל ככר הירדן
ויסע לוט מקדם ויפרדו איש מעל אחיו: אברם ישב בארץ כנען
ולוט ישב בערי הככר ויאהל עד סדם: ואנשי סדם רעים וחטאים

מדבחא קדם יוי וצלי בשמא דיוי: ונטל אברם אזיל ונטיל לדרומא
: והוה כפנא בארעא ונחת אברם למצרים לאתותבא תמן ארי
תקיף כפנא בארעא: והוה כד קריב למיעל למצרים ואמר לשרי
אתתיה הא כען ידענא ארי אתתא שפירת חזו את: ויהי ארי יחזון
יתך מצראי וימרון אתתיה דא ויקטלון יתי ויתיך יקיימון: אמרי כען
אחתי את בדיל דייטב לי בדילך ותתקיים נפשי בפתגמיכי: והוה
כד על אברם למצרים וחזו מצראי ית אתתא ארי שפירא היא לחדא
וחזו יתה רברבי פרעה ושבחו יתה לפרעה ואדברת אתתא לבית
פרעה: ולאברם אוטיב בדילה והוו ליה ען ותורין וחמרין ועבדין
ואמהן ואתנן וגמלין: ואיתי יוי על פרעה מכתשין רברבין ועל אנש
ביתיה על עיסק שרי אתת אברם: וקרא פרעה לאברם ואמר ם
מה דא עבדת לי למא לא חויתא לי ארי אתתך היא: למא אמרת
אחתי היא ודברית יתה לי לאנתו וכען הא איתתך דבר ואזיל:
ופקיד עלוהי פרעה גוברין ואלויאו יתיה וית אתתיה וית כל דיליה
: וסליק אברם ממצרים הוא ואתתיה וכל דיליה ולוט עמיה ל
לדרומא: ואברם תקיף לחדא בבעירא בכספא ובדהבא: ואזל
למטלנוהי מדרומא ועד בית אל עד אתרא דפרסיה תמן למשכניה
בקדמיתא בין בית אל ובין עי: לאתר מדבחא די עבד תמן ב
בקדמיתא וצלי תמן אברם בשמא דיוי: ואף ללוט דאזיל עם אברם
הוה ען ותורין ומשכנין: ולא סוברת יתהון ארעא למתב כחדא
ארי הוה קנינהון סגי ולא יכלו למתב כחדא: והות מצותא בין
רען בעירה דאברם ובין רען בעירה דלוט וכנענאה ופריזאה בכין
יתיב בארעא: ואמר אברם ללוט לא כען תהי מצותא בינא ובינך
ובין רעותי ובין רעותך ארי גברין אחין אנחנא: הלא כל ארעא
קדמך אתפרש כען מלותי אם את לצפונא אנא לדרומא ואם
את לדרומא אנא לצפונא: וזקף לוט ית עינוהי וחזא ית כל מישר
ירדנא ארי כוליה בית שקיא קדם דחביל יוי ית סדום וית עמרה
כגינתא דיוי כארעא דמצרים מטי לצוער: ובחר ליה לוט ית כל
מישר ירדנא ונטל לוט בקדמיתא ואתפרשו גבר מלות אחוהי:
אברם יתיב בארעא דכנען ולוט יתיב בקרוי מישרא ופרס עד
סדום: ואנשין דסדום בישין בממוניהון וחייבין בגויתהון קדם

הלוך ונסוע. לפרקים יושב כאן חדש או יותר ונוסע משם ונוטה אהלו במקום אחר. וכל מסעיו הנגבה. ללכת לדרומה של ארץ ישראל והיה לצד ירושלם שהוא בחלקו של יהודה שנטלו בדרומה של ארץ ישראל להר המוריה שהיא נחלתו בראשית רבה: רעב בארץ. באותה הארץ לבדה לנסותו אם יהרהר אחר דבריו של הקב"ה שאמר לו ללכת אל ארץ כנען ועכשיו משיאו לצאת ממנה: הנה נא ידעתי. מדרש אגדה עד עכשיו לא הכיר בה מתוך צניעות שבשניהם ועכשיו הכיר בה על ידי מעשה. ד"א מנהג העולם שעל ידי טורח הדרך אדם מתבזה וזאת עמדה ביופיה. ופשוטו של מקרא הנה נא הגיע שעה שיש לדאוג על יפיך ידעתי זה ימים כי יפת מראה את ועכשיו אנו באים בין אנשים שחורים ומכוערי' אחיהם של כושים ולא הורגלו באשה יפה ודומה לו הנה נא ארוכי שורו נא: למען ייטב לי בעבורך. יתנו לי מתנות: ויהי כבא אברם מצרימה. היה לו לומר כבואם מצרימ' אלא למדך שהטמין אותה בתיבה ועל ידי שתבעו את המכס פתחו וראו אותה: ויהללו אותה אל פרעה. הללוה ביניהם לומר הגונה זו למלך: ולאברם היטיב. פרעה בעבורה: וינגע. במכת ראתן לקה שהתשמיש קשה לו בראשית רבה: על דבר שרי. על פי דבורה אומרת למלאך הך והוא מכה: קח ולך. לא כאבימלך שאמר לו הנה ארצי לפניך אלא אמר לו לך ואל תעמוד שהמצרים שטופי זמה הם שנא' וזרמת סוסים זרמתם: ויצו עליו. על אודותיו לשלחו ולשמרו: וישלחו. כתרגומו ואלויאו: כבד מאד. טעון משאות: ויעל אברם הנגבה. לבא לדרומה של ארץ ישראל כמו שאמר למעלה הלוך ונסוע הנגבה להר המוריה ומכל מקום כשהוא הולך ממצרים לארץ כנען מדרום לצפון הוא מהלך שארץ מצרים בדרומה של ארץ ישראל כמו שמוכיח במסעות ובגבולי הארץ: וילך למסעיו. כשחזר ממצרים לארץ כנען הלך לו ולן במלונות ואכסניות שלן בהם בהליכתו למצרים למדך דרך ארץ שלא ישנה אדם מאכסניא שלו. דבר אחר בחזרתו פרע הקפותיו לכך חזר למסעיו: מנגב. מארץ מצרים בדרומה של ארץ כנען: אשר עשה שם בראשונה. ואשר קרא שם אברם בשם ה'. ויש לומר ויקרא שם עכשיו בשם ה': ההולך את אברם. מי גרם שהיה לו זאת הליכתו עם אברם: ולא נשא. לא היתה יכולה להספיק מרעה למקניהם: ולא נשא. לשון קצר וצריך להוסיף עליו כמו ולא נשא אותם מרעה הארץ. לפי' כתב ולא נשא בלשון זכר: ויהי ריב. לפי שהיו רועיו של לוט רשעים ומרעים בהמתם בשדות אחרים ורועי אברם מוכיחים אותם על הגזל והם אומרים נתנה הארץ לאברם ולו אין יורש ולוט יורשו ואין זה גזל ורועי אברם אומרים עדיין הכנעני בארץ ולא זכה בה אברם עדיין לכך אמר הכתוב והכנעני והפרזי אז יושב בארץ: אנשים אחים. קרובים. ומדרש אגדה דומין בקלסתר פנים: אם השמאל ואימנה. בכל אשר תשב אשב אני לא אתרחק ממך ואעמוד לך למגן ולעזר וסוף דבר הוצרך לו שנ' וישמע אברם כי נשבה אחיו וגומר: ואימנה. אימין את עצמי כמו ואשמאילה אשמיל את עצמי ואם תאמר היה לו לינקד ואימינה כך מצינו במקום אחר אם יש להימין ואין נקוד להימין: כי כלה משקה. ארץ נחלי מים. לפני שחת ה' את סדום ואת עמורה. היה אותו מישור כגן ה' לאילנות: כארץ מצרים. לזרעים: באכה צער. עד צער. ומדרש אגדה דורשו לגנאי על שהיו שטופי זמה בחר לו בשכונתם במסכת הוריו': ככר. מישור כתרגו': מקדם. נסע מאצל אברם והלך לו למערבו של אברם נמצא נוסע ממזרח למערב. ומדרש אגדה הסיע עצמו מקדמונו של עולם אמר אי איפשי לא באברם ולא באלוהיו: ויאהל. נטה אהלים לרועיו ולמקנהו עד סדום: ואנשי סדום רעים: ואעפי' כן לא נמנע לוט מלשכון עמהם. ורבותינו למדו מכאן שם רשעים ירקב: רעים. בגופם וחטאים בממונם: לה' מאד.

ליהוה מאד: ויהוה אמר אל־אברם אחרי הפרד־לוט מעמו שא נא
עיניך וראה מן־המקום אשר־אתה שם צפנה ונגבה וקדמה וימה: כי
את־כל־הארץ אשר־אתה ראה לך אתננה ולזרעך עד־עולם: ושמתי
את־זרעך כעפר הארץ אשר אם־יוכל איש למנות את־עפר הארץ
גם־זרעך ימנה: קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה
: ויאהל אברם ויבא וישב באלני ממרא אשר בחברון ויבן־שם מזבח
יד ליהוה: ויהי בימי אמרפל מלך־שנער
אריוך מלך אלסר כדרלעמר מלך עילם ותדעל מלך גוים: עשו
מלחמה את־ברע מלך סדם ואת־ברשע מלך עמרה שנאב מלך א
צבוים אדמה ושמאבר מלך צביים ומלך בלע היא־צער: כל־אלה חברו
אל־עמק השדים הוא ים המלח: שתים עשרה שנה עבדו את־כדר
לעמר ושלש־עשרה שנה מרדו: ובארבע עשרה שנה בא כדר
לעמר והמלכים אשר אתו ויכו את־רפאים בעשתרת קרנים ואת־
הזוזים בהם ואת האימים בשוה קריתים: ואת־החרי בהררם שעיר
עד איל פארן אשר על־המדבר: וישבו ויבאו אל־עין משפט הוא קדש
ויכו את־כל־שדה העמלקי וגם את־האמרי הישב בחצצן תמר: ויצא
צבוים מלך־סדם ומלך עמרה ומלך אדמה ומלך צביים ומלך בלע הוא־
צער ויערכו אתם מלחמה בעמק השדים: את כדרלעמר מלך
עילם ותדעל מלך גוים ואמרפל מלך שנער ואריוך מלך אלסר א
ארבעה מלכים את־החמשה: ועמק השדים בארת בארת חמר
וינסו מלך־סדם ועמרה ויפלו־שמה והנשארים הרה נסו: ויקחו את־
כל־רכש סדם ועמרה ואת־כל־אכלם וילכו: ויקחו את־לוט ואת־
רכשו בן־אחי אברם וילכו והוא ישב בסדם: ויבא הפליט ויגד
לאברם העברי והוא שכן באלני ממרא האמרי אחי אשכל ואחי ענר
והם בעלי ברית־אברם: וישמע אברם כי נשבה אחיו וירק את־
חניכיו חניכיו ילידי ביתו שמנה עשר ושלש מאות וירדף עד־דן: ויחלק
עליהם לילה הוא ועבדיו ויכם וירדפם עד־חובה אשר משמאל ל
לדמשק: וישב את כל־הרכש וגם את־לוט אחיו ורכשו השיב וגם
את־הנשים ואת־העם: ויצא מלך־סדם לקראתו אחרי שובו מהכות

קדם יוי לחדא: ויוי אמר לאברם בתר דאתפרש לוט מיניה זקוף
כען עינך וחזי מן אתרא דאת תמן לצפונא ולדרומא ולמדינחא
ולמערבא: ארי ית כל ארעא דאת חזי לך אתנינה ולבנך עד עלמא:
ואשוי ית בנך סגיאין כעפרא דארעא כמא דלית איפשר לגבר לממני
ית עפרא דארעא אף בנך לא יתמנון: קום הליך בארעא לאורכה
ולפותיה ארי לך אתנינה: ופרס אברם ואתא ויתיב במישרי ממרא
די בחברון ובנא תמן מדבחא קדם יוי: והוה ביומי
אמרפל מלכא דבבל אריוך מלכא דאלסר כדר לעומר מלכא דעילם
ותדעל מלכא דעממין: עבדו קרבא עם ברע מלכא דסדום ועם ברשע
מלכא דעמורה שנאבי מלכא דאדמה ושמאבר מלכא דצבויי ומלכא
דבלע היא צוער: כל אילין איתכנשו למישר חקליא הוא אתר ימא
דמלחא: תרתא עסרי שנין פלחו ית כדר לעומר ותלת עסרי שנין
מרדו: ובארבע עסרי שנין אתא כדר לעומר ומלכיא דעמיה ומחו
ית גיבריא די בעשתרת קרנים וית תקיפיא דבהמתא וית אמתני
די בשוה קריתים: וית חוראי די בטורא דשעיר עד מישר פארן
דסמיך על מדברא: ותבו ואתו למישר פלוג דינא היא רקם ומחו
ית כל חקלי עמלקאה ואף ית אמוראה דיתיב בעין גדי: ונפק
מלכא דסדום ומלכא דעמורה ומלכא דאדמה ומלכא דצבויי ומלכא
דבלע היא צוער וסדרו עמהון קרבא במישר חקליא: עם כדר לעומר
מלכא דעילם ותדעל מלכא דעממין ואמרפל מלכא דבבל ואריוך
מלכא דאלסר ארבעה מלכין לקביל חמשא: ומישר חקליא בירין
בירין מסקין חמרא וערקו מלכא דסדום ועמורה ונפלו תמן
ודי אשתארו לטורא ערקו: ושבו ית כל קנינא דסדום ועמורה וית
כל מיכלהון ואזלו: ושבו ית לוט וית קניניה בר אחוהי דאברם ואזלו
והוא יתיב בסדום: ואתא משיזבא וחוי לאברם עיבראה והוא שרי
במשרי ממרא אמוראה אחוהי דאשכול ואחוהי דענר ואינון אינשי
קיימיה דאברם: ושמע אברם ארי אשתבי בר אחוהי וזריז ית
עולימוהי ילידי ביתיה תלת מאה ותמני עסר ורדף עד דן: ואיתפלג
עליהון ליליא הוא ועבדוהי ומחונון ורדפינון עד חובה דמציפונא
לדמשק: ואתיב ית כל קנינא ואף ית לוט בר אחוהי וקניניה
אתיב ואף ית נשיא וית עמא: ונפק מלכא דסדום לקדמותיה
בתר דתב מלממחי ית כדר

לא מאד. יודעים רבונם ומתכוונים למרוד בו: אחרי הפרד לוט. כל זמן שהרשע עמו היה הדבור פורש ממנו: אשר אם יוכל איש. כשם שאי
אפשר לעפר לימנות כך זרעך לא ימנה: ממרא. שם אדם: אמרפל. הוא נמרוד שאמר לאברהם פול לתוך כבשן האש: מלך גוים. מקום יש ששמו
גוים על שם שנקבצו שמה מכמה אומות ומקומות והמליכו איש עליהם ושמו תדעל. בראשית רבה: שנאב. שונא אביו שבשמים: שמאבר. שם אבר לעוף
ולקפוץ ולמרוד בהקדוש ברוך הוא: בלע. שם העיר: עמק השדים. כך שמו על שם שהיו בו שדות הרבה: הוא ים המלח. לאחר זמן נמשך הים לתוכו
ונעשה ים המלח. ומדרש אגדה אומר שנתבקעו הצורים שסביבותיו ונמשכו יאורים לתוכו: שתים עשרה שנה עבדו. חמשה מלכים הללו את כדר לעומר
וביו"ד שנה למרדן בא כדר לעומר לפי שהוא היה בעל המעשה נכנס בעובי הקורה: והמלכים אשר אתו. אלה ג' מלכים: זוזים. הם זמזומים: בהררם.
בהר שלהם: איל פארן. כתרגו' מישור. ואומר אני שאין איל לשון מישור אלא פארן איל שמו ושל ממרא אלוני שמו ושל ירדן ככר שמו. ושל שטים אבל
שמו. אבל השטים וכן בעל גד בעל שמו וכלן מתורגמים מישרא וכל אחד שמו עליו: על המדבר. אצל המדבר כמו ועליו מטה מנשה: עין משפט. היא קדש על
שם העתיד שעתידין משה ואהרן להשפט שם על עסקי אותו העין והם מי מריבה. ואנקלוס תרגמו כפשוטו מקום שהיו בני המדינה מתקבצי' שם לכל משפט:
שדה העמלקי. ועדין לא נולד עמלק ונקר' על שם העתיד: בחצצן תמר. הוא עין גדי מקרא מלא בדברי הימי' ביהושפט: ארבעה מלכים. ואעפי' כן נצחו
המועטים להודיעך שגבורים היו ואעפכ"לא נמנע אברם מלרדוף אחריהם: בארות בארות חמר. בארות הרבה היו שם שנוטלין משם אדמה לטיט של
בנין. ומדרש אגדה שהיה הטיט בהם ונס נעשה למלך סדום שיצא משם לפי שהיו באומות מקצתן שלא היו מאמינין שניצל אברהם מאור כשדים מכבשן האש
וכיון שיצא זה מן החמר האמינו באברם למפרע: הרה נסו. להר נסו. הרה כמו להר כל תיבה שצריכה למד בתחילתה הטיל לה ה"א בסופה ויש חלוק
בין הרה להרה שה' שבסוף התיבה עומדת במקום למד שבראשה אבל אינה עומדת במקו' למד ונקודה פתח תחתיה והרי הרה כמו להרה או כמו ל הר ואינו
מפרש לאי זה הר שכל אחד נס באשר מצא תחלה וכשהו' נותן ה' בראשה לכתוב ההרה המדבר' פתרונו כמו אל ההר או כמו להר ומשמע לאותו הר הידוע
ומפורש בפרשה: והוא יושב בסדום. מי גרם לו זאת ישיבתו בסדום: ויבא הפליט. לפי פשוטו זה עוג שפלט מן המלחמה והוא שכתוב כי רק עוג נשאר מיתר
הרפאים כשאמר שלא הרגו הו אמרפל וחביריו כשהכו הרפאים בעשתרות קרנים תנחומא. ומדרש בראשית רבה זה עוג שפלט מדור המבול וזהו מיתר הרפאים
שנאמר הנפילים היו בארץ וגו'. ומתכוין שיהרג אברם וישא את שרה: העברי. שבא מעבר הנהר: בעלי ברית אברם. שכרתו עמו ברית: וירק.
כתרגו' וזריז וכן והריקותי אחריכם חרב אזדיין בחרבי עליכם וכן הרק חנית וסגור: חניכיו. חנכו כתיב זה אליעזר שחנכו למצות והוא
לשון התחלת כניסת האדם או כלי לאומנות שהוא עתיד לעמוד בה וכן חנוך לנער חנכת הבית ובלעז קורים לו איננצי"ר: שמנה עשרה וגו'.
רבותי' אמרו אליעזר לבדו היה והוא מנין גימטריא של שמו: עד דן. שם תשש כחו שראה שעתידין בניו להעמיד שם עגל: ויחלק עליהם. לפי פשוטו
סרס המקרא ויחלק הוא ועבדיו עליהם לילה כדרך הרודפים שמתפלגים אחר הנרדפים כשבורחין זה לכאן וזה לכאן: לילה. כלומר אחר שחשכה לא רי
מלרדפם. ומדרש אגדה שנחלק הלילה ובחצות ראשון נעשה לו נס וחציו השני נשמר ובא לו לחצות לילה של מצרי': עד חובה. אין מקום ששמו חובה ודן
קורא חובה על שם ע"ז שעתידה להיות שם:

Proferens panem et vinum, &c:

ית כדרלעמר וית מלכיא דעימיה למישר מפנא הוא אתר בית
ריסא דמלכא: ומלכי צדק מלכא דירושלם אפיק לחים וחמר והוא
משמש קדם אל עילאה: וברכיה ואמר בריך אברם קדם אל עילאה
דקנייניה שמיא וארעא: ובריך אל עילאה די מסר סנאך בידך ויהב
ליה חד מן עסרא מכולא: ואמר מלכא דסדום לאברם הב לי נפשת
וקנינא דבר לך: ואמר אברם למלכא דסדום ארימית ידי בצלו קדם
יי אל עילאה דקנייניה שמיא וארעא: אם מחוטא ועד ערקת
מסנא ואם אסב מכל דילך ולא תימר אנא עתרית ית אברם: בר
מדי אכלו עולמיא וחולק גובריא די אזלו עמי ענר אשכול וממרא
אינון יקבלון חולקהון: בתר פתגמיא האילין הוה פתגמא
דיי לאברם בנבואה למימר לא תדחל אברם מימרי תקוף לך א
אגרך סגי לחדא: ואמר אברם יי אלהים מה תתן לי ואנא אזיל
בלא ולד ובר פרנסא הדין די בביתי הוא דמשקאה אליעזר: ואמר
אברם הא לי לא יהבת ולד והא בר ביתי ירית יתי: והא פתגמא
דיי עימיה למימר לא ירתינך דין אילהין בר דתוליד הוא ירתינך:
ואפיק יתיה לברא ואמר איסתכי כען לשמיא ומני כוכביא אם
תיכול למימני יתהון ואמר ליה כדין יהון בנך: והימין במימרא דיי
וחשבה ליה לזכו: ואמר ליה אנא יי די אפקתך מאורא דכשדאי
למיתן לך ית ארעא הדא למירתה: ואמר יי אלהים במה אידע ארי
ארתינה: ואמר ליה קריב קדמי עיגלין תלתא ועזין תלתא ודיכרין
תלתא ושפנינא ובר יונה: וקריב קדמוהי ית כל אילין ופליג
יתהון בשוי ויהב פלגיא פילוג לקבל חבריה וית עופא לא פליג:
ונחת עופא על פלגיא ואפרח יתהון אברם: והות שמשא למיעל
ושינתא נפלת על אברם והא אימה קבל סגי נפלת עלוהי: ואמר
לאברם מידע תידע ארי דיירין יהון בנך בארעא לא דילהון

את כדרלעמר ואת המלכים אשר אתו אל עמק שוה הוא עמק ת
המלך: ומלכי צדק מלך שלם הוציא לחם ויין והוא כהן לאל עליון
: ויברכהו ויאמר ברוך אברם לאל עליון קנה שמים וארץ: וברוך
אל עליון אשר מגן צריך בידך ויתן לו מעשר מכל: ויאמר מלך
סדם אל אברם תן לי הנפש והרכש קח לך: ויאמר אברם אל
מלך סדם הרמתי ידי אל יהוה אל עליון קנה שמים וארץ: אם
מחוט ועד שרוך נעל ואם אקח מכל אשר לך ולא תאמר אני א
העשרתי את אברם: בלעדי רק אשר אכלו הנערים וחלק האנשים
אשר הלכו אתי ענר אשכל וממרא הם יקחו חלקם:
פ ו אחרי הדברים האלה
היה דבר יהוה אל אברם במחזה לאמר אל תירא אברם אנכי מגן
לך שכרך הרבה מאד: ויאמר אברם אדני יהוה מה תתן לי ואנכי
הולך ערירי ובן משק ביתי הוא דמשק אליעזר: ויאמר אברם הן לי
לא נתתה זרע והנה בן ביתי יורש אתי: והנה דבר יהוה אליו לאמר
לא יירשך זה כי אם אשר יצא ממעיך הוא יירשך: ויוצא אתו החוצה
ויאמר הבט נא השמימה וספר הכוכבים אם תוכל לספר אתם ו
ויאמר לו כה יהיה זרעך: והאמן ביהוה ויחשבה לו צדקה: ויאמר
אליו אני יהוה אשר הוצאתיך מאור כשדים לתת לך את הארץ
הזאת לרשתה: ויאמר אדני יהוה במה אדע כי אירשנה:
ויאמר אליו קחה לי עגלה משלשת ועז משלשת ואיל משלש ות
ותר וגוזל: ויקח לו את כל אלה ויבתר אתם בתוך ויתן
איש בתרו לקראת רעהו ואת הצפר לא בתר: וירד
העיט על הפגרים וישב אתם אברם: ויהי השמש לב
לבוא ותרדמה נפלה על אברם והנה אימה חשכה גדלה
נפלת עליו: ויאמר לאברם ידע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא

עמק שוה: כך שמו כתרגומו למישר מפנא פנוי מאילנות ומכל מכשול: עמק המלך: בית ריסא דמלכא בית ריס אחד שהו' לקנים שהיה מיוחד למלך לצחק שם: ומדרש אגדה עמק שהושוו שם כל האומות והמליכו את אברהם עליהם לנשיא אלהים ולקצין: מלכי צדק: ומדרש אגדה הוא שם בן נח: לחם ויין: כך עושים ליגיעי מלחמה והראה לו שאין בלבו עליו על שהרג את בניו · ומדר' אגדה רמז לו על המנחות ועל הנסכו' שיקריבו שם בניו: קונה שמים וארץ: כמו עושה שמים וארץ על ידי עשייתו קנאן להיות שלו: אשר מגן. אשר הסגיר וכן אמגנך ישראל: ויתן לו · אברהם מעשר: מכל אשר לו · לפי שהיה כהן: תן לי הנפש · מן השבי שלי שהצלת החזר לי הגופים לבדם: הרימותי ידי · לשון שבועה מרים אני את ידי לאל עליון וכן בי נשבעתי נשבע אני וכן נתתי כסף השדה קח ממני נותן אני לך כסף השדה וקחהו ממני: אם מחוט ועד שרוך נעל. אעכב לעצמי מן השבי: ואם אקח מכל אשר לך: ולא ת' לתת לי שכר מביתי בגנזיך לא אקח ולא תאמר וגומר · שהקב"ה הבטיחני לעשרני שנאמר ואברכך וגומר: הנערים · עבדי אשר הלכו אתי ועוד ענר אשכל וממרא וגומר אעפי' שעבדי נכנסו למלחמה שנאמר וירדוף עד דן · וענר וחבריו ישבו על הכלים לשמור: הם יקחו חלקם · וממנו למד דוד שאמר כחלק היורד למלחמה וכחלק היושב על הכלי' יחדיו יחלוקו ולכך נאמר ויהי מהיום ההוא ומעלה וישימה לחוק ולמשפט ולא נאמר והלאה לפי שכבר נתן החוק בימי אברהם: אחר הדברים האלה · כל מקום שנאמר אחר סמוך אחרי מופלג בראשית רבה · אחר שנעשה לו נס זה שהרג את המלכים והיה דואג ואומר שמא קבלתי שכר על כל צדקותי לכך אמר לו המקום אל תירא: אנכי מגן לך · מן העונש שלא תענש על כל אותן נפשות שהרגת ומה שאתה דואג על קבול שכרך הרבה מאד: הולך ערירי · מנחם בן סרוק פירשו לשון יורש וחבר לו ער ועונה ערירי בלא יורש כאשר תאמר ובכל תבואתי תשרש תעקר שרשיה כך לשון ערירי חסר בנים ובלע' דישאנפנט"ץ · ולי נראה ער ועונה מגזרת ולבי ער וערירי לשון חרב' וכן ערו ערו וכן ערות יסוד וכן ערער תתערער וכן כי ארזה ערה: בן משק ביתי · כתרגו' שכל ביתי נזון על פיו כמו ועל פיך ישק אפוטרופוס שלי ואלו היה לי בן היה בני ממונה על שלי: דמשק. לפי התרגו' מדמשק היה ולפי אגדה שרדף המלכים עד דמשק ובתלמוד שלנו דורשו נוטריקון דולה ומשקה מתורתו לאחרים: הן לי לא נתת זרע · ומה תועלת בכל אשר תתן לי: ויוצא אותו החוצה · לפי פשוטו הוציאו מאהלו לחוץ לראות הכוכבים · ולפי מדרשו צא מאצטגנינות שלך שראית במזלות שאינך עתיד להעמיד בן אברם אין לו בן אבל אברהם יש לו בן שרי לא תלד אבל שרה תלד אני קורא לכם שם אחר וישתנה המזל · ד"א הוציאו מחללו של עולם והגביהו למעלה מן הכוכבים וזהו לשון הבטה מלמעלה למטה: והאמין בה' · לא שאל לו אות על זאת אבל על ירושת הארץ שאל לו אות ואמר לו במה אדע: ויחשבה לו צדקה · הקב"ה חשבה לאברהם לזכות ולצדקה על אמנה שהאמין בו: ד"א במה אדע לא שאל לו אות אלא אמר לפניו הודיעני באיזה זכות יתקיימו בה ואמר לו הקב"ה בזכות הקרבנות: עגלה משולשת · שלשה עגלים רמז לשלשה פרים פר יום הכפורים ופר העלם דבר של ציבור ועגלה ערופה: ועז משולשת · רמז לשעיר הנעשה בפנים ושעירי מוספי' של מועד ושעירת חטאת יחיד: ואיל משולש · אשם ודאי ואשם תלוי וכבשה של חטאת יחיד: ותור וגוזל · תורים ובני יונה: ויבתר אותם · חלק כל אחד לשני חלקים ואין המקרא יוצא מידי פשוטו לפי שהיה כורת ברית עמו לשמור הבטחתו להוריש לבניו את הארץ כדכתיב ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר וגו' · ודרך כורתי ברית לחלק בהמה ולעבור בין בתריה כמה שנאמר ההולך העוברים בין בתרי העגל אף כאן תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגזרים הוא שלוחו של שכינה שהוא אש: ואת הצפור לא בתר · לפי שהאומות נמשלו לפרים ואילים ושעירים שנ' סבבוני פרים רבים וגומר ואומר האיל אשר ראית בעל הקרנים מלך פרס ואומר הצפיר השעיר מלך יון וישראל נמשלו לבני יונה שנאמר יונתי בחגוי הסלע לפיכך בתר הבהמות רמז שיהיו האומות כלים והולכין ואת הצפור לא בתר רמז שיהיו ישראל קיימין לעולם: העיט · הוא עוף ועל שם שהוא עט ושואף את הנבלות לטוש עלי אוכל כמו ותעט אל השלל: על הפגרים · על הבתרים: וישב · לשון נשיבה והפרחה כמו משיב רוחו רמז שיבא דוד בן ישי לכלותם ואין מניחין אותו מן השמים עד שיבא מלך המשיח: והנה אימה וגומר · רמז לצרות וחושך של גליות: כי גר יהיה זרעך · משנולד יצחק עד שיצאו ישראל ממצרים ארבע מאות שנה. כיצד יצחק בן ששים שנה כשנולד יעקב ויעקב כשירד למצרים אמר ימי שני מגורי שלשים ומאת שנה הרי קצ' ובמצרים היו מאתים ועשר כמנין רדו הרי ת' שנה ואם תאמר במצרים היו ארבע מאות הרי קהת מיורדי מצרי' היה צא וחשוב שנותיו של קהת ושל עמרם ושמונים של משה שהיה כשיצאו ישראל ממצרי' אין אתה מוצא אלא שלש מאות וחמשים ואתה צריך להוציא מהן כל השנים שחי קהת אחר לידת עמרם ושחי עמרם אחר לידת משה: בארץ לא להם · ולא נאמר בארץ מצרים אלא לא להם ומשנולד יצחק ויגר אברהם וגו' · ויצחק ויגר בגרר · ויעקב גר בארץ חם לגור בארץ באנו: וגם את

להם ועבדום וענו אתם ארבע מאות שנה : וגם את הגוי אשר יעבדו
דן אנכי ואחרי כן יצאו ברכש גדול : ואתה תבוא אל אבתיך בשלום
תקבר בשיבה טובה : ודור רביעי ישובו הנה כי לא שלם עון האמרי
עד הנה : ויהי השמש באה ועלטה היה והנה תנור עשן ולפיד אש
אשר עבר בין הגזרים האלה : ביום ההוא כרת יהוה את אברם ברית
לאמר לזרעך נתתי את הארץ הזאת מנהר מצרים עד הנהר הגדול
נהר פרת : את הקיני ואת הקנזי ואת הקדמני : ואת החתי ואת
הפרזי ואת הרפאים : ואת האמרי ואת הכנעני ואת הגרגשי ואת
י ו היבוסי : ושרי אשת אברם לא ילדה לו ולה שפחה
מצרית ושמה הגר : ותאמר שרי אל אברם הנה נא עצרני יהוה
מלדת בא נא אל שפחתי אולי אבנה ממנה וישמע אברם לקול שרי
: ותקח שרי אשת אברם את הגר המצרית שפחתה מקץ עשר ש
שנים לשבת אברם בארץ כנען ותתן אתה לאברם אישה לו לאשה
: ויבא אל הגר ותהר ותרא כי הרתה ותקל גברתה בעיניה : ותאמר
שרי אל אברם חמסי עליך אנכי נתתי שפחתי בחיקך ותרא כי ה
הרתה ואקל בעיניה ישפט יהוה ביני וביניך : ויאמר אברם אל שרי
הנה שפחתך בידך עשי לה הטוב בעיניך ותענה שרי ותברח מפניה
: וימצאה מלאך יהוה על עין המים במדבר על העין בדרך שור :
ויאמר הגר שפחת שרי אי מזה באת ואנה תלכי ותאמר מפני שרי ג
גברתי אנכי ברחת : ויאמר לה מלאך יהוה שובי אל גברתך והתעני
תחת ידיה : ויאמר לה מלאך יהוה הרבה ארבה את זרעך ולא יספר
מרב : ויאמר לה מלאך יהוה הנך הרה וילדת בן וקראת שמו
ישמעאל כי שמע יהוה אל עניך : והוא יהיה פרא אדם ידו
בכל ויד כל בו ועל פני כל אחיו ישכן : ותקרא שם יהוה
הדבר אליה אתה אל ראי כי אמרה הגם הלם ראיתי אחרי ראי :
על כן קרא לבאר באר לחי ראי הנה בין קדש ובין ב

דילהון ויפלחון בהון ויענון יתהון ארבע מאה שנין : ואף ית עמא
דיפלחון בהון דאין אנא ובתר כן יפקון בקנינא סגי : ואת תתכניש
לות אבהתך בשלם תתקבר בסיבו טבא : ודרא רביעאה יתובון
הלכא ארי לא שלים חובא דאמוראה עד כען : והות שמשא עלת
וקבלה הוה והא תנור דתנן ובעור דאשא די עבר בין פלגיא האילין :
ביומא ההוא גזר יי׳ עם אברם קיים למימר לבנך יהבית ית ארעא
הדא מנהרא מצרים ועד נהרא רבא נהרא דפרת : ית שלמאי וית
קנזאי וית קדמונאי : וית חיתאי וית פריזאי וית גבראי : וית
אימוראי וית כנענאי וית גרגשאי וית יבוסאי :
ושרי אתת אברם לא ילדת ליה ולה אמתא מצריתא ושמה הגר :
ואמרת שרי לאברם הא כען מנעני יי׳ מלמילד עול כען לות אמתי
מאים אתבני מינה וקביל אברם למימר שרי : ודברת שרי אתת
אברם ית הגר מצריתא אמתה מסוף עסר שנין למיתב אברם ב
בארעא דכנען ויהבת יתה לאברם בעלה ליה לאנתו : ועל לות הגר
ועדיאת וחזת ארי עדיאת וקלת ריבונתה בעינהא : ואמרת שרי
לאברם דין לי עלך אנא יהבית אמתי בירך וחזת ארי עדיאה וקלית
בעינהא ידין יי׳ ביני ובינך : ואמר אברם לשרי הא אמתך בידך ע
עיבידי לה כדתקין בעינך ועניתה שרי וערקת מן קדמהא :
ואשכחה מלאכא דיי׳ על עינא דמיא במדברא על עינא באורחא
דחגרא : ואמר הגר אמתא דשרי מנן את אתי ולאן את אזלא ואמר׳
מן קדם שרי ריבונתי אנא ערקת : ואמר לה מלאכא דיי׳ תובי לות
ריבונתיך ואשתעבדי תחות ידהא : ואמר לה מלאכא דיי׳ סגאה
אסגי ית בנייכי ולא יתמנון מסגי : ואמר לה מלאכא דיי׳ הא את
מעדיא ותלדין בר ותקרין שמיה ישמעאל ארי קביל יי׳ צלותיך :
והוא יהא מרוד באנשא הוא יהא צריך לכולא ואף בני אנשא יהון
צריכין ליה על אפי כל אחוהי ישרי : וצליאת בשמא דיי׳ דאיתמלל
עימה אמרת את הוא אלהא דחזי כולא ארי אמרת אף אנא שריתי
חזיא בתר דאיתגלי לי : על כן קרא לבירא בירא דמלאך קיימא
איתחזי עלה הא בין רקם ובין חגרא

וגם את הגוי · וגם לרבות ארבע מלכיות שאף הן כלים על ששעבדו את ישראל : דן אנכי · בעשר מכות : ברכוש גדול · בממון גדול כמו וינצלו את מצרים :
ואתה תבא אל אבותיך · ולא תראה כל אלה : אל אבותיך · אביו עובד ע״ז והוא מבשרו שיבא אליו למדך שעשה תרח תשובה : תקבר בשיבה טובה ·
בשרו שיעשה ישמעאל תשובה בימיו ולא יצא עשו לתרבות רעה בימיו ולפיכך מת חמש שנים קודם זמנו ובו ביום מרד עשו : ודור רביעי · לאחר שיגלו למצרי׳
יהיו שם שלשה דורות והרביעי ישובו לארץ הזאת לפי שבארץ כנען היה מדבר עמו וכרת ברית זו כדכתי׳ לתת לך את הארץ הזאת לרשתה וכן היה יעקב גלה
למצרים צא וחשוב דורותיו יהודה פרץ וחצרון וכלב בן חצרון מבאי הארץ היה : כי לא שלם עון האמרי · להיות משתלח מארצו עד אותו זמן שאין הקב״ה
נפרע מאומה עד שתתמלא סאתה שנאמר בסאסאה בשלחה תריבנה : ויהי השמש באה · כמו ויהי הם מריקים שקיהם ויהי הם קוברים איש כלומר ויהי
דבר זה · השמש באה · שקעה : ועלטה היה · חשך היום : והנה תנור עשן וגומר · רמז לו שיפלו המלכיות בגיהנם · באה · טעמו למעלה לכך
הוא מבואר שבא כבר ואם היה טעמו למטה באלף היה מבואר כשהיא שוקעת ואי אפשר כן שהרי כבר כתב ויהי השמש לבא והעברת תנור עשן לאחר מכאן
היתה כמבא שכבר שקעה וזה חלוק בכל תיבה נקבה שיסודה שתי אותיות כשהטעם למעלה לשון שעבר הוא כגון זה וכגון ורחל באה קמה אלומתי הנה שבה
יבמתך וכשהטעם למטה הוא לשון הווה דבר שעושה עכשיו והולך כמו באה עם הצאן בת קמה באמה ובבקר היא שבה : לזרעך נתתי · אמירתו של הקב״ה
כאלו היא עשויה : הנהר הגדול · לפי שהוא דבוק לארץ ישראל קראהו גדול אעפי׳ שהוא מאוחר שבארבעה ראשים היוצאים מעדן שנאמר והנהר הרביעי
הוא פרת משל הדיו׳ עבד מלך מלך הדבק לשחוור וישתחוו לך : את הקיני · עשר אומות יש כאן ולא נתן להם אלא שבעה גוים והשלשה אדום ומואב ועמון
והם קיני קניזי קדמוני ועתידים להיות ירושה לעתיד שנאמר אדום ומואב משלח ידם ובני עמון משמעתם : ואת הרפאים · ארץ עוג שנאמר בה ההוא
יקרא ארץ רפאים : שפחה מצרית · בת פרעה היתה כשראה נסים שנעשו לשרה אמר מוטב שתהא בתי שפחה בבית זה ולא גבירה בבית אחר : אולי
אבנה ממנה · ללמד על מי שאין לו בנים שאינו בנוי אלא הרוס : אבנה ממנה · בזכות שאכניס צרתי לתוך ביתי : לקול שרי · לרוח הקדש שבה : ותקח שרי ·
לקחתה בדברים אשריך שזכית לידבק בגוף קדוש כזה : מקץ עשר שנים · מועד הקבוע לאשה ומששהתה עשר שנים ולא ילדה לבעלה חייב לישא אחרת :
לשבת אברם · מגיד שאין ישיבה חוצה לארץ עולה לו מן המנין לפי שלא נאמר לו ואעשך לגוי גדול עד שבא לארץ ישרא׳ : ויבא אל הגר ותהר · מביאה ראשונה :
ותקל גברתה בעיניה · אמרה שרי זו אין סתרה כגלויה מראה עצמה כאלו היא צדקת ואינה צדקת שלא זכתה להריון כל השני׳ הללו ואני נתעברתי מביאה
ראשונה : חמסי עליך · חמס העשוי לי עליך אני מטיל העונש כשהתפללת להקב״ה מה תתן לי ואנכי הולך ערירי לא התפללת אלא עליך והיה לך להתפלל על
שנינו והייתי אני נפקדת עמך · ועוד דבריך אתה חומס ממני שאתה שומע בזיוני ושותק : אנכי נתתי שפחתי וגו׳ · ביני וביניך · כל ביניך שבמקרא חסר וזה מלא
קרי ביה וביניך שהכניסה עין הרע בעיבוריה של הגר והפילה עוברה והוא שהמלאך אומר להגר הנך הרה והלא כבר הרתה והוא מבשר לה שתהר אלא מלמד
שהפילה הריון הראשון : ותענה שרי · היתה משעבד׳ בה בקושי : אי מזה באת · מהיכן באת יודע היה אלא ליתן לה פתח ליכנס עמה בדברים ולשון אי מזה איה
המקום שתאמר עליו מזה אני באה : ויאמר לה מלאך וגו׳ · על כל אמירה היה שלוח לה מלאך אחר מלאך לכך נאמר מלאך בכל אמירה ואמירה : הנך הרה ·
כשתשובי תהרי כמו הנך הרה ראשית מנוח : וילדת בן כמו ויולדת · ודומה לו יושבת בלבנו׳ מקוננת בארזי׳ : וקראת שמו · צווי הוא כמו שאומר לזכר וקראת את
שמו יצחק : פרא אדם · אוהב מדברות לצוד חיות כמו שכתוב וישב במדבר ויהי רובה קשת · ידו בכל · לסטי׳ : ויד כל בו · הכל שונאין אותו ומתגרי׳ :
ועל פני כל אחיו ישכון · שיהא זרעו גדול : אתה אל ראי · כקוד חטף קמץ מפני שהוא שם דבר אלוה הראיה שרואה בעלבון של עלובין : כי אמרה הגם
הלום · לשון תימה וכי סבורה הייתי שאף הלום במדברות ראיתי שלוחו של מקום אחרי רואי אותם בביתו של אברהם ששם הייתי רגילה לראות מלאכים
ותדע שהיתה רגילה לראותם שהרי מנוח ראה את המלאך פעם אחת ואמר מות נמות וזו ראתה ארבע׳ זה אחר זה ולא חרדה : באר לחי ראי · כתרגומו
דמלאך קיימא איתחזי עליה : ויקרא

חגרא: וילידת הגר לאברם בר וקרא אברם שום בריה דילידת הגר
ישמעאל: ואברם בר תמנן ושית שנין כד ילידת הגר ית ישמעאל
לאברם: והוה אברם בר תשעין ותשע שנין ואתגלי יי
לאברם ואמר ליה אנא אל שדי פלח קדמי והוי שלים: ואתן קיימי
בין מימרי ובינך ואסגי יתך לחדא לחדא: ונפל אברם על אפוהי
ומליל עמיה יי למימר: אנא הא קיימי עמך ותהי לאב סגי עממין:
ולא יתקרי עוד ית שמך אברם ויהי שמך אברהם ארי אב סגי ע
עממין יהבתך: ואפיש יתך לחדא לחדא ואתנינך לכנשין ומלכין
דשלטין בעממיא מינך יפקון: ואקים ית קיימי בין מימרי ובינך
ובין בנך בתרך לדריהון לקיים עלם למהוי לך לאלה ולבנך בתרך:
ואתן לך ולבנך בתרך ית ארע תותבותך ית כל ארעא דכנען
לאחסנת עלם ואהוי להון לאלהא: ואמר יי לאברהם
ואת ית קיימי תטר את ובנך בתרך לדריהון: דא קיימי די תטרון
בין מימרי וביניכון ובין בנך בתרך למגזר לכון כל דכורא: ותגזרון
ית בסרא דערלתכון ותהי לאת קיים בין מימרי וביניכון: ובר תמניא
יומין יגזר לכון כל דכורא לדריכון יליד ביתא וזבין כספא מכל בר
עממין דלא מבנך הוא: מגזר יגזר יליד ביתך וזבין כספך ותהי קיימי
בבסרכון לקיים עלם: וערל דכורא דלא יגזר ית בסרא דערלתיה
וישתיצי אנשא ההוא מעמיה ית קיימי אשני: ואמר
יי לאברהם שרי אתתך לא תקרי ית שמה שרי ארי שרה שמה:
ואברך יתה ואף אתן מינה לך בר ואברכינה ותהי לכנשין מלכין
[illegible] עממיא מינה יהון: ונפל אברהם על אפוהי וחדי ואמר
[illegible] הלבר מאה שנין יהי ולד ואם שרה הבת תשעין שנין תליד:
ואמר אברהם קדם יי לוי ישמעאל יתקיים קדמך: ואמר יי בקושטא
שרה אתתך תליד לך בר ותקרי ית שמיה יצחק ואקים ית קיימי
עמיה לקיים עלם לבנוהי בתרוהי: ועל ישמעאל קבילית צלותך
הא ברכית יתיה ואפיש יתיה ואסגי יתיה לחדא לחדא תרי עסר
רברבין יוליד ואתנינה לעם סגי: וית קיימי אקים עם יצחק די
תליד לך שרה לזמנא הדא בשתא

ברד: ותלד הגר לאברם בן ויקרא אברם שם בנו אשר ילדה הגר
ישמעאל: ואברם בן שמנים שנה ושש שנים בלדת הגר את
ישמעאל לאברם: ויהי אברם בן תשעים שנה י ז
ותשע שנים וירא יהוה אל אברם ויאמר אליו אני אל שדי התהלך
לפני והיה תמים: ואתנה בריתי ביני ובינך וארבה אותך במאד
מאד: ויפל אברם על פניו וידבר אתו אלהים לאמר: אני הנה
בריתי אתך והיית לאב המון גוים: ולא יקרא עוד את שמך אברם
והיה שמך אברהם כי אב המון גוים נתתיך: והפרתי אתך במאד
מאד ונתתיך לגוים ומלכים ממך יצאו: והקמתי את בריתי ביני וב
ובינך ובין זרעך אחריך לדרתם לברית עולם להיות לך לאלהים ובינך
ולזרעך אחריך: ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגריך את כל
ארץ כנען לאחזת עולם והייתי להם לאלהים: ויאמר אלהים אל
אברהם ואתה את בריתי תשמר אתה וזרעך אחריך לדרתם: זאת
בריתי אשר תשמרו ביני וביניכם ובין זרעך אחריך המול לכם כל
זכר: ונמלתם את בשר ערלתכם והיה לאות ברית ביני וביניכם: וביניכם
ובן שמנת ימים ימול לכם כל זכר לדרתיכם יליד בית ומקנת כסף
מכל בן נכר אשר לא מזרעך הוא: המול ימול יליד ביתך ומקנת
כספך והיתה בריתי בבשרכם לברית עולם: וערל זכר אשר לא
ימול את בשר ערלתו ונכרתה הנפש ההוא מעמיה את בריתי הפר
: ויאמר אלהים אל אברהם שרי אשתך
לא תקרא את שמה שרי כי שרה שמה: וברכתי אתה וגם נתתי
ממנה לך בן וברכתיה והיתה לגוים מלכי עמים ממנה יהיו: ויפל
אברהם על פניו ויצחק ויאמר בלבו הלבן מאה שנה יולד ואם
שרה הבת תשעים שנה תלד: ויאמר אברהם אל האלהים לו
ישמעאל יחיה לפניך: ויאמר אלהים אבל שרה אשתך ילדת לך בן
וקראת את שמו יצחק והקמתי את בריתי אתו לברית עולם לזרעו
אחריו: ולישמעאל שמעתיך הנה ברכתי אתו והפריתי אתו והר
והרביתי אתו במאד מאד שנים עשר נשיאם יוליד ונתתיו לגוי גדול
: ואת בריתי אקים את יצחק אשר תלד לך שרה למועד הזה ב

ויקרא אברם שם וגו'. אעפ"י שלא שמע אברם דברי המלאך שאמר וקראת שמו ישמעאל שרתה רוח הקדש עליו וקראו ישמעאל: ואברם בן שמונים וגו'. לשבחו של ישמעאל נכתב להודיע שהיה בן י"ג שנה כשנמול ולא עיכב: אני אל שדי. אני הוא שיש די באלהותי לכל בריה לפיכך התהלך לפני ואהיה לך לאלוה ולפטרון: וכן כל מקום שהוא במקרא פירושו די שלו לפי הענין: התהלך לפני. כתרגומו פלח קדמי הדבק בעבודתי: והיה תמים. אף זה צווי אחר צווי היה שלם בכל נסיונותי. ולפי מדרשו התהלך לפני במצות מילה ובדבר הזה תהיה תמים שכל זמן שהערלה בך אתה בעל מום לפני. דבר אחר והיה תמים עכשיו אתה חסר ה' איברים ב' עינים ב' אזנים וראש הגויה שאוסיף לך אות על שמך ויהיו מנין אותיותיך רמ"ח כמנין איבריך: ואתנה בריתי. ברית של אהבה וברית הארץ להורישה לך על ידי מצוה זו: ויפול אברם על פניו. ממורא השכינה שעד שלא מל לא היה בו כח לעמוד ורוח הקדש נצבת עליו וזהו שנאמר בבלעם נופל וגלוי עינים בברייתא דר' אליעזר מצאתי כן: כי אב המון גוים. לשון נוטריקון של שמו ורי"ש שהיתה בו בתחלה שלא היה אב אלא לארם שהוא מקומו ועכשיו לא זזה ממקומה שאף יוד של שרי נתרעמה על השכינה עד שהוסיפה ליהושע שנאמר ויקרא משה להושע בן נון יהושע: ונתתיך לגוים. ישראל ואדום שהרי ישמעאל כבר היה לו ולא היה מבשרו עליו: והקימותי את בריתי. ומה היא הברית להיות לך לאלהים לאחוזת עולם. ושם אהיה לכם לאלהים אבל הדר בחוצה לארץ כמו שאינו אלוהו: ואתה. וי"ו זו מוסף על ענין ראשון אני הנה בריתי אתך. ואתה הוי זהיר לשמרו ומה היא שמירתו זאת בריתי אשר תשמרו המול לכם וגומר: ביני וביניכם. אותם של עכשיו: ובין זרעך. העתידין להולד אחריך: המול. כמו להמול כמו שאתה אומר עשות כמו לעשות: ונמלתם. כמו ומלתם והנון בו יתירה ליסוד הנופל בו לפרקים כגון נון של נושך ונון של נושא ונמלתם כמו ונשאתם אבל ימול לשון יפעל כמו יעשה יאכל: יליד בית. שילדתו השפחה בבית: ומקנת כסף. שקנאו משנולד: המול ימול יליד ביתך. כאן כפל עליו ולא אמר לשמנה ימים ללמדך שיש יליד בית נמול לאחר ח' ימים כמו שמפורש במסכת שבת: וערל זכר. כאן למד שהמילה באותו מקום שהוא מבדיל בין זכר לנקבה: אשר לא ימול. משיגיע לכלל עונשין ונכרתה אבל אביו אין ענוש עליו כרת אבל עובר בעשה: ונכרתה הנפש. הולך ערירי ומת קודם זמנו: לא תקרא את שמה שרי. דמשמע שרי לי ולא לאחרים כי שרה סתם שמה שתהא שרה על כל: וברכתי אותה. ומה היא הברכה שחזרה לנערותה שנאמר היתה לי עדנה: וברכתיה. בהנקת שדים כשנצרכה לכך ביום משתה יצחק שהיו מרננים עליהם שהביאו אסופי מן השוק ואומרים בננו הוא והביאה כל אחת בנה עמה ומיניקתה לא הביאה והיא היניקה את כלם הוא שנאמר היניקה בנים שרה, בראשית רבה רמזו במקצת: ויפול אברהם על פניו ויצחק. זה תרגם אנקלוס לשון שמחה וחדי ושל שרה לשון מחוך למדת שאברהם האמין ושמח ושרה לא האמינה ולגלגה וזהו שהקפיד הקב"ה על שרה ולא הקפיד על אברהם: הלבן. יש תמיהות כמו הנגלה נגליתי הרואה אתה אף זו היא קיימ' וכך אמר בלבו הנעשה חסד זה לאחר מה שהקב"ה עושה לי: ואם שרה. הבת תשעים שנה היתה כדי להולד ואעפ' שדורות הראשוני' היו מולידי' בני חמש מאות שנה בימי אברהם כבר נתמעטו השנים ובא תשות כח בעולם וצא ולמד מעשרה דורות שמנח ועד אברהם שמהרו תולדותיהן בני שלשים ובני ששים: לו ישמעאל יחיה. הלואי שיחיה ישמעאל איני כדי לקבל מתן שכר כזה: יחיה לפניך. יחיה [illegible]תך כמו התהלך לפני פלח קדמי: אבל. לשון אמתת דברים וכן אבל אשמים אנחנו אבל בן אין לה: וקראת שמו יצחק. על שם הצחוק ועל שם [illegible]ות וצ' שנה של שרה וח' ימים שנמול וק' שנה של אברהם: ואת בריתי. ברית המילה תהא מסורה לזרעו ליצחק: שנים עשר נשיאם. כעננים כנשיאים ורוח: מעל אברהם.

בשנה האחרת: ויכל לדבר אתו ויעל אלהים מעל אברהם: ויקח
אברהם את ישמעאל בנו ואת כל ילידי ביתו ואת כל מקנת כספו
כל זכר באנשי בית אברהם וימל את בשר ערלתם בעצם היום הזה
כאשר דבר אתו אלהים: ואברהם בן תשעים ותשע שנה בהמלו
בשר ערלתו: וישמעאל בנו בן שלש עשרה שנה בהמלו את בשר
ערלתו: בעצם היום הזה נמול אברהם וישמעאל בנו: וכל אנשי
ביתו יליד בית ומקנת כסף מאת בן נכר נמלו אתו:

בשתא אוחרנתא: ושיצי למללא עמיה ואסתלק יקרא דיי מעלוהי
דאברהם: ודבר אברהם ית ישמעאל בריה וית כל ילידי ביתיה וית
כל זביני כספיה כל דכורא באינשי בית אברהם וגזר ית בסרא ד
דערלתהון בכרן יומא הדין כמא דמליל עמיה ייי: ואברהם בר
תשעין ותשע שנין כד גזר בסרא דעורלתיה: וישמעאל בריה בר
תלת עסרי שנין כד גזר ית בסרא דעורלתיה: בכרן יומא הדין
אתגזר אברהם וישמעאל בריה: וכל אנשי ביתיה ילידי ביתא
וזביני כספא מן בר עממיא אתגזרו עמיה:

פ פ פ

יח וירא אליו יהוה באלני ממרא והוא ישב פתח האהל כחם
היום: וישא עיניו וירא והנה שלשה אנשים נצבים
עליו וירא וירץ לקראתם מפתח האהל וישתחו א
ארצה: ויאמר אדני אם נא מצאתי חן בעיניך אל נא ת
תעבר מעל עבדך: יקח נא מעט מים ורחצו רגליכם והשענו תחת
העץ: ואקחה פת לחם וסעדו לבכם אחר תעברו כי על כן עברתם
על עבדכם ויאמרו כן תעשה כאשר דברת: וימהר אברהם האהלה
אל שרה ויאמר מהרי שלש סאים קמח סלת לושי ועשי עגות: ואל
הבקר רץ אברהם ויקח בן בקר רך וטוב ויתן אל הנער וימהר ל
לעשות אתו: ויקח חמאה וחלב ובן הבקר אשר עשה ויתן לפניהם
והוא עמד עליהם תחת העץ ויאכלו: ויאמרו אליו איה שרה
אשתך ויאמר הנה באהל: ויאמר שוב אשוב אליך כעת חיה והנה
בן לשרה אשתך ושרה שמעת פתח האהל והוא אחריו: ואברהם
ושרה זקנים באים בימים חדל להיות לשרה ארח כנשים: ותצחק
שרה בקרבה לאמר אחרי בלתי היתה לי עדנה ואדני זקן: ויאמר

ואתגלי ליה ייי במישרי ממרא והוא יתיב בתרע
משכנא כמיחם יומא: וזקף עינוהי
וחזא והא תלתא גברין קיימין עלווהי
וחזא ורהט לקדמותהון מתרע משכנא וסגיד על ארעא: ואמר ייי
אם כען אשכחית רחמין בעינך לא כען תעיבר מעל עבדך: יסבון
כען זעיר מיא ואסחו רגליכון ואסתמיכו תחות אילנא: ואסב פיתא
דלחמא וסעודו לבכון בתר כן תעיברון ארי על כן עברתון ע
על עבדכון ואמרו כן תעביד כמא דמלילתא: ואוחי אברהם למשכנא
לות שרה ואמר אוחי תלת סאין קימחא דסולתא לושי ועבידי גריצן
: ולות תורי רהט אברהם ונסיב בר תורי רכיך וטב ויהב לעולימא
ואוחי למעבד יתיה: ונסיב שמן וחלב ובר תורי די עבד ויהב ק
קדמיהון והוא משמש עלויהון תחות אילנא ואכלו: ואמרו
שרה אתתך ואמר הא בנ שכנא: ואמר מיתב איתוב לות
דאתון קיימין והא בר לשרה אתתך ושרה שמעת בתרע משכנא
והיא אחורוהי: ואברהם ושרה סיבו עלו ביומין פסק מלמהוי ל
לשרה אורח כנשיא: וחייכת שרה במעהא למימר בתר דסבית
תהי לי עולימו ורבוני סיב: ואמר

מעל אברהם. לשון נקיה הוא כלפי שכינה ולמדנו שהצדיקים מרכבתו של מקום: בעצם היום. בו ביום שנצטוה: ביום. ולא בלילה לא נתירא לא
מן הגוים ולא מן הליצנים ושלא יהיו אויביו ובני דורו אומרים אלו ראינוהו לא הנחנוהו למול ולקיים מצותו של מקום: וימל. לשון ויפעל: בהמולו:
בהפעלו כמו בהבראם: בהמולו את בשר ערלתו. באברהם לא נאמר את לפי שלא היה חסר אלא חתוך הבשר שכבר נתמעך על ידי תשמיש אבל ישמעאל
שהיה ילד הוזקק לחתוך ערלה ולפרוע המילה לכך נאמר בו את. בראשית רבה. בעצם היום הזה. שמלאו לאברהם צ״ט שנה ולישמעאל י״ג שנים נמול
אברהם וישמעאל בנו:
חסלת לך לך

וירא אליו. לבקר את החולה אמר רבי חמא בר חנינא אותו יום שלישי למילתו היה ובא הקב״ה ושאל בו: באלוני ממרא. הוא שנתן לו עצה
על המילה לפיכך נגלה עליו בחלקו: יושב. ישב כתיב בקש לעמוד אמר לו הקב״ה שב ואני אעמוד ואתה סימן לבניך שעתיד אני
להתיצב בעדת הדיינים והן יושבין: פתח האהל. לראות אם יש עובר ושב ויכניסם בביתו: כחום היום. הוציא הקב״ה חמה
מנרתקה שלא להטריחו באורחים ולפי שראהו מצטער שלא היו אורחים באים הביא המלאכים עליו בדמות אנשים: והנה שלשה אנשים. אחד לבשר
את שרה ואחד להפוך את סדום ואחד לרפאות את אברהם שאין מלאך אחד עושה שתי שליחיות תדע לך שכן כל הפרשה הוא מזכירן בלשון רבים: ויאכלו
ויאמרו אליו. ובבשורה נאמר ויאמר שוב אשוב אליך ובהפיכת סדום הוא אומר כי לא אוכל לעשות דבר לבלתי העשי. ורפאל שרפא את אברהם הלך
משם להציל את לוט הוא שנאמר ויהי כהוציאם אותם החוצה ויאמר המלט על נפשך למדת שהאחד היה מציל: נצבים עליו. לפניו אבל לשון נקיה הוא כלפי
המלאכים: וירא. וירא. וירא שני פעמים הראשון כמשמעו והשני לשון הבנה הסתכל שהיו נצבים במקום אחד והבין שלא היו רוצים להטריחו ואעפ״י
שיודעים היו שיצא לקראתם עמדו במקומם לכבודו להראותו שלא רצו להטריחו וקדם הוא וירץ לקראתם. בבבא מציעא כתיב נצבים עליו וכתיב וירץ לקראתם
כשראוהו שאסר ופירש הימנו מיד וירץ לקראתם: ויאמר אדני אם נא. לגדול שבהם אמר וקראם כלם אדונים ולגדול אמר אל נא תעבור וכיון שלא יעבור הוא
יעמדו חביריו עמו ובלשון זה הוא חול. דבר אחר קדש הוא והיה אומר להקב״ה להמתין לו עד שירוץ ויכניס את האורחים ואעפ״י שכתוב אחר וירץ לקראתם
האמירה קודם לכן היתה ודרך המקראות לדבר כן כמו שפירשתי אצל לא ידון רוחי באדם שנכתב אחר ויולד נח ואי אפשר לומר אלא אם כן קודם גזירה כ׳ שנה
ושתי הלשונות בב״ר: יוקח נא. על ידי שליח והקב״ה שלם לבניו על ידי שליח שנאמר וירם משה את ידו ויך את הסלע: ורחצו רגליכם. כסבור שהם ערביים
שמשתחוים לאבק רגליהם והקפיד שלא להכניס ע״ז לביתו אבל לוט שלא הקפיד הקדים לינה לרחיצה שנאמר ולינו ורחצו רגליכם: תחת העץ. תחת האילן:
אחר תעבורו. אחר כן תלכו: כי על כן עברתם. כי הדבר הזה אני מבקש מכם מאחר שעברתם עלי לכבודי. כי על כן כמו על אשר וכן כל כי על כן
שבמקרא כי על כן ראיתי פניך כי על כן לא נתתיה כי על כן ידעת חנותינו: קמח סלת. סולת לעוגות. קמח לעמלן של טבחים לכסות את הקדירה
לשאוב את הזוהמא: בן בקר רך וטוב. שלשה פרים היו כדי להאכילן ג׳ לשונות בחרדל: אל הנער. זה ישמעאל לחנכו במצות: ויקח חמאה וגו׳.
ולחם לא הביא לפי שפירסה שרה נדה שחזר לה אורח כנשים אותו היום ונטמאת העיסה: חמאה. שומן החלב שקולטין מעל פניו: ובן הבקר אשר עשה.
אשר תיקן. קמא קמא שתיקן אמטי ואייתי קמיהו: ויאכלו. נראו כמו שאכלו מכאן שלא ישנה אדם מן המנהג: ויאמרו אליו. נקוד על איו. ותניא
רבי שמעון בן אלעזר אומר כל מקום שהכתב רבה על הנקודה אתה דורש הכתב וכאן נקודה רבה על הכתב ואתה דורש הנקודה שאף לשרה שאלו איו אברהם
למדנו שישאל אדם באכסניא שלו לאיש על האשה ולאשה על האיש. בבבא מציעא אומר יודעים היו מלאכי השרת שרה אמנו היכן היתה אלא להודיע
שהיתה צנועה כדי לחבבה על בעלה אמר רבי יוסף בר׳ חנינא כדי לשגר לה כוס של ברכה: הנה באהל. צנועה היא: כעת חיה. כעת הזאת לשנה
הבאה ופסח היה ולפסח הבא נולד יצחק מדלא קרינן כעת אלא כעת חיה כעת הזאת שתהא חיה לכם שתהיו כלכם שלמים וקיימים: שוב אשוב. לא בשר
המלאך שישוב אליו אלא בשם הקב״ה אמר לו כמו ויאמר לה מלאך ה׳ הרבה ארבה והוא אין בידו להרבות אלא בשליחותו של מקום אמר לו כן בר״: והוא
אחריו. הפתח היה אחר המלאך: חדל להיות. פסק ממנה דרך נשים: בקרבה. מסתכלת במעיה ואמרה אפשר הקרביים הללו טוענין ולד
השדים הללו שצמקו מושכין חלב תמוה: עדנה. צחות בשר ולשון משנה משיר את השער ומעדן את הבשר. דבר אחר לשון עידן זמן וסת דם נדות.

ג ב

ויי לאברהם למא דנן חייכת שרה למימר הברם בקושטא אוליד ואנא
סבית : היתכסא מן קדם ייי פתגם לזמנא אתוב לותך כעידן דאתון
קיימין ולשרה בר : וכדיבת שרה למימר לא חייכית ארי דחילת
ואמר לא ברם חייכת : וקמו מתמן גובריא ואסתכיאו על אפי סדום
ואברהם אזיל עמהון לאלוואיהון : וייי אמר המכסי אנא מאברהם
די אנא עביד : ואברהם מהוה יהוי לעם סגי ותקיף ויתברכון בדיליה
כל עממי ארעא : ארי גלי קדמי בדיל די פקיד ית בנוהי וית אינש
ביתיה בתרוהי ויטרון אורחן דתקנן קדם ייי למעבד צדקה ודינא
בדיל דייתי ייי על אברהם ית די מליל עלוהי : ואמר ייי קבלת סדום
ועמורה ארי סגיאת וחובתהון ארי תקיפת לחדא : אתגלי כען
ואידון הכקבלתהון דעלת לקדמי עבדו אעביד עמהון גמירא ואם
תייבין לא אתפרע : ואתפניאו מתמן גובריא ואזלו לסדום ואברהם
עד כען משמש בצלו קדם ייי : וקריב אברהם ואמר הברגז תשיצי
זכאה עם חייבא : מאים אית חמשין זכאין בגו קרתא הברגז תשיצי
ולא תשבוק לאתרא בדיל חמשין זכאין די בגוה : קושטא אינון דינך
מלמעבד כפתגמא הדין לשיצאה זכאה עם חייבא ויהי זכאה כחייב
קושטא אינון דינך הדיין כל ארעא ברם יעביד דינא : ואמר ייי אם
אשכח בסדום חמשין זכאין בגו קרתא ואשבוק לכל אתרא בדילהון :
ואתיב אברהם ואמר הא כען אסגיתי למללא קדם ייי ואנא עפר
וקטם : מאים יחסרון חמשין זכאין חמשא התחבל בחמשא ית כל
קרתא ואמר לא אחבל אם אשכח תמן ארבעין וחמשא : ואוסיף
עוד למללא קדמוהי ואמר מאים ישתכחון תמן ארבעין ואמר לא
אעביד גמירא בדיל ארבעין : ואמר לא כען יתקוף רוגזא דייי
ואמליל מאים ישתכחון תמן תלתין ואמר לא אעביד גמירא אם
אשכח תמן תלתין : ואמר הא כען אסגיתי למללא קדם ייי מאים
ישתכחון תמן עסרין ואמר לא אחבל בדיל עסרין : ואמר לא כען
יתקוף רוגזא דייי ואמליל ברם זימנא הדא מאים ישתכחון תמן עסר
ואמר לא אחביל בדיל עסר : ואסתלק יקרא דייי כד שצי למללא עם

יהוה אל אברהם למה זה צחקה שרה לאמר האף אמנם אלד ואני
זקנתי : היפלא מיהוה דבר למועד אשוב אליך כעת חיה ול
ולשרה בן : ותכחש שרה לאמר לא צחקתי כי יראה ויאמר
לא כי צחקת : ויקמו משם האנשים וישקפו על פני סדם
ואברהם הלך עמם לשלחם : ויהוה אמר המכסה אני מאברהם
אשר אני עשה : ואברהם היו יהיה לגוי גדול ועצום ונברכו
בו כל גויי הארץ : כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת
ביתו אחריו ושמרו דרך יהוה לעשות צדקה ומשפט למען הביא
יהוה על אברהם את אשר דבר עליו : ויאמר יהוה זעקת
סדם ועמרה כי רבה וחטאתם כי כבדה מאד : ארדה נא
ואראה הכצעקתה הבאה אלי עשו כלה ואם לא אדעה : ויפנו
משם האנשים וילכו סדמה ואברהם עודנו עמד לפני יהוה : ויגש
אברהם ויאמר האף תספה צדיק עם רשע : אולי יש חמשים צדיקם
בתוך העיר האף תספה ולא תשא למקום למען חמשים ה
הצדקם אשר בקרבה : חללה לך מעשת כדבר הזה להמית צדיק הצדיקם: ייק
עם רשע והיה כצדיק כרשע חללה לך השפט כל הארץ לא יעשה
משפט : ויאמר יהוה אם אמצא בסדם חמשים צדיקם בתוך העיר
ונשאתי לכל המקום בעבורם : ויען אברהם ויאמר הנה נא הואלתי
לדבר אל אדני ואנכי עפר ואפר : אולי יחסרון חמשים הצדיקם
חמשה התשחית בחמשה את כל העיר ויאמר לא אשחית אם אמצא
שם ארבעים וחמשה : ויסף עוד לדבר אליו ויאמר אולי ימצאון שם
ארבעים ויאמר לא אעשה בעבור הארבעים : ויאמר אל נא יחר
לאדני ואדברה אולי ימצאון שם שלשים ויאמר לא אעשה אם
אמצא שם שלשים : ויאמר הנה נא הואלתי לדבר אל אדני אולי
ימצאון שם עשרים ויאמר לא אשחית בעבור העשרים : ויאמר אל
נא יחר לאדני ואדברה אך הפעם אולי ימצאון שם עשרה ויאמר
לא אשחית בעבור העשרה : וילך יהוה כאשר כלה לדבר אל

האף אמנם · הגם אמת אלד : ואני זקנתי · שנה הכתוב מפני השלום שהרי היא אמרה ואדוני זקן : היפלא · כתרגו' היתכסי וכי שום דבר מופלא ומופרד
ומכוסה ממני מלעשות כרצוני : למועד · לאותו מועד המיוחד שקבעתי לך אתמול למועד הזה בשנה האחרת : כי יראה כי צחקת · הראשון משמש לשון
דהא הוא שנותן טעם לדבר ותכחש שרה לפי שיראה והשני משמש בלשון אלא ויאמר לא כדבריך הוא אלא צחקת שאמרו רבותינו כי משמש בארבע לשונות אי
דלמא אלא דהא : וישקיפו · כל השקפה שבמקרא לרעה חוץ מהשקיפה ממעון קדשך שגדול כח מתנות עניים שהופך מדת הרוגז לרחמים : לשלחם · ללוותם
כסבור אורחים הם : המכסה אני · בתמיהה מה שאני עושה בסדום לא יפה לי לעשות דבר זה שלא מדעתו אני נתתי לו את הארץ הזאת וחמשה כרכין הללו
שלו הן שנאמר גבול הכנעני מצידון באכה סדומה ועמורה וגו' קראתי אותו אברהם אב המון גוים ואשמיד את הבנים ולא אודיע לאב שהוא אוהבי : ואברהם
היו יהיה · מדר' אגדה זכר צדיק לברכה הואיל והזכירו ברכו . ופשוטו וכי ממנו אני מעלים והרי הוא חביב לפני להיות לגוי גדול : ונברכו בו כל גויי הארץ :
כי ידעתיו · לשון חבה כמו מודע לאישה מודעתנו ואדעך בשם ואמנם עיקר לשון כלם אינו אלא לשון ידיעה שהמחבב את האדם מקרבו אצלו ויודעו ומכירו ·
ולמה ידעתיו למען אשר יצוה לפי שהוא מצוה את בניו עלי לשמור דרכי ואם תפרשהו כתרגומו יודע אני בו שיצוה את בניו וגו' אין למען נופל על הלשון : יצוה ·
לשון הווה כמו ככה יעשה איוב : למען הביא · כך הוא מצוה לבניו שמרו דרך ה' כדי שיביא השם על אברהם וגומר על בית אברהם לא נאמר אלא על
אברהם למדנו שכל המעמיד בן צדיק כאלו אינו מת : ויאמר ה' אל אברהם · זעקת סדום וגו' · כי רבה · כל רבה שבמקרא הטעם בבית לפי שהן מתורגמים
גדולה או גדלה והולכת אבל זה טעמו למעלה ברים לפי שמתורגם גדולה כבר כמו שפירשתי ויהי השמש באה הנה שבה יבמתך : ארדה נא · למד לדיינין
שלא יפסקו דיני נפשות אלא בראיה הכל כמו שפירשתי בפרשת הפלגה · ד"א ארדה נא לסוף מעשיהם : הכצעקתה · של מריבה : הבאה אלי עשו · וכן עומדין
במרדם כלה אני עושה בהן ואם לא יעמדו במרדן אדעה מה אעשה להפרע מהן ביסורין ולא אכלה אותם · וכיוצא בו מצינו במקום אחר ועתה הורד עדייך
מעליך ואדעה מה אעשה לך ולפיכך יש הפסק נקודת פסק בין עשו לכלה כדי להפרידם תיבה מחברתה · ורבותינו דרשו הכצעקתה צעקת ריבה אחת שהרגו
מיתה משונה על שנתנה מזון לעני כמפורש בחלק : ויפנו משם · ממקום שאברהם ליוום שם : עודנו עומד וגומר · והלא לא הלך לעמוד לפניו אלא הקב"ה
בא אצלו ואמר לו זעקת סדום ועמורה וגומר והיה לו לכתוב וה' עודנו עומד על אברהם אלא תיקון סופרים הוא זה שהפכוהו רבותינו לכתוב כן : ויגש
אברהם · מצינו הגשה למלחמה ויגש יואב וגומר · הגשה לפיוס ויגש אליו יהודה · והגשה לתפלה ויגש אליהו הנביא ולכל אלה נכנס אברהם לדבר
קשו' ולפיוס ולתפלה : האף תספה · הגם תספה בדיין ולתרגו' של אונקלוס שתרגמו לשון רוגז כך פירושו האף ישיאך שתספה צדיק עם רשע : חמשים
צדיקים · י' צדיקים לכל כרך וכרך חמשה מקומות יש · ואם תאמר לא יצילו הצדיקים את הרשעים למה תמית הצדיקים : חלילה לך · חולין הוא לך
יאמרו כך היא אומנותו שוטף הכל צדיקים ורשעים כך עשית לדור המבול ולדור הפלגה : כדבר הזה · לא הוא ולא כיוצא בו : חלילה לך · לעולם הבא :
השופט כל הארץ · נקוד בחטף פתח הא של השופט לשון תמיה וכי מי שהוא שופט לא יעשה משפט אמת : אם אמצא בסדום וכו' · לפי שסדום היתה מטרפולין
וחשובה היא מכולם תלה בה הכתוב : התשחית בחמשה · והלא הן תשעה לכל כרך ואתה צדיקו של עולם תצטרף עמהם : אולי ימצאון שם ארבעים ·
וימלטו ארבעה הכרכים וכן שלשים יצילו שלשה מהם או עשרים יצילו שנים מהם או עשרה יצילו אחד מהם : הואלתי · רציתי · כמו ויואל משה : אולי
ימצאון שם עשרה · על הפחות לא בקש אמר דור המבול היו שמנה נח ובניו ונשיהם ולא הצילו על דורם ועל תשעה על ידי צרוף כבר בקש ולא מצא : וילך
ה' · כיון שנשתתק הסניגור הלך לו הדיין : ואברהם

יט
אברהם ואברהם שב למקמו : ויבאו שני המלאכים סדמה בערב
ולוט ישב בשער סדם וירא לוט ויקם לקראתם וישתחו אפים א
ארצה : ויאמר הנה נא אדני סורו נא אל בית עבדכם ולינו ורחצו
רגליכם והשכמתם והלכתם לדרככם ויאמרו לא כי ברחוב נלין :
ויפצר בם מאד ויסרו אליו ויבאו אל ביתו ויעש להם משתה ומצות
אפה ויאכלו : טרם ישכבו ואנשי העיר אנשי סדם נסבו על הבית
מנער ועד זקן כל העם מקצה : ויקראו אל לוט ויאמרו לו איה
האנשים אשר באו אליך הלילה הוציאם אלינו ונדעה אתם : ויצא
אלהם לוט הפתחה והדלת סגר אחריו : ויאמר אל נא אחי תרעו :
הנה נא לי שתי בנות אשר לא ידעו איש אוציאה נא אתהן אליכם
ועשו להן כטוב בעיניכם רק לאנשים האל אל תעשו דבר כי על
כן באו בצל קרתי : ויאמרו גש הלאה ויאמרו האחד בא לגור וישפט
שפוט עתה נרע לך מהם ויפצרו באיש בלוט מאד ויגשו לשבר
הדלת : וישלחו האנשים את ידם ויביאו את לוט אליהם הביתה ואת
הדלת סגרו : ואת האנשים אשר פתח הבית הכו בסנורים מקטן ועד
גדול וילאו למצא הפתח : ויאמרו האנשים אל לוט עד מי לך פה
חתן ובניך ובנתיך וכל אשר לך בעיר הוצא מן המקום : כי
משחתים אנחנו את המקום הזה כי גדלה צעקתם את פני יהוה
וישלחנו יהוה לשחתה : ויצא לוט וידבר אל חתניו לקחי בנתיו
ויאמר קומו צאו מן המקום הזה כי משחית יהוה את העיר ויהי
כמצחק בעיני חתניו : וכמו השחר עלה ויאיצו המלאכים בלוט
לאמר קום קח את אשתך ואת שתי בנתיך הנמצאת פן תספה
בעון העיר : ויתמהמה ויחזיקו האנשים בידו וביד אשתו וביד שתי
בנתיו בחמלת יהוה עליו ויצאהו וינחהו מחוץ לעיר : ויהי כהוציאם
אתם החוצה ויאמר המלט על נפשך אל תביט אחריך ואל תעמד
בכל הככר ההרה המלט פן תספה : ויאמר לוט אלהם אל נא אדני :
הנה נא מצא עבדך חן בעיניך ותגדל חסדך אשר עשית עמדי

אברהם ואברהם תב לאתריה : ועלו תרין מלאכיא לסדום ברמשא
ולוט יתיב בתרע דסדום וחזא לוט וקם לקדמותהון וסגיד על
אפוהי על ארעא : ואמר בבעו כען רבוני זורו כען לבית עבדכון
וביתו ואסחו רגליכון ותקדמון ותהכון לאורחכון ואמרו לא אלהין
ברחובא נבית : ותקיף בהון לחדא וזרו לותיה ועלו לביתיה ועבד
להון משתיא ופטיר אפה להון ואכלו : עד לא שכיבו ואנשי קרתא
אינשין דסדום אקיפו על ביתא מעולימא ועד סבא כל עמא מסיפי :
וקרו ללוט ואמרו ליה [illegible] גבריא דאתו לותך בליליא אפקינון
לותנא ונדע יתהון : ונפק לותהון לוט לתרעא ודשא אחד בתרוהי :
ואמר בבעו כען אחי לא תבאשון : הא כען לי תרתין בנן דלא
ידעינון גבר אפיק כען יתהון לותכון ועבידו להן כדתקין בעיניכון
לחוד לגבריא האילין לא תעבדון מדעם ארי על כן עלו בטלל ש
שירותי : ואמרו קריב להלאה ואמרו חד אתא לאיתותבא והא
דאין דינא כען נבאיש לך מדילהון ואתקיפו בגברא בלוט לחדא ו
וקריבו למתבר דשא : ואושיטו גבריא ית ידיהון ואעילו ית לוט
לותהון לביתא וית דשא אחדו : וית גבריא די בתרע ביתא מחו
בשבריריא מזעירא ועד רבא ולאיאו לאשכחא תרעא : ואמרו גבריא
ללוט עוד מדלך הכא חתנא ובנך ובנתך וכל דילך בקרתא אפיק
מן אתרא : ארי מחבלין אנחנא ית אתרא הדין ארי סגיאת קבלתהון
קדם יי ושלחנא יי לחבלותה : ונפק לוט ומליל עם חתנוהי נסבי
בנתיה ואמר קומו פוקו מן אתרא הדין ארי מחבל יי ית קרתא
והוה כמחייך בעיני חתנוהי : וכמיסק צפרא הוה ודחיקו מלאכיא
בלוט למימר קום דבר ית אתתך וית תרתין בנתך דאשתכחא [illegible]
מהימנן עמך דילמא תלקי בחובי קרתא : ואתעכבו ואתקיפו [illegible]
בידיה ובידא דאתתיה ובידא תרתין בנתיה כדחס יי עלוהי ואפקוהי
ואשריאוהי מברא לקרתא : והוה כד אפיק יתהון לברא ואמר
חוס על נפשך לא תסתכי לאחורך ולא תקום בכל מישרא לטורא
אשתיזב דילמא תלקי : ואמר לוט להון בבעו יי : הא כען
אשכח עבדך רחמין קדמך ואסגית טובך די עבדת עמי לקיימא

ואברהם שב למקומו · כשנסתלק הדיין נסתלק הסניגור והקטיגור מקטרג לפיכך ויבאו שני המלאכים סדומה להשחית : שני · והשלשי שבא לבשר את שרה כיון
שעשה שליחותו נסתלק לו : המלאכים · ולהלן קראם אנשים כשהיתה שכינה עמהן קראם אנשים · דבר אחר אצל אברהם שכחו גדול והיו המלאכים תדירין
אצלו כאנשים קראם אנשים ואצל לוט קראם מלאכים : בערב · וכי כל כך שהו המלאכים מחברון לסדום אלא מלאכי רחמים היו וממתינין שמא יוכל אברהם
ללמד עליהם סניגוריא : ולוט יושב בשער סדום · ישב כתיב אותו היום מנוהו שופט עליהם : וירא לוט וגומר · מבית אברהם למד לחזר על האורחים :
הנה נא אדוני · הנה נא אתם אדונים לי אחר שעברתם עלי · דבר אחר צריכים אתם לתת לב על הרשעים הללו שלא יכירו בכם וזו היא עצה נכונה : סורו נא ·
עקמו את הדרך לביתי דרך עקלתון שלא יכירו שאתם נכנסים שם לכך נאמר סורו בראשית רבה : ויאמרו לא · לאברהם אמרו כן תעשה מכאן שמסרבין
לקטן ואין מסרבין לגדול : כי ברחוב נלין · הרי כי משמש בלשון אלא שאמרו לא נסור אל ביתך אלא ברחובה של עיר נלין : ויסורו אליו · עקמו את הדרך
לצד ביתו : ומצות אפה · פסח היה : טרם ישכבו · ואנשי סדום · כך נדרש בבראשית רבה טרם ישכבו ואנשי העיר היו בפיהם של מלאכים שהיו שואלים
ללוט מה טיבם ומעשיהם והוא אומר להם רובם רשעים עודם מדברים בהם ואנשי העיר וגומר · ופשוטו של מקרא ואנשי העיר אנשי רשע נסבו על הבית
על שהיו רשעים נקראים אנשי סדום כמו שאמר הכתוב ואנשי סדום רעים וחטאים · כל העם מקצה · מקצה העיר עד הקצה שאין אחד מוחה בידם שאפילו
צדיק אחד אין בהם : ונדעה אותם · במשכב זכור כמו אשר לא ידעו איש : האל · כמו האלה : כי על כן באו · כי הטובה הזאת תעשו לכבודי על אשר
באו בצל קורתי תרגו' בטלל שרותי תרגום של קורה שרותא : גש הלאה · קרב להלאה כלומר התקרב לצדדין והתרחק ממנו וכן כל הלאה שבמקרא לשון
רחוק כמו זרה הלאה הנה והלאה · גם הלאה המסך להלן בלשון לע"ז טריטי דרוס לדבר נזיפה הוא לומר אין אנו חוששין לך ודומה לו קרב אליך
אל תגע בי וכן גשה לי ואשבה המסך לצדדין בעבורי ואשב אצלך אתה מליץ על האורחין איך מלאך לבך : על שאמר להם על הבנות אמרו לו [illegible] לשון
נחת : האחד בא לגור · אדם נכרי יחידי אתה ביניכו שבאת לגור ונעשית מוכיח אותנו : דלת · הסובבת לנעול ולפתוח : פתח · הוא החלל שבו נכנסין
ויוצאין : בסנורים · מכת עורון : מקטון ועד גדול · הקטנים התחילו בעבירה תחילה שנאמר מנער ועד זקן לפיכך התחילה הפורענות מהם :
עוד מי לך פה · פשוטו של מקרא מי יש לך עוד בעיר הזאת חוץ מאשתך ובנותיך שבבית : חתן ובניך ובנותיך · אם יש לך חתן או בנים ובנות הוצא
מן המקום : ובניך · בני בנותיך הנשואות · ומדרש אגדה עוד מאחר שעושין נבלה הזאת מי לך פתחון פה ללמד סניגוריא עליהם שכל הלילה היה מליץ
עליהם טובות קרי ביה מי לך פה : חתניו · שתי בנות נשואות היו לו בעיר : לוקחי בנותיו · שאותן שבבית ארוסות להם : ויאיצו · כתרגו' ודחיקו
מהרוהו : הנמצאות · המזומנות לך בבית להצילם ומדרש אגדה יש וזו ישובו של מקרא : תספה · תהיה כלה עד תם כל הדור מתורגם עד דסף :
ויתמהמה · כדי להציל את ממונו : ויחזיקו · אחד מהם היה שליח להצילו וחברו להפוך סדום לכך נאמר ויאמר המלט ולא נאמר ויאמרו : המלט על
נפשך · דייך להציל נפשות אל תחוס על הממון : אל תביט אחריך · אתה הרשעת עמהם ובזכות אברהם אתה ניצול אינך כדאי לראות בפורענותם ואתה
ניצול : בכל הככר · ככר הירדן : ההרה המלט · אצל אברהם ברח שהוא יושב בהר שנאמר ויעתק משם ההרה ואף עכשו היה יושב שם שנאמר אל
המקום אשר היה שם אהלו בתחלה ולעפ"שכתוב ויאהל אברם וגומר · אהלים הרבה היו לו ונמשכו עד חברון : המלט · לשון השמטה וכן כל המליטה
שבמקרא אישמוציר בלע"ז וכן והמליטה זכר שנשמט העובר מן הרחם כנפור נמלטה ולא יכלו מלט משא להשמיט משא הרעי שבקרביהם · אל נא ·
רבותינו אמרו שם זה קדש שנאמר בו להחיות את נפשי מי שיש בידו להמית ולהחיות ותרגומו בבעו כען ה' : אל נא · אל תאמרו אלי להמלט
לשון בקשה :

לקימא ית נפשי ואנא לית אנא יכיל לאשתזבא לטורא דילמא
תערעינני בישא ואמות : הא כען קרתא הדא קריבא למערק
תמן והיא זעירא אשתיזיב כען לתמן הלא זעירא היא ותתקים כ
נפשי : ואמר ליה הא נסיבית אפך אף לפתגמא הדין בדיל דלא
למהפך ית קרתא דבעיתא עלה : אוחי אשתיזיב לתמן ארי לא
איכול למעבד פתגמא עד מיתך לתמן על כן קרא שמא דקרתא
צוער : שמשא נפק על ארעא ולוט על לצוער : ויי אמטר על
סדום ועל עמרה גפריתא ואשתא מן קדם יי מן שמיא : והפך ית
קירויא האילין וית כל מישרא וית כל יתבי קירויא וצמחא דארעא :
ואסתכיאת אתתיה מבתרוהי והות קמא דמלחא : ואקדים אברהם
בצפרא לאתרא די שמיש תמן בצלו קדם יי : ואסתכי על אפי
סדום ועמורה ועל כל אפי ארעא משרא וחזא והא סליק תננא ד
דארעא כתננא דאתונא : והוה כד חבל יי ית קרוי מישרא ודכיר
יי ית אברהם ושלח ית לוט מגו הפכתא כד הפך ית קרויא די הוה
יתיב בהון לוט : וסליק לוט מצוער ויתיב בטורא ותרתין בנתיה
עמיה ארי דחיל למיתב בצוער ויתיב במערתא הוא ותרתין בנתיה :
ואמרת רבתא לזעירתא אבונא סיב וגבר לית בארעא למיעל עלנא
כאורח כל ארעא : איתא נשקי ית אבונא חמרא ונשכוב עמיה ונקיים
מאבונא בנין : ואשקאה ית אבוהן חמרא בליליא הוא ועלת רבתא
ושכיבת עם אבוהא ולא ידע במשכבה ובקימה : והוה ביומא
דבתרוהי ואמרת רבתא לזעירתא הא שכיבית רמשא עם אבא כ
נשקיניה חמרא אף בליליא ועולי שכיבי עמיה ונקיים מאבונא בנין
: ואשקאה אף בליליא ההוא ית אבוהן חמר וקמת זערתא ושכיבת
עמיה ולא ידע במשכבה ובקימה : ועדיאה תרתין בנת לוט
מאבוהן : וילידת רבתא בר וקרת שמיה מואב הוא אבוהון
דמואבאי עד יומא דין : וזעירתא אף היא ילידת בר וקרת שמיה
בר עמי הוא אבוהון דבני עמון עד יומא דין :
ונטל מתמן אברהם לארעא דרומא ויתיב בין רקם ובין חגרא

להחיות את נפשי ואנכי לא אוכל להמלט ההרה פן תדבקני הרעת
ומתי: הנה נא העיר הזאת קרבה לנוס שמה והוא מצער אמלטה נא
שמה הלא מצער הוא ותחי נפשי : ויאמר אליו הנה נשאתי פניך גם
לדבר הזה לבלתי הפכי את העיר אשר דברת: מהר המלט שמה כ
כי לא אוכל לעשות דבר עד באך שמה על כן קרא שם העיר צוער:
השמש יצא על הארץ ולוט בא צערה: ויהוה המטיר על סדם ועל
עמרה גפרית ואש מאת יהוה מן השמים : ויהפך את הערים האל
ואת כל הככר ואת כל ישבי הערים וצמח האדמה : ותבט אשתו
מאחריו ותהי נציב מלח: וישכם אברהם בבקר אל המקום אשר
עמד שם את פני יהוה : וישקף על פני סדם ועמרה ועל כל פני
ארץ הככר וירא והנה עלה קיטר הארץ כקיטר הכבשן: ויהי בשחת
אלהים את ערי הככר ויזכר אלהים את אברהם וישלח את לוט
מתוך ההפכה בהפך את הערים אשר ישב בהן לוט : ויעל לוט
מצוער וישב בהר ושתי בנתיו עמו כי ירא לשבת בצוער וישב בם
במערה הוא ושתי בנתיו : ותאמר הבכירה אל הצעירה אבינו זקן
ואיש אין בארץ לבוא עלינו כדרך כל הארץ : לכה נשקה את אבינו
יין ונשכבה עמו ונחיה מאבינו זרע : ותשקין את אביהן יין בלילה
הוא ותבא הבכירה ותשכב את אביה ולא ידע בשכבה ובקומה :
ויהי ממחרת ותאמר הבכירה אל הצעירה הן שכבתי אמש את אבי
נשקנו יין גם הלילה ובאי שכבי עמו ונחיה מאבינו זרע : ותשקין
גם בלילה ההוא את אביהן יין ותקם הצעירה ותשכב עמו ולא י
ידע בשכבה ובקמה: ותהרין שתי בנות לוט מאביהן : ותלד הבכירה
בן ותקרא שמו מואב הוא אבי מואב עד היום : והצעירה גם הוא
ילדה בן ותקרא שמו בן עמי הוא אבי בני עמון עד היום :
ויסע משם אברהם ארצה הנגב וישב בין קדש ובין כ

פן תדבקני הרעה. כשהייתי אצל אנשי סדום היה הקב"ה רואה מעשי ומעשה בני העיר והייתי נראה צדיק וכדי להנצל וכשאבוא אצל צדיק אני כרשע וכן
אמרה הצרפית לאליהו כי באת אלי להזכיר את עוני עד שלא באת אצלי היה הקב"ה רואה מעשי ומעשה עמי ואני צדקת ביניהם ומשבאת אצלי לפי מעשיך אני
רשעה: העיר הזאת קרובה. קרובה ישיבתה כתישבה מקרוב לפיכך לא נתמלאה סאתה עדיין ומה היא קריבתה מדור הפלגה שנתפלגו האנשים והתחילו
להתיישב איש במקומו והיא היתה בשנת מות פלג ומשם ועד כאן נב' שני' שפלג מת בשנת מח' לאברהם. כיצד פלג חי אחרי הולידו את רעו רט' שנה מהם כלו
לב' כשנולד שרוג ומשרוג עד שנולד נחור ל' הרי סב' ומנחור עד שנולד תרח כט' הרי צא' ומשם עד שנולד אברהם ע' הרי קס' אתן להם מח' הרי רט' ואותה שנה
היתה שנת הפלגה וכשנחרבה סדום היה אברה' בן צט' שנה הרי מדור הפלגה עד כאן נב' שנה וצוער איחרה ישיבתה אחרי ישיבת סדום וחברותיה שנה אחת
הוא שנ' אמלטה נא. נא בגימטריא חמשים ואחד: הלא מצער היא: הלא עונותיה מועטין ויכול אתה להניחה: ותחי נפשי. בה. זהו מדרשו ופשוטו של
מקרא הלא עיר קטנה היא ואנשים בה מעט אין לך להקפיד אם תניחנה ותחי נפשי בה: גם לדבר הזה. לא דייך שאתה ניצל אלא אף כל העיר אציל בגללך:
הפכי. הופך אני כמו עד בואי אחרי רואי מדי דברי בו. כי לא אוכל לעשות. זה עונשן של מלאכים על שאמרו כי משחיתי' אנחנו ותלו הדבר בעצמן לפי' לא
זזו משם עד שהוזקקו לומר שאין הדבר ברשותן: כי לא אוכל. לשון יחיד מכאן אתה למד שהאחד הופך והאחד מציל שאין שני מלאכים נשלחים לדבר אחד:
על כן קרא שם העיר צוער. על שם והיא מצער: וה' המטיר. כל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו: המטיר על סדום. בעלות השחר כמו שנאמר וכמו השחר
עלה שעה שהלבנה עומדת ברקיע עם החמה לפי שהיו מהם עובדין לחמה ומהם ללבנה אמר הקב"ה אם אפרע מהם ביום יהיו עובדי לבנה אומרי' אלו לבנה
מושלת לא היינו חרבין כולנו ואם אפרע מהם בלילה יהיו עובדי החמה אומרים אלו היה ביום כשהחמה מושלת לא היינו חרבים לכך כתוב וכמו השחר עלה
ונפרע מהם בשעה שהחמה והלבנה מושלים: המטיר גפרית ואש. בתחילה מטר ונעשה גפרית ואש: מאת ה'. דרך מקראות לדבר כן כמו נשי למך ולא
אמר נשי וכן אמר דוד קחו עמכם את עבדי אדוניכם ולא אמר את עבדי וכן אחשורוש בשם המלך ולא אמר בשמי אף כאן מאת ה' ולא אמר מאתו: מן השמים. והוא
שאמר הכתוב כי בם ידין עמים וגו'. כשבא ליסר הבריות מביא עליהם אש מן השמים כמו שעשה לסדום. וכשבא להוריד המן מן השמים הנני ממטיר לכם
לחם מן השמים: ויהפוך את הערים וגו'. ארבעתם יושבות בסלע אחד והפכן מלמעלה למטה שנ' בחלמיש שלח ידו וגו': ותבט אשתו מאחריו: של לוט:
ותהי נציב מלח. במלח חטאה ובמלח לוקה אמר לה תני מעט מלח לאורחי' הללו אמרה לו אף המנהג הרע הזה אתה בא להנהיג במקום הזה: קיטור. תימור
של עשן טורקא בלעז: כבשן. חפירה ששורפין בה את האבני' לסיד וכן כל כבשן שבתורה: ויזכור אלהים את אברהם. מהו זכירתו של אברהם על לוט נזכר
שהיה יודע ששרה אשתו של אברהם ושמע שאמר אברהם במצרים על שרה אחותי היא ולא גלה הדבר שהיה חס עליו לפיכך חס הקב"ה עליו: כי ירא לשבת
בצוער. לפי שהיתה קרובה לסדום: אבינו זקן. ואם לא עכשו אימתי שמא ימות או יפסוק מלידה: ואיש אין בארץ. סבורות היו שכל העולם נחרב כמו בדור
המבול. בראשית רבה: ותשקין וגו'. יין נזדמן להן במערה להוציא מהן שתי אומות: ותשכב את אביה. ובצעירה כתיב ותשכב עמו צעירה לפי שלא פתחה
בזנות ואחותה למדתה חיסך עליה הכתו' ולא פיר' גנותה אבל בכירה שפתחה בזנות פרסמה הכתוב במפורש. ובקומה של בכירה נקוד לומר שבקומה ידע:
ואף על פי כן לא נשמר ליל שני מלשתות: ותהרין. אעפ' שאין האשה מתעברת מביאה ראשונה אלו שלטו בעצמן והוציאו ערותן לחוץ ועברו מביאה
ראשונה: מואב. זו שלא היתה צנועה פירסמה שמאביה הוא אבל צעירה קראתו בלשון נקיה וקבלו שכר בימי משה שנ' בבני עמון אל תתגר בם כלל ובמואב
לא הזהיר אלא שלא ילחם בם אבל לצערן התיר לו: ויסע משם אברהם. כשראה שחרבו הכרכים ופסקו העוברים והשבים נסע לו משם. דבר אחר
מאתרו, ללוט שיצא עליו שם רע שבא על בנותיו: ויאמר

שור ויגר בגרר : ויאמר אברהם אל שרה אשתו אחתי הוא וישלח
אבימלך מלך גרר ויקח את שרה : ויבא אלהים אל אבימלך בחלום
הלילה ויאמר לו הנך מת על האשה אשר לקחת והוא בעלת בעל :
ואבימלך לא קרב אליה ויאמר אדני הגוי גם צדיק תהרג : הלא הוא
אמר לי אחתי הוא והיא גם הוא אמרה אחי הוא בתם לבבי ובנקין
כפי עשיתי זאת : ויאמר אליו האלהים בחלם גם אנכי ידעתי כי בתם
לבבך עשית זאת ואחשך גם אנכי אותך מחטו לי על כן לא נתתיך
לנגע אליה : ועתה השב אשת האיש כי נביא הוא ויתפלל בעדך
וחיה ואם אינך משיב דע כי מות תמות אתה וכל אשר לך : וישכם
אבימלך בבקר ויקרא לכל עבדיו וידבר את כל הדברים האלה
באזניהם וייראו האנשים מאד : ויקרא אבימלך לאברהם ויאמר לו
מה עשית לנו ומה חטאתי לך כי הבאת עלי ועל ממלכתי חטאה
גדלה מעשים אשר לא יעשו עשית עמדי : ויאמר אבימלך אל
אברהם מה ראית כי עשית את הדבר הזה : ויאמר אברהם כי אם
אמרתי רק אין יראת אלהים במקום הזה והרגוני על דבר אשתי :
וגם אמנה אחתי בת אבי הוא אך לא בת אמי ותהי לי לאשה : ויהי
כאשר התעו אתי אלהים מבית אבי ואמר לה זה חסדך אשר תעשי
עמדי אל כל המקום אשר נבוא שמה אמרי לי אחי הוא : ויקח
אבימלך צאן ובקר ועבדים ושפחת ויתן לאברהם וישב לו את
שרה אשתו : ויאמר אבימלך הנה ארצי לפניך בטוב בעיניך שב :
ולשרה אמר הנה נתתי אלף כסף לאחיך הנה הוא לך כסות עינים
לכל אשר אתך ואת כל ונכחת : ויתפלל אברהם אל האלהים וירפא
אלהים את אבימלך ואת אשתו ואמהתיו וילדו : כי עצר עצר יהוה
בעד כל רחם לבית אבימלך על דבר שרה אשת אברהם :
כא ויהוה פקד את שרה כאשר אמר ויעש יהוה
לשרה כאשר דבר : ותהר ותלד שרה לאברהם בן לזקניו למועד
אשר דבר אתו אלהים : ויקרא אברהם את שם בנו הנולד לו א
אשר ילדה לו שרה יצחק : וימל אברהם את יצחק בנו בן שמנת
ימים כאשר צוה אתו אלהים : ואברהם בן מאת שנה בהולד לו
את יצחק בנו : ותאמר שרה צחק עשה לי אלהים כל

חגרא ואתותב בגרר : ואמר אברהם על שרה אתתיה אחתי היא
ושלח אבימלך מלכא דגרר ודבר ית שרה : ואתא מימר מן קדם
יי לות אבימלך בחלמא דליליא ואמר ליה הא את מאית על עיסק
איתתא די דברתא והיא אתת גבר : ואבימלך לא קריב לותה ואמ
יי העם אף זכאי תקטול : הלא הוא אמר לי אחתי היא והי אף היא
אמרת אחי הוא בקשיטות לבי ובזכאות ידי עבדית דא : ואמר ליה
יי בחילמא אף קדמי גלי ארי בקשיטות לבך עבדת דא ומנעית אף
אנא יתך מלמחטי קדמי על כן לא שבקתך למקרב לותה : וכען
אתיב אתת גבר ארי נביא הוא ויצלי עלך ותיחי ואם ליתך מתיב
דע ארי ממת תמות את וכל דילך : ואקדים אבימלך בצפרא
וקרא לכל עבדוהי ומליל ית פתגמיא האילין קדמיהון ודחילו
גבריא לחדא : וקרא אבימלך לאברהם ואמר ליה מה עבדת לנא
ומה חבית לך ארי איתיתא עלי ועל מלכותי חובא רבא עובדין דלא
כשרין לאתעבדא עבדת עמי : ואמר אבימלך לאברהם מה חזיתא
ארי עבדת ית פתגמא הדין : ואמר אברהם ארי אמרית לחוד לית
דחלתא דיי באתרא הדין ויקטלונני על עיסק אתתי : וברם
בקושטא אחתי בת אבא היא ברם לא בת אמי והות לי לאנתו :
והוה כד תעו עממיא בתר עובדי ידיהון יתי קריב יי לדחלתיה
מבית אבא ואמרית לה דא טיבותיך די תעבדין עמי לכל אתרא
דנהך לתמן אמרי עלי אחי הוא : ודבר אבימלך ען ותורין ועבדין
ואמהן ויהב לאברהם ואתיב ליה ית שרה אתתיה : ואמר אבימלך
הא ארעי קדמך בדתקין בעינך תיב : ולשרה אמר הא יהבית אלף
סלעין דכסף לאחוך הא הוא ליך כסות דיקר חלף דשלחית דברתיך
וחזית יתיך וית כל דעמך ועל כל מה דאמרת ואיתוכחת : וצלי
אברהם קדם יי ואסי יי ית אבימלך וית אתתיה ואמהתיה ואתרווחו :
ארי מיחד אחד יי באפי כל פתח ולדא לבית אבימלך על עיסק
שרה אתת אברהם : ויי דכיר ית שרה כמא דאמר ועבד
יי לשרה כמא דמליל : ועדיאת וילידת שרה לאברהם בר לסבתוהי
לזמנא דמליל יתיה יי : וקרא אברהם ית שום בריה דאתיליד ליה
די ילידת ליה שרה יצחק : וגזר אברהם ית יצחק בריה בר תמניא
יומין כמא דפקיד יתיה יי : ואברהם בר מאה שנין כד אתיליד ליה
ית יצחק בריה : ואמרת שרה חדוא עבד לי יי כל דשמע

ויאמר אברהם · כאן לא נטל רשות אלא על כרחה שלא בטובתה לפי שכבר לוקחה לבית פרעה על ידי כן : אל שרה אשתו · על שרה אשתו וכיוצא בו אל הלקח ארון וגו' · ואל מות חמיה שניהם בלשון על : לא קרב אליה · המלאך מנעו כמה שנ' לא נתתיך לנגוע אליה : הגוי גם צדיק תהרג · אף אם הוא צדיק תהרגנו שמא כך דרכך לאבד אומות חנם כך עשית לדור המבול ולדור הפלגה אף אני אומר שהרגתם על לא דבר כשם שאתה אומר להרגני : גם היא · לרבות עבדים וגמלים וחמרים שלה את כלם שאלתי ואמרו לי אחיה הוא : בתם לבבי · שלא דמיתי לחטא : ובנקיון כפי · נקי אני מן החטא שלא נגעתי בה : ידעתי כי בתם לבבך וגו' · אמת שלא דמית מתחלה לחטא אבל נקיון כפים אין כאן שלא ממך היה שלא נגעת בה אלא חשכתי אני אותך מחטא : לא נתתיך · לא נתתי לך כח וכן לא נתנו אלהים וכן לא נתנה אביה לבא : השב אשת האיש · ואל תהא סבור שתתגנה בעיניו או ישנאך ולא יתפלל עליך : כי נביא הוא · ויודע שלא נגעת בה לפיכך ויתפלל בעדך : מעשי' אשר לא יעשו · מכה אשר לא הורגלה לבא על בריה באה לנו על ידך עצירת כל נקבים של זרע ושל קטנים ורעי ואזנים וחוטם : רק אין יראת אלהים · אכסני שבא לעיר על עסקי אכילה ושתייה שואלים אותו או על עסקי אשתו שואלין אותו אשתך היא או אחותך היא : אחותי בת אבי · ובת אב מותרת לבן נח שאין אבות לגוי וכדי לאמת דבריו השיבם כן ואם תאמר והלא בת אחיו היתה בני בנים הרי הן כבנים והרי היא בתו של תרח וכך הוא אומר ללוט כי אנשים אחים אנחנו : אך לא בת אמי · הרן מאם אחרת היה : ויהי כאשר התעו אותי וגומר · אונקלוס תרגם מה שתרגם ויש ליישבו עוד דבר דבור על אפניו כשהוציאני הקב"ה מבית אבי להיות משוטט ונד ממקום למקום וידעתי שאעבור במקום רשעים ואומר לה זה חסדך : כאשר התעו · לשון רבים ואל תתמה כי הרבה מקומות לשון אלהות ולשון מרות קרוי בלשון רבים אשר הלכו אלהים אלהים חיים אלהים קדושים וכל לשון אלהים לשון רבים · וכן ויקח אדוני יוסף אדוני האדונים אדוני הארץ וכן בעליו עמו והועד בבעליו ואם תאמר מהו לשון התעו כל הגולה ממקומו ואינו מיושב קרוי תועה כמו ותלך ותתע תעיתי כשה אובד יתעו לבלי אוכל יצאו ויתעו לבקש אכלם : אמרי לי · עלי · וכן וישאלו אנשי המקום לאשתו על אשתו וכן ואמר פרעה לבני ישראל פן יאמרו לי אשה הרגתהו : ויתן לאברהם · כדי שיתפייס ויתפלל עליו : הנה ארצי לפניך · אבל פרעה אמר לו הנה אשתך קח ולך לפי שנתיירא שהמצריים שטופי זמה : ולשרה אמר · אבימלך לכבודה כדי לפייסה הנה עשיתי לך כבו' זה נתתי ממון לאחיך שאמרת עליו אחי הוא הנה הממון והכבוד הזה לך כסות עיני' : לכל אשר אתך · יכסו עיניהם שלא יקילוך שאלו השיבותיך ריקני' יש להם לומ' לאחר שנתעלל בה החזירה עכשו שהוצרכתי לבזבז ממון ולפייס יודעים יהיו שעל כרחי השיבותיך ועל ידי נס : ואת כל · ועם כל באי עולם : ונוכחת · יהא לך פתחון פה להתוכח ולהראות דברים נכרים הללו ולשון תוכחה בכל מקום ברור דברים ובלעז אספרוביר ואונקלוס תרגם בפנים אחרים ולשון המקרא כך הוא נופל על תרגו' הנה הוא לך כסות של כבוד על העינים שלי ששלטו בך : ובכל אשר אתך · ועל כן תרגם וחזית יתך וית כל דעמך ויש מדרש אגדה אבל ישוב לשון המקרא פרשתי : וילדו · כתרגומו ואיתרוחו נפתחו נקביה' והולידו והי' לידה שלהם : בעד כל רחם · כנגד כל פתח : על דבר שרה · על פי דבורה של שרה : וה' פקד את שרה · סמך פרשה זו ללמדך שכל המבקש רחמים על חברו והוא צריך לאותו דבר הוא נענה תחלה שנאמר ויתפלל וגו' · וסמיך ליה וה' פקד שפקד כבר קודם שרפא את : פקד את שרה · בהריון : כאשר דבר · בלידה ומה היא אמירה והיכן הוא דבור · אמירה ויאמר אלהים אבל שרה אשתך · דבור היה דבר ה' אל אברהם בברית בין הבתרים שם נאמר לא יירשך זה והביא היורש משרה : ויעש ה' לשרה · כאשר דבר לאברהם : אשר דבר אותו · דמליל יתיה : את המועד · דבר וקבע כשאמר לו למועד אשוב אליך שרט לו שריטה בכותל אמר לו כשתגיע חמה לשריטה זו בשנה האחרת תלד :

יצחק

דשמע יחדי לי : ואמרת מהימן דאמר לאברהם קיים דתוניק בנין
שרה ארי ילידת בר לסיבתוהי : ורבא רביא ואתחסיל ועבד אברה
משתיא רבא ביומא דאתחסיל ית יצחק : וחזת שרה ית בר הגר
מצריתא דילידת לאברהם מחייך : ואמרת לאברהם תריך ית
אמתא הדא וית ברה ארי לא ירת בר אמתא הדא עם ברי עם יצחק
: ובאש פתגמא לחדא בעיני אברהם על עיסק בריה : ואמר ייי
לאברהם לא יבאש בעינך על עולימא ועל אמתך כל דתימר לך
שרה קביל מנה ארי ביצחק יתקרון לך בנין : ואף ית בר אמתא
לעמא אשוויניה ארי ברך הוא : ואקדים אברהם בצפרא ונסיב לחמא
ורוקבא דמיא ויהב להגר שוי על כתפה וית רביא ושלחה ואזלת
וטעת במדברא באר שבע : ושלימו מיא מן רוקבא ורמת ית רביא
תחות חד מן אילניא : ואזלת ויתיבת לה מלקביל ארחיק כמיגד
בקשתא ארי אמרת לא אחזי במותא דרביא ויתיבת מקביל וארימת
ית קלה ובכת : ושמיע קדם ייי ית קליה דרביא וקרא מלאכא
דייי להגר מן שמיא ואמר לה מה לך הגר לא תדחלי ארי שמיע קדם
ייי לקליה דרביא באתר דהוא תמן : קומי טולי ית רביא ואתקיפי
ית ידיך ביה ארי לעם סגי אשוויניה : וגלא ייי ית עינהא וחזת
בירא דמיא ואזלת ומלת ית רוקבא מיא ואשקיאת ית רביא :
והוה מימרא דייי בסעדיה דרביא ורבא ויתיב במדברא והוה רבי
קשתא : ויתיב במדברא דפארן ונסיבת ליה אמיה איתתא מארעא
דמצרים : והוה בעידנא ההיא ואמר אבימלך
[...] ליה לאברהם למימר מימרא דייי בסעדך בכל די את ע[...]
[...] קיים לי במימרא דייי הכא דלא תשקר בי ובברי ובבר
ברי כטיבותא די עבדית עמך תעבד עמי ועם ארעא דאיתותבתא
[ב]ה : ואמר אברהם אנא אקיים : ואוכח אברהם ית אבימלך על
עיסק בירא דמיא די אנסו עבדי אבימלך : ואמר אבימלך לא ידעית
מן עבד ית פתגמא הדין ואף את לא חויתא לי ואף אנא לא שמעית
אלהין יומא דין : ודבר אברהם ען ותורין ויהב לאבימלך וגזרו
תרויהון קיים : ואקים אברהם ית שבע חורפן דען בלחודיהן : ואמר
אבימלך לאברהם מה אינון שבע חורפן אילין דאקימתא בלחודיהן :
ואמר ארי ית שבע חורפן תקביל מן ידי בדיל דתהי לי לסהיד ארי
חפרית ית בירא הדין : על כן קרא לאתרא ההוא באר שבע ארי
תמן קיימו תרויהון : וגזרו קיים בבאר שבע וקם אבימלך ופיכל רב

השמע יצחק לי : ותאמר מי מלל לאברהם היניקה בנים שרה כי
ילדתי בן לזקניו : ויגדל הילד ויגמל ויעש אברהם משתה [גד]ול ביום
הגמל את יצחק : ותרא שרה את בן הגר המצרית אשר ילדה ל
לאברהם מצחק : ותאמר לאברהם גרש האמה הזאת ואת
בנה כי לא יירש בן האמה הזאת עם בני עם יצחק : וירע
הדבר מאד בעיני אברהם על אודת בנו : ויאמר אלהים אל
אברהם אל ירע בעיניך על הנער ועל אמתך כל אשר תאמר
אליך שרה שמע בקלה כי ביצחק יקרא לך זרע : וגם את
בן האמה לגוי אשימנו כי זרעך הוא : וישכם אברהם בבקר
ויקח לחם וחמת מים ויתן אל הגר שם על שכמה ואת הילד וישלחה
ותלך ותתע במדבר באר שבע : ויכלו המים מן החמת ותשלך את
הילד תחת אחד השיחים : ותלך ותשב לה מנגד הרחק כמטחוי קשת צ״ל השיחם
כי אמרה אל אראה במות הילד ותשב מנגד ותשא את קלה ותבך : מ״ק יחי״ב
וישמע אלהים את קול הנער ויקרא מלאך אלהים אל הגר מן
השמים ויאמר לה מה לך הגר אל תיראי כי שמע אלהים אל קול
הנער באשר הוא שם : קומי שאי את הנער והחזיקי את ידך בו כי
לגוי גדול אשימנו : ויפקח אלהים את עיניה ותרא באר מים ותלך
ותמלא את החמת מים ותשק את הנער : ויהי אלהים את הנער ויגדל
וישב במדבר ויהי רבה קשת : וישב במדבר פארן ותקח לו אמו אשה
מארץ מצרים : ויהי בעת ההוא ויאמר
אבימלך ופיכל שר צבאו אל אברהם לאמר אלהים עמך בכל אשר
אתה עשה : ועתה השבעה לי באלהים הנה אם תשקר לי ולניני
ולנכדי כחסד אשר עשיתי עמך תעשה עמדי ועם הארץ אשר
גרתה בה : ויאמר אברהם אנכי אשבע : והוכח אברהם את אבימלך
על אדות באר המים אשר גזלו עבדי אבימלך : ויאמר אבימלך לא
ידעתי מי עשה את הדבר הזה וגם אתה לא הגדת לי וגם אנכי לא
שמעתי בלתי היום : ויקח אברהם צאן ובקר ויתן לאבימלך ויכרתו
שניהם ברית : ויצב אברהם את שבע כבשת הצאן לבדהן : ויאמר
אבימלך אל אברהם מה הנה שבע כבשת האלה אשר הצבת לבדנה
: ויאמר כי את שבע כבשת תקח מידי בעבור תהיה לי לעדה כי
חפרתי את הבאר הזאת : על כן קרא למקום ההוא באר שבע כי שם
נשבעו שניהם : ויכרתו ברית בבאר שבע ויקם אבימלך ופיכל שר

יצחק לי · ישמח עלי ומדרש אגדה הרבה עקרות נפקדו עמה הרבה חולי׳ נתרפאו בו ביום הרבה תפלות נענו עמה ורב שחוק היה בעולם : מי מלל לאברהם · לשון שבח וחשיבות ראו מי הוא וכמה הוא גדול שומר הבטחה ומבטיח ועושה : מלל · שנה הכתוב ולא אמר דבר גימטריא שלו מאה כלו׳ לסוף מאה לאברהם : הניקה בנים שרה ומהו בנים לשון רבי׳ ביום המשתה הביאו השרות בניהן עמהן שהיו אומרות לא ילדה שרה אלא אסופי הביאה מן השוק והניקה אותם : ויגמל · לסוף כ״ד חדש : משתה גדול · שהיו שם גדולי הדור שם ועבר ואבימלך : מצחק · לשון ע״ז כמו שנאמר ויקומו לצחק · ד״א לשון גלוי עריות כמה דתימר לצחק בי · ד״א לשון רציחה יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו וגו׳ · היה מריב עם יצחק על הירושה ואומר אני בכור ונוטל פי שנים ויוצאים בשדה ונוטל קשתו ויורה בו חצים כדא״ כמתלהלה היורה זקים וגומר · ואמר הלא מצחק אני : עם בני עם יצחק · מכיון שהוא בני אם איננו הגון כיצחק או הגון כיצחק אפי׳ איננו בני אין זה כדי לירש עמו ק״ו עם בני עם יצח׳ ששתיהם בו : על אודות בנו · ששמע שיצא לתרבו׳ רעה ופשוטו על שאומר׳ לו לשלחו : שמע בקולה · למדנו שהיה אברה׳ טפל לשרה בנביאו׳ : לחם וחמת מים · ולא כסף וזהב לפי שהיה שונאו על שיצא לתרבו׳ רעה : ואת הילד · אף הילד שם על שכמה שהכניס׳ בו שרה עין רעה ואחזתו חמה ולא יכול לילך ברגליו : ותלך ותתע · חזרה לגלולי בית אביה : ויכלו המים · לפי שדרך חולים לשתות הרבה : מנגד · מרחוק : כמטחוי קשת · כשתי טיחות והוא לשון יריית חץ בלשון משנה שהטיח באשתו על שם שהזרע יורה כחץ ואם תאמר היה לו לכתוב כמטחי קשת משפטו הוין ליכנס לכאן כמו בחגוי הסלע מגזרת והיתה אדמת יהודה למצרים לחגא ומגזרת יחוגו וינועו כשכור וכן קנוי ארץ מגזרת קנה : ותשב מנגד · כיון שקרב למות הוסיפה להתרחק : את קול הנער · מכאן שיפה תפילת החולה מתפלת אחרים עליו והיא קודמת להתקבל : באשר הוא שם · לפי מעשי׳ שהוא עושה עכשיו הוא נדון ולא לפי מה שהוא עתיד לעשות לפי שהיו מלאכי השרת מקטרגים ואומרים רבונו של עולם מי שעתיד להמית בניך בצמא אתה מעלה לו באר והוא משיבם עכשיו מה הוא צדיק או רשע אמרו לו צדיק אמר להם לפי מעשיו של עכשיו אני דנו וזהו באשר הוא שם והיכן המית את ישראל בצמא כשהגלם נבוכד נצר שנאמר משא בערב וגומר : לקראת צמא התיו מים וגומר כשהיו מוליכין אותן אצל ערביים היו ישראל אומרי׳ לשבאים בבקשה מכם הוליכונו אצל בני דודינו ישמעאל וירחמו עלינו שנ׳ אורחות דדנים אל תקרי דדני׳ אלא דודים ואלו יוצאין לקראתם ומביאין להם בשר מליח ונודות נפוחי׳ כסבורי׳ ישראל שהם מלאים מים וכשמכניסו לתוך פיו ופותחו הרוח נכנסת בגופו ומת : רובה קשת · יורה חצים בקשת : קשת · על שם האומנות כמו חמר גמל צייד לפיכך השין מודגשת היה יושב במדבר ומלסטים את העוברים הוא שנ׳ ידו בכל וגו׳ : מארץ מצרים · ממקום גדוליה שנ׳ ולה שפחה מצרית וגו׳ · היינו דאמרי אינשי זרוק חוטרא לאוירא אעיקריה קאי : אלהים עמך · לפי שראו שיצא משכונת סדום לשלו׳ ועם המלכים נלחם ונפלו בידו ונפקדה אשתו לזקוניו : ולניני ולנכדי · עד [...] האב על הבן : כחסד אשר עשיתי עמך תעשה עמדי · שאמרתי לך הנה ארצי לפניך : והוכיח · נתווכח עמו על כך : בעבור תהיה לי · [...] לשון עדות של נקבה כמו ועדה המצבה : כי חפרתי את הבאר · מריבין היו עליה רועי אבימלך ואומרים אנחנו חפרנוה אמרו ביניהם כל מי שיתראה על הבאר ויעלו המים לקראתו שלו היא ועלו לקראת אברהם : אצל :

צְבָאוֹ וַיָּשֻׁבוּ אֶל־אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים׃ וַיִּטַּע אֶשֶׁל בִּבְאֵר שָׁבַע וַיִּקְרָא־שָׁם
בְּשֵׁם יְהֹוָה אֵל עוֹלָם׃ וַיָּגָר אַבְרָהָם בְּאֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים יָמִים רַבִּים׃
כב וַיְהִי אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְהָאֱלֹהִים נִסָּה
אֶת־אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר אֵלָיו אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי׃ וַיֹּאמֶר קַח־נָא אֶת־בִּנְךָ
אֶת־יְחִידְךָ אֲשֶׁר־אָהַבְתָּ אֶת־יִצְחָק וְלֶךְ־לְךָ אֶל־אֶרֶץ הַמֹּרִיָּה וְהַעֲלֵהוּ
שָׁם לְעֹלָה עַל אַחַד הֶהָרִים אֲשֶׁר אֹמַר אֵלֶיךָ׃ וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר
וַיַּחֲבֹשׁ אֶת־חֲמֹרוֹ וַיִּקַּח אֶת־שְׁנֵי נְעָרָיו אִתּוֹ וְאֵת יִצְחָק בְּנוֹ וַיְבַקַּע עֲצֵי
עֹלָה וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־אָמַר־לוֹ הָאֱלֹהִים׃ בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי
וַיִּשָּׂא אַבְרָהָם אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא אֶת־הַמָּקוֹם מֵרָחֹק׃ וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל־
נְעָרָיו שְׁבוּ־לָכֶם פֹּה עִם־הַחֲמוֹר וַאֲנִי וְהַנַּעַר נֵלְכָה עַד־כֹּה וְנִשְׁתַּחֲוֶה
וְנָשׁוּבָה אֲלֵיכֶם׃ וַיִּקַּח אַבְרָהָם אֶת־עֲצֵי הָעֹלָה וַיָּשֶׂם עַל־יִצְחָק בְּנוֹ
וַיִּקַּח בְּיָדוֹ אֶת־הָאֵשׁ וְאֶת־הַמַּאֲכֶלֶת וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו׃ וַיֹּאמֶר יִצְחָק
אֶל־אַבְרָהָם אָבִיו וַיֹּאמֶר אָבִי וַיֹּאמֶר הִנֶּנִּי בְנִי וַיֹּאמֶר הִנֵּה הָאֵשׁ ו
וְהָעֵצִים וְאַיֵּה הַשֶּׂה לְעֹלָה׃ וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֱלֹהִים יִרְאֶה־לּוֹ
הַשֶּׂה לְעֹלָה בְּנִי וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו׃ וַיָּבֹאוּ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר
אָמַר־לוֹ הָאֱלֹהִים וַיִּבֶן שָׁם אַבְרָהָם אֶת־הַמִּזְבֵּחַ וַיַּעֲרֹךְ אֶת־הָעֵצִים
וַיַּעֲקֹד אֶת־יִצְחָק בְּנוֹ וַיָּשֶׂם אֹתוֹ עַל־הַמִּזְבֵּחַ מִמַּעַל לָעֵצִים׃
וַיִּשְׁלַח אַבְרָהָם אֶת־יָדוֹ וַיִּקַּח אֶת־הַמַּאֲכֶלֶת לִשְׁחֹט אֶת־בְּנוֹ׃
וַיִּקְרָא אֵלָיו מַלְאַךְ יְהֹוָה מִן־הַשָּׁמַיִם וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר
הִנֵּנִי׃ וַיֹּאמֶר אַל־תִּשְׁלַח יָדְךָ אֶל־הַנַּעַר וְאַל־תַּעַשׂ לוֹ מְאוּמָּה
כִּי עַתָּה יָדַעְתִּי כִּי־יְרֵא אֱלֹהִים אַתָּה וְלֹא חָשַׂכְתָּ אֶת־בִּנְךָ אֶת־יְחִידְךָ
מִמֶּנִּי׃ וַיִּשָּׂא אַבְרָהָם אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה־אַיִל אַחַר נֶאֱחַז
בַּסְּבַךְ בְּקַרְנָיו וַיֵּלֶךְ אַבְרָהָם וַיִּקַּח אֶת־הָאַיִל וַיַּעֲלֵהוּ לְעֹלָה תַּחַת

חיליה ותבו לארעא דפלשתאי׃ ונציב אילנא בבאר שבע וצלי תמן
בשמא דיי אלהא דעלמא׃ ואתותב אברהם בארעא פלשתאי יומין
סגיאין׃ והוה בתר פתגמיא האילין ויי נסי ית
אברהם ואמר ליה אברהם ואמר הא אנא׃ ואמר דבר כען ית ברך
ית יחידך די רחימתא ית יצחק ואיזיל לך לארעא פולחנא ואסקיה
קדמי תמן לעלתא על חד מן טוריא די איימר לך׃ ואקדים אברהם
בצפרא וזריז ית חמריה ודבר ית תרין עולימוהי עמיה וית יצחק
בריה וצלח אעי לעלתא וקם ואזל לאתרא די אמר ליה יי׃ ביומא
תליתאה וזקף אברהם ית עינוהי וחזא ית אתרא מרחיק׃ ואמר
אברהם לעולימוהי אוריכו לכון הכא עם חמרא ואנא ועולימא
נתמטי עד כא ונסגוד ונתוב לותכון׃ ונסיב אברהם ית אעי דעלתא
ושוי על יצחק בריה ונסיב בידיה ית אשתא וית סכינא ואזלו תרויהון
כחדא׃ ואמר יצחק לאברהם אבוהי ואמר אבא ואמר הא אנא ברי
ואמר הא אשתא ואעיא ואן אמרא לעלתא׃ ואמר אברהם
קדם יי גלי ליה אמרא לעלתא ברי ואזלו תרויהון כחדא׃ ואתו
לאתרא די אמר ליה יי ובנא תמן אברהם ית מדבחא וסדר ית
אעיא ועקד ית יצחק בריה ושוי יתיה על מדבחא עיל מן אעיא׃
ואושיט אברהם ית ידיה ונסיב ית סכינא למיכס ית בריה׃ וקרא
ליה מלאכא דיי מן שמיא ואמר אברהם אברהם ואמר הא אנא׃
ואמר לא תושיט ידך בעולימא ולא תעביד ליה מדעם ארי כען
ידעית ארי דחלא דיי את ולא מנעת ית ברך ית יחידך מיני׃
וזקף אברהם ית עינוהי בתר אילין וחזא והא דכרא בתר אחיד באילנא
בקרנוהי ואזל אברהם ונסיב ית דיכרא ואסקיה לעלתא חלף

אשל · רב ושמואל חד אמר פרדס היה להביא ממנו פירות לאורחים בסעודה · וחד אמר פונדק לאכסניא ובו כל מיני פירות · ומצינו לשון נטיעה באהלים שנ' ויטע אהלי אפדנו : ויקרא שם וגו' · על ידי אותו אשל הוקרא שמו של הקב"ה אלוה לכל העולם לאחר שאוכלין ושותי' אומר להם ברכו למי שאכלתם משלו סבורים אתם משלי אכלתם משל מי שאמר והיה העולם אכלתם : ימים רבים · מרובין על של חברון בחברון עשה כ"ה שנה וכאן כ"ו שהרי בן שבעים וחמש שנה היה בצאתו מחרן אותה שנה ויבא וישב באלוני ממרא שלא מצינו קודם לכן שנתישב אלא שם שבכל מקומותיו היה כאורח חונה ונוסע והולך שנ' ויעבור אברם ויעתק משם ויהי רעב וירד אבר' מצרי' ובמצרי' לא עשה אלא שלשה חדשי' שהרי שלחו פרעה מיד וילך למסעיו עד ויבא וישב באלוני ממרא אשר בחברון שם ישב עד שנהפכה סדום מיד ויסע משם אברהם מפני בושה של לוט ובא לארץ פלשתים ובן צ"ט שנה היה שהרי בשלישי למילתו באו אצלו המלאכי' הרי כ"ה שנה וכאן כתוב ימים רבים מרובים על הראשונים ולא בא הכתוב לסתום אלא לפרש ואם היו מרובים שתי שנים או יותר היה מפרשם על כרחך אינם יתרים יותר משנה הרי כ"ו שנה מיד יצא משם וחזר לחברו' ואותה שנה קדמה לפני עקידתו של יצחק יב"שנים כך בסדר עולם : אחר הדברים האלה · יש מרבותינו אומרי' אחר דבריו של שטן שהיה מקטרג ואומ' מכל סעודה שעשה אברהם לא הקריב לפניך פר אחד או איל אחד אמר לו כלום עשה אלא בשביל בנו אלו הייתי אומר לו זבח אותו לפני לא היה מעכב · וי"א אחר דבריו של ישמעאל שהיה מתפאר על יצחק שמל בן שלש עשרה שנה ולא מיחה אמר לו יצחק באבר אחד אתה מיראני אלו אמר לי הקב"ה זבח עצמך לפני לא הייתי מעכב : הנני · כך היא ענייתם של חסידים לשון ענוה הוא ולשון זימון : קח נא · אין נא אלא לשון בקשה אמר לו בבקשה ממך עמוד לי בזו נסיון שלא יאמרו הראשונות לא היה בהן ממש : את בנך · אמר לו שני בנים יש לי אמר לו את יחידך אמר לו זה יחיד לאמו וזה יחיד לאמו אמר לו אשר אהבת אמר לו שניהם אני אוהב אמר לו את יצחק ולמה לא גלה לו מתחלה שלא לערבבו פתאום ותזוח דעתו עליו ותטרף וכדי לחבב עליו את המצוה וליתן לו שכר על כל דבור ודבור : ארץ המוריה · ירושלם וכן בדברי הימים לבנות בית ה' בהר המוריה ורבותי' פרשו על שם שמשם הוראה יוצאה לישראל · ואנקלוס תרגמו על שם עבודת הקטורת שיש בו מור נרד ושאר בשמים : והעלהו · לא אמר לו שחטהו לפי שלא היה חפץ הקב"ה לשחטו אלא להעלהו להר לעשותו עולה ומשהעלהו אמר לו הורידהו : אחד ההרים · הקב"ה מתהא הצדיקים ואחר כך מגלה להם וכל זה כדי להרבות שכרן וכן אל הארץ אשר אראך וכן ביונה וקרא עליה את הקריאה : וישכם · נזדרז למצוה : ויחבש · הוא בעצמו ולא צוה לאחד מעבדיו שהאהבה מקלקלת השורה : את שני נעריו · ישמעאל ואליעזר שאין אדם חשוב רשאי לצאת לדרך בלא שני אנשים שאם יצטרך האחד לנקביו ויתרחק יהיה השני עמו : ויבקע · תרגו' וצלח כמו וצלחו הירדן לשון בקוע פינדרא בלעז : ביום השלישי · למה איחר מלהראותו מיד כדי שלא יאמרו הממו וערבבו פתאו' וטרף דעתו ואלו היה לו שהות להמלך אל לבו לא היה עושה : וירא את המקום · ראה ענן קשור על ההר : עד כה · כלומר דרך מועט למקום אשר לפנינו · ומדרש אגדה אראה היכן הוא מה שאמר לי המקום כה יהיה זרעך : ונשובה · נתנבא שישובו שניהם : מאכלת · סכין על שם שאוכלת את הבשר כמה דתמ' וחרבי תאכל בשר ושמכשרת בשר לאכילה · ד"א זאת נקראת מאכלת על שם שישראל אוכלים מתן שכרה : וילכו שניהם יחדיו · אברהם שהיה יודע שהולך לשחוט את בנו היה הולך ברצון ושמחה כיצחק שלא היה מרגיש בדבר : יראה לו השה · כלו' יראה ויבחר יבחר לו השה ואם אין שה לעולה בני ואע"פי שהבין יצחק שהוא הולך לישחט וילכו שניהם יחדיו בלב שוה : ויעקד · ידיו ורגליו מאחריו הידים והרגלים ביחד היא עקידה והוא לשון עקודים שהיו קרסוליהם לבנים מקום שעוקדים אותן בו היה נכר : אברהם אברהם · לשון חבה הוא שכופל את שמו : אל תשלח · לשחוט אמר לו אם כן לחנם באתי לכאן אעשה בו חבלה ואוציא ממנו מעט דם אמר לו אל תעש לו מאומה אל תעש בו מום : כי עתה ידעתי · אמר רבי אבא אמר לו אברהם אפרש לפניך את שיחותי אתמול אמרת לי כי ביצחק יקרא לך זרע וחזרת ואמרת קח נא את בנך עכשו אתה אומר לי אל תשלח ידך אל הנער אמר לו הקב"ה לא אחלל בריתי ומוצא שפתי לא אשנה כשאמרתי לך קח לא מוצא שפתי לא אשנה לא אמרתי לך שחטהו אלא העלהו אסקתיה אחתיה כי עתה ידעתי מעתה יש לי מה להשיב לשטן ולאומות התמהים מה היא חבתי אצלך יש לי פתחון פה עכשו שרואים כי ירא אלהים אתה : והנה איל · מוכן היה לכך מששת ימי בראשית : אחר · אחרי שאמר לו המלאך אל תשלח ידך ראהו כשהוא נאחז והוא שמתרגמינן וזקף אברהם עינוהי בתר אילין : בסבך · אילן : בקרניו · שהיה רץ אצל אברהם והשטן סובכו ומערבבו באילנות : תחת בנו · מאחר שכתוב ויעלהו לעולה לא חסר המקרא כלום מהו תחת בנו על כל עבודה שעשה ממנו היה מתפלל ואומר יהי רצון שתהא זו כאלו היא עשויה בבני כאלו בני שחוט כאלו דמו זרוק כאלו בני מופשט כאלו הוא נקטר ונעשה דשן : ה' יראה ·

בריה : ופלח וצלי אברהם תמן באתרא ההוא אמר קדם יי הכא יהון פלחין דריא בכן יתאמר ביומא הדין בטור הדין אברהם קדם יי פלח : וקרא מלאכא דיי לאברהם תנינות מן שמיא : ואמר במימרי קיימית אמר יי ארי חלף די עבדתא ית פתגמא הדין ולא מנעתא ית ברך ית יחידך : ארי ברכא אברכינך ואסגאה אסגי ית בנך ככוכבי שמיא וכחלא די על כיף ימא ויירתון בנך ית קרוי סנאיהון : ויתברכון בדיל בנך כל עממי ארעא חלף דקבילתא למימרי : ותב אברהם לות עולימוהי ואזלו כחדא לבאר שבע ויתיב אברהם בבאר שבע : והוה בתר פתגמיא האילין ואיתחואה לאברהם למימר הא ילידת מלכה אף היא בנין לנחור אחוך : ית עוץ בוכריה וית בוז אחוהי וית קמואל אבוהי דארם : וית כשד וית חזו וית פלדש וית ידלף וית בתואל : ובתואל אוליד ית רבקה תמניא אילין ילידת מלכה לנחור אחוהי דאברהם : ולחינתיה ושמה ראומה וילידת אף היא ית טבח וית גחם וית תחש וית מעכה :

פ פ פ

בנו : ויקרא אברהם שם המקום ההוא יהוה יראה אשר יאמר היום בהר יהוה יראה : ויקרא מלאך יהוה אל אברהם שנית מן השמים : ויאמר בי נשבעתי נאם יהוה כי יען אשר עשית את הדבר הזה ולא חשכת את בנך את יחידך : כי ברך אברכך והרבה ארבה את זרעך ככוכבי השמים וכחול אשר על שפת הים וירש זרעך את שער איביו : והתברכו בזרעך כל גויי הארץ עקב אשר שמעת בקלי : וישב אברהם אל נעריו ויקמו וילכו יחדו אל באר שבע וישב אברהם בבאר שבע : ויהי אחרי הדברים האלה ויגד לאברהם לאמר הנה ילדה מלכה גם הוא בנים לנחור אחיך : את עוץ בכרו ואת בוז אחיו ואת קמואל אבי ארם : ואת כשד ואת חזו ואת פלדש ואת ידלף ואת בתואל : ובתואל ילד את רבקה שמנה אלה ילדה מלכה לנחור אחי אברהם : ופילגשו ושמה ראומה ותלד גם הוא את טבח ואת גחם ואת תחש ואת מעכה :

פ פ פ

והוו חיי שרה מאה ועשרין ושבע שנין שני חיי שרה : ומיתת שרה בקרית ארבע היא חברון בארעא דכנען ואתא אברהם למספדה לשרה ולמבכה : וקם אברהם מעל אפי מיתיה ומליל עם בני חתאה למימר : דייר ותותב אנא עמכון הבו לי אחסנת קבורא עמכון ואקבר מיתי מן קדמי : ואתיבו בני חתאה ית אברהם למימר ליה : קביל מיננא ריבוננא רב קדם יי את בינוא בשפר קברנא קבר ית מיתך אינש מיננא ית קבריה לא ימנע מנך מלמקבר מיתך : וקם אברהם וסגיד לעמא דארעא לבני חתאה : ומליל עמהון למימר אם אית רעוא לנפשכון למקבר ית מיתי מן קדמי קבילו מיני ובעו לי מן עפרון בר צחר : ויתן לי ית מערתא כפלתא דיליה די בסטר חקליה בכספא שלים יתנינה לי ביניכון לאחסנת קבורא : ועפרון יתיב בגו בני חתאה ואתיב עפרון חתאה ית אברהם קדם בני חתאה לכל עלי תרע קרתיה למימר : לא רבוני קביל מיני חקלא יהבית לך ומערתא די ביה לך יהביתה לעיני בני עמי יהביתה לך קבר מיתך : וסגיד אברהם קדם עמא דארעא : ומליל עם עפרון קדם עמא דארעא למימר ברם אם את עביד לי טיבו קביל מיני אתן דמי כספא דמי חקלא סב מיני ואקבר ית מיתי תמן : ואתיב עפרון ית אברהם למימר ליה : ריבוני קביל מיני ארעא שויא ארבע מאה סלעין דכסף

כג ויהיו חיי שרה מאה שנה ועשרים שנה ושבע שנים שני חיי שרה : ותמת שרה בקרית ארבע הוא חברון בארץ כנען ויבא אברהם לספד לשרה ולבכתה : ויקם אברהם מעל פני מתו וידבר אל בני חת לאמר : גר ותושב אנכי עמכם תנו לי אחזת קבר עמכם ואקברה מתי מלפני : ויענו בני חת את אברהם לאמר לו : שמענו אדני נשיא אלהים אתה בתוכנו במבחר קברינו קבר את מתך איש ממנו את קברו לא יכלה ממך מקבר מתך : ויקם אברהם וישתחו לעם הארץ לבני חת : וידבר אתם לאמר אם יש את נפשכם לקבר את מתי מלפני שמעוני ופגעו לי בעפרון בן צחר : ויתן לי את מערת המכפלה אשר לו אשר בקצה שדהו בכסף מלא יתננה לי בתוככם לאחזת קבר : ועפרון ישב בתוך בני (צל בתוככם) חת ויען עפרון החתי את אברהם באזני בני חת לכל באי שער עירו לאמר : לא אדני שמעני השדה נתתי לך והמערה אשר בו לך נתתיה לעיני בני עמי נתתיה לך קבר מתך : וישתחו אברהם לפני עם הארץ : וידבר אל עפרון באזני עם הארץ לאמר אך אם אתה לו שמעני נתתי כסף השדה קח ממני ואקברה את מתי שמה : ויען עפרון את אברהם לאמר לו : אדני שמעני ארץ ארבע מאת שקל

ה' יראה · פשוטו כתרגומו ה' יבחר ויראה לו את המקום הזה להשרות בו שכינתו ולהקריב כאן קרבנות : אשר יאמר היום · שיאמרו לימי הדורות עליו בהר זה יראה הקבה לעמו : היום · הימים העתידים כמו עד היום הזה שבכל המקרא · שכל הדורות הבאים הקוראים את המקרא הזה אומרים עד היום הזה על יום שעומדין בו · ומדרש אגדה ה' יראה עקידה זו לסלוח לישראל בכל שנה ולהצילה מן הפורענות כדי שיאמר היום הזה בכל דורות הבאים בהר ה' יראה אפרו של יצחק צבור ועומד לכפרה : ברך אברכך · אחת לאב ואחת לבן : והרבה ארבה · אחת לאב ואחת לבן : וישב אברהם בבאר שבע · לא ישיבה ממש שהרי בחברון היה יושב שתים עשרה שנים לפני עקידתו של יצחק יצא מבאר שבע ובא לו לחברון כמו שאמר ויגר אברהם בארץ פלשתים ימים רבים מרובים משל חברון הראשונים והם כו' שנים כמו שפרשנו למעלה : אחרי הדברים האלה ויגד וגומר · בשובו מהר המוריה היה אברהם מהרהר ואומר אלו היה בני שחוט כבר היה הולך בלא בנים היה לי להשיאו אשה מבנות ענר אשכל וממרא בשרו הקבה שנולדה רבקה בת זוגו וזהו הדברים האלה דברים שהיו על ידי עקידה : גם היא · אף היא השוה משפחותיה למשפחות אברהם יב מה אברהם שבטים שיצאו מיעקב ח' בני הגבירות וד' בני השפחות אף אלו ח' בני גבירות וד' בני פלגש : ובתואל ילד את רבקה · כל היחוסין הללו לא נכתבו אלא בשביל פסוק זה :

חסלת וירא אליו

ויהיו חיי שרה מאה שנה ועשרים שנה ושבע שנים · לכך נכתב שנה בכל כלל וכלל לומר לך שכל אחד נדרש לעצמו · בת ק' כבת כ' לחטא מה בת כ' לא חטאת שהרי אינה בת עונשין אף בת ק' בלא חטא ובת כ' כבת ז' ליופי : שני חיי שרה · כולן שוין לטובה : בקרית ארבע · על שם ארבעה ענקים שהיו שם אחימן ששי ותלמי ואביהם · דבר אחר על שם ד' זוגות שנקברו שם איש ואשתו אדם וחוה אברהם ושרה יצחק ורבקה יעקב ולאה : ויבא אברהם · מבאר שבע : לספוד לשרה ולבכותה · ונסמכה מיתת שרה לעקידת יצחק לפי שעל ידי בשורת העקידה שנזדמן בנה לשחיטה וכמעט שלא נשחט פרחה נשמתה ורוחה ממנה ומתה : גר ותושב אנכי עמכם · גר מארץ אחרת ונתישבתי עמכם · ומדרש אגדה אם תרצו הריני גר ואם לאו אהיה תושב ואטלנה מן הדין שאמר לי הקבה לזרעך אתן את הארץ : אחזת קבר · אחזת קרקע לבית הקברות : לא יכלה · לא ימנע כמו לא תכלא רחמיך וכמו ויכלא הגשם : נפשכם · רצונכם : ופגעו לי · לשון בקשה כמו אל תפגעי בי : המכפלה · בית ובו עלייה עליו · דבר אחר שכפולה בזוגות : בכסף מלא · שלם כל שויה וכן דוד אמר לארנן בכסף מלא : ועפרון יושב · כתיב חסר אותו היום מינוהו שוטר עליהם מפני חשיבותו של אברהם שהיה צריך לו עלה לגדולה : לכל באי שער עירו · שכולן בטלו ממלאכתן ובאו לגמול חסד לשרה : לא אדני · לא תקנה אותה בדמים : נתתי לך · הרי היא כמו שנתתיה לך : אך אם אתה לו שמעני · אתה אומר לי לשמוע לך ולקח חנם אני אי אפשי בכך אם אתה לו שמעני הלואי ותשמעני : נתתי · דוגמא בלעז מוכן הוא אצלי הלואי נתתיו לך כבר : ביני וביניך ·

כסף מה ביני ובינך מה הוא ואת מתך קבר: וישמע אברהם אל עפרון
וישקל אברהם לעפרן את הכסף אשר דבר באזני בני חת ארבע
מאות שקל כסף עבר לסחר: ויקם שדה עפרון אשר במכפלה אשר
לפני ממרא השדה והמערה אשר בו וכל העץ אשר בשדה אשר
בכל גבלו סביב: לאברהם למקנה לעיני בני חת בכל באי שער
עירו: ואחרי כן קבר אברהם את שרה אשתו אל מערת שדה
המכפלה על פני ממרא הוא חברון בארץ כנען: ויקם השדה
והמערה אשר בו לאברהם לאחזת קבר מאת בני חת:

כ"ד ואברהם זקן בא בימים ויהוה ברך את אברהם
בכל: ויאמר אברהם אל עבדו זקן ביתו המשל בכל אשר לו שים
נא ידך תחת ירכי: ואשביעך ביהוה אלהי השמים ואלהי הארץ אשר
לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני אשר אנכי יושב בקרבו: כי אל
ארצי ואל מולדתי תלך ולקחת אשה לבני ליצחק: ויאמר אליו העבד
אולי לא תאבה האשה ללכת אחרי אל הארץ הזאת ההשב אשיב
את בנך אל הארץ אשר יצאת משם: ויאמר אליו אברהם השמר לך
פן תשיב את בני שמה: יהוה אלהי השמים אשר לקחני מבית אבי
ומארץ מולדתי ואשר דבר לי ואשר נשבע לי לאמר לזרעך אתן
את הארץ הזאת הוא ישלח מלאכו לפניך ולקחת אשה לבני משם:
ואם לא תאבה האשה ללכת אחריך ונקית משבעתי זאת רק את
בני לא תשב שמה: וישם העבד את ידו תחת ירך אברהם אדניו
וישבע לו על הדבר הזה: ויקח העבד עשרה גמלים מגמלי אדניו
וילך וכל טוב אדניו בידו ויקם וילך אל ארם נהרים אל עיר נחור:
ויברך הגמלים מחוץ לעיר אל באר המים לעת ערב לעת צאת
השאבת: ויאמר יהוה אלהי אדני אברהם הקרה נא לפני היום
ועשה חסד עם אדני אברהם: הנה אנכי נצב על עין המים ובנות
וה אנשי העיר יצאת לשאב מים: והיה הנער אשר אמר אליה הטי נא
כדך ואשתה ואמרה שתה וגם גמליך אשקה אתה הכחת לעבדך ל
ליצחק ובה אדע כי עשית חסד עם אדני: ויהי הוא טרם כלה
לדבר והנה רבקה יצאת אשר ילדה לבתואל בן מלכה אשת נחור
וה אחי אברהם וכדה על שכמה: והנער טבת מראה מאד בתולה ואיש
לא ידעה ותרד העינה ותמלא כדה ותעל: וירץ העבד לקראתה
ויאמר הגמיאיני נא מעט מים מכדך: ותאמר שתה אדני ותמהר
ותרד כדה על ידה ותשקהו: ותכל להשקתו ותאמר גם לגמליך א
אשאב עד אם כלו לשתת: ותמהר ותער כדה אל השקת ותרץ

דכסף בינא ובינך מה היא וית מיתך קבור: וקביל אברהם מן
עפרון ותקיל אברהם לעפרון ית כספא די מליל קדם בני חתאה
ארבע מאה סלעין דכסף דמתקבל סחורתא בכל מדינתא: וקם חקל
עפרון די בכפלתא די קדם ממרא חקלא ומערתא די ביה וכל א
אילנא די בחקלא די בכל תחומיה סחור סחור: לאברהם לזבינוהי
לעיני בני חתאה בכל עלי תרע קרתיה: ובתר כן קבר אברהם ית
שרה אתתיה למערת חקל כפלתא על אפי ממרא היא חברון בארעא
דכנען: וקם חקלא ומערתא די ביה לאברהם לאחסנת קבורא מן
בני חתאה: ואברהם סיב על ביומין וייי ברכיה ית אברהם בכולא:
ואמר אברהם לעבדיה סבא דביתיה דשליט בכל די ליה שוי כען ידך
תחות ירכי: ואקיימנך במימרא דייי אלהא דשמיא ואלהא דארעא
דלא תסב אתתא לברי מבנת כנענאי די אנא יתיב ביניהון:
אלהן לארעי ולילדותי תיזיל ותיסב איתתא לברי ליצחק: ואמר ליה
עבדא מאים לא תיבי אתתא למיתי בתרי לארעא הדא האתבא
אתיב ית ברך לארעא די נפקתא מתמן: ואמר ליה אברהם אסתמר
לך דילמא תתיב ית ברי לתמן: ייי אלהא דשמיא די דברני מבית
אבא ומארעא ילדותי ודי מליל לי ודי קיים לי למימר לבנך אתין ית
ארעא הדא הוא ישלח מלאכיה קדמך ותיסב אתתא לברי מתמן:
ואם לא תיבי אתתא למיתי בתרך ותהי זכאה ממומתי דא לחוד ית
ברי לא תתיב תמן: ושוי עבדא ית ידיה תחות ירכא דאברהם ר
רבוניה וקיים ליה על פתגמא הדין: ודבר עבדא עסרא גמלין
מגמלי ריבוניה ואזל וכל טוב ריבוניה בידיה וקם ואזל ל
על פדן ארם לקרתא דנחור: ואשרי גמליא מברא לקרתא לב
לעידן רמשא לעידן דנפקן מליתא: ואמר ייי אלהא דריבוני א
זמין כען קדמי יומא דין ועיבד טיבו עם רבוני אברהם: הא אנא
קאים על עינא דמיא ובנת אנשי קרתא נפקן למימלי מיא: ויהא
עולימתא די איימר לה ארכיני כען קולתיך ואשתי ותימר אשתי
ואף לגמלך אשקי יתה זמינתא לעבדך ליצחק ובה אדע ארי עבדת
טיבו עם רבוני: והוה הוא עד לא שיצי למללא והא רבקה נפקת
די אתילידת לבתואל בר מלכה אתת נחור אחוהי דאברהם וקולתה
על כתפה: ועולימתא שפירא למיחזי לחדא בתולתא וגבר לא
ידעה ונחתת לעינא ומלת קולתה וסליקת: ורהט עבדא
לקדמותה ואמר אטעמני כען זעיר מיא מקולתיך: ואמרת אשתי
ריבוני ואוחיאת ואחיתת קולתה על ידה ואשקיתיה: ושיציאת
לאשקיותיה ואמרת אף לגמלך אמלי עד דיספקון למשתי:
ואוחיאת ונפצת קולתה לבית שקיא ורהטת עוד

ביני ובינך · בין שני אוהבים כמותנו מה היא חשובה לכלום אלא הנח את המכר ואת מתך קבור: וישקול אברהם לעפרן: חסר וי"ו לפי שאמר הרבה ואפי' מעט לא עשה שנטל ממנו שקלים גדולים שהן קנטרין שנאמר עובר לסוחר שמתקבלים בשקל בכל מקום ויש מקום ששקליהן גדולים שהן קנטרין בכסטינא"ש בלע"ז: ויקם שדה עפרון · תקומה היתה לו שיצא מיד הדיוט ליד מלך ופשוטו של מקרא ויקם השדה והמערה אשר בו וכל העץ לאברהם למקנה וגומר: בכל באי שער עירו. בקרב כולם ובמעמד כולם הקנהו לו: ברך את אברהם בכל · בכל עולה בגימ' בן ומאחר שהיה לו בן היה צריך להשיאו אשה: זקן ביתו · לפי שהוא דבוק בקוד זקן: תחת ירכי · לפי שהנשבע צריך ליטול בידו חפץ של מצוה כגון ספר תורה או תפלין והמילה היתה מצוה ראשונה לו ובאה לו על ידי צער והיתה חביבה עליו ונטלה: ה' אלהי השמים אשר לקחני מבית אבי · ולא אמר ואלהי הארץ ולמעלה אמר ואשביעך וגו' · אמר לו עכשו הוא אלהי השמי' ואלהי הארץ שהרגלתיו בפי הבריות אבל כשלקחני מבית אבי היה אלהי השמים ולא אלהי הארץ שלא היו באי עולם מכירין בו ושמו לא היה רגיל בארץ: מבית אבי · מחרן: ומארץ מולדתי · מאור כשדים: אשר דבר לי · לצרכי כמו אשר דבר עלי וכל לי ולו ולהם הסמוכים אצל דבור מפורשים בלשון על ותרגומו עלהם עלי עלוהי עליהון שאי' נופל אצל דבור לשון לי ולו ולהם אלא אלי אליו אליהם ותרגו' עמי עמיה עמהון אבל אצל אמירה נופל לי ולו ולהם: ואשר נשבע לי · בין הבתרים: ונקית משבועתי · ולקח לו אשה מבנו' ענר אשכל וממרא: רק את בני וגו' · רק מעוט הוא בני אינו חוזר אבל יעקב בן בני סופו לחזור: מגמלי אדניו · נכרין היו משאר גמלים שהיו יוצאין זמומין מפני הגזל שלא ירעו בשדות אחרים: וכל טוב אדניו בידו · שטר מתנה כתוב ליצחק על כל אשר לו כדי שיקפצו לשלוח לו בתם: ארם נהרים · בין שתי נהרות יושבת: ויברך הגמלים · הרביצם: אותה הוכחת · ראויה היא לו שתהא גומלת חסדים וכדי ליכנס בביתו של אברהם ולשון הוכחת ביררת אפרובישט בלע"ז: ובה אדע · לשון תחנה הודע לי בה: כי עשית חסד · אם תהיה ממשפחתו והוגנת לו אדע כי עשית חסד: בתולה. מקום בתולים · ואיש לא ידעה · שלא כדרכה לפי שבנות הגוים משמרות מקום בתוליהן ומפקירו' עצמן ממקום אחר העיד על זו שנקייה מכל: וירץ העבד לקראתה · לפי שראה שעלו המים לקראתה: הגמיאיני · לשון גמיעה גומיר בלע"ז: ותורד כדה · מעל שכמה: עד אם כלו · הרי אם משמש בלשון אשר אם כלו · דיספקון שזו היא גמר שתייתן כשסתו די ספקן: ותער · לשון נפיצה והרבה יש בלשון משנה המערה מכלי אל כלי ובמקרא יש לו דומה אל תער נפשי אשר הער' למות נפשו: שוקת: אבן חלולה הגמלים: משקה ·

עוד לבירא למימלי ומלת לכל גמלוהי: וגברא שהי ובה מסתכל
שתיק למידע האצלח יי אורחיה אם לא: והוה כד ספיקו גמליא
למשתי ונסיב גברא קדשא דדהבא תקלא מתקליה ותרין שירין על
ידהא מתקל עסר סלעין דדהבא מתקלהון: ואמר בת מן את חוי
כען לי האית בית אבוך אתר כשר לנא למבת: ואמר ליה בת בתואל
אנא בר מלכה דילידת לנחור: ואמרת ליה אף תבנא אף כיסתא
סגי עמנא אף אתר כשר למבת: וכרע גברא וסגיד קדם יי: ואמר
בריך יי אלהא דריבוני אברהם דילא מנע טיבותיה וקושטיה מן
ריבוני אנא באורח תקנא דברני יי בית אחוהי דריבוני: ורהטת
עולימתא וחויאת לבית אמה כפתגמיא האילין: ולרבקה אחא ושמיה
לבן ורהט לבן לות גברא לברא לות עינא: והוה כד חזא ית קדשא
וית שיריא על ידי אחתיה וכד שמע ית פתגמי רבקה אחתיה ל
למימר כדין מליל עמי גברא ואתא לות גברא והא קאים עילוי גם
גמליא על עינא: ואמר עול בריכא דיי למה את קאים בברא ואנא
פניתי ביתא ואתר כשר לגמליא: ועל גברא לביתא ושרא גמליא
ויהב תיבנא וכיסתא לגמליא ומיא לאסחא ריגלוהי ורגלי גוברי
דעמיה: ושויאו קדמוהי למיכל ואמר לא איכול עד דאמליל פתגמי
ואמר מליל: ואמר עבדא דאברהם אנא: ויי בריך ית רבוני לחדא
ורבא ויהב ליה ען ותורין וכסף ודהב ועבדין ואמהן וגמלין וחמרין
: וילידת שרה אתת רבוני בר לרבוני בתר דסיבת ויהב ליה ית כל
דליה: וקיים עלי ריבוני למימר לא תסב אתתא לברי מבנת כ
בנעניי די אנא יתיב בארעיה: אילהין לבית אבא תיזיל ולזרעיתי
ותיסב אתתא לברי: ואמרית לרבוני מאים לא תיתי אתתא בתרי:
ואמר לי יי די פלחית קדמוהי ישלח מלאכיה עמך ויצלח אורחך
ותיסב איתתא לברי מזרעיתי ומבית אבא: בכן תהי זכא ממומתי
ארי תהך לזרעיתי ואם לא יתנון לך ותהי זכאה ממומתי: ואתיתי
יומא דין לעינא ואמרית יי אלהא דרבוני אברהם אם אית כען
רעוא קדמך לאצלחא אורחי די אנא אזיל עלה: הא אנא קאים על
עינא דמיא ותהי עולמתא דתפוק למימלי ואימר לה אשקיני כען
זעיר מיא מקולתיך: ותימר לי אף את אשתי ואף לגמלך אמלי היא
איתתא דזמין יי לבר רבוני: אנא עד לא שיציתי למללא עם לבי
והא רבקה נפקת וקולתה על כתפה ונחתת לעינא ומלת ואמרית
לה אשקיני כען: ואוחיאת ואחיתת קולתה מינה ואמרת אשתי ואף
לגמלך אשקי ושתיתי ואף גמליא אשקיאת: ושאילית יתה ואמרית
בת מן את ואמרת בת בתואל בר נחור דילידת ליה מלכה ושויתי
קדשא על אפה ושיריא על ידהא: וכרעית וסגדית קדם יי
וברכית ית יי אלהא דרבוני אברהם די דברני באורח קשוט למיסב
ית בת אחוהי דרבוני לבריה: וכען אם איתיכון עבדין טיבו
וקשוט עם רבוני חוו לי ואם

עוד אל הבאר לשאב ותשאב לכל גמליו: והאיש משתאה לה מחריש
לדעת ההצליח יהוה דרכו אם לא: ויהי כאשר כלו הגמלים לשתות
ויקח האיש נזם זהב בקע משקלו ושני צמידים על ידיה עשרה זהב
משקלם: ויאמר בת מי את הגידי נא לי היש בית אביך מקום לנו
ללין: ותאמר אליו בת בתואל אנכי בן מלכה אשר ילדה לנחור:
ותאמר אליו גם תבן גם מספוא רב עמנו גם מקום ללון: ויקד האיש
וישתחו ליהוה: ויאמר ברוך יהוה אלהי אדני אברהם אשר לא עזב
חסדו ואמתו מעם אדני אנכי בדרך נחני יהוה בית אחי אדני: ותרץ
רה הנער ותגד לבית אמה כדברים האלה: ולרבקה אח ושמו לבן וירץ
לבן אל האיש החוצה אל העין: ויהי כראת את הנזם ואת הצמדים
על ידי אחתו וכשמעו את דברי רבקה אחתו לאמר כה דבר אלי
האיש ויבא אל האיש והנה עמד על הגמלים על העין: ויאמר בוא
ברוך יהוה למה תעמד בחוץ ואנכי פניתי הבית ומקום לגמלים:
ויבא האיש הביתה ויפתח הגמלים ויתן תבן ומספוא לגמלים ומים
ווישם לרחץ רגליו ורגלי האנשים אשר אתו: ויישם לפניו לאכל ויאמר לא
אכל עד אם דברתי דברי ויאמר דבר: ויאמר עבד אברהם אנכי:
ויהוה ברך את אדני מאד ויגדל ויתן לו צאן ובקר וכסף וזהב
ועבדם ושפחת וגמלים וחמרים: ותלד שרה אשת אדני בן לאדני
אחרי זקנתה ויתן לו את כל אשר לו: וישבעני אדני לאמר לא
תקח אשה לבני מבנות הכנעני אשר אנכי ישב בארצו: אם לא
אל בית אבי תלך ואל משפחתי ולקחת אשה לבני: ואמר אל אדני
אלי לא תלך האשה אחרי: ויאמר אלי יהוה אשר התהלכתי לפניו
ישלח מלאכו אתך והצליח דרכך ולקחת אשה לבני ממשפחתי
ומבית אבי: אז תנקה מאלתי כי תבוא אל משפחתי ואם לא יתנו
לך והיית נקי מאלתי: ואבא היום אל העין ואמר יהוה אלהי אדני
אברהם אם ישך נא מצליח דרכי אשר אנכי הלך עליה: הנה אנכי
נצב על עין המים והיה העלמה היצאת לשאב ואמרתי אליה
השקיני נא מעט מים מכדך: ואמרה אלי גם אתה שתה וגם לגמליך
אשאב הוא האשה אשר הכיח יהוה לבן אדני: אני טרם אכלה לדבר
אל לבי והנה רבקה יצאת וכדה על שכמה ותרד העינה ותשאב
ואמר אליה השקיני נא: ותמהר ותורד כדה מעליה ותאמר שתה וגם
גמליך אשקה ואשת וגם הגמלים השקתה: ואשאל אתה ואמר בת
מי את ותאמר בת בתואל בן נחור אשר ילדה לו מלכה ואשם
הנזם על אפה והצמידים על ידיה: ואקד ואשתחוה ליהוה ואברך את
יהוה אלהי אדני אברהם אשר הנחני בדרך אמת לקחת את בת
אחי אדני לבנו: ועתה אם ישכם עשים חסד ואמת את אדני הגידו

משתאה· לשון שהייה כמו שאו ערים תשאה שממה: משתאה· משתומם ומתבהל על שראה דברו קרוב להצליח אבל אינו יודע אם ממשפחת אברהם היא
אם לאו ואל תתמה בתיו של משתאה שאין לך תיבה שתחלתה שין ומדברת בלשון מתפעל שאין תיו מפרידה בין שתי אותיות של עיקר היסוד כגון משתאה
משתולל מגזרת שולל ויסתומם מגזרה שממה ויסתמר חקות עמרי מגזרת וישמר· אף כאן משתאה מגזרת תשאה וכשם שהיא מוצא לשון משומם באדם נבהל
ובהלם ובעל מחשבות כמו על יומו נשמו אחרונים שומו שמים אשתומם כשעה חדא כך תרגם לשון שאייה באדם בהול ובעל מחשבות· ואונקלוס תרגם לשון
שהייה וגברא שהי שוהא ועומד במקום אחד לראות ההצליח השם דרכו ואין לתרגם שתי שהרי אינו לשון שתייה שאין אלף נופלת בלשון שתייה: משתאה לה·
משתומם עליה כמו אחרי לי אחי הוא אנשי המקום לאשתו: בקע· רמז לשקלי ישראל בקע לגלגלת: ושני צמידים· רמז לשני לוחות מצומדות: עשרה
זהב משקלם· רמז לעשרת הדברות שבהן: ויאמר בת מי את· לאחר שנתן לה שאלה לפי שהיה בטוח בזכותו של אברהם שהצליח הקב"ה דרכו:
ללין· לינה אחת. לין שם דבר והיא אמרה ללון כמה לינות: בת בתואל· השיבתו על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון: מספא· כל מאכל הגמלים קרוי
מספא כגון תבן ושעורים: בדרך· דרך המזומן דרך הישר באותו דרך שהייתי צריך וכן כל בית ולמד והי' המשמשים בראש התיבה ונקודים בפתח
מדברים בדבר הפשוט שנזכר כבר במקום אחר או שהוא מבורר וניכר באיזו הוא מדבר: לבית אמה· דרך הנשים היתה להיות להן בית לישב בו
למלאכתן ואין הבת מגדת אלא לאמה: וירץ· למה וירץ ועל מה רץ ויהי כראות את הנזם אמר עשיר הוא זה ונתן עיניו בממון: על הגמלים· לשמרן
כמו והוא עומד עליהם לשמש: פניתי הבית· מע"ז: ויפתח· התיר זמם שלהם שהיה סותם את פיהם שלא ירעו בדרך בשדות אחרים: עד אם דברתי·
הרי אם משמש בלשון אשר ובלשון כי כמו עד כי יבא שילה וזהו שאמרו חכמי' כי משמש בד' לשונו' והאחד אי והוא אם. ויתן לו את כל אשר לו· שטר המתנה
ב[illegible]י: לא תקח אשה מבנות הכנעני: אם לא תלך תחלה אל בית אבי ולא תאבה ללכת אחריך: אולי לא תלך האשה· אלי כתיב בת היתה לו לאליעזר והיה
מחזר ל[illegible] עילה שיאמר לו אברהם לפנות אליו להשיאו בתו אמר לו אברהם בני ברוך ואתה ארור ואין ארור מדבק בברוך: ואבא היום· היום יצאתי והיום
באתי מכאן שקפצה לו הארץ· אמר ר' אחא יפה שיחתן של עבדי אבות לפני המקום מתורתן של בני' שהרי פרשה של אליעזר כפולה בתורה והרבה גופי תורה
לא ניתנו אלא ברמיזה: גם אתה· גם לרבות אנשים שעמו: הוכיח· ברר והודיע וכן כל הוכחה שבמקרא בירור דבר: טרם אכלה· טרם שאני מכלה·
וכן כל לשון הווה פעמים שהוא מדבר בלשון עבר ויכול לכתוב טרם כליתי ופעמים שמדבר בלשון עתיד כמו כי אמר איוב הרי לשון עבר ככה יעשה איוב הרי
לשון עתיד· ופירוש שניהם לשון הווה כי אומר היה איוב אולי חטאו בני והיה עושה כך: ואשאל ואשים· שנה הסדר שהרי הוא תחלה נתן ואחכ' שאל אלא
שלא יתפשוהו בדבריו ויאמרו היאך נתת לה ועדיין אינך יודע מי היא:

על ימין

ואם לא תגידו לי ואפנה על ימין או על שמאל: ויען לבן ובתואל
ויאמרו מיהוה יצא הדבר לא נוכל דבר אליך רע או טוב: הנה
רבקה לפניך קח ולך ותהי אשה לבן אדניך כאשר דבר יהוה: ויהי
כאשר שמע עבד אברהם את דבריהם וישתחו ארצה ליהוה: ויוצא
העבד כלי כסף וכלי זהב ובגדים ויתן לרבקה ומגדנת נתן לאחיה
ולאמה: ויאכלו וישתו הוא והאנשים אשר עמו וילינו ויקומו בבקר
רה ויאמר שלחני לאדני: ויאמר אחיה ואמה תשב הנער אתנו ימים או
עשור אחר תלך: ויאמר אלהם אל תאחרו אתי ויהוה הצליח דרכי
רה שלחוני ואלכה לאדני: ויאמרו נקרא לנער ונשאלה את פיה: ויקראו
לרבקה ויאמרו אליה התלכי עם האיש הזה ותאמר אלך: וישלחו
את רבקה אחתם ואת מנקתה ואת עבד אברהם ואת אנשיו:
ווירש ויברכו את רבקה ויאמרו לה אחתנו את היי לאלפי רבבה ויירש
זרעך את שער שנאיו: ותקם רבקה ונערתיה ותרכבנה על הגמלים
ותלכנה אחרי האיש ויקח העבד את רבקה וילך: ויצחק בא מבוא
באר לחי ראי והוא יושב בארץ הנגב: ויצא יצחק לשוח בשדה ל
לפנות ערב וישא עיניו וירא והנה גמלים באים: ותשא רבקה את
עיניה ותרא את יצחק ותפל מעל הגמל: ותאמר אל העבד מי
האיש הלזה ההלך בשדה לקראתנו ויאמר העבד הוא אדני ותקח
הצעיף ותתכס: ויספר העבד ליצחק את כל הדברים אשר עשה:
ויבאה יצחק האהלה שרה אמו ויקח את רבקה ותהי לו לאשה
כ ה ויאהבה וינחם יצחק אחרי אמו: ויסף
אברהם ויקח אשה ושמה קטורה: ותלד לו את זמרן ואת יקשן ואת
מדן ואת מדין ואת ישבק ואת שוח: ויקשן ילד את שבא ואת דדן
ובני דדן היו אשורם ולטושם ולאמים: ובני מדין עיפה ועפר וחנך
ואבידע ואלדעה כל אלה בני קטורה: ויתן אברהם את כל אשר
הפילגשם לו ליצחק: ולבני הפילגשים אשר לאברהם נתן אברהם מתנת
וישלחם מעל יצחק בנו בעודנו חי קדמה אל ארץ קדם:
ואלה ימי שני חיי אברהם אשר חי
מאת שנה ושבעים שנה וחמש שנים: ויגוע וימת אברהם בשיבה
טובה זקן ושבע ויאסף אל עמיו: ויקברו אתו יצחק וישמעאל בניו
אל מערת המכפלה אל שדה עפרן בן צחר החתי אשר על פני מ
ממרא: השדה אשר קנה אברהם מאת בני חת שמה קבר אברהם
ושרה אשתו: ויהי אחרי מות אברהם ויברך אלהים את יצחק בנו
וישב יצחק עם באר לחי ראי: פ ואלה תלדת ישמעאל
בן אברהם אשר ילדה הגר המצרית שפחת שרה לאברהם:

ואם לא חוו לי ואפני על ימינא או על שמאלא: ואתיב לבן ובתואל
ואמרו מן קדם יי נפק פתגמא לית אנחנא יכלין למללא עמך ביש
או טב: הא רבקה קדמך דבר ואיזיל ותהי אתתא לבר רבונך כ
כמא דמליל יי: והוה כד שמע עבדא דאברהם ית פתגמיהון וסגיד
על ארעא קדם יי: ואפיק עבדא מנין דכסף ומנין דדהב ולבושין
ויהב לרבקה ומגדנין יהב לאחוהא ולאמה: ואכלו ושתיאו הוא
וגבריא די עמיה וביתו וקמו בצפרא ואמר שלחוני לות רבוני:
ואמר אחוהא ואמה תיתב עולימתא עמנא עידן בעידן או עסרא
ירחין בתר כן תיזיל: ואמר להון לא תאחרון יתי ויי אצלח אורחי
שלחוני ואיהך לריבוני: ואמרו נקרי לעולימתא ונשמע מה דהיא
אמרה: וקרו לרבקה ואמרו לה התיזלי עם גברא הדין ואמרת א
איזיל: ושלחו ית רבקה אחתהון וית מניקתה וית עבדא דאברהם
וית גברוהי: ובריכו ית רבקה ואמרו לה אחתנא את הויא ל
לאלפין ולריבבן ויירתון בנייכי ית קרוי סנאיהון: וקמת רבקה
ועולימתהא ורכיבא על גמליא ואזלא בתר גברא ודבר עבדא ית
רבקה ואזל: ויצחק על במתוהי מבירא דמלאך קיימא אתחזי
עלה והוא יתיב בארעא דדרומא: ונפק יצחק לצלאה בחקלא למפני
רמשא וזקף עינוהי וחזא והא גמליא אתן: וזקפת רבקה ית
עינהא וחזת ית יצחק ואתרכינת מעל גמלא: ואמרת לעבדא מן
גברא דיכי דמהליך בחקלא לקדמותנא ואמר עבדא הוא רבוני
ונסיבת עיפא ואתכסיאת: ואשתעי עבדא ליצחק ית כל פתגמיא
די עבד: ואעלה יצחק למשכנא וחזא והא תקנן עובדהא כעובדי
שרה אמיה ונסיב ית רבקה והות ליה לאנתו ורחימה ו
יצחק בתר אמיה: ואוסיף אברהם ונסיב אתתא ו[illegible]
קטורה: וילידת ליה ית זמרן וית יקשן וית מדן וית מדין וית י
ישבק וית שוח: ויקשן אוליד ית שבא וית דדן ובני דדן הוו ם
למשירין ולשכונין ולנגון: ובני מדין עיפא ועפר וחנוך ואבידע
ואלדעה כל אילין בני קטורה: ויהב אברהם ית כל די ליה ליצחק:
ולבני לחינתא די לאברהם יהב אברהם מתנן ושלחינון מעל יצחק
בריה עד דהוא קיים קידומא לארעא מדינחא:
ואילין יומי שני חיי אברהם דחיא מאה ושבעין וחמש שנין:
ואתנגיד ומית אברהם בסיבו טבא סיב ושבע ואתכניש לעמיה:
וקברו יתיה יצחק וישמעאל בנוהי במערת כפלתא בחקל עפרון
בר צוחר חתאה די על אפי ממרא: חקלא די זבן אברהם מן בני
חתאה תמן אתקבר אברהם ושרה אתתיה: והוה בתר דמית
אברהם ובריך יי ית יצחק בריה ויתיב יצחק עם בירא דמלאך
קיימא אתחזי עלה: ואילין

על ימין. מבנות ישמעאל: על שמאל. מבנות לוט שהיה יושב לשמאלו של אברהם ברא"ר: ויען לבן ובתואל. לבן רשע היה וקפץ להשיב לפני אביו:
לא נוכל דבר אליך. למאן בדבר הזה לא על ידי תשובת דבר רע ולא על ידי תשובת דבר הגון וניכר לפי שמה' יצא הדבר לפי דבריך שזימנה לך: וישתחו
ארצה. מכאן שמודים על בשורה טובה: ומגדנת. לשון מגדים שהביא עמו מיני פירות של ארץ ישר': וילינו. כל לינה שבמקרא לינת לילה אחד: ויאמר
אחיה ואמה. ובתואל היכן הוא רוצה היה לעכב ובא מלאך והמיתו: ימים. שנה כמו ימים תהיה גאולתו שכך נותנין לבתולה זמן יב"חדש לפרנס עצמה
בתכשיטיה: או עשור. י' חדשים ואם תאמר ימים ממש אין דרך המבקשים לבקש דבר מועט ואם לא תרצה תן לנו מרובה מזה: ונשאלה את פיה. מכאן
שאין משיאין האשה אלא מדעתה: ותאמר אלך. מעצמי ואף אם אינכם רוצים: את היי לאלפי רבבה. את וזרעך תקבלו אותה ברכה שנאמר
לאברהם בהר המוריה הרבה ארבה את זרעך יהי רצון שיהא אותו הזרע ממך ולא מאשה אחרת: מבא באר לחי ראי. שהלך להביא הגר לאברהם אביו
שישאנה: יושב בארץ הנגב. קרוב לאותו באר שנאמר ארבה הנגב וישב בין קדש ובין שור ושם היה הבאר שנאמר הנה בין קדש ובין ברד: לשוח.
לשון תפלה כמו ישפוך שיחו: ותרא את יצחק. ראתה אותו הדור ותוהה מפניו: ותפול. השמיטה עצמה לארץ כתרגומו ואיתרכינת הטתה עצמה לארץ
ולא הגיעה עד הקרקע כמו הטי נא כדך ארכיני ויט שמים וארכין לשון מוטה לארץ ודומה לו כי יפול לא יוטל כלו' אם יטה לארץ לא יגיע עד הקרקע:
ותתכס. לשון ותתפעל כמו ותקבר ותשבר: ויספר העבד. גלה לו נסים שנעשו לו שקפצה לו הארץ ושנזדמנה לו רבקה בתפלתו: האהלה שרה אמו.
ויביאה האהלה ונעשית דוגמת שרה אמו כלומר והרי היא שרה אמו שכל זמן ששרה קיימת היה נר דלוק מערב שבת לערב שבת וברכה מצויה בעיסה וענן
קשור על האהל ומשמתה פסקו וכשבאת רבקה חזרו ברא"ר רבה: אחרי אמו. דרך ארץ כל זמן שאמו של אדם קיימת כרוך הוא אצלה ומשמתה הוא
מתנחם באשתו: קטורה. זו הגר ונקראת קטורה על שם שנאים מעשיה כקטורת ושקשרה פתחה שלא נזדווגה לאדם מיום שפרשה מאברהם: אשורים
ולטושים. שם ראשי אומות ותרגו' של אונקלוס אין לי ליישבו על לשון המקרא: ויתן אברהם וגו'. אמר רבי נחמיה ברכה דייאתיקי שאמר לו הקב"ה לאברהם
והיה ברכה הברכות מסורות בידך לברך את מי שתרצה ואברהם מסרן ליצחק: הפלגשם. חסר כתיב שלא היתה אלא פלגש אחת היא הגר היא קטורה:
נשים בכתובה פלגשים בלא כתובה כדאמ' בסנהדרין בנשים ופלגשים דדוד: נתן אברהם מתנות. פירשו רבותי' שם טומאה מסר להם: [illegible]
וה' שנים. בן ק' כבן ע' ובן ע' כבן ה' בלא חטא: יצחק וישמעא'. מכאן שעשה ישמעאל תשובה והוליך את יצחק לפניו והיא שיבה טובה שנא' באברהם:
ויהי אחרי מות אברהם ויברך וגו'. נחמו תנחומי אבלים. דבר אחר אעפ"י שמסר הקב"ה את הברכות לאברהם נתירא לברך את יצחק מפני שצפה את
עשו יוצא ממנו אמר יבא בעל העולם ויברך את אשר ייטב בעיניו ובא הקב"ה וברכו: בשמותם

וְאִלֵּין שמהת בני ישמעאל בשמהתהון לתולדתהון בוכרא דישמעאל
נביות וקדר ואדבאל ומבשם׃ ומשמע ודומה ומשא׃ חדר ותימא
יטור נפיש וקדמה׃ אילין אינון בני ישמעאל ואילין שמהתהון
בפצחיהון ובכרכיהון תרין עסר רברבין לאומיהון׃ ואילין שני חיי
ישמעאל מאה ותלתין ושבע שנין ואתנגיד ומית ואתכניש לעמיה׃
ושרו מחוילה עד חגרא די על אפי מצרים מטי לאתור על אפי
כל אחוהי שרא׃

פ פ פ

וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׁמָעֵאל בִּשְׁמֹתָם לְתוֹלְדֹתָם בְּכֹר יִשְׁמָעֵאל נְבָיֹת
וְקֵדָר וְאַדְבְּאֵל וּמִבְשָׂם׃ וּמִשְׁמָע וְדוּמָה וּמַשָּׂא׃ חֲדַר וְתֵימָא יְטוּר נ
נָפִישׁ וָקֵדְמָה׃ אֵלֶּה הֵם בְּנֵי יִשְׁמָעֵאל וְאֵלֶּה שְׁמֹתָם בְּחַצְרֵיהֶם וב
וּבְטִירֹתָם שְׁנֵים עָשָׂר נְשִׂיאִם לְאֻמֹּתָם׃ וְאֵלֶּה שְׁנֵי חַיֵּי יִשְׁמָעֵאל
מְאַת שָׁנָה וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְשֶׁבַע שָׁנִים וַיִּגְוַע וַיָּמָת וַיֵּאָסֶף אֶל־עַמָּיו׃
וַיִּשְׁכְּנוּ מֵחֲוִילָה עַד־שׁוּר אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי מִצְרַיִם בֹּאֲכָה אַשּׁוּרָה
עַל־פְּנֵי כָל־אֶחָיו נָפָל׃

פ פ פ

ואלין

תולדת יצחק בר אברהם אוליד ית
יצחק׃ והוה יצחק בר ארבעין שנין כד נסיב
ית רבקה בת בתואל ארמאה מפדן ארם
אחתיה דלבן ארמאה ליה לאנתו׃ וצלי יצחק קדם יי לקביל א
יתתיה ארי עקרה היא וקביל צלותיה יי ועדיאת רבקה אתתיה׃
ודחקין בניא במעהא ואמרת אם כן למה דנן אנא ואזלת למתבע
אולפן מן קדם יי׃ ואמר יי לה תרין עממין במעיכי ותרתין מלכון
ממעיכי יתפרשן ומלכו ממלכו יתקף ורבא ישתעבד לזעירא׃
ושלימו יומהא למילד והא תיומין במעהא׃ ונפק קדמאה סמוק
כוליה כגלן דשער וקרו שמיה עשו׃ ובתר כן נפק אחוהי וידיה
אחידא בעקבא דעשו וקרא שמיה יעקב ויצחק בר שתין שנין כד
ילידת יתהון׃ ורביאו עולימיא והוה עשו גבר נחשירכן גבר
נפיק חקלא ויעקב גבר שלים משמש בית אולפנא׃ ורחים יצחק
ית עשו ארי מצידיה הוה אכיל ורבקה רחמת ית יעקב׃ ובשיל
יעקב תבשילא ועל עשו מן חקלא והוא

ואלה

תּוֹלְדֹת יִצְחָק בֶּן־אַבְרָהָם אַבְרָהָם הוֹלִיד
אֶת־יִצְחָק׃ וַיְהִי יִצְחָק בֶּן־אַרְבָּעִים שָׁנָה
בְּקַחְתּוֹ אֶת־רִבְקָה בַּת־בְּתוּאֵל הָאֲרַמִּי
מִפַּדַּן אֲרָם אֲחוֹת לָבָן הָאֲרַמִּי לוֹ לְאִשָּׁה׃ וַיֶּעְתַּר יִצְחָק לַיהוָה לְנֹכַח
אִשְׁתּוֹ כִּי עֲקָרָה הִוא וַיֵּעָתֶר לוֹ יְהוָה וַתַּהַר רִבְקָה אִשְׁתּוֹ׃ וַיִּתְרֹצֲצוּ
הַבָּנִים בְּקִרְבָּהּ וַתֹּאמֶר אִם־כֵּן לָמָּה זֶּה אָנֹכִי וַתֵּלֶךְ לִדְרֹשׁ אֶת־יְהוָה׃
גוים וַיֹּאמֶר יְהוָה לָהּ שְׁנֵי גֹיִים בְּבִטְנֵךְ וּשְׁנֵי לְאֻמִּים מִמֵּעַיִךְ יִפָּרֵדוּ וּלְאֹם
מִלְאֹם יֶאֱמָץ וְרַב יַעֲבֹד צָעִיר׃ וַיִּמְלְאוּ יָמֶיהָ לָלֶדֶת וְהִנֵּה תוֹמִם
בְּבִטְנָהּ׃ וַיֵּצֵא הָרִאשׁוֹן אַדְמוֹנִי כֻּלּוֹ כְּאַדֶּרֶת שֵׂעָר וַיִּקְרְאוּ שְׁמוֹ עֵשָׂו׃
וְאַחֲרֵי־כֵן יָצָא אָחִיו וְיָדוֹ אֹחֶזֶת בַּעֲקֵב עֵשָׂו וַיִּקְרָא שְׁמוֹ יַעֲקֹב וְיִצְחָק
בֶּן־שִׁשִּׁים שָׁנָה בְּלֶדֶת אֹתָם׃ וַיִּגְדְּלוּ הַנְּעָרִים וַיְהִי עֵשָׂו אִישׁ יֹדֵעַ צַיִד
אִישׁ שָׂדֶה וְיַעֲקֹב אִישׁ תָּם יֹשֵׁב אֹהָלִים׃ וַיֶּאֱהַב יִצְחָק אֶת־עֵשָׂו כִּי־צַיִד
בְּפִיו וְרִבְקָה אֹהֶבֶת אֶת־יַעֲקֹב׃ וַיָּזֶד יַעֲקֹב נָזִיד וַיָּבֹא עֵשָׂו מִן־הַשָּׂדֶה

בשמותם לתולדותם· סדר לידתן זה אחר זה: בחצריהם. כרכים שאין להם חומה ותרגומו בפצחיהון שהם מפוצחים לשון פתיחה כמו פצחו ורננו· ואלה שני חיי ישמעאל וגומר· אמר רבי חייא בר אבא למה נמנו שנותיו של ישמעאל כדי ליחס בהם שנותיו של יעקב משנותיו של ישמעאל למדנו ששמש יעקב בבית עבר יד' שנה כשפירש מאביו קודם שבא אצל לבן שהרי כשפירש יעקב מאביו מת ישמעאל שנאמר וילך עשו אל ישמעאל וגומר וכו' כמו שמפורש בסוף מגלה נקראת: ויגוע· לא נאמרה גויעה אלא בצדיקים: נפל שכן· כמו מדין ועמלק ובני קדם נופלים בעמק· כאן הוא אומ' לשון נפילה ולהלן אומ' על פני כל אחיו ישכון· עד שלא מת אברהם ישכון משמת אברהם נפל:

חסלת ויהיו חיי שרה·

ואלה

תולדות יצחק· יעקב ועשו האמורים בפרשה ועל ידי שכתב הכתוב יצחק בן אברהם הוזקק לומר אברהם הוליד את יצחק לפי שהיו ליצני הדור אומרים מאבימלך נתעברה שרה שהרי כמה שנים שהתה עם אברהם ולא נתעברה הימנו מה עשה הקב"ה צר קלסתר פניו של יצחק דומה לאברהם והעידו הכל אברהם הוליד את יצחק וזהו שכתוב כאן יצחק בן אברהם שהרי עדות יש שאברהם הוליד את יצחק: בן ארבעים שנה. שהרי כשהיה בא אברהם מהר המוריה נתבשר שנולדה רבקה ויצחק היה בן לז שנה שהרי בו בפרק מתה שרה ומשנולד יצחק עד שמתה שרה לז היו ובת צ' היתה כשנולד ובת קכז' כשמתה שנאמר ויהיו חיי שרה וגומר הרי ליצחק לז שנים ובו בפרק נולדה רבקה המתין לה עד שתהא ראוי' לביאה שלש שנים ונשאה: בת בתואל מפדן ארם אחות לבן· וכי עדיין לא נכתב שהי' בת בתואל ואחות לבן ומפדן ארם אלא להגיד שבחה שהיתה בת רשע ואחות רשע ומקומה אנשי רשע ולא למדה ממעשיהם: פדן ארם· על שם ששני ארם היו ארם נהרי' וארם צובה קורא אותו פדן לשון צמד בקר תרגום פדן תורין ויש פותרין פדן ארם כמו שדה ארם שבלשון ישמעא' קורין לשדה פדן: ויעתר· הרבה והפציר בתפלה: ויעתר· נתפצר ונתפייס ונתפתה לו ואומר אני כל לשון עתר לשון הפצרה וריבוי הוא וכן עתר ענן הקטרת מרבית עליה העשן וכן והעתרת' עלי דבריכ' וכן נעתרות נשיקות שונא דומות למרובות והנה למשא אנקוי"רישא בלעז: לנכח אשתו· זה עומד בזוית זו ומתפלל וזו עומדת בזוית זו ומתפללת: ויעתר לו· ולא לה שאין דומה תפלת צדיק בן צדיק לתפלת צדיק בן רשע לפיכך לו ולא לה: ויתרוצצו· על כרחך המקרא הזה אומר דרשני שסתם מה היא רציצה זו וכת' אם כן למה זה אנכי רבותינו דרשוהו לשון ריצה כשהיתה עוברת על פתחי תורה של שם ועבר יעקב רץ ומפרכס לצאת עוברת על פתח ע"ז ועשו מפרכס לצאת· דבר אחר מתרוצצים זה עם זה ומריבים בנחלת שני עולמות· ותאמר אם כן גדול צער העבור· למה זה אנכי· מתאוה ומתפללת על הריון: ותלך לדרוש· לבית מדרשו של שם: לדרוש את ה'. להגיד לה מה תהא בסופה: ויאמר ה' לה· על ידי שליח לשם נאמר ברוח הקדש והוא אמר לה: שני גוים בבטנך· גיים כתיב אלו אנטונינוס ורבי שלא פסקו מעל שולחנ' לא צנון ולא חזרת לא בימות החמה ולא בימות הגשמים: ושני לאומים· אין לאום אלא מלכות: ממעיך יפרדו· מן המעיים הם נפרדים זה לרשעו וזה לתומו: מלאם יאמץ· לא ישוו בגדולה כשזה קם זה נופל וכן הוא אומר אמלאה החרבה לא נתמלאה צור אלא מחורבנה של ירושלם: וימלאו ימיה· אבל בתמר כתיב ויהי בעת לדתה שלא מלאו ימיה כי לז' חדשים ילדתם: והנה תומים· חסר ובתמר תאומים מלא לפי ששניהם צדיקים· אבל כאן אחד צדיק ואחד רשע: אדמוני· סימן הוא שיהא שופך דמים: כולו כאדרת שער· מלא שער כטלית של צמר המלאה שער פלוקי"רא בלעז: ויקראו שמו עשו· הכל קראו לו כן לפי שהיה נעשה ונגמר בשערו כבן שנים הרבה: ואחרי כן יצא אחיו· שמעתי מדרש אגדה הדורשו לפי פשוטו בדין היה אוחז בו לעכבו יעקב נוצר מטיפה ראשונה ועשו מן השנייה צא ולמד משפופרת שפיה קצרה תן לה שני אבני' זו אחר זו הנכנסת ראשונה תצא אחרונה והנכנסת אחרונה תצא ראשונה נמצא עשו הנוצר באחרונה יצא ראשונה ויעקב שנוצר ראשונה יצא אחרון: בעקב עשו· סימן שאין זה מספיק לגמור מלכותו עד שזה עומד ונוטלה הימנו ויעקב בא לעכבו שיהא ראשון ללידה כראשון ליצירה ויפטור את רחמה ויטול הבכורה מן הדין: ויקרא שמו יעקב· הקב"ה· דבר אחר אביו קרא לו יעקב על שם אחיזת העקב: בן ששים שנה· עשר שנים משנשאה עד שנעשית בת י"ג שנה וראויה להריון וי' שנים הללו צפה והמתין לה כמו שעשה אביו לשרה כיון שלא נתעברה ידע שהיא עקרה והתפלל עליה ושפחה לא רצה ליקח לפי שנתקדש בהר המוריה להיות עולה תמימה: ויגדלו· ויהי עשו· כל זמן שהיו קטנים לא היו נכרים במעשיהם ואין אדם מדקדק בהם מה טיבם כיון שנעשו בני שלש עשרה שנה זה פירש לבתי מדרשות וזה פירש לע"ז: יודע ציד· לצוד ולרמות את אביו בפיו ושואל אבא היאך מעשרין את המלח והיאך מעשרין את התבן כסבור אביו שהוא מדקדק במצות: איש שדה· כמשמעו אדם בטל וצודה בקשתו חיות ועופות: תם· אינו בקי בכל אלה כלבו כן פיו מי שאינו חריף לרמות קרוי תם: יושב אהלים· אהלו של שם ואהלו של עבר: בפיו· כתרגומו בפיו של יצחק· ומדרש בפיו של עשו שהיה צד אותו ומרמהו בדבריו: ויזד· לשון בישול· כתרגומו: והוא עיף·

וְהוּא עָיֵף׃ וַיֹּאמֶר עֵשָׂו אֶל־יַעֲקֹב הַלְעִיטֵנִי נָא מִן־הָאָדֹם הָאָדֹם הַזֶּה
כִּי עָיֵף אָנֹכִי עַל־כֵּן קָרָא־שְׁמוֹ אֱדוֹם׃ וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב מִכְרָה כַיּוֹם אֶת־
בְּכֹרָתְךָ לִי׃ וַיֹּאמֶר עֵשָׂו הִנֵּה אָנֹכִי הוֹלֵךְ לָמוּת וְלָמָּה־זֶּה לִי בְּכֹרָה׃
וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב הִשָּׁבְעָה לִּי כַּיּוֹם וַיִּשָּׁבַע לוֹ וַיִּמְכֹּר אֶת־בְּכֹרָתוֹ לְיַעֲקֹב׃
וְיַעֲקֹב נָתַן לְעֵשָׂו לֶחֶם וּנְזִיד עֲדָשִׁים וַיֹּאכַל וַיֵּשְׁתְּ וַיָּקָם וַיֵּלַךְ וַיִּבֶז עֵשָׂו
כו אֶת־הַבְּכֹרָה׃ וַיְהִי רָעָב בָּאָרֶץ מִלְּבַד הָרָעָב הָרִאשׁוֹן אֲשֶׁר
הָיָה בִּימֵי אַבְרָהָם וַיֵּלֶךְ יִצְחָק אֶל־אֲבִימֶלֶךְ מֶלֶךְ־פְּלִשְׁתִּים גְּרָרָה׃ וַיֵּרָא
אֵלָיו יְהוָה וַיֹּאמֶר אַל־תֵּרֵד מִצְרָיְמָה שְׁכֹן בָּאָרֶץ אֲשֶׁר אֹמַר אֵלֶיךָ׃
גּוּר בָּאָרֶץ הַזֹּאת וְאֶהְיֶה עִמְּךָ וַאֲבָרְכֶךָּ כִּי־לְךָ וּלְזַרְעֲךָ אֶתֵּן אֶת־כָּל־
הָאֲרָצֹת הָאֵל וַהֲקִמֹתִי אֶת־הַשְּׁבֻעָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם אָבִיךָ׃
וְהִרְבֵּיתִי אֶת־זַרְעֲךָ כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְנָתַתִּי לְזַרְעֲךָ אֵת כָּל־הָאֲרָצֹת
הָאֵל וְהִתְבָּרְכוּ בְזַרְעֲךָ כֹּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ׃ עֵקֶב אֲשֶׁר־שָׁמַע אַבְרָהָם
בְּקֹלִי וַיִּשְׁמֹר מִשְׁמַרְתִּי מִצְוֹתַי חֻקּוֹתַי וְתוֹרֹתָי׃ וַיֵּשֶׁב יִצְחָק בִּגְרָר׃
וַיִּשְׁאֲלוּ אַנְשֵׁי הַמָּקוֹם לְאִשְׁתּוֹ וַיֹּאמֶר אֲחֹתִי הִוא כִּי יָרֵא לֵאמֹר אִשְׁתִּי
פֶּן־יַהַרְגֻנִי אַנְשֵׁי הַמָּקוֹם עַל־רִבְקָה כִּי־טוֹבַת מַרְאֶה הִוא׃ וַיְהִי כִּי־
אָרְכוּ־לוֹ שָׁם הַיָּמִים וַיַּשְׁקֵף אֲבִימֶלֶךְ מֶלֶךְ פְּלִשְׁתִּים בְּעַד הַחַלּוֹן
וַיַּרְא וְהִנֵּה יִצְחָק מְצַחֵק אֵת רִבְקָה אִשְׁתּוֹ׃ וַיִּקְרָא אֲבִימֶלֶךְ לְיִצְחָק
וַיֹּאמֶר אַךְ הִנֵּה אִשְׁתְּךָ הִוא וְאֵיךְ אָמַרְתָּ אֲחֹתִי הִוא וַיֹּאמֶר אֵלָיו יִצְחָק
כִּי אָמַרְתִּי פֶּן־אָמוּת עָלֶיהָ׃ וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ מַה־זֹּאת עָשִׂיתָ לָּנוּ כ
כִּמְעַט שָׁכַב אַחַד הָעָם אֶת־אִשְׁתֶּךָ וְהֵבֵאתָ עָלֵינוּ אָשָׁם׃ וַיְצַו
אֲבִימֶלֶךְ אֶת־כָּל־הָעָם לֵאמֹר הַנֹּגֵעַ בָּאִישׁ הַזֶּה וּבְאִשְׁתּוֹ מוֹת יוּמָת׃
וַיִּזְרַע יִצְחָק בָּאָרֶץ הַהִוא וַיִּמְצָא בַּשָּׁנָה הַהִוא מֵאָה שְׁעָרִים וַיְבָרְכֵהוּ
יְהוָה׃ וַיִּגְדַּל הָאִישׁ וַיֵּלֶךְ הָלוֹךְ וְגָדֵל עַד כִּי־גָדַל מְאֹד׃ וַיְהִי־לוֹ מִקְנֵה־
צֹאן וּמִקְנֵה בָקָר וַעֲבֻדָּה רַבָּה וַיְקַנְאוּ אֹתוֹ פְּלִשְׁתִּים׃ וְכָל־הַבְּאֵרֹת
אֲשֶׁר חָפְרוּ עַבְדֵי אָבִיו בִּימֵי אַבְרָהָם אָבִיו סִתְּמוּם פְּלִשְׁתִּים וַיְמַלְאוּם
עָפָר׃ וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ אֶל־יִצְחָק לֵךְ מֵעִמָּנוּ כִּי־עָצַמְתָּ מִמֶּנּוּ מְאֹד׃
וַיֵּלֶךְ מִשָּׁם יִצְחָק וַיִּחַן בְּנַחַל־גְּרָר וַיֵּשֶׁב שָׁם׃ וַיָּשָׁב יִצְחָק וַיַּחְפֹּר אֶת־
בְּאֵרֹת הַמַּיִם אֲשֶׁר חָפְרוּ בִּימֵי אַבְרָהָם אָבִיו וַיְסַתְּמוּם פְּלִשְׁתִּים א
אַחֲרֵי מוֹת אַבְרָהָם וַיִּקְרָא לָהֶן שֵׁמוֹת כַּשֵּׁמֹת אֲשֶׁר־קָרָא לָהֶן אָבִיו׃
וַיַּחְפְּרוּ עַבְדֵי־יִצְחָק בַּנָּחַל וַיִּמְצְאוּ־שָׁם בְּאֵר מַיִם חַיִּים׃ וַיָּרִיבוּ רֹעֵי
גְרָר עִם־רֹעֵי יִצְחָק לֵאמֹר לָנוּ הַמָּיִם וַיִּקְרָא שֵׁם־הַבְּאֵר עֵשֶׂק כִּי ה
הִתְעַשְּׂקוּ עִמּוֹ׃ וַיַּחְפְּרוּ בְּאֵר אַחֶרֶת וַיָּרִיבוּ גַּם־עָלֶיהָ וַיִּקְרָא שְׁמָהּ
שִׂטְנָה׃ וַיַּעְתֵּק מִשָּׁם וַיַּחְפֹּר בְּאֵר אַחֶרֶת וְלֹא רָבוּ עָלֶיהָ וַיִּקְרָא ש

וְהוּא מְשַׁלְהֵי׃ וַאֲמַר עֵשָׂו לְיַעֲקֹב אַטְעֵימְנִי כְעַן מִן־סִמּוּקָא סִמּוּקָא
הָדֵין אֲרֵי מְשַׁלְהֵי אֲנָא עַל־כֵּן קְרָא שְׁמֵיהּ אֱדוֹם׃ וַאֲמַר יַעֲקֹב זַבֵּין
כְּעַן כְּיוֹם דִּילְהֵן יָת בְּכֵירוּתָךְ לִי׃ וַאֲמַר עֵשָׂו הָא אֲנָא אָזֵיל לִמְמָת
וּלְמָה דְנַן לִי בְּכֵירוּתָא׃ וַאֲמַר יַעֲקֹב קַיֵּים לִי כְּיוֹם דִּילְהֵן וְקַיֵּים לֵיהּ
וְזַבֵּין יָת בְּכֵירוּתֵיהּ לְיַעֲקֹב׃ וְיַעֲקֹב יְהַב לְעֵשָׂו לַחִים וְתַבְשִׁיל דט
דִּטְלוּפְחִין וַאֲכַל וּשְׁתִי וְקָם וַאֲזַל וְשָׁט עֵשָׂו יָת בְּכֵירוּתָא׃
וַהֲוָה כַפְנָא בְּאַרְעָא בַּר מִכַּפְנָא קַדְמָאָה דַּהֲוָה בְּיוֹמֵי אַבְרָהָם וַאֲזַל
יִצְחָק לְוָת אֲבִימֶלֶךְ מַלְכָּא דִּפְלִשְׁתָּאֵי לִגְרָר׃ וְאִתְגְּלִי לֵיהּ יְיָ וַאֲמַר
לָא תֵיחוֹת לְמִצְרַיִם שְׁרֵי בְּאַרְעָא דְּאֵימַר לָךְ׃ דּוּר בְּאַרְעָא הָדָא וִיהֵי
מֵימְרִי בְּסַעְדָּךְ וַאֲבָרְכִינָּךְ אֲרֵי לָךְ וְלִבְנָךְ אֶתֵּן יָת כָּל־אַרְעָתָא הָאִלֵּין
וַאֲקַיֵּים יָת קְיָמָא דְּקַיֵּימִית לְאַבְרָהָם אֲבוּךְ׃ וְאַסְגֵּי יָת בְּנָךְ כְּכוֹכְבֵי
שְׁמַיָּא וְאֶתֵּן לִבְנָךְ יָת כָּל־אַרְעָתָא הָאִלֵּין וְיִתְבָּרְכוּן בְּדִיל בְּנָךְ כֹּל ע
עַמְמֵי אַרְעָא׃ חֲלָף דִּי קַבֵּיל אַבְרָהָם לְמֵימְרִי וּנְטַר מַטְּרַת מֵימְרִי
פִּיקּוּדַי קְיָמַי וְאוֹרָיָתָי׃ וִיתֵיב יִצְחָק בִּגְרָר׃ וּשְׁאִילוּ אֱנָשֵׁי אַתְרָא
עַל־עֵיסַק אִתְּתֵיהּ וַאֲמַר אֲחָתִי הִיא אֲרֵי דְחֵיל לְמֵימַר אִתְּתִי דִּילְמָא
יִקְטְלוּנַנִי אֱנָשֵׁי אַתְרָא עַל־רִבְקָה אֲרֵי שַׁפִּירַת חֵיזוּ הִיא׃ וַהֲוָה
כַּד סְגִיאוּ לֵיהּ תַּמָּן יוֹמַיָּא וְאִסְתְּכִי אֲבִימֶלֶךְ מַלְכָּא דִּפְלִשְׁתָּאֵי מִן ח
חֲרַכָּא וַחֲזָא וְהָא יִצְחָק מְחַיֵּיךְ עִם רִבְקָה אִתְּתֵיהּ׃ וּקְרָא אֲבִימֶלֶךְ
לְיִצְחָק וַאֲמַר בְּרַם הָא אִתְּתָךְ הִיא וְאֵיכְדֵין אֲמַרְתְּ אֲחָתִי הִיא וַאֲמַר
לֵיהּ יִצְחָק אֲרֵי אֲמָרִית דִּילְמָא אֶתְקְטֵיל עֲלַהּ׃ וַאֲמַר אֲבִימֶלֶךְ מַה־
דָּא עֲבַדְתְּ לָנָא כִּזְעֵיר פּוֹן שְׁכֵיב דִּמְיַחַד בְּעַמָּא עִם אִתְּתָךְ וְאַיְתֵיתָא
עֲלָנָא חוֹבָא׃ וּפַקֵּיד אֲבִימֶלֶךְ יָת כָּל־עַמָּא לְמֵימַר דִּי נְזִיק בְּגַבְרָא
הָדֵין וּבְאִתְּתֵיהּ אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל׃ וּזְרַע יִצְחָק בְּאַרְעָא הַהִיא וְאַשְׁכַּח
בְּשַׁתָּא הַהִיא עַל־חַד מְאָה בְּשַׁעֲרוֹהִי וּבָרְכֵיהּ יְיָ׃ וּרְבָא גַּבְרָא וַאֲזַל
סָגֵי וְרָבֵי עַד דִּי רְבָא לַחֲדָא׃ וַהֲווֹ לֵיהּ גֵּיתֵי עָנָא וְגֵיתֵי תוֹרֵי וּפוּלְחָן
סַגִּי וְקַנִּיאוּ בֵיהּ פְּלִשְׁתָּאֵי׃ וְכָל־בֵּירִין דִּי חֲפַרוּ עַבְדֵי אֲבוּהִי בְּיוֹמֵי
אַבְרָהָם אֲבוּהִי טַמּוּנוּן פְּלִשְׁתָּאֵי וּמְלוֹנוּן עַפְרָא׃ וַאֲמַר אֲבִימֶלֶךְ
לְיִצְחָק אִיזֵיל מֵעִמָּנָא אֲרֵי תַקִּיפְתָּא מִנָּנָא לַחֲדָא׃ וַאֲזַל מִתַּמָּן יִצְחָק
וּשְׁרָא בְּנַחְלָא דִגְרָר וִיתֵיב תַּמָּן׃ וְתָב יִצְחָק וְחַפַר יָת בֵּירָא דְמַיָּא
דִּי חֲפַרוּ בְּיוֹמֵי אַבְרָהָם אֲבוּהִי וְטַמּוּנוּן פְּלִשְׁתָּאֵי בָּתַר דְּמִית אַבְרָהָם
וּקְרָא לְהֵין שְׁמָהָן כִּשְׁמָהָן דִּי הֲוָה קָרֵי לְהֵין אֲבוּהִי׃ וַחֲפַרוּ עַבְדֵי
יִצְחָק בְּנַחְלָא וְאַשְׁכַּחוּ תַמָּן בֵּירָא דְמַיִין נָבְעִין׃ וּנְצוֹ רַעֲוָת דִּגְרָר
עִם רַעֲוָתָא דְיִצְחָק לְמֵימַר דִּילָנָא מַיָּא וּקְרָא שְׁמָא דְבֵירָא עֵסֶק אֲרֵי
אִתְעַסַּקוּ עִמֵּיהּ׃ וַחֲפַרוּ בֵּירָא אוֹחֲרֵי וּנְצוֹ אַף עֲלַהּ וּקְרָא שְׁמַהּ שִׂטְנָה׃
וְאִסְתַּלַּק מִתַּמָּן וַחֲפַר בֵּירָא אוֹחֲרֵי וְלָא נְצוֹ עֲלַהּ וּקְרָא שמה

והוא עיף. ברציחה כמה דתימר כי עיפה נפשי להורגים: הלעיטני. אפתח פי ושפוך הרבה לתוכה כמו ששנינו אין אובסין את הגמל אבל מלעיטין אותו: מן האדום האדום. עדשים אדומות ואותו היום מת אברהם שלא יראה את עשו בן בנו יוצא לתרבות רעה ואין זו שיבה טובה שהבטיחו הקב"ה לפיכך קצר הקב"ה ה' שנים משנותיו שיצחק חי קפ' שנה וזה קע"ה ובישל יעקב עדשי' להברות את האבל ולמה עדשים שדומות לגלגל שהאבלות גלגל שחוזר בעולם: כיום. כתרגו' כיום דילהן כיום שהוא ברור כך מכור לי מכירה ברורה: בכורתך. לפי שהעבודה בבכורות אמר יעקב אין רשע זה כדי שיקריב להקב"ה: הנה אנכי הולך למות. אמר עשו מה טיבה של עבודה זו אמר לו כמה אזהרות ועונשין ומיתות תלוין בה כאותה ששנינו אלו הן שבמיתה שתויי יין ופרועי ראש אמר אני הולך למות על ידה אם כן מה חפץ לי בה: ויבז עשו. העיד הכתוב על רשעו שביזה עבודתו של מקום: אל תרד מצרימה. שהיה דעתו לרדת מצרים כמו שירד אביו בימי הרעב. אל תרד מצרימה. שאתה עולה תמימה ואין חוצה לארץ כדאי לך: האל. כמו האלה: והתברכו בזרעך. אדם אומר לבנו יהא זרעך כזרעו של יצחק וכן בכל המקרא וזה אב לכולן בך יברך ישרא' לאמר ואף לענין הקללה מצינו כן והיתה האשה לאלה שהמקלל שונאו אומר תהא כפלונית וכן והנחתם שמכם לשבועה לבחירי שהנשבע אומ' אהא כפלונית אם עשיתי כך וכך: שמע אברהם בקולי. כשניסיתי אותו: וישמור משמרתי. גזרות להרחקה על אזהרות שבתורה כגון שניות לעריות ושבות לשבת: מצותי. דברי' שאילו לא נכתבו ראוין הם להצטוות כגון גזל ושפיכות דמים: חקותי. דברי' שיצר הרע ואומות העולם משיבים עליהם כגון אכילת חזיר ולבישת שעטנז שאין טעם בדבר אלא גזר המלך חקותיו על עבדיו: ותורותי. להביא תורה שבעל פה הלכה למשה מסיני: לאשתו. על אשתו כמו אמרי לי אחי הוא: כי ארכו. אמר מעתה אין לי לדאג מאחר שלא אנסוה עד עכשיו ולא נזהר להיות נשמר: וישקף אבימלך. ראהו משמש מטתו: אחד העם. המיוחד בעם זה המלך: והבאת עלינו. אם שכב כבר הבאת אשם עלינו: בארץ ההיא. אעפי' שאינה חשובה כארץ ישראל עצמה כארץ שבעה גויים: בשנה ההיא. אעפי' שאינה כתקנה שהיתה שנת רעבון: מאה שערים. שאמדוה כמה ראויה לעשות ועשת על אחת שאמדוה מאה. ורבותינו אמרו אומד זה למעשרות היה: בשנה ההיא. שניהם למה. לומר שהארץ קשה והשנה קשה: כי גדול מאד. שהיו אומרים זבל פרדותיו של יצחק ולא כספו וזהבו של אבימלך: ועבדה רבה. פעלה רבה בלשון לעז אובריי"נא עבודה משמע עבודה אחת עבדה משמע פעול' רבה: סתמום פלשתים. מפני שאמרו תקלה הם לנו מפני הגייסות הבאות עלינו. טמונון פלשתאי לשון סתימה ובלשון משנה מטמטם את הלב: בנחל גרר. רחוק מן העיר: וישב ויחפור את הבארות אשר חפרו בימי אברהם אביו. ופלשתים סתמום קודם שנסע יצחק מגרר חזר וחפרן: עשק. ערער: שטנה. נוט"מנט:

שמה רחובות ואמר ארי כען אפתי יי לנא ויפשיננא בארעא:
וסליק מתמן לבאר שבע: ואתגלי ליה יי בליליא ההוא ואמר אנא
אלהא דאברהם אבוך לא תדחל ארי בסעדך מימרי ואבריכנך ו
ואסגי ית [illegible] בדיל אברהם עבדי: ובנא תמן מדבחא וצלי בשמא
דיי ופרס [illegible] תמן משכניה וכרו תמן עבדי יצחק בירא: ואבימלך
אזל לותיה מגרר וסיעת מרחמוהי ופיכל רב חיליה: ואמר להון
יצחק מה דין אתיתון לותי ואתון סניתון יתי ושלחתוני מלותכון:
ואמרו מחזא חזינא ארי הוה מימרא דיי בסעדך ואמרנא תתקיים
כען מומתא דהות בין אבהתנא בינגא וביניך ונגזר קיים עמך:
אם תעביד עמנא בישא כמא דלא אנזיקנך וכמא די עבדנא עמך
לחוד טב ונשלחינך בשלם את כען בריכא דיי: ועבד להון משתיא
ואכלו ושתיאו: ואקדימו בצפרא וקיימו גבר לאחוהי ושלחינון
יצחק ואזלו מלותיה בשלם: והוה ביומא ההוא ואתו עבדי יצחק
וחויאו ליה על עיסק בירא די חפרו ואמרו ליה אשכחנא מיא:
וקרא יתה שבעה על כן שמא דקרתא באר שבע עד יומא הדין:
והוה עשו בר ארבעין שנין ונסיב אתתא ית יהודית
בת בארי חתאה וית בשמת בת אילון חתאה: והואה מסרבן
ומרגזן על מימר יצחק ורבקה: והוה כד סיב יצחק וכהיא
עינוהי מלמחזי וקרא ית עשו בריה רבא ואמר ליה ברי ואמר ליה
הא אנא: ואמר הא כען סיבית לית אנא ידע יומא דאמות: וכען
סב כען זינך סיפך וקשתך ופוק לחקלא וצוד לי צידא: ועביד לי
[illegible] כמא דרחימית ותעל לי ואיכול בדיל די תברכינך נפשי
[illegible] אמות: ורבקה שמעת כד מליל יצחק עם עשו בריה ואזל
[illegible] לחקלא למיצד צידא לאיתאה: ורבקה אמרת ליעקב ברה
למימר הא שמעית ית אבוך ממליל עם עשו אחוך למימר: איתא
לי צידה ועביד לי תבשילין ואיכול ואבריכינך קדם יי קדם מותי:
וכען ברי קביל מיני למא די אנא מפקדא יתך: איזיל כען לענא וסב
לי מתמן תרין גדיי עזין טבין ואעבד יתהון תבשילין לאבוך כמא
דרחים: ותעיל לאבוך ויכול בדיל דיברכינך קדם מותיה: ואמר
יעקב לרבקה אמיה הא עשו אחי גבר שערן ואנא גבר שעיע:
מאים ימושנני אבא ואהי בעינוהי כמתלעב ואיתי עלי ל
לוטין ולא ברכן: ואמרת ליה אמיה עלי אתאמר בנבואה דלא
ייתון לווטיא עלך ברי ברם קביל מיני ואיזיל סב לי: ואזל ונסיב
ואיתי לאמיה ועבדת אמיה תבשילין כמא דרחים אבוהי: ונסיבת
רבקה ית לבושי עשו ברה רבא דכייתא די עמה בביתא ואלבישת
ית יעקב ברה זעירא: וית משכי גדיי בר עיזי אלבישת על ידוהי
ועל שעיעות צואריה: ויהבת ית תבשיליא וית לחמא די עבדת
בידא דיעקב ברה: ועל לות אבוהי ואמר אבא ואמר הא אנא מן
את ברי: ואמר יעקב לאבוהי אנא עשו בוכרך עבדי כמא דמללת עמי

שמה רחבות ויאמר כי עתה הרחיב יהוה לנו ופרינו בארץ: ויעל
משם באר שבע: וירא אליו יהוה בלילה ההוא ויאמר אנכי אלהי
אברהם אביך אל תירא כי אתך אנכי וברכתיך והרביתי את זרעך
בעבור אברהם עבדי: ויבן שם מזבח ויקרא בשם יהוה ויט שם א
אהלו ויכרו שם עבדי יצחק באר: ואבימלך הלך אליו מגרר ואחזת
מרעהו ופיכל שר צבאו: ויאמר אלהם יצחק מדוע באתם
אלי ואתם שנאתם אתי ותשלחוני מאתכם: ויאמרו ראו ראינו כי
היה יהוה עמך ונאמר תהי נא אלה בינותינו בינינו ובינך ונכרתה
ברית עמך: אם תעשה עמנו רעה כאשר לא נגענוך וכאשר עשינו
עמך רק טוב ונשלחך בשלום אתה עתה ברוך יהוה: ויעש להם
משתה ויאכלו וישתו: וישכימו בבקר וישבעו איש לאחיו וישלחם
יצחק וילכו מאתו בשלום: ויהי ביום ההוא ויבאו עבדי יצחק ויגדו
לו על אדות הבאר אשר חפרו ויאמרו לו מצאנו מים: ויקרא אתה
שבעה על כן שם העיר באר שבע עד היום הזה:
כ ז ויהי עשו בן ארבעים שנה ויקח אשה את יהודית
בת בארי החתי ואת בשמת בת אילן החתי: ותהיין מרת רוח
ליצחק ולרבקה: ויהי כי זקן יצחק
ותכהין עיניו מראת ויקרא את עשו בנו הגדל ויאמר אליו בני ו
ויאמר אליו הנני: ויאמר הנה נא זקנתי לא ידעתי יום מותי: ועתה
שא נא כליך תליך וקשתך וצא השדה וצודה לי צידה: ועשה לי
מטעמים כאשר אהבתי והביאה לי ואכלה בעבור תברכך נפשי ב
בטרם אמות: ורבקה שמעת בדבר יצחק אל עשו בנו וילך עשו
השדה לצוד ציד להביא: ורבקה אמרה אל יעקב בנה לאמר הנה
שמעתי את אביך מדבר אל עשו אחיך לאמר: הביאה לי ציד
ועשה לי מטעמים ואכלה ואברככה לפני יהוה לפני מותי: ועתה
בני שמע בקלי לאשר אני מצוה אתך: לך נא אל הצאן וקח לי
משם שני גדיי עזים טבים ואעשה אתם מטעמים לאביך כאשר
אהב: והבאת לאביך ואכל בעבר אשר יברכך לפני מותו: ויאמר
יעקב אל רבקה אמו הן עשו אחי איש שער ואנכי איש חלק:
אולי ימשני אבי והייתי בעיניו כמתעתע והבאתי עלי קללה ולא
ברכה: ותאמר לו אמו עלי קללתך בני אך שמע בקלי ולך קח לי:
וילך ויקח ויבא לאמו ותעש אמו מטעמים כאשר אהב אביו: ותקח
רבקה את בגדי עשו בנה הגדל החמדת אשר אתה בבית ותלבש
את יעקב בנה הקטן: ואת ערת גדיי העזים הלבישה על ידיו ועל
חלקת צואריו: ותתן את המטעמים ואת הלחם אשר עשתה ביד
יעקב בנה: ויבא אל אביו ויאמר אבי ויאמר הנני מי אתה בני:
ויאמר יעקב אל אביו אנכי עשו בכרך עשיתי כאשר דברת אלי

ופרינו בארץ· כתרגומו ונפוש בארעא: ואחזת מרעהו· כתרגומו וסיעת מרחמוהי סיעת מאוהביו ואל תתמה על ת"יו של אחזת ולפי שאין תיבה סמוכה
יש דוגמתה במקרא עזרת מצר ושכורת ולא מיין: אחזת· לשון קבוצה ואגודה שנאחזין יחד: ראה ראינו· ראה באביך ראינו בך· תהי נא אלה בינותינו·
שהיא האלה אשר בינותינו מימי אביך תהי גם עתה בינינו וביניך: לא נגענוך· כשאמרנו לך לך מעמנו: אתה· גם אתה עשה לנו כן: שבעה. על שם
הברית: בן ארבעי' שנה· עשו נמשל לחזיר שנ' יכרסמנה חזיר מיער החזיר הזה כשהוא שוכב פושט טלפיו לומ' ראו שאני טהור כך אלו גוזלים וחומסי' ומראים
עצמם כשרי' כל מ' שנה היה עשו צד נשים תחת בעליהן ומענה אותם כשהיה בן מ' אמר אבא בן מ' שנה נשא אשה אף אני כן: מורת רוח· לשון ממרי' הייתם·
כל מעשיהן היו לעצבון: ליצחק ולרבקה· שהיו עובדות ע"ז: ותכהין· בעשנן של אלו· דבר אחר כדי שיטול יעקב את הברכות: לא ידעתי יום מותי·
אמר רבי יהושע בן קרחה אם מגיע אדם לפרק אבותיו ידאג חמש שנים לפני כן וחמש לאחר כן ויצחק היה בן קכ"ג אמר שמא לפרק אמי אני מגיע והיא מתה
בת קכ"ז והריני בחמש שנים סמוך לפרקה לפיכך לא ידעתי יום מותי שמא לפרק אמא שמא לפרק אבא: תליך· חרבך שדרך לתלותו: שא נא· לשון השחזה
כאותה ששנינו אין משחיזין את הסכין אבל משיאה על גבי חברתה חדד סכינך ושחוט יפה שלא תאכילני נבלה: וצודה לי· מן ההפקר ולא מן הגזל:
לפני ה'· ברשותו שיסכים על ידי: לצוד ציד להביא· מהו להביא אם לא ימצא ציד יביא מן הגזל: וקח לי· משלי הם ואינם גזל שכך כתב לה יצחק
בכתובתה ליטול שני גדיי עזים בכל יום בראשית רבה: שני גדיי עזים· וכי שני גדיי עזים היה מאכלו של יצחק אלא האחד הקריב פסח בו ביום והאחד
עשה מטעמים בפרקי דר' אליעזר: כאשר אהב: כי טעם הגדי כטעם הצבי: איש שעיר· בעל שער: ימושני· כמו ממשש בצהרים· החמודות·
הנקיות [illegible] כתרגומו. דבר אחר שחמד אותן מן נמרוד: אשר אתה בבית· והלא כמה נשים היו לו והוא מפקיד אצל אמו אלא שהיה בקי במעשיהן
[illegible] עשו· המביא לך ועשו הוא בכורך· עשיתי כמה דברים אשר דברת אלי: שבה·

קום נא שבה ואכלה מצידי בעבור תברכני נפשך: ויאמר יצחק
אל בנו מה זה מהרת למצא בני ויאמר כי הקרה יהוה אלהיך ל
לפני: ויאמר יצחק אל יעקב גשה נא ואמשך בני האתה זה בני
עשו אם לא: ויגש יעקב אל יצחק אביו וימשהו ויאמר הקל קול י
יעקב והידים ידי עשו: ולא הכירו כי היו ידיו כידי עשו אחיו שערת
ויברכהו: ויאמר אתה זה בני עשו ויאמר אני: ויאמר הגשה לי
ואכלה מציד בני למען תברכך נפשי ויגש לו ויאכל ויבא לו יין וי
וישת: ויאמר אליו יצחק אביו גשה נא ושקה לי בני: ויגש וישק
לו וירח את ריח בגדיו ויברכהו ויאמר ראה ריח בני כריח שדה א
אשר ברכו יהוה: ויתן לך האלהים מטל השמים ומשמני הארץ
ורב דגן ותירש: יעבדוך עמים וישתחו לך לאמים הוה גביר
לאחיך וישתחוו לך בני אמך ארריך ארור ומברכך ברוך: ויהי צ"ל ומברכיך
כאשר כלה יצחק לברך את יעקב ויהי אך יצא יצא יעקב מאת פני
יצחק אביו ועשו אחיו בא מצידו: ויעש גם הוא מטעמים ויבא ל
לאביו ויאמר לאביו יקם אבי ויאכל מציד בנו בעבר תברכני נפשך
: ויאמר לו יצחק אביו מי אתה ויאמר אני בנך בכרך עשו: ויחרד
יצחק חרדה גדלה עד מאד ויאמר מי אפוא הוא הצד ציד ויבא לי
ואכל מכל בטרם תבוא ואברכהו גם ברוך יהיה: כשמע עשו
את דברי אביו ויצעק צעקה גדלה ומרה עד מאד ויאמר לאביו
ברכני גם אני אבי: ויאמר בא אחיך במרמה ויקח ברכתך:
ויאמר הכי קרא שמו יעקב ויעקבני זה פעמים את בכרתי לקח
והנה עתה לקח ברכתי ויאמר הלא אצלת לי ברכה: ויען יצחק
ויאמר לעשו הן גביר שמתיו לך ואת כל אחיו נתתי לו לעבדים ו
ודגן ותירש סמכתיו ולכה אפוא מה אעשה בני: ויאמר עשו אל
אביו הברכה אחת הוא לך אבי ברכני גם אני אבי וישא עשו קלו
ויבך: ויען יצחק אביו ויאמר אליו הנה משמני הארץ יהיה מושבך
ומטל השמים מעל: ועל חרבך תחיה ואת אחיך תעבד והיה כאשר
תריד ופרקת עלו מעל צוארך: וישטם עשו את יעקב על הברכה
אשר ברכו אביו ויאמר עשו בלבו יקרבו ימי אבל אבי ואהרגה את
יעקב אחי: ויגד לרבקה את דברי עשו בנה הגדל ותשלח ותקרא
ליעקב בנה הקטן ותאמר אליו הנה עשו אחיך מתנחם לך להרגך:
ועתה בני שמע בקלי וקום ברח לך אל לבן אחי חרנה: וישבת
עמו ימים אחדים עד אשר תשוב חמת אחיך: עד שוב אף אחיך
ממך ושכח את אשר עשית לו ושלחתי ולקחתיך משם למה אשכל

קום כען אסתחר ותיכול מצידי בדיל די תברכינני נפשך: ואמר
יצחק לבריה מא דין אוחיתא לאשכחא ברי ואמר ארי זמין יי אלהך
קדמי: ואמר יצחק ליעקב קריב כען ואמושינך ברי האת דין ברי
עשו אם לא: וקריב יעקב לות יצחק אבוהי ומשייה ואמר קלא
קליה דיעקב וידיא ידי דעשו: ולא אשתמודעיה ארי הואה ידוהי
כידי עשו אחוהי שערניין וברכיה: ואמר את דין ברי עשו ואמר
אנא: ואמר קריב קדמי ואיכול מצידא דברי בדיל די תברכינך נ
נפשי וקריב ליה ואכל ואעיל ליה חמרא ושתי: ואמר ליה יצחק
אבוהי קריב כען ושק לי ברי: וקריב ונשיק ליה וארח ית ריחא
דלבושוהי וברכיה ואמר חזי ריחא דברי כריח חקלא די ברכיה יי:
ויתן לך יי מטלא דשמיא ומטובא דארעא וסגיות עיבור וחמר:
יפלחונך עממין וישתעבדון לך מלכון הוי רב לאחוך ויסגדון לך ב
בני אמך ליטך יהון ליטין ובריכך יהון בריכין: והוה כד שיצי יצחק
לברכא ית יעקב והוה ברם מיפק נפק יעקב מן קדם יצחק אבוהי
ועשו אחוהי על מצידיה: ועבד אף הוא תבשילין ואעיל לאבוהי
ואמר לאבוהי יקום אבא וייכול מצידא דבריה בדיל די תברכינני נ
נפשך: ואמר ליה יצחק אבוהי מן את ואמר אנא ברך בוכרך עשו:
ותוה יצחק תיוהא רבא עד לחדא ואמר מן הוא דיכי דצד
צידא ואעיל לי ואכלית מכולא עד לא תיעול ובריכתיה אף בריך
יהי: כד שמע עשו ית פתגמי אבוהי וצוח צוחתא רבא ומרירא עד
לחדא ואמר לאבוהי ברכני אף לי אבא: ואמר על אחוך בחוכמתא
וקביל ברכתך: ואמר יאות קרא שמיה יעקב וחכמני דנן תרתין
זמנין ית בכירותי נסיב והא כען קביל ברכתי ואמר הלא
לי ברכתא: ואתיב יצחק ואמר לעשו הא רב שויתיה עלך וית כל
אחוהי יהבית ליה לעבדין ובעיבור ובחמר סעדתיה ולך כען מה א
אעביד ברי: ואמר עשו לאבוהי הברכתא חדא היא לך אבא ברכני
אף לי אבא וארים עשו קליה ובכא: ואתיב יצחק אבוהי ואמר ליה
הא מטובא דארעא יהי מותבך ומטלא דשמיא מלעילא: ועל
חרבך תיחי וית אחוך תפלח ויהי כד יעברון בנוהי על פתגמי א
אורייתא ותעדי ניריה מעל צוארך: ונטר עשו דבבו ליעקב על
ברכתא די ברכיה אבוהי ואמר עשו בלביה יקרבון יומי אבלא דאבא
ואקטול ית יעקב אחי: ואתחוא לרבקה ית פתגמי עשו ברה רבא
ושלחת וקרת ליעקב ברה זעירא ואמרת ליה הא עשו אחוך
כמין לך למקטלך: וכען ברי קביל מיני וקום איזיל לך לות לבן אחי
לחרן: ותתיב עמיה יומין זעירין עד דיתוב רוגזא דאחוך: עד
דיתוב רוגזא דאחוך מינך ויתנשי ית די עבדת ליה ואשלח וא
ואדברינך מתמן למה אתכל אף

שבה. לשון מסב על השולחן לכך מתורגם אסתחר: בשה נא ואמשך. אמר בלבו אין דרך עשו להיות שם שמים שגור בפיו וזה אומ' כי הקרה ה' אלהיך: קול יעקב. שמדבר בלשון תחנוני' קום נא אבל עשו בלשון קנטוריא דבר יקום אבי: אני. לא אמ' אני עשו אלא אני: וירח. והלא אין ריח רע יותר משטף העזים אלא מלמד שנכנסה עמו ריח גן עדן: כריח שדה אשר ברכו ה'. שנתן בו ריח טוב וזהו שדה תפוחים כך דרשו רז"ל: ויתן לך. יתן ויחזור ויתן ברא' רבה ולפי פשוטו מוסב לענין ראשון ראה ריח בני שנתן לו הקב"ה כריח שדה וגומר ועוד יתן לך מטל השמים וגומר כמשמעו. ומדרשי אגדה יש הרבה לכמה פנים: בני אמך. ויעקב אמר ליהודה בני אביך לפי שהיו לו בני' מכמה אמהות וכאן שלא נשא אלא אשה אחת אומר בני אמך: אורריך ארור ומברכיך ברוך. ובבלעם הוא אומר מברכיך ברוך ואורריך ארור. הצדיקי' תחלתם יסורין וסופן שלוה ואורריהם ומצעריהם קודמי' למברכיהם לפיכך יצחק הקדי' קללת אוררי' לברכת מברכים והרשעים תחלתם שלוה וסופן יסורין לפיכך בלעם הקדים ברכה לקללה: יצא יצא. זה יוצא וזה בא: ויחרד. כמשמעו לשון תמיה. ומדרשו ראה גיהנם פתוחה מתחתיו: מי איפא. לשון לעצמו משמש עם כמה דברים איפא איה פה מי הוא ואיפה הוא הצד ציד: ואוכל מכל. מכל טעמים שבקשתי לטעום טעמתי בו: גם ברוך יהיה. שלא תאמר אילולי שרימה יעקב לאביו לא נטל את הברכות לכך הסכים וברכו מדעתו: במרמה. בחכמה. הכי קרא שמו. לשון תימה הוא כמו הכי אחי אתה שמא לכך נקרא שמו יעקב על שם סופו שהיה עתיד לעקבני: תנחומא למה חרד יצחק אמ' מה עון יש בי שברכתי קטן לפני גדול ושניתי סדר היחס התחיל עשו מצעק ויעקבני זה פעמים אמר לו אביו מה עשה לך אמ' לו את בכורתי לקח אמר בכך הייתי מצר וחרד שמא עברתי על שורת הדין עכשיו לבכור ברכתי גם ברוך יהיה: ויעקבני. כתרגומו וכמני ארבני וארב וכמן ויש מתרגמין וחכמני נתחכם לי: אצלת. לשון הפרשה כמו ויאצל: הן גביר. ברכה זו שביעית היא והוא עושה אותה ראשונה אמר לו מה תועלת לך בברכה אם תקנה נכסים שלו הם שהרי גביר שמתיו לך ומה שקנה עבד קנה רבו: ולך איפה מה אעשה. איה איפה אבקש מה לעשות לך: הברכה אחת. הה"א משמשת לשון תמיה כמו הבמחני' המחנה היא הכמות נבל: משמני הארץ וגו'. זו איטליא של יון: והיה כאשר תריד. לשון צער כמו אריד בשיחי כלומר כשיעברו ישראל על התורה ויהיה לך פתחון פה להצטער על הברכות שנטל: ופרקת עלו וגומר. יקרבו ימי אבל אבי. כמשמעו שלא אצער את אבא ומדרש אגדה לכמה פנים יש: ויגד לרבקה. ברוח הקדש הוגד לה מה שעשו מהרהר בלבו: מתנחם. נחם על האחוה לחשוב מחשבה אחרת להתנכר לך ולהרגך. ואגדה כבר אתה [illegible] בעי ושתה עליך כוס תנחומין ופשוטו לשון תנחומים מתנחם הוא על הברכות בהריגתך: אחדים. מועטים: למה אשכל. אהיה שכולה משניכם [illegible] בכי קברו שכול וכן ביעקב אמר כאשר שכלתי שכלתי:

אף תרויכון יומא חד: ואמרת רבקה ליצחק עקית בחיי מן קדם
בנת חתאה אם נסיב יעקב אתתא מבנת חתאה כאילין מבנת ארעא
למא לי חיין: וקרא יצחק ליעקב ובריך יתיה ופקדיה ואמר ליה
לא תיסב אתתא מבנת כנען: קום איזיל לפדן ארם לבית בתואל
אבוהא דאמך וסב לך מתמן אתתא מבנת לבן אחוהא דאמך: ואל
שדי יברך יתך ויפשינך ויסגינך ותהי לכנשת שבטין: ויתן לך ית
ברכתא דאברהם לך ולבנך עמך למירתך ית ארעא תותבותך די
יהב יי לאברהם: ושלח יצחק ית יעקב ואזל לפדן ארם לות לבן
בר בתואל ארמאה אחוהא דרבקה אמיה דיעקב ועשו: וחזא עשו
ארי בריך יצחק ית יעקב ושלח יתיה לפדן ארם למסב ליה מ
מתמן אתתא כדבריך יתיה ופקיד עלוהי למימר לא תיסב אתתא
מבנת כנען: וקביל יעקב מן אבוהי ומן אמיה ואזל לפדן ארם:
וחזא עשו ארי בישן בנת כנען בעיני יצחק אבוהי: ואזל עשו לות
ישמעאל ונסב ית מחלת בת ישמעאל בר אברהם אחתיה ד
דנביות על נשוהי ליה לאנתו:

גם שניכם יום אחד: ותאמר רבקה אל יצחק קצתי בחיי מפני בנות
חת אם לקח יעקב אשה מבנות חת כאלה מבנות הארץ למה לי
כח חיים: ויקרא יצחק אל יעקב ויברך אתו ויצוהו ויאמר לו לא
תקח אשה מבנות כנען: קום לך פדנה ארם ביתה בתואל אבי
אמך וקח לך משם אשה מבנות לבן אחי אמך: ואל שדי יברך אתך
ויפרך וירבך והיית לקהל עמים: ויתן לך את ברכת אברהם לך
ולזרעך אתך לרשתך את ארץ מגריך אשר נתן אלהים לאברהם:
וישלח יצחק את יעקב וילך פדנה ארם אל לבן בן בתואל הארמי
אחי רבקה אם יעקב ועשו: וירא עשו כי ברך יצחק את יעקב
ושלח אתו פדנה ארם לקחת לו משם אשה בברכו אתו ויצו עליו ל
לאמר לא תקח אשה מבנות כנען: וישמע יעקב אל אביו ואל
אמו וילך פדנה ארם: וירא עשו כי רעות בנות כנען בעיני יצחק א
אביו: וילך עשו אל ישמעאל ויקח את מחלת בת ישמעאל בן
אברהם אחות נביות על נשיו לו לאשה:

ס ס ס

ס ס ס

ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה: ויפגע במקום
וילן שם כי בא השמש ויקח מאבני המקום
וישם מראשתיו וישכב במקום ההוא:
ויחלם והנה סלם מצב ארצה וראשו מגיע השמימה והנה מלאכי
אלהים עלים וירדים בו: והנה יהוה נצב עליו ויאמר אני יהוה אלהי
אברהם אביך ואלהי יצחק הארץ אשר אתה שכב עליה לך אתננה
ולזרעך: והיה זרעך כעפר הארץ ופרצת ימה וקדמה וצפנה ונגבה
ונברכו בך כל משפחת האדמה ובזרעך: והנה אנכי עמך ושמרתיך
בכל אשר תלך והשבתיך אל האדמה הזאת כי לא אעזבך עד אשר
אם עשיתי את אשר דברתי לך: וייקץ יעקב משנתו ויאמר אכן יש

ונפק יעקב מבאר דשבע ואזל לחרן: וערע באתרא
ובת תמן ארי על שמשא ונסיב מאבני אתרא
ושוי איסדוהי ושכיב באתרא ההוא: וחלם
והא סולמא נעיץ בארעא ורישיה מטי עד צית שמיא והא מלאכיא
דיי סלקין ונחתין ביה: והא יקרא דיי מעתד עלוהי ואמר אנא
יי אלהיה דאברהם אבוך ואלהיה דיצחק ארעא די את שכיב עלה
לך אתנינה ולבנך: ויהון בנך סגיאין כעפרא דארעא ותתקוף
למערבא ולמדינחא ולצפונא ולדרומא ויתברכון בדילך כל זרעית
ארעא ובדיל בנך: והא מימרי בסעדך ואטרינך בכל אתר די
תהך ואתיבינך לארעא הדא ארי לא אשבקינך עד די אעביד ית
דמלילית לך: ואיתער יעקב משינתיה ואמר בקושטא יקרא

גם שניכם · אם יהרגנו אליך ואתה תהרגנו יעמדו בניו ויהרגוך ורוח הקדש נזרקה בה ונתנבאת שביום אחד ימותו כמו שמפורש בהמקנא לאשתו: קצתי בחיי ·
מאסתי בחיי: פדנה · כמו לפדן: ביתה בתואל · לבית בתואל כל תיבה שצריכה למד בתחלתה הטיל לה הא בסופה: ואל שדי · מי שדי לו בברכותיו
למתברכין ממנו יברך אותך: את ברכת אברהם · שאמר לו ואעשך לגוי גדול: והתברכו בזרעך · יהיו אותן ברכות האמורות בשבילך: ממך יצא · אותו
הגוי ואותו הזרע המבורך: אם יעקב ועשו · איני יודע מה מלמדנו: וישמע יעקב · מחובר לענין של מעלה וירא עשו כי ברך יצחק וגומר וכי שלח אותו
פדנה ארם וכי שמע יעקב אל אביו והלך פדנה ארם וכי רעות בנות כנען והלך גם הוא אל ישמעאל: אחות נביות · ממשמע שנאמר בת ישמעאל איני יודע שהיא
אחות נביות אלא למדנו שמת ישמעאל משיעדה לעשו קודם נישואין והשיאה נביות אחיה ולמדנו שהיה יעקב באותו הפרק בן סג' שנים שהרי ישמעאל בן עד'
שנים היה כשנולד יעקב · יד' שנה היה גדול ישמעאל מיצחק ויצחק בן ששים שנה בלדת אותם הרי שבעים וארבע ושנותיו היו קל"ז שנ' ואלה שני חיי ישמעאל וגו'
נמצא יעקב במות ישמעאל בן סג' היה ולמדנו מכאן שנטמן בבית עבר יד' שנה ואחר כך הלך לחרן שהרי לא שהה בבית לבן לפני לידתו של יוסף אלא יד'
שנה שנ' עבדתיך ארבע עשרה שנה בשתי בנותיך ושש שני' בצאנך ושכר הצאן משנולד יוסף היה שנ' ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף וגו' וכתוב ויוסף בן שלשי'
שנה היה בעמדו לפני פרעה ומשם עד שירד יעקב למצרי' ט' שנים ז' של שובע וב' של רעב ויעקב אמר לפרעה ימי שני מגורי שלשים ומאת שנה צא וחשוב יד' שלפני לידת
יוסף ושלשים של יוסף וט' משמלך עד שבא יעקב הרי נג" וכשפירש מאביו היה בן סג' הרי קיו" והוא אומר שלשים ומאת שנה הרי חסרים יד' שנים הא למדת
שאחר שקבל הברכות נטמן בבית עבר יד' שנה: על נשיו · הוסיף רשעה על רשעתו שלא גרש את הראשונות · חסלת אלה תולדות

ויצא יעקב · על ידי שבשביל שרעות בנות כנען בעיני יצחק אביו והלך עשו אל ישמעאל הפסיק הענין בפרשתו של יעקב וכתב וירא
עשו ומשנגמר חזר לענין הראשון: ויצא · לא היה צריך לכתוב אלא וילך יעקב חרנה ולמה הזכיר יציאתו אלא מגיד שיציאת צדיק
מן המקום עושה רושם שבזמן שהצדיק בעיר הוא הודה הוא זיוה הוא הדרה יצא משם פנה הודה פנה זיוה פנה הדרה וכן ותצא
מן המקום האמור בנעמי ורות: וילך חרנה. יצא ללכת לחרן: ויפגע במקום. לא הזכיר הכתוב באי זה מקום אלא במקום הנזכר במקום אחר הוא
הר המוריה שנאמר בו וירא את המקום מרחוק: ויפגע · כמו ופגע ביריחו ופגע בדבשת ורבותינו פירשו לשון תפלה כמו אל תפגעי בי ולמדנו שתקן תפלת
ערבית ושנה הכתוב ולא כתב ויתפלל ללמדך שקפצה לו הארץ כמו שמפורש בפרק גיד הנשה: כי בא השמש · היה לו לכתוב ויבא השמש וילן שם כי
בא השמש משמע ששקעה לו חמה פתאום שלא בעונתה כדי שילין שם: וישם מראשותיו · עשאן כמין מרזב סביב לראשו מפני חיות רעות התחילו מריבות
זו עם זו זאת אומרת עלי יניח צדיק את ראשו וזאת אומרת עלי יניח מיד עשאן הקב"ה אבן אחת וזהו שנ' ויקח את האבן אשר שם מראשותיו: וישכב במקום
ההוא · לשון מיעוט באותו מקום שכב אבל יד" שני' ששמש בבית עבר לא שכב בלילה שהיה עוסק בתורה: עולי' ויורדי' · עולים תחלה ואחר כך יורדי' מלאכים
שליווהו בארץ אין יוצאין חוצה לארץ ועלו לרקיע וירדו מלאכי חוצה לארץ ללוותו: נצב עליו · לשמרו: ואלהי יצחק · אעפי' שלא מצינו במקרא שייחד הקב"ה
שמו על הצדיקים בחייהם לכתוב אלהי פלוני משום שנאמר הן בקדושיו לא יאמין כאן ייחד שמו על יצחק לפי שכהו עיניו וכלוא היה בבית והרי הוא כמת ויצר
הרע פסק ממנו: שוכב עליה · קיפל הקב"ה כל ארץ ישראל תחתיו כדי שתהא נוחה ליכבש לבניו כד' אמו' שזה מקומו של אדם: ופרצת · וחזקת
כמו וכן יפרוץ: אנכי עמך · לפי שהיה ירא מעשו ומלבן: עד אשר אם עשיתי · אם משמש בלשון כי: דברתי לך · לברכך ועליך מה שהבטחתי לאברהם
על זרעו לך הבטחתיו ולא לעשו שלא אמרתי לו כי יצחק יקרא לך זרע אלא כי ביצחק ולא כל יצחק וכן כל לי ולך ולו ולהם הסמוכים אצל דבור משמשים לשון
על · וזה יוכיח שהרי עם יעקב לא דבר קודם לכן: ואנכי לא

יהוה במקום הזה ואנכי לא ידעתי: ויירא ויאמר מה נורא המקום
הזה אין זה כי אם בית אלהים וזה שער השמים: וישכם יעקב בבקר
ויקח את האבן אשר שם מראשתיו וישם אתה מצבה ויצק שמן על
ראשה: ויקרא את שם המקום ההוא בית אל ואולם לוז שם העיר
לראשנה: וידר יעקב נדר לאמר אם יהיה אלהים עמדי ושמרני ב
בדרך הזה אשר אנכי הולך ונתן לי לחם לאכל ובגד ללבש: ושבתי
בשלום אל בית אבי והיה יהוה לי לאלהים: והאבן הזאת אשר
שמתי מצבה יהיה בית אלהים וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך:
כט וישא יעקב רגליו וילך ארצה בני קדם: וירא והנה באר בשדה והנה
שם שלשה עדרי צאן רבצים עליה כי מן הבאר ההוא ישקו העדרים
והאבן גדלה על פי הבאר: ונאספו שמה כל העדרים וגללו את
האבן מעל פי הבאר והשקו את הצאן והשיבו את האבן על פי
הבאר למקמה: ויאמר להם יעקב אחי מאין אתם ויאמרו מחרן
אנחנו: ויאמר להם הידעתם את לבן בן נחור ויאמרו ידענו: ויאמר
להם השלום לו ויאמרו שלום והנה רחל בתו באה עם הצאן: ויאמר
הן עוד היום גדול לא עת האסף המקנה השקו הצאן ולכו רעו:
ויאמרו לא נוכל עד אשר יאספו כל העדרים וגללו את האבן מעל
פי הבאר והשקינו הצאן: עודנו מדבר עמם ורחל באה עם הצאן
אשר לאביה כי רעה הוא: ויהי כאשר ראה יעקב את רחל בת לבן
אחי אמו ואת צאן לבן אחי אמו ויגש יעקב ויגל את האבן מעל פי
הבאר וישק את צאן לבן אחי אמו: וישק יעקב לרחל וישא את קלו
ויבך: ויגד יעקב לרחל כי אחי אביה הוא וכי בן רבקה הוא ותרץ
ותגד לאביה: ויהי כשמע לבן את שמע יעקב בן אחתו וירץ לק
לקראתו ויחבק לו וינשק לו ויביאהו אל ביתו ויספר ללבן את כל
הדברים האלה: ויאמר לו לבן אך עצמי ובשרי אתה וישב עמו חדש
ימים: ויאמר לבן ליעקב הכי אחי אתה ועבדתני חנם הגידה לי מה
משכרתך: וללבן שתי בנות שם הגדלה לאה ושם הקטנה רחל:
ועיני לאה רכות ורחל היתה יפת תאר ויפת מראה: ויאהב יעקב את

דייי שרי באתרא הדין ואנא לא הויתי ידע: ודחיל ואמר מה דחילו אתרא הדין לית דין אתר הדיוט אלהן אתר דרעוא ביה מן קדם ייי ודין תרע לקביל שמיא: ואקדים יעקב בצפרא ונסיב ית אבנא די שוי איסדוהי ושוי יתה קמא ואריק משחא על רישה: וקרא ית שמא דאתרא ההוא בית אל וברם לוז שמא דקרתא מלקדמין: וקיים יעקב קיים למימר אם יהי מימרא דייי בסעדי ויטרינני באורחא הדא די אנא אזיל ויתן לי לחים למיכל וכסו למלבש: ואתוב בשלם לבית אבא ויהי מימרא דייי לי לאלהא: ואבנא הדא די שויתי קמא תהי דאהי פלח עלה קדם ייי וכל די תתן לי חד מן עסרא אפ אפרשיניה קדמך: ונטל יעקב ריגלוהי ואזל לארעא בני מדינחא: וחזא והא בירא בחקלא והא תמן תלתא עדרין דען רביעין עלה ארי מן בירא ההיא משקן עדריא ואבנא רבתא על פומא דבירא: ומתכנשין לתמן כל עדריא ומגנדרין ית אבנא מעל פומא דבירא ומשקן ית ענא ומתיבין ית אבנא על פומא דבירא לאתרה: ואמר להון יעקב אחי מנן אתון ואמרו מחרן אנחנא: ואמר להון הידעתון ית לבן בר נחור ואמרו ידעין: ואמר להון השלם ליה ואמרו שלם והא רחל ברתיה אתיא עם ענא: ואמר הא עוד יומא סגי לא עידן למיכנש בעיר אשקו ענא ואזילו רעו: ואמרו לא ניכול עד די יתכנשון כל עדריא ויגנדרון ית אבנא מעל פומא דבירא ונשקי ענא: עד דהוא ממליל עמהון ורחל אתת עם ענא די ל לאבוהא ארי רעיתא היא: והוה כד חזא יעקב ית רחל בת לבן א אחוהא דאמיה וית ענא דלבן אחוהא דאמיה וקריב יעקב וגנדר ית אבנא מעל פומא דבירא ואשקי ית ענא דלבן אחוהא ד[illegible]יה: ונשק יעקב לרחל וארים ית קליה ובכא: וחוי יעקב לרחל ארי בר אחת אבוהא הוא וארי בר רבקה הוא ורהטת וחויאת לאבוהא: והוה כד שמע לבן ית שמע יעקב בר אחתיה ורהט לקדמותיה וגפיף ליה ונשיק ליה ואעליה לביתיה ואשתעי ללבן ית כל פתגמיא האילין: ואמר ליה לבן ברם קריבי וביסרי את ויתיב עמיה ירח יומין: ואמר לבן ליעקב המדאחי את ותפלחינני מגן חוי לי מה אגרך: וללבן תרתין בנן שום רבתא לאה ושום זערתא רחל: ועיני לאה יאין ורחל הות שפירא בריוא ויאא בחיזוא: ורחים יעקב ית רחל

ואנכי לא ידעתי· שאם ידעתי לא ישנתי במקום קדוש כזה: כי אם בית אלהי· אמר רבי אלעזר בשם רבי יוסי בן זמרא הסולם הזה עומד בבאר שבע ואמצעו מגיע כנגד בית המקדש שבאר שבע עומד בדרומו של יהודה וירושלם בצפונו בגבול שבין יהודה ובנימין ובית אל היה בצפונו של נחלת בנימין בגבול שבין בנימין ובין בני יוסף נמצא סולם שרגליו בבאר שבע וראשו בבית אל מגיע אמצע שפועו כנגד ירושלם וכלפי שאמרו רבותינו שאמר הקב"ה צדיק זה בא לבית מלוני ויפטר בלא לינה ועוד אמרו יעקב קראו לירושלם בית אל וזו לוז היא ולא ירושלם ומהיכן למדו לומ' כן אני אומ' שנעקר הר המוריה ובא לכאן וזהו' קפיצת הארץ האמורה בשחיטת חולין שבא בית המקדש לקראתו עד בית אל וזהו ויפגע במקו': מה נורא· תרגו' מה דחילו אתרא הדין דחילו שם דבר הוא כמו שוכלתנו זכנו למלבש: וזה שער השמים· מקום תפלה לעלות תפלתם השמימה· ומדרשו שבית המקדש של מעלה מכוון כנגד בית המקדש של מטה: אם יהיה אלהים עמדי· אם ישמור לי אבטחות הללו שהבטיחני להיות עמדי כמו שאמר לי הנה אנכי עמך: ושמרני· כמו שאמר לי ושמרתיך בכל אשר תלך: ונתן לי לחם לאכול· כמו שאמר· כי לא אעזבך והמבקש לחם הוא קרוי כעזב שנאמר ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם: ושבתי· כמו שאמר לי והשיבותיך אל האדמה: בשלום· שלם מן החטא שלא אלמד מדרכי לבן: והיה ה' לי לאלהים· שיחול שמו עלי מתחלה ועד סוף שלא ימצא פסול בזרעי כמו שאמר אשר דברתי לך והבטחה זו הבטיח לאברהם שנאמר להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך: והאבן הזאת· כך תפרש וי"ו זו של והאבן אם תעשה לי את אלה ואף אני אעשה זאת: והאבן הזאת אשר שמתי מצבה וגו'· כתרגומו אהא פלח עלה קדם ה' וכן עשה בשובו מפדן ארם כשאמר לו קום עלה בית אל מה נאמר שם ויצב יעקב מצבה ויסך עליה נסך: וישא יעקב רגליו· משנתבשר בשורה טובה והובטח בשמירה נשא לבו את רגליו ונעשה קל ללכת כך מפורש בבראשית רבה: ישקו העדרים· משקים הרועים את העדרים והמקרא דבר בלשון קצרה: ונאספו· רגילים היו ליאסף לפי שהיתה האבן גדולה: וגללו· וגוללין ותרגומו ומגנדרין כי כל לשון הווה משתנה לדבר בלשון עתיד ובלשון עבר לפי שכל דבר ההווה תמיד כבר היה ועתיד להיות: והשיבו· ומתיבין: באה עם הצאן· הטעם באלף ותרגומו אתיא: ורחל באה· הטעם למעלה בבית ותרגומו אתת הראשון לשון עושה והשני לשון עשתה: הן עוד היום גדול· לפי שראה אותם רובצים כסבור שרוצים לאסוף המקנה הביתה ולא ירעו עוד אמר להם הן עוד היום גדול אם שכירים אתם לא השלמתם פעולת היום ואם הבהמות שלכם אעפ"י לא עת האסף המקנה וגומר בבראשית רבה: לא נוכל· להשקות לפי שהאבן גדולה: וגללו· זה מתורגם ויגנדרון לפי שהוא לשון עתיד: ויגש יעקב ויגל· כמי שמעביר את הפקק מעל פי צלוחית להודיעך שכחו גדול: ויבך· שצפה ברוח הקדש שאינה נכנסת עמו לקבורה· דבר אחר לפי שבא בידים ריקניות אמר אליעזר עבד אבי אבא היו בידיו נזמים וצמידים ומגדנות ואני אין בידי כלום. לפי שרדף אליפז בן עשו במצות אביו אחריו להרגו והשיגו ולפי שגדל אליפז בחיקו של יצחק משך ידו אל"מ אעשה לציווי של אבא אמ' לו יעקב טול מה שבידי והעני חשוב כמת: כי אחי אביה הוא· קרוב לאביה כמו כי אנשים אחים אנחנו· ומדרשו אם לרמאות הוא בא גם אני אחיו ברמאות ואם אדם כשר הוא גם אני בן רבקה אחותו כשרה: ותגד לאביה· אמה מתה ולא היה לה להגיד אלא לו: וירץ לקראתו· כסבור ממון הוא טעון שהרי עבד הבית בא לכאן בעשרה גמלים טעונין: ויחבק· כשלא ראה עמו כלום אמר שמא זהובים הביא והנם בחיקו: וינשק לו· אמר שמא מרגליות הביא והנם בפיו: ויספר ללבן· שלא בא אלא מתוך אונס אחיו ושנטלו ממונו ממנו: אך עצמי ובשרי· מעתה אין לי לאספך הביתה הואיל ואין בידך כלום אלא מפני קורבה אטפל בך חדש ימים וכן עשה ואף זו לא לחנם שהיה רועה צאנו: הכי אחי אתה· לשון תימה וכי בשביל שאחי אתה תעבדני חנם: ועבדתני· כמו ותעבדני וכן כל תיבה שהיא לשון עבר הוסף וי"ו בראשה והיא הופכת התיבה להבא: רכות· שהיתה סבורה לעלות בגורלו של עשו ובוכה שהיו הכל אומרים שני בנים לרבקה ושתי בנות ללבן הגדולה לגדול והקטנה לקטן:

רחל ויאמר אעבדך שבע שנים ברחל בתך הקטנה: ויאמר לבן טוב
תתי אתה לך מתתי אתה לאיש אחר שבה עמדי: ויעבד יעקב ברחל
שבע שנים ויהיו בעיניו כימים אחדים באהבתו אתה: ויאמר יעקב
אל לבן הבה את אשתי כי מלאו ימי ואבואה אליה: ויאסף לבן א
את כל אנשי המקום ויעש משתה: ויהי בערב ויקח את לאה בתו
ויבא אתה אליו ויבא אליה: ויתן לבן לה את זלפה שפחתו ללאה
בתו שפחה: ויהי בבקר והנה הוא לאה ויאמר אל לבן מה זאת עשית
לי הלא ברחל עבדתי עמך ולמה רמיתני: ויאמר לבן לא יעשה כן
במקומנו לתת הצעירה לפני הבכירה: מלא שבע זאת ונתנה לך
גם את זאת בעבדה אשר תעבד עמדי עוד שבע שנים אחרות:
ויעש יעקב כן וימלא שבע זאת ויתן לו את רחל בתו לו לאשה:
ויתן לבן לרחל בתו את בלהה שפחתו לה לשפחה: ויבא גם אל
רחל ויאהב גם את רחל מלאה ויעבד עמו עוד שבע שנים אחרות:
וירא יהוה כי שנואה לאה ויפתח את רחמה ורחל עקרה: ותהר
לאה ותלד בן ותקרא שמו ראובן כי אמרה כי ראה יהוה בעניי כי
עתה יאהבני אישי: ותהר עוד ותלד בן ותאמר כי שמע יהוה כי
שנואה אנכי ויתן לי גם את זה ותקרא שמו שמעון: ותהר עוד
ותלד בן ותאמר עתה הפעם ילוה אישי אלי כי ילדתי לו שלשה ב
בנים על כן קרא שמו לוי: ותהר עוד ותלד בן ותאמר הפעם אודה
את יהוה על כן קראה שמו יהודה ותעמד מלדת: ותרא רחל כי לא
ילדה ליעקב ותקנא רחל באחתה ותאמר אל יעקב הבה לי בנים
ואם אין מתה אנכי: ויחר אף יעקב ברחל ויאמר התחת אלהים
אנכי אשר מנע ממך פרי בטן: ותאמר הנה אמתי בלהה בא אליה
ותלד על ברכי ואבנה גם אנכי ממנה: ותתן לו את בלהה שפחתה
לאשה ויבא אליה יעקב: ותהר בלהה ותלד ליעקב בן: ותאמר רחל
דנני אלהים וגם שמע בקלי ויתן לי בן על כן קראה שמו דן: ותהר
עוד ותלד בלהה שפחת רחל בן שני ליעקב: ותאמר רחל נפתולי
אלהים נפתלתי עם אחתי גם יכלתי ותקרא שמו נפתלי: ותרא
לאה כי עמדה מלדת ותקח את זלפה שפחתה ותתן אתה ליעקב
לאשה: ותלד זלפה שפחת לאה ליעקב בן: ותאמר לאה בגד ותקרא
את שמו גד: ותלד זלפה שפחת לאה בן שני ליעקב: ותאמר לאה
באשרי כי אשרוני בנות ותקרא את שמו אשר:

רחל ואמר אפלחינך שבע שנין ברחל ברתך זעירתא: ואמר לבן
טב דאתן יתה לך מדאתן יתה לגבר אוחרן תיב עמי: ופלח יעקב
ברחל שבע שנין והוו בעינוהי כיומין זעירין בדרחם יתה: ואמר
יעקב ללבן הב ית אתתי ארי שלימו יומי פולחני ואיעול לותה:
וכנש לבן ית כל אינשי אתרא ועבד משתיא: והוה ברמשא ודבר
ית לאה ברתיה ואעיל יתה לותיה ועל לותה: ויהב לבן לה ית
זלפה אמתיה ללאה ברתיה לאמהו: והוה בצפרא והא היא לאה
ואמר ללבן מה דא עבדת לי הלא ברחל פלחית עמך ולמא שקרת
בי: ואמר לבן לא יתעביד כן באתרנא למתן זעירתא קדם רבתא:
אשלים שבועתא דא ונתן לך אף ית דא בפולחנא דתפלח עמי
עוד שבע שנין אוחרנין: ועבד יעקב כן ואשלים שבועתא דא ויהב
ליה ית רחל ברתיה ליה לאנתו: ויהב לבן לרחל ברתיה ית בלהה
אמתיה לה לאמהו: ועל אף לות רחל ורחים אף ית רחל מלאה
ופלח עמיה עוד שבע שנין אוחרנין: וחזא יי ארי שנואתא לאה
ויהב לה עידוי ורחל עקרא: ועדיאת לאה וילידת בר וקרת שמיה
ראובן ארי אמרת ארי גלי קדם יי עלבוני ארי כען ירחמינני בעלי:
ועדיאת עוד וילידת בר ואמרת ארי שמיע קדם יי ארי סנואתא
אנא ויהב לי אף ית דין וקרת שמיה שמעון: ועדיאת עוד וילידת
בר ואמרת הדא זמנא יתחבר לי בעלי ארי ילידת ליה תלתא בנין
על כן קרא שמיה לוי: ועדיאת עוד וילידת בר ואמרת הדא זמנא
אודי קדם יי על כן קרת שמיה יהודה וקמת מלמילד: וחזת רחל
ארי לא ילידת ליעקב וקניאת רחל באחתה ואמרת ליעקב הב לי
בנין ואם לא מיתא אנא: ותקיף רוגזא דיעקב ברחל ואמר דמיני
את בעיא הלא מן קדם יי תיבעין דמנע מניך ולדא דמעא:
ואמרת הא אמתי בלהה עול לותה ותליד ואנא אירבי ואתבני אף
אנא מינה: ויהבת ליה ית בלהה אמתה לאינתו ועל לותה יעקב:
ועדיאת בלהה וילידת ליעקב בר: ואמרת רחל דנני יי ואף קביל
צלותי ויהב לי בר על כן קרת שמיה דן: ועדיאת עוד וילידת בלהה
אמתא דרחל בר תניין ליעקב: ואמרת רחל קביל יי בעותי ב
באית חננותי בצלותי חמידית דיהי לי ולד כאחתי ואף אתיהב לי
וקרת שמיה נפתלי: וחזת לאה ארי קמת מלמילד ודברת ית זלפה
אמתה ויהבת יתה ליעקב לאינתו: וילידת זלפה אמתא דלאה
ליעקב בר: ואמרת לאה אתא גד וקרת ית שמיה גד: וילידת
זלפה אמתא דלאה בר תניין ליעקב: ואמרת לאה תושבחא הות
לי ארי בכן ישבחונני נשיא וקרת ית שמיה אשר: ואזל

אעבדך שבע שנים. והן ימים אחדים שאמרה לו אמו וישבת עמו ימים אחדים· ותדע שכן הוא שהרי כתיב ויהיו בעיניו כימים אחדים: ברחל בתך
הקטנה. כל הסימנין הללו למה לפי שיודע בו שהוא רמאי אמר לו אעבדך ברחל ושמא תאמר רחל אחרת מן השוק תלמוד לומר בתך ושמא תאמר אחליף
לאה שמה ואקרא שמה רחל תלמוד לומר הקטנה ואעפ"כ לא הועיל: מלאו ימי· שאמרה לי אמי ועוד מלאו ימי שהרי אני בן פד"שנה ואימתי אעמיד שנים
עשר שבטים וזהו שנאמר ואבואה אליה והלא קל שבקלים אינו אומר כן אלא להוליד תולדות אמר כן: ויהי בבקר והנה היא לאה. אבל בלילה לא היתה לאה
לפי שמסר יעקב סימנים לרחל וכשראתה רחל שמכניסין לו לאה אמרה עכשו תכלם אחותי עמדה ומסרה לה אותן סימנים: מלא שבוע זאת· דבוק הוא שהרי
נקוד בחטף שבוע של זאת והן שבעת ימי המשתה בתלמוד ירושלמי במועד קטן: ונתנה לך: לשון רבים כמו נרדה ונבלה ונשרפהאף זה לשון ונתן: גם את
זאת. מיד לאחר ז'ימי המשתה ותעבוד לאחר נישואיה: שבע שני' אחרות· אחרות הקישן לראשונות מה ראשונו' באמונה אף האחרונו' באמונה אעפ' שברמאות
בא עליו: ותקרא שמו ראובן רבותי' פי' אמרה ראו מה בין בני לבן חמי שמכר הבכורה ליעקב וזה לא מכרה ליוסף ולא ערער עליו ולא עוד שלא ערער עליו אלא
שבקש להוציאו מן הבור· הפעם ילוה אישי· לפי שהאמהות נביאות היו ויודעות ששני' עשר שבטי' יוצאים מיעקב וארבע נשים ישא אמרה מעתה אין לו פתחון
פה עלי שהרי נטלתי כל חלקי בבנים: על כן· כל מי שנ' בו על כן מרובה באכלוסין חוץ מלוי שהארון היה מכלה בהם: קרא שמו לוי· תמהתי שבכולן כתי'
ותקרא וזה כתב בו קרא ויש מד' שבא הדברי' רבה שעלת הקבה"ג בריאל והביאו לפניו וקרא לו שם זה ונתן לו כד"מתנות כהונה ועל שם שלוהו במתנות קראו
לוי: הפעם אודה· שנטלתי יותר מחלקי מעתה יש לי להודות: ותקנא רחל· קנאה במעשיה אמרה אלולי שצדקה ממני לא זכתה לבנים: הבה לי· וכי כך עשה
אביך לאמך והלא התפלל עליה: מתה אנכי· מכאן למי שאין לו בני' שחשוב כמת: התחת· וכי במקומו אני: ממך· את אומרת שאעשה כאבא אני איני כאבא
אבא לא היו לו בנים אני יש לי בנים ממך מנע ולא ממני: על ברכי· כתרגו' ואנא אירבי: ואבנה גם אנכי· מהו גם אמרה לו זקנך אברהם היו לו בנים מהגר
וחגר מתניו כנגד שרה אמר לה זקנתי הכניסה צרתה לביתה אמרה לו אם הדבר הזה מעכב הנה אמתי: ואבנה גם אנכי ממנה· כשרה: דנני אלהים·
דנני וחכני: נפתולי אלהים. מנחם בן סרוק פרשו' במחברת צמיד פתיל חבורים מאת המקום נתחברתי עם אחותי לזכות לבנים ואני מפרשו לשון עקש
ופתלתול נתעקשתי והפצרתי פצירות הרבה ונפתולים למקום להיות שוה לאחותי: גם יכולתי· הסכים על ידי. ואנקלוס תרגם לשון תפלה כמו נפתולי אלהים
נפתלתי בקשות החביבות לפניו נתקבלתי ונעתרתי כאחותי· נפתלתי נתקבלה תפלתי ומא"יש רבים לשון נוטריקון: ותלד זלפה· בכלן נאמר הריון חוץ
מזלפה לפי שילדה בחורה מכולן ותינוקת בשנים ואין הריון נכר' בה וכדי לרמות יעקב נתנה לבן ללאה שלא יבין שמכניסין לו את לאה שכך מנהג ליתן שפחה
הגדולה לגדולה והקטנה לקטנה: בא גד· בא מזל טוב כמו גד גדי וסינוק לא ודומה לו העורכים לגד שלחן ואגדה שנולד מהול כמו גודו אילנא ולא ידעתי
על מה נכתב תיבה אחת· דבר אחר למה נקראת תיבה אחת בא גד כמו בגדת בי כשבאת' אל שפחתי כאיש שבגד באשת נעורים: בימי קציר

וילך ראובן בימי קציר חטים וימצא דודאים
בשדה ויבא אתם אל לאה אמו ותאמר רחל אל לאה תני נא לי
מדודאי בנך: ותאמר לה המעט קחתך את אישי ולקחת גם את
דודאי בני ותאמר רחל לכן ישכב עמך הלילה תחת דודאי בנך:
ויבא יעקב מן השדה בערב ותצא לאה לקראתו ותאמר אלי תבוא
כי שכר שכרתיך בדודאי בני וישכב עמה בלילה הוא: וישמע אלהים
אל לאה ותהר ותלד ליעקב בן חמישי: ותאמר לאה נתן אלהים
שכרי אשר נתתי שפחתי לאישי ותקרא שמו יששכר: ותהר עוד
לאה ותלד בן ששי ליעקב: ותאמר לאה זבדני אלהים אתי זבד טוב
הפעם יזבלני אישי כי ילדתי לו ששה בנים ותקרא את שמו זבלון:
ואחר ילדה בת ותקרא את שמה דינה: ויזכר אלהים את רחל וישמע
אליה אלהים ויפתח את רחמה: ותהר ותלד בן ותאמר אסף אלהים
את חרפתי: ותקרא את שמו יוסף לאמר יסף יהוה לי בן אחר: ויהי
כאשר ילדה רחל את יוסף ויאמר יעקב אל לבן שלחני ואלכה
אל מקומי ולארצי: תנה את נשי ואת ילדי אשר עבדתי אתך בהן
ואלכה כי אתה ידעת את עבדתי אשר עבדתיך: ויאמר אליו לבן
אם נא מצאתי חן בעיניך נחשתי ויברכני יהוה בגללך: ויאמר
נקבה שכרך עלי ואתנה: ויאמר אליו אתה ידעת את אשר עבדתיך
ואת אשר היה מקנך אתי: כי מעט אשר היה לך לפני ויפרץ לרב
ויברך יהוה אתך לרגלי ועתה מתי אעשה גם אנכי לביתי: ויאמר
מה אתן לך ויאמר יעקב לא תתן לי מאומה אם תעשה לי הדבר
הזה אשובה ארעה צאנך אשמר: אעבר בכל צאנך היום
הסר משם כל שה נקד וטלוא וכל שה חום בכשבים וטלוא ונקד
בעזים והיה שכרי: וענתה בי צדקתי ביום מחר כי תבוא על שכרי
לפניך כל אשר איננו נקד וטלוא בעזים וחום בכשבים גנוב הוא
אתי: ויאמר לבן הן לו יהי כדברך: ויסר ביום ההוא את התישים
העקדים והטלאים ואת כל העזים הנקדות והטלאת כל אשר לבן
בו וכל חום בכשבים ויתן ביד בניו: וישם דרך שלשת ימים בינו
ובין יעקב ויעקב רעה את צאן לבן הנותרת: ויקח לו יעקב מקל
לבנה לח ולוז וערמון ויפצל בהן פצלות לבנות מחשף הלבן אשר

ואזל ראובן ביומי חצד חטין ואשכח יברוחין בחקלא ואיתי יתהון
ללאה אמיה ואמרת רחל ללאה הבי כען לי מיברוחי דבריך:
ואמרת לה הזעיר דדברת ית בעלי ולמיסב אף ית יברוחי דברי
ואמרת רחל בכן ישכוב עמך בליליא חלף יברוחי דבריך: ועל
יעקב מן חקלא ברמשא ונפקת לאה לקדמותיה ואמרת לותי
תיעול ארי מיגר אגרתיך ביברוחי דברי ושכיב עמה בליליא הוא:
וקביל יי צלותה דלאה ועדיאת וילידת ליעקב בר חמישאי: ואמרת
לאה יהב יי אגרי דיהבית אמתי לבעלי וקרת שמיה יששכר:
ועדיאת עוד לאה וילידת בר שתיתאי ליעקב: ואמרת לאה יהב יי
יתיה לי חולק טב הדא זימנא יהי מדורי דבעלי לותי ארי ילידית
ליה שיתא בנין וקרת ית שמיה זבולן: ובתר כן ילידת ברתא וקרת
ית שמה דינה: ועל דוכרנא דרחל קדם יי וקביל צלותה יי ויהב
לה עידוי: ועדיאת וילידת בר ואמרת כנש יי ית חיסודי: וקרת
ית שמיה יוסף למימר יוסף יי לי בר אוחרן: והוה כד ילידת רחל
ית יוסף ואמר יעקב ללבן שלחני ואיהך לאתרי ולארעי: הב ית
נשי וית בני די פלחית יתך בהון ואיזיל ארי את ידעת ית פולחני
די פלחיתך: ואמר ליה לבן אם כען אשכחית רחמין בעינך נסיתי
וברכני יי בדילך: ואמר פריש אגרך עלי ואתן: ואמר ליה את
ידעת ית די פלחיתך וית די הוה בעירך עמי: ארי זעיר די הוה לך
קדמי ותקיף למסגי ובריך יי יתך בדילי וכען אימתי אעביד אף
אנא לביתי: ואמר מה אתן לך ואמר יעקב לא תתן לי מדעם אם
תעביד לי פתגמא הדין אתוב ארעי ענך אטר: אעיבר בכל ענך
יומא דין אעדי מתמן כל אימר נמור וקרוע וכל אימר שחום באמריא
וקרוע ונמור בעיזיא ויהי אגרי: ותסהיד בי זכותי ביום מחר ארי
תיעול על אגרי קדמך כל דליתוהי נמור וקרוע בעיזיא ושחום
באמריא גנובא הוא עמי: ואמר לבן הא לווי יהי כפתגמך: ואעדי
ביומא ההוא ית תישיא רגוליא וקרועיא וית כל עיזיא נמורתא
וקרועתא כל די חיוור ביה וכל דשחום באמריא ויהב ביד בנוהי:
ושוי מהלך תלתא יומין בינוהי ובין יעקב ויעקב רעי ית ענא
דלבן דאישתארא: ונסיב ליה יעקב חוטרין דלבן רטיבין ודלוז
ודדלוב וקליף בהון קלפין חיוורין קילוף חיור די על

בימי קציר חטים. להגיד שבחן של שבטים שעת הקציר היה ולא פשט ידו בגזל להביא חטים ושעורים אלא דבר ההפקר שאין אדם מקפיד בו: דודאים. סיגלי עשב הוא ובלשון ישמעאל יסמין: ולקחת גם את דודאי בני. בתמיה ולעשות עוד זאת ליקח גם את דודאי בני ותרגו' ולמיסב: לכן ישכב עמך הלילה. שלי היתה שכיבת לילה זו ואני נותנה לך תחת דודאי בנך ולפי שזלזלה במשכב הצדיק לא זכתה ליקבר עמו: שכור שכרתיך. נתתי לרחל שכרה: בלילה הוא. הקב"ה סייעו שיצא משם יששכר: וישמע אלהים אל לאה. שהיתה מתאוה ומחזרת להרבות שבטים: זבד טוב. כתרגומו: יזבלני. לשון בית זבול הירבייריאה בלעז בית מדור מעתה לא תהא עיקר דירתו אלא עמי שיש לי בנים כנגד כל נשיו: דינה. פרשו רבותינו שדנה לאה דין בעצמה אם זה זכר לא תהא רחל אחותי כאחת השפחות ונתפללה עליו ונהפכה לנקבה: ויזכור אלהים את רחל. זכר לה שמסרה סימניה לאחותה ושהיתה מצירה שמא תעלה בגורלו של עשו שמא יגרשנה יעקב לפי שאין לה בני' ואף עשו הרשע כך עלה בלבו כששמע שאין לה בנים הוא שייסד הפייט האדמון כשט שלא אלה בבא לקחתה לו ונבהלה: אסף. הכניסה במקום שלא תראה וכן אסוף חרפתינו ולא יאסף הביתה אספו נגהם וירחך לא יאסף לא יטמן: חרפתי. שהייתי לחרפה על שאני עקרה והיו אומרי' עלי שאעלה לחלקו של עשו הרשע. ואגדה כל זמן שאין לאשה בן אין לה במי לתלות סרחונה משיש לה בן תולה בו מי שיבר כלי זה בנך מי אכל תאנים אלו בנך: יוסף ה' לי בן אחר. יודעת היתה בנבואה שאין יעקב עתיד להעמיד אלא שנים עשר שבטים אמרה יהי רצון שאותו שהוא עתיד להעמיד יהא ממני לכך לא נתפללה אלא על בן אחר: כאשר ילדה רחל את יוסף. משנולד שטנו של עשו שנאמר והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש אש בלא להבה אינו שולט למרחוק משנולד יוסף בטח הקב"ה יעקב ורצה לשוב: תנה את נשי. איני רוצה לצאת כי אם ברשות: נחשתי. מנחש הייתי נסיתי בניחוש שלי שעל ידך באה לי ברכה כשבאת לכאן לא היו לי בנים שנאמר והנה רחל בתו באה עם הצאן אפשר יש לו בנים והוא שולח בתו אצל הרועים עכשיו היו לו בנים שנאמר וישמע את דברי בני לבן: נקבה. כתרגומו פריש אגרך: ואת אשר היה מקנך אתי. את חשבון מעוט מקנך שבא לידי מתחלה כמה היו: לרגלי. עם רגלי בשביל ביאת רגלי באת אצלך הברכה כמו העם אשר ברגליך לעם אשר ברגלי הבאים עמי: גם אנכי לביתי. לצורך ביתי עכשיו אין עושין לצרכי אלא בני וצריך אני להיות עושה גם אני עמהם וזהו גם: נקוד. מנומר בחברבורות דקות כמו נקודה פוינטור"א בלעז: טלוא. לשון טלאי' חברבורות רחבות: חום. שחום דומה לאדום: רוסו בלעז. לשון משנה שחמתית ו[illegible] לבנה לענין התבואה: והיה שכרי. אותן שיולדו מכאן ולהבא נקודים וטלואים בעזים ושחומים בכשבים יהו שלי ואותן שישנן עכשיו הפרש מהן והפקידם ביד בניך שלא תאמר לי על הנולדים מעתה אלו היו שם מתחלה ועוד שלא תאמר על ידי הזכרים שהן נקודים וטלואים תלדנה הנקבות דוגמתן מכאן ואילך: וענתה בי. אם תחשדני שאני נוטל משלך כלום תענה בי צדקתי כי תבא צדקתי ותעיד על שכרי לפניך שלא תמצא בעדרי כי אם נקודים וטלואים וכל שתמצא בהן שאינו נקוד או טלוא או חום בידוע שגנבתיו לך ובגניבה הוא שרוי אצלי: הן. לשון הן קבלת דברים: לו יהי כדברך. הלואי ותחפוץ בכך: ויסר לבן ביום ההוא וגומר: תישים. עזים זכרים: כל אשר לבן בו. כל אשר היתה בו חברבורות לבנה: ויתן לבן ביד בניו: הנותרות. רעועות שבהן החולות והעקרות שאינן אלא שיריים אותן מסר לו הנותרות והעקרות: מקל לבנה. עץ הוא ושמו לבנה כמה דתימר תחת אלון ולבנה ואומר אני הוא שקורין טרימבל"א שהוא לבן: לח. כשהוא רטוב ועוד לקח מקל לוז עץ שגדלין בו אגוזים דקים קולדרי בלעז: וערמון. קשטניי"ר בלעז: פצלות. קילופים קילופים שהיה עושהו מנומר: מחשוף הלבן. גלוי לובן של מקל כשהיה קולפו היה נראה ונגלה לובן שלו במקום הקילוף:

על חוטריא: ודעיץ ית חוטריא די קליף ברהטיא אתר בית ש
שקיא דמיא אתר דאתין ענא למשתי לקבליהון דענא ומתיחמן
כמיתיהון למשתי: ואתיחמא ענא בחוטריא וילידא ענא רגולין
נמורין וקרוחין: ואימריא אפריש יעקב ויהב בריש ענא כל דרגול
וכל דשחום בענא דלבן ושוי ליה עדרין בלחודוהי ולא ערבינון
עם ענא דלבן: והוה בכל עידן דמתיחמא ענא מבכרתא ושוי יעקב
ית חוטריא לעיני ענא ברהטיא ליחמותהן בחוטריא: ובלקישות
ענא לא משוי והוו לקישיא ללבן ובכיריא ליעקב: ותקיף גברא
לחדא לחדא והוו ליה ען סגיאן ואמהן ועבדין וגמלין וחמרין:
ושמע ית פתגמי בני לבן למימר נסב יעקב ית כל די לאבונא ומדי
לאבונא קנא ית כל נכסיא האלין: וחזא יעקב ית סבר אפי לבן
והא ליתנהון עמיה כמאתמלי ומדקמוהי: ואמר יי ליעקב תוב
לארעא אבהתך ולילדותך ויהי מימרי בסעדך: ושלח יעקב וקרא
לרחל וללאה חקלא לות ענה: ואמר להן חזי אנא ית סבר אפי
אבוכן ארי ליתנון עמי כמאתמלי ומדקמוהי ואלהא דאבא הוה
בסעדי: ואתון ידעתין ארי בכל חילי פלחית ית אבוכן: ואבוכן
שקר בי ואשני ית אגרי עשר זמנין ולא שבקיה יי לאבאשא עמי:
אם כדין הוה אמר נמורין יהי אגרך וילידן כל ענא נמורין ואם
כדין הוה אמר רגולין יהי אגרך וילידן כל ענא רגולין: ואפריש יי
ית ענא דאבוכן ויהב לי: והוה בעידן דאתיחמא ענא וזקפית עיני
וחזית בחלמא והא תישיא דסלקין על ענא רגולין נמורין ופציחין:
ואמר לי מלאכא דיי בחילמא יעקב ואמרית הא אנא: ואמר זקוף
כען עינך וחזי כל תישיא דסלקין על ענא רגולין נמורין ופציחין
ארי גלי קדמי ית כל די לבן עביד לך: אנא אלהא דאתגליתי
עלך בבית אל די משחתא תמן קמא ודי קיימתא קדמי תמן קיים
כען קום פוק מן ארעא הדא ותוב לארעא ילדותך: ואתיבת רחל
ולאה ואמרנא ליה העוד לנא חולק ואחסנא בבית אבונא: הלא
נוכראין איתחשבנא ליה ארי זבננא ואכל אף מיכל ית כספנא: ארי
כל עותרא דאפריש יי מאבונא דילנא הוא ולבננא וכען כל די אמר
יי לך עביד: וקם יעקב ונטל ית בנוהי וית נשוהי על גמליא: ודבר
ית כל גיתוהי וית כל קניניה דקנא גיתיה קניניה דקנא בפדן
ארם למיתי לות יצחק אבוהי לארעא דכנען: ולבן אזל למיגז ית
עניה ונסיבת רחל ית צלמניא די לאבוהא: וכסי יעקב מן לבן
ארמאה על דלא חוי ליה ארי אזיל הוא: ואזל הוא וכל די ליה וקם
ועבר ית פרת ושוי ית אפוהי בטורא דגלעד: ואיתחוה ללבן

ה על המקלות: ויצג את המקלות אשר פצל ברהטים בשקתות
המים אשר תבאן הצאן לשתות לנכח הצאן ויחמנה בבאן לשתות
: ויחמו הצאן אל המקלות ותלדן הצאן עקדים נקדים וטלאים:
והכשבים הפריד יעקב ויתן פני הצאן אל עקד וכל חום בצאן לבן
וישת לו עדרים לבדו ולא שתם על צאן לבן: והיה בכל יחם הצאן
המקשרות ושם יעקב את המקלות לעיני הצאן ברהטים ליחמנה
במקלות: ובהעטיף הצאן לא ישים והיה העטפים ללבן והקשרים
ליעקב: ויפרץ האיש מאד מאד ויהי לו צאן רבות ושפחות ועבדים
וגמלים וחמרים: וישמע את דברי בני לבן לאמר לקח יעקב את כל ל א
אשר לאבינו ומאשר לאבינו עשה את כל הכבד הזה: וירא יעקב
את פני לבן והנה איננו עמו כתמול שלשום: ויאמר יהוה אל יעקב
שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך ואהיה עמך: וישלח יעקב ויקרא
לרחל וללאה השדה אל צאנו: ויאמר להן ראה אנכי את פני אביכן
כי איננו אלי כתמל שלשם ואלהי אבי היה עמדי: ואתנה ידעתן כי
בכל כחי עבדתי את אביכן: ואביכן התל בי והחלף את משכרתי
עשרת מנים ולא נתנו אלהים להרע עמדי: אם כה יאמר נקדים י
יהיה שכרך וילדו כל הצאן נקדים ואם כה יאמר עקדים יהיה ש
שכרך וילדו כל הצאן עקדים: ויצל אלהים את מקנה
אביכם ויתן לי: ויהי בעת יחם הצאן ואשא עיני וארא
בחלום והנה העתדים העלים על הצאן עקדים נקדים וברדים:
ויאמר אלי מלאך האלהים בחלום יעקב ואמר הנני: ויאמר
שא נא עיניך וראה כל העתדים העלים על הצאן עקדים נ
נקדים וברדים כי ראיתי את כל אשר לבן עשה לך: אנכי האל
בית אל אשר משחת שם מצבה אשר נדרת לי שם נדר עתה קום
צא מן הארץ הזאת ושוב אל ארץ מולדתך: ותען רחל ולאה ו
ותאמרנה לו העוד לנו חלק ונחלה בבית אבינו: הלוא נכריות
נחשבנו לו כי מכרנו ויאכל גם אכול את כספנו: כי כל העשר
אשר הציל אלהים מאבינו לנו הוא ולבנינו ועתה כל אשר אמר
אלהים אליך עשה: ויקם יעקב וישא את בניו ואת נשיו על
הגמלים: וינהג את כל מקנהו ואת כל רכשו אשר רכש מקנה
קנינו אשר רכש בפדן ארם לבוא אל יצחק אביו ארצה כנען: ולבן
הלך לגזז את צאנו ותגנב רחל את התרפים אשר לאביה: ויגנב
יעקב את לב לבן הארמי על בלי הגיד לו כי ברח הוא: ויברח הוא
וכל אשר לו ויקם ויעבר את הנהר וישם את פניו הר הגלעד: ויגד

ויצג· תרגו' ודעיץ לשון תחיבה ונעיצה הוא בלשון ארמי והרבה יש בתלמוד דצה ושלפה דץ ביה מידי דצה כמו דעצה אלא שמקצר את לשונו: ברהטים·
במרוצות המים בבריכות העשויות בארץ להשקות שם הצאן: אשר תבאן וגו'· ברהטים אשר תבאן הצאן לשתות שם הציג המקלות לנכח הצאן: ויחמנה·
הבהמה רואה את המקלות והיא נרתעת לאחוריה והזכר רובעה ויולדת כיוצא בו· רבי הושעיא אומר המים נעשין זרע במעיהן ולא היו צריכו' לזכר וזהו
ויחמנה: אל המקלות· אל מראית המקלות: עקודים· משונים במקום עקידת' הם קרסולי ידיהן ורגליהם: והכשבים הפריד יעקב· הנולדים עקודי'
נקודים הבדיל והפריש לעצמם ועשה אותן עדר עדר לבדו והוליך אותו העדר העקוד לפני הצאן ופני הצאן ההולכות אחריהם צופות אליהם וזהו שאמר ויתן
פני הצאן אל עקוד שהיו פני הצאן אל העקודים ואל כל חום שמצא בצאן לבן: וישת לו עדרים· כמו שפירשתי: המקושרים· כתרגומו הבכירות
ואין לי עד במקרא· ומנחם חברו עם אחיתופל בקושרים ויהי הקשר אמיץ אותן המתקשרות יחד למהר עיבורן: ובהעטיף· לשון איחור כתרגומו
בלקישות ומנחם חברו עם המחלצות והמעטפות לשון עטיפת כסות כלומר מתעטפות בעורן וצמרן ואינן מתאוות להתיחם על ידי הזכרים: צאן רבות·
פרות ורבות משאר צאן: ועבדים ושפחות· מוכר צאנו בדמים יקרים ולוקח כל אלה: עושה· כונס כמו ויעש חיל ויך את עמלק: שוב אל ארץ
אבותיך· ושם אהיה עמך אבל בעודך מחובר לטמא אי אפשר להשרות שכינתי עליך: ויקרא לרחל וללאה· לרחל תחלה ואחר כך ללאה שהיא היתה
עקר הבית שבשבילה נזדווג יעקב עם לבן ואף בניה של לאה מודים בדבר שהרי בועז ובית דינו משבט יהודה אומרים כרחל וכלאה אשר בנו שתיהן וגומר·
הקדימו רחל ללאה: עשרת מונים· אין מונים פחות מעשרה: מונים לשון סכום כלל החשבון והן עשיריות למדנו שהחליף תנאו ק' פעמים: והנה
העתודים· אעפי' שהבדילם לבן כלם שלא יתעברו הצאן דומתן היו המלאכים מביאין אותן מעדר המסור ביד בני לבן לעדר שביד יעקב: וברודים·
כתרגומו ופציחין פיי"שיד בלעז חוט של לבן מקיף את גופו סביב חברבורות שלו פתוחה ומפולשת מזן אל זן ואין לי להביא עד מן המקרא: האל בית אל·
כמו אל בית אל ה"א יתירה ודרך מקראות לדבר כן כמו כי אתם באים אל הארץ כנען: משחת שם· לשון רבוי וגדולה כשנמשח למלכות כך ויצק שמן על
ראשה להיות משוחה למזבח: אשר נדרת לי· וצריך אתה לשלמו שאמרת יהיה בית אלהים שתקריב שם קרבנות: העוד לנו· למה תעכב על ידך כלום אנו
מיחלות ליירש מנכסי אבינו כלום בין הזכרים: הלא נכריו' נחשבנו לו· אפי' בשעה שדרך בני אדם לתת נדוני' לבנותיו בשעת נשואין נהג עמנו כנכריו'
פי' מכרנו· לך בשכר הפעולה: את כספנו· שעכב דמי שכר פעולתך: כי כל העושר· כי זה משמש בלשון אלא כלומר משל אבינו אין לנו כלום אלא מה
שהכי [illegible] מאבינו שלנו הו': הציל· לשון הפריש וכן כל לשון הצלה שבמקרא לשון הפרשה שמפרישו מן הרעה ומן האויב: את בניו ואת נשיו· הקדים
זכרי' לנקבו' ועשו הקדים נקבות לזכרים שנאמר ויקח עשו את נשיו ואת בניו וגומר: מקנה· קנינו מה שקנה מצאנו עבדים ושפחות וגמלים וחמורים: לגזוז
את צאנו· שנתן ביד בניו: דרך שלשת ימים: בינו ובין יעקב: ותגנוב רחל את התרפים· להפריש את אביה מע"ז נתכונה: ביום

לְלָבָן בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי כִּי בָרַח יַעֲקֹב׃ וַיִּקַּח אֶת־אֶחָיו עִמּוֹ וַיִּרְדֹּף אַחֲרָיו דֶּרֶךְ שִׁבְעַת יָמִים וַיַּדְבֵּק אֹתוֹ בְּהַר הַגִּלְעָד׃ וַיָּבֹא אֱלֹהִים אֶל־לָבָן הָאֲרַמִּי בַּחֲלֹם הַלָּיְלָה וַיֹּאמֶר לוֹ הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־תְּדַבֵּר עִם־יַעֲקֹב מִטּוֹב עַד־רָע׃ וַיַּשֵּׂג לָבָן אֶת־יַעֲקֹב וְיַעֲקֹב תָּקַע אֶת־אָהֳלוֹ בָּהָר וְלָבָן תָּקַע אֶת־אֶחָיו בְּהַר הַגִּלְעָד׃ וַיֹּאמֶר לָבָן לְיַעֲקֹב מֶה עָשִׂיתָ וַתִּגְנֹב אֶת־לְבָבִי וַתְּנַהֵג אֶת־בְּנֹתַי כִּשְׁבֻיוֹת חָרֶב׃ לָמָּה נַחְבֵּאתָ לִבְרֹחַ וַתִּגְנֹב אֹתִי וְלֹא־הִגַּדְתָּ לִּי וָאֲשַׁלֵּחֲךָ בְּשִׂמְחָה וּבְשִׁרִים בְּתֹף וּבְכִנּוֹר׃ וְלֹא נְטַשְׁתַּנִי לְנַשֵּׁק לְבָנַי וְלִבְנֹתָי עַתָּה הִסְכַּלְתָּ עֲשׂוֹ׃ יֶשׁ־לְאֵל יָדִי לַעֲשׂוֹת עִמָּכֶם רָע וֵאלֹהֵי אֲבִיכֶם אֶמֶשׁ אָמַר אֵלַי לֵאמֹר הִשָּׁמֶר לְךָ מִדַּבֵּר עִם־יַעֲקֹב מִטּוֹב עַד־רָע׃ וְעַתָּה הָלֹךְ הָלַכְתָּ כִּי־נִכְסֹף נִכְסַפְתָּה לְבֵית אָבִיךָ לָמָּה גָנַבְתָּ אֶת־אֱלֹהָי׃ וַיַּעַן יַעֲקֹב וַיֹּאמֶר לְלָבָן כִּי יָרֵאתִי כִּי אָמַרְתִּי פֶּן־תִּגְזֹל אֶת־בְּנוֹתֶיךָ מֵעִמִּי׃ עִם אֲשֶׁר תִּמְצָא אֶת־אֱלֹהֶיךָ לֹא יִחְיֶה נֶגֶד אַחֵינוּ הַכֶּר־לְךָ מָה עִמָּדִי וְקַח־לָךְ וְלֹא־יָדַע יַעֲקֹב כִּי רָחֵל גְּנָבָתַם׃ וַיָּבֹא לָבָן בְּאֹהֶל יַעֲקֹב וּבְאֹהֶל לֵאָה וּבְאֹהֶל שְׁתֵּי הָאֲמָהֹת וְלֹא מָצָא וַיֵּצֵא מֵאֹהֶל לֵאָה וַיָּבֹא בְּאֹהֶל רָחֵל׃ וְרָחֵל לָקְחָה אֶת־הַתְּרָפִים וַתְּשִׂמֵם בְּכַר הַגָּמָל וַתֵּשֶׁב עֲלֵיהֶם וַיְמַשֵּׁשׁ לָבָן אֶת־כָּל־הָאֹהֶל וְלֹא מָצָא׃ וַתֹּאמֶר אֶל־אָבִיהָ אַל־יִחַר בְּעֵינֵי אֲדֹנִי כִּי לוֹא אוּכַל לָקוּם מִפָּנֶיךָ כִּי־דֶרֶךְ נָשִׁים לִי וַיְחַפֵּשׂ וְלֹא מָצָא אֶת־הַתְּרָפִים׃ וַיִּחַר לְיַעֲקֹב וַיָּרֶב בְּלָבָן וַיַּעַן יַעֲקֹב וַיֹּאמֶר לְלָבָן מַה־פִּשְׁעִי מַה חַטָּאתִי כִּי דָלַקְתָּ אַחֲרָי׃ כִּי־מִשַּׁשְׁתָּ אֶת־כָּל־כֵּלַי מַה־מָּצָאתָ מִכֹּל כְּלֵי־בֵיתֶךָ שִׂים כֹּה נֶגֶד אַחַי וְאַחֶיךָ וְיוֹכִיחוּ בֵּין שְׁנֵינוּ׃ זֶה עֶשְׂרִים שָׁנָה אָנֹכִי עִמָּךְ רְחֵלֶיךָ וְעִזֶּיךָ לֹא שִׁכֵּלוּ וְאֵילֵי צֹאנְךָ לֹא אָכָלְתִּי׃ טְרֵפָה לֹא־הֵבֵאתִי אֵלֶיךָ אָנֹכִי אֲחַטֶּנָּה מִיָּדִי תְּבַקְשֶׁנָּה גְּנֻבְתִי יוֹם וּגְנֻבְתִי לָיְלָה׃ הָיִיתִי בַיּוֹם אֲכָלַנִי חֹרֶב וְקֶרַח בַּלָּיְלָה וַתִּדַּד שְׁנָתִי מֵעֵינָי׃ זֶה־לִּי עֶשְׂרִים שָׁנָה בְּבֵיתֶךָ עֲבַדְתִּיךָ אַרְבַּע־עֶשְׂרֵה שָׁנָה בִּשְׁתֵּי בְנֹתֶיךָ וְשֵׁשׁ שָׁנִים בְּצֹאנֶךָ וַתַּחֲלֵף אֶת־מַשְׂכֻּרְתִּי עֲשֶׂרֶת מֹנִים׃ לוּלֵי אֱלֹהֵי אָבִי אֱלֹהֵי אַבְרָהָם וּפַחַד יִצְחָק הָיָה לִי כִּי עַתָּה רֵיקָם שִׁלַּחְתָּנִי אֶת־עָנְיִי וְאֶת־יְגִיעַ כַּפַּי רָאָה אֱלֹהִים וַיּוֹכַח אָמֶשׁ׃ וַיַּעַן לָבָן וַיֹּאמֶר אֶל־יַעֲקֹב הַבָּנוֹת בְּנֹתַי וְהַבָּנִים בָּנַי וְהַצֹּאן צֹאנִי וְכֹל אֲשֶׁר־אַתָּה רֹאֶה לִי־הוּא וְלִבְנֹתַי מָה־אֶעֱשֶׂה לָאֵלֶּה הַיּוֹם אוֹ לִבְנֵיהֶן אֲשֶׁר יָלָדוּ׃ וְעַתָּה לְכָה נִכְרְתָה בְרִית אֲנִי וָאָתָּה וְהָיָה לְעֵד בֵּינִי וּבֵינֶךָ׃ וַיִּקַּח יַעֲקֹב אָבֶן וַיְרִימֶהָ מַצֵּבָה׃ וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב לְאֶחָיו לִקְטוּ אֲבָנִים וַיִּקְחוּ אֲבָנִים וַיַּעֲשׂוּ־גָל וַיֹּאכְלוּ שָׁם עַל־הַגָּל׃ וַיִּקְרָא־לוֹ לָבָן יְגַר שָׂהֲדוּתָא וְיַעֲקֹב קָרָא לוֹ גַּלְעֵד׃ וַיֹּאמֶר לָבָן הַגַּל הַזֶּה עֵד בֵּינִי וּבֵינְךָ הַיּוֹם עַל־כֵּן קָרָא־שְׁמוֹ גַּלְעֵד׃ וְהַמִּצְפָּה אֲשֶׁר אָמַר יִצֶף יְהוָה בֵּינִי וּבֵינֶךָ כִּי נִסָּתֵר אִישׁ מֵרֵעֵהוּ׃

לְלָבָן בְּיוֹמָא תְּלִיתָאָה אֲרֵי אֲזַל יַעֲקֹב׃ וּדְבַר יָת אֲחוֹהִי עִמֵּיהּ וּרְדַף בָּתְרוֹהִי מַהֲלַךְ שַׁבְעָא יוֹמִין וְאַדְבֵּיק יָתֵיהּ בְּטוּרָא דְגִלְעָד׃ וַאֲתָא מֵימַר מִן קֳדָם יְיָ לְוָת לָבָן אֲרַמָּאָה בְּחֶלְמָא דְלֵילְיָא וַאֲמַר לֵיהּ אִסְתַּמַּר לָךְ דִּלְמָא תְמַלֵּיל עִם יַעֲקֹב מִטַּב עַד בִּישׁ׃ וְאַדְבֵּיק לָבָן יָת יַעֲקֹב וְיַעֲקֹב פְּרַס יָת מַשְׁכְּנֵיהּ בְּטוּרָא וְלָבָן אַשְׁרִי יָת אֲחוֹהִי בְּטוּרָא דְגִלְעָד׃ וַאֲמַר לָבָן לְיַעֲקֹב מָה עֲבַדְתְּ וּכְסֵיתָא מִנִּי וְדַבַּרְתָּא יָת בְּנָתַי כִּשְׁבִיַּת חַרְבָּא׃ לְמָא טְמַרְתָּא לְמֵיזַל וּכְסֵיתָא מִנִּי וְלָא חַוֵּיתָא לִי וְשַׁלַּחְתָּךְ פּוֹן בְּחֶדְוָא וּבְתוּשְׁבְּחָן בְּתוּפִּין וּבְכִנָּרִין׃ וְלָא שְׁבַקְתַּנִי לְנַשָּׁקָא לִבְנַי וְלִבְנָתַי כְּעַן אַסְכֶּלְתָּא לְמֶעְבַּד׃ אִית חֵילָא בִידִי לְמֶעְבַּד עִמְּכוֹן בִּישׁ וֵאלָהָא דַאֲבוּכוֹן בְּרַמְשָׁא אֲמַר לִי לְמֵימַר אִסְתַּמַּר לָךְ מִלְּמַלָּלָא עִם יַעֲקֹב מִטַּב עַד בִּישׁ׃ וּכְעַן מֵיזַל אֲזַלְתָּא אֲרֵי חַמָּדָא חַמֶּדְתָּא לְבֵית אֲבוּךְ לְמָה נְסֵיבְתָּא יָת דַּחַלְתִּי׃ וַאֲתֵיב יַעֲקֹב וַאֲמַר לְלָבָן אֲרֵי דְחֵילִית אֲרֵי אֲמָרִית דִּלְמָא תִנְּסֵיב יָת בְּנָתָךְ מִנִּי׃ אֲתַר דִּי תַשְׁכַּח יָת דַּחַלְתָּךְ לָא יִתְקַיַּם קֳדָם אֲחָנָא אִשְׁתְּמוֹדַע לָךְ מָה דְעִמִּי וְסַב לָךְ וְלָא יְדַע יַעֲקֹב אֲרֵי רָחֵל נְסֵיבְתִנּוּן׃ וְעַל לָבָן בְּמַשְׁכְּנָא דְיַעֲקֹב וּבְמַשְׁכְּנָא דְלֵאָה וּבְמַשְׁכְּנָא דְתַרְתֵּין לְחֵינָתָא וְלָא אַשְׁכַּח וּנְפַק מִמַּשְׁכְּנָא דְלֵאָה וְעַל בְּמַשְׁכְּנָא דְרָחֵל׃ וְרָחֵל נְסֵיבַת יָת צַלְמָנַיָּא וְשַׁוִּיתִנּוּן בַּעֲבִיטָא דְגַמְלָא וִיתֵיבַת עֲלֵיהוֹן וּמַשֵּׁשׁ לָבָן יָת כָּל מַשְׁכְּנָא וְלָא אַשְׁכַּח׃ וַאֲמַרַת לַאֲבוּהָא לָא יִתְקַף בְּעֵינֵי רִבּוֹנִי אֲרֵי לָא אִיכּוֹל לְמֵיקָם מִן קֳדָמָךְ אֲרֵי אֹרַח נְשִׁין לִי וּבְלַשׁ וְלָא אַשְׁכַּח יָת צַלְמָנַיָּא׃ וּתְקֵיף רוּגְזָא לְיַעֲקֹב וּנְצָא עִם לָבָן וַאֲתֵיב יַעֲקֹב וַאֲמַר לְלָבָן מָה חוֹבִי מָה סוּרְחָנִי אֲרֵי רְדַפְתָּא בַּתְרָי׃ אֲרֵי מַשֵּׁשְׁתָּא יָת כָּל מָנַי מָה אַשְׁכַּחְתָּא מִכֹּל מָנֵי בֵיתָךְ שַׁוִּי הָכָא קֳדָם אַחַי וַאֲחָךְ וְיוֹכְחוּן בֵּין תַּרְוָנָא׃ דְּנַן עַסְרִין שְׁנִין אֲנָא עִמָּךְ רַחְלָךְ וְעִזָּךְ לָא אַתְכִּילוּ וְדִכְרֵי עָנָךְ לָא אֲכָלִית׃ דִּתְבִירָא לָא אַיְתֵיתִי לָךְ דַּהֲוָת שַׁגְיָא מִמִּנְיָנָא מִנִּי אַתְּ בָּעֵי לַהּ נְטַרִית בִּימָמָא וּנְטַרִית בְּלֵילְיָא׃ הֲוֵיתִי בִּימָמָא אַכְלַנִי שַׁרְבָא וּגְלִידָא נְחַת עֲלַי בְּלֵילְיָא וּנְדַת שִׁינְתִי מֵעֵינָי׃ דְּנַן לִי עַסְרִין שְׁנִין בְּבֵיתָךְ פְּלַחְתָּךְ אַרְבַּע עַסְרֵי שְׁנִין בְּתַרְתֵּין בְּנָתָךְ וְשִׁית שְׁנִין בְּעָנָךְ וְאַשְׁנֵיתָא יָת אַגְרִי עֲשַׂר זִמְנִין׃ אִלּוּלֵי אֱלָהֵיהּ דְּאַבָּא אֱלָהֵיהּ דְּאַבְרָהָם וּדְדָחֵיל לֵיהּ יִצְחָק הֲוָה בְּסַעֲדִי אֲרֵי כְעַן רֵיקָן שַׁלַּחְתָּנִי יָת עַמְלִי וְיָת לֵיאוּת יְדַי גְּלֵי קֳדָם יְיָ וְאוֹכַח בְּרַמְשָׁא׃ וַאֲתֵיב לָבָן וַאֲמַר לְיַעֲקֹב בְּנָתָא בְּנָתַי וּבְנַיָּא בְּנַי וְעָנָא עָנִי וְכֹל דְּאַתְּ חָזֵי דִּילִי הוּא וְלִבְנָתַי מָה אַעֲבֵיד לְאִלֵּין יוֹמָא דֵין אוֹ לִבְנֵיהֶן דִּי יְלִידָן׃ וּכְעַן אִיתָא נִגְזַר קְיָם אֲנָא וְאַתְּ וִיהֵי לְסָהִיד בֵּינָא וּבֵינָךְ׃ וּנְסֵיב יַעֲקֹב אַבְנָא וְזַקְפַהּ קָמָא׃ וַאֲמַר יַעֲקֹב לַאֲחוֹהִי לְקוּטוּ אַבְנִין וּנְסִיבוּ אַבְנִין וַעֲבַדוּ דְגוֹרָא וַאֲכַלוּ תַמָּן עַל דְּגוֹרָא׃ וּקְרָא לֵיהּ לָבָן יְגַר שָׂהֲדוּתָא וְיַעֲקֹב קְרָא לֵיהּ גַּלְעֵד׃ וַאֲמַר לָבָן דְּגוֹרָא הָדֵין סָהִיד בֵּינָא וּבֵינָךְ יוֹמָא דֵין עַל כֵּן קְרָא שְׁמֵיהּ גַּלְעֵד׃ וְסַכּוּתָא דִּי אֲמַר יִסֵּךְ מֵימְרָא דַייָ בֵּינָא וּבֵינָךְ אֲרֵי נִתְכַּסֵּי גְּבַר מֵחַבְרֵיהּ׃ אם

ביום השלישי· שהרי דרך שלשה ימים היה ביניהם: את אחיו· קרוביו: דרך שבעת ימים· כל אותן ג' ימים שהלך המגיד להגיד ללבן הלך יעקב לדרכו נמצא יעקב רחוק מלבן ו' ימים ובז' השיגו לבן למדנו שכל מה שהלך יעקב בשבעה ימים הלך לבן ביום אחד: מטוב ועד רע· כל טובתן של רשעים רעה היא אצל הצדיקים: כשבויות חרב· כל חיל הבא למלחמה קרוי חרב: ותגנוב אותי· גנבת את דעתי: יש לאל ידי· יש כח בידי לעשות עמכם רע וכל אל שהוא קדש על שם עיזוז ורוב אונים הוא: נכספתה· חמדת· והרבה יש במקרא נכספה וגם כלתה נפשי· למעשה ידיך תכסוף: כי יראתי ונומר· השיבו על ראשון ראשון שאמר לו ותנהג את בנותי ונומר: לא יחיה· ומאותה קללה מתה רחל בדרך: מה עמדי· משלך: באהל יעקב· הוא אהל רחל שהיה יעקב תדיר אצלה וכן הוא אומר בני רחל אשת יעקב ובכולן לא נאמר אשת יעקב: ויבא באהל רחל· כשיצא מאהל לאה חזר לו לאהל רחל קודם שיחפש באהל האמהות וכל כך למה לפי שהיה מכיר בה שהיא ממששנית: בכר הגמל· לשון כרים וכסתות כתרגומו בעביטא דגמלא והיא מרדעת העשויה כמין כר ובעירובין שנינו הקיפוה בעביטין והן עביטי גמלים בשטיל בלעז: דלקת· רדפת כמו על ההרים דלקונו וכמו מדלוק אחרי פלשתים: ויוכיחו· ויבררו עם מי הדין אפרוביר בלעז: לא שכלו· הפילו עיבורם כמו רחם משכיל ותפלט פרתו ולא תשכל: ואילי צאנך· מכאן אמרו איל בן יומו קרוי איל שאם לא כן מה שבחו אילים לא אכל אבל כבשים אכל אם כן גזלן הוא: טרפה· על ידי ארי וזאב: אנכי אחטנה· לשון אל השערה ולא יחטיא אני ובני שלמה חטאים חסרים אנכי אחסרנה אם חסרה חסרה לי מידי תבקשנה: אנכי אחטנה· תרגומו דהות שגיא מתכיינא שהיתה נפרדת ומחוסרת כמו ולא נפקד איש ממנו תרגומו לא שגא: גנובתי יום וגנובתי לילה· גנובת יום או גנובת לילה הכל שלמתי: גנובתי· כמו רבתי בגוים שרתי במדינות מלאתי משפט אוהבתי לרוש : אכלני חרב· לשון אש אוכלה: קרח· כמו משליך קרחו: תרגומו גלידא: שנתי· לשון שינה: ותחלף את משכורתי· היית משנה תנאי שבינינו מנקוד לטלוא לעקודים וברודים: ופחד יצחק· לא רצה לומר אלהי יצחק שאין הקב"ה מייחד שמו על הצדיקים בחייהם ואעפ"י שאמר לו בצאתו מבאר שבע אני ה' אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק בשביל שכהו עיניו והרי הוא כמת יעקב נזהר לומר ואלהי ואמר ופחד: ויוכח· לשון תוכחה הוא ולא לשון הוכחה: מה אעשה לאלה· איך תעלה על לבי להרע להן· והיה לעד· הקב"ה: לאחיו· הם בניו שהיו לו אחים נגשים לצרה ולמלחמה עליו: יגר שהדותא· תרגומו של גל עד: גלעד. גל עד: והמצפה אשר אמר וגו'· והמצפה אשר בהר הגלעד כמו שכתוב ויעבר את מצפה גלעד ולמה נקראת שמה מצפה לפי שאמר כל אחד מהם לחברו יצף ה' ביני ובינך: אם תעבור את הברית: כי נסתר· ולא נראה איש את רעהו:

אם תעניית בנתי ואם תיסב נשין על בנתי לית אינש עמנא חזי
מימרא דיוי סהיד בינא ובינך: ואמר לבן ליעקב הא דגורא הדין והא
קמתא די אקימית בינא ובינך: סהיד דגורא הדין וסהדא קמתא
אם אנא לא איעבר לותך ית דגורא הדין ואם את לא תעיבר לותי
ית דגורא הדין וית קמתא הדא לבישו: אלהיה דאברהם ואלהיה
דנחור ידונון ביננא אלהי דאבוהון וקיים יעקב בדדחיל ליה אבוהי
יצחק: ונכיס יעקב ניכסתא בטורא וקרא לאחוהי למיכל לחמא
ואכלו לחמא ובתו בטורא: ואקדים לבן בצפרא ונשיק לבנוהי
ולבנתיה וברך יתהן ואזל ותב לבן לאתריה: ויעקב אזל לאורחי
וערעו ביה מלאכיא דיוי: ואמר יעקב כד חזינון משריתא מן קדם
יוי דין וקרא שמא דאתרא ההוא מחנים:

אם תענה את בנתי ואם תקח נשים על בנתי אין איש עמנו ראה
אלהים עד ביני ובינך: ויאמר לבן ליעקב הנה הגל הזה והנה
המצבה אשר יריתי ביני ובינך: עד הגל הזה ועדה המצבה אם אני
לא אעבר אליך את הגל הזה ואם אתה לא תעבר אלי את הגל
הזה ואת המצבה הזאת לרעה: אלהי אברהם ואלהי נחור ישפטו
בינינו אלהי אביהם וישבע יעקב בפחד אביו יצחק: ויזבח יעקב זבח
בהר ויקרא לאחיו לאכל לחם ויאכלו לחם וילינו בהר: וישכם לבן
בבקר וינשק לבניו ולבנותיו ויברך אתהם וילך וישב לבן למקמו:
ל ב ויעקב הלך לדרכו ויפגעו בו מלאכי אלהים: ויאמר יעקב כאשר
ראם מחנה אלהים זה ויקרא שם המקום ההוא מחנים:

פ פ פ

וישלח

וישלח יעקב אזגדין קדמוהי לות עשו אחוהי
לארעא דשעיר לחקלי אדום: ופקיד
יתהון למימר כדין תימרון לרבוני לעשו
כדנן אמר עבדך יעקב עם לבן דרית ואוחרית עד כען: והוו לי
תורין וחמרין ען ועבדין ואמהן ושלחית לחואה לרבוני לאשכחא
רחמין בעינך: ותבו איזגדיא לות יעקב למימר אתינא לות אחוך
לות עשו ואף אתי לקדמותך וארבע מאה גברין עמיה: ודחיל
יעקב לחדא ואעיק ליה ופליג ית עמא די עימיה וית ענא וית
תורי וגמליא לתרתין משרין: ואמר אם ייתי עשו למשריתא חדא
וימחיניה ותהי משריתא דאשתארת לשיזבא: ואמר יעקב אלהיה
דאבא אברהם ואלהיה דאבא יצחק יוי די אמר לי תוב לארעך ול
לילדותך ואוטיב עמך: זעירין זכוותי מכל חסדין ומכל טבון די עבדת
עם עבדך ארי יחידי עברית ית ירדנא הדין וכען הויתי לתרתין
משרין: שזבני כען מידא דאחי מידא דעשו ארי דחיל אנא מיניה
דילמא ייתי וימחינני אימא על בניא: ואת אמרת אוטבא אוטיב
עמך ואשוי ית בנך סגיאין כחלא דימא דלא יתמנון מסגי: ובת
תמן בליליא ההוא ונסיב מן דאייתי בידיה תיקרובתא לעשו

וישלח

וישלח יעקב מלאכים לפניו אל עשו אחיו
ארצה שעיר שדה אדום: ויצו אתם
לאמר כה תאמרון לאדני לעשו כה
אמר עבדך יעקב עם לבן גרתי ואחר עד עתה: ויהי לי שור וחמור
צאן ועבד ושפחה ואשלחה להגיד לאדני למצא חן בעיניך: וישבו
המלאכים אל יעקב לאמר באנו אל אחיך אל עשו וגם הלך לק
לקראתך וארבע מאות איש עמו: ויירא יעקב מאד ויצר לו ויחץ
את העם אשר אתו ואת הצאן ואת הבקר והגמלים לשני מחנות:
ויאמר אם יבוא עשו אל המחנה האחת והכהו והיה המחנה הנשאר
לפליטה: ויאמר יעקב אלהי אבי אברהם ואלהי אבי יצחק יהוה
האמר אלי שוב לארצך ולמולדתך ואיטיבה עמך: קטנתי מכל
החסדים ומכל האמת אשר עשית את עבדך כי במקלי עברתי
את הירדן הזה ועתה הייתי לשני מחנות: הצילני נא מיד אחי
מיד עשו כי ירא אנכי אתו פן יבוא והכני אם על בנים: ואתה
אמרת היטב איטיב עמך ושמתי את זרעך כחול הים אשר לא
יספר מרב: וילן שם בלילה ההוא ויקח מן הבא בידו מנחה לעשו

בנותי · בנותי שני פעמים אף בלהה וזלפה בנותיו היו מפלגש: אם תענה את בנותי · למנוע מהן עונת תשמיש: יריתי · כמו ירה בים כזה שהוא יורה חץ: אם אני · הרי אם משמש בלשון אשר כמו עד אם דברתי דברי: לרעה · לרעה אי אתה עובר אבל אתה עובר לפרקמטיא: אלהי אברהם · קדש: אלהי נחור: חול · אלהי אביהם: חול · ויזבח יעקב זבח · שחט בהמות למשתה: לאחיו · לאוהביו שעם לבן: לאכול לחם · כל דבר מאכל קרוי לחם כמו עבד לחם רב נשחיתה עץ בלחמו: ויפגעו בו מלאכי אלהים · מלאכים של ארץ ישראל באו לקראתו ללוותו לארץ: מחנים · שתי מחנות של חוצה לארץ שבאו עמו עד כאן ושל ארץ ישראל שבאו לקראתו:

חסלת ויצא יעקב

וישלח

וישלח יעקב מלאכים · מלאכים ממש: ארצה שעיר · לארץ שעיר כל תיבה שצריכה למד בתחלתה הטיל לה הי' בסופה: גרתי · לא נעשיתי שר וחשוב אלא גר אינך כדי לשנא אותי על ברכות אביך שברכני הוה גביר לאחיך לא נתקיימה בי · ד"א גרתי בגמ' תרי"ג כלו' עם לבן הרשע גרתי ותרי"ג מצות שמרתי ולא למדתי ממעשיו הרעים: ויהי לי שור וחמור · אבא אמר לי מטל השמים ומשמני הארץ זו אינה מן השמים ולא מן הארץ: שור וחמור · דרך ארץ לומר על שוורים הרבה שור אדם אומר לחבירו בלילה קרא התרנגול ואינו אומר קראו התרנגולין: ואשלחה להגיד לאדוני · להודיע שאני בא אליך: למצוא חן בעיניך · שאני שלם עמך ומבקש אהבתך: באנו אל אחיך אל עשו · שהיית אומר אחי אבל הוא נוהג עמך כעשו עודנו בשנאתו: ויירא ויצר · ויירא שמא יהרג ויצר אם יהרוג הוא את אחרים: ויחץ · בתחלה כשנתיירא חצה לשני מחנות: המחנה האחת והכהו · מחנה משמש לשון זכר ולשון נקבה אם תחנה עלי מחנה הרי נקבה המחנה הזה לשון זכר וכן יש שאר דברים משמשין לשון זכר ולשון נקבה השמש יצא על הארץ מקבה השמש זרחה על המים הרי לשון נקבה וכן רוח והנה רוח גדולה באה הרי נקבה ויגע בארבע פנות הבית הרי זכר ורוח גדולה וחזק מפרק הרים הרי זכר ונקבה · וכן אש ואש יצאה מלפני ה' לשון נקבה אש לוהט לשון זכר · והיה המחנה הנשאר לפליטה · על כרחו כי אלחם עמו · התקין עצמו לשלשה דברים לדורון למלחמה ולתפלה · לדורון ותעבור המנחה על פניו · לתפלה אלהי אבי אברהם · למלחמה והיה המחנה הנשאר לפליטה: ואלהי אבי יצחק · ולהלן הוא אומר ופחד יצחק ועוד מהו שחזר והזכיר שם המיוחד היה לו לכתוב האומר אלי שוב לארצך וגומר אלא כך אמר יעקב לפני הקב"ה שתי הבטחות הבטחתני אחת בצאתי מבית אבי שאמרת לי אני ה' אלהי אברהם ואלהי יצחק ושם אמרת לי ושמרתיך בכל אשר תלך ובבית לבן אמרת לי שוב אל ארץ אבותיך ואהיה עמך ושם נגלית אלי בשם המיוחד לבדו שנ' ויאמר ה' אל יעקב שוב אל ארץ אבותיך וגו' · בשתי הבטחות אלו אני בא לפניך: קטנתי מכל החסדים · נתמעטו זכיותי על ידי החסדים והאמת שעשית עמי לכך אני ירא שמא משהבטחתני נתקלקלתי בחטא ויגרום לי להמסר ביד עשו: מכל האמת · אמיתת דבריך ששמרת לי כל ההבטחות שהבטחתני: כי במקלי · לא היה עמי לא כסף ולא זהב ולא מקנה אלא מקלי לבדו · ומדרש אגדה נתן מקלו בירדן ונבקע הירדן: מיד אחי מיד עשו · מיד אחי שאין נוהג עמי כאח אלא כעשו הרשע: היטב איטיב · היטב בזכותך איטיב בזכות אבותיך: ושמתי את זרעך כחול הים · והיכן אמר לו כן והלא לא אמר לו אלא והיה זרעך כעפר הארץ אלא שאמר לו כי לא אעזבך עד אשר אם עשיתי את אשר דברתי לך ולאברהם אמר הרבה ארבה את זרעך ככוכבי השמים וכחול אשר על שפת הים · הבא בידו · ברשותו וכן ויקח את כל ארצו מידו · ומדרש אגדה מן הבא בידו אבנים טובות ומרגליות שאדם צר בצרור ונושאם בידו · דבר אחר מן הבא בידו · מן החולין שנטל מעשר כמה דאת אמר עשר אעשרנו לך ואחר לקח מנחה:

עזים מאתים

אחיו: עזים מאתים ותישים עשרים רחלים מאתים ואילים עשרים:
גמלים מיניקות ובניהם שלשים פרות ארבעים ופרים עשרה אתנת
עשרים ועירם עשרה: ויתן ביד עבדיו עדר עדר לבדו ויאמר אל־
עבדיו עברו לפני ורוח תשימו בין עדר ובין עדר: ויצו את־הראשון
לאמר כי יפגשך עשו אחי ושאלך לאמר למי־אתה ואנה תלך ולמי
אלה לפניך: ואמרת לעבדך ליעקב מנחה הוא שלוחה לאדני לעשו
והנה גם־הוא אחרינו: ויצו גם את־השני גם את־השלישי גם את־כל־
ההלכים אחרי העדרים לאמר כדבר הזה תדברון אל־עשו במצאכם
אתו: ואמרתם גם הנה עבדך יעקב אחרינו כי־אמר אכפרה פניו
במנחה ההלכת לפני ואחרי־כן אראה פניו אולי ישא פני: ותעבר
המנחה על־פניו והוא לן בלילה־ההוא במחנה: ויקם בלילה הוא ויקח
את־שתי נשיו ואת־שתי שפחתיו ואת־אחד עשר ילדיו ויעבר את
מעבר יבק: ויקחם ויעברם את־הנחל ויעבר את־אשר־לו: ויותר
יעקב לבדו ויאבק איש עמו עד עלות השחר: וירא כי לא יכל לו
ויגע בכף־ירכו ותקע כף־ירך יעקב בהאבקו עמו: ויאמר שלחני
כי עלה השחר ויאמר לא אשלחך כי אם־ברכתני: ויאמר אליו מה־
שמך ויאמר יעקב: ויאמר לא יעקב יאמר עוד שמך כי אם־ישראל
כי־שרית עם־אלהים ועם־אנשים ותוכל: וישאל יעקב ויאמר הגידה
־נא שמך ויאמר למה זה תשאל לשמי ויברך אתו שם: ויקרא יעקב
שם המקום פניאל כי־ראיתי אלהים פנים אל־פנים ותנצל נפשי:
ויזרח־לו השמש כאשר עבר את־פנואל והוא צלע על־ירכו: על־כן
לא־יאכלו בני־ישראל את־גיד הנשה אשר על־כף הירך עד היום
לג הזה כי נגע בכף־ירך יעקב בגיד הנשה: וישא יעקב עיניו וירא
והנה עשו בא ועמו ארבע מאות איש ויחץ את־הילדים על־לאה
ועל־רחל ועל שתי השפחות: וישם את־השפחות ואת־ילדיהן
ראשנה ואת־לאה וילדיה אחרנים ואת־רחל ואת־יוסף אחרנים:
והוא עבר לפניהם וישתחו ארצה שבע פעמים עד־גשתו עד־אחיו:

אחוהי: עזי מאתן ותישיא עסרין רחילי מאתן ודיכרי עסרין: גמלי מינקתא ובניהון תלתין תורתא ארבעין ותורין עסרא אתנן עסרין ועילי עסרא: ויהב ביד עבדוהי עדרא עדרא בלחודוהי ואמר לעבדוהי עברו קדמי ורוחא תשוון בין עדרא ובין עדרא: ופקיד ית קדמאה למימר ארי יערעינך עשו אחי וישאלינך למימר דמן את ולאן את אזיל ודמן אילין דקדמך: ותימר לעבדך ליעקב תיקרובתא היא דמשלחא לרבוני לעשו והא אף הוא אתי בתרנא: ופקיד אף ית תנינא אף ית תליתאה אף ית כל דאזלין בתר עדריא למימר כפתגמא הדין תמללון עם עשו כד תשכחון יתיה: ותימרון אף הא עבדך יעקב אתי בתרנא ארי אמר אניחניה לרוגזיה בתקרובתא דאזלא קדמי ובתר כן אחזי אפוהי מאים יסב אפי: ועברת תיקרובתא על אפוהי והוא בת בליליא ההוא במשריתא: וקם בליליא הוא ודבר ית תרתין נשוהי וית תרתין לחינתיה וית חד עסר בנוהי ועבר ית מעבר יובקא: ודברינון ועברינון ית נחלא ועבר ית דיליה: ואשתאר יעקב בלחודוהי ואשתדל גברא עמיה עד דסליק צפרא: וחזא ארי לא יכיל ליה וקריב בפתי ירכיה וזע פתי ירכיה דיעקב באשתדלותיה עמיה: ואמר שלחני ארי סליק צפרא ואמר לא אשלחינך אילהין ברכתני: ואמר ליה מה שמך ואמר יעקב: ואמר לא יעקב יתאמר עוד שמך אילהין ישראל ארי רבא את קדם יי ועם גבריא ויכלתא: ושאיל יעקב ואמר חוי כען ש[מך] שמך ואמר למה דנן את שאיל לשמי ובריך יתיה תמן: וקרא יעקב שמא דאתרא פניאל ארי חזיתי מלאכא דיי אפין באפין ו[אשתיזבת] נפשי: ודנח ליה שמשא כמא דעבר ית פנואל והוא [מטלע על] ירכיה: על כן לא אכלין בני ישראל ית גידא דנשיא דעל פתי ירכא עד יומא הדין ארי קריב בפתי ירכא דיעקב בגידא דנשיא: וזקף יעקב עינוהי וחזא והא עשו אתי ועמיה ארבע מאה גברין ופליג ית בניא על לאה ועל רחל ועל תרתין לחינתא: ושוי ית לחינתא וית בניהון קדמיתא וית לאה ובנהא [בתראין] וית רחל וית יוסף בתראין: והוא עבר קדמיהון וסגיד על ארעא שבע זמנין עד מיקרביה לות אחוהי:

ורהט

עזים מאתים ותישים עשרים. מאתים עזים צריכות עשרים תיישים וכן כלם הזכרים כדי צורך הנקבות ובבראשית רבה דורש מכאן לעונה האמורה בתורה הטיילין בכל יום הפועלים שתים בשבת החמרים אחת בשבת הגמלים אחת לשלשים יום הספנים אחת לששה חדשים ואיני יודע לכוין המדרש הזה בכוון אך נראה בעיני שלמדנו מכאן שאין העונה שוה בכל אדם אלא לפי טורח המוטל עליו שמצינו כאן שמסר לכל תיש עשר עזים וכן לכל איל לפי שהם פנויין ממלאכה דרכן להרבות תשמיש ולעבר עשר נקבות ובהמה משנתעברה אינה מקבלת זכר ופרים שעוסקין במלאכה לא מסר לזכר אלא ארבע נקבות ולחמור שהולך בדרך רחוקה שתי נקבות לזכר ולגמלים שהולכים דרך יותר רחוקה נקבה אחת לזכר: גמלים מניקות שלשים. ובניהם עמהם ומדרש אגדה ובניהם בנאיהם זכר כנגד נקבה ולפי שצנוע בתשמיש לא פרסמו הכתוב: עירים. חמורים זכרים: עדר עדר לבדו. כל מין ומין לעצמו: עברו לפני. דרך יום או פחות ואני אבוא אחריכם. ורוח תשימו. עדר לפני חברו מלא עין כדי להשביע עינו של רשע ולתווהו על רבוי הדורון: למי אתה. כלומר עבד של מי אתה מי שולחך ותרגומו דמאן את: ולמי אלה לפניך. ואלה שלפניך של מי הם למי המנחה שלוחה למד משמשת בראש התיבה במקום של כמו וכל אשר אתה רואה לי הוא שלי הוא לה' הארץ ומלואה של ה': ואמרת לעבדך ליעקב. על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון תענה ששאלת למי אתה לעבדך ליעקב אני ותרגומו דעבדך דיעקב וששאלת ולמי אלה לפניך מנחה היא שלוחה וגו': והנה גם הוא. יעקב: אכפרה פניו. אבטל רוגזו וכן וכופר בריתכם את מות לא תוכלי כפרה ונראה בעיני שכל כפרה שאצל עון וחטא ואצל פנים כלן לשון קנוח והעברה הן ולשון ארמי הוא והרבה בתלמוד וכפר ידיה בעי לכפורי ידיה בההוא גברא וגם בלשון המקרא נקראים המזרקים של קדש כפורי זהב על שם שהכהן מקנח ידיו בשפת המזרק: על פניו. כמו לפניו וכן חמס ושוד ישמע בה על פני תמיד וכן המכעיסים אותי על פני ומדרש אגדה על פניו אף הוא שרוי בכעס שהיה צריך לכל זה: ואת אחד עשר ילדיו. ודינה היכן היתה נתנה בתיבה ונעל בפניה שלא יתן בה עשו עיניו ולכך נענש יעקב שמנעה מאחיו שמא תחזירנו למוטב ונפלה ביד שכם: יבק. שם הנהר: את אשר לו. הבהמה והמטלטלים עשה עצמו כגשר נוטל מכאן ומניח כאן: ויותר יעקב. שכח פכים קטנים וחזר עליהם: ויאבק איש. מנחם פירש ויתעפר איש לשון אבק שהיו מעלים עפר ברגליהם על ידי נענועם. ולי נראה שהוא לשון ויתקשר ולשון ארמי הוא בתר דאביקו ביה ואביק ליה מיבק לשון עניבה שכן דרך שנים שמתעצמין להפיל את רעהו שחובקו ואובקו בזרועותיו ופירשו רבותינו שהוא שרו של עשו: ויתקע. נתקעקעה ממקום חברתה ודומה לו פן תקע נפשי ממך לשון הסרה ובמשנה לקעקע ביצתן לשרש שרשיהן: כי עלה השחר. וצריך אני לומר שירה: ברכתני. הודה לי על הברכות שברכני אבי שעשו מערער עליהן: לא יעקב. לא יאמר עוד שהברכות באו לך בעקבה ורמיה כי אם בשררה ובגלוי פנים וסופך שהקב"ה נגלה עליך בבית אל ומחליף שמך ושם הוא מברכך ואני שם אהיה ואודה לך עליהם וזה שכתוב וישר אל מלאך ויוכל בכה ויתחנן לו בכה ויתחנן לו המלאך ומה נתחנן לו בית אל ימצאנו ושם ידבר עמנו המתן לי עד שידבר עמנו שם ולא רצה יעקב ועל כרחו הודה לו עליהן וזהו ויברך אותו שם שהיה מתחנן להמתין לו ולא רצה: ועם אנשים. עשו ולבן: ותוכל להם: למה זה תשאל. אין לנו שם קבוע משתנים שמותינו לפי מצות עבודת השליחות שאנו משתלחים: ויזרח לו. לצרכו לרפאות את צלעתו כמה דתימר שמש צדקה ומרפא בכנפיה ואותן שעות שמיהרה לשקוע בשבילו כשיצא מבאר שבע מיהרה לזרוח בשבילו. והוא היה צולע. כשזרחה השמש: ויזרח לו השמש. לשון בני אדם הוא כשהגענו למקום פלוני האיר לנו השחר זהו פשוטו: גיד הנשה. שנשה ממקומו ועלה והוא לשון קפיצה וכן נשתה גבורתם וכן כי נשני אלהים את כל עמלי: ואת לאה וילדיה אחרונים. אחרון אחרון חביב: עבר לפניהם. אמר אם יבא אותו רשע להלחם ילחם בי תחלה:

ויחבקהו

וירץ עשו לקראתו ויחבקהו ויפל על צוארו וישקהו ויבכו: וישא צואריו
את עיניו וירא את הנשים ואת הילדים ויאמר מי אלה לך ויאמר
הילדים אשר חנן אלהים את עבדך: ותגשן השפחות הנה וילדיהן
ותשתחוין: ותגש גם לאה וילדיה וישתחוו ואחר נגש יוסף ורחל
וישתחוו: ויאמר מי לך כל המחנה הזה אשר פגשתי ויאמר למצא
חן בעיני אדני: ויאמר עשו יש לי רב אחי יהי לך אשר לך: ויאמר
יעקב אל נא אם נא מצאתי חן בעיניך ולקחת מנחתי מידי כי על כן
ראיתי פניך כראת פני אלהים ותרצני: קח נא את ברכתי אשר
הבאת לך כי חנני אלהים וכי יש לי כל ויפצר בו ויקח: ויאמר נסעה
ונלכה ואלכה לנגדך: ויאמר אליו אדני ידע כי הילדים רכים והצאן
והבקר עלות עלי ודפקום יום אחד ומתו כל הצאן: יעבר נא אדני
לפני עבדו ואני אתנהלה לאטי לרגל המלאכה אשר לפני ולרגל
הילדים עד אשר אבא אל אדני שעירה: ויאמר עשו אציגה נא עמך
מן העם אשר אתי ויאמר למה זה אמצא חן בעיני אדני: וישב
ביום ההוא עשו לדרכו שעירה: ויעקב נסע סכתה ויבן לו בית
ולמקנהו עשה סכת על כן קרא שם המקום סכות:
ויבא יעקב שלם עיר שכם אשר בארץ כנען
בבאו מפדן ארם ויחן את פני העיר: ויקן את חלקת השדה אשר
נטה שם אהלו מיד בני חמור אבי שכם במאה קשיטה: ויצב שם
ל ד מזבח ויקרא לו אל אלהי ישראל: ותצא דינה
בת לאה אשר ילדה ליעקב לראות בבנות הארץ: וירא אתה שכם
בן חמור החוי נשיא הארץ ויקח אתה וישכב אתה ויענה:

ורהט עשו לקדמותיה וגפפיה ונפל על צואריה ונשקיה ובכו:
וזקף ית עינוהי וחזא ית נשיא וית בניא ואמר מן אילין לך ואמר
בניא די חן יי לעבדך: וקריבן לחינתא אינון ובניהון וסגידא:
וקריבת אף לאה ובנהא וסגידו ובתר כן קריב יוסף ורחל וסגידו:
ואמר מן לך כל משריתא הדא די ארעית ואמר לאשכחא רחמין
בעיני רבוני: ואמר עשו אית לי סגי אחי אצלח בדילך: ואמר יעקב
בבעו אם כען אשכחית רחמין בעינך ותקביל תקרובתי מן ידי ארי
על כן חזיתינון לאפך כחיזו אפי רברביא ואתרעיתא לי: קביל כען
ית תיקרובתי דאיתותיאת לך ארי רחם עלי יי וארי אית לי כולא
ותקיף ביה וקביל: ואמר נטול וניהך ואיהך לקבלך: ואמר ליה
ריבוני ידע ארי ינקיא רכיכין ועאנא ותורי מניקתא עלי ואם
ארחוקינון יומא חד וימותון כל ענא: יעבר כען רבוני קדם עבדיה
ואנא אדבר בנייח לרגל עובדתא די קדמי ולרגל ינקיא עד דאיתי
לות ריבוני לשעיר: ואמר עשו אשבוק כען עימך מן עמא די
עמי ואמר למא דנן אשכח רחמין בעיני ריבוני: ותב ביומא ההוא
עשו לאורחיה לשעיר: ויעקב נטל לסכות ובנא ליה ביה ולבעיריה
עבד מטלן על כן קרא שמא דאתרא סכות: ואתא יעקב
שלים לקרתא דשכם די בארעא דכנען במיתוהי מפדן ארם ושרא
לקביל אפי קרתא: וזבן ית אחסנת חקלא די פרסיה תמן
למשכניה מידא דבני חמור אבוהי דשכם במאה חורפן: ואקים תמן
מדבחא ופלח עלוהי קדם אל אלהא דישראל:
ונפקת דינה בת לאה די ילידת ליעקב למחזי בבנת ארעא: וחזא
יתה שכם בר חמור חויאה רבא דארעא ודבר יתה ושכיב יתה ועניה:

ויחבקהו · נתגלגלו רחמיו כשראהו משתחוה כל השתחואות הללו: וישקהו · נקוד עליו ויש חולקי' בדבר הזה בברייתא דספרי יש שדורשו נקודה זו לומר שלא נשקו בכל לבו אמר רבי שמעון בן יוחאי הלכה היא בידוע שעשו שונא ליעקב אלא שנכמרו רחמיו באותה שעה ונשקו בכל לבו: מי אלה לך · מי אלה להיות שלך: נגש יוסף ורחל · בכלן האמהות נגשות לפני הבנים אבל ברחל יוסף נגש לפניה אמ' אמי יפת תואר שמא יתלה בה עיניו אותו רשע אעמוד כנגדה ואעכבנו מלהסתכל בה מכאן זכה יוסף לברכת עלי עין: מי לך כל המחנה · מי כל המחנה אשר פגשתי שהוא שלך למה הוא לך פשוטו של מקרא על מוליכי המנחה: ומדרשו כתות של מלאכים פגע שהיו דוחפין אותו ואת אנשיו ואומרי' להם של מי אתם והם אומרים להם של עשו והן אומרי' הכו הכו ואלו אומרי' בנו של יצחק הוא ולא היו משגיחין עליו בן בנו של אברהם ולא היו משגיחין אחיו של יעקב הוא אומרי' להם אם כן משלנו אתם: יהי לך אשר לך · כאן הודה לו על הברכות: אל נא · אל נא תאמר לי כן: אם נא מצאתי חן בעיניך ולקחת מנחתי מידי · כי על כן ראיתי פניך וגו' · כי כדאי והגון לך שתקבל מנחתי על אשר ראיתי פניך והן חשובין לי כראיית פני המלאך שראיתי שר שלך ועוד על שנתרצית לי למחול סורחני לפיכך הזכיר לו ראיית המלאך כדי שיתיירא הימנו ויאמר ראה מלאכי' וכנול אינו יכול לו מעתה: ותרצני · נתפייסת לי וכן כל רצון שבמקרא לשון פיוס אפיימנט בלעז כי לא לרצון יהיה לכם הקרבנות באות לפיים ולרצות שפתי צדיק ידעין רצון יודעים לפיים ולרצות: ברכתי · מנחה זו הבאה על ראיית פנים לפרקים אינה באה אלא לשאילת שלום וכל ברכה שהיא לראיית פנים כגון ויברך יעקב את פרעה עשו אתי ברכה דסנחריב לשאול לו לשלום ולברכו דתועי מלך חמת כלם לשון ברכת שלו' הן שקורין בלעז' שלודיר אף זו ברכתי מען שלוד: אשר הובאת לך · לא טרחת בה ואני יגעתי להגיעה עד שבאה לידך: חנני · נון ראשונה מודגש' לפי שהיא משמשת במקום שני נונין שהיה לו לומר חננני שאין חנן בלא שני נונין והשלישית לשימוש כמו עשני זבדני: יש לי כל · כל ספקי ועשו דבר בלשון גאוה יש לי רב יותר ויותר מכדי צרכי: נסעה · כמו שמעה סלחה שהוא כמו שמע סלח אף כאן נסעה כמו נסע · והנון יסוד בתיבה ותרגו' של אונקלוס טול ונהך עשו אמר ליעקב נסע מכאן ונלך: ואלכה לנגדך · בשוה לך טובה זו אעשה לך שאאריך ימי מהלכותי ללכת לאט כאשר אתה צריך וזהו לנגדך בשוה לך: עלות עלי · הצאן והבקר שהן עלות מוטלות עלי לנהלן לאט: עלות · מגדלות עולליהן לשון עולל ויונק עול ימים ושתי פרות עלות ובלעז אנפנטיי"ש: ודפקום יום אחד · ליגעם בדרך במרוצה: ומתו כל הצאן · ודפקום · כמו קול דודי דופק נוקש בדלת: יעבר נא אדני · אל נא תאריך ימי הליכתך עבור כפי דרכך ואף אם תתרחק: אתנהלה · אתנהל הה"א יתירה כמו ארדה אשמעה: לאטי · לאט שלי לשון נחת ההולכים לאט לאט לי לנער: לאטי · הלמד מן היסוד ואינה משמשת אתנהל נחת שלי: לרגל המלאכה · לפי צורך הליכת רגלי המלאכה המוטלת לפני להוליך: ולרגל הילדים · לפי רגליהם שהן יכולין לילך: עד אשר אבוא אל אדוני שעירה · הרחיב לו הדרך שלא היה דעתו ללכת אלא עד סוכות אמר אם דעתו לעשות לי רעה ימתין עד בואי אצלו והוא לא הלך ואימתי ילך בימי המשיח שנאמר ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו ומדרשי אגדה יש לפרשה זו רבים: ויאמר למה זה · תעשה לי טובה זו שאיני צריך לה: אמצא חן בעיניך · ולא תשלם לי עתה שום גמול: וישב ביום ההוא עשו לדרכו · עשו לבדו וארבע מאות איש שהלכו עמו נשמטו מאצלו אחד אחד והיכן פרע להם הקב"ה בימי דוד שנאמר כי אם ארבע מאות איש אשר רכבו על הגמלים: ויבן לו בית · שהה שם שמנה עשר חדש קיץ וחורף קיץ: סכות קיץ · בית חורף · סכו' קיץ: שלם · שלם בגופו שנתרפא מצלעתו שלם בממונו שלא חסר כלום מכל אותו דורון · שלם בתורתו שלא שכח תלמודו בבי' לבן: עיר שכם · כמו לעיר וכמוהו עד בואכה בית לחם: בבאו מפדן ארם · כאדם האומר לחברו יצא פלוני מבין שיני אריות ובא שלם אף כאן ויבא שלם מפדן ארם מלבן ומעשו שנזדווגו לו בדרך: קשיטה · מעה: אמר רבי עקיבא כשהלכתי לכרכי הים היו קורין למעה קשיטה: ויקרא לו אל אלהי ישראל · לא שהמזבח קרוי אלהי ישראל אלא על שם שהיה הקב"ה עמו והצילו קרא שם המזבח על שם הנס להיות שבחו של מקום נזכר בקריאת השם כלומר מי שהו' אל הוא הקב"ה הוא לאלהים לי ששמי ישראל וכן מצינו במשה ויקרא שמו ה' נסי לא שהמזבח קרוי ה' אלא על שם הנס קרא שם המזבח להזכיר שבחו של הקב"ה ה' הוא נסי ורבותינו דרשו שהקב"ה קוראו ליעקב אל ודברי תורה כפטיש יפוצץ סלע מתחלקים לכמה טעמים ואני ליישב פשוטו של מקרא באתי: בת לאה · ולא בת יעקב אלא על שם יציאתה נקראת בת לאה שאף היא יצאנית שנ' ותצא לאה לקראתו: וישכב · כדרכה: ויענה · שלא כדרכה: על לב ·

רה ותדבק נפשו בדינה בת יעקב ויאהב את הנער וידבר על לב הנער
: ויאמר שכם אל חמור אביו לאמר קח לי את הילדה הזאת לאשה:
ויעקב שמע כי טמא את דינה בתו ובניו היו את מקנהו בשדה
והחרש יעקב עד באם: ויצא חמור אבי שכם אל יעקב לדבר אתו:
ובני יעקב באו מן השדה כשמעם ויתעצבו האנשים ויחר להם
מאד כי נבלה עשה בישראל לשכב את בת יעקב וכן לא יעשה:
וידבר חמור אתם לאמר שכם בני חשקה נפשו בבתכם תנו נא א
אתה לו לאשה: והתחתנו אתנו בנתיכם תתנו לנו ואת בנתינו
תקחו לכם: ואתנו תשבו והארץ תהיה לפניכם שבו וסחרוה
והאחזו בה: ויאמר שכם אל אביה ואל אחיה אמצא חן בעיניכם
ואשר תאמרו אלי אתן: הרבו עלי מאד מהר ומתן ואתנה כאשר
רח תאמרו אלי ותנו לי את הנער לאשה: ויענו בני יעקב את שכם
ואת חמור אביו במרמה וידברו אשר טמא את דינה אחתם:
ויאמרו אליהם לא נוכל לעשות הדבר הזה לתת את אחתנו לאיש
אשר לו ערלה כי חרפה הוא לנו: אך בזאת נאות לכם אם
תהיו כמנו להמל לכם כל זכר: ונתנו את בנתינו לכם ואת
בנתיכם נקח לנו וישבנו אתכם והיינו לעם אחד: ואם לא תשמעו
אלינו להמול ולקחנו את בתנו והלכנו: וייטבו דבריהם בעיני חמור
ובעיני שכם בן חמור: ולא אחר הנער לעשות הדבר כי חפץ
בבת יעקב והוא נכבד מכל בית אביו: ויבא חמור ושכם בנו אל
שער עירם וידברו אל אנשי עירם לאמר: האנשים האלה שלמים
הם אתנו וישבו בארץ ויסחרו אתה והארץ הנה רחבת ידים לפ
לפניהם את בנתם נקח לנו לנשים ואת בנתינו נתן להם: אך
בזאת יאתו לנו האנשים לשבת אתנו להיות לעם אחד בהמול לנו
כל זכר כאשר הם נמלים: מקנהם וקנינם וכל בהמתם הלוא לנו
הם אך נאותה להם וישבו אתנו: וישמעו אל חמור ואל שכם בנו
כל יצאי שער עירו וימלו כל זכר כל יצאי שער עירו: ויהי ביום
השלישי בהיותם כאבים ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי אחי ד
דינה איש חרבו ויבאו על העיר בטח ויהרגו כל זכר: ואת חמור
ואת שכם בנו הרגו לפי חרב ויקחו את דינה מבית שכם ויצאו:
בני יעקב באו על החללים ויבזו העיר אשר טמאו אחותם: את
צאנם ואת בקרם ואת חמריהם ואת אשר בעיר ואת אשר בשדה
לקחו: ואת כל חילם ואת כל טפם ואת נשיהם שבו ויבזו ואת
כל אשר בבית: ויאמר יעקב אל שמעון ואל לוי עכרתם אתי
להבאישני בישב הארץ בכנעני ובפרזי ואני מתי מספר ונאספו
עלי והכוני ונשמדתי אני וביתי: ויאמרו הככזונה יעשה את אחותנו
ל ה : ויאמר אלהים אל יעקב קום עלה בית אל ושב
שם ועשה שם מזבח לאל הנראה אליך בברחך מפני עשו אחיך:
ויאמר יעקב אל ביתו ואל כל אשר עמו הסרו את אלהי הנכר א

ת ואתרעית נפשיה בדינה בת יעקב ורחים ית עולימתא ומליל
תנחומין על לבא דעולמתא: ואמר שכם לחמור אבוהי למימר סב
לי ית עולימתא הדא לאנתו: ויעקב שמע ארי סאיב ית דינה
ברתיה ובנוהי הוו עם גיתוהי בחקלא ושתיק יעקב עד מיתיהון:
ונפק חמור אבוהי דשכם לות יעקב למללא עמיה: ובני יעקב עלו
מן חקלא כד שמעו ואיתנסיסו גובריא ותקיף להון לחדא ארי
קלנא עבד בישראל למשכב עם בת יעקב וכן לא כשר דאיתעביד:
ומליל חמור עמהון למימר שכם ברי אתרעית נפשיה בברתיכון הבו
כען יתה ליה לאנתו: ותתחתנון בנא בנתיכון תתנון לנא וית
בנתנא תסבון לכון: ועמנא תתבון וארעא תהי קדמיכון תיבו ועבידו
בה סחורתא ואחסינו בה: ואמר שכם לאבוה ולאחוהא אשכח
רחמין בעיניכון ודי תימרון לי אתן: אסגו עלי לחדא מהרין ומתנן
ואתן כמא דתימרון לי והבו לי ית עולמתא לאנתו: ואתיבו בני
יעקב ית שכם וית חמור אבוהי בחוכמתא ומלילו די סאיב ית דינה
אחתהון: ואמרו להון לא ניכול למעבד פתגמא הדין למיתן ית
אחתנא לגבר דליה עורלא ארי חסודא היא לנא: ברם בדא נטפס
לכון אם תהון כותנא למגזר לכון כל דכורא: ונתן ית בנתנא לכון
וית בנתיכון ניסב לנא וניתיב עמכון ונהי לעמא חד: ואם לא
תקבלון מיננא למגזר ונדבר ית ברתנא ונזיל: ושפרו פתגמיהון
בעיני חמור ובעיני שכם בר חמור: ולא אוחר עולימא למעבד
פתגמא ארי איתרעי בבת יעקב והוא יקיר מכל בית אבוהי: ואתא
חמור ושכם בריה לתרע קרתהון ומלילו עם אינשי קרתהון למימר:
גובריא האילין שלמין אינון עמנא ויתיבון בארעא ויעבדון בה
סחורתא וארעא הא פתיות ידין קדמיהון ית בנתהון נסב לנא
לנשין וית בנתנא נתן להון: ברם בדא יתטפסון לנא גובריא
למיתב עמנא למהוי לעמא חד במיגזר לנא כל דכורא כמא דאינון
גזירין: גיתיהון וקניניהון וכל בעיריהון הלא דילנא אינון ברם
נטפס להון ויתבון עמנא: וקבילו מן חמור ומן שכם בריה כל
נפקי תרע קרתיה וגזרו כל דכורא כל נפקי תרע קרתיה: והוה
ביומא תליתאה כד תקיפו עליהון כיביהון ונסיבו תרין בני יעקב
שמעון ולוי אחי דינה גבר חרביה ועלו על קרתא דיתבא לרוחצן
וקטלו כל דכורא: וית חמור וית שכם בריה קטלו לפתגם דחרב
ודברו ית דינה מבית שכם ונפקו: בני יעקב עלו לחלצא קטילא
ובזו קרתא דסאיבו אחתהון: ית ענהון וית תוריהון וית חמריהון
וית די בקרתא וית די בחקלא דברו: וית כל נכסיהון וית כל
טפלהון וית נשיהון שבו ובזו וית כל די בביתא: ואמר יעקב לשמעון
וללוי עכרתון יתי למיתן דבבו ביני יתבי ארעא בכנענאה
ובפריזאה ואנא עם דמניין ויתכנשון עלי וימחונני ואשתיצי אנא
ואינש ביתי: ואמרו הכנפקת ברא יעביד ית אחתנא:
ואמר יי ליעקב קום סק לבית אל ותיב תמן ועביד תמן
מדבחא לאלהא דאתגלי עלך במערקך מן קדם עשו אחוך: ואמר
יעקב לאינש ביתיה ולכל דעמיה אעדו ית טעוות עממיא די

על לב הנערה· דברים המתיישבים על הלב ראי אביך בחלקת שדה קטנה כמה ממון בזבז אני אשאך ותקנה העיר וכל שדותיה: וכן לא יעשה· לענות את הבתולות שהאומות גדרו עצמן מן העריות על ידי המבול: חשקה· חפצה: מהר· כתובה: במרמה· בחכמה: אשר טמא· הכתוב אומר שלא היתה רמיה שהרי טמא את דינה אחותם: חרפה היא· שמץ פסול הוא אצלנו הבא לחרף חברו אומר לו ערל אתה או בן ערל חרפה בכל מקום גדוף: נאות· נתרצה להם לשון ויאותו: להמול· להיות נמול אינו לשון לפעול אלא לשון להפעל: ונתנו· נון שנייה מודגשת לפי שהיא משמשת במקום שני נונין ונתננו: את בנותיכם נקח לנו: אתה מוצא בתנאי שאמר חמור ליעקב ובתשובת בני יעקב לחמור שתלו החשיבות בבני יעקב ליקח בנו' שכם את שיבחרו להם ובנותיהם יתנו להם לפי דעתם דכתי' ונתנו את בנותינו לפי דעתנו ואת בנותיכם נקח לנו בכל אשר נחפוץ וכשדברו חמור ושכם בנו אל יושבי עירם הפכו הדברים את בנותם נקח לנו לנשים ואת בנותינו נתן להם כדי לרצותם שיאותו להמול: שלמים· בשלום ובלב שלם: והארץ הנה רחבת ידים· כאדם שידו רחבה וותרנית כלומר אל תפסידו כלום פרקמטיא הרבה באה לכאן ואין לה קונים: בהמול· בהיות נמול: אך נאותה להם. לדבר זה ועל ידי כן ישבו אתנו: שני בני יעקב· בניו היו ואעפ"כ נהגו עצמן שמעון ולוי כשאר אנשים שאינם בניו שלא נטלו עצה הימנו: אחי דינה· לפי שמסרו עצמן עליה נקראו אחיה: בטח· שהיו כואבים· ואגדה בטוחים היו על כחו של זקן: על החללים· לפשט החללים: חילם· ממונם וכן עשה לי את החיל הזה וישראל עושה חיל ועזבו לאחרים חילם: שבו· לשון שבייה לפי' טעמו מלרע: עכרתם· לשון מים עכורים אין דעתי צלולה עכשיו ואגדה צלולה היתה החבית ועכרתם אותה מסורת היתה ביד כנעני' שיפלו ביד בני יעקב אלא שהיו אומרי' עד אשר תפרה ונחלת את הארץ לפכך היו שותקין: מתי מספר· אנשים מועטים: הכזונה· הפקר· את אחותינו· ית אחתנא: קום עלה· לפי שאחרת בדרך נענשת ובאה לך זאת מבתך: הנכר. שיש בידכם משלל של שכם·

אֲשֶׁר בְּתֹכְכֶם וְהִטַּהֲרוּ וְהַחֲלִיפוּ שִׂמְלֹתֵיכֶם׃ וְנָקוּמָה וְנַעֲלֶה בֵּית־אֵל
וְאֶעֱשֶׂה־שָּׁם מִזְבֵּחַ לָאֵל הָעֹנֶה אֹתִי בְּיוֹם צָרָתִי וַיְהִי עִמָּדִי בַּדֶּרֶךְ א
אֲשֶׁר הָלָכְתִּי׃ וַיִּתְּנוּ אֶל־יַעֲקֹב אֵת כָּל־אֱלֹהֵי הַנֵּכָר אֲשֶׁר בְּיָדָם וְאֶת־
הַנְּזָמִים אֲשֶׁר בְּאָזְנֵיהֶם וַיִּטְמֹן אֹתָם יַעֲקֹב תַּחַת הָאֵלָה אֲשֶׁר עִם־ ש
שְׁכֶם׃ וַיִּסָּעוּ וַיְהִי חִתַּת אֱלֹהִים עַל־הֶעָרִים אֲשֶׁר סְבִיבוֹתֵיהֶם וְלֹא
רָדְפוּ אַחֲרֵי בְּנֵי יַעֲקֹב׃ וַיָּבֹא יַעֲקֹב לוּזָה אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ כְּנַעַן הִוא
בֵּית־אֵל הוּא וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר־עִמּוֹ׃ וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא לַמָּקוֹם
אֵל בֵּית־אֵל כִּי שָׁם נִגְלוּ אֵלָיו הָאֱלֹהִים בְּבָרְחוֹ מִפְּנֵי אָחִיו׃ וַתָּמָת
דְּבֹרָה מֵינֶקֶת רִבְקָה וַתִּקָּבֵר מִתַּחַת לְבֵית־אֵל תַּחַת הָאַלּוֹן וַיִּקְרָא
שְׁמוֹ אַלּוֹן בָּכוּת׃ וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶל־יַעֲקֹב עוֹד בְּבֹאוֹ
מִפַּדַּן אֲרָם וַיְבָרֶךְ אֹתוֹ׃ וַיֹּאמֶר־לוֹ אֱלֹהִים שִׁמְךָ יַעֲקֹב לֹא־יִקָּרֵא
שִׁמְךָ עוֹד יַעֲקֹב כִּי אִם־יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה שְׁמֶךָ וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ יִשְׂרָאֵל׃
וַיֹּאמֶר לוֹ אֱלֹהִים אֲנִי אֵל שַׁדַּי פְּרֵה וּרְבֵה גּוֹי וּקְהַל גּוֹיִם יִהְיֶה מִמֶּךָּ
וּמְלָכִים מֵחֲלָצֶיךָ יֵצֵאוּ׃ וְאֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לְאַבְרָהָם וּלְיִצְחָק
לְךָ אֶתְּנֶנָּה וּלְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ אֶתֵּן אֶת־הָאָרֶץ׃ וַיַּעַל מֵעָלָיו אֱלֹהִים
בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־דִּבֶּר אִתּוֹ׃ וַיַּצֵּב יַעֲקֹב מַצֵּבָה בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־דִּבֶּר אִתּוֹ
מַצֶּבֶת אָבֶן וַיַּסֵּךְ עָלֶיהָ נֶסֶךְ וַיִּצֹק עָלֶיהָ שָׁמֶן׃ וַיִּקְרָא יַעֲקֹב אֶת־שֵׁם
הַמָּקוֹם אֲשֶׁר דִּבֶּר אִתּוֹ שָׁם אֱלֹהִים בֵּית־אֵל׃ וַיִּסְעוּ מִבֵּית אֵל וַיְהִי־
עוֹד כִּבְרַת־הָאָרֶץ לָבוֹא אֶפְרָתָה וַתֵּלֶד רָחֵל וַתְּקַשׁ בְּלִדְתָּהּ׃ וַיְהִי
בְהַקְשֹׁתָהּ בְּלִדְתָּהּ וַתֹּאמֶר לָהּ הַמְיַלֶּדֶת אַל־תִּירְאִי כִּי־גַם־זֶה לָךְ בֵּן׃
וַיְהִי בְּצֵאת נַפְשָׁהּ כִּי מֵתָה וַתִּקְרָא שְׁמוֹ בֶּן־אוֹנִי וְאָבִיו קָרָא־לוֹ ב
בִנְיָמִין׃ וַתָּמָת רָחֵל וַתִּקָּבֵר בְּדֶרֶךְ אֶפְרָתָה הִוא בֵּית לָחֶם׃ וַיַּצֵּב יַעֲקֹב
מַצֵּבָה עַל־קְבֻרָתָהּ הִוא מַצֶּבֶת קְבֻרַת־רָחֵל עַד־הַיּוֹם׃ וַיִּסַּע יִשְׂרָאֵל
וַיֵּט אָהֳלֹה מֵהָלְאָה לְמִגְדַּל־עֵדֶר׃ וַיְהִי בִּשְׁכֹּן יִשְׂרָאֵל בָּאָרֶץ הַהִוא
וַיֵּלֶךְ רְאוּבֵן וַיִּשְׁכַּב אֶת־בִּלְהָה פִּילֶגֶשׁ אָבִיו וַיִּשְׁמַע יִשְׂרָאֵל
וַיִּהְיוּ בְנֵי־יַעֲקֹב שְׁנֵים עָשָׂר׃ בְּנֵי לֵאָה בְּכוֹר יַעֲקֹב רְאוּבֵן
וְשִׁמְעוֹן וְלֵוִי וִיהוּדָה וְיִשָּׂשכָר וּזְבוּלֻן׃ בְּנֵי רָחֵל יוֹסֵף וּבִנְיָמִן׃
וּבְנֵי בִלְהָה שִׁפְחַת רָחֵל דָּן וְנַפְתָּלִי׃ וּבְנֵי זִלְפָּה שִׁפְחַת לֵאָה גָּד
וְאָשֵׁר אֵלֶּה בְּנֵי יַעֲקֹב אֲשֶׁר יֻלַּד־לוֹ בְּפַדַּן אֲרָם׃ וַיָּבֹא יַעֲקֹב אֶל־
יִצְחָק אָבִיו מַמְרֵא קִרְיַת הָאַרְבַּע הִוא חֶבְרוֹן אֲשֶׁר־גָּר־שָׁם אַבְרָהָם

די ביניכון ואדכו ושנו כסותיכון: ונקום וניסק לבית אל ואעביד
תמן מדבחא לאלהא דקביל צלותי ביומא דעקתי והוה מימריה
בסעדי באורחא די אזלית: ויהבו ליעקב ית כל טעות עממיא די
בידיהון וית קדשיא די באודניהון וטמר יתהון יעקב תחות בוטמא
די עם שכם: ונטלו והות דחלא מן קדם יי על עממיא די בקירוי
סחרניהון ולא רדפו בתר בני יעקב: ואתא יעקב ללוז די בארעא
דכנען היא בית אל הוא וכל עמא די עמיה: ובנא תמן מדבחא וקרא
לאתרא אל בית אל ארי תמן איתגליאו ליה מלאכיא דיי במערקיה
מן קדם אחוהי: ומיתת דבורה מניקתא דרבקה ואתקברת מלרע
לבית אל בשיפולי מישרא וקרא שמיה מישר בכיתא:
ואתגלי יי ליעקב עוד במיתוהי מפדן ארם ובריך יתיה: ואמר
ליה יי שמך יעקב לא יתקרי שמך עוד יעקב אלהן ישראל יהי שמך
וקרא ית שמיה ישראל: ואמר ליה יי אנא אל שדי פוש וסגי עם
וכנשת שבטין יהון מינך ומלכין דשלטין בעממיא מינך יפקון:
וית ארעא די יהבית לאברהם וליצחק לך אתנינה ולבנך בתרך אתן
ית ארעא: ואיסתלק מעלוהי יקרא דיי באתרא די מליל עמיה:
ואקים יעקב קמתא באתרא די מליל עמיה קמת אבנא ונסך עלה
נסוכין ואריק עלה משחא: וקרא יעקב ית שמא דאתרא די מליל
עימיה תמן יי בית אל: ונטלו מבית אל והוה עוד כרוב ארעא
למעל לאפרת וילידת רחל וקשיאת במילדה: והוה בקשיותה
במילדה ואמרת לה חיתא לא תדחלין ארי אף דין ליך בר: והוה
במיפק נפשה ארי מיתת וקרת שמיה בר דוי ואבוהי קרא ליה
בנימין: ומיתת רחל ואתקברת באורח אפרת היא בית לחם:
ואקים יעקב קמתא על קבורתה היא קמתא קבורת דרחל עד יומא
דין: ונטל ישראל ופרסיה למשכניה מהלאה למגדלא דעדר:
והוה כד שרא ישראל בארעא ההיא ואזל ראובן ושכיב ית בלהה
לחינתא דאבוהי ושמע ישראל והוו בני יעקב תרי עשר:
בני לאה בוכריה דיעקב ראובן ושמעון ולוי ויהודה ויששכר ו
זבולון: בני רחל יוסף ובנימן: ובני בלהה אמתא דרחל דן ונפתלי:
ובני זלפה אמתא דלאה גד ואשר אילין בני יעקב דאיתילידו ליה בפדן
ארם: ואתא יעקב לות יצחק אבוהי לממרא קרית ארבע היא
חברון די דר תמן אברהם ויצחק

והטהרו · מעז׳ · והחליפו שמלותיכם: שמא יש בידכם כסות של עז: האלה · מין אילן סרק · עם שכם · אצל שכם: חתת · פחד: אל בית אל · הקב״ה בבית אל בגלוי שכינה בבית אל יש תיבה חסרה בי״ת המשמשת בראשה כמו הנה בית מנחם בן עמיהוד כמו בבית מנחם · בית אביך כמו בבית אביך: נגלו אליו האלהים · במקומות הרבה יש שם אלהות ואדנות בלשון רבים כמו אדוני יוסף אם בעליו עמו ולא נאמר בעלו וכן אלהות שהוא לשון שופט ומרות נזכר בלשון רבים אבל אחד מכל שאר השמות לא תמצא בלשון רבים: ותמת דבורה · מה ענין דבורה בבית יעקב אלא לפי שאמרה רבקה ליעקב ושלחתי ולקחתיך משם שלחה דבורה אצלו לפדן ארם לצאת משם ומתה בדרך מדברי רבי משה הדרשן למדתיה: מתחת לבית אל · העיר יושבת בהר וקבורה ברגלי ההר: תחת האלון · בשיפולי מישרא שהיה מישור מלמעלה בשפוע ההר והקבורה מלמטה ומישור של בית אל היו קורין לו אלון · ואגדה נתבשר שם באבל שני שהוגד לו על אמו שמתה ואלון בלשון יוני אחר ולפיכך העלימו את יום מותה שלא יקללו הבריות כרס שיצא ממנו עשו אף הכתוב לא פרסמה: עוד · פעם שני במקום הזה אחד בלכתו ואחד בשובו: ויברך אותו · ברכת אבלים: לא יקרא שמך עוד יעקב · לשון אדם הבא במארב ועקבה אלא לשון שר ונגיד: אני אל שדי · שאני כדי לברך שהברכות שלי: פרה ורבה · על שם שעדיין לא נולד בנימין ואעפ״ שכבר נתעברה ממנו: גוי · בנימין: גוים · מנשה ואפרים שעתידים לצאת מיוסף והם במנין השבטים: ומלכים · שאול ואיש בושת שהיו משבט בנימין שעדיין לא נולד: במקום אשר דבר אתו · איני יודע מה מלמדנו כברת ארץ מנחם פרש לשון כביר רבוי מהלך רב ואגדה בזמן שהארץ חלולה ככברה שהניר מצוי הסתיו עבר והשרב עדין לא בא ואין זה פשוטו של מקרא שהרי בנעמן מצינו וילך מאתו כברת ארץ ואומר אני שהוא שם מדת קרקע כמו מהלך פרסה או יותר כמו שאתה אומר צמד כרם חלקת שדה כך במהלך אדם נותן שם מדה כברת ארץ: כי גם זה · נוסף לך על יוסף ורבותינו דרשו עם כל שבט נולדה תאומה ועם בנימין נולדה תאומה יתירה: בן אוני · בן צערי: בנימין · נראה בעיני לפי שהוא לבדו נולד בארץ כנען שהיא בנגב כשאדם בא מארם נהרים כמו שנאמר בנגב בארץ כנען הלוך ונסוע הנגבה: בנימין · בן ימין לשון נגב וימין אתה בראתם לפיכך הוא מלא: בשכן ישראל בארץ ההיא · עד שלא בא לחברון אצל יצחק ארעוהו כל אלה: וישכב · מתוך שבלבל משכבו מעלה עליו הכתו׳ כאלו שכבה ולמה בלבל וחלל יצועיו שכשמתה רחל נטל יעקב מטתו שהיתה נתונה תדיר באהל רחל ולא בשאר אהלי׳ ונתנה באהל בלהה בא ראובן ותבע עלבון אמו אמר אם אחות אמי היתה צרה לאמי שפחת אחות אמי תהא צרה לאמי לכך בלבל: ויהיו בני יעקב שנים עשר · מתחיל לענין ראשון משנולד בנימין נשלמה המטה ומעתה ראויים למנות ומכאן ורבותינו דרשו ללמדנו בא שכולן שוין וכולן צדיקים שלא חטא ראובן: בכור יעקב · אפי׳ בשעת הקלקלה קראו בכור: בכור יעקב · בכור לנחלה בכור לעבודה בכור למנין ולא נתנה בכורה ליוסף אלא לענין השבטים שנעשה לשני שבטים: ממרא · שם המישור: קרית ארבע · שם עיר ממרא קרית הארבע אל מישור של קרית ארבע · ואם תאמר היה לו לכתוב ממרא הקרית ארבע · כן דרך המקרא בכל דבר ששמו כפול כגון זה וכגון בית לחם אביעזרי · ביתאל אם הוצרך לשמ״ל בו הא נותנה בראש תיבה השניה בית הלחמי בעפרת אבי העזרי בנה חיאל בית האלי:

ויצחק: ויהיו ימי יצחק מאת שנה ושמנים שנה: ויגוע יצחק וימת
ויאסף אל עמיו זקן ושבע ימים ויקברו אתו עשו ויעקב בניו:
ל ו ואלה תלדות עשו הוא אדום: עשו
לקח את נשיו מבנות כנען את עדה בת אילון החתי ואת אהליבמה
בת ענה בת צבעון החוי: ואת בשמת בת ישמעאל אחות נביות:
ותלד עדה לעשו את אליפז ובשמת ילדה את רעואל: ואהליבמה
יעוש ילדה את יעיש ואת יעלם ואת קרח אלה בני עשו אשר ילדו לו ב
בארץ כנען: ויקח עשו את נשיו ואת בניו ואת בנתיו ואת
כל נפשות ביתו ואת מקנהו ואת כל בהמתו ואת כל קנינו אשר
רכש בארץ כנען וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו: כי היה רכושם
רב משבת יחדו ולא יכלה ארץ מגוריהם לשאת אתם מפני מקניהם
: וישב עשו בהר שעיר עשו הוא אדום: ואלה
תלדות עשו אבי אדום בהר שעיר: אלה שמות בני עשו אליפז
בן עדה אשת עשו רעואל בן בשמת אשת עשו: ויהיו בני אליפז
תימן אומר צפו וגעתם וקנז: ותמנע היתה פילגש לאליפז בן עשו
ותלד לאליפז את עמלק אלה בני עדה אשת עשו: ואלה בני
רעואל נחת וזרח שמה ומזה אלה היו בני בשמת אשת עשו: ואלה
היו בני אהליבמה בת ענה בת צבעון אשת עשו ותלד לעשו את
יעוש יעיש ואת יעלם ואת קרח: אלה אלופי בני עשו בני אליפז בכור
עשו אלוף תימן אלוף אומר אלוף צפו אלוף קנז: אלוף קרח
אלוף געתם אלוף עמלק אלה אלופי אליפז בארץ אדום אלה בני
עדה: ואלה בני רעואל בן עשו אלוף נחת אלוף זרח אלוף שמה
אלוף מזה אלה אלופי רעואל בארץ אדום אלה בני בשמת אשת
עשו: ואלה בני אהליבמה אשת עשו אלוף יעוש אלוף יעלם א
אלוף קרח אלה אלופי אהליבמה בת ענה אשת עשו: אלה בני
עשו ואלה אלופיהם הוא אדום: אלה בני
שעיר החרי ישבי הארץ לוטן ושובל וצבעון וענה: ודשון ואצר
ודישן אלה אלופי החרי בני שעיר בארץ אדום: ויהיו בני לוטן
חרי והימם ואחות לוטן תמנע: ואלה בני שובל עלון ומנחת ועיבל
שפו ואונם: ואלה בני צבעון ואיה וענה הוא ענה אשר מצא את
הימם במדבר ברעתו את החמרים לצבעון אביו: ואלה בני ענה
דשן ואהליבמה בת ענה: ואלה בני דישן חמדן ואשבן ויתרן וכרן:
אלה בני אצר בלהן וזעון ועקן: אלה בני דישן עוץ וארן: אלה
אלופי החרי אלוף לוטן אלוף שובל אלוף צבעון אלוף ענה:
אלוף דשן אלוף אצר אלוף דישן אלה אלופי החרי לאלפיהם בארץ

ויצחק: והוו יומי יצחק מאה ותמנן שנין: ואתנגיד יצחק ומית
ואתכניש לעמיה סיב ושבע יומין וקברו יתיה עשו ויעקב בנוהי:
ואילין תולדת עשו הוא אדום: עשו נסיב
ית נשוהי מבנת כנען ית עדה בת אילון חתאה וית אהליבמה
בת ענה בת צבעון חואה: וית בשמת בת ישמעאל אחתיה
דנביות: וילידת עדה לעשו ית אליפז ובשמת ילידת ית רעואל:
ואהליבמה ילידת ית יעוש וית יעלם וית קרח אילין בני עשו ד
דאתילידו ליה בארעא דכנען: ודבר עשו ית נשוהי וית בנוהי
וית בנתיה וית כל נפשת ביתיה וית גיתוהי וית כל בעיריה וית
כל קנינייה די קנא בארעא דכנען ואזל לארעא אוחרי מן קדם יעקב
אחוהי: ארי הוה קניניהון סגי מלמיתב כחדא ולא יכילת ארעא ת
תותבותהון לסוברא יתהון מן קדם גיתהון: ויתיב עשו בטורא
דשעיר עשו הוא אדום: ואילין תולדת עשו אבוהי דאדומאי
בטורא דשעיר: אילין שמהת בני עשו אליפז בר עדה אתת עשו
רעואל בר בשמת אתת עשו: והוו בני אליפז תימן אומר צפו
וגעתם וקנז: ותמנע הות לחינתא לאליפז בר עשו וילידת לאליפז
ית עמלק אילין בני עדה אתת עשו: ואילין בני רעואל נחת וזרח
שמה ומזה אילין הוו בני בשמת אתת עשו: ואילין הוו בני אהליב
בת ענה בת צבעון אתת עשו וילידת לעשו ית יעוש וית יעלם וית
קרח: אילין רברבי בני עשו בני אליפז בוכרא דעשו רבא תימן
רבא אומר רבא צפו רבא קנז: רבא קרח רבא געתם רבא עמלק
אילין רברבי אליפז בארעא דאדום אילין בני עדה: ואילין
רעואל בר עשו רבא נחת רבא זרח רבא שמה רבא מזה אילין
רברבי רעואל בארעא דאדום אילין בני בשמת אתת עשו: ואילין
בני אהליבמה אתת עשו רבא יעוש רבא יעלם רבא קרח אילין ר
רברבי אהליבמה בת ענה אתת עשו: אילין בני עשו ואילין
רברבניהון הוא אדום: אילין בני שעיר חוראי יתבי
ארעא לוטן ושובל וצבעון וענה: ודשון ואצר ודישן אילין רברבי
חוראי בני שעיר בארעא דאדום: והוו בני לוטן חורי והימם ואחתיה
דלוטן תמנע: ואילין בני שובל עלון ומנחת ועיבל שפו ואונם:
ואילין בני צבעון ואיה וענה הוא ענה דאשכח ית גבריא במדברא
כד הוה רעי ית חמריא לצבעון אבוהי: ואילין בני ענה דשון
ואהליבמה בת ענה: ואילין בני דישן חמדן ואשבן ויתרן וכרן
ואילין בני אצר בלהן וזעון ועקן: אילין בני דישן עוץ וארן:
אילין רברבי חוראי רבא לוטן רבא שובל רבא צבעון רבא ענה:
רבא דשן רבא אצר רבא דישן אילין רברבי חוראי לרברבניהון בארעא

ויגוע יצחק· אין מוקדם ומאוחר בתורה מכירתו של יוסף קדמה למיתתו של יצחק יב' שנה שהרי כשנולד יעקב היה יצחק בן ס' שנה ויצחק מת בשנת קכ' ליעקב שנ' ויצחק בן ששים אם תוציא ששים מתאה ושמונים שנה נשארו מאה ועשרי' ויוסף נמכר בן שבע עשרה שנה ואותה שנה שנת מאה ושמנה ליעקב כיצד בן ששים ושלש נתברך ארבע עשרה שנה נטמן בבית עבר הרי שבעים ושבע וארבע עשרה עבד באשה ובסוף ארבע עשרה נולד יוסף שנאמ' ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף וגו' הרי תשעים ואחת וי"ז עד שלא נמכר יוסף הרי מאה ושמנה: עדה בת אלון· היא בשמת בת אילון ונקראת בשמת על שם שהיתה מקטרת בשמים לע"ז: אהליבמה· היא יהודית· ואותו רשע כינה שמה יהודית לומר שהיא כופרת בע"ז כדי להטעות את אביו: בת ענה בת צבעון· אם בת ענה לא בת צבעון· ענה בנו של צבעון שנאמר ואלה בני צבעון ואיה וענה מלמד שבא צבעון על כלתו אשת ענה ויצאת אהליבמה מבין שניהם והודיעך הכתוב שכלן בני ממזרות היו: בשמת בת ישמעאל· ולהלן קורא לה מחלת מצאתי באגד' מדר' ספר שמואל ג' מוחלים להן עוונותיהם גר שנתגייר והעולה לגדולה והכונס אשה ולמד הטעם מכאן לכך נקראת מחלת שנמחלו עונותיו: אחות נביות· על שם שהוא השיאה לו משמת ישמעאל נקרא על שמו: ואהליבמה ילדה וגו'· קרח זה ממזר היה ובן אליפז היה שבא על אשת אביו של אהליבמה אשת עשו שהרי הוא מנוי עם אלופי אליפז בסוף הענין: וילך אל ארץ· לגור באשר ימצא: ולא יכלה ארץ מגוריהם· להספיק מרעה לבהמות שלהם· ומדרש אגדה מפני יעקב אחיו מפני שטר חוב של גזרת כי גר יהיה זרעך המוטל על זרעו של יצחק אמר אלך לי מכאן אין לי חלק במתנה שנתנה לו הארץ הזאת ולא בפרעון השטר ומפני הבושה שמכר בכורתו: ואלה· התולדות שהולידו בניו משהלך לשעיר: ותמנע היתה פילגש· להודיע גדולתו של אברהם כמה היו תאבי' לידבק בזרעו· תמנע זו בת אלופי' היתה שנ' ואחות לוטן תמנע ולוטן מאלופי יושבי שעיר היה מן החורים שישבו בה לפנים אמרה איני זוכה להנשא לך הלואי ואהיה פילגש· ובדברי הימים מונה אותה בבניו של אליפז מלמד שבא על אשתו של שעיר ויצאת תמנע מביניהם וכשגדלה נעשית פלגשו וזהו ואחות לוטן תמנע ולא מנאה עם בני שעיר שהיתה אחותו מן האם ולא מן האב: אלה אלופי בני עשו· ראשי משפחות: יושבי הארץ· שהיו יושביה קודם שבא עשו לשם ורבותינו דרשו שהיו בקיאין ביסובה של ארץ מלא קנה זה לזיתים מלא קנה זה לגפנים שהיו טועמין העפר ויודעין אי זו נטיעה ראויה לו: ואיה וענה· וי"ו יתירה והוא כמו איה וענה והרבה יש במקרא כמו את וקדם ובאה מרמס נרדם ורכב וסוס· הוא ענה האמור למעלה שהוא אחיו של צבעון וכאן הוא קורא אותו בנו מלמד שבא צבעון על אמו והוליד את ענה: את הימים· פרדים הרב[illegible] על סוס נקבה וילדה פרד והוא היה ממזר והביא פסולים לעול' ולמה נקרא שמם ימים שאימתן מוטלת על הבריות דאמר רבי חנינה תימי לא שאלני [illegible] מכה פרדה לבנה וחיה· ולא הוזקק לכתוב לנו משפחות החורי אלא מפני תמנע ולהודיע גדולת אברהם כמו שפרשתי למעלה: ואלה המלכים·

דשעיר : ואילין מלכיא די מלכו בארעא דאדום קדם דמלוך מלכא לבני ישראל : ומלך באדום בלע בר בעור ושום קרתיה דנהבא : ומית בלע ומלך תחותוהי יובב בר זרח מבצרה : ומית יובב ומלך תחותוהי חשם מארעא דרומא : ומית חשם ומלך תחותוהי הדד בר בדד דקטל ית מדינאי בחקלי מואב ושום קרתיה עוית : ומית הדד ומלך תחותוהי שמלה ממשרקה : ומית שמלה ומלך תחותוהי שאול מרחובות דעל פרת : ומית שאול ומלך תחותוהי בעל חנן בר עכבור : ומית בעל חנן בר עכבור ומלך תחותוהי הדר ושום קרתיה פעו ושום אתתיה מהיטבאל בת מטרד בת מצרף דהבא : ואילין שמהת רברבי עשו לזרעיתהון לאתריהון בשמהתהון רבא תמנע רבא עלוה רבא יתת : רבא אהליבמה רבא אלה רבא פינון : רבא קנז רבא תימן רבא מבצר : רבא מגדיאל רבא עירם אילין רברבי אדום למותבניהון בארעא אחסנתהון הוא עשו אבוהון דאדומאי :

שעיר : ואלה המלכים אשר מלכו בארץ אדום לפני מלך מלך לבני ישראל : וימלך באדום בלע בן בעור ושם עירו דנהבה : וימת בלע וימלך תחתיו יובב בן זרח מבצרה : וימת יובב וימלך תחתיו חשם מארץ התימני : וימת חשם וימלך תחתיו הדד בן בדד המכה את מדין בשדה מואב ושם עירו עוית : וימת הדד וימלך תחתיו שמלה ממשרקה : וימת שמלה וימלך תחתיו שאול מרחבות הנהר : וימת שאול וימלך תחתיו בעל חנן בן עכבור : וימת בעל חנן בן עכבור וימלך תחתיו הדר ושם עירו פעו ושם אשתו מהיטבאל בת מטרד בת מי זהב : ואלה שמות אלופי עשו למשפחתם למקמתם בשמתם אלוף תמנע אלוף עלוה אלוף יתת : אלוף אהליבמה אלוף אלה אלוף פינן : אלוף קנז אלוף תימן אלוף מבצר : אלוף מגדיאל אלוף עירם אלה אלופי אדום למשבתם בארץ אחזתם הוא עשו אבי אדום :

פ פ פ

ויתיב יעקב בארעא תותבות אבוהי בארעא דכנען : אילין תולדת יעקב יוסף בר שבע עסרי שנין הוה רעי עם אחוהי בענא והוא רבי עם בני בלהה ועם בני זלפה נשי אבוהי ואיתי יוסף ית דבהון בישא לות אבוהון : וישראל רחים ית יוסף מכל בנוהי ארי בר חכים הוא ליה ועבד ליה כיתונא דפסי : וחזו אחוהי ארי יתיה רחים אבוהון מכל אחוהי וסנו יתיה ולא צבן למללא עמיה שלם : וחלם יוסף חלמא וחוי לאחוהי ואוסיפו עוד למסנא יתיה : ואמר להון שמעו כען חלמא הדין די חלימית : והא אנחנא מאסרין אסרין בגו חקלא והא קמת אסרתי ואף איזדקפת והא מסתחרן אסרתכון וסגדין לאסרתי : ואמרו ליה אחוהי המלכו את מדמי למלך עלנא או שולטן את סביר למשלט בנא ואוסיפו עוד סנו יתיה על חלמוהי ועל פתגמוהי : וחלם עוד חלמא אוחרנא ואשתעי יתיה לאחוהי ואמר הא חלימית חלמא עוד והא שמשא וסיהרא וחד עשר כוכביא סגדין לי : ואשתעי לאבוהי ולאחוהי ונזף ביה אבוהי ואמר

לז וישב יעקב בארץ מגורי אביו בארץ כנען : אלה
תלדות יעקב יוסף בן שבע עשרה שנה
היה רעה את אחיו בצאן והוא נער את בני בלהה ואת בני זלפה
נשי אביו ויבא יוסף את דבתם רעה אל אביהם : וישראל אהב את
יוסף מכל בניו כי בן זקנים הוא לו ועשה לו כתנת פסים : ויראו
אחיו כי אתו אהב אביהם מכל אחיו וישנאו אתו ולא יכלו דברו
לשלם : ויחלם יוסף חלום ויגד לאחיו ויוספו עוד שנא אתו :
ויאמר אליהם שמעו נא החלום הזה אשר חלמתי : והנה אנחנו
מאלמים אלמים בתוך השדה והנה קמה אלמתי וגם נצבה והנה
תסבינה אלמתיכם ותשתחוין לאלמתי : ויאמרו לו אחיו המלך
תמלך עלינו אם משול תמשל בנו ויוספו עוד שנא אתו על
חלמתיו ועל דבריו : ויחלם עוד חלום אחר ויספר אתו לאחיו
ויאמר הנה חלמתי חלום עוד והנה השמש והירח ואחד עשר
כוכבים משתחוים לי : ויספר אל אביו ואל אחיו ויגער בו אביו

ואלה המלכים וגומר · שמנה היו וכנגדן העמיד יעקב ובטל מלכות עשו בימיהם ואלו הן שאול ואיש בשת דוד ושלמה רחבעם אביה אסא יהושפט ובימי יורם בנו כתוב בימיו פשע אדום מתחת יד יהודה וימליכו עליהם מלך ובימי שאול כתוב אין מלך באדום נצב מלך : יובב בן זרח מבצרה · בצרה מערי מואב היא שנאמר ועל קריות ועל בצרה וגומר · ולפי שהעמידה מלך לאדום עתידה ללקות עמהם שנאמר כי זבח לה' בבצרה : המכה את מדין בשדה מואב · שבאו מדין על מואב למלחמה והלך מלך אדום לעזור את מואב ומכאן אנו למדי' שהיו מדין ומואב מריבי' זה עם זה ובימי בלעם עשו שלום להתקשר על ישרא' : בת מי זהב · מהו זהב עשיר היה ואין זהב חשוב בעיניו לכלום : ואלה שמות אלופי עשו · שנקראו על שם מדינותיהם לאחר שמת הדד ופסקה מהם מלכות והראשונים הנזכרים למעלה הם שמות תולדותם וכן מפורש בדברי הימים וימת הדד ויהיו אלופי אדום אלוף תמנע וגומר : מגדיאל · היא רומי :

חסלת וישלח יעקב

וישב יעקב · אחר שכתב לך יישובי עשו ותולדותיו בדרך קצרה שלא היו ספונים וחשובי' לפרש היאך נתיישבו וסדר מלחמותיהם איך הורישו את החרי פירש לך ישובי יעקב ותולדותיו בדרך ארוכה כל גלגולי סבתם לפי שהם חשובים לפני המקום להאריך בהם וכן אתה מוצא בעשרה דורות שמאדם ועד נח פלוני הוליד פלוני וכשבא לנח האריך בו וכן בעשרה דורות שמנח ועד אברהם קצר בהם ומשהגיע אצל אברהם האריך בו · משל למרגלית שנפלה בין החול אדם ממשמש בחול וכוברו בכברה עד שמוצא את המרגלית ומשמצאה הוא משליך את הצרורות מידו ונוטל המרגלית : ואלה תולדות יעקב · ואלה של תולדות יעקב אלה ישוביהם וגלגוליהם עד שבאו לכלל ישוב סבה ראשונה יוסף בן שבע עשרה וגומר · על ידי זה נתגלגלו וירדו למצרים זהו אחר ישוב פשוטו של מקרא להיות דבור על אופניו · ומדרש אגדה דורש תלה הכתוב תולדות יעקב ביוסף מפני כמה דברים אחת שכל עצמו של יעקב לא עבד אצל לבן אלא ברחל ושהיה זיו איקונין של יוסף דומה לו וכל מה שאירע ליעקב אירע ליוסף זה נשטם וזה נשטם זה אחיו מבקש להורגו וזה אחיו מבקש להורגו וכן הרבה בברא' רבה : ועוד נדרש בו · וישב בקש יעקב לישב בשלוה קפץ עליו רוגזו של יוסף · צדיקים מבקשין לישב בשלוה אמר הקב"ה לא דיין לצדיקים מה שמתוקן להם לעולם הבא אלא שמבקשים לישב בשלוה בעולם הזה : והוא נער · שהיה עושה מעשה נערו' מתקן בשערו ממשמש בעיניו כדי שיהא נראה יפה : את בני בלהה · כלומר ורגיל אצל בני בלהה לפי שהיו אחיו מבזין אותן והוא מקרבן : את דבתם רעה · כל רעה שהיה רואה באחיו בני לאה היה מגיד לאביו שהיו אוכלין אבר מן החי ומזלזלין בבני השפחות לקרותן עבדים וחשודין על העריות ובשלשתן לקה וישחטו שעיר עזי' במכירתו ולא אכלוהו חי ועל דבה שספר עליהם שקורין לאחיהם עבדי' לעבד נמכר יוסף ועל העריות שספר עליהם ותשא אשת אדוניו וגומר · דבתם כל לשון דבה פרלריץ בלעז כל מה שהיה יכול לדבר בהם רעה היה מספר : דבה · לשון דובב שפתי ישנים : בן זקונים · שנולד לו לעת זקנתו ואונקלו' תרגם בר חכים הוא ליה כל מה שלמד משם ועבר מסר לו · דבר אחר שהיה זיו איקונין שלו דומה לו : פסים · לשון כלי מלת כמו כרפס ותכלת וכמו כתונת הפסים דתמר ואמנון ומדרש אגדה על שם צרותיו שנמכר לפוטיפר ולסוחרים וליشמעאלים ולמדינים : ולא יכלו דברו לשלום · מתוך גנותם למדנו שבחם שלא דברו אחת בפה ואחת בלב : דברו · לדבר עמו : מאלמים אלומים · כתרגומו מאסרין אסרין עמרין וכן נושא אלומותיו וכמוהו בלשון משנה והאלומות נוטל ומכריז : קמה אלומתי · נזקפה : וגם נצבה · לעמוד על עומדה בזקיפה : ועל דבריו · על דבתם רעה שהיה מביא לאביהם : ויספר אל אביו ואל אחיו · לאחר שספר אותו לאחיו חזר וספרו לאביו בפניהם : ויגער בו · לפי שהיה מטיל שנאה עליו :
הבוא נבא ·

ויאמר לו מה החלום הזה אשר חלמת הבוא נבוא אני ואמך ואחיך
להשתחות לך ארצה : ויקנאו בו אחיו ואביו שמר את הדבר : וילכו
אחיו לרעות את צאן אביהם בשכם : ויאמר ישראל אל יוסף הלוא
אחיך רעים בשכם לכה ואשלחך אליהם ויאמר לו הנני : ויאמר
לו לך נא ראה את שלום אחיך ואת שלום הצאן והשבני דבר
וישלחהו מעמק חברון ויבא שכמה : וימצאהו איש והנה תעה בשדה
וישאלהו האיש לאמר מה תבקש : ויאמר את אחי אנכי מבקש הגידה
נא לי איפה הם רעים : ויאמר האיש נסעו מזה כי שמעתי אמרים
נלכה דתינה וילך יוסף אחר אחיו וימצאם בדתן : ויראו אתו מרחק
ובטרם יקרב אליהם ויתנכלו אתו להמיתו : ויאמרו איש אל אחיו
הנה בעל החלמות הלזה בא : ועתה לכו ונהרגהו ונשלכהו באחד
הברות ואמרנו חיה רעה אכלתהו ונראה מה יהיו חלמתיו : וישמע
ראובן ויצלהו מידם ויאמר לא נכנו נפש : ויאמר אלהם ראובן אל
תשפכו דם השליכו אתו אל הבור הזה אשר במדבר ויד אל
תשלחו בו למען הציל אתו מידם להשיבו אל אביו : ויהי כאשר
בא יוסף אל אחיו ויפשיטו את יוסף את כתנתו את כתנת הפסים
אשר עליו : ויקחהו וישלכו אתו הברה והבור רק אין בו מים :
וישבו לאכל לחם וישאו עיניהם ויראו והנה ארחת ישמעאלים
באה מגלעד וגמליהם נשאים נכאת וצרי ולט הולכים להוריד
מצרימה : ויאמר יהודה אל אחיו מה בצע כי נהרג את אחינו וכסינו
את דמו : לכו ונמכרנו לישמעאלים וידנו אל תהי בו כי אחינו
בשרנו הוא וישמעו אחיו : ויעברו אנשים מדינים סחרים
וימשכו ויעלו את יוסף מן הבור וימכרו את יוסף לישמעאלים
בעשרים כסף ויביאו את יוסף מצרימה : וישב ראובן אל
הבור והנה אין יוסף בבור ויקרע את בגדיו : וישב אל
אחיו ויאמר הילד איננו ואני אנה אני בא : ויקחו את כתנת יוסף
וישחטו שעיר עזים ויטבלו את הכתנת בדם : וישלחו את כתנת
הפסים ויביאו אל אביהם ויאמרו זאת מצאנו הכר נא הכתנת בנך
הוא אם לא : ויכירה ויאמר כתנת בני חיה רעה אכלתהו טרף טרף
יוסף : ויקרע יעקב שמלתיו וישם שק במתניו ויתאבל על בנו

ואמר ליה מה חלמא הדין די חלמתא המיתא ניתי אנא ואמך ואחך
למסגד לך לארעא : וקניאו ביה אחוהי ואבוהי נטר ית פתגמא :
ואזלו אחוהי למרעי ית ענא דאבוהון בשכם : ואמר ישראל ליוסף
הלא אחך רען בשכם איתא ואשלחינך לותהון ואמר ליה הא אנא :
ואמר ליה איזיל כען חזי ית שלם אחך וית שלם ענא ואתיב לי
פתגמא ושלחיה ממישר חברון ואתא לשכם : ואשכחיה גברא והא
תעי בחקלא ושאליה גברא למימר מה את בעי : ואמר ית אחי אנא
בעי חוי כען לי איכא אינון רען : ואמר גברא נטלו מכא ארי שמעית
דאמרין ניזיל לדתן ואזל יוסף בתר אחוהי ואשכחינון בדתן : וחזו
יתיה מרחיק ועד לא קריב לותהון וחשיבו עלוהי למקטליה : ואמרו
גבר לאחוהי הא מרי חלמיא דיכי אתא : וכען איתו ונקטליניה
ונירמיניה בחד מן גוביא וניימר חיתא בישתא אכלתיה ונחזי מה יהי
בסוף חלמוהי : ושמע ראובן ושיזביה מידיהון ואמר לא ניקטליניה
נפש : ואמר להון ראובן לא תישדון דמא רמו יתיה לגובא הדין די
במדברא וידא לא תושיטון ביה בדיל לשיזבא יתיה מידיהון ל
לאתבותיה לות אבוהי : והוה כד אתא יוסף לות אחוהי ואשלחו ית
יוסף ית כיתוניה ית כיתונא דפסי די עלוהי : ונסבוהי ורמו יתיה
לגובא וגובא ריקן לית ביה מיא : ואסחרו למיכל לחמא וזקפו
עיניהון וחזו והא שיירת ערבאי אתיא מגלעד וגמליהון טעינין ש
שעף וקטף ולטום אזלין לאחתא למצרים : ואמר יהודה לאחוהי
מה ממון ניתהני ארי נקטול ית אחונא ונכסי ית דמי :
איתו ונזבניניה לערבאי וידנא לא תהי ביה ארי אחונא בסרנא
הוא וקבילו מניה אחוהי : ועברו גברי מדינאי תגרי ונגידו ואסיקו
ית יוסף מן גובא וזבינו ית יוסף לערבאי בעסרין כסף ואיתיאו
ית יוסף למצרים : ותב ראובן לגובא והא לית יוסף בגובא ובזע ית
לבושוהי : ותב לות אחוהי ואמר עולימא ליתוהי ואנא לאן אנא
אתי : ונסיבו ית כיתונא דיוסף ונכיסו צפיר בר עזי וטבלו ית
כיתונא בדמא : ושלחו ית כיתונא דפסי ואיתיאו לות אבוהון
ואמרו דא אשכחנא אשתמודע כען הכיתונא דברך היא אם לא :
ואישתמודעה ואמר כיתונא דברי חיתא בישתא אכלתיה מיקטל קטיל
יוסף : ובזע יעקב לבושוהי ואסר שקא בחרציה ואיתאבל על בריה

הבוא נבא · והלא אמך כבר מתה והוא לא היה יודע שהדברים מגיעין לבלהה שגדלתו כאמו ורבותינו למדו מכאן שאין חלום בלא דברים בטלים ויעקב
נתכוון להוציא הדבר מלב בניו שלא יקנאוהו לכך אמר לו הבא נבא ונומר כשם שאי אפשר באמך כך השאר בטל : שמר את הדבר · היה ממתין ומצפה מתי
יבא וכן שומר אמונים וכן לא תשמור על חטאתי לא תמתין : לרעות את צאן · נקוד על את שלא הלכו אלא לרעות את עצמם : הנני · לשון ענוה וזריזות נזדרז
למצות אביו ואעפ"י שהיה יודע באחיו ששונאין אותו : מעמק חברון · והלא חברון בהר שנאמר ויעלו בנגב ויבא עד חברון אלא מעצה עמוקה של צדיק
הקבור בחברון לקיים מה שנאמר לאברהם בין הבתרים כי גר יהיה זרעך : ויבא שכמה · מקום מוכן לפורענות שם קלקלו השבטים שם ענו את דינה שם
נחלקה מלכות בית דוד שנאמר וילך רחבעם שכמה : וימצאהו איש · זה גבריאל : נסעו מזה · הסיעו עצמן מן האחוה : נלכה דותינה · לבקש לך נכלי
דתות שימיתוך בהם ולפי פשוטו שם מקום הוא ואין מקרא יוצא מידי פשוטו : ויתנכלו · נתמלאו נכלים וערמומיות : אותו · כמו אתו עמו כלומר אליו : ונראה
מה יהיו חלומותיו · אמר רבי יצחק מקרא זה אומ' דרשני רוח הקדש אומרת כן הם אומרים נהרגהו והכתו' מסיי' מה יהיו חלומותיו ונראה דבר מי יקום או שלכם
או שלי ואי אפשר שיאמרו הם ונראה מה יהיו חלומותיו שמכיון שיהרגוהו בטלו חלומותיו : לא נכנו נפש · מכת נפש זו היא מיתה : למען הציל אותו · רוח הקדש
מעידה על ראובן שלא אמר זאת אלא להציל אותו שיבא הוא ויעלנו משם אמר אני בכור וגדול שבכולן לא יתלה הסרחון אלא בי : את כתנתו · זה חלוק :
את כתנת הפסים · היא שהוסיף לו אביו יותר על אחיו : והבור רק אין בו מים · ממשמע שנאמר והבור רק יודע אני שאין בו מים מה תל' אין בו מים מים אין
בו אבל נחשים ועקרבים יש בו : ארחת · כתרגומו שיירת על שם הולכי אורח : וגמליהם נושאים וגומר · למה פרסם הכתוב את משאם להודיעך מתן שכרן
של צדיקים שאין דרכן של ערביי' לשאת אלא נפט ועטרן שריחן רע ולזה נזדמנו בשמי' שלא יזוק מריח רע : נכאת · כל כנוסי בשמי' הרבה קרוי נכאת וכן ויראם
את כל בית נכאתה מרקחת בשמיו ואנקלוס תרגם לשון שעוה : צרי · שרף הנוטף מעצי הקטף והוא נטף הנמנה עם סמני הקטרת : ולוט · לוטיא שמו
בלשון משנה ורבותינו פרשו' שרש עשב ושמו אסטורוזי"לה במסכת נדה : מה בצע · מה ממון כתרגומו : וכסינו את דמו · ונעלים את מיתתו : וישמעו ·
וקבילו מניה וכל שמיע"שהיא קבלת דברים כגון זה וכגון וישמע יעקב אל אביו נעשה וכשמע מתרג' וקביל וכל שהיא שמיע' האוזן כגון וישמעו את קול ה'
אלקים מתהלך בגן ורבקה שומעת וישמע ישראל שמעתי את תלונות כלן מתורג' ושמעו שמיעת ושמע שמיע קדמי : ויעברו אנשי מדין · זו היא שיירה אחרת
והודיעך הכתוב שנמכר פעמים הרבה : וימשכו בני יעקב את יוסף מן הבור וימכרוהו לישמעאלים והישמעאלים למדינים והמדינים מכרו אותו למצרים :
וישב ראובן · ובמכירתו לא היה שם שהגיע יומו לילך ולשמש את אביו דבר אחר עסוק היה בשקו ותעניתו על בלבול יצועי אביו : אנה אני בא · אנה אברח
מצערו של אבא : שעיר עזים · דמו דומה לשל אדם : הכתנת · זה שמה וכשהיא דבוקה לתיבה אחרת כגון כתנת יוסף כתנת פסים כתנת בד נקוד כתנת :
ויאמר כתנת בני · היא זו : חיה רעה אכלתהו · נצנצה בו רוח הקדש סופו שתתגרה בו אשת פוטיפר ולמה לא גלה לו הקבה לפי שהחרימו וקללו את כל מי
שיגלה ושתפוהו להקבה עמהם אבל יצחק היה יודע שהוא חי אבל אמר היאך אגלה והקבה אינו רוצה לגלות לו :

יומין סגיאין: וקמו כל בנוהי וכל בנתיה לנחמותיה וסריב לקבלא
תנחומין ואמר ארי איחות על ברי כד אביל לשאול ובכא יתיה
אבוהי: ומדינאי זבינו יתיה למצרים לפוטיפר רבא דפרעה רב
קטוליא: והוה בעידנא ההיא ונחת יהודה מלות אחוהי וסטא עד
גברא עדלמאה ושמיה חירה: וחזא תמן יהודה בת גבר תגרא
ושמיה שוע ונסבה ועל לותה: ועדיאת וילידת בר וקרא ית שמיה
ער: ועדיאת עוד וילידת בר וקרת ית שמיה אונן: ואוסיפת עוד
וילידת בר וקרת ית שמיה שלה והוה בכזיב כד ילידת יתיה: ונסיב
יהודה אתתא לער בוכריה ושמה תמר: והוה ער בוכרא דיהודה
ביש קדם יי ואמתיה יי: ואמר יהודה לאונן עול לות אתת אחוך
ויבם יתה ואקים זרעא לאחוך: וידע אונן ארי לא על שמיה מתקרי
זרעא והוה כד עליל לות אתת אחוהי ומחבל אורחיה על ארעא
בדיל דלא לקיימא זרעא לאחוהי: ובאיש קדם יי דעבד ואמית
אף יתיה: ואמר יהודה לתמר כלתיה תבי ארמלא בית אבוך
עד דירבי שלה ברי ארי אמר דילמא ימות אף הוא כאחוהי ואזלת
תמר ויתיבת בית אבוהא: וסגיאו יומיא ומיתת בת שוע אתת
יהודה ואתנחם יהודה וסליק על גזזי ענה הוא וחירה רחמיה
עדולמאה לתמנת: ואתחואה לתמר למימר הא חמוך סליק
לתמנת למיגז עניה: ואעדיאת לבושי ארמלותה מינה ואתכסיאת
בעיפא ואתקנת ויתיבת בפרשות עינין די על אורח תמנת ארי
חזת ארי רבא שלה והיא לא איתיהיבת ליה לאנתו: וחזהא יהודה
והוה דמיא באנפוהי כנפקת ברא ארי כסיאת אפהא: וסטא לותה לאורחא
ואמר הבי כען איעול לותיך ארי לא ידע ארי כלתיה היא ואמרת מה
תתן לי ארי תיעול לותי: ואמר אנא אשלח גדיא בר עזי מן ענא
ואמרת אם תתן משכונא עד דתשלח: ואמר מה משכונא דאתן
לך ואמרת עזקתך ושושיפך וחוטרך די בידך ויהב לה ועל לותה
ועדיאת ליה: וקמת ואזלת ואעדיאת עיפה מינה ולבישת לבושי
ארמלותה: ושדר יהודה ית גדיא בר עזי ביד רחמיה עדולמאה
למסב משכונא מידא דאתתא ולא אשכחה: ושאיל ית אנשי
אתרא למימר אן מקדשתא היא בעינין על אורחא ואמרו לית
הכא מקדשתא: ותב לות יהודה ואמר לא אשכחתה ואף אנשי
אתרא אמרו לית הכא מקדשתא: ואמר יהודה תסב לה דילמא נהי
לחוך הא שדרית גדיא הדין ואת לא אשכחתה: והוה כתלתות ירחיא

ימים רבים: ויקמו כל בניו וכל בנתיו לנחמו וימאן להתנחם ויאמר
כי ארד אל בני אבל שאלה ויבך אתו אביו: והמדנים מכרו אתו אל
מצרים לפוטיפר סריס פרעה שר הטבחים: פ

לח
ויהי בעת ההוא וירד יהודה מאת אחיו ויט עד איש עדלמי
ושמו חירה: וירא שם יהודה בת איש כנעני ושמו שוע ויקחה ויבא
אליה: ותהר ותלד בן ויקרא את שמו ער: ותהר עוד ותלד בן
ותקרא את שמו אונן: ותסף עוד ותלד בן ותקרא את שמו שלה
והיה בכזיב בלדתה אתו: ויקח יהודה אשה לער בכורו ושמה תמר:
ויהי ער בכור יהודה רע בעיני יהוה וימתהו יהוה: ויאמר יהודה
לאונן בא אל אשת אחיך ויבם אתה והקם זרע לאחיך:
וידע אונן כי לא לו יהיה הזרע והיה אם בא אל אשת אחיו ושחת
ארצה לבלתי נתן זרע לאחיו: וירע בעיני יהוה אשר עשה
וימת גם אתו: ויאמר יהודה לתמר כלתו שבי אלמנה בית אביך עד
יגדל שלה בני כי אמר פן ימות גם הוא כאחיו ותלך תמר ותשב בית
אביה: וירבו הימים ותמת בת שוע אשת יהודה וינחם יהודה ויעל
על גזזי צאנו הוא וחירה רעהו העדלמי תמנתה: ויגד לתמר לאמר
הנה חמיך עלה תמנתה לגז צאנו: ותסר בגדי אלמנותה מעליה
ותכס בצעיף ותתעלף ותשב בפתח עינים אשר על דרך תמנתה כי
ראתה כי גדל שלה והוא לא נתנה לו לאשה: ויראה יהודה ויחשבה
לזונה כי כסתה פניה: ויט אליה אל הדרך ויאמר הבה נא אבוא
אליך כי לא ידע כי כלתו הוא ותאמר מה תתן לי כי תבוא אלי:
ויאמר אנכי אשלח גדי עזים מן הצאן ותאמר אם תתן ערבון עד
שלחך: ויאמר מה הערבון אשר אתן לך ותאמר חתמך ופתילך
ומטך אשר בידך ויתן לה ויבא אליה ותהר לו: ותקם ותלך ותסר
צעיפה מעליה ותלבש בגדי אלמנותה: וישלח יהודה את גדי העזים
ביד רעהו העדלמי לקחת הערבון מיד האשה ולא מצאה: וישאל את
אנשי מקמה לאמר איה הקדשה הוא בעינים על הדרך ויאמרו לא
היתה בזה קדשה: וישב אל יהודה ויאמר לא מצאתיה וגם אנשי
המקום אמרו לא היתה בזה קדשה: ויאמר יהודה תקח לה פן נהיה
לבוז הנה שלחתי הגדי הזה ואתה לא מצאתה: ויהי כמשלש חדשים

ימים רבים · עשרים ושתי' שנה משפירש ממנו עד שירד יעקב למצרים שנאמר יוסף בן שבע עשרה שנה וגו' ובן שלשים שנה היה בעמדו לפני פרעה ושבע שני השבע כי זה שנתים הרעב כשבא יעקב למצרים הרי עשרים ושתים שנה כנגד עשרים ושתים שלא קיים יעקב כבוד אב ואם עשרים שנה שהיה בבית לבן ושתי שני' בדרך בשובו מבית לבן שנה וחצי בסוכות וששה חדשי' בבית אל וזהו שאמר ללבן זה לי כ' שנה בביתך · לי הן עלי וסופי ללקו' כנגדן: וכל בנותיו · רבי יהודה אומר אחיות תאומות נולדו עם כל שבט ושבט ונשאום רבי נחמיה אומר כנעניות היו אלא מהו וכל בנותיו כלותיו שאין אדם נמנע מלקרא בנו כלתו ולחתנו בתו: וימאן להתנחם · אין אדם יכול לקבל תנחומין על החי וסבור שמת שעל המת נגזרה גזרה שישתכח מן הלב ולא על החי: ארד אל בני · כמו על בני והרבה אל משמשין בלשון על אל שאול ואל בית הדמים אל הלקח ארון האלהים ואל מות חמיה ואישה: אבל שאלה · כפשוטו לשון קבר הוא באבלי אקבר ולא אתנחם כל ימי ומדרשו גיהנם סימן זה היה מסור בידי מפי הגבורה אם לא ימות אחד מבני בחיי מובטח אני שאיני רואה גיהנם: ויבך אותו אביו · כלפי יצחק בוכה היה מפני צרתו של יעקב אבל לא היה מתאבל שהיה יודע שהוא חי: הטבחים · שוחטי בהמות המלך: ויהי בעת ההיא למה נסמכה פרשה זו לכאן והפסיק בפרשתו של יוסף ללמד שהורידוהו אחיו מגדולתו כשראו בצרת אביהם אמרו אתה אמרת למכרו אלו אמרת להשיבו היינו שומעים לך: ויט · מאת אחיו: עד איש עדולמי · נשתתף עמו: כנעני · תגרא: והיה בכזיב שם המקום ואומר אני על שם שפסקה מלדת נקרא כזיב לשון היו תהיה כמו אכזב אשר לא יכזבו מימיו ואם לא כן מה בא להודיענו · ובבראשית רבה ראיתי ותקרא שמו שלה וגו' פסקת: רע בעיני ה' · כרעתו של אונן משחית זרעו שנאמר באונן וימת גם אותו כמיתתו של ער מיתתו של אונן ולמה היה ער משחית זרע כדי שלא תתעבר ויכחיש יפיה: והקם זרע · הבן יקרא על שם המת: ושחת ארצה · דש מבפנים וזורה מבחוץ: כי אמר וגו' · כלומר דוחה היה אותה בקש שלא היה בדעתו להשיאה לו: כי אמר פן ימות · מוחזקת היא זו שימותו אנשיה: ויעל על גוזזי צאנו: ויעל תמנתה · לעמוד על גוזזי צאנו · עולה תמנתה · ובשמשון הוא אומר וירד שמשון תמנתה בשפוע ההר היתה יושבת עולין לה מכאן ויורדין לה מכאן: ותתעלף · כסתה פניה שלא יכיר בה: ותשב בפתח עינים · בפתיחת עינים בפרשת דרכים שעל דרך תמנתה ורבותינו דרשו בפתחו של אברהם אבינו שכל עינים מצפות לראותו: כי ראתה כי גדל שלה וגו' · לפיכך הפקירה עצמה אצל יהודה שהיתה מתאוה להעמיד ממנו בנים: ויחשבה לזונה · לפי שיושבת בפרשת דרכים: כי כסתה פניה · ולא יכול לראותה ולהכירה ומדרש רבותינו כי כסתה פניה כשהיתה בביתו היתה צנועה לפיכך לא חשדה: ויט אליה אל הדרך · מדרך שהיה בה נטה אל הדרך אשר היא בה ובלשון לעז דשטור"ניר: הבה נא · הכיני עצמך ודעתך לכך כל לשון הבה לשון הזמנה הוא חוץ ממקום שיש לתרגמו בלשון נתינה ואף אותן של הזמנה קרובים ללשון נתינה הם: ערבון · משכון: חותמך ופתילך · עזקתך ושושיפך טבעת שאתה חותם בה וטליתך שאתה מתכסה בה: ותהר לו · גבורים כיוצא בו צדיקים כיוצא בו: הקדשה · מקודשת ומזומנת לזנות: תקח לה · יהיה שלה מה שבידה: פן נהיה לבוז · אם תבקשנה עוד יתפרסם הדבר ויהיה בגנאי כי מה עלי לעשות עוד לאמת דברי: הנה שלחתי את הגדי הזה · לפי שרמה יהודה את אביו בגדי עזים שהטביל כתנת יוסף בדמו רמוהו גם הוא בגדי עזים: כמשלש חדשים · רובו של ראשון ורובו של אחרון והאמצעי שלם · ולשון כמשלש חדשים כשהשליש החדשים כמו ומשלות מנות משלוח ידם וכן תרגם אנקלוס כתלתות ירחיא:

הרה לזנונים

ויגד ליהודה לאמר זנתה תמר כלתך וגם הנה הרה לזנונים ויאמר
יהודה הוציאוה ותשרף: הוא מוצאת והיא שלחה אל חמיה
לאמר לאיש אשר אלה לו אנכי הרה ותאמר הכר נא למי החתמת
והפתילים והמטה האלה: ויכר יהודה ויאמר צדקה ממני
כי על כן לא נתתיה לשלה בני ולא יסף עוד לדעתה: ויהי
בעת לדתה והנה תאומים בבטנה: ויהי בלדתה ויתן יד ותקח
המילדת ותקשר על ידו שני לאמר זה יצא ראשנה: ויהי
כמשיב ידו והנה יצא אחיו ותאמר מה פרצת עליך פרץ ויקרא שמו
פרץ: ואחר יצא אחיו אשר על ידו השני ויקרא שמו זרח:
ל ס ס ויוסף הורד מצרימה ויקנהו פוטיפר סריס פרעה
שר הטבחים איש מצרי מיד הישמעאלים אשר הורדהו שמה:
ויהי יהוה את יוסף ויהי איש מצליח ויהי בבית אדניו המצרי:
וירא אדניו כי יהוה אתו וכל אשר הוא עשה יהוה מצליח בידו:
וימצא יוסף חן בעיניו וישרת אתו ויפקדהו על ביתו וכל יש לו נתן
בידו: ויהי מאז הפקיד אתו בביתו ועל כל אשר יש לו ויברך יהוה
את בית המצרי בגלל יוסף ויהי ברכת יהוה בכל אשר יש לו בבית
ובשדה: ויעזב כל אשר לו ביד יוסף ולא ידע אתו מאומה כי
אם הלחם אשר הוא אוכל ויהי יוסף יפה תאר ויפה מראה:
ויהי אחר הדברים האלה ותשא אשת אדניו
את עיניה אל יוסף ותאמר שכבה עמי: וימאן ויאמר אל אשת
אדניו הן אדני לא [illegible]ע אתי מה בבית וכל אשר יש לו נתן בידי:
איננו גדול בבית הזה ממני ולא חשך ממני מאומה כי אם אותך אותך ז'
באשר את אשתו ואיך אעשה הרעה הגדלה הזאת וחטאתי לאלהים
: ויהי כדברה אל יוסף יום יום ולא שמע אליה לשכב אצלה
להיות עמה: ויהי כהיום הזה ויבא הביתה לעשות מלאכתו ואין
איש מאנשי הבית שם בבית: ותתפשהו בבגדו לאמר שכבה עמי
ויעזב בגדו בידה וינס ויצא החוצה: ויהי כראותה כי עזב בגדו
בידה וינס החוצה: ותקרא לאנשי ביתה ותאמר להם
לאמר ראו הביא לנו איש עברי לצחק בנו בא אלי לשכב עמי ואקרא
בקול גדול: ויהי כשמעו כי הרימתי קולי ואקרא ויעזב
בגדו אצלי וינס ויצא החוצה: ותנח בגדו אצלה עד
בוא אדניו אל ביתו: ותדבר אליו כדברים האלה
לאמר בא אלי העבד העברי אשר הבאת לנו לצחק בי:
ויהי כהרימי קולי ואקרא ויעזב בגדו אצלי וינס החוצה:
ויהי כשמע אדניו את דברי אשתו אשר דברה אליו לאמר כדברים
האלה עשה לי עבדך ויחר אפו: ויקח אדני יוסף
אתו ויתנהו אל בית הסהר מקום אשר אסורי המלך אסורים ויהי

ואתחואה ליהודה למימר זניאת תמר כלתך ואף הא מעדיא מזנותא
ואמר יהודה אפקוה ותתוקד: היא מתפקא והיא שלחת לות
חמוהא למימר לגבר דאילין דיליה מיניה אנא מעדיא ואמרת
אשתמודע כען דמן עזקתא ושושיפא וחוטרא האילין: ואשתמודע
יהודה ואמר זכאה מיני מעדיא ארי על כן לא יהביתה לשלה ברי ולא
אוסיף עוד למידעה: והוה בעידן דמילדה והא תיומין במעהא:
והוה במילדה ויהב ידא ונסיבת חייתא וקטרת על ידיה זהוריתא
למימר דין נפק קדמאה: והוה כד אתיב ידיה והא נפק אחוהי
ואמרת מה תקוף סגי עלך למתקף וקרא שמיה פרץ: ובתר כן
נפק אחוהי די על ידיה זהוריתא וקרא שמיה זרח:
ויוסף איתחת למצרים וזבניה פוטיפר רבא דפרעה רב
קטוליא גברא מצראה מידא דערבאי די אחתוהי תמן: והוה
מימרא דיי בסעדיה דיוסף והוה גבר מצלח והוה בבית רבוניה
מצראה: וחזא רבוניה ארי מימרא דיי בסעדיה וכל דהוא עבד
יי מצלח בידיה: ואשכח יוסף רחמין בעינוהי ושמיש יתיה ומניה
על ביתיה וכל דאית ליה מסר בידיה: והוה מעידן דמני יתיה
בביתיה ועל כל דאית ליה ובריך יי ית בית מצראה בדיל יוסף
והוה ברכתא דיי בכל דאית ליה בביתא ובחקלא: ושבק כל
דיליה בידא דיוסף ולא ידע עמיה מדעם אילהן לחמא די הוא אכיל
והוה יוסף שפיר בריוא ויאי בחזוא:
והוה בתר פתגמיא האילין וזקפת אתת רבוניה ית עינהא לות יוסף
ואמרת שכוב עימי: וסריב ואמר לאתת רבוניה הא רבוני [illegible]
ידע עמי מה בביתא וכל דאית ליה מסר בידי: לית רב בביתא
הדין מיני ולא מנע מיני מדעם אלהן יתיך בדיל דאת אתתיה ואכדין
אעביד בישתא רבתא הדא ואחוב קדם יי: והוה כד מלילת
עם יוסף יום יום ולא קביל מינה למשכב לותה למהוי עמה:
והוה כיומא הדין ועל לביתא למבדק בכתבי חושבניה ולית אינש
מאנשי ביתא תמן בביתא: ואחדתיה בלבושיה למימר שכוב עמי
ושבקיה ללבושיה בידה וערק ונפק לשוקא: והוה כד חזת
ארי שבקיה ללבושיה בידה וערק לשוקא: וקרת לאינשי ביתה
ואמרת להון למימר חזו אייתי לנא גברא עבראה לחייכא בנא על
לותי למשכב עמי וקרית בקלא רמא: והוה כד שמע ארי ארימית
קלי וקרית ושבקיה ללבושיה לותי וערק ונפק לשוקא: ואחתתיה
ללבושיה לותה עד דעל רבוניה לביתיה: ומלילת עימיה
כפתגמיא האילין למימר על לותי עבדא עבראה די אייתיתא לנא
לחייכא בי: והוה כד ארימית קלי וקרית ושבקיה ללבושיה לותי
וערק לשוקא: והוה כד שמע רבוניה ית פתגמי אתתיה די
מלילת עימיה למימר כפתגמיא האילין עבד לי עבדך ותקיף רוגזיה:
ודבר ריבוניה דיוסף יתיה ויהביה בבית אסירי אתרא די אסירי
דמלכא אסירין והוה תמן

הרה לזנונים שם דבר מעוברת כמו אשה הרה וכמו ברה כחמה: ותשרף. אמר אפרים מקשאה משום רבי מאיר בתו של שם היתה שהוא כהן לפיכך דנוה
בשריפה: היא מוצאת. לישרף: והיא שלחה אל חמיה. לא רצתה להלבין פניו ולומר ממך אני מעוברת אלא לאיש אשר אלה לו אמרה אם יודה מעצמו
ואם לאו ישרפוני ואל אלבין פניו מכאן אמרו נוח לו לאדם שיפילוהו לכבשן האש ואל ילבין פני חבירו ברבים: הכר נא. אין נא אלא לשון בקשה הכר נא בוראך
ואל תאבד שלש נפשות: צדקה. בדבריה: ממני. היא מעוברת ורז"ל דרשו שיצתה בת קול ואמרה ממני ומאתי יצאו הדברים לפי שהיתה צנועה בבית חמיה
גזרתי שיצאו ממנה מלכים ומשבט יהודה גזרתי להעמיד מלכים בישראל: כי על כן לא נתתיה. כי בדין עשתה על אשר לא נתתיה לשלה בני: ולא יסף עוד.
יש אומרים לא הוסיף ויש אומרים לא פסק: בעת לדתה. וברבקה הוא אומר וימלאו ימיה ללדת להלן למלאים וכאן לחסרים: והנה תאומים. מלא ולהלן תומי'
חסר לפי שהאחד רשע אבל אלו שניהם צדיקים: ויתן יד. הוציא האחד ידו לחוץ ולאחר שקשרה על ידו השני החזירה: פרצת. חזקת עליך חוזק: אשר
על ידו השני ארבע ידות כתובות כאן כנגד ארבעה חרמים שמעל עכן שיצא ממנו ויש אומרים כנגד ארבעה דברים שלקח אדרת שנער ושתי חתכות כסף של
מאתים שקלים ולשון זהב. בראשית רבה: ויקרא שמו זרח. על שם זריחת מראית השני: ויוסף הורד. חוזר לענין ראשון אלא שהפסיק בו כדי לסמוך ירידתו
של יהודה למכירתו של יוסף לומר שבשבילו הורידוהו מגדולתו ועוד כדי לסמוך מעשה אשתו של פוטיפר למעשה תמר לומר לך מה זו לשם שמים אף זו לשם
שמים שראתה באצטרולוגים שלה שעתידה להעמיד בנים ממנו ואינה יודעת אם ממנה אם מבתה: כי ה' אתו. שם שמים שגור בפיו: וכל יש לו. הרי
לשון קצר חסר אשר: ולא ידע אתו מאומה. לא היה נותן לבו לכלום: כי אם הלחם. היא אשתו אלא שדבר בלשון נקייה: ויהי יוסף יפה תואר. כיון שראה
עצמו מושל התחיל אוכל ושותה ומסלסל בשערו אמ' הקב"ה אביך מתאבל ואתה מסלסל בשערך אני מגרה בך את הדוב מיד ותשא אשת אדוניו וגו' כל מקום
שנאמר אחר סמוך: וחטאתי לאלקים. בני נח נצטוו על העריות: לשכב אצלה. אפילו בלא תשמיש: להיות עמה. לעולם הבא: ויהי כהיום הזה. [illegible]מר ויהי
כאשר הגיע יום מיוחד יום צחוק יום איד שלהם שהלכו כלם לבית ע"ז אמרה אין לי יום הגון ליזקק ליוסף כהיום הזה אמרה להם חולה אני [illegible] יכולה
לילך: לעשות מלאכתו. רב ושמואל חד אמר מלאכתו ממש וחד אמר לעשות צרכיו עמה אלא שנראית לו דמות דיוקנו של אביו וכו' כדאיתא במסכת סוטה:
ראו הביא לנו. הרי זה לשון קצרה הביא לנו ולא פירש מי הביאו ועל בעלה אומרת כן: עברי. מעבר הנהר מבני עבר: אדניו. של יוסף: בא אלי. לצחק בי.
העבד העברי. אשר הבאת לנו: ויהי כשמוע אדניו. בשעת תשמיש אמרה לו וזהו שאמרה כדברים האלה עשה לי עבדך עניני תשמיש כאלה: ויט

תמן בבית אסירי: והוה מימרא דיי בסעדיה דיוסף ונגד ליה
חיסדא ויהביה לרחמין בעיני רב בית אסירי: ויהב רב בית אסירי
בידא דיוסף ית כל אסיריא די בבית אסירי וית כל דעבדין תמן
ממימריה הוה מיתעבד: לית רב בית אסירי חזי ית כל סורחן בידיה
במימרא דיי בסעדיה ודי הוא עביד יי מצלח:
והוה בתר פתגמיא האילין סרחו שקיא מלכא
דמצראי ונחתומא לרבוניהון למלכא דמצרים: ורגז פרעה על
תרין רברבנוהי על רב שקי ועל רב נחתומי: ויהב יתהון במטרת
בית רב קטוליא לבית אסירי אתרא דיוסף אסיר תמן: ומני רב
קטוליא ית יוסף עמהון ושמיש יתהון והוו יומין במטרא: וחלמו
חלמא תרויהון גבר חלמיה בליליא חד גבר כפשרן חלמיה שקיא
ונחתומא די למלכא דמצרים דאסירין בבית אסירי: ואתא
לותהון יוסף בצפרא וחזא יתהון והא אינון נסיסין: ושאיל ית
רברבי פרעה די עמיה במטרא בית רבוניה למימר מה דין אפיכון
בישין יומא דין: ואמרו ליה חילמא חלמנא ופשר לית ליה ואמר
להון יוסף הלא מן קדם יי פשרן אישתעו כען לי: ואישתעי רב
שקיא ית חילמיה ליוסף ואמר ליה בחלמי והא גופנא קדמי:
ובגופנא תלתא שבשין והיא כד אפרחת אפיקת לבלבין ואניצת נץ
בשילו אתכלהא הוו עינבין: וכסא דפרעה בידי ונסיבית ית עינביא
ועצרית יתהון לכסא דפרעה ויהבית ית כסא על ידא דפרעה:
ואמר ליה יוסף דין פושרניה תלתא שבשין תלתא יומין אינון:
בסוף תלתא יומין ידכרינך פרעה ויתיבינך על שמושך ותתן כסא
דפרעה בידיה כהלכתא קדמאה דהויתא משקי ליה: אלהן
תדכרינני עימך כד ייטב לך ותעביד כען עמי טיבו ותדכר עלי קדם
פרעה ותפקינני מן בית אסירי הדין: ארי מתגנבא גניבנא מארעא
עבראי ואף הכא לא עבדית מדעם ארי מניאו יתי בבית אסירי: וחזא
רב נחתומי ארי יאות פשר ואמר ליוסף אף אנא בחלמי והא תלתא
סלין דחירו על רישי: ובסלא עלאה מכל מיכלא דפרעה עובד
נחתום ועופא אכיל יתהון מן סלא מעלוי רישי: ואתיב יוסף ואמר
דין פושרניה תלתא סלין תלתא יומין אינון: בסוף תלתא יומין
יעדי פרעה ית רישך מינך ויצלוב יתך על צליבא וייכול עופא ית
בשרך מינך: והוה ביומא תליתאה יום בית ולדא דפרעה ועבד
משתיא לכל עבדוהי ואדכר ית ריש רב שקי וית ריש רב נחתומי בגו
עבדוהי: ואתיב ית רב שקי על שקיותיה ויהב כסא על ידא
דפרעה: וית רב נחתומי צלב כמא דפשר להון יוסף: ולא אדכר
רב שקיא ית יוסף ואנשייה:

שם בבית הסהר: ויהי יהוה את יוסף ויט אליו חסד ויתן חנו בעיני
שר בית הסהר: ויתן שר בית הסהר ביד יוסף את כל האסורם
אשר בבית הסהר ואת כל אשר עשים שם הוא היה עושה: אין שר
בית הסהר ראה את כל מאומה בידו באשר יהוה אתו ואשר הוא
ס עשה יהוה מצליח: פ ויהי אחר הדברים האלה
חטאו משקה מלך מצרים והאפה לאדניהם למלך מצרים: ויקצף
פרעה על שני סריסין על שר המשקים ועל שר האופים: ויתן
אתם במשמר בית שר הטבחים אל בית הסהר מקום אשר יוסף
אסור שם: ויפקד שר הטבחים את יוסף אתם וישרת אתם ויהיו
ימים במשמר: ויחלמו חלום שניהם איש חלמו בלילה אחד
איש כפתרון חלמו המשקה והאפה אשר למלך מצרים אשר
אסורים בבית הסהר: ויבא אליהם יוסף בבקר וירא אתם והנם
זעפים: וישאל את סריסי פרעה אשר אתו במשמר בית אדניו
לאמר מדוע פניכם רעים היום: ויאמרו אליו חלום חלמנו
ופתר אין אתו ויאמר אלהם יוסף הלוא לאלהים פתרנים ספרו
נא לי: ויספר שר המשקים את חלמו ליוסף ויאמר לו בחלמי
והנה גפן לפני: ובגפן שלשה שריגם והיא כפרחת עלתה נצה
הבשילו אשכלתיה ענבים: וכוס פרעה בידי ואקח את הענבים
ואשחט אתם אל כוס פרעה ואתן את הכוס על כף פרעה:
ויאמר לו יוסף זה פתרנו שלשת השרגים שלשת ימים הם: בעוד
והשי שלשת ימים ישא פרעה את ראשך והשיבך על כנך ונתת כוס
פרעה בידו כמשפט הראשון אשר היית משקהו: כי אם זכרתני
אתך כאשר ייטב לך ועשית נא עמדי חסד והזכרתני אל פרעה
והוצאתני מן הבית הזה: כי גנב גנבתי מארץ העברים וגם פה
לא עשיתי מאומה כי שמו אתי בבור: וירא שר האפים כי טוב
פתר ויאמר אל יוסף אף אני בחלומי והנה שלשה סלי חורי על
ראשי: ובסל העליון מכל מאכל פרעה מעשה אפה והעוף
אכל אתם מן הסל מעל ראשי: ויען יוסף ויאמר זה פתרנו
שלשת הסלים שלשת ימים הם: בעוד שלשת ימים ישא פרעה את
ראשך מעליך ותלה אותך על עץ ואכל העוף את בשרך מעליך:
ויהי ביום השלישי יום הלדת את פרעה ויעש משתה לכל עבדיו
וישא את ראש שר המשקים ואת ראש שר האפים בתוך עבדיו:
וישב את שר המשקים על משקהו ויתן הכוס על כף פרעה:
ואת שר האפים תלה כאשר פתר להם יוסף: ולא זכר שר
המשקים את יוסף וישכחהו:

פ פ פ פ פ פ

ויט אליו חסד· שהיה מקובל לכל רואיו לשון כלה נאה וחסודה שבמשנה: הוא היה עושה כתרגומו במימריה הוה מתעביד: באשר ה' אתו· בשביל שה' אתו:
אחר הדברי' האלה· לפי שהרגילה אותה ארורה את הצדיק בפי כלם לדבר בו הביא להם הקב"ה סורחנם של אלו שיפנו אליהם ולא אליו ועוד שתבא הרווחה
לצדיק על ידיהם: חטאו· זה נמצא זבוב בפיילי פוטרים שלו וזה נמצא צרור בגלוסקין שלו: והאפה את פת המלך ואין לשון אפיה אלא בפת ובלעז פיסטו"ר:
ויפקד שר הטבחים את יוסף. להיות אתם: ויהיו ימים במשמר· שנים עשר חדש: ויחלמו חלום שניהם ויחלמו שניהם חלום זהו פשוטו ומדרשו כל אחד
חלם חלום שניהם שחלם את חלומו ופתרון חברו וזהו שנאמר וירא שר האופים כי טוב פתר: איש כפתרון חלומו· כל אחד חלם חלום הדומה לפתרון
העתיד לבא עליהם: זועפים· עצבים כמו סר וזעף זעף ה' אשא: שריגי' זמורות ארוכו' שקורין וידיי"ץ: והיא כפורחת· דומה לפורחת והיא כפורחת נדמה
לי בחלומי כאלו היא פורחת ואחר הפרח עלתה נצה כנעשו סמדר אשפני"ר בלעז ואחר כך הבשילו והיא כד אפרחת אפיקת לבלבין עד כאן תרגו' של פורחת
נץ גדול מפרח כדכתיב ובוסר גומל יהיה נצה וכתיב ויוצא פרח והדר ויצץ ציץ: ואשחט. כתרגומו ועצרית והרבה יש בלשון משנה: שלשת ימים הם·
סימן הם לך לשלשת ימים ויש מדרשי אגדה הרבה: ישא פרעה את ראשך. לשון חשבון כשיפקוד שאר עבדיו לשרת לפניו בסעודה ימנה אותך עמהם
כנך· בסיס שלך ומושבך: אם זכרתני אתך· אחר אם זכרתני אתך מאחר שייטב לך: ועשית נא עמדי חסד· אין נא אלא לשון בקשה: סלי חורי· סלים של
נצרים קלופים חורי' חורי' ובמקומנו יש הרבה ודרך מוכרי פת כיסנין שקורין אובלי"ש לתתם באותם סלים: יום הולדת את פרעה· יום לידתו וקורין לה יום
גנוסיא ולשון הולדת לפי שאין הולד נולד אלא על ידי אחרים שהחיה מילדת את האשה ועל כן היא נקרא' מילדת וכן ומולדותיך ביום הולדת אותך וכן אחרי
הוכבס את הנגע שכיבוסו על ידי' אדם: וישא את ראש וגומר מנאם עם שאר עבדיו שהיה מונה המשרתים שישרתו לו בסעודתו וזכר את אלו בתוכם כמו
שאו את ראש לשון מנין: ולא זכר שר המשקים· בו ביום: וישכחהו· לאחר מכאן מפני שתלה בו יוסף לזכרו הוזקק להיות אסור שתי שנים· שנא' אשרי הגבר
אשר שם ה' מבטחו ולא פנה אל רהבים ולא בטח על מצרים הקרויים רהב: חסלת וישב יעקב

ויהי מקץ שנתים ימים ופרעה חלם והנה עמד על־
היאר: והנה מן־היאר עלת שבע פרות יפות
מראה ובריאת בשר ותרעינה באחו: והנה
שבע פרות אחרות עלות אחריהן מן־היאר רעות מראה ודקות בשר
ותעמדנה אצל הפרות על־שפת היאר: ותאכלנה הפרות רעות
המראה ודקת הבשר את שבע הפרות יפת המראה והבריאת וייקץ
פרעה: ויישן ויחלם שנית והנה שבע שבלים עלות בקנה אחד
בריאות וטבות: והנה שבע שבלים דקות ושדופת קדים צמחות
אחריהן: ותבלענה השבלים הדקות את שבע השבלים הבריאות
והמלאות וייקץ פרעה והנה חלום: ויהי בבקר ותפעם רוחו וישלח
ויקרא את־כל־חרטמי מצרים ואת־כל־חכמיה ויספר פרעה להם
את־חלמו ואין־פותר אותם לפרעה: וידבר שר המשקים את־פרעה
לאמר את־חטאי אני מזכיר היום: פרעה קצף על־עבדיו ויתן אתי
במשמר בית שר הטבחים אתי ואת שר האפים: ונחלמה חלום
בלילה אחד אני והוא איש כפתרון חלמו חלמנו: ושם אתנו נער
עברי עבד לשר הטבחים ונספר־לו ויפתר־לנו את־חלמתינו איש
כחלמו פתר: ויהי כאשר פתר־לנו כן היה אתי השיב על־כני ואתו
תלה: וישלח פרעה ויקרא את־יוסף ויריצהו מן־הבור ויגלח ויחלף
שמלתיו ויבא אל־פרעה: ויאמר פרעה אל־יוסף חלום חלמתי
ופתר אין אתו ואני שמעתי עליך לאמר תשמע חלום לפתר אתו:
ויען יוסף את־פרעה לאמר בלעדי אלהים יענה את־שלום פרעה:
וידבר פרעה אל־יוסף בחלמי הנני עמד על־שפת היאר: והנה מן־
היאר עלת שבע פרות בריאות בשר ויפת תאר ותרעינה באחו:
והנה שבע פרות אחרות עלות אחריהן דלות ורעות תאר מאד
ורקות בשר לא־ראיתי כהנה בכל־ארץ מצרים לרע: ותאכלנה
הפרות הרקות והרעות את שבע הפרות הראשנות הבריאת:
ותבאנה אל־קרבנה ולא נודע כי־באו אל־קרבנה ומראיהן רע
כאשר בתחלה ואיקץ: וארא בחלמי והנה שבע שבלים עלת בקנה
אחד מלאת וטבות: והנה שבע שבלים צנמות דקות שדפות קדים
צמחות אחריהם: ותבלען השבלים הדקת את שבע השבלים ה
הטבות ואמר אל־החרטמים ואין מגיד לי: ויאמר יוסף אל־פרעה
חלום פרעה אחד הוא את אשר האלהים עשה הגיד לפרעה: שבע
פרת הטבת שבע שנים הנה ושבע השבלים הטבת שבע שנים
הנה חלום אחד הוא: ושבע הפרות הרקות והרעת העלת אחריהן
שבע שנים הנה ושבע השבלים הרקות שדפות הקדים יהיו שבע
שני רעב: הוא הדבר אשר דברתי אל־פרעה אשר האלהים עשה
הראה את־פרעה: הנה שבע שנים באות שבע גדול בכל־ארץ

והוה מסוף תרתין שנין ופרעה חלים והא קאים
על־נהרא: והא מן־נהרא סלקן שבע תורי׳
שפירן למחזי ופטימן בסר ורעין באחוא:
והא שבע תורין אוחרנין סלקן בתריהון מן־נהרא בישן למחזי
וחסירן בסר וקמא לקבליהון דתורתא על־כיף נהרא: ואכלא תורתא
דבישן למחזי וחסירן בסר ית שבע תורתא דשפירן למחזי ופטימתא
ואתער פרעה: ודמוך וחלם תנינות והא שבע שבלין סלקן בקניא
חד פטימן וטבן: והא שבע שבלין לקין ושקיפן קדום צמחן בתריהון
ובלעא שבליא לקיתא ית שבע שבליא פטימתא ומליתא ואתער
פרעה והא חלמא: והוה בצפרא ומטרפא רוחיה ושלח וקרא ית־
כל־חרשי מצרים וית־כל־חכימהא ואשתעי פרעה להון ית־חלמיה
ולית דפשר יתהון לפרעה: ומליל רב שקי עם־פרעה למימר ית־
סורחני אנא מדכר יומא דין: פרעה רגז על־עבדוהי ויהב יתי
במטרת בית רב קטוליא יתי וית רב נחתומי: וחלימנא חילמא
בליליא חד אנא והוא גבר כפושרן חלמיה חלימנא: ותמן עמנא
עולים עבראה עבדא לרב קטוליא ואשתעינא ליה ופשר לנא ית־
חלמנא גבר כחלמיה פשר: והוה כמא די פשר לנא כן הוה יתי אתיב
על־שימושי ויתיה צלב: ושלח פרעה וקרא ית־יוסף וארהטוהי מן־
בית אסירי וספר ושני כסותיה ועל לות־פרעה: ואמר פרעה ליוסף
חלמא חלמית ופשר לית ליה ואנא שמעית עלך למימר דאת שמע
חלמא ומפשר יתיה: ואתיב יוסף ית־פרעה למימר לא מן־חוכמתי
אלהן מן־קדם יי׳ יתותב ית־שלמא דפרעה: ומליל פרעה [illegible]
בחלמי הא אנא קאים על־כיף נהרא: והא מן־נהרא סלקן [illegible]
תורין פטימן בסר ושפירן למחזי ורעין באחוא: והא שבע תורין
אוחרנין סליקא בתריהון חסכן ובישן למחזי לחדא וחסירן בסר
לא־חזיתי דכותהון בכל־ארעא דמצרים לבישו: ואכלא תורתא
חסיכתא ובישתא ית שבע תורתא קדמיתא פטימתא: ועלא למעיהן
ולא איתידע ארי־עלא למעיהן ומחזיהן ביש כד בקדמיתא ואתערית:
וחזית בחלמי והא שבע שבלין סלקן בקניא חד מליין וטבן: והא
שבע שבלין נצן לקין שקיפן קדום צמחן בתריהון: ובלעא
שבליא לקיתא ית שבע שבליא טבתא ואמרית לחרשיא ולית [illegible]
דמחוי לי: ואמר יוסף לפרעה חלמא דפרעה חד הוא ית דיי׳ עתיד
למעבד חוי לפרעה: שבע תורתא טבתא שבע שניא אינון ושבע
שבליא טבתא שבע שניא אינון חלמא חד הוא: ושבע תורתא
חסיכתא ובישתא דסליקא בתריהון שבע שנין אינון ושבע שבליא
לקיתא דשקיפן קידום יהוין שבע שני כפנא: הוא פתגמא די
מלילית עם־פרעה דיי׳ עתיד למעבד אחזי לפרעה: הא שבע
שניא אתיין שבעא רבא בכל־ארעא
דמצרים

ויהי מקץ· כתרגומו' מסוף וכל לשון קץ סוף הוא: על היאור· כל שאר נהרו' אינם קרויין יאורי"ם חוץ מנילוס מפני שכל הארץ עשוי' יאורי' יאורים
בידי אדם ונילוס עולה בתוכה ומשקה אותם לפי שאין גשמים יורדין במצרים תדיר כשאר ארצו': יפות מראה· סימן הוא לימי שובע
שהבריות נראות יפות זו לזו שאין עין בריה צרה בחברת': באחו· באגם מריסק כמו ישגא אחו: ודקות בשר· טינב"ש בלעז לשון דק:
ותאכלנה· סימן שתהא כל שמחת השבע נשכחת בימי הרעב: בקנה אחד· טודי"ל בלעז: בריאות· שיי"נש בלעז: שדופות· הלייא"ש בלעז שקיפן קידום
חבוטות לשון משקוף החבוט תמיד על ידי הדלת המכה עליו: קדים· רוח מזרחית שקורין ביסא: הבריאות· שיי"נש בלעז: והנה חלום· והנה נשלם חלום
שלם לפניו והוצרך לפותרו': ותפעם רוחו· ומטרפא רוחיה מקשקשת בתוכו כפעמון ובנבוכדנצר או' ותתפעם רוחו לפי שהיו שם שתי פעימות שכחת החלום
והעלמת פתרונו: חרטומי· הנחרים בטימי מתי' ששואלין בעצמות· טימי הן עצמות בלשון ארמי ובמשנה בית שהוא מלא טימיא מלא עצמות:
ואין פותר אותם לפרעה· פותרים היו אותם אבל לא לפרעה שלא היה קולן נכנס באזניו ולא היה לו קורת רוח בפתרונם שהיו אומרים שבע בנות אתה מוליד
שבע בנות אתה קובר: איש כפתרון חלומו· חלום הראוי לפתרון שנפתר לנו ודומה לו: נער עברי עבד· ארורים הרשעים שאין טובתם שלמה מזכירו
בלשון בזיון נער שוטה ואין ראוי לגדולה עברי אפי' לשוננו אינו מכיר עבד וכתוב בנימוסי מצרים שאין עבד מולך ולא לובש בגדי שרים: איש כחלומו·
לפי החלום וקרוב לענינו: השיב על כני· פרעה הנזכר למעלה כמו שאמר פרעה קצף על עבדיו הרי מקצר לשון ולא פירש מי השיב לפי שאין צריך
לפרש מי השיב מי שבידו להשיב והוא פרעה וכן דרך כל מקראות קצרים על מי שעליו לעשות הם סותמין את הדבר: מן הבור· מן בית הסוהר שהוא
עשוי כמין גומא וכן כל בור שבמקרא לשון גומא הוא ואף אם אין בו מים קרוי בור פושא בלעז: ויגלח· מפני כבוד המלכות: תשמע חלום לפתור אותו·
תאזין ותבין חלום לפתור אותו· תשמע לשון הבנה והאזנה כמו שומע יוסף אשר לא תשמע לשונו אנטנדר"א בלעז: בלעדי· אין החכמה משלי אלא אלהים יענה
יתן עניה בפי לשלום פרעה: דלות· כחושות כמו מדוע אתה ככה דל דאמנון: ורקות בשר· כל לשון רקים שבמקרא חסרין בשר ובלעז [illegible]: צנומות·
צומקא בלשון ארמי סלע הרי הן כעץ בלי לחלוח ויבשות כסלע ותרגומו נצן לקיין כצן אין בהם אלא הקש לפי שנתרוקנו מן הזרע: שבע [illegible] ושבע שנים
אלא אחכן אלא שבע: ואשר נשנה החלום פעמים לפי שהדבר מזומן כמו שפירש לו בסוף ועל השנות החלום וגומר:

דמצרים: ויקומון שבע שני כפנא בתריהון ויתנשי כל שבעא
בארעא דמצרים וישיצי כפנא ית עמא דארעא: ולא יתידע שבעא
בארעא מן קדם כפנא ההוא דיהי בתר כן ארי תקיף הוא לחדא:
ועל דאיתני חלמא לפרעה תרתין זמנין ארי תקין פתגמא מן קדם
יי ומוחי יי למעבדיה: וכען יחזי פרעה גבר סוכלתן וחכים וימניניה
על ארעא דמצרים: יעביד פרעה וימני מהימנין על ארעא ויזרזון
ית ארעא דמצרים בשבע שני שבעא: ויכנשון ית כל עבור שניא
טבתא דאתיין האילין ויצברון עבורא תחות ידא מהימני דפרעה
עבורא בקירויא ויטרון: ויהי עיבורא גניז לעמא דארעא לשבע שני
כפנא דיהוין בארעא דמצרים ולא ישתיצי עמא דארעא בכפנא:
ושפר פתגמא בעיני פרעה ובעיני כל עבדוהי: ואמר פרעה לעבדוהי
הנשכח כדין גבר די רוח נבואה מן קדם יי ביה: ואמר פרעה
ליוסף בתר דהודע יי יתך ית כל דין לית סוכלתן וחכים כותך:
את תהי ממנא על ביתי ועל מימרך יתזן כל עמי לחוד כורסי
מלכותא הדין איהי יקיר מינך: ואמר פרעה ליוסף חזי דמניתי יתך
על כל ארעא דמצרים: ואעדי פרעה ית עיזקתיה מעל ידיה ויהב
יתה על ידא דיוסף ואלביש יתיה לבושין דבוץ ושוי מניכא דדהבא
על צואריה: וארכיב יתיה ברתיכא תנינא די ליה ואכריזו קדמוהי
דין אבא למלכא ומני יתיה על כל ארעא דמצרים: ואמר פרעה
ליוסף אנא פרעה ובר ממימרך לא ירים גבר ית ידיה למיחד זיין וית
רגליה למרכב על סוסיא בכל ארעא דמצרים: וקרא פרעה שום
יוסף גברא דמטמרן גלין ליה ויהב ליה ית אסנת בת פוטיפרע רבא
דאון לאנתו ונפק יוסף שליט על ארעא דמצרים: ויוסף בר תלתין
שנין כד קם קדם פרעה מלכא דמצרים ונפק יוסף מן קדם פרעה
ועבר בכל ארעא דמצרים: וכנשו דיירי ארעא בשבע שני שיבעא
עיבורא לאוצרין: וכנש ית כל עיבור שבע שניא די הואה בארעא
דמצרים ויהב עיבורא בקירויא עיבור חקל קרתא די בסחרנהא יהב
בגוה: וכנש יוסף עיבור כחלא דימא סגי לחדא עד די פסק למימני
ארי לית מנין: וליוסף איתילידו תרין בנין עד לא עלת שתא דכפנא
די ילידת ליה אסנת בת פוטיפרע רבא דאון: וקרא יוסף ית שום
בוכרא מנשה ארי אנשיני יי ית כל עמלי וית כל בית אבא: וית
שום תנינא קרא אפרים ארי אפשני יי בארעא שעבודי: ושלימא
שבע שני שיבעא די הואה בארעא דמצרים: ושריאה שבע שני כפנא
למיתי כמא די אמר יוסף והוה כפנא בכל ארעתא ובכל ארע דמצ'
הוה לחמא: וכפינת כל ארעא דמצרים וצוח עמא קדם פרעה על
לחמא ואמר פרעה לכל מצראי אזילו לות יוסף די יימר לכון תעבדו:
וכפנא הוה על כל אפי ארעא ופתח יוסף ית כל אוצריא די בהון
עיבורא וזבין למצרים ותקיף כפנא בארעא דמצרים: וכל דיירי
ארעא אתו למצרים למיזבן עיבורא מן יוסף ארי תקיף כפנא בכל

מצרים: וקמו שבע שני רעב אחריהן ונשכח כל השבע בארץ
מצרים וכלה הרעב את הארץ: ולא יודע השבע בארץ מפני הרעב
ההוא אחרי כן כי כבד הוא מאד: ועל השנות החלום אל פרעה
פעמים כי נכון הדבר מעם האלהים וממהר האלהים לעשתו: ועתה
ירא פרעה איש נבון וחכם וישיתהו על ארץ מצרים: יעשה פרעה
ויפקד פקדים על הארץ וחמש את ארץ מצרים בשבע שני השבע:
ויקבצו את כל אכל השנים הטבות הבאת האלה ויצברו בר תחת
יד פרעה אכל בערים ושמרו: והיה האכל לפקדון לארץ לשבע
שני הרעב אשר תהיין בארץ מצרים ולא תכרת הארץ ברעב: וייטב
הדבר בעיני פרעה ובעיני כל עבדיו: ויאמר פרעה אל עבדיו
הנמצא כזה איש אשר רוח אלהים בו: ויאמר פרעה אל יוסף אחרי
הודיע אלהים אותך את כל זאת אין נבון וחכם כמוך: אתה
תהיה על ביתי ועל פיך ישק כל עמי רק הכסא אגדל ממך: ויאמר
פרעה אל יוסף ראה נתתי אתך על כל ארץ מצרים: ויסר פרעה
את טבעתו מעל ידו ויתן אתה על יד יוסף וילבש אתו בגדי שש
וישם רבד הזהב על צוארו: וירכב אתו במרכבת המשנה אשר לו צואריו
ויקראו לפניו אברך ונתון אתו על כל ארץ מצרים: ויאמר פרעה
אל יוסף אני פרעה ובלעדיך לא ירים איש את ידו ואת רגלו בכל
ארץ מצרים: ויקרא פרעה שם יוסף צפנת פענח ויתן לו את אסנת
בת פוטיפרע כהן אן לאשה ויצא יוסף על ארץ מצרים: ויוסף בן
שלשים שנה בעמדו לפני פרעה מלך מצרים ויצא יוסף מלפני
פרעה ויעבר בכל ארץ מצרים: ותעש הארץ בשבע שני השבע
לקמצים: ויקבץ את כל אכל שבע שנים אשר היו בארץ מצרים
ויתן אכל בערים אכל שדה העיר אשר סביבתיה נתן בתוכה: ויצבר
יוסף בר כחול הים הרבה מאד עד כי חדל לספר כי אין מספר:
וליוסף ילד שני בנים בטרם תבוא שנת הרעב אשר ילדה לו אסנת
בת פוטיפרע כהן און: ויקרא יוסף את שם הבכור מנשה כי נשני
אלהים את כל עמלי ואת כל בית אבי: ואת שם השני קרא אפרים
כי הפרני אלהים בארץ עניי: ותכלינה שבע שני השבע אשר היה
בארץ מצרים: ותחלינה שבע שני הרעב לבוא כאשר אמר יוסף
ויהי רעב בכל הארצות ובכל ארץ מצרים היה לחם: ותרעב כל
ארץ מצרים ויצעק העם אל פרעה ללחם ויאמר פרעה לכל מצרים
לכו אל יוסף אשר יאמר לכם תעשו: והרעב היה על כל פני הארץ
ויפתח יוסף את כל אשר בהם וישבר למצרים ויחזק הרעב בארץ
מצרים: וכל הארץ באו מצרימה לשבר אל יוסף כי חזק הרעב

ונשכח כל השבע · הוא פתרון הבליעה: ולא יודע השבע · הוא פתרון ולא נודע כי באו אל קרבנה: נכון · מזומן בשבע שנים הטובות כאמר הגיד לפרעה
לפי שהיה סמוך ובשבע שני רעב נאמר הראה אל פרעה לפי שהיה הדבר מופלג ורחוק נופל בו לשון מראה: וחמש · כתרגומו ויזרזון וכן וחמושים: את כל
אכל · שם דבר הוא לפיכך טעמו באלף ונקוד בפתח קטן ואוכל שהוא פועל כגון כי כל אוכל חלב טעמו למטה בכף ונקוד קמץ קטן: תחת יד פרעה ·
ברשותו ובאוצרותיו: והיה האוכל · הצבור כשאר פקדון הגנוז לקיום הארץ: הנמצא כזה · הנמצא כדין אם נלך ונבקשנו הנמצא כמוהו · הנמצא · לשון
תמיהה וכן כל ה״ המשמשת בראש תיבה ונקודה בחטף פתח: אין נבון וחכם כמוך · לבקש איש נבון וחכם שאמרת לא נמצא כמוך: ישק · יתזן יתפרנס כל
צרכי עמי יהיו נעשים על ידך כמו בן משק ביתי וכמו נשקו בר גרנישון בלעז: רק הכסא · שיהו קורין לי מלך: כסא · לשון שם המלוכה כמו ויגדל את כסאו
מכסאך: נתתי אותך · מנותי יתך ואף על פי כן לשון נתינה הוא כמו ולתתך עליון בין לגדולה בין לשפלו' נופל לשון נתינה עליו כמו נתתי אתכם נבזים ושפלי':
ויסר את טבעתו · נתינת טבעת המלך היא אות למי שנותנה לו להיות שני לו לגדולה: בגדי שש · דבר חשיבו' הוא במצרי': רביד · ענק ועל שהוא רצוף בטבעות
קרוי רביד וכן רבדתי ערשי רצפתי ערשי מרבדו' ובלשון משנה מוקף רובדין של אבן על הרובד שבעזרה והיא רצפה: במרכב' המשנה · השניה למרכבתו
המהלכת אצל שלו: אברך · כתרגומו דין אבא למלכא רך בלשון ארמי מלך בהשותפין לא ריכא ולא בר ריכא · ובדברי אגדה דרש רבי יהודה אברך זה
יוסף שהוא אב בחכמה רך בשנים אמר לו בן דורמסקית עד מתי אתה מעוות עלינו את הכתובים ואין אברך אלא לשון ברכים שהכל היו נכנסין ויוצאין תחת
ידו כענין שנ' ונתון אותו וגו': אני פרעה · שיש יכולת בידי לגזור גזרות על מלכותי ואני גוזר שלא ירים איש ידו: בלעדיך · שלא ברשותך · ד"א אני אהיה מלך
ובלעדיך וגו' וזהו דוגמת רק הכסא: את ידו ואת רגלו · כתרגו': צפנת פענח · מפרש הצפונות ואין לפענח דמיון במקרא: פוטיפרע · הוא פוטיפר ונקרא
פוטיפרע על שנסתרס מאיליו לפי שלקח את יוסף למשכב זכור: ותעש הארץ · כתרגו' ואין הלשון נעקר מלשון עשייה: לקמצים · קומץ על קומץ יד על יד היו
אוצרין: אכל שדה העיר נתן בתוכה · שכל ארץ וארץ מעמדת פירותיה ונותנין בתבואה מעפר המקו' ומעמיד את התבואה מלירקב: עד כי חדל לספור · עד
אשר חדל לו הסופר לספור והרי זה מקרא קצר: כי אין מספר · לפי שאין מספר והרי כי משמש בלשון דהא: בטרם תבא שנת הרעב · מכאן שאדם אסור לשמש
מטתו בשני רעבון: ותרעב כל ארץ מצרי' · שהרקיב' תבואתם שאצרו חוץ משל יוסף: אשר יאמר לכם תעשו · לפי שהי' יוסף או' להם שימולו וכשבאו אצל פרעה
והומרי' כך הוא אומ' לנו אמ' להם ולמה לא צברתם בר והלא הכריז לכם שבשני הרעב באים אמרו לו אספנו הרבה והרקיבה אמר להם אם כן כל אשר יאמר לכם
תעשו הרי גזר על התבואה והרקיבה מה אם יגזור עלינו ונמות: על כל פני הארץ · מי הם פני הארץ אלו העשירי': את כל אשר בהם · כתרגו' די בהון עיבורא:
וישבור למצרי' · שבר לשון מכר ולשון קנין הוא כאן משמש לשון מכר: שברו לנו מעט אוכל · לשון קנין ואל תתמ' אינו כי אם בתבואה שאף ביין וחלב מצינו ולכו
שברו בלא כסף וגו'·

מב בכל־הארץ׃ וירא יעקב כי יש־שבר במצרים ויאמר יעקב לבניו
למה תתראו׃ ויאמר הנה שמעתי כי יש־שבר במצרים רדו־שמה
ושברו־לנו משם ונחיה ולא נמות׃ וירדו אחי־יוסף עשרה לשבר
בר ממצרים׃ ואת־בנימין אחי יוסף לא־שלח יעקב את־אחיו כי
אמר פן־יקראנו אסון׃ ויבאו בני ישראל לשבר בתוך הבאים כי־היה
הרעב בארץ כנען׃ ויוסף הוא השליט על־הארץ הוא המשביר לכל־
עם הארץ ויבאו אחי יוסף וישתחוו־לו אפים ארצה׃ וירא יוסף את־
אחיו ויכרם ויתנכר אליהם וידבר אתם קשות ויאמר אלהם מאין
באתם ויאמרו מארץ כנען לשבר־אכל׃ ויכר יוסף את־אחיו והם לא
הכרהו׃ ויזכר יוסף את החלמות אשר חלם להם ויאמר אלהם
מרגלים אתם לראות את־ערות הארץ באתם׃ ויאמרו אליו לא
אדני ועבדיך באו לשבר־אכל׃ כלנו בני איש־אחד נחנו כנים אנחנו
לא־היו עבדיך מרגלים׃ ויאמר אלהם לא כי־ערות הארץ באתם
לראות׃ ויאמרו שנים עשר עבדיך אחים אנחנו בני איש־אחד בארץ
כנען והנה הקטן את־אבינו היום והאחד איננו׃ ויאמר אלהם יוסף
הוא אשר דברתי אלכם לאמר מרגלים אתם׃ בזאת תבחנו חי פרעה
אם־תצאו מזה כי אם־בבוא אחיכם הקטן הנה׃ שלחו מכם אחד ויקח
את־אחיכם ואתם האסרו ויבחנו דבריכם האמת אתכם ואם־לא חי
פרעה כי מרגלים אתם׃ ויאסף אתם אל־משמר שלשת ימים׃ ויאמר
אלהם יוסף ביום השלישי זאת עשו וחיו את־האלהים אני ירא׃ אם־
כנים אתם אחיכם אחד יאסר בבית משמרכם ואתם לכו הביאו שבר
רעבון בתיכם׃ ואת־אחיכם הקטן תביאו אלי ויאמנו דבריכם ולא
תמותו ויעשו־כן׃ ויאמרו איש אל־אחיו אבל אשמים אנחנו על־
אחינו אשר ראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו ולא שמענו על־כן
באה אלינו הצרה הזאת׃ ויען ראובן אתם לאמר הלוא אמרתי
אליכם לאמר אל־תחטאו בילד ולא שמעתם וגם־דמו הנה נדרש׃
והם לא ידעו כי שמע יוסף כי המליץ בינתם׃ ויסב מעליהם ויבך

בכל־ארעא׃ וחזא יעקב ארי אית־עיבורא מזדבן במצרים ואמר
יעקב לבנוהי למא תתחזון׃ ואמר הא שמעית ארי אית־עיבורא
מזדבן במצרים חותו לתמן וזבונו־לנא מתמן וניחי ולא נמות׃
ונחתו אחי־יוסף עסרא למזבן עיבורא ממצרים׃ וית־בנימין אחוהי
דיוסף לא־שלח יעקב עם־אחוהי ארי אמר דילמא יערעיניה מותא׃
ואתו בני ישראל למזבן עיבורא בגו עליא ארי־הוה כפנא בארעא
דכנען׃ ויוסף הוא דשליט על־ארעא הוא מזבין־עיבור לכל־עמא
דארעא ואתו אחי יוסף וסגידו־ליה על־אפיהון על־ארעא׃ וחזא
יוסף ית־אחוהי ואשתמודעינון וחשיב מה־דמליל עמהון ומליל ע
עמהון קשין ואמר להון מנן אתיתון ואמרו מארעא דכנען למזבן ע
עיבורא׃ ואשתמודע יוסף ית־אחוהי ואינון לא־אשתמודעיניה׃
ודכר יוסף ית־חלמיא דהוה חלים להון ואמר להון אלילי אתון
למחזי ית־בדקא דארעא אתיתון׃ ואמרו ליה לא רבוני ועבדך
אתו למזבן עיבורא׃ כולנא בני־גברא חד נחנא כיוני אנחנא לא־
הוו עבדך אלילי׃ ואמר להון לא אלהין בדקא דארעא אתיתון
למחזי׃ ואמרו תרי־עסר עבדך אחין אנחנא בני־גברא חד בארעא
דכנען והא זעירא עם אבונא יומא־דין וחד ליתוהי׃ ואמר להון יוסף
הוא דמללית עמכון למימר אלילי אתון׃ בדא תתבחרון חי פרעה
אם־תיפקון מכא אלהין במיתי אחוכון זעירא הכא׃ שלחו מנכון
חד וידבר ית־אחוכון ואתון תתאסרון ויתבחרון פתגמיכון הקשוט
אתון אמרין ואם־לא חי פרעה ארי אלילי אתון׃ וכנש יתהון לבית
מטרא תלתא יומין׃ ואמר להון יוסף ביומא תליתאה דא עבידו
ואתקיימו מן־קדם־יוי אנא דחיל׃ אם־כיוני אתון אחוכון חד יתאסר
בבית מטרתכון ואתון איזילו אובילו עיבורא דחסיר בבתיכון׃ וית־
אחוכון זעירא תיתון לותי ויתהימנון פתגמיכון ולא תמותון ועבדו
כן׃ ואמרו גבר לאחוהי בקושטא חייבין אנחנא על־אחונא די
חזינא עקת נפשיה כד־הוא מתחנן לנא ולא קבילנא מיניה על־כן אתת
עלנא עקתא הדא׃ ואתיב ראובן יתהון למימר הלא אמרית להון
למימר לא־תחטאון בעולימא ולא קבילתון ואף דמיה הא מתבעי׃
ואינון לא ידעין ארי שמע יוסף ארי מתורגמן הוה ביניהון׃ ואסתחר
מלותהון ובכא ותב

וירא יעקב כי יש שבר במצרים· ומהיכן ראה והלא לא ראה אלא שמע· הנה שמעתי וגו'· מהו וירא ראה באספקלריא של קודש שעדיין יש לו שבר במצרים
ולא היתה נבואה ממש להודיעו בפירוש שזה יוסף׃ וכל הארץ באו מצרימה· אל יוסף לשבור· ואם תדרשהו כסדרו היה צריך לכתוב לשבור מן יוסף׃
למה תתראו· למה תראו עצמכם בפני בני ישמעאל ובני עשו כאלו אתם שבעים באותה שעה עדיין היה להם תבואה ומפי אחרים שמעתי שהוא לשון כחישה
למה תהיו כחושים ברעב ודומה לו ומרוה גם הוא יורה׃ רדו שמה· ולא אמר לכו רמז למאתים ועשר שנים שנשתעבדו למצרים כמנין רד"ו· וירדו אחי יוסף·
ולא כתב בני יעקב מלמד שהיו מתחרטים במכירתו ונתנו לבם להתנהג עמו באחוה ולפדותו בכל ממון שיפסקו עליהם׃ עשרה· מה תלמוד לומר והלא כתב
ואת בנימין אחי יוסף לא שלח אלא לענין האחוה היו חלוקין לעשרה שלא היתה אהבת כלם ושנאת כלם שוה לו אבל לענין לשבור בר כלם לב אחד להם בראשית
רבה׃ פן יקראנו אסון· ובבית לא יקראנו. אמר רבי אליעזר בן יעקב מכאן שהשטן מקטרג בשעת הסכנה׃ בתוך הבאים· מטמינין עצמן שלא
יכירום לפי שצוה להם אביהם שלא יתראו שלא תשלוט בהם עין הרע שכולם נאי' וכולם גבורים׃ וישתחוו לו אפים· נשתטחו לו על פניהם וכן כל השתחואה
פשוט ידים ורגלים הוא׃ ויתנכר אליהם· נעשה להם כנכרי בדברים לדבר קשות׃ ויכר יוסף וגומר· לפי שהניח' חתומי זקן׃ והם לא הכירוהו·
שיצא מאצלם בלא חתימת זקן ועכשו בא בחתימת זקן׃ ומדרש אגדה ויכר יוסף את אחיו· כשנמסרו בידו הכיר שהם אחיו ורחם עליהם׃ והם לא
הכירוהו· כשנפל בידם לנהוג בו אחוה׃ אשר חלם להם· עליהם וידע שנתקיימו שהרי השתחוו לו׃ ערות הארץ· גלוי הארץ מהיכן היא נוחה ליכבש
כמו את מקורה הערה וכמו ערום ועריה וכן כל ערוה שבמקרא לשון גלוי ואונקלוס תרגם בדקא דארע' כמו בדק הבית רעוע הבית אבל לא דקדק לפרשו אחר
לשון המקרא׃ לא אדוני· לא תאמר כן והרי עבדיך באו לשבור אוכל׃ כלנו בני איש אחד נחנו. נצנצה בהם רוח הקדש וכללוהו עמהם שאף הוא
בן אביהם׃ כנים· אמתיים כמו כן דברת כן בנות צלפחד דוברות ועברתו לא כן בדיו׃ כי ערות הארץ באתם לראות· שהרי נכנסתם בעשרה שערי
העיר למה לא נכנסתם בשער אחד׃ ויאמרו י"ב עבדיך וגומר· ובשביל אותו אחד שאיננו נתפזרנו בעיר לבקשו׃ הוא אשר דברתי· הדבר אשר דברתי שאתם
מרגלים הוא האמת והנכון זהו לפי פשוטו· ומדרשו אמר להם ואילו מצאתם אותו ויפסקו עליכם ממון הרבה תפדוהו אמרו לו הן אמ' להם ואם יאמרו לכם שלא
יחזירוהו בשום ממון מה תעשו אמרו לכך באנו להרוג או ליהרג אמר [illegible] הוא אשר דברתי אליכם להרוג בני העיר באתם מנחש אני בגביע שלי ששנים מכם
החריבו כרך גדול של שכם׃ חי פרעה· אם יחיה פרעה כשהיה נשבע לשקר היה נשבע בחיי פרעה׃ אם תצאו מזה· מן המקום הזה׃ האמת אתכם· אם
אמת אתכם לפיכך הה' נקוד פתח שהוא כמו בלשון תימה׃ ואם לא תביאוהו חי פרעה כי מרגלים אתם׃ משמר בית האסורים· בבית משמרכם שאתם אסורין
בו עכשיו׃ ואתם לכו הביאו· לבית אביכם׃ שבר רעבון בתיכם· מה שקניתם לרעבון אנשי בתיכם אבל כתרגומו בקושטא ורהיתי בבראשית רבה ליסכה
דרומא' הוא אבל ברם׃ ויאמנו דבריכם· יתאמתו ויתקיימו כמו אמן אמן וכמו יאמן נא דבריך· באה אלינו· טעמו בבית לפי שהוא בלשון עבר שכבר באה
תרגומו אתת לותנא׃ וגם דמו· אתין וגמין רבויין דמו וגם דם הזקן׃ והם לא ידעו כי שומע יוסף· מבין לשונם ובפניו היו מדברים כן׃ כי המליץ בינותם·
כי כשהיו מדברים עמו היה המליץ ביניהם היודע לשון עברי ולשון מצרי והיה מליץ דבריהם ליוסף ודברי יוסף להם לכך היו סבורים שאין יוסף מכיר בלשון
עברית׃ המליץ· זה מנשה׃ ויסוב מעליהם· נתרחק מעליהם שלא יראוהו בוכה׃ ויבך· לפי ששמע שהיו מתחרטין׃ את שמעון

ותב לותהון ומליל עמהון ודבר מלותהון ית שמעון ואסר יתיה
לעיניהון : ופקיד יוסף ומלו ית מניהון עיבורא ולאתבא כספיהון
גבר לסקיה ולמתן להון זודין לאורחא ועבד להון כן : ונטלו ית
עיבוריהון על חמריהון ואזלו מתמן : ופתח חד ית סקיה למיתן
כיסתא לחמריה בבית מבתא וחזא ית כספיה והא הוא בפום ט
טועניה : ואמר לאחוהי איתותב כספי ואף הא בטועני ונפק מדע
לבהון ותוהו גבר לאחוהי למימר מה דא עבד יי לנא : ואתו לות
יעקב אבוהון לארעא דכנען וחויאו ליה ית כל דערעא יתהון למימר
: מליל גברא רבונא דארעא עמנא קשין ויהב יתנא כמאללי ית
ארעא : ואמרנא ליה כיוני אנחנא לא הוינא אלילי : תרי עסר
אנחנא אחין בני אבונא חד ליתוהי וזעירא יומא דין עם אבונא
בארעא דכנען : ואמר לנא גברא ריבונא דארעא בדא אדע ארי כיוני
אתון אחוכון חד שבוקו לותי וית עיבורא דחסיר בבתיכון סבו ו
ואיזילו : ואיתיאו ית אחוכון זעירא לותי ואדע ארי לא אלילי אתון
ארי כיוני אתון ית אחוכון אתן לכון וית ארעא תעבדו בה סחורתא
: והוה אינון מריקין סקיהון והא גברא צרר כספיה בסקיה וחזו
ית צררי כספיהי אינון ואבוהון ודחילו : ואמר להון יעקב אבוהון
יתי אתכלתון יוסף ליתוהי ושמעון ליתוהי וית בנימן תדברון עלי
הואה כולהון : ואמר ראובן לאבוהי למימר ית תרין בני תמית אם
לא איתיניה לך הב יתיה על ידי ואנא אתיביניה לך : ואמר לא
יחות ברי עמכון ארי אחוהי מית והוא בלחודוהי ישתאר ויערעיניה
מותא באורחא די תהכון בה ותחתון ית שיבתי בדוונא לשאול :
וכפנא תקיף בארעא : והוה כד שציאו למיכל ית עיבורא דאיתיאו
ממצרים ואמר להון אבוהון תובו זבונו לנא זעיר עיבורא : ואמר
ליה יהודה למימר אסהדא אסהיד בנא גברא למימר לא תחזון אפי
אלהין כד אחוכון עמכון : אם איתך משלח ית אחונא עמנא ניחות
ונזבון לך עיבורא : ואם ליתך משלח לא ניחות ארי גברא אמר לנא
לא תחזון אפי אלהין כד אחוכון עמכון : ואמר ישראל למא
אבאשתון לי לחואה לגברא העד לכון אחא : ואמרו שאלא שאיל
גברא לנא ולילדותנא למימר העד כען אבוכון קיים האית לכון א
אחא וחוינא ליה על מימר פתגמיא האילין המידע הוינא ידעין ארי
יימר אחיתו ית אחוכון : ואמר יהודה לישראל אבוהי שלח עולימא
עמי ונקום ונזיל וניחי ולא נמות אף אנחנא אף את אף טפלנא :
אנא מערבנא ביה מן ידי תתבעיניה אם לא איתיניה לך ואקימיניה
קדמך ואיהי חטי לך כל יומיא : ארי אלולא פון כדא איתעכבנא
ארי כען תבנא דנן תרתין זימנין : ואמר להון ישראל אבוהון אם
כן הוא דא עיבידו סיבו מדמשבח בארעא במניכון ואחיתו לגברא
תקרובתא זעיר קטף וזעיר דבש   שעף

וישב אלהם וידבר אלהם ויקח מאתם את שמעון ויאסר אתו
לעיניהם : ויצו יוסף וימלאו את כליהם בר ולהשיב כספיהם איש
אל שקו ולתת להם צדה לדרך ויעש להם כן : וישאו את שברם על
חמריהם וילכו משם : ויפתח האחד את שקו לתת מספוא לחמרו
במלון וירא את כספו והנה הוא בפי אמתחתו : ויאמר אל אחיו
הושב כספי וגם הנה באמתחתי ויצא לבם ויחרדו איש אל אחיו
לאמר מה זאת עשה אלהים לנו : ויבאו אל יעקב אביהם ארצה
כנען ויגידו לו את כל הקרת אתם לאמר : דבר האיש אדני הארץ
אתנו קשות ויתן אתנו כמרגלים את הארץ : ונאמר אליו כנים
אנחנו לא היינו מרגלים : שנים עשר אנחנו אחים בני אבינו האחד
איננו והקטן היום את אבינו בארץ כנען : ויאמר אלינו האיש
אדני הארץ בזאת אדע כי כנים אתם אחיכם האחד הניחו אתי ואת
רעבון בתיכם קחו ולכו : והביאו את אחיכם הקטן אלי ואדעה
כי לא מרגלים אתם כי כנים אתם את אחיכם אתן לכם ואת הארץ
תסחרו : ויהי הם מריקים שקיהם והנה איש צרור כספו בשקו
ויראו את צררות כספיהם המה ואביהם ויראו : ויאמר אלהם
יעקב אביהם אתי שכלתם יוסף איננו ושמעון איננו ואת בנימן
תקחו עלי היו כלנה : ויאמר ראובן
אל אביו לאמר את שני בני תמית אם לא אביאנו אליך תנה אתו על
ידי ואני אשיבנו אליך : ויאמר לא ירד בני עמכם
כי אחיו מת והוא לבדו נשאר וקראהו אסון בדרך אשר תלכו
בה והורדתם את שיבתי ביגון שאולה : והרעב כבד בארץ : ויהי מג
כאשר כלו לאכל את השבר אשר הביאו ממצרים ויאמר אליהם
אביהם שבו שברו לנו מעט אכל : ויאמר אליו יהודה לאמר העד
העד בנו האיש לאמר לא תראו פני בלתי אחיכם אתכם : אם ישך
משלח את אחינו אתנו נרדה ונשברה לך אכל : ואם אינך משלח
לא נרד כי האיש אמר אלינו לא תראו פני בלתי אחיכם אתכם :
ויאמר ישראל למה הרעתם לי להגיד לאיש העוד לכם אח : ויאמרו
שאול שאל האיש לנו ולמולדתנו לאמר העוד אביכם חי היש לכם
אח ונגד לו על פי הדברים האלה הידוע נדע כי יאמר הורידו את
אחיכם : ויאמר יהודה אל ישראל אביו שלחה הנער אתי ונקומה
ונלכה ונחיה ולא נמות גם אנחנו גם אתה גם טפנו : אנכי
אערבנו מידי תבקשנו אם לא הביאתיו אליך והצגתיו לפניך ות
וחטאתי לך כל הימים : כי לולא התמהמהנו כי עתה שבנו זה פעמים
: ויאמר אלהם ישראל אביהם אם כן אפוא זאת עשו קחו
מזמרת הארץ בכליכם והורידו לאיש מנחה מעט צרי ומעט דבש

את שמעון · הוא השליכו לבור הוא שאמר ללוי הנה בעל החלומות הלזה בא · דבר אחר נתכוון יוסף להפרידו מלוי שמא יתיעצו שניהם להרוג אותו : ויאסור אותו לעיניהם · לא אסרו אלא לעיניהם וכיון שיצאו הוציאו והאכילו והשקהו : ויפתח האחד · הוא לוי שנשאר יחיד משמעון בן זוגו : במלון · במקום שלנו בלילה : אמתחת · שק : והנה הוא באמתחתו · גם הכסף בו עם התבואה : מה זאת עשה אלהים לנו · להביאנו לידי עלילה זו שלא הושב אלא להתעולל עלינו : ואת הארץ תסחרו · תסובבו וכל לשון סוחרים וסחורה על שם שמחזרים וסובבים אחר הפרקמטיא : צרור כספו · קשר כספו : אותי שכלתם · מלמד שחשדן שמא הרגוהו או מכרוהו כיוסף : שכלתם · כל מי שבניו אבודים קרוי שכול : לא ירד בני עמכם · לא קבל דבריו של ראובן אמר בכור שוטה הוא זה הוא אומ' להמית בניו וכי בניו הם ולא בני : כאשר כלו לאכל · יהודה אמר להם המתינו לזקן עד שתכלה פת מן הבית · כאשר כלו · כד שציאו והמתרגם כד ספיקו טועה כאשר כלו הגמלים לשתות מתורגם כד ספיקו כשמשתו די ספקם הוא גמר שתייתם אבל זה כאשר כלו לאכל כאשר תם האוכל הוא ומתרגמינן כד שציאו : העד העיד · לשון התראה שסתם התראה מתרה בו בפני עדים וכן העידותי באבותיכם רד העד בעם : לא תראו פני בלתי אחיכם · לא תראוני בלא אחיכם אתכם ואנקלוס תרגם אלהין כד אחוכון עמכון ישב הדבר על אופנו ולא דקדק לתרג' אחר לשון המקרא : לנו ולמולדתנו · למשפחותנו · ומדרשו אפילו עצי עריסותינו גלה לנו : ונגד לו · שיש לנו אב ואח : על פי הדברים האלה · על פי שאלותיו אשר שאל הוזקקנו להגיד : כי יאמר · אשר יאמר כי משמש בלשון אם ואם משמש בלשון אשר הרי זה שמוש אחד מארבע לשונותיו שהרי כי זה כמו אם כמו עד אם דברתי דברי : ונחיה · נכנכה בו רוח הקדש על ידי הליכה זו אתחי רוחך שנ' ותחי רוח יעקב אביהם : ולא נמות ברעב · בנימין ספק יתפש ספק לא יתפש ואנו כולנו מתי' ברעב אם לא נלך מוטב שתניח את הספק ותתפוש את הודאי : והצגתיו לפניך · שלא אביאנו אליך מת כי אם חי : וחטאתי לך כל הימים · לעולם הבא : לולא התמהמהנו · על ידך כבר היינו שבים עם שמעון ולא נצטערת כל הימים הללו : איפא · לשון יתר הוא לתקן מלה בלשון עברי אם כן אזדקק לעשות שאשלחנו עמכם צריך אני לחזור ולבקש איה פה תקנה ועצה להשיאכם ואומר אני זאת עשו : מזמרת הארץ · מתרגם מדמשבח בארעא שהכל מזמרין עליו כשהוא בא לעולם :

נְכֹאת וָלֹט בָּטְנִים וּשְׁקֵדִים׃ וְכֶסֶף מִשְׁנֶה קְחוּ בְיֶדְכֶם וְאֶת הַכֶּסֶף
הַמּוּשָׁב בְּפִי אַמְתְּחֹתֵיכֶם תָּשִׁיבוּ בְיֶדְכֶם אוּלַי מִשְׁגֶּה הוּא׃ וְאֶת אֲחִיכֶם
קָחוּ וְקוּמוּ שׁוּבוּ אֶל הָאִישׁ׃ וְאֵל שַׁדַּי יִתֵּן לָכֶם רַחֲמִים
לִפְנֵי הָאִישׁ וְשִׁלַּח לָכֶם אֶת אֲחִיכֶם אַחֵר וְאֶת בִּנְיָמִין וַאֲנִי כַּאֲשֶׁר
שָׁכֹלְתִּי שָׁכָלְתִּי׃ וַיִּקְחוּ הָאֲנָשִׁים אֶת הַמִּנְחָה הַזֹּאת וּמִשְׁנֶה כֶּסֶף
לָקְחוּ בְיָדָם וְאֶת בִּנְיָמִן וַיָּקֻמוּ וַיֵּרְדוּ מִצְרַיִם וַיַּעַמְדוּ לִפְנֵי יוֹסֵף׃
וַיַּרְא יוֹסֵף אִתָּם אֶת בִּנְיָמִין וַיֹּאמֶר לַאֲשֶׁר עַל בֵּיתוֹ הָבֵא אֶת הָאֲנָשִׁים
הַבָּיְתָה וּטְבֹחַ טֶבַח וְהָכֵן כִּי אִתִּי יֹאכְלוּ הָאֲנָשִׁים בַּצָּהֳרָיִם׃ וַיַּעַשׂ
הָאִישׁ כַּאֲשֶׁר אָמַר יוֹסֵף וַיָּבֵא הָאִישׁ אֶת הָאֲנָשִׁים בֵּיתָה יוֹסֵף׃
וַיִּירְאוּ הָאֲנָשִׁים כִּי הוּבְאוּ בֵּית יוֹסֵף וַיֹּאמְרוּ עַל דְּבַר הַכֶּסֶף הַשָּׁב
בְּאַמְתְּחֹתֵינוּ בַּתְּחִלָּה אֲנַחְנוּ מוּבָאִים לְהִתְגֹּלֵל עָלֵינוּ וּלְהִתְנַפֵּל
עָלֵינוּ וְלָקַחַת אֹתָנוּ לַעֲבָדִים וְאֶת חֲמֹרֵינוּ׃ וַיִּגְּשׁוּ אֶל הָאִישׁ אֲשֶׁר
עַל בֵּית יוֹסֵף וַיְדַבְּרוּ אֵלָיו פֶּתַח הַבָּיִת׃ וַיֹּאמְרוּ בִּי אֲדֹנִי יָרֹד יָרַדְנוּ
בַּתְּחִלָּה לִשְׁבָּר אֹכֶל׃ וַיְהִי כִּי בָאנוּ אֶל הַמָּלוֹן וַנִּפְתְּחָה אֶת אַמְתְּחֹתֵינוּ
וְהִנֵּה כֶסֶף אִישׁ בְּפִי אַמְתַּחְתּוֹ כַּסְפֵּנוּ בְּמִשְׁקָלוֹ וַנָּשֶׁב אֹתוֹ בְּיָדֵנוּ׃
וְכֶסֶף אַחֵר הוֹרַדְנוּ בְיָדֵנוּ לִשְׁבָּר אֹכֶל לֹא יָדַעְנוּ מִי שָׂם כַּסְפֵּנוּ
בְּאַמְתְּחֹתֵינוּ׃ וַיֹּאמֶר שָׁלוֹם לָכֶם אַל תִּירָאוּ אֱלֹהֵיכֶם וֵאלֹהֵי אֲבִיכֶם
נָתַן לָכֶם מַטְמוֹן בְּאַמְתְּחֹתֵיכֶם כַּסְפְּכֶם בָּא אֵלָי וַיּוֹצֵא אֲלֵהֶם אֶת
שִׁמְעוֹן׃ וַיָּבֵא הָאִישׁ אֶת הָאֲנָשִׁים בֵּיתָה יוֹסֵף וַיִּתֶּן מַיִם
וַיִּרְחֲצוּ רַגְלֵיהֶם וַיִּתֵּן מִסְפּוֹא לַחֲמֹרֵיהֶם׃ וַיָּכִינוּ אֶת הַמִּנְחָה עַד בּוֹא
יוֹסֵף בַּצָּהֳרָיִם כִּי שָׁמְעוּ כִּי שָׁם יֹאכְלוּ לָחֶם׃ וַיָּבֹא יוֹסֵף הַבַּיְתָה וַיָּבִיאוּ
לוֹ אֶת הַמִּנְחָה אֲשֶׁר בְּיָדָם הַבָּיְתָה וַיִּשְׁתַּחֲווּ לוֹ אָרְצָה׃ וַיִּשְׁאַל לָהֶם
לְשָׁלוֹם וַיֹּאמֶר הֲשָׁלוֹם אֲבִיכֶם הַזָּקֵן אֲשֶׁר אֲמַרְתֶּם הַעוֹדֶנּוּ חָי׃
וַיֹּאמְרוּ שָׁלוֹם לְעַבְדְּךָ לְאָבִינוּ עוֹדֶנּוּ חָי וַיִּקְּדוּ וַיִּשְׁתַּחֲווּ׃ וַיִּשָּׂא עֵינָיו
וַיַּרְא אֶת בִּנְיָמִין אָחִיו בֶּן אִמּוֹ וַיֹּאמֶר הֲזֶה אֲחִיכֶם הַקָּטֹן אֲשֶׁר אֲמַרְתֶּם
אֵלָי וַיֹּאמַר אֱלֹהִים יָחְנְךָ בְּנִי׃ וַיְמַהֵר יוֹסֵף כִּי נִכְמְרוּ רַחֲמָיו אֶל
אָחִיו וַיְבַקֵּשׁ לִבְכּוֹת וַיָּבֹא הַחַדְרָה וַיֵּבְךְּ שָׁמָּה׃ וַיִּרְחַץ פָּנָיו וַיֵּצֵא
וַיִּתְאַפַּק וַיֹּאמֶר שִׂימוּ לָחֶם׃ וַיָּשִׂימוּ לוֹ לְבַדּוֹ וְלָהֶם לְבַדָּם וְלַמִּצְרִים
הָאֹכְלִים אִתּוֹ לְבַדָּם כִּי לֹא יוּכְלוּן הַמִּצְרִים לֶאֱכֹל אֶת הָעִבְרִים לֶחֶם
כִּי תוֹעֵבָה הִוא לְמִצְרָיִם׃ וַיֵּשְׁבוּ לְפָנָיו הַבְּכֹר כִּבְכֹרָתוֹ
וְהַצָּעִיר כִּצְעִרָתוֹ וַיִּתְמְהוּ הָאֲנָשִׁים אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ׃ וַיִּשָּׂא מַשְׂאֹת
מֵאֵת פָּנָיו אֲלֵהֶם וַתֵּרֶב מַשְׂאַת בִּנְיָמִן מִמַּשְׂאֹת כֻּלָּם חָמֵשׁ יָדוֹת

שְׁעַף וְלוֹטוֹם בּוּטְנִין וְשִׁגְדִין׃ וְכַסְפָּא עַל חַד תְּרֵין סִיבוּ בִידֵיכוֹן וְיָת
כַּסְפָּא דְּאִיתוֹתַב בְּפוּם טוֹעֲנֵיכוֹן תְּתִיבוּן בִּידֵיכוֹן דִּילְמָא שָׁלוּ הֲוָה׃
וְיָת אֲחוּכוֹן דְּבָרוּ וְקוּמוּ תוּבוּ לְוָת גַּבְרָא׃ וְאֵל שַׁדַּי יִתֵּן לְכוֹן רַחֲמִין
קֳדָם גַּבְרָא וְיִפְטַר לְכוֹן יָת אֲחוּכוֹן אָחֳרָנָא וְיָת בִּנְיָמִן וַאֲנָא כְּמָא
דְּאִתְכְּלֵית אִתְכְּלֵית׃ וּנְסִיבוּ גֻבְרַיָּא יָת תִּקְרֻבְתָּא הָדָא וְעַל חַד
תְּרֵין כַּסְפָּא נְסִיבוּ בִידֵיהוֹן וּדְבַרוּ יָת בִּנְיָמִן וְקָמוּ וּנְחָתוּ לְמִצְרַיִם וְקָמוּ
קֳדָם יוֹסֵף׃ וַחֲזָא יוֹסֵף עִמְּהוֹן יָת בִּנְיָמִן וַאֲמַר לִדְמְמַנָּא עַל בֵּיתֵיהּ
אָעֵיל יָת גֻּבְרַיָּא לְבֵיתָא וְכוֹס נִכְסְתָא וְאַתְקֵין אֲרֵי עִמִּי יֵיכְלוּן גֻּבְרַיָּא
בְּשֵׁירוּתָא׃ וַעֲבַד גַּבְרָא כְּמָא דַּאֲמַר יוֹסֵף וְאָעֵיל גַּבְרָא יָת גֻּבְרַיָּא
לְבֵית יוֹסֵף׃ וּדְחִילוּ גֻבְרַיָּא אֲרֵי אִתָּעֲלוּ לְבֵית יוֹסֵף וַאֲמַרוּ עַל עֵסַק
כַּסְפָּא דְּאִתוֹתַב בְּטוֹעֲנַנָא בְּקַדְמֵיתָא אֲנַחְנָא מִתָּעֲלִין לְאִתְרַבְרָבָא
עֲלַנָא וּלְאִזְדַּקָּפָא עֲלַנָא וּלְמִקְנֵי יָתַנָא לְעַבְדִּין וּלְמִדְבַּר יָת חֲמָרַנָא׃
וְקָרִיבוּ לְוָת גַּבְרָא דִּי מְמַנָּא עַל בֵּית יוֹסֵף וּמַלִּילוּ עִמֵּיהּ בִּתְרַע
בֵּיתָא׃ וַאֲמַרוּ בְּבָעוּ רִבּוֹנִי מֵיחַת נְחַתְנָא בְּקַדְמֵיתָא לְמִזְבַּן עִבוּרָא׃
וַהֲוָה כַּד אֲתֵינָא לְבֵית מְבָתָא וּפְתַחְנָא יָת טוֹעֲנַנָא וְהָא כְסַף גְּבַר
בְּפוּם טוֹעֲנֵיהּ כַּסְפָּנָא בְּמַתְקְלֵיהּ וַאֲתֵיבְנָא יָתֵיהּ בִּידַנָא׃ וְכַסְפָּא
אָחֳרָנָא אַחְתֵּינָא בִידַנָא לְמִזְבַּן עִיבוּרָא לָא יְדַעְנָא מַן שַׁוִּי כַּסְפָּנָא
בְּטוֹעֲנַנָא׃ וַאֲמַר שְׁלָם לְכוֹן לָא תִדְחֲלוּן אֱלָהֲכוֹן וֶאֱלָהָא דַאֲבוּכוֹן
יְהַב לְכוֹן סִימָא בְּטוֹעֲנֵיכוֹן כַּסְפְּכוֹן אֲתָא לְוָתִי וְאַפֵּיק לְוָתְהוֹן יָת שִׁמְעוֹן׃
וְאָעֵיל גַּבְרָא יָת גֻּבְרַיָּא לְבֵית יוֹסֵף וִיהַב מַיָּא וְאַסְחוּ רַגְלֵיהוֹן וִיהַב
כִּסְתָּא לַחֲמָרֵיהוֹן׃ וְאַתְקִינוּ יָת תִּקְרֻבְתָּא עַד דְּעָל יוֹסֵף בְּשֵׁירוּתָא
אֲרֵי שְׁמַעוּ אֲרֵי תַמָּן יֵיכְלוּן לַחְמָא׃ וְעָל יוֹסֵף לְבֵיתָא וְאָעִילוּ לֵיהּ יָת
תִּקְרֻבְתָּא דִּי בִידֵיהוֹן לְבֵיתָא וּסְגִידוּ לֵיהּ עַל אַרְעָא׃ וּשְׁאֵיל לְהוֹן
לִשְׁלָם וַאֲמַר הֲשְׁלָם אֲבוּכוֹן סָבָא דִּי אֲמַרְתּוּן הַעַד כְּעַן קַיָּם׃ וַאֲמַרוּ
שְׁלָם לְעַבְדָּךְ לְאַבוּנָא עַד כְּעַן קַיָּם וּכְרַעוּ וּסְגִידוּ׃ וּזְקַף עֵינוֹהִי
וַחֲזָא יָת בִּנְיָמִן אֲחוּהִי בַּר אִמֵּיהּ וַאֲמַר הֲדֵין אֲחוּכוֹן זְעֵירָא דִּי אֲמַרְתּוּן
לִי וַאֲמַר מִן קֳדָם יְיָ יִתְרְחֵם עֲלָךְ בְּרִי׃ וְאוֹחִי יוֹסֵף אֲרֵי אִתְגּוֹלָלוּ
רַחֲמוֹהִי עַל אֲחוּהִי וּבְעָא לְמִבְכֵּי וְעַל לְאִדְרוֹן בֵּית מִשְׁכְּבָא וּבְכָא
תַמָּן׃ וְאַסְחִי אַפּוֹהִי וּנְפַק וְאִתְחַסַּן וַאֲמַר שַׁוּוֹ לַחְמָא׃ וְשַׁוִּיאוּ לֵיהּ
בִּלְחוֹדוֹהִי וּלְהוֹן בִּלְחוֹדֵיהוֹן וּלְמִצְרָאֵי דְּאָכְלִין עִמֵּיהּ בִּלְחוֹדֵיהוֹן
אֲרֵי לָא יָכְלִין מִצְרָאֵי לְמֵיכַל עִם עִבְרָאֵי לַחְמָא אֲרֵי בְעִירָא דְּמִצְרָאֵי
דָּחֲלִין לֵיהּ עִבְרָאֵי אָכְלִין׃ וְאַסְחַרוּ קֳדָמוֹהִי רַבָּא כְּרַבְיוּתֵיהּ וּזְעֵירָא
כִּזְעֵירוּתֵיהּ וּתְמַהוּ גֻבְרַיָּא גְּבַר לְחַבְרֵיהּ׃ וּנְטַל חוּלָקִין מִן קֳדָמוֹהִי
לִקְדָמֵיהוֹן וּסְגֵי חוּלָקָא דְּבִנְיָמִן מֵחוּלָקֵי דְּכֻלְּהוֹן חַמְשָׁא חוּלָקִין

נכאת · שעוה ברא׳שית רבה׃ בטני׳ · לא ידעתי מה הם ובפירושי אלף בית של רבי מכיר ראיתי פיסטיאס ודומה לי שהן אפרסקים׃ וכסף משנה · פי שנים כראשון׃ קחו בידכם · לשבור אכל שמא הוקר השער׃ אולי משגה הוא · שמא הממונה על הבית שכחו שוגג׃ ואל שדי · מעתה אינכם חסרים כלו׳ אלא תפלה הריני מתפלל עליכם · אל שדי · שדי בנתינת רחמיו וכדי היכולת בידו ליתן יתן לכם רחמים זהו פשוטו · ומדרשו מי שאמר לעולם די יאמר די לצרותי שלא שקטתי מנעורי · צר׳ לבן צרת עשו צרת רחל צר׳ דינה צר׳ יוסף צרת שמעון צרת בנימין׃ ושלח לכם · יפטר לכון כתרגו׳ יפטרנו מאסוריו לשון לחפשי ישלחנו ואינו נופל בתרגום לשון ויפלא שהרי לשם הם הולכים אצלו׃ את אחיכם · זה שמעון׃ אחר · רוח הקדש נזרקה בו לרבות יוסף׃ ואני עד שובכם אהיה שכול מספק׃ כאשר שכולתי · מיוסף ומשמעון׃ ואת בנימן · מתרגמינן ודברו ית בנימין לפי שאין לקיחת הכסף ולקיחת האדם שוה בלשון ארמי בדבר הנקח ביד מתרגמינן ונסיב ודבר הנקח בהנהג׳ הדברים מתרגמינן ודבר׃ וטבוח טבח והכן · כמו לטבוח טבח ולהכן ואין וטבוח לשון צווי שהיה לו לומר וטבח׃ בצהרים · זה מתורג׳ בשירותא שהוא לשון סעודה ראשונה בלשון ארמי ובלעז דיינר ויש הרבה בתלמוד שרא לכלבא שירותא · בכע אכולא שירותיה אבל כל תרגום של צהרים טיהרא׃ ויראו האנשים · כתוב הוא בשני יודין ותרגומו ודחילו׃ כי הובאו בית יוסף · ואין דרך שאר הבאים לשבור בר ללון בבית יוסף כי אם בפונדקאות שבעיר׃ ויראו · שאין זה אלא לאספם אל משמר׃ אנחנו מובאים אל תוך הבית הזה׃ להתגולל · להיות מתגלגלת עלינו עלילות הכסף ולהיותה נופלת עלינו ואונקלו׳ שתרג׳ ולאסתקפא עלנא הוא לשון להתעולל כדמתרגמינן עלילות דברים תסקופי מלין ולא תרגמו אחר לשון המקרא ולהתגולל שתרג׳ לאתרברבא הוא לשון גולת הזהב והכב גולתה העליתה שהוא לשון מלכות׃ בי אדני · לשון בעיא ותחנוני׳ הוא בלשון ארמי בייא בייא׃ ירוד ירדנו · ירידה היא לנו רגילי׳ היינו לפרנס אחרים עכשיו אנו צריכים לך׃ אלהיכם · בזכותכם ואם אין זכותכם כדאי אלהי אביכם בזכות אביכם נתן לכם מטמון׃ ויבא האיש · הבאה אחר הבאה לפי שהיו הן דוחפין אותו חוץ עד שדברו אליו פתח הבית ומשאמר להם שלום לכם משכו ובאו אחריו׃ ויכינו · הזמינו עטרוה בכלים נאים׃ הביתה · מפרוזדור לטרקלין׃ ויקדו וישתחוו · על שאלת שלום · קידה כפיפת קדקד השתחואה משתטח לארץ׃ אלהים יחנך בני · בשאר שבטי׳ שמענו חנינה אשר חנן אלהים את עבדך ובנימן עדיין לא נולד לכך ברכו יוסף בחנינה׃ כי נכמרו רחמיו · שאלו יש לך אח מאם אמר לו אח היה לי ואיני יודע היכן הוא יש לך בנים אמר לו יש לי עשרה אמר לו ומה שמם אמר לו בלע ובכר וגומר׳ · אמר לו מה טיבן של שמות הללו אמר לו כלם על שם אחי והצרות אשר מצאוהו · בלע שנבלע בין האומות · בכר שהיה בכור לאמי׃ אשבאל ששבאו אל · גרא שנתגייר באכסניא׃ ונעמן שהיה נעים ביותר · אחי וראש אחי היה וראשי היה׃ מופים מפי אבי למד · וחופים שלא ראה חופתי ולא ראיתי אני חופתו׃ וארד שירד לבין האומות כדאיתא במסכ׳ סוטה מיד נכמרו רחמיו׃ נכמרו · נתחממו ובלשון משנה על הכומר של זתים ובלשון ארמי משום מכמר בשרא ובמקרא עורנו כתנור נכמרו נתחממו ונקמטו קמטים קמטים מפני זלעפות רעב כן דרך כל עור כשמחממין אותו נקמט ונכווץ׃ ויתאפק · נתאמץ והוא לשון אפיקי מגינים חוזק וכן ומזיח אפיקים רפה׃ כי תועבה הוא · דבר שנאוי הוא למצרים לאכול את העברים ואונקלו׳ נתן טעם לדבר׃ הבכור כבכורתו · מכה בגביע וקורא ראובן שמעו׳ ויהודה יששכר וזבולון בני אם אחת הסבו כסדר הזה שהוא סדר תולדותם׳ וכן כלם כיון שהגיע לבנימן אמר זה אין לו אם ואני אין לי אם ישב אצלי׃ משאות · מנות׃ חמש ידות · חלקו עם אחיו ומשאת יוסף ואסנת ומנשה ואפרים׃ וישכרו

ושתיאו ורויאו עמיה : ופקיד ית די ממנא על ביתיה למימר מלי ית טועני גבריא עיבורא כמא די יכלין למטען ושוי כסף גבר בפום טועניה : וית כלידי כלידא דכספא תשוי בפום טוענא דזעירא וית כסף זביניהי ועבד כפתגמא דיוסף די מליל : צפרא נהר וגובריא איתפטרו אינון וחמריהון : אינון נפקו מן קרתא לא ארחיקו ויוסף אמר לדי ממנא על ביתיה קום רדף בתר גבריא ותדביקינון ותימר להון למא אשלמתון בישתא חלף טבתא : הלא דין די שתי רבוני ביה והוא בדקא מבדק ביה אבאישתון די עבדתון : ואדביקינון ומליל עמהון ית פתגמיא האילין : ואמרו ליה למא ימליל ריבוני כפתגמיא האילין חס לעבדך מלמעבד כפתגמא הדין : הא כספא די אשכחנא בפום טעננא אתיבינה לך מארעא דכנען ואיכדין ניגנוב מבית רבונך מנין דכסף או מנין דדהב : די ישתכח עימיה מעבדך ויתקטיל ואף אנחנא נהי לרבוני לעבדין : ואמר אף כען כפתגמכון כן הוא די ישתכח עמיה יהי לי עבדא ואתון תהון זכאין : ואוחיאו ואחיתו גבר ית טועניה לארעא ופתחו גבר טועניה : ובלש ברבא שרי ובזעירא שצי ואישתכח כלידא בטוענא דבנימן : ובזעו לבושיהון ורמו גבר על [illegible] ותבו לקרתא : ועל יהודה ואחוהי לבית יוסף והוא עד כען תמן ונפלו קדמוהי על ארעא : ואמר להון יוסף מה עובדא הדין די עבדתון הלא ידעתון ארי בדקא מבדק גברא די כותי : ואמר יהודה מה נימר לרבוני מה נמליל ומה נזכי מן קדם יי אשתכחית חובא בעבדך הא אנחנא עבדין לריבוני אף אנחנא אף דא שתכח כלידא בידיה : ואמר חס לי מלמיעבד דא גברא די אישתכח כלידא בידיה הוא יהי לי עבדא ואתון סקו לשלם לות אבוכון :

וישתו וישכרו עמו : ויצו את אשר על ביתו לאמר מלא את אמתחת האנשים אכל כאשר יוכלון שאת ושים כסף איש בפי אמתחתו : ואת גביעי גביע הכסף תשים בפי אמתחת הקטן ואת כסף שברו ויעש כדבר יוסף אשר דבר : הבקר אור והאנשים שלחו המה וחמריהם : הם יצאו את העיר לא הרחיקו ויוסף אמר לאשר על ביתו קום רדף אחרי האנשים והשגתם ואמרת אלהם למה שלמתם רעה תחת טובה : הלוא זה אשר ישתה אדני בו והוא נחש ינחש בו הרעתם אשר עשיתם : וישגם וידבר אלהם את הדברים האלה : ויאמרו אליו למה ידבר אדני כדברים האלה חלילה לעבדיך מעשות כדבר הזה : הן כסף אשר מצאנו בפי אמתחתינו השיבנו אליך מארץ כנען ואיך נגנב מבית אדניך כסף או זהב : אשר ימצא אתו מעבדיך ומת וגם אנחנו נהיה לאדני לעבדים : ויאמר גם עתה כדבריכם כן הוא אשר ימצא אתו יהיה לי עבד ואתם תהיו נקים : וימהרו ויורדו איש את אמתחתו ארצה ויפתחו איש אמתחתו : ויחפש בגדול החל ובקטן כלה וימצא הגביע באמתחת בנימן : ויקרעו שמלתם ויעמס איש על חמרו וישבו העירה : ויבא יהודה ואחיו ביתה יוסף והוא עודנו שם ויפלו לפניו ארצה : ויאמר להם יוסף מה המעשה הזה אשר עשיתם הלוא ידעתם כי נחש ינחש איש אשר כמני : ויאמר יהודה מה נאמר לאדני מה נדבר ומה נצטדק האלהים מצא את עון עבדיך הננו עבדים לאדני גם אנחנו גם אשר נמצא הגביע בידו : ויאמר חלילה לי מעשות זאת האיש אשר נמצא הגביע בידו הוא יהיה לי עבד ואתם עלו לשלום אל אביכם : מד

פ פ פ

ויקרב

לותיה יהודה ואמר בבעו ריבוני ימליל כען עבדך פתגמא קדם רבוני ולא יתקוף רוגזך בעבדך ארי כפרעה כן רבוני שאיל ית עבדוהי למימר האית לכון אבא או אחא : ואמרנא לרבוני אית לנא אבא סיב ובר סיבתין זעיר ואחוהי מית ואישתאר הוא בלחודוהי לאמיה ואבוהי רחים ליה : ואמרת לעבדך אחתוהי לותי ואשוי עיני עלוהי : ואמרנא לרבוני לא יכיל עולימא למשבק ית אבוהי ואם ישבוק ית אבוהי וימות : ואמרת לעבדך אם לא יחות אחוכון זעירא עמכון לא תוספון למחזי אפי : והוה כד סליקנא לות עבדך אבא וחוינא ליה ית פתגמי רבוני : ואמר אבונא תובו זבינו לנא זעיר עיבורא : ואמרנא לא ניכול למיחת אם אית אחונא זעירא עמנא

ויגש

אליו יהודה ויאמר בי אדני ידבר נא עבדך דבר באזני אדני ואל יחר אפך בעבדך כי כמוך כפרעה : אדני שאל את עבדיו לאמר היש לכם אב או אח : ונאמר אל אדני יש לנו אב זקן וילד זקנים קטן ואחיו מת ויותר הוא לבדו לאמו ואביו אהבו : ותאמר אל עבדיך הורדהו אלי ואשימה עיני עליו : ונאמר אל אדני לא יוכל הנער לעזב את אביו ועזב את אביו ומת : ותאמר אל עבדיך אם לא ירד אחיכם הקטן אתכם לא תספון לראות פני : ויהי כי עלינו אל עבדך אבי ונגד לו את דברי אדני : ויאמר אבינו שבו שברו לנו מעט אכל : ונאמר לא נוכל לרדת אם יש אחינו הקטן אתנו

וישכרו עמו · ומיו' שמכרוהו לא שתו יין ולא הוא שתה יין ואותו היום שתו : גביעי · כוס ארוך וקורין לו מדולין : חלילה לעבדיך · חולין הוא לנו לשון גנאי ותרגו' חס לעבדך חס מאת הקב"ה יהא עלינו מעשות זאת והרבה יש בתלמוד חס ושלום : הן כסף אשר מצאנו · זה אחד מעשרה קל וחומר האמורים בתורה וכלן מנויין בבראשית רבה : גם עתה · אף זו מן הדין כדבריכם כן הוא שכלכם חייבים בדבר עשרה שנמצאת גנבה ביד אחד מהם כלם נתפשי' אבל אני אעשה לכם לפנים משורת הדין : אשר ימצא אתו יהיה לי עבד : בגדול החל · שלא ירגישו שהיה יודע היכן הוא : ויעמס איש על חמורו · בעלי זרוע היו ולא הוצרכו לסייע זה את זה לטעון : וישובו העירה · מטרופולין היתה והוא אומר העירה עיר כל שהיא אלא שלא היתה חשובה בעיניהם אלא כעיר בינונית של עשרה בני אדם לענין המלחמה : עודנו שם · שהיה ממתין להם : הלא ידעתם כי נחש ינחש וגומר · הלא ידעתם כי איש חשוב כמוני יודע לנחש ולדעת מדעת ומסברא ובינה כי אתם גנבתם הגביע : האלהים מצא · יודעים אנו שלא סרחנו אבל מאת המקום נהיתה להביא לנו זאת מצא בעל חוב מקום לגבות שטר חובו : מה נצטדק · לשון צדק וכן כל תיבה שתחלת יסודה צדי והיא באה לדבר בלשון מתפעל או נתפעל נותן טית במקום תי"ו ואינו נותנה לפני אות ראשונה של יסוד התיבה אלא באמצע אותיות העיקר כגון נצטדק מגזרת צדק יצטבע מגזרת צבע ויצטירו מגזרת ציר אמונים הצטיידנו אותו מגזרת צידה לדרך ותיבה שתחלתה סמך כשהיא מתפעלת התי"ו מפרדת את אותיות העיקר כגון ויסתבל החגב מסתכל הוית בקרניא ויסתמר חקות עמרי מגזרת שמר וסר מרע משתולל מגזרת מוליך יועצים שולל משתולל בעמי מגזרת דרך לא סלולה :

חסלת ויהי מקץ

ויגש

אליו · דבר באזני אדוני · יכנסו דברי באזניך : ואל יחר אפך · מכאן אתה למד שדבר אליו קשות : כי כמוך כפרעה · חשוב אתה בעיני כמלך זהו פשוטו · ומדרשו סופך ללקות עליו בצרעת כמו שלקה פרעה על ידי זקנתי שרה על לילה אחת שעכבה · דבר אחר מה פרעה גוזר ואינו מקיים מבטיח ואינו עושה אף אתה כן וכי זו היא שימת עין שאמרת לשום עינך עליו · דבר אחר כי כמוך כפרעה אם תקניטני אהרוג אותך ואת אדוניך : אדוני שאל את עבדיו · מתחלה בעלילה באת אלינו למה היה לך לשאול כל אלה בתך היינו מבקשים או אחותינו אתה מבקש ואעפ"י כן וכאמר אל אדוני לא כחדנו ממך דבר : ואחיו מת · מפני היראה היה מוציא דבר שקר מפיו אמר אם אומר לו שהוא קיים יאמר הביאוהו אצלי : לבדו לאמו · מאותה האם אין לו עוד אח : ועזב את אביו ומת · אם יעזוב את אביו דואגים אנו שמא ימות בדרך שהרי אמו בדרך מתה : וקראהו אסון

ונרדנו כי לא נוכל לראות פני האיש ואחינו הקטן איננו אתנו :
ויאמר עבדך אבי אלינו אתם ידעתם כי שנים ילדה לי אשתי : ויצא
האחד מאתי ואמר אך טרף טרף ולא ראיתיו עד הנה :
ולקחתם גם את זה מעם פני וקרהו אסון והורדתם את שיבתי
ברעה שאלה : ועתה כבאי אל עבדך אבי והנער איננו אתנו ונפשו
קשורה בנפשו : והיה כראותו כי אין הנער ומת והורידו עבדיך את
שיבת עבדך אבינו ביגון שאלה : כי עבדך ערב את הנער מעם
אבי לאמר אם לא אביאנו אליך וחטאתי לאבי כל הימים : ועתה
ישב נא עבדך תחת הנער עבד לאדני והנער יעל עם אחיו : כי
איך אעלה אל אבי והנער איננו אתי פן אראה ברע אשר ימצא את
אבי : ולא יכל יוסף להתאפק לכל הנצבים עליו ויקרא הוציאו כל מה
איש מעליו ולא עמד איש אתו בהתודע יוסף אל אחיו : ויתן את
קלו בבכי וישמעו מצרים וישמע בית פרעה : ויאמר יוסף אל
אחיו אני יוסף העוד אבי חי ולא יכלו אחיו לענות אתו כי נבהלו
מפניו : ויאמר יוסף אל אחיו גשו נא אלי ויגשו ויאמר אני יוסף
אחיכם אשר מכרתם אתי מצרימה : ועתה אל תעצבו ואל יחר
בעיניכם כי מכרתם אתי הנה כי למחיה שלחני אלהים לפניכם :
כי זה שנתים הרעב בקרב הארץ ועוד חמש שנים אשר אין חריש
וקציר : וישלחני אלהים לפניכם לשום לכם שארית בארץ
ולהחיות לכם לפליטה גדלה : ועתה לא אתם שלחתם אתי הנה
כי האלהים וישימני לאב לפרעה ולאדון לכל ביתו ומשל בכל ארץ
מצרים : מהרו ועלו אל אבי ואמרתם אליו כה אמר בנך יוסף
שמני אלהים לאדון לכל מצרים רדה אלי אל תעמד : וישבת
בארץ גשן והיית קרוב אלי אתה ובניך ובני בניך וצאנך ובקרך
וכל אשר לך : וכלכלתי אתך שם כי עוד חמש שנים רעב פן
תורש אתה וביתך וכל אשר לך : והנה עיניכם ראות ועיני אחי
בנימין כי פי המדבר אליכם : והגדתם לאבי את כל כבודי במצרים
ואת כל אשר ראיתם ומהרתם והורדתם את אבי הנה : ויפל על
צוארי בנימן אחיו ויבך ובנימן בכה על צואריו : וינשק לכל אחיו צוארו
ויבך עלהם ואחרי כן דברו אחיו אתו : והקל נשמע בית פרעה לאמר
באו אחי יוסף וייטב בעיני פרעה ובעיני עבדיו : ויאמר פרעה אל
יוסף אמר אל אחיך זאת עשו טענו את בעירכם ולכו באו ארצה
כנען : וקחו את אביכם ואת בתיכם ובאו אלי ואתנה לכם את טוב
ארץ מצרים ואכלו את חלב הארץ : ואתה צויתה זאת עשו קחו
לכם מארץ מצרים עגלות לטפכם ולנשיכם ונשאתם את אביכם
ובאתם : ועיניכם אל תחס על כליכם כי טוב כל ארץ מצרים לכם
הוא : ויעשו כן בני ישראל ויתן להם יוסף עגלות על פי פרעה ויתן
להם צדה לדרך : לכלם נתן לאיש חלפות שמלת ולבנימן נתן

ונחות ארי לא ניכול למחזי אפי גברא ואחונא זעירא ליתוהי עמנא
: ואמר עבדך אבא לנא אתון ידעתון ארי תרין ילידת לי אתתי :
ונפק חד מלותי ואמרית ברם מיקטל קטיל ולא חזיתיה עד כען :
ותדברון אף ית דין מן קדמי ויערעיניה מותא ותחתון ית שבתי
בבישתא לשאול : וכען כמיתי לות עבדך אבא ועולימא ליתוהי
עמנא ונפשיה חביבא ליה כנפשיה : ויהי כד יחזי ארי לית עולימא
וימות ויחתון עבדך ית שיבת עבדך אבונא בדוונא לשאול : ארי
עבדך מערב ית עולימא מן אבא למימר אם לא איתיניה לך ואהי חטי י
לאבא כל יומיא : וכען יתיב כען עבדך חלף עולימא עבדא לרבוני
ועולימא יסק עם אחוהי : ארי אכדין אסק לות אבא ועולימא ליתוהי
עמי דלמא אחזי בבישתא דתשכח ית אבא : ולא יכיל יוסף לאתחסנא
לכל דקיימין עלוהי וקרא אפיקו כל אנש מעלוהי ולא קם אנש ע
עימיה כד אתידע יוסף לאחוהי : ויהב ית קליה בבכיתא ושמעו
מצראי ושמע אינש בית פרעה : ואמר יוסף לאחוהי אנא יוסף ה
העד כען אבא קיים ולא יכילו אחוהי לאתבא יתיה פתגם ארי א
אתבהילו מן קדמוהי : ואמר יוסף לאחוהי קריבו כען לותי וקריבו
ואמר אנא יוסף אחוכון דזבינתון יתי למצרים : וכען לא
תתנססון ולא יתקוף בעיניכון ארי זבינתון יתי הלכא ארי לקיימא
שלחני יי לקדמיכון : ארי דנן תרתין שנין כפנא בגו ארעא ועוד
חמש שנין דלית זרועא וחצדא : ושלחני יי קדמיכון לשואה לכון
שארא בארעא ולקיימא לכון לשיזבא רבא : וכען לא אתון שלחתון
יתי הלכא אלהן מן קדם יי ושויני לאבא לפרעה ולרבון לכל אנש
ביתיה ושליט בכל ארעא דמצרים : אוחו וסקו לות אבא ותימרון
ליה כדנן אמר ברך יוסף שויני יי לרבון לכל מצראי חות לותי לא
תתעכב : ותתיב בארעא דגשן ותהי קריב לי את ובנך ובני בנך
ועאנך ותורך וכל די לך : ואזון יתך תמן ארי עוד חמש שנין כפנא
דילמא תתמסכן את ואינש ביתך וכל די לך : והא עיניכון חזין ועיני
אחי בנימן ארי כלישנכון אנא ממליל עמכון : ותחוון לאבא ית כל
יקרי במצרים וית כל די חזיתון ותוחון ותחתון ית אבא הכא : ונפל
על צוארי בנימן אחוהי ובכא ובנימן בכא על צואריה : ונשיק לכל
אחוהי ובכא עליהון ובתר כן מלילו אחוהי עמיה : וקלא אשתמע
בית פרעה למימר אתו אחי יוסף ושפר בעיני פרעה ובעיני עבדוהי :
ואמר פרעה ליוסף אמר לאחך דא עיבידו טעונו ית בעירכון ואזילו
אובילו לארעא דכנען : ודברו ית אבוכון וית אנש בתיכון ואתו
לותי ואתן לכון ית טוב ארעא דמצרים ותיכלון ית טובא דארעא :
ואת מפקד דא עיבידו סבו לכון מארעא דמצרים עגלן לטפלכון ו
ולנשיכון ותטלון ית אבוכון ותיתון : ועיניכון לא תחוס על מניכון
ארי טוב כל ארעא דמצרים דילכון הוא : ועבדו כן בני ישראל ויהב
להון יוסף עגלן על מימרא דפרעה ויהב להון זוודין לאורחא :
לכולהון יהב לגבר איצטלון דלבושין ולבנימן יהב
תלת

וקרהו אסון · שהשטן מקטרג בשעת הסכנה : והורדתם את שיבתי וגומר · עכשו כשהוא אצלי אני מתנחם בו על אמו ועל אחיו ואם ימות זה דומה עלי
שכלשתם מתו ביום אחד : והיה כראותו כי אין הנער ומת · אביו מצרתו : כי עבדך ערב את הנער · ואם תאמר למה אני נכנס לתגר יותר משאר אחי
הם כלם מבחוץ ואני נתקשרתי בקשר חזק להיות מנודה בשני עולמות : ישב נא עבדך וגומר · לכל דבר אני מעולה ממנו לגבורה ולמלחמה ולשמש :
להתאפק לכל הנצבי' · לא היה יכול לסבול שיהיו מצריים נצבי' עליו ושומעים שאחיו מתביישין בהודעו להם : וישמע בית פרעה · ביתו של פרעה כלומ' עבדיו
ובני ביתו ואין זה לשון בית ממש אלא כמו בית ישראל בית יהודה מיסנדה בלעז : כי נבהלו · מפני הבושה : גשו נא אלי · ראה אותם נסוגים לאחור אמר
עכשו אחי נכלמים קרא להם בלשון רכה ותחנונים והראה להם שהוא מהול : למחיה · להיות לכם למחיה : כי זה שנתים הרעב · עברו משני הרעב : לאב ·
חבר ופטרון : ועלו אל אבי · שארץ ישראל גבוה' מכל הארצו' : פן תורש · דלמא תתמסכן לשון מוריש ומעשיר : והנה עיניכם רואות · בכבודי ושאני אחיכם
שאני מהול ככם ועוד כי פי המדבר אליכם בלשון הקדש : ועיני אחי בנימן · השוה את כלם יחד לומ' כשם שאין לי שנאה על בנימן אחי שהרי לא היה במכירתי
כך אין בלבי שנאה עליכם : ויפל על צוארי בנימן ויבך · על שני מקדשות שעתידין להיות בחלקו של בנימין וסופו ליחרב : ובנימן בכה על צואריו נארו
כתיב בכה על משכן שילה שעתיד להיות בחלקו של יוסף וסופו ליחרב : ואחרי כן · מאחר שראוהו בוכה ולבו שלם עמהם : דברו אחיו אתו · שמתחלה היו
בושים ממנו : והקול נשמע בית פרעה . כמו בבית פרעה וזהו לשון בית ממש : טענו את בעירכם · תבואה : את טוב ארץ מצרים · ארץ גושן ניבא ואינו
יודע מה ניבא סופם לעשותה כמצולה שאין בה דגים : חלב הארץ · כל חלב לשון מיטב הוא : ואתה צויתה · מפי לומר להם : זאת עשו · כך אמור
להם שברשותי הוא :
שלח

שלש מאות כסף וחמש חלפת שמלת: ולאביו שלח כזאת עשרה
חמרים נשאים מטוב מצרים ועשר אתנת נשאות בר ולחם ומזון
לאביו לדרך: וישלח את אחיו וילכו ויאמר אלהם אל תרגזו בדרך:
ויעלו ממצרים ויבאו ארץ כנען אל יעקב אביהם: ויגדו
לו לאמר עוד יוסף חי וכי הוא משל בכל ארץ מצרים ויפג לבו כי
לא האמין להם: וידברו אליו את כל דברי יוסף אשר דבר אלהם
וירא את העגלות אשר שלח יוסף לשאת אתו ותחי רוח יעקב א
אביהם: ויאמר ישראל רב עוד יוסף בני חי אלכה ואראנו בטרם א
אמות: ויסע ישראל וכל אשר לו ויבא בארה שבע ויזבח זבחים ס ו
לאלהי אביו יצחק: ויאמר אלהים לישראל במראת הלילה ויאמר
יעקב יעקב ויאמר הנני: ויאמר אנכי האל אלהי אביך אל תירא
מרדה מצרימה כי לגוי גדול אשימך שם: אנכי ארד עמך מצרימה
ואנכי אעלך גם עלה ויוסף ישית ידו על עיניך: ויקם יעקב מבאר
שבע וישאו בני ישראל את יעקב אביהם ואת טפם ואת נשיהם
בעגלות אשר שלח פרעה לשאת אתו: ויקחו את מקניהם ואת
רכושם אשר רכשו בארץ כנען ויבאו מצרימה יעקב וכל זרעו אתו
:בניו ובני בניו אתו בנתיו ובנות בניו וכל זרעו הביא אתו מצרימה:
ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה
יעקב ובניו בכר יעקב ראובן: ובני ראובן חנוך ופלוא וחצרן וכרמי
:ובני שמעון ימואל וימין ואהד ויכין וצחר ושאול בן הכנענית: ובני
לוי גרשון קהת ומררי: ובני יהודה ער ואונן ושלה ופרץ וזרח וימת
ער ואונן בארץ כנען ויהיו בני פרץ חצרן וחמול: ובני יששכר
תולע ופוה ויוב ושמרן: ובני זבלון סרד ואלון ויחלאל: אלה בני
לאה אשר ילדה ליעקב בפדן ארם ואת דינה בתו כל נפש בניו
ובנותיו שלשים ושלש: ובני גד צפיון וחגי שוני ואצבן ערי וארודי
ואראלי: ובני אשר ימנה וישוה וישוי ובריעה ושרח אחתם ובני
בריעה חבר ומלכיאל: אלה בני זלפה אשר נתן לבן ללאה בתו
ותלד את אלה ליעקב שש עשרה נפש: בני רחל אשת יעקב יוסף
ובנימן: ויולד ליוסף בארץ מצרים אשר ילדה לו אסנת בת
פוטי פרע כהן און את מנשה ואת אפרים: ובני בנימן בלע ובכר
ואשבל גרא ונעמן אחי וראש מפים וחפים וארד: אלה בני רחל אשר
ילד ליעקב כל נפש ארבעה עשר: ובני דן חשים: ובני נפתלי
יחצאל וגוני ויצר ושלם: אלה בני בלהה אשר נתן לבן לרחל בתו
ותלד את אלה ליעקב כל נפש שבעה: כל הנפש הבאה ליעקב
מצרימה יצאי ירכו מלבד נשי בני יעקב כל נפש ששים ושש: ובני

תלת מאה סלעין דכסף וחמשא איצטלין דלבושין: ולאבוהי שלח
כדין עסרא חמרין טעינין מטוב מצרים ועסר אתנן טעינן עיבור
ולחם וזודין לאבוהי לאורחא: ושלח ית אחוהי ואזלו ואמר להון
לא תתנצון באורחא: וסליקו ממצרים ואתו לארעא דכנען לות
יעקב אבוהון: וחויאו ליה למימר עוד כען יוסף קיים וארי הוא
שליט בכל ארעא דמצרים והוו מליא פיגן על ליביה ארי לא הימין
להון: ומלילו עימיה ית כל פתגמי יוסף די מליל עמהון וחזא ית
עגלתא דשלח יוסף למיטל יתיה ושרת רוח קודשא על יעקב אבוהון
: ואמר ישראל סגי לי חדוא עד כען יוסף ברי קיים איזיל ואחזיניה
עד לא אמות: ונטל ישראל וכל די ליה ואתא לבאר שבע ודבח
דבחין לאלהא דאבוהי יצחק: ואמר יי לישראל בחזווא דליליא ואמר
יעקב יעקב ואמר הא אנא: ואמר אנא אל אלהא דאבוך לא תדחל
מלמיחת למצרים ארי לעם סגי אשוינך תמן: אנא איחות עימך
למצרים ואנא אסקינך אף אסקא ויוסף ישוי ידוהי על עינך: וקם
יעקב מבאר שבע ונטלו בני ישראל ית יעקב אבוהון וית טפלהון
וית נשיהון בעגלתא די שלח פרעה למיטל יתיה: ודברו ית
גיתיהון [illegible] די קנו בארעא דכנען ואתו למצרים יעקב וכל
בנוהי עמיה: בנוהי ובני בנוהי עמיה בנתיה ובנת בנוהי וכל
זרעיה איתי עמיה למצרים: ואילין שמהת בני ישראל דעלו
למצרים יעקב ובנוהי בוכרא דיעקב ראובן: ובני ראובן חנוך ופלוא
:חצרון וכרמי: ובני שמעון ימואל וימין ואהד ויכין וצחר ושאול בר
כנעניתא: ובני לוי גרשון קהת ומררי: ובני יהודה ער ואונן
ושלה ופרץ וזרח ומית ער ואונן בארעא דכנען והוו בני פרץ חצרון
וחמול: ובני יששכר תולע ופוה ויוב ושמרון: ובני זבלון סרד ואלון
ויחלאל: אילין בני לאה די ילידת ליעקב בפדן ארם וית דינה ברתיה
כל נפש בנוהי ובנתיה תלתין ותלת: ובני גד צפיון וחגי שוני ואצבון
ערי וארודי ואראלי: ובני אשר ימנה וישוה וישוי ובריעה ושרח א
אחתהון ובני בריעה חבר ומלכיאל: אילין בני זלפה דיהב לבן ללאה
ברתיה וילידת ית אילין ליעקב שיתא עשר נפשן: בני רחל איתת
יעקב יוסף ובנימן: ואתילידו ליוסף בארעא דמצרים דילידת ליה אסנת
בת פוטיפרע רבא דאון ית מנשה וית אפרים: ובני בנימן בלע ובכר
ואשבל גרא ונעמן אחי וראש מפים וחופים וארד: אילין בני רחל
דאתילידו ליעקב כל נפשתא ארבעת עשר: ובני דן חשים: ובני
נפתלי יחצאל וגוני ויצר ושלם: אילין בני בלהה דיהב לבן לרחל
ברתיה וילידת ית אילין ליעקב כל נפשתא שבע: כל נפשתא דעלא
ליעקב למצרים נפקי ירכיה בר מנשי בני יעקב כל נפשתא שתין ושית:

שלח כזאת · כחשבון הזה ומהו החשבון עשרה חמורים וגו': מטוב מצרים · מצינו בתלמוד ששלח לו יין לפי שדעת זקנים נוחה הימנו · ומ"א גריסין של פול: בר ולחם · כתרגומו ומזון ליפתן: אל תרגזו בדרך · אל תתעסקו בדבר הלכה שלא תרגז עליכם הדרך · דבר אחר אל תפסיעו פסיעה גסה והכנסו בחמה לעיר · ולפי פשוטו של מקרא יש לומר לפי שהיו נכלמים היה דואג שמא יריבו בדרך על דבר מכירתו להתווכח זה עם זה ולומר על ידך נמכר אתה ספרת לשון הרע עליו וגרמת לנו לשנאתו: וכי הוא מושל · ואשר הוא מושל: ויפג לבו · נחלף לבו והלך מלהאמין לא היה לבו פונה אל הדברים לשון מפיגין טעמן בלשון משנה וכמו מאין הפוגות וריחו לא נמר מתרגמינן וריחיה לא פג: את כל דברי יוסף · סימן מסר להם במה היה עוסק כשפירש ממנו בפרשת עגלה ערופה זהו שנאמר וירא את העגלות אשר שלח יוסף ולא נאמר אשר שלח פרעה: ותחי רוח יעקב · שרתה עליו שכינה שפירשה ממנו: רב לי · רב לי עוד שמחה וחדוה הואיל ועוד יוסף בני חי: בארה שבע · כמו לבאר שבע הה"א בסוף תיבה במקום למ"ד בתחלתה: לאלהי אביו יצחק · חייב אדם בכבוד אביו יותר מבכבוד זקנו לפיכך תלה ביצחק ולא באברהם: יעקב יעקב · לשון חבה: אל תירא מרדה מצרימה · לפי שהיה מצר על שנזקק לצאת לחוצה לארץ: ואנכי אעלך · הבטיחו להיות נקבר בארץ: אשר רכשו בארץ כנען · אבל מה שרכש בפדן ארם נתן הכל לעשו בשביל חלקו במערת המכפלה אמר נכסי חוצה לארץ אינן כדאי לי וזהו אשר כריתי לי העמיד לו כבורין של זהב וכסף כמין כרי ואמר לו טול את אלו: ובנות בניו · סרח בת אשר ויוכבד בת לוי: הבאים מצרימה · על שם השעה קורא להם הכתוב באים ואין לתמוה על אשר לא כתב אשר באו: בן הכנענית · בן דינה היה שנבעלה לכנעני כשהרגו את שכם לא היתה דינה רוצה לצאת עד שנשבע לה שמעון שישאנה בראשית רבה: אלה בני לאה · ואת דינה בתו · הזכרים תלה בלאה והנקבה תלה ביעקב ללמדך אשה מזרעת תחלה יולדת זכר איש מזריע תחלה יולדת נקבה: שלשים ושלש · ובפרטן אי אתה מוצא אלא שלשים ושנים אלא זו יוכבד שנולדה בין החומות בכניסתן לעיר שנ' אשר ילדה אותה ללוי במצרים לידתה במצרים ואין הורתה במצרים: בני רחל אשת יעקב · ובכלן לא נאמר כן אלא שהיתה עיקרו של בית: כל הנפש הבאה ליעקב · שיצאו מארץ כנען לבא למצרים ואין הבאה זו לשון הווה כמו בערב היא באה וכמו והנה רחל בתו באה עם הצאן לפיכך טעמו למטה באל"ף לפי שכשיצאו לבא מארץ כנען לא היו אלא ששים ושש והשני כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים הוא לשון עבר לפיכך טעמו [illegible]ה בבי"ת לפי שמשבאו שם היו שבעים שמצאו שם יוסף ושני בניו ונתוספה להם יוכבד בין החומות ולדברי האומר תאומות נולדו עם השבטים צריכין אנו לומר [illegible] לפני ירידתן למצרים שהרי לא נמנו כאן · מצאתי בויקרא רבה כי עשו שש נפשות היו והכתוב קורא אותן נפשות ביתו לשון רבים לפי שהיו עובדין לאלוהות הרבה · יעקב שבעים היו לו והכתוב קורא אותן נפש לפי שהיו עובדין לאל אחד:

יוסף אשר ילד לו במצרים נפש שנים כל הנפש לבית יעקב הבאה
מצרימה שבעים: ס ואת יהודה
שלח לפניו אל יוסף להורת לפניו גשנה ויבאו ארצה גשן: ויאסר
יוסף מרכבתו ויעל לקראת ישראל אביו גשנה וירא אליו ויפל על
צואריו ויבך על צואריו עוד: ויאמר ישראל אל יוסף אמותה
הפעם אחרי ראותי את פניך כי עודך חי: ויאמר יוסף אל אחיו ואל
בית אביו אעלה ואגידה לפרעה ואמרה אליו אחי ובית אבי אשר
בארץ כנען באו אלי: והאנשים רעי צאן כי אנשי מקנה היו וצאנם
ובקרם וכל אשר להם הביאו: והיה כי יקרא לכם פרעה ואמר מה
מעשיכם: ואמרתם אנשי מקנה היו עבדיך מנעורינו ועד עתה
גם אנחנו גם אבתינו בעבור תשבו בארץ גשן כי תועבת מצרים כל
רעה צאן: ויבא יוסף ויגד לפרעה ויאמר אבי ואחי וצאנם ובקרם מז
וכל אשר להם באו מארץ כנען והנם בארץ גשן: ומקצה אחיו לקח
חמשה אנשים ויצגם לפני פרעה: ויאמר פרעה אל אחיו מה
מעשיכם ויאמרו אל פרעה רעה צאן עבדיך גם אנחנו גם אבותינו
: ויאמרו אל פרעה לגור בארץ באנו כי אין מרעה לצאן אשר
לעבדיך כי כבד הרעב בארץ כנען ועתה ישבו נא עבדיך בארץ
גשן: ויאמר פרעה אל יוסף לאמר אביך ואחיך באו אליך: ארץ
מצרים לפניך הוא במיטב הארץ הושב את אביך ואת אחיך ישבו
בארץ גשן ואם ידעת ויש בם אנשי חיל ושמתם שרי מקנה על
אשר לי: ויבא יוסף את יעקב אביו ויעמדהו לפני פרעה ויברך
יעקב את פרעה: ויאמר פרעה אל יעקב כמה ימי שני חייך: ויאמר
יעקב אל פרעה ימי שני מגורי שלשים ומאת שנה מעט ורעים היו
ימי שני חיי ולא השיגו את ימי שני חיי אבתי בימי מגוריהם: ויברך
יעקב את פרעה ויצא מלפני פרעה: ויושב יוסף את אביו ואת אחיו
ויתן להם אחזה בארץ מצרים במיטב הארץ בארץ רעמסס כאשר
צוה פרעה: ויכלכל יוסף את אביו ואת אחיו ואת כל בית אביו
לחם לפי הטף: ולחם אין בכל הארץ כי כבד הרעב מאד
ותלה ארץ מצרים וארץ כנען מפני הרעב: וילקט יוסף
את כל הכסף הנמצא בארץ מצרים ובארץ כנען בשבר אשר הם
שברים ויבא יוסף את הכסף ביתה פרעה: ויתם
הכסף מארץ מצרים ומארץ כנען ויבאו כל מצרים אל יוסף לאמר
הבה לנו לחם ולמה נמות נגדך כי אפס כסף: ויאמר יוסף
הבו מקניכם ואתנה לכם במקניכם אם אפס כסף:
ויביאו את מקניהם אל יוסף ויתן להם יוסף לחם בסוסים ובמקנה

יוסף די איתילידו ליה במצרים נפשתא תרין כל נפשתא דבית
יעקב דעלא למצרים שבעין: וית יהודה שלח קדמוהי לות
יוסף לפנאה קדמוהי לגשן ואתו לארעא דגשן: וטקיס יוסף
רתיכוהי וסליק לקדמות ישראל אבוהי לגשן ואתחזי ליה ונפל על
צווריה ובכא על צווריה עוד: ואמר ישראל ליוסף אילו אנא
מאית זמנא הדא מנחם אנא בתר דחזיתינון לאפך ארי עד כען
קיים את: ואמר יוסף לאחוהי ולבית אבוהי איסק ואחוי
לפרעה ואימר ליה אחי ובית אבא די בארעא דכנען אתו לותי:
וגבריא רעי ענא ארי גברי מרי גיתי הוו ועאנהון ותוריהון וכל דילהון
איתיאו: ויהי ארי יקרי לכון פרעה ויימר מה עובדיכון: ותימרון
גברי מרי גיתי הוו עבדך מזעירנא עד כען אף אנחנא אף א
אבהתנא בדיל דתיתבון בארעא דגשן ארי מרחקין מצראי כל רעי
ענא: ואתא יוסף וחוי לפרעה ואמר אבא ואחי ועאנהון ותוריהון
וכל דילהון אתו מארעא דכנען והא אינון בארעא דגשן: ומקצת
מן אחוהי דבר חמשא גוברין ואקימינון קדם פרעה: ואמר פרעה
לאחוהי מה עובדיכון ואמרו לפרעה רעי ענא עבדך אף אנחנא
אף אבהתנא: ואמרו לפרעה לאיתותבא בארעא אתינא ארי לית
רעיא לענא די לעבדך ארי תקיף כפנא בארעא דכנען וכען יתבון ב
כען עבדך בארעא דגשן: ואמר פרעה ליוסף למימר אבוך ואחך
אתו לותך: ארעא דמצרים קדמך היא בדשפיר בארעא אותיב ית
אבוך וית אחך יתבון בארעא דגשן ואם ידעת ואית בהון גברין ד
דחילא ותמנינון רבני גיתא על די לי: ואייתי יוסף ית יעקב אבוהי
ואקימיניה קדם פרעה ובריך יעקב ית פרעה: ואמר פרעה ליעקב
כמה יומי שני חייך: ואמר יעקב לפרעה יומי שני תותבותי מאה
ותלתין שנין זעירין ובישין הוו יומי שני חיי ולא אדביקו ית יומי שני
חיי אבהתי ביומי תותבותהון: ובריך יעקב ית פרעה ונפק מן
קדם פרעה: ואותיב יוסף ית אבוהי וית אחוהי ויהב להון אחסנתא
בארעא דמצרים בדשפיר בארעא בארעא רעמסס כמא דפקיד ה
פרעה: וזן יוסף ית אבוהי וית אחוהי וית כל בית אבוהי לחמא
לפום טפלא: ולחמא לית בכל ארעא ארי תקיף כפנא לחדא
ואשתלהי עמא דארעא דמצרים ועמא דארעא דכנען מן קדם כפנא
: ולקט יוסף ית כל כספא דאשתכח בארעא דמצרים ובארעא דכנען
בעבורא די אינון זבנין ואייתי יוסף ית כספא לבית פרעה: ושלים
כספא מעמא דארעא דמצרים ומעמא דארעא דכנען ואתו כל מצראי
לות יוסף למימר הב לנא לחמא ולמה נמות לקיבלך ארי שלים כספא
: ואמר יוסף הבו גיתיכון ואתין לכון בגיתיכון אם שלים כספא:
ואיתיאו ית גיתהון לות יוסף ויהב להון יוסף לחמא בסוסותא ובגיתי

להורות לפניו · כתרגומו לפנות לו מקום ולהורות היאך יתיישב בה: לפניו · קודם שיגיע לשם ומדרש אגדה להורות לפניו לתקן לו בית תלמוד שמשם תצא
הוראה: ויאסור יוסף מרכבתו · הוא עצמו אסר את הסוסים למרכבה להזדרז לכבוד אביו: וירא אליו · יוסף נראה אל אביו: ויבך על צואריו · עוד לשון
הרבות בכיה וכן כי לא על איש ישים עוד לשון רבוי הוא אינו שם עליו עלילות נוספות על חטאיו אף כאן הרבה והוסיף בבכי יותר על הרגיל אבל יעקב לא
נפל על צוארי יוסף ולא נשקו ואמרו רבותינו שהיה קורא את שמע: אמותה הפעם · פשוטו כתרגומו ומדרשו סבור הייתי למות שתי מיתות בעולם הזה ולעולם הבא
שנסתלקה ממני שכינה והייתי אומר שיתבעני הקב"ה מיתתך עכשיו שעודך חי לא אמות אלא פעם אחת: ואומרה אליו אחי וגו' · ועוד אומר לו והאנשים רועי
צאן וגו': בעבור תשבו בארץ גושן · והיא צריכה לכם שהיא ארץ מרעה וכשתאמרו לו שאין אתם בקיאין במלאכה אחרת ירחיקכם מעליו ויושיבכם שם:
כי תועבת מצרים כל רועה צאן · לפי שהם להם אלוהות: ומקצה אחיו · מן הפחותים שבהם לגבורה שאין נראים גבורים שאם יראה אותם גבורים יעשה
אותם אנשי מלחמתו: ואלה הם ראובן שמעון לוי יששכר ובנימן אותן שלא כפל משה שמותם כשברכן אבל שמות הגבורים כפל וזאת ליהודה שמע ה'
קול יהודה ולגד אמר ברוך מרחיב גד ולנפתלי אמר נפתלי ולדן אמר דן וכן לזבולן וכן לאשר זהו לשון ברייתא רבה שהיא אגדת ארץ ישראל אבל בתלמוד
שלנו בבלי מצינו בו שאותן שכפל משה שמותן הם החלשים ואותן הביא לפני פרעה ויהודה שהוכפל שם לא הוכפל משום חלשות אלא טעם יש בדבר כדאיתא
בבבא קמא · ובברייתא דספרי שנינו בה בזאת הברכה כמו תלמוד שלנו: אנשי חיל · בקיאין באומנותם לרעות צאן: על אשר לי · על צאן שלי: ויברך יעקב
את פרעה · שאילת שלום כדרך כל הנראים לפני המלכים לפרקים שלודי"ר בלע"ז: שני מגורי · ימי גרותי כל ימי הייתי גר בארץ לא השיגו בטובה: ויברך יעקב
כדרך כל הנפטרים מלפני שרים מברכים אותם ונוטלים רשות ומה ברכה ברכו שיעלה נילוס לרגליו לפי שאין מצרים שותה מי גשמים אלא נילוס עולה ומשקה
ומברכתו של יעקב ואילך היה פרעה בא על נילוס והוא עולה לקראתו ומשקה את הארץ תנחומא: רעמסס · מארץ גושן היא: לפי הטף · לפי הצריך לכל בני
ביתם: ולחם אין בכל הארץ · חוזר לענין הראשון לתחלת שני הרעב: ותלה · כמו ותלאה לשון עיפות כתרגומו ודומה לו כמתלהלה היורה זקים: בשבר אשר
הם שוברים · נותנין לו את הכסף: אפס · כתרגומו שלים:
וינהלם

ענא ובגיתי תורי ובחמרי וזנינון בלחמא בכל גיתיהון בשתא ההיא
: ושלימת שתא ההיא ואתו לותיה בשתא תניתא ואמרו ליה לא
נכסי מן רבוני ארי אין שלים כספא וגיתי בעירא לות רבוני לא
אישתאר קדם רבוני אלהין גויתנא וארענא: למה נמות לעינך אף
אנחנא אף ארענא קני יתנא וית ארענא בלחמא ונהי אנחנא וארענא
עבדין לפרעה והב בר זרע וניחי ולא נמות וארעא לא תבור: וקנא
יוסף ית כל ארעא דמצרים לפרעה ארי זבינו מצראי גבר חקליה ארי
תקיף עליהון כפנא והות ארעא כבישת לפרעה: וית עמא אעבר
יתיה מקרי לקרי מסוף תחום מצרים ועד סופיה: לחוד ארעא
כומריא לא קנא ארי חולקא לכומריא מן קדם פרעה ואכלין ית
חולקהון דיהב להון פרעה על כן לא זבינו ית ארעהון: ואמר יוסף
לעמא הא קניתי יתכון יומא דין וית ארעכון לפרעה הא לכון בר זרע
ותזרעון ית ארעא: ויהי בכנשות עללתא ותתנון חד מן חמשא
לפרעה וארבע חולקין יהי לכון לבר זרע חקלא ולמיכלכון ולאינש
בתיכון ולמיכל לטפלכון: ואמרו קיימתנא נשכח רחמין בעיני רבוני
ונהי עבדין לפרעה: ושויתה יוסף לגזירא עד יומא הדין על ארעא
דמצרים ... חד מן חמשא לפרעה ... ארעא דכומריא
בלחודיה ... לפרעה: ויתיב ישראל בארעא דמצרים בארעא
דגשן ואחסינו בה ונפישו וסגיאו לחדא:
וחיא יעקב בארעא דמצרים שבע עשרי שנין והוו יומי יעקב
שני חיוהי מאה וארבעין ושבע שנין: וקריבו יומי
ישראל לממת וקרא לבריה ליוסף ואמר ליה אם כען אשכחית רחמין
בעינך שוי כען ידך תחות ירכי ותעביד עמי טיבו וקשוט לא כען
תקברינני במצרים: ואשכוב עם אבהתי ותטלינני ממצרים
ותקברינני בקבורתהון ואמר אנא אעביד כפתגמך: ואמר קיים לי
וקיים ליה וסגיד ישראל על ריש ערסא: והוה בתר פתגמיא
האילין ואמרו ליוסף הא אבוך מרע ודבר ית תרין בנוהי עמיה ית
מנשה וית אפרים: וחויו ליעקב ואמר הא ברך יוסף אתי לותך
ואתקף ישראל ויתיב על ערסא: ואמר יעקב ליוסף אל שדי איתגלי
לי בלוז בארעא דכנען וברכני: ואמר לי הא אנא מפיש לך ומסגי
אתבינך לכנשת שבטין ואתן ית ארעא הדא לבנך בתרך אחסנת
עלם: וכען תרין בנך דאיתילידו לך בארעא דמצרים עד מיתי
לותך למצרים דילי אינון אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהון קדמי

הצאן ובמקנה הבקר ובחמרים וינהלם בלחם בכל מקנהם בשנה
ההוא: ותתם השנה ההוא ויבאו אליו בשנה השנית ויאמרו
לו לא נכחד מאדני כי אם תם הכסף ומקנה הבהמה אל אדני לא
נשאר לפני אדני בלתי אם גויתנו ואדמתנו: למה נמות
לעיניך גם אנחנו גם אדמתנו קנה אתנו ואת אדמתנו בלחם ונהיה
אנחנו ואדמתנו עבדים לפרעה ותן זרע ונחיה ולא נמות והאדמה
לא תשם: ויקן יוסף את כל אדמת מצרים לפרעה כי
מכרו מצרים איש שדהו כי חזק עלהם הרעב ותהי הארץ לפרעה:
ואת העם העביר אתו לערים מקצה גבול מצרים ועד קצהו:
רק אדמת הכהנים לא קנה כי חק לכהנים מאת פרעה ואכלו את
חקם אשר נתן להם פרעה על כן לא מכרו את אדמתם: ויאמר
יוסף אל העם הן קניתי אתכם היום ואת אדמתכם לפרעה הא לכם
זרע וזרעתם את האדמה: והיה בתבואת ונתתם חמישית לפרעה
וארבע הידת יהיה לכם לזרע השדה ולאכלכם ולאשר בבתיכם
ולאכל לטפכם: ויאמרו החיתנו נמצא חן בעיני אדני והיינו עבדים
לפרעה: וישם אתה יוסף לחק עד היום הזה על אדמת מצרים
לפרעה לחמש רק אדמת הכהנים לבדם לא היתה לפרעה: וישב
ישראל בארץ מצרים בארץ גשן ויאחזו בה ויפרו וירבו מאד: ס
ויחי יעקב בארץ מצרים שבע עשרה שנה ויהי ימי יעקב שני
חייו שבע שנים וארבעים ומאת שנה: ויקרבו
ימי ישראל למות ויקרא לבנו ליוסף ויאמר לו אם נא מצאתי חן
בעיניך שים נא ידך תחת ירכי ועשית עמדי חסד ואמת אל נא
תקברני במצרים: ושכבתי עם אבתי ונשאתני ממצרים וקברתני
בקברתם ויאמר אנכי אעשה כדברך: ויאמר השבעה לי וישבע לו
וישתחו ישראל על ראש המטה: פ ויהי
מ ח אחרי הדברים האלה ויאמר ליוסף הנה אביך חלה ויקח את שני
בניו עמו את מנשה ואת אפרים: ויגד ליעקב ויאמר הנה בנך יוסף
בא אליך ויתחזק ישראל וישב על המטה: ויאמר יעקב אל יוסף
אל שדי נראה אלי בלוז בארץ כנען ויברך אתי: ויאמר אלי הנני
מפרך והרביתך ונתתיך לקהל עמים ונתתי את הארץ הזאת לזרעך
אחריך אחזת עולם: ועתה שני בניך הנולדים לך בארץ מצרים עד
באי אליך מצרימה לי הם אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי:

וינהלם · כמו וינהגם · ודומה לו אין מנהל לה על מי מנוחות ינהלני: בשנה השנית · לשני רעב: כי אם תם הכסף · כי אשר תם הכסף והמקנה ובא הכל אל
יד אדני בלתי גויתינו ותן זרע לזרוע האדמה · ואעפ"י שאמר יוסף ועוד חמש שנים אשר אין חריש וקציר · מכיון שבא יעקב למצרים באה ברכה לרגליו
והתחילו לזרוע וכלה הרעב וכן שנינו בתוספ' דסוטה: לא תשם · לא תהא שממה לא תבור לשון שדה בור שאינו חרוש ותהי הארץ לפרעה · קנויה לו: ואת
העם העביר · יוסף מעיר לעיר לזכרון שאין להם עוד חלק בארץ והושיב של עיר זו בחברתה ולא הוצרך הכתוב לכתוב זאת אלא להודיעך שבחו של יוסף
שנתכוון להסיר חרפה מעל אחיו שלא יהו קורין אותן גולים: מקצה גבול מצרים וגומר · כן עשה לכל הערים אשר במלכות מצרים מקצה גבולה ועד קצה
גבולה: הכהנים · הכומרים כל לשון כהן משרת לאלהות הוא חוץ מאותן שהם לשון גדולה כגון כהן מדין כהן און: חק לכהנים · חק כך וכך לחם ליום:
הא · כמו הנה: לזרע השדה · שבכל שנה: ולאשר בבתיכם · ולאכול העבדים והשפחות אשר בבתיכם: טפכם · בנים קטנים: נמצא חן · לעשות לנו
זאת כמו שאמרת והיינו עבדים לפרעה להעלות לו המס הזה בכל שנה לחק שלא יעבור: וישב ישראל בארץ מצרים · והיכן בארץ גשן שהיא מארץ מצרים:
ויחי יעקב · למה פרשה זו סתומה לפי שכיון שנפטר יעקב אבינו נסתמו עיניהם ולבם של ישראל מצרת השעבוד שהתחילו לשעבדם · דבר אחר ·
שבקש לגלות את הקץ לבניו ונסתם ממנו בראשית רבה: ויקרבו ימי ישראל למות · כל מי שנאמרה בו קריבה למות לא הגיע לימי אבותיו:
ויקרא לבנו ליוסף · למי שהיה יכולת בידו לעשות: שים נא ידך · והשבע · חסד ואמת · חסד שעושין עם המתים הוא חסד של אמת שאינו מצפה
לתשלום גמול: אל נא תקברני במצרים · סופה להיות עפרה כנים ושאין מתי חוצה לארץ חיין אלא בצער גלגול מחלות ושלא יעשוני מצרים ע"ז: ושכבתי עם
אבותי · וי"ו זו מחובר למעלה לתחלת המקרא שים נא ידך תחת ירכי והשבע לי ואני סופי לשכב עם אבותי ואתה תשאני ממצרים ואין לומר ושכבתי עם אבותי
השכיבני עם אבותי במער' שהרי כתיב אחריו ונשאתני ממצרים וקברתני בקבור' ועוד מצינו בכל מקום לשון שכיבה עם אבותיו היא הגויעה ולא הקבורה
וישכב דוד עם אבותיו ואח"כ ויקבר בעיר דוד: וישתחו ישראל · תעלא בעידניה סגיד ליה: על ראש המטה · הפך עצמו לצד השכינ' מכאן אמ' שהשכינה למעלה
מראשותיו של חולה · דבר אחר על ראש המטה שהיתה מטתו שלימה ולא היה בה רשע שהרי יוסף מלך הוא ועוד שנשבה לבין הגוים והרי הוא עומד בצדקו:
ויאמר ליוסף · אחד מן המגידים והרי זה מקרא קצר ויש אומ' אפרים היה רגיל לפני יעקב בתלמוד וכשחלה יעקב בארץ גושן הלך אפרים אצל אביו למצרים
להגיד לו: ויקח את שני בניו עמו · כדי שיברכם יעקב לפני מותו: ויגד · המגיד ליעקב ולא פירש מי והרבה מקראות קצרי לשון: ויתחזק ישראל · אמר אעפ"י שהוא
בני מלך הוא אחלוק לו כבוד מכאן שחולקין כבוד למלכות וכן משה חלק כבוד למלכות וירדו כל עבדיך אלה אלי וכן אליהו וישנס מתניו וגומר: ונתתיך
לקהל עמים · בשרני שעתידין לצאת ממני עוד קהל ועמים ואעפ"י שאמר לי גוי וקהל גוים גוי אמר לי על בנימין קהל גוים הרי שני לבד מבנימין ושוב לא נולד לי
בן ... אחד משבטי ליחלק ועתה אותה מתנה אני נותן לך: הנולדים לך עד באי אליך · לפני באי אליך כלומר שנולדו משפרשת ממני עד שבאתי
אצלך: לי הם · בחשבון שאר בני הם ליטול חלק בארץ איש כנגדו:

ומולדתך

ומולדתך אשר הולדת אחריהם לך יהיו על שם אחיהם יקראו
בנחלתם : ואני בבאי מפדן מתה עלי רחל בארץ כנען בדרך
בעוד כברת ארץ לבא אפרתה ואקברה שם בדרך אפרת הוא בית
לחם : וירא ישראל את בני יוסף ויאמר מי אלה : ויאמר יוסף אל
אביו בני הם אשר נתן לי אלהים בזה ויאמר קחם נא אלי ואברכם :
ועיני ישראל כבדו מזקן לא יוכל לראות ויגש אתם אליו וישק להם
ויחבק להם : ויאמר ישראל אל יוסף ראה פניך לא פללתי
והנה הראה אתי אלהים גם את זרעך : ויוצא יוסף אתם מעם ברכיו
וישתחו לאפיו ארצה : ויקח יוסף את שניהם את אפרים בימינו
משמאל ישראל ואת מנשה בשמאלו מימין ישראל ויגש אליו :
וישלח ישראל את ימינו וישת על ראש אפרים והוא הצעיר ואת
שמאלו על ראש מנשה שכל את ידיו כי מנשה הבכור : ויברך את
יוסף ויאמר האלהים אשר התהלכו אבתי לפניו אברהם ויצחק
האלהים הרעה אתי מעודי עד היום הזה : המלאך הגאל אתי מכל
רע יברך את הנערים ויקרא בהם שמי ושם אבתי אברהם ויצחק
וידגו לרב בקרב הארץ : וירא יוסף כי ישית אביו יד ימינו על ראש
אפרים וירע בעיניו ויתמך יד אביו להסיר אתה מעל ראש אפרים
על ראש מנשה : ויאמר יוסף אל אביו לא כן אבי כי זה
הבכור שים ימינך על ראשו : וימאן אביו ויאמר ידעתי בני ידעתי
גם הוא יהיה לעם וגם הוא יגדל ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו וזרעו
יהיה מלא הגוים : ויברכם ביום ההוא לאמור בך יברך ישראל לאמר
ישמך אלהים כאפרים וכמנשה וישם את אפרים לפני מנשה :
ויאמר ישראל אל יוסף הנה אנכי מת והיה אלהים עמכם והשיב
אתכם אל ארץ אבתיכם : ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך אשר
לקחתי מיד האמרי בחרבי ובקשתי : פ ויקרא יעקב
אל בניו ויאמר האספו ואגידה לכם את אשר יקרא אתכם באחרית
הימים : הקבצו ושמעו בני יעקב ושמעו אל ישראל אביכם :

: ובנין די תוליד בתריהון דילך יהון על שום אחיהון יתקרון
באחסנתהון : ואנא במיתי מפדן מיתת עלי רחל בארעא דכנען
באורחא בעוד כרוב ארעא למיעל לאפרת וקברתה תמן באורח
אפרת היא בית לחם : וחזא ישראל ית בני יוסף ואמר מן אילין :
ואמר יוסף לאבוהי בני אינון די הב לי יי הכא ואמר קריבינון
כען לותי ואבריכינון : ועיני ישראל יקרן מסיבו לא יכיל למחזי
וקריב יתהון לותיה ונשיק להון וגפיף להון : ואמר ישראל ליוסף
למחזי אפך לא סבירית והא אחזי יתי יי אף ית בנך : ואפיק יוסף
יתהון מן קדמוהי וסגיד על אפוהי על ארעא : ודבר יוסף ית
תרויהון ית אפרים בימיניה מסמאלא דישראל וית מנשה בסמליה
מימינא דישראל וקריב לותיה : ואושיט ישראל ית ימיניה ושוי
על רישא דאפרים והוא זעירא וית סמליה על רישא דמנשה
אחכימינון לידוהי ארי מנשה בוכרא : ובריך ית יוסף ואמר יי די
פלחו אבהתי קדמוהי אברהם ויצחק יי דזן יתי מדאיתי עד יומא
הדין : מלאכא די פרקית מכל בישא יבריך ית עולימיא ויתקרי
בהון שמי ושום אבהתי אברהם ויצחק וכנוני ימא יסגון בגו בני
אנשא על ארעא : וחזא יוסף ארי שוי אבוהי יד ימיניה על רישא
דאפרים ובאיש בעינוהי וסעדא לידא דאבוהי לאעדאה יתה מעל
רישא דאפרים לאנחותה על רישא דמנשה : ואמר יוסף לאבוהי
לא כן אבא ארי דין בוכרא שוי ימינך על רישיה : וסריב אבוהי
ואמר ידענא ברי ידענא אף הוא יהי לעמא ואף הוא יסגי וברם
אחוהי זעירא יסגי מיניה ובנוהי יהון שלטין בעממיא : ובריכינון
ביומא ההוא למימר בך יברך ישראל למימר ישוינך יי כאפרים ו
וכמנשה ושוי ית אפרים קדם מנשה : ואמר ישראל ליוסף הא אנא
מאית ויהי מימרא דיי בסעדכון ויתיב יתכון לארעא דאבהתכון :
ואנא יהבית לך חולק חד יתיר על אחך די נסיבית מידא דאמוראה
בצלותי ובבעותי : וקרא יעקב לבנוהי ואמר אתכנשו ואחוי
לכון ית די יערע יתכון בסוף יומיא : איתכנשו ושמעו בני יעקב
וקבילו אולפן מן ישראל אבוכון : ראובן

מולדתך· אם תוליד עוד לא יהיו במנין בני אלא בתוך שבטי אפרים ומנשה יהיו נכללים ולא יהא להם שם בשבטים לענין הנחלה ואעפ״י שנחלקה הארץ למ[ספר]
בגלגלתם כדכתיב לרב תרבו נחלתו וכל איש ואיש נטל בשוה חוץ מן הבכורות מכל מקום לא נקראו שבטים אלא אלו : ואני בבאי מפדן וגומר· ואעפ״י שא[ני]
מטריח עליך להוליכני ליקבר בארץ כנען ולא כך עשיתי לאמך שהרי מתה סמוך לבית לחם· כברת ארץ· מדת ארץ והם אלפים אמה כמדת תחום שב[ת]
כדברי ר' משה הדרשן ולא תאמר שעכבו עלי גשמי' מלהוליכה ולקברה בחברון עת הגריד היה שהארץ חלולה ומנוקבת ככברה: ואקבר' שם· ולא הולכת[יה]
אפילו לבית לחם להכניסה לארץ וידעתי שיש בלבך עלי אבל דע לך שעל פי הדבור קברתיה שם שתהא לעזרה לבניה כשיגלה אותם נבוזר אדן והיו עוברים
דרך שם יצאת רחל על קברה ובוכה ומבקשת עליהם רחמים שנאמר קול ברמה נשמע וגומר· והקב״ה משיבה יש שכר לפעולתך נאם ה' ושבו בנים לגבול[ם]
ואנקלוס תרגם כרוב ארעא כדי שעור חרישת יום ואו' אני שהיה להם קצב שהיו קורין אותו כדי מחרישה אחת קורי״ארה בלע״ז כנמרי כרוב ותני כמה דמסיק
תעלא מבי כרבא: וירא ישראל את בני יוסף· בקש לברכם ונסתלקה שכינה ממנו לפי שעתיד ירבעם ואחאב לצאת מאפרים ויהוא ובניו ממנשה: ויאמר
מי אלה· מהיכן יצאו אלו שאינן ראויין לברכה: בזה· הראה לו שטר אירוסין ושטר כתובה ובקש יוסף רחמים על הדבר ונחה עליו רוח הקודש: ויאמר קחם
נא אלי ואברכם· זהו שאמר הכתוב ואנכי תרגלתי לאפרים קחם על זרועותיו תרגלתי רוחי ביעקב בשביל אפרים עד שלקחם על זרועותיו: לא פללתי·
לא מלאני לבי לחשוב מחשבה שאראה פניך עוד: פללתי· לשון מחשבה כמו הביאי עצה עשי פלילה: ויוצא יוסף אותם· לאחר שנשקם הוציאם יוסף מעם ברכיו
כדי ליטלם זה לימין וזה לשמאל לסמוך ידיו עליהם ולברכם: וישתחו לאפיו· כשחזר לאחוריו מלפני אביו: את אפרים בימינו משמאל ישראל· הבא לקראת
חברו ימינו כנגד שמאל חברו וכיון שיהא הבכור מיומן לברכה: שכל את ידיו· כתרגומו אחכימינון בהשכל ובחכמה השכיל את ידיו לכך ומדעת כי יודע היה
כי מנשה הבכור ואעפ״י כן לא שת ימינו עליו: המלאך הגואל אותי· מלאך הרגיל להשתלח אלי בצרתי כענין שנאמר ויאמר אלי מלאך האלקים בחלום
יעקב וגומר· אנכי האל בית אל: יברך את הנערים· מנשה ואפרים: וידגו· כדגים הללו שפרים ורבים ואין עין הרע שולטת בהם: ויתמוך יד אביו·
הרימה מעל ראש בנו ותמכה בידו: ידעתי בני ידעתי· שהוא הבכור· וגם הוא יהיה לעם ויגדל· שעתיד גדעון לצאת ממנו שהקב״ה עושה נס על ידו:
ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו· שעתיד יהושע לצאת ממנו שינחיל את הארץ וילמד תורה לישראל: וזרעו יהיה מלא הגוים· כל העולם יתמלא בצאת שמעו ושמו
כשיעמיד חמה בגבעון וירח בעמק אילון: בך יברך ישראל· הבא לברך את בניו יברכם בברכתם ויאמר איש לבנו ישימך אלקים כאפרים וכמנשה:
וישם את אפרים· בברכתו לפני מנשה· להקדימו בדגלים ובחנוכת הנשיאים: ואני נתתי לך· לפי שאתה טורח להתעסק בקבורתי וגם אני נתתי לך נחלה שתקבר
בה ואי זו זו שכם שנאמר ואת עצמות יוסף אשר העלו ממצרים קברו בשכם: שכם אחד על אחיך· שכם ממש· היא תהיה לך חלק אחד יתרה על אחיך:
בחרבי ובקשתי· כשהרגו שמעון ולוי את אנשי שכם נתכנסו כל סביבותיהם להזדווג להם וחגר יעקב כלי מלחמה כנגדן· דבר אחר שכם אחד היא הבכורה
שיטלו בניו שני חלקים ושכם לשון חלק הוא והרבה יש לו דומים במקרא: אחלקה שכם· כי תשיתמו שכם תשית שונאי לפני לאלקים חלקים· דרך ירצחו
שכמה· איש חלקו· לעבדו שכם אחד: אשר לקחתי מיד האמורי· מיד עשו שעושה מעשה אמורי· דבר אחר שהיה צד אביו באמרי פיו: בחרבי ובקשתי·
היא חכמתו ותפלתו: ואגידה לכם· בקש לגלות את הקץ ונסתלקה ממנו שכינה והתחיל אומר דברים אחרים: ראשית

ס ראובן בכרי אתה כחי וראשית אוני יתר שאת ויתר עז : פחז
כמים אל תותר כי עלית משכבי אביך אז חללת יצועי עלה :
פ שמעון ולוי אחים כלי חמס מכרתיהם : בסדם
אל תבא נפשי בקהלם אל תחד כבדי כי באפם הרגו איש וברצנם
עקרו שור : ארור אפם כי עז ועברתם כי קשתה אחלקם ביעקב
ואפיצם בישראל : פ יהודה אתה יודוך
אחיך ידך בערף איביך ישתחוו לך בני אביך : גור אריה יהודה
מטרף בני עלית כרע רבץ כאריה וכלביא מי יקימנו : לא יסור שבט
מיהודה ומחקק מבין רגליו עד כי יבא שילה ולו יקהת עמים : אסרי
לגפן עירה ולשרקה בני אתנו כבס ביין לבשו ובדם ענבים סותה :
חכלילי עינים מיין ולבן שנים מחלב : פ זבולן
לחוף ימים ישכן והוא לחוף אניות וירכתו על צידן :
פ יששכר חמר גרם רבץ בין המשפתים : וירא מנחה

ראובן בוכרי את חילי וריש תוקפי לך הוה חזי למסב תלתא חולקין
בכירותא כהונתא ומלכותא: על דאזלתא לקביל אפך האכמיא ברם
לא אהניתא חולק יתיר לא תיסב ארי סליקתא לבית משכבי אבוך
בכין אחילתא לשוויי ברי סליקתא : שמעון ולוי אחין
גברין גיברין בארע תותבותהון עבדו גבורא : ברזהון לא הות
נפשי באיתכנושיהון למהך לא נחתית מן יקרי ארי ברוגזהון
קטלו קטול וברעותהון תרעו שור סנאה : ליט רוגזהון ארי תקיף
וחמתהון ארי קשיא אפלגינון ביעקב ואבדרינון בישראל :
יהודה את אודיתא ולא בהיתתא בך יודון אחך ידך תתקף על ב
בעלי דבבך יתבדרון סנאך יהון מחזרין קדל קדמך ויהון מקדמין
למישאל בשלמך בני אבוך : שלטון יהי בשרויא ובסופא יתרבא
מלכא מרבית יהודה ארי מדין קטלא ברי נפשך סליקתא ינוח ישרי
בתקוף כאריא וכליתא ולית מלכו דתזעזעיניה : לא יעדי עביד
שולטן מדבית יהודה וספרא מבני בנוהי עד עלמא עד דייתי
משיחא דדיליה היא מלכותא וליה ישתמעון עממיא : יסחר ישראל
לקרתיה עממיא יבנון היכליה יהון צדיקיא סחור סחור ליה ועבדי אוריתא באולפן עמיה יהי ארגון טב לבושוהי כסותיה מילת מילת צבע זהורי וצבעונין :
יסמקון טורוהי בכרמוהי יטופון נעווהי בחמר יחוורן ביקעתיה בעיבור ובעדרי ענא : זבולן על ספר ימא ישרי והוא יכבש מחוזין בספינן
וטוב ימא יכול ותחומיה יהי מטי על צידון : יששכר עתיר בנכסין ואחסנתיה בין תחומיא : וחזא חולקא
ארי טב

ראשית אוני · היא טיפה ראשונה לו שלא ראה קרי מימיו : אוני · כוחי : כמו מצאתי און לי מרוב אונים ולאין אונים : יתר שאת · ראוי היית להיות יתר על אחיך בכהונה לשון נשיאות כפים : ויתר עז · במלכות כמו ויתן עז למלכו ומי גרם לך להפסיד כל אלה : פחז כמים · הפחז והבהלה אשר מהרת להראות כעסך כמים הללו הממהרים למרוצתם · לכך אל תותר · אל תתרבה ליטול כל היתרות הללו שהיו ראויות לך ומהו הפחז אשר פחזת · כי עלית משכבי אביך אז חללת אותו שעלה על יצועי שם שכינה שהיה דרכו להיות עולה על יצועי : פחז · שם דבר הוא לפיכך טעמו למעלה וכלו נקוד פתח ואלו היה לשון עבר היה נקוד חציו קמץ וחציו פתח וטעמו למטה : יצועי · לשון משכב על שם שמציעים אותו על ידי לבדין וסדיני' והרבה דומי' לו אם אעלה על ערש יצועי אם זכרתיך על יצועי : שמעון ולוי אחי' · בעצה אחת על שכם ועל יוס' ויאמרו איש אל אחיו ועתה לכו ונהרגהו · מי הם אם תאמר ראובן או יהוד' הרי לא הסכימו בהריגתו אם תאמר בני השפחו' הרי לא היתה שנאתן שלמה שנ' והוא נער את בני זלפה ויששכר וזבולון לא היו מדברי' בפני אחיה' הגדולי' מהם על כרחך שמעון ולוי הם שקראם אביהם אחים : כלי חמס · אומנות זה של רציחה חמס הוא בידיה' מברכ' עשו היא זו אומנות שלו הוא ואתם חמסתם אותה הימנו : מכרותיהם · לשון כלי זיין הסיף בלשון יוני מכי"ר תנחומ' · דבר אחר מכרותיהם בארץ מגורותם נהגו עצמן בכלי חמס כמו מכורותיך ומולדותיך וזהו תרגו' של אנקלוס : בסודם אל תבוא נפשי · זה מעשה זמרי כשנתקבצו שבטו של שמעון להביא את המדינית לפני משה ואמרו לו זו אסורה או מותרת אם תאמר אסור' בת יתרו מי התיר' לך · אל יזכר שמי בדבר · זמרי בן סלוא נשיא בית אב לשמעוני · ולא כתב בן יעקב : ובקהלם · כשיקהיל קרח שהוא משבטו של לוי את כל העד' על משה ועל אהרן · אל תחד כבודי שם אל יתיחד עמהם שמי שנ' קרח בן יצהר בן קהת בן לוי ולא נאמר בן יעקב אבל בדברי הימי' כשנתיחסו בני קרח על הדוכן נאמר בן קרח בן יצהר בן קהת בן לוי בן ישראל : אל תחד כבודי כבוד לשון זכר הוא ועל כרחך אתה צריך לפרש כמדבר אל הכבוד ואומר אתה כבודי אל תתיחד עמהם כמו אל יחד אתם בקבורה : כי באפם הרגו איש · אלו חמור ואנשי שכם ואינן חשובים כלם אלא כאיש אחד וכן הוא אומר בגדעון והכית את מדין כאיש אחד וכן במצרים סוס ורוכבו רמה בים · זהו מדרשו ופשוטו אנשים הרבה קורא איש כל אחד לעצמו : באפם הרגו כל איש שכעסו עליו · וכן וילמד לטרף טרף אדם אכל : וברצונם עקרו שור · רצו לעקור את יוסף שנקרא שור שנאמר בכור שורו הדר לו · עקרו אשרייטי"ר בלע"ז לשון ואת סוסיהם תעקר : ארור אפם · אפי' בשעת תוכחה לא קלל אלא אפם וזהו שאמר בלעם מה אקב לא קבה אל : אחלקם ביעקב · אפרידם זה מזה שלא יהא לוי במנין השבטים והרי הם חלוקים : דבר אחר אין לך עניים סופרים ומלמדי תינוקות אלא משמעון כדי שיהיו נפוצים ושבטו של לוי עשאו מחזר על הגרנות לתרומות ולמעשרות נתן לו תפוצתו דרך כבוד : יהודה אתה יודוך אחיך · לפי שהוכיח את הראשונים בקנטורים התחיל יהודה נסוג לאחוריו וקראו יעקב בדברי רצוי לא אתה כמותם · ידך בעורף אויביך · בימי דוד ואויבי תתה לי עורף : בני אביך · על שם שהיו מנשים הרבה לא אמר כדרך שאמר יצחק : גור אריה · על דוד נתנבא בתחלה גור בהיות שאול מלך עלינו אתה המוציא והמביא את ישראל · ולבסוף אריה כשהמליכוהו עליהם וזהו שתרגם אנקלוס שלטון יהא בשרויא בתחלתו : מטרף · ממה שחשדתיך · בטרף טרף יוסף · חיה רעה אכלתהו · וזהו יהודה שנמשל לאריה בני עלית · סלקת את עצמך ואמרת מה בצע וגומר וכן מהריגת תמר שהודה צדקה ממני לפיכך כרע שכב וגומר בימי שלמה איש תחת גפנו וגומר : לא יסור שבט מיהודה · מדוד ואילך אלו ראשי גליות שבבבל שרודים את העם בשבט שממונים על פי המלכות : ומחקק מבין רגליו · תלמידים אלו נשיאי ארץ ישראל : עד כי יבא שילה · מלך המשיח שהמלוכה שלו וכן תרגמו אנקלו' ומדרש אגד' שי לו שנאמר יובילו שי למורא : ולו יקהת עמים · אסיפת העמים · שהיוד עיקר היא ביסוד כמו יפעתך ופעמים שנופלת ממנו וכמה אותיות משמשות בלשון זה והן נקראים עיקר נופל כגון נון של נוגף ונש' נושך ואלף שבאחותי באזניכם · ושבאבחת חרב · ואסוף שמן אף זה יקהת עמים אסיפת עמים שנאמר אליו גוים ידרשו ודומה לו עין תלעג לאב ותבוז ליקהת אם לקבוץ קמטין שבפניה מפני זקנתה ובתלמוד דיתבי' ומקהו אקהתא בשוקי דנהרדעא במסכת יבמות ויכול היה לומר קהיית עמים : אסרי לגפן עירה · נתנבא על ארץ יהודה שתהא מושכת יין כמעין איש יהודה יאסור לגפן עיר אחד ויטעננו מגפן אחת ומשורק אחד בן אתון אחד : שורקה זמורה ארוכה קורייר"א בלע"ז : כבס ביין · כל זה לשון רבוי יין : סותה לשון מין בגד הוא ואין לו דמיון במקרא : אוסרי · כמו אוסר דוגמת מקימי מעפר דל היושבי בשמים וכן בני אתנו כענין זה · ואנקלוס תרגם במלך המשיח · גפן הם ישראל עירה זו ירושלם שורקה ישראל ואנכי נטעתיך שורק : בני אתנו · יבנון היכליה · לשון שער האיתון בספר יחזקאל ועוד תרגמו בפנים אחרים · גפן אלו צדיקים · בני אתונו · עבדי אוריתא באולפן על שם רוכבי אתונות צחורות : כבס ביין · יהא ארגוון שצבועו דומה ליין ובצעוכין הוא לשון סותה שהאשה לובשתו ומסיתה בהן את הזכר ליתן עיניו בה ואף רבותי' פי' בתלמוד לשון הסתת שכרות במסכת כתובות ועל היין שמא תאמר אינו מרוה תלמוד לומ' סותה : חכלילי לשון אודם כתרגו' וכן למי חכלילות עינים שכן דרך שותי יין עיניהם מאדימין · מחלב : מרוב חלב · שיהא בארצו מרעה טוב לעדרי צאן וכן פרוש המקרא אדום עינים יהא מרוב יין ולבן שנים יהא מרוב חלב : ולפי תרגום עינים לשון הרים שמשם צופים למרחוק · ועוד תרגמו בפנים אחרים לשון מעיינות וקילוח היקבים · נעווהי יקבים שלו ולשון ארמי הוא במסכת ע"ז נעוה ארתחו יחוורן בקעתיה תרגום שנים לשון שני הסלעים · לחוף ימים · על חוף ימים תהיה ארצו חוף כתרגומו ספר מרקא בלע"ז והוא יהיה מצוי תדיר אל חוף אניות במקום הנמל שאניות מביאות שם פרקמטיא שהיה זבלון עוסק בפרקמטיא וממציא מזון לשבט יששכר והם עוסקים בתורה הוא שאמר משה שמח זבולון בצאתך ויששכר באהליך זבולון יוצא בפרקמטיא ויששכר עוסק בתורה באהלים · וירכתו על צידון סוף גבולו יהא סמוך לצידון ירכתו סופו כמו ולירכתי המשכן : יששכר חמור גרם · חמור בעל עצמות סובל עול תורה כחמור חזק שמטעינין אותו משאוי כבד : רובץ בין המשפתים · כחמור המהלך ביום ובלילה ואין לו לינה בבית וכשהוא רובץ לנוח רובץ בין התחומין בתחומי העיירות שהוליך שם פרקמטיא : וירא מנוחה כי טוב ראה לחלקו ארץ מבורכת וטובה להוציא פירות :

וייט שכמו

כי טוב ואת הארץ כי נעמה ויט שכמו לסבל ויהי למס עבד :
דן ידין עמו כאחד שבטי ישראל :
יהי דן נחש עלי דרך שפיפון עלי ארח הנשך עקבי סוס ויפל רכבו
אחור : לישועתך קויתי יהוה :
גד גדוד יגודנו והוא יגד עקב :
מאשר שמנה לחמו והוא יתן מעדני מלך :
נפתלי אילה שלחה הנתן אמרי שפר : בן פרת יוסף
בן פרת עלי עין בנות צעדה עלי שור : וימררהו ורבו וישטמהו
בעלי חצים : ותשב באיתן קשתו ויפזו זרעי ידיו מידי אביר יעקב
משם רעה אבן ישראל : מאל אביך ויעזרך ואת שדי ויברכך ברכת
שמים מעל ברכת תהום רבצת תחת ברכת שדים ורחם : ברכת
אביך גברו על ברכת הורי עד תאות גבעות עולם תהיין לראש

ארי טב וית ארעא ארי מעבדא פירין ויכבש מחוזי עממיא וישיצי ית
דיירי הון ודישתארון בהון יהון ליה פלחין ומסקי מסין :
מדבית דן יתבחר ויקום גברא ביומוהי יתפריק עמיה ובשנוהי
ינוחון כחדא שבטיא דישראל : יהי גברא יתבחר ויקום מדבית דן
אימתיה תתרמי על עממי ומחתיה תתקף בפלשתאי כחיווי חורמן
ישרי על אורחא וכפיתנא יכמון על שבילא יקטיל גברי משרית פ
פלשתאי פרשין עם רגלאין יעקר סוסון ורתיכין וימגר רוכביהון
לאחורא : לפורקנך סברית יוי : מדבית גד משרית מזיינין כד
יעברון ית ירדנא קדם אחיהון לקרבא ובניכסין סגיאין יתובון
לארעהון : דאשר טבא ארעיה והיא מרביא בתפנוקי
מלכין : נפתלי בארעא טבא יתרמי עדביה ואחסנתיה
תהי מעבדא פירין יהון מודן ומברכין עליהון : ברי
דיסגי יוסף ברי דיתברך כגופן דנציב על עינא דמיא תרין שבטין
יפקון מבנוהי יקבלון חולקא ואחסנתא : ואתמררו עמיה ונקמוהי
ואעיקו ליה גברין גברין בעלי פלגותא : ותבת ביה נביאותיה על דקיים אוריתא בסתרא ושוי תוקפא רוחצניה בכן יתרמא דהב על דרעוהי ואחסין מלכותא
ותקיף דא הות ליה מן קדם אל תקיפא דיעקב די במימריה זן אבהן ובנין זרעא דישראל : מימר אלהא דאבוך יהי בסעדך וית שדי ויברכינך ברכן נחתן
מטלא דשמיא מלעילא ברכן דנגדן ממעמקי ארעא מלרע ברכתא דאבוך ודאמך : ברכתא דאבוך יתוספן על ברכתא דילי בריכו אבהתי דדמן . הון רברבי
דמן עלמא יהוין כל אילין לרישא דיוסף

ויט שכמו לסבול · עול תורה · ויהי לכל אחיו ישראל למס עובד · לפסוק להם הוראות של תורה וסדרי עבורין שנאמר ומבני יששכר יודעי בינה לעתים
לדעת מה יעשה ישראל ראשיהם מאתים מאתים סנהדראות העמיד וכל אחיהם על פיהם : ויט שכמו · השפיל שכמו כמו ויט שמים הטו אזניכם
ואנקלוס תרגמו בפנים אחרים ,ויט שכמו לסבול מלחמות ולכבוש מחוזות שהם יושבים על הספר · ויהיה האויב כבוש תחתיו למס עובד : דן ידין עמו ·
ינקום נקמת עמו מפלשתים כמו כי ידין ה' עמו : כאחד שבטי ישראל · כל ישראל יהיו כאחד עמו את כלם ידין ועל שמשון נבא נבואה זו ועוד יש לפרש
כאחד שבטי ישראל כמיוחד שבשבטים הוא דוד שבא מיהודה : שפיפון · היא נחש ואומר אני שקרוי כן על שם שהוא נושף ואתה תשופנו עקב :
הנושך עקבי סוס · כך דרכו של נחש ודמהו לנחש הנושך עקבי סוס · ויפל רוכבו אחור · שלא נגע בו ודוגמתו מצינו בשמשון וילפת את שני עמודי התוך
וגומר ושעל הגג מתו · ואנקלוס תרגם כחוי חורמן שם מין נחש שאין רפואה לנשיכתו והוא צפעוני · וקרוי חורמן על שם שעושה הכל חרם · וכיפתנא כמו
פתן · יכמון יארוב : לישועתך קויתי ה' · נתנבא שינקרו פלשתים את עיניו וסופו לומר זכרני וחזקני אך הפעם וגומ' : גד גדוד יגודנו · כלם לשון גדוד הם וכך
חברו מנחם · ואם תאמ' אין גדוד בלא שני דלתין · יש לומר גדוד שם דבר צריך שני דלתין שכן דרך תיבה בת שתי אותיות לכפול בסופה ואין יסודה אלא שתי אותיות
וכן אמר כפור לכוד מגזרת שבעתי נדודים · ושם כפל שדוד מגזרת ישוד צהרים אף יגוד יגודנו וגדוד מגזרה אחת הם וכשהוא מדבר בלשון יפעל
אינו כפול כגון יגור ינוד ירום ישוד ישוב · וכשהוא מתפעל הוא כפול כמו יתגודד יתרומם יתבולל יתעודד · ובלשון מפעיל יתום ואלמנה
יעודד לשובב יעקב אליו משובב נתיבות · יגודנו האמור כאן אין לשון שיפעלוהו אחרים אלא כמו יגוד הימנו כמו בני יצאוני יצאו ממני · גד גדוד יגודנו
גדודי' יגודו הימנו שיעברו הירדן עם אחיהם למלחמ' כל חלוץ עד שנכבשה הארץ : והוא יגוד עקב · כל גדודיו ישובו על עקבם לנחלתם שלקחו בעבר הירדן
ולא יפקד מהם איש : עקב · בדרכם ובמסילותם שהלכו ישובו כמו עקבותיך לא נודעו · וכן בעקבי הצאן בלשון לעז טרצי"אש : מאשר שמנה לחמו · מאכל הבא
מחלקו של אשר יהא שמן שיהיו זתים מרובין בחלקו והוא מושך שמן כמעין · וכן בירכו משה וטובל בשמן רגלו כמו ששנינו במנחות פעם אחת הוצרכו אנשי
לדוקיא לשמן וכו' : אילה שלוחה · זו בקעת גנוסר שהיא קלה לבשל פירותיה כאילה זו שהיא קלה לרוץ אילה שלוחה אילה משולחת לרוץ : הנותן אמרי שפר ·
כתרגומו · דבר אחר על מלחמת סיסרה נתנבא ולקחת עמך עשרת אלפי איש מבני נפתלי וגומר והלכו שם בזריזות וכן נאמר שם לשון שלוח · בעמק שלח
ברגליו הנותן אמרי שפר · על ידם שרו דבורה וברק שירה ורבותי' דרשוהו על יום קבורת יעקב כשערער עשו על המערה במס' סוטה · ותרגו' יתרמי עדביה
יפול חבלו והוא יודה על חלקו אמרים נאים ושבח : בן פרת · בן חן והוא לשון ארמי אפריין כמטייה לרבי שמעון בסוף בבא מציעא : בן פור' עלי עין · חנו
נטוי על העין הרואה אותו : בנות צעדה עלי שור · בנות הרבה צעדה כל אחת ואחת במקום שתוכל לראותו משם : עלי
שור · על ראייתו כמו אשורנו ולא קרוב ומדרש אגדה יש רבים וזה נוטה ליישוב המקרא · פרת היו שבו הוא תקון הלשון כמו על דברת בני האדם : שור כמו
לשור · עלי שור · בשביל לשור ותרגו' של אנקלו' בנות צעדה עלי שור תרין שבטין וכו' וכת' בנות על שם בנית מנשה בנו' כלפחד שנטלו חלק בשני עברי הירדן
ברי דיסגי יוסף פרת לשון פריה ורביה ויש מדרשי אגד' המתישבים על הלשון בשעה שבא עשו לקראת יעקב בכלן קדמו האמהו' ללכת לפני בניהן להשתחות
וברחל כתיב נגש יוסף ורחל וישתחוו אמר יוסף רשע הזה עינו רמה שמא יתן עיניו באמי יצא לפניה ושרבב קומתו לכסותה והוא שברכו אביו בן פרת הגדלת
עצמך יוס' עלי עין של עשו לפי' זכית לגדולה: בנות צעד' עלי שור· להסתכל בך בצאתך על מצרים ·ועוד דרשוהו לענין שלא ישלוט בזרעו עין רעה ואף כשברך
מנשה ואפרי' ברכם כדגי' שאין עין הרע שולטת בהם : וימררוהו ורבו · וימררוהו אחיו וימררוהו פוטיפר ואשתו לאסרו לשון וימררו את חייהם : ורבו נעשו לו אחיו
אנשי ריב ואין הלשון הזה לשון פעלו שאם כן היה לו לינקד ורבו כמו המה מי מריבה אשר רבו וגומר ואף אם לשון רביית חצים הוא כן היה לו לינקד אינו אלא
לשון פועלו כמו שמו שמים שהוא לשון הושמו וכן רמו מעט שהו' לשון הורמו אלא שלשון הורמו והושמו על ידי אחרים ולשון שמו רמו רבו מאליהם הוא משוממין
את עצמם כתרוממו מעצמם נעשו אנשי ריב · וכן דומו יושבי אי כמו נדמו וכן תרגם אנקלוס וקמוהי : בעלי חצים · שלשונם כחץ ותרגומו לשון ותהי המחבה
אותן שהיו ראויים לחלק עמו נחלה : ותשב באיתן קשתו · נתישבה בחזק : קשתו · חזקו : ויפזו זרועי ידיו זו היא נתינת טבעת על ידו לשון זהב מופז זאת
היתה לו מידי הקבה שהוא אביר יעקב ומשם עלה להיות רועה : אבן ישראל עקרן של ישראל לשון האבן הראשה לשון מלכות ואנקלוס אף הוא כך תרגמו ·
ותשב ותבת בהון נביותי' החלומות אשר חלם להם · על הקים אוריתא בסתרא תוספת הוא ולא מלשון עברי שבמקרא ושוי תוקפא רוחצניה תרגומו של באיתן
קשתו וכך לשון התרגום על העבריותשב נבואתו בשביל שאיתנו של הקבה היתה לו לקשת ולמבטח בכן איתרמא דהב לכך ויפזו זרועי ידיו : אבן ישראל ·
לשון נוטריקון אב ובן אבהן ובנין יעקב ובניו : מאל אביך · היתה לך זאת והוא יעזרך : ואת שדי · ועם הקבה היה לבך כשלא שמעת לדברי אדונתך :
והוא יברכך · ברכות שדים ורחם · ברכתא דאבא ודאמא כלומ' תברכו המולידים והיולדות שיהיו הזורעים מזריעי' טיפה הראויה להריון והנקבות לא ישכלו את
רחם שלהן להפיל עובריהן · שדים ירה יירה מתרגמינן איתידאיה יישתדי אף שדים כאן על שם שהזרע יורה כחץ : ברכות אביך גברו וגומר · הברכות
שברכני הקבה גברו על הברכות שברך את הורי : עד תאות גבעות עולם · לפי שהברכות שלי גברו עד סוף גבולי גבעות עולם שנתן לי ברכה פרוצה בלא
מצרים מגעת עד ארבע קצות העולם שנאמר ופרצת ימה וקדמה וגומר מה שלא אמר לאברהם אבינו וליצחק לאברהם אמר לו שא עיניך וראה צפונה וגו'
כי את כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה ולא הראהו אלא ארץ ישראל בלבד ליצחק אמר כי לך ולזרעך אתן את כל הארצו' האל והקימותי את השבועה וגו'
זהו שאמר ישעיה והאכלתיך נחלת יעקב אביך ולא אמר נחלת אברהם : תאות אשמולץ כך חברו מנחם בן סרוק : הורי · לשון הריון שהורוני במעי אמי כמו
הורה גבר : עד תאות · עד קצות כמו והתאויתם לכם לגבול קדמה תתאו לבא חמת : תהיין כלם לראש יוסף :

דיוסף ולגברא פרישא דאחוהי : בנימין בארעיה
תשרי שכינתא ובאחסנתיה יתבני מקדשא בצפרא ובפניא יהון
מקרבין כהניא קורבניא ובעידן רמשא יהון מפלגין מותר ח
חולקהון משאר קודשיא : כל אילין שבטיא דישראל תרין עסר
ודא דמליל להון אבוהון ובריך יתהון גבר דכברכתיה בריך יתהון
: ופקיד יתהון ואמר להון אנא מתכנש לעמי קברו יתי לות אבהתי
במערתא די בחקל עפרון חיתאה : במערתא דבחקל כפילתא די
על אפי ממרא בארעא דכנען דיזבן אברהם ית חקלא מן עפרן
חיתאה לאחסנת קבורא : תמן קברו ית אברהם וית שרה אתתיה
תמן קברו ית יצחק וית רבקה אתתיה ותמן קברית ית לאה : זביני
חקלא ומערתא די ביה מן בני חיתאה : ושיצי יעקב לפקדא ית
בנוהי וכנש ריגלוהי לערסא ואיתנגיד ואתכניש לעמיה : ונפל יוסף
על אפי אבוהי ובכא עלוהי ונשק ליה : ופקיד יוסף ית עבדוהי
ית אסותא למחנט ית אבוהי וחנטו אסותא ית ישראל : ושלימו
[ארב]עין יומין ארי כן שלימו יומי חנטיא ובכו יתיה מצראי
שבעין [יומין] : ועברו יומי בכיתיה ומליל יוסף עם בית פרעה
למימר אם [כען] אשכחית רחמין בעיניכון [מ]לילו כען קדם פרעה
למימר : אבא קיים עלי למימר הא אנא מאית בקברי דאתקינית
לי בארעא דכנען תמן תקברינני וכען איסק כען ואקבר ית אבא
ואיתוב : ואמר פרעה סק וקבור ית אבוך כמא דקיים עלך : וסליק
יוסף למקבר ית אבוהי וסליקו עמיה כל עבדי פרעה סבי ביתיה
וכל סבי ארעא דמצרים : וכל בית יוסף ואחוהי ובית אבוהי לחוד
טפלהון ועאנהון ותוריהון שבקו בארעא דגשן : וסליקו עמיה אף
רתיכין אף פרשין והות משריתא סגיאת לחדא : ואתו עד בית
אידרי דאטד די בעיברא דירדנא וספדו תמן מספד רב ותקיף
לחדא ועבד לאבוהי אבלא שבעא יומין : וחזא יתיב ארעא כנענאה
ית אבלא בבית אידרי דאטד ואמרו אבל תקיף דין למצראי על כן
קרא שמה אבל מצרים די בעיברא דירדנא : ועבדו בנוהי ליה כן
כמא די פקידינון : ונטלו יתיה בנוהי לארעא דכנען וקברו יתיה
במערת חקל כפילתא דזבן אברהם ית חקלא לאחסנת קבורא מן
עפרן חיתאה על אפי ממרא : ותב יוסף למצרים הוא ואחוהי וכל
דסליקו עמיה למקבר ית אבוהי בתר די קבר ית אבוהי .

יוסף ולקדקד נזיר אחיו : בנימין זאב יטרף
בבקר יאכל עד ולערב יחלק שלל : כל אלה שבטי ישראל שנים
עשר וזאת אשר דבר להם אביהם ויברך אותם איש אשר כברכתו
ברך אתם : ויצו אותם ויאמר אלהם אני נאסף אל עמי קברו אתי
אל אבתי אל המערה אשר בשדה עפרון החתי : במערה אשר בשדה
המכפלה אשר על פני ממרא בארץ כנען אשר קנה אברהם את
השדה מאת עפרן החתי לאחזת קבר : שמה קברו את אברהם ואת
שרה אשתו שמה קברו את יצחק ואת רבקה אשתו ושמה קברתי
את לאה : מקנה השדה והמערה אשר בו מאת בני חת : ויכל יעקב
לצות את בניו ויאסף רגליו אל המטה ויגוע ויאסף אל עמיו : ויפל
נ יוסף על פני אביו ויבך עליו וישק לו : ויצו יוסף את עבדיו את
הרפאים לחנט את אביו ויחנטו הרפאים את ישראל : וימלאו לו
ארבעים יום כי כן ימלאו ימי החנטים ויבכו אתו מצרים שבעים יום:
ויעברו ימי בכיתו וידבר יוסף אל בית פרעה לאמר אם נא מצאתי
חן בעיניכם דברו נא באזני פרעה לאמר : אבי השביעני לאמר הנה
אנכי מת בקברי אשר כריתי לי בארץ כנען שמה תקברני ועתה א
אעלה נא ואקברה את אבי ואשובה : ויאמר פרעה עלה וקבר את
אביך כאשר השביעך : ויעל יוסף לקבר את אביו ויעלו אתו
כל עבדי פרעה זקני ביתו וכל זקני ארץ מצרים : וכל בית יוסף
ואחיו ובית אביו רק טפם וצאנם ובקרם עזבו בארץ גשן :
ויעל עמו גם רכב גם פרשים ויהי המחנה כבד מאד : ויבאו עד גרן
האטד אשר בעבר הירדן ויספדו שם מספד גדול וכבד מאד ויעש
לאביו אבל שבעת ימים : וירא יושב הארץ הכנעני את האבל בגרן
האטד ויאמרו אבל כבד זה למצרים על כן קרא שמה אבל מצרים
אשר בעבר הירדן : ויעשו בניו לו כן כאשר צום : וישאו אתו בניו
ארצה כנען ויקברו אתו במערת שדה המכפלה אשר קנה אברהם
את השדה לאחזת קבר מאת עפרן החתי על פני ממרא : וישב יוסף
מצרימה הוא ואחיו וכל העלים אתו לקבר את אביו אחרי קברו את

נזיר אחיו · פרישא דאחוהי שנבדל מאחיו כמו וינזרו מקדשי בני ישראל נזורו אחור : ורבותינו דרשו ותשב באיתן קשתו על כבישת יצרו באשת אדוניו וקורהו
קשת על שם שהזרע יורה כחץ : ויפוזו זרועי כמו ויפוצו שיצא הזרע מבין אצבעות ידיו : מידי אביר יעקב · שנראתה לו דמות דיוקנו של אביו כו' כדאית'
בסוטה · אונקלוס תרגמו תאות עולם לשון תאוה וחמדה וגבעות לשון מצוקי ארץ שחמדתו אמו והזקיקתו לקבלם · בנימין זאב יטרף · זאב הוא אשר יטרף
נבא על שהיו עתידין להיות חטפנין וחטפתם לכם איש אשתו בפלגש בגבעה ונבא על שאול שהיה נוצח באויביו סביב שנאמר ושאול לכד המלוכה וילחם
באדום ובמואב וגומר ובכל אשר יפנה ירשיע · בבקר יאכל עד לשון בזה ושלל המתורגם עדאה ועוד יש לו דומה בלשון עברית אז חולק עד שלל ועל שאול
הוא אומר שעמד בתחלת בקרן וזריחתן של ישראל : ולערב יחלק שלל · אף משתשקע שמשן של ישראל על ידי נבוכדנצר שיגלם לבבל : יחלק שלל · מרדכי
ואסתר שהם מבנימין יחלקו את שלל המן שנאמר הנה בית המן נתתי לאסתר ואונקלוס תרגמו על שלל הכהנים בקדשי המקדש · וזאת אשר דבר להם אביהם
ויברך אותם · והלא יש מהם שלא ברכם אלא קנטרן אלא כך פירושו וזאת אשר דבר להם אביהם מה שאמור בענין יכול שלא ברך לראובן שמעון ולוי תל'
ויברך אותם כלם במשמע : אשר כברכתו ברכה העתידה לבא על כל אחד ואחד ברך אותם לא היה לו לומר אלא איש אשר כברכתו ברך אותו מה תלמו'
לומר ברך אותם · לפי שנתן ליהודה גבורת ארי ולבנימין חטיפתו של זאב ולנפתלי קלותו של איל יכול שלא כללן כלם בכל הברכות תלמוד לומר ברך אותם :
נאסף אל עמי על שם שמכניסין הנפשות אל מקום גניזתן יש אסיפות בלשון עברי שהוא בלשון הכנסה כגון אין איש מאסף אותו הביתה ואספתו אל תוך
ביתך באספכם את תבואת הארץ הכנסתה לבית מפני הגשמים באספכם את מעשיכם וכל אסיפה האמורה במיתה אף היא לשון הכנסה : אל אבותי עם
אבותי · ויאסף רגליו · הכניס רגליו : ויגוע ויאסף · ומיתה לא נאמרה בו · ואמרו רבותי' יעקב אבינו לא מת : לחנוט את אביו ענין מרקחת בשמים הוא :
וימלאו לו · השלימו לו ימי חניטתו עד שמלאו לו ארבעים יום : ויבכו אותו שבעים יום · ארבעים לחניטה ושלשים לבכי לפי שבאה להם ברכה לרגלו שכלה
הרעב והיו מי נילוס מתברכין : אשר כריתי לי · כפשוטו כמו כי יכרה איש ומדרשו עוד מתיישב על הלשון כמו אשר קניתי אמר רבי עקיבה כשהלכתי לכרכי
הים היו קורין למכירה כירה · ועוד מדרשו לשון כרי דגור שנטל יעקב כל כסף וזהב שהביא מבית לבן ועשה אותו כרי ואמר לעשו טול זה בשביל חלקך
במערה : כאשר השביעך · ואם לא בשביל השבועה לא הייתי מניחך אבל ירא לומר עבור על השבועה שלא יאמר אם כן אעבור על השבועה שנשבעתי לך
שלא אגלה על לשון הקדש שאני מכיר עודף על שבעים לשון ואתה אינך מכיר בו כדאיתא במסכת סוטה : גרן האטד · מוקף אטדין היה ורבותינו דרשו על
שם המאורע שבאו כל אלכי כנען ונשיאי ישמעאל למלחמה וכיון שראו כתרו של יוסף תלוי בארונו של יעקב עמדו כלן ותלו בו כתריהם והקיפוהו כתרים כגרן
המוקף סייג של קוצים : כאשר צום · מהו אשר צום · וישאו אותו בניו · ולא בני בניו · שכך צום אל ישאו מטתי לא איש מצרי ולא אחד מבניכם שהם מבנות
כנען אלא אתם וקבע להם מקום שלשה למזרח וכן לארבע רוחות וכסדרן למסע מחנה של דגלי' נקבעו כאן . לוי לא ישא שהוא עתיד לשאת את הארון ויוסף
לא ישא [ש]הוא מלך מנשה ואפרים יהיו תחתיהם וזהו איש על דגלו באותות שמסר להם אביהם לישא מטתו : הוא ואחיו וכל העולים אתו · בחזרתן כאן
הקד[ים] [illegible] למצרים העולים אתו ובהליכתן הקדים מצרים לאחיו שנאמר ויעלו אתו כל עבדי פרעה וגומר ואחר כך כל בית יוסף ואחיו אלא לפי שראו כבוד
שעשו מלכי כנען שתלו כתריהם בארונו של יעקב נהגו בהם כבוד :

ויראו אחי

אָבִיו׃ וַיִּרְאוּ אֲחֵי־יוֹסֵף כִּי־מֵת אֲבִיהֶם וַיֹּאמְרוּ לוּ יִשְׂטְמֵנוּ יוֹסֵף
וְהָשֵׁב יָשִׁיב לָנוּ אֵת כָּל־הָרָעָה אֲשֶׁר גָּמַלְנוּ אֹתוֹ׃ וַיְצַוּוּ אֶל־יוֹסֵף
לֵאמֹר אָבִיךָ צִוָּה לִפְנֵי מוֹתוֹ לֵאמֹר׃ כֹּה־תֹאמְרוּ לְיוֹסֵף אָנָּא שָׂא נָא
פֶּשַׁע אַחֶיךָ וְחַטָּאתָם כִּי־רָעָה גְמָלוּךָ וְעַתָּה שָׂא נָא לְפֶשַׁע עַבְדֵי
אֱלֹהֵי אָבִיךָ וַיֵּבְךְּ יוֹסֵף בְּדַבְּרָם אֵלָיו׃ וַיֵּלְכוּ גַּם־אֶחָיו וַיִּפְּלוּ לְפָנָיו
וַיֹּאמְרוּ הִנֶּנּוּ לְךָ לַעֲבָדִים׃ וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יוֹסֵף אַל־תִּירָאוּ כִּי הֲתַחַת
אֱלֹהִים אָנִי׃ וְאַתֶּם חֲשַׁבְתֶּם עָלַי רָעָה אֱלֹהִים חֲשָׁבָהּ לְטֹבָה לְמַעַן
עֲשֹׂה כַּיּוֹם הַזֶּה לְהַחֲיֹת עַם־רָב׃ וְעַתָּה אַל־תִּירָאוּ אָנֹכִי אֲכַלְכֵּל
אֶתְכֶם וְאֶת־טַפְּכֶם וַיְנַחֵם אוֹתָם וַיְדַבֵּר עַל־לִבָּם׃ וַיֵּשֶׁב יוֹסֵף בְּמִצְרַיִם
הוּא וּבֵית אָבִיו וַיְחִי יוֹסֵף מֵאָה וָעֶשֶׂר שָׁנִים׃ וַיַּרְא יוֹסֵף לְאֶפְרַיִם בְּנֵי
שִׁלֵּשִׁים גַּם בְּנֵי מָכִיר בֶּן־מְנַשֶּׁה יֻלְּדוּ עַל־בִּרְכֵּי יוֹסֵף׃ וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־
אֶחָיו אָנֹכִי מֵת וֵאלֹהִים פָּקֹד יִפְקֹד אֶתְכֶם וְהֶעֱלָה אֶתְכֶם מִן־הָאָרֶץ
הַזֹּאת אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב׃ וַיַּשְׁבַּע יוֹסֵף
אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר פָּקֹד יִפְקֹד אֱלֹהִים אֶתְכֶם וְהַעֲלִתֶם אֶת־עַצְמֹתַי
מִזֶּה׃ וַיָּמָת יוֹסֵף בֶּן־מֵאָה וָעֶשֶׂר שָׁנִים וַיַּחַנְטוּ אֹתוֹ וַיִּישֶׂם
בָּאָרוֹן בְּמִצְרָיִם׃ חזק

אבוהי : וחזו אחי יוסף ארי מית אבוהון ואמרו דילמא יטר לנא
דבבו יוסף ואתבא יתיב לנא ית כל בישתא דגמלנא יתיה : ופקידו
לות יוסף למימר אבוך פקיד קדם מותיה למימר : כדין תימרון
ליוסף בבעו שבוק כען לחובי אחך ולחטאיהון ארי בישתא
גמלוך וכען שבוק כען לחובי עבדי אלהא דאבוך ובכא יוסף ב
במללותהון עמיה : ואזלו אף אחוהי ונפלו קדמוהי ואמרו הא
אנחנא לך לעבדין : ואמר להון יוסף לא תדחלון ארי דחלא דייי
אנא : ואתון חשבתון עלי בישא מן קדם ייי אתחשבת לטבא בדיל
למעבד כיומא הדין לקיימא עם סגי : וכען לא תדחלון אנא אזון
יתכון וית טפלכון ונחם יתהון ומליל תנחומין על לבהון : ויתיב
יוסף במצרים הוא ובית אבוהי וחיא יוסף מאה ועשר שנין : וחזא
יוסף לאפרים בנין תליתאין אף בני מכיר בר מנשה אתילידו ורבי
יוסף : ואמר יוסף לאחוהי אנא מאית וייי מידכר דכיר יתכון ויסק
יתכון מן ארעא הדא לארעא דקיים לאברהם ליצחק וליעקב :
ואומי יוסף ית בני ישראל למימר מידכר דכיר ייי יתכון ותסקון ית
גרמי מכא : ומית יוסף בר מאה ועשר שנין וחנטו יתיה
בארונא במצרים :

ויראו אחי יוסף כי מת אביהם · מהו ויראו הכירו במיתתו אצל יוסף שהיו רגילים לסעוד על שלחנו של יוסף והיה מקרבן בשביל כבוד אביו ומשמת יעקב לא
קרבן: לו ישטמנו · לו מתחלק לענינים הרבה יש לו משמש בלשון בקשה ולשון הלואי כגון לו יהי כדברך ולו שמעני ולו הואלנו לו מתנו · ויש לו משמש בלשון
אם ואולי כגון לו חכמו לו הקשבת למצותי ולו אנכי שוקל על כפי · ויש לו משמש בלשו' שמא לו ישטמנו ואין לו עוד דומה במקרא והוא לשון אולי כמו אולי לא תלך
האשה אחרי לשון שמא הוא ויש אולי לשון בקשה כגון אולי יראה ה' בעניי אולו ישיב ה' אותי הרי הוא כמו לו יהי כדברך · ויש אולי לשו' אם אולי יש חמשי' צדיקי':
ויצוו אל יוסף · כמו ויצום אל בני ישראל צוה למשה ולאהרן להיות שלוחי אל בני ישראל אף זה ויצוו אל שלוחם להיות שליח אל יוסף ולומר לו כן · ואת מי צוו את בני
בלהה שהיו רגילין אצלו שנאמר והוא נער את בני בלהה: אביך צוה · שנו בדבר השלום כי לא צוה יעקב כן שלא נחשד יוסף בעיניו: שא נא לפשע עבדי
אלקי אביך · אם אביך מת אלוקיו קיים והם עבדיו · וילכו גם אחיו · מוסף על השליחות: כי התחת אלקים אני · שמא במקומו אני בתמיה אם הייתי רוצה
להרע לכם כלום אני יכול והלא אתם כלכם חשבתם עלי רעה והקבה חשבה לטובה והיאך אני לבדי יכול להרע לכם: וידבר על לבם · דברים המתקבלים
על הלב עד שלא ירדתם לכאן היו מרננים עלי שאני עבד על ידיכם נודע שאני בן חורין ואני הורג אתכם מה הבריות אומרות כת של בחורים ראה ונשתבח
דבר אחר עשרה נרות לא יוכלו לכבות נר אחד וכו · על ברכי יוסף · כתרגומו גדלן בין ברכיו:
ואמר אחי הם ולבסו' הרג אותם יש לך אדם שהורג את אחיו · ה ב

סכום הפסוקים של זה הספר אלף
וחמש מאות ושלשים וארבעה:
חזק חזקו

ואלין

שמהת בני ישראל דעלו למצרים עם יעקב גבר ואנש ביתיה עלו :
ראובן שמעון לוי ויהודה : יששכר זבולן ובנימן : דן ונפתלי גד
ואשר : והוה כל נפשתא נפקי ירכא דיעקב שבעין נפשן ויוסף
הוה במצרים : ומית יוסף וכל אחוהי וכל דרא ההוא : ובני ישראל
נפישו ואיתילידו וסגיאו ותקיפו לחדא לחדא ואתמליאת ארעא
מנהון : וקם מלכא חדתא על מצרים דלא מקיים גזירת
יוסף : ואמר לעמיה הא עמא בני ישראל סגן ותקיפין מיננא : הבו
נתחכם להון דילמא יסגון ויהי ארי יערעיננא קרב ויתוספון אף
אינון על סנאנא ויגיחון בנא קרב ויסקון מן ארעא : ומניאו
עליהון שלטונין מבאשין בדיל לענואיהון בפולחנהון ובנו קירוי
בית אוצריא לפרעה ית פיתום וית רעמסס : וכמא דמענן להון כן
סגן וכן תקפין ועקת למצראי מן קדם בני ישראל : ואפלחו מצראי
ית בני ישראל בקשיו : ואמררו ית חייהון בפולחנא קשיא בטינא
ובליבנין ובכל פולחנא בחקלא ית כל פולחנהון דאפלחו בהון
בקשיו : ואמר מלכא דמצרים לחיתא יהודיתא דשום חדא שפרה
ושום תניתא פועה : ואמר כד תהויין מולדן ית יהודיתא ותחזיין
על מתברא אם בר הוא ותקטלון יתיה ואם ברתא היא ותקיימינה
: ודחילא חיתא מן קדם יי ולא עבדו כמא די מליל עמהן מלכא
דמצרים וקיימא ית בניא : וקרא מלכא דמצרים לחייתא ואמר
להן מה דין עבדתן ית פתגמא הדין וקיימתון ית בניא : ואמרא
חיתא לפרעה ארי לא כנשיא מצרייתא יהודייתא ארי חכימן אינון
עד לא עלת לותהן חייתא וילדן : ואוטיב יי לחיתא וסגי עמא
ותקיפו לחדא : והוה כד דחילא חיתא מן קדם

ואלה

שמות בני ישראל הבאים מצרימה את יעקב איש וביתו באו : ראובן
שמעון לוי ויהודה : יששכר זבולן ובנימן : דן ונפתלי גד ואשר :
ויהי כל־נפש יצאי ירך־יעקב שבעים נפש ויוסף היה במצרים :
וימת יוסף וכל־אחיו וכל הדור ההוא : ובני ישראל פרו וישרצו
וירבו ויעצמו במאד מאד ותמלא הארץ אתם :
פ ויקם מלך־חדש על־מצרים אשר לא־ידע את־
יוסף : ויאמר אל־עמו הנה עם בני ישראל רב ועצום ממנו : הבה
נתחכמה לו פן־ירבה והיה כי־תקראנה מלחמה ונוסף גם־הוא על־
שנאינו ונלחם־בנו ועלה מן־הארץ : וישימו עליו שרי מסים למען
ענתו בסבלתם ויבן ערי מסכנות לפרעה את־פתם ואת־רעמסס :
וכאשר יענו אתו כן ירבה וכן יפרץ ויקצו מפני בני ישראל : ויעבדו
מצרים את־בני ישראל בפרך : וימררו את־חייהם בעבדה קשה
בחמר ובלבנים ובכל־עבדה בשדה את כל־עבדתם אשר־עבדו בהם
בפרך : ויאמר מלך מצרים למילדת העברית אשר שם האחת
שפרה ושם השנית פועה : ויאמר בילדכן את העבריות וראיתן
על־האבנים אם־בן הוא והמתן אתו ואם־בת הוא וחיה : ותיראן
המילדת את־האלהים ולא עשו כאשר דבר אליהן מלך מצרים ו
ותחיין את־הילדים : ויקרא מלך־מצרים למילדת ויאמר להן
מדוע עשיתן הדבר הזה ותחיין את־הילדים : ותאמרן
המילדת אל־פרעה כי־לא כנשים המצרית העברית כי־חיות הנה
בטרם תבוא אלהן המילדת וילדו : וייטב אלהים
למילדת וירב העם ויעצמו מאד : ויהי כי־יראו המילדת

שמות בני ישראל. אעפ״י שמנאן בחייהן בשמותם חזר ומנאן במיתתן להודיע חיבתן שנמשלו לכוכבים שמוציאן ומכניסן במספר ובשמותם שנאמר המוציא
במספר צבאם לכולם בשם יקרא: ויוסף היה במצרים. והלא הוא ובניו היו בכלל שבעים ומה בא ללמדנו וכי לא היינו יודעים שהוא היה במצרים אלא
להודיעך צדקתו של יוסף הוא יוסף הרועה את צאן אביו הוא יוסף שהיה במצרים ונעשה מלך ועומד בצדקו: וישרצו שהיו יולדות ששה בכרס אחד: ויקם מלך
חדש. רב ושמואל חד אומר חדש ממש. וחד אומר שנתחדשו גזירותיו: אשר לא ידע. עשה עצמו כאלו לא ידעו: הבה נתחכמה. כל לשון הבה לשון הזמנה
הוא כלומר הכינו עצמיכם לכך: נתחכמה לו לעם: נתחכם מה לעשות לו. ורבותינו דרשו נתחכם למושיען של ישראל לידונם במים שכבר נשבע שלא
יביא מבול לעולם: ועלה מן הארץ. על כרחנו ורבותינו דרשו כאדם שמקלל עצמו ותולה קללתו בחברו. והרי הוא כאלו כתב ועלינו מן הארץ והם ירשוה:
עליו. על העם: מסים. לשון מס שרים שגובין מהם המס. ומהו המס שיבנו ערי מסכנות לפרעה: למען ענותו בסבלותם. של מצרים: ערי מסכנות
כתרגומו וכן לך בא אל הסוכן הזה: גזבר הממונה על האוצרות. ואת פיתום ואת רעמסס. שלא היו ראויות מתחלה לכך ועשאום חזקות ובצורות לאוצר:
וכאשר יענו אותו. בכל מה שהם נותנין לב לענות כן לב הקב״ה להרבות ולהפריץ: כן ירבה כן רבה וכן פורץ ומדרשו רוח הקדש אומר כן ירבה. ויקוצו
קצו בחייהם. ורבותי׳ דרשו כקוצים היו בעיניהם: בפרך. בעבודה קשה המפרכת את הגוף ומשברת: המילדות. הוא לשון מולידות אלא שיש לשון קל ויש לשון
כבד. כמו שובר ומשבר: דובר ומדבר. כך מוליד ומילד: בילדכן כמו בהולידכן: שפרה יוכבד על שם שמשפרת את הולד: פועה. מרים. שפועה ומדברת
והוגה לולד כדרך הנשים המפייסות תינוק הבוכה. פועה לשון צעקה: כמו כיולדה אפעה: על האבנים. מושב האשה היולדת ובמקום אחר קורהו משבר
וכמוהו עושה מלאכה על האבנים מושב כלי אומנות יוצר חרס: אם בן הוא וגומר לא היה מקפיד אלא על הזכרים שאמרו איצטגניניו שעתיד להולד בן
המושיע אותם: וחיה: ותחיה: ותחיין את הילדים. מספקות להם מזון תרגום הראשון וקיימא והשני קיימתון לפי שלשון עבר לנקבות רבות תיבה זו
וכיוצא בה משמשת לשון פעלו ולשון פעלתם כגון ותאמרנה איש מצרי לשון עבר כמו ויאמרו לזכרים. ותדברנה בפיהם לשון דברתם כמו ותדברו לזכרים
וכן ותחללנה אותי אל עמי לשון עבר חללתם כמו ותחללו לזכרים: כי חיות הנה. בקיאות כמילדות תרגום מילדות חייתא ורבותינו דרשו הן משולות לחיות
השדה שאינן צריכות מילדת והיכן משולות כחיות גור אריה זאב יטרף בכור שורו אילה שלוחה ומי שלא נכתב בו הרי הכתוב כוללן מה אמך לביאה: וייטב.
הטיב להם וזה חלוק בתיבה שיסודה שתי אותיות ונתן לה וי״ו יוד בראשה כשהיא באה לדבר לשון ויפעיל הוא נוקד היוד בצרי שהוא קמץ קטן וייטב אלקים
למילדות וירב בבת יהודה הרבה תאניה וכן ויגל את השארית דנבוזראדן הגלה את השארית ויפן זנב אל זנב הפנה הזנבות זו לזו כל אלו לשון הפעיל את
האחרים וכשהוא מדבר בלשון ויפעל הוא נוקד היוד בחירק כגון וייטב בעיניו לשון הוטב וכן וירב העם נתרבה העם. ויגל יהודה. הגלה יהודה ויפן כה וכה
הפנה לכאן ולכאן ואל תשיבני וילך וישב וירד ויצא לפי שאינן מגזרתן של אלו שהרי היוד יסוד בהן ירד יצא ישב ילך יוד אות שלישית בו: וייטב אלקים
למילדות. מהו הטובה. ויעש להם בתים. בתי כהונה ולויה ומלכות שקרויין בתים ויבן את בית ה׳ ואת בית המלך כהונה ולויה מיוכבד ומלכות ממרים
כדאיתא במסכת סוטה:

לכל עמו.

את האלהים ויעש להם בתים : ויצו פרעה לכל עמו לאמר כל הבן
הילוד היארה תשליכהו וכל הבת תחיון : פ
וילך איש מבית לוי ויקח את בת לוי : ותהר האשה ותלד בן ותרא ב
אתו כי טוב הוא ותצפנהו שלשה ירחים : ולא יכלה עוד הצפינו
ותקח לו תבת גמא ותחמרה בחמר ובזפת ותשם בה את הילד ותשם
בסוף על שפת היאר : ותתצב אחתו מרחק לדעה מה יעשה לו :
ותרד בת פרעה לרחץ על היאר ונערתיה הלכת על יד היאר ותרא
צ"ל ותקחה את התבה בתוך הסוף ותשלח את אמתה ותקחיה : ותפתח
ת' ותראהו את הילד והנה נער בכה ותחמל עליו ותאמר מילדי ה
העברים זה : ותאמר אחתו אל בת פרעה האלך וקראתי לך אשה
מינקת מן העברית ותינק לך את הילד : ותאמר לה בת פרעה
לכי ותלך העלמה ותקרא את אם הילד : ותאמר לה בת פרעה
צ"ל והיניקהו היליכי את הילד הזה והינקהו לי ואני אתן את שכרך ותקח האשה
ס"ז הילד ותניקהו : ויגדל הילד ותבאהו לבת פרעה ויהי לה לבן
ותקרא שמו משה ותאמר כי מן המים משיתהו :
ויהי בימים ההם ויגדל משה ויצא אל אחיו וירא בסבלתם וירא
איש מצרי מכה איש עברי מאחיו : ויפן כה וכה וירא כי אין איש
ויך את המצרי ויטמנהו בחול : ויצא ביום השני והנה שני אנשים
עברים נצים ויאמר לרשע למה תכה רעך : ויאמר מי שמך
לאיש שר ושפט עלינו הלהרגני אתה אמר כאשר הרגת את המצרי
ויירא משה ויאמר אכן נודע הדבר : וישמע פרעה את
הדבר הזה ויבקש להרג את משה ויברח משה מפני פרעה וישב
בארץ מדין וישב על הבאר : ולכהן מדין שבע בנות ותבאנה ותדלנה
ותמלאנה את הרהטים להשקות צאן אביהן : ויבאו הרעים

מן קדם יי ועבד להון בתין : ופקיד פרעה לכל עמיה למימר כל
ברא דאיתיליד ליהודאי בנהרא תרמוניה וכל ברתא תקיימון :
ואזל גברא מדבית לוי ונסיב ית בת לוי : ועדיאת אתתא
וילידת בר וחזת יתיה ארי טב הוא ואטמרתיה תלתא ירחין : ולא
יכילת עוד לאטמרותיה ונסיבת ליה תיבותא דגומא ותפתה ב
בחמרא ובזפתא ושויאת בה ית רביא ושויתיה ביערא על כיף נהרא :
ואתעתדת אחתיה מרחיק למידע מה יתעבד ליה : ונחתת בת
פרעה למסחי על נהרא ועולמתהא מהלכן על כיף נהרא וחזת ית
תיבותא בגו יערא ואושטת ית אמתה ונסיבתה : ופתחת וחזת ית
רביא והא עולימא בכי וחסת עלוהי ואמרת מבני יהודאי הוא דין :
ואמרת אחתיה לבת פרעה האיזיל ואיקרי לך אתתא מיניקתא מן
יהודיתא ותוניק לך ית רביא : ואמרת לה בת פרעה אזילי ואזלת
עולמתא וקרת ית אמיה דרביא : ואמרת לה בת פרעה אוביליי ית
רביא הדין ואוניקתיה לי ואנא אתן ית אגריך ונסבת אתתא ית
רביא ואוניקתיה : ורבא רביא ואיתיתיה לבת פרעה והוה לה לבר
וקרת שמיה משה ואמרת ארי מן מיא שחלתיה :
והוה ביומיא האינון רבא משה ונפק לות אחוהי וחזא בפולחנהון
וחזא גבר מצראי מחי לגבר יהודאי מאחוהי : ואיתפני לכא ולכא
וחזא ארי לית גברא ומחא ית מצראה וטמריה בחלא : ונפק ביומא
תנינא והא תרין גברין יהודאין נצן ואמר לחייבא למא את מחי
לחברך : ואמר מן שוייך לגבר רב ודיין עלנא הלמקטלי את אמר
כמא די קטלתא ית מצראה ודחיל משה ואמר בקושטא איתידע
פתגמא : ושמע פרעה ית פתגמא הדין ובעא למקטל ית משה
וערק משה מן קדם פרעה ויתב בארעא דמדין ויתיב על בירא :
ולרבא דמדין שבע בנן ואתאה ודלאה ומלאה ית רהטיא לאשקאה
ענא דאבוהן : ואתו רעיא וטרדינון

לכל עמו · אף עליהם גזר יום שנולד משה אמרו לו איצטגניניו היום נולד ואין אנו יודעים אם ממצרים אם מישראל ורואין אנו שסופו ללקות במים לפכך גזר אותו היום אף על המצריים שנאמר כל הבן הילוד ולא נאמר הילוד לעבריים והם לא היו יודעים שסופו ללקות על מי מריבה : ויקח את בת לוי · פרוש היה ממנה מפני גזרת פרעה והחזירה ועשה בה לקוחי' שניים ואף היא נהפכה להיות נערה ובת ק"ל שנה היתה שנולדה בבואה למצרי' בין החומות ומאתי' ועשר נשתהו שם וכשיצאו היה משה בן שמונים שנה · כשנתעברה ממנו היתה בת מאה ושלשים וקורא אותה בת לוי : כי טוב הוא · כשנול' נתמלא כל הבית כלו אורה · ולא יכלה עוד הצפינו שמנו לה המצריים מיום שהחזירה והיא ילדתו לששה חדשי' ויום אחד שהיולדת לשבעה יולדת למקוטעין והם בדקו אחריה לסוף תשעה : גמא · גמי בלשון משנה ובלע' יונק' רך הוא ועומד בפני רך ובפני קשה : בחמר ובזפת · זפת מבחוץ וטיט מבפנים כדי שלא יריח אותו צדיק ריח רע של זפת : ותשם בסוף : הוא לשון אגם רושי"ל בלעז ודומה לו קנה וסוף קמלו : לרחוץ על היאור סרס המקרא ופרשהו ותרד בת פרעה על היאור לרחוץ בו : על יד היאור · אצל היאור כמו ראו חלקת יואב על ידי והוא לשון יד ממש שיד האדם סמוכה לו ורבותינו אמרו הולכות לשון מיתה הולכות למות לפי שמחו בה הכתוב מסייען כי למה לנו לכתו' ונערותיה הולכות : את אמתה · את שפחתה · ורבותי' דרשו לשון יד אבל לפי דקדוק לשון הקדש היה לו לינקד אמתה מם דגושה והם דרשו את אמתה את ידה ונשתרבבה אמתה אמות הרבה : ותפתח ותראהו · את מי ראתה את הילד זהו פשוטו · ומדרשו שראתה עמו שכינ' והנה נער בוכה · קולו כנער · מן העבריות · שהחזירתו על מצריות הרבה לינק ולא ינק לפי שהיה עתיד לדבר עם השכינה : ותלך העלמה · הלכה בזריזו' ועלמו' כעלם : היליכי נתנבאה ולא ידעה מה נתנבאה הי שליכי · משיתיהו · שלתיה הוא לשון הוצאה בלשון ארמי כמשחל ביניתא מחלבא ובלשון עברי משיתיהו לשון הסירותיו כמו לא ימוש לא משו כך חברו מנחם ואני אומר שאינו ממחברת מש וימוש אלא מגזרת משה ולשו' הוצאה הוא וכן ימשני ממים רבי' שאו היה ממחברת מש לא יתכן לומר משיתיהו אלא המישותיהו כאשר יאמר מן קם הקימותי' ומן שב השיבותי' ומן בא הביאותי' או משיתיהו כמו ומשתי' את עון הארץ אבל משיתי אינו אלא מגזרת תיבה שפעל שלה מיוסד בהי' בסוף התיב' כגון משה בנה עשה צוה פנה כשיבוא לומר בהם פעלתי תבא היוד במקום הי' כמו עשיתי בניתי פניתי צויתי : ויגדל משה · והלא כבר כתב ויגדל הילד אמר רבי יהודה בר' אלעזר הראשון לקומה והשני לגדולה שמינהו פרעה על ביתו · וירא בסבלותם · נתן עיניו ולבו להיות מצר עליהם : איש מצרי · נוגש היה ממונה על שוטרי ישראל והיה מעמידם מקרות הגבר למלאכתם : מכה איש עברי מלקהו ורודהו ובעלה של שלומית בת דברי היה ונתן עיניו בה ובלילה העמידו והוציאו מביתו והוא חזר ונכנס לבית ובא על אשתו כסבורה שהוא בעלה וחזר האיש לביתו והרגיש בדבר וכשראה אותו מצרי שהרגיש בדבר היה מכהו ורודהו כל היום : ויפן כה וכה · ראה מה עשה לו בבית ומה עשה לו בשדה ולפי פשוטו כמשמעו · וירא כי אין איש עתיד לצאת ממנו שיתגייר : שני אנשים עברים · דתן ואבירם הם שהותירו מן המן : נצי' מריבים · למה תכה · אעפ' שלא הכהו נקרא רשע בהרמת יד : רעך · רשע כמותך : מי שמך לאיש · והנה עודך נער : הלהרגני אתה אומר · מכאן אנו למדים שהרגו בשם המפורש : ויירא משה · כפשוטו · ומדרשו דאג לו על שראה בישראל רשעים דלטורין אמר מעתה שמא אינם ראויין ליגאל : אכן נודע הדבר כמשמעו ומדרשו נודע לי הדבר שהייתי תמה עליו מה חטאו ישרא' מכל שבעים אומות להיות נרדים בעבוד' פרך אבל רואה אני שהם ראויים לכך : וישמע פרעה · הם הלשינו עליו : ויבקש להרוג את משה · מסרו לקוסטינר להרגו ולא שלטה בו החרב הוא שאמר משה ויצילני מחרב פרעה : וישב על הבאר · למד מיעקב שנזדווג לו זווגו מן הבאר : ולכהן מדין · רב שבהן ופיר"לו מעז' ונדוהו מאצלם : את הרהטים · את בריכות מרוצות המים העשויות בארץ :

ותרכינון וקם משה ופרקנון ואשקי ית ענהן: ואתאה לות רעואל
אבוהן ואמר מה דין אוחיתון למיתי יומא דין: ואמרנא גברא מצראה
שיזבנא מידא דרעיא ואף מדלא דלא לנא ואשקי ית ענא: ואמר
לבנתיה ואן הוא למה דנן שבקתין ית גברא קרן ליה וייכול לחמא:
וצבי משה למתב עם גברא ויהב ית צפורה ברתיה למשה:
וילידת בר וקרא ית שמיה גרשם ארי אמר דייר הויתי בארעא ב
נוכראה: והוה ביומיא סגיאיא האינון ומית מלכא
דמצרים ואיתאנחו בני ישראל מן פולחנא דהוה קשיא עליהון
וזעיקו וסליקת קבילתהון לקדם ייי מן פולחנא: ושמיע קדם ייי
ית קבילתהון ודכיר ייי ית קיימיה דעם אברהם דעם יצחק ודעם
יעקב: וגלי קדם ייי שעבודא דבני ישראל ואמר במימריה
למפרקהון ייי: ומשה הוה רעי ית ענא דיתרו חמוהי ג
רבא דמדין ודבר ית ענא בתר שפר רעייא דמדברא ואתא לטורא
דאיתגלי עלוהי יקרא דייי לחורב: ואיתגלי מלאכא דייי ליה
אישתא מגו אסנא וחזא והא אסנא בער באישתא ואסנא
ואמר משה איתפני כען ואחזי ית חיזונא רבא
הדין מה מתוקד אסנא: וחזא ייי א אתפני למיחזי וקרא
ליה ייי מגו אסנא ואמר משה משה ואמר הא אנא: ואמר לא תקרב
הלכא שרי סינך מעל ריגלך ארי אתרא דאת קאים עלוהי אתר
קדיש הוא: ואמר אנא אלהא דאבוך אלהא דאברהם אלהא דיצחק
ואלהא דיעקב וכבשינון משה לאפוהי ארי דחיל מלאיסתכלא בצית
יקרא דייי: ואמר ייי מיגלא גלי קדמי ית שיעבוד עמי די במצרים וית
קבילתהון שמיע קדמי מן קדם מפלחיהון ארי גלי קדמי ית כאיביה
: ואיתגליתי לשיזבותיה מידא דמצראי ולאסקותיה מן ארעא ההיא
לארע טבא ופותיא לארע עבדא חלב ודבש לאתר כנענאי וחיתאי
ואמוראי ופריזאי וחיואי ויבוסאי: וכען הא קבילת בני ישראל עלת
קדמי ואף גלי קדמי דוחקא די מצראי דחקין להון: וכען איתא
ואשלחינך לות פרעה ואפיק ית עמי בני ישראל ממצרים: ואמר
משה קדם ייי מן אנא ארי איזיל לות פרעה וארי אפיק ית בני
ישראל ממצרים: ואמר ארי יהי מימרי בסעדך ודין לך אתא די א
אנא שלחיתך באפקותך ית עמא ממצרים תפלחון קדם ייי על
טורא הדין: ואמר משה קדם ייי הא אנא אתי לות בני ישראל
ואמרית להון אלהא דאבהתכון שלחני לותכון ויימרון לי מה שמיה
מה איימר להון: ואמר ייי למשה אהיה אשר אהיה ואמר כדנן
תימר לבני ישראל אהיה שלחני לותכון: ואמר עוד ייי למשה
כדנן תימר לבני ישראל ייי אלהא דאבהתכון אלהיה דאברהם
אלהיה דיצחק ואלהיה דיעקב שלחני לותכון דין שמי לעלם ודין
דוכרני לכל דר ודר: איזיל

ויגרשום ויקם משה ויושען וישק את צאנם: ותבאנה אל רעואל
אביהן ויאמר מדוע מהרתן בא היום: ותאמרן איש מצרי הצילנו
מיד הרעים וגם דלה דלה לנו וישק את הצאן: ויאמר אל בנתיו
ואיו למה זה עזבתן את האיש קראן לו ויאכל לחם: ויואל משה
לשבת את האיש ויתן את צפרה בתו למשה: ותלד בן ויקרא את
שמו גרשם כי אמר גר הייתי בארץ נכריה: פ ויהי
בימים הרבים ההם וימת מלך מצרים ויאנחו בני ישראל מן העבדה
ויזעקו ותעל שועתם אל האלהים מן העבדה: וישמע אלהים את
נאקתם ויזכר אלהים את בריתו את אברהם את יצחק ואת יעקב:
וירא אלהים את בני ישראל וידע אלהים: ס
ומשה היה רעה את צאן יתרו חתנו כהן מדין וינהג את
הצאן אחר המדבר ויבא אל הר האלהים חרבה: וירא מלאך יהוה
אליו בלבת אש מתוך הסנה וירא והנה הסנה בער באש והסנה
איננו אכל: ויאמר משה אסרה נא ואראה את המראה הגדל הזה
מדוע לא יבער הסנה: וירא יהוה כי סר לראות ויקרא אליו אלהים
מתוך הסנה ויאמר משה משה ויאמר הנני: ויאמר אל תקרב הלם
של נעליך מעל רגליך כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קדש
הוא: ויאמר אנכי אלהי אביך אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב
ויסתר משה פניו כי ירא מהביט אל האלהים: ויאמר יהוה ראה
ראיתי את עני עמי אשר במצרים ואת צעקתם שמעתי מפני נגשיו
כי ידעתי את מכאביו: וארד להצילו מיד מצרים ולהעלתו מן
הארץ ההוא אל ארץ טובה ורחבה אל ארץ זבת חלב ודבש אל
מקום הכנעני והחתי והאמרי והפרזי והחוי והיבוסי: ועתה
הנה צעקת בני ישראל באה אלי וגם ראיתי את הלחץ אשר מצרים
לחצים אתם: ועתה לכה ואשלחך אל פרעה והוצא את עמי
בני ישראל ממצרים: ויאמר משה אל האלהים מי אנכי כי אלך
אל פרעה וכי אוציא את בני ישראל ממצרים: ויאמר כי אהיה
עמך וזה לך האות כי אנכי שלחתיך בהוציאך את העם ממצרים
תעבדון את האלהים על ההר הזה: ויאמר משה אל
האלהים הנה אנכי בא אל בני ישראל ואמרתי להם אלהי אבותיכם
שלחני אליכם ואמרו לי מה שמו מה אמר אלהם: ויאמר
אלהים אל משה אהיה אשר אהיה ויאמר כה תאמר לבני ישראל
אהיה שלחני אליכם: ויאמר עוד אלהים אל משה כה תאמר
אל בני ישראל יהוה אלהי אבתיכם אלהי אברהם אלהי יצחק ד
ואלהי יעקב שלחני אליכם זה שמי לעלם וזה זכרי לדר דר:

ויגרשום · מפני הנדוי · למה זה עזבתן · הכיר בו שהוא מזרעו של יעקב שהמים עולות לקראתו: ויאכל לחם · שמא ישא אחת מכם: כמה דאת אמר כי אם הלחם אשר הוא אוכל: ויואל כתרגומו ודומה לו הואל נא ולא הואלתי לדבר ומדרשו לשון אלה כשבע לו שלא יזוז ממדין כי אם ברשותו: וימת מלך מצרים · נצטרע והיה שוחט תינוקות ישראל ורוחץ בדמם: נאקתם · צעקתם · וכן מנאקת מתים ינאקו: את בריתו את אברהם · עם אברהם: וידע אלקי' · נתן עליהם לב ולא העלים עיניו · אחר המדבר · להתרחק מן הגזל שלא ירעו בשדות אחרים: אל הר האלהי' על שם העתי': בלבת אש · בשלהבת אש לבו של אש כמו לב השמים לב האלה ואל תתמה על התיו יש לנו כיוצא בו מה אמולה לבתך: מתוך הסנה · ולא אילן אחר משום עמו אנכי בצרה: אוכל · נאכל · כמו לא עבד בה אשר לקח משם: אסורה נא · מכאן להתקרב שם · של · שלוף והוצא כמו ונשל הברזל כי ישל זיתך · אדמת קדש הוא · המקום · ועתה לכה ואשלחך אל פרעה ואם תאמר מה תועיל · והוצא את עמי יועילו דבריך ותוציאם · מי אנכי · מה אני חשוב לדבר עם המלכי' · וכי אוציא את בני ישראל · ואף אם חשוב אני מה זכו ישרא' שיעשה להם נס ואוציאם ממצרי' · ויאמר כי אהיה עמך · השיבו על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון · שאמרת מי אנכי כי אלך ש פרעה לא שלך היא כי אם משלי · כי אהיה עמך וזה המראה אשר ראית בסנה לך האות כי אנכי שלחתיך וכדאי אני להציל כאשר ראית הסנה עושה שליחותי ואינו אוכל כך תלך בשליחותי ואינך נזוק ששאלת מה זכות יש לישראל שיצאו ממצרים דבר גדול יש לו על הוצאה זו שהרי עתידים לקבל התורה על ההר הזה לסוף ג' חדשים · דבר אחר כי אהיה עמך וזה שתצליח בשליחותך לך האות על הבטחה אחרת שאני מבטיחך שכשתוציאם ממצרי' תעבדון אותי על ההר הזה שתקבלו תורה עליו והיא הזכות העומדת לישראל ודוגמת לשון זה מצינו בישעיה וזה לך האות אכול השנה ספיח וגומר מפלת סנחריב תהיה לך אות על הבטחה אחרת שארצכם חרובה מפירות ואני אברך הספיחים · אהיה אשר אהיה · אהיה עמם בצרה זו אשר אהיה עמם בשעבוד שאר מלכיות אמר לפניו רבונו של עולם מה אני מזכיר להם צרה אחרת דיים בצרה זו אמר לו יפה אמרת · כה תאמר וגומר · זה שמי לעלם חסר ו"ו לומר העלימהו שלא יקרא ככתבו · וזה זכרי · למדו היאך נקרא וכן דוד הוא אומר ה' שמך לעולם ה' זכרך לדור ודור: את זקני ישראל ·

לך ואספת את זקני ישראל ואמרת אלהם יהוה אלהי אבתיכם נראה
אלי אלהי אברהם יצחק ויעקב לאמר פקד פקדתי אתכם ואת העשוי
לכם במצרים: ואמר אעלה אתכם מעני מצרים אל ארץ הכנעני
והחתי והאמרי והפרזי והחוי והיבוסי אל ארץ זבת חלב ודבש:
ושמעו לקלך ובאת אתה וזקני ישראל אל מלך מצרים ואמרתם
אליו יהוה אלהי העבריים נקרה עלינו ועתה נלכה נא דרך שלשת
ימים במדבר ונזבחה ליהוה אלהינו: ואני ידעתי כי לא יתן
אתכם מלך מצרים להלך ולא ביד חזקה: ושלחתי את ידי
והכיתי את מצרים בכל נפלאתי אשר אעשה בקרבו ואחרי כן
ישלח אתכם: ונתתי את חן העם הזה בעיני מצרים והיה כי
תלכון לא תלכו ריקם: ושאלה אשה משכנתה ומגרת ביתה כלי
כסף וכלי זהב ושמלת ושמתם על בניכם ועל בנתיכם ונצלתם את
מצרים: ויען משה ויאמר והן לא יאמינו לי ולא ישמעו בקלי כי
יאמרו לא נראה אליך יהוה: ויאמר אליו יהוה מזה בידך ויאמר
מטה: ויאמר השליכהו ארצה וישלכהו ארצה ויהי לנחש וינס
משה מפניו: ויאמר יהוה אל משה שלח ידך ואחז בזנבו וישלח
ידו ויחזק בו ויהי למטה בכפו: למען יאמינו כי נראה אליך יהוה
אלהי אבתם אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב: ויאמר יהוה
לו עוד הבא נא ידך בחיקך ויבא ידו בחיקו ויוצאה והנה ידו מצרעת
כשלג: ויאמר השב ידך אל חיקך וישב ידו אל חיקו ויוצאה
מחיקו והנה שבה כבשרו: והיה אם לא יאמינו לך ולא ישמעו
לקל האת הראשון והאמינו לקל האת האחרון: והיה אם לא
יאמינו גם לשני האתות האלה ולא ישמעון לקלך ולקחת ממימי
היאר ושפכת היבשה והיו המים אשר תקח מן היאר והיו לדם
ביבשת: ויאמר משה אל יהוה בי אדני לא איש דברים אנכי
גם מתמול גם משלשם גם מאז דברך אל עבדך כי כבד פה וכבד
לשון אנכי: ויאמר יהוה אליו מי שם פה לאדם או מי ישום אלם או
חרש או פקח או עור הלא אנכי יהוה: ועתה לך ואנכי אהיה עם פיך

איזיל ותיכנוש ית סבי ישראל ותימר להון ייי אלהא דאבהתכון
איתגלי לי אלהיה דאברהם יצחק ויעקב למימר מדכר דכירנא יתכון
וית דאיתעבד לכון במצרים: ואמרית אסיק יתכון משעבוד מצרים
לארעא כנענאי וחיתאי ואמוראי ופריזאי וחוואי ויבוסאי לארעא
עבדא חלב ודבש: ויקבלון למימרך ותיתי את וסבי ישראל לות
מלכא דמצרים ותימרון ליה ייי אלהא דיהודאי איתקרי עלנא וכען
ניזיל כען מהלך תלתא יומין במדברא ונדבח קדם ייי אלהנא:
וקדמי גלי ארי לא ישבוק יתכון מלכא דמצרים למיזל ולא מן קדם
דחיליה תקיף: ואשלח ית מחת גבורתי ואמחי ית מצראי בכל
פרשותי די אעביד ביניהון ובתר כן ישלח יתכון: ואתן ית עמא
הדין לרחמין בעיני מצראי ויהי ארי תהכון לא תהכון ריקנין:
ותשאל אתתא משבבתה ומקריבת ביתה מנין דכסף ומנין דדהב
ד ולבושין ותשוון על בניכון ועל בנתיכון ותרוקינון ית מצרים:
ואתיב משה ואמר והא לא יהימנון לי ולא יקבלון מיני ארי יימרון
לא איתגלי לך ייי: ואמר ליה ייי מה דין בידך ואמר חוטרא: [illegible]
רמהי לארעא ורמהי לארעא והוה לחויא וערק משה [illegible]
ואמר ייי למשה או[illegible] ידך ואחוד בזנביה וא[illegible] ואתקיף
ביה והוה לחוטרא בידיה: בדיל די יהימנון ארי [illegible] ייי אלהא
דאבהתהון אלהיה דאברהם אלהיה דיצחק ואלהיה דיעקב:
ואמר ייי ליה עוד אעיל כען ידך בעיטפך ואעיל ידיה בעיטפיה
ואפקה והא ידיה חורא כתלגא: ואמר אתיב ידך בעיטפך ואתיב
ידיה לעיטפיה ואפקה מעיטפיה והא תבא הות כבסריה: ויהי
אם לא יהימנון לך ולא יקבלון לקל אתא קדמאה ויהימנון לקל אתא
בתראה: ויהי אם לא יהימנון אף לתרין אתיא האלין ולא יקבלון
מינך ותיסב ממיא די בנהרא ותשוד ליבשתא ויהון מיא די תיסב
מן נהרא ויהון לדמא ביבשתא: ואמר משה קדם ייי בבעו ייי לא
גבר דמילול אנא אף מאתמלי אף מדקמוהי אף מעידן דמלילתא
עם עבדך ארי יקיר ממלל ועמיק לישן אנא: ואמר ייי ליה מן שוי
פומא לאינשא או מן שוי אלמא או חרשא או פתיחא או עוירא
הלא אנא ייי: וכען איזיל ומימרי יהא עם פומך ואליפינך

את זקני ישראל · מיוחדים לישיבה ואם תאמר זקנים סתם היאך אפשר לו לאסוף זקנים של ששים רבוא: ושמעו לקולך · מכיון שתאמר להם לשון זה
ישמעו לקולך שכבר סימן זה מסור בידם מיעקב ומיוסף שבלשון זה הם נגאלים יעקב אמר להם ואלקים פקד יפקד אתכם יוסף אמר להם פקד יפקד אלקים
אתכם: נקרה עלינו · לשון מקרה וכן ויקר אלקים ואנכי אקרה כה ואהא נקרה מאתו הלום: לא יתן אתכם מלך מצרי' להלוך אם אין אני מראה לו ידי החזק"
כלומ' כל עוד שאין אני מודיעו ידי החזקה לא יתן אתכם להלוך: לא יתן · לא ישבוק כמו על כן לא נתתיך לא נתנו אלקים להרע עמדי וכלן לשון נתינה הם ו"ת
ולא ביד חזקה ולא בשביל שידו חזקה · כי מאז אשלח את ידי והכיתי את מצרים וגומר ומתרגמין אונקלוס ולא מן קדם דחיליה תקיף משמו של רבי יעקב בר'
מנחם כאשר לי: ומגרת ביתה · מאותה שהיא גרה אתה בבית: ונצלתם · כתרגומו ותרוקינון וכן וינצלו את מצרים ויתנצלו בני ישראל את עדים והנון
בו יסוד ומנחם חברו במחברת צדי עם ויצל אלקים את מקנה אביכן אשר הציל אלקים מאבינו ולא יאמנו דבריו כי אם לא היתה הנון יסוד והיא נקוד' בחירק
לא תהא משמשת בלשון ונפעלתם אלא בלשון ונפעלתם כמו ונסחתם מן האדמה ונתתם ביד אויב ונגפתם לפני אויביכם ונתכתם בתוכה ואמר נצלנו לא
נפעלנו וכל נון שהיא באה בתיבה לפרקים ונופלת ממנה כנון של נוגף נושא נותן נושך כשהיא מדברת לשון ונפעלתם תנקד בשבא בחטף כגון ונסחתם
אביכם ונתתם להם את ארץ הגלעד ונמלתם את בשר ערלתכם לכך אני אומר שזאת הנקודה בחירק מן היסוד היא ויסוד שם דבר נצול והוא מן הלשו[illegible]
הכבדים כמו דבור כפור למוד כשידבר בלשון ונפעלתם ינקד בחירק כמו ודברתם אל הסלע וכפרתם את הבית ולמדתם אותם את בניכם: מזה בידך ·
לכך נכתב תיבה אחת לדרוש מזה שבידך אתה חייב ללקות שחשדת בכשרים ופשוטו כאדם שאומר לחברו מודה אתה שזו שלפניך אבן היא אמר לו הן אמר
לו הריני עושה אותה עץ: ויהי לנחש · רמז לו שסיפר לשון הרע על ישראל ותפש אומנותו של נחש: ויחזק בו לשון אחיזה הוא והרבה יש במקרא ויחזקו
האנשים בידו והחזיקה במבושיו והחזקתי בזקנו כל לשון חזוק הדבוק לב"ית לשון אחיזה הוא: מצורעת כשלג · דרך צרעת להיות לבנה אם בהרת לבנה
היא אף באות זה רמז שלשון הרע ספר באמרו לא יאמינו לי לפיכך הלקהו בצרעת כמו שלקתה מרים על לשון הרע: מחיקו שבה כבשרו מכאן שמדה טובה
ממהרת לבא ממדת פורענו' שהרי בראשונ' לא נאמר מחיקו: והאמינו לקול האות האחרון · משתאמר להם בשבילכם לקיתי על שספרתי עליכ' לשון הרע יאמינו
לך שכבר למדו בכך שהמזדווגין להם לוקים בנגעים כגון פרעה ואבימלך בשביל שרה: והיו המים וגומר · והיו והיו שני פעמים נראה בעיני אילו נאמר
והיו המים אשר תקח מן היאור לדם ביבשת שומע אני שבידו הם נהפכים לדם ואלו כשיהיו לארץ יהיו בהוייתן אבל עכשיו מלמדנו שלא יהיו דם עד שיהיו
ביבשת: גם מתמול וגומר · למדנו ששבעת הימים היה הקב"ה מפתה את משה בסנה לילך בשליחותו: מתמול שלשום · מאז דברך · הרי שלשה ושלשה
גמין רבויין הם הרי ששה והוא היה עומד ביום השביעי כשאמר לו זאת עד שלח נא ביד תשלח עד שחרה בו וקבל עליו וכל זה שלא היה רוצה ליטול גדולה על
אהרן אחיו שהיה גדול הימנו ונביא היה שנאמר הנגלה נגליתי לבית אביך בהיותם במצרים הוא אהרן וכן ביחזקאל ואודע להם בארץ מצרים ואומר להם איש
גלולי עיניו השליכו אותה נבואה לאהרן נאמרה: כבד פה · בכבידות אני מדבר בלשון לעז בלבו: מי שם פה וגומר · מי למדך לדבר כשהיית נדון לפני
פרעה על המצרי: או מי ישום אלם · מי עשה פרעה אלם שלא נתאמץ במצות הריגתך ואת משרתיו חרשים שלא שמעו עליך [illegible] מי
עשאם עורים שלא ראו כשברחת מן הבימה ונמלטת הלא אנכי שמי ה' עשיתי כל זאת:

ואליפינך די תמליל : ואמר בבעו ייי שלח כען ביד מן דכשר
למשלח : ותקיף רוגזא דייי במשה ואמר הלא אהרן אחוך ליואה
גלי קדמי ארי מללא ימליל הוא ואף הא הוא נפק לקדמותך ו
ויחזינך ויחדי בלביה : ותמליל עמיה ותשוי ית פתגמיא בפומיה
ומימרי יהי עם פומך ועם פומיה ואליף יתכון ית די תעבדון :
וימליל הוא לך עם עמא ויהי הוא יהי לך למתורגמן ואת תהי ליה
לרב : וית חוטרא הדין תיסב בידך דתעביד ביה ית אתיא :
ואזל משה ותב לות יתר חמוהי ואמר ליה איזיל כען ואיתוב לות
אחי די במצרים ואחזי העד כען אינון קימין ואמר יתרו למשה איזיל
לשלם : ואמר ייי למשה במדין איזיל תוב למצרים ארי מיתו כל
גבריא דבעו למקטלך : ודבר משה ית אתתיה וית בנוהי
וארכיבינון על חמרא ותב לארעא דמצרים ונסיב משה ית חוטרא
דאיתעבידו ביה ניסין מן קדם ייי בידיה : ואמר ייי למשה במהכך
למתוב למצרים חזי ית כל מופתיא דשויתי בידך ותעבדינון קדם
פרעה ואנא אתקיף ית ליביה ולא ישלח ית עמא : ותימר לפרעה
כן [illegible] ייי בוכרי ישראל : ואמרית לך שלח ית ברי ויפלח
קדמי ואם [illegible] את לשלחותיה הא אנא קטיל ית ברך בוכרך :
והוה באורחא בבית מבתא וערע ביה מלאכא דייי ובעא למקטליה :
ונסיבת צפורה טינרא וגזרת ית עורלת ברה וקריבת לקדמוהי
ואמרת בדמא דמהולתא הדא איתיהב חתנא לנא : ונח מיניה
בכן אמרת אילולי דמא דמהולתא הדין איתחייב חתנא קטול :
ואמר ייי לאהרן איזיל לקדמות משה למדברא ואזל וערעיה ב
בטורא דאיתגלי עלוהי יקרא דייי ונשק ליה : וחוי משה לאהרן
ית כל פתגמיא דייי די שלחיה וית כל אתיא די פקדיה : ואזל משה
ואהרן וכנשו ית כל סבי בני ישראל : ומליל אהרן ית כל פתגמ'
ה די מליל ייי עם משה ועבד אתיא לעיני עמא : והימין עמא ושמעו
ארי דכיר ייי ית בני ישראל וארי גלי קדמוהי שעבודהון וכרעו
וסגידו : ובתר כן עלו משה ואהרן ואמרו לפרעה כדנן אמר ייי
אלהא דישראל שלח ית עמי ויחוגון קדמי במדברא : ואמר פרעה
שמא דייי לא אתגלי לי די אקביל במימריה לשלחא ית ישראל לא
אתגלי לי שמא דייי ואף ית ישראל לא אשלח : ואמרו
אלהא דיהודאה איתגלי עלנא נזיל כען מהלך תלתא יומין במדבר'
ונדבח קדם ייי אלהנא דילמא יערעיננא במותא או בקטול : ואמר
להון מלכא

והוריתיך אשר תדבר : ויאמר בי אדני שלח נא ביד תשלח : ויחר
אף יהוה במשה ויאמר הלא אהרן אחיך הלוי ידעתי כי דבר ידבר
הוא וגם הנה הוא יצא לקראתך וראך ושמח בלבו : ודברת אליו
ושמת את הדברים בפיו ואנכי אהיה עם פיך ועם פיהו והוריתי
אתכם את אשר תעשון : ודבר הוא לך אל העם והיה הוא יהיה לך
לפה ואתה תהיה לו לאלהים : ואת המטה הזה תקח בידך אשר
תעשה בו את האתת : פ וילך משה וישב אל יתר חתנו ויאמר
לו אלכה נא ואשובה אל אחי אשר במצרים ואראה העודם חיים
ויאמר יתרו למשה לך לשלום : ויאמר יהוה אל משה במדין לך
שב מצרים כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך : ויקח משה
את אשתו ואת בניו וירכבם על החמר וישב ארצה מצרים ויקח
משה את מטה האלהים בידו : ויאמר יהוה אל משה בלכתך לשוב
מצרימה ראה כל המפתים אשר שמתי בידך ועשיתם לפני פרעה
ואני אחזק את לבו ולא ישלח את העם : ואמרת אל פרעה
כה אמר יהוה בני בכרי ישראל : ואמר אליך שלח את בני ויעבדני
ותמאן לשלחו הנה אנכי הרג את בנך בכרך : ויהי בדרך במלון
ויפגשהו יהוה ויבקש המיתו : ותקח צפרה צר ותכרת את ערלת
בנה ותגע לרגליו ותאמר כי חתן דמים אתה לי : וירף ממנו אז
אמרה חתן דמים למולת : פ ויאמר יהוה
אל אהרן לך לקראת משה המדברה וילך ויפגשהו בהר האלהים
וישק לו : ויגד משה לאהרן את כל דברי יהוה אשר שלחו ואת כל
האתת אשר צוהו : וילך משה ואהרן ויאספו את כל זקני בני
ישראל : וידבר אהרן את כל הדברים אשר דבר יהוה אל משה
ויעש האתת לעיני העם : ויאמן העם וישמעו כי פקד יהוה את בני
ישראל וכי ראה את ענים ויקדו וישתחוו : ואחר באו משה ואהרן ה
ויאמרו אל פרעה כה אמר יהוה אלהי ישראל שלח את עמי ויחגו
לי במדבר : ויאמר פרעה מי יהוה אשר אשמע בקלו לשלח את
ישראל לא ידעתי את יהוה וגם את ישראל לא אשלח : ויאמרו
אלהי העברים נקרא עלינו נלכה נא דרך שלשת ימים במדבר ו
ונזבחה ליהוה אלהינו פן יפגענו בדבר או בחרב : ויאמר

ביד תשלח. ביד מי שאתה רגיל לשלוח והוא אהרן· דבר אחר ביד אחר שתרצה לשלוח אין סופי להכניס לארץ ולהיות גואלם לעתיד יש לך שלוחים הרבה :
ויחר אף : רבי יהושע בן קרחה אומר כל חרון אף שבתורה עושה רושם וזה לא נאמר בו רושם ולא מצינו שבא עונש על ידי אותו חרון· אמר לו רבי יוסי אף בזו
נאמר בו רושם : הלא אהרן אחיך הלוי · שהיה עתיד להיות לוי ולא כהן והכהונה הייתי אומר לצאת ממך מעתה לא יהיה כן אלא הוא יהיה כהן ואתה לוי שנאמר
ומשה איש האלקים בניו יקראו על שבט הלוי : הנה הוא יוצא לקראתך · כשתלך למצרים וראך ושמח בלבו · לא כשאתה סבור שיהא מקפיד עליך שאתה
עולה לגדולה ומשם זכה אהרן לעדי החשן הנתון על הלב : ודבר הוא לך . בשבילך ידבר אל העם וזה יוכיח על כל לך ולי ולו ולכם ולהם הסמוכים לדבור
שכולם לשון עליהם : יהיה לך לפה · למליץ · לפי שאתה כבד פה : לאלקים· לרב ולשר : וישב אל יתר חותנו · ליטול רשות שהרי נשבע לו · וז' שמות היו
לו רעואל יתר יתרו קיני וכו': כי מתו כל האנשים · מי הם דתן ואבירם חיים היו שירדו מנכסיהם והעני חשוב כמת : על החמור · חמור המיוחד הוא
החמור שחבש אברהם לעקידת יצחק והוא שעתיד מלך המשיח להגלות עליו שנאמר עני ורוכב על חמור : וישב ארצה מצרים ויקח משה את מטה · אין
מוקדם ומאוחר מדוקדקים במקרא : בלכתך לשוב מצרימה וגו' · דע שעל מנת כן תלך שתהא גבור בשליחותי לעשות כל מופתי לפני פרעה ולא תירא
ממנו : אשר שמתי בידך · לא על שלש אותות האמורות למעלה שהרי לא לפני פרעה צוה לעשותם אלא לפני ישראל שיאמינו לו ולא מצינו שעשאם לפניו אלא
מופתים שאני עתיד לשום בידך במצרים כמו כי ידבר אליכם פרעה וגו' · ואל תתמה על אשר כתב אשר שמתי שכן משמעו כשתדבר עמו כבר שמתים בידך :
ואמרת אל פרעה כשתשמע שלבו חזק וימאן לשלוח אמור לו כן · בני בכורי לשון גדולה כמו גם אני בכור אתנהו זהו פשוטו ומדרשו כאן חתם הקב"ה על
מכירת הבכורה שלקח יעקב מעשו : ואומר אליך · בשליחותו של מקום שלח את בני · הנה אנכי הורג וגו' · היא מכה אחרונה ובה התרהו תחלה מפני
שהיא קשה וזה הוא שאמר באיוב הן אל ישגיב בכחו לפיכך מי כמוהו מורה · בשר ודם המבקש להנקם מחברו מעלי' את דבריו שלא יבקש הצלה אבל הקב"ה
ישגיב בכחו ואין יכולת להמלט מידו כי אם בשובו אליו לפיכך הוא מורהו ומתרה בו לשוב : ויהי בדרך במלון ויבקש המיתו · לפי שלא מל את אליעזר
בנו ועל שנתרשל נענש מיתה תניא אמר רבי יוסי חס ושלום לא נתרשל אלא אמר אמול ואצא לדרך סכנה היא לתינוק עד ג' ימים אמול ואשהה ג' ימים הקב"ה
צוני לך שוב מצרים ומפני מה נענש לפי שנתעסק במלון תחלה במסכת נדרים והיה המלאך נעשה כמין נחש ובולעו מראשו ועד ירכיו וחוזר ובולעו מראשו
ועד אותו מקום הבינה צפורה שבשביל המילה הוא : ותגע לרגליו · השליכתו לפני רגליו של משה ותאמר על בנה . כי חתן דמים אתה לי · אתה היית גורם
להיות החתן שלי נרצח עליך הורג אישי אתה לי : וירף · המלאך ממנו אז הבינה שעל המילה בא להרגו : אמרה חתן דמים למולות · חתני היה נרצח
על דבר המילה : למולות · על דבר המולות שם דבר הוא והלמד משמשת בלשון על כמו ואמר פרעה לבני ישראל ואונקלוס תרגם דמים על דם המילה :
ואחר באו · יאהרן וגו': אבל הזקנים נשמטו אחד אחד מאחר משה ואהרן עד שנשמטו כולם קודם שהגיעו לפלטין לפי שיראו ללכת ובסיני נפרע להם
ונגש משה לבדו והם לא יגשו החזירם לאחוריהם : פן יפגענו · פן יפגעך היו צריכים לומר אלא שחלקו כבוד למלכות פגיעה זו לשון מקרה מות הוא :
יפריעו

אלהים מלך מצרים למה משה ואהרן תפריעו את העם ממעשיו
לכו לסבלתיכם: ויאמר פרעה הן רבים עתה עם הארץ והשבתם
אתם מסבלתם: ויצו פרעה ביום ההוא את הנגשים בעם ואת
שטריו לאמר: לא תאספון לתת תבן לעם ללבן הלבנים כתמול
שלשם הם ילכו וקששו להם תבן: ואת מתכנת הלבנים אשר הם
עשים תמול שלשם תשימו עליהם לא תגרעו ממנו כי נרפים הם
על כן הם צעקים לאמר נלכה נזבחה לאלהינו: תכבד העבדה
על האנשים ויעשו בה ואל ישעו בדברי שקר: ויצאו נגשי
העם ושטריו ויאמרו אל העם לאמר כה אמר פרעה אינני נתן לכם
תבן: אתם לכו קחו לכם תבן מאשר תמצאו כי אין נגרע
מעבדתכם דבר: ויפץ העם בכל ארץ מצרים לקשש קש לתבן:
והנגשים אצים לאמר כלו מעשיכם דבר יום ביומו כאשר בהיות
התבן: ויכו שטרי בני ישראל אשר שמו עלהם נגשי פרעה לאמר
מדוע לא כליתם חקכם ללבן כתמול שלשם גם תמול גם היום:
ויבאו שטרי בני ישראל ויצעקו אל פרעה לאמר למה תעשה כה
לעבדיך: תבן אין נתן לעבדיך ולבנים אמרים לנו עשו והנה עבדיך
מכים וחטאת עמך: ויאמר נרפים אתם נרפים על כן אתם אמרים
נלכה נזבחה ליהוה: ועתה לכו עבדו ותבן לא ינתן לכם ותכן
לבנים תתנו: ויראו שטרי בני ישראל אתם ברע לאמר לא
תגרעו מלבניכם דבר יום ביומו: ויפגעו את משה ואת אהרן
נצבים לקראתם בצאתם מאת פרעה: ויאמרו אלהם ירא יהוה
עליכם וישפט אשר הבאשתם את ריחנו בעיני פרעה ובעיני עבדיו
לתת חרב בידם להרגנו: וישב משה אל יהוה ויאמר אדני למה
הרעתה לעם הזה למה זה שלחתני: ומאז באתי אל פרעה לדבר
בשמך הרע לעם הזה והצל לא הצלת את עמך: ויאמר יהוה אל ו

להון מלכא דמצרים למא משה ואהרן תבטלון ית עמא מעובדיהון
אזילו לפולחנכון: ואמר פרעה הא סגיאין כען עמא דארעא
ותבטלון יתהון מפולחנהון: ופקיד פרעה ביומא ההוא ית שלטוני
עמא וית סרכוהי למימר: לא תוספון למיתן תיבנא לעמא למרמי
ליבנין כמאיתמלי ומדקמוהי אינון יזלון ויגבבון להון תיבנא:
וית סכום לבניא די אינון עבדין מאיתמלי ומדקמוהי תמנון ע
עליהון לא תמנעון מיניה ארי בטלנין אינון על כן אינון צווחין
למימר ניזיל נדבח קדם אלהנא: תתיקר פולחנא על גבריא
ויתעסקון בה ולא יתעסקון בפתגמין בטילין: ונפקו שילטוני
עמא וסרכוהי ואמרו לעמא למימר כדנן אמר פרעה לית אנא יהיב
לכון תיבנא: אתון אזילו סיבו לכון תיבנא מאתר די תשכחון ארי
לא איתמנע מפולחנכון מידעם: ואיתבדר עמא בכל ארעא דמצרים
לגבבא גילי לתיבנא: ושילטוניא דחקין למימר אשלימו עובדיכון
פיתגם יום ביומיה כמא דהויתון עבדין כד איתיהב לכון תיבנא:
ולקו סרכי בני ישראל די מניאו עליהון שלטוני פרעה למימר מא
דין לא אשלימתון גזרתכון למרמי ליבנין כמאיתמלי ומדקמוהי
אף תמלי אף יומא דין: ואתו סרכי בני ישראל ו[illegible] קדם פרעה
למימר למא תעביד כדין לעבדך: תבנא לא איתיהב לעבדך
ולבניא אמרין לנא עבידו והא עבדך לקן וחטאן עליהון עמך:
ואמר בטלנין אתון בטלנין על כן אתון אמרין ניזיל נדבח קדם ייי:
וכען אזילו פלחו ותיבנא לא מתיהיב לכון וסכום לבניא תתנון:
וחזו סרכי בני ישראל יתהון בביש למימר לא תמנעון מלבניכון
פתגם יום ביומיה: וערעו ית משה וית אהרן קיימין לקדמותהון
במיפקהון מן קדם פרעה: ואמרו להון איתגלי ייי עליכון ויתפרע
די אבאשתון ית ריחנא בעיני פרעה ובעיני עבדוהי למיתן חרבא
בידיהון למקטלנא: ותב משה קדם ייי ואמר ייי למא אבאשתא
לעמא הדין ולמא דנן שלחתני: ומעידן דעליתי לות פרעה למללא
בשמך איתבאש לעמא הדין ושיזבא לא שיזבתא ית עמך: ואמר ייי לות
משה

תפריעו את העם ממעשיו· תבדילו ותרחיקו אותם ממלאכתם ששומעין לכם וסבורים לנוח מן המלאכה וכן פרעהו אל תעבור בו רחקהו וכן ותפרע כל
עצתי כי פרוע הוא נרחק ונתעב: לכו לסבלותיכם· לכו למלאכתכם שיש לכם לעשות בבתיכם אבל מלאכת שעבוד מצרים לא היתה על שבטו של לוי ואת דע
לך שהרי משה ואהרן יוצאים ובאים: הן רבים עתה עם הארץ· שהעבודה מוטלת עליהם ואתם משביתים אותם מסבלותם הפסד גדול הוא זה:
הנוגשים· מצריים היו והשוטרים היו ישראל הנוגש ממונה על כמה שוטרים והשוטר ממונה לרדות בעושי המלאכה: תבן· אשטובלא היו גובלים אותו עם
הטיט: לבנים טיוולש שעושים מטיט ומיבשים אותן בחמה ויש ששורפין אותן בכבשן: כתמול שלשום· כאשר הייתם עושים עד הנה: וקוששו·
ולקטו: ואת מתכונת הלבנים· סכום חשבון הלבנים שהיה כל אחד עושה ליום כשהיה התבן נתן להם אותו סכום תשימו עליהם גם עתה למען תכבד
העבודה עליהם: כי נרפים· מן העבודה הם לכך לבם פונה אל הבטלה וצועקים לאמר נלכה וגו': מתכונת ותוכן לבנים ולו נתכנו עלילות ואת הכסף
המתוכן כלם לשון חשבון הם: נרפים המלאכה רפויה בידם ועזובה מהם והם נרפים ממנה רטרייט בלעז. ואל ישעו בדברי שקר· ואל יהגו וידברו
תמיד בדברי רוח לאמר נלכה נזבחה ודומה לו ואשעה בחקיך תמיד למשל ולשנינה: ולשועין ויספר ואשתעי ואי אפשר לומר וישעו לשון וישע אל הבל ואל
קין ואל מנחתו לא שעה ולפרש אל ישעו אל יפנו שאם כן היה לו לכתוב ואל ישעו אל דברי שקר או לדברי שקר כי כן גזר' כלם ישעה האדם אל עושהו לא שעה
אל קדוש ישראל ולא ישעה אל המזבחות ולא מצאתי שמוש של בית סמוכה לאחריהם אבל אחר לשון דבור כמתעסק לדבר בדבר נופל לשון שמוש בית כגון
המדברים בך ותדבר מרים ואהרן במשה המלאך הדובר בי לדבר בם ואדברה בעדותיך אף כאן אל ישעו בדברי שקר אל יהיו מדברים בדברי שוא והבאי:
אתם לכו קחו לכם תבן· וזריזים אתם לילך בזריזות כי אין נגרע דבר מכל סכום לבנים שהייתם עושים ליום בהיות התבן נתן לכם מזומן מבית המלך:
לקשש קש לתבן· לאסוף אסיפה ללקוט לקט לצורך תבן הטיט: קש· לשון לקוט על שם שדבר המתפזר הוא וצריך לקוששו קרוי קש בשאר מקומות:
אצים· דוחקים דבר יום ביומו· חשבון של כל יום כלו ביומו כאשר עשיתם בהיות התבן מוכן: ויכו שוטרי בני ישראל· השוטרים ישראל היו וחסים
על חבריהם מלדחקם וכשהיו משלימים הלבנים לנוגשים שהם מצריים והיה חסר מן הסכום היו מלקין אותם על שלא דחקו את עושי המלאכה לפיכך זכו
אותן שוטרים להיות סנהדרין ונאצל מן הרוח אשר על משה והושם עליהם שנאמר אספה לי שבעים איש מזקני ישראל מאותן שידעת הטובה שעשו במצרים
כי הם זקני העם ושוטריו: ויכו שוטרי בני ישראל אשר שמו נוגשי פרעה אותם לשוטרים עליהם לאמר מדוע וגו"· למה ויכו שהיו אומרים להם מדוע לא
כליתם גם תמול גם היום הקצוב עליכם ללבון כתמול השלישי שהוא יום שלפני אתמול והוא היה בהיות התבן נתן להם: ויכו לשון ויופעלו הוכו מיד אחרים
הנוגשים הכום: ולבנים אומרים לנו· הנוגשים עשו כמנין הראשון: וחטאת עמך· אלו היה נקוד פתח הייתי אומר שהוא דבוק ודבר זה חטאת עמך
הוא· עכשו שהוא קמץ שם דבר הוא וכך פירושו ודבר זה מביא חטאת על עמך כאלו כתוב וחטאת לעמך כמו כבאכה בית לחם שהוא כמו לבית לחם
וכן הרבה: ותכן לבנים· חשבון הלבנים וכן את הכסף המתוכן המנוי כמו שאמור בענין ויצורו וימנו את הכסף: ויראו שוטרי בני ישראל את חבריהם
הנרדים על ידם: ברע· ראו אותם ברעה וצרה המוטלת אותם בהכבידם העבודה עליהם לאמר לא תגרעו וגו"· ויפגעו· אנשים מישראל את משה
ואת אהרן וגו'· ורבותינו דרשו כל נצים ונצבים דתן ואבירם היו שנאמר בהם יצאו נצבים: למה הרעותה לעם הזה· ואם תאמר מה אכפת לך קובל אני
על ששלחתני: הרע· לשון הפעיל הוא הרבה רעה עליהם ותרגומו אבאיש:
עתה תראה·

משה כען תחזי דאעביד לפרעה ארי בידא תקיפא ישלחינון ובידא
תקיפא יתרכינון מארעיה :

פ פ פ

ומליל יי עם משה ואמר ליה אנא יי : ואיתגליתי
לאברהם ליצחק וליעקב באל שדי ושמי יי
לא אודעית להון : ואף אקמית ית קימי עמהון למתן להון ית
ארעא דכנען ית ארעא תותבותהון דאתותבו בה : ואף קדמי
שמיע ית קבילת בני ישראל די מצראי מפלחין בהון ודכירנא ית
קימי : בכן אימר לבני ישראל אנא יי ואפיק יתכון מגו דחוק פולחן
מצראי ואשיזיב יתכון מפולחנהון ואפרוק יתכון בדרעא מרממא
ובדינין רברבין : ואקריב יתכון קדמי לעם ואיהוי לכון לאלהא
ותדעון ארי אנא יי אלהכון דאפיק יתכון מגו דחוק פולחן מ[illegible]
[illegible]כון לארעא די קיימית במימרי למתן יתה לאברהם
[illegible]ן יתה לכון ירותא אנא יי : ומליל משה כן עם
בני ישראל [illegible]לו מן משה ממעיק רוח ומפולחנא דהוה
קשיא עליהון : ומליל יי עם משה למימר : עול
מליל עם פרעה מלכא דמצרים וישלח ית בני ישראל מארעיה :
ומליל משה קדם יי למימר הא בני ישראל לא קבילו מיני ואיכדין
יקביל מיני פרעה ואנא יקיר ממלל : ומליל יי
עם משה ועם אהרן ופקידינון לות בני ישראל ולות פרעה מלכא
דמצרים לאפקא ית בני ישראל מארעא דמצרים : אילין

משה עתה תראה אשר אעשה לפרעה כי ביד חזקה ישלחם וביד
חזקה יגרשם מארצו :

פ פ פ

וידבר אלהים אל משה ויאמר אליו אני יהוה : וארא אל
אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי ושמי יהוה
לא נודעתי להם : וגם הקמתי את בריתי
אתם לתת להם את ארץ כנען את ארץ מגריהם אשר גרו בה :
וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל אשר מצרים מעבדים אתם
ואזכר את בריתי : לכן אמר לבני ישראל אני יהוה והוצאתי
אתכם מתחת סבלת מצרים והצלתי אתכם מעבדתם וגאלתי אתכם
בזרוע נטויה ובשפטים גדלים : ולקחתי אתכם לי לעם והייתי
לכם לאלהים וידעתם כי אני יהוה אלהיכם המוציא אתכם מתחת
סבלות מצרים : והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי את
ידי לתת אתה לאברהם ליצחק וליעקב ונתתי אתה לכם מורשה אני
יהוה : וידבר משה כן אל בני ישראל ולא שמעו אל משה
מקצר רוח ומעבדה קשה : וידבר
יהוה אל משה לאמר : בא דבר אל פרעה מלך מצרים וישלח את
בני ישראל מארצו : וידבר משה לפני יהוה לאמר הן בני ישראל
לא שמעו אלי ואיך ישמעני פרעה ואני ערל שפתים : פ
וידבר יהוה אל משה ואל אהרן ויצום אל בני ישראל
ואל פרעה מלך מצרים להוציא את בני ישראל מארץ מצרים :

עתה תראה וגו׳ · הרהרת על מדותי לא כאברהם שאמרתי לו כי ביצחק יקרא לך זרע ואחר כך אמרתי לו העלהו לעולה ולא הרהר אחרי · לפיכך עתה
תראה · העשוי לפרעה תראה ולא העשוי למלכי שבעה אומות כשאביאם לארץ : כי ביד חזקה ישלחם · מפני ידי חזקה שתחזק עליו ישלחם · וביד חזקה
יגרשם מארצו · על כרחם של ישראל יגרשם ולא יספיקו לעשות להם צידה וכן הוא אומר ותחזק מצרים על העם וגומר ·

פ פ פ

וידבר אלקים אל משה · דבר אתו משפט על שהקשה לדבר ולומר למה הרעותה לעם הזה: ויאמר אליו אני ה׳ נאמן לשלם שכר טוב למתהלכים
לפני ולא לחנם שלחתיך כי אם לקיים דברי שדברתי לאבות הראשונים · ובלשון הזה מצינו שהוא נדרש בכמה מקומות · אני ה׳
נאמן ליפרע · כשהוא אומ׳ אצל עונש כגון וחללת את שם אלקיך אני ה׳ · וכשהוא אומר אצל קיום מצות כגון ושמרתם מצותי ועשיתם
אותם אני ה׳ נאמן ליתן שכר : וארא · אל האבות · באל שדי הבטחתים הבטחות ובכלן אמרתי להם אני אל שדי : ושמי
ה׳ לא נודעתי להם : לא הודעתי אין כתוב כאן אלא לא נודעתי לא נכרתי להם במדת אמיתות שלי שעליה נקרא שמי ה׳ נאמן לאמת דברי שהרי הבטחתים
ולא קיימתי : וגם הקימותי את בריתי וגו׳ · וגם כשנראיתי להם באל שדי הצבתי והעמדתי בריתי ביני וביניה׳ : לתת להם את ארץ כנען · לאברהם
בפרשת מילה נאמר אני אל שדי וגומר ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגוריך ליצחק כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל והקימותי את השבועה אשר
נשבעתי לאברהם ואותה שבועה שנשבעתי לאברהם באל שדי אמרתי ליעקב אני אל שדי פרה ורבה וגומר ואת הארץ אשר וגומר הרי שנדרתי להם ולא
קיימתי : וגם אני · כמו שהצבתי הברית יש עלי לקיים לפיכך שמעתי את נאקת בני ישראל הנואקים . אשר מצרים מעבידים אותם ואזכור אותו הברית ·
כי בברית בין הבתרים אמרתי לו וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי : לכן · על פי אותה השבועה : אמור לבני ישראל אני ה׳ הנאמן בהבטחתי :
והוצאתי אתכם · כי כן הבטחתי ואחרי כן יצאו ברכוש גדול : סבלות · טורח משא מצרים : נשאתי את ידי · הרימותיה לישבע בכסאי · ולא שמעו
אל משה · לא קבלו תנחומין : מקוצר רוח · כל מי שהוא מצר רוחו ונשימתו קצרה ואינו יכול להאריך בנשימתו · קרוב לענין זה שמעתי פרשה זו מר׳ ברוך ברבי
אליעזר והביא לי ראיה ממקרא זה בפעם הזאת אודיעם את ידי ואת גבורתי וידעו כי שמי ה׳ למדנו כשהקב״ה מאמן את דבריו אפילו לפורענות מודיע ששמו
ה׳ וכל שכן האמנה לטובה ורבותינו דרשוהו לענין של מעלה שאמר משה למה הרעותה אמר לו הקב״ה חבל על דאבדין ולא משתכחין יש לי להתאונן על מיתת
האבות הרבה פעמים נגליתי עליהם באל שדי ולא אמרו לי מה שמך ואתה אמרת מה שמו מה אומר אליהם · וגם הקימותי וגו׳ · וכשבקש לקבור את שרה
לא מצא קבר עד שקנה בדמים מרובי׳ וכן יצחק ערערו עליו על הבארות אשר חפר וכן יעקב ויקן את חלקת השדה לנטות אהלו ולא הרהרו אחר מדותי ואתה
אמרת למה הרעות · ואין המדרש מתישב אחר המקרא מפני כמה דברים אחת שלא נאמר ושמי ה׳ לא שאלו לי ואם תאמר לא הודיעם שכך שמו הרי תחלה
כשנגלה לאברהם בין הבתרים נאמר אני ה׳ אשר הוצאתיך מאור כשדים ועוד היאך הסמיכה נמשכת בדברי׳ שהוא סומך לכאן וגם אני שמעתי וגו׳ לכן אמור
לבני ישרא׳ לכך אני אומר יתישב המקרא על פשוטו דבור על אופניו והדרשה תדרש שנ׳ הלא כה דברי כאש נאם ה׳ וכפטיש יפוצץ סלע מתחלק לכמה ניצוצות
: ערל שפתים · אטום שפתים וכן כל לשון ערלה אני אומר שהוא אטום ערלה אזנם אטומה משמוע ערלי לב אטומים מהבין ; שתה גם אתה והערל והאטם
משכרות כוס הקללה ערלת בשר שהגיד אטום ומכוסה בה וערלתם ערלתו עשו לו אוטם וכסוי איסור שיבדיל בפני אכילת שלש שנים יהיה לכם ערלים אטום
ומכוסה ומובדל מלאכלו : ואיך ישמעני פרעה · זה אחד מעשרה קל וחומר שבתורה : ויצום אל בני ישראל · צוה עליה׳ להנהיגם בנחת ולסבול
אותם ואל פרעה מלך מצרים צוה עליו לחלוק לו כבוד בדבריהם זה מדרשו ופשוטו צום על דבר ישראל ועל שליחותו אל פרעה ודבר הצווי מהו מפורש בפרשה
שנייה לאחר סדר היחס אלא מתוך שהזכיר משה ואהרן הפסיק הענין באלה ראשי בית אבותם ללמדנו היאך נולדו משה ואהרן ובמי נתיחסו : אלה

אלה ראשי בית אבתם בני ראובן בכור ישראל
חנוך ופלוא חצרן וכרמי אלה משפחת ראובן : ובני שמעון
ימואל וימין ואהד ויכין וצחר ושאול בן הכנענית אלה משפחת
שמעון : ואלה שמות בני לוי לתלדתם גרשון וקהת ומררי ושני חיי
לוי שבע ושלשים ומאת שנה : בני גרשון לבני ושמעי
למשפחתם : ובני קהת עמרם ויצהר וחברון ועזיאל ושני חיי
קהת שלש ושלשים ומאת שנה : ובני מררי מחלי ומושי אלה
משפחת הלוי לתלדתם : ויקח עמרם את יוכבד דדתו לו לאשה
ותלד לו את אהרן ואת משה ושני חיי עמרם שבע ושלשים ומאת
שנה : ובני יצהר קרח ונפג וזכרי : ובני עזיאל מישאל ואלצפן
וסתרי : ויקח אהרן את אלישבע בת עמינדב אחות נחשון לו
לאשה ותלד לו את נדב ואת אביהוא את אלעזר ואת איתמר :
ובני קרח אסיר ואלקנה ואביאסף אלה משפחת הקרחי : ואלעזר
בן אהרן לקח לו מבנות פוטיאל לו לאשה ותלד לו את פינחס
אלה ראשי אבות הלוים למשפחתם : הוא אהרן ומשה אשר אמר
יהוה להם הוציאו את בני ישראל מארץ מצרים על צבאתם : הם
המדברים אל פרעה מלך מצרים להוציא את בני ישראל ממצרים
הוא משה ואהרן : ויהי ביום דבר יהוה אל משה בארץ מצרים :
וידבר יהוה אל משה לאמר אני יהוה דבר
אל פרעה מלך מצרים את כל אשר אני דבר אליך : ויאמר משה
לפני יהוה הן אני ערל שפתים ואיך ישמע אלי פרעה :
ז ויאמר יהוה אל משה ראה נתתיך אלהים לפרעה
ואהרן אחיך יהיה נביאך : אתה תדבר את כל אשר אצוך ואהרן
אחיך יהיה נביאך : אתה תדבר את כל אשר אצוך ואהרן אחיך
ידבר אל פרעה ושלח את בני ישראל מארצו : ואני אקשה את
לב פרעה והרביתי את אתתי ואת מופתי בארץ מצרים : ולא
ישמע אלכם פרעה ונתתי את ידי במצרים והוצאתי את צבאתי את
עמי בני ישראל מארץ מצרים בשפטים גדלים : וידעו מצרים
כי אני יהוה בנטתי את ידי על מצרים והוצאתי את בני ישראל
מתוכם : ויעש משה ואהרן כאשר צוה יהוה אתם כן עשו : ומשה
בן שמנים שנה ואהרן בן שלש ושמנים שנה בדברם אל פרעה :
ויאמר יהוה אל משה ואל אהרן לאמר : כי
ידבר אלכם פרעה לאמר תנו לכם מופת ואמרת אל אהרן קח את
מטך והשלך לפני פרעה יהי לתנין : ויבא משה ואהרן אל פרעה
ויעשו כן כאשר צוה יהוה וישלך אהרן את מטהו לפני פרעה ולפני
עבדיו ויהי לתנין : ויקרא גם פרעה לחכמים ולמכשפים ויעשו גם

אילין רישי בית אבהתהון בני ראובן בוכרא דישראל
חנוך ופלוא חצרון וכרמי אילין זרעית ראובן : ובני שמעון ימואל
וימין ואהד ויכין וצוחר ושאול בר כנעניתא אילין זרעית שמעון :
ואילין שמהת בני לוי לתולדתהון גרשון וקהת ומררי ושני חיי לוי
מאה ותלתין ושבע שנין : בני גרשון לבני ושמעי לזרעיתהון :
ובני קהת עמרם ויצהר וחברון ועזיאל ושני חיי קהת מאה ותלתין
ותלת שנין : ובני מררי מחלי ומושי אילין זרעית לוי לתולדתהון :
ונסיב עמרם ית יוכבד אחת אבוהי ליה לאנתו וילידת ליה ית
אהרן וית משה ושני חיי עמרם מאה ותלתין ושבע שנין : ובני
יצהר קרח ונפג וזכרי : ובני עזיאל מישאל ואלצפן וסתרי : ונסב
אהרן ית אלישבע בת עמינדב אחתיה דנחשון ליה לאנתו וילידת
ליה ית נדב וית אביהוא ית אלעזר וית איתמר : ובני קרח אסיר
ואלקנה ואביאסף אילין זרעית קרח : ואלעזר בר אהרן נסיב ליה
מבנת פוטיאל ליה לאנתו וילידת ליה ית פנחס אילין רישי א
אבהת ליואי לזרעיתהון : הוא אהרן ומשה דאמר ייי להון
אפיקו ית בני ישראל מארעא דמצרים על חיליהון : אי[illegible]ין עם
פרעה מלכא דמצרים לאפקא ית בני ישראל מ[illegible] הוא משה
ואהרן : והוה ביומא דמליל ייי עם משה בארעא דמצרים :
ומליל ייי עם משה למימר אנא ייי מליל עם פרעה
מלכא דמצרים ית כל די אנא ממליל עמך : ואמר משה קדם ייי הא
אנא יקיר ממלל ואיכדין יקביל מיני פרעה :
ואמר ייי למשה חזי דמניתך רב לפרעה ואהרן אחוך יהי מתורגמנך
את תמליל ית כל די אפקדינך ואהרן אחוך ימליל עם פרעה
וישלח ית בני ישראל מארעיה : ואנא אקשיה ית ליבא דפרעה
ואסגיית ית אתותי וית מופתי בארעא דמצרים : ולא יקביל מנכון
פרעה ואתן ית מחת גבורתי במצרים ואפיק ית חילי ית עמי בני
ישראל מארעא דמצרים בדינין רברבין : וידעון מצראי ארי אנא ייי
כד אריים ית מחת גבורתי על מצרים ואפיק ית בני ישראל מביניהון
: ועבד משה ואהרן כמא די פקיד ייי יתהון כן עבדו : ומשה בר
תמנן שנין ואהרן בר תמנן ותלת שנין במללותהון עם פרעה :
ואמר ייי למשה ולאהרן למימר : ארי ימליל עמכון
פרעה למימר הבו לכון אתא ותימר לאהרן סב ית חוטרך ורמי קדם
פרעה יהי לתנינא : ועאל משה ואהרן לות פרעה ועבדו כן כמא די
פקיד ייי ורמא אהרן ית חוטריה קדם פרעה וקדם עבדוהי והוה
לתנינא : וקרא אף פרעה לחכימיא ולחרשיא ועבדו אף

אלה ראשי בית אבותם · מתוך שהוזקק ליחס שבטו של לוי עד משה ואהרן בשביל משה ואהרן התחיל ליחסם דרך תולדותם מראובן : ושני חיי לוי וגומר · למה נמנו שנותיו של לוי להודיע כמה ימי השעבוד שכל זמן שאחד מן השבטים קיים לא היה שעבוד שנ' וימת יוסף וכל אחיו ואחר' ויקם מלך חדש ולוי האריך ימים על כולם : ושני חיי קהת ושני חיי עמרם וגומר · מחשבון זה אנו למדים על מושב בני ישראל ארבע מאות שנה שאמר הכתוב שלא בארץ מצרים לבדה היו אלא מיום שנולד יצחק שהרי קהת מיורדי מצרים היה חשוב כל שנותיו ושנות עמרם ושמוני' של משה לא תמצאם ארבע מאות והרבה שנים נבלעים לבנים בשני האבות : יוכבד דודתו · אחות אבוהי · בת לוי אחות קהת · אחות נחשון מכאן למדו הנושא אשה צריך לבדוק באחיה : מבנות פוטיאל · מזרע יתרו שפטם עגלים לע"ז ומזרע יוסף שפטפט ביצרו : הוא אהרן ומשה · אלו שהוזכרו למעלה שילדה יוכבד לעמרם הוא אהרן ומשה אשר אמר ה' · יש מקומות שמקדים אהרן למשה ויש מקומות שמקדים משה לאהרן לומר ששקולין כאחד : על צבאותם · בצבאותם · כל צבאם לשבטיהם · יש על שאינו אלא במקו' אות אחת על חרבך תחיה כמו בחרבך עמדת' על חרבכם בחרבכם : הם המדברים וגומר · הם שנצטוו הם שקיימו : הוא משה ואהרן · הם בשליחותם ובצדקתם מתחלה ועד סוף : ויהי ביום דבר · וגומר מחובר למקרא של אחריו · וידבר ה' הוא הדבור עצמו האמור למעלה · אלא מתוך שהפסיק עליו הענין כדי ליחסם חזר הענין עליו להתחיל בו : אני ה' · כדאי אני לשלחך ולקיים דברי שליחותי בא דבר אל פרעה מלך מצרים : נתתיך אלקים לפרעה · שופט ורודה לרדותו במכות ויסורין : יהיה נביאך · כתרגומו מתורגמנך · וכל לשון נבואה אדם המכריז ומשמיע לעם דברי תוכחות והוא מגזרת ניב שפתים ינוב חכמה יזכל מהתנבאות דשמואל ובלעז קורין לו פרידיקיר : אתה תדבר · פעם אחת כל שליחות ושליחות לפי ששמעתו מפי ואהרן אחיך ימליצנו ויטעימנו באזני פרעה : ואני אקשה · מאחר שהרשיע והתריס כנגדי וגלוי לפני שאין נחת רוח באומות לתת לב שלם לשוב טוב לי שיתקשה לבו : למען הרבות בו אותותי ותכירו אתם גבורותי וכן מדתו של הקב"ה מביא פורענות על האומות כדי שישמעו ישראל וייראו שנאמר הכרתי גוים נשמו פנותם אמרתי אך תיראי אותי תקחי מוסר ואעפ"כ בחמש מכות הראשונות לא נאמר ויחזק ה' את לב פרעה אלא ויחזק לב פרעה : את ידי · יד ממש להכות בהם : מופת · אות [illegible]יעו שיש צריך במי ששולח אתכם : לתנין · נחש :

בלהטיהם

איגון חרשי מצראי בלחשיהון כן : ורמו גבר חוטריה והוו לתנינא
ובלע חוטרא דאהרן ית חוטריהון : ואיתקף ליבא דפרעה ולא
קביל מנהון כמא די מליל יוי : ואמר יוי למשה איתיקר
ליבא דפרעה סריב לשלחא עמא : איזיל לות פרע בצפרא הא נפיק
למיא ותיתעתד לקדמותיה על כיף נהרא וחוטרא דאיתהפיך
לחויא תיסב בידך : ותימר ליה יוי אלהא דיהודאי שלחני לותך
שלח ית עמי ויפלחון קדמי במדברא והא לא קבילתא עד כען :
כידנן אמר יוי בדא תידע ארי אנא יוי הא אנא מחי בחוטרא די בידי
על מיא די בנהרא ויתהפכון לדמא : ונוני די בנהרא ימותון ויסרי
נהרא ויליאון מצראי למשתי מיא מן נהרא : ואמר יוי
למשה אימר לאהרן סב חוטרך וארים ידך על מיא דמצראי על
נהריהון על אריתיהון ועל אגמיהון ועל כל בית כנישות ם
מימיהון ויהון דמא ויהי דמא בכל ארעא דמצרים ובמני אעא ובמני
אבנא : ועבדו כן משה ואהרן כמא די פקיד יוי וארים בחוטרא
[...]א ית מיא די בנהרא לעיני פרעה ולעיני עבדוהי ואיתהפכו כל
מיא די [...] לדמא : ונוני די בנהרא מיתו וסרי נהרא ולא יכילו
מצראי למשתי מיא מן נהרא והוה דמא בכל ארעא דמצרים :
ועבדו כן חרשי מצראי בלחשיהון ואתקף לבא דפרעה ולא קביל
מנהון כמא דמליל יוי : ואיתפני פרעה ועל לביתיה ולא שוי לביה
אף לדא : וחפרו כל מצראי סחרנות נהרא מיא למשתי ארי לא
יכילו למישתי ממיא דבנהרא : ושלימו שבעא יומין בתר דמחא יוי
ית נהרא : ואמר יוי למשה עול לות פרעה ותימר ליה
כדנן אמר יוי שלח ית עמי ויפלחון קדמי : ואם מסריב את לשלחא
הא אנא מחי ית כל תחומך בעורדעניא : וירבי נהרא עורדעניא
ויסקון ויעלון בביתך ובאידרון בית משכבך ועל ערסתך ובבית
עבדך ובעמך ובתנורך ובאצוותך : ובך ובעמך ובכל עבדך יסקון
עורדעניא : ואמר יוי למשה אימר לאהרן ארים ית ידך
בחוטרך על נהרוא על אריתא ועל אגמיא ואסיק ית עורדעניא
דמצרים : וארים אהרן ית ידיה על מיא דמצראי וסליקו עורדענא
וחפו ית ארעא דמצרים : ועבדו כן חרשיא בלחשיהון ואסיקו ית
עורדעניא על ארעא דמצרים : וקרא פרעה למשה ולאהרן ואמר
צלו קדם יוי ויעדי עורדעניא מיני ומעמי ואשלח ית עמא וידבחון
קדם יוי : ואמר משה לפרעה שאל לך גבורא והב לך זמן לאימתי
אצלי עלך ועל עבדך ועל עמך לשיצאה עורדעניא מינך ומבתך

הם חרטמי מצרים בלהטיהם כן : וישליכו איש מטהו ויהיו לתנינם
ויבלע מטה אהרן את מטתם : ויחזק לב פרעה ולא שמע אלהם
כאשר דבר יהוה : ויאמר יהוה אל משה
כבד לב פרעה מאן לשלח העם : לך אל פרעה בבקר הנה יצא
המימה ונצבת לקראתו על שפת היאר והמטה אשר נהפך לנחש
תקח בידך : ואמרת אליו יהוה אלהי העברים שלחני אליך לאמר
שלח את עמי ויעבדני במדבר והנה לא שמעת עד כה : כה אמר
יהוה בזאת תדע כי אני יהוה הנה אנכי מכה במטה אשר בידי על
המים אשר ביאר ונהפכו לדם : והדגה אשר ביאר תמות ובאש
היאר ונלאו מצרים לשתות מים מן היאר :
ויאמר יהוה אל משה אמר אל אהרן קח מטך ונטה
ידך על מימי מצרים על נהרתם על יאריהם ועל אגמיהם ועל כל
מקוה מימיהם ויהיו דם והיה דם בכל ארץ מצרים ובעצים ובאבנים
: ויעשו כן משה ואהרן כאשר צוה יהוה וירם במטה ויך את
המים אשר ביאר לעיני פרעה ולעיני עבדיו ויהפכו כל המים אשר
ביאר לדם : והדגה אשר ביאר מתה ויבאש היאר ולא יכלו
מצרים לשתות מים מן היאר ויהי הדם בכל ארץ מצרים : ויעשו כן
חרטמי מצרים בלטיהם ויחזק לב פרעה ולא שמע אלהם כאשר
דבר יהוה : ויפן פרעה ויבא אל ביתו ולא שת לבו גם לזאת :
ויחפרו כל מצרים סביבת היאר מים לשתות כי לא יכלו לשתת
ממימי היאר : וימלא שבעת ימים אחרי הכות יהוה את היאר :
ח ויאמר יהוה אל משה בא אל פרעה
ואמרת אליו כה אמר יהוה שלח את עמי ויעבדני : ואם מאן אתה
לשלח הנה אנכי נגף את כל גבולך בצפרדעים : ושרץ היאר
צפרדעים ועלו ובאו בביתך ובחדר משכבך ועל מטתך ובבית
עבדיך ובעמך ובתנוריך ובמשארותיך : ובכה ובעמך ובכל
עבדיך יעלו הצפרדעים : ויאמר יהוה אל משה אמר
אל אהרן נטה את ידך במטך על הנהרת על היארים ועל האגמים
והעל את הצפרדעים על ארץ מצרים : ויט אהרן את ידו על מימי
מצרים ותעל הצפרדע ותכס את ארץ מצרים : ויעשו כן החרטמים
בלטיהם ויעלו את הצפרדעים על ארץ מצרים : ויקרא פרעה למשה
ולאהרן ויאמר העתירו אל יהוה ויסר הצפרדעים ממני ומעמי
ואשלחה את העם ויזבחו ליהוה : ויאמר משה לפרעה התפאר עלי
למתי אעתיר לך ולעבדיך ולעמך להכרית הצפרדעים ממך

בלהטיהם · בלחשיהון ואין לו דמיון במקרא ויש לדמות לו להט החרב המתהפכת דומה שהיא מתהפכת על ידי לחש : ויבלע מטה אהרן מאחר שחזר ונעשה
מטה בלע את כלן : כבד · תרגומו יקיר ולא אתיקר מפני שהוא שם דבר כמו כי כבד ממך הדבר : הנה יוצא המימה · לנקביו שהיה עושה עצמו אלוה
ואומר שאינו צריך לנקביו ומשכים ויוצא לנילוס ועושה שם צרכיו : עד כה · עד הנה ומדרשו עד שתשמע ממני מכת בכורות שאפתח בה בכה אמר ה'
כחצות הלילה : ונהפכו לדם · לפי שאין גשמים יורדים במצרים ונילוס עולה ומשקה את הארץ ומצרים עובדים לנילוס לפיכך הלקה את יראתם ואח"כ
הלקה אותם : ונלאו מצרים לבקש רפואה למי היאור שיהיו ראויין לשתות : אמור אל אהרן · לפי שהגין היאור על משה כשנשלך לתוכו לפיכך לא לקה
על ידו לא בדם ולא בצפרדעים ולקה על ידי אהרן : נהרותם · נהרות המושכים כעין נהרות שלנו : יאוריהם · הם נגרים מברכות העשויות בידי אדם משפת הנהר
לשדות ונילוס מימיו מתברכים ועולה דרך היאורים ומשקה השדות : אגמיהם · קבוצת מים שאינן נובעין ואין מושכין אלא עומדין במקום אחד וקורים לו
אשטנק : בכל ארץ מצרים · אף במרחצאות ובאמבטאות שבבתים : ובעצים ובאבנים · מים שבכלי עץ ובכלי אבן : בלטיהם · לחש שאומרין אותו בלט
ובחשאי רבותינו אמרו בלטיהם מעשה שדים בלהטיהם מעשה כשפים : ויחזק לב פרעה · לומר על ידי מכשפות אתם עושין כן תבן אתם מכניסין לעפריים
עיר שכולה תבן · אף אתם מביאין מכשפות למצרים שכולה כשפים : גם לזאת · למופת המטה שנהפך לתנין ולא לזה של דם : וימלא · מנין שבעת ימים·
שלא שב היאור לקדמותו שהיתה המכה משמשת רביע חדש ושלשה חלקים היה מעיד ומתרה בהם : ואם מאן אתה · ואם סרבן אתה מאן . כמו ממאן מסרב
אלא כנוי האדם על שם המפעל כמו שלו ושקט · סר וזעף : נוגף את כל גבולך · מכה · וכן כל לשון מגפה אינו לשון מיתה אלא לשון מכה וכן ונגפו אשה הרה
אינו מיתה וכן בטרם יתנגפו רגליכם פן תגוף באבן רגליך ולאבן נגף : ועלו · מן היאור : בביתך · ואח"כ בבית עבדיך הוא התחיל בעצה תחילה ויאמר
אל עמו וממנו התחילה הפורענות : ובכה ובעמך · בתוך מעיהם נכנסין ומקרקרין : ותעל הצפרדע · צפרדע אחת היתה והיו מכין אותה והיא מתזת
נחילים נחילים זהו מדרשו · ופשוטו יש לומר שרוץ הצפרדעים קורא לשון יחידות וכן ותהי הכנם הרחישה פדולליירא בלעז ואף ותעל הצפרדע גרינולליירא
בלעז : התפאר עלי · כמו היתפאר הגרזן על החוצב בו משתבח לומר אני גדול ממך וכטיר בלעז וכן התפאר עלי השתבח להתחכם ולשאול דבר גדול ולומר
שלא אוכל לעשותו : למתי אעתיר לך · את אשר אעתיר לך היום על הכרתת הצפרדעים למתי תרצה שיכרתו ותראה אם אשלים דברי למועד שתקבע לי·
אלו נאמר מתי אעתיר היה משמע מתי אתפלל · עכשו שנאמר למתי אני היום אתפלל עליך שיכרתו הצפרדעים לזמן שתקבע לי אמור לאי זה יום תרצה
שיכרתו : אעתיר · העתירו והעתרתי ולא כאיור אעתר עתרו ועתרתי מפני שכל לשון עתר הרבות פלל הוא וכאשר יאמר הרבו ארבה והרביתי לשון מפעיל
כן יאמר העתירו אעתיר · אעתיר דברים · ואב לכלם העתרתם עלי דבריכם הרביתם :

ומבתיך רק ביאר תשארנה : ויאמר למחר ויאמר כדברך למען
תדע כי אין כיהוה אלהינו : וסרו הצפרדעים ממך ומבתיך
ומעבדיך ומעמך רק ביאר תשארנה : ויצא משה ואהרן מעם
פרעה ויצעק משה אל יהוה על דבר הצפרדעים אשר שם לפרעה
: ויעש יהוה כדבר משה וימתו הצפרדעים מן הבתים מן החצרת
ומן השדת : ויצברו אתם חמרם חמרם ותבאש הארץ : וירא
פרעה כי היתה הרוחה והכבד את לבו ולא שמע אלהם כאשר דבר
יהוה : ויאמר יהוה אל משה אמר אל אהרן
נטה את מטך והך את עפר הארץ והיה לכנם בכל ארץ מצרים :
ויעשו כן ויט אהרן את ידו במטהו ויך את עפר הארץ ותהי הכנם
באדם ובבהמה כל עפר הארץ היה כנים בכל ארץ מצרים : ויעשו
כן החרטמים בלטיהם להוציא את הכנים ולא יכלו ותהי הכנם
באדם ובבהמה : ויאמרו החרטמם אל פרעה אצבע אלהים הוא
ויחזק לב פרעה ולא שמע אלהם כאשר דבר יהוה :
ויאמר יהוה אל משה השכם בבקר והתיצב לפני פרעה הנה
יוצא המימה ואמרת אליו כה אמר יהוה שלח עמי ויעבדני : כי אם
אינך משלח את עמי הנני משליח בך ובעבדיך ובעמך ובבתיך את
הערב ומלאו בתי מצרים את הערב וגם האדמה אשר הם עליה :
והפליתי ביום ההוא את ארץ גשן אשר עמי עמד עליה לבלתי היות
שם ערב למען תדע כי אני יהוה בקרב הארץ :
ושמתי פדת בין עמי ובין עמך למחר יהיה האת הזה : ויעש יהוה
כן ויבא ערב כבד ביתה פרעה ובית עבדיו ובכל ארץ מצרים תשחת
הארץ מפני הערב : ויקרא פרעה אל משה ולאהרן ויאמר לכו זבחו
לאלהיכם בארץ : ויאמר משה לא נכון לעשות כן כי תועבת מצרים
נזבח ליהוה אלהינו הן נזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא
יסקלנו : דרך שלשת ימים נלך במדבר וזבחנו ליהוה אלהינו
כאשר יאמר אלינו : ויאמר פרעה אנכי אשלח אתכם וזבחתם ליהוה
אלהיכם במדבר רק הרחק לא תרחיקו ללכת העתירו בעדי :
ויאמר משה הנה אנכי יוצא מעמך והעתרתי אל יהוה וסר הערב
מפרעה מעבדיו ומעמו מחר רק אל יסף פרעה התל לבלתי שלח
את העם לזבח ליהוה : ויצא משה מעם פרעה ויעתר אל יהוה :
ויעש יהוה כדבר משה ויסר הערב מפרעה מעבדיו ומעמו לא
נשאר אחד : ויכבד פרעה את לבו גם בפעם הזאת ולא שלח את
העם : ויאמר יהוה אל משה בא אל פרעה ודברת ט
אליו כה אמר יהוה אלהי העברים שלח את עמי ויעבדני : כי אם
מאן אתה לשלח ועודך מחזיק בם : הנה יד יהוה הויה במקנך אשר
בשדה בסוסים בחמרים בגמלים בבקר ובצאן דבר כבד מאד :

ומבתך לחוד די בנהרא ישתארון : ואמר למחר ואמר כפתגמך בדיל
דתידע ארי לית כייי אלהנא : ויעדון עורדעניא מינך ומבתך ומעבדך
ומעמך לחוד בנהרא אישתארון : ונפק משה ואהרן מלות פרעה
וצלי משה קדם ייי על עסק עורדעניא די שוי לפרעה : ועבד ייי
כפתגמא דמשה ומיתו עורדעניא מן בתיא מן דרתא ומן חלקתא :
וכנשו יתהון דגורין דגורין וסריאו על ארעא : וחזא פרעה ארי הות
רווחתא ויקר ית ליביה ולא קביל מנהון כמא דמליל ייי :
ואמר ייי למשה אימר לאהרן ארים ית חוטרך ומחא ית עפרא
דארעא ויהי לקלמתא בכל ארעא דמצרים : ועבדו כן וארים אהרן
ית ידיה בחוטריה ומחא ית עפרא דארעא והות קלמתא באנשא
ובבעירא כל עפרא דארעא הוה קלמתא בכל ארעא דמצרים :
ועבדו כן חרשיא בלחשיהון לאפקא ית קלמתא ולא יכילו והות
קלמתא באינשא ובבעירא : ואמרו חרשיא לפרעה מחא מן קדם ייי
הוא ואיתקף ליבא דפרעה ולא קביל מנהון כמא דמליל ייי :
ואמר ייי למשה אקדם בצפרא ואתעתד קדם פרעה הא נפיק למיא
ותימר ליה כדנן אמר ייי שלח עמי ויפלחון קדמי : ארי אם ליתך
משלח ית עמי הא אנא משלח בך ובעבדך ובעמך ובבתך ית
ערובא ויתמלון בתי מצראי ית ערובא ואף ארעא דאינון עלה :
ואפריש ביומא ההוא ית ארעא דגשן דעמי שרי עלה בדיל דלא
למהוי תמן ערובא בדיל דתדע ארי אנא ייי שליט בגו ארעא : ואשוי
פורקן לעמי ועל עמך איתי מחא למחר יהי אתא הדין : ועבד ייי כן
ואתא ערובא תקיף לבית פרעה ולבית עבדוהי ובכל ארעא דמצרים
איתחבלת ארעא מן קדם ערובא : וקרא פרעה למשה ולאהרן
ואמר אזילו דבחו קדם אלהכון בארעא : ואמר משה לא תקין
למעבד כן ארי בעירא דמצראי דחלין ליה מיניה אנחנא נסבין
לדבחא קדם ייי אלהנא הא נדבח ית בעירא דמצראי דדחלין ליה
ואינון יהון חזן הלא יימרון למרגמנא : מהלך תלתא יומין ניזיל
במדברא ונדבח קדם ייי אלהנא כמא דיימר לנא : ואמר פרעה אנא
אשלח יתכון ותדבחון קדם ייי אלהכון במדברא לחוד ארחקא לא
תרחקון למיזל צלו אף עלי : ואמר משה הא אנא נפיק מעמך ואצלי
קדם ייי ויעדי ערובא מפרעה ומעבדוהי ומעמיה מחר לחוד לא יוסף
פרעה לשקרא בדיל דלא לשלחא ית עמא לדבחא קדם ייי : ונפק
משה מן קדם פרעה וצלי קדם ייי : ועבד ייי כפתגמא דמשה ואעדי
ערובא מפרעה מעבדוהי ומעמיה לא אשתאר חד : ויקר פרעה ית
ליביה אף בזמנא הדא ולא שלח ית עמא : ואמר ייי למשה עול לות
פרעה ותמליל עמיה כדנן אמר ייי אלהא דיהודאי שלח ית עמי
ויפלחון קדמי : ארי אם מסרב את לשלחא ועד כען את מתקיף בהון :
הא מחא מן קדם ייי הויה בבעירך די בחקלא בסוסותא בחמרי
בגמלי בתורי ובענא מותא סגי לחדא : ויפריש

ויאמר למחר · התפלל היום שיכרתו למחר : ויצא ויצעק · מיד שיכרתו למחר : חמרים חמרים צבורים צבורים · כתרגומו דגורין גלין : והכבד את
לבו · לשון פעול הוא הלך הלוך וכן והכות את מואב · ושאול לו באלקים · הכא ופצוע : כאשר דבר ה' והיכן דבר ולא ישמע אליכם פרעה : אמור אל אהרן ·
לא העפר כדאי ללקות על ידי משה לפי שהגין עליו כשהרג את המצרי ויטמנהו בחול ולקהם על ידי אהרן · ותהי הכנם · הרחישה פדולייר"א בלעז ·· להוציא
את הכנם · להוציאם ממקום אחר : ולא יכולו · שאין השד שולט על בריה פחותה מכשעורה : אצבע אלקים היא · מכה זו אינה על ידי כשפים כי מאת
המקום היא · כאשר דבר ה' · ולא ישמע אליכם פרעה : משליח בך · מגרה בך וכן ושן בהמות אשלח בם לשון שסוי אנצי"ציר בלעז : את הערוב · כל
מיני חיות רעות ונחשים ועקרבים בערבוביא והיו משחיתים בהם ויש טעם בדבר באגדה בכל מכה ומכה למה זו ולמה זו בטכסיסי מלחמות מלכי' בא עליה'
כסדר מלכות כשצרה על עיר בתחלה מקלקל מעיינותיה ואחר כך תוקע עליהם ומריעים בשופרות ליראם ולבהלם וכן הצפרדעים מקרקרים והומים וכו'
כדאיתה במדרש רבי תנחומא : והפליתי והפרשתי וכן והפלא ה' וכן לא נפלאת היא ממך לא מובדלת ומופרשת היא ממך : למען תדע כי אני ה' בקרב
הארץ · אעפ"י ששכינתי בשמי' גזרתי מתקיימת בתחתונים : ושמתי פדות · שיבדיל בין עמי ובין עמך : תשחת הארץ · נשחתת הארץ · מתחבלת ארעא :
זבחו בארץ : במקומכם ולא תלכו במדבר : תועבת מצרים · יראת מצרים כמו ולמלכם תועבת בני עמון ואצל ישראל קורא אותה תועבה ועוד יש לומר
בלשון אחר תועבת מצרים דבר שנאוי הוא למצרים זביחה שאנו זובחים שהרי יראתם אנו זובחים : ולא יסקלונו · בתמיה : העתירו · להעתיר : ויסר הערוב ·
ולא מתו כמו שעשו הצפרדעים שאם מתו היה להם הנאה בעורות : ויעתר אל ה' · נתאמץ בתפלה : וכן אם בא לומר ויעתיר היה יכול לומר ומשמע וירבה
בתפלה וכשהוא אומר בלשון ויפעל משמע וירבה להתפלל : מחזיק בם : אוחז בם · כמו והחזיק במבושיו : הנה יד ה' הויה לשון היה כי כן יאמר בלשון
נקבה על שעבר היתה ועל העתיד תהיה ועל העומד הויה כמו עושה רוצה רועה :
והפלה ·

ויפריש ייי בין בעירא דישראל ובין בעירא דמצרים ולא ימות מכולא
דבני ישראל מדעם: ושוי ייי זימנא למימר מחר יעביד ייי פתגמא
הדין בארעא: ועבד ייי ית פתגמא הדין ביומא דבתרוהי ומית כל
בעירא דמצרים ומבעירא דבני ישראל לא מית חד: ושלח פרעה
והא לא מית מבעירא דבני ישראל עד חד ואיתיקר ליבא דפרעה
ולא שלח ית עמא: ואמר ייי למשה ולאהרן סבו לכון
מלי חפניכון פיח דאתונא ויזרקיניה משה לצית שמיא קדם פרעה:
ויהי לאבקא על כל ארעא דמצרים ויהי על אנשא ועל בעירא
לשחין סגי אבעבועין בכל ארעא דמצרים: ונסיבו ית פיח דאתונא
וקמו קדם פרעה וזרק יתיה משה לצית שמיא והוה שחין אבעבועין
סגי באינשא ובבעירא: ולא יכילו חרשיא למיקם קדם משה מן
קדם שחנא ארי הוה שיחנא בחרשיא ובכל מצראי: ואתקיף ייי ית
ליבא דפרעה ולא קביל מנהון כמא די מליל ייי עם משה:
ואמר ייי למשה אקדים בצפרא ואתעתד קדם פרעה ותימר ליה
[illegible]א דיהודאי שלח ית עמי ויפלחון קדמי: ארי
[illegible] שלח ית כל מחתי בל[illegible]ך ובעבדך ובעמך בדיל
דתידע ארי [illegible] תישליט בכל ארעא: ארי כען קריב קדמי די
שלחית פון ית מחת גבורתי ומחית יתך וית עמך במותא ואשתצית
מן ארעא: וברם בדיל דא קיימתך בדיל לאחזיותך ית חילי ובדיל
דיהון משתען גבורת שמי בכל ארעא: עד כען את כבישת ליה לעמי
בדיל דלא לשלחותהון: הא אנא מחית מיטרא כעידנא הדין מחר
ברדא תקיף לחדא די לא הוה דכותיה במצרים למן יומא דאשתכללת
ועד כען: וכען שלח כנוש ית בעירך וית כל די לך בחקלא כל
אנשא ובעירא די אשתכח בחקלא ולא יתכניש לביתא ויחות עליהון
ברדא וימותון: דדחיל מפתגמא דייי מעבדי פרעה כנש ית עבדוהי
וית בעיריה לבתיא: ודלא שוי ליביה לפתגמא דייי ושבק ית עבדוהי
וית בעיריה בחקלא: ואמר ייי למשה ארים ית ידך על צית שמיא
ויהי ברדא בכל ארעא דמצרים על אינשא ועל בעירא ועל כל
עסבא דחקלא בארעא דמצרים: וארים משה ית חוטריה על צית
שמיא וייי יהב קלין וברדא ומהלכא אשתא על ארעא ואמטר ייי
ברדא על ארעא דמצרים: והוה ברדא ואשתא משתלהבא בגו
ברדא תקיף לחדא די לא הוה דכותיה בכל ארעא דמצרים מעידן
דהות לעם: ומחא ברדא בכל ארעא דמצרים ית כל די בחקלא
מאינשא ועד בעירא וית כל עסבא דחקלא מחא ברדא וית כל
אילני דחקלא תבר: לחוד בארעא דגשן די תמן בני ישראל לא הוה
ברדא: ושלח פרעה וקרא למשה ולאהרן ואמר להון חבית זימנא
הדא ייי זכאה ואנא ועמי חייבין: צלו קדם ייי וסגי קדמוהי
רוח דלא יהון עלנא קלין דלוט כאילין מן קדם ייי וברדא ואשלח
יתכון ולא תוספון לאתעכבא: ואמר ליה משה כמפקי מן קרתא
אפרוש ית ידי בצלו קדם ייי קליא יתמנעון וברדא לא יהי עוד

והפלה יהוה בין מקנה ישראל ובין מקנה מצרים ולא ימות מכל
לבני ישראל דבר: וישם יהוה מועד לאמר מחר יעשה יהוה הדבר
הזה בארץ: ויעש יהוה את הדבר הזה ממחרת וימת כל מקנה
מצרים וממקנה בני ישראל לא מת אחד: וישלח פרעה והנה לא
מת ממקנה ישראל עד אחד ויכבד לב פרעה ולא שלח את העם:
ויאמר יהוה אל משה ואל אהרן קחו
לכם מלא חפניכם פיח כבשן וזרקו משה השמימה לעיני פרעה:
והיה לאבק על כל ארץ מצרים והיה על האדם ועל הבהמה לשחין
פרח אבעבעת בכל ארץ מצרים: ויקחו את פיח הכבשן ויעמדו
לפני פרעה ויזרק אתו משה השמימה ויהי שחין אבעבעת פרח
באדם ובבהמה: ולא יכלו החרטמים לעמד לפני משה מפני
השחין כי היה השחין בחרטמם ובכל מצרים: ויחזק יהוה את לב
פרעה ולא שמע אלהם כאשר דבר יהוה אל משה:
ויאמר יהוה אל משה השכם בבקר והתיצב לפני פרעה
ואמרת אליו כה אמר יהוה אלהי העברים שלח את עמי ויעבדני:
כי בפעם הזאת אני שלח את כל מגפתי אל לבך ובעבדיך ובעמך
בעבור תדע כי אין כמני בכל הארץ: כי עתה שלחתי את ידי ואך
אותך ואת עמך בדבר ותכחד מן הארץ: ואולם בעבור זאת
העמדתיך בעבור הראתך את כחי ולמען ספר שמי בכל הארץ:
עודך מסתולל בעמי לבלתי שלחם: הנני ממטיר כעת מחר ברד כבד
מאד אשר לא היה כמהו במצרים למן היום הוסדה ועד עתה:
ועתה שלח העז את מקנך ואת כל אשר לך בשדה כל האדם
והבהמה אשר ימצא בשדה ולא יאסף הביתה וירד עלהם הברד
ומתו: הירא את דבר יהוה מעבדי פרעה הניס את עבדיו ואת
מקנהו אל הבתים: ואשר לא שם לבו אל דבר יהוה ויעזב את
עבדיו ואת מקנהו בשדה: ויאמר יהוה אל
משה נטה את ידך על השמים ויהי ברד בכל ארץ מצרים על האדם
ועל הבהמה ועל כל עשב השדה בארץ מצרים: ויט משה את
מטהו על השמים ויהוה נתן קלת וברד ותהלך אש ארצה וימטר
יהוה ברד על ארץ מצרים: ויהי ברד ואש מתלקחת בתוך הברד
כבד מאד אשר לא היה כמהו בכל ארץ מצרים מאז היתה לגוי:
ויך הברד בכל ארץ מצרים את כל אשר בשדה מאדם ועד בהמה
ואת כל עשב השדה הכה הברד ואת כל עץ השדה שבר: רק בארץ
גשן אשר שם בני ישראל לא היה ברד: וישלח פרעה ויקרא
למשה ולאהרן ויאמר אלהם חטאתי הפעם יהוה הצדיק ואני ועמי
הרשעים: העתירו אל יהוה ורב מהית קלת אלהים וברד
ואשלחה אתכם ולא תספון לעמד: ויאמר אליו משה כצאתי
את העיר אפרש את כפי אל יהוה הקלות יחדלון והברד לא יהיה

והפלא. והבדיל: מלא חפניכם. ילויינ"ש בלעז: פיח כבשן דבר הנפח מן הגחלים עמומים הנשרפים בכבשן ובלעז אולב"ש פיח לשון הפחה
שהרוח מפיחן ומפריחן: וזרקו משה. וכל דבר הנזרק בכח אינו נזרק אלא ביד אחת הרי נסים הרבה אחד שהחזיק קומצו של משה מלא חפנים שלו ושל
אהרן ואחד שהלך האבק על כל ארץ מצרים: פורח אבעבועות. כתרגומו לשחין סגי אבעבועין שעל ידו צומחין בועות. שחין לשון חמימות והרבה
יש בלשון משנה שנה שחונה: באדם ובבהמה. ואם תאמר מאין היו להם הבהמות והלא כבר נאמר וימת כל מקנה מצרים. לא נגזרה גזרה אלא
על אותן שבשדות בלבד שנאמר במקנך אשר בשדה. והירא את דבר ה' הכניס את מקנהו אל הבתים. וכן שנויה במכילתא אבל ויקח שש מאות רכב בחור:
את כל מגפותי. למדנו מכאן שמכת בכורות או בכורות שקולה כנגד כל המכות: כי עתה שלחתי את ידי. וגומר כי אלו רציתי כשהיתה ידי במקנך
שהכיתים בדבר שלחתיה והכיתי אותך ואת עמך עם הבהמות: ונכחדת מן הארץ אבל בעבור זאת העמדתיך וגומר: עודך מסתולל בעמי. כתרגומו
כבשת ביה בעמי והוא מגזרת מסלה דמתרגמינן אורח כבישא ובלעז קלקי"ר וכבר פרשתי בסוף ויהי מקץ. כל תיבה שתחלת יסודה סמך והיא באה לדבר
בלשון מתפעל נותן התיו של שמוש באמצע אותיות של עיקר כגון זו וכגון ויסתבל החגב מגזרת סבל. כי תשתרר עלינו מגזרת שר וכגיר. מסתכל הויתי. כעת
מחר: כעת הזאת למחר שרט לו שריטה בכותל למחר כשתגיע חמה לכאן ירד הברד: הוסדה. שנתיסדה וכל תיבה שתחלת יסודה יוד כגון יסד ילד ידע
יסר כשהיא מתפעלת תבא הויו במקום היו"ד כמו הוסדה הולדה ויודע ויולד ליוסף בדברים לא יוסר עבד: שלח העז. כתרגומו שלח כנוש וכן יושבי הגבים
העיזו [illegible] בני בנימן: ולא יאסף הביתה. לשון הכנסה הוא: הניס. הבריח: על השמים. לצד השמים. ומדרש אגדה הגביהו הקב"ה למשה למעלה
מן השמים: מתלקחת בתוך הברד. נס בתוך נס האש והברד מעורבין והברד מים הוא ולעשות רצון קונם עשו שלום ביניהם: ורב. די לו במה שהוריד
כבר: כצאתי את העיר אבל בתוך העיר לא התפלל לפי שהיתה מלאה גלולים:

טרם תיראון

עוד למען תדע כי ליהוה הארץ: ואתה ועבדיך ידעתי כי טרם
תיראון מפני יהוה אלהים: והפשתה והשערה נכתה כי השערה
אביב והפשתה גבעל: והחטה והכסמת לא נכו כי אפילת הנה:
ויצא משה מעם פרעה את העיר ויפרש כפיו אל יהוה ויחדלו ה
הקלות והברד ומטר לא נתך ארצה: וירא פרעה כי חדל המטר
והברד והקלת ויסף לחטא ויכבד לבו הוא ועבדיו: ויחזק לב פרעה
ולא שלח את בני ישראל כאשר דבר יהוה ביד משה:

פ פ פ

י **ויאמר** יהוה אל משה בא אל פרעה כי אני
הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו
למען שתי אתתי אלה בקרבו: ולמען
תספר באזני בנך ובן בנך את אשר התעללתי במצרים ואת אתתי
אשר שמתי בם וידעתם כי אני יהוה: ויבא משה ואהרן אל פרעה
ויאמרו אליו כה אמר יהוה אלהי העברים עד מתי מאנת לענת מפני
שלח עמי ויעבדני: כי אם מאן אתה לשלח את עמי הנני מביא
מחר ארבה בגבלך: וכסה את עין הארץ ולא יוכל לראת
את הארץ ואכל את יתר הפלטה הנשארת לכם מן הברד ואכל
את כל העץ הצמח לכם מן השדה: ומלאו בתיך ובתי כל עבדיך
ובתי כל מצרים אשר לא ראו אבתיך ואבות אבתיך מיום היותם
על האדמה עד היום הזה ויפן ויצא מעם פרעה: ויאמרו עבדי פרעה
אליו עד מתי יהיה זה לנו למוקש שלח את האנשים ויעבדו את
יהוה אלהיהם הטרם תדע כי אבדה מצרים: ויושב את משה ואת
אהרן אל פרעה ויאמר אליהם לכו עבדו את יהוה אלהיכם מי ומי
ההלכים: ויאמר משה בנערינו ובזקנינו נלך בבנינו ובבנתנו
בצאננו ובבקרנו נלך כי חג יהוה לנו: ויאמר אלהם יהי כן יהוה
עמכם כאשר אשלח אתכם ואת טפכם ראו כי רעה נגד פניכם: לא
כן לכו נא הגברים ועבדו את יהוה כי אתה אתם מבקשים ויגרש
אתם מאת פני פרעה: ויאמר יהוה אל
משה נטה ידך על ארץ מצרים בארבה ויעל על ארץ מצרים ויאכל
את כל עשב הארץ את כל אשר השאיר הברד: ויט משה את
מטהו על ארץ מצרים ויהוה נהג רוח קדים בארץ כל היום ההוא

עוד בדיל דתידע ארי דיוי ארעא: ואת ועבדך ידענא ארי עד כען
לא איתכנעתון מן קדם יוי אלהים: וכיתנא וסעריא לקו ארי שעריא
אביבין וכתנא גבעולין: וחיטיא וכוניתא לא לקאה ארי אפלתא
אינון: ונפק משה מלות פרעה ית קרתא ופרש ידוהי בצלו קדם
יוי ואיתמנעו קליא וברדא ומטרא דהוה נחית לא מטא על ארעא:
וחזא פרעה ארי איתמנע מטרא וברדא וקליא ואוסיף למחטי ויקריה
לליביה הוא ועבדוהי: ואיתקף ליבא דפרעה ולא שלח ית בני
ישראל כמא די מליל יוי בידא דמשה:

פ פ פ

י **ואמר** יוי למשה עול לות פרעה ארי אנא יקרית
ית ליביה וית ליבא דעבדוהי בדיל לשואה
אתיא אילין ביניהון: ובדיל דתישתעי
קדם ברך ובר ברך ית ניסין די עבדית במצרים וית אתותי די
שויתי בהון ותידעון ארי אנא יוי: ועל משה ואהרן לות פרעה
ואמרו ליה כדנן אמר יוי אלהא דיהודאי עד אימת
לא איתכנעא מן קדמי שלח עמי ויפלחון קדמי:
לשלחא ית עמי הא אנא מייתי מחר גובא בתחומך: ויחפי ית עין
שמשא דארעא ולא יכול למחזי ית ארעא וייכול ית שאר שיזבתא
דאישתארת לכון מן ברדא וייכול ית כל אילנא דצמח לכון מן
חקלא: ויתמלון בתך ובתי כל עבדך ובתי כל מצראי די לא חזו
אבהתך ואבהת אבהתך מיום מיהויהון על ארעא עד יומא הדין
ואיתפני ונפק מן קדם פרעה: ואמרו עבדי פרעה ליה עד אימתי
יהי דין לנא לתקלא שלח ית גובריא ויפלחון קדם יוי אלההון העד
כען לא ידעתא ארי אבדת מצרים: ואיתותב ית משה וית אהרן
לות פרעה ואמר להון איזילו פלחו קדם יוי אלהכון מן ומן דאזלין:
ואמר משה בעולימנא ובסבנא ניזיל בבננא ובבנתנא בעננא
ובתורנא ניזיל ארי חגא קדם יוי לנא: ואמר להון יהי כן מימרא דיוי
בסעדכון כד אשלח יתכון וית טפלכון חזו ארי בישא דאתון סבירין
למיעבד לקביל אפיכון לאסתחרא: לא כן איזילו כען גובריא ופלחו
קדם יוי ארי יתה אתון בען ותריך יתהון מן קדם פרעה:
ואמר יוי למשה ארים ידך על ארעא דמצרים וייתי גובא ויסק על
ארעא דמצרים וייכול ית כל עסבא דארעא ית כל די אשאר מן
ברדא: וארים משה ית חוטריה על ארעא דמצרים ויוי דבר רוח
קידומא בארעא כל יומא ההוא וכל לליא

טרם תיראון · עדיין לא תיראון · וכן כל טרם שבמקרא עדיין לא הוא · ואינו לשון קדם · טרם ישכבו · עד לא שכיבו · טרם יצמח · עד לא צמח · אף זה ר
הוא ידעתי כי עדיין אינכם יראים ומשתהיה הרוחה תעמדו בקלקולכם: והפשתה והשעורה נכתה נשברה · לשון פרעה נכה · נכאים · וכן לא נכו · ולא
יתכן לפרשו לשון הכאה · שאין נון במקום הי' לפרש נוכתה כמו הוכתה · נכו כמו הכו · אלא הנון שרש בתיבה והרי הוא מגזרת שפו עצמותיו: כי השעורה
אביב · כבר ביכרה ועומד' בקשיה ונשתברו ונפלו וכן הפשתה גדלה כבר והוקשה לעמוד בגבעוליה: השעורה אביב עמדה באביה לשון באבי הנחל:
כי אפילות הנה · מאוחרות ועדיין היו רכות ויכולות לעמוד בפני קשה · ואעפ"שנאמר את כל עשב השדה הכה הברד יש ליישב פשוטו של מקרא בעשבים
העומדים בקלחם הראוים ללקות בברד · ומדרש רבי תנחומא יש מרבותינו שנחלקו על זאת ודרשו כי אפילות פלאי פלאות נעשו להם שלא לקו: לא נתך ·
לא הגיע · ואף אותן שהיו באויר לא הגיעו לארץ · ודומה לו ותתך עלינו האלה והשבועה דעזרא · ותגיע עלינו · ומנחם בן סרוק חברו בחלק כהתוך כסף ·
לשון יציקת מתכת ורואה אני את דבריו: כתרגומו ויתך ותתיך · לצקת לאתכא. אף זה לא נתך · לא הוצק לארץ ·

ויאמר ה' אל משה בא אל פרעה והתרה בו: שיתי · שומי שאשית אני: התעללתי · שחקתי · כמו כי התעללת בי הלא כאשר התעולל
בהם האמור במצרים: ואינו לשון פועל ומעללים שאם כן היה לו לכתוב עוללתי כמו ועולל למו כאשר עוללת לי · אשר עולל לי:
לענות כתרגומו לאתכנעא והוא מגזרת עני · מאנת להיות עני ושפל מפני: את עין הארץ: את מראה הארץ: ולא יוכל הרואה
לראות את הארץ · ולשון קצרה דבר: הטרם תדע העוד לא ידעת כי אבדה מצרים: ויושב · הושבו · אל ידי שליח ששלחו אחריהם והושיבום אל פרעה:
ראו כי רעה נגד פניכם · כתרגומו ומדרש אגדה שמעתי כוכב אחד יש ששמו רעה אמר להם פרעה רואה אני באצטגנינות שלי אותו כוכב עולה לקראתכם
במדבר והוא סימן דם והריגה וכשחטאו ישראל בעגל ובקש הקבה" להרגם אמר משה בתפלתו למה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם זו היא שאמר להם
ראו כי רעה נגד פניכם · מיד וינחם ה' על הרעה והפך את הדם לדם מילה שמל יהושע אותם וזהו שנאמר היום גלותי את חרפת מצרים מעליכם שהיו אומרי'
לכם דם אנו רואין עליכ' במדבר: לא כן · כאשר אמרתם להוליך הטף עמכם אלא לכו הגברים ועבדו את ה' כי אותה בקשתם עד הנה · נזבחה לאלקינו
ואין דרך הטף לזבוח: ויגרש אותם · הרי זה לשון קצר ולא פירש מי המגרש: בארבה · בשביל מכת הארבה: ואחריו לא יהיה כן · [illegible] שהיה בימי
יואל שנאמר כמוהו לא נהיה מן העולם · למדנו שהיה כבד משל משה על ידי מינין הרבה שהיו יחד · ארבה ילק חסיל גזם: אבל של משה [illegible] וכמוהו
לא היה ולא יהיה: כל ירק · עלה ירוק וירדורא בלעז: לא נשאר ארב' אחד. אף המלוחים שמלחו מהן: ורוח הקדים

וכל ליליא צפרא הוה ורוח קידומא נטל ית גובא : וסליק גובא
על כל ארעא דמצרים ושרא בכל תחום מצרים תקיף לחדא קדמוהי
לא הוה כן גובא דכותיה ובתרוהי לא יהי כן : וחפא ית עין שמשא
דכל ארעא וחשוכת ארעא ואכל ית כל עסבא דארעא וית כל
פירי אילנא די אשאר ברדא ולא אישתאר כל ירוק באילנא ובעסבא
דחקלא בכל ארעא דמצרים : ואוחי פרעה למיקרי למשה ולאהרן
ואמר חבית קדם יי אלהכון ולכון : וכען שבוק כען חובי ברם
זימנא הדא וצלו קדם יי אלהכון ויעדי מיני לחוד ית מותא הדין :
ונפק מלות פרעה וצלי קדם יי : והפך יי רוח מערבא תקיף לחדא
ונטל ית גובא ורמוהי לימא דסוף לא אישתאר גובא חד בכל תחום
מצרים : ותקיף יי ית ליבא דפרעה ולא שלח ית בני ישראל :
ואמר יי למשה ארים ידך על צית שמיא ויהי חשוכא על ארעא
דמצרים בתר דיעדי קבל ליליא : וארים משה ית ידיה על צית
שמיא והוה חשוך קבל בכל ארעא דמצרים תלתא יומין : לא חזו
גבר ית אחוהי ולא קמו אנש מתחותוהי תלתא יומין ולכל בני
ישראל [illegible] יורא במותבניהון : וקרא פרעה למשה ואמר איזילו
פלחו קדם [illegible] זור ענכון ותוריכון שבוקו אף טפלכון ייזיל עמכון :
ואמר משה אף את תתן בידנא נכסת קודשין ועלון ונעביד קדם
יי אלהנא : ואף בעירנא ייזיל עמנא לא נשאר מיניה מדעם ארי
מיניה אנחנא נסבין למפלח קדם יי אלהנא ואנחנא לית אנחנא
ידעין מה ניפלח קדם יי עד מיתנא תמן : ותקיף יי ית ליבא
דפרעה ולא אבא לשלחותהון : ואמר ליה פרעה איזיל מעילוי
איסתמר לך לא תוסיף למחזי אפי ארי ביומא דתיחזי אפי תמות
: ואמר משה יאות מלילתא לא אוסיף עוד למחזי אפך :
ואמר יי למשה עוד מכתש חד אייתי על פרעה ועל מצרים בתר
כן ישלח יתכון מיכא כשלחותיה גמירא תרכא יתריך יתכון מכא :
מליל כען קדם עמא וישאלון גבר מן חבריה ואתתא מן חברתה
מנין דכסף ומנין דדהב : ויהב יי ית עמא לרחמין בעיני מצרים
אף גברא משה רב לחדא בארעא דמצרים בעיני עבדי פרעה ו
ובעיני עמא : ואמר משה כדנן אמר יי כפלגות ליליא
אנא מיתגלי בגו מצרים : וימות כל בוכרא בארעא דמצרים
מבוכרא דפרעה דעתיד למתב על כורסי מלכותיה עד בוכרא ד
דאמתא די בתר ריחיא וכל בוכרא דבעירא : ותהי צווחתא רבתא
בכל ארעא דמצרים די כותיה לא הות ודכותיה לא תוסיף : ולכל

וכל הלילה הבקר היה ורוח הקדים נשא את הארבה : ויעל
הארבה על כל ארץ מצרים וינח בכל גבול מצרים כבד מאד לפניו
לא היה כן ארבה כמהו ואחריו לא יהיה כן : ויכס את עין
כל הארץ ותחשך הארץ ויאכל את כל עשב הארץ ואת כל פרי
העץ אשר הותיר הברד ולא נותר כל ירק בעץ ובעשב השדה
בכל ארץ מצרים : וימהר פרעה לקרא למשה ולאהרן ויאמר
חטאתי ליהוה אלהיכם ולכם : ועתה שא נא חטאתי אך הפעם
והעתירו ליהוה אלהיכם ויסר מעלי רק את המות הזה : ויצא מעם
פרעה ויעתר אל יהוה : ויהפך יהוה רוח ים חזק מאד וישא את
הארבה ויתקעהו ימה סוף לא נשאר ארבה אחד בכל גבול מצרים :
ויחזק יהוה את לב פרעה ולא שלח את בני ישראל : פ
ויאמר יהוה אל משה נטה ידך על השמים ויהי חשך
על ארץ מצרים וימש חשך : ויט משה את ידו על השמים ויהי חשך
אפלה בכל ארץ מצרים שלשת ימים : לא ראו איש את אחיו ולא
קמו איש מתחתיו שלשת ימים ולכל בני ישראל היה אור במושבתם
: ויקרא פרעה אל משה ויאמר לכו עבדו את יהוה רק צאנכם
ובקרכם יצג גם טפכם ילך עמכם : ויאמר משה גם אתה תתן בידנו
זבחים ועלת ועשינו ליהוה אלהינו : וגם מקננו ילך עמנו
לא תשאר פרסה כי ממנו נקח לעבד את יהוה אלהינו ואנחנו לא
נדע מה נעבד את יהוה עד באנו שמה : ויחזק יהוה את לב פרעה
ולא אבה לשלחם : ויאמר לו פרעה לך מעלי השמר לך אל תסף
ראות פני כי ביום ראתך פני תמות : ויאמר משה כן דברת לא
יא אסף עוד ראות פניך : ויאמר יהוה אל משה
עוד נגע אחד אביא על פרעה ועל מצרים אחרי כן ישלח אתכם מזה
כשלחו כלה גרש יגרש אתכם מזה : דבר נא באזני העם וישאלו
איש מאת רעהו ואשה מאת רעותה כלי כסף וכלי זהב : ויתן יהוה
את חן העם בעיני מצרים גם האיש משה גדול מאד בארץ מצרים
בעיני עבדי פרעה ובעיני העם : ס ויאמר
משה כה אמר יהוה כחצת הלילה אני יוצא בתוך מצרים : ומת
כל בכור בארץ מצרים מבכור פרעה הישב על כסאו עד בכור
השפחה אשר אחר הרחים וכל בכור בהמה : והיתה צעקה גדלה
בכל ארץ מצרים אשר כמהו לא נהיתה וכמהו לא תסף : ולכל

ורוח הקדים · רוח מזרחית : נשא את הארבה · לפי שבא כנגדו שמצרים בדרומית מערבית היתה כמו שמפורש במקום אחר : רוח ים רוח מערבי : ימה סוף · אומר אני שים סוף היה מקבתו במערב כנגד כל רוח דרומית וגם במזרחה של ארץ ישראל לפיכך רוח ים תקעו לארבה בימה סוף כנגדו וכן מצינו לענין תחומין שהוא פונה לצד מזרח שנאמר מים סוף ועד ים פלשתים הוא מזרח ומערב שים פלשתים במערב היה שנאמר בפלשתים יושבי חבל הים גם כרתים : וימש חשך ויחשיך עליהם חשך יותר מחשכו של לילה וחשך של לילה יאמיש ויחשיך עוד : וימש · כמו ויאמש יש לנו תיבות הרבה חסרות אלף לפי שאין קריאת האלף נכרת כל כך אין הכתו' מקפיד על חסרונה כגון לא יהל שם ערבי כמו לא יאהל לא יטה אהלו וכן ותזרני חיל כמו ותאזרני · ואנקלוס תרגם לשון הסרה כמו לא ימוש · בתר דיעדי קבל ליליא כשיגיע סמוך לאור היום · אבל אין הדבור מיושב על הוי"ו של וימש לפי שהוא כתוב אחר ויהי חשך · ומדרש אגדה פותרו לשון ממשש בצהרים שהיה כפול ומכופל ועב עד שהיה בו ממש : שלשת ימים · שלוש של ימים טרצ"ינא בלעז וכן שבעת בכל מקום שט"ינא של ימים : ויהי חשך אפלה שלשת ימים · חשך של אופל שלא ראו איש את אחיו אותן שלשת ימים ועוד שלשת ימים אחרים חשך מוכפל על זה שלא קמו איש מתחתיו יושב אין יכול לעמוד ועומד אין יכול לישב · ולמה הביא עליהם חשך שהיו בישראל באותו הדור רשעים ולא היו רוצים לצאת ומתו בשלשת ימי אפלה כדי שלא יראו מצריי' במפלתם ויאמרו אף הם לוקים כמונו ועו' שחפשו ישראל וראו את כליהם וכשיצאו והיו שואלי' מהן והיו אומרים אין בידינו כלום אומ' לו אני ראיתיו בביתך ובמקום פלוני הוא : יוצג · יהא מוצג במקומו : גם אתה תתן · לא דייך שמקננו ילך עמנו אלא משלך תתן : פרסה · פרסת רגל פלנטא בל' : לא נדע מה נעבוד · כמה תכבד העבודה שמא ישאל יותר ממה שיש בידינו : כן דברת · יפה דברת ובזמנו דברת אמת שלא אוסיף עוד ראות פניך · כלה · גמירה כלה כליל כולכם ישלח : דבר נא · אין נא אלא לשון בקשה בבקשה ממך הזהירם על כך שלא יאמר אותו צדיק אברהם ועבדום וענו אותם קיים בהם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם · ויאמר משה כה אמר ה' · בעמדו לפני פרעה נאמרה לו שהרי משיצא מלפניו לא הוסיף ראות פניו : כחצות הלילה · כהחלק הלילה · כחצות כמו כעלות בחצות אפס בכן · זהו פשוטו ליישבו על אופניו שאין חצות שם דבר של חצין ורבו' דרשוהו כמו כחצו' הלילה ואמרו שאמר משה כחצות דמשמע סמוך לו או לפניו או לאחריו · ולא אמר בחצות שמא יטעו איצטגניני פרעה ויאמרו משה בדאי הוא : עד בכור השבי · למה לקו השבויים כדי שלא יאמרו יראתם תבעה עלבונם והביאה פורענות על מצרים : מבכור פרעה עד בכור השפחה · כל הפחותים מבכור פרעה וחשובים מבכור השפחה היו בכלל ולמה לקו בני השפחות שאף הם היו משתעבדים בהם ושמחים בצרתם : וכל בכור בהמה · לפי שהיו עובדין לה · כשהקב"ה נפרע מן האומה כ[illegible] מאלקיה : לא יחרץ

בני ישראל לא יחרץ כלב לשנו למאיש ועד בהמה למען תדעון
אשר יפלה יהוה בין מצרים ובין ישראל: וירדו כל עבדיך אלה אלי
והשתחוו לי לאמר צא אתה וכל העם אשר ברגליך ואחרי כן אצא
ויצא מעם פרעה בחרי אף: ויאמר יהוה
אל משה לא ישמע אליכם פרעה למען רבות מופתי בארץ מצרים:
ומשה ואהרן עשו את כל המפתים האלה לפני פרעה ויחזק יהוה
את לב פרעה ולא שלח את בני ישראל מארצו:
יב ויאמר יהוה אל משה ואל אהרן בארץ מצרים לאמר:
החדש הזה לכם ראש חדשים ראשון הוא לכם לחדשי השנה: דברו
אל כל עדת ישראל לאמר בעשר לחדש הזה ויקחו להם איש שה
לבית אבת שה לבית: ואם ימעט הבית מהיות משה ולקח הוא
ושכנו הקרב אל ביתו במכסת נפשת איש לפי אכלו תכסו על
השה: שה תמים זכר בן שנה יהיה לכם מן הכבשים
ומן העזים תקחו: והיה לכם למשמרת עד ארבעה עשר
יום לחדש הזה ושחטו אתו כל קהל עדת ישראל בין הערבים:
ולקחו מן הדם ונתנו על שתי המזוזת ועל המשקוף על הבתים
אשר יאכלו אתו בהם: ואכלו את הבשר בלילה הזה צלי
אש ומצות על מררים יאכלהו: אל תאכלו ממנו נא
ובשל מבשל במים כי אם צלי אש ראשו על כרעיו ועל קרבו:
ולא תותירו ממנו עד בקר והנתר ממנו עד בקר באש
תשרפו: וככה תאכלו אתו מתניכם חגרים נעליכם

בני ישראל לא ינזק כלבא בלישניה למיכבח למאנשא ועד בעירא
בדיל דתדעון די יפריש יי בין מצראי ובין ישראל: ויחתון כל
עבדך אילין לותי ויבעון יתי למימר פוק את וכל עמא די עמך ו
ובתר כן אפוק ונפק מלות פרעה בתקוף רגז: ואמר יי
למשה לא יקביל מנכון פרעה בדיל לאסגאה מופתי בארעא דמצרים
: ומשה ואהרן עבדו ית כל מופתיא האלין קדם פרעה ואתקיף
יי ית לבא דפרעה ולא שלח ית בני ישראל מארעיה:
ואמר יי למשה ולאהרן בארעא דמצרים למימר: ירחא הדין
לכון ריש ירחיא קדמא הוא לכון לירחי שתא: מלילו עם כל כנישתא
דישראל למימר בעסרא לירחא הדין ויסבון להון גבר אימרא לבית
אבא אימרא לביתא: ואם יזעיר ביתא מלאתמנאה על אמרא
ויסב הוא ושיבביה דקריב לביתיה במנין נפשת גבר לפום מיכליה
תתמנון על אימרא: אימר שלים דכר בר שתא יהי לכון מן אימריא
ומן בני עיזיא תסבון: ויהי לכון למטרא עד ארבעת עסרא יומא
לירחא הדין ויכסון יתיה כל קהלא כנישתא דישראל בין שמשיא:
ויסבון מן דמא ויתנון על תרין סיפיא ועל שקפא [illegible]
יתיה בהון: ויכלון ית בסרא בליליא הדין טוי [illegible]
מררין יכלוניה: לא תיכלון מניה כד חי ואף לא בשלא מבשל
במיא אלהן טוי נור רישיה על כרעוהי ועל גויה: ולא תשארון
מניה עד צפרא ודישתאר מניה עד צפרא בנורא תוקדון: וכדין
תיכלון יתיה חרציכון יהון אסירין מסניכון בריגליכון

לא יחרץ כלב לשונו· אומר אני שהוא לשון שנון לא ישנן וכן לא חרץ לבני ישראל לאיש את לשונו לא שנן אז תחרץ תשתנן למורג חרוץ שנון מחשבות חרוץ
אדם חריף ושנון ויד חרוצים תעשיר חריפים סוחרים שנונים: אשר יפלה· יבדיל: וירדו כל עבדיך חלק כבוד למלכות שהרי בסוף ירד פרעה בעצמו אליו
בלילה ויאמר קומו צאו מתוך עמי ולא אמר לו משה מתחלה וירדת אלי והשתחוית לי: אשר ברגליך· ההולכים אחר עצתך והלוכך: ואחרי כן אצא
עם כל העם מארצך: ויצא מעם פרעה· כשגמר דבריו יצא מלפניו: בחרי אף· על שאמר לו אל תוסף ראות פני: למען רבות מופתי· מכת בכורות
וקריעת ים סוף ולנער את מצרים: ומשה ואהרן עשו וגו'· כבר כתב לנו זאת בכל המופתים לא שנאה כאן אלא בשביל לסמכה לפרשה של אחריה· ויאמר
ה' אל משה ואל אהרן שבשביל שאהרן עשה וטרח במופתים כמשה חלק לו כבוד זה במצוה ראשונה שכללו עם משה בדבור: בארץ מצרים· חוץ לכרך·
או אינו אלא בתוך הכרך ת"ל כצאתי את העיר וגו'. ומה תפלה קלה לא התפלל בתוך הכרך דבור חמור לא כש"כ ומפני מה לא נדבר עמו בתוך הכרך לפי שהיתה
מלאה גלולים: החדש הזה· הראהו לבנה בחדושה ואמר לו כשהירח מתחדש יהיה לך ראש חדש ואין מקרא יוצא מידי פשוטו על חדש ניסן אמר לו זה יהי
ראש לסדר מנין החדשים שיהא אייר קרוי שני סיון שלישי: הזה· נתקשה משה על מולד הלבנה באיזו שיעור תראה ותהיה ראויה לקדש והראה לו באצבע
את הלבנה ברקיע ואומר לו כזה ראה וקדש וכיצד הראהו והלא לא היה נדבר עמו אלא ביום שנאמר ויהי ביום דבר ה'. ביום צוותו מן היום אשר צוה ה' והלאה
אלא סמוך לשקיעת החמה נאמרה לו פרשה זו והראהו עם חשכה: דברו אל כל עדת· וכי אהרן מדבר והלא כבר נאמר אתה תדבר אלא חולקין כבוד זה
לזה ואומרים זה לזה למדני והדבור יוצא מבין שניהם כאלו שניהם מדברים: דברו א' כל עדת בני ישרא' בעשור לחדש· דברו היום בראש חדש שיקחוהו בעשור
לחדש הזה פסח מצרים מקחו בעשור ולא פסח דורות: שה לבית אבות· למשפחה אחת הרי שהיו מרובין יכול שה אחד לכלן ת"ל שה לבית: ואם ימעט
הבית מהיות משה· ואם יהיו מועטין מהיות משה אחד שאין יכולין לאכלו ויבא לידי מותר ולקח הוא ושכנו וגו'· זהו משמעו לפשוטו. ועוד יש בו מדרש ללמד
שאחר שנמנו עליו יכולין להתמעט ולמשוך ידיהם ולהמנות על שה אחר· אך אם באו למשוך ידיהם ולהתמעט מהיות משה יתמעטו בעוד השה בהיותו
בחיים ולא משנשחט: במכסת· חשבון. וכן מכסת הערכך: לפי אכלו· הראוי לאכילה פרט לחולה ולזקן שאינו יכול לאכול כזית· תכסו· תתמנון:
תמים· בלא מום: בן שנה· כל שנתו קרוי בן שנה כלומר שנולד בשנה זו: מן הכבשים ומן העזים או מזה או מזה שאף עז קרוי שה שנאמר ושה עזים
והיה לכם למשמרת זהו לשון בקור שטעון בקור ממום ד' ימים קודם שחיטה ומפני מה הקדים לקיחתו לשחיטתו ד' ימים מה שלא צוה כן בפסח דורות היה
רבי מתיא בן חרש אומר הרי הוא אומר ואעבר עליך ואראך והנה עתך עת דודים הגיעה שבועה שנשבעתי לאברהם שאגאל את בניו ולא היו בידם מצות
להתעסק בהם כדי שיגאלו שנאמר ואת ערום ועריה ונתן להם שתי מצות דם פסח ודם מילה שמלו באותו הלילה שנאמר מתבוססת בדמיך בשני דמים ואומ' גם
את בדם בריתך שלחתי אסיריך מבור אין מים בו ושהיו שטופי' בע"ז אמר להם משכו וקחו לכם משכו ידיכ' מע"ז וקחו לכם צאן של מצוה: ושחטו אותו וכי
כלן שוחטין אלא מכאן ששלוחו של אדם כמותו: קהל עדת ישראל· קהל ועדה וישראל מכאן אמרו פסחי צבור נשחטים בשלש כתות זו אחר זו נכנסה כת
ראשונה ננעלו דלתות העזרה כו' כדאיתא בפסחים: בין הערבים· משש שעות ומעלה קרוי בין הערבים שהשמש נוטה לבית מבואו לערוב ולשון בין
הערבי' נראה בעיני אותן שעו' שבין עריבת היום לעריבת הלילה. עריבת היום בתחלת שבע' שעו' מכי ינטו צללי ערב ועריבת הלילה בתחלת הלילה· ערב
לשון נשף וחשך כמו ערבה כל שמחה: ולקחו מן הדם· זו קבלת הדם יכול ביד ת"ל אשר בסף: המזוזות· הם הזקופות אחת מכאן לפתח ואחת מכאן:
המשקוף· הוא העליון שהדלת שוקף עליו כשסוגרין אותו ליכטיל בלעז: ולשון שקיפה הבטה כמו קול עלה נדף דשקיף חבורה משקופי: על הבתים
אשר יאכלו אותו בהם· ולא על משקוף ומזוזות שבבית התבן ובית הבקר שאין דרין בתוכו: את הבשר· ולא גידים ועצמות: על מצות ומרורים כל עשב
מר נקרא מרור וצוה לאכול מר זכר לוימררו את חייהם: אל תאכלו ממנו נא· שאינו צלוי כל צרכו קורהו נא בלשון ערבי. ובשל מבושל כל זה באזהרת אל
תאכלו: במים· מנין לשאר משקים ת"ל ובשל מבושל מכל מקום: כי אם צלי אש למעלה גזר עליו במצות עשה וכאן הוסיף עליו לא תעשה· אל תאכלו
ממנו כי אם צלי אש: ראשו על כרעיו· צוליהו כלו כאחד עם ראשו ועם כרעיו ועם קרבו בני מעיו נותן לתוכו לאחר הדחתן· ולשון ועל כרעיו ועל קרבו
כלשון על צבאותם כמו בצבאות' כמות שהן אף זה כמות שהוא כל בשרו משלם: והנותר ממנו עד בקר· מה ת"ל עד בקר פעם שנייה ליתן בקר על בקר שהבקר
משעת הנץ החמה ובא הכתו' להקדים שאסור באכילה מעלות השחר זהו לפי משמעו: ועוד מדרש אחר למד שאינו נשרף ביום טוב אלא ממחרת וכך תדרשנו
והנותר ממנו בבקר ראשון עד בקר שני תעמוד ותשרפנו: מתניכם חגורים· מזומנים לדרך:

ברגליכון וחוטריכון בידיכון ותיכלון יתיה בבהילו פסחא הוא קדם יוי: ואיתגליתי בארעא דמצרים בליליא הדין ואקטול כל בוכרא בארעא דמצרים מאנשא ועד בעירא ובכל טעות מצראי אעביד דינין אנא יוי: ויהי דמא לכון לאת על בתיא די אתון תמן ואחזי ית דמא ואיחוס עליכון ולא יהי בכון מותא לחבלא במקטלי בארעא דמצרים: ויהי יומא הדין לכון לדוכרנא ותחגון יתיה חגא קדם יוי לדריכון קיים עלם תחגוניה: שבעא יומין פטירא תיכלון ברם ביומא קדמאה תבטלון חמיר מבתיכון ארי כל דיכול חמיע וישתיצי אנשא ההוא מישראל מיומא קדמאה עד יומא שביעאה: וביומא קדמאה מערע קדיש וביומא שביעאה מערע קדיש יהי לכון כל עבידא לא יתעביד בהון ברם מה דמתאכיל לכל נפש הוא ב בלחודוהי יתעביד לכון: ותטרון ית פטירא ארי בכרן יומא הדין אפקית ית חיליכון מארעא דמצרים ותטרון ית יומא הדין לדריכון קיים עלם: בניסן בארבעה עסרא יומא לירחא ברמשא תיכלון פטירא עד יומא עסרין וחד לירחא ברמשא: שבעא יומין חמירא [illegible] יתכח בבתיכון ארי כל דיכול מחמעא וישתיצי אנשא ההוא מכנישתא דישראל בגיורא וביציבא דארעא: כל מחמעא לא תיכלון בכל מותבניכון תיכלון פטירא: וקרא משה לכל סבי ישראל ואמר להון נגידו וסיבו לכון מן בני ענא לזרעיתכון וכוסו פסחא: ותיסבון אסרת אזובא ותטבלון בדמא די במנא ותדון לשקפא ולתרתין סיפיא מן דמא די במנא ואתון לא תפקון אנש מתרע ביתיה עד צפרא: ויתגלי יוי למימחי ית מצראי ויחזי ית דמא על שקפא ועל תרין סיפיא ויחוס יוי על תרעא ולא ישבוק לחבלא למיעל לות בתיכון למימחי: ותטרון ית פתגמא הדין לקיים לך ולבנך עד עלמא: ויהי

ברגליכם ומקלכם בידכם ואכלתם אתו בחפזון פסח הוא ליהוה: ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה והכיתי כל בכור בארץ מצרים מאדם ועד בהמה ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים אני יהוה: והיה הדם לכם לאת על הבתים אשר אתם שם וראיתי את הדם ופסחתי עלכם ולא יהיה בכם נגף למשחית בהכתי בארץ מצרים: והיה היום הזה לכם לזכרון וחגתם אתו חג ליהוה לדרתיכם חקת עולם תחגהו: שבעת ימים מצות תאכלו אך ביום הראשון תשביתו שאר מבתיכם כי כל אכל חמץ ונכרתה הנפש ההוא מישראל מיום הראשן עד יום השבעי: וביום הראשון מקרא קדש וביום השביעי מקרא קדש יהיה לכם כל מלאכה לא יעשה בהם אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם: ושמרתם את המצות כי בעצם היום הזה הוצאתי את צבאותיכם מארץ מצרים ושמרתם את היום הזה לדרתיכם חקת עולם: בראשן בארבעה עשר יום לחדש בערב תאכלו מצת עד יום האחד ועשרים לחדש בערב: שבעת ימים שאור לא ימצא בבתיכם כי כל אכל מחמצת ונכרתה הנפש ההוא מעדת ישראל בגר ובאזרח הארץ: כל מחמצת לא תאכלו בכל מושבתיכם תאכלו מצות:

ויקרא משה לכל זקני ישראל ויאמר אלהם משכו וקחו לכם צאן למשפחתיכם ושחטו הפסח: ולקחתם אגדת אזוב וטבלתם בדם אשר בסף והגעתם אל המשקוף ואל שתי המזוזת מן הדם אשר בסף ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר: ועבר יהוה לנגף את מצרים וראה את הדם על המשקוף ועל שתי ה המזוזת ופסח יהוה על הפתח ולא יתן המשחית לבא אל בתיכם לנגף: ושמרתם את הדבר הזה לחק לך ולבניך עד עולם:

בחפזון· לשון בהלה ומהירו' כמו ויהי דוד נחפז ללכת אשר השליכו ארם בחפזם: פסח הוא לה'· הקרבן הוא קרוי פסח על שם הדלוג שהקב"ה מדלג בתי ישראל מבין בתי מצרים וקופץ ממצרי למצרי וישראל אמצעי נמלט ואתם עשו כל עבודותיו לשם שמי' ד"א דרך דלוג וקפיצה זכר לשמו שקרוי פסח וגם פשחא לשון פסיעה: ועברתי· כמלך העובר ממקום למקום ובהעברה אחת וברגע אחת כולן לוקין: כל בכור בארץ מצרים· אף בכורות אחרים והם במצרים ומניין אף בכורי מצרים שבמקומו' אחרים ת"ל למכה מצרים בבכוריהם: מאדם ועד בהמה· מי שהתחיל בעבירה תחילה ממנו מתחלת הפורענות: ובכל אלהי מצרים של עץ נרקבת ושל מתכת נמסת ונתכת לארץ: אעשה שפטים אני ה'· אני בעצמי ולא ע"י שליח: והיה הדם לכם לאות· לכם לאות ולא לאחרים לאות· מכאן שלא נתנו הדם אלא מבפנים: וראיתי את הדם· הכל גלוי לפניו אלא אמר הקב"ה כותן אני את עיני לראות שאתה עסוקים במצותי ופוסח אני עליכם: ופסחתי· וחמלתי· ודומה לו פסוח והמליט ואני אומר כל פסיחה לשון דלוג וקפיצה· ופסחתי מדלג היה מבתי ישראל לבתי מצרים שהיו שרויים זה בתוך זה וכן פוסחים על שני הסעיפים וכן כל הפסחי' הולכים כקופצים וכן פסוח והמליט מדלגו וממלטו מבין המומתים: ולא יהיה בכם נגף· אבל הווה הוא במצרים· הרי שהיה מצרי בביתו של ישראל יכול ימלט ת"ל ולא יהיה בכם נגף אבל הווה במצרים שבבתיכם הרי שהיה ישראל בביתו של מצרי שומע אני ולקה כמותו ת"ל ולא יהיה בכם נגף: לזכרון לדורות· וחגותם אותו יום שהוא לך לזכרון אתה חוגגו ועדיין לא שמענו אי זהו יום הזכרון ת"ל זכור את היום הזה אשר יצאתם למדנו שיום היציאה הוא יום של זכרון ואי זה יום יצאו ת"ל ממחרת הפסח יצאו הוי אומר יום חמשה עשר בניסן הוא של יום טוב שהרי ליל חמשה עשר אכלו את הפסח ולבקר יצאו: לדורותיכם· שומע אני מיעוט דורות שנים ת"ל חקת עולם תחגהו: שבעת ימים שט"ו של ימים: שבעת ימים מצות תאכלו· ובמקום אחר הוא אומר ששת ימים תאכל מצות למד על שביעי של פסח שאינו חובה לאכול מצה ובלבד שלא יאכל חמץ· מנין אף ששה רשו' ת"ל שבעת ימים זו מדה בתורה דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כלו יצא מה שביעי רשות אף ששי רשות· יכול אף לילה הראשון רשות ת"ל בערב תאכלו מצות הכתוב קבעו חובה: אך ביום הראשון תשביתו שאור· מערב יום טוב וקרוי ראשון שהוא לפני השבעה ומצינו מוקדם קרוי ראשון הראשון אדם תולד הלפני אדם נולדת: או אינו אלא ראשון של שבעה ת"ל לא תשחט על חמץ· לא תשחט הפסח ועדין חמץ קיים: הנפש ההיא· כשהיא בנפשה ובדעתה פרט לאנוס מישראל· שומע אני תכרת מישראל ותלך לה לעם אחר ת"ל במקום אחר מלפני בכל מקום שהוא רשותי: מקרא קדש מקרא שם דבר קרא אותו קדש לאכילה ושתייה וכסות: לא יעשה בהם· אפי' על ידי אחרים: הוא לבדו· הוא ולא מכשיריו שאפשר לעשותן מערב יום טוב: לכל נפש· אפי' לבהמה יכול אף לגוים ת"ל אך: ושמרתם את המצות· שלא יבאו לידי חמוץ מכאן אמרו תפח תלטוש בצונן רבי יאשיה אומר אל תהי קורא את המצות אלא את המצוו' כדרך שאין מחמיצין את המצה כך אין מחמיצין את המצוה אלא אם באה לידך עשה אותה מיד: ושמרתם את היום הזה· ממלאכה: לדורותיכם חקת עולם· לפי שלא נאמר דורות וחקת עולם על המלאכה אלא על החגיגה לכך חזר ושנאו כאן שלא תאמר הזהרת כל מלאכה לא נעשה לא לדורו' נאמרה אלא לאותו הדור: עד יום האחד ועשרים· למה נאמר והלא כבר נאמר שבעת ימים לפי שנאמר ימים לילות מנין ת"ל עד יום האחד וגו': לא ימצא בבתיכם· מנין לגבולין תלמוד לומר בכל גבולך מה תלמוד לומ' בתיכם מה ביתך ברשותך אף גבולך שברשותך יצא חמצו של נכרי שהוא אצל ישראל ולא קבל עליו אחריות: כי כל אוכל מחמצת· לענוש כרת על השאור· והלא כבר ענש על החמץ אלא שלא תאמר חמץ שראוי לאכילה ענש עליו שאור שאינו ראוי לאכילה לא יענש עליו ואם ענש על השאור ולא ענש על החמץ הייתי אומר שאור שהוא מחמץ אחרים ענש עליו שאינו מחמץ אחרים לא יענש עליו לכך נאמרו שניהם: בגר ובאזרח הארץ: לפי שהנס נעשה לישראל הוצרך לרבות את הגרים: מחמצת לא תאכלו· אזהרה על אכילת שאור· כל מחמצת להביא את תערובתו: בכל מושבותיכם תאכלו: זה בא ללמד שתהא ראויה ליאכל: בכל מושבות'· פרט למעשר שני וחלות התודה: משכו· מי שיש לו צאן ימשוך משלו: וקחו· מי שאין לו יקח מן השוק: למשפחותיכם שה לבית אבות· אזוב· מין ירק שיש לו גבעולין: אגודת אזוב· שלשה קלחין קרויין אגודה: אשר בסף בכלי כמו ספות כסף: מן הדם אשר בסף· למה חזר ושנאו שלא תאמר טבילה אחת לשלש המתנות לכך נאמר עוד אשר בסף שתהא כל נתינה ונתינה מן הדם אשר בסף על כל הגעה טבילה: ואתם לא תצאו וגו'· מגיד שמאחר שנתנה רשות למשחית לחבל אינו מבחין בין צדיק לרשע ולילה רשות למחבלים הוא שנ' בו תרמוש כל חיתו יער: ופסח· וחמל ויש לומ' ודלג· ולא יתן המשחית· ולא יתן לו יכולת לבא כמו לא נתנו אלקי' להרע עמדי.

והיה כי תבאו אל הארץ אשר יתן יהוה לכם כאשר דבר ושמרתם את העבדה הזאת: והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבדה הזאת לכם: ואמרתם זבח פסח הוא ליהוה אשר פסח על בתי בני ישראל במצרים בנגפו את מצרים ואת בתינו הציל ויקד העם וישתחוו: וילכו ויעשו בני ישראל כאשר צוה יהוה את משה ואהרן כן עשו: ויהי בחצי הלילה ויהוה הכה כל בכור בארץ מצרים מבכר פרעה הישב על כסאו עד בכור השבי אשר בבית הבור וכל בכור בהמה: ויקם פרעה לילה הוא וכל עבדיו וכל מצרים ותהי צעקה גדלה במצרים כי אין בית אשר אין שם מת: ויקרא למשה ולאהרן לילה ויאמר קומו צאו מתוך עמי גם אתם גם בני ישראל ולכו עבדו את יהוה כדברכם: גם צאנכם גם בקרכם קחו כאשר דברתם ולכו וברכתם גם אתי: ותחזק מצרים על העם למהר לשלחם מן הארץ כי אמרו כלנו מתים: וישא העם את בצקו טרם יחמץ משארתם צררת בשמלתם על שכמם: ובני ישראל עשו כדבר משה וישאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב ושמלת: ויהוה נתן את חן העם בעיני מצרים וישאלום וינצלו את מצרים: ויסעו בני ישראל מרעמסס סכתה כשש מאות אלף רגלי הגברים לבד מטף: וגם ערב רב עלה אתם וצאן ובקר מקנה כבד מאד: ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים עגת מצות כי לא חמץ כי גרשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה וגם צדה לא עשו להם: ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים שלשים שנה וארבע מאות שנה: ויהי מקץ שלשים שנה וארבע מאות שנה ויהי בעצם היום הזה יצאו כל צבאות יהוה מארץ מצרים: ליל שמרים הוא ליהוה להוציאם מארץ מצרים הוא הלילה הזה ליהוה שמרים לכל בני ישראל לדרתם: ויאמר יהוה אל משה

ויהי ארי תיעלון לארעא דיתן יי לכון כמא די מליל ותטרון ית פולחנא הדא: ויהי ארי יימרון לכון בניכון מא פולחנא הדא לכון: ותימרון דבח חס הוא קדם יי דחס על בתיא בני ישראל במצרים כד מחא ית מצראי וית בתנא שיזיב וכרע עמא וסגידו: ואזלו ועבדו בני ישראל כמא דפקיד יי ית משה ואהרן כן עבדו: והוה בפלגות ליליא ויי קטל כל בוכרא בארעא דמצרים מבוכרא דפרעה דעתיד למתב על כורסיה מלכותיה עד בוכרא דשביא דבבית אסירי וכל בוכרא דבעירא: וקם פרעה ליליא הוא וכל עבדוהי וכל מצראי והות צוחתא רבתא במצרים ארי לית ביתא דלא הוה תמן מיתא: וקרא למשה ולאהרן ליליא ואמר קומו פוקו מגו עמי אף אתון אף בני ישראל ואיזילו פלחו קדם יי כמא דהויתון אמרין: אף ענכון אף תוריכון דברו כמא די מלילתון ואיזילו וצלו אף עלי: ותקיפו מצראי על עמא לאוחאה לשלחהון מן ארעא ארי אמרו כולנא מיתין: ונטל עמא ית לישיהון עד לא חמע מותר אצוותהון צריר בלבושיהון על כתפיהון: ובני ישראל עבדו כפתגמא דמשה ושאילו ממצראי מנין דכסף ומנין דדהב ולבושין: ויי יהב ית עמא לרחמין בעיני מצראי ושאלינון ורוקינו ית מצראי: ונטלו בני ישראל מרעמסס לסכות כשית מאה אלפין גברין רגלאין בר מטפלא: ואף נוכראין סגיאין סליקו עמהון וענא ותורי בעירא סגי לחדא: ואפו ית לישא דאפיקו ממצרים גריצן פטירן ארי לא חמע ארי איתרכו ממצרים ולא יכלו לאיתעכבא ואף זוודין לא עבדו להון: ומותב בני ישראל די יתיבו במצרים ארבע מאה ותלתין שנין: והוה מסוף ארבע מאה ותלתין שנין והוה בכרן יומא הדין נפקו כל חילוא דיי מארעא דמצרים: ליל נטיר הוא קדם יי לאפקותהון מארעא דמצרים הוא ליליא הדין קדם יי נטיר לכל בני ישראל לדריהון: ואמר יי למשה ולאהרן

כאשר דבר. והיכן דבר והבאתי אתכם אל הארץ וגומר: ויקד העם. על בשורת הגאולה וביאת הארץ ובשורת הבנים שיהיו להם: וילכו ויעשו בני ישראל. וכי כבר עשו והלא מראש חדש נאמר להם אלא מכיון שקבלו עליהם כאלו עשו: וילכו ויעשו. אף ההליכה מנה הכתוב ליתן שכר להליכה ושכר לעשייה: כאשר צוה ה' את משה ואת אהרן. להגיד שבחן של ישראל שלא הפילו דבר מכל מצות משה ואהרן. ומהו כן עשו אף משה ואהרן כן עשו: וה' כל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו שהו"ו לשון תוספת הוא כמו פלוני ופלו': הכה כל בכור. אף של אומה אחרת והוא במצרים: מבכור פרעה. אף פרעה בכור היה ונשתייר מן הבכורות ועליו הוא אומר בעבור הראותך את כחי בים סוף: עד בכור השבי. שהיו שמחין לאידם של ישראל ועוד שלא יאמרו יראתינו הביאה הפורענות ובכור השפחה בכלל היה שהרי מנה מן החשוב שבכלן עד הפחות: ובכור השפחה חשוב מבכור השבי: ויקם פרעה. ממטתו: לילה. ולא כדרך המלכים בשלש שעות ביום: הוא. תחלה ואחר כך עבדיו מלמד שהיה הוא מחזר על בתי עבדיו ומעמידן: כי אין בית אשר אין שם מת. יש שם בכור מת אין שם בכור גדול שבבית קרוי בכור שנאמר גם אני בכור אתנהו. דבר אחר מצריות מזנות תחת בעליהן ויולדים מרווקי' פנויים והיו להם בכורות הרבה פעמים הם חמשה לאשה אחת כל אחד בכור לאביו: ויקרא למשה ולאהרן לילה מגיד שהיה מחזר על פתחי העיר צועק היכן משה שרוי היכן אהרן שרוי: גם אתם. הגברים: גם בני ישראל. הטף: ולכו עבדו כדברכם: הכל כמו שאמרתם ולא כשאמרתי אני בטל לא אשלח בטל מי ומי ההולכים בטל צאנכם ובקרכם יצג. גם צאנכם גם בקרכם קחו ומהו כאשר דברתם גם אתה תתן בידנו זבחים ועולות: קחו כאשר דברת' וברכתם גם אותי. התפללו עלי שלא אמות שאני בכור: כלנו מתים. אמרו לא כגזרת משה הוא שהרי אמר ומת כל בכור וכאן אף הפשוטים מתים חמשה או עשרה בבית אחד: טרם יחמץ. המצרים לא הניחום לשהות כדי חימוץ: משארותם. שירי מצה ומרור: על שכמם. אעפ"שבהמות הוליכו עמהם מחבבים היו את המצוה: כדבר משה. שאמר להם במצרים וישאלו איש מאת רעהו: ושמלות. אף הן היו חשובות להם מן הכסף ומן הזהב והמאוחר בפסוק חשוב: וישאלום. אף מה שלא היו שואלים הם היו נותנים להם אתה אומר אחד טול שנים ולך: וינצלו וריקינו: מרעמסס סכתה. מאה ועשרים מיל היו ובאו שם לפי שעה שנאמר ואשא אתכם על כנפי נשרים: הגברים מבן עשרים ומעלה: ערב רב. תערובת אומות של גרים: עוגות מצות. חררה של מצה בצק שלא החמיץ קרוי מצה: וגם צדה לא עשו להם. לדרך. מגיד שבחן של ישראל שלא אמרו היאך נצא למדבר בלא צדה אלא האמינו והלכו הוא שמפורש בקבלה זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולותיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה מה שכר מפורש אחריו קדש ישראל לה' וגומר: אשר ישבו במצרים. אחר שאר הישיבות שישבו גרים בארץ לא להם. שלשים שנה וארבע מאות שנה. בין הכל משנולד יצחק עד עכשו היו ארבע מאות משהיה לו זרע לאברהם נתקיים כי גר יהיה זרעך. שלשים שנה היו משנגזרה גזרת בין הבתרים עד שנולד יצחק. ואי אפשר לומר בארץ מצרים לבדה שהרי קהת מן הבאים עם יעקב היה צא וחשוב כל שנותיו וכל שנות עמרם בנו ושמונים של משה לא תמצאם כל כך ועל כרחך הרבה שנים היו לקהת עד שלא ירד למצרים והרבה משנות עמרם נבלעים בשנות קהת והרבה משמונים של משה נבלעים בשנות עמרם הרי שלא תמצא ארבע מאות לביאת מצרים והוזקקת לומר על כרחך שאף שאר הישיבות נקראו גרות ואפי' בחברון שנאמר אשר גר שם אברהם ויצחק ואומר את ארץ מגוריהם אשר גרו בה. לפיכך אתה צריך לומר כי גר יהיה זרעך משהיה לו זרע. וכשתמנה ת"שנה משנולד יצחק תמצא מביאתן למצרים עד יציאתן ר"י וזה אחד מן הדברי' ששנו לתלמי המלך: ויהי מקץ שלשים שנה ויהי בעצם היום הזה מגיד שכיון שהגיע הקץ לא עכבן המקום כהרף עין בטו' בניסן באו מלכי השרת אצל אברהם לבשרו בטו' בניסן נולד יצחק בטו' בניסן נגזרה גזרת בין הבתרים: ליל שמרים. שהיה הקב"ה שומר ומצפה לו לקיים הבטחתו להוציאם מארץ מצרים: הוא הלילה הזה לה' הוא הלילה שאמר לאברהם בלילה הזה אני גואל את בניך: שמורים לכל בני ישראל לדורותם. משומר יבא מן המזיקין כענין שנאמר ולא יתן המשחית לבא

ולאהרן דא גזירת פסחא כל בר ישראל דאשתמד לא ייכול ביה :
וכל עבד גבר זביני כספא ותגזר יתיה בכן יכול ביה : תותבא ואגירא
לא יכול ביה : בחבורה חדא יתאכל לא תפקון מן ביתא מן בסרא
לברא וגרמא לא תתברון ביה : כל כנישתא דישראל יעבדון יתיה :
וארי יתגייר עמך גיורא ויעבד פסחא קדם יי ותגזר ליה כל
דכורא ובכן יקרב למעבדיה ויהי כיציבא דארעא וכל ערלא לא יכול
ביה : אוריתא חדא תהי ליציבא ולגיורא דאתגייר ביניכון : ועבדו
כל בני ישראל כמא דפקיד יי ית משה וית אהרן כן עבדו :
יג והוה בכרן יומא הדין אפיק יי ית בני ישראל מארעא דמצרים
על חיליהון : ומליל יי עם משה למימר : אקדיש קדמי
כל בוכרא פתח כל ולדא בבני ישראל באנשא ובבעירא דילי הוא :
ואמר משה לעמא הוו דכירין ית יומא הדין דנפקתון ממצרים מבית
עבדותא ארי בתקוף יד אפיק יי יתכון מכא ולא יתאכל חמיע : יומא
הדין אתון נפקין בירחא דאביבא : ויהי ארי יעלנך יי לארעא
כנענאי וחתאי ואמוראי וחואי ויבוסאי דקיים לאבהתך למתן לך
[illegible] חלב ודבש ותפלח ית פולחנא הדא בירחא הדין :
שבעא יומין תיכול פטירא וביומא שביעאה חגא קדם יי : פטירא
יתאכיל ית שבעת יומין ולא יתחזי לך חמיע ולא יתחזי לך חמיר
בכל תחומך : ותחוי לברך ביומא ההוא למימר בדיל דין עבד יי לי
במפקי ממצרים : ויהי לך לאת על ידך ולדכרנא בין עינך בדיל ד
דתהי אוריתא דיי בפומך ארי ביד תקיפא אפקך יי ממצרים :
ותיטר ית קיימא הדא בזמנה מזמן לזמן : ויהי ארי יעלינך יי
לארעא כנענאי כמא די קיים לך ולאבהתך ויתנינה לך : ותעבר
כל פתח ולדא קדם יי וכל פתח ולד בעירא די יהון לך דיכרין ת
תקדיש קדם יי : וכל פתח בוכרא דחמרא תפרוק באימרא ואם
לא תפרוק ותנקפיה וכל בוכרא דאנשא בברך תפרוק : ויהי
ארי ישאלנך ברך מחר למימר

ואהרן זאת חקת הפסח כל־בן־נכר לא־יאכל בו : וכל־עבד איש
מקנת־כסף ומלתה אתו אז יאכל בו : תושב ושכיר לא־יאכל בו :
בבית אחד יאכל לא־תוציא מן־הבית מן־הבשר חוצה ועצם לא ת
תשברו־בו : כל־עדת ישראל יעשו אתו : וכי־יגור אתך גר ועשה
פסח ליהוה המול לו כל־זכר ואז יקרב לעשתו והיה כאזרח הארץ
וכל־ערל לא־יאכל בו : תורה אחת יהיה לאזרח ולגר הגר בתוככם :
ויעשו כל־בני ישראל כאשר צוה יהוה את־משה ואת־אהרן כן עשו
: ויהי בעצם היום הזה הוציא יהוה את־בני ישראל מארץ מצרים
על־צבאתם : וידבר יהוה אל־
משה לאמר : קדש־לי כל־בכור פטר כל־רחם בבני ישראל באדם
ובבהמה לי הוא : ויאמר משה אל־העם זכור את־היום הזה אשר
יצאתם ממצרים מבית עבדים כי בחזק יד הוציא יהוה אתכם מזה
ולא יאכל חמץ : היום אתם יצאים בחדש האביב :
והיה כי־יביאך יהוה אל־ארץ הכנעני והחתי והאמרי והחוי
והיבוסי אשר נשבע לאבתיך לתת לך ארץ זבת חלב ודבש ועבדת
את־העבדה הזאת בחדש הזה : שבעת ימים תאכל מצת וביום
השביעי חג ליהוה : מצות יאכל את שבעת הימים ולא־יראה לך
חמץ ולא־יראה לך שאר בכל־גבלך : והגדת לבנך ביום ההוא
לאמר בעבור זה עשה יהוה לי בצאתי ממצרים : והיה לך
לאות על־ידך ולזכרון בין עיניך למען תהיה תורת יהוה בפיך כי
ביד חזקה הוצאך יהוה ממצרים : ושמרת את־החקה הזאת
למועדה מימים ימימה : והיה
כי־יבאך יהוה אל־ארץ הכנעני כאשר נשבע לך ולאבתיך ונתנה
לך : והעברת כל־פטר־רחם ליהוה וכל־פטר שגר בהמה אשר
יהיה לך הזכרים ליהוה : וכל־פטר חמר תפדה בשה ואם־לא תפדה
וערפתו וכל בכור אדם בבניך תפדה : והיה כי־ישאלך בנך מחר

זאת חקת הפסח. בארבעה עשר בניסן נאמרה להם פרשה זו : כל בן נכר שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים ואחד הגוי ואחד ישראל מומר במשמע : ומלתה אותו אז יאכל בו : מגיד שמילת עבדיו מעכבתו מלאכול בפסח דברי רבי יהושע רבי אליעזר אומר אין מילת עבדיו מעכבתו מלאכול בפסח אם כן מה תל׳ אז יאכל בו העבד : תושב זה גר תושב · ושכיר זה הגוי · ומה תל״ והלא ערלים הם ונאמר כל ערל לא יאכל בו אלא כגון ערבי מהול וגבעוני מהול והוא תושב או שכיר · בבית אחד יאכל · בחבורה אחת שלא יעשו הנמנין עליו שתי חבורות ויחלקוהו · אתה אומר בחבורה אחת או אינו אלא בבית אחד כמשמעו ללמד שאם התחילו והיו אוכלים בחצר וירדו גשמים שלא יכנסו לבית תל׳ על הבתים אשר יאכלו אותו בהם מכאן שהאוכל אוכל בשני מקומות : לא תוציא מן הבית · מן החבורה · ועצם לא תשברו בו · הראוי לאכילה כגון שיש עליו כזית בשר יש בו משום שבירת עצם · אין עליו כזית בשר אין בו משום שבירת עצם : כל עדת ישראל יעשו אותו · למה נאמר לפי שהוא אומר בפסח מצרים שה לבית אבות שנמנו עליו למשפחות יכול אף פסח דורות כן תל׳ כל עדת ישראל יעשו אותו : ועשה פסח יכול כל המתגייר יעשה פסח מיד תל״ והיה כאזרח הארץ מה אזרח בארבעה עשר אף גר בארבעה עשר : וכל ערל לא יאכל בו · להביא את שמתו אחיו מחמת מילה שאינו מומר לערלות ואינו למד מבן נכר לא יאכל בו : תורה אחת וכו׳ · להשוות גר לאזרח אף לשאר מצות שבתורה : פטר רחם · שפתח את הרחם תחלה כמו פוטר מים ראשית מדון וכן יפטירו בשפה יפתחו שפתים : לי הוא · לעצמי קניתים על ידי שהכיתי בכורי מצרים : זכור את היום הזה · למד שמזכירין יציאת מצרים בכל יום : בחדש האביב · וכי לא היינו יודעין באי זה חדש אלא כך אמר להם ראו חסד שגמלכם שהוציא אתכם בחדש שהוא כשר לצאת לא חמה ולא צנה ולא גשמים וכן הוא אומר מוציא אסירים בכושרות חדש שהוא כשר לצאת · אל ארץ הכנעני וגו׳ · אעפ״ שלא מנה אלא חמשה עממין כל שבעה גוים במשמע שכולן בכלל כנעני הם ואחת ממשפחות כנען היתה שלא נקרא לה שם אלא כנעני : נשבע לאבותיך · באברהם הוא אומר ביום ההוא כרת ה׳ את אברם וגו׳ · וביצחק הוא אומר גור בארץ הזאת וביעקב הוא אומר הארץ אשר אתה שוכב עליה וגו׳ · זבת חלב ודבש · חלב זב מן העזים והדבש זב מן התמרים ומן התאנים : את העבד׳ הזאת · של פסח · והלא כבר נאמר למעלה והיה כי תבאו אל הארץ וגומר · ולמה חזר ושנאה בשביל דבר שנתחדש בה בפרשה ראשונה נאמר והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה הזאת לכם בבן רשע הכתוב מדבר שהוציא עצמו מן הכלל וכאן והגדת לבנך בבן שאינו יודע לשאול והכתוב מלמדך שתפתח לו אתה בדברי אגדה המושכין את הלב : בעבור זה · בעבור שאקיים מצותיו כגון פסח מצה ומרור הללו : עשה ה׳ לי רמז תשובה לבן רשע לומ׳ עשה ה׳ לי ולא לך שאלו היית שם לא היית כדאי ליגאל : והיה לך לאות · יציאת מצרי׳ תהיה לך לאות על ידך לטוטפות בין עיניך שתכתוב פרשיו׳ הללו ותקשרם בראש ובזרוע : על ידך שמאל לפיכך ידכה מלא בפרשה שנייה לדרוש בה שהיא כהה : מימים ימימה. משנה לשנה · נשבע לך · והיכן נשבע לך והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי וגו׳ : ונתנה לך · תהא בעיניך כאלו נתנה לך בו ביום ואל תהי בעיניך כירושת אבות : והעברת · אין והעברת אלא לשון הפרש וכן הוא אומר והעברתם את נחלתו לבתו · שגר בהמה · נפל שמשגרתו אמו ושלחתו בלא עתו ולמדך הכתוב שהוא קדוש בבכורה לפטור את הבא אחריו ואף שאינו נפל קרוי שגר כמו שגר אלפיך אבל זה לא בא אלא ללמד על הנפל שהרי כבר כתב כל פטר רחם · ואת״ אף בכור בהמה טמאה במשמ׳ בא ופרט במקום אחר בבקרך ובצאנך · לשון אחר יש לפרש והעברת כל פטר רחם בבכור אדם הכתוב מדבר : פטר חמור · ולא פטר שאר בהמה טמאה וגזרת הכתוב היא לפי שנמשלו בכורי מצרים לחמורים : ועוד שסייעו את ישראל ביציאתן ממצרים שטעונים מכספה ומזהבה של מצרים : תפדה בשה · נותן שה לכהן ופטר חמור מותר בהנאה והשה חולין ביד כהן : וערפתו · עורפו בקופיץ מאחוריו והורגו הוא הפסיד ממונו של כהן לפיכך יפסיד ממונו : וכל בכור אדם תפדה · חמש סלעים פדיונו קצוב במקום אחר : כי ישאלך בנך מחר · יש מחר שהוא עכשו ויש מחר שהוא לאחר זמן כגון זה וכגון כי יאמרו בניכם מחר לבנינו דבני גד ודבני ראובן : מה זאת ·

לאמר מה זאת ואמרת אליו בחזק יד הוציאנו יהוה ממצרים מבית עבדים: ויהי כי הקשה פרעה לשלחנו ויהרג יהוה כל בכור בארץ מצרים מבכר אדם ועד בכור בהמה על כן אני זבח ליהוה כל פטר רחם הזכרים וכל בכור בני אפדה: והיה לאות על ידכה ולטוטפת בין עיניך כי בחזק יד הוציאנו יהוה ממצרים:

פ פ פ

ויהי בשלח פרעה את העם ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא כי אמר אלהים פן ינחם העם בראתם מלחמה ושבו מצרימה: ויסב אלהים את העם דרך המדבר ים סוף וחמשים עלו בני ישראל מארץ מצרים: ויקח משה את עצמות יוסף עמו כי השבע השביע את בני ישראל לאמר פקד יפקד אלהים אתכם והעליתם את עצמתי מזה אתכם: ויסעו מסכת ויחנו באתם בקצה המדבר: ויהוה הלך לפניהם יומם בעמוד ענן לנחתם הדרך ולילה בעמוד אש להאיר להם ללכת יומם ולילה: לא ימיש עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה לפני העם:

יד

וידבר יהוה אל משה לאמר: דבר אל בני ישראל וישבו ויחנו לפני פי החירת בין מגדל ובין הים לפני בעל צפן נכחו תחנו על הים: ואמר פרעה לבני ישראל נבכים הם בארץ סגר עליהם המדבר: וחזקתי את לב פרעה ורדף אחריהם ואכבדה בפרעה ובכל חילו וידעו מצרים כי אני יהוה ויעשו כן: ויגד למלך מצרים כי ברח העם ויהפך לבב פרעה ועבדיו אל העם ויאמרו מה זאת עשינו כי שלחנו את ישראל מעבדנו: ויאסר את רכבו ואת עמו לקח עמו: ויקח שש מאות רכב בחור וכל רכב

למימר מא דא ותימר ליה בתקוף ידא אפקנא יי ממצרים מבית עבדותא: והוה כד אקשי פרעה לשלחותנא וקטל יי כל בוכרא בארעא דמצרים מבוכרא דאנשא ועד בוכרא דבעירא על כן אנא דבח קדם יי כל פתח ולדא דכריא וכל בוכרא דבני אפרוק: ויהי לאת על ידך ולתפלין בין עינך ארי בתקוף ידא אפקנא יי ממצרים:

פ פ פ

והוה כד שלח פרעה ית עמא ולא דברינון יי אורח ארעא פלשתאי ארי קריבא הוא ארי אמר יי דילמא יתועון עמא במחזיהון קרב ויתובון למצרים: ואסחר יי ית עמא אורח מדברא ימא דסוף ומזרזין סליקו בני ישראל מארעא דמצרים: ואסיק משה ית גרמי יוסף עמיה ארי אומאה אומי ית בני ישראל למימר מדכר דכיר יי יתכון ותסקון ית גרמי מכא עמכון: ונטלו מסכות ושרו באתם דבסטר מדברא: ויי מדבר קדמיהון בימאמא בעמודא דעננא לדברותהון באורחא ובליליא בעמודא דאשתא לאנהרא להון למיזל בימאמא ובליליא: לא יעדי עמודא דעננא בימאמא ועמודא דאשתא בליליא קדם עמא:

ומליל יי עם משה למימר: מליל עם בני ישראל ויתובון וישרון קדם פום חירתא בין מגדול ובין ימא לקדם בעל צפון לקבליה תשרון על ימא: ויימר פרעה על בני ישראל מערבלין אינון בארעא אחד עליהון מדברא: ואתקף ית לבא דפרעה וירדף בתריהון ואתיקר בפרעה ובכל משריתיה וידעון מצראי ארי אנא יי ועבדו כן: ואתחוה למלכא דמצרים ארי אזל עמא ואתהפיך לבא דפרעה ועבדוהי לעמא ואמרו מה דא עבדנא ארי שלחנא ית ישראל מלמפלחנא: וטקיס ית רתיכוהי וית עמיה דבר עמיה: ודבר שית מאה רתיכין בחירין וכל רתיכי מצרים

מה זאת. זה תינוק טפש שאינו יודע להעמיק שאלתו וסותם ושואל מה זאת ובמקום אחר הוא אומר מה העדות והחקים והמשפטים וגו'. הרי זאת שאלת בן חכם. דברה תורה כנגד ארבעה בנים רשע ושאינו יודע לשאול והשואל דרך סתומה והשואל דרך חכמה: ולטוטפת. תפילין. ועל שם שהם ארבעה בתים קרויים טטפת טט בכתפי שתים פת באפריקי שתים. ומנחם חברו עם הטף אל תטיפו לשון דבור כמו ולזכרון שהרואה אותם קשורים בין העינים יזכור הנס וידבר בו: חסלת בא אל פרעה

ויהי בשלח פרעה: ולא נחם. נהגם כמו לך נחה את העם בהתהלכך תנחה אותך: כי קרוב הוא. ונוח לשוב באותו הדרך למצרים. ומדרשי אגדה יש הרבה: בראותם מלחמה. כגון מלחמת וירד העמלקי והכנעני וגו' אם הלכו דרך ישר היו חוזרים מה אם כשהקיפם דרך מעוקם אמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה אם הוליכם בפשוטה על אחת כמה וכמה: פן ינחם. יחשבו מחשבה על שיצאו ויתנו לשוב: ויסב. הסיבן מן הדרך הפשוטה לדרך העקומה: ים סוף. כמו לים סוף וסוף הוא לשון אגם שגדלים בו קנים. וכן ותשם בסוף קנה וסוף קמלו: וחמושים. אין חמושים אלא מזויינים וכן הוא אומר ואתם תעברו חמושים וכן תרגמו אנקלוס מזרזין. כמו וירק את חניכיו וזריז. דבר אחר חמושים מחומשים אחד מחמשה יצאו וארבעה חלקים מתו בשלשת ימי אפלה: השבע השביע. השביעם שישביעו לבניהם. ולמה לא השביע בניו שישאוהו לארץ כנען מיד כמו שהשביע יעקב אמר יוסף אני שליט הייתי במצרי' והיה ספק בידי לעשות אבל בני לא יניחום מצרי' לעשות לכך השביעם לכשיגאלו ויצאו משם שישאוהו: והעליתם את עצמותי מזה אתכם. לאחיו השביע כן למדנו שאף עצמות כל השבטים העלו עמה' שנאמר אתכם: ויסעו מסכות. ביום שהרי בראשון באו מרעמסס לסוכות: לנחותם הדרך. נקוד פתח שהוא כמו להנחותם לראותם הדרך אשר ילכו בה שהוא כמו להראותם אף כאן להנחותם על ידי שליח ומי הוא השליח עמוד הענן והקב"ה בכבודו מוליכו לפניהם ומכל מקום את עמוד הענן הכין להנחותם על ידו שהרי על ידי עמוד הענן הם הולכים עמוד הענן אינו לאורה אלא להורותם הדרך: לא ימיש. הקב"ה את עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה. מגיד שעמוד הענן משלים לעמוד האש ועמוד האש משלים לעמוד הענן שעד שלא ישקע זה עולה זה: וישובו. לאחוריהם לצד מצרים היו מקריבין כל יום השלישי כדי להטעות את פרעה שיאמר תועים הם בדרך כמו שנאמר ואמר פרעה לבני ישראל וגו': ויחנו לפני פי החירות הוא פיתום ועכשו נקראת פי החירות על שם שנעשו שם בני חורין והם שני סלעים גבוהים זקופים והגיא שביניהם קרוי פי הסלעים: לפני בעל צפון. הוא נשאר מכל אלהי מצרים כדי להטעותן שיאמרו קשה יראתן ועליו פירש איוב משגיא לגוים ויאבדם: ואמר פרעה. כשישמע שהם שבים לאחוריהם: לבני ישראל. על בני ישראל וכן ה' ילחם לכם עליכם אמרי לי אחי הוא אמרי עלי: נבוכים הם. כלואים ומסוקעים ובלע"ז שירי"ד כמו נבכי ים עמק הבכא מבכי נהרו' נבוכים הם. כלואים הם במדבר שאינן יודעים לצאת ממנו ולהיכן ילכו: ואכבדה בפרעה. כשהקב"ה מתנקם ברשעי' שמו מתגדל ומתכבד וכן הוא אומ' ונשפטתי אתו וגו' ואח"כ והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי וגו'. ואומר שמה שבר רשפי קשת ואחר כך נודע ביהודה אלקים ואומר נודע ה' משפט עשה: בפרעה ובכל חילו. הוא התחיל בעבירה וממנו התחילה הפורענות: ויעשו כן. להגיד שבחן ששמעו לקול משה ולא אמרו היאך נתקרב אל רודפנו אנו צריכים לברוח אלא אמרו אין לנו אלא דברי בן עמרם: ויגד למלך מצרים. איקטורין שלח עמהם וכיון שהגיעו לשלשת ימים שקבעו לילך ולשוב וראו שאינן חוזרין למצרים באו והגידו לפרעה ביום הרביעי ובחמשי ובששי רדפו אחריהם ליל שביעי ירדו לים בשחרית אמרו שירה והוא יום שביעי של פסח לכך אנו קורין השירה ביום השביעי: ויהפך. נהפך ממה שהיה שהרי אמר להם קומו צאו מתוך עמי ונהפך לב עבדיו שהרי לשעבר היו אומרים לו עד מתי יהיה זה לנו למוקש ועכשו נהפכו לרדוף אחריהם בשביל ממונם שהשאילום: מעבדנו. מעבוד אותנו: ויאסור את רכבו. הוא בעצמו: ואת עמו לקח עמו. משכם בדברים לקינו ונטלו ממוננו ושלחנום בואו עמי ואני לא אתנהג כשאר מלכים דרך שאר מלכים עבדיו קודמין לו במלחמה ואני אקדים לפניכם שנאמר ופרעה הקריב הקריב עצמו ומיהר לפני חיילותיו דרך מלכים ליטול ביזה ברא"ש כמו שיבחר אני אשוה עמכם בחלק שנאמר אחלק שלל: בחור. נבחרים בחור לשון יחיד כל רכב ורכב שבמכין זה היה בחור: וכל רכב מצרים. ועמהם כל שאר הרכב ומהיכן היו הבהמות הללו אם תאמר משל מצרים הרי נאמר וימת כל מקנה מצרים ואם משל ישראל והלא נאמר וגם מקננו ילך עמנו משל מי היו מהירא את דבר ה' מכאן היה רבי שמעון אומר כשר שבגוים הרוג טוב שבנחשים רצוץ את מוחו:

ושלישים

מצראי וגברין ממנן על כולהון: ואתקיף יי ית לבא דפרעה מלכא
דמצרים ורדף בתר בני ישראל ובני ישראל נפקין בריש גלי:
ורדפו מצראי בתריהון וארביקו יתהון כד שרן על ימא כל סוסות
רתיכי פרעה ופרשוהי וחיליה על פום חירתא לקדם בעיל צפון:
ופרעה קריב וזקפו בני ישראל ית עיניהון והא מצראי נטלין
בתריהון ודחילו לחדא וזעיקו בני ישראל קדם יי: ואמרו למשה
המדלית קברין במצרים דברתנא לממת במדברא מה דא עבדתא
לנא לאפקותנא ממצרים: הלא דין פתגמא די מלילנא עמך במצרי
למימר שבוק מיננא ונפלח ית מצראי ארי טב לנא דנפלח ית ס
מצראי מדנמות במדברא: ואמר משה לעמא לא תדחלון איתעתדו
וחזו ית פורקנא דיי דיעבד לכון יומא דין ארי כמא דחזיתון ית
מצראי יומא דין לא תוספון למחזיהון עוד עד עלמא: יי יגיח לכון
קרב ואתון תשתקון: ואמר יי למשה קבילית צלותך מליל
עם בני ישראל ויטלון: ואת טול ית חוטרך וארים ית ידך על ימא
עוהי ויעלון בני ישראל בגו ימא ביבשתא: ואנא הא אנא מתקיף
בא [illegible] ייעלון בתריהון ואיתיקר בפרעה ובכל משיריתיה
ברתיכוהי ובפרשוהי: וידעון מצראי ארי אנא יי באיתיקרותי
בפרעה ברתיכוהי ובפרשוהי: ונטל מלאכא דיי דמדבר קדם משריתא
דישראל ואתא מבתריהון ונטל עמודא דעננא מן קדמיהון ושרא
מבתריהון: ועל בין משריתא דמצרים ובין משריתא דישראל והוה
עננא וקבלא למצראי ולישראל נהר כל ליליא ולא איתקרבו דין
לות דין כל ליליא: וארים משה ית ידיה על ימא ודבר יי ית ימא
ברוח קידומא תקיף כל ליליא ושוי ית ימא ליבשתא ואתבזעו מיא
: ועלו בני ישראל בגו ימא ביבשתא ומיא להון שורין מימינהון ו
ומסמליהון: ורדפו מצראי ועלו בתריהון כל סוסות פרעה רתיכוהי
ופרשוהי לגו ימא: והוה במטרת צפרא ואיסתכי יי למשריתא דמצ
בעמודא דאישתא ועננא ושגיש ית משריתא דמצרים: ואעדי ית
גלגלי רתיכוהי ומדברין להון בתקוף ואמרו מצראי נערוק מן קדם
ישראל ארי דא היא גבורתא דיי דעבד להון קרבין במצרים:

מצרים ושלשם על כלו: ויחזק יהוה את לב פרעה מלך מצרים
וירדף אחרי בני ישראל ובני ישראל יצאים ביד רמה: וירדפו
מצרים אחריהם וישיגו אותם חנים על הים כל סוס רכב פרעה
ופרשיו וחילו על פי החירת לפני בעל צפן: ופרעה הקריב וישאו
בני ישראל את עיניהם והנה מצרים נסע אחריהם וייראו מאד
ויצעקו בני ישראל אל יהוה: ויאמרו אל משה המבלי אין קברים
במצרים לקחתנו למות במדבר מה זאת עשית לנו להוציאנו ס
ממצרים: הלא זה הדבר אשר דברנו אליך במצרים לאמר חדל
ממנו ונעבדה את מצרים כי טוב לנו עבד את מצרים ממתנו
במדבר: ויאמר משה אל העם אל תיראו התיצבו וראו את ישועת
יהוה אשר יעשה לכם היום כי אשר ראיתם את מצרים היום לא
תספו לראתם עוד עד עולם: יהוה ילחם לכם ואתם תחרשון:
ויאמר יהוה אל משה מה תצעק אלי דבר
אל בני ישראל ויסעו: ואתה הרם את מטך ונטה את ידך על הים
ובקעהו ויבאו בני ישראל בתוך הים ביבשה: ואני הנני מחזק את
לב מצרים ויבאו אחריהם ואכבדה בפרעה ובכל חילו ברכבו וב
ובפרשיו: וידעו מצרים כי אני יהוה בהכבדי בפרעה ברכבו
ובפרשיו: ויסע מלאך האלהים ההלך לפני מחנה ישראל וילך
מאחריהם ויסע עמוד הענן מפניהם ויעמד מאחריהם: ויבא בין
מחנה מצרים ובין מחנה ישראל ויהי הענן והחשך ויאר את הלילה
ולא קרב זה אל זה כל הלילה: ויט משה את ידו על הים ויולך
יהוה את הים ברוח קדים עזה כל הלילה וישם את הים לחרבה
ויבקעו המים: ויבאו בני ישראל בתוך הים ביבשה והמים להם
חומה מימינם ומשמאלם: וירדפו מצרים ויבאו אחריהם כל סוס
פרעה רכבו ופרשיו אל תוך הים: ויהי באשמרת הבקר וישקף
יהוה אל מחנה מצרים בעמוד אש וענן ויהם את מחנה מצרים:
ויסר את אפן מרכבתיו וינהגהו בכבדת ויאמר מצרים אנוסה מפני
ישראל כי יהוה נלחם להם במצרים:

ושלישים על כלו · שרי צבאות כתרגומו: ויחזק ה' את לב פרעה · שהיה תולה אם לאו וחזק את לבו לרדוף: ביד רמה · בגבורה גבוהה ומפורסמת:
ופרעה הקריב · היה לו לכתוב ופרעה קרב מהו הקריב הקריב עצמו ונתאמץ לקדם לפניהם כמו שהתנה עמהם: נוסע אחריהם · בלב אחד כאיש אחד ·
דבר אחר והנה מצרים נוסע אחריהם ראו שר של מצרים נוסע מן השמים לעזור למצרים תנחומ': ויצעקו · תפשו אומנו' אבותם באברהם הוא אומר אל
המקום אשר עמד שם ביצחק לשוח בשדה ביעקב ויפגע במקום: המבלי אין קברים וכי מחמת חסרון קברי' שאין קברים במצרים ליקבר שם לקחתנו משם:
סיפור פליגכה דיכון פוטים: אשר דברנו אליך במצרים · והיכן דברו ירא ה' עליכם וישפוט: ממותנו · מאשר נמות ואם היה נקוד מלא פום היה כבאר
ממיתתנו עכשו שנקוד בשורק כבאר מאשר נמות וכן מי יתן מותנו שנמות וכן מי יתן מותי דאבשלום שאמור כמו ליום קומי לעד עד יום שובי בשלום שאקום
ושאשוב: כי אשר ראיתם את מצרים · מה שראיתם אותם אינו אלא היום היום הוא שראיתם אותם ולא תוסיפו עוד: ילחם לכם · בשבילכם וכן כי ה' נלחם להם
ן אם לאל תריבון וכן אשר דבר לי וכן האתם תריבון לבעל: מה תצעק אלי · למדנו שהיה משה עומד ומתפלל אמר לו הקב"ה לא עת עתה להאריך שישראל
נתונין בצרה: דבר אחר מה תצעק אלי עלי הדבר ולא עליך כמו שנאמר להלן על בני ועל פעל ידי תצוני: דבר אל בני ישראל ויסעו אין להם אלא ליסע
שאין הים עומד בפניהם כדאי אבותיה' והם והאמונה שהאמינו בי ויצאו לקרוע להם הים: וילך מאחריהם · להבדיל בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל
ולקבל חצים ובליסטראות של מצרים בכל מקו' הוא אומר מלאך ה' וכאן מלאך האלקי' אין אלקים בכל מקום אלא דיין מלמד שהיו ישראל נתונין בדין באותה
שעה אם להנצל אם להאבד עם מצרים: ויבא בין מחנה מצרים · משל למהלך בדרך ובנו מהלך לפניו באו לסטים לשבותו נטלו מלפניו ונתנו לאחריו בא
זאב מאחריו נתנו לפניו באו לסטים לפניו וזאבים מאחריו נתנו על זרועו ונלחם כך אנכי תרגלתי לאפרים קחם על זרועתיו: ויסע עמוד הענן · כשחשיכה
והשלים עמוד הענן את המחנה לעמוד האש לא נסתלק הענן כמו שהיה רגיל להסתלק ערבית לגמרי אלא נסע והלך לו מאחריהם להחשיך למצרים: ויהי
הענן והחשך · למצרים ויאר עמוד האש את הלילה לישראל והולך לפניהם כדרכו ללכת כל הלילה והחשך של ערפל לצד מצרים: ולא קרב זה אל זה ·
מחנה אל מחנה: ברוח קדים עזה · ברוח קדים שהיא עזה שברוחות הוא הרוח שהקב"ה נפרע בה מן הרשעים · שנאמר ברוח קדים אפיצם יבא קדים רוח
ה' רוח קדים שברך בלב ימים הנה ברוחו הקשה ביום קדים: ויבקעו המים · כל מים שבעולם: כל סוס פרעה · וכי סוס אחד היה · מגיד שאין כולם
חשובין לפני המקום אלא כסוס אחד: באשמורת הבקר · שלשת חלקי הלילה קרויין אשמורה ואותה שלפני הבקר קורא אשמורת הבקר: ואומר אני שהוא חלוק
לאשמורות שיר מלאכי השרת כת אחר כת לשלשה חלקים לכך קרוי אשמורה וזהו שתרג' אונקלוס מטרת: וישקף · ויבט כלומר פנה אליהם להשחיתם · ותרגומו
ואסתכי אף הוא לשון הבטה · כמו שדה צופים חקל סכותא: בעמוד אש וענן · עמוד ענן יורד ועושה אותו כטיט ועמוד האש מרתיחו וטלפי סוסיהם
משתמטות: ויהם · לשון מהומה אסטורדישון בלעז ערבבם נטל סגניות שלהם · ושנינו בפרקי רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי כל מקום שנאמר מהומה
הרעשת קול הוא וזה אב לכלן וירעם ה' בקול גדול על פלשתים ויהומם: ויסר את אופן מרכבותיו מכח האש נשרפו הגלגלים והמרכבות נגררו' והיושבים
בהם נעים ואיבריהן מתפרקים: וינהגהו בכבדות · בהנהגה שהיה כבדה וקשה להם · במדה שמדדו ויכבד לבו הוא ועבדיו אף כאן וינהגהו בכבדות:
נלחם להם במצריים · דבר אחר במצרים בארץ מצרים · שכשם שאלו לוקים על הים כך לוקים אותם שנשארו במצרים: וישבו המים ·

ויאמר יהוה אל משה נטה את ידך על הים וישבו המים
על מצרים על רכבו ועל פרשיו: ויט משה את ידו על הים וישב
הים לפנות בקר לאיתנו ומצרים נסים לקראתו וינער יהוה את
מצרים בתוך הים: וישבו המים ויכסו את הרכב ואת הפרשים לכל
חיל פרעה הבאים אחריהם בים לא נשאר בהם עד אחד: ובני
ישראל הלכו ביבשה בתוך הים והמים להם חמה מימינם ומשמאלם:
ויושע יהוה ביום ההוא את ישראל מיד מצרים וירא
ישראל את מצרים מת על שפת הים: וירא ישראל את היד הגדלה
אשר עשה יהוה במצרים וייראו העם את יהוה ויאמינו ביהוה
ובמשה עבדו:

טו אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת ליהוה
ויאמרו לאמר אשירה ליהוה כי גאה גאה סוס ורכבו
רמה בים: עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה זה אלי ואנוהו
אלהי אבי וארממנהו: יהוה איש מלחמה יהוה שמו:
מרכבת פרעה וחילו ירה בים ומבחר שלשיו טבעו
בים סוף: תהמת יכסימו ירדו במצולת כמו אבן:

ואמר יי למשה ארים ית ידך על ימא ויתובון מיא על מצראי על
רתיכיהון ועל פרשיהון: וארים משה ית ידיה על ימא ותב ימא
לעידן צפרא לתוקפיה ומצראי ערקין לקדמותיה ושניק יי ית
מצראי בגו ימא: ותבו מיא וחפו ית רתיכיא וית פרשיא לכל משרית
פרעה דעלו בתריהון בימא לא אשתאר בהון עד חד: ובני ישראל
הליכו ביבשתא בגו ימא ומיא להון שורין מימיניהון ומסמאליהון:
ופרק יי ביומא ההוא ית ישראל מידא דמצראי וחזא ישראל ית
מצראי מיתין על כיף ימא: וחזא ישראל ית גבורת ידא רבתא די
עבד יי במצרים ודחילו עמא מן קדם יי והימינו במימרא דיי ו
ובנביאות משה עבדיה: בכן שבח משה ובני
ישראל ית תושבחתא הדא קדם יי ואמרו למימר נשבח ונודה קדם
יי ארי אתגאי על גותניא וגאותא דיליה הוא סוסיא ורכביה רמא
בימא: תוקפי ותושבחתי דחילא דיי ואמר במימריה והוה לי
לפריק דין אלהי ואבני ליה מקדשא אלהא דאבהתי ואפלח קדמוהי:
יי מרי נצחן קרביא יי שמיה: רתיכי פרעה ומשריתיה [illegible]
בימא ומבחר גברוהי אטבעו בימא דסוף: ת[illegible]
נחתו בעומקיא כמו אבנא:

וישבו המים · שזקופין ועומדי' כחומה ישובו למקומם ויכסו על מצרים: לפנות בקר · לעת שהבקר פונה לבא: לאיתנו · לתקפו הראשון: נסים לקראתו · שהיו מהוממים ומטורפים ורצין לקראת המים. וינער ה' · כאדם שמנער את הקדירה הפך העליון למטה והתחתון למעלה כך היו עולין ויורדין ומשתברין בים ונתן הקב"ה בהן חיות לקבל הייסורין · ושניק הוא לשון טרוף בלשון ארמי והרבה יש במדרשי אגדה : ויכסו את הרכב לכל חיל פרעה · כן דרך המקראו' לכתו' למד יתירה כמו לכל כליו תעשה נחשת וכן לכל כלי המשכן לכל עבודתו ויתדותם ומיתריהם לכל כליהם והיא אלא תקון לשון : וירא ישראל את מצרים מת · שפלטן הים על שפתו כדי שלא יאמרו ישראל כשם שאנו עולים מצד זה כך הם עולין מצד אחר רחוק ממנו וירדפו אחרינו: את היד הגדולה · את הגבורה הגדולה שעשתה ידו של הקב"ה והרבה לשונות נופלין על לשון יד וכלן לשון יד ממש הן והמפרש יתקן הלשון אחר ענין הדבור · אז ישיר משה · אז כשראה הנס עלה בלבו שישיר שירה וכן אז ידבר יהושע וכן ובית יעשה לבת פרעה חשב בלבו שיעשה לה אף כאן ישיר אמר לו לבו שישיר וכן עשה · ויאמרו לאמר אשירה לה' · וכן ביהושע כשראה הנס אמר לו לבו שידבר וכן עשה. ויאמר לעיני כל ישראל וכן שירת הבאר שפתח בה אז ישיר ישראל פירש אחריו עלי באר ענו לה · אז יבנה שלמה במה · פרשו בו חכמי ישראל שבקש לבנות ולא בנה · למדנו שהיו"ד על שם המחשבה נאמרה זהו ליישב פשוטו · אבל מדרשו אמרו רז"ל מכאן רמז לתחיית המתים מן התורה · וכן בכלן חוץ משל שלמה שפירשוהו בקש לבנות ולא בנה · ואין לומר וליישב לשון הזה כשאר דברי' הנכתבים בלשון עתיד והן מיד כגון ככה יעשה איוב · על פי ה' יחנו · ויש אשר ישכון הענן שהן דבר ההוה תמיד ונופל בו בין לשון עתיד בין לשון עבר אבל זה שלא היה אלא לשעה איני יכול ליישבו בלשון הזה : כי גאה גאה · כתרגומו · דבר אחר כי גאה גאה · על כל השירות וכל מה שאקלס בו עוד יש תוספות ולא כמדת מלך בשר ודם שמקלסין אותו ואין בו : סוס ורוכבו · שניהם קשורים זה בזה והמים מעלין אותן ויורדין לעומק ואינן נפרדין : רמה · השליך וכן ורמו לבו אתון נורא · ומדרש אגדה כתוב אחד אומר רמה וכתוב אחד אומר ירה מלמד שהיו עולין לרום ויורדין לתהום · כמו מי ירה אבן פנתה · מלמעלה למטה : עזי וזמרת יה · אנקלוס תרגם עזי כמו עזי וזמרת כמו וזמרתי ואני תמה על לשון המקרא שאין לך כמוהו בנקודתו במקרא אלא בשלשה מקומות שהוא סמוך אצל וזמרת וכל שאר מקומות נקוד שורק · ה' עזי ומעזי · עזי אליך אזמורה. וכן כל תיבה בת שתי אותיות הנקודה מלא פום כשהיא מארכת באות שלישית ואין השנית בשבא בחטף הראשונה נקודה בשורק כגון עז עזי רוק רוקי חק חקי · יסוד עולו . כל · ושלישי' על כלו · ואלו שלשה עזי וזמרת של כאן ושל ישעיה ושל תלים נקודים בחטף קמץ · ועוד אין באחד מהם כתוב וזמרתי אלא וזמרת וכלם סמוך להם ויהי לי לישועה · לכך אני אומר ליישב לשון המקרא שאין עזי כמו עזי ולא וזמרת כמו וזמרתי אלא עזי שם דבר הוא : כמו היושבי בשמים . שוכני בחגוי סלע · שוכני סנה · וזהו השבח · עוז וזמרת יה הוא היה לי לישועה · וזמרת דבוק הוא לתיבת השם · כמו לעזרת ה' · בעברת ה'. על דברת בני האדם. ולשון וזמרת לשון לא תזמר · זמיר עריצים · כיסוח וכריתה: עזו ונקמתו של אלקינו היה לנו לישועה · ואל תתמה על לשון ויהי שלא נאמר היה שיש לנו מקראות מדברי' בלשון זה · וזה דוגמתו קירות הבית סביב להיכל ולדביר ויעש צלעות סביב · היה לו לומר עשה צלעות סביב · וכן בדברי הימים ובני ישראל היושבים בערי יהודה וימלוך עליהם רחבעם היה לו לומר מלך עליהם רחבעם · מבלתי יכולת ה' וישחטם · היה לו לומר שחטם · והאנשים אשר שלח משה וימותו מתו היה לו לומר · ואשר לא שם לבו אל דבר ה' ויעזב היה לו לומר עזב · זה אלי · בכבודו נגלה עליהם והיו מראין אותו באצבע · ראתה שפחה על הים מה שלא ראו נביאים : ואנוהו . אנקלוס תרגם לשון נוה · נוה שאנן לנוה צאן · דבר אחר ואנוהו לשון נוי · אספר נויו ושבחו לבאי עולם כגון מה דודך מדוד דודי צח ואדום וכל הענין : אלקי אבי · זה · וארוממנהו · אקי אבי · לא אני תחלת הקדושה מוחזקת ועומדת לי הקדושה ואלקותו עלי מימי אבותי : ה' איש מלחמה · בעל מלחמות · כמו איש נעמי וכל איש ואיסך מתורגמין בעל וכן וחזקת והיית לאיש לגבור : ה' שמו : מלחמותיו לא בכלי זין אלא בשמו הוא נלחם ואני בא אליך בשם ה' צבאות דבר אחר ה' שמו אף בשעה שהוא נלחם ונוקם מאויביו אוחז הוא במדתו לרחם על קוראיו ולזון את כל באי עולם ולא כמדת מלכי אדמה כשהוא עסוק במלחמה פונה עצמו מכל עסקים ואין בו כח לעשות זו וזו : ירה בים · שדי בימא · שדי לשון ירייה וכן הוא אומר או ירה יירה או אשתדאה אישתדי והתי"ו משמשת באלו במקום יתפעל · ומבחר · שם דבר כמו מרכב משכב · מקרא קדש : טבעו · אין טביעה אלא במקום טיט כמו טבעתי ביון מצולה · ויטבע ירמיהו בטיט · מלמד שנעשה הים טיט לגמול להם כמדתם שמעבדו את ישראל בחמר ובלבנים : יכסיומו כמו יכסום · והיוד האמצעית יתירה בו ודרך מקראות בכך כמו ירביון · ירויון מדשן ביתך · והיוד ראשונה משמעה לשון עתיד · כך פרשהו · טבעו בים סוף כדי שיחזרו המים ויכסו אותן : יכסיומו אין דומה לו במקרא בנקודתו . ודרכו להיות כנקד יכסיומו מלא פום : כמו אבן · ובמקום אחר כללו כעופרת ובמקום אחר יאכלמו כקש · הרשעים כקש הולכין ומטרפין עולין ויורדין בינונים כאבן והכשרים כעופרת שנחו מיד :

ימינך יי אדירא בחילא ימינך יי תברת סנאה :
ובסגי תוקפך תברתנון לדקמו על עמך שלחת רוגזך שיצינון
כנורא לקשא : ובמימר פומך חכימו מיא קמו כשור אזליא
קפו תהומי בלבא דימא : דהוה אמר סנאה ארדוף אדביק אפליג
ביזתא תישבע מנהון נפשי אשלוף חרבי תשיצינון ידי :
אמרת במימרך חפא עליהון ימא אשתקעו כאברא במיין תקיפין :
לית בר מינך את הוא אלהא יי לית בר מינך אלהא את אדיר
בקודשא דחיל תושבחן עביד פרישן : ארימת ימינך בלעתנון
ארעא : דברתהי בטבותך לעמא דנן די פרקתא סוברתהי
בתוקפך לדירא דקודשך : שמעו עממיא זעו דחלא אחדתנון
לדהוו יתבין בפלשת : בכין איתבהילו רברבי אדומאי תקיפי
מואבאי אחדינון רתיתא איתברו כל דהוו יתבין בכנען : תפיל
עליהון אימתא ודחלתא בסגי תוקפך ישתקון כאבנא עד דיעבר
עמך יי ית ארנונא עד דיעבר עמא דנן די פרקתא ית ירדנא :
[illegible]עילינון ותשרינון בטורא דאחסנתך אתר מתקן לבית שכינתך
קינ[illegible] [illegible]דשא יי אתקנוהי ידך : יי מלכותיה קאים לעלם
ולעלמי עלמיא : ארי עלו סוסות פרעה ברתיכוהי ובפרשוהי
בימא ואתיב יי עליהון ית מי ימא ובני ישראל הליכו ביבשתא בגו
ימא : ונסיבת מרים נביאתא אחתיה דאהרן ית תופא בידה

ימינך יהוה נאדרי בכח ימינך יהוה תרעץ אויב :
וברב גאונך תהרס קמיך תשלח חרנך יאכלמו כקש :
וברוח אפיך נערמו מים נצבו כמו נד נזלים קפאו
תהמת בלב ים : אמר אויב ארדף אשיג אחלק שלל
תמלאמו נפשי אריק חרבי תורישמו ידי : נשפת ברוחך
כסמו ים צללו כעופרת במים אדירים : מי כמכה
באלם יהוה מי כמכה נאדר בקדש נורא תהלת ע
עשה פלא : נטית ימינך תבלעמו ארץ : נחית בחסדך
עם זו גאלת נהלת בעזך אל נוה קדשך : שמעו
עמים ירגזון חיל אחז ישבי פלשת : אז נבהלו אלופי
אדום אילי מואב יאחזמו רעד נמגו כל ישבי כנען : תפל
עליהם אימתה ופחד בגדל זרועך ידמו כאבן עד
יעבר עמך יהוה עד יעבר עם זו קנית : תבאמו
ותטעמו בהר נחלתך מכון לשבתך פעלת יהוה
מקדש אדני כוננו ידיך : יהוה ימלך לעלם ועד :
כי בא סוס פרעה ברכבו ובפרשיו בים וישב יהוה עלהם
את מי הים ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים :
ותקח מרים הנביאה אחות אהרן את התף

ימינך ימינך · שני פעמים כשישראל עושין את רצונו של מקום השמאל נעשית ימין : ימינך נאדרי בכח · להציל את ישראל וימינך השנית תרעץ אויב : ולי
נראה אותה ימין עצמה תרעץ אויב מה שאי אפשר לאדם לעשות שתי מלאכות ביד אחת ופשוטו של מקרא ימינך הנאדרת בכח מה מלאכתה ימינך היא תרעץ
אוי' וכמה מקראות דוגמתו כי הנה אויביך ה' כי אויבי' יאבדו עד מתי רשעי' ה' עד מתי רשעים יעלוזו נשאו נהרות ה' נשאו נהרות קולם לא לנו ה' לא לנו : אענה
נאם ה' אענה את השמים אשכי לה' אשכי אשירה לולי ה' שהיה לנו יאמר נא ישראל · לולי ה' שהיה לנו בקום עלינו אדם עורי עורי דבורה עורי עורי דברי שיר
תרמסנה רגל רגלי עני ונתן ארצם לנחלה נחלה לישראל עבדו : נאדרי כמו רבתי עם שרתי במדינות גבוהתי יום : תרעץ · תמיד היא רועצת ומשברת
האויב ודומה לו וירעצו וירוצצו את בני ישראל בשופטים : תהרוס · תמיד אתה הורס קמיך הקמים נגדך ומי הם הקמים כנגדו אלו הקמים על ישראל וכן
הוא אומר כי הנה אויביך יהמיון ומה היא ההמיה על עמך יערימו סוד ועל זה קורא אותם אויביו : וברוח אפיך · היוצא משני נחירים של אף דבר הכתוב
כביכול בשכינה דוגמת מלך בשר ודם כדי להשמיע אזן הבריות כפי ההוה שיוכלו להבי' דבר כשאדם יוצא רוח מנחיריו וכן עלה עשן באפו וכן ומרוח אפו
יכלו וזהו שאמר למען שמי אאריך אפי כשזעפו נחה נשימתו ארוכה · וכשהוא כועס נשימתו קצרה ותהלתי אחטם לך ולמען תהלתי אשים חטם באפי לסתום
נחירי בפני האף והרוח שלא יצאו לך בשבילך אחטם כמו נאקה בחטם במסכת שבת כך נראה בעיני וכל אף וחרון שבמקר' אני אומר כן חרה אף כמו ועצמי
חרה מני חורב לשון שרפה ומוקד שהנחירים מתחממי' ונחרים בעת הקצף וחרון מגזרת חרה כמו רצון מגזרת רצה וכן חמה לשון חמימות על כן הוא אומר
בערה בו ובנוח החמה אומר נתקררה דעתו : נערמו מים : אונקלוס תרגם לשון ערמימות ולשון צחות המקרא כמו ערמת חטים ונצבו כמו נד יוכיח : נערמו
ממוקד רוח שיצא מאפך יבשו המים והם נעשו כמין גלים וכריות של ערמה שהם גבוהים : כמו נד כתרגומו כשור כחומה : נד · לשון צבור וכנוס כמו
נד קציר ביום נחלה כונס כנד לא כתב כונס כנאד אלא כנד ואלו היה כנד כמו כנאד וכונס לשון הכנסה היה לו לכתוב מכניס כבנאד מי הים לא כונס לשון אוסף
וצובר הוא · וכן קמו נד אחד ויעמדו נד אחד ואין לשון קימה ועמידה בנאדות אלא בחומות ובצורים · ולא מצינו נאד נקוד אלא במלא פום כמו שימה דמעתי
בנאדך את נאד החלב : קפאו · כמו וכגבינה תקפיאני שהוקשו ונעשו כאבנים והמים זורקים את המצרים על האבן בכח ונלחמים בם בכל מיני קושי :
בלבים · בחוזק הים ודרך המקראות לדבר כן עד לב השמים בלבהאלה לשון עקרו ותקפו של דבר : אמר אויב לעמו כשפתם בדברים ארדוף ואשיגם
ואחלק שלל עם שרי ועבדי : תמלאמו · תמלא מהם · נפשי . רוחי ורצוני ואל תתמה על תיבה המדברת בשתים · תמלאמו תמלא מהם יש הרבה בלשון
הזה כי ארץ הנגב נתתני כמו נתת לי ולא יכלו דברו לשלום כמו דבר עמו בני יצאוני כמו יצאו ממני מספר צעדי אגידנו כמו אגיד לו אף כאן תמלאמו תמלא
[illegible] מהם : אריק חרבי · אשלוף ועל שם שהוא מריק את התער בשליפתו ונשאר ריק נופל בו לשון הריקה כמו מריקים שקיהם וכליו יריקו · ואל תאמר אין
לשון ריקות נופל על היוצא אלא על התיק ועל השק ועל הכלי שיצא ממנה אבל לא על החרב ועל היין ולדחוק ולפרש אריק חרבי בלשון וירק את חניכיו אזדיין
בחרבי מצינו הלשון מוסב אף על היוצא שמן תורק לא הורק מכלי אל כלי לא הורק הכלי אין כתוב כאן אלא לא הורק היין מכלי אל כלי מצינו הלשון מוסב על
היין וכן והריקו חרבותם על יפי חכמתך דחירם : תורישמו · לשון רשות ודלות כמו מוריש ומעשיר : נשפת · לשון הפחה וכן גם נשף בהם : צללו ·
שקעו עמקו לשון מצולה · כעופרת אבר פלום בלעז : באלים בחזקים כמו ואת אילי הארץ לקח אילותי לעזרתי חושה : נורא תהלות יראוי מלהגיד תהלותיך
פן ימעטו על כן לך דומיה תהלה : נטית ימינך · כשהקב"ה נוטה ידו הרשעים כלים ונופלים לפי שהכל נתון בידו ונופלים בהטייתה וכן הוא אומר ה' יטה
ידו וכשל עוזר משל לכלי זכוכית הנתונים בידי אדם מטה ידו מעט והן נופלין ומשתברין : תבלעמו ארץ · מכאן שזכו לקבורה בשכר שאמרו ה' הצדיק :
נהלת . לשון מנהל ואונקלוס תרגם לשון נושא וסובל ולא דקדק לפרש אחר לשון העברית : ירגזון · מתרגזין · יושבי פלשת · מפני שהרגו את בני אפרים
שמהרו את הקץ ויצאו בחזקה כמפורש בדברי הימים ויהרגום אנשי גת : אלופי אדום אילי מואב והלא לא היה להם לירא כלום שהרי לא עליהם הולכים אלא
מפני אנינות שהיו מתאוננים ומצטערים על כבודם של ישראל : נמוגו · נמסו · כמו ברביבים תמוגגנה אמרו עלינו הם באים לכלותינו ולירש את ארצינו :
תפול עליהם אימתה · על הרחוקי' : ופחד · על הקרובים כענין שנאמר כי שמענו את אשר הוביש וגו' : עד יעבור עד יעבור · כתרגומו : קנית · חבבת משאר
אומות כחפץ הקנוי בדמים יקרים שחביב על האדם : תביאמו . נתנבא משה שלא יכנס לארץ לכך לא נאמר תביאנו : מכון לשבתך · מקדש של מטה
מכוון כנגד כסא מעלה : אשר פעלת · מקדש הטעם עליו זקף גדול להפרידו מתיבת השם של אחריו המקדש אשר כוננו ידיך ה' · חביב בית המקדש
שהעולם נברא ביד אחת שנאמר אף ידי יסדה ארץ ומקדש בשתי ידים ואימתי יבנה בשתי ידים בזמן שה' ימלוך לעולם ועד לעתיד לבא שכל המלוכה שלו :
ולעולם ועד לשון עולמית הוא והוי"ו בו יסוד לפיכך היא פתוחה אבל אנכי היודע ועד שהוי"ו בו שמוש קמוצה היא : כי בא סוס פרעה . כאשר בא : ותקח
מרים הנביאה · היכן נתנבאה כשהיא אחות אהרן קודם שנולד משה אמרה עתידה אמי שתלד בן וכו' כדאית' בסוטה דבר אחר אחות אהרן לפי שמסר נפשו
עליה כשנצטרעה נקראת על שמו : את התף . כלי של מיני זמר בתפים ובמחולות מובטחות היו צדקניות שבדור שהקב"ה עושה להם נסים והוציאו תפים
ממצרים :

ותען להם

בידה ותצאן כל הנשים אחריה בתפים ובמחלת: ותען להם מרים
שירו ליהוה כי גאה גאה סוס ורכבו רמה בים:
ויסע משה את ישראל מים סוף ויצאו אל מדבר שור
וילכו שלשת ימים במדבר ולא מצאו מים: ויבאו מרתה ולא יכלו
לשתת מים ממרה כי מרים הם על כן קרא שמה מרה: וילנו העם
על משה לאמר מה נשתה: ויצעק אל יהוה ויורהו יהוה עץ וישלך
אל המים וימתקו המים שם שם לו חק ומשפט ושם נסהו: ויאמר
אם שמוע תשמע לקול יהוה אלהיך והישר בעיניו תעשה והאזנת
למצותיו ושמרת כל חקיו כל המחלה אשר שמתי במצרים לא
אשים עליך כי אני יהוה רפאך:
ויבאו אילמה ושם שתים עשרה עינת מים ושבעים
תמרים ויחנו שם על המים: ויסעו מאילם ויבאו כל עדת בני
יו ישראל אל מדבר סין אשר בין אילם ובין סיני בחמשה עשר יום
לחדש השני לצאתם מארץ מצרים: וילינו כל עדת בני ישראל על
משה ועל אהרן במדבר: ויאמרו אלהם בני ישראל מי יתן
מותנו ביד יהוה בארץ מצרים בשבתנו על סיר הבשר באכלנו
לחם לשבע כי הוצאתם אתנו אל המדבר הזה להמית את כל הקהל
הזה ברעב: ויאמר יהוה אל משה הנני
ממטיר לכם לחם מן השמים ויצא העם ולקטו דבר יום ביומו למען
אנסנו הילך בתורתי אם לא: והיה ביום הששי והכינו את אשר
יביאו והיה משנה על אשר ילקטו יום יום: ויאמר משה ואהרן
אל כל בני ישראל ערב וידעתם כי יהוה הוציא אתכם מארץ מצרים
ובקר וראיתם את כבוד יהוה בשמעו את תלנתיכם על
יהוה ונחנו מה כי תלונו עלינו: ויאמר משה בתת
יהוה לכם בערב בשר לאכל ולחם בבקר לשבע

בשמע

בידה ונפקא כל נשיא בתרהא בתפין ובחינגין: ומעניא להון
מרים שבחו ואודו קדם יי ארי איתגאי על גיותנא וגאותא דיליה
הוא סוסיא ורכביה שדי בימא: ואטיל משה ית ישראל
מימא דסוף ונפקו למדברא דחגרא ואזלו תלתא יומין במדברא
ולא אשכחו מיא: ואתו למרה ולא יכילו למשתי מיא ממרה ארי
מרירין אנון על כן קרא שמה מרה: ואיתרעמו עמא על משה
למימר מה נשתי: וצלי קדם יי ואלפיה יי אעא ורמא למיא
ובסימו מיא תמן גזר ליה קים ודין ותמן נסיה: ואמר אם קבלא תקביל
במימרא דיי אלהך ודכשר בעינוהי תעביד ותצית לפקודוהי ותטר
כל קימוהי כל מרעין די שויתי במצרים לא אשוי עלך ארי אנא
יי אסך: ואתו לאילם ותמן תרתי עסרי מבועין דמיין
ושבעין דיקלין ושרו תמן על מיא: ונטלו מאילם ואתו כל כנישתא
דבני ישראל למדברא דסין דבין אילים ובין סיני בחמשא עסרא
יומא לירחא תנינא במפקהון מארעא דמצרים: ואיתרעמו כל
כנישתא דבני ישראל על משה ועל אהרן במדברא: ואמרו להון
בני ישראל לוי דמיתנא קדם יי בארעא דמצרים כד הוינא יתבין
על דודי בישרא וכד הוינא אכלין לחמא למסבע ארי אפקתון יתנא
למדברא הדין לקטלא ית כל קהלא הדין בכפנא: ואמר
יי למשה הא אנא מחית לכון לחמא מן שמיא ויפקון עמא ו
וילקטון פתגם יום ביומיה בדיל דאנסינון היהכון באוריתי אם לא:
ויהי ביומא שתיתאה ויתקנון ית דאייתון ויהי על חד תרין על
דילקטון יום יום: ואמר משה ואהרן לכל בני ישראל רמשא
ותדעון ארי יי אפיק יתכון מארעא דמצרים: וצפרא ותחזון ית
יקרא דיי כד שמיען ית תורעמתכון על יי ונחנא מה ארי איתרעמתון
עלנא: ואמר משה כד יתן יי לכון ברמשא בישרא למיכל ולחמא בצפרא
למיסבע

וילונו ק

תלינו ק

ותען להם מרים. משה אמר שירה לאנשים הוא אומר והם עונין אחריו ומרים אמרה שירה לנשים: ויסע משה. הסיען בעל כרחם שעטרו מצרים סוסיהם
בתכשיטי זהב וכסף ואבנים טובות והיו ישראל מוצאים אותם בים וגדולה היתה ביזת הים מביזת מצרים שנאמר תורי זהב נעשה לך עם נקודות הכסף לפיכ'
הוצרך להסיעם בעל כרחם: ויבואו מרתה. כמו למרה. ה"א בסוף תיבה במקום למ"ד בתחלתה והת"ו היא ה"א הנשרשת במרה. ובסמיכות כשהיא נדבקת
לה"א שהוא מוסיף במקום הלמ"ד תהפך לת"ו בסמיכתה כמו חמה אין לי. וחמתו בערה בו. הרי ה"א של שרש נהפכה לת"ו מפני שנסמכה על הוו"ו הנוספת וכן
עבד ואמה. הנה אמתי בלהה. לנפש חיה. ותהמתי חיתו לחם. בין הרמה. ותשובתו הרמתה: וילנו לשון נפעל הוא וכן התרגום לשון נפעלו הוא ואתרעמו.
וכן דרך לשון תלונה להסב הדבור אל האדם. מתלונן. מתרעם. ולא יאמר לונן רועם. וכן יאמר הלועז דקומפלישי"נט שיי מסב הדבור אליו באמרו שיי:
שם שם לו. במרה נתן להם מקצת פרשיות של תורה שיתעסקו בהם. שבת ופרה אדומה ודינין: ושם נסהו. לעם וראה קשי ערפו שלא נמלכו במשה בלשון
יפה בקש עלינו שיהיה לנו מים לשתות אלא נתלוננו: אם שמוע תשמע. זו קבלה שיקבלו עליהם: תעשה. היא עשייה: והאזנת. תטה אזנים לדקדק
בהם: כל חקיו דברים שאינן אלא גזרת מלך בלא שום טעם ויצר הרע מקנטר עליהם מה איסור באלו למה נאסרו כגון לבישת כלאים ואכילת חזיר ופרה
אדומה וכיוצא בהם: לא אשים ואם אשים הרי הוא כלא הושמה כי אני ה' רופאך ולפי פשוטו. כי אני ה' רופאך. ומלמדך תורה ומצות למען תנצל מהם כרופא
הזה האומר לאדם אל תאכל דבר זה פן יביאך לידי חולי זה וכן הוא אומר רפאות תהי לשריך: שתים עשרה עינות מים. כנגד שנים עשר שבטים נזדמנו להם:
ושבעים תמרים. כנגד שבעים זקנים: בחמשה עשר יום. נתפרש היום של חנייה זו לפי שבו ביום כלתה החררה שהוציאו ממצרים והוצרכו למן ללמדנו שא'
משירי הבצק ששים ואחת סעודות וירד להם מן בששה עשר באייר ויום אחד בשבת היה כדאיתא במסכת שבת: וילונו. לפי שכלה הלחם: מי יתן מותנו.
שנמות ואינו שם דבר כמו מותנו אלא כמו עשותנו חנותנו שובנו לעשות אנחנו לחנות אנחנו לשוב אנחנו למות אנחנו: לואי דמיתנא: לו מתנו. הלואי והיינו מתים:
דבר יום ביומו. צורך אכילת יום ילקטו ביומו ולא ילקטו היום לצורך מחר: למען אנסנו. אנסנו הילך בתורתי אם ישמרו מצות התלויות בו שלא יותירו
ממנו ולא יצאו בשבת ללקוט והיה משנה ליום ולמחרת: משנה על שהיו רגילים ללקוט יום יום של שאר ימות השבוע. אומר אני אשר יביאו והיה משנה
לאחר שיביאו ימצאו משנה במדידה על אשר ילקטו וימדו יום יום וזהו לקטו לחם משנה לקיטתו היה נמצא לחם משנה וזהו על כן הוא נותן לכם ביום הששי
לחם יומים נותן לכם ברכה פויסון בבית למלאת העומר פעמים ללחם יומים: ערב. כמו לערב וידעתם כי אני ה' המוציא אתכם ממצרים. לפי שאמרתם
לנו כי הוצאתם אותנו תדעו כי לא אנחנו המוציאים אלא ה' הוציא אתכם שיביא לכם את השליו: ובקר וראיתם לא על הכבוד שנאמר והנה כבוד ה' נראה
בענן נאמר אלא כך אמר להם ערב וידעתם כי היכולת בידו ליתן תאותכם ובשר יתן אך לא בפנים מאירות יתננה לכם כי שלא כהוגן שאלתם אותו ומכרס
מלאה והלחם ששאלתם לצורך בירידתו לבקר תראו את כבוד אור פניו שיורידהו לכם דרך חבה בבקר שיש שהות להכינו וטל מלמעלה וטל מלמטה כמונח
בקופסא: את תלונותיכם על ה'. כמו אשר על ה': ונחנו מה. מה אנחנו חשובין: כי תלינו עלינו. שתרעמו עלינו את הכל את בניכם ונשיכם ובנותיכם
וערב רב ועל כרחי אני זקוק לפרש תלינו בלשון תפעילו מפני דגשותו וקרייתו שאלו היה רפי הייתי מפרשו בלשון תפעלו כמו וילן העם על משה או אם היה
דגש ואין בו יו"ד וקרא תלונו הייתי מפרשו לשון תתלוננו עכשו הוא משמע תלינו את אחרים כמו במרגלים וילינו עליו את כל העדה: בשר לאכל ולא לשובע
למדה תורה דרך ארץ שאין אוכלין בשר לשובע. ומה ראה להוריד לחם בבקר ובשר בערב לפי שהלחם שאלו כהוגן שאין אפשר לו לאדם בלא לחם אבל
בשר שאלו שלא כהוגן שהרבה בהמות היו להם ועוד שהיה אפשר להם בלא בשר לפיכך נתן להם בשעת טורח שלא כהוגן:

כד שמיע קדם יי ית תורעמתכון די אתון מתרעמין עלוהי ונחנא מה לא עלנא תורעמתכון אלהן על מימרא דיי׃ ואמר משה לאהרן אמר לכל כנישתא דבני ישראל קריבו קדם יי ארי שמיע קדם יי ית תורעמתכון׃ והוה כד מליל אהרן עם כל כנישתא דבני ישראל ואתפניאו למדברא והא יקרא דיי אתגלי בעננא׃

ומליל יי עם משה למימר׃ שמיע קדמי ית תורעמת בני ישראל מליל עמהון למימר בין שמשיא תיכלון בסרא ובצפרא תשבעון לחמא ותדעון ארי אנא יי אלהכון׃ והוה ברמשא וסליקת שלוא וחפת ית משריתא ובצפרא הות נחתת טלא סחור סחור למשריתא׃ וסליקת נחתת טלא והא על אפי מדברא דעדק מקלף דעדק כגיר כגלידא על ארעא׃ וחזו בני ישראל ואמרו גבר לאחוהי מנא הוא ארי לא ידעון מה הוא ואמר משה להון הוא לחמא דיהב יי לכון למיכל׃ דין פיתגמא די פקיד יי לקוטו מניה גבר לפום מיכליה עומרא לגולגלתא מניין נפשתיכון גבר לדי במשכניה תסבון׃

ועבדו כן בני ישראל ולקטו דאסגי ודאזעיר׃ וכלו בעומרא ולא [illegible] א אחסר גבר לפום מיכליה לקטו׃ ואמר [illegible] להון [illegible] יצנע מניה עד צפרא׃ ולא קבילו מן משה ואשארו גברין מניה עד צפרא ורחיש ריחשא וסרי ורגיז עליהון משה׃ ולקטו יתיה בצפר בצפר גבר לפום מיכליה ומה דמשתאר מניה על אפי חקלא כד חם עלוהי שמשא פשר׃ והוה ביומא שתיתאה לקטו לחמא על חד תרין תרין עומרין לחד ואתו כל רברבי כנישתא וחויאו למשה׃ ואמר להון הוא די מליל יי שבתא שבת קודשא קדם יי מחר ית די אתון עתידין למיפא איפו וית די אתון עתידין לבשלא בשילו וית כל מותרא אצנעו לכון למטרא עד צפרא׃ ואצנעו יתיה עד צפרא כמא דפקיד משה ולא סרי ורחשא לא הוה ביה׃ ואמר משה אכלוהי יומא דין ארי שבתא יומא דין קדם יי יומא דין לא תשכחניה בחקלא׃ שתא יומין תלקטניה וביומא שביעאה שבתא לא יהא ביה׃ והוה ביומא שביעאה נפקו מן עמא למלקט ולא אשכחו׃ ואמר יי למשה עד אימתי אתון מסרבין למיטר פקודי ואורייתי׃ חזו ארי יי יהב לכון שבתא על כן הוא יהב לכון ביומא שתיתאה לחם תרין יומין תיבו גבר תחותוהי לא יפוק אנש מאתריה ביומא שביעאה׃ ונחו עמא ביומא שביעאה׃ וקרו בית

ישראל

בִּשְׁמֹעַ יְהוָה אֶת־תְּלֻנֹּתֵיכֶם אֲשֶׁר־אַתֶּם מַלִּינִם עָלָיו וְנַחְנוּ מָה לֹא־עָלֵינוּ תְלֻנֹּתֵיכֶם כִּי עַל־יְהוָה׃ וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן אֱמֹר אֶל־כָּל־עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל קִרְבוּ לִפְנֵי יְהוָה כִּי שָׁמַע אֵת תְּלֻנֹּתֵיכֶם׃ וַיְהִי כְּדַבֵּר אַהֲרֹן אֶל־כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל וַיִּפְנוּ אֶל־הַמִּדְבָּר וְהִנֵּה כְּבוֹד יְהוָה נִרְאָה בֶּעָנָן׃ וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ שָׁמַעְתִּי אֶת־תְּלוּנֹּת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דַּבֵּר אֲלֵהֶם לֵאמֹר בֵּין הָעַרְבַּיִם תֹּאכְלוּ בָשָׂר וּבַבֹּקֶר תִּשְׂבְּעוּ־לָחֶם וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ וַיְהִי בָעֶרֶב וַתַּעַל הַשְּׂלָו וַתְּכַס אֶת־הַמַּחֲנֶה וּבַבֹּקֶר הָיְתָה שִׁכְבַת הַטַּל סָבִיב לַמַּחֲנֶה׃ וַתַּעַל שִׁכְבַת הַטָּל וְהִנֵּה עַל־פְּנֵי הַמִּדְבָּר דַּק מְחֻסְפָּס דַּק כַּכְּפֹר עַל־הָאָרֶץ׃ וַיִּרְאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל־אָחִיו מָן הוּא כִּי לֹא יָדְעוּ מַה־הוּא וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֲלֵהֶם הוּא הַלֶּחֶם אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה לָכֶם לְאָכְלָה׃ זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה לִקְטוּ מִמֶּנּוּ אִישׁ לְפִי אָכְלוֹ עֹמֶר לַגֻּלְגֹּלֶת מִסְפַּר נַפְשֹׁתֵיכֶם אִישׁ לַאֲשֶׁר בְּאָהֳלוֹ תִּקָּחוּ׃ וַיַּעֲשׂוּ־כֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּלְקְטוּ הַמַּרְבֶּה וְהַמַּמְעִיט׃ וַיָּמֹדּוּ בָעֹמֶר וְלֹא הֶעְדִּיף הַמַּרְבֶּה וְהַמַּמְעִיט לֹא הֶחְסִיר אִישׁ לְפִי־אָכְלוֹ לָקָטוּ׃ וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֲלֵהֶם אִישׁ אַל־יוֹתֵר מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר׃ וְלֹא־שָׁמְעוּ אֶל־מֹשֶׁה וַיּוֹתִרוּ אֲנָשִׁים מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר וַיָּרֻם תּוֹלָעִים וַיִּבְאַשׁ וַיִּקְצֹף עֲלֵהֶם מֹשֶׁה׃ וַיִּלְקְטוּ אֹתוֹ בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר אִישׁ כְּפִי אָכְלוֹ וְחַם הַשֶּׁמֶשׁ וְנָמָס׃ וַיְהִי בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי לָקְטוּ לֶחֶם מִשְׁנֶה שְׁנֵי הָעֹמֶר לָאֶחָד וַיָּבֹאוּ כָּל־נְשִׂיאֵי הָעֵדָה וַיַּגִּידוּ לְמֹשֶׁה׃ וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם הוּא אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה שַׁבָּתוֹן שַׁבַּת־קֹדֶשׁ לַיהוָה מָחָר אֵת אֲשֶׁר־תֹּאפוּ אֵפוּ וְאֵת אֲשֶׁר־תְּבַשְּׁלוּ בַּשֵּׁלוּ וְאֵת כָּל־הָעֹדֵף הַנִּיחוּ לָכֶם לְמִשְׁמֶרֶת עַד־הַבֹּקֶר׃ וַיַּנִּיחוּ אֹתוֹ עַד־הַבֹּקֶר כַּאֲשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה וְלֹא הִבְאִישׁ וְרִמָּה לֹא־הָיְתָה בּוֹ׃ וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אִכְלֻהוּ הַיּוֹם כִּי־שַׁבָּת הַיּוֹם לַיהוָה הַיּוֹם לֹא תִמְצָאֻהוּ בַּשָּׂדֶה׃ שֵׁשֶׁת יָמִים תִּלְקְטֻהוּ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת לֹא יִהְיֶה־בּוֹ׃ וַיְהִי בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יָצְאוּ מִן־הָעָם לִלְקֹט וְלֹא מָצָאוּ׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עַד־אָנָה מֵאַנְתֶּם לִשְׁמֹר מִצְוֹתַי וְתוֹרֹתָי׃ רְאוּ כִּי־יְהוָה נָתַן לָכֶם הַשַּׁבָּת עַל־כֵּן הוּא נֹתֵן לָכֶם בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי לֶחֶם יוֹמָיִם שְׁבוּ אִישׁ תַּחְתָּיו אַל־יֵצֵא אִישׁ מִמְּקֹמוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי׃ וַיִּשְׁבְּתוּ הָעָם בַּיּוֹם הַשְּׁבִעִי׃ וַיִּקְרְאוּ בֵית־

אמר אתם מלינים עליו · את האחרים השומעים אתכם מתלוננים׃ השלו · מין עוף ושמן מאד׃ היתה שכבת הטל · הטל שוכב על המן ובמקום אחר הוא אומר וברדת הטל וגו' · הטל יורד על הארץ והמן יורד עליו וחוזר ויורד טל עליו והרי הוא כמונח בקופסא׃ ותעל שכבת הטל · כשהחמה זורחת עולה טל שעל המן לקראת החמה כדרך טל עולה לקראת חמה אף אם תמלא ספופרת של ביצה טל ותסתום את פיה ותניחה בחמה היא עולה מאליה באויר · ורבותינו [illegible] עולה מן הארץ באויר וכעלות שכבת הטל נתגלה המן וראו והנה על פני המדבר דק מחוספס · מגולה ואין דומה לו במקרא · ויש לומר מחוספס [illegible]ופיא ודלוסקמא שבלשון משנה כשנתגלה משכבת הטל ראו שהיה דבר דק מחוספס בתוכו בין שני שכבות הטל · ואונקלוס תרגם מקלף לשון מחשף [illegible]ן׃ ככפור · כפור ייליד"א בלעז דעדק כגיר כאבני גיר והוא מין צבע שחור · כדאמרינן גבי כסוי הדם הגיר והזרניך · דעדק כגיר כגלידא על ארעא דק היה כגיר ושוכב מוגלד כקרח על הארץ וכן פירושו דק ככפור שטוח קלוש ומחובר כגליד דק ט"שבש בלעז שהיה מגליד גלד דק מלמעלה וכגיר שתרגם אונקלוס תוספת הוא על לשון העברית ואין לו תיבה בפסוק׃ מן הוא · הכנת מזון הוא כמו וימן להם המלך · כי לא ידעו מה הוא שיקראוהו בשמו׃ עמר׃ שם מדה׃ מספר נפשותיכם · כפי מנין נפשות שיש לאיש באהלו תקחו עומר לכל גולגלת׃ המרבה והממעיט · יש שלקטו הרבה ויש שלקטו מעט וכשבאו לביתם מדדו בעומר איש איש מה שלקט ומצאו שהמרבה ללקוט לא העדיף על עומר לגלגולת אשר באהלו והממעיט ללקוט לא מצא חסר מעומר לגלגלת וזהו נס גדול שנעשה בו׃ ויותירו אנשים · דתן ואבירם׃ וירם תולעים · לשון רמה׃ ויבאש · הרי זה מקרא הפוך שבתחלה הבאיש ולבסוף התליע · כענין שנאמר ולא הבאיש ורמה לא היתה בו וכן דרך כל המתליעים׃ וחם השמש ונמס · הנשאר בשדה נעשה נחלים ושותין ממנו איילים וצבאים ואומות העולם צדין מהן וטועמין בהם טעם מן ויודעים מה שבחן של ישראל · פשר לשון פושרין על ידי השמש מתחמם ומפשיר׃ ונמס · דישטנפריר ודוגמתו בסנהדרין בסוף ארבע מיתות׃ לקטו לחם משנה · כשמדדו את לקיטתן באהליהם מצאו כפלים שני העמר לאחד ומדרש אגדה לחם משונה אותו היום נשתנה לשבח בריחו וטעמו׃ ויגידו למשה · שאלוהו מה היום מימים ומכאן יש ללמד שעדיין לא הגיד להם משה פרשת שבת שנצטוה לומר להם׃ והיה ביום הששי והכינו וגו' · עד ששאלו את זאת אמר להם הוא אשר דבר ה' שנצטויתי לומר לכם ולכך ענשו הכתוב שאמר לו עד אנה מאנתם ולא הוציאו מן הכלל׃ את אשר תאפו אפו · מה שאתם רוצים לאפות בתנור אפו היום הכל לשני ימים ומה שאתם צריכים לבשל ממנו בשלו היום · לשון אפייה נופל בלחם ולשון בישול בתבשיל׃ למשמרת׃ לגניזה׃ ויאמר משה אכלוהו היום · שחרית שהיו רגילין לצאת וללקוט באו לשאול אם נצא אם לאו אמר להם את שבידכם אכלו לערב חזרו לפניו מהו לצאת אמר להם שבת היום ראה אותם דואגים שמא פסק המן ולא ירד עוד אמר להם היום לא תמצאוהו מה ת"ל "היום" היום לא תמצאוהו אבל מחר תמצאוהו׃ וביום השביעי שבת · שבת הוא המן לא יהיה בו ולא בא הכתוב אלא לרבות יום הכפורים וימים טובים · עד אנה מאנתם · משל הדיוט הוא בהדי הוצא לקיא כרבא על ידי הרשעים מתגנין הכשרין׃ ראו בעיניכם כי ה' בכבודו מזהיר אתכם על השבת שהרי נס נעשה בכל ערב שבת לתת לכם לחם יומים׃ שבו איש תחתיו · מכאן סמכו חכמי' ארבע אמות ליוצא חוץ לתחום׃ אל יצא איש ממקומו · אילו אלפי' אמה ולא במפורש שאין תחומין אלא מדברי סופרים ועיקרו של מקרא על לוקטי המן נאמר׃ והוא כזרע גד׃

ישראל את שמו מן והוא כזרע גד לבן וטעמו כצפיחת בדבש :
ויאמר משה זה הדבר אשר צוה יהוה מלא העמר ממנו למשמרת
לדרתיכם למען יראו את הלחם אשר האכלתי אתכם במדבר
בהוציאי אתכם מארץ מצרים : ויאמר משה אל אהרן קח צנצנת
אחת ותן שמה מלא העמר מן והנח אתו לפני יהוה למשמרת ל
לדרתיכם : כאשר צוה יהוה אל משה ויניחהו אהרן לפני העדת
למשמרת : ובני ישראל אכלו את המן ארבעים שנה עד באם אל
ארץ נושבת את המן אכלו עד באם אל קצה ארץ כנען : והעמר
יז עשרית האיפה הוא : ויסעו כל עדת בני ישראל
ממדבר סין למסעיהם על פי יהוה ויחנו ברפידים ואין מים לשתת
העם : וירב העם עם משה ויאמרו תנו לנו מים ונשתה
ויאמר להם משה מה תריבון עמדי מה תנסון את יהוה : ויצמא שם
העם למים וילן העם על משה ויאמר למה זה העליתנו ממצרים
להמית אתי ואת בני ואת מקני בצמא : ויצעק משה אל יהוה
לאמר מה אעשה לעם הזה עוד מעט וסקלני : ויאמר יהוה אל
משה עבר לפני העם וקח אתך מזקני ישראל ומטך אשר הכית בו
את היאר קח בידך והלכת : הנני עמד לפניך שם על הצור בחרב
והכית בצור ויצאו ממנו מים ושתה העם ויעש כן משה לעיני זקני
ישראל : ויקרא שם המקום מסה ומריבה על ריב בני ישראל ועל
נסתם את יהוה לאמר היש יהוה בקרבנו אם אין :
ויבא עמלק וילחם עם ישראל ברפידם :
ויאמר משה אל יהושע בחר לנו אנשים וצא הלחם בעמלק מחר
אנכי נצב על ראש הגבעה ומטה האלהים בידי : ויעש יהושע
כאשר אמר לו משה להלחם בעמלק ומשה אהרן וחור עלו ראש
הגבעה : והיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל וכאשר יניח ידו
וגבר עמלק : וידי משה כבדים ויקחו אבן וישימו תחתיו וישב עליה
ואהרן וחור תמכו בידיו מזה אחד ומזה אחד ויהי ידיו אמונה עד בא

ישראל ית שמיה מנא והוא כבר זרע גידא חיור וטעמיה כאיסקריטון
בדבש : ואמר משה דין פתגמא דפקיד יי מלא עומרא מניה למטרא
לדרתיכון בדיל דיחזון ית לחמא די אוכלית יתכון במדברא באפקותי
יתכון מארעא דמצרים : ואמר משה לאהרן סב צלוחית חדא והב
תמן מלי עומרא מנא ואצנע יתיה קדם יי למטרא לדרתיכון : כמא
דפקיד יי למשה ואצנעיה אהרן קדם סהדותא למטרא : ובני
ישראל אכלו ית מנא ארבעין שנין עד דעלו לארעא יתיבתא ית
מנא אכלו עד דאתו לסיפי ארעא דכנען : ועומרא חד מן
יז עסרא בתלת סאין הוא : ונטלו כל כנישתא דבני ישראל
ממדברא דסין למטלניהון על מימרא דיי ושרו ברפידים ולית מיא
למשתי עמא : ונצא עמא עם משה ואמרו הבו לנא מיא ונשתי ואמ
להון משה מה אתון נצן עמי מה אתון מנסן קדם יי : וצחא תמן
עמא למיא ואתרעם עמא על משה ואמר למא דנן אסיקתנא ממצ
לקטלא יתי וית בני וית בעירי בצחותא : וצלי משה קדם יי למימ
מה אעביד לעמא הדין עוד זעיר פון וירגמנני : ואמר יי למשה
עבר קדם עמא וסב עמך מסבי ישראל וחוטרך די מחיתא ביה
ית נהרא סב בידך ותיזיל : הא אנא קאים קדמך תמן על טנרא
בחורב ותמחי בטנרא ויפקון מניה מיא וישתי עמא ועבד כן משה
לעיני סבי ישראל : וקרא שמא דאתרא נסיתא ומצותא על דנצו
בני ישראל ועל דנסיאו קדם יי למימר האית שכינתא דיי ביננא
אם לא : ואתא עמלק ואגח קרבא עם ישראל ברפידים :
ואמר משה ליהושע בחר לנא גברין ופוק אגח קרבא בעמלק מחר
אנא קאים על ריש רמתא וחוטרא דאתעבידו ביה נסין מן קדם
יי בידי : ועבד יהושע כמא דאמר ליה משה לאגחא קרבא בעמלק
ומשה אהרן וחור סליקו לריש רמתא : והוה כד מרים משה ידוהי
ומתגברין דבית ישראל וכד מנח ידוהי ומתגברין דבית עמלק :
וידי משה יקרן ונסיבו אבנא ושויאו תחותוהי ויתיב עלה ואהרן וחור
סעידו בידוהי מכא חד ומכא חד והואה ידוהי פרישן בצלו עד דעל

והוא כזרע גד. עשב ששמו אלייאנדרי וזרע שלו עגול ואינו לבן והמן היה לבן. ואינו נמשל לזרע גד אלא לענין העגול כזרע גד היה והוא לבן: כצפיחית. בצק שמטגנין אותו בדבש וקורין לו אסקריטין בלשון משנה והוא תרגו' של אונקלוס: למשמרת. לגניזה: לדורותיכם: בימי ירמיהו כשהיה ירמיהו מוכיחם למה אין אתם עוסקים בתורה והם אומרים נניח מלאכתנו ונעסוק בתורה מהיכן נתפרנס הוציא להם צנצנת המן אמר להם אתם ראו דבר ה' שמעו לא נאמר אלא ראו בזה נתפרנסו אבותיכם הרבה שלוחין יש לו למקום להכין מזון ליראיו: צנצנת. צלוחית של חרס כתרגומו: והנח אותו לפני ה'. לפני הארון. ולא נאמר מקרא זה עד שנבנה אהל מועד אלא שנכתב כאן בפרשת המן: ארבעים שנה: והלא חסר שלשים יום שהרי בחמשה עשר באייר ירד להם תחלה ובחמשה עשר בניסן פסק שנאמר וישבות המן ממחרת אלא מגיד שהעוגות שהוציאו ישראל ממצרים טעמו בהם טעם מן: אל ארץ נושבת. לאחר שעברו את הירדן: אל קצה ארץ כנען. בתחלת הגבול קודם שעברו את הירדן והם ערבות מואב נמצאו מכחישין זה את זה אלא בערבות מואב כשמת משה בשבעה באדר פסק המן מלירד ונסתפקו ממן שלקטו בו ביום עד שהקריבו העומר בששה עשר בניס' שנאמר ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח: עשירית האיפה. האיפה שלש סאין והסאה ששה קבין והקב ארבעה לוגים והלוג ששה ביצים נמצא עשירית האיפה ארבעים ושלש ביצים וה' ביצה והוא שיעור לחלה ולמנחות: מה תנסון. לומר היוכל לתת מים בארץ ציה: עוד מעט. אם אמתין עוד מעט: עבור לפני העם. וראה אם יסקלוך למה הוצאת לעז על בני: וקח אתך מזקני ישראל. לעד לעדות שיראו שעל ידך המים יוצאים מן הצור ולא יאמרו מעינו' היו שם מימי קדם: ומטך אשר הכית בו את היאור. מה ת"ל אשר הכית בו את היאור אלא שהיו ישראל אומרים על המטה שאינו מוכן אלא לפורענות בו לקה פרעה ומצרים כמה מכות במצרי' ועל הים לכך נאמר אשר הכית בו את היאור והן אומרים עליו שהוא לפורענות ויראו עתה שאף לטובה הוא מוכן: והכית בצור. על הצור לא נאמר אלא בצור מכאן שהמטה היה של מין דבר חזק ושמו סנפירינון והצור נבקע מפניו. ויבא עמלק. סמך פרשה זו למקרא זה לומר תמיד אני ביניכם ומזומן לכל צרכיהם ואתם אומרים היש ה' בקרבנו אם אין חייכם שהכלב בא ונושך אתכם ואתם צועקים לי ותדעו היכן אני. משל לאדם שהרכיב בנו על כתפו ויצא לדרך היה אותו הבן רואה חפץ ואומר אבא טול חפץ זה ותן לי והוא נותן לו וכן שנייה וכן שלישית. פגעו באדם אחד אמר לו אותו הבן ראית את אבא אמר לו אביו אינך יודע היכן אני השליכו ובא הכלב ונשכו: בחר לנו. לי ולך. השווהו לו. מכאן אמרו יהי כבוד תלמידך חביב עליך כשלך. וכבוד חבירך כמורא רבך מניין שנאמר אהרן אל משה בי אדוני והלא אהרן גדול ממנו היה ועושה את חבירו כרבו. מורא רבך כמורא שמים שנאמר אדוני משה כלאם כלם מן העולם חייבין הם כלייה המורדים בך כאלו מרדו בהקב"ה: וצא הלחם. צא מן הענן והלחם בו: מחר. בעת המלחמה אנכי נצב: בחר לנו אנשים. גבורים ויראי חטא שתהא זכותן מסייעתן: דבר אחר בחר לנו אנשים. שיודעין לבטל כשפים לפי שבני עמלק מכשפין היו: ומשה ואהרן וחור. מכאן לתענית שצריך ג' לעבור לפני התיבה שבתענית היו שרויים: כאשר ירים משה ידו. וכי ידיו של משה נוצחות היו המלחמה כו' כד' בראש השנה: וידי משה כבדים. בשביל שנתעצל במצוה ומנה אחר תחתיו נתייקרו ידיו: ויקחו אהרן וחור אבן וישימו תחתיו. ולא ישב לו על כר וכסת אמר ישראל שרויין בצער אף אני אהיה עמהם בצער: ויהי ידיו אמונה. ויהי משה ידיו באמונה פרושות השמים בתפלה נאמנה ונכונה: עד בא השמש. שהיו עמלקים מחשבין את השעות באיצטרולוגיא באי זו שעה הם נוצחין והעמיד להם משה חמה וערבב את השעות:

ויחלוש

שימשא: ותבר יהושע ית עמלק וית עמיה לפתגם דחרב: ואמר יי למשה כתב דא דוכרנא בסיפרא ושוי קדם יהושע ארי מימחא אימחי ית דוכרנא דעמלק מתחות שמיא: ובנא משה מדבחא ופלח עלוהי קדם יי דעבד ליה ניסין: ואמר בשבועה אמירא דא מן קדם דחילא דשכינתיה על כורסיה יקרא דעתיד לאיתאגחא קרבא קדם יי בדבית עמלק לשציותהון מדרי דעלמא

השמש: ויחלש יהושע את עמלק ואת עמו לפי חרב: ויאמר יהוה אל משה כתב זאת זכרון בספר ושים באזני יהושע כי מחה אמחה את זכר עמלק מתחת השמים: ויבן משה מזבח ויקרא שמו יהוה נסי: ויאמר כי יד על כס יה מלחמה ליהוה בעמלק מדר דר:

פ פ פ

וישמע יתרו רבא דמדין חמוהי דמשה ית כל די עבד יי למשה ולישראל עמיה ארי אפיק יי ית ישראל ממצרים: ודבר יתרו חמוהי דמשה ית צפרה אתת משה בתר דשלחה: וית תרין בנהא די שום חד גרשם ארי אמר דייר הויתי בארעא נוכראה: ושום חד אליעזר ארי אלהא דאבא בסעדי ושזבני מחרבא דפרעה: ואתא יתרו חמוהי דמשה ובנוהי ואתתיה למשה למדברא די הוא שרי תמן לטורא דאיתגלי עלוהי יקרא דיי: ואמר למשה אנא חמוך יתרו אתא לותך ואתתך ותרין בנהא עמה: ונפק משה לקדמות חמוהי וסגיד ונשק ליה ושאילו גבר לחבריה לשלם ועלו למשכנא: ואשתעי משה לחמוהי ית כל די עבד יי לפרעה ולמצרי על עיסק ישראל ית כל עקתא דאשכחתנן באורחא ושזבנון יי: וחדי יתרו על כל טבתא דעבד יי לישראל דשזביה מידא דמצרים: ואמר יתרו בריך יי די שיזיב יתכון מידא דמצראי ומידא דפרעה די שיזיב ית עמא מתחות מרות מצראי: כען ידענא ארי רב יי ולית אלהא בר מיניה ארי בפתגמא די חשיבו מצראי למידן ית ישראל ביה דנינון: וקריב יתרו חמוהי דמשה עלון ונכסת קודשין קדם יי ואתא אהרן וכל סבי ישראל למיכל לחמא עם חמוהי דמשה קדם יי

יח וישמע יתרו כהן מדין חתן משה את כל אשר עשה אלהים למשה ולישראל עמו כי הוציא יהוה את ישראל ממצרים: ויקח יתרו חתן משה את צפרה אשת משה אחר שלוחיה: ואת שני בניה אשר שם האחד גרשם כי אמר גר הייתי בארץ נכריה: ושם האחד אליעזר כי אלהי אבי בעזרי ויצלני מחרב פרעה: ויבא יתרו חתן משה ובניו ואשתו אל משה אל המדבר אשר הוא חנה שם הר האלהים: ויאמר אל משה אני חתנך יתרו בא אליך ואשתך ושני בניה עמה: ויצא משה לקראת חתנו וישתחו וישק לו וישאלו איש לרעהו לשלום ויבאו האהלה: ויספר משה לחתנו את כל אשר עשה יהוה לפרעה ולמצרים על אודת ישראל את כל התלאה אשר מצאתם בדרך ויצלם יהוה: ויחד יתרו על כל הטובה אשר עשה יהוה לישראל אשר הצילו מיד מצרים: ויאמר יתרו ברוך יהוה אשר הציל אתכם מיד מצרים ומיד פרעה אשר הציל את העם מתחת יד מצרים: עתה ידעתי כי גדול יהוה מכל האלהים כי בדבר אשר זדו עליהם: ויקח יתרו חתן משה עלה וזבחים לאלהים ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכל לחם עם חתן משה לפני האלהים:

ויחלוש יהושע. חתך ראשי גבוריו ולא השאיר אלא חלשים שבהם ולא הרגם כולם מכאן אנו למדים שעשו על פי הדיבור של שכינה: כתוב זאת זכרון. שבא עמלק להזדווג לישראל קודם לכל האומות: ושים באזני יהושע. המכניס את ישראל לארץ שיצוה את ישראל לשלם לו את גמולו כאן נרמז לו למשה שיהושע מכניס את ישראל לארץ: כי מחה אמחה. לכך אני מזהירך כן כי חפץ אני למחותו: ויקרא שמו ה' נסי. הקב"ה עשה לנו כאן נס. לא שהמזבח קרוי ה' אלא המזכיר שמו של מזבח זוכר את הנס שעשה המקום ה' הוא נס שלנו: ויאמר משה. כי יד על כס יה: ידו של הקב"ה הורמה לישבע בכסאו להיות לו מלחמה ואיבה בעמלק עולמית: ומהו כס ולא נאמר כסא ואף השם נחלק לחציו. נשבע הקב"ה שאין שמו שלם ואין כסאו שלם עד שימחה שמו של עשו כולו וכשימחה שמו יהיה השם שלם והכסא שלם שנאמר האויב תמו חרבות לנצח זהו עשו שכתוב בו ועברתו שמרה נצח ערים נתשת אבד זכרם המה מהו אומר אחריו וה' לעולם ישב הרי השם שלם כונן למשפט כסאו הרי כסאו שלם.

וישמע יתרו מה שמועה שמע ובא קריעת ים סוף ומלחמת עמלק: יתרו שבע שמות נקראו לו רעואל יתר יתרו חובב חבר קיני פוטיאל. יתר על שם שיתר פרשה אחת בתורה ואתה תחזה. יתרו לכשנתגייר וקיים המצות הוסיפו לו אות. חובב שחבב את התורה: חובב הוא יתרו שנאמר מבני חובב חתן משה ויש אומרים רעואל אביו של יתרו היה ומהו אומר ותבאנה אל רעואל אביהן שהתינוקות קורין לאבי אביהן אבא בספרי: חותן משה. כאן היה יתרו מתכבד במשה אני חותן המלך ולשעבר היה משה תולה הגדולה בחמיו שנאמר וישב אל יתר חותנו: למשה ולישראל. שקול משה כנגד כל ישראל: את כל אשר עשה. להם בירידת המן ובבאר ובעמלק: וכי הוציא ה' וגו'. זו גדולה על כולם: אחר שלוחיה. כשאמר לו הקב"ה במדין לך שוב מצרימה ויקח משה את אשתו ואת בניו וגו': ויצא אהרן לקראתו ויפגשהו בהר האלהים אמר לו מי הם הללו אמר לו זו אשתי שנשאתי במדין ואלו בני אמר לו והיכן אתה מוליכן אמר לו למצרים אמר לו על הראשונים אנו מצטערים ואתה בא להוסיף עליהם אמר לה לכי לבית אביך נטלה שני בניה והלכה לה: ויצילני מחרב פרעה. כשגלו דתן ואבירם על דבר המצרי ובקש להרוג משה נעשה צוארו כעמוד של שיש: אל המדבר. אף אנו יודעים שבמדבר היו אלא בשבחו של יתרו דבר הכתוב שהיה יושב בכבודו של עולם ונדבו לבו לצאת אל המדבר מקום תוהו לשמוע דברי תורה: ויאמר אל משה. על ידי שליח: אני חותנך יתרו וגו'. אם אין אתה יוצא בגיני צא בגין אשתך ואם אין אתה יוצא בגין אשתך צא בגין שני בניה: ויצא משה. כבוד גדול נתכבד יתרו באותה שעה כיון שיצא משה יצא אהרן נדב ואביהוא ומי הוא שראה את אלו יוצאין ולא יצא: וישתחו וישק לו. איני יודע מי השתחוה למי כשהוא אומר איש לרעהו מי הקרוי איש זה משה: ויספר משה לחותנו. למשוך את לבו ולקרבו לתורה: את כל התלאה. שעל הים ושל עמלק: התלאה. למד אלף מן היסוד של תיבה והתי"ו הוא תיקון ויסוד הנופל ממנו לפרקים וכן תרומה תנופה תקומה תנואה: ויחד יתרו. וישמח יתרו. זהו פשוטו ומדרשו נעשה בשרו חידודין חידודין מצר על אבוד מצרים היינו דאמרי אינשי גיורא עד עשרה דרי לא תבזי ארמאה באפיה: על כל הטובה. טובת המן והבאר והתורה ועל כלן אשר הצילו מיד מצרים עד עכשו לא היה עבד יכול לברוח ממצרים שהיתה הארץ מסוגרת ואלו יצאו ששים רבוא: אשר הציל אתכם מיד מצרים. אומה קשה: מיד פרעה. מלך קשה: מתחת יד מצרים. כתרגומו לשון רידוי ומרות היד שהיו מכבידים עליהם היא העבודה: עתה ידעתי. מכירו הייתי לשעבר ועכשיו ביותר: מכל האלהים. מלמד שהיה מכיר בכל ע"ז שבעולם שלא הניח ע"ז שלא עבדה: כי בדבר אשר זדו עליהם. כתרגו' במיא דמון לאבדם והם נאבדו במים: אשר זדו. אשר הרשיעו. ורבותינו דרשוהו לשון ויזד יעקב נזיד בקדרה אשר בשלו בה נתבשלו: עולה. כמשמעה שהיא כולה כליל: זבחים. שלמים: ויבא אהרן וגו'. ומשה היכן הלך והלא הוא שיצא לקראתו וגרם לו את כל הכבוד אלא שהיה עומד ומשמש לפניהם: לפני האלהים. מכאן שהנהנה מסעודה שתלמידי חכמים מסובין בה כאלו נהנה מזיו שכינה:

ויהי ממחרת

וַיְהִי מִמָּחֳרָת וַיֵּשֶׁב מֹשֶׁה לִשְׁפֹּט אֶת־הָעָם וַיַּעֲמֹד הָעָם עַל־מֹשֶׁה מִן־
הַבֹּקֶר עַד־הָעָרֶב׃ וַיַּרְא חֹתֵן מֹשֶׁה אֵת כָּל־אֲשֶׁר־הוּא עֹשֶׂה לָעָם
וַיֹּאמֶר מָה־הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר אַתָּה עֹשֶׂה לָעָם מַדּוּעַ אַתָּה יוֹשֵׁב לְבַדֶּךָ
וְכָל־הָעָם נִצָּב עָלֶיךָ מִן־בֹּקֶר עַד־עָרֶב׃ וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לְחֹתְנוֹ
כִּי־יָבֹא אֵלַי הָעָם לִדְרֹשׁ אֱלֹהִים׃ כִּי־יִהְיֶה לָהֶם דָּבָר בָּא אֵלַי וְשָׁפַטְתִּי
בֵּין אִישׁ וּבֵין רֵעֵהוּ וְהוֹדַעְתִּי אֶת־חֻקֵּי הָאֱלֹהִים וְאֶת־תּוֹרֹתָיו׃ וַיֹּאמֶר
חֹתֵן מֹשֶׁה אֵלָיו לֹא־טוֹב הַדָּבָר אֲשֶׁר אַתָּה עֹשֶׂה׃ נָבֹל תִּבֹּל גַּם־אַתָּה
גַּם־הָעָם הַזֶּה אֲשֶׁר עִמָּךְ כִּי־כָבֵד מִמְּךָ הַדָּבָר לֹא־תוּכַל עֲשֹׂהוּ לְבַדֶּךָ׃
עַתָּה שְׁמַע בְּקֹלִי אִיעָצְךָ וִיהִי אֱלֹהִים עִמָּךְ הֱיֵה אַתָּה לָעָם מוּל ה
הָאֱלֹהִים וְהֵבֵאתָ אַתָּה אֶת־הַדְּבָרִים אֶל־הָאֱלֹהִים׃ וְהִזְהַרְתָּה אֶתְהֶם
אֶת־הַחֻקִּים וְאֶת־הַתּוֹרֹת וְהוֹדַעְתָּ לָהֶם אֶת־הַדֶּרֶךְ יֵלְכוּ בָהּ וְאֶת־
הַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר יַעֲשׂוּן׃ וְאַתָּה תֶחֱזֶה מִכָּל־הָעָם אַנְשֵׁי־חַיִל יִרְאֵי
אֱלֹהִים אַנְשֵׁי אֱמֶת שֹׂנְאֵי בָצַע וְשַׂמְתָּ עֲלֵהֶם שָׂרֵי אֲלָפִים שָׂרֵי מֵאוֹת
שָׂרֵי חֲמִשִּׁים וְשָׂרֵי עֲשָׂרֹת׃ וְשָׁפְטוּ אֶת־הָעָם בְּכָל־עֵת וְהָיָה כָּל־
הַדָּבָר הַגָּדֹל יָבִיאוּ אֵלֶיךָ וְכָל־הַדָּבָר הַקָּטֹן יִשְׁפְּטוּ־הֵם וְהָקֵל מֵעָלֶיךָ
וְנָשְׂאוּ אִתָּךְ׃ אִם אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה תַּעֲשֶׂה וְצִוְּךָ אֱלֹהִים וְיָכָלְתָּ עֲמֹד
וְגַם כָּל־הָעָם הַזֶּה עַל־מְקֹמוֹ יָבֹא בְשָׁלוֹם׃ וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה לְקוֹל חֹתְנוֹ
וַיַּעַשׂ כֹּל אֲשֶׁר אָמָר׃ וַיִּבְחַר מֹשֶׁה אַנְשֵׁי־חַיִל מִכָּל־יִשְׂרָאֵל וַיִּתֵּן אֹתָם
רָאשִׁים עַל־הָעָם שָׂרֵי אֲלָפִים שָׂרֵי מֵאוֹת שָׂרֵי חֲמִשִּׁים וְשָׂרֵי עֲשָׂרֹת׃
וְשָׁפְטוּ אֶת־הָעָם בְּכָל־עֵת אֶת־הַדָּבָר הַקָּשֶׁה יְבִיאוּן אֶל־מֹשֶׁה וְכָל־
הַדָּבָר הַקָּטֹן יִשְׁפּוּטוּ הֵם׃ וַיְשַׁלַּח מֹשֶׁה אֶת־חֹתְנוֹ וַיֵּלֶךְ לוֹ אֶל־אַרְצוֹ׃
בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁלִישִׁי לְצֵאת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם יט
בַּיּוֹם הַזֶּה בָּאוּ מִדְבַּר סִינָי׃ וַיִּסְעוּ מֵרְפִידִים וַיָּבֹאוּ מִדְבַּר סִינַי וַיַּחֲנוּ
בַּמִּדְבָּר וַיִּחַן־שָׁם יִשְׂרָאֵל נֶגֶד הָהָר׃ וּמֹשֶׁה עָלָה אֶל־הָאֱלֹהִים וַיִּקְרָא
אֵלָיו יְהוָה מִן־הָהָר לֵאמֹר כֹּה תֹאמַר לְבֵית יַעֲקֹב וְתַגֵּיד לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃
אַתֶּם רְאִיתֶם אֲשֶׁר עָשִׂיתִי לְמִצְרָיִם וָאֶשָּׂא אֶתְכֶם עַל־כַּנְפֵי נְשָׁרִים

והוה מיומא דבתרוהי ויתיב משה למידן ית עמא וקם עמא עלוהי דמשה מן צפרא עד רמשא׃ וחזא חמוהי דמשה ית כל דהוא עביד לעמא ואמר מה פתגמא הדין די את עביד לעמא מה דין את יתיב בלחודך וכל עמא קיימין עלך מן צפרא עד רמשא׃ ואמר משה לחמוהי ארי אתן לותי עמא למתבע אולפן מן קדם ייי׃ כד הוי להון דינא אתן לותי ודאין אנא בין גברא ובין חבריה ומהודע להון ית קימיא דייי וית אוריתיה׃ ואמר חמוהי דמשה ליה לא תקין פתגמא דאת עביד׃ מלאה תלאי אף את אף עמא הדין דעמך ארי יקיר מנך פתגמא לא תיכול למעבדיה בלחודך׃ כען קביל מני אמלכנך ויהי מימרא דייי בסעדך הוי את לעמא תבע אולפן מן קדם ייי ותהי מייתי את ית פתגמיא קדם ייי׃ ותזהר יתהון ית קימיא וית אוריתא ותהודע להון ית אורחא דיהכון בה וית עובדא דיעבדון׃ ואת תחזי מכל עמא גברין דחילא דחלין דייי גברין דקשוט שנאין לקבלא ממון ותמני עליהון רבני אלפין ורבני מאותא רבני חמשין ורבני עישוריתא׃ וידונון ית עמא בכל עידן ויהי כל פתגם רב ייתון לותך וכל פתגם זעיר ידונין אינון ויקלון מנך ויסוברון עמך׃ אם ית פתגמא הדין תעביד ויפקדינך ייי ותיכול למיקם ואף כל עמא הדין על אתריה יהך בשלם׃ וקביל משה למימר חמוהי ועבד כל די אמר׃ ובחר משה גברין דחילא מכל ישראל ומני יתהון רישין על עמא רבני אלפין רבני מאותא רבני חמשין ורבני עישוריתא׃ ודיינין ית עמא בכל עדן ית פתגם קשי מיתן לות משה וכל פתגם זעיר דיינין אינון׃ ושלח משה ית חמוהי ואזל ליה לארעיה׃ בירחא תליתאה למפק בני ישראל מארעא דמצרים ביומא הדין אתו למדברא דסיני׃ ונטלו מרפידים ואתו למדברא דסיני ושרו במדברא ושרא תמן ישראל לקביל טורא׃ ומשה סליק קדם ייי וקרא ליה ייי מן טורא למימר כדנן תימר לבית יעקב ותחוי לבני ישראל׃ אתון חזיתון די עבדית למצראי ואטלית יתכון כד על גדפי נשרין וקרבית

ויהי ממחרת· מוצאי יום הכיפורים היה כך שנינו בספרי ומהו ממחרת למחרת רדתו מן ההר· ועל כרחך אי אפשר לומר אלא ממחרת יום הכיפורים שהרי קודם מתן תורה אי אפשר לומר והודעתי את חקי וגומר· ומשנתנה תורה עד יום הכיפורים לא ישב משה לשפוט את העם שהרי בשבעה עשר בתמוז ירד ושבר את הלוחות ולמחר עלה בהשכמה ושהה שמונים יום וירד ביום הכיפורים· ואין פרשה זו כתובה כסדר שלא נאמ' ויהי ממחרת עד שנה שנייה אף לדברי האומר יתרו קודם מתן תורה בא [illegible] אל ארצו לא היה אלא עד שנה שנייה שהרי נאמר כאן וישלח משה את חותנו ומצינו במסע הדגלים שאמר לו משה נוסעים אנחנו אל המקום וגומר· אל [illegible] אותנו ואם זו קודם מתן תורה משלחו והלך היכן מצינו שחזר· אם תאמר שם לא נאמר יתרו אלא חובב ובנו של יתרו היה הוא חובב הוא יתרו שהרי כתוב מבני חובב חותן משה: וישב משה ויעמוד העם· יושב כמלך וכולן עומדים. והוקשה הדבר ליתרו שהיה מזלזל בכבודן של ישראל והוכיחו על כך שנאמר מדוע אתה יושב לבדך וכלם נצבי': מן הבקר עד הערב· אפשר לומר כן אלא כל דיין שדן דין אמת לאמתו אפי' שעה אחת מעלה עליו הכתוב כאילו עוסק בתורה כל היום וכאלו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית שנ' בו ויהי ערב ויהי בקר יום אחד: כי יבא· כי בא לשון הווה כתרגו' למתבע אולפן לשאול תלמוד מפי הגבורה: כי יהיה להם דבר בא· מי שיהיה לו הדבר בא אלי: ויאמ' חותן משה· דרך כבוד קורהו הכתו' חותנו של מלך: נבול תבול· כתרגומו ולשונו לשון כמישה פלייסטר"א כמו והעלה נבל כנבול עלה ותאנה שהוא כמוש על ידי חמה ועל ידי קרח וכוחו תש ונלאה: אתה· לרבות אהרן וחור ושבעים זקנים: כי כבד ממך כובדו רב יותר מכחך: איעצך ויהי אלהים עמך· בעצה אמר לו צא המלך בגבורה: היה אתה לעם מול האלהים· שליח ומליץ בינותם למקום ושואל משפטים מאתו· את הדברים דברי ריבותם: ואתה תחזה· ברוח הקדש שעליך: אנשי חיל· עשירים שאין צריכין להחניף ולהכיר פנים· אנשי אמת· אילו בעלי הבטחה שהן כדאי לסמוך על דבריהם שעל ידי כן יהיו דבריהן נשמעין: שונאי בצע· ששונאין את ממונם בדין ההיא דאמרינן כל דיינא דמפקין ממונא מיניה בדינא לאו דיינא הוא: שרי אלפים· הם היו שש מאות שרי' לשש מאו' אלף: שרי מאו' ששת אלפי' היו: שרי חמשים שנים עשר אלף· שרי עשרו' ששים אלף: ושפטו וידונון לשון צווי: והקל מעליך דבר זה להקל מעליך: והקל· כמו והכבד את לבו והכות את מואב לשון הווה: וצוך אלהים ויכלת עמוד· המלך בגבורה אם מצוה אותך לעשות כן תוכל עמוד ואם יעכב על ידך לא תוכל לעמוד: וגם כל העם הזה· אהרן נדב ואביהוא ושבעים זקנים הנלוים עתה עמך: ושפטו ודיינין ית עמא: יביאון· מייתין ישפוטו הם כמו ישפטו וכן לא תעבורי כמו לא תעברי ותרגומו דייכין אינון מקראות העליונים היו לשון צווי לכך מתורגמין וידונון ייתון ידונון ומקראו' הללו לשון עשייה· וילך לו אל ארצו· לגייר בני משפחתו: ביום הזה. בראש חדש· לא היה צריך לכתוב אלא ביום ההוא מהו ביום הזה שיהיו דברי תורה חדשים עליך כאלו היום נתנה: ויסעו מרפידים מה תל' לחזור ולפרש מהיכן נסעו והלא כבר כתב שברפידים היו חונים בידוע שמשם נסעו אלא להקיש נסיעתן מרפידים לביאתן למדבר סיני מה ביאתן למדבר סיני בתשובה אף נסיעתן מרפידים בתשובה: ויחן שם ישראל כאיש אחד בלב אחד אבל שאר כל החניות בתרעומת ובמחלוקת: נגד ההר· למזרחו וכל מקום שאתה מוצא נגד פנים למזרח: ומשה עלה· ביום השני וכל עליותיו בהשכמה היו שנאמר וישכם משה בבקר: כה תאמר· בלשון הזה וכסדר הזה: לבית יעקב. אלו הנשים תאמר להם בלשון רכה: ותגד לבני ישראל· עונשין ודקדוקין פרש לזכרים דברים הקשין כגידין: אתם ראיתם· לא מסורת היא בידכם הדברים אשר עשיתי במצרים על כמה עבירות היו חייבין לי קודם שנזדווגו לכם ולא נפרעתי מהם אלא על ידכם: ואשא אתכם· זה יום שבאו ישרא' לרעמסס שהיו ישרא' מפוזרין בכל ארץ גושן ולשעה קלה כשבאו ליסע ולצאת נקבצו כלם לרעמסס· ואנקלוס תרגם ואשא כמו ואסיע אתכם ואטלית יתכון תיקן את הדבור דרך כבוד למעלה: על כנפי נשרים. כנשר הנושא גוזליו על כנפיו שכל שאר העופות נותנים את בניהם בין רגליהם לפי שמתיראין מעוף אחר שפורח על גביהם אבל הנשר הזה אינו מתירא אלא מן האדם שמא יזרוק בו חץ לפי שאין עוף פורח על גביו לכך נותנו על כנפיו אמר מוטב יכנס החץ בי ולא בבני אף אני עשיתי כן ויסע מלאך האלהים וגומר· ויבא בין מחנה מצרים וגומר: והיו מצרים זורקים חיצים ואבני בליסטראות והענן מקבלם· ואביא אתכם

קריבית יתכון לפולחני : וכען אם קבלא תקבלון למימרי ותטרון
ית קימי ותהון קדמי חביבין מכל עממיא ארי דילי כל ארעא :
ואתון תהון קדמי מלכין כהנין ועם קדיש [אילין] פתגמיא די תמליל
עם בני ישראל : ואתא משה וקרא לסבי עמא וסדר קדמיהון ית
כל פתגמיא האילין דפקדיה ייי : ואתיבו כל עמא כחדא ואמרו כל
די מליל ייי נעביד ואתיב משה ית פתגמי עמא קדם ייי : ואמר ייי
למשה הא אנא מתגלי לך בעבא דעננא בדיל דישמע עמא במללותי
עמך ואף בך יהימנון לעלמא וחוי משה ית פתגמי עמא קדם ייי
: ואמר ייי למשה איזיל לות עמא ותזמנון יומא דין ומחר ויחורון
לבושיהון : ויהון זמינין ליומא תליתאה ארי ביומא תליתאה יתגלי
ייי לעיני כל עמא על טורא דסיני : ותתחים ית עמא סחור סחור למימר
איסתמרו לכון מלמיסק בטורא ולמקרב בסופיה כל דיקרב בטורא
איתקטלא יתקטל : לא תקרב ביה ידא ארי איתרגמא יתרגים או
אישתדאה ישתדי אם בעירא אם אנשא לא יתקיים במיגד שופרא
[הנ]ון מרשן למסק בטורא : ונחת משה מן טורא לות עמא וזמין ית
עמא וחוורו [לבוש]יהון : ואמר לעמא הוו זמינין לתלתא יומין לא
תקרבון [ל]צד אתתא : והוה ביומא תליתאה במהוי צפרא והוה
קלין וברקין ועננא תקיף על טורא וקל שופרא תקיף לחדא וזע
כל עמא די במשריתא : ואפיק משה ית עמא לקדמות מימרא דייי
מן משריתא ואתעתדו בשיפולי טורא : וטורא דסיני תנן כוליה מן
קדם דאתגלי עלוהי ייי באשתא וסליק תנניה [כ]תננא דאתונא
וזע כל טורא לחדא : והוה קל שופרא אזיל ותקיף [לחדא] משה ממליל
ומן קדם ייי מתעני ליה בקל : ואתגלי ייי על טורא דסיני לריש
טורא וקרא ייי למשה לריש טורא וסליק משה : ואמר ייי למשה
חות אסהיד בעמא דילמא יפגרון קדם ייי למחזי ויפל מנהון סגי :
ואף כהניא דקריבין לשמשא קדם ייי יתקדשון דילמא יקטול בהון ייי :

ואבא אתכם אלי : ועתה אם שמוע תשמעו בקלי ושמרתם
את בריתי והייתם לי סגלה מכל העמים כי לי כל הארץ : ואתם
תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש אלה הדברים אשר תדבר אל בני
ישראל : ויבא משה ויקרא לזקני העם וישם לפניהם [א]ת כל
הדברים האלה אשר צוהו יהוה : ויענו כל העם יחדו ויאמרו כל
אשר דבר יהוה נעשה וישב משה את דברי העם אל יהוה : ויאמר
יהוה אל משה הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם
בדברי עמך וגם בך יאמינו לעולם ויגד משה את דברי העם אל
יהוה : ויאמר יהוה אל משה לך אל העם וקדשתם היום ומחר וכבסו
שמלתם : והיו נכנים ליום השלישי כי ביום השלישי ירד יהוה
לעיני כל העם על הר סיני : והגבלת את העם סביב לאמר השמרו
לכם עלות בהר ונגע בקצהו כל הנגע בהר מות יומת : לא תגע בו
יד כי סקול יסקל או ירה יירה אם בהמה אם איש לא יחיה במשך
היבל המה יעלו בהר : וירד משה מן ההר אל העם ויקדש את העם
ויכבסו שמלתם : ויאמר אל העם היו נכנים לשלשת ימים אל תגשו
אל אשה : ויהי ביום השלישי בהית הבקר ויהי קלת וברקים וענן
כבד על ההר וקל שפר חזק מאד ויחרד כל העם אשר במחנה :
ויוצא משה את העם לקראת האלהים מן המחנה ויתיצבו בתחתית
ההר : והר סיני עשן כלו מפני אשר ירד עליו יהוה באש ויעל עשנו
כעשן הכבשן ויחרד כל ההר מאד : ויהי קול השפר הולך וחזק
מאד משה ידבר והאלהים יעננו בקול : וירד יהוה על הר סיני אל
ראש ההר ויקרא יהוה למשה אל ראש ההר ויעל משה : ויאמר יהוה
אל משה רד העד בעם פן יהרסו אל יהוה לראות ונפל ממנו רב :
וגם הכהנים הנגשים אל יהוה יתקדשו פן יפרץ בהם יהוה :

ואביא אתכם אלי כתרגומו · ועתה אם · עתה תקבלו עליכם יערב לכם מכאן ואילך שכל התחלות קשות · ושמרתם את בריתי · שאכרות עמכם על שמירת
התורה : סגלה · אוצר חביב כמו וסגלת מלכים כלי יקר ואבנים טובות שהמלכים גונזים אותם כך אתם לי סגולה משאר אומות ולא תאמרו אתם לבדכם
שלי ואין לי אחרים עמכם ומה יש לי עוד שתהא חבתכם נכרת כי לי כל הארץ · והם בעיני ולפני לכלום : ואתם תהיו לי ממלכת כהנים · שרים כמה דאת
אמר ובני דוד כהנים היו : אלה הדברים · לא פחות ולא יותר · וישב משה את דברי העם וגו' · ביום המחרת · שהוא שלישי שהרי בהשכמה עלה וכי צריך
היה משה להשיב [אלא] בא הכתוב ללמדך דרך ארץ ממשה שלא אמר הואיל ויודע מי ששלחני איני צריך להשיב : בעב הענן · במעבה הענן וזהו ערפל :
וגם בך · גם בנביאים הבאים אחריך · ויגד משה את דברי וגו' · ביום המחרת שהוא רביעי לחדש · את דברי העם וגו' · תשובה על דבר זה שמעתי
מהם שרצונ' לשמוע ממך אינו דומה השומע מפי שליח לשומע מפי המלך רצוננו לראות את מלכנו : וקדשתם · וזמנתם שיכינו עצמם היום ומחר : והיו נכונים ·
ומובדלים מאשה : ליום השלישי · שהוא ששה בחדש ובחמשי בנה משה את המזבח תחת ההר ושתים עשרה מצבה כל הענין האמור בפרשת ואלה המשפטים
ואין מוקדם ומאוחר בתורה : לעיני כל העם · מלמד שלא היה בהם סומא שנתרפאו כולם : והגבלת · קבע להם תחומין לסימן שלא יקרבו מן הגבול
והלאה : לאמר · הגבול אומר להם השמרו מעלות מכאן ולהלן ואתה הזהירם על כך : ונגע בקצהו · אפילו בקצהו : ירה יירה · מכאן לנסקלין שהם
[נדחין ל]מטה מבית הסקילה שהיה גבוה שתי קומות : יירה · יושלך למטה לארץ כמו ירה בים : ב[משך] היובל · כשימשוך היובל קול ארוך הוא סימן סילוק
[ה]פסקת הקול וכיון שאסתלק הם רשאין לעלות : היובל · הוא שופר של איל שכן בערביא קורין [לדכרא] יובלא ושופר של אילו של יצחק היה :
[מ]ן ההר אל העם · מלמד שלא היה משה פונה לעסקיו אלא מן ההר אל העם : היו נכונים לשלשת ימים · לסוף שלשת ימים הוא יום רביעי שהוסיף משה יום אחד
מדעתו כדברי רבי יוסי ולדברי האומר בששה בחדש נתנו עשרת הדברות לא הוסיף משה כלום ולשלשת ימים כמו ליום השלישי : אל תגשו אל אשה · כל שלשת
ימים הללו כדי שיהו הנשים טובלות ליום השלישי ויהיו טהורות לקבל תורה שאם ישמשו תוך שלשה שמא תפלוט האשה שכבת זרע לאחר טבילתה ותחזור
ותטמא אבל משששהתה ג' ימים כבר הזרע מסריח ואינו ראוי להזריע וטהור מלטמא את הפולטת : בהיות הבקר · מלמד שהקדים על ידם מה שאין דרך בשר
ודם לעשות כן שיהא הרב ממתין לתלמיד וכן מצינו ביחזקאל קום צא אל הבקעה · ואקום ואצא אל הבקעה והנה שם כבוד ה' עומד : לקראת האלקים מגיד
שהשכינה יוצאה לקראתם כחתן היוצא לקראת כלה וזהו שנאמר ה' מסיני בא ולא נאמר לסיני בא · בתחתית ההר · לפי פשוט' ברגלי ההר ומדרש שנתלש
ההר ממקומו ונכפה עליהם כגיגית · עשן כלו · אין עשן זה שם דבר שהרי נקוד השין פתח אלא לשון פעל כמו אמר שמר שמע לכך תרגומו תנן כוליה וכל
עשן שבמקרא נקודים קמץ מפני שהם שם דבר : כבשן · של סיד יכול ככבשן זה ולא יותר ת"ל בוער באש עד לב השמים ומה ת"ל כבשן לשבר את האזן מה
שהיא יכולה לשמוע נותן לבריות סימן הנכר להם · כיוצ' בו כאריה ישאג וכי מי נתן כח בארי אלא הוא והכתוב מושלו כאריה אלא אנו מכנין ומדמין אותו
לבריותיו כדי לשבר את האזן מה שיכולה לשמוע כיוצא בו וקולו כקול מים רבים וכי מי נתן קול למים אלא הוא ואתה מכנה אותו לדמותו לבריותיו כדי לשבר את
האזן · הולך וחזק מאד · מנהג הדיוט כל זמן שהוא מאריך לתקוע קולו עמה מחליש וכוהה אבל כאן הולך וחזק מאד ולמה כך מתחלה לשבר אזניהם מה שיכולין
לשמוע : משה ידבר · כשהיה משה מדבר ומשמיע הדברות לישראל שהרי לא שמעו מפי הגבורה אלא אנכי ולא יהיה לך והקב"ה מסייעו לתת בו כח להיות
קולו מגביר ונשמע · יעננו בקול · יעננו על דבר הקול כמו אשר יענה באש אל דבר האש להורידו · וירד ה' על הר סיני · יכול ירד עליו ממש ת"ל כי מן השמי'
דברתי עמכם מלמד שהרכין שמים העליונים והתחתונים והציען על גבי ההר כמצע על המטה וירד כסא הכבוד עליהם · העד העם · התרה בהם שלא
לעלות בהר · פן יהרסו וגו' · שלא יהרסו את מצבם על ידי שתאותם אל ה' לראות ויקרבו לצד ההר · ונפל ממנו רב · כל מה שיפול מהם ואפילו הוא יחידי חשוב
לפני רב · פן יהרסו · כל הריסה מפרדת אסיפת הבנין אף המפרדין ממצב אנשים הורסים את המצב . וגם הכהנים · אף הבכורות שהעבודה בהם · הנגשים
אל ה' · להקריב קרבנו' אף הם אל יסמכו על חשיבותם לעלות · יתקדשו יהיו מזומנים להתיצב על עמדן · פן יפרץ · לשון פרצה והרג בהם ויעשה בהם פרצה ·

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה לֹא־יוּכַל הָעָם לַעֲלֹת אֶל־הַר סִינָי כִּי־אַתָּה
הַעֵדֹתָה בָּנוּ לֵאמֹר הַגְבֵּל אֶת־הָהָר וְקִדַּשְׁתּוֹ׃ וַיֹּאמֶר אֵלָיו יְהוָה לֶךְ־
רֵד וְעָלִיתָ אַתָּה וְאַהֲרֹן עִמָּךְ וְהַכֹּהֲנִים וְהָעָם אַל־יֶהֶרְסוּ לַעֲלֹת אֶל־
יְהוָה פֶּן־יִפְרָץ־בָּם׃ וַיֵּרֶד מֹשֶׁה אֶל־הָעָם וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם׃ ס
כ וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה לֵאמֹר׃ אָנֹכִי
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים׃ לֹא־יִהְיֶה
לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל־פָּנָי׃ לֹא־תַעֲשֶׂה־לְךָ פֶסֶל וְכָל־תְּמוּנָה אֲשֶׁר
בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וַאֲשֶׁר בָּאָרֶץ מִתָּחַת וַאֲשֶׁר בַּמַּיִם מִתַּחַת לָאָרֶץ׃ לֹא־
תִשְׁתַּחֲוֶה לָהֶם וְלֹא תָעָבְדֵם כִּי אָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֵל קַנָּא פֹּקֵד עֲוֹן
אָבֹת עַל־בָּנִים עַל־שִׁלֵּשִׁים וְעַל־רִבֵּעִים לְשֹׂנְאָי׃ וְעֹשֶׂה חֶסֶד לַאֲלָפִים
לְאֹהֲבַי וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֹתָי׃ לֹא תִשָּׂא אֶת־שֵׁם־יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ לַשָּׁוְא כִּי לֹא יְנַקֶּה יְהוָה אֵת אֲשֶׁר־יִשָּׂא אֶת־שְׁמוֹ לַשָּׁוְא׃
זָכוֹר אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ׃ שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעָשִׂיתָ כָּל־
מְלַאכְתֶּךָ׃ וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא־תַעֲשֶׂה כָל־מְלָאכָה
אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ עַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ וּבְהֶמְתֶּךָ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ׃
כִּי שֵׁשֶׁת־יָמִים עָשָׂה יְהוָה אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ אֶת־הַיָּם וְאֶת־כָּל־
אֲשֶׁר־בָּם וַיָּנַח בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי עַל־כֵּן בֵּרַךְ יְהוָה אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת
וַיְקַדְּשֵׁהוּ׃ כַּבֵּד אֶת־אָבִיךָ וְאֶת־אִמֶּךָ
לְמַעַן יַאֲרִכוּן יָמֶיךָ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ׃
לֹא תִרְצָח׃ לֹא תִנְאָף׃ לֹא תִגְנֹב׃
לֹא־תַעֲנֶה בְרֵעֲךָ עֵד שָׁקֶר׃ לֹא תַחְמֹד בֵּית
רֵעֶךָ לֹא־תַחְמֹד אֵשֶׁת רֵעֶךָ וְעַבְדּוֹ וַאֲמָתוֹ וְשׁוֹרוֹ וַחֲמֹרוֹ וְכֹל אֲשֶׁר
לְרֵעֶךָ׃ וְכָל־הָעָם רֹאִים אֶת־הַקּוֹלֹת וְאֶת־
הַלַּפִּידִם וְאֵת קוֹל הַשֹּׁפָר וְאֶת־הָהָר עָשֵׁן וַיַּרְא הָעָם וַיָּנֻעוּ וַיַּעַמְדוּ
מֵרָחֹק׃ וַיֹּאמְרוּ אֶל־מֹשֶׁה דַּבֵּר־אַתָּה עִמָּנוּ וְנִשְׁמָעָה וְאַל־
יְדַבֵּר עִמָּנוּ אֱלֹהִים פֶּן־נָמוּת׃ וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־הָעָם אַל־תִּירָאוּ כִּי

ואמר משה קדם יי לא יכול עמא למיסק לטורא דסיני ארי את אסהידתא בנא למימר תחום ית טורא וקדשהי: ואמר ליה יי איזיל חות ותיסק את ואהרן עמך וכהניא ועמא לא יפגרון למיסק קדם יי דילמא יקטול בהון: ונחת משה לות עמא ואמר להון:
ומליל יי ית כל פתגמיא האילין למימר: אנא יי אלהך די אפיקתך מארעא דמצרים מבית עבדותא: לא יהוי לך אלהא אוחרן בר מיני: לא תעביד לך צלם וכל דמות די בשמיא מלעילא ודי בארעא מלרע ודי במיא מלרע לארעא: לא תסגוד להון ולא תפלחינון ארי אנא יי אלהך אל קנא מסער חובי אבהן על בנין מרדין על דר תליתי ועל דר רביעי לשנאי כד משלמין בניא למחטי בתר אבהתהון: ועביד טיבו לאלפי דרין לרחמי ולנטרי פיקודי: לא תימי בשמא דיי אלהך למגנא ארי לא יזכי יי ית דיימי בשמיה לשיקרא: הוי דכיר ית יומא דשבתא לקדשותיה: שתא יומין תפלח ותעביד כל עבידתך: ויומא שביעאה שבתא קדם יי אלהך לא תעביד כל עבידא את וברך וברתך עבדך ואמתך ובעירך וגיורך די בקרויך: ארי שתא יומין עבד יי ית שמיא וית ארעא ית ימא וית כל די בהון ונח ביומא שביעאה על כן בריך יי ית יומא דשבתא וקדשיה: יקר ית אבוך וית אמך בדיל דיורכון יומך על ארעא דיי אלהך יהב לך: לא תקטול נפש: לא תגוף: לא תגנוב: לא תסהיד בחברך סהדותא דשקרא: לא תחמיד ביתא חברך לא תחמיד איתת חברך ועבדיה ואמתיה ותוריה וחמריה וכל די לחברך: וכל עמא חזן ית קליא וית בעוריא וית קל שופרא וית טורא תנין וחזא עמא וזעו וקמו מרחיק: ואמרו למשה מליל את עמנא ונקביל ולא יתמליל עמנא מן קדם יי דילמא נמות: ואמר משה לעמא לא תדחלון ארי

בדיל

לא יוכל העם. איני צריך להעיד בהם שהרי מותרים ועומדין הם היום שלשה ימים ולא יוכלו לעלות שאין להם רשות: לך רד. והעד בהם שניה שמזרזין את האדם קודם מעשה וחוזרין ומזרזין אותו בשעת מעשה: ועלית אתה ואהרן עמך והכהנים. יכול אף הם עמך תלמוד לומר ועלית אתה. אמור מעתה אתה מחיצה לעצמך ואהרן מחיצה לעצמו והם מחיצה לעצמם משה נגש יותר מאהרן ואהרן יותר מן הכהנים והעם כל עיקר אל יהרסו את מצבם לעלות אל ה': פן יפרץ בם. אעפ"י שהוא נקוד חטף קמץ אינו זז מגזרתו כן דרך כל תיבה שנקודתה מלאפום כשהיא סמוכה במקף משתנה הנקוד לחטף קמץ: ויאמר אליהם: התראה זו: וידבר אלהים. אין אלהים אלא דיין לפי שיש פרשיות בתורה שאם עשאן אדם מקבל שכר ואם לאו אינו מקבל עליהם פורענות יכול אף עשרת הדברות כן תלמוד לומר וידבר אלהים דיין ליפרע: את כל הדברים האלה: מלמד שאמר הקב"ה עשרת הדברות בדבור אחד מה שאי אפשר לאדם לומר כן אם כן מה תלמוד לומר עוד אנכי ולא יהיה לך שחזר ופירש על כל דבור ודבור בפני עצמו: לאמר. מלמד שהיו עונין על הן הן ועל לאו לאו: אשר הוצאתיך מארץ מצרים. כדאי היא ההוצאה שתהיו משועבדים לי. דבר אחר לפי שנגלה בים כגבור מלחמה ונגלה כאן כזקן מלא רחמים שנ' ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר זו היתה לפניו בשעת השעבוד וכעצם השמים משנגאלו הואיל ואני משתנה במראות אל תאמרו שתי רשויות הם אנכי אשר הוצאתיך ממצרים ועל הים. דבר אחר לפי שהיו שומעין קולות הרבה שנאמר את הקולות קולות באין מארבע רוחות ומן השמים ומן הארץ אל תאמרו רשות הרבה. ולמה אמר לשון יחיד אלהיך ליתן פתחון פה למשה ללמד סניגוריא במעשה העגל וזה הוא שאמר למה ה' יחרה אפך בעמך לא להם צוית לא יהיה לכם אלהים אחרים אלא לי לבדי: מבית עבדים. מבית פרעה שהייתם עבדים לו או אינו אומר אלא מבית עבדים שהיו עבדים לעבדים ת"ל ויפדך מבית עבדים מיד פרעה מלך מצרים אמור מעתה עבדים למלך היו ולא עבדים לעבדים: לא יהיה לך. למה נאמר לפי שנאמר לא תעשה לך אין לי אלא שלא יעשה. העשוי כבר מניין שלא יקיים ת"ל לא יהיה לך: אלהים אחרים. שאינן אלוהות אלא אחרים עשאום אלהים עליהם ולא יתכן לפר' אלהים אחרים זולתי שגנאי הוא כלפי מעלה לקראתם אלוהות אצלו. דבר אחר אלהים אחרים שהם אחרים לעובדיהם צועקים אליהם ואינן עונין אותם ודומה כאלו הוא אחר שאינו מכירו מעולם. על פני. כל זמן שאני קיים שלא תאמר לא נצטוו על ע"ז אלא אותו הדור: פסל. על שם שנפסל: כל תמונה. דבר אשר בשמים: אל קנא. מקנא ליפרע ואינו עובר על מדתו למחול על ע"ז כל לשון קנאה אנפרימינט בלעז נותן לב לפרוע לשונאי כתרגומו כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם: נוצר חסד. שאדם עושה לשלם שכר עד לאלפים דור נמצאת מדה טובה יתרה על מדת פורענות אחת על חמש מאות שזו לארבעה דורות וזו לאלפים: לשוא. חנם להבל ואי זהו שבועת שוא נשבע לשנות את הידוע על עמוד של אבן שהוא של זהב: זכור ושמור. בדבור אחד נאמרו וכן מחלליה מות יומת וביום השבת שני כבשים וכן לא תלבש שעטנז גדילים תעשה לך וכן ערות אשת אחיך יבמה יבא עליה הוא שנאמר אחת דבר אלהים שתים זו שמענו: זכור. לשון פעול הוא כמו אכול ושתוה הלוך ובכה וכן פתרונו תנו לב לזכור תמיד את יום השבת שאם נזדמן לך חפץ יפה תהא מזמינו לשבת: ועשית כל מלאכתך. כשתבא שבת יהא בעיניך כאלו כל מלאכתך עשויה שלא תהרהר אחר מלאכה: אתה ובנך ובתך. אלו קטנים או אינו אלא גדולי' אמרת הרי כבר מוזהרין הם אלא לא בא אלא להזהיר גדולים על הקטנים וזהו ששנינו קטן שבא לכבות אין שומעין לו מפני ששביתתו עליהם: וינח ביום השביעי. כביכול הכתיב בעצמו מנוחה ללמד הימנו קל וחומר לאדם שמלאכתו בעמל וביגיעה שיהא נח בשבת: ברך ויקדשהו. ברכו במן לכפלו בששי לחם משנה וקדשו במן שלא היה יורד בו: למען יאריכון ימיך. אם תכבד יאריכון ואם לאו יקצרון שדברי תורה נוטריקון הם נדרשים מכלל הן לאו ומכלל לאו הן: לא תנאף. אין ניאוף אלא באשת איש שנ' מות יומת הנואף והנואפת ואומר האשה המנאפת תחת אישה תקח את זרים: לא תגנוב. בגונב נפשות הכתוב מדבר לא תגנובו בגונב ממון או אינו אלא זה בגונב ממון ולהלן בגונב נפשות אמרת דבר למד מענינו מה לא תרצח לא תנאף במה שהכתו' מדבר חייבין עליהם מיתת בית דין אף לא תגנוב דבר שחייב עליו מיתת בית דין: וכל העם רואים. מלמד שלא היה בהם אחד סומא ומניין שלא היה בהם אלם תלמוד לומ' ויענו כל העם ומניין שלא היה בהם חרש תלמוד לומר נעשה ונשמע: רואים את הנשמע. שאי אפשר לראות במקום אחר: את הקולות. היוצאין מפי הגבורה: וינועו. אין נוע אלא זיע: ויעמדו מרחוק. היו נרתעין לאחוריהם שנים עשר מיל כארך מחניהם ומלאכי השרת באין ומסייעין אותן להחזירם שנאמר מלכי צבאות ידודון ידודון
לבעד"ר

בדיל לנסאה יתכון איתגלי לכון יקרא דייי ובדיל דתהי דחלתיה על
אפיכון בדיל דלא תחובון : וקם עמא מרחיק ומשה קריב לצית
אמיטתא דתמן יקרא דייי : ואמר ייי למשה כדנן תימר לבני
ישראל אתון חזיתון ארי מן שמיא מלילית עמכון : לא תעבדון
קדמי דחלן דכסף ודחלן דדהב לא תעבדון לכון : מדבח אדמתא
תעביד קדמי ותהי דבח עלוהי ית עלותך וית ניכסת קודשך ית
ענך וית תורך בכל אתר די אשרי שכינתי לתמן אשלח ברכתי לך
ואבריכנך : ואם מדבח אבנין תעבד קדמי לא תיבני יתהון פסילן
דילמא תרים חרבך עלה ותחלינה : ולא תיסק בדרגין על מדבחי די
לא תתגלי ערייתך עלוהי :

פ פ פ

לבעבור נסות אתכם בא האלהים ובעבור תהיה יראתו על פניכם
לבלתי תחטאו : ויעמד העם מרחק ומשה נגש אל הערפל אשר
שם האלהים : ויאמר יהוה אל משה כה תאמר
אל בני ישראל אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם : לא
תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב לא תעשו לכם : מזבח אדמה
תעשה לי וזבחת עליו את עלתיך ואת שלמיך את צאנך ואת
בקרך בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך :
ואם מזבח אבנים תעשה לי לא תבנה אתהן גזית כי חרבך הנפת
עליה ותחללה : ולא תעלה במעלת על מזבחי אשר לא תגלה
ערותך עליו :

פ פ פ

ואלין דיניא די תסדר קדמיהון : ארי תזבין עבדא
בר ישראל שית שנין יפלח ובשביעתא יפוק
לבר חורין מגן : אם בלחודוהי ייעול
בלחודוהי יפוק אם בעיל איתתא הוא ותיפוק אתתיה עמיה : אם
רבוניה יתן ליה אתתא ותליד ליה בנין או בנן אתתא ובנהא תהי
לריבונה והוא יפוק בלחודוהי : ואם מימר ימר עבדא רחמית ית
רבוני ית אתתי וית בני לא אפוק לבר חורין : ויקרביניה רבוניה

ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם : כי תקנה כא
עבד עברי שש שנים יעבד ובשבעת יצא
לחפשי חנם : אם בגפו יבא בגפו יצא אם בעל אשה הוא ויצאה
אשתו עמו : אם אדניו יתן לו אשה וילדה לו בנים או בנות האשה
וילדיה תהיה לאדניה והוא יצא בגפו : ואם אמר יאמר העבד
אהבתי את אדני את אשתי ואת בני לא אצא חפשי : והגישו אדניו

לבעבור נסות אתכם : לגדל אתכם בעולם שיצא לכם שם באומות שהוא בכבודו נגלה עליכם · נסות · לשון הרמה וגדולה כמו הרימו נס ארים נסי כנס
על הגבעה שהוא זקוף · ובעבור תהיה יראתו · על ידי שראיתם אותו יראוי ומאוים תדעו כי אין זולתו ותיראו מפניו · נגש אל הערפל : לפנים משלש
מחיצות חשך ענן וערפל שנאמר וההר בער באש עד לב השמים חשך ענן וערפל ערפל הוא עב הענן שאמר לו הנה אנכי בא אליך בעב הענן : כה תאמר ·
בלשון הזה : אתם ראיתם · יש הפרש בין מה שאדם רואה למה שאחרים מסיחין לו שמה שאחרים מסיחין לו פעמים שלבו חלוק מלהאמין : כי מן השמים
דברתי וכתוב אחר אומר וירד ה' על הר סיני בא הכתוב השלישי והכריע ביניהם מן השמים השמיעך את קולו ועל הארץ הראך את אשו הגדולה כבודו בשמים
ואשו וגבורתו על הארץ · דבר אחר הרכין שמים ושמי השמים והציען אל ההר וכן הוא אומר ויט שמים וירד : לא תעשון אתי · לא תעשון דמות שמשי המשמשין
לפני במרום · אלהי כסף · בא להזהיר על הכרובים שאתה עושה לעמוד אתי שלא יהיו של כסף שאם שיניתם לעשותם של כסף הרי הן לפני כאלוהות :
ואלהי זהב · בא להזהיר שלא יוסיף על שנים שאם עשית ארבעה הרי הן לפני כאלהי זהב : לא תעשו לכם · שלא תאמר הריני עושה כרובים בבתי כנסיות
ובבתי מדרשות כדרך שאני עושה בבית עולמים לכך נאמר לא תעשו לכם · מזבח אדמה · מחובר באדמה שלא יבננו על גבי עמודים או על גבי כפים
דבר אחר שהיה ממלא את חלל מזבח הנחשת אדמה בשעת חנייתן : · תעשה לי שתהא תחילת עשייתו לשמי : וזבחת עליו · אצלו כמו ועליו מטה מנשה
או אינו אלא עליו ממש תלמוד לומר הבשר והדם על מזבח ה' אלהיך ואין שחיטה בראש מזבח : את עולותיך ואת שלמיך · אשר מצאנך ומבקרך · את צאנך
ואת בקרך · פירו' לאת עולותיך ואת שלמיך · בכל מקום אשר אזכיר את שמי · אשר אתן לך רשות להזכיר שם המפורש שלי שם אבא אליך וברכתיך מכאן
אתה למד שלא נתן רשות להזכיר שם המפורש אלא במקום שהשכינה באה שם וזהו בית הבחירה שם נתן רשות לכהנים להזכיר שם המפורש בנשיאות כפים
ולברך את העם : ואם מזבח אבנים · רבי ישמעאל אומר כל אם ואם שבתורה רשות חוץ משלשה אם מזבח אבנים תעשה לי הרי אם משמש בלשון כאשר
וכאשר תעשה לי מזבח אבנים : לא תבנה אתהן גזית : שהרי חובה עליך לבנות מזבח אבנים שנאמר אבנים שלמות תבנה · וכן אם כסף תלוה חובה
הוא שנאמר העבט תעביטנו · ואף זה משמש בלשון כאשר וכן אם תקריב מנחת בכורים זו מנחת העומר שהיא חובה : ועל כרחך אין אם הללו תלויין אלא
ודאין ובלשון כאשר הם משמשים : גזית · לשון גזיזה שפוסלין ומכתתין בברזל : כי חרבך הנפת עליה · הרי כי זה משמש בלשון פן שהוא דילמא פן תניף
עליה ותחלליה · הא למדת שאם הנפת עליה ברזל חללת שהמזבח נברא להאריך ימיו של אדם והברזל נברא לקצר ימיו של אדם אין זה בדין שיונף
המקצר על המאריך ועוד שהמזבח מטיל שלום בין ישראל לאביהם שבשמים לפיכך לא יבא עליו כורת ומחבל · והרי דברים קל וחומר ומה אבנים שאינן
רואות ולא שומעות ולא מדברות על ידי שמטילות שלום אמרה תורה לא תניף עליהן ברזל המטיל שלום בין איש לאשתו בין משפחה למשפחה בין אדם לחברו
על אחת כמה וכמה שלא תבואהו פורענות : לא תעלה במעלות · כשאתה בונה כבש למזבח לא תעשה מעלות מעלות אשקלוניי"ש בלעז אלא חלק יהא
ומשופע : אשר לא תגלה ערותך · שעל ידי המעלות אתה צריך להרחיב פסיעותיך ואף על פי שאינו גלוי ערוה ממש שהרי כתיב ועשה להם מכנסי בד מכל
מקום הרחבת הפסיעות קרוב לגלוי ערוה הוא ואתה נוהג בם מנהג בזיון והרי דברים קל וחומר ומה אבנים הללו שאין בהם דעת להקפיד על בזיונן אמרה
תורה הואיל ויש בהם צורך לא תנהג בהם מנהג בזיון חבירך שהוא בדמות יוצרך ומקפיד על בזיונו על אחת כמה וכמה : חסלת וישמע יתרו

ואלה המשפטים · כל מקום שנאמר אלה פסל את הראשונים ואלה מוסיף על הראשונים מה הראשונים מסיני אף אלו מסיני ולמה
נסמכה פרשת דינין לפרשת מזבח לומר לך שתשים סנהדרין אצל המקדש · אשר תשים לפניהם · אמר לו הקב"ה למשה
לא תעלה על דעתך לומר אשנה להם הפרק וההלכה שנים או שלשה פעמים עד שתהא סדורה בפיהם כמשנתה ואיני
מטריח עצמי להבינם טעמי הדבר ופרושו לכך נאמר אשר תשים לפניהם כשלחן הערוך ומוכן לאכול לפני האדם · לפניהם · ולא לפני גוים · ואפילו ידעת
בדין אחד שהגוים דנין אותו כדיני ישראל אל תביאהו בערכאות שלהם שהמביא דיני ישראל לפני גוים מחלל את השם ומיקר שם עבודה זרה להשביחה שנא'
כי לא כצורנו צורם ואויבינו פלילים · כשאויבינו פלילים זהו עדות לעלוי יראתם : כי תקנה עבד עברי · עבד שהוא עברי · או אינו אלא עבדו של עברי
עבד כנעני שלקחתו מישראל ועליו הוא אומר שש שנים יעבד · ומה אני מקיים והתנחלתם אותם בלקוח מן הגוי אבל בלקוח מישראל יצא בשש תלמוד לומר
כי ימכר לך אחיך העברי לא אמרתי אלא באחיך · כי תקנה · מיד בית דין שמכרוהו בגנבתו כמו שנאמר ואם אין לו ונמכר בגנבתו · או אינו אלא במוכר
עצמו מפני דוחקו אבל מכרוהו בית דין לא יצא בשש · כשהוא אומר וכי ימוך אחיך עמך ונמכר לך הרי מוכר עצמו מפני דחקו אמור · ומה אני מקיים כי תקנה
בנמכר בבית דין : לחפשי · לחירות : אם בגפו יבא · שלא היה נשוי אשה · כתרגומו אם בלחודוהי · ולשון בגפו בכנפו שלא בא אלא כמות שהוא יחידי
בתוך לבושו בכנף בגדו : בגפו יצא · מגיד שאם לא היה נשוי מתחלה אין רבו מוסר לו שפחה כנענית להוליד ממנה עבדים : אם בעל אשה · ישראלית
הוא : ויצאה אשתו עמו · וכי מי הכניסה שתצא אלא מגיד הכתוב שהקונה עבד עברי חייב במזונות אשתו ובניו : אם אדוניו יתן לו אשה · מכאן שהרשות
ביד רבו למסור לו שפחה כנענית להוליד ממנה עבדים · או אינו אלא בישראלית תלמוד לומר האשה וילדיה תהיה לאדניה הא אינו מדבר אלא בכנענית שהרי
העבריה אף היא יוצאה בשש ואפילו לפני שש אם הביאה סימנין יוצאה שנ' אחיך העברי או העבריה מלמד שאף העבריה יוצאה בשש : את אשתי · השפחה :
אל האלהים

אֶל־הָאֱלֹהִים וְהִגִּישׁוֹ אֶל־הַדֶּלֶת אוֹ אֶל־הַמְּזוּזָה וְרָצַע אֲדֹנָיו אֶת־אָזְנוֹ
בַּמַּרְצֵעַ וַעֲבָדוֹ לְעֹלָם׃ וְכִי־יִמְכֹּר אִישׁ אֶת־
בִּתּוֹ לְאָמָה לֹא תֵצֵא כְּצֵאת הָעֲבָדִים׃ אִם־רָעָה בְּעֵינֵי אֲדֹנֶיהָ אֲשֶׁר־
לֹא יְעָדָהּ וְהֶפְדָּהּ לְעַם נָכְרִי לֹא־יִמְשֹׁל לְמָכְרָהּ בְּבִגְדוֹ־בָהּ׃ וְאִם־
לִבְנוֹ יִיעָדֶנָּה כְּמִשְׁפַּט הַבָּנוֹת יַעֲשֶׂה־לָּהּ׃ אִם־אַחֶרֶת יִקַּח־לוֹ שְׁאֵרָהּ
כְּסוּתָהּ וְעֹנָתָהּ לֹא יִגְרָע׃ וְאִם־שְׁלָשׁ־אֵלֶּה לֹא יַעֲשֶׂה לָהּ וְיָצְאָה
חִנָּם אֵין כָּסֶף׃ מַכֵּה אִישׁ וָמֵת מוֹת יוּמָת׃ וַאֲשֶׁר לֹא
צָדָה וְהָאֱלֹהִים אִנָּה לְיָדוֹ וְשַׂמְתִּי לְךָ מָקוֹם אֲשֶׁר יָנוּס שָׁמָּה׃
וְכִי־יָזִד אִישׁ עַל־רֵעֵהוּ לְהָרְגוֹ בְעָרְמָה מֵעִם מִזְבְּחִי תִּקָּחֶנּוּ לָמוּת׃
וּמַכֵּה אָבִיו וְאִמּוֹ מוֹת יוּמָת׃ וְגֹנֵב אִישׁ וּמְכָרוֹ וְנִמְצָא
בְיָדוֹ מוֹת יוּמָת׃ וּמְקַלֵּל אָבִיו וְאִמּוֹ מוֹת יוּמָת׃

לִקֳדָם דַּיָּנַיָּא וִיקָרְבִינֵּיהּ לְוָת דַּשָּׁא אוֹ לְוָת מְזוּזְתָא וְיִרְצַע רִבּוֹנֵיהּ
יָת אוּדְנֵיהּ בְּמַרְצְעָא וִיהֵי לֵיהּ עֲבַד פָּלַח לְעָלַם׃ וַאֲרֵי יְזַבֵּין
גְּבַר יָת בְּרַתֵּיהּ לְאַמְהוּ לָא תִפּוֹק כְּמַפְּקָנוּת עַבְדִּין׃ אִם בִּישָׁא בְּעֵינֵי
רִבּוֹנַהּ דְּלָא יְקַיְּמַהּ לֵיהּ וְיִפְרְקִינַּהּ לִגְבַר אוּחְרָן לֵית לֵיהּ רְשׁוּ לְזַבּוֹנַהּ
בְּמִשְׁלְטֵיהּ בַּהּ׃ וְאִם לִבְרֵיהּ יְקַיְּמִינַּהּ כְּהִלְכַת בְּנָת יִשְׂרָאֵל יַעְבֵּיד
לַהּ׃ אִם אוּחְרַנְתָּא יִסַּב לֵיהּ זְיוּנַהּ כְּסוּתַהּ וְעוֹנְתַהּ לָא יִמְנַע׃
וְאִם תְּלָת אִלֵּין לָא יַעְבֵּיד לַהּ וְתִיפּוֹק מַגָּן בְּלָא כְסַף׃ דְּיִמְחֵי אֱנָשׁ
וְיִקְטְלִינֵּיהּ אִתְקְטָלָא יִתְקְטִיל׃ וּדְלָא כְמַן לֵיהּ וּמִן קֳדָם יְיָ אִתְמְסַר
לִידֵיהּ וַאֲשַׁוֵּי לָךְ אַתְרָא דִּי יֵעֱרוֹק לְתַמָּן׃ וַאֲרֵי יַרְשַׁע גְּבַר
עַל חַבְרֵיהּ לְמִקְטְלֵיהּ בִּנְכִילוּ מִן קֳדָם מַדְבְּחִי תִּדְבְּרִינֵּיהּ לְמִקְטוֹל׃
וּדְיִמְחֵי אֲבוּהִי וְאִמֵּיהּ אִתְקְטָלָא יִתְקְטִיל׃ וּדְיִגְנוֹב
גַּבְרָא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וִיזַבְּנִינֵּיהּ וְיִשְׁתְּכַח בִּידֵיהּ אִתְקְטָלָא יִתְקְטִיל׃
וּדְלוּט אֲבוּהִי וְאִמֵּיהּ אִתְקְטָלָא יִתְקְטִיל׃ וַאֲרֵי

אל האלהים: לבית דין צריך שימלך במוכריו שמכרוהו לו: אל הדלת או אל המזוזה· יכול שתהא המזוזה כשרה לרצוע עליה תלמוד לומר ונתתה בו'
ובדלת ולא במזוזה הא מה תלמוד לומר אל המזוזה הקיש דלת למזוזה מה מזוזה מעומד אף דלת מעומד: ורצע אדוניו את אזנו במרצע· הימנית
אינו אלא של שמאל תלמוד לומר אזן אזן לגזירה שוה נאמר כאן ורצע אדוניו את אזנו ונאמר במצורע תנוך אזנו הימנית מה להלן הימנית אף כאן הימנית· ומה
ראה אזן לירצע מכל שאר איברים אמר רבן יוחנן בן זכאי אזן זאת ששמעה על הר סיני לא תגנוב והלך וגנב תירצע ואם מוכר עצמו אזן ששמעה על הר
סיני כי לי בני ישראל עבדים והלך וקנה אדון לעצמו תירצע רבי שמעון היה דורש מקרא זה כמין חומר ר"ל קשר כרוך מבושם שתולין בצואר לתכשיט מה נשתנו
דלת ומזוזה מכל כלים שבבית אמר הקדוש ברוך הוא דלת ומזוזה שהיו עדים במצרים כשפסחתי על המשקוף ועל שתי המזוזות ואמרתי כי לי בני ישראל עבדים
ולא עבדים לעבדים והלך זה וקנה אדון לעצמו ירצע בפניהם: ועבדו לעולם· עד היובל או אינו אלא לעולם כמשמעו תלמוד לומ' ואיש אל משפחתו תשובו
מגיד שחמשים שנה קרויים עולם ולא שיהא עובדו כל חמשים שנה אלא עובדו עד היובל בין סמוך בין מופלג: וכי ימכר איש את בתו לאמה· בקטנה
הכתוב מדבר יכול אפילו הביאה סימנין אמרת קל וחומר ומה מכורה קודם לכן יוצאה בסימנין כמו שכתו' ויצאה חנם אין כסף שאנו דורשי' אותו לסימני נערות
שאינה מכורה אינו דין שלא תמכר: לא תצא כצאת העבדים· כיציאת עבדים כנענים שיוצאים בשן ועין אבל זו לא תצא בשן ועין אלא עובדת שש או עד
היובל או עד שתביא סימנין וכל הקודם קודם לחירותה ונותן לה דמי עינה או דמי שינה או אינו אלא כצאת העבדים בשש וביובל תלמוד לומ' כי ימכר לך אחיך
העברי או העבריה מקיש עברי לעבריה מה עברי יוצא בשש וביובל אף עבריה יוצאה בשש וביובל ומהו לא תצא כצאת העבדי' לא תצא בראשי
איברים כעבדים כנענים יכול העברי יוצא בראשי איברים· תלמוד לומ' העברי או העבריה מקיש עברי לעבריה מה העבריה אינה יוצאה בראשי איברים
אף הוא אינו יוצא בראשי איברים: אם רעה בעיני אדוניה· שלא נשאה חן בעיניו לכונסה: אשר לא יעדה· שהיה לו ליעדה ולהכניסה לו לאשה וכסף
קנייתה הוא כסף קדושיה וכאן רמז לך הכתוב שמצוה ביעוד ורמז לך שאינה צריכה קדושין אחרים: והפדה· יתן לה מקום להפדות ולצאת שאף הוא מסייע
בפדיונה ומה הוא מקום שנותן לה שמגרע מפדיונה במספר השנים שעשתה אצלו כאלו היא שכורה אצלו כיצד הרי שקנאה במנה ועשתה אצלו שתי שני' ואומרים
לו ידוע הייתה שעתידה לצאת לסוף שש נמצא שקנית עבודת כל שנה ושנה בששית המנה ועשתה אצלך שתי שנים הרי שליש המנה טול שני שלישיו המנה ותצא
מאצלך: לעם נכרי לא ימשול למכרה· אינה רשאי למוכרה לאחר לא האדון ולא האב: בבגדו בה· אם בא לבגוד בה שלא קיים בה מצות ייעוד וכן
אביה מאחר שבגד בה ומכרה לזה: ואם לבנו ייעדנה· האדון מלמד שאף בנו קם תחתיו ליעדה אם ירצה אביו ואינו צריך לקדשה קדושים אחרים אלא
אומר לה הרי את מיועדת לי בכסף שקיבל אביך בדמיך: כמשפט הבנות· שאר כסות ועונה: אם אחרת יקח לו· עליה: שארה כסותה ועונתה לא יגרע·
מן האמה שייעד לו כבר: שארה· מזונות· כסותה כמשמעו· עונתה תשמיש: ואם שלש אלה לא יעשה לה אם אחת משלש אלה לא יעשה לה ומה הן השלש
יעדנה לו או לבנו או יגרע מפדיונה ותצא וזה לא יעדה לא לו ולא לבנו והיא לא היה בידה לפדות את עצמה: ויצאה חנם· ריבה לה יציאה לזו יותר
ממה שריבה לעבדים ומהו היציאה למדך שתצא בסימנין ותשהה עמו עד שתצא בסימנין ואם הגיעו שש שנים קודם סימנין כבר למדנו שתצא שנאמר העברי
או העבריה ועבדך שש שנים ומהו האמור כאן ויצאה חנם שאם קדמו סימנין לשש שנים תצא בהן או אינו אומר שתצא אף בבגרות תלמוד לומ' אין כסף לרבות
יציאת בגרות לכך נאמרו שניהם שלא ליתן פתחון פה לבעל הדין לחלוק: מכה איש ומת· כמה כתובין נאמרו בפרשת רוצחין ומה שבידי לפרש למה באו
כולם אפרש: מכה איש ומת למה נאמר לפי שנאמר ואיש כי יכה כל נפש אדם שומע אני הכאה בלא מיתה תלמוד לומר מכה איש ומת אינו חייב אלא ב
מיתה· ואם נאמר מכה איש ולא נאמר ואיש כי יכה הייתי אומר אינו חייב עד שיכה איש הכה את האשה ואת הקטן מנין תלמוד לומר כי יכה כל נפש אדם
קטן ואפילו אשה ועוד אלו נאמר ומכה איש שומע אני אפילו קטן שהרג ושהכה יהא חייב תלמוד לומר ואיש כי יכה ולא קטן שהכה· ועוד כי יכה כל נפש אד
אפילו נפלים במשמע תלמוד לומר מכה איש עד שיכה בן קיימא הראוי להיות איש: ואשר לא צדה· לא ארב לו ולא נתכוון: צדה· לשון ארב וכן הוא אומר
ואתה צודה את נפשי לקחתה ולא יתכן לומר צדה לשון הצד ציד שצידת חיות אין נופל ה' בפעל שלה ושם דבר בה ציד וזה שם דבר בו צדייה ופועל שלו צודה
ואומר אני פתרונו כתרגומו ודלא כמן ליה ומנחם חברו בחלק צד ציד ואין אני מודה לו ואם יש לחברו באחת ממחלקו' של צד נחברנו על צד תמצאו צדה אורב
ומילין לצד עילאה ימלל אף כאן אשר לא צדה לא צדד למצוא לו שום צד מיתה ואף זה יש להרהר עליו מכל מקום אורב הוא: והאלהים אנה לידו· זמן לידו לשון
לא תאונה אליך רעה לא יאונה לצדיק כל און מתאנה הוא לי מזדמן למצוא לו עילה: והאלהים אנה לידו. ולמה תצא זאת מלפניו הוא שאמר דוד כאשר יאמר
משל הקדמוני מרשעים יצא רשע ומשל הקדמוני היא תורה שהיא משל הקדוש ברוך הוא שהוא קדמוני של עולם והיכן אמרה תורה מרשעים יצא רשע והאלהים
אנה לידו במה הכתוב מדבר בב' בני אדם אחד הרג שוגג ואחד הרג מזיד ולא היו בהם עדי' שיעידו זה לא נהרג וזה לא גולה והקדו' ברוך הו' מזמנן לפונדק
אחד זה שהרג שוגג עולה בסולם ונופל על זה שהרג במזיד והורגו ועדים מעידים עליו ומחייבים אותו לגלות נמצא זה שהרג בשוגג גולה וזה שהרג במזיד
נהרג: ושמתי לך מקום· אף במדבר שינוס שמה ואי זה מקום קולטו זה מחנה לויה: וכי יזיד איש למה נאמר לפי שנאמר מכה איש וגו' שומע אני אפילו
עבד ורופא שהרג ושליח בית דין שהמית במלקות ארבעים והאב המכה את בנו והרב הרודה את תלמידו והשוגג תלמוד לומר וכי יזיד ולא שוגג· על רעהו
ולא על עבד· להרגו בערמה ולא שליח בית דין· והרופא והרודה בנו ותלמידו שאעפ"י שהם מזידין אין מערימין: מעם מזבחי· אם היה כהן ורוצה לעבוד
עבודה תקחנו למות ולא מעל מזבח: ומכה אביו ואמו· לפי שלמדנו על החובל בחבירו שהוא בתשלומין ולא במיתה הוצרך לומר על החובל באביו שהוא
במיתה ואינו חייב אלא בהכאה שיש בה חבורה: אביו ואמו· או זה או זה: מות יומת· בחנק: וגונב איש ומכרו. למה נאמר· לפי שנאמ' כי ימצא
איש גונב נפש מאחיו אין לי אלא איש שגנב נפש אשה או טומטום או אנדרוגינוס שגנבו מנין· תלמוד לומר וגונב איש ומכרו· ולפי שנאמר כאן וגונב איש אין
לי אלא גונב איש אשה מנין תלמוד לומר גונב נפש לכך הוצרכו שניהם מה שחסר זה גלה זה: ונמצא בידו· שראוהו עדים שגנבו ומכרו ונמצא כבר קודם
מכירה: מות יומת· בחנק כל מיתה האמורה בתורה סתם חנק הוא והפסיק הענין וכתב עוד וגונב איש בין מכה אביו ואמו למקלל אביו נראה לי הייתי
פלוגתא דמר סבר מקשינן הכאה לקללה ומר סבר לא מקשינן· ומקלל אביו ואמו· למה נאמר לפי שהוא אומר כי איש איש אשר יקלל את אביו אין לי אלא איש
שקלל את אביו אשה שקללה את אביה מנין תלמוד לומר ומקלל אביו ואמו סתם בין איש ובין אשה אם כן למה נאמר איש כי יקלל להוציא את הקטן· מות
יומת· בסקילה וכל מקום שנאמר דמיו בו בסקילה ובנין אב לכלם באבן ירגמו אותם דמיהם בם ובמקלל נאמר דמיו בו: וכי יריבון

ואר׳ ינצון גברין וימחי גבר ית חבריה באבנא או בכורמיזא ולא
ימות ויפול לבוטלא : אם יקום ויתהליך בברא על בורייה ויהי
זכאה מחאה לחוד בוטלניה יתן ואגר אסיא ישלם : ואר׳
ימחי גבר ית עבדיה או ית אמתיה בשולטן וימות תחות ידיה א
אתדנא יתדן : ברם אם יומא או תרין יומין יתקיים לא יתדן ארי
כספיה הוא : וארי ינצון גברין וימחון אתתא מעדיא
ויפקון ולדהא ולא יהא מותא איתגבאה יתגבי כמא דישוי עלוהי
בעלה דאיתתא ויתן על מימר דייניא : ואם מותא יהי ותתן נפשא
חלף נפשא : עינא חלף עינא שינא חלף שינא ידא חלף ידא ריגלא
חלף ריגלא : כואה חלף כואה פידעא חלף פידעא משקופי חלף
משקופי : וארי ימחי גבר ית עינא דעבדיה או ית עינא
דאמתיה ויחבלינה לבר חורין יפטרניה חלף עיניה : ואם שינא
דעבדיה או שינא דאמתיה יפיל לבר חורין יפטרניה חלף שניה :
וארי יגח תור ית גברא או ית אתתא וימות איתרגמא יתרגם
תורא ולא יתאכיל ית בסריה ומריה דתורא יהי זכאה : ואם תור
נגח הוא מאיתמלי ומדקמוהי ואיתסהד במריה ולא נטריה ויקטול
גבר או אתתא תורא יתרגם ואף מריה יתקטיל : אם ממון ישוון
עלוהי ויתן פורקן נפשיה ככל דישוון עלוהי : או בר ישראל
יגח תורא או בת ישראל יגח כדינא הדין יתעביד ליה : אם עבדא
יגח תורא או אמתא כספא תלתין סלעין יתן לרבוניה ותורא י
יתרגם : וארי יפתח גבר גוב או ארי יכרה גבר גוב ולא
יכסיניה ויפול תמן תורא או חמרא : מריה דגובא ישלם כספא

וכי יריבן אנשים והכה איש את רעהו באבן או באגרף ולא ימות
ונפל למשכב : אם יקום והתהלך בחוץ על משענתו ונקה המכה
רק שבתו יתן ורפא ירפא : וכי יכה איש את עבדו או את
אמתו בשבט ומת תחת ידו נקם ינקם : אך אם יום או יומים יעמד
לא יקם כי כספו הוא : וכי ינצו אנשים ונגפו אשה
הרה ויצאו ילדיה ולא יהיה אסון ענוש יענש כאשר ישית עליו בעל
האשה ונתן בפללים : ואם אסון יהיה ונתתה נפש תחת נפש : עין
תחת עין שן תחת שן יד תחת יד רגל תחת רגל : כויה תחת כויה
פצע תחת פצע חבורה תחת חבורה : וכי יכה איש
את עין עבדו או את עין אמתו ושחתה לחפשי ישלחנו תחת עינו :
ואם שן עבדו או שן אמתו יפיל לחפשי ישלחנו תחת שנו :
וכי יגח שור את איש או את אשה ומת סקול יסקל
השור ולא יאכל את בשרו ובעל השור נקי : ואם שור נגח הוא
מתמל שלשם והועד בבעליו ולא ישמרנו והמית איש או אשה
השור יסקל וגם בעליו יומת : אם כפר יושת עליו ונתן פדין נפשו
ככל אשר יושת עליו : או בן יגח או בת יגח כמשפט הזה יעשה לו :
אם עבד יגח השור או אמה כסף שלשים שקלים יתן לאדניו והשור
יסקל : וכי יפתח איש בור או כי
יכרה איש בר ולא יכסנו ונפל שמה שור או חמור : בעל הבור ישלם

וכי יריבון אנשים · למה נאמר לפי שנאמר עין תחת עין לא למדנו אלא דמי איבריו אבל שבת ורפוי לא למדנו לכך נאמרה פרשה זו · ונפל למשכב · כתרגו' ויפול לבטלן לחולי שמבטלו ממלאכתו : על משענתו · על בוריו וכחו : ונקה המכה · וכי תעלה על דעתך שיהרג זה שלא הרג · אלא למדך כאן שחובשין אותו עד שנראה אם יתרפא זה · וכך משמעו כשקם זה והולך על משענתו אז נקה המכה אבל עד שיקום זה לא נקה המכה : רק שבתו · בטול מלאכתו מחמת החולי · ואם קטע ידו או רגלו רואין בטול ממלאכתו מחמת החולי כאלו שומר קשואין שהרי אף לאחר החלי אינו ראוי למלאכת יד ורגל והוא כבר נתן לו מחמת נזקו דמי ידו ורגלו שנאמר יד תחת יד רגל תחת רגל : ורפא ירפא · כתרגומו ישלם שכר הרופא : כי יכה איש את עבדו או את אמתו · בעבד כנעני הכתוב מדבר · או אינו אלא בעברי ת"ל כי כספו הוא מה כספו קנוי לו עולמית אף עבד הקנוי לו עולמית והרי היה בכלל מכה איש ומת אלא בא הכתוב והוציאו מן הכלל להיות נדון בדין יום או יומים שאם לא מת תחת ידו ושהה מעת לעת פטור : בשבט · בשיש בו כדי להמית הכתוב מדבר או אפי' אין בו כדי להמית ת"ל בישראל ואם באבן יד אשר ימות בה הכהו · והלא דברים קל וחומר מה ישראל חמור אין חייב עליו אלא אם כן הכהו בדבר שיש בו כדי להמית ועל אבר שהוא כדי למות בהכאה זו עבד הקל לא כל שכן : נקום ינקם · מיתת סייף · וכן הוא אומר חרב נוקמת נקם ברית : אך אם יום או יומים יעמוד לא יוקם · אם על יום אחד הוא פטור על יומים לא כל שכן · אלא יום שהוא כיומים ואי זה זה מעת לעת : לא יוקם כי כספו הוא · הא אחר שהכהו אעפ"י ששהה מעת לעת קודם שמת חייב : וכי ינצו אנשים · זה עם זה ונתכוון להכות את חבירו והכה את האשה : ונגפו · אין נגיפה אלא לשון דחיפה והכאה כמו פן תגוף באבן רגליך בטרם יתנגפו רגליכם · ולאבן נגף : ולא יהיה אסון · באשה : ענוש יענש · לשלם דמי וולדות לבעל שמין אותה כמה היתה ראויה לימכר בשוק להעלות בדמיה בשביל הריונה : ענוש יענש יגבו ממון ממנו · כמו וענשו אותו מאה כסף : כאשר ישית עליו וגו' · כשיתבענו הבעל בבית דין להשית עליו עונש על כך : ונתן · המכה דמי וולדות : בפלילים · על פי הדיינין : ואם אסון יהיה באשה · ונתת נפש תחת נפש · ורבותינו חולקים בדבר יש אומרים נפש ממש ויש אומרי' ממון אבל לא נפש ממש שהמתכוין להרוג את זה והרג את זה פטור ממיתה ומשלם ליורשיו דמיו כמו שהיה נמכר בשוק : עין תחת עין · סימא עין חבירו נותן לו דמי [illegible] כמה שפחתו דמיו למכור בשוק וכן כלם · ולא נטילת אבר ממש כמו שדרשו רבותי' בפר' החובל : כויה תחת כויה · מכות אש · ועד עכשו דבר [illegible]לה שיש בה פחת דמים וכאבו בשחין בה פחת דמים אלא צער כגון כוהו בשפוד על צפרנו אומרים כמה אדם כיוצא בזה רוצה ליטול להיות מצטער כך : פצע · היא מכה המוציאה דם שפוצע את בשרו נפר"דור בלעז הכל לפי מה שהוא אם יש בה פחת דמים נותן נזק ואם נפל למשכב נותן שבת ורפוי ובשת וצער ומקרא זה יתר הוא ובהחובל דרשוהו רבותי' לחייב על הצער אפי' במקום נזק שאעפ"י שנותן לו דמי ידו אין פוטרין אותו מן הצער לומר הואיל וקנה ידו יש עליו לחתכה בכל מה שירצה אלא אומרים יש לו לחותכה בסם שאינו מצטער כל כך וזה חתכה בברזל וצערו : חבורה · היא מכה שהדם נצרר בה ואינו יוצא אלא שמאדים הבשר כנגדו ולשון חבורה טק"א בלעז כמו ונמר חברבורותיו · ותרגומו משקופי לשון חבטה בטדור"ה בלעז · וכן שדופות קדים שקיפן קדים חבוטות ברוח · וכן על המשקוף על שם שהדלת נוקש עליו : את עין עבדו · כנעני אבל עברי אינו יוצא בשן ועין כמו שאמרנו לא תצא כצאת העבדים : תחת עינו · וכן בעשרים וארבעה ראשי איברים אצבעות הידים והרגלים ושתי אזנים והחוטם וראש הגויה שהוא ביד האמה · ולמה נאמר שן ועין שאם נאמר עין ולא נאמר שן הייתי אומר מה עין שנבראת עמו אף כל שנבראת עמו והרי שן לא נבראת עמו · ואם נאמר שן ולא נאמר עין הייתי אומר אפילו שן תינוק שיש לה חליפין לכך נאמר עין : וכי יגח שור · אחד שור ואחד כל בהמה וחיה ועוף אלא שדבר הכתוב בהווה : ולא יאכל את בשרו · ממשמע שנאמר סקל יסקל השור איני יודע שהיא נבלה ונבלה אסורה באכילה · אלא מה ת"ל לא יאכל את בשרו שאפי' שחטו לאחר שנגמר דינו אסור באכילה · בהנאה מנין ת"ל ובעל השור נקי · כאדם האומר לחבירו יצא פלוני נקי מנכסיו ואין לו בהם הנאה של כלום · זהו מדרשו · ופשוטו כמשמעו לפי שנאמר במועד : וגם בעליו יומת הוצרך לומר בתם ובעל השור נקי : מתמול שלשום · הרי שלש נגיחות : והועד בבעליו · לשון התראה בעדי' כמו העד העיד בנו האיש : והמית איש וגומר · לפי שנאמר כי יגח אין לי אלא שהמיתו בנגיחה המיתו בנשיכה דחיפה בעיטה מנין ת"ל והמית : וגם בעליו יומת · בידי שמים יכול בידי אדם ת"ל מות יומת המכה רוצח הוא על רציחתו אתה הורגו ואי אתה הורגו על רציחת שורו : אם כפר יושת עליו · אם זה אינו תלוי והרי הוא כמו אם כסף תלוה לשון אשר זה משפטו שישיתו עליו בית דין כפר : ונתן פדיון נפשו · דמי ניזק דברי רבי ישמעאל רבי עקיבא אומר דמי מזיק : או בן יגח · בן שהוא קטן : או בת שהיא קטנה · לפי שנאמר והמית איש או אשה · יכול אינו חייב אלא על הגדולים · ת"ל או בן יגח או בת יגח לחייב על הקטנים כגדולים : אם עבד או אמה · כנענים : שלשים שקלים יתן · גזר' הכתו' הוא בין שהוא שוה אלף זוז בין שאינו שוה אלא דינר והשקל משקלו ארבעה זהובים שהם חצי אונקיא למשקל היושר של קולוני"א : וכי יפתח איש בור · שהיה מכוסה וגלהו : או כי יכרה · למה נאמר אם על הפתיחה חייב על הכריה לא כל שכן · אלא להביא כורה אחר כורה שהוא חייב : ולא יכסנו · הא אם כסהו פטור · ובחופר ברשות הרבים דבר הכתוב : שור או חמור · הוא הדין לכל בהמה שבכל מקום שנ' שור וחמור אנו למדין אותו משור שור משבת שנ' למען ינוח שורך וחמורך · מה להלן כל בהמה וחיה כשור שהרי נאמר במקום אחר וכל בהמתך · אף כאן כל בהמה וחיה כשור ולא נאמר שור וחמור אלא שור ולא אדם חמור ולא כלים : בעל הבור · בעל התקלה אעפ"י שאין הבור שלו שעשאו ברשות הרבים עשאו הכתוב בעליו להתחייב עליו בנזקיו :

כסף ישיב

כֶּסֶף יָשִׁיב לִבְעָלָיו וְהַמֵּת יִהְיֶה לּוֹ׃ וְכִי יִגֹּף שׁוֹר אִישׁ אֶת שׁוֹר רֵעֵהוּ וָמֵת וּמָכְרוּ אֶת הַשּׁוֹר הַחַי וְחָצוּ אֶת כַּסְפּוֹ וְגַם אֶת הַמֵּת יֶחֱצוּן׃ אוֹ נוֹדַע כִּי שׁוֹר נַגָּח הוּא מִתְּמוֹל שִׁלְשֹׁם וְלֹא יִשְׁמְרֶנּוּ בְּעָלָיו שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם שׁוֹר תַּחַת הַשּׁוֹר וְהַמֵּת יִהְיֶה לּוֹ׃

כב כִּי יִגְנֹב אִישׁ שׁוֹר אוֹ שֶׂה וּטְבָחוֹ אוֹ מְכָרוֹ חֲמִשָּׁה בָקָר יְשַׁלֵּם תַּחַת הַשּׁוֹר וְאַרְבַּע צֹאן תַּחַת הַשֶּׂה׃ אִם בַּמַּחְתֶּרֶת יִמָּצֵא הַגַּנָּב וְהֻכָּה וָמֵת אֵין לוֹ דָּמִים׃ אִם זָרְחָה הַשֶּׁמֶשׁ עָלָיו דָּמִים לוֹ שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם אִם אֵין לוֹ וְנִמְכַּר בִּגְנֵבָתוֹ׃ אִם הִמָּצֵא תִמָּצֵא בְיָדוֹ הַגְּנֵבָה מִשּׁוֹר עַד חֲמוֹר עַד שֶׂה חַיִּים שְׁנַיִם יְשַׁלֵּם׃ כִּי יַבְעֶר אִישׁ שָׂדֶה אוֹ כֶרֶם וְשִׁלַּח אֶת בְּעִירֹה וּבִעֵר בִּשְׂדֵה אַחֵר מֵיטַב שָׂדֵהוּ וּמֵיטַב כַּרְמוֹ יְשַׁלֵּם׃ כִּי תֵצֵא אֵשׁ וּמָצְאָה קֹצִים וְנֶאֱכַל גָּדִישׁ אוֹ הַקָּמָה אוֹ הַשָּׂדֶה שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם הַמַּבְעִר אֶת הַבְּעֵרָה׃ כִּי יִתֵּן אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ כֶּסֶף אוֹ כֵלִים לִשְׁמֹר וְגֻנַּב מִבֵּית הָאִישׁ אִם יִמָּצֵא הַגַּנָּב יְשַׁלֵּם שְׁנָיִם׃ אִם לֹא יִמָּצֵא הַגַּנָּב וְנִקְרַב בַּעַל הַבַּיִת אֶל הָאֱלֹהִים אִם לֹא שָׁלַח יָדוֹ בִּמְלֶאכֶת רֵעֵהוּ׃ עַל כָּל דְּבַר פֶּשַׁע עַל שׁוֹר עַל חֲמוֹר עַל שֶׂה עַל שַׂלְמָה עַל כָּל אֲבֵדָה אֲשֶׁר יֹאמַר כִּי הוּא זֶה עַד הָאֱלֹהִים יָבֹא דְּבַר שְׁנֵיהֶם אֲשֶׁר יַרְשִׁיעֻן אֱלֹהִים יְשַׁלֵּם שְׁנַיִם לְרֵעֵהוּ׃ כִּי יִתֵּן אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ חֲמוֹר אוֹ שׁוֹר אוֹ שֶׂה וְכָל בְּהֵמָה לִשְׁמֹר וּמֵת אוֹ נִשְׁבַּר אוֹ נִשְׁבָּה אֵין רֹאֶה׃ שְׁבֻעַת יְהוָה תִּהְיֶה בֵּין שְׁנֵיהֶם אִם לֹא שָׁלַח יָדוֹ בִּמְלֶאכֶת רֵעֵהוּ׃

כספא יתיב למרוהי ומיתא יהא דיליה׃ וארי יגוף תור דגבר ית תורא דחבריה וימות ויזבנון ית תורא חיא ויפלגון ית כספיה ואף ית דמי מיתא יפלגון׃ או אתידע ארי תור נגח הוא מאתמלי ומדקמוהי ולא נטריה מריה שלמא ישלם תורא חלף תורא ומיתא יהי דיליה׃ ארי יגנוב גבר תור או אימר ויכסיניה או יזבניניה חמשא תורין ישלם חלף תורא וארבע ענא חלף אימרא׃ אם במחתרתא ישתכח גנבא ויתמחי וימות לית ליה דם׃ אם עינא דסהדי נפלת עלוהי דמא ליה שלמא ישלם אם לית ליה ויזדבן בגנובתיה׃ אם אשתכחא ישתכח בידיה גנובתא מתור עד חמר עד אימר כד אינון חיין על חד תרין ישלם׃ ארי יוכיל גבר חקל או כרם וישלח ית בעיריה וייכול בחקל אחרן שפר חקליה ושפר כרמיה ישלם׃ ארי תתפק נור ותשכח כובין ויתאכלין גדישין או קמתא או חקל שלמא ישלם דאדליק ית דליקתא׃ ארי יתן גבר לחבריה כסף או מנין למטר ויתגנבון מבית גברא אם ישתכח גנבא ישלם על חד תרין׃ אם לא ישתכח גנבא ויקרב מריה דביתא לקדם דיינא אם לא אושיט ידיה במא דמסר ליה חבריה׃ על כל פתגם דחב על תור על חמר על אימר על כסו על כל אבידתא די יימר ארי הוא דין לקדם דיינא ייעול דין תרויהון די יחייבון דיינא ישלם על חד תרין לחבריה׃ ארי יתן גבר לחבריה חמר או תור או אימר וכל בעירא למטר וימות או יתבר או ישתבי לית דחזי׃ מומתא דיי תהי בין תרויהון אם לא אושיט ידיה במא דמסר ליה חבריה׃

כסף ישיב לבעליו ישיב. לרבות שוה כסף ואפילו סובין׃ והמת יהיה לו׳ לניזק. ושמין את הנבלה ונוטלה בדמים ומשלם לו המזיק עליה תשלומי נזקו׃ וכי יגוף׳ ידחוף׳ בין בקרניו בין בגופו בין שנשכו בשניו כלן בכלל נגיפה הם שאין נגיפה אלא לשון מכה׃ שור איש׳ שור של איש׃ ומכרו את השור החי וגו׳ בשוין הכתוב מדבר׳ שור שוה מאתים שהמית שור שוה מאתים בין שהנבלה שוה הרבה בין שהיא שוה מעט כשנוטל זה חצי החי וחצי המת וזה חצי החי וחצי המת נמצא כל אחד מפסיד חצי נזק שהזיקו המיתה למדנו שהתם משלם חצי נזק שמן השוין אתה למד לשאינן שוין׳ כי דין התם לשלם חצי נזק לא פחות ולא יותר או יכול אף בשאינן שוין בדמיהן כשהן חיים אמ׳ הכתוב יחצו את שניהם׳ אם אמרת כן פעמי׳ שהמזיק משתכר הרבה כשהנבלה שוה לימכר לגוים הרבה יותר מדמי שור המזיק ואפשר שאמר הכתוב שיהא המזיק נשכר׳ או פעמים שהניזק נוטל הרבה יותר מדמי נזק שלם שהחצי דמי שור המזיק שוין יותר מכל דמי שור הניזק ואם אמרת כן ה[illegible] תם חמור ממועד׳ על כרחך לא דבר הכתוב אלא בשוין ולמדך שהתם משלם חצי נזק׳ ומן השוין תלמד לשאינן שוין שהתם משלם חצי נזקו שמין לו את הנבלה ומה שפחתו דמיו בשביל המיתה נוטל חצי הפחות והולך׳ ולמה אמר הכתוב בלשון הזה ולא אמר ישלם חציו. ללמד שאין התם משתלם אלא מגופו׳ ואם נגח ומת אין ניזק נוטל אלא הנבלה ואם אינה מגעת לחצי נזקו יפסיד. או שור שוה מנה שנגח שור שוה חמשים ואותו זו אינו נוטל אלא את השור שלא נתחייב התם לחייב את בעליו לשלם מן העלייה׃ או נודע או לא היה תם אלא נודע כי שור נגח הוא היו׳ ותמול שלשם הרי שלש נגיחות׃ שלם ישלם שור׳ נזק שלם׃ והמת יהיה לו׳ לניזק ועליו ישלים המזיק עד שיושלם ניזק כל נזקו׃ חמשה בקר וגו׳ אמר רבי יוחנן בן זכאי חס המקום על כבודן של בריות׳ שור שהולך ברגליו ולא נתבזה בו הגנב לנושאו על כתפו משלם חמשה שה שנושאו על כתפו משלם ארבעה הואיל ונתבזה בו׳ אמר רבי מאיר בא וראה כמה גדול׳ כחה של מלאכה שור שבטלו ממלאכתו חמשה שה שלא בטלו ממלאכתו ארבעה׃ תחת השור תחת השה׳ שכאן הכתוב לומר שאין מדת תשלומי ארבעה וחמשה נוהגת אלא בשור ושה בלבד׃ אם במחתרת כשהיה חותר את הבית׃ אין לו דמים. אין זו רציחה הרי הוא כמת מעקרו כאן למדתך תורה אם בא להורגך השכם להרגו וזה להורגך בא שהרי יודע הוא שאין אדם מעמיד עצמו ורואה שנוטלין ממונו בפניו ושותק [illegible] על מנת כן בא שאם יעמוד בעל הממון כנגדו יהרגנו׃ ואם זרחה השמש עליו אין זו אלא כמין משל אם ברור לך הדבר שיש לו שלום עמך כשמש הזה שהו[illegible] כך פשוט לך שאינו בא להרוג אפילו יעמוד בעל הממון כנגדו כגון אב החותר לגנוב ממון הבן בידוע שרחמי האב על הבן ואינו בא על עסקי נפשות׃ דמים לו׳ כאלו הוא חשוב ורציחה היא אם יהרגנו בעל הבית׃ שלם ישלם׳ הגנב ממון שגנב ואינו חייב מיתה ואנקלוס שתרגם אם עינא דסהדיא נפלת עלוהי [illegible] לו שטה אחרת לומר שאם מצאוהו עדים קודם שבא בעל הבית וכשבא בעל הבית נגדו התרו בו שלא יהרגהו׃ דמים לו׳ חייב עליו אם הרגו מאחר שיש רואים להם אין הגנב הזה בא על עסקי נפשות ולא יהרוג את בעל הממון׃ אם המצא תמצא. ברשותו שלא טבח ולא מכר׃ משור עד חמור׳ כל דבר בכלל תשלומי כפל בין שיש בו רוח חיים בין שאין בו רוח חיים שהרי נאמ׳ במקר׳ אחר על שה ועל שלמה ועל כל אבדה׃ ישלם שנים לרעהו׳ חיים שנים ישלם ולא ישלם לו מתים אלא חיים או דמי חיים׃ כי יבער את בעירה׳ ובער׳ כולם לשון בהמה כמו אנחנו ובעירנו׃ כי יבער׳ יוליך בהמותיו בשדה וכרם של חבירו ויזיק אותה באחת משתי אלו או בשליח בערה או בבעור ופירשו רבותינו שילוח הוא נזקי הרגל ובער הוא נזקי השן האוכלת ומבערת׃ בשדה אחר׳ בשדה של איש אחר׃ מיטב שדהו ישלם׳ שמין את הנזק׳ ואם בא לשלם לו קרקע דמי נזקו ישלם לו ממיטב שדותיו אם היה נזקו סלע יתן לו שוה סלע מעידית שיש לו׳ לימדך הכתוב שהנזקין שמין להם בעידית׃ כי תצא אש׳ אפילו מעצמה׃ ומצאה קוצים׳ קרדונש בלעז׃ ונאכל גדיש׳ שליחכה בקוצים עד שהגיעה לגדיש או לקמה המחוברת בקרקע׃ או השדה שלחכה את נירו וצריך לניר אותה פעם שנייה׳ שלם ישלם המבעיר׳ אף על פי שהדליק בתוך שלו והיא יצאה מעצמה על ידי קוצים שמצאה חייב לשלם לפי שלא שמר את גחלתו שלא תצא ותזיק׃ וגנב מבית האיש׳ לפי דבריו׃ אם ימצא הגנב ישלם׳ הגנב שנים לבעלים׃ ואם לא ימצא הגנב ובא השומר הזה שהוא בעל הבית׃ ונקרב׳ אל הדיינים לדון עם זה ולישבע לו שלא שלח ידו בשלו׃ על כל דבר פשע׳ שימצא שקרן בשבועתו שיעידו עדים שהוא עצמו גנבו וירשיעוהו אלהים על פי העדים׃ ישלם שנים לרעהו׳ למדך הכתוב שהטוען בפקדון לומר נגנב הימנו ונמצא שהוא עצמו גנבו משלם תשלומי כפל׳ ואימתי בזמן שנשבע ואחר כך באו עדים שכך דרשו רבותינו ונקרב בעל הבית אל האלהים קריבה זו שבועה היא אתה אומר לשבועה או אינו אלא לדין שכיון שבא לדין וכפר לומר נגנבה מיד יתחייב כפל אם באו עדים שהוא בידו׳ נאמר כאן שליחות יד ונאמר למטה שליחות יד׃ שבועת ה׳ תהיה בין שניהם אם לא שלח ידו׳ מה להלן שבועה אף כאן שבועה׃ אשר יאמר כי הוא זה׳ לפי פשוטו אשר יאמר העד כי הוא זה שנשבעת עליו הרי הוא אצלך׃ עד הדיינין יבא דבר שניהם ויחקרו את העדות ואם כשרים הם וירשיעוהו לשומר זה ישלם שנים׳ ואם ירשיעו את העדים שנמצאו זוממין ישלמו הם שנים לשומר ורז״ל דרשו כי הוא זה ללמד שאין מחייבין אותו שבועה אלא אם כן הודה במקצת לומר כך וכך אני חייב לך והמותר נגנב ממני׃ כי יתן איש אל רעהו חמור או שור׳ פרשה ראשונה נאמרה בשומר חנם לפיכך פטר בו את הגנבה כמו שכתוב וגונב מבית האיש׃ אם לא ימצא הגנב ונקרב בעל הבית׳ לשבועה למדת שפוטר עצמו בשבועה זו׳ ופרשה זו אמורה בשומ׳ שכר לפיכך אינו פטור אם נגנבה כמו שכתו׳ אם גנוב יגנב מעמו ישלם אבל על האונס כמו מת מעצמו או נשבר או נשבה בחזקה על ידי לסטים ואין רואה שיעיד בדבר׳ שבועת ה׳ תהיה׳ ישבע שכן הוא כדבריו והוא לא שלח בה יד להשתמש בה לעצמו ש[illegible] שלח בה יד ואחר כך נאנסה חייב באונסיה׃

ז

ויקביל מריה מיניה מומתא ולא ישלם: ואם אתגנבא יתגניב
מעמיה ישלם למרוהי: אם אתברא יתבר ייתי סהדין דתביר לא
ישלם: וארי ישאל גבר מן חבריה ויתבר או ימות
מריה לית עמיה שלמא ישלם: אם מריה עמיה לא ישלם אם אגירא
הוא על באגריה: וארי ישדל גבר בתולתא דלא מארסא
וישכוב עמה קיימא יקיימינה ליה לאינתו: אם מצבא לא יצבי
אבוהא למתנה ליה כספא יתקול כמוהרי בתולתא:
חרשא לא תיחי: כל דישכוב עם בעירא אתקטלא יתקטיל
: דדבח לטעות עממיא יתקטיל אלהן לשמא דיוי בלחודוהי:
וגיורא לא תונון ולא תעיקון ליה ארי דיירין הויתון בארעא
דמצרים: כל ארמלא ויתם לא תענון: אם ענאה תעני יתיה ארי
אם מיקבל יקביל קדמי קבלא אקביל קבילתיה: ויתקוף רוגזי
ואקטול יתכון בחרבא ויהוין נשיכון ארמלין ובניכון יתמין:
אם כספא תוזיף לעמי ית עניא די עמך לא תהי ליה כרשיא לא
תשוון עלוהי חבוליא: אם משכונא תיסב כסותא דחברך עד
מיעל שמשא תתיבינה ליה: ארי היא כסותיה בלחודהא היא ת
ותביה למשכיה במא ישכוב ויהי ארי יקביל קדמי ואקביל ק
קבילתיה ארי חננא אנא: דיינא לא תקיל ורבא
בעמך לא תלוט: בכורך ודמעך לא תאחר בוכרא דבנך תפריש
קדמי: כן תעביד לתורך לענך שבעא יומין יהי עם אמיה ביומא
תמינאה תפרשיניה קדמי: ואנשין קדישין תהון קדמי ובסר

ולקח בעליו ולא ישלם: ואם גנב יגנב מעמו ישלם לבעליו: אם
טרף יטרף יבאהו עד הטרפה לא ישלם: וכי ישאל איש
מעם רעהו ונשבר או מת בעליו אין עמו שלם ישלם: אם בעליו
עמו לא ישלם אם שכיר הוא בא בשכרו:
וכי יפתה איש בתולה אשר לא ארשה ושכב
עמה מהר ימהרנה לו לאשה: אם מאן ימאן אביה לתתה לו כסף
ישקל כמהר הבתולת: מכשפה לא תחיה:
כל שכב עם בהמה מות יומת:
זבח לאלהים יחרם בלתי ליהוה לבדו: וגר לא תונה ולא
תלחצנו כי גרים הייתם בארץ מצרים: כל אלמנה ויתום לא תענון
: אם ענה תענה אתו כי אם צעק יצעק אלי שמע אשמע צעקתו:
וחרה אפי והרגתי אתכם בחרב והיו נשיכם אלמנות ובניכם יתמים
אם כסף תלוה את עמי את העני עמך לא
תהיה לו כנשה לא תשימון עליו נשך: אם חבל תחבל שלמת רעך
עד בא השמש תשיבנו לו: כי הוא כסותה לבדה הוא שמלתו לערו
במה ישכב והיה כי יצעק אלי ושמעתי כי חנון אני:
אלהים לא תקלל ונשיא בעמך לא תאר: מלאתך ודמעך לא
תאחר בכור בניך תתן לי: כן תעשה לשרך לצאנך שבעת ימים
יהיה עם אמו ביום השמיני תתנו לי: ואנשי קדש תהיון לי

ולקח בעליו השבועה: ולא ישלם: לו השומר כלום: ואם טרוף יטרף. על ידי חיה רעה: יביאהו עד. יביא עדים שנטרפה באונס פטור: הטרפה
לא ישלם. אינו אומר טרפה לא ישלם אלא הטרפה יש טרפה שהוא משלם ויש טרפה שאינו משלם. טרפת חתול ושועל וכמיה משלם טרפת זאב ארי ודוב ונחש
אינו משלם. ומי לחשוך לדרוך כן שהרי כתוב ומת או נשבר או נשבה מה מיתה שאין יכול להציל אף שבר ושביה שאין יכול להציל: וכי ישאל. בא ללמד על
השואל שחייב באונסין: בעליו אין עמו. אם בעליו של שור אינו עם השואל במלאכתו: ואם בעליו עמו. בין שהוא באותה מלאכה בין שהוא במלאכה
אחרת היה עמו בשעת שאלה אינו צריך להיות עמו בשעת שבירה ומיתה: אם שכיר הוא. אם השור אינו שאול אלא שכיר בא בשכרו ליד השוכר הזה ולא
בשאלה ואין כל הנאה שלו שהרי על ידי שכרו נשתמש ואין לו משפט שואל להתחייב באונסין. ולא פירש מה דינו אם כשומר חנם או כשומר שכר לפיכך נחלקו
בו חכמי ישראל שוכר כיצד משלם רבי מאיר אומר כשומר חנם רבי יהודה אומר כשומר שכר: וכי יפתה. מדבר על לבה עד ששומעת לו וכן תרגם ארי ישדל
שדול בלשון ארמי כפתוי בלשון עברי: מהר ימהרנה. יפסוק לה מוהר כמשפט איש לאשתו שכותב לה כתובה וישאנה: כמהר הבתולות. שהוא קצוב חמשי'
כסף אצל התופס את הבתולה ושוכב עמה באונס שנאמר ונתן האיש השוכב עמה לאבי הנערה חמשים כסף: מכשפה לא תחיה. אלא תומת בבית דין.
ואחד זכרים ואחד נקבות אלא שדבר הכתוב בהווה שהנשים מצויות בכשפים: לאלהים. לעז אלו היה נקוד לאלהים היה צריך לפרש ולכתוב אחרים כשהוא
אומר לאלהי' אין צריך לפרש אחרים שכל למד ובית המשמשת בראש התיבה אם נקודה בחטף כגון למלך למדבר לעיר צריך לפרש לאיזה מלך לאיזה מדבר
לאיזה עיר וכן למלכים לרגלים צריך לפרש לאי זה. ואם אינו מפרש כל מלכים במשמע וכן לאלהים כל אלהים במשמע אפי' קדש אבל כשהיא נקודה פתח כמו
למלך למדבר לעיר נודע באיזה מלך מדבר וכן לעיר נודע באיזה עיר מדבר וכן לאלהים לאותן שהוזהרתם עליהם ממקום אחר. כיוצא בו אין כמוך באלהי'
לפי שלא פירש הוצרך לינקד פתח: יחרם. יומת. למה נאמ' יחרם והלא כבר נאמרה בו מיתה במקו' אחר והוצאת את האיש ההוא או את האשה ההיא וגו' אלא לפי
שלא פירש על איזו עבודה חייב מיתה שלא תאמר כל עבודות במיתה בא ופירש לך כאן. זובח לאלהי' מה זביחה ועבודה הנעשית בפנים לשמים אף אני מרבה
המקטיר והמנסך שהן עבודה בפני' וחייבי' עליהם לכל ע"ז בין שדרכה לעבדה בכך בין שאין דרכה לעובדה בכך. אבל שאר עבודות כגון המכבד והמרבץ
והמגפף והמנשק אינו במיתה: וגר לא תונה. אונאת דברים קונטרליאי"ר בל' כמו והאכלתי את מוניך את בשרם: ולא תלחצנו. בגזילת ממון: כי גרים
הייתם. אם הוניתו אף הוא יכול להונותך ולומר לך אף אתה מגרי' באת מום שבך אל תאמר לחבירך. כל לשון גר אדם שלא נולד באותה מדינה אלא בא ממדינה
אחרת לגור שם: כל אלמנה ויתום לא תענון. הוא הדין לכל אדם אלא שדבר הכתוב בהווה לפי שהם תשושי כח ודבר מצוי לענותם: אם ענה תענה
אותו: הרי זה מקרא קצר גזם ולא פירש עונשו כמו לכן כל הורג קין גזם ולא פירש עונשו אף כאן אם ענה תענה אותו לשון גזום כלומר סופך ליטול את שלך
למה כי אם צעוק יצעק אלי וגו'. והיו נשיכם אלמנות. ממשמע שנאמר והרגתי אתכם איני יודע שנשיכם אלמנות ובניכם יתומים אלא הרי זו קללה אחרת שיהיו
הנשים צרורות כאלמנות חיות שלא יהיו עדים למיתת בעליה' ותהיינה אסורות להנשא והבנים יהיו יתומים שלא יניחם בית דין לירד לנכסי אביהם לפי שאין
יודעים אם מתו אם נשבו: אם כסף תלוה את עמי. רבי ישמעאל אומר כל אם ואם שבתורה רשות חוץ משלשה וזה אחד מהן: את עמי. עמי ונכרי עמי
קודם עני ועשיר עני קודם עניי עירך ועניי עיר אחרת עניי עירך קודמין וזה משמעו אם כסף תלוה את עמי תלוהו ולא לנכרי ולאיזה מעמי את העני ולאיזה עני
לאותו שעמך: לא תהיה לו כנושה. לא תתבענו בחזקה אם אתה יודע שאין לו אל תהי דומה עליו כאלו הלויתו לנכרי אלא כאלו לא הלויתו כלומר לא תכלימהו.
נשך. רבית. שהוא כנשיכת נחש שנושך חבורה קטנה ברגלו ואינו מרגיש ופתאום הוא מבטבט ונופח עד קדקדו כך רבית אינו מרגיש ואינו נזכר עד
שהרבית עולה ומחסרו ממון הרבה: אם חבל תחבל. כל לשון חבלה אינו משכון בשעת' הלואה אלא שממשכנין את הלוה כשמגיע הזמן ואינו פורע. עד
בא השמש תשיבנו לו: כל היום תשיבנו לו עד בא השמש וכבא השמש תחזיר ותטלינה עד שיבא בקר של מחר ובכסות יום הכתו' מדבר שאין צריך לה בלילה:
כי היא כסותה. זו טלית: שמלתו. זו חלוק: במה ישכב. לרבות את המצע: אלהים לא תקלל. הרי זו אזהרה לברכת השם ואזהרה לקללת דיין:
מלאתך. חובה המוטלת עליך כשתתמלא תבואתך להתבשל והם בכורים: ודמעך. התרומה. ואיני יודע מהו לשון דמע: לא תאחר. לא תשנה סדר הפרשתן
לאחר את המוקדם ולהקדים את המאוחר שלא יקדים תרומה לבכורים ומעשר לתרומה: בכור בניך תתן לי. לפדותו בחמש סלעים מן הכהן והלא כבר צוה
עליו במקום אחר אלא כדי לסמוך לו כן תעשה לשורך מה בכור אדם לאחר שלשים יום פודהו שנאמר ופדויו מבן חדש תפדה אף בכור בהמה גסה מטפל בו
שלשים יום ואחר כך נותנו לכהן: שבעת ימים יהיה עם אמו. זו אזהרה לכהן שאם בא למהר את קרבנו לא ימהר קודם שמנה לפי שהוא מחוסר זמן:
וביום השמיני תתנו לי יכול יהא חובה לבו ביום נאמ' כאן שמיני ונאמ' להלן ומיום השמיני והלאה ירצה מה שמיני האמור להלן להכשיר משמיני ולהלן אף שמיני
האמור כאן להכשיר משמיני ולהלן וכן משמעו וביום השמיני אתה רשאי ליתנו לי: ואנשי קדש תהיון לי. אם אתם קדושים ופרושים משקוצי נבלות וטרפות
הרי אתם שלי ואם לאו אינכם שלי:

ובשר בשדה

וּבָשָׂר בַּשָּׂדֶה טְרֵפָה לֹא תֹאכֵלוּ לַכֶּלֶב תַּשְׁלִכוּן אֹתוֹ׃
כג לֹא תִשָּׂא שֵׁמַע שָׁוְא אַל־תָּשֶׁת יָדְךָ עִם־רָשָׁע לִהְיֹת
עֵד חָמָס׃ לֹא־תִהְיֶה אַחֲרֵי־רַבִּים לְרָעֹת וְלֹא־תַעֲנֶה עַל־רִב לִנְטֹת
אַחֲרֵי רַבִּים לְהַטֹּת׃ וְדָל לֹא תֶהְדַּר בְּרִיבוֹ׃ כִּי תִפְגַּע שׁוֹר
אֹיִבְךָ אוֹ חֲמֹרוֹ תֹּעֶה הָשֵׁב תְּשִׁיבֶנּוּ לוֹ׃ כִּי־תִרְאֶה חֲמוֹר שֹׂנַאֲךָ
רֹבֵץ תַּחַת מַשָּׂאוֹ וְחָדַלְתָּ מֵעֲזֹב לוֹ עָזֹב תַּעֲזֹב עִמּוֹ׃
לֹא תַטֶּה מִשְׁפַּט אֶבְיֹנְךָ בְּרִיבוֹ׃ מִדְּבַר־שֶׁקֶר תִּרְחָק
וְנָקִי וְצַדִּיק אַל־תַּהֲרֹג כִּי לֹא־אַצְדִּיק רָשָׁע׃ וְשֹׁחַד לֹא תִקָּח כִּי הַשֹּׁחַד
יְעַוֵּר פִּקְחִים וִיסַלֵּף דִּבְרֵי צַדִּיקִים׃ וְגֵר לֹא תִלְחָץ וְאַתֶּם יְדַעְתֶּם אֶת־
נֶפֶשׁ הַגֵּר כִּי־גֵרִים הֱיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ וְשֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְרַע אֶת־
אַרְצֶךָ וְאָסַפְתָּ אֶת־תְּבוּאָתָהּ׃ וְהַשְּׁבִיעִת תִּשְׁמְטֶנָּה וּנְטַשְׁתָּהּ וְאָכְלוּ
אֶבְיֹנֵי עַמֶּךָ וְיִתְרָם תֹּאכַל חַיַּת הַשָּׂדֶה כֵּן־תַּעֲשֶׂה לְכַרְמְךָ לְזֵיתֶךָ׃
שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲשֶׂה מַעֲשֶׂיךָ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי תִּשְׁבֹּת לְמַעַן יָנוּחַ שׁוֹרְךָ
וַחֲמֹרֶךָ וְיִנָּפֵשׁ בֶּן־אֲמָתְךָ וְהַגֵּר׃ וּבְכֹל אֲשֶׁר־אָמַרְתִּי אֲלֵיכֶם תִּשָּׁמֵרוּ
וְשֵׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים לֹא תַזְכִּירוּ לֹא יִשָּׁמַע עַל־פִּיךָ׃ שָׁלֹשׁ רְגָלִים תָּחֹג
לִי בַּשָּׁנָה׃ אֶת־חַג הַמַּצּוֹת תִּשְׁמֹר שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל מַצּוֹת כַּאֲשֶׁר
צִוִּיתִךָ לְמוֹעֵד חֹדֶשׁ הָאָבִיב כִּי־בוֹ יָצָאתָ מִמִּצְרָיִם וְלֹא־יֵרָאוּ פָנַי רֵיקָם׃
וְחַג הַקָּצִיר בִּכּוּרֵי מַעֲשֶׂיךָ אֲשֶׁר תִּזְרַע בַּשָּׂדֶה וְחַג הָאָסִף בְּצֵאת
הַשָּׁנָה בְּאָסְפְּךָ אֶת־מַעֲשֶׂיךָ מִן־הַשָּׂדֶה׃ שָׁלֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה יֵרָאֶה

ובסר דתליש מן חיות חיתא לא תיכלון לכלבא תרמון יתיה׃ לא תקביל שמע דשקר לא תשוי ידך עם חייבא למהוי סהיד שקר׃ לא תהי בתר סגיאי לאבאשא ולא תתמנע מלאלפא מה דבעינך על דינא בתר סגיאי אשלם דינא׃ ועל מסכינא לא תרחים בדיניה׃ ארי תפגע תורא דסנאך או חמריה דטעי אתבא תתיבניה ליה׃ ארי תחזי חמרא דסנאך רביע תחות טועניה ותתמנע מלמשבק ליה משבק תשבוק מה דבלבך עלוהי ותפריק עמיה׃ לא תצלי דין מסכינך בדיניה׃ מפתגם דשיקרא תהי רחיק ודיזכי ודינפק זכאי מן דינא לא תקטול ארי לא אזכי חייבא׃ ושוחדא לא תקביל ארי שוחדא מעור חכימין ומקלקל פתגמין תריצין׃ וגיורא לא תעיקון ואתון ידעתון ית נפשא דגיורא ארי דיירין הויתון בארעא דמצרים׃ ושית שנין תזרע ית ארעך ותכנוש ית עללתה׃ ובשביעתא תשמטינה ותרטשינה ויכלון מסכיני עמך ושארהון תיכול חית ברא כן תעבד לכרמך לזיתך׃ שתא יומין תעביד עובדך וביומא שביעאה תנוח בדיל דינוח תורך וחמרך וישקוט בר אמתך וגיורא׃ ובכל די אמרית לכון תסתמרון ושום טעות עממיא לא תדכרון לא ישתמע על פומכון׃ תלת זמנין תחוגון קדמי בשתא׃ ית חגא דפטיריא תיטר שבעא יומין תיכול פטירין כמא די פקידתך לזמן ירחא דאביבא ארי ביה נפקתא ממצרים ולא יתחזון קדמי ריקנין׃ וחגא דחצדא בכורי עובדך די תזרע בחקלא וחגא דכנשא במפקא דשתא במכנשך ית עובדך מן חקלא׃ תלת זמנין בשתא יתחזון

ובסר בשדה טרפה. אף בבית כן אלא שדבר הכתוב בהווה מקום שדרך בהמות ליטרף וכן כי בשדה מצאה וכן ואשר לא יהיה טהור מקרה לילה הוא הדין למקרה יום אלא שדבר הכתוב בהווה. ובסר דתליש מן חיות חיותא בסר שנתלש על ידי טרפת זאב או ארי מן חיה כשרה: או בהמה כשרה. בחיה: לכלב תשליכון אותו. אף הוא ככלב או אינו אלא כלב כמשמעו ת"ל בנבלה או מכור לנכרי קל וחומר לטריפה שמותר' בכל הנאות. אם כן מה ת"ל לכלב למדך שהכלב נכבד ממנו. ולמדך הכתוב שאין הקב"ה מקפח שכר כל בריה שנאמר ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו אמר הקב"ה תנו לו שכרו: לא תשא שמע שוא. כתרגומו לא תקביל שמע דשקר אזהרה למקבל לשון הרע ולדיין שלא ישמע דברי בעל דין עד שיבא בעל דין חברו: אל תשת ידך עם רשע. הטוען את חברו תביעת שקר שהבטיחהו להיות לו עד חמס: לא תהיה אחרי רבים לרעו'. יש במקרא זה מדרשי חכמי ישראל אבל אין לשון המקרא מיושב בהן על אופניו. מכאן דרשו שאין מטין לחובה בהכרעת דיין אחד. וסוף המקרא דרשו אחרי רבים להטות שאם יש שנים במחייבין יותר על המזכין הטה הדין על פיהם לחובה ובדיני נפשות הכתוב מדבר ואמצע המקרא דרשו לא תענה על ריב על רב שאין חולקין על מופלא שבבית דין לפיכך מתחילין בדיני נפשו' מן הצד לקטנים שבהן שואלים תחלה שיאמרו את דעתם ולפי דברי רבותינו כך פתרון המקרא. לא תהיה אחרי רבים לרעה לחייב מיתה בשביל דיין אחד שירבו מחייבין על המזכין. ולא תענה על הרב לנטות מדבריו ולפי שהוא חסר יוד דרשו בו כן: אחרי רבים להטות. ויש רבים שאתה נוטה אחריהם ואימתי בזמן שהן שני' המכריעין במחייבין יותר מן המזכין וממשמע שנאמר לא תהיה אחרי רבים לרעו' שומע אני אבל היה עמהם לטובה. מכאן אמרו דיני נפשות מטין על פי עד אחד לזכות ועל פי שנים לחובה. ואנקלוס תרגם לא תתמנע מלאלפא מה דמתבעי לך על דינא ולשון העברי לפי התרגומו כך הוא נדרש. לא תענה על ריב לנטו'. אם ישאלך דבר למשפט לא תענה לנטות לצד אחד ולסלק עצמך מן הריב אלא הוי דן אותו לאמיתו. ואני אומר ליישבו על אופניו כפשוטו כך פתרונו. לא תהיה אחרי רבים לרעות. אם ראית רשעים מטין משפט לא תאמר הואיל ורבים הם הנני נוטה אחריהם ולא תענה על ריב לנטו' וגו'. אם ישאל הנדון על אותו המשפט אל תענהו על הריב דבר הנוטה אחרי אותן רבים להטות את המשפט מאמיתו אלא אמו' את המשפט כאשר הוא וקולר יהא תלוי בצואר הרבים: לא תהדר. לא תחלוק לו כבוד לזכותו בדין ולומר דל הוא אזכנו ואכבדנו: כי תראה חמור שונאך וגו'. הרי כי משמש לשון דלמא [illegible] מארבע לשונות של משמשי כי וכה פתרונו שמא תראה חמורו רובץ תחת משאו: וחדלת מעזוב לו בתמיה: עזב תעזב עמו. עזיבה זו לשון עזרה [illegible] ור ועזוב וכן ויעזבו את ירושלם עד החומה. מלאוה עפר לעזוב ולסייע את חוזק החומה. כיוצא בו כי תאמר בלבבך רבים הגוים האלה ממני וגו' [illegible] בתמיה'. לא תירא מהם ומדרש כך דרשו רבותינו כי תראה וחדלת. פעמים שאתה חודל ופעמי' שאתה עוזר הא כיצד זקן ואינו לפי כבודו וחדלת או בשל [illegible] ומשאו ישראלי: וחדלת עזב תעזב עמו. לפרק המשא. מלמשבק ליה מליטול משאו ממנו: אביונך: לשון אובה שהוא מדולדל ותאב לכל טובה: ונקי וצדיק אל תהרג. מניין ליוצא מבית דין חייב ואמר אחד יש לי ללמד עליו זכות שמחזירין אותו ת"ל ונקי אל תהרג. ואעפ"שאינו צדיק שלא נצטדק בבית דין מכל מקום נקי הוא מדין מיתה שהרי יש לך לזכותו. ומנין ליוצא מבית דין זכאי ואמר אחד יש לי ללמד עליו חובה שאין מחזירין אותו לבית דין ת"ל וצדיק אל תהרג וזה צדיק הוא דנצטדק בבית דין: כי לא אצדיק רשע. אין עליך להחזירו כי לא אצדיקנו בדיני אם יצא מידך זכאי יש לי שלוחים הרבה [illegible] במיתה שנתחייב בה: ושחד לא תקח. אפילו למשפט אמת וכל שכן כדי להטות הדין שהרי להטות את הדין נאמר כבר לא תטה משפט: יעור פקחים. אפילו חכם בתורה ונוטל שוחד סוף שתטרף דעתו עליו ויתשכח תלמודו ויכהה מאור עיניו. ויסלף כתרגומו ומקלקל: דברי צדיקים דברים המצודקים משפטי אמת וכן תרגומו פתגמין תריצין ישרים: וגר לא תלחץ. בהרבה מקומות הזהירה תורה על הגר מפני שסורו רע: את נפש הגר. כמה קשה לו כשלוחצין אותו: ואספת את תבואתה. לשון הכנסה לבית כמו ואספתו אל תוך ביתך: תשמטנה. מעבודה: ונטשתה. מאכילה אחר זמן הביעור. דבר אחר תשמטנה מעבוד' גמורה כגון חרישה וזריעה: ונטשתה. מלזבל ומלקשקש: ויתרם תאכל חית השדה. להקיש מאכל אביון למאכל חיה מה חיה אוכלת בלא מעשר אף אביונים אוכלין בלא מעשר. מכאן אמרו אין מעשר בשביעית: כן תעשה לכרמך. ותחלת המקרא בשדה הלבן כמו שאמור למעלה הימנו תזרע את ארצך: וביום השביעי תשבות. אף בשנה השביעית לא תעקר שבת בראשית ממקומה שלא תאמר הואיל וכל השנה קרויה שבת לא תנהוג בה שבת בראשית: למען ינוח שורך וחמורך. תן לו נייח להתיר שיהא תולש ואוכל עשבים מן הקרקע. או אינו אלא יחבשנו בתוך הבית אמרת אין זה נייח אלא צער: בן אמתך. בעבד ערל הכתוב מדבר: והגר. גר תושב: ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו. לעשות כל מצות עשה באזהרה שכל שמירה שבתורה אזהרה היא במקום לאו: לא תזכירו. שלא יאמר לו שמור לי בצד עז פלונית או תעמוד עמי ביום עז פלונית. דבר אחר ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו ושם אלהים אחרים לא תזכירו ללמדך שסקולה עז כנגד כל המצות כולן והנזהר בה כשומר את כולן: לא ישמע. מן הגוי: על פיך שלא תעשה שותפות עם הגוי וישבע לך בעז שלו נמצאת שאתה גורם שיזכור על ידך: רגלים פעמי' וכן כי הכיתני זה שלש רגלים: חדש האביב. שהתבואה מתמלאת בו באביה. אביב לשון אב בכור וראשון לבשל פירו' ולא יראו פני ריקם. כשתבאו לראות פני ברגלי' הביאו לי עולות: וחג הקציר. הוא חג שבועות. בכורי מעשיך. שהוא זמן הבאת בכורים ששתי הלחם הבאין בעצרת היו מתירין החדש למנחות ולהביא בכורי' למקדש שנאמר וביום הבכורי' וגו'. וחג האסיף. הוא חג הסוכות: באספך את מעשיך. שכל ימות החמה התבואה מתייבשת בשדות ובחג אוספים אותה אל הבית מפני הגשמים: שלש פעמים וגו'. לפי שהענין מדבר בשביעית הוצרך ללמד שלא יתעקרו רגלים ממקומן. כל זכורך.

כל זכורך אל פני האדן יהוה: לא תזבח על חמץ דם זבחי ולא ילין
חלב חגי עד בקר: ראשית בכורי אדמתך תביא בית יהוה אלהיך
לא תבשל גדי בחלב אמו: הנה אנכי
שלח מלאך לפניך לשמרך בדרך ולהביאך אל המקום אשר הכנתי
: השמר מפניו ושמע בקלו אל תמר בו כי לא ישא לפשעכם כי
שמי בקרבו: כי אם שמוע תשמע בקלו ועשית כל אשר אדבר
ואיבתי את איביך וצרתי את צרריך: כי ילך מלאכי לפניך והביאך
אל האמרי והחתי והפרזי והכנעני החוי והיבוסי והכחדתיו: לא
תשתחוה לאלהיהם ולא תעבדם ולא תעשה כמעשיהם כי הרס
תהרסם ושבר תשבר מצבתיהם: ועבדתם את יהוה אלהיכם וברך
את לחמך ואת מימיך והסרתי מחלה מקרבך:
לא תהיה משכלה ועקרה בארצך את מספר ימיך אמלא:
את אימתי אשלח לפניך והמתי את כל העם אשר תבא בהם ונתתי
את כל איביך אליך ערף: ושלחתי את הצרעה לפניך וגרשה את
החוי את הכנעני ואת החתי מלפניך: לא אגרשנו מפניך בשנה
אחת פן תהיה הארץ שממה ורבה עליך חית השדה: מעט מעט
אגרשנו מפניך עד אשר תפרה ונחלת את הארץ: ושתי את גבלך
מים סוף ועד ים פלשתים וממדבר עד הנהר כי אתן בידכם את
ישבי הארץ וגרשתמו מפניך: לא תכרת להם ולאלהיהם ברית:
לא ישבו בארצך פן יחטיאו אתך לי כי תעבד את אלהיהם כי יהיה
לך למוקש: ואל משה אמר עלה אל כ ד
יהוה אתה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל והשתחויתם
מרחק: ונגש משה לבדו אל יהוה והם לא יגשו והעם לא יעלו עמו
: ויבא משה ויספר לעם את כל דברי יהוה ואת כל המשפטים
ויען כל העם קול אחד ויאמרו כל הדברים אשר דבר יהוה נעשה:
ויכתב משה את כל דברי יהוה וישכם בבקר ויבן מזבח תחת ההר
ושתים עשרה מצבה לשנים עשר שבטי ישראל: וישלח את נערי
בני ישראל ויעלו עלת ויזבחו זבחים שלמים ליהוה פרים:

כל דכורך קדם רבון עלמא ייי: לא תכוס על חמיע דם פסחי ולא
יביתון בר מן מדבחא תרבי נכסת חגא עד צפרא: ריש בכורי
ארעך תייתי בית מקדשא דייי אלהך לא תיכלון בסר בחלב:
הא אנא שלח מלאכא קדמך למטרך באורחא ולאעלותך
לאתר דאתקינית: איסתמר מן קדמוהי וקביל במימריה לא תסריב
לקבליה ארי לא ישבוק לחוביכון ארי בשמי מימריה: ארי אם
קבלא תקביל במימריה ותעבד כל דאמליל ואסני ית סנאך
ואעיק למעיקין לך: ארי יהך מלאכי קדמך ויעילינך לאמוראי
וחתאי ופריזאי וכנענאי חוואי ויבוסאי ואשיצנון: לא תסגוד
לטעותהון ולא תפלחינון ולא תעביד כעובדיהון ארי פגרא
תפגרינון ותברא תתבר קמתהון: ותפלחון קדם ייי אלהכון ויברך
ית מיכלך וית משתיך ואעדי מרעין בישין מבינך:
לא תהי מתכלא ועקרא בארעך ית מנין יומך אשלם: ית אימתי
אשלח קדמך ואשגש ית כל עמא דאת עליל לאגחא קרב בהון ואתן ית
כל בעלי דבבך קדמך מחזרי קדל: ואשלח ית ערעיתא קדמך ותתריך
ית חואי ית כנענאי וית חתאי מן קדמך: לא אתרכינון מן קדמך
בשתא חדא דילמא תהי ארעא צדיא ותסגי עלך חיות ברא: זעיר
זעיר אתריכינון מן קדמך עד דתיפוש ותחסין ית ארעא: ואשוי
ית תחומך מימא דסוף ועד ימא דפלישתאי וממדברא עד פרת
ארי אמסר בידכון ית יתבי ארעא ותתריכינון מן קדמך: לא תיגזר
להון ולטעותהון קים: לא יתבון בארעך דילמא יחייבון יתך קדמי
ארי תיפלח ית טעותהון ארי יהון לך לתקלא: ולמשה
אמר סק קדם ייי את ואהרן נדב ואביהוא ושבעין מסבי ישראל
ותסגדון מרחיק: ויתקרב משה בלחודוהי קדם ייי ואינון לא
יקרבון ועמא לא יסקון עמיה: ואתא משה ואישתעי לעמא ית
כל פיתגמיא דייי וית כל דיניא ואתיבו כל עמא קלא חד ואמרו
כל פיתגמיא די מליל ייי נעביד: וכתב משה ית כל פיתגמיא דייי
ואקדים בצפרא ובנא מדבחא בשפולי טורא ותרתי עסר קמתא
לתרי עסר שבטיא דישראל: ושלח ית בכורי בני ישראל ואסיקו
עלון ונכסו נכסת קודשין קדם ייי תורין: ונסיב

כל זכורך· הזכרים שבך: לא תשחט על חמץ וגו'· לא תשחט את הפסח בארבעה עשר בניסן עד שתבער החמץ: ולא ילין חלב חגי וגו'· חוץ למזבח: עד הבקר· יכול אף על המערכה יפסל בלינה ת"ל על מוקדה על המזבח כל הלילה: ולא ילין· אין לינה אלא בעמוד השחר שנאמר עד בקר אבל כל הלילה יכול להעלותו מן הרצפה למזבח: ראשית בכורי אדמתך· אף השביעית חייבת בביכורים לכך נאמר אף כאן בכורי אדמתך· כצד אדם נכנס לתוך שדהו רואה תאנה שבכרה כורך עליה גמי לסימן ומקדישה ואין בכורים אלא משבעה המינין האמורין במקרא ארץ חטה ושעורה וגו': לא תבשל גדי· אף עגל וכבש בכלל גדי שאין גדי אלא לשון ולד רך ממה שאתה מוצא בכמה מקומו' בתורה שכתוב גדי והוצרך לפרש אחריו עזים כגון אנכי אשלח גדי עזים: את גדיי העזי' שני גדיי עזי' ללמדך שכל מקום שנאמ' גדי סתם אף עגל וכבש במשמע ובשלשה מקומו' נכתב בתורה אחד לאיסור אכילה ואחד לאיסור הנאה ואחד לאיסור בשול: אנכי שולח מלאך· כאן נתבשרו שעתידין לחטוא ושכינ' אומרת להם כי לא אעלה בקרבך: אשר הכינותי· אשר זמנתי לתת לכם זהו פשוטו ומדרשו ש ר ...ם אשר הכינותי כבר מקומי· נכר כנגדו וזה אחד מן המקראות שאומרים שבית המקדש של מעלה מכוון כנגד של מטה: אל תמר בו· לשון המראה אשר ימרה את פיך: כי לא ישא לפשעכם. אינו מלומד בכך שהוא מן הכת שאין חוטאין ועוד שהוא שליח ואינו עושה אלא שליחותו: כי שמי בקרבו· מחזר לראש המקרא: השמר מפניו כי שמי משותף בו· ורבותינו אמרו זה מטטרון ששמו כשם רבו מטטרון בגימטריא שדי: וצרתי כתרגומו ואעיק: הרס תהרסם· לאותם אלוהות: מצבותיהם· אבנים שהם מציבין להשתחוות להם: לא תהיה משכלה· אם תעשה רצוני: משכלה· מפלת נפלים או קוברת את בניה קרויה משכלה: והמותי· כמו והממתי ותרגומו ואשגש וכן כל תיבה שפועל שלה בכפל אות אחרונה כשתהפוך לדבר בלשון פעלתי יש מקומות שנוטל את הכפולה ומדגיש את האות ונוקדו במלא פום· כגון והמותי מגזרת והמם גלגל עגלתו· וסבותי מגזרת וסבב ביתאל: דלותי· מגזרת דללו וחרבו: על כפים חקותיך מגזרת חקקי לב· את מי רצותי· מגזרת רצץ עזב דלים. והמתרגם והמותי ואקטיל טועה הוא· שאלו מגזרת מיתה היה אין הי' שלו בפתח ולא מם שלו מודגשת ולא נקודה מלא פום אלא והמתי כגון והמיתה את העם הזה והתי"ו מודגש לפי שתבא במקום שתי תווין האחת נשרש' לפי שאין מיתה בלא תי"ו והאחת משמשת כמו אמרתי חטאתי עשיתי וכן וכתתי היתיו מודגשת שהיא באה במקום שתים לפי שהיה צריך שלשה תוין שתים ליסוד כמו ביום תת ה'· ואת אלקים הוא והשלשי לשמוש: עורף· שינוסו לפניך ויהפכו לך ערפם· הצרעה מין שרץ העוף והיתה מכה אותם בעיניהם ומטילה בם ארס והם מתים והצרעה לא עברה את הירדן: והחתי והכנעני הם ארץ סיחון ועוג לפיכך מכל שבעה אומות לא מנה כאן אלא אלו וחוי אעפ"י שהוא מעבר הירדן והלאה שנו רבותינו במסכת סוטה על שפת הירדן עמדה וזרקה בהם מרה: שממה. ריקנית מבני אדם לפי שאתם מעט ואין בכה כדי למלאות אותה: ורבה עליך: והרבה עליך: עד אשר תפרה תרבה לשון פרי כמו פרו ורבו: ושתי· לשון השתה והתי"ו מודגשת מפני שבאה תחת שתים שאין שיתה בלא תי"ו והאחת לשמוש: עד הנהר· פרת: וגרשתמו· ותגרשם: כי תעבוד וגו'· הרי אלו כי משמשין במקום אשר וכן בכמה מקומות וזהו לשון או' שהוא אחד מארבעה לשונות שהכי משמש וגם מצינו בהרבה מקומות אם משמש בלשון אשר כמו אם תקריב מנחת בכורים שהוא חובה: ואל משה אמר· פרשה זו קודם עשרת הדברות בארבעה בסיון נאמר לו עלה: ונגש משה לבדו אל הערפל ויבא משה ויספר לעם בו ביום: את כל דברי ה'· מצות פרישה והגבלה· ואת כל המשפטים· שבע מצות שנצטוו בני נח· ושבת וכבוד אב ואם ופרה אדומה ודינין שנתנו להם במרה: ויכתוב משה· מבראשית ועד מתן תורה וכתב מצות שנצטוו במרה: וישכם בבקר· בחמשה בסיון: את נערי· הבכורות: ויקח משה

ויקח משה חצי הדם וישם באגנת וחצי הדם זרק על המזבח : ויקח
ספר הברית ויקרא באזני העם ויאמרו כל אשר דבר יהוה נעשה
ונשמע : ויקח משה את הדם ויזרק על העם ויאמר הנה דם הברית
אשר כרת יהוה עמכם על כל הדברים האלה : ויעל משה ואהרן
נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל : ויראו את אלהי ישראל ותחת
רגליו כמעשה לבנת הספיר וכעצם השמים לטהר : ואל אצילי בני
ישראל לא שלח ידו ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו :
ויאמר יהוה אל משה עלה אלי ההרה והיה שם
ואתנה לך את לחת האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורתם :
ויקם משה ויהושע משרתו ויעל משה אל הר האלהים : ואל הזקנים
אמר שבו לנו בזה עד אשר נשוב אליכם והנה אהרן וחור עמכם
מי בעל דברים יגש אלהם : ויעל משה אל ההר ויכס הענן את
ההר : וישכן כבוד יהוה על הר סיני ויכסהו הענן ששת ימים
ויקרא אל משה ביום השביעי מתוך הענן : ומראה כבוד יהוה
כאש אכלת בראש ההר לעיני בני ישראל : ויבא משה בתוך הענן
ויעל אל ההר ויהי משה בהר ארבעים יום וארבעים לילה :

פ פ פ

ונסיב משה פלגות דמא ושוי במזרקיא ופלגות דמא זרק על
מדבחא : ונסיב סיפרא דקימא וקרא קדם עמא ואמרו כל די
מליל יי נעביד ונקביל : ונסיב משה ית דמא וזרק על מדבחא
לכפרא על עמא ואמר הא דמא דקימא דגזר יי עמכון על כל פתגמיא
האילין : וסליק משה ואהרן נדב ואביהוא ושבעין מסבי ישראל :
וחזו ית יקר אלהא דישראל ותחות כורסי יקריה כעובד אבן טבא
וכמחזי שמיא לברירו : ולרברבי בני ישראל לא הוה נזקא וחזו ית
יקרא דיי והוו חדן בקורבניהון דאתקבלו ברעוא כאילו אכלין
ושתן : ואמר יי למשה סק לקדמי לטורא והוי תמן
ואתן לך ית לוחי אבנא ואוריתא ותפקידתא דכתבית לאלופהון :
וקם משה ויהושע משומשניה וסליק משה לטורא דאתגלי עלוהי
יקרא דיי : ולסביא אמר אוריכו לנא הכא עד דנתוב לותכון והא
אהרן וחור עימכון מן דאית ליה דינא יתקריב לקדמיהון : וסליק
משה לטורא וחפא עננא ית טורא : ושרא יקרא דיי על טורא דסיני
וחפהי עננא שיתא יומין וקרא למשה ביומא שביעאה מגו עננא :
וחזו יקרא דיי כאישא אכלא בריש טורא לעיני בני ישראל
ועל משה בגו עננא וסליק לטורא והוה משה בטורא ארבעין יממין
וארבעין לילון :

פ פ פ

כה וידבר יהוה אל משה לאמר : דבר אל בני
ישראל ויקחו לי תרומה מאת כל
איש אשר ידבנו לבו תקחו את
תרומתי : וזאת התרומה אשר תקחו מאתם זהב וכסף ונחשת :
ותכלת וארגמן ותולעת שני ושש ועזים : וערת אילם מאדמים
וערת תחשים ועצי שטים : שמן למאר בשמים לשמן המשחה
ולקטרת הסמים : אבני שהם ואבני מלאים

ומליל יי עם משה למימר : מליל עם בני
ישראל ויפרשון קדמי אפרשותא מן
כל גבר דיתרעי ליביה תיסבון ית
אפרשותי : ודא אפרשותא דתיסבון מנהון דהבא וכספא ונחשא :
ותכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ ומעזי : ומשכי דדיכרי מסמקי
ומשכי דססגונא ואעי שטין : משחא לאנהורא ובוסמיא למשחא
דרבותא ולקטורת בוסמיא : אבני בורלא ואבני אשלמותא לשקעא

ויקח משה חצי הדם · מי חלקו מלאך בא וחלקו . באגנות שתי אגנות אחד לחצי דם עולה ואחד לחצי דם שלמים להזות אותם על העם · ומכאן למדו רבותינו שנכנסו אבותינו לברית מילה וטבילה והזאת דמים שאין הזאה בלא טבילה : ספר הברית · מבראשית ועד מתן תורה ומצות שנצטוו במרה : ויזרוק · ענין הזאה ותרגום ודרק על מדבחא לכפרא על עמא : ויראו את אלהי ישראל · נסתכלו והציצו ונתחייבו מיתה אלא שלא רצה הקב"ה לערבב שמחת התורה והמתין לנדב ואביהוא עד יום חנכת המשכן ולזקנים עד ויהי העם כמתאוננים ותבער בם אש ה' ותאכל בקצה המחנה בקצינים שבמחנה : כמעשה לבנת הספיר · היא היתה לפניו בשעת השעבוד לזכור צרתן של ישראל שהיו משועבדין במעשה לבני' : וכעצם השמים לטוהר · משנגאלו היה אור וחדוה לפניו : וכעצם . כתרגומו לשון מראה : לטוהר · לשון ברור וצלול : ואל אצילי · הם נדב ואביהוא והזקנים · לא שלח ידו · מכלל שהיו ראויים להשתלח בהם יד · ויחזו את האלהים · היו מסתכלין בו בלב גס מתוך אכילה ושתיה כך מדרש תנחומא · ואנקלוס לא תרגם כן · אצילי לשון גדולי' כמו ומאציליה קראתיך ויאצל מן הרוח שם אחיות אצילה : ויאמ' ה' אל משה · לאחר מתן תורה : עלה אלי ההרה והיה שם ארבעים יום : את לוחות האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורותם כל שש מאות ושלש עשרה מצות בכלל עשרת הדברות הן ורבינו סעדיה פירש באזהרות שיסד לכל דבור ודבור מצות התלויות בו : ויקם משה ויהושע משרתו · לא ידעתי מה טבו של יהושע כאן ואומר אני שהיה התלמיד מלוה לרב עד מקום הגבלת תחומי ההר · שאינו רשאי לילך משם והלאה ומשם ו[illegible]ה לבדו אל הר האלקים ויהושע נטה שם אהלו ונתעכב שם כל ארבעים יום שכן מצינו כשירד משה וישמע יהושע את קול העם ברעה למדנו שלא היה יהושע ואל הזקנים אמר · בצאתו מן המחנה : שבו לנו בזה · והתעכבו כאן עם שאר העם במחנה להיות נכונים לשפוט לכל איש ריבו : חור · בנה היה ואביו כלב בן יפונה שנאמר ויקח לו כלב את אפרת ותלד לו את חור אפרת זו מרים כדאיתא בסוטה : מי בעל דברים · מי שיש לו דין : ויכסהו רבותינו חולקים בדבר יש מהם אומרים אלו ששה ימים שמראש חדש : ויכסהו הענן · להר ויקרא אל משה ביום השביעי · לומר עשרת הדברות ומשה וכל ישראל עומדים אלא שחלק הכתוב כבוד למשה ויש אומרים ויכסהו הענן למשה : ששת ימים לאחר עשרת הדברות והם היו בתחלת ארבעים יום שעלה משה לקבל לוחות ולמדך שכל הנכנס למחנה שכינה טעון פרישה ששה ימים : בתוך הענן · ענן זה כמין עשן הוא ועשה לו הקב"ה שביל בתוכו :

חסלת ואלה המשפטים

ויקחו לי תרומה · לי לשמי · תרומה · הפרשה יפרישו לי מממונם נדבה : ידבנו לבו · לשון נדבה והוא לשון רצון טוב פיישנט בלעז : תקחו את תרומתי · אמרו רבותינו שלש תרומות אמורות כאן אחת תרומת בקע לגלגלת שנעשו מהם האדנים כמו שמפורש באלה פקודי ואחת תרומת המזבח בקע לגלגלת לקופות לקנות מהן קרבנות צבור ואחת תרומת המשכן נדבת כל אחד ואחד שלש עשרה דברים האמורים בענין כלם הוצרכו למלאכת המשכן או לבגדי כהונה כשתדקדק בהם : זהב וכסף ונחשת וגו' · כלם באו בנדבה איש איש מה שנדבו לבו חוץ מן הכסף שבא בשוה מחצית השקל לכל אחד ולא מצינו בכל מלאכת המשכן שהוצרך שם כסף יותר שנאמר וכסף פקודי העדה וגו' : בקע לגלגלת וגומר · ושאר הכסף הבא שם בנדבה עשאוהו לכלי שרת : תכלת · צמר צבוע בדם חלזון וצבעו ירוק : וארגמן · צמר צבוע מין צבע ששמו ארגמן : ושש הוא פשתן : ועזים · נוצה של עזים לכך תרגם אנקלוס ומעזי הבא מן העזים ולא עזי' עצמן שתרגום של עזים עזיא : מאדמים · צבועות היו אדום לאחר עבודן : תחשים מין חיה ולא היתה אלא לשעה והרבה גוונים היו לה לכך מתורגם ססגונא ששש ומתפאר בגוונין שלו : ועצי שטים · ומאין היו להם במדבר פירש רבי תנחומא יעקב אבינו צפה ברוח הקדש שעתידין ישראל לבנות משכן במדבר והביא ארזים למצרים ונטעם וצוה לבניו ליטלם עמהם כשיצאו ממצרים : שמן למאור שמן זית זך להעלות נר תמיד : בשמים לשמן המשחה · שנעשה למשוח כלי המשכן והמשכן לקדשו והוצרכו לו בשמים כמו שמפורש בכי תשא : ולקטורת הסמים · שהיו מקטירים בכל בקר וערב כמו שמפורש בואתה תצוה ולשון קטרת העלאת קיטור ותמרות עשן : אבני שהם · שתים הוצרכו שם לצורך האפוד האמור בואתה תצוה : מלואים · על שעושין להם בזהב מושב כמין גומא ונותנים האבן שם למלאת הגומא קרוים אבני מלואים ומקום המושב קרוי מסבכת :

דאפודא ובחושנא: ויעבדון קדמי מקדשא ואשרי שכינתי ביניהון
ככל די אנא מחזי יתך ית דמות משכנא וית דמות כל מנוהי וכן
תעבדון: ויעבדון ארונא דאעי שיטין תרתין אמין ופלגא
אורכיה ואמתא ופלגא פותיה ואמתא ופלגא רומיה: ותחפי יתיה
דהב דכי מגיו ומברא תחפיניה ותעביד עלוהי דיר דדהב סחור
סחור: ותתיך ליה ארבע עיזקן דדהב ותתן על ארבע זויתיה
ותרתין עיזקן על סיטריה חד ותרתין עיזקן על סיטריה תנינא:
ותעביד אריחי דאעי שטין ותחפי יתהון דהבא: ותעיל ית אריחיא
בעזקתא על סיטריה דארונא למיטל ית ארונא בהון: בעיזקתא
דארונא יהון אריחיא לא יעדון מיניה: ותתן בארונא ית סהדותא
די אתן לך: ותעביד כפורתא דדהב דכי תרתין אמין
ופלגא אורכה ואמתא ופלגא פותיה: ותעביד תרין כרובין דדהב
נגיד תעביד יתהון מתרין סיטרי כפורתא: ועיביד כרובא חד
מסיטרא מכא וכרובא חד מסיטרא מכא מן כפורתא תעבדון ית
כרוביא על תרין סטרוהי: ויהון כרוביא פריסן גדפיהון לעילא
מטלין בגדפיהון על כפורתא ואפיהון חד לקביל חד לקביל כפורתא
יהון אפי כרוביא: ותתן ית כפורתא על ארונא מלעילא ובארונא
תתן ית סהדותא די אתן לך: ואזמין מימרי לך תמן ואמליל עמך
מעילוי כפורתא מבין תרין כרוביא די על ארונא דסהדותא ית כל
די אפקיד יתך לות בני ישראל: ותעביד פתורא דאעי
שיטין תרתין אמין אורכיה ואמתא פותיה ואמתא ופלגא רומיה:
ותחפי יתיה דהב דכי ותעביד ליה דיר דדהב סחור סחור: ותעביד
ליה גדנפא רומיה פושכא סחור סחור ותעביד דיר דדהב לגדנפיה
סחור סחור: ותעביד ליה ארבע עזקן דדהב ותתן ית עזקתא על
ארבע זויתא די לארבע ריגלוהי: לקביל גדנפא תהוין עיזקתא
לאתרא לאריחיא למיטל ית פתורא: ותעבד ית אריחיא דאעי
שיטין ותחפי יתהון דהבא ויהון נטלין בהון ית פתורא: ותעבד

לאפד ולחשן: ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם: ככל אשר אני
מראה אותך את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו וכן תעשו:
ועשו ארון עצי שטים אמתים וחצי ארכו
ואמה וחצי רחבו ואמה וחצי קמתו: וצפית אתו זהב טהור מבית
ומחוץ תצפנו ועשית עליו זר זהב סביב: ויצקת לו ארבע
טבעת זהב ונתתה על ארבע פעמתיו ושתי טבעת על צלעו האחת
ושתי טבעת על צלעו השנית: ועשית בדי עצי שטים וצפית אתם
זהב: והבאת את הבדים בטבעת על צלעת הארן לשאת את
הארן בהם: בטבעת הארן יהיו הבדים לא יסרו ממנו: ונתת
אל הארן את העדת אשר אתן אליך: ועשית כפרת זהב
טהור אמתים וחצי ארכה ואמה וחצי רחבה: ועשית שנים
כרבים זהב מקשה תעשה אתם משני קצות הכפרת: ועשה כרוב
אחד מקצה מזה וכרוב אחד מקצה מזה מן הכפרת תעשו את
הכרבים על שני קצותיו: והיו הכרבים פרשי כנפים למעלה
סככים בכנפיהם על הכפרת ופניהם איש אל אחיו אל הכפרת יהיו
פני הכרבים: ונתת את הכפרת על הארן מלמעלה ואל הארן
תתן את העדת אשר אתן אליך: ונועדתי לך שם ודברתי
אתך מעל הכפרת מבין שני הכרבים אשר על ארן העדת את כל
אשר אצוה אותך אל בני ישראל: ועשית
שלחן עצי שטים אמתים ארכו ואמה רחבו ואמה וחצי קמתו:
וצפית אתו זהב טהור ועשית לו זר זהב סביב: ועשית לו מסגרת
טפח סביב ועשית זר זהב למסגרתו סביב: ועשית לו ארבע טבעת
זהב ונתת את הטבעת על ארבע הפאת אשר לארבע רגליו:
לעמת המסגרת תהיין הטבעת לבתים לבדים לשאת את השלחן:
ועשית את הבדים עצי שטים וצפית אתם זהב ונשא בם את השלחן:

לאפוד ולחשן · השהם לאפוד ואבני המלואים לחשן וחשן ואפוד מפורשים בואתה תצוה והם מיני תכשיט: ועשו לי מקדש · ועשו לשמי בית קדושה:
ככל אשר אני מראה אותך כאן את תבנית המשכן המקרא הזה מחובר למקרא שלמעלה הימנו ועשו לי מקדש ככל אשר אני מראה אותך וכן תעשו לדורות אם
יאבד אחד מן הכלים או כשתעשו לי כלי בית עולמים כגון שלחנות מנורות וכיורות ומכונות שעשה שלמה כתבנית אלו תעשו אותם ואם לא היה המקרא מחובר
למעלה הימנו לא היה לו לכתוב וכן תעשו אלא כן תעשו והיה מדבר על עשיית אהל מעד וכליו: ועשו ארון כמין ארונות שעושים בלא רגלים עשויין כמין ארגז
שקורים איסקרי"ן יושב על שוליו: מבית ומחוץ תצפנו · שלש ארונות עשה בצלאל שנים של זהב ואחד של עץ ארבע כתלים ושולים לכל אחד ופתוחים מלמעלה
נתן של עץ בתוך של זהב ושל זהב בתוך של עץ וחפה שפתו העליונה בזהב נמצא מצופה מבית ומחוץ: זר זהב · כמין כתר מוקף לו סביב למעלה משפתו
שעשה הארון החיצון גבוה מן הפנימי עד שעלה למול עובי הכפרת ולמעלה הימנו משהו וכשהכפרת שוכב על עובי הכתלים עולה הזר למעלה מכל עובי
הכפרת כל שהוא והוא סימן לכתר תורה: ויצקת · לשון התכת כתרגו': פעמותיו · כתרגו' זויתיה ובזוית העליונות סמוך לכפרת היו נותנים שתים מכאן ושתים
מכאן לרחבו [?] ארון והבדים נתונים בהם וארכו של ארון מפסיק בין הבדים אמתי' וחצי בין בד לבד שיהיו שני בני אדם הנושאין את הארון מהלכין ביניהם ·
וכן מפורש · במנחות בפר' שתי הלחם: ושתי טבעות על צלעו האחת · הן הן ארבע טבעות שבתחלת המקרא ופירש לך היכן היו והוי"ו זו יתירה היא ופתרונו כמו
שתי [טב]עות · ויש לך ליישב כן ושתי מן הטבעו' האלו על צלעו האחד: צלעו · צידו: בדי · מוטו: לא יסורו ממנו · לעולם: ונתת אל הארון · כמו בארון: העדות · התורה
[שה]יא לעדות ביני וביניכם שצויתי אתכם מצות הכתובות בה · כפרת · כסוי על הארון שהיה פתוח מלמעלה ומניחו עליו כמין דף: אמתים וחצי ארכה ·
כארכו של ארון ורחבה כרחבו של ארון ומונחת על עובי הכותלים ארבעתם ואעפ"י שלא נתן שיעור לעוביה פירשו רבותינו שהיה עוביה טפח: כרובים דמות
פרצוף תינוק להם כרוב כרביא: מקשה תעשה · שלא תעשם בפני עצמ' ותחברם בראשי הכפרת לאחר עשייתם כמעשה צורפים שקורין שולדרי"ן אלא הטל זהב
הרבה בתחלת עשיית הכפרת והכה בפטיש ובקורנס באמצע וראשין בולטין למעלה וצייר הכרובים בבליט' קצותיו: מקשה בטרי"ץ בלעז כמו דא לדא נקשן:
קצות הכפרת · ראשי הכפרת: ועשה כרוב אחד · מקצה · שלא תאמר שני כרובים לכל קצה וקצה · לכך הוצרך לפר' כרוב אחד מקצה: מזה · מן הכפרת
עצמה תעשו את הכרובים זהו פירושו של מקשה תעשה אותם שלא תעשם בפני עצמם ותחברם לכפרת: פורשי כנפים · שלא תעשה כנפיהם שוכבים אלא
פרושים וגבוהים למעלה אצל ראשיהם שיהא עשרה טפחים בחלל שבין הכנפים לכפרת כדאיתא בסוכה: ואל הארון תתן את העדות לא ידעתי למה נכפל
שהרי כבר נאמר ונתת אל הארון את העדות ויש לומר שבא ללמד שבעודו ארון לבדו בלא כפרת יתן תחלה העדות לתוכו ואחר כך יתן הכפרת עליו · וכן
מצינו כשהקים את המשכן נאמר ויתן את העדות אל הארון ואחר כך וישם את הכפרת על הארון מלמעלה: ונועדתי · כשאקבע מועד לך לדבר עמך אותו
מקום אקבע למועד שאבא שם לדבר אליך: ודברתי אתך מעל הכפרת · ובמקום אחר הוא אומר וידבר ה' אליו מאהל מועד לאמר זה המשכן מחוץ לפרכת
נמצאו שני כתובין מכחישין זה את זה בא הכתוב השלישי והכריע ביניהם ובבא משה אל אהל מועד וישמע את הקול מדבר אליו מעל הכפרת וגו' משה היה
נכנס למשכן וכיון שבא בתוך הפתח קול יורד מן השמים לבין הכרובים ומשם יוצא ונשמע למשה באהל מועד: ואת כל אשר אצוה אותך אל בני ישראל
הרי וי"ו זו יתירה וטפלה וכמוה הרבה במקרא · וכה תפתר ואת אשר אדבר עמך שם את אשר אדבר אותך אל בני ישראל הוא: קומתו · גובה רגליו עם עובי
השלחן: זר זהב · סימן לכתר מלכות שהשולחן שם עושר וגדולה כמו שאומרין שולחן מלכים: מסגרת · כתרגומו גדנפא נחלקו חכמי ישראל בדבר יש
אומרים למעלה היתה סביב לשולחן כמו לבזבזין שבשפת שולחן שרים ויש אומרים למטה היתה תקועה מרגל לרגל בארבע רוחות השלחן ודף השלחן שוכב
על אותה מסגרת: ועשית זר זהב · הוא זר האמור ופירש לך כאן שעל המסגרת היתה: לעמת המסגרת תהיינה · הטבעות · ברגלים תקועות כנגד
ראשי המסגרת: לבתים לבדים · אותן טבעות יהיו בתים להכניס בהן הבדים · לבתים לצורך בתים לבדים כתרגומו · אתרא לאריחיא · ונשא בם לשון
שפעל יהי נשא בם את השלחן:

ועשית

וְעָשִׂיתָ קְּעָרֹתָיו וְכַפֹּתָיו וּקְשׂוֹתָיו וּמְנַקִּיֹּתָיו אֲשֶׁר יֻסַּךְ בָּהֵן זָהָב טָהוֹר
תַּעֲשֶׂה אֹתָם׃ וְנָתַתָּ עַל הַשֻּׁלְחָן לֶחֶם פָּנִים לְפָנַי תָּמִיד׃
וְעָשִׂיתָ מְנֹרַת זָהָב טָהוֹר מִקְשָׁה תֵּיעָשֶׂה הַמְּנוֹרָה יְרֵכָהּ
וְקָנָהּ גְּבִיעֶיהָ כַּפְתֹּרֶיהָ וּפְרָחֶיהָ מִמֶּנָּה יִהְיוּ׃ וְשִׁשָּׁה קָנִים יֹצְאִים
מִצִּדֶּיהָ שְׁלֹשָׁה קְנֵי מְנֹרָה מִצִּדָּהּ הָאֶחָד וּשְׁלֹשָׁה קְנֵי מְנֹרָה מִצִּדָּהּ
הַשֵּׁנִי׃ שְׁלֹשָׁה גְבִעִים מְשֻׁקָּדִים בַּקָּנֶה הָאֶחָד כַּפְתֹּר וָפֶרַח וּשְׁלֹשָׁה
גְבִעִים מְשֻׁקָּדִים בַּקָּנֶה הָאֶחָד כַּפְתֹּר וָפָרַח כֵּן לְשֵׁשֶׁת הַקָּנִים הַיֹּצְאִים
מִן הַמְּנֹרָה׃ וּבַמְּנֹרָה אַרְבָּעָה גְבִעִים מְשֻׁקָּדִים כַּפְתֹּרֶיהָ וּפְרָחֶיהָ׃
וְכַפְתֹּר תַּחַת שְׁנֵי הַקָּנִים מִמֶּנָּה וְכַפְתֹּר תַּחַת שְׁנֵי הַקָּנִים מִמֶּנָּה
וְכַפְתֹּר תַּחַת שְׁנֵי הַקָּנִים מִמֶּנָּה לְשֵׁשֶׁת הַקָּנִים הַיֹּצְאִים מִן הַמְּנֹרָה׃
כַּפְתֹּרֵיהֶם וּקְנֹתָם מִמֶּנָּה יִהְיוּ כֻּלָּהּ מִקְשָׁה אַחַת זָהָב טָהוֹר׃
וְעָשִׂיתָ אֶת נֵרֹתֶיהָ שִׁבְעָה וְהֶעֱלָה אֶת נֵרֹתֶיהָ וְהֵאִיר עַל עֵבֶר פָּנֶיהָ׃
וּמַלְקָחֶיהָ וּמַחְתֹּתֶיהָ זָהָב טָהוֹר׃ כִּכַּר זָהָב טָהוֹר יַעֲשֶׂה אֹתָהּ אֵת כָּל
הַכֵּלִים הָאֵלֶּה׃ וּרְאֵה וַעֲשֵׂה בְּתַבְנִיתָם אֲשֶׁר אַתָּה מָרְאֶה בָּהָר׃
כו וְאֶת הַמִּשְׁכָּן תַּעֲשֶׂה עֶשֶׂר יְרִיעֹת שֵׁשׁ מָשְׁזָר וּתְכֵלֶת

וְתַעְבֵּד מְגִיסוֹהִי וּבָזִיכוֹהִי וְקַשְׂוָתֵיהּ וּמְכִילָתֵיהּ דְּיִתְנְסַךְ בְּהוֹן דִּדְהַב
דְּכֵי תַּעְבֵּיד יַתְהוֹן׃ וְתִתֵּן עַל פָּתוֹרָא לְחֶם אַפַּיָּא קֳדָמַי תְּדִירָא׃
וְתַעְבֵּיד מְנַרְתָּא דִּדְהַב דְּכֵי נְגִיד תִּתְעֲבֵיד יַת מְנַרְתָּא שִׁדָּהּ וּקְנָהּ
כַּלִּידָהָא חֵיזוּרָהָא וְשׁוֹשַׁנָּהָא מִנַּהּ יְהוֹן׃ וְשִׁתָּא קְנִין נָפְקִין מִסִּטְרָהָא
תְּלָתָא קְנֵי מְנַרְתָּא מִסִּטְרַהּ חַד וּתְלָתָא קְנֵי מְנַרְתָּא מִסִּטְרַהּ תִּנְיָנָא׃
תְּלָתָא כַלִּידִין מְצַיְּרִין בְּקַנְיָא חַד חֵיזוּר וְשׁוֹשַׁן וּתְלָתָא כַלִּידִין מְצַיְּרִין
בְּקַנְיָא חַד חֵיזוּר וְשׁוֹשַׁן כֵּן לְשִׁתָּא קְנִין דְּנָפְקִין מִן מְנַרְתָּא׃
וּבִמְנַרְתָּא אַרְבַּע כַּלִּידִין מְצַיְּרִין חֵיזוּרָהָא וְשׁוֹשַׁנָּהָא׃ וְחֵיזוּר תְּחוֹת
תְּרֵין קְנִין מִנַּהּ וְחֵיזוּר תְּחוֹת תְּרֵין קְנִין מִנַּהּ וְחֵיזוּר תְּחוֹת תְּרֵין
קְנִין מִנַּהּ לְשִׁתָּא קְנִין דְּנָפְקִין מִן מְנַרְתָּא׃ חֵיזוּרֵיהוֹן וּקְנֵיהוֹן
מִנַּהּ יְהוֹן כֻּלַּהּ נְגִידָא חֲדָא דִּדְהַב דְּכֵי׃ וְתַעְבֵּיד יַת בּוֹצִינָהָא שִׁבְעָא
וְתַדְלֵיק יַת בּוֹצִינָהָא וִיהוֹן מְנַהֲרִין לְקֳבֵיל אַפַּהָא׃ וְצִבְתָּהָא
וּמַחְתְּיָתָהָא דִּדְהַב דְּכֵי׃ כִּכְּרָא דִּדְהַב דְּכֵי יַעְבֵּיד יָתַהּ יַת כָּל מָנַיָּא
הָאִלֵּין׃ וַחֲזֵי וַעֲבֵיד בִּדְמוּתְהוֹן דִּי אַתְּ מִתַּחְזֵי בְּטוּרָא׃
וְיַת מַשְׁכְּנָא תַּעְבֵּיד עֲשַׂר יְרִיעָן דְּבוּץ שְׁזִיר וְתִכְלָא וְאַרְגְּוָנָא

ועשית קערותיו וכפותיו · קערותיו זה דפוס שהיה עשוי כדפוס הלחם והלחם היה עשוי כמין תיבה פרוצה משתי רוחותיה שוליים לו למטה וזוקף מכאן ומכאן כלפי מעלה כמין כותלי' ולכך קרוי לחם הפני' שיש לו פני' רואי' לכאן ולכאן לצדי הבית מזה ומזה ונותן ארכו לרחבו של שלחן וכותליו זקופי' כנגד שפת השלחן והיה עשוי לו דפוס זהב ודפוס ברזל בשל ברזל הוא נאפה וכשמוציאו מן התנור נותנו בשל זהב עד למחר בשבת שמסדרו על השלחן ואותו דפוס קרוי קערה: כפותיו · בזיכין שנותנין בהם לבונה שתים היו לשני קומצי לבונה שנותנין על שתי המערכות · שנ' ונתת על המערכת לבונה זכה: וקשותיו · הם כמין חצאי קנים חלולי' הנסדקין לארכן דוגמתן עושה של זהב ומסדר שלשה על ראש כל לחם שישב לחם האחד על גבי אותן הקני' ומבדילין בין לחם ללחם כדי שתכנס הרוח ביניהם ולא יתעפשו ובלשון ערבי כל דבר חלול קרוי קשוה: ומנקיותיו · תרגומו ומכילתיה הן סניפין כמין יתדות זהב עומדין בארץ וגבוהין עד למעלה מן השולחן הרבה כנגד גובה מערכת הלחם ומפוצלים ששה פצולים זה למעלה מזה וראשי הקני' שבין לחם ללחם סמוכין על אותן פצולין כדי שלא יכבד משא הלחם העליונים על התחתונים וישברו ולשון מכילתיה סובלותיו כמו כלאתי הכיל. אבל לשון מנקיות איני יודע איך נופל על סניפין ויש מחכמי ישראל אומרים קשותיו אלו סניפין שמקשין אותו ומחזיקין אותו שלא ישבר ומנקיותיו · אלו הקנים שמנקין אותו שלא יתעפש. אבל אנקלוס שתרגם ומכילתיה היה סובר כדברי האומר מנקיות הן סניפין: אשר יוסך בהם · אשר יכוסה בהן. ועל קשותיו הוא אומר אשר יוסך שהיו עליו כמין סכך וכסוי וכן במקום אחר הוא אומר ואת קשות הנסך וזה וזה יוסך · והנסך לשון סכך וכסוי הם: לחם הפנים. שהיו לו פנים כמו שפירשתי ומנין הלח' וסדר מערכותיו מפורשים באמור אל הכהנים: מקשה תיעשה המנורה · שלא יעשנה חוליות ולא יעשה קניה ונרותיה איברים איברים ואחר כך ידביקם כדרך הצורפין שקורין שולדרי"ן אלא כולה באה מחתיכה אחת ומקיש בקורנס וחותך בכלי האומנות ומפריד הקנים אילך ואילך: מקשה תרגומו נגיד לשון המשכה שממשיך את האיברים מן העשת לכאן ולכאן בהקשת הקורנס ולשון מקשה מכת קורנס בטרי"ץ בל"ע כמו דא לדא נקשן: תיעשה המנורה · מאליה לפי שהיה משה מתקשה בה אמר לו הקב"ה השלך את הככר לאור והיא נעשית מאליה לכך לא נכתב תעשה: ירכה הוא הרגל של מטה העשוי כמין תיבה ושלשת הרגלי' יוצאין הימנה ולמטה: וקנה הקנה האמצעי שלה העולה באמצע הירך זקוף כלפי מעלה ועליו נר האמצעי עשוי כמין בזך לצוק השמן לתוכו ולתת הפתילה: גביעיה · הן כמין כוסות שעושים מזכוכית ארוכי' וקצרי' וקורין להם מדירנס ואלו עשויין של זהב ובולטין ויוצאין מכל קנה וקנה כמנין שנתן בהם הכתו' ולא היו בה אלא לנוי: כפתוריה · כמין תפוחים היו עגולין סביב בולטין סביבות הקנה האמצעי כדרך שעושין למנורות שלפני השרים וקורין להם פומיל"ש ומנין שלהם כתוב בפרשה כמה כפתורים בולטין ממנה וכמה חלק בין כפתור לכפתור: ופרחיה · ציורין עשוין בה כמין פרחים · ממנה יהיו · הכל מקשה יוצא מתוך חתיכת העשת ולא יעשם לבדם וידביקם: יוצאים מצדיה · לכאן ולכאן באלכסון נמשכין ועולין עד כנגד גובהה של מנורה שהוא קנה האמצעי ויוצאים מתוך קנה האמצעי זה למעלה מזה התחתון ארוך ושל מעל' קצר הימנו והעליון קצ' הימנו לפי שהיה גובה ראשיהן שוה לגובה של קנ' האמצעי השביעי שממנו יוצאי' הששה: משוקדים כתרגומו מצויירין היו כדרך שעושין לכלי כסף וזהב שקורים ניילי"ר: שלשה גביעים · בולטין מכל קנה וקנה כפתור ופרח היה לכל קנה [illegible]: ובמנורה ארבעה גביעים: בגופה של מנורה היו ארבעה גביעים אחד בולט בה למטה מן הקנים והשלשה למעלה מן יציאת הקנים היוצאים מצדיה · משוקדים כפתוריה ופרחיה. זה אחד מחמשה מקראות שאין להם הכרע אין ידוע אם גביעים משוקדים או משוקדים כפתוריה ופרחיה: וכפתור תחת שני [illegible] מתוך הכפתור היו הקנים נמשכין משני צדיה אילך ואילך כך שנינו במלאכת המשכן · גובהה של מנורה י"ח טפחים הרגלים והפרח שלשה טפחים הוא הפרח האמור בירך שנאמר עד ירכה עד פרחה · וטפחיים חלק וטפח שבו גביע מהארבעה גביעים וכפתור ופרח משני כפתורים ושני פרחים האמורים במנורה עצמה שנאמר משוקדים כפתוריה ופרחיה למדנו שהיו בקנה שני כפתורים ושני פרחים לבד מן השלשה כפתורי' שהקנים נמשכין מתוכן שנאמר וכפתור תחת שני הקנים וגו' · וטפחיים חלק וטפח כפתור ושני קנים יוצאי' ממנו אילך ואילך נמשכים ועולין כנגד גובהה של מנור' טפח חלק וטפח כפתור ושני קנים יוצאי' ממנו וטפח חלק וטפח כפתור ושני קנים יוצאים ממנו ונמשכים ועולי' כנגד גבהה של מנורה וטפחיים חלק נשתיירו שם שלשה טפחים שבהם שלשה גביעים וכפתור ופרח נמצאו גביעים כ"ב שמנה עשרה לששה קנים שלשה לכל אחד ואחד וארבעה מגופה של מנורה ואחד עשר כפתורים ששה בששת הקנים ושלשה בגופה של מנורה שהקנים יוצאים מהם ושנים עוד נאמר במנורה שנאמר משוקדים כפתוריה ומעוט כפתורים שנים האחד למטה אצל הירך והאחד בשלשה טפחים העליונים עם שלשה הגביעים ותשעה פרחים היו לה ששה לששת הקנים שנאמר בקנה האחד כפתור ופרח ושלשה למנור' שנאמר משוקדים כפתוריה ופרחיה ומיעוט פרחי' שנים ואחד האמור בפרשת בהעלותך עד ירכה עד פרחה ואם תדקדק במשנה זו הכתובה למעלה תמצאם כמנינם איש איש במקומו: את נרותיה · כמין בזיכין שנותנין בתוכן השמן והפתילות: והאיר אל עבר פניה · עשה פי ששת הנרות שבראשי הקני' היוצאים מצדיה מסובין כלפי האמצעי כדי שיהיו הנרות כשתדליקם מאירים אל עבר פניה מוסב אורם אל צד פני הקנה האמצעי שהוא גוף המנורה: ומלקחיה הם הצבתים העשויים ליקח בהם הפתילה מתוך השמן ליישבן ולמושכן בפי הנרות ועל שם שלוקחים בהם קרוים מלקחים ובצבתא שתרגם אנקלוס לשון צבת טנליי"ש בלעז: ומחתותיה הם כמין בזיכין קטני' שחותה בהן את האפר שבנר בבקר בבקר כשהוא מטיב את הנרות מאפר הפתילות שדלקו הלילה וכבו ולשון מחתה פויישדרי"א בלעז כמו לחתות אש מיקוד · ככר זהב טהור שלא יהיה משקלה עם כל כליה אלא ככר לא פחות ולא יותר והככר של חול ששים מנה ושל קדש היה כפול מאה ועשרים מנה והמנה היא ליטרא שטוקלין בה כסף למשקל קולוניא והם מאה זהובים כה"ב סלעים והסלע ארבעה זהובי'. וראה. ועשה ראה כאן בהר תבנית שאני מראה אותך מגיד שנתקשה משה במעשה המנורה עד שהראה לו הקב' מנורה של אש: אשר אתה מראה · כתרגומו דאת מתחזי אלו היה נקוד מראה בפתח היה פתרונו אתה מראה לאחרים עכשו שנקוד חטף קמץ פתרונו דאת מתחזי שאחרים מראי' לך: ואת המשכן תעשה עשר יריעות להיות לו לגג ולמחיצות מחוץ לקרשי' שהיריעו' תלוין מאחוריהן לכסותן: שש משזר ותכלת וארגמן ותולעת שני הרי ארבע מינין בכל חוט וחוט אחד של פשתן ושלשה של צמר וכל חוט וחוט חוטו כפול ששה הרי ארבעה מינין כשהן שזורין יחד עשרים וארבעה כפלים לחוט:

כרובים

וארגונא וצבע זהורי צורת כרובין עובד אומן תעביד יתהון׃
אורכא דיריעתא חדא עשרין ותמני אמין ופותיא ארבע אמין ד
דיריעתא חדא משחתא חדא לכל יריעתא׃ חמש יריען תהוין מלפפן
חדא עם חדא וחמש יריען מלפפן חדא עם חדא׃ ותעביד ענובין
דתכלא על שפתא דיריעתא חדא מסיטרא דבית לופי וכן תעביד
בשיפתא דיריעתא מסטר דבית לופי תנינא׃ חמשין ענובין תעביד
ביריעתא חדא וחמשין ענובין תעביד בסטרא דיריעתא דבבית
לופי תנינתא מכוונן ענוביא חדא עם חדא׃ ותעביד חמשין פורפין
דדהב ותלפיף ית יריעתא חדא עם חדא בפורפיא ויהי משכנא
חד׃ ותעבד יריען דמעזי לפרסא על משכנא חד עסרי
יריען תעביד יתהון׃ אורכא דיריעתא חדא תלתין באמין ופותיא
ארבע באמין דיריעתא חדא משחתא חדא לחד עסרי יריען׃
ותלפיף ית חמש יריען לחוד וית שית יריען לחוד ותעיף ית
יריעתא שתיתאה לקביל אפי משכנא׃ ותעביד חמשין ענובין על
סופתא דיריעתא חדא מסיטרא דבית לופי וחמשין ענובין על ס
[illegible]תא דיריעתא דבית לופי תנינא׃ ותעביד פורפין דנחש חמשין
ותעיל ית פורפיא בענוביא ותלפיף ית משכנא ויהי חד׃ וסירחא
דיתירא ביריעת משכנא פלגות יריעתא דיתירא תסרח על אחורי
משכנא׃ ואמתא מכא ואמתא מכא בדיתיר באורך יריעת דמשכנ[א]
יהי סריח על סיטרי משכנא מכא ומכא לכסיותיה׃ ותעביד חופאה
למשכנא משכי דדכרי מסמקי וחופאה דמשכי דססגונא מלעילא׃
ותעביד ית דפיא למשכנא דאעי שיטין קיימין׃ עסר
אמין אורכא דדפא ואמתא ופלגות אמתא פותיא

וארגמן ותולעת שני כרבים מעשה חשב תעשה אתם׃ ארך
היריעה האחת שמנה ועשרים באמה ורחב ארבע באמה היריעה
האחת מדה אחת לכל היריעת׃ חמש היריעת תהיין חברת אשה
אל אחתה וחמש יריעת חברת אשה אל אחתה׃ ועשית ללאת
תכלת על שפת היריעה האחת מקצה בחברת וכן תעשה בשפת
היריעה הקיצונה במחברת השנית׃ חמשים ללאת תעשה ביריעה
האחת וחמשים ללאת תעשה בקצה היריעה אשר במחברת השנית
מקבילת הללאת אשה אל אחתה׃ ועשית חמשים קרסי
זהב וחברת את היריעת אשה אל אחתה בקרסים והיה המשכן
אחד׃ ועשית יריעת עזים לאהל על המשכן עשתי עשרה
יריעת תעשה אתם׃ ארך היריעה האחת שלשים באמה ורחב
ארבע באמה היריעה האחת מדה אחת לעשתי עשרה יריעת׃
וחברת את חמש היריעת לבד ואת שש היריעת לבד וכפלת את
היריעה הששית אל מול פני האהל׃ ועשית חמשים ללאת על שפת
היריעה האחת הקיצנה בחברת וחמשים ללאת על שפת היריעה
החברת השנית׃ ועשית קרסי נחשת חמשים והבאת את הקרסים
בללאת וחברת את האהל והיה אחד׃ וסרח העדף ביריעת האהל
חצי היריעה העדפת תסרח על אחרי המשכן׃ והאמה מזה והאמה
מזה בעדף בארך יריעת האהל יהיה סרוח על צדי המשכן מזה ומזה
לכסתו׃ ועשית מכסה לאהל ערת אילם מאדמים ומכסה ערת
תחשים מלמעלה׃ ועשית את הקרשים למשכן
עצי שטים עמדים׃ עשר אמות ארך הקרש ואמה וחצי האמה

[כר]ובים מעשה חושב· כרובים היו מצויירין בהם באריגתן ולא ברקימה שהו' מעשה מחט אלא באריגה בשני כותלים פרצוף אחד מכאן ופרצוף אחד מכאן
[א]רי מצד זה ונשר מצד זה כמו שאורגין חגורות של משי שקורין בלעז פיישׂ״ש: תהיין חוברות· תופרן במחט זו בצד זו חמש לבד וחמש לבד: אשה אל
אחותה כך דרך המקרא לדבר בדבר שהוא לשון נקבה· ובדבר שהוא לשון זכר אומר איש אל אחיו כמו שנאמר בכרובים ופניהם איש אל אחיו: לולאות·
לצולש בלעז וכן תרגם אנקלוס ענובין לשון עניבה: מקצה בחברת· באותה יריעה שבסוף החבור קבוצת חמשת היריעות קרויה חוברת: וכן תעשה
בשפת היריעה הקיצונה במחברת השנית· באותה יריעה שהיא קיצונה לשון קצה כלומר לסוף החוברת: מקבילות הלולאות אשה אל אחותה. שמור שתעשה
במדה אחת מכוונות הבדלתן זו מזו וכמדתן ביריעה זו כן יהא בחברתה כשתפרוס חוברת אצל חוברת יהיו הלולאות של יריעה זו מכוונות כנגד של זו וזהו
לשון מקבילות זו כנגד של זו תרגומו שלכנגד לקבל· היריעות ארכן עשרים ושמנה ורחבן ארבע וכשחבר חמש יריעות יחד נמצא רחבו עשרים וכן החברת
השנית· והמשכן ארכו שלשים מן המזרח למערב שנאמר עשרים קרשים לפאת נגב תימנה וכן לצפון וכל קרש אמה וחצי האמה הרי שלשים מן המזרח
למערב רוחב המשכן מן הצפון לדרום עשר אמות שנאמר ולירכתי המשכן ימה וגו'· ושני קרשים למקוצעות· הרי עשר ובמקומם אפרש למקראות הללו·
נותן היריעות ארכן לרחבו של משכן עשר אמות אמצעיו' לגג חלל רוחב המשכן ואמה מכאן ואמה מכאן לעובי ראשי הקרשי' שעביי' אמה נשתיירו שש עשרה אמה שמונה
לצפון ו[illegible]דרום מכסות קומת הקרשים שגבהן עשר נמצאו שתי אמות התחתונות מגולות· רחבן של יריעות ארבעים אמה כשהן מחוברות· עשרים אמה
לחו[illegible]ן לגג חלל המשכן לארכו ואמה כנגד עובי ראשי הקרשים שבמערב ואמה לכסות עובי העמודים שבמזרח שלא היו קרשים במזרח אלא
[illegible] המסך פרוס ותלוי בווין שבהן כמין וילון· נשתיירו שמונה אמות התלויין על אחורי המשכן שבמערב ושתי אמות התחתונות מגולות זו מצאתי
[illegible]ת מדו'· אבל במס' שבת אין היריעו' מכסות את עמודי המזרח וט' אמות תלויות אחורי המשכן והכתוב מסייענו ונתת את הפרוכת תחת הקרסי'
[illegible] הברייתא הזאת נמצאת פרוכת משוכה מן הקרסים ולמערב אמה: קרסי זהב· פירמילש בלעז ומכניסין ראשן אחד בלולאות שבחוברת זו
וראשן אחד בלולאות שבחוברת זו ומחברן בהן: יריעות עזים· מנוצה של עזים: לאהל על המשכן לפרוס אותן על יריעות התחתונות: שלשים באמה:
שכשנותן ארכן לרוחב המשכן כמו שנתן את הראשונות נמצאו אלו עודפות אמה מכאן ואמה מכאן לכסות אחת מהשתי אמות שנשארו מגולות מן הקרשים
והאמה התחתונה של קרש שאין היריעה מכסה אותו היא האמה התחובה בנקב האדן שהאדנים גבהן אמה: וכפלת את היריעה הששית· שעודפת באלו
העליונות יותר מן התחתונות: אל מול פני האהל· חצי רחבה היה תלוי וכפול על המסך שבמזרח כנגד הפתח דומה לכלה צנועה המכוסה בצעיף על פניה:
וסרח העודף ביריעות האהל על יריעות המשכן· יריעות האהל הן העליונות של עזים שקרוים אהל כמו שאמור בהם לאהל על המשכן וכל אהל האמור בהן
אינו אלא לשון גג שמאהילות ומסככות על התחתונות והן היו עודפות על התחתונות חצי היריעה למערב שהחצי של יריעה אחת עשרה היתרה היה נכפל אל
מול פני האהל נשאר שתי אמות רחב חציה עודף על רוחב התחתונות: תסרח על אחרי המשכן לכסות שתי אמות שהיו מגולות בקרשים: והאמה מזה·
לצפון ולדרום: בעודף בארך יריעות האהל שהן עודפות על אורך יריעות המשכן: שתי אמות· יהיה סרוח על צדי המשכן לצפון ולדרום כמו שפיר'
למעלה למדה תור' דרך ארץ שיהא אדם חס על היפה: אחורי המשכן הוא צד מערבי לפי שהפתח במזר' שהן פניו וצפון ודרום קרויים צדדין לימין ולשמאל:
מכסה לאהל· לאותו גג של יריעות עזים עשה עוד מכסה אחד של עורות אילים מאדמים ועוד למעלה ממנו מכסה עורות תחשים ואותן מכסאות לא
היו מכסין אלא את הגג. ארכן שלשים ורחבן עשר אלו דברי רבי נחמיה ולדברי רבי יהודה מכסה אחד היה חציו של עורות אילים מאדמים וחציו של עורות
תחשים: ועשית את הקרשים· היה לומר ועשית קרשים כמה שנאמר בכל דבר ודבר מהו הקרשים מאותן העומדים ומיוחדין לכך יעקב אבינו נטע ארזים
במצרי' וכשמת צוה בניו להעלותם עמהם כשיצאו ממצרים ואמר להם שעתיד הקב״ה לצות אותן לעשות משכן במדבר מעצי שטים ראו שיהו מזומני' בידכם
הוא שיסד הבבלי בפיוט שלו טס מטע מזורזים קורות בתינו ארזים שנזדרזו להיות מוכני' בידם מקודם לכן: עצי שטים עומדים· אישטנטיבש בלעז שיהא
ארך הקרשים זקוף למעלה בקירות המשכן ולא תעשה הכתלים בקרשים שוכבי' להיות רחב בקרשים לגובה הכתלים קרש על קרש: עשר אמות ארך הקרש
למדנו גבהו של משכן עשר אמות ואמה וחצי האמה רחב: למדנו ארכו של משכן לעשרים קרשים שהיו בצפון ובדרום מן המזרח למערב שלשים אמה:

שתי ידות

רחב הקרש האחד: שתי ידות לקרש האחד משלבת אשה אל-
אחתה כן תעשה לכל קרשי המשכן: ועשית את הקרשים
למשכן עשרים קרש לפאת נגבה תימנה: וארבעים אדני כסף
תעשה תחת עשרים הקרש שני אדנים תחת הקרש האחד לשתי
ידתיו ושני אדנים תחת הקרש האחד לשתי ידתיו: ולצלע
המשכן השנית לפאת צפון עשרים קרש: וארבעים אדניהם
כסף שני אדנים תחת הקרש האחד ושני אדנים תחת הקרש האחד
: ולירכתי המשכן ימה תעשה ששה קרשים: ושני קרשים
תעשה למקצעת המשכן בירכתים: ויהיו תאמם מלמטה ויחדו
יהיו תמים על ראשו אל הטבעת האחת כן יהיה לשניהם לשני
המקצעת יהיו: והיו שמנה קרשים ואדניהם כסף ששה עשר אדנים
שני אדנים תחת הקרש האחד ושני אדנים תחת הקרש האחד:
ועשית בריחם עצי שטים חמשה לקרשי צלע המשכן האחד:
וחמשה בריחם לקרשי צלע המשכן השנית וחמשה בריחם לקרשי
צלע המשכן לירכתים ימה: והבריח התיכן בתוך הקרשים
מברח מן הקצה אל הקצה: ואת הקרשים תצפה זהב
ואת טבעתיהם תעשה זהב בתים לבריחם וצפית את הבריחם
זהב: והקמת את המשכן כמשפטו אשר הראית בהר:
ועשית פרכת תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר

פותיא דדפא חד: תרתין צירין לדפא חד משלבן חדא לקביל חדא כן
תעביד לכל דפי משכנא: ותעביד ית דפיא למשכנא עסרין דפין
לרוח עיבר דרומא: וארבעין סמכין דכסף תעביד תחות עסרין דפין
תרין סמכין תחות דפא חד לתרין צירוהי ותרין סמכין תחות דפא
חד לתרין צירוהי: ולסטר משכנא תנינא לרוח ציפונא עסרין
דפין: וארבעין סמכיהון דכסף תרין סמכין תחות דפא חד ותרין
סמכין תחות דפא חד: ולסייפי משכנא מערבא תעביד שיתא דפין
: ותרין דפין תעביד לזוית משכנא בסופיהון: ויהון מכוונין מלרע
וכחדא יהון מכוונין על רישיה לעיזקתא חדא כן יהי לתרויהון ל
לתרין זויין יהון: ויהון תמניא דפין וסמכיהון דכסף שיתא עסר
סמכין תרין סמכין תחות דפא חד ותרין סמכין תחות דפא חד:
ותעביד עברין דאעי שיטין חמשא לדפי סטר משכנא חד: וחמשא
עברין לדפי סטר משכנא תנינא וחמשא עברין לדפי סטר משכנא
בסופיהון מערבא: ועברא מציעאה בגו דפיא מעברא מן סייפי
לסייפי: וית דפיא תחפי דהבא וית עזקתהון תעביד דהבא אתר
לעבריא ותחפי ית עבריא דהבא: ותקים ית משכנא כהלכתיה די
אתחזיתא בטורא: ותעביד פרוכתא תכלא וארגונא
וצבע זהורי ובוץ שזיר עובד

שתי ידות לקרש האחד. היה חורץ את הקרש מלמטה באמצעו בגובה אמה מניח רביע רחבו מכאן ורביע רחבו מכאן ואלו הן הידות והחריץ חצי רוחב הקרש באמצע ואותן הידות מכניס באדנים שהיו חלולים והאדנים גבהן אמה ויושבים רצופים ארבעים זה אצל זה וידות הקרש הנכנסות בחלל האדנים חרוצות משלשת צדיהן רוחב החריץ כעובי שפת האדן שיכסה הקרש את כל ראש האדן שאם לא כן נמצא ריוח בין קרש לקרש כעובי שפת שני האדנים שיפסיקו ביניהם וזהו שנאמר ויהיו תואמים מלמטה שיחרוץ צדדי הידות כדי שיתחברו הקרשים זה אצל זה: משולבות. עשויות כמין שליבת סולם ומובדלות זו מזו ומשופין ראשיהם ליכנס בתוך חלל האדן כשליבה הנכנסת בנקב עמודי הסולם: אשה אל אחותה. מכוונות זו כנגד זו שיהיו חריציהם שוים זו כמדת זו כדי שלא יהיו ב' ידות זו משוכה לצד פנים וזו משוכה לצד חוץ בעובי הקרש שהוא אמה ותרגום של ידות צירין לפי שדומות לצירי הדלת הנכנסים בחורי המפתן: לפאת נגבה תימנה. אין פאה זו לשון מקצוע אלא כל הרוח קרויה פאה כתרגומו לרוח עיבר דרומא: ולירכתי. לשון סוף כתרגומו ולסייפי ולפי שהפתח במזרח קרוי מזרח פנים והמערב אחורים. וזהו סוף שהפנים הן הראש: תעשה ששה קרשים. הרי תשע אמות רחב: ושני קרשים למקצעות: אחד למקצוע צפונית מערבית ואחד למערבית דרומית כל שמנה קרשי' בסדר אחד הן אלא שאלו השתים אינן בחלל המשכן אלא חצי אמה מזו וחצי אמה מזו נראות בחלל להשלים רחבו לעשר והאמה מזו באות כנגד אמת עובי קרשי המשכן הצפון והדרום כדי שיהא המקצוע מבחוץ שוה: ויהיו כל הקרשים תואמים זה לזה מלמטה שלא יפסיק עובי שפת שני האדנים ביניהם להרחיקן זו מזו וזהו שפירשתי שיהו צדי הידו' חרוצין מצדיהן שיהא רחב הקרש בולט לצדדיו חוץ לידי הקרש לכסות את שפת האדן וכן הקרש שאצלו ונמצאו תואמים זה לזה וקרש המקצוע שבסדר המערב חרוץ לרחבו בעביו כנגד חרץ של כל קרש הצפוני והדרומי כדי שלא יפרידו האדנים ביניהם: ויחדיו יהיו תמים. כמו תאומי': אל ראשו. של קרש: אל הטבעת האחת. כל קרש וקרש היה חרוץ מלמעלה ברחבו שני חריצי' בשני צדדיו כדי עובי טבעת ומכניסו בטבעת אחת נמצא מתאימים לקרש שאצלו: אבל אותן טבעות לא ידעתי אם קבועות הן אם מטולטלות ובקרש שבמקצוע היה טבעת בעובי הקרש הדרומי והצפוני וראש קרש המקצוע שבסדר מערב נכנס לתוכו נמצאו שני הכתלים מחוברים: כן יהיה לשניהם. הקרשים שבמקצוע לקרש שבסוף צפון ולקרש המערבי וכן לשני המקצעות: והיו שמנה קרשים הן האמורות למעלה: ושני קרשים למקצועו' נמצאו שמנה קרשי' בסדר מערבי כך שנויה במשנת מעשה סדר הקרשים במלאכת המשכן היה עושה את האדני' חלולי' וחורץ את הקרש מלמטה רביע מכאן ורביע מכאן והחריץ [illegible] באמצע ועשה לו ב' ידות כמין ב' חמוקין ולי נראה שהגרסא כמין ב' חווקין כמין ב' שליבות סולם המובדלו' זו מזו ומשופות ליכנס בחלל האדן כשליבה הנכנסת [illegible] עמוד הסולם והוא לשון משולבות עשויות כמין שליבה ומכניסן לתוך ב' אדנים שנאמר שני אדנים. וחורץ את הקרש מלמעלה אצבע מכאן ואצבע מכאן ונותן לתוך טבעת אחת של זהב כדי שלא יהיו נפרדים זה מזה שנ' ויהיו תואמי' מלמטה כך היא המשנה והפירוש שלה הבעתי למעלה בסדר המקראות: בריחים כתרגומו עברין ובלעז אשפרים: חמשה לקרשי צלע המשכן. אלו חמשה שלשה הן אלא שהבריח העליו' והתחתו' עשוי משתי' התיכון זה מבריח עד חצי הכותל וזה מבריח עד חצי הכותל זה נכנס בטבעת מכאן וזה נכנס בטבעת מכאן זה לזה נמצא שעליון ותחתון שנים שהן ארבעה אבל האמצעי ארכו כנגד כל הכותל ומבריח מקצה הכותל ועד קצהו שנאמר והבריח התיכון וגו' מבריח מן הקצה אל הקצה שהעליונים והתחתונים היו להן טבעות בקרשי' ליכנס בתוכן שתי טבעות לכל קרש משולשי' בתוך עשר אמו' של גובה הקרש חלק אחד מן הטבעת העליונה ולמעלה וחלק אחד מן התחתונה ולמטה וכל חלק הוא רביע ארך הקרש ושני חלקים בין טבעת לטבעת כדי שיהו כל הטבעות מכוונין זה כנגד זה אבל לבריח התיכון אין טבעות אלא הקרשים נקובין בעוביין והוא נכנס בהם דרך הנקבים שהם מכוונ' זה מול זה וזהו שנ' בתוך הקרשי' הבריחי' העליונ' והתחתוני' שבצפון ושבדרום ארך כל אחד חמש עשרה אמה והתיכו' ארכו שלשים אמה וזהו מן הקצה אל הקצה מן המזרח ועד המערב וחמשה בריחים שבמערב ארך העליונ' והתחתונים שש אמות והתיכון ארכו שתים עשרה כנגד רחב שמנה קרשים כך היא מפורשת במלאכת המשכן: בתים לבריחים. הטבעות שתעשה בהן יהיו בתים ליכנס בהן הבריחים: וצפית את הבריחים זהב. לא שהיה הזהב מדובק על הבריחים שאי' עליהם שום צפוי אלא היה קובע כמין שתי פיפיות של זהב כמין שני חצאי קנה חלוק וקובען אצל הטבעת לכאן ולכאן ארכן ממלא את רחב הקרש מן הטבעת לכאן וממנה לכאן והבריח נכנ' לתוכו וממנו לטבעת ומן הטבעת לפה השני נמצאו הבריחים מצופים זהב כשהן תחובין בקרשים והבריחי' הללו מבחוץ היו בולטות הטבעות והפיפיות לא היו נראות בתוך המשכן אלא כל הכותל חלק מבפני': והקמות את המשכן. לאחר שיגמר הקימהו: הראית בהר. קודם לכן שאני עתיד ללמדך ולהראותך סדר הקמתו: פרכת. לשון מחיצה הוא ובלשון חכמי' פרגוד דבר המבדיל בין המלך ובין העם: תכלת וארגמן. כל מין ומין היה כפול בכל חוט וחוט ששה חוטין:

מעשה

עוֹבַד אוּמָן יַעֲבֵיד יָתַהּ צוּרַת כְּרוּבִין ׃ וְתִתֵּן יָתַהּ עַל אַרְבְּעָא עַמּוּדֵי
שִׁטִּין מְחַפַּן דַּהֲבָא וָוֵיהוֹן דַּהֲבָא עַל אַרְבְּעָא סַמְכִין דִּכְסַף ׃ וְתִתֵּן
יָת פָּרוּכְתָּא תְּחוֹת פּוּרְפַיָּא וְתָעֵיל תַּמָּן מִגָּו לְפָרוּכְתָּא יָת אֲרוֹנָא
דְּסַהֲדוּתָא וְתַפְרֵישׁ פָּרוּכְתָּא לְכוֹן בֵּין קוּדְשָׁא וּבֵין קוֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָּא
׃ וְתִתֵּן יָת כַּפּוּרְתָּא עַל אֲרוֹנָא דְּסַהֲדוּתָא בְּקוֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָּא ׃ וּתְשַׁוֵּי
יָת פָּתוֹרָא מִבָּרָא לְפָרוּכְתָּא וְיָת מְנַרְתָּא לָקֳבֵיל פָּתוֹרָא עַל סְטַר
דְּמַשְׁכְּנָא דָּרוֹמָא וּפָתוֹרָא תִּתֵּן עַל סְטַר צִפּוּנָא ׃
וְתַעְבֵּיד פְּרָסָא לִתְרַע מַשְׁכְּנָא תַּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי
וּבוּץ שְׁזִיר עוֹבַד צַיָּר ׃ וְתַעְבֵּד לִפְרָסָא חַמְשָׁא עַמּוּדֵי שִׁטִּין וְתַחְפֵּי
יָתְהוֹן דַּהֲבָא וָוֵיהוֹן דַּהֲבָא וְתַתִּיךְ לְהוֹן חַמְשָׁא סַמְכִין דִּנְחָשָׁא ׃
וְתַעְבֵּיד יָת מַדְבְּחָא רָאעֵי שִׁטִּין חֲמֵשׁ אַמִּין אוּרְכָּא
וְחָמֵשׁ אַמִּין פּוּתְיָא מְרַבַּע יְהֵי מַדְבְּחָא וּתְלָת אַמִּין רוּמֵיהּ ׃ וְתַעְבֵּיד
קַרְנוֹהִי עַל אַרְבַּע זָוְיָתֵיהּ מִנֵּיהּ יְהוֹיָן קַרְנוֹהִי וְתַחְפֵּי יָתֵיהּ נְחָשָׁא
׃ וְתַעְבֵּיד פְּסַכְתְּרָוָתֵיהּ לְמִסְפֵּי קִטְמֵיהּ וּמַגְרוֹפְיָתֵיהּ וּמִזְרְקוֹרָתֵיהּ
וְצִנּוֹרְיָתֵיהּ וּמַחְתְּיָתֵיהּ לְכָל מָנוֹהִי תַּעְבֵּיד נְחָשָׁא ׃ וְתַעְבֵּיד לֵיהּ
סְרָדָא עוֹבַד מְצַדְתָּא דִּנְחָשָׁא וְתַעְבֵּיד עַל מְצַדְתָּא אַרְבַּע עִזְקָן דִּנְחָשׁ
עַל אַרְבַּע סִטְרוֹהִי ׃ וְתִתֵּן יָתַהּ תְּחוֹת סוֹבְבָא דְּמַדְבְּחָא מִלְּרַע וּתְהֵי
מְצַדְתָּא עַד פַּלְגוּת מַדְבְּחָא ׃ וְתַעְבֵּיד אֲרִיחַיָּא לְמַדְבְּחָא אֲרִיחֵי
דְּאָעֵי שִׁטִּין וְתַחְפֵּי יָתְהוֹן נְחָשָׁא ׃ וְיִתָּעַל יָת אֲרִיחוֹהִי בְּעִזְקָתָא וִיהוֹן
אֲרִיחַיָּא עַל תְּרֵין סִטְרֵי מַדְבְּחָא בְּמִיטַּל יָתֵיהּ ׃ חֲלִיל לוּחִין תַּעְבֵּיד
יָתֵיהּ כְּמָא דִּי אַחֲזִיתָךְ בְּטוּרָא כֵּן יַעְבְּדוּן ׃ וְתַעְבֵּיד יָת דָּרַת מַשְׁכְּנָא

מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב יַעֲשֶׂה אֹתָהּ כְּרֻבִים ׃ וְנָתַתָּה אֹתָהּ עַל אַרְבָּעָה עַמּוּדֵי
שִׁטִּים מְצֻפִּים זָהָב וָוֵיהֶם זָהָב עַל אַרְבָּעָה אַדְנֵי כָסֶף ׃ וְנָתַתָּה אֶת
הַפָּרֹכֶת תַּחַת הַקְּרָסִים וְהֵבֵאתָ שָׁמָּה מִבֵּית לַפָּרֹכֶת אֵת אֲרוֹן הָעֵדוּת
וְהִבְדִּילָה הַפָּרֹכֶת לָכֶם בֵּין הַקֹּדֶשׁ וּבֵין קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים ׃ וְנָתַתָּ אֶת
הַכַּפֹּרֶת עַל אֲרוֹן הָעֵדֻת בְּקֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים ׃ וְשַׂמְתָּ אֶת הַשֻּׁלְחָן מִחוּץ
לַפָּרֹכֶת וְאֶת הַמְּנֹרָה נֹכַח הַשֻּׁלְחָן עַל צֶלַע הַמִּשְׁכָּן תֵּימָנָה וְהַשֻּׁלְחָן
תִּתֵּן עַל צֶלַע צָפוֹן ׃ וְעָשִׂיתָ מָסָךְ לְפֶתַח הָאֹהֶל תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן
וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר מַעֲשֵׂה רֹקֵם ׃ וְעָשִׂיתָ לַמָּסָךְ חֲמִשָּׁה
עַמּוּדֵי שִׁטִּים וְצִפִּיתָ אֹתָם זָהָב וָוֵיהֶם זָהָב וְיָצַקְתָּ לָהֶם חֲמִשָּׁה אַדְנֵי
נְחֹשֶׁת ׃ וְעָשִׂיתָ אֶת כ ז
הַמִּזְבֵּחַ עֲצֵי שִׁטִּים חָמֵשׁ אַמּוֹת אֹרֶךְ וְחָמֵשׁ אַמּוֹת רֹחַב רָבוּעַ יִהְיֶה
הַמִּזְבֵּחַ וְשָׁלֹשׁ אַמּוֹת קֹמָתוֹ ׃ וְעָשִׂיתָ קַרְנֹתָיו עַל אַרְבַּע פִּנֹּתָיו מִמֶּנּוּ
תִּהְיֶיןָ קַרְנֹתָיו וְצִפִּיתָ אֹתוֹ נְחֹשֶׁת ׃ וְעָשִׂיתָ סִּירֹתָיו לְדַשְּׁנוֹ וְיָעָיו
וּמִזְרְקֹתָיו וּמִזְלְגֹתָיו וּמַחְתֹּתָיו לְכָל כֵּלָיו תַּעֲשֶׂה נְחֹשֶׁת ׃ וְעָשִׂיתָ לּוֹ
מִכְבָּר מַעֲשֵׂה רֶשֶׁת נְחֹשֶׁת וְעָשִׂיתָ עַל הָרֶשֶׁת אַרְבַּע טַבְּעֹת נְחֹשֶׁת
עַל אַרְבַּע קְצוֹתָיו ׃ וְנָתַתָּה אֹתָהּ תַּחַת כַּרְכֹּב הַמִּזְבֵּחַ מִלְּמָטָּה
וְהָיְתָה הָרֶשֶׁת עַד חֲצִי הַמִּזְבֵּחַ ׃ וְעָשִׂיתָ בַדִּים לַמִּזְבֵּחַ בַּדֵּי עֲצֵי שִׁטִּים
וְצִפִּיתָ אֹתָם נְחֹשֶׁת ׃ וְהוּבָא אֶת בַּדָּיו בַּטַּבָּעֹת וְהָיוּ הַבַּדִּים עַל שְׁתֵּי
צַלְעֹת הַמִּזְבֵּחַ בִּשְׂאֵת אֹתוֹ ׃ נְבוּב לֻחֹת תַּעֲשֶׂה אֹתוֹ כַּאֲשֶׁר הֶרְאָה
אֹתְךָ בָּהָר כֵּן יַעֲשׂוּ ׃ וְעָשִׂיתָ אֵת חֲצַר

מעשה חושב · כבר פירשתי שזו היא אריגה של שתי קירות והציורין שמשני עבריה אינן דומין זה לזה · כרובים · ציורין של בריות יעשה בה · ארבעה עמודי שטים · ארבעה אדני' והאונקליות קבועין בהן עקומים למעל' להושיב עליהן כלונס שראש הפרוכ' כרוך בה והאונקלי' הן הווין שהרי כמין ווין הן עשוי' והפרכת ארכה י' אמות לרחבו של משכן ורחבה י' אמות כגבה של קרשים פרוסה בשלישו של משכן שיהא הימנה ולפנים עשר אמות והימנה ולחוץ עשרי' אמה נמצא בית קדשי הקדשים עשר על עשר שנאמר ונתת את הפרכת תחת הקרסים המחברים את שתי חוברות של יריעו' המשכן רחב החוברת עשרים אמה וכשפרשה על גג המשכן מן הפתח למערב כלתה בשני שלשי המשכן והחוברת השנית כסתה שלישו של משכן והמותר תלוי לאחוריו לכסות את הקרשים : ושמת את השולחן · שלחן בצפון משוך מן הכותל הצפוני שתי אמות ומחצה ומנורה בדרום משוכה מן הכותל הדרומי שתי אמות ומחצה ומזבח הזהב נתון כנגד אויר שבין שלחן למנורה משוך קמעא כלפי המזרח וכלם נתוני' מן חצי המשכן ולפנים כיצד ארך המשכן מן הפתח לפרכת עשרי' אמה המזבח והשלחן והמנורה משוכי' מן הפתח לצד מערב עשר אמות : ועשית מסך · וילון שהוא מסך כנגד הפתח כמו שכת בעדו לשון מגין : מעשה רוקם · הצורות עשויות בו מעשה מחט [illegible]ף של עבר זה כך פרצוף של עבר זה : רוקם · שם האומן ולא שם האומנות ותרגומו עובד צייר ולא עובד ציור מדת המסך כמדת הפרכת עשר אמות על עשר אמות : ועשית את המזבח וגו' · ושלש אמות קומתו דברים ככתבן דברי ר' יהודה ר' יוסי אומר נאמר כאן רבוע ונאמר בפנימי רבוע מה להלן גבהו פי שנים כארכו אף כאן גבהו פי שנים כארכו ומה אני מקיים שלש אמות קומתו משפת סובב ולמעלה : ממנו תהיינה קרנותיו · שלא יעשם לבדם ויחברם בו : וצפית אותו נחושת · לכפר על עזות מצח שנאמר ומצחך נחושה : סירותיו · כמין יורות : לדשנו · להסיר דשנו לתוכם והוא שתרגם אונקלוס למספי קטמיה לשפות הדשן לתוכ' כי יש מלין בלשון עברית מלה אחת מתחלפת בפתרו' לשמש בנין וסתיר' כמו ותשרש שרשיה אויל משריש וחלופו ובכל תבואתי תשרש וכמוהו בסעיפיה פוריה וחלופו [illegible] פורה מפשח סעיפיה · וכמוהו וזה האחרון עצמו שבר עצמיו וכמוהו ויסקלוהו באבנים וחלופו סקלו מאבן הסירו אבניה וכן ויעזקהו ויסקלהו [illegible] לדשנו להסיר דשנו ובלעז אדשינדריר : ויעיו · כתרגומו מגרפות שנוטל בהם הדשן והן כמין כסוי הקדרה של מתכת דק ולו בית יד ובלעז [illegible] לקבל בהם דם הזבחים : ומזלגותיו · כמין אונקליות כפופים ומכה בהם בבשר ונתחבין בו ומהפכין בהן על גחלי המערכה שיהא [illegible]ן ובלעז קרוציפש ובלשון חכמים צינוריות : ומחתותיו · בית קבול יש להם ליטול בהן גחלים מן המזבח להוליכם על מזבח הפנימי לקטרת ועל [illegible]שן קרויים מחתות כמו לחתות אש מיקוד לשון שאיבת אש ממקומה וכן היתחה איש אש בחיקו : לכל כליו · כמו כל כליו · מכבר · לשון כברה שקורין קריבל"ש כמין לבוש עשוי לו למזבח עשוי חורין חורין כמין רשת ומקרא זה מסורס וכה פתרונו : ועשית לו מכבר נחשת מעשה רשת : כרכב המזבח סובב · כל דבר המקיף סביב בעגול קרוי כרכוב כמו ששנינו בהכל שוחטין אלו הן גלמי כלי עץ כל שעתיד לשוף ולכרכב והוא שעושי' חריצין עגולין בקרשי דפני התבות וספסלי העץ אף למזבח עשה חריץ סביבו בדפנו לנוי והוא לסוף שלש אמות של גבהו כדברי האומר הא מה אני מקיים שלש אמות קומתו משפת סובב ולמעלה אבל סובב להלוך הכהנים לא היה למזבח הנחשת אלא על ראשו לפנים מקרנותיו וכן שנינו בזבחים אי זהו כרכב בין קרן לקרן ולפנים מהן אמה של הלוך רגלי הכהני' שתי אמות הללו קרויים כרכוב ודקדקנו שם והכתי' תחת כרכובו מלמטה למדנו שהכרכוב בדפנו הוא ולבוש המכבר תחתיו ותירץ המתרץ תרי הוו חד לנוי וחד לכהנים דלא ישתרגו וזה שבדופן לנוי היה ומתחתיו הלבישו המכבר והגיע רחבו עד חצי המזבח והוא היה סימן לחצי גבהו להבדיל בין דמים העליונים לדמים התחתונים וכנגדו עשו למזבח בית עולמים · דוגמת חוט הסיקרא באמצעו וכבש שהיו עולין בו אעפ' שלא פרשו בענין זה כבר שמענו בפרשת מזבח אדמה תעשה לי · לא תעלה במעלות לא תעשה לו מעלות בכבש שלו אלא כבש חלק למדנו שהיה לו כבש כך שנינו במכילתא ומזבח אדמה הוא מזבח הנחשת שהיו ממלאין חללו אדמה במקום חנייתן והכבש היה בדרום המזבח מובדל מן המזבח מלא חוט השערה ורגליו מגיעין עד אמה סמוך לקלעי החצר שבדרום · כדברי האומר עשר אמות קומתו ולדברי האומר דברים ככתבן שלש אמות קומתו לא היה אורך הכבש אלא עשר אמות כך מצאתי במשנת ארבעים ותשע מדות וזה שהוא מובדל מן המזבח מלא החוט במסכת זבחים למדנוהו מן המקרא : בטבעות · בארבע טבעו' שנעשו למכבר : נבוב לוחות · כתרגומו חליל לוחין לוחות עצי שטים מכל צד והחלל באמצע ולא יהא כלו עץ אחד שיהא עביו חמש אמות על חמש אמות כמין סדן : קלעי' · עשויין כמין קלעי ספינה נקבים נקבים מעשה קליעה ולא מעשה אורג ותרגום סרדין כתרגומו של מכבר המתורגם סרדה לפי שהן מנוקבין ככברה : לפאת האחת

המשכן לפאת נגב תימנה קלעים לחצר שש משזר מאה באמה ארך
לפאה האחת : ועמדיו עשרים ואדניהם עשרים נחשת ווי העמדים
וחשקיהם כסף : וכן לפאת צפון בארך קלעים מאה ארך ועמדו
עשרים ואדניהם עשרים נחשת ווי העמדים וחשקיהם כסף : ורחב
החצר לפאת ים קלעים חמשים אמה עמדיהם עשרה ואדניהם ע
עשרה : ורחב החצר לפאת קדמה מזרחה חמשים אמה : וחמש
עשרה אמה קלעים לכתף עמדיהם שלשה ואדניהם שלשה :
ולכתף השנית חמש עשרה קלעים עמדיהם שלשה ואדניהם שלשה
: ולשער החצר מסך עשרים אמה תכלת וארגמן ותולעת
שני ושש משזר מעשה רקם עמדיהם ארבעה ואדניהם ארבעה :
כל עמודי החצר סביב מחשקים כסף וויהם כסף ואדניהם נחשת :
ארך החצר מארה באמה ורחב חמשים בחמשים וקמה חמש אמות
שש משזר ואדניהם נחשת : לכל כלי המשכן בכל עבדתו וכל
יתידתיו וכל יתרת החצר נחשת :

לרוח עיבר דרומא סרדין לדרתא דבוץ שזיר מאה באמין אורכא
לרותא חד : ועמודוהי עסרין וסמכיהון עסרין דנחשא ווי עמודיא
וכבושיהון כסף : וכן לרוח צפונא באורכא סרדין מארה אורכא
ועמודוהי עסרין וסמכיהון עסרין נחשא ווי עמודיא וכיבושיהון
כסף : ופותיא דדרתא לרוח מערבא סרדין חמשין אמין עמודיהון
עסרא וסמכיהון עסרא : ופותיא דדרתא לרוח קידומא מדינחא
חמשין אמין : וחמש עסרי אמין סרדין לעברא עמודיהון תלתא
וסמכיהון תלתא : ולעיברא תיניתא חמש עסרי סרדין עמודיהון
תלתא וסמכיהון תלתא : ולתרע דרתא פרסא עשרין אמין תכלא
וארגונא וצבע זהורי ובוץ שזיר עובד צייר עמודיהון ארבעא
וסמכיהון ארבעא : כל עמודי דרתא סחור סחור מכבשין כסף
וויהון כסף וסמכיהון נחשא : אורכא דדרתא מאה באמין ופותיא
חמשין בחמשין ורומא חמש אמין דבוץ שזיר וסמכיהון דנחשא :
לכל מני משכנא בכל פולחניה וכל סכוהי וכל סכי דרתא דנחשא :

פ פ פ

פ פ פ

ואתה

תצוה את בני ישראל ויקחו אליך שמן
זית זך כתית למאור להעלת נר תמיד :
באהל מועד מחוץ לפרכת אשר על
העדת יערך אתו אהרן ובניו מערב עד בקר לפני יהוה חקת עולם
לדרתם מאת בני ישראל :
כח ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך ואת בניו אתו מתוך בני ישראל
לכהנו לי אהרן נדב ואביהוא אלעזר ואיתמר בני אהרן :
ועשית בגדי קדש לאהרן אחיך לכבוד ולתפארת :
ואתה תדבר אל כל חכמי לב אשר מלאתיו רוח חכמה ועשו את ב
בגדי אהרן לקדשו לכהנו לי : ואלה הבגדים אשר יעשו חשן

ואת

תפקיד ית בני ישראל ויסבון לך משח זיתא
דכיא כתישא לאנהרא לאדלקא בוציניא
תדירא : במשכן זימנא מברא לפרוכתא דעל
סהדותא יסדר יתיה אהרן ובנוהי מרמשא עד צפרא קדם יוי קים
עלם לדריהון מן בני ישראל : ואת קריב לותך ית אהרן
אחוך וית בנוהי עמיה מגו בני ישראל לשמשא קדמי אהרן נדב
ואביהוא אלעזר ואיתמר בני אהרן : ותעביד לבושי קודשא לאהרן
אחוך ליקרא ולתושבחן : ואת תמליל עם כל חכימי לבא דאשלימית
עמהון רוח חוכמתא ויעבדון ית לבושי אהרן לקדשותיה לשמשא
קדמי : ואילין לבושיא דיעבדון חושנא ואיפורא

לפאת האחת · כל הרוח קרוי פאה : ועמודיו עשרים · חמש אמות בין עמוד לעמוד : ואדניהם · של העמודים נחשת · האדנים יושבין על הארץ והעמודים תקועים לתוכן היה עושה כמין קונדסין שקורין פאלש ארכן ששה טפחים ורחבן שלשה וטבעת נחשת קבועה בו באמצעו וכורך שפת הקלע סביביו במיתרי' כנגד כל עמוד ועמוד ותולה הקונדס דרך טבעתו באונקלי שבעמוד העשוי כמין וי"ו ראשו זקוף למעלה וראשו אחד תקוע בעמוד כאותן שעושין להשיב דלתות שקורין גונזי"ש ורחב הקלע תלוי מלמטה והיא קומת מחיצות החצר : ווי העמודים · הן האונקליות : וחשוקיהם · מוקפין היו העמודי' בחוטי כסף סביב ואיני יודע אם על פני כולם אם בראשם אם באמצע' אך יודע אני שחשוק לשון חגורה שכך מצינו בפילגש בגבעה ועמו צמד חמורי' חבושים תרגום חשוקי' : לפאת קדמה מזרחה · פני המזרח קדם לשון פנים אחור לשון אחורים לפיכך מזרח קרוי קדם שהוא פנים ומערב קרוי אחור כמה דאת אמר הים האחרון ימא מערבא : חמשים אמה · אותן חמשים אמה לא היו סתומים כלם בקלעים לפי שם הפתח אלא חמש עשרה אמה קלעים לכתף הפתח אלך וכן לכתף השנית נשאר רחב חלל הפתח בנתים עשרי' אמה וזהו שנאמר ולשער החצר מסך עשרי' אמה וילון להסך כנגד הפתח עשרים אמה ארך כ[illegible] הפתח : עמודיהם שלשה · חמש אמות בין עמוד לעמוד שבראש הדרום העומד במקצוע דרומית מזרחית עד עמוד שהוא מן השלשה שבמזרח חמש [illegible] וממנו לשני חמש אמות ומן השני לשלישי חמש אמות וכן לכתף השנית וארבעה עמודים למסך הרי עשרה עמודים למזרח כנגד עשרה למערב : כל עמודי החצר סביב וגומר · לפי שלא פירש ווין וחשוקים ואדני נחשת אלא לצפון ולדרום אבל למזרח ולמערב לא נאמר ווין וחשוקים ואדני נחשת לכך בא ולמד כאן : ארך החצר הצפון והדרום שמן המזרח למערב מאה באמה : ורחב חמשים בחמשים · חצר שבמזרח היתה מרובעת חמשים על חמשים שהמשכן ארכו שלשים ורחבו עשר העמיד מזרח פתחו בשפת חמשים החצונים של אורך החצר נמצא כלו בחמשים הפנימיים וכלה ארכו לסוף שלשים נמצאו עשרים אמה ריוח לאחוריו בין הקלעים שבמערב ליריעות של אחורי המשכן ורחב המשכן עשר אמות באמצע רחב החצר נמצאו לו עשרים אמה ריוח לצפון ולדרום מן קלעי החצר ליריעות המשכן וכן למערב וחמשים על חמשים חצר לפניו : וקומה חמש אמות · גובה מחיצות החצר והוא רחב הקלעים : ואדניהם נחשת · להביא אדני המסך שלא תאמר לא נאמרו אדני נחשת אלא לעמודי הקלעים אבל אדני המסך של מין אחר · כך נראה בעיני שלכך חזר ושנאו : לכל כלי המשכן · שהיו צריכין להקמתו ולהורדתו כגון מקבות לתקוע יתדות ועמודים : יתדות · כמין נגרי נחשת עשויין ליריעו' האהל ולקלעי החצ' קשורים במיתרי' סביב סביב בשפוליהן כדי שלא תהא הרוח מגביהתן ואיני יודע אם תחובין בארץ או קשורין ותלויין וכובדן מכביד שפולי היריעות שלא יזוזו ברוח ואומר אני ששמן מוכיח עליהם שהם תקועים בארץ לכך נקראו יתדות ומקרא זה מסייעני אהל בל יצען בל יסע יתדותיו לנצח ·

חסלת ויקחו לי תרומה

ואתה

תצוה · זך · בלי שמרים כמו ששנינו במנחות מגרגרו בראש הזית כו' : כתית · הזיתים כותש במכתשת ואינו טוחנן בריחים כדי שלא יהו בו שמרים ואחר שהוציא טפה ראשונה מכניסן לריחים וטוחנן והשמן השני פסול למנורה וכשר למנחות שנ' כתית למאור ולא כתית למנחות : להעלות נר תמיד · מדליק עד שתהא שלהבת עולה מאליה : תמיד כל לילה ולילה קרוי תמיד כמו שאתה אומר עולה תמיד ואינה אלא מיום ליום וכן במנחת חבתים תמיד ואינה אלא מחציתה בבקר ומחציתה בערב אבל תמיד האמור בלחם הפנים משבת לשבת הוא : מערב עד בקר תן לה מדתה שתהא דולקת מערב ועד בקר ושיערו חכמי' חצי לוג ללילי טבת הארוכין וכן לכל הלילות ואם יותר אין בכך כלום : ואתה הקרב אליך · לאחר שתגמור מלאכת המשכן : לקדשו לכהנו לי · לקדשו להכניסו בכהונה על ידי הבגדים שיהא כהן לי ולשון כהונה שירות הוא בל' שנטריה : חשן · תכשיט כנגד הלב :

אפוד לא

ואפוד ומעיל וכתנת תשבץ מצנפת ואבנט ועשו בגדי קדש לאהרן
אחיך ולבניו לכהנו לי : והם יקחו את הזהב ואת התכלת
ואת הארגמן ואת תולעת השני ואת השש :
ועשו את האפד זהב תכלת וארגמן תולעת
שני ושש משזר מעשה חשב : שתי כתפת חברת יהיה לו אל שני
קצותיו וחבר : וחשב אפדתו אשר עליו כמעשהו ממנו יהיה זהב
תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר : ולקחת את שתי אבני
שהם ופתחת עליהם שמות בני ישראל : ששה משמתם על האבן
האחת ואת שמות הששה הנותרים על האבן השנית כתולדתם :
מעשה חרש אבן פתוחי חתם תפתח את שתי האבנים על שמת בני
ישראל מסבת משבצות זהב תעשה אתם : ושמת את שתי
האבנים על כתפת האפד אבני זכרן לבני ישראל ונשא אהרן את
שמותם לפני יהוה על שתי כתפיו לזכרן :
ועשית משבצת זהב : ושתי שרשרת זהב טהור מגבלת תעשה אתם
מעשה עבת ונתתה את שרשרת העבתת על המשבצת : ועשית

ואיפודא ומעילא וכיתונא מרמצא מצנפתא והמינא ויעבדון לבושי
קודשא לאהרן אחוך ולבנוהי לשמשא קדמי : ואנון יסבון ית
דהבא וית תכלא וית ארגונא וית צבע זהורי וית בוצא :
ויעבדון ית איפודא דדהבא תכלא וארגונא צבע זהורי ובוץ
שזיר עובד אומן : תרתין כתפין מלפפן יהון ליה על תרין סטרוהי
ויתלפיף : והמין תקוניה די עלוהי כעובדיה מיניה יהי דדהב תכלא
וארגונא וצבע זהורי ובוץ שזיר : ותסב ית תרתין אבני בורלא
ותגלוף עליהון שמהת בני ישראל : שיתא משמהתהון על אבנא
חדא וית שמהת שתא דאישתארו על אבנא תיניתא כתולדתהון :
עובד אומן אבן טבא כתב מפרש כיגלוף דעזקן תיגלוף ית תרתין
אבניא על שמהת בני ישראל משקען מרמצן דדהב תעביד יתהון :
ותשוי ית תרתין אבניא על כתפי אפודא אבני דכרנא לבני ישר'
ויטול אהרן ית שמהתהון קדם יי על תרין כתפוהי לדכרנא :
ותעביד מרמצן דדהב : ותרתין תיכין דדהב דכי מתחמן
יתהון עובד גדילו ותתן ית תיכיא גדילתא על מרמצתא :

ועשית חושן

אפוד · לא שמעתי ולא מצאתי בברייתא פירוש תבניתו ולבי אומר לי שהוא חגורה לו מאחוריו רחב כרחב גב איש כמין סינר שקורין פורציינט שחוגרות השרות
כשרוכבות על הסוסים כך מעשהו מלמטה שנאמר ודוד חגור אפוד בד · למדנו שהאפוד חגורה היא · ואי אפשר לומר אין בו אלא החגורה לבדה שהרי נאמ'
ויתן עליו את האפוד ואחר כך ויחגור אותו בחשב האפוד ותרגם אונקלוס בהמיין אפודא למדנו שהחשב הוא החגור והאפוד שם תכשי' לבדו ואי אפש' לומ' שעל
שם שתי הכתפו' שבו הוא קרוי אפוד שהרי נאמר שתי כתפו' האפד למדנו שהאפו' שם לבד והכתפות שם לבד והחשב שם לבד · לכך אני אומ' שעל שם הסינר של
מטה קרוי אפוד על שם שאופדו ומקשטו בו כמו שנאמר ויאפוד לו בו והחשב הוא חגור של מעלה והיימנו והכתפו' קבועו' בו ועוד אומר לי לבי שיש ראיה שהוא
מין לבוש שתרגם יונתן ודוד חגור אפוד בד כרדוט דבוץ · ותרגם כמו כן מעילים כרדוטין במעשה תמר אחות אבשלום כי כן תלבשנה בנות המלך הבתולות
מעילים : מעיל הוא כמין חלוק וכן הכתונת אלא שהכתונת סמוך לבשרו ומעיל קרוי חלוק העליון : תשבץ · עשוי' משבצות לנוי והמשבצות הם כמין גומות
העשויות בתכשיטי זהב למושב קביעת אבנים טובות ומרגליות כמו שנאמר באבני האפוד מוסבות משבצות זהב ובלעז קורין אותו קשטונס : מצנפת ·
כמין כיפת כובע שקורין קופי"א שהרי במקום אחר קורא להם מגבעות ומתרגמינן כובעין : ואבנט · היא חגורה על הכתונת והאפוד חגורה על המעיל כמו
שמצינו בסדר לבישתן ויתן עליו את הכתנת ויחגור אותו באבנט וילבש אותו את המעיל ויתן עליו את האפוד : בגדי קדש · מתרומה המקודשת לשמי יעשו
אותם : והם יקחו · אותם חכמי לב שיעשו הבגדים יקבלו מן המתנדבים את הזהב ואת התכלת לעשות מהן את הבגדים : ועשו את האפוד · אם באתי
לפרש מעשה האפוד והחשן על סדר המקראות הרי פירושן פרקים ויטעה הקורא בצרופן לכך אני כותב מעשיהם כמות שהוא למען ירוץ קורא בו ואחר כך
אפרש על סדר המקראות האפוד עשוי כמין סינר של נשים רוכבות סוסים וחוגר אותו מאחוריו כנגד לבו למטה מאציליו רחבו כמדת רחב גבו של אדם ויותר
ומגיע עד עקביו והחשב מחובר בראשו על פני רחבו מעשה אורג ומאריך לכאן ולכאן כדי להקיף ולחגור בו והכתפו' מחוברו' בחשב אחד לימין ואחד לשמאל
מאחורי הכהן לשני קצות רחבו של סינר וכשזוקפן עומדו' לו על שני כתפיו והן כמין שתי רצועות עשוי' ממין האפוד ארוכות כדי שיעור לזקפן אצל צוארו מכאן
ומכאן ונקפלות לפניו למטה מכתפיו מעט ואבני השהם קבועות בהם אחת על כתף ימין ואחת על כתף שמאל והמשבצות נתונות בראשיהם לפני כתיפיו
ושתי עבותות הזהב תחובות בשתי טבעות שבחשן בשני קצות רחבו העליון אחת לימין ואחת לשמאל ושני ראשי השרשרת תקועין במשבצת לימין וכן שני
ראשי השרשרת השמאלית תקועין במשבצת שבכתף שמאל נמצא החשן תלוי במשבצות האפוד על לבו מלפניו ועוד שתי טבעות בשני קצות החשן בתחתית
וכנגדן שתי טבעות בשתי כתפות האפוד מלמטה בראשו התחתון המחובר בחשב טבעות החשן אל מול טבעות האפוד שוכבי' זה על זה ומרכסן בפתיל תכלת
תחוב בטבעות האפוד והחשן שיהא תחתית החשן דבוק לחשב האפוד ולא יהא נד ונבדל הולך וחוזר : זהב תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר · חמשת
מיני' [illegible] בכל חוט וחוט היו מרדדין את הזהב כמין טסים דקים וקוצצים פתילים מהם וטווין אותו חוט של זהב עם ששה חוטים של תכלת וחוט של זהב
עם ששה חוטין של ארגמן וכן בתולעת שני וכן בשש שכל המינין חוטן כפול ששה וחוט זהב עם כל אחד ואחד ואחר כך שוזר את כלם כאחד נמצא חוטן כפול
[illegible] וכן מפורש במסכת יומא ולמד מן המקרא הזה וירקעו את פחי הזהב וקצץ פתילים לעשות את פתילי הזהב בתוך התכלת ובתוך הארגמן וגו' ·
חוט של זהב שזור עם כל מין ומין : מעשה חושב · כבר פרשתי שהיא אריגת שתי קירות שאין צורת שני עבריה דומות זו לזו : שתי כתפות וגו' ·
הסינר מלמטה וחשב האפוד היא החגורה ונמודה לו מלמעלה דוגמת סינר הנשי' ומגבו של כהן היו מחוברות בחשב שתי חתיכו' כמין שתי רצועות רחבות
אחת כנגד כל כתף וכתף וזוקפן על שתי כתפותיו עד שנקפלות לפניו כנגד החזה ועל ידי חבורן לטבעות החשן נאחזין מלפניו כנגד לבו שאין נופלות כמו
שמפורש בענין · והיו זקופות והולכות כנגד כתפיו ושתי אבני שהם קבועו' בהן אחת בכל אחת : אל שני קצותיו · אל רחבו של אפוד שלא היה רחבו אלא כנגד גבו
של כהן וגבהו עד כנגד האצילי' שקורין קודים שנאמ' לא יחגרו ביזע אין חוגרין במקום זיעה לא למעלה מאציליהם ולא למטה ממתניהם אלא כנגד אציליהם :
וחובר · האפוד עם אותן שתי כתפות האפוד יחבר אותם במחט למטה בחשב ולא יארגם עמו אלא אורגם לבד ואחר כך מחברם : וחשב אפודתו · וחגור
שעל ידו הוא מאפדו ומתקנהו לכהן ומקשטו : אשר עליו · למעלה בשפת הסינר היא החגורה : כמעשהו · כאריגת הסינר מעשה חשב ומחמשת מיני' כך אריגת
החשב מעש' חושב ומחמשת מינין : ממנו יהיה עמו · היה ארוג ולא יארגנו לבד ויחברנו : כתולדותם · כסדר שנולדו ראובן שמעון לוי ויהודה דן ונפתלי
על האחת ועל השנית גד ואשר יששכר וזבולן יוסף ובנימין מלא שכן הוא כתוב במקום תולדתו עשרים וחמש אותיות בכל אחת ואחת : מעשה חרש אבן ·
מעשה אומן של אבנים חרש זה דבוק הוא לתיבה של אחריו לפיכך הוא נקוד פתח בסופו וכן חרש עצים נטה קו חרש של עצים וכן חרש ברזל מעצד כל אלה
דבוקים ופתוחים : פתוחי חותם · כתרגומו כתב מפר' כגלוף דעזקן חרוצות האותיות בתוכן כמו שחורצין חותמי טבעות שהם לחתום אגרות כתב נכר
ומפורש : מוסבות משבצות · מוקפות האבנים במשבצות זהב שעושה מושב האבן בזהב כמין גומא למדת האבן ומשקיעה
במשבצת נמצאת המשבצת סובבת את האבן סביב ומחבר המשבצת באפוד : לזכרון · שיהא רואה הקב"ה השבטים כתובים לפניו ויזכור צדקתם : ועשית
משבצות · מיעוט משבצות שתים ולא פירש לך עתה בפרשה זו אלא מקצת צרכן ובפרשת החושן גומר לך פירושן : שרשרות זהב · שלשלאות : מגבלות ·
לסוף גבול החשן תעשה אותם : מעשה עבות · מעשה קליעת חוטין ולא מעשה נקבים וכפלי' כאותן שעושין לבורות אלא כאותן שעושין לעדרסקאות שקורין
אנשמיירש : ונתת את שרשרות · של עבותות העשויות מעשה עבות על משבצות הללו ולא זה הוא מקום צוואת עשייתן של שרשרות ולא צוואת קביעתן ואין
ועשית האמור כאן לשון צווי ואין ונתת האמור כאן לשון צווי אלא לשון עתיד כי בפרשת החשן חוזר ומצוה על עשייתן ועל קביעותן ולא נכתב כאן אלא להודיע
מקצת צורך המשבצו' שצוה לעשות עם האפוד וכתב לך זאת לומ' לך המשבצו' הללו יזוקקו לך לכשתעשה שרשרות מגבלות על החשן תתק' על המשבצו' הללו :

חשן משפט ·

חשן משפט מעשה חשב כמעשה אפד תעשנו זהב תכלת וארגמן
ותולעת שני ושש משזר תעשה אתו : רבוע יהיה כפול זרת ארכו
וזרת רחבו : ומלאת בו מלאת אבן ארבעה טורים אבן
טור אדם פטדה וברקת הטור האחד : והטור השני נפך ספיר ויהלם
: והטור השלישי לשם שבו ואחלמה : והטור הרביעי תרשיש ושהם
וישפה משבצים זהב יהיו במלואתם : והאבנים תהיין על שמת
בני ישראל שתים עשרה על שמתם פתוחי חתם איש על שמו
תהיין לשני עשר שבט : ועשית על החשן שרשת גבלת מעשה
עבת זהב טהור : ועשית על החשן שתי טבעות זהב ונתת את שתי
הטבעות על שני קצות החשן : ונתתה את שתי עבתת הזהב על
שתי הטבעת אל קצות החשן : ואת שתי קצות שתי העבתת תתן
על שתי המשבצות ונתתה על כתפות האפד אל מול פניו : ועשית
שתי טבעות זהב ושמת אתם על שני קצות החשן על שפתו אשר
אל עבר האפד ביתה : ועשית שתי טבעות זהב ונתתה אתם על
שתי כתפות האפוד מלמטה ממול פניו לעמת מחברתו ממעל
לחשב האפוד : וירכסו את החשן מטבעתו אל טבעת האפוד
בפתיל תכלת להיות על חשב האפוד ולא יזח החשן מעל האפוד :
ונשא אהרן את שמות בני ישראל בחשן המשפט על לבו בבאו
אל הקדש לזכרן לפני יהוה תמיד : ונתת אל חשן
המשפט את האורים ואת התמים והיו על לב אהרן בבאו לפני
יהוה ונשא אהרן את משפט בני ישראל על לבו לפני יהוה תמיד :
ועשית את מעיל האפוד כליל תכלת : והיה פי
ראשו בתוכו שפה יהיה לפיו סביב מעשה ארג כפי תחרא יהיה לו

חושן דינא עובד אומן כעובד אפודא תעבדיניה דהבא תכלא
וארגונא וצבע זהורי ובוץ שזיר תעביד יתיה : מרבע יהי עיף זרתא
אורכיה וזרתא פותיה : ותשלים ביה אשלמות אבנא ארבעא סדרין
דאבן טבא סידרא קדמאה סמקן ירקן וברקן סידרא חד : וסדרא
תיניינא איזמרגדין שבזיז וסבהלום : וסדרא תליתאה קנכירי
טרקיא ועין עיגלא : וסדרא רביעאה כרום ימא ובורלא ופנתירי
מרמצן בדהב יהון באשלמותהון : ואבניא יהוין על שמהת בני
ישראל תרתי עסרי על שמהתהון כתב מפרש כגלוף דעיזקא
גבר על שמיה יהוין לתרי עסר שבטין : ותעביד על חושנא תיכין
מתחמן עובד גדילו דדהב דכי : ותעבד על חושנא תרתין עיזקן
דדהב ותתן ית תרתין עיזקתא על תרין סיטרי חושנא : ותתן ית
תרתין גדילן דדהב על תרתין עזקתא לסיטרי חושנא : וית תרתין
סיטרתא דעל תרין גדילתא תתן על תרתין מרמצתא ותתן על כתפי
אפודא לקביל אפוהי : ותעביד תרתין עזקן דדהב ותשוי יתהון על
תרין סיטרי חושנא על סיפתיה דילעברא דאפודא לגיו : ותעביד
תרתין עזקן דדהב ותתן יתהון על תרין כתפי אפודא מלרע ם
מלקביל אפוהי לקביל בית לופי מעילוי להמיין איפודא : ויחדון
ית חושנא מעיזקתיה לעיזקתא דאיפודא בחוט דתכלתא למהוי
על המיין איפודא ולא יתפרק חושנא מעילוי איפוד : ויטול אהרן
ית שמהת בני ישראל בחושן דינא על ליביה במיעליה לקודשא
לדכרנא קדם יי תדירא : ותתן בחושן דינא ית אוריא וית תומיא
ויהון על ליביה דאהרן במיעליה קדם יי ויטול אהרן ית דין בני
ישראל על ליביה קדם יי תדירא : ותעביד ית מעיל
דאיפודא גמיר תכלא : ויהי פום רישיה כפיל לגויה תורא יהא מקף
לפומיה סחור סחור עובד מחי כפום שיריין יהי ליה לא

חשן משפט · שמכפר על קלקול הדין · דבר אחר משפט שמברר דבריו והבטחתו אמת דריישנמנט בלעז · שהמשפט משמש שלש לשונות דברי טענו' הדיינים
וגמר הדין ועונש הדין אם עונש מיתה אם עונש מכות אם עונש ממון וזה משמש לשון בירור דברי' שמפרש ומברר דבריו : כמעשה אפוד · מעשה חשב ומחמשת
מינין : זרת ארכו וזרת רחבו · כפול ומוטל לו לפניו כנגד לבו שנ' והיו על לב אהרן תלוי בכתיפו' האפוד הבאות מאחוריו על כתפיו ונקפלות ויורדות לפניו מעט
והחשן תלוי בהן בשרשרות וטבעות כמו שמפורש בענין : ומלאת בו · על שם שהאבנים ממלאות גומות המשבצות המתוקנות להן קורא אותן בלשון מלואים :
משובצים זהב · יהיו הטורים במלואותם מוקפים משבצות זהב בעומק שעור שיתמלא בעובי האבן זהו לשון במלואותם כשעור מלוי עביין של אבנים יהיה
עומק המשבצות לא פחות ולא יותר : איש על שמו · כסדר תולדותם סדר האבנים אודם לראובן · פטדה לשמעון וכן כלם : על החשן · בשביל החשן
לקבעם בטבעותיו כמו שמפורש למטה בענין : שרשות : לשון שרשים שילכו המאחזין לאילן להאחז ולהתקע בארץ אף אלו יהיו מאחזין לחשן שבהם יהיה תלוי
באפוד והן שתי שרשרות האמורות למעלה בענין המשבצות ואף שרשרות פתר מנחם בן סרוק לשון שרשי' ואמר שהרים יתרה כמו מם שבשלשם ומם שבריקם
ואיני רואה את דבריו אלא שרשרת בלשון עברית כשלשלת בלשון משנה : גבלות הוא מגבלות האמור למעלה שתתקעם בטבעות שיהיו בגבול החשן וכל
גבול לשון קצה אשומיי"ל בלעז : מעשה עבות · מעשה קליעה : על החשן · לצורך החשן כדי לקבעם בו ולא יתכן לומר שיהא תחלת עשייתן עליו שאם
כן מה הוא שחוזר ואומר ונתת את שתי הטבעות והלא כבר כתובים בו היה לו לכתוב בתחלת המקרא ועשית על קצות החשן שתי טבעות זהב [illegible] בשרשרות
צריך אתה לפתור כן : ועל שני קצות החשן לשתי פאות שכנגד הצואר לימנית ולשמאלית הבאים מול כתפות האפוד : ונתת את שתי עבותות [illegible] הן הן
שרשרות הכתובות למעלה ולא פירש מקום קבוען בחשן עכשו מפרש לך שיהא תוחב אותן בטבעות ותדע לך שהן הן הראשונות שהרי בפרשת אלה פקו[די] [illegible]
הוכפלו : ואת שתי קצות · של שתי עבותות שני ראשיהם של כל אחת · תתן על שתי המשבצות · הן הן הכתובות למעלה בין פרשת החשן ופרשת האפוד ולא
פירש את צרכן ואת מקומן עכשו מפרש שיתקע בהן ראשי העבותות התחובות בטבעות החשן לימין ולשמאל אצל הצואר שני ראשי שרשרת הימינית תוקע
במשבצת של ימין וכן בשל שמאל שני ראשי שרשרת השמאלית : ונתת · המשבצות על כתפות האפוד · אחת בזו ואחת בזו נמצאו כתפות האפוד
מחזיקין את החשן שלא יפול ובהן הוא תלוי ועדיין שפת החשן התחתונה הולכת ובאה ונוקשת על כריסו ואינה דבוקה לו יפה לכך הוצרך עוד שתי טבעות
לתחתיתו כמו שמפרש והולך : אל מול פניו · של אפוד שלא יתן המשבצות בעבר הכתפות שכלפי המעיל אלא בעבר העליון שכלפי החוץ והוא קרוי מול פניו
של אפוד כי אותו עבר שאינו נראה אינו קרוי פנים : על שני קצות החשן הן שתי פאותיו התחתונות לימין ולשמאל : על שפתו אשר אל עבר האפוד ביתה :
הרי לך שני סימנין האחד שיתנם בשני קצות של תחתיתו שהוא כנגד האפוד שעליונו אינו כנגד האפוד שהרי סמוך לצואר הוא והאפוד נתון על מתניו ועוד נתן
סימן שלא יקבעם בעבר החשן שכלפי החוץ אלא בעבר שכלפי פנים שנאמ' ביתה ואותו העבר הוא לצד האפוד שחשב האפוד חוגרו לכהן וקפל הסינר לפני
הכהן על מתניו וקצת כריסו מכאן ומכאן עד כנגד קצות החשן וקצותיו שוכבין עליו על שתי כתפות האפוד מלמטה · שהמשבצות נתנו בראשי כתפות האפוד
העליונים הבאים על כתפיו כנגד גרונו ונקפלות ויורדות לפניו והטבעות צוה ליתן בראשן השני שהוא מחובר לאפוד והוא שנאמ' לעמת מחברתו סמוך למקום
חבורן באפוד למעלה מן החגורה מעט שהמחברת לעמת החגורה ואלו נתונים מעט בגובה זקיפת הכתפות הוא שנאמר ממעל לחשב האפוד והן כנגד סוף
החשן ונותן פתיל תכלת באותן טבעות ובטבעות החשן ורוכסן באותו פתיל לימין ולשמאל שלא יהא תחתית החשן הולך לפנים וחוזר לאחור ונוקש על כריסו
ונמצא מיושב על המעיל יפה : ממול פניו · בעבר החיצון : וירכסו · לשון חבור וכן מרוכסי איש חבורי חבלי רשעי' וכן והרכסים לבקעה הרים הסמוכים
זה לזה שאי אפשר לירד לגיא שביניהם אלא בקושי גדול שמתוך סמיכתן הגיא זקופה ועמוקה יהיו לבקעת מישור ונוחה לילך : להיות על חשב האפוד להיות
החשן דבוק אל חשב האפוד : ולא יזח · לשון ניתוק ולשון ערבי הוא כדברי דונש בן לברט · את האורים ואת התומים · הוא כתב שם המפורש שהיה נותנו
בתוך כפלי החשן שעל ידו הוא מאיר דבריו ומתמם את דבריו ובמקדש שני היה החשן שאי אפש' לכהן גדול להיות מחוסר בגדי' אבל אותו השם לא היה בתוכו
ועל שם אותו הכתב הוא קרוי משפט שנאמר ושאל לו במשפט האורים : את משפט בני ישראל · דבר שהם נשפטים ונוכחים על ידו אם לעשות דבר או
לא לעשות ולפי מדרש אגדה שהחשן מכפר על מעוותי הדין נקרא משפט על שם סליחת המשפט : את מעיל האפוד · שהאפוד נתון עליו לחגורה ·
כליל תכלת · כלו תכלת שאין מין אחר מעורב בו : והיה פי ראשו · פי המעיל שבגבהו הוא פתיחת בית הצואר : בתוכו · כתרגומו כפיל לגויה כפול לתוכו
להיות לו לשפה כפילתו והי' מעשה אורג ולא במחט : כפי תחרא · למדנו שהשריונים שלהם פיהם כפול :

לא יקרע : ועשית על שוליו רמני תכלת וארגמן ותולעת שני על
שוליו סביב ופעמני זהב בתוכם סביב : פעמן זהב ורמון פעמן
זהב ורמון על שולי המעיל סביב : והיה על אהרן לשרת ונשמע
קולו בבאו אל הקדש לפני יהוה ובצאתו ולא ימות :
ועשית ציץ זהב טהור ופתחת עליו פתוחי חתם קדש ליהוה :
ושמת אתו על פתיל תכלת והיה על המצנפת אל מול פני ה
המצנפת יהיה : והיה על מצח אהרן ונשא אהרן את עון הקדשים
אשר יקדישו בני ישראל לכל מתנת קדשיהם והיה על מצחו תמיד
לרצון להם לפני יהוה : ושבצת הכתנת שש ועשית מצנפת שש
ואבנט תעשה מעשה רקם : ולבני אהרן תעשה כתנת ועשית
להם אבנטים ומגבעות תעשה להם לכבוד ולתפארת : והלבשת
אתם את אהרן אחיך ואת בניו אתו ומשחת אתם ומלאת את ידם
וקדשת אתם וכהנו לי : ועשה להם מכנסי בד לכסות בשר ערוה
ממתנים ועד ירכים יהיו : והיו על אהרן ועל בניו בבאם אל אהל
מועד או בגשתם אל המזבח לשרת בקדש ולא ישאו עון ומתו חקת
כט עולם לו ולזרעו אחריו : וזה הדבר אשר
תעשה להם לקדש אתם לכהן לי לקח פר אחד בן בקר ואילם שנים
תמימם : ולחם מצות וחלת מצת בלולת בשמן ורקיקי מצות
משחים בשמן סלת חטים תעשה אתם : ונתת אותם על סל אחד
והקרבת אתם בסל ואת הפר ואת שני האילם : ואת אהרן
ואת בניו תקריב אל פתח אהל מועד ורחצת אתם במים :
ולקחת את הבגדים והלבשת את אהרן את הכתנת ואת מעיל ה
האפד ואת האפד ואת החשן ואפדת לו בחשב האפד : ושמת
המצנפת על ראשו ונתת את נזר הקדש על המצנפת : ולקחת
את שמן המשחה ויצקת על ראשו ומשחת אתו : ואת בניו תקריב
והלבשתם כתנת : וחגרת אתם אבנט אהרן ובניו וחבשת להם מגבעת

לא יתבזע : ותעביד על שפולוהי רמוני תכלא וארגונא וצבע זהורי
על שיפולוהי סחור סחור וזגין דדהב ביניהון סחור סחור : זגא
דדהבא ורמונא זגא דדהבא ורמונא על שיפולי מעילא סחור סחור
: ויהי על אהרן לשמשא וישתמע קליה במעליה לקודשא קדם יי
ובמפקיה ולא ימות : ותעביד ציצא דדהב דכי ותיגלוף
עלוהי כתב מפרש קודשא ליי : ותשוי יתיה על חוטא דתכלתא
ויהי על מצנפתא לקביל אפי מצנפתא יהי : ויהי על בית עינוהי
דאהרן ויטול אהרן ית עוית קודשיא די יקדישון בני ישראל לכל
מתנת קודשיהון ויהי על בית עינוהי תדירא לרעוא להון קדם יי :
ותרמץ כיתונא דבוצא ותעביד מצנפתא דבוצא והמיין תעביד
עובד צייר : ולבני אהרן תעביד כיתונין ותעביד להון המינין
וכובעין תעביד להון ליקר ולתושבחא : ותלביש יתהון ית אהרן
אחוך וית בנוהי עמיה ותרבי יתהון ותקריב ית קורבניהון ותקדש
יתהון ויהון משמשין קדמי : ועיבד להון מכנסין דבוץ לכסאה
עריתא מחרצין ועד ירכין יהון : ויהון על אהרן ועל בנוהי
בעלהון למשכן זימנא או במקרבהון למדבחא לשמשא בקודשא
ולא יקבלון חובא וימותון קים עלם ליה ולבנוהי בתרוהי : ודין
פיתגמא די תעביד להון לקדשא יתהון לשמשא קדמי סב תור חד
בר תורי ודיכרין תרין שלמין : ולחם פטיר וגריצן פטירן דפילן ב
במשח ואספוגין פטירין דמשיחין במשח סולתא דחיטין תעביד
יתהון : ותתן יתהון על סלא חד ותקרב יתהון בסלא וית תורא
וית תרין דיכרין : וית אהרן וית בנוהי תקריב לתרע משכן זימנא
ותסחי יתהון במיא : ותיסב ית לבושיא ותלביש ית אהרן ית
כיתונא וית מעיל אפודא וית אפודא וית חושנא ותתקין ליה
בהמיין אפודא : ותשוי מצנפתא על רישיה ותתן ית כלילא
דקודשא על מצנפתא : ותיסב ית משחא דרבותא ותריק על
רישיה ותרבי יתיה : וית בנוהי תקריב ותלבישינון כיתונין : ותזריז
יתהון המיינין אהרן ובנוהי ותתקן להון קובעין ותהי

לא יקרע · כדי שלא יקרע והקורעו עובר בלאו שזה ממנין לאוין שבתורה וכן לא יזח החשן וכן לא יסורו ממנו הנאמר בבדי הארון : רמוני · עגולים וחלולים היו
כמין רמונים העשויים כביצת תרנגולת : ופעמוני זהב · זגין עם ענבלין שבתוכם : בתוכם סביב · ביניהם סביב בין ב' רמונים פעמון אחד דבוק ותלוי בשולי
המעיל : פעמון זהב ורמון אצלו : ולא ימות · מכלל לאו אתה שומע הן אם יהיו לו לא יתחייב מיתה הא אם יכנס מחוסר אחד מן הבגדים הללו חייב מיתה בידי
שמי' : ציץ · כמין טס של זהב היה רוחב ב' אצבעו' מקיף על המצח מאוזן לאוזן : על פתיל תכלת · ובמקום אחר הוא אומ' ויתנו עליו פתיל תכלת ועוד כתיב כאן
והיה על המצנפת ולמטה הוא אומ' והיה על מצח אהרן ובשחיטת קדשים שנינו שערו היה נראה בין ציץ למצנפת ששם מניח תפילין למדנו שהמצנפת למעלה
בגובה [illegible] אינה עמוקה ליכנס בה כל הראש עד המצח והציץ מלמטה והפתילים היו נקובין ותלויין בו בב' ראשי' ובאמצעו ששה בשלשה מקומות הללו :
פתיל [illegible] אחד מבחוץ וא' מבפנים כנגדו וקושר ראשי הפתילין מאחורי העורף שלשתן וכמצאו בין אורך הטס ופתילי ראשיו מקיפין את הקדקד והפתיל
[illegible] ראשו קשור עם ראשי הטפים הולך על פני רוחב הראש מלמעלה ונמצא עשוי כמין כובע ועל פתיל האמצעי הוא אומר והיה על המצנפת והפתיל
[illegible] מחזיקו שאינו נופל והטס תלוי כנגד מצחו ונתקיימו כל המקראו' פתיל על הציץ וציץ על הפתיל ופתיל על המצנפ' מלמעלה : ונשא אהרן · לשון סליחה
ואעפ"כ אינו זז ממשמעו אהרן נושא את המשא של עון כמצא מסולק העון מן הקדשים : את עון הקדשים · לרצות על הדם והחלב שקרבו בטומאה כמו ששנינו
אי זה עון הוא נושא אם עון פיגול הרי כבר נאמר לא ירצה ואם עון נותר הרי נאמר לא יחשב ואין לומר שיכפר על הכהן שהקריבם טמאים שהרי עון הקדשי'
נאמר ולא עון המקריבים אינו מרצה אלא להכשיר הקרבן : והיה על מצחו תמיד · אי אפשר לומר שיהא על מצחו תמיד שהרי אינו עליו אלא בשעת העבודה
אלא תמיד לרצות להם אפילו אינו על מצחו שלא היה כהן גדול עובד באותה שעה ולדברי האומר עודהו על מצחו מכפר ומרצה ואם לאו אינו מרצה נדרש על
מצחו תמיד מלמד שממשמש בו בעודו על מצחו שלא יסיח דעתו ממנו : ושבצת · עשה אותה משבצות משבצות וכולה של שש : ולבני אהרן תעשה כותנות ·
ארבעה בגדים הללו ולא יותר כתונת ואבנט ומגבעות היא מצנפת ומכנסים כתובים למטה בפרשה : והלבשת אותם את אהרן · אותם האמורין באהרן
חשן ואפוד ומעיל וכתונת תשבץ מצנפת ואבנט וציץ ומכנסים הכתובים למטה בכולם · ואת בניו אתו · אותם הכתובים בהם : ומשחת אותם · את אהרן
ואת בניו בשמן המשחה : ומלאת את ידם · כל מילוי ידים לשון חנוך כשהוא נכנס לדבר להיו' מוחזק בו מאותו יום והלאה הוא ובלשון לעז כשממנין אדם על
פקודת דבר נותן השליט בידו בית יד של עור שקורין גוואנטו ועל ידו הוא מחזיקו בדבר וקורין לאותה מסירה ריוושטיר והוא מילוי ידים : ועשה להם · לאהרן
ולבניו : מכנסי בד · הרי שמונה בגדים לכהן גדול וארבעה לכהן הדיוט : והיו לאהרן · כל הבגדים האלה על אהרן הראויין לו : ובניו · האמורין בהם :
בבאם אל אהל מועד · להיכל וכן למשכן : ומתו · הא למדת שהמשמש מחוסר בגדים במיתה : חקת עולם לו · כל מקום שנאמר חקת עולם היא גזירה מיד
ולדורות לעכב בו : לקח · כמו קח ושתי גזירות הן אחת של קיחה ואחת של לקיחה ולהן פתרון אחד : פר אחד · לכפר על מעשה העגל שהוא פר :
ולחם מצות · וחלות ורקיקי מצות הרי אלו שלשה מינין רבוכה וחלות ורקיקין לחם מצות היא הקרויה למטה בענין חלת לחם שמן על שם שנותן שמן ברבוכה
כנגד החלות והרקיקין וכל המינין באים עשר עשר חלות : בלולות בשמן · כשהן קמח יוצק בהן שמן ובוללן : משוחים בשמן · אחר אפייתן מושחן כמין כי
כף יונית שהיא עשויה כנון שלנו כזה כ : והקרבת אותם · אל חצר המשכן ביום הקמתו : ורחצת · טבילת כל הגוף : ואפדת · קשט ותקן החגורה והסינר
סביבותיו : נזר הקדש · זה הציץ : על המצנפת · כמו שפירשתי למעלה על ידי הפתיל האמצעי ושני פתילי' שבראשו הקשורין שלשתן מאחורי העורף הוא
נותנו על המצנפת כמין כובע : ומשחת אותו · אף משיחה זו כמין כי נותן שמן על ראשו ובין ריסי עיניו ומחברן באצבעו : והיתה

והיתה להם כהנה לחקת עולם ומלאת יד אהרן ויד בניו : והקרבת
את הפר לפני אהל מועד וסמך אהרן ובניו את ידיהם על ראש
הפר : ושחטת את הפר לפני יהוה פתח אהל מועד : ולקחת מדם
הפר ונתתה על קרנת המזבח באצבעך ואת כל הדם תשפך אל
יסוד המזבח : ולקחת את כל החלב המכסה את הקרב ואת
היתרת על הכבד ואת שתי הכלית ואת החלב אשר עליהן
והקטרת המזבחה : ואת בשר הפר ואת ערו ואת פרשו
תשרף באש מחוץ למחנה חטאת הוא : ואת האיל האחד
תקח וסמכו אהרן ובניו את ידיהם על ראש האיל : ושחטת את
האיל ולקחת את דמו וזרקת על המזבח סביב : ואת האיל תנתח
לנתחיו ורחצת קרבו וכרעיו ונתת על נתחיו ועל ראשו :
והקטרת את כל האיל המזבחה עלה הוא ליהוה ריח ניחוח אשה
ליהוה הוא : ולקחת את האיל השני וסמך אהרן ובניו את
ידיהם על ראש האיל : ושחטת את האיל ולקחת מדמו ונתתה
על תנוך אזן אהרן ועל תנוך אזן בניו הימנית ועל בהן ידם ה
הימנית ועל בהן רגלם הימנית וזרקת את הדם על המזבח סביב :
ולקחת מן הדם אשר על המזבח ומשמן המשחה והזית על
אהרן ועל בגדיו ועל בניו ועל בגדי בניו אתו וקדש הוא ובגדיו
ובניו ובגדי בניו אתו : ולקחת מן האיל החלב והאליה ואת
החלב המכסה את הקרב ואת יתרת הכבד ואת שתי הכלית ואת
החלב אשר עליהן ואת שוק הימין כי איל מלאים הוא : וככר לחם
אחת וחלת לחם שמן אחת ורקיק אחד מסל המצות אשר לפני יהוה
: ושמת הכל על כפי אהרן ועל כפי בניו והנפת אתם תנופה
לפני יהוה : ולקחת אתם מידם והקטרת המזבחה על העלה לריח
ניחוח לפני יהוה אשה הוא ליהוה : ולקחת את החזה מאיל המלאים
אשר לאהרן והנפת אתו תנופה לפני יהוה והיה לך למנה : וקדשת
את חזה התנופה ואת שוק התרומה אשר הונף ואשר הורם מאיל
המלאים מאשר לאהרן ומאשר לבניו : והיה לאהרן ולבניו לחק
עולם מאת בני ישראל כי תרומה הוא ותרומה יהיה מאת בני ישראל
מזבחי שלמיהם תרומתם ליהוה : ובגדי הקדש אשר לאהרן יהיו לבניו
אחריו למשחה בהם ולמלא בם את ידם : שבעת ימים ילבשם הכהן

ותהי להון כהונתא לקים עלם ותקריב קורבנא דאהרן וקורבנא
דבנוהי : ותקריב ית תורא לקדם משכן זמנא ויסמוך אהרן ובנוהי
ית ידיהון על ריש תורא : ותכוס ית תורא קדם יי בתרע משכן
זמנא : ותסב מדמא דתורא ותתן על קרנת מדבחא באצבעך וית
כל דמא תשוד ליסודא דמדבחא : ותסב ית כל תרבא דחפי ית גוא
וית חצרא דעל כבדא וית תרתין כליין וית תרבא די עליהון ותסק
למדבחא : וית בסר דתורא וית משכיה וית אוכליה תוקיד בנורא
מברא למשריתא חטאתא הוא : וית דיכרא חד תיסב ויסמכון אהרן
ובנוהי ית ידיהון על ריש דיכרא : ותכוס ית דיכרא ותסב ית דמיה
ותזרוק על מדבחא סחור סחור : וית דיכרא תפליג לאברוהי
ותחליל גויה וכרעוהי ותתן על אברוהי ועל רישיה : ותסיק ית
כל דיכרא למדבחא עלתא הוא קדם יי לאתקבלא ברעוא קורבן
קדם יי הוא : ותסב ית דכרא תנינא ויסמוך אהרן ובנוהי ית
ידיהון על ריש דיכרא : ותכוס ית דיכרא ותסב מדמיה ותתן על
רום אודנא דאהרן ועל רום אודנא דבנוהי דימינא ועל אליון
ידיהון דימינא ועל אליון ריגליהון דימינא ותזרוק ית דמא עד
מדבחא סחור סחור : ותסב מן דמא די על מדבחא וממשחא ד
דרבותא ותדי על אהרן ועל לבושוהי ועל בנוהי ועל לבושי
בנוהי עמיה ויתקדש הוא ולבושוהי ובנוהי ולבושי בנוהי עמיה :
ותסב מן דכרא תרבא ואליתא וית תרבא דחפי ית גוא וית חצר
כבדא וית תרתין כליין וית תרבא די עליהון וית שוקא דימינא
ארי דכר קורבניא הוא : ופתא דלחם חדא וגריצתא דלחם משח
חדא ואספוג חד מסלא דפטיריא די קדם יי : ותשוי כולא על ידא
דאהרן ועל ידא דבנוהי ותרים יתהון ארמא קדם יי : ותסב יתהון
מידהון ותסיק למדבחא על עלתא לאתקבלא ברעוא קדם יי ק
קורבנא הוא קדם יי : ותסב ית חדיא מדכר קורבניא די לאהרן
ותרים יתהון ארמא קדם יי ויהי לך לחולק : ותקדיש ית חדיא
דארמותא וית שוקא דאפרשותא די איתרם ודי אתפרש מדכר ק
קורבניא מדי לאהרן ומדי לבנוהי : ויהי לאהרן ולבנוהי לקים ע
עלם מן בני ישראל ארי אפרשותא הוא ואפרשותא יהי מן בני
ישראל מניכסת קודשיהון אפרשותהון קדם יי : ולבושי קודשא
די לאהרן יהון לבנוהי בתרוהי לרבאה בהון ולקרבא בהון ית
קורבניהון : שבעא יומין ילבשינון כהנא תחותוהי

והיתה להם · מלוי ידים זה לכהונת עולם · ומלאת על ידי הדברים האלה : יד אהרן ויד בניו במלוי ופקודת הכהונה : פתח אהל מועד · בחצר המשכן שלפני
הפתח : על קרנות · למעלה בקרנות ממש : ואת כל הדם · שירי הדם : אל יסוד המזבח · כמין בליטת בית קבול עשוי לו סביב סביב לאו · שעלה אמה
מן הארץ : החלב המכסה את הקרב · הוא הקרום שעל הכרס שקורין טיל"א : ואת היותרת · היא טרפשא דכבדא שקורין טיבר"ש : על הכב[ד] אף מן
הכבד טול עמה : תשרף באש · לא מצינו חטאת חצונה נשרפת אלא זו : וזרקת · בכלי אוחז במזרק וזורק כנגד הקרן כדי שיראה לכאן ולכאן ואין [illegible]
טעון מתנה באצבע אלא חטאת בלבד · אבל שאר זבחים אינן טעונין קרן ולא אצבע שמתן דמם מחצי המזבח ולמטה ואינו עולה בכבש אלא עומד בארץ
וזורק סביב כך מפרש בשחיטת קדשים שאינן אלא שתי מתנות שהן ארבע האחת בקרן זוית זו והאחת שכנגדה באלכסון וכל מתנה נראית בשני צדי הקרן
אילך ואילך נמצא הדם נתון בארבע רוחות סביב לכך קרוי סביב : על נתחיו · עם נתחיו מוסף על שאר הנתחים : ריח ניחוח · נחת רוח לפני שאמרתי
ונעשה רצוני : אשה · לשון אש היא והיא הקטרת איברים שעל האש : תנוך · הוא הסחוס האמצעי שבתוך האזן שקורין טנדרו"ס : בהן ידם · הגודל
ובפרק האמצעי : החלב · זה חלב הדקים או הקיבה : והאליה · מן הכליות ולמטה כמו שמפורש בויקרא שנאמר לעומת העצה יסירנה · מקום
שהכליות יועצות ובאמורי הפר לא נאמר אליה שאין אליה קריבה אלא בכבש וכבשה ואיל אבל שור ועז אין טעונים אליה : ואת שוק הימין · לא מצינו הקטרה
בשוק הימין עם האמורים אלא זו בלבד : כי איל מלואים הוא : שלמים · לשון שלמות שהושלם בכל מגיד הכתוב שהמלואים שלמים שמשימים שלום למזבח
ולעובד העבודה ולבעלים לכך אני מצריכו החזה להיות לו לעובד העבודה : למנה · וזהו משה ששמש במילואים והשאר אכלו אהרן ובניו שהם בעלים
כשמפורש בענין : וככר לחם · מן החלות : וחלת לחם שמן · ממין הרבוכה : ורקיק · מן הרקיקין אחד מעשר שבכל מין ומין לא מצינו תרומת לחם הבא עם
זבח נקטר אלא זו בלבד שתרומת לחמי תודה ואיל נזיר נתונה לכהנים עם חזה ושוק ומזה לא היה למשה למנה אלא חזה בלבד : על כפי אהרן והנפת ·
שניהם עסוקין בתנופה הבעלים והכהן הא כיצד כהן מניח ידו תחת יד הבעלים ומניף ובזה היו אהרן ובניו בעלים ומשה כהן : תנופה · מוליך ומביא למי
שארבע רוחות העולם שלו ותנופה מעכבת ומבטלת פורעניות ורוחות רעות מעלה ומוריד למי שהשמים והארץ שלו ומעכבת טללים רעים : על העולה ·
על האיל הראשון שהעלית עולה : לריח ניחוח · לנחת רוח למי שאמר ונעשה רצונו : אשה · לאש נתן : לה' · לשמו של מקום : וקדשת את חזה התנופה
ואת שוק התרומה וגו' · קדשם לדורות להיות נוהגת תרומתם והנפת' כחזה ושוק של שלמים אבל לא להקטרה אלא והיה לאהרן ולבניו לאכל · חק עולם מאת
בני ישראל שהשלמים לבעלים ואת החזה ואת שוק יתנו לכהן : תנופה · לשון הולכה והבאה ויטליר בלעז : הורם · לשון מעלה ומוריד : כי תרומה היא ·
החזה ושוק הזה לבניו אחריו · למי שבא בגדולה אחריו : למשחה · להתגדל בהם שיש משיחה לשון שררה כמו לך נתתים למשחה אל תגעו במשיחי :
ולמלא בם את ידם · על ידי הבגדים הוא מתלבש בכהונה גדולה : שבעת ימים · רצופין : ילבשם הכהן · אשר יקום מבניו תחתיו לכהונה גדולה כשימנוהו
להיות כהן גדול : אשר יבא אל אהל מועד · אותו כהן המוכן ליכנס לפני לפנים ביום הכפורים וזהו כהן גדול שאין עבודת יום הכפורים כשרה אלא בו :

ח א

תחתיו מבניו אשר יבא אל אהל מועד לשרת בקדש: ואת איל המלאים תקח ובשלת את בשרו במקם קדש: ואכל אהרן ובניו את בשר האיל ואת הלחם אשר בסל פתח אהל מועד: ואכלו אתם אשר כפר בהם למלא את ידם לקדש אתם וזר לא יאכל כי קדש הם: ואם יותר מבשר המלאים ומן הלחם עד הבקר ושרפת את הנותר באש לא יאכל כי קדש הוא: ועשית לאהרן ולבניו ככה ככל אשר צויתי אתכה שבעת ימים תמלא ידם: ופר חטאת תעשה ליום על הכפרים וחטאת על המזבח בכפרך עליו ומשחת אתו לקדשו: שבעת ימים תכפר על המזבח וקדשת אתו והיה המזבח קדש קדשים כל הנגע במזבח יקדש:

וזה אשר תעשה על המזבח כבשים בני שנה שנים ליום תמיד: את הכבש האחד תעשה בבקר ואת הכבש השני תעשה בין הערבים: ועשרן סלת בלול בשמן כתית רבע ההין ונסך רביעת ההין יין לכבש האחד: ואת הכבש השני תעשה בין הערבים כמנחת הבקר וכנסכה תעשה לה לריח ניחח אשה ליהוה: עלת תמיד לדרתיכם פתח אהל מועד לפני יהוה אשר אועד לכם שמה לדבר אליך שם: ונעדתי שמה לבני ישראל ונקדש בכבדי: וקדשתי את אהל מועד ואת המזבח ואת אהרן ואת בניו אקדש לכהן לי: ושכנתי בתוך בני ישראל והייתי להם לאלהים: וידעו כי אני יהוה אלהיהם אשר הוצאתי אתם מארץ מצרים לשכני בתוכם אני יהוה אלהיהם:

ועשית מזבח מקטר קטרת עצי שטים תעשה אתו: אמה ארכו ואמה רחבו רבוע יהיה ואמתים קמתו ממנו קרנתיו: וצפית אתו זהב טהור את גגו ואת קירתיו סביב ואת קרנתיו ועשית לו זר זהב סביב: ושתי טבעת זהב תעשה לו מתחת לזרו על שתי צלעתיו תעשה על שני צדיו והיה לבתים לבדים לשאת אתו בהמה: ועשית את הבדים עצי שטים וצפית אתם זהב: ונתתה אתו לפני הפרכת אשר על ארן העדת לפני הכפרת אשר על העדת אשר אועד לך שמה: והקטיר עליו אהרן קטרת סמים בבקר בבקר

תחותוהי מבנוהי די יעול למשכן זמנא לשמשא בקודשא: וית דכר קורבניא תסב ותבשיל ית בסריה באתר קדיש: וייכול אהרן ובנוהי ית בסר דכרא וית לחמא די בסלא בתרע משכן זמנא: וייכלון יתהון די אתכפר בהון לקרבא ית קורבנהון לקדשא יתהון וחילוני לא ייכול ארי קודשא אינון: ואם ישתאר מבסר קורבניא ומן לחמא עד צפרא ותוקיד ית דאשתאר בנורא לא יתאכיל ארי קודשא הוא: ותעביד לאהרן ולבנוהי כדין ככל די פקדית יתך שבעא יומין תקריב קורבנהון: ותורא דחטאתא תעביד ליומא על כפוריא ותדכי על מדבחא בכפרותך עלוהי ותרבי יתיה לקדשותיה: שבעא יומין תכפר על מדבחא ותקדיש יתיה ויהי מדבחא קודש קודשין כל דיקרב במדבחא יתקדש:

ודין די תעביד על מדבחא אמרין בני שנא תרין ליומא תדירא: ית אימרא חד תעביד בצפרא וית אימרא תנינא תעביד בין שמשיא: ועשרונא סולתא דפילא במשח כתישא רבעות הינא ונסכא רבעות הינא חמרא לאימרא חד: וית אימרא תנינא תעביד בין שמשיא כמנחת צפרא וכנסכה תעביד לה לאתקבלא ברעוא קורבנא קדם יי: עלתא תדירא לדרתיכון בתרע משכן זמנא קדם יי דאזמין מימרי לכון תמן למללא עמך תמן: ואזמין מימרי תמן לבני ישראל ואתקדש ביקרי: ואקדש ית משכן זמנא וית מדבחא וית אהרן וית בנוהי אקדש לשמשא קדמי: ואשרי שכינתי בגו בני ישראל ואהוי להון לאלהא: וידעון ארי אנא יי אלההון די אפקית יתהון מארעא דמצרים לאשראה שכינתי ביניהון אנא יי אלההון:

ותעביד מדבחא לאקטרא עלוהי קטורת בוסמין דאעי שטין תעביד יתיה: אמתא אורכיה ואמתא פותיה מרבע יהי ותרתין אמין רומיה מניה קרנוהי: ותחפי יתיה דהב דכי ית איגריה וית כותלוהי סחור סחור וית קרנוהי ותעביד ליה זיר דדהב סחור סחור: ותרתין עזקן דדהב תעביד ליה מלרע לזיריה על תרין זויתיה תעביד על תרין סטרוהי ויהי לאתרא לאריחיא למיטל יתיה בהון: ותעביד ית אריחיא דאעי שטין ותחפי יתהון דהבא: ותתן יתיה לקדם פרוכתא די על ארונא דסהדותא לקדם כפורתא די על סהדותא די אזמין מימרי לך תמן: ויקטר עלוהי אהרן קטורת בוסמין בצפר בצפר באתקנותיה

תחתיו מבניו · מלמד שאם יש לו לכהן גדול בן ממלא את מקומו ימנוהו כהן גדול תחתיו הכהן תחתיו מבניו · מכאן ראיה כל למון כהן למון פועל עובר ממש ולפני ... כמשך לפניו: במקום קדוש ונו' · בחצר אהל מועד שהשלמים הללו קדשי קדשים היו · פתח אהל מועד · כל החצר קרוי כן: ואכלו אותם אהרן ובניו · שהם בעליהם: אשר כופר בהם · בם כל זרות ותעוב · באיל ולחם הללו · למלא את ידם · לקדש אותם · שעל ידי המלואים הללו נתמלאו ידיהם ... לכהונה: כי קדש הם · קדשי קדשים · ומכאן למדנו אזהרה לזר האוכל קדש קדשים שנתן המקרא טעם לדבר משום דקדש הם: ועשית לאהרן ולבניו ככה · שנה הכתוב וכפל לעכב שאם חסר דבר אחד מכל האמור בענין לא נתמלאו ידיהם להיות כהנים ועבודתם פסולה: אותכה כמו אותך · שבעת ימים תמלא · בענין הזה ובקרבנות הללו בכל יום: על הכפורים · בשביל הכפורים: לכפר על המזבח · מכל זרות ותעוב ולפי שנאמר שבעת ימים תמלא את ידם אין לי אלא דבר הבא בשבילם כגון האילים והלחם אבל הבא בשביל המזבח כגון פר שהוא לחטוי המזבח לא שמענו לכך הוצרך מקרא זה · ומדרש תורת כהנים אומר כפרת המזבח הוצרכה שמא התנדב איש דבר גזל במלאכת המשכן והמזבח: וחטאת · ותדכי · לשון מתנת דמים הנתונים באצבע קרוי חטוי: ומשחת אותו · בשמן המשחה · וכל המשיחות כמין כף: והיה המזבח קדש · ומה היא קדושתו כל הנוגע במזבח יקדש אפילו קרבן פסול שעלה עליו קדשו המזבח להכשירו שלא ירד מתוך שנאמר כל הנוגע יקדש שומע אני בין ראוי בין שאינו ראוי כגון דבר שלא היה פוסלו בקדש כגון הרובע והנרבע והטרפה וכיוצא בהן תלמוד לומ' וזה אשר תעשה הסמוך אחריו מה עולה ראוי' אף כל ראוי שנראה לו כבר וכפסל מש' לעזר"כגו' הלן והיוצא והטמא ושנשחט במחשבת חוץ לזמנו וחוץ למקומו וכיוצא בהן: ועשרון סלת · עשירית האיפה ארבעים ושלש ביצים וחומש ביצה: בשמן כתית לא לאוכה כתמ' כתית אלא להכשיר לפי שנאמר כתית למאור ומשמע למאור ולא למנחות יכול לפסלו למנחות תלמוד לומר כאן כתית ולא נאמר כתית למאור אלא למעט מנחות שאין צריך כתית שאף הטחון ברחים כשר בהן: רביע ההין · שלשה לוגין: ונסך · לספלים כמו ששנינו במסכת סוכה שני ספלים של כסף היו בראש המזבח ומנוקבין כמין שני חוטמין דקים נותן היין לתוכו והוא מקלח ויוצא דרך החוטם ונופל על גג המזבח ומשם יורד לשיתין במזבח בית עולמים ובמזבח הנחשת יורד מן המזבח לארץ: לריח ניחוח · על המנחה נאמר שמנחת נסכים כולה כליל וסדר הקרבת האיברים בתחילה ואחר כך המנחה שנ' עולה ומנחה תמיד: תמיד · מיום אל יום לא יפסיק יום בנתיים · אשר אועד לכם · כשאקבע מועד לדבר אליך שם אקבענו לבא ויש מרבותינו למדים מכאן שמעל מזבח הנחשת היה הקדוש ברוך הוא מדבר עם משה משהוקם המשכן ויש אומרים מעל הכפורת כמו שנאמר ודברתי אתך מעל הכפורת: ואשר אועד לכם האמור כאן אינו אמור על המזבח אלא על אהל מועד הנזכר במקרא: ונועדתי שמה · אתועד עמם בדבור כמלך הקובע מקום מועד לדבר עם עבדיו שם: ונקדש · המשכן בכבודי שתשרה שכינתי בו: ומדרש אגדה אל תקרי בכבודי אלא בכבודי במכובדים שלי כאן רמז לו מיתת בני אהרן ביום הקמתו וזהו שאמר משה הוא אשר דבר ה' לאמר בקרובי אקדש והיכן דבר ונקדש בכבודי: לשכני בתוכם · על מנת לשכון אני בתוכם: מקטר קטרת · להעלות עליו קטור עשן סמים: את גגו · זה היה לו גג אבל מזבח העולה לא היה לו גג אלא ממלאים חללו אדמה בכל חנייתן: זר זהב · סימן לכתר כהונה: צלעותיו · כאן הוא לשון זויות כתרגומו לפי שנ' על שני צדיו שתי זויותיו שבשני צדיו: והיה · מעשה הטבעות האלה: לבתים לבדים · בית תהיה הטבעת לבד · לפני הפרכת · שמא תאמר משוך מכנגד הארון לצפון או לדרום תלמוד לומר לפני הכפרת מכוון כנגד הארון מבחוץ:

בהיטיבו

בהיטיבו את הנרת יקטירנה: ובהעלת אהרן את הנרת בין
הערבים יקטירנה קטרת תמיד לפני יהוה לדרתיכם: לא תעלו
עליו קטרת זרה ועלה ומנחה ונסך לא תסכו עליו: וכפר אהרן
על קרנתיו אחת בשנה מדם חטאת הכפרים אחת בשנה יכפר עליו
לדרתיכם קדש קדשים הוא ליהוה:

פ פ פ

באתקנותיה ית בוציניא יקטרינה: ובאדלקות אהרן ית בוציניא
בין שמשיא יקטרינה קטורת בוסמין תדירא קדם יי לדרתיכון:
לא תסקון עלוהי קטורת בוסמין נוכראין ועלתא ומנחתא ונסכין
לא תנסכון עלוהי: ויכפר אהרן על קרנתיה חדא בשתא מדם
חטאתא דכפוריא חדא בשתא יכפר עלוהי לדרתיכון קודש קודשין
הוא קדם יי:

פ פ פ

וידבר יהוה אל משה לאמר: כי תשא את ראש בני
ישראל לפקדיהם ונתנו איש כפר נפשו
ליהוה בפקד אתם ולא יהיה בהם נגף בפקד
אתם: זה יתנו כל העבר על הפקדים מחצית השקל בשקל הקדש
עשרים גרה השקל מחצית השקל תרומה ליהוה: כל העבר על
הפקדים מבן עשרים שנה ומעלה יתן תרומת יהוה: העשיר לא
ירבה והדל לא ימעיט ממחצית השקל לתת את תרומת יהוה לכפר
על נפשתיכם: ולקחת את כסף הכפרים מאת בני ישראל ונתת
אתו על עבדת אהל מועד והיה לבני ישראל לזכרון לפני יהוה לכפר
על נפשתיכם: וידבר יהוה אל
משה לאמר: ועשית כיור נחשת וכנו נחשת לרחצה ונתת אתו בין
אהל מועד ובין המזבח ונתת שמה מים: ורחצו אהרן ובניו
ממנו את ידיהם ואת רגליהם: בבאם אל אהל מועד ירחצו מים

ומליל יי למשה למימר: ארי תקביל ית חושבן
בני ישראל למנינהון ויתנון גבר פורקן
נפשיה קדם יי כד תמני יתהון ולא יהי
בהון מותא כד תמני יתהון: דין יתנון כל דעבר על מניניא פלגות
סלעא בסלעי קודשא עסרין מעין סלעא פלגות סלעא אפרשותא
קדם יי: כל דעבר על מניניא מבר עסרין שנין ולעילא יתן א
אפרשותא דיי: דעתיר לא יסגי ודמסכן לא יזעיר מפלגות סלעא
למיתן ית אפרשותא דיי לכפרא על נפשתיכון: ותסב ית
דכיפוריא מן בני ישראל ותתן יתיה על פולחן משכן זמנא ויהי
לבני ישראל לדכרנא קדם יי לכפרא על נפשתיכון:
ומליל יי למשה למימר: ותעביד כיורא דנחשא ובסיסיה דנחשא
לקדוש ותתן יתיה בין משכן זמנא ובין מדבחא ותתן תמן מיא:
ויקדשון אהרן ובנוהי מניה ית ידיהון וית ריגליהון: במיעלהון
למשכן זמנא יקדשון מיא ולא

בהיטיבו · לשון נקוי הבזיכין של המנורה מדשן הפתילות שנשרפו בלילה והיה מטיבן בכל בקר ובקר: נרות · לומי"ש בלעז וכן כל נרות האמורות במנורה
חוץ ממקום שנאמר שם העלאה שהוא לשון הדלקה: ובהעלות · כשידליקם להעלות להבתן: יקטירנה · בכל יום פרס מקטיר שחרית ופרס בין הערבים:
לא תעלו עליו · על מזבח זה: קטורת זרה · שום קטורת של נדבה כלן זרות לו חוץ מזו: ועולה ומנחה · ולא עולה ומנחה עולה של בהמה ועוף: מנחה
היא של לחם: וכפר אהרן · מתן דמים אחת בשנה ביום הכפורים הוא שנ' באחרי מות ויצא אל המזבח אשר לפני ה' וכפר עליו: חטאת יום הכפורים
הם פר ושעיר של יום הכפורים המכפרים על טומאת מקדש וקדשיו · קודש קדשים · המזבח מקודש לדברים הללו בלבד ולא לעבודה אחרת:

חסלת ואתה תצוה

כי תשא · לשון קבלה כתרגומו כשתחפוץ לקבל סכום מנינם לדעת כמה הם אל תמנם לגלגלות אלא יתנו כל אחד מחצית השקל ותמנה את השקלים
ותדע מנינם: ולא יהיה בהם נגף · שהמנין שולט בו עין הרע והדבר בא עליהם כמו שמצינו בימי דוד: זה יתנו · הראה לו כמין מטבע
של אש ומשקלה מחצית השקל ואמר לו כזה יתנו: העובר על הפקודים · דרך המונין מעבירין את הנמנין זה אחר זה וכן כל אשר יעבור תחת
השבט וכן תעבורנה הצאן על ידי מונה · מחצית השקל בשקל הקדש כמשקל השקל שקצבתי לך לשקול בו שקלי הקדש כגון שקלים האמורין בפרשת ערכין
ושדה אחוזה: עשרים גרה השקל · עכשיו פירש לך כמה הוא: גרה · לשון מעה וכן בשמואל יבא להשתחוות לו לאגורת כסף ולככר לחם: עשרים גרה
השקל · השלם שהשקל ארבעה זוזים והזוז מתחלתו חמש מעות אלא באו והוסיפו עליו שתות והעלוהו לשש מעה כסף ומחצית השקל הזה שאמרתי לך יתנו
תרומה לה': מבן עשרים שנה ומעלה · למדך כאן שאין פחות מבן עשרים יוצא לצבא ונמנה בכלל אנשים: לכפר על נפשותיכם · שלא תנגפו על ידי
מנין דבר אחר לכפר על נפשותיכם לפי שרמז להם כאן שלש תרומות שנכתב כאן תרומת ה' שלש פעמים אחת תרומת אדנים שמנאן [illegible] ויחילו בנדבת
המשכן שנתנו כל אחד ואחד מחצית השקל ועולה למאת ככר שנאמ' וכסף פקודי העדה מאת ככר ומהן נעשו האדנים שנ' ויהי מאת ככר הכסף [illegible] אף
הוא על ידי מנין שמנאן משהוקם המשכן הוא המנין האמור בתחלת חומש הפקודים באחד לחדש השני בשנה השנית ונתנו כל אחד מחצית השקל [illegible]
מהן קרבנות צבור של כל שנה ושנה והשוו בהם עניים ועשירים ועל אותה תרומה נאמר לכפר על נפשותיכם שהקרבנות לכפרה הם באין והשלישית [illegible]
תרומת המשכן כמו שנ' כל מרים תרומת כסף ונחשת ולא היתה יד כלם שוה בה אלא איש מה שנדבו לבו: ונתת אותו על עבודת אהל מועד · למדת שנצטוה
למנותם בתחלת נדבת המשכן אחר מעשה העגל מפני שנכנסה בה מגפה כמו שנ' ויגוף ה' את העם משל לצאן החביבה על בעליה שנפל בה דבר ומשפסקה
אמר לו לרועה בבקשה ממך מנה את צאני ודע מה נותרו בה להודיעו שהיא חביבה עליו ואי אפשר לומר שהמנין הזה הוא האמור בחומש הפקודים שהרי
נאמר בו באחד לחדש השני והמשכן הוקם באחד לחדש הראשון שנ' ביום החדש הראשון באחד לחדש תקים וגומר ומהמנין הזה נעשו האדנים משקלים שלו
שנ' ויהי מאת ככר הכסף לצקת וגו' הא למדת שתי' היו אחת בתחלת נדבתן אחר יום הכפורים בשנה ראשונה ואחת בשנה שנייה באייר משהוקם המשכן ואם
תאמר וכי אפשר שבשניהם היו ישראל שוים שש מאות אלף ושלשת אלפים וחמש מאות וחמשים שהרי בכסף פקודי העדה נאמר כן ובחומש הפקודים אף בו
נאמר כן ויהיו כל הפקודים שש מאות אלף ושלשת אלפים וחמש מאות וחמשים והלא בשתי שנים היו ואי אפשר שלא היו בשעת מנין הראשון בני תשע עשרה
שנה שלא נמנו ובשנייה נעשו בני עשרים תשובה לדבר אבל שנות האנשים בשנה אחת נמנו אבל למנין יציאת מצרים היו שתי שנים לפי שליציאת מצרי' מונין
מניסן כמו ששנינו במס' ראש השנה ונבנה המשכן בראשונה והוקם בשנייה שנתחדשה שנה באחד בניסן אבל שנות האנשי' מנויין למנין שנות עולם המתחילין
מתשרי נמצאו שניהם המנינים בשנה אחת המנין האחד היה בתשרי לאחר יום הכפורים שנתרצה המקום לישראל לסלוח להם ונצטוו על המשכן והשני באחד
באייר: על עבודת אהל מועד · הן האדנים שנעשו בו: כיור · כמין דוד גדולה ולה דדים המריקים בפיהם מים: וכנו · כתרגומו בסיסיה מושב
מתוקן לכיור: לרחצה · מושב על הכיור: ובין המזבח · מזבח העולה שכתוב בו שהוא לפני פתח אהל מועד והיה הכיור משוך קמעא ועומד כנגד
אויר שבין המזבח והמשכן ואינו מפסיק כלל בנתים משום שנ' ואת מזבח העולה שם פתח אהל מועד כלומר מזבח לפני אהל מועד ואין כיור לפני אהל מועד
כיצד משוך קימעא כלפי הדרום כך שנויה בזבחים: את ידיהם ואת רגליהם · בבת אחת היה מקדש ידיו ורגליו וכך שנינו בזבחים כיצד קידוש ידים
ורגלים מניח ידו הימנית על גבי רגלו הימנית וידו השמאלית על גבי רגלו השמאלית ומקדש: בבאם אל אהל מועד · להקטיר שחרית ובין הערבי' קטרת
או להזות מדם פר כהן המשיח ושעירי ע"ז ולא ימותו

ולא ימתו או בגשתם אל המזבח לשרת להקטיר אשה ליהוה :
ורחצו ידיהם ורגליהם ולא ימתו והיתה להם חק עולם לו ולזרעו
לדרתם : וידבר יהוה אל משה
לאמר : ואתה קח לך בשמים ראש מר דרור חמש מאות
וקנמן בשם מחציתו חמשים ומאתים וקנה בשם חמשים ומאתים :
וקדה חמש מאות בשקל הקדש ושמן זית הין : ועשית
אתו שמן משחת קדש רקח מרקחת מעשה רקח שמן משחת קדש
יהיה : ומשחת בו את אהל מועד ואת ארון העדת :
ואת השלחן ואת כל כליו ואת המנרה ואת כליה ואת מזבח ה
הקטרת : ואת מזבח העלה ואת כל כליו ואת הכיר ואת כנו :
וקדשת אתם והיו קדש קדשים כל הנגע בהם יקדש :
ואת אהרן ואת בניו תמשח וקדשת אתם לכהן לי : ואל בני ישראל
תדבר לאמר שמן משחת קדש יהיה זה לי לדרתיכם : על בשר
אדם לא ייסך ובמתכנתו לא תעשו כמהו קדש הוא קדש יהיה לכם :
איש אשר ירקח כמהו ואשר יתן ממנו על זר ונכרת מעמיו :
ויאמר יהוה אל משה קח לך סמים נטף ושחלת
וחלבנה סמים ולבנה זכה בד בבד יהיה : ועשית אתה קטרת רקח
מעשה רוקח ממלח טהור קדש : ושחקת ממנה הדק ונתתה ממנה
לפני העדת באהל מועד אשר אועד לך שמה קדש קדשים תהיה
לכם : והקטרת אשר תעשה במתכנתה לא תעשו לכם קדש תהיה
לך ליהוה : איש אשר יעשה כמוה להריח בה ונכרת מעמיו :
וידבר יהוה אל משה לאמר : ראה קראתי בשם בצלאל בן לא א
אורי בן חור למטה יהודה : ואמלא אתו רוח אלהים בחכמה
ובתבונה ובדעת ובכל מלאכה : לחשב מחשבת לעשות בזהב
ובכסף ובנחשת : ובחרשת אבן למלאת ובחרשת עץ לעשות בכל
מלאכה : ואני הנה נתתי אתו את אהליאב בן אחיסמך למטה דן

ולא ימותון או במקרבהון למדבחא לשמשא לאסקא קורבנא קדם
יי : ויקדשון ידיהון ורגליהון ולא ימותון ותהי להון קים עלם ליה
ולבנוהי לדריהון : ומליל יי למשה למימר : ואת סב
לך בוסמין רישא מירא דכיא מתקל חמש מאה וקנמן בשם פ
פלגותיה מתקל מאתן וחמשין וקנה בוסמא מתקל מאתן וחמשין :
וקציעתא מתקל חמש מאה בסילעי קודשא ומשח זיתא מלא
הינא : ותעביד יתיה משח רבות קודשא בוסם מבסם עובד ב
בוסמנו משח רבות קודשא יהי : ותרבי ביה ית משכן זמנא וית
ארונא דסהדותא : וית פתורא וית כל מנוהי וית מנרתא וית
מנהא וית מדבחא דקטורת בוסמיא : וית מדבחא דעלתא וית כל
מנוהי וית כיורא וית בסיסיה : ותקדש יתהון ויהון קודש קודשיא
כל דיקרב בהון יתקדש : וית אהרן וית בנוהי תרבי ותקדש יתהון
לשמשא קדמי : ועם בני ישראל תמליל למימר משח רבות קודשא
יהי דין לי לדריכון : על בסרא דאנשא לא יתסך ובדמותיה לא
תעבדון כותיה קודשא הוא קודשא יהי לכון : גבר דיבסם דכותיה
ודי יתן מיניה על חילוני וישתיצי מעמיה : ואמר יי למשה
סב לך בוסמין נטופא וטופרא וחלבנתא בוסמין ולבונתא דכיתא
מתקל במתקל יהי : ותעביד יתה קטור בוסמין בוסם עובד בוסמנו
מעורב דכי קודשא : ותשחק מינה ותדיק ותתן מנה קדם ס
סהדותא במשכן זמנא די אזמין מימרי לך תמן קודש קודשין תהי
לכון : וקטורת בוסמין די תעביד בדמותה לא תעבדון לכון קודשא
תהי לך קדם יי : גבר דיעבד דכותה לארחא בה וישתיצי מעמיה :
ומליל יי למשה למימר : חזי דרביתי בשום בצלאל בר
אורי בר חור לשבטא דיהודה : ואשלמית עמיה רוח נבואה מן
קדם יי בחוכמתא ובסוכלתנו ובמדע ובכל עיבידתא : לאלפא
אומנן למיעבד בדהבא ובכספא ובנחשא : ובאומנות אבן טבא
לאשלמא ובנגרות אעא למעבד בכל עיבידתא : ואנא הא יהבית
עמיה ית אהליאב בר אחיסמך לשבטא דדן

ובלבא

ולא ימותו · לחייב מיתה על המשמש במזבח ואינו רוחץ ידים ורגלים שהמיתה הראשונה לא שמענו אלא על הנכנס להיכל : בשמים ראש · חשובים · וקנמון בשם לפי שהקנמון קלפות עץ הוא יש שהוא טוב ויש בו ריח טוב וטעם ויש שאינו אלא כעץ לכך הוצרך לומר קנמן בשם מן הטוב : מחציתו חמשים ומאתים · מחצית הבאתו תהא חמשים ומאתים נמצא כלו חמש מאות כמו שעור מר דרור אם כן למה נאמר בו חצאין גזרת הכתו' היא להביאו לחצאין להרבות בו ב' הכרעות שאין שוקלין עין בעין וכך שנויה בכריתות : וקנה בשם · קנה של בשם לפי שיש קנים שאינן של בשם הוצרך לומר בשם : חמשים ומאתים · סך משקל כולו : וקדה · שם שרש עשב ובלשון חכמים קציעה : הין · שנים עשר לוגין ונחלקו בו חכמי ישראל רבי מאיר אומר בו שלקו את העקרין אמר לו רבי יהודה והלא לסוך את העקרין אינו ספק אלא שרוים במים שלא יבלעו את השמן ואחר כך הציף עליהם השמן עד שקלט הריח וקפחו לשמן מעל העקרין : רקח מרקחת · רקח שם דבר הוא וריטע' מוכיח שהוא למעלה והרי הו' כמו רקח רגע ואינו כמו רוגע הים וכמו רוקע הארץ שהטע' למטה וכל דבר המעורב בחבירו עד שזה קופח מזה או ריח ל[illegible]ע' קרוי מרקחת : רקח מרקחת · רקח העשוי ע"י אומנות ותערובת : מעשה רוקח · שם האומן בדב' : ומשחת בו · כל המשיחות כמין כי חוץ משל מלכים ש[illegible]מין נזר : וקדשת אותם · משיחה זו מקדשתם להיות קדש קדשים ומה היא קדושתם כל הנוגע וגו' כל הראוי לכלי שרת משנכנס לתוכו קדוש קדו' הגוף ליפסל ביוצא ולינה וטבול יום ואינו נפדה לצאת לחולין אבל דבר שאינו ראוי להם אין מקדשין ושנויה היא משנה שלימה אבל מזבח מתוך שנאמר כל הנוגע במזבח יקדש שומע אני בין ראוי בין שאינו ראוי תלמוד לומר כבשים מה כבשים ראויים אף כל ראוי כל משיחת משכן וכהנים ומלכים מתורג' לשון רבוי לפי שאין דרך משיחתן אלא לגדולה כי כן יסד המלך שזה חנוך גדולתן ושאר משיחות כגון רקיקין משוחין ראשית שמנים ימשחו לשון ארמית בהן כלשון עברית : לדורותיכם מכאן למדו רבותי' לומר שכולו קיים לעתיד לבא : זה · בגימט' תריסר לוגין הוו : לא ייסך · בשני יודין לשון לא יפעל כמו למען ייטב לך : על בשר אדם לא ייסך · מן השמן הזה עצמו : ובמתכנתו לא תעשו · כמוהו בסכום סמניו : לא תעשו אחר כמוהו במשקל סמנין הללו לפי מדת הין שמן אבל אם פחת או רבה סממנין לפי מדת הין שמן מותר ואף העשוי במתכנתו של זה אין הסך ממנו חייב אלא הרוקחו : מתכנתו · לשון חשבון כמו מתכנת הלבנים וכן במתכנתה של קטרת ואשר יתן ממנו מאותו של משה : על זר · שאינו צורך כהונ' ומלכו' : נטף · הוא צרי ועל שאינו אלא שרף הנוטף מעצי הקטף קרוי נטף ובלעז גומא והצרי קורין לו טריאקה : שחלת · שורש בשם חלק ומצהיר כצפרן ובלשון המשנה קרוי צפורן וזהו שתרגם אונקלוס וטופרא : חלבנה · בשם שריחו רע וקורין לו גלבנא ומנאה הכתוב בין סמני הקטרת ללמדנו שלא יקל בעינינו לצרף עמנו באגודת תעניותינו ותפלותינו את פושעי ישראל שיהו נמנין עמנו : סמים אחרי' ולבונה זכה · מכאן למדו רבותינו אחד עשר סמנין נאמרו לו למשה בסיני מעוט סמי' שנים : נטף ושחלת וחלבנה שלש הרי חמש · סמי' לרבות עוד כמו אלו הרי עשר ולבונה הרי אחת עשרה ואלו הן הצרי והצפורן החלבנה והלבונה מר וקציעה שבלת נרד וכרכם הרי שמנה שהשבלת ונרד אחד שהנרד דומה לשבלת הקשט והקלופה והקנה והקנמון הרי אחד עשר · בורית כרשינה אינו נקטר אלא בו שפין את הצפורן ללבנה שתהא נאה : בד בבד יהיה · אלו הארבעה הנזכרים כאן יהיו שוים משקל במשקל כמשקלו של זה כך משקלו של זה וכן שנינו הצרי והצפורן החלבנה והלבונה משקל שבעים שבעים מנה ולשון בד נראה בעיני שהוא לשון יחיד אחד באחד יהיו זה כמות זה : ממלח · כתרגומו מעורב שיערב שחיקתן יפה יפה זה עם זה ואומר אני שדומה לו ויראו המלחים מלחיך וחובליך על שם שמהפכין את המים במשוטות כשמנהיגים את הספינה כאדם המהפך בכף בצים נקופות לערבן עם המים וכל דבר שאדם רוצה לערב יפה יפה מהפכו באצבע או בבזך : ממולח טהור קדש · ממולח יהיה וטהור יהיה וקדש יהיה : ונתתה ממנה וגו' · היא קטרת שבכל יום ויום שעל מזבח הפנימי שהוא באהל מועד : אשר אועד לך שמה · כל מועדי ודבורי שאקבע לך אני קובעם לאותו מקו' : במתכנת' · במנין סמניה : קדש יהיה לך · לה' שלא תעשנה אלא לשמי : להריח בה · אבל עושה אותה במתכנתה משלך כדי למסרה לצבור : קראתי בשם · לעשות מלאכתי את בצלאל : חכמה · מה שאדם שומע מאחרים ולמד : תבונה · מבין דבר מלבו מתוך דברים שלמד : דעת רוח הקדש : לחשוב מחשבות · אריגת מעשה חשב : חרשת לשון אומנות כמו חרש חכם ואונקלוס פירש ושנה בפירושו שאומן אבנים קרוי אומן וחרש עץ קרוי נגר : למלאות · להושיבה במשבצת שלה במלואה לעשות המשבצת למדת מושב האבן ועביים :

ובלב

ובלב כל־חכם־לב נתתי חכמה ועשו את כל־אשר צויתך: את אהל
מועד ואת־הארן לעדת ואת־הכפרת אשר עליו ואת כל־כלי האהל:
ואת־השלחן ואת־כליו ואת־המנרה הטהרה ואת־כל־כליה ואת ם
מזבח הקטרת: ואת־מזבח העלה ואת־כל־כליו ואת־הכיור
ואת־כנו: ואת בגדי השרד ואת־בגדי הקדש לאהרן הכהן
ואת־בגדי בניו לכהן: ואת שמן המשחה ואת־קטרת הסמים
לקדש ככל אשר־צויתך יעשו:

ויאמר יהוה אל־משה לאמר: ואתה דבר אל־בני
ישראל לאמר אך את־שבתתי תשמרו כי אות הוא ביני וביניכם לד
לדרתיכם לדעת כי אני יהוה מקדשכם: ושמרתם את־השבת כי
קדש הוא לכם מחלליה מות יומת כי כל־העשה בה מלאכה ונכרתה
הנפש ההוא מקרב עמיה: ששת ימים יעשה מלאכה וביום השביעי
שבת שבתון קדש ליהוה כל־העשה מלאכה ביום השבת מות יומת
: ושמרו בני־ישראל את־השבת לעשות את־השבת לדרתם
ברית עולם: ביני ובין בני ישראל אות הוא לעלם כי־ששת ימים ע
עשה יהוה את־השמים ואת־הארץ וביום השביעי שבת וינפש:
ויתן אל־משה ככלתו לדבר אתו בהר סיני
ל ב שני לחת העדת לחת אבן כתבים באצבע אלהים: וירא העם כי־
בשש משה לרדת מן־ההר ויקהל העם על־אהרן ויאמרו אליו קום
עשה־לנו אלהים אשר ילכו לפנינו כי־זה משה האיש אשר העלנו
מארץ מצרים לא ידענו מה־היה לו: ויאמר אלהם אהרן
פרקו נזמי הזהב אשר באזני נשיכם בניכם ובנתיכם והביאו אלי:
ויתפרקו כל־העם את־נזמי הזהב אשר באזניהם ויביאו אל־
אהרן: ויקח מידם ויצר אתו בחרט ויעשהו עגל מסכה
ויאמרו אלה אלהיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרים:

ובלבא כל חכימי לבא יהבית חוכמתא ויעבדון ית כל די פקידיתך:
ית משכן זימנא וית ארונא לסהדותא וית כפורתא די עלוהי וית
כל מני משכנא: וית פתורא וית מנוהי וית מנרתא דכיתא וית כל
מנהא וית מדבחא דקטורת בוסמיא: וית מדבחא דעלתא וית כל
מנוהי וית כיורא וית בסיסיה: וית לבושי שימושא וית לבושי
קודשא לאהרן כהנא וית לבושי בנוהי לשמשא: וית משחא
דרבותא וית קטורת בוסמיא לקודשא ככל די פקידיתך יעבדון:
ואמר יי למשה למימר: ואת מליל עם בני ישראל
למימר ברם ית יומי שביא דילי תטרון ארי את היא בין מימרי ו
וביניכון לדרתיכון למידע ארי אנא יי מקדישכון: ותטרון ית
שבתא ארי קודשא היא לכון דיחללינה איתקטלא יתקטיל ארי כל
דיעביד בה עיבידתא וישתיצי אנשא ההוא מיגו עמיה: שיתא
יומין יתעביד עיבידא וביומא שביעאה שבא שבתא קודשא קדם
יי כל דיעביד עיבידתא ביומא דשבתא אתקטלא יתקטיל: ויטרון
בני ישראל ית שבתא למיעבד ית שבתא לדרתיהון קים עלם: ביני
מימרי ובין בני ישראל את היא לעלם ארי שיתא יומין עבד יי
שמיא וית ארעא וביומא שביעאה שבת ונח: ויהב
למשה כד שיצי למללא עמיה בטורא דסיני תרין לוחי סהדותא
לוחי אבנא כתיבין באצבעא דיי: וחזא עמא ארי אוחר משה למחת
מן טורא ואתכנש עמא על אהרן ואמרו ליה קום עביד לנא
דחלן דיהכון קדמנא ארי דין משה גברא די אסקנא מארעא דמצר־
לא ידענא מה הוה ליה: ואמר להון אהרן פריקו קדשי דדהבא
די באודני נשיכון בניכון ובנתיכון ואיתו לי: ואתפריקו כל עמא
ית קדשי דדהבא די באודניהון ואיתיאו לות אהרן: ונסיב
מידיהון וצר יתיה בזיפא ועבדיה עגל מתכא ואמרו אילין דחלתך
ישראל די אסקוך מארעא דמצרים: וחזא

ובלב כל חכם לב וגו' · ועוד שאר חכמי לב יש בהם וכל אשר נתתי בו חכמה: ועשו את כל אשר צויתך · ואת הארון לעדות · לצורך לוחות העדו': הטהורה ·
על שם זהב טהור: ואת בגדי השרד · אומר אני לפי פשוטו של מקרא שאי אפשר לומר שבבגדי כהונה מדבר לפי שנאמר אצלם ואת בגדי הקדש לאהרן הכהן
ואת בגדי בניו לכהן אלא אלו בגדי השרד הם בגדי התכלת והארגמן ותולעת שני האמורין בפרשת מסעות ונתנו עליו בגד תכלת · ונתנו עליו בגד ארגמן
ונתנו עליהם בגד תולעת שני ונראין דברי שנאמר ומן התכלת והארגמן ותולעת שני עשו בגדי שרד לשרת בקדש ולא הוזכר שש עמהם · ואם בבגדי כהונה
מדבר לא מצינו באחד מהם ארגמן או תולעת שני בלא שש: בגדי השרד · יש מפרשים לשון עבודה ושירות כתרגומו לבושי שמושא ואין לו דמיון במקרא ואני
אומר שהוא לשון ארמי כתרגומו של קלעים ותרגום של מכבר שהיו ארוגים במחט עשויים נקבים נקבים לצ"דין בלעז: ואת קטרת הסמים לקדש · לצורך
הקטרת היכל שהוא קדש: ואתה דבר אל בני ישראל · ואתה אף על פי שהפקדתיך לצוותם על מלאכת המשכן אל יקל בעיניך לדחות את השבת מפני אותה
מלאכה: אך את שבתותי תשמורו · אעפ"י שתהיו רדופין וזריזין בזריזות המלאכה שבת אל תדח' מפניה · כל אכין ורקין מיעוטין למעט שבת ממלאכת המשכן: כי
אות היא ביני וביניכם · אות גדולה היא בינינו שבחרתי בכם בהנחילי לכם את יום מנוחתי למנוחה: לדעת · האומות בה · כי אני ה' מקדשכ[illegible]ות יומת · אם יש
עדים והתראה: ונכרתה · בלא התרא': מחלליה · הנוהג בה חול בקדושתה: שבת שבתון · מנוחת מרגוע ולא מנוחת עראי: קדש לה' · ש[illegible]ירתה לשמי
ובמצותי: וינפש · כתרגומו ונח וכל לשון נופש הוא לשון נפש שמשיב נפשו ונשימתו בהרגיעו מטורח המלאכ' ומי שכתו' בו לא ייעף ולא ייג[illegible] מאמר
הכתוב מנוחה לעצמו לשבר האזן מה שהיא יכולה לשמוע: ויתן אל משה וגו' · אין מוקדם ומאוחר בתורה מעשה העגל קודם לצווי מלאכת [illegible]ים
רבים היה שהרי בשבעה עשר בתמוז נשתברו הלוחות · וביום הכפורים נתרצה הקדוש ברוך הוא לישראל ולמחרת התחילו בנדבת המשכן והוקם באחד
בניסן: ככלותו · ככלתו כתוב חסר שנמסרה לו תורה במתנה ככלה לחתן שלא היה יכול ללמוד כולה בזמן מועט כזה · דבר אחר מה כלה מתקששת בעשרים
וארבעה קשוטין הן האמורים בספר ישעיה אף תלמיד חכם צריך להיות בקי בעשרים וארבעה ספרים: לדבר אתו · החקים והמשפטים שבואלה המשפטים:
לדבר אתו · מלמד שהיה משה שומע מפי הגבורה וחוזרין ושונין את ההלכה שניהם יחד: לוחות · לחת כתיב שהיו שתיהן שוות: כי בושש משה · כתרגומו לשון
איחור וכן בשש רכבו ויחילו עד בוש · כי כשעלה משה להר אמר להם לסוף ארבעים יום אני בא בתוך שש שעות · כסבורין הם שאותו יום שעלה מן המנין הוא
והוא אמר להם שלמים ארבעים יום ולילו עמו ויום עלייתו אין לילו עמו · בשבעה בסיון עלה נמצא יום ארבעים בשבעה עשר בתמוז בששה עשר בא שטן
וערבב את העולם והראה דמות חשך ואפלה וערבוביא לומר ודאי מת משה לכך בא ערבוביא לעולם אמר להם מת משה שכבר באו שש שעות ולא בא כו'
כדאיתא במסכת שבת ואי אפשר לומר שלא טעו אלא ביום המעונן בין קודם חצות בין לאחר חצות · שהרי לא ירד משה עד יום המחרת שנאמר וישכימו
ממחרת ויעלו עולות: אשר ילכו לפנינו · אלוהות הרבה אוו להם: כי זה משה האיש · כמין דמות משה הראה להם השטן שנושאין אותו באויר רקיע השמים:
אשר העלנו ממצרים · והיה מורה לנו דרך אשר נעלה בה · עתה צריכין אנו לאלהות אשר ילכו לפנינו: באזני נשיכם · אמר אהרן בלבו הנשים והילדים חסים
בתכשיטיהן שמא יתעכב הדבר ובתוך כך יבא משה והם לא המתינו ופרקו מעל עצמן: פרקו · לשון צווי מגזרת פרק ליחיד כמו ברכו מגזרת ברך: ויתפרקו ·
לשון פריקת משא כשנטלום מאזניהם נמצאו הם מפורקים מנזמיהם דישקר"ייר בלעז: את נזמי · כמו מנזמי כמו כצאתי את העיר מן העיר: ויצר אותו בחרט ·
יש לתרגמו בשני פנים האחד ויצר לשון קשירה: בחרט · לשון סודר כמו המטפחות והחריטין: ויצר · ככרים כסף בשני חריטים והשני ויצר לשון צורה: בחרט
· כלי אומנות הצורפין שחורצין וחורתין בו צורות בזהב כעט סופר החורת אותיות בלוחות ופנקסין כמו וכתוב עליו בחרט אנוש וזהו שתרג' אכלום וצר יתיה
בזיפא לשון זיוף הוא כלי אומנות שחורצין בו בזהב אותיות ושקודים שקורין בלעז ניי"ל ומזייפין על ידו חותמות: עגל מסכה · כיון שהשליכו לאור בכור באו
מכשפי ערב רב שעלו עמהם ממצרי' ועשאוהו בכשפים ויש אומרי' מיכה היה שם שיצא מתוך דמוסי בנין שנתמכמך בו במצרים והיה בידו שם וטס שכת' בו
משה עלה שור עלה שור להעלות ארונו של יוסף מתוך נילוס והשליכו לתוך הכור ויצא העגל: מסכה · לשון מתכת · דבר אחר מאה ועשרי' וחמשה קנטרין זהב
בו היה כגימטריא של מסכה: אלה אלהיך · ולא נאמר אלה אלהינו מכאן שערב רב שעלו ממצרים הם שנקהלו על אהרן והם שעשאוהו ואחר כך הטעו את
ישראל אחריו:

וירא אהרן ויבן מזבח לפניו ויקרא אהרן ויאמר חג ליהוה מחר:
וישכימו ממחרת ויעלו עלת ויגשו שלמים וישב העם לאכל ושתו
ויקמו לצחק:
וידבר יהוה אל משה לך רד כי שחת עמך אשר
העלית מארץ מצרים: סרו מהר מן הדרך אשר צויתם עשו להם
עגל מסכה וישתחוו לו ויזבחו לו ויאמרו אלה אלהיך ישראל אשר
העלוך מארץ מצרים: ויאמר יהוה אל משה ראיתי את
העם הזה והנה עם קשה ערף הוא: ועתה הניחה לי ויחר אפי
בהם ואכלם ואעשה אותך לגוי גדול: ויחל משה את פני יהוה
אלהיו ויאמר למה יהוה יחרה אפך בעמך אשר הוצאת מארץ מ
מצרים בכח גדול וביד חזקה: למה יאמרו מצרים לאמר ברעה
הוציאם להרג אתם בהרים ולכלתם מעל פני האדמה שוב מחרון
אפך והנחם על הרעה לעמך: זכר לאברהם ליצחק ולישראל
עבדיך אשר נשבעת להם בך ותדבר אלהם ארבה את זרעכם כ
ככוכבי השמים וכל הארץ הזאת אשר אמרתי אתן לזרעכם ונחלו
לעלם: וינחם יהוה על הרעה אשר דבר לעשות לעמו:
ויפן וירד משה מן ההר ושני לחת העדת בידו
לחת כתבים משני עבריהם מזה ומזה הם כתבים: והלחת מעשה
אלהים המה והמכתב מכתב אלהים הוא חרות על הלחת: וישמע
יהושע את קול העם ברעה ויאמר אל משה קול מלחמה במחנה:
ויאמר אין קול ענות גבורה ואין קול ענות חלושה קול ענות אנכי
שמע: ויהי כאשר קרב אל המחנה וירא את העגל ומחלת ויחר
אף משה וישלך מידו את הלחת וישבר אתם תחת ההר:
ויקח את העגל אשר עשו וישרף באש ויטחן עד אשר דק ויזר על
פני המים וישק את בני ישראל: ויאמר משה אל אהרן מה עשה
לך העם הזה כי הבאת עליו חטאה גדלה: ויאמר אהרן אל יחר
אף אדני אתה ידעת את העם כי ברע הוא: ויאמרו לי עשה לנו
אלהים אשר ילכו לפנינו כי זה משה האיש אשר העלנו מארץ
מצרים לא ידענו מה היה לו: ואמר להם למי
זהב התפרקו ויתנו לי ואשלכהו באש ויצא העגל הזה:
וירא משה את העם כי פרע הוא כי פרעה אהרן

וחזא אהרן ובנא מדבחא קדמוהי וקרא אהרן ואמר חגא קדם יי
מחר: ואקדימו מיומא דבתרוהי ואסיקו עלון וקריבו נכסין ו
ואסחר עמא למיכל ולמשתי וקמו לחייכא:
ומליל יי למשה איזיל חות ארי חביל עמך די אסיקתא מארעא
דמצרים: סטו בפריע מן אורחא די פקידתינון עבדו להון עגל מ
מתכא וסגידו ליה ודבחו ליה ואמרו אילין דחלתך ישראל די
אסקוך מארעא דמצרים: ואמר יי למשה גלי קדמי ית
עמא הדין והא עם קשי קדל הוא: וכען אנח בעותך מן קדמי
ויתקוף רוגזי בהון ואשיצינון ואעביד יתך לעם סגי: וצלי משה
קדם יי אלהיה ואמר למה יי יתקוף רוגזך בעמך די אפיקתא
מארעא דמצרים בחיל רב וביד תקיפא: למה יימרון מצראי ל
למימר בבישא אפיקינון לקטלא יתהון ביני טוריא ולשיציותהון
מעל אפי ארעא תוב מתקוף רוגזך ואתיב מן בישתא דמלילתא
למעבד לעמך: אדכר לאברהם ליצחק ולישראל עבדך די ק
קיימתא להון במימרך ומלילתא עמהון אסגי ית בניכון ככוכבי
שביא וכל ארעא הדא די אמרית אתן לבניכון ויחסנון לעלם: ותב
יי מן בישתא די מליל למעבד לעמיה:
ואתפני ונחת משה מן טורא ותרין לוחי סהדותא בידיה לוחי
כתיבין מתרין עבריהון מכא ומכא אינון כתיבין: ולוחיא עובדא
דיי אינון וכתבא כתבא דיי הוא רשם על לוחיא: ושמע יהושע
ית קל עמא כד מיבבין ואמר למשה קל קרבא במשריתא: ואמר
לא קל גברין דנצחין בקרבא ואף לא קל חלשין דמתברין קל
דמחייכין אנא שמע: והוה כד קריב למשריתא וחזא ית עגלא
וחינגין ותקיף רוגזא דמשה ורמא מידוהי ית לוחיא ותבר יתהון
בשיפולי טורא: ונסיב ית עיגלא די עבדו ואוקיד בנורא ושף
עד דהוה דקיק ודרא על אפי מיא ואשקי ית בני ישראל: ואמר
משה לאהרן מה עבד לך עמא הדין ארי איתיתא עלוהי חובא רבא
: ואמר אהרן לא יתקוף רוגזא דריבוני את ידעת ית עמא ארי ב
בביש הוא: ואמרו לי עיביד לנא דחלן די יהכון קדמנא ארי דין
משה גברא די אסקנא מארעא דמצרים לא ידענא מה הוה ליה:
ואמרית להון למן דהבא פריקו ויהבו לי ורמיתיה בנורא ונפק עגלא
הדין: וחזא משה ית עמא ארי בטיל הוא ארי בטילינון אהרן

וירא אהרן · שהיה בו רוח חיים שנאמר בתבנית שור אוכל עשב וראה שהצליח מעשה שטן ולא היה לו פה לדחותם לגמרי: ויבן מזבח · לדחותם: ויקרא חג
לה' מחר · ולא היום שמא יבא משה קודם שיעבדוהו זהו פשוטו · ומדרשו בויקרא רבה דברים הרבה ראה אהרן ראה חור בן אחותו שהיה מוכיחן והרגוהו וזהו
ויבן מזבח לפ' ויבן מזבוח לפניו ועוד ראה ואמר מוטב שיתלה בי הסרחון ולא בהם ועוד ראה ואמר אם הם בונים אותו המזבח זה מביא צרור וזה מביא
אבן וכמו' ... ונמצאת מלאכתן בבת אחת מתוך שאני בונה אותו ואני מתעצל במלאכתו ובין כך ובין כך משה בא: חג לה' · בלבו היה לשמים בטוח היה שיבא משה
ויעבדו את המקום: וישכימו · השטן זרזם כדי שיחטאו: לצחק · יש במשמע הזה גלוי עריות כמו שנאמר לצחק בי ושפיכות דמים כמו שנאמר יקומו הנערים
וישחקו לפנינו אף כאן נהרג חור: וידבר · לשון קושי הוא כמו וידבר אתם קשות: לך רד · מגדולתך לא נתתי לך גדולה אלא בשבילם באותה שעה נתנדה
משה מפי בית דין של מעלה: שחת עמך · שחת העם לא נאמר אלא עמך ערב רב שקבלת מעצמך וגיירתם ולא נמלכת בי ואמרת טוב שידבקו גרים
בשכינה הם שחתו והשחיתו: קשה עורף · מחזירין קשי ערפם לנגד מוכיחיהם ומאנים לשמוע: הניחה לי · עדין לא שמענו שנתפלל משה עליהם והוא אומר
הניחה לי אלא כאן פתח לו פתח והודיעו שהדבר תלוי בו שאם יתפלל עליהם לא יכלם: למה ה' יחרה אפך · כלום מתקנא אלא חכם בחכם גבור בגבור:
והנחם · התעשת מחשבה אחרת להטיב להם: על הרעה · אשר חשבת להם: זכור לאברהם · אם עברו על עשרת הדברות אברהם אביהם נתנסה בעשר
נסיונות ועדין לא קבל שכרו תנהו לו ויצאו עשר בעשר: לאברהם ליצחק ולישראל · אם לשרפה הם זכור לאברהם שמסר עצמו לישרף עליך באור כשדים
אם להריגה זכור ליצחק שפשט צוארו לעקידה אם בגלות זכור ליעקב שגלה לחרן ואם אינן נצולין בזכותן מה אתה אומר לי ואעשה אותך לגוי גדול ואם
כסא של שלש רגלים אינו עומד לפניך בשעת כעסך קל וחומר לכסא של רגל אחד: אשר נשבעת להם בך · ולא נשבעת להם בדבר שהוא כלה לא בשמים
ולא בארץ לא בהרים ולא בגבעות אלא בך שאתה קיים ושבועתך קיימת לעולם שנאמר בי נשבעתי נאם ה' וליצחק נאמ' והקימותי את השבועה אשר נשבעתי
לאברהם אביך וליעקב נאמר אני אל שדי פרה ורבה נשבע לו באל שדי: משני עבריהם · היו האותיות נקראות ומעשה נסים הוא: מעשה אלקים המה ·
כמשמעו הוא בכבודו עשאן · דבר אחר כאדם האומר לחבירו כל עסקיו של פלוני במלאכת פלונית כך כל שעשועיו של הקדוש ברוך הוא בתורה: חרות ·
לשון חרת וחרט אחד הוא שניהם לשון חיקוק אנטליי"ר בלעז: ברעה · בהריעו שהיו מריעים ושמחים וצוחקים: אין קול ענות גבורה · אין קול הזה נראה קול
עניית גבורים הצועקים נצחון ולא קול חלשים הצועקים ווי אוי ניסה: קול ענות · קול חרופין וגדופין המענין את נפש שומען כשנאמרין לו: וישלך מידו וגומ' ·
אמר מה פסח שהוא אחד מן המצות אמרה תורה כל בן נכר לא יאכל בו התורה כולה כאן וכל ישראל משומדים ואתנה להם: תחת ההר · לרגלי ההר: ויזר ·
לשון נפוץ וכן יזורה על נוהו גפרית וכן כי חנם מזורה הרשת שזורין בו דגן וקטניות: וישק את בני ישראל · נתכוון לבודקן כסוטות שלש מיתות נדונו שם אם
יש עדים והתראה בסייף כמשפט אנשי עיר הנדחת שהן מרובין: עדי' בלא התראה במגפה שנאמר ויגף ה' את העם · לא עדי' ולא התראה בהדרוקן שבדקום
המים וצבו בטניהם: מה עשה לך העם הזה · כמה יסורין סבלת שיסרוך עד שלא תביא עליהם חטא זה: כי ברע הוא · בדרך רע הם הולכי' תמיד ובנסיונות
לפני המקום: ואמר להם · דבר אחד והם מהרו והתפרקו: ואשליכהו באש · ולא ידעתי שיצא העגל הזה ויצא: פרוע · מגולה נתגלה שמצו וקלונו כמו ופרע את
ראש האשה: לשמצה

לשמצה בקמיהם : ויעמד משה בשער המחנה ויאמר מי
ליהוה אלי ויאספו אליו כל בני לוי : ויאמר להם כה אמר
יהוה אלהי ישראל שימו איש חרבו על ירכו עברו ושובו משער ל
לשער במחנה והרגו איש את אחיו ואיש את רעהו ואיש את ק
קרבו : ויעשו בני לוי כדבר משה ויפל מן העם ביום ההוא
כשלשת אלפי איש : ויאמר משה מלאו ידכם היום ליהוה
כי איש בבנו ובאחיו ולתת עליכם היום ברכה : ויהי ממחרת ויאמר
משה אל העם אתם חטאתם חטאה גדלה ועתה אעלה אל יהוה אולי
אכפרה בעד חטאתכם : וישב משה אל יהוה ויאמר אנא חטא העם
הזה חטאה גדלה ויעשו להם אלהי זהב : ועתה אם תשא חטאתם
ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת : ויאמר יהוה אל
משה מי אשר חטא לי אמחנו מספרי : ועתה לך נחה את העם
אל אשר דברתי לך הנה מלאכי ילך לפניך וביום פקדי ופקדתי ע
עלהם חטאתם : ויגף יהוה את העם על אשר עשו את העגל אשר
עשה אהרן : וידבר יהוה אל משה לך לג
עלה מזה אתה והעם אשר העלית מארץ מצרים אל הארץ אשר
נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב לאמר לזרעך אתננה : ושלחתי
לפניך מלאך וגרשתי את הכנעני האמרי והחתי והפרזי החוי וה
והיבוסי : אל ארץ זבת חלב ודבש כי לא אעלה בקרבך כי עם קשה
ערף אתה פן אכלך בדרך : וישמע העם את הדבר הרע הזה
ויתאבלו ולא שתו איש עדיו עליו : ויאמר
יהוה אל משה אמר אל בני ישראל אתם עם קשה ערף רגע אחד
אעלה בקרבך וכליתיך ועתה הורד עדיך מעליך ואדעה מה אעשה
לך : ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב : ומשה יקח את
האהל ונטה לו מחוץ למחנה הרחק מן המחנה וקרא לו אהל מועד
והיה כל מבקש יהוה יצא אל אהל מועד אשר מחוץ למחנה : והיה
כצאת משה אל האהל יקומו כל העם ונצבו איש פתח אהלו והביטו
אחרי משה עד באו האהלה : והיה כבא משה האהלה ירד עמוד
הענן ועמד פתח האהל ודבר עם משה : וראה כל העם את עמוד
הענן עמד פתח האהל וקם כל העם והשתחוו איש פתח אהלו :
ודבר יהוה אל משה פנים אל פנים כאשר ידבר איש אל רעהו

לאסבותהון שום ביש לדריהון : וקם משה בתרע משריתא ואמר
מן דחליא דיי ייתון לותי ואתכנשו לותיה כל בני לוי : ואמר להון
כדנן אמר יי אלהא דישראל שוו גבר חרביה על ירכיה עיברו
ותובו מתרע לתרע במשריתא וקטולו גבר ית אחוהי וגבר ית
חבריה ואנש ית קריביה : ועבדו בני לוי כפתגמא דמשה ונפל מן
עמא ביומא ההוא כתלתא אלפין גברא : ואמר משה קריבו ידכון
קורבנא יומא דין קדם יי ארי גבר בבריה ובאחוהי ולאיתאה עליכון
יומא דין ברכתא : והוה ביומא דבתרוהי ואמר משה לעמא אתון
חבתון חובא רבא וכען איסק קדם יי מאים אכפר על חוביכון :
ותב משה לקדם יי ואמר בבעו חב עמא הדין חובא רבא ועבדו
להון דחלן דדהב : וכען אם שבקת לחוביהון ואם לא מחיני כען
מספרך די כתבתא : ואמר יי למשה מן די חב קדמי
אמחיניה מספרי : וכען איזיל דבר ית עמא לאתר די מלילית לך
הא מלאכי יהך קדמך וביומא דאסערותי ואסערית עליהון חוביהון
: ומחא יי ית עמא על די אשתעבדו לעיגלא די עבד אהרן
ומליל יי עם משה איזיל סק מכא את ועמא דאסקת
מארעא דמצרים לארעא די קיימית לאברהם ליצחק וליעקב למימר
לבנך אתנינה : ואשלח קדמך מלאכא ואתריך ית כנענאי אמוראי
וחתאי ופריזאי חוואי ויבוסאי : לארעא עבדא חלב ודבש ארי לא
אסליק שכינתי בינך ארי עם קשי קדל את דילמא אשיצינך ב
באורחא : ושמע עמא ית פתגמא בישא הדין ואתאבלו ולא שויאו
גבר תיקון זיניה עלוהי : ואמר יי למשה אימר לבני ישראל אתון
עם קשי קדל שעא חדא אסלק שכינתי מבינך ואשיצינך וכען אעדי
תיקון זינך מינך גלי קדמי מה אעביד לך : ואעדיו בני ישראל ית
תיקון זיניהון מטורא דחורב : ומשה נסיב ית משכנא ופרסיה
ליה מברא למשריתא ארחיק מן משריתא וקרי ליה משכן בית
אולפנא והוה כל דתבע אולפן מן קדם יי נפק למשכן בית א
אולפנא מברא למשריתא : והוה כד נפק משה למשכנא קיימין
כל עמא ומתעתדין גבר בתרע משכניה ומסתכלין אחורי משה
עד דעליל למשכנא : והוה כד עליל משה למשכנא נחית עמודא
דעננא וקאים בתרע משכנא ומתמליל עם משה : וחזן כל עמא ית
עמודא דעננא קאים בתרע משכנא וקיימין כל עמא וסגדין גבר
בתרע משכניה : ומליל יי עם משה ממלל עם ממלל כמא דממליל
גבר עם חבריה ותב

לשמצה בקמיהם · להיות להם הדבר הזה לגנות בפי כל הקמים עליהם : מי לה' אלי · יבא אלי : כל בני לוי · מכאן שכל השבט כשר : כה [illegible] וגו' · והיכן
אמר זובח לאלהים יחרם כך שנויה במכילתא · אחיו · מאמו והוא ישראל : מלאו ידיכם · אתם ההורגים אותם בדבר זה תתחנכו להיות כהני[illegible] כי
איש · מכם ימלא ידו בבנו ובאחיו · אכפרה בעד חטאתכם · אשים כפר וקנוח וסתימה לנגד חטאתיכם להבדיל ביניכם ובין החטא : אלהי [illegible] הוא
שגרמת להם שהשפעת להם זהב וכל חפצם מה יעשו שלא יחטאו משל למלך שהיה מאכיל ומשקה את בנו ומקשטו ותולה לו כיס בצוארו ומעמידו בפתח בית
זונות מה יעשה הבן שלא יחטא : ועתה אם תשא חטאתם · הרי טוב איני אומר לך מחני : ואם אין מחני · וזה מקרא קצר וכן הרבה : מספרך · מכל התורה
כולה שלא יאמרו עלי שלא הייתי כדי לבקש עליהם רחמים : אל אשר דברתי לך · יש כאן לך אצל דבור במקום אליך וכן לדבר לו על אדניהו · הנה מלאכי · ולא אני :
וביום פקדי וגו' · עתה שמעתי אליך מלכלותם יחד ותמיד תמיד כשאפקוד עליהם עונותיהם ופקדתי עליהם מעט מן העון הזה עם שאר העונות ואין
פורענות באה על ישראל שאין בה קצת מפרעון עון העגל : ויגף ה' את העם · מיתה בידי שמים לעדים בלא התראה : לך עלה מזה · ארץ ישראל גבוה מכל
הארצות לכך נאמר עלה · דבר אחר כלפי שאמר לו בשעת הכעס לך רד אמר לו בשעת רצון לך עלה : אתה והעם · כאן לא נאמר ועמך : וגרשתי את הכנעני
וגו' · ששה אומות הם והגרגשי עמד ופנה מפניהם מאליו : אל ארץ זבת חלב ודבש · אני אומר לך להעלותם : כי לא אעלה בקרבך · לכך אני אומר לך
ושלחתי לפניך מלאך · כי עם קשה עורף אתה · וכשאני שכינתי בקרבכם ואתם ממרים בי מרבה עליכם זעם : אכלך · לשון כליון : הדבר הרע · שאין השכינה
שורה ומהלכת עמם : איש עדיו · מהר חורב כתרים שנתנו להם בחורב כשאמרו נעשה ונשמע : רגע אחד אעלה בקרבך וכליתיך · אם אעלה בקרבך ואתם
ממרים בי בקשיות ערפכם אזעום עליכם רגע אחד שהוא שעור זעמו שנאמר חבי כמעט רגע עד יעבור זעם : ואכלה אתכם · לפיכך טוב לכם שאשלח
מלאך : ועתה · פורענות זו תלקו מיד שתורידו עדיכם מעליכם : ואדעה מה אעשה לך · בפקודת שאר העון אני יודע מה שבלבי לעשות לך : את עדים מהר
חורב · את העדי שהיה בידם מהר חורב : ומשה · מאותו עון והלאה : יקח את האהל · לשון הווה הוא לוקח אהלו ונוטהו מחוץ למחנה אמר מנודה לרב מנודה
לתלמיד : הרחק · אלפים אמה כענין שנאמר אך רחוק יהיה ביניכם וביניו כאלפים אמה במדה : וקרא לו · והיה קורא לו אהל מועד הוא בית ועד למבקשי
תורה : כל מבקש ה' · מכאן למבקש פני זקן כמקבל פני שכינה : יצא אל אהל מועד · כמו יוצא · דבר אחר והיה כל מבקש אפילו מלאכי השרת כשהיו שואלים
מקום שכינה חביריהם אומרים להם הרי הוא באהלו של משה : והיה · לשון הוה : כצאת משה מן המחנה · ללכת אל האהל : יקומו כל העם · עומדים מפניו ואין
יושבין עד שנתכסה מהם : והביטו אחרי משה · לשבח אשרי ילוד אשה שכך מובטח שהשכינה תכנס אחריו : לפתח אהלו · ודבר עם משה כמו ומדבר עם
משה ותרגומו ומתמלל עם משה שהוא כבוד שכינה כמו וישמע את הקול מדבר אליו ואינו קורא מדבר אליו כשהוא קורא מדבר פתרונו הקול מדבר בינו לבין
עצמו וההדיוט שומע מאליו וכשהוא קורא מדבר משמע שהמלך מדבר עם ההדיוט : והשתחוו · לשכינה : ודבר ה' אל משה פנים אל פנים · ומתמלל עם משה :

ותב למשריתא ומשומשניה יהושע בר נון עולימא לא עדי מגו
משכניה : ואמר משה קדם יי חזי את אומר לי אסיק
ית עמא הדין ואת לא הודעתני ית די תשלח עמי ואת אמרת ר
רביתך בשום ואף אשכחתא רחמין קדמי : וכען אם כען אשכחית
רחמין קדמך הודעני כען ית אורח טובך ואדע רחמך בדיל ד
דאשכח רחמין קדמך וגלי קדמך ארי עמך עמא הדין : ואמר
שכינתי תהך ואניח לך : ואמר קדמוהי אם לית שכינתך מהלכא
בינגא לא תסקיננא מכא : ובמה יתידע הכא ארי אשכחית רחמין
קדמך אנא ועמך הלא במהכך שכינתך עמנא ויתעבדן לנא פרישן
לי ולעמך משניא מכל עמא די על אפי ארעא :
ואמר יי למשה אף ית פתגמא הדין די מלילתא אעביד ארי אשכחת
רחמין קדמי ורביתך בשום : ואמר אחזיני כען ית יקרך : ואמר
אנא אעיבר כל טובי על אפך ואקרי בשמא דיי קדמך ואחון למן
דאחון וארחם על מן דארחם : ואמר לא תיכול למחזי ית אפי
שכינתי ארי לא יחזינני אנשא ויתקיים : ואמר יי הא אתר מתקן
קדמי ותתעתד על טנרא : ויהי במיעבר יקרי ואשוינך במערת
טנרא ואגין במימרי עלך עד דאעבר : ואעדי ית דברת יקרי ותחזי
ית דבתרי ודקדמי לא יתחזון : ואמר יי למשה פסל לך
תרין לוחי אבניא כקדמאי ואכתוב על לוחיא ית פתגמיא די הוו
על לוחיא קדמאי די תברתא : והוי זמין לצפרא ותיסק בצפרא
לטורא דסיני ותתעתד קדמי תמן על ריש טורא : ואנש לא יסק
עמך ואף אנש לא יתחזי בכל טורא אף ענא ותורי לא ירעון לקבל
טורא ההוא : ופסל תרין לוחי אבניא כקדמאי ואקדים משה ב
בצפרא וסליק לטורא דסיני כמא די פקיד יי יתיה ונסיב בידיה
תרין לוחי אבניא : ואתגלי יי בעננא ואתעתד עמיה תמן וקרא

ושב אל המחנה ומשרתו יהושע בן נון נער לא ימיש מתוך האהל :
ויאמר משה אל יהוה ראה אתה אמר
אלי העל את העם הזה ואתה לא הודעתני את אשר תשלח עמי
ואתה אמרת ידעתיך בשם וגם מצאת חן בעיני : ועתה אם נא
מצאתי חן בעיניך הודעני נא את דרכך ואדעך למען אמצא חן
בעיניך וראה כי עמך הגוי הזה : ויאמר פני ילכו והנחתי לך :
ויאמר אליו אם אין פניך הלכים אל תעלנו מזה : ובמה יודע
אפוא כי מצאתי חן בעיניך אני ועמך הלוא בלכתך עמנו ונפלינו
אני ועמך מכל העם אשר על פני האדמה :
ויאמר יהוה אל משה גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה
כי מצאת חן בעיני ואדעך בשם : ויאמר הראני נא את כבדך :
ויאמר אני אעביר כל טובי על פניך וקראתי בשם יהוה לפניך
וחנתי את אשר אחן ורחמתי את אשר ארחם : ויאמר לא תוכל
לראת את פני כי לא יראני האדם וחי : ויאמר יהוה הנה מקום
אתי ונצבת על הצור : והיה בעבר כבדי ושמתיך בנקרת הצור
ושכתי כפי עליך עד עברי : והסרתי את כפי וראית את אחרי ופני
לא יראו : ויאמר יהוה אל משה פסל לד
לך שני לחת אבנים כראשנים וכתבתי על הלחת את הדברים אשר
היו על הלחת הראשנים אשר שברת : והיה נכון לבקר
ועלית בבקר אל הר סיני ונצבת לי שם על ראש ההר :
ואיש לא יעלה עמך וגם איש אל ירא בכל ההר גם הצאן והבקר
אל ירעו אל מול ההר ההוא : ויפסל שני לחת אבנים כראשנים
וישכם משה בבקר ויעל אל הר סיני כאשר צוה יהוה אתו ויקח
בידו שני לחת אבנים : וירד יהוה בענן ויתיצב עמו שם

ושב אל המחנה · לאחר שדבר עמו היה משה שב אל המחנה ומלמד לזקנים מה שלמד והדבר הזה נהג משה מיום הכפורים עד שהוקם המשכן ולא יותר שהרי בשבעה עשר בתמוז נשתברו הלוחות ובשמונה עשר שרף את העגל ודן את החוטאים ובתשעה עשר עלה שנאמר ויהי ממחרת ויאמר משה אל העם וגו' ועשה שם ארבעים יום ובקש רחמים שנאמר ואתנפל לפני ה' וגו' ובראש חדש אלול נאמר לו ועלית בבקר אל הר סיני לקבל לוחות האחרונות ועשה שם ארבעים יום שנאמר בהם ואנכי עמדתי בהר כימים הראשונים וגו' מה הראשונים ברצון אף האחרונים ברצון אמור מעתה אמצעיים היו בכעס בעשרה בתשרי נתרצה הקדוש ברוך הוא לישראל בשמחה ובלב שלם ואמר לו למשה סלחתי ומסר לו לוחות אחרונות וירד והתחיל לצוותו על מלאכת המשכן ועשאוהו עד אחד בניסן ומשהוקם לא נדבר עמו עוד אלא מאהל מועד : ושב אל המחנה · תרגומו ותאיב למשריתא לפי שהוא לשון הווה וכן כל הענין וראה כל העם ונצבו · ונצבו וקיימין · והביטו ומסתכלין · והשתחוו וסגדין : ומדרשו דבר ה' אל משה שישוב אל המחנה אמר לו אני בכעס ואתה בכעס אם כן מי יקריבם : ראה אתה אומר אלי · ראה תן עיניך ולבך על דבריך אתה אומר אלי וגו' ואתה לא הודעתני וגו' ואשר אמרת לי הנה אנכי שולח מלאך אין זו הודעה שאין אני חפץ בה : ואתה אמרת ידעתיך · הכרתיך משאר בני אדם בשם חשיבות שהרי אמרת לי הנה אנכי בא אליך בעב הענן וגו' וגם בך יאמינו לעולם : ועתה · אם אמת מצאתי חן בעיניך הודיעני נא את דרכך מה שכר אתה נותן למוצאי חן בעיניך : ואדעך · למען אמצא חן בעיניך ואדע בזו מדת תגמוליך מה · מציאת חן שמצאתי בעיניך ופתרון למען אמצא חן למען אכיר כמה שכר מציאת החן : וראה כי עמך הגוי הזה · שלא תאמר ואעשה אותך לגוי גדול ואת אלה תעזוב ראה כי עמך הם מקדם ואם בהם תמאס אני סומך על היוצאים מחלצי שיתקיימו ואת תשלום השכר שלי בעם הזה תודיעני · ורבותינו דרשוהו במסכת ברכות ואני ליישב המקראות על אופניהם ועל סדרם באתי : ויאמר פני ילכו · כתרגומו לא אשלח עוד מלאך אני בעצמי אלך כמו ופניך הולכים בקרב : ויאמר אליו · בזו אני חפץ כי על ידי מלאך אל תעלנו מזה : ובמה יודע איפוא · יודע מציאת החן הלא בלכתך עמנו · ועוד דבר אחר אני שואל ממך שלא תשרה שכינתך עוד על אומות העולם : ונפלינו אני ועמך · ונהיה מובדלים בדבר הזה מכל העם כמו והפלה ה' בין מקנה מצרים וגו' : גם את הדבר הזה · שלא תשרה שכינתי עוד על אומות העולם אעשה ואין דבריו של בלעם על ידי שריית שכינה אלא נופל וגלוי עינים כגון ואלי דבר יגונב שומעין על ידי שליח : ויאמר הראני נא את כבודך · ראה משה שהיה עת רצון ודבריו מקובלים והוסיף לשאול להראותו מראית כבודו : ויאמר אני אעביר וגו' · הגיעה שעה שתראה בכבודי מה שארשה אותך לראות לפי שאני רוצה וצריך ללמדך סדר תפלה שכשנצרכת לבקש רחמים על ישראל הזכרת לי זכות אבות כסבור אתה שאם תמה זכות אבות אין עוד תקוה אני אעביר כל מדת טובי לפניך על הצור ואתה נתון במערה : וקראתי בשם ה' לפניך · ללמדך סדר בקשת רחמים אף אם תכלה זכות אבות וכסדר שאתה רואה אותי מעוטף וקורא שלש עשרה מדות הוי מלמד את ישראל לעשות כן ועל ידי שיזכירו לפני רחום וחנון כי רחמי לא כלים : וחנותי את אשר אחון · אותן פעמים שארצה לחון : ורחמתי · עת שאחפוץ לרחם עד כאן לא הבטיחם אלא עתים אענה ועתים לא אענה אבל בשעת מעשה אמר לו הנה אנכי כורת ברית הבטיחו שאינן חוזרות ריקם : ויאמר לא תוכל וגו' · אף כשאעביר כל טובי על פניך איני נותן לך רשות לראות את פני : הנה מקום אתי · בהר אשר אני מדבר עמך תמיד יש מקום מוכן לי לצורכך שאטמינך שם שלא תזוק ומשם תראה מה שתראה זהו פשוטו · ומדרשו על מקום שהשכינה שם מדבר ואומר המקום אתי ואינו אומר אני במקום שהקדוש ברוך הוא מקומו של עולם ואין עולמו מקומו : בעבור כבודי · כשאעבור לפניך : בנקרת הצור · כמו העיני האנשים ההם תנקר יקרוה עורבי נחל אני קרתי ושתיתי מים נקרה אחת להם : נקרת הצור · כריית הצור : ושכותי כפי · מכאן שנתנה רשות למחבלים לחבל ותרגומו ואגין במימרי כנוי הוא לדרך כבוד של מעלה שאינו צריך לסוכך עליו בכף ממש ואעדי ית דברת יקרי כשאסלק הנהגת כבודי מכנגד פניך ללכת משם ולהלן : וראית את אחורי · הראהו קשר של תפילין : פסל לך · הראהו מחצב סנפירינון מתוך אהלו ואמר לו הפסולת יהיה שלך ומשם נתעשר משה הרבה : פסל לך · אתה שברת הראשונות אתה פסל לך אחרות משל למלך שהלך למדינות הים והניח ארוסתו עם השפחות מתוך קלקול השפחות יצא עליה שם רע עמד שושבינה וקרע כתובתה אמ' אם יאמר המלך להורגה אומ' לו עדיין אינה אשתך · בדק המלך ומצא שלא היה הקלקול אלא מן השפחות נתרצה לה אמר לו שושבינה כתוב לה כתובה אחרת שנקרעה הראשונה אמר לו המלך אתה קרעת אותה אתה קנה לה נייר אחר ואני אכתוב לה בכתב ידי כך המלך זה הקדוש ברוך הוא השפחות אלו ערב רב והשושבין זה משה ארוסתו של הקדוש ברוך הוא ישראל לכך נאמר פסל לך : נכון · מזומן : ואיש לא יעלה עמך · הראשונות על ידי שהיו בתשואות וקולות וקהלות שלטה בהם עין רעה אין לך יפה מן הצניעות : ויקרא

ויקרא בשם יהוה: ויעבר יהוה על פניו ויקרא יהוה יהוה
אל רחום וחנון ארך אפים ורב חסד ואמת: נצר חסד
לאלפים נשא עון ופשע וחטאה ונקה לא ינקה פקד עון אבות על
בנים ועל בני בנים על שלשים ועל רבעים: וימהר משה
ויקד ארצה וישתחו: ויאמר אם נא מצאתי חן בעיניך אדני
ילך נא אדני בקרבנו כי עם קשה ערף הוא וסלחת לעוננו
ולחטאתנו ונחלתנו: ויאמר הנה אנכי כרת ברית נגד כל עמך
אעשה נפלאת אשר לא נבראו בכל הארץ ובכל הגוים וראה כל
העם אשר אתה בקרבו את מעשה יהוה כי נורא הוא אשר אני
עשה עמך: שמר לך את אשר אנכי מצוך היום הנני גרש מפניך
את האמרי והכנעני והחתי והפרזי והחוי והיבוסי: השמר לך פן
תכרת ברית ליושב הארץ אשר אתה בא עליה פן יהיה למוקש
בקרבך: כי את מזבחתם תתצון ואת מצבתם תשברון ואת
אשריו תכרתון: כי לא תשתחוה לאל אחר כי יהוה קנא שמו אל
קנא הוא: פן תכרת ברית ליושב הארץ וזנו אחרי אלהיהם וזבחו
לאלהיהם וקרא לך ואכלת מזבחו: ולקחת מבנתיו לבניך וזנו
בנתיו אחרי אלהיהן והזנו את בניך אחרי אלהיהן: אלהי מסכה
לא תעשה לך: את חג המצות תשמר שבעת ימים תאכל מצות
אשר צויתך למועד חדש האביב כי בחדש האביב יצאת ממצרים:
כל פטר רחם לי וכל מקנך תזכר פטר שור ושה:
ופטר חמור תפדה בשה ואם לא תפדה וערפתו כל בכור בניך
תפדה ולא יראו פני ריקם: ששת ימים תעבד וביום
השביעי תשבת בחריש ובקציר תשבת: וחג שבעת
תעשה לך בכורי קציר חטים וחג האסיף תקופת השנה:
שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך את פני האדן יהוה אלהי
ישראל: כי אוריש גוים מפניך והרחבתי את גבלך ולא יחמד
איש את ארצך בעלתך לראות את פני יהוה אלהיך שלש פעמים
בשנה: לא תשחט על חמץ דם זבחי ולא ילין לבקר

וקרא בשמא דיי: ואעבר יי שכינתיה על אפוהי וקרא יי יי
אלהא רחמנא וחננא מרחיק רגז ומסגי למיעבד טבון וקשוט:
נטר טיבו לאלפי דרין שביק לעוין ולמרוד ולחובין סלח לדתייבין
לאורייתיה ולדלא תייבין לא מזכי מסער חובי אבהן על בנין
ועל בני בנין מרדין על דר תליתאי ועל דר רביעאי: ואוחי משה
וכרע על ארעא וסגיד: ואמר אם כען אשכחית רחמין קדמך יי
יהך כען שכינתא דיי בינגא ארי עם קשי קדל הוא ותשבוק
לחובנא ולחטאנא ותחסיננא: ואמר הא אנא גזר קיים קדם כל
עמך אעביד פרישן די לא איתבריאו בכל ארעא ובכל עממי ויחזון
כל עממיא די את ביניהון ית עובדא דיי ארי דחיל הוא די אנא
עביד עמך: טר לך ית די אנא מפקיד לך יומא דין הא אנא מתריך
מן קדמך ית אמוראי וכנענאי וחיתאי ופריזאי וחיואי ויבוסאי:
איסתמר לך דילמא תיגזר קיים ליתיב ארעא די את עליל עלה
דילמא יהי לתקלא בינך: ארי ית איגוריהון תתרעון וית קמתהון
תתברון וית אשיריהון תקוצצון: ארי לא תסגוד לטעות עממיא
ארי יי קנא שמיה אל קנא הוא: דילמא תיגזר קיים ליתיב ארעא
ויטעון בתר טעותהון וידבחון לטעותהון ויקרון לך ותיכול מדבחיהון:
ותתסב מבנתיהון לבנך ויטעון בנתיה בתר טעותהון
ויטעין ית בנך בתר טעותהון: דחלן דמתכא לא תעביד לך: ית
חגא דפטיריא תיטר שבעא יומין תיכול פטירא כמא די פקידיתך
לזמן ירחא דאביבא ארי בירחא דאביבא נפקתא ממצרים: כל פתח
ולדא דילי וכל בעירך תקדיש דיכרין בכור תור ואימר: ובוכרא
דחמרא תיפרוק באימרא ואם לא תיפרוק ותנקפיה כל בוכרא
דבנך תפרוק ולא יתחזון קדמי ריקנין: שתא יומין תפלח וביומא
שביעאה תנוח בזרועא ובחצדא תנוח: וחגא דשבועיא תעביד לך
בכורי חצד חטין וחגא דכנשא במיפקא שתא: תלת זמנין בשתא
יתחזון כל דכורך קדם ריבון עלמא יי אלהא דישראל: ארי אתריך
עממין מן קדמך ואפתי ית תחומך ולא יחמיד אנש ית ארעך
במסקך לאיתחזאה קדם יי אלהך תלת זמנין בשתא: לא תכוס
על חמיע דם פסחי ולא יביתון לצפרא
כר

ויקרא בשם ה' · מתרגמינן וקרא בשמא דה': ה' ה' · מדת רחמים היא אחת קודם שיחטא ואחת היא לאחר שיחטא וישוב: אל · אף זו מדת רחמים וכן הוא אומר
אלי אלי למה עזבתני ואין לומר למדת הדין למה עזבתני כך מצאתיה במכילתא: ארך אפים · מאריך אפו ואינו ממהר ליפרע שמא יעשה תשובה: ורב חסד ·
לצריכי חסד שאין להם זכיות כל כך: ואמת · לשלם שכר טוב לעושי רצונו: נוצר חסד · שהאדם עושה לפניו: לאלפים · לשני אלפים דורות:
עונות אלו הזדונות: פשעים אלו המרדים שאדם עושה להכעיס: ונקה לא ינקה · לפי פשוטו משמע שאינו מוותר על העון לגמרי אלא נפרע ממנו מעט
מעט ורבותינו דרשו מנקה הוא לשבים ולא ינקה לשאינן שבים: פוקד עון אבות על בנים · כשאוחזין מעשה אבותיהם בידם שכבר פירש במקרא אחר לשנאי:
על רבעים · דור רביעי נמצאת מדה טובה מרובה על מדת פורענות אחת לחמש מאות שבמדה טובה הוא אומר נוצר חסד לאלפים: וימהר משה · כשראה
משה שכינה עוברת ושמע קול הקריאה מיד וישתחו: ילך נא ה' בקרבנו · כמו שהבטחת מאחר שאתה נושא עון ואם עם קשה עורף הוא וימרו בך ואמרת
זאת פן אכלך בדרך אתה תסלח לעונינו וגו' · יש כי במקום אם: ונחלתנו · ותתננו לך לנחלה מיוחדת זו היא בקשת ונפלינו אני ועמך שלא תשרה שכינתך על
האומות · כורת ברית על זאת: אעשה נפלאות · לשון ונפלינו שתהיו מובדלים בזו מכל האומות שלא תשרה שכינתי עליהם: את האמורי וגו' · שש אומות
יש כאן כי הגרגשי עמד ופנה מפניהם: אשריו · הוא אילן שעובדים אותו: קנא שמו · מקנא ליפרע ואינו מוותר וזהו כל לשון קנאה אוחז בנצחונו ופורע
מעוזביו: ואכלת מזבחו · כסובר אתה שאין עונש באכילתו ואני מעלה עליך כמודה בעבודתם שמתוך כך אתה בא ולוקח מבנותיו לבניך: חדש
האביב · חדש הבכיר שהתבואה מבכרת בבישולה: כל פטר רחם לי · באדם: וכל מקנך תזכר וגו' · וכל מקנך אשר תזכר בפטר שור ושה. אשר יפטור
זכר את רחמה: פטר · לשון פתיחה וכן פוטר מים ראשית מדון ותיו של תזכר לשון נקבה היא מוסב על היולדת: ופטר חמור · ולא שאר בהמה טמאה:
תפדה בשה · נותן שה לכהן והוא חולין ביד כהן ופטר חמור מותר בעבודה לבעלים · וערפתו · עורפו בקופיץ הוא הפסיד ממון כהן לפיכך יופסד ממונו:
כל בכור תפדה · חמשה סלעים פדיונו קצוב שנאמר ופדויו מבן חדש תפדה: ולא יראו פני ריקם · לפי פשוטו של מקרא דבר בפני עצמו הוא ואינו מוסב על
הבכור שאין במצות בכור ראיית פנים אלא אזהרה אחרת היא וכשתעלו לרגל לראות לא יראו פני ריקם מצוה עליכם להביא עולה ראיית פנים ולפי מדרש
ברייתא מקרא יתר הוא ומופנה לגזרה שוה ללמד על הענקתו של עבד עברי שהוא חמשה סלעים מכל מין ומין כפדיון בכור במסכת קדושין: בחריש
ובקציר תשבות · למה נזכר חריש וקציר יש מרבותינו אומרים על חריש של ערב שביעית וקציר של שביעית הנכנס לשביעית וקציר של שביעית היוצא למוצאי שביעית ללמדך
שמוסיפין מחול על הקדש וכך משמעו ששת ימים תעבוד וביום השביעי תשבות ועובדת ששת הימים שהתרתי לך יש שנה שהחריש והקציר אסור ואין צריך
לומר חריש וקציר של מוצאי שביעית שהרי כבר נאמר שדך לא תזרע וגו' ויש אומרים שאינו מדבר אלא בשבת וחריש וקציר שהוזכר בו לומר לך מה חריש
רשות אף קציר רשות יצא קציר העומר שהוא מצוה ודוחה את השבת: בכורי קציר חטים · שאתה מביא בו שתי הלחם מן החיטים: בכורים · שהיא
מנחה ראשונה הבאה מן החדש חטים למקדש כי מנחת העומר הבא בפסח מן השעורים היא: וחג האסיף · בזמן שאתה אוסף תבואתך מן השדה לבית
אסיפה זו לשון הכנסה לבית כמו ואספתו אל תוך ביתך: תקופת השנה · שהיא בחזרת השנה בתחילת השנה הבאה: תקופת · לשון מסיבה והקפה: כל
זכורך · כל הזכרים שבך · הרבה מצות בתורה נאמרו ונכפלו ויש מהם שלש פעמים וארבע לחייב ולענוש על מנין לאוין שבהם ועל מנין עשה שבהם:
אוריש · כתרגומו אתריך וכן החל רש וכן ויורש את האמורי לשון גרושין: והרחבתי את גבולך · ואתה רחוק מבית הבחירה ואינך יכול לראות לפני תמיד
לכך אני קובע לך שלש הרגלים הללו: לא תשחט וגו' · לא תשחט את הפסח ועדיין חמץ קיים · אזהרה לשוחט או לזורק או לאחד מבני חבורה: ולא
ילין · כתרגומו אין לינה מועלת בראש המזבח ואין לינה אלא בעמוד השחר:
זבח חג

בר ממדבחא תרבי ניכסת חגא דפסחא: ריש בכורי ארעך תיתי
לבית מקדשא דיי אלהך לא תיכלון בסר בחלב: ואמר יי
למשה כתב לך ית פתגמיא האילין ארי על מימרי פיתגמיא האילין
גזרית עמך קים ועם ישראל: והוה תמן עם יי ארבעין יממין
וארבעין ליליון לחמא לא אכל ומיא לא שתי וכתב על לוחיא ית
פתגמי קיימא עסרא פתגמין: והוה כד נחת משה מן טורא
דסיני ותרין לוחי דסהדותא בידא דמשה במיחתיה מן טורא ומשה
לא ידע ארי סגי זיו יקרא דאפוהי במללותיה עמיה: וחזא אהרן
וכל בני ישראל ית משה והא סגי זיו יקרא דאפוהי ודחילו ם
מלאתקרבא לותיה: וקרא להון משה ותבו לותיה אהרן וכל
רברביא בכנישתא ומליל משה להון: ובתר כן אתקריבו כל בני
ישראל ופקידינון ית כל די מליל יי עמיה בטורא דסיני: ושיצי
משה מלמללא עמהון ויהב על אפוהי בית אפי: וכד עליל משה
לקדם יי למללא עמיה יעדי ית בית אפוהי עד מפקיה ונפק ו
יל עם בני ישראל ית די מתפקד: וחזן בני ישראל ית אפי
מ ארי סגי זיו יקרא דאפי משה ומתיב משה ית בית אפי על
אפוהי עד דעליל למללא עמיה:

זבח חג הפסח: ראשית בכורי אדמתך תביא בית יהוה אלהיך לא
תבשל גדי בחלב אמו: ויאמר
יהוה אל משה כתב לך את הדברים האלה כי על פי הדברים האלה
כרתי אתך ברית ואת ישראל: ויהי שם עם יהוה ארבעים
יום וארבעים לילה לחם לא אכל ומים לא שתה ויכתב על הלחת
את דברי הברית עשרת הדברים: ויהי ברדת משה מהר סיני
ושני לחת העדת ביד משה ברדתו מן ההר ומשה לא ידע כי קרן
עור פניו בדברו אתו: וירא אהרן וכל בני ישראל את משה והנה
קרן עור פניו וייראו מגשת אליו: ויקרא אלהם משה וישבו
אליו אהרן וכל הנשאים בעדה וידבר משה אלהם: ואחרי כן
נגשו כל בני ישראל ויצום את כל אשר דבר יהוה אתו בהר סיני:
ויכל משה מדבר אתם ויתן על פניו מסוה: ובבא משה לפני יהוה
לדבר אתו יסיר את המסוה עד צאתו ויצא ודבר אל בני ישראל
את אשר יצוה: וראו בני ישראל את פני משה כי קרן עור פני
משה והשיב משה את המסוה על פניו עד באו לדבר אתו:

פ פ פ

וכנש

וכנש משה ית כל כנשתא דבני ישראל ואמר
להון אילין פתגמיא די פקיד יי למעבד
יתהון: שתא יומין תתעביד עיבידתא
וביומא שביעאה יהי לכון קודשא שבא שבתא קדם יי כל דיעביד
ביה עיבידתא יתקטיל: לא תבערון אשתא בכל מותבניכון ביומא
דשבתא: ואמר משה לכל כנישתא דבני ישראל למימר
דין פתגמא די פקיד יי למימר: סבו מנכון אפרשותא קדם יי כל
דיתרעי לביה ייתי ית אפרשותא קדם יי דהבא וכספא ונחשא:
ותכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ ומעזי: ומשכי דדיכרי מסמקי
ומשכי ססגונא ואעי שטין: ומשחא לאנהורותא ובוסמיא למשח
רבותא ולקטורת בוסמיא: ואבני בורלא ואבני אשלמותא לשקעא
באפודא ובחושנא: וכל חכימי לבא דבכון ייתון ויעבדון ית כל
די פקיד יי: ית משכנא ית פרסיה וית חופאיה ית פורפוהי וית
דפוהי ית עברוהי ית עמודוהי וית סמכוהי: ית ארונא וית
אריחוהי ית כפורתא וית

פ פ פ

לה

ויקהל

ויקהל משה את כל עדת בני ישראל ויאמר
אלהם אלה הדברים אשר צוה יהוה
לעשת אתם: ששת ימים תעשה
מלאכה וביום השביעי יהיה לכם קדש שבת שבתון ליהוה כל
העשה בו מלאכה יומת: לא תבערו אש בכל משבתיכם ביום
השבת: ויאמר משה אל כל עדת בני ישראל לאמר
זה הדבר אשר צוה יהוה לאמר: קחו מאתכם תרומה ליהוה כל
נדיב לבו יביאה את תרומת יהוה זהב וכסף ונחשת: ותכלת
וארגמן ותולעת שני ושש ועזים: וערת אילם מאדמים וערת תחשים
ועצי שטים: ושמן למאור ובשמים לשמן המשחה ולקטרת
הסמים: ואבני שהם ואבני מלאים לאפוד ולחשן:
וכל חכם לב בכם יבאו ויעשו את כל אשר צוה יהוה: את
המשכן את אהלו ואת מכסהו את קרסיו ואת קרשיו את בריחו בריחיו
את עמדיו ואת אדניו: את הארן ואת בדיו את הכפרת

זבח חג אמוריו ומכאן אתה למד לכל הקטר חלבים ואברים: ראשית בכורי אדמתך · משבעת המינין האמורים בשבח ארצך ארץ חטה ושעורה וגפן ו: ודבש הוא דבש תמרים: לא תבשל גדי · אזהרה לבשר בחלב ושלשה פעמים כתוב בתורה אחד לאכילה ואחד להנאה ואחד לאיסור בשול: גדי · כל ולד רך במשמע ואף עגל וכבש ממה שהוצרך לפרש בכמה מקומות גדי עזים למדת שגדי סתם כל יונקים במשמע: בחלב אמו · פרט לעוף שאין לו חלב שאין אסורו מן התורה אלא מדברי סופרים: את הדברים האלה · ולא אתה רשאי לכתוב תורה שבעל פה: ויהי ברדת משה · כשהביא לוחות אחרונות ביום הכפורים: כי קרן · לשון קרנים שהאור מבהיק ובולט כמין קרן ומהיכן זכה משה לקרני ההוד רבותינו אמרו מן המערה שנתן הקדוש ברוך הוא ידו על פניו שנאמר ושכותי כפי: וייראו מגשת אליו · בא וראה כמה גדול כוחה של עבירה שעד שלא פשטו ידיהם בעבירה מהו אומר ומראה כבוד ה' כאש אוכלת בראש ההר לעיני כל ישראל ולא יראים ולא מזדעזעים ומשעשו את העגל אף מקרני הודו של משה היו מרתיעים ומזדעזעים: הנשיאים בעדה · כמו נשיאי העדה: וידבר משה אליהם · שליחותו של מקום ולשון הוה הוא כל הענין הזה: ואחרי כן נגשו · אחר שלמד לזקנים חוזר ומלמד הפרשה או ההלכה לישראל · תנו רבנן כיצד סדר המשנה משה היה למד מפי הגבורה נכנס אהרן שנה לו משה פרקו נסתלק אהרן וישב לו לשמאל משה נכנסו בניו שנה להם משה פרקם נסתלקו הן ישב אלעזר לימין משה ואיתמר לשמאל אהרן נכנסו זקנים שנה להם משה פרקם נסתלקו זקנים ישבו לצדדין נכנסו כל העם שנה להם משה פרקם נמצא ביד כל העם אחד ביד הזקנים שנים ביד בני אהרן שלשה ביד אהרן ארבעה וכו' כדאיתא בעירובין: ויתן על פניו מסוה · כתרגומו בית אפי לשון ארמי הוא בתלמוד שוי לבא ועוד בכתובות הוה קא מסוה לאפה לשון הבטה היה מסתכל בה אף כאן מסוה בגד הניתן כנגד הפרצוף ובית העינים ולכבוד קרני ההוד שלא יזונו הכל מהם היה נותן המסוה כנגדן ונוטלו בשעה שהיה מדבר עם ישראל ובשעה שהמקום נדבר עמו עד צאתו ובצאתו יצא בלא מסוה: ודבר אל בני ישראל · וראו קרני ההוד בפניו וכשהוא מסתלק מהם: והשיב את המסוה על פניו · עד בואו לדבר אתו וכשבא לדבר אתו נוטלו מעל פניו:

חסלת כי תשא

ויקהל משה · למחרת יום הכפורים כשירד מן ההר והוא לשון הפעיל שאין אוסף אנשים בידים אלא הן נאספין על פי דבורו ותרגומו ואכניש: ששת ימים · הקדים להם אזהרת שבת לצווי מלאכת המשכן לומר שאינו דוחה את השבת: לא תבערו אש · יש מרבותינו אומרים הבערה ללאו יצאת ויש אומרים לחלק יצאת: זה הדבר אשר צוה ה' · לי · לאמר לכם: נדיב לב · על שם שלבו נדבו קרוי נדיב לב כבר פירשתי נדבת המשכן ומלאכתו במקום צואתם: את המשכן · יריעות התחתונות הנראות בתוכו קרוי משכן: ואת אהלו · הוא אהל יריעות עזים העשוי לגג: ואת מכסהו · מכסה ערות אלים והתחשים: ואת פרכת

ואת פרכת המסך: את השלחן ואת בדיו ואת כל כליו ואת לחם
הפנים: ואת מנרת המאור ואת כליה ואת נרתיה ואת שמן המאור
: ואת מזבח הקטרת ואת בדיו ואת שמן המשחה ואת קטרת
הסמים ואת מסך הפתח לפתח המשכן: את מזבח העלה ואת
מכבר הנחשת אשר לו את בדיו ואת כל כליו את הכיר ואת כנו:
את קלעי החצר את עמדיו ואת אדניה ואת מסך שער החצר:
את יתדת המשכן ואת יתדת החצר ואת מיתריהם: את בגדי
השרד לשרת בקדש את בגדי הקדש לאהרן הכהן ואת בגדי בניו
לכהן: ויצאו כל עדת בני ישראל מלפני משה: ויבאו כל איש
אשר נשאו לבו וכל אשר נדבה רוחו אתו הביאו את תרומת יהוה
למלאכת אהל מועד ולכל עבדתו ולבגדי הקדש: ויבאו האנשים
על הנשים כל נדיב לב הביאו חח ונזם וטבעת וכומז כל כלי זהב
וכל איש אשר הניף תנופת זהב ליהוה: וכל איש אשר
נמצא אתו תכלת וארגמן ותולעת שני ושש ועזים וערת אילם מא
מאדמים וערת תחשים הביאו: כל מרים תרומת כסף
ונחשת הביאו את תרומת יהוה וכל אשר נמצא אתו עצי שטים
לכל מלאכת העבדה הביאו: וכל אשה חכמת לב בידיה טוו
ויביאו מטוה את התכלת ואת הארגמן את תולעת השני ואת
השש: וכל הנשים אשר נשא לבן אתנה בחכמה טוו את העזים:
והנשאם הביאו את אבני השהם ואת אבני המלאים לאפוד ולחשן
: ואת הבשם ואת השמן למאור ולשמן המשחה ולקטרת הסמים:
כל איש ואשה אשר נדב לבם אתם להביא לכל המלאכה אשר
צוה יהוה לעשות ביד משה הביאו בני ישראל נדבה ליהוה:
ויאמר משה אל בני ישראל ראו קרא יהוה בשם
בצלאל בן אורי בן חור למטה יהודה: וימלא אתו רוח אלהים
בחכמה בתבונה ובדעת ובכל מלאכה: ולחשב מחשבת לעשת
בזהב ובכסף ובנחשת: ובחרשת אבן למלאת ובחרשת עץ לעשות
בכל מלאכת מחשבת: ולהורת נתן בלבו הוא ואהליאב בן
אחיסמך למטה דן: מלא אתם חכמת לב לעשות כל מלאכת
חרש וחשב ורקם בתכלת ובארגמן בתולעת השני ובשש וארג עשי
כל מלאכה וחשבי מחשבת: ועשה בצלאל ואהליאב וכל ל ו
איש חכם לב אשר נתן יהוה חכמה ותבונה בהמה לדעת לעשת
את כל מלאכת עבדת הקדש לכל אשר צוה יהוה: ויקרא משה
אל בצלאל ואל אהליאב ואל כל איש חכם לב אשר נתן יהוה ח
חכמה בלבו כל אשר נשאו לבו לקרבה אל המלאכה לעשת אתה:
ויקחו מלפני משה את כל התרומה אשר הביאו בני ישראל למ
למלאכת עבדת הקדש לעשת אתה והם הביאו אליו עוד נדבה
בבקר בבקר: ויבאו כל החכמים העשים את כל
מלאכת הקדש איש איש ממלאכתו אשר המה עשים:
ויאמרו אל משה לאמר מרבים העם להביא

וית פרוכתא דפרסא: ית פתורא וית אריחוהי וית כל מנוהי וית
לחים אפיא: וית מנרתא דאנהורי וית מנהא וית בוציניהא וית
משחא דאנהורותא: וית מדבחא דקטורת בוסמיא וית אריחוהי
וית משחא דרבותא וית קטורת בוסמיא וית פרסא דתרע לתרע
משכנא: ית מדבחא דעלתא וית סרדא דנחשא דליה ית אריחוהי
וית כל מנוהי ית כיורא וית בסיסיה: ית סרדי דרתא ית עמודוהי
וית סמכהא וית פרסא דתרע דרתא: ית סכי משכנא וית סכי דרתא
וית אטוניהון: ית לבושי שמושא לשמשא בקודשא ית לבושי
קודשא לאהרן כהנא וית לבושי בנוהי לשמשא: ונפקו כל
כנישתא דבני ישראל מן קדם משה: ואתו כל גבר דאתרעי לביה
וכל די אשלמית רוחיה יתיה איתיאו ית אפרשותא קדם יי ל
לעבידת משכן זמנא ולכל פולחניה וללבושי קודשא: ומיתן
גבריא על נשיא כל דיתרעי לביה איתיאו שירין ושבבין ועזקן ו
ומחוך כל מן דדהב וכל גבר די ארים ארמות דדהבא קדם יי:
וכל גבר דאישתכח עמיה תכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ ומעזי
ומשכי דדיכרי מסמקי ומשכי ססגונא איתיאו: כל דארים ארמ ות
כסף ונחש איתיאו ית אפרשותא קדם יי וכל די אשתכח עמיה
אעי שטין לכל עיבידת פולחנא איתיאו: וכל אתתא חכימת לבא
בידהא מעזלן ואיתיאו כד עזיל ית תכלא ית ארגונא ית צבע
זהורי וית בוצא: וכל נשיא דאתרעי לבהן יתהן בחוכמא עזלן ית
מעזיא: ורברביא איתיאו ית אבני בורלא וית אבני אשלמותא ל
לשקעא באיפודא ובחושנא: וית בוסמא וית משחא לאנהורותא
ולמשחא דרבותא ולקטורת בוסמיא: כל גבר ואתתא דיתרעי
לבהון יתהון לאיתאה לכל עיבידתא די פקיד יי למעבד בידא
דמשה איתיאו בני ישראל נדבתא קדם יי: ואמר משה
לבני ישראל חזו דרבי יי בשום בצלאל בר אורי בר חור לשבטא
דיהודה: ואשלים עמיה רוח נבואה מן קדם יי בחכמתא בסוכלתנו
ובמדע ובכל עיבידא: ולאלפא אומנון למעבד בדהבא ובכספא
ובנחשא: ובאומנות אבן טבא לאשלמא ובנגרות אעא למעבד
בכל עיבידת אומנון: ולאלפא יהב בליביה הוא ואהליאב בר אחיסמך
לשבטא דדן: אשלים עמהון חכימות לבא למעבד כל עיבידת
נגר ואומן וצייר בתכלא ובארגונא בצבע זהורי ובבוצא ומחי עבדי
כל עיבידא ומלפי אומנון: ועבד בצלאל ואהליאב וכל גבר ח
חכים לבא די יהב יי חוכמתא וסוכלתנותא בהון למידע למעבד
ית כל עיבידת קודשא לכל די פקיד יי: וקרא משה לבצלאל
ולאהליאב ולכל גבר חכים לבא דיהב יי חוכמתא בליביה כל ד
דאתרעיה ליביה למקרב לעיבידתא למעבד יתה: ונסיבו מן קדם
משה ית כל אפרשותא די איתיאו בני ישראל לעיבידת פולחן ק
קודשא למעבד יתה ואינון מייתן ליה עוד נדבתא בצפר בצפר:
ואתו כל חכימיא דעבדין ית כל עיבידת קודשא גבר גבר מ
מעיבידתיה דאינון עבדין: ואמרו למשה למימר מסגן עמא לאיתאה

ואת פרכת המסך · פרכ' המחיצה כל דבר המגין בין למעלה בין מכנגד קרוי מסך וסכך וכן סכת בעדו הכני סך את דרכך: לחם הפנים · כבר פירשתי על
שם שהיו לו פנים לכאן ולכאן שהוא עשוי כמין תיבה פרוצה: ואת כליה · מלקחים ומחתות: נרותיה · לוצ"יס בלעז בזיכין שהשמן והפתילות נתונין בהן:
ואת שמן המאור · אף הוא צריך חכמי לב שהוא משונה משאר שמנים כמו שמפורש במנחות מגרגרו בראש הזית והוא כתית וזך: מסך הפתח · וילון שלפני
המזרח שלא היו שם קרשים ולא יריעות: את עמודיו ואת אדניה · הרי חצר קרוי כאן לשון זכר ולשון נקבה וכן דברים הרבה: ואת מסך שער החצר · וילון
פרוש לצד המזרח עשרים אמה אמצעיות של רוחב החצר שהיה חמשים רחב ושתומין הימנו לצד צפון טו' אמה וכן לדרום שכ' טו' אמה קלעים לכתף: יתדות ·
לתקוע ולקשור בם סופי היריעות בארץ שלא ינועו ברוח: מיתריהם · חבלים לקשור: בגדי השרד · לכסות הארון והשלחן והמנורה והמזבחות בשעת סילוק
מסעות: על הנשי' עם הנשי' וסמוכין אצלן: חח הוא תכשיט של זהב עגול נתון על הזרוע והוא הצמיד: כומז כלי זהב הוא נתון כנגד אותו מקו' לאשה ורבו' פי'
שם כומז כאן מקום זמה: וכל איש אשר נמצא אתו · תכלת או ארגמן או תולעת שני או עורות אילים או תחשים כולם הביאו: טוו את העזים · היא היתה אומנות
יתירה שמעל גבי העזים טווין אותם: והנשיאם הביאו · אמר רבי נתן מה ראו נשיאים להתנדב בחנוכת המזבח בתחילה ובמלאכת המשכן לא התנדבו
בתחילה אלא כך אמרו נשיאים יתנדבו צבור מה שמתנדבין ומה שמחסרין אנו משלימין אותו כיון שהשלימו צבור את הכל שנאמר והמלאכה היתה דים אמרו
נשיאים מה עלינו לעשות הביאו את אבני השהם וגומ' לכך התנדבו בחנכת המזבח תחלה ולפי שנתעצלו מתחלה נחסרה אות משמם והנשיאם כתיב: חור ·
בנה של מרים היה: אהליאב · משבט דן מן הירודין שבשבטים מבני השפחות והשוהו המקום לבצלאל למלאכת המשכן והוא מגדולי השבטים לקיים מה
שנאמר ולא נכר שוע לפני דל:

מיסת פולחנא לעיבידתא דפקיד יוי למעבד יתה : ופקיד משה
ואעברו כרוז במשריתא למימר גבר ואתתא לא יעבדון עוד
עיבידתא לאפרשות קודשא ופסק עמא מלאיתאה : ועיבידתא
הות מיסת לכל עיבידתא למעבד יתה ויתרת : ועבדו
כל חכימי לבא בעבדי עיבידתא ית משכנא עסר יריען דבוץ שזיר
ותכלא וארגונא וצבע זהורי צורת כרובין עובד אומן עבד יתהון :
אורכא דיריעתא חדא עסרין ותמני באמין ופותיא ארבע באמין
דיריעתא חדא משחתא חדא לכל יריעתא : ולפיף ית חמש יריען
חדא עם חדא וחמש יריען לפיף חדא עם חדא : ועבד ענובין ד
דתכלא על ספתא דיריעתא חדא מסטרא בית לופי כן עבד בספתא
דיריעתא בסטרא בית לופי תנינא : חמשין ענובין עבד ביריעתא
חדא וחמשין ענובין עבד בסטרא דיריעתא דבית לופי תנינא
מכונן ענוביא חדא לקביל חדא : ועבד חמשין פורפין דדהב
ולפיף ית יריעתא חדא עם חדא בפורפיא והוה משכנא חד :

ועבד יריען דמעזי לפרסא על משכנא חדא עסרי יריען
עבד יתהון : אורכא דיריעתא חדא תלתין באמין וארבע אמין פ
פותיא דיריעתא חדא משחתא חדא לחדא עסרי יריען : ולפיף ית
חמש יריען לחוד וית שית יריען לחוד : ועבד ענובין חמשין על
ספתא דיריעתא מסטרא בית לופי וחמשין ענובין עבד על ספתא
דיריעתא דבית לופי תנינא : ועבד פורפין דנחש חמשין ללפפא
ית משכנא למהוי חד : ועבד חופאה למשכנא משכי דדכרי מסמקי
וחופאה דמשכי ססגונא מלעילא : ועבד ית דפיא
למשכנא דאעי שטין קיימין : עסר אמין אורכא דדפא ואמתא
ופלגות אמתא פותיא דדפא חד : תרין צירין לדפא חד משלבין חד
לקביל חד כן עבד לכל דפי משכנא : ועבד ית דפיא למשכנא עסרין
דפין לרוח עיבר דרומא : וארבעין סמכין דכסף עבד תחות עסרי
דפין תרין סמכין תחות דפא חד לתרין צירוהי ותרין סמכין תחות
דפא חד לתרין צירוהי : ולסטר משכנא תנינא לרוח ציפונא עבד
עסרין דפין : וארבעין סמכיהון דכסף תרין סמכין תחות דפא חד
ותרין סמכין תחות דפא חד : ולסיפי משכנא מערבא עבד שיתא
דפין : ותרין דפין עבד לזוית משכנא בסופיהון : והוו מכוונין
מלרע וכחדא הוו מכוונין לרישיהון לעזקתא חדא כן עבד לתרויהון
לתרתין זוין : והוו תמניא דפין וסמכיהון דכסף שתא עסר סמכין
תרין סמכין תרין סמכין תחות דפא חד : ועבד עברי דאעי שטין
חמשא לדפי [illegible] משכנא חד : וחמשא עברין לדפי סטר משכנא
תנינא וחמשא עברין לדפי משכנא לסופיהון מערבא : ועבד ית
עברא [illegible] לעבראה בגו דפיא מן סיפי לסיפי : וית דפיא חפא
דהבא וית עזקתהון עבד דהבא אתרא לעברי וחפא ית עבריא
דהבא : ועבד ית פרוכתא תכלא וארגונא וצבע
זהורי ובוץ שזיר עובד אומן עבד יתה צורת כרובין : ועבד לה
ארבעא עמודי שטין וחפנון דהבא וויהון דהבא ואתיך להון ארבע
סמכין דכסף : ועבד פרסא לתרע משכנא תכלא וארגונא וצבע
זהורי ובוץ שזיר עובד ציר : וית עמודוהי חמשא וית וויהון
וחפי רישיהון וכיבושיהון דהבא וסמכיהון חמשא דנחשא :

מדי העבדה למלאכה אשר צוה יהוה לעשת אתה : ויצו משה
ויעבירו קול במחנה לאמר איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה ל
לתרומת הקדש ויכלא העם מהביא : והמלאכה היתה דים לכל
המלאכה לעשות אתה והותר : ויעשו
כל חכם לב בעשי המלאכה את המשכן עשר יריעת שש משזר
ותכלת וארגמן ותולעת שני כרבים מעשה חשב עשה אתם : ארך
היריעה האחת שמנה ועשרים באמה ורחב ארבע באמה היריעה
האחת מדה אחת לכל היריעת : ויחבר את חמש היריעת אחת אל
אחת וחמש יריעת חבר אחת אל אחת : ויעש ללאת תכלת על
שפת היריעה האחת מקצה במחברת כן עשה בשפת היריעה ה
הקיצונה במחברת השנית : חמשים ללאת עשה ביריעה האחת
וחמשים ללאת עשה בקצה היריעה אשר במחברת השנית מקבילת
הללאת אחת אל אחת : ויעש חמשים קרסי זהב ויחבר את היריעת
אחת אל אחת בקרסים ויהי המשכן אחד :

ויעש יריעת עזים לאהל על המשכן עשתי עשרה יריעת
עשה אתם : ארך היריעה האחת שלשים באמה וארבע אמות רחב
היריעה האחת מדה אחת לעשתי עשרה יריעת : ויחבר את חמש
היריעת לבד ואת שש היריעת לבד : ויעש ללאת חמשים על שפת
היריעה הקיצנה במחברת וחמשים ללאת עשה על שפת היריעה
החברת השנית : ויעש קרסי נחשת חמשים לחבר את האהל להית
אחד : ויעש מכסה לאהל ערת אילם מאדמים ומכסה ערת תחשים
מלמעלה : ויעש את הקרשים למשכן עצי שטים
עמדים : עשר אמת ארך הקרש ואמה וחצי האמה רחב הקרש
האחד : שתי ידת לקרש האחד משלבת אחת אל אחת כן עשה
לכל קרשי המשכן : ויעש את הקרשים למשכן עשרים קרשים
לפאת נגב תימנה : וארבעים אדני כסף עשה תחת עשרים ח
הקרשים שני אדנים תחת הקרש האחד לשתי ידתיו ושני אדנים
תחת הקרש האחד לשתי ידתיו : ולצלע המשכן השנית לפאת
צפון עשה עשרים קרשים : וארבעים אדניהם כסף שני אדנים
תחת הקרש האחד ושני אדנים תחת הקרש האחד : ולירכתי
המשכן ימה עשה ששה קרשים : ושני קרשים עשה למקצעת
המשכן בירכתים : והיו תואמם מלמטה ויחדו יהיו תמים אל ראשו
אל הטבעת האחת כן עשה לשניהם לשני המקצעת : והיו שמנה
קרשים ואדניהם כסף ששה עשר אדנים שני אדנים שני אדנים
תחת הקרש האחד : ויעש בריחי עצי שטים חמשה לקרשי צלע
המשכן האחת : וחמשה בריחם לקרשי צלע המשכן השנית ו
וחמשה בריחם לקרשי המשכן לירכתים ימה : ויעש את
הבריח התיכן לברח בתוך הקרשים מן הקצה אל הקצה :
ואת הקרשים צפה זהב ואת טבעתם עשה זהב בתים לבריחם ויצף
את הבריחם זהב : ויעש את הפרכת תכלת
וארגמן ותולעת שני ושש משזר מעשה חשב עשה אתה כרבים :
ויעש לה ארבעה עמודי שטים ויצפם זהב וויהם זהב ויצק להם א
ארבעה אדני כסף : ויעש מסך לפתח האהל תכלת וארגמן ותולעת
שני ושש משזר מעשה רקם : ואת עמודיו חמשה ואת וויהם וצפה
ראשיהם וחשקיהם זהב ואדניהם חמשה נחשת :

מדי העבודה : יותר מכדי צורך העבודה : ויכלא לשון מניעה . והמלאכה היתה דים לכל המלאכה · ומלאכת ההבאה הית' דיים של עושי המשכן לכל המלאכה
של משכן לעשות אותה ולהותר : והותר · כמו והכבד את לבו והכות את מואב :
ויעש

וַיַּעַשׂ בְּצַלְאֵל אֶת־הָאָרֹן עֲצֵי שִׁטִּים אַמָּתַיִם וָחֵצִי אָרְכּוֹ
וְאַמָּה וָחֵצִי רָחְבּוֹ וְאַמָּה וָחֵצִי קֹמָתוֹ׃ וַיְצַפֵּהוּ זָהָב טָהוֹר מִבַּיִת וּמִחוּץ
וַיַּעַשׂ לוֹ זֵר זָהָב סָבִיב׃ וַיִּצֹק לוֹ אַרְבַּע טַבְּעֹת זָהָב עַל אַרְבַּע
פַּעֲמֹתָיו וּשְׁתֵּי טַבָּעֹת עַל־צַלְעוֹ הָאֶחָת וּשְׁתֵּי טַבָּעֹת עַל־צַלְעוֹ הַשֵּׁנִית׃
וַיַּעַשׂ בַּדֵּי עֲצֵי שִׁטִּים וַיְצַף אֹתָם זָהָב׃ וַיָּבֵא אֶת־הַבַּדִּים
בַּטַּבָּעֹת עַל צַלְעֹת הָאָרֹן לָשֵׂאת אֶת־הָאָרֹן׃ וַיַּעַשׂ כַּפֹּרֶת
זָהָב טָהוֹר אַמָּתַיִם וָחֵצִי אָרְכָּהּ וְאַמָּה וָחֵצִי רָחְבָּהּ׃ וַיַּעַשׂ שְׁנֵי כְרֻבִים
זָהָב מִקְשָׁה עָשָׂה אֹתָם מִשְּׁנֵי קְצוֹת הַכַּפֹּרֶת׃ כְּרוּב אֶחָד מִקָּצָה מִזֶּה
וּכְרוּב אֶחָד מִקָּצָה מִזֶּה מִן־הַכַּפֹּרֶת עָשָׂה אֶת־הַכְּרֻבִים מִשְּׁנֵי קְצוֹתָו׃
וַיִּהְיוּ הַכְּרֻבִים פֹּרְשֵׂי כְנָפַיִם לְמַעְלָה סֹכְכִים בְּכַנְפֵיהֶם עַל־הַכַּפֹּרֶת
וּפְנֵיהֶם אִישׁ אֶל־אָחִיו אֶל־הַכַּפֹּרֶת הָיוּ פְּנֵי הַכְּרֻבִים׃

וַיַּעַשׂ אֶת־הַשֻּׁלְחָן עֲצֵי שִׁטִּים אַמָּתַיִם אָרְכּוֹ וְאַמָּה רָחְבּוֹ וְאַמָּה
וָחֵצִי קֹמָתוֹ׃ וַיְצַף אֹתוֹ זָהָב טָהוֹר וַיַּעַשׂ לוֹ זֵר זָהָב סָבִיב׃ וַיַּעַשׂ לוֹ
מִסְגֶּרֶת טֹפַח סָבִיב וַיַּעַשׂ זֵר־זָהָב לְמִסְגַּרְתּוֹ סָבִיב׃ וַיִּצֹק לוֹ אַרְבַּע
טַבְּעֹת זָהָב וַיִּתֵּן אֶת־הַטַּבָּעֹת עַל אַרְבַּע הַפֵּאֹת אֲשֶׁר לְאַרְבַּע רַגְלָיו׃
לְעֻמַּת הַמִּסְגֶּרֶת הָיוּ הַטַּבָּעֹת בָּתִּים לַבַּדִּים לָשֵׂאת אֶת־הַשֻּׁלְחָן׃
וַיַּעַשׂ אֶת־הַבַּדִּים עֲצֵי שִׁטִּים וַיְצַף אֹתָם זָהָב לָשֵׂאת אֶת־הַשֻּׁלְחָן׃
וַיַּעַשׂ אֶת־הַכֵּלִים אֲשֶׁר עַל־הַשֻּׁלְחָן אֶת־קְעָרֹתָיו וְאֶת־כַּפֹּתָיו וְאֵת
מְנַקִּיֹּתָיו וְאֶת־הַקְּשָׂוֹת אֲשֶׁר יֻסַּךְ בָּהֵן זָהָב טָהוֹר׃

וַיַּעַשׂ אֶת־הַמְּנֹרָה זָהָב טָהוֹר מִקְשָׁה עָשָׂה אֶת־הַמְּנֹרָה יְרֵכָהּ
וְקָנָהּ גְּבִיעֶיהָ כַּפְתֹּרֶיהָ וּפְרָחֶיהָ מִמֶּנָּה הָיוּ׃ וְשִׁשָּׁה קָנִים יֹצְאִים
מִצִּדֶּיהָ שְׁלֹשָׁה קְנֵי מְנֹרָה מִצִּדָּהּ הָאֶחָד וּשְׁלֹשָׁה קְנֵי מְנֹרָה מִצִּדָּהּ
הַשֵּׁנִי׃ שְׁלֹשָׁה גְבִעִים מְשֻׁקָּדִים בַּקָּנֶה הָאֶחָד כַּפְתֹּר וָפֶרַח וּשְׁלֹשָׁה
גְבִעִים מְשֻׁקָּדִים בְּקָנֶה אֶחָד כַּפְתֹּר וָפָרַח כֵּן לְשֵׁשֶׁת הַקָּנִים הַיֹּצְאִים
מִן־הַמְּנֹרָה׃ וּבַמְּנֹרָה אַרְבָּעָה גְבִעִים מְשֻׁקָּדִים כַּפְתֹּרֶיהָ וּפְרָחֶיהָ׃
וְכַפְתֹּר תַּחַת שְׁנֵי הַקָּנִים מִמֶּנָּה וְכַפְתֹּר תַּחַת שְׁנֵי הַקָּנִים מִמֶּנָּה
וְכַפְתֹּר תַּחַת שְׁנֵי הַקָּנִים מִמֶּנָּה לְשֵׁשֶׁת הַקָּנִים הַיֹּצְאִים מִמֶּנָּה׃
כַּפְתֹּרֵיהֶם וּקְנֹתָם מִמֶּנָּה הָיוּ כֻּלָּהּ מִקְשָׁה אַחַת זָהָב טָהוֹר׃ וַיַּעַשׂ אֶת־
נֵרֹתֶיהָ שִׁבְעָה וּמַלְקָחֶיהָ וּמַחְתֹּתֶיהָ זָהָב טָהוֹר׃ כִּכָּר זָהָב טָהוֹר עָשָׂה
אֹתָהּ וְאֵת כָּל־כֵּלֶיהָ׃ וַיַּעַשׂ אֶת־מִזְבַּח הַקְּטֹרֶת
עֲצֵי שִׁטִּים אַמָּה אָרְכּוֹ וְאַמָּה רָחְבּוֹ רָבוּעַ וְאַמָּתַיִם קֹמָתוֹ מִמֶּנּוּ הָיוּ
קַרְנֹתָיו׃ וַיְצַף אֹתוֹ זָהָב טָהוֹר אֶת־גַּגּוֹ וְאֶת־קִירֹתָיו סָבִיב וְאֶת־
קַרְנֹתָיו וַיַּעַשׂ לוֹ זֵר זָהָב סָבִיב׃ וּשְׁתֵּי טַבְּעֹת זָהָב עָשָׂה־לוֹ מִתַּחַת
לְזֵרוֹ עַל שְׁתֵּי צַלְעֹתָיו עַל שְׁנֵי צִדָּיו לְבָתִּים לְבַדִּים לָשֵׂאת אֹתוֹ בָּהֶם׃
וַיַּעַשׂ אֶת־הַבַּדִּים עֲצֵי שִׁטִּים וַיְצַף אֹתָם זָהָב׃ וַיַּעַשׂ אֶת־שֶׁמֶן
הַמִּשְׁחָה קֹדֶשׁ וְאֶת־קְטֹרֶת הַסַּמִּים טָהוֹר מַעֲשֵׂה רֹקֵחַ׃

ל ח וַיַּעַשׂ אֶת־מִזְבַּח הָעֹלָה עֲצֵי שִׁטִּים חָמֵשׁ אַמּוֹת אָרְכּוֹ
וְחָמֵשׁ אַמּוֹת רָחְבּוֹ רָבוּעַ וְשָׁלֹשׁ אַמּוֹת קֹמָתוֹ׃ וַיַּעַשׂ קַרְנֹתָיו עַל
אַרְבַּע פִּנֹּתָיו מִמֶּנּוּ הָיוּ קַרְנֹתָיו וַיְצַף אֹתוֹ נְחֹשֶׁת׃ וַיַּעַשׂ אֶת־כָּל־כְּלֵי
הַמִּזְבֵּחַ אֶת־הַסִּירֹת וְאֶת־הַיָּעִים וְאֶת־הַמִּזְרָקֹת אֶת־הַמִּזְלָגֹת וְאֶת־
הַמַּחְתֹּת כָּל־כֵּלָיו עָשָׂה נְחֹשֶׁת׃ וַיַּעַשׂ לַמִּזְבֵּחַ מִכְבָּר מַעֲשֵׂה
רֶשֶׁת נְחֹשֶׁת תַּחַת כַּרְכֻּבּוֹ מִלְּמַטָּה עַד־חֶצְיוֹ׃ וַיִּצֹק אַרְבַּע
טַבָּעֹת בְּאַרְבַּע הַקְּצָוֹת לְמִכְבַּר הַנְּחֹשֶׁת בָּתִּים לַבַּדִּים׃
וַיַּעַשׂ אֶת־הַבַּדִּים עֲצֵי שִׁטִּים וַיְצַף אֹתָם נְחֹשֶׁת׃
וַיָּבֵא אֶת־הַבַּדִּים בַּטַּבָּעֹת עַל צַלְעֹת הַמִּזְבֵּחַ לָשֵׂאת אֹתוֹ בָּהֶם

ועבד בצלאל ית ארונא דאעי שטין תרתין אמין ופלגא אורכיה ואמתא ופלגא פותיה ואמתא ופלגא רומיה: וחפהי דהב דכי מגיו ומברא ועבד ליה דיר דדהב סחור סחור: ואתיך ליה ארבע עזקן דדהב על ארבע זויתיה ותרתין עזקן על סטריה חד ותרתין עזקן על סטריה תנינא: ועבד אריחי דאעי שטין וחפי יתהון דהב: ואעיל ית אריחיא בעיזקתא על סטרי דארונא למיטל ית ארונא:

ועבד כפורתא דדהב דכי תרתין אמין ופלגא אורכה ואמתא ופלגא פותיה: ועבד תרין כרובין דדהב נגיד עבד יתהון מתרין סטרי כפורתא: כרובא חד מסיטרא מכא וכרובא חד מסטר מכא מן כפורתא עבד ית כרוביא מתרין סטרוהי: והוו כרוביא פריסן גדפיהון לעילא מטלין בגדפיהון על כפורתא ואפיהון חד לקביל חד לקביל כפורתא הוו אפי כרוביא: ועבד ית פתורא דאעי שטין תרתין אמין אורכיה ואמתא פותיה ואמתא ופלגא רומיה: וחפא יתיה דהב דכי ועבד ליה דיר דדהב סחור סחור:

ועבד ליה גדנפא רומיה פושכא סחור סחור ועבד דיר דדהב לגדנפיה סחור סחור: ואתיך ליה ארבע עזקן דדהב ויהב ית עזקתא על ארבע זויתא די לארבע רגלוהי: לקביל גדנפא הואה עזקתא אתרא לאריחיא למיטל ית פתורא: ועבד ית אריחיא דאעי שטין וחפא יתהון דהבא למיטל ית פתורא: ועבד ית מניא דעל פתורא ית מגיסוהי וית בזיכוהי וית מכילתיה וית קשותא די אתנסך בהין דדהב דכי: ועבד ית מנרתא דדהב דכי נגיד עבד ית מנרתא שידה וקנה כלידהא חיזורהא ושושנהא מנה הוו: ושיתא קנין נפקין מסטרהא תלתא קני מנרתא מסטרא חד ותלתא קני מנרתא מסטרא תנינא: תלתא כלידין מציירין בקניא חד חיזור ושושן ותלתא כלידין מציירין בקניא חד חיזור ושושן כן לשיתא קנין דנפקין מן מנרתא: ובמנרתא ארבעא כלידין מציירין חיזורהא ושושנהא: וחיזור תחות תרין קנין מנה וחיזור תחות תרין קנין מנה וחיזור תחות תרין קנין מנה לשתא קנין דנפקין מנה: חיזוריהון וקניהון מנה הוו כולה נגידא חדא דדהב דכי: ועבד ית בוציניהא שבעא וציביתהא ומחתיתהא דדהב דכי: ככרא דדהב דכי עבד יתה וית כל מנהא: ועבד ית מדבחא דקטורת בוסמיא דאעי שיטין אמתא אורכיה ואמתא פותיה מרבע ותרתין אמין רומיה מניה הואה קרנוהי: וחפא יתיה דהב דכי ית איגריה וית כותלוהי סחור סחור וית קרנוהי ועבד ליה דיר דדהב סחור סחור: ותרתין עזקן דדהב עבד ליה מלרע לזיריה על תרתין זויתיה על תרין סטרוהי לאתרא לאריחיא למיטל יתיה בהון: ועבד ית אריחיא דאעי שיטין וחפא יתהון דהבא: ועבד ית משחא דרבותא קודשא וית קטורת בוסמיא דכי עובד בוסמנו:

ועבד ית מדבחא דעלתא דאעי שיטין חמש אמין אורכיה וחמש אמין פותיה מרבע ותלת אמין רומיה: ועבד קרנוהי על ארבע זויתיה מניה הואה קרנוהי וחפא יתיה נחשא: ועבד ית כל מני מדבחא ית פסכתירותא וית מגרופיתא וית מזרקיא וית צינוריתא וית מחתיתא כל מנוהי עבד נחשא: ועבד למדבחא סרדא עובד מצדתא דנחש תחות סובביה מלרע עד פלגיה: ואתיך ארבע עזקתא בארבע זויתא לסרדא דנחשא אתרא לאריחיא: ועבד ית אריחיא דאעי שטין וחפא יתהון נחשא: ואעיל ית אריחיא בעזקתא על סטרי מדבחא למיטל יתיה בהון

ויעש בצלאל לפי שנתן נפשו על המלאכה יותר משאר חכמים נקראת על שמו:

חליל לוחין עבד יתיה : ועבד ית כיורא דנחשא וית
בסיסיה דנחשא במחזית נשיא דאתיין לצלאה בתרע משכן זימנא :
ועבד ית דרתא לרוח עיבר דרומא סרדי דדרתא דבוץ
שזיר מאה אמין : עמודיהון עסרין וסמכיהון עסרין דנחשא ווי
עמודיא וכבושיהון דכסף : ולרוח צפונא מאה באמין עמודיהון
עסרין וסמכיהון עסרין דנחשא ווי עמודיא וכבושיהון כסף : ולרוח
מערבא סרדין חמשין באמין עמודיהון עסרא וסמכיהון עסרא ווי
עמודיא וכבושיהון כסף : ולרוח קידומא מדינחא חמשין אמין :
סרדי חמש עסרי אמין לעברא עמודיהון תלתא וסמכיהון תלתא :
ולעברא תיניינא מכא ומכא לתרע דרתא סרדין חמש עסרי אמין
עמודיהון תלתא וסמכיהון תלתא : כל סרדי דרתא סחור סחור
דבוץ שזיר : וסמכיא לעמודיא נחשא ווי עמודיא וכבושיהון
כסף וחפוי רישיהון דכסף ואנון מכבשין כסף כל עמודי דרתא :
ופרסא דתרע דרתא עובד צייר תכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ
ועסרין אמין אורכא ורומא בפותיא חמש אמין לקביל ס
דדרתא : ועמודיהון ארבעא וסמכיהון ארבע דנחשא וויהון
כסף וחפוי רישיהון וכבושיהון כסף : וכל סכיא למשכנא ולדרתא
סחור סחור דנחשא :

נבוב לחת עשה אתו : ויעש את
הכיור נחשת ואת כנו נחשת במראת הצבאת אשר צבאו פתח אהל
מועד : ויעש את החצר לפאת נגב
תימנה קלעי החצר שש משזר מאה באמה : עמודיהם עשרים
ואדניהם עשרים נחשת ווי העמודים וחשקיהם כסף : ולפאת
צפון מאה באמה עמודיהם עשרים ואדניהם עשרים נחשת ווי ה
העמודים וחשקיהם כסף : ולפאת ים קלעים חמשים באמה
עמודיהם עשרה ואדניהם עשרה ווי העמדים וחשוקיהם כסף :
ולפאת קדמה מזרחה חמשים אמה : קלעים חמש עשרה אמה
אל הכתף עמודיהם שלשה ואדניהם שלשה : ולכתף השנית מזה
ומזה לשער החצר קלעים חמש עשרה אמה עמדיהם שלשה
ואדניהם שלשה : כל קלעי החצר סביב שש משזר : והאדנים
לעמדים נחשת ווי העמודים וחשוקיהם כסף וצפוי ראשיהם כסף
והם מחשקים כסף כל עמדי החצר : ומסך שער החצר מעשה
רקם תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר ועשרים אמה ארך
וקומה ברחב חמש אמות לעמת קלעי החצר : ועמדיהם ארבעה
ואדניהם ארבעה נחשת וויהם כסף וצפוי ראשיהם וחשקיהם כסף :
וכל היתדת למשכן ולחצר סביב נחשת :

פ פ פ

אלין מנייני משכנא משכנא דסהדותא די אתמניאו
על מימרא דמשה פולחן ליואי בידא דאיתמר
בר אהרן כהנא : ובצלאל בר אורי בר חור
לשבטא דיהודה עבד ית כל די פקיד יוי ית משה : ועמיה אהליאב
בר אחיסמך לשבטא דדן נגר ואומן וצייר בתכלא ובארגונא ובצבע
זהורי ובבוצא : כל דהבא דאתעביד לעיבידתא בכל
עיבידת קודשא והוה דהב אפרשותא עסרין ותשע ככרין ושבע מ
מאה ותלתין סלעין בסלעי קודשא : וכסף מנייני כנישתא מאה
ככרין ואלף ושבע מאה ושבעין וחמש סלעין בסלעי קודשא : תקלא
לגולגלתא פלגות סלעא בסלעי קודשא לכל דעבר על מניינא
מבר עסרין שנין ולעילא לשית מאה ותלתא אלפין וחמש מאה
וחמשין : והוה מאה ככרי כספא לאתכא ית

פ פ פ

אלה פקודי המשכן משכן העדת אשר פקד
על פי משה עבדת הלוים ביד איתמר
בן אהרן הכהן : ובצלאל בן אורי
בן חור למטה יהודה עשה את כל אשר צוה יהוה את משה : ואתו
אהליאב בן אחיסמך למטה דן חרש וחשב ורקם בתכלת ובארגמן
ובתולעת השני ובשש : כל הזהב העשוי
למלאכה בכל מלאכת הקדש ויהי זהב התנופה תשע ועשרים ככר
ושבע מאות ושלשים שקל בשקל הקדש : וכסף פקודי העדה מאת
ככר ואלף ושבע מאות וחמשה ושבעים שקל בשקל הקדש :
בקע לגלגלת מחצית השקל בשקל הקדש לכל העבר על הפקדים
מבן עשרים שנה ומעלה לשש מאות אלף ושלשת אלפים וחמש
מאות וחמשים : ויהי מאת ככר הכסף לצקת

נבוב [illegible] ...וב הוא חלול וכן ועביו שלש אצבעות נבוב : נבוב לוחות הלוחות של עצי שטים לכל רוח והחלל באמצע : במראות הצובאות . בנות ישראל
היו בידן [illegible]ראות שרואות בהן כשהן מתקשטות ואף אותן לא עכבו מלהביא לנדבת המשכן והיה מואס משה בהן מפני שעשויין ליצר הרע אמר לו הקדו' ברוך
קבל כי אלו חביבין עלי מן הכל שעל ידיהן העמידו הנשים צבאות רבות במצרים כשהיו בעליהן יגעים בעבודת פרך היו הולכות ומוליכו' להם מאכל ומשתה
ומאכילו' אותם ונוטלות המראו' וכל אחת רואה עצמה עם בעלה במראה ומשדלתו בדברים לומר אני נאה ממך ומתוך כך מביאות לבעליהן לידי תאוה ונ
ונזקקות להם ומתעברות ויולדות שם שנא' תחת התפוח עוררתיך וזהו שנאמר במראו' הצובאו' ונעשה הכיור מהם שהוא לשום שלום בין איש לאשתו להשקות
ממים שבתוכו למי שקנא לה בעלה ונסתרה ותדע לך שהן מראות ממש שהרי נאמר ונחשת התנופה שבעים ככר וגו' ויעש בה וגו' וכיור וכנו לא הוזכרו שם למדת שלא
היה נחשת של כיור מנחשת התנופה כך דרש רבי תנחומא וכן תרגם אנקלוס במחזית נשיא וכן תרגו' של מראו' מירדוריי"ש בלעז וכן מצינו בישעיה והגליונים
מתרגמינן מחזייתא · אשר צבאו · להביא נדבתן : לעומת קלעי החצר · כמדת קלעי החצר : חסלת ויקהל

ואלה פקודי . בפרשה זו נמנו כל משקלי נדבת המשכן לכסף לזהב ולנחש' ונמנו כל כליו לכל עבודתו : המשכן משכן שני פעמי' רמז
למקדש שנתמשכן בשני חרבנין על עונותיהן של ישראל : משכן העדות . עדות לישראל שויתר להם הקדוש ברוך הוא
על מעשה העגל שהרי השרה שכינתו ביניהם : עבודת הלוים . פקודי המשכן וכליו היא עבודה המסורה ללוים במדבר
לשאת ולהוריד ולהקים איש איש למשאו המופקד עליו כמו שאמור בפרשת נשוא : ביד איתמר הוא היה פקיד עליהם למסור לכל בית אב עבודה שעליו ·
ובצלאל בן אורי עשה את כל אשר צוה ה' את משה . אשר צוה משה אין כתוב כאן אלא כל אשר צוה ה' את משה אפילו דברים שלא אמר לו רבו הסכימה דעתו למה שנ'
למשה בסיני · כי משה צוה לבצלאל לעשות תחילה כלים ואחר כך משכן אמר לו בצלאל מנהג העולם לעשות תחילה בית ואחר כך משים כלי' בתוכו אמר
לו כך שמעתי מפי הקדוש ברוך הוא אמר לו משה בצלאל היית כי בודאי כך צוה לי הקדוש ברוך הוא וכך עשה המשכן תחילה ואחר כך עשה כלים . הככר ·
ששים מנה ומנה של קדש כפול היה הרי הככר מאה ועשרים מנה והמנה כה' סלעים הרי ככר של קדש שלשת אלפים שקלים לפיכך מנה בפרוטרוט כל השקלים
שפחותין במניינם משלשת אלפים שאין מגיעין לככר : בקע · הוא שם משקל מחצית השקל שש מאות אלף וגו' · כך היו ישראל וכך עלה מנינם אחר שהוקם
המשכן בספר וידבר ואף עתה בנדבת המשכן כך היו ומנין חצאי השקלים של שש מאות אלף עולה מאת ככר כל אחד של שלשה אלפים שקלים כיצד שש מאות
אלף חצאין הרי הן שלש מאות אלף שלמים הרי מאת ככר והשלשת אלפים וחמש מאות וחמשים חצאין עולים אלף ושבע מאות וחמשה ושבעים שקלים : לצקת

את אדני הקדש ואת אדני הפרכת מאת אדנים למאת הככר ככר
לאדן: ואת האלף ושבע המאות וחמשה ושבעים עשה
ווים לעמודים וצפה ראשיהם וחשק אתם: ונחשת התנופה
שבעים ככר ואלפים וארבע מאות שקל: ויעש בה את אדני פתח
אהל מועד ואת מזבח הנחשת ואת מכבר הנחשת אשר לו ואת כל
כלי המזבח: ואת אדני החצר סביב ואת אדני שער החצר ואת
ל ט כל יתדת המשכן ואת כל יתדת החצר סביב: ומן התכלת והארגמן
ותולעת השני עשו בגדי שרד לשרת בקדש ויעשו את בגדי הקדש
אשר לאהרן כאשר צוה יהוה את משה:
ויעש את האפד זהב תכלת וארגמן ותולעת שני
ושש משזר: וירקעו את פחי הזהב וקצץ פתילם לעשות כ
בתוך התכלת ובתוך הארגמן ובתוך תולעת השני ובתוך השש
מעשה חשב: כתפת עשו לו חברת על שני קצותו חבר: וחשב
אפדתו אשר עליו ממנו הוא כמעשהו זהב תכלת וארגמן ותולעת
שני ושש משזר כאשר צוה יהוה את משה: ויעשו
את אבני השהם מסבת משבצת זהב מפתחת פתוחי חותם על
שמות בני ישראל: וישם אתם על כתפת האפד אבני זכרון לבני
ישראל כאשר צוה יהוה את משה: ויעש
את החשן מעשה חשב כמעשה אפד זהב תכלת וארגמן ותולעת
שני ושש משזר: רבוע היה כפול עשו את החשן זרת ארכו וזרת
רחבו כפול: וימלאו בו ארבעה טורי אבן טור אדם פטדה וברקת
הטור האחד: והטור השני נפך ספיר ויהלם: והטור השלישי
לשם שבו ואחלמה: והטור הרביעי תרשיש שהם וישפה מוסבת
משבצת זהב במלאתם: והאבנים על שמת בני ישראל הנה
שתים עשרה על שמתם פתוחי חתם איש על שמו לשנים עשר ש
שבט: ויעשו על החשן שרשרת גבלת מעשה עבת זהב טהור:
ויעשו שתי משבצת זהב ושתי טבעת זהב ויתנו את שתי הטבעת
על שני קצות החשן: ויתנו שתי העבתת הזהב על שתי הטבעת
על קצות החשן: ואת שתי קצות שתי העבתת נתנו על שתי
המשבצת ויתנם על כתפת האפד אל מול פניו: ויעשו שתי
טבעת זהב וישימו על שני קצות החשן על שפתו אשר אל עבר
האפד ביתה: ויעשו שתי טבעת זהב ויתנם על שתי כתפת האפד
מלמטה ממול פניו לעמת מחברתו ממעל לחשב האפד: וירכסו
את החשן מטבעתיו אל טבעת האפד בפתיל תכלת להית על חשב
האפד ולא יזח החשן מעל האפד כאשר צוה יהוה את משה:
ויעש את מעיל האפד מעשה ארג
כליל תכלת: ופי המעיל בתוכו כפי תחרא שפה לפיו סביב לא
יקרע: ויעשו על שולי המעיל רמוני תכלת וארגמן ותולעת שני
משזר: ויעשו פעמני זהב טהור ויתנו את הפעמנים בתוך
הרמנים על שולי המעיל סביב בתוך הרמנים: פעמן
ורמן פעמן ורמן על שולי המעיל סביב לשרת כאשר צוה יהוה
את משה: ויעשו את
הכתנת שש מעשה ארג לאהרן ולבניו: ואת המצנפת שש

ית סמכי קודשא וית סמכי פרוכתא מאה סמכין למאה ככרין ככרא
לסמכא: וית אלף ושבע מאה ושבעין וחמש עבד ווין לעמודיא
וחפי רישיהון וכבש יתהון: ונחש ארמותא שבעין ככרין ותרין
אלפין וארבע מאה סלעין: ועבד בה ית סמכי תרע משכן זימנא
וית מדבחא דנחשא וית סרדא דנחשא די ליה וית כל מני מדבחא
: וית סמכי דרתא סחור סחור וית סמכי תרע דרתא וית כל סכי
משכנא וית כל סכי דרתא סחור סחור: ומן תכלא וארגונא וצבע
זהורי עבדו לבושי שמושא לשמשא בקודשא ועבדו ית לבושי
קודשא די לאהרן כמא די פקיד יי ית משה: ועבד ית
איפודא דדהבא תכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ שזיר: ורדידו ית
טסי דדהבא וקציצו חוטין למעבד בגו תכלא ובגו ארגונא ובגו
צבע זהורי ובגו בוצא עובד אומן: כתפין עבדו ליה מלפפן על
תרין סטרוהי מלפף: והמיין תיקוניה די עלוהי מיניה הוא כ
כעובדוהי דדהבא תכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ שזיר כמא דפקיד
יי ית משה: ועבדו ית אבני בורלא משקען מרמצן
בדהב גליפן כתב מפרש על שמהת בני ישראל: ושוי יתהון
על כתפי איפודא אבני דוכרנא לבני ישראל כמא די פקיד יי ית משה
: ועבד ית חושנא עובד אומן כעובד איפודא דדהבא
תכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ שזיר: מרבע הוה עיף עבדו ית
חושנא זרתא אורכיה וזרתא פותיה עיף: ואשלימו ביה ארבעה
סדרין דאבן טבא סדרא קדמאה סמקן ירקן וברקן סידרא חד:
וסדרא תנינא אזמרגדין שבזיז וסבהלום: וסדרא תליתאה קנכירי
טרקיא ועין עיגלא: וסדרא רביעאה כרום ימא ובורלא ופנטירי
משקען מרמצן דדהב באשלמותהון: ואבניא על שמהת בני
ישראל אנון תרתא עסרי על שמהתהון כתב מפרש כגלוף דעזקא
גבר על שמיה לתרי עסר שבטין: ועבדו על חושנא תיכין מתחמן
עובד גדילו דדהב דכי: ועבדו תרתין מרמצן דדהב ותרתין עזקן
דדהב ויהבו ית תרתין עזקתא על תרין סטרי חושנא: ויהבו תרתין
גדילן דדהב על תרתין עזקתא על סטרי חושנא: וית תרתין גדילן
דעל תרין סטרוהי יהבו על תרתין מרמצתא ויהבינון על כתפי א
איפודא לקביל אפוהי: ועבדו תרתין עזקן דדהב ושויאו על תרין
סטרי חושנא על ספתיה די לעיברא דאיפודא מלגיו: ועבדו תרתין
עיזקן דדהב ויהבינון על תרין כתפי איפודא מלרע מלקביל אפוהי
לקביל בית לופי מעילוי להמיין איפודא: ואחדו ית חושנא
מעיזקתיה לעיזקתא דאיפודא בחוטא דתכלא למהוי על המיין א
איפודא ולא יתפרק חושנא מעילוי להמיין איפו[illegible] די פקיד
יי ית משה: ועבד ית מעילא דאיפודא ע[illegible] מחי גמיר
תכלא: ופומיה דמעילא כפיל לגויה כפום שריין תורא מקף לפומי
סחור סחור לא יתבזע: ועבדו על שיפולי מעילא רמוני תכלא
וארגונא וצבע זהורי שזיר: ועבדו זגין דדהב דכי ויהבו ית זגיא בגו
רמוניא על שיפולי מעילא סחור סחור בגו רמוניא: זגא ורמונא
זגא ורמונא על שיפולי מעילא סחור סחור לשמשא כמא די פקיד
יי ית משה: ועבדו ית כיתונין דבוץ עובד מחי לאהרן
ולבנוהי: וית מצנפתא דבוצא וית

את אדני הקדש. של קרשי המשכן שהם ארבעים ושמונה קרשים ולהן תשעים ושש אדנים ואדני הפרוכת ארבעה הרי מאה וכל שאר האדנים נחשת כתוב בהם וצפה ראשיהם של עמודים מהם שבכולן כתוב וציפה ראשיהם וחשוקיהם כסף: ומן התכלת והארגמן וגו'. שש לא נאמר כאן מכאן אני אומר שאין בגדי שרד הללו בגדי כהונה שבבגדי כהונה היה שש אלא הם בגדים שמכסים בהם כלי הקדש בשעת סלוק מסעות שלא היה בהם שש: וירקעו. כמו לרוקע הארץ כתרגומו ורדידו. טסין היו מרדדין מן הזהב אשטנדר"א בלע"ז טסין דקות כאן הוא מלמדך היאך היו טווין את הזהב עם החוטין מרדדין הטסין דקין וקוצצין מהן פתילים לאורך הטס לעשות אותן פתילים תערובת עם כל מין ומין בחשן ואפוד שכ' בהן זהב חוט אחד של זהב עם ששה חוטין של תכלת וכן עם כל מין ומין שכל המינין חוטן כפול ששה והזהב חוט שביעי עם כל אחד ואחד:

פארי

ואת פארי המגבעת שש ואת מכנסי הבד שש משזר׃ ואת האבנט שש משזר ותכלת וארגמן ותולעת שני מעשה רקם כאשר צוה יהוה את משה׃

ויעשו את ציץ נזר הקדש זהב טהור ויכתבו עליו מכתב פתוחי חותם קדש ליהוה׃ ויתנו עליו פתיל תכלת לתת על המצנפת מלמעלה כאשר צוה יהוה את משה׃

ותכל כל עבדת משכן אהל מועד ויעשו בני ישראל ככל אשר צוה יהוה את משה כן עשו׃

ויביאו את המשכן אל משה את האהל ואת כל כליו קרסיו קרשיו בריחו ועמדיו ואדניו׃ ואת מכסה עורת האילם המאדמים ואת מכסה ערת התחשים ואת פרכת המסך׃ את ארון העדת ואת בדיו ואת הכפרת׃ את השלחן את כל כליו ואת לחם הפנים׃ את המנרה הטהרה את נרתיה נרת המערכה ואת כל כליה ואת שמן המאור׃ ואת מזבח הזהב ואת שמן המשחה ואת קטרת הסמים ואת מסך פתח האהל׃ את מזבח הנחשת ואת מכבר הנחשת אשר לו את בדיו ואת כל כליו את הכיר ואת כנו׃ את קלעי החצר את עמדיה ואת אדניה ואת המסך לשער החצר את מיתריו ויתדתיה ואת כל כלי עבדת המשכן לאהל מועד׃ את בגדי השרד לשרת בקדש את בגדי הקדש לאהרן הכהן ואת בגדי בניו לכהן׃ ככל אשר צוה יהוה את משה כן עשו בני ישראל את כל העבדה׃ וירא משה את כל המלאכה והנה עשו אתה כאשר צוה יהוה כן עשו ויברך אתם משה׃

פ

וידבר יהוה אל משה לאמר׃ ביום החדש הראשון באחד לחדש תקים את משכן אהל מועד׃ ושמת שם את ארון העדות וסכת על הארן את הפרכת׃ והבאת את השלחן וערכת את ערכו והבאת את המנרה והעלית את נרתיה׃ ונתתה את מזבח הזהב לקטרת לפני ארון העדת ושמת את מסך הפתח למשכן׃ ונתתה את מזבח העלה לפני פתח משכן אהל מועד׃ ונתת את הכיר בין אהל מועד ובין המזבח ונתת שם מים׃ ושמת את החצר סביב ונתת את מסך שער החצר׃ ולקחת את שמן המשחה ומשחת את המשכן ואת כל אשר בו וקדשת אתו ואת כל כליו והיה קדש׃ ומשחת את מזבח העלה ואת כל כליו וקדשת את המזבח והיה המזבח קדש קדשים׃ ומשחת את הכיר ואת כנו וקדשת אתו׃ והקרבת את אהרן ואת בניו אל פתח אהל מועד ורחצת אתם במים׃ והלבשת את אהרן את בגדי הקדש ומשחת אתו וקדשת אתו וכהן לי׃ ואת בניו תקריב והלבשת אתם כתנת׃ ומשחת אתם כאשר משחת את אביהם וכהנו לי והיתה להית להם משחתם לכהנת עולם לדרתם׃ ויעש משה ככל אשר צוה יהוה אתו כן עשה׃

וית שבח קובעיא דבוצא וית מכנסי בוצא דבוץ שזיר׃ וית המיינא דבוץ שזיר ותכלא וארגונא וצבע זהורי עובד צייר כמא די פקיד יי ית משה׃ ועבדו ית ציצא כלילא דקודשא דדהב דכי וכתבו עלוהי כגלוף דעזקא כתב מפרש קודשא ליי׃ ויהבו עלוהי חוטא דתכלא למתן על מצנפתא מלעילא כמא די פקיד יי ית משה׃ ושלימת כל עיבידת משכנא משכן זמנא ועבדו בני ישראל ככל די פקיד יי ית משה כן עבדו׃ ואייתאו ית משכנא לות משה ית משכנא וית כל מנוהי פורפוהי דפוהי עברוהי ועמודוהי וסמכוהי׃ וית חופאה דמשכי דיכרי מסמקי וית חופאה דמשכי ססגונא וית פרוכתא דפרסא׃ ית ארונא דסהדותא וית אריחוהי וית כפורתא׃ ית פתורא ית כל מנוהי וית לחם אפיא׃ ית מנרתא דכיתא ית בוציניהא בוציני סדרא וית כל מנהא וית משחא דאנהרותא׃ וית מדבחא דדהבא וית משחא דרבותא וית קטורת בוסמיא וית פרסא דתרע משכנא׃ ית מדבחא דנחשא וית סרדא דנחשא דיליה ית אריחוהי וית כל מנוהי ית כיורא וית בסיסיה׃ ית סרדי דרתא ית עמודהא וית סמכהא וית פרסא לתרע דרתא ית אטונוהי וסיכהא וית כל מני פולחן משכנא למשכן זמנא׃ ית לבושי שימושא לשמשא בקודשא ית לבושי קודשא לאהרן כהנא וית לבושי בנוהי לשמשא׃ ככל די פקד יי ית משה כן עבדו בני ישראל ית כל פולחנא׃ וחזא משה ית כל עיבידתא והא עבדו יתה כמא די פקיד יי כן עבדו ובריך יתהון משה׃

ומליל יי אל משה למימר׃ ביומא ירחא קדמאה בחד לירחא תקים ית משכנא משכן זמנא׃ ותשוי תמן ית ארונא דסהדותא ותטיל על ארונא ית פרוכתא׃ ותעיל ית פתורא ותסדר ית סדריה ותעיל ית מנרתא ותדלק ית בוציניהא׃ ותתן ית מדבחא דדהבא לקטורת בוסמיא לקדם ארונא דסהדותא ותשוי ית פרסא דתרעא למשכנא׃ ותתן ית מדבחא דעלתא לקדם תרע משכנא משכן זמנא׃ ותתן ית כיורא בין משכן זמנא ובין מדבחא ותתן תמן מיא׃ ותשוי ית דרתא סחור סחור ותתן ית פרסא דתרע דרתא׃ ותסב ית משחא דרבותא ותרבי ית משכנא וית כל די ביה ותקדש יתיה וית כל מנוהי ויהי קודשא׃ ותרבי ית מדבחא דעלתא וית כל מנוהי ותקדיש ית מדבחא ויהי מדבחא קודש קודשין׃ ותרבי ית כיורא וית בסיסיה ותקדיש יתיה׃ ותקריב ית אהרן וית בנוהי לתרע משכן זמנא ותסחי יתהון במיא׃ ותלביש ית אהרן ית לבושי קודשא ותרבי יתיה ותקדש יתיה וישמש קדמי׃ ית בנוהי תקריב ותלביש יתהון כתונין׃ ותרבי יתהון כמא די רביתא ית אבוהון וישמשון קדמי ותהי למהוי להון רבותהון לכהנות עלם לדריהון׃ ועבד משה ככל די פקיד יי יתיה כן עבד׃

והוה

ואת פארי המגבעות. תפארת המגבעות: המגבעות מפוארין לתת על המצנפת מלמעלה ועל ידי הפתילים היה מושיבן על המצנפת כמין כתר ולוי אפשר לומר הציץ על המצנפת שהרי בשחיטת קדשי' שנינו שערו היה נראה בין ציץ למצנפ' ששם מניח תפילין והציץ היה נתון על המצח הרי המצנפת למעלה והציץ למטה ותהו על המצנפת מלמעלה. ועוד הקשיתי בה כאן הוא אומר ויתנו עליו פתיל תכלת ובענין הצואה הוא אומר ונתת אותו על פתיל תכלת. ואומר אני פתיל תכלת זה חוטין הן לקשרו בהן במצנפת לפי שהציץ אינו אלא מאוזן לאוזן ובמה יקשרנו במצחו והיו קבועין בו חוטי תכלת לשני ראשיו ובאמצעיתו שבהן קושרו ותולהו במצנפת כשהיא בראשו ושני חוטין היו בכל קצה וקצה אחת ממעל ואחת מתחת לבד מצחו וכן באמצעו שכך הוא נוח לקשור ואין דרך קשירה בפחות משני חוטין לכך כאמר על פתיל תכלת ועליו פתיל תכלת וקושר ראשיהן השנים כלן יחד מאחוריו למול ערפו ומושיבו על המצנפת ולא תתמה שלא כאמר פתילי תכלת הואיל ומרובין הן שהרי מצינו בחושן ואפוד וירכסו את החשן וגו' ועל כרחך פחות משנים לא היו שהרי בשתי קצות החשן היו שתי טבעות החשן ובשתי כתפות האפוד היו שתי טבעות האפוד שכנגדן ולפי דרך קשירה ארבעה חוטין היו ומכל מקום פחות משנים אי אפשר: ויעשו בני ישראל את המלאכה ככל אשר צוה ה' וגו'. ויביאו את המשכן וגו' שלא היו יכולין להקימו ולפי שלא עשה משה שום מלאכה במשכן הניח לו הקדוש ברוך הוא הקמתו שלא היה יכול להקימו שום אדם מחמת כובד הקרשים שאין כח באדם לזקפן ומשה העמידו אמר משה לפני הקב"ה איך אפשר הקמתו על ידי אדם אמר לו עסוק אתה בידך נראה כמקימו והוא נזקף וקם מאליו וזהו שנאמר הוקם המשכן הוקם מאליו. מדרש רבי תנחומא' ויברך אותם משה. אמר להם יהי רצון שתשרה שכינה במעשה ידיכם ויהי נועם ה' אלהינו עלינו וגו' והוא אחד מי"א מזמורים שבתפלה למשה: וסכות על הארון. לשון הגנה שהרי מחיצה היא: וערכת את ערכו. שתים מערכות של לחם הפנים:

ויפרש

ויהי בחדש הראשון בשנה השנית באחד לחדש הוקם
המשכן: ויקם משה את המשכן ויתן את אדניו וישם את קרשיו
ויתן את בריחיו ויקם את עמודיו: ויפרש את האהל על המשכן
וישם את מכסה האהל עליו מלמעלה כאשר צוה יהוה את משה:
ויקח ויתן את העדת אל הארן וישם את הבדים על הארן
ויתן את הכפרת על הארן מלמעלה: ויבא את הארן אל המשכן
וישם את פרכת המסך ויסך על ארון העדות כאשר צוה יהוה את
משה: ויתן את השלחן באהל
מועד על ירך המשכן צפנה מחוץ לפרכת: ויערך עליו ערך לחם
לפני יהוה כאשר צוה יהוה את משה:
וישם את המנרה באהל מועד נכח השלחן על ירך ה
המשכן נגבה: ויעל הנרת לפני יהוה כאשר צוה יהוה את משה:
וישם את מזבח הזהב
באהל מועד לפני הפרכת: ויקטר עליו קטרת סמים כאשר צוה
יהוה את משה: וישם את מסך
הפתח למשכן: ואת מזבח העלה שם פתח משכן אהל מועד
ויעל עליו את העלה ואת המנחה כאשר צוה יהוה את משה:
וישם את הכיר בין אהל מועד ובין
המזבח ויתן שמה מים לרחצה: ורחצו ממנו משה ואהרן ובניו
את ידיהם ואת רגליהם: בבאם אל אהל מועד ובקרבתם אל
המזבח ירחצו כאשר צוה יהוה את משה:
ויקם את החצר סביב למשכן ולמזבח ויתן את מסך שער
החצר ויכל משה את המלאכה: ויכס הענן
את אהל מועד וכבוד יהוה מלא את המשכן: ולא יכל משה
לבוא אל אהל מועד כי שכן עליו הענן וכבוד יהוה מלא את ה
המשכן: ובהעלת הענן מעל המשכן יסעו בני ישראל בכל ם
מסעיהם: ואם לא יעלה הענן ולא יסעו עד יום העלתו: כי ענן
יהוה על המשכן יומם ואש תהיה לילה בו לעיני כל בית ישראל
בכל מסעיהם: חזק חזקו

סכום פסוקי דספרא ואלה שמות אלף
ומאתים ותשעים בנלכואעי תם

והוה בירחא קדמאה בשתא תניתא בחד לירחא אתקם משכנא:
ואקים משה ית משכנא ויהב ית סמכוהי ושוי ית דפוהי ויהב ית
עברוהי ואקים ית עמודוהי: ופרס ית פרסא על משכנא ושוי ית
חופאה דמשכנא עלוהי מלעילא כמא די פקיד יי ית משה:
ונסיב ויהב ית סהדותא בארונא ושוי ית אריחיא על
ארונא ויהב ית כפורתא על ארונא מלעילא: ואעיל ית ארונא
למשכנא ושוי ית פרוכתא דפרסא ואטיל על ארונא דסהדותא
כמא די פקיד יי ית משה: ויהב ית פתורא
במשכן זימנא על צדא דמשכנא צפונא מברא לפרוכתא: וסדר
עלוהי סדרין דלחם קדם יי כמא די פקיד יי ית משה:
ושוי ית מנרתא במשכן זימנא לקביל פתורא על שידא דמשכנא
דרומא: ואדליק בוציניא קדם יי כמא די פקיד יי ית משה:
ושוי ית מדבחא דדהבא
במשכן זימנא לקדם פרוכתא: ואקטר עלוהי קטורת בוסמין כמא
די פקיד יי ית משה: ושוי ית פר
דתרעא למשכנא: וית מדבחא דעלתא שוי בתרע משכנא משכן
זמנ ואסיק עלוהי ית עלתא וית מנחתא כמא די פקיד יי ית משה
ושוי ית כיורא בין משכן זימנא ובין
מדבחא ויהב תמן מיא לקידוש: ומקדשין מיניה משה ואהרן
ובנוהי ית ידיהון וית רגליהון: במיעלהון למשכן זימנ ובמקרבהו
למדבחא מקדשין כמא די פקיד יי ית משה:
ואקים ית דרתא סחור סחור למשכנא ולמדבחא ויהב ית פרסא
דתרע דרתא ושיצי משה ית עיבידתא: וחפא עננא
ית משכן זימנא ויקרא דיי איתמלי ית משכנא: ולא יכיל משה
למיעל למשכן זמנא ארי שרא עלוהי עננא ויקרא דיי אתמלי ית
משכנא: ובאיסתלקות עננא מעילוי משכנא נטלין בני ישראל
בכל מטלניהון: ואם לא מסתלק עננא ולא נטלין עד יום
אסתלקותיה: ארי ענן יקרא דיי על משכנא בימכא וחיזו אשתא
הוי בליליא ביה לעיני כל בית ישראל בכל מטלניהון:

ויפרש את האהל · הן יריעות העזים: את העדות · הלוחות: על ירך המשכן צפונה · בחצי הצפוני של רוחב הבית: ירך · כתרגומו ב... כירך הזה
שהוא בצדו של אדם: ויקטר עליו קטרת · שחרית וערבית כמו שנאמר בבקר בבקר בהטיבו את הנרות וגו'': ובהעלות אהרן וגו'. אף ... השמיני
למלואים שהוא יום הקמת המשכן שמש משה והקריב קרבנות צבור חוץ מאותן שנצטוו בו ביום שנאמר קרב אל המזבח וגו': את העולה · עולת ... תמיד:
ואת המנחה · מנחת נסכים של תמיד כמו שנאמר ועשרון סלת בלולה בשמן וגו': ורחצו ממנו משה ואהרן ובניו · יום שמיני למלואים הושוו כולם לכהונה
ותרגומו ומקדשין מיניה בו ביום קדש משה עמהם: ובקרבתם · כמו ובקרבם כשיקריבו · כתיב ולא יכול משה לבא אל אהל מועד וכתוב אחד אומר ויבא
משה אל אהל מועד בא הכתוב השלישי והכריע ביניהם: כי שכן עליו הענן · אמור מעתה כל זמן שהיה הענן לא היה יכול לבא נסתלק הענן נכנס ומדבר
עמו: לעיני כל בית ישראל בכל מסעיהם · בכל מסע שהיו נוסעין היה הענן שוכן במקום אשר יחנו שם מקום חנייתן אף הוא קרוי מסע וכן וילך למסעיו
וכן אלה מסעי לפי שממקום החנייה חזרו ונסעו לכך נקראו כולן מסעות ·

ועתה אפרש

מעשה האפוד לפי שפירשתי האפוד והחשן פרקים פרקים על פירושי המקראות ויש לטעות בצירופן
אכי כות' מעשיהן יחד · האפוד היה עשוי כמין סינר של נשים רוכבות סוסי' וחוגרו מאחוריו כנגד לבו למטה
מאציליו רחבו כרחב גבו של אדם ויותר ומגיע עד עקביו והחשב מחובר בראשו על פני רחבו ולא במחט
אלא מעשה אורג ומאריך לכאן ולכאן כדי להקיף ולחגור בו והכתפות מחוברות בחשב אחת לימין ואחת לשמאל מרוחקות זו מזו שיעור הבדלות כתפים
מאחורי הכהן לשני קצות רחבו של סינר שכשזוקפן עומדות לו על שתי כתפיו והן כמין שתי רצועות עשויות ממין האפוד ארוכות כדי שיעור לזוקפן
אצל צוארו מכאן ומכאן ונקפלות לפניו למטה מכתפיו מעט ואבני השוהם קבועות בהן אחת על כתף הימין ואחת על כתף שמאל והמשבצות נתונות בראשיהן
לפני כתפיו של כהן וראשי שתי עבותות הזהב תחובות בשתי טבעות בשני קצות רחבו העליון אחת לימין ואחת לשמאל ושני ראשי השרשרת תקועין
במשבצת לימין וכן ראשי שרשרת השמאלית תקועין במשבצת שבכתף שמאל נמצא החשן תלוי במשבצות האפוד על לבו מלפניו ועוד שתי טבעות בשתי
קצות החשן בתחתיתו וכנגדן שתי טבעות בשתי כתפות האפוד מלמטה בראשו התחתון המחובר בחשן וטבעות החשן מול טבעות האפוד שוכבין זה על
זה ומרכסן בפתיל תכלת תחוב בטבעות האפוד והחשן שיהא תחתית החשן דבוק לחשב האפוד ולא יהא נד ומובדל והולך וחוזר ·

ויקרא

למשה ומליל ייי עמיה ממשכן זימנא למימר : מליל עם בני ישראל
ותימר להון אנש ארי יקריב מנכון קורבנא קדם ייי מן בעירא מן
תורא ומן ענא תקרבון ית קורבנכון : אם עלתא קורבניה מן
תורי דכר שלים יקרביניה לתרע משכן זמנא יקריב יתיה לרעוא
ליה קדם ייי : ויסמוך ידיה על ריש עלתא ויתרעי ליה לכפרא ע
עלוהי : ויכוס ית בר תורי קדם ייי ויקרבון בני אהרן כהניא ית
ז א ויזרקון ית דמא על מדבחא סחור סחור די בתרע משכן
זמנא : וישלח ית עלתא ויפליג יתה לאיברהא : ויתנון בני אהרן
כהנא אשתא על מדבחא ויסדרון אעיא על אשתא : ויסדרון בני
אהרן כהניא ית איבריא וית רישא וית תרבא על אעיא די על א
אשתא די על מדבחא : וגויה וכרעוהי יחליל במיא ויסיק כהנא ית
כולא למדבחא עלתא קורבן דמתקבל ברעוא קדם ייי :
ואם מן ענא קורבניה מן אמריא או מן בני עזיא לעלתא דכר
שלים יקרביניה : ויכוס יתיה על שידא דמדבחא   ציפונא

ויקרא

אל משה וידבר יהוה אליו מאהל מועד לאמר : דבר אל בני
ישראל ואמרת אלהם אדם כי יקריב מכם קרבן ליהוה מן הבהמה
מן הבקר ומן הצאן תקריבו את קרבנכם : אם עלה קרבנו מן
הבקר זכר תמים יקריבנו אל פתח אהל מועד יקריב אתו לרצנו
לפני יהוה : וסמך ידו על ראש העלה ונרצה לו לכפר עליו : ושחט
את בן הבקר לפני יהוה והקריבו בני אהרן הכהנים את הדם וז
וזרקו את הדם על המזבח סביב אשר פתח אהל מועד : והפשיט
את העלה ונתח אתה לנתחיה : ונתנו בני אהרן הכהן אש על
המזבח וערכו עצים על האש : וערכו בני אהרן הכהנים את
הנתחים את הראש ואת הפדר על העצים אשר על האש אשר על
המזבח : וקרבו וכרעיו ירחץ במים והקטיר הכהן את הכל
המזבחה עלה אשה ריח ניחוח ליהוה :
ואם מן הצאן קרבנו מן הכשבים או מן
העזים לעלה זכר תמים יקריבנו : ושחט אתו על ירך המזבח

ויקרא

אל משה · לכל דברים ולכל אמירות ולכל צווים קדמה קריאה לשון חבה הוא לשון מלאכי השרת משמשין בו וקרא זה אל זה אבל לנביאי האומות נגלה עליהן בלשון עראי בלשון טומאה שנאמר ויקר אלהים אל בלעם : ויקרא אל משה · הקול הולך ומגיע לאזניו וכל ישראל לא שומעין יכול אף להפסקה היתה קריאה תלמוד לומר וידבר לדבר אתו היתה קריאה ולא להפסקות ומה היו הפסקות משמשות ליתן ריוח למשה להתבונן בין פרשה לפרשה ובין ענין לענין קל וחומר להדיוט הלמד מן ההדיוט : אליו · למעט את אהרן רבי יהודה אומר שלשה עשר דברות נאמרו בתורה למשה ולאהרן וכנגדן נאמרו שלש עשרה מיעוטין ללמדך שלא לאהרן נאמרו אלא למשה שיאמר לאהרן ואלו הן שלש עשרה מיעוטין לדבר אתו : מדבר אליו · וידבר אליו : ונועדתי לך · כולן בתורת כהנים · יכול ישמעו את קול הקריאה תלמוד לומ' קול לו קול : אליו · משה היה שומע וכל ישראל לא שמעו : מאהל מועד · מלמד שהיה הקול נפסק ולא היה יוצא חוץ לאהל יכול מפני שהקול נמוך תלמו' לומ' את הקול מהו הקול הוא הקול המתפרש בתלים קול ה' בכח קול ה' בהדר קול ה' שובר ארזים אם כן למה נאמר מאהל מועד מלמד שהיה הקול נפסק כיוצא בו וקול כנפי הכרובים נשמע עד החצר החיצונה יכול מפני שהקול נמוך תלמוד לומר כקול א' שדי בדברו אם כן למה נאמר עד החצר החיצונה שכיון שמגיע שם היה נפסק : מאהל מועד לאמר · יכול מכל הבית תלמוד לומר מעל הכפרת יכול מעל הכפרת כולה תלמוד לומר מבין שני הכרובים : לאמר · צא ואמור להם דברי כיבושין בשבילכם הוא מדבר עמי שכן מצינו שכל שמונה ושלשים שנה שהיו ישראל במדבר כמנודין מן המרגלים ואילך לא נתייחד הדבר עם משה שנאמר ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה למות וידבר אלי לאמר אלי היה הדבור · דבר אחר צא ואמור להן דברי והשיבני אם יקבלום כמו שנאמר וישב משה את דברי העם וגו' :

אדם כי יקריב מכם · כשיקריב בקרבנות נדבה דבר הענין · אדם למה נאמר מה אדם הראשון לא הקריב מן הגזל שהכל היה שלו אף אתם לא תקריבו מן הגזל : הבהמה · יכול אף חיה בכלל תלמוד לומר בקר וצאן : מן הבהמה · ולא כולה להוציא את הרובע ואת הנרבע : מן הבקר · להוציא את הנעבד : מן הצאן · להוציא את המוקצה : ומן הצאן · להוציא את הנוגח שהמית כשהוא אומר למטה מן הענין מן הבקר שאין תלמוד לומר להוציא את הטרפה : תקריבו · מלמד ששנים מתנדבים עולה בשותפות : קרבנכם · מלמד שהיא באה נדבת צבור היא עולת קיץ המזבח הבאה מן המותרות : זכר · ולא נקבה כשהוא אומר זכר למטה שאין תלמוד לומר זכר ולא טומטום ואנדרוגינוס : תמים · בלא מום : אל פתח אהל מועד · מטפל בהבאתו עד העזרה מהו אומר יקריב יקריב אפילו נתערבה עולת ראובן בעולת שמעון יקריב' כל אחד לשם מי שהוא וכן עולה בחולין ימכרו החולין לצרכי עולות והרי הן כולן עולות ותקרב כל אחד לשם מי שהוא יכול אפילו נתערבה בפסולין או בשאינו מינו תלמוד לומ' יקריבנו : יקריב אותו · מלמד שכופין אותו יכול בעל כרחו תלמוד לומר לרצונו הא כיצד כופין אותו עד שיאמר רוצה אני : לפני ה' וסמך · אין סמיכה בבמה : על ראש העולה · להביא עולת חובה לסמיכה ולהביא עולת הצאן : העולה · פרט לעולת העוף : ונרצה לו · על מה הוא מרצה לו אם תאמר על כריתות ומיתות בית דין או מיתה בידי שמים או מלקות הרי ענשן אמור הא אינו מרצה אלא על עשה ועל לאו שניתק לעשה : ושחט והקריבו הכהנים · מקבלה ואילך מצות כהונה למד על השחיטה שכשרה בזר : לפני ה' · בעזרה : והקריבו · זו קבלה שהיא הראשונה ומשמעה לשון הולכה למדנו שתיהן : בני אהרן · יכול חללים תלמוד לומר הכהנים : את הדם וזרקו את הדם מה תלמוד לומר דם דם שני פעמים להביא את שנתערב במינו או בשאינו מינו יכול אף בפסולין או בחטאות הפנימיות או בחטאות החצוניות שאלו למעלה והיא למטה תלמוד לומר במקום אחר דמו : וזרקו · עומד למטה וזורק מן הכלי לכותל המזבח למטה מחוט הסיקרא כנגד הזוית לכך נאמר סביב שיהא הדם נתון בארבע רוחות המזבח או יכול יקיפנו בחוט תלמוד לומר וזרקו ואי אפשר להקיף בזריקה אי וזרקו יכול בזריקה אחת תלמוד לומר סביב הא כיצד נותן שתי מתנות שהן ארבע : אשר פתח אהל מועד · ולא בזמן שהוא מפורק : והפשיט · מה תלמוד לומר העולה לרבות את כל העולות להפשט ונתוח : אותה לנתחיה · ולא נתחיה לנתחים : ונתנו אש · אף על פי שהאש יורדת מן השמים מצוה להביא מן ההדיוט : בני אהרן הכהן · כשהוא בכיהונו הא אם עבד בבגדי כהן הדיוט עבודתו פסולה : בני אהרן הכהנים · בכיהונם הא כהן הדיוט שעבד בשמנה בגדים עבודתו פסולה : את הנתחים ואת הראש · לפי שאין הראש בכלל הפשט שכבר הותז בשחיטה לפיכך הוצרך למנותו לעצמו : ואת הפדר · למה נאמר ללמדך שמעלהו עם הראש ומכסה בו את בית השחיטה וזהו דרך כבוד של מעלה : אשר על המזבח · שלא יהיו הגזירין יוצאין חוץ למערכה : עולה · לשם עולה יקטירנו : אשה · כשישחטנו יהא שוחטו לשם האש וכל אשה לשון אש פוייר בלעז : ניחוח · נחת רוח לפני שאמרתי ונעשה רצוני : ואם מן הצאן · וי"ו מוסף על ענין ראשון ולמה הופסק ליתן ריוח למשה להתבונן בין פרשה לפרשה מן הצאן : מן הכשבים ומן העזים · הרי אלו מעוטין פרט לזקן ולחולה ולמזוהם : על ירך המזבח · על צד המזבח : צפונה

צָפֹנָה לִפְנֵי יְהוָה וְזָרְקוּ בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים אֶת־דָּמוֹ עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃
וְנִתַּח אֹתוֹ לִנְתָחָיו וְאֶת־רֹאשׁוֹ וְאֶת־פִּדְרוֹ וְעָרַךְ הַכֹּהֵן אֹתָם עַל־ ה
הָעֵצִים אֲשֶׁר עַל־הָאֵשׁ אֲשֶׁר עַל־הַמִּזְבֵּחַ׃ וְהַקֶּרֶב וְהַכְּרָעַיִם יִרְחַץ
בַּמָּיִם וְהִקְרִיב הַכֹּהֵן אֶת־הַכֹּל וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה עֹלָה הוּא אִשֵּׁה רֵיחַ
נִיחֹחַ לַיהוָה׃
וְאִם מִן־הָעוֹף עֹלָה קָרְבָּנוֹ לַיהוָה וְהִקְרִיב מִן־הַתֹּרִים אוֹ מִן־בְּנֵי ה
הַיּוֹנָה אֶת־קָרְבָּנוֹ׃ וְהִקְרִיבוֹ הַכֹּהֵן אֶל־הַמִּזְבֵּחַ וּמָלַק אֶת־רֹאשׁוֹ
וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה וְנִמְצָה דָמוֹ עַל קִיר הַמִּזְבֵּחַ׃ וְהֵסִיר אֶת־מֻרְאָתוֹ
בְּנֹצָתָהּ וְהִשְׁלִיךְ אֹתָהּ אֵצֶל הַמִּזְבֵּחַ קֵדְמָה אֶל־מְקוֹם הַדָּשֶׁן׃ וְשִׁסַּע
אֹתוֹ בִכְנָפָיו לֹא יַבְדִּיל וְהִקְטִיר אֹתוֹ הַכֹּהֵן הַמִּזְבֵּחָה עַל־הָעֵצִים אֲשֶׁר
ב עַל־הָאֵשׁ עֹלָה הוּא אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה׃ וְנֶפֶשׁ
כִּי־תַקְרִיב קָרְבַּן מִנְחָה לַיהוָה סֹלֶת יִהְיֶה קָרְבָּנוֹ וְיָצַק עָלֶיהָ שֶׁמֶן
וְנָתַן עָלֶיהָ לְבֹנָה׃ וֶהֱבִיאָהּ אֶל־בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים וְקָמַץ מִשָּׁם מְלֹא
קֻמְצוֹ מִסָּלְתָּהּ וּמִשַּׁמְנָהּ עַל כָּל־לְבֹנָתָהּ וְהִקְטִיר הַכֹּהֵן אֶת־אַזְכָּרָתָהּ
הַמִּזְבֵּחָה אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה׃ וְהַנּוֹתֶרֶת מִן־הַמִּנְחָה לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו
קֹדֶשׁ קָדָשִׁים מֵאִשֵּׁי יְהוָה׃ וְכִי תַקְרִב קָרְבַּן מִנְחָה
מַאֲפֵה תַנּוּר סֹלֶת חַלּוֹת מַצֹּת בְּלוּלֹת בַּשֶּׁמֶן וּרְקִיקֵי מַצּוֹת מְשֻׁחִים
בַּשָּׁמֶן׃ וְאִם־מִנְחָה עַל־הַמַּחֲבַת קָרְבָּנֶךָ סֹלֶת בְּלוּלָה
בַשֶּׁמֶן מַצָּה תִהְיֶה׃ פָּתוֹת אֹתָהּ פִּתִּים וְיָצַקְתָּ עָלֶיהָ שָׁמֶן מִנְחָה
הוּא׃ וְאִם־מִנְחַת מַרְחֶשֶׁת קָרְבָּנֶךָ סֹלֶת
בַּשֶּׁמֶן תֵּעָשֶׂה׃ וְהֵבֵאתָ אֶת־הַמִּנְחָה אֲשֶׁר יֵעָשֶׂה מֵאֵלֶּה לַיהוָה
וְהִקְרִיבָהּ אֶל־הַכֹּהֵן וְהִגִּישָׁהּ אֶל־הַמִּזְבֵּחַ׃ וְהֵרִים הַכֹּהֵן מִן־הַמִּנְחָה

ציפונא קדם יי ויזרקון בני אהרן כהניא ית דמיה על מדבחא
סחור סחור׃ ויפליג יתיה לאברוהי וית רישיה וית תרביה ויסדר
כהנא יתהון על אעיא די על אשתא די על מדבחא׃ וגווא וכרעיא
יחליל במיא ויקריב כהנא ית כולא ויסיק למדבחא עלתא הוא
קורבן דמתקבל ברעוא קדם יי׃
ואם מן עופא עלתא קורבניה קדם יי ויקריב מן שפנינא או מן
בני יונה ית קורבניה׃ ויקרביניה כהנא למדבחא וימלוק ית
רישיה ויסיק למדבחא ויתמצי דמיה על כותל מדבחא׃ ויעדי ית
זפקיה באוכליה וירמי יתיה בסטר מדבחא קידומא באתר דמוקדין
קיטמא׃ ויפריק יתיה בגדפוהי לא יפריש ויסיק יתיה כהנא
למדבחא על אעיא די על אישתא עלתא הוא קורבן דמתקבל ב
ברעוא קדם יי׃ ואנש ארי יקריב קורבן מנחתא קדם
יי סולתא יהי קורבניה ויריק עלה משחא ויתן עלה לבונתא׃
וייתינה לות בני אהרן כהניא ויקמוץ מתמן מלי קומציה מסולתה
וממשחא על כל לבונתה ויסיק כהנא ית אדכרתה למדבחא קו
דמתקבל ברעוא קדם יי׃ ודאשתאר מן מנחתא לאהרן ולבנוהי
קודש קודשין מקורבניא דיי׃ וארי תקריב קורבן מנחתא
מאפה תנורא סולתא גריצן פטירן דפילן במשח ואספוגין פטירן ד
דמשיחין במשח׃ ואם מנחתא על מסריתא קורבנך סולתא
דפילא במשח פטיר תהי׃ בצע יתה ביצועין ותריק עלה משחא
מנחתא היא׃ ואם מנחתא דרדתא קורבנך סולתא במשח
תתעביד׃ ותיתי ית מנחתא די תתעבד מאילין קדם יי ויקרבינה
לות כהנא ויקרבינה למדבחא׃ ויפריש כהנא מן מנחתא יח

צפונה לפני ה׳ · ואין צפון בבמה׃ מן העוף · ולא כל העוף לפי שנאמר תמים זכר בבקר בכשבים תמות וזכרות בבהמה ואין תמות וזכרות בעופות יכול אף מחוסר אבר תלמוד לומר מן העוף׃ תורים · גדולים ולא קטנים׃ בני יונה · קטנים ולא גדולים׃ מן התורים או מן בני היונה · פרט לתחלת הציהוב שבזה ושבזה שהוא פסול שגדול הוא אצל בני יונה וקטן אצל תורים׃ והקריבו · אפילו פרידה אחת׃ יביא · הכהן׃ ומלק · אין מליקה בכלי אלא בעצמו של כהן קוצץ בצפרנו ממול העורף וחותך מפרקת עד שמגיע לסימנין וקוצצן׃ ונמצה דמו · לשון מיץ אפים כי אפס המץ כובש בית השחיטה על קיר המזבח והדם מתמצה ויורד׃ ומלק והקטיר ונמצה · אפשר לומר כן מאחר שהוא מקטיר הוא מוצה אלא מה הקטרה הראש בעצמו והגוף בעצמו וכו׳ אף מליקה כן ופשוטו של מקרא מסורס הוא ומלק והקטיר וקודם הקטרה ונמצה דמו כבר׃ מוראתו · מקום הראי זה הזפק׃ בנוצתה · עם בני מעיה ונוצה לשון דבר המאוס כמו כי נצו גם נעו וזהו שתרגם אנקלוס באוכליה וזהו מדרשו של אבא יוסי בן חנן שאמר נוטל את הקורקבן עמה ורבותינו אמרו קודר סביב הזפק בסכין כעין ארובה ונוטלו עם הנוצה שעל העוף בעולת בהמה שאינה אוכלת אלא באבוס בעליה נאמר והקרב והכרעים ירחץ במים והקטיר בעוף שניזון מן הגזל נאמר והשליך את המעים שאכלו מן הגזל׃ אצל המזבח קדמה · במזרח של כבש׃ אל מקום הדשן · מקום שנותנין שם תרומת הדשן בכל בקר ודשון מזבח הפנימי והמנורה וכולם נבלעים שם במקומן׃ ושסע · אין שיסוע אלא ביד וכן הוא אומר בשמשון וישסעהו כשסע הגדי׃ בכנפיו · עם כנפיו אינו צריך למרוט כנפי נוצתו בכנפיו נוצה ממש והלא אין לך הדיוט שמריח ריח כנפים נשרפים ואין נפשו קצה עליו ולמה אמר הכתוב יקרב כדי שיהא המזבח שבע ומהודר בקרבנו של עני׃ לא יבדיל · אינו מפרקו לגמרי לשתי חתיכות אלא קורעו מגבו נאמר בעוף ריח ניחוח ונאמר בבהמה ריח ניחוח לומר לך אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין את לבו לשמים׃ נפש כי תקריב · לא נאמר נפש בכל קרבנות נדבה אלא במנחה מי דרכו להתנדב מנחה עני אמר הקדוש ברוך הוא מעלה אני עליו כאלו הקריב נפשו׃ סלת יהיה קרבנו · האומר הרי עלי מנחה סתם מביא מנחה סלת שהיא הראשונה שבמנחות ונקמצת כשהיא סלת כמו שמפורש בענין לפי שנאמרו כאן חמש מיני מנחות וכולן באות אפויות קודם קמיצה חוץ מזו לכך קרויה מנחת סלת · סלת אין סלת אלא מן החטין שנאמר סלת חטים ואין מנחה פחותה מעשרון שנאמר ועשרון סלת למנחה עשרון לכל מנחה׃ ויצק עליה שמן · על כולה׃ ונתן עליה לבונה · על מקצתה מניח קומץ לבונה עליה לצד אחד ומה ראית לומר כן שאין רבוי אחר רבוי בתורה אלא למעט · דבר אחר שמן על כולה מפני שהוא נבלל עמה כמו שנאמר מסלתה ומשמנה ולבונה על מקצתה שאינה נבללת עמה ולא נקמצת עמה שנאמר על כל לבונתה שלאחר שקמץ מלקט את הלבונה כולה ומקטירה ויצק ונתן והביאה מלמד שיציקה ובלילה כשרים בזר׃ הכהנים וקמץ · מקמיצה ואילך מצות כהונה׃ וקמץ משם · ממקום שרגלי הזר עומדות ללמדך שהקמיצה כשרה בכל מקום בעזרה אף בחצות עשרה אמה של מקום דריסת רגלי ישראל׃ מלא קמצו · יכול מבורץ מבצבץ ויוצא לכל צד תלמוד לומר במקום אחר׃ והרים ממנו בקומצו · לא יהא כשר אלא מה שבתוך הקומץ · אי בקומצו יכול חסר תלמוד לומר מלא הא כיצד חופה שלש אצבעותיו על פס ידו וזהו קומץ במשמע לשון העברית׃ על כל לבונתה · לבד כל הלבונה יהא הקומץ מלא · לבונתה והקטיר · אף הלבונה בהקטרה׃ מלא קומצו מסלתה ומשמנה · הא אם קמץ ועלה בידו גרגיר מלח או קורט לבונה פסולה׃ אזכרתה · הקומץ העולה לגבוה הוא זכרון המנחה שבו נזכר בעליה לטובה ולנחת רוח׃ לאהרן ולבניו · כהן גדול נוטל חלק בראש שלא במחלוקת וההדיוט במחלוקת׃ קדש קדשים · הוא להם מאישי ה׳ אין להם חלק בה אלא לאחר מתנות האישים׃ וכי תקריב וגו׳ · שאמר הרי עלי מנחת תנור ולמד הכתוב שיביא או חלות או רקיקין החלות בלולות והרקיקין משוחין ונחלקו רבותינו במשיחתן יש אומרים מושחן וחוזר ומושחן עד שכלה כל השמן שבלוג שכל המנחות טעונות לוג שמן ויש אומרים מושחן כמין כי ושאר השמן נאכל בפני עצמו לכהנים מה תלמוד לומר בשמן בשמן שני פעמים להכשיר שמן שני ושלישי היוצא מן הזתים ואין צריך שמן ראשון אלא למנורה שנאמר בו זך ושנינו במנחות כל המנחות האפויות לפני קמיצתן ונקמצות על ידי פתיתה כולן באות עשר עשר חלות והאמור בה רקיקין באה עשר רקיקין׃ ואם מנחה על המחבת · שאמר הרי עלי מנחת מחבת וכלי הוא שהיה במקדש שאופין בו מנחה על האור בשמן והכלי אינו עמוק אלא צף ומעשי המנחה שבתוכו קשין שמתוך שהיא צפה האור שורף את השמן וכולן טעונות שלשה מתנות שמן יציקה ובלילה ומתן שמן לכלי קודם לעשייתן׃ סלת בלולה בשמן · מלמד שבוללן בעודן סלת׃ פתות אותה פתים · לרבות כל המנחות הנאפות קודם קמיצה לפתיתה׃ ויצקת עליה שמן מנחה היא · לרבות כל המנחות ליציקה יכול אף מנחת המאפה תלמוד לומר עליה אוציא את החלות ולא אוציא את הרקיקין תלמוד לומר היא׃ מרחשת · כלי הוא שהיה במקדש עמוק ומתוך שהיא עמוקה שמנה הצבור ואין האור שורפו לפיכך מעשה מנחה העשויין לתוכה רוחשין · כל דבר רך על ידי משקה נראה כרוחש ומנענע׃ אשר יעשה מאלה · מאחד מן המינין הללו׃ והקריבה · בעליה אל הכהן׃ והגישה הכהן אל המזבח · מגיעה לקרן דרומית מערבית של מזבח׃

אֶת־אַזְכָּרָתָהּ וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה׃ וְהַנּוֹתֶרֶת
מִן־הַמִּנְחָה לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו קֹדֶשׁ קָדָשִׁים מֵאִשֵּׁי יְהוָה׃ כָּל־הַמִּנְחָה
אֲשֶׁר תַּקְרִיבוּ לַיהוָה לֹא תֵעָשֶׂה חָמֵץ כִּי כָל־שְׂאֹר וְכָל־דְּבַשׁ לֹא־
תַקְטִירוּ מִמֶּנּוּ אִשֶּׁה לַיהוָה׃ קָרְבַּן רֵאשִׁית תַּקְרִיבוּ אֹתָם לַיהוָה
וְאֶל־הַמִּזְבֵּחַ לֹא־יַעֲלוּ לְרֵיחַ נִיחֹחַ׃ וְכָל־קָרְבַּן מִנְחָתְךָ בַּמֶּלַח
תִּמְלָח וְלֹא תַשְׁבִּית מֶלַח בְּרִית אֱלֹהֶיךָ מֵעַל מִנְחָתֶךָ עַל כָּל־קָרְבָּנְךָ
תַּקְרִיב מֶלַח׃ וְאִם־
תַּקְרִיב מִנְחַת בִּכּוּרִים לַיהוָה אָבִיב קָלוּי בָּאֵשׁ גֶּרֶשׂ כַּרְמֶל תַּקְרִיב אֵת
מִנְחַת בִּכּוּרֶיךָ׃ וְנָתַתָּ עָלֶיהָ שֶׁמֶן וְשַׂמְתָּ עָלֶיהָ לְבֹנָה מִנְחָה הִוא׃
וְהִקְטִיר הַכֹּהֵן אֶת־אַזְכָּרָתָהּ מִגִּרְשָׂהּ וּמִשַּׁמְנָהּ עַל כָּל־לְבֹנָתָהּ אִשֶּׁה
לַיהוָה׃ וְאִם־זֶבַח שְׁלָמִים קָרְבָּנוֹ אִם מִן־הַבָּקָר ג
הוּא מַקְרִיב אִם־זָכָר אִם־נְקֵבָה תָּמִים יַקְרִיבֶנּוּ לִפְנֵי יְהוָה׃ וְסָמַךְ יָדוֹ
עַל־רֹאשׁ קָרְבָּנוֹ וּשְׁחָטוֹ פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וְזָרְקוּ בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים
אֶת־הַדָּם עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃ וְהִקְרִיב מִזֶּבַח הַשְּׁלָמִים אִשֶּׁה לַיהוָה
אֶת־הַחֵלֶב הַמְכַסֶּה אֶת־הַקֶּרֶב וְאֵת כָּל־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עַל־הַקֶּרֶב׃ וְאֵת
שְׁתֵּי הַכְּלָיֹת וְאֶת־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עֲלֵהֶן אֲשֶׁר עַל־הַכְּסָלִים וְאֶת־הַיֹּתֶרֶת
עַל־הַכָּבֵד עַל־הַכְּלָיוֹת יְסִירֶנָּה׃ וְהִקְטִירוּ אֹתוֹ בְנֵי־אַהֲרֹן הַמִּזְבֵּחָה
עַל־הָעֹלָה אֲשֶׁר עַל־הָעֵצִים אֲשֶׁר עַל־הָאֵשׁ אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה׃
וְאִם־מִן־הַצֹּאן קָרְבָּנוֹ לְזֶבַח שְׁלָמִים לַיהוָה
זָכָר אוֹ נְקֵבָה תָּמִים יַקְרִיבֶנּוּ׃ אִם־כֶּשֶׂב הוּא־מַקְרִיב אֶת־קָרְבָּנוֹ
וְהִקְרִיב אֹתוֹ לִפְנֵי יְהוָה׃ וְסָמַךְ אֶת־יָדוֹ עַל־רֹאשׁ קָרְבָּנוֹ וְשָׁחַט אֹתוֹ
לִפְנֵי אֹהֶל מוֹעֵד וְזָרְקוּ בְּנֵי אַהֲרֹן אֶת־דָּמוֹ עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃ וְהִקְרִיב
מִזֶּבַח הַשְּׁלָמִים אִשֶּׁה לַיהוָה חֶלְבּוֹ הָאַלְיָה תְמִימָה לְעֻמַּת הֶעָצֶה
יְסִירֶנָּה וְאֶת־הַחֵלֶב הַמְכַסֶּה אֶת־הַקֶּרֶב וְאֵת כָּל־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עַל־
הַקֶּרֶב׃ וְאֵת שְׁתֵּי הַכְּלָיֹת וְאֶת־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עֲלֵהֶן אֲשֶׁר עַל־הַכְּסָלִים
וְאֶת־הַיֹּתֶרֶת עַל־הַכָּבֵד עַל־הַכְּלָיֹת יְסִירֶנָּה׃ וְהִקְטִירוֹ הַכֹּהֵן
הַמִּזְבֵּחָה לֶחֶם אִשֶּׁה לַיהוָה׃ וְאִם עֵז קָרְבָּנוֹ וְהִקְרִיבוֹ לִפְנֵי
יְהוָה׃ וְסָמַךְ אֶת־יָדוֹ עַל־רֹאשׁוֹ וְשָׁחַט אֹתוֹ לִפְנֵי אֹהֶל מוֹעֵד וְזָרְקוּ בְּנֵי
אַהֲרֹן אֶת־דָּמוֹ עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃ וְהִקְרִיב מִמֶּנּוּ קָרְבָּנוֹ אִשֶּׁה
לַיהוָה אֶת־הַחֵלֶב הַמְכַסֶּה אֶת־הַקֶּרֶב וְאֵת כָּל־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עַל־הַקֶּרֶב׃
וְאֵת שְׁתֵּי הַכְּלָיֹת וְאֶת־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עֲלֵהֶן אֲשֶׁר עַל־הַכְּסָלִים וְאֶת־
הַיֹּתֶרֶת עַל־הַכָּבֵד עַל־הַכְּלָיֹת יְסִירֶנָּה׃ וְהִקְטִירָם הַכֹּהֵן הַמִּזְבֵּחָה
לֶחֶם אִשֶּׁה לְרֵיחַ נִיחֹחַ כָּל־חֵלֶב לַיהוָה׃ חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם בְּכֹל
מוֹשְׁבֹתֵיכֶם כָּל־חֵלֶב וְכָל־דָּם לֹא תֹאכֵלוּ׃ וַיְדַבֵּר ד
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר נֶפֶשׁ כִּי־תֶחֱטָא
בִשְׁגָגָה מִכֹּל מִצְוֺת יְהוָה אֲשֶׁר לֹא תֵעָשֶׂינָה וְעָשָׂה מֵאַחַת מֵהֵנָּה׃

ית אדכרתה ויסיק למדבחא קורבן דמתקבל ברעוא קדם יי׃
ודאשתאר מן מנחתא לאהרן ולבנוהי קודש קודשין מקורבניא
דיי׃ כל מנחתא די תקרבון קדם יי לא תתעביד חמיע ארי כל
חמיר וכל דבש לא תסקון מיניה קורבנא קדם יי׃ קורבן קדמא
תקרבון יתהון קדם יי ולמדבחא לא יסקון לאתקבלא ברעוא׃
וכל קורבן מנחתך במלחא תמלח ולא תבטיל מלח קים אלהך
מעל מנחתך על כל קורבנך תקרב מלח׃ ואם
תקריב מנחת בכורין קדם יי אביב קלי בנור פירוכן רכיכן תקריב
ית מנחת בכורך׃ ותתן עלה משחא ותשוי עלה לבונתא מנחתא
היא׃ ויסיק כהנא ית אדכרתה מגרשה וממשחה על כל לבונתה
קורבנא קדם יי׃ ואם ניכסת קודשין קורבניה אם מן תורי
הוא מקריב אם דכר אם נוקבא שלים יקריביניה קדם יי׃ ויסמוך
ידיה על ריש קורבניה ויכסיניה בתרע משכן זימנא ויזרקון בני
אהרן כהניא ית דמא על מדבחא סחור סחור׃ ויקריב מנכסת
קודשיא קורבנא קדם יי ית תרבא דחפי ית גווא וית כל תרבא
די על גווא׃ וית תרתין כוליין וית תרבא די עליהן די על גיססיא
וית חצרא דעל כבדא על כוליתא יעדינה׃ ויסקון יתיה בני אהרן
למדבחא על עלתא די על אעיא די על אישתא קורבן דמתקבל
ברעוא קדם יי׃ ואם מן ענא קורבניה לנכסת קודשיא
קדם יי דכר או נוקבא שלים יקריביניה׃ אם אימר הוא מקריב ית
קורבניה ויקריב יתיה קדם יי׃ ויסמוך ית ידיה על ריש קורבניה
ויכוס יתיה קדם משכן זמנא ויזרקון בני אהרן ית דמיה על
מדבחא סחור סחור׃ ויקרב מנכסת קודשיא קורבנא קדם יי
תרביה אליתא שלמתא לקביל שיזרתא יעדינה ית תרבא דחפי ית
גווא וית כל תרבא די על גווא׃ וית תרתין כוליין וית תרבא די
עליהן די על גיססיא וית חצרא דעל כבדא על כוליתא יעדינה׃
ויסיקיניה כהנא למדבחא לחים קורבנא קדם יי׃ ואם מן בני
עזיא קורבניה ויקרביניה קדם יי׃ ויסמוך ית ידיה על רישיה
ויכוס יתיה קדם משכן זמנא ויזרקון בני אהרן ית דמיה על מדבחא
סחור סחור׃ ויקריב מיניה קורבניה קורבנא קדם יי ית תרבא
דחפי ית גווא וית כל תרבא די על גווא׃ וית תרתין כוליין וית
תרבא די עליהן די על גססיא וית חצרא דעל כבדא על כוליתא
יעדינה׃ ויסיקינון כהנא למדבחא לחים קורבן לאתקבלא ברעוא
כל תרבא קדם יי׃ קים עלם לדריכון בכל מותבניכון כל תרבא
וכל דמא לא תיכלון׃ ומליל יי לות
משה למימר׃ מליל עם בני ישראל למימר אנש ארי יחוב בשלו
מכל פיקודיא דיי דלא כשרין לאתעבדא ויעבד מחדא מנהון׃

את אזכרתה · היא הקומץ: וכל דבש · כל מתיקת פרי קרויה דבש: קרבן ראשית תקריבו · מה יש לך להביא מן השאור ומן הדבש · קרבן ראשית שתי הלחם של עצרת הבאים מן השאור שנאמר חמץ תאפינה · ובכורים מן הדבש כמו ביכורי תאנים ותמרים: מלח ברית · שהברית כרותה למלח מששת ימי בראשית · שהובטחו המים התחתונים ליקרב במזבח במלח וניסוך המים בחג: על כל קרבנך · על עולת בהמה ועוף ואימורי כל הקדשים כולן: ואם תקריב · הרי אם משמש בלשון כי שהרי אין זה רשות שהרי במנחת העומר הכתוב מדבר שהיא חובה וכן ואם יהיה היובל וגו': מנחת ביכורים · במנחת העומר הכתוב מדבר שהיא באה אביב בשעת בישול התבואה ומן השעורים היא באה כנאמר כאן אביב ונאמר להלן כי השעורה אביב: קלוי באש · שמייבשין אותה על האור באבוב של קלאים שאלולי כן אינה נטחנת בריחים לפי שהיא לחה: גרש כרמל · גרוסה בעודה לחה גרש לשון שבירה וטחינה גורסה בריחים של גרוסות כמו ויגרס בחצץ וכן גרסה נפשי: כרמל · בעוד הכר מלא שהתבואה לחה ומלאה בקשין שלה ועל כן נקראים המלילות כרמל וכן כרמל בצקלונו: שלמים · שמטילים שלום בעולם שלמים שיש בהם שלום למזבח ולכהנים ולבעלים: ואת כל החלב וגו' · להביא חלב שעל הקבה דברי רבי ישמעאל רבי עקיבא אומר להביא חלב שעל הדקין: כסלים · פלנקי"ש בלעז שהחלב שעל הכליות כשהבהמה חיה היא בגובה הכסלים למטה והוא החלב שתחת המתנים שקורין בלעז לונבי"לש לובן הנראה למעלה בגובה הכסלים ובתחתיתו הבשר חופהו: היותרת · הוא דופן המסך שקורין איבריש ובלשון ארמי חצרא: על הכבד · שיטול מן הכבד עמה מעט ובמקום אחר הוא אומר ואת היותרת מן הכבד: על הכבד ועל הכליות · לבד מן הכבד ולבד מן הכליות יסירנה לזו: על העולה · מלבד העולה למדנו שתקדום עולת תמיד לכל קרבן על המערכה: אם כשב · לפי שיש באימורי הכשב מה שאין באימורי העז שהכשב אלייתו קריבה לכך נחלקו לשתי פרשיות: וזרקו · שתי מתנות שהן ארבע ועל ידי הכלי הוא זורק ואינו נותן באצבע אלא חטאת: חלבו · המשובח שבו ומהו זה האליה תמימה: לעמת העצה · למעלה מן הכליות היועצות: לחם אשה לה' · לחמו של אש לשם גבוה: לחם לשון מאכל וכן נשחיתה עץ בלחמו: עבד לחם רב · לשחוק עושין לחם: חקת עולם · יפה מפורש בתורת כהנים וכל הפסוק · מכל מצות ה' · פירשו רבותינו אין חטאת באה אלא על דבר שזדונו לאו וכרת ושגגתו חטאת · מאחת מהנה · ממקצת אחת מהן כגון הכותב בשבת שם משמעון נח מנחור דן מדני"אל · אם הכהן

אם הכהן המשיח יחטא לאשמת העם והקריב על חטאתו אשר
חטא פר בן בקר תמים ליהוה לחטאת׃ והביא את הפר אל פתח
אהל מועד לפני יהוה וסמך את ידו על ראש הפר ושחט את הפר
לפני יהוה׃ ולקח הכהן המשיח מדם הפר והביא אתו אל אהל
מועד׃ וטבל הכהן את אצבעו בדם והזה מן הדם שבע פעמים
לפני יהוה את פני פרכת הקדש׃ ונתן הכהן מן הדם על קרנות
מזבח קטרת הסמים לפני יהוה אשר באהל מועד ואת כל דם הפר
ישפך אל יסוד מזבח העלה אשר פתח אהל מועד׃ ואת כל
חלב פר החטאת ירים ממנו את החלב המכסה על הקרב ואת כל
החלב אשר על הקרב׃ ואת שתי הכלית ואת החלב אשר עליהן
אשר על הכסלים ואת היתרת על הכבד על הכליות יסירנה׃
כאשר יורם משור זבח השלמים והקטירם הכהן על מזבח העלה׃
ואת עור הפר ואת כל בשרו על ראשו ועל כרעיו וקרבו ופרשו׃
והוציא את כל הפר אל מחוץ למחנה אל מקום טהור אל שפך ה
הדשן ושרף אתו על עצים באש על שפך הדשן ישרף׃
ואם כל עדת ישראל ישגו ונעלם דבר מעיני
הקהל ועשו אחת מכל מצות יהוה אשר לא תעשינה ואשמו׃
ונודעה החטאת אשר חטאו עליה והקריבו הקהל פר בן בקר
לחטאת והביאו אתו לפני אהל מועד׃ וסמכו זקני העדה את
ידיהם על ראש הפר לפני יהוה ושחט את הפר לפני יהוה׃ והביא
הכהן המשיח מדם הפר אל אהל מועד׃ וטבל הכהן אצבעו
מן הדם והזה שבע פעמים לפני יהוה את פני הפרכת׃
ומן הדם יתן על קרנת המזבח אשר לפני יהוה אשר באהל מועד
ואת כל הדם ישפך אל יסוד מזבח העלה אשר פתח אהל מועד׃
ואת כל חלבו ירים ממנו והקטיר המזבחה׃ ועשה לפר
כאשר עשה לפר החטאת כן יעשה לו וכפר עלהם הכהן ונסלח
להם׃ והוציא את הפר אל מחוץ למחנה ושרף אתו כאשר
שרף את הפר הראשון חטאת הקהל הוא׃ אשר
נשיא יחטא ועשה אחת מכל מצות יהוה אלהיו אשר לא תעשינה
בשגגה ואשם׃ או הודע אליו חטאתו אשר חטא בה והביא את
קרבנו שעיר עזים זכר תמים׃ וסמך ידו על ראש השעיר ושחט
אתו במקום אשר ישחט את העלה לפני יהוה חטאת הוא׃
ולקח הכהן מדם החטאת באצבעו ונתן על קרנת מזבח העלה

אם כהנא רבא יחוב לחובת עמא ויקריב על חובתיה די חב תור
בר תורי שלים קדם יי לחטאתא׃ וייתי ית תורא לתרע משכן
זימנא לקדם יי ויסמוך ית ידיה על ריש תורא ויכוס ית תורא
קדם יי׃ ויסב כהנא רבא מדמא דתורא ויעיל יתיה למשכן זימנא
׃ ויטבול כהנא ית אצבעיה בדמא וידי מן דמא שבע זמנין קדם יי
קדם פרוכתא דקודשא׃ ויתן כהנא מן דמא על קרנת מדבחא
קטורת דבוסמיא קדם יי די במשכן זימנא וית כל דמא דתורא
ישוד ליסודא דמדבחא דעלתא די בתרע משכן זימנא׃ וית כל
תרבא תורא דחטאתא יפריש מיניה ית תרבא דחפי על גווא וית
כל תרבא די על גווא׃ וית תרתין כולין וית תרבא די עליהן די על
גססיא וית חצרא דעל כבדא על כוליתא יעדינה׃ כמא די מתפרש
מתור נכסת קודשיא ויסיקינון כהנא על מדבחא דעלתא׃ וית
משך תורא וית כל בסריה על רישיה ועל כרעוהי וגויה ואוכליה
׃ ויפיק ית כל תורא מברא למשריתא לאתר דכי לאתר בית מישד
קיטמא ויוקיד יתיה על אעיא באשתא על אתר בית מישד קיטמא
יתוקד׃ ואם כל כנשתא דישראל ישתלון ויהי מכסא
פתגמא מעיני קהלא ויעבדון חד מכל פקודיא דיי דלא כשרין
לאתעבדא ויחובון׃ ותתידע חובתא די חבו עלה ויקרבון קהלא
תור בר תורא לחטאתא וייתון יתיה לקדם משכן זמנא׃ ויסמכון
סבי כנישתא ית ידיהון על ריש תורא קדם יי ויכוס ית תורא קדם
יי׃ ויעיל כהנא רבא מדמא דתורא למשכן זימנא׃ ויטבול כהנא
אצבעיה מן דמא וידי שבע זמנין קדם יי ית קדם פרוכתא׃ ומן
דמא יתן על קרנת מדבחא די קדם יי די במשכן זימנא וית כל
דמא ישוד ליסודא דמדבחא דעלתא די בתרע משכן זימנא׃ וית
כל תרביה יפריש מיניה ויסיק למדבחא׃ ויעביד לתורא כמא
דעבד לתורא דחטאתא כן יעביד ליה ויכפר עליהון כהנא וישתביק
להון׃ ויפק ית תורא למברא למשריתא ויוקיד יתיה כמא די אוקיד
ית תורא קדמאה חטאת קהלא הוא׃ די רבא יחוב
ויעביד חד מכל פיקודיא דיי אלהיה דלא כשרין לאתעבדא בשלו
ויחוב׃ או איתידע ליה חובתיה די חב בה וייתי ית קורבניה צפיר
בר עזין דכר שלים׃ ויסמוך ידיה על ריש צפירא ויכוס יתיה
באתרא דיכוס ית עלתא קדם יי חטאתא הוא׃ ויסב כהנא מדמא
דחטאתא באצבעיה ויתן על קרנת מדבחא דעלתא ויה

אם הכהן המשיח יחטא לאשמת העם· מדרשו אינו חייב אלא בהעלם דבר עם שגגת מעשה כמו שנאמר לאשמת העם׳ ונעלם דבר מעיני הקהל ועשו· ופשוטו
לפי אגדה כשכהן גדול חוטא אשמת העם היא שזה שהן תלויין בו לכפר עליהם ולהתפלל בעדם נעשה מקולקל· פר· יכול זקן תלמוד לומר בן אי בן יכול
קטן תלמוד לומר פר הא כיצד זה פר בן שלש· אל אהל מועד· למשכן· ובבית עולמים להיכל: את פני פרכת הקדש· כנגד מקום קדושתה מכוון כנגד
בין הבדים לא היו נוגעין דמים בפרכת ואם נגעו נגעו· ואת כל הדם· שירי הדם· ואת כל חלב פר· חלבו היה לו לומר מה תלמוד לומר פר לרבות פר
יום הכפורים לכליות ולחלבים ויותרת· החטאת· להביא שעירי עבודה זרה לכליות ולחלבים ויותרת· ירים ממנו· מן המחובר שלא ינתחנו קודם הסרת
חלבו· תורת כהנים· כאשר יורם· מאותן אמורין המפורשין בשור זבח השלמים וכי מה פירש בזבח השלמים שלא פירש כאן אלא להקישו לשלמים מה
שלמים לשמן אף זה לשמו ומה שלמים שלום לעולם אף זה שלום לעולם ובשחיטת קדשים מצריכו ללמוד הימנו שאין למדין למד מן הלמד בקדשים בפרק אי
זהו מקומן: על הכבד ועל הכליות· על ראשו ועל כרעיו כולן לשון תוספת הן כמו מלבד: אל מקום טהור· לפי שיש מחוץ לעיר מקום מוכן לטומאה
להשליך אבנים מנוגעות ולבית הקברות הוצרך לומר במחוץ למחנה זה שהוא חוץ לעיר שיהא המקום טהור: מחוץ למחנה· חוץ לשלש מחנות ובבית
עולמים חוץ לעיר כמו שפירשוהו רבותינו במסכת יומא וסנהדרין: אל שפך הדשן· מקום ששופכין בו דשן המסולק מן המזבח כמו שנאמר והוציא את
הדשן אל מחוץ למחנה: על שפך הדשן ישרף· שאין תלמוד ללמד שאפילו אין שם דשן· עדת ישראל· אלו סנהדרין: ונעלם דבר· טעו להורות
באחת מכל כריתות שבתורה שהוא מותר: הקהל ועשו· שעשו הצבור על פיהם: את פני הפרכת· ולמעלה הוא אומר את פני פרכת הקדש משל למלך
שסרחה עליו מדינה אם מעוטה סרחה פמליא שלו מתקיימת ואם כולה סרחה אין פמליא שלו מתקיימת אף כאן כשחטא כהן משיח עדיין שם קדושת המקום
על המקדש משחטאו כולם חס ושלום נסתלקה הקדושה: יסוד מזבח· מזבח העולה: אשר פתח אוהל מועד· זה יסוד מערבי שהוא כנגד הפתח:
ואת כל חלבו ירים· אף על פי שלא פירש כאן יותרת ושתי כליות למדין הם מועשה לפר כאשר עשה וגו׳ ומפני מה לא נתפרשו בו תנא דבי רבי ישמעאל משל
למלך שזעם על אוהבו ומיעט בסרחונו מפני חיבתו: ועשה לפר· זה כאשר עשה לפר החטאת· כמו שמפורש בפר כהן משיח להביא יותרת ושתי כליות
שפירש שם מה שלא פירש כאן ולכפול במצות העבודות ללמד שאם חסר אחת מכל המתנות פסול לפי שמצינו בניתנין על מזבח החיצון שנתנן במתנה אחת כפר
הוצרך לומר כאן במתנה אחת מהן מעכבת: אשר נשיא יחטא· לשון אשרי אשרי הדור שהנשיא שלו נותן לב להביא כפרה על שגגתו קל וחומר שמתחרט על
זדונותיו: או הודע· כמו אם הודע הדבר הרבה או יש משמשין בלשון אם ואם במקום או וכן או נודע כי שור נגח הוא: הודע אליו· כשחטא היה סבור שהוא
היתר ולאחר מכן נודע לו שאיסור היה: במקום אשר ישחט את העולה· בצפון שהוא מפורש בעולה: חטאת הוא· לשמו כשר שלא לשמו פסול: ואת

וית דמיה ישפוך ליסודא מדבחא דעלתא : וית כל תרביה יסק
למדבחא כתרב ניכסת קודשיא ויכפר עלוהי כהנא מחובתיה וישתבק
ליה : ואם אנש חד יחוב בשלו מעמא דארעא
במעבדיה חד מפקודיא דיי דלא כשרין לאתעבדא ויחוב : או
אתידע ליה חובתיה די חב וייתי קורבניה צפירת עזין שלימתא
נוקבא על חובתיה די חב : ויסמוך ית ידיה על ריש חטאתא ויכוס
ית חטאתא באתרא דעלתא : ויסב כהנא מדמה באצבעיה ויתן
על קרנת מדבחא דעלתא וית כל דמה ישפוך ליסודא דמדבחא :
וית כל תרבה יעדי כמא דאיתעדא תרב מעל ניכסת קודשיא
ויסיק כהנא למדבחא לאתקבלא ברעוא קדם יי ויכפר עלוהי
כהנא וישתבק ליה : ואם אימר ייתי קורבניה
לחטאתא נוקבא שלימתא ייתנה : ויסמוך ית ידיה על ריש חטאתא
ויכוס יתה לחטאתא באתרא די יכוס עלתא : ויסב כהנא מדמא
דחטאתא באצבעיה ויתן על קרנת מדבחא דעלתא וית כל דמה
ישפוך ליסודא דמדבחא : וית כל תרבה יעדי כמא דאתעדא תרב
אמר מנכסת קודשיא ויסק כהנא יתהון למדבחא על קורבניא
דיי ויכפר עלוהי כהנא מחובתיה די חב וישתבק ליה :
ואנש ארי יחוב וישמע קל מומי והוא סהיד או חזא או ידע אם
לא יחוי ויקביל חוביה : או אנש די יקרב בכל מדעם מסאב או
בנבלת חיתא מסאבא או בנבלת בעירא מסאבא או בנבלת רחיש
מסאב ויהי מכסא מיניה והוא מסאב וחב : או ארי יקרב בסואבת
אנשא לכל סואבתיה די יסתאב בה ויהי מכסא מיניה והוא ידע
וחב : או אנש ארי יקיים לפרשא בספון לאבאשא או לאטבא לכל
די יפריש אנשא בקיום ויהי מכסא מיניה והוא ידע וחב לחדא
מאילין : ויהי ארי יחוב לחדא מאילין ויודי די חב עלה : וייתי ית
חובתיה לקדם יי על חובתיה די חב נוקבא מן ענא אימרתא או
צפירת עזין לחטאתא ויכפר עלוהי כהנא מחובתיה :
ואם לא תמטי ידיה כמיסת שיתא וייתי ית חובתיה די חב
תרתין שפנינין או תרין בני יונה קדם יי חד לחטאתא וחד לעלתא
וייתי יתהון לכהנא ויקריב ית די לחטאתא בקדמיתא וימלוק ית
רישיה מקבל קדליה ולא יפריש : וידי מדמא דחטאתא על כותל
מדבחא ודישתאר בדמא יתמצי ליסודא דמדבחא חטאתא הוא : וית
תנינא יעביד עלתא כדחזי ויכפר עלוהי כהנא מחובתיה די חב
וישתבק ליה : ואם לא תדביק ידיה לתרין שפנינין
או לתרין בני יונה וייתי ית קורבניה די חב חד מן עסרא בתלת
סאין סולתא לחטאתא לא ישוי עלה משחא ולא יתן עלה לבונתא
ארי חטאתא היא : וייתינה לות כהנא ויקמוץ כהנא מינה מלי
קומציה ית אדכרתה ויסק למדבחא על קורבניא דיי חטאתא היא
ויכפר עלוהי כהנא על חובתיה די חב : סחרא

ואת דמו ישפך אל יסוד מזבח העלה : ואת כל חלבו יקטיר
ה המזבחה כחלב זבח השלמים וכפר עליו הכהן מחטאתו ונסלח
לו : ואם נפש אחת תחטא בשגגת
מעם הארץ בעשתה אחת ממצות יהוה אשר לא תעשינה ואשם :
או הודע אליו חטאתו אשר חטא והביא קרבנו שעירת עזים ת
תמימת נקבה על חטאתו אשר חטא : וסמך את ידו על ראש
החטאת ושחט את החטאת במקום העלה : ולקח הכהן
מדמה באצבעו ונתן על קרנת מזבח העלה ואת כל דמה ישפך אל
יסוד המזבח : ואת כל חלבה יסיר כאשר הוסר חלב מעל
זבח השלמים והקטיר הכהן המזבחה לריח ניחח ליהוה וכפר ע
עליו הכהן ונסלח לו :

ואם כבש יביא קרבנו לחטאת נקבה תמימה יביאנה :
וסמך את ידו על ראש החטאת ושחט אתה לחטאת במקום אשר
ישחט את העלה : ולקח הכהן מדם החטאת באצבעו ונתן
על קרנת מזבח העלה ואת כל דמה ישפך אל יסוד המזבח :
ואת כל חלבה יסיר כאשר יוסר חלב הכשב מזבח השלמים וה
והקטיר הכהן אתם המזבחה על אשי יהוה וכפר עליו הכהן על
חטאתו אשר חטא ונסלח לו :

ה ונפש כי תחטא ושמעה קול אלה והוא עד
או ראה או ידע אם לוא יגיד ונשא עונו : או נפש אשר תגע בכל
דבר טמא או בנבלת חיה טמאה או בנבלת בהמה טמאה או
בנבלת שרץ טמא ונעלם ממנו והוא טמא ואשם : או כי יגע
בטמאת אדם לכל טמאתו אשר יטמא בה ונעלם ממנו והוא ידע ו
ואשם : או נפש כי תשבע לבטא בשפתים להרע או להיטיב לכל
אשר יבטא האדם בשבעה ונעלם ממנו והוא ידע ואשם לאחת
מאלה : והיה כי יאשם לאחת מאלה והתודה אשר חטא עליה :
והביא את אשמו ליהוה על חטאתו אשר חטא נקבה מן הצאן כ
כשבה או שעירת עזים לחטאת וכפר עליו הכהן מחטאתו : ואם
לא תגיע ידו די שה והביא את אשמו אשר חטא שתי תרים או שני
בני יונה ליהוה אחד לחטאת ואחד לעלה : והביא אתם אל הכהן
והקריב את אשר לחטאת ראשונה ומלק את ראשו ממול ערפו ולא
יבדיל : והזה מדם החטאת על קיר המזבח והנשאר בדם ימצה
אל יסוד המזבח חטאת הוא : ואת השני יעשה עלה כמשפט וכפר
עליו הכהן מחטאתו אשר חטא ונסלח לו :

ואם לא תשיג ידו לשתי תרים או לשני בני
יונה והביא את קרבנו אשר חטא עשירת האפה סלת לחטאת לא
ישים עליה שמן ולא יתן עליה לבנה כי חטאת הוא : והביאה אל
הכהן וקמץ הכהן ממנה מלוא קמצו את אזכרתה והקטיר המזבחה
על אשי יהוה חטאת הוא : וכפר עליו הכהן על חטאתו אשר חטא

ואת דמו · שירי הדם : כחלב זבח השלמים · כאותן אמורין המפורשין בעז האמור אצל שלמים : כאשר הוסר חלב מעל זבח השלמים · כאימורי עז
האמורין בשלמים : ושחט אותה לחטאת · שתהא שחיטתו לשם חטאת : כאשר הוסר חלב הכשב · שנתרבו אמורין באליה · אף חטאת כשהיא באה כבשה
טעונה אליה עם האמורין : אשי ה' · על מדורות האש העשויות לשם פואיי"ש בלעז : ושמעה קול אלה · בדבר שהוא עד בו שהשביעוהו שבועה שאם
יודע לו בעדות שיגיד לו : או נפש אשר תגע וגו' · ולאחר הטומאה הזו יאכל קדשים או יכנס למקדש שהוא דבר שזדונו כרת במסכת שבועות נדרש כן :
ונעלם ממנו · הטומאה : ואשם · באכילת קדש או בביאת מקדש : בטומאת אדם · זו טומאת מת : לכל טומאתו · לרבות מגע זבין וזבות : אשר יטמא ·
לרבות הנוגע בבועל נדה : בה · לרבות בולע נבלת עוף טהור ולא ידע ששכח הטומאה : ואשם · באכילת קדש או בביאת מקדש : בשפתים · ולא בלב :
להרע · לעצמו או להטיב לעצמו כגון אוכל ולא אוכל אישן ולא אישן : לכל אשר יבטא · לרבות לשעבר : ונעלם ממנו · ועבר על שבועתו · כל אלה בקרבן
עולה ויורד כמפורש כאן אבל שבועה שיש בה כפירת ממון אינה בקרבן זו אלא באשם : והקריב את אשר לחטאת ראשונה · חטאת קודמת לעולה למה
הדבר דומה לפרקליט שנכנס לרצות רצה פרקליט נכנס דורון אחריו · ולא יבדיל · אינו מולק אלא סימן אחד : עורף · הוא גובה הראש המשפיע לצד
הצואר : מול עורף · מול הרואה את העורף והוא אורך כל אחורי הצואר : והזה מדם חטאת · בעולה לא הטעין אלא מצוי ובחטאת הזאה ומצוי אוחז
בעורף ומתיז והדם ניתז והולך למזבח : חטאת היא · לשמה כשרה שלא לשמה פסולה : כמשפט · כדת האמורה בעולת העוף של נדבה בראש הפרשה :
כי חטאת היא · ואין בדין שיהא קרבנה מהודר · חטאת היא · נקמצה ונקטרה לשמה כשרה שלא לשמה פסולה : על חטאתו אשר חטא · כאן שנה הכתוב שהרי
בעשירות ובדלות נאמר מחטאתו וכאן בדלי דלות נאמר על חטאתו · דקדקו רבותינו מכאן שאם חטא כשהוא עשיר והפריש מעות לכשבה או שעירה והעני
יביא מקצתן שתי תורים · הפריש מעות לשתי תורים והעני יביא ממקצתן עשירית האיפה הפריש מעות לעשירית האיפה והעשיר יוסיף עליהן ויביא קרבן
עשיר לכך נאמר כאן על חטאתו :
מאחת

מאחת מאלה ונסלח לו והיתה לכהן כמנחה:
וידבר יהוה אל משה לאמר:
נפש כי תמעל מעל וחטאה בשגגה מקדשי יהוה והביא את אשמו
ליהוה איל תמים מן הצאן בערכך כסף שקלים בשקל הקדש ל
לאשם: ואת אשר חטא מן הקדש ישלם ואת חמישתו יוסף עליו
ונתן אתו לכהן והכהן יכפר עליו באיל האשם ונסלח לו:
ואם נפש כי תחטא ועשתה אחת מכל מצות יהוה אשר לא
תעשינה ולא ידע ואשם ונשא עונו: והביא איל תמים מן הצאן
בערכך לאשם אל הכהן וכפר עליו הכהן על שגגתו אשר שגג
והוא לא ידע ונסלח לו: אשם הוא אשם אשם ליהוה:
וידבר יהוה אל משה לאמר: ז
נפש כי תחטא ומעלה מעל ביהוה וכחש בעמיתו בפקדון או ב
בתשומת יד או בגזל או עשק את עמיתו: או מצא אבדה וכחש
בה ונשבע על שקר על אחת מכל אשר יעשה האדם לחטא בהנה:
והיה כי יחטא ואשם והשיב את הגזלה אשר גזל או את העשק
אשר עשק או את הפקדון אשר הפקד אתו או את האבדה אשר
מצא: או מכל אשר ישבע עליו לשקר ושלם אתו בראשו וח
וחמשתיו יסף עליו לאשר הוא לו יתננו ביום אשמתו: ואת
אשמו יביא ליהוה איל תמים מן הצאן בערכך לאשם אל הכהן:
וכפר עליו הכהן לפני יהוה ונסלח לו על אחת מכל אשר יעשה
לאשמה בה:

מחדא מאלין וישתביק ליה ותהי לכהנא כמנחתא:
ומליל יי עם משה למימר: אנש ארי ישקר שקר ויחוב בשלו מ
מקודשיא דיי וייתי ית אשמיה קדם יי דכר שלים מן ענא ב
בפורסניה כסף סלעין בסלעי קודשא לאשמא: וית די חב מן
קודשא ישלם וית חומשיה יוסף עלוהי ויתן יתיה לכהנא וכהנא
יכפר עלוהי בדיכרא דאשמא וישתביק ליה:
ואם אנש ארי יחוב ויעביד חד מכל פיקודיא דיי דלא
כשרין לאתעבדא ולא ידע וחב ויקבל חוביה: וייתי דכר שלים מן
ענא בפורסניה לאשמא לות כהנא ויכפר עלוהי כהנא על שלותיה
דאשתלי והוא לא ידע וישתביק ליה: אשמא הוא על חוביה
דהוא חב אשמא יקריב קדם יי: ומליל יי עם משה למימר:
אנש ארי יחוב וישקר שקר קדם יי ויכדיב בחבריה בפקדנא או
בשותפות ידא או בגזילא או עשקיה חבריה: או אשכח אבידתא
וכדיב בה וישתבע על שקרא על חדא מכל די יעבד אנשא למיחב
בהן: ויהי ארי יחטי ויחוב ויתיב ית גזילה די גזל או ית עושקא
די עשק או ית פקדנא די אתפקד עמיה או ית אבידתא די אשכח:
או מכל די אישתבע עלוהי לשיקרא וישלם יתיה ברישיה וח
וחומשיה יוסף עלוהי לדי הוא דיליה יתניניה ביומא דחובתיה:
וית אשמיה ייתי קדם יי דכר שלים מן ענא בפורסניה לאשמא
לות כהנא: ויכפר עלוהי כהנא קדם יי וישתביק ליה על חדא מכל
די יעביד למיחב בה:

פ פ פ

וידבר יהוה אל משה לאמר:
צו את אהרן ואת בניו
לאמר זאת תורת העלה
הוא העלה על מוקדה על
המזבח כל הלילה עד הבקר ואש המזבח תוקד בו: ולבש הכהן

פ פ פ

ומליל יי עם משה למימר: פקיד ית אהרן
וית בנוהי למימר דא אוריתא דעלתא
היא עלתא דמתוקדא על מדבחא כל
ליליא עד צפרא ואשתא דמדבחא תהי יקדא ביה: וילבש כהנא

מאחת מאלה · מאחת משלש כפרות האמורות בענין או בעשירות או בדלות או בדלי דלות · ומה תלמוד לומר שיכול החמורים שבהם יהיו בכשבה או שעירה והקלין יהיו בעוף והקלין שבקלין יהיו בעשירית האיפה תלמוד לומר מאחת מאלה להשוות קלין לחמורין לכשבה אם השיגה ידם ואף החמורין לקלין לעשירית האיפה בדלי דלות: והיתה לכהן כמנחה · ללמד על מנחת חוטא שיהיו שיריה נאכלין זהו לפי פשוטו · ורבותינו דרשו והיתה לכהן ואם חוטא זה כהן הוא תהי כשאר מנחת נדבת כהן שהיא בכליל תהיה לא תאכל: כי תמעול מעל · אין מעילה בכל מקום אלא שנוי וכן הוא אומר וימעלו באלהי אבותיהם ויזנו אחרי אלהי עמי הארץ וכן הוא אומר בסוטה ומעלה בו מעל: וחטאה בשגגה מקדשי ה' · שנהנה מן ההקדש והיכן הוזהר נאמר כאן חטא ונאמר להלן חטא בתרומה ולא ישאו עליו חטא מה להלן הזהיר אף כאן הזהיר · אי מה להלן לא הזהיר אלא על האוכל אף כאן לא הזהיר אלא על האוכל תלמוד לומר תמעול מעל ריבה: קדשי ה' · המיוחדים לשם יצאו קדשים קלים: איל · לשון קשה כמו ואת אילי הארץ לקח אף כאן קשה בן שתי שנים: בערכך כסף שקלים · שיהא שוה שתי סלעים: ואת אשר חטא מן הקדש · ישלם קרן וחומש להקדש: ולא ידע ואשם · והביא הענין הזה מדבר במי שבא ספק כרת לידו ולא ידע אם עבר עליו אם לאו כגון חלב ושומן לפניו וכסבור ששתיהן היתר ואכל את האחת אמרו לו אחת של חלב היתה ולא ידע אם זו של חלב אכל הרי זה מביא אשם תלוי ומגין עליו כל זמן שלא נודע לו שודאי חטא ואם יודע לו לאחר זמן יביא חטאת: ולא ידע ואשם ונשא עונו · רבי יוסי הגלילי אומר הרי הכתוב ענש את מי שלא ידע על אחת כמה וכמה שיענש את שידע · רבי יוסי אומר אם נפשך לידע מתן שכרן של צדיקים צא ולמד מאדם הראשון שלא נצטוה אלא על מצות לא תעשה ועבר עליה ראה כמה מיתות נקנסו עליו ולדורותיו וכי איזו מדה מרובה של טובה או של פורענות הוי אומר מדה טובה אם מדת פורענות מעוטה ראה כמה מיתות נקנסו לו ולדורותיו מדה טובה המרובה היושב לו מן הפגולין והנותרות והמתענה ביום הכפורים על אחת כמה וכמה שיזכה לו ולדורותיו ולדורות דורותיו עד סוף כל הדורות · רבי עקיבה אומר הרי הוא אומר על פי שנים עדים או שלשה וגו' אם מתקיימת העדות בשנים למה פרט לך הכתוב שלשה אלא להביא שלישי להחמיר עליו ולעשות דינו · כיוצא באלו לענין עונש והזמה אם כך ענש הכתוב לנטפל לעוברי עבירה כעוברי עבירה על אחת כמה וכמה שישלם שכר טוב לנטפל לעושי מצוה כעושי מצוה · רבי אלעזר בן עזריה אומר כי תקצור קצירך בשדך ושכחת עומר בשדה הרי הוא אומר למען יברכך וגו' קבע הכתוב ברכה למי שבאת על ידו מצוה בלא ידע אמור מעתה היתה סלעה צרורה בכנפיו ונפלה הימנו ומצאה העני ונתפרנס בה הרי הקדוש ברוך הוא קובע לו ברכה: בערכך לאשם · בערך האמור למעלה: אשר שגג והוא לא ידע · הא אם ידע לאחר זמן לא נתכפר לו באשם זה עד שיביא חטאת הא למה זה דומה לעגלה ערופה שנתערפה ואחר כך נמצא ההורג הרי זה יהרג: אשם הוא · אשם אשם · הראשון כולו קמוץ שהוא שם דבר והאחרון חציו קמוץ וחציו פתח שהוא לשון פעל ואם תאמר מקרא שלא לצורך הוא כבר דרוש הוא בתורת כהנים: אשם אשם · להביא אשם שפחה חרופה שיהא איל בן שתי שנים יכול שאני מרבה אשם נזיר ואשם מצורע תלמוד לומר הוא: נפש כי תחטא · אמר רבי עקיבה מה תלמוד לומר ומעלה מעל בה' לפי שכל המלוה והלוה והנושא והנותן אינו עושה אלא בעדים ובשטר לפיכך בזמן שהוא מכחש מכחש בעדים ובשטר אבל המפקיד אצל חבירו ואינו רוצה שתדע בו נשמה אלא שלישי שביניהם לפיכך כשהוא מכחש מכחש בשלישי שביניהם: בתשומת יד · ששם בידו ממון להתעסק: או בגזלה או בגזל · שגזל מידו כלום · או עשק הוא שכר שכיר: וכחש בה · שכפר על אחת מכל אלה אשר יעשה האדם לחטא ולהשבע על שקר לכפירת ממון: כי יחטא ואשם · כשיכיר בנפשו לשוב בתשובה ולדעת ולהודות: כי חטא ואשם: בראשו · הוא הקרן ראש הממון: לאשר הוא לו · למי שהממון שלו:

חסלת ויקרא

צו את אהרן · אין צו אלא לשון זרוז מיד ולדורות · אמר רבי שמעון ביותר צריך הכתוב לזרז במקום שיש בו חסרון כיס: זאת תורת העולה · הרי הענין הזה בא ללמד הקטר חלבים ואברים שיהא כשר כל הלילה וללמד על הפסולין אי זה אם עלה ירד ואי זה אם עלה לא ירד · שכל תורה לרבות הוא בא לומר תורה אחת לכל העולים ואפילו פסולין שאם עלו לא ירדו: היא העולה · מעט את הרובע ואת הנרבע וכיוצא בהן שלא היה פסולן בקדש:

לבושיה דבוץ ומכנסין דבוץ ילבש על בסריה ויפריש ית קיטמא
די תיכול אשתא ית עלתא על מדבחא וישויניה בסטר מדבחא:
וישלח ית לבושוהי וילבש לבושין אוחרנין ויפיק ית קיטמא למברא
למשריתא לאתר דכי: ואשתא על מדבחא תהי יקדא ביה לא
תטפי ויבער עלה כהנא אעין בצפר בצפר ויסדר עלה עלתא ויסק
עלה תרבי נכסת קודשיא: אשתא תדירא תהי יקדא על מדבחא
לא תטפי: ודא אוריתא דמנחתא דיקרב יתה
בני אהרן קדם יי לקדם מדבחא: ויפריש מניה בקומציה מ
מסולתה דמנחתא וממשחה וית כל לבונתא די על מנחתא ויסיק
למדבחא לאתקבלא ברעוא אדכרתה קדם יי: ודאשתאר מניה
יכלון אהרן ובנוהי פטיר תתאכיל באתר קדיש בדרת משכן זימנא
ייכלונה: לא תתאפי חמיע חולקהון יהבית יתה מקורבני קודש
קודשין היא כחטאתא וכאשמא: כל דכורא בבני אהרן ייכלנה
קים עלם לדריכון מקורבניא דיי כל דיקרב בהון יתקדש:
ומליל יי לות משה למימר: דין קורבנא דאהרן
ובנוהי די יקרבון קדם יי ביומא דרבון יתיה חד מן עסרא בתלת
סאין סולתא מנחתא תדירא פלגותה בצפרא ופלגותה ברמשא:
על מסריתא במשח תתעביד רביכא תיתינה תופיני מנחת ביצועי
תקריב לאתקבלא ברעוא קדם יי: וכהנא דיתרבא תחותוהי
מבנוהי יעביד יתה קים עלם קדם יי גמיר תתסק: וכל מנחתא
דכהנא גמיר תהי לא תתאכיל:
ומליל יי לות משה למימר: מליל עם אהרן ועם בנוהי למימר דא
אוריתא דחטאתא באתר די תתנכס עלתא תתנכס חטאתא
קדם יי קודש קודשין היא: כהנא דמכפר בדמא ייכלינה באתר
קדיש תתאכיל בדרת משכן זימנא: כל דיקרב בבסרה יתקדש
ודי יידי מדמה על לבושה די יידי עלה תחור באתר קדיש: ומן
דחסף די תתבשל ביה יתבר ואם במנא דנחשא תתבשיל וי
ויתמריק וישתטיף במיא: כל דכורא בכהניא ייכול יתה קודש
קודשין היא: וכל חטאתא די יתעל מדמה למשכן זימנא לכפרא
בקודשא לא תתאכל בנורא תתוקד:
ודא אוריתא דאשמא קודש קודשין הוא: באתרא די יכסון ית
עלתא יכסון ית אשמא וית דמיה יזרוק על מדבחא סחור סחור:

מדו בד ומכנסי בד ילבש על בשרו והרים את הדשן אשר תאכל
האש את העלה על המזבח ושמו אצל המזבח: ופשט את
בגדיו ולבש בגדים אחרים והוציא את הדשן אל מחוץ למחנה אל
מקום טהור: והאש על המזבח תוקד בו לא תכבה ובער עליה
הכהן עצים בבקר בבקר וערך עליה העלה והקטיר עליה חלבי
השלמים: אש תמיד תוקד על המזבח לא תכבה:
וזאת תורת המנחה
הקרב אתה בני אהרן לפני יהוה אל פני המזבח: והרים ממנו
בקמצו מסלת המנחה ומשמנה ואת כל הלבנה אשר על המנחה
והקטיר המזבח ריח ניחח אזכרתה ליהוה: והנותרת ממנה יאכלו
אהרן ובניו מצות תאכל במקום קדש בחצר אהל מועד יאכלוה:
לא תאפה חמץ חלקם נתתי אתה מאשי קדש קדשים הוא כחטאת
וכאשם: כל זכר בבני אהרן יאכלנה חק עולם לדרתיכם מאשי
יהוה כל אשר יגע בהם יקדש:
וידבר יהוה אל משה לאמר: זה קרבן אהרן ובניו אשר יקריבו
ליהוה ביום המשח אתו עשירת האפה סלת מנחה תמיד מחציתה
בבקר ומחציתה בערב: על מחבת בשמן תעשה מרבכת תביאנה
תפיני מנחת פתים תקריב ריח ניחח ליהוה: והכהן המשיח תחתיו
מבניו יעשה אתה חק עולם ליהוה כליל תקטר: וכל מנחת כהן
כליל תהיה לא תאכל:
וידבר יהוה אל משה לאמר: דבר אל אהרן ואל
בניו לאמר זאת תורת החטאת במקום אשר תשחט העלה תשחט
החטאת לפני יהוה קדש קדשים הוא: הכהן המחטא אתה יאכלנה
במקום קדש תאכל בחצר אהל מועד: כל אשר יגע בבשרה יקדש
ואשר יזה מדמה על הבגד אשר יזה עליה תכבס במקום קדש:
וכלי חרש אשר תבשל בו ישבר ואם בכלי נחשת בשלה ומרק
ושטף במים: כל זכר בכהנים יאכל אתה קדש קדשים הוא:
וכל חטאת אשר יובא מדמה אל אהל מועד לכפר בקדש לא תאכל
באש תשרף: וזאת ז
תורת האשם קדש קדשים הוא: במקום אשר ישחטו את העלה
ישחטו את האשם ואת דמו יזרק על המזבח סביב:

מדו בד · היא הכתונת ומה תלמוד לומר מדו שתהא כמדתו: על בשרו · לא יהא דבר חוצץ בינתים: והרים את הדשן · היה חותה מלא המחתה מן
המאוכלות הפנימיות ונותנן במזרחו של כבש: הדשן אשר תאכל האש את העולה · ועשאתה דשן מאותו דשן ירים תרומה ושמו אצל המזבח: ופשט את
בגדיו · אין זו חובה אלא דרך ארץ שלא ילכלך בהוצאת הדשן בגדים שהוא משמש בהן תמיד בגדים שבשל בהן קדרה לרבו אל ימזוג בהן כוס לרבו לכך
ולבש בגדים אחרים פחותין מהם: והוציא את הדשן. הצבור בתפוח כשהוא רבה ואין מקום למערכה מוציאו משם ואין זה חובה לכל יום אבל התרומה
חובה בכל יום: והאש על המזבח תוקד בו · רבה כאן יקידות הרבה על מוקדה ואש המזבח תוקד בו והאש על המזבח תוקד בו אש תמיד תוקד על המזבח
כולן נדרשו במסכת יומא שנחלקו רבותינו במנין המערכות שהיו שם: וערך עליה העולה · עולת תמיד היא תקדים: חלבי השלמים · אם יביאו שם
שלמים · ורבותינו למדו מכאן עליה: על עולת הבקר השלים כל הקרבנות כולם מכאן שלא יהא דבר מאוחר לתמיד של בין הערבים: אש תמיד · אש
שנאמר בו תמיד היא שמדליקין בה את הנרות שנאמר בה להעלות נר תמיד אף היא מעל מזבח החיצון תוקד: לא תכבה · המכבה אש על המזבח עובר
בשני לאוין: וזאת תורת המנחה · תורה אחת לכולן להטעינן שמן ולבונה האמורין בענין שיכול אין לי טעונות שמן ולבונה אלא מנחת ישראל שהיא נקמצת
מנחת כהנים שהיא כליל מנין תלמוד לומר תורת: הקרב אותה. היא הגשה בקרן דרומית מערבית: לפני ה' · הוא מערב שהוא לצד אהל מועד: אל פני
המזבח · הוא הדרום שהוא פניו של מזבח שהכבש נתון לאותו הרוח: בקמצו · בקמצו שלא יעשה מדה לקומץ: מסולת המנחה ומשמנה · מכאן שקומץ
ממקום שנתרבה שמנה: ואת כל הלבונה אשר על המנחה והקטיר · שמלקט את לבונתה לאחר קמיצה ומקטירו ולפי שלא פירש כן אלא באחת מן המנחות
בויקרא הוצרך לשנות פרשה זו לכלול כל המנחות כמשפטן: במקום קדוש · ואיזהו בחצר אהל מועד: לא תאפה חמץ · חלקם · אף השירים אסורין
בחמץ: כחטאת כאשם · מנחת חוטא הרי היא כחטאת לפיכך קמצה שלא לשמה פסולה מנחת נדבה הרי היא כאשם לפיכך קמצה שלא לשמה כשרה:
כל זכר · אפילו בעל מום למה נאמר אם לאכילה הרי כבר אמור לחם אלהיו מקדשי הקדשים וגו' אלא לרבות בעלי מומין למחלוקת כל אשר יגע וגו' ·
קדשים קלים או חולין שיגעו בה ויבלעו ממנה: יקדש · להיות כמוה שאם פסולה יפסלו ואם כשרה יאכלו כחומר המנחה: זה קרבן אהרן ובניו · אף
ההדיוטות מקריבין עשירית האיפה ביום שהן מתחנכין לעבודה אבל כהן גדול בכל יום שנאמר מנחת תמיד והכהן המשיח תחתיו מבניו חקת עולם וגומ':
מרבכת חלוטה ברותחין כל צרכה: תופיני אפויה · אפויות הרבה אחר חליטתה אופה בתנור וחוזר ומטגנה במחבת: מנחת פתים · מלמד שטעונה
פתיתה: המשיח תחתיו מבניו · המשיח מבניו תחתיו: כליל תקטר · אין נקמצת להיות שיריה נאכלין אלא כולה כליל וכן כל מנחת כהן של נדבה
כליל תהיה: כליל · כולה שוה לגבוה: המחטא אותה · העובד עבודותיה שהיא נעשית חטאת על ידו: המחטא אותה יאכלנה · הראוי לעבודה יצא טמא
בשעת זריקת דמים שאינו חולק בבשר ואי אפשר לומר שאוסר שאר כהנים באכילתה חוץ מן הזורק דמה שהרי נאמר למטה כל זכר בכהנים יאכל אותה:
כל אשר יגע בבשרה · כל דבר אוכל אשר יגע ויבלע ממנה: יקדש · להיות כמוה אם פסולה תפסל ואם היא כשרה תאכל כחומר שבה: ואשר יזה מדמה על
הבגד · ואם הוזה מדמה על הבגד אותו מקום הדם הבגד אשר יזה עליה תכבס בתוך העזרה: אשר יזה · יהא נזה כמו לא יטה מנלם יהא נטוי: ישבר ·
לפי שהבליעה שנבלעת בו נעשית נותר והוא הדין לכל הקדשים: ומורק · לשון תמרוקי הנשים אשקורמנט בלעז: ומורק ושוטף · לפלוט את בליעתו
וכלי חרש למדך הכתוב כאן שאינו יוצא מידי דופיו לעולם: כל זכר בכהנים יאכל אותה · הא למדת שהמחטא אותה האמור למעלה לא להוציא שאר
הכהנים אלא להוציא את שאינו ראוי לחטוי: וכל חטאת וגומ' · שאם הכניס מדם חטאת החיצונה לפנים פסולה: קודש קדשים הוא · הוא קרב ואין
תמורתו קרבה:
ואת כל

וְאֵת כָּל־חֶלְבּוֹ יַקְרִיב מִמֶּנּוּ אֵת הָאַלְיָה וְאֶת־הַחֵלֶב הַמְכַסֶּה אֶת־הַקֶּרֶב
׃ וְאֵת שְׁתֵּי הַכְּלָיֹת וְאֶת־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עֲלֵיהֶן אֲשֶׁר עַל־הַכְּסָלִים וְאֶת־
הַיֹּתֶרֶת עַל־הַכָּבֵד עַל־הַכְּלָיֹת יְסִירֶנָּה ׃ וְהִקְטִיר אֹתָם הַכֹּהֵן
הַמִּזְבֵּחָה אִשֶּׁה לַיהוָה אָשָׁם הוּא ׃ כָּל־זָכָר בַּכֹּהֲנִים יֹאכְלֶנּוּ בְּמָקוֹם
קָדוֹשׁ יֵאָכֵל קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הוּא ׃ כַּחַטָּאת כָּאָשָׁם תּוֹרָה אַחַת לָהֶם
הַכֹּהֵן אֲשֶׁר יְכַפֶּר־בּוֹ לוֹ יִהְיֶה ׃ וְהַכֹּהֵן הַמַּקְרִיב אֶת־עֹלַת אִישׁ עוֹר
הָעֹלָה אֲשֶׁר הִקְרִיב לַכֹּהֵן לוֹ יִהְיֶה ׃ וְכָל־מִנְחָה אֲשֶׁר תֵּאָפֶה בַּתַּנּוּר
וְכָל־נַעֲשָׂה בַמַּרְחֶשֶׁת וְעַל־מַחֲבַת לַכֹּהֵן הַמַּקְרִיב אֹתָהּ לוֹ תִהְיֶה ׃
וְכָל־מִנְחָה בְלוּלָה־בַשֶּׁמֶן וַחֲרֵבָה לְכָל־בְּנֵי אַהֲרֹן תִּהְיֶה אִישׁ כְּאָחִיו ׃
וְזֹאת תּוֹרַת זֶבַח הַשְּׁלָמִים אֲשֶׁר יַקְרִיב
לַיהוָה ׃ אִם עַל־תּוֹדָה יַקְרִיבֶנּוּ וְהִקְרִיב עַל־זֶבַח הַתּוֹדָה חַלּוֹת מַצּוֹת
בְּלוּלֹת בַּשֶּׁמֶן וּרְקִיקֵי מַצּוֹת מְשֻׁחִים בַּשָּׁמֶן וְסֹלֶת מֻרְבֶּכֶת חַלֹּת ב
בְּלוּלֹת בַּשָּׁמֶן ׃ עַל־חַלֹּת לֶחֶם חָמֵץ יַקְרִיב קָרְבָּנוֹ עַל־זֶבַח תּוֹדַת
שְׁלָמָיו ׃ וְהִקְרִיב מִמֶּנּוּ אֶחָד מִכָּל־קָרְבָּן תְּרוּמָה לַיהוָה לַכֹּהֵן הַזֹּרֵק
אֶת־דַּם הַשְּׁלָמִים לוֹ יִהְיֶה ׃ וּבְשַׂר זֶבַח תּוֹדַת שְׁלָמָיו בְּיוֹם קָרְבָּנוֹ
יֵאָכֵל לֹא־יַנִּיחַ מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר ׃ וְאִם־נֶדֶר אוֹ נְדָבָה זֶבַח קָרְבָּנוֹ בְּיוֹם
הַקְרִיבוֹ אֶת־זִבְחוֹ יֵאָכֵל וּמִמָּחֳרָת וְהַנּוֹתָר מִמֶּנּוּ יֵאָכֵל ׃ וְהַנּוֹתָר
מִבְּשַׂר הַזָּבַח בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי בָּאֵשׁ יִשָּׂרֵף ׃ וְאִם הֵאָכֹל יֵאָכֵל מִבְּשַׂר־
זֶבַח שְׁלָמָיו בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי לֹא יֵרָצֶה הַמַּקְרִיב אֹתוֹ לֹא יֵחָשֵׁב לוֹ פִּגּוּל
יִהְיֶה וְהַנֶּפֶשׁ הָאֹכֶלֶת מִמֶּנּוּ עֲוֺנָהּ תִּשָּׂא ׃ וְהַבָּשָׂר אֲשֶׁר־יִגַּע בְּכָל־טָמֵא
לֹא יֵאָכֵל בָּאֵשׁ יִשָּׂרֵף וְהַבָּשָׂר כָּל־טָהוֹר יֹאכַל בָּשָׂר ׃ וְהַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר־
תֹּאכַל בָּשָׂר מִזֶּבַח הַשְּׁלָמִים אֲשֶׁר לַיהוָה וְטֻמְאָתוֹ עָלָיו וְנִכְרְתָה ה
הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעַמֶּיהָ ׃ וְנֶפֶשׁ כִּי־תִגַּע בְּכָל־טָמֵא בְּטֻמְאַת אָדָם אוֹ
בִּבְהֵמָה טְמֵאָה אוֹ בְּכָל־שֶׁקֶץ טָמֵא וְאָכַל מִבְּשַׂר־זֶבַח הַשְּׁלָמִים אֲשֶׁר
לַיהוָה וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעַמֶּיהָ ׃ וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
לֵּאמֹר ׃ דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר כָּל־חֵלֶב שׁוֹר וְכֶשֶׂב וָעֵז לֹא תֹאכֵלוּ ׃
וְחֵלֶב נְבֵלָה וְחֵלֶב טְרֵפָה יֵעָשֶׂה לְכָל־מְלָאכָה וְאָכֹל לֹא תֹאכְלֻהוּ ׃
כִּי כָּל־אֹכֵל חֵלֶב מִן־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר יַקְרִיב מִמֶּנָּה אִשֶּׁה לַיהוָה ונ
וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הָאֹכֶלֶת מֵעַמֶּיהָ ׃ וְכָל־דָּם לֹא תֹאכְלוּ

וית כל תרביה יקריב מניה ית אליתא וית תרבא דחפי ית גווא ׃
וית תרתין כולין וית תרבא די עליהן די על גססיא וית חצרא
דעל כבדא על כוליתא יעדינה ׃ ויסיק יתהון כהנא למדבחא
קורבנא קדם יוי אשמא הוא ׃ כל דכורא בכהניא ייכלינה באתר
קדיש יתאכיל קודש קודשין הוא ׃ כחטאתא כן כאשמא אוריתא
חדא להון כהנא די יכפר ביה דיליה יהי ׃ וכהנא דמקריב ית עלת
גבר משך עלתא די יקריב לכהנא דיליה יהי ׃ וכל מנחתא די תתאפי
בתנורא וכל דיתעביד ברדתא ועל מסריתא לכהנא דמקריב יתה
דיליה תהי ׃ וכל מנחתא דפילא במשח ודלא פילא לכל בני אהרן
תהי גבר כאחוהי ׃ ודא אוריתא ניכסת קודשיא די יקריב
קדם יוי ׃ אם על תודתא יקריביניה ויקריב על ניכסת תודתא
גריצן פטירן דפילן במשח ואיספוגין פטירין דמשיחין במשח וסולתא
רביכא גריצן דפילן במשח ׃ על גריצן דלחם חמיע יקריב קורבניה
על ניכסת תודת קודשוהי ׃ ויקריב מניה חד מכל קורבנא אפרשותא
קדם יוי לכהנא דיזריק ית דם ניכסת קודשיא דיליה יהי ׃ ובסר
ניכסת תודת קודשוהי ביום קורבניה יתאכיל לא יצנע מניה עד
צפרא ׃ ואם נדרא או נדבתא ניכסת קורבניה ביומא דיקריב
ניכסתיה יתאכיל ומיומא דבתרוהי ודאשתאר מניה יתאכיל ׃
ודאשתאר מבסר ניכסתא ביומא תליתאה בנורא יתוקד ׃ ואם
אתאכלא יתאכיל מבסר ניכסת קודשוהי ביומא תליתאה לא יהי
לרעוא דמקריב יתיה לא יתחשב ליה מרחק יהי ואנש דייכול מ
מניה חוביה יקביל ׃ ובסר קודשא די יקרב בכל מסאב לא
יתאכיל בנורא יתוקד ובסר קודשא כל דדכי לקודשא ייכול בסר
קודשא ׃ ואנש די ייכול בסרא מניכסת קודשיא די קדם יוי וסובתיה
עלוהי וישתיצי אנשא ההוא מעמיה ׃ ואנש ארי יקרב בכל מסאב
בסואבת אנשא או בבעירא מסאבא או בכל רחש מסאב וייכול מ
מבסר ניכסת קודשיא די קדם יוי וישתיצי אנשא ההוא מעמיה ׃
ומליל יוי לות משה למימר ׃ מליל עם בני
ישראל למימר כל תרב תור ואימר ועז לא תיכלון ׃ ותרב נבילא
ותרב תבירא יתעבד לכל עיבידא ומיכל לא תיכלוניה ׃ ארי כל
דיכול תרבא מן בעירא די יקריב מנה קורבנא קדם יוי וישתיצי
אנשא דייכול מעמיה ׃ וכל דמא לא תיכלון בכל

ואת כל חלבו וגו'. עד כאן לא נתפרשו אימורין באשם לכך הוצרך לפרשם כאן אבל חטאת כבר נתפרש בה בפרשת ויקרא: את האליה. לפי שאשם אינו בא אלא איל או כבש ואיל וכבש נתרבו באליה: אשם הוא. עד שינתק שמו ממנו. לימד על אשם שמתו בעליו או שנתכפרו בעליו אף על פי שעומד להיות דמיו עולה לקיץ המזבח אם שחטו סתם אינו כשר לעולה קודם שנתק לרעייה ואינו בא ללמד על האשם שיהא פסול שלא לשמו כמו שדרשנו הוא הכתוב בחטאת לפי שאשם לא נאמר בו הוא אלא לאחר הקטרת אמורין והוא עצמו שלא הוקטרו אמוריו כשר: קדש קדשים הוא. בתורת כהנים הוא נדרש: תורה אחת להם. בדבר זה: לכהן אשר יכפר בו. הראוי לכפרה חולק בו פרט לטבול יום ומחוסר כפורים ואונן שאין חולקין בעורות: לכהן המקריב אותה וגו'. יכול לו לבדו תלמוד לומר לכל בני אהרן תהיה יכול לכולן תלמוד לומר לכהן המקריב. הא כיצד לבית אב של יום שמקריבין אותה: בלולה בשמן. זו מנחת נדבה: וחרבה. זו מנחת חוטא ומנחת קנאות שאין בהן שמן: אם על תודה יקריבנו. אם על דבר הודאה על נס שנעשה לו כגון יורדי הים והולכי מדברות וחבושי בית האסורין וחולה שנתרפא שהן צריכין להודות וכתוב בהן יודו לה' חסדו ונפלאותיו לבני אדם: ויזבחו זבחי תודה. אם על אחת מאלה נדר שלמים הללו שלמי תודה הם וטעונות לחם האמור בענין ואין נאכלין אלא ליום ולילה כמו שמפורש כאן: והקריב על זבח התודה. ארבעה מיני לחם חלות ורקיקין ורביכה שלשה מיני מצה וכתוב על חלות לחם חמץ וגו' וכל מין ומין עשר חלות כך מפורש במנחות ושיעורן חמשה סאין ירושלמיות שהן ששה מדבריות עשרים עשרון: מרבכת. לחם חלוט ברותחין כל צורכו: יקריב קרבנו. על זבח מגיד שאין הלחם קדוש קדושת הגוף ליפסל ביוצא וטבול יום ומלצאת לחולין בפדיון עד שישחט הזבח: אחד מכל קרבן. לחם אחד מכל מין יטול תרומה לכהן העובד עבודתה והשאר נאכל לבעלים ובשרה לבעלים חוץ מחזה ושוק שבה כמו שמפורש למטה תנופת חזה ושוק בשלמים והתודה קרויה שלמים: ביום קרבנו יאכל. ובזמן בשרה זמן לחמה: ובשר זבח תודת שלמיו. יש כאן ריבוין הרבה לרבות חטאת ואשם ואיל נזיר וחגיגת ארבעה עשר שיהו נאכלין ליום ולילה: לא יניח ממנו עד בקר. אוכל הוא כל הלילה אם כן למה אמרו עד חצות כדי להרחיק אדם מן העבירה: ואם נדר או נדבה. שלא הביאה על הודאה של נס אינה טעונה לחם ונאכלת לשני ימים כמו שמפורש בענין: וממחרת והנותר ממנו בראשון יאכל. וא"ו זו יתירה היא ויש כמוהו הרבה במקרא כגון ואלה בני צבעון ואיה וענה את וקדש ומרמס: ואם האכל יאכל וגו'. במחשב בשחיטה לאכלו בשלישי הכתוב מדבר יכול אם אכל ממנו בשלישי יפסל למפרע תלמוד לומר המקריב לא יחשב בשעת הקרבה הוא נפסל ואינו נפסל בשלישי וכן פירושו בשעת הקרבתו לא תעלה זאת במחשבה ואם חשב פגול יהיה: והנפש האוכלת ממנו. אפילו בתוך הזמן עונה תשא: והבשר. של קדש שלמים: אשר יגע בכל טמא לא יאכל. והבשר לרבות אבר שיצא מקצתו שהפנימי מותר: כל טהור יאכל בשר. מה תלמוד לומר לפי שנאמר ודם זבחיך ישפך והבשר תאכל יכול לא יאכלו שלמים אלא הבעלים לכך נאמר כל טהור יאכל בשר: וטומאתו עליו. בטומאת הגוף הכתוב מדבר אבל טהור שאכל את הטמא אינו ענוש כרת אלא אזהרה: והבשר אשר יגע בכל טמא וגו'. ואזהרת טמא שאכל את הטהור אינו מפורשת בתורה אלא חכמים למדוה בגזרה שוה שלש כריתות אמורים באוכלי קדשים בטומאת הגוף ודרשום רבותינו בשבועות אחת לכלל ואחת לפרט ואחד ללמד על קרבן עולה ויורד שלא נאמר אלא על טומאת מקדש וקדשיו: יעשה לכל מלאכה. בא ולימד על החלב שאינו מטמא טומאת נבלות: ואכל לא תאכלהו. אמרה תורה יבא איסור נבלה וטרפה ויחול על איסור חלב שאם אכלו יתחייב אף על לאו של נבלה ולא תאמר אין איסור חל על איסור: לעוף ולבהמה פרט לדם דגים וחגבים:

בכל מושבותיכם

בכל מושבתיכם לעוף ולבהמה: כל נפש אשר תאכל כל דם
ונכרתה הנפש ההוא מעמיה: וידבר יהוה אל
משה לאמר: דבר אל בני ישראל לאמר המקריב את זבח שלמיו
ליהוה יביא את קרבנו ליהוה מזבח שלמיו: ידיו תביאינה את אשי
יהוה את החלב על החזה יביאנו את החזה להניף אתו תנופה לפני
יהוה: והקטיר הכהן את החלב המזבחה והיה החזה לאהרן ולבניו:
ואת שוק הימין תתנו תרומה לכהן מזבחי שלמיכם: המקריב את
דם השלמים ואת החלב מבני אהרן לו תהיה שוק הימין למנה: כי
את חזה התנופה ואת שוק התרומה לקחתי מאת בני ישראל מזבחי
שלמיהם ואתן אתם לאהרן הכהן ולבניו לחק עולם מאת בני
ישראל: זאת משחת אהרן ומשחת בניו מאשי יהוה ביום הקריב
אתם לכהן ליהוה: אשר צוה יהוה לתת להם ביום משחו אתם מאת
בני ישראל חקת עולם לדרתם: זאת התורה לעלה למנחה
ולחטאת ולאשם ולמלואים ולזבח השלמים: אשר צוה יהוה את
משה בהר סיני ביום צותו את בני ישראל להקריב את קרבניהם
ליהוה במדבר סיני: וידבר יהוה אל משה
ח לאמר: קח את אהרן ואת בניו אתו ואת הבגדים ואת שמן המשחה
ואת פר החטאת ואת שני האילים ואת סל המצות: ואת כל העדה
הקהל אל פתח אהל מועד: ויעש משה כאשר צוה יהוה אתו
ותקהל העדה אל פתח אהל מועד: ויאמר משה אל העדה זה הדבר
אשר צוה יהוה לעשות: ויקרב משה את אהרן ואת בניו וירחץ
אתם במים: ויתן עליו את הכתנת ויחגר אתו באבנט וילבש אתו
את המעיל ויתן עליו את האפד ויחגר אתו בחשב האפד ויאפד לו
בו: וישם עליו את החשן ויתן אל החשן את האורים ואת (חצי התורה בפסוקים)
התמים: וישם את המצנפת על ראשו וישם על המצנפת אל
מול פניו את ציץ הזהב נזר הקדש כאשר צוה יהוה את משה: ויקח
משה את שמן המשחה וימשח את המשכן ואת כל אשר בו ויקדש
אתם: ויז ממנו על המזבח שבע פעמים וימשח את המזבח ואת כל
כליו ואת הכיר ואת כנו לקדשם: ויצק משמן המשחה על ראש
אהרן וימשח אתו לקדשו: ויקרב משה את בני אהרן וילבשם
כתנת ויחגר אתם אבנט ויחבש להם מגבעות כאשר צוה יהוה את
משה: ויגש את פר החטאת ויסמך אהרן ובניו את ידיהם על ראש
פר החטאת: וישחט ויקח משה את הדם ויתן על קרנות המזבח
סביב באצבעו ויחטא את המזבח ואת הדם יצק אל יסוד המזבח
ויקדשהו לכפר עליו: ויקח את כל החלב אשר על הקרב ואת
יתרת הכבד ואת שתי הכלית ואת חלבהן ויקטר משה המזבחה:
ואת הפר ואת ערו ואת בשרו ואת פרשו שרף באש מחוץ למחנה

בכל מותבניכון לעופא ולבעירא: כל אנש דייכול כל דם וישתיצי
אנשא ההוא מעמיה: ומליל יי עם משה למימר:
מליל עם בני ישראל למימר דמקריב ית ניכסת קודשוהי קדם יי
ייתי ית קורבניה קדם יי מנכסת קודשוהי: ידוהי ייתיין ית קורבניא
דיי ית תרבא על חדיא ייתיניה ית חדיא לארמא יתיה ארמא
קדם יי: ויסק כהנא ית תרבא למדבחא ויהי חדיא לאהרן ולבנוהי:
וית שוקא דימינא תתנון אפרשותא לכהנא מנכסת קודשיכון:
דמקריב ית דם נכסת קודשיא וית תרבא מבני אהרן דיליה תהי
שוקא דימינא לחלק: ארי ית חדיא דארמותא וית שוקא
דאפרשותא נסיבית מן בני ישראל מניכסת קודשיהון ויהבית
יתהון לאהרן כהנא ולבנוהי לקים עלם מן בני ישראל: דא רבות
אהרן ורבות בנוהי מקורבניא דיי ביומא דיקרבון יתהון לשמשא
קדם יי: די פקיד יי למתן להון ביומא דרבי יתהון מן בני ישראל
קים עלם לדריהון: דא אוריתא לעלתא למנחתא ולחטאתא ולאשמא
ולקורבניא ולנכסת קודשיא: דפקיד יי ית משה בטורא דסיני
ביומא דפקיד ית בני ישראל לקרבא ית קורבניהון קדם יי
במדברא דסיני: ומליל יי עם משה למימר: קריב ית
אהרן וית בנוהי עמיה וית לבושיא וית משחא דרבותא וית תורא
דחטאתא וית תרין דיכרין וית סלא דפטיריא: וית כל כנישתא
כנוש לתרע משכן זימנא: ועבד משה כמא די פקיד יי יתיה
ואתכנישת כנישתא לתרע משכן זימנא: ואמר משה לכנישתא דין
פתגמא די פקיד יי למעבד: וקריב משה ית אהרן וית בנוהי
ואסחי יתהון במיא: ויהב עלוהי ית כתונא וזריז יתיה בהמיינא
ואלביש יתיה ית מעילא ויהב עלוהי ית אפודא וזריז יתיה בהמיין
אפודא ואתקין ליה ביה: ושוי עלוהי ית חושנא ויהב בחושנא
ית אוריא וית תומיא: ושוי ית מצנפתא על רישיה ושוי על
מצנפתא לקבל אפוהי ית ציצא דדהבא כלילא דקודשא כמא די
פקיד יי ית משה: ונסיב משה ית משחא דרבותא ורבי ית
משכנא וית כל דביה וקדיש יתהון: ואדי מניה על מדבחא שבע
זמנין ורבי ית מדבחא וית כל מנוהי וית כיורא וית בסיסיה
לקדשותהון: ואריק ממשחא דרבותא על רישא דאהרן ורבי יתיה
לקדשותיה: וקריב משה ית בני אהרן ואלבשינון כיתונין וזריז
יתהון המיינין ואתקין להון כובעין כמא די פקיד יי ית משה:
וקריב ית תורא דחטאתא וסמך אהרן ובנוהי ית ידיהון על ריש
תורא דחטאתא: ונכס ונסיב משה ית דמא ויהב על קרנת מדבחא
סחור סחור באצבעיה ודכי ית מדבחא וית דמא אריק ליסודא
דמדבחא וקדשיה לכפרא עלוהי: ונסיב ית כל תרבא די על גווא
וית חצר כבדא וית תרתין כוליין וית תרבהן ואסיק משה למדבחא:
וית תורא וית משכיה וית בסריה וית אוכליה אוקיד בנורא
מברא למשריתא

כמא

בכל מושבותיכם · לפי שהיא חובת הגוף ואינה חובת קרקע נוהגת בכל מושבות ובמסכת קדושין בפרק ראשון מפרש למה הוצרך לומר: ידיו תביאינה וגו' שתהא יד הבעלים מלמעלה והחלב והחזה נתונין בה ויד כהן מלמטה ומניפן: את אשי ה' · ומה הן האישים את החלב על החזה: יביאנו · כשמביאו מבית המטבחים נותן חלב על החזה וכשנותנו ליד המניף נמצא החזה למעלה והחלב למטה וזהו האמו' במקום אחר שוק התרומה וחזה התנופה על אישי החלבים יביאו להניף וגו' ולאחר התנופה נותנו לכהן המקטיר ונמצא החזה למטה וזהו שנאמר וישימו החלבים על החזות ויקטר החלבים המזבחה למדנו שלשה כהנים זקוקין לה כך מפורש במנחות: את החלב על החזה יביאנו · ואת החזה למה מביא להניף אותו הוא מביאו ולא שיהא הוא מן האישים לפי שנאמר את אישי ה' את החלב על החזות יכול שיהא אף החזה לאישים לכך נאמר ואת החזה להניף וגו': והקטיר הכהן החלב · ואחר כך והיה החזה לאהרן למדנו שאין הבשר נאכל בעוד האמורים למטה מן המזבח: שוק · מן הפרק של ארכובה הנמכרת עם הראש עד הפרק האמצעי שהוא סובך של רגל: המקריב את דם השלמים וגו' · מי שהוא ראוי לזריקתו ולהקטיר חלביו יצא טמא בשעת זריקת דמים או בשעת הקטר חלבים שאינו חולק בבשר: תנופה תרומה · מוליך ומביא מעלה ומוריד: ולמלואים · ליום חינוך הכהונה: קח את אהרן · פרשה זו נאמרה שבעת ימים קודם הקמת המשכן שאין מוקדם ומאוחר בתורה: קח את אהרן · קחנו בדברים ומשכהו: ואת פר החטאת וגו' · אלו האמורין בענין צואת המלואים בואתה תצוה ועכשיו ביום ראשון למלואים חזר וזרזו בשעת מעשה: הקהל אל פתח אהל מועד · זה אחד מן המקומות שהחזיק מועט את המרובה: זה הדבר · דברים שתראו שאני עושה לפניכם צוני הקדוש ברוך הוא לעשות ואל תאמרו לכבודי ולכבוד אחי אני עושה כל הענין הזה פירשתי בואתה תצוה: את האורים · כתב של שם המפורש: וישם על המצנפת · פתילי תכלת הקבועים בציץ נותן על המצנפת נמצא הציץ תלוי במצנפת: ויז ממנו על המזבח · לא ידעתי היכן נצטוה בהזאות הללו: ויצק · וימשח · בתחילה יוצק על ראשו ואחר כך נותן בין ריסי עיניו ומושך באצבעו מזה לזה: ויחבש · לשון קשירה: ויחטא את המזבח · חטאו וטהרו מזרות ליכנס לקדושה: ויקדשהו · בעבודה זו: לכפר עליו · מעתה כל הכפרות: על הכבד · לבד הכבד שהיה נוטל מעט מן הכבד עמה: איל

כאשר צוה יהוה את משה: ויקרב את איל העלה ויסמכו אהרן
ובניו את ידיהם על ראש האיל: וישחט ויזרק משה את הדם על
המזבח סביב: ואת האיל נתח לנתחיו ויקטר משה את הראש ו
ואת הנתחים ואת הפדר: ואת הקרב ואת הכרעים רחץ במים
ויקטר משה את כל האיל המזבחה עלה הוא לריח ניחח אשה הוא
ליהוה כאשר צוה יהוה את משה: ויקרב את האיל השני איל
המלאים ויסמכו אהרן ובניו את ידיהם על ראש האיל: וישחט ויקח
משה מדמו ויתן על תנוך אזן אהרן הימנית ועל בהן ידו הימנית
ועל בהן רגלו הימנית: ויקרב את בני אהרן ויתן משה מן
הדם על תנוך אזנם הימנית ועל בהן ידם הימנית ועל בהן רגלם
הימנית ויזרק משה את הדם על המזבח סביב: ויקח את החלב
ואת האליה ואת כל החלב אשר על הקרב ואת יתרת הכבד ואת
שתי הכלית ואת חלבהן ואת שוק הימין: ומסל המצות אשר
לפני יהוה לקח חלת מצה אחת וחלת לחם שמן אחת ורקיק אחד
וישם על החלבים ועל שוק הימין: ויתן את הכל על כפי אהרן
ועל כפי בניו וינף אתם תנופה לפני יהוה: ויקח משה אתם מעל
כפיהם ויקטר המזבחה על העלה מלאים הם לריח ניחח אשה ל
הוא ליהוה: ויקח משה את החזה ויניפהו תנופה לפני יהוה מאיל
המלאים למשה היה למנה כאשר צוה יהוה את משה: ויקח משה
משמן המשחה ומן הדם אשר על המזבח ויז על אהרן על בגדיו
ועל בניו ועל בגדי בניו אתו ויקדש את אהרן את בגדיו ואת בניו
ואת בגדי בניו אתו: ויאמר משה אל אהרן ואל בניו בשלו את
הבשר פתח אהל מועד ושם תאכלו אתו ואת הלחם אשר בסל ה
המלאים כאשר צויתי לאמר אהרן ובניו יאכלהו: והנותר בבשר
ובלחם באש תשרפו: ומפתח אהל מועד לא תצאו שבעת ימים
עד יום מלאת ימי מלאיכם כי שבעת ימים ימלא את ידכם: כאשר
עשה ביום הזה צוה יהוה לעשת לכפר עליכם: ופתח אהל מועד
תשבו יומם ולילה שבעת ימים ושמרתם את משמרת יהוה ולא ה
תמותו כי כן צויתי: ויעש אהרן ובניו את כל הדברים אשר צוה
יהוה ביד משה:

פ פ פ

כמא די פקיד יי ית משה: וקריב ית דיכרא דעלתא וסמכון אהרן
ובנוהי ית ידיהון על ריש דיכרא: ונכיס וזרק משה ית דמא על
מדבחא סחור סחור: וית דיכרא פליג לאברוהי ואסיק משה ית
רישא וית איבריא וית תרבא: וית גווא וית כרעיא חליל במיא ואסיק
משה ית כל דיכרא למדבחא עלתא הוא לאתקבלא ברעוא ק
קורבנא הוא קדם יי כמא די פקיד יי ית משה: וקריב ית דיכרא
תנינא דכר קורבניא וסמכון אהרן ובנוהי ית ידיהון על ריש ד
דיכרא: ונכיס ונסיב משה מדמיה ויהב על רום אודנא דאהרן
דימינא ועל אליון ידיה דימינא ועל אליון ריגליה דימינא: וקריב
ית בני אהרן ויהב משה מן דמא על רום אודניהון דימינא ועל
אליון ידיהון דימינא ועל אליון ריגליהון דימינא וזרק משה ית דמא על מדבחא סחור סחור
: ונסיב ית תרבא וית אליתא וית כל תרבא די על גווא וית חצר
כבדא וית תרתין כולין וית תרבהן וית שוקא דימינא: ומסלא
דפטיריא די קדם יי נסיב גריצתא פטירתא חדא וגריצתא ד
דלחם משח חדא ואספוג חד ושוי על תרביא ועל שוקא דימינא:
ויהב ית כולא על ידא דאהרן ועל ידא דבנוהי וארים יתהון
ארמא קדם יי: ונסיב משה יתהון מעל ידיהון ואסיק למדבחא על
עלתא קורבניא אינון לאתקבלא ברעוא קורבנא הוא קדם יי:
ונסיב משה ית חדיא וארימיה ארמא קדם יי מדכר קורבניא למשה
הוה לחלק כמא די פקיד יי ית משה: ונסיב משה ממשחא דרבותא
ומן דמא די על מדבחא ואדי על אהרן על לבושוהי ועל בנוהי
ועל לבושי בנוהי עמיה וקדיש ית אהרן וית לבושוהי וית בנוהי
וית לבושי בנוהי עמיה: ואמר משה לאהרן ולבנוהי בשילו ית
בסרא בתרע משכן זמנא ותמן תיכלון יתיה וית לחמא די בסל
קורבניא כמא די אתפקדית למימר אהרן ובנוהי ייכלוניה:
ודאשתאר בבסרא ובלחמא בנורא תוקדון: ומתרע משכן זמנא
לא תיפקון שבעא יומין עד יום משלם יומי קורבניכון ארי שבעא
יומין יתקריב ית קורבניכון: כמא דעבד ביומא הדין פקיד יי למעבד
לכפרא עליכון: ובתרע משכן זמנא תיתבון יימם ולילי שבעא
יומין ותטרון ית מטרת מימרא דיי ולא תמותון ארי כן אתפקדית:
ועבד אהרן ובנוהי ית כל פתגמיא די פקיד יי בידא דמשה:

פ פ פ

פ ויהי ביום השמיני קרא משה לאהרן ולבניו ולזקני
ישראל: ויאמר אל אהרן קח לך עגל בן בקר
לחטאת ואיל לעלה תמימם והקרב לפני יהוה
ואל בני ישראל תדבר לאמר קחו שעיר עזים לחטאת ועגל
וכבש בני שנה תמימם לעלה: ושור ואיל לשלמים לזבח לפני
יהוה ומנחה בלולה בשמן כי היום יהוה נראה אליכם: ויקחו את
אשר צוה משה אל פני אהל מועד ויקרבו כל העדה ויעמדו לפני
יהוה: ויאמר משה זה הדבר אשר צוה יהוה תעשו וירא אליכם כבוד
יהוה: ויאמר משה אל אהרן קרב אל המזבח ועשה את חטאתך

והוה ביומא תמינאה קרא משה לאהרן ולבנוהי
ולסבי ישראל: ואמר לאהרן סב לך עיגלא
בר תורי לחטאתא ודכר לעלתא שלמין
וקריב קדם יי: ועם בני ישראל תמליל למימר סבו צפיר בר עזין
לחטאתא ועיגלא ואימר בני שנא שלמין לעלתא: ותור ודכר
לנכסת קודשיא לדבחא קדם יי ומנחתא דפילא במשח ארי
יומא דין יקרא דיי מתגלי לכון: ונסיבו ית די פקיד משה לקדם
משכן זמנא וקריבו כל כנישתא וקמו קדם יי: ואמר משה דין
פתגמא די פקיד יי תעבדון ויתגלי לכון יקרא דיי: ואמר משה
לאהרן קרב למדבחא ועבד ית חטאתך וית

איל המלואים. איל השלמים שהמלואים לשון שלמים שממלאין ומשלימין את הכהנים בכהונתם: חלות לחם שמן. היא רבוכה שהיה מרבה בה שמן כנגד
החלות והרקיקין כך מפורש במנחות: ויקטר המזבחה. משה שמש כל שבעת ימי המלואים בחלוק לבן: על העולה. אחר העולה ולא מצינו שוק של
שלמים קרב בכל מקום חוץ מזה: צוה ה' לעשות. כל שבעת הימים ורבותינו דרשו לעשות זה מעשה פרה: לכפר. זה מעשה יום הכפורים וללמד
שכהן גדול טעון פרישה קודם יום הכפורים שבעת ימים וכן הכהן השורף את הפרה: ולא תמותו. הא אם לא תעשו כן הרי אתם חייבים מיתה: ויעש
אהרן ובניו. להגיד שבחן שלא הטו ימין ושמאל: חסלת צו את אהרן

ויהי ביום השמיני. למלואים. הוא ראש חדש ניסן שהוקם המשכן בו ביום. ונטל עשר עטרות השנויות בסדר עולם: ולזקני ישראל
. להשמיעם שעל פי הדבור אהרן נכנס ומשמש בכהונה גדולה ולא יאמרו מאליו נכנס: קח לך עגל. להודיע שמכפר לו הקדוש ברוך
הוא על ידי עגל זה על מעשה העגל שעשה: כי היום ה' נראה אליכם. להשרות שכינתו במעשה ידיכם לכך קרבנות הללו באין
חובה ליום זה: קרב אל המזבח. שהיה אהרן בוש וירא לגשת אמר לו משה למה אתה בוש לכך נבחרת: את חטאתך. עגל בן בקר: ואת

ויתי עלתך וכפר עלך ועל עמא ועביד ית קרבן עמא וכפר עליהון כמא די פקיד יי׃ וקרב אהרן למדבחא ונכס ית עגלא דחטאתא דיליה׃ וקריבו בני אהרן ית דמא ליה וטבל אצבעיה בדמא ויהב על קרנת מדבחא וית דמא אריק ליסודא דמדבחא׃ וית תרבא וית כוליתא וית חצרא מן כבדא מן חטאתא אסיק למדבחא כמא די פקיד יי ית משה׃ וית בסרא וית משכא אוקיד בנורא מברא למשריתא׃ ונכיס ית עלתא ואמטיאו בני אהרן ליה ית דמא וזרקיה על מדבחא סחור סחור׃ וית עלתא אמטיאו ליה לאיברהא וית רישא ואסיק על מדבחא׃ וחליל ית גווא וית כרעיא ואסיק על עלתא למדבחא׃ וקריב ית קרבן עמא ונסיב ית צפירא דחטאתא די לעמא ונכסיה וכפר בדמיה כקדמאה׃ וקריב ית עלתא ועבדה כדחזי׃ וקריב ית מנחתא ומלא ידיה מנה ואסיק על מדבחא בר מעלת צפרא׃ ונכס ית תורא וית דיכרא נכסת קודשיא די לעמא ואמטיאו בני אהרן ית דמא ליה וזרקיה על מדבחא סחור סחור׃ וית תרביא מן תורא ומן דיכרא אליתא וחפי גווא וכוליתא וחצר כבדא׃ ושויאו ית תרביא על חדייתא ואסיק תרביא למדבחא׃ וית חדייתא וית שוקא דימינא ארים אהרן ארמא קדם יי כמא די פקיד משה׃ וארים אהרן ית ידוהי לעמא ובריכנון ונחת מלמעבד חטאתא ועלתא ונכסת קודשיא׃ ועל משה ואהרן למשכן זמנא ונפקו ובריכו ית עמא ואתגלי יקרא דיי לכל עמא׃ ונפקת אשתא מן קדם יי ואכלת על מדבחא ית עלתא וית תרביא וחזא כל עמא ושבחו ונפלו על אפיהון׃ ונסיבו בני אהרן נדב ואביהוא גבר מחתיתיה ויהבו בהון אישתא ושויאו עלה קטורת בוסמין וקריבו קדם יי אשתא נוכריתא די לא פקיד יתהון׃ ונפקת אשתא מן קדם יי ואכלת יתהון ומיתו קדם יי׃ ואמר משה לאהרן הוא די מליל יי למימר בקריבי אתקדש ועל אפי כל עמא אתיקר ושתיק אהרן׃ וקרא משה למישאל ולאלצפן בני עזיאל אח אבוהי דאהרן ואמר להון קריבו טולו ית אחוכון מן קדם אפי קודשא למברא למשריתא׃ וקריבו ונטלינון בכיתוניהון למברא למשריתא כמא די מליל משה׃ ואמר משה לאהרן ולאלעזר ולאיתמר בנוהי רישיכון לא תרבון פירוע ולבושיכון לא תבזעון ולא תמותון ועל כל כנישתא יהי רוגזא ואחיכון כל בית ישראל יבכון ית יוקדתא די אוקיד יי׃ ומתרע משכן זמנא לא תפקון דילמא תמותון ארי משח רבותא דיי עליכון ועבדו כפתגמא דמשה׃ ומליל יי לות אהרן למימר׃ חמר

ואת עלתך וכפר בעדך ובעד העם ועשה את קרבן העם וכפר בעדם כאשר צוה יהוה׃ ויקרב אהרן אל המזבח וישחט את עגל החטאת אשר לו׃ ויקרבו בני אהרן את הדם אליו ויטבל אצבעו בדם ויתן על קרנות המזבח ואת הדם יצק אל יסוד המזבח׃ ואת החלב ואת הכלית ואת היתרת מן הכבד מן החטאת הקטיר המזבחה כאשר צוה יהוה את משה׃ ואת הבשר ואת העור שרף באש מחוץ למחנה׃ וישחט את העלה וימצאו בני אהרן אליו את הדם ויזרקהו על המזבח סביב׃ ואת העלה המציאו אליו לנתחיה ואת הראש ויקטר על המזבח׃ וירחץ את הקרב ואת הכרעים ויקטר על העלה המזבחה׃ ויקרב את קרבן העם ויקח את שעיר החטאת אשר לעם וישחטהו ויחטאהו כראשון׃ ויקרב את העלה ויעשה כמשפט׃ ויקרב את המנחה וימלא כפו ממנה ויקטר על המזבח מלבד עלת הבקר׃ וישחט את השור ואת האיל זבח השלמים אשר לעם וימצאו בני אהרן את הדם אליו ויזרקהו על המזבח סביב׃ ואת החלבים מן השור ומן האיל האליה והמכסה והכלית ויתרת הכבד׃ וישימו את החלבים על החזות ויקטר החלבים המזבחה׃ ואת החזות ואת שוק הימין הניף אהרן תנופה לפני יהוה כאשר צוה משה׃ וישא אהרן את ידו אל העם ויברכם וירד מעשת החטאת והעלה והשלמים׃ ויבא משה ואהרן אל אהל מועד ויצאו ויברכו את העם וירא כבוד יהוה אל כל העם׃ ותצא אש מלפני יהוה ותאכל על המזבח את העלה ואת החלבים וירא כל העם וירנו ויפלו על פניהם׃ ויקחו בני אהרן נדב ואביהוא איש מחתתו ויתנו בהן אש וישימו עליה קטרת ויקריבו לפני יהוה אש זרה אשר לא צוה אתם׃ ותצא אש מלפני יהוה ותאכל אותם וימתו לפני יהוה׃ ויאמר משה אל אהרן הוא אשר דבר יהוה לאמר בקרבי אקדש ועל פני כל העם אכבד וידם אהרן׃ ויקרא משה אל מישאל ואל אלצפן בני עזיאל דד אהרן ויאמר אלהם קרבו שאו את אחיכם מאת פני הקדש אל מחוץ למחנה׃ ויקרבו וישאם בכתנתם אל מחוץ למחנה כאשר דבר משה׃ ויאמר משה אל אהרן ולאלעזר ולאיתמר בניו ראשיכם אל תפרעו ובגדיכם לא תפרמו ולא תמתו ועל כל העדה יקצף ואחיכם כל בית ישראל יבכו את השרפה אשר שרף יהוה׃ ומפתח אהל מועד לא תצאו פן תמתו כי שמן משחת יהוה עליכם ויעשו כדבר משה׃ וידבר יהוה אל אהרן לאמר׃

ואת עולתך · האיל : קרבן העם · שעיר עזים : ועגל וכבש · כל מקום שנאמר עגל בן שנה הוא ומכאן אתה למד : ואת הבשר ואת העור וגו' · לא מצינו חטאת חיצונה נשרפת אלא זו ושל מלואים וכולן על פי הדבר : וימציאו · לשון הושטה והזמנה : ויחטאהו · עשהו כמשפט חטאת : כראשון · כעגל שלו : ויעשה כמשפט · המפורש בעולת נדבה בויקרא : וימלא כפו · היא קמיצה : מלבד עולת הבקר · כל אלה עשה אחר עולת התמיד : ואת המכסה · חלב המכסה את הקרב : וישימו את החלבים על החזות · לאחר התנופה נתנן כהן המניף לכהן אחר להקטירם נמצאו העליונים למטה : ויברכם · ברכת כהנים יברכך יאר ישא : וירד · מעל המזבח : ויבא משה ואהרן : למה נכנסו · מצאתי בפרשת מלואים בברייתא הנוספת על תורת כהנים שלנו למה נכנס משה עם אהרן ללמדו על מעשה הקטרת או לא נכנס אלא לדבר אחר הריני דן ירידה וביאה טעונה ברכה מה ירידה מעין עבודה אף ביאה מעין עבודה · הא למדת למה נכנס משה עם אהרן ללמדו על מעשה הקטרת · דבר אחר כיון שראה אהרן שקרבו כל הקרבנות ונעשו כל המעשים ולא ירדה שכינה לישראל היה מצטער ואומר יודע אני שכעס הקדוש ברוך הוא עלי ובשבילי לא ירדה שכינה לישראל אמר לו למשה משה אחי כך עשית לי שנכנסתי ונתביישתי מיד נכנס משה עמו ובקשו רחמים וירדה שכינה לישראל . ויצאו ויברכו את העם · אמרו ויהי נועם ה' אלקינו עלינו יהי רצון שתשרה שכינה במעשה ידיכם לפי שכל שבעת ימי המלואים שהעמידו משה למשכן ושמש בו ופרקו בכל יום לא שרתה בו שכינה והיו ישראל נכלמים ואומרים למשה משה רבינו כל הטורח שטרחנו שתשרה שכינה בינינו ונדע שנתכפר לנו עון העגל לכך אמר להם זה הדבר אשר צוה ה' תעשו וירא אליכם כבוד ה' אהרן אחי כדאי וחשוב ממני שעל ידי קורבנותיו ועבודתו תשרה שכינה בכם ותדעו שהמקום בחר בו : וירונו · כתרגומו : ותצא אש · רבי אליעזר אומר לא מתו בני אהרן אלא על ידי שהורו הלכה בפני משה רבן רבי שמעון אומר שתויי יין נכנסו למקדש תדע שאחר מיתתן הזהיר הנותרים שלא יכנסו שתויי יין · משל למלך שהיה לו בן בית וכו' כדאיתא בויקרא רבה : הוא אשר דבר וגו' · היכן דבר ונועדתי שמה לבני ישראל ונקדש בכבודי אל תקרי בכבודי אלא במכובדי אמר לו משה לאהרן אהרן אחי יודע הייתי שיתקדש הבית במיודעיו של מקום והייתי סבור או בי או בך עכשיו רואה אני שהם גדולים ממני וממך : וידם אהרן · קבל שכר על שתיקתו ומה שכר קבל שנתיחד עמו הדבור שנאמר לו לבדו פרשת שתויי יין : בקרובי · בבחירי : ועל פני כל העם אכבד · כשהקדוש ברוך הוא עושה דין בצדיקים מתירא מתעלה ומתקלס אם כן באלו כל שכן ברשעים וכן הוא אומר נורא אלקים ממקדשיך אל תקרי ממקדשיך אלא ממקודשיך · דוד אהרן עוזיאל אחי עמרם היה שנאמר ובני קהת וגו' · שאו את אחיכם וגו' כאדם האומר לחבירו העבר את המת מלפני הכלה שלא לערבב את השמחה : בכתנותם · של מתים מלמד שלא נשרפו בגדיהם אלא נשמתם כמין חוטין של אש נכנסו לתוך חוטמיהם : אל תפרעו · אל תגדלו פרע מכאן שאבל אסור בתספורת אבל אתם אל תערבבו שמחתו של מקום : ולא תמותו · הא אם תעשו תמותו : ואחיכם כל בית ישראל · מכאן שצרתן של תלמידי חכמים מוטלת על הכל להתאבל בה :

יין ושכר

יַיִן וְשֵׁכָר אַל־תֵּשְׁתְּ אַתָּה וּבָנֶיךָ אִתָּךְ בְּבֹאֲכֶם אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד וְלֹא
תָמֻתוּ חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם׃ וּלְהַבְדִּיל בֵּין הַקֹּדֶשׁ וּבֵין הַחֹל וּבֵין
הַטָּמֵא וּבֵין הַטָּהוֹר׃ וּלְהוֹרֹת אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֵת כָּל־הַחֻקִּים אֲשֶׁר
דִּבֶּר יְהוָה אֲלֵיהֶם בְּיַד־מֹשֶׁה׃ וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן וְאֶל
אֶלְעָזָר וְאֶל־אִיתָמָר בָּנָיו הַנּוֹתָרִים קְחוּ אֶת־הַמִּנְחָה הַנּוֹתֶרֶת מֵאִשֵּׁי
יְהוָה וְאִכְלוּהָ מַצּוֹת אֵצֶל הַמִּזְבֵּחַ כִּי קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הִוא׃ וַאֲכַלְתֶּם
אֹתָהּ בְּמָקוֹם קָדוֹשׁ כִּי חָקְךָ וְחָק־בָּנֶיךָ הִוא מֵאִשֵּׁי יְהוָה כִּי־כֵן צֻוֵּיתִי׃
וְאֵת חֲזֵה הַתְּנוּפָה וְאֵת שׁוֹק הַתְּרוּמָה תֹּאכְלוּ בְּמָקוֹם טָהוֹר אַתָּה
וּבָנֶיךָ וּבְנֹתֶיךָ אִתָּךְ כִּי־חָקְךָ וְחָק־בָּנֶיךָ נִתְּנוּ מִזִּבְחֵי שַׁלְמֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
׃ שׁוֹק הַתְּרוּמָה וַחֲזֵה הַתְּנוּפָה עַל אִשֵּׁי הַחֲלָבִים יָבִיאוּ לְהָנִיף
תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה וְהָיָה לְךָ וּלְבָנֶיךָ אִתְּךָ לְחָק־עוֹלָם כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה
׃ וְאֵת שְׂעִיר הַחַטָּאת דָּרֹשׁ דָּרַשׁ מֹשֶׁה וְהִנֵּה שֹׂרָף וַיִּקְצֹף עַל
אֶלְעָזָר וְעַל־אִיתָמָר בְּנֵי אַהֲרֹן הַנּוֹתָרִם לֵאמֹר׃ מַדּוּעַ לֹא־אֲכַלְתֶּם
אֶת־הַחַטָּאת בִּמְקוֹם הַקֹּדֶשׁ כִּי קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הִוא וְאֹתָהּ נָתַן לָכֶם
לָשֵׂאת אֶת־עֲוֹן הָעֵדָה לְכַפֵּר עֲלֵיהֶם לִפְנֵי יְהוָה׃ הֵן לֹא־הוּבָא אֶת־
דָּמָהּ אֶל־הַקֹּדֶשׁ פְּנִימָה אָכוֹל תֹּאכְלוּ אֹתָהּ בַּקֹּדֶשׁ כַּאֲשֶׁר צִוֵּיתִי׃
וַיְדַבֵּר אַהֲרֹן אֶל־מֹשֶׁה הֵן הַיּוֹם הִקְרִיבוּ אֶת־חַטָּאתָם וְאֶת־עֹלָתָם
לִפְנֵי יְהוָה וַתִּקְרֶאנָה אֹתִי כָּאֵלֶּה וְאָכַלְתִּי חַטָּאת הַיּוֹם הַיִּיטַב בְּעֵינֵי
יְהוָה׃ וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה וַיִּיטַב בְּעֵינָיו׃
י א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר אֲלֵהֶם׃
דַּבְּרוּ אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר זֹאת הַחַיָּה אֲשֶׁר תֹּאכְלוּ מִכָּל־הַבְּהֵמָה
אֲשֶׁר עַל־הָאָרֶץ׃ כֹּל מַפְרֶסֶת פַּרְסָה וְשֹׁסַעַת שֶׁסַע פְּרָסֹת

חֲמַר וּמְרַוֵּי לָא תִשְׁתֵּי אַתְּ וּבְנָךְ עִמָּךְ בְּמֵיעַלְכוֹן לְמַשְׁכַּן זִמְנָא וְלָא
תְמוּתוּן קְיָם עָלַם לְדָרֵיכוֹן׃ וּלְאַפְרָשָׁא בֵּין קוּדְשָׁא וּבֵין חוּלָּא וּבֵין
מְסָאֲבָא וּבֵין דְּכֵיָא׃ וּלְאַלָּפָא יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת כָּל־קְיָמַיָּא דִּי מַלִּיל
יְיָ לְהוֹן בִּידָא דְמֹשֶׁה׃ וּמַלִּיל מֹשֶׁה עִם אַהֲרֹן וְעִם אֶלְעָזָר
וְעִם אִיתָמָר בְּנוֹהִי דְּאִשְׁתְּאָרוּ סַבוּ יָת מִנְחָתָא דְּאִשְׁתְּאָרָא ם
מִקּוּרְבָּנַיָּא דַּייָ וְאִכְלוּנַהּ פַּטִּיר בִּסְטַר מַדְבְּחָא אֲרֵי קוֹדֶשׁ קוּדְשִׁין
הִיא׃ וְתֵיכְלוּן יָתַהּ בַּאֲתַר קַדִּישׁ אֲרֵי חוּלָקָךְ וְחוּלַק בְּנָךְ הִיא ם
מִקּוּרְבָּנַיָּא דַּייָ אֲרֵי כֵן אִתְפַּקְּדִית׃ וְיָת חַדְיָא דַּאֲרָמוּתָא וְיָת שׁוֹקָא
דְּאַפְרָשׁוּתָא תֵּיכְלוּן בַּאֲתַר דְּכֵי אַתְּ וּבְנָךְ וּבְנָתָךְ עִמָּךְ אֲרֵי חוּלָקָךְ
וַחֲלַק בְּנָךְ אִתְיְהִיבוּ מִנִּכְסַת קוּדְשַׁיָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ שׁוֹקָא
דְּאַפְרָשׁוּתָא וְחַדְיָא דַּאֲרָמוּתָא עַל קוּרְבְּנֵי תַרְבַּיָּא יַיְתוּן לַאֲרִים א
אֲרָמָא קֳדָם יְיָ וִיהֵי לָךְ וְלִבְנָךְ עִמָּךְ לִקְיָם עָלַם כְּמָא דִי פַקִּיד יְיָ׃
וְיָת צְפִירָא דְחַטָּאתָא מִתְבְּעָא תְּבָעֵי מֹשֶׁה וְהָא אִתּוֹקַד וּרְגֵיז
עַל אֶלְעָזָר וְעַל אִיתָמָר בְּנֵי אַהֲרֹן דְּאִשְׁתְּאָרוּ לְמֵימָר׃ מַדֵּין לָא
אֲכַלְתּוּן יָת חַטָּאתָא בַּאֲתַר קַדִּישׁ אֲרֵי קוֹדֶשׁ קוּדְשִׁין הִיא וְיָתַהּ
יְהַב לְכוֹן לְסַלָּחָא עַל חוֹבֵי כְנִשְׁתָּא לְכַפָּרָא עֲלֵיהוֹן קֳדָם יְיָ׃ הָא לָא
אִתָּעַל מִדְּמַהּ לְבֵית קוּדְשָׁא גַוָּאָה מֵיכַל תֵּיכְלוּן יָתַהּ בְּקוּדְשָׁא כְּמָא
דִּי פַקֵּידִית׃ וּמַלִּיל אַהֲרֹן עִם מֹשֶׁה הָא יוֹמָא דֵין קָרִיבוּ יָת ח
חַטָּאתְהוֹן וְיָת עֲלָוָתְהוֹן קֳדָם יְיָ וַעֲרָעָא יָתִי עָקָן כְּאִלֵּין אִילוּפוֹן
אָכְלֵית חַטָּאתָא יוֹמָא דֵין הֲתַקִּין קֳדָם יְיָ׃ וּשְׁמַע מֹשֶׁה וּשְׁפַר
בְּעֵינוֹהִי׃ וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וְעִם אַהֲרֹן לְמֵימַר לְהוֹן׃
מַלִּילוּ עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר דָּא חַיְתָא דִּי תֵיכְלוּן מִכָּל בְּעִירָא דִּי
עַל אַרְעָא׃ כֹּל דִּסְדִיקָא פַרְסָתָא וּמְטַלְּפָן טִלְפִין פַּרְסָתָא מסקא

יין ושכר · יין דרך שכרותו: בבואכם אל אהל מועד · אין לי אלא בבואם להיכל בגשתם למזבח מנין נאמר כאן ביאת אהל מועד ונאמר בקדוש ידים ורגלים ביאת אהל מועד מה להלן עשה גישת מזבח כביאת אהל מועד אף כאן עשה גישת מזבח כביאת אוהל מועד: ולהבדיל · כדי שתבדילו בין עבודה קדושה למחוללת הא למדת שאם עבד פסל: ולהורות · למד שאיסור שיכור בהוראה יכול יהא חייב מיתה תלמוד לומר אתה ובניך אתך: ולא תמותו · כהנים בעבודתם במיתה ואין חכמים בהוראתן במיתה: הנותרים · מן המיתה מלמד שאף עליהן נקנסה מיתה ועל עון העגל הוא שנאמר ובאהרן התאנף ה' מאד להשמידו ואין השמד אלא כלוי בנים שנאמר ואשמיד פריו ממעל · ותפלתו של משה בטלה מחצה שנאמר ואתפלל גם בעד אהרן בעת ההיא: קחו את המנח' · אף על פי שאתם אוננין ואף על פי שהקדשים אסורין לאונן: את המנחה · זו מנחת שמיני ומנחת נחשון: ואכלוה מצות · מה תלמוד לומר לפי שהיא מנחת צבור ומנחת שעה ואין כיוצא בה לדורות הוצרך לפרש בה דין שאר מנחות: וחק בניך · אין לבנות חק בקדשים: כי כן צויתי · באנינות יאכלוה: ואת חזה התנופה · של שלמי צבור: תאכלו במקום טהור · וכי את הראשונים אכלו במקום טמא אלא הראשונים שהם קדשי הקדשים הוזקקה אכילתם במקום קדוש אבל אלו אין צריכים תוך הקלעים אבל צריכין הם ליאכל תוך מחנה ישראל שהוא טהור מליכנס שם מצורעים מכאן שקדשים קלים נאכלין בכל העיר: אתה ובניך ובנותיך · אתה ובניך בחלק אבל בנותיך לא בחלק אלא אם יתנו להם מתנות רשאות הן לאכל בחזה ושוק או אינו אלא אף הבנות בחלק תלמוד לומר כי חקך וחק בניך נתנו · חק לבנים ואין חק לבנות: על אשי החלבים · מכאן שהחלבים למטה בשעת תנופה ויישוב המקראות שלא יכחישו זה את זה כבר פירשתי את שלשתן בצו את אהרן: שעיר החטאת · שעיר מוספי ראש חדש ושלשה שעירי חטאות קרבו בו ביום קחו שעיר עזים ושעיר נחשון ושעיר ראש חדש ומכולן לא נשרף אלא זה ונחלקו בדבר חכמי ישראל יש אומרים מפני טומאה שנגעה בו נשרף ויש אומרים מפני אנינות נשרף לפי שהוא קדשי דורות אבל בקדשי שעה סומכו על משה שאמר להם במנחה ואכלוה מצות: דרש דרש · שתי דרישות הללו מפני מה נשרף זה ומפני מה נאכלו אלו כך היא בתורת כהנים: על אלעזר ועל איתמר · בשביל כבודו של אהרן הפך פניו כנגד הבנים וכעס: לאמר · אמר להם השיבוני על דברי מדוע לא אכלתם את החטאת במקום הקודש וכי חוץ לקדש אכלוה והלא שרפוה ומהו אומר במקום הקודש אלא אמר להם שמא חוץ לקלעים יצאת ונפסלה: כי קדש קדשים היא · ונפסלת ביוצא והם אמרו לו לאו · אמר להם הואיל ובמקום הקדש היתה מדוע לא אכלתם אותה: ואותה נתן לכם לשאת וגו' · שהכהנים אוכלין ובעלים מתכפרים: לשאת את עון העדה · מכאן למדנו ששעיר ראש חדש היה שהוא מכפר עון טומאת מקדש וקדשיו שחטאת שמיני וחטאת נחשון לא לכפרה באו: הן לא הובא וגו' · שאלו הובא היה לכם לשרפה כמו שנאמר וכל חטאת אשר יובא מדמה וגו': אכל תאכלו אותה · היה לכם לאכלה אף על פי שאתם אוננים: כאשר צויתי · לכם במנחה: וידבר אהרן · אין לשון דבור אלא לשון עזות שנאמר וידבר העם וגו' אפשר משה קצף על אלעזר ועל איתמר ואהרן מדבר הא ידעת שלא היתה אלא מדת כבוד · אמרו אינו בדין שיהא אבינו יושב ואנו מדברים לפניו ואינו בדין שיהא תלמיד משיב את רבו יכול מפני שלא היה באלעזר להשיב תלמוד לומר ויאמר אלעזר הכהן אל אנשי הצבא וגו' הרי כשרצה דבר לפני משה ולפני הנשיאים זו מצאתי בספרי של פני' שני: הן היום הקריבו · מהו אומר אלא אמר לו משה שמא זרקתם דמה אוננים שהאונן שעבד חלל · אמר לו אהרן וכי הם הקריבו שהם הדיוטות אני הקרבתי שאני כהן גדול ומקריב אונן: ותקראנה אותי כאלה · אפילו לא היו המתים בני אלא שאר קרובים שאני חייב להיות אונן עליהם כאלו כגון כל האמור בפרשת כהנים שהכהן מטמא להם: ואכלתי חטאת · ואם אכלתי היטב וגו': היום · אבל אנינות לילה מותר שאין אונן אלא יום קבורה: הייטב בעיני ה' · אם שמעת בקדשי שעה אין לך להקל בקדשי דורות: וייטב בעיניו · הודה ולא בוש לומר לא שמעתי: אל משה ואל אהרן · למשה אמר שיאמר לאהרן: לאמר אליהם · אמר שיאמר לאלעזר ולאיתמר או אינו אלא לאמר לישראל כשהוא אומר דברו אל בני ישראל הרי דבור אמור לישראל הא מה אני מקיים לאמר אליהם לבנים לאלעזר ולאיתמר: דברו אל בני ישראל · את כולם השוה להיות שלוחים בדיבור זה לפי שהושוו בדמימה וקבלו עליהם גזרת המקום מאהבה: זאת החיה · לשון חיים לפי שישראל דבוקים במקום וראויין להיות חיים לפיכך הבדילם מן הטומאה וגזר עליהם מצות ולאומות לא אסר כלום משל לרופא שנכנס לבקר את החולה כו' כדאיתא במדרש רבי תנחומא: זאת החיה · מלמד שהיה משה אוחז בחיה ומראה אותה לישראל זאת תאכלו ואת לא תאכלו: את זה תאכלו וגו' · אף בשרצי המים אחז מכל מין ומין ומראה להם וכן בעוף: את אלה תשקצו מן העוף · וכן בשרצים זה לכם הטמא: זאת החיה מכל הבהמה · מלמד שהבהמה בכלל חיה: מפרסת · כתרגומו סדיקא: פרסה · פלאנטה בלעז: ושוסעת שסע · שמובדלת מלמעלה ולמטה בשתי צפרנין כתרגומו ומטלפן טלפין שיש שפרסותיו סדוקות מלמעלה ואין שסועות ומובדלות לגמרי שמלמטה מחוברות: מעלה

מעלת גרה בבהמה אתה תאכלו: אך את זה לא תאכלו ממעלי
הגרה וממפריסי הפרסה את הגמל כי מעלה גרה הוא ופרסה איננו
מפריס טמא הוא לכם: ואת השפן כי מעלה גרה הוא
ופרסה לא יפריס טמא הוא לכם: ואת הארנבת כי מעלת
גרה הוא ופרסה לא הפריסה טמאה הוא לכם: ואת החזיר
כי מפריס פרסה הוא ושסע שסע פרסה והוא גרה לא יגר טמא
הוא לכם: מבשרם לא תאכלו ובנבלתם לא תגעו טמאים
הם לכם: את זה תאכלו מכל אשר במים כל אשר לו סנפיר
וקשקשת במים בימים ובנחלים אתם תאכלו: וכל אשר אין לו
סנפיר וקשקשת בימים ובנחלים מכל שרץ המים ומכל נפש החיה
אשר במים שקץ הם לכם: ושקץ יהיו לכם מבשרם לא תאכלו
ואת נבלתם תשקצו: כל אשר אין לו סנפיר וקשקשת
במים שקץ הוא לכם: ואת אלה תשקצו מן העוף לא יאכלו שקץ
הם את הנשר ואת הפרס ואת העזניה: ואת הדאה ואת האיה
למינה: את כל ערב למינו: ואת בת היענה ואת התחמס ואת
השחף ואת הנץ למינהו: ואת הכוס ואת השלך ואת הינשוף:
ואת התנשמת ואת הקאת ואת הרחם: ואת החסידה האנפה למינה
ואת הדוכיפת ואת העטלף: כל שרץ העוף ההלך על ארבע
שקץ הוא לכם: אך את זה תאכלו מכל שרץ העוף ההלך
על ארבע אשר לא כרעים ממעל לרגליו לנתר בהן על הארץ: לו ק
את אלה מהם תאכלו את הארבה למינו ואת הסלעם למינהו ואת
החרגל למינהו ואת החגב למינהו: וכל שרץ העוף אשר לו ארבע
רגלים שקץ הוא לכם: ולאלה תטמאו
כל הנגע בנבלתם יטמא עד הערב: וכל הנשא מנבלתם יכבס בגדיו
וטמא עד הערב: לכל הבהמה אשר הוא מפרסת פרסה ושסע
איננה שסעת וגרה איננה מעלה טמאים הם לכם כל הנגע בהם
יטמא: וכל הולך על כפיו בכל החיה ההלכת על ארבע טמאים הם
לכם כל הנגע בנבלתם יטמא עד הערב: והנשא את נבלתם יכבס
בגדיו וטמא עד הערב טמאים המה לכם:
וזה לכם הטמא בשרץ השרץ על הארץ החלד והעכבר

מסקא פשרא בבעירא יתה תיכלון: ברם ית דין לא תיכלון ממסקי
פשרא וממסדיקי פרסתא ית גמלא ארי מסיק פשרא הוא ו
ופרסתיה ליתוהי מסדיק מסאב הוא לכון: וית טפזא ארי מסיק
פשרא הוא ופרסתא לא אסדיק מסאב הוא לכון: וית ארנבא ארי
מסקא פשרא היא ופרסתא לא אסדיק מסאבא היא לכון: וית
חזירא ארי סדיק פרסתא הוא ומטלפן טלפין פרסתא והוא
פשרא לא פשר מסאב הוא לכון: מבסריהון לא תיכלון ובנבילתהון
לא תקרבון מסאבין אינון לכון: ית דין תיכלון מכל די
במיא כל די ליה ציצין וקלפין במיא ביממיא ובנחליא יתהון
תיכלון: וכל די לית ליה ציצין וקלפין ביממיא ובנחליא מכל ר
ריחשא דמיא ומכל נפשא חיתא די במיא שקצא אינון לכון: ושקצא
יהון לכון מבסרהון לא תיכלון וית נבילתהון תשקצון: כל די לית
ליה ציצין וקלפין במיא שקצא הוא לכון: וית אילין תשקצון
מן עופא לא יתאכלון שקצא אינון נשרא וער ועזיא: ודיתא וטרפיתא
זנה: ית כל עורבא לזניה: וית בת נעמיתא וציצא וצפר שחפא
וית נצא לזנוהי: וקדיא ושלינונא וקיפופא: ובותא וקתא
ויברקיקא: וית חוריתא ואיבו לזנה ונגר טורא ועטלפא: כל
ריחשא דעופא דמהליך על ארבע שקצא הוא לכון: ברם ית
דין תיכלון מכל ריחשא דעופא דמהליך על ארבע די ליה קרצולין
מעילוי ריגלוהי לקפצא בהון על ארעא: ית אילין מנהון תיכלון
ית גובא לזניה וית רשונא לזנוהי וית חרגולא לזנוהי וית חגבא
לזנוהי: וכל ריחשא דעופא די ליה ארבע ריגלין שיקצא הוא לכון
: ולאילין תסתאבון כל דיקרב בנבילתהון יהי מסאב עד
רמשא: וכל דיטול מנבלתהון יצבע לבושוהי ויהי מסאב עד רמש
: לכל בעירא די היא סדיקת פרסתא וטילפין ליתהא מטלפא ו
ופישרא ליתהא מסקת מסאבין אינון לכון כל דיקרב בהון יהי
מסאב: וכל דמהליך על ידוהי בכל חיתא דמהלכא על ארבע
מסאבין אינון לכון כל דיקרב בנבלתהון יהי מסאב עד רמשא:
ודיטול ית נבלתהון יצבע לבושוהי ויהי מסאב עד רמשא מסאבין
אינון לכון: ודין לכון דמסאב בריחשא דרחיש
על ארעא חולדא ועכברא וצבא

מעלה גרה · מעלה ומקיאה האוכל ממעיה ומחזרת אותו לתוך פיה לכתשו ולטחנו הדק: גרה · כך שמו ויתכן לפתרו מגזרת מים הנגרים שהוא נגרר אחר
הפה ותרגומו פישרא שעל ידי הגרה האוכל נפשר ונמח: בבהמה · תיבה יתירה היא לדרשה להתיר את השליל הנמצא במעי אמו: אותו תאכלו · ולא
בהמה טמאה והלא באזהרה היא אלא לעבור עליו בעשה ולא תעשה: מבשרם לא תאכלו · אין לי אלא אלו אשר בהמה טמאה שאין לה שום סימן טהרה
מנין אמרת קל וחומר ומה אלו שיש בהן קצת סימני טהרה אסורות כו': מבשרם · על בשרם באזהרה ולא על עצמות וגידים וקרנים וטלפים: ובנבלתם
לא תגעו · יכול יהו ישראל מוזהרין על מגע נבלה תלמוד לומר אמור אל הכהנים וגו' כהנים מוזהרין ואין ישראל מוזהרין קל וחומר מעתה ומה טומאת מת
חמורה לא הזהיר בה אלא כהנים טומאת נבלה קלה לא כל שכן מה תלמוד לומר לא תגעו ברגל: סנפיר · אלו ששט בהם: קשקשת · אלו קליפין
הקבועים בו כמו שנאמר ושריון קשקשים הוא לבוש: שרץ · בכל מקום משמעו דבר נמוך שרוחש ונד על הארץ: ושקץ יהיו · לאסור את עירוביהם אם יש
בו בנותן טעם: מבשרם · אינו מוזהר על הסנפירים ועל העצמות: ואת נבלתם תשקצו · לרבות יבחושין שסיננן · יבחושין מושי"לונש בלע"ז: וכל
אשר אין לו וגומר · מה תלמוד לומר שיכול אין לי שיהא מותר אלא המעלה סימנין שלו ליבשה · השירן במים מנין תלמוד לומר וכל אשר אין לו סנפיר וקשקשת
במים הא אם היו לו במים אף על פי שהשירן בעליתו מותר: לא יאכלו · לחייב את המאכילן לקטנים שכך משמעו לא יהו נאכלין על ידך או אינו אלא
לאסרן בהנאה תלמוד לומר לא תאכלום באכילה אסורין בהנאה מותרין: כל עוף · שנאמר בו למינה למינו למינהו יש באותו המין שאין דומין זה לזה לא
במראיהם ולא בשמותיהם וכולן מין אחד: הנץ · איספרוי"ר: שלך · פירשו רבותינו זה השולה דגים מן הים וזהו שתרגם אונקלוס ושלי נונא: כוס וינשוף
הם צואיט"ש הצועקים בלילה ויש להם לסתות כאדם ועוד אחר דומה לו שקורין ייב"ן: תנשמת היא קלבא שוריץ ודומה לעכבר הפורח בלילה ותנשמת
האמורה בשרצים היא דומה לה ואין לה עינים וקורין לה טלפא: החסידה · זו דיה לבנה ציגוני"ה ולמה נקרא שמה חסידה שעושה חסידות עם חברותיה
במזונות: האנפה היא דיה רגזנית ונראה לי שהוא שקורין היירון: הדוכיפת · תרנגול הבר וכרבלתו כפולה ובלע"ז הרופ"א ולמה נקרא שמו דוכיפת שהודו
כפות וזו היא כרבלתו · ונגר טורא נקרא על שם מעשיו כמו שפירשו רבותינו במסכת גיטין בפרק מי שאחזו: שרץ העוף · הם הדקים הנמוכין הרוחשין
על הארץ כגון זבובין וצרעין ויתושין וחגבים: על ארבע · ארבע רגלים: ממעל לרגליו · סמוך לצוארו יש לו כמין שני רגלים לבד ארבע רגליו וכשרוצה
לעוף ולקפוץ מן הארץ מתחזק באותן שני כרעים ופורח ויש מהן הרבה כאותן שקורין לנגושט"א אבל אין אנו בקיאין בהם שארבע סימני טהרה נאמרו בהם
ארבע רגלים וארבע כנפים וקרסולין אלו הכתובין כאן וכנפיו חופין את רובו וכל סימנין הללו מצויים באותן שבינותינו אבל יש שראשן ארוך ויש שאין להן
זנב וצריך שיהא שמו חגב ובזה אין אנו יודעין להבדיל ביניהן: וכל שרץ העוף וגו' · בא ולמד שאם יש לו חמש טהור: ולאלה · העתידין לאמר בענין
למטה תטמאו כלומר בנגיעתן יש טומאה: וכל הנושא מנבלתם · כל מקום שנאמרה טומאת משא חמורה מטומאת מגע שהיא טעונה כיבוס בגדים:
מפרסת פרסה ושסע איננה שוסעת כגון גמל שפרסתו סדוקה למעלה אבל למטה היא מחוברת כאן למדך שנבלת בהמה טמאה מטמאה ובענין שבסוף
הפרשה פירש על בהמה טהורה: על כפיו · כגון כלב ודוב וחתול: טמאים הם לכם · למגע: וזה לכם הטמא · כל טמאות הללו אינן לאיסור אכילה
אלא לטומאה ממש להיות טמא במגען ואסור לאכול תרומה וקדשים וליכנס למקדש: החלד · מושטי"לה: והצב

והצב למינהו: והאנקה והכח והלטאה והחמט והתנשמת: אלה הטמאים לכם בכל השרץ כל הנגע בהם במתם יטמא עד הערב: וכל אשר יפל עליו מהם במתם יטמא מכל כלי עץ או בגד או עור או שק כל כלי אשר יעשה מלאכה בהם במים יובא וטמא עד הערב וטהר: וכל כלי חרש אשר יפל מהם אל תוכו כל אשר בתוכו יטמא ואתו תשברו: מכל האכל אשר יאכל אשר יבוא עליו מים יטמא וכל משקה אשר ישתה בכל כלי יטמא: וכל אשר יפל מנבלתם עליו יטמא תנור וכירים יתץ טמאים הם וטמאים יהיו לכם: אך מעין ובור מקוה מים יהיה טהור ונגע בנבלתם יטמא: וכי יפל מנבלתם על כל זרע זרוע אשר יזרע טהור הוא: וכי יתן מים על זרע ונפל מנבלתם עליו טמא הוא לכם:

וכי ימות מן הבהמה אשר היא לכם לאכלה הנגע בנבלתה יטמא עד הערב: והאכל מנבלתה יכבס בגדיו וטמא עד הערב והנשא את נבלתה יכבס בגדיו וטמא עד הערב: וכל השרץ השרץ על הארץ שקץ הוא לא יאכל: כל הולך על גחון וכל הולך על ארבע עד כל מרבה רגלים לכל השרץ השרץ על הארץ לא תאכלום כי שקץ הם: אל תשקצו את נפשתיכם בכל השרץ השרץ ולא תטמאו בהם ונטמתם בם: כי אני יהוה אלהיכם והתקדשתם והייתם קדשים כי קדוש אני ולא תטמאו את נפשתיכם בכל השרץ הרמש על הארץ: כי אני יהוה המעלה אתכם מארץ מצרים להית לכם לאלהים והייתם קדשים כי קדוש אני: זאת תורת הבהמה והעוף וכל נפש החיה הרמשת במים ולכל נפש השרצת על הארץ: להבדיל בין הטמא ובין הטהר ובין החיה הנאכלת ובין החיה אשר לא תאכל:

פ פ פ

וצבא לזנוהי: ויאלא וכוחא וחולטיתא וחומטא ואשותא: אילין דמסאבין לכון בכל ריחשא כל דיקרב בהון במותיהון יהי מסאב עד רמשא: וכל דיפול עלוהי מנהון במותיהון יהי מסאב מכל מאן דאע או לבוש או משך או שקא כל מאן די תתעביד עיבידתא בהון במיא יתעל ויהי מסאב עד רמשא וידכי: וכל מאן דחסף דיפול מנהון לגויה כל די בגויה יסתאב ויתיה תתברון: מכל מיכל די מתאכיל די יעלון עלוהי מיא יהי מסאב וכל משקי די ישתתי בכל מאן יהי מסאב: וכל דיפול מנבילתהון עלוהי יהי מסאב תנור וכירים יתרעון מסאבין אינון ומסאבין יהון לכון: ברם מעין וגוב בית כנישות מיא יהי דכי ודיקרב בנבילתהון יהי מסאב: וארי יפל מנבילתהון על כל בר זרע זירוע דיזדרע דכי הוא: וארי יתיהב מיא על בר זרעא ויפול מנבילתהון עלוהי מסאב הוא לכון:

וארי ימות מן בעירא די היא לכון למיכל דיקרב בנבילתה יהי מסאב עד רמשא: ודיכול מנבילתה יצבע לבושוהי ויהי מסאב עד רמשא ודיטול ית נבילתה יצבע לבושוהי ויהא מסאב עד רמשא: וכל ריחשא דרחיש על ארעא שקצא הוא לא יתאכיל: כל דמהליך על מעוהי וכל דמהליך על ארבע עד כל סגיאות רגלין לכל ריחשא דרחיש על ארעא לא תיכלינון ארי שקצא אינון: לא תשקצון ית נפשתיכון בכל ריחשא דרחיש ולא תסתאבון בהון ותסתאבון פון בהון: ארי אנא יי אלהכון ותתקדשון ותהון קדישין ארי קדיש אנא ולא תסאבון ית נפשתיכון בכל ריחשא דרחיש על ארעא: ארי אנא יי דאסקית יתכון מארעא דמצרים למהוי לכון לאלהא ותהון קדישין ארי קדיש אנא: דא אוריתא דבעירא ודעופא וכל נפשא חיתא דרחיש במיא ולכל נפשא דרחישא על ארעא: לאפרשא בין מסאבא ובין דכיא ובין חיתא דמתאכלא ובין חיתא דלא מתאכלא:

פ פ פ

והצב · פויט שדומה לצפרדע: אנקה · הריצין: לטאה · לישרדה: חומט · לימצה: תנשמת · טלפה: במים יובא · ואף לאחר טבילתו טמא הוא לתרומה עד הערב ואחר כך וטהר בהערב השמש: אל תוכו · אין כלי חרס מטמא אלא מאוירו: כל אשר בתוכו יטמא · הכלי חוזר ומטמא מה שבאוירו: ואותו תשברו · למד שאין לו טהרה במקוה: מכל האוכל אשר יאכל · מוסב על מקרא העליון: כל אשר בתוכו יטמא · מכל האכל אשר יאכל אשר באו עליו מים והוא בתוך כלי חרס: הטמא יטמא · למדנו מכאן דברים הרבה למדנו שאין אכל מוכשר ומתוקן לקבל טומאה עד שיבאו עליו מים פעם אחת ומשבאו עליו פעם אחת מקבל טומאה לעולם ואפי' נגוב והיין והשמן וכל הנקרא משקה מכשיר זרעים לטומאה כמים שכך יש לדרוש המקרא אשר יבא עליו מים או כל משקה אשר ישתה בכל כלי יטמא האוכל ועוד למדו רבו' מכאן שאין ולד הטומאה מטמא כלים שכך שנינו יכול יהו כל הכלי' מטמאין מאויר כלי חרס תלמוד לומר כל אשר בתוכו יטמא מכל האוכל אוכל ומשקה מטמא מאויר כלי חרס ואין כל הכלים מטמאין מאויר כלי חרס לפי שהשרץ אב הטומאה והכלי שנטמא ממנו ולד הטומאה לפיכך אינו חוזר ומטמא כלים שבתוכו ולמדנו עוד שהשרץ שנפל לאויר תנור והפת בתוכו ולא נגע השרץ בפת התנור ראשון והפת שנייה ולא נאמר רואין את התנור כאלו מלא טומאה ותהא הפת תחילה שאם אתה אומר כן לא נתמעטו כל הכלי' מליטמא מאויר כלי חרס שהרי טומאה עצמה נגע בהן מגבן ולמדנו עוד על ביאת מים שאינה מכשרת זרעים אלא אם כן נפלו עליהן משנתלשו שאם אתה אומר מקבלים הכשר במחובר אין לך שלא באו עליו מים ומהו אומר אשר יבא עליו מים · ולמדנו עוד שאין אכל מטמא אחרים אלא אם כן יש בו כביצה שנאמר אשר יאכל · אוכל הנאכל בבת אחת · ושיערו חכמים אין בית הבליעה מחזיק יותר מביצת תרנגולת: תנור וכירים · כלים המטלטלין הם והן של חרס ויש להן תוך ושופת על נקב החלל את הקדרה ושניהם פיהם למעלה: יותץ · שאין לכלי חרס טהרה בטבילה: וטמאים יהיו לכם · שלא תאמר מצוה אני לנותצם תלמוד לומר וטמאים יהיו לכם אם רצה לקיימן בטומאתן רשאי: אך מעין ובור מקוה מים · המחוברים לקרקע אין מקבלין טומאה ועוד יש לך ללמד יהיה טהור הטובל בהן מטומאתו · ונוגע בנבלתם יטמא · אפילו הוא בתוך מעין ובור ונוגע בטומאתם יטמא שלא תאמר קל וחומר אם מטהר את הטמאים מטומאתם קל וחומר שיציל את הטהור מליטמא לכך נאמר ונוגע בנבלתם יטמא: זרע זרוע · זריעה של מיני זרעונין: זרוע · שם דבר הוא כמו ויתנו לנו מן הזרועים: טהור הוא · למדך הכתוב שלא הוכשר ונתקן לקרות אוכל לקבל טומאה עד שיבא עליו מים: וכי יותן מים על זרע · לאחר שנתלש שאם תאמר יש הכשר במחובר אין לך זרע שלא הוכשר: מים על זרע · בין מים בין שאר משקין בין הם על הזרע בין זרע נופל לתוכן הכל נדרש בתורת כהנים: ונפל מנבלתם עליו · אף משניגב מן המים שלא הקפידה תורה אלא להיות עליו שם אכל ומשירד לו הכשר קבלת טומאה פעם אחת שוב אינו נעקר הימנו: בנבלתם · ולא בעצמות וגידים ולא בקרנים וטלפים ולא בעור: והנושא את נבלתם · חמורה טומאת משא מטומאת מגע שהנושא מטמא בגדים והנוגע אין בגדיו טמאין שלא נאמר בו יכבס בגדיו: והאוכל מנבלתה · יכול יטמאנו אכילתו כשהוא אומר בנבלת עוף טהור לא יאכל לטמאה בה אותה מטמאה בגדים באכילתה ואין נבלת בהמה מטמאה בגדים באכילתה בלא משא כגון אם תחבה לו חברו בבית הבליעה אם כן מה תלמוד לומר האוכל ליתן שיעור לנושא ולנוגע כדי אכילה והוא כזית: וטמא עד הערב · אף על פי שטבל צריך הערב השמש: השורץ על הארץ · להוציא את היתושין שבכליסין ושבפולין ואת הזיזין שבעדשים שהרי לא שרצו על הארץ אלא בתוך האוכל אבל משיצאו לאויר ושרצו הרי נאסרו: לא יאכל · לחייב על המאכיל כאוכל ואין קרוי שרץ אלא דבר נמוך קצר רגלים שאינו נראה אלא כרוחש וכד: הולך על גחון · זה נחש ולשון גחון שחייה שהולך שח ונופל על מעיו: כל הולך · להביא השלשולין ואת הדומה לדומה: הולך על ארבע · זה עקרב: כל · להביא את החפושית אשקרבו"ט בלעז ואת הדומה לדומה: מרבה רגלים · זה נדל · שרץ שיש לו רגלים מראשו ועד זנבו לכאן ולכאן וקורין ציינטפיד"ש: אל תשקצו · באכילתן שהרי כתיב נפשותיכם ואין שיקוץ נפש במגע וכן אל תטמאו באכילתן: ונטמתם בם · אם אתם מטמאין בהן בארץ אף אני מטמא אתכם בעולם הבא ובישיבת מעלה: כי אני ה' אלקיכם · כשם שאני קדוש שאני ה' אלקיכם כך והתקדשתם קדשו עצמכם למטה: והייתם קדושים · לפי שאני אקדש אתכם למעלה ובעולם הבא: ולא תטמאו וגו' · לעבור עליהם בלאוין הרבה · וכל לאו מלקות וזהו שאמרו בתלמוד אכל פוטיתא לוקה ארבע נמלה לוקה חמש צרעה לוקה שש: כי אני ה' המעלה אתכם · על מנת שתקבלו מצותי העליתי אתכם: להבדיל · לא בלבד השונה אלא שתהא יודע ומכיר ובקי בהן: בין הטמא ובין הטהור · צריך לומר בין חמור לפרה והלא כבר מפורשים הם אלא בין טמאה לך לטהורה לך בין נשחט חציו של קנה לנשחט רובו: ובין החיה הנאכלת · צריך לומר בין צבי לערוד · והלא כבר מפורשין הם אלא בין שנולד בה סימני טריפה כשירה לנולד בה סימני טריפה פסולה:

חסלת ויהי ביום השמיני

וידבר

יב וידבר יהוה אל משה לאמר: דבר אל בני ישראל לאמר אשה כי תזריע וילדה זכר וטמאה שבעת ימים כימי נדת דותה תטמא: וביום השמיני ימול בשר ערלתו: ושלשים יום ושלשת ימים תשב בדמי טהרה בכל קדש לא תגע ואל המקדש לא תבא עד מלאת ימי טהרה: ואם נקבה תלד וטמאה שבעים כנדתה וששים יום וששת ימים תשב על דמי טהרה: ובמלאת ימי טהרה לבן או לבת תביא כבש בן שנתו לעלה ובן יונה או תר לחטאת אל פתח אהל מועד אל הכהן: והקריבו לפני יהוה וכפר עליה וטהרה ממקר דמיה זאת תורת הילדת לזכר או לנקבה: ואם לא תמצא ידה די שה ולקחה שתי תרים או שני בני יונה אחד לעלה ואחד לחטאת וכפר עליה הכהן וטהרה:

יג וידבר יהוה אל משה ואל אהרן לאמר: אדם כי יהיה בעור בשרו שאת או ספחת או בהרת והיה בעור בשרו לנגע צרעת והובא אל אהרן הכהן או אל אחד מבניו הכהנים: וראה הכהן את הנגע בעור הבשר ושער בנגע הפך לבן ומראה הנגע עמק מעור בשרו נגע צרעת הוא וראהו הכהן וטמא אתו: ואם בהרת לבנה הוא בעור בשרו ועמק אין מראה מן העור ושערה לא הפך לבן והסגיר הכהן את הנגע שבעת ימים: וראהו הכהן ביום השביעי והנה הנגע עמד בעיניו לא פשה הנגע בעור והסגירו הכהן שבעת ימים שנית: וראה הכהן אתו ביום השביעי שנית והנה כהה הנגע ולא פשה הנגע בעור וטהרו הכהן מספחת הוא וכבס בגדיו וטהר: ואם פשה תפשה המספחת בעור אחרי הראתו אל הכהן לטהרתו ונראה שנית אל הכהן: וראה הכהן והנה פשתה המספחת בעור וטמאו הכהן צרעת הוא:

נגע צרעת כי תהיה באדם והובא אל הכהן: וראה הכהן והנה שאת לבנה בעור והיא הפכה שער לבן ומחית בשר חי בשאת: צרעת נושנת הוא בעור בשרו וטמאו הכהן לא יסגרנו כי טמא הוא: ואם פרוח תפרח הצרעת בעור וכסתה הצרעת את כל עור הנגע מראשו ועד רגליו לכל מראה עיני הכהן: וראה הכהן והנה כסתה הצרעת את כל בשרו וטהר את הנגע כלו הפך לבן טהור הוא: וביום הראות בו בשר חי יטמא: וראה הכהן את הבשר החי וטמאו הבשר החי טמא הוא

ומליל

ומליל יי עם משה למימר: מליל עם בני ישראל למימר אתתא ארי תעדי ותליד דכר ותהי מסאבא שבעא יומין כיומי ריחוק סובתה תהי מסאבא: וביומא תמינאה יתגזר בסרא דעורלתיה: ותלתין ותלתא יומין תתיב בדם דכו בכל קודשא לא תקרב ולמקדשא לא תעול עד משלם יומי דכותהא: ואם נוקבתא תליד ותהי מסאבא ארבעה עסר כריחוקהא ושיתין ושיתא יומין תתיב על דם דכו: ובמשלם יומי דכותהא לברא או לברתא תיתי אימר בר שתיה לעלתא ובר יונה או שפנינא לחטאתא לתרע משכן זמנא לות כהנא: ויקרביניה קדם יי ויכפר עלהא ותדכי מסואבת דמהא דא אוריתא דילדתא לדכר או לנוקבא: ואם לא תשכח ידהא כמיסת אימרא ותיסב תרין שפנינין או תרין בני יונה חד לעלתא וחד לחטאתא ויכפר עלהא כהנא ותדכי:

ומליל יי עם משה ועם אהרן למימר: אנש ארי יהי במשך בסריה עמקא או עדיא או בהרא ויהי במשך בסריה למכתש סגירו ויתיתי לות אהרן כהנא או לות חד מבנוהי כהניא: ויחזי כהנא ית מכתשא במשך בסרא ושערא במכתשא אתהפיך למחוור ומחזי מכתשא עמיק ממשך בסריה מכתש סגירותא הוא ויחזיניה כהנא ויסאיב יתיה: ואם בהרא חוורא היא במשך בסריה ועמיק לית מחזהא מן משכא ושערה לא אתהפיך למחוור ויסגר כהנא ית מכתשא שבעא יומין: ויחזיניה כהנא ביומא שביעאה והא מכתשא קם כד הוה ולא אוסיף מכתשא במשכא ויסגיריניה כהנא שבעא יומין תנינות: ויחזי כהנא יתיה ביומא שביעאה תנינות והא עמא מכתשא ולא אוסיף מכתשא במשכא וידכיניה כהנא עדיתא היא ויצבע לבושוהי וידכי: ואם אוספא תוסיף עדיתא במשכא בתר דאתחזי לכהנא לדכותיה ויתחזי תנינות לכהנא: ויחזי כהנא והא אוספת עדיתא במשכא ויסאביניה כהנא סגירותא היא:

מכתש סגירו ארי יהי באנשא ויתיתי לות כהנא: ויחזי כהנא והא עמקא חוורא במשכא והיא הפכת שערא למחוור ורושם בסרא חיא בעמקתא: סגירות עתיקא היא במשך בסריה ויסאביניה כהנא לא יסגריניה ארי מסאב הוא: ואם מסגא תסגי סגירותא במשכא ותחפי סגירותא ית כל משך מכתשא מרישיה ועד רגלוהי לכל חיזו עיני כהנא: ויחזי כהנא והא חפת סגירותא ית כל בסריה וידכי ית מכתשא כוליה אתהפיך למחוור דכי הוא: וביומא דאתחזי ביה בסרא חיא יהי מסאב: ויחזי כהנא ית בסרא חיא ויסאביניה בסר חי מסאב הוא

אשה

כי תזריע · אמר רבי שמלאי כשם שיצירתו של אדם אחר כל בהמה וחיה ועוף במעשה בראשית כך תורתו נתפרשה אחר תורת בהמה חיה ועוף: כי תזריע · לרבות שאפילו ילדתו מחוי שנמחה ונעשה כעין זרע אמו טמאה ללידה: כימי נדת דותה תטמא · כסדר כל טומא' האמורה בנדה מטמאה בטומא' לידה ואפי' נפתח הקבר בלא דם: דותה · לשון דבר הזב מגופ' · לשון אחר לשון מדוה וחולי שאין אשה רואה דם שלא תחלה ראשה ואיבריה כבדין עליה: תשב · אין תשב אלא לשון עכבה כמו ותשבו בקדש ויושב באלוני ממרה: בדמי טהרה · אף על פי שרואה טהורה: ברמי טהרה · לא מפיק ה"א והוא שם דבר כמו טוהר: ימי טהרה · מפיק ה"א ימי טוהר שלה: לא תגע · אזהרה לאוכל כו' כמו ששנויה ביבמות: בכל קדש · לרבות את התרומה לפי שזו טבולת יום ארוך שטבולה לסוף שבעה ואין שמשה מעריב לטהרה עד שקיעת החמה של יום ארבעים שלמחר תביא את כפרת טהרתה: והקריבו · למדך שאין מעכבה לאכול בקדשים אלא אחד מהם ואי זה הוא זה חטאת שנאמר וכפר עליה הכהן וטהרה מי שהוא בא לכפר בו הטהרה תלויה: וטהרה · מכלל שעד כאן קרויה טמאה: אחד לעולה ואחד לחטאת · לא הקדימה הכתוב אלא למקראה אבל להקרבה חטאת קודם לעולה כך שנינו בזבחים בפרק כל התדיר: שאת או ספחת וגומ' · שמות נגעים הן ולבנות זו מזו: בהרת · חברבורות טיי"א בלעז וכן בהיר הוא בשחקים: אל אהרן וגומ' · גזרת הכתוב היא שאין טומאת נגעים וטהרתן אלא על פי כהן: הפך לבן · מתחילה שחור והפך ללבן בתוך הנגע ומיעוט שער שנים: עמוק מעור בשרו · כל מראה לבן עמוק הוא כמראה חמה עמוקה מן הצל: וטמא אותו · יאמר לו טמא אתה שסער לבן סימן טומאה הוא גזירת הכתוב: ועמוק אין מראהו · לא ידעתי פירושו: והסגיר · יסגירנו בבית אחד ולא יראה עד סוף השבוע ויוכיחו סימנין עליו: בעיניו · במראהו ובשעורו הראשון: והסגיר שנית · הא אם פשה בשבוע ראשון טמא מוחלט: כהה · הוכהה ממראיתו הא אם עמד במראיתו או פשה טמא: מספחת · שם נגע טהור: וכבס בגדיו וטהר · הואיל ונזקק להסגר נקרא טמא וצריך טבילה: וטמאו הכהן · ומשטמאו הרי הוא מוחלט וזקוק לצפרים ולתגלחת ולקרבן האמור בפרשת זאת תהיה: צרעת היא · המספחת הזאת: צרעת · לשון נקבה: נגע · לשון זכר: ומחית · שנימי"ץ בלעז שנהפך מקצת הלבן שבתוך השאת למראה בשר אף הוא סימן טומאה שער לבן בלא מחיה ומחיה בלא שער לבן ואף על פי שלא נאמרה מחיה אלא בשאת אף בכל המראות ותולדותיהן הוא סימן טומאה: צרעת נושנת היא · מכה ישנה היא זו כעשת בריאה מלמעלה ותחתיה מלאה לחה שלא תאמר הואיל ועלתה מחיה אטהרנה: מראשו · של אדם ועד רגליו: לכל מראה עיני הכהן · פרט לכהן שחשך מאורו: וביום הראות בו בשר חי · אם צמחה בו מחיה הרי כבר פירש שהמחיה סימן טומאה אלא שהיה הנגע באחד מעשרים וארבעה ראשי איברים שאין מטמאים משום מחיה לפי שאין נראה הנגע כולו כאחד שמופעין אילך ואילך וחזר ראש האבר ונתגלה שפועו על ידי שומן כגון שהבריא ונעשה רחב ונראית בו המחיה למדנו הכתוב שתטמא: וביום · מה תלמוד לומר ללמד יש יום שאתה רואה בו ויש יום שאין אתה רואה בו מכאן אמרו חתן נותנין לו שבעת ימי המשתה לו ולאצטליתו ולכסותו וכן ברגל נותנין לו ימי הרגל:

צרעת

צרעת הוא : או כי־ישוב הבשר החי ונהפך ללבן ובא אל־הכהן :
וראהו הכהן והנה נהפך הנגע ללבן וטהר הכהן את־הנגע טהור
הוא : ובשר כי־יהיה בו־
בערו שחין ונרפא : והיה במקום השחין שאת לבנה או בהרת לבנה
אדמדמת ונראה אל־הכהן : וראה הכהן והנה מראה שפל מן־העור
ושערה הפך לבן וטמאו הכהן נגע־צרעת הוא בשחין פרחה : ואם
יראנה הכהן והנה אין־בה שער לבן ושפלה איננה מן־העור והיא
כהה והסגירו הכהן שבעת ימים : ואם־פשה תפשה בעור וטמא
הכהן אתו נגע הוא : ואם־תחתיה תעמד הבהרת לא פשתה
צרבת השחין הוא וטהרו הכהן :

או בשר כי־יהיה בערו מכות־אש והיתה מחית
המכוה בהרת לבנה אדמדמת או לבנה : וראה אתה הכהן והנה
נהפך שער לבן בבהרת ומראה עמק מן־העור צרעת הוא במכוה
פרחה וטמא אתו הכהן נגע צרעת הוא : ואם יראנה הכהן והנה
אין־בבהרת שער לבן ושפלה איננה מן־העור והוא כהה והסגירו
הכהן שבעת ימים : וראהו הכהן ביום השביעי אם־פשה תפשה
בעור וטמא הכהן אתו נגע צרעת הוא : ואם־תחתיה תעמד הבהרת
לא־פשתה בעור והוא כהה שאת המכוה הוא וטהרו הכהן כי־צרבת
המכוה היא : ואיש או אשה כי־יהיה
בו נגע בראש או בזקן : וראה הכהן את־הנגע והנה מראהו עמק
מן־העור ובו שער צהב דק וטמא אתו הכהן נתק הוא צרעת הראש
או הזקן הוא : וכי־יראה הכהן את־נגע הנתק והנה אין־מראהו
עמק מן־העור ושער שחר אין בו והסגיר הכהן את־נגע הנתק ש
שבעת ימים : וראה הכהן את־הנגע ביום השביעי והנה לא־פשה
הנתק ולא־היה בו שער צהב ומראה הנתק אין עמק מן־העור :
והתגלח ואת־הנתק לא יגלח והסגיר הכהן את־הנתק שבעת ימים
שנית : וראה הכהן את־הנתק ביום השביעי והנה לא־פשה הנתק
בעור ומראהו איננו עמק מן־העור וטהר אתו הכהן וכבס בגדיו
וטהר : ואם־פשה יפשה הנתק בעור אחרי טהרתו : וראהו הכהן
והנה פשה הנתק בעור לא־יבקר הכהן לשער הצהב טמא הוא :
ואם־בעיניו עמד הנתק ושער שחר צמח־בו נרפא הנתק טהור
הוא וטהרו הכהן : ואיש או אשה
כי־יהיה בעור־בשרם בהרת בהרת לבנת : וראה הכהן והנה בעור
בשרם בהרת כהות לבנת בהק הוא פרח בעור טהור הוא :
ואיש כי ימרט ראשו קרח הוא טהור הוא : ואם מפאת
פניו ימרט ראשו גבח הוא טהור הוא : וכי־יהיה בקרחת או בגבחת

סגירותא הוא : או ארי יתוב בסרא חיא ואתהפיך למחור וייתי
לות־כהנא : ויחזיניה כהנא והא אתהפיך מכתשא למחור וידכי
כהנא ית־מכתשא דכי הוא :
ואנש ארי יהי־ביה במשכיה שיחנא ויתסי : ויהי באתר שיחנא עמקא
חורא או־בהרא חורא סמקא ויתחזי לכהנא : ויחזי כהנא והא
מחזהא מכיך מן־משכא ושערה אתהפיך למחור ויסאביניה כהנא
מכתש־סגירותא היא בשחנא סגיאת : ואם יחזינה כהנא והא לית
בה שער חיור ומכיכא ליתהא מן־משכא והיא עמיא ויסגריניה
כהנא שבעא יומין : ואם־אוספא תוסיף במשכא ויסאיב כהנא יתיה
מכתשא היא : ואם־באתרהא קמת בהרתא ולא אוסיפת רושם ש
שיחנא היא וידכיניה כהנא :

או אנש ארי־יהי במשכיה כואה־דנור ותהי רושם כואה בהרא
חוורא סמקא או חוורא : ויחזי יתה כהנא והא אתהפיך שערא
למחור בבהרתא ומחזהא עמיק מן־משכא סגירותא היא בכואה
סגיאת ויסאיב יתיה כהנא מכתש סגירותא היא : ואם יחזינה
כהנא והא לית בבהרתא שער חיור ומכיכא ליתהא מן־משכא
והיא עמיא ויסגריניה כהנא שבעא יומין : ויחזיניה כהנא ביומא
שביעאה אם־אוספא תוסף במשכא ויסאיב כהנא יתיה מכתש
סגירותא היא : ואם־באתרה קמת בהרתא לא אוסיפת במשכא
והיא עמיא עומק כואה היא וידכיניה כהנא ארי־רושם כואה היא :
וגבר או אתתא ארי־יהי ביה מכתשא בריש
או בדקן : ויחזי כהנא ית־מכתשא והא מחזוהי עמיק מן־משכא
וביה שער סומק דעדק ויסאב יתיה כהנא נתקא הוא סגירות
רישא או דיקנא הוא : וארי יחזי כהנא ית־מכתש נתקא והא לית־
מחזוהי עמיק מן־משכא ושער אוכם לית ביה ויסגר כהנא ית־ מ
מכתש נתקא שבעא יומין : ויחזי כהנא ית־מכתשא ביומא שביעאה
והא לא־אוסיף נתקא ולא־הוה ביה שער סומק ומחזי נתקא
לית עמיק מן־משכא : ויגלח סחרני נתקא ודעם־נתקא לא יגלח
ויסגר כהנא ית־נתקא שבעא יומין תנינות : ויחזי כהנא ית־ נ
נתקא ביומא שביעאה והא לא־אוסיף נתקא במשכא ומחזוהי
ליתוהי עמיק מן־משכא וידכי יתיה כהנא ויצבע לבושוהי וידכי :
ואם־אוספא יוסיף נתקא במשכא בתר דכותיה : ויחזיניה כהנא
והא אוסיף נתקא במשכא לא־יבקר כהנא לשער סומק מסאב הוא :
ואם־כד הוה קם נתקא ושער אוכם צמח ביה אתסי נתקא דכי הוא
וידכיניה כהנא : וגבר או אתתא ארי־יהי במשך בסרהון
בהרן בהרן חורן : ויחזי כהנא והא במשך בסרהון בהרן עמיין
חורן בוהקא הוא סגי במשכא דכי הוא : וגבר ארי
יתר שער־רישיה קרח הוא דכי הוא : ואם־מלקביל אפוהי יתר
שער רישיה גלוש הוא דכי הוא : וארי־יהא בקרחותא או בגלושתא

צרעת הוא · הבשר ההוא · בשר לשון זכר : שחין · לשון חמום שנתחמם הבשר בלקוי הבא לו מחמת מכה שלא מחמת האור : ונרפא · השחין העלה ארוכה
ובמקומו העלה נגע אחר : או בהרת לבנה אדמדמת · שאין הנגע לבן חלק אלא פתוך ומעורב בשתי מראות לובן ואודם : מראה שפל · ואין ממשה שפל אלא
מתוך לבנונתו הוא נראה שפל ועמוק כמראה חמה עמוקה מן הצל : נגע היא · השאת הזאת או הבהרת : תחתיה · במקומה : צרבת השחין · כתרגומו רושם
שיחנא · אינו אלא רושם החמום הנכר בבשר · כל צרבת לשון רגיעת עור הנרגע מחמת חימום כמו ונצרבו בה כל פנים דרייטריר בלעז : צרבת רייטרי"שמנט
בלעז : מחית המכוה · שכשהיתה המכוה נהפכה לבהרת פתוכה או לבנה חלקה וסימני מכוה וסימני שחין שוין הם ולמה חלקן הכתוב לומר שאין
מצטרפין זה עם זה כולד חצי גריס בשחין וחצי גריס במכוה לא ידונו כגריס : בראש או בזקן · בא הכתוב לחלק בין נגע שבמקום שער לנגע שבמקום
בשר שזה סימנו בשער לבן וזה סימנו בשער צהוב וכו' שער צהוב שנהפך שער שחור שבו לצהוב : נתק הוא · כך שמו של נגע שבמקום שער : ושער שחור
אין בו · הא אם היה בו שער שחור טהור ואין צריך להסגר שהשער שחור סימן טהרה הוא בנתקים כמו שנאמר ושער שחור צמח בו וגו' : והנה לא פשה ·
וגו' הא אם פשה או היה בו שער צהוב טמא : והתגלח סביבות הנתק : ואת הנתק לא יגלח · מניח שתי שערות סמוך לו סביב כדי שיהא נכר אם פשה
שאם יפשה יעבור השערות ויצא למקום הגילוח : אחרי טהרתו · אין לי אלא פושה לאחר הפטור מנין אף בסוף שבוע ראשון ובסוף שבוע שני תלמוד לומר
פשה יפשה : שער שחור · מנין אף הירוק והאדום שאינו צהוב תלמו' לומר ושער ולשון צהוב דומה לתבנית הזהב כמו זהוב אורבלא בלעז : טהור
הוא וטהרו הכהן · הא טמא שטהרו הכהן לא טהר : בהרות · חברבורות : כהות לבנות · שאין לובן שלהן עז אלא כהה : בהק · כמין לובן הנראה בבשר אדם
אדום שקורין רו"ס בין חברבורות אדמימותו קרוי בהק כאיש עדשן שבין עדשה לעדשה מבהיק הבשר בלובן צח : קרח הוא טהור הוא · מטומאת נתקין
שאינו נדון בסימני ראש וזקן שהן מקום שער אלא בסימני נגע עור בשר מחיה ופשיון : ואם מפאת פניו · משפוע קדקד כלפי פניו קרוי גבחת ואף הצדעין
שמכאן ומכאן בכלל ומשפוע קדקד כל כלפי אחריו קרוי קרחת :

מכתש חיור סמוק סגירות סגיא היא בקרחותיה או בגלושתיה :
ויחזי יתיה כהנא והא עמיק מכתשא חיור סמוק בקרחותיה או
בגלושותיה כמחזי סגירות משך בסרא : גבר סגיר הוא מסאב
הוא סאבא יסאבניה כהנא ברישיה מכתשיה : וסגירא די ביה
מכתשא לבושוהי יהון מבזעין ורישיה יהי פריע ועל שפם כאבלא
יתעטף ולא תסתאבון ולא תסתאבון יקרי : כל יומין די מכתשא
ביה יהי מסאב מסאב הוא בלחודוהי יתיב מברא למשריתא מותביה
: ולבושא ארי יהי ביה מכתש סגירו בלבוש עמר או בלבוש כיתן :
או בשתיא או בערבא לכיתנא ולעמרא או במשכא או בכל עיביד
משך : ויהי מכתשא ירוק או סמוק בלבושא או במשכא או ב
בשיתיא או בערבא או בכל מאן דמשך מכתש סגירות הוא ויתחזי
ית כהנא : ויחזי כהנא ית מכתשא ויסגר ית מכתשא שבעא יומין
: ויחזי ית מכתשא ביומא שביעאה ארי אוסיף מכתשא בלבושא
או בשתיא או בערבא או במשכא לכל די תתעביד משכא לעיבידתא
סגירות מחסרא מכתשא מסאב הוא : ויוקיד ית לבושא או ית
שתיא או ית ערבא בעמרא או בכיתנא או ית כל מאן דמשך
די יהי ביה מכתשא ארי סגירות מחסרא היא בנורא תתוקד :
ואם יחזי כהנא והא לא אוסיף מכתשא בלבושא או בשתיא
או בערבא או בכל מאן דמשך : ויפקיד כהנא ויחורון ית די ביה
מכתשא ויסגריניה שבעא יומין תנינות : ויחזי כהנא בתר דחוורו
ית מכתשא והא לא שנא מכתשא מן כד הוה ומכתשא לא אוסיף
מסאב הוא בנור תוקדיניה תברא היא בשחיקותיה או בחדתותיה
: ואם חזא כהנא והא עמיא מכתשא בתר דחוורו יתיה ויבזע יתיה
מן לבושא או מן משכא או מן שתיא או מן ערבא : ואם תתחזי
עוד בלבושא או בשתיא או בערבא או בכל מאן דמשך סגיא
היא בנורא תוקדיניה ית די ביה מכתשא : ולבושא או שתיא או
ערבא או כל מאן דמשך די יתחוור ויעדי מנהון מכתשא ויצטבע
תנינות וידכי : דא אוריתא דמכתש סגירו לבוש עמר או כיתנא
או שתיא או ערבא או כל מאן דמשך לדכיותיה או לסאבותיה :

נגע לבן אדמדם צרעת פרחת הוא בקרחתו או בגבחתו : וראה
אתו הכהן והנה שאת הנגע לבנה אדמדמת בקרחתו או בגבחתו
כמראה צרעת עור בשר : איש צרוע הוא טמא הוא טמא
יטמאנו הכהן בראשו נגעו : והצרוע אשר בו הנגע בגדיו יהיו
פרמים וראשו יהיה פרוע ועל שפם יעטה וטמא טמא יקרא : כל
ימי אשר הנגע בו יטמא טמא הוא בדד ישב מחוץ למחנה מושבו :
והבגד כי יהיה בו נגע צרעת בבגד צמר או בבגד
פשתים : או בשתי או בערב לפשתים ולצמר או בעור או בכל
מלאכת עור : והיה הנגע ירקרק או אדמדם בבגד או בעור או
בשתי או בערב או בכל כלי עור נגע צרעת הוא והראה את הכהן :
וראה הכהן את הנגע והסגיר את הנגע שבעת ימים : וראה את
הנגע ביום השביעי כי פשה הנגע בבגד או בשתי או בערב או ב
בעור לכל אשר יעשה העור למלאכה צרעת ממארת הנגע טמא
הוא : ושרף את הבגד או את השתי או את הערב בצמר או
בפשתים או את כל כלי העור אשר יהיה בו הנגע כי צרעת ממארת
הוא באש תשרף : ואם יראה הכהן והנה לא פשה הנגע
בבגד או בשתי או בערב או בכל כלי עור : וצוה הכהן וכבסו
את אשר בו הנגע והסגירו שבעת ימים שנית : וראה הכהן אחרי
הכבס את הנגע והנה לא הפך הנגע את עינו והנגע לא פשה ט
טמא הוא באש תשרפנו פחתת הוא בקרחתו או בגבחתו :
ואם ראה הכהן והנה כהה הנגע אחרי הכבס אתו וקרע אתו מן
הבגד או מן העור או מן השתי או מן הערב : ואם תראה עוד בבגד
או בשתי או בערב או בכל כלי עור פרחת הוא באש תשרפנו את
אשר בו הנגע : והבגד או השתי או הערב או כל כלי העור
אשר תכבס וסר מהם הנגע וכבס שנית וטהר : זאת תורת נגע
צרעת בגד הצמר או הפשתים או השתי או הערב או כל כלי עור
לטהרו או לטמאו :

פ פ פ

ומליל
ייי עם משה למימר : דא תהי אוריתא
דסגירא ביומא דדכותיה ויתיתי לות
כהנא : ויפוק כהנא למברא למשריתא
ויחזי כהנא והא אתסי מכתש סגירותא מן סגירא : ויפקד כהנא
ויסב למדכי תרתין צפרין חיין דכין ואעא

פ פ פ

וידבר
יהוה אל משה לאמר : זאת תהיה תורת י ד
המצרע ביום טהרתו והובא אל הכהן :
ויצא הכהן אל מחוץ למחנה וראה ה
הכהן והנה נרפא נגע הצרעת מן
הצרוע : וצוה הכהן ולקח למטהר שתי צפרים חיות טהרות

נגע לבן אדמדם · פתוך מכין שאר המראות תלמוד לומר כמראה צרעת עור בשר כמראה הצרעת האמור בפרשת עור בשר : אדם כי יהיה בעור בשרו · ומה
אמור בו שמטמא בארבע מראות ונדון בשתי שבועות ולא כמראה צרעת האמו' בשחין ומכוה שהוא נדון בשבוע אחד ולא כמראה נתקין של מקום שער שאין
מטמאין בארבע מראות שאת ותולדתה בהרת ותולדתה · בראשו נגעו · אין לי אלא נתקין מנין לרבות שאר המנוגעים תלמוד לומר טמא יטמאנו לרבות
את כלן על כלן הוא אומר בגדיו יהיו פרומים וגו' : פרומים · קרועים : פרוע · מגודל שער : ועל שפם יעטה · כאבל · שפם · שער השפתים בל"ע
בלעז : וטמא טמא יקרא · משמיע שהוא טמא ויפרשו ממנו : בדד ישב · שלא יהיו טמאים יושבין עמו ואמרו רבותינו מה נשתנה משאר טמאים לישב
בדד הואיל והוא הבדיל בלשון הרע בין איש לאשתו בין איש לרעהו אף הוא יבדל : מחוץ למחנה · חוץ לשלש מחנות : לפשתים ולצמר · של פשתים או
של צמר : או בעור · זה עור שלא נעשה בו מלאכה · או בכל מלאכת עור · עור שנעשה בו מלאכה · ירקרק · ירוק שבירוקין : אדמדם · אדום
שבאדומים : צרעת ממארת · לשון סילון ממאיר פוני"נט בלעז · ומדרשו תן בו מארה שלא תהנה הימנו : בצמר או בפשתים · של צמר או של
פשתים זהו פשוטו ומדרשו יכול יביא גיזי צמר ואניצי פשתן וישרפם עמו תלמוד לומר היא באש תשרף אינה צריכה דבר אחר עמה · אם כן מה תלמוד לומר
בצמר או בפשתים להוציא את האומריות שבו שהן ממין אחר · אומריות לשון שפה כמו אימרא : את אשר בו הנגע · יכול מקום הנגע בלבד תלמוד לומר את
אשר בו הנגע יכול כל הבגד כולו טעון כבוס תלמוד לומר הנגע הא כיצד יכבס מן הבגד עמו : אחרי הכבס · לשון העשות : לא הפך הנגע את עינו · לא
כהה ממראיתו : והנגע לא פשה · שמענו שאם לא הפך ולא פשה טמא ואין צריך לומר לא הפך ופשה הפך ולא פשה איני יודע מה יעשה לו תלמוד לומר
והסגיר את הנגע מכל מקום דברי רבי יהודה וחכמים אומרים כו' כדאיתא בתורת כהנים ורמזתיה כאן ליישב המקרא על אפניו : פחתת היא · לשון גומא
כמו באחת הפחתים כלומר שפלה היא כגע שמראיו שוקעין : בקרחתו או בגבחתו · כתרגומו בשחיקותיה או בחדתותיה : קרחתו · שחקים ישנים
ומפני המדרש שהוצרך לגזרה שוה מנין לפריחה בבגדים שהיא טהורה כאמרה קרחת וגבחת באדם ונאמרה קרחת וגבחת בבגדים מה להלן פרח בכולו
טהור אף כאן פרח בכולו טהור לכך אחז הכתוב לשון קרחת וגבחת ולענין פירושו ותרגומו זהו משמעו קרחת לשון ישנים וגבחת לשון חדשים כאלו נכתב
באחריתו או בקדמותו שהקרחת לשון אחורים והגבחת לשון פנים כמו שכתוב ואם מפאת פניו וגו' · והקרחת כל ששופע ויורד מן הקדקד ולאחריו כך
מפורש בתורת כהנים : וקרע אותו · יקרע מקום הנגע מן הבגד וישרפנו : פורחת היא · דבר החוזר וצומח : באש תשרפנו · את כל הבגד : וסר
מהם הנגע אם כשכבסוהו בתחילה על פי כהן סר ממנו הנגע לגמרי : וכבס שנית · לשון טבילה תרגום של כבוסין שבפרשה זו לשון לבון ואתחוור חוץ
מזה שאינו לליבון אלא לטבול לכך תרגומו ויצטבע וכן כל כבוסי בגדים שהן לטבילה מתורגמין ויצטבע : חסלת אשה כי תזריע

זאת תהיה תורת וגו' · מלמד שאין מטהרין אותו בלילה : אל מחוץ למחנה · חוץ לג' מחנו' שנשתלח שם בימי חלוטו · חיות · פרט לטריפו' : טהורות · פרט
לעוף טמא לפי שהנגעים באין על לשון הרע שהוא מעשה פטיט פטפוטי דברי' לפיכך הוזקקו לטהרתו צפרים שמפטפטין תמיד בצפצוף קול :

ועץ ארז ושני תולעת ואזב: וצוה הכהן ושחט את־הצפור
האחת אל־כלי־חרש על־מים חיים: את־הצפר החיה יקח
אתה ואת־עץ הארז ואת־שני התולעת ואת־האזב וטבל אותם ואת
הצפר החיה בדם הצפר השחטה על המים החיים: והזה על
המטהר מן־הצרעת שבע פעמים וטהרו ושלח את־הצפר החיה
על־פני השדה: וכבס המטהר את־בגדיו וגלח את־כל־
שערו ורחץ במים וטהר ואחר יבוא אל־המחנה וישב מחוץ לאהלו
שבעת ימים: והיה ביום השביעי יגלח את־כל־שערו את־
ראשו ואת־זקנו ואת גבת עיניו ואת־כל־שערו יגלח וכבס את־בגדיו
ורחץ את־בשרו במים וטהר: וביום השמיני יקח שני־כבשים
תמימם וכבשה אחת בת־שנתה תמימה ושלשה עשרנים סלת מנחה
בלולה בשמן ולג אחד שמן: והעמיד הכהן המטהר א
את האיש המטהר ואתם לפני יהוה פתח אהל מועד: ולקח הכהן
את־הכבש האחד והקריב אתו לאשם ואת־לג השמן והניף אתם ת
תנופה לפני יהוה: ושחט את־הכבש במקום אשר ישחט את־
החטאת ואת־העלה במקום הקדש כי כחטאת האשם הוא לכהן
קדש קדשים הוא: ולקח הכהן מדם האשם ונתן הכהן על־תנוך
אזן המטהר הימנית ועל־בהן ידו הימנית ועל־בהן רגלו הימנית:
ולקח הכהן מלג השמן ויצק על־כף הכהן השמאלית: וטבל הכהן
את־אצבעו הימנית מן־השמן אשר על־כפו השמאלית והזה מן־
השמן באצבעו שבע פעמים לפני יהוה: ומיתר השמן אשר על־
כפו יתן הכהן על־תנוך אזן המטהר הימנית ועל־בהן ידו הימנית
ועל־בהן רגלו הימנית על דם האשם: והנותר בשמן אשר על־כף
הכהן יתן על־ראש המטהר וכפר עליו הכהן לפני יהוה: ועשה
הכהן את־החטאת וכפר על־המטהר מטמאתו ואחר ישחט את־
העלה: והעלה הכהן את־העלה ואת־המנחה המזבחה וכפר עליו
הכהן וטהר: ואם־דל הוא ואין ידו משגת ו
ולקח כבש אחד אשם לתנופה לכפר עליו ועשרון סלת אחד בלול
בשמן למנחה ולג שמן: ושתי תרים או שני בני יונה אשר תשיג ידו
והיה אחד חטאת והאחד עלה: והביא אתם ביום השמיני לטהרתו
אל־הכהן אל־פתח אהל מועד לפני יהוה: ולקח הכהן את־כבש
האשם ואת־לג השמן והניף אתם הכהן תנופה לפני יהוה:
ושחט את־כבש האשם ולקח הכהן מדם האשם ונתן על־תנוך אזן
המטהר הימנית ועל־בהן ידו הימנית ועל־בהן רגלו הימנית:
ומן־השמן יצק הכהן על־כף הכהן השמאלית: והזה הכהן
באצבעו הימנית מן־השמן אשר על־כפו השמאלית שבע פעמים
לפני יהוה: ונתן הכהן מן־השמן אשר על־כפו על־תנוך אזן
המטהר הימנית ועל־בהן ידו הימנית ועל־בהן רגלו הימנית ע

ואעא דארזא וצבע זהורי ואזובא: ויפקיד כהנא ויכוס ית־צפרא
חדא למאן דחסף על־מי מבוע: ית־ציפרא חיתא יסב יתה וית־
אעא דארזא וית־צבע זהורי וית־אזובא ויטבול יתהון וית־ציפרא
חיתא בדמא דצפרא דנכיסתא על מי מבוע: וידי על דמדכי מן־
סגירותא שבע זמנין וידכיניה וישלח ית־צפרא חיתא על־אפי חקלא
: ויצבע דמדכי ית־לבושוהי ויגלח ית־כל־שעריה ויסחי במיא
וידכי ובתר־כן יעול למשריתא ויתיב מברא למשכניה שבעא יומין:
ויהי ביומא שביעאה יגלח ית־כל־סעריה ית־רישיה וית־דקניה
וית גביני עינוהי וית־כל־סעריה יגלח ויצבע ית־לבושוהי ויסחי ית
בסריה במיא וידכי: וביומא תמינאה יסב תרין אמרין שלמין
ואמרתא חדא בת־שתה שלמתא ותלתא עסרונין סולתא מנחתא
דפילא במשח ולוגא חד דמשחא: ויקים כהנא דמדכי ית גברא
דמדכי ויתהון קדם יי בתרע משכן זימנא: ויסב כהנא ית אמרא
חד ויקריב יתיה לאשמא וית־לוגא דמשחא וירים יתהון ארמא קדם
יי: ויכוס ית־אמרא באתר די יכוס ית חטאתא וית־עלתא באתר
קדיש ארי כחטאתא אשמא הוא לכהנא קודש קודשין הוא: ויסב
כהנא מדמא דאשמא ויתן כהנא על־רום אודנא דמדכי דימינא
ועל־אליון ידיה דימינא ועל אליון ריגליה דימינא: ויסב כהנא
מלוגא דמשחא ויריק על־ידא דכהנא דסמלא: ויטבול כהנא ית־
אצבעיה דימינא מן משחא די על־ידיה דסמלא וידי מן־משחא ב
באצבעיה שבע זמנין קדם יי: ומשאר משחא די על־ידיה יתן כהנא
על־רום אודנא דמדכי דימינא ועל־אליון ידיה דימינא ועל־אליון
ריגליה דימינא על דמא דאשמא: ודאשתאר במשחא די על־ידא
דכהנא יתן על־רישא דמדכי ויכפר עלוהי כהנא קדם יי: ויעביד
כהנא ית־חטאתא ויכפר על־דמדכי מסואבתיה ובתר־כן יכוס ית־
עלתא: ויסק כהנא ית־עלתא וית־מנחתא למדבחא ויכפר עלוהי
כהנא וידכי: ואם־מסכן הוא ולית ידיה מדבקא ויסב
אימר חד־אשמא לארמא לכפרא עלוהי ועסרונא סולתא חד דפיל
במשח למנחתא ולוגא דמשחא: ותרין שפנינין או תרין בני יונה
די תדביק ידיה ויהי־חד חטאתא וחד עלתא: וייתי יתהון ביומא
תמינאה לדכותיה לות־כהנא לתרע משכן־זמנא קדם יי: ויסב
כהנא ית־אמרא דאשמא ואת־לוגא דמשחא וירים יתהון כהנא
ארמא קדם יי: ויכוס ית־אמרא דאשמא ויסב כהנא מדמא
דאשמא ויתן על־רום אודנא דמדכי דימינא ועל־אליון ידיה דימינא
ועל־אליון ריגליה דימינא: ומן־משחא יריק כהנא על ידא דכהנא
שמאליתא: וידי כהנא באצבעיה דימינא מן־משחא די־על־ידיה ש
שמאליתא שבע זמנין קדם יי: ויתן כהנא מן־משחא די על־ידיה
על־רום אודנא דמדכי דימינא ועל־אליון ידיה דימינא ועל־אליון
ריגליה דימינא על

ועץ ארז. לפי שהנגעים באין על גסות הרוח: ושני תולעת ואזוב. מה תקנתו ויתרפא ישפיל עצמו מגאותו כתולעת כאזוב: עץ ארז. מקל של ארז. שני תולעת: לשון של צמר צבועה זהורית: על מים חיים. נותן אותן תחלה בכלי כדי שיהא דם צפור ניכר בהם וכמה הן רביעית: את הצפור החיה יקח אותה. מלמד שאינו אוגדה עמהם אלא מפרישה לעצמה אבל העץ והאזוב כרוכין יחד בלשון הזהורית כענין שנאמר ואת עץ הארז ואת שני התולעת ואת האזוב קיחה אחת לשלשתן יכול כשם שאינה בכלל אגודה כך לא תהא בכלל טבילה תלמוד לומר וטבל אותם ואת הצפור החיה החזיר את הצפור לכלל טבילה: וישב מחוץ לאהלו. שאסור בתשמיש המטה: את כל שערו וגו'. כלל ופרט וכלל להביא כל מקום כנוס שער ונראה: וכבשה אחת לחטאת ושלשה עשרונים. לנסכי שלשה כבשים הללו שחטאתו ואשמו של מצורע טעונין נסכים: ולוג אחד שמן. להזות שבע וליתן ממנו על תנוך אזנו ומתן בהונות: לפני ה'. בשער נקנור ולא בעזרה עצמה לפי שהוא מחוסר כפורים: והקריב אותו לאשם. יקריבנו לתוך העזרה לשם אשם: והניף. שהוא טעון תנופה חי: והניף אותם. את האשם ואת הלוג: במקום אשר ישחט וגו'. על ירך המזבח בצפון ומה תלמוד לומר והלא כבר נאמר בתורת אשם בפרשת צו את אהרן שהאשם טעון שחיטה בצפון לפי שיצא זה מכלל אשמות לידון בהעמדה יכול תהא שחיטתו במקום העמדתו לכך נאמר ושחט במקום אשר ישחט וגו': כי כחטאת. כי ככל החטאת האשם הזה הוא לכהן בכל עבודות התלויות בכהן השוה אשם זה לחטאת שלא תאמר הואיל ויצא דמו מכלל שאר אשמות ליתן על תנוך ובהונות לא יהא טעון מתן דמים ואמורים לגבי מזבח לכך נאמר כי כחטאת האשם הוא לכהן יכול יהא דמו ניתן למעלה כחטאת תלמוד לומר וכו' בתורת כהנים: תנוך. גדר אמצעי שבאזן ולשון תנוך לא נודע לי והפותרין קורין לו טינדרום: בהן. גודל: לפני ה'. כנגד בית קדשי הקדשים: ואת המנחה. מנחת של בהמה: ועשרון סלת אחד. זה שהוא אחד יביא עשרון אחד לנסכיו: ולוג שמן. לתת ממנו על הבהונות ושמן של נסכי המנחה לא הוזקק הכתוב לפרש: ביום השמיני לטהרתו. שמיני לצפרים ולהזאת עץ ארז ואזוב ושני תולעת: על מקום

על מקום דם האשם: והנותר מן השמן אשר על כף הכהן יתן
על ראש המטהר לכפר עליו לפני יהוה: ועשה את האחד מן
התרים או מן בני היונה מאשר תשיג ידו: את אשר תשיג ידו את
האחד חטאת ואת האחד עלה על המנחה וכפר הכהן על המטהר
לפני יהוה: זאת תורת אשר בו נגע צרעת אשר לא תשיג ידו
בטהרתו: וידבר יהוה
אל משה ואל אהרן לאמר: כי תבאו אל ארץ כנען אשר אני נתן
לכם לאחזה ונתתי נגע צרעת בבית ארץ אחזתכם: ובא אשר לו
הבית והגיד לכהן לאמר כנגע נראה לי בבית: וצוה הכהן ופנו
את הבית בטרם יבא הכהן לראות את הנגע ולא יטמא כל אשר
בבית ואחר כן יבא הכהן לראות את הבית: וראה את הנגע והנה
הנגע בקירת הבית שקערורת ירקרקת או אדמדמת ומראיהן שפל
מן הקיר: ויצא הכהן מן הבית אל פתח הבית והסגיר את הבית
שבעת ימים: ושב הכהן ביום השביעי וראה והנה פשה הנגע בקירת
הבית: וצוה הכהן וחלצו את האבנים אשר בהן הנגע והשליכו
אתהן אל מחוץ לעיר אל מקום טמא: ואת הבית יקצע מבית
סביב ושפכו את העפר אשר הקצו אל מחוץ לעיר אל מקום טמא
: ולקחו אבנים אחרות והביאו אל תחת האבנים ועפר אחר יקח
וטח את הבית: ואם ישוב הנגע ופרח בבית אחר חלץ את האבנים
ואחרי הקצות את הבית ואחרי הטוח: ובא הכהן וראה והנה פשה
הנגע בבית צרעת ממארת הוא בבית טמא הוא: ונתץ את הבית
את אבניו ואת עציו ואת כל עפר הבית והוציא אל מחוץ לעיר אל
מקום טמא: והבא אל הבית כל ימי הסגיר אתו יטמא עד
הערב: והשכב בבית יכבס את בגדיו והאכל בבית יכבס את
בגדיו: ואם בא יבא הכהן וראה והנה לא פשה הנגע בבית אחרי
הטח את הבית וטהר הכהן את הבית כי נרפא הנגע: ולקח לחטא
את הבית שתי צפרים ועץ ארז ושני תולעת ואזוב: ושחט את

על אתר דמא דאשמא: ודאשתאר מן משחא די על ידא דכהנא
יתן על רישא דמדכי לכפרא עלוהי קדם יי: ויעביד ית חד מן
שפנינא או מן בני יונה מדי תדביק ידיה: ית די תדביק ידיה ית
חד חטאתא וית חד עלתא על מנחתא ויכפר כהנא על דמדכי קדם
יי: דא אוריתא די ביה מכתש סגירו דלא תדבק ידיה בדכותיה:
ומליל יי לות משה ולות אהרן למימר: ארי
תעלון לארעא דכנען די אנא יהיב לכון לאחסנא ואתן מכתש ס
סגירו בבית ארעא אחסנתכון: וייעול דדיליה ביתא ויחוי לכהנא
למימר כמכתשא אתחזי לי בביתא: ויפקד כהנא ויפנון ית ביתא
עד לא ייעול כהנא למחזי ית מכתשא ולא יסתאב כל די בביתא
ובתר כן ייעול כהנא למחזי ית ביתא: ויחזי ית מכתשא והא
מכתשא בכותלי ביתא פחתן ירקן או סמקן ומחזיהן מכיך מן כ
כותלא: ויפוק כהנא מן ביתא לתרע ביתא ויסגיר ית ביתא שבעא
יומין: ויתוב כהנא ביומא שביעאה ויחזי והא אוסיף מכתשא בכותלי
ביתא: ויפקד כהנא וישלפון ית אבניא די בהן מכתשא וירמון
יתהן למברא לקרתא לאתר מסאב: וית ביתא יקלפון מגיו סחור
סחור וירמון ית עפרא די קליפו למברא לקרתא לאתר מסאב
: ויסבון אבנין אוחרנין ויעלון לאתר אבניא ועפר אוחרן יסב ושע ית
ביתא: ואם יתוב מכתשא ויסגי בביתא בתר דשליפו ית אבניא
ובתר דקליפו ית ביתא ובתר דאתשע: וייעול כהנא ויחזי והא
אוסיף מכתשא בביתא סגירות מחסרא היא בביתא מסאב הוא:
ויתרע ית ביתא ית אבנוהי וית אעוהי וית כל עפר ביתא ויפק
למברא לקרתא לאתר מסאב: ודייעול לביתא כל יומין דיסגר יתיה
יהי מסאב עד רמשא: ודישכוב בביתא יצבע ית לבושוהי ודייכול
בביתא יצבע ית לבושוהי: ואם מיעל ייעול כהנא ויחזי והא לא
אוסיף מכתשא בביתא בתר דאיתשע ית ביתא וידכי כהנא ית ביתא
ארי אתסי מכתשא: ויסב לדכאה ית ביתא תרתין צפרין ואעא
דארזא וצבע זהורי ואזובא: ויכוס ית
צפרא

על מקום דם האשם · אפילו נתקנח הדם למד שאין הדם גורם אלא המקום: ונתתי נגע צרעת · בשורה היא להם שהנגעים באים עליהם לפי שהטמינו
אמוריים מטמוניות של זהב בקירות בתיהם כל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר ועל ידי הנגע נותץ הבית ומוצאן: כנגע נראה לי בבית · שאפילו הוא
חכם ויודע שהוא נגע ודאי לא יפסוק דבר ברור לומר נגע נראה לי אלא כנגע נראה לי: בטרם יבא הכהן וגומ' · שכל זמן שאין כהן נזקק לו אין שם תורת
טומאה: ולא יטמא כל אשר בבית · שאם לא יפנהו ויבא הכהן ויראה הנגע נזקק להסגר וכל מה שבתוכו יטמא ועל מה חסה תורה אם על כלי שטף יטבילם
ויטהרו ואם על אוכלין ומשקין יאכלם בימי טומאתו הא לא חסה תורה אלא על כלי חרס שאין להם טהרה במקוה: שקערורות · שוקעין מראיתן: וחלצו
את האבנים · כתרגומו וישלפון יטלם משם כמו וחלצה נעלו לשון הסרה: אל מקום טמא · מקום שאין טהרות משתמשות שם למדך הכתוב שהאבנים הללו
מטמאות מקומן בעודן בו: יקציע רדוני"ר בלעז ובלשון משנה יש הרבה: מבית · מבפנים: סביב · סביבות הנגע בתורת כהנים נדרש כן שיקליף
הטיח שסביב אבני הנגע: הקצו · לשון קצה אשר קצעו בקצות הנגע סביב: הקצות · לשון העשות וכן הטוח אבל חלץ את האבנים מוסב הלשון של האדם
שחלצן והוא משקל לשון כבד כמו כפר דבר: ואם ישוב הנגע וגו' · יכול חזר בו ביום יהא טמא תלמו' לו' ושב הכהן אם ישוב מה שיב' האמו' להלן בסוף שבוע
אף שיבה האמורה כאן בסוף שבוע: ובא הכהן וראה והנה פשה · יכול לא יהא החוזר טמא אלא אם כן פשה נאמ' צרעת ממארת בבתים ונאמר' צרעת ממארת
בבגדים מה להלן טמא את החוזר אעפ"י שאינו פושה אף כאן טמא את החוזר אעפ"י שאינו פושה אם כן מה תלמוד לומ' והנה פשה אין כאן מקומו של מקרא זה
אלא ונתץ את הבית היה לו לכתוב אחר ואם ישוב הנגע וראה והנה פשה הא לא בא ללמד אלא על נגע העומד בעיניו בשבוע ראשון ובא בסוף שבוע שני ומצאו
שפשה שלא פירש בו הכתוב למעלה כלום בעומד בעיניו בשבוע ראשון ולמדך כאן בפשיון זה שאינו מדבר אלא בעומד בראשון ופשה בשני ומה יעשה לו
יכול יתצנו כמו שסמך לו ונתץ את הבית תלמוד לומר ושב אל הכהן ובא הכהן נלמד ביאה משיבה מה שיבה חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע אף ביאה חולץ
וקוצה וטח ונותן לו שבוע ואם חוזר נותץ לא חזר טהור ומנין עמד בזה ובזה חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע תלמוד לומר ובא: ואם בא יבא · במה הכתוב
מדבר אם בפושה בראשון הרי אמור אם בפושה בשני הרי אמור הא אינו אומר ובא ואם בא יבא אלא את שבא בסוף שבוע ראשון ובא בסוף שבוע שני:
וראה והנה לא פשה · זה העומד מה יעשה לו יכול יפטר וילך כמו שכתוב כאן וטהר את הבית תלמוד לומר כי נרפא הנגע לא טהרתי אלא הרפוי מה יעשה לו
ביאה אמורה למעלה ביאה אמורה למטה מה בעליונה חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע דגמר לה זהו שיבה זהו ביאה אף בתחתונה כן כו' כדאיתא בתורת
כהנים גמרו של דבר אין נתיצה אלא בנגע החוזר אחר חליצה וקיצוע וטיחה ואין החוזר צריך פשיון וסדר המקראות כך הוא · אם ישוב ונתץ · והבא אל
הבית · והאוכל בבית · ובא הכהן וראה והנה פשה ודבר הכתוב בעומד בראשון שנותן לו שבוע שני להסגרו ובסוף שבוע שני להסגרו בא וראהו שפשה ומה
יעשה לו חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע חזר נותץ לא חזר טעון צפרים שאין בנגעים יותר משלש שבועות: ואם בא יבא. לסוף שבוע שני וראה והנה לא
פשה מקרא זה בא ללמד בעומד בעיניו בראשון ובשני ומה יעשה לו יכול יטהרנו כמשמעו של מקרא וטהר הכהן את הבית תלמוד לומר כי נרפא הנגע לא
טהרתי אלא את הרפוי ואין רפוי אלא הבית שהוקצה והוטח ולא חזר הנגע אבל זה טעון חליצה וקיצוי וטיחה ושבוע שלישי וכן המקרא נדרש ואם בא יבא
בשני וראה והנה לא פשה יטיחנו ואין טיחה בלא חלוץ וקצוי ואחרי הטוח את הבית וטהר הכהן את הבית אם לא חזר לסוף השבוע כי נרפא הנגע ואם חזר
כבר פירש על החוזר שטעון נתיצה: כל ימי הסגיר אותו · ולא ימים שקלף את נגעו יכול שאני מוציא המוחלט שקלף את נגעו תלמוד לומר כל ימי:
יטמא עד הערב · מלמד שאין מטמא בגדים יכול אפילו שהה כדי אכילת פרס תלמוד לומר והאוכל בבית יכבס את בגדיו אין לי אלא אוכל שוכב מנין תלמוד
לומר והשוכב אין לי אלא אוכל ושוכב לא אוכל ולא שוכב מנין תלמוד לומר כבס יכבס ריבה אם כן למה נאמר אוכל ושוכב ליתן שיעור לשוכב כדי אכילת פרס:
להורות

הצפר האחת אל כלי חרש על מים חיים: ולקח את עץ הארז ואת
האזב ואת שני התולעת ואת הצפר החיה וטבל אתם בדם הצפר
השחוטה ובמים החיים והזה אל הבית שבע פעמים: וחטא את
הבית בדם הצפור ובמים החיים ובצפר החיה ובעץ הארז ובאזב
ובשני התולעת: ושלח את הצפר החיה אל מחוץ לעיר אל פני
השדה וכפר על הבית וטהר: זאת התורה לכל נגע הצרעת ולנתק:
ולצרעת הבגד ולבית: ולשאת ולספחת ולבהרת: להורת ביום
הטמא וביום הטהר זאת תורת הצרעת:
טו וידבר יהוה אל משה ואל אהרן לאמר: דברו אל בני
ישראל ואמרתם אלהם איש איש כי יהיה זב מבשרו זובו טמא הוא:
וזאת תהיה טמאתו בזובו רר בשרו את זובו או החתים בשרו
מזובו טמאתו הוא: כל המשכב אשר ישכב עליו הזב יטמא
וכל הכלי אשר ישב עליו יטמא: ואיש אשר יגע במשכבו
יכבס בגדיו ורחץ במים וטמא עד הערב: והישב על הכלי
אשר ישב עליו הזב יכבס בגדיו ורחץ במים וטמא עד הערב:
והנגע בבשר הזב יכבס בגדיו ורחץ במים וטמא עד הערב: וכי
ירק הזב בטהור וכבס בגדיו ורחץ במים וטמא עד הערב: וכל
המרכב אשר ירכב עליו הזב יטמא: וכל הנגע בכל אשר יהיה
תחתיו יטמא עד הערב והנושא אותם יכבס בגדיו ורחץ במים וטמא
עד הערב: וכל אשר יגע בו הזב וידיו לא שטף במים וכבס בגדיו
ורחץ במים וטמא עד הערב: וכלי חרש אשר יגע בו הזב ישבר
וכל כלי עץ ישטף במים: וכי יטהר הזב מזובו וספר לו שבעת
ימים לטהרתו וכבס בגדיו ורחץ בשרו במים חיים וטהר: וביום
השמיני יקח לו שתי תרים או שני בני יונה ובא לפני יהוה אל
פתח אהל מועד ונתנם אל הכהן: ועשה אתם הכהן אחד חטאת
והאחד עלה וכפר עליו הכהן לפני יהוה מזובו:
ואיש כי תצא ממנו שכבת זרע ורחץ במים את כל בשרו וטמא
עד הערב: וכל בגד וכל עור אשר יהיה עליו שכבת זרע וכבס
במים וטמא עד הערב: ואשה אשר ישכב איש אתה שכבת זרע
ורחצו במים וטמאו עד הערב: ואשה
כי תהיה זבה דם יהיה זבה בבשרה שבעת ימים תהיה בנדתה וכל
הנגע בה יטמא עד הערב: וכל אשר תשכב עליו בנדתה יטמא
וכל אשר תשב עליו יטמא: וכל הנגע במשכבה יכבס בגדיו ורחץ
במים וטמא עד הערב: וכל הנגע בכל כלי אשר תשב עליו יכבס
בגדיו ורחץ במים וטמא עד הערב: ואם על המשכב הוא או

צפרא חדא למאן דחסף על מי מבוע: ויסב ית אעא דארזא וית
איזובא וית צבע זהורי וית צפרא חיתא ויטבול יתהון בדמא
דצפרא דנכיסתא ובמי מבוע וידי לביתא שבע זמנין: וידכי ית
ביתא בדמא דצפרא ובמי מבוע ובצפרא חיתא ובאעא דארזא
ובאיזובא ובצבע זהורי: וישלח ית צפרא חיתא למברא לקרתא
לאפי חקלא ויכפר על ביתא וידכי: דא אוריתא לכל מכתש סגירותא
ולנתקא: ולסגירות לבושא ולביתא: ולעמקא ולעדיא ולבהרא:
לאלפא ביומא מסאבא וביומא דכיא דא אוריתא דסגירותא:
ומליל יי' עם משה ועם אהרן למימר: מלילו עם בני
ישראל ותימרון להון גבר גבר ארי יהי דאיב מבשריה דוביה מסאב
הוא: ודא תהי סובתיה בדוביה ריר בשריה ית דוביה או דחתים
בסריה מדוביה סובתיה היא: כל משכבא די ישכוב עלוהי דובנא
יהי מסאב וכל מנא די יתיב עלוהי יהי מסאב: וגבר די יקרב
במשכביה יצבע לבושוהי ויסחי במיא ויהי מסאב עד רמשא:
ודיתיב על מנא די יתיב עלוהי דובנא יצבע לבושוהי ויסחי במיא
ויהי מסאב עד רמשא: ודיקרב בבסר דובנא יצבע לבושוהי ויסחי
במיא ויהי מסאב עד רמשא: וארי ירוק דובנא בדכיא ויצבע לבושוהי
ויסחי במיא ויהי מסאב עד רמשא: וכל מרכבא די ירכב עלוהי
דובנא יהי מסאב: וכל דיקרב בכל די יהי תחותוהי יהי מסאב עד
רמשא ודיטול יתהון יצבע לבושוהי ויסחי במיא ויהי מסאב עד
רמשא: וכל די יקרב ביה דובנא וידוהי לא שטיף במיא ויצבע
לבושוהי ויסחי במיא ויהי מסאב עד רמשא: ומאן דחסף די יקרב
ביה דובנא יתבר וכל מאן דאע ישתטיף במיא: וארי ידכי דובנא
מדוביה וימני ליה שבעא יומין לדכותיה ויצבע לבושוהי ויסחי
בסריה במי מבוע וידכי: וביומא תמינאה יסב ליה תרין שפנינין
או תרין בני יונה וייתי לקדם יי' לתרע משכן זמנא ויתנינון לכהנא:
ויעביד יתהון כהנא חד חטאתא וחד עלתא ויכפר עלוהי כהנא קדם
יי' מדוביה: וגבר ארי תפוק מניה שכבת זרעא ויסחי
במיא ית כל בסריה ויהי מסאב עד רמשא: וכל לבוש וכל משך
די יהי עלוהי שכבת זרעא ויצטבע במיא ויהי מסאב עד רמשא:
ואתתא די ישכוב גבר יתה שכבת זרעא ויסחון במיא
ויהון מסאבין עד רמשא: ואתתא ארי
תהי דיבא דם יהי דובה בבסרה שבעא יומין תהי בריחוקה כל
דיקרב בה יהי מסאב עד רמשא: וכל די תשכוב עלוהי בריחוקה
יהי מסאב וכל די תתיב עלוהי יהי מסאב: וכל דיקרב במשכבה
יצבע לבושוהי ויסחי במיא ויהי מסאב עד רמשא: וכל דיקרב בכל
מאן די תתיב עלוהי יצבע לבושוהי ויסחי במיא ויהי מסאב עד
רמשא: ואם על משכבא הוא או על

להורות ביום הטמא · איזה יום מטהרו ואיזה יום מטמאו: כי יהיה זב · יכול זב מכל מקום יהא טמא תלמוד לומר מבשרו ולא כל בשרו אחר שחלק הכתוב
בין בשר לבשר זכיתי לדין טמא בזב וטמא בזבה מה זבה ממקום שהיא מטמאה טומאה קלה נדה מטמאה טומאה חמורה זבה אף הזב מקום שמטמא
טומאה קלה קרי מטמא טומאה חמורה זבה: זובו טמא · לימד על הטפה שהיא מטמאה · זוב דומה למי בצק של שעורין ודחוי ודומה ללובן ביצה המוזרת
שכבת זרע קשור כלובן ביצה שאינה מוזרת: רר לשון ריר שזב את בשרו · את זובו · כמו ריר שיוצא צלול: או החתים · שיוצא עב וסותם את פי האמה
ונסתם בשרו מטפת זובו זהו פשוטו · ומדרשו מנה הכתוב הראשון ראיות שתים וקראו טמא שנ' זב מבשרו זובו טמא הוא ומנה הכתוב השני ראיות שלש וקראו
טמא טומאתו בזובו רר בשרו את זובו או החתים בשרו מזובו טומאתו היא הא כיצד שתים לטומאה והשלישית מזקיקתו לקרבן: כל המשכב · הראוי למשכב
יכול אפילו מיוחד למלאכה אחרת תלמוד לומר אשר ישכב אשר שכב לא נאמר אלא אשר ישכב המיוחד תמיד לכך יצא זה שאומרי' לו עמוד ונעשה מלאכתנו:
אשר ישב · ישב לא נאמר אלא אשר ישב עליו הזב במיוחד תמיד לכך: ואיש אשר יגע במשכבו · לימד על המשכב שחמור מן המגע שזה נעשה אב
הטומאה לטמא אדם לטמא בגדים והמגע שאינו משכב אינו אלא ולד הטומאה ואינו מטמא אלא אוכלין ומשקין: והיושב על הכלי · אפילו לא נגע אפילו
עשרה כלים זה על זה כולן מטמאין משום מושב וכן במשכב: וכי ירוק הזב בטהור · ונגע בו או נשאו שהרוק מטמא במשא: וכל המרכב · אף על פי
שלא ישב עליו כגון התפוס של סרגא שקורין ארצו"ן טמא משום מרכב והאוכף שקורין אלווש וטומאת מושב: וכל הנוגע בכל אשר יהיה תחתיו · של זב בא
ולמד על המרכב שיהא הנוגע בו טמא ואין טעון כבוס בגדים והוא חומר במשכב מבמרכב: והנושא אותם · כל האמור בענין הזב זובו ורוקו ושכבת זרעו
ומימי רגליו והמשכב והמרכב משאן מטמא אדם לטמא בגדים: וידיו לא שטף במים · בעוד שלא טבל מטומאתו ואפילו פסק מזובו וספר שבעה ומחוסר
טבילה מטמא בכל טומאותיו וזה שהוציא הכתוב טבילת גופו של זב בלשון שטיפת ידים ללמדך שאין בית הסתרים טעון ביאת מים אלא אבר הגלוי כמו
הידים: וכלי חרש אשר יגע בו הזב · יכול אפילו נגע בו מאחוריו כו' כדאיתא בתורת כהנים עד מגעו שהוא ככולו הוי אומר זה הסטו: וכי יטהר ·
כשיפסוק: שבעת ימים לטהרתו · שבעת ימים טהורים מטומאת זיבה שלא יראה זוב וכולן רצופין: ורחצו במים: גזרת מלך היא שתטמא האשה בביאה
ואין הטעם משום נוגע בשכבת זרע שהרי מגע בית הסתרי' הוא: כי תהיה זבה · יכול מאחד מכל איבריה תלמוד לו' והיא גלתה את מקור דמיה אין דם מ
אלא הבא מן המקור: דם יהיה זובה בבשרה · אין זובה קרוי זוב לטמא אלא אם כן אדום: בנדתה · כמו ומתבל ינדוהו שהוא מנודה ממגע כל אדם: תהיה
בנדתה · אפילו לא ראתה אלא ראייה ראשונה: ואם על המשכב הוא · והשוכב או היושב על משכבה או על מושבה אפילו לא נגע בה אף הוא בדת טומאה
האמורה במקרא העליון שטעון כבוס בגדים:

 על הכלי

על מנא די היא יתבא עלוהי במקרביה ביה יהי מסאב עד רמשא: ואם משכב ישכב גבר יתה ותהי ריחוקה עלוהי ויהי מסאב שבעא יומין וכל משכב די ישכב עלוהי יהי מסאב: ואתתא ארי תדוב דוב דמה יומין סגיאין בלא עדן ריחוקה או ארי תדוב על ריחוקה כל יומי דוב סאובתה כיומי ריחוקה תהי מסאבא היא: כל משכבא די תשכוב עלוהי כל יומי דובה כמשכב ריחוקה יהי לה וכל מנא די תתב עלוהי מסאב יהי כסואבת ריחוקה: וכל דיקרב בהון יהי מסאב ויצבע לבושוהי ויסחי במיא ויהי מסאב עד רמשא: ואם דכיאת מדובה ותמני לה שבעא יומין ובתר כן תדכי: וביומא תמינאה תסב לה תרין שפנינין או תרין בני יונה ותיתי יתהון לות כהנא לתרע משכן זמנא: ויעביד כהנא ית חד חטאתא וית חד עלתא ויכפר עלה כהנא קדם יי מדוב סאובתה: ותפרשון ית בני ישראל מסואבתהון ולא ימותון בסואבתהון בסאביהון ית משכני די ביניהון: דא אוריתא דדובנא ודי תפוק מניה שכבת זרע לאיסתאבא בה: ודסאובתה בריחוקה ודדאיב ית דוביה לדכר ולנוקבא ולגבר די ישכוב עם מסאבתא:

על הכלי אשר הוא ישבת עליו בנגעו בו יטמא עד הערב: ואם שכב ישכב איש אתה ותהי נדתה עליו וטמא שבעת ימים וכל המשכב אשר ישכב עליו יטמא: ואשה כי יזוב זוב דמה ימים רבים בלא עת נדתה או כי תזוב על נדתה כל ימי זוב טמאתה כימי נדתה תהיה טמאה הוא: כל המשכב אשר תשכב עליו כל ימי זובה כמשכב נדתה יהיה לה וכל הכלי אשר תשב עליו טמא יהיה כטמאת נדתה: וכל הנוגע בם יטמא וכבס בגדיו ורחץ במים וטמא עד הערב: ואם טהרה מזובה וספרה לה שבעת ימים ואחר תטהר: וביום השמיני תקח לה שתי תרים או שני בני יונה והביאה אותם אל הכהן אל פתח אהל מועד: ועשה הכהן את האחד חטאת ואת האחד עלה וכפר עליה הכהן לפני יהוה מזוב טמאתה: והזרתם את בני ישראל מטמאתם ולא ימתו בטמאתם בטמאם את משכני אשר בתוכם: זאת תורת הזב ואשר תצא ממנו שכבת זרע לטמאה בה: והדוה בנדתה והזב את זובו לזכר ולנקבה ולאיש אשר ישכב עם טמאה:

פ פ פ

ומליל יי עם משה בתר דמיתו תרין בני אהרן בקרוביהון אשתא נוכריתא קדם יי ומיתו: ואמר יי למשה מליל עם אהרן אחוך ולא יהי עליל בכל עידן לקודשא מגיו לפרוכתא לקדם כפורתא די על ארונא ולא ימות ארי בענגא אנא מתגלי על בית כפורתא: בדא יהי עליל אהרן לקודשא בתור בר תורי לחטאתא ודכר לעלתא: כתונא דבוצא דקודשא ילבש ומכנסין דבוץ יהון על בסריה ובהמיינא דבוצא יסר ובמצנפתא דבוצא יחית ברישיה לבושי קודשא אינון ויסחי במיא ית בסריה וילבשינון: ומן כנשתא דבני ישראל יסב תרין צפירי בר עיזי לחטאתא ודכר חד לעלתא: ויקריב אהרן ית תורא דחטאתא די ליה ויכפר עלוהי ועל אנש ביתיה: ויסב ית תרין צפירין ויקים יתהון קדם יי בתרע משכן זמנא: ויתן אהרן על תרין צפירין עדבין עדבא חד לשמא דיי ועדבא חד לעזאזל: ויקריב אהרן ית צפירא דסליק עלוהי עדבא לשמא דיי ויעבדיניה חטאתא: וצפירא די סליק עלוהי עדבא ל לעזאזל יתקם כד חי קדם יי לכפרא עלוהי לשלחא יתיה לעזאזל למדברא: ויקרב אהרן ית תורא דחטאתא די ליה ויכפר

טז וידבר יהוה אל משה אחרי מות שני בני אהרן בקרבתם לפני יהוה וימתו: ויאמר יהוה אל משה דבר אל אהרן אחיך ואל יבא בכל עת אל הקדש מבית לפרכת אל פני הכפרת אשר על הארן ולא ימות כי בענן אראה על הכפרת: בזאת יבא אהרן אל הקדש בפר בן בקר לחטאת ואיל לעלה: כתנת בד קדש ילבש ומכנסי בד יהיו על בשרו ובאבנט בד יחגר ובמצנפת בד יצנף בגדי קדש הם ורחץ במים את בשרו ולבשם: ומאת עדת בני ישראל יקח שני שעירי עזים לחטאת ואיל אחד לעלה: והקריב אהרן את פר החטאת אשר לו וכפר בעדו ובעד ביתו: ולקח את שני השעירם והעמיד אתם לפני יהוה פתח אהל מועד: ונתן אהרן על שני השעירם גרלות גורל אחד ליהוה וגורל אחד לעזאזל: והקריב אהרן את השעיר אשר עלה עליו הגורל ליהוה ועשהו חטאת: והשעיר אשר עלה עליו הגורל לעזאזל יעמד חי לפני יהוה לכפר עליו לשלח אתו לעזאזל המדברה: והקריב אהרן את פר החטאת אשר לו

על הכלי · לרבות את המרכב: בנגעו בו יטמא · ואינו טעון כבוס בגדים שהמרכב אין מגעו מטמא אדם לטמא בגדים: ותהי נדתה עליו · יכול יעלה לרגלה שאם בא עליה בחמשה לנדתה לא יטמא אלא שלשה ימים כמותה תלמוד לומר וטמא שבעת ימים ומה תלמוד לומר ותהי נדתה עליו מה היא מטמאה אדם וכלי חרס אף הוא מטמא אדם וכלי חרס: ימים רבים · שלשה ימים: בלא עת נדתה · אחר שיצאו שבעת ימי נדתה: או כי תזוב · את שלשת הימים הללו: על נדתה · מופלג מנדתה יום אחד זו היא זבה ומשפטה חרוץ בפרשה זו ולא כדרך הנדה שזו טעונה שבעה נקיים וקרבן והנדה אינה טעונה ספירת נקיים אלא שבעה ימים תהיה בנדתה בין רואה בין שאינה רואה ודרשו בפרשה זו אחד עשר יום שבין סוף נדה לתחילת נדה שכל שלשה רצופין שתראה באחד עשר יום הללו תהא זבה: והזרתם · אין נזירה אלא פרישה וכן נזורו אחור וכן נזיר אחיו: ולא ימותו בטומאתם · הרי הכרת של מטמא מקדש קרוי מיתה: זאת תורת הזב · בעל ראייה אחת ומהו תורתו ואשר תצא ממנו שכבת זרע הרי הוא כבעל קרי טמא טומאת ערב: והזב את זובו · בעל שתי ראיות ובעל שלש ראיות שתורתן מפורשת למעלה: חסלת זאת תהיה

וידבר ה' אל משה אחרי מות שני בני אהרן וגו' · מה תלמוד לומ' · היה ר' אלעזר בן עזריה מושלו משל לחולה שנכנס אצלו רופא אמר לו אל תאכל צונן ואל תשכב בטחב · בא אחר ואמר לו אל תאכל צונן ואל תשכב בטחב שלא תמות כדרך שמת פלוני זה זרזו יותר מן הראשון לכך נאמר אחרי מות שני בני אהרן: ויאמר ה' אל משה דבר אל אהרן אחיך ואל יבא · שלא ימות כדרך שמתו בניו: ולא ימות · שאם בא הוא מת: כי בענן אראה · כי תמיד אני נראה שם עם עמוד ענני ולפי שגלוי שכינתי שם יזהר שלא ירגיל לבא זהו פשוטו · ומדרשו לא יבא כי אם בענן הקטרת ביום הכפורים: בזאת · גמטריא שלו ארבע מאות ועשר רמז לבית ראשון: בזאת יבא אהרן וגומ' · אף זו לא בכל עת כי אם ביום הכפורים כמו שמפורש בסוף הפרשה בחדש השביעי בעשור לחדש: כתנת בד וגומ' · מגיד שאינו משמש לפנים בשמנה בגדים שהוא משמש בהן בחוץ שיש בהם זהב לפי שאין קטיגור נעשה סניגור אלא בארבעה ככהן הדיוט וכולן של בוץ: קדש ילבש · שיהיו משל הקדש: יצנף · כתרגומו יחית בריסיה יניח בראשו כמו ותנח בגדו אצלה ותרגומה ואחתתיה: ורחץ במים · אותו היום טעון טבילה בכל חליפותיו וחמש פעמים היה מחליף מעבודת פנים לעבודת חוץ ומחוץ לפנים ומשנה מבגדי זהב לבגדי לבן ומבגדי לבן לבגדי זהב ובכל חליפה טעון טבילה ושני קדושי ידים ורגלים מן הכיור: את פר החטאת אשר לו · האמור למעלה ולמדך כאן שמשלו הוא בא ולא משל צבור: וכפר בעדו ובעד ביתו · מתודה עליו עונותיו ועונות ביתו: ונתן אהרן על שני השעירים גורלות · מעמיד אחד לימין ואחד לשמאל ונתן שתי ידיו בקלפי ונוטל גורל בימין וחבירו בשמאל ונותנן עליהם את שכתוב בו לשם הוא לשם ואת שכתוב בו לעזאזל משתלח לעזאזל · עזאזל הוא הר עז וקשה צוק גבוה שנ' ארץ גזרה חתוכה: ועשהו חטאת · כשמניח הגורל עליו קורא לו שם ואומר לה' חטאת: יעמד חי · כמו יועמד חי על ידי אחרים ותרגומו יתוקם כד חי מה תלמוד לומר לפי שנ' לשלח אותו לעזאזל ואיני יודע שלוחו אם למיתה אם לחיים לכך נאמר יעמד חי עמידתו חי עד שישתלח מכאן שסלוחו למיתה: לכפר עליו · שיתודה עליו כדכתיב והתודה עליו וגומר: וכפר

וכפר בעדו ובעד ביתו ושחט את־פר החטאת אשר־לו׃ ולקח מלא־המחתה גחלי־אש מעל המזבח מלפני יהוה ומלא חפניו קטרת סמים דקה והביא מבית לפרכת׃ ונתן את־הקטרת על־האש לפני יהוה וכסה ענן הקטרת את־הכפרת אשר על־העדות ולא ימות׃ ולקח מדם הפר והזה באצבעו על־פני הכפרת קדמה ולפני הכפרת יזה שבע־פעמים מן־הדם באצבעו׃ ושחט את־שעיר החטאת אשר לעם והביא את־דמו אל־מבית לפרכת ועשה את־דמו כאשר עשה לדם הפר והזה אתו על־הכפרת ולפני הכפרת׃ וכפר על־הקדש מטמאת בני ישראל ומפשעיהם לכל־חטאתם וכן יעשה לאהל מועד השכן אתם בתוך טמאתם׃ וכל־אדם לא־יהיה באהל מועד בבאו לכפר בקדש עד־צאתו וכפר בעדו ובעד ביתו ובעד כל־קהל ישראל׃ ויצא אל־המזבח אשר לפני־יהוה וכפר עליו ולקח מדם הפר ומדם השעיר ונתן על־קרנות המזבח סביב׃ והזה עליו מן־הדם באצבעו שבע פעמים וטהרו וקדשו מטמאת בני ישראל׃ וכלה מכפר את־הקדש ואת־אהל מועד ואת־המזבח והקריב את־השעיר החי׃ וסמך אהרן את־שתי ידו על ראש השעיר החי והתודה עליו את־כל־עונת בני ישראל ואת־כל־פשעיהם לכל־חטאתם ונתן אתם על־ראש השעיר ושלח ביד־איש עתי המדברה׃ ונשא השעיר עליו את־כל־עונתם אל־ארץ גזרה ושלח את־השעיר במדבר׃ ובא אהרן אל־אהל מועד ופשט את־בגדי הבד אשר לבש בבאו אל־הקדש והניחם שם׃ ורחץ את־בשרו במים במקום קדוש ולבש את־בגדיו ויצא ועשה את־עלתו ואת־עלת העם וכפר בעדו ובעד העם׃ ואת חלב החטאת יקטיר המזבחה׃ והמשלח את־השעיר לעזאזל יכבס בגדיו ורחץ את־בשרו במים ואחרי־כן יבוא אל־המחנה׃ ואת פר החטאת ואת שעיר החטאת אשר הובא את־דמם לכפר בקדש יוציא אל־מחוץ למחנה ושרפו באש את־ערתם ואת־בשרם ואת־פרשם׃ והשרף אתם יכבס בגדיו ורחץ את־בשרו במים ואחרי־כן יבוא אל־המחנה׃ והיתה לכם לחקת עולם בחדש השביעי בעשור לחדש תענו את־נפשתיכם וכל־מלאכה לא תעשו האזרח והגר הגר בתוככם׃ כי־ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם לפני יהוה תטהרו׃ שבת שבתון היא לכם ועניתם את־נפשתיכם חקת עולם׃

ויכפר עלוהי ועל אנש ביתיה ויכוס ית תורא דחטאתא די ליה׃ ויסב מלי מחתיתא גומרין דאשא מעילוי מדבחא מן קדם ייי ומלי חופנוהי קטורת בוסמין דקיקין ויעיל מגיו לפרוכתא׃ ויתין ית קטורת בוסמיא על אישתא קדם ייי ויחפי ענני קטורתא ית כפורתא די על סהדותא ולא ימות׃ ויסב מדמא דתורא וידי באצבעיה על אפי כפורתא קדומא ולקדם כפורתא ידי שבע זמנין מן דמא באצבעיה׃ ויכוס ית צפירא דחטאתא די לעמא ויעיל ית דמיה למגיו לפרוכתא ויעביד ית דמיה כמא די עבד לדמא דתורא וידי יתיה על כפורתא ולקדם כפורתא׃ ויכפר על קודשא מסואבת בני ישראל וממרדיהון לכל חטאיהון וכן יעביד למשכן זמנא דשרי עמהון בגו סובתהון׃ וכל אנש לא יהי במשכן זמנא במעליה לכפרא בקודשא עד מפקיה ויכפר עלוהי ועל אנש ביתיה ועל כל קהלא דישראל׃ ויפוק למדבחא די קדם ייי ויכפר עלוהי ויסב מדמא דתורא ומדמא דצפירא ויתין על קרנת מדבחא סחור סחור׃ וידי עלוהי מן דמא באצבעיה שבע זמנין וידכיניה ויקדשיניה מסואבת בני ישראל׃ וישיצי מלכפרא על קודשא ועל משכן זמנא ועל מדבחא ויקריב ית צפירא חייא׃ ויסמוך אהרן ית תרתין ידוהי על ריש צפירא חייא ויודי עלוהי ית כל עוית בני ישראל וית כל מרדיהון לכל חטאיהון ויתין יתהון על ריש צפירא וישלח ביד גבר דזמין למהך למדברא׃ ויטול צפירא עלוהי ית כל עויתהון לארעא דלא יתבא וישלח ית צפירא במדברא׃ ויעול אהרן למשכן זמנא וישלח ית לבושי בוצא די לבש במעליה לקודשא ויצנעינון תמן׃ ויסחי ית בשריה במיא באתר קדיש וילבש ית לבושוהי ויפוק ויעביד ית עלתיה וית עלת עמא ויכפר עלוהי ועל עמא׃ וית תרבא דחטאתא יסק למדבחא׃ ודמוביל ית צפירא לעזאזל יצבע לבושוהי ויסחי ית בשריה במיא ובתר כן יעול למשריתא׃ וית תורא דחטאתא וית צפירא דחטאתא די אתעיל מדמהון לכפרא בקודשא יתפקון למברא למשריתא ויוקדון בנורא ית משכיהון וית בשריהון וית אוכליהון׃ ודמוקיד יתהון יצבע לבושוהי ויסחי ית בשריה במיא ובתר כן יעול למשריתא׃ ותהי לכון לקים עלם בירחא שביעאה בעסרא לירחא תענון ית נפשתיכון וכל עבידא לא תעבדון יציבא וגיורא דיתגייר ביניכון׃ ארי ביומא הדין יכפר עליכון לדכאה יתכון מכל חוביכון קדם ייי תדכון׃ שבא שבתא היא לכון ותענון ית נפשתיכון קים עלם׃ ויכפר

וכפר בעדו ונומ'· ודוי שני עליו ועל אחיו הכהנים שהן כולן קרויין ביתו שנאמר בית אהרן ברכו את ה' ונומ' מכאן שהכהנים מתכפרין בו וכל כפרתן אינה אלא על טומאת מקדש וקדשיו כמו שנ' וכפר על הקדש מטומאות ונו': מעל המזבח· החיצון: מלפני ה'· מצד שלפני הפתח והוא צד מערבי: דקה· מה תלמוד לומר דקה והלא כל הקטרת דקה היא שנאמר ושחקת ממנה הדק אלא שתהא דקה מן הדקה שמערב יום הכפורים היה מחזירה למכתשת: על האש· שבתוך המחתה· ולא ימות· הא אם לא עשאה כתקנה חייב מיתה: והזה באצבעו· הזאה אחת במשמע: ולפני הכפרת יזה שבע· הרי אחת למעלה וז' למטה: אשר לעם· מה שהפר מכפר על הכהנים מכפר השעיר על ישראל והוא השעיר שעלה עליו גורל לשם: כאשר עשה לדם הפר· א' למעלה וז' למטה: מטומאות בני ישראל· על הנכנסין למקדש בטומאה ולא נודע להם בסוף שנאמר לכל חטאתם וחטאת היא שוגג: ומפשעיהם· אף הנכנסין מזיד בטומאה: וכן יעשה לאהל מועד· כשם שהזה משניהם בפנים אחד למעלה ושבע למטה כך מזה על הפרכת מבחוץ משניהם אחד למעלה ושבע למטה: השוכן אתם בתוך טומאתם· אף על פי שהם טמאים שכינה ביניהם: אל המזבח אשר לפני ה'· זה מזבח הזהב שהוא לפני ה' בהיכל ומה תלמוד לומר ויצא לפי שהזה ההזאות על הפרכת ועמד מן המזבח ולפנים והזה ובמתנות המזבח הזקיקו לצאת מן המזבח ולחוץ ויתחיל מקרן מזרחית צפונית: וכפר עליו· מה היא כפרתו ולקח מדם הפר ומדם השעיר מעורבין זה לתוך זה: והזה עליו מן הדם· אחר שנתן מתנות באצבעו על קרנותיו מזה שבע הזאות על גגו: וטהרו· ממה שעבר: וקדשו· לעתיד לבא: איש עתי· המוכן לכך מיום אתמול: ובא אהרן אל אהל מועד· אמרו רבותינו שאין זה מקומו של מקרא זה ונתנו טעם לדבריהם במסכת יומא ואמרו כל הפרשה כולה נאמרה על הסדר חוץ מביאה זו שהיא אחר עשיית עולתו ועולת העם והקטרת אמורי פר ושעיר שנעשים בחוץ בבגדי זהב וטובל ומקדש ופושטן ולובש בגדי לבן: ובא אל אהל מועד· להוציא את הכף ואת המחתה שהקטיר בה הקטרת לפני ולפנים: ופשט את בגדי הבד· אחר שהוציאה ולובש בגדי זהב לתמיד בין הערבים וזהו סדר העבודות תמיד של שחר בבגדי זהב ועבודת פר ושעיר הפנימיים וקטרת של מחתה בבגדי לבן ואילו ואיל העם ומקצת המוספין בבגדי זהב והוצאת כף ומחתה בבגדי לבן ושירי המוספין ותמיד של בין הערבים וקטרת ההיכל שעל מזבח הפנימי בבגדי זהב וסדר המקראות לפי העבודות כך הוא· ושלח את השעיר במדבר ורחץ את בשרו במים ונומ'· ויצא ועשה את עולתו ונומ'· ואת חלב החטאת ונומ'· וכל הפרשה עד ואחר יבא אל המחנה ואחר כך ובא אהרן: והניחם שם· מלמד שטעונין גניזה ולא ישתמש באותן ארבעה בגדים ליום הכפורים אחר: ורחץ את בשרו ונומ'· למעלה למדנו מורחץ את בשרו ולבשם שכשהוא משנה מבגדי זהב לבגדי לבן טעון טבילה שבאותה טבילה פשט בגדי זהב שעבד בהן עבודת תמיד של שחר ולובש בגדי לבן לעבודת היום וכאן למדנו שכשהוא משנה מבגדי לבן לבגדי זהב טעון טבילה: במקום קדוש· המקודש בקדושת עזרה והיא היתה בגג בית הפרוה וכן ארבע טבילות הבאות חובה ליום אבל הראשונה היתה בחול: ולבש את בגדיו· שמנה בגדים שהוא עובד בהן כל ימות השנה ויצא מן ההיכל אל החצר שמזבח העולה שם: ועשה את עולתו· איל לעולה האמור למעלה בזאת יבא אהרן ונו': ואת עולת העם· איל לעולה האמור למעלה ומאת עדת בני ישראל ונומ': ואת חלב החטאת· אמורי פר ושעיר: יקטיר המזבחה· על מזבח החיצון דאילו בפנימי כתיב לא תעלו עליו קטרת זרה ועולה ומנחה: אשר הובא את דמם· להיכל ולפני ולפנים: וכפר

ויכפר כהנא די ירבי יתיה ודי יקריב ית קורבניה לשמשא תחות
אבוהי ויִלבש ית לבושי בוצא לבושי קודשא : ויכפר על מקדש
קודשא ועל משכן זימנא ועל מדבחא יכפר ועל כהניא ועל כל
עמא דקהלא יכפר : ותהי דא לכון לקים עלם לכפרא על בני ישראל
מכל חוביהון חדא בשתא ועבד כמא די פקיד יי ית משה :
ומליל יי לות משה למימר : מליל עם אהרן
ועם בנוהי ועם כל בני ישראל ותימר להון דין פתגמא די פקיד
יי למימר : גבר גבר מבית ישראל די יכוס תור או אימר או עז
במשריתא או די יכוס מברא למשריתא : ולתרע משכן זימנא לא
איתיה לקרבא קורבנא קדם יי קדם משכנא דיי דמא יתחשב
לגברא ההוא דמא אשד וישתיצי אנשא ההוא מעמיה : בדיל די
ייתון בני ישראל ית דיבחיהון די אינון דבחין על אפי חקלא ו
וייתינון קדם יי לתרע משכן זימנא לות כהנא ויכסון ניכסת קודשין
קדם יי יתהון : ויזרוק כהנא ית דמא על מדבחא דיי בתרע מ
משכן זמנא ויסק תרבא לאתקבלא ברעוא קדם יי : ולא ידבחון
עוד ית דבחיהון לשידין די אינון טען בתריהון קיים עלם תהי
דא להון לדרתיהון : ולהון תימר גבר גבר מבית ישראל ומן גיורא
דיתגיירון ביניהון די יסק עלתא או ניכסת קודשיא : ולתרע משכן
זמנא לא ייתיניה למעבד יתיה קדם יי וישתיצי אינשא ההוא מעמיה
: וגבר גבר מבית ישראל ומן גיורא דיתגייר ביניכון די יכול כל
דמא ואתן רוגזי באנשא דייכול ית דמא ואשתיצי יתיה מגו עמיה
: ארי נפש בישרא בדמא היא ואנא יהביתיה לכון על מדבחא
לכפרא על נפשתיכון ארי דמא הוא על נפשא מכפר : על כן
אמרית לבני ישראל כל אנש מנכון לא ייכול דמא וגיורא דאתגייר
ביניכון לא ייכול דמא :
וגבר גבר מבני ישראל ומן גיוריא די יתגיירון ביניכון די יצוד
צידא חיתא או עופא די מתאכיל וישוד ית דמיה ויכסיניה בעפרא
: ארי נפש כל בסרא דמיה בנפשיה הוא ואמרית לבני ישראל
דם כל בסרא לא תיכלון ארי נפש כל בסרא דמיה היא כל דיכליניה
ישתיצי : וכל אנש די ייכול נבילא ותבירא ביציבא ובגיורא
ויצבע לבושוהי ויסחי במיא ויהי מסאב עד רמשא וידכי : ואם
לא יצבע ובסריה לא יסחי ויקביל חוביה :
ומליל יי לות משה למימר : מליל עם בני ישראל ותימר להון
אנא יי אלהכון : כעובדי עמא דארעא דמצרים די יתיבתון בה לא
תעבדון וכעובדי עמא דארעא דכנען די אנא מעיל יתכון לתמן
לא תעבדון ובנימוסיהון לא תהכון : ית

וכפר הכהן אשר ימשח אתו ואשר ימלא את ידו לכהן תחת אביו
ולבש את בגדי הבד בגדי הקדש : וכפר את מקדש הקדש ואת
אהל מועד ואת המזבח יכפר ועל הכהנים ועל כל עם הקהל יכפר :
והיתה זאת לכם לחקת עולם לכפר על בני ישראל מכל חטאתם
אחת בשנה ויעש כאשר צוה יהוה את משה :
יז וידבר יהוה אל משה לאמר :
דבר אל אהרן ואל בניו ואל כל בני ישראל ואמרת אליהם זה הדבר
אשר צוה יהוה לאמר : איש איש מבית ישראל אשר ישחט
שור או כשב או עז במחנה או אשר ישחט מחוץ למחנה :
ואל פתח אהל מועד לא הביאו להקריב קרבן ליהוה לפני משכן
יהוה דם יחשב לאיש ההוא דם שפך ונכרת האיש ההוא מקרב
עמו : למען אשר יביאו בני ישראל את זבחיהם אשר הם
זבחים על פני השדה והביאם ליהוה אל פתח אהל מועד אל הכהן
וזבחו זבחי שלמים ליהוה אותם : וזרק הכהן את הדם על
מזבח יהוה פתח אהל מועד והקטיר החלב לריח ניחח ליהוה : ולא
יזבחו עוד את זבחיהם לשעירם אשר הם זנים אחריהם חקת עולם
תהיה זאת להם לדרתם :
ואלהם תאמר איש איש מבית ישראל ומן הגר אשר יגור בתוכם
אשר יעלה עלה או זבח : ואל פתח אהל מועד לא יביאנו
לעשות אתו ליהוה ונכרת האיש ההוא מעמיו : ואיש איש
מבית ישראל ומן הגר הגר בתוכם אשר יאכל כל דם ונתתי פני ב
בנפש האכלת את הדם והכרתי אתה מקרב עמה : כי נפש
הבשר בדם הוא ואני נתתיו לכם על המזבח לכפר על נפשתיכם
כי הדם הוא בנפש יכפר : על כן אמרתי לבני ישראל כל נפש
מכם לא תאכל דם והגר הגר בתוככם לא יאכל דם :
ואיש איש מבני ישראל ומן הגר הגר בתוכם
אשר יצוד ציד חיה או עוף אשר יאכל ושפך את דמו וכסהו בעפר
: כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא ואמר לבני ישראל דם כל
בשר לא תאכלו כי נפש כל בשר דמו הוא כל אכליו יכרת : וכל
נפש אשר תאכל נבלה וטרפה באזרח ובגר וכבס בגדיו ורחץ במים
וטמא עד הערב וטהר : ואם לא יכבס ובשרו לא ירחץ ונשא עונו :
יח וידבר יהוה אל משה לאמר :
דבר אל בני ישראל ואמרת אלהם אני יהוה אלהיכם : כמעשה
ארץ מצרים אשר ישבתם בה לא תעשו וכמעשה ארץ כנען אשר
אני מביא אתכם שמה לא תעשו ובחקתיהם לא תלכו :

וכפר הכהן אשר ימשח וגו' · כפרה זו של יום הכפורים אינה כשרה אלא בכהן גדול לפי שנאמרה כל הפרשה באהרן הוצרך לומר בכהן גדול הבא אחריו שיהא כמותו : ואשר ימלא את ידו · אין לי אלא המשוח בשמן המשחה מרובה בבגדים מנין תלמוד לומר ואשר ימלא את ידו וגו' והן כל הכהנים גדולים שעמדו מיאשיהו ואילך שבימיו נגנזה צלוחית של שמן המשחה : לכהן תחת אביו · ללמד שאם בנו ממלא את מקומו הוא קודם לכל אדם : ויעש כאשר צוה וגו' · כשהגיע יום הכפורים עשה כסדר הזה ולהגיד שבחו של אהרן שלא היה לובשן לגדולתו אלא כמקיים גזירת מלך : אשר ישחט שור או כשב · במוקדשין הכתוב מדבר שנאמר להקריב קרבן : במחנה · חוץ לעזרה : דם יחשב · כשופך דם האדם שמתחייב בנפשו : דם שפך · לרבות את הזורק דמים בחוץ : אשר הם זובחים · אשר הם רגילים לזבוח : לשעירים · לשדים כמו ושעירים ירקדו שם : אשר יעלה עולה · לחייב על המקטיר אברים בחוץ כשוחט בחוץ שאם שחט אחד והעלה חבירו שניהם חייבין : ונכרת · זרעו נכרת וימיו נכרתין : כל דם · לפי שנאמר בנפש יכפר יכול לא יהא חייב אלא על דם המוקדשין תלמוד לומר כל דם : ונתתי פני · פנאי שלי פונה אני מכל עסקי ועוסק בו : כי נפש הבשר · של כל בריה בדם היא תלויה ולפיכך נתתיו לכפר על נפש האדם · תבא נפש ויכפר על הנפש : כל נפש מכם · להזהיר גדולים על הקטנים : אשר יצוד · אין לי אלא ציד אוחזין ותרנגולין מנין תלמוד לומר ציד מכל מקום אם כן למה נאמר אשר יצוד שלא יאכל בשר אלא בהזמנה זאת : אשר יאכל · פרט לטמאים : דמו בנפשו הוא · דמו הוא לו במקום הנפש שהנפש תלויה בו : כי נפש כל בשר דמו היא · הנפש היא הדם : דם ובשר לשון זכר · נפש לשון נקבה : אשר תאכל נבלה וטרפה · בנבלת עוף טהור דבר הכתוב שאין לה טומאה אלא בשעה שנבלעת בבית הבליעה · ולמדך כאן שמטמאה באכילתה · וטרפה האמורה כאן לא נכתב אלא לדרוש וכן שנינו יכול תהא נבלת עוף טמא מטמאה בבית הבליעה תלמוד לומר טרפה מי שיש במינו טרפה יצא עוף טמא שאין במינו טרפה : ונשא עונו · אם יאכל קדש או יכנס למקדש חייב על טומאה זו ככל שאר טומאות : ובשרו לא ירחץ ונשא עונו · על רחיצת גופו ענוש כרת ועל כבוס בגדים במלקות : אני ה' אלהיכם · אני הוא שאמרתי בסיני אנכי ה' אלהיך וקבלתם עליכם מלכותי מעתה קבלו גזרותי רבי אומר גלוי וידוע לפניו שסופן לנתק בעריות בימי עזרא לפיכך בא עליהם בגזרה אני ה' אלהיכם דעו מי גוזר עליכם דיין ליפרע ונאמן לשלם שכר : כמעשה ארץ מצרים · מגיד שמעשיהם של מצריים ושל כנעניים מקולקלים מכל האומות ואותו מקום שישבו בו ישראל מקולקל מן הכל : אשר אני מביא אתכם שמה · מגיד שאותן עממין שכבשו ישראל מקולקלים מכולם : ובחוקותיהם לא תלכו · מה הניח הכתוב שלא אמר אלא אלו נמוסות שלהן דברים החקוקים להם כגון טרטיאות ואצטריאות רבי אומר אלו דרכי האמורי שמנו חכמים :

את משפטי

את משפטי תעשו ואת חקתי תשמרו ללכת בהם אני יהוה אלהיכם :
ושמרתם את חקתי ואת משפטי אשר יעשה אתם האדם וחי בהם
אני יהוה :
איש איש אל כל שאר בשרו לא תקרבו לגלות ערוה אני יהוה :
ערות אביך וערות אמך לא תגלה אמך הוא לא תגלה ערותה :
ערות אשת אביך לא תגלה ערות אביך הוא :
ערות אחותך בת אביך או בת אמך מולדת בית או מולדת חוץ לא
תגלה ערותן :
ערות בת בנך או בת בתך לא תגלה ערותן כי ערותך הנה :
ערות בת אשת אביך מולדת אביך אחותך הוא לא תגלה ערותה :
ערות אחות אביך לא תגלה שאר אביך הוא :
ערות אחות אמך לא תגלה כי שאר אמך הוא :
ערות אחי אביך לא תגלה אל אשתו לא תקרב דדתך הוא :
ערות כלתך לא תגלה אשת בנך הוא לא תגלה ערותה :
ערות אשת אחיך לא תגלה ערות אחיך הוא :
ערות אשה ובתה לא תגלה את בת בנה ואת בת בתה לא תקח
לגלות ערותה שארה הנה זמה הוא : ואשה אל אחתה לא תקח
לצרר לגלות ערותה עליה בחייה : ואל אשה בנדת טמאתה לא
תקרב לגלות ערותה : ואל אשת עמיתך לא תתן שכבתך
לזרע לטמאה בה : ומזרעך לא תתן להעביר למלך ולא
תחלל את שם אלהיך אני יהוה : ואת זכר לא תשכב משכבי
אשה תועבה הוא : ובכל בהמה לא תתן שכבתך לטמאה
בה ואשה לא תעמד לפני בהמה לרבעה תבל הוא : אל
תטמאו בכל אלה כי בכל אלה נטמאו הגוים אשר אני משלח ס
מפניכם : ותטמא הארץ ואפקד עונה עליה ותקא הארץ את ישביה
: ושמרתם אתם את חקתי ואת משפטי ולא תעשו מכל התועבת
האלה האזרח והגר הגר בתוככם : כי את כל התועבת האל עשו
אנשי הארץ אשר לפניכם ותטמא הארץ : ולא תקיא הארץ אתכם
בטמאכם אתה כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם : כי כל אשר
יעשה מכל התועבת האלה ונכרתו הנפשות העשת מקרב עמם :
ושמרתם את משמרתי לבלתי עשות מחקות התועבת אשר נעשו
לפניכם ולא תטמאו בהם אני יהוה אלהיכם :

פ פ פ

ית דיני תעבדון וית קימי תטרון להלכא בהון אנא יוי אלהכון :
ותטרון ית קימי וית דיני דאם יעבד יתהון אנשא ויחי בהון לחיי
עלמא אנא יוי :
גבר גבר לכל קריב בשריה לא תקרבון לגלאה עריתא אנא יוי :
עירית אבוך ועירית אמך לא תגלי אמך היא לא תגלי עריתה :
עירית אתת אבוך לא תגלי עריתא דאבוך היא :
עירית אחתך בת אבוך או בת אמך דילידא מן אבוך מן אתתא
אוחרן או מן אמך מן גבר אוחרן לא תגלי עריתהן :
עירית בת ברך או בת ברתך לא תגלי עריתהן ארי עריתך אינון :
עירית בת אתת אבוך דילידא מן אבוך אחתך היא לא תגלי עריתה :
עירית אחת אבוך לא תגלי קריבת אבוך היא :
עירית אחת אמך לא תגלי ארי קריבת אמך היא :
עירית אח אבוך לא תגלי לאתתיה לא תקרב אתת אח אבוך היא :
עירית כלתך לא תגלי אתת ברך היא לא תגלי עריתה :
עירית אתת אחוך לא תגלי עריתא דאחוך היא :
עירית אתתא וברתה לא תגלי ית בת ברה וית בת ברתה לא תיסב
לגלאה עריתה קריבן אינון עיצת חטאין היא : ואתתא עם אחתה
לא תיסב לאעקא לה לגלאה עריתה עלהא בחייהא : ולאתתא
בריחוק סאובתה לא תקרב לגלאה עריתה : ולאתת חברך לא
תתן שכובתך לזרעא לאסתאבא בה : ומזרעך לא תתן לאעברא
למולך ולא תחיל ית שמא דאלהך אנא יוי : וית דכורא לא תשכוב
משכבי אתתא תועבתא היא : ובכל בעירא לא תתן שכובתך
לאסתאבא בה ואתתא לא תקום קדם בעירא למשלט בה תבלא
הוא : לא תסתאבון בכל אילין ארי בכל אילין איסתאבו עממיא די
אנא מגלי מן קדמיכון : ואיסתאבת ארעא ואסערית חובה עלה
ורוקינת ארעא ית יתבהא : ותטרון אתון ית קימי וית דיני ולא
תעבדון מכל תועבתא האילין יציבא וגיוריא די יתגיירון ביניכון :
ארי ית כל תועבתא האילין עבדו אינשי ארעא די קדמיכון וא
ואיסתאבת ארעא : ולא תרוקין ארעא יתכון בסואביכון יתה כמא
די רוקינת ית עממיא די קדמיכון : ארי כל די יעבד מכל תועבתא
האילין וישתיצון נפשתא די עבדן מגו עמהון : ותטרון ית מטרת
מימרי בדיל דלא למעבד מנימוסי תועבתא דאיתעבידא קדמיכון
ולא תסתאבון בהון אנא יוי אלהכון :

פ פ פ

את משפטי תעשו · אלו דברים האמורים בתורה במשפט שאלו לא נאמר היו כדאי לאמרן : ואת חוקותי תשמרו · דברים שהן גזרת המלך שיצר הרע משיב
עליהם למה לנו לשומרן ואומות העולם משיבין עליהם כגון אכילת חזיר ולבישת שעטנז וטהרת מי חטאת · לכך נאמר אני ה' גזרתי עליכם אי אתה רשאי
ליפטר · ללכת בהם · אל תפטר מתוכם שלא תאמר למדתי חכמת ישראל אלך ואלמד חכמת האומות : ושמרתם את חוקותי · לרבות שאר דקדוקי הפרשה
שלא פרט הכתוב · דבר אחר ליתן שמירה ועשייה לחוקים ושמירה ועשייה למשפטים לפי שלא נתן אלא עשייה למשפטים ושמירה לחוקים : וחי בהם . לעולם
הבא ואם תאמר לעולם הזה והלא סופו הוא מת : אני ה' · נאמן לשלם שכר : לא תקרבו · להזהיר הנקבה כזכר לכך נאמר לשון רבים : אני ה' · נאמן
לשלם שכר : ערות אביך · זו אשת אביך או אינו אלא כמשמעו נאמר כאן ערות אביך ונאמר להלן ערות אביו גלה מה להלן אשת אביו אף כאן אשת אביו :
וערות אמך · להביא אמו שאינה אשת אביו : ערות אשת אביך · לרבות לאחר מיתה : בת אביך · אף בת אנוסה במשמע : מולדת בית או מולדת חוץ ·
בין שאומר לו לאביך קיים את אמה ובין שאומר לו הוצא את אמה כגון ממזרת או נתינה : ערות בת בנך וגו' · בבתו מאנוסתו הכתוב מדבר ובתו
ובת בתו מאשתו אנו למדין מערות אשה ובתה שנאמר בהן לא תגלה בין שהיא ממנו בין שהיא מאיש אחר : ערות בתך · קל וחומר לבתך אלא לפי שאין
מזהירין מן הדין למדוה מגזרה שוה במסכת יבמות : ערות בת אשת אביך · לימד שאינו חייב על אחותו משפחה ונכרית לכך נאמר בת אשת אביך
בראויה לקידושין : ערות אחי אביך לא תגלה · ומה היא ערותו אל אשתו לא תקרב : אשת בנך היא · לא אמרתי אלא בשיש לבנך אישות בה פרט לאנוסה
ושפחה ונכרית : ערות אשה ובתה · לא אסר הכתוב אלא על ידי נשואי הראשונה לכך נאמר לא תקח לשון קיחה וכן לענין העונש אשר יקח את אשה ואת
אמה לשון קיחה אבל אנס אשה מותר לישא בתה : שארה הנה · קרובות זו לזו : זמה · עצה כתרגומו עצת חטאין שיצרך יועצך לחטוא : אל אחותה ·
שתיהן כאחת : לצרור · לשון צרה לעשות את זו צרה לזו : בחייה · למדך שאם גרשה לא ישא את אחותה כל זמן שהיא בחיים : למולך · עבודה
זרה היא ששמה מולך וזו היא עבודתה שמוסר בנו לכומרים ועושין שתי מדורות גדולות ומעבירין את הבן ברגליו בין שתי מדורות האש : לא תתן · זו היא
מסירתו לכומרים : להעביר למולך · זו העברת האש : תבל הוא · לשון קדש וערוה וניאוף וכן אופי על תבליתם · דבר אחר תבל היא לשון בלילה וערבוב זרע
אדם וזרע בהמה : ולא תקיא הארץ אתכם . משל לבן מלך שהאכילוהו דבר מאוס שאין עומד במעיו אלא מקיאו כך ארץ ישראל אינה מקיימת עוברי עבירה
ותרגומו ולא תרוקן לשון ריקון מריקה עצמה מהם : הנפשות העושות · והזכר והנקבה במשמע : ושמרתם את משמרתי · להזהיר בית דין על כך :
ולא תטמאו בהם אני ה' אלהיכם · הא אם תטמאו איני אלהיכם ואתם נפסלים מאחרי ומה הנאה יש לי בכם ואתם מתחייבים כלייה לכך נאמר אני ה' אלהיכם :

חסלת אחרי מות

וידבר

וידבר יהוה אל משה לאמר: דבר אל כל יט
עדת בני ישראל ואמרת אלהם
קדשים תהיו כי קדוש אני יהוה א
אלהיכם: איש אמו ואביו תיראו ואת שבתתי תשמרו אני יהוה
אלהיכם: אל תפנו אל האלילם ואלהי מסכה לא תעשו לכם אני
יהוה אלהיכם: וכי תזבחו זבח שלמים ליהוה לרצנכם תזבחהו:
ביום זבחכם יאכל וממחרת והנותר עד יום השלישי באש ישרף:
ואם האכל יאכל ביום השלישי פגול הוא לא ירצה: ואכליו עונו
ישא כי את קדש יהוה חלל ונכרתה הנפש ההוא מעמיה: ובקצרכם
את קציר ארצכם לא תכלה פאת שדך לקצר ולקט קצירך לא תלקט
: וכרמך לא תעולל ופרט כרמך לא תלקט לעני ולגר תעזב א
אתם אני יהוה אלהיכם: לא תגנבו ולא תכחשו ולא תשקרו
איש בעמיתו: ולא תשבעו בשמי לשקר וחללת את שם אלהיך
אני יהוה: לא תעשק את רעך ולא תגזל לא תלין פעלת שכיר אתך
עד בקר: לא תקלל חרש ולפני עור לא תתן מכשל ויראת מאלהיך
אני יהוה: לא תעשו עול במשפט לא תשא פני דל ולא תהדר
פני גדול בצדק תשפט עמיתך: לא תלך רכיל בעמיך

מליל

מליל יי עם משה למימר: מליל עם כל
כנישתא דבני ישראל ותימר להון
קדישין תהון ארי קדיש אנא יי א
אלהכון: גבר מן אמיה ומן אבוהי תהון דחלין וית יומי שביא דילי
תטרון אנא יי אלהכון: לא תתפנון בתר טעון ודחלן דמתכא
לא תעבדון לכון אנא יי אלהכון: וארי תיכסון ניכסת קודשין
קדם יי לרעוא לכון תכסוניה: ביומא דיתכנס יתאכיל וביומא
דבתרוהי ודאשתאר עד יומא תליתאה בנורא יתוקד: ואם
יתאכלא יתאכיל ביומא תליתאה מרחק הוא לא יהי לרעוא: ודייכליניה
חוביה יקביל ארי ית קודשא דיי אחיל וישתיצי אנשא ההוא מעמיה:
ובמחצדכון ית חצדא דארעכון לא תשיצי פאתא דחקלך למחצד
ולקטא דחצדך לא תלקט: וכרמך לא תעליל ונתרא דכרמך לא
תלקט לעניי ולגיורי תשבוק יתהון אנא יי אלהכון: לא תגנבון
ולא תכדבון ולא תשקרון אינש בחבריה: ולא תשבעון בשמי
[...]א ותחיל ית שמא דאלהך אנא יי: לא תעשוק ית חברך
ולא תינוס לא תבית אגרא דאגירא לותך עד צפרא: לא תלוט
דלא שמע וקדם דלא חזי לא תשוי תקלא ותדחל מאלהך אנא יי:
לא תעבדון שקר בדין לא תסב אפי מסכינא ולא תהדר אפי
רבא בקושטא תדיני לחברך: לא תיכול קורצין בעמך לא

קדושים

דבר אל כל עדת בני ישראל · מלמד שנאמרה פרשה זו בהקהל מפני שרוב גופי תורה תלויין בה: קדושים תהיו · הוו
פרושין מן העריות ומן העבירה שכל מקום שאתה מוצא גדר ערוה אתה מוצא קדושה · אשה זונה וחללה וגו' אני ה'
מקדשכם · ולא יחלל זרעו אני ה' מקדשו · קדושים יהיו · אשה זונה וחללה: איש אמו ואביו תיראו · כל אחד מכם תיראו אביו
ואמו זהו פשוטו · ומדרשו אין לי אלא איש אשה מנין כשהוא אומר תיראו הרי כאן שנים אם כן למה נאמר איש שהאיש ספק בידו לעשות אבל אשה רשות
אחרים עליה: אמו ואביו תיראו · כאן הקדים אם לאב לפי שגלוי לפניו שהבן ירא את אביו יותר מאמו ובכבוד הקדים אב לאם לפי שגלוי לפניו שהבן מכבד
את אמו יותר מאביו מפני שמשדלתו בדברים: ואת שבתותי תשמרו · סמך שבת למורא אב לומר אף על פי שהזהרתיך על מורא אב אם יאמר לך חלל את
השבת אל תשמע לו וכן בשאר כל המצות: אני ה' אלהיכם · אתה ואביך חייבים בכבודי לפיכך לא תשמע לו לבטל את דברי · אי זהו מורא לא ישב במקומו
ולא ידבר במקומו ולא יסתור את דבריו ואי זהו כבוד מאכיל ומשקה מלביש ומנעיל מכניס ומוציא: אל תפנו אל האלילים · לעבדם · אלילים לשון אל כלא
הוא חשוב: ואלהי מסכה · תחילתן אלילים הם אם אתה פונה אחריהם סופך עושה אותם אלוהות: לא תעשו לכם · לא תעשו לאחרים ולא אחרים לכם
ואם תאמר לא תעשו לעצמכם אבל אחרים עושין לכם הרי כבר נאמר לא יהיה לך לא שלך ולא של אחרים: וכי תזבחו וגו' · לא נאמרה פרשה זו אלא
ללמד שלא תהא זביחתן אלא על מנת ליאכל בתוך הזמן הזה שאם לקבוע להם זמן אכילה הרי כבר נאמר אם נדר או נדבה זבח קרבנו וגו': לרצונכם
תזבחוהו · תחילת זביחתו תהא על מנת נחת רוח שיהא לכם לרצון שאם תחשבו עליו מחשבת פסול לא ירצה עליכם לפני: לרצונכם · אפיימנט זהו לפי
פשוטו ורבותינו למדו מכאן למתעסק בקדשים שפסול שצריך שיתכוין לשחוט: ביום זבחכם יאכל · כשתזבחוהו תשחטוהו על מנת זמן זה שקבעתי לכם
כבר: ואם האכל יאכל וגו' · אם אינו ענין לחוץ לזמנו שהרי כבר נאמ' ואם האכל יאכל מבשר זבח שלמיו וגו' תנהו ענין לחוץ למקומו יכול יהיו חייבין
כרת על אכילתו תלמוד לומר והנפש האוכלת ממנו עונה תשא · ממנו ולא מחבירו יצא הנשחט במחשבה חוץ למקומו: ואוכליו עונו ישא · בנותר גמור הכתוב
מדבר ואינו ענוש כרת על שנשחט חוץ למקומו שכבר מעטו הכתוב וזה בנותר גמור מדבר ובמסכת כריתות למדוהו מגזרה שוה: פגול · מתועב כמו
ומרק פגולים כליהם: לא תכלה פאת שדך · שיניח פאה בסוף שדה: ולקט קצירך · שבלים הנושרים בשעת קצירה אחת או שתים אבל שלש אינן לקט:
לא תעולל · לא תטול עוללות שבה והן ניכרות אי זהו עוללות כל שאין לו לא כתף ולא נטף: ופרט כרמך · גרגירי ענבים הנושרים בשעת בצירה: אני ה'
אלהיכם · דיין ליפרע ואיני גובה מכם אלא נפשות שנאמר אל תגזול דל וגו' כי ה' יריב ריבם וגו': לא תגנבו · אזהרה לגונב ממון לא תגנוב שבעשרת
הדברות אזהרה לגונב נפשות דבר הלמד מעניינו דבר שחייבין עליו מיתת בית דין: לא תכחשו · לפי שנאמר וכחש בה ושלם קרן וחומש למדנו עונש
אזהרה מנין תלמוד לומר לא תכחשו: ולא תשקרו · לפי שנאמר ונשבע על שקר ישלם קרן וחומש למדנו עונש אזהרה מנין תלמוד לומר ולא תשקרו: לא תגנובו
לא תכחשו לא תשקרו ולא תשבעו · אם גנבת סופך לכחש סופך לשקר סופך ליסבע לשקר: לא תשבעו · למה נאמר לפי שנאמר לא תשא את שם אלהיך לשוא
יכול לא יהא חייב אלא על שם המיוחד מנין לרבות כל הכנויין תלמוד לומר לא תשבעו בשמי לשקר כל שם שיש לי: לא תעשוק · זה הכובש שכר שכיר:
לא תלין · לשון נקבה מוסב על הפעולה: עד בקר · בשכיר יום הכתוב מדבר שיציאתו משתשקע חמה לפיכך זמן גבוי שכרו כל הלילה · ובמקום אחר
הוא אומר לא תבא עליו השמש מדבר בשכיר לילה שהשלמת פעולתו משיעלה עמוד השחר לפיכך זמן גבוי שכרו כל היום לפי שנתנה תורה זמן לבעל הבית
עונה לבקש מעות: לא תקלל חרש · אין לי אלא חרש מנין לרבות כל אדם תלמוד לומר בעמך לא תאור אם כן למה נאמר חרש מה חרש מיוחד שהוא בחיים
אף כל שהוא בחיים יצא מת שאינו בחיים: ולפני עור לא תתן מכשול · לפני הסומא בדבר לא תתן עצה שאינה הוגנת לו אל תאמר מכור שדך וקח לך חמור
ואתה עוקף עליו ונוטלה הימנו: ויראת מאלהיך · לפי שהדבר הזה אינו מסור לבריות לידע אם דעתו של זה לטובה או לרעה ויכול להשמט ולומר לטובה
נתכוונתי לפיכך נאמר בו ויראת מאלהיך המכיר מחשבותיך וכן כל דבר המסור ללבו של אדם שעושהו ואין שאר הבריות מכירות בו נאמר בו ויראת מאלהיך:
לא תעשו עול במשפט · מלמד שהדיין המקלקל את הדין קרוי עול שנוי ומשוקץ חרם ותועבה שהעול קרוי תועבה שנאמר כי תועבת ה' כל עושה עול והתועבה
קרויה שקץ וחרם שנ' ולא תביא תועבה אל ביתך והיית חרם כמוהו שקץ תשקצנו וגו': לא תשא פני דל · שלא תאמר עני הוא זה והעשיר חייב לפרנסו אזכנו
בדין ונמצא מתפרנס בנקיות: ולא תהדר פני גדול · שלא תאמר עשיר הוא זה בן גדולים הוא זה היאך אביישנו ואראה בבשתו עונש יש בדבר לכך נאמר
ולא תהדר פני גדול: בצדק תשפט עמיתך · כמשמעו · דבר אחר הוי דן את חבירך לכף זכות: לא תלך רכיל · אני אומר על שם שכל משלחי מדנים ומספרים לשון
הרע הולכים בבתי רעיהם לרגל מה יראו רע או מה ישמעו רע לספר בשוק נקראים הולכי רכיל הולכי רגילה אספיימנט בלעז · וראייה לדברים שלא מצינו
רכילו' שאין כתו' בלשון הליכה לא תלך רכיל הולכי רכיל נחשת וברזל ושאר לשון הרע אין כתוב בו הליכה מלשני בסתר רעהו לשון רמיה לשון מדברת גדולות
לכך אני אומר שהלשון הולך ומרגל שהכף נחלפת בגימל שכל האותיות שמוצאיהם ממקו' אחד מתחלפות זו בזו בי"ת בפ"א וגימ"ל בכ"ף וקו"ף בכ"ף ונו"ן בלמ"ד וזין
בצדי וכן וירגל בעבדך רגל בתרומה לאמר עלי רעה וכן לא רגל על לשונו וכן רוכל הסוחר ומרגל אחר כל סחורה וכל המוכר בשמים להתקשט בהם הנשים
על שם שמחזר תמיד בעיירות נקרא רוכל לשון רוגל ותרג' לא תיכול קרצין כמו ואכלו קרציהון דיהודאי אכל ביה קורצא בי מלכא נראה בעיני שהיה משפטם
לאכול בבית המקבל דבריהם שום הלעטה והוא גמר חזוק שדבריו מקויימין ויעמידם על האמת ואותה הלעטה נקראת אכילת קורצין לשון קורץ בעיניו
שכן דרך כל הולכי רכיל לקרוץ בעיניהם ולרמוז דברי רכילותן שלא יבינו שאר השומעים: לא תעמוד

לֹא־תַעֲמֹד עַל־דַּם רֵעֶךָ אֲנִי יְהוָה׃ לֹא־תִשְׂנָא אֶת־אָחִיךָ בִּלְבָבֶךָ
הוֹכֵחַ תּוֹכִיחַ אֶת־עֲמִיתֶךָ וְלֹא־תִשָּׂא עָלָיו חֵטְא׃ לֹא־תִקֹּם
וְלֹא־תִטֹּר אֶת־בְּנֵי עַמֶּךָ וְאָהַבְתָּ לְרֵעֲךָ כָּמוֹךָ אֲנִי יְהוָה׃ אֶת־חֻקֹּתַי
תִּשְׁמֹרוּ בְּהֶמְתְּךָ לֹא־תַרְבִּיעַ כִּלְאַיִם שָׂדְךָ לֹא־תִזְרַע כִּלְאָיִם וּבֶגֶד כ
כִּלְאַיִם שַׁעַטְנֵז לֹא יַעֲלֶה עָלֶיךָ׃ וְאִישׁ כִּי־יִשְׁכַּב אֶת־אִשָּׁה
שִׁכְבַת־זֶרַע וְהִוא שִׁפְחָה נֶחֱרֶפֶת לְאִישׁ וְהָפְדֵּה לֹא נִפְדָּתָה אוֹ חֻפְשָׁה
לֹא נִתַּן־לָהּ בִּקֹּרֶת תִּהְיֶה לֹא יוּמְתוּ כִּי־לֹא חֻפָּשָׁה׃ וְהֵבִיא אֶת־אֲשָׁמוֹ
לַיהוָה אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד אֵיל אָשָׁם׃ וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן בְּאֵיל
הָאָשָׁם לִפְנֵי יְהוָה עַל־חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא וְנִסְלַח לוֹ מֵחַטָּאתוֹ אֲשֶׁר
חָטָא׃ וְכִי־תָבֹאוּ
אֶל־הָאָרֶץ וּנְטַעְתֶּם כָּל־עֵץ מַאֲכָל וַעֲרַלְתֶּם עָרְלָתוֹ אֶת־פִּרְיוֹ שָׁלֹשׁ
שָׁנִים יִהְיֶה לָכֶם עֲרֵלִים לֹא יֵאָכֵל׃ וּבַשָּׁנָה הָרְבִיעִת יִהְיֶה כָּל־פִּרְיוֹ
קֹדֶשׁ הִלּוּלִים לַיהוָה׃ וּבַשָּׁנָה הַחֲמִישִׁת תֹּאכְלוּ אֶת־פִּרְיוֹ לְהוֹסִיף
לָכֶם תְּבוּאָתוֹ אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ לֹא תֹאכְלוּ עַל־הַדָּם לֹא תְנַחֲשׁוּ
וְלֹא תְעוֹנֵנוּ׃ לֹא תַקִּפוּ פְּאַת רֹאשְׁכֶם וְלֹא תַשְׁחִית אֵת פְּאַת זְקָנֶךָ׃
וְשֶׂרֶט לָנֶפֶשׁ לֹא תִתְּנוּ בִּבְשַׂרְכֶם וּכְתֹבֶת קַעֲקַע לֹא תִתְּנוּ בָּכֶם אֲנִי
יְהוָה׃ אַל־תְּחַלֵּל אֶת־בִּתְּךָ לְהַזְנוֹתָהּ וְלֹא־תִזְנֶה הָאָרֶץ וּמָלְאָה הָאָרֶץ
זִמָּה׃ אֶת־שַׁבְּתֹתַי תִּשְׁמֹרוּ וּמִקְדָּשִׁי תִּירָאוּ אֲנִי יְהוָה׃ אַל־תִּפְנוּ אֶל־
הָאֹבֹת וְאֶל־הַיִּדְּעֹנִים אַל־תְּבַקְשׁוּ לְטָמְאָה בָהֶם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃
מִפְּנֵי שֵׂיבָה תָּקוּם וְהָדַרְתָּ פְּנֵי זָקֵן וְיָרֵאתָ מֵּאֱלֹהֶיךָ אֲנִי יְהוָה׃
וְכִי־יָגוּר אִתְּךָ גֵּר בְּאַרְצְכֶם לֹא תוֹנוּ אֹתוֹ׃ כְּאֶזְרָח מִכֶּם
יִהְיֶה לָכֶם הַגֵּר הַגָּר אִתְּכֶם וְאָהַבְתָּ לוֹ כָּמוֹךָ כִּי־גֵרִים הֱיִיתֶם בְּאֶרֶץ
מִצְרָיִם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ לֹא־תַעֲשׂוּ עָוֶל בַּמִּשְׁפָּט בַּמִּדָּה בַּמִּשְׁקָל

לא תקום על דמא דחברך אנא יי׃ לא תשני ית אחוך בלבך
אוכחא תוכח ית חברך ולא תקבל על דיליה חובא׃ לא תקום
ולא תיטר דבבו לבני עמך ותרחמיה לחברך כותך אנא יי׃ ית
קימי תטרון בעירך לא תרכיב עירובין חקלך לא תזרע עירובין
ולבוש עירובין שעטניזא לא יסק עלך׃
וגבר ארי ישכוב ית אתתא שכבת זרעא והיא אמתא אחידא לגבר
ואתפרקא לא אתפרקת בכספא או חירותא לא אתיהבת לה
בשטר בקורת תהי לא ימותון ארי לא אתחררת׃ וייתי ית אשמיה
קדם יי לתרע משכן זמנא דיכרא לאשמא׃ ויכפר עלוהי כהנא
בדיכרא דאשמא קדם יי על חובתיה די חב וישתביק ליה מ
מחובתיה די חב׃ וארי תעלון לארעא ותיצבון כל
אילן דמיכל ותרחקון רחקא ית איביה תלת שנין יהי לכון מרחק
לאבדא לא יתאכיל׃ ובשתא רביעתא יהי כל איביה קודש תושבחן
קדם יי׃ ובשתא חמישתא תיכלון ית איביה לאוספא לכון עללתיה
אנא יי אלהכון׃ לא תיכלון על דמא לא תנחשון ולא תעונון׃
לא תקיפון פאתא דרישכון ולא תחבל ית פאתא דדיקנך׃ וחבול
על מית לא תתנון בבסרכון ורושמין חריתין לא תתנון בכון אנא
יי׃ לא תחיל ית ברתך לאטעיותה ולא תטעי ארעא ותתמלי א
ארעא עיצת חטאין׃ ית יומי שביא דילי תטרון ולבית מקדשי
תהון דחלין אנא יי׃ לא תתפנון בתר בידין וזכורו ולא תתבעון
לאסתאבא בהון אנא יי אלהכון׃ מן קדם דסבר באוריתא תקום
ותהדר אפי סבא ותדחל מאלהך אנא יי׃ וארי יתגייר
עמכון גיורא בארעכון לא תונון יתיה׃ כיציבא מנכון יהי לכון גיורא
דיתגייר עמכון ותרחים ליה כותך ארי דיירין הויתון בארעא דמצרים
אנא יי אלהכון׃ לא תעבדון שקר בדין במשחתא במתקלא

לא תעמוד על דם רעך. לראות במיתתו ואתה יכול להצילו כגון טובע בנהר וחיה או לסטים באים עליו: אני ה'. נאמן לשלם שכר ונאמן ליפרע: ולא תשא עליו חטא. לא תלבין את פניו ברבים: לא תקום. אמ' לו השאילני מגלך אמ' לו לאו למחר אמר לו השאילני קרדומך אמ' לו איני משאילך כדרך שלא השאלתני זו היא נקימה ואי זו היא נטירה אמ' לו השאילני קרדומך אמ' לו לאו למחר אמ' לו השאילני מגלך אמ' לו הא לך ואיני כמותך שלא השאלתני זו היא נטירה שנוטר האיבה בלבו אף על פי שאינו נוקם: ואהבת לרעך כמוך. אמר רבי עקיבה זה כלל גדול בתורה: את חקותי תשמורו. ואלו הן בהמתך לא תרביע כלאים וגו' חקים הם אלו גזרת מלך שאין טעם לדבר: ובגד כלאים. למה נאמר לפי שנ' לא תלבש שעטנז צמר ופשתים יחדיו יכול לא ילבש גיזי צמר ואניצי פשתן תלמוד לומר בגד מנין לרבות הלבדים תלמוד לומר שעטנז דבר שהוא שוע טווי ונוז ואומר אני נוז לשון דבר המשלל ושוזר זה עם זה לחבירו מי״שטיר בלעז כמו חזיין לנאזי דאית בהון שאנו מפרשין לשון כמש פליי״שטרא ולשון שעטנז פירש מנחם מחברת צמר ופשתים: נחרפת לאיש. מיועדת ומיוחדת לאיש ואיני יודע לו דמיון במקרא ובשפחה כנענית חציה שפחה וחציה בת חורין המאורסת לעבד עברי שמותר בשפחה הכתוב מדבר: והפדה לא נפדתה. פדוייה ואינה פדוייה ושאם פדיון בכסף: או חופשה. בשטר: בקרת תהיה. היא לוקה ולא הוא יש על בי' דין לבקר את הדבר שלא לחייבו מיתה כי לא חפשה ואין קדושיה גמורין ורבו' למדו מכאן שמי שהוא במלקות תהא בקריא' שהדיינין המלקין קורין על הלוקה אם לא תשמור לעשות וגו' והפלא ה' את מכותך וגו': כי לא חפשה. לפיכך אין חייב עליה מיתה שאין קדושיה קדושין הא אם חופשה קדושיה קידושין וחייב מיתה: ונסלח לו מחטאתו אשר חטא. לרבות את המזיד כשוגג: וערלת' ערלתו. ואטמתם אטימתו יהא אטום וכסתר מליהנות ממנו: ג' שני' יהיה לכם ערלי'. מאימתי מונה לו משע' נטיעתו יכול אם הכניעו לאחר ג' שני' יהא מותר תלמוד לומר יהיה בהוויתו יהא: יהיה כל פריו קדש. כמעשר שני שכתוב בו וכל מעשר הארץ וגומ': קדש לה'. מה מעשר אינו נאכל חוץ לחומת ירושלם אלא בפדיון אף זה כן ודבר זה הלולים לה' הוא שנושאו שם לשבח ולהלל לשמים: להוסיף לכם תבואתו. המצוה הזאת שתשמרו תהיה להוסיף לכם תבואתו שבשכרה אני מברך לכם פירות הנטיעה. היה רבי עקיבה אומר דברה תורה כנגד יצר הרע שלא יאמר אדם הרי ארבע שנים אני מצטער בו חנם לפיכך נאמר להוסיף לכם תבואתו: אני ה'. אני ה' המבטיח על כך ונאמן לשמור הבטחתי: לא תאכלו על הדם. להרבה פנים נדרש בסנהדרין שלא יאכל מבשר קדשים לפני זריקת דמים ואזהרה לאוכל מבהמת חולין עד שתצא נפשה ועוד הרבה: לא תנחשו. כגון אלו המנחשין בחולדה ובעופות פתו נפלה מפיו צבי הפסיקו בדרך: לא תעוננו. לשון עונות ושעות שאומר יום פלוני יפה להתחיל מלאכה שעה פלונית קשה לצאת: לא תקיפו פאת ראשכם. זה המשוה צדעיו לאחורי אזנו ולפדחתו ונמצא היקף ראשו עגול סביב שעל אחורי אזניו עיקרי שערו למעלה מצדעיו הרבה: פאת זקנך. סוף הזקן וגבוליו והן חמש שתים בכל לחי ולחי למעלה אצל הראש שהוא רחב ויש בו שתי פאות ואחת למטה בסנטרו מקום חבור שני הלחיים יחד: ושרט לנפש. כן דרכן של אמוריים להיות משרטין בשרם כשמת להם מת: וכתובת קעקע. כתב המחוקה ושקוע שאינו נמחק לעולם שמקעקעו במחט והוא משחיר לעולם: קעקע. לשון והוקע אותם והקענום. תוחבין עץ בארץ ותולין אותם עליהם ונמצאו מחוקין ותחובין בקרקע פורפוי״נט בלעז: אל תחלל את בתך להזנותה. במוסר בתו פנויה לביאה שלא לשם קידושין: ולא תזנה הארץ. אם אתה עושה כן הארץ מזנה את פירותיה לעשותן במקום אחר ולא בארצכם וכן הוא אומר וימנעו רביבים וגו': ומקדשי תיראו. לא יכנס לו במקלו ובמנעלו ובאפונדתו ובאבק שעל רגליו ואף על פי שאני מזהירכם על המקדש את שבתותי תשמרו אין בנין בית המקדש דוחה שבת: אל תפנו אל האבות. אזהרה לבעל אוב וידעוני. בעל אוב זה פיתום המדבר משחיו: וידעוני. המכניס עצם חיה ששמה ידוע לתוך פיו והעצם מדבר: אל תבקשו. להיות עסוקים בם שאם תעסקו בם אתם מטמאין לפני ואני מתעב אתכם: אני ה' אלקיכם. דעו את מי אתם מחליפין במי: מפני שיבה תקום. יכול זקן אשמאי תלמוד לומר זקן אין זקן אלא שקנה חכמה: והדרת פני זקן. איזהו הדור לא ישב במקומו ולא יסתיר את דבריו יכול יעצים עיניו כמי שלא ראהו לכך נאמר ויראת מאלקיך שהרי דבר זה מסור ללבו של עושהו שאין מכיר בו אלא הוא וכל דבר המסור ללב נאמר בו ויראת מאלהיך: לא תונו. אונאת דברים לא תאמר לו אמש היית עובד עבודה זרה ועכשיו אתה בא ללמוד תורה שניתנה מפי הגבורה: כי גרים הייתם. מום שבך אל תאמר לחבירך: אני ה' אלקיכם. אלהיך ואלהיו אני: לא תעשו עול במשפט. אם לדין הרי כבר נאמר לא תעשו עול במשפט ומהו משפט השנוי כאן היא המדה והמשקל והמשורה מלמד שהמודד נקרא דיין שאם שקר במדה הרי הוא כמקלקל את הדין וקרוי עול שנוי ומשוקץ חרם ותועבה וגורם לחמשה דברים האמוריים בדיין מטמא את הארץ ומחלל את השם ומסלק את השכינה ומפיל את ישראל בחרב ומגלה אותם מארצם: במדה. זו מדת הארץ: במשקל כמשמעו:

במכילתא: מוזנוון דקשוט מתקלין דקשוט מכילן דקשוט והינין
קשוט יהי לכון אנא יוי אלהכון די אפקית יתכון מארעא דמצרים
ותטרון ית כל קימי וית כל דיני ותעבדון יתהון אנא יוי:
ומליל יוי לות משה למימר: ולבני ישראל
תימר גבר גבר מבני ישראל ומן גיוריא די איתגייר בישראל די יתן
מזרעיה למולך אתקטלא יתקטיל עמא בית ישראל ירגמוניה
באבנא: ואנא אתן ית רוגזי בגברא ההוא ואשיצי יתיה מגו עמיה
ארי מזרעיה יהב למולך בדיל לסאבא ית מקדשי ולאחלא ית
שמא דקודשי: ואם מכבש יכבשון עמא בית ישראל ית עיניהון
מן גברא ההוא בדיהב מזרעיה למולך בדיל דלא למקטל יתיה:
ואשוי אנא ית רוגזי בגברא ההוא ובסעדוהי ואשיצי יתיה וית
כל דטען בתרוהי למטעי בתר מולך מגו עמהון: ואנש די תתפני
בתר בידין ודכורו למטעי בתריהון ואתן ית רוגזי באנשא ההוא
ואשיצי יתיה מגו עמיה: ותתקדשון ותהון קדישין ארי אנא יוי
אלהכון: ותטרון ית קימי ותעבדון יתהון אנא יוי מקדשכון:
גבר גבר די ילוט ית אבוהי וית אמיה אתקטלא יתקטיל אבוהי
ואמיה לט קטלא חייב: וגבר די יגוף ית אתת גבר די יגוף ית א
אתת חבריה אתקטלא יתקטיל גייפא וגייפתא: וגבר די ישכוב
עם אתת אבוהי ערייתא דאבוהי גלי אתקטלא יתקטלון תרויהון
קטלא חייבין: וגבר די ישכוב עם כלתיה אתקטלא יתקטלון תרויהון
תבלא עבדו קטלא חייבין: וגבר די ישכוב ית דכורא משכבי אתתא
תועבתא עבדו תרויהון אתקטלא יתקטלון קטלא חייבין: וגבר
די יסב ית אתתא וית אמה עיצת חטאין היא בנורא יוקדון יתיה
ויתהן ולא תהי עיצת חטאין ביניכון: וגבר די יתן שכובתיה
בבעירא אתקטלא יתקטיל וית בעירא תקטלון: ואתתא די תקרב
לכל בעירא למשלט בה ותקטול ית אתתא וית בעירא אתקטלא
יתקטלון קטלא חייבין: וגבר די יסב ית אחתיה בת אבוהי או
בת אמיה ויחזי ית עריתה והיא תחזי ית עריתיה קלנא הוא
וישתיצון לעיני בני עמהון ערית אחתיה גלי חוביה יקביל: וגבר
די ישכוב עם אתתא מסאבא ויגלי ית עריתה ית קלנה גלי
והיא תגלי ית סואבת דמהא וישתיצון תרויהון מגו עמהון: וערית
אחת אמך ואחת אבוך לא תגלי ארי ית קריביה גלי חוביהון
יקבלון: וגבר די ישכוב עם אתת אחבוהי ערייתא דאחבוהי גלי
חוביהון יקבלון
בלא

ובמשורה: מאזני צדק אבני צדק איפת צדק והין צדק יהיה לכם
אני יהוה אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים: ושמרתם
את כל חקתי ואת כל משפטי ועשיתם אתם אני יהוה:
כ וידבר יהוה אל משה לאמר: ואל בני ישראל תאמר איש
איש מבני ישראל ומן הגר הגר בישראל אשר יתן מזרעו למלך ס
מות יומת עם הארץ ירגמהו באבן: ואני אתן את פני באיש ההוא
והכרתי אתו מקרב עמו כי מזרעו נתן למלך למען טמא את מקדשי
ולחלל את שם קדשי: ואם העלם יעלימו עם הארץ את עיניהם
מן האיש ההוא בתתו מזרעו למלך לבלתי המית אתו: ושמתי
אני את פני באיש ההוא ובמשפחתו והכרתי אתו ואת כל הזנים
אחריו לזנות אחרי המלך מקרב עמם: והנפש אשר תפנה אל
האבת ואל הידענים לזנת אחריהם ונתתי את פני בנפש ההוא
והכרתי אתו מקרב עמו: והתקדשתם והייתם קדשים כי אני יהוה
אלהיכם: ושמרתם את חקתי ועשיתם אתם אני יהוה מקדשכם:
כי איש איש אשר יקלל את אביו ואת אמו מות יומת אביו ואמו קלל
דמיו בו: ואיש אשר ינאף את אשת איש אשר ינאף את אשת רעהו
מות יומת הנאף והנאפת: ואיש אשר ישכב את אשת אביו ערות
אביו גלה מות יומתו שניהם דמיהם בם: ואיש אשר ישכב את
כלתו מות יומתו שניהם תבל עשו דמיהם בם: ואיש אשר ישכב
את זכר משכבי אשה תועבה עשו שניהם מות יומתו דמיהם בם:
ואיש אשר יקח את אשה ואת אמה זמה הוא באש ישרפו אתו ואתהן
ולא תהיה זמה בתוככם: ואיש אשר יתן שכבתו בבהמה מות
יומת ואת הבהמה תהרגו: ואשה אשר תקרב אל כל
בהמה לרבעה אתה והרגת את האשה ואת הבהמה מות יומתו ד
דמיהם בם: ואיש אשר יקח את אחתו בת אביו או בת אמו
וראה את ערותה והיא תראה את ערותו חסד הוא ונכרתו לעיני
בני עמם ערות אחתו גלה עונו ישא: ואיש אשר ישכב
את אשה דוה וגלה את ערותה את מקרה הערה והוא גלתה את
מקור דמיה ונכרתו שניהם מקרב עמם: וערות אחות
אמך ואחות אביך לא תגלה כי את שארו הערה עונם ישאו:
ואיש אשר ישכב את דדתו ערות דדו גלה חטאם ישאו

ובמסורה · היא מדת הלח והיבש: אבני צדק · הם המשקולות ששוקלין כנגדן: איפה · היא מדת היבש: הין · זו היא מדת הלח: אשר הוצאתי אתכם · על מנת כן · דבר אחר אני הבחנתי במצרים בין טפה של בכור לטפה שאינה של בכור ואני הנאמן ליפרע ממי שטומן משקלותיו במלח להונות את הבריות שאין מכירין בהם: ואל בני ישראל תאמר · עונשין על האזהרות: מות יומת · בבית דין ואם אין כח בבית דין עם הארץ מסייעין אותן: עם הארץ · שבשבילו נבראת הארץ שעתידין לירש את הארץ על ידי מצות הללו: אתן את פני · פנאי שלי פונה אני מכל עסקי ועוסק בו: באיש · ולא בצבור שאין כל הצבור נכרתין: כי מזרעו נתן למולך · לפי שנאמר מעביר בנו ובתו באש בן בנו ובן בתו מנין תלמוד לומר כי מזרעו נתן למולך זרע פסול מנין תלמוד לומר בתתו מזרעו למולך: למען טמא את מקדשי · את כנסת ישראל שהיא מקודשת לי כלשון ולא יחלל את מקדשי: אם העלם יעלימו · אם העלימו בדבר אחד סוף שיעלימו בדברים הרבה אם העלימה סנהדרי קטנה סוף שיעלימו סנהדרי גדולה: ובמשפחתו · א״ר שמעון וכי משפחה מה חטאה אלא ללמדך שאין לך משפחה שיש בה מוכס שאין כולן מוכסין שכולן מחפין עליו: והכרתי אותו · למה נאמר לפי שנ׳ במשפחה יכול יהיו כל המשפחה בהכרת תלמו׳ לומר אותו אותו בהכרת ולא כל המשפח׳ בהכרת אלא בייסורין: לזנות אחרי המולך · לרבות שאר ע״ז שעבדה בכך ואפי׳ אין זו עבודתה · והתקדשתם · זו פרישות ע״ז: אביו ואמו קלל · לרבות לאחר מיתה: דמיו בו · זו סקילה וכן כל מקום שנ׳ דמיו בו דמיהם בם ולמדנו מאוב וידעוני שנאמר בהם באבן ירגמו אותם דמיהם בם ופשוטו של מקרא כמו דמו בראשו אין נענש על מיתתו אלא הוא שהוא גרם לעצמו שיהרג: ואיש · פרט לקטן: אשר ינאף את אשת · פרט לאשת קטן למדנו שאין לקטן קידושין ועל איזו אשת איש חייבתי לך: אשר ינאף את אשת רעהו · פרט לאשת גוי למדנו שאין קידושין לגוי: מות יומת הנואף והנואפת · כל מיתה האמורה בתורה סתם אינה אלא חנק: תבל עשו · גנאי · לשון אחר מבלבלין זרע האב בזרע הבן: משכבי אשה · מכניס כמכחול בשפופרת: ישרפו אותו ואתהן · אי אתה יכול לומר אשתו הראשונה ישרפו שהרי נשאה בהיתר ולא נאסרה עליו אלא אשה ואמה הכתובין כאן שתיהן לאסור שנשא חמותו ואמה ויש מרבותינו שאומרים אין כאן אלא חמותו ומהו אתהן את אחת מהן ולשון יוני הוא הן אחת: ואת הבהמה תהרגו · אם אדם חטא בהמה מה חטאה אלא מפני שבאה לאדם תקלה על ידה לפיכך אמר הכתוב תסקל קל וחומר לאדם שיודע להבחין בין טוב לרע וגורם תקלה לחברו לעבור עבירה כיוצא בדבר אתה אומר אבד תאבדון את כל המקומו׳ הרי דברי׳ ק״ו ומה אילנות שאינן רואין ואינן שומעין על שבאת תקלה על ידם אמרה תורה השחת שרוף וכלה המטה את חבירו מדרך חיים לדרכי מיתה על אחת כמה וכמה: חסד הוא · לשון ארמי חרפה חסודא ומדרשו אם תאמר קין נשא אחותו חסד עשה המקום לבנות עולמו ממנו שנאמר עולם חסד יבנה: הערה · גלה וכן כל לשון ערוה גלוי הוא והו״ו יורדת בתיבה לשם דבר כמו זעוה מג׳ זרעת לא קם ולא זע וכן אחוה מג׳ זרעת אח והערא׳ זו נחלקו בה רבותינו יש אומרים זו נשיקת שמש ויש אומרים זו הכנסת עטרה: וערות אחות אמך · שנה הכתוב באזהרתן לומר שהוזהר עליהם בין על אחות אביו ואמו מן האב בין על אחיותיהן מן האם אבל ערות אשת אחי אביו לא הוזהר אלא על אשת אחי אביו מן האב:
אשר ישכב את דודתו · המקרא הזה בא ללמד על כרת האמור למעלה שהוא בעונש הליכת ערירי: ערירים

ערירים ימתו : ואיש אשר יקח את אשת אחיו נדה הוא ערות
אחיו גלה ערירים יהיו : ושמרתם את כל חקתי ואת כל
משפטי ועשיתם אתם ולא תקיא אתכם הארץ אשר אני מביא
אתכם שמה לשבת בה : ולא תלכו בחקת הגוי אשר אני משלח
מפניכם כי את כל אלה עשו ואקץ בם : ואמר לכם אתם תירשו
את אדמתם ואני אתננה לכם לרשת אתה ארץ זבת חלב ודבש
אני יהוה אלהיכם אשר הבדלתי אתכם מן העמים : והבדלתם בין
הבהמה הטהרה לטמאה ובין העוף הטמא לטהר ולא תשקצו את
נפשתיכם בבהמה ובעוף ובכל אשר תרמש האדמה אשר הבדלתי
לכם לטמא : והייתם לי קדשים כי קדוש אני יהוה ואבדל אתכם
מן העמים להיות לי : ואיש או אשה כי יהיה בהם אוב או ידעני
מות יומתו באבן ירגמו אתם דמיהם בם :

בלא ולד ימותון : וגבר די יסב ית אתת אחוהי מרחקא היא
ערית אחוהי גלי דלא ולד יהון : ותטרון ית כל קימי וית כל
דיני ותעבדון יתהון ולא תרוקן יתכון ארעא די אנא מעיל יתכון
תמן למיתב בה : ולא תהכון בנימוסי עממיא די אנא מגלי מן
קדמיכון ארי ית כל אלין עבדו ורחיק מימרי בהון : ואמרית לכון
אתון תירתון ית ארעהון ואנא אתננה לכון למירת יתה ארעא
עבדא חלב ודבש אנא יי אלהכון די אפרשית יתכון מן עממיא :
ותפרשון בין בעירא דכיא למסאבא ובין עופא מסאבא לדכיא ולא
תשקצון ית נפשתיכון בבעירא ובעופא ובכל די תרחיש ארעא
די אפרשית לכון לסאבא : ותהון קדמי קדישין ארי קדיש אנא
יי ואפרשית יתכון מן עממיא למהוי פלחין קדמי : וגבר או
אתתא ארי יהי בהון בידין או זכורו אתקטלא יתקטלון באבנא
ירגמון יתהון קטלא חייבין :

פ פ פ

כ א ויאמר יהוה אל משה אמר אל הכהנים בני
אהרן ואמרת אלהם לנפש לא יטמא
בעמיו : כי אם לשארו הקרב אליו
לאמו ולאביו ולבנו ולבתו ולאחיו : ולאחתו הבתולה הקרובה אליו
אשר לא היתה לאיש לה יטמא : לא יטמא בעל בעמיו להחלו : לא
יקרחה קרחה בראשם ופאת זקנם לא יגלחו ובבשרם לא ישרטו יקרחו
שרטת : קדשים יהיו לאלהיהם ולא יחללו שם אלהיהם כי את
אשי יהוה לחם אלהיהם הם מקריבם והיו קדש : אשה זנה וחללה
לא יקחו ואשה גרושה מאישה לא יקחו כי קדש הוא לאלהיו :
וקדשתו כי את לחם אלהיך הוא מקריב קדש יהיה לך כי קדוש אני
יהוה מקדשכם : ובת איש כהן כי תחל לזנות את אביה היא
מחללת באש תשרף : והכהן הגדול
מאחיו אשר יוצק על ראשו שמן המשחה ומלא את ידו ללבש את
הבגדים את ראשו לא יפרע ובגדיו לא יפרם : ועל כל
נפשת מת לא יבא לאביו ולאמו לא יטמא : ומן המקדש לא יצא

פ פ פ

ואמר יי למשה אימר לכהניא בני אהרן ותימר
להון על מית לא יסתאב בעמיה : אלהן
לקריביה דקריב ליה לאמיה ולאבוהי
ולבריה ולברתיה ולאחוהי : ולאחתיה בתולתא דקריבא ליה די
לא הות לגבר לה יסתאב : לא יסתאב רבא בעמיה לאחלותיה :
לא ימרטון מרט ברישיהון ופאתא דדקנהון לא יגלחון ובבסרהון
לא יחבלון חיבול : קדישין יהון קדם אלההון ולא יחלון שמא
דאלההון ארי ית קורבניא דיי קורבן אלההון אינון מקריבין ויהון
קדישין : אתתא מטעיא ומחללא לא יסבון ואתתא דמתרכא מ
מבעלה לא יסבון ארי קדיש הוא קדם אלהיה : ותקדשיניה ארי
ית קורבן אלהך הוא מקריב קדיש יהי לך ארי קדיש אנא יי מקדשכון :
ובת גבר כהן ארי תתחל למטעי מקדושת אבוהא היא מתחלא
בנורא תתוקד : וכהנא דיתרבא מאחוהי די יתריק
על רישיה משחא דרבותא ודיקריב ית קורבניה למלבש ית ל
לבושיא ית רישיה לא ירבי פירוע ולבושוהי לא יבזע : ועל כל
נפשת מיתא לא יעול לאבוהי ולאמיה לא יסתאב : ומן מקדשא לא יפוק

ערירים · כתרגומו בלא ולד ודומה לו ואנכי הולך ערירי יש לו בנים קוברן אין לו בנים מת בלא בנים לכך שנה בשני מקראות אלו ערירים ימותו ערירים יהיו · ערירים ימותו · אם יהיו לו בשעת עבירה לא יהיו לו כשימות לפי שקוברן בחייו ערירים יהיו ואם אין לו בשעת עבירה יהיה כל ימיו כמו שהוא עכשיו : נדה היא · השכיבה הזאת מנודה היא ומאוסה ורבותינו דרשו לאסור הערוה בה כנדה שהערוה מפורשת בה את מקורה הערה : ואקוץ · לשון מאוס כמו קצתי בחיי שהוא קץ במזונו : והבדלתם בין הבהמה הטהורה לטמאה · אין צריך לומר בין פרה לחמור שהרי מובדלין וניכרין הם אלא בין טהורה לך לטמאה לך בין שנשחט רובו של סימן לנשחט חציו וכמה בין רובו לחציו מלא שערה : אשר הבדלתי לכם לטמא · לאסור : ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי · אם אתם מובדלים מהם הרי אתם שלי ואם לאו הרי אתם של נבוכדנצר וחביריו · רבי אלעזר בן עזריה אומר מנין שלא יאמר אדם נפשי קצה בבשר חזיר אי אפשי ללבוש כלאים אבל אפשי ומה אעשה ואבי שבשמים גזר עלי תלמוד לומר ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי שתהא הבדלתכם מהם לשמי פורש מן העבירה ומקבל עליו עול מלכות שמים : כי יהיה בהם אוב וגו' · כאן נאמר בהם מיתה ולמעלה כרת עדים והתראה בסקילה · מזיד בלא התראה בהכרת · ושגגתם חטאת · וכן בכל חייבי מיתות שנאמר בהם כרת :

חסלת קדושים תהיו

אמור אל הכהנים · אמור ואמרת להזהיר גדולים על הקטנים : בני אהרן · יכול חללים תלמוד לומר הכהנים · בני אהרן אף בעלי מומין במשמע · בני אהרן ולא בנות אהרן : לא יטמא בעמיו · בעוד שהמת בתוך עמיו יצא מת מצוה : כי אם לשארו · אין שארו אלא אשתו : הקרובה · לרבות את הארוסה : אשר לא היתה לאיש · למשכב : לה יטמא · מצוה : לא יטמא בעל בעמיו להחלו · לא יטמא לאשתו פסולה שהוא מחולל בה בעודה עמו וכן פשוטו של מקרא לא יטמא בעל בשארו בעוד שהוא בתוך עמיו שיש לה קוברין שאינה מת מצוה ובאיזה שאר אמרתי באותו שהוא להחלו להתחלל הוא לכהונתו : לא יקרחה קרחה · על מת והלא אף ישראל הוזהרו על כך אלא לפי שנאמר בישראל בין עיניכם יכול לא יהא חייב על כל הראש תלמוד לומר בראשם וילמדו ישראל מכהנים בגזרה שוה נאמר כאן קרחה ונאמר בישראל קרחה מה כאן כל הראש אף להלן כל הראש במשמע כל מקום שיקרח בראש ומה להלן על מת אף כאן על מת : ופאת זקנם לא יגלחו · לפי שנאמר בישראל לא תשחית יכול לקטו במלקט ורהיטני לכך נאמר לא יגלחו שאינו חייב אלא על דבר הקרוי גלוח ויש בו השחתה וזהו תער : ובבשרם לא ישרטו שרטת · לפי שנאמר בישראל ושרט לנפש לא תתנו יכול שרט חמש שריטות לא יהא חייב אלא אחת תלמוד לומר לא ישרטו שרטת לחייב על כל שריטה ושריטה שתיבה זו יתירה היא לדרוש שהיה לו לכתוב לא ישרטו ואני יודע שהיא שרטת : קדושים יהיו · על כרחם יקדישום בית דין בכך : זונה · שנבעלה בעילת ישראל האסור לה כגון חייבי כריתות או נתין או ממזר : חללה · שנולדה מן הפסולים שבכהונה כגון בת אלמנה מכהן גדול או בת גרושה מכהן הדיוט וכן שנתחללה מן הכהונה על ידי ביאת אחד מן הפסולים לכהונה : וקדשתו · על כרחו שאם לא רצה לגרש הלקהו ויסרהו עד שיגרש : קדוש יהיה לך · נהוג בו קדושה לפתוח ראשון בכל דבר ולברך ראשון בסעודה : כי תחל לזנות · כשתתחלל על ידי זנות שהיתה בה זיקת בעל ונזנתה או מן האירוסין או מן הנשואין ורבותינו נחלקו בדבר והכל מודים שלא דבר הכתוב בפנויה : את אביה היא מחללת · חללה ובזתה את כבודו שאומרים עליו ארור שזה ילד ארור שזה גדל : לא יפרע · לא יגדל פרע על אבל ואיזהו גדול פרע יותר משלשים יום : ועל כל נפשות מת · באהל המת · נפשות מת · להביא רביעית דם מן המת שמטמא באהל : לאביו ולאמו לא יטמא · לא בא אלא להתיר לו מת מצוה : ומן המקדש לא יצא · אינו הולך אחר המטה ועוד מכאן למדו רבותינו שכהן גדול מקריב אונן וכן משמעו אף אם מתו אביו ואמו אינו צריך לצאת מן המקדש אלא עובד עבודה :

ולא יחלל

ולא יחל ית מקדשא דאלהיה ארי כליל משח רבות דאלהיה עלוהי
אנא יי: והוא אתתא בבתולהא יסב: ארמלא ומתרכא וחלילא
וטעיא ית אילין לא יסב אלהן בתולתא מעמיה יסב אתתא: ולא
יחל זרעיה בעמיה ארי אנא יי מקדשיה:
ומליל יי לות משה למימר: מליל עם אהרן למימר גבר מבנך
לדריהון די יהי ביה מומא לא יקרב לקרבא קורבן קדם אלהיה:
ארי כל גבר די ביה מומא לא יקרב גבר עויר או חגיר או חרים או
שריע: או גבר די יהי ביה תבר ריגלא או תבר ידא: או גבין או
דוקא או חילין בעיניה או גרבן או חזזן או מריס פחדין: כל גבר
די ביה מומא מזרעא דאהרן כהנא לא יקרב לקרבא ית קורבניא
דיי מומא ביה ית קורבן אלהיה לא יקרב לקרבא:
קורבן אלהיה מקודשי קודשיא ומן קודשיא ייכול: ברם לפרוכתא
לא ייעול ולמדבחא לא יקרב ארי מומא ביה ולא יחל ית מקדשי
ארי אנא יי מקדשהון: ומליל משה עם אהרן ועם בנוהי ועם
כל בני ישראל: ומליל יי לות משה למימר: מליל עם
ועם בנוהי ויפרשון מקודשיא דבני ישראל ולא יחלון ית
שמא דקודשי די אינון מקדישין קדמי אנא יי: אימר להון לדריכון
כל גבר די יקרב מכל בניכון לקודשיא די יקדשון בני ישראל
קדם יי וסובתיה עלוהי וישתיצי אנש ההוא מן קדמי אנא יי:
גבר גבר מזרעא דאהרן והוא סגיר או דאיב בקודשיא לא ייכול
עד די ידכי ודיקרב בכל טמא נפשא או גבר די תפוק מניה שכבת
זרעא: או גבר דיקרב בכל ריחשא די יסתאב ליה או באנשא
די יסתאב ליה לכל סאובתיה: אנש די יקרב ביה ויהי מסאב עד
רמשא ולא ייכול מן קודשיא אלהן אסחי בסריה במיא: וכמיעל
שמשא וידכי ובתר כן יכול מן קודשיא ארי לחמיה הוא: נבילא
ותבירא לא ייכול לאסתאבא בה אנא יי: ויטרון ית מטרת מימרי
ולא יקבלון עלוהי חובא וימותון ביה ארי יחלוניה אנא יי מקדשהון:
וכל חילוני לא ייכול קודש תותב דכהנא ואגירא לא יכול קודשא:

ולא יחלל את מקדש אלהיו כי נזר שמן משחת אלהיו עליו אני יהוה
: והוא אשה בבתוליה יקח: אלמנה וגרושה וחללה זנה
את אלה לא יקח כי אם בתולה מעמיו יקח אשה: ולא יחלל
זרעו בעמיו כי אני יהוה מקדשו:

וידבר יהוה אל משה לאמר:
דבר אל אהרן לאמר איש מזרעך לדרתם אשר יהיה בו מום לא י
יקרב להקריב לחם אלהיו: כי כל איש אשר בו מום לא יקרב איש
עור או פסח או חרם או שרוע: או איש אשר יהיה בו שבר רגל או
שבר יד: או גבן או דק או תבלל בעינו או גרב או ילפת או
מרוח אשך: כל איש אשר בו מום מזרע אהרן הכהן לא יגש
להקריב את אשי יהוה מום בו את לחם אלהיו לא יגש להקריב:
לחם אלהיו מקדשי הקדשים ומן הקדשים יאכל: אך אל הפרכת
לא יבא ואל המזבח לא יגש כי מום בו ולא יחלל את מקדשי כי אני
יהוה מקדשם: וידבר משה אל אהרן ואל בניו ואל כל בני ישראל:
כב וידבר יהוה אל משה לאמר: דבר אל אהרן ואל
בניו וינזרו מקדשי בני ישראל ולא יחללו את שם קדשי אשר הם
מקדשים לי אני יהוה: אמר אלהם לדרתיכם כל איש אשר יקרב
מכל זרעכם אל הקדשים אשר יקדישו בני ישראל ליהוה וטמאתו
עליו ונכרתה הנפש ההוא מלפני אני יהוה: איש איש מזרע אהרן
והוא צרוע או זב בקדשים לא יאכל עד אשר יטהר והנגע בכל טמא
נפש או איש אשר תצא ממנו שכבת זרע: או איש אשר יגע בכל
שרץ אשר יטמא לו או באדם אשר יטמא לו לכל טמאתו:
נפש אשר תגע בו וטמאה עד הערב ולא יאכל מן הקדשים כי אם
רחץ בשרו במים: ובא השמש וטהר ואחר יאכל מן הקדשים
כי לחמו הוא: נבלה וטרפה לא יאכל לטמאה בה אני יהוה: ושמרו
את משמרתי ולא ישאו עליו חטא ומתו בו כי יחללהו אני יהוה
מקדשם: וכל זר לא יאכל קדש תושב כהן ושכיר לא יאכל קדש:

ולא יחלל את מקדש · שאינו מחלל בכך את העבודה שהתיר לו הכתוב הא כהן הדיוט שעבד אונן חלל: חללה · שנולדה מפסולי כהונה: ולא יחלל זרעו · הא אם נשא אחת מן הפסולות זרעו הימנה חלל מדין קדושת כהונה: לחם אלהיו · מאכל אלהיו כל הסעודה קרויה לחם כמו עבד לחם רב: כי כל איש אשר בו מום לא יקרב · אינו דין שיקרב כמו הקריבהו נא לפחתך: חרום · שחוטמו שקוע בין שתי העינים שכוחל שתי עיניו כאחת: שרוע · שאחת מאיבריו גדולה מחברתה עינו אחת גדולה ועינו אחת קטנה או שוקו ארוכה מחברתה: או גבן · שורצי"ולש בלעז שגביני עיניו שערן ארוך ושוכב: או דק · שיש לו בעיניו דוק שקורין טיל"א כמו הנוטה כדוק: או תבלול · דבר המבלבל את העין כגון חוט לבן הנמשך מן הלבן ופוסק בסירא שהוא עוגל המקיף את השחור שקורין פרוני"לא והחוט הזה פוסק את העוגל ונכנס בשחור ותרגום תבלול חילין לשון חלזון שהוא דומה לתולעת אותו החוט וכן כינוהו חכמי ישראל במומי הבכור חלזון נחש עינב: גרב וילפת · מיני שחין הם גרב זו החרס שחין היבש מבפנים ומבחוץ: ילפת · היא חזזית המצרית ולמה נקראת ילפת שמלפפת והולכת עד יום המיתה והוא לח מבחוץ ויבש מבפנים ובמקום אחר קורא לגרב שחין הלח מבחוץ ויבש מבפנים שנאמר ובגרב ובחרס כשסמך גרב אצל חרס קורא לילפת גרב וכשהוא סמוך אצל ילפת קורא לחרס גרב כך מפורש בבכורות: מרוח אשך · לפי התרגום מרים פחדין שפחדיו מרוססין שביצים שלו [illegible] אחדיו כמו גידי פחדיו ישורגו: כל אשר בו מום · לרבות שאר מומין: מום בו · בעוד מומו בו פסול הא אם עבר מומו כשר: לחם אלהיו · כל מאכל קרוי לחם: מקדשי הקדשים · אלו קדשי הקדשים: ומן הקדשים יאכל · אלו קדשים קלים ואם נאמרו קדשי הקדשים למה נאמר קדשים קלים אם לא נאמר הייתי אומר בקדשי הקדשים יאכל בעל מום שמצינו שהותרו לזר שאכל משה בשר המלואים אבל בחזה ושוק של קדשים קלים אם יאכל שלא מצינו זר חולק בהן לכך נאמרו קדשים קלים כך מפורש בזבחים: אך אל הפרכת · להזות שבע הזאות שעל הפרכת: ואל המזבח · החיצון ושניהם הוצרכו ליכתב ומפורש בתורת כהנים: ולא יחלל את מקדשי · שאם עבד עבודתו מחוללת ליפסל: וידבר משה · המצוה הזאת: אל אהרן וגו' ואל בני ישראל · להזהיר בית דין על הכהנים: וינזרו · אין נזירה אלא פרישה וכן הוא אומר ונזרו מאחרי נזורו אחור יפרשו מן הקדשים בימי טומאתן · דבר אחר וינזרו מקדשי בני ישראל אשר הם מקדישים לי · לרבות קדשי כהנים עצמן: ולא יחללו את שם קדשי · סרס המקרא ודרשהו · אשר הם מקדישים לי · לרבות קדשי כהנים עצמן: כל איש אשר יקרב · אין קריבה זו אלא אכילה וכן מצינו שנאמרה אזהרת אכילת קדשים בטומאה בלשון נגיעה · בכל קדש לא תגע אזהרה לאוכל ולמדוה רבותינו מגזרה שוה ואי אפשר לומר שחייב על הנגיעה שהרי נאמר כרת על האכילה בצו את אהרן שתי כריתות זו אצל זו ואם על הנגיעה חייב לא הוצרך לחייבו על האכילה וכן נדרש בתורת כהנים וכי יש נוגע חייב אם כן מה תלמוד לומר יקרב משיכשר ליקרב שאין חייבין עליו משום טומאה אלא אם כן קרבו מתיריו ואם תאמר שלש כריתות בטומאת כהנים למה כבר דרשו במסכת שבועות אחת לכלל ואחת לפרט כו': וטומאתו עליו · וטומאת האדם עליו יכול בבשר הכתוב מדבר וטומאתו של בשר עליו ובטהור שאכל את הטמא הכתוב מדבר על כרחך [illegible] אתה למד במי שטומאתו פורחת ממנו הכתוב מדבר וזהו האדם שיש לו טהרה בטבילה: ונכרתה · יכול יכרת זה לצד זה יכרת ממקומו ויתיישב במקום אחר תלמוד לומר אני ה' בכל מקום אני: בכל טמא נפש · במי שנטמא במת: בכל שרץ אשר יטמא לו · בשיעור הראוי לטמא בכעדשה: או באדם · במת אשר יטמא לו בשיעורו לטמא וזהו כזית: לכל טומאתו · לרבות נוגע בזב וזבה נדה ויולדת: נפש אשר תגע בו · באחד מן הטמאים הללו: ואחר יאכל מן הקדשים · נדרש ביבמות בתרומה שמותר לאכלה בהערב השמש: מן הקדשים: ולא כל הקדשים: נבלה וטרפה לא יאכל לטמאה בה · לענין הטומאה הזהיר כאן שאם אכל נבלת עוף טהור שאין לה טומאת מגע ומשא אלא טומאת אכילה בבית הבליעה אסור לאכול הקדשים וצריך לומר וטרפה מי שיש במינו טרפה יצא נבלת עוף טמא שאין במינו טרפה: ושמרו את משמרתי · מלאכול תרומה בטומאת הגוף: ומתו בו · למדנו שהוא מיתה בידי שמים: לא יאכל קדש · בתרומה הכתוב מדבר שכל הענין דבר בה: תושב כהן ושכיר · תושבו של כהן ושכירו לפיכך תושב זה נקוד פתח לפי שהוא דבוק ואיזהו תושב זה נרצע שהוא קנוי לו עד היובל ואיזהו שכיר זה קנוי קנין שנים שיוצא בשש בא הכתוב ולמדך כאן שאין גופו קנוי לאדוניו לאכול בתרומתו: וכהן

וכהן כי יקנה נפש קנין כספו הוא יאכל בו ויליד ביתו הם יאכלו
בלחמו: ובת כהן כי תהיה לאיש זר הוא בתרומת הקדשים לא
תאכל: ובת כהן כי תהיה אלמנה וגרושה וזרע אין לה ושבה אל
בית אביה כנעוריה מלחם אביה תאכל וכל זר לא יאכל בו: ואיש
כי יאכל קדש בשגגה ויסף חמשיתו עליו ונתן לכהן את הקדש:
ולא יחללו את קדשי בני ישראל את אשר ירימו ליהוה: והשיאו
אותם עון אשמה באכלם את קדשיהם כי אני יהוה מקדשם:
וידבר יהוה אל משה לאמר:
דבר אל אהרן ואל בניו ואל כל בני ישראל ואמרת אלהם איש איש
מבית ישראל ומן הגר בישראל אשר יקריב קרבנו לכל נדריהם
ולכל נדבותם אשר יקריבו ליהוה לעלה: לרצנכם תמים זכר
בבקר בכשבים ובעזים: כל אשר בו מום לא תקריבו כי לא לרצון
יהיה לכם: ואיש כי יקריב זבח שלמים ליהוה לפלא נדר או לנדבה
בבקר או בצאן תמים יהיה לרצון כל מום לא יהיה בו:
עורת או שבור או חרוץ או יבלת או גרב או ילפת לא תקריבו אלה
ליהוה ואשה לא תתנו מהם על המזבח ליהוה: ושור ושה
שרוע וקלוט נדבה תעשה אתו ולנדר לא ירצה: ומעוך וכתות
ונתוק וכרות לא תקריבו ליהוה ובארצכם לא תעשו: ומיד בן נכר
לא תקריבו את לחם אלהיכם מכל אלה כי משחתם בהם מום בם לא
ירצו לכם: וידבר יהוה אל משה לאמר:
שור או כשב או עז כי יולד והיה שבעת ימים תחת אמו ומיום
השמיני והלאה ירצה לקרבן אשה ליהוה: ושור או שה אתו ואת
בנו לא תשחטו ביום אחד: וכי תזבחו זבח תודה ליהוה לרצנכם
תזבחו: ביום ההוא יאכל לא תותירו ממנו עד בקר אני יהוה:
ושמרתם מצותי ועשיתם אתם אני יהוה: ולא תחללו את שם
קדשי ונקדשתי בתוך בני ישראל אני יהוה מקדשכם: המוציא
אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים אני יהוה:
וידבר יהוה אל משה לאמר: כג

וכהן ארי יקני נפש קנין כספיה הוא ייכול ביה ויליד ביתיה אינון
ייכלון בלחמא: ובת כהן ארי תהי לגבר חילוני היא באפרשות
קודשיא לא תיכול: ובת כהן ארי תהי ארמלא ומתרכא ובר
לית לה ותתוב לבית אבוהא כרביותהא מלחמא דאבוהא תיכול
וכל חילוני לא ייכול ביה: וגבר ארי ייכול קודשא
בשלו ויוסף חומשיה עלוהי ויתן לכהנא ית קודשא: ולא יחלון ית
קודשיא דבני ישראל ית די יפרשון קדם יי: ויקבלון עליהון
עוין וחובין במיכלהון לסואבא ית קודשיהון ארי אנא יי מקדשהון:
ומליל יי לות משה למימר: מליל עם אהרן ועם
בנוהי ועם כל בני ישראל ותימר להון גבר גבר מבני ישראל ומן
גיוריא בישראל די יקריב קורבניה לכל נדריהון ולכל נדבתהון
די יקרבון קדם יי לעלתא: לרעוא לכון שלים דכורא בתוריא
באימריא ובעזיא: כל די ביה מומא לא תקרבון ארי לא לרעוא יהי
לכון: וגבר ארי יקריב ניכסת קודשיא קדם יי לפרשא נדרא או
לנדבתא בתורי או בענא שלים יהי לרעוא כל מומא לא יהי ביה:
עויר או תביר או פסיק או יבלן או גרבן או חזזן לא תקרבון א
אילין קדם יי וקורבנא לא תתנון מנהון על מדבחא קדם יי:
ותור ואימר יתיר וחסיר נדבתא תעביד יתיה ולנדרא לא יהי ל
לרעוא: ודימריס ודירסיס ודישליף ודיגזיר לא תקרבון קדם יי
ובארעכון לא תעבדון: ומיד בר עממיא לא תקרבון ית קורבן
אלהכון מכל אילין ארי חבולהון בהון מומא בהון לא לרעוא יהון לכון:
ומליל יי לות משה למימר: תור או אימר או עזא ארי
יתיליד ויהי שבעא יומין בתר אמיה ומיומא תמינאה ולהלא יתרעי
לקרבא קורבנא קדם יי: ותורתא או שיתא לה ולברה לא תכסון
ביומא חד: וארי תיכסון נכסת תודתא קדם יי לרעוא לכון תכסון:
ביומא ההוא יתאכיל לא תשארון מניה עד צפרא אנא יי:
ותטרון פקודי ותעבדון יתהון אנא יי: ולא תחללון ית שמא
דקודשי ואתקדיש בגו בני ישראל אנא יי מקדשכון: דאפיק יתכון
מארעא דמצרים למהוי לכון לאלהא אנא יי:
ומליל יי לות משה למימר:

וכהן כי יקנה נפש. עבד כנעני שקנוי לגופו: ויליד ביתו. אלו בני השפחות ואשת כהן אוכלת בתרומה מן המקרא הזה שאף היא קנין כספו ועוד למד ממקרא אחר כל טהור בביתך וגו' בספרי: לאיש זר. ללוי וישראל: אלמנה וגרושה. מן האיש הזר: וזרע אין לה. ממנו: ושבה. הא אם יש לה זרע ממנו אסורה בתרומה כל זמן שהזרע קיים: וכל זר לא יאכל בו. לא בא אלא להוציא את האונן שמותר בתרומה. זרות אמרתי לך ולא אנינות: כי יאכל קדש. תרומה: ונתן לכהן את הקדש. דבר הראוי להיות קדש שאינו פורע לו מעות אלא פירות של חולין והן נעשין תרומה: ולא יחללו וגו'. להאכילם לזרים: והשיאו אותם. את עצמם יטענו עון באכלם את קדשיהם שהובדלו לשם תרומה וקדשו ונאסרו עליהן. ואונקלוס תרגם במיכלהון בסואבא שלא לצורך תרגמו כן: והשיאו אותם. זה אחד מג' אתים שהיה ר' ישמעאל דורש בתורה שמדברים באדם עצמו וכן ביום מלאת ימי נזרו יביא אותו הוא יביא את עצמו וכן ויקבור אותו בגיא הוא קבר את עצמו כך נדרש בספרי: נדריהם. הרי עלי: נדבותם. הרי זו: לרצונכם. הביאו דבר הראוי לרצות אתכם לפני שיהא לכם לרצון אפיימנט בלעז ואיזהו הראוי: לרצון. תמים זכר בבקר בכשבים ובעזים אבל בעולת העוף אין צריך תמות וזכרות ואינו נפסל במום אלא בחסרון אבר: לפלא נדר. להפריש בדיבורו: עורת. שם דבר של מום עורון בלשון נקבה שלא יהא בו מום של עורת: או שבור. לא יהיה: חרוץ. ריס של עין שנסדק או שנפגם וכן שפתו שנסדקה או נפגמה: יבלת. ורוא"ה בלעז: גרב. מין חזזית וכן ילפת ולשון ילפת כמו וילפת שמשון שאוחזה בו עד יום מיתה שאין לה רפואה: לא תקריבו. שלשה פעמים להזהיר על הקדשתן ועל שחיטתן ועל זריקת דמן: ואשה לא תתנו. אזהרת הקטרתן: שרוע. אבר גדול מחבירו: קלוט. פרסותיו קלוטות: נדבה תעשה אותו. לבדק הבית: ולנדר. למזבח: לא ירצה. אי זה הקדש בא לרצות הוי אומר זה הקדש מזבח: ומעוך וכתות ונתוק וכרות. בביצים או בגיד: מעוך ביציו מעוכין ביד: כתות כתושים יותר ממעוך: נתוק תלושין ביד עד שנפסקו חוטים שתלויים בהן אבל נתונים הם בתוך הכיס והכיס לא נתלש: וכרות. כרותין בכלי ועודן בכיס: ומעוך. תרגום ודמריס זהו לשונו בארמית לשון כתישה: וכתות. תרגומו ודרסיס כמו הבית הגדול רסיסים בקיעות דקות וכן קנה המרוסס: ובארצכם לא תעשו. דבר זה לסרס שום בהמה וחיה ואפילו טמאה לכך נאמר בארצכם לרבות כל אשר בארצכם שאי אפשר לומר לא נצטוו על הסרוס אלא בארץ שהרי סרוס חובת הגוף הוא וכל חובת הגוף נוהגת בין בארץ בין בחוצה לארץ: ומיד בן נכר. גוי שהביא קרבן ביד כהן להקריבו לשמים לא תקריבו לו בעל מום ואף על פי שלא נאסרו בעלי מומין לקרבן בני נח אלא אם כן מחוסרי אבר זאת נוהגת בבמה שבשדות אבל על המזבח שבמשכן לא תקריבוה אבל תמימה תקבלו מהם. לכך נאמר למעלה איש איש לרבות את הגוים שנודרים נדרים ונדבות כישראל: משחתם. חבולהון: לא ירצו לכם. לכפר עליכם: כי יולד. פרט ליוצא דופן: אותו ואת בנו. נוהג בנקבה שאסור לשחוט האם והבן או הבת ואינו נוהג בזכרים ומותר לשחוט האב והבן אותו ואת בנו אף בנו ואותו במשמע: לרצונכם תזבחו. תחלת זביחתכם תזהרו שתהיו לרצון לכם. ומהו הרצון ביום ההוא יאכל לא בא להזהיר אלא שתהא שחיטה על מנת כן אל תשחטוהו על מנת לאכלו למחר שאם תחשבו בו מחשבת פסול לא יהא לכם לרצון. דבר אחר לרצונכם. לדעתכם מכאן למתעסק שפסול בשחיטת קדשים ואף על פי שפרט לנאכלים לשני ימים חזר ופרט בנאכלין ליום אחד שתהא זביחתן על מנת לאכלן בזמנן: ביום ההוא יאכל. לא בא להזהיר אלא שתהא שחיטה על מנת כן שאם לקבוע לה זמן אכילה כבר כתוב ובשר זבח תודת שלמיו וגו': אני ה'. דע מי גזר על הדבר ואל יקל בעיניך: ושמרתם. זו המשנה: ועשיתם זה המעשה: ולא תחללו. לעבור על דברי מזידין ממשמע שנאמר ולא תחללו מה תלמוד לומר ונקדשתי מסור עצמך וקדש שמי. יכול ביחיד תלמוד לומר בתוך בני ישראל וכשהוא מוסר עצמו ימסור על מנת למות שכל המוסר עצמו על מנת הנס אין עושין לו נס. שכך מצינו בחנניה מישאל ועזריה שלא מסרו עצמן על מנת הנס שנאמר והן לא ידיע להוי לך מלכא וגו' מציל ולא מציל ידיע להוי לך: המוציא אתכם. על מנת כן: אני ה'. נאמן לשלם שכר: דבר

דבר אל בני ישראל ואמרת אלהם מועדי יהוה אשר תקראו אתם
מקראי קדש אלה הם מועדי: ששת ימים תעשה מלאכה וביום
השביעי שבת שבתון מקרא קדש כל מלאכה לא תעשו שבת הוא
ליהוה בכל מושבתיכם:
אלה מועדי יהוה מקראי קדש אשר תקראו אתם
במועדם: בחדש הראשון בארבעה עשר לחדש בין הערבים פסח
ליהוה: ובחמשה עשר יום לחדש הזה חג המצות ליהוה
שבעת ימים מצות תאכלו: ביום הראשון מקרא קדש יהיה לכם
כל מלאכת עבדה לא תעשו: והקרבתם אשה ליהוה שבעת ימים
ביום השביעי מקרא קדש כל מלאכת עבדה לא תעשו:
וידבר יהוה אל משה לאמר: דבר אל בני ישראל ואמרת
אלהם כי תבאו אל הארץ אשר אני נתן לכם וקצרתם את קצירה
והבאתם את עמר ראשית קצירכם אל הכהן: והניף את העמר
לפני יהוה לרצנכם ממחרת השבת יניפנו הכהן: ועשיתם ביום
הניפכם את העמר כבש תמים בן שנתו לעלה ליהוה: ומנחתו
שני עשרנים סלת בלולה בשמן אשה ליהוה ריח ניחח ונסכה יין
רביעת ההין: ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו עד עצם היום הזה עד
הביאכם את קרבן אלהיכם חקת עולם לדרתיכם בכל משבתיכם:
וספרתם לכם ממחרת השבת
מיום הביאכם את עמר התנופה שבע שבתות תמימת תהיינה:
עד ממחרת השבת השביעת תספרו חמשים יום והקרבתם מנחה
חדשה ליהוה: ממושבתיכם תביאו לחם תנופה שתים
שני עשרנים סלת תהיינה חמץ תאפינה בכורים ליהוה:
והקרבתם על הלחם שבעת כבשים תמימם בני שנה ופר בן בקר
אחד ואילם שנים יהיו עלה ליהוה ומנחתם ונסכיהם אשה ריח ניחח
ליהוה: ועשיתם שעיר עזים אחד לחטאת ושני כבשים
בני שנה לזבח שלמים: והניף הכהן אתם על לחם
הבכרים תנופה לפני יהוה על שני כבשים קדש יהיו ליהוה לכהן:
וקראתם בעצם היום הזה מקרא קדש יהיה לכם כל
מלאכת עבדה לא תעשו חקת עולם בכל מושבתיכם לדרתיכם:
ובקצרכם את קציר ארצכם לא תכלה פאת
שדך בקצרך ולקט קצירך לא תלקט לעני ולגר תעזב אתם א

מליל עם בני ישראל ותימר להון מועדיא דיי די תערעון יתהון
מערעי קדיש אילין אינון מועדי: שיתא יומין תתעביד עיבידתא
וביומא שביעאה שבא שבתא מערע קדיש כל עיבידא לא תעבדון
שבתא היא קדם יי בכל מותבניכון:
אילין מועדיא דיי מערעי קדיש די תערעון יתהון בזמניהון:
בירחא קדמאה בארבעת עסרא לירחא בין שימשיא פסחא קדם
יי: ובחמשת עסרא יומא לירחא הדין חגא דפטיריא קדם יי שבעא
יומין פטירא תיכלון: ביומא קדמאה מערע קדיש יהי לכון כל
עיבידת פולחן לא תעבדון: ותקרבון קורבנא קדם יי שבעא
יומין ביומא שביעאה מערע קדיש כל עיבידת פולחן לא תעבדון:
ומליל יי עם משה למימר: מליל עם בני ישראל
ותימר להון ארי תעלון לארעא די אנא יהיב לכון ותחצדון ית
חצדה ותייתון ית עומרא ריש חצדכון לות כהנא: ויריים ית
עומרא קדם יי לרעוא לכון מבתר יומא טבא ירימיניה כהנא:
ותעבדון ביום ארמותכון ית עומרא אימר שלים בר שתיה לעלתא
קדם יי: ומנחתיה תרין עסרונין סולתא דפילא במשח קורבנא
קדם יי לאתקבלא ברעוא ונסכיה חמרא רבעות הינא: ולחם
וקלי ופירוכן לא תיכלון עד כברן יומא הדין עד אייתואיכון ית
קורבנא דאלהכון קים עלם לדרתיכון בכל מותבניכון:
ותמנון לכון מבתר יומא טבא מיום איתואיכון ית עומרא ד
דארמותא שבע שבועין שלמין יהוין: עד מבתר שבועתא שביעתא
תמנון חמשין יומין ותקרבון מנחתא חדתא קדם יי: ממותבניכון
תיתון לחם ארמותא תרתין גריצן תרין עסרונין סולתא תהוין
חמיע תתאפין בכורין קדם יי: ותקרבון על לחמא שבעא אימרין
שלמין בני שנא ותור בר תורי חד ודיכרין תרין יהון עלתא קדם
יי ומנחתהון ונסכיהון קורבן דמתקבל ברעוא קדם יי: ותעבדון
צפיר בר עזין חד לחטאתא ותרין אמרין בני שנא לנכסת קודשיא:
ויריים כהנא יתהון על לחם בכוריא ארמא קדם יי על תרין א
אימרין קודשא יהון קדם יי לכהנא: ותערעון בכרן יומא הדין
מערע קדיש יהי לכון כל עיבידת פולחן לא תעבדון קים עלם בכל
מותבניכון לדרתיכון: ובמחצדכון ית חצדא דארעכון לא תשיצי
פאתא דחקלך בחצדך ולקטא דחצדך לא תלקט לעניי ולגיורי
תשבוק יתהון אנא

דבר אל בני ישראל · מועדי ה' · עשה מועדות שיהיו ישראל מלומדין בהם שמעברי' את השנה על גליות שנעקרו ממקומם לעלות לרגל ועדיין לא הגיעו לירושלם: ששת ימים · מה ענין שבת אצל מועדות ללמדך שכל המחלל את המועדות מעלין עליו כאלו חלל את השבתות וכל המקיים את המועדות מעלין עליו כאלו קיים את השבתות: אלה מועדי ה' · למעלה מדבר בעבור שנה וכאן מדבר בקדוש החודש: בין הערבים · משש שעות ולמעלה: פסח לה' · הקרבת קרבן ששמו פסח: והקרבתם אשה וגו' · הם המוספין האמורים בפרשת פנחס ולמה נאמרו כאן לומר לך שאין המוספין מעכבין זה את זה: והקרבתם אשה לה' · מכל מקום אם אין פרים הבא אילים אין פרים ואילים הבא כבשים · שבעת ימים · כל מקום שנאמר שבעת שם דבר הוא שבוע של ימים שטיינ"א בלעז וכן כל לשון שמונת ששת חמשת שלשת: מלאכת עבודה · אפילו מלאכות החשובות לכם עבודה וצורך שיש חסרון כיס בבטלה שלהן כגון דבר האבד כך הבנתי מתורת כהנים דקתני יכול אף חולו של מועד יהא אסור במלאכת עבודה וכו': ראשית קצירכם · שתהא ראשונה לקציר · עומר · עשירית האיפה כך היתה שמה כמו וימדו בעומר: והניף · כל תנופה מוליך ומביא מעלה ומוריד מוליך ומביא לעצור רוחות רעות · מעלה ומוריד לעצור טללים רעים: לרצונכם · אם תקריבו כמשפט זה יהי לרצון לכם: ממחרת השבת · ממחרת יום טוב הראשון של פסח שאם אתה אומר שבת בראשית אי אתה יודע איזהו: ועשיתם כבש · חובה לעומר הוא בא: ומנחתו · מנחת נסכיו: שני עשרונים · כפולה היתה: ונסכו יין רביעית ההין · אף על פי שמנחתו כפולה אין נסכיו כפולים: קלי · קמח עשוי מכרמל רך שמייבשין אותו בתנור: כרמל · הן קליות שקורין גרניי"לש: בכל מושבותיכם · נחלקו בו חכמי ישראל יש שלמדו מכאן שהחדש נוהג בחוצה לארץ ויש אומרים לא בא אלא ללמד שלא נצטוו על החדש אלא לאחר ירושה וישיבה משכבשו וחלקו: ממחרת השבת · ממחרת יום טוב: תמימות תהיינה · מלמד שמתחיל ומונה מבערב שאם לא כן אינן תמימות: השבת השביעית · כתרגומו שבועתא שביעתא: עד ממחרת השבת השביעית תספרו · ולא עד בכלל והן ארבעים ותשעה יום: חמשים יום והקרבתם מנחה חדשה לה' · ביום חמשים תקריבוה ואומר אני זה מדרשו אבל פשוטו עד ממחרת השבת השביעית שהוא יום חמשים תספרו ומקרא מסורס הוא: מנחה חדשה · היא המנחה הראשונה שהובאה מן החדש ואם תאמר הרי קרבה מנחת העומר איננה כשאר כל המנחות שהיא באה מן השעורים: ממושבותיכם · ולא מחוצה לארץ: לחם תנופה · לחם תרומה המורם לשם גבוה וזו היא המנחה החדשה האמורה למעלה: בכורים · ראשונה לכל המנחות אף למנחת קנאות הבאה שעורים לא תקרב מן החדש קודם לשתי הלחם: על הלחם · בגלל הלחם חובה ללחם: ומנחתם ונסכיהם כמשפט · מנחה ונסכים המפורשים בכל בהמה בפרשת נסכים שלשה עשרונים לפר ושני עשרונים לאיל ועשרון לכבש זו היא המנחה והנסכים חצי ההין לפר ושלישית ההין לאיל ורביעית ההין לכבש: ועשיתם שעיר עזים · יכול שבעת כבשים ושעיר האמורין כאן הם שבעת כבשים ושעיר האמורין בחומש הפקודים כשאתה מגיע אצל פרים ואלים אינן הן אמור מעתה אלו לעצמן ואלו לעצמן אלו קרבו בגלל הלחם ואלו למוספין: והניף הכהן אותם תנופה · מלמד שטעונין תנופה חיים יכול כולם תלמוד לומר על שני כבשים: קדש יהיו · לפי שלמי יחיד קדשים קלים הוזקק לומר בשלמי צבור שהן קדשי קדשים: ובקצרכם · חזר ושנה לעבור עליהם בשני לאוין · אמר ר' אבדימי בר' יוסף מה ראה הכתוב ליתנה באמצע הרגלים פסח ועצרת מכאן וראש השנה ויום הכפורים מכאן ללמדך שכל הנותן לקט שכחה ופאה לעני כראוי מעלין עליו כאלו בנה בית המקדש והקריב עליו קרבנותיו בתוכו: תעזב · הנח לפניהם והם ילקטו ואין לך לסייע אחד מהם · אני

אני יהוה אלהיכם׃ וידבר יהוה אל משה לאמר׃
דבר אל בני ישראל לאמר בחדש השביעי באחד לחדש יהיה לכם
שבתון זכרון תרועה מקרא קדש׃ כל מלאכת עבדה לא תעשו
והקרבתם אשה ליהוה׃ וידבר יהוה אל
משה לאמר׃ אך בעשור לחדש השביעי הזה יום הכפרים הוא
מקרא קדש יהיה לכם ועניתם את נפשתיכם והקרבתם אשה
ליהוה׃ וכל מלאכה לא תעשו בעצם היום הזה כי יום כפרים הוא
לכפר עליכם לפני יהוה אלהיכם׃ כי כל הנפש אשר לא תענה
בעצם היום הזה ונכרתה מעמיה׃ וכל הנפש אשר תעשה כל
מלאכה בעצם היום הזה והאבדתי את הנפש ההוא מקרב עמה׃
כל מלאכה לא תעשו חקת עולם לדרתיכם בכל משבתיכם׃ שבת
שבתון הוא לכם ועניתם את נפשתיכם בתשעה לחדש בערב
מערב עד ערב תשבתו שבתכם׃
וידבר יהוה אל משה לאמר׃ דבר
אל בני ישראל לאמר בחמשה עשר יום לחדש השביעי הזה חג
הסכות שבעת ימים ליהוה׃ ביום הראשון מקרא קדש כל מלאכת
עבדה לא תעשו׃ שבעת ימים תקריבו אשה ליהוה ביום השמיני
מקרא קדש יהיה לכם והקרבתם אשה ליהוה עצרת הוא כל
מלאכת עבדה לא תעשו׃ אלה מועדי יהוה אשר תקראו אתם
מקראי קדש להקריב אשה ליהוה עלה ומנחה זבח ונסכים דבר
יום ביומו׃ מלבד שבתת יהוה ומלבד מתנותיכם ומלבד כל
נדריכם ומלבד כל נדבתיכם אשר תתנו ליהוה׃ אך בחמשה
עשר יום לחדש השביעי באספכם את תבואת הארץ תחגו
את חג יהוה שבעת ימים ביום הראשון שבתון וביום השמיני
שבתון׃ ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר כפת תמרים
וענף עץ עבת וערבי נחל ושמחתם לפני יהוה אלהיכם שבעת
ימים׃ וחגתם אתו חג ליהוה שבעת ימים בשנה חקת עולם
לדרתיכם בחדש השביעי תחגו אתו׃ בסכת תשבו שבעת ימים כל
האזרח בישראל ישבו בסכת׃ למען ידעו דרתיכם כי בסכות
הושבתי את בני ישראל בהוציאי אותם מארץ מצרים אני יהוה
אלהיכם׃ וידבר משה את מעדי יהוה אל בני ישראל׃
כד וידבר יהוה אל משה לאמר׃ צו את בני ישראל ויקחו אליך
שמן זית זך כתית למאור להעלת נר תמיד׃ מחוץ לפרכת העדת
באהל מועד יערך אתו אהרן מערב עד בקר לפני יהוה תמיד חקת
עולם לדרתיכם׃ על המנרה הטהרה יערך את הנרות לפני יהוה
תמיד׃ ולקחת סלת ואפית אתה שתים עשרה חלות
שני עשרנים יהיה החלה האחת׃ ושמת אותם שתים מערכות

אנא יי אלהכון׃ ומליל יי עם משה למימר׃ מליל
עם בני ישראל למימר בירחא שביעאה בחד לירחא יהא לכון ניחא
דוכרן יבבא מערע קדיש׃ כל עבידת פולחן לא תעבדון ותקרבון
קורבנא קדם יי׃ ומליל יי עם משה למימר׃
ברם בעסרא לירחא שביעאה הדין יומא דכפוריא הוא מערע קדיש
יהי לכון ותענון ית נפשתיכון ותקרבון קורבנא קדם יי׃ וכל
עיבידא לא תעבדון בכרן יומא הדין ארי יומא דכפוריא הוא
לכפרא עליכון קדם יי אלהכון׃ ארי כל אנש די לא יתעני בכרן
יומא הדין וישתיצי מעמיה׃ וכל אנש די יעביד כל עיבידתא
בכרן יומא הדין ואוביד ית אנשא ההוא מגו עמיה׃ כל עיבידא לא
תעבדון קים עלם לדריכון בכל מותבניכון׃ שבא שבתא הוא לכון
ותענון ית נפשתיכון בתשעה לירחא ברמשא מרמשא עד רמשא
תנוחון נייחכון׃ ומליל יי עם משה
למימר׃ מליל עם בני ישראל למימר בחמשא עסרא יומא לירחא
שביעאה הדין חגא דמטליא שבעא יומין קדם יי׃ ביומא קדמאה
מערע קדיש כל עיבידת פולחן לא תעבדון׃ שבעא יומין תקרבון
קורבנא קדם יי ביומא תמינאה מערע קדיש יהי לכון ותקרבון
קורבנא קדם יי כנישין תהון כל עיבידת פולחן לא תעבדון׃
אלין מועדיא דיי די תערעון יתהון מערעי קדיש לקרבא קורבנא
קדם יי עלתא ומנחתא נכסת קודשין ונסוכין פתגם יום ביומיה׃
בר משבתיא דיי ובר ממתנתיכון ובר מכל נדריכון ובר מכל נדבתיכון
די תתנון קדם יי׃ ברם בחמשא עסרא יומא לירחא שביעאה
במיכנשיכון ית עללתא דארעא תחגון ית חגא דיי שבעא יומין
ביומא קדמאה ניחא וביומא תמינאה ניחא׃ ותסבון לכון ביומא
קדמאה פירי אילנא אתרוגין ולולבין והדסין וערבין דנחל ותחדון
קדם יי אלהכון שבעא יומין׃ ותחגון יתיה חגא קדם יי שבעא
בשתא קים עלם לדריכון בירחא שביעאה תחגון יתיה׃ במטליא
תתבון שבעא יומין כל יציבא בישראל יתבון במטליא׃ בדיל
דידעון דריכון ארי במטלות ענני אותיבית ית בני ישראל
באפקותי יתהון מארעא דמצרים אנא יי אלהכון׃ ומליל משה ית
סדר מועדיא דיי ואליפינון לבני ישראל׃
ומליל יי עם משה למימר׃ פקיד ית בני ישראל
ויסבון לך משח זיתא דכיא כתישא לאנהרא לאדלקא בוציניא
תדירא׃ מברא לפרוכתא דסהדותא במשכן זימנא יסדר יתיה
אהרן מרמשא עד צפרא קדם יי תדירא קים עלם לדריכון׃ על
מנרתא דכיתא יסדר ית בוציניא קדם יי תדירא׃
ותיסב סולתא ותיפי יתה תרתא עסרי גריצן תרין
עסרונין תהי גריצתא חדא׃ ותשוי יתהון תרתין סדרין שית

אני ה' אלהיכם. כאן לשלם שכר׃ זכרון תרועה. זכרון פסוקי זכרון ופסוקי שופרות לזכור לכם עקידת יצחק שקרב תחתיו איל׃ והקרבתם אשה. המוספין האמורי' בחומש הפקודים׃ אך. כל אכין ורקין שבתורה מעוטין מכפר הוא לשבין ואינו מכפר על שאינ' שבין׃ והאבדתי. לפי שהוא אומר כרת בכל מקום ואינו יודע מה הוא כשהוא אומר והאבדתי למד על הכרת שאינו אלא אבדן׃ וכל מלאכה וגו'. לעבור עליו בלאוין הרבה או להזהיר על מלאכת לילה כמלאכת יום׃ מקרא קדש. קדשהו בכסות נקייה ובתפלה ובשאר ימים טובים במאכל ובמשתה ובכסות נקיה ובתפלה׃ עצרת היא. עצרתי אתכם אצלי כמלך שזמן את בניו לסעודה לכך וכך ימים כיון שהגיע זמנן ליפטר אמר בני בבקשה מכם עכבו עמי עוד יום אחד קשה עלי פרישתכם׃ כל מלאכת עבודה. אפילו מלאכה שהיא עבודה לכם שאם לא תעשוה יש חסרון כיס בדבר׃ לא תעשו. יכול אף חולו של מועד יהא אסור במלאכת עבודה תלמוד לומר היא׃ עולה ומנחה׃ מנחת נסכים הקריבה עם העולה׃ דבר יום ביומו. חק הקצוב בחומש הפקודים׃ דבר יום ביומו. הא אם עבר יומו בטל קרבנו׃ אך בחמשה עשר יום תחגו. קרבן שלמים לחגיגה יכול תדחה את השבת תלמוד לומר אך הואיל ויש לה תשלומין כל שבעה׃ באספכם את תבואת הארץ. שיהא חדש שביעי זה בא בזמן אסיפה מכאן שנצטוו לעבר את השנים שאם אין העבור פעמים שהוא באמצע הקיץ או החורף׃ תחגו. שלמי חגיגה. שבעת ימים. אם לא הביא בזה יביא בזה יכול יהא מביאן כל שבעה תלמוד לומר וחגותם אותו יום אחד במשמע ולא יותר ולמה נאמר שבעה לתשלומין׃ פרי עץ הדר. עץ שטעם עצו ופריו שוה׃ הדר. הדר באילנו משנה לשנה וזהו אתרוג׃ כפות תמרים. חסר וי"ו לומר שאינה אלא אחת׃ וענף עץ עבות. שענפיו קלועים כעבותות וכחבלים והוא הדס העשוי כמין קליעה׃ האזרח. זה אזרח׃ בישראל. לרבות הגרים׃ כי בסוכות הושבתי. ענני כבוד׃ צו את בני ישראל. זו פרשת מצות הנרות ופרשת ואתה תצוה לא נאמרה אלא על סדר מלאכת המשכן לפרש צורך המנורה וכן משמע ואתה סופך לצוות את בני ישראל על כך׃ שמן זית זך. שלשה שמנים יוצאים מן הזית הראשון קרוי זך והן מפורשים במנחות ובתורת כהנים׃ תמיד. מלילה ללילה כמו עולת תמיד שאינה אלא מיום ליום׃ פרכת העדות. שלפני הארון שהוא קרוי עדות ורבותי' דרשו על נר מערבי שהוא עדות לכל באי עולם שהשכינה שורה בישראל שהנותן בה שמן כמדת חברותיה וממנה היה מתחיל ובה היה מסיים׃ יערוך אותו אהרן. מערב עד בקר. יערוך אותו עריכה הראויה למדת כל הלילה ושערו חכמים חצי לוג לכל נר ונר והן כדאי אף ללילי תקופת טבת ומדה זו הוקבעה להם׃ המנורה הטהורה. שהיא זהב טהור. דבר אחר על טהרה על מנורה שמטהרה ומדשנה תחלה מן האפר׃

שית סדרא על פתורא דכיא קדם יי׃ ותתן על סדרא לבונתא
דכיתא ותהי ללחם לאדכרתא קרבנא קדם יי׃ ביומא דשבתא
ביומא דשבתא יסדריניה קדם יי תדירא מן בני ישראל קים עלם׃
ותהי לאהרן ולבנוהי וייכלוניה באתר קדיש ארי קודש קודשין
הוא ליה מקורבניא דיי קים עלם׃
ונפק בר אתתא בת ישראל והוא בר גבר מצרי בגו בני ישראל
ואתנציו במשריתא בר אתתא בת ישראל וגברא בר ישראל׃
ופריש בר אתתא בת ישראל ית שמא דיי וארגיז ואיתיאו יתיה
לות משה ושום אמיה שלמית בת דברי לשבטא דדן׃ ואסרוהי
בבית מטרא עד דאתפרש להון על גזרת מימרא דיי׃
ומליל יי לות משה למימר׃ אפיק ית דארגיז למברא
למשריתא ויסמכון כל דשמעו ית ידיהון על רישיה וירגמון יתיה
כל כנשתא׃ ועם בני ישראל תמליל למימר גבר גבר ארי ירגיז ק
קדם אלהיה ויקביל חוביה׃ ודפריש שמא דיי אתקטלא יתקטל
רגמא ירגמון ביה כל כנישתא כגיורא כיציבא בפרשותיה שמא
ל׃ וגבר ארי יקטול כל נפשא דאנשא אתקטלא יתקטל׃
ודיקטול נפש בעירא ישלמינה נפשא חלף נפשא׃ וגבר ארי יתן
מומא בחבריה כמא דעבד כן יתעביד ליה׃ תבירא חלף תבירא
עינא חלף עינא שינא חלף שינא כמא דיתן מומא באנשא כן יתיהב
ביה׃ ודיקטול בעירא ישלמנה ודיקטול אנשא יתקטיל׃ דינא חדא
יהי לכון כגיורא כיציבא יהי ארי אנא יי אלהכון׃ ומליל משה עם ב
בני ישראל ואפיקו ית דארגיז למברא למשריתא ורגמו יתיה אבנא
ובני ישראל עבדו כמא די פקיד יי ית משה׃

פ פ פ

שש המערכת על השלחן הטהר לפני יהוה׃ ונתת על המערכת
לבנה זכה והיתה ללחם לאזכרה אשה ליהוה׃ ביום השבת ביום ח
השבת יערכנו לפני יהוה תמיד מאת בני ישראל ברית עולם׃ והיתה
לאהרן ולבניו ואכלהו במקום קדוש כי קדש קדשים הוא לו מאשי
יהוה חק עולם׃ ויצא בן אשה ישראלית
והוא בן איש מצרי בתוך בני ישראל וינצו במחנה בן הישראלית י
ואיש הישראלי׃ ויקב בן האשה הישראלית את השם ויקלל ויב
ויביאו אתו אל משה ושם אמו שלמית בת דברי למטה דן׃ ויניחהו
במשמר לפרש להם על פי יהוה׃ וידבר יהוה
אל משה לאמר׃ הוצא את המקלל אל מחוץ למחנה וסמכו כל ה
השמעים את ידיהם על ראשו ורגמו אתו כל העדה׃ ואל בני ישראל
תדבר לאמר איש איש כי יקלל אלהיו ונשא חטאו׃ ונוקב שם יהוה
מות יומת רגום ירגמו בו כל העדה כגר כאזרח בנקבו שם יומת׃
ואיש כי יכה כל נפש אדם מות יומת׃ ומכה נפש בהמה ישלמנה
נפש תחת נפש׃ ואיש כי יתן מום בעמיתו כאשר עשה כן יעשה לו׃
שבר תחת שבר עין תחת עין שן תחת שן כאשר יתן מום באדם כן
ינתן בו׃ ומכה בהמה ישלמנה ומכה אדם יומת׃ משפט אחד יהיה
לכם כגר כאזרח יהיה כי אני יהוה אלהיכם׃ וידבר משה אל בני יש
ישראל ויוציאו את המקלל אל מחוץ למחנה וירגמו אתו אבן ובני
ישראל עשו כאשר צוה יהוה את משה׃

פ פ פ

ומליל יי עם משה בטורא דסיני למימר׃ מליל
עם בני ישראל ותימר להון ארי תיעלון
לארעא די אנא יהיב לכון ותשמט ארעא
שמיטתא קדם יי׃ שית שנין תזרע חקלך ושית שנין תכסח כר
כרמך ותכנוש ית עללתה׃ ובשתא שביעתא ניח שמיטתא יהי
לארעא שמיטתא קדם יי חקלך לא תזרע וכרמך לא תכסח׃ ית
בתי דחצדך
לא

כה וידבר יהוה אל משה בהר סיני לאמר׃ דבר
אל בני ישראל ואמרת אלהם כי תבאו
אל הארץ אשר אני נתן לכם ושבתה
הארץ שבת ליהוה׃ שש שנים תזרע שדך ושש שנים תזמר כרמך
ואספת את תבואתה׃ ובשנה השביעת שבת שבתון יהיה לארץ
שבת ליהוה שדך לא תזרע וכרמך לא תזמר׃ את ספיח קצירך

שש המערכת. שש חלות המערכת האחת׃ השלחן הטהור׃ של זהב טהור׃ דבר אחר על טהרו של שלחן שלא יהו הסניפין מגביהין את הלחם מעל גבי השלחן׃ ונתת על המערכת׃ על כל אחת משתי המערכות היו שני בזיכי לבונה מלא קומץ לכל אחד והיתה הלבונה הזאת ללחם לאזכרה שאין מן הלחם לגבוה כלום אלא הלבונה נקטרת כשמסלקין אותו בכל שבת ושבת והיא לזכרון ללחם שעל ידה הוא נזכר למעלה כקומץ שהוא אזכרה למנחה׃ והיתה המנחה הזאת שכל דבר הבא מן התבואה בכלל מנחה הוא׃ ואכלוהו׃ מוסב על הלחם שהוא לשון זכר׃ ויצא בן אשה ישראלית. מהיכן יצא רבי לוי אומר מעולמו יצא רבי ברכיה אומר מפרשה שלמעלה יצא לגלג ואמר ביום השבת יערכנו. דרך המלך לאכול פת חמה בכל יום שמא פת צוננת של תשעה ימים בתמיהה ומתניתא אמרה מבית דינו של משה יצא מחוייב בא ליטע אהלו בתוך מחנה דן אמרו לו מה טיבך לכאן אמר להם מבני דן אני אמרו לו איש על דגלו באותות לבית אבותם כתיב נכנס לבית דינו של משה ויצא מחוייב עמד וגדף׃ בן איש מצרי׃ הוא המצרי שהרג משה׃ בתוך בני ישראל׃ מלמד שנתגייר׃ וינצו במחנה׃ על עסקי המחנה׃ ואיש הישראלי׃ זה שכנגדו שמחה בו מטע אהלו׃ ויקב׃ כתרגומו ופריש שנקב שם המיוחד וגדף והוא שם המפורש ששמע מסיני׃ ושם אמו שלומית בת דברי׃ שבחן של ישראל שפרסמה הכתוב לזו לומר שהיא לבדה היתה זונה׃ שלומית׃ דהוה פטפטה שלם עלך שלם עלך שלם עליכון מפטפטת בדברים שואלת בשלום הכל׃ בת דברי למטה דן׃ מגיד שהרשע גורם גנאי לו גנאי לאביו גנאי לשבטו כיוצא בו אהליאב בן אחיסמך למטה דן שבח לו שבח לאביו שבח לשבטו׃ ויניחהו׃ לבדו ולא הניחו מקושש עמו ששניהם היו בפרק אחד ויודעים היו שהמקושש במיתה אבל לא פורש להם באי זו מיתה לכך נאמר כי לא פורש מה יעשה לו אבל במקלל הוא אומר לפרוש להם שלא היו יודעי׳ אם חייב מיתה אם לאו׃ השומעים׃ אלו העדים׃ כל להביא את הדיינים׃ את ידיהם׃ אומרים לו דמך בראשך ואין אנו נענשים במיתתך שאתה גרמת לך׃ כל העדה׃ במעמד כל העדה מכאן ששלוחו של אדם כמותו׃ ונשא חטאו׃ בכרת כשאין התראה׃ ונוקב שם׃ אינו חייב עד שיפרש את השם ולא המקלל בכנוי׃ ונוקב׃ לשון קללה כמו מה אקב׃ ואיש כי יכה׃ לפי שנאמר ומכה איש וגו׳. אין לי אלא שהרג את האיש אשה וקטן מנין תלמוד לומר כל נפש אדם׃ כן ינתן בו׃ פירשו רבותינו שאינו נתינת מום ממש אלא תשלומי ממון שמין אותו כעבד לכך כתוב בו לשון נתינה דבר הנתון מיד ליד ומכה בהמה ישלמנה. למעלה דבר בהורג בהמה וכאן דבר בעושה בה חבורה׃ ומכה אדם יומת. אפי׳ לא הרגו אלא עשה בו חבורה שלא נאמר כאן נפש ובמכה אביו ואמו דבר הכתוב ובא להקישו למכה בהמה מה מכה בהמה מחיים אף מכה אביו מחיים פרט למכה לאחר מיתה לפי שמצינו שהמקללו לאחר מיתה חייב הוצרך לומר במכה שפטור ומה בבהמה בחבלה שאם אין חבלה אין תשלומין אף מכה אביו אינו חייב עד שיעשה בו חבורה׃ אני ה׳ אלהיכם׃ אלהי כלכם כשם שאני מיחד שמי עליכם כך אני מיחדו על הגרים׃ ובני ישראל עשו׃ כל המצוה האמורה בסקילה במקום אחר דחייה רגימה ותלייה׃

חסלת אמור אל הכהנים

בהר סיני. מה ענין שמיטה אצל הר סיני והלא כל המצות נאמרו מסיני אלא מה שמיטה נאמרו כללותיה ופרטותיה ודקדוקי׳ מסיני אף כולן נאמרו כללותיהן ודקדוקיהן מסיני כך שנויה בתורת כהני׳׃ ונראה לי שכך פרושה לפי שלא מצינו שמטת קרקעות שנשנית בערבות מואב במשנה תורה למדנו שכללותיה ופרטותיה כלן נאמרו מסיני ובא הכתוב ולמד כאן על כל דבור שנדבר למשה שמסיני היו כלם כללותיהן ודקדוקיהן וחזרו ונשנו בערבות מואב׃ שבת לה׳׃ לשם ה׳ כשם שנאמר בשבת בראשית׃ והיה לארץ׃ לשדות ולכרמים׃ לא תזמור׃ שקוצצין זמורותיה ותרגומו לא תכסח ודומה לו קוצים כסוחים שרופה באש כסוחה׃ את ספיח קצירך׃ אפי׳ לא זרעתה והיא צמחה מן הזרע שנפל בה בעת הקציר הוא קרוי ספיח׃

לא תקצור ואת ענבי נזירך לא תבצר שנת שבתון יהיה לארץ׃
והיתה שבת הארץ לכם לאכלה לך ולעבדך ולאמתך ולשכירך
ולתושבך הגרים עמך׃ ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל
תבואתה לאכל׃ וספרת לך שבע שבתת שנים שבע
שנים שבע פעמים והיו לך ימי שבע שבתת השנים תשע וארבעים
שנה׃ והעברת שופר תרועה בחדש השבעי בעשור לחדש ביום
הכפרים תעבירו שופר בכל ארצכם׃ וקדשתם את שנת החמשים
שנה וקראתם דרור בארץ לכל ישביה יובל הוא תהיה לכם ושבתם
איש אל אחזתו ואיש אל משפחתו תשבו׃ יובל הוא שנת
החמשים שנה תהיה לכם לא תזרעו ולא תקצרו את ספיחיה ולא
תבצרו את נזריה׃ כי יובל הוא קדש תהיה לכם מן השדה
תאכלו את תבואתה׃ בשנת היובל הזאת תשבו איש אל אחזתו׃
וכי תמכרו ממכר לעמיתך
או קנה מיד עמיתך אל תונו איש את אחיו׃ במספר שנים אחר
היובל תקנה מאת עמיתך במספר שני תבואת ימכר לך׃
לפי רב השנים תרבה מקנתו ולפי מעט השנים תמעיט מקנתו כי
מספר תבואת הוא מכר לך׃ ולא תונו איש את עמיתו ויראת
מאלהיך כי אני יהוה אלהיכם׃ ועשיתם את חקתי ואת משפטי
תשמרו ועשיתם אתם וישבתם על הארץ לבטח׃ ונתנה
הארץ פריה ואכלתם לשבע וישבתם לבטח עליה׃ וכי תאמרו
מה נאכל בשנה השביעת הן לא נזרע ולא נאסף את תבואתנו׃
וצויתי את ברכתי לכם בשנה הששית ועשת את התבואה לשלש
השנים׃ וזרעתם את השנה השמינת ואכלתם מן התבואה ישן עד
השנה התשיעת עד בוא תבואתה תאכלו ישן׃ והארץ לא תמכר

לא תחצד וית ענבי שבקך לא תקטוף שנת שמיטתא יהי לארעא׃
ותהי שמטת ארעא לכון למיכל לך ולעבדך ולאמתך ולאגירך
ולתותבך דדיירין עמך׃ ולבעירך ולחיתא די בארעך תהי כל
עללתה למיכל׃ ותמני לך שבע שמיטין דשנין שבע
שנין שבע זמנין ויהון לך יומי שבע שמיטין דשנין ארבעין ותשע
שנין׃ ותעבר שופר יבבא בירחא שביעאה בעסרא לירחא ביומא
דכיפוריא תעברון שופרא בכל ארעכון׃ ותקדשון ית שנת חמשין
שנין ותקרון חירותא בארעא לכל יתבהא יובלא היא תהי לכון
ותתובון גבר לאחסנתיה וגבר לזרעיתיה תתובון׃ יובלא היא
שנת חמשין שנין תהי לכון לא תזרעון ולא תחצדון ית כתהא
ולא תקטפון ית שבקהא׃ ארי יובלא היא קודשא תהי לכון מן
חקלא תיכלון ית עללתה׃ בשתא דיובלא הדא תתובון גבר
לאחסנתיה׃ וארי תזבנון זבינין לחברך או תזבון
מיד חברך לא תונון גבר ית אחוהי׃ במניין שניא בתר יובלא
תזבון מן חברך במניין שני עללתא יזבין לך׃ לפום סגיאות שניא
תסגי זבינוהי ולפום זעירות שניא תזעיר זבינוהי ארי מנין עללן הא
הוא מזבין לך׃ ולא תונון גבר ית חבריה ותדחל מאלהך ארי
אנא יי אלהכון׃ ותעבדון ית קימי וית דיני תטרון ותעבדון
יתהון ותיתבון על ארעא לרוחצן׃ ותתן ארעא אבה ותיכלון
למסבע ותיתבון לרוחצן עלה׃ וארי תימרון מה ניכול בשתא
שביעתא הא לא נזרע ולא נכנוש ית עללתנא׃ ואפקיד ית ברכתי
לכון בשתא שתיתאה ותעביד ית עללתא לתלת שנין׃ ותזרעון
ית שתא תמינאה ותיכלון מן עללתא עתיקא עד שתא תשיעתא
עד מיעל עללתה תיכלון עתיקא׃ וארעא לא תזדבן לחלוטין

לא תקצור· להיות מחזיק בו כשאר קציר אלא הפקר יהיה לכל: נזירך· שהנזרת והפרשת בני אדם מהם ולא הפקרתם: לא תבצור· אותם אינך בוצר
אלא מן המופקר: והיתה שבת הארץ וגו'· אעפ"שאסרתים עליך לא באכילה ולא בהנאה אסרתים אלא שלא תנהוג בהם כבעל הבית והכל יהיו שוים בה
אתה ושכירך ותושבך: שבת הארץ לאכלה· מן השבות אתה אוכל ואי אתה אוכל מן השמור: לך ולעבדך ולאמתך· לפי שנאמר ואכלו אביוני עמך יכול
יהיו אסורים באכילה לעשירים תלמוד לומר לך ולעבדך ולאמתך הרי בעלים ועבדים ושפחות אמורי' כאן: ולשכירך ולתושבך· אף הגוים: ולבהמתך· ולחיה
אם חיה אוכלת בהמה לא כל שכן שמזונותיה עליך מה תלמוד לומר ולבהמתך הקים בהמה לחיה כל זמן שחיה אוכלת מן השדה האכל לבהמתך מן הבית כלה
לחיה מן השדה כלה לבהמתך מן הבית: שבתות שנים· שמטות שנים· יכול יעשה שבע שנים רצופות שמטה ויעשה יובל אחריהם תלמוד לומר שבע שני'
שבע פעמים הוי אומר כל שמטה ושמטה בזמנה: והיו לך ימי שבע וגו'· מגיד לך שאעפ' שלא עשית שמטות עשה יובל לסוף מט' שנה ופשוטו של מקרא יעלו
לך חשבון שנות השמטות למספר מט': והעברת· לשון ויעבירו קול במחנה לשון הכרזה: ביום הכפורים· ממשמע שנאמר ביום הכפורים איני יודע שהוא
בעשור לחדש אם כן למה נאמר בעשור לחדש אלא לומר לך תקיעת בעשור לחדש דוחה שבת בכל ארצכם ואין תקיעת ראש השנה דוחה שבת בכל ארצכם
אלא בבית דין בלבד: וקדשתם· בכניסתה מקדשין אותה בבית דין ואומרים מקודשת השנה: וקראתם דרור· לעבדי' בין נרצע בין שלא כלו לו שש
שנים משנמכר אמר רבי יהודה מהו לשון דרור כמדייר בי דיירא וכו' שדר בכל מקום שהוא רוצה ואינו ברשות אחרי': יובל היא· שנה זאת מובדלת משאר שנים
בנקיבת שם לה לבדה ומה שמה יובל שמה על שם תקיעת שופר: ושבתם איש אל אחוזתו· שהשדות חוזרות לבעליהם: ואיש אל משפחתו תשובו·
לרבות את הנרצע: יובל היא שנת החמשים שנה· מה תלמוד לומר לפי שנאמר וקדשתם וגו' ואמר כו' כראש השנה ובתורת כהנים· את נזיריה· את
הענבים המשומרים אבל בוצר אתה מן המופקרים כשם שנ' בשביעית כך נאמר ביובל נמצאו שתי שני' קדושות סמוכות זו לזו שנת מט' שמטה ושנת החמשים
יובל: קדש תהיה לכם· תופסת דמיה כהקדש יכול תצא היא לחולין תלמוד לומר תהיה בהויתה תהא: מן השדה תאכלו· על ידי השדה אתה אוכל מן הבית
שאם כלה לחיה מן השדה אתה צריך לבער מן הבית כשם שנאמר בשביעית כך נאמר ביובל: תשובו איש אל אחוזתו· והרי כבר נאמר ושבתם איש אל
אחוזתו אלא לרבות המוכר שדהו ועמד בנו וגאלה שחוזרת לאביו ביובל: וכי תמכרו וגו'· לפי פשוטו כמשמעו ועוד יש דרשה מנין כשאתה מוכר מכור
לישראל חברך תלמוד לומר וכי תמכרו ממכר לעמיתך מכור ומנין שאם באת לקנות קנה מישראל חברך תלמוד לומר או קנה מיד עמיתך: אל תונו· זו אונאת
ממון: במספר שנים אחר היובל תקנה· זהו פשוטו ליישב המקרא על אפניו על האונאה בא להזהיר כשתמכור או תקנה קרקע דעו כמה שנים יש עד היוב'
ולפי השני' ותבוא' השדה שהיא ראויה לעשו' ימכור המוכר ויקנה הקונה שהרי סופו להחזירה לו בשנת היובל ואם יש שנים מועטות וזה מוכרה בדמים יקרי' הרי
נתאנה לוקח ואם יש שנים מרובות ואכל ממנה תבואות הרבה הרי נתאנה מוכר לפי' צריך לקנותה לפי הזמן וזהו שנא' במספר שני תבואות ימכור לך לפי מנין
שני התבואו' שתהא עומדת ביד הלוקח תמכור לו ורבותי' דרשו מכאן שהמוכר שדהו אינו רשאי לגאול פחות משתי שני' שתעמוד שתי שני' ביד הלוקח מיום ליום
ואפי' יש שלש תבואות באותן שתי שנים כגון שמכרה לו בקמותיה ושני אינו יוצא מפשוטו כלומ' מספר שנים של תבואות ולא של שדפון ומיעוט שני' שנים: תרבה
מקנתו· תמכרנה ביוקר: תמעיט מקנתו· תמעיט בדמיה: ולא תונו איש את עמיתו· כאן הזהיר על אונאת דברים שלא יקניט את חברו ולא ישיאנו עצה שאינה
הוגנת לו לפי דרכו והנאתו של יועץ ואם תאמר מי יודע אם נתכוונתי לרעה לכך נאמר ויראת מאלהיך היודע מחשבות הוא כל דבר המסור ללב שאין מכיר בו אלא
מי שהמחשבה בלבו נאמר בו ויראת מאלהיך: וישבתם על הארץ לבטח· שבעון שמטה ישראל גולי' שנאמר אז תרצה הארץ את שבתותיה והרצת את
שבתותיה ושבעים שנה של גלות אבל כנגד שבעים שמטות שבטלו היו: ונתנה הארץ וגו'· וישבתם לבטח עליה· שלא תדאגו משנת בצורת: ואכלת'
לשובע· אף בתוך המעים תהא בו ברכה: ולא נאסף· אל הבית: את תבואתינו· כגון יין ופרות האילן וספיחין הבאים מאליהם: לשלש השנים· לקצת
הששית מניסן ועד ראש השנה ולשביעית ולשמינית שיזרעו בשמינית במרחשון ויקצרו בניסן: עד השנה התשיעית· עד חג הסוכות של תשיעית שהוא עת
בא תבואתה של שמיני לתוך הבית שכל ימות הקיץ היו בשדה בגרנות ובתשרי הוא עת האסיף לבית ופעמים שהיתה צריכה לעשות לארבעה שנים בששית
שלפני השמטה השביעית שהן בטלים מעבודת קרקע שתי שנים רצופות השביעית והיובל ומקרא זה נאמר בשאר השמטות כלן: והארץ לא תמכר· ליתן
לאו על חזרת שדות לבעלים ביובל שלא יהא הלוקח כובשה: לצמיתות

לצמתת כי לי הארץ כי גרים ותושבים אתם עמדי: ובכל ארץ
אחזתכם גאלה תתנו לארץ: כי ימוך אחיך ומכר
מאחזתו ובא גאלו הקרב אליו וגאל את ממכר אחיו: ואיש כי לא
יהיה לו גאל והשיגה ידו ומצא כדי גאלתו: וחשב את שני ממכרו
והשיב את העדף לאיש אשר מכר לו ושב לאחזתו: ואם לא
מצאה ידו די השיב לו והיה ממכרו ביד הקנה אתו עד שנת היובל
ויצא ביבל ושב לאחזתו: ואיש כי ימכר בית
מושב עיר חומה והיתה גאלתו עד תם שנת ממכרו ימים תהיה ג
גאלתו: ואם לא יגאל עד מלאת לו שנה תמימה וקם הבית א
אשר בעיר אשר לא חמה לצמיתת לקנה אתו לדרתיו לא יצא
ביבל: ובתי החצרים אשר אין להם חמה סביב על שדה הארץ
יחשב גאלה תהיה לו וביבל יצא: וערי הלוים בתי ערי אחזתם
גאלת עולם תהיה ללוים: ואשר יגאל מן הלוים ויצא ממכר בית
ועיר אחזתו ביבל כי בתי ערי הלוים הוא אחזתם בתוך בני ישראל
: ושדה מגרש עריהם לא ימכר כי אחזת עולם הוא להם:
וכי ימוך אחיך ומטה ידו עמך והחזקת בו גר
ותושב וחי עמך: אל תקח מאתו נשך ותרבית ויראת מאלהיך וחי
אחיך עמך: את כספך לא תתן לו בנשך ובמרבית לא תתן אכלך:
אני יהוה אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים לתת לכם את
ארץ כנען להיות לכם לאלהים:
וכי ימוך אחיך עמך ונמכר לך לא תעבד בו עבדת עבד:
כשכיר כתושב יהיה עמך עד שנת היבל יעבד עמך: ויצא
מעמך הוא ובניו עמו ושב אל משפחתו ואל אחזת אבתיו ישוב:
כי עבדי הם אשר הוצאתי אתם מארץ מצרים לא ימכרו ממכרת
עבד: לא תרדה בו בפרך ויראת מאלהיך:

לחלוטין ארי דילי ארעא ארי דיירין ותותבין אתון קדמי: ובכל
ארעא אחסנתכון פורקנא תתנון לארעא: ארי יתמסכן
אחוך ויזבן מאחסנתיה וייתי פריקיה דקריב ליה ויפרוק ית
זביני דאחוהי: וגבר ארי לא יהי ליה פריק וידביק ידיה וישכח כ
כמסת פורקניה: ויחשיב ית שני זבינוהי ויתיב ית מותרא לגבר
דזבן ליה ויתוב לאחסנתיה: ואם לא אשכחת ידיה כמסת ד
דיתיב ליה ויהי זבינוהי ביד דזבין יתיה עד שתא דיובלא ויפוק כ
ביובלא ויתוב לאחסנתיה: וגבר ארי יזבין בית
מותב קרתא מקפא שור ויהי פורקניה עד משלם שתא דזבינוהי
עידן בעידן יהי פורקניה: ואם לא יתפרק עד משלם ליה שתא
שלמתא ויקום ביתא די בקרתא די ליה שורא לחלוטין לדיזבן
יתיה לדרוהי לא יפוק ביובלא: ובתי פציחיא די לית להון שור
מקף סחור סחור על חקל ארעא יתחשבון פורקנא תהי להון
וביובלא יפקון: וקירוי ליואי בתי קירוי אחסנתהון פורקן עלם
לליואי: ודי יפרוק מן ליואי ויפקון זביני ביתא וקירוי א
אחסנתהון ביובלא ארי בתי קירוי ליואי היא אחסנתהון בגו בני
ישראל: וחקל רוח קרויהון לא יזדבן ארי אחסנת עלם הוא להון:
וארי יתמסכן אחוך ותמוט ידיה עמך ותתקף
ביה דייר ותותב ויחי עמך: לא תסב מניה חבוליא ורביתא
ותדחל מאלהך ויחי אחוך עמך: ית כספך לא תתן ליה בחבוליא
וברביתא לא תתן מיכלך: אנא יי אלהכון די אפקית יתכון מארעא
דמצרים למתן לכון ית ארעא דכנען למהוי לכון לאלהא:
וארי יתמסכן אחוך עמך ויזדבן לך לא תפלח ביה
פולחן עבדין: כאגירא כתותבא יהי עמך עד שתא דיובלא יפלח
עמך: ויפוק מעמך הוא ובנוהי עמיה ויתוב לזרעיתיה ולאחסנת
אבהתוהי יתוב: ארי עבדי אינון די אפקית יתהון מארעא דמצרים
לא יזדבנון זבון עבדין: לא תפלח ביה בקשיו ותדחל מאלהך:

לצמיתות · לפסיקה למכירה פסוקה עולמית: כי לי הארץ · אל תרע עינך בה שאינה שלך: ובכל ארץ אחוזתכם · לרבות בתים ועבד עברי ודבר זה מפור' בקדושין בפרק ראשון · ולפי פשוטו סמוך לפרשה שלאחריו שהמוכר אחוזתו רשאי לגאלה לאחר שתי שנים או הוא או קרובו ואין הלוקח יכול לעכב: כי ימוך אחיך ומכר · מלמד שאין אדם רשאי למכור שדהו אלא מחמת דוחק עוני: מאחוזתו · ולא כולה למד דרך ארץ שישייר שדה לעצמו: וגאל את ממכר אחיו · ואין הלוקח יכול לעכב: ואיש כי לא יהיה לו גואל · וכי יש לך אדם בישראל שאין לו גואלים אלא גואל שיוכל לגאול ממכרו: וחשב את שני ממכרו · כמה שנים היו עד היובל כך וכך וכמה מכרתיה לך כך וכך עתיד היית להחזירה ביובל נמצאת קונה מספר התבואות כפי חשבון של כל שנה אכלת אותה שלש שנים או ארבע הוצא את דמיהן מן החשבון וטול השאר וזהו והשיב את העודף בדמי המקח על האכילה שאכלה ויתנם ללוקח: לאיש אשר מכר לו · המוכר הזה שבא לגאלה · די השיב לו: מכאן שאינו גואל לחצאין · עד שנת היובל: שלא יכנס לתוך אותה שנה כלום שהיובל משמט בתחילתו: בית מושב עיר חומה · בית בתוך עיר המוקפת חומה מימות יהושע בן נון: והיתה גאולתו · לפי שנאמר בשדה שיכול לגאלה משתי שנים ואילך כל זמן שירצה ובתוך שתי שנים הראשונים אינו יכול לגאלה הוצרך לפר' בזה שהוא חילוף שאם רצה לגאול בשנה ראשונה גואלה ולאחר מכאן אינו גואלה: והיתה גאולתו · של בית: ימים · ימי שנה שלימה קרויים ימים וכן תשב הנערה אתנו ימים: וקם הבית לצמיתות · יצא מכחו של מוכר ועומד בכחו של קונה: לא יצא ביובל · אמר רב ספרא אם פגע בו יובל בתוך שנתו לא יצא: ובתי החצרים · כתרגומו פצחין עיירות פתוחות מאין חומה ויש הרבה בספר יהושע הערים וחצריהם: בחצריהם ובטירותם: על שדה הארץ יחשב · הרי הן כשדות הנגאלין עד היובל ויוצאין ביובל לבעלים אם לא נגאלו: גאולה תהיה לו · מיד אם ירצה ובזה יפה כחו מכח שדות שהשדות אין נגאלות עד שתי שנים: וביובל יצא · בחנם: וערי הלוים · ארבעים ושמנה עיר שנתנו להם: גאולת עולם · גואל מיד אפי' לפני שתי שנים אם מכרו שדה משדותיה' הנתונות להם באלפים אמה סביבות הערים או אם מכרו בית בעיר חומה גואלין לעולם ואינו חלוט לסוף שנה: ואשר יגאל מן הלוים · ואם יקנה בית או עיר מהם: ויצא ביובל · אותו ממכר של בית או של עיר וישוב ללוי שמכרו ולא יהיה חלוט כשאר בתי ערי חומה של ישרא' וגאולה זו לשון מכירה · דבר אחר לפי שנאמר גאולת עולם תהיה ללוים יכול לא דבר הכתוב אלא בלוקח ישראל שקנה בית בערי הלוים אבל לוי שקנה מלוי יהי חלוט תל' ואשר יגאל מן הלוים אף הגואל מיד לוי גואל גאולת עולם: ויצא ממכר בית · הרי זו מצוה אחרת ואם לא גאלה יוצאה ביובל ואינו נחלט לסוף שנה כבית של ישראל: כי בתי ערי הלוים היא אחוזתם · לא היו להם נחלת שדות וכרמים אלא ערים לשבת ומגרשיהם לפיכך הם להם במקום שדות ויש להם גאולה כשדות כדי שלא יופקעו נחלתם מהם: ושדה מגרש עריהם לא ימכר · מכר גזבר שאם הקדיש בן לוי את שדהו ולא גאלה ומכרה גזבר אינה יוצאה לכהנים ביובל כמו שנאמר בישראל ואם מכר את השדה לאיש אחר לא יגאל עוד אבל בן לוי גואל לעולם: והחזקת בו · אל תניחהו שירד ויפול ויהיה קשה להקימו אלא חזקהו משעת מוטת היד למה זה דומה למשאוי שעל החמור עודהו על החמור אחד תופס בו ומעמידו נפל לארץ חמשה אין מעמידין אותו: גר ותושב · אף אם הוא גר או תושב ואי זהו תושב כל שקבל עליו שלא לעבוד ע"ז ואוכל נבלות: ויראת מאלהיך · לפי שדעתו של אדם נמשכת אחר הרבית וקשה לפרוש ממנו ומורה לעצמו היתר בשביל מעותיו שהיו בטלות אצלו הוצרך לומ' ויראת מאלהיך או התולה מעותיו בגוי להלוותם לישרא' ברבית הרי זה דבר המסור ללבו של אדם ומחשבתו לכך הוצרך לומר ויראת מאלהיך: אשר הוצאתי וגומר · והבחנתי בין בכור לשאינו בכור אף אני יודע ונפרע מן המלוה מעות לישראל ברבית ואומר של גוי הם · דבר אחר אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים על מנת שתקבלו עליכם מצותי אפי' הם כבדות עליכם: לתת לכם את ארץ כנען · בשכר שתקבלו מצותי: להיות לכם לאלהים · שכל הדר בארץ ישראל אני לו לאלהים וכל היוצא ממנה כעובד ע"ז: עבודת עבד · עבודה של גנאי שיהא ניכר בה כעבד שלא יוליך כליו אחריו לבית המרחץ ולא ינעל לו מנעלו: כשכיר כתושב · עבודת קרקע ומלאכת אומנות כשאר שכירים התנהג בו: עד שנת היובל · אם פגע בו יובל לפני שש שנים היובל מוציאו: ובניו עמו · אמר רבי שמעון אם הוא נמכר בניו מי מכרן אלא מכאן שרבו חייב במזונות בניו: אל אחוזת אבותיו · אל כבוד אבותיו ואין לזלזלו בכך: אחזת · חזקת: כי עבדי הם · שטרי קודם: לא ימכרו ממכרת עבד · בכרוזה כאן יש עבד למכור ולא יעמידנו על אבן הלקח: לא תרדה בו בפרך · מלאכה שלא לצורך כדי לענותו אל תאמר לו החם לי את הכוס הזה והוא אינו צריך עדור תחת הגפן עד שאבא שמא תאמר אין מכיר בדבר אם לצורך אם לאו ואומר אני לו שהוא לצורך הרי הדבר הזה מסור ללבו לכך נאמר ויראת:

ועבדך ואמתך אשר יהיו לך מאת הגוים אשר סביבתיכם מהם תקנו
עבד ואמה ׃ וגם מבני התושבים הגרים עמכם מהם תקנו
וממשפחתם אשר עמכם אשר הולידו בארצכם והיו לכם לאחזה ׃
והתנחלתם אתם לבניכם אחריכם לרשת אחזה לעלם בהם תעבדו
ובאחיכם בני ישראל איש באחיו לא תרדה בו בפרך ׃
וכי תשיג יד גר ותושב עמך
ומך אחיך עמו ונמכר לגר תושב עמך או לעקר משפחת גר ׃ אחרי
נמכר גאלה תהיה לו אחד מאחיו יגאלנו ׃ או דדו או בן דדו
יגאלנו או משאר בשרו ממשפחתו יגאלנו או השיגה ידו ונגאל ׃
וחשב עם קנהו משנת המכרו לו עד שנת היבל והיה כסף ממכרו
במספר שנים כימי שכיר יהיה עמו ׃ אם עוד רבות בשנים לפיהן
ישיב גאלתו מכסף מקנתו ׃ ואם מעט נשאר בשנים עד שנת
היבל וחשב לו כפי שניו ישיב את גאלתו ׃ כשכיר שנה בשנה יהיה
עמו לא ירדנו בפרך לעיניך ׃ ואם לא יגאל באלה ויצא בשנת
היבל הוא ובניו עמו ׃ כי לי בני ישראל עבדים עבדי הם אשר
כו הוצאתי אותם מארץ מצרים אני יהוה אלהיכם ׃ לא תעשו לכם
אלילם ופסל ומצבה לא תקימו לכם ואבן משכית לא תתנו בארצכם
להשתחות עליה כי אני יהוה אלהיכם ׃ את שבתתי תשמרו ומקדשי
תיראו אני יהוה ׃

פ פ פ

אם בחקתי תלכו ואת מצותי תשמרו ועשיתם אתם ׃
ונתתי גשמיכם בעתם ונתנה הארץ יבולה ועץ
השדה יתן פריו ׃ והשיג לכם דיש את בציר
ובציר ישיג את זרע ואכלתם לחמכם לשבע וישבתם
לבטח בארצכם ׃ ונתתי שלום בארץ ושכבתם ואין
מחריד והשבתי חיה רעה מן הארץ וחרב לא תעבר בארצכם ׃
ורדפתם את איביכם ונפלו לפניכם לחרב ׃

ועבדך ואמתך די יהון לך מן בני עממיא די בסחרניכון מנהון
תקנון עבדין ואמהן ׃ ואף מבני תותביא ערליא דדירין עמכון
מנהון תקנון ומזרעיתהון דעמכון די אתילידו בארעכון ויהון לכון
לאחסנא ׃ ותחסנון יתהון לבניכון בתריכון לירותת אחסנא לעלם
בהון תיפלחון ובאחיכון בני ישראל גבר באחוהי לא תפלח ביה
בקשיו ׃ וארי תדביק יד ערל ותותב עמך ויתמסכן
אחוך עמיה ויזדבן לערל תותב עמך או לארמאי מזרעית גיורא ׃
בתר דיזדבן פורקנא תהי ליה חד מאחוהי יפרקניה ׃ או אח אבוהי
או בר אח אבוהי יפרקיניה או מקריב בסריה מזרעיתיה יפרקניה
או דתדבק ידיה ויתפרק ׃ ויחשב עם זבניה משתא דיזדבן ליה
עד שתא דיובלא ויהי כסף זבינוהי במנין שניא כיומי אגירא יהי
עמיה ׃ אם עוד סגיאות בשניא לפומהן יתיב פורקניה מכסף
זבינוהי ׃ ואם זעיר אשתאר בשניא עד שתא דיובלא ויחשיב ליה
כפום שנוהי יתיב ית פורקניה ׃ כאגיר שנא בשנא יהי עמיה לא
יפלח ביה בקשיו לעינך ׃ ואם לא יתפרק באילין ויפוק בשתא
דיובלא הוא ובנוהי עמיה ׃ ארי די לי בני ישראל עבדין עבדי
דאפקית יתהון מארעא דמצרים אנא יוי אלהכון ׃ לא תעבדון
לכון טעוון וצלם וקמא לא תקימון לכון ואבן סגידא לא תתנון
בארעכון למסגד עלה ארי אנא יוי אלהכון ׃ ית יומי שביא דילי
תטרון ולבית מקדשי תהון דחלין אנא יוי ׃

פ פ פ

אם בקיימי תהכון וית פיקודי תטרון ותעבדון
יתהון ׃ ואתן מטריכון בעידנהון ותתן ארעא
עללתה ואילן חקלא יתן איביה ׃ ויערע לכון דישא לקטפא
וקטפא יערע לאפוקי בר זרעא ותיכלון לחמכון למסבע ותיתבון
לרוחצן בארעכון ׃ ואתן שלמא בארעא ותשרון ולית דמניד ואבטל
חיתא בישתא מן ארעא ודקטלין בחרבא לא יעידון בארעכון ׃
ותרדפון ית בעלי דבביכון ויפלון קדמיכון לחרבא ׃ וירדפון

ועבדך ואמתך אשר יהיו לך. אם תאמר אם כן במה אשתמש בעבדי איני מושל באומות איני נוחל שהרי הזהרתני לא תחיה כל נשמה אלא מי ישמשני: מאת הגוים. הם יהיו לך לעבדים: אשר סביבותיכם. ולא שבתוך גבול ארצכם שהרי בהם אמרתי לא תחיה כל נשמה: וגם מבני התושבים. שבאו מסביבותיכם לישא נשים בארצכם. וילדו להם. הבן הולך אחר האב ואינו בכלל לא תחיה אלא אתה מותר לקנותו כעבד: מהם תקנו. אותם תקנו: והתנחלתם אותם לבניכם: החזיקו בהם לנחלה לצורך בניכם: אחריכם. ולא יתכן לפרש הנחילום לבניכם שאם כן היה לו לכתוב והנחלתם אותם לבניכם והתנחלת' כמו והתחזקתם: איש באחיו. להביא נשיא בעמו ומלך במשרתיו שלא לרדות בפרך: יד גר ותושב. גר והוא תושב: כתרגו' ערל תותב וסופו מוכיח ונמכר לגר תושב: וכי תשיג יד גר ותושב עמך. מי גרם לו שיעשיר דבוקו עמך: ומך אחיך עמו. מי גרם לו שימוך דבוקו עמו על ידי שלמד ממעשיו: משפחת גר. זה הגוי כשהו' אומר לעקר זה הנמכר לעבו' עבודה זרה' להיו' לה שמש ולא לאלהו' אלא להטוב עצים ולשאוב מים: גאלה תהיה לו. מיד אל תניחוהו שיטמע עד שנת היובל שהרי כל עצמו לא קנאו אלא לעבדו עד היובל שהרי ביובל יצא כמו שנאמר למטה ויצא בשנת היובל ובגוי שתחת ידך הכתוב מדבר ואף על פי כן לא תבא עליו בעקיפין מפני חלול השם אלא כשבא ליגאל ידקדק בחשבון לפי המגיע בכל שנה ושנה ינכה לו הגוי מן דמיו אם היו עשרים שנה משנמכר עד היובל וקנאו בעשרים מנה נמצא שקנה הגוי עבודת שנה במנה ואם שהה זה אצלו חמש שנים ובא ליגאל ינכה לו חמשת מנים ויתן לו העבד חמשה עשר מנין וזהו והיה כסף ממכרו במספר שנים: כימי שכיר יהיה עמו. חשבון המגיע לכל שנה ושנה יחשב כאלו נשכר עמו כל שנה במנה וינכה לו: ואם עוד רבות בשני' עד היובל: לפיהן. הכל כמו שפרשתי: לא ירדנו בפרך. לעיניך כלומר ואתה רואה: ואם לא יגאל באלה. באלה הוא נגאל ואינו נגאל בשש: כי לי בני ישראל עבדים. שטרי קודם: אני ה' אלהיכם. כל המשעבדן מלמטה כאלו משעבדן מלמעלה: לא תעשו לכם אלילים. כנגד זה הנמכר לגוי שלא יאמר הואיל ורבי מגלה עריות אף אני כמותו הואיל ורבי עובד ע"ז אף אני כמותו הואיל ורבי מחלל שבת אף אני כמותו לכך נאמרו מקראות הללו ואף הפרשיות הללו נאמרו על הסדר בתחלה הזהיר על השביעית ואם חמד ממון ונחשד על השביעית סופו למכור מטלטליו לכך סמך לה וכי תמכרו ממכר: לא חזר בו סוף מוכר אחוזתו לא חזר בו סוף מוכר את ביתו לא חזר בו סוף לוה ברבית כל אלו האחרונות קשות מן הראשונות לא חזר בו סוף מוכר את עצמו לא חזר בו לא דיו לישראל אלא אפי' לגוי: ואבן משכית. לשון כסוי כמו ושכותי כפי שמכסין הקרקע ברצפת אבנים: להשתחוות עליה. אפי' לשמים לפי שהשתחוואה בפשוט ידים ורגלים היא ואסרה תורה לעשות כך חוץ מן המקדש: אני ה'. נאמן לשלם שכר

חסלת בהר סיני

אם בחקתי תלכו. יכול זה קיום המצות כשהו' אומר ואת מצותי תשמרו ועשיתם אותם הרי קיום המצות אמור הא מה אני מקיים אם בחקתי תלכו שתהיו עמלים בתורה: ואת מצותי תשמרו. הוו עמלים בתורה על מנת לשמור ולקיי' כמו שנאמר ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם: בעתם. בשעה שאין דרך בני אדם לצאת כגון בלילי שבתות: ועץ השדה. הן אילני סרק ועתידין לעשות פירות: והשיג לכם דיש את בציר. שיהא הדיש מרובה ואתם עסוקים בו עד הבציר ובבציר תעסקו עד שעת הזרע: ואכלתם לשובע. אוכל קמעא והוא מתברך במעיו: ונתתי שלום. שמא תאמרו הרי מאכל והרי משתה אם אין שלום אין כלום תל' אחר כל זאת ונתתי שלו' בארץ מכאן שהשלו' שקול כנגד הכל וכן הוא אומר עושה שלו' ובורא את הכל: וחרב לא תעבור בארצכם. אין צריך לומר שלא יבואו למלחמה אלא אפי' לעבור דרך ארצכם ממדינה למדינה: לפניכם לחרב. איש בחרב רעהו:

ורדפו מכם חמשה מאה ומאה מכם רבבה ירדפו ונפלו איביכם
לפניכם לחרב : ופניתי אליכם והפריתי אתכם והרביתי אתכם
והקימתי את בריתי אתכם : ואכלתם ישן נושן וישן מפני חדש
תוציאו : ונתתי משכני בתוככם ולא תגעל נפשי אתכם :
והתהלכתי בתוככם והייתי לכם לאלהים ואתם תהיו לי לעם : אני
יהוה אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים מהית להם עב
עבדים ואשבר מטת עלכם ואולך אתכם קוממיות :
ואם לא תשמעו לי ולא תעשו את כל המצות
האלה : ואם בחקתי תמאסו ואם את משפטי תגעל נפשכם לבלתי
עשות את כל מצותי להפרכם את בריתי : אף אני אעשה זאת
לכם והפקדתי עליכם בהלה את השחפת ואת הקדחת מכלות עינים
ומדיבת נפש וזרעתם לריק זרעכם ואכלהו איביכם : ונתתי
פני בכם ונגפתם לפני איביכם ורדו בכם שנאיכם ונסתם ואין רדף
אתכם : ואם עד אלה לא תשמעו לי
ויספתי ליסרה אתכם שבע על חטאתיכם : ושברתי את גאון עזכם
ונתתי את שמיכם כברזל ואת ארצכם כנחשה : ותם לריק כחכם ולא
תתן ארצכם את יבולה ועץ הארץ לא יתן פריו : ואם תלכו עמי
קרי ולא תאבו לשמע לי ויספתי עליכם מכה שבע כחטאתיכם :

וירדפון מנכון חמשא מאה ומאה מנכון לרבותא יערקון ויפלון
בעלי דבביכון קדמיכון לחרבא : ואתפני במימרי לאיטבא לכון
ואפיש יתכון ואסגי יתכון ואקים ית קימי עמכון : ותיכלון עתיקא
דעתיק ועתיקא מן קדם חדתא תפנון : ואתן מקדשי ביניכון ולא
ירחק מימרי יתכון : ואשרי שכינתי ביניכון ואהוי לכון לאלהא
ואתון תהון קדמי לעם : אנא יוי אלהכון די אפקית יתכון מארעא
דמצרים מלמהוי להון עבדין ותברית ניר עממיא מנכון ודברית
יתכון בחירותא : ואם לא תקבלון למימרי ולא תעבדון
ית כל פקודיא האלין : ואם בקימי תקוצון ואם ית דיני תרחק
נפשכון בדיל דלא למעבד ית כל פקודי לאשניותכון ית קימי :
אף אנא אעביד דא לכון ואסער עליכון בהולתא שחפתא וקדחתא
מחשכן עינין ומפחן נפש ותיזרעון לריקנו זרעכון וייכלוניה סב
סנאיכון : ואתן רוגזי בכון ותתברון קדם בעלי דבביכון וירדון
בכון סנאיכון ותערקון ולית דרדיף יתכון : ואם עד אלין לא
תקבלון למימרי ואוסיף למרדי יתכון שבע על חוביכון : ואתבר
ית יקר תוקפכון ואתן ית שמיא דעליכון תקיפין כפרזלא מלאחתא
מטרא וארעא דתחותיכון חסינא כנחשא מלמעבד פירין : ויסוף
לריקנו חיליכון ולא תתן ארעכון ית עללתה ואילן ארעא לא יתן
אביה : ואם תהכון קדמי בקשיו ולא תאבון לקבלא למימרי ואוסיף
לאיתאה עליכון מחא שבע כחוביכון : ואגרי

ורדפו מכם · מן החלשים שבכם ולא מן הגבורים שבכם : חמשה מאה ומאה רבבה · וכי כך הוא החשבון והלא לא היה צריך לומר אלא מאה מכם שני אלפים ירדופו אלא אינו דומה מועטין העושין את התורה למרובין העושין את התורה : ונפלו אויביכם וגו'. שיהיו נופלין לפניכם שלא כדרך הארץ : ופניתי אליכם · אפנה מכל עסקי לשלם שכרכ' משל למה הדבר דומה למלך ששכר פועלים וכו' · כדאיתא בתורת כהנים · והפריתי אתכם · בפריה ורביה : והרביתי אתכם · בקומה זקופה : והקימותי את בריתי אתכ' · ברית חדשה לא כברית הראשונה שהפרתם אותה אלא ברית חדשה שלא תופר שנאמר וכרתי את בית ישראל ואת בית יהודה ברית חדשה לא כברית וגו' · ואכלתם ישן נושן · הפירות יהיו משתמרין וטובים להתיישן שיהא ישן הנושן של שלש שנים יפה לאכול משל אשתקד : וישן מפני חדש תוציאו. שיהו הגרנות מלאות חדש והאוצרות מלאות ישן וצריכין אתם לפנות האוצרות למקום אחר לתת החדש לתוכן : ונתתי משכני · זה בית המקדש : ולא תגעל נפשי · אין רוחי קצה בכם כל געילה לשון פליטת דבר הבלוע בדבר כמו כי שם נגעל מגן גבורים לא קבל המשיחה שמושחין מגן של עור מבושל כדי להחליק מעליו מכת חץ או חנית שלא יקוב העור : והתהלכתי בתוככם · אטייל עמכם בגן עדן כאחד מכם ולא תהיו מזדעזעים ממני יכול לא תיראו ממני תל"ו והייתי לכם לאלקים : אני ה' אלהיכם : כדאי אני שתאמינו בי שאני יכול לעשות כל אלה שהרי הוצאתי אתכם מארץ מצרים ועשיתי לכם נסים גדולים : מוטות · כמין יתד בשני ראשי העול המעכבים המוסרה שלא תצא מראש השור ויתיר הקשר כמו עשה לך מוסרות ומוטות קביליי"א בלע"ז : קוממיות · בקומה זקופה : ואם לא תשמעו לי · להיות עמלים בתורה לדעת מדרש חכמים יכול לקיום מצות כשהוא אומר ולא תעשו וגו' · הרי קיום מצות אמור הא מה אני מקיים ואם לא תשמעו לי להיות עמלי' בתורה מה תל"ו לי אין לי אלא זה המכיר את רבונו ומכוון למרוד בו וכן באנשי סדום רעים וחטאים לה' מאד מכירים רבונם ומתכוונים למרוד בו וכן בנמרוד גבור ציד לפני ה' שמכירו ומתכוין למרוד בו : ולא תעשו · משלא תלמדו לא תעשו הרי שתים עבירות : אם בחוקותי תמאסו · מואס באחרי' העושי' : משפטי תגעל נפשכם · שונא החכמי' : לבלתי עשות · מונע את אחרי' מעשות : את כל מצותי · כופר שלא צויתי' לכך נאמ' את כל מצותי ולא נאמר את כל המצות : להפרכ' את בריתי · כופר בעקר הרי שבע עבירות הראשונה גוררת השניה וכן עד השביעית ואלו הן לא למד ולא עשה מואס באחרים העושין שונא את חכמים מונע את האחרים כופר במצות כופר בעיקר : והפקדתי עליכם · וצויתי עליכם : שחפת · חולי שמשחף את הבשר אנפולי"ש בלע"ז דומה לנפוח שהוקלה נפיחתו ומראית פניו זעופה : קדחת · חולי שמקדיח את הגוף ומחממו ומבעירו כמו כי אש קדחה באפי : מכלות עינים ומדיבות נפש · העינים צופות וכלות לראות שיקל וירפא וסוף שלא ירפא וידאבו הנפשו' של משפחה במותו כל תאוה שאינה באה ותוחלת ממושכ' קרויה כליון עינים : וזרעתם לריק · תזרעו ולא תצמח ואם תצמח ואכלוהו אויביכם : ונתתי פני · פנאי שלי פונה אני מכל עסקי להרע לכם : ורדו בכם שונאיכם · כמשמעו ישלטו בכם אגדת תורת כהנים מפרשה זו : אף אני אעשה זאת · אינו מדבר אלא באף וכן אף אני אלך עמכם בקרי : והפקדתי עליכם · שיהיו המכות פוקדות אתכם מזו לזו עד שהראשונה פקודה אצלכם אביא אחרת ואסמככה לה : בהלה · מכה המבהלת את הבריות ואי זו זו מכת מותן : את השחפת · יש לך אדם שהוא חולה ומוטל במטה אבל בשרו שמור עליו תל"ו שחפת שהוא נשחף או עתים שהוא נשחף אבל נוח ואינו מקדיח תל"ו ואת הקדחת מלמד שהוא מקדי' או עתים שהוא מקדיח וסבור הוא בעצמו שיחיה תל"ו מכלות עיני' או הוא אינו סבור בעצמו שיחיה אבל אחרים סבורים שיחיה תל"ו ומדיבות נפש : וזרעתם לריק זרעכם · זורעה ואינה מצמחת ומעתה מה אויביכם באים ואוכלים תל"ו ואכלוהו אויביכם הא כיצד זורעה שנה ראשונה ואינה מצמחת שנה שניה מצמחת ואויבים באים ומוצאים תבואה לימי המצור ושבפנים מתים ברעב שלא לקטו תבואה אשתקד : דבר אחר וזרעתם לריק זרעכם כנגד הבנים והבנות הכתוב מדבר שאתה עמל בהם ומגדלן והחטא בא ומכלה אותם שנאמר אשר טפחתי ורביתי אויבי כלם : ונתתי פני בכם · כמו שנ' בטובה ופניתי אליכם כך נאמר ברעה ונתתי פני משלו משל למלך שאמר לעבדיו פונה אני מכל עסקי ועוסק אני עמכם לרעה : ונגפתם לפני אויביכם · שיהא המות הורג אתכם מבפנים ובעלי רכב מקיפין אתכם מבחוץ : ורדו בכם שונאיכם · שאיני מעמיד שונאים אלא מכם ובכם שבשעה שאומות העולם עומדים על ישראל אינם מבקשים אלא מה שבגלוי שנאמר והיה אם זרע ישראל ועלה מדין ועמלק ובני קדם וגומר · ויחנו עליהם וישחיתו את יבול הארץ אבל בשעה שאעמיד עליכם מכם ובכם הם מחפשי' אחר מטמוניות שלכם וכן הוא אומר ואשר אכלו שאר עמי ועורם מעליהם הפשיטו וגו' : ונסתם · מפני אימה : ואין רודף אתכם · מבלי כח : ואם עד אלה · ואם בעוד אלה לא תשמעו : ויספתי · עוד יסורין אחרים : שבע על חטאתיכם · שבע פורעניות על שבע עבירות האמורות למעלה : ושברתי את גאון עוזכם · זה בית המקדש וכן הוא אומר הנני מחלל את מקדשי את גאון עוזכם : ונתתי את שמיכם כברזל ואת ארצכם כנחושה · זו קשה משל משה ששם הוא אומר והיו שמיך אשר על ראשך נחשת וגו' · וכאן שיהיו השמים מזיעין כדרך שהנחשת מזיע והארץ אינה מזיעה כדרך שאין הברזל מזיע והיא משמרת פירותיה אבל כאן השמים לא יהיו מזיעין כדרך שאין הברזל מזיע ויהא חורב בעולם והארץ תהא מזיעה כדרך שהנחשת מזיע והיא מאבדת פירותיה : ותם לריק כחכם · הרי אדם שלא עמל · שלא חרש שלא זרע שלא נכש שלא כסח שלא עדר ובשעת הקציר בא שדפון ומלקה אותו אין בכך כלום אבל אדם שעמל וחרש וזרע ונכש וכסח ועדר ובא שדפון והלקה אותו הרי שניו של זה קהות : ולא תתן ארצכם את יבולה · אף מה שאתה מוביל לה בשעת הזרע : ועץ הארץ · אפילו מן הארץ יהא לקוי שלא יחניט פירותיו בשעת החנטה : לא יתן · משמש למעלה ולמטה אעץ ואפרי : לא יתן פריו · כשהוא מפריח משיר פירותיו הרי שתי קללות ויש כאן שבע פורעניות : ואם תלכו עמי קרי · רבותינו אמרו עראי במקרה שאינו אלא לפרקים כן תלכו עראי במצות ומנחם פירש לשון מניעה וכן הוקר רגלך וכן יקר רוח וקרוב לשון זה לתרגומו של אונקלוס לשון קושי שמקשים לבם לימנע מהתקרב אלי : שבע כחטאתיכם · שבע פורעניות אחרים במספר שבע כחטאתיכם :

והשלחתי

והשלחתי בכם את חית השדה ושכלה אתכם והכריתה את ב
בהמתכם והמעיטה אתכם ונשמו דרכיכם: ואם באלה לא
תוסרו לי והלכתם עמי קרי: והלכתי אף אני עמכם בקרי והכיתי
אתכם גם אני שבע על חטאתיכם: והבאתי עליכם חרב
נקמת נקם ברית ונאספתם אל עריכם ושלחתי דבר בתוככם ונ
ונתתם ביד אויב: בשברי לכם מטה לחם ואפו עשר נשים
לחמכם בתנור אחד והשיבו לחמכם במשקל ואכלתם ולא תשבעו:
ואם בזאת לא תשמעו לי והלכתם
עמי בקרי: והלכתי עמכם בחמת קרי ויסרתי אתכם אף אני שבע
על חטאתיכם: ואכלתם בשר בניכם ובשר בנתיכם תאכלו:
והשמדתי את במתיכם והכרתי את חמניכם ונתתי את פגריכם על
פגרי גלוליכם וגעלה נפשי אתכם: ונתתי את עריכם חרבה
והשמותי את מקדשיכם ולא אריח בריח ניחחכם: והשמתי אני את
הארץ ושממו עליה איביכם הישבים בה: ואתכם אזרה בגוים
והריקתי אחריכם חרב והיתה ארצכם שממה ועריכם יהיו חרבה:
אז תרצה הארץ את שבתתיה כל ימי השמה ואתם בארץ איביכם
אז תשבת הארץ והרצת את שבתתיה: כל ימי השמה תשבת את
אשר לא שבתה בשבתתיכם בשבתכם עליה: והנשארים בכם
והבאתי מרך בלבבם בארצת איביהם ורדף אתם קול עלה נדף ונ
ונסו מנסת חרב ונפלו ואין רדף: וכשלו איש באחיו כמפני חרב
ורדף אין ולא תהיה לכם תקומה לפני איביכם: ואבדתם
בגוים ואכלה אתכם ארץ איביכם: והנשארים בכם
ימקו בעונם בארצת איביכם ואף בעונת אבתם אתם ימקו:
והתודו את עונם ואת עון אבתם במעלם אשר מעלו בי ואף
אשר הלכו עמי בקרי: אף אני אלך עמם בקרי

ואגרי בכון ית חית ברא ותתכיל יתכון ותשיצי ית בעירכון ותזעיר
יתכון ויצדיין אורחתכון: ואם באלין לא תתרדון למימרי ותהכון
קדמי בקשיו: ואהך אף אנא עמכון בקשיו ואלקי יתכון אף אנא
שבע על חוביכון: ואיתי עליכון דקטלין בחרבא ויתפרעון מינכון
פורענותא על דעברתון על פתגמי אוריתא ותתכנשון לקרויכון
ואיגרי מותנא ביניכון ותתמסרון ביד סנאה: בדאתבר לכון סעיד
מיכלא ויפון עשר נשין לחמכון בתנורא חד ויתיבון לחמכון במתקלא
ותיכלון ולא תסבעון: ואם בדא לא תקבלון למימרי ותהכון
קדמי בקשיו: ואהך עימכון בתקוף רגז ואירדי יתכון אף אנא
שבע על חוביכון: ותיכלון בשר בניכון ובסר בנתיכון תיכלון:
ואשיצי ית במתכון ואקצץ ית חנסנסיכון ואתן ית פגריכון על
פיגרי טעותכון וירחק מימרי יתכון: ואתן ית קרויכון חרבא
ואצדי ית מקדשיכון ולא אקביל ברעוא קורבן כנשתיכון: ואצדי
אנא ית ארעא ויצדון עלה בעלי דבביכון דיתבין בה: ויתכון
איבדר ביני עממיא ואגרי בתריכון דקטלין בחרבא ותהי ארעכון
צדיא וקרויכון יהוין חרבא: בכן תרעי ארעא ית שמטהא
דצדיאת ואתון בארעא בעלי דבביכון בכן תשמט ארעא ותרעי ית
שמיטהא: כל יומין דצדיאת תשמט ית דלא שמיטת בשמטכון
כד הויתון יתבין עלה: ודאשתארון בכון ואעיל תבירא בלבהון
בארעתא דסנאיהון וירדוף יתהון קל טרפא דשקיף ויערקון כ
כמיערוק מן קדם דקטלין בחרבא ויפלון ולית רדיף: ויתקלון
גבר באחוהי כד מן קדם דקטלין בחרבא ורדיף לית ולא תהי לכון
תקומה קדם בעלי דבביכון: ותיבדון ביני עממיא ותגמר יתכון ארע
בעלי דבביכון: ודאשתארון בכון יתמסון בחוביהון בארעתא בעלי
דבביהון ואף בחובי אבהתהון בישיא דאחידין בידיהון מנהון יתמסון
ויודון ית חוביהון וית חובי אבהתהון בשקריהון דשקרו קדמי
ואף די הליכו קדמי בקשיו: אף אנא איהך עמהון בקשיו

והשלחתי· לשון גרוי: ושכלה אתכם· אין לי אלא חיה משכלת שדרכה בכך בהמה מנין תלמוד לומר ושן בהמות אשלח בם הרי שתים ומנין שתהא גדולה ממיתה בנשיכתה תלמוד לומר עם חמת זוחלי עפר מה אלו נושכין וממיתין אף אלו נושכין וממיתין כבר היו שנים בארץ ישראל חמור נושך וממית ערוד נושך וממית: ושכלה אתכם: אלו הקטנים· והכריתה את בהמתכם: מבחוץ· והמעיטה אתכם· מבפנים: ונשמו דרכיכם· שבילים גדולים ושבילים קטנים הרי שבע פורעניות שן בהמה שן חיה חמת זוחלי עפר ושכלה והכריתה והמעיטה ונשמו: לא תוסרו לי· לשוב אלי· נקם ברית· ויש נקם שאינו בברית כדרך שאר נקמות וזהו סמוי עיניו של צדקיהו· דבר אחר נקם ברית נקמת בריתי אשר עברתם· כל הבאת חרב שבמקרא היא מלחמת חיילות אויבים: ונאספתם· מן החוץ אל תוך הערים מפני המצור· ושלחתי דבר בתוככם· על ידי הדבר ונתתם ביד האויבים הצרים עליכם לפי שאין מלינים את המת בירושלים וכשהם מוציאים את המת לקברו נתנין ביד אויב: מטה לחם· לשון משען כמו מטה עז: בשברי לכם מטה לחם· אשבור לכם כל משען אוכל והם חלי רעב· ואפו עשר נשים לחמכם בתנור אחד: מחוסר עצים· והשיבו לחמכם במשקל· שתהא התבואה נרקבת ונעשית פת נפולת ומשתברת בתנור והן יושבות ושוקלות את השברים לחלקם ביניהם: ואכלתם ולא תשבעו· זהו מארה בתוך המעים בלחם הרי שבע פורעניות חרב מצור דבר שבר מטה לחם חוסר עצים פת נפולת מארה במעים ונתתם אינה מן המנין היא החרב: במותיכם· מגדלים ובירניות· חמניכם· מין ע"ז שמעמידין על הגגות ועל שם שמעמידין בחמה קרויין חמנים: ונתתי את פגריכם· תפוחי רעב היו ומוציאין יראתם מחיקם ומנשקים אותה וכרסו נבקעת ונופל עליה: וגעלה נפשי אתכם· זה סילוק שכינה: ונתתי את עריכם חרבה· יכול מאדם כשהוא אומר והשימותי אני את הארץ הרי אדם אמור הא מה אני מקיים חרבה מעובר ושב: והשימותי את מקדשיכם· יכול מן הקרבנות כשהוא אומר ולא אריח הרי קרבנות אמורים הא מה אני מקיים והשמותי את מקדשכם מן הגדודיות שיירות של ישראל שהיו מתקדשות ונועדות לבא שם הרי שבע פורעניות אכילת בשר בנים ובנות השמדת במות הרי שתים כריתת חמנים אין כאן פורענות אלא על ידי השמדת הב הברניות יפלו החמנים שבראשי הגגות ויכרתו: ונתתי את פגריכם וגו'· הרי שלש סלוק שכינה ארבע חרבן ערים שממון מקדש מן הגדודיו' ולא אריח קרבנות הרי שבע: והשימותי אני את הארץ· זו מדה טובה לישראל שלא ימצאו אויבים נחת רוח בארצם שתהא שוממת מיושביה: ואתכם אזרה בגוים· זו מדה קשה שבשעה שבני מדינה גולים למקום אחד רואים זה את זה ומתנחמים ויש' נזורו כבמזרה כאדם הזורה שעורי' בנפה ואין אחת מהם דבוקה בחברתה: והריקותי· כששולף החרב מתרוקן הנדן ומדרשו חרב הנשמטת אחריכם אינה חוזרת מהר כאדם שמריק את המים ואין סופן לחזור: והיתה ארצכם שממה· שלא תמהרו לשוב לתוכה ומתוך כך עריכם יהיו חרבה נראות לכם חרבות שבשעה שאדם גולה מביתו ומכרמו ומעירו וסופו לחזור כאלו אין כרמו וביתו חרבי' כך שנויה בתורת כהנים: אז תרצה· תפייס את כעס המקו' שכעס על שמטותיה: והרצת· למלך את שבתותיה: את אשר לא שבתה· שבעים שנה של גלות בבל הן היו כנגד שנות השמטה ויובל שהיו בשנים שהכעיסו ישראל בארצם לפני המקום ארבע מאות ושלשים שנה שלש מאות ותשעים היו שני עונם משנכנסו לארץ עד שגלו עשרת השבטים ובני יהודה הכעיסו לפניו ארבעים שנה משגלו עשרת השבטים עד חרבות ירושלים הוא שנאמר ביחזקאל ואתה שכב על צדך השמאלית ונומר וכלית את אלה ונומר ושכבת על צדך הימנית ארבעים יום ונשאת את עון בית יהודה ונבואה זו נאמרה ליחזקאל בשנה החמישית לגלו' המלך יהויכין ועוד עשו שם שנים עד גלות צדקיהו הרי ארבעים ושם ואם תאמר שנות מנשה חמשים וחמש היו מנשה עשה תשובה שלשים ושלש שנה וכל שנות רשעו עשרים ושתים כמו שאמור באגדת חלק ושל אמון שתים ואחת עשרה ליהויקים וכנגדן לצדקיהו צא וחשוב לארבע מאות שנה שתים וארבע לשלשים ושם שנה חמש שמטות הרי שבעים חסר אחת ועוד שנה יתירה שנכנסה בשמטה המשלמת לשבעים ועליהם נגזר שבעים שנה שלמים וכן הוא אומר בדברי הימים עד רצתה הארץ את שבתותיה למלאת שבעים שנה: והבאתי מרך· פחד ורך לבב מ"ם של מרך יסוד נופל הוא כמו מ' של מועד ושל מוקש: ונסו מנוסת חרב· כאלו רודפים הורגים אותם: עלה נדף· שהרוח רודפו ומכהו על עלה אחר ומקשקש ומוציא קול וכן תרגומו קל טרפ' דשקיף וכן תרגומו של חבורה משקופי: וכשלו איש באחיו· כשירוצו לנוס יכשלו זה בזה כי יבהלו לרוץ: כמפני חרב· כאלו בורחי' מלפני הורגים שיהא בלבם פחד וכל שעה סבורים שאדם רודפם· ומדרשו וכשלו איש באחיו זה נכשל בעונו של זה שכל ישראל ערבין זה בזה: ואבדתם בגוים· כשתהיו פזורים תהיו אבודים זה מזה: ואכלה אתכם· אלו המתים בגולה: בעון אבותם אתם· כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם: ימקו· לשון המסה כמו ימסו וכמוהו תמקנה בחוריהן נמקו חבורותי:

והבאתי אתם בארץ איביהם או אז יכנע לבבם הערל ואז ירצו את
עונם׃ וזכרתי את בריתי יעקוב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי
אברהם אזכר והארץ אזכר׃ והארץ תעזב מהם ותרץ את שבתתיה
בהשמה מהם והם ירצו את עונם יען וביען במשפטי מאסו ואת
חקתי געלה נפשם׃ ואף גם זאת בהיותם בארץ איביהם לא
מאסתים ולא געלתים לכלתם להפר בריתי אתם כי אני יהוה א
אלהיהם׃ וזכרתי להם ברית ראשנים אשר הוצאתי אתם מארץ
מצרים לעיני הגוים להיות להם לאלהים אני יהוה׃ אלה החקים
והמשפטים והתורת אשר נתן יהוה בינו ובין בני ישראל בהר סיני
כז ביד משה׃ וידבר יהוה אל משה לאמר׃
דבר אל בני ישראל ואמרת אלהם איש כי יפלא נדר בערכך נפ
נפשת ליהוה׃ והיה ערכך הזכר מבן עשרים שנה ועד בן ששים
שנה והיה ערכך חמשים שקל כסף בשקל הקדש׃ ואם נקבה הוא
והיה ערכך שלשים שקל׃ ואם מבן חמש שנים ועד בן עשרים שנה
והיה ערכך הזכר עשרים שקלים ולנקבה עשרת שקלים׃ ואם מבן
חדש ועד בן חמש שנים והיה ערכך הזכר חמשה שקלים כסף ול
ולנקבה ערכך שלשת שקלים כסף׃ ואם מבן ששים שנה ומעלה
אם זכר והיה ערכך חמשה עשר שקל ולנקבה עשרה שקלים׃
ואם מך הוא מערכך והעמידו לפני הכהן והעריך אתו הכהן על פי
אשר תשיג יד הנדר יעריכנו הכהן׃ ואם
בהמה אשר יקריבו ממנה קרבן ליהוה כל אשר יתן ממנו ליהוה י
יהיה קדש׃ לא יחליפנו ולא ימיר אתו טוב ברע או רע בטוב ואם
המר ימיר בהמה בבהמה והיה הוא ותמורתו יהיה קדש׃ ואם כל
בהמה טמאה אשר לא יקריבו ממנה קרבן ליהוה והעמיד את ה
הבהמה לפני הכהן׃ והעריך הכהן אתה בין טוב ובין
רע כערכך הכהן כן יהיה׃ ואם גאל יגאלנה ויסף
חמישתו על ערכך׃ ואיש כי יקדש את ביתו קדש
ליהוה והעריכו הכהן בין טוב ובין רע כאשר יעריך אתו הכהן כן
יקום׃ ואם המקדיש יגאל את ביתו ויסף חמישית כסף ערכך
עליו והיה לו׃ ואם משדה אחזתו יקדיש איש ליהוה והיה
ערכך לפי זרעו זרע חמר שערים בחמשים שקל כסף׃ אם משנת
היבל יקדיש שדהו כערכך יקום׃ ואם אחר היבל יקדיש שדהו

ואעיל יתהון בארעא בעלי דבביהון או בכן יתבר לבהון טפשא ובכן
ירעון ית חוביהון׃ ודכירנא ית קימי דעם יעקוב ואף ית קימי
דעם יצחק ואף ית קימי דעם אברהם אנא דכיר וארעא אנא
דכיר׃ וארעא תתרטש מנהון ותרעי ית שמטהא כד צדיא
מנהון ואינון ירעון ית חוביהון לוטין חלף בירכן איתי עליהון
דבדיניי קצו וית קימי רחקת נפשהון׃ ואף ברם בדא במהוי יהון
בארעא בעלי דבביהון לא ארטשינון ולא ארחקינון לשיציותהון
לאשנאה קימי עמהון ארי אנא יי אלההון׃ ודכירנא להון קיים
קדמאי די אפיקית יתהון מארעא דמצרים לעיני עממיא למהוי
להון לאלהא אנא יי׃ אלין קימיא ודיניא ואוריתא די יהב יי בין
מימריה ובין בני ישראל בטורא דסיני בידא דמשה׃
ומליל יי עם משה למימר׃ מליל עם בני ישראל
ותימר להון גבר ארי יפריש נדר בפורסן נפשתא קדם יי׃ ויהי
פורסניה דדכרא מבר עסרין שנין ועד בר שיתין שנין ויהי פ
פורסניה חמשין סלעין דכסף בסלעי קודשא׃ ואם נקבתא היא
ויהי פורסנה תלתין סלעין׃ ואם מבר חמש שנין ועד בר עסרין
שנין ויהי פורסניה דדכרא עסרין סלעין ולנקבתא עסר סלעין׃
ואם מבר ירחא ועד בר חמש שנין ויהי פורסניה דדכרא חמש
סלעין דכסף ולנקבתא פורסנה תלת סלעין דכסף׃ ואם מבר
שיתין שנין ולעלא אם דכורא ויהי פורסניה חמש עסרי סלעין ו
ולנקבתא עסר סלעין׃ ואם מסכן הוא מפורסניה ויקימיניה קדם
כהנא ויפרוס יתיה כהנא על מימר די תדביק ידא דנדר יפרסיניה
כהנא׃ ואם בעירא דיקרבון
מינה קורבנא קדם יי כל די יתן מינה קדם יי יהי קודשא׃
לא יחלפניה ולא יעבר יתיה טב בביש או ביש בטב ואם חלפא
יחליף בעירא בבעירא ויהי הוא וחלופיה יהי קודשא׃ ואם כל
בעירא מסאבא דלא יקרבון מינה קורבנא קדם יי ויקים ית
בעירא קדם כהנא׃ ויפרוס כהנא יתה בין טב ובין ביש כפורסן כ
כהנא כן יהי׃ ואם מפרק יפרקינה ויוסף חומשיה על פורסנך׃
וגבר ארי יקדיש ית ביתיה קודשא קדם יי ויפרסיניה כהנא בין
טב ובין ביש כמא דיפרוס יתיה כהנא כן יקום׃ ואם דאקדיש
יפרוק ית ביתיה ויוסף חומש כסף פורסניה עלוהי ויהי ליה׃
ואם מחקל אחסנתיה יקדיש גבר קדם יי ויהי פורסניה לפום ז
זרעיה בר זרע כור סערין בחמשין סלעין דכסף׃ אם משתא דיובלא
יקדיש חקליה כפורסניה יקום׃ ואם בתר יובלא יקדיש חקליה

והבאתי אותם. אני בעצמי אביאם זו מדה טובה לישראל שלא יהו אומרים הואיל וגלינו בין האומות נעשה כמעשיהם אני איני מניחם אלא מעמיד אני את נביאי ומחזירן לתחת כנפי שנאמר והעולה על רוחכם היו לא תהיה וגומר חי אני אם לא ביד חזקה וגומר׃ או אז יכנע. כמו או נודע כי שור נגח הוא אם אז יכנע לשון אחר אולי שמא אז יכנע לבבם וגומר׃ ואז ירצו את עונם. יכפרו על עונם בייסוריהם׃ וזכרתי את בריתי יעקוב. בה׳ מקומו׳ נכתב מלא ואליהו חסר בחמשה מקומות יעקב נטל אות משמו של אליהו ערבון שיבא ויבשר גאולת בניו׃ וזכרתי את בריתי יעקוב. למה נמנו אחורנית כלומר כדאי הוא יעקב הקטן לכך ואם אינו כדי הרי יצחק עמו ואם אינו כדי הרי אברהם שהוא כדי ולמה לא נאמר זכירה ביצחק אלא אפרו של יצחק נראה לפני צבור ומונח על המזבח׃ יען וביען. גמול ובגמול אשר במשפטי מאסו׃ ואף גם זאת. ואף אפילו אני עושה עמהם זאת הפורענות אשר אמרתי בהיותם בארץ אויביהם לא אמאסם לכלותם ולהפר בריתי אשר אתם׃ ברית ראשונים. של שבטים׃ והתורות. אחת בכתב ואחת על פה מגיד שכלם נתנו למשה בסיני׃ כי יפליא. יפרש בפיו׃ בערכך נפשות. ליתן ערך נפשו לומר ערך דבר שנפשו תלויה בו עלי׃ והיה ערכך וגומר. אין ערך זה לשון דמים אלא בין שהוא יקר בין שהוא זול׃ כפי שניו. הוא הערך הקצוב עליו בפרשה זו׃ ערכך. כמו ערך וכפל הכפין לא ידעתי מאיזה לשון הוא׃ ואם מבן חמש שנים. לא שיהא הנודר קטן שאין בדברי קטן כלום אלא גדול שאמר ערך קטן זה שהוא בן חמש שנים עלי׃ ואם מבן ששים שנה וגומר. כשמגיע לימי הזקנה האשה קרובה להחשב כאיש דאמרי׳ אינשי סבא בביתא פחא בביתא סבתא בביתא סימא בביתא וסימנא טבא בביתא׃ ואם מך הוא. שאין ידו משגת ליתן הערך הזה׃ והעמידו לפני הכהן וגומר׃ על פי אשר תשיג. לפי מה שיש לו יסדרנו וישאיר לו כדי חייו מטה כר וכסת וכלי אומנות אם היה חמר משאיר לו חמורו׃ כל אשר יתן ממנו. אמר רגלה של זו עולה דבריו קיימין ותמכר לצרכי עולה ודמיה חולין חוץ מדמי אותו האבר׃ טוב ברע. תם בבעל מום או רע בטוב וכל שכן טוב בטוב ורע ברע׃ כל בהמה טמאה. בבעלת מום הכתוב מדבר שהיא טמאה להקריבה ולמדך הכתוב שאין קדשים תמימים יוצאין לחולין בפדיון אלא אם כן הוממו׃ כערכך הכהן כן יהיה. לשאר כל אדם הבא לקנותה מיד הקדש׃ ואם גאל יגאלנה. בבעלים החמיר הכתוב להוסיף חומש וכן במקדיש בית וכן במקדיש את השדה וכן בפדיון מעשר שני הבעלים מוסיפין חומש ולא שאר כל אדם׃ והיה ערכך לפי זרעו. לא כפי שוויה אחת שדה טובה ואחת שדה רעה פדיון הקדשן שוה בית כור שעורים בחמשים שקלים כך גזרת הכתו׳ והוא שבא לגאלה בתחלת היובל ואם בא לגאלה באמצעו נותן לפי החשבון סלע ופונדיון לשנה לפי שאינה הקדש אלא למנין שנות היובל שאם נגאלה הרי טוב ואם לאו הגזב׳ מוכרה בדמים הללו לאחר ועומדת ביד הלוקח עד היובל כשאר כל השדו׳ המכורות וכשהיא יוצאה מיד וחוזרת לכהנים של אותו משמר שהיובל פוגע בו ומתחלקת ביניהם זה המשפט האמור במקדיש שדה ועכשו אפרשנו על סדר המקראות׃ אם משנת היובל יקדיש וגומר. אם משעברה שנת היובל מיד הקדישה ובא זה לגאלה׃ כערכך יקום. כערך הזה האמור יהיה׃ חמשים כסף יתן׃ ואם אחר היובל יקדיש. וכן אם הקדישה משנת היובל ונשתהת ביד גזבר ובא זה לגאלה אחר היובל׃ וחשב לו

וחשב לו הכהן את הכסף על פי השנים הנותרת עד שנת היבל
ונגרע מערכך : ואם גאל יגאל את השדה המקדיש אתו ויסף
חמשית כסף ערכך עליו וקם לו : ואם לא יגאל את השדה ואם
מכר את השדה לאיש אחר לא יגאל עוד : והיה השדה בצאתו
ביבל קדש ליהוה כשדה החרם לכהן תהיה אחזתו : ואם את שדה
מקנתו אשר לא משדה אחזתו יקדיש ליהוה : וחשב לו הכהן את
מכסת הערכך עד שנת היבל ונתן את הערכך ביום ההוא קדש
ליהוה : בשנת היבל ישוב השדה לאשר קנהו מאתו לאשר לו
אחזת הארץ : וכל ערכך יהיה בשקל הקדש עשרים גרה
יהיה השקל : אך בכור אשר יבכר ליהוה בבהמה לא
יקדיש איש אתו אם שור אם שה ליהוה הוא : ואם
בבהמה הטמאה ופדה בערכך ויסף חמשתו עליו ואם לא יגאל
ונמכר בערכך : אך כל חרם אשר יחרם איש ליהוה מכל אשר לו
מאדם ובהמה ומשדה אחזתו לא ימכר ולא יגאל כל חרם קדש ק
קדשים הוא ליהוה : כל חרם אשר יחרם מן האדם לא יפדה מות
יומת : וכל מעשר הארץ מזרע הארץ מפרי העץ ליהוה הוא קדש
ליהוה : ואם גאל יגאל איש ממעשרו חמשיתו יסף עליו : וכל
מעשר בקר וצאן כל אשר יעבר תחת השבט העשירי יהיה קדש
ליהוה : לא יבקר בין טוב לרע ולא ימירנו ואם המר ימירנו והיה
הוא ותמורתו יהיה קדש לא יגאל : אלה המצות אשר צוה יהוה
את משה אל בני ישראל בהר סיני : חזק ונתחזק

ויחשב ליה כהנא ית כספא על פום שניא דאשתארא עד שתא
דיובלא ויתמנע מפורסניה : ואם מפרק יפרוק ית חקלא דאקדיש
יתיה ויוסף חומש כסף פורסניה עלוהי ויקום ליה : ואם לא
יפרוק ית חקלא ואם מזבן חקלא לגבר אוחרן לא יתפריק עוד :
ויהי חקלא במיפקיה ביובלא קודשא קדם יי כחקל חרמא לכהנא
תהי אחסנתיה : ואם ית חקל זבינוהי דלא מחקל אחסנתיה
יקדיש קדם יי : ויחשב ליה כהנא ית נסיב פורסניה עד שתא
דיובלא ויתן ית פורסניה ביומא ההוא קודשא קדם יי : בשתא
דיובלא יתוב חקלא לדזבניה מיניה לדדליה אחסנת ארעא : וכל
פורסניה יהי בסלעי קודשא עסרין מעין הויא סילעא : ברם
בוכרא די יתבכר קדם יי בבעירא לא יקדיש גבר יתיה אם תור
אם אמר דייי הוא : ואם בבעירא מסאבא ויפרוק בפורסניה ו
ויוסף חומשיה עלוהי ואם לא יתפריק ויזדבן בפורסניה : ברם
כל חרמא די יחרים גבר קדם יי מכל די ליה מאנשא ובעירא
ומחקל אחסנתיה לא יזדבן ולא יתפריק כל חרמא קודש קודשין
הוא קדם יי : כל חרמא די יחרם מן אנשא לא יתפריק אתקטלא
יתקטיל : וכל מעשר ארעא מזרעא דארעא מפירי אילנא דייי
הוא קודשא קדם יי : ואם מפרק יפרוק גבר ממעשריה חומשיה
יוסף עלוהי : וכל מעשר תורין ועאן כל די יעיבר תחות חוטרא
עשיראה יהי קודשא קדם יי : לא יבקר בין טב לביש ולא
יחלפיניה ואם חלפא יחליפיניה ויהי הוא וחילופיה יהי קודשא
לא יתפריק : אילין פקודיא די פקיד יי ית משה לות בני ישראל
בטורא דסיני :

סכום הפסוקים של ספר זה
שמנה מאות וחמשים
ותשעה

וחשב לו הכהן את הכסף על פי השנים הנותרו' · כפי חשבון · כיצד הרי קצב לדמיה של ארבעי' ותשעה שנה חמשי' שקל הרי שקל לכל שנה ושקל יתר על כולן
השקל ארבעים ושמנה פונדיונים הרי סלע ופונדיון לשנה אלא שחסר פונדיון אחד לכולן ואמרו רבותינו שאותו פונדיון קלבון לפרוטרוט והבא לגאול יתן סלע
ופונדיון לכל שנה לשנים הנותרות עד שנת היובל : ונגרע מערכך · מנין השנים שמשנת היובל עד שנת הפדיון : ואם גאל יגאל · המקדיש אותו יוסיף
חומש על הקצבה הזאת : ואם לא יגאל את השדה · המקדיש : ואם מכר · הגזבר : את השדה לאיש אחר : לא יגאל עוד · לשוב ביד המקדיש : והיה השדה בצאתו
ביובל · מיד הלוקחו מן הגזבר כדרך שאר שדות היוצאות מיד לוקחיהם ביובל : קדש לה' · לא שישוב להקדש בדק הבית אלא ליד הגזבר אלא כשדה החרם הניתן
לכהנים שנאמר כל חרם בישראל לך יהיה אף זו תתחלק לכהנים של אותו משמר שיום הכפורים של יובל פוגע בו : ואם את שדה מקנתו וגומ' · חלוק יש בין
שדה מקנה לשדה אחוזה ששדה מקנה לא תתחלק לכהנים ביובל לפי שאינו יכול להקדישה אלא עד היובל שהרי ביובל היתה עתידה לצאת מידו ולשוב לבעלים
לפיכך אם בא לגאלה יגאל בדמים הללו הקצובים לשדה אחוזה : ואם לא יגאל · וימכרנה גזבר לאחר או אם לא יגאל הוא בשנת היובל ישוב השדה לאשר קנהו
מאתו אותו שהקדישה וכן תאמר לאשר קנהו הלוקח הזה מאתו וזהו הגזבר לכך הוצרך לומר לאשר לו אחזת הארץ מירושת אבות וזהו בעלים הראשונים
שמכרוה למקדיש : וכל ערכך יהיה בשקל הקדש · כל ערכך שכתוב בו שקלים יהיה בשקל הקדש : עשרים גרה · עשרים מעות כך היו מתחילה ולאחר מכאן
הוסיפו שתות ואמרו רבותינו שש מאה כסף דינר עשרים וארבע מעות לסלע : לא יקדיש איש אותו · לשם קרבן אחר לפי שאינו שלו : ואם בבהמה הטמאה
וגומ' · אין המקרא הזה מוסב על הבכור שאין לומר בבכור בהמה טמאה ופדה בערכך וחמור אין זה שהרי אין פדיון פטר חמור אלא טלה והוא מתנה לכהן
ואינו להקדש אלא הכתוב מוסב על ההקדש שהכתוב של מעלה בפדיון בהמה טהורה שהוממה וכאן דבר במקדיש בהמה טמאה לבדק הבית : ופדה
בערכך · לפי מה שיעריכנה הכהן אם לא יגאל על ידי בעלים : ונמכר בערכך · לאחרים : אך כל חרם וגומ' · נחלקו רבותינו בדבר יש אומרים סתם
חרמים להקדש ומה אני מקיים כל חרם בישראל לך יהיה בחרמי כהנים שפירש ואמר הרי זה לכהן ויש שאמרו סתם חרמים לכהן : לא ימכר ולא יגאל · אלא ינתן
לכהן לדברי האומר סתם חרמים לכהנים מפרש מקרא זה בסתם חרמים והאומר סתם חרמים לבדק הבית מפרש מקרא זה בחרמי כהנים שהכל מודים
חרמי כהנים אין להם פדיון עד שיבואו ליד כהן וחרמי גבוה נפדים : כל חרם קדש קדשים הוא · האומר סתם חרמים לבדק הבית מביא ראיה מכאן והאומר
סתם חרמים לכהנים מפרש כל חרם קדש קדשים הוא ללמד שחרמי כהנים חלים על קדשי קדשים ועל קדשים קלים ונותן לכהן כמו ששנינו במסכת ערכין אם
נדר נותן דמיהן ואם נדבה נותן את טובתה : מאדם · כגון שהחרים עבדיו ושפחותיו הכנענים : כל חרם אשר יחרם · היוצא ליהרג ואמר אחד ערכו עלי
לא אמר כלום : מות יומת · הרי הולך למות לפיכך לא יפדה אין לו דמים ולא ערך : וכל מעשר הארץ · במעשר שני הכתוב מדבר : מזרע הארץ · דגן :
מפרי העץ · תירוש ויצהר : לה' הוא · קנאו השם ומשולחנו צוה לך לעלות ולאכול בירושלים כמו שנאמר ואכלת לפני ה' אלקיך מעשר דגנך תירושך וגומ' ·
ממעשרו ולא ממעשר חבירו הפודה מעשר של חבירו אין מוסיף חומש ומה היא גאולתו כדי להתירו באכילה בכל מקום והמעות יעלה ויאכל בירושלים כמו שנ'
ונתת הכסף וגומ' : תחת השבט · כשבא לעשרן מוציאן בפתח זה אחר זה והעשירי מכה בשבט צבועה בסיקרא להיות ניכר שהוא מעשר כן עושה לטלאים
ועגלים של כל שנה ושנה : יהיה קדש · ליקרב למזבח דמו ואמוריו והבשר נאכל לבעלים שהרי לא נמנה עם שאר מתנות כהונה ולא מצינו שיהא נתן לכהנים :
לא יבקר וגומ' · לפי שנאמר כל מבחר נדריכם יכול יהא בורר ומוציא את היפה תלמוד לומ' לא יבקר בין טוב לרע בין תם בין בעל מום חלה עליו קדושה ולא
שיקרב בעל מום אלא יאכל בתורת מעשר ואסור ליגזז וליעבד :

חסלת · אם בחקותי ·

ומליל

יי עם משה במדברא דסיני במשכן זמנא בחד לירחא תנינא בשתא תניתא למפקהון מארעא דמצרים למימר: קבילו ית חושבן כל כנשתא דבני ישראל לזרעיתהון לבית אבהתהון במנין שמהן כל דכורא לגולגלתהון: מבר עסרין שנין ולעילא כל נפיק חילא בישראל תמנון יתהון לחיליהון את ואהרן: ועמכון יהון גברא גברא לשבטא גבר ריש לבית אבהתוהי הוא: ואלין שמהת גובריא דיקומון עמכון לראובן אליצור בר שדיאור: לשמעון שלמיאל בר צורי שדי: ליהודה נחשון בר עמינדב: ליששכר נתנאל בר צוער: לזבולן אליאב בר חלן: לבני יוסף לאפרים אלישמע בר עמיהוד למנשה גמליאל בר פדה צור: לבנימן אבידן בר גדעוני: לדן אחיעזר בר עמישדי: לאשר פגעיאל בר עכרן: לגד אליסף בר דעואל: לנפתלי אחירע בר עינן: אלין מערעי כנשתא רברבי שבטיא דאבהתהון רישי אלפיא דישראל אינון: ודבר משה ואהרן ית גובריא האלין די אתפרשו בשמהן: וית כל כנשתא כנשו בחד לירחא תנינא ואתיחסו על זרעיתהון לבית אבהתהון במנין שמהן מבר עסרין שנין ולעילא לגולגלתהון: כמא די פקיד יי ית משה ומנינון במדברא דסיני: והוו בני ראובן בוכרא דישראל תולדתהון לזרעיתהון לבית אבהתהון במנין שמהן לגולגלתהון כל דכורא מבר עסרין שנין ולעילא כל נפיק חילא: מנייניהון לשבטא דראובן ארבעין ושית אלפין וחמש מאה: לבני שמעון תולדתהון לזרעיתהון לבית אבהתהון מנינוהי במנין שמהן לגולגלתהון כל דכורא מבר עסרין שנין ולעילא כל נפיק חילא: מנייניהון לשבטא דשמעון חמשין ותשעה אלפין ותלת מאה: לבני גד תולדתהון לזרעיתהון לבית אבהתהון במנין שמהן מבר עסרין שנין ולעילא כל נפיק חילא: מנייניהון לשבטא דגד ארבעין וחמשא אלפין ושית מאה וחמשין: לבני יהודה תולדתהון לזרעיתהון לבית אבהתהון במנין שמהן מבר עסרין שנין ולעילא כל נפיק חילא: מנייניהון לשבטא דיהודה שבעין וארבעין אלפין ושית מאה: לבני יששכר תולדתהון לזרעיתהון לבית אבהתהון במנין שמהן מבר עשרין שנין ולעילא כל נפיק חילא: מנייניהון לשבטא דיששכר חמשין וארבעא אלפין וארבע מאה: לבני זבולן תולדתהון לזרעיתהון לבית אבהתהון במנין שמהן מבר עסרין שנין ולעילא כל נפיק חילא: מנייניהון לשבטא דזבולן חמשין ושבעא אלפין וארבעא מאה: לבני יוסף לבני אפרים תולדתהון לזרעיתהון לבית אבהתהון במנין שמהן מבר עשרין שנין ולעילא כל נפיק חילא: מנייניהון לשבטא דאפרים ארבעין אלפין וחמש מאה: לבני מנשה תולדתהון לזרעיתהון לבית אבהתהון במנין שמהן

וידבר

יהוה אל משה במדבר סיני באהל מועד באחד לחדש השני בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים לאמר: שאו את ראש כל עדת בני ישראל למשפחתם לבית אבתם במספר שמות כל זכר לגלגלתם: מבן עשרים שנה ומעלה כל יצא צבא בישראל תפקדו אתם לצבאתם אתה ואהרן: ואתכם יהיו איש איש למטה איש ראש לבית אבתיו הוא: ואלה שמות האנשים אשר יעמדו אתכם לראובן אליצור בן שדיאור: לשמעון שלמיאל בן צורישדי: ליהודה נחשון בן עמינדב: ליששכר נתנאל בן צוער: לזבולן אליאב בן חלן: לבני יוסף לאפרים אלישמע בן עמיהוד למנשה גמליאל בן פדהצור: לבנימן אבידן בן גדעני: לדן אחיעזר בן עמישדי: לאשר פגעיאל בן עכרן: לגד אליסף בן דעואל: לנפתלי אחירע בן עינן: אלה קריאי העדה נשיאי מטות אבותם ראשי אלפי ישראל הם: קרואי

ויקח משה ואהרן את האנשים האלה אשר נקבו בשמות: ואת כל העדה הקהילו באחד לחדש השני ויתילדו על משפחתם לבית אבתם במספר שמות מבן עשרים שנה ומעלה לגלגלתם: כאשר צוה יהוה את משה ויפקדם במדבר סיני: ויהיו בני ראובן בכר ישראל תולדתם למשפחתם לבית אבתם במספר שמות לגלגלתם כל זכר מבן עשרים שנה ומעלה כל יצא צבא: פקדיהם למטה ראובן ששה וארבעים אלף וחמש מאות: לבני שמעון תולדתם למשפחתם לבית אבתם פקדיו במספר שמות לגלגלתם כל זכר מבן עשרים שנה ומעלה כל יצא צבא: פקדיהם למטה שמעון תשעה וחמשים אלף ושלש מאות: לבני גד תולדתם למשפחתם לבית אבתם במספר שמות מבן עשרים שנה ומעלה כל יצא צבא: פקדיהם למטה גד חמשה וארבעים אלף ושש מאות וחמשים: לבני יהודה תולדתם למשפחתם לבית אבתם במספר שמת מבן עשרים שנה ומעלה כל יצא צבא: פקדיהם למטה יהודה ארבעה ושבעים אלף ושש מאות: לבני יששכר תולדתם למשפחתם לבית אבתם במספר שמת מבן עשרים שנה ומעלה כל יצא צבא: פקדיהם למטה יששכר ארבעה וחמשים אלף וארבע מאות: לבני זבולן תולדתם למשפחתם לבית אבתם במספר שמת מבן עשרים שנה ומעלה כל יצא צבא: פקדיהם למטה זבולן שבעה וחמשים אלף וארבע מאות: לבני יוסף לבני אפרים תולדתם למשפחתם לבית אבתם במספר שמת מבן עשרים שנה ומעלה כל יצא צבא: פקדיהם למטה אפרים ארבעים אלף וחמש מאות: לבני מנשה תולדתם למשפחתם לבית אבתם במספר שמות

וידבר במדבר סיני באחד לחדש. מתוך חיבתן לפניו מונה אותם כל שעה כשיצאו ממצרים מנאן: וכשנפלו בעגל מנאן לידע הנותרים. כשבא להשרות שכינתו עליהם מנאם באחד בניסן הוקם המשכן ובאחד באייר מנאם: למשפחותם: דע מניין כל שבט ושבט: לבית אבותם. מי שאביו משבט אחד ואמו משבט אחר יחוס על שבט אביו: לגלגלותם. על ידי שקלים הללו בקע לגלגולת: כל יוצא צבא. מגיד שאין יוצא בצבא פחות מבן עשרים: ואתכם יהיו. כשתפקדו אותם יהיו עמכם נשיא כל שבט ושבט: אלה קריאי העדה. הנקראים לכל דבר חשיבות שבעדה: האנשים האלה. שנים עשר נשיאים הללו: אשר נקבו. לו כאן בשמות: ויתילדו על משפחותם. הביאו ספר יחוסיהם ועדי חזקת לידתם כל אחד ואחד להתייחס על השבט:

אך את

מבן עשרים שנה ומעלה כל יצא צבא: פקדיהם למטה מנשה
שנים ושלשים אלף ומאתים:
לבני בנימן תולדתם למשפחתם לבית אבתם במספר שמת מבן
עשרים שנה ומעלה כל יצא צבא: פקדיהם למטה בנימן חמשה
ושלשים אלף וארבע מאות:
לבני דן תולדתם למשפחתם לבית אבתם במספר שמת מבן עשרים
שנה ומעלה כל יצא צבא: פקדיהם למטה דן שנים וששים אלף
ושבע מאות:
לבני אשר תולדתם למשפחתם לבית אבתם במספר שמת מבן ע
עשרים שנה ומעלה כל יצא צבא: פקדיהם למטה אשר אחד
וארבעים אלף וחמש מאות:
בני נפתלי תולדתם למשפחתם לבית אבתם במספר שמת מבן
עשרים שנה ומעלה כל יצא צבא: פקדיהם למטה נפתלי שלשה
וחמשים אלף וארבע מאות:
אלה הפקדים אשר פקד משה ואהרן ונשיאי ישראל שנים
עשר איש איש אחד לבית אבתיו היו: ויהיו כל פקודי בני ישראל
לבית אבתם מבן עשרים שנה ומעלה כל יצא צבא בישראל:
ויהיו כל הפקדים שש מאות אלף ושלשת אלפים וחמש מאות
וחמשים: והלוים למטה אבתם לא התפקדו בתוכם:
וידבר יהוה אל משה לאמר:
אך את מטה לוי לא תפקד ואת ראשם לא תשא בתוך בני ישראל:
ואתה הפקד את הלוים על משכן העדת ועל כל כליו ועל כל אשר
לו המה ישאו את המשכן ואת כל כליו והם ישרתהו וסביב למשכן
יחנו: ובנסע המשכן יורידו אתו הלוים ובחנת המשכן
יקימו אתו הלוים והזר הקרב יומת: וחנו בני ישראל איש
על מחנהו ואיש על דגלו לצבאתם: והלוים יחנו סביב
למשכן העדת ולא יהיה קצף על עדת בני ישראל ושמרו הלוים
את משמרת משכן העדות: ויעשו בני ישראל ככל אשר צוה
יהוה את משה כן עשו:
וידבר יהוה אל משה ואל אהרן לאמר: איש על דגלו ב
באתת לבית אבתם יחנו בני ישראל מנגד סביב לאהל מועד יחנו:
והחנים קדמה מזרחה דגל מחנה יהודה לצבאתם ונשיא לבני יהודה
נחשון בן עמינדב: וצבאו ופקדיהם ארבעה ושבעים אלף
ושש מאות: והחנים עליו מטה יששכר ונשיא לבני יששכר
נתנאל בן צוער: וצבאו ופקדיו ארבעה וחמשים אלף
וארבע מאות: מטה זבולן ונשיא לבני זבולן אליאב בן חלן:
וצבאו ופקדיו שבעה וחמשים אלף וארבע מאות: כל הפקדים
למחנה יהודה מאת אלף ושמנים אלף וששת אלפים וארבע מאות
לצבאתם ראשנה יסעו: דגל מחנה ראובן תימנה
לצבאתם ונשיא לבני ראובן אליצור בן שדיאור: וצבאו ופקדיו
ששה וארבעים אלף וחמש מאות: והחונם עליו מטה שמעון ונשיא
לבני שמעון שלמיאל בן צורי שדי: וצבאו ופקדיהם תשעה
וחמשים אלף ושלש מאות: ומטה גד ונשיא לבני גד אליסף בן
רעואל: וצבאו ופקדיהם חמשה וארבעים אלף ושש מאות וחמשים:

מבר עשרין שנין ולעילא כל נפיק חילא: מניניהון לשבטא דמנשה
תלתין ותרין אלפין ומאתן:
לבני בנימן תולדתהון לזרעיתהון לבית אבהתהון במנין שמהן
מבר עסרין שנין ולעילא כל נפיק חילא: מניניהון לשבטא דבנימן
תלתין וחמשא אלפין וארבע מאה:
לבני דן תולדתהון לזרעיתהון לבית אבהתהון במנין שמהן מבר
עשרין שנין ולעילא כל נפיק חילא: מניניהון לשבטא דדן שיתין
ותרין אלפין ושבע מאה:
לבני אשר תולדתהון לזרעיתהון לבית אבהתהון במנין שמהן
מבר עסרין שנין ולעילא כל נפיק חילא: מניניהון לשבטא דאשר
ארבעין וחד אלפין וחמש מאה:
בני נפתלי תולדתהון לזרעיתהון לבית אבהתהון במנין שמהן
מבר עשרין שנין ולעילא כל נפיק חילא: מניניהון לשבטא
דנפתלי חמשין ותלתא אלפין וארבע מאה:
אילין מנינא די מנא משה ואהרן ורברבי ישראל תרי עסר גברין
גברא חד לבית אבהתוהי הוו: והוו כל מניני בני ישראל לבית
אבהתהון מבר עסרין שנין ולעילא כל נפיק חילא בישראל: והוו
כל מנינא שית מאה ותלתא אלפין וחמש מאה וחמשין: וליואי
לשבטא דאבהתהון לא אתמניאו בהון: ומליל
יי עם משה למימר: ברם ית שבטא דלוי לא תמני וית חושבנהון
לא תקביל בגו בני ישראל: ואת מני ית ליואי על משכנא דסהדותא
ועל כל מנוהי ועל כל דליה אינון יטלון ית משכנא וית כל
מנוהי ואינון ישמשוניה וסחור סחור למשכנא ישרון: ובמיטל
משכנא יפרקון יתיה ליואי ובמישרי משכנא יקימון יתיה ליואי
וחילוני דיקרב יתקטיל: וישרון בני ישראל גבר על משרוהי וגבר
על טיקסיה לחיליהון: וליואי ישרון סחור סחור למשכנא דסהדותא
ולא יהי רוגזא על כנישתא דבני ישראל ויטרון ליואי ית מטרת
משכנא דסהדותא: ועבדו בני ישראל ככל די פקיד יי ית משה
כן עבדו: ומליל יי עם משה ועם אהרן למימר:
גבר על טקסיה באתין לבית אבהתהון ישרון בני ישראל מלקביל
סחור סחור למשכן זימנא ישרון: ודישרון קידומא מדינחא טיקס
משרית יהודה לחיליהון ורבא לבני יהודה נחשון בר עמינדב:
וחיליה ומניניהון שבעין וארבעא אלפין ושית מאה: ודישרן סמיכיך
עלוהי שבטא דיששכר ורבא לבני יששכר נתנאל בר צוער:
וחיליה ומנינוהי חמשין וארבעא אלפין וארבע מאה: שבטא דזבולן
ורבא לבני זבולן אליאב בר חילון: וחיליה ומניינוהי חמשין ושבע
אלפין וארבע מאה: כל מניינא למשרית יהודה מאה ותמנן
ושיתא אלפין וארבע מאה לחיליהון בקדמיתא נטלין:
טיקס משרית ראובן דרומא לחיליהון ורבא לבני ראובן אליצור בר
שדיאור: וחיליה ומניינוהי ארבעין ושיתא אלפין וחמש מאה:
ודישרן סמיכין עלוהי שבטא דשמעון ורבא לבני שמעון שלמיאל
בר צורי שדי: וחיליה ומניניהון חמשין ותשעא אלפין ותלת מאה
: ושבטא דגד ורבא לבני גד אליסף בר רעואל: וחיליה ומניניהון
ארבעין וחמשא אלפין ושית מאה וחמשין: כל

אך את מטה לוי לא תפקוד· כדאי הוא לגיון של מלך להיות נמנה לבדו ד"א צפה הקב"ה שעתידה לעמוד גזירה על כל הנמנין מבן עשרים שנה ומעלה שימותו במדבר אמר אל יהיו בכלל לפי שהם שלי שלא טעו בעגל: ואתה הפקד את הלוי' כתרגומו מני· לשון מנוי שררה על דבר שהוא ממונה עליו כמו ויפקד המלך פקידי': יורידו אותו· כתרגומו יפרקון כשבאין ליסע במדבר ממסע למסע היו מפרקין אותו מהקמתו ונושאין אותו עד מקום אשר ישכון שם הענן ויחנו שם ומקימין אותו: והזר הקרב· לעבודתם זו: יומת· בידי שמים: ואיש על דגלו· כמו שהדגלי' סדורי' בספר זה שלשה שבטי' לכל דגל: ולא יהיה קצף· אם תעשו כמצותי לא יהיה קצף ואם לאו שיכנסו זרים בעבודתם יהיה קצף כמו שמצינו במעשה קרח כי יצא הקצף וגו': באותות· כל דגל יהיה לו אות מפה צבועה תלויה בו צבעו של זה לא כצבעו של זה צבע כל אחד כגוון אבנו הקבועה בחושן ומתוך כך יכיר כל אחד את דגלו· דבר אחר באותות לבית אבותם· באות שמסר להם יעקב אביהם כשנשאוהו ממצרים שנאמר ויעשו בניו לו כן כאשר צום: יהודה ויששכר וזבולון ישאוהו מן המזרח וראובן ושמעון וגד מן הדרום כו' כדאית' בתנחומא בפרשה זו: מנגד· מרחוק מיל כמו שנ' ביהושע אך רחוק יהיה ביניכם וביניו כאלפים אמה שיוכלו לבא בשבת משה ואהרן ובניו והלוי' חונים בסמ' לו: קדמה· לפנים הקרויים קדם ואיזו זו רוח מזרחית והמערב קרוי אחור: ראשונה יסעו· כשרואין הענן מסתלק תוקעין הכהנים בחצוצרות ונוסע מחנה יהודה תחלה וכשהולכין הולכים כדרך חנייתן הלויים והעגלות באמצע דגל יהודה במזרח ושל ראובן בדרום ושל אפרים במערב ושל דן בצפון:

ונסע

מנייניא למשרית ראובן מאה וחמשין וחד אלפין וארבע מאה
וחמשין לחיליהון בתנייתא נטלין: ונטיל
משכן זימנא משרית ליואי בגו משריתא כמא די שרן כן נטלין גבר
על אתריה לטיקסיהון: טיקס משרית אפרים
לחיליהון מערבא ורבא לבני אפרים אלישמע בר עמיהוד: וחיליה
ומנייניהון ארבעין אלפין וחמש מאה: ודסמיכין עלוהי שבטא
דמנשה ורבא לבני מנשה גמליאל בר פדה צור: וחיליה ומנייניהו
תלתין ותרין אלפין ומאתן: ושבטא דבנימן ורבא לבני בנימן אבידן
בר גדעוני: וחיליה ומנייניהון תלתין וחמשא אלפין וארבע מאה:
כל מנייניא למשרית אפרים מאה ותמני אלפין ומאה לחיליהון
ותליתיתא נטלין: טיקס משרית דן ציפונא לחיליהון
ורבא לבני דן אחיעזר בר עמי שדי: וחיליה ומנייניהון שיתין ותרין
אלפין ושבע מאה: ודישרן סמיכין עלוהי שבטא דאשר ורבא לבני
אשר פגעיאל בר עכרן: וחיליה ומנייניהו ארבעין וחד אלפין וחמש
שבטא דנפתלי ורבא לבני נפתלי אחירע בר עינן: וחיליה
ומנייניהון חמשין ותלתא אלפין וארבע מא': כל מנייניא למשרית
דן מאה וחמשין ושבעא אלפין ושית מאה בבתריתא נטלין ל
לטיקסיהון: אילין מנייני בני ישראל לבית
אבהתהון כל מנייני משריתא לחיליהון שית מאה ותלתא אלפין
וחמש מאה וחמשין: וליואי לא אתמניאו בגו בני ישראל כמא די
פקיד יי ית משה: ועבדו בני ישראל ככל די פקיד יי ית משה
כן שרן לטיקסיהון וכן נטלין גבר לזרעיתהון על בית אבהתוהי:
ואילין תולדת אהרן ומשה ביומא דמליל יי עם
משה בטורא דסיני: ואילין שמהת בני אהרן בוכרא נדב ואביהוא
אלעזר ואיתמר: אילין שמהת בני אהרן כהניא דאתרביאו די
יתקרב קורבנהון לשמשא: ומית נדב ואביהוא קדם יי בקרוביהון
אישתא נוכריתא קדם יי במדברא דסיני ובנין לא הוו להון ושמש
אלעזר ואיתמר על אפי אהרן אבוהון:
ומליל יי לות משה למימר: קריב ית שבטא דלוי ותקים יתיה
קדם אהרן כהנא וישמשון יתיה: ויטרון ית מטרתיה וית מטרת
כל כנישתא קדם משכן זמנא למפלח ית פולחן משכנא: ויטרון
ית כל מני משכן זמנא וית מטרת בני ישראל למפלח ית פולחן
משכנא: ותתן ית ליואי לאהרן ולבנוהי מסירין יהיבין אינון ליה
מן בני ישראל: וית אהרן וית בנוהי תמני ויטרון ית כהונתהון
וחילוני דיקרב יתקטיל: ומליל יי לות משה למימר:
ואנא הא קריבית ית ליואי מגו בני ישראל חלף כל בוכרא פתח
ולדא בבני ישראל ויהון משמשין קדמי ליואי: ארי דילי כל בוכרא
ביומא דקטלית כל בוכרא בארעא דמצרים אקדישית קדמי כל
בוכרא בישראל מאינשא עד בעירא דילי יהון אנא יי:
ומליל יי עם משה במדברא דסיני למימר: מני ית
בני לוי לבית אבהתהון לזרעיתהון כל דכורא מבר ירחא ולעילא
תמנינון: ומנא יתהון משה
על

כל הפקדים למחנה ראובן מאת אלף ואחד וחמשים אלף וארבע
מאות וחמשים לצבאתם ושנים יסעו:
ונסע אהל מועד מחנה הלוים בתוך המחנת כאשר יחנו כן יסעו
איש על ידו לדגליהם: דגל מחנה
אפרים לצבאתם ימה ונשיא לבני אפרים אלישמע בן עמיהוד:
וצבאו ופקדיהם ארבעים אלף וחמש מאות: ועליו מטה מנשה
ונשיא לבני מנשה גמליאל בן פדה צור: וצבאו ופקדיהם שנים
ושלשים אלף ומאתים: ומטה בנימן ונשיא לבני בנימן אבידן בן
גדעני: וצבאו ופקדיהם חמשה ושלשים אלף וארבע מאות:
כל הפקדים למחנה אפרים מאת אלף ושמנת אלפים ומאה לצ
לצבאתם ושלשים יסעו: דגל מחנה
דן צפנה לצבאתם ונשיא לבני דן אחיעזר בן עמי שדי: וצבאו
ופקדיהם שנים וששים אלף ושבע מאות: והחנים עליו מטה אשר
ונשיא לבני אשר פגעיאל בן עכרן: וצבאו ופקדיהם אחד וארבעים
אלף וחמש מאות: ומטה נפתלי ונשיא לבני נפתלי אחירע בן עינן:
וצבאו ופקדיהם שלשה וחמשים אלף וארבע מאות: כל הפקדים
למחנה דן מאת אלף ושבעה וחמשים אלף ושש מאות לאחרנה
יסעו לדגליהם: אלה פקודי בני ישראל
לבית אבתם כל פקודי המחנת לצבאתם שש מאות אלף ושלשת
אלפים וחמש מאות וחמשים: והלוים לא התפקדו בתוך בני
ישראל כאשר צוה יהוה את משה: ויעשו בני ישראל ככל אשר
צוה יהוה את משה כן חנו לדגליהם וכן נסעו איש למשפחתיו על
ג בית אבתיו: ואלה תולדת אהרן ומשה ביום
דבר יהוה את משה בהר סיני: ואלה שמות בני אהרן הבכר נדב
ואביהוא אלעזר ואיתמר: אלה שמות בני אהרן הכהנים המשחים
אשר מלא ידם לכהן: וימת נדב ואביהוא לפני יהוה בהקרבם
אש זרה לפני יהוה במדבר סיני ובנים לא היו להם ויכהן אלעזר
ואיתמר על פני אהרן אביהם: וידבר
יהוה אל משה לאמר: הקרב את מטה לוי והעמדת אתו לפני
אהרן הכהן ושרתו אתו: ושמרו את משמרתו ואת משמרת כל
העדה לפני אהל מועד לעבד את עבדת המשכן: ושמרו את כל
כלי אהל מועד ואת משמרת בני ישראל לעבד את עבדת המשכן:
ונתתה את הלוים לאהרן ולבניו נתונם נתונם המה לו מאת בני
ישראל: ואת אהרן ואת בניו תפקד ושמרו את כהנתם והזר
הקרב יומת: וידבר יהוה אל משה לאמר:
ואני הנה לקחתי את הלוים מתוך בני ישראל תחת כל בכור פטר
רחם מבני ישראל והיו לי הלוים: כי לי כל בכור ביום הכתי כל
בכור בארץ מצרים הקדשתי לי כל בכור בישראל מאדם עד בהמה
לי יהיו אני יהוה: וידבר יהוה
אל משה במדבר סיני לאמר: פקד את בני לוי לבית אבתם
למשפחתם כל זכר מבן חדש ומעלה תפקדם: ויפקד אתם משה

ונסע אהל מועד. לאחר שני דגלים הללו: כאשר יחנו כן יסעו. כמו שפירשתי הליכתן כחנייתן כל דגל מהלך לרוח הקבוע לו: על ידו. על מקומו ואין
לשון יד זז ממשמעו רוח של צדו קרוי על ידו סמוכה לו לכל הושטת ידו איכשון איטה בל': ועליו. כתרגומו ודסמיכין עלוהי: ואלה תולדות אהרן ומשה.
ואינו מזכיר אלא בני אהרן ונקראו תולדות משה לפי שלמדן תורה מלמד שכל המלמד את בן חבירו תורה מעלה עליו הכתוב כאלו ילדו: ביום דבר ה' אל
משה. נעשו אלו תולדות שלו שלמדן מה שלמד מפי הגבורה: ושרתו אותו. ומהו השירות ושמרו את משמרתו לפי שמשמרת המקדש עליו שלא יקרב זר כמו
שנאמר אתה ובניך וביתך אביך תשאו את עון המקדש והלוים הללו מסייעים אותם זו היא השירות. ושמרו את משמרתו. כל מנוי שהאדם ממונה עליו ומוטל עליו
לעשותו קרוי משמרת בכל המקרא ובלשון משנה כמו שאמור בבגתן ותרש והלא אין משמרתי ומשמרתך שוה וכן משמרות כהונה ולויה: ואת משמרת בני
ישראל. שכלן היו זקוקין לצרכי המקדש אלא שהלוים באים תחתיהם בשליחותם לפיכך לוקחים מהם המעשרות בשכרן שנאמר כי שכר הוא לכם חלף
עבודתכם: נתונים המה לו. לעזרה: מאת בני ישראל. כמו מתוך בני ישראל כלומר משאר כל העדה נבדלו לכך בגזרת המקום והוא נתנם לו שנאמר
ואתנה את הלוים נתונים וגו': ואת אהרן ואת בניו תפקוד. לשון פקידות ואינו לשון מנין: ושמרו את כהונתם. קבלת דמים וזריקה והקטרה ועבודות
המסורות לכהנים: ואני הנה לקחתי. ואני מהיכן זכיתי בהן מתוך בני ישראל שיהיו ישראל שוכרין אותן לשירות שלי על ידי הבכורות זכיתי בהם ולקחתים
[illegible]רתן לפי שהיתה עבודה בבכורות וכשחטאו בעגל נפסלו והלוים שלא עבדו ע"ז נבחרו תחתיהם: מבן חדש ומעלה. משיצא מכלל נפלים הוא נמנה
[illegible]ת שומר משמרת הקדש אמר רבי יהודה בר' שלום למוד הוא אותו השבט להיות נמנה מן הבטן שנאמר אשר ילדה אותה ללוי במצרים עם כניסתה בפתח
מצרים ילדה אותה ונמנית בשבעים נפשות שכשתחשוב מונה אתה אינך מוצא אלא שבעים חסר אחת והיא השלימה את המנין: על פי

על־פי יהוה כאשר צוה׃ ויהיו־אלה בני־לוי בשמתם גרשון וקהת
ומררי׃ ואלה שמות בני־גרשון למשפחתם לבני ושמעי׃
ובני קהת למשפחתם עמרם ויצהר חברון ועזיאל׃ ובני מררי
למשפחתם מחלי ומושי אלה הם משפחת הלוי לבית אבתם׃ לגרשון
משפחת הלבני ומשפחת השמעי אלה הם משפחת הגרשני׃
פקדיהם במספר כל־זכר מבן־חדש ומעלה פקדיהם שבעת אלפים
וחמש מאות׃ משפחת הגרשני אחרי המשכן יחנו ימה׃
ונשיא בית־אב לגרשני אליסף בן־לאל׃ ומשמרת בני־גרשון באהל
מועד המשכן והאהל מכסהו ומסך פתח אהל מועד׃ וקלעי החצר
ואת־מסך פתח החצר אשר על־המשכן ועל־המזבח סביב ואת ם
מיתריו לכל עבדתו׃ ולקהת משפחת העמרמי
ומשפחת היצהרי ומשפחת החברני ומשפחת העזיאלי אלה הם
משפחת הקהתי׃ במספר כל־זכר מבן־חדש ומעלה שמנת אלפים
ושש מאות שמרי משמרת הקדש׃ משפחת בני־קהת יחנו על ירך
המשכן תימנה׃ ונשיא בית־אב למשפחת הקהתי אליצפן בן־עזיאל
׃ ומשמרתם הארן והשלחן והמנרה והמזבחת וכלי הקדש אשר
ישרתו בהם והמסך וכל עבדתו׃ ונשיא נשיאי הלוי אלעזר בן־
אהרן הכהן פקדת שמרי משמרת הקדש׃ למררי משפחת המחלי
ומשפחת המושי אלה הם משפחת מררי׃ ופקדיהם במספר כל־
זכר מבן־חדש ומעלה ששת אלפים ומאתים׃ ונשיא בית־אב
למשפחת מררי צוריאל בן־אביחיל על ירך המשכן יחנו צפנה׃
ופקדת משמרת בני מררי קרשי המשכן ובריחיו ועמדיו ואדניו
וכל־כליו וכל עבדתו׃ ועמדי החצר סביב ואדניהם ויתדתם
ומיתריהם׃ והחנים לפני המשכן קדמה לפני אהל־מועד מזרחה
משה ואהרן ובניו שמרים משמרת המקדש למשמרת בני ישראל
והזר הקרב יומת׃ כל־פקודי הלוים אשר פקד משה ואהרן על־פי
יהוה למשפחתם כל־זכר מבן־חדש ומעלה שנים ועשרים אלף׃
ויאמר יהוה אל־משה פקד
כל־בכר זכר לבני ישראל מבן־חדש ומעלה ושא את מספר שמתם׃
ולקחת את־הלוים לי אני יהוה תחת כל־בכר בבני ישראל ואת ב
בהמת הלוים תחת כל־בכור בבהמת בני ישראל׃ ויפקד משה
כאשר צוה יהוה אתו את־כל־בכור בבני ישראל׃ ויהי כל־בכור זכר
במספר שמת מבן־חדש ומעלה לפקדיהם שנים ועשרים אלף ש
שלשה ושבעים ומאתים׃
וידבר יהוה אל־משה לאמר׃ קח את־הלוים תחת כל־בכור
בבני ישראל ואת־בהמת הלוים תחת בהמתם והיו־לי הלוים אני
יהוה׃ ואת פדויי השלשה והשבעים והמאתים העדפים על־
הלוים מבכור בני ישראל׃ ולקחת חמשת חמשת שקלים לגלגלת
בשקל הקדש תקח עשרים גרה השקל׃ ונתתה הכסף לאהרן
ולבניו פדויי העדפים בהם׃ ויקח משה את כסף הפדיום מאת

על־מימרא דיי כמא די איתפקד׃ והוו־אילין בני־לוי בשמהתהון
גרשון וקהת ומררי׃ ואילין שמהת בני־גרשון לזרעיתהון לבני
ושמעי׃ ובני קהת לזרעיתהון עמרם ויצהר חברון ועזיאל׃ ובני
מררי לזרעיתהון מחלי ומושי אילין אינון זרעית לואי לבית אבהתהון
׃ לגרשון זרעית לבני וזרעית שמעי אילין אינון זרעית גרשון׃
מנייניהון במניין כל־דכורא מבר־ירחא ולעילא מנייניהון שבעא
אלפין וחמש מאה׃ זרעית גרשון אחורי משכנא ישרון מערבא׃
ורב בית־אבא לבית גרשון אליסף בר־לאל׃ ומטרת בני־גרשון
במשכן זמנא משכנא ופרסא חופאה ופרסא דתרע משכן זמנא׃
וסרדי דדרתא וית־פרסא דתרע דרתא די על־משכנא ועל־מדבחא
סחור־סחור וית־אטונוהי לכל פולחניה׃
ולקהת זרעית עמרם וזרעית יצהר וזרעית חברון וזרעית עזיאל
אילין אינון זרעית קהת׃ במניין כל־דכורא מבר־ירחא ולעילא
תמניא אלפין ושית מאה נטרי מטרת דקודשא׃ זרעית בני־קהת
ישרון על־שידא דמשכנא דרומא׃ ורב בית־אבא לזרעית
אליצפן בר־עזיאל׃ ומטרתהון ארונא ופתורא ומנרתא ומדבחיא
ומני דקודשא די ישמשון בהון ופרסא וכל־פולחניה׃ ואמרכלא
דממנא על־רברבי ליואי אלעזר בר־אהרן כהנא דתחות ידוהי מ
ממנן נטרי מטרתא דקודשא׃ למררי זרעית מחלי וזרעית מושי
אילין אינון זרעית מררי׃ ומנייניהון במניין כל־דכורא מבר ירחא
ולעילא שיתא אלפין ומאתן׃ ורב בית־אבא לזרעית מררי צוריאל
בר־אביחיל על־שידא דמשכנא ישרון ציפונא׃ ודימסר למיטר בני
מררי דפי משכנא ועברוהי ועמודוהי וסמכוהי וכל־מנוהי וכל פ
פולחניה׃ ועמודי דרתא סחור־סחור וסמכיהון וסכיהון ואטוניהון
׃ ודישרן קדם משכנא קידומא קדם משכן זמנא מדינחא משה
ואהרן ובנוהי נטרין מטרת מקדשא למטרת בני ישראל וחילוני
דיקרב יתקטל׃ כל־מנייני ליואי דמנא משה ואהרן על־מימרא
דיי לזרעיתהון כל־דכורא מבר־ירחא ולעילא עשרין ותרין אלפין
׃ ואמר יי למשה מני כל־בוכרא דכורא לבני
ישראל מבר־ירחא ולעילא וקביל ית מניין שמהתהון׃ ותקרב ית־
ליואי קדמי אנא יי חלף כל־בוכרא בבני ישראל וית בעירא דליואי
חלף כל־בוכרא בבעירא דבני ישראל׃ ומנא משה כמא די פקיד יי
יתיה ית־כל־בוכרא בבני ישראל׃ והוו כל־בוכרא דוכרא במניין
שמהן מבר־ירחא ולעילא למנייניהון עסרין ותרין אלפין מאתן
ושבעין ותלתא׃ ומליל יי לות־משה למימר׃ קריב
ית־ליואי חלף כל־בוכרא בבני ישראל וית־בעירא דליואי חלף בע
בעיריהון ויהון משמשין קדמי ליואי אנא יי׃ וית פריקן מאתן
שבעין ותלתא דיתירין על־ליואי מבוכריא דבני ישראל׃
ותסב חמש חמש סלעין לגולגלתא בסלעי קודשא תיסב עשרין מ
מעין סלעא׃ ותתן כספא לאהרן ולבנוהי פורקן דיתירין בהון׃
ונסיב משה ית כסף פורקנהון מן דיתירין

על פי ה'. אמר משה לפני הקב"ה היאך אני נכנס לתוך אהליהם לדעת מנין יונקיהם אמר לו הקב"ה עשה אתה שלך ואני אעשה שלי הולך משה ועומד על פתח האהל והשכינה מקדמת לפניו ובת קול יוצאה מן האהל ואומר' כך וכך תינוקות יש באהל זה לכך נאמר על פי ה': לגרשון משפחת הלבני. כלומר לגרשון היו הפקודים משפחת הלבני ומשפחת השמעי פקודיהם כך וכך: המשכן. יריעות התחתונות: והאהל. יריעות עזים העשויות לגג: מכסהו. עורות אילים ותחשים: ומסך פתח. הוא הוילון: את מיתריו. של משכן והאהל ולא של חצר: משפחות בני קהת יחנו תימנה. וסמוכין להם דגל ראובן החונים תימנה אוי לרשע ואוי לשכנו. לכך לקו מהם דתן ואבירם ומאתים וחמשים איש עם קרח ועדתו שנמשכו עמהם במחלוקתם: והמסך. היא הפרכת שאף היא קרויה פרכת המסך: ונשיא נשיאי הלוי. ממונה על כלם. ועל מה היא נשיאותו פקודת שומרי משמרת על ידו היא פקודת כלם: משה ואהרן ובניו. וסמוכין להם דגל מחנה יהודה והחונים עליו יששכר וזבולון טוב לצדיק טוב לשכנו לפי שהיו שכניו של משה שהיה עוסק בתורה נעשו גדולים בתורה שנאמר יהודה מחוקקי ומבני יששכר יודעי בינה וגו'. מאתים ראשי סנהדראות. ומזבולון מושכי' בשבט סופר: אשר פקד משה ואהרן. נקוד על אהרן לומר שלא היה במנין הלוים: שנים ועשרים אלף. ובפרטן אתה מוצא שלש מאות יתרי' בני גרשון שבעת אלפים וחמש מאות בני קהת שמונת אלפים ושש מאות בני מררי ששת אלפי' ומאתים ולמה לא כללן עם השאר ויפדו את הבכורות ולא יהיו זקוקים השלשה ושבעים ומאתים בכורות העודפים על המנין לפדיון אמרו רבותינו במסכת בכורות אותן שלש מאות לוים בכורות היו ודיים שיפקיעו עצמם מן הפדיון: פקד כל בכר זכר מבן חדש ומעלה. משיצא מכלל ספק נפלים: ואת בהמת הלוים וגו'. לא פדו בהמת הלוים את בכורי בהמה טהורה של ישראל אלא את פטרי חמוריהם ושה אחד של בן לוי פטר כמה פטרי חמורים של ישראל תדע שהרי מנ־ העודפים באדם ולא מנה העודפים בבהמה: ואת פדויי השלשה וגו'. ואת בכורות הצריכין לפדות אלו שלשה ושבעים ומאתי' העודפים בהם יתרי' על הלוים מהם תקח חמשת חמשת שקלי' לגלגלת כך היא מכירתו של יוסף עשרים כסף שהיה בכורה של רחל:

העודפים

דמיתירין על פריקי ליואי׃ מן בוכרא דבני ישראל נסיב ית כספא אלף ותלת מאה ושיתין וחמש סלעין בסלעי קודשא׃ ויהב משה ית כסף פריקיא לאהרן ולבנוהי על מימרא דיי כמא די פקיד יי ית משה׃ ומליל יי לות משה ולות אהרן למימר׃
קביל ית חושבן בני קהת מגו בני לוי לזרעיתהון לבית אבהתהון׃ מבר תלתין שנין ולעילא ועד בר חמשין שנין כל דאתי לחילא למעבד עיבידתא במשכן זמנא׃ דין פולחן בני קהת במשכן זמנא קודש קודשיא׃ וייעול אהרן ובנוהי במיטל משריתא ויפרקון ית פרוכתא דפרסא ויכסון בה ית ארונא דסהדותא׃ ויתנון עלוהי חופאה דמשך ססגונא ויפרסון לבוש גמיר תכלא מלעילא וישוון אריחוהי׃ ועל פתורא דלחם אפיא יפרסון לבוש תכלא ויתנון ע
עלוהי ית מגיסיא וית בזיכיא וית מכילתא וית קסוות ניסוכא ולחמא תדירא עלוהי יהי׃ ויפרסון עליהון לבוש צבע זהורי ויכסון יתיה בחופאה דמשך ססגונא וישוון ית אריחוהי׃ ויסבון לבוש תכלא ויכסון ית מנרתא דאנהורי וית בוציניהא וית ציבתהא וית מחתיתהא וית כל מני משחא די ישמשון לה בהון׃ ויתנון יתה וית כל מנהא לחופאה דמשך ססגונא ויתנון על אריחא׃ ועל מדבחא דדהבא יפרסון לבוש תכלא ויכסון יתיה בחופאה דמשך ססגונא וישוון ית אריחוהי׃ ויסבון ית כל מני שמושא די ישמשון בהון בקודשא ויתנון ללבוש תכלא ויכסון יתהון בחופאה דמשך ססגונא ויתנון על אריחא׃ ויסופון ית קיטמא דמדבחא ויפרסון עלוהי לבוש ארגוון׃ ויתנון עלוהי ית כל מנוהי די ישמשון ע
עלוהי בהון ית מחתיתא וית צינוריתא וית מגרופיתא וית מ
מזרקיא כל מני מדבחא ויפרסון עלוהי חופאה דמשך ססגונא וישוון אריחוהי׃ ווישיצי אהרן ובנוהי לכסאה ית קודשא וית כל מני קודשא במיטל משריתא ובתר כן יעלון בני קהת למיטל ולא יקרבון לקודשא ולא ימותון אילין מטול בני קהת במשכן זמנא׃ ודימסיר לאלעזר בר אהרן כהנא משחא דאנהורותא וקטורת בוסמיא ומנחתא תדירא ומשחא דרבותא מסרת כל משכנא וכל די ביה בקודשא ובמנוהי׃ ומליל יי לות משה ולות אהרן למימר׃ לא תשיצון ית שבט זרעית קהת מגו ליואי׃ ודא עיבידו להון ויחון ולא ימותון במיקרבהון לקודש קודשיא אהרן ובנוהי ייעלון וימנון יתהון גבר גבר על פולחניה ולמטוליה׃ ולא ייעלון למחזי כד מכסן ית מני קודשא ולא ימותון׃

פ פ פ

העדפים על פדויי הלוים׃ מאת בכור בני ישראל לקח את הכסף חמשה וששים ושלש מאות ואלף בשקל הקדש׃ ויתן משה את כסף הפדים לאהרן ולבניו על פי יהוה כאשר צוה יהוה את משה׃
ד וידבר יהוה אל משה ואל אהרן לאמר׃
נשא את ראש בני קהת מתוך בני לוי למשפחתם לבית אבתם׃ מבן שלשים שנה ומעלה ועד בן חמשים שנה כל בא לצבא לעשות מלאכה באהל מועד׃ זאת עבדת בני קהת באהל מועד קדש הקדשים׃ ובא אהרן ובניו בנסע המחנה והורדו את פרכת המסך וכסו בה את ארן העדת׃ ונתנו עליו כסוי עור תחש ופרשו בגד כליל תכלת מלמעלה ושמו בדיו׃ ועל שלחן הפנים יפרשו בגד תכלת ונתנו עליו את הקערת ואת הכפת ואת המנקית ואת קשות הנסך ולחם התמיד עליו יהיה׃ ופרשו עליהם בגד תולעת שני וכסו אתו במכסה עור תחש ושמו את בדיו׃ ולקחו בגד תכלת וכסו את מנרת המאור ואת נרתיה ואת מלקחיה ואת מחתתיה ואת כל כלי שמנה אשר ישרתו לה בהם׃ ונתנו אתה ואת כל כליה אל מכסה עור תחש ונתנו על המוט׃ ועל מזבח הזהב יפרשו בגד תכלת וכסו אתו במכסה עור תחש ושמו את בדיו׃ ולקחו את כל כלי השרת אשר ישרתו בם בקדש ונתנו אל בגד תכלת וכסו אותם ב
במכסה עור תחש ונתנו על המוט׃ ודשנו את המזבח ופרשו עליו בגד ארגמן׃ ונתנו עליו את כל כליו אשר ישרתו עליו בהם את המחתת את המזלגת ואת היעים ואת המזרקת כל כלי המזבח ופרשו עליו כסוי עור תחש ושמו בדיו׃ וכלה אהרן ובניו לכסת את הקדש ואת כל כלי הקדש בנסע המחנה ואחרי כן יבאו בני קהת לשאת ולא יגעו אל הקדש ומתו אלה משא בני קהת באהל מועד׃ ופקדת אלעזר בן אהרן הכהן שמן המאור וקטרת הסמים ומנחת התמיד ושמן המשחה פקדת כל המשכן וכל אשר בו בקדש ובכליו׃ וידבר יהוה אל משה ואל אהרן לאמר׃ אל תכריתו את שבט משפחת הקהתי מתוך הלוים׃ וזאת עשו להם וחיו ולא ימתו בגשתם את קדש הקדשים אהרן ובניו יבאו ושמו אותם איש איש על עבדתו ואל משאו׃ ולא יבאו לראות כבלע את הקדש ומתו׃

פ פ פ

העודפים על פדויי הלוי׳ · על אותן שפדו הלוים בגופן׃ חמשה וששים ושלש מאות אלף · כך סכום החשבון׃ חמשת שקלים לגלגלת · למאתים בכורות אלף שקל לשבעי׳ בכורות שלש מאות וחמשים שקל לשלש בכורות חמשה עשר שקל אמר כיצד אעשה בכור שאומר לו תן חמשת שקלים יאמר לי אני מפדויי הלוים מה עשה הביא שנים ועשרים אלף פתקי׳ וכתב עליהם בן לוי ומאתים ושבעים ושלשה פתקין כתב עליהן חמשת שקלים בללן ונתנן בקלפי אמר להם באו וטלו פתקיכם לפי הגורל׃ נשא את ראש · מנה מהם הראוין לעבודת משא והם מבן שלשים ועד בן חמשים והפחות משלשים לא נתמלא כחו מכאן אמרו בן שלשים לכח והיתר על בן חמשי׳ מכחיש כחו מעתה · קדש הקדשים · המקודש שבכולן הארון והשלחן והמנורה והמזבחות והפרכת וכלי שרת · ובא אהרן ובניו · יכניסו כל כלי וכלי לנרתיקו המפורש לו בפרשה זו ולא יטרחו הלוים בני קהת אלא לשאת׃ בנסוע המחנה · כשהענן מסתלק הן יודעין שיסעו׃ קערות וכפות וקשות ומנקיות · כבר פירשתי במלאכת המשכן׃ הנסך · הכסוי לשון מסך אשר יוסך בהם׃ מלקחיה · כמין צבת שמושך בה את הפתילה לכל צד שירצה׃ מחתותיה · כמין כף קטנה ושוליה פשוטין ולא סנלגלים ואין לה מחיצה לפניה אלא מצדיה וחותה בה את דשן הנרות כשמטיבן׃ נרותיה · לוצש בל׳ שנותני׳ בהן השמן והפתילו׳׃ אל מכסה עור תחש · כמין מרצוף׃ את כל כלי השרת אשר ישרתו בם בקדש · בתוך המשכן שהוא קדש והן כלי הקטורת שמשרתי׳ בהן במזבח הפנימי׃ ודשנו את המזבח · מזבח הנחשת׃ ודשנו יטלו את הדשן מעליו׃ ופרשו עליו · בגד ארגמן ואש שירדה מן השמים רבוצה תחת הבגד כארי בשעת המסעות ואינו שורפן שהיו כופין עליה פסכתר של נחשת׃ מחתות · שבהן חותים גחלים לתרומת הדשן עשויה כמין מחבת שאין לה אלא שלש מחיצות ולפניה שולבת את הגחלים׃ מזלגות · צנוריות של נחשת שבהן מכין באברים שעל המזבח להפכן כדי שיתעכלו יפה ומהר׃ יעים · הם מגרפות ובלעז וודיל והן של נחשת ובהן מכבדין את הדשן מעל המזבח׃ לכסות את הקדש · הארון והמזבח׃ ואת כל כלי הקדש · המנורה וכלי שרת׃ ומתו · שאם יגעו חייבים מיתה בידי שמים׃ ופקדת אלעזר · שהוא ממונה עליהם לשאת אותם · שמן וקטרת ושמן המשחה ומנחת התמיד עליו מוטל לצוות ולזרז ולהקריב בעת חנייתן׃ פקודת כל המשכן · ועוד היה ממונה על משא בני קהת׃ לצוות איש על עבודתו ועל משאו והוא המשכן וכל אשר בו · כל הסדורין למעלה בפרשה זו אבל משא בני גרשון ומררי שאינה מקדש הקדשים על פי איתמר היה כמו שכתו׳ בפרש׳ נשא׃ אל תכריתו · אל תגרמו להם שימותו׃ ולא יבאו לראות כבלע את הקדש · לתוך נרתיק שלו כמו שפרשתי למעלה בפרשה זו ופרשו עליו בגד פלוני וכסו אותו במכסה פלוני ובלוע שלו זהו כסויו׃

חסלת במדבר סיני׃

וידבר

יהוה אל־משה לאמר : נשא את־ראש
בני גרשון גם־הם לבית אבתם למשפחתם :
מבן שלשים שנה ומעלה עד בן־חמשים
שנה תפקד אותם כל־הבא לצבא צבא לעבד עבדה באהל מועד :
זאת עבדת משפחת הגרשני לעבד ולמשא : ונשאו את־יריעת
המשכן ואת־אהל מועד מכסהו ומכסה התחש אשר־עליו מלמעלה
ואת־מסך פתח אהל מועד : ואת קלעי החצר ואת־מסך פתח שער
החצר אשר על־המשכן ועל־המזבח סביב ואת מיתריהם ואת כל־
כלי עבדתם ואת כל־אשר יעשה להם ועבדו : על־פי אהרן ובניו
תהיה כל־עבדת בני הגרשני לכל־משאם ולכל עבדתם ופקדתם
עליהם במשמרת את כל־משאם : זאת עבדת משפחת בני הגרשני
באהל מועד ומשמרתם ביד איתמר בן־אהרן הכהן :
בני מררי למשפחתם לבית־אבתם תפקד אתם :
מבן שלשים שנה ומעלה ועד בן־חמשים שנה תפקדם כל־הבא ל
לצבא לעבד את־עבדת אהל מועד : וזאת משמרת משאם לכל־
עבדתם באהל מועד קרשי המשכן ובריחיו ועמודיו ואדניו :
ועמודי החצר סביב ואדניהם ויתדתם ומיתריהם לכל־כליהם ולכל
עבדתם ובשמת תפקדו את־כלי משמרת משאם : זאת
עבדת משפחת בני מררי לכל־עבדתם באהל מועד ביד איתמר בן־
אהרן הכהן : ויפקד משה ואהרן ונשיאי העדה את־בני הקהתי
למשפחתם ולבית אבתם : מבן שלשים שנה ומעלה ועד בן־
חמשים שנה כל־הבא לצבא לעבדה באהל מועד : ויהיו
פקדיהם למשפחתם אלפים שבע מאות וחמשים : אלה
פקודי משפחת הקהתי כל־העבד באהל מועד אשר פקד משה וא
ואהרן על־פי יהוה ביד־משה :
ופקודי בני גרשון למשפחותם ולבית
אבתם : מבן שלשים שנה ומעלה ועד בן־חמשים שנה כל־הבא
לצבא לעבדה באהל מועד : ויהיו פקדיהם למשפחתם לבית אבתם
אלפים ושש מאות ושלשים : אלה פקודי משפחת בני גרשון כל־
העבד באהל מועד אשר פקד משה ואהרן על־פי יהוה : ופקודי
משפחת בני מררי למשפחתם לבית אבתם : מבן שלשים שנה
ומעלה ועד בן־חמשים שנה כל־הבא לצבא לעבדה באהל מועד :
ויהיו פקדיהם למשפחתם שלשת אלפים ומאתים : אלה
פקודי משפחת בני מררי אשר פקד משה ואהרן על־פי יהוה ביד־
משה : כל־הפקדים אשר פקד משה ואהרן ונשיאי ישראל
את־הלוים למשפחתם ולבית אבתם : מבן שלשים שנה ומעלה
ועד בן־חמשים שנה כל־הבא לעבד עבדת עבדה ועבדת משא ב
באהל מועד : ויהיו פקדיהם שמנת אלפים וחמש מאות ושמנים :
על־פי יהוה פקד אותם ביד־משה איש איש על־עבדתו ועל־משאו
ופקדיו אשר־צוה יהוה את־משה :
ה וידבר יהוה אל־משה לאמר :
צו את־בני ישראל וישלחו מן־המחנה כל־צרוע וכל־זב ו

ומליל

יי לות־משה למימר : קביל ית־
חושבן בני גרשון אף־אינון לבי
אבהתהון לזרעיתהון : מבר
תלתין שנין ולעילא עד בר־חמשין שנין תמני יתהון כל־דאתי
לחילא חילא למפלח פולחנא במשכן זמנא : דין פולחן זרעית
גרשון למפלח ולמטול : ויטלון ית יריעת משכנא וית־משכן ז
זמנא חופאיה וחופאה דססגונא די־עלוהי מלעילא וית־פרסא
דתרע משכן זמנא : וית סרדי דרתא וית־פרסא דמעלנא דתרע
דרתא די על־משכנא ועל־מדבחא סחור־סחור וית אטוניהון וית־
כל־מני פולחנהון וית כל־דיתמסר להון ויפלחון : על־מימר אהרן
ובנוהי תהי כל־פולחן בני גרשון לכל־מטולהון ולכל־פולחנהון ו
ותמנון עליהון במטרא ית כל־מטולהון : דין פולחן זרעית בני
גרשון במשכן זמנא ומטרתהון בידא דאיתמר בר־אהרן כהנא :
בני מררי לזרעיתהון לבית־אבהתהון תמני יתהון :
מבר תלתין שנין ולעילא ועד בר־חמשין שנין תמנינון כל־דאתי
לחילא למפלח ית־פולחן משכן זימנא : ודא מטרת מטולהון
פולחנהון במשכן זמנא דפי משכנא ועברוהי ועמודוהי וסמכוהי :
ועמודי דרתא סחור־סחור וסמכיהון וסכיהון ואטוניהון לכל־ם
מניהון ולכל פולחנהון ובשמהן תמנון ית־מני מטרת מטולהון :
דין פולחן זרעית בני מררי לכל־פולחנהון במשכן זמנא בידא ד
דאיתמר בר־אהרן כהנא : ומנא משה ואהרן ורברבי כנשתא ית־
בני קהת לזרעיתהון ולבית אבהתהון : מבר תלתין שנין ולעילא
ועד בר־חמשין שנין כל־דאתי לחילא לפולחנא במשכן זמנא :
והוו מנייניהון לזרעיתהון תרין אלפין שבע מאה וחמשין : אילין
מניני זרעית קהת כל־דפלח במשכן זמנא די מנא משה ואהרן על־
מימרא דיי בידא דמשה : ומנייני בני גרשון לזרעיתהון
ולבית אבהתהון : מבר תלתין שנין ולעילא ועד בר־חמשין שנין
כל־דאתי לחילא לפולחנא במשכן זמנא : והוו מנייניהון לזרעיתהו
לבית אבהתהון תרין אלפין ושית מאה ותלתין : אילין מניני
זרעית בני גרשון כל־דפלח במשכן זמנא די מנא משה ואהרן על־ם
מימרא דיי : ומנייני זרעית בני מררי לזרעיתהון לבית אבהתהון
: מבר תלתין שנין ולעילא ועד בר־חמשין שנין כל־דאתי לחילא
לפולחנא במשכן זמנא : והוו מינייניהון לזרעיתהון תלתא אלפין
ומאתן : אילין מניני זרעית בני מררי די מנא משה ואהרן על־ם
מימרא דיי בידא דמשה : כל־מנינייא די מנא משה ואהרן ורברבי
ישראל ית־ליואי לזרעיתהון ולבית אבהתהון : מבר תלתין שנין
ולעילא ועד בר־חמשין שנין כל־דאתי למפלח פולחן פולחנא ופולחן
מטול במשכן זמנא : והוו מינייניהון תמניא אלפין וחמש מאה
ותמנן : על־מימרא דיי מנא יתהון בידא דמשה גבר גבר על־
פולחניה ועל־מטוליה ומניינוהי די־פקיד יי ית־משה :
ומליל יי לות־משה למימר : פקיד ית־
בני ישראל וישלחון מן־משריתא כל־דסגיר וכל־דדאיב וכל־

נשא

את ראש בני גרשון גם הם · כמו שצויתיך על בני קהת לראות כמה יש שהגיעו לכלל עבודה : את יריעו' המשכן · עשר תחתונות : ואת אהל
מועד · יריעות עזים העשויות לאהל עליו : מכסהו . עורות אלים מאודמים : מסך פתח וילון המזרחי : אשר על המשכן · כלומר הקלעי'
והמסך של חצר הסוככי' ומגינים על המשכן ועל מזבח הנחשת סביב : ואת כל אשר יעשה להם. כתרגו' ית כל דיתמסר להון לבני גרשון :
על פי אהרן ובניו · ואי זה מהבנים ממונה עליהם ביד איתמר בן אהרן הכהן : ויתדותם ומיתריהם · של עמודים שהרי יתידות ומיתרי הקלעי' במשא בני גרשון
היו ויתדות ומיתרי' היו ליריעו' ולקלעי' מלמטה שלא תגביהם הרוח ויתדות ומיתרי' היו לעמודי' סביב לתלות בהם הקלעי' לשפתם העליונה בכלונסות וקונטסין
כמו שעשויה במלאכת המשכן : עבודת עבודה · הוא השיר במצלתי' וכנורות שהיא עבודה לעבודת אחרת : ועבדת משא · כמשמעו : ופקודיו אשר צוה ה' את משה :
ואותן הפקודי' היו במצוה מבן שלשים שנה ועד בן חמשים : צו את בני ישרא' וגו' : פרשה זו נאמרה ביום שהוקם המשכן ושמונה פרשיו' נאמרו בו ביום כדאיתא
במסכ' גיטין בפרק הניזקין : וישלחו מן המחנה · שלש מחנות היו שם בשעת חנייתן תוך הקלעי' היא מחנה שכינה חניית הלוים סביב כמו שמפורש בפרשת
במדבר סיני היא מחנה לויה ומשם ועד סוף מחנה הדגלים לכל ארבע הרוחות היא מחנה ישראל הצרוע נשתלח חוץ לכולם הזב מותר במחנה ישרא' ומשולח
מן השתים · וטמא לנפש מותר אף בשל לויה ואינו משולח אלא משל שכינה וכל זה דרשו רבותינו מן המקראות במסכת פסחים :

טמא

וכל דמסאב לטמי נפשא דאנשא: מדכר עד נוקבא תשלחון
למברא למשריתא תשלחונון ולא יסאבון ית משריתהון די ש
שכינתי שריא ביניהון: ועבדו כן בני ישראל ושלחו יתהון למברא
למשריתא כמא די מליל יי עם משה כן עבדו בני ישראל:
ומליל יי עם משה למימר: מליל עם בני ישראל גבר
או אתתא ארי יעבדון מכל חובי אנשא לשקרא שקר קדם יי ז
ויחוב אנשא ההוא: ויודון ית חוביהון די עבדו ויתיב ית חובתיה
ברישיה וחומשיה יוסיף עלוהי ויתין לדחב ליה: ואם לית לגבר
פריק לאתבא חובתא ליה חובתא דאיתותב קדם יי לכהנא בר
מדכר כפוריא דיכפר ביה עלוהי: וכל אפרשותא לכל קודשיא
דבני ישראל די יקרבון לכהנא דיליה יהי: וגבר ית מעשר קודשי
דיליה יהי גבר די יתין לכהנא דיליה יהי:
ומליל יי עם משה למימר: מליל עם בני ישראל ותימר להון
גבר גבר ארי תסטי אתתיה ותשקר ביה שקר: וישכוב גבר
יתה שכבת זרעא ויהי מכסא מעיני בעלה ומטמרא והיא מסאבא
וסהיד לית בה והיא לא אתחדת: ויעיבר עלוהי רוח קנאה ויקני
ית אתתיה והיא אסתאבת או עיבר עלוהי רוח קנאה ויקני ית
אתתיה והיא לא אסתאבת: וייתי גברא ית אתתיה לות כהנא
וייתי ית קורבנה עלה חד מן עסרא בתלת סאין קמח שעורין
לא יריק עלוהי משחא ולא יתין עלוהי לבונתא ארי מנחת קנאתא
הוא מנחת דכרנא מדכרת חובין: ויקריב יתה כהנא ויקימינה
קדם יי: ויסב כהנא מי כיור במן דחסף ומן עפרא דיהי ביסודי
משכנא יסב כהנא ויתין למיא: ויקים כהנא ית אתתא קדם יי ויפרע
ית רישא דאתתא ויתין על ידהא ית מנחת דכרנא מנחת קנאתא
היא וביד כהנא יהון מי מריריא מלטטיא: ויומי יתה כהנא ויימר
לאתתא אם לא שכיב גבר יתיך ואם לא סטית לאסתאבא בר ם
מבעליך הוי זכאה ממיא מריריא מלטטיא האלין: ואת

וכל טמא לנפש: מזכר עד נקבה תשלחו אל מחוץ למחנה
תשלחום ולא יטמאו את מחניהם אשר אני שכן בתוכם: ויעשו
כן בני ישראל וישלחו אתם אל מחוץ למחנה כאשר דבר יהוה א
אל משה כן עשו בני ישראל: וידבר יהוה
אל משה לאמר: דבר אל בני ישראל איש או אשה כי יעשו מכל
חטאת האדם למעל מעל ביהוה ואשמה הנפש ההוא: והתודו
את חטאתם אשר עשו והשיב את אשמו בראשו וחמישתו יסף ע
עליו ונתן לאשר אשם לו: ואם אין לאיש גאל להשיב האשם
אליו האשם המושב ליהוה לכהן מלבד איל הכפרים אשר יכפר בו
עליו: וכל תרומה לכל קדשי בני ישראל אשר יקריבו לכהן לו
יהיה: ואיש את קדשיו לו יהיו איש אשר יתן לכהן לו יהיה:
וידבר יהוה אל משה לאמר:
דבר אל בני ישראל ואמרת אלהם איש איש כי תשטה אשתו ומעלה
בו מעל: ושכב איש אתה שכבת זרע ונעלם מעיני אישה וג
ונסתרה והיא נטמאה ועד אין בה והוא לא נתפשה: ועבר עליו
רוח קנאה וקנא את אשתו והוא נטמאה או עבר עליו רוח קנאה
וקנא את אשתו והיא לא נטמאה: והביא האיש את אשתו אל הכהן
והביא את קרבנה עליה עשירת האיפה קמח שערים לא יצק עליו
שמן ולא יתן עליו לבנה כי מנחת קנאת הוא מנחת זכרון מזכרת
עון: והקריב אתה הכהן והעמדה לפני יהוה: ולקח הכהן
מים קדשים בכלי חרש ומן העפר אשר יהיה בקרקע המשכן יקח
הכהן ונתן אל המים: והעמיד הכהן את האשה לפני יהוה
ופרע את ראש האשה ונתן על כפיה את מנחת הזכרון מנחת ק
קנאת הוא וביד הכהן יהיו מי המרים המאררים: והשביע
אתה הכהן ואמר אל האשה אם לא שכב איש אתך ואם לא ש
שטית טמאה תחת אישך הנקי ממי המרים המאררים האלה:

טמא לנפש. לטמי נפשא דאינשא. אומר אני שהוא לשון עצמות אדם בלשון ארמי והרבה יש בבראשית רבה אדריינוס שחיק טמיא שחיק עצמות: למעול מעל. הרי חזר וכתב כאן פרשת גוזל ונשבע על שקר היא האמורה בפרשת ויקרא ומעלה מעל בה' וכחש בעמיתו וגומר. ונשנית כאן בשביל שני דברים שנתחדשו בה האחד שכתב והתודו לימד שאינו חייב חומש ואשם על פי עדים עד שיודה בדבר והשני על גזל הגר שהוא נתן לכהנים: את אשמו בראשו. הוא הקרן שנשבע עליו: לאשר אשם לו. למי שנתחייב לו: ואם אין לאיש גואל. שמת התובע שהשביעו ואין לו יורשים: להשיב האשם אליו. כשנמלך זה להתודות על עונו. ואמרו רבותינו וכי יש לך אדם בישראל שאין לו גואלים או אח או בן או שאר בשר הקרוב ממשפחת אביו למעלה עד יעקב אלא זה הגר שמת ואין לו יורשים: האשם המושב. זה הקרן והחומש: לה' לכהן. קנאו השם ונתנו לכהן שבאותו משמר: מלבד איל הכיפורים. האמור בויקרא שהוא צריך להביא: וכל תרומה וגו'. אמר רבי ישמעאל וכי תרומה מקריבין לכהן והלא הוא המחזר אחריה לבית הגרנות ומה תלמוד לומר אשר יקריבו לכהן אלו הביכורים. שנ' בהם תביא בית ה' אלהיך ואיני יודע מה יעשה בהם תלמוד לומר לכהן לו יהיה בא הכתוב ולמד על הבכורים שיהו נתנים לכהן: ואיש את קדשיו לו יהיה. לפי שנאמרו מתנות כהונה ולויה יכול יבואו ויטלום בזרוע תלמוד לומר ואיש את קדשיו לו יהיה מגיד שטובת הנאתן לבעלים ועוד מדרשים הרבה דרשו בו בספרי: ומדרש אגדה ואיש את קדשיו לו יהיה מי שמעכב מעשרות ואינו נותנן. לו יהיו. המעשרות. סוף אין שדהו עושה אלא אחד מעשרה שהיתה למודה לעשות: ואיש אשר יתן לכהן. מתנות הראויות לו. לו יהיה. ממון הרבה: איש איש כי תשטה אשתו. מה כתוב למעלה מן הענין ואיש את קדשיו לו יהיו אם אתה מעכב מתנות הכהן חייך שתצטרך לבא אצלו להביא לו את הסוטה: איש איש. ללמדך שמועלת בשתים באיש מלחמה של מעלה ואישה מלמטה: כי תשטה. שנו רבותינו אין המנאפין נואפין עד שתכנס בהן רוח שטות דכתיב כי תשטה וכתוב בו נואף אשה חסר לב. ופשוטו של מקרא כי תשטה: תט מדרכי צניעות ותחשד בעיניו כמו שטה מעליו ועבור אל ישט אל דרכיה לבך: ומעלה בו. ומהו המעל ושכב איש אותה: איש. פרט לקטן ומי שאינו איש: אותה שכבת זרע. שכיבתה פוסלת אותה ואין שכבת אחרת פוסלת כמעשה בשתי אחיות שהיו דומות זו לזו: ונעלם מעיני אישה. פרט לסומא הא אם היה רואה ומעלים אין המים בודקין אותה: ונסתרה. שיעור שתראה לטומאת ביאה: ועד אין בה. הא אם יש בה אפילו עד אחד שאמר נטמאת לא היתה שותה: ועד אין בה. בטומאה אבל יש עדים לסתירה: נתפשה. נאנסה כמו ותפשה ושכב עמה: ועבר עליו. קודם לסתירה: רוח קנאה וקנא. פרשו רבותינו לשון התראה שמתרה בה אל תסתרי עם איש פלוני: והיא נטמאה או עבר עליו וגו'. כלומר הוא התרה בה ועברה על התראתו ואין ידוע אם נטמאה אם לאו: קמח. שלא יהא מסלת: שעורים. ולא חטים היא עשתה מעשה בהמה וקרבנה מאכל בהמה: לא יצוק עליו שמן. שלא יהא קרבנה מהודר שהשמן קרוי אור והיא עשתה בחשך: ולא יתן עליו לבונה. שהאמהות נקראו לבונה שנאמר אל גבעת הלבונה והיא פרשה מדרכיהן: כי מנחת קנאות הוא. הקמח הזה קמח לשון זכר: מנחת קנאות. מעוררת עליה שתי קנאות קנאת המקום וקנאת הבעל: מים קדושים. שקדשו בכיור לפי שנעשה מנחשת מראות הצובאות וזו פירשה מדרכיהן שהיו נבעלות לבעליהן במצרים תחת התפוח וזו קלקלה לאחר תבדק בו: בכלי חרש. היא השקתה את הנואף יין משובח בכוסות משובחים לפיכך תשתה מים המרים במקידה בזויה של חרש: והעמיד הכהן וגו'. והלא כבר נאמר והעמידה לפני ה' אלא מסיעין היו אותה ממקום למקום כדי ליגעה ותטרף דעתה ותודה: ופרע. סותר את קליעת שערה כדי לבזותה מכאן לבנות ישראל שגלוי הראש גנאי להם: לפני ה'. בשער ניקנור הוא שער העזרה המזרחי דרך כל הנכנסים: ונתן על כפיה. ליגעה אולי תטרף דעתה ותודה ולא ימחה שם המיוחד על המים: המרים. על שם סופן שהם מרים לה: המאררים. המחסרים אותה מן העולם לשון סלון ממאיר ולא יתכן לפרש מים ארורים שהרי קדושות הן ולא ארורים כתב הכתוב אלא מאררים את אחרים ואף אנקלוס לא תרגם ליטייא אלא מלטטיא מראות קללה בגופה של זו: והשביע אותה וגו'. ומה היא השבועה אם לא שכב הנקי הא אם שכב חנקי שמכלל לאו אתה שומע הן אלא שמצוה לפתוח בדיני נפשות תחלה לזכות: ואת כי שטית

ואת כי שטית תחת אישך וכי נטמאת ויתן איש בך את שכבתו
מבלעדי אישך: והשביע הכהן את האשה בשבעת האלה ואמר
הכהן לאשה יתן יהוה אותך לאלה ולשבעה בתוך עמך בתת יהוה
את ירכך נפלת ואת בטנך צבה: ובאו המים המאררים ה
האלה במעיך לצבות בטן ולנפל ירך ואמרה האשה אמן אמן:
וכתב את האלות האלה הכהן בספר ומחה אל מי המרים: והשקה
את האשה את מי המרים המאררים ובאו בה המים המאררים לם
למרים: ולקח הכהן מיד האשה את מנחת הקנאת והניף את המנחה
לפני יהוה והקריב אתה אל המזבח: וקמץ הכהן מן המנחה את
אזכרתה והקטיר המזבחה ואחר ישקה את האשה את המים: והשקה
את המים והיתה אם נטמאה ותמעל מעל באישה ובאו בה המים
המאררים למרים וצבתה בטנה ונפלה ירכה והיתה האשה לאלה
בקרב עמה: ואם לא נטמאה האשה וטהרה הוא ונקתה ונזרעה
זרע: זאת תורת הקנאת אשר תשטה אשה תחת אישה ונטמאה:
או איש אשר תעבר עליו רוח קנאה וקנא את אשתו והעמיד את
האשה לפני יהוה ועשה לה הכהן את כל התורה הזאת: ונקה האיש
מעון והאשה ההוא תשא את עונה: וידבר יהוה אל משה
לאמר: דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם איש או אשה כי יפלא
לנדר נדר נזיר להזיר ליהוה: מיין ושכר יזיר חמץ יין וחמץ שכר לא
ישתה וכל משרת ענבים לא ישתה וענבים לחים ויבשים לא יאכל:
כל ימי נזרו מכל אשר יעשה מגפן היין מחרצנים ועד זג לא יאכל:
כל ימי נדר נזרו תער לא יעבר על ראשו עד מלאת הימם אשר
יזיר ליהוה קדש יהיה גדל פרע שער ראשו: כל ימי הזירו ליהוה
על נפש מת לא יבא: לאביו ולאמו לאחיו ולאחתו לא יטמא להם
במתם כי נזר אלהיו על ראשו: כל ימי נזרו קדש הוא ליהוה: וכי
ימות מת עליו בפתע פתאם וטמא ראש נזרו וגלח ראשו ביום טה
טהרתו ביום השביעי יגלחנו: וביום השמיני יבא שתי תרים או
שני בני יונה אל הכהן אל פתח אהל מועד: ועשה הכהן א
אחד לחטאת ואחד לעלה וכפר עליו מאשר חטא על הנפש

ואת ארי סטית בר מבעליך וארי אסתאבת ויהב גבר ביך ית ש
שכובתיה בר מבעליך: ויומי כהנא ית אתתא במומתא דלוטא
ויימר כהנא לאתתא יתן ייי יתיך ללוט ולמומי בגו עמיך בדיתן ייי
ית ירכיך מסיא וית מעיכי נפיחין: ויעלון מיא מלטטיא האילין
במעייכי לאפחא מעין ולאמסאה ירכין ותימר אתתא אמן אמן:
ויכתוב ית לוטיא האילין כהנא בספרא וימחי למי מריריא:
וישקי ית אתתא ית מי מריריא מלטטיא ויעלון בה מיא מלטטיא
למרר: ויסב כהנא מידא דאתתא ית מנחת קנאתא וירים ית מ
מנחתא קדם ייי ויקריב יתה למדבחא: ויקמוץ כהנא מן מנחתא
ית אדכרתה ויסיק למדבחא ובתר כן ישקי ית אתתא ית מיא:
וישקינה ית מיא ותהי אם אסתאבת ותשקרא שקר בבעלה וי
ויעלון בה מיא מלטטיא למרר ויפחון מעהא ויתמסי ירכה ותהי
אתתא ללוטא בגו עמה: ואם לא אסתאבת אתתא ודכיא היא
ותפוק זכאה ותעדי עדוי: דא אוריתא דקנאתא די תסטי אתתא
בר מבעלה ותסתאב: או גבר די תעיבר עלוהי רוח קנאה ויקני ית
אתתיה ויקים ית אתתא קדם ייי ויעביד לה כהנא ית כל א
הדא: ויהי זכאה גברא מחובין ואתתא ההיא תקביל ית חובה:
ומליל ייי לות משה למימר: מליל עם בני ישראל ו
ותימר להון גבר או אתתא ארי יפריש למידר נדר נזירא למיזר קד
ייי: מחמר חדת ועתיק יזר חל דחמר חדת וחל דחמר עתיק לא
ישתי וכל מתרות ענבין לא ישתי וענבין רטיבין ויבישין לא ייכול:
כל יומי נזריה מכל דמתעביד מגופנא דחמרא מפורצנין ועד עיצ
עיצורין לא ייכול: כל יומי נדר נזריה מספר לא יעיבר על רישיה עד
משלם יומיא דיזר קדם ייי קדיש יהי מרבי פרוע שער רישיה: כל
יומין דנזיר קדם ייי על נפשא דמתא לא ייעול: לאבוהי ולאמיה
לאחוהי ולאחתיה לא יסתאב להון במותיהון ארי נזרא דאלהיה
על רישיה: כל יומי נזריה קדיש הוא קדם ייי: וארי ימות מיתא
עלוהי בתכיף שלו ויסאיב ריש נזריה ויגלח רישיה ביומא דדכותי
ביומא שביעאה יגלחינה: וביומא תמינאה ייתי תרין שפנינין או
תרין בני יונה לות כהנא לתרע משכן זמנא: ויעביד כהנא חד לח
לחטאתא וחד לעלתא ויכפר עלוהי מדחב על מיתא ויקדיש

ואת כי שטית · כי משמש לשון אם: בשבועת האלה · שבועה של קללה: יתן ה' אותך לאלה וגו' · יהיו הכל מקללין ביך יבואך כדרך שבא לפלונית: ולשבועה · שיהיו הכל נשבעין ביך לא יארע לי כדרך שאירע לפלונית · וכן הוא אומר והנחתם שמכם לשבועה לבחירי שהצדיקים נשבעים בפורענותן של רשעים וכן לענין הברכה ונברכו וגו' בך יברך ישראל לאמר: את ירכך · בקללה הקדים ירך לבטן לפי שהתחילה בעבירה תחילה: צבה · כתרגומו נפוחה: לצבות בטן · כמו להצבות בטן זהו שמוש פתח שהלמד נקודה בו וכן לנחותם הדרך לראותכם את הדרך אשר תלכו בה וכן לנפיל ירך · להנפיל ירך שהמים מצבים את הבטן ומפילים את הירך: לצבות בטן ולנפיל ירך · בטנו וירכו של בועל או אינו אלא של נבעלת כשהוא אומר את ירכך נופלת ואת בטנך צבה הרי של נבעלת אמור: אמן אמן · קבלת שבועה אמן אם מאיש זה אמן אם מאיש אחר אמן על האלה אמן על השבועה: והשקה את האשה · אין זה סדר המעשה שהרי בתחילה מקריב מנחתה אלא הכתוב מבשרך שכשישקנה יבואו בה למרים לפי שנאמר בטן וירך מנין לשאר כל הגוף תלמוד לומר ובאו בה בכולה אם כן מה תלמוד לומ' בטן וירך לפי שהן התחילו בעבירה תחילה לפיכך התחיל מהם הפורענות: למרי' · להיות לה רעי' ומרים: והניף · מוליך ומביא מעלה ומוריד ואף היא מניפה עמו שידה למעלה מידו של כהן: והקריב אותה · זו היא הגשתה בקרן דרומית מערבית של מזבח קודם קמיצה כשאר מנחות: אזכרתה · הוא הקומץ שעל ידי הקטרתו המנחה באה לזכרון לגבוה: והשקה את המים · לרבות שאם אמרה איני שותה לאחר שנמחקה מגלה מערערין אותה ומשקין אותה בעל כרחה אלא אם כן אמרה טמאה אני: וצבתה בטנה וגו' · אעפ' שבקללה ירך תחילה המים אין בודקין אלא כדרך כניסתן בה: והיתה האשה לאלה · כמו שפרשתי שיהיו הכל אלין בה: בקרב עמה · הפרש בין אדם המתגנול במקום שנכר לאדם המתגנול במקום שאינו נכר: ואם לא נטמאה · האשה בסתירה זו: וטהורה היא · ממקום אחר: ונקתה · ממים המאררים ולא עוד אלא ונזרעה זרע אם היתה יולדת בצער תלד בריוח אם היתה יולדת שחורים יולדת לבני': או איש · כמו או כודע כלומר אם איש קנאי הוא לכך והעמיד את האשה: ונקה האיש מעון · אם בדקוה המים אל ידאג לומר חבתי במיתתה נקי הוא מן העונש: דבר אחר משישקנה תהא אצלו בהיתר ונקה מעון · שהסוטה אסורה לבעלה: כי יפליא · יפריש · למה נסמכה פרשת נזיר לפרשת סוטה לומר לך שכל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין שהוא מביא לידי ניאוף: נדר נזיר · אין נזירה בכל מקום אלא פרישה אף כאן שפירש מן היין: להזיר לה' · להבדיל עצמו מן היין לשם שמים: מיין ושכר · כתרגומו מחמר חדת ועתיק שהיין משכר כשהוא ישן: וכל משרת · לשון בציעה במים וכל משקה ובלשון משנה יש הרבה אין שורין דיו וסמנים נזיר ששרה פתו ביין: חרצנים · הם הגרעינין: זג · הם קלפות שמבחוץ שהחרצנים בתוכן כענבל בזוג: קדוש יהיה · השער שלו לגדל הפרע של שער ראשו: פרע · נקוד פתח לפי שהוא דבוק לשער ראשו פרע של שער · ופירוש של פרע גדול של שער וכן את ראשו לא יפרע ואין קרוי פרע פחות משלשים יום: כל ימי נזרו קדוש הוא · זו קדושת הגוף מליטמא למתים: פתע · זה אונס: פתאום · זה שוגג · ויש אומרים פתע פתאום · דבר אחד הוא מקרה של פתאום: וכי ימות מת עליו · באהל שהוא בו: ביום טהרתו · ביום הזייתו או אינו אלא בשמיני שהוא טהור לגמרי תלמוד לומר ביום השביעי אי שביעי יכול אפי' לא הזה תלמוד לומר ביום טהרתו: וביום השמיני יביא שתי תורים · להוציא את השביעי או אינו אלא להוציא את התשיעי קבע זמן לקרבין וקבע זמן למקריבין מה קריבין הכשיר שמיני ותשיעי והלא' אף מקריבין שמיני ותשיעי והלאה: מאשר חטא על הנפש · שלא נזהר מטומאת המת רבי אלעזר הקפר אומר שציער עצמו מן היין: וקדש את

י ב א

וקדש את ראשו ביום ההוא: והזיר ליהוה את ימי נזרו והביא כבש בן שנתו לאשם והימים הראשנים יפלו כי טמא נזרו:
וזאת תורת הנזיר ביום מלאת ימי נזרו יביא אתו אל פתח אהל מועד: והקריב את קרבנו ליהוה כבש בן שנתו תמים אחד לעלה וכבשה אחת בת שנתה תמימה לחטאת ואיל אחד תמים לשלמים: וסל מצות סלת חלת בלולת בשמן ורקיקי מצות משחים בשמן ומנחתם ונסכיהם: והקריב הכהן לפני יהוה ועשה את חטאתו ואת עלתו: ואת האיל יעשה זבח שלמים ליהוה על סל המצות ועשה הכהן את מנחתו ואת נסכו: וגלח הנזיר פתח אהל מועד את ראש נזרו ולקח את שער ראש נזרו ונתן על האש אשר תחת זבח השלמים: ולקח הכהן את הזרע בשלה מן האיל וחלת מצה אחת מן הסל ורקיק מצה אחד ונתן על כפי הנזיר אחר התגלחו את נזרו: והניף אותם הכהן תנופה לפני יהוה קדש הוא לכהן על חזה התנופה ועל שוק התרומה ואחר ישתה הנזיר יין: זאת תורת הנזיר אשר ידר קרבנו ליהוה על נזרו מלבד אשר תשיג ידו כפי נדרו אשר ידר כן יעשה על תורת נזרו:
וידבר יהוה אל משה לאמר: דבר אל אהרן ואל בניו לאמר כה תברכו את בני ישראל אמור להם: יברכך יהוה וישמרך: יאר יהוה פניו אליך ויחנך: ישא יהוה פניו אליך וישם לך שלום: ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם:
ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן וימשח אתו ויקדש אתו ואת כל כליו ואת המזבח ואת כל כליו וימשחם ויקדש אתם: ויקריבו נשיאי ישראל ראשי בית אבתם הם נשיאי המטת הם העמדים על הפקדים: ויביאו את קרבנם לפני יהוה שש עגלת צב ושני עשר בקר עגלה על שני הנשאים ושור לאחד ויקריבו אותם לפני המשכן:
ויאמר יהוה אל משה לאמר: קח מאתם והיו לעבד את עבדת אהל מועד ונתתה אותם אל הלוים איש כפי עבדתו: ויקח משה את העגלת ואת הבקר ויתן אותם אל הלוים: את שתי העגלות ואת ארבעת הבקר נתן לבני גרשון

ויקדיש ית רישיה ביומא ההוא: ויזיר קדם ייי ית יומי נזריה וייתי אימר בר שתיה לאשמא ויומיא קדמאי יבטלון ארי אסתאב נזריה: ודא אוריתא דנזרא ביומא משלם יומי נזריה ייתי יתיה לתרע משכן זמנא: ויקריב ית קורבניה קדם ייי אימר בר שתיה שלים חד לעלתא ואימרתא חדא בת שתא שלמתא לחטאתא ודכר חד שלים לנכסת קודשיא: וסל פטירא סולתא גריצן דפילן במשח ואספוגין פטירין דמשיחין במשח ומנחתהון ונסכיהון: ויקריב כהנא קדם ייי ויעביד ית חטאתיה וית עלתיה: וית דיכרא יעביד נכסת קודשיא קדם ייי על סלא דפטיריא ויעביד כהנא ית מנחתיה וית נסכיה: ויגלח נזירא בתרע משכן זמנא ית ריש נזריה ויסב ית סער ריש נזריה ויתן על אשתא די תחות דבחא דנכסת קודשיא: ויסב כהנא ית דרעא בשילא מן דיכרא וגריצתא פטירתא חדא מן סלא ואספוג פטיר חד ויתן על ידי ב
נזירא בתר דיגלח ית נזריה: וירים יתהון כהנא ארמא קדם ייי קודשא הוא לכהנא על חדיא דארמותא ועל שוקא דאפרשותא ובתר כן ישתי נזירא חמרא: דא אוריתא דנזירא די ידר קורבניה קדם ייי על נזריה בר מדתדביק ידיה כפום נדריה די ידר כן יעביד על אוריתא דנזריה: ומליל ייי עם משה למימר: מליל עם אהרן ועם בנוהי למימר כדין תברכון ית בני ישראל כד תימרון להון: יברכינך ייי ויטרינך: ינהר ייי שכינתיה לותך ויחום יתך: יסב ייי אפיה לותך וישוי לך שלם: וישוון ית ברכת שמי על בני ישראל ואנא אברכינון:
והוה ביומא דשיצי משה לאקמא ית משכנא ורבי יתיה וקדיש ו
יתיה וית כל מנוהי וית מדבחא וית כל מנוהי ורבינון וקדיש יתהון: וקריבו רברבי ישראל רישי בית אבהתהון אינון רברבי שבטיא אינון דקיימין על מניניהון: ואיתיאו ית קורבניהון קדם ייי שית עגלן כד מחפין ותרי עסר תורין עגלתא על תרין רברביא ותור לחד וקריבו יתהון לקדם משכנא:
ואמר ייי לות משה למימר: קבל מנהון ויהון למפלח ית פולחן משכן זמנא ותתן יתהון לליואי גבר כמיסת פולחניה: ונסיב משה ית עגלתא וית תורי ויהב יתהון לליואי: ית תרתין עגלן וית ארבעא תורין יהב לבני גרשון כמיסת

וקדש את ראשו. לחזור ולהתחיל מנין נזירותו: והזיר לה' את ימי נזרו. יחזור וימנה נזירותו בתחילה: והימים הראשונים יפלו. לא יעלו מן המנין: יביא אותו. יביא את עצמו וזה אחד משלשה אתים שהיה רבי ישמעאל דורש כן כיוצא בו והשיאו אותם עון אשמה את עצמם כיוצא בו ויקבור אותו בגיא הוא קבר את עצמו: ומנחתם ונסכיהם. של עולה ושלמים לפי שהיו בכלל ויצאו לידון בדבר חדש שיטעינו לחם החזירן לכללן שיטענו נסכים כדין עולה ושלמים: חלות מצות ורקיקי מצות. עשר מכל מין: זבח שלמים לה' על סל המצות. ישחט את השלמים על מנת לקדש את הלחם: את מנחתו ואת נסכו. של איל: וגלח הנזיר פתח אהל מועד. יכול יגלח בעזרה הרי זה דרך בזיון אלא וגלח הנזיר לאחר שחיטת השלמים שכתוב בהן ושחטו פתח אהל מועד: אשר תחת זבח השלמים. תחת הדוד שהוא מבשלן בו לפי ששלמי נזיר היו מתבשלין בעזרה שצריך ליטול הכהן הזרוע אחר שנתבשל: הזרוע בשלה. לאחר שנתבשלה: קדש הוא לכהן. החלה והרקיק והזרוע תרומה הן לכהן: על חזה התנופה. מלבד חזה ושוק הראויים לו מכל שלמים מוסף על שלמי נזיר הזרוע הזה לפי שהיו שלמי נזיר בכלל ויצאו לידון בדבר החדש להפרשת זרוע הוצרך להחזירן לכללן לידון אף בחזה ושוק: מלבד אשר תשיג ידו. שאם אמר הריני נזיר על מנת לגלח על מאה עולות ועל מאה שלמים כפי נדרו אשר ידור כן יעשה: מוסף על תורת נזרו. על תורת הנזיר מוסיף ולא יחסר שאם אמר הריני נזיר חמש נזירות על מנת לגלח על ג' בהמו' הללו אין אני קורא בו כאשר ידור כן יעשה: אמור להם. כמו זכור שמור בלעז דישנט: אמור להם: שיהו כלם שומעים: אמור. מלא לא תברכם בחפזון ובהלות אלא בכוונה ובלב שלם: יברכך. שיתברכו נכסיך: וישמרך. שלא יבאו עליך שודדים ליטול ממונך שהנותן מתנה לעבדו אינו יכול לשמרו מכל אדם וכיון שבאים לסטים עליו ונוטלין אותה ממנו מה הנאה יש לו במתנה זו אבל הקב"ה הוא הנותן הוא השומר והרבה מדרשים דרשו בו בספרי: יאר ה' פניו אליך. יראה לך פנים שוחקות פנים צהובות: ויחנך. יתן לך חן: ישא ה' פניו אליך. יכבוש כעסו: ושמו את שמי. יברכום בשם המפורש: ואני אברכם. לישראל ואסכי' עם הכהני': דבר אחר ואני אברכם לכהנים: ויהי ביום כלות משה. כלת כתיב יום הקמת המשכן היו ישראל ככלה הנכנסת לחופה: כלות משה. בצלאל וכל חכם לב עשו את המשכן ותלאו הכתוב במשה לפי שמסר נפשו עליו לראות תבנית כל דבר ודבר כמו שהראוהו בהר להורות לעושי המלאכה ולא טעה בתבנית אחת וכן מצינו בדוד לפי שמסר נפשו על בנין בית המקדש שנאמר זכור ה' לדוד את כל ענותו אשר נשבע לה' וגו' לפיכך נקרא על שמו שנאמר ראה ביתך דוד: כלות משה להקים. ולא נאמר ביום הקים מלמד שכל שבעת ימי המלואים היה משה מעמידו ומפרקו ובאותו היום העמידו ולא פרקו לכך נאמר כלות משה להקי' אותו היום כלו הקמותיו וראש חדש ניסן היה בשני נשרפה הפרה בשלישי הזו הזיה ראשונה ובשביעי גלחו: הם נשיאי המטות. שהיו שוטרים עליהם במצרי' והיו מוכים עליהם שנאמר ויכו שוטרי ישראל הם העומדים על הפקודים שעמדו עם משה ואהרן כשמנו את ישראל שנאמר ואתכם יהיו וגו': שש עגלות צב. אין צב אלא מחופין וכן בצבים ובפרדים עגלות מכוסין קרויים צבים: ויקריבו אותם לפני המשכן. שלא קבל משה מידם עד שנ' לו מפי המקום: אמר רבי נתן מה ראו הנשיאי' להתנדב כאן בתחלה ובמלאכת המשכן לא התנדבו תחלה אלא כך אמרו הנשיאים יתנדבו צבור מה שיתנדבו ומה שמחסרין אנו משלימין כיון שראו שהשלימו צבור את הכל שנאמר והמלאכה היתה דים אמרו מעתה מה עלינו לעשות הביאו אבני השהם והמלואים לאפוד ולחשן לכך התנדבו כאן תחלה: כפי עבודתם

כפי עבדתם: ואת ארבע העגלת ואת שמנת הבקר נתן לבני
מררי כפי עבדתם ביד איתמר בן אהרן הכהן: ולבני קהת לא
נתן כי עבדת הקדש עלהם בכתף ישאו: ויקריבו הנשאים את
חנכת המזבח ביום המשח אתו ויקריבו הנשיאם את קרבנם לפני
המזבח: ויאמר יהוה אל משה נשיא אחד ליום נשיא אחד ליום
יקריבו את קרבנם לחנכת המזבח:

ויהי המקריב ביום הראשון את קרבנו
נחשון בן עמינדב למטה יהודה: וקרבנו קערת כסף אחת שלשים
ומאה משקלה מזרק אחד כסף שבעים שקל בשקל הקדש שניהם
מלאים סלת בלולה בשמן למנחה: כף אחת עשרה זהב מלאה
קטרת: פר אחד בן בקר איל אחד כבש אחד בן שנתו לעלה:
שעיר עזים אחד לחטאת: ולזבח השלמים בקר שנים אילם
חמשה עתודים חמשה כבשים בני שנה חמשה זה קרבן נחשון בן
עמינדב: ביום השני הקריב נתנאל בן
צוער נשיא יששכר: הקרב את קרבנו קערת כסף אחת שלשים
ומאה משקלה מזרק אחד כסף שבעים שקל בשקל הקדש שניהם
מלאים סלת בלולה בשמן למנחה: כף אחת עשרה זהב מלאה
קטרת: פר אחד בן בקר איל אחד כבש אחד בן שנתו לעלה:
שעיר עזים אחד לחטאת: ולזבח השלמים בקר שנים אילם חמשה
כבשים בני שנה חמשה זה קרבן נתנאל בן צוער:

ביום השלישי נשיא לבני זבולן אליאב בן חלן:
קרבנו קערת כסף אחת שלשים ומאה משקלה מזרק אחד כסף ש
שבעים שקל בשקל הקדש שניהם מלאים סלת בלולה בשמן לם
למנחה: כף אחת עשרה זהב מלאה קטרת: פר אחד
בן בקר איל אחד כבש אחד בן שנתו לעלה: שעיר עזים אחד
לחטאת: ולזבח השלמים בקר שנים אילם חמשה עתדים חמשה
כבשים בני שנה חמשה זה קרבן אליאב בן חלן:

ביום הרביעי נשיא לבני ראובן אליצור בן שדיאור:
קרבנו קערת כסף אחת שלשים ומאה משקלה מזרק אחד כסף ש
שבעים שקל בשקל הקדש שניהם מלאים סלת בלולה בשמן לם
למנחה: כף אחת עשרה זהב מלאה קטרת: פר אחד בן בקר איל
אחד כבש אחד בן שנתו לעלה שעיר עזים אחד לחטאת:
ולזבח השלמים בקר שנים אילם חמשה עתדים חמשה כבשים בני

כמיסת פולחנהון: וית ארבע עגלן וית תמניא תורין יהב לבני
מררי כמיסת פולחנהון בידא דאיתמר בר אהרן כהנא: ולבני
קהת לא יהב ארי פולחן קודשא עליהון בכתפא נטלין: וקריבו
רברביא ית חנוכת מדבחא ביומא דרביו יתיה וקריבו רברביא ית
קורבניהון קדם מדבחא: ואמר יי למשה רבא חד ליומא רבא חד
ליומא יקרבון ית קורבנהון לחנוכת מדבחא:

והוה דמקריב ביומא קדמאה ית קורבניה נחשון בר עמינדב
לשבטא דיהודה: וקורבניה מגיסתא דכסף חדא מאה ותלתין ס
סלעין הוי מתקלה מזרקא חד כספא מתקליה שבעין סלעין
בסלעי קודשא תרויהון מלן סולתא דפילא במשח למנחתא:
בזיכא חדא מתקל עסר סלעין היא דדהב מליא קטורת בוסמיא:
תור חד בר תורי דכר חד אימר חד בר שתיה לעלתא: צפיר
בר עזין חד לחטאתא: ולניכסת קודשיא תורין תרין דיכרין חמשא
גדיא חמשא אמרין בני שנה חמשא דין קורבן דנחשון בר עמינ':
ביומא תנינא קריב נתנאל בר צוער רבא שבטא דיששכר: קריב ית
קורבניה מגיסתא דכסף חדא מאה ותלתין סלעין הוה מתקלה
מזרקא חד דכסף מתקליה שבעין סלעין בסלעי קודשא תרויהון
מלן סולתא דפילא במשח למנחתא: בזכא חדא מתקל עשר סלעין
דדהב מליא קטורת בוסמין: תור חד בר תורי דכר חד אמר חד
בר שתיה לעלתא: צפיר בר עזין חד לחטאתא: ולנכסת קודשיא
תורין תרין דכרין חמשא גדיי חמשא אמרין בני שנה חמשא דין
קורבן נתנאל בר צוער:

ביומא תליתאה רבא לבני זבולן אליאב בר חילון:
קורבניה מגיסתא דכסף חדא מאה ותלתין סלעין הוה מתקלה
מזרקא חד דכסף מתקליה שבעין סלעין בסלעי קודשא תרויהון
מלן סולתא דפילא במשח למנחתא: בזכא חדא מתקל עשר סלעין
דדהב מליא קטורת בוסמין: תור חד בר תורי דכר חד אמר חד
בר שתיה לעלתא: צפיר בר עזין חד לחטאתא: ולנכסת קודשיא
תורין תרין דכרין חמשא גדיי חמשא אמרין בני שנה חמשא דין
קורבן אליאב בר חילון: ביומא רביעאה רבא לבני ראובן
אליצור בר שדיאור: קורבניה מגיסתא דכסף חדא מאה
ותלתין סלעין הוה מתקלה מזרקא חד דכסף מתקליה שבעין
סלעין בסלעי קודשא תרויהון מלן סולתא דפילא במשח למנחתא
: בזכא חדא מתקל עשר סלעין דדהב מליא קטרת בוסמין: תור חד
בר תורי דכר חד אמר חד בר שתיה לעלתא: צפיר בר עזין חד לחט'
: ולנכסת קודשיא תורין תרין דכרין חמשא גדיי חמשא אמרין בני

כפי עבודתם· שהיה משא בני גרשון קל ממשא מררי שהיו נושאים הקרשים והעמודים והאדנים: כי עבודת הקדש עליהם· משא דבר הקדושה הארון והשלחן וגו' לפיכך בכתף ישאו: ויקריבו הנשיאים את חנכת המזבח· לאחר שהתנדבו העגלות והבקר לשאת המשכן נשאו לבם להתנדב קרבנות המזבח לחנכו: ויקריבו הנשיאי' את קרבנם לפני המזבח· כי לא קבל משה מידם עד שנאמר לו מפי הגבורה: יקריבו את קרבנם לחנכת המזבח· ועדין לא היה יודע משה היאך יקריבו אם כסדר תולדותם אם כסדר המסעות עד שנאמר לו מפי הקב"ה יקריבו למסעות איש יומו: ביום הראשון· אותו היום נטל עשר עטרות ראשון למעשה בראשית ראשון לנשיאים וכו' כדאית' בסדר עולם: למטה יהודה· יחסו הכתוב על שבטו ולא שגבה משבטו והקריב· או אינו אומר למטה יהודה אלא שגבה משבטו והביא תלמוד לומר זה קרב' נחשון משלו הביא: שניהם מלאים סלת· למנחת נדבה: עשרה זהב· כתרגומו משקל עשר שקלי הקדש היה בה: מלאה קטרת· לא מצינו קטרת ליחיד ולא על מזבח החיצון אלא זו בלבד והוראת שעה היתה: פר אחד· מיוחד שבעדרו· שעיר עזים אחד לחטאת· לכפר על קבר התהום טומאת ספק· הקריב נתנאל בן צוער הקריב את קרבנו· מה תלמוד לומר הקריב משבטו של יששכר מה שלא נאמר בכל השבטים לפי שבא ראובן וערער ואמ' דיי שקדמני יהודה אחי אקריב אני אחריו אמר לו משה מפי הגבורה נאמר לי שיקריבו כסדר מסען לדגליהם. לכך אמ' הקרב את קרבנו והוא חסר יוד שהוא משמע הקרב לשון צווי שמפי הגבור' נצטוה הקרב ומהו הקריב הקריב שני פעמים בשביל שני דברי' זכה להקריב שני לשבטים אחת שהיו יודעים בתורה שנאמר ומבני יששכר יודעי בינה לעתים· ואחת שהם נתנו עצה לנשיאים להתנדב קרבנות הללו ויסודו של רבי משה הדרשן מצאתי אמר רבי פנחס בן יאיר נתנאל בן צוער השיאן עצה זו: קערת כסף· מנין אותיותיו בגימטריא תשע מאות ושלשים כנגד שנותיו של אדם הראשון: שלשים ומאה משקלה· על שם שכשהעמיד תולדות לקיום העולם בן מאה ושלשים היה שנאמר ויחי אדם שלשים ומאת שנה ויולד את וגו': מזרק אחד כסף· בגימטריא חמש מאות ועשרים על שם נח שהעמיד תולדות בן חמש מאות שנה· ועל שם עשרים שנה שנגזרה גזרת המבול קודם תולדותיו כמו שפירשתי אבל והיו ימיו מאה ועשרים שנה לפיכך נאמר מזרק אחד כסף ולא נאמר כסף אחד כמו שנאמר בקערה לומר שאף אותיות של אחד מצטרפות למנין: שבעים שקל· כנגד שבעים אומות שיצאו מבניו: כף אחת· כנגד התורה שנתנה מידו של הקב"ה: עשרה זהב· כנגד עשרת הדברות: מלאה קטרת· גימטריא של קטרת שש מאות ושלש עשרה מצות ובלבד שתחליף קוף בדלת על ידי את בש גר דק: פר אחד· כנגד אברהם שנאמר בו ויקח בן בקר· איל אחד כנגד יצחק ויקח את האיל וגו': כבש אחד· כנגד יעקב והכבשים הפריד יעקב: שעיר עזים· לכפר על מכירת יוסף שנאמר וישחטו שעיר עזים: ולזבח השלמים בקר שנים· כנגד משה ואהרן שנתנו שלום בין ישראל לאביהם שבשמים: אילים כבשים ועתודים. שלשה מינים כנגד כהני' ולוים וישראל וכנגד תורה נביאים וכתובי'· שלש חמשיות כנגד חמשה חומשין וחמש הדברות הכתובין על לוח אחד וחמש הכתובים על השני עד כאן [illegible] של רבי משה הדרשן: ביום השלישי נשיא ונומר· ביום השלישי היה הנשיא המקריב לבני זבולון וכן כלם אבל בנתנאל שנאמר בו הקריב נתנאל [illegible] אחריו הלשון לומר נשיא לפי שכבר הזכיר שמו והקרבתו ובשאר שלא נאמר בהן הקריב נופל עליהן לשון זה נשיא לבני פלוני אותו היום היה הנשיא המקריב לשבט פלוני:

ביום המשח

ב ... ב

שנא חמשא דין קורבן אליצור בר שדיאור :

ביומא חמישאה רבא לבני שמעון שלמיאל בר צורי שדי : קורבניה מגיסתא דכסף חרא מאה ותלתין סלעין הורת מתקלרת מזרקא חר דכסף מתקליה שבעין סלעין בסלעי קודשא תרויהון מלן סולתא דפילא במשח למנחתא : בזכא חרא מתקל עשר סלעין דדהב מליא קטורת בוסמין : תור חר בר תורי דכר חר אמר חר בר שתיה לעלתא : צפיר בר עזין חר לחטאתא : ולנכסת קודשיא תורין תרין דכרין חמשא גדיי חמשא אמרין בני שנה חמשא דין קורבן שלמיאל בר צורי שדי :

ביומא שתיתאה רבא לבני גד אליסף בר דעואל : קורבניה מגיסתא דכסף חדא מאה ותלתין סלעין הוה מתקלרת מזרקא חר דכסף מתקליה שבעין סלעין בסלעי קודשא תרויהון מלן סולתא דפילא במשח למנחתא : בזכא חדא מתקל עשר סלעין דדהב מליא קטורת בוסמין : תור חר בר תורי דכר חר אמר חר בר שתיה לעלתא : צפיר בר עזין חר לחטאתא : ולנכסת קודשיא תוו ין תרין דכרין חמשא גדיי חמשא אמרין בני שנה חמשא דין קורבן אליסף בר דעואל :

ביומא שביעאה רבא לבני אפרים אלישמע בר עמיהוד : קורבניה מגיסתא דכסף חדא מאה ותלתין סלעין הוה מתקלה מזרקא חר דכסף מתקליה שבעין סלעין בסלעי קודשא תרויהון מלן סולתא דפילא במשח למנחתא : בזכא חדא מתקל עשר סלעין דדהב מליא קטורת בוסמין : תור חר בר תורי דכר חר אמר חר בר שתיה לעלתא : צפיר בר עזין חר לחטאתא : ולנכסת קודשיא תורין תרין דכרין חמשא גדיי חמשא אמרין בני שנה חמשא דין קורבן אלישמע בר עמיהוד :

ביומא תמינאה רבא לבני מנשה גמליאל בר פדה צור : קורבניה מגיסתא דכסף חדא מאה ותלתין סלעין הוה מתקלה מזרקא חר דכסף מתקליה שבעין סלעין בסלעי קודשא תרויהון מלן סולתא דפילא במשח למנחתא : בזכא חדא מתקל עשר סלעין דדהב מליא קטורת בוסמין : תור חר בר תורי דכר חר אמר חר בר שתיה לעלתא : צפיר בר עזין חר לחטאתא : ולנכסת קודשיא תורין תרין דכרין חמשא גדיי חמשא אמרין בני שנה חמשא דין קורבן גמליאל בר פדהצור :

ביומא תשיעאה רבא לבני בנימן אבידן בר גדעוני : קורבניה מגיסתא דכסף חרא מאה ותלתין סלעין הוה מתקלה מזרקה חר דכסף מתקליה שבעין סלעין בסלעי קודשא תרויהון מלן סולתא דפילא במשח למנחתא : בזכא חרא מתקל עשר סלעין דדהב מליא קטורת בוסמין : תור חר בר תורי דכר חר אמר חר בר שתיה לעלתא : צפיר בר עזין לחטאתא : ולנכסת קודשיא תורין תרין דכרין חמשא גדיי חמשא אמרין בני שנה חמשא דין קורבן אבידן בר גדעוני :

ביומא עשיראה רבא לבני דן אחיעזר בר עמי שדי : קורבניה מגיסתא דכסף חרא מאה ותלתין סלעין הוה מתקלה מזרקא חר דכסף מתקליה שבעין סלעין בסלעי קודשא תרויהון מלן סולתא דפילא במשח למנחתא : בזכא חדא מתקל עשר סלעין דדהב מליא קטורת בוסמין : תור חר בר תורי דכר חד אמר חר בר שתיה לעלתא : צפיר בר עזין חר לחטאתא : ולנכסת קודשיא תורין תרין דכרין חמשא גדיי חמשא אמרין בני שנה חמשא דין קורבן אחיעזר בר עמי שדי :

ביומא חד עשר יומין רבא לבני נפתלי אחירע בר עינן : קורבניה מגיסתא דכסף חרא מאה ותלתין סלעין הוה מתקלה מזרקא חר דכסף מתקליה שבעין סלעין בסלעי קודשא תרויהון מלן סולתא דפילא במשח למנחתא : בזכא חרא מתקל עשר סלעין דדהב מליא קטורת בוסמין : תור חר בר תורי דכר חר אמר חר שתיה לעלתא : צפיר בר עזין חר לחטאתא : ולנכסת קודשיא תורין תרין דכרין חמשא גדיי חמשא אמרין בני שנה חמשא דין קורבן פגעיאל בר עכרן :

שנה חמשה זה קרבן אליצור בן שדיאור :

ביום החמישי נשיא לבני שמעון שלמיאל בן צורי שדי : קרבנו קערת כסף אחת שלשים ומאה משקלה מזרק אחד כסף ש שבעים שקל בשקל הקדש שניהם מלאים סלת בלולה בשמן לם למנחה : כף אחת עשרה זהב מלאה קטרת : פר אחד בן בקר איל אחד כבש אחד בן שנתו לעלה : שעיר עזים אחד לחטאת : ולזבח השלמים בקר שנים אילם חמשה עתדים חמשה כבשים בני שנה חמשה זה קרבן שלמיאל בן צורי שדי :

ביום הששי נשיא לבני גד אליסף בן דעואל : קרבנו קערת כסף אחת שלשים ומאה משקלה מזרק אחד כסף ש שבעים שקל בשקל הקדש שניהם מלאים סלת בלולה בשמן למנחה : כף אחת עשרה זהב מלאה קטרת : פר אחד בן בקר איל אחד כבש אחד בן שנתו לעלה : שעיר עזים אחד לחטאת : ולזבח השלמים בקר שנים אילם חמשה עתדים חמשה כבשים בני שנה חמשה זה קרבן אליסף בן דעואל :

ביום השביעי נשיא לבני אפרים אלישמע בן עמיהוד : קרבנו קערת כסף אחת שלשים ומאה משקלה מזרק אחד כסף שבעים ש שקל בשקל הקדש שניהם מלאים סלת בלולה בשמן למנחה : כף אחת עשרה זהב מלאה קטרת : פר אחד בן בקר איל אחד כבש אחד בן שנתו לעלה : שעיר עזים אחד לחטאת : ולזבח השלמים בקר שנים אילם חמשה עתדים חמשה כבשים בני שנה חמשה זה קרבן אלישמע בן עמיהוד :

ביום השמיני נשיא לבני מנשה גמליאל בן פדה צור : קרבנו קערת כסף אחת שלשים ומאה משקלה מזרק אחד כסף ש שבעים שקל בשקל הקדש שניהם מלאים סלת בלולה בשמן ל למנחה : כף אחת עשרה זהב מלאה קטרת : פר אחד בן בקר איל אחד כבש אחד בן שנתו לעלה : שעיר עזים אחד לחטאת : ולזבח השלמים בקר שנים אילם חמשה עתדים חמשה כבשים בני שנה חמשה זה קרבן גמליאל בן פדה צור :

ביום התשיעי נשיא לבני בנימן אבידן בן גדעני : קרבנו קערת כסף אחת שלשים ומאה משקלה מזרק אחד כסף שבעים שקל בשקל הקדש שניהם מלאים סלת בלולה בשמן לם למנחה : כף אחת עשרה זהב מלאה קטרת : פר אחד בן בקר איל אחד כבש אחד בן שנתו לעלה : שעיר עזים אחד לחטאת : ולזבח השלמים בקר שנים אילם חמשה עתדים חמשה כבשים בני שנה חמשה זה קרבן אבידן בן גדעני :

ביום העשירי נשיא לבני דן אחיעזר בן עמי שדי : קרבנו קערת כסף אחת שלשים ומאה משקלה מזרק אחד כסף ש שבעים שקל בשקל הקדש שניהם מלאים סלת בלולה בשמן לם למנחה : כף אחת עשרה זהב מלאה קטרת : פר אחד בן בקר איל אחד כבש אחד בן שנתו לעלה : שעיר עזים אחד לחטאת : ולזבח השלמים בקר שנים אילם חמשה עתדים חמשה כבשים בני שנה חמשה זה קרבן אחיעזר בן עמי שדי :

ביום עשתי עשר יום נשיא לבני אשר פגעיאל בן עכרן : קרבנו קערת כסף אחת שלשים ומאה משקלה מזרק אחד כסף שבעים שקל בשקל הקדש שניהם מלאים סלת בלולה בשמן לם למנחה : כף אחת עשרה זהב מלאה קטרת : פר אחד בן בקר איל אחד כבש אחד בן שנתו לעלה : שעיר עזים אחד לחטאת : ולזבח השלמים בקר שנים אילם חמשה עתדים חמשה כבשים בני שנה חמשה זה קרבן פגעיאל בן עכרן :

ביום שנים עשר יום נשיא לבני נפתלי אחירע בן עינן: קרבנו קערת־כסף אחת שלשים ומאה משקלה מזרק אחד כסף שבעים שקל בשקל הקדש שניהם מלאים סלת בלולה בשמן למנחה: כף אחת עשרה זהב מלאה קטרת: פר אחד בן בקר איל אחד כבש־אחד בן־שנתו לעלה: שעיר עזים אחד לחטאת: ולזבח השלמים בקר שנים אילם חמשה עתדים חמשה כבשים בני־שנה חמשה זה קרבן אחירע בן עינן:

זאת חנכת המזבח ביום המשח אתו מאת נשיאי ישראל קערת כסף שתים עשרה מזרקי־כסף שנים עשר כפות זהב שתים עשרה: שלשים ומאה הקערה האחת כסף ושבעים המזרק האחד כל כסף הכלים אלפים וארבע־מאות בשקל הקדש: כפות זהב שתים־עשרה מלאת קטרת עשרה עשרה הכף בשקל הקדש כל־זהב הכפות עשרים ומאה: כל־הבקר לעלה שנים עשר פרים אילם שנים עשר כבשים בני־שנה שנים עשר ומנחתם ושעירי עזים שנים עשר לחטאת: וכל בקר זבח השלמים עשרים וארבעה פרים אילם ששים עתדים ששים כבשים בני־שנה ששים זאת חנכת המזבח אחרי המשח אתו: ובבא משה אל־אהל מועד לדבר אתו וישמע את־הקול מדבר אליו מעל הכפרת אשר על־ארן העדת מבין שני הכרבים וידבר אליו:

ביומא תרי־עשר יומין רבא לבני נפתלי אחירע בר־עינן: קורבניה מגסתא דכסף חדא מאה ותלתין סלעין הוה מתקלה מזרקא חד דכסף מתקליה שבעין סלעין בסלעי קודשא תרויהון מלן סולתא דפילא במשח למנחתא: בזכא חדא משקל־עשר סלעין דדהב מליא קטורת בוסמין: תור חד בר־תורי דכר חד אמר־חד בר־שתיה לעלתא: צפיר־בר עזין חד לחטאתא: ולנכסת קודשיא תורין תרין דכרי חמשא גדיי חמשא אמרין בני שנה חמשא דין קורבן אחירע בר־עינן:

דא חנוכת מדבחא ביומא דרביאו יתיה מן רברבי ישראל מגיסי כספא תרתא עסרי מזרקי־כספא תרי עשר בזיכי דדהבא תרתא עשרי: מאה ותלתין סלעין הוו מתקלא דמגיסתא חדא דכספא ושבעין דמזרקא חדא כל כסף מניא תרין־אלפין וארבע־מאה בסלעי קודשא: בזיכי דדהבא תרתא־עסרי מליין קטורת־בוסמיא מתקל עסר־סלעין הוי מתקלא דבזיכא בסלעי קודשא כל־דהב בזיכיא מאה ועשרין: כל־תורי לעלתא תרי־עשר תורין דכרין תרי־עשר אמרין בני־שנא תרי עשר ומנחתהון וצפירי בר־עזי תרי עשר לחטאתא: וכל תורי לנכסת קודשיא עשרין וארבעה תורין דיכרין שיתין גדין שיתין אימרין בני־שנא שיתין דא חנוכת מדבחא בתר דרביאו יתיה: וכד־עליל משה למשכן זמנא למללא עמיה ושמע ית־קלא דמתמליל עמיה מעילוי כפורתא די על־ארונא דסהדותא מבין תרין כרוביא ומתמליל עמיה:

פ פ פ

ח וידבר יהוה אל־משה לאמר: דבר אל־אהרן ואמרת אליו בהעלתך את־הנרת אל־מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות: ויעש כן אהרן אל־מול פני המנורה העלה נרתיה כאשר צוה יהוה את־משה: וזה מעשה המנרה מקשה זהב עד־ירכה עד־פרחה מקשה הוא כמראה אשר הראה יהוה את־משה כן עשה את־המנרה:

וידבר יהוה אל־משה לאמר: קח את־הלוים מתוך בני ישראל וטהרת אתם: וכה־תעשה להם לטהרם הזה עליהם מי חטאת והעבירו תער על־כל־בשרם וכבסו בגדיהם והטהרו:

פ פ פ

ומליל יי ית־משה למימר: מליל עם אהרן ותימר ליה באדלקותך ית־בוציניא לקביל אפי מנרתא יהון מנהרין שבעא בוציניא: ועבד כן אהרן לקביל אפי מנרתא אדליק בוצינהא כמא די פקיד יי ית־משה: ודין עובד מנרתא נגידא דדהב עד־שידה עד־שושנהא נגידא היא כחיזו די אחזי יי ית־משה כן עבד ית־מנרתא:

ומליל יי ית־משה למימר: קריב ית־ליואי מגו בני ישראל ותדכי יתהון: וכדין תעביד להון לדכואיהון אדי עליהון מיא דחטאתא ויעברון מספר על־כל־בסרהון ויחוורון לבושיהון וידכון: ויסבון

ביום המשח אותו. בו ביום שנמשח הקריב ומה אני מקיים אחרי המשח שנמשח תחלה ואחר כך הקריב או אחרי המשח לאחר זמן ולא בא ללמד ביום המשח אלא לומר שנמשח ביום כשהוא אומר ביום משחו אותו למדנו שנמשח ביום ומה תלמוד לומר ביום המשח אותו ביום שנמשח הקרי׳: קערו׳ כסף שתי׳ עשר׳. הם הם שהתנדבו ולא אירע בהם פסול. שלשים ומאה הקערה האחת וגו׳. מה תלמוד לומר לפי שנאמר שלשים ומאה משקלה ולא פירש באי זו שקל לכך נא׳ ושנאה כאן וכלל בכלן כל כסף הכלים בשקל הקדש. כל כסף הכלי׳ וגו׳. למדך שהיו כלי המקדש מכוונים במשקלן שוקלן אחד אחד ושוקלן כלן כאחד לא רבה ולא מעט: כפות זהב שתים עשרה. למה נאמר לפי שנאמר כף אחת עשרה זהב היא של זהב ומשקלה עשרה שקלים של כסף או אינו אלא כף אחת של כסף ומשקלה עשרה שקלי זהב ושקלי זהב אין משקלם שוה לשל כסף תלמוד לומר כפות זהב של זהב היו: ובבא משה. שני כתובים המכחישים זה את זה שלישי בא והכריע ביניהם כתוב אחד אומר וידבר ה׳ אליו מאהל מועד והוא חוץ לפרכת וכתוב אחד אומר ודברתי אתך מעל הכפרת בא זה והכריע ביניהם. משה בא אל אהל מועד ושם שומע את הקול הבא מעל הכפרת מבין שני הכרובים הקול יוצא מן השמים לבין שני הכרובי׳ ומשם יוצא לאהל מועד: מדבר. כמו מתדבר כבודו של מעלה לומר כן מדבר בינו לבין עצמו ומשה שומע מאליו: וידבר אליו. למעט את אהרן מן הדברות: וישמע את הקול. יכול קול נמוך תלמוד לומר את הקול. הוא הקול שנדבר עמו בסיני וכשמגיע לפתח היה נפסק ולא היה יוצא חוץ לאהל:

חסלת נשא

בהעלותך. על שם שהלהב עולה כתיב בהדלקתן לשון עלייה שצריך להדליק עד שתהא שלהבת עולה מאליה. ועוד דרשו רבותינו מכאן שמעלה היתה לפני המנורה שעליה הכהן עומד ומטיב: אל מול פני המנורה. אל האמצעי שאינו בקנים אלא בגוף של מנורה: יאירו שבעת הנרות. ששה שעל ששת הקנים שלשה המזרחיים פונים למול האמצעי הפתילות שבהן וכן שלשה המערביים ראשי הפתילות למול האמצעי ולמה כדי שלא יאמרו לאורה הוא צריך: ויעש כן אהרן. להגיד שבחו של אהרן שלא שנה: וזה מעשה המנורה. שהראהו הקב״ה באצבע לפי שנתקשה בה לכך נאמר וזה: מקשה. בטדי״ץ בלע״ז לשון דא לדא נקשן עשת של ככר זהב היתה ומקיש בקורנס וחותך בכשיל לפשט איבריה כתקנן ולא נעשית איברים איברים על ידי חיבור: עד ירכה עד פרחה. ירכה. היא השידה שעל הרגלים חלול כדרך מנורות כסף שלפני השרים: עד ירכה עד פרחה. כלומר גופה של מנורה כולה וכל התלוי בה: עד ירכה. שהוא אבר גדול: ועד פרחה. שהוא מעשה דק שבה הכל מקשה ודרך עד לשמש בלשון זה כמו מגדיש ועד קמה ועד כרם זית: כמראה אשר הראהו וגומר. כתבנית אשר הראהו בהר כמו שנאמר וראה ועשה כתבנית׳ וגו׳. כן עשה את המנורה. מי שעשאה ומדרש אגדה על ידי הקב״ה נעשית מאליה: קח את הלוים. קחם בדברים אשריכם שתזכו להיות שמשים למקום: הזה עליהם מי חטאת. של אפר פרה מפני טמאי מתים שבהם: והעבירו תער. מצאתי בדברי רבי משה הדרשן לפי שנתנו כפרה על הבכורות שעבדו ע״ז והיא קרויה זבחי מתים והמצורע קרוי מת הזקיקם תגלחת כמצורעים:

ולקחו פר בן בקר ומנחתו סלת בלולה בשמן ופר שני בן בקר
תקח לחטאת : והקרבת את הלוים לפני אהל מועד והקהלת
את כל עדת בני ישראל : והקרבת את הלוים לפני יהוה
וסמכו בני ישראל את ידיהם על הלוים : והניף אהרן את
הלוים תנופה לפני יהוה מאת בני ישראל והיו לעבד את עבדת י
יהוה : והלוים יסמכו את ידיהם על ראש הפרים ועשה את האחד
חטאת ואת האחד עלה ליהוה לכפר על הלוים : והעמדת את
הלוים לפני אהרן ולפני בניו והנפת אתם תנופה ליהוה :
והבדלת את הלוים מתוך בני ישראל והיו לי הלוים : ואחרי כן יבאו
הלוים לעבד את אהל מועד וטהרת אתם והנפת אתם תנופה : כי
נתנים נתנים המה לי מתוך בני ישראל תחת פטרת כל רחם בכור
כל מבני ישראל לקחתי אתם לי : כי לי כל בכור בבני ישראל באדם
ובבהמה ביום הכתי כל בכור בארץ מצרים הקדשתי אתם לי :
ואקח את הלוים תחת כל בכור בבני ישראל : ואתנה את
הלוים נתנים לאהרן ולבניו מתוך בני ישראל לעבד את עבדת בני
ישראל באהל מועד ולכפר על בני ישראל ולא יהיה בבני ישראל
נגף בגשת בני ישראל אל הקדש : ויעש משה ואהרן וכל
עדת בני ישראל ללוים ככל אשר צוה יהוה את משה ללוים כן ע
עשו להם בני ישראל : ויתחטאו הלוים ויכבסו בגדיהם וינף אהרן
אתם תנופה לפני יהוה ויכפר עליהם אהרן לטהרם : ואחרי כן באו
הלוים לעבד את עבדתם באהל מועד לפני אהרן ולפני בניו כאשר
צוה יהוה את משה על הלוים כן עשו להם :
וידבר יהוה אל משה לאמר : זאת אשר ללוים מבן חמש
ועשרים שנה ומעלה יבוא לצבא צבא בעבדת אהל מועד : ומבן
חמשים שנה ישוב מצבא העבדה ולא יעבד עוד : ושרת את אחיו
באהל מועד לשמר משמרת ועבדה לא יעבד ככה תעשה ללוים ב
ט במשמרתם : וידבר יהוה אל משה במדבר
סיני בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים בחדש הראשון לאמר :
ויעשו בני ישראל את הפסח במועדו : בארבעה עשר יום בחדש
הזה בין הערבים תעשו אתו במעדו ככל חקתיו וככל משפטיו ת
תעשו אתו : וידבר משה אל בני ישראל לעשת הפסח : ויעשו את
הפסח בראשון בארבעה עשר יום לחדש בין הערבים במדבר ס
סיני ככל אשר צוה יהוה את משה כן עשו בני ישראל :
ויהי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם ולא יכלו לעשת הפסח
ביום ההוא ויקרבו לפני משה ולפני אהרן ביום ההוא :
ויאמרו האנשים ההמה אליו אנחנו טמאים לנפש אדם ל

ויסבון תור בר תורי ומנחתיה סולתא דפילא במשח ותור תנין
בר תורי תסב לחטאתא : ותקריב ית ליואי קדם משכן זמנא ותכנוש
ית כל כנשתא דבני ישראל : ותקריב ית ליואי קדם יי ויסמכון
בני ישראל ית ידיהון על ליואי : וירים אהרן ית ליואי ארמא קדם
יי מן בני ישראל ויהון למפלח ית פולחנא דיי : וליואי יסמכון ית
ידיהון על ריש תורין ועביד ית חד חטאתא וית חד עלתא קדם
יי לכפרא על ליואי : ותקים ית ליואי קדם אהרן וקדם בנוהי ותרים
יתהון ארמא קדם יי : ותפריש ית ליואי מגו בני ישראל ויהון
משמשין קדמי ליואי : ובתר כן יעלון ליואי למפלח ית משכן זמנא
ותדכי יתהון ותרים יתהון ארמא : ארי אפרשא מפרשין אינון לי
מגו בני ישראל חלף פתח כל ולדא בוכרא כולא מבני ישראל קריבית
יתהון קדמי : ארי דילי כל בוכרא בבני ישראל באנשא ובבעירא
ביומא דקטלית כל בוכרא בארעא דמצרים אקדשית יתהון קדמי :
וקריבית ית ליואי חלף כל בוכרא בבני ישראל : ויהבית ית ליואי
מסירין לאהרן ולבנוהי מגו בני ישראל למפלח ית פולחן בני
ישראל במשכן זמנא ולכפרא על בני ישראל ולא יהי בבני ישראל
מותא במקרב בני ישראל לקודשא : ועבד משה ואהרן וכל כנשתא
דבני ישראל לליואי ככל די פקיד יי ית משה לליואי כן עבדו להון
בני ישראל : ואדכיאו ליואי וחוורו לבושיהון וארים אהרן יתהון
ארמא קדם יי וכפר עליהון אהרן לדכואיהון : ובתר כן עלו ליואי
למפלח ית פולחנהון במשכן זמנא קדם אהרן וקדם בנוהי כמא
די פקיד יי ית משה על ליואי כן עבדו להון :
ומליל יי לות משה למימר : דא די לליואי מבר חמש ועסרין שנין
ולעילא ייתי לחיילא חילא בפולחן משכן זמנא : ומבר חמשין שנין
יתוב מחיל פולחנא ולא יפלח עוד : וישמש עם אחוהי במשכן
זמנא למיטר מטרא ופולחנא לא יפלח כדין תעביד לליואי במטרתהון
ומליל יי עם משה במדברא דסיני בשתא תניתא
למפקהון מארעא דמצרים בירחא קדמאה למימר : ויעבדון בני
ישראל ית פסחא בזמניה : בארבעת עסרא יומא לירחא הדין בין
שמשיא יעבדון יתיה בזמניה ככל גזרתיה וככל דחזי ליה תעבדון
יתיה : ומליל משה עם בני ישראל למעבד פסחא : ועבדו ית
פסחא בניסן בארבעת עסרא יומא לירחא בין שמשיא במדברא
דסיני ככל די פקיד יי ית משה כן עבדו בני ישראל : והוו גבריא
די הוו מסאבין לטמי נפשא דאנשא ולא יכילו למעבד פסח ביומא
ההוא וקריבו קדם משה וקדם אהרן ביומא ההוא : ואמרו
גבריא האינון ליה אנחנא מסאבין לטמי נפשא דאנשא למה

ולקחו פר בן בקר · והוא עולה כמו שכתוב ועשה את האחד עולה והיא קרב' צבור בע"ז : ופר שני · מה תלמוד לומר שני לומ' לך מה עולה לא נאכלת אף חטאת
לא נאכלת ובזו יש סמך לדבריו בתורת כהנים ואומר אני שהוראת שעה היתה שמעיר היה להם להביא לחטאת ע"ז עם פר העולה · והקהלת את כל עדת ·
לפי שהלוים נתנין קרבן כפרה תחתיהם יבאו ויעמדו על קרבנ' ויסמכו עליהם ידיהם : והניף אהרן את הלוים תנופה · כדרך שאשם מצורע טעון תנופה
חי שלש תנופות נאמרו בפרשה · הראשונה לבני קהת לכך נאמר בה והיו לעבד את עבדת ה' לפי שעבודת קדש הקדשים עליהם הארון והשלחן וגו' · השנייה
לבני גרשון לכך נאמר בה תנופה לה' שאף עליהם היתה עבודת הקדש יריעות וקרסים הנראות בבית קדש הקדשים והשלישית לבני מררי : נתנים נתנים ·
נתונים למשא נתונים לשיר : פטרת פתיחת · כי לי כל בכור · שלי היו הבכורות בקו הדין שהגנתי עליהם בין בכורי מצרים : ולקחתי אותם לי · עד
שטעו בעגל ועכשו ואקח את הלוים · חמשה פעמי' נאמרו בני ישראל במקרא זה להודיע חבתן שנכפל אזכרותיהן במקרא אחד כמנין חמשה חומשי תורה
וכך ראיתי בבראשית רבה : ולא יהיה נגף · שלא יצטרכו לגשת אל הקדש שאם יגשו יהיה נגף · ויעש משה ואהרן וכל עדת בני ישראל וגו' : משה
העמידן אהרן הניף ישראל סמכו את ידיהם : כאשר צוה ה' כן עשו · להגיד שבח העושין והנעשה בהן שאחד מהן לא עכב : מבן חמש ועשרים ·
ובמקום אחר אומר מבן שלשים שנה הא כיצד מבן עשרים וחמש בא ללמוד הלכות עבודה ולומד חמש שנים ובן שלשים עובד מכאן לתלמיד שלא ראה סימן
יפה במשנתו בחמש שנים שוב אינו רואה : ולא יעבוד עוד · עבודת משא בכתף אבל חוזר הוא לנעילת שערים ולשיר ולטעון עגלות וזהו ושרת את אחיו
עם אחוהי כתרגומו : לשמור משמרת · לחנות סביב לאהל ולהקים ולהוריד בשעת המסעות : בחדש הראשון · פרשה שבראש הספר לא נאמרה עד אייר
למדת שאין סדר מוקדם ומאוחר בתורה ולמה לא פתח בזו מפני שהיא גנותן של ישראל שכל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר לא הקריבו אלא פסח זו בלבד:
במועדו · אף בשבת אף בטומאה : ככל חקתיו · אלו מצות שבגופו שה תמים זכר בן שנה : וככל משפטיו · אלו מצות שעל גופו ממקום אחר כגון שבעת
ימים למצה ולביעור חמץ : וידבר משה וגו' · מה תלמוד לומר והלא נאמר וידבר משה את מועדי ה' · אלא כששמע פרשת מועדות מסיני אמר להם וחזר
והזהירן בשעת מעשה : לפני משה ולפני אהרן · כששניהם יושבין בבית המדרש באו ושאלום ולא יתכן לומ' זה אחר זה שאם משה לא היה יודע אהרן מנין לו :

למה נגרע לבלתי הקריב את קרבן יהוה במעדו בתוך בני ישראל :
ויאמר אליהם משה עמדו ואשמעה מה יצוה יהוה לכם :
וידבר יהוה אל משה לאמר :
דבר אל בני ישראל לאמר איש איש כי יהיה טמא לנפש או בדרך
רחקה לכם או לדרתיכם ועשה פסח ליהוה : בחדש השני בא
בארבעה עשר יום בין הערבים יעשו אתו על מצות ומררים יאכ
יאכלהו : לא ישאירו ממנו עד בקר ועצם לא ישברו בו ככל
חקת הפסח יעשו אתו : והאיש אשר הוא טהור ובדרך לא היה
וחדל לעשות הפסח ונכרתה הנפש ההוא מעמיה כי קרבן יהוה לא
הקריב במעדו חטאו ישא האיש ההוא : וכי יגור אתכם גר ועשה
פסח ליהוה כחקת הפסח וכמשפטו כן יעשה חקה אחת יהיה לכם
ולגר ולאזרח הארץ : וביום הקים
את המשכן כסה הענן את המשכן לאהל העדת ובערב יהיה על
המשכן כמראה אש עד בקר : כן יהיה תמיד הענן יכסנו ומראה
אש לילה : ולפי העלות הענן מעל האהל ואחרי כן יסעו בני ישראל
ובמקום אשר ישכן שם הענן שם יחנו בני ישראל : על פי יהוה
יסעו בני ישראל ועל פי יהוה יחנו כל ימי אשר ישכן הענן על ה
המשכן יחנו : ובהאריך הענן על המשכן ימים רבים ושמרו בני
ישראל את משמרת יהוה ולא יסעו : ויש אשר יהיה הענן ימים
מספר על המשכן על פי יהוה יחנו ועל פי יהוה יסעו : ויש אשר
יהיה הענן מערב ועד בקר ונעלה הענן בבקר ונסעו או יומם ולילה
ונעלה הענן ונסעו : או ימים או חדש או ימים בהאריך הענן על
המשכן לשכן עליו יחנו בני ישראל ולא יסעו ובהעלתו יסעו : על
פי יהוה יחנו ועל פי יהוה יסעו את משמרת יהוה שמרו על פי יהוה
ביד משה : וידבר יהוה אל משה לאמר : עשה לך
שתי חצוצרת כסף מקשה תעשה אתם והיו לך למקרא העדה
ולמסע את המחנות : ותקעו בהן ונועדו אליך כל העדה אל פתח
אהל מועד : ואם באחת יתקעו ונועדו אליך הנשיאים ראשי אלפי
ישראל : ותקעתם תרועה ונסעו המחנות החנים קדמה : ותקעתם
תרועה שנית ונסעו המחנות החנים תימנה תרועה יתקעו למס
למסעיהם : ובהקהיל את הקהל תתקעו ולא תריעו : ובני
אהרן הכהנים יתקעו בחצצרות והיו לכם לחקת עולם לדרתיכם :
וכי תבאו מלחמה בארצכם על הצר הצרר אתכם והרעתם בחצ
בחצצרת ונזכרתם לפני יהוה אלהיכם ונושעתם מאיביכם : וביום
שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם ותקעתם בחצצרות

למה נתמנע בדיל דלא לקרבא ית קורבנא דיי בזמניה בגו בני
ישראל : ואמר להון משה אוריכו עד דאשמע מה דיתפקד מימר
דיי על דלכון : ומליל יי עם משה למימר :
מליל עם בני ישראל למימר גבר גבר ארי יהי מסאב לטמי נפשא
דאנשא או באורח רחיקא לכון או לדריכון ויעביד פסחא קדם יי :
בירחא תנינא בארבעת עסרא יומא בין שמשיא יעבדון יתיה על
פטיר ומררין ייכלוניה : לא ישארון מיניה עד צפרא וגרמא לא
יתברון ביה ככל גזירת פסחא יעבדון יתיה : וגברא דהוא דכי
ובאורח לא הוה ויתמנע למעבד פסחא וישתיצי אנשא ההוא מע
מעמיה ארי קורבנא דיי לא קריב בזמניה חוביה יקבל גברא ה
ההוא : וארי יתגייר עמכון גיורא ויעביד פסחא קדם יי כגזירת פסחא
וכדחזי ליה כן יעביד קימא חדא יהא לכון ולגיורא וליציבא דארעא :
וביומא דאתקם ית משכנא חפא עננא ית
משכנא למשכנא דסהדותא וברמשא הוי על משכנא כחזו אשתא
עד צפרא : כן הוי תדירא עננא חפי ליה וחזו אשתא בליליא : ולפום
אסתלקות עננא מעילוי משכנא ובתר כין נטלין בני ישראל ובא
ובאתרא דשרי תמן עננא תמן שרן בני ישראל : על מימר דיי
נטלין בני ישראל ועל מימרא דיי שרן כל יומין דשרי עננא על מ
משכנא שרן : ובאורכות עננא על משכנא יומין סגיאין ויטרון בני
ישראל ית מטרת מימרא דיי ולא נטלין : ואית דהוי עננא יומין ד
דמינין על משכנא על מימרא דיי שרן ועל מימרא דיי נטלין :
ואית דהוי עננא מרמשא ועד צפרא ומסתלק עננא בצפרא ונ
ונטלין או יומם ולילי ומסתלק עננא ונטלין : או תרין יומין או
ירחא או עידן בעידן באורכות עננא על משכנא למשרי עלוהי
שרן בני ישראל ולא נטלין ובאסתלקותיה נטלין : על מימרא דיי
שרן ועל מימרא דיי נטלין ית מטרת מימרא דיי נטרין על מימרא
דיי בידא דמשה : ומליל יי עם משה למימר :
עביד לך תרין חצוצרן דכסף נגיד תעביד יתהון ויהון לך למערע כ
כנשתא ולאטלא ית משריתא : ויתקעון בהון ויזדמנון לותך כל
כנשתא לתרע משכן זמנא : ואם בחדא יתקעון ויזדמנון לותך ר
רברביא רישי אלפיא דישראל : ותתקעון יבבא ויטלון משריתא
דשרן קרומא : ותתקעון יבבא תניינות ויטלון משריתא דשרן דר
דרומא יבבא יתקעון למטלניהון : ובמכנש ית קהלא תתקעון ולא
תיבבון : ובני אהרן כהניא יתקעון בחצוצרתא ויהוין לכון לקים
עלם לדריכון : וארי תיעלון לאגחא קרבא בארעכון על מעיקי ד
דמעיקין לכון ותיבבון בחצוצרתא וייעול דוכרניכון לטבא קדם
יי אלהכון ותתפרקון מסנאיכון : וביומא חדותכון ובמועדיכון
ובריש ירחיכון ותתקעון בחצוצרתא על

למה נגרע · אמר להם אין קדשים קרבים בטומאה אמרו לו יזרק הדם עלינו בכהנים טהורים ויאכל הבשר לטהורים אמר להם עמדו ואשמעה כתלמיד המובטח לשמוע מפי רבו אשרי ילוד אשה שכך מובטח שכל זמן שהיה רוצה היה מדבר וראויה היתה פרשה זו ליאמר על ידי משה כשאר התורה כולה אלא שזכו אלו שתאמר על ידיהן שמגלגלין זכות על ידי זכאי : או בדרך רחוקה . נקוד עליו לומר לא שרחוקה ודאי אלא שהיה חוץ לאסקופת העזרה כל זמן שחיטה פסח שני מצה וחמץ עמו בבית ואין שם יום טוב ואין איסור חמץ אלא עמו באכילתו : וכי יגור אתכם גר ועשה פסח · יכול כל המתגייר יעשה פסח מיד תלמוד לומר חקה אחת וגומר אלא כך משמעו וכי יגור אתכם גר ובא עת לעשות פסח עם חבריו כחקה וכמשפט יעשה : המשכן לאהל העדות . המשכן העשוי להיות אהל ללוחות העדות : יהיה על המשכן . כמו הוה על המשכן וכן כל לשון הפרשה : העלות הענן · כתרגומו אסתלקות וכן ונעלה הענן ולא יתכן לכתוב ולפי עלות הענן · ועלה הענן שאין זה לשון סלוק אלא צמוח ועלייה כמו עב קטנה ככף איש עולה מים : על פי ה' יסעו · שנינו במלאכת המשכן כיון שהיו ישראל נוסעין היה עמוד הענן מתקפל ומתפשט על גבי בני יהודה כמין קורה . תקעו והריעו ותקעו · ולא היה מהלך עד שמשה אומר קומה ה' · זו בספרי : ונסע דגל מחנה יהודה · ועל פי ה' יחנו . כיון שהיו ישראל חונים עמוד הענן מתמר ועולה ומתפשט על גבי בני יהודה כמין סוכה ולא היה נפרש עד שמשה אומר שובה ה' רבבות אלפי ישראל הוי אומר על פי ה' וביד משה : ויש · כלומר ופעמים : ימים מספר · ימים מועטים : או ימים · שנה · כמו ימים תהיה גאולתו : למקרא העדה · כשתרצה לדבר עם סנהדרין ושאר העם ותקראם לאסוף אליך תקראם על ידי חצוצרות : ולמסע את המחנות · בשעת סלוק מסעות תתקעו בהם לסימן נמצאת אתה אומר על פי שלשה היו נוסעים על פי הקב"ה ועל פי משה ועל פי חצוצרות : מקשה · מן העשת מעשה מן הקשת הקורנס : ותקעו בהן · בשתיהן והוא סימן למקרא העדה שנ' ונועדו אליך פתח אוהל מעד : ואם באחת יתקעו · הוא סימן למקרא הנשיאים שנ' ונועדו אליך הנשיאים ואף הן יעידתן אל אהל מועד ומגזרה שוה הוא בא בספרי : ותקעתם תרועה. סימן מסע המחנות תקיעה תרועה ותקיעה כך הוא נדרש בספרי מן המקראות היתרים : ובהקהיל את הקהל וגו' . לפי שהוא אומר והיו לך למקרא העדה ולמסע את המחנות · מה מקרא העדה תוקע בשני כהנים ובשתיהן שנאמר ותקעו בהן וגומר אף מסע המחנות בשתיהם · יכול מה מסע המחנות תוקע ומריע ותוקע אף מקרא העדה תוקע ומריע ותוקע ומעתה אין חלוק בין מקרא העדה למסע את המחנות תלמוד לומר ובהקהיל את הקהל וגומר לומר שאין תרועה למקרא העדה והוא לנשיאים · הרי סימן לשלשתם מקרא העדה בשתים ושל נשיאים באחת וזו וזו אין בהן תרועה ומסע המחנות בשתים על ידי תרועה ותקיעה · ובני ... תקעו במקראות ובמסעות הללו :

על עלתיכון ועל נכסת קודשיכון ויהוין לכון לדכרנא קדם אלהכון
אנא יי אלהכון : והוה בשתא תניתא בירחא תנינא
בעסרין לירחא אסתלק עננא מעילוי משכנא דסהדותא : ונטלו
בני ישראל למטלניהון ממדברא דסיני ושרא עננא במדברא דפארן
: ונטלו בקדמיתא על מימרא דיי בידא דמשה :
ונטיל טיקס משרית בני יהודה בקדמיתא לחיליהון ועל חיליה
נחשון בר עמינדב : ועל חילא שבטא דבני יששכר נתנאל בר צוער
: ועל חילא שבטא דבני זבולן אליאב בר חילון : ומתפרק משכנא
ונטלין בני גרשון ובני מררי נטלי משכנא :
ונטיל טיקס משרית ראובן לחיליהון ועל חיליה אליצור בר שדיאור
: ועל חילא שבטא דבני שמעון שלמיאל בר צורי שדי : ועל חילא
שבטא דבני גד אליסף בר דעואל : ונטלין בני קהת נטלי מקדשא
ומקימין ית משכנא עד מיתיהון :
ונטל טיקס משרית בני אפרים לחיליהון ועל חיליה אלישמע בר
עמיהוד : ועל חילא שבטא דבני מנשה גמליאל בר פדהצור : ועל
חילא שבטא דבני בנימן אבידן בר גדעוני : ונטל טיקס משרית
בני דן מכניש לכל משריתא לחיליהון ועל חיליה אחיעזר בר עמי
שדי : ועל חילא שבטא דבני אשר פגעיאל בר עכרן : ועל חילא
שבטא דבני נפתלי אחירע בר עינן : אילין מטלני בני ישראל
ונטלו : ואמר משה לחובב בר רעואל מדינאה
חמוהי דמשה נטלין אנחנא לאתרא די אמר יי יתיה אתן לכון א
איתא עמנא ונוטיב לך ארי יי מליל לאיתאה טבא על ישראל :
ואמר ליה לא איזיל אלהן לארעי ולילדותי איזיל : ואמר לא כען
תשבוק יתנא ארי על כן ידעת כד הוינא שרן במדברא וגבורן
דאתעבידא לנא חזיתא בעינך : ויהי ארי תיזיל עמנא ויהי טבא
ההוא די יוטיב יי עמנא ונוטיב לך : ונטלו מטורא דאתגלי עלוהי
יקרא דיי מהלך תלתא יומין וארון קימא דיי מטיל קדמיהון מ
מהלך תלתא יומין לאתקנא להון אתר בית מישרי : ועננא דיקרא
דיי עליהון ביממא במיטלהון מן משריתא : והוה במיטל
ארונא ואמר משה אתגלי יי ויתבדרון סנאך ויערקון בעלי דבבך
קדמך : ובמשרוהי אמר תוב יי שרי ביקרך בגו רבבת אלפי דישראל :

על עלתיכם ועל זבחי שלמיכם והיו לכם לזכרון לפני אלהיכם אני
יהוה אלהיכם : ויהי בשנה השנית בחדש השני
בעשרים בחדש נעלה הענן מעל משכן העדת : ויסעו בני ישראל
למסעיהם ממדבר סיני וישכן הענן במדבר פארן : ויסעו בראשנה
על פי יהוה ביד משה : ויסע דגל מחנה בני יהודה בראשנה
לצבאתם ועל צבאו נחשון בן עמינדב : ועל צבא מטה בני יששכר
נתנאל בן צוער : ועל צבא מטה בני זבולן אליאב בן חלן : והורד
המשכן ונסעו בני גרשון ובני מררי נשאי המשכן :
ונסע דגל מחנה ראובן לצבאתם ועל צבאו אליצור
בן שדיאור : ועל צבא מטה בני שמעון שלמיאל בן צורי שדי :
ועל צבא מטה בני גד אליסף בן דעואל : ונסעו הקהתים נשאי
המקדש והקימו את המשכן עד באם :
ונסע דגל מחנה בני אפרים לצבאתם ועל צבאו אלישמע
בן עמיהוד : ועל צבא מטה בני מנשה גמליאל בן פדה צור : ועל
צבא מטה בני בנימן אבידן בן גדעוני : ונסע דגל מחנה בני
דן מאסף לכל המחנת לצבאתם ועל צבאו אחיעזר בן עמי שדי :
ועל צבא מטה בני אשר פגעיאל בן עכרן : ועל צבא מטה בני
נפתלי אחירע בן עינן : אלה מסעי בני ישראל לצבאתם ויסעו :
ויאמר משה לחבב בן רעואל המדיני חתן משה
נסעים אנחנו אל המקום אשר אמר יהוה אתו אתן לכם לכה אתנו
והטבנו לך כי יהוה דבר טוב על ישראל : ויאמר אליו לא אלך
כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך : ויאמר אל נא תעזב אתנו
כי על כן ידעת חנתנו במדבר והיית לנו לעינים : והיה כי תלך
עמנו והיה הטוב ההוא אשר ייטיב יהוה עמנו והטבנו לך : ויסעו
מהר יהוה דרך שלשת ימים וארון ברית יהוה נסע לפניהם דרך
שלשת ימים לתור להם מנוחה : וענן יהוה עליהם יומם בנסעם
מן המחנה : ׆ ויהי בנסע הארן ויאמר משה
קומה יהוה ויפצו איביך וינסו משנאיך מפניך : ובנחה
יאמר שובה יהוה רבבות אלפי ישראל :

על עולותיכם · בקרבן צבו' הכתוב מדבר : אני ה' אלהיכם · זו מלכות וכו' : בחדש השני · נמצאת אתה אומר שנים עשר חדש חסר עשרה ימים עשו
בחורב שהרי בראש חדש סיון חנו שם ולא נסעו עד עשרים באייר לשנה הבאה : למסעיהם · כמשפט המפורש למסע דגליהם מי ראשון ומי אחרון : במדבר
פארן · קברות התאוה במדבר פארן היה ושם חנו ממסע זה : והורד המשכן · כיון שנוסע דגל יהודה נכנסו אהרן ובניו ופרקו את הפרכת וכסו בה את הארון
וכו' ובאו אהרן ובניו בנסוע המחנה ובני גרשון ובני מררי פורקין המשכן וטוענים אותו בעגלות והארון וכלי הקדש של משא בני קהת עומדים מכוסין ונתונין
על המוטות עד שנסע דגל מחנה ראובן ואחר כך ונסעו הקהתי' : נושאי המקדש · נושאי דברים המקודשי' : והקימו את המשכן · בני גרשון ובני מררי שהיו
קודמים להם מסע שני דגלים היו מקימין את המשכן כשהיה הענן שוכן וסימן החניה נראה בדגל מחנה יהודה והם חונים ועדין בני קהת באים מאחריהם
עם שני דגלי' האחרוני' היו בני גרשון ובני מררי מקימין את המקדש וכשבאי' בני קהת מוצאים אותו על מכונו ומכניסין בו הארון והשלחן המנורה והמזבחו'
וזהו משמע המקרא : והקימו · מקימי המשכן אותו עד טרם בואם של בני קהת : מאסף לכל המחנו' · תלמו' ירושלמי לפי שהיה שבטו של דן מרובה באכלוסין
היה נוסע באחרונה וכל מי שהיה מאבד דבר היה מחזירו לו אתיא כמאן דאמר כתיבה היו מהלכין ומפיק לה מן כאשר יחנו כן יסעו ואית דאמרי כקורה היו
מהלכים ומפיק לה מן מאסף לכל המחנות : אלה מסעי · זה סדר מסעיהם : ויסעו · ביום ההוא נסעו : חובב · הוא יתרו שנאמר ומבני חובב חתן משה ·
ומה תלמוד לומר ותבאנה אל רעואל אביהן · מלמד שהתינוקות קורין לאבי אביהן אבא · ושני שמות היו לו . יתרו על שם שייתר פרשה אחת בתורה : חובב
על שחבב את התורה : נוסעים אנחנו אל המקום · מיד עד שלשה ימים אנו נכנסין לארץ שבמסע זה הראשון נסעו על מנת ליכנס לארץ ישראל אלא שחטאו
במתאוננים ומפני מה שתף משה עצמו עמהם עדיין לא נגזרה גזרה עליו וכסבור שהוא נכנס : אל ארצי ואל מולדתי · אם בשביל נכסי אם בשביל משפחתי :
אל נא תעזוב · אין נא אלא לשון בקשה שלא יאמרו לא נתגייר יתרו מחבה סבור היה שיש לגרים חלק בארץ עכשו שראה שאין להם חלק הניחם והלך לו :
כי על כן ידעת חנותנו במדבר · כי נאה לך לעשות זאת על אשר ידעת חנותנו במדבר וראית נסים וגבורות שנעשו לנו : כי על כן · כמו על אשר ידעת כמו
כי על כן לא נתתיה לשלה בני · כי על כן באו · כי על כן ראיתי פניך : והיית לנו לעינים · לשון עבר כתרגומו · דבר אחר לשון עתיד כל דבר ודבר שיתעלם
מעינינו תהיה מאיר עינינו דבר אחר שתהא חביב עלינו כגלגל עינינו שנאמר ואהבתם את הגר : והיה הטוב ההוא · מה טובה הטיבו לו אמרו כשהיו ישראל
מחלקין את הארץ היה דושנה של יריחו חמש מאות אמה על חמש מאות אמה והניחוהו מלחלוק אמרו מי שיבנה בית המקדש בחלקו הוא יטלנו ובין כך ובין כך
נתנוהו לבני יתרו ליונדב בן רכב : דרך שלשת ימים · מהלך שלשת ימים הלכו ביום אחד שהיה הקב"ה חפץ להכניסם לארץ מיד : וארון ברית ה' נוסע
לפניהם דרך שלשת ימים · זה הארון היוצא עמהם למלחמה ובו שברי לוחות מונח' ומקדי' לפניהם דרך שלשת ימים לתקן להם חנייה · וענן ה' עליהם יומם .
שבעה עננים כתובים במסעיהם ארבעה מארבע רוחות ואחד למעלה ואחד למטה ואחד לפניהם ממיך את הגבוה ומגביה את הנמוך והורג נחשי' ועקרבי' :
ויהי בנסוע הארון · עשה לו סימניות מלפניו ומאחריו לומר שאין זה מקומו ולמה נכתב כאן כדי להפסיק בין פורענות לפורענות וכו' כדאית' בכל כתבי
הקדש : קומה ה' · לפי שהיה מקדי' לפניהם מהלך שלשה ימים היה משה אומר עמוד והמתן לנו ואל תתרחק יותר תנחומא בויקהל : ויפוצו אויביך · המכונסין ·
ויניסו משנאיך : אלו הרודפי' : משנאיך · אלו שונאי ישראל שכל השונא את ישראל שונא את מי שאמר והיה העולם שנאמר ומשנאיך נשאו ראש · ומי הם
על עמך יערימו סוד : שובה ה' · מנחם תרגמו לשון מרגוע · וכן בשובה ונחת תושעון : רבבות אלפי ישראל · מגיד שאין השכינה שורה בישראל
פחותים משני אלפי' ושתי רבבות :

ויהי העם

יא ויהי העם כמתאננים רע באזני
יהוה וישמע יהוה ויחר אפו ותבער בם אש יהוה ותאכל
בקצה המחנה: ויצעק העם אל משה ויתפלל משה אל יהוה
ותשקע האש: ויקרא שם המקום ההוא תבערה כי בערה בם אש
יהוה: והאספסף אשר בקרבו התאוו תאוה וישבו ויבכו גם בני
ישראל ויאמרו מי יאכלנו בשר: זכרנו את הדגה אשר נאכל
במצרים חנם את הקשאים ואת האבטחים ואת החציר ואת הבצלים
ואת השומים: ועתה נפשנו יבשה אין כל בלתי אל המן עינינו:
והמן כזרע גד הוא ועינו כעין הבדלח: שטו העם ולקטו וטחנו
ברחים או דכו במדכה ובשלו בפרור ועשו אתו עגות והיה טעמו
כטעם לשד השמן: וברדת הטל על המחנה לילה ירד המן עליו:
וישמע משה את העם בכה למשפחתיו איש לפתח אהלו ויחר אף
יהוה מאד ובעיני משה רע: ויאמר משה אל יהוה למה הרעת
לעבדך ולמה לא מצתי חן בעיניך לשום את משא כל העם הזה
עלי: האנכי הריתי את כל העם הזה אם אנכי ילדתיהו כי תאמר אלי
שאהו בחיקך כאשר ישא האמן את הינק על האדמה אשר נשבעת
לאבתיו: מאין לי בשר לתת לכל העם הזה כי יבכו עלי לאמר תנה
לנו בשר ונאכלה: לא אוכל אנכי לבדי לשאת את כל העם הזה
כי כבד ממני: ואם ככה את עשה לי הרגני נא הרג אם מצאתי חן
בעיניך ואל אראה ברעתי: ויאמר יהוה אל משה
אספה לי שבעים איש מזקני ישראל אשר ידעת כי הם זקני העם ו
ושטריו ולקחת אתם אל אהל מועד והתיצבו שם עמך: וירדתי
ודברתי עמך שם ואצלתי מן הרוח אשר עליך ושמתי עליהם ונשאו
אתך במשא העם ולא תשא אתה לבדך: ואל העם תאמר

והוה עמא כד מסתקפין ביש קדם יי ושמיע קדם יי ותקיף רוגזיה
ודליקת בהון אשתא מן קדם יי ושיציאת בסיפי משריתא: וצוחו
עמא למשה וצלי משה קדם יי ואשתקעת אשתא: וקרא שמא
דאתרא ההוא דליקתא ארי דליקת בהון אשתא מן קדם יי:
וערברבין די ביניהון שאילו שאילתא ותבו ובכו אף בני ישראל
ואמרו מן ייכליננא בסרא: דכירין אנחנא ית נוניא דהוינא אכלין
במצרים מגן ית בוציניא וית אבטיחיא וכרתי ובוצלי ותומי:
וכען נפשנא תאיבא לית כל מדעם אלהן למנא עיננא: ומנא כבר
זרע גידא הוא וחזויה כחיזו בדולחא: שייטין עמא ולקטין דצבי
טחין בריחיא או דצבי דאיך במדוכתא ומבשלין ליה בקדירא
ועבדין יתיה גריצן והוה טעמיה כטעים דליש במשחא: וכד נחית
טלא על משריתא בליליא נחית מנא עלוהי: ושמע משה ית עמא
בכן לזרעיתהון גבר בתרע משכניה ותקיף רוגזא דיי לחדא ו
ובעיני משה ביש: ואמר משה קדם יי למה אבאישתא לעבדך ו
ולמה לא אשכחית רחמין קדמך לשואה ית מטול כל עמא הדין
עלי: האב אנא לכל עמא הדין ואם בניי אינון דתימר לי סוברוהי
בתוקפך כמא דמסובר תורבינא ית ינקא על ארעא דקיימתא
לאבהתוהי: מנן לי בסרא למתן לכל עמא הדין ארי בכן עלי
למימר הב לנא בסרא וניכול: לית אנא יכיל בלחודי לסוברא ית
כל עמא הדין ארי יקיר מני: ואם כדין את עביד לי קטולני כען
קטול אם אשכחית רחמין קדמך ולא אחזי בבישתי: ואמר
יי למשה כנוש קדמי שבעין גברא מסבי ישראל די ידעת ארי אנון
סבי עמא וסרכוהי ותדבר יתהון למשכן זמנא ויתעתדון תמן עמך
: ואתגלי ואמליל עמך תמן ואירבי מן רוחא די עלך ואשוי עליהון
ויסוברון עמך במטול עמא ולא תסובר את בלחודך: ולעמא תימר

ויהי העם כמתאוננים. אין העם אלא רשעי' וכן הוא אומר מה אעשה לעם הזה ואומ' העם הרע הזה וכשהן כשרי' קרואי' עמי שנ' שלח עמי · עמי מה עשיתי לך: כמתאוננים · אין מתאוננים אלא לשון עלילה מבקשים עלילה היאך לפרוש מאחרי המקום וכן הוא אומר בשמשון כי תואנה הוא מבקש: רע באזני ה' · תואנה שהיא רעה באזני ה' שמתכוונים' שתבא באזניו ויקניט אמרו אוי לנו כמה לבטנו בדרך הזה שלש' ימים שלא נחנו מענוי הדרך: ויחר אפו . אני הייתי מתכוין לטובתכם שתכנסו לארץ מיד: בקצה המחנה · במוקצין שבהם לשפלות אלו ערב רב רבי שמעון בן מנסיא אומר בקצינים' שבהן ובגדולים: ויצעק העם אל משה · משל למלך בשר ודם שכעס על בנו והלך הבן אצל אוהבו של אביו ואמר לו צא ובקש עלי מאבא: ותשקע האש · שקעה במקומה שאלו חזרה לאחת הרוחו' היתה מקפלת והולכת כל אותו הרוח: והאספסוף · אלו ערב רב שנאספו עליהם בצאתם ממצרים: וישובו גם בני ישראל ויבכו עמהם. מי יאכילנו בשר · וכי לא היה להם בשר והלא כבר נאמר וגם ערב רב עלה אתם וצאן ובקר וגו' · ואם תאמר אכלום והלא בכניסתן לארץ נאמר ומקנה רב היה לבני ראובן וגו' אלא שמבקשים עלילה: אשר נאכל במצרים חנם · אם תאמר שמצריים נותנים להם דגים חנם והלא כבר נאמר ותבן לא ינתן להם אם תבן לא היו נותנין להם חנם דגים היו נותנין להם חנם ומהו אומר חנם חנם מן המצות: את הקישואים · אמר רבי שמעון מפני מה המן משתנה לכל דבר חוץ מאלו מפני שהן קשים למיניקות אומרים לאשה אל תאכלי שום ובצל מפני התינוק משל למלך כו' כדאית' בספרי: הקשואים · הם קוקומברו"ש בלע"ז: אבטיחים · בודיק"ש: החציר כרישין פורלי"ש ית בוציניא וגו' · אל המן עינינו מן בשחר מן בערב: והמן כזרע גד · מי שאמר זו לא אמר זו ישראל אומרי' בלתי אל המן עינינו והקב"ה הכתיב בתורה והמן כזרע גד וגו' · כלומ' ראו באי עולם על מה מתלוננים בני והמן כך וכך הוא חשוב: כזרע גד · עגול כגידא זרע קולייאנדרו: בדולח · שם אבן טובה קריסטל: שטו · אין שיט אלא לשון טיול איש בנייר בלא עמל: וטחנו ברחים וגומר . לא ירד ברחים ולא בקדרה ולא במדוכה אלא משתנה טעמו לנטחנין ולנדוכין ולמבושלי': בפרור · קדרה: לשד השמן · לחלוח של שמן כך פירשו דונש ודומה לו נהפך לשדי בחרבוני קיץ והלמד יסוד נהפך לחלוחי בחרבוני קיץ ורבו' פירשוהו לשון שדים אך אין ענין שדים אצל שמן ואי אפשר לומ' לשד השמן לשון וישמן ישורון שאם כן היה המם נקוד קמץ וטעמו למטה עכשיו שהמם נקוד פתח קטן והטעם תחת השין לשון שמן הוא והשין הנקודה בקמץ גדול ואינה נקודה בפתח קטן מפני שהוא סוף פסוק · דבר אחר לשד לשון נוטריקון ליש שמן דבש כעסה הנלושה בשמן וקטופה בדבש ותרגום של אנקלוס מתרגם דליש במשחא נוטה לפתרונו של דונש שהעסה הנלושה בשמן לחלוחית שמן יש בה: בוכה למשפחותיו . משפחות משפחות נאספים ובוכי' לפרסם תרעומותן בגלוי ורבותינו אמרו למשפחותיו על עסקי משפחות על עריות הנאסרות להם: כי תאמר אלי · שאתה אומר אלי שאהו בחיקך והיכן אמר לו כן לך נחה את העם ואומר ויצום אל בני ישראל על מנת שיהיו סוקלים אתכם ומחרפי' אתכם: על האדמה אשר נשבעת לאבותיו · אתה אומר לי לשאתם בחיקי: ואם ככה את עושה לי · תשש כחו של משה כנקבה שהראהו הקב"ה פורענות שהוא עתיד להביא עליהם על זאת אמר לפניו אם כן הרגני תחלה: ואל אראה ברעתי · ברעתם היה לו לכתוב אלא שכינה הכתוב זהו אחד מתקוני סופרי' בתורה לכינוי ולתיקון לשון: אספה לי · הרי תשובה לתלונתך שאמרת לא אוכל אנכי לבדי והזקני' הראשוני' היכן היו והלא אף במצרים ישבו עמהם שנאמר לך ואספת את זקני ישראל אלא בתבערה מתו וראויים היו לכך מסיני דכתי' ויחזו את האלהים שנהגו קלות ראש כנושך פתו ומדבר בפני המלך וזהו ויאכלו וישתו ולא רצה הקב"ה ליתן אבלו' במתן תורה ופרע להם כאן: אשר ידעת כי הם וגו' · אותן שאתה מכיר שנתמנו עליהם שוטרים במצרים בעבודת פרך והיו מרחמים עליהם ומוכי' על ידם שנאמר ויכו שוטרי בני ישראל עתה יתמנו בגדולתן כדרך שנצטערו בצרתן · ולקחת אותם · קחם בדברים אשריכם שנתמניתם פרנסים על בניו של מקום · והתיצבו שם עמך · כדי שיראו ישראל וינהגו בהם גדולה וכבוד ויאמרו חביבין אלו שנכנסו עם משה לשמוע דבור מפי הקב"ה: וירדתי · זו אחת מעשר ירידות הכתובות בתורה: ודברתי עמך · ולא עמהם · ואצלתי · כתרגו' וארבי וכמו ואל אצילי בני ישראל: ושמתי עליהם · למה משה דומה באותה שעה לנר שמונח על גבי מנורה והכל מדליקין הימנו ואין אורו חסר כלום: ונשאו אתך · התנה עמהם על מנת שיקבלו עליהם טורח בני שהם טרחנים וסרבנים: ולא תשא אתה לבדך · הרי תשובה למה שאמרת לא אוכל אני לבדי:

התקדשו למחר ואכלתם בשר כי בכיתם באזני יהוה לאמר מי יאכלנו בשר כי טוב לנו במצרים ונתן יהוה לכם בשר ואכלתם: לא יום אחד תאכלון ולא יומים ולא חמשה ימים ולא עשרה ימים ולא עשרים יום: עד חדש ימים עד אשר יצא מאפכם והיה לכם לזרא יען כי מאסתם את יהוה אשר בקרבכם ותבכו לפניו לאמר למה זה יצאנו ממצרים: ויאמר משה שש מאות אלף רגלי העם אשר אנכי בקרבו ואתה אמרת בשר אתן להם ואכלו חדש ימים: הצאן ובקר ישחט להם ומצא להם אם את כל דגי הים יאסף להם ומצא להם: ויאמר יהוה אל משה היד יהוה תקצר עתה תראה היקרך דברי אם לא: ויצא משה וידבר אל העם את דברי יהוה ויאסף שבעים איש מזקני העם ויעמד אתם סביבת האהל: וירד יהוה בענן וידבר אליו ויאצל מן הרוח אשר עליו ויתן על שבעים איש הזקנים ויהי כנוח עליהם הרוח ויתנבאו ולא יספו: וישארו שני אנשים במחנה שם האחד אלדד ושם השני מידד ותנח עליהם הרוח והמה בכתבים ולא יצאו האהלה ויתנבאו במחנה: וירץ הנער ויגד למשה ויאמר אלדד ומידד מתנבאים במחנה: ויען יהושע בן נון משרת משה מבחריו ויאמר אדני משה כלאם: ויאמר לו משה המקנא אתה לי ומי יתן כל עם יהוה נביאים כי יתן יהוה את רוחו עליהם: ויאסף משה אל המחנה הוא וזקני ישראל: ורוח נסע מאת יהוה ויגז שלוים מן הים ויטש על המחנה כדרך יום כה וכדרך יום כה סביבות המחנה וכאמתים על פני הארץ: ויקם העם כל היום ההוא וכל הלילה וכל יום המחרת ויאספו את השלו הממעיט אסף עשרה חמרים וישטחו להם שטוח סביבות המחנה: הבשר עודנו בין שניהם טרם יכרת ואף יהוה חרה בעם ויך יהוה בעם מכה רבה מאד: ויקרא את שם המקום ההוא קברות התאוה כי שם קברו את העם המתאוים: מקברות התאוה נסעו העם חצרות ויהיו בחצרות:

אזדמנו למחר ותיכלון בסרא ארי בכיתון קדם יי למימר מן ייכלננא בסרא ארי טב לנא במצרים ויתן יי לכון בסרא ותיכלון: לא יומא חד תיכלון ולא תרין יומין ולא חמשא יומין ולא עסרא יומין ולא עסרין יומין: עד ירח יומין עד דתקוצון ביה ויהי לכון לתקלא חלף דקצתון ית מימרא דיי דשכינתיה שריא ביניכון ובכיתון קדמוהי למימר למה דנן נפקנא ממצרים: ואמר משה שית מאה אלפין גברא ריגלאה עמא דאנא ביניהון ואת אמרת בסרא אתן להון ויכלון ירח יומין: העאן ותורין יתנכסון להון היספקון להון אם ית כל נוני ימא יתכנשון להון היספקון להון: ואמר יי למשה המימרא דיי יתעכב כען תחזי היערעינך פתגמי אם לא: ונפק משה ומליל עם עמא ית פתגמיא דיי וכנש שבעין גברא מסבי עמא ואקים יתהון סחרנות משכנא: ואתגלי יי בענן ומליל עמיה ורבי מן רוחא דעלוהי ויהב על שבעין גברא סביא והוה כד שרת עליהון רוח נבואה ומתנבאין ולא פסקין: ואשתארו תרין גברין במשריתא שום חד אלדד ושום תנינא מידד ושרת עליהון רוח נבואה ואינון בכתיביא ולא נפקו למשכנא ומתנבאין במשריתא: ורהט עולימא וחוי למשה ואמר אלדד ומידד מתנבאין במשריתא: ואתיב יהושע בר נון משומשניה דמשה מעולמוהי ואמר רבוני משה אסרינון: ואמר ליה משה הקנאתי את מקני לי רעינא פון דיהון כל עמא דיי נביאין ארי יתן יי ית רוח נבואתיה עליהון: ואתכניש משה למשריתא הוא וסבי ישראל: ורוחא נטל מן קדם יי ואפרח שליו מן ימא ורמא על משריתא כמהלך יומא לכא וכמהלך יומא לכא סחור סחור למשריתא וכרום תרתין אמין על אפי ארעא: וקם עמא כל יומא ההוא וכל ליליא וכל יומא דבתרוהי וכנשו ית שליו דאזער כנש עסרא דגורין ושטחו להון משטיחין סחור סחור למשריתא: בסרא עד כען בין שניהון עד לא פסק ורוגזא דיי תקיף בעמא וקטל יי בעמא קטול סגי לחדא: וקרא ית שמא דאתרא ההוא קברי דמשאלי ארי תמן קברו ית עמא דשאילו: מקברי דמשאלי נטלו עמא לחצרות והוו בחצרות: ומליל

התקדשו. הזמינו עצמכם לפורענות וכן הוא אומר הקדישם ליום הרגה: עד חדש ימים. זו בכשרין שמתמצין על מטותיהן ואחר כך נשמתן יוצאה: וברשעים הוא אומר הבשר עודנו בין שניהם כך היא שנויה בספרי. אבל במכילתא שנויה חילוף הרשעים אוכלין ומצטערין שלשים יום והכשרים הבשר עודנו בין שניהם: עד אשר יצא מאפכם. כתרגומו דתקוצון ביה יהא דומה לכם כאלו אכלתם ממנו יותר מדאי עד שיוצא ונגעל לחוץ דרך האף: והיה לכם לזרא. שתהיו מרחיקין אותו יותר ממה שקרבתם: ובדברי רבי משה הדרשן ראיתי שיש לשון סורסי לזרא לחרב: את ה' אשר בקרבכם. אם לא שנטעתי שכינתי ביניכם לא גבה לבבכם ליכנס לכל הדברים הללו: שש מאות אלף רגלי. לא חש למנות את הפרט שלשת אלפים היתרים. רבי משה הדרשן פירש לא בכו אלא אותן שיצאו ממצרים: הצאן ובקר ישחט. זה אחד מארבעה דברים שהיה רבי עקיבא דורש ואין רבי שמעון דורש כמותו רבי עקיבא אומר שש מאות אלף רגלי ואתה אמרת בשר אתן להם ואכלו חדש ימים: הצאן ובקר. הכל במשמעו מי מספיק להם כענין שנאמר ומצא כדי גאולתו ואיזו קשה זו או שמעו נא המורים אלא לפי שלא אמר ברבים חיסך לו הכתוב ולא נפרע ממנו וזו של מריבה היתה בגלוי לפיכך לא חיסך לו הכתוב: רבי שמעון אומר חס ושלום לא עלתה על דעתו של אותו צדיק כך מי שכתוב בו בכל ביתי נאמן הוא יאמר אין המקום מספיק לנו אלא כך אמר שש מאות אלף רגלי וגו' ואתה אמרת בשר אתן לחדש ימי' ואחר כך תהרוג אומה גדולה כזו: הצאן ובקר ישחט להם. כדי שיהרגו ותהי אכילה זו מספקתן עד עולם וכי שבחך הוא זה אומר לו לחמור טול כור שעורים ונחתוך ראשך השיבו הקב"ה ואם לא אתן יאמרו שקצרה ידי הטוב בעיניך שיד ה' תקצר בעיניהם יאבדו הם ומאה כיוצא בהם ואל תהי ידי קצרה לפני אפילו שעה אחת: עתה תראה היקרך דברי. רבן גמליאל בנו של רבי יהודה הנשיא אומר אי אפשר לעמוד על הטפל מאחר שאינן מבקשים אלא עלילה לא תספיק להם סופן לדון אחריך אם אתה נותן להם בשר בהמה גסה יאמרו דקה בקשנו ואם אתה נותן דקה יאמרו גסה בקשנו חיה ועוף בקשנו דגים וחגבים בקשנו אמר לו אם כן יאמרו שקצרה ידי אמר לפניו הריני הולך ומפייסן אמר לו עתה תראה היקרך דברי שלא ישמעו לך הלך משה לפייסן אמר להם היד ה' תקצר הן הכה צור ויזובו מים וגומר. הגם לחם יוכל תת. אמרו פשרה היא זו אין בו כח למלאת שאלתינו וזהו שנאמר ויצא משה וידבר אל העם כיון שלא שמעו לו ויקח שבעים איש וגומר: ולא יספו. לא נתנבאו אלא אותו היום לבדו כך מפורש בספרי. ואנקלוס תרגמו ולא פסקן שלא פסקה נבואה מהם: וישארו שני אנשים. מאותן שנבחרו אמרו אין אנו כדאי לגדולה זו: והמה בכתובים. במבוררים שבהם לסנהדרין ונכתבו כלם נקובים בשמות ועל ידי גורל לפי שהחשבון עולה לשנים עשר שבטים ששה ששה לכל שבט ושבט חוץ משני שבטי' שאין מגיע אליהם אלא חמשה חמשה. אמר משה אין שבט שומע לי לפחות משבטו זקן אחד מה עשה נטל ע"ב פתקין וכתב על שבעים זקן ועל שנים חלק ובירר מכל שבט ושבט ששה והיו ע"ב אמר להם טלו פתקיכם מתוך קלפי מי שעלה בידו זקן נתקדש מי שעלה בידו חלק אמר לו לא המקום חפץ בך: וירץ הנער. יש אומרים גרשום בן משה היה: כלאם. הטל עליהם צרכי צבור והם כלים מאליהם. דבר אחר תנם אל בית הכלא לפי שהיו מתנבאים משה מת ויהושע מכניס את ישראל לארץ: המקנא אתה לי. הקנאתי את מקנא: לי. כמו בשבילי. כל לשון קנאה אדם הנותן לב על דבר או לנקום או לעזור אנפרנמנט בלעז אוחז בעובי המשא: ויאסף משה. מפתח אהל מועד: אל המחנה. נכנסו איש לאהלו: ויאסף. לשון כניסה אל הבית כמו ואספתו אל תוך ביתך. ואב לכלם יבוא ולא ידע מי אוספם. מלמד שלא הביא עליהם פורענות עד שנכנסו הצדיקים איש לאהלו: ויגז. ויפריח: וכן כי גז חיש. וכן נגוזו ועבר: ויטוש. ויפשט. כמו והנם נטושים על פני כל הארץ. ונטשתיך המדברה. וכאמתים. פורחות בגובה עד שהן כנגד לבו של אדם כדי שלא יהא טורח באסיפתן לא להגביה ולא לשחוח: הממעיט. מי שאוסף פחות מכלם העצלים והחגרים אסף עשרה חמרים: וישטחו. עשו אותן משטיחין: טרם יכרת. כתרגומו עד לא פסק. דבר אחר אינו מספיק לפסקו בשניו עד שנשמתו יוצאה:

וידבר

יב ותדבר מרים ואהרן במשה על אדות האשה הכשית אשר לקח כי
אשה כשית לקח : ויאמרו הרק אך במשה דבר יהוה הלא גם
בנו דבר וישמע יהוה : והאיש משה ענו מאד מכל האדם אשר
על פני האדמה :
ויאמר יהוה פתאם אל משה ואל אהרן ואל מרים צאו שלשתכם
אל אהל מועד ויצאו שלשתם : וירד יהוה בעמוד ענן ויעמד
פתח האהל ויקרא אהרן ומרים ויצאו שניהם : ויאמר שמעו
נא דברי אם יהיה נביאכם יהוה במראה אליו אתודע בחלום אדבר
בו : לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא : פה אל פה אדבר
בו ומראה ולא בחידת ותמנת יהוה יביט ומדוע לא יראתם לדבר ב
בעבדי במשה : ויחר אף יהוה בם וילך : והענן סר מעל
האהל והנה מרים מצרעת כשלג ויפן אהרן אל מרים והנה מצרעת
: ויאמר אהרן אל משה בי אדני אל נא תשת עלינו חטאת אשר
נואלנו ואשר חטאנו : אל נא תהי כמת אשר בצאתו מרחם אמו
ויאכל חצי בשרו : ויצעק משה אל יהוה לאמר אל נא רפא
נא לה : ויאמר יהוה אל משה ואביה ירק ירק
בפניה הלא תכלם שבעת ימים תסגר שבעת ימים מחוץ למחנה
ואחר תאסף : ותסגר מרים מחוץ למחנה שבעת ימים והעם לא נסע
עד האסף מרים : ואחר נסעו העם מחצרות ויחנו במדבר פארן :

פ פ פ

ומלילת מרים ואהרן במשה על עיסק אתתא שפירתא דנסיב ארי
אתתא שפירתא דנסיב רחיק : ואמרו הלחוד ברם עם משה מליל
ייי הלא אף עמנא מליל ושמיע קדם ייי : וגברא משה ענותן לחדא
מכל אנשא די על אפי ארעא : ואמר ייי בתכיף למשה
ולאהרן ולמרים פוקו תלתיכון למשכן זמנא ונפקו תלתיהון :
ואתגלי ייי בעמודא דעננא וקם בתרע משכנא וקרא אהרן ומרים
ונפקו תרויהון : ואמר שמעו כען פתגמי אם יהון לכון נביאין אנא
ייי בחיזונין אנא מתגלי ליה בחלמין אנא ממליל עמהון : לא כן
עבדי משה בכל ביתי מהימן הוא : ממלל עם ממלל מליל אנא עמיה
בחיזו ולא בחידין בדמות יקרא דייי מסתכל ומא דין לא דחילתון
למללא בעבדי במשה : ותקיף רוגזא דייי בהון ואסתלק : ועננא
אסתלק מעילוי משכנא והא מרים חורא כתלגא ואתפני אהרן
לות מרים והא סגירא : ואמר אהרן למשה בבעו רבוני לא כען
תשוי עלנא חובא דטפשנא ודיסרחנא : לא כען תתרחק דא
מבינגא ארי אחתנא היא צלי כען על בסרא מיתא הדין דבה ואתסי :
וצלי משה קדם ייי למימר אלהא בבעו אסי כען יתה :
ואמר ייי למשה ואילו אבוהא מנזף נזף בה הלא תתכלם שבעא
יומין תסתגר שבעא יומין למברא למשריתא ובתר כן תתכניש :
ואסתגירת מרים מברא למשריתא שבעא יומין ועמא לא נטל עד
דאתכנשת מרים : ובתר כן נטלו עמא מחצרות ושרו במדברא
דפארן :

פ פ פ

ותדבר. אין דבור בכל מקום אלא לשון קשה וכן הוא אומר דבר האיש אדוני הארץ אתנו קשות. אין אמירה בכל מקום אלא לשון תחנונים וכן הוא אומר ויאמר אל נא אחי תרעו. ויאמר שמעו נא דברי. כל נא לשון בקשה: ותדבר מרים ואהרן. היא פתחה בדבר תחלה לפיכך הקדימה הכתוב תחלה ומנין שהיתה יודעת מרים שפירש משה מן האשה רבי נתן אומר מרים היתה בצד צפורה בשעה שנאמר למשה אלדד ומידד מתנבאים במחנה כיון ששמעה צפורה אמרה אוי לנשותיהן של אלו אם הם נזקקים לנבואה שיהיו פורשין מנשותיהן כדרך שפירש בעלי ממני ומשם ידעה מרים והגידה לאהרן ומה מרי' שלא נתכוונה לגנותו כך נענשה קל וחומר למספר בגנותו של חבירו: האשה הכושית. מגיד שהכל מודים ביפיה כשם שהכל מודים בשחרותו של כושי: כושית. בגימטרייא יפת מראה: על אודות האשה. על אודות גירושיה: כי אשה כושית לקח. מה תלמוד לומר אלא יש לך אשה נאה ביופיה ואין נאה במעשיה. במעשיה ולא ביופיה אבל זאת נאה בכל: האשה הכושית. על שם נויה נקראת כושית כאדם הקורא את בנו נאה כושי כדי שלא תשלוט בו עין רעה: כי אשה כושית לקח. ועתה גרשה: הרק. אך עמו לבדו דבר ה': הלא גם בנו דבר. ולא פירשנו מדרך ארץ: ענו. שפל וסבלן: פתאם. נגלה עליהם פתאם והן טמאין בדרך ארץ והיו צועקים מים מים להודיעם שיפה עשה משה שפירש מן האשה מאחר שנגלית עליו שכינה תדיר ואין עת קבועה לדבור: צאו שלשתכם. מגיד ששלשתן נקראו בדבור אחד מה שאי אפשר לפה לומר ולאזן לשמוע: בעמוד ענן. יצא יחידי שלא כמדת בשר ודם מלך בשר ודם כשיוצא למלחמה יוצא באוכלוסין וכשיוצא לשלום יוצא במועטין ומדת הקב"ה יוצא למלחמה יחידי שנאמר ה' איש מלחמה ויוצא לשלום באוכלוסין שנאמר רכב אלהים רבותים אלפי שנאן: ויקרא אהרן ומרים. שיהיו נמשכין ויוצאין מן החצר לקראת הדבור: ויצאו שניה'. ומפני מה משכן והפרישן ממשה לפי שאומרים מקצת שבחו של אדם בפניו וכלו שלא בפניו וכן מצינו בנח שלא בפניו נאמר איש צדיק תמים ובפניו נאמר כי אותך ראיתי צדיק לפני. דבר אחר שלא ישמע בנזיפתו של אהרן: שמעו נא דברי. אין נא אלא לשון בקשה: אם יהיה נביאכם. אם יהיו לכם נביאים ה' במראה אליו אתודע שכינ' שמי אין נגלית עליו באספקלריא המאירה אלא בחלום וחזיון: פה אל פה. אמרתי לו לפרוש מן האשה והיכן אמרתי לו בסיני לך אמור להם שובו לכם לאהליכ' ואתה פה עמוד עמדי: ומראה ולא בחידות. ומראה זה מראה דבור שאני מפרש לו דבורי במראית פני' שבו ואיני סותמו לו בחידו' כענין שנאמר ליחזקאל חוד חידה וגו'. יכול מראה שכינה תלמוד לומר לא תוכל לראות את פני: ותמונת ה' יביט. זה מראה אחורים כענין שנאמר וראית את אחורי: בעבדי במשה. אינו אומר בעבדי משה אלא בעבדי במשה בעבדי אעפ"י שאינו משה במשה אפי' אינו עבדי כדי הייתם לירוא מפניו וכל שכן שהוא עבדי ועבד מלך מלך. היה לכם לומר אין המלך אוהבו חנם ואם תאמרו איני מכיר במעשיו זו קשה מן הראשונה: ויחר אף ה' בם וילך. מאחר שהודיע סרחונם גזר עליהם נדוי קל וחומר לבשר ודם שלא יכעוס על חבירו עד שיודיענו סרחונו: והענן סר. ואחר כך מרים מצורעת כשלג. משל למלך שאמר לפרגוג רדה את בני אבל לא תרדנו עד שאלך מאצלך שרחמי עליו: נואלנו. כתרגומו לשון אויל: אל נא תהי אחותנו זו כמת. שהמצורע חשוב כמת מה מת מטמא בביאה אף מצורע מטמא בביאה: אשר בצאתו מרחם אמו. אמנו היה לו לומר אלא שכנה הכתוב וכן חצי בשרנו היה לו לומר אלא שכנה הכתוב אשר מאחר שיצאת מרחם אמנו היא לנו כאלו נאכל חצי בשרנו כענין שנאמר כי אחינו בשרנו הוא. ולפי משמעו אף הוא נראה כן אין ראוי לאח להניח את אחותו להיות כמת: אשר בצאתו. מאחר שיצא זה מרחם אמו של זה שיש כח בידו לעזור ואינו עוזרו הרי נאכל חצי בשרו שאחיו בשרו הוא: דבר אחר אל נא תהי כמת. אם אינך רופאה בתפלה מי מסגירה או מי מטהרה אני אי אפשר לראותה שאני קרוב ואין קרוב רואה את הנגעים וכהן אחר אין בעולם וזהו אשר בצאתו מרחם אמו: אל נא רפא נא לה. בא הכתוב ללמדך דרך ארץ שהשואל דבר מחבירו צריך לומר שנים או שלשה דברי תחנוני' ואחר כך יבקש שאלותיו: לאמר. מה תלמוד לומר אמר לו השיבני אם אתה מרפא אותה אם לאו עד שהשיבו ואביה ירק ירק וגו'. רבי אלעזר בן עזריה אומר בארבעה מקומות בקש משה מלפני הקב"ה להשיבו אם יעשה שאלותיו אם לאו עד שהשיבו עתה תראה וגו'. כיוצא בו ויאמר משה לפני ה' לאמר. יפקוד ה' אלהי הרוחות לכל בשר. כיוצא בו ואתחנן אל ה' בעת ההיא לאמר. השיבו רב לך: רפא נא לה. מפני מה לא האריך משה בתפלה שלא יהו ישראל אומרי' אחותו עומדת בצרה והו' עומד ומרבה בתפלה: ואביה ירק ירק בפניה. ואם אביה הראה לה פנים זועפות הלא תכלם שבעת ימים קל וחומר לשכינה ארבעה עשר יום אלא דיו לבא מן הדין להיות כנדון לפיכך אף בנזיפתי תסגר שבעת ימים: ואחר תאסף. אומר אני כל האסיפות האמורות במצורעים על שהוא משולח מחוץ למחנה וכשהוא נרפא נאסף אל המחנה כתובה בו אסיפה לשון הכנסה: והעם לא נסע. זה כבוד חלק לה המקום בשביל שעה אחת שנתעכבה למשה כשהושלך ליאור שנאמר ותתצב אחותו מרחוק וגו':

חסלת בהעלותך

ומליל

ייי עם משה למימר: שלח לך גוברין
ויאללון ית ארעא דכנען דאנא יהיב
לבני ישראל גברא חד גברא חד ל
שבטא דאבהתוהי תשלחון כל רבא דבהון: ושלח יתהון משה
ממדברא דפארן על מימרא דייי כולהון גוברין רישי בני ישראל
אינון: ואילין שמהתהון לשבטא דראובן שמוע בר זכור: לשבטא
שמעון שפט בר חורי: לשבטא יהודה כלב בר יפנה: לשבטא
יששכר יגאל בר יוסף: לשבטא אפרים הושע בר נון: לשבטא
בנימן פלטי בר רפוא: לשבטא זבולן גדיאל בר סודי: לשבטא
יוסף לשבטא מנשה גדי בר סוסי: לשבטא דן עמיאל בר גמלי:
לשבטא אשר סתור בר מיכאל: לשבטא נפתלי נחבי בר ופסי:
לשבטא גד גאואל בר מכי: אילין שמהת גובריא די שלח משה
לאללא ית ארעא וקרא משה להושע בר נון יהושע: ושלח יתהון
משה לאללא ית ארעא דכנען ואמר להון סקו דין בדרומא ותסקון
לטורא: ותחזון ית ארעא מה היא וית עמא דיתיב עלה התקיף
הוא אם חלש הזעיר הוא אם סגי: ומה ארעא די הוא יתיב בה
הטבא היא אם בישא ומה קירויא די הוא יתיב בהן הבפצחין אם
בכרכין: ומה ארעא העתירא היא אם מסכינא האית בה אילנין
אם לא ותתקפון ותסבון מאבא דארעא ויומיא יומי בכורי ענבין
וסליקו ואלילו ית ארעא ממדברא דצין עד רחוב למטי חמת:
וסליקו בדרומא ואתא עד חברון ותמן אחימן ששי ותלמי בני ג
גבריא וחברון שבע שנין אתבניאת קדם טנס דמצרים: ואתו עד
נחלא דאתכלא וקצו מתמן עוברתא ואתכל ענבין חד ונטלוהי
באריחא בתרין ומן רימוניא ומן תאניא: לאתרא ההוא קרא נחלא
דאתכלא על עיסק אתכלא די קצו מתמן בני ישראל: ותבו מאללא
דארעא מסוף ארבעין יומין: ואזלו ואתו לות משה ולות אהרן
ולות כל כנשתא דבני ישראל למדברא דפארן לרקם ואתיבו יתהון
פתגמא וית כל כנשתא ואחזיאונון ית אבא דארעא: ואשתעיאו
ליה ואמרו אתנא לארעא די שלחתנא ואף עבדא חלב ודבש היא
ודין אבה: לחוד ארי תקיף עמא דיתיב בארעא וקירויא כריכן ר
רברבן לחדא ואף בני גבריא חזינא תמן: עמלקאה יתיב בארעא
דרומא וחיתאה ויבוסאה ואמוראה יתיב בטורא וכנענאה יתיב על
ימא ועל כיף ירדנא:

ואצית

וידבר

יהוה אל משה לאמר: שלח לך אנשים
ויתרו את ארץ כנען אשר אני נתן לבני
ישראל איש אחד איש אחד למטה אבתיו
תשלחו כל נשיא בהם: וישלח אתם משה ממדבר פארן על פי
יהוה כלם אנשים ראשי בני ישראל המה: ואלה שמותם למטה
ראובן שמוע בן זכור: למטה שמעון שפט בן חורי: למטה יהודה
כלב בן יפנה: למטה יששכר יגאל בן יוסף: למטה אפרים הושע
בן נון: למטה בנימן פלטי בן רפוא: למטה זבולן גדיאל בן סודי:
למטה יוסף למטה מנשה גדי בן סוסי: למטה דן עמיאל בן גמלי:
למטה אשר סתור בן מיכאל: למטה נפתלי נחבי בן ופסי: למטה
גד גאואל בן מכי: אלה שמות האנשים אשר שלח משה לתור את
הארץ ויקרא משה להושע בן נון יהושע: וישלח אתם משה לתור
את ארץ כנען ויאמר אלהם עלו זה בנגב ועליתם את ההר: וראיתם
את הארץ מה הוא ואת העם הישב עליה החזק הוא הרפה המעט
הוא אם רב: ומה הארץ אשר הוא ישב בה הטובה הוא אם רעה
ומה הערים אשר הוא יושב בהנה הבמחנים אם במבצרים: ומה
הארץ השמנה הוא אם רזה היש בה עץ אם אין והתחזקתם ולקחתם ז
מפרי הארץ והימים ימי בכורי ענבים: ויעלו ויתרו את הארץ
ממדבר צן עד רחב לבא חמת: ויעלו בנגב ויבא עד חברון ושם א
אחימן ששי ותלמי ילידי הענק וחברון שבע שנים נבנתה לפני צען
מצרים: ויבאו עד נחל אשכל ויכרתו משם זמורה ואשכול
ענבים אחד וישאהו במוט בשנים ומן הרמנים ומן התאנים:
למקום ההוא קרא נחל אשכול על אדות האשכול אשר כרתו משם
בני ישראל: וישבו מתור הארץ מקץ ארבעים יום:
וילכו ויבאו אל משה ואל אהרן ואל כל עדת בני ישראל אל ם
מדבר פארן קדשה וישיבו אתם דבר ואת כל העדה ויראום
את פרי הארץ: ויספרו לו ויאמרו באנו אל הארץ אשר ש
שלחתנו וגם זבת חלב ודבש הוא וזה פריה: אפס כי
עז העם הישב בארץ והערים בצרות גדלת מאד וגם ילדי הענק ר
ראינו שם: עמלק יושב בארץ הנגב והחתי והיבוסי והאמרי
יושב בהר והכנעני יושב על הים ועל יד הירדן: וי

שלח

לך אנשים· למה נסמכה פרשת מרגלי' לפרשת מרים לפי שלקתה על עסקי דבה שדברה באחיה ורשעי' הללו ראו ולא לקחו מוסר:
שלח לך· לדעתך· אני איני מצוה לך אם תרצה שלח לפי שבאו ישראל ואמרו נשלחה אנשים לפנינו כמה שנאמר ותקרבון אלי
כלכם וגו'· ומשה נמלך בשכינה אמר אני אמרתי להם שהיא טובה שנאמר אעלה אתכם מעוני מצרי' חייהם שאני נותן להם מקום
לטעות בדברי מרגלים למען לא יירשוה: על פי ה' ברשותו: כלם אנשים· כל אנשים שבמקרא לשון חשיבות ואותה שעה כשרים היו: ויקרא משה להושע וגו'·
התפלל עליו יה יושיעך מעצת מרגלים: עלו זה בנגב· הוא היה הפסולת של ארץ ישראל שכן דרך התגרים מראי' את הפסולת תחילה ואחר כך מראים את
השבח: את הארץ מה היא· יש ארץ מגדלת גבורים ויש ארץ מגדלת חלשי' יש מגדלת אוכלוסין ויש ממעטת אוכלוסין: החזק הוא הרפה· סימן מסר להם
אם בפרזים יושבין חזקין הם שסומכין על גבורתם ואם בערי' בצורות הם יושבין חלשים הם: הבמחני'· תרגו' הבפצחין כרכין פצוחין ופתוחין מאין חומה:
הטובה היא· במעיינות ותהומות טובים ובריאי': היש בה עץ· אם יש בהם אדם כשר שיגין עליהם בזכותו: בכורי ענבים· ימים שהענבי' מתבשלים בבכור:
ממדבר צין עד רחוב לבא חמת· הלכו בגבוליה באורך וברוחב כמין גם הלכו רוח גבול דרומית ממקצוע מזרח עד מקצוע מערב כמו שצוה משה עלו זה
בנגב דרך גבול דרומית מזרחית עד הים שהים הוא גבול מערבי ומשם חזרו והלכו כל גבול מערבי על שפת הים עד לבא חמת שהוא אצל הר ההר במקצוע
מערבית צפונית כמו שמפורש בגבולות הארץ בפרשת אלה מסעי: ויבא עד חברון· כלב לבדו הלך שם ונשתטח על קברי אבות שלא יהא ניסת לחביריו
להיות בעצתם וכן הוא אומר ולו אתן את הארץ אשר דרך בה וכתיב ויתנו לכלב את חברון: שבע שנים נבנתה· אפשר שבנה חם את חברון לכנען בנו
הקטן קודם שיבנה את צוען למצרים בנו הגדול אלא שהיתה מבונה בכל טוב על אחד משבעה בצוען: ובא להודיעך שבחה של ארץ ישראל שאין לך טרשין
בארץ ישראל יותר מחברון לפיכך הקצוה לקברות מתים ואין לך מעולה בכל הארצות כמצרים שנאמר כגן ה' כארץ מצרים. וצוען היא המעולה שבארץ
מצרים ששם מושב המלכים שנאמר כי היו בצוען שריו והיתה חברון טובה ממנה שבעה חלקים: זמורה· סוכת גפן ואשכול של ענבים תלוי בה ממשמע
שנאמר במוט איני יודע שהוא בשנים מה תלמוד לומר בשנים בשני מוטות הא כיצד שמנה נטלו אשכול אחד נטל תאנה ואחד רמון· יהושע וכלב לא נטלו
כלום לפי שכל עצמן להוציא דבה נתכוונו כשם שפריה משונה כך עמה משונה ואם חפץ אתה לידע כמה משאוי אחד מהם צא ולמד מאבנים שהקימו
בגלגל הרימו להם איש אבן אחד מן הירדן על שכמו והקימוה בגלגל ושקלום רבותינו משקל כל אחד ארבעים סאה ובמירי טובה דמידלי איניש על כתפי' איכו
אלא שלים משאוי במשאוי שמסייעין אותו להרים· וישובו מתור הארץ מקץ ארבעים יום. והלא ד' מאות פרסה על ד' מאות פרסה היא ומהלך אדם בינוני
י' פרסאות הרי מהלך מ' יום מן המזרח למערב והם הלכו ארכה ורחבה אלא שגלוי לפני הקב"ה שיגזור עליהם יום לשנה קצר לפניהם את הדרך: וילכו ויבאו·
מהו וילכו להקיש הליכתן לביאתן מה ביאתן בעצה רעה אף הליכתן בעצה רעה: וישיבו אותם דבר· את משה ואת אהרן: זבת חלב ודבש היא. כל
דבר שקר שאין אומרין בו קצת אמת בתחלתו אין מתקיים בסופו: בצורות· לשון חוזק ותרגומו כריכן לשון בירניות עגולות ובלשון ארמי כריך עגול:
עמלק יושב וגו'· לפי שנכוו בעמלק כבר הזכירוהו מרגלים כדי ליירא': על יד הירדן· יד כמשמעו אצל הירדן ולא תוכלו לעבור:

ויהס כלב את העם אל משה ויאמר עלה נעלה וירשנו אתה כי
יכול נוכל לה : והאנשים אשר עלו עמו אמרו לא נוכל לעלות
אל העם כי חזק הוא ממנו : ויציאו דבת הארץ אשר תרו א
אתה אל בני ישראל לאמר הארץ אשר עברנו בה לתור אתה ארץ
אכלת יושביה הוא וכל העם אשר ראינו בתוכה אנשי מדות :
ושם ראינו את הנפילים בני ענק מן הנפלים ונהי בעינינו א
יד כחגבים וכן היינו בעיניהם : ותשא כל
העדה ויתנו את קולם ויבכו העם בלילה ההוא : וילנו על משה
ועל אהרן כל בני ישראל ויאמרו אלהם כל העדה לו מתנו בארץ
מצרים או במדבר הזה לו מתנו : ולמה יהוה מביא אתנו אל
הארץ הזאת לנפל בחרב נשינו וטפנו יהיו לבז הלוא טוב לנו שוב
מצרימה : ויאמרו איש אל אחיו נתנה ראש ונשובה מצרימה : ויפל
משה ואהרן על פניהם לפני כל קהל עדת בני ישראל : ויהושע בן
נון וכלב בן יפנה מן התרים את הארץ קרעו בגדיהם : ויאמרו אל
כל עדת בני ישראל לאמר הארץ אשר עברנו בה לתור אתה ט
טובה הארץ מאד מאד : אם חפץ בנו יהוה והביא אתנו אל הארץ
הזאת ונתנה לנו ארץ אשר הוא זבת חלב ודבש : אך ביהוה אל
תמרדו ואתם אל תיראו את עם הארץ כי לחמנו הם סר צלם מע
מעליהם ויהוה אתנו אל תיראם : ויאמרו כל העדה לרגום אתם
באבנים וכבוד יהוה נראה באהל מועד אל כל בני ישראל :
ויאמר יהוה אל משה עד אנה ינאצני העם הזה ועד אנה
לא יאמינו בי בכל האתות אשר עשיתי בקרבו : אכנו בדבר ואורשנו
ואעשה אתך לגוי גדול ועצום ממנו : ויאמר משה אל יהוה
ושמעו מצרים כי העלית בכחך את העם הזה מקרבו : ואמרו אל
יושב הארץ הזאת שמעו כי אתה יהוה בקרב העם הזה אשר עין
בעין נראה אתה יהוה ועננך עמד עלהם ובעמד ענן אתה הלך לפ
לפניהם יומם ובעמוד אש לילה : והמתה את העם הזה כאיש אחד
ואמרו הגוים אשר שמעו את שמעך לאמר : מבלתי יכלת יהוה
להביא את העם הזה אל הארץ אשר נשבע להם וישחטם במדבר :
ועתה יגדל נא כח אדני כאשר דברת לאמר : יהוה ארך אפים
ורב חסד נשא עון ופשע ונקה לא ינקה פקד עון אבות על בנים על
שלשים ועל רבעים : סלח נא לעון העם הזה כגדל חסדך וכאשר
נשאתה לעם הזה ממצרים ועד הנה : ויאמר יהוה סלחתי
כדברך : ואולם חי אני וימלא כבוד יהוה את כל הארץ :

ואצית כלב ית עמא למשה ואמר מיסק ניסק ונירת יתה ארי מיכל
ניכול לה : וגבריא די סליקו עמיה אמרו לא ניכול למיסק לות
עמא ארי תקיף הוא מיננא : ואפיקו שום ביש על ארעא די אלילו
יתה לות בני ישראל למימר ארעא די עברנא בה לאללא יתה א
ארעא מקטלא יתבהא היא וכל עמא די חזינא בגוה אנשין דמשחן
: ותמן חזינא ית גבריא בני ענק מן גבריא והוינא בעיני נפשנא
כקמצין וכן הוינא בעיניהון : ואריםת כל כנשתא
ויהבו ית קלהון ובכו עמא בליליא ההוא : ואתרעמו על משה
ועל אהרן כל בני ישראל ואמרו להון כל כנשתא לוי דמיתנא
בארעא דמצרים או במדברא הדין לוי דמיתנא : ולמה יי מעיל יתנא
לארעא הדא למיפל בחרבא נשנא וטפלנא יהון לביזא הלא טב לנא
דינתוב למצרים : ואמרו גבר לאחוהי נמני רישא ונתוב למצרים :
ונפל משה ואהרן על אפיהון קדם כל קהל כנשתא דבני ישראל :
ויהושע בר נון וכלב בר יפנה מן אלילי ית ארעא בזעו לבושיהון :
ואמרו לכל כנישתא דבני ישראל למימר ארעא די עברנא בה לאללא
יתה טבא ארעא לחדא לחדא : אם רעוא בנא קדם יי ויעיל יתנא
לארעא הדא ויתננה לנא ארעא די היא עבדא חלב ודבש : ברם
במימרא דיי לא תמרדון ואתון לא תדחלון מן קדם עמא דארעא
ארי בידנא מסירין אינון עדא תוקפיהון מנהון ומימרא דיי בסעדנא
לא תדחלון מנהון : ואמרו כל כנישתא למרגם יתהון באבניא
ויקרא דיי אתגלי במשכן זמנא לכל בני ישראל :
ואמר יי למשה עד אימתי יהון מרגזין קדמי עמא הדין ועד אימתי
לא יהימנון במימרי בכל אתיא די עבדית ביניהון : אמחינון במותא
ואשיצינון ואעביד יתך לעם רב ותקיף מנהון : ואמר משה קדם
יי וישמעון מצראי ארי אסיקתא בחילך ית עמא הדין מביניהון :
ויימרון ליתיב ארעא הדא דשמעו ארי את יי דשכינתך שריא בגו
עמא הדין די בעיניהון חזן שכינת יקרא דיי ועננך מטיל עליהון
ובעמודא דעננא את מדבר קדמיהון ביממא ובעמודא דאשתא
בליליא : ותקטיל ית עמא הדין כגבר חד ויימרון עממיא די שמעו
ית שמע גבורתך למימר : מדלית יוכלא קדם יי לאעלא ית עמא
הדין לארעא דקיים להון וקטילינון במדברא : וכען סגי כען חילא
מן קדם יי כמא די מלילתא למימר : יי מרחיק רגז ומסגי למעבד
טבון ושביק לעוין ולמרוד ולחובין סלח לדתייבין לאורייתי
ודלא תייבין לא מזכי מסער חובי אבהן על בנין מרדין על דר ת
תליתאי ועל דר רביעאי : שבוק כען לחובי עמא הדין כסגיאות
טבותך וכמא די שבקת לעמא הדין ממצרים ועד כען : ואמר יי
שבקית כפתגמך : וברם קיים אנא ואתגלי יקרא דיי ית כל ארעא :

ויהס כלב · השתיק את כלם : אל משה · לשמוע מה שידבר במשה צווח ואמ' וכי זו בלבד עשה לנו בן עמרם השומע היה סבור שבא לספר בגנותו ומתוך שהיה בלבם על משה בשביל דברי המרגלים שתקו כלם לשמוע גנותו אמר והלא קרע לנו את הים והוריד לנו את המן והגיז לנו את השליו : עלה נעלה · אפילו בשמים והוא אומר עשו סולמות ועלו שם נצליח בכל דבריו : ויהס · לשון שתיקה : וכן הס כל בשר הס כי לא להזכיר כן דרך בני אדם הרוצה לשתק אגודת אנשים אומר שש : חזק הוא ממנו · כביכול כלפי מעל' אמרו : אוכלת יושביה · בכל מקום שעברנו מצאנום קוברי מתים והקב"ה עשה לטובה כדי לטרדם באבלם ולא יתנו לב לאלו : אנשי מדות · גדולים וגבוהים וצריך לתת להם מדה כגון גלית גבהו שש אמות וזרת וכן איש מדון איש מדה : הנפילים · ענקים מבני שמחזאי ועזאל שנפלו מן השמים בימי דור אנוש : וכן היינו בעיניהם · שמענו אומרים זה לזה נמלים יש בכרמים כאנשים : ענק · שמעניקים חמה בקומתן : לו מתנו · הלואי ומתנו : נתנה ראש · כתרגומו נמני רישא נשים עלינו מלך ורבותינו פירשו לשון ע"ז : אל תמרודו · ושוב ואתם אל תיראו : כי לחמנו הם · נאכלם כלחם : סר צלם · מגינם וחזקם כשרי' שבהם מתו איוב שהיה מגין עליהם · דבר אחר צלו של המקום סר מעליהם : לרגום אותם . את יהושע וכלב : וכבוד ה' · הענן ירד שם : עד אנה ינאצוני · ירגיזוני : בכל האותות . בשביל כל הנסי' שעשיתי להם היה להם להאמין שהיכולת בידי לקיי' הבטחתי : ואורישנו · כתרגו' תרוכינון ואם תאמר מה אעשה לשבועת אבו' ואעשה אותך לגוי גדול שאתה מזרעם : ושמעו מצרי' · ושמעו את אשר תהרגם : כי העלית · כי משמש בלשון אשר והם ראו אשר העלית בכחך הגדול אותם מקרב' וכשישמעו שאתה הורג' לא יאמרו שחטאו לך אלא יאמרו שכנגדם יכולת להלחם אבל כנגד יושבי הארץ הזאת לא יכולת להלחם וזו היא : ואמרו אל יושבי הארץ הזאת · כמו על יושבי הארץ הזאת ומה יאמרו עליהם מה שאמור בסוף הענין : מבלתי יכולת ה' · בשביל ששמעו כי אתה ה' שוכן בקרבם ועין בעין אתה נראה להם והכל בדרך חבה ולא הכירו בך שנתקה אהבתך מהם עד הנה : והמתה את העם הזה כאיש אחד · פתאום ומתוך כך יאמרו הגוי' אשר שמעו שמעך וגו' · מבלתי יכולת וגו' · לפי שיושבי הארץ חזקים וגבורים ואינו דומה פרעה לשלשים ואחד מלכים זאת יאמרו על יושבי הארץ הזאת מבלתי יכולת מתוך שלא היה יכולת בידו להביא' שחטם : יכלת · שם דבר הוא : כאשר דברת לאמר . ומהו הדבור ה' ארך אפים לצדיקי' ולרשעי' כשעלה משה למרום מצאו משה להקב"ה שהיה יושב וכותב ה' ארך אפים אמר לו לצדיקי' אמר לו הקב"ה אף לרשעים . אמר לו רשעים יאבדו אמר לו חייך שאתה צריך לדבר כשחטאו ישראל בעגל ובמרגלי' נתפלל משה לפניו בארך אפים אמר לו הקב"ה והלא אמרת לי לצדיקים אמר לו והלא אמרת לי אף לרשעים : יגדל נא כח ה' · לעשות דיבורך : ונקה · לשבים : לא ינקה · לשאינן שבים : כדברך · בשביל מה שאמרת פן יאמרו מבלתי יכלת ה' : ואולם · כמו אבל זאת אעשה להם : חי אני · לשון שבועה : וימלא כבודי את כל הארץ ·

כי כל

ארי כל גובריא דחזו ית יקרי וית אתותי די עבדית במצרים ובמדברא
ונסיאו קדמי דנן עסר זמנין ולא קבילו במימרי: אם יחזון ית
ארעא די קיימית לאבהתהון וכל דארגיזו קדמי לא יחזונה: ועבדי
כלב חלף דהות רוח אוחרי עמיה ואשלים בתר דחלתי ואעלינה
לארעא די על לתמן ובנוהי ירתונה: ועמלקאה וכנענאה יתיב
במישרא מחר אתפנו וטולו לכון למדברא אורח ימא דסוף:
ומליל יי עם משה ועם אהרן למימר: עד אימתי
לכנישתא בישתא הדא די אינון מתרעמין עלי ית תורעמת בני
ישראל די אינון מתרעמין עלי שמיע קדמי: אימר להון קיים אנא
אמר יי אם לא כמא די מלילתון קדמי כן אעביד לכון: במדברא
הדין יפלו פגריכון וכל מניינכון לכל חושבנכון מבר עסרין שנין
ולעילא די אתרעמתון עלי: אם אתון תיעלון לארעא די קיימית
במימרי לאשראה יתכון בה אלהן כלב בר יפנה ויהושע בר נון:
וטפלכון די אמרתון לביזא יהי ואעיל יתהון וידעון ית ארעא די
קצתון בה: ופיגריכון דילכון יפלון במדברא הדין: ובניכון יהון
בגאין במדברא ארבעין שנין ויקבלון ית חוביכון עד דיסופון
פגריכון במדברא: במנין יומיא די אלילתון ית ארעא ארבעין
יומין יומא לשתא יומא לשתא תקבלון ית חוביכון ארבעין שנין
ותדעון ית דאתרעמתון עלי: אנא יי גזרית במימרי אם לא
דא אעביד לכל כנשתא בישתא הדא דאזדמנו עלי במדברא הדין
יסופון ותמן ימותון: וגבריא די שלח משה לאללא ית ארעא ותבו
וארעימו עלוהי ית כל כנישתא לאפקא שום ביש על ארעא:
ומיתו גבריא דאפיקו שום ביש על ארעא במותנא קדם יי:
ויהושע בר נון וכלב בר יפנה אתקיימו מן גבריא האינון דאזלו
לאללא ית ארעא: ומליל משה ית כל פתגמיא האילין לכל בני
ישראל ואתאבלו עמא לחדא: ואקדימו בצפרא וסליקו לריש טורא
למימר הא אנחנא סלקין לאתרא די אמר יי ארי חבנא: ואמר
משה למה דנן אתון עברין על גזירת מימרא דיי והיא לא תצלח:
לא תסקון ארי לית שכינתא דיי ביניכון ולא תתברון קדם בעלי
דבביכון: ארי עמלקאה וכנענאה תמן קדמיכון ותפלון בחרבא
ארי על כן תבתון מבתר פולחנא דיי ולא יהי מימרא דיי בסעדכון:
וארשעו למיסק לריש טורא וארון קיימא דיי ומשה לא עדו מגו
משריתא: ונחת עמלקאה וכנענאה דיתיב בטורא ההוא ומחונון

כי כל האנשים הראים את כבדי ואת אתתי אשר עשיתי במצרים
ובמדבר וינסו אתי זה עשר פעמים ולא שמעו בקולי: אם יראו
את הארץ אשר נשבעתי לאבתם וכל מנאצי לא יראוה: ועבדי
כלב עקב היתה רוח אחרת עמו וימלא אחרי והביאתיו אל הארץ
אשר בא שמה וזרעו יורשנה: והעמלקי והכנעני יושב בעמק
מחר פנו וסעו לכם המדבר דרך ים סוף:
וידבר יהוה אל משה ואל אהרן לאמר:
עד מתי לעדה הרעה הזאת אשר המה מלינים עלי את תלנות בני
ישראל אשר המה מלינים עלי שמעתי: אמר אלהם חי אני
נאם יהוה אם לא כאשר דברתם באזני כן אעשה לכם:
במדבר הזה יפלו פגריכם וכל פקדיכם לכל מספרכם מבן עשרים
שנה ומעלה אשר הלינתם עלי: אם אתם תבאו אל הארץ
אשר נשאתי את ידי לשכן אתכם בה כי אם כלב בן יפנה ויהושע
בן נון: וטפכם אשר אמרתם לבז יהיה והביאתי אתם וידעו
את הארץ אשר מאסתם בה: ופגריכם אתם יפלו במדבר הזה:
ובניכם יהיו רעים במדבר ארבעים שנה ונשאו את זנותיכם עד
תם פגריכם במדבר: במספר הימים אשר תרתם את הארץ ארבעים
יום יום לשנה יום לשנה תשאו את עונתיכם ארבעים שנה וידעתם
את תנואתי: אני יהוה דברתי אם לא זאת אעשה לכל העדה
הרעה הזאת הנועדים עלי במדבר הזה יתמו ושם ימתו: והאנשים
אשר שלח משה לתור את הארץ וישבו וילונו עליו את כל העדה וילינו
להוציא דבה על הארץ: וימתו האנשים מוצאי דבת הארץ רעה
במגפה לפני יהוה: ויהושע בן נון וכלב בן יפנה חיו מן האנשים
ההם ההלכים לתור את הארץ: וידבר משה את הדברים האלה
אל כל בני ישראל ויתאבלו העם מאד: וישכמו בבקר ויעלו אל
ראש ההר לאמר הננו ועלינו אל המקום אשר אמר יהוה כי חטאנו:
ויאמר משה למה זה אתם עברים את פי יהוה והוא לא
תצלח: אל תעלו כי אין יהוה בקרבכם ולא תנגפו לפני
איביכם: כי העמלקי והכנעני שם לפניכם ונפלתם בחרב כי
על כן שבתם מאחרי יהוה ולא יהיה יהוה עמכם: ויעפלו
לעלות אל ראש ההר וארון ברית יהוה ומשה לא משו מקרב
המחנה: וירד העמלקי והכנעני הישב בהר ההוא ויכום

כי כל האנשים הרואים וגו׳· אם יראו את הארץ· הרי זה מקרא מסורס: חי אני· כי כל האנשים· אם יראו את הארץ· וכבודי ימלא את כל הארץ שלא יתחלל שמי במגפה הזאת לאמר מבלתי יכולת ה׳ להביאם שלא אמיתם פתאום כאיש אחד אלא באיחור ארבעים שנה מעט מעט: וינסו· כמשמעו: זה עשר פעמים· שנים בים ושנים במן ושנים בשלו כו׳ כדאי׳ במסכ׳ ערכין: אם יראו· לא יראו: רוח אחרת· שתי רוחות אחת בפה ואחת בלב למרגלים אמר אני עמכם בעצה ולבו היה לומר האמת ועל ידי כן היה בו כח להשתיקם כמו שנאמר ויהס כלב שהיו סבורים שיאמר כמותם זהו שנאמר בספר יהושע ואשיב אותו דבר כאשר עם לבבי ולא כאשר עם פי: וימלא את לבו אחרי· וזה מקרא קצר: אשר בא שמה· חברון תנתן לו: יורישנה· כתרגומו יתרכינה יורישו את הענקים ואת העם אשר בה ואין לתרגמו ירתינה אלא במקום יירשנה: והעמלקי וגו׳· אם תלכו שם יהרגו אתכם מאחר שאיני עמכם: מחר פנו לאחוריכם וסעו לכם וגו׳. לעדה הרעה וגו׳· אלו המרגלים מכאן לעדה שהיא עשרה: אשר המה מלינים· את ישראל עלי: את תלונות בני ישראל אשר המה מלינים· המרגלים מלינים אותם עלי שמעתי: חי אני· לשון שבועה· אם לא כן אעשה כביכול איני חי: כאשר דברתם· שבקשתם ממני או במדבר הזה לו מתנו: וכל פקודיכם לכל מספרכם· כל הנמנה לכל מספר שאתם נמנין בו כגון לצאת לצבא ולתת שקלים כל המנויין לכל אותן מספרות ימותו· ואלו הן מבן עשרים שנה ונומר להוציא שבטו של לוי שאין פקודיהם מבן עשרים: ופגריכם· אתם לפי שדבר על הבנים להכניסם לארץ ובקש לומר ואתם תמותו נופל לשון זה כאן לומר אתם: ארבעים שנה· לא מת אחד מהם פחות מבן ששים לכך נגזר ארבעים כדי שיהיו אותן של בני עשרים מגיעין לכלל ששים ושנה ראשונה היתה בכלל ואע״פ שקדמה לשלוח המרגלים לפי שמשעשו את העגל עלתה גזרה זו במחשבה אלא שהמתין להם עד שתתמלא סאתם וזהו שנאמר וביום פקדי ופקדתי עליהם חטאתם וגו׳ ואף כאן נאמר תשאו את עונותיכם· שתי עונות של עגל ושל תלונה וחשב להם במנין חייהם מקצת שנה ככולה ושנכנסו לשנת ששים מתו אותם של בני עשרים: ונשאו את זנותיכם· כתרגו׳ ויסבלון את חטאתיכם: את תנואתי· שהניאותם את לבבכם מאחרי: תנואה· לשון הסרה כמו כי הניא אביה אותה: וישובו וילינו עליו· וכששבו מתור הארץ הרעימו עליו כל העדה בהוצאת דבה אותן האנשי׳ וימותו· כל הוצאת דבה לשון חינוך דברים שמלקיחין לשונם לאדם לדבר בו כמו דובב שפתי ישנים ויש לטובה ויש לרעה לכך נאמר כאן מוציאי דבת הארץ רעה שיש דבה שהיא טובה היא· דבה פרלריס בלע׳: במגפה לפני ה׳· באותה מיתה ההגונה להם מדה כנגד מדה הם חטאו בלשון ונשתרבב לשונם עד טבורם ותולעים יוצאין מלשונם ובאין לתוך טיבורם לכך נאמר במגפה ולא במגפה: לפני ה׳· באותה הראויה להם על פי מרותיו של הקב״ה שהוא מודד מדה כנגד מדה: ויהושע וכלב חיו· מה תלמוד לומר חיו מן האנשים ההם אלא מלמד שנטלו חלקם של מרגלים בארץ וקמו תחתיהם לחיים: אל ראש ההר· היא הדרך העולה לארץ ישראל: והיא לא תצלח· זו שאתם עושין לא תצלח: כי על כן שבתם· כלומר כי זאת תבא לכם על אשר שבתם וגו׳: ויעפילו· לשון חוזק וכן הנה עפלה אינגריש בלע׳ לשון עזות וכן עופל בת ציון עופל ובחן· ומדרש תנחומא מפרשו לשון אופל הלכו חשכים שלא ברשות: ויכתום

טו ויכתום עד החרמה׃ וידבר יהוה אל
משה לאמר׃ דבר אל בני ישראל ואמרת אלהם כי תבאו אל
ארץ מושבתיכם אשר אני נתן לכם׃ ועשיתם אשה ליהוה עלה
או זבח לפלא נדר או בנדבה או במעדיכם לעשות ריח ניחח ליהוה
מן הבקר או מן הצאן׃ והקריב המקריב קרבנו ליהוה מנחה
סלת עשרון בלול ברבעית ההין שמן׃ ויין לנסך רביעית
ההין תעשה על העלה או לזבח לכבש האחד׃ או לאיל
תעשה מנחה סלת שני עשרנים בלולה בשמן שלשית ההין׃
ויין לנסך שלשית ההין תקריב ריח ניחח ליהוה׃ וכי תעשה בן
בקר עלה או זבח לפלא נדר או שלמים ליהוה׃ והקריב על בן
הבקר מנחה סלת שלשה עשרנים בלול בשמן חצי ההין׃ ויין
תקריב לנסך חצי ההין אשה ריח ניחח ליהוה׃ ככה יעשה לשור
האחד או לאיל האחד או לשה בכבשים או בעזים׃ כמספר אשר
תעשו ככה תעשו לאחד כמספרם׃ כל האזרח יעשה ככה את
אלה להקריב אשה ריח ניחח ליהוה׃ וכי יגור אתכם גר או אשר
בתוככם לדרתיכם ועשה אשה ריח ניחח ליהוה כאשר תעשו כן י
יעשה׃ הקהל חקה אחת לכם ולגר הגר חקת עולם לדרתיכם ככם כ
כגר יהיה לפני יהוה׃ תורה אחת ומשפט אחד יהיה לכם ולגר הגר
אתכם׃ וידבר יהוה אל משה לאמר׃
דבר אל בני ישראל ואמרת אלהם בבאכם אל הארץ אשר אני ס
מביא אתכם שמה׃ והיה באכלכם מלחם הארץ תרימו תרומה
ליהוה׃ ראשית ערסתיכם חלה תרימו תרומה כתרומת גרן כן ת
תרימו אתה׃ מראשית ערסתיכם תתנו ליהוה תרומה לדרתיכם׃
וכי תשגו ולא תעשו את כל המצות
האלה אשר דבר יהוה אל משה׃ את כל אשר צוה יהוה אליכם ביד
משה מן היום אשר צוה יהוה והלאה לדרתיכם׃ והיה אם
מעיני העדה נעשתה לשגגה ועשו כל העדה פר בן בקר אחד ל
לעלה לריח ניחח ליהוה ומנחתו ונסכו כמשפט ושעיר עזים אחד
לחטת׃ וכפר הכהן על כל עדת בני ישראל ונסלח להם כי שגגה
הוא והם הביאו את קרבנם אשה ליהוה וחטאתם לפני יהוה על
שגגתם׃ ונסלח לכל עדת בני ישראל ולגר הגר בתוכם כי לכל העם
בשגגה׃ ואם נפש אחת תחטא בשגגה והקריבה

וטרדינון עד חרמה׃ ומליל יי עם משה למימר׃
מליל עם בני ישראל ותימר להון ארי תעלון לארעא מותבניכון
די אנא יהיב לכון׃ ותעבדון קורבנא קדם יי עלתא או נכסת
קודשיא לאפרשא נדרא או בנדבתא או במועדיכון למעבד ל
לאתקבלא ברעוא קדם יי מן תורי או מן ענא׃ ויקריב דמקריב
קורבניה קדם יי מנחתא סולתא עשרונא דפילא ברבעות הינא
משחא׃ וחמרא לנסכא רבעות הינא תעביד על עלתא או לנכסת
קודשיא לאימרא חד׃ או לדיכרא תעביד מנחתא סולתא תרין
עסרונין דפילא במשח תלתות הינא׃ וחמרא לנסכא תלתות הינא
תקריב לאתקבלא ברעוא קדם יי׃ וארי תעביד בר תורי עלתא
או נכסת קודשיא לאפרשא נדרא או נכסת קודשיא קדם יי׃
ויקריב על בר תורי מנחתא סולתא תלתא עסרונין דפיל במשח
פלגות הינא׃ וחמרא תקריב לנסכא פלגות הינא קורבן דמתקבל
ברעוא קדם יי׃ כדין יתעביד לתורא חד או לדיכרא חד או לאמר
באמריא או בעזי׃ כמניין די תעבדון כדין תעבדון לחד כמניניהון׃
כל יציבא יעביד כדין ית אילין לקרבא קורבן דמתקבל ברעוא
קדם יי׃ וארי יתגייר עמכון גיורא או די ביניכון לדריכון וי
קורבן דמתקבל ברעוא קדם יי כמא די תעבדון כן יעביד׃ קהלא
קיימא חדא לכון ולגיורא די יתגייר קיים עלם לדריכון כוותכון כ
כגיורא יהי קדם יי׃ אוריתא חדא ודינא חדא יהי לכון ולגיוריא
די יתגיירון עמכון׃ ומליל יי עם משה למימר׃
מליל עם בני ישראל ותימר להון במיעלכון לארעא די אנא מעיל
יתכון לתמן׃ ויהי במיכלכון מלחמא דארעא תפרשון אפרשותא
קדם יי׃ ריש אצותכון חלתא תפרשון אפרשותא כמא דמפרשין
מן אדרא כן תפרשון יתה׃ מריש אצותכון תתנון קדם יי אפרשותא
לדריכון׃ וארי תשתלון ולא תעבדון ית כל פיקודיא
האילין די מליל יי עם משה׃ ית כל די פקיד יי לותכון בידא
דמשה מן יומא דיפקיד יי ולהלא לדריכון׃ ויהי אם מעיני
כנשתא אתעבידת בשלו ויעבדון כל כנישתא תור בר תורי חד
לעלתא לאתקבלא ברעוא קדם יי ומנחתיה ונסכיה כדחזי וצפיר
בר עזי חד לחטאתא׃ ויכפר כהנא על כל כנשתא דבני ישראל
וישתבק להון ארי שלותא היא ואינון איתיאו ית קורבנהון קורבן
קדם יי וחובתהון קדם יי על שלותהון׃ וישתבק לכל כנישתא
דבני ישראל ולגיוריא דיתגיירון ביניהון ארי לכל עמא בשלותא׃
ואם אנש חד ייחוב בשלו ויקריב

ויכתום. כמו ויכתו אותו טחון מכה אחר מכה׃ עד החרמה. שם המקום נקרא על שם המאורע׃ ועשיתם אשה. אין זה צווי אלא כשתבאו שם ותעלה על לבבכם לעשות אשה לה'׃ לריח ניחוח. נחת רוח לפני׃ לפלא נדר או נדבה. או שתעשו האשה בשביל חובת מועדיכם שחייבתי אתכם לעשות במועד׃ והקריב המקריב. תקריבו נסכים ומנחה לכל בהמה המנחה כליל והשמן נבלל בתוכה והיין לספלים כמו ששנינו במסכת סוכה׃ לכבש האחד. על כל האמור למעלה הוא מוסב על המנחה ועל השמן ועל היין׃ או לאיל. ואם איל הוא. ורבותינו דרשו לרבות את הפלגס לנסכי איל׃ אשה ריח. אינו מוסב אלא על המנחה והשמן אבל היין אינו אשה שאינו נתן על האש׃ או לשה. בין שהוא בכבשים בין שהוא בעזים כבש ושה קרוים בתוך שנתם. איל בן שלשה עשר חדש ויום אחד׃ כמספר אשר תעשו. כמספר הבהמות אשר תקריבו לקרבן ככה תעשו נסכים לכל אחד מהם׃ כמספרם. של בהמות מספרם של נסכים׃ ככם כגר. כמותכם כן גר וכן דרך לשון עברית כגן ה' כארץ מצרים כן ארץ מצרים כמוני כמוך כעמי כעמך׃ בבואכם אל הארץ. משונה ביאה זו מכל ביאות שבתורה שבכולן נאמר כי תבא כי תבואו לפיכך כולן למדות זו מזו וכיון שפרט לך באחת מהן שאינה אלא לאחר ירושה וישיבה אף כלן כן אבל זו נאמר בה בבואכם משנכנסו בה ואכלו מלחמה נתחייבו בחלה׃ ראשית עריסותיכם. שאתם רגילים ללוש במדבר וכמה היא וימודו בעומר עומר לגלגלת תרימו מראשיתה כלומר קודם שתאכלו ממנה ראשית חלקה חלה אחת תרימו תרומה לשם ה'׃ חלה. טורטיל בלעז׃ כתרומת גורן. שלא נאמר בה שעור ולא כתרומת מעשר שנאמר בה שעור אבל חכמים נתנו שעור לבעל הבית אחד מעשרים וארבעה ולנחתום אחד מארבעים ושמונה׃ מראשית עריסותיכם. למה נאמר לפי שנאמר ראשית עריסותיכם שומע אני ראשונה שבעיסות תלמוד לומר מראשית מקצתה ולא כולה׃ תתנו לה' תרומה. לפי שלא שמענו שעור חלה נאמר תתנו שיהא בה כדי נתינה׃ וכי תשגו ולא תעשו. ע"ז היתה בכלל כל המצות שהצבור מביאין עליה פר והרי הכתוב מוציאה כאן מכללה לידון בפר לעולה ושעיר לחטאת׃ וכי תשגו וגו'. בע"ז הכתוב מדבר או אינו אלא באחת מכל המצות תלמוד לומר את כל המצות האלה מצוה אחת שהיא ככל המצות מה העובר על כל המצות פורק עול ומפר ברית ומגלה פנים אף מצוה זו פורק בה עול ומפר ברית ומגלה פנים ואי זו זו ע"ז׃ אשר דבר ה' אל משה. אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום אחת דבר אלקים שתים זו שמענו׃ את כל אשר צוה וגו'. מגיד שכל המודה בע"ז ככופר בכל התורה כולה ובכל מה שנתנבאו הנביאים שנאמר למן היום אשר צוה ה' והלאה׃ אם מעיני העדה נעשתה לשגגה. אם מעיני העדה נעשתה עביר' זו על ידי שוגג שטעו והורו על אחת מן העבודות שהיא מותר' לעבוד ע"ז בכך׃ לחטת. חסר אלף שאינו כשאר חטאות שכל חטאות שבתורה הבאות עם עולה החטאות קודמות לעולות שנאמר ואת השני יעשה עולה וזו עולה קודמת לחטאת׃ הביאו את קרבנם לפני ה'. זה האמור בפרשה הוא פר העולה שנאמר אשה לה'׃ וחטאתם. זה השעיר׃ תחטא בשגגה. בע"ז׃ עז בת

עזא בת שתא לחטאתא: ויכפר כהנא על אנש דאשתלי במחביה
בשלו קדם יי לכפרא עלוהי וישתבק ליה: יציבא בבני ישראל
ולגיורי דיתגיירון ביניכון אוריתא חדא תהי לכון לדיעבד בשלו:
ואנש די יעביד ברישׁ גלי מדיציבא ומן גיורא קדם יי הוא מרגיז
וישתיצי אנשא ההוא מגו עמה: ארי פתגמא דיי בסר וית פיקודוהי
אשני אשתיצאה ישתיצי אנשא ההוא חוביה ביה:

והוו בני ישראל במדברא ואשכחו גברא כד מגבב אעין ב
ביומא דשבתא: וקריבו יתיה דאשכחו יתיה כד מגביב אעין לות
משה ולות אהרן ולות כל כנשתא: ואסרו יתיה בבית מטרא ארי
לא אתפרש להון מה דיעבדון ליה: ואמר יי למשה
אתקטלא יתקטיל גברא רגומו יתיה באבניא כל כנשתא מברא
למשריתא: ואפקו יתיה כל כנשתא למברא למשריתא ורגמו
יתיה באבניא ומית כמא דפקיד יי ית משה: ואמר
יי לות משה למימר: מליל עם בני ישראל ותימר להון ויעבדון
להון כרוספדין על כנפי כסותהון לדריהון ויתנון על כרוספדא
דכנפא חוטא דתכלתא: ויהון לכון לכרוספדין ותחזון יתיה ות
דכרון ית כל פיקודיא דיי ותעבדון יתהון ולא תטעון בתר
הרהור לבכון ובתר חיזו עיניכון די אתון טען בתריהון: בדיל
דתדכרון ותעבדון ית כל פקודיי ותהון קדישין קדם יי אלהכון:
אנא יי אלהכון די אפיקית יתכון מארעא דמצרים למהוי לכון לא
לאלהא אנא יי אלהכון:

פ פ פ

ואתפליג

קרח בר יצהר בר קהת בר לוי
ודתן ואבירם בני אליאב ואון ב
בר פלת בני ראובן: וקמו קדם משה וגבריא מבני ישראל מאתן
וחמשין רברבי כנשתא מערעי זמן אנשין דשמא: ואתכנשו על
משה ועל אהרן ואמרו להון סגי

עז בת שנתה לחטאת: וכפר הכהן על הנפש השגגת בחטאה
בשגגה לפני יהוה לכפר עליו ונסלח לו: האזרח בבני יש
ישראל ולגר הגר בתוכם תורה אחת יהיה לכם לעשה בשגגה:
והנפש אשר תעשה ביד רמה מן האזרח ומן הגר את יהוה הוא
מגדף ונכרתה הנפש ההוא מקרב עמה: כי דבר יהוה בזה ואת
מצותו הפר הכרת תכרת הנפש ההוא עונה בה:

ויהיו בני ישראל במדבר וימצאו איש מקשש עצים ביום
השבת: ויקריבו אתו המצאים אתו מקשש עצים אל משה ואל א
אהרן ואל כל העדה: ויניחו אתו במשמר כי לא פרש מה יעשה
לו: ויאמר יהוה אל משה מות יומת האיש
רגום אתו באבנים כל העדה אל מחוץ למחנה: ויציאו אתו כל ה
העדה אל מחוץ למחנה וירגמו אתו באבנים וימת כאשר צוה יהוה
את משה: ויאמר יהוה אל משה לאמר: דבר
אל בני ישראל ואמרת אלהם ועשו להם ציצת על כנפי בגדיהם ל
לדרתם ונתנו על ציצת הכנף פתיל תכלת: והיה לכם לציצת
וראיתם אתו וזכרתם את כל מצות יהוה ועשיתם אתם ולא ת
תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זנים אחריהם:
למען תזכרו ועשיתם את כל מצותי והייתם קדשים לאלהיכם: אני
יהוה אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים להיות לכם ל
לאלהים אני יהוה אלהיכם:

פ פ פ

ויקח

קרח בן יצהר בן קהת בן לוי
ודתן ואבירם בני אליאב ואון בן
פלת בני ראובן: ויקמו לפני משה
ואנשים מבני ישראל חמשים ומאתים נשיאי עדה קראי מועד
אנשי שם: ויקהלו על משה ועל אהרן ויאמרו אלהם

עז בת שנתה: שאר עבירות יחיד מביא כשבה או שעירה וכאן קבע לה שעירה: ביד רמה: במזיד: מגדף: מחרף כמו והייתה חרפה וגדופה אשר גדפו נערי מלך אשור ועוד דרשו רבותי' מכאן למברך את השם שהוא בכרת: דבר ה'. אזהרת ע"ז מפי הגבור והשאר מפי משה: עונה בה. בזמן שעונה בה שלא עשה תשובה: ויהיו במדבר וימצאו. בגנותן של ישראל דבר הכתוב שלא שמרו אלא שבת ראשונה ובשנייה בא זה וחללה: המוצאים אותו מקושש. שהתרו בו: ולא הניח מלקושש אף משמצאוהו והתרו בו: כי לא פורש מה יעשה לו: באי זה מיתה ימות אבל יודעים היו שהמחלל שבת במיתה: ויוציאו אותו. מכאן שבית הסקילה חוץ ורחוק מבית דין: רגום. פשטו בלעז וכן הלוך אלכט וכן זכור ושמור: ועשו להם ציצית: על שם הפתילים התלויים בה. כמו ויקחני בציצית ראשי. דבר אחר ציצית על שם וראיתם אותו. כמו מציץ מן החרכים: תכלת. צבע ירוק של חלזון: וזכרתם את כל מצות ה'. שמנין גימטריא של ציצית שש מאות ושמנה חוטין וחמשה קשרים הרי תרי"ג: ולא תתורו אחרי לבבכם. כמו מתור הארץ הלב והעינים הם מרגלים לגוף מסרסרים לו את העבירות העין רואה והלב חומד והגוף עושה את העבירה: אני ה'. נאמן לשלם שכר: אלהיכם. נאמן ליפרע: אשר הוצאתי אתכם. על מנת כן פדיתי אתכם שתקבלו עליכם גזירותי: אני ה' אלהיכם. עוד למה נאמר שלא יאמרו ישראל מפני מה אמר המקום לא שנעשה ונטול שכר לא עושין ולא נוטלין שכר על כרחכם אני מלככם וכן הוא אומר אם לא ביד חזקה אמלוך עליכם. דבר אחר למה נאמר יציאת מצרים אני הוא שהבחנתי במצרים בין טפה של בכור לשאינה של בכור אני הוא עתיד להבחין וליפרע מן התולה קלא אילן בבגדו ואומר תכלת הוא: ומיסודו של רבי משה הדרשן העתקתי למה נסמכה פרשת מקושש לפרשת ע"ז לומר שהמחלל את השבת כעובד ע"ז שאף היא שקולה ככל המצות וכן הוא אומר בעזרא על הר סיני ירדת ותתן לעמך תורה ומצות ואת שבת קדשך הודעת להם. ואף פרשת ציצית לכך נסמכה לאלו לפי שאף היא שקולה ככל המצות שנאמר ועשיתם את כל מצותי: על כנפי בגדיהם. כנגד ואשא אתכם על כנפי נשרים על ארבע כנפות ולא בעלת שלש ולא בעלת חמש כנגד ארבעה לשונות של גאולה שנאמ' במצרים והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי. פתיל תכלת. על שם שכול בכורות תרגומו של שכול תכלא ומכתם היתה בלילה וכן צבע התכלת דומה לרקיע המשחיר לעת ערב. ושמונה חוטין שבה כנגד שמנה ימים ששהו ישראל משיצאו ממצרים עד שאמרו שירה על הים:

חסלת שלח לך

ויקח

קרח. פרשה זו יפה נדרשת במדרש רבי תנחומא. ויקח קרח. לקח את עצמו לצד אחד להיות נחלק מתוך העדה לעורר על הכהונה וזהו שתרגם אנקלוס ואתפליג נחלק משאר העדה להחזיק במחלוקת וכן מה יקחך לבך לוקח אותך להפליגך משאר בני אדם. בן יצהר בן קהת בן לוי. יעקב בקש רחמים על עצמו שלא יזכר שמו על מחלוקתם שנאמר ובקהלם אל תחד כבודי. והיכן נזכר שמו על קרח בהתייחסם על הדוכן בדברי הימים שנאמר בן אביאסף בן קרח בן יצהר בן קהת בן לוי בן ישראל: ודתן ואבירם. בשביל שהיה ראובן שרוי בחנייתם תימנה שכן לקהת ובניו החונים תימנה נשתתפו עם קרח במחלוקתו. אוי לרשע אוי לשכנו. ומה ראה קרח לחלוק עם משה נתקנא על נשיאותו של אליצפן בן עוזיאל שמנהו משה נשיא על בני קהת על פי הדבור אמר קרח אחי אבא ארבעה היו שנאמ' ובני קהת וגומר עמרם הבכור נטלו שני בניו גדולה אחד מלך ואחד כהן גדול מי ראוי ליטול את השנייה לא אני שאני בן יצהר שהוא שני לעמרם והוא מנה נשיא את בן אחיו הקטן מכלם הריני חולק עליו ומבטל את דבריו מה עשה עמד וכנס מאתים וחמשים ראשי סנהדראות רובן משבט ראובן שכיניו והם אליצור בן שדיאור וחביריו וכיוצא בו שנ' נשיאי עדה קריאי מועד ולהלן הוא אומר אלה קריאי העדה והלבישן טליתות שכולן תכלת באו ועמדו לפני משה אמרו לו טלית שכולה של תכלת חייבת בציצית או פטורה אמר להם חייבת התחילו לשחק עליו אפשר טלית של מין אחר חוט אחד של תכלת פוטרה זו שכולה תכלת לא תפטור את עצמה: בני ראובן. דתן ואבירם ואון בן פלת:

רב לכם

רב לכם כי כל העדה כלם קדשים ובתוכם יהוה ומדוע תתנשאו
על קהל יהוה: וישמע משה ויפל על פניו: וידבר אל קרח ואל כל
עדתו לאמר בקר וידע יהוה את אשר לו ואת הקדוש והקריב
אליו ואת אשר יבחר בו יקריב אליו: זאת עשו קחו לכם
מחתות קרח וכל עדתו: ותנו בהן אש ושימו עליהן קטרת
לפני יהוה מחר והיה האיש אשר יבחר יהוה הוא הקדוש רב
לכם בני לוי: ויאמר משה אל קרח שמעו נא בני לוי: המעט
מכם כי הבדיל אלהי ישראל אתכם מעדת ישראל להקריב אתכם
אליו לעבד את עבדת משכן יהוה ולעמד לפני העדה לשרתם:
ויקרב אתך ואת כל אחיך בני לוי אתך ובקשתם גם כהנה: לכן
אתה וכל עדתך הנעדים על יהוה ואהרן מה הוא כי תלונו עליו: תלינו
וישלח משה לקרא לדתן ולאבירם בני אליאב ויאמרו לא נעלה:
המעט כי העליתנו מארץ זבת חלב ודבש להמיתנו במדבר כי
תשתרר עלינו גם השתרר: אף לא אל ארץ זבת חלב ודבש
הביאתנו ותתן לנו נחלת שדה וכרם העיני האנשים ההם תנקר
לא נעלה: ויחר למשה מאד ויאמר אל יהוה אל תפן אל מנחתם
לא חמור אחד מהם נשאתי ולא הרעתי את אחד מהם: ויאמר
משה אל קרח אתה וכל עדתך היו לפני יהוה אתה והם ואהרן
מחר: וקחו איש מחתתו ונתתם עליהם קטרת והקרבתם לפני יהוה
איש מחתתו חמשים ומאתים מחתת ואתה ואהרן איש מחתתו:
ויקחו איש מחתתו ויתנו עליהם אש וישימו עליהם קטרת ויעמדו
פתח אהל מועד ומשה ואהרן: ויקהל עליהם קרח את כל העדה
אל פתח אהל מועד וירא כבוד יהוה אל כל העדה:
וידבר יהוה אל
משה ואל אהרן לאמר: הבדלו מתוך העדה הזאת ואכלה אתם
כרגע: ויפלו על פניהם ויאמרו אל אלהי הרוחת לכל בשר

סגי לכון ארי כל כנשתא כולהון קדישין וביניהון שריא שכינתא
דייי ומא דין אתון מתרברבין על קהלא דייי: ושמע משה ונפל
על אפוהי: ומליל עם קרח ועם כל כנשתיה למימר בצפרא ו
ויהודע ייי ית דכשר ליה וית דקדיש ויקריב לקדמוהי וית די ית
יתרעי ביה יקריב לשמושיה: דא עבידו סבו לכון מחתיין קרח
וכל כנשתיה: והבו בהון אשתא ושוו עליהון קטרת בוסמין קדם
ייי מחר ויהי גברא דיתרעי ייי הוא קדיש סגי לכון בני לוי: ואמר
משה לקרח שמעו כען בני לוי: הזעיר לכון ארי אפריש אלהא
דישראל יתכון מכנשתא דישראל לקרבא יתכון לקדמוהי למפלח י
ית פולחן משכנא דייי ולמיקם קדם כנשתא לשמשותהון: וקריב
יתך וית כל אחך בני לוי עמך ובען אתון אף כהונתא רבתא: בכן
את וכל כנשתך דאזדמנתון על ייי ואהרן מה הוא ארי אתרעמתון
עלוהי: ושלח משה למקרי לדתן ולאבירם בני אליאב ואמרו לא נ
נסק: הזעיר ארי אסקתנא מארעא עבדא חלב ודבש לקטלותנא
במדברא ארי אתרברבת עלנא אף אתרברבא: אף לא לארעא
עבדא חלב ודבש אעלתנא ויהבת לנא אחסנת חקלין וכרמין ה
העיני גבריא האינון תשלח לעוראה לא ניסק: ותקיף למשה
ואמר קדם ייי לא תקביל ברעוא קורבנהון לא חמרא חד מנהון
שחרית ולא אבאישית ית חד מנהון: ואמר משה לקרח את וכל
כנשתך הוו זמינין לקדם ייי את ואינון ואהרן מחר: וסבו גבר
מחתיתיה ותתנון עליהון קטורת בוסמין ותקרבון קדם ייי גבר
מחתיתיה מאתן וחמשין מחתיין ואת ואהרן גבר מחתיתיה:
ונסיבו גבר מחתיתיה ויהבו עליהון אשתא ושויאו עליהון קטור
בוסמין וקמו בתרע משכן זמנא ומשה ואהרן: וכנש עליהון קרח
ית כל כנשתא לתרע משכן זמנא ואתגלי יקרא דייי לכל כנשתא
ומליל ייי עם משה ועם אהרן למימר:
אתפרשו מגו כנשתא הדא ואשיצי יתהון כשעה: ונפלו על אפיהון
ואמרו אל אלהא דרוחיא לכל בסרא גברא

רב לכם. הרבה יותר מדאי לקחתם לעצמכם גדולה: כלם קדושים. כלם שמעו דברים בסיני מפי הגבורה: ומדוע תתנשאו. אם לקחת אתה מלכות לא היה לך לברור לאחיך כהונה לא אתם לבדכם שמעתם בסיני אנכי ה' אלהיך כל העדה שמעו: ויפל על פניו. מפני המחלוקת שכבר זה בידם סרחון רביעי. חטאו בעגל ויחל משה. במתאוננים ויתפלל משה. במרגלים ויאמר ושמעו מצרים. במחלקתו של קרח נתרשלו ידיו משל לבן מלך שסרח על אביו ופייס עליו אוהבו פעם ושתים ושלש כשסרח רביעית נתרשלו ידי האוהב ההוא אמר עד מתי אטריח על המלך שמא לא יקבל עוד ממני: בקר וידע. עתה עת שכרות הוא לנו ולא נכון להראות לפניו והוא היה מתכוון לדחות שמא יחזרו בהן: בקר וידע ה' את אשר לו. לעבודת לויה: ואת הקדוש. לכהונה: והקריב. אותם אליו. ותרגומו מוכיח כן יקרב לשמושיה. ומדר' בקר אמר לו משה גבולות חלק הקב"ה בעולמו יכולים אתם להפוך בקר לערב כן תוכלו לבטל את זו שנ' ויהי ערב ויהי בקר ויבדל. כך ויבדל אהרן להקדישו וגו': זאת עשו. קחו לכם מחתות. מה ראה לומר להם כך. אמר להם בדרכי הגוי' יש נימוסים הרבה וכומרי' הרבה וכולם מתקבצי' בבית אחד אנו אין לנו אלא ה' אחד ארון אחד ותורה אחת ומזבח אחד וכהן גדול אחד ואתם חמשי' ומאתי' איש מבקשים כהונה גדולה אף אני רוצה בכך הא לכם תשמיש חביב מכל הוא הקטרת החביבה מכל הקרבנות וסם המות נתן בתוכו שבו נשרפו נדב ואביהוא לפיכ' התרה בהם והיה האיש אשר יבחר הוא הקדוש כבר הוא בקדושתו. וכי אין אנו יודעים שמי שיבחר הוא הקדוש. אלא אמר להם משה הריני אומר לכם שלא תתחייבו מי שיבחר בו יצא חי וכלכם אובדין: רב לכם בני לוי. דבר גדול אמרתי לכם ולא טפשים היו שכך התרה בהם וקבלו עליהם לקרב. הם חטאו על נפשותם שנאמר את מחתות החטאים האלה בנפשותם. וקרח שפקח היה מה ראה לשטות זה. עינו הטעתו ראה שלשלת גדולה יוצאה ממנו שמואל ששקול כנגד משה ואהרן אמר בשבילו אני נמלט ועשרים וארבע משמרות עומדות לבני בניו כלם מתנבאים ברוח הקדש שנאמר כל אלה בנים להימן. אמר אפשר כל הגדולה הזאת עתידה לעמוד ממני ואני אדום לכך נשתתף לבא לאותה חזקה ששמע מפי משה שכולם אובדי' ואחד נמלט. אשר יבחר הוא הקדוש: טעה ולא ראה יפה לפי שבניו עשו תשובה ומשה היה רואה. תנחומא: מחתות. כלים שחותין בהם גחלים ויש להם בית יד: רב לכם. דבר גדול נטלתם בעצמכם לחלוק על הקב"ה: ויאמר משה אל קרח שמעו נא בני לוי. התחיל לדבר עמו דברי' רכים כיון שראהו קשה עורף אמר עד שלא ישתתפו שאר השבטים ויאבדו עמו אדבר גם אל כלם התחיל לזרז בהם שמעו נא בני לוי. ולעמוד לפני העדה. לשיר על הדוכן: ויקרב אותך. לאותו שירות שהרחיק ממנו שאר עדת ישראל: לכן. בשביל כך אתה וכל עדתך הנועדי' אתך על ה' כי בשליחותו עשיתי לתת כהונה לאהרן ולא לנו הוא המחלוקת הזה: וישלח משה וגו'. מכאן שאין מחזיקין במחלוקת שהיה משה מחזר אחריהם להשלימם בדברי שלום: לא נעלה. פיהם הכשילם אין להם אלא ירידה: ותתן לנו. הדבר מוסב על לשון החמור למעלה כלו' לא הביאותנו ולא נתת לנו נחלת שדה וכרם ואמרת לנו אעלה אתכם מעוני מצרים אל ארץ טובה וגו'. משם הוצאתנו ולא אל ארץ זבת חלב ודבש הביאותנו אלא בגזרת עלינו להמיתנו במדבר שאמרת לנו במדבר הזה יפלו פגריכם: העיני האנשים ההם וגו'. אפילו אתה שולח לנקר את עינינו אם לא נעלה אליך לא נעלה. האנשים ההם כאדם התולה קללתו בחבירו: אל תפן אל מנחתם. לפי פשוטו הקטורת שהם מקריבין לפניך מחר אל תפן אליהם והמדרש אומר יודע אני שיש להם חלק בתמידי צבור אף חלקם לא יקובל לפניך לרצון תניחנו האש ולא תאכלנו: לא חמור אחד מהם נשאתי. לא חמורו של אחד מהם נטלתי. אפילו כשהלכתי ממדין למצרים והרכבתי את אשתי ואת בני על החמור והיה לי ליטול אותו החמור משלהם ולא נטלתי אלא משלי. שחרית לשון ארמי כך נקראת אנגריא של מלך שחוור: וכל עדתך. והקרבתם איש מחתתו. החמשים ומאתים איש שבכם. ויקהל עליהם קרח. בדברי ליצנות כל הלילה ההוא הלך אצל השבטים ופתה אותן סבורין אתם שעלי לבדי אני מקפיד איני מקפיד אלא בשביל כלכם אלו באין ונוטלין כל הגדולות לו המלכות ולאחיו הכהונה עד שנתפתו כלם: וירא כבוד ה'. בא בעמוד ענן: אל אלהי הרוחות. יודע מחשבות אין מדתך כמדת מלך בשר ודם שסרחה מקצת מדינה אינו יודע מי החוטא לפיכך כשהוא כועס נפרע מכלם אבל אתה לפניך גלויות כל מחשבות ויודע אתה מי החוטא:

גברא חד יחוב ועל כל כנשתא יהי רוגזא :
ומליל יי עם משה למימר : מליל עם כנשתא למימר אסתלקו
מסחור סחור למשכנא דקרח דתן ואבירם : וקם משה ואזל לות
דתן ואבירם ואזלו בתרוהי סבי ישראל : ומליל עם כנשתא למימר
זורו כען מעילוי משכני גבריא חייביא האילין ולא תקרבון בכל
דילהון דילמא תלקון בכל חוביהון : ואסתלקו מעילוי משכן
דקרח דתן ואבירם מסחור סחור ודתן ואבירם נפקו קיימין בתרע
משכניהון ונשיהון ובניהון וטפלהון : ואמר משה בדא תדעון
ארי יי שלחני למעבד ית כל עובדיא האילין ארי לא מרעותי :
אם כמותא דכל אנשא ימותון אילין וסערא דכל אנשא יסתער ע
עליהון לא יי שלחני : ואם בריאה יברא יי ותפתח ארעא ית פומהא
ותבלע יתהון וית כל די להון ויחתון כד חיין לשאול ותדעון ארי
ארגיזו גבריא האילין קדם יי : והוה כד שיצי למללא ית כל פתגמיא
האילין ואתבזעת ארעא די תחותיהון : ופתחת ארעא ית פומהא
ובלעת יתהון וית אנש בתיהון וית כל אנשא די לקרח וית כל
קניינא : ונחתו אינון וכל די להון כד חיין לשאול וחפת עליהון
ארעא ואבדו מגו קהלא : וכל ישראל די בסחרניהון ערקו לקליהון
ארי אמרו דילמא תבלעיננא ארעא : ואשתא נפקת מן קדם יי
ואכלת ית מאתן וחמשין גברא מקריבי קטורת בוסמיא :
ומליל יי עם משה למימר : אימר לאלעזר
בר אהרן כהנא ויפרש ית מחתיתא מבין יקידיא וית אשתא
ירחיק להלא ארי אתקדשא : ית מחתית חייביא האילין דאתחייבו
בנפשתיהון ויעבדון יתהון רדידין טסין חופאה למדבחא ארי ק
קריבינון קדם יי ואתקדשא ויהון לאת לבני ישראל : ונסיב
אלעזר כהנא ית מחתית נחשא די קריבו יוקידיא ורדידינון חו
חופאה למדבחא : דכרנא לבני ישראל בדיל דלא יקרב גבר ח
חילוני די לא מזרעא דאהרן הוא לאסקא קטורת בוסמין קדם יי
ולא יהי כקרח וכבנשתיה כמא די מליל יי בידא דמשה ליה :
ואתרעמו כל כנישתא דבני ישראל ביומא דבתרוהי על משה ועל
אהרן למימר אתון גרמתון דמית עמא דיי : והוה באתכנשות
כנשתא על משה ועל אהרן ואתפניאו למשכן זמנא והא חפהי
ענגא ואתגלי יקרא דיי : ואתא משה ואהרן לקדם משכן זמנא :
ומליל יי עם משה למימר : אתפרשו מגו כנשתא הדא
ואשיצי יתהון כשעה ונפלו על אפיהון : ואמר משה לאהרן סב ית
מחתיתא והב עלה אשתא מעילוי מדבחא ושוי קטורת בוסמיא
ואוביל בפריע לכנישתא וכפר עליהון ארי נפק רוגזא מן קדם יי
שרי מותנא : ונסיב אהרן כמא די מליל משה ורהט לגו קהלא והא
שרי מותנא בעמא ויהב ית קטורת בוסמיא וכפר על עמא :

הָאִישׁ אֶחָד יֶחֱטָא וְעַל כָּל־הָעֵדָה תִּקְצֹף׃
וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
דַּבֵּר אֶל־הָעֵדָה לֵאמֹר הֵעָלוּ מִסָּבִיב לְמִשְׁכַּן־קֹרַח דָּתָן וַאֲבִירָם׃
וַיָּקָם מֹשֶׁה וַיֵּלֶךְ אֶל־דָּתָן וַאֲבִירָם וַיֵּלְכוּ אַחֲרָיו זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל׃
וַיְדַבֵּר אֶל־הָעֵדָה לֵאמֹר סוּרוּ נָא מֵעַל אָהֳלֵי הָאֲנָשִׁים הָרְשָׁעִים
הָאֵלֶּה וְאַל־תִּגְּעוּ בְּכָל־אֲשֶׁר לָהֶם פֶּן־תִּסָּפוּ בְּכָל־חַטֹּאתָם׃ וַיֵּעָלוּ
מֵעַל מִשְׁכַּן־קֹרַח דָּתָן וַאֲבִירָם מִסָּבִיב וְדָתָן וַאֲבִירָם יָצְאוּ נִצָּבִים פ
פֶּתַח אָהֳלֵיהֶם וּנְשֵׁיהֶם וּבְנֵיהֶם וְטַפָּם׃ וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה בְּזֹאת תֵּדְעוּן
כִּי־יְהוָה שְׁלָחַנִי לַעֲשׂוֹת אֵת כָּל־הַמַּעֲשִׂים הָאֵלֶּה כִּי־לֹא מִלִּבִּי׃ א אִם־
כְּמוֹת כָּל־הָאָדָם יְמֻתוּן אֵלֶּה וּפְקֻדַּת כָּל־הָאָדָם יִפָּקֵד עֲלֵיהֶם לֹא יְהוָה
שְׁלָחָנִי׃ וְאִם־בְּרִיאָה יִבְרָא יְהוָה וּפָצְתָה הָאֲדָמָה אֶת־פִּיהָ
וּבָלְעָה אֹתָם וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר לָהֶם וְיָרְדוּ חַיִּים שְׁאֹלָה וִידַעְתֶּם כִּי נִאֲצוּ
הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה אֶת־יְהוָה׃ וַיְהִי כְּכַלֹּתוֹ לְדַבֵּר אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה
וַתִּבָּקַע הָאֲדָמָה אֲשֶׁר תַּחְתֵּיהֶם׃ וַתִּפְתַּח הָאָרֶץ אֶת־פִּיהָ וַתִּבְלַע אֹתָם
וְאֶת־בָּתֵּיהֶם וְאֵת כָּל־הָאָדָם אֲשֶׁר לְקֹרַח וְאֵת כָּל־הָרְכוּשׁ׃ וַיֵּרְדוּ
הֵם וְכָל־אֲשֶׁר לָהֶם חַיִּים שְׁאֹלָה וַתְּכַס עֲלֵיהֶם הָאָרֶץ וַיֹּאבְדוּ מִתּוֹךְ
הַקָּהָל׃ וְכָל־יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר סְבִיבֹתֵיהֶם נָסוּ לְקֹלָם כִּי אָמְרוּ פֶּן־
תִּבְלָעֵנוּ הָאָרֶץ׃ וְאֵשׁ יָצְאָה מֵאֵת יְהוָה וַתֹּאכַל אֵת הַחֲמִשִּׁים וּמָאתַיִם
אִישׁ מַקְרִיבֵי הַקְּטֹרֶת׃ וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־
מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ אֱמֹר אֶל־אֶלְעָזָר בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן וְיָרֵם אֶת־הַמַּחְתֹּת
מִבֵּין הַשְּׂרֵפָה וְאֶת־הָאֵשׁ זְרֵה־הָלְאָה כִּי קָדֵשׁוּ׃ אֵת מַחְתּוֹת הַחַטָּאִים
הָאֵלֶּה בְּנַפְשֹׁתָם וְעָשׂוּ אֹתָם רִקֻּעֵי פַחִים צִפּוּי לַמִּזְבֵּחַ כִּי־הִקְרִיבֻם
לִפְנֵי־יְהוָה וַיִּקְדָּשׁוּ וְיִהְיוּ לְאוֹת לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַיִּקַּח אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן
אֵת מַחְתּוֹת הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר הִקְרִיבוּ הַשְּׂרֻפִים וַיְרַקְּעוּם צִפּוּי לַמִּזְבֵּחַ׃
זִכָּרוֹן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְמַעַן אֲשֶׁר לֹא־יִקְרַב אִישׁ זָר אֲשֶׁר לֹא מִזֶּרַע א
אַהֲרֹן הוּא לְהַקְטִיר קְטֹרֶת לִפְנֵי יְהוָה וְלֹא־יִהְיֶה כְקֹרַח וְכַעֲדָתוֹ כ
כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה לוֹ׃ וַיִּלֹּנוּ
כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִמָּחֳרָת עַל־מֹשֶׁה וְעַל־אַהֲרֹן לֵאמֹר אַתֶּם ת
הֲמִתֶּם אֶת־עַם יְהוָה׃ וַיְהִי בְּהִקָּהֵל הָעֵדָה עַל־מֹשֶׁה וְעַל־אַהֲרֹן וַיִּפְנוּ
אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד וְהִנֵּה כִסָּהוּ הֶעָנָן וַיֵּרָא כְּבוֹד יְהוָה׃ וַיָּבֹא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן
אֶל־פְּנֵי אֹהֶל מוֹעֵד׃
וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ הֵרֹמּוּ מִתּוֹךְ ח
הָעֵדָה הַזֹּאת וַאֲכַלֶּה אֹתָם כְּרָגַע וַיִּפְּלוּ עַל־פְּנֵיהֶם׃ וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה
אֶל־אַהֲרֹן קַח אֶת־הַמַּחְתָּה וְתֶן־עָלֶיהָ אֵשׁ מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ וְשִׂים קְטֹרֶת
וְהוֹלֵךְ מְהֵרָה אֶל־הָעֵדָה וְכַפֵּר עֲלֵיהֶם כִּי־יָצָא הַקֶּצֶף מִלִּפְנֵי יְהוָה
הֵחֵל הַנָּגֶף׃ וַיִּקַּח אַהֲרֹן כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה וַיָּרָץ אֶל־תּוֹךְ
הַקָּהָל וְהִנֵּה הֵחֵל הַנֶּגֶף בָּעָם וַיִּתֵּן אֶת־הַקְּטֹרֶת וַיְכַפֵּר עַל־הָעָם׃

האיש אחד הוא החוטא ואתה על כל העדה תקצוף · אמר הקב"ה יפה אמרתם אני יודע ומודיע מי חטא ומי לא חטא : העלו · הסתלקו מסביבות משכן קרח :
ויקם משה · סבור שישאו לו פנים ולא עשו · יצאו נצבים · בקומה זקופה לחרף ולגדף כמו ויתיצב ארבעים יום דגלית : ונשיהם ובניהם וטפם · בא
וראה כמה קשה המחלוקת שהרי בית דין של מטה אין עונשין עד שיביא שתי שערות ובית דין של מעלה עד עשרים שנה וכאן אבדו אף יונקי שדים : לעשות
את כל המעשים האלה · שעשיתי על פי הדבר לתת לאהרן כהונה גדולה ובניו סגני כהונה ואליצפן נשיא הקהתי : לא ה' שלחני · אלא אני עשיתי הכל מדעתי
ובדין הוא חולק עלי : ואם בריאה חדשה יברא ה' · להמית אותם במיתה שלא מת בה אדם עד הנה ומה היא הבריאה ופצתה האדמה את פיה ותבלעם אז
וידעתם כי נאצו הם ואני מפי הגבורה אמרתי : ורבותינו פירשו אם בריאה פה לארץ מששת ימי בראשית מוטב ואם לאו יברא ה' : נסו לקולם · בשביל
קול היוצא על בליעתן : ואת האש · שבתוך המחתות : זרה הלאה · לארץ מעל המחתות · כי קדשו המחתות ואסורין בהנאה שהרי עשאום כלי שרת :
החטאים האלה בנפשותם · שנעשו פושעים בנפשותם שנחלקו על הקב"ה : רקועי · רדודים : פחים · טסין מרודדין טיכבים בל' : צפוי למזבח ·
למזבח הנחשת · ויהיו לאות · לזכרון שיאמרו אלו היו מאותן שנחלקו על הכהונה ונשרפו : וירקעום · איכנטיבירם אום בלעז : ולא יהיה כקרח ·
כדי שלא יהיה כקרח : כאשר דבר ה' ביד משה לו · כמו עליו על אהרן דבר אל משה שיהיו הוא ובניו כהנים לפיכך לא יקרב איש זר אשר לא מזרע אהרן וגו' ·
וכן כל לי ולו ולהם הסמוכים אצל דבור פתרונם כמו על · ומדרשו על קרח ומהו ביד משה ולא כתב אל משה רמז לחולקים על הכהונה שלוקין בצרעת כמו
שלקה משה בידו שנאמר ויוציאה והנה מצורעת כשלג · ועל כן לקה עוזיה בצרעת : וכפר עליהם · רז זה מסר לו מלאך המות כשעלה לרקיע שהקטרת
עוצר המגפה כדאיתא במסכת שבת : ויעמד בין

ויעמד בין המתים ובין החיים ותעצר המגפה: ויהיו המתים במגפה
ארבעה עשר אלף ושבע מאות מלבד המתים על דבר קרח: וישב
אהרן אל משה אל פתח אהל מועד והמגפה נעצרה:
ז י וידבר יהוה אל משה לאמר: דבר אל בני
ישראל וקח מאתם מטה מטה לבית אב מאת כל נשיאהם לבית א
אבתם שנים עשר מטות איש את שמו תכתב על מטהו: ואת שם
אהרן תכתב על מטה לוי כי מטה אחד לראש בית אבותם: והנחתם
באהל מועד לפני העדות אשר אועד לכם שמה: והיה האיש אשר
אבחר בו מטהו יפרח והשכתי מעלי את תלנות בני ישראל אשר
הם מלינם עליכם: וידבר משה אל בני ישראל ויתנו אליו כל ג
נשיאיהם מטה לנשיא אחד מטה לנשיא אחד לבית אבתם שנים
עשר מטות ומטה אהרן בתוך מטותם: וינח משה את המטת לפני
יהוה באהל העדת: ויהי ממחרת ויבא משה אל אהל העדות והנה
פרח מטה אהרן לבית לוי ויצא פרח ויצץ ציץ ויגמל שקדים:
ויצא משה את כל המטת מלפני יהוה אל כל בני ישראל ויראו ג
ויקחו איש מטהו: ויאמר יהוה אל משה השב
את מטה אהרן לפני העדות למשמרת לאות לבני מרי ותכל רת
תלונתם מעלי ולא ימתו: ויעש משה כאשר צוה יהוה אתו כן
עשה: ויאמרו בני ישראל אל משה לאמר הן
גוענו אבדנו כלנו אבדנו: כל הקרב הקרב אל משכן יהוה ימות
ח י האם תמנו לגוע: ויאמר יהוה אל אהרן אתה
ובניך ובית אביך אתך תשאו את עון המקדש ואתה ובניך אתך
תשאו את עון כהנתכם: וגם את אחיך מטה לוי שבט אביך הקרב
אתך וילוו עליך וישרתוך ואתה ובניך אתך לפני אהל העדת:
ושמרו משמרתך ומשמרת כל האהל אך אל כלי הקדש ואל
המזבח לא יקרבו ולא ימתו גם הם גם אתם: ונלוו עליך ושמרו
את משמרת אהל מועד לכל עבדת האהל וזר לא יקרב אליכם:
ושמרתם את משמרת הקדש ואת משמרת המזבח ולא יהיה עוד
קצף על בני ישראל: ואני הנה לקחתי את אחיכם הלוים מתוך בני
ישראל לכם מתנה נתנים ליהוה לעבד את עבדת אהל מועד:
ואתה ובניך אתך תשמרו את כהנתכם לכל דבר המזבח ולמבית
לפרכת ועבדתם עבדת מתנה אתן את כהנתכם והזר הקרב יומת:
וידבר יהוה אל אהרן ואני הנה
נתתי לך את משמרת תרומתי לכל קדשי בני ישראל לך נתתים
למשחה ולבניך לחק עולם: זה יהיה לך מקדש הקדשים

וקם בין מיתיא ובין חייא ואתכליאת מותנא: והוו דמיתו במותנא ארבעת עשר אלפין ושבע מאה בר מדמיתו על פלגתא דקרח: ותב אהרן למשה לתרע משכן זמנא ומותנא אתכליאת:
ומליל יי עם משה למימר: מליל עם בני ישראל וסב מנהון חוטרא חוטרא לבית אבא מן כל רברבניהון לבית אבהתהון תרי עסר חוטרין גבר ית שמיה תכתוב על חוטריה: וית שמא דאהרן תכתוב על חוטרא דלוי ארי חוטרא חד לריש בית אבהתהון: ותצנעינון במשכן זמנא קדם סהדותא די אזמן מימרי לכון תמן: ויהי גברא די אתרעי ביה חוטריה ינעי ואניח מן קדמי ית תורעמת בני ישראל די אינון מתרעמין עליכון: ומליל משה עם בני ישראל ויהבו ליה כל רברבניהון חוטרא לרבא חד חוטרא לרבא חד לבית אבהתהון תרי עסר חוטרין וחוטרא דאהרן בגו חוטריהון: ואצנע משה ית חוטריא קדם יי במשכנא דסהדותא: והוה ביומא דבתרוהי ועאל משה למשכנא דסהדותא והא נעא חוטרא דאהרן לבית לוי ואפיק לבלבין ואנץ נץ וכפית שיגדין: ואפיק משה ית כל חוטריא מן קדם יי לות כל בני ישראל ואשתמודעו ונסיבו גבר חוטריה: ואמר יי למשה אתיב ית חוטרא דאהרן קדם סהדותא למטרא לאת לעמא סרבנא ויסופון תורעמתהון מן קדמי ולא ימותון: ועבד משה כמא די פקיד יי יתיה כן עבד: ואמרו בני ישראל למשה למימר הא מיננא קטלת חרבא הא מיננא בלעת ארעא והא מיננא מיתו במותנא: כל דקריב מקרב למשכנא דיי מאית הא אנחנא סיפין לממת:
ואמר יי לאהרן את ובנך ובית אבוך עמך תקבלון על חובי מקדשא ואת ובנך עמך תקבלון על חובי כהונתכון: ואף ית אחך שבטא דלוי שיבטא דאבוך קריב לותך ויתוספון עלך וישמשונך ואת ובנך עמך קדם משכנא דסהדותא: ויטרון מטרתך ומטרת כל משכנא ברם למני קודשא ולמדבחא לא יקרבון ולא ימותון אף אינון אף אתון: ויתוספון עלך ויטרון ית מטרת משכן זמנא לכל פולחן משכנא וחילוני לא יקרב לותכון: ויטרון ית מטרת קודשא וית מטרת מדבחא ולא יהי עוד רוגזא על בני ישראל: ואנא הא קריבית ית אחוכון ליואי מגו בני ישראל לכון מתנא יהיבין קדם יי למפלח ית פולחן משכן זמנא: ואת ובנך עמך תטרון ית כהונתכון לכל פתגם מדבחא ולמגו לפרוכתא ותפלחון פולחן מתנא אתין ית כהונתכון וחילוני דיקרב יתקטיל:
ומליל יי עם אהרן ואנא הא יהבית לך ית מטרת אפרשותי לכל קודשיא דבני ישראל לך יהבתינון לרבו ולבנך לקים עלם: דין יהי לך מקודש קודשיא מותר מן

ויעמד בין המתים וגו'. אחז את המלאך והעמידו על כרחו אמר לו הנח לי לעשות שליחותי אמ' לו משה צוני לעכב על ידך אמר לו אני שלוחו של מקום ואתה שלוחו של משה אמר לו אין משה אומר כלום מלבו אלא מפי הגבורה אם אין אתה מאמין הרי הקב"ה ומשה אל פתח אהל מועד בא עמי ושאל וזהו שנאמר וישב אהרן אל משה: דבר אחר למה בקטרת לפי שהיו ישראל מליזים ומרננים אחר הקטרת לומר סם המות הוא על ידו מתו נדב ואביהוא על ידו נשרפו חמשים ומאתים איש אמר הקב"ה תראו שעוצר מגפה הוא והחטא הוא הממית: כי מטה אחד. אעפ"י שחלקתים לשתי משפחות משפחת כהונה לבד ולויה לבד מכל מקום שבט אחד הוא: והשכותי. כמו וישכו המים. וחמת המלך שככה: בתוך מטותם. הניחו באמצע שלא יאמרו מפני שהניחו בצד שכינה פרח: ויוצא פרח. כמשמעו: ציץ. הוא חנטת הפרי כשהפרח נופל: ויגמל שקדים. כשהוכר הפרי הוכר שהן שקדים לשון ויגדל הילד ויגמל ולשון זה מצוי בפרי האילן כמו ובוסר גומל יהיה נצה ולמה שקדים הוא הפרי הממהר להפרית מכל הפירות אף המעורר על הכהונה פורענותו ממהרת לבא כמו שמצינו בעוזיה והצרעת זרחה במצחו תרגומו וכפית שגדין כמין אשכול שקדים יחד כפותים זה על זה: ותכל תלונותם. כמו ותכלה תלונותם לשון זה שם מפעל יחיד לשון נקבה כמו תלונותם מרמורריש בלעז ויש חלוק בין תלונותם לתלונתם. תלונותם תלונה אחת תלונותם שם דבר בלשון יחיד ואפילו הם תלונות הרבה: למשמרת לאות. לזכרון שבחרתי באהרן הכהן ולא ילינו עוד על הכהונה: כל הקרב הקרב וגו'. אין אנו יכולין להיות זהירין בכך כולנו רשאין להכנס לחצר אהל מועד ואחד שיקריב עצמו יותר מחביריו ויכנס לתוך אהל מועד ימות: האם תמנו לגוע. שמא הופקרנו למיתה: ויאמר ה' אל אהרן. למשה אמר שיאמר לאהרן להזהירו על תקנת ישראל שלא יכנסו למקדש: אתה ובניך ובית אביך. הם בני קהת אבי עמרם: תשאו את עון המקדש. עליכם אני מטיל עונש הזרים שיחטאו בעסקי הדברים המקודשים המסורי' לכם הוא האהל והארון והשלחן וכלי הקדש אתם תשבו ותזהירו על כל זר הבא ליגע: ואתה ובניך הכהנים תשאו את עון כהונתכם. שאינה מסורה ללוים ותזהירו הלויים השוגגים שלא יגעו אליכם בעבודתכם: וגם את אחיך. בני גרשון ובני מררי: וילוו. ויתחברו עליכם להזהיר גם את הזרים מליקר' אליהם: וישרתוך. בשמירת השערי' ולמנות מהם גזברים ואמרכלין: וזר לא יקרב אליכם. אתכם אני מזהיר על כך: ולא יהיה עוד קצף. כמו שהיה כבר שנאמר כי יצא הקצף: לכם מתנה נתונים. יכול לעבודתכם של הדיוט תלמוד לומר לה' כמו שמפור' למעלה: לשמור משמרת. גזברין ואמרכלין: עבודת מתנה. במתנה נתתיה לכם: ואני הנה נתתי לך. בשמחה לשון שמחה הוא הנה זה כמו הנה הוא יוצא לקראתך וראך ושמח בלבו. משל למלך שנתן שדה לאוהבו ולא כתב ולא חתם ולא העלה בערכאין בא אחד וערער עליו ועל השדה אמר לו [illegible] כל מי שירצה יבא ויערער לנגדך הריני כותב וחותם לך ומעלה בערכאין אף כאן לפי שבא קרח וערער כנגד אהרן על הכהונה בא הכתוב ונתן לו [illegible] וארבע מתנות כהונה בברית מלח עולם ולכך נסמכ[illegible] פרשה זו לכאן: משמרת תרומותי. שאתה צריך לשמרן בטהרה: למשחה. לגדולה: ב ב י

מן אשתא כל קורבניהון לכל מנחתהון ולכל חטאתהון ולכל
אשמהון די יתיבין קדמי קודש קודשין דילך הוא ודיבנך :
בקודש קודשין תיכלוניה כל דכורא ייכול יתיה קודשא יהי לך :
ודין לך אפרשות מתנתהון לכל ארמות בני ישראל לך יהביתינון
ולבנך ולבנתך עמך לקים עלם כל דדכי בביתך ייכול יתיה : כל
טוב משח וכל טוב חמר ועיבור ראשיתהון די יתנון קדם יי לך י
יהביתינון : בכורי כל די בארעהון די ייתון קדם יי דילך יהי כל
דדכי בביתך ייכלוניה : כל חרמא בישראל דילך יהי : כל פתח
ולדא לכל בסרא די יקרבון קדם יי באנשא ובבעירא יהי לך ברם
מיפרק תיפרוק ית בוכרא דאנשא וית בוכרא דבעירא מסאבא
תיפרוק : ופורקניה מבר ירחא תיפרוק בפורסניה כסף חמש
סלעין בסלעי קודשא עסרין מעין הוא : ברם בוכרא דתורא או
בוכרא דאימרא או בוכרא דעיזא לא תיפרוק קודשא אינון ית ד
דמהון תזרוק על מדבחא וית תרביהון תסיק קורבן לאתקבלא
ברעוא קדם יי : ובסרהון יהי לך כחדיא דארמותא וכשוקא דימינא
דילך יהי : כל אפרשות קודשיא די יפרשון בני ישראל קדם יי
יהביתי לך ולבנך ולבנתך עמך לקים עלם קים מלח עלמא הוא
קדם יי לך ולבנך עמך : ואמר יי לאהרן בארעהון לא תחסין ו
וחולק לא יהי לך ביניהון מתנן די יהבית לך אינון חולקך ואחסנתך
בגו בני ישראל : ולבני לוי הא יהבית כל מעסרא בישראל
לאחסנא חלף פולחנהון די אינון פלחין ית פולחן משכן זימנא :
ולא יקרבון עוד בני ישראל למשכן זימנא לקבלא חובא לממת :
ויפלחון ליואי אינון ית פולחן משכן זימנא ואינון יקבלון חוביהון
קים עלם לדריכון ובגו בני ישראל לא יחסנון אחסנא : ארי ית
מעסר בני ישראל די יפרשון קדם יי אפרשותא יהבית לליואי ל
לאחסנא על כן אמרית להון בגו בני ישראל לא יחסנון אחסנא :
ומליל יי לות משה למימר : ולליואי תמליל ותימר להון
ארי תסבון מן בני ישראל ית מעסרא די יהבית לכון מנהון ב
באחסנתכון ותפרשון מיניה אפרשותא קדם יי מעסרא מן מעסרא
: ותתחשיב לכון אפרשותכון כעבורא מן אדרא וכמליאתא מן
מעצרתא : כן תפרשון אף אתון ית אפרשותא קדם יי מכל מע
מעסריכון די תסבון מן בני ישראל ותתנון מיניה אפרשותא קדם
יי לאהרן כהנא : מכל מתנתיכון תפרשון ית כל אפרשותא דיי
מכל שופריה ית מקדשיה מיניה : ותימר להון באפרשותכון ית
שופריה מיניה ויתחשיב לליואי כעללת אידרא וכעללת מעצרתא
: ותיכלון יתיה בכל אתר אתון ואנש בתיכון ארי אגרא הוא לכון
חלף פולחנכון במשכן זמנא : ולא תקבלון עלוהי חובא באפרשותכון
ית שופריה מיניה וית קודשיא דבני ישראל לא תחלון ולא תמותון :

פ פ פ

מן האש כל קרבנם לכל מנחתם ולכל חטאתם ולכל אשמם אשר
ישיבו לי קדש קדשים לך הוא ולבניך : בקדש הקדשים תאכלנו כל
זכר יאכל אתו קדש יהיה לך : וזה לך תרומת מתנם לכל תנופת
בני ישראל לך נתתים ולבניך ולבנתיך אתך לחק עולם כל טהור
בביתך יאכל אתו : כל חלב יצהר וכל חלב תירוש ודגן ראשיתם
אשר יתנו ליהוה לך נתתים : בכורי כל אשר בארצם אשר יביאו
ליהוה לך יהיה כל טהור בביתך יאכלנו : כל חרם בישראל לך יהיה
: כל פטר רחם לכל בשר אשר יקריבו ליהוה באדם ובבהמה
יהיה לך אך פדה תפדה את בכור האדם ואת בכור הבהמה הטמאה
תפדה : ופדויו מבן חדש תפדה בערכך כסף חמשת שקלים בשקל
הקדש עשרים גרה הוא : אך בכור שור או בכור כשב או בכור עז
לא תפדה קדש הם את דמם תזרק על המזבח ואת חלבם תקטיר
אשה לריח ניחח ליהוה : ובשרם יהיה לך כחזה התנופה וכשוק
הימין לך יהיה : כל תרומת הקדשים אשר ירימו בני ישראל ליהוה
נתתי לך ולבניך ולבנתיך אתך לחק עולם ברית מלח עולם הוא לפני
יהוה לך ולזרעך אתך : ויאמר יהוה אל אהרן בארצם לא תנחל
וחלק לא יהיה לך בתוכם אני חלקך ונחלתך בתוך בני ישראל :
ולבני לוי הנה נתתי כל מעשר בישראל לנחלה
חלף עבדתם אשר הם עבדים את עבדת אהל מועד : ולא יקרבו
עוד בני ישראל אל אהל מועד לשאת חטא למות : ועבד הלוי הוא
את עבדת אהל מועד והם ישאו עונם חקת עולם לדרתיכם וב
ובתוך בני ישראל לא ינחלו נחלה : כי את מעשר בני ישראל
אשר ירימו ליהוה תרומה נתתי ללוים לנחלה על כן אמרתי להם
בתוך בני ישראל לא ינחלו נחלה :
וידבר יהוה אל משה לאמר : ואל
הלוים תדבר ואמרת אלהם כי תקחו מאת בני ישראל את הם
המעשר אשר נתתי לכם מאתם בנחלתכם והרמתם ממנו תרומת
יהוה מעשר מן המעשר : ונחשב לכם תרומתכם כדגן
מן הגרן וכמלאה מן היקב : כן תרימו גם אתם תרומת יהוה
מכל מעשרתיכם אשר תקחו מאת בני ישראל ונתתם ממנו את ת
תרומת יהוה לאהרן הכהן : מכל מתנתיכם תרימו את כל תרומת
יהוה מכל חלבו את מקדשו ממנו : ואמרת אלהם בהרימכם את
חלבו ממנו ונחשב ללוים כתבואת גרן וכתבואת יקב : ואכלתם אתו
בכל מקום אתם וביתכם כי שכר הוא לכם חלף עבדתכם באהל מ
מועד : ולא תשאו עליו חטא בהרימכם את חלבו ממנו ואת קדשי
בני ישראל לא תחללו ולא תמותו :

פ פ פ

מן האש · לאחר הקטרת האישים : לכל קרבנם · כגון זבחי שלמי צבור : מנחתם חטאתם ואשמם כמשמעו : אשר ישיבו לי · זה גזל הגר : בקדש הקדשים
תאכלנו וגו' · למד על קדשי קדשים שאין נאכלין אלא בעזרה ולזכרי כהונה : תרומת מתנם · המורם מן התודה ומהשלמים ומאיל נזיר : לכל תנופת · שהרי אלו
טעונין תנופה : כל טהור · ולא טמאי' : דא"כל טהור · לרבות אשתו : ראשיתם · היא תרומה גדולה : כחזה התנופה וכשוק הימין · של שלמי' שנאכלין לכהנים
ולנשיהם לבניהם ולעבדיהם לשני ימים ולילה אחד אף הבכור נאכל לשני ימים ולילה אחד : לך יהיה · בא רבי עקיבא ולמד הוסיף לך הכתוב הוויה אחרת שלא
תאמר כחזה ושוק של תודה שאינו נאכל אלא יום ולילה : כל תרומת הקדשי' · מחיבתה של פרשה זו כללה בתחילתה וכללה בסוף ופרט באמצע : ברית מלח עולם ·
כרת ברית עם אהרן בדבר הבריא ומתקיים ומבריא את אחרי' · ברית מלח · כברית הכרותה למלח שאינו מסריח לעולם : וחלק לא יהיה לך בתוכם · אף בביזה :
והם · הלוים ישאו עונם של ישראל שעליה' להזהיר הזרים מגשת אליהם : אשר ירימו לה' תרומה · הכתוב קראו תרומה עד שיפרישו ממנו תרומת מעשר : ונחשב
לכם תרומתכם כדגן מן הגרן · תרומת מעשר שלכם אסורה לזרים ולטמאים וחייבין עליה מיתה וחומש כתרומה גדולה שנקראת ראשית : כדגן מן הגרן
וכמלאה מן היקב · תרומת תירוש ויצהר הניטלת מן היקבים : מלאה · לשון ביכור תבואה שנתמלאת : יקב · הוא הבור שלפני הגת שהיין יורד לתוכו · וכל לשון
יקב חפירת קרקע הוא וכן יקבי המלך הוא ים אוקינוס חפירה שחפר מלכו של עולם : כן תרימו גם אתם · כמו שישראל מרימים מגרנם ומיקביהם :
תרימו · אתם ממעשר שלכם : כי הוא נחלתכם מכל מתנותיכ' : תרימו את כל תרומת ה' · בתרומה גדולה הכתוב מדבר שאם הקדים לוי את כהן בכרי וקבל
מעשרותיו קודם שיטול כהן תרומה גדולה מן הכרי צריך להפריש הלוי מן המעשר תחילה אחד מחמשים לתרומה גדולה ויחזור ויפריש תרומת מעשר :
בהרימכם את חלבו ממנו · לאחר שתרימו תרומת מעשר ממנו : ונחשב · המותר ללוי' חולין גמורין : כתבואת גרן · לישראל שלא תאמ' הואיל וקראו הכתוב תרומה
שנ' כי את מעשר בני ישראל אשר ירימו לה' תרומה יכול יהא כולו אסור תלמוד לומ' ונחשב ללוים כתבואת גרן מה של ישראל חולין אף של לוי חולין : בכל מקום ·
אפי' בבית הקברות : ולא תשאו עליו חטא וגו' · הא אם לא תרימו תשאו חטא : ולא תמותו · הא אם תחללו תמותו ·

חסלת ויקח קרח

וידבר

וידבר יהוה אל משה ואל אהרן לאמר: זאת
חקת התורה אשר צוה יהוה לאמר דבר
אל בני ישראל ויקחו אליך פרה אדמה
תמימה אשר אין בה מום אשר לא עלה עליה על: ונתתם אתה
אל אלעזר הכהן והוציא אתה אל מחוץ למחנה ושחט אתה לפניו:
ולקח אלעזר הכהן מדמה באצבעו והזה אל נכח פני אהל מועד
מדמה שבע פעמים: ושרף את הפרה לעיניו את ערה ואת בשרה
ואת דמה על פרשה ישרף: ולקח הכהן עץ ארז ואזוב ושני תולעת
והשליך אל תוך שרפת הפרה: וכבס בגדיו הכהן ורחץ בשרו
במים ואחר יבא אל המחנה וטמא הכהן עד הערב: והשרף אתה
יכבס בגדיו במים ורחץ בשרו במים וטמא עד הערב: ואסף איש
טהור את אפר הפרה והניח מחוץ למחנה במקום טהור והיתה
לעדת בני ישראל למשמרת למי נדה חטאת הוא: וכבס האסף את
אפר הפרה את בגדיו וטמא עד הערב והיתה לבני ישראל ולגר הגר
בתוכם לחקת עולם: הנגע במת לכל נפש אדם וטמא שבעת
ימים: הוא יתחטא בו ביום השלישי וביום השביעי יטהר ואם לא
יתחטא ביום השלישי וביום השביעי לא יטהר: כל הנגע במת
בנפש האדם אשר ימות ולא יתחטא את משכן יהוה טמא ונכרתה
הנפש ההוא מישראל כי מי נדה לא זרק עליו טמא יהיה עוד טמ
טמאתו בו: זאת התורה אדם כי ימות באהל כל הבא אל האהל וכל
אשר באהל יטמא שבעת ימים: וכל כלי פתוח אשר אין צמיד פתיל
עליו טמא הוא: וכל אשר יגע על פני השדה בחלל חרב או במת או
בעצם אדם או בקבר יטמא שבעת ימים: ולקחו לטמא מעפר
שרפת החטאת ונתן עליו מים חיים אל כלי: ולקח אזוב וטבל
במים איש טהור והזה על האהל ועל כל הכלים ועל הנפשות א
אשר היו שם ועל הנגע בעצם או בחלל או במת או בקבר: והזה
הטהר על הטמא ביום השלישי וביום השביעי וחטאו ביום השביעי
וכבס בגדיו ורחץ במים וטהר בערב: ואיש אשר יטמא ולא יתחטא
ונכרתה הנפש ההוא מתוך הקהל כי את מקדש יהוה טמא מי נדה
לא זרק עליו טמא הוא: והיתה להם לחקת עולם ומזה מי הנדה
יכבס בגדיו והנגע במי הנדה יטמא עד הערב: וכל אשר יגע בו
הטמא יטמא והנפש הנגעת תטמא עד הערב:

ומליל

ומליל יי לות משה ולות אהרן למימר:
דא גזירת אוריתא די פקיד יי למימר
מליל עם בני ישראל ויסבון לך ת
תורתא סמוקתא שלמתא דלית בה מומא דלא סליק עלה נירא
: ותתנון יתה לאלעזר כהנא ויפיק יתה למברא למשריתא ויכוס
יתה קדמוהי: ויסב אלעזר כהנא מדמה באצבעיה וידי לקביל
אפי משכן זמנא מדמה שבע זמנין: ויוקיד ית תורתא לעינוהי
ית משכה וית בסרה וית דמה על אוכלה יוקיד: ויסב כהנא
אעא דארזא ואיזובא וצבע זהורי וירמי לגו יקידת תורתא: ויצבע
לבושוהי כהנא ויסחי בסריה במיא ובתר כן יעול למשריתא ויהי
מסאב כהנא עד רמשא: ודמוקיד יתה יצבע לבושוהי במיא ו
ויסחי בסריה במיא ויהי מסאב עד רמשא: ויכנוש גבר דכי ית
קטמא דתורתא ויצנע מברא למשריתא באתר דכי ותהי לכנישתא
דבני ישראל למטרא למי אדיותא חטאתא היא: ויצבע דמכנש ית
קטמא דתורתא ית לבושוהי ויהי מסאב עד רמשא ותהי לבני ו
ישראל ולגיוריא דיתגיירון ביניהון לקים עלם: דיקריב במיתא
לכל נפשא דאנשא ויהי מסאב שבע יומין: הוא ידי עלוהי
תליתאה וביומא שביעאה ידכי ואם לא ידי עלוהי ביומא תליתאה
וביומא שביעאה לא ידכי: כל דיקרב במיתא בנפשא דאנשא די
ימות ולא ידי עלוהי ית משכנא דיי סאיב וישתיצי אנשא ההוא א
מישראל ארי מי אדיותא לא אזדריקו עלוהי מסאב יהי עוד ס
סאובתיה ביה: דא אוריתא אנש ארי ימות במשכנא כל דעליל
למשכנא וכל די במשכנא יהי מסאב שבעא יומין: וכל מאן דחסף
פתיח דלית מגופת שיע מקף עלוהי מסאב הוא: וכל די יקרב
על אפי חקלא בקטיל חרבא או במיתא או בגרמא דאנשא או ב
בקיברא יהי מסאב שבעא יומין: ויסבון לדמסאב מעפר יקידת
חטאתא ויתן עלוהי מי מבוע למאן: ויסב אזובא ויטבול במיא גבר
דכי וידי על משכנא ועל כל מניא ועל נפשתא די הוו תמן ועל
דיקרב בגרמא או בקטילא או במיתא או בקברא: וידי דכיא על
מסאבא ביומא תליתאה וביומא שביעאה וידכיניה ביומא שביעאה
ויצבע לבושוהי ויסחי במיא וידכי ברמשא: וגבר די יסתאב ולא
ידי עלוהי וישתיצי אנשא ההוא מגו קהלא ארי ית מקדשא דיי
סאיב מי אדיותא לא אזדריקו עלוהי מסאב הוא: ותהי להון לקים
עלם ודידי מי אדיותא יצבע לבושוהי ודיקרב במי אדיותא יהי מ
מסאב עד רמשא: וכל די יקרב ביה מסאבא יהי מסאב ואנ
דיקרב יהי מסאב עד רמשא:
ואו

זאת

חקת התורה · לפי שהשטן ואומות העולם מונין את ישראל לומר מה המצוה הזאת ומה טעם יש בה לפיכך כתב בה חקה גזירה היא מלפני אין לך רשות להרהר אחריה: ויקחו אליך · לעולם היא נקראת על שמך פרה שעשה משה במדבר: אדומה תמימה · שתהא תמימה באדמות שאם היו בה שתי שערות שחורות פסול׳: אלעזר · מצותה בסגן: אל מחוץ למחנה · חוץ לשלש מחנות: ושחט אותה לפניו: זר שוחט ואלעזר רואה: אל נכח פני אהל מועד · עומד במזרחו של ירושלם ומתכוין ורואה פתחו של היכל בשעת הזאת הדם: אל המחנה. למחנה שכינה שאין טמא משולח חוץ לשתי מחנות אלא זב ובעל קרי ומצורע: וטמא הכהן עד הערב · סרסהו ודרשהו וטמא עד הערב ואחר יבא אל המחנה: והניח מחוץ למחנה. לשלשה חלקים מחלקה אחד נתן בהר המשחה ואחד נתן בחיל · ואחד מתחלק לכל המשמרות · זה של משמרות היה חוץ לעזרה ליטול ממנו בני העיירות וכל הצריכין ליטהר · וזה שבהר המשחה כהנים גדולים לפרות אחרות מקדשין הימנה וזה שבחיל נתון למשמרת מגזרת הכתוב שנ׳ והיתה לעדת בני ישראל למשמרת: למי נדה · למי הזייה · כמו וידו אבן בי · לידות את את קרנות הגויים לשון זריקה: חטאת היא · לשון חטוי כפשוטו · ולפי הלכותיו קראה הכתוב חטאת לומר שהיא כקדשים ליאסר בהנאה: הוא יתחטא בו · באפר הזה: במת בנפש. ואי זה מת של נפש האדם להוציא נפש בהמה שאין טומאתה צריכה הזאה · ד״א בנפש זו רביעית דם: את משכן ה׳ טמא. אם נכנס לעזרה אפי׳ בטבילה בלא הזאת שלישי ושביעי: עוד טומאתו בו · אעפ״י שטבל: כל הבא אל האהל · בעוד שהמת בתוכו: וכל כלי פתוח · בכלי חרס הכתוב מדבר שאין מקבל טומאה מגבו אלא מתוכו לפיכ׳ אם אין מגופת צמידתו פתולה עליו יפה בחבור טמא הוא הא אם יש צמיד פתיל עליו טהור · פתיל לשון מחובר בלשון עברי וכן נפתולי אלהים נפתלתי נתחברתי עם אחותי: על פני השדה · רבותינו דרשו לרבות גולל ודופק: ופשוטו על פני השדה שאין שם אהל מטמא המת במגע: וחטאו ביום השביעי · הוא גמר טהרתו: ואיש אשר יטמא וגו׳ · אם נאמר מקדש למה נאמר משכן כו׳ כדאי׳ בשבועות: ומזה מי הנדה · רבותינו אמרו שהמזה טהור וזה בא ללמד שהנושא מי חטאת טמא טומאה חמורה לטמא בגדים שעליו מה שאין כן בנוגע וזה שהוציאו בלשון מזה לומר לך שאינן מטמאין עד שיהא בהן שיעור הזאה: והנוגע יטמא · ואין טעון כבוס בגדים: וכל אשר יגע בו · הטמא הזה שנטמא במת יטמא: והנפש הנוגעת בו · בטמא מת: תטמא עד הערב · כאן למדנו שהמת אבי אבות הטומאה והנוגע בו אב הטומאה ומטמא אדם זה פירושו לפי משמעו והלכותיה · ומדרש אגדה העתקתי מיסודו של רבי משה הדרשן וזהו: ויקחו אליך · משלהם כשם שהם פרקו נזמי הזהב לעגל כך יביאו זו לכפרה משלהם: פרה אדומה · משל לבן שפחה שטינף פלטין של מלך אמרו תבא אמו ותקנח הצואה כך תבא פרה ותכפר על העגל: אדומה · על שם אם יאדימו כתולע שהחטא קרוי אדום: תמימה · על שם ישראל שהיו תמימים ונעשו בו בעלי מומין תבא זו ותכפר עליהם ויחזרו לתמותם: לא עלה עליה עול · כשם שפרקו מעליהן עול שמים · אל אלעזר: כשם שנקהלו על אהרן שהוא כהן לעשות העגל ולפי שאהרן עשה העגל לא נתנה לו עבודה זו על ידו שאין קטיגור נעשה סניגור: ושרף את הפרה · כשם שנשרף העגל: עץ ארז ואזוב ושני תולעת · שלשה מינין הללו כנגד שלשת אלפים איש שנפלו בעגל וארז הוא הגבוה מכל האילנות ואזוב נמוך מכלם סימן שהגבוה שנתגאה וחטא ישפיל את עצמו כאזוב ותולעת ויתכפר לו: למשמרת · כמו שפשע העגל שמור לדורות לפורענות ואין לך פקודה שאין בה מפקודת העגל שנאמר וביום פקדי ופקדתי וגומר · וכשם שהעגל טמא כל העוסקין בו כך פרה מטמאה כל העוסקין בה וכשם שנטהרו באפרו שנאמר ויזר על פני המים וגו׳ · כך ולקחו לטמא מעפר שרפת החטאת וגו׳

כ וַיָּבֹאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל כָּל־הָעֵדָה מִדְבַּר־צִן בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן וַיֵּשֶׁב הָעָם בְּקָדֵשׁ וַתָּמָת שָׁם מִרְיָם וַתִּקָּבֵר שָׁם: וְלֹא־הָיָה מַיִם לָעֵדָה וַיִּקָּהֲלוּ עַל־מֹשֶׁה וְעַל־אַהֲרֹן: וַיָּרֶב הָעָם עִם־מֹשֶׁה וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר וְלוּ גָוַעְנוּ בִּגְוַע אַחֵינוּ לִפְנֵי יְהוָה: וְלָמָה הֲבֵאתֶם אֶת־קְהַל יְהוָה אֶל־הַמִּדְבָּר הַזֶּה לָמוּת שָׁם אֲנַחְנוּ וּבְעִירֵנוּ: וְלָמָה הֶעֱלִיתֻנוּ מִמִּצְרַיִם לְהָבִיא אֹתָנוּ אֶל־הַמָּקוֹם הָרָע הַזֶּה לֹא מְקוֹם זֶרַע וּתְאֵנָה וְגֶפֶן וְרִמּוֹן וּמַיִם אַיִן לִשְׁתּוֹת: וַיָּבֹא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן מִפְּנֵי הַקָּהָל אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וַיִּפְּלוּ עַל־פְּנֵיהֶם וַיֵּרָא כְבוֹד־יְהוָה אֲלֵיהֶם:

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: קַח אֶת־הַמַּטֶּה וְהַקְהֵל אֶת־הָעֵדָה אַתָּה וְאַהֲרֹן אָחִיךָ וְדִבַּרְתֶּם אֶל־הַסֶּלַע לְעֵינֵיהֶם וְנָתַן מֵימָיו וְהוֹצֵאתָ לָהֶם מַיִם מִן־הַסֶּלַע וְהִשְׁקִיתָ אֶת־הָעֵדָה וְאֶת־בְּעִירָם: וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־הַמַּטֶּה מִלִּפְנֵי יְהוָה כַּאֲשֶׁר צִוָּהוּ: וַיַּקְהִלוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶת־הַקָּהָל אֶל־פְּנֵי הַסָּלַע וַיֹּאמֶר לָהֶם שִׁמְעוּ־נָא הַמֹּרִים הֲמִן־הַסֶּלַע הַזֶּה נוֹצִיא לָכֶם מָיִם: וַיָּרֶם מֹשֶׁה אֶת־יָדוֹ וַיַּךְ אֶת־הַסֶּלַע בְּמַטֵּהוּ פַּעֲמָיִם וַיֵּצְאוּ מַיִם רַבִּים וַתֵּשְׁתְּ הָעֵדָה וּבְעִירָם:

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן יַעַן לֹא־הֶאֱמַנְתֶּם בִּי לְהַקְדִּישֵׁנִי לְעֵינֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָכֵן לֹא תָבִיאוּ אֶת־הַקָּהָל הַזֶּה אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נָתַתִּי לָהֶם: הֵמָּה מֵי מְרִיבָה אֲשֶׁר־רָבוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־יְהוָה וַיִּקָּדֵשׁ בָּם: וַיִּשְׁלַח מֹשֶׁה מַלְאָכִים מִקָּדֵשׁ אֶל־מֶלֶךְ אֱדוֹם כֹּה אָמַר אָחִיךָ יִשְׂרָאֵל אַתָּה יָדַעְתָּ אֵת כָּל־הַתְּלָאָה אֲשֶׁר מְצָאָתְנוּ: וַיֵּרְדוּ אֲבֹתֵינוּ מִצְרַיְמָה וַנֵּשֶׁב בְּמִצְרַיִם יָמִים רַבִּים וַיָּרֵעוּ לָנוּ מִצְרַיִם וְלַאֲבֹתֵינוּ: וַנִּצְעַק אֶל־יְהוָה וַיִּשְׁמַע קֹלֵנוּ וַיִּשְׁלַח מַלְאָךְ וַיֹּצִאֵנוּ מִמִּצְרָיִם וְהִנֵּה אֲנַחְנוּ בְקָדֵשׁ עִיר קְצֵה גְבוּלֶךָ:

ד נַעְבְּרָה־נָּא בְאַרְצֶךָ לֹא נַעֲבֹר בְּשָׂדֶה וּבְכֶרֶם וְלֹא נִשְׁתֶּה מֵי בְאֵר דֶּרֶךְ הַמֶּלֶךְ נֵלֵךְ לֹא נִטֶּה יָמִין וּשְׂמֹאול עַד אֲשֶׁר־נַעֲבֹר גְּבֻלֶךָ: וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֱדוֹם לֹא תַעֲבֹר בִּי פֶּן־בַּחֶרֶב אֵצֵא לִקְרָאתֶךָ: וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בַּמְסִלָּה נַעֲלֶה וְאִם־מֵימֶיךָ נִשְׁתֶּה אֲנִי וּמִקְנַי וְנָתַתִּי מִכְרָם רַק אֵין־דָּבָר בְּרַגְלַי אֶעֱבֹרָה: וַיֹּאמֶר לֹא תַעֲבֹר וַיֵּצֵא אֱדוֹם לִקְרָאתוֹ בְּעַם כָּבֵד וּבְיָד חֲזָקָה: וַיְמָאֵן אֱדוֹם נְתֹן אֶת־יִשְׂרָאֵל עֲבֹר בִּגְבֻלוֹ וַיֵּט יִשְׂרָאֵל מֵעָלָיו:

וַיִּסְעוּ מִקָּדֵשׁ וַיָּבֹאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל כָּל־הָעֵדָה הֹר הָהָר: וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן בְּהֹר הָהָר

וַאֲתוֹ בְנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל כְּנִשְׁתָּא לְמַדְבְּרָא דְצִין בְּיַרְחָא קַדְמָאָה וִיתֵיב עַמָּא בִּרְקָם וּמִיתַת תַּמָּן מִרְיָם וְאִתְקְבַרַת תַּמָּן: וְלָא הֲוָה מַיָּא לִכְנִשְׁתָּא וְאִתְכְּנִישׁוּ עַל מֹשֶׁה וְעַל אַהֲרֹן: וּנְצָא עַמָּא עִם מֹשֶׁה וַאֲמַרוּ לְמֵימַר לְוַי דְמִתְנָא בְּמוֹתָא דַאֲחָנָא קֳדָם יְיָ: וּלְמָה אַעֵילְתּוּן יָת קְהָלָא דַייָ לְמַדְבְּרָא הָדֵין לִמְמַת תַּמָּן אֲנַחְנָא וּבְעִירָנָא: וּלְמָה אַסֵּקְתּוּנָא מִמִּצְרַיִם לְאֵיתָאָה יָתָנָא לְאַתְרָא בִישָׁא הָדֵין לָא אֲתַר כְּשַׁר לְבֵית זְרַע וְאַף לָא תְאֵינִין וְגוּפְנִין וְרִמּוֹנִין וּמַיָּא לֵית לְמִשְׁתֵּי: וְעַל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן מִן קֳדָם קְהָלָא לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא וּנְפַלוּ עַל אַפֵּיהוֹן וְאִתְגְּלִי יְקָרָא דַייָ לְהוֹן: וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: סַב יָת חוּטְרָא וּכְנוֹשׁ יָת כְּנִשְׁתָּא אַתְּ וְאַהֲרֹן אֲחוּךְ וּתְמַלְּלוּן עִם כֵּיפָא לְעֵינֵיהוֹן וְיִתֵּן מוֹהִי וְתַפֵּיק לְהוֹן מַיָּא מִן כֵּיפָא וְתַשְׁקֵי יָת כְּנִשְׁתָּא וְיָת בְּעִירְהוֹן: וּנְסֵיב מֹשֶׁה יָת חוּטְרָא מִן קֳדָם יְיָ כְּמָא דִי פַקְדֵיהּ: וְאַכְנִישׁוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן יָת קְהָלָא לִקֳדָם כֵּיפָא וַאֲמַר לְהוֹן שְׁמַעוּ כְעַן סָרְבָנַיָּא הֲמִן כֵּיפָא הָדֵין נַפֵּיק לְכוֹן מַיָּא: וַאֲרֵים מֹשֶׁה יָת יְדֵיהּ וּמְחָא יָת כֵּיפָא בְּחוּטְרֵיהּ תַּרְתֵּין זִמְנִין וּנְפַקוּ מַיָּא סַגִּיאֵי וּשְׁתִיאַת כְּנִשְׁתָּא וּבְעִירְהוֹן: וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן יַעַן דְּלָא הֵימַנְתּוּן בְּמֵימְרִי לְקַדָּשׁוּתִי לְעֵינֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּכֵן לָא תְעַלּוּן יָת קְהָלָא הָדֵין לְאַרְעָא דִּיהַבִית לְהוֹן: אִנּוּן מֵי מַצּוּתָא דִּנְצוֹ בְנֵי יִשְׂרָאֵל קֳדָם יְיָ וְאִתְקַדַּשׁ בְּהוֹן: וּשְׁלַח מֹשֶׁה אִיזְגַּדִּין מֵרְקָם לְוַת מַלְכָּא דֶאֱדוֹם כִּדְנַן אֲמַר אֲחוּךְ יִשְׂרָאֵל אַתְּ יְדַעְתְּ יָת כָּל עָקְתָא דִּי אַשְׁכַּחְתָּנָא: וּנְחַתוּ אֲבָהָתַנָא לְמִצְרַיִם וִיתֵיבְנָא בְמִצְרַיִם יוֹמִין סַגִּיאִין וְאַבְאִישׁוּ לַנָא מִצְרָאֵי וְלַאֲבָהָתַנָא: וְצַלֵּינָא קֳדָם יְיָ וְקַבֵּיל צְלוֹתַנָא וּשְׁלַח מַלְאָכָא וְאַפְּקַנָא מִמִּצְרַיִם וְהָא אֲנַחְנָא בִרְקָם קַרְתָּא דְבִסְטַר תְּחוּמָךְ: נְעִיבַּר כְּעַן בְּאַרְעָךְ לָא נְעִיבַּר בַּחֲקַל וּבִכְרַם וְלָא נִשְׁתֵּי מֵי גוֹב בְּאוֹרַח מַלְכָּא נֵיזֵיל לָא נִסְטֵי לְיַמִּינָא וְלִסְמָאלָא עַד דִּנְעִיבַּר תְּחוּמָךְ: וַאֲמַר לֵיהּ אֱדוֹמָאָה לָא תְעִיבַּר בִּתְחוּמִי דִּילְמָא בִּדְקָטְלִין בְּחַרְבָּא אֶפּוֹק לְקַדָּמוּתָךְ: וַאֲמַרוּ לֵיהּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאוֹרַח כְּבִישָׁא נִסַּק וְאִם מַיָּךְ נִשְׁתֵּי אֲנָא וּבְעִירַי וְאֶתֵּן דְּמֵיהוֹן לְחוֹד לֵית פִּתְגַּם דְּבִישׁ בְּרַגְלַי אֶעִיבַּר: וַאֲמַר לָא תְעִיבַּר וּנְפַק אֱדוֹמָאָה לְקַדָּמוּתֵיהּ בְּחֵיל רַב וּבִידָא תַקִּיפָא: וְסָרֵיב אֱדוֹמָאָה לְמִשְׁבַּק יָת יִשְׂרָאֵל לְמֶעְבַּר בִּתְחוּמֵיהּ וּסְטָא יִשְׂרָאֵל מִלְּוָתֵיהּ: וּנְטַלוּ מֵרְקָם וַאֲתוֹ בְנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל כְּנִשְׁתָּא לְהֹר טוּרָא: וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן בְּהֹר טוּרָא עַל

כל העדה. עדה השלמה שכבר מתו מתי מדבר ואלו פרשו לחיים: ותמת שם מרים. למה נסמכה מיתת מרים לפרשת פרה אדומה לומר לך מה קרבנות מכפרין אף מיתת צדיקים מכפרת: ותמת שם מרים. אף היא בנשיקה מתה. ומפני מה לא נאמר בה על פי ה' שאינו דרך כבוד של מעלה ובאהרן נאמר על פי ה' באלה מסעי: ולא היה מים לעדה. מכאן שכל ארבעים שנה היה להם הבאר בזכות מרים: ולו גוענו. הלואי גוענו: בגוע אחינו. במיתת אחינו בדבר למד שמיתת צמא מגונה ממנה. בגוע. שם דבר הוא כמו במיתת אחינו ולא יתכן לפרשו כשמתו אחינו שאם כן היה לו לינקד בגוע: ואת בעירם. מכאן שחס הקב"ה על ממונם של ישראל: ויקהילו וגו'. זה אחד מן המקומות שהחזיק מועט את המרובה: המן הסלע הזה נוציא. לפי שלא היו מכירין אותו לפי שהלך הסלע וישב לו בין הסלעים כשנסתלק הבאר והיו ישראל אומרים מה לכם מאי זה סלע תוציאו לנו מים לכך אמר להם: המורים. סרבנים לשון יוני מוטי מורי' את מוריהם: המן הסלע הזה. שלא נכרתם עליו נוציא לכם מים: פעמים. לפי שבראשונה לא הוציא אלא טיפין לפי שלא צוה המקום להכותו אלא ודברתם אל הסלע והם דברו לסלע אחר ולא הוציא אמרו שמא צריך להכות כבראשונה שנ' והכית בצור ונזדמן להם אותו סלע והכהו: יען לא האמנתם בי. הכתוב גלה שאלולי חטא זה בלבד היו נכנסין לארץ כדי שלא יאמרו עליהם כעון שאר דור המדבר שנגזר עליהם שלא יכנסו כך היה עון משה ואהרן והלא הכאן ויקר שמעו קשה מזו אלא לפי שבסתר חסך עליו הכתוב וכאן שבמעמד כל ישראל לא חסך עליו הכתוב מפני קידוש השם: להקדישני. שאלו דברתם אל הסלע והוציא הייתי מקודש לעיני העדה ואומרים מה סלע זה שאינו מדבר ואינו שומע ואינו צריך לפרנסה מקיים דבורו של מקום קל וחומר אנו: לכן לא תביאו. בשבועה כמו לכן נשבעתי לבית עלי נשבע בקפיצה שלא ירבו בתפילה על כך: המה מי מריבה. הם הנזכרים במקום אחר אף אלו ראו אצטגניני פרעה שמושיען של ישראל לוקה במים לכך גזרו כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו: ויקדש בם. שמתו משה ואהרן על ידם שכשהקב"ה עושה דין במקודשיו הוא ירא ומתקדש על הבריות וכן הוא אומר נורא אלהים ממקדשיך וכן הוא אומר בקרובי אקדש: אחיך ישראל. מה ראה להזכיר כאן אחוה אלא אמר לו אחים אנחנו בני אברהם שנ' כי גר יהיה זרעך ועל שנינו היה החוב לפרעו: אתה ידעת את כל התלאה. לפיכך פירש אביכם מעל אביכם וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו מפני השטר חוב המוטל עליהם והטילו על יעקב: וירעו לנו. סבלנו צרות רבות: ולאבותינו. מכאן שהאבות מצטערים בקבר כשפורענות באה על ישראל: וישמע קולנו. בברכה שברכנו אבינו הקול קול יעקב שאנו צועקים ונענים: מלאך. זה משה מכאן שהנביאים קרויים מלאכים ואומר ויהיו מלעבים במלאכי אלהים: נעברה נא בארצך. אין לך לעורר על הירושה של ארץ ישראל כשם שלא פרעת החוב עשה לנו עזר מעט לעבור דרך ארצך: לא נעבר בשדה וכרם. היה צריך לומר אלא כך אמר משה אעפ"י שיש בידינו מן לאכול ובאר לשתות לא נשתה ממנו אלא נקנה מכם אוכל ומים להנאתכם מכאן לאכסנאי שיש בידו לאכול יקנה מן החנוני כדי לההנות את אושפיזו: דרך המלך נלך. אנו חוסמים את בהמתנו ולא יטו לכאן ולכאן לאכול: פן בחרב אצא לקראתך. אתם מתגאים בקול שהוריש לכם אביכם ואומרים ונצעק וישמע קולנו ואני אצא עליכם במה שהורישני אבי על חרבך תחיה: רק אין דבר. אין שום דבר מזיק: ובעם כבד ויד חזקה. בהבטחת זקנו והידים ידי עשו: כל העדה. כלם שלמים ועומדים ליכנס לארץ שלא היה בהן א' מאותן שנגזרה גזרה עליהם שכבר כלו מתי מדבר ואלו מאותן שכתוב בהן חיים כלכם היום: הר ההר. הר על גבי הר כתפוח קטן על גבי תפוח גדול ואעפ"י שהענן הולך לפניהם ומשוה את ההרים נשארו בהן הר סיני לתורה והר נבו לקבורת משה והר ההר לקבורת אהרן:

על גבול

עַל־גְּבוּל אֶרֶץ־אֱדוֹם לֵאמֹר׃ יֵאָסֵף אַהֲרֹן אֶל־עַמָּיו כִּי לֹא יָבֹא אֶל־
הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַל אֲשֶׁר־מְרִיתֶם אֶת־פִּי לְמֵי מְרִיבָה׃
קַח אֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־אֶלְעָזָר בְּנוֹ וְהַעַל אֹתָם הֹר הָהָר׃ וְהַפְשֵׁט
אֶת־אַהֲרֹן אֶת־בְּגָדָיו וְהִלְבַּשְׁתָּם אֶת־אֶלְעָזָר בְּנוֹ וְאַהֲרֹן יֵאָסֵף ו
וּמֵת שָׁם׃ וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה וַיַּעֲלוּ אֶל־הֹר הָהָר לְעֵינֵי כ
כָּל־הָעֵדָה׃ וַיַּפְשֵׁט מֹשֶׁה אֶת־אַהֲרֹן אֶת־בְּגָדָיו וַיַּלְבֵּשׁ אֹתָם אֶת־ א
אֶלְעָזָר בְּנוֹ וַיָּמָת אַהֲרֹן שָׁם בְּרֹאשׁ הָהָר וַיֵּרֶד מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר מִן־הָהָר׃
וַיִּרְאוּ כָּל־הָעֵדָה כִּי גָוַע אַהֲרֹן וַיִּבְכּוּ אֶת־אַהֲרֹן שְׁלֹשִׁים יוֹם כֹּל בֵּית
כ א יִשְׂרָאֵל׃ וַיִּשְׁמַע הַכְּנַעֲנִי מֶלֶךְ־עֲרָד יֹשֵׁב הַנֶּגֶב כִּי
בָּא יִשְׂרָאֵל דֶּרֶךְ הָאֲתָרִים וַיִּלָּחֶם בְּיִשְׂרָאֵל וַיִּשְׁבְּ מִמֶּנּוּ שֶׁבִי׃ וַיִּדַּר
יִשְׂרָאֵל נֶדֶר לַיהוָה וַיֹּאמַר אִם־נָתֹן תִּתֵּן אֶת־הָעָם הַזֶּה בְּיָדִי וְהַחֲרַמְתִּי
אֶת־עָרֵיהֶם׃ וַיִּשְׁמַע יְהוָה בְּקוֹל יִשְׂרָאֵל וַיִּתֵּן אֶת־הַכְּנַעֲנִי וַיַּחֲרֵם א
אֶתְהֶם וְאֶת־עָרֵיהֶם וַיִּקְרָא שֵׁם־הַמָּקוֹם חָרְמָה׃
וַיִּסְעוּ מֵהֹר הָהָר דֶּרֶךְ יַם־סוּף לִסְבֹב אֶת־אֶרֶץ אֱדוֹם
וַתִּקְצַר נֶפֶשׁ־הָעָם בַּדָּרֶךְ׃ וַיְדַבֵּר הָעָם בֵּאלֹהִים וּבְמֹשֶׁה לָמָה ה
הֶעֱלִיתֻנוּ מִמִּצְרַיִם לָמוּת בַּמִּדְבָּר כִּי אֵין לֶחֶם וְאֵין מַיִם וְנַפְשֵׁנוּ קָצָה
בַּלֶּחֶם הַקְּלֹקֵל׃ וַיְשַׁלַּח יְהוָה בָּעָם אֵת הַנְּחָשִׁים הַשְּׂרָפִים וַיְנַשְּׁכוּ א
אֶת־הָעָם וַיָּמָת עַם־רָב מִיִּשְׂרָאֵל׃ וַיָּבֹא הָעָם אֶל־מֹשֶׁה וַיֹּאמְרוּ חט
חָטָאנוּ כִּי־דִבַּרְנוּ בַיהוָה וָבָךְ הִתְפַּלֵּל אֶל־יְהוָה וְיָסֵר מֵעָלֵינוּ אֶת־ ה
הַנָּחָשׁ וַיִּתְפַּלֵּל מֹשֶׁה בְּעַד הָעָם׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עֲשֵׂה
לְךָ שָׂרָף וְשִׂים אֹתוֹ עַל־נֵס וְהָיָה כָּל־הַנָּשׁוּךְ וְרָאָה אֹתוֹ וָחָי׃
וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה נְחַשׁ נְחֹשֶׁת וַיְשִׂמֵהוּ עַל־הַנֵּס וְהָיָה אִם־נָשַׁךְ הַנָּחָשׁ אֶת־
אִישׁ וְהִבִּיט אֶל־נְחַשׁ הַנְּחֹשֶׁת וָחָי׃ וַיִּסְעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּחֲנוּ ב
בְּאֹבֹת׃ וַיִּסְעוּ מֵאֹבֹת וַיַּחֲנוּ בְּעִיֵּי הָעֲבָרִים בַּמִּדְבָּר אֲשֶׁר ע

על תחום ארעא דאדום למימר׃ יתכניש אהרן לעמיה ארי לא יעול
לארעא די יהבית לבני ישראל על די סריבתון על מימרי למי מצותא׃
דבר ית אהרן וית אלעזר בריה ואסיק יתהון להור טורא׃ ואשלח
ית אהרן ית לבושוהי ותלבישינון ית אלעזר בריה ואהרן יתכניש
וימות תמן׃ ועבד משה כמא די פקיד יי וסליקו להור טורא לעיני
כל כנשתא׃ ואשלח משה ית אהרן ית לבושוהי ואלביש יתהון
ית אלעזר בריה ומית אהרן תמן בריש טורא ונחת משה ואלעזר
מן טורא׃ וחזו כל כנשתא ארי מית אהרן ובכו ית אהרן תלתין
יומין כל בית ישראל׃ ושמע כנענאה מלכא דערד דיתיב
בדרומא ארי אתא ישראל אורח מאלליא ואגיח קרבא בישראל ושבא
מיניה שביא׃ וקיים ישראל קיים קדם יי ואמר אם ממסר תמסר
ית עמא הדין בידי ואגמר ית קרויהון׃ וקביל יי צלותיה דישראל
ומסר ית כנענאה וגמר יתהון וית קירויהון וקרא שמא דאתרא
חרמה׃ ונטלו מהור טורא אורח ימא דסוף לאקפא ית
ארעא דאדום ועקת לנפשא דעמא באורחא׃ ואתרעם עמא במימרא
דיי ועם משה נצו למה אסקתונא ממצרים לממת במדברא ארי
לית לחמא ולית מיא ונפשנא עקת במנא הדין דמיכליה קליל׃
וגרי יי בעמא ית חיון קלן ונכיתו ית עמא ומית עם סגי מישראל׃
ואתא עמא למשה ואמרו חבנא ארי אתרעמנא קדם יי ועמך כ
נצינא צלי קדם יי ויעדי מיננא ית חיויא וצלי משה על עמא׃
ואמר יי למשה עיביד לך קלייא ושוי יתיה על את ויהי כל דאתנכי
ויחזי יתיה ויתקיים׃ ועבד משה חיויא דנחשא ושויה על את והוי
כד נכית חיויא ית גברא ומסתכל לחיויא דנחשא ומתקיים׃
ונטלו בני ישראל ושרו באבות׃ ונטלו מאבות ושרו במגזת
עבראי במדברא די
על

על גבול ארץ אדום · מגיד שמפני שנתחברו כאן להתקרב לעשו הרשע נפרצו מעשיהם וחסרו הצדיק הזה וכן הנביא אומר ליהושפט בהתחברך לרשע
פרץ ה' את מעשיך׃ קח את אהרן׃ בדברים של ניחומים אמור לו אשריך שתראה כתרך נתון לבנך מה שאין אני זכאי לכך׃ את בגדיו · את בגדי כהונה
הלבישהו והפשיטם מעליו לתתם על בנו בפניו אמר לו הכנס למערה ונכנס ראה מטה מוצעת ונר דלוק אמר לו עלה למטה ועלה פשוט ידיך ופשט קמוץ פיך
וקמץ עצום עיניך ועצם מיד חמד משה לאותה מיתה וזהו שנאמר לו כאשר מת אהרן אחיך מיתה שנתאוית לה׃ ויעש משה · אעפ"י שהדבר קשה לו לא עכב׃
ויראו כל העדה · כשראו משה ואלעזר יורדים ואהרן לא ירד אמרו היכן הוא אהרן אמר להם מת אמרו אפשר מי שעמד כנגד המלאך ועצר את המגפה ישלוט
בו מלאך המות מיד בקש משה רחמים והראוהו מלאכי השרת להם מוטל במטה ראו והאמינו׃ כל בית ישראל · האנשים והנשים לפי שהיה אהרן רודף שלום
ומטיל אהבה בין בעלי מריבה ובין איש לאשתו׃ כי גוע · אומ' אני שהמתרגם דהא מית טועה הוא לא אם כן מתרגם וירא ואתחזיאו שלא אמרו רבותנו כי זה
משמש בלשון דהא לא על מדרש שנסתלקו ענני כבוד וכדר' ר' אבהו דאמר אבהו לא תקרי וירא אלא ויירא ועל לשון זה נופל לשו' דהא לפי שהיא נתינ' טעם למה של
מעלה הימנו למה ויראו לפי שהרי מת אהרן אבל על תרגום וחזו כל כנשתא אין לשון דהא נופל אלא לשון אשר שהוא מגזרת שמוש אי שמצינו אם משמש בלשו
אשר כמו אם מדוע לא תקצר רוחי והרבה מפורשים מזה אם חרוכים ימיו׃ וישמע הכנעני · שמע שמת אהרן ונסתלקו ענני כבוד כול' כדאי' בראש הסנה.
ועמלק · מעולם רצועת מרדות לישראל מזומן בכל עת לפורענות׃ יושב הנגב · זה עמלק שנ' עמלק יושב בארץ הנגב ושנה את לשונו לדבר בלשון כנען
כדי שיהיו ישראל מתפללי' להקב"ה לתת כנעני' בידם והם אינן כנענים ראו ישראל לבושיהם כלבושי עמלקים ולשונם לשון כנען אמרו נתפלל סתם שנאמר אם
נתון תתן את העם הזה בידי׃ דרך האתרים · דרך הנגב שהלכו בה מרגלים שנאמר ויעלו בנגב · דבר אחר דרך האתרים דרך התייר הגדול הנוסע
לפניהם שנ' דרך שלשת ימים לתור להם מנוחה׃ וישב ממנו שבי · אינה אלא שפחה אחת׃ והחרמתי · אקדיש שללם לגבוה׃ ויחרם אתהם · בהריגה׃ ואת
עריהם · חרמי גבוה׃ דרך ים סוף · כיון שמת אהרן ובאת עליהם מלחמה זו חזרו לאחוריהם דרך ים סוף הוא הדרך שחזרו להם כשנגזר עליהם בגזירת מרגלי'
שנ' וסעו המדברה דרך ים סוף וכאן חזרו לאחוריהם שבע מסעות שנאמ' ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה שם מת אהרן וכי במוסרה מת והלא בהר
ההר מת אלא שם חזרו והתאבלו עליו והספידוהו כאלו הוא בפניהם וצא ודקדוק במסעות ותמצאם שבע מסעות מן מוסרה עד הר ההר׃ לסבוב את ארץ
אדום · שלא נתנם לעבור בארצו׃ ותקצר נפש העם בדרך · בטורח הדרך שהוקשה להם אמרו עכשיו היינו קרובי' ליכנס לארץ ואנו חוזרי' לאחורינו כך חזרו
אבותינו ונשתהו שלשי' ושמנה שנה עד היום לפיכך קצרה נפשם בעינוי הדרך ובלשון לעז אנקרוטלור ולא יתכן לומ' ותקצר נפש העם בדרך בהיות' בדרך ולא
פירש בו במה קצרה שכל מקום שתמצא קצור נפש במקרא מפורש שם במה קצרה כגון ותקצר נפשי בהם וכגון ותקצר נפשו בעמל ישראל וכל דבר קשה על
אדם נופל בו לשון קצור נפש כאדם שהטורח בא עליו ואין דעתו רחבה לקבל אותו הדבר ואין לו מקום בתוך לבו לגור שם אותו הצער ובדבר המטריח נופל
לשון גודל שגדול הוא וכבד על האדם כגון וגם נפשם בחלה בי גדלה עלי · ויגאה כשחל תצודני כללו של פרוש כל לשון קיצור נפש בדבר לשון שאין יכול
לסבלו הוא שאין הדעת סובלתו׃ באלהים ובמשה · השוו עבד לקונו׃ למה העליתנו · שניהם שוים׃ ונפשנו קצה · אף זה לשון קצור נפש ומאוס׃ בלחם
הקלוקל · לפי שהמן נבלע באיברים קראוהו קלוקל אמרו עתיד המן הזה שיתפח במעינו כלום יש ילוד אשה שמכניס ואינו מוציא׃ את הנחשים השרפים ·
ששורפים את האדם בארס שיניהם׃ וינשכו את העם · יבא נחש שלקה על הוצאת דבה ויפרע ממוציאי דבה יבא נחש שכל המינין נטעמין לו טעם אחד
ויפרע מכפויי טובה שדבר אחד משתנה להם לכמה מטעמי'׃ ויתפלל משה · מכאן למי שמבקשים ממנו מחילה שלא יהא אכזרי מלמחול׃ על נס · על כלונס שקורין
פרקא וכן כנס על הגבעה תורן כנס שאו נס ולפי שהוא גבוה לאות ולראיה קורהו נס׃ כל הנשוך · אפילו כלב או חמור נושכו היה נזוק ומתנונה והולך אלא
שנשיכת הנחש ממהרת להמית לכך נאמר כאן וראה אותו ראייה בעלמא ובנשיכת הנחש נאמר והביט והיה אם נשך הנחש את איש והביט וגו' · שלא היה ממהר
להתרפאות אלא אם כן מביט בו בכונה ואמרו רבותינו וכי נחש ממית או מחיה אלא בזמן שהיו ישראל מסתכלין כלפי מעלה ומשעבדין את לבם לאביהם
שבשמים היו מתרפאין ואם לאו היו נמוקים׃ נחש נחשת · לא נאמר לו לעשותו של נחשת אלא אמר משה הקב"ה קורהו נחש ואני אעשנו של נחשת לשון נופל על
לשון׃ בעיי העברים · לא ידעתי למה נקרא שמם עיים ועי' לשון חורב הוא דבר הטאוט במטאטא והעין בו יסוד לבדה והוא מלשון יעים ויעה ברד
העברים׃ דרך מעבר העוברים שם את הר נבו אל ארץ כנען שהוא מפסיק בין ארץ מואב לארץ אמוריים׃

אוי־לך מואב אבדת עם־כמוש נתן בניו פליטם ובנתיו בשבית למ
למלך אמרי סיחון: ונירם אבד חשבון עד־דיבן ונשים עד־נפח
אשר עד־מידבא: וישב ישראל בארץ האמרי: וישלח משה לרגל
וורש את־יעזר וילכדו בנתיה ויירש את־האמרי אשר־שם: ויפנו ויעלו
דרך הבשן ויצא עוג מלך־הבשן לקראתם הוא וכל־עמו למלחמת
אדרעי: ויאמר יהוה אל־משה אל־תירא אתו כי בידך נתתי אתו ואת־
כל־עמו ואת־ארצו ועשית לו כאשר עשית לסיחן מלך האמרי אשר
יושב בחשבון: ויכו אתו ואת־בניו ואת־כל־עמו עד־בלתי השאיר־
כב לו שריד ויירשו את־ארצו: ויסעו בני ישראל ויחנו בערבות מואב
מעבר לירדן ירחו:

וויל לכון מואבאי אבדתון עמא דפלחין לכמוש מסר בנוהי אסירין
ובנתיה בשביא למלך אמוראה סיחון: ופסקת מלכו מחשבון עדא
שולטן מדיבון וצדיאו עד־נופח דסמיך עד־מידבא: ויתיב ישראל
בארע אמוראה: ושלח משה לאללא ית־יעזר וכבשו כפרנהא ותריך
ית־אמוראה די־תמן: ואתפניאו וסליקו לאורח מתנן ונפק עוג
מלכא דמתנן לקדמותהון הוא וכל־עמיה לאגחא קרבא לאדרעי:
ואמר יי למשה לא־תדחל מיניה ארי בידך מסרית יתיה וית־כל־
עמיה וית־ארעיה ותעביד ליה כמא די־עבדת לסיחון מלכא ד
דאמוראה דיתיב בחשבון: ומחו יתיה וית־בנוהי וית־כל־עמיה
עד־דלא אשתאר ליה משיזיב וירית־ית־ארעיה: ונטלו בני ישראל
ושרו במישרא דמואב מעיברא לירדנא דיריחו:

פ פ פ

וירא

בלק בן־צפור את כל־אשר־עשה ישראל
לאמרי: ויגר מואב מפני העם מאד כי־רב־
הוא ויקץ מואב מפני בני ישראל: ויאמר
מואב אל־זקני מדין עתה ילחכו הקהל את־כל־סביבתינו כלחך ה
השור את ירק השדה ובלק בן־צפור מלך למואב בעת ההוא:
וישלח מלאכים אל־בלעם בן־בעור פתורה אשר על־הנהר ארץ
בני־עמו לקרא־לו לאמר הנה עם יצא ממצרים הנה כסה את־עין
הארץ והוא ישב ממלי: ועתה לכה־נא ארה־לי את־העם הזה כי־
עצום הוא ממני אולי אוכל נכה־בו ואגרשנו מן־הארץ כי ידעתי את
אשר־תברך מברך ואשר תאר יואר: וילכו זקני מואב
וזקני מדין וקסמים בידם ויבאו אל־בלעם וידברו אליו דברי בלק:
ויאמר אליהם לינו פה הלילה והשבתי אתכם דבר כאשר ידבר יהוה
אלי וישבו שרי־מואב עם־בלעם: ויבא אלהים אל־בלעם
ויאמר מי האנשים האלה עמך: ויאמר בלעם אל־ה
האלהים בלק בן־צפר מלך מואב שלח אלי: הנה העם
היוצא ממצרים ויכס את־עין הארץ עתה לכה קבה־לי אתו אולי
אוכל להלחם בו וגרשתיו: ויאמר אלהים אל־בלעם

וחזא

בלק בר־צפור ית כל־די־עבד ישראל
לאמוראי: ודחיל מואבאה מן קדם
עמא לחדא ארי־סגי הוא ועקת
למואבאי מן־קדם בני ישראל: ואמרו מואבאי לסבי מדין
ישיצון קהלא ית־כל־סוחרננא כמא דמלחיך תורא ית ירוקא
דחקלא ובלק בר־צפור מלכא דמואב בעידנא ההיא: ושלח אזגדין
לות־בלעם בר־בעור לפתור דארם דעל פרת לארעא בני־עמיה
למקרי ליה למימר הא עמא נפק ממצרים הא חפא ית־עין שמשא
דארעא והוא שרי מלקבלי: וכען איזיל כען לוט־לי ית־עמא הדין
ארי־תקיף הוא מיני מאים אכול לאגחא ביה קרב ואתריכיניה
מן־ארעא ארי ידענא ית די־תבריך מברך ודי־תלוט ליט: ואזלו סבי
מואב וסבי מדין וקיסמיא בידיהון ואתו לות בלעם ומלילו עמיה פ
פיתגמי בלק: ואמר להון ביתו הכא בליליא ואתיב יתכון פתגם
כמא די־מליל יי עמי ואוריכו רברבי מואב עם־בלעם: ואתא מימר
מן־קדם יי לות־בלעם ואמר מן גבריא האילין עמך: ואמר בלעם
קדם יי בלק בר־צפור מלכא דמואב שלח לותי: הא עמא די־נפק
ממצרים וחפא ית־עין שמשא דארעא כען איתא לוט־לי יתיה מאים
איכול לאגחא ביה קרב ואתריכיניה: ואמר יי לבלעם לא

אוי לך מואב. שקללו את מואב שימסרו בידו: כמוש. שם אלהי מואב: נתן. הנותן את בניו של מואב: פליטים. נסים ופליטי מחרב: ואת בנותיו בשבית וגו': ונירם אבד. מלכות שלהם: אבד חשבון עד דיבון. מלכות ועול שהיה למואב בחשבון אבד משם וכן עד דיבון תרגום של סר עד כלומר סר י מדיבון. ניר לשון מלכות ועול וממשלת איש כמו למען היות ניר לדוד עבדי: ונשים. שין דגושה לשון שממה. כך יאמרו המושלים ונשים אותם: עד נ השימונים עד נפח: וישלח משה לרגל את יעזר. המרגלים לכדוה אמרו לא נעשה כראשונים בטוחים אנו בכח תפלתו של משה להלחם: אל תירא אתו. שהיה משה ירא להלחם שמא תעמוד לו זכותו של אברהם שנאמר ויבא הפליט הוא עוג. שפלט מן הרפאים שהכו כדר לעומר וחביריו בעשתרות קרנים שנ' ר עוג מלך הבשן נשאר מיתר הרפאים: ויכו אותו. משה הרגו כדאית' בברכות בהרואה עקר טורא בר תלתא פרסי וכו':

חסלת זאת חקת

וירא

בלק את כל אשר עשה ישראל לאמורי. אמר אלו שני מלכים שהיינו בטוחי' עליהם לא עמדו בפניהם אנו על אחת כמה וכמה לפיכך. ויגר מואב. לשון מורא כמו גורו לכם: ויקץ מואב. קצו בחייהם: אל זקני מדין. והלא מעולם היו שונאים זה את זה שנאמר המכה את מדין בשדה מואב שבאו מדין על מואב למלחמה אלא מיראתן של ישראל עשו שלום ביניהם. ומה ראו מואב ליטול עצה ממדין כיון שראו את ישראל נוצחים שלא כמנהג העולם אמרו מנהיגם של אלו במדין נתגדל נשאל מהם מה מדתו אמרו לו אין כחו אלא בפיו אמרו אף אנו נבוא עליהם באדם שכחו בפיו: כלחוך השור. כל מה שהשור מלחך אין בו ברכה: בעת ההיא. לא היה ראוי למלכות מנסיכי מדין היה וכיון שמת סיחון מנוהו עליהם לצורך שעה: פתורה. כשלחני הזה שהכל מריצין לו מעות כך כל המלכים מריצי' לו אגרותיהם ולפי פשוטו של מקרא כך שם המקום: ארץ בני עמו. של בלק משם היה וזה היה מתנבא ואומר לו עתיד אתה למלוך. ואם תאמר מפני מה השרה הקב"ה שכינתו על גוי רשע כדי שלא יהא פתחון פה לאומות לומר אלו היו לנו נביאי' חזרנו למוטב העמיד להם נביאי' והם פרצו גדר העולם שבתחלה היו גדורי' בעריות וזה נתן להם עצה להפקיר עצמן לזנות: לקרא לו. הקריאה שלו היתה ולהנאתו שהיה פוסק לו ממון הרבה: עם יצא ממצרים. ואם תאמר מה מזיקך: הנה כסה את עין הארץ. סיחון ועוג שהיו שומרים אותנו עמדו עליהם והרגום: והוא יושב ממלי. חסר כתיב קרובים הם להכריתני כמו כי אמילם: נכה בו. אני ועמי נכה בהם. דבר אחר לשון משנה הוא מנכה לו מן הדמים לחסר מהם מעט: כי ידעתי וגו'. על ידי מלחמת סיחון שעזרתו להכות את מואב: וקסמים בידם. כל מיני קסמים שלא יאמר אין כלי תשמישי עמי. דבר אחר קסם זה נטלו בידם זקני מדין אמרו אם יבא עמנו בפעם הזאת יש בו ממש ואם ידחנו אין בו תועלת לפיכך כשאמר להם לינו פה הלילה אמרו אין בו תקוה הניחוהו והלכו להם שנ' וישבו שרי מואב עם בלעם אבל זקני מדין הלכו להם: לינו פה הלילה. אין רוח הקדש שורה עליו אלא בלילה וכן לכל נביאי אומות העולם שנאמר ויאמר ה' אל לבן הארמי בחלום הלילה כאדם ההולך אצל פילגשו בהחבא: כאשר ידבר ה' אלי. אם ימליכני ללכת עם בני אדם כמותכם אלך שמא אין כבודו לתתי להלוך עם שרים גדולים: וישבו. לשון עכבה: מי האנשים האלה עמך. להטעותו בא אמר פעמים שאין הכל גלוי לפניו אין דעתו שוה עליו אף אני אראה עת שאוכל לקלל ולא יבין: בלק בן צפור. אעפ' שאיני חשוב בעיניך חשוב אני בעיני המלכי': קבה לי. זו קשה מארה לי שהוא נוקב ומפרש: וגרשתיו. מן העולם ובלק לא אמר אלא ואגרשנו מן הארץ איני מבקש אלא להסיעם מעלי ובלעם היה שונאם יותר מבלק: לא תלך

אוי־לך מואב אבדת עם־כמוש נתן בניו פליטם ובנתיו בשבית למ
למלך אמרי סיחון: ונירם אבד חשבון עד־דיבן ונשים עד־נפח
אשר עד־מידבא: וישב ישראל בארץ האמרי: וישלח משה לרגל
וירש את־יעזר [illegible]כדו בנתיה ויירש את־האמרי אשר־שם: ויפנו ויעלו
דרך הבשן ויצא עוג מלך־הבשן לקראתם הוא וכל־עמו למלחמה
אדרעי: ויאמר יהוה אל־משה אל־תירא אתו כי בידך נתתי אתו ואת־
כל־עמו ואת־ארצו ועשית לו כאשר עשית לסיחן מלך האמרי אשר
יושב בחשבון: ויכו אתו ואת־בניו ואת־כל־עמו עד־בלתי השאיר־
כב לו שריד ויירשו את־ארצו: ויסעו בני ישראל ויחנו בערבות מואב
מעבר לירדן ירחו:

פ פ פ

וירא בלק בן־צפור את כל־אשר־עשה ישראל
לאמרי: ויגר מואב מפני העם מאד כי רב־
הוא ויקץ מואב מפני בני ישראל: ויאמר
מואב אל־זקני מדין עתה ילחכו הקהל את־כל־סביבתינו כלחך ה
השור את ירק השדה ובלק בן־צפור מלך למואב בעת ההוא:
וישלח מלאכים אל־בלעם בן־בעור פתורה אשר על־הנהר ארץ
בני־עמו לקרא־לו לאמר הנה עם יצא ממצרים הנה כסה את־עין
הארץ והוא ישב ממלי: ועתה לכה־נא ארה־לי את־העם הזה כי־
עצום הוא ממני אולי אוכל נכה־בו ואגרשנו מן־הארץ כי ידעתי את
אשר־תברך מברך ואשר תאר יואר: וילכו זקני מואב
וזקני מדין וקסמים בידם ויבאו אל־בלעם וידברו אליו דברי בלק:
ויאמר אליהם לינו פה הלילה והשבתי אתכם דבר כאשר ידבר יהוה
אלי וישבו שרי־מואב עם־בלעם: ויבא אלהים אל־בלעם
ויאמר מי האנשים האלה עמך: ויאמר בלעם אל־ה
האלהים בלק בן־צפר מלך מואב שלח אלי: הנה העם
היצא ממצרים ויכס את־עין הארץ עתה לכה קבה־לי אתו אולי
אוכל להלחם בו וגרשתיו: ויאמר אלהים אל־בלעם

ווילכון מואבאי [illegible]רתון עמא דפלחין לכמוש מסר בנוהי אסירין
ובנתיה בשביא למלך אמוראה סיחון: ופסקת מלכו מחשבון עדא
שולטן מדיבון וצדיאו עד־נופח דסמיך עד־מידבא: ויתיב ישראל
בארע אמוראה: ושלח משה לאללא ית־יעזר וכבשו כפרנהא ותריך
ית־אמוראה די־תמן: ואתפניאו וסליקו לאורח מתנן ונפק עוג
מלכא דמתנן לקדמותהון הוא וכל־עמיה לאגחא קרבא לאדרעי:
ואמר יי למשה לא־תדחל מיניה ארי בידך מסרית יתיה וית־כל־
עמיה וית־ארעיה ותעביד ליה כמא די־עבדת לסיחון מלכא ד
דאמוראה דיתיב בחשבון: ומחו יתיה וית־בנוהי וית־כל־עמיה
עד־דלא אשתאר ליה משיזיב וירית־ארעיה: ונטלו בני ישראל
ושרו במישרא דמואב מעיברא לירדנא דיריחו:

פ פ פ

וחזא בלק בר־צפור ית־כל־די־עבד ישראל
לאמוראי: ודחיל מואבאה מן־קדם
עמא לחדא ארי־סגי הוא [illegible]עקת
למואבאי מן־קדם בני ישראל: ואמרו מואבאי לסבי מדין [illegible]
ישיצון קהלא ית־כל־סוחרננא כמא דמלחיך תורא ית ירוקא
דחקלא ובלק בר־צפור מלכא דמואב בעידנא ההיא: ושלח אזגדין
לות־ב[illegible]ם בר־בעור לפתור דארם דעל פרת לארעא בני־עמיה
למקרי ליה למימר הא עמא נפק ממצרים הא חפא ית־עין שמשא
דארעא והוא שרי מלקבלי: וכען איתא כען לוט־לי ית־עמא הדין
ארי־תקיף הוא מיני מאים אכול לאגחא ביה קרב ואתריכיניה
מן־ארעא ארי ידענא ית די־תבריך מברך ודי־תלוט ליט: ואזלו סבי
מואב וסבי מדין וקיסמיא בידיהון ואתו לות בלעם ומלילו עמיה פ
פיתגמי בלק: ואמר להון ביתו הכא בליליא ואתיב יתכון פתגם
כמא די־מליל יי עמי ואוריכו רברבי מואב עם־בלעם: ואתא מימר
מן־קדם יי לות־בלעם ואמר מן גבריא האילין עמך: ואמר בלעם
קדם יי בלק בר־צפור מלכא דמואב שלח לותי: הא עמא די נפק
ממצרים וחפא ית־עין שמשא דארעא כען איתא לוט־לי יתיה מאים
איכול לאגחא ביה קרב ואתריכיניה: ואמר יי לבלעם לא

אוי לך מואב. שקללו את מואב שימסרו בידו: כמוש. שם אלהי מואב: נתן. הנותן את בניו של מואב: פליטים. נסים ופליטי מחרב: ואת בנותיו בשבית
וגו': ונירם אבד. מלכות שלהם: אבד חשבון עד דיבון. מלכות ועול שהיה למואב בחשבון אבד משם וכן עד דיבון תרגום של סר עד כלומר סר
מדיבון. ניר לשון מלכות ועול וממשלת איש כמו למען היות ניר לדוד עבדי: ונשים. שין דגושה לשון שממה. כך יאמרו המושלים ונשים אותם: עד
השימותם עד נפח: וישלח משה לרגל את יעזר. המרגלים לכדוה אמרו לא נעשה כראשונים בטוחים אנו בכח תפלתו של משה להלחם: אל תירא אתו.
שהיה משה ירא להלחם שמא תעמוד לו זכותו של אברהם שנאמר ויבא הפליט הוא עוג. שפלט מן הרפאים שהכו כדר לעומר וחביריו בעשתרות קרנים שנ' ר[illegible]
עוג מלך הבשן נשאר מיתר הרפאים: ויכו אותו. משה הרגו כדאית' בברכות בהרואה עקר טורא בר תלתא פרסי וכו':
חסלת זאת חקת

וירא בלק את כל אשר עשה ישראל לאמורי. אמר אלו שני מלכים שהיינו בטוחי' עליהם לא עמדו בפניהם אנו על אחת כמה וכמה לפיכך
ויגר מואב. לשון מורא כמו גורו לכם: ויקץ מואב. קצו בחייהם: אל זקני מדין. והלא מעולם היו שונאים זה את זה שנאמר
המכה את מדין בשדה מואב שבאו מדין על מואב למלחמה אלא מיראתן של ישראל עשו שלום ביניהם. ומה ראו מואב ליטול עצ[illegible]
[illegible]כיון שראו את ישרא' נוצחים שלא כמנהג העולם אמרו מנהיגם של אלו במדין נתגדל נשאל מהם מה מדתו אמרו לו אין כחו אלא בפיו אמרו אף אנו נבו[illegible]
[illegible]יהם באדם שכחו בפיו: כלחוך השור. כל מה שהשור מלחך אין בו ברכה: בעת ההיא. לא היה ראוי למלכות מנסיכי מדין היה וכיון שמת סיחון
[illegible]והו עליהם לצורך שעה: פתורה. כשלחני הזה שהכל מריצין לו מעות כך כל המלכים מריצי' לו אגרותיהם ולפי פשוטו של מקרא כך שם המקום: ארץ
בני עמו. של בלק משם היה וזה היה מתנבא ואומר לו עתיד אתה למלוך. ואם תאמר מפני מה השרה הקב"ה שכינתו על גוי רשע כדי שלא יהא פתחון פה
לאומות לומר אלו היו לנו נביאי' חזרנו למוטב העמיד להם נביאי' והם פרצו גדר העולם שבתחלה היו גדורי' בעריות וזה נתן להם עצה להפקיר עצמן לזנות:
לקרא לו. הקריאה שלו היתה ולהנאתו שהיה פוסק לו ממון הרבה: עם יצא ממצרים. ואם תאמר מה מזיקך: הנה כסה את עין הארץ. סיחון ועוג
שהיו שומרים אותנו עמדו עליהם והרגום: והוא יושב ממלי. חסר כתיב קרובים הם להכריתני כמו כי אמילם: נכה בו. אני ועמי נכה בהם. דבר אחר
לשון משנה הוא מנכה לו מן הדמים לחסר מהם מעט: כי ידעתי וגו'. על ידי מלחמת סיחון שעזרתו להכות את מואב: וקסמים בידם. כל מיני קסמים
שלא יאמר אין כלי תשמישי עמי. דבר אחר קסם זה נטלו בידם זקני מדין אמרו אם יבא עמנו בפעם הזאת יש בו ממש ואם ידחנו אין בו תועלת לפיכך כשאמר
להם לינו פה הלילה אמרו אין בו תקוה הניחוהו והלכו להם שנ' וישבו שרי מואב עם בלעם אבל זקני מדין הלכו להם: לינו פה הלילה. אין רוח הקדש שורה
עליו אלא בלילה וכן לכל נביאי אומות העולם שנאמר ויאמר ה' אל לבן הארמי בחלום הלילה כאדם ההולך אצל פילגשו בהחבא: כאשר ידבר ה' אלי. אם
ימליכני ללכת עם בני אדם כמותכם אלך שמא אין כבודו לתתי להלוך עם שרים גדולים: וישבו. לשון עכבה: מי האנשים האלה עמך. להטעותו בא
אמר פעמים שאין הכל גלוי לפניו אין דעתו שוה עליו אף אני אראה עת שאוכל לקלל ולא יבין: בלק בן צפור. אעפ' שאיני חשוב בעיניך חשוב אני בעיני
המלכי': קבה לי. זו קשה מארה לי שהוא נוקב ומפרש: וגרשתיו. מן העולם ובלק לא אמר אלא ואגרשנו מן הארץ איני מבקש אלא להסיעם מעלי[illegible]
היה שונאם יותר מבלק: לא תלך

לא תיזיל עמהון לא תלוט ית עמא ארי בריך הוא: וקם בלעם בצפרא
ואמר לרברבי בלק איזילו לארעכון ארי לית רעוא קדם יי לם
למשבקי למיזל עמכון: וקמו רברבי מואב ואתו לות בלק ואמרו סריב
בלעם למיתי עמנא: ואוסיף עוד בלק למשלח רברבין סגיאין ויקירין
מאילין: ואתו לות בלעם ואמרו ליה כדנן אמר בלק בר צפור לא
כען תתמנע מלמיתי לותי: ארי יקרא איקרינך לחדא וכל די תימר
לי אעביד ואיתא כען לוט לי ית עמא הדין: ואתיב בלעם ואמר
לעבדי בלק אם יתן לי בלק מלי ביתיה כסף ודהב לית לי רשו ל
למעבר על גזירת מימרא דיי אלהי למעבד זעירתא או רבתא:
וכען אוריכו כען הכא אף אתון בליליא ואדע מה יוסף יי למללא
עמי: ואתא מימר מן קדם יי לבלעם בליליא ואמר ליה אם
למיקרי לך אתו גובריא קום איזיל עמהון וברם ית פתגמא די א
אמליל עמך יתיה תעביד: וקם בלעם בצפרא וזריז ית אתניה ואזל
עם רברבי מואב: ותקיף רוגזא דיי ארי אזיל הוא ואתעתד
מלאכא דיי באורחא לסטן ליה והוא רכיב על אתניה ותרין ע
עולימוהי עמיה: וחזת אתנא ית מלאכא דיי מעתד באורחא וחרביה
שליפא בידיה וסטת אתנא מן אורחא ואזלת בחקלא ומחא בלעם
ית אתנא לאסטיותה לאורחא: וקם מלאכא דיי בשביל כרמיא אתר
דגדירא מכא וגדירא מכא: וחזת אתנא ית מלאכא דיי ואדחיקת
לכותלא ודחיקת ית ריגלא דבלעם לכותלא ואוסיף למימחה: ואוסיף
מלאכא דיי למיעבר וקם באתר עקא די לית אורח למיסטי לימינא
ולסמלא: וחזת אתנא ית מלאכא דיי ורבעת תחות בלעם ותקיף
רוגזא דבלעם ומחא ית אתנא בחוטרא: ופתח יי ית פומא דאתנא
ואמרת לבלעם מה עבדית לך ארי מחיתני דנן תלת זמנין: ואמר
בלעם לאתנא ארי חייכת בי אילו פון אית חרבא בידי ארי כען ק
קטלתיך: ואמרת אתנא לבלעם הלא אנא אתנך די רכיבתא
עלי מדאיתך עד יומא הדין המילף אליפנא למיעבד לך כדין ואמר
לא: וגלא יי ית עיני בלעם וחזא ית מלאכא דיי מעתד באורחא
וחרביה שליפא בידיה וכרע וסגיד לאפוהי: ואמר ליה מלאכא דיי
על מה מחיתא ית אתנך דנן תלת זמנין הא אנא נפקית למסטן
ארי גלי קדמי דאת רעי למיזל באורחא לקבלי: וחזתני אתנא וסטת
מן קדמי דנן תלת זמנין אילו פון דלא סטת מן קדמי ארי כען אף
יתך קטלית ויתה קיימית: ואמר בלעם למלאכא דיי חבית ארי
לא ידעית ארי את מעתד לקדמותי באורחא וכען אם

לא תלך עמהם לא תאר את העם כי ברוך הוא: ויקם בלעם
בבקר ויאמר אל שרי בלק לכו אל ארצכם כי מאן יהוה לתתי ל
להלך עמכם: ויקומו שרי מואב ויבאו אל בלק ויאמרו מאן
בלעם הלך עמנו: ויסף עוד בלק שלח שרים רבים ונכבדים
מאלה: ויבאו אל בלעם ויאמרו לו כה אמר בלק בן צפור
אל נא תמנע מהלך אלי: כי כבד אכבדך מאד וכל אשר תאמר אלי
אעשה ולכה נא קבה לי את העם הזה: ויען בלעם ויאמר אל עבדי
בלק אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב לא אוכל לעבר את פי
יהוה אלהי לעשות קטנה או גדולה: ועתה שבו נא בזה גם אתם
הלילה ואדעה מה יסף יהוה דבר עמי: ויבא אלהים אל
בלעם לילה ויאמר לו אם לקרא לך באו האנשים קום לך אתם
ואך את הדבר אשר אדבר אליך אתו תעשה: ויקם בלעם בבקר ו
ויחבש את אתנו וילך עם שרי מואב: ויחר אף אלהים כי הולך
הוא ויתיצב מלאך יהוה בדרך לשטן לו והוא רכב על אתנו ושני
נעריו עמו: ותרא האתון את מלאך יהוה נצב בדרך וחרבו
שלופה בידו ותט האתון מן הדרך ותלך בשדה ויך בלעם את ה
האתון להטתה הדרך: ויעמד מלאך יהוה במשעול הכרמים
גדר מזה וגדר מזה: ותרא האתון את מלאך יהוה ותלחץ אל הקיר
ותלחץ את רגל בלעם אל הקיר ויסף להכתה: ויוסף מלאך יהוה
עבור ויעמד במקום צר אשר אין דרך לנטות ימין ושמאול: ותרא
האתון את מלאך יהוה ותרבץ תחת בלעם ויחר אף בלעם ויך את
האתון במקל: ויפתח יהוה את פי האתון ותאמר לבלעם מה
עשיתי לך כי הכיתני זה שלש רגלים: ויאמר בלעם לאתון כי
התעללת בי לו יש חרב בידי כי עתה הרגתיך: ותאמר האתון
אל בלעם הלוא אנכי אתנך אשר רכבת עלי מעודך עד היום הזה
ההסכן הסכנתי לעשות לך כה ויאמר לא: ויגל יהוה את
עיני בלעם וירא את מלאך יהוה נצב בדרך וחרבו שלפה בידו וי
ויקד וישתחו לאפיו: ויאמר אליו מלאך יהוה על מה הכית
את אתנך זה שלוש רגלים הנה אנכי יצאתי לשטן כי ירט הדרך ל
לנגדי: ותראני האתון ותט לפני זה שלש רגלים אולי נטתה
מפני כי עתה גם אתכה הרגתי ואותה החייתי: ויאמר בלעם אל
מלאך יהוה חטאתי כי לא ידעתי כי אתה נצב לקראתי בדרך ועתה

לא תלך עמהם. אמר לו אם כן אקללם במקומי אמר לו לא תאור את העם אמר לו אם כן אברכם אמ' לו אינם צריכי' לברכתך כי ברוך הוא משל אומרי' לצרעה לא מדבשיך ולא מעוקציך: להלך עמכם. אלא עם שרים גדולים למדנו שרוחו גבוה ולא רצה לגלות שהוא ברשותו של מקום אלא בלשון גסות לפיכך ויוסף עוד בלק: כי כבד אכבדך מאד. יותר ממה שהיית נוטל לשעב' אני נותן לך: מלא ביתו כסף וזהב. למדנו שנפשו רחבה ומחמד ממון אחרים אמר ראוי לו ליתן לי כל כסף וזהב שלו שהרי צריך לשכור חיילות רבות ספק נוצח ספק אינו נוצח ואני ודאי נוצח: לא אוכל לעבור. על כרחו גלה שהוא ברשות אחרים ונתנבא כאן שאינו יכול לבטל הברכות שנתברכו האבות מפי השכינה: גם אתם. פיו הכשילו גם אתם סופכם לילך בפחי נפש כראשונים: מה יוסף. לא ישנה דברו מברכה לקללה הלואי שלא יוסיף לברך כאן נתנבא שעתיד להוסיף להם ברכות על ידו: אם לקרא לך. אם הקריאה שלך וסבור אתה ליטול עליה שכר: קום לך אתם ואך. על כרחך את הדבר אשר אדבר אליך אותו תעשה ואעפ"כ וילך בלעם אמר שמא אפתנו ויתרצה: ויחבוש את אתונו מכאן שהשנאה מקלקלת את השורה שחבש הוא בעצמו. אמר הקב"ה רשע כבר קדמך אברהם אביהם שנאמר וישכם אברהם בבקר ויחבוש את חמורו: עם שרי מואב. לבו כלבם שוה: כי הולך הוא. ראה שהדבר רע בעיני המקום ונתאוה לילך: לשטן לו. מלאך של רחמים היה והיה רוצה למנעו מלחטוא שלא יחטא ויאבד: ושני נעריו עמו. מכאן לאדם חשוב היוצא לדרך יוליך עמו שני אנשים לשמשו וחוזרים ומשמשים זה את זה: ותרא האתון. והוא לא ראה שהקב"ה נתן רשות לבהמה לראות יותר מן האדם שמתוך שיש בו דעת תטרף דעתו כשיראה מזיקין: וחרבו שלופה בידו. אמ' רשע זה הניח כלי אומנותו שכלי זיינן של אומות העולם בחרב והוא בא עליהם בפיו שהוא אומנות שלהם אף אני אתפוש את שלו ואבא עליו באומנותו וכן סופו ואת בלעם בן בעור הרגו בחרב: במשעול. כתרגומו בשביל. וכן אם ישפוק עפר שומרון לשועלים עפר הנדבק בכפות הרגלים בהלוכן וכן מי מדד בשעלו מים ברגליו ובהלוכו: גדר מזה וגדר מזה. סתם גדר של אבנים הוא: ותלחץ. היא עצמה: ותלחץ. את אחרים את רגל בלעם: ויוסף מלאך ה' עבור. לעבור עוד לפניו להלן להיות לפניו במקום אחר כמו והוא עבר לפניהם. ומדרש אגד' יש בתנחומא מה ראה לעמוד בג' מקומות סימני אבות הראהו: זה שלש רגלים. רמז לו אתה מבקש לעקור אומה החוגגת שלש רגלים בשנה: התעללת. כתרגומו לשון גנאי ובזיון: לו יש חרב בידי. גנות גדולה היא לו דבר זה בעיני השרים. זה הולך להרוג אומה שלימה בפיו ולאתון זה צריך לכלי זין: ההסכן הסכנתי. כתרגומו: וכן הלאל יסכן גבר. ורבותינו דרשו מקרא זה בתלמוד אמרו ליה מאי טעמא לא רכבת אסוסיא אמר להו' ברטיבא שדאי ליה כו' כדאיתא במסכת ע"ז: כי ירט הדרך לנגדי. רבותינו חכמי משנה דרשוהו נוטריקון יראה ראתה נטתה בשביל שהדרך לנגדי כלומר לקנאתי ולהקניטני. ולפי משמעו כי חרד הדרך לנגדי לשון רטט כי ראיתי בעל הדרך שחרד ומהר הדרך שהוא לכעסי ולהמרותי ומקרא קצר הוא כמו ותכל דוד. לא ירט לשון רצון וכן על ידי רשעים ירטני מפייס ומנחם אותי על ידי רשעים שאינן אלא מקניטים: אולי נטתה. כמו לולי פעמים שאולי משמש בלשון לולא: גם אותכה הרגתי. הרי זה מקרא מסורס והוא כמו גם הרגתי אותך כלומר לא העכבה בלבד קראתך על ידי כי גם ההריגה. ואותה החייתי. ועתה מפני שדברה והוכיחתך ולא יכולת לעמוד בתוכחתה כמו שכתוב ויאמר לא הרגתיה שלא אמרו זו היא שסלקה את בלעם בתוכחתה ולא יכול להשיב שחס המקום על כבוד הבריות. וכן והרגת את האשה ואת הבהמה. וכן ואת הבהמה תהרגו: כי לא ידעתי. גם זה גנותו ועל כרחו הודה הוא היה משתבח שיודע דעת עליון ופיו העיד לא ידעתי:

אם רע בעיניך

אם רע בעיניך אשובה לי : ויאמר מלאך יהוה אל בלעם לך
עם האנשים ואפס את הדבר אשר אדבר אליך אתו תדבר וילך ב
בלעם עם שרי בלק : וישמע בלק כי בא בלעם ויצא לקראתו
אל עיר מואב אשר על גבול ארנן אשר בקצה הגבול :
ויאמר בלק אל בלעם הלא שלח שלחתי אליך לקרא לך למה לא
הלכת אלי האמנם לא אוכל כבדך : ויאמר בלעם אל בלק
הנה באתי אליך עתה היכל אוכל דבר מאומה הדבר אשר ישים
אלהים בפי אתו אדבר : וילך בלעם עם בלק ויבאו קרית
חצות : ויזבח בלק בקר וצאן וישלח לבלעם ולשרים אשר
אתו : ויהי בבקר ויקח בלק את בלעם ויעלהו במות בעל
כג וירא משם קצה העם : ויאמר בלעם אל בלק בנה לי בזה שבעה
מזבחת והכן לי בזה שבעה פרים ושבעה אילים : ויעש בלק
כאשר דבר בלעם ויעל בלק ובלעם פר ואיל במזבח : ויאמר
בלעם לבלק התיצב על עלתיך ואלכה אולי יקרה יהוה לקראתי
ודבר מה יראני והגדתי לך וילך שפי : ויקר אלהים אל בלעם
ויאמר אליו את שבעת המזבחת ערכתי ואעל פר ואיל במזבח :
וישם יהוה דבר בפי בלעם ויאמר שוב אל בלק וכה תדבר : וישב
אליו והנה נצב על עלתו הוא וכל שרי מואב : וישא משלו ויאמר
מן ארם ינחני בלק מלך מואב מהררי קדם לכה ארה לי יעקב ול
ולכה זעמה ישראל : מה אקב לא קבה אל ומה אזעם לא זעם יהוה :
כי מראש צרים אראנו ומגבעות אשורנו הן עם לבדד ישכן ובגוים
לא יתחשב : מי מנה עפר יעקב ומספר את רבע ישראל תמת
נפשי מות ישרים ותהי אחריתי כמהו : ויאמר בלק אל בלעם מה
עשית לי לקב איבי לקחתיך והנה ברכת ברך : ויען ויאמר
הלא את אשר ישים יהוה בפי אתו אשמר לדבר : ויאמר
אליו בלק לך נא אתי אל מקום אחר אשר תראנו משם אפס ק
קצהו תראה וכלו לא תראה וקבנו לי משם : ויקחהו שדה
צפים אל ראש הפסגה ויבן שבעה מזבחת ויעל פר ואיל במזבח :
ויאמר אל בלק התיצב כה על עלתך ואנכי אקרה כה : ויקר
יהוה אל בלעם וישם דבר בפיו ויאמר שוב אל בלק וכה תדבר :
ויבא אליו והנו נצב על עלתו ושרי מואב אתו ויאמר לו בלק

אם ביש בעינך איתוב לי : ואמר מלאכא דיוי לבלעם איזיל עם
גבריא ולחוד ית פתגמא די אמליל עמך יתיה תמליל ואזל בלעם
עם רברבי בלק : ושמע בלק ארי אתא בלעם ונפק לקדמותיה
לקרתא דמואב די על תחום ארנון די בסטר תחומא : ואמר בלק
לבלעם הלא מישלח שלחית לותך למיקרי לך למה לא אתיתא
לותי הבקושטא הויתא אמר לית אנא יכיל ליקרותך : ואמר בלעם
לבלק הא אתיתי לותך כען המיכל יכילנא למללא מדעם פתגמא
די שוי יוי בפומי יתיה אמליל : ואזל בלעם עם בלק ואתו לקרית
מחוזוהי : ונכיס בלק תורין ועאן ושלח לבלעם ולרברביא די עמיה
: והוה בצפרא ודבר בלק ית בלעם ואסקיה לרמת דחלתיה וחזא
מתמן קצת מן עמא : ואמר בלעם לבלק בנה לי הכא שבעא מדבחין
ואתקין לי הכא שבעא תורין ושבעא דיכרין : ועבד בלק כמא די
מליל בלעם ואסיק בלק ובלעם תור ודכר על כל מדבחא : ואמר
בלעם לבלק אתעתד על עלתך ואיהך מאים יערע מימר מן קדם
יוי לקדמותי ופתגמא דיחזינני ואחוי לך ואזל יחידי : וערע מימר
מן קדם יוי לות בלעם ואמר ליה ית שבעא מדבחין סדרית
ואסיקית תור ודכר על כל מדבחא : ושוי יוי פתגמא בפומא דבלעם
ואמר תוב לות בלק וכדין תמליל : ותב לותיה והא מעתד על
עלתיה הוא וכל רברבי מואב : ונטל מתליה ואמר מן ארם דברני
בלק מלכא דמואב מטורי מדינחא איתא לוט לי יעקב ואיתא תריך
לי ישראל : מה אלוטיה דלא לטייה אל ומה אתרכיה דלא תרכיה יוי :
ארי מריש טוריא חזיתיה ומרמתא סכיתיה הא עמא בלחודיהון
עתידין דיחסנון עלמא ובעממיא לא יתדנון גמירא : מן ייכול
למימני דעדקיא דבית יעקב דאמיר עליהון יסגון כעפרא דארעא
או חדא מארבע משריתא דישראל תמות נפשי מותא דקשיטוהי
ותהי סופי כותהון : ואמר בלק לבלעם מה עבדת לי למילט סנאי
דברתיך והא ברכא מברכת להון : ואתיב ואמר הלא ית די שוי יוי
בפומי יתיה אטר למללא : ואמר ליה בלק איתא כען עמי לאתר
אוחרן די תחזיניה מתמן לחוד קצתיה תחזי וכוליה לא תחזי ו
ותלוטיה לי מתמן : ודבריה לחקל סכותא לריש רמתא ובנא שבעא
מדבחין ואסיק תור ודכר על כל מדבחא : ואמר לבלק אתעתד
הכא על עלתך ואנא אתמטי עד כא : וערע מימר מן קדם יוי
לות בלעם ושוי פתגמא בפומיה ואמר תוב לות בלק וכדין תמליל :
ואתא לותיה והא מעתד על עלתיה ורברבי מואב עמיה ואמר ליה בלק

אם רע בעיניך אשובה לי · להתריס כנגד המקום היא תשובה זו אמר לו הוא בעצמו צוני ללכת ואתה מלאך מבטל את דברו למוד הוא בכך שאומר דבר ומלאך מחזירו אמר לאברה' קח נא את בנך וגו' · ועל ידי מלאך בטל את דברו אף אני אם רע בעיניך צריך אני לשוב : לך עם האנשי' · בדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו : ואפס. על כרחך את הדבר אשר אדבר וגו' · לך עם האנשים · כי חלקך עמהם וסופך ליאבד מן העולם · עם שרי בלק · שמח לקללם כמותם : וישמע בלק · שלח שלוחים לבשרו : האומנם לא אוכל כבדך · נתנבא שסופו לצאת מעמו בקלון : אל עיר מואב : אל מטרופולין שלו · עיר החשובה שלו לומר ראה מה אלו מבקשי' לעקו' : קרית חוצות · עיר מלאה שוקי' אנשי' וטף בחוצותיה לומ' ראה ורחם שלא יעקרו אלו : בקר וצאן · דבר מועט : במות בעל · כתרגו' לרמת דחלתיה · שם ע"ז : אולי יקרה ה' לקראתי · אינו רגיל לדבר עמי ביום : וילך שפי · כתרגומו יחידי לשון שופי ושקט שאין עמו אלא שתיקה : ויקר · לשון עראי לשון גנאי · לשון טומאת קרי · כלומר בקושי ובבזיון היה נגלה עליו ביום אלא בשביל להראות אהבתן של ישראל : את שבעת המזבחות · שבעה מזבחות ערכתי אין כתיב כאן אלא את שבעת המזבחות אמר לפניו אבותיהם של אלו בנו לפניך שבעה מזבחות ואני ערכתי כנגד כולן · אברהם בנה ארבעה · ויבן שם מזבח לה' הנראה אליו · ויעתק משם ההרה וגו' · ויאהל אברהם וגו' · ואחד בהר המוריה · ויצחק בנה אחד · ויבן שם מזבח וגו' · ויכרו שם עבדי יצחק באר ויעקב בנה שתים אחד בשכם ואחד בבית אל : ואעל פר ואיל במזבח · ואברהם לא העלה אלא איל אחד : ארה לי יעקב ולכה זעמה ישרא' · בשני שמותיהם אמר לו לקללם שמא אחד מהם מובהק : מה אקב לא קבה אל · כשהיו ראויי' להתקלל לא נתקללו · כשהזכיר אביהם את עונם באפם הרגו איש לא קלל אלא אפם שנאמר ארור אפם · כשנכנס אביהם במרמה אצל אביו היה ראוי להתקלל מה נאמר שם גם ברוך יהיה · במברכים נאמר אלה יעמדו לברך את העם · במקללים לא נאמר אלה יעמדו לקלל את העם אלא על הקללה לא רצה להזכיר עליהם שום קללה : לא זעם ה' · אני אין כחי אלא שאני יודע לכוון השעה שהקב"ה כועס בה והוא לא כעס כל הימים הללו שבאתי אליך וזהו שנאמר עמי זכור נא מה יעץ וגו' · ומה ענה אותו בלעם וגומר · למען דעת צדקות ה' : כי מראש צורים אראנו · אני מסתכל בראשיתם ובתחלת שרשיה' ואני רואה אותם מיוסדים וחזקים כצורים וגבעות הללו על ידי אבו' ואמהו' · הן עם · הוא אשר זכו לו אבותיו לשכון בדד · כתרגומו : ובגוים לא יתחשב · כתרגו' לא יהיו נעשין כלה עם שאר האומות שנאמר כי אעשה כלה בכל הגוי' וגומר . אינן נמנין עם השאר דבר אחר כשהן שמחין אין אומה שמחה עמה' שנ' ה' בדד ינחנו · וכשהאומו' בטוב הן אוכלי' עם כל אחד ואין עולה להם מן החשבון וזהו ובגוי' לא יתחשב : מי מנה עפר יעקב · כתרגו' מארבע משרייתא ארבע דגלים . דבר אחר עפר יעקב אין חשבון במצות שהן מקיימין בעפר לא תחרוש בשור ובחמור · לא תזרע כלאים · אפר פרה · ועפר סוטה · וכיוצא בהם : ומספר את רובע ישראל · רביעותיהן זרע היוצא מן התשמיש שלהם : תמות נפשי מות ישרי' . שבהם : וקבנו לי · לשון צווי קללהו לי : שדה צופים · מקום גבוה היה ששם הצופה עומד לשמור אם יבא חיל על העיר : ראש הפסגה · בלעם לא היה קוסם כבלק ראה בלק שעתידה פרצה להפרץ בישראל משם שמת משה כסבור ששם תחול עליהם הקללה וזו היא הפרצה שאני רואה : אקרה כה · מאת הקב"ה · אקרה · לשון אתפעל : וישם ה' דבר בפיו · מה היא השימה הזאת מה חסר המקרא באמרו שוב אל בלק וכה תדבר אלא כשהיה שומע שאינו נרשה לקלל אמר מה אני חוזר אצל בלק לצערו ונתן לו הקב"ה רסן וחכה בפיו כאדם הפוקס בהמה בחכה להוליכה אל אשר ירצה · אמר לו על כרחך תשוב אל בלק : ושרי מואב אתו · ולמעלה הוא אומר וכל שרי מואב · כיון שראו שאין בו תקוה הלכו להם מקצתם ולא נשארו אלא מקצתם :

מה דבר

מה דבר יהוה: וישא משלו ויאמר קום בלק ושמע האזינה עדי
בנו צפר: לא איש אל ויכזב ובן אדם ויתנחם ההוא אמר ולא יעשה
ודבר ולא יקימנה: הנה ברך לקחתי וברך ולא אשיבנה:
לא הביט און ביעקב ולא ראה עמל בישראל יהוה אלהיו עמו ות
ותרועת מלך בו: אל מוציאם ממצרים כתועפת ראם לו:
כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל כעת יאמר ליעקב ולישראל
מה פעל אל: הן עם כלביא יקום וכארי יתנשא לא ישכב עד יאכל
טרף ודם חללים ישתה: ויאמר בלק אל בלעם גם קב לא
תקבנו גם ברך לא תברכנו: ויען בלעם ויאמר אל בלק הלא ד
דברתי אליך לאמר כל אשר ידבר יהוה אתו אעשה: ויאמר בלק
אל בלעם לכה נא אקחך אל מקום אחר אולי יישר בעיני האלהים
וקבתו לי משם: ויקח בלק את בלעם ראש הפעור הנשקף על
פני הישימן: ויאמר בלעם אל בלק בנה לי בזה שבעה מזבחת
והכן לי בזה שבעה פרים ושבעה אילם: ויעש בלק כאשר אמר
בלעם ויעל פר ואיל במזבח: וירא בלעם כי טוב בעיני יהוה כ ד
לברך את ישראל ולא הלך כפעם בפעם לקראת נחשים וישת אל
המדבר פניו: וישא בלעם את עיניו וירא את ישראל שכן לש
לשבטיו ותהי עליו רוח אלהים: וישא משלו ויאמר נאם בלעם
בנו בער ונאם הגבר שתם העין: נאם שמע אמרי אל אשר
מחזה שדי יחזה נפל וגלוי עינים: מה טבו אהליך י
יעקב משכנתיך ישראל: כנחלים נטיו כגנת עלי נהר כאהלים

מה מליל יוי: ונטל מתליה ואמר קום בלק ושמע אצית למימרי בר
צפור: לא כמילי בני אנש מימר אלהא בני אינשא אמרין ומכדבין
ואף לא כעובדי בני בסרא דאינון גזרין למעבד תייבין ומתמלכין
דהוא אמר ועביד וכל מימריה מתקיים: הא בירכן קבילית
ואבריכיניה לישראל ולא אתיב ברכתי מיניה: איסתכלית לית
פלחי גילולין בדבית יעקב ואף לא עבדי ליאות שקר בישראל מימרא
דיוי אלההון בסעדהון ושכינת מלכהון ביניהון: אלהא דאפיקינון
ממצרים תוקפא ורומא דיליה: ארי לא נחשיא צבן דייטב לדבית
יעקב ואף לא קסמיא רען ברבות ישראל כעידן יתאמר
ליעקב ולישראל מה עבד אלהא: הא עמא כליתא שרי וכאריא
יתנטל לא ישרי בארעיה עד יקטול קטול ונכסי עממיא ירת: ואמר
בלק לבלעם אף מילט לא תלוטינון אף ברכא לא תברכינון: ואתיב
בלעם ואמר לבלק הלא מלילית עמך למימר כל די מליל יוי יתיה
אעביד: ואמר בלק לבלעם איתא כען אידברינך לאתר אוחרן
אם יהי רעוא מן קדם יוי ותלוטיה לי מתמן: ודבר בלק ית
ריש רמתא דמסתכיא על אפי בית ישימון: ואמר בלעם
בני לי הכא שבעא מדבחין ואתקין לי הכא שבעא תורין
ושבעא דיכרין: ועבד בלק כמא די אמר בלעם ואסיק תור ודכר
על כל מדבחא: וחזא בלעם ארי תקין קדם יוי לברכא ית ישראל
ולא הליך כזמן בזמן אלהין לקדמות נחשיא ושוי לקביל עיגלא
דעבדו ישראל במדברא אפוהי: וזקף בלעם ית עינוהי וחזא ית
ישראל שרן לשבטוהי ושרת עלוהי רוח נבואה מן קדם יוי: ונטל
מתליה ואמר אימר בלעם בר בעור ואימר גברא דשפיר חזי: אימר
דשמע מימר מן קדם אל וחזו מן קדם שדי חזי שכיב ומית גלי ליה:
מה טבא ארעך יעקב בית משרך ישראל: כנחלין דמדברין כגינת
שקיא דעל פרת כבוסמיא דנציב

מה דבר ה'. לשון צחוק הוא זה כלומר איך ברשותך: קום בלק. כיון שראהו מצחק בו נתכוון לצערו עמוד על רגליך איך רשאי ליסב ואני שלוח אליך בשליחותו של מקום: בנו צפור. לשון מקרא הוא זה כמו חיתו יער וחיתו ארץ. למעינו מים: לא איש אל וגומר. כבר נשבע להם להביאם ולהורישם ארץ שבעה אומות ואתה סבור להמיתם במדבר: ההוא אמר וגו'. בלשון תימה ותרגו' תייבין ומתמלכין חוזרין ונמלכין לחזור בהם: הנה ברך לקחתי. אתה שואלני מה דבר ה' קבלתי ממנו לברך אותם: וברך ולא אשיבנה. הוא ברך אותם ואני לא אשיב את ברכתו: וברך כמו וברך. וכן היא גזרת ריש' אוב חרף כמו חרף וכן ובוצע ברך המהלל ומברך את הגזל ואומ' אל תירא כי לא תענם שלום יהיה לך מרגיז הוא להקב"ה ואין לומ' ברך שם דבר שאם כן היה נקוד בפתח קטן וטעמו למעלה אבל לפי שהוא לשון פעל הוא נקוד קמץ קטן וטעמו למטה: לא הביט און ביעקב וגומר. כתרגומו. דבר אחר אחרי פשוטו הוא נדרש מדרש נאה: לא הביט. הקב"ה און שביעקב כשהן עוברין על דבריו אינו מדקדק אחריהם להתבונן באוניות שלהם ובעמלן שהן עוברין על דתו: עמל לשון עביר' כמו הרה עמל כי אתה עמל וכעס תביט לפי שהעבירה היא עמל לפני המקום: ה' אלהיו עמו. אפילו מכעיסין וממרין לפניו אינו זז מתוכן: ותרועת מלך בו. לשון חבה וריעות. כמו רעה דוד אוהב דוד. ויתנה למרעהו. וכן תרגם אונקלוס ושכינת מלכהון ביניהון: אל מוציאם ממצרים. אתה אמרת הנה עם יצא ממצרים לא יצא מעצמו אלא האלהים הוציאם: כתועפות ראם לו. כתוקף רום וגובה שלו. וכן וכסף תועפות לשון מעוז המה. ואומר אני שהוא לשון עוף יעופף המעופף ברום וגובה ותוקף רב הוא זה: ותועפות ראם. עפיפת גובה: דבר אחר תועפות ראם. תוקף ראמים ואמרו רבותינו אלו השדים: כי לא נחש ביעקב. כי ראויים הם לברכה שאין בהם מנחשים וקוסמים: כעת יאמר ליעקב וגו'. עוד עתיד להיות עת כעת הזאת אשר תגלה חבתן לעין כל שהן יושבין לפניו ולמדים תורה מפיו ומחיצתן לפנים ממלאכי השרת והם ישאלו להם מה פעל אל וזהו שנאמר והיו עיניך רואות את מוריך. דבר אחר יאמר ליעקב אינו לשון עתיד אלא לשון הווה אינן צריכין למנחש וקוסם כי בכל עת שצריך להאמר ליעקב ולישראל מה פעל הקב"ה ומה גזרותיו במרום אינן מנחשים וקוסמים אלא נאמר על פי נביאיהם מה היא גזרת המקום או אורים ותומים מגידים להם. ואונקלוס לא תרגם כן: הן עם כלביא יקום וגו'. כשהן עומדין משנתן שחרית הן מתגברין כלביא וכארי לחטוף את המצות ללבוש טלית לקרא את שמע ולהניח תפלין: לא ישכב בלילה על מטתו עד שהוא אוכל ומחבל כל מזיק הבא לטרפו כיצד קורא את שמע על מטתו ומפקיד רוחו ביד המקום בא מחנה וגייס להזיקם הקב"ה שומרם ונלחם מלחמותם ומפילם חללים: דבר אחר הן עם כלביא יקום וכו' כתרגומו: ודם חללי' ישתה. נתנבא שאין משה מת עד שיפיל מלכי מדין חללים ויהרג הוא עמהם שנאמר ואת בלעם בן בעור הקוסם הרגו בני ישראל בחרב על חלליהם: גם קב לא תקבנו. גם ראשון מוסף על גם השני וגם שני על גם ראשון וכן גם לי גם לך לא יהיה. וכן גם בחור גם בתולה: וקבתו לי. אין זה לשון ציווי כמו וקבנו אלא לשון עתיד אולי יישר בעיניו ותקבנו לי משם מלדי"רש בלעז: ראש הפעור. קוסם היה בלק וראה שהן עתידין ללקות על ידי פעור ולא היה יודע במה אמר שמא הקללה תחול עליהם משם. וכן כל החוזים בכוכבים רואים ואין יודעין מה רואים: וירא בלעם כי טוב וגו'. אמ' אינו צריך לבדוק בהקב"ה כי לא יחפוץ לקלל. ולא הלך כפעם בפעם כאשר עשה שני פעמי': לקראת נחשים. לנחש: אולי יקרה ה' לקראתי. אמר רוצה ולא רוצה לקלל אזכיר עונותיהם והקללה על הזכרת עונותיהם תחול: וישת אל המדבר פניו: כתרגומו. וישא את עיניו. בקש להכניס בהם עין רעה והרי יש לך שלש מדותיו עין רעה ורוח גבוהה ונפש רחבה האמורים למעלה: שוכן לשבטיו. ראה כל שבט ושבט שוכן לעצמו ואינן מעורבין ראה שאין פתחיהם מכוונין זה כנגד זה שלא יציץ לתוך אהל חבירו: ותהי עליו רוח אלהים. עלה בלבו שלא יקללם: בנו בעור. כמו למעינו מים ומדרש אגדה שניהם גדולי' מאבותיה': בלק בנו צפור. אביו בנו הוא במלכות ובלעם גדול מאביו בנביאות מנה בן פרס היה: שתום העין. עינו נקורה ומוצאת לחוץ וחור שלה נראה פתוח ולשון משנה הוא כדי שישתום ויסתום ויגוב. ורבותינו אמרו לפי שאמר ומספר את רובע ישראל שהקב"ה יושב ומונה רביעותיהן של ישראל מתי תבא טפה שנולד הצדי' ממנה אמר בלבו מי שהוא קדוש ומשרתיו קדושי' יסתכל בדברי' הללו ועל דבר זה נסמית עינו של בלעם ויש מפרשים שתום העין פתוח העין כמו שתרגם אונקלוס ועל שאמר שתום העין ולא אמר שתום העינים למדנו שסומא באחת מעיניו היה: נופל וגלוי עינים. פשוטו כתרגומו שאין נראה עליו אלא בלילה כשהוא שוכב: ומדרשו כשהיה נגלה עליו לא היה בו כח לעמוד על רגליו ונופל על פניו לפי שהיה ערל ומאוס להיות נגלה עליו בקומה זקופה לפניו: מה טובו אהליך. על שראה פתחיהם שאינן מכוונים זה מול זה: משכנותך. חניותיך כתרגומו. דבר אחר מה טובו אהליך. מה טובו אהל שילה ובית עולמים בישובן שמקריבין בהם קרבנות לכפר עליהם: משכנותיך. אף כשהן חרבין לפי שהן משכון עליכם וחורבנן כפרה על הנפשות שנאמר כלה ה' את חמתו ובמה כלה ויצת אש בציון: כנחלים נטיו. שנארכו ונמשכו לנטות למרחוק. אמרו רבותינו מברכותיו של אותו רשע אנו למדין מה היה בלבו לקלל כשאמר להשית אל המדבר פניו וכשהפך המקום את פיו ברכם מעין אותן קללות שבקש לומר כו' כדאי' בחלק: כאהלים. כתרגומו לשון מור ואהלות נטע ה'. בגן עדן. לא' כאהלים נטע ה' כשמים המתוחין כאהל: נטע ה'

גנטע יהוה כארזים עלי מים : יזל מים מדליו וזרעו במים רבים
וירם מאגג מלכו ותנשא מלכתו : אל מוציאו ממצרים
כתועפת ראם לו יאכל גוים צריו ועצמתיהם יגרם וחציו ימחץ :
כרע שכב כארי וכלביא מי יקימנו מברכיך ברוך וארריך ארור :
ויחר אף בלק אל בלעם ויספק את כפיו ויאמר בלק אל בלעם ל
לקב איבי קראתיך והנה ברכת ברך זה שלש פעמים : ועתה
ברח לך אל מקומך אמרתי כבד אכבדך והנה מנעך יהוה מכבוד :
ויאמר בלעם אל בלק הלא גם אל מלאכיך אשר שלחת אלי דברתי
לאמר : אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב לא אוכל
לעבר את פי יהוה לעשות טובה או רעה מלבי אשר ידבר יהוה א
אתו אדבר : ועתה הנני הולך לעמי לכה איעצך אשר יע
יעשה העם הזה לעמך באחרית הימים : וישא משלו ויאמר
נאם בלעם בנו בער ונאם הגבר שתם העין : נאם שמע
אמרי אל וידע דעת עליון מחזה שדי יחזה נפל וגלוי עינים :
אראנו ולא עתה אשורנו ולא קרוב דרך כוכב מיעקב וקם שבט מ
מישראל ומחץ פאתי מואב וקרקר כל בני שת : והיה אדום
ירשה והיה ירשה שעיר איביו וישראל עשה חיל : וירד ם
מיעקב והאביד שריד מעיר : וירא את עמלק וישא משלו ויאמר
ראשית גוים עמלק ואחריתו עדי אבד : וירא את הקיני וישא
משלו ויאמר איתן מושבך ושים בסלע קנך : כי אם יהיה לבער
קין עד מה אשור תשבך : וישא משלו ויאמר אוי מי יחיה משמו אל :
וצים מיד כתים וענו אשור וענו עבר וגם הוא עדי אבד : ויקם
בלעם וילך וישב למקמו וגם בלק הלך לדרכו :
כה וישב ישראל בשטים ויחל העם לזנות אל בנות מואב :
ותקראן לעם לזבחי אלהיהן ויאכל העם וישתחוו לאלהיהן :
ויצמד ישראל לבעל פעור ויחר אף יהוה בישראל :
ויאמר יהוה אל משה קח את כל ראשי העם

דנציב ייי כארזין דנציבין על מיא : יסגא מלכא דיתרבא מבנוהי
וישלוט בעממין סגיאין ויתקוף מאגג מלכיה ותתנטל מלכותיה :
אלהא דאפיקינון ממצרים תוקפא ורומא די ליה ייכלון בני ישראל
נכסי עממיא סנאיהון ובביזת מלכיהון יתפנקון וארעהון יחסנון :
ינוח ישרי בתקוף כאריא וכליתא לית דיקימיניה בריכך יהון בריכי
וליטך יהון ליטין : ותקיף רוגזא דבלק בבלעם ושפקינון לידוהי
ואמר בלק לבלעם למילט סנאי קראתיך והא ברכא מברכת להון
דנן תלת זימנין : וכען איזיל לך לאתרך אמרית יקרא איקרינך ו
והא מנעך ייי מן יקר : ואמר בלעם לבלק הלא אף לאזגדך די שלחת
לותי מלילית למימר : אם יתן לי בלק מלי ביתיה כסף ודהב לית
לי רשו למיעבר על גזירת מימרא דייי למעבד טבתא או בישתא
מרעותי די ימליל ייי יתיה אמליל : וכען הא אנא אזיל לעמי איתא
אמלכינך מה דתעביד ואחוי לך מה דיעביד עמא הדין לעמך
בסוף יומיא : ונטל מתליה ואמר אימר בלעם בר בעור ואימר גברא
דשפיר חזי : אימר דשמע מימר מן קדם אל וידע מדע מן קדם ע
עילאה חיזו מן קדם שדי חזי שכיב ומתגלי ליה : חזיתיה ולא כען
סכיתיה ולא איתוהי קריב כד יקום מלכא מיעקב ויתרבא משיחא
מישראל ויקטול רברבי מואב וישלוט בכל בני אנשא : ויהי אדום
ירתא ויהי ירתא שעיר לבעלי דבבוהי וישראל יצלח בנכסין : ויחות
חד מדבית יעקב ויוביד משיזיב מקרית עממיא : וחזא ית עמלקאה
ונטל מתליה ואמר ריש קרבי דישראל הוה עמלק וסופיה לעלמא
ייבד : וחזא ית שלמאה ונטל מתליה ואמר תקיף בית מותבך ו
ושויבכרכך תקיף מדורך : ארי אם יהי לשיצאה שלמאה עד מה
אתוראה ישבינך : ונטל מתליה ואמר ווי לחייביא דייחון כד יעביד
אלהא ית אילין : וסיען יצטרחן מרומאי ויענון לאתור וישתעבדון
לעיבר פרת ואף אינון לעלם ייבדון : וקם בלעם ואזל ותב לאתריה
ואף בלק אזל לאורחיה : ויתיב ישראל בשיטין ושרי עמא
למטעי בתר בנת מואב : וקראה לעמא לדבחי טעותהון ואכל עמא
וסגידו לטעותהון : ואתחבר ישראל לבעלא פעור ותקיף רוגזא דייי
בישראל : ואמר ייי למשה דבר ית כל רישי עמא

נטע ה'· כנטיעה שניכנו באהלים שנ' ויטע אהלי אפדנו: מדליו· מבארותיו· ופירו' כתרגומו: וזרעו במים רבים· לשון הצלחה הוא זה כזרע הזרוע על
פני מים: וירם מאגג מלכו· מלך ראשון שלהם יכבוש את אגג מלך עמלק: ותנשא מלכותו· של יעקב יותר ויותר שיבא אחריו דוד ושלמה: אל מוציאם
ממצרים· מי גורם להם הגדולה הזאת אל המוציאם ממצרים בתוקף ורום שלו יאכל את הגוים שהם צריו: ועצמותיהם· של צרים: יגרם· מנחם פתר בו
לשון שבירה וכן לא גרמו לבקר· וכן את חרסיה תגרמי· ואני או' לשון עצם הוא שמגרר הבשר בשניו משביב והמוח שבפנים ומעמיד העצם על ערמימותו·
וחציו ימחץ· אונקלוס תרגם חציו של צרים חלוקה שלהם. כמו בעלי חצים מרי פלגותא: ימחץ· לשון ומחצה וחלפה רקתו שיחצו את ארצ' ויש לפתרו' לב..
הבי' ממש חציו של הקב"ה ימחץ בדמם של צרי' יטבול ויצטבע בדמם כמו למען תמחץ רגלך ואינו זז מלשו' מכה כמו מחצתי שהצבוע בדם נראה כאלו מחוץ
ונגוע: כרע שכב כארי· כתרגומו יתיישבו בארצם בכח ובגבורה: ויספוק· מכה זו על זו: לעבור את פי ה'· כאן לא נאמ' אלהי כמו שאמ' בראשונה לפי
שידע שכבאם בהקב"ה ונטרד: הולך לעמי· מעתה הריני כשאר עמי שנסתלק הקב"ה מעליו: לכה איעצך· מה לך לעשות· ומה היא העצה אלהיהם של אלו
שונא זמה הוא כו' כדאי' בחלק תדע שבלעם השיא עצה זו להכשילם בזמה שהרי נאמר הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם: אשר יעשה העם הזה לעמך·
מקרא קצר הוא זה איעצך להכשילם ואומ' לך מה שהן עתידין להרע למואב באחרית הימי': ומחץ פאתי מואב· התרגו' מפרש קוצר העברי ויקטול וכו': וידע
דעת עליון· לכוין שעה שכועס בה: אראנו. רואה אני שבחו של יעקב וגדולתו אך לא עתה היא אלא לאחר זמן: דרך כוכב· כתרגו' לשון דרך קשתו שהכוכב
עובר כחץ ובלעז דיסטי"נט· כלומ' יקום מזל: וקם שבט· מלך רודה ומושל: ומחץ פאתי מואב· זה דוד שנ' בו השכב אותם ארצה וימדד שני חבלי' להמית וגו':
וקרקר· לשון קורה כמו אני קרתי· מקבת בור נוקרתם. יקרוה עורבי נחל פורייר בלעז: כל בני שת· כל האומות שכולם יצאו מן שת בנו של אדם הראשון:
והיה ירשה שעיר· לאויביו ישראל: וירד מיעקב· ועוד יהיה מושל אחר מיעקב: והאבי' שריד מעיר· החשובה של אדום והיא רומי ועל מלך המשיח אומר
כן שנאמר בו וירד מים עד ים· ולא יהיה שריד לבית עשו: וירא את עמלק· נסתכל בפורענות של עמלק: ראשית גוים· הוא קדם את כלם להלח' בישר' וכך
תרגם אונקלוס ואחריתו לאבד בידם שנ' תמחה את זכר עמלק. וירא את הקיני. לפי שהיה קיני תקוע אצל עמלק כענין שנ' ויאמר שאול אל הקיני וגומר· הזכירו
אחר עמלק נסתכל בגדולתם של בני יתרו שנאמר בהם תרעתים שמעתים סוכתים: איתן מושבך· תמה אני מהיכן זכית לכך הלא אתה עמי היית בעצת
הבה נתחכמה לו ועתה נתיישבת באיתן ומעוז של ישראל: כי אם יהיה לבער קין וגו'· אשריך שנתקעת לתוקף זה שאיכך נטרד עוד מן העולם כי אף אם אתה
עתיד לגלות עם עשרת השבטים ותהיה לבער ממקום שנתיישבת שם מה בכך : עד מה אשור תשבך· עד היכן מגלה אותך שמא לחלח וחבור אין זה
טרוד מן העולם אלא טלטול ממקום למקום ותשוב עם שאר הגליות: וישא משלו וגומר· כיון שהזכיר את שביית אשור אמר אוי מי יחיה משומו אל· מי
יכול להחיות את עצמו משומו את אלה שלא ישים עליו הנוזר את אלה שיעמוד סנחריב ויבלבל את כל האומות· ועוד יבאו צים מיד כתים. ויעברו כתיים שהן
רומיים בבירניות גדולות על אשור: וענו אשור· וענו אותם שבעבר הנהר: וגם הוא עדי אובד· וכן פירש דניאל עד דקטילת חיותא והובד גשמה:
ציים· ספינות גדולות כדכתיב וצי אדיר· ובורני רבתא: בשטים· כך שמה: לזנות אל בנות מואב· על ידי עצת בלעם כדאיתא בחלק: ותשתחוו
לאלהיהן· כשתקף יצרו עליה ואומר לה השמיעי לי והיא מוציאה לו דמות פעור מחיקה ואומרת לו השתחוה לזה: פעור· על שם שפוערין לפניו פי הטבעת
ומוציאין רעי זו היא עבודתו: ויחר אף ה' בישראל· שלח בם מגפה: קח את כל ראשי העם. לשפוט את העובדים לפעור· והוקע

ודון וקטול דחייב קטול קדם ייי לקבל שמשא ויתוב תקוף רוגזא
דייי מישראל : ואמר משה לדייני ישראל קטולו גבר גברוהי דאתחברו
לבעלא פעור : והא גברא מבני ישראל אתא וקריב לות אחוהי
ית מדיניתא לעיני משה ולעיני כל כנישתא דבני ישראל ואינון
בכיין בתרע משכן זמנא : וחזא פינחס בר אלעזר בר אהרן כהנא
וקם מגו כנישתא ונסיב רומחא בידיה : ועל בתר גברא בר ישראל
לקובתא ובזעינון תרויהון ית גברא בר ישראל וית אתתא במעהא
ואתכליאת מותנא מעל בני ישראל : והוו דמיתו במותנא עשרין
וארבעא אלפין :

והוקע אותם ליהוה נגד השמש וישב חרון אף יהוה מישראל :
ויאמר משה אל שפטי ישראל הרגו איש אנשיו הנצמדים לבעל פ
פעור : והנה איש מבני ישראל בא ויקרב אל אחיו את המדינית
לעיני משה ולעיני כל עדת בני ישראל והמה בכים פתח אהל מועד
: וירא פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן ויקם מתוך העדה ויקח
רמח בידו : ויבא אחר איש ישראל אל הקבה וידקר את שניהם
את איש ישראל ואת האשה אל קבתה ותעצר המגפה מעל בני י
ישראל : ויהיו המתים במגפה ארבעה ועשרים אלף :

פ פ פ

ומליל ייי לות משה למימר : פינחס בר אלעזר
בר אהרן כהנא אתיב ית חימתי מעל
בני ישראל בדקני ית קנאתי ביניהון
ולא שיציתי ית בני ישראל בקנאתי : בכן אימר הא אנא גזר ליה
ית קיימי שלם : ותהי ליה ולבנוהי בתרוהי קיים כהונת עלם חלף
דקני קדם אלהיה וכפר על בני ישראל : ושום גברא בר ישראל
קטילא די אתקטיל עם מדיניתא זמרי בר סלוא רב בית אבא לבית
שמעון : ושום אתתא דאתקטילת מדיניתא כזבי בת צור ריש אומי
בית אבא במדין הוא : ומליל ייי לות משה למימר : אעיק
ית מדינאי ותקטיל יתהון : ארי מעיקין אינון לכון בנכליהון די
נכילו לכון על עיסק פעור ועל עיסק כזבי בת רבא מדין אחתהון
דאתקטילת ביומא דמותנא על עיסק פעור : והוה בתר מותנא
ואמר ייי למשה ולאלעזר בר אהרן כהנא למימר :
קבילו ית חושבן כל כנישתא דבני ישראל מבר עשרין שנין ולעילא
לבית אבהתהון כל נפיק חילא בישראל : ומליל משה ואלעזר כהנא
ואמרו למימני יתהון במישריא דמואב על ירדנא דיריחו למימר :
מבר עשרין שנין ולעילא כמא די פקיד ייי ית משה ובני ישראל די
נפקו מארעא דמצרים :
ראובן בוכרא דישראל בני ראובן חנוך זרעית

וידבר יהוה אל משה לאמר : פינחס בן
אלעזר בן אהרן הכהן השיב את
חמתי מעל בני ישראל בקנאו את
קנאתי בתוכם ולא כליתי את בני ישראל בקנאתי : לכן אמר
הנני נתן לו את בריתי שלום : והיתה לו ולזרעו אחריו
ברית כהנת עולם תחת אשר קנא לאלהיו ויכפר על בני ישראל :
ושם איש ישראל המכה אשר הכה את המדינית זמרי בן סלוא כ
נשיא בית אב לשמעני : ושם האשה המכה המדינית כזבי בת
צור ראש אמות בית אב במדין הוא :
וידבר יהוה אל משה לאמר : צרור את
המדינים והכיתם אותם : כי צררים הם לכם בנכליהם אשר נכלו
לכם על דבר פעור ועל דבר כזבי בת נשיא מדין אחתם המכה
כה ביום המגפה על דבר פעור : ויהי אחרי המגפה ויאמר
יהוה אל משה ואל אלעזר בן אהרן הכהן לאמר : שאו את ראש כל
עדת בני ישראל מבן עשרים שנה ומעלה לבית אבתם כל יצא
צבא בישראל : וידבר משה ואלעזר הכהן אתם בערבת מואב על
ירדן ירחו לאמר : מבן עשרים שנה ומעלה כאשר צוה י
יהוה את משה ובני ישראל היצאים מארץ מצרים :
ראובן בכור ישראל בני ראובן חנוך

והוקע אותם · את העובדים : [illegible] היא תלייה כמו שמצינו בבני שאול והוקענום לה' ושם תלייה מפורש · ע"ז בסקילה וכל הנסקלים נתלין : נגד השמש ·
[illegible]עין כל · ומררם אגדה השמש מודיע את החוטאים הענן נקפל מכנגדו והחמה זורחת עליו : והנה איש מבני ישראל בא · נתקבצו שבטו של שמעון
[illegible] זמרי שהיה נשיא שלהם אמרו לו אנו נידונין במיתה ואתה יושב כו' כדאי' באילו הן הנשרפין בסנהדרין : את המדינית · כזבית בת צור : לעיני משה ·
[illegible]רו לו משה זו אסורה או מותרת אם תאמר אסורה בת יתרו מי התירה לך כו' כדאית' התם : והמה בוכים · נתעלמה ממנו הלכה געו כולם בבכיה בעגל
עמד משה כנגד ששים רבוא שנ' ויטחן עד אשר דק וגו' וכאן רפו ידיו כדי שיבא פנחס ויטול את הראוי לו : וירא פנחס · ראה מעשה ונזכר הלכה אמר לו למשה
מקובלני ממך הבועל ארמית קנאין פוגעין בו : אל הקבה · אל האהל : אל קובתה · כמו והקיבה כיון בתוך זכרות של זמרי ונקבות שלה וראו כולם שלא
לחנם הרגם והרבה נסים נעשו לו כו' כדאית' התם ·

חסלת וירא בלק

פינחס

בן אלעזר בן אהרן הכהן · לפי שהיו השבטי' מבזים אותו הראיתם בן פוטי זה שפיטם אבי אמו עגלים לע"ז יהרוג נשיא
שבט מישראל לפיכך בא הכתוב ויחסו אחר אהרן : בקנאו את קנאתי · בנקמו את נקמתי בקצפו את הקצף שהיה לי
לקצוף · כל לשון קנאה הוא המתחרה לנקום נקמת דבר אנפריינמנט בלע"ז : את בריתי שלום · שתהא לו לברית שלום
כאדם המחזיק טובה וחנות למי שעושה עמו טובה אף כאן פירש לו הקב"ה שלומותיו : והיתה לו · בריתי זאת ברית כהונת עולם שאעפ"שכבר נתנה כהונה
לזרעו של [illegible]רן לא נתנה אלא לאהרן ולבניו שנמשחו עמו ולתולדותיהם שיולידו אחר המשחתן אבל פינחס שנולד קודם לכן ולא בא לכלל כהונה עד כאן וכן
שנינו ב[illegible]חים לא נתכהן פינחס עד שהרגו לזמרי : לאלהיו · בשביל אלהיו · כמו המקנא אתה לי וקנאתי לציון בשביל ציון : ושם איש ישראל וגומר · במקום
שייחס [illegible] הצדיק לשבח ייחס את הרשע לגנאי : נשיא בית אב לשמעוני · לאחד מחמשה בתי אבות שהיו לשבט שמעון · דבר אחר להודיע שבחו של פינחס
שאעפ"שזה היה נשיא לא מנע את עצמו מלקנא לחילול השם לכך הודיעך הכתוב מי הוא המוכה : ושם האשה המוכה וגומר · להודיעך שנאתן של מדינים
שהפקירו בת מלך לזנות כדי להחטיא את ישראל : ראש אומות · אחד מחמשת מלכי מדין את אוי ואת רקם ואת צור וגומר · והוא היה חשוב מכולם שנאמר
ראש אומות ולפי שנהג בזיון בעצמו להפקיר בתו מנאו שלישי : בית אב · חמשת בתי אבות היו למדין עיפה ועפר וחנוך ואבידע ואלדעה וזה היה מלך לאחד
מהם : צרור · כמו זכור שמור לשון הווה : עליכם · לאייב אותם : כי צוררים הם לכם · על דבר פעור שהפקירו בנותיהן לזנות כדי להטעותכם אחר
פעור ואת מואב לא צוה להשמיד מפני רות שהיתה עתידה לצאת מהם כדאמרי' בבבא קמא : ויהי אחרי המגפה וגומר · משל לרועה שנכנסו זאבים לתוך
עדרו והרגו בהן והוא מונה אותן לידע מנין הנותרות · דבר אחר כשיצאו ממצרים ונמסרו למשה נמסרו לו במנין עכשו שקרב למות ולהחזיר צאנו מחזירן
במנין : לבית אבותם · על שבט האב יתיחסו ולא אחר האם : וידבר משה ואלעזר הכהן אתם · דברו עמם על זאת שצוה המקום למנותם : לאמר ·
[illegible] להם צריכין אתם לימנות · מבן עשרים שנה · כאשר צוה וגו'. שיהא מניינכם מבן עשרים שנה ומעלה שנאמר כל העובר על הפקדים וגו' :

משפחת החנכי לפלוא משפחת הפלאי: לחצרן משפחת
החצרוני לכרמי משפחת הכרמי: אלה משפחת הראובני
ויהיו פקדיהם שלשה וארבעים אלף ושבע מאות ושלשים:
ובני פלוא אליאב: ובני אליאב נמואל ודתן ואבירם הוא
דתן ואבירם קרואי העדה אשר הצו על משה ועל אהרן בעדת ק [קריאי]
קרח בהצתם על יהוה: ותפתח הארץ את פיה ותבלע
אתם ואת קרח במות העדה באכל האש את חמשים ומאתים איש
ויהיו לנס: ובני קרח לא מתו:
בני שמעון למשפחתם לנמואל משפחת הנמואלי לימין
משפחת הימיני ליכין משפחת היכיני: לזרח משפחת הזרחי
לשאול משפחת השאולי: אלה משפחת השמעני שנים ועשרים
אלף ומאתים: בני גד למשפחתם לצפון משפחת
הצפוני לחגי משפחת החגי לשוני משפחת השוני: לאזני משפחת
האזני לערי משפחת הערי: לארוד משפחת הארודי לאראלי
משפחת האראלי: אלה משפחת בני גד לפקדיהם ארבעים אלף
וחמש מאות: בני יהודה ער ואונן וימת ער ואונן
בארץ כנען: ויהיו בני יהודה למשפחתם לשלה משפחת השלני
לפרץ משפחת הפרצי לזרח משפחת הזרחי: ויהיו בני פרץ
לחצרן משפחת החצרני לחמול משפחת החמולי: אלה משפחת
יהודה לפקדיהם ששה ושבעים אלף וחמש מאות:
בני יששכר למשפחתם תולע משפחת התולעי לפוה משפחת
הפוני: לישוב משפחת הישבי לשמרן משפחת השמרני: אלה
משפחת יששכר לפקדיהם ארבעה וששים אלף ושלש מאות:
בני זבולן למשפחתם לסרד משפחת הסרדי
לאלון משפחת האלני ליחלאל משפחת היחלאלי: אלה משפחת
הזבולני לפקדיהם ששים אלף וחמש מאות: בני
יוסף למשפחתם מנשה ואפרים: בני מנשה למכיר משפחת
המכירי ומכיר הוליד את גלעד לגלעד משפחת הגלעדי: אלה
בני גלעד איעזר משפחת האיעזרי לחלק משפחת החלקי: ואשריאל
משפחת האשראלי ושכם משפחת השכמי: ושמידע משפחת
השמידעי וחפר משפחת החפרי: וצלפחד בן חפר לא היו לו בנים
כי אם בנות ושם בנות צלפחד מחלה ונעה חגלה מלכה ותרצה:
אלה משפחת מנשה ופקדיהם שנים וחמשים אלף ושבע מאות:
אלה בני אפרים למשפחתם לשותלח משפחת
השתלחי לבכר משפחת הבכרי לתחן משפחת התחני:

זרעית חנוך לפלוא זרעית פלוא: לחצרון זרעית חצרון לכרמי
זרעית כרמי: אילין זרעית ראובן והוו מניניהון ארבעין ותלתא
אלפין ושבע מאה ותלתין: ובני פלוא אליאב: ובני אליאב נמואל
ודתן ואבירם הוא דתן ואבירם מערעי כנשתא דאתכנשו על משה
ועל אהרן בכנישתא דקרח באתכנושיהון על יי: ופתחת ארעא
ית פומה ובלעת יתהון וית קרח במותא דכנשתא כד אכלת אשתא
ית מאתן וחמשין גברא והוו לאת: ובני קרח לא מיתו:
בני שמעון לזרעיתהון לנמואל זרעית נמואל לימין זרעית
ימין ליכין זרעית יכין: לזרח זרעית זרח לשאול זרעית שאול:
אילין זרעית שמעון עסרין ותרין אלפין ומאתן:
בני גד לזרעיתהון לצפון זרעית צפון לחגי זרעית חגי לשוני
זרעית שוני: לאזני זרעית אזני לערי זרעית ערי: לארוד זרעית
ארודי לאראלי זרעית אראלי: אילין זרעי בני גד למניניהון ארבעין
אלפין וחמש מאה: בני יהודה ער ואונן ומית ער ואונן
בארעא דכנען: והוו בני יהודה לזרעיתהון לשלה זרעית שלה
לפרץ זרעית פרץ לזרח זרעית זרח: והוו בני פרץ לחצרון
זרעית חצרון לחמול זרעית חמול: אילין זרעית יהודה למניניהון
שבעין ושיתא אלפין וחמש מאה:
בני יששכר לזרעיתהון תולע זרעית תולע לפוה זרעית פוני:
לישוב זרעית ישוב לשמרון זרעית שמרון: אילין זרעית
יששכר למניניהון שיתין וארבעה אלפין ותלת מאה:
בני זבולון לזרעיתהון לסרד זרעית סרד לאלון
זרעית אלון ליחלאל זרעית יחלאלי: אילין זרעית זבולן
למניניהון שיתין אלפין וחמש מאה:
בני יוסף לזרעיתהון מנשה ואפרים: בני מנשה למכיר זרעית
מכיר ומכיר אוליד ית גלעד לגלעד זרעית גלעד: אילין בני
גלעד איעזר זרעית איעזר לחלק זרעית חלק: ואשריאל זרעית
אשריאלי ושכם זרעית שכם: ושמידע זרעית שמידע וחפר ז
זרעית חפר: וצלפחד בר חפר לא הוו ליה בנין אלהן בנן ושום
בנת צלפחד מחלה ונועה חגלה מלכה ותרצה: אילין זרעית
מנשה ומניניהון חמשין ותרין אלפין ושבע מאה:
אילין בני אפרים לזרעיתהון לשותלח זרעית שותלח
לבכר זרעית בכר לתחן זרעית תחן: ואילין

משפחת החנוכי. לפי שהיו האומו' מבזין אותם מה אלו מתייחסין על שבטיהן סבורי' הם שלא שלטו המצריי' באמותיה' אם בגופם היו מושלי' קל וחומ' בנשותיה'
לפיכך הטיל הקב"ה שמו עליהם הי' מצד זה ויוד' מצד זה לומר מעיד אני עליהם שהן בני אבותיהם וזה הוא מפורש על ידי דוד שבטי יה עדות לישראל השם
הזה העיד עליהם לשבטיהם לפיכך בכולם כתב החנוכי הפלואי אבל בימנה לא הוצרך לומר משפחת הימני לפי שהשם קבוע בו יוד' בראש והי' בסוף: אשר
הצו. את ישראל על משה: בהצותם. את העם אל ה': הצו. השיאו את ישראל לריב על משה לשון הפעילו: ויהיו לנס. לאות ולזכרון. למען אשר
לא יקרב איש זר לחלוק על הכהונה: ובני קרח לא מתו. הם היו בעצה תחלה ובשעת המחלוקת הרהרו תשובה בלבם לפיכך נתבצר להם מקום גבוה
בגיהנם וישבו שם: לזרח. הוא צוחר לשון צוהר. אבל משפחת אהד בטלה וכן חמש משבט בנימין שהרי בעשרה בנים ירד למצרים וכאן לא מנה אלא
חמשה וכן אצבון לגד הרי שבע משפחות. ומצאתי בתלמוד ירושלמי שכשמת אהרן נסתלקו ענני כבוד ובאו הכנעני' להלחם בישראל ונתנו לב לחזור למצרים
וחזרו לאחוריהם שמנה מסעות מהר ההר למוסרה שנאמר ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה שם מת אהרן והלא בהר ההר מת וממוסרה עד הר ההר
שמנה מסעות יש למפרע. אלא שחזרו לאחוריהם ורדפו בני לוי אחריהם להחזירם והרגו מהם שבע משפחות ומבני לוי נפלו ארבע משפחות השמעי
ועזיאלי ומבני יצהר לא נמנו כאן אלא משפחת הקרחי והרביעית לא ידעתי מה היא. ור' תנחומא דרש שמתו במגפה בדבר בלעם. אבל לפי החסרון שחסר
משבט שמעון במנין זה ממנין הראשון שבמדבר סיני נראה שכל עשרים וארבעה אלף נפלו משבטו של שמעון: לאזני. אומר אני שזו משפחת אצבון
ואיני יודע למה לא נקראת משפחתו על שמו: לישוב. הוא יוב האמור ביורדי מצרים כי כל המשפחות נקראו על שם יורדי מצרים והנולדי' משם והלאה
לא נקראו המשפחות על שמם חוץ ממשפחות אפרים ומנשה שנולדו כולם במצרים וארד ונעמן בני בלע בן בנימין. ומצאתי ביסודו של רבי משה הדרשן
שירדה אמן למצרים כשהיתה מעוברת מהם לכך נחלקו למשפחות כחצרון וחמול וחבר ומלכיאל שהיו בני בנים. ואם אגדה היא הרי טוב ואם לאו אומר אני
שהיו לבלע בני בנים הרבה ומשנים הללו ארד ונעמן יצאה מכל אחד משפחה רבה ונקראו תולדות שאר הבני' על שם בלע ותולדות השנים הללו יקראו על שמם
וכן אני אומר בבני מכיר שנחלקו לשתי משפחות אחת נקראת על שמו ואחת נקראת על שם גלעד בנו. חמשה משפחות חסרו מבניו של בנימין כאן נתקיימה
מקצת נבואת אמו שקראתו בן אוני בן אנינותי. ובפלגש בגבעה נתקיימה כולה זו מצאתי ביסודו של רבי משה הדרשן: ואלה

ואילין בני שותלח לערן זרעית ערן: אילין זרעיא בני אפרים למניניהון תלתין ותרין אלפין וחמש מאה אילין בני יוסף לזרעיתהון: בני בנימן לזרעיתהון לבלע זרעית בלע לאשבל זרעית אשבל לאחירם זרעית אחירם: לשפופם זרעית שפופם לחופם זרעית חופם: והוו בני בלע ארד ונעמן זרעית ארדי לנעמן זרעית נעמן: אילין בני בנימן לזרעיתהון ומניניהון ארבעין וחמשא אלפין ושית מאה: אילין בני דן לזרעיתהון לשוחם זרעית שוחם אילין זרעית דן לזרעיתהון: כל זרעית שוחם למניניהון שיתין וארבעא אלפין וארבע מאה: בני אשר לזרעיתהון לימנה זרעית ימנה לישוי זרעית ישוי לבריעה זרעית בריעה: לבני בריעה לחבר זרעית חבר למלכיאל זרעית מלכיאל: ושום בת אשר סרח: אילין זרעית בני אשר למניניהון חמשין ותלתא אלפין וארבע מאה: בני נפתלי לזרעיתהון ליחצאל זרעית יחצאל לגוני זרעית גוני: ליצר זרעית יצר לשלם זרעית שלם: אילין זרעית נפתלי לזרעיתהון ומניניהון ארבעין וחמשא אלפין וארבע מאה: אילין מניני בני ישראל שית מאה אלפין שבע מאה ותלתין: ומליל יוי עם משה למימר: לאילין תתפליג ארעא באחסנא במנין שמהן: לסגיאי תסגון אחסנתהון ולזעירי תזערון אחסנתהון גבר לפום מנינוהי תתיהב אחסנתיה: ברם בעדבא תתפליג ית ארעא לשמהן שבטי אבהתהון יחסנון: על פום עדבא תתפליג אחסנתהון בין סגיאי לזעירי: ואילין מניני ליואי לזרעיתהון לגרשון זרעית גרשון לקהת זרעית קהת למררי זרעית מררי: אילין זרעית לוי זרעית לבני זרעית חברון זרעית מחלי זרעית מושי זרעית קרח וקהת אוליד ית עמרם: ושום אתת עמרם יוכבד בת לוי דילידת יתה ללוי במצרים וילידת לעמרם ית אהרן וית משה וית מרים אחתהון: ואתיליד לאהרן ית נדב וית אביהוא ית אלעזר וית איתמר: ומית נדב ואביהוא בקרוביהון אשתא נוכריתא קדם יוי: והוו מניניהון עסרין ותלתא אלפין כל דכורא מבר ירחא ולעילא ארי לא אתמניאו בגו בני ישראל ארי לא אתיהבת להון אחסנא בגו בני ישראל: אילין מניני משה ואלעזר כהנא די מנו ית בני ישראל במישרי דמואב על ירדנא דיריחו:

וְאֵלֶּה בְּנֵי שׁוּתָלַח לְעֵרָן מִשְׁפַּחַת הָעֵרָנִי׃ אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי־אֶפְרַיִם לִפְקֻדֵיהֶם שְׁנַיִם וּשְׁלֹשִׁים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת אֵלֶּה בְנֵי־יוֹסֵף לְמִשְׁפְּחֹתָם׃ בְּנֵי בִנְיָמִן לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֶלַע מִשְׁפַּחַת הַבַּלְעִי לְאַשְׁבֵּל מִשְׁפַּחַת הָאַשְׁבֵּלִי לַאֲחִירָם מִשְׁפַּחַת הָאֲחִירָמִי׃ לִשְׁפוּפָם מִשְׁפַּחַת הַשּׁוּפָמִי לְחוּפָם מִשְׁפַּחַת הַחוּפָמִי׃ וַיִּהְיוּ בְנֵי־בֶלַע אַרְדְּ וְנַעֲמָן מִשְׁפַּחַת הָאַרְדִּי לְנַעֲמָן מִשְׁפַּחַת הַנַּעֲמִי׃ אֵלֶּה בְנֵי־בִנְיָמִן לְמִשְׁפְּחֹתָם וּפְקֻדֵיהֶם חֲמִשָּׁה וְאַרְבָּעִים אֶלֶף וְשֵׁשׁ מֵאוֹת׃

אֵלֶּה בְנֵי־דָן לְמִשְׁפְּחֹתָם לְשׁוּחָם מִשְׁפַּחַת הַשּׁוּחָמִי אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת דָּן לְמִשְׁפְּחֹתָם׃ כָּל־מִשְׁפְּחֹת הַשּׁוּחָמִי לִפְקֻדֵיהֶם אַרְבָּעָה וְשִׁשִּׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת׃ בְּנֵי אָשֵׁר לְמִשְׁפְּחֹתָם לְיִמְנָה מִשְׁפַּחַת הַיִּמְנָה לְיִשְׁוִי מִשְׁפַּחַת הַיִּשְׁוִי לִבְרִיעָה מִשְׁפַּחַת הַבְּרִיעִי׃ לִבְנֵי בְרִיעָה לְחֶבֶר מִשְׁפַּחַת הַחֶבְרִי לְמַלְכִּיאֵל מִשְׁפַּחַת הַמַּלְכִּיאֵלִי׃ וְשֵׁם בַּת־אָשֵׁר שָׂרַח׃ אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי־אָשֵׁר לִפְקֻדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת׃

בְּנֵי נַפְתָּלִי לְמִשְׁפְּחֹתָם לְיַחְצְאֵל מִשְׁפַּחַת הַיַּחְצְאֵלִי לְגוּנִי מִשְׁפַּחַת הַגּוּנִי׃ לְיֵצֶר מִשְׁפַּחַת הַיִּצְרִי לְשִׁלֵּם מִשְׁפַּחַת הַשִּׁלֵּמִי׃ אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת נַפְתָּלִי לְמִשְׁפְּחֹתָם וּפְקֻדֵיהֶם חֲמִשָּׁה וְאַרְבָּעִים אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת׃ אֵלֶּה פְּקוּדֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שֵׁשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף וָאָלֶף שְׁבַע מֵאוֹת וּשְׁלֹשִׁים׃ וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ לָאֵלֶּה תֵּחָלֵק הָאָרֶץ בְּנַחֲלָה בְּמִסְפַּר שֵׁמוֹת׃ לָרַב תַּרְבֶּה נַחֲלָתוֹ וְלַמְעַט תַּמְעִיט נַחֲלָתוֹ אִישׁ לְפִי פְקֻדָיו יֻתַּן נַחֲלָתוֹ׃ אַךְ־בְּגוֹרָל יֵחָלֵק אֶת־הָאָרֶץ לִשְׁמוֹת מַטּוֹת־אֲבֹתָם יִנְחָלוּ׃ עַל־פִּי הַגּוֹרָל תֵּחָלֵק נַחֲלָתוֹ בֵּין רַב לִמְעָט׃

וְאֵלֶּה פְקוּדֵי הַלֵּוִי לְמִשְׁפְּחֹתָם לְגֵרְשׁוֹן מִשְׁפַּחַת הַגֵּרְשֻׁנִּי לִקְהָת מִשְׁפַּחַת הַקְּהָתִי לִמְרָרִי מִשְׁפַּחַת הַמְּרָרִי׃ אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת לֵוִי מִשְׁפַּחַת הַלִּבְנִי מִשְׁפַּחַת הַחֶבְרֹנִי מִשְׁפַּחַת הַמַּחְלִי מִשְׁפַּחַת הַמּוּשִׁי מִשְׁפַּחַת הַקָּרְחִי וּקְהָת הוֹלִד אֶת־עַמְרָם׃ וְשֵׁם אֵשֶׁת עַמְרָם יוֹכֶבֶד בַּת־לֵוִי אֲשֶׁר יָלְדָה אֹתָהּ לְלֵוִי בְּמִצְרָיִם וַתֵּלֶד לְעַמְרָם אֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־מֹשֶׁה וְאֵת מִרְיָם אֲחֹתָם׃ וַיִּוָּלֵד לְאַהֲרֹן אֶת־נָדָב וְאֶת־אֲבִיהוּא אֶת־אֶלְעָזָר וְאֶת־אִיתָמָר׃ וַיָּמָת נָדָב וַאֲבִיהוּא בְּהַקְרִיבָם אֵשׁ־זָרָה לִפְנֵי יְהוָה׃ וַיִּהְיוּ פְקֻדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף כָּל־זָכָר מִבֶּן־חֹדֶשׁ וָמָעְלָה כִּי לֹא הָתְפָּקְדוּ בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כִּי לֹא־נִתַּן לָהֶם נַחֲלָה בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ אֵלֶּה פְּקוּדֵי מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן אֲשֶׁר פָּקְדוּ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּעַרְבֹת מוֹאָב עַל יַרְדֵּן יְרֵחוֹ׃

ואלה בני שותלח וגומר· שאר בני שותלח נקראו תולדותיהן על שם שותלח ומערן יצאת משפחה רבה ונקראת על שמו ונחשבו בני שותלח לשתי משפחות צא וחשוב ותמצא בפרשה זו חמשים ושבע משפחות ומבני לוי שמונה הרי ששים וחמש וזהו שנאמר כי אתם המעט וגו'· הי' מעט חמשה אתם חסרים ממשפחות כל העמים שהן שבעים אף זו הבנתי מיסודו של רבי משה הדרשן אך הוצרכתי לפחות ולהוסיף בדבריו: לאחירם· הוא אחי שירד למצרים ולפי שנקרא על שם יוסף שהיה אחיו ורם ממנו נקרא אחירם: שפופם· הוא מופים על שם שהיה יוסף שפוף בין האומות: לשוחם· הוא חושים: ושם בת אשר שרח· לפי שהיתה קיימת בחיים מנאה כאן: לאלה תחלק הארץ· ולא לפחותים מבן עשרים ואעפ' שבאו לכלל עשרים בטרם חלוק הארץ שהרי שבע שנים כבשו ושבע חלקו ולא נטלו חלק בארץ אלא אלו שש מאות אלף ואלף ואם היו לאחד מהם ששה בנים לא נטלו אלא חלק אביהם לבדו: לרב תרבה נחלתו· לשבט שהיה מרובה באכלוסין נתנו חלק רב· ואעפ' שלא היו החלקים שוים שהרי הכל לפי רבוי השבט חלקו החלקים לא עשו אלא על ידי גורל והגורל היה על פי רוח הקדש כמו שמפורש בבבא בתרא: אלעזר הכהן· היה מלובש באורים ותומים ואומ' ברוח הקדש אם שבט פלוני עולה תחום פלוני עולה עמו· והשבטים כתובי' בשנים עשר פתקין ושנים עשר גבולים בשנים עשר פתקין ובללום בקלפי והנשיא מכניס ידו לתוכה ונוטל שני פתקין עולה בידו פתק של שם שבטו ופתק של גבול המפורש לו והגורל עצמו היה צווח ואומר אני הגורל עליתי לגבול פלוני לשבט פלוני שנאמר על פי הגורל ולא נתחלקה הארץ במדה לפי שיש גבול משובח מחברו אלא בשומא בית כור רע כנגד בית סאה טוב הכל לפי הדמים: לשמות מטות אבותם· אלו יוצאי מצרים שנה הכתוב נחלה זו מכל הנחלות שבתורה שכל הנחלות החיים יורשים את המתים וכאן מתים יורשים את החיים כיצד שני אחים מיוצאי מצרים שהיו להם בנים בבאי הארץ לזה אחד ולזה שלשה האחד נטל חלק אחד והשלשה נטלו שלשה שנאמ' לאלה תחלק הארץ חזרה נחלתן אצל אביהן וחלקו הכל בשוה וזהו שנאמר לשמות מטות אבותם ינחלו שאחר שנטלו הבנים חלקוה לפי האבות שיצאו ממצרים ואלו מתחלה חלקוה למנין יוצאי מצרים לא היו נוטלין אלו הד' אלא ב' חלקי' עכשו נטלו ד' חלקי': על פי הגורל· הגורל היה מדבר מגיד שנתחלקה ברוח הקדש וכן הוא אומר ויתנו לכלב את חברון על פי ה' לכך נאמ' על פי ה' אך בגורל יצאו יהושע וכלב ואומר על פי ה' נתנו לו את העיר אשר שאל: מטות אבותם· יצאו גרים ועבדי': אלה משפחות הלוי· חסר כאן משפחת השמעי והעזיאלי וקצת מן היצהרי· אשר ילדה אותה ללוי· אשתו ילדתה במצרי' ואין הורתה במצרי' כשנכנסו לתוך החומה ילדתה והיא השלימה מנין שבעי' שהרי בפרטן אי אתה מוצא אלא ששים ותשע: כי לא התפקדו בתוך בני ישרא'. להיות נמנין בני עשרי' שנה מה טעם כי לא נתן להם נחלה והנמנין מבן עשרי' שנה היו בני נחלה שנ' איש לפי פקודיו יותן נחלתו: ובאלה

וּבְאֵלֶּה לֹא־הָיָה אִישׁ מִפְּקוּדֵי מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן הַכֹּהֵן אֲשֶׁר פָּקְדוּ אֶת־בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל בְּמִדְבַּר סִינָי׃ כִּי־אָמַר יְהוָה לָהֶם מוֹת יָמֻתוּ בַּמִּדְבָּר וְלֹא־
נוֹתַר מֵהֶם אִישׁ כִּי אִם־כָּלֵב בֶּן־יְפֻנֶּה וִיהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן׃
כז וַתִּקְרַבְנָה בְּנוֹת צְלָפְחָד
בֶּן־חֵפֶר בֶּן־גִּלְעָד בֶּן־מָכִיר בֶּן־מְנַשֶּׁה לְמִשְׁפְּחֹת מְנַשֶּׁה בֶן־יוֹסֵף
וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֹתָיו מַחְלָה נֹעָה וְחָגְלָה וּמִלְכָּה וְתִרְצָה׃ וַתַּעֲמֹדְנָה
לִפְנֵי מֹשֶׁה וְלִפְנֵי אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְלִפְנֵי הַנְּשִׂיאִם וְכָל־הָעֵדָה פֶּתַח
אֹהֶל־מוֹעֵד לֵאמֹר׃ אָבִינוּ מֵת בַּמִּדְבָּר וְהוּא לֹא־הָיָה בְּתוֹךְ הָעֵדָה
הַנּוֹעָדִים עַל־יְהוָה בַּעֲדַת־קֹרַח כִּי־בְחֶטְאוֹ מֵת וּבָנִים לֹא־הָיוּ לוֹ׃ לָמָּה
יִגָּרַע שֵׁם־אָבִינוּ מִתּוֹךְ מִשְׁפַּחְתּוֹ כִּי אֵין לוֹ בֵּן תְּנָה־לָּנוּ אֲחֻזָּה בְּתוֹךְ
אֲחֵי אָבִינוּ׃ וַיַּקְרֵב מֹשֶׁה אֶת־מִשְׁפָּטָן לִפְנֵי יְהוָה׃
וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ כֵּן בְּנוֹת צְלָפְחָד דֹּבְרֹת נָתֹן
תִּתֵּן לָהֶם אֲחֻזַּת נַחֲלָה בְּתוֹךְ אֲחֵי אֲבִיהֶם וְהַעֲבַרְתָּ אֶת־נַחֲלַת אֲבִיהֶן
לָהֶן׃ וְאֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּדַבֵּר לֵאמֹר אִישׁ כִּי־יָמוּת וּבֵן אֵין לוֹ
וְהַעֲבַרְתֶּם אֶת־נַחֲלָתוֹ לְבִתּוֹ׃ וְאִם־אֵין לוֹ בַּת וּנְתַתֶּם אֶת־נַחֲלָתוֹ
לְאֶחָיו׃ וְאִם־אֵין לוֹ אַחִים וּנְתַתֶּם אֶת־נַחֲלָתוֹ לַאֲחֵי אָבִיו׃ וְאִם־אֵין
אַחִים לְאָבִיו וּנְתַתֶּם אֶת־נַחֲלָתוֹ לִשְׁאֵרוֹ הַקָּרֹב אֵלָיו מִמִּשְׁפַּחְתּוֹ
וְיָרַשׁ אֹתָהּ וְהָיְתָה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְחֻקַּת מִשְׁפָּט כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־
מֹשֶׁה׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עֲלֵה אֶל־
הַר הָעֲבָרִים הַזֶּה וּרְאֵה אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וְרָאִיתָה
אֹתָהּ וְנֶאֱסַפְתָּ אֶל־עַמֶּיךָ גַּם־אָתָּה כַּאֲשֶׁר נֶאֱסַף אַהֲרֹן אָחִיךָ׃ כַּאֲשֶׁר
מְרִיתֶם פִּי בְּמִדְבַּר־צִן בִּמְרִיבַת הָעֵדָה לְהַקְדִּישֵׁנִי בַמַּיִם לְעֵינֵיהֶם
הֵם מֵי־מְרִיבַת קָדֵשׁ מִדְבַּר־צִן׃ וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה
אֶל־יְהוָה לֵאמֹר׃ יִפְקֹד יְהוָה אֱלֹהֵי הָרוּחֹת לְכָל־בָּשָׂר אִישׁ עַל־
הָעֵדָה׃ אֲשֶׁר־יֵצֵא לִפְנֵיהֶם וַאֲשֶׁר יָבֹא לִפְנֵיהֶם וַאֲשֶׁר יוֹצִיאֵם וַאֲשֶׁר
יְבִיאֵם וְלֹא תִהְיֶה עֲדַת יְהוָה כַּצֹּאן אֲשֶׁר אֵין־לָהֶם רֹעֶה׃
וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה קַח־

ובאלין לא הוה גבר ממניני משה ואהרן כהנא די מנו ית בני ישר
במדברא דסיני: ארי אמר יי' להון ממת ימותון במדברא ולא
אשתאר מנהון גברא אלהן כלב בר יפנה ויהושע בר נון:
וקריבא בנת צלפחד בר חפר בר גלעד בר
ם מכיר בר מנשה לזרעית מנשה בר יוסף ואילין שמהת בנתיה
מחלה נועה וחגלה ומלכה ותרצה: וקמא קדם משה וקדם אלעזר
כהנא וקדם רברביא וכל כנישתא בתרע משכן זימנא למימר:
אבונא מית במדברא והוא לא הוה בגו כנישתא דאזדמנו על יי'
בכנישתא דקרח ארי בחוביה מית ובנין לא הוו ליה: למה יתמנע
שמא דאבונא מגו זרעיתיה ארי לית ליה בר הב לנא אחסנא בגו
אחי אבונא: וקריב משה ית דיניהן קדם יי':
ואמר יי' לות משה למימר: יאות בנת צלפחד ממללן מתן תתן
להון אחידת אחסנא בגו אחי אבוהן ותעיבר ית אחסנת אבוהן להן:
ז ועם בני ישראל תמליל למימר גבר ארי ימות ובר לית ליה
ותעברון ית אחסנתיה לברתיה: ואם לית ליה ברתא ותתנון ית
אחסנתיה לאחוהי: ואם לית ליה אחין ותתנון ית אחסנתיה
לאחי אבוהי: ואם לית אחין לאבוהי ותתנון ית אחסנתיה לקריב
דקריב ליה מזרעיתיה ויירת יתה ותהי לבני ישראל לגזירת דין כמא
די פקיד יי' ית משה: ואמר יי' למשה סק לטורא
דעבראי הדין וחזי ית ארעא די יהבית לבני ישראל: ותחזי יתה
ותתכניש לעמך אף את כמא דאתכניש אהרן אחוך: כמא דסרבתון
על מימרי במדברא דצין במצות כנישתא לקדשותי במיא לעיניהון
אינון מי מצות רקם במדברא דצין: ומליל משה
עם יי' למימר: ימני יי' אלהא רוחיא לכל בסרא גברא על כנישתא:
די יפוק קדמיהון ודי יעול קדמיהון ודי יפקינון ודי יעלינון ולא
תהי כנישתא דיי' כענא די לית להון רעי:
ואמר יי' למשה דבר

ובאלה לא היה איש · אבל על הנשים לא נגזרה גזרת המרגלים לפי שהן היו מחבבות את הארץ האנשים אומרים נתנה ראש ונשובה מצרים והנשים אומרות
תנה לנו אחזה לכך נסמכה פרשת בנות צלפחד לכאן: למשפחות מנשה בן יוסף · למה נאמר והלא כבר נאמר בן מנשה אלא לומר לך יוסף חבב את הארץ שנ'
והעליתם את עצמותי וגו' ובנותיו חבבו את הארץ שנ' תנה לנו אחוזה וללמדך שהיו כלם צדיקי' שכל מי שמעשיו ומעשה אבותיו סתומי' ופרט לך הכתוב באחד
מהם ליחסו לשבח הרי זה צדיק בן צדיק · אם יחסו לגנאי כגון בן ישמעאל בן נתניה בן אלישמע בידוע שכל הנזכרי' עמו רשעי' היו : מחלה נועה וגו' · ולהלן
הוא אומ' ותהיינה מחלה ותרצה מגיד שכולן שקולות זו כזו לפיכך שנה את סדרן: לפני משה ולפני אלעזר · מגיד שלא עמדו לפניהם אלא בשנת הארבעי' אחר
שמת אהרן : לפני משה · ואחר כך לפני אלעזר אפשר אם משה לא ידע אלעזר יודע אלא סרס המקרא ודרשהו דברי רבי יאשיה אבא חנין משום ר' אלעזר אומר
בבית המדרש היו יושבין ועמדו לפני כולם : והוא לא היה · לפי שהיו באות לומר בחטאו מת נזקקו לומר לא בחטא מתלוננים ולא בעד' קרח שהסו על הקב"ה
אלא בחטאו לבדו מת ולא החטיא את אחרים עמו רבי עקיבה אומר מקושש עצים היה ור' שמעון אומר מן המעפילים היה : למה יגרע שם אבינו · אנו במקום בן
עומדות ואם אין הנקבות חשובות זרע תתיבם אמנו ליבם : כי אין לו בן · הא אם היה לו בן לא היו תובעות כלום מגיד שחכמניות היו · ויקרב משה את משפטן
נתעלמה הלכה ממנו וכאן נפרע על שנטל עטרה לומר והדבר אשר יקשה מכם תקריבון אלי · דבר אחר ראויה היתה פרשה להכתב על ידי משה אלא שזכו
בנות צלפחד ונכתבה על ידן: כן בנות צלפחד דוברות · כתרגומו יאות כך כתובה פרשה זו לפני במרו' מגיד שראתה עינם מה שלא ראתה עינו של משה:
כן בנות צלפחד דוברות · יפה תבעו אשרי אדם שהקב"ה מודה לדבריו : נתן תתן · שני חלקים חלק אביהן שהיה מיוצאי מצרים וחלקו עם אחיו בנכסי חפר:
והעברת · לשון העברה הוא במי שאינו מניח בן ליורשו · דבר אחר על שם שהבת מעברת נחלה משבט לשבט שבנה ובעלה יורשין אותה שלא תסוב נחלה
לא נכתוה אלא לאותו הדור בלבד · וכן והעברתם את נחלתו לבתו בכולן הוא אומר ונתתם ובבת הוא אומר והעברתם: לשארו הקרוב אליו ממשפחתו·
ואין משפחה קרויה אלא מצד האב: עלה אל הר העברים · למה נסמכה לכאן כיון שאמר הקב"ה נתן תתן להם אמר אותי צוה המקום להנחיל שמא הותרה
הגזרה ואכנס לארץ אמר לו הקב"ה גזרתי במקומה עומד' · דבר אחר כיון שנכנס משה לנחלת בני גד ובני ראובן שמח ואמר כמדומה שהותר לי נדרי משל
למלך שגזר על בנו שלא יכנס לפתח פלטין שלו נכנס לשער והוא אחריו לחצר והוא אחריו לטרקלין והוא אחריו כיון שבא ליכנס לקיטון אמר לו בני מכאן ואילך
אתה אסור ליכנס: כאשר נאסף אהרן אחיך · מכאן שנתאוה משה למיתתו של אהרן · דבר אחר אין אתה טוב ממנו: על אשר לא קדשתם · הא אם קדשתם
עדיין לא הגיע זמנכם להפטר בכל מקום שכתב מיתתם כתב סורחנם לפי שנגזרה גזרת על דור המדבר למות במדבר בעון שלא האמינו לכך בקש משה
שיכתב סרחונו שלא יאמרו אף הוא מן הממרי' היה משל לשתי נשים שלוקות בב"ד אחת קלקלה ואחת אכלה פגי שביעית וכו' אף כאן בכל מקום שהזכיר מיתתן
הזכיר סורחנן להודיע שלא היתה בהם אלא זו בלבד: הם מי מריבת קדש · הם לבדם אין בהם עון אחר · דבר אחר הם שהמרו במרה הם היו שהמרו בים
סוף הם עצמם שהמרו במדבר צין: וידבר משה אל ה' וגו' · להודיע שבחן של צדיקים כשנפטרין מן העולם מניחין צרכן ועוסקין בצרכי צבור: לאמר ·
אמר לו השיבני אם אתה ממנה להם פרנס אם לאו: יפקוד ה' · כיון ששמע משה שאמר לו המקום תן נחלת צלפחד לבנותיו אמר הגיע שעה שאתבע צרכי
שיירשו בני את גדולתי אמר לו הקב"ה לא כך עלתה במחשבה לפני כדי הוא יהושע ליטול שכר שמושו שלא מש מתוך האהל וזהו שאמר שלמה נוצר תאנה יאכל
פריה : אלהי הרוחות · למה נאמר אמר לפניו רבונו של עולם גלוי לפניך דעתו של כל אחד ואחד ואינן דומין זה לזה מנה עליהם מנהיג שיהא סובל כל
אחד ואחד לפי דעתו: אשר יצא לפניהם · לא כדרך מלכי האומות שיושבים בבתיהם ומשלחין את חיילותיהן למלחמה אלא כמו שעשיתי אני שנלחמתי בסיחון
ועוג שנאמר אל תירא אותו וכדרך שעשה יהושע שנאמר וילך יהושע אליו ויאמר לו הלנו אתה וגומר · וכן בדוד הוא אומר כי הוא יוצא ובא לפניהם יוצא בראש
ונכנס בראש: ואשר יוציאם · בזכיותיו · ואשר יביאם · בזכיותיו: דבר אחר שלא תעשה לו כדרך שאתה עושה לי שאיני מכניסן לארץ: קח לך · ק
בדברים אשרך שזכית להנהיג בניו של מקום:

לְךָ אֶת־יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן אִישׁ אֲשֶׁר־רוּחַ בּוֹ וְסָמַכְתָּ אֶת־יָדְךָ עָלָיו׃
וְהַעֲמַדְתָּ אֹתוֹ לִפְנֵי אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְלִפְנֵי כָּל־הָעֵדָה וְצִוִּיתָה אֹתוֹ
לְעֵינֵיהֶם׃ וְנָתַתָּה מֵהוֹדְךָ עָלָיו לְמַעַן יִשְׁמְעוּ כָּל־עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃
וְלִפְנֵי אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן יַעֲמֹד וְשָׁאַל לוֹ בְּמִשְׁפַּט הָאוּרִים לִפְנֵי
יְהוָה עַל־פִּיו יֵצְאוּ וְעַל־פִּיו יָבֹאוּ הוּא וְכָל־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אִתּוֹ וְכָל־הָעֵדָה׃
וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֹתוֹ וַיִּקַּח אֶת־יְהוֹשֻׁעַ וַיַּעֲמִדֵהוּ
לִפְנֵי אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְלִפְנֵי כָּל־הָעֵדָה׃ וַיִּסְמֹךְ אֶת־יָדָיו עָלָיו וַיְצַוֵּהוּ
כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה׃
כח וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ צַו אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אֶת־קָרְבָּנִי לַחְמִי לְאִשַּׁי רֵיחַ נִיחֹחִי תִּשְׁמְרוּ לְהַקְרִיב
לִי בְּמוֹעֲדוֹ׃ וְאָמַרְתָּ לָהֶם זֶה הָאִשֶּׁה אֲשֶׁר תַּקְרִיבוּ לַיהוָה כְּבָשִׂים
בְּנֵי־שָׁנָה תְמִימִם שְׁנַיִם לַיּוֹם עֹלָה תָמִיד׃ אֶת־הַכֶּבֶשׂ אֶחָד תַּעֲשֶׂה
בַבֹּקֶר וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם׃ וַעֲשִׂירִית הָאֵיפָה סֹלֶת
לְמִנְחָה בְּלוּלָה בְּשֶׁמֶן כָּתִית רְבִיעִת הַהִין׃ עֹלַת תָּמִיד הָעֲשֻׂיָה
בְּהַר סִינַי לְרֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָה׃ וְנִסְכּוֹ רְבִיעִת הַהִין לַכֶּבֶשׂ
הָאֶחָד בַּקֹּדֶשׁ הַסֵּךְ נֶסֶךְ שֵׁכָר לַיהוָה׃ וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין
הָעַרְבָּיִם כְּמִנְחַת הַבֹּקֶר וּכְנִסְכּוֹ תַּעֲשֶׂה אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה׃
וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי־
כְבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן
וְנִסְכּוֹ׃ עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ עַל־עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ׃
וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁיכֶם תַּקְרִיבוּ עֹלָה לַיהוָה פָּרִים בְּנֵי־בָקָר
שְׁנַיִם וְאַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם׃ וּשְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים
סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַפָּר הָאֶחָד וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה
בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לָאַיִל הָאֶחָד׃ וְעִשָּׂרֹן עִשָּׂרוֹן סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה
בַשֶּׁמֶן לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד עֹלָה רֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָה׃ וְנִסְכֵּיהֶם חֲצִי
הַהִין יִהְיֶה לַפָּר וּשְׁלִישִׁת הַהִין לָאַיִל וּרְבִיעִת הַהִין לַכֶּבֶשׂ יָיִן זֹאת
עֹלַת חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה׃ וּשְׂעִיר עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת לַיהוָה
עַל־עֹלַת הַתָּמִיד יֵעָשֶׂה וְנִסְכּוֹ׃
וּבַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ פֶּסַח לַיהוָה׃ וּבַחֲמִשָּׁה
עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַזֶּה חָג שִׁבְעַת יָמִים מַצּוֹת יֵאָכֵל׃ בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן
מִקְרָא־קֹדֶשׁ כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ׃ וְהִקְרַבְתֶּם אִשֶּׁה עֹלָה
לַיהוָה פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנַיִם וְאַיִל אֶחָד וְשִׁבְעָה כְבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה
תְּמִימִם יִהְיוּ לָכֶם׃ וּמִנְחָתָם סֹלֶת בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן שְׁלֹשָׁה עֶשְׂ
עֶשְׂרֹנִים לַפָּר וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים לָאַיִל תַּעֲשׂוּ׃ עִשָּׂרוֹן עִשָּׂרוֹן תַּעֲשֶׂה
לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד לְשִׁבְעַת הַכְּבָשִׂים׃ וּשְׂעִיר חַטָּאת אֶחָד לְכַפֵּר עֲלֵיכֶם׃
מִלְּבַד עֹלַת הַבֹּקֶר אֲשֶׁר לְעֹלַת הַתָּמִיד תַּעֲשׂוּ אֶת־אֵלֶּה׃

לך ית יהושע בר נון גבר די רוח נבואה ביה ותסמוך ית ידך
עלוהי : ותקים יתיה קדם אלעזר כהנא וקדם כל כנשתא ותפקיד
יתיה לעיניהון : ותתן מזיוך עלוהי בדיל די יקבלון מיניה כל כ
כנשתא דבני ישראל : ולקדם אלעזר כהנא יקום וישאל ליה בדין
אוריא קדם יי על מימריה יהון נפקין ועל מימריה יהון עלין הוא
וכל בני ישראל עמיה וכל כנשתא : ועבד משה כמא די פקיד יי
יתיה ודבר ית יהושע ואקימיניה קדם אלעזר כהנא וקדם כל
כנשתא : וסמך ית ידוהי עלוהי ופקדיה כמא די מליל יי ביד
דמשה : ומליל יי לות משה למימר : פקיד ית בני
ישראל ותימר להון ית קורבני לחם סידור לקורבני לאתקבלא ב
ברעוא תטרון לקרבא קדמי בזמניה : ותימר להון דין קורבנא די
תקרבון קדם יי אמרין בני שנא שלמין תרין ליומא עלתא תדירא :
ית אימרא חד תעביד בצפרא וית אמרא תנינא תעביד בין שמשיא
: וחד מן עסרא בתלת סאין סולתא למנחתא דפילא במשח כתישא
רבעות הינא : עלתא תדירא דאתעבידא בטורא דסיני לאתקבלא
ברעוא קורבנא קדם יי : ונסכיה רבעות הינא לאימר חד בקודשא
יתנסך ניסוך דחמר עתיק קדם יי : וית אמרא תנינא תעביד בין
שמשיא כמנחת צפרא וכנסכיה תעביד קורבן דמתקבל ברעוא
קדם יי : וביומא דשבתא תרין
אמרין בני שנא שלמין ותרין עשרונין סולתא דמנחתא דפילא
במשח ונסכיה : עלת שבתא תתעביד בשבתא על עלתא תדירא
ונסכה : ובריש ירחיכון תקריבון עלתא קדם יי
תורין בני תורי תרין ודכר חד אימרין בני שנא שבעא שלמין :
ותלתא עשרונין סולתא מנחתא דפילא במשח לתורא חד ותרין
עשרונין סולתא מנחתא דפילא במשח לדיכרא חד : ועסרונא
עסרונא סולתא מנחתא דפילא במשח לאמר חד עלתא לאתקבלא
ברעוא קורבנא קדם יי : ונסכיהון פלגות הינא יהי לתורא ותלתות
הינא לדיכרא ורבעות הינא לאמרא חמרא דא עלת ריש ירחא
באתחדתותיה כן לכל רישי ירחי שתא : וצפיר בר עיזי חד לחטאתא
קדם יי על עלתא תדירא יתעביד ונסכיה : ובירחא
קדמאה בארבעת עסרא יומא לירחא פסחא קדם יי : ובחמישת
עסרא יומא לירחא הדין חגא שבעא יומין פטיר יתאכיל : ביומא
קדמאה מערע קדיש כל עיבידת פולחן לא תעבדון : ותקרבון
קורבנא עלתא קדם יי תורין בני תורי תרין ודכר חד ושבעא אמרין
בני שנא שלמין יהון לכון : ומנחתהון סולתא דפילא במשח תלתא
עשרונין לתורא ותרין עשרונין לדיכרא תעבדון : עשרונא עשרונא
תעביד לאמרא חד כן לשבעא אמרין : וצפירא דחטאתא חד לכפרא
עליכון : בר מעלת צפרא דהיא לעלת תדירא תעבדון ית אילין :

לך · את שבדוק לך את זה אתה מכיר: אשר רוח בו · כאשר שאלת שיוכל להלוך כנגד רוחו של כל אחד ואחד: וסמכת את ידך עליו · תן לו תורגמן שידרוש בחייך שלא יאמרו עליו לא היה לו להרים ראש בימי משה · וצויתה אותו על ישראל · דע שטרחנין הם סרבנים הם על מנת שתקבל עליך : ונתתה מהודך עליו · זה קירון עור פנים · מהודך ולא כל הודך · ומצינו למדין פני משה כחמה פני יהושע כלבנה: למען ישמעו כל עדת בני ישראל · שיהו נוהגין בו כבוד ויראה כדרך שנוהגין בך : ולפני אלעזר הכהן יעמד · הרי שאלתך שאלת שאין הכבוד הזה מוטל מבית אביך שאף יהושע יהא צריך לאלעזר: ושאל לו · כשיצטרך לצאת למלחמה: על פיו · של אלעזר: וכל העדה · סנהדרין : ויקח את יהושע · לקחו בדברי' והודיעו מתן שכר פרנסי ישראל לעולם הבא: ויסמוך את ידיו · בעין יפה יותר ויותר ממה שנצטוה שהקב"ה אמר לו וסמכת את ידך והוא עשה בשתי ידיו ועשאו ככלי מלא וגדוש ומלאו חכמתו בעין יפה: כאשר דבר ה' · אף לענין ההוד נתן מהודו עליו · צו את בני ישרא' · מה אמור למעלה יפקוד ה' אמר לו הקב"ה עד שאתה מצוני על בני צוה את בני עלי משל לבת מלך שהיתה נפטרת מן העולם והיתה מפקדת לבעלה על בניה כו' כדאיתא בספרי: קרבני · זה הדם : לחמי · אלו אמורין וכן הוא אומ' והקטיר הכהן המזבחה לחם אשה · לאשי · הנתנין לאשי מזבחי : תשמרו · שיהו כהנים ולוים וישראל עומדין על גביו · מכאן למדו ותקנו מעמדות : במועדו · בכל יום מועד התמידי' · ואמרת להם · אזהרה לבית דין : שנים ליום · כפשוטו ועיקרו בא ללמד שיהיו נשחטין כנגד היום תמיד של שחר במערב ושל בין הערבים במזרחו של טבעות : את הכבש האחד · אעפ"שכבר נאמר בפרשת ואתה תצוה וזה אשר תעשה וגו' · היא היתה אזהרה לימי המלואים וכאן צוואה לדורות : סלת למנחה · מנחת נסכים העשויה בהר סיני כאותן שנעשו בימי המלואים · דבר אחר העשויה בהר סיני הקיש עולת תמיד לעולת הר סיני אותה שנתקרבה לפני מתן תורה שכתוב בה וישם באגנות · מלמד שטעונה כלי : ונסכו יין · בקדש הסך · על המזבח יתנסכו : נסך שכר · יין המשכר פרט ליין מגתו : ריח ניחוח · נחת רוח לפני שאמרתי ונעשה רצוני : עולת שבת בשבתו · ולא עולת שבת בשבת אחרת הרי שלא הקריב בשבת זו שומע אני יקריב שתים לשבת הבאה תלמוד לומ' בשבתו מגיד שאם עבר יומו בטל קרבנו : על עולת התמיד · אלו מוספי' לבד אותן שני כבשים של עולת התמיד ומגיד שאין קרבין אלא בין שני התמידין · וכן בכל מוספין נאמר על עולת התמיד לתלמוד זה : ושלשה עשרונים · כמשפט נסכי פר שכן הן קצובין בפרשת נסכים : זאת עולת חדש בחדשו · שאם עבר יומו בטל קרבנו ושוב אין לו תשלומין : ושעיר עזי' וגו' · כל שעירי המוספין באין לכפר על טומאת מקדש וקדשיו הכל כמו שמפורש במסכת שבועות ונשתנה שעיר ראש חדש שנ' בו לה' ללמודו ללמדך שמכפר על שאין בו ידיעה לא בתחלה ולא בסוף שאין מכיר בחטא אלא הקב"ה בלבד ושאר השעירין למדין ממנו ומדרשו באגדה אמר הקב"ה הביאו כפרה עלי על שמעטתי את הירח : על עולת התמיד · יעשה כל הקרבן הזה : ונסכו · אין ונסכו מוסב על השעיר שאין נסכים לחטאת : כל מלאכת עבוד' · אפי' מלאכה הצריכה לכם כגון דבר האבד המותר בחולו של מועד אסורה ביום טוב : פרים · כנגד אברהם : אילים · כנגד יצחק : כבשים · כנגד יעקב : והכבשים הפריד יעקב · ביסודו של רבי משה ראיתי זאת : כאלה תעשו

כאלה תעשו ליום שבעת ימים לחם אשה ריח ניחח ליהוה על עולת התמיד יעשה ונסכו: וביום השביעי מקרא קדש יהיה לכם כל מלאכת עבדה לא תעשו:

וביום הבכורים בהקריבכם מנחה חדשה ליהוה בשבעתיכם מקרא קדש יהיה לכם כל מלאכת עבדה לא תעשו: והקרבתם עולה לריח ניחח ליהוה פרים בני בקר שנים איל אחד שבעה כבשים בני שנה: ומנחתם סלת בלולה בשמן שלשה עשרנים לפר האחד שני עשרנים לאיל האחד: עשרון עשרון לכבש האחד לשבעת הכבשים: שעיר עזים אחד לכפר עליכם: מלבד עלת התמיד ומנחתו תעשו תמימם יהיו לכם ונסכיהם:

כט ובחדש השביעי באחד לחדש מקרא קדש יהיה לכם כל מלאכת עבדה לא תעשו יום תרועה יהיה לכם: ועשיתם עלה לריח ניחח ליהוה פר בן בקר אחד איל אחד כבשים בני שנה שבעה תמימם: ומנחתם סלת בלולה בשמן שלשה עשרנים לפר שני עשרנים לאיל: ועשרון אחד לכבש האחד לשבעת הכבשים: ושעיר עזים אחד חטאת לכפר עליכם: מלבד עלת החדש ומנחתה ועלת התמיד ומנחתה ונסכיהם כמשפטם לריח ניחח אשה ליהוה: ובעשור לחדש השביעי הזה מקרא קדש יהיה לכם ועניתם את נפשתיכם כל מלאכה לא תעשו: והקרבתם עלה ליהוה ריח ניחח פר בן בקר אחד איל אחד כבשים בני שנה שבעה תמימם יהיו לכם: ומנחתם סלת בלולה בשמן שלשה עשרנים לפר שני עשרנים לאיל האחד: עשרון עשרון לכבש האחד לשבעת הכבשים: שעיר עזים אחד חטאת מלבד חטאת הכפרים ועלת התמיד ומנחתה ונסכיהם:

ובחמשה עשר יום לחדש השביעי מקרא קדש יהיה לכם כל מלאכת עבדה לא תעשו וחגתם חג ליהוה שבעת ימים: והקרבתם עלה אשה ריח ניחח ליהוה פרים בני בקר שלשה עשר אילם שנים כבשים בני שנה ארבעה עשר תמימם יהיו: ומנחתם סלת בלולה בשמן שלשה עשרנים לפר האחד לשלשה עשר פרים שני עשרנים לאיל האחד לשני האילם: ועשרון עשרון לכבש האחד לארבעה עשר כבשים: ושעיר עזים אחד חטאת מלבד עלת התמיד מנחתה ונסכה: וביום השני פרים בני בקר שנים עשר אילם שנים כבשים בני שנה ארבעה עשר תמימם: ומנחתם ונסכיהם לפרים לאילם ולכבשים במספרם כמשפט: ושעיר עזים אחד חטאת מלבד עלת התמיד ומנחתה ונסכיהם: וביום השלישי פרים עשתי עשר אילם שנים כבשים בני שנה ארבעה עשר תמימם: ומנחתם ונסכיהם לפרים לאילם ולכבשים במספרם כמשפט: ושעיר חטאת אחד מלבד עלת התמיד ומנחתה ונסכה:

וביום הרביעי פרים עשרה אילם שנים כבשים בני שנה ארבעה עשר תמימם: מנחתם ונסכיהם לפרים לאילם ולכבשים במספרם כמשפט: ושעיר עזים אחד חטאת מלבד עלת התמיד מנחתה ונסכה:

כאילין תעבדון ליומא שבעא יומין לחים קורבן דמתקבל ברעוא קדם יי על עלתא תדירא יתעביד ונסכיה: וביומא שביעאה מערע קדיש יהי לכון כל עיבידת פולחן לא תעבדון:

וביומא דבכוריא בקרוביכון מנחתא חדתא קדם יי בעצרתיכון מערע קדיש יהי לכון כל עיבידת פולחן לא תעבדון: ותקרבון עלתא לאתקבלא ברעוא קדם יי תורין בני תורי תרין ודכר חד שבעא אמרין בני שנא: ומנחתהון סולתא דפילא במשח תלתא עסרונין לתורא חד תרין עסרונין לדיכרא חד: עסרונא עסרונא לאמרא חד לשבעא אמרין: צפיר בר עיזין חד לכפרא עליכון: בר מעלת תדירא ומנחתיה תעבדון שלמין יהון לכון ונסכיהון:

ובירחא שביעאה בחד לירחא מערע קדיש יהא לכון כל עיבידת פולחן לא תעבדון יום יבבא יהא לכון: ותעבדון עלתא לאתקבלא ברעוא קדם יי תור בר תורי חד דכר חד אמרין בני שנא שבעא שלמין: ומנחתהון סולתא דפילא במשח תלתא עסרונין לתורא תרין עסרונין לדיכרא: ועסרונא חד לאמרא חד לשבעא אמרין: וצפיר בר עיזין חד חטאתא לכפרא עליכון: בר מעלת ירחא ומנחתה ועלת תדירא ומנחתה ונסכיהון כדחזי להון לאתקבלא ברעוא קורבנא קדם יי:

ובעסרא לירחא שביעאה הדין מערע קדיש יהי לכון ותענון ית נפשתיכון כל עיבידא לא תעבדון: ותקרבון עלתא קדם יי לאתקבלא ברעוא תור בר תורי חד דכר חד אמרין בני שנא שבעא שלמין יהון לכון: ומנחתהון סולתא דפילא במשח תלתא עסרונין לתורא תרין עסרונין לדיכרא חד: עסרונא עסרונא לאמרא חד כן לשבעא אמרין: צפיר בר עיזין חד חטאתא בר מחטאת כפוריא ועלת תדירא ומנחתה ונסכיהון:

ובחמשא עסרא יומא לירחא שביעאה מערע קדיש יהי לכון כל עיבידת פולחן לא תעבדון ותחגון חגא קדם יי שבעא יומין: ותקרבון עלתא קורבן דמתקבל ברעוא קדם יי תורין בני תורי תלת עסר דכרין תרין אמרין בני שנא ארבעא עסר שלמין יהון: ומנחתהון סולתא דפילא במשח תלתא עסרונין לתורא חד לתלתא עסר תורין תרין עסרונין לדיכרא חד לתרין דכרין: ועסרונא עסרונא לאמרא חד לארבעה עסר אמרין: וצפיר בר עיזין חד חטאתא בר מעלת תדירא מנחתה ונסכה:

וביומא תניינא תורין בני תורי תרי עסר דכרין תרין אמרין בני שנא ארבעא עסר שלמין: ומנחתהון ונסכיהון לתורי לדכרי ולאמרין במניניהון כדחזי: וצפיר בר עיזין חד חטאתא בר מעלת תדירא ומנחתה ונסכיהון:

וביומא תליתאה תורין חד עסר דכרין תרין אמרין בני שנא ארבעא עסר שלמין: ומנחתהון ונסכיהון לתורין לדכרין ולאמרין במניניהון כדחזי: וצפירא דחטאתא חד בר מעלת תדירא ומנחתה ונסכה:

וביומא רביעאה תורין עסרא דכרין תרין אמרין בני שנא ארבעא עסר שלמין: מנחתהון ונסכיהון לתורין לדיכרין ולאמרין במניניהון כדחזי: וצפיר בר עיזין חד חטאתא בר מעלת תדירא מנחתה ונסכה:

כאלה תעשו. שלא יהו פוחתין והולכין כפרי החג: וביום הבכורים. חג השבועות קרוי בכורי קציר חטים על שם שתי הלחם שהם ראשונים למנחת חטים הבאה מן החדש: תמימים יהיו לכם ונסכיהם. אף הנסכים יהיו תמימים. למדו רבותינו מכאן שהיין שהעלה קמחין פסול לנסכים: מלבד עולת החדש. מוספי ראש חדש שהוא ביום ראש השנה: מלבד חטאת הכפורים. שעיר הנעשה בפנים האמור באחרי מות שגם הוא חטאת: ועולת התמיד. ומלבד עולת התמיד תעשו עולות הללו. ונסכיהם. מוסב על המוספין הכתובים ועל תעשו והוא לשון צווי. מלבד עולת התמיד ומנחתה תעשו את אלה ונסכיהם וכן כל נסכיהם האמורים בכל המועדות חוץ משל קרבנות החג שכל ונסכה ונסכיהם ונסכיה שבהם מוסבים על התמיד ואינן לשון צווי שהרי נסכיהם של מוספים כתובין לעצמן בכל יום ויום: ומנחתם ונסכיהם לפרים. פרי החג שבעים הם כנגד שבעים אומות ומתמעטים והולכים סימן כלייה להם. ובימי המקדש היו מגינין עליהם מן היסורין: ולכבשים. כנגד ישראל שנקראו שה פזורה והם קבועים ומניינם תשעים ושמונה לכלות מהם תשעים ושמונה קללות שבמשנה תורה. בשני נאמר ונסכיהם על שני תמידי היום ולא שנה הלשון אלא לידרש כמו שאמרו רז"ל בשני ונסכיהם בששי ונסכיה בשביעי כמשפטם מם יוד מם הרי כאן מים רמז לנסוך המים מן התורה בחג:

וביומא חמישאה תורין תשעה דיכרין תרין אמרין בני שנה ארבעה
עשר שלמין: ומנחתהון ונסכיהון לתורי לדכרי ולאמרי במניניהו
כד חזי: וצפירא דחטאתא חד בר מעלת תדירא ומנחתה ונסכה:
וביומא שתיתאה תורין תמניא דיכרין תרין אמרין בני
שנה ארבעה עסר שלמין: ומנחתהון ונסכיהון לתורי לדיכרי
ולאימרי במניניהון כד חזי: וצפירא דחטאת חד בר מעלת תדירא
מנחתא ונסכהא: וביומא שביעאה תורין שבעא דיכרין
תרין אימרין בני שנה ארבעה עסר שלמין: ומנחתהון ונסכיהון
לתורי לדיכרי ולאימרי במניניהון כד חזי להון: וצפירא דחטאת
חד בר מעלת תדירא מנחתא ונסכהא: ביומא תמינאה
כנישין תהי לכון כל עיבידת פולחן לא תעבדון: ותקרבון עלתא
קורבן דמתקבל ברעוא קדם יוי תור חד דכר חד אמרין בני שנה
שבעא שלמין: מנחתהון ונסכיהון לתורא לדיכרא ולאמרין
במניניהון כד חזי: וצפירא דחטאת חד בר מעלת תדירא ומנחתא
ונסכה: אילין תעבדון קדם יוי במועדיכון בר מנדריכון ונדבותיכו
לעלותכון ולמנחותיכון ולנסכיכון ולנכסת קודשיכון: ואמר משה
לבני ישראל ככל די פקיד יוי ית משה:

וביום החמישי פרים תשעה
אילם שנים כבשים בני שנה ארבעה עשר תמימם: ומנחתם
ונסכיהם לפרים לאילם ולכבשים במספרם כמשפט: ושעיר
חטאת אחד מלבד עלת התמיד ומנחתה ונסכה:
וביום הששי פרים שמנה אילם שנים כבשים בני שנה ארבעה
עשר תמימם: ומנחתם ונסכיהם לפרים לאילם ולכבשים במספרם
כמשפט: ושעיר חטאת אחד מלבד עלת התמיד מנחתה ונסכיה:
וביום השביעי פרים שבעה אילם שנים כבשים
בני שנה ארבעה עשר תמימם: ומנחתם ונסכיהם לפרים לאילם
ולכבשים במספרם כמשפטם: ושעיר חטאת אחד מלבד עלת
התמיד מנחתה ונסכה: ביום השמיני עצרת
תהיה לכם כל מלאכת עבדה לא תעשו: והקרבתם עלה אשה ריח
ניחח ליהוה פר אחד איל אחד כבשים בני שנה שבעה תמימם:
מנחתם ונסכיהם לפר לאיל ולכבשים במספרם כמשפט: ושעיר
חטאת אחד מלבד עלת התמיד ומנחתה ונסכה: אלה תעשו ליהוה
במועדיכם לבד מנדריכם ונדבתיכם לעלתיכם ולמנחתיכם ול
ולנסכיכם ולשלמיכם: ויאמר משה אל בני ישראל ככל אשר
צוה יהוה את משה:

פ פ פ

ומליל

משה עם רישי שבטיא לבני ישראל
למימר דין פתגמא די פקיד יוי:
גבר ארי ידר נדר קדם יוי או יקיים
קים למיסר איסר על נפשיה לא יבטיל פתגמיה ככל די יפוק מפומי
יעביד: ואתתא ארי תדר נדר קדם יוי ותיסר איסר בבית אבוהא
ברביותהא: וישמע אבוהא ית נדרה ואסרה די אסרת על נפשה
וישתוק לה אבוהא ויקומון כל נדרהא וכל איסרי די אסרת על
נפשה יקומון: ואם יעדי אבוהא יתה ביומא דשמע כל נידרהא
ואסרהא די אסרת על נפשה לא יקומון ומן קדם יוי ישתביק לה
ארי אעדי אבוהא יתה: ואם מהוה תהוי לגבר ונדרהא

פ פ פ

וידבר

משה אל ראשי המטות לבני ישראל
לאמר זה הדבר אשר צוה יהוה:
איש כי ידר נדר ליהוה או השבע
שבעה לאסר אסר על נפשו לא יחל דברו ככל היצא מפיו יעשה:
ואשה כי תדר נדר ליהוה ואסרה אסר בבית אביה בנעריה: ושמע
אביה את נדרה ואסרה אשר אסרה על נפשה והחריש לה אביה
וקמו כל נדריה וכל אסר אשר אסרה על נפשה יקום: ואם הניא
אביה אתה ביום שמעו כל נדריה ואסריה אשר אסרה על נפשה
לא יקום ויהוה יסלח לה כי הניא אביה אתה: ואם היו תהיה לאיש

עצרת תהיה לכם· עצורים בעשיית מלאכה· דבר אחר עצרת עצרו מלצאת מלמד שטעון לינה· ומדרשו באגדה לפי שכל ימות הרגל הקריבו כנגד ס' אומות ובאין ללכת אמר להם המקום בבקשה מכם עשו לי סעודה קטנה כדי שאהנה מכם: פר אחד איל אחד· אילו כנגד ישראל התעכבו לי מעט עוד ולשון חבה הוא זה כבנים הנפטרי' מאביהם והוא אומר להם קשה עלי פרידתכם עכבו עוד יום אחד משל למלך שעשה סעוד' כו' כדאית' במסכת סוטה ובמדרש ר' תנחומ' מדה תורה דרך ארץ שמי שיש לו אכסנאי יום ראשון יאכילנו פטומו' למחר יאכילנו דגי' למחר בשר בהמה למחר מאכילו קטני' למחר מאכילו ירק פוחת והולך כפרי החג: אלה תעשו לה' במועדיכם· דבר הקצוב לחובה: לבד מנדריכם· אם באתם לידור קרבנות ברגל מצוה היא בידכם או נדרים או נדבות שנדרתם כל השנה הקריבום ברגל שמא יקשה לו לחזור ולעלות לירושלם ולהקריב נדריו ונמצא עובר בבל תאחר: ויאמר משה אל בני ישראל· להפסיק הענין דברי רבי ישמעאל לפי שעד כאן דבריו של מקום ופרשת נדרים מתחלת בדבורו של משה הוצרך להפסיק תחלה ולומר שחזר משה ואמרה לפרשה זו לישראל שאם לא כן יש במשמע שלא אמר להם זו אלא בפרשת נדרים התחיל דבריו:

חסלת פנחס בן אלעזר·

ראשי

המטות· חלק כבוד לנשיאים ללמדם תחלה ואחר כך לכל בני ישראל· ומנין שאף שאר הדברות כן תלמוד לומר וישובו אליו אהרן וכל הנשיאי' בעדה וידבר משה אליהם ואחרי כן נגשו כל בית ישראל· ומה ראה לאמרה כאן למד שהפרת נדרים ביחיד מומחה ואם אין יחיד מומחה מפר בשלשה הדיוטות· או יכול שלא אמ' משה פרשה זו אלא לנשיאי' בלבד נאמר כאן זה הדבר ונאמ' בשחוטי חוץ זה הדבר מה להלן נאמרה לאהרן ולבניו ולכל בני ישראל שנ' דבר אל אהרן וגומר אף זו נאמרה לכולן: זה הדבר· משה נתנבא בכה אמר ה' כחצות הלילה והנביאים נתנבאו בכה אמר ה' מוסף עליהם משה שנתנבא בלשון זה הדבר· דבר אחר זה הדבר מעוט הוא שהחכם בלשון התרה ובעל בלשון הפרה כלשון הכתוב כאן ואם חלפו אין מותר ואין מופר: נדר· האומר הרי עלי קונם שלא אוכל או שלא אעשה דבר פלוני יכול אפי' נשבע שיאכל נבלות אני קורא עליו ככל היוצא מפיו יעשה תלמוד לומר לאסר איסר לאסור את המותר ולא להתיר את האסור: לא יחל דברו· כמו לא יחלל דברו לא יעשה דברו חולין: בית אביה· ברשות אביה ואפי' אינה בביתו: בנעוריה· ולא קטנה ולא בוגרת שהקטנה אין נדרה נדר והבוגרת אינה ברשותו של אביה להפר נדריה ואי זו היא קטנה אמרו רבותינו בת אחת עשרה שנה ויום אחד נדריה נבדקין אם ידעה לשם מי נדרה ולשם מי הקדישה נדרה נדר בת שתים עשרה שנה ויום אחד אינה צריכה ליבדק· ואם הניא אביה אותה· אם מנע אותה מן הנדר כלומר שהפר לה. הנאה זו איני יודע מה היא כשהוא אומר ואם ביום שמוע אישה יניא אותה והפר הוי אומר הנאה זו הפרה. ופשוטו לשון מניעה והסרה וכן למה תניאון וכן שמן ראש אל יניא ראשי וכן וידעתם את תנואתי את אשר סרתם מעלי: וה' יסלח לה· במה הכתוב מדבר באשה שנדרה בנזיר ושמע בעלה והפר לה והיא לא ידעה ועוברת על נדרה ושותה יין ומטמאה למתים זו היא שצריכה סליחה ואעפ"שהוא מופר ואם המופרין צריכים סליחה קל וחומר לשאינן מופרי': ואם היו תהיה לאיש· זו ארוסה או אינו אלא נשואה כשהוא אומר ואם בית אישה נדרה הרי נשואה אמור וכאן בארוסה ובא לחלוק בה שאביה ובעלה מפירין נדריה הפר האב ולא הפר הבעל או הפר הבעל ולא הפר האב הרי זה אינו מופר ואין צריך לומ' אם קיים אחד מהם: ונדריה עליה·

וּנְדָרֶיהָ עָלֶיהָ אוֹ מִבְטָא שְׂפָתֶיהָ אֲשֶׁר אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ׃ וְשָׁמַע
אִישָׁהּ בְּיוֹם שָׁמְעוֹ וְהֶחֱרִישׁ לָהּ וְקָמוּ נְדָרֶיהָ וֶאֱסָרֶהָ אֲשֶׁר־אָסְרָה
עַל־נַפְשָׁהּ יָקֻמוּ׃ וְאִם בְּיוֹם שְׁמֹעַ אִישָׁהּ יָנִיא אוֹתָהּ וְהֵפֵר אֶת־
נִדְרָהּ אֲשֶׁר עָלֶיהָ וְאֵת מִבְטָא שְׂפָתֶיהָ אֲשֶׁר אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ וַיהוָה
יִסְלַח־לָהּ׃ וְנֵדֶר אַלְמָנָה וּגְרוּשָׁה כֹּל אֲשֶׁר־אָסְרָה עַל־
נַפְשָׁהּ יָקוּם עָלֶיהָ׃ וְאִם־בֵּית אִישָׁהּ נָדָרָה אוֹ־אָסְרָה אִסָּר
עַל־נַפְשָׁהּ בִּשְׁבֻעָה׃ וְשָׁמַע אִישָׁהּ וְהֶחֱרִשׁ לָהּ לֹא הֵנִיא אֹתָהּ
וְקָמוּ כָּל־נְדָרֶיהָ וְכָל־אִסָּר אֲשֶׁר־אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ יָקוּם׃ וְאִם־
הָפֵר יָפֵר אֹתָם אִישָׁהּ בְּיוֹם שָׁמְעוֹ כָּל־מוֹצָא שְׂפָתֶיהָ לִנְדָרֶיהָ ול
וּלְאִסַּר נַפְשָׁהּ לֹא יָקוּם אִישָׁהּ הֲפֵרָם וַיהוָה יִסְלַח־לָהּ׃ כָּל־נֵדֶר וְכָל־
שְׁבֻעַת אִסָּר לְעַנֹּת נָפֶשׁ אִישָׁהּ יְקִימֶנּוּ וְאִישָׁהּ יְפֵרֶנּוּ׃ וְאִם־הַחֲרֵשׁ
יַחֲרִישׁ לָהּ אִישָׁהּ מִיּוֹם אֶל־יוֹם וְהֵקִים אֶת־כָּל־נְדָרֶיהָ אוֹ אֶת־כָּל־
אֱסָרֶיהָ אֲשֶׁר עָלֶיהָ הֵקִים אֹתָם כִּי־הֶחֱרִשׁ לָהּ בְּיוֹם שָׁמְעוֹ׃ וְאִם־
הָפֵר יָפֵר אֹתָם אַחֲרֵי שָׁמְעוֹ וְנָשָׂא אֶת־עֲוֹנָהּ׃ אֵלֶּה הַחֻקִּים אֲשֶׁר
צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה בֵּין אִישׁ לְאִשְׁתּוֹ בֵּין־אָב לְבִתּוֹ בִּנְעֻרֶיהָ בֵּית א
אָבִיהָ׃ וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ לא
נְקֹם נִקְמַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֵת הַמִּדְיָנִים אַחַר תֵּאָסֵף אֶל־עַמֶּיךָ׃
וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל־הָעָם לֵאמֹר הֵחָלְצוּ מֵאִתְּכֶם אֲנָשִׁים לַצָּבָא וְיִהְיוּ
עַל־מִדְיָן לָתֵת נִקְמַת־יְהוָה בְּמִדְיָן׃ אֶלֶף לַמַּטֶּה אֶלֶף לַמַּטֶּה
לְכֹל מַטּוֹת יִשְׂרָאֵל תִּשְׁלְחוּ לַצָּבָא׃ וַיִּמָּסְרוּ מֵאַלְפֵי יִשְׂרָאֵל
אֶלֶף לַמַּטֶּה שְׁנֵים־עָשָׂר אֶלֶף חֲלוּצֵי צָבָא׃ וַיִּשְׁלַח אֹתָם
מֹשֶׁה אֶלֶף לַמַּטֶּה לַצָּבָא אֹתָם וְאֶת־פִּינְחָס בֶּן־אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן לַצָּבָא
וּכְלֵי הַקֹּדֶשׁ וַחֲצֹצְרוֹת הַתְּרוּעָה בְּיָדוֹ׃ וַיִּצְבְּאוּ עַל־מִדְיָן
כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה וַיַּהַרְגוּ כָּל־זָכָר׃ וְאֶת־מַלְכֵי מִדְיָן
הָרְגוּ עַל־חַלְלֵיהֶם אֶת־אֱוִי וְאֶת־רֶקֶם וְאֶת־צוּר וְאֶת־חוּר וְאֶת־רֶבַע
חֲמֵשֶׁת מַלְכֵי מִדְיָן וְאֵת בִּלְעָם בֶּן־בְּעוֹר הָרְגוּ בֶּחָרֶב׃ וַיִּשְׁבּוּ בְנֵי־
יִשְׂרָאֵל אֶת־נְשֵׁי מִדְיָן וְאֶת־טַפָּם וְאֵת כָּל־בְּהֶמְתָּם וְאֶת־כָּל־מִקְנֵהֶם
וְאֶת־כָּל־חֵילָם בָּזָזוּ׃ וְאֵת כָּל־עָרֵיהֶם בְּמוֹשְׁבֹתָם וְאֵת כָּל־
טִירֹתָם שָׂרְפוּ בָּאֵשׁ׃ וַיִּקְחוּ אֶת־כָּל־הַשָּׁלָל וְאֵת כָּל־הַמַּלְקוֹחַ
בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה׃ וַיָּבִאוּ אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְאֶל־
עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַשְּׁבִי וְאֶת־הַמַּלְקוֹחַ וְאֶת־הַשָּׁלָל אֶל־הַמַּחֲנֶה
אֶל־עַרְבֹת מוֹאָב אֲשֶׁר עַל־יַרְדֵּן יְרֵחוֹ׃

ונדרהא עלהא או פירוש ספותהא די אסרת על נפשה׃ וישמע בעלהא
ביומא דישמע וישתוק לה ויקומון נדרהא ואסרהא די אסרת על
נפשה יקומון׃ ואם ביום דישמע בעלהא אעדי יתה ויבטיל ית נ
נדרהא די עלהא וית פירוש ספותהא די אסרת על נפשה ומן קדם
יי ישתביק לה׃ ונדר ארמלא ומתרכא כל די אסרת על נפשה יקום
עלה׃ ואם בית בעלה נדרת או אסרת איסר על נפשה בקיום׃
וישמע בעלה וישתוק לה לא אעדי יתה ויקומון כל נדרהא וכל
איסר די אסרת על נפשה יקום׃ ואם בטלא יבטיל יתהון בעלה
ביומא דשמע כל אפקות ספותהא לנדרהא ולאיסר נפשה לא
יקומון בעלה בטילינון ומן קדם יי ישתביק לה׃ כל נדר וכל
קיומת איסר לסגפא נפש בעלה יקימינון ובעלה יבטילינון׃ ואם
משתוק ישתוק לה בעלה מיום ליום ויקיים ית כל נדרהא או ית
כל איסרהא די עלה קיים יתהון ארי שתיק לה ביום דשמע׃ ואם
בטלא יבטיל יתהון בתר דשמע ויקביל ית חובה׃ אלין קימיא די
פקיד יי ית משה בין גברא לאתתיה בין אבא לברתיה ברביותהא
בית אבוהא׃ ומליל יי עם משה למימר׃ אתפרע פורענות
בני ישראל מן מדינאי בתר כן תתכניש לעמך׃ ומליל משה עם עמא
למימר זריזו מנכון גברין לחילא ויהון על מדין למתן פורענות דין
עמא דיי במדין׃ אלפא לשבטא אלפא לשבטא לכל שבטיא דישראל
תשלחון לחילא׃ ואתבחרו מאלפיא דישראל אלפא לשבטא תרי
עסר אלפין מזרזי חילא׃ ושלח יתהון משה אלפא לשבטא לחילא
יתהון וית פינחס בר אלעזר כהנא לחילא ומני קודשא וחצוצרת
יבבתא בידיה׃ ואתחילו על מדין כמא דפקיד יי ית משה וקטלו
כל דכורא׃ וית מלכי מדין קטלו על קטיליהון ית אוי וית רקם וית
צור וית חור וית רבע חמשא מלכי מדין וית בלעם בר בעור קטלו
בחרבא׃ ושבו בני ישראל ית נשי מדין וית טפלהון וית כל בעיריהון
וית כל גיתיהון וית כל ניכסיהון בזו׃ וית כל קירויהון במותבניהון
וית כל בית סגדתהון אוקידו בנורא׃ ושבו ית כל עדאה וית כל
דברתא באנשא ובבעירא׃ ואיתיאו לות משה ולות אלעזר כהנא
ולות כנשתא דבני ישראל ית שביא וית דברתא וית עדאה למ
למשריתא למישריא דמואב די על ירדנא דירחו׃ ונפקו

ונדריה עליה· שנדרה בבית אביה ולא שמע בהן אביה ולא הופרו ולא הוקמו: ושמע אישה וגו'. הרי לך שאם קיים הבעל שהוא קיים: ואם הפר אותם· יכול אפי' לא הפר האב תלמוד לומר בנעוריה בית אביה כל שבנעורי' ברשות אביה הוא: כל אסר אסרה על נפשה יקום עליה· לפי שאינה לא ברשות אב ולא ברשות בעל ובאלמנה מן הנשואים הכתוב מדבר אבל אלמנה מן האירוסין את הבעל נתרוקנה וחזרה רשות לאב: ואם בית אישה נדרה· בנשואה הכתוב מדבר: כל נדר וכל שבועת איסר וגומר· לפי שאמר שהבעל מפר יכול כל נדרים במשמע תל' לענות נפש אינו מפר אלא נדרי ענוי נפש בלבד והם מפורשים במסכת נדרים: מיום אל יום· שלא תאמר מעת לעת לכך נאמר מיום אל יום ללמדך שאין מפר אלא עד שתחשך: אחרי שמעו· אחרי ששמע וקיים שאמ' אפשי בו וחזר והפר לה אפי' בו ביום: ונשא את עונה· הוא נכנס תחתיה למדנו מכאן שהגורם תקלה לחבירו הוא נכנס תחתיו לכל עונשין: מאת המדיני'· ולא מאת המואבים שהמואבים נכנסו לדבר מחמת יראה שהיו יראים מהם שיהו שוללים אותם שלא נאמר אלא אל תתגר בם מלחמה אבל מדינים נתעברו על ריב לא להם· דבר אחר מפני שתי פרידות טובות שיש לי להוציא מהם: וידבר משה וגו'· אעפ"י ששמע שמיתתו תלויה בדבר עשה בשמחה ולא איחר· החלצו· כתרגומו לשון חלוצי צבא מזויינים: אנשים· צדיקים· וכן בחר לנו אנשים וכן אנשים חכמים וידועים: נקמת ה'· שהעומד כנגד ישראל כאלו עומד כנגד הקב"ה: לכל מטות ישראל· לרבו' שבט לוי: וימסרו· להודיעך שבחן של רועי ישראל כמה הם חביבים על ישראל עד שלא שמעו במיתתו מה הוא אומר עוד מעט וסקלוני ומששמעו שמיתת משה תלויה בנקמת מדין לא רצו ללכת עד שנמסרו על כרחן: אותם ואת פנחס· מגיד שהיה פנחס שקול כנגד כולם· ומפני מה הלך פנחס ולא הלך אלעזר אמר הקב"ה מי שהתחיל במצוה שהרג כזבי בת צור יגמור· דבר אחר שהלך לנקום נקמת יוסף אבי אמו שנאמר והמדנים מכרו אותו· ומנין שהיתה אמו של פנחס משל יוסף שנאמר מבנות פוטיאל מזרע יתרו שפיטם עגלים לע"ז ומזרע יוסף שפטפט ביצרו· דבר אחר שהיה משוח מלחמה: וכלי הקדש· זה הארון והציץ· שהיה בלעם עמהם ומפריח מלכי מדין בכשפי' והוא עצמו פורח עמהם הראה להם את הציץ שהשם חקוק בו והם נופלים לכך נאמר על חלליהם במלכי מדין שנופלים על החללים מן האויר וכן בבלעם כתוב על חלליהם בספר יהושע: בידו· ברשותו· וכן ויקח את כל ארצו מידו': חמשת מלכי מדין· וכי איני רואה שחמשה מנה הכתוב למה הוזקק לומר חמשת אלא ללמדך ששוו כולם בעצה והשוו כלם בפורענות בלעם הלך שם ליטול שכר עשרים וארבעה אלף שהפיל מישראל בעצתו ויצא ממדין לקראת ישראל ומשיאן עצה רעה אמר להם אם כשהייתם ששים רבוא לא יכולתם ליגם ועכשו בשנים עשר אלף אתם באים להלחם נתנו לו שכרו משלם ולא קפחוהו: בחרב· הוא בא על ישרא' והחליף אומנתו באומנותם שאין נושעים אלא בפיהם ועל ידי תפילה ובקשה ובא הוא ותפש אומנותם לקללם בפיו אף הם באו עליו והחליפו אומנותם באומנות האומות שבאין בחרב שנאמר ועל חרבך תחיה: טירותם· מקום פלטרין שלהם שהם לשון מושב כומרים יודעי חוקיהם· דבר אחר לשון מושב שריהם כמו שמתורגם סרני פלשתים טורני פלשתאי: ויקחו את כל השלל· מגיד שהיו כשרים וצדיקים ולא נחשדו על הגזל לשלוח יד בבזה שלא ברשות שנאמר את כל השלל וגו' ועליהם מפורש בקבלה שניך כעדר הרחלים וגו'· אף אנשי המלחמה שביך כלם צדיקים: שלל· הן מטלטלין של מלבוש ותכשיטין: בז· הוא בזת מטלטלין שאינן תכ מלקוח: אדם ובהמה: ובמקום שכתוב שבי אצל מלקוח שבי באדם ומלקוח בבהמה:

ויצאו משה ואלעזר הכהן וכל נשיאי העדה לקראתם אל מחוץ למחנה׃ ויקצף משה על פקודי החיל שרי האלפים ושרי המאות הבאים מצבא המלחמה׃ ויאמר אליהם משה החייתם כל נקבה׃ הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם למסר מעל ביהוה על דבר פעור ותהי המגפה בעדת יהוה׃ ועתה הרגו כל זכר בטף וכל אשה ידעת איש למשכב זכר הרגו׃ וכל הטף בנשים אשר לא ידעו משכב זכר החיו לכם׃ ואתם חנו מחוץ למחנה שבעת ימים כל הרג נפש וכל נגע בחלל תתחטאו ביום השלישי וביום השביעי אתם ושביכם׃ וכל בגד וכל כלי עור וכל מעשה עזים וכל כלי עץ תתחטאו׃ ויאמר אלעזר הכהן אל אנשי הצבא הבאים למלחמה זאת חקת התורה אשר צוה יהוה את משה׃ אך את הזהב ואת הכסף את הנחשת את הברזל את הבדיל ואת העפרת׃ כל דבר אשר יבא באש תעבירו באש וטהר אך במי נדה יתחטא וכל אשר לא יבא באש תעבירו במים׃ וכבסתם בגדיכם ביום השביעי וטהרתם ואחר תבאו אל המחנה׃

ויאמר יהוה אל משה לאמר׃ שא את ראש מלקוח השבי באדם ובבהמה אתה ואלעזר הכהן וראשי אבות העדה׃ וחצית את המלקוח בין תפשי המלחמה היצאים לצבא ובין כל העדה׃ והרמת מכס ליהוה מאת אנשי המלחמה היצאים לצבא אחד נפש מחמש המאות מן האדם ומן הבקר ומן החמרים ומן הצאן׃ ממחציתם תקחו ונתתה לאלעזר הכהן תרומת יהוה׃ וממחצת בני ישראל תקח אחד אחז מן החמשים מן האדם מן הבקר מן החמרים ומן הצאן מכל הבהמה ונתתה אתם ללוים שמרי משמרת משכן יהוה׃ ויעש משה ואלעזר הכהן כאשר צוה יהוה את משה׃ ויהי המלקוח יתר הבז אשר בזזו עם הצבא צאן שש מאות אלף ושבעים אלף וחמשת אלפים׃ ובקר שנים ושבעים אלף׃ וחמרים אחד וששים אלף׃ ונפש אדם מן הנשים אשר לא ידעו משכב זכר כל נפש שנים ושלשים אלף׃ ותהי המחצה חלק היצאים בצבא מספר הצאן שלש מאות אלף ושלשים אלף ושבעת אלפים וחמש מאות׃ ויהי המכס ליהוה מן הצאן שש מאות חמש ושבעים׃ והבקר ששה ושלשים אלף ומכסם ליהוה שנים ושבעים׃ וחמרים שלשים אלף וחמש מאות ומכסם ליהוה אחד וששים׃ ונפש אדם ששה עשר אלף ומכסם ליהוה שנים ושלשים נפש׃ ויתן משה את מכס

ונפקו משה ואלעזר כהנא וכל רברבי כנשתא לקדמותהון למברא למשריתא׃ ורגיז משה על דממנן על חילא רבני אלפין ורבני מאותא דאתו מחיל קרבא׃ ואמר להון משה הקימתון כל נוקבא׃ הא אינון הואה לבני ישראל בעצת בלעם לשקרא שקר קדם יי על עיסק פעור והות מותנא בכנשתא דיי׃ וכען קטולו כל דכורא בטפלא וכל אתתא דידעת גבר למשכב דכורא קטולו׃ וכל טפלא בנשיא די לא ידעא משכבי דכורא קימו לכון׃ ואתון שרו מברא למשריתא שבעא יומין כל דיקטול נפש וכל דיקרב בקטילא תדון עלוהי ביומא תליתאה וביומא שביעאה אתון ושביכון׃ וכל לבוש וכל מאן דמשך וכל עובד מעזי וכל מאן דאע תדון עלוהי׃ ואמר אלעזר כהנא לגברי חילא דאתו לקרבא דא גזירת אוריתא די פקיד יי ית משה׃ ברם ית דהבא וית כספא ית נחשא וית ברזלא ית אבצא וית אברא׃ כל מדעם דמתעל בנורא תעבירוניה בנורא וידכי ברם במי אדיותא יתדי וכל די לא מתעל בנורא תעבירוניה במיא׃ ותחורון לבושיכון ביומא שביעאה ותדכון ובתר כן תיעלון למשריתא׃ ואמר יי למשה למימר׃ קביל ית חושבן דברתא דשביא באנשא ובבעירא את ואלעזר כהנא ורישי אבהת כנשתא׃ ותפליג ית דברתא בין גברי מגיחי קרבא דנפקו לחילא ובין כל כנשתא׃ ותפריש נסיבא קדם יי מן גברים מגיחי קרבא דנפקו לחילא חד נפשא מחמש מאה מן אנשא ומן תורי ומן חמרי ומן ענא׃ מפלגותהון תסבון ותתן לאלעזר כהנא אפרשותא קדם יי׃ ומפלגות בני ישראל תיסב חד דאתחד מן חמשין מן אנשא מן תורי מן חמרי ומן ענא מכל בעירא ותתן יתהון לליואי נטרי מטרת משכנא דיי׃ ועבד משה ואלעזר כהנא כמא די פקיד יי ית משה׃ והות דברתא שאר ביזא די בזו עמא די נפקו לחילא ענא שית מאה ושבעין וחמשא אלפין׃ ותורי שבעין ותרין אלפין׃ וחמרי שיתין וחד אלפין׃ ונפשא דאנשא מן נשיא די לא ידעא משכבי דכורא כל נפשא תלתין ותרין אלפין׃ והות פלגותא חולק גובריא די נפקו לחילא מנין ענא תלת מאה ותלתין ושבעא אלפין וחמש מאה׃ והות נסיבא קדם יי מן ענא שית מאה ושבעין וחמש׃ ותורי תלתין ושיתא אלפין ונסיביהון קדם יי שבעין ותרין׃ וחמרי תלתין אלפין וחמש מאה ונסיביהון קדם יי שיתין וחד׃ ונפשא דאנשא שיתת עסר אלפין ונסיבהון קדם יי תלתין ותרין נפשן׃ ויהב משה ית נסיב

אפרשותא

ויצאו משה ואלעזר הכהן. לפי שראו את נערי ישראל יוצאים לחטוף מן הבזה: ויקצף משה על פקודי החיל. ממונים על החיל ללמדך שכל סרחון הדור תלוי בגדולים שיש כח בידם למחות: בדבר בלעם. אמר להם אפי' אתם מכניסים כל המונות שבעולם אין אתם יכולין להם שמא מרובים אתם מן המצריים שהיו שש מאות רכב בחור באו והשיאכם עצה אלהיהם של אלו שונא זמה הוא וכו' כדאי' בחלק ובספרי: הן הנה. מגיד שהיו מכירין אותן זו היא שנכשל פלו' בה: וכל אשה ידעת איש. ראויה ליבעל אעפ"י שלא נבעלה ולפני הציץ העבירום והראויה ליבעל פניה מוריקות: הרגו. למה חזר ואמר להפסיק הענין דברי רבי ישמע' שאם אני קורא הרגו כל זכר בטף וכל אשה ידעת איש וכל הטף בנשים וגו' איני יודע אם להרוג עם הזכרים או להחיות עם הטף לכך נאמר הרגו: מחוץ למחנה. שלא יכנסו לעזרה: כל הורג נפש. רבי מאיר אומר בהורג בדבר המקבל טומאה הכתוב מדבר ולמדך הכתוב שהכלי מטמא אדם בחבורי המת כאלו נוגע במת עצמו או אפי' זרק בו חץ והרגו תלמוד לומר וכל נוגע בחלל הקיש הורג לנוגע מה נוגע על ידי חבורו אף הורג על ידי חבורו: תתחטאו. במי נדה כדין שאר טמאי מתים. שאף לדברי האומר קברי גוים אין מטמאין באהל שנ' ואתנה צאני צאן מרעיתי אדם אתם קרויים אדם מודה הוא שהגוים מטמאין במגע ובמשא שלא נאמר אדם אלא אצל טומאת אהלות שנאמר אדם כי ימות באהל: אתם ושביכם. לא שהגוים מקבלין טומאה וצריכין הזאה אלא מה אתם בני ברית אף שביכם כשיבואו לברית ויטמאו צריכין הזאה: וכל מעשה עזים. להביא כלי הקרני' והטלפים והעצמות: ויאמר אלעזר הכהן וגו'. לפי שבא משה לכלל כעס בא לכלל טעות שנתעלמו ממנו הלכות גיעולי גוים. וכן אתה מוצא בשמיני למלואים שנאמר ויקצף על אלעזר ועל איתמר בא לכלל כעס בא לכלל טעות. וכן בשמעו נא המורים ויך את הסלע על ידי הכעס טעה: אשר צוה ה' וגומר. תלה ההוראה ברבו: אך את הזהב וגו'. אעפ"י שלא הזהיר להם משה אלא על הלכות טומאה עוד יש להזהיר לכם על הלכות גיעול ואך לשון מיעוט כלומר ממועטין אתם מלהשתמש בכלים אפילו לאחר טהרתן מטומאת המת עד שיטהרו מבליעת אסור נבלות ורבו' אמרו אך את הזהב לומר שצריך להעביר חלודה שלו קודם שיגעילנו וזהו לשון אך שלא יהא שם חלודה אך המתכת יהיה כמות שהוא: כל דבר אשר יבא באש. לבשל בו כלום: תעבירו באש. כדרך תשמישו הגעלתו. מי שתשמישו על ידי חמין יגעילנו בחמין ומי שתשמישו על ידי צלי כגון השפוד והאסכלה ילבננו באור: אך במי נדה יתחטא. לפי פשוטו חטוי זה לטהרו מטומאת מת אמר להם צריכין הכלים געול לטהרן מן האיסור וחטוי לטהרן מן הטומאה ורבותינו דרשו מכאן שאף להכשירן מן האיסור הטעין טבילה לכלי מתכות. ומי נדה הכתובין כאן דרשו מים הראויין לטבול בהם נדה וכמה הם ארבעים סאה: וכל אשר לא יבא באש. כל דבר שאין תשמישו על ידי האור כגון כוסות וצלוחיות שתשמישן בצונן ולא בלעו איסור: תעבירו במים. מטבילן ודיו. ודוקא כלי מתכות: אל המחנה. למחנה שכינה שאין טמא מת טעון שילוח ממחנה לויה וממחנה ישראל: שא את ראש. קח את החשבון: וחצית את המלקוח בין תופשי המלחמה וגומר: חציו לאלו וחציו לאלו. ויהי המלקוח יתר הבז. לפי שלא נצטוו להרים מכס מן המטלטלין אלא מן המלקוח כתב את הלשון הזה ויהי המלקוח שבא לכלל חלוקה ולכלל מכס שהיה עודף על בז המטלטלין אשר בזזו עם הצבא איש לו ולא בא לכלל חלוקה מספר הצאן וגומר:

וממחצית

תרומת יהוה לאלעזר הכהן כאשר צוה יהוה את משה: וממחצית
בני ישראל אשר חצה משה מן האנשים הצבאים: ותהי מחצת
העדה מן הצאן שלש מאות אלף ושלשים אלף שבעת אלפים ו
וחמש מאות: ובקר ששה ושלשים אלף: וחמרים שלשים אלף
וחמש מאות: ונפש אדם ששה עשר אלף: ויקח משה ממחצת
בני ישראל את האחז אחד מן החמשים מן האדם ומן הבהמה ויתן
אתם ללוים שמרי משמרת משכן יהוה כאשר צוה יהוה את משה:
ויקרבו אל משה הפקדים אשר לאלפי הצבא שרי האלפים ושרי
המאות: ויאמרו אל משה עבדיך נשאו את ראש אנשי המ
המלחמה אשר בידנו ולא נפקד ממנו איש: ונקרב את קרבן יהוה
איש אשר מצא כלי זהב אצעדה וצמיד טבעת עגיל וכומז לכפר
על נפשתינו לפני יהוה: ויקח משה ואלעזר הכהן את הזהב
מאתם כל כלי מעשה: ויהי כל זהב התרומה אשר הרימו ליהוה
ששה עשר אלף שבע מאות וחמשים שקל מאת שרי האלפים ום
ומאת שרי המאות: אנשי הצבא בזזו איש לו: ויקח משה ואלעזר
הכהן את הזהב מאת שרי האלפים והמאות ויבאו אתו אל אהל
לב מועד זכרון לבני ישראל לפני יהוה: ומקנה רב היה
לבני ראובן ולבני גד עצום מאד ויראו את ארץ יעזר ואת ארץ
גלעד והנה המקום מקום מקנה: ויבאו בני גד ובני ראובן ויאמרו
אל משה ואל אלעזר הכהן ואל נשיאי העדה לאמר: עטרות
ודיבן ויעזר ונמרה וחשבון ואלעלה ושבם ונבו ובען: הארץ אשר
הכה יהוה לפני עדת ישראל ארץ מקנה הוא ולעבדיך מקנה:
ויאמרו אם מצאנו חן בעיניך יתן
את הארץ הזאת לעבדיך לאחזה אל תעברנו את הירדן:
ויאמר משה לבני גד ולבני ראובן האחיכם יבאו למלחמה ואתם
תניאון תשבו פה: ולמה תנואון את לב בני ישראל מעבר אל
הארץ אשר נתן להם יהוה: כה עשו אבתיכם בשלחי א
אתם מקדש ברנע לראות את הארץ: ויעלו עד נחל א
אשכול ויראו את הארץ ויניאו את לב בני ישראל לבלתי בא
אל הארץ אשר נתן להם יהוה: ויחר אף יהוה ביום ההוא וישבע
לאמר: אם יראו האנשים העלים ממצרים מבן עשרים שנה
ומעלה את האדמה אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב כי לא
מלאו אחרי: בלתי כלב בן יפנה הקנזי ויהושע בן נון כי מלאו
אחרי יהוה: ויחר אף יהוה בישראל וינעם במדבר ארבעים שנה
עד תם כל הדור העשה הרע בעיני יהוה: והנה קמתם תחת אבתיכם
תרבות אנשים חטאים לספות עוד על חרון אף יהוה אל ישראל:
כי תשובן מאחריו ויסף עוד להניחו במדבר ושחתם לכל העם
הזה: ויגשו אליו ויאמרו גדרת
צאן נבנה למקננו פה וערים לטפנו: ואנחנו נחלץ חשים לפני
בני ישראל עד אשר אם הביאנם אל מקומם וישב טפנו בערי
המבצר מפני ישבי הארץ: לא נשוב אל בתינו עד התנחל בני
ישראל איש נחלתו: כי לא ננחל אתם מעבר לירדן והלאה

אפרשות קדם ייי לאלעזר כהנא כמא די פקיד ייי ית משה: ומפלגות
בני ישראל די פלג משה מן גבריא די נפקו לחילא: והות פלגות
כנשתא מן ענא תלת מאה ותלתין ושבעא אלפין וחמש מאה:
ותורי תלתין ושיתא אלפין: וחמרי תלתין אלפין וחמש מאה:
ונפשא דאנשא שיתא עסר אלפין: ונסיב משה מפלגות בני ישראל
ית דאתחד חד מן חמשין מן אנשא ומן בעירא ויהב יתהון לליואי
נטרי מטרת משכנא דייי כמא די פקיד ייי ית משה: וקריבו לות
משה די ממנן על אלפי חילא רבני אלפין ורבני מאותא: ואמרו
למשה עבדך קבילו ית חושבן גברי מגיחי קרבא די עמנא ולא שגא
מננא אנש: וקריבנא ית קורבנא קדם ייי גבר די אשכח מאן
דדהב שירין ושבבין עזקן קדשין ומחוך לכפרא על נפשתנא קדם
ייי: ונסיב משה ואלעזר כהנא ית דהבא מנהון כל מאן דעובדא:
והוה כל דהב אפרשותא די אפרישו קדם ייי שיתת עסר אלפין
שבע מאה וחמשין סלעין מן רבני אלפין ומן רבני מאותא: גברי
חילא בזו גבר לנפשיה: ונסיב משה ואלעזר כהנא ית דהבא מן
רבני אלפין ומאותן ואיתיאו יתיה למשכן זמנא דכרנא לבני ישראל
קדם ייי: ובעיר סגי הוה לבני ראובן ולבני גד תקיף
לחדא וחזו ית ארעא דיעזר וית ארע דגלעד והא אתרא אתר כשר
לבית בעיר: ואתו בני גד ובני ראובן ואמרו למשה ולאלעזר כהנא
ולרברבי כנשתא למימר: מכללתא ומלבשתא וכומרין ובית נמרין
ובית חשבני ובעל ריבון וסימא וקבורתא דמשה ובעון: ארעא
דימחא ייי קדם כנשתא דישראל ארעא כשרא לבית בעיר היא ו
ולעבדך אית בעיר: ואמרו אם אשכחנא רחמין
בעינך תתיהיב ית ארעא הדא לעבדך לאחסנא לא תעברננא ית
ירדנא: ואמר משה לבני גד ולבני ראובן האחיכון ייתון לאגחא
קרבא ואתון תתבון הכא: ולמה תונון ית לבא דבני ישראל מלמעבר
לארעא די יהב להון ייי: כדין עבדו אבהתכון כד שלחית יתהון
מרקם גיאה למחזי ית ארעא: וסליקו עד נחלא דאתכלא וחזו ית
ארעא ואוניאו ית לבא דבני ישראל בדיל דלא למיעל לארעא דיהב
להון ייי: ותקיף רוגזא דייי ביומא ההוא וקיים למימר: אם יחזון
גובריא דסליקו ממצרים מבר עסרין שנין ולעילא ית ארעא די ק
קיימית לאברהם ליצחק וליעקב ארי לא אשלימו בתר דחלתי:
אלהן כלב בר יפנה קניזאה ויהושע בר נון ארי אשלימו בתר ד
דחלתא דייי: ותקיף רוגזא דייי בישראל ואוחרינון במדברא א
ארבעין שנין עד דסף כל דרא דעביד דביש קדם ייי: והא קמתון
בתר אבהתכון תלמידי גבריא חייביא לאוספא עוד על תקוף רוגזא
דייי לישראל: ארי תתובון מבתר דחלתיה ויוסף עוד לאוהרותהון
במדברא ותחבלון לכל עמא הדין: וקריבו לותיה
ואמרו חוטרין דען נבני לבעירנא הכא וקירוין לטפלנא: ואנחנא
נזדרז מבעין קדם בני ישראל עד די נעילינון לאתרהון ויתיב ט
טפלנא בקירוין כריכן מן קדם יתבי ארעא: לא נתוב לבתנא
עד דיתחסנון בני ישראל גבר אחסנתיה: ארי לא נחסין עמהון
מעיברא לירדנא ולהלא
ארי

וממחצית בני ישראל אשר חצה משה · לעדה והוציאה להם מן האנשים הצובאים: ותהי מחצת העדה · כך וכך · ויקח משה וגו': הפקדים · הממונים: לא נפקד · לא נחסר · ותרגומו לא שגא אף הוא לשון ארמי חסרון · כמו אנכי אחטנה תרגומו דהות שגיא מתכילא וכן כי יפקד מושבך יחסר מקום מושבך איש הרגיל לישב שם וכן ויפקד מקום דוד נחסר מקומו ואין יושב שם: עגיל · נזמי אזן: וכומז · דפוס של בית הרחם לכפר על הרהור הלב של בנות מדין: עטרות ודיבון וגו' · מארץ סיחון ועוג היו: האחיכם · לשון תמיהה הוא: ולמה תניאון · תסירו ותמניעו לבם מעבור שיהיו סבורין שאתם יראים לעבור מפני המלחמה וחוזק הערים והעם: מקדש ברנע · כך שמה ושתי קדש היו: הקנזי · חורגו של קנז היה וילדה לו אמו של כלב את עתניאל: ויניעם · ויטלטלם מן גוע ונד: לספות · כמו ספו שנה על שנה עולותיכם ספו וגומר · לשון תוספת: נבנה למקננו פה · חסים היו על ממונם יותר מבניהם ובנותיהם שהקדימו מקניהם לטפם. אמר להם משה לא כן עשו העיקר עיקר והטפל טפל בנו לכם תחילה ערים לטפכם ואחר כן גדרות לצאנכם: ואנחנו נחלץ חושים · נזדיין מהירים כמו מהר שלל חש בז ימהר יחישה · לפני בני ישראל · בראשי גייסות מתוך שגבורים היו שכן נאמר בגד וטרף זרוע אף קדקד ואף משה חזר ופירש להם באלה הדברים ואצו אתכם בעת ההיא וגומר. חלוצים תעברו לפני אחיכם בני ישראל כל בני חיל ויריחו כתיב והחלוץ עובר לפניהם זו ראובן וגד שקיימו תנאם: וישב טפנו · בעודנו אצל אחינו: בערי המבצר · שנבנה עכשיו: מעבר הירדן והלאה · בעבר המערבי:

ארי קבילנא אחסנתנא לנא מעברא לירדנא מדינחא׃

ואמר להון משה אם תעבדון ית פתגמא הדין
אם תזרזון קדם עמא דיי לקרבא׃ ויעבר לכון כל דמזרין ית ירדנא
קדם עמא דיי עד דיתריך ית בעלי דבבוהי מן קדמוהי׃ ותתכביש
ארעא קדם עמא דיי ובתר כן תתובון ותהון זכאין קדם יי ומישראל
ותהי ארעא הדא לכון לאחסנא קדם יי׃ ואם לא תעבדון כן הא
חבתון קדם יי ודעו חובתכון די תשכח יתכון׃ בנו לכון קירוין
לטפלכון וחוטרין לענכון ודיפוק מפומכון תעבדון׃ ואמר שבטא
דבני גד ובני ראובן למשה למימר עבדך יעבדון כמא דרבוני ם
מפקיד׃ טפלנא נשנא גיתנא וכל בעירנא יהון תמן בקירוי גלעד׃
ועבדך יעברון כל מזרין חילא קדם עמא דיי לקרבא כמא די רבוני
ממליל׃ ופקיד להון משה ית אלעזר כהנא וית יהושע בר נון
וית רישי אבהת שבטיא לבני ישראל׃ ואמר משה להון אם יעברון
בני גד ובני ראובן עמכון ית ירדנא כל דמזרין לקרבא קדם עמא
דיי ותתכביש ארעא קדמיכון ותתנון להון ית ארעא דגלעד ל
לאחסנא׃ ואם לא יעברון מזרזין עמכון ויחסנון ביניכון בארעא
דכנען׃ ואתיבו בני גד ובני ראובן למימר ית די מליל יי לעבדך
כן נעביד׃ נחנא נעיבר מזרזין קדם עמא דיי לארעא דכנען
ועמנא אחידת אחסנתנא מעיברא לירדנא׃ ויהב להון משה
לבני גד ולבני ראובן ולפלגות שבטא דמנשה בר יוסף ית ם
מלכות סיחון מלכא דאימוראה וית מלכות עוג מלכא דמתנן ארעא
לקרוהא בתחומין קירוי ארעא סחור סחור׃ ובנו בני גד ית דיבן
וית עטרות וית ערוער׃ וית עטרות שופן וית יעזר ורמתא׃
וית בית נמרה וית בית הרן קירוין כריכן וחוטרין דען׃ ובני ראובן
בנו ית חשבון וית אלעלא וית קריתא׃ וית נבו וית בעל מעון
מקפן שמהן וית שבמה וקרוא בשמהן ית שמהת קרויא די בנו׃
ואזלו בני מכיר בר מנשה לגלעד וכבשוה ותריך ית אימוראה די
בה׃ ויהב משה ית גלעד למכיר בר מנשה ויתיב בה׃ ויאיר בר
מנשה אזל וכבש ית כפרניהון וקרא יתהון כפרני יאיר׃ ונבח אזל
וכבש ית קנת וית כפרנהא וקרא לה נבח בשמיה׃

פ פ פ

אילין מטלני בני ישראל די נפקו מארעא דמצרים
לחיליהון בידא דמשה ואהרן׃ וכתב משה
ית מפקנהון למטלניהון על מימרא דיי
ואילין מטלניהון למפקניהון׃ ונטלו מרעמסס בירחא קדמאה
בחמשא עסרא יומא לירחא קדמאה מבתר פסחא נפקו בני
ישראל בריש גלי
לעיני

כי באה נחלתנו אלינו מעבר הירדן מזרחה׃

ויאמר אליהם משה אם תעשון את
הדבר הזה אם תחלצו לפני יהוה למלחמה׃ ועבר לכם כל חלוץ
את הירדן לפני יהוה עד הורישו את איביו מפניו׃ ונכבשה הארץ
לפני יהוה ואחר תשבו והייתם נקים מיהוה ומישראל והיתה ת
הארץ הזאת לכם לאחזה לפני יהוה׃ ואם לא תעשון כן הנה
חטאתם ליהוה ודעו חטאתכם אשר תמצא אתכם׃ בנו לכם ערים
לטפכם וגדרת לצנאכם והיצא מפיכם תעשו׃ ויאמר בני גד
ובני ראובן אל משה לאמר עבדיך יעשו כאשר אדני מצוה׃ טפנו
נשינו מקננו וכל בהמתנו יהיו שם בערי הגלעד׃ ועבדיך יעברו
כל חלוץ צבא לפני יהוה למלחמה כאשר אדני דבר׃ ויצו להם
משה את אלעזר הכהן ואת יהושע בן נון ואת ראשי אבות המטות
לבני ישראל׃ ויאמר משה אלהם אם יעברו בני גד ובני ראובן
אתכם את הירדן כל חלוץ למלחמה לפני יהוה ונכבשה הארץ
לפניכם ונתתם להם את ארץ הגלעד לאחזה׃ ואם לא יעברו
חלוצים אתכם ונאחזו בתככם בארץ כנען׃ ויענו בני גד ובני
ראובן לאמר את אשר דבר יהוה אל עבדיך כן נעשה׃ נחנו
נעבר חלוצים לפני יהוה ארץ כנען ואתנו אחזת נחלתנו מעבר ל
לירדן׃ ויתן להם משה לבני גד ולבני ראובן ולחצי שבט מנשה
בן יוסף את ממלכת סיחן מלך האמרי ואת ממלכת עוג מלך הבשן
הארץ לעריה בגבלת ערי הארץ סביב׃ ויבנו בני גד את דיבן ואת
עטרת ואת ערער׃ ואת עטרת שופן ואת יעזר ויגבהה׃ ואת בית
נמרה ואת בית הרן ערי מבצר וגדרת צאן׃ ובני ראובן בנו את
חשבון ואת אלעלא ואת קריתים׃ ואת נבו ואת בעל מעון מוסבת
שם ואת שבמה ויקראו בשמת את שמות הערים אשר בנו׃ וילכו
בני מכיר בן מנשה גלעדה וילכדה ויורש את האמרי אשר בה׃
ויתן משה את הגלעד למכיר בן מנשה וישב בה׃ ויאיר בן מנשה
הלך וילכד את חותיהם ויקרא אתהן חות יאיר׃ ונבח הלך וילכד
את קנת ואת בנתיה ויקרא לה נבח בשמו׃

פ פ פ

אלה מסעי בני ישראל אשר יצאו מארץ מצרים לג
לצבאתם ביד משה ואהרן׃ ויכתב משה את
מוצאיהם למסעיהם על פי יהוה ואלה ם
מסעיהם למוצאיהם׃ ויסעו מרעמסס בחדש הראשון בחמשה
עשר יום לחדש הראשון ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה

כי באה נחלתנו׳ כבר קבלנוה בעבר המזרחי׃ לצנאכם׳ תיבה זו מגזרת צונה ואלפים כלם שאין בו אלף מפסיק בין נון לצדי ואלף שבא כאן אחר
הנון במקום הי׳ של צנה הוא מיסודו של רבי משה הדרשן למדתי כן׃ והיוצא מפיכם תעשו׳ לגבוה שקבלתם עליכם לעבור למלחמה עד כבוש וחלוק שמשה
לא בקש מהם אלא וכבשה ואחר תשובו והם קבלו עליהם עד התנחל הרי הוסיפו להתעכב שבע שחלקו וכן עשו׃ ויאמר בני גד׳ כלם כאיש אחד׃ ויצו
להם׳ כמו עליהם ועל תנאם מנה אלעזר ויהושע כמו ה׳ ילחם לכם׃ ואתנו אחזת נחלתנו׳ כלומר בידינו וברשותינו תהי אחזת נחלתנו מעבר הזה׃ ערי
מבצר וגדרות צאן׳ זה סוף פסוק מוסב על תחילת המלה׳ ויבנו בני גד את הערים הללו להיות ערי מבצר וגדרות צאן׃ ואת נבו ואת בעל מעון מוסבות
שם׳ שמות ע״ז הם והיו האמוריים קורי׳ עריהם על שם ע״ז שלהם׃ ובני ראובן הסבו את שמם לשמות אחרי׳ וזהו מוסבות שם נבו ובעל מעון מוסבות לשם אחר׃
ואת שבמה׳ בנו שבמה והיא שבם האמורה למעלה׃ ויורש׳ כתרגומו ותריך׳ שתיבת ריש משמשת שתי מחלוקות לשון ירושה ולשון הורשה שהוא טירוד
ותירוך׃ חותיהם׳ כפרניהון׃ ויקרא אתהן חוות יאיר׳ לפי שלא היו לו בנים קראם בשמו לזכרון׃ ויקרא לה נבח׳ לא מפיק הא וראיתי ביסודו
של ר׳ משה הדרשן לפי שלא נתקיי׳ לה שם זה לפיכך הוא רפה שמשמע מדרשו כמו לא ותמהני מה ידרוש בשתי תיבות הדומות לה ויאמ׳ לה בעז לבנות לה בית׃

חסלת ראשי המטות

אלה מסעי׳ למה נכתבו המסעות הללו להודיע חסדיו של מקום שאעפ״שגזר עליהם לטלטלם ולהניעם במדבר לא תאמר שהיו נעים
ומטולטלים ממסע למסע כל ארבעים שנה ולא היתה להם מנוחה שהרי אין כאן אלא ארבעים ושתים מסעות׃ צא מהן יד״ שכלם
היו בשנה ראשונה קודם גזירה שנסעו מרעמסס עד שבאו לרתמה שמשם נשתלחו מרגלים שנא׳ ואחר נסעו העם מחצרות וגו׳
שלח לך אנשים וגו׳ וכאן הוא אומר ויסעו מחצרות ויחנו ברתמה למדת שהיא במדבר פארן ועוד הוצא משם שמנה מסעות שהיו לאחר מיתת אהרן מהר ההר
עד ערבות מואב בשנת הארבעים נמצא שכל שלשים ושמנה שנה לא נסעו אלא עשרים מסעות זה מיסודו של רבי משה׳ ורבי תנחומא דרש בו דרשה אחרת
משל למלך שהיה בנו חולה והוליכו למקום רחוק לרפאותו כיון שהיו חוזרין התחיל אביו מונה כל המסעות אמר לו כאן ישננו כאן הוקרנו כאן חששת את ראשך
וכו׳׃ ומצרים מקברים׳ טרודים באבלם׃ ויחנו ברתמה

לְעֵינֵי כָּל־מִצְרָיִם׃ וּמִצְרַיִם מְקַבְּרִים אֵת אֲשֶׁר הִכָּה יְהוָה בָּהֶם כָּל־
בְּכוֹר וּבֵאלֹהֵיהֶם עָשָׂה יְהוָה שְׁפָטִים׃ וַיִּסְעוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵרַעְמְסֵס
וַיַּחֲנוּ בְּסֻכֹּת׃ וַיִּסְעוּ מִסֻּכֹּת וַיַּחֲנוּ בְאֵתָם אֲשֶׁר בִּקְצֵה הַמִּדְבָּר׃
וַיִּסְעוּ מֵאֵתָם וַיָּשָׁב עַל־פִּי הַחִירֹת אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי בַּעַל צְפוֹן וַיַּחֲנוּ
לִפְנֵי מִגְדֹּל׃ וַיִּסְעוּ מִפְּנֵי הַחִירֹת וַיַּעַבְרוּ בְתוֹךְ־הַיָּם הַמִּדְבָּרָה וַיֵּלְכוּ
דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים בְּמִדְבַּר אֵתָם וַיַּחֲנוּ בְּמָרָה׃ וַיִּסְעוּ מִמָּרָה וַיָּבֹאוּ
אֵילִמָה וּבְאֵילִם שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה עֵינֹת מַיִם וְשִׁבְעִים תְּמָרִים וַיַּחֲנוּ־שָׁם׃
וַיִּסְעוּ מֵאֵילִם וַיַּחֲנוּ עַל־יַם־סוּף׃ וַיִּסְעוּ מִיַּם־סוּף וַיַּחֲנוּ
בְּמִדְבַּר־סִין׃ וַיִּסְעוּ מִמִּדְבַּר־סִין וַיַּחֲנוּ בְּדָפְקָה׃ וַיִּסְעוּ מִדָּפְקָה וַיַּחֲנוּ
בְּאָלוּשׁ׃ וַיִּסְעוּ מֵאָלוּשׁ וַיַּחֲנוּ בִּרְפִידִם וְלֹא־הָיָה שָׁם מַיִם לָעָם
לִשְׁתּוֹת׃ וַיִּסְעוּ מֵרְפִידִם וַיַּחֲנוּ בְּמִדְבַּר סִינָי׃ וַיִּסְעוּ מִמִּדְבַּר סִינָי
וַיַּחֲנוּ בְּקִבְרֹת הַתַּאֲוָה׃ וַיִּסְעוּ מִקִּבְרֹת הַתַּאֲוָה וַיַּחֲנוּ בַּחֲצֵרֹת׃
וַיִּסְעוּ מֵחֲצֵרֹת וַיַּחֲנוּ בְּרִתְמָה׃ וַיִּסְעוּ מֵרִתְמָה וַיַּחֲנוּ בְּרִמֹּן פָּרֶץ׃
וַיִּסְעוּ מֵרִמֹּן פָּרֶץ וַיַּחֲנוּ בְּלִבְנָה׃ וַיִּסְעוּ מִלִּבְנָה וַיַּחֲנוּ בְּרִסָּה׃
וַיִּסְעוּ מֵרִסָּה וַיַּחֲנוּ בִּקְהֵלָתָה׃ וַיִּסְעוּ מִקְּהֵלָתָה וַיַּחֲנוּ בְּהַר־שָׁפֶר׃
וַיִּסְעוּ מֵהַר־שָׁפֶר וַיַּחֲנוּ בַּחֲרָדָה׃ וַיִּסְעוּ מֵחֲרָדָה וַיַּחֲנוּ בְּמַקְהֵלֹת׃
וַיִּסְעוּ מִמַּקְהֵלֹת וַיַּחֲנוּ בְּתָחַת׃ וַיִּסְעוּ מִתָּחַת וַיַּחֲנוּ בְּתָרַח׃
וַיִּסְעוּ מִתָּרַח וַיַּחֲנוּ בְּמִתְקָה׃ וַיִּסְעוּ מִמִּתְקָה וַיַּחֲנוּ בְּחַשְׁמֹנָה׃
וַיִּסְעוּ מֵחַשְׁמֹנָה וַיַּחֲנוּ בְּמֹסֵרוֹת׃ וַיִּסְעוּ מִמֹּסֵרוֹת וַיַּחֲנוּ בִּבְנֵי יַעֲקָן׃
וַיִּסְעוּ מִבְּנֵי יַעֲקָן וַיַּחֲנוּ בְּחֹר הַגִּדְגָּד׃ וַיִּסְעוּ מֵחֹר הַגִּדְגָּד וַיַּחֲנוּ
בְּיָטְבָתָה׃ וַיִּסְעוּ מִיָּטְבָתָה וַיַּחֲנוּ בְּעַבְרֹנָה׃ וַיִּסְעוּ מֵעַבְרֹנָה וַיַּחֲנוּ
בְּעֶצְיֹן גָּבֶר׃ וַיִּסְעוּ מֵעֶצְיֹן גָּבֶר וַיַּחֲנוּ בְמִדְבַּר־צִן הִוא קָדֵשׁ׃
וַיִּסְעוּ מִקָּדֵשׁ וַיַּחֲנוּ בְּהֹר הָהָר בִּקְצֵה אֶרֶץ אֱדוֹם׃ וַיַּעַל אַהֲרֹן הַכֹּהֵן
אֶל־הֹר הָהָר עַל־פִּי יְהוָה וַיָּמָת שָׁם בִּשְׁנַת הָאַרְבָּעִים לְצֵאת בְּנֵי־
יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בַּחֹדֶשׁ הַחֲמִישִׁי בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ׃ וְאַהֲרֹן בֶּן־
שָׁלֹשׁ וְעֶשְׂרִים וּמְאַת שָׁנָה בְּמֹתוֹ בְּהֹר הָהָר׃ וַיִּשְׁמַע
הַכְּנַעֲנִי מֶלֶךְ עֲרָד וְהוּא־יֹשֵׁב בַּנֶּגֶב בְּאֶרֶץ כְּנָעַן בְּבֹא בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃
וַיִּסְעוּ מֵהֹר הָהָר וַיַּחֲנוּ בְּצַלְמֹנָה׃ וַיִּסְעוּ מִצַּלְמֹנָה וַיַּחֲנוּ בְּפוּנֹן׃
וַיִּסְעוּ מִפּוּנֹן וַיַּחֲנוּ בְּאֹבֹת׃ וַיִּסְעוּ מֵאֹבֹת וַיַּחֲנוּ בְּעִיֵּי הָעֲבָרִים
בִּגְבוּל מוֹאָב׃ וַיִּסְעוּ מֵעִיִּים וַיַּחֲנוּ בְּדִיבֹן גָּד׃ וַיִּסְעוּ מִדִּיבֹן גָּד
וַיַּחֲנוּ בְּעַלְמֹן דִּבְלָתָיְמָה׃ וַיִּסְעוּ מֵעַלְמֹן דִּבְלָתָיְמָה וַיַּחֲנוּ בְּהָרֵי
הָעֲבָרִים לִפְנֵי נְבוֹ׃ וַיִּסְעוּ מֵהָרֵי הָעֲבָרִים וַיַּחֲנוּ בְּעַרְבֹת מוֹאָב עַל
יַרְדֵּן יְרֵחוֹ׃ וַיַּחֲנוּ עַל־הַיַּרְדֵּן מִבֵּית הַיְשִׁמֹת עַד אָבֵל הַשִּׁטִּים
בְּעַרְבֹת מוֹאָב׃ וַיְדַבֵּר יְהוָה
אֶל־מֹשֶׁה בְּעַרְבֹת מוֹאָב עַל־יַרְדֵּן יְרֵחוֹ לֵאמֹר׃ דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי אַתֶּם עֹבְרִים אֶת־הַיַּרְדֵּן אֶל־אֶרֶץ כְּנָעַן׃ וְהוֹרַשְׁתֶּם
אֶת־כָּל־יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ מִפְּנֵיכֶם וְאִבַּדְתֶּם אֵת כָּל־מַשְׂכִּיֹּתָם וְאֵת כָּל־
צַלְמֵי מַסֵּכֹתָם תְּאַבֵּדוּ וְאֵת כָּל־בָּמוֹתָם תַּשְׁמִידוּ׃ וְהוֹרַשְׁתֶּם אֶת־
הָאָרֶץ וִישַׁבְתֶּם־בָּהּ כִּי לָכֶם נָתַתִּי אֶת־הָאָרֶץ לָרֶשֶׁת אֹתָהּ׃
וְהִתְנַחַלְתֶּם אֶת־הָאָרֶץ בְּגוֹרָל לְמִשְׁפְּחֹתֵיכֶם לָרַב תַּרְבּוּ אֶת־נַחֲלָתוֹ
וְלַמְעַט תַּמְעִיט אֶת־נַחֲלָתוֹ אֶל אֲשֶׁר־יֵצֵא לוֹ שָׁמָּה הַגּוֹרָל לוֹ יִהְיֶה
לְמַטּוֹת אֲבֹתֵיכֶם תִּתְנֶחָלוּ׃ וְאִם־לֹא תוֹרִישׁוּ אֶת־יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ
מִפְּנֵיכֶם וְהָיָה אֲשֶׁר תּוֹתִירוּ מֵהֶם לְשִׂכִּים בְּעֵינֵיכֶם וְלִצְנִינִם בְּצִדֵּיכֶם

לעיני כל מצראי׃ ומצראי מקברין ית די קטול ייי בהון כל בוכרא
ובטעותהון עבד ייי דינין׃ ונטלו בני ישראל מרעמסס ושרו בסכת
׃ ונטלו מסכות ושרו באיתם די בסטר מדברא׃ ונטלו מאיתם ותב
על פום חירתא די קדם בעל צפון ושרו קדם מגדול׃ ונטלו מן
פום חירתא ועברו בגו ימא למדברא ואזלו מהלך תלתא יומין
במדברא דאיתם ושרו במרה׃ ונטלו ממרה ואתו לאילים ובאילים
תרי עסר מבועין דמיין ושבעין דיקלין ושרו תמן׃ ונטלו מאילים
ושרו על ימא דסוף׃ ונטלו מימא דסוף ושרו במדבר דסין׃ ונטלו
ממדברא דסין ושרו בדפקה׃ ונטלו מדפקה ושרו באלוש׃ ונטלו
מאלוש ושרו ברפידם ולא הוו תמן מיא לעמא למשתי׃ ונטלו
מרפידם ושרו במדברא דסיני׃ ונטלו ממדברא דסיני ושרו בקברי
דמשאלי׃ ונטלו מקברי דמשאלי ושרו בחצרות׃ ונטלו מחצרות
ושרו ברתמה׃ ונטלו מרתמה ושרו ברמון פרץ׃ ונטלו מרמון
פרץ ושרו בלבנה׃ ונטלו מלבנה ושרו ברסה׃ ונטלו מרסה ושרו
בקהלתא׃ ונטלו מקהלתא ושרו בהר שפר׃ ונטלו מהר שפר
ושרו בחרדה׃ ונטלו מחרדה ושרו במקהלות׃ ונטלו ממקהלות
ושרו בתחת׃ ונטלו מתחת ושרו בתרח׃ ונטלו מתרח ושרו
במתקה׃ ונטלו ממתקה ושרו בחשמונה׃ ונטלו מחשמונה ושרו
במוסרות׃ ונטלו ממוסרות ושרו בבני יעקן׃ ונטלו מבני יעקן
ושרו בחר הגדגד׃ ונטלו מחר הגדגד ושרו ביטבתא׃ ונטלו
מיטבתא ושרו בעברונה׃ ונטלו מעברונה ושרו בעציון גבר׃
ונטלו מעציון גבר ושרו במדברא רצן היא רקם׃ ונטלו מרקם
ושרו בהור טורא בסייפי ארעא דאדום׃ וסליק אהרן כהנא להור
טורא על מימרא דייי ומית תמן בשנת ארבעין למפק בני ישראל
מארעא דמצרים בירחא חמישאה בחד לירחא׃ ואהרן בר מאה
ועסרין ותלת שנין כד מית בהור טורא׃ ושמע כנענאה
מלכא דערד והוא יתיב בדרומא בארעא דכנען במיתי בני ישראל׃
ונטלו מהור טורא ושרו בצלמונה׃ ונטלו מצלמונה ושרו בפונן׃
ונטלו מפונן ושרו באבות׃ ונטלו מאבות ושרו במגזת עבראי
בתחום מואב׃ ונטלו ממגזתא ושרו בדיבון גד׃ ונטלו מדיבון גד
ושרו בעלמון דבלתימה׃ ונטלו מעלמון דבלתימה ושרו בטורי
דעבראי דקדם נבו׃ ונטלו מטורי דעבראי ושרו במישריא דמואב
על ירדנא דיריחו׃ ושרו על ירדנא מבית ישימות עד מישר שיטין
במישריא דמואב׃ ומליל ייי עם משה במישריא דמואב
על ירדנא דיריחו למימר׃ מליל עם בני ישראל ותימר להון ארי
אתון עברין ית ירדנא לארעא דכנען׃ ותתרכון ית כל יתבי ארעא
מן קדמיכון ותיבדון ית כל בית סגדתהון וית כל צלמי מתכתהון
תיבדון וית כל במתהון תשיצון׃ ותתרכון ית יתבי ארעא ותתבון
בה ארי לכון יהבית ית ארעא למירת יתה׃ ותחסנון ית ארעא
בעדבא לזרעיתכון לסגיאי תסגון ית אחסנתהון ולזעירי תזעירון
ית אחסנתיה לדיפוק ליה תמן עדבא דיליה יהי לשבטי אבהתכון
תחסנון׃ ואם לא תתרכון ית יתבי ארעא מן קדמיכון ויהי די ת
תשארון מנהון לסיען נטלן זין לקיבליכון ולמשירין מקפן לכון

ויחנו ברתמה. על שם לשון הרע של מרגלים שנאמר מה יתן לך ומה יוסיף לך לשון רמיה. חצי גבור שנונים עם גחלי רתמים: על פי ה'. מלמד שמת בנשיקה: וישמע הכנעני. כאן למדך שמיתת אהרן היא השמועה שנסתלקו ענני כבוד וכסבור שנתנה רשות להלחם בישראל לפיכך חזר וכתבה: בעיי העברים. לשון חרבות וגלים כמו לעי השדה. שמו את ירושלם לעיים: מבית הישימות עד אבל השטים. כאן למדך שעור מחנה ישראל שנים עשר מיל דאמר רבה בר בר חנה לדידי חזי לי ההוא אתרא כו': אבל השטים. מישור של שטים אבל שמו: כי אתם עוברים את הירדן וגו'. והורשתם וגומר. והלא כמה פעמים הוזהרו על כך אלא כך אמר להם משה כשאתם עוברים בירדן ביבשה על מנת כן תעברו ואם לאו מים באין ושוטפין אתכם וכן מצינו שאמר להם יהושע בעודם בירדן: והורשתם. וגרשתם: משכיותם. כתרגומו בית סגדתהון על שם שהיו משככין את הקרקע ברצפת אבנים של שיש להשתחוות עליהם בפישוט ידים ורגלים כדכתי' ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחוות עליה: מסכותם. כתרגומו מתכתהון: והורשתם את הארץ. והורשתם אותה מיושביה ואז וישבתם בה תוכלו להתקיים בה ואם לאו לא תוכלו להתקיים בה: אל אשר יצא לו שמה. מקרא קצר הוא זה אל מקום אשר יצא לו שמה הגורל לו יהיה: למטות אבותיכם. לפי חשבון יוצאי מצרים. דבר אחר בשנים עשר גבולין כמנין השבטים: והיה אשר תותירו מהם. יהיו לכם לרעה: לשכים בעיניכם. ליתדות המנקרות עיניכם תרגום של יתדות שיכיא: ולצנינים. פותרים בו הפותרים לשון מסוכת קוצים הסוככת אתכם לסגור ולכלוא אתכם מאין יוצא ובא: וצררו אתכם

ויעיקון לכון על ארעא דאתון יתבין בה : ויהי כמא דחשיבית
למעבד להון אעביד לכון : ומליל יי לות משה למימר :
פקיד ית בני ישראל ותימר להון ארי אתון עלין לארעא דכנען
דא ארעא די תתפלג לכון באחסנא ארעא דכנען לתחומהא : ויהי
לכון רוח דרומא ממדברא דצן על תחומי אדום ויהי לכון תחום ד
דרומא מסיפי ימא דמלחא קידומא : ויסתחר לכון תחומא מדרומא
למסקנא דעקרבים ויעיבר לצין ויהון מפקנוהי מדרומא לרקם
גיאה ויפוק לחצר אדר ויעיבר לעצמון : ויסתחר תחומא מעצמון
לנחלא דמצרים ויהון מפקנוהי לימא : ותחום מערבא ויהי לכון
ימא רבא ותחומא דין יהי לכון תחום מערבא : ודין יהי לכון תחום
צפונא מן ימא רבא תכוונון לכון הור טורא : מהור טורא תכוונון
למטי חמת ויהון מפקנוהי דתחומא לצדד : ויפוק תחומא לזפרון
ויהון מפקנוהי לחצר עינא דין יהי לכון תחום ציפונא : ותכוונון
לכון לתחום קידומא מחצר עינא לשפם : ויחות תחומא משפם
לריבלה ממדנח לעין ויחות תחומא וימטי על כיף ים גינוסר קידומא
: ויחות תחומא לירדנא ויהון מפקנוהי ימא דמילחא דא תהי לכון
ארעא לתחומהא סחור סחור : ופקיד משה ית בני ישראל למימר
דא ארעא די תחסנון יתה בעדבא די פקיד יי למיתן לתשעת ש
שבטין ופלגות שבטא : ארי קבילו שבטא דבני ראובן לבית אבהתהון
ושבטא דבני גד לבית אבהתהון ופלגות שבטא דמנשה קבילו א
אחסנתהון : תרין שבטין ופלגות שבטא קבילו אחסנתהון מעברא
לירדנא דירחו קידומא מדינחא : ומליל יי לות משה למימר : אלין
שמהת גבריא די יחסנון לכון ית ארעא אלעזר כהנא ויהושע בר נון :

וצררו אתכם על הארץ אשר אתם ישבים בה : והיה כאשר דמיתי
לעשות להם אעשה לכם : וידבר יהוה אל ל ד
משה לאמר : צו את בני ישראל ואמרת אלהם כי אתם באים אל
הארץ כנען זאת הארץ אשר תפל לכם בנחלה ארץ כנען
לגבלתיה : והיה לכם פאת נגב ממדבר צן על ידי אדום והיה
לכם גבול נגב מקצה ים המלח קדמה : ונסב לכם הגבול מנגב
למעלה עקרבים ועבר צנה והיה תוצאתיו מנגב לקדש ברנע ויצא
חצר אדר ועבר עצמנה : ונסב הגבול מעצמון נחלה מצרים והיו
תוצאתיו הימה : וגבול ים והיה לכם הים הגדול וגבול זה יהיה לכם
גבול ים : וזה יהיה לכם גבול צפון מן הים הגדל תתאו לכם הר ה
ההר : מהר ההר תתאו לבא חמת והיו תוצאת הגבל צדדה : ויצא
הגבל זפרנה והיו תוצאתיו חצר עינן זה יהיה לכם גבול צפון :
והתאויתם לכם לגבול קדמה מחצר עינן שפמה : וירד הגבל
משפם הרבלה מקדם לעין וירד הגבל ומחה על כתף ים כנרת
קדמה : וירד הגבול הירדנה והיו תוצאתיו ים המלח זאת תהיה
לכם הארץ לגבלתיה סביב : ויצו משה את בני ישראל לאמר זאת
הארץ אשר תתנחלו אתה בגורל אשר צוה יהוה לתת לתשעת ה
המטות וחצי המטה : כי לקחו מטה בני הראובני לבית אבתם
ומטה בני הגדי לבית אבתם וחצי מטה מנשה לקחו נחלתם : שני
המטות וחצי המטה לקחו נחלתם מעבר לירדן ירחו קדמה מזרחה
וידבר יהוה אל משה לאמר : אלה שמות
האנשים אשר ינחלו לכם את הארץ אלעזר הכהן ויהושע בן נון :

וצררו אתכם · כתרגומו · זאת הארץ אשר תפל לכם וגו' · לפי שהרבה מצות נוהגות בארץ ואין נוהגות בחוצה לארץ הוצרך לכתוב מצרני גבולי רוחותיה סביב לומר לך מן הגבולים ולפנים המצות נוהגות : תפל לכם · על שם שנתחלקה בגורל נקראת חלוקה לשון נפילה · ומדרש אגדה אומר על ידי שהפיל הקב"ה שריהם של שבעים אומות מן השמים וכפתן לפני משה אמר לו ראה אין בהם עוד כח : והיה לכם פאת נגב · רוח דרומית אשר מן המזרח למערב : ממדבר צין · אשר אצל אדום מתחיל מקצוע דרומית מזרחית של ארץ תשעת המטות : כיצד שלש ארצות יושבות בדרומה של ארץ ישראל זו אצל זו קצת ארץ מצרים וארץ אדום כולה וארץ מואב כולה · ארץ מצרים במקצוע דרומית מערבית שנאמר בפרשה זו מעצמון נחלה מצרים והיו תוצאותיו הימה ונחל מצרים היה מהלך על פני כל ארץ מצרים שנאמר מן השיחור אשר על פני מצרים ומפסיק בין ארץ מצרים לארץ ישראל · וארץ אדום אצלה לצד המזרח וארץ מואב אצל ארץ אדום בסוף הדרום למזרח · וכשיצאו ישראל ממצרים אם רצה המקום לקרב את כניסתם לארץ היה מעבירם את הנילוס לצד צפון ובאין לארץ ישראל ולא עשה כן וזהו שנאמר ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים שהם יושבים על הים במערבה של ארץ כנען כענין שנאמר בפלשתים יושבי חבל הים גוי כרתים ולא נחם אותו הדרך אלא הסיבן והוציאם דרך דרומה אל המדבר והוא שקראו יחזקאל מדבר העמים לפי שהיו כמה אומות יושבים בצדו והולכין אצל דרומה מן המערב כלפי מזרח תמיד עד שבאו לדרומה של ארץ אדום ובקשו ממלך אדום שיניחם לעבור דרך ארצם ולהכנס לארץ דרך רחבה ולא רצה והוצרכו לסבוב את כל דרומה של אדום עד בואם לדרומה של ארץ מואב שנאמר וגם אל מלך מואב שלח ולא אבה והלכו כל דרומה של מואב עד סופו ומשם הפכו פניהם לצפון עד שסבבו כל מצר מזרחי שלה לרחבה וכשכלו את מזרחה מצאו את ארץ סיחון ועוג שהיו יושבין במזרחה של ארץ כנען והירדן מפסיק ביניהם וזהו שנאמר ביפתח וילך במדבר ויסב את ארץ אדום ואת ארץ מואב ויבא ממזרח שמש לארץ מואב וכבשו את ארץ סיחון ועוג שהיה בצפונה של ארץ מואב וקרבו עד הירדן והוא כנגד מקצוע צפונה מערבה של ארץ מואב נמצא שארץ כנען שבעבר הירדן למערב היה מקצוע דרומי' מזרחית שלה אצל אדום : ונסב לכם הגבול מנגב למעלה עקרבים · כל מקום שנאמר ונסב או ויצא מלמד שלא היה המצר שוה אלא הולך ויוצא לחוץ יוצא המצר ועוקם לצד צפונו של עולם באלכסון למערב ועובר המצר בדרומה של מעלה עקרבים נמצא מעלה עקרבים לפנים מן המצר : ועבר צנה · אל צין כמו מצרימה : והיו תוצאותיו . קצותיו בדרומה של קדש ברנע : ויצא חצר אדר · מתפשט המצר ומרחיב לצד צפון ונמשך עוד באלכסון למערב ובא לו לחצר אדר ומשם לעצמון ומשם לנחל מצרים · ולשון ונסב האמור כאן לפי שכתב ויצא חצר אדר שהתחיל להרחיב מעבר את קדש ברנע ורוחב אותה רצועה שבלטה לצד צפון היתה מקדש עד עצמון ומשם והלאה נתקצר המצר ונסב לצד הדרום ובא לו לנחל מצרים ומשם לצד המערב אל הים ההוא מצר מערבה של כל ארץ ישרא' · נמצא שנחל מצרי' במקצוע מערבית דרומית : והיו תוצאותיו הימה · אל מצר המערב שאין עוד גבול נגב מאריך לצד המערב משם והלאה : וגבול ים · ומצר מערבי מהו : והיה לכם הים הגדול לגבול · והנסין שבתוך הים אף הם מן הגבול והם איים שקורין איזולש : גבול צפון · מצר צפון : מן הים הגדול תתאו לכם להר ההר · שהוא במקצוע צפונית מערבית וראשו משפיע ונכנס לתוך הים ויש מרוחב הים לפני' הימנו וחוצה הימנו : תתאו · תשפעו לכם לנטות ממער' לצפו' אל הר ההר · תתאו לשון סיבה כמו אל תא הרצי' ותאי השער היציע שקורין אפנדיץ שהוא מוסב ומשופע · מהר ההר · תסבו ותלכו אל מצר הצפון לצד המזרח ותפגעו בלבא חמת זו אנטוכיא : תוצאות הגבול · סופי הגבול כל מקום שנ' תוצאות הגבול או המצר כלה שם לגמרי ואינו עובר להלן כלל או משם מתפשט ומרחיב ויוצא לאחוריו להמשך להלן באלכסון יותר מן הרוחב ולענין רוחב המדה הראשון קראו תוצאות שמשם כלה אותה מדה : והיו תוצאותיו חצר עינן · הוא היה סוף המצר הצפוני ונמצאת חצר עינן במקצוע צפונית מזרחית ומשם והתאויתם לכם אל מצר המזרחי : והתאויתם · לשון סיבה ונטייה כמו תתאו : שפמה · במצר המזרחי ומשם הרבלה : מקדם לעין · שם מקום והמצר הולך במזרחו נמצא העין לפנים מן המצר ומארץ ישראל הוא : וירד הגבול · כל שהגבול הולך מצפון לדרום הוא יורד והולך : ומחה אל כתף ים כנרת קדמה · שהוא ים כנרת תוך לגבול במערב והגבול במזרח ים כנרת ומשם ירד אל הירדן והירדן מושך ובא מן הצפון לדרום באלכסון נוטה לצד מזרח ומתקרב לצד ארץ כנען כנגד ים כנרת ומושך לצד מזרחה של ארץ ישראל כנגד כנרת עד שנופל בים המלח ומשם כלה הגבול בתוצאותיו אל ים המלח שממנו התחלת מצר מקצוע דרומית מזרחית הרי סבבת אותה לארבע רוחותיה : קדמה מזרחה · אל פני העולם שהם במזרחו שרוח מזרחית קרויה פנים ומערבית קרויה אחור לפיכך דרום לימין וצפון לשמאל : אשר ינחלו לכם · בשבילכם : כל נשיא

ונשיא אחד נשיא אחד ממטה תקחו לנחל את הארץ: ואלה שמות
האנשים למטה יהודה כלב בן יפנה: ולמטה בני שמעון שמואל
בן עמיהוד: למטה בנימן אלידד בן כסלון: ולמטה בני דן נשיא
בקי בן יגלי: לבני יוסף למטה בני מנשה נשיא חניאל בן אפד:
ולמטה בני אפרים נשיא קמואל בן שפטן: ולמטה בני זבולן
נשיא אליצפן בן פרנך: ולמטה בני יששכר נשיא פלטיאל בן עזן:
ולמטה בני אשר נשיא אחיהוד בן שלמי: ולמטה בני נפתלי נשיא
פדהאל בן עמיהוד: אלה אשר צוה יהוה לנחל את בני ישראל ל ה
בארץ כנען: וידבר יהוה אל משה בערבת
מואב על ירדן ירחו לאמר: צו את בני ישראל ונתנו ללוים
מנחלת אחזתם ערים לשבת ומגרש לערים סביבתיהם תתנו ללוים:
והיו הערים להם לשבת ומגרשיהם יהיו לבהמתם ולרכשם
ולכל חיתם: ומגרשי הערים אשר תתנו ללוים מקיר העיר וחוצה
אלף אמה סביב: ומדתם מחוץ לעיר את פאת קדמה אלפים
באמה ואת פאת נגב אלפים באמה ואת פאת ים אלפים באמה
ואת פאת צפון אלפים באמה והעיר בתוך זה יהיה להם מגרשי
הערים: ואת הערים אשר תתנו ללוים את שש ערי המקלט אשר
תתנו לנס שמה הרצח ועליהם תתנו ארבעים ושתים עיר: כל
הערים אשר תתנו ללוים ארבעים ושמנה עיר אתהן ואת מגרשיהן:
והערים אשר תתנו מאחזת בני ישראל מאת הרב תרבו ומאת
המעט תמעיטו איש כפי נחלתו אשר ינחלו יתן מעריו ללוים:
וידבר יהוה אל משה לאמר: דבר אל
בני ישראל ואמרת אלהם כי אתם עברים את הירדן ארצה כנען:
והקריתם לכם ערים ערי מקלט תהיינה לכם ונס שמה רצח מכה
נפש בשגגה: והיו לכם הערים למקלט מגאל ולא ימות הרצח
עד עמדו לפני העדה למשפט: והערים אשר תתנו שש ערי מקלט
תהיינה לכם: את שלש הערים תתנו מעבר לירדן ואת שלש
הערים תתנו בארץ כנען ערי מקלט תהיינה: לבני ישראל ולגר
ולתושב בתוכם תהיינה שש הערים האלה למקלט לנוס שמה כל
מכה נפש בשגגה: ואם בכלי ברזל הכהו וימת רצח הוא מות יומת
הרצח: ואם באבן יד אשר ימות בה הכהו וימת רצח הוא מות
יומת הרצח: או בכלי עץ יד אשר ימות בו הכהו וימת רצח הוא
מות יומת הרצח: גאל הדם הוא ימית את הרצח בפגעו בו הוא
ימיתנו: ואם בשנאה יהדפנו או השליך עליו בצדיה וימת: או
באיבה הכהו בידו וימת מות יומת המכה רצח הוא גאל הדם ימית
את הרצח בפגעו בו: ואם בפתע בלא איבה הדפו או השליך עליו
כל כלי בלא צדיה: או בכל אבן אשר ימות בה בלא ראות ויפל
עליו וימת והוא לא אויב לו ולא מבקש רעתו: ושפטו העדה בין
המכה ובין גאל הדם על המשפטים האלה: והצילו העדה את
הרצח מיד גאל הדם והשיבו אתו העדה אל עיר מקלטו אשר נס

ורבא חד רבא חד משיבטא תסבון לאחסנא ית ארעא: ואילין שמהת גובריא לשבטא דיהודה כלב בר יפנה: ולשיבטא דבני שמעון שמואל בר עמיהוד: לשבטא דבנימן אלידד בר כסלון: ולשיבטא דבני דן רבא בקי בר יגלי: לבני יוסף לשבטא דבני מנשה רבא חניאל בר אפוד: ולשבטא דבני אפרים רבא קמואל בר שפטן: ולשיבטא דבני זבולן רבא אליצפן בר פרנך: ולשיבטא דבני יששכר רבא פלטיאל בר עזן: ולשבטא דבני אשר רבא אחיהוד בר שלומי: ולשבטא דבני נפתלי רבא פדהאל בר עמיהוד: אילין די פקיד ייי לאחסנא ית בני ישראל בארעא דכנען: ומליל ייי עם משה במשריא דמואב על ירדנא דיריחו למימר: פקיד ית בני ישראל ויתנון לליואי מאחסנת אחודתהון קירוין למתב ורוח לקרויא סחרניהון תתנון לליואי: ויהון קירויא להון למיתב ורוחיהון יהון לבעיריהון ולקניניהון ולכל חיותהון: ורוחי קירויא די תתנון לליואי מכותל קרתא ולברא אלף אמין סחור סחור: ותמשחון מברא לקרתא ית רוח קידומא תרין אלפין באמין וית רוח דרומא תרין אלפין אמין וית רוח מערבא תרין אלפין באמין וית רוח ציפונא תרין אלפין באמין וקרתא במציעא דין יהי להון רווחי קירויא: וית קירויא די תתנון לליואי ית שית קירוי שיזבותא די תתנון למערוק תמן קטולא ועליהון תתנון ארבעין ותרתין קירוין: כל קירויא די תתנון לליואי ארבעין ותמני קירוין יתהן וית רוחיהן: וקירויא די תתנון מאחודת בני ישראל מן סגיאי תסגון ומן זעירי תזערון גבר כפום אחסנתיה די יחסנון יתן מקרווהי לליואי:

ומליל ייי לות משה למימר: מליל עם בני ישראל ותימר להון ארי אתון עברין ית ירדנא לארעא דכנען: ותזמנון לכון קירוין קרוי שיזבותא תהוין לכון יערוק תמן קטולא דיקטול נפשא בשלו: ויהון לכון קירויא לשיזבא מגאיל דמא ולא ימות קטולא עד דיקום קדם כנשתא לדינא: וקירויא די תתנון שית קירוי שיזבותא תהוין לכון: ית תלת קירויא תתנון מעיברא לירדנא וית תלת קירויא תתנון בארעא דכנען קרוי שיזבותא תהוין: לבני ישראל ולגיורא ולתותבא ביניכון תהוין שית קירויא האילין לשיזבא למערוק תמן כל דיקטול נפשא בשלו: ואם במנא דברזלא מחהי וקטליה קטולא הוא אתקטלא יתקטיל קטולא: ואם באבנא דמיתנסבא בידא דהיא כמיסת די ימות בה מחהי וקטליה קטולא הוא אתקטלא יתקטיל קטולא: או במאן דאע דמתנסיב בידא דהיא כמיסת די ימות בה מחהי וקטליה קטולא הוא אתקטלא יתקטיל קטולא: גאיל דמא הוא יקטול ית קטולא כד אתחייב ליה מן דינא הוא יקטליניה: ואם בשנאה דחהי או רמא עלוהי בכמנא וקטליה: או בדבבו מחהי בידיה וקטליה אתקטלא יתקטיל מחאה קטולא הוא גאיל דמא יקטול ית קטולא כד אתחייב ליה מן דינא: ואם בתכיף בלא דבבו דחהי או רמא עלוהי כל מאן בלא כמן ליה: או בכל אבנא די ימות בה בלא חזי ורמא עלוהי וקטליה והוא לא סני ליה ולא תבע בישתיה: וידונון כנשתא בין מחאה ובין גאיל דמא על דיניא האילין: וישיזבון כנשתא ית קטולא מיד גאיל דמא ויתיבון יתיה כנשתא לקרית שיזבותיה די ערק

כל נשיא ונשיא אפטרופוס לשבטו ומחלק נחלת השבט למשפחות ולגברי' ובורר לכל אחד ואחד חלק הגון ומה שהם עושי' יהיה עשוי כאילו עשאום שלוחי' ולא יתכן לפרש לכם זה ככל לכם שבמקרא שאם כן היה לו לכתוב ינחילו לכם ינחלו משמע שהם נוחלים לכם בשבילכם ובמקומכם כמו ה' ילחם לכם: לנחל את הארץ · שיהא נוחל וחולק אותה במקומכם: לנחל את בני ישרא' · שהם ינחילו אותה לכם למחלקותיה: ומגרש · ריוח · מקום חלק חוץ לעיר סביב להיות לנוי לעיר ואין רשאין לבנות שם בית ולא לנטוע כרם ולא לזרוע זריעה: ולכל חייתם · לכל צרכיהם: אלף אמה סביב · ואחריו הוא אומר אלפים אמה הא כיצד אלפים הוא נותן להם סביב ומהם אלף הפנימיים למגרש והחיצונים לשדות וכרמים: והקריתם · אין הקרייה אלא לשון הזמנה וכן הוא אומר כי הקרה ה' אלהיך לפני': מגואל · מפני גואל הדם קרוב לנרצח: שש ערי מקלט · מגיד שאעפ"שהבדיל משה בחייו שלש ערים בעבר הירדן לא היו קולטות עד שבחרו שלש שנתן יהושע בארץ כנען: את שלש הערי' וגומר · אעפ"שבארץ כנען תשעה שבטים וכאן אינן אלא שנים ונחצי השוה מניין ערי מקלט שלהם משום דבגלעד נפישי רוצחים דכתיב גלעד קרית פועלי און עקובה מדם: ואם בכלי ברזל הכהו · אין זה מדבר בהורג בשוגג אלא בהורג במזיד ובא ללמד שההורג בכל דבר צריך שיהא בו שיעור כדי להמית שנאמר בכלם אשר ימות בו דמתרגמינן דהיא כמיסת דימות ביה חוץ מן הברזל שגלוי וידוע לפני הקב"ה שהברזל ממית בכל שהוא אפילו מחט לפיכך לא נתנה בו תורה שיעור לכתוב בו אשר ימות בו ואם תאמר בהורג בשוגג הכתוב מדבר הרי הוא אומר למטה או בכל אבן אשר ימות בה בלא ראות וגו' · למד על האמורים למעלה שבהורג במזיד הכתוב מדבר: באבן יד · שיש בה מלא יד: אשר ימות בה · שיש בה שיעור להמית · כתרגומו לפי שנאמר והכה איש את רעהו באבן ולא נתן בה שיעור יכול כל שהוא לכך נאמר אשר ימות בה: או בכלי עץ יד · לפי שנאמר וכי יכה איש את עבדו או את אמתו בשבט יכול כל שהוא לכך נאמ' בעץ אשר ימות בו שיהא בו כדי להמית: בפגעו בו · אפי' בתוך ערי מקלט: בצדיה · כתרגו' בכמנא במארב: בפתע · באונס ותרגומו בתכיף שהיה סמוך לו ולא היה לו שהות להזהר עליו: או בכל אבן אשר ימות בה · הכהו בלא ראות אלא ראהו: ויפל עליו · מכאן אמרו ההורג דרך ירידה גולה דרך עלייה אינו גולה:

עד מות

לתמן ויתיב בה עד דימות כהנא רבא די רבי יתיה במשח קודשא :
ואם מפק יפוק קטולא ית תחום קרית שזבותיה די ערק לתמן :
וישכח יתיה גאיל דמא מברא לתחום קרית שיזבותיה ויקטול גאיל
דמא ית קטולא לית ליה דמא : ארי בקרית שזבותיה יתיב עד
די מות כהנא רבא ובתר די מות כהנא רבא יתוב קטולא לארעא
אחסנתיה : ויהוין אילין לכון לגזירת דין לדריכון בכל מותבניכון :
כל דיקטול נפשא לפום סהדין יקטול ית קטולא וסהיד חד לא
יסהיד באנשא למקטול : ולא תקבלון ממון לנפש קטולא די הוא
חייב למיקטל ארי אתקטלא יתקטיל : ולא תקבלון ממון למיערוק
לקרית שיזבותיה למתוב למיתב בארעא עד די מות כהנא : ולא
תחייבון ית ארעא די אתון בה ארי דמא הוא מחייב ית ארעא ו
ולארעא לא יתכפר על דם זכאי דאיתשד בה אילהין בדם אשדיה :
ולא תסאבון ית ארעא די אתון יתבין בה די שכינתי שריא בגוה
ארי אנא יי דשכינתי שריא בגו בני ישראל :
וקריבו רישי אבהתא לזרעית בני גלעד בר מכיר בר מנשה ם
מזרעית בני יוסף ומלילו קדם משה וקדם רברביא רישי אבהתא
לבני ישראל : ואמרו ית ריבוני פקיד יי למתן ית ארעא באחסנא
בעדבא לבני ישראל ורבוני אתפקיד במימרא דיי למתן ית אחסנת
צלפחד אחונא לבנתיה : ויהוין לחד מבני שבטיא בני ישראל ל
לנשין ותתמנע אחסנתהון מאחסנת אבהתנא ותתוסף על אחסנת
שבטא די יהוין להון ומעדב אחסנתנא יתמנע : ואם יהי יובלא לבני
ישראל ותתוסף אחסנתהון על אחסנת שבטא די תהוין להון ו
ומאחסנת שבטא דאבהתנא יתמנע אחסנתהן : ופקיד משה ית בני
ישראל על מימרא דיי למימר יאות שבטא דבני יוסף ממללין : דין
פתגמא די פקיד יי לבנת צלפחד למימר לדתקין בעיניהון תהוין
לנשין ברם לזרעית שבטא דאבוהן תהוין לנשין : ולא תסחר
אחסנא לבני ישראל משיבטא לשיבטא ארי גבר באחסנת שבטא
דאבהתוהי ידבקון בני ישראל : וכל ברתא ירתת אחסנא משבטיא
דבני ישראל לחד מזרעית שבטא דאבוהא תהי לאינתו בדיל דירתון
בני ישראל גבר אחסנת אבהתוהי : ולא תסחר אחסנא משיבטא
לשיבטא אוחרנא ארי גבר באחסנתיה ידבקון שבטיא דבני ישראל :
כמא די פקיד יי ית משה כן עבדו בנת צלפחד : והואה מחלה
תרצה וחגלה ומלכה ונועה בנת צלפחד לבני אחבוהן לנשין :
מזרעית בני מנשה בר יוסף הואה לנשין והות אחסנתהן על שבט
זרעית אבוהן : אילין פיקודיא ודיניא די פקיד יי בידא דמשה לות
בני ישראל במשריא דמואב על ירדנא דירחו :

שמה וישב בה עד מות הכהן הגדל אשר משח אתו בשמן הקדש :
ואם יצא יצא הרצח את גבול עיר מקלטו אשר ינוס שמה : ומצא
אתו גאל הדם מחוץ לגבול עיר מקלטו ורצח גאל הדם את הרצח
אין לו דם : כי בעיר מקלטו ישב עד מות הכהן הגדל ואחרי מות
הכהן הגדל ישוב הרצח אל ארץ אחזתו : והיו אלה לכם לחקת
משפט לדרתיכם בכל מושבתיכם : כל מכה נפש לפי עדים
ירצח את הרצח ועד אחד לא יענה בנפש למות : ולא תקחו כפר
לנפש רצח אשר הוא רשע למות כי מות יומת : ולא תקחו כפר
לנוס אל עיר מקלטו לשוב לשבת בארץ עד מות הכהן : ולא
תחניפו את הארץ אשר אתם בה כי הדם הוא יחניף את הארץ
ולארץ לא יכפר לדם אשר שפך בה כי אם בדם שפכו : ולא תטמא
את הארץ אשר אתם ישבים בה אשר אני שכן בתוכה כי אני יהוה
שכן בתוך בני ישראל : ויקרבו ראשי האבות לו
למשפחת בני גלעד בן מכיר בן מנשה ממשפחת בני יוסף וי
וידברו לפני משה ולפני הנשאים ראשי אבות לבני ישראל :
ויאמרו את אדני צוה יהוה לתת את הארץ בנחלה בגורל לבני
ישראל ואדני צוה ביהוה לתת את נחלת צלפחד אחינו לבנתיו :
והיו לאחד מבני שבטי בני ישראל לנשים ונגרעה נחלתן
מנחלת אבתינו ונוסף על נחלת המטה אשר תהיינה להם ומגרל
נחלתינו יגרע : ואם יהיה היבל לבני ישראל ונוספה נחלתן על
נחלת המטה אשר תהיינה להם ומנחלת מטה אבתינו יגרע נחלתן :
ויצו משה את בני ישראל על פי יהוה לאמר כן מטה בני
יוסף דברים : זה הדבר אשר צוה יהוה לבנות צלפחד לאמר
לטוב בעיניהם תהיינה לנשים אך למשפחת מטה אביהם תהיינה
לנשים : ולא תסב נחלה לבני ישראל ממטה אל מטה כי איש
בנחלת מטה אבתיו ידבקו בני ישראל : וכל בת ירשת נחלה
ממטות בני ישראל לאחד ממשפחת מטה אביה תהיה לאשה למען
יירשו בני ישראל איש נחלת אבתיו : ולא תסב נחלה ממטה
למטה אחר כי איש בנחלתו ידבקו מטות בני ישראל : כאשר צוה
יהוה את משה כן עשו בנות צלפחד : ותהיינה מחלה תרצה וחגלה
ומלכה ונעה בנות צלפחד לבני דדיהן לנשים : ממשפחת בני
מנשה בן יוסף היו לנשים ותהי נחלתן על מטה משפחת אביהן :
אלה המצות והמשפטים אשר צוה יהוה ביד משה אל בני ישראל
בערבת מואב על ירדן ירחו :

חזק ונתחזק

סכום הפסוקים של ספר במדבר סיני אלף ומאתים

ושמנים ושמנה : בריך רחמנא

עד מות הכהן הגדול. שהוא בא להשרות שכינה בישראל ולהאריך ימיהם והרוצח בא לסלק את השכינה מישראל ומקצר את ימי החיים אינו כדאי שיהא לפני כהן גדול · דבר אחר לפי שהיה לו לכהן גדול להתפלל שלא תארע תקלה זו לישראל : אשר משח אותו בשמן הקדש · לפי פשוטו מן המקראות קצרי' הוא שלא פירש מי משחו אלא אשר משחו המושח אותו בשמן הקדש : ורבותינו דרשוהו במסכת מכות לראיית דבר ללמוד שאם עד שלא נגמר דינו מת כהן גדול ומנו אחר תחתיו ולאחר מכאן נגמר דינו חוזר במיתתו של שני שנאמר אשר משח אותו וכי הוא מושחו לכהן או הכהן מושח אותו אלא להביא את הנמשח בימיו שמחזירו במיתתו : אין לו דם · הרי הוא כהורג את המת שאין לו דם : בכל מושבותיכם · למד שתהא סנהדרין נוהגת בחוצה לארץ כל זמן שנוהגת בארץ ישראל : כל מכה נפש · הבא להרגו על שהכה את הנפש : לפי עדים ירצחנו · שיעידו שבמזיד ובהתראה הרגו : ולא תקחו כפר · לא יפטר בממון : ולא תקחו כפר לנוס אל עיר מקלטו · למי שנס אל עיר מקלט שהרג בשוגג אינו נפטר מגלות בממון ליתן כפר לשוב לשבת בארץ בטרם ימות הכהן : לנוס · כמו לנס כמו שובי מלחמה כובי מימועד ששבו מן המלחמה : כי מולים היו כאשר תאמר שוב על ששב כבר ומול על שמל כבר כן תאמר לנוס על מי שנס וקוראהו נוס כלומר מוברח ואם תאמר לנוס לברוח ותפרשהו לא תקחו כפר למי שיש לו לברוח לפטרו מן הגלות לא ידעתי היאך יאמר לשוב לשבת בארץ הרי עדיין לא נס ומהיכן ישוב : לא תחניפו · ולא תרשיעו לא תחייבון כתרגו' : אשר אני שוכן בתוכה · שלא תשכינו אותי בטומאתה : כי אני שוכן בתוך בני ישראל · אף בזמן שהם טמאים שכינה ביניהם : ונוסף על נחלת המטה · שהרי בנה יורשה והבן מתייחס על שבט אביו : ואם יהיה היובל · מכאן היה רבי יהודה אומ' עתיד היובל שיפסוק : ואם יהיה היובל. כלומר אין זו מכירה שחוזרת ביובל שהירושה אינה חוזרת ואפילו יהיה היובל לא תחזור הנחלה לשבטו ונמצא שנוספה על נחלת המטה אשר תהיינה להם : וכל בת יורשת נחלה. שלא היה בן לאביה : מחלה תרצה · כאן מנאן לפי גדולתן זו מזו בשנים ובשאר כסדר תולדותן ובכל המקרא מנאן לפי חכמתן ומגיד ששקולות זו כזו :

חסלת אלה מסעי

סליק ספרא במדבר סיני ברחמי שמיא

תהלה לאל שוכן ערבות ·

אלה

הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל בעבר הירדן במדבר בע
בערבה מול סוף בין פארן ובין תפל ולבן וחצרת ודי זהב : אחד
עשר יום מחרב דרך הר שעיר עד קדש ברנע : ויהי בארבעים
שנה בעשתי עשר חדש באחד לחדש דבר משה אל בני ישראל
ככל אשר צוה יהוה אתו אלהם : אחרי הכתו את סיחן מלך
האמרי אשר יושב בחשבון ואת עוג מלך הבשן אשר יושב בע
בעשתרת באדרעי : בעבר הירדן בארץ מואב הואיל משה באר
את התורה הזאת לאמר : יהוה אלהינו דבר אלינו בחרב לאמר
רב לכם שבת בהר הזה : פנו וסעו לכם ובאו הר האמרי ואל
כל שכניו בערבה בהר ובשפלה ובנגב ובחוף הים ארץ הכנעני
והלבנון עד הנהר הגדל נהר פרת : ראה נתתי לפניכם את הארץ
באו ורשו את הארץ אשר נשבע יהוה לאבתיכם לאברהם ל
ליצחק וליעקב לתת להם ולזרעם אחריהם : ואמר אלכם בעת
ההוא לאמר לא אוכל לבדי שאת אתכם : יהוה אלהיכם הרבה
אתכם והנכם היום ככוכבי השמים לרב : יהוה אלהי אבתיכם

אלין

פתגמיא די מליל משה עם כל ישראל בעיברא דירדנא אוכח יתהון
על דחבו במדברא ועל דארגיזו במישרא לקביל ים סוף בפארן
דאתפלו על מנא ובחצרות דארגיזו על בסרא ועל דעבדו עגלא
דדהב : מהלך חד עסר יומין מחורב אורח טורא דשעיר עד רקם
גיאה : והוה בארבעין שנין בחד עסר ירחין בחד לירחא מליל משה
עם בני ישראל ככל די פקיד יי יתיה להון : בתר דמחא ית סיחון
מלכא דאמוראה דיתיב בחשבון וית עוג מלכא דמתנן דיתיב ב
בעשתרות באדרעי : בעברא דירדנא בארעא דמואב שרי משה
פריש ית אולפן אוריתא הדא למימר : יי אלהנא מליל עמנא בחורב
למימר סגי לכון די תיבתון בטורא הדין : אתפנו וטולו לכון ועולו
לטורא דאמוראה ולכל מגירוהי במישרא בטורא ובשפלתא ו
ובדרומא ובספר ימא ארעא כנענאה ולבנן עד נהרא רבא נהרא
פרת : חזו דיהבית קדמיכון ית ארעא עולו ואחסינו ית ארעא די
קיים יי לאבהתכון לאברהם ליצחק וליעקב למתן להון ולבניהון
בתריהון : ואמרית לכון בעידנא ההיא למימר לית אנא יכיל בלחודי
לסוברא יתכון : יי אלהכון אסגי יתכון והא איתיכון יומא דין
ככוכבי שמיא לסגי : יי אלהא דאבהתכון יוסף

הדברים · לפי שהן דברי תוכחות ומנה כאן כל המקומו' שהכעיסו לפני המקום בהן לפי' סתם את הדברי' והזכירן ברמז מפני כבודן של ישרא' : אל כל ישרא' · אילו הוכיח מקצתן היו אלו שבשוק אומרי' אתם הייתם שומעי' מבן עמרם ולא השיבותם דבר מכך וכך אילו הייתם שם היינו משיבי' אותו לכך כנסם כולם ואמר להם הרי כולכם כאן כל מי שיש לו תשובה ישובו : במדבר · לא במדבר היו אלא בערבות מואב ומהו במדבר אלא בשביל מה שהכעיסוהו במדבר שאמרו מי יתן מותנו וגו' : בערבה · בשביל הערבה שחטאו בבעל פעור בשיטי' בערבות מואב : מול סוף · על מה שהמרו בים סוף בבואם לים סוף שאמרו המבלי אין קברי' במצרים וכן בנסעם מתוך הים שנאמר וימרו על הים כדאיתא בערכין : בין פארן ובין תפל ולבן · אמר רבי יוחנן חזרנו על כל המקרא ולא מצינו מקום ששמו תופל ולבן אלא הוכיחן על הדברים שתפלו על המן שהוא לבן שאמרו בלח' הקלוקל ועל מה שעשו במדב' פארן על ידי המרגלים · וחצרות במחלוקתו של קרח · דבר אחר אמר להם היה לכם ללמוד ממה שעשיתי למרי' בחצרות בשביל לשון הרע ואתם נדברתם במקום : ודי זהב · הוכיחן על העגל שעשו בשביל רוב זהב שהיה להם שנאמר וכסף הרביתי לה וזהב עשו לבעל : אחד עשר יום מחורב · אמר להם משה ראו מה גרמתם אין לכם דרך קצרה מחורב לקדש ברנע כדרך הר שעיר ואף היא מהלך אחד עשר יום ואתם הלכתם אותה בשלשה ימים שהרי בעשרים באייר נסעו מחורב שנאמר ויהי בשנה השנית בחדש השני בעשרי' באחד וגו' · ובעשרי' ותשע בסיון שלחו את המרגלי' מקדש ברנע צא מהם ל' שעשו שלשים יום בקברות התאוה שאכלו הבשר חדש ימים ושבעה ימים שעשו בחצרות להסגר שם מרים נמצא בג' ימים הלכו כל הדרך וכל כך היתה שכינה מתלבטת בשביל למהר ביאתכם לארץ ובשביל שקלקלתם הסב אתכם סביבות הר שעיר ארבעי' שנה : ויהי בארבעי' שנה בעשתי עשר חדש באחד לחדש · מלמד שלא הוכיחן אלא סמוך למיתה ממי למד מיעקב שלא הוכיח את בניו אלא סמוך למיתה אמ' ראובן בני אני אומר לך מפני מה לא הוכחתיך כל השנים הללו כדי שלא תניחני ותלך ותדבק בעשו אחי ומפני ארבע' דברי' אין מוכיחי' את האדם אלא סמוך למיתה כדי שלא יהא מוכיחו וחוזר ומוכיחו ושלא יה' חבירו רואהו ומתבייש ממנו כו' כדאית' בספרי וכן יהושע לא הוכיח את ישרא' אלא סמוך למיתה וכן שמואל שנ' הנני ענו בי וכן דוד את שלמה בנו : אחרי הכותו · אמר משה אם אני מוכיחן קודם שיכנסו לקצות הארץ יאמרו מה לזה עלינו מה היטיב לנו אינו בא אלא לקנתר ולמצוא עילה שאין בו כח להכניסנו לארץ לפיכך המתין עד שהפיל סיחון ועוג לפניהם והורישם את ארצם ואחר כך הוכיחן : סיחון אשר יושב בחשבון · אלו לא היה סיחון קשה והיה שרוי בחשבון היה קשה שהמדינה קשה ואלו היתה עיר אחרת וסיחון שרוי בתוכה היתה קשה שהמלך קשה על אחת כמה וכמה שהמלך קשה והמדינה קשה שנ' אשר יושב בעשתרות · המלך קשה והמדינה קשה : עשתרות · הוא לשון צוקין וקושי כמו עשתרות קרני' · ועשתרות זה הוא עשתרות קרנים שהיו שם רפאים שהכה אמרפל שנאמר ויכו את רפאים בעשתרות קרנים ועוג נמלט מהם והוא שנאמר ויבא הפליט ואומר כי רק עוג מלך הבשן נשאר מיתר הרפאים : באדרעי · שם המלכות : הואיל · התחיל · כמו הנה נא הואלתי : באר את התורה · בשבעים לשון פירשה להם : רב לכם שבת · כפשוטו ויש מדרשי הגדה הרבה גדולה לכם ושכר על ישיבתכם בהר הזה עשיתם משכן מנורה וכלים קבלתם תורה מניתם לכם סנהדרין שרי אלפים ושרי מאות : פנו וסעו לכם · זו דרך ערד וחרמה : ובאו הר האמורי · כמשמעו : ואל כל שכניו · עמון ומואב והר שעיר : בערבה · זה מישור של יער : בהר · זה הר המלך : ובשפלה · זו שפלת דרום : ובנגב ובחוף הים · אשקלון ועזה וקסרי' וכו' כדאיתא בספרי : עד הנהר הגדול · מפני שנזכר עם ארץ ישרא' קוראהו גדול · משל הדיוט אומר עבד מלך מלך : הדבק לשחוור וישתחוו לך קרב לגבי דיהנא ואידהן : ראה נתתי · בעיניכם אתם רואים איני אומר לכם מאומד ומשמועה : באו ורשו · אין מערער בדבר ואינכם צריכים למלחמה · אלו לא שלחו מרגלים לא היו צריכי' לכלי זין : לאבותיכם · למה הזכיר שוב לאברהם ליצחק וליעקב אלא אברהם כדי לעצמו יצחק כדי לעצמו יעקב כדי לעצמו : ואומר אליכם בעת ההיא לאמר · מהו לאמ' אמר להם משה לא מעצמי אני אומר לכם אלא מפי הקב"ה · לא אוכל לבדי וגו' · אפשר שלא היה משה יכול לדון את ישראל אדם שהוציאם ממצרים וקרע להם את הים והוריד את המן והגיז את השלו לא היה יכול לדונם אלא כך אמר להם ה' אלהיכם הרבה אתכם הגדיל והרים אתכם על דייניכם נטל את העונש מכם ונתנו על הדיינין וכן אמר שלמה כי מי יוכל לשפוט את עמך הגדול הזה אפשר מי שכתוב בו ויחכם מכל האדם אומר מי יוכל לשפוט אלא כך אמר שלמה אין דייני אומה זו כדייני שאר האומות שאם דן והורג ומכה וחונק ומטה את דינו וגוזל אין בכך כלום אני אם חייבתי ממון שלא כדין נפשות אני נתבע שנאמר וקבע את קובעיהם נפש והנכם היום ככוכבי השמי' וכי ככוכבי השמים היו באותו היום והלא לא היו אלא ס' ריבוא מהו והנכם היום · הנכם משולים כיום קיימי' לעולם כחמה ולבנה והכוכבים :

יוסף עליכון כותכון אלף זמנין ויברך יתכון כמא דמליל לכון:
איכדין איסובר בלחודי טורחכון ועסקיכון ודינכון: הבו לכון
גברין חכימין וסוכלתנין ומנדען לשבטיכון ואימנינון רישין עליכון:
ואתיבתון יתי ואמרתון תקין פתגמא דמלילתא למעבד:
ודברית ית רישי שבטיכון גברין חכימין ומנדען ומניתי יתהון
רישין עליכון רבני אלפין ורבני מאותא ורבני חמשין ורבני
עסורייתא וסרכין לשבטיכון: ופקידית ית דייניכון בעידנא ההיא
למימר שמעו בין אחיכון ותדונון קושטא בין גברא ובין אחוהי
ובין גיוריה: לא תשתמודעון אפין בדינא מילי זעירא כרבא
תשמעון לא תידחלון מן קדם גברא ארי דינא דיי הוא ופתגמא
די יקשי מינכון תקריבון לותי ואשמעיניה: ופקידית יתכון
בעידנא ההיא ית כל פתגמיא די תעבדון: ונטלנא מחורב
והליכנא ית כל מדברא רבא ודחילא ההוא די חזיתון אורח
מדברא טורא דאמוראה כמא די פקיד יי אלהנא יתנא ואתינא
עד רקם גיאה: ואמרית לכון אתיתון עד טורא דאמוראה דיי
אלהנא יהיב לנא: חזי יהב יי אלהך קדמך ית ארעא סק אחסין
כמא די מליל יי אלהא דאבהתך לך לא תדחל ולא תתבר:
וקריבתון לותי כולכון ואמרתון נישלח גוברין קדמנא ויאללון
לנא ית ארעא ויתיבון יתנא פתגמא ית אורחא די נסק בה וית
קירויא די ניעול לותהן: ושפר בעיני פתגמא ודברית מינכון תרין
עסר גוברין גברא חד לשבטא: ואתפניאו וסליקו לטורא ואתו עד
נחלא דאתכלא ואלילו יתה: ונסיבו בידיהון מאבא דארעא
ואחיתו לנא ואתיבו יתנא פתגמא ואמרו

יסף עליכם ככם אלף פעמים ויברך אתכם כאשר דבר לכם: איכה
אשא לבדי טרחכם ומשאכם וריבכם: הבו לכם אנשים חכמים ונבנים
וידעים לשבטיכם ואשמם בראשיכם: ותענו אתי ותאמרו טוב
הדבר אשר דברת לעשות: ואקח את ראשי שבטיכם אנשים
חכמים וידעים ואתן אותם ראשים עליכם שרי אלפים ושרי מאות
ושרי חמשים ושרי עשרת ושטרים לשבטיכם: ואצוה את שפטיכם
בעת ההיא לאמר שמע בין אחיכם ושפטתם צדק בין איש ובין
אחיו ובין גרו: לא תכירו פנים במשפט כקטן כגדל
תשמעון לא תגורו מפני איש כי המשפט לאלהים הוא והדבר אשר
יקשה מכם תקרבון אלי ושמעתיו: ואצוה אתכם בעת ההיא
את כל הדברים אשר תעשון: ונסע מחרב ונלך את כל המדבר
הגדול והנורא ההוא אשר ראיתם דרך הר האמרי כאשר צוה יהוה
אלהינו אתנו ונבא עד קדש ברנע: ואמר אלכם באתם
עד הר האמרי אשר יהוה אלהינו נתן לנו: ראה
נתן יהוה אלהיך לפניך את הארץ עלה רש כאשר דבר יהוה
אלהי אבתיך לך אל תירא ואל תחת: ותקרבון אלי כלכם
ותאמרו נשלחה אנשים לפנינו ויחפרו לנו את הארץ וישבו
אתנו דבר את הדרך אשר נעלה בה ואת הערים אשר נבא
אליהן: וייטב בעיני הדבר ואקח מכם שנים עשר אנשים איש
אחד לשבט: ויפנו ויעלו ההרה ויבאו עד נחל אשכל וירגלו אתה:
ויקחו בידם מפרי הארץ ויורדו אלינו וישבו אתנו דבר

יוסף ה' עליכם ככם אלף פעמים · מהו שוב ויברך אתכם כאשר דבר לכם אלא אמרו לו משה אתה נותן קצבה לברכותינו כבר הבטיח הקב"ה את אברהם אשר אם יוכל איש למנות וגו' · אמר להם זו משלי היא אבל הוא יברך אתכם כאשר דבר לכם: איכה אשא לבדי · אם אומר לקבל שכר לא אוכל זו היא שאמרתי לכם לא משלמי אני אומר לכם אלא מפי הקב"ה: טרחכם · מלמד שהיו ישראל טרחנין היה אחד מהם רואה את בעל דינו נוצח בדין אומר יש לי עדים להביא יש לי ראיות להביא מוסיף אני עליכם דיינין: ומשאכם · מלמד שהיו אפיקורסין הקדים משה לצאת אמרו מה ראה בן עמרם לצאת שמא אינו שפוי בתוך ביתו · איחר לצאת אמרו מה ראה בן עמרם שלא לצאת מה אתם סבורים יושב ויועץ עליכם עצות רעות וחושב עליכם מחשבות · וריבכם · מלמד שהיו רוגני': הבו לכם · הזמינו עצמכם לדבר: אנשים · וכי תעלה על דעתך נשים מה תלמוד לומר אנשים: צדיקים · חכמי' כשופי': נבונים · מבינים דבר מתוך דבר זו היא ששאל אריוס את רבי יוסי מה בין חכמים לנבונים חכם דומה לשולחני עשיר כשמביאין לו דינרין לראות רואה וכשאין מביאין יושב ותוהא: נבון · דומה לשולחני תגר כשמביאין לו מעות לראות רואה כשאין מביאין לו הוא מחזר ומביא משלו: וידועי' לשבטיכם · שהם ניכרים לכם שאם בא לפני מעוטף בטליתו איני יודע מי הוא ומאי זה שבט הוא ואם הגון הוא אבל אתם מכירים בו שאתם גדלתם אותו לכך נאמר וידועים לשבטיכם: בראשיכם · ראשים ומכובדי' עליכם שתהיו נוהגים בהם כבוד ויראה: ואשמם · חסר יוד למד שאשמותיהם של ישרא' תלויות בראשי דייניהם שהיה להם למחות ולכוון אותם לדרך הישרה: ותענו אותי וגו'. חלטתם את הדבר להנאתכם היה לכם להשיב רבנו משה ממי נאה ללמוד ממך או מתלמידך לא ממך שנצטערת עליה אלא ידעתי מחשבותיכם הייתם אומרים עכשיו יתמנו עלינו דיינין הרבה אם אין מכירנו אנו מביאין לו דורון והוא נושא לנו פני': לעשות · אם הייתי מתעצל אתם אומרי' עשה מהרה: ואקח את ראשי שבטיכם · משכתים בדברי' אשריכם על מי באתם להתמנות על בני אדם שנקראו אחים ורעי' חלק ונחלה וכל לשון חבה: אנשים חכמים וידועים · אבל נבונים לא מצאתי זו אחת משבע מדות שאמר יתרו למשה ולא מצא אלא שלש · אנשים צדיקים חכמים וידועי': ראשים עליכם · שתנהגו בהם כבוד ראשי' במקח ראשי' בממכר ראשי' במשא ומתן נכנס אחרון ויוצא ראשון: שרי אלפי' · אחד ממונה על אלף: שרי מאות · אחד ממונה על מאה: ושוטרי' · מניתי עליכם לשבטיכם אילו הכופתין והמכין ברצועה על פי הדיינין: ואצוה את שופטיכם · אמרתי להם הוו מתונים בדין אם בא דין לפניך פעם אחת שתים ושלש אל תאמר כבר בא דין זה לפני פעמי' הרבה אלא היו נושאים ונותנים: בעת ההיא · משמניתים אמרתי להם אין עכשיו כלשעבר לשעבר הייתם ברשות עצמכם עכשיו הרי אתם משועבדים לציבור: שמוע · לשון הווה אורדנ"ט בלעז כמו זכור ושמור: ובין גרו · זה בעל דינו שאוגר עליו דברים · דבר אחר ובין גרו אף על עסקי דירה בין חלוקת אחים אפי' בין תנור לכירים: לא תכירו פנים במשפט · זה הממונה להושיב הדיינין שלא יאמר איש פלוני נאה או גבור אושיבנו דיין איש פלו' קרובי אושיבנו דיין בעיר והוא אינו בקי בדינין נמצא מחייב את הזכאי ומזכה את החייב מעלה אני על מי שמנהו כאלו הכיר פנים בדין: כקטן כגדול תשמעון · שיהא חביב עליך דין של פרוטה כדין של מאה מנה שאם קדם ובא לפניך לא תסלקנו לאחרון · דבר אחר כקטן כגדול תשמעון · כתרגומו שלא תאמר זה עני הוא וחבירו עשיר ומצוה לפרנסו אזכה את העני ונמצא מתפרנס בנקיות · דבר אחר שלא תאמר היאך אני פוגם כבודו של עשיר זה בשביל דינר אזכנו עכשו וכשיצא לחוץ אומר לו תן לו שאתה חייב לו: לא תגורו מפני איש · לא תיראו · דבר אחר לא תגורו · לא תכניס דבריך מפני איש לשון אוגר בקיץ: כי המשפט לאלהי' הוא · מה שאתה נוטל מזה שלא כדין אתה מזקיקני להחזיר לו נמצא שהטית עלי המשפט: תקריבון אלי · על דבר זה נסתלק ממנו משפט בנות צלפחד וכן שמואל אמר לשאול אנכי הרואה אמר לו הקב"ה חייך שאני מודיעך שאין אתה רואה ואימתי הודיעו כשבא למשוח את דוד וירא את אליאב ויאמר אך נגד ה' משיחו אמר לו הקב"ה ולא אמרת אנכי הרואה אל תבט אל מראהו: את כל הדברים אשר תעשון · אלו עשרת דברים שבין דיני ממונות לדיני נפשות: המדבר הגדול והנורא · שהיו בו נחשים כקורות ועקרבים כקשתות: ותקרבון אלי כלכם · בערבוביא ולהלן הוא אומר ותקרבון אלי כל ראשי שבטיכם וזקניכם ותאמרו הן הראנו וגומר · אותה קריבה היתה הוגנת ילדים מכבדים את הזקנים ושלחום לפניהם וזקנים מכבדים את הראשים ללכת לפניהם אבל כאן ותקרבון כלכם בערבוביא ילדים דוחפין את הזקנים וזקנים דוחפין את הראשים: וישיבו אותנו דבר · באי זה לשון הם מדברים: את הדרך אשר נעלה בה · אין דרך שאין בה עקמימות: ואת הערים אשר נבא אליהן · תחלה לכבוש: וייטב בעיני הדבר · בעיני ולא בעיני המקום · ואם בעיני משה היה טוב למה אמרה בתוכחות · משל לאדם שאומר לחבירו מכור לי חמורך זה אמר לו הן נותנו אתה לי לנסיון אמר לו הן בהרים ובגבעות אמר לו הן כיון שראה שאין מעכבו כלום אמר הלוקח בלבו בטוח הוא זה שלא אמצא בו מום אמ' לו טול מעותיך איני מנסהו מעתה אף אני הודיתי לדבריכם שמא תחזרו בכם כשתראו שאיני מעכב ואתם לא חזרתם בכם: ואקח מכם · מן הברורים שבכם מן המסולתים שבכם: שנים עשר אנשים · איש אחד לשבט מגיד שלא היה שבט לוי עמהם: עד נחל אשכול · מגיד שנקרא על שם סופו: וירגלו אותה · מלמד שהלכו בה ארבעה אמות שתי וערב: ויורידו אלינו · מגיד שארץ ישראל גבוהה מכל הארצות: ויאמרו

ויאמרו טובה הארץ אשר יהוה אלהינו נתן לנו: ולא אביתם
לעלת ותמרו את פי יהוה אלהיכם: ותרגנו באהליכם
ותאמרו בשנאת יהוה אתנו הוציאנו מארץ מצרים לתת אתנו ביד
האמרי להשמידנו: אנה אנחנו עלים אחינו המסו את לבבנו
לאמר עם גדול ורם ממנו ערים גדלת ובצורת בשמים וגם בני ע
ענקים ראינו שם: ואמר אלכם לא תערצון ולא תיראון מהם:
יהוה אלהיכם ההלך לפניכם הוא ילחם לכם ככל אשר עשה אתכם
במצרים לעיניכם: ובמדבר אשר ראית אשר נשאך יהוה אלהיך
כאשר ישא איש את בנו בכל הדרך אשר הלכתם עד באכם עד
המקום הזה: ובדבר הזה אינכם מאמינם ביהוה אלהיכם: ההלך
לפניכם בדרך לתור לכם מקום לחנתכם באש לילה לראתכם
בדרך אשר תלכו בה ובענן יומם: וישמע יהוה את קול דבריכם
ויקצף וישבע לאמר: אם יראה איש באנשים האלה הדור הרע הזה
את הארץ הטובה אשר נשבעתי לתת לאבתיכם: זולתי כלב בן
יפנה הוא יראנה ולו אתן את הארץ אשר דרך בה ולבניו יען אשר
מלא אחרי יהוה: גם בי התאנף יהוה בגללכם לאמר גם אתה לא
תבא שם: יהושע בן נון העמד לפניך הוא יבא שמה אתו חזק כי
הוא ינחלנה את ישראל: וטפכם אשר אמרתם לבז יהיה ובניכם
אשר לא ידעו היום טוב ורע המה יבאו שמה ולהם אתננה והם
ירשוה: ואתם פנו לכם וסעו המדברה דרך ים סוף: ותענו
ותאמרו אלי חטאנו ליהוה אנחנו נעלה ונלחמנו ככל אשר צונו
יהוה אלהינו ותחגרו איש את כלי מלחמתו ותהינו לעלת ההרה:
ויאמר יהוה אלי אמר להם לא תעלו ולא תלחמו כי אינני בקרבכם
ולא תנגפו לפני איביכם: ואדבר אליכם ולא שמעתם ותמרו את פי
יהוה ותזדו ותעלו ההרה: ויצא האמרי הישב בהר ההוא
לקראתכם וירדפו אתכם כאשר תעשינה הדברים ויכתו אתכם
בשעיר עד חרמה: ותשבו ותבכו לפני יהוה ולא שמע יהוה ב
בקלכם ולא האזין אליכם: ותשבו בקדש ימים רבים כימים אשר
ישבתם: ונפן ונסע המדברה דרך ים סוף כאשר דבר יהוה אלי ב
ונסב את הר שעיר ימים רבים:
ויאמר יהוה אלי לאמר: רב לכם סב את ההר
הזה פנו לכם צפנה: ואת העם צו לאמר אתם עברים
בגבול אחיכם בני עשו הישבים בשעיר וייראו מכם ונשמרתם מ
מאד: אל תתגרו בם כי לא אתן לכם מארצם

ואמרו טבא ארעא דייי אלהנא יהיב לנא: ולא אביתון למיסק
וסריבתון על מימר דייי אלהכון: ואתרעמתון במשכניכון ואמרתון
בדסני ייי יתנא אפקנא מארעא דמצרים למימסר יתנא בידא ד
דאמוראה לשיציותנא: לאן אנחנא סלקין אחנא תברו ית
ליבנא למימר עם רב ותקיף מיננא קירוין רברבן וכריכן עד צית
שמיא ואף בני גיבריא חזינא תמן: ואמרית לכון לא תתברון
ולא תדחלון מנהון: ייי אלהכון דמדבר קדמיכון מימריה יגיח
לכון ככל די עבד עמכון במצרים לעיניכון: ובמדברא די חזיתא
די סוברך ייי אלהך כמא די מסובר גברא ית בריה בכל אורחא
די הליכתון עד מיתיכון עד אתרא הדין: ובפתגמא הדין ליתיכון
מהימנין במימרא דייי אלהכון: דמדבר קדמיכון באורחא לאתקנאה
לכון אתר בית מישרי לאשריותכון בעמודא דאשתא בליליא
לאחזיותכון באורחא די תהכון בה ובעמודא דעננא ביממא:
ושמיע קדם ייי ית קל פתגמיכון ורגז וקיים למימר: אם יחזי גבר
בגבריא האילין דרא בישא הדין ית ארעא טבתא די קיימית למיתן
לאבהתכון: אלהן כלב בר יפנה הוא יחזינה וליה אתן ית ארעא
די דרך בה ולבנוהי חלף די אשלים בתר דחלתא דייי: אף עלי
הוה רגז מן קדם ייי בדילכון למימר אף את לא תיעול תמן:
יהושע בר נון דקאים קדמך הוא יעול תמן יתיה תקיף ארי הוא
יחסיננה ית ישראל: וטפלכון די אמרתון לביזא יהי ובניכון די
לא ידעון יומא דין טב וביש אינון יעלון לתמן ולהון אתנינה
ואינון ירתונה: ואתון איתפנו לכון וטולו למדברא אורח ימא
דסוף: ואתיבתון ואמרתון לי חבנא קדם ייי אנחנא ניסק ונגיח
קרב ככל דפקדנא ייי אלהנא וזריזתון גבר ית מני קרביה ושריתון
למיסק לטורא: ואמר ייי לי אימר להון לא תסקון ולא תגיחון
ביה קרב ארי לית שכינתי ביניכון ולא תתברו קדם בעלי דבביכון:
ומלילית עמכון ולא קבילתון וסריבתון על מימרא דייי וארשעתון
וסליקתון לטורא: ונפק אמוראה דיתיב בטורא ההוא לק
לקדמותכון ורדפו יתכון כמא דנתזן דבריתא וטרדו יתכון בשעיר
עד חרמה: ותבתון ובכיתון קדם ייי ולא קביל ייי צלותכון ולא
אצית למיליכון: ויתיבתון ברקם יומין סגיאין כיומיא די יתיבתון:
ואיתפנינא ונטלנא למדברא אורח ימא דסוף כמא די מליל ייי עמי
ואקיפנא ית טורא דשעיר יומין סגיאין:
ואמר ייי לי למימר: סגי לכון דאקיפתון ית טורא הדין איתפנו
לכון ציפונא: וית עמא פקיד למימר אתון עברין בתחום
אחיכון בני עשו דיתבין בשעיר וידחלון מינכון ותסתמרון ל
לחדא: לא תתגרון בהון ארי לא אתן לכון מארעהון

ויאמרו טובה הארץ. מי הם שאמרו טובתה יהושע וכלב: ותמרו · לשון התרסה התרסתם כנגד מאמרו: ותרגנו · לשון הרע וכן דברי נרגן אדם המוציא
דבה: בשנאת ה' אותנו · והוא היה אוהב אתכם אבל אתם שונאים אותו · משל הדיוט אומר מה דבלבך על רחמך מה דבלביה עלך: הוציאנו מארץ
מצרים. הוצאתו לשנאה היתה משל למלך בשר ודם שהיו לו שני בנים ויש לו שתי שדות אחת של שקיא ואחת של בעל למי שהוא אוהב נותן של שקיא ולמי שהוא
שונא נותן לו של בעל · ארץ מצרים של שקיא היא שנילוס עולה ומשקה אותה וארץ כנען של בעל והוציאנו ממצרים לתת לנו את ארץ כנען: ערים גדולות
ובצורות בשמים · דברו הכתובי' לשון הבאי: לא תערצון · לשון שבירה כתרגומו ודומה לו בערוץ נחלים לשכון · לשבור נחלים: ילחם לכם · בשבילכם:
ובמדבר אשר ראית · מוסב על מקרא של מעלה הימנו: ככל אשר עשה אתכם במצרי' · ועשה אף במדבר אשר ראית כי נשאך וגו': כאשר ישא איש את בנו ·
כמו שפירשתי אבל ויסע מלאך האלהים ההולך לפני מחנה ישראל וגו' · משל למהלך בדרך ובנו לפניו באו לסטים לשבותו וכו': ובדבר הזה · שהוא מבטיחכם
להביאכם אל הארץ אינכם מאמיני' בו: לראותכם · כמו להראותכם וכן לנחותם הדרך וכן לשמיע בקול תודה וכן ללכת לגיד ביזרעאל: אשר דרך בה · חברון:
שנ' ויבא עד חברון: התאנף · נתמלא רוגז: פנו לכם · אמרתי להעביר אתכם דרך רוחב ארץ אדום לצד צפון ליכנס לארץ קלקלתם וגרמתם לכם עכוב: פנו
לכם · לאחוריכם ותלכו במדבר לצד ים סוף שהמדבר שהיו הולכים בו לדרומה של הר שעיר היה מפסיק בין ים סוף להר שעיר עתה המשכו לצד הים ותסבבו
את הר שעיר כל דרומו מן המערב למזרח: ותהינו · לשון הננו ועלינו אל המקום · זה הלשון שאמרתם לשון הין כלומ' נזדמנתם: לא תעלו. לא עלייה תהא לכם
אלא ירידה: כאשר תעשינה הדבורים. מה הדבורה הזאת כשהיא מכה את האדם מיד מתה אף הם כשהיו נוגעים בכם מיד מתים: ולא שמע ה' בקולכם ·
כביכול עשיתם מדת רחמיו כאילו אכזרי: ותשבו בקדש ימי' רבים · תשע עשרה שנה שנ' כימי' אשר ישבתם בשאר המסעות והם היו שלשים ושמנה שנה תשע
עשרה מהם עשו בקדש ותשע עשרה שנה הולכים ומטורפי' וחזרו לקדש כמו שנ' ויניעם במדבר כך מצאתי בסדר עולם: ונסע המדברה · אילו לא חטאו היו
עוברים דרך הר שעיר ליכנס לארץ מן דרומו לצפונו ובשביל שקלקלו הפכו לצד המדבר שהוא בין ים סוף לדרומו של הר שעיר והלכו אצל דרומו מן המערב
למזרח דרך ים סוף דרך יציאתן ממצרים שהוא במקצוע דרומית מערבית משם היו הולכים לצד המזרח: ונסב את הר שעיר · כל דרומו עד ארץ מואב:
לכם צפונה · סובו לכם לרוח מזרחית מן הדרום לצפון פניכם לצפון נמצאו הולכים את רוח מזרחית וזהו שנ' ויבאו ממזרח שמש לארץ מואב: ונשמרתם
מאד · ומהו השמירה אל תתגרו בם:
צר מדרך

עד מדרך פרסת רגלא ארי ירותא לעשו יהבית ית טורא דשעיר: עיבורא תזבנון מנהון בכספא ותיכלון ואף מיא תזבנון מנהון בכספא ותשתון: ארי יי אלהך ברכך בכל עובדי ידך ספיק לך צורכך במהכך במדברא רבא הדין דנן ארבעין שנין מימרא דיי אלהך בסעדך לא חסרתא מדעם: ועברנא מלות אחנא בני עשו דיתבין בשעיר מאורח מישרא מאילת ומעציון גבר ואתפנינא ועברנא אורח מדברא דמואב:

ואמר יי לי לא תצור למואבאי ולא תתגרי למעבד עמהון קרב ארי לא אתן לך מארעיה ירותא ארי לבני לוט יהבית ית לחיית ירותא: אימתני מלקדמין יתיבו בה עם רב וסגי ותקיף כגיבריא: גיבריא מתחשבין אף אינון כגיבריא ומואבאי קרן להון אימתני:

ובשעיר יתיבו חוראי מלקדמין ובני עשו תריכונון ושיציאונון מן קדמיהון ויתיבו באתריהון כמא די עבד ישראל לארע ירותהון דיהב יי להון: כען קומו ועברו לכון ית נחלא דזרד ועברנא ית נחלא דזרד: ויומיא די הליכנא מרקם גיאה עד די עברנא ית נחלא דזרד תלתין ותמני שנין עד דסף כל דרא גברי מגיחי קרבא מגו משריתא כמא דקיים יי להון: ואף מחא מן קדם יי הות בהון לשיציותהון מגו משריתא עד דשלימו: והוה כד שלימו כל גברי מגיחי קרבא לממת מגו עמא:

ומליל יי עמי למימר: את עבר יומא דין ית תחום מואב ית לחיית: ותתקרב לקביל בני עמון לא תצור עליהון ולא תתגרי למעבד עמהון קרב ארי לא אתן מארעא בני עמון לך ירותא ארי לבני לוט יהבתה ירותא: ארעא גיבראי מתחשבא אף היא גיברין יתיבו בה מלקדמין ועמונאי קרן להון זמזמי: עם רב וסגי ותקיף כגיבריא ושיציאונון יי מן קדמיהון ותריכונון ויתיבו באתריהון: כמא דעבד לבני עשו דיתבין בשעיר די שיצי ית חוראי מן קדמיהון ותריכונון ויתיבו באתריהון עד יומא הדין: ועוואי דיתבין ברפיח עד עזה קפוטקאי דנפקו מקפוטקיא שיציאונון ויתיבו באתריהון: קומו טולו ועברו ית נחלא דארנון חזי דמסרית בידך ית סיחון מלכא דחשבון אמוראה וית ארעיה שרי לתרכותיה ותתגרי למעבד עמהון קרב: יומא הדין אשרי למתן זועך ודחלתך על אפי עממיא די תחות כל שמיא די ישמעון שמעך ויזועון ויתחלחלון מן קדמך: ושלחית אזגדין ממדברא דקדמות לות סיחון מלכא דחשבון פתגמי שלמא למימר: אעיבר בארעך באורחא באורחא איזיל לא אסטי לימינא ולסמאלא: עיבורא בכספא תזבין לי ואיכול ומיא בכספא תתן לי ואשתי לחוד אעיבר ברגלי: כמא דעבדו לי בני עשו דיתבין בשעיר ומואבאי דיתבין בלחיית עד דאעיבר ית ירדנא לארעא דיי אלהנא יהיב לנא: ולא אבה סיחון מלכא דחשבון לאשבקנא למעבר בתחומיה ארי אקשי יי אלהך ית רוחיה ואתקיף ית ליביה בדיל למסריה בידך כיומא הדין:

עד מדרך כף רגל כי ירשה לעשו נתתי את הר שעיר: אכל תשברו מאתם בכסף ואכלתם וגם מים תכרו מאתם בכסף ושתיתם: כי יהוה אלהיך ברכך בכל מעשה ידך ידע לכתך את המדבר הגדל הזה זה ארבעים שנה יהוה אלהיך עמך לא חסרת דבר: ונעבר מאת אחינו בני עשו הישבים בשעיר מדרך הערבה מאילת ומעצין גבר ס ונפן ונעבר דרך מדבר מואב:

ויאמר יהוה אלי אל תצר את מואב ואל תתגר בם מלחמה כי לא אתן לך מארצו ירשה כי לבני לוט נתתי את ער ירשה: האמים לפנים ישבו בה עם גדול ורב ורם כענקים: רפאים יחשבו אף הם כענקים והמאבים יקראו להם אמים: ובשעיר ישבו החרים לפנים ובני עשו יירשום וישמידום מפניהם וישבו תחתם כאשר עשה ישראל לארץ ירשתו אשר נתן יהוה להם: עתה קמו ועברו לכם את נחל זרד ונעבר את נחל זרד: והימים אשר הלכנו מקדש ברנע עד אשר עברנו את נחל זרד שלשים ושמנה שנה עד תם כל הדור אנשי המלחמה מקרב המחנה כאשר נשבע יהוה להם: וגם יד יהוה היתה בם להמם מקרב המחנה עד תמם: ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה למות מקרב העם:

וידבר יהוה אלי לאמר: אתה עבר היום את גבול מואב את ער: וקרבת מול בני עמון אל תצרם ואל תתגר בם כי לא אתן מארץ בני עמון לך ירשה כי לבני לוט נתתיה ירשה: ארץ רפאים תחשב אף הוא רפאים ישבו בה לפנים והעמנים יקראו להם זמזמים: עם גדול ורב ורם כענקים וישמידם יהוה מפניהם ויירשם וישבו תחתם: כאשר עשה לבני עשו הישבים בשעיר אשר השמיד את החרי מפניהם ויירשם וישבו תחתם עד היום הזה: והעוים הישבים בחצרים עד עזה כפתרים היצאים מכפתור השמידם וישבו תחתם: קומו סעו ועברו את נחל ארנן ראה נתתי בידך את סיחן מלך חשבון האמרי ואת ארצו החל רש והתגר בו מלחמה: היום הזה אחל תת פחדך ויראתך על פני העמים תחת כל השמים אשר ישמעון שמעך ורגזו וחלו מפניך: ואשלח מלאכים ממדבר קדמות אל סיחון מלך חשבון דברי שלום לאמר: אעברה בארצך בדרך בדרך אלך לא אסור ימין ושמאול: אכל בכסף תשברני ואכלתי ומים בכסף תתן לי ושתיתי רק אעברה ברגלי: כאשר עשו לי בני עשו הישבים בשעיר והמואבים הישבים בער עד אשר אעבר את הירדן אל הארץ אשר יהוה אלהינו נתן לנו: ולא אבה סיחן מלך חשבון העברנו בו כי הקשה יהוה אלהיך את רוחו ואמץ את לבבו למען תתו בידך כיום הזה:

עד מדרך כף רגל. אפילו מדרך כף רגל כלומר אפי' דריסת הרגל איני מרשה לכם לעבור בארצם שלא ברשות ומדרש אגדה עד שיבא יום דריסת כף רגל על הר הזיתים שנאמר ועמדו רגליו וגומר: ירושה לעשו. מאברהם עשר עממים נתתי לו שבעה לכם קני וקניזי וקדמוני הן עמון ומואב ושעיר אחת מהן לעשו ושתים לבני לוט בשכר שהלך אתו למצרים ושתק על מה שהיו אומרים על אשתו אחותי היא עשאו כבנו: תכרו. לשון מקח. וכן אשר כריתי לי. שכן בכרכי הים קורין למכירה כירה: כי ה' אלהיך ברכך. לפיכך לא תכפו את טובתי להראות כאלו אתם עניים אלא הראו עצמכם עשירים: ונפן ונעבור. לצד צפון הפכנו פנים להלוך רוח מזרחית: ואל תתגר בם. לא אסר להם על מואב אלא מלחמה אבל מיראים היו אותם ונראי' להם כשהם מזויינים לפיכך כתי' ויגר מואב מפני העם שהיו שוללים ובוזזים אותם אבל בבני עמון נאמר אל תתגר בם שום גרוי בשכר צניעות אמם שלא פרסמה על אביה כמו שעשתה הבכירה שקראה שם בנה מואב: ער. שם המדינה: האמים לפנים וגו'. אתה סבור שזו רפאים שנתתי לו לאברהם לפי שהאמים שהם רפאים ישבו בה לפנים אבל לא זו היא כי אותן רפאים הורשתי מפני בני לוט והושבתים תחתם: רפאים יחשבו וגו'. רפאים היו נחשבין אותם אימים כענקים הנקראים רפאים על שם שכל הרואה אותם ידיו מרפות: אימים. על שם שאימתם מוטלת על הבריות וכן ובשעיר ישבו החורים ונתתים לבני עשו: יירשום. לשון הווה כלומ' נתתי בהם כח שהיו מורישים אותם והולכים: היתה בם. למהר ולהומם בתוך ארבעים שנה שלא יגרמו לבניהם עוד להתעכב במדבר ויהי כאשר תמו וגו': וידבר ה' אלי וגו'. אבל משילוח המרגלים עד כאן לא נאמר בפרשה וידבר אלא ויאמר ללמדך שכל שלשים ושמונה שנה שהיו ישראל נזופים לא נתיחד עמו הדבור בלשון חבה פנים אל פנים ויישוב ללמדך שאין השכינה שורה על הנביאים אלא בשביל ישרא': אנשי המלחמה. מבן עשרים שנה היוצאים בצבא: אתה עובר את היום גבול מואב אל מול בני עמון. מכאן שארץ עמון לצד צפון: ארץ רפאי' תחשב. ארץ רפאי' נחשבת אף היא לפי שהרפאי' ישבו בה לפנים אבל לא זו היא שנתתי לאברהם: והעוים היושבים בחצרים וגו'. עוים מפלשתים הם שעמהם הם נחשבים בספר יהושע שנ' חמשת סרני פלשתי' העזתי והאשדודי והאשקלוני והגתי והעקרוני והעוים [illegible] השבועה שנשבע אברהם לאבימלך לא יכלו ישראל להוציא ארצם מידם: והבאתי עליהם כפתורי' והשמידום וישבו תחתם. ועכשו אתם מותרי' לקחתה [illegible] תחת כל השמי'. למד שעמדה חמה למשה ביום מלחמת עוג ונודע הדבר תחת כל השמי': ממדבר קדמות. אעפ"י שלא צוני המקו' לקרא לסיחון לשלו' למדתי ממדבר סיני מן התורה שקדמה לעולם כשבא הקב"ה ליתנה לישרא' חזר אותה על עשו וישמעאל וגלוי לפניו שלא יקבלוה ואעפ"כ פתח להם בשלו' אף אני קדמתי את סיחון בדברי שלום. ד"א ממדבר קדמו' ממך למדתי שקדמת' לעולם יכול היית לשלוח ברק אחד לשרוף את המצרי' אלא שלחתני מן המדבר אל פרעה לאמ' שלח את עמי במתון: כאשר עשו לי בני עשו. לא לענין לעבור את ארצם אלא לענין מכר אוכל ומי': עד אשר אעבור את הירדן. מוסב על אעברה בארצך:

החילותי

ויאמר יהוה אלי ראה
החלתי תת לפניך את סיחן ואת ארצו החל רש לרשת את ארצו:
ויצא סיחן לקראתנו הוא וכל עמו למלחמה יהצה: ויתנהו יהוה
אלהינו לפנינו ונך אתו ואת בנו ואת כל עמו: ונלכד את כל בניו
עריו בעת ההוא ונחרם את כל עיר מתם והנשים והטף לא
השארנו שריד: רק הבהמה בזזנו לנו ושלל הערים אשר לכדנו:
מערער אשר על שפת נחל ארנן והעיר אשר בנחל ועד הגלעד
לא היתה קריה אשר שגבה ממנו את הכל נתן יהוה אלהינו לפנינו:
רק אל ארץ בני עמון לא קרבת כל יד נחל יבק וערי ההר וכל אשר
ג צוה יהוה אלהינו: ונפן ונעל דרך הבשן ויצא עוג מלך הבשן
לקראתנו הוא וכל עמו למלחמה אדרעי: ויאמר יהוה אלי
אל תירא אתו כי בידך נתתי אתו ואת כל עמו ואת ארצו ועשית לו
כאשר עשית לסיחן מלך האמרי אשר יושב בחשבון: ויתן יהוה
אלהינו בידנו גם את עוג מלך הבשן ואת כל עמו ונכהו עד בלתי
השאיר לו שריד: ונלכד את כל עריו בעת ההוא לא היתה קריה
אשר לא לקחנו מאתם ששים עיר כל חבל ארגב ממלכת עוג בבשן
כל אלה ערים בצרת חומה גבהה דלתים ובריח לבד מערי
הפרזי הרבה מאד: ונחרם אותם כאשר עשינו לסיחן מלך חשבון
החרם כל עיר מתם הנשים והטף: וכל הבהמה ושלל הערים
בזונו לנו: ונקח בעת ההוא את הארץ מיד שני מלכי האמרי אשר
בעבר הירדן מנחל ארנן עד הר חרמון: צידנים יקראו לחרמון
שרין והאמרי יקראו לו שניר: כל ערי המישר וכל הגלעד וכל
הבשן עד סלכה ואדרעי ערי ממלכת עוג בבשן: כי רק עוג מלך
הבשן נשאר מיתר הרפאים הנה ערשו ערש ברזל הלה היא ברבת
בני עמון תשע אמות ארכה וארבע אמות רחבה באמת איש: ואת
הארץ הזאת ירשנו בעת ההוא מערער אשר על נחל ארנן וחצי
הר הגלעד ועריו נתתי לראובני ולגדי: ויתר הגלעד וכל הבשן
ממלכת עוג נתתי לחצי שבט המנשה כל חבל הארגב לכל הבשן
ההוא יקרא ארץ רפאים: יאיר בן מנשה לקח את כל חבל ארגב
עד גבול הגשורי והמעכתי ויקרא אתם על שמו את הבשן חות
יאיר עד היום הזה: ולמכיר נתתי את הגלעד: ולראובני ולגדי נתתי
מן הגלעד ועד נחל ארנן תוך הנחל וגבל ועד יבק הנחל גבול בני
עמון: והערבה והירדן וגבל מכנרת ועד ים הערבה ים המלח
תחת אשדת הפסגה מזרחה: ואצו אתכם בעת ההוא לאמר יהוה
אלהיכם נתן לכם את הארץ הזאת לרשתה חלוצים תעברו

ואמר יי לי חזי דשריתי למסר קדמך ית סיחן וית ארעיה שרי
לתרכותיה למירת ית ארעיה: ונפק סיחון לקדמותנא הוא וכל
עמיה לאגחא קרב ליהץ: ומסריה יי אלהנא קדמנא ומחינא יתיה
וית בנוהי וית כל עמיה: וכבשנא ית כל קירוהי בעידנא ההיא
וגמרנא ית כל קרוי גבריא ונשיא וטפלא לא אשארנא משיזיב:
לחוד בעירא בזנא לנא ועדי קרויא די כבשנא: מערער די על כיף
נחלא דארנון וקרתא די בנחלא ועד גלעד לא הות קרתא די תקיפת
מיננא ית כולא מסר יי אלהנא קדמנא: לחוד לארעא בני עמון
לא קריבתא כל כיף נחל יובקא וקירוי טורא וכל די פקיד יי אלהנא:
ואתפנינא וסליקנא לאורח מתנן ונפק עוג מלכא דמתנן לקדמותנא
הוא וכל עמיה לאגחא קרבא לאדרעי: ואמר יי לי לא תדחל מניה
ארי בידך מסרית יתיה וית כל עמיה וית ארעיה ותעביד ליה כמא
דעבדתא לסיחון מלכא דאמוראה די יתיב בחשבון: ומסר יי אלהנא
בידנא אף ית עוג מלכא דמתנן וית כל עמיה ומחנוהי עד דלא
אשתאר ליה משיזיב: וכבשנא ית כל קירוהי בעידנא ההיא לא
הות קרתא דלא נסיבנא מנהון שיתין קירוין כל בית פלך טרכונא
מלכותא דעוג במתנן: כל אילין קירוין כריכן מקפן שור די להן
דשין ועברין בר מקרוי פצחיא דסגיאן לחדא: וגמרנא יתהון כמא
דעבדנא לסיחון מלכא דחשבון גמירנא ית כל קרויא גבריא נשיא
וטפלא: וכל בעירא ועדי קרויא בזנא לנא: ונסיבנא בעידנא ההיא
ית ארעא מידא תרין מלכי אמוראה די בעיברא דירדנא מנחלא
דארנון עד טורא דחרמון: צידונאי קרן לחרמון שריון ואמוראי
קרן ליה טור תלגא: כל קרוי מישרא וכל גלעד וכל מתנן עד סלכה
ואדרעי קרוי מלכותא דעוג במתנן: ארי לחוד עוג מלכא דמתנן
אשתאר משאר גבריא הא ערסיה ערסא דברזלא הלא היא ברבת
בני עמון תשע אמין אורכה וארבע אמין פותיה באמת מלך: וית
ארעא הדא ירתנא בעידנא ההיא מערער די על כיף נחלא דארנון
ופלגות טורא דגלעד וקירוהי יהבית לשבט ראובן ולשבטא דגד:
ושאר גלעד וכל מתנן מלכותא דעוג יהבית לפלגות שבטא דמנשה
כל בית פלך טרכונא וכל מתנן ההוא מתקרי ארעא גבריא: יאיר
בר מנשה נסיב ית כל בית פלך טרכונא עד תחום גשוראה
ואפיקירוס וקרא יתהון על שמיה ית מתנן כפרני יאיר עד יומא
הדין: ולמכיר יהבית ית גלעד: ולשבט ראובן ולשבט גד יהבית
מן גלעד ועד נחלא דארנון גו נחלא ותחומיה ועד יובקא דנחלא
תחומא דבני עמון: ומישרא וירדנא ותחומיה מגינוסר ועד
ימא דמישרא ימא דמילחא תחות משפך מרמתא מדינחא:
ופקידית יתכון בעידנא ההיא למימר יי אלהכון יהיב לכון ית ארעא
הדא למירתה מזרזין תעברון קדם

החלותי תת לפניך. כפה שר של אמוריים של מעלה תחת רגליו של משה והדריכו על צוארו: ויצא סיחון. לא שלח בשביל עוג לעזור לו ללמדך שלא היו צריכים זה לזה: ואת בניו. בנו כתיב שהיה לו בן גבור כמותו: מתים. אנשים. בבזת סיחון נאמר בזזנו לנו לשון בזה שהיתה חביבה עליהם ובוזזים אים לו וכשבאו לביזת עוג כבר היו שבעים ומלאים והיתה בזויה בעיניהם ומקרעין ומשליכין בהמה ובגדים לכך נאמר כי אם כסף וזהב בזונו לנו לשון ביזוי כך נדרש בספרי בפרשת וישב ישראל בשטים: כל יד נחל יבוק. כל אצל נחל יבוק: וכל אשר צוה ה' אלהינו. שלא לכבוש הניחנו: ונפן ונעל. כל צד צפון הוא עלייה: אל תירא אותו. ובסיחון לא הוצרך לומר אל תירא אותו אלא מתיירא היה משה שלא תעמוד לו זכות ששמש לאברהם שנ' ויבא הפליט והוא עוג: חבל ארגוב. מתרגמינן בית פלך טרכונא וראיתי תרגום ירושלמי במגילת אסתר קורא פלטין טרכונין למדתי חבל ארגוב הפרכיא היכל מלך כלומר שהמלכות נקראת על שמה וכן את הארגוב דמלכים אצל היכל מלך הרגו פקח למנחם למדתי שכך נקראת שם ההפרכיא: ערי הפרזי. פרוזות ופתוחות בלא חומה וכן פרזות תשב ירושלם: החרם. לשון הווה. הלוך וכלות: מיד. מרשות: צידונים יקראו לחרמון וגומר. ובמקום אחר הוא אומר עד הר שיאון הוא חרמון הרי לו ארבעה שמות למה הוצרכו ליכתב להגיד שבח ארץ ישראל שהיו ארבעה מלכיות מתפארות בכך זו אומרת על שמי יקרא וזו אומרת על שמי יקרא: שניר. הוא שלג בלשון אשכנז ובלשון כנען: מיתר הרפאים. שהרגו אמרפל וחבריו בעשתרות קרנים והוא פלט מן המלחמה שנאמר ויבא הפליט והוא עוג: באמת איש. באמת עוג: ההוא יקרא ארץ רפאים. היא אותה שנתתי לאברהם: ואת הארץ הזאת. האמורה למעלה מנחל ארנון ועד הר חרמון: ירשנו בעת ההיא מערוער אשר על שפת נחל ארנון. איננו מחובר לראשו של מקרא אלא לסופו על נתתי לראובני ולגדי אבל לענין ירושה עד הר חרמון היה: תוך הנחל וגבול. כל הנחל ועוד מעבר לשפתו כלומר עד ועד בכלל ויותר מכאן: כנרת. מעבר הירדן המערבי היה ונחלת בני גד מעבר הירדן מזרחי ונפל בגורלם רוחב הירדן כנגדם ועוד מעבר שפתו עד כנרת וזהו שנאמר והירדן וגבול הירדן ומעבר לו: ואצו אתכם. לבני ראובן וגד היה מדבר: לפני אחיכם.

קדם אחיכון בני ישראל כל מזרזי חילא: לחוד נשיכון וטפלכון ובעירכון ידענא ארי בעיר סגי לכון יתבון בקירויכון דיהבית לכון: עד די יניח יוי לאחיכון כותכון ויירתון אף אינון ית ארעא דיוי אלהכון יהיב להון בעיברא דירדנא ותתובון גבר לירותתיה דיהבית לכון: וית יהושע פקידית בעידנא ההיא למימר עינך חזאן ית כל די עבד יוי אלהכון לתרין מלכיא האילין כן יעביד יוי לכל מלכותא די את עבר לתמן: לא תדחלון מנהון ארי יוי אלהכון מימריה מגיח לכון:

לִפְנֵי אֲחֵיכֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל בְּנֵי חָיִל: רַק נְשֵׁיכֶם וְטַפְּכֶם וּמִקְנֵכֶם יָדַעְתִּי כִּי מִקְנֶה רַב לָכֶם יֵשְׁבוּ בְּעָרֵיכֶם אֲשֶׁר נָתַתִּי לָכֶם: עַד אֲשֶׁר יָנִיחַ יְהוָה לַאֲחֵיכֶם כָּכֶם וְיָרְשׁוּ גַם הֵם אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם נֹתֵן לָהֶם בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן וְשַׁבְתֶּם אִישׁ לִירֻשָּׁתוֹ אֲשֶׁר נָתַתִּי לָכֶם: וְאֶת יְהוֹשׁוּעַ צִוֵּיתִי בָּעֵת הַהִוא לֵאמֹר עֵינֶיךָ הָרֹאֹת אֵת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם לִשְׁנֵי הַמְּלָכִים הָאֵלֶּה כֵּן יַעֲשֶׂה יְהוָה לְכָל הַמַּמְלָכוֹת אֲשֶׁר אַתָּה עֹבֵר שָׁמָּה: לֹא תִּירָאוּם כִּי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם הוּא הַנִּלְחָם לָכֶם:

פ פ פ פ פ פ

וצליתי

קדם יוי בעידנא ההיא למימר: יוי אלהים את שריתא לאחזאה ית עבדך ית רבותך וית ידך תקיפתא די את הוא אלהא דשכינתך בשמיא מלעילא ושליט בארעא ולית דיעביד כעובדך וכגבורתך: אעיבר כען ואחזי ית ארעא טבתא די בעיברא דירדנא טורא טבא הדין ובית מקדשא: והוה רגז מן קדם יוי עלי בדיליכון ולא קביל מני ואמר יוי לי סגי לך לא תוסיף למללא קדמי עוד בפתגמא הדין: סק לריש רמתא וזקוף עינך למערבא ולציפונא ולדרומא ולמדינחא וחזי בעינך ארי לא תעיבר ית ירדנא הדין: ופקיד ית יהושע ותקפיה ואלימיה ארי הוא יעיבר קדם עמא הדין והוא יחסין יתהון ית ארעא די תחזי: ויתיבנא בחילתא לקביל בית פעור: וכען ישראל שמע לקימיא ולדיניא די אנא מליף יתכון למעבד בדיל דתיחון ותיעלון ותירתון ית ארעא דיוי אלהא דאבהתכון יהיב לכון: לא תוספון על פתגמא די אנא מפקיד יתכון ולא תמנעון מניה למיטר ית פקודיא דיוי אלהכון די אנא מפקיד יתכון: עיניכון חזאן ית די עבד יוי בפלחי בעלא פעור ארי כל גברא די הליך בתר טעות פעור שיציה יוי אלהך מבינך: ואתון דאדבקתון בדחלתא דיוי אלהכון קימין כולכון יומא דין: חזו דאליפית יתכון קימין ודינין כמא די פקדני יוי אלהי למעבד כן בגו ארעא די אתון עלין לתמן למירתה: ותטרון ותעבדון ארי היא חוכמתכון וסוכלתנותכון לעיני עממיא די ישמעון ית כל קימיא האילין ויימרון לחוד עם חכים וסוכלתן עמא רבא הדין: ארי מן עם רב די ליה אלהא קריב ליה לקבלא צלותיה בעידן עקתיה כיוי אלהנא בכל עידן דאנחנא מצלן קדמוהי: ומן עם רב די ליה קימין ודינין קשיטין ככל אורייתא הדא די

ואתחנן

אֶל יְהוָה בָּעֵת הַהִוא לֵאמֹר: אֲדֹנָי יְהוִה אַתָּה הַחִלּוֹתָ לְהַרְאוֹת אֶת עַבְדְּךָ אֶת גָּדְלְךָ וְאֶת יָדְךָ הַחֲזָקָה אֲשֶׁר מִי אֵל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה כְמַעֲשֶׂיךָ וְכִגְבוּרֹתֶךָ: אֶעְבְּרָה נָּא וְאֶרְאֶה אֶת הָאָרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן הָהָר הַטּוֹב הַזֶּה וְהַלְּבָנֹן: וַיִּתְעַבֵּר יְהוָה בִּי לְמַעַנְכֶם וְלֹא שָׁמַע אֵלָי וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי רַב לָךְ אַל תּוֹסֶף דַּבֵּר אֵלַי עוֹד בַּדָּבָר הַזֶּה: עֲלֵה רֹאשׁ הַפִּסְגָּה וְשָׂא עֵינֶיךָ יָמָּה וְצָפֹנָה וְתֵימָנָה וּמִזְרָחָה וּרְאֵה בְעֵינֶיךָ כִּי לֹא תַעֲבֹר אֶת הַיַּרְדֵּן הַזֶּה: וְצַו אֶת יְהוֹשֻׁעַ וְחַזְּקֵהוּ וְאַמְּצֵהוּ כִּי הוּא יַעֲבֹר לִפְנֵי הָעָם הַזֶּה וְהוּא יַנְחִיל אוֹתָם אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר תִּרְאֶה: וַנֵּשֶׁב בַּגָּיְא מוּל בֵּית פְּעוֹר: וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל שְׁמַע אֶל הַחֻקִּים וְאֶל הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר אָנֹכִי מְלַמֵּד אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹת לְמַעַן תִּחְיוּ וּבָאתֶם וִירִשְׁתֶּם אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵיכֶם נֹתֵן לָכֶם: לֹא תֹסִפוּ עַל הַדָּבָר אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם וְלֹא תִגְרְעוּ מִמֶּנּוּ לִשְׁמֹר אֶת מִצְוֹת יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם: עֵינֵיכֶם הָרֹאוֹת אֵת אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה בְּבַעַל פְּעוֹר כִּי כָל הָאִישׁ אֲשֶׁר הָלַךְ אַחֲרֵי בַעַל פְּעוֹר הִשְׁמִידוֹ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מִקִּרְבֶּךָ: וְאַתֶּם הַדְּבֵקִים בַּיהוָה אֱלֹהֵיכֶם חַיִּים כֻּלְּכֶם הַיּוֹם: רְאֵה לִמַּדְתִּי אֶתְכֶם חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים כַּאֲשֶׁר צִוַּנִי יְהוָה אֱלֹהָי לַעֲשׂוֹת כֵּן בְּקֶרֶב הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם בָּאִים שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ: וּשְׁמַרְתֶּם וַעֲשִׂיתֶם כִּי הִוא חָכְמַתְכֶם וּבִינַתְכֶם לְעֵינֵי הָעַמִּים אֲשֶׁר יִשְׁמְעוּן אֵת כָּל הַחֻקִּים הָאֵלֶּה וְאָמְרוּ רַק עַם חָכָם וְנָבוֹן הַגּוֹי הַגָּדוֹל הַזֶּה: כִּי מִי גוֹי גָּדוֹל אֲשֶׁר לוֹ אֱלֹהִים קְרֹבִים אֵלָיו כַּיהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּכָל קָרְאֵנוּ אֵלָיו: וּמִי גּוֹי גָּדוֹל אֲשֶׁר לוֹ חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים צַדִּיקִם כְּכֹל הַתּוֹרָה הַזֹּאת אֲשֶׁר

לפני אחיכם. הם היו הולכים לפני ישראל למלחמה לפי שהיו גבורים ואויבים נופלים לפניהם שנאמר וטרף זרוע אף קדקד:

חסלת ואלה הדברים

ואתחנן

אין חנון בכל מקום אלא לשון מתנת חנם. אעפ"שיש להם לצדיקים לתלות במעשיהם הטובים אין מבקשים מאת המקום אלא מתנת חנם לפי שאמר לו וחנותי את אשר אחון אמר לו בלשון ואתחנן. דבר אחר זה אחד מעשרה לשונות שנקראת תפלה כדאי' בספרי: בעת ההיא. לאחר שכבשתי ארץ סיחון ועוג דמיתי שמא הותר הנדר: לאמר. זה אחד משלשה מקומות שאמר משה לפני המקום איני מניחך עד שתודיעני אם תעשה שאלתי אם לאו: ה' אלהים. רחום בדין: אתה החילות להראות את עבדך. פתח להיות עומד ומתפלל אעפ"שנגזרה גזרה אמר לו ממך למדתי שאמרת לי ועתה הניחה לי וכי תופש הייתי בך אלא לפתוח פתח שבי תלוי להתפלל עליהם כמו כן הייתי לעשות עכשיו: את גדלך. זו מדת טובך וכן הוא אומר ועתה יגדל נא כח ה': ואת ידך. זו ימינך שהיא פשוטה לכל באי עולם: החזקה. שאתה כובש ברחמים את מדת הדין בחזקה: אשר מי אל וגומר. אינך דומה למלך בשר ודם שיש לו יועצין וסנקתדרין הממחין בידו כשרוצה לעשות חסד ולעבור על מדותיו אתה אין מי ימחה בידך אם תמחול לי ותבטל גזרתך. ולפי פשוטו אתה החלות להראות את עבדך מלחמת סיחון ועוג כדכתיב ראה החלותי תת לפניך הראני מלחמת שלשים ואחד מלכים: אעברה נא. אין נא אלא לשון בקשה: ההר הטוב הזה. זו ירושלם: והלבנון. זה בית המקדש: ויתעבר ה'. נתמלא חימה: למענכם. אתם גרמתם לי וכן הוא אומר ויקציפו על מי מריבה וירע למשה בעבורם: רב לך. שלא יאמרו הרב כמה קשה והתלמיד כמה סרבן מפציר. דבר אחר רב לך הרבה מזה שמור לך רב טוב הצפון לך: וראה בעיניך. בקשת ממני ואראה את הארץ הטובה אני מראה לך את כלה שנאמר ויראהו ה' את כל הארץ: וצו את יהושע. על הטרחות ועל המשאות ועל המריבות: וחזקהו ואמצהו. בדבריך שלא ירך לבו לומר כשם שנענש רבי עליהם כך סופי ליענש עליהם מבטיחו אני כי הוא יעבור והוא ינחיל: כי הוא יעבור. אם יעבור לפניהם ינחלו ואם לאו לא ינחלו וכן אתה מוצא כששלח מן העם אל העי והוא ישב ויכו מהם אנשי העי וגומר. וכיון שנפל על פניו אמר לו קום לך קם לך כתיב אתה הוא העומד במקומך ומשלח את בני למלחמה למה זה אתה נופל על פניך לא כך אמרתי למשה רבך אם הוא עובר עוברין ואם לאו אין עוברין: ונשב בגיא וגו'. ונצמדתם לע"ז ואעפ"כ ועתה ישראל שמע אל החוקים והכל מחול לך ואני לא זכיתי לימחל לי: לא תוסיפו. כגון חמש פרשיות בתפילין חמשת מינין בלולב וחמש ציציות. וכן לא תגרעו: ושמרתם. זו משנה: ועשיתם. כמשמעו: כי היא חכמתכם ובינתכם וגומר. בזאת תחשבו חכמים ונבונים לעיני העמים: חקים ומשפטים צדיקים. הגונים ומקובלים:

רק השמר

אנכי נתן לפניכם היום: רק השמר לך ושמר נפשך מאד פן
תשכח את הדברים אשר ראו עיניך ופן יסורו מלבבך כל ימי ח
חייך והודעתם לבניך ולבני בניך: יום אשר עמדת לפני יהוה
אלהיך בחרב באמר יהוה אלי הקהל לי את העם ואשמעם את
דברי אשר ילמדון ליראה אתי כל הימים אשר הם חיים על האדמה
ואת בניהם ילמדון: ותקרבון ותעמדון תחת ההר וההר בער באש
עד לב השמים חשך ענן וערפל: וידבר יהוה אליכם מתוך האש
קול דברים אתם שמעים ותמונה אינכם ראים זולתי קול: ויגד
לכם את בריתו אשר צוה אתכם לעשות עשרת הדברים ויכתבם
על שני לחות אבנים: ואתי צוה יהוה בעת ההוא ללמד אתכם
חקים ומשפטים לעשתכם אתם בארץ אשר אתם עברים שמה
לרשתה: ונשמרתם מאד לנפשתיכם כי לא ראיתם כל תמונה ב
ביום דבר יהוה אליכם בחרב מתוך האש: פן תשחתון ועשיתם
לכם פסל תמונת כל סמל תבנית זכר או נקבה: תבנית כל בהמה
אשר בארץ תבנית כל צפור כנף אשר תעוף בשמים: תבנית
כל רמש באדמה תבנית כל דגה אשר במים מתחת לארץ: ופן
תשא עיניך השמימה וראית את השמש ואת הירח ואת הכוכבים
כל צבא השמים ונדחת והשתחוית להם ועבדתם אשר חלק י
יהוה אלהיך אתם לכל העמים תחת כל השמים: ואתכם לקח
יהוה ויוצא אתכם מכור הברזל ממצרים להיות לו לעם נחלה כ
כיום הזה: ויהוה התאנף בי על דבריכם וישבע לבלתי עברי את
הירדן ולבלתי בא אל הארץ הטובה אשר יהוה אלהיך נתן לך נ
נחלה: כי אנכי מת בארץ הזאת אינני עבר את הירדן ואתם
עברים וירשתם את הארץ הטובה הזאת: השמרו לכם פן
תשכחו את ברית יהוה אלהיכם אשר כרת עמכם ועשיתם לכם פ
פסל תמונת כל אשר צוך יהוה אלהיך: כי יהוה אלהיך אש אכלה
הוא אל קנא: כי תוליד בנים ובני בנים ונושנתם בארץ
והשחתם ועשיתם פסל תמונת כל ועשיתם הרע בעיני יהוה א
אלהיך להכעיסו: העידתי בכם היום את השמים ואת הארץ כי
אבד תאבדון מהר מעל הארץ אשר אתם עברים את הירדן שמה
לרשתה לא תאריכן ימים עליה כי השמד תשמדון: והפיץ יהוה
אתכם בעמים ונשארתם מתי מספר בגוים אשר ינהג יהוה אתכם
שמה: ועבדתם שם אלהים מעשה ידי אדם עץ ואבן אשר לא יר
יראון ולא ישמעון ולא יאכלון ולא יריחן: ובקשתם משם את יהוה
אלהיך ומצאת כי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך: בצר לך
ומצאוך כל הדברים האלה באחרית הימים ושבת עד יהוה אלהיך
ושמעת בקלו: כי אל רחום יהוה אלהיך לא ירפך ולא ישחיתך ולא
ישכח את ברית אבתיך אשר נשבע להם: כי שאל נא לימים רא
ראשנים אשר היו לפניך למן היום אשר ברא אלהים אדם על
הארץ ולמקצה השמים ועד קצה השמים הנהיה כדבר הגדול הזה
או הנשמע כמהו: השמע עם קול אלהים מדבר מתוך האש

אנא יהיב קדמיכון יומא דין: להוד אסתמר לך וטר נפשך לחדא
דילמא תתנשי ית פתגמיא די חזאה עינך ודילמא יעידון מלבך
כל יומי חייך ותהודעינון לבנך ולבני בנך: יומא די קמתא קדם ייי
אלהך בחורב כד אמר ייי לי כנוש קדמי ית עמא ואשמעינון ית פ
פתגמי די ילפון למדחל קדמי כל יומיא די אינון קימין על ארעא
וית בניהון ילפון: וקריבתון וקמתון בשיפולי טורא וטורא בעיר
באשתא עד צית שמיא חשוכא עננא ואמיטתא: ומליל ייי עמכון
מגו אישתא קל פתגמין אתון שמעין ודמות ליתכון חזן אלהן קלא:
וחוי לכון ית קימיה די פקיד יתכו למעבד עסר פתגמין וכתבינון
על תרין לוחי אבניא: ויתי פקיד ייי בעידנא ההיא לאלפא יתכון
קימין ודינין למעבדכון יתהון בארעא דאתון עברין תמן למירתה
: ותסתמרון לחדא לנפשתיכון ארי לא חזיתון כל דמות ביומא די
מליל ייי עמכון בחורב מגו אשתא: דילמא תחבלון ותעבדון לכון
צלמא דמות כל צורא דמות דכר או נוקבא: דמות כל בעירא די
בארעא דמות כל ציפר גדפא די פרח באויר רקיעא שמיא: דמות
כל רחשא די בארעא דמות כל נוני די במיא מלרע לארעא: ודילמא
תזקוף עינך לשמיא ותחזי ית שמשא וית סיהרא וית כוכביא כל
חילי שמיא ותטעי ותסגוד להון ותפלחינון די זמין ייי אלהך יתהון
לכל עממיא די תחות כל שמיא: ויתכון קריב ייי לדחלתיה ואפיק
יתכון מכורא דברזלא ממצרים למהוי ליה לעמא אחסנא כיומא הדין:
ומן קדם ייי הוה רגז עלי על פתגמיכון וקיים בדיל דלא למעיבר
ית ירדנא ובדיל דלא למיעל לארעא טבתא דייי אלהך יהיב לך א
אחסנא: ארי אנא מאית בארעא הדא לית אנא עבר ית ירדנא
ואתון עברין ותירתון ית ארעא טבתא הדא: אסתמרו לכון דילמא
תתנשון ית קימא דייי אלהכון די גזר עמכון ותעבדון לכון צלם
דמות כולא די פקדך ייי אלהך: ארי ייי אלהך מימריה אשא אכלא
הוא אל קנא: ארי תולדון בנין ובני בנין ותתעתקון
בארעא ותחבלון ותעבדון צלם דמות כולא ותעבדון דביש קדם
ייי אלהך לארגזא קדמוהי: אסהדית בכון יומא דין ית שמיא וית
ארעא ארי מיבד תיבדון בפריע מעל ארעא די אתון עברין ית ירדנא
תמן למירתה לא תורכון יומין עלה ארי אשתיצאה תשתיצון:
ויבדר ייי יתכון ביני עממיא ותשתארון עם דמנין בעממיא די
ידבר ייי יתכון לתמן: ותפלחון תמן לעממיא פלחי טעותא עובד
ידי אנשא אעא ואבנא דלא חזן ולא שמעין ולא אכלין ולא מריחין:
ותתבעון מתמן ית דחלתא דייי אלהך ותשכח ארי תבעי מן ק
קדמוהי בכל לבך ובכל נפשך: כד ייעוק לך וישכחונך כל פ
פתגמיא האילין בסוף יומיא ותתוב לדחלתא דייי אלהך ותקביל
במימריה: ארי אלהא רחמנא ייי אלהך לא ישבקינך ולא יחבלינך
ולא יתנשי ית קימא דאבהתך די קיים להון: ארי שאל כען ליומיא
קדמאי די הוו קדמך למן יומא די ברא ייי אדם על ארעא ולמסיפי
שמיא ועד סיפי שמיא ההוה כפתגמא רבא הדין או האשתמע ד
דכותיה: השמע עמא קל מימרא דייי ממליל מגו אשתא כמא

רק השמר לך פן תשכח את הדברים · אז כשלא תשכחו אותם ותעשום על אמתתם תתחשבו חכמים ונבונים ואם תעוותו אותם מתוך שכחה תחשבו שוטים: יום אשר עמדת · מוסב על מקרא של מעלה ממנו · אשר ראו עיניך יום אשר עמדת בחורב אשר ראיתם את הקולות ואת הלפידים: ילמדון · ילפון לעצמם: ואותי צוה ה' ללמד אתכם · תורה שבעל פה: סמל · צורה: ופן תשא עיניך · להסתכל בדבר ולתת לב לטעות אחריהם: אשר חלק להם · להאיר להם · דבר אחר לאלוהות לא מנען מלטעות אחריהם אלא החליקם בדברי הבליהם לטרדם מן העולם וכן הוא אומר כי החליק אליו בעיניו למצוא עונו לשנוא: כור · הוא כלי שמזקקים בו את הזהב: התאנף · נתמלא רוגז: על דבריכם · על אודותיכם על עסקיכם: כי אנכי מת וגומר: אינני עובר · מאחר שמת מהיכן יעבור אלא אף עצמותי אינם עוברים: תמונת כל. תמונת כל דבר: אשר צוך ה' · אשר צוך שלא לעשות: אל קנא · מקנא לנקום אנפרמנט בלעז מתחרה על רוגזו להפרע מעובדי ע"ז: ונושנתם · רמז להם שיגלו ממנה לסוף שמונה מאות וחמשים ושתים שנה כמנין ונושנתם והוא הקדים והגלם לסוף שמונה מאות וחמשים והקדים שתי שנים לונושנתם כדי שלא יתקיים בהם כי אבד תאבדון וזהו שנ' וישקוד ה' על הרעה ויביאה עלינו כי צדיק ה' אלהינו צדקה עשה עמנו שמהר להביאה שתי שנים לפני זמנה: העידותי בכם · הנני מזמינם להיות עדים שהתריתי בכם: ועבדתם שם אלהים · כתרגו' משאתם עובדים לעובדיהם כאלו אתם עובדים להם: לא ירפך · מלהחזיק בך בידיו ולשון לא ירפך לשון לא יפעול הוא לא יתן לך רפיון לא יפרים אותך מאצלו וכן אחזתיו ולא ארפנו · שלא נקוד ארפנו כל לשון רפיון מוסב על לשון מפעיל ומתפעל כמו הרפה לה תן לה רפיון הרף ממני התרפה ממני: לימים ראשו' · על ימים ראשונים: ולמקצה השמים · וגם שאל לכל הברואים אשר מקצה אל קצה זהו פשוטו · ומדרשו מלמד על קומתו של אדם שהיתה מן הארץ עד השמים והוא השיעור עצמו אשר מקצה אל קצה: הנהיה כדבר הגדול הזה · ומהו הדבר הגדול השמע עם וגומר:

כמא די שמעת את ואתקיים : או ניסין דעבד ייי לאתגלאה למפרק
ליה עם מגו עם בניסין באתין ובמופתין ובקרבא וביד תקיפא
ובדרע מרממא ובחזונין רברבין ככל די עבד לכון ייי אלהכון במצ
לעיניכון : את אתחזיתא למדע ארי ייי הוא אלהים לית עוד בר מניה :
מן שמיא אשמעך ית קל מימריה לאלפותך ועל ארעא אחזיך ית
אשתיה רבתא ופתגמוהי שמעת מגו אשתא : וחלף ארי רחים ית
אבהתך ואיתרעי בבניהון בתריהון ואפקך במימריה בחיליה רבא
ממצרים : לתרכא עממין רברבין ותקיפין מינך מן קדמך לאעלותך
למיתן לך ית ארעהון אחסנא כיומא הדין : ותידע יומא דין ותתיב
ללבך ארי ייי הוא אלהים דשכינתיה בשמיא מלעילא ושליט על א
ארעא מלרע לית עוד : ותיטר ית קימוהי וית פקודוהי די אנא
מפקיד לך יומא דין דייטב לך ולבנך בתרך ובדיל דתוריך יומין
על ארעא די ייי אלהך יהיב לך כל יומיא : בכן יפריש
משה תלת קירוין בעברא דירדנא מדנח שמשא : למערוק לתמן
קטולא די יקטול ית חבריה בלא מדעיה והוא לא סני ליה ם
מאתמלי ומדקמוהי ויערוק לחדא מן קירויא האילין ויתקיים : ית
בצר במדברא בארעא במישרא לשבטא דראובן וית ראמת בגלעד
לשבטא דגד וית גולן במתנן לשבטא דמנשה : ודא אוריתא די
סדר משה קדם בני ישראל : אילין סהדותא וקימיא ודיניא די
מליל משה עם בני ישראל במפקהון ממצרים : בעברא דירדנא
בחילתא לקביל בית פעור בארע דסיחון מלכא אמוראה די יתיב
בחשבון די מחא משה ובני ישראל במיפקהון ממצרים : ויריתו ית
ארעיה וית ארעא עוג מלכא דמתנן תרין מלכי אמוראה די בעבר
דירדנא מדנח שמשא : מערוער די על כיף נחלא דארנון ועד טור
דשיאון הוא חרמון : וכל מישרא עיברא דירדנא מדינחא ועד ימא
דמישרא תחות משפך מרמתא : וקרא משה לכל ישראל
ואמר להון שמע ישראל ית קימיא וית דיניא די אנא ממליל קדמיכון
יומא דין ותילפון יתהון ותיטרון למעבדהון : ייי אלהנא גזר עמנא
קים בחורב : לא עם אבהתנא גזר ייי ית קימא הדין אלהן עמנא
אנחנא אלין הכא יומא דין כולנא קיימין : ממלל עם ממלל מליל
ייי עמכון בטורא מגו אשתא : אנא הויתי קאים בין מימרא דייי
וביניכון בעידנא ההיא לחואה לכון ית פתגמא דייי ארי דחילתון
מן קדם אשתא ולא סליקתון בטורא למימר :
אנא ייי אלהך די אפיקתך מארעא דמצרים מבית עבדותא : לא
יהוי לך אלהא אוחרן בר מיני : לא תעביד לך צלם כל דמות די
בשמיא מלעילא ודי בארעא מלרע ודי במיא מלרע לארעא : לא
תסגוד להון ולא תפלחינון ארי אנא ייי אלהך אל קנא מסער חובי
אבהן על בנין מרדין על דר תליתאי ועל דר רביעאי לשנאי כד
משלמין בניא למחטי בתר אבהתהון : ועביד טיבו לאלפי דרין
לרחמי ולנטרי פיקודי : לא תימי
בשמא דייי אלהך למגנא ארי לא יזכיה ייי ית די

כאשר שמעת אתה ויחי : או הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי
מקרב גוי במסת באתת ובמופתים ובמלחמה וביד חזקה ובזרוע נ
נטויה ובמוראים גדלים ככל אשר עשה לכם יהוה אלהיכם במצ
במצרים לעיניך : אתה הראת לדעת כי יהוה הוא האלהים אין עוד
מלבדו : מן השמים השמיעך את קלו ליסרך ועל הארץ הראך את
אשו הגדולה ודבריו שמעת מתוך האש : ותחת כי אהב את
אבתיך ויבחר בזרעו אחריו ויוצאך בפניו בכחו הגדל ממצרים :
להוריש גוים גדלים ועצמים ממך מפניך להביאך לתת לך את
ארצם נחלה כיום הזה : וידעת היום והשבת אל ל
לבבך כי יהוה הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין
עוד : ושמרת את חקיו ואת מצותיו אשר אנכי מצוך היום
אשר ייטב לך ולבניך אחריך ולמען תאריך ימים על האדמה אשר
יהוה אלהיך נתן לך כל הימים :
אז יבדיל משה שלש ערים בעבר הירדן מזרחה
שמש : לנס שמה רוצח אשר ירצח את רעהו בבלי דעת והוא לא
שנא לו מתמל שלשם ונס אל אחת מן הערים האל וחי : את בצר
במדבר בארץ המישר לראובני ואת ראמת בגלעד לגדי ואת גולן
בבשן למנשי : וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל :
אלה העדת והחקים והמשפטים אשר דבר משה אל בני ישראל
בצאתם ממצרים : בעבר הירדן בגיא מול בית פעור בארץ סיחן
מלך האמרי אשר יושב בחשבון אשר הכה משה ובני ישראל בצ
בצאתם ממצרים : ויירשו את ארצו ואת ארץ עוג מלך הבשן שני
מלכי האמרי אשר בעבר הירדן מזרח שמש : מערער אשר על
שפת נחל ארנן ועד הר שיאן הוא חרמון : וכל הערבה עבר ת
הירדן מזרחה ועד ים הערבה תחת אשדת הפסגה :
ה ויקרא משה אל כל ישראל ויאמר אלהם שמע ישראל
את החקים ואת המשפטים אשר אנכי דבר באזניכם היום ולמדתם
אתם ושמרתם לעשתם : יהוה אלהינו כרת עמנו ברית בחרב :
לא את אבתינו כרת יהוה את הברית הזאת כי אתנו אנחנו אלה
פה היום כלנו חיים : פנים בפנים דבר יהוה עמכם בהר מתוך ת
האש : אנכי עמד בין יהוה וביניכם בעת ההוא להגיד לכם את
דבר יהוה כי יראתם מפני האש ולא עליתם בהר לאמר :
אנכי יהוה אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית
עבדים : לא יהיה לך אלהים אחרים על פני : לא תעשה לך פסל
כל תמונה אשר בשמים ממעל ואשר בארץ מתחת ואשר במים
מתחת לארץ : לא תשתחוה להם ולא תעבדם כי אנכי יהוה
אלהיך אל קנא פקד עון אבות על בנים ועל שלשים ועל רבעים
לשנאי : ועשה חסד לאלפים לאהבי ולשמרי מצותו :
לא תשא את שם יהוה אלהיך לשוא כי לא ינקה יהוה את

הנסה אלהים · הכי עשה נסים שום אלוה לבא לקחת גוי וגו'· כל ההין הללו תמיהות הן לכך נקודות הן בחטף פתח · הנהיה. הנשמע · הנסה · השמע :
במסות · על ידי נסיונות הודיעם גבורותיו כגון התפאר עלי אם אוכל לעשות כן הרי זה נסיון : באותות · בסימנין להאמין שהוא שלוחו של מקום כגו'
מה זה בידך : ומופתים · הם נפלאות שהביא עליהם מכות מופלאות : במלחמה · בים שנאמר כי ה' נלחם להם : הראית · כתרגומו איתחזיתא כשנתן הקב"ה
את התורה פתח להם שבעה רקיעים וכשם שקרע את העליונים כך קרע את התחתונים וראו שהוא יחידי לכך נאמר אתה הראית לדעת : ותחת כי אהב ·
וכל זה תחת אשר אהב : ויוציאך בפניו · כאדם המנהיג בנו לפניו שנ' ויסע מלאך האלהים ההולך וגו'· וילך מאחריהם · דבר אחר ויוציאך בפניו · בפני
אבותיו כמה שנאמר נגד אבותם עשה פלא ואל תתמה על שהזכירם בלשון יחיד שהרי כתבם בלשון יחיד ויבחר בזרעו אחריו : ממך מפניך · סרסהו
ודרשהו : להוריש גוים גדולים ועצומים ממך : כיום הזה · כאשר אתה רואה היום : אז יבדיל · נתן לב להיות חרד לדבר שיבדילם ואף על פי
שאינן קולטות עד שיבדלו אותן שבארץ כנען אמר משה מצוה שאפשר לקיימה אקיימנה : בעבר הירדן מזרחה שמש : באותו עבר שבמזרחו של ירדן ·
מזרחה שמש · לפי שהוא דבוק נקודה ריש בחטף מזרח של שמש מקום זריחת השמש : וזאת התורה · זו שהוא עתיד לסדר אחר פרשה זו : אלה העדות אשר
דבר · הם הם אשר דבר בצאתם ממצרים דבר להם בערבות מואב אשר בעבר הירדן שהיה במזרח שהעבר השני היה במערב חזר ושנאה להם : לא את
אבותינו בלבד כרת ה' וגו'· כי אתנו פנים בפנים · אמר רבי ברכיה כך אמר משה אל תאמרו אני מטעה אתכם על לא דבר כדרך שהסרסור עושה בין המוכר
ללוקח הרי הלוקח עצמו מדבר עמכם : לאמר · מוסב על דבר ה' עמכם בהר מתוך האש לאמור אנכי עומד בין ה' וביניכם : על פני · בכל מקום אשר אני
שם · זהו כל העולם · דבר אחר כל זמן שאני קיים · עשרת הדברות כבר פירשתים :

אשר ישא את שמו לשוא: שמור את יום השבת
לקדשו כאשר צוך יהוה אלהיך: ששת ימים תעבד ועשית כל
מלאכתך: ויום השביעי שבת ליהוה אלהיך לא תעשה כל מלאכה
אתה ובנך ובתך ועבדך ואמתך ושורך וחמרך וכל בהמתך וגרך
אשר בשעריך למען ינוח עבדך ואמתך כמוך: וזכרת כי עבד
היית בארץ מצרים ויצאך יהוה אלהיך משם ביד חזקה ובזרע
נטויה על כן צוך יהוה אלהיך לעשות את יום השבת:
כבד את אביך ואת אמך כאשר צוך יהוה אלהיך למען
יאריכן ימיך ולמען ייטב לך על האדמה אשר יהוה אלהיך נתן לך
: לא תרצח: ולא תנאף: ולא תגנב:
ולא תענה ברעך עד שוא: ולא תחמד אשת רעך
ולא תתאוה בית רעך שדהו ועבדו ואמתו שורו וחמרו וכל
אשר לרעך: את הדברים האלה דבר יהוה אל
כל קהלכם בהר מתוך האש הענן והערפל קול גדול ולא יסף
ויכתבם על שני לחת אבנים ויתנם אלי: ויהי כשמעכם את הקול
מתוך החשך וההר בער באש ותקרבון אלי כל ראשי שבטיכם
וזקניכם: ותאמרו הן הראנו יהוה אלהינו את כבדו ואת גדלו
ואת קלו שמענו מתוך האש היום הזה ראינו כי ידבר אלהים את
האדם וחי: ועתה למה נמות כי תאכלנו האש הגדלה הזאת אם
יספים אנחנו לשמע את קול יהוה אלהינו עוד ומתנו: כי מי כל
בשר אשר שמע קול אלהים חיים מדבר מתוך האש כמנו ויחי:
קרב אתה ושמע את כל אשר יאמר יהוה אלהינו ואת תדבר אלינו
את כל אשר ידבר יהוה אלהינו אליך ושמענו ועשינו: וישמע
יהוה את קול דבריכם בדברכם אלי ויאמר יהוה אלי שמעתי את
קול דברי העם הזה אשר דברו אליך היטיבו כל אשר דברו:
מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אתי ולשמר את כל מצותי
כל הימים למען ייטב להם ולבניהם לעלם: לך אמר להם
שובו לכם לאהליכם: ואתה פה עמד עמדי ואדברה אליך
את כל המצוה והחקים והמשפטים אשר תלמדם ועשו בארץ אשר
אנכי נתן להם לרשתה: ושמרתם לעשות כאשר צוה יהוה
אלהיכם אתכם לא תסרו ימין ושמאל: בכל הדרך אשר צוה
יהוה אלהיכם אתכם תלכו למען תחיון וטוב לכם והארכתם ימים
בארץ אשר תירשון: וזאת המצוה החקים והמשפטים אשר ו
צוה יהוה אלהיכם ללמד אתכם לעשות בארץ אשר אתם עברים
שמה לרשתה: למען תירא את יהוה אלהיך לשמר את כל חקתיו
ומצותיו אשר אנכי מצוך אתה ובנך ובן בנך כל ימי חייך ולמען
יארכן ימיך: ושמעת ישראל ושמרת לעשות אשר ייטב לך וא
ואשר תרבון מאד כאשר דבר יהוה אלהי אבתיך לך ארץ זבת
חלב ודבש: שמע ישראל יהוה אלהינו יהוה
אחד: ואהבת את יהוה אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל
מאדך: והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך:

Audi Israel, Dominus Deus noster, Deus unus est.

די ימי בשמיה לשקרא:
טר ית יומא דשבתא לקדשותיה כמא די פקדך ייי אלהך: שיתא
יומין תיפלח ותעביד כל עבידתך: ויומא שביעאה שבתא קדם
ייי אלהך לא תעביד כל עבידא את וברך וברתך ועבדך ואמתך
ותורך וחמרך וכל בעירך וגיורך די בקרוך בדיל דינוח עבדך ו
ואמתך כותך: ותידכר ארי עבדא הויתא בארעא דמצרים ואפקך
ייי אלהך מתמן ביד תקיפא ובדרעא מרממא על כן פקדך ייי
אלהך למעבד ית יומא דשבתא:
יקר ית אבוך וית אמך כמא דפקדך ייי אלהך בדיל דיורכון יומך
ובדיל דייטב לך על ארעא דייי אלהך יהיב לך: לא תקטול
נפש: ולא תגוף: ולא תגנוב:
ולא תסהיד בחברך סהדותא דשיקרא:
ולא תחמיד איתת חברך ולא תירוג בית חברך חקליה ועבדיה
ואמתיה תוריה וחמריה וכל די לחברך:
ית פתגמיא האילין מליל ייי עם כל קהלכון בטורא מגו
אישתא עננא ואמיטתא קל רב ולא פסק וכתבינון על תרין לוחי
אבניא ויהבינון לי: והוה כמשמעכון ית קלא מגו חשוכא וטורא
בעיר באישתא וקריבתון לותי כל רישי שבטיכון וסביכון: ואמרתון
הא אחזינא ייי אלהנא ית יקריה וית רבותיה וית קל מימריה ש
שמענא מגו אישתא יומא הדין חזינא ארי ממליל ייי עם אינשא
ומתקיים: וכען למה נמות ארי תכלינא אישתא רבתא הדא אם
מוסיפין אנחנא למשמע ית קל מימרא דייי אלהנא עוד ומייתין
אנחנא: ארי מן כל בסרא די שמע קל מימרא דייי קיימא דם
דממליל מגו אישתא כוותנא ויתקיים: קרב את ושמע ית כל די י
ימר ייי אלהנא ואת תמליל עמנא ית כל די ימליל ייי אלהנא עמך
ונקביל ונעביד: ושמיע קדם ייי ית קל פתגמיכון במללותכון עמי
ואמר ייי לי שמיע קדמי ית קל פתגמי עמא הדין די מלילו עמך
אתקינו כל די מלילו: לווי די יהי לבא הדין להון למדחל קדמי ו
ולמיטר ית כל פיקודי כל יומיא בדיל דייטב להון ולבניהון לעלם:
איזיל ותימר להון תובו לכון למשכניכון: ואת הכא קום קדמי ואמליל
עמך ית כל תפקידתא וקימיא ודיניא די תלפינון ויעבדון בארעא
די אנא יהיב להון למירתה: ותטרון למעבד כמא דפקיד ייי אלהכון
יתכון לא תסטון לימינא ולשמאלא: בכל אורחא די פקיד ייי אלהכון
יתכון תהכון בדיל דתיחון וייטב לכון ותורכון יומין בארעא דתירתון
: ודא תפקידתא קימיא ודיניא די פקיד ייי אלהכון לאלפא יתכון
למעבד בארעא די אתון עברין תמן למירתה: בדיל דתדחל קדם
ייי אלהך למיטר ית כל קימוהי ופיקודוהי די אנא מפקיד לך את
וברך ובר ברך כל יומי חייך ובדיל דיורכון יומך: ותקביל ישראל
ותיטר למעבד די ייטב לך ודי תסגון לחדא כמא די מליל ייי אלהא
דאבהתך לך ארעא עבדא חלב ודבש: שמע ישראל ייי אלהנא ייי
חד: ותרחם ית ייי אלהך בכל לבך ובכל נפשך ובכל נכסך: ויהון
פתגמיא האילין די אנא מפקיד לך יומא דין על לבך: ותתנינון

שמור · ובראשונות הוא אומר זכור שניהם בדיבור אחד ובתיבה אחת נאמרו ובשמיעה אחת נשמעו: אשר צוך · קודם מתן תורה במרה: וזכרת כי עבד היית
וגו' · על מנת כן פדאך שתהיה לו עבד ותשמור מצותיו: כאשר צוך · אף על כבוד אב ואם נצטוו במרה שנ' שם שם לו חק ומשפט: לא תנאף · אין לשון ניאוף
אלא באשת איש: לא תתאוה · לא תירוג אף הוא לשון חמדה כמו נחמד למראה דמתרג' מרגג דמרגג למחזי: ולא יסף · מתרגמינן ולא פסק כי קולו חזק וקיים
לעולם · דבר אחר לא יסף לא הוסיף להראות באותו פומבי: ואת תדבר אלינו · התשתם את כחי כנקבה שנצטערתי עליכם ורפיתם את ידי כי ראיתי
שאינכם חרדים להתקרב אליו מאהבה וכי לא היה יפה לכם ללמוד מפי הגבורה ולא ללמוד ממני: ה' אלהינו ה' אחד · ה' שהוא אלהינו עתה ולא אלהי האומות
הוא עתיד להיות ה' אחד שנ' כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כלם בשם ה' ונאמ' ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד: ואהבת · עשה דבריו מאהבה ·
אינו דומה עושה מאהבה לעושה מיראה · העושה אצל רבו מיראה כשהוא מטריח עליו מניחו והולך לו: בכל לבבך · בשני יצריך · דבר אחר בכל לבבך
שלא יהיה לבך חלוק על המקום: ובכל נפשך · אפי' הוא נוטל את נפשך: ובכל מאודך · בכל ממונך · יש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו לכך נאמר
בכל מאודך: ד"א בכל מאודך · בכל מדה ומדה שמודד לך בין במדה טובה בין במדת פורענות וכן דוד הוא אומר כוס ישועות אשא וגו' · צרה ויגון אמצא
וגומר: והיו הדברים · מהו האהבה והיו הדברים האלה שמתוך כך אתה מכיר בהקב"ה ומדבק בדרכיו: אשר אנכי מצוך היום · לא יהיו בעיניך
כדיוטגמא ישנה שאין אדם סופנה אלא כחדשה שהכל רצין לקראתה דיוטגמא מצות המלך הבאה ב מכתב:

ותתנינון לבנך ותמליל בהון במתבך בביתך ובמהכך באורחא
ובמשכבך ובמקימך : ותקטרינון לאת על ידך ויהון לתפילין בין
עינך : ותכתבינון על מזוזין ותקבעינון בסיפי ביתך ובתרעך :
ויהי ארי יעילינך יוי אלהך לארעא די קיים לאבהתך
לאברהם ליצחק וליעקב למתן לך קרוין רברבן וטבן דילא בניתא
: ובתין מלן כל טוב די לא מליתא וגובין פסילן די לא פסלתא
כרמין וזיתין די לא נצבתא ותיכול ותסבע : איסתמר לך דילמא
תתנשי ית דחלתא דיוי די אפקך מארעא דמצרים מבית עבדותא
: לא תהכון בתר טעות עממיא מטעות עממיא די בסחרוניכון :
ארי אל קנא יוי אלהך שכינתיה בינך דילמא יתקף רוגזא דיוי
אלהך בך וישיצינך מעל אפי ארעא : לא תנסון
קדם יוי אלהכון כמא די נסיתון בנסיתא : מיטר תטרון ית פיקודיא
דיוי אלהכון וסהידותיה וקימוהי די פקדך : ותעביד דכשר ודתקין
קדם יוי בדיל דייטב לך ותיעול ותירת ית ארעא טבתא די קיים
יוי לאבהתך : למיתבר ית כל בעלי דבבך מן קדמך כמא דמליל :
ארי ישאלינך ברך מחר למימר מה סהידותא
וקימיא ודיניא די פקיד יוי אלהנא יתכון : ותימר לברך עבדין ה
הוינא לפרעה במצרים ואפקנא יוי ממצרים בידא תקיפא : ויהב יוי
אתין ומופתין רברבין ובישין במצרים בפרעה ובכל אנש ביתיה
לעיננא : ויתנא אפיק מתמן בדיל לאעלא יתנא למתן לנא ית ארעא
די קיים לאבהתנא : ופקדנא יוי למעבד ית כל קימיא האלין ל
למדחל קדם יוי אלהנא דייטב לנא כל יומיא לקיימותנא כיומא הדין :
וזכותא תהי לנא ארי ניטר למעבד ית כל תפקידתא הדא קדם יוי
אלהנא כמא די פקדנא : ארי יעילינך יוי אלהך לארעא
די את עליל לתמן למירתה ויתריך עממין סגיאין מן קדמך ח
חיתאי וגרגשאי ואמוראי וכנענאי ופריזאי וחואי ויבוסאי שבעא
עממין סגיאין ותקיפין מינך : וימסרינון יוי אלהך קדמך ותימחינון
גמירא תגמר יתהון לא תגזר להון קיים ולא תרחם עליהון :
ולא תתחתן בהון ברתך לא תתן לבריה וברתיה לא תיסב לברך :
ארי יטעיין ית ברך מבתר פולחני ויפלחון לטעות עממיא ויתקף
רוגזא דיוי בכון וישיצינך בפריע : ארי אם כדין תעבדון להון א
אגוריהון תתרעון וקמתהון תתברון ואשיריהון תקוצצון וצל
וצלמיהון תוקדון בנורא : ארי עם קדיש את קדם יוי אלהך בך א
אתרעי יוי אלהך למהוי ליה לעם חביב מכל עממיא די על אפי
ארעא : לא מדסגיאין אתון
מכל עממיא צבי יוי בכון ואתרעי בכון ארי

ושננתם לבניך ודברת בם בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך
ובקומך : וקשרתם לאות על ידך והיו לטטפת בין עיניך :
וכתבתם על מזזות ביתך ובשעריך :
והיה כי יביאך יהוה אלהיך אל הארץ אשר נשבע לאבתיך
לאברהם ליצחק וליעקב לתת לך ערים גדלת וטבת אשר לא ב
בנית : ובתים מלאים כל טוב אשר לא מלאת וברת חצובים אשר
לא חצבת כרמים וזיתים אשר לא נטעת ואכלת ושבעת : השמר
לך פן תשכח את יהוה אשר הוציאך מארץ מצרים מבית עבדים :
את יהוה אלהיך תירא ואתו תעבד ובשמו תשבע : לא תלכון אחרי
אלהים אחרים מאלהי העמים אשר סביבותיכם : כי אל קנא יהוה
אלהיך בקרבך פן יחרה אף יהוה אלהיך בך והשמידך מעל פני ה
האדמה : לא תנסו
את יהוה אלהיכם כאשר נסיתם במסה : שמור תשמרון את מצות
יהוה אלהיכם ועדתיו וחקיו אשר צוך : ועשית הישר והטוב בעיני
יהוה למען ייטב לך ובאת וירשת את הארץ הטבה אשר נשבע
יהוה לאבתיך : להדף את כל איביך מפניך כאשר דבר יהוה :
כי ישאלך בנך מחר לאמר מה העדת
והחקים והמשפטים אשר צוה יהוה אלהינו אתכם : ואמרת לבנך
עבדים היינו לפרעה במצרים ויציאנו יהוה ממצרים ביד חזקה :
ויתן יהוה אותת ומפתים גדלים ורעים במצרים בפרעה ובכל ב
ביתו לעינינו : ואותנו הוציא משם למען הביא אתנו לתת לנו
את הארץ אשר נשבע לאבתינו : ויצונו יהוה לעשות את כל
החקים האלה ליראה את יהוה אלהינו לטוב לנו כל הימים לחיתנו
כהיום הזה : וצדקה תהיה לנו כי נשמר לעשות את כל המצוה
הזאת לפני יהוה אלהינו כאשר צונו :
כי יביאך יהוה אלהיך אל הארץ אשר אתה בא שמה ז
לרשתה ונשל גוים רבים מפניך החתי והגרגשי והאמרי והכנעני
והפרזי והחוי והיבוסי שבעה גוים רבים ועצומים ממך : ונתנם ו
יהוה אלהיך לפניך והכיתם החרם תחרים אתם לא תכרת להם
ברית ולא תחנם : ולא תתחתן בם בתך לא תתן לבנו ובתו
לא תקח לבנך : כי יסיר את בנך מאחרי ועבדו אלהים אחרים
וחרה אף יהוה בכם והשמידך מהר : כי אם כה תעשו להם
מזבחתיהם תתצו ומצבתם תשברו ואשירהם תגדעון ופסיליהם
תשרפון באש : כי עם קדוש אתה ליהוה אלהיך בך בחר
יהוה אלהיך להיות לו לעם סגלה מכל העמים אשר על פני
האדמה : לא מרבכם מכל העמים חשק יהוה בכם ויבחר בכם

ושננתם · לשון חדוד הוא שיהיו מחודדים בפיך שאם ישאלך אדם דבר לא תהא צריך לגמגם בו אלא אמור לו מיד : לבניך · אלו התלמידים מצינו בכל
מקום שהתלמידים קרויים בנים שנאמר בנים אתם לה' אלהיכם · ואומר בני הנביאי' אשר בבית אל · וכן בחזקיהו שלמד תורה לכל ישראל וקראם בנים שנ'
ועתה בני אל תשלו · וכשם שהתלמידים קרויים בני' שנאמר בנים אתם לה' אלהיכם כך הרב קרוי אב שנאמר אבי אבי רכב ישראל וגו' · ודברת בם · שלא
יהא עיקר דבורך אלא בם עשם עיקר ואל תעשם טפל : ובשכבך · יכול אפי' שכב בחצי היום תלמוד לומר ובקומך · יכול אפי' בחצי הלילה תלמוד לומר
ובלכתך בדרך : בשכבך בביתך · דרך ארץ דברה תורה זמן שכיבה וזמן קימה : וקשרתם לאות על ידך · אילו תפילין שבזרוע : והיו לטוטפות בין עיניך :
אילו תפילין שבראש ועל שם מנין פרשיותיהם נקראו טוטפות טט בכתפי שתים פת באפריקי שתים : מזוזות ביתיך · מזוזת כתיב שאין צריך אלא אחת :
ובשעריך · לרבות שערי חצרות ושערי מדינות ושערי עיירות : חצובים · לפי שהיו מקום טרשין וסלעים נופל בו לשון חציבה : מבית עבדים · כתרגומו
מבית עבדותא ממקום שהייתם שם עבדים : ובשמו תשבע · אם יש בך כל המדות הללו שאתה ירא את שמו ועובד אותו אז בשמו תשבע שמתוך שאתה
ירא את שמו תהא זהיר בשבועתך ואם לאו לא תשבע : מאלהי העמים אשר סביבותיכם · הוא הדין לרחוקים אלא לפי שאתה רואה את סביבותיך תועים
אחריהם הוצרך להזהיר עליהם ביותר : במסה · כשיצאו ממצרים שנסוהו במים שנאמר היש ה' בקרבנו : הישר והטוב · זו פשרה לפנים משורת הדין :
כאשר דבר · והיכן דבר והמותי את כל העם וגומר : כי ישאלך בנך מחר · יש מחר שהוא אחר זמן : ונשל · לשון השלכה והתזה · וכן ונשל הברזל :
לא תחנם · לא תתן להם חן אסור לו לאדם לומר כמה נאה גוי זה · דבר אחר לא תתן להם חנייה בארץ : כי יסיר את בנך מאחרי · בנו של גוי כשישא את
בתך יסיר את בנך אשר תלד לו בתך מאחרי למדנו שבן בתך הבא מן הגוי קרוי בנך אבל בן בנך הבא מן הגויה אינו קרוי בנך אלא בנה שהרי לא נאמר על
בתו לא תקח כי תסיר את בנך מאחרי אלא כי יסיר את בנך וגו' : מזבחותיהם · של בנין : מצבותיהם · אבן אחת : ואשריהם · אילנות שעובדין אותן :
ופסיליהם · פסילים צלמים : לא מרובכם · כפשוטו · ומדרשו לפי שאין אתם מגדילים עצמכ' כשאני משפיע לכם טובה לפיכך חשק בכם : כי אתם
המעט · הממעטין עצמכם · כגון אברהם שאמר ואנכי עפר ואפר : וכגון משה ואהרן שאמרו ונחנו מה · לא כנבוכדנצר שאמר אדמה לעליון וסנחריב
שאמר מי בכל אלהי הארצות וחירם אמר אני מושב אלהים ישבתי : כי אתם

כי אתם המעט מכל העמים: כי מאהבת יהוה אתכם ומשמרו את
השבעה אשר נשבע לאבתיכם הוציא יהוה אתכם ביד חזקה
ויפדך מבית עבדים מיד פרעה מלך מצרים: וידעת כי יהוה א
אלהיך הוא האלהים האל הנאמן שמר הברית והחסד לאהביו ול
ולשמרי מצותו לאלף דור: ומשלם לשנאיו אל פניו להאבידו לא
יאחר לשנאו אל פניו ישלם לו: ושמרת את המצוה ואת החקים
ואת המשפטים אשר אנכי מצוך היום לעשותם:

פ פ פ

והיה עקב תשמעון את המשפטים האלה ושמרתם
ועשיתם אתם ושמר יהוה אלהיך לך את
הברית ואת החסד אשר נשבע לאבתיך:
ואהבך וברכך והרבך וברך פרי בטנך ופרי אדמתך דגנך ותירשך
ויצהרך שגר אלפיך ועשתרת צאנך על האדמה אשר נשבע ל
לאבתיך לתת לך: ברוך תהיה מכל העמים לא יהיה בך עקר
ועקרה ובבהמתך: והסיר יהוה ממך כל חלי וכל מדוי מצרים ה
הרעים אשר ידעת לא ישימם בך ונתנם בכל שנאיך: ואכלת
את כל העמים אשר יהוה אלהיך נתן לך לא תחוס עינך עליהם ו
ולא תעבד את אלהיהם כי מוקש הוא לך: כי תאמר
בלבבך רבים הגוים האלה ממני איכה אוכל להורישם: לא תירא
מהם זכר תזכר את אשר עשה יהוה אלהיך לפרעה ולכל מצרים:
המסת הגדלת אשר ראו עיניך והאתת והמפתים והיד החזקה
והזרע הנטויה אשר הוצאך יהוה אלהיך כן יעשה יהוה אלהיך
לכל העמים אשר אתה ירא מפניהם: וגם את הצרעה ישלח יהוה
אלהיך בם עד אבד הנשארים והנסתרים מפניך: לא תערץ
מפניהם כי יהוה אלהיך בקרבך אל גדול ונורא: ונשל יהוה
אלהיך את הגוים האל מפניך מעט מעט לא תוכל כלתם מהר פן
תרבה עליך חית השדה: ונתנם יהוה אלהיך לפניך והמם מהומה
גדלה עד השמדם: ונתן מלכיהם בידך והאבדת את שמם מתחת
השמים לא יתיצב איש בפניך עד השמדך אתם: פסילי אלהיהם
תשרפון באש לא תחמד כסף וזהב עליהם ולקחת לך פן תוקש בו
כי תועבת יהוה אלהיך הוא: ולא תביא תועבה אל ביתך והיית ח
חרם כמהו שקץ תשקצנו ותעב תתעבנו כי חרם הוא:
ח כל המצוה אשר אנכי מצוך היום תשמרון לעשות
למען תחיון ורביתם ובאתם וירשתם את הארץ אשר נשבע יהוה
לאבותיכם: וזכרת את כל הדרך אשר הוליכך יהוה אלהיך זה
ארבעים שנה במדבר למען ענתך לנסתך לדעת את אשר

ארי אתון זעירין מכל עממיא: ארי מדרחם יי יתכון ומדנטר ית
קימא די קיים לאבהתכון אפיק יי יתכון בידא תקיפא ופרקך
מבית עבדותא מידא דפרעה מלכא דמצרים: ותדע ארי יי אלהך
הוא אלהא אלהא מהימנא נטר קימא וחסדא לרחמוהי ולנטרי פ
פיקודוהי לאלפי דרין: ומשלם לסנאוהי טבון דאינון עבדין
קדמוהי בחייהון לאובדיהון לא מאחר עובד טב לסנאוהי טבון
דאינון עבדין קדמוהי בחייהון משלם להון: ותיטר ית תפקידתא
וית קימיא וית דיניא די אנא מפקיד לך יומא דין למעבדהון:

פ פ פ

ויהי חלף די תקבלון ית דיניא האילין ותטרון
ותעבדון יתהון ויטר יי אלהך לך ית
קימא וית חסדא די קיים לאבהתך:
וירחמינך ויברכינך ויסגינך ויברך ולדי דמעך ואיבא דארעך עיבורך
וחמרך ומשחך בקרי תורך ועדרי ענך על ארעא די קיים לאבהתך
למיתן לך: בריך תהי מכל עממיא לא יהי בך עקר ועקרא ובבעירך:
ויעדי יי מנך כל מרעין וכל מכתשי מצראי בישיא די ידעת לא
ישוינון בך ויתנינון בכל סנאך: ותגמיר ית כל עממיא די יי א
אלהך יהיב לך לא תחוס עינך עליהון ולא תפלח ית טעותהון ארי
לתקלא איננון לך: דילמא תימר בלבך סגיאין עממיא האילין
מני אכדין איכול לתרכותיהון: לא תידחל מנהון אדכרא תדכר ית
די עבד יי אלהך לפרעה ולכל מצרים: ניסין רברבין די חזא עינך
ואתיא ומופתיא וידא תקיפא ודרעא מרממא דאפקך יי אלהך כן
יעביד יי אלהך לכל עממיא די את דחיל מן קדמיהון: ואף ית
ערעיתא יגרי יי אלהך בהון עד דיבדון דישתארו ודאטמרו מן
קדמך: לא תתבר מן קדמיהון ארי יי אלהך שכינתיה בינך אלהא
רבא ודחילא: ויתריך יי אלהך ית עממיא האילין מן קדמך זעיר
זעיר לא תיכול לשיציותהון בפריע דילמא תסגי עלך חית ברא:
וימסרינון יי אלהך קדמך ויشגשינון שיגוש רב עד דישתיצון:
וימסר מלכיהון בידך ותוביד ית שמהן מתחות שמיא לא יתעתד
אנש קדמך עד דתשיציתהון: צלמי טעותהון תוקדון בנורא
לא תחמיד כספא ודהבא עליהון ותיסב לך דילמא תתקל ביה ארי
מרחק יי אלהך הוא: ולא תעיל דמרחק לביתך ותהי חרמא כותיה
שקצא תשקצינה ורחקא תרחקינה ארי חרמא הוא:
כל תפקידתא די אנא מפקיד לך יומא דין תטרון למעבד בדיל ד
דתיחון ותיסגון ותיעלון ותירתון ית ארעא די קיים יי לאבהתכון:
ותידכר ית כל אורחא די דברך יי אלהך דנן ארבעין שנין במדברא
בדיל לעניותך לנסיותך למידע ית די בלבך

כי אתם המעט · הרי כי משמש בלשון דהא: כי מאהבת ה'· הרי כי משמש בלשון אלא: לא מרובכם חשק ה' בכם · אלא מאהבת ה' אתכם: ומשמרו את השבועה · מחמת שמרו את השבועה לאלף דור ולהלן הוא אומר לאלפים כאן שהוא סמוך אצל לשומרי מצותיו הוא אומר לאלף ולהלן שהוא סמוך אצל לאוהביו הוא אומר לאלפים · אוהביו אלו העושין מאהבה · שומרי מצותיו העושין מיראה: ומשלם לשונאיו אל פניו · בחייו משלם לו גמולו הטוב כדי להאבידו מן העולם הבא: היום לעשותם · ולמחר לעולם הבא ליטול שכרם:
חסלת ואתחנן

והיה עקב תשמעון · אם המצות קלות שאדם דש בעקביו תשמעון: ושמר ה' וגומר · ישמור לך הבטחתו: שגר אלפיך · ולדי בקרך שהנקבה משגרת ממעיה: עשתרות צאנך · מנחם פירש אבירי בשן מבחר הצאן כמו עשתרות קרנים לשון חוזק ואנקלוס תרגם ועדרי ענך ורבותינו אמרו למה נקרא שמם עשתרות שמעשרות את בעליהן: עקר · שאינו מוליד: כי תאמר בלבבך · על כרחך לשון דלמא הוא שמא תאמר בלבבך מפני שהם רבים לא אוכל להורישם אל תאמר כן לא תירא מהם · ולא יתכן לפרשו כאחת משאר לשונות של כי שיפול עליו סוב לא תירא מהם: המסות · נסיונות: האותות · כגון ויהי לנחש והיו לדם ביבשת: המופתים · המכות המופלאות: היד החזקה · זה הדבר: והזרוע הנטויה · זו החרב של מכת בכורות: הצרעה · מין שרץ העוף שהיתה זורקת בהם מרה ומסרסתן ומסמאה את עיניהם בכל מקום שהיו נסתרים שם: פן תרבה עליך חית השדה · והלא אם עושין רצונו אין מתיראין מן החיה שנאמר וחית השדה השלמה לך אלא גלוי היה לפניו שעתידין לחטא: והמם · נקוד קמץ כולו לפי שאין תם אחרונה מן היסוד והרי היא כמו והם אותם אבל והמם בגלגל עגלתו כולו יסוד לפיכך חציו קמץ וחציו פתח כשאר פעל של שלש אותיות: כל המצוה · כפשוטו · ומדרש אגדה אם התחלת במצוה גמור · אותה שהמצוה נקראת המצוה אלא על שם הגומרה שנאמר ואת עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל ממצרים קברו בשכם · והלא משה לבדו נתעסק בהם להעלותם אלא לפי שלא הספיק לגומרה וגמרוה ישראל נקראת על שמם:

ט ו ד

בלבבך התטר פיקודוהי אם לא: ועניך ואכפנך ואוכלך ית מנא די לא ידעתא ולא ידעו אבהתך בדיל להודעותך ארי לא על לחמא בלחודוהי מתקיים אנשא ארי על כל אפקות מימרא מן קדם יי חיי אנשא: כסותך לא בליאת מינך ומסנך לא יחיפו דנן ארבעין שנין: ותידע עם לבך ארי כמא די מליף גברא לבריה יי אלהך מליף לך: ותיטר ית פקודיא דיי אלהך למהך באורחן דתקנן קדמוהי ולמדחל יתיה: ארי יי אלהך מעלך לארעא טבתא ארעא נגדא נחלין דמיין מבועי עינון ותהומין נפקין בבקען ובטורין: ארעא חטין וסערין וגופנין ותאנין ורמונין ארעא דזיתהא עבדין משחא והיא עבדא דבש: ארעא דילא במסכינו תיכול בה לחמא לא תחסר כל מדעם בה ארעא די אבנהא ברזלא ומטורהא תפסול נחשא: ותיכול ותסבע ותברך ית יי אלהך על ארעא טבתא די יהב לך: אסתמר לך דילמא תתנשי ית דחלתא דיי אלהך בדיל דלא למטר פיקודוהי ודינוהי וקימוהי די אנא מפקיד לך יומא דין: דילמא תיכול ותסבע ובתין שפירין תבני ותתיב: ותורך ועאנך יסגון לך וכספא ודהבא יסגי לך וכל די לך יסגי: וירים לבך ותתנשי ית דחלתא דיי אלהך די אפקך מארעא דמצרים מבית עבדותא: דדברך במדברא רבא ודחילא אתר חיון קלן ועקרבין ובית צחונא אתר דלית מיא דאפיק לך מיא מטינרא תקיפא: דאוכלך מנא במדברא דלא ידעו אבהתך בדיל לעניותך ובדיל לנסיותך לאוטבא לך בסופך: ותימר בלבך חילי ותקוף ידי קנו לי ית נכסיא האלין: ותדכר ית יי אלהך ארי הוא יהיב לך עיצה למקני נכסין בדיל לקימא ית קימיה די קיים לאבהתך כיומא הדין: ויהי אם אתנשאה תתנשי ית דחלתא דיי אלהך ותהך בתר טעות עממיא ותפלחינון ותסגוד להון אסהידית בכון יומא דין ארי מיבד תיבדון: כעממיא די יי מיביד מן קדמיכון כן תיבדון חלף דלא קבילתון למימרא דיי אלהכון: שמע ישראל את עבר יומא דין ית ירדנא למיעל למירת עממין רברבין ותקיפין מינך קרוין רברבן וכריכן עד צית שמיא: עם רב ותקיף בני גבריא די את ידעת ואת שמעת מן יכול למיקם קדם בני גבריא: ותידע יומא דין ארי יי אלהך הוא דעבר קדמך מימריה אשא אכלא הוא ישיצינון והוא יתברינון קדמך ותתריכינון ותובדינון בפריע כמא די מליל יי לך: לא תימר בלבך בדיתבר יי אלהך יתהון מן קדמך למימר בזכותי אעלני יי למירת ית ארעא הדא ובחובי עממיא האלין יי מתריכהון מן קדמך: לא בזכותך ובקשיטות לבך את עליל למירת ית ארעהון ארי בחובי עממיא האלין יי אלהך מתריך להון מן קדמך ובדיל לקימא ית פתגמא די קיים יי לאבהתך לאברהם ליצחק וליעקב: ותידע ארי לא בזכותך יי אלהך יהיב לך ית ארעא טבתא הדא למירתה ארי עם קשי קדל את: הוי דכיר לא תתנשי ית דארגזתא קדם יי אלהך במדברא למן יומא די נפקתא מארעא דמצרים עד מיתיכון עד אתרא הדין מסרבין הויתון קדם יי: ובחורב ארגזתון קדם יי ותקיף רוגזא דיי בכון לשיצאה יתכון: במסקי לטורא למיסב לוחי אבניא לוחי קימא דגזר יי עמכון ויתיבית בטורא ארבעין יממין וארבעין לילון לחמא לא אכלית ומיא לא אשתיתי: ויהב יי לי ית תרין לוחי אבניא כתיבין באצבעא דיי ועליהון ככל פתגמיא די מליל יי עמכון בטורא מגו אשתא ביומא דקהלא: והוה מסוף ארבעין יממין וארבעין לילון

בלבבך התשמר מצותו אם לא: ויענך וירעבך ויאכלך את המן אשר לא ידעת ולא ידעון אבתיך למען הודיעך כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי יהוה יחיה האדם: שמלתך לא בלתה מעליך ורגלך לא בצקה זה ארבעים שנה: וידעת עם לבבך כי כאשר ייסר איש את בנו יהוה אלהיך מיסרך: ושמרת את מצות יהוה אלהיך ללכת בדרכיו וליראה אתו: כי יהוה אלהיך מביאך אל ארץ טובה ארץ נחלי מים עינת ותהמת יצאים בבקעה ובהר: ארץ חטה ושערה וגפן ותאנה ורמון ארץ זית שמן ודבש: ארץ אשר לא במסכנת תאכל בה לחם לא תחסר כל בה ארץ אשר אבניה ברזל ומהרריה תחצב נחשת: ואכלת ושבעת וברכת את יהוה אלהיך על הארץ הטבה אשר נתן לך: השמר לך פן תשכח את יהוה אלהיך לבלתי שמר מצותיו ומשפטיו וחקתיו אשר אנכי מצוך היום: פן תאכל ושבעת ובתים טבים תבנה וישבת: ובקרך וצאנך ירבין וכסף וזהב ירבה לך וכל אשר לך ירבה: ורם לבבך ושכחת את יהוה אלהיך המוציאך מארץ מצרים מבית עבדים: המוליכך במדבר הגדל והנורא נחש שרף ועקרב וצמאון אשר אין מים המוציא לך מים מצור החלמיש: המאכלך מן במדבר אשר לא ידעון אבתיך למען ענתך ולמען נסתך להיטבך ב
באחריתך: ואמרת בלבבך כחי ועצם ידי עשה לי את החיל הזה: וזכרת את יהוה אלהיך כי הוא הנתן לך כח לעשות חיל למען הקים את בריתו אשר נשבע לאבתיך כיום הזה:

והיה אם שכח תשכח את יהוה אלהיך והלכת אחרי אלהים אחרים ועבדתם והשתחוית להם העדתי בכם היום כי אבד תאבדון: כגוים אשר יהוה מאביד מפניכם כן תאבדון עקב לא תשמעון בקול יהוה אלהיכם: פ

שמע ישראל אתה עבר היום את הירדן לבא לרשת גוים גדלים ו
ועצמים ממך ערים גדלת ובצרת בשמים: עם גדול ורם בני ענקים אשר אתה ידעת ואתה שמעת מי יתיצב לפני בני ענק: וידעת היום כי יהוה אלהיך הוא העבר לפניך אש אכלה הוא ה
ישמידם והוא יכניעם לפניך והורשתם והאבדתם מהר כאשר דבר יהוה לך: אל תאמר בלבבך בהדף יהוה אלהיך אתם מלפניך לאמר בצדקתי הביאני יהוה לרשת את הארץ הזאת וברשעת הגוים האלה יהוה מורישם מפניך: לא בצדקתך ובישר לבבך אתה בא לרשת את ארצם כי ברשעת הגוים האלה יהוה אלהיך מורישם מפניך ולמען הקים את הדבר אשר נשבע יהוה לאבתיך לאברהם ליצחק וליעקב: וידעת כי לא בצדקתך יהוה אלהיך נתן לך את הארץ הטובה הזאת לרשתה כי עם קשה ערף אתה: זכר אל תשכח את אשר הקצפת את יהוה אלהיך במדבר למן היום אשר יצאת מארץ מצרים עד באכם עד המקום הזה ממרים ה
הייתם עם יהוה: ובחרב הקצפתם את יהוה ויתאנף יהוה בכם להשמיד אתכם: בעלתי ההרה לקחת לוחת האבנים לוחת הברית אשר כרת יהוה עמכם ואשב בהר ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי: ויתן יהוה אלי את שני לוחת האבנים כתבים באצבע אלהים ועליהם ככל הדברים אשר דבר יהוה עמכם בהר מתוך האש ביום הקהל: ויהי מקץ ארבעים יום וארבעים

התשמור מצותיו · שלא תנסהו ולא תהרהר אחריו: שמלתך לא בלתה: ענני כבוד היו שפים בכסותם ומגהצין אותם כמין כלים מגוהצין · ואף קטניהם כמו שהיו גדלים היה גדל לבושן עמהם כלבוש הזה של חומט שגדל עמו: לא בצקה · לא נפחה כבצק כדרך הולכי יחף שרגליהם נפוחות: זית שמן · זיתים העושים שמן: גדולים ועצומים ממך: אתה עצום והם עצומים ממך: אל תאמר בלבבך · בצדקתי ורשעת הגוים גרמו: לא בצדקתך אתה בא לרשת כי ברשעת הגוים · הרי כי משמש בלשון אלא: ואשב בהר · אין ישיבה אלא לשון עכבה: לוחות לחות

לילה נתן יהוה אלי את שני לחת האבנים לחות הברית : ויאמר
יהוה אלי קום רד מהר מזה כי שחת עמך אשר הוצאת ממצרים
סרו מהר מן הדרך אשר צויתם עשו להם מסכה : ויאמר יהוה אלי
לאמר ראיתי את העם הזה והנה עם קשה ערף הוא : הרף ממני
ואשמידם ואמחה את שמם מתחת השמים ואעשה אותך לגוי
עצום ורב ממנו : ואפן וארד מן ההר וההר בער באש ושני לוחת
הברית על שתי ידי : וארא והנה חטאתם ליהוה אלהיכם עשיתם
לכם עגל מסכה סרתם מהר מן הדרך אשר צוה יהוה אתכם :
ואתפש בשני הלחת ואשלכם מעל שתי ידי ואשברם לעיניכם :
ואתנפל לפני יהוה כראשנה ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא
אכלתי ומים לא שתיתי על כל חטאתכם אשר חטאתם לעשות
הרע בעיני יהוה להכעיסו : כי יגרתי מפני האף והחמה אשר קצף
יהוה עליכם להשמיד אתכם וישמע יהוה אלי גם בפעם ההוא :
ובאהרן התאנף יהוה מאד להשמידו ואתפלל גם בעד אהרן בעת
ההוא : ואת חטאתכם אשר עשיתם את העגל לקחתי ואשרף אתו
באש ואכת אתו טחון היטב עד אשר דק לעפר ואשלך את עפרו
אל הנחל הירד מן ההר : ובתבערה ובמסה ובקברת התאוה
מקצפים הייתם את יהוה : ובשלח יהוה אתכם מקדש ברנע לאמר
עלו ורשו את הארץ אשר נתתי לכם ותמרו את פי יהוה אלהיכם
ולא האמנתם לו ולא שמעתם בקלו : ממרים הייתם עם יהוה
מיום דעתי אתכם : ואתנפל לפני יהוה את ארבעים היום ואת
ארבעים הלילה אשר התנפלתי כי אמר יהוה להשמיד אתכם :
ואתפלל אל יהוה ואמר אדני יהוה אל תשחת עמך ונחלתך
אשר פדית בגדלך אשר הוצאת ממצרים ביד חזקה : זכר לעבדיך
לאברהם ליצחק וליעקב אל תפן אל קשי העם הזה ואל רשעו
ואל חטאתו : פן יאמרו הארץ אשר הוצאתנו משם מבלי יכלת
יהוה להביאם אל הארץ אשר דבר להם ומשנאתו אותם הוציאם
להמתם במדבר : והם עמך ונחלתך אשר הוצאת בכחך הגדל
ובזרעך הנטויה : בעת ההוא אמר יהוה אלי י א
פסל לך שני לוחת אבנים כראשנים ועלה אלי ההרה ועשית לך
ארון עץ : ואכתב על הלחת את הדברים אשר היו על הלחת
הראשנים אשר שברת ושמתם בארון : ואעש ארון עצי שטים
ואפסל שני לחת אבנים כראשנים ואעל ההרה ושני הלחת בידי :
ויכתב על הלחת כמכתב הראשון את עשרת הדברים אשר דבר
יהוה אליכם בהר מתוך האש ביום הקהל ויתנם יהוה אלי : ואפן
וארד מן ההר ואשם את הלחת בארון אשר עשיתי ויהיו שם כא
כאשר צוני יהוה : ובני ישראל נסעו מבארת בני יעקן מוסרה שם
מת אהרן ויקבר שם ויכהן אלעזר בנו תחתיו : משם נסעו הגדגדה
ומן הגדגדה יטבתה ארץ נחלי מים :

ליליא יהב יי לי ית תרין לוחי אבניא לוחי קימא : ואמר יי לי קום
חות בפריע מכא ארי חבילו עמך די אפקתא ממצרים סטו בפריע
מן אורחא די פקידתנון עבדו להון מתכא : ואמר יי לי למימר גלי
קדמי ית עמא הדין והא עם קשה קדל הוא : אנח בעותך מן
קדמי ואשיצינון ואמחי ית שמהון מתחות שמיא ואעביד יתך לעם
תקיף וסגי מנהון : ואתפניתי ונחתית מן טורא וטורא בער באישתא
ותרין לוחי קימא על תרין ידי : וחזית והא חבתון קדם יי אלהכון
עבדתון לכון עיגל מתכא סטיתון בפריע מן אורחא די פקיד יי
יתכון : ואחדית בתרין לוחיא ורמיתינון מעל תרתין ידי ותברתינון
לעיניכון : ואשתטחית קדם יי כקדמיתא ארבעין יממין וארבעין
לילון לחמא לא אכלית ומיא לא שתיתי על כל חובתכון די חבתון
למעבד דביש קדם יי לארגזא קדמוהי : ארי דחילית מן קדם
רוגזא וחימתא די רגז יי עליכון לשיצאה יתכון וקביל יי צלותי
אף בזימנא ההוא : ועל אהרן הוה רגז מן קדם יי לחדא לשיצאותיה
וצליתי אף על אהרן בעידנא ההיא : וית חובתכון די עבדתון ית
עיגלא נסיבית ואוקידית יתיה בנורא ושפית יתיה בשופינא יאות
עד די הוה דקיק לעפרא ורמית ית עפריה לנחלא דנחית מן טורא :
ובדליקתא ובניסתא ובקברי דמשאלי מרגזין הויתון קדם יי :
וכד שלח יי יתכון מרקם גיאה למימר סקו ואחסינו ית ארעא די
יהבית לכון וסרבתון על גזירת מימרא דיי אלהכון ולא הימנתון
ליה ולא קבילתון למימריה : מסרבין הויתון קדם יי מיומא דידעית
יתכון : ואשתטחית קדם יי ית ארבעין יממין וית ארבעין ליליון
די אשתטחית ארי אמר יי לשיצאה יתכון : וצליתי קדם יי ואמרית
יי אלהים לא תחביל עמך ואחסנתך די פרקת בתוקפך די אפקת
ממצרים בידא תקיפא : אידכר לעבדך לאברהם ליצחק וליעקב ל
לא תתפני לקשיות עמא הדין לחוביהון ולחטאיהון : דילמא
יימרון דיירי ארעא די אפקתנא מתמן מדלית יוכלא קדם יי ל
לאעלותהון לארעא די מליל להון ומדסני יתהון אפיקינון לק
לקטלותהון במדברא : ואינון עמך ואחסנתך די אפקתא בחילך
רבא ובדרעך מרממא : בעידנא ההיא אמר יי לי פסל לך תרין
לוחי אבניא כקדמאי וסק לקדמי לטורא ותעביד לך ארונא דאעא :
ואכתוב על לוחיא ית פתגמיא די הוו על לוחיא קדמאי די ת
תברתא ותשוינון בארונא : ועבדית ארונא דאעי שיטין ופסלית
תרין לוחי אבניא כקדמאי וסליקית לטורא ותרין לוחיא בידי :
וכתב על לוחיא ככתבא קדמאה ית עשרא פתגמין די מליל יי ע
עמכון בטורא מגו אשתא ביומא דקהלא ויהבינון יי לי : ואתפניתי
ונחתית מן טורא ושויתי ית לוחיא בארונא די עבדית והוו תמן
כמא דפקדני יי : ובני ישראל נטלו מבארות בני יעקן למוסרה תמן
מית אהרן ואתקבר תמן ושמיש אלעזר בריה תחותוהי : מתמן
נטלו לגודגוד ומן גודגוד ליטבת ארעא נגדא נחלין דמיין :

לוחות · לוחת כתי' שתיהן שוות : ואתנפל כראשונה ארבעים יום · שנאמר ועתה אעלה אל ה' אולי אכפרה באותה עלייה ישבתי ארבעים יום נמצאו כלים בעשרים ותשעה באב שהוא עלה בשמנה עשר בתמוז בו ביום נתרצה לישראל ואמר לו למשה פסל לך שני לוחות עשה עוד ארבעים יום נמצאו כלים ביום הכפורים בו ביום נתרצה הקב"ה לישראל בשמחה ואמר לו למשה סלחתי כדבריך · לכך הוקבע למחילה ולסליחה ומנין שנתרצה ברצון שלם שנ' בארבעים של לוחות אחרונות ואנכי עמדתי בהר כימים הראשונים מה הראשונים ברצון אף אחרונים ברצון אמור מעתה אמצעיים היו בכעס : ובאהרן התאנף ה' · לפי ששמע לכם : להשמידו · זה כלוי בנים וכן הוא אומ' ואשמיד פריו ממעל : ואתפלל גם בעד אהרן · והועילה תפלתי לכפר מחצה ומתו שנים ונשארו השנים : טחון · לשון הווה כמו הלוך וכלות מולאנט בלעז : ואתנפל וגו' · אלו הן עצמן האמורי' למעלה וכפלן כאן לפי שכתוב כאן סדר תפלתו שנ' ה' אלהים אל תשחית עמך וגו' : בעת ההיא · לסוף ארבעי' יום נתרצה לי ואמ' לי פסל לך ואחר כך ועשית ארון ואני עשיתי ארון תחלה שכשאבוא והלוחות בידי היכן אתנם ולא זה הוא ארון שעשה בצלאל שהרי משכן לא נתעסקו בו עד לאחר יום הכפורי' כי ברדתי מן ההר צוה להם על מלאכת המשכן ובצלאל עשה משכן תחלה ואחר כך ארון וכלים · נמצא זה ארון אחר היה וזהו שהיה יוצא עמהם למלחמה ואותו שעשה בצלאל לא יצא למלחמה אלא בימי עלי ונענשו עליו ונשבה : ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה · מה ענין זה לכאן ועוד וכי מבארות בני יעקן נסעו למוסרה והלא ממוסרות באו לבני יעקן שנ' ויסעו ממוסרות וגו' · ועוד שם מת אהרן · והלא בהר ההר מת צא וחשוב ותמצא שמנה מסעות ממוסרות להר ההר אלא אף זו מן התוכחה ועוד עשיתם זאת כשמת אהרן בהר ההר לסוף ארבעי' שנה ונסתלקו ענני כבוד יראתם לכם ממלחמת מלך ערד ונתתם ראש לחזור למצרי' וחזרתם לאחוריכם שמנה מסעות עד בני יעקן ומשם למוסרה שם נלחמת לכם בני לוי והרגו מכם ואתם מהם עד שהחזירו אתכם בדרך חזרתכם ומשם חזרתם הגדגדה הוא חור הגדגד : ומן הגדגדה וגו' · ובמוסרה עשיתם אבל כבד על מיתתו של אהרן שנראה לכם זאת ונדמה לכם כאלו מת שם · וסמך משה תוכחה זו לשבור הלוחות לומר שקשה מיתתן של צדיקים לפני הקב"ה כיום שנשתברו בו הלוחות ולהודיעך שהוקשה לו מה שנתנו ראש לפרוש ממנו כיום שעשו בו את העגל : בעת ההיא

בעידנא ההוא אפריש יי ית שבטא דלוי למיטל ית ארון קיימא
דיי למיקם קדם יי לשמשותיה ולברכא בשמיה עד יומא הדין :
על כן לא הוה ללוי חולק ואחסנא עם אחוהי מתנן די יהב ליה יי
אנון אחסנתיה כמא די מליל יי אלהך ליה : ואנא הויתי קאים בטורא
כיומי קדמאי ארבעין יממין וארבעין לילון וקביל יי צלותי אף
בזמנא ההוא לא אבא יי לחבלותך : ואמר יי לי קום איזיל למטול
קדם עמא ויעלון ויירתון ית ארעא די קיימית לאבהתהון למתן ל
להון : וכען ישראל מה יי אלהך תבע
מנך אילהין למדחל קדם יי אלהך למהך בכל אורחן די תקנן
קדמוהי ולמרחם יתיה ולמפלח קדם יי אלהך בכל לבך ובכל ב
נפשך : למיטר ית פקודיא דיי וית קימוהי דאנא מפקיד לך יומא
הדין דייטב לך : הא דיי אלהך שמיא ושמי שמיא ארעא וכל די בה :
לחוד באבהתך צבי יי למרחם יתהון ואתרעי בבניהון בתריהון
בכון מכל עממיא כיומא הדין : ותעדון ית טפשות לבכון וקדלכון
לא תקשון עוד : ארי יי אלהכון הוא אלהא דיינין ומרי מלכין אלהא
רבא גיברא ודחילא דלית קדמוהי מיסב אפין ואף לא לקבלא ש
שוחדא : עביד דין דיתם וארמלא ורחים גיורא למתן ליה מזון ו
וכסו : ותרחמון ית גיורא ארי דיירין הויתון בארעא דמצרים :
ית יי אלהך תידחל וקדמוהי תפלח ובדחלתיה תתקריב ובשמי
תקיים : הוא תושבחתך והוא אלהך די עבד עמך ית רברבתא וית
חסינתא האילין די חזאה עינך : בשבעין נפשן נחתו אבהתך
למצרים וכען שוייך יי אלהך ככוכבי שמיא לסגי : ותירחם ית יי
אלהך ותיטר מטרת מימריה וקימוהי ודינוהי ופיקודוהי כל יומיא
: ותדעון יומא דין ארי לא ית בניכון די לא ידעו ודי לא חזו ית
אולפנא דיי אלהכון ית רבותיה ית ידיה תקיפתא ודרעיה מרממא
: וית אתותיה וית עובדוהי דעבד בגו מצרים לפרעה מלכא דמצרים
ולכל ארעיה : ודי עבד למשריתא מצראי לסוסותהון ולרתיכיהון
די אטיף ית מי ימא דסוף על אפיהון במרדפהון בתריכון ואו
ואובדינון יי עד יומא הדין : ודי עבד לכון במדברא עד מיתיכון
עד אתרא הדין : ודי עבד לדתן ולאבירם בני אליאב בר ראובן
די פתחת ארעא ית פומה ובלעתנון וית אנשי בתיהון וית ם
משכניהון וית כל יקומא די עמהון בגו כל ישראל : ארי עיניכון
חזאן ית כל עובדא דיי רבא די עבד : ותטרון ית כל תפקידתא
די אנא מפקיד לך יומא דין בדיל דתתקפון ותיעלון ותירתון ית
ארעא די אתון עברין תמן למירתה : ובדיל דתורכון יומין על ארעא
די קיים יי לאבהתכון למתן להון ולבניהון ארעא עבדא חלב ודבש :

בעת ההוא הבדיל יהוה את שבט הלוי לשאת את ארון ברית יהוה
לעמד לפני יהוה לשרתו ולברך בשמו עד היום הזה : על כן לא
היה ללוי חלק ונחלה עם אחיו יהוה הוא נחלתו כאשר דבר יהוה
אלהיך לו : ואנכי עמדתי בהר כימים הראשנים ארבעים י
יום וארבעים לילה וישמע יהוה אלי גם בפעם ההוא לא אבה יהוה
השחיתך : ויאמר יהוה אלי קום לך למסע לפני העם ויבאו
ויירשו את הארץ אשר נשבעתי לאבתם לתת להם :
ועתה ישראל מה יהוה
אלהיך שאל מעמך כי אם ליראה את יהוה אלהיך ללכת בכל ד
דרכיו ולאהבה אתו ולעבד את יהוה אלהיך בכל לבבך ובכל נפ
נפשך : לשמר את מצות יהוה ואת חקתיו אשר אנכי מצוך היום
לטוב לך : הן ליהוה אלהיך השמים ושמי השמים הארץ וכל אשר
בה : רק באבתיך חשק יהוה לאהבה אותם ויבחר בזרעם אחריהם
בכם מכל העמים כיום הזה : ומלתם את ערלת לבבכם וערפכם
לא תקשו עוד : כי יהוה אלהיכם הוא אלהי האלהים ואדני האדנים
האל הגדל הגבר והנורא אשר לא ישא פנים ולא יקח שחד : עשה
משפט יתום ואלמנה ואהב גר לתת לו לחם ושמלה : ואהבתם את
הגר כי גרים הייתם בארץ מצרים : את יהוה אלהיך תירא אתו
תעבד ובו תדבק ובשמו תשבע : הוא תהלתך והוא אלהיך אשר
עשה אתך את הגדלת ואת הנוראת האלה אשר ראו עיניך :
בשבעים נפש ירדו אבתיך מצרימה ועתה שמך יהוה אלהיך ככוכבי
השמים לרב : ואהבת את יהוה אלהיך ושמרת משמרתו וחקתיו
ומשפטיו ומצותיו כל הימים : וידעתם היום כי לא את בניכם אשר
לא ידעו ואשר לא ראו את מוסר יהוה אלהיכם את גדלו את ידו
החזקה וזרעו הנטויה : ואת אתתיו ואת מעשיו אשר עשה בתוך
מצרים לפרעה מלך מצרים ולכל ארצו : ואשר עשה לחיל
מצרים לסוסיו ולרכבו אשר הציף את מי ים סוף על פניהם בר
ברדפם אחריכם ויאבדם יהוה עד היום הזה : ואשר עשה לכם
במדבר עד באכם עד המקום הזה : ואשר עשה לדתן ולאבירם בני
אליאב בן ראובן אשר פצתה הארץ את פיה ותבלעם ואת ב
בתיהם ואת אהליהם ואת כל היקום אשר ברגליהם בקרב כל יש
ישראל : כי עיניכם הראת את כל מעשה יהוה הגדל אשר עשה :
ושמרתם את כל המצוה אשר אנכי מצוך היום למען תחזקו וב
ובאתם וירשתם את הארץ אשר אתם עברים שמה לרשתה :
ולמען תאריכו ימים על האדמה אשר נשבע יהוה לאבתיכם לתת
להם ולזרעם ארץ זבת חלב ודבש :

בעת ההיא הבדיל ה' וגו' · מוסב לענין הראשון : בעת ההיא · בשנה הראשונה לצאתכם ממצרי' וטעיתם בעגל ובני לוי לא טעו הבדילם המקום מכם וסמך מקרא זה לחזרת בני יעקן לומר שאף בזו לא תעו בה בני לוי אלא עמדו באמונתם : ואנכי עמדתי בהר · לקבל לוחות האחרונות ולפי שלא פירש למעלה כמה עמד בהר בעלייה אחרונה זו חזר והתחיל בה : לשאת ארון · הלוים : לעמוד לשרתו ולברך בשמו . הכהנים והוא נשיאות כפים : על כן לא היה ללוי חלק · לפי שהובדלו לעבודת מזבח ואינן פנויין לחרוש ולזרוע : ה' הוא נחלתו · נוטל פרס מזומן מבית המלך : כימים הראשונים · של לוחות הראשונות מה הם ברצון אף אלו ברצון אבל האמצעיים שעמדתי שם להתפלל עליכם היו בכעס : ויאמר ה' אלי וגו' . אעפ"י שסרתם מאחריו ותעיתם בעגל אמר לי לך נחה את העם וגו' : ועתה ישראל · אעפ"י שעשיתם כל זאת עודנו רחמיו וחבתו עליכם ומכל מה שחטאתם לפניו אינו שואל מכם : כי אם ליראה וגומר · רבותינו דרשו מכאן הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים : לשמור את מצות ה' · ואף היא לא לחנם אלא לטוב לך שתקבלו שכר : הן לה' אלהיך · הכל ואעפ"כן רק באבותיך חשק ה' מן הכל : בכם · כמו שאתם חשוקים מכל העמים היום הזה : ערלת לבבכם · אוטם לבבכם וכסויו : ואדוני האדונים · לא יוכל שום אדון להציל אתכם מידו : לא ישא פנים . אם תפרקו עולו : ולא יקח שוחד · לפייסו בממון : עושה משפט יתום ואלמנה · הרי גבורה ואצל גבורתו אתה מוצא ענותנותיו · ואוהב גר · לתת לחם ושמלה ודבר חשוב הוא זה שכל עצמו של יעקב אבינו על זה נתפלל ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש : כי גרים הייתם · מום שבך אל תאמר לחברך : את ה' אלהיך תירא · ותעבוד לו ותדבק בו ולאחר שיהיו בך כל המדות הללו אז בשמו תשבע : וידעתם היום · תנו לב לדעת ולהבין ולקבל תוכחתי : כי לא עם בניכם · אני מדבר עכשיו שיוכלו לומר אנו לא ידענו ולא ראינו בכל זה : בקרב כל ישראל · כל מקום שהיה אחד מהם בורח הארץ נבקעת מתחתיו ובולעתו אלו דברי רבי יהודה אמר לו רבי נחמיה והלא כבר נאמר ותפתח הארץ את פיה ולא פיותיה אמר לו ומה אני מקיים בקרב כל ישר' אמר לו שנעשית הארץ מדרון כמשפך וכל מקום שהיה אחד מהם היה מתגלגל ובא עד מקום הבקיעה : ואת כל היקום אשר ברגליהם · זה ממונו של אדם שמעמידו על רגליו : כי עיניכם הרואות · מוסב על מקרא האמור למעלה כי לא את בניכם אשר לא ידעו וגו' · כי אם עמכם אשר עיניכם הרואות וגומר :

כי הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה לא
כארץ מצרים הוא אשר יצאתם משם אשר תזרע את זרעך והשקית
ברגלך כגן הירק: והארץ אשר אתם עברים שמה לרשתה ארץ
הרים ובקעת למטר השמים תשתה מים: ארץ אשר יהוה אלהיך
דרש אתה תמיד עיני יהוה אלהיך בה מרשית השנה ועד אחרית
שנה: והיה אם שמע תשמעו אל מצותי אשר
אנכי מצוה אתכם היום לאהבה את יהוה אלהיכם ולעבדו בכל ל
לבבכם ובכל נפשכם: ונתתי מטר ארצכם בעתו יורה ומלקוש
ואספת דגנך ותירשך ויצהרך: ונתתי עשב בשדך לבהמתך ואכלת
ושבעת: השמרו לכם פן יפתה לבבכם וסרתם ועבדתם אלהים א
אחרים והשתחויתם להם: וחרה אף יהוה בכם ועצר את השמים
ולא יהיה מטר והאדמה לא תתן את יבולה ואבדתם מהרה מעל
הארץ הטבה אשר יהוה נתן לכם: ושמתם את דברי אלה על
לבבכם ועל נפשכם וקשרתם אתם לאות על ידכם והיו לטוטפת
בין עיניכם: ולמדתם אתם את בניכם לדבר בם בשבתך בביתך
ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך: וכתבתם על מזוזות ביתך
ובשעריך: למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה אשר נשבע י
יהוה לאבתיכם לתת להם כימי השמים על הארץ:
כי אם שמר תשמרון את כל המצוה הזאת אשר אנכי
מצוה אתכם לעשתה לאהבה את יהוה אלהיכם ללכת בכל דרכיו

ארי ארעא די את עליל לתמן למירתה הלא
כארעא דמצרים היא די נפקתון מתמן די תזרע ית זרעך ומשקת
ליה בריגלך כגינתא דירקא: וארעא די אתון עברין תמן למירתה
ארעא טורין ובקען למטר שמיא שתיא מיא: ארעא דייי אלהך תבע
יתה תדירא עיני ייי אלהך בה מרישא דשתא ועד סופא דשתא:
ויהי אם קבלא תקבלון לפקודי די אנא מפקיד
יתכון יומא דין למרחם ית ייי אלהכון ולמפלח קדמוהי בכל לבכון
ובכל נפשכון: ואתן מטר ארעכון בעידניה בכיר ולקיש ותכנוש
עיבורך וחמרך ומשחך: ואתן עסבא בחקלך לבעירך ותיכול
ותסבע: איסתמרו לכון דילמא יטעי ליבכון ותסטון ותפלחון ל
לטעות עממיא ותסגדון להון: ויתקוף רוגזא דייי בכון ויחוד ית
שמיא ולא יהי מטרא וארעא לא תתן ית עללתה ותיבדון בפריע
מעל ארעא טבתא דייי יהיב לכון: ותשוון ית פתגמי אילין על
לבכון ועל נפשכון ותקטרון יתהון לאת על ידכון ויהון לתפילין בין
עיניכון: ותלפון יתהון ית בניכון למללא בהון במיתבך בביתך
ובמהכך באורחא ובמשכבך ובמקימך: ותכתבינון על מזוזין
ותקבעינון בסיפי ביתך ובתרעך: בדיל דיסגון יומיכון ויומי
בניכון על ארעא די קיים ייי לאבהתכון למתן להון כיומי שמיא על
ארעא: ארי אם מטר תטרון ית כל תפקידתא
הדא די אנא מפקיד יתכון למעבדה למרחם ית ייי אלהכון למהך
בכל אורחן דתקנן קדמוהי ולאתקרבא

לא כארץ מצרים היא· אלא טובה הימנה ונאמרה הבטחה זו לישראל ביציאתם ממצרים שהיו אומרים שמא לא נבא אל ארץ טובה ויפה כזו· יכול בגנותה
הכתוב מדבר וכך אמר להם לא כארץ מצרים היא אלא רעה הימנה ת"ל וחברון שבע שנים נבנתה וגו'· אדם אחר בנאן ואם בנה צוען למצרים בנו וחברון
לכנען דרך ארץ אדם בונה את הנאה ואחר כך בונה את הכעור שפסולתו של ראשון הוא נותן בשני ובכל מקום החביב קודם הא למדת שחברון יפה מצוען
ומצרים משובחת מכל הארצות שנאמר כגן ה' כארץ מצרים· וצוען שבח מצרים היא שהיה מקום מלכות שכן הוא אומר כי היו בצוען שריו וחברון פסולתה
של ארץ ישראל לכך הקצוה לקבורת מתים ואעפ"כ היה יפה מצוען ובכתובות דורשו בענין אחר אפשר אדם בונה בית לבנו הקטון ואחכ"לבנו הגדול אלא שמבונה
על אחד משבעה בצוען: אשר יצאתם משם· אפי'ארץ רעמסס אשר ישבתם בה והיא במיטב ארץ מצרי' שנ' במיטב הארץ וגו'· אף היא אינה כארץ ישראל:
והשקית ברגלך· ארץ מצרים היתה צריכה להביא מים מנילו' ברגלך ולהשקותה צריך אתה לנדד משנתך ולעמול והנמוך שותה ולא הגבוה ואתה מעלה המים
מן הנמוך לגבוה אבל זו למטר השמים תשתה מים אתה ישן על מטתך והקב"ה משקה נמוך וגבוה גלוי ושאינו גלוי כאחת: כגן הירק· שאין די לו בגשמים
ומשקים אותו ברגל ובכתף: ארץ הרים ובקעות· משובח ההר מן המישור שהמישור בבית כור אתה זורע כור אבל ההר בית כור ממנו חמשת כורין ארבע
משפועיו ואחד בראשו: ובקעות· הן מישור: אשר ה' אלהיך דורש אותה· והלא כל הארצות הוא דורש שנ' להמטיר על ארץ לא איש אלא כביכול אינו דורש
אלא אותה ועל ידי אותה דרישה שדורשה דורש את כל הארצות עמה: תמיד עיני ה' אלהיך בה· לראות מה היא צריכה ולחדש בה גזירות עתים לטובה
עתים לרעה כו' כדאיתא בראש השנה· מראשית השנה· מראש השנה נידון מה יהא בסופה: והיה אם שמוע· והיה מוסב על האמור למעלה למטר השמים
תשתה מים: והיה אם שמע תשמעו· אם תשמע בישן תשמע בחדש: וכן אם שכוח תשכח· אם התחלת לשכוח סופך שתשכח כולה כתיב במגלה אם
תעזבני יום יומים אעזבך: מצוה אתכם היום· שיהיו עליכם חדשים כאלו שמעתם בו ביום: לאהבה את ה'· שלא תאמר הרי אני למד בשביל שאהיה
עשיר בשביל שאקרא רב בשביל שאקבל שכר אלא כל מה שתעשו עשו מאהבה וסוף הכבוד לבוא: ולעבדו בכל לבבכם· עבודה שהיא בלב וזו היא
תפילה שהתפלה קרויה עבודה שנאמר אלהך די אנת פלח ליה בתדירא וכי יש פולחן בבבל אלא על שהיה מתפלל שנאמר וכוין פתיחן ליה וגומר· וכן בדוד
הוא אומר תכון תפלתי קטרת לפניך: בכל לבבכם ובכל נפשכם· והלא כבר הזהיר בכל לבבך ובכל נפשך אלא אזהרה ליחיד אזהרה לציבור: ונתתי
מטר ארצכם· עשיתם מה שעליכם אף אני אעשה מה שעלי: בעתו· בלילות שלא יטריחו אתכם· דבר אחר בעתו בלילי שבתות שהכל מצויין בבתיהם:
יורה היא רביעה הנופלת לאחר הזריעה שמרוה את הארץ ואת הזרעים: מלקוש· רביעה היורדת סמוך לקציר למלאת התבואה בקשיה ולשון מלקוש דבר
המאוחר כדמתרגמינן והיה העטופים ללבן לקישיא· רא"לכך נקראת מלקוש שיורדת על המלילות ועל הקשיין: ואספת דגנך· אתה תאספנו אל הבית
ולא אויביך כענין שנ' אם אתן דגניך וגו'· כי מאספיו יאכלוהו ולא כענין שנ' והיה אם זרע ישרא' וגו': ונתתי עשב בשדך· שלא תצטרך להוליכה למדברות·
דבר אחר שתהיה גוזז תבואתך כל ימות הגשמי' ומשליך לפני בהמתך ואתה מונע ידך ממנה שלשים יום קודם לקציר ואינה פוחתת מדגנה: ואכלת ושבעת·
הרי זו ברכה אחרת שתהא ברכה מצויה בפת בתוך המעיים ואכלת ושבעת: השמרו לכם· כיון שתהיו אוכלים ושבעים השמרו לכם שלא תבעטו שאין
אדם מורד בהקב"ה אלא מתוך שביעה שנאמר פן תאכל ושבעת: ובקרך וצאנך ירבין· מה הוא אומר אחריו ורם לבבך ושכחת: וסרתם· לפרוש מן התורה
ומתוך כך ועבדתם אלהים אחרים שכיון שאדם פורש מן התורה הולך ומדבק בע"ז וכן דוד אומר כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לומר לך עבוד וגומר ומי
אמר לו כן אלא כיון שאני מגורש מלעסוק בתורה הריני קרוב לעבוד אלהים אחרים: אלהים אחרים· שהם אחרים לעובדיהם צועק אליו ואינו עונהו כמכת
עשוי לנכרי: את יבולה· אף מה שאתה מוביל לה כענין שנאמר זרעתם הרבה והבא מעט: ואבדתם מהרה· על כל שאר הייסורין אגלה אתכם מן
הארמה שגרמה לכם לחטא· משל למלך ששולח בנו לבית המשתה והיה יושב ומפקידו אל תאכל יותר מצרכך שתבא נקי לביתיך ולא השגיח הבן ההוא אכל
ושתה יותר מצרכו והקי' וטנף את כל בני המסיבה נטלוהו בידיו וברגליו וזרקוהו אחרי פלטרין: מהרה· איני נותן לכם ארכה ואם תאמרו והלא נתנה ארכה
לדור המבול שנ' והיו ימיו מאה ועשרים דור המבול לא היה להם ממי ללמו' ואתם יש לכם ממי ללמו': ושמתם את דברי· אף לאחר שתגלו היו מצויינ' במצות
הניחו תפלין עשו מזוזות כדי שלא יהו לכם חדשים כשתחזרו וכן הוא אומר הציבי לך ציונים: לדבר בם· משעה שהבן יודע לדבר למדהו תורה צוה לנו משה
שיהא זה למוד דברו מכאן אמרו כשהתינוק מתחיל לדבר אביו משיח עמו בלשון הקדש ומלמדו תורה ואם לא עשה כן הרי הוא כאלו קוברו שנאמר ולמדתם
אותם את בניכם לדבר בם וגו': למען ירבו ימיכם וימי בניכם· אם עשיתם כן ירבו ואם לאו לא ירבו שדברי תורה נדרשין מכלל לאו הן ומכלל הן לאו: לתת
להם· אין כתוב כאן אלא לתת לכם מכאן מצינו למדים תחיית המתים מן התורה: שמור תשמרון· אזהרת שמירות הרבה להזהר בתלמודו שלא ישכח: ל' את
בכל דרכיו· הוא רחום ואתה תהא רחום הוא גומל חסדים ואתה גומל חסדים: ולדבקה בו·

וּלְדָבְקָה־בוֹ׃ וְהוֹרִישׁ יְהוָה אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה מִלִּפְנֵיכֶם וִירִשְׁתֶּם
גּוֹיִם גְּדֹלִים וַעֲצֻמִים מִכֶּם׃ כָּל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר תִּדְרֹךְ כַּף־רַגְלְכֶם
בּוֹ לָכֶם יִהְיֶה מִן־הַמִּדְבָּר וְהַלְּבָנוֹן מִן־הַנָּהָר נְהַר־פְּרָת וְעַד הַיָּם
הָאַחֲרוֹן יִהְיֶה גְּבֻלְכֶם׃ לֹא־יִתְיַצֵּב אִישׁ בִּפְנֵיכֶם פַּחְדְּכֶם וּמוֹרַאֲכֶם יִתֵּן׀
יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר תִּדְרְכוּ־בָהּ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר לָכֶם׃

פ פ פ

ראה

אָנֹכִי נֹתֵן לִפְנֵיכֶם הַיּוֹם בְּרָכָה וּקְלָלָה׃ אֶת־
הַבְּרָכָה אֲשֶׁר תִּשְׁמְעוּ אֶל־מִצְוֹת יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם׃
וְהַקְּלָלָה אִם־לֹא תִשְׁמְעוּ אֶל־מִצְוֹת יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְסַרְתֶּם מִן־הַדֶּרֶךְ
אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם לָלֶכֶת אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים אֲשֶׁר לֹא־
יְדַעְתֶּם׃ וְהָיָה כִּי יְבִיאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶל־הָאָרֶץ
אֲשֶׁר־אַתָּה בָא־שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ וְנָתַתָּה אֶת־הַבְּרָכָה עַל־הַר גְּרִזִּים וְאֶת־
הַקְּלָלָה עַל־הַר עֵיבָל׃ הֲלֹא־הֵמָּה בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן אַחֲרֵי דֶּרֶךְ
מְבוֹא הַשֶּׁמֶשׁ בְּאֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי הַיֹּשֵׁב בָּעֲרָבָה מוּל הַגִּלְגָּל אֵצֶל אֵלוֹנֵי
מֹרֶה׃ כִּי אַתֶּם עֹבְרִים אֶת־הַיַּרְדֵּן לָבֹא לָרֶשֶׁת אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־
יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם נֹתֵן לָכֶם וִירִשְׁתֶּם אֹתָהּ וִישַׁבְתֶּם־בָּהּ׃ וּשְׁמַרְתֶּם
לַעֲשׂוֹת אֵת כָּל־הַחֻקִּים וְאֶת־הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר אָנֹכִי נֹתֵן לִפְנֵיכֶם
הַיּוֹם׃ אֵלֶּה הַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תִּשְׁמְרוּן לַעֲשׂוֹת בָּאָרֶץ אֲשֶׁר יב
נָתַן יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֶיךָ לְךָ לְרִשְׁתָּהּ כָּל־הַיָּמִים אֲשֶׁר־אַתֶּם חַיִּים עַל־
הָאֲדָמָה׃ אַבֵּד תְּאַבְּדוּן אֶת־כָּל־הַמְּקֹמוֹת אֲשֶׁר עָבְדוּ־שָׁם הַגּוֹיִם
אֲשֶׁר אַתֶּם יֹרְשִׁים אֹתָם אֶת־אֱלֹהֵיהֶם עַל־הֶהָרִים הָרָמִים וְעַל־
הַגְּבָעוֹת וְתַחַת כָּל־עֵץ רַעֲנָן׃ וְנִתַּצְתֶּם אֶת־מִזְבְּחֹתָם וְשִׁבַּרְתֶּם אֶת־
מַצֵּבֹתָם וַאֲשֵׁרֵיהֶם תִּשְׂרְפוּן בָּאֵשׁ וּפְסִילֵי אֱלֹהֵיהֶם תְּגַדֵּעוּן וְאִבַּדְתֶּם
אֶת־שְׁמָם מִן־הַמָּקוֹם הַהוּא׃ לֹא־תַעֲשׂוּן כֵּן לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ כִּי אִם־
אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם מִכָּל־שִׁבְטֵיכֶם לָשׂוּם אֶת־
שְׁמוֹ שָׁם לְשִׁכְנוֹ תִדְרְשׁוּ וּבָאתָ שָׁמָּה׃ וַהֲבֵאתֶם שָׁמָּה עֹלֹתֵיכֶם
וְזִבְחֵיכֶם וְאֵת מַעְשְׂרֹתֵיכֶם וְאֵת תְּרוּמַת יֶדְכֶם וְנִדְרֵיכֶם וְנִדְבֹתֵיכֶם
וּבְכֹרֹת בְּקַרְכֶם וְצֹאנְכֶם׃ וַאֲכַלְתֶּם־שָׁם לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם
וּשְׂמַחְתֶּם בְּכֹל מִשְׁלַח יֶדְכֶם אַתֶּם וּבָתֵּיכֶם אֲשֶׁר בֵּרַכְךָ יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ׃ לֹא תַעֲשׂוּן כְּכֹל אֲשֶׁר אֲנַחְנוּ עֹשִׂים פֹּה הַיּוֹם אִישׁ כָּל־
הַיָּשָׁר בְּעֵינָיו׃ כִּי לֹא־בָאתֶם עַד־עָתָּה אֶל־הַמְּנוּחָה וְאֶל־הַנַּחֲלָה

וּלְאִתְקָרָבָא לְדַחַלְתֵּיהּ׃ וִיתָרֵיךְ יְיָ יָת כָּל־עַמְמַיָּא הָאִלֵּין מִן קֳדָמֵיכוֹן
וְתֵירְתוּן עַמְמִין רַבְרְבִין וְתַקִּיפִין מִנְּכוֹן׃ כָּל־אַתְרָא דִּי תִדְרוֹךְ פַּרְסַת־
רִיגְלֵיכוֹן בֵּיהּ דִּילְכוֹן יְהֵי מִן־מַדְבְּרָא וְלִיבְנָן מִן־נַהֲרָא נַהֲרָא דִפְרָת
וְעַד־יַמָּא בַּתְרָאָה יְהֵי תְּחוּמְכוֹן׃ לָא־יִתְעַתַּד אֱנָשׁ קֳדָמֵיכוֹן דַּחַלְתְּכוֹן
וְאֵימַתְכוֹן יִתֵּן יְיָ אֱלָהֲכוֹן עַל־אַפֵּי כָל־אַרְעָא דִּי תִדְרְכוּן־בַּהּ כְּמָא דִּי
מַלִּיל לְכוֹן׃

פ פ פ

חזו

דִּי אֲנָא יָהֵיב קֳדָמֵיכוֹן יוֹמָא־דֵין בִּרְכָן וּלְוָטִין׃ יָת־
בִּרְכָן אִם תְּקַבְּלוּן לְפִקּוֹדַיָּא דַּייָ אֱלָהֲכוֹן דִּי אֲנָא
מְפַקֵּיד יָתְכוֹן יוֹמָא־דֵין׃ וּלְוָטִין אִם לָא תְקַבְּלוּן
לְפִקּוֹדַיָּא דַּייָ אֱלָהֲכוֹן וְתִסְטוּן מִן־אוֹרְחָא דִּי אֲנָא מְפַקֵּיד יָתְכוֹן יוֹמָא־
דֵין לִמְהָךְ בָּתַר טָעֲוַת עַמְמַיָּא דִּי לָא־יְדַעְתּוּן׃ וִיהֵי אֲרֵי
יַעֲלִינָךְ יְיָ אֱלָהָךְ לְאַרְעָא דִּי־אַתְּ עָלֵיל לְתַמָּן לְמֵירְתַהּ וְתִתֵּן יָת־
מְבָרְכַיָּא עַל־טוּרָא דִגְרִזִּין וְיָת־מְלַטְטַיָּא עַל־טוּרָא דְעֵיבָל׃ הֲלָא־אִנּוּן
בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא אֲחוֹרֵי אוֹרַח מַעֲלָנֵי שִׁמְשָׁא בְּאַרְעָא כְּנַעֲנָאָה דְּיָתֵיב
בְּמֵישְׁרָא לָקֳבֵיל גִּלְגְּלָא בִּסְטַר מֵישְׁרֵי מוֹרֶה׃ אֲרֵי אַתּוּן עָבְרִין יָת־
יַרְדְּנָא לְמֵיעַל לְמֵירַת יָת־אַרְעָא דַּייָ אֱלָהֲכוֹן יָהֵיב לְכוֹן וְתֵירְתוּן יָתַהּ
וְתִיתְּבוּן בַּהּ׃ וְתִטְּרוּן לְמֶעְבַּד יָת כָּל־קְיָמַיָּא וְיָת־דִּינַיָּא דִּי אֲנָא
יָהֵיב קֳדָמֵיכוֹן יוֹמָא־דֵין׃ אִלֵּין קְיָמַיָּא וְדִינַיָּא דִּי תִטְּרוּן לְמֶעְבַּד
בְּאַרְעָא דִּי־יְהַב יְיָ אֱלָהָא דַאֲבָהָתָךְ לָךְ לְמֵירְתַהּ כָּל־יוֹמַיָּא דִּי־אַתּוּן
קַיָּמִין עַל־אַרְעָא׃ אַבָּדָא תְאַבְּדוּן יָת־כָּל־אַתְרַיָּא דִּי פְלַחוּ־תַמָּן
עַמְמַיָּא דִּי אַתּוּן יָרְתִין יָתְהוֹן יָת־טַעֲוָתְהוֹן עַל־טוּרַיָּא רָמַיָּא וְעַל־
רָמָתָא וּתְחוֹת כָּל־אִילָן עֲבוֹף׃ וְתִתְרְעוּן יָת־אֵגוֹרֵיהוֹן וְתִתְבְּרוּן
יָת־קָמָתְהוֹן וַאֲשֵׁירֵיהוֹן תּוֹקְדוּן בְּנוּרָא וְצַלְמֵי טַעֲוָתְהוֹן תְּקוֹצְצוּן
וְתוֹבְדוּן יָת־שְׁמְהוֹן מִן־אַתְרָא הַהוּא׃ לָא־תַעְבְּדוּן כֵּן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃
אֱלָהֵן לְאַתְרָא דִּי־יִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהֲכוֹן מִכָּל־שִׁבְטֵיכוֹן לְאַשְׁרָאָה
שְׁכִינְתֵּיהּ תַּמָּן לְבֵית־שְׁכִינְתֵּיהּ תִּתְבְּעוּן וְתֵיתוּן לְתַמָּן׃ וְתַיְתוּן לְתַמָּן
עֲלָוָתְכוֹן וְנִכְסַת־קוּדְשֵׁיכוֹן וְיָת מַעַשְׂרָתֵיכוֹן וְיָת אַפְרָשׁוּת יְדְכוֹן
וְנִדְרֵיכוֹן וְנִדְבָתֵיכוֹן וּבְכוֹרֵי תוֹרֵיכוֹן וְעָנְכוֹן׃ וְתֵיכְלוּן תַּמָּן קֳדָם יְיָ
אֱלָהֲכוֹן וְתֶחְדּוּן בְּכֹל אוֹשָׁטוּת יְדְכוֹן אַתּוּן וֶאֱנָשׁ בָּתֵּיכוֹן דִּי־בָרְכָךְ יְיָ
אֱלָהָךְ׃ לָא תַעְבְּדוּן כְּכֹל דִּי־אֲנַחְנָא עָבְדִין הָכָא יוֹמָא־דֵין גְּבַר כָּל־
דְּכַשַּׁר בְּעֵינוֹהִי׃ אֲרֵי לָא אֲתֵיתוּן עַד־כְּעַן לְבֵית־נְיָחָא וּלְאַחְסָנָא

ולדבקה בו · אפשר לומר כן והלא אש אוכלה הוא אלא הדבק בתלמידי' ובחכמים ומעלה אני עליך כאלו נדבקת בו: והוריש ה' · עשיתם מה שעליכם אף אני
אעשה מה שעלי: ועצומים מכם · אתם גבורים והם גבורים מכם שאם לא שישראל גבורים מה השבח הזאת שמשבח את האמוריי' לומר ועצומים מכם אלא
אתם גבורים משאר האומות והם גבורים מכם: לא יתיצב איש וגו' · אין לי אלא איש אומה ומשפחה ואשה בכשפיה מנין תלמוד לומר לא יתיצב מכל מקום
אם כן מה תלמוד לומר איש אפי' כעוג מלך הבשן: פחדכם ומוראכם · והלא פחד הוא מורא אלא פחדכם על הקרובים ומוראכם על הרחוקים: פחד ·
לשון בעיתת פתאום · מורא לשון דאגה מימים רבים: כאשר דבר לכם · והיכן דיבר את אימתי אשלח לפניך וגו':

חסלת והיה עקב

ראה

אנכי: ברכה וקללה: האמורות בהר גרזים ובהר עיבל: את הברכה · על מנת אשר תשמעו: מן הדרך אשר אנכי מצוה
אתכם היום ללכת וגו' · הא למדת כל העובד ע"ז הרי הוא סר מכל הדרך שנצטוו ישראל מכאן אמרו המודה בע"ז ככופר בכל התורה
כולה: ונתת את הברכה · כתרגו' ית מברכיא: על הר גריזים · כלפי הר גרזים הופכין פניהם ופותחין בברכה
ברוך האיש אשר לא יעשה פסל ומסכה וגו' · כל הארורין שבפרשה אמרו תחלה בלשון ברוך · ואחר כך הפכו פניהם כלפי הר עיבל ופתחו בקללה: הלא המה ·
נתן בהן סימן: אחרי · אחר העברת הירדן הרבה והלאה למרחוק · וזהו לשון אחרי כל מקום שנ' אחרי מופלג הוא: דרך מבא השמש · להלן מן הירדן
לצד מערב · וטעם המקרא' מוכיח שהם שני דברי' שנחלקו בשני טעמי' אחרי נקוד בפשט' ודרך נקוד במשפל והוא דגש ואם היה אחרי דרך דבור אחד היה נקוד
אחרי במשרת בשופר הפוך ודרך רפה: מול הגלגל · רחוק מן הגלגל: אלוני מורה · שכם הוא שנ' עד מקום שכם עד אלון מורה: כי אתם עוברים את הירדן
וגו' · נסים של ירדן יהיו סימן בידכם שתבואו ותירשו את הארץ: אבד תאבדון · אבד ואחר כך תאבדון מכאן לעוקר ע"ז שצריך לשרש אחריה: את כל המקומות
אשר עבדו שם וגו' · ומה תאבדון מהם את אלהיהם אשר על ההרי': מזבח · של אבני' הרבה · מצבה של אבן אחת והיא בימוס ששנינו במשנה אבן שחצבה
מתחלת לבימוס: אשרה · אילן הנעבד: ואבדתם את שמם · לכנות להם שם לגנאי · בית גליא קורין לה בית כריא עין כל עין קוץ: לא תעשון כן ·
להקטיר לשמים בכל מקום · כי אם במקום אשר יבחר · דבר אחר ונתצתם את מזבחותם ואבדתם את שמם · לא תעשון כן · אזהרה למוחק את השם
ולנותץ אבן מן המזבח או מן העזרה אמר רבי ישמעאל וכי תעלה על דעתך שישראל נותצין את המזבחות אלא שלא תעשו כמעשיהם ויגרמו עונותיכ' למקדש
אבותיכם שיחרב: לשכנו תדרשו · זה משכן שילה: זבחיכם · שלמי' של חובה: מעשרותיכם · מעשר בהמה ומעשר שני לאכול לפני' מן החומה: תרומת
ידכם · אלו הבכורים שנ' בהם ולקח הכהן הטנא מידך: ובכורות בקרכם · לתתם לכהן ויקריבום שם: אשר ברכך ה' · לפי הברכה הבא: לא תעשון ככל
אשר אנחנו עושים וגו' · מוסב למעלה על כי אתם עוברי' את הירדן וגו' · כשתעברו את הירדן מיד מותרים אתם להקריב בבמה כל יד' שנה של כיבוש וחילוק
ובבמה לא תקריבו כל מה שאתם מקריבים פה היום במשכן שהוא עמכם ונמשח והוא כשר להקריב בו חטאות ואשמות נדרים ונדבות אבל בבמה אין קרב
אלא הנידר והנידב וזהו איש כל הישר בעיניו נדרים ונדבות שאתם מתנדבים על ידי שישר בעיניכם להביאם ולא על ידי חובה אותם תקריבו בבמה: כי לא
באתם · כל אותן יד' שנה: עד עתה · כמו עדיין: אל המנוחה: זו שילה. נחלה: זו ירושלים · ועברתם

אשר יהוה אלהיך נתן לך : ועברתם את הירדן וישבתם בארץ
אשר יהוה אלהיכם מנחיל אתכם והניח לכם מכל איביכם מסביב
וישבתם בטח : והיה המקום אשר יבחר יהוה אלהיכם בו לשכן
שמו שם שמה תביאו את כל אשר אנכי מצוה אתכם עולתיכם
וזבחיכם מעשרתיכם ותרמת ידכם וכל מבחר נדריכם אשר ת
תדרו ליהוה : ושמחתם לפני יהוה אלהיכם אתם ובניכם ובנתיכם
ועבדיכם ואמהתיכם והלוי אשר בשעריכם כי אין לו חלק ונחלה
אתכם : השמר לך פן תעלה עלתיך בכל מקום אשר תראה : כי
אם במקום אשר יבחר יהוה באחד שבטיך שם תעלה עלתיך ושם
תעשה כל אשר אנכי מצוך : רק בכל אות נפשך תזבח ואכלת
בשר כברכת יהוה אלהיך אשר נתן לך בכל שעריך הטמא והטהור
יאכלנו כצבי וכאיל : רק הדם לא תאכלו על הארץ תשפכנו כמים :
לא תוכל לאכל בשעריך מעשר דגנך ותירשך ויצהרך ובכרת
בקרך וצאנך וכל נדריך אשר תדר ונדבתיך ותרומת ידך : כי אם
לפני יהוה אלהיך תאכלנו במקום אשר יבחר יהוה אלהיך בו
אתה ובנך ובתך ועבדך ואמתך והלוי אשר בשעריך ושמחת לפני
יהוה אלהיך בכל משלח ידך : השמר לך פן תעזב את הלוי כל
ימיך על אדמתך :
כי ירחיב יהוה אלהיך את גבלך כאשר דבר לך ואמרת אכלה
בשר כי תאוה נפשך לאכל בשר בכל אות נפשך תאכל בשר :
כי ירחק ממך המקום אשר יבחר יהוה אלהיך לשום שמו שם וזבחת
מבקרך ומצאנך אשר נתן יהוה לך כאשר צויתך ואכלת בשעריך
בכל אות נפשך : אך כאשר יאכל את הצבי ואת האיל
כן תאכלנו הטמא והטהור יחדו יאכלנו : רק חזק לבלתי אכל הדם
כי הדם הוא הנפש ולא תאכל הנפש עם הבשר : לא תאכלנו על
הארץ תשפכנו כמים : לא תאכלנו למען ייטב לך ולבניך אחריך כי
תעשה הישר בעיני יהוה : רק קדשיך אשר יהיו לך ונדריך תשא

דייי אלהך יהיב לך : ותעברון ית ירדנא ותיתבון בארעא דייי אלהכון
מחסין יתכון ויניח לכון מכל בעלי דבביכון מסחור סחור ותיתבון
לרוחצן : ויהי אתרא די יתרעי ייי אלהכון ביה לאשראה שכינתיה
תמן לתמן תייתון ית כל די אנא מפקיד יתכון עלותכון ונכסת
קודשיכון מעשרותיכון ואפרשות ידכון וכל שפר נדריכון די תדרון
קדם ייי : ותחדון קדם ייי אלהכון אתון ובניכון ובנתיכון ועבדיכון
ואמהותיכון וליואה די בקרויכון ארי לית ליה חולק ואחסנא ע
עמכון : אסתמר לך דילמא תסיק עלותך בכל אתרא די תחזי :
אילהין באתרא די יתרעי ייי בחדא משבטך תמן תסיק עלותך ות
ותמן תעביד כל די אנא מפקיד לך : לחוד בכל רעות נפשך תכוס
ותיכול בסרא כברכתא דייי אלהך דיהיב לך בכל קירוך מסאבא ו
ודכיא ייכלוניה כבסר טביא ואילא : לחוד דמא לא תיכלון על ארעא
תישדיניה כמיא : לית לך רשו למיכל בקירוך מעשר עיבורך ח
חמרך ומשחך ובכורי תורך ועאנך וכל נדרך די תדר ונדבתך ו
ואפרשות ידך : אלהין קדם ייי אלהך תיכליניה באתרא די יתרעי
ייי אלהך ביה את וברך וברתך ועבדך ואמתך וליואה די בקירוך
ותחדי קדם ייי אלהך בכל אושטות ידך : אסתמר לך דילמא
תשבוק ית ליואה כל יומך על ארעך : ארי יפתי
ייי אלהך ית תחומך כמא די מליל לך ותימר איכול בסרא ארי
תתרעי נפשך למיכל בסרא בכל רעות נפשך תיכול בסרא : ארי
יתרחק מינך אתרא די יתרעי ייי אלהך לאשראה שכנתיה תמן
ותכוס מתורך ומענך די יהיב ייי לך כמא דפקדתך ותיכול בקרוך
בכל רעות נפשך : ברם כמא דמתאכיל בסר טביא ואילא כן תכלוניה
מסאבא ודכיא כחדא יכלוניה : לחוד תקף בדיל דלא למיכל דמא
ארי דמא הוא נפשא ולא תיכול נפשא עם בסרא : לא תיכלוניה
על ארעא תשדיניה כמיא : לא תיכלוניה בדיל דייטב לך ולבנך ב
בתרך ארי תעביד דכשר קדם ייי : לחוד מעשר קודשך דיהון לך
ונדרך תיטול ותיתי

ועברתם את הירדן וישבתם בארץ · שתחלקוה ויהא כל אחד מכיר את חלקו ואת שבטו : והניח לכם · לאחר כבוש וחלוק ומנוחה מן הגוים אשר הניח
ה' לנסות בם את ישראל ואין זו אלא בימי דוד אז והיה המקום וגומר · בנו לכם בית הבחירה בירושלם · וכן הוא אומר בדוד ויהי כי ישב המלך בביתו
וה' הניח לו מכל אויביו מסביב ויאמר המלך אל נתן ראה אנכי יושב בבית ארזים וארון ה' יושב בתוך היריעה : שמה תביאו וגומר · למעלה אומר לענין
שילה וכאן אומר לענין ירושלם ולכך חלקם הכתוב ליתן היתר בין זו לזו משחרבה שילה ובאו לנוב וחרבה נוב ובאו לגבעון היו הבמות מותרות עד שבאו
לירושלם : מבחר נדרכם · מלמד שיביא מן המובחר : השמר לך · ליתן לא תעשה על הדבר : בכל מקום אשר תראה · אשר יעלה בלבך אבל אתה
מקריב על פי נביא כגון אליהו בהר הכרמל : באחד שבטיך · בחלקו של בנימין · ולמעלה הוא אומר מכל שבטיכם הא כיצד כשקנה דוד את הגורן מארונה
היבוסי גבה הזהב מכל השבטים ומכל מקום הגורן בחלקו של בנימין היה : רק בכל אות נפשך · במה הכתוב מדבר אם בבשר תאוה להתירה להם בלא
הקרבת אימורים הרי אמור במקום אחר כי ירחיב את גבולך וגו' ואמרת אוכלה בשר וגו' · במה זה מדבר בקדשים שנפל בהם מום שיפדו ויאכלו בכל מקום
יכול יפדו על מום עובר תלמוד לומר רק : תזבח ואכלת · אין לך בהם היתר גיזה וחלב אלא אכילה על ידי זביחה : הטמא והטהו' · לפי שבאו מכח קדשים
שנאמר בהם והבשר אשר יגע בכל טמא לא יאכל הוצרך להתיר בו טמא וטהור אוכלין בקערה אחת : כצבי וכאיל · שאין קרבן בא מהם : כצבי וכאיל
לפוטרן מן הזרוע והלחיי' והקיבה : רק הדם לא תאכלו · אעפ"שאמרתי שאין לך בו זריקת דם במזבח לא תאכלנו : תשפכנו כמים · לומר לך שאין צריך כסוי ·
דבר אחר הרי הוא כמים להכשיר את הזרעים : לא תאכל · בא הכתוב ליתן לא תעשה על הדבר : לא תוכל · רבי יהושע בן קרחה אומר יכול אתה אבל אינך
רשאי כיוצא בו ואת היבוסי יושבי ירושלם לא יכלו בני ישראל להורישם יכולים היו אלא שאינן רשאין לפי שכרת להם אברהם ברית כשלקח מהם מערת המכפלה
ולא יבוסים היו אלא חתיים היו אלא על שם העיר שנקראה יבוס · כך מפורש בפרקי דר' אליעזר והוא שנאמר כי אם הסירך העורים והפסחים · צלמים שכתבו
עליהם את השבועה : ובכורות בקרך · אזהרה לכהנים : ותרומת ידך · אלו הבכורים : לפני ה' · לפנים מן החומה : והלוי אשר בשעריך · אם אין לך
לתת לו מחלקו כגון מעשר ראשון תן לו מעשר עני אין לך מעשר עני הזמינהו על שלמיך : השמר לך · ליתן לא תעשה על הדבר : על אדמתך · אבל בגולה
אינך מוזהר עליו יותר מעניי ישראל : כי ירחיב וגו' · למדה תורה דרך ארץ שלא יתאוה אדם לאכול בשר אלא מתוך רחבת ידים ועושר : בכל אות נפשך וגו' ·
אבל במדבר נאסר להם בשר חולין אלא אם כן מקדישה ומקריבה שלמים : כי ירחק ממך המקום · ולא תוכל לבא ולעשות שלמים בכל יום כמו עכשו
שהמשכן הולך עמכם : וזבחת כאשר צויתך · למדנו שיש צווי בזביחה היאך ישחוט והן הלכות שחיטה שנאמרו למשה בסיני : אך כאשר יאכל את
הצבי וגומר · אינך מוזהר לאכלן בטהרה · אי מה צבי ואיל חלבן מותר אף חולין חלבן מותר תלמוד לומר אך : רק חזק לבלתי אכול הדם · ממה שנאמר
חזק אתה למד שהיו שטופין בדם לאכלו לפיכך הוצרך לומר חזק דברי רבי יהודה ר' שמעון בן עזאי אומ' לא בא הכתוב אלא להזהירך וללמדך עד כמה אתה
צריך להתחזק במצות אם הדם שהוא קל להשמר ממנו שאין אדם מתאוה לו הוצרך לחזקך באזהרתו קל וחומר לשאר מצות : ולא תאכל הנפש עם הבשר ·
אזהרה לאבר מן החי : לא תאכלנו · אזהרה לדם התמצית : לא תאכלנו · אזהרה לדם האיברים : למען ייטב לך וגומר · צא ולמד מתן שכרן של
מצות אם הדם שנפשו של אדם קצה ממנו הפורש ממנו זוכה לו ולבניו אחריו קל וחומר לגזל ועריות שנפשו של אדם מתאוה להם : רק קדשיך · אעפ"שאתה
מותר לשחוט חולין לא היתרתי לך לשחוט את הקדשים ולאכלן בשעריך בלא הקרבה אלא הביאם לבית הבחירה : ועשית

ובאת אל המקום אשר יבחר יהוה׃ ועשית עלתיך הבשר והדם
על מזבח יהוה אלהיך ודם זבחיך ישפך על מזבח יהוה אלהיך
והבשר תאכל׃ שמר ושמעת את כל הדברים האלה אשר אנכי
מצוך למען ייטב לך ולבניך אחריך עד עולם כי תעשה הטוב
והישר בעיני יהוה אלהיך׃ כי יכרית יהוה אלהיך
את הגוים אשר אתה בא שמה לרשת אותם מפניך וירשת אתם
וישבת בארצם׃ השמר לך פן תנקש אחריהם אחרי השמדם
מפניך ופן תדרש לאלהיהם לאמר איכה יעבדו הגוים האלה את
אלהיהם ואעשה כן גם אני׃ לא תעשה כן ליהוה אלהיך כי כל
תועבת יהוה אשר שנא עשו לאלהיהם כי גם את בניהם ואת
בנתיהם ישרפו באש לאלהיהם׃ את כל הדבר אשר אנכי מצוה
אתכם אתו תשמרו לעשות לא תסף עליו ולא תגרע ממנו׃
יג כי יקום בקרבך נביא או חלם חלום ונתן אליך אות
או מופת׃ ובא האות והמופת אשר דבר אליך לאמר נלכה אחרי
אלהים אחרים אשר לא ידעתם ונעבדם׃ לא תשמע אל דברי
הנביא ההוא או אל חולם החלום ההוא כי מנסה יהוה אלהיכם
אתכם לדעת הישכם אהבים את יהוה אלהיכם בכל לבבכם ובכל
נפשכם׃ אחרי יהוה אלהיכם תלכו ואתו תיראו ואת מצותיו תשמרו
ובקלו תשמעו ואתו תעבדו ובו תדבקון׃ והנביא ההוא או חלם
החלום ההוא יומת כי דבר סרה על יהוה אלהיכם המוציא אתכם
מארץ מצרים והפדך מבית עבדים להדיחך מן הדרך אשר צוך
יהוה אלהיך ללכת בה ובערת הרע מקרבך׃
כי יסיתך אחיך בן אמך או בנך או בתך או אשת חיקך או
רעך אשר כנפשך בסתר לאמר נלכה ונעבדה אלהים אחרים
אשר לא ידעת אתה ואבתיך׃ מאלהי העמים אשר סביבתיכם
הקרבים אליך או הרחקים ממך מקצה הארץ ועד קצה הארץ׃
לא תאבה לו ולא תשמע אליו ולא תחוס עינך עליו ולא תחמל
ולא תכסה עליו׃ כי הרג תהרגנו ידך תהיה בו בראשונה להמיתו
ויד כל העם באחרנה׃ וסקלתו באבנים ומת כי בקש להדיחך
מעל יהוה אלהיך המוציאך מארץ מצרים מבית עבדים׃ וכל
ישראל ישמעו ויראו ולא יוספו לעשות כדבר הרע הזה בקרבך׃ וייראו

ותיתי לאתרא דיתרעי יוי׃ ותעביד עלותך בסרא ודמא על
מדבחא דיוי אלהך ודם נכסת קודשך ישתפך על מדבחא דיוי אלהך
ובסרא תיכול׃ טר ותקביל ית כל פתגמיא האלין דאנא מפקיד
לך בדיל דייטב לך ולבנך בתרך עד עלמא ארי תעביד דתקין
ודכשר קדם יוי אלהך׃ ארי ישיצי יוי אלהך ית
עממיא דאת עליל לתמן למירת יתהון מן קדמך ותירת יתהון
ותיתב בארעהון׃ אסתמר לך דילמא תתקל בתריהון בתר
דישתיצון מן קדמך ודילמא תתבע לטעותהון למימר איכדין פלחין
עממיא האלין ית טעותהון ואעביד כן אף אנא׃ לא תעביד כן קדם
יוי אלהך ארי כל דמרחק קדם יוי דסני עבדין לטעותהון ארי אף
ית בניהון וית בנתיהון מוקדין בנורא לטעותהון׃ ית כל פתגמא
דאנא מפקיד יתכון יתיה תטרון למעבד לא תוספון עלוהי ולא
תמנעון מניה׃ ארי יקום בינך נביא או חלים חילמא
ויתין לך את או מופתא׃ וייתי אתא ומופתא דמליל עמך למימר
ניהך בתר טעות עממיא דלא ידעתינון ונפלחינון׃ לא תקביל
לפתגמי נביא ההוא או לות חלים חילמא ההוא ארי מנסי יוי אלהכון
יתכון למידע האיתיכון רחמין ית יוי אלהכון בכל לבכון ובכל
נפשכון׃ בתר פולחנא דיוי אלהכון תהכון ויתיה תדחלון וית
פיקודוהי תיטרון ובמימריה תקבלון וקדמוהי תפלחון ובדחלתיה
תתקרבון׃ ונביא ההוא או חלים חילמא ההוא יתקטיל ארי מליל
סטיא על יוי אלהכון דאפיק יתכון מארעא דמצרים ודפרקך
מבית עבדותא לאטעיותך מן אורחא די פקדך יוי אלהך למהך בה
ותפלי עביד דביש מבינך׃ ארי ימלכינך אחוך בר
אמך או ברך או ברתך או איתת קימך או חברך די כנפשך בסתר
למימר נהך ונפלח לטעות עממיא די לא ידעתא את ואבהתך׃
מטעות עממיא די בסחרניכון דקריבין לך או דרחיקין מינך מסיפי
ארעא ועד סיפי ארעא׃ לא תיבי ליה ולא תקביל למימריה ולא
תחוס עינך עלוהי ולא תרחים ולא תכסי עלוהי׃ ארי מקטל
תקטליניה ידך תהי ביה בקדמיתא למקטליה וידא דכל עמא
בבתריתא׃ ותרגמוניה באבניא וימות ארי בעא לאטעיותך
מדחלתא דיוי אלהך דאפקך מארעא דמצרים מבית עבדותא׃ וכל
ישראל ישמעון וידחלון ולא יוספון למעבד כפתגמא בישא הדין בינך׃

ועשית עולותיך. אם עולות הם תן הבשר והדם על גבי המזבח ואם זבחי שלמים הם: דם זבחיך ישפך. על המזבח תחילה ואחר כך והבשר תאכל: עוד דרשו רבותינו רק קדשיך בא ללמד על הקדשים שבחוצה לארץ וללמד על התמורות ועל ולדות קדשים שיקריבו: שמור. זו משנה שאתה צריך לשמרה בבטנך שלא תשכח כענין שנאמר כי נעים כי תשמרם בבטנך ואם שניתה אפשר שתשמע ותקיים הא כל שאינו בכלל משנה אינו בכלל מעשה: את כל הדברים. שתהא חביבה עליך מצוה קלה כמצוה חמורה: הטוב. בעיני שמים: והישר. בעיני אדם: פן תנקש. אונקלוס תרגם לשון מוקש ואני אומר שלא חש לדקדק בלשון שלא מצינו נו"ן בלשון יוקש ואפילו ליסוד הנופל ממנו אבל בלשון טירוף וקשקוש מצינו כן ואתרכובתיה דא לדא נקשן ואף זה אני אומר פן תנקש אחריהם פן תטרף אחריהם להיות כרוך אחר מעשיהם וכן ינקש נושה לכל אשר לו מקלל את הרשע להיות עליו נושים רבים ויהיו מחזירים ומתנקשים אחר ממונו: אחרי השמדם מפניך. אחר שתראה שאשמידם מפניך יש לך לתת לב מפני מה נשמדו אלו מפני מעשים מקולקלים שבידיהם אף אתה לא תעשה כן שלא יבואו אחרים וישמידוך: איכה יעבדו. לפי שלא ענש על עבודה זרה אלא זבוח וקטור ונסוך והשתחואה כמו שכתוב בלתי לה' לבדו דברים הנעשים לגבוה בא ולמדך כאן שאם דרכה של עבודה זרה לעובדה בדבר אחר כגון פוער לפעור וזורק אבן למרקולים זו היא עבודתו וחייב. אבל זבוח וקטור וניסוך והשתחואה אפי' שלא כדרכה חייב: כי גם את בניהם. גם לרבות את אבותם ואמותיהם. אמר רבי עקיבה אני ראיתי גוי שכפתו לאביו לפני כלבו ואכלו: את כל הדבר. קלה כחמורה: תשמרון לעשות. ליתן לא תעשה על עשה האמורים בפרשה שכל השמר לשון לא תעשה הוא אא שאין לוקין על השמר של עשה: לא תוסף עליו. חמשה טוטפות חמשה מינין בלולב ארבע ברכות לברכת כהנים: ונתן אליך אות. בשמים כענין שנאמר בגדעון ועשית עמדי אות. ואומר יהי נא חורב על הגיזה וגו': אות ומופת. בארץ אעפ"כ לא תשמע לו ואם תאמר מפני מה נותן לו הקב"ה ממשלה לעשות אות: כי מנסה ה' אלהיכם אתכם: ואת מצותיו תשמורו. תורת משה: ובקולו תשמעו. בקול הנביאים: ואותו תעבודו. במקדשו: ובו תדבקון. הדבק בדרכיו גמול חסדים קבור מתים בקור חולים כמו שעשה הקב"ה: סרה. דבר המוסר מן העולם שלא היה ולא נברא ולא צויתיו לדבר כן דישטורנ"א בלע"ז: והפודך מבית עבדים. אפי' אין לו עליך אלא שפדאך דיו: כי יסיתך. אין הסתה אלא גרוי שנ' כי אם ה' הסיתך בי אמיטרא"ה בלע"ז שמשיאו לעשות כן: אחיך. מאב או בן אמך מאם: חיקך. השוכבת בחיקך ומחקה בך אפקיי"רא בלע"ז וכן מחיק הארץ מיסוד התקוע בארץ: אשר כנפשך. זה אביך פירש לך הכתו' את החביבין לך קל וחומר לאחרי': בסתר. דבר הכתוב בהווה שאין דברי מסית אלא בסתר וכן שלמה הוא אומר בנשף בערב יום באישון לילה ואפלה: אשר לא ידעת אתה ואבותיך. דבר זה גנאי גדול הוא לך שאף האומות אין מניחין מה שמסרו להם אבותיהם וזה אומר לך עזוב מה שמסרו לך אבותיך: הקרובים אליך או הרחוקים. למה פרט קרובים ורחוקי' אלא כך אמר הכתוב מטבען של קרובים אתה למד טבען של רחוקים כשם שאין ממש בקרובים כך אין ממש ברחוקי': מקצה הארץ. זו חמה ולבנה וצבא השמים שהן מהלכים מסוף העולם ועד סופו: לא תאבה לו. לא תהא תאב לו לא תאהבנו לפי שנאמר ואהבת לרעך כמוך את זה לא תאהב ולא תשמע אליו בהתחננו על נפשו למחול לו לפי שנ' עזוב תעזוב עמו לזה לא תעזוב: ולא תחוס עינך עליו. לפי שנ' לא תעמוד על דם רעך על זה לא תחוס: ולא תחמול. לא תהפוך בזכותו: ולא תכסה עליו. אם אתה יודע לו חובה אינך רשאי לשתוק: כי הרוג תהרגנו. יצא מבית דין חייב אל תחזירהו לזכות: ידך תהיה [illegible] מצוה. מצוה ביד הנסית להמיתו לא מת בידו ימות ביד אחרים שנאמר ויד כל העם וגו': לשבת שם. פרט לירושלם שלא ניתנה לדירה: כי תשמע

כי תשמע באחת עריך אשר יהוה אלהיך
נתן לך לשבת שם לאמר : יצאו אנשים בני בליעל מקרבך
וידיחו את ישבי עירם לאמר נלכה ונעבדה אלהים אחרים אשר
לא ידעתם : ודרשת וחקרת ושאלת היטב והנה אמת נכון הדבר
נעשתה התועבה הזאת בקרבך : הכה תכה את ישבי העיר ההוא
לפי חרב החרם אתה ואת כל אשר בה ואת בהמתה לפי חרב :
ואת כל שללה תקבץ אל תוך רחבה ושרפת באש את העיר ואת
כל שללה כליל ליהוה אלהיך והיתה תל עולם לא תבנה עוד : ולא
ידבק בידך מאומה מן החרם למען ישוב יהוה מחרון אפו ונתן
לך רחמים ורחמך והרבך כאשר נשבע לאבתיך : כי תשמע בקול
יהוה אלהיך לשמר את כל מצותיו אשר אנכי מצוך היום לעשות
יד הישר בעיני יהוה אלהיך : בנים אתם
ליהוה אלהיכם לא תתגדדו ולא תשימו קרחה בין עיניכם למת :
כי עם קדוש אתה ליהוה אלהיך ובך בחר יהוה להיות לו לעם
סגלה מכל העמים אשר על פני האדמה :
לא תאכל כל תועבה : זאת הבהמה אשר תאכלו שור שה
כשבים ושה עזים : איל וצבי ויחמור ואקו ודישן ותאו וזמר : וכל
בהמה מפרסת פרסה ושסעת שסע שתי פרסות מעלת גרה בבהמה
אתה תאכלו : אך את זה לא תאכלו ממעלי הגרה וממפריסי
הפרסה השסועה את הגמל ואת הארנבת ואת השפן כי מעלה
גרה המה ופרסה לא הפריסו טמאים הם לכם : ואת החזיר כי
מפריס פרסה הוא ולא גרה טמא הוא לכם מבשרם לא תאכלו
ובנבלתם לא תגעו : את זה תאכלו מכל אשר
במים כל אשר לו סנפיר וקשקשת תאכלו : וכל אשר אין לו סנפיר
וקשקשת לא תאכלו טמא הוא לכם : כל צפור
טהרה תאכלו : וזה אשר לא תאכלו מהם הנשר והפרס והעזניה :
והראה ואת האיה והדיה למינה : ואת כל ערב למינו : ואת בת
היענה ואת התחמס ואת השחף ואת הנץ למינהו : את הכוס ואת
הינשוף והתנשמת : והקאת ואת הרחמה ואת השלך : והחסידה
והאנפה למינה והדוכיפת והעטלף : וכל שרץ העוף טמא הוא
לכם לא יאכלו : כל עוף טהור תאכלו : לא תאכלו כל נבלה לגר
אשר בשעריך תתננה ואכלה או מכר לנכרי כי עם קדוש אתה
ליהוה אלהיך לא תבשל גדי בחלב אמו :

ארי תשמע בחדא מקירוך דיוי אלהך יהיב לך למתב תמן למימר :
נפקו גוברין בני רשעא מבינך ואטעיו ית יתבי קרתהון למימר
נהך ונפלח לטעות עממיא די לא ידעתון : ותתבע ותבדוק ותשאל
יאות והא קושטא כיון פתגמא אתעבידת תועבתא הדא בינך :
מימחא תמחי ית יתבי קרתא ההיא לפתגם דחרב גמר יתה וית
כל די בה וית בעירה לפתגם דחרב : וית כל עדאה תכנוש לגו
פתאה ותוקיד בנורא ית קרתא וית כל עדאה גמיר קדם יוי אלהך
ותהי תל חריב לעלם לא תתבני עוד : ולא ידבק בידך מדעם מן
חרמא בדיל דיתוב יוי מתקוף רוגזיה ויתן לך רחמין וירחם ע
עלך ויסגינך כמא די קיים לאבהתך : ארי תקבל למימרא דיוי
אלהך למטר ית כל פיקודוהי די אנא מפקיד לך יומא דין למעבד
דכשר קדם יוי אלהך : בנין אתון קדם יוי אלהכון לא
תתהממון ולא תשוון מרט בין עיניכון על מית : ארי עם קדיש
את קדם יוי אלהך ובך אתרעי יוי למהוי ליה לעם חביב מכל עממיא
די על אפי ארעא : לא תיכול כל דמרחק : דין בעירא
דתיכלון תורין אמרין דרחילין וגדין דעזין : איילא וטביא ויחמורא
ויעלא ורימא ותורבלא ודיצא : וכל בעירא דסדיק פרסתא ומטלפן
טילפין תרתין פרסתא מסקא פשרא בבעירא יתה תיכלון : ברם
ית דין לא תיכלון ממסקי פשרא וממסדיקי פרסתא מטלפי טלפי
ית גמלא וית ארנבא וית טפזא ארי מסקי פשר אנון ופרסתהון
לא סדיקא מסאבין אנון לכון : וית חזירא ארי מסדיק פרסתא
הוא ולא פשר מסאב הוא לכון מבסריהון לא תיכלון ובנבלתהון
לא תקרבון : ית דין תיכלון מכל די
במיא כל די ליה ציצין וקלפין תיכלון : וכל די לית ליה ציצין
וקלפין לא תיכלון מסאב הוא לכון : כל ציפר דכי
תיכלון : ודין די לא תיכלון מנהון נשרא וער ועזיא : ובת כנפא
וטרפיתא ודיתא לזנה : וית כל עורבא לזניה : וית בת נעמיתא
וציצא וציפר שחפא ונצא לזנוהי : וקדיא וקיפופא ובותא : וקתא
וירקריקא ושלינונא : וחורויתא ואיבו לזנה ונגר טורא ועטליפא
: וכל ריחשא דעופא מסאב הוא לכון לא יתאכלון : כל עופא דכיא
תיכלון : לא תיכלון כל נבילא לתותב ערל דבקירויך תתנינה
וייכלינה או תזבנינה לבר עממין ארי עם קדיש את קדם יוי אלהך
לא תיכול בשר בחלב : עסרא

כי תשמע לאמר · אומר כן יבאו וגו': בני בליעל · בלי עול שפרקו עולו של מקום: אנשים · ולא נשים: יושבי עירם · ולא יושבי עיר אחרת מכאן אמרו אין נעשית עיר הנדחת עד שידיחוה אנשים ועד שיהיו מדיחיה מתוכה: ודרשת וחקרת ושאלת היטב · מכאן למדו שבע חקירות מרבוי המקרא כאן יש שלש דרישה וחקירה והיטב ושאלת אינו מן המנין ומתנו למדו בדיקות · ובמקום אחר הוא אומר ודרשו השופטים היטב ובמקום אחר הוא אומר ודרשת היטב ולמדו היטב היטב לגזירה שוה ליתן האמור של זה בזה: הכה תכה · אם אינך יכול להמיתם במיתה הכתובה בהם המיתם באחרת: לה' אלהיך · לשמו ובשבילו: למען ישוב ה' מחרון אפו · שכל זמן שעז' בעולם חרון אף בעולם: לא תתגודדו · לא תתנו גדידה ושרט בבשרכם על מת כדרך שהאמוריים עושין לפי שאתם בניו של מקום ואתם ראויין להיות נאים ולא גדודים ומקורחים: בין עיניכם · אצל הפדחת ובמקום אחר הוא אומר ולא יקרחו קרחה בראשם לעשות כל הראש כבין העינים: כי עם קדוש אתה · קדושת עצמך מאבותיך · ועוד ובך בחר ה': כל תועבה · כל שתעבתי לך · כגון צרם אזן בכור כדי לשוחטו במדינה הרי דבר שתעבתי לך: כל מום לא יהיה בו · בא ולמד כאן שלא ישחט ויאכל על אותו המום · בשל בשר בחלב הרי דבר שתעבתי לך הזהיר כאן על אכילתו: זאת הבהמה · איל וצבי ויחמור · למדנו שהחיה בכלל בהמה · ולמדנו שהבהמה וחיה טמאה מרובה מן הטהורה שבכל מקום פורט את המועט: אקו · מתורגם יעלא יעלי סלע הוא אשטנבוק: ותאו תורבלא שור היער · בלא יער בלשון ארמי: מפרסת · סדוקה כתרגומו: פרסה · פלגטה: ושוסעת · חלוקה בשתי צפרנים שיש סדוקה ואינה חלוקה בצפרנים והיא טמאה: בבהמה · משמע מה שנמצא בבהמה אכול · מכאן אמרו שהשליל מותר בשחיטת אמו: השסועה · בריה היא שיש לה שני גבין ושני שדראות אמרו רבותינו למה נשנו בבהמה מפני השסועה ובעופות מפני הראה שלא נאמרו בתורת כהנים: ובנבלתם לא תגעו · רבותינו פירשו ברגל שאדם חייב לטהר את עצמו ברגל יכול יהיו מוזהרים בכל השנה תלמוד לומר אמור אל הכהנים וגו' · ומה טומאת המת חמורה כהנים מוזהרים ואין ישראל מוזהרים טומאת נבלה קלה לא כל שכן: כל צפור טהורה תאכלו · להתיר משולחת שבמצורע: וזה אשר לא תאכלו · לאסור את השחוטה: הראה והאיה · היא דאה היא איה היא דיה ולמה נקראת שמה ראה שרואה ביותר: ולמה הזהירך בכל שמותיה שלא ליתן פתחון פה לבעל דין לחלוק שלא יהא האוסרה קורא אותה ראה והבא להתיר אומר זו דאה שמה או איה שמה וזו לא אסר הכתוב: ובעופות · פרט לך הטמאים ללמד שהעופות טהורים מרובים על הטמאים לפיכך פרט את המועט: התנשמת · קלבא סוריץ: שלך · השולה דגים מן הים: דוכיפת · הוא תרנגול הבר ובלעז הרופא וכרבלתו כפולה: שרץ העוף · הם הנמוכים הרוחשים על הארץ כגון זבובין וצרעים וחגבים טמאים הם קרויים שרץ: כל עוף טהור תאכלו · ולא את הטמא בא ליתן עשה על לא תעשה · וכן בבהמה אותה תאכלו ולא בהמה טמאה לאו הבא מכלל עשה עשה לעבור עליהם בעשה ולא תעשה: לגר אשר בשעריך · גר תושב שקבל עליו שלא לעבוד ע"ז ואוכל נבלות: כי עם קדוש אתה לה' · קדש את עצמך במותר לך · דברים המותרים ואחרים נוהגים בהם איסור אל תתירם בפניהם: לא תבשל גדי · שלשה פעמים פרט לחיה ולעופות ולבהמה טמאה · לא תבשל גדי: עשר תעשר ·

עשר תעשר את כל תבואת זרעך היצא השדה שנה שנה׃ ואכלת לפני יהוה אלהיך במקום אשר יבחר לשכן שמו שם מעשר דגנך תירשך ויצהרך ובכרת בקרך וצאנך למען תלמד ליראה את יהוה אלהיך כל הימים׃ וכי ירבה ממך הדרך כי לא תוכל שאתו כי ירחק ממך המקום אשר יבחר יהוה אלהיך לשום שמו שם כי יברכך יהוה אלהיך׃ ונתתה בכסף וצרת הכסף בידך והלכת אל המקום אשר יבחר יהוה אלהיך בו׃ ונתתה הכסף בכל אשר תאוה נפשך בבקר ובצאן וביין ובשכר ובכל אשר תשאלך נפשך ואכלת שם לפני יהוה אלהיך ושמחת אתה וביתך׃ והלוי אשר בשעריך לא תעזבנו כי אין לו חלק ונחלה עמך׃

מקצה שלש שנים תוציא את כל מעשר תבואתך בשנה ההוא והנחת בשעריך׃ ובא הלוי כי אין לו חלק ונחלה עמך והגר והיתום והאלמנה אשר בשעריך ואכלו ושבעו למען יברכך יהוה אלהיך בכל מעשה ידך אשר תעשה׃

מקץ שבע שנים תעשה שמטה׃ וזה דבר השמטה שמוט כל בעל משה ידו אשר ישה ברעהו לא יגש את רעהו ואת אחיו כי קרא שמטה ליהוה׃ את הנכרי תגש ואשר יהיה לך את אחיך תשמט ידך׃ אפס כי לא יהיה בך אביון כי ברך יברכך יהוה בארץ אשר יהוה אלהיך נתן לך נחלה לרשתה׃ רק אם שמוע תשמע בקול יהוה אלהיך לשמר לעשות את כל המצוה הזאת אשר אנכי מצוך היום׃ כי יהוה אלהיך ברכך כאשר דבר לך והעבטת גוים רבים ואתה לא תעבט ומשלת בגוים רבים ובך לא ימשלו׃ כי יהיה בך אביון מאחד אחיך באחד שעריך בארצך אשר יהוה אלהיך נתן לך לא תאמץ את לבבך ולא תקפץ את ידך מאחיך האביון׃ כי פתח תפתח את ידך לו והעבט תעביטנו די מחסרו אשר יחסר לו׃ השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמר קרבה שנת השבע שנת השמטה ורעה עינך באחיך האביון ולא תתן לו וקרא עליך אל יהוה והיה בך חטא׃ נתון תתן לו ולא ירע לבבך בתתך לו כי בגלל הדבר הזה יברכך יהוה אלהיך בכל מעשך ובכל משלח ידך׃ כי לא יחדל אביון מקרב הארץ על כן אנכי מצוך לאמר פתח תפתח את ידך לאחיך לעניך ולאבינך בארצך׃

עשרא תעשר ית כל עללת זרעך דיפוק חקלא שנא בשנא׃ ותיכול קדם יי אלהך באתרא דיתרעי לאשראה שכינתיה תמן מעשר עבורך חמרך ומשחך ובכורי תורך ועננך בדיל דתילף למדחל קדם יי אלהך כל יומיא׃ וארי יסגי מינך אורחא ארי לא תיכול למטלה ארי יתרחק מינך אתרא דיתרעי יי אלהך לאשראה שכינתיה תמן ארי יברכינך יי אלהך׃ ותתן בכספא ותצור כספא בידך ותהך לאתרא דיתרעי יי אלהך ביה׃ ותתן כספא בכל דיתרעי נפשך בתורי ובענא ובחמר חדת ובעתיק ובכל די תשאלינך נפשך ותיכול תמן קדם יי אלהך ותחדי את ואנש ביתך׃ וליואה די בקרוך לא תשבקיניה ארי לית ליה חולק ואחסנא עמך׃

מסוף תלת שנין תפיק ית כל מעשר עללתך בשתא ההיא ותצנע בקרוך׃ וייתי ליואה ארי לית ליה חולק ואחסנא עמך וגיורא ויתמא וארמלתא די בקרוך וייכלון ויסבעון בדיל דיברכינך יי אלהך בכל עובדי ידך די תעביד׃

מסוף שבע שנין תעביד שמטתא׃ ודין פתגם שמטתא דישמט כל גבר מרי רשו די ירשי בחבריה לא יתבע מן חבריה ומן אחוהי ארי קרא שמטתא קדם יי׃ מן בר עממין תתבע ודיהי לך עם אחוך תשמיט ידך׃ לחוד ארי לא יהי בך מסכינא ארי ברכא יברכינך יי בארעא דיי אלהך יהיב לך אחסנא למירתה׃ לחוד אם קבלא תקביל למימרא דיי אלהך למיטר למעבד ית כל תפקידתא הדא די אנא מפקיד לך יומא דין׃ ארי יי אלהך ברכך כמא די מליל לך ותוזיף לעממין סגיאין ואת לא תתזיף ותשלוט בעממין סגיאין ובך לא ישלטון׃ ארי יהי בך מסכינא מחד אחך בחדא מקרוך בארעך דיי אלהך יהיב לך לא תתקיף ית לבך ולא תקפוץ ית ידך מאחוך מסכינא׃ ארי מפתח תפתח ית ידך ליה ואוזפא תוזפיניה כמסת חסרוניה די חסיר ליה׃ אסתמר לך דילמא יהי פתגמא עם לבך ברשע למימר קריבת שתא שביעתא שתא דשמטתא ותבאש עינך באחוך מסכינא ולא תתין ליה ויקרי עלך קדם יי ויהי בך חובא׃ מתן תתין ליה ולא יבאש לבך במתנך ליה ארי בדיל פתגמא הדין יברכינך יי אלהך בכל עובדך ובכל אושטות ידך׃ ארי לא יפסוק מסכינא מגו ארעא על כן אנא מפקיד לך למימר מפתח תפתח ית ידך לאחוך לעניך ולמסכינך בארעך׃

עשר תעשר. מה ענין זה אצל זה אמר להם הקב"ה לישראל אל תגרמו לי לבשל גדיים של תבואה עד שהן במעי אמותיהן שאם אין אתם מעשרין מעשרות כראוי כשהיא סמוך להתבשל אני מוציא רוח קדים והיא משדפתן שנאמר ושדפה לפני קמה. וכן לענין בכורים: שנה שנה. מכאן שאין מעשרין מן החדש על הישן: ואכלת וגו'. זה מעשר שני שכבר למדנו ליתן מעשר אחר ללוים שנאמר כי תקחו מאת בני ישראל וגומר ונתן להם רשות לאכלו בכל מקום שנא' ואכלתם אותו בכל מקום על כרחך זה מעשר אחר הוא: כי יברכך. שתהא התבואה מרובה לשאת: בכל אשר תאוה נפשך. כלל: בבקר ובצאן וביין ובשכר. פרט: ובכל אשר תשאלך נפשך. חזר וכלל מה הפרט מפורש ולד ולדות הארץ וראוי למאכל אדם וכו': והלוי לא תעזבנו. מליתן לו מעשר ראשון: כי אין לו חלק ונחלה עמך. יצאו לקט שכחה ופאה והפקר שאף הוא יש לו חלק עמך בהן כמוך ואינן חייבין במעשר: מקצה שלש שנים. בא ולמד שאם השהה מעשרותיו של שנה ראשונה ושניה לשלישית יבערם מן הבית בשלישית: ובא הלוי. ויטול מעשר ראשון: והגר והיתום. ויטלו מעשר שני שהוא של עני של שנה זו. ולא תאכלנו אתה בירושלים כדרך שנזקקת לאכול מעשר שני של שתי שנים: ואכלו ושבעו. תן להם כדי שבען מכאן אמרו אין פוחתין לעני בגרן וכו' ואתה הולך לירושלים במעשר של שנה ראשונה ושניה שהשהית ותודה בערתי הקדש מן הבית כמו שמפורש בכי תכלה לעשר: מקץ שבע שנים. יכול שבע שנים לכל מלוה ומלוה ת"ל קרבה שנת השבע ואם אתה אומר שבע שנים לכל מלוה ומלוה להלואת כל אחד ואחד היאך היא קריבה הא למדת שבע שנים למנין השמיטים: שמוט כל בעל משה ידו. שמוט את ידו של כל בעל משה: אפס כי לא יהיה בך אביון. ולהלן הוא אומר כי לא יחדל אביון אלא בזמן שאתם עושים רצונו של מקום אביונים באחרים ולא בכם וכשאין אתם עושים רצונו של מקום אביונים בכם: אביון. דל מעני ולשון אביון שהוא תאב לכל דבר: רק אם שמוע תשמע. אז לא יהיה בך אביון: שמוע תשמע. שמע קמעא משמיעין אותו הרבה: כאשר דבר לך. והיכן דבר ברוך אתה בעיר: והעבטת. כל לשון הלואה כשהוא נופל על המלוה נופל בלשון מפעיל כגון והלוית והעבטת ואם היה אומר ועבטת היה נופל על הלוה כמו ולוית: והעבטת גוים. יכול שתהא לוה מזה ומלוה לזה ת"ל ואתה לא תעבוט: ומשלת בגוים רבים. יכול גוים אחרים מושלים עליך תלמוד לומר ובך לא ימשלו: כי יהיה בך אביון. התאב תאב קודם: מאחד אחיך. אחיך מאביך קודם לאחיך מאמך: באחד שעריך. עניי עירך קודמים לעניי עיר אחרת: לא תאמץ. יש לך אדם שמצטער אם יתן אם לא יתן לכך נאמר לא תאמץ: ולא תקפוץ. יש לך אדם שפושט את ידו וקופצה לכך נאמר לא תקפוץ: מאחיך האביון. אם לא תתן לו סופך להיות אחיו של אביון: פתוח תפתח. אפילו כמה פעמים: כי פתוח תפתח. הרי כי משמש בלשון אלא: והעבט תעביטנו. אם לא רצה במתנה תן לו בהלואה: די מחסרו. ואי אתה מצווה לעשרו: אשר יחסר לו. אפי' סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו: לו. זו אשה. וכן הוא אומר אעשה לו עזר כנגדו: וקרא עליך. יכול מצוה לקרות ת"ל ולא יקרא: והיה בך חטא. מכל מקום אפי' לא יקרא. אם כן למה נאמר וקרא עליך ממהר אני ליפרע על ידי הקורא יותר ממי שאינו קורא: נתון תתן לו. אפי' מאה פעמים: לו. בינו לבינך: כי בגלל הדבר. אפי' אמרת ליתן אתה נוטל שכר האמירה עם שכר המעשה: על כן. מפני כן: לאמר. עצה לטובתך אני משיאך: לאחיך לעניך. לאיזה אח לעני: לעניך. ביוד אחד לשון עני אחד הוא אבל עניים בשני יודין בשני עניים: כי ימכר

כִּי־יִמָּכֵר לְךָ אָחִיךָ הָעִבְרִי אוֹ הָעִבְרִיָּה
וַעֲבָדְךָ שֵׁשׁ שָׁנִים וּבַשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִת תְּשַׁלְּחֶנּוּ חָפְשִׁי מֵעִמָּךְ׃ וְכִי־
תְשַׁלְּחֶנּוּ חָפְשִׁי מֵעִמָּךְ לֹא תְשַׁלְּחֶנּוּ רֵיקָם׃ הַעֲנֵיק תַּעֲנִיק לוֹ
מִצֹּאנְךָ וּמִגָּרְנְךָ וּמִיִּקְבֶךָ אֲשֶׁר בֵּרַכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ תִּתֶּן־לוֹ׃ וְזָכַרְתָּ
כִּי עֶבֶד הָיִיתָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיִּפְדְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עַל־כֵּן אָנֹכִי מְצַוְּךָ א
אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה הַיּוֹם׃ וְהָיָה כִּי־יֹאמַר אֵלֶיךָ לֹא אֵצֵא מֵעִמָּךְ כִּי את
אֲהֵבְךָ וְאֶת־בֵּיתֶךָ כִּי־טוֹב לוֹ עִמָּךְ׃ וְלָקַחְתָּ אֶת־הַמַּרְצֵעַ וְנָתַתָּה בְאָזְנוֹ
וּבַדֶּלֶת וְהָיָה לְךָ עֶבֶד עוֹלָם וְאַף לַאֲמָתְךָ תַּעֲשֶׂה־כֵּן׃ לֹא־יִקְשֶׁה
בְעֵינֶךָ בְּשַׁלֵּחֲךָ אֹתוֹ חָפְשִׁי מֵעִמָּךְ כִּי מִשְׁנֶה שְׂכַר שָׂכִיר עֲבָדְךָ שֵׁשׁ
שָׁנִים וּבֵרַכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה׃
כָּל־הַבְּכוֹר אֲשֶׁר יִוָּלֵד בִּבְקָרְךָ וּבְצֹאנְךָ הַזָּכָר
תַּקְדִּישׁ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא תַעֲבֹד בִּבְכֹר שׁוֹרֶךָ וְלֹא תָגֹז בְּכוֹר צֹאנֶךָ׃
לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ תֹאכְלֶנּוּ שָׁנָה בְשָׁנָה בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יה
יְהוָה אַתָּה וּבֵיתֶךָ׃ וְכִי־יִהְיֶה בוֹ מוּם פִּסֵּחַ אוֹ עִוֵּר כֹּל מוּם רָע לֹא ת
תִזְבָּחֶנּוּ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ בִּשְׁעָרֶיךָ תֹּאכְלֶנּוּ הַטָּמֵא וְהַטָּהוֹר יַחְדָּו
כַּצְּבִי וְכָאַיָּל׃ רַק אֶת־דָּמוֹ לֹא תֹאכֵל עַל־הָאָרֶץ תִּשְׁפְּכֶנּוּ כַּמָּיִם׃
שָׁמוֹר אֶת־חֹדֶשׁ הָאָבִיב וְעָשִׂיתָ פֶּסַח לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ יו
כִּי בְּחֹדֶשׁ הָאָבִיב הוֹצִיאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מִמִּצְרַיִם לָיְלָה׃ וְזָבַחְתָּ פֶּסַח
לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ צֹאן וּבָקָר בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם׃
לֹא־תֹאכַל עָלָיו חָמֵץ שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל־עָלָיו מַצּוֹת לֶחֶם עֹנִי כִּי בת
בְחִפָּזוֹן יָצָאתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְמַעַן תִּזְכֹּר אֶת־יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ
מִצְרַיִם כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ׃ וְלֹא־יֵרָאֶה לְךָ שְׂאֹר בְּכָל־גְּבֻלְךָ שִׁבְעַת יָמִים
וְלֹא־יָלִין מִן־הַבָּשָׂר אֲשֶׁר תִּזְבַּח בָּעֶרֶב בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן לַבֹּקֶר׃ לֹא
תוּכַל לִזְבֹּחַ אֶת־הַפָּסַח בְּאַחַד שְׁעָרֶיךָ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ׃
כִּי אִם־אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם תִּזְבַּח
אֶת־הַפֶּסַח בָּעָרֶב כְּבוֹא הַשֶּׁמֶשׁ מוֹעֵד צֵאתְךָ מִמִּצְרָיִם׃ וּבִשַּׁלְתָּ
וְאָכַלְתָּ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בּוֹ וּפָנִיתָ בַבֹּקֶר וְהָלַכְתָּ ל

ארי יזדבן לך אחוך בר ישראל או בת ישראל ויפלחינך שית שנין ובשתא שביעיתא תפטריניה בר חורין מעמך: וארי תיפטריניה בר חורין מעמך לא תפטריניה ריקן: אפרשא תפריש ליה מענך מאדרך וממעצרתך די ברכך יי אלהך תתן ליה: ותדכר ארי עבדא הויתא בארעא דמצרים ופרקך יי אלהך על כן אנא מפקיד לך ית פתגמא הדין יומא דין: ויהי ארי יימר לך לא אפוק מעמך ארי רחימך וית אנש ביתך ארי טב ליה עמך: ותיסב ית מרצעא ותתן באודניה ובדשא ויהי לך עבד פלח לעלם ואף לאמתך תעביד כן: לא יקשי בעינך במפטרך יתיה בר חורין מעמך ארי על חד תרין כאגר אגירא פלחך שית שנין ויברכינך יי אלהך בכל די תעביד:

כל בוכרא די יתיליד בתורך ובענך דיכרין תקדיש קדם יי אלהך לא תיפלח בבוכרא דתורך ולא תגוז בוכרא דענך: קדם יי אלהך תיכליניה שנא בשנא באתרא די יתרעי יי את ואנש ביתך: וארי יהי ביה מומא חגיר או עויר כל מום ביש לא תכ תכסיניה קדם יי אלהך: בקירוך תיכליניה מסאבא ודכיא כחדא כבסר טביא ואילא: לחוד ית דמיה לא תיכול על ארעא תשדיניה כמיא:

טר ית ירחא דאביבא ותעביד פסחא קדם יי אלהך ארי בירחא דאביבא אפקך יי אלהך ממצרים ועבד לך ניסין בליליא: ותכוס פיסחא קדם יי אלהך מן בני ענא ונכסת קודשיא מן תורי באתרא די יתרעי יי לאשראה שכינתיה תמן: לא תיכול עלוהי חמיע שבעא יומין תיכול עלוהי פטיר לחים עוני ארי בבהילו נפקתא מארעא דמצרים בדיל דתידכר ית יום מפקך מארעא דמצ כל יומי חייך: ולא יתחזי לך חמיר בכל תחומך שבעא יומין ולא יבית מן בסרא די תכוס ברמשא ביומא קדמאה לצפרא: לית לך רשו למיכס ית פסחא בחדא מקירוך די יי אלהך יהיב לך: אלהן באתרא די יתרעי יי אלהך לאשראה שכינתיה תמן תכוס ית פסחא ברמשא כמיעל שמשא זמן מפקך ממצרים: ותבשל ותיכול באתרא די יתרעי יי אלהך ביה ותתפני בצפרא ותהך למשכנך

כי ימכר לך · על ידי אחרים במכרוהו בית דין בגנבתו הכתוב מדבר · והרי כבר נאמר כי תקנה עבד עברי ובמכרוהו בד' הכתו' מדבר אלא מפני ב' דברים שנתחדשו כאן אחד שכתוב או העבריה אף היא תצא בשש ולא שמכרוה בד' שאין האשה נמכרת בגנבתה שנ' בגנבתו ולא בגנבתה אלא בקטנה שמכרה אביה ולמד כאן שאם יצאו שש שנים קודם שתביא סימנין תצא: ועוד חדש כאן העניק תעניק · העניק תעניק · לשון עדי בגובה ובמראית העין דבר שיהא ניכר שהטיבות לו · ויש מפרשים לשון הטענה על צוארו: מצאנך מגרנך ומיקבך · יכול אין לי אלא אלו בלבד תלמוד לומר אשר ברכך מכל מה שברכך בוראך ולמה נאמרו אלו מה אלו מיוחדים שהם בכלל ברכה אף כל שהוא בכלל ברכה יצאו פרדות ולמדו רבותינו במסכת קדושין בגזרה שוה כמה נותן לו מכל מין ומין: וזכרת כי עבד היית · והענקתי ושניתי לך מבזת מצרים ובזת הים אף אתה העניק ושנה לו: עבד עולם · יכול כמשמעו תלמוד לומר ושבתם איש אל אחוזתו ואיש אל משפחתו תשובו · הא למדת שאין זה אלא עולמו של יובל: ואף לאמתך תעשה כן · העניק לה · יכול אף לרציעה השוה הכתוב אותה תלמוד לומר אם אמור יאמר העבד עבד נרצע ואין אמה נרצעת: כי משנה שכר שכיר · מכאן אמרו עבד עברי עובד בין ביום ובין בלילה וזהו כפלים שבעבודת שכירי יום · ומהו עבודתו בלילה רבו מוסר לו שפחה כנענית והולדות לאדון: כל הבכור תקדיש · ובמקום אחר הוא אומר אל תקדיש אינו מקדישו לקרבן אחר וכאן למד שמצוה לומ' הרי אתה קדוש לבכורה · דא"אי אפשר לומ' הקדש שכבר נאמר לא תקדיש ואי אפשר לומר לא תקדיש שהרי כבר נאמ' תקדיש הא כיצד מקדיש אתה הקדשו עלוי ונותן להקדש כפי טובת הנאת שבו: לא תעבוד בבכור שורך ולא תגוז וגו': אף החילוף למדו רבותינו שאסור לא שדבר הכתוב בהווה: לפני ה' אלהיך תאכלנו · לכהן הוא אומר שכבר מצינו שהוא ממתנות כהונה אחד תם ואחד בעל מום שנ' ובשר יהיה לך וגו': שנה בשנה · מכאן שאין משהין אותו יותר על שנתו · יכול יהא פסול משעברה שנתו כבר הוקש למעשר שנ' ואכלת לפני ה' אלהיך מעשר דגנך תירושך ויצהרך ובכורות בקרך וגו' מה מעשר שני אינו נפסל משנה לחברתה אף בכור אינו נפסל אלא שמצוה תוך שנתו: שנה בשנה. אם שחטו בסוף שנתו אוכלו אותו היום ויום אחד משנה אחרת ל' ד' שנאכל לשני ימים ולילה אחד: מום · כלל: פסח ועור · פרט: כל מום רע · חזר וכלל מה הפרט מפורש מום הנגלה ואינו חוזר אף כל מום שבנגלה ואינו חוזר: רק את דמו לא תאכל · שלא תאמר הואיל וכולו היתר הבא מכלל איסור הוא שהרי קדשו נשחט בחוץ בלא פדיון ונאכל יכול יהא אף הדם מותר תל"ל רק את דמו לא תאכל: שמור את חדש האביב · מקודם בואו שמור שיהא ראוי לאביב להקריב בו את מנחת העומר ואם לאו עבר את השנה: ממצרי' לילה · והלא ביום יצאו שנ' ממחרת הפסח יצאו בני ישרא' וגו' · אלא לפי שבלילה נתן להם פרעה רשות לצאת שנ' ויקרא למשה ולאהרן לילה וגו': וזבחת פסח לה' אלהיך צאן · שנ' מן הכבשים ומן העזים תקחו: ובקר · תזבח לחגיגה שאם נמנו על הפסח חבורה מרובה מביאים עמו חגיגה כדי שיהא נאכל על השבע · ועוד למדו רבותינו דברים הרבה מפסוק זה: לחם עוני · לחם שמזכיר את העוני שנתענו במצרים: כי בחפזון יצאת · ולא הספיק בצק להחמיץ וזה יהיה לך לזכרון · וחפזון לא שלך היה אלא של מצריים שכן הוא אומר ותחזק מצרים על העם וגו': למען תזכור · על ידי אכילת הפסח והמצה: יום צאתך · ולא ילין מן הבשר אשר תזבח בערב ביום הראשון לבקר · אזהרה למותיר בפסח דורות לפי שלא נאמר אלא בפסח מצרים ויום ראשון האמור כאן הוא ארבעה עשר בניסן כמה דאת אמר אך ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם ולפי שנסתלק הכתוב מענינו של פסח והתחיל לדבר בחקות שבעת ימי' כגון שבעת ימים מצות תאכלו ולא יראה לך שאור בכל גבולך הוצרך לפרש באי זו זביחה הוא מזהיר שאם כתב ולא ילין מן הבשר אשר תזבח בערב לבקר הייתי אומר שלמים הנשחטין כל שבעה בבל תותירו ואינן נאכלין אלא ליום ולילה לכך כתב בערב ביום הראשון · דבר אחר בחגיגת י"ד הכתוב מדבר ולמד עליה שנאכלת לשני ימים · והראשון האמור כאן ביום טוב הראשון הכתוב מדבר וכן משמעו של מקרא · בשר חגיגה אשר תזבח בערב לא ילין ביום טוב הראשון עד בקרו של שני אבל נאכלת היא ביד' ובטו' וכך היא שנויה במסכת פסחים: בערב כבא השמש מועד צאתך ממצרים: הרי שלשה זמנים חלוקי' · בערב משש שעות ולמעלה זבחהו וכבא השמש תאכלהו ומועד צאתך אתה שורפהו כלומר נעשה נותר ויצא לבית השריפה: ובשלת · זהו צלי אש שאף הוא קרוי בשול: ופנית בבקר · לבקרו של שני מלמד שטעון לינה ליל של מוצאי יום טוב:

למשכנך: שיתא יומין תיכול פטירא וביומא שביעאה כניש קדם ייי
אלהך לא תעביד עיבידא: שבעא שבועין תמני לך
משריוות מגלא בחצד עומרא דארמותא תשרי למימני שבעא ש
שבועין: ותעביד חגא דשבועיא קדם ייי אלהך מיסת נדבת ידך
די תתן כמא די יברכינך ייי אלהך: ותחדי קדם ייי אלהך את וברך
וברתך ועבדך ואמתך וליואה די בקירוך וגיורא ויתמא וארמלתא
די בינך באתרא די יתרעי ייי אלהך לאשראה שכינתיה תמן:
ותדכר ארי עבדא הויתא במצרים ותטר ותעביד ית קיימיא
האילין: חגא דמטליא תעביד לך שבעא יומין
במכנשך מאידרך וממעצרתך: ותחדי בחגך את וברך וברתך
ועבדך ואמתך וליואה וגיורא ויתמא וארמלתא די בקירוך: שבעא
יומין תחוג קדם ייי אלהך באתרא די יתרעי ייי ארי יברכינך ייי א
אלהך בכל עללתך ובכל עובדי ידך ותהי ברם חדי: תלת זמנין
בשתא יתחזון כל דכורך קדם ייי אלהך באתרא די יתרעי בחגא
דפטיריא ובחגא דשבועיא ובחגא דמטליא ולא יתחזון קדם ייי ר
ריקנין: גבר כמתנת ידיה כברכתא דייי אלהך די יהב לך:

פ פ פ

דיינין

ופורענין תמני לך בכל קירוך די ייי אלהך
יהיב לך לשבטך וידונון ית עמא דין דק
דקשוט: לא תצלי דין לא תשתמודע
אפין ולא תקביל שוחדא ארי שוחדא מעור עיני חכימין ומקלקל
פתגמין תריצין: קושטא קושטא הוי רדיף בדיל דתיחי ותירת ית
ארעא די ייי אלהך יהיב לך: לא תציב לך
אשרת כל אילן בסטר מדבחא דייי אלהך די תעביד לך:
ולא תקים לך קמא די רחיק ייי אלהך: לא תכוס קדם ייי אלהך
תור ואימר די יהי ביה מומא כל מדעם ביש ארי מרחק קדם ייי אלהך
הוא: ארי ישתכח בינך בחדא מן קירוך די
ייי אלהך יהיב לך גבר או אתתא די יעביד ית דביש קדם ייי אלהך
למעבר על קיימיה: ואזל ופלח לטעות עממיא וסגיד להון לשמשא
או לסיהרא או לכל חילי שמיא די לא פקידית: ויתחוי לך ותשמע
ותתבע יאות והא קושטא כיון פתגמא אתעבידא תועבתא הדא
בישראל: ותפיק ית גברא ההוא או ית אתתא ההיא די עבדו ית
פתגמא בישא הדין לתרע בית דינך ית גברא או

לאלהיך: ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי עצרת ליהוה
אלהיך לא תעשה מלאכה: שבעה שבעת תספר לך
מהחל חרמש בקמה תחל לספר שבעה שבעות: ועשית חג שבעות
ליהוה אלהיך מסת נדבת ידך אשר תתן כאשר יברכך יהוה אלהיך:
ושמחת לפני יהוה אלהיך אתה ובנך ובתך ועבדך ואמתך והלוי
אשר בשעריך והגר והיתום והאלמנה אשר בקרבך במקום אשר
יבחר יהוה אלהיך לשכן שמו שם: וזכרת כי עבד היית במצרים
ושמרת ועשית את החקים האלה: חג הסכת
תעשה לך שבעת ימים באספך מגרנך ומיקבך: ושמחת בחגך
אתה ובנך ובתך ועבדך ואמתך והלוי והגר והיתום והאלמנה
אשר בשעריך: שבעת ימים תחג ליהוה אלהיך במקום אשר יבחר
יהוה כי יברכך יהוה אלהיך בכל תבואתך ובכל מעשה ידיך וה
והיית אך שמח: שלוש פעמים בשנה יראה כל זכורך את פני
יהוה אלהיך במקום אשר יבחר בחג המצות ובחג השבעות ובחג
הסכות ולא יראה את פני יהוה ריקם: איש כמתנת ידו כברכת
יהוה אלהיך אשר נתן לך:

פ פ פ

שפטים

ושטרים תתן לך בכל שעריך אשר
יהוה אלהיך נתן לך לשבטיך ושפטו
את העם משפט צדק: לא תטה
משפט לא תכיר פנים ולא תקח שחד כי השחד יעור עיני חכמים ו
ויסלף דברי צדיקם: צדק צדק תרדף למען תחיה וירשת א
את הארץ אשר יהוה אלהיך נתן לך: לא תטע לך
אשרה כל עץ אצל מזבח יהוה אלהיך אשר תעשה לך:
ולא תקים לך מצבה אשר שנא
יהוה אלהיך: לא תזבח ליהוה יז
אלהיך שור ושה אשר יהיה בו מום כל דבר רע כי תועבת יהוה
אלהיך הוא: כי ימצא בקרבך באחד
שעריך אשר יהוה אלהיך נתן לך איש או אשה אשר יעשה את
הרע בעיני יהוה אלהיך לעבר בריתו: וילך ויעבד אלהים אחרים
וישתחו להם ולשמש או לירח או לכל צבא השמים אשר לא
צויתי: והגד לך ושמעת ודרשת היטב והנה אמת נכון הדבר
נעשתה התועבה הזאת בישראל: והוצאת את האיש ההוא או את
האשה ההוא אשר עשו את הדבר הרע הזה אל שעריך את האיש

ששת ימים תאכל מצות· ובמקום אחר הוא אומר שבעת ימים שבעה מן הישן וששה מן החדש· דבר אחר למד על אכילת מצה בשביעי שאינה חובה
ומכאן אתה למד לששת ימים שהרי שביעי בכלל היה ויצא מן הכלל ללמד שאין אכילת מצה בו אלא רשות ולא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כולו יצא
מה שביעי רשות אף כולם רשות חוץ מלילה הראשון שהכתוב קבעו חובה שנאמר בערב תאכלו מצות· עצרת לה' אלהיך· עצור עצמך מן המלאכה· דבר
אחר כנופיא של מאכל ומשתה לשון נעצרה נא אותך: מהחל חרמש בקמה· משנקצר העומר שהוא ראשית הקציר: מסת נדבת ידך· די נדבת ידך
הכל לפי הברכה הבא שלמי שמחה וקרא קרואים לאכול: לוי גר יתום ואלמנה· ד' שלי כנגד ד' שלך בנך ובתך ועבדך ואמתך אם אתה משמח את שלי
אני משמח את שלך. וזכרת כי עבד היית וגומר· על מנת כן פדיתיך שתשמור ותעשה החקים האלה: באספך· בזמן האסיף שאתה מכניס לבית
פירות הקיץ· דבר אחר באספך מגרנך ומיקבך למד שמסככין את הסכה בפסולת גורן ויקב: והיית אך שמח· לפי פשוטו אין זה לשון ציווי אלא
לשון הבטחה· ולפי תלמודו למדו מכאן לרבות לילי יום טוב האחרון לשמחה: ולא יראה את פני ה' ריקם· אלא הבא עולת ראייה ושלמי חגיגה: איש
כמתנת ידו· מי שיש לו אוכלין הרבה ונכסים מרובין יביא עולות מרובות ושלמים מרובים: חסלת ראה אנכי·

שופטים

ושוטרים: שופטים. דיינים הפוסקים את הדין: ושוטרים· הרודין אחר מצותם שמכין וכופתין במקל וברצועה עד שיקבל
עליו את דין השופט: בכל שעריך· בכל עיר ועיר: לשבטיך· מוסב על תתן לך· שופטים ושוטרים תתן לך לשבטיך
בכל שעריך אשר ה' אלהיך נותן לך: לשבטיך· מלמד שמושיבין דיינים לכל שבט ושבט ובכל עיר ועיר: ושפטו את העם וגו'·
מנה דיינים מומחים וצדיקים לשפוט צדק: לא תטה משפט· כמשמעו: ולא תכיר פנים· אף בשעת הטענות אזהרה לדיין שלא יהא רך לזה וקשה לזה אחד
עומד ואחד יושב לפי שכשרואה שהדיין מכבד את חברו מסתתמין טענותיו: ולא תקח שחד· אפי' לשפוט צדק: כי השחד יעור· משקבל שחד ממנו אי אפשר
שלא יטה את לבו אצלו להפך בזכותו: דברי צדיקים· דברים המצודקים משפטי אמת: צדק צדק תרדוף· הלך אחר בית דין יפה: למען תחיה וירשת· כדי
הוא מנוי הדיינים הכשרי' להחיות את ישראל ולהושיבן על אדמתן: לא תטע לך אשרה· לחייבו עליה משעת נטיעתה ואפי' לא עבדה עובר בלא תעשה על
נטיעתה: ולא תטע לך כל עץ אצל מזבח ה' אלהיך· אזהרה לנוטע אילן ולבונה בית בהר הבית: ולא תקים לך מצבה· מצבה אבן אחת להקריב עליה אפי'
לשמים: אשר שנא· מזבח אבנים ומזבח אדמה צוה לעשות ואת זו שנא כי חק היתה לכנעניים ואף על פי שהיתה אהובה לו בימי האבות עכשו שנאה מאחר
שעשאוה אלו חק לע"ז: לא תזבח כל דבר רע· אזהרה למפגל בקדשים על ידי דבור רע: ועוד נדרשו בו שאר דרשות בשחיטת קדשים: לעבור בריתו·
אשר כרת אתכם שלא לעבוד ע"ז: אשר לא צויתי· לעבוד: נכון· מכוון העדות: והוצאת אל שעריך את האיש ההוא וגו'· המתרגם אל שעריך לתרע
בית דינך טועה שכן שנינו שעריך זה שער שעבד בו או אינו אלא שער שנדון בו נאמר שעריך למטה ונאמר שעריך למעלה מה שעריך האמור למעלה שער
שעבד בו אף שעריך האמור למטה שער שעבד בו: ותרגומו לקרוך: שנים

או את־האשה וסקלתם באבנים ומתו׃ על־פי שנים עדים או ש
שלשה עדים יומת המת לא יומת על־פי עד אחד׃ יד העדים
תהיה בו בראשנה להמיתו ויד כל־העם באחרנה ובערת הרע ס
מקרבך׃ כי יפלא ממך דבר למשפט
בין־דם לדם בין־דין לדין ובין נגע לנגע דברי ריבת בשעריך וקמת
ועלית אל־המקום אשר יבחר יהוה אלהיך בו׃ ובאת אל־הכהנים
הלוים ואל־השפט אשר יהיה בימים ההם ודרשת והגידו לך את
דבר המשפט׃ ועשית על־פי הדבר אשר יגידו לך מן־המקום ההוא
אשר יבחר יהוה ושמרת לעשות ככל אשר יורוך׃ על־פי התורה
אשר יורוך ועל־המשפט אשר־יאמרו לך תעשה לא תסור מן־ הד
הדבר אשר־יגידו לך ימין ושמאל׃ והאיש אשר־יעשה בזדון לבלתי
שמע אל־הכהן העמד לשרת שם את־יהוה אלהיך או אל־השפט
ומת האיש ההוא ובערת הרע מישראל׃ וכל־העם ישמעו ויראו
ולא יזידון עוד׃ כי־תבא אל־הארץ אשר
יהוה אלהיך נתן לך וירשתה וישבתה בה ואמרת אשימה עלי מלך
ככל־הגוים אשר סביבתי׃ שום תשים עליך מלך אשר יבחר יהוה
אלהיך בו מקרב אחיך תשים עליך מלך לא תוכל לתת עליך איש
נכרי אשר לא־אחיך הוא׃ רק לא־ירבה־לו סוסים ולא־ישיב את־
העם מצרימה למען הרבות סוס ויהוה אמר לכם לא תספון לשוב
בדרך הזה עוד׃ ולא ירבה־לו נשים ולא יסור לבבו וכסף וזהב
לא ירבה־לו מאד׃ והיה כשבתו על כסא ממלכתו וכתב לו את־
משנה התורה הזאת על־ספר מלפני הכהנים הלוים׃ והיתה עמו
וקרא בו כל־ימי חייו למען ילמד ליראה את־יהוה אלהיו לשמר את
כל־דברי התורה הזאת ואת־החקים האלה לעשתם׃ לבלתי
רום־לבבו מאחיו ולבלתי סור מן־המצוה ימין ושמאול למען יאריך
יח ימים על־ממלכתו הוא ובניו בקרב ישראל׃ לא־
18 יהיה לכהנים הלוים כל־שבט לוי חלק ונחלה עם־ישראל אשי יהוה
ונחלתו יאכלון׃ ונחלה לא־יהיה־לו בקרב אחיו יהוה הוא נחלתו
כאשר דבר־לו׃ וזה יהיה
משפט הכהנים מאת העם מאת זבחי הזבח אם־שור אם־שה ונתן
לכהן הזרע והלחיים והקבה׃ ראשית דגנך תירשך ויצהרך
וראשית גז צאנך תתן־לו׃ כי בו בחר יהוה אלהיך מכל־שבטיך

או ית־אתתא ותרגמינון באבניא וימותון׃ על־מימר תרין סהדין
או תלתא סהדין יתקטיל דחייב־קטול לא יתקטיל על־מימר סהיד
חד׃ ידא דסהדיא תהי־ביה בקדמיתא למקטליה וידא דכל־עמא
בבתריתא ותפלי עביד־דביש מבינך׃ ארי יתפרש מינך
פתגמא לדינא בין־דם לדם בין־דין לדין ובין־מכתש סגירו למכתש
סגירו פתגמי פלוגת־דינא בקירוך ותקום ותיסק לאתרא די יתרעי
ייי אלהך ביה׃ ותיתי לות־כהניא ליואי ולות דיינא די יהי ביומיא
האינון ותתבע ויחוון לך ית פתגמא דדינא׃ ותעביד על־מימר
פתגמא די יחוון לך מן־אתרא ההוא די יתרעי ייי ותטר למעבד ככל
די ילפונך׃ על־מימר אוריתא די ילפונך ועל דינא די יימרון לך ת
תעביד לא תסטי מן־פתגמא די־יחוון לך ימינא ושמאלא׃ וגברא
די־יעביד ברשע בדיל דלא לקבלא מן־כהנא דקאים לשמשא תמן
קדם־ייי אלהך או לות־דיינא ויתקטיל גברא ההוא ותפלי עביד־
דביש מישראל׃ וכל־עמא ישמעון וידחלון ולא ירשיעון עוד׃
ארי־תיעול לארעא די ייי אלהך יהיב לך ותירתה ותתיב
בה ותימר אימני עלי מלכא ככל־עממיא די בסחרני׃ מנאה תמני
עלך מלכא די־יתרעי ייי אלהך ביה מגו אחך תמני עלך מלכא לית־
לך רשו למנאה עלך גבר נוכראה די־לא־אחוך הוא׃ לחוד לא־
יסגי־ליה סוסון ולא־יתיב ית־עמא למצרים בדיל לאסגאה סוסון וייי
אמר לכון לא תוספון למתוב באורחא הדין עוד׃ ולא יסגי־ליה
נשין ולא יסטי ליביה וכספא ודהבא לא יסגי־ליה לחדא׃ ויהי
כמיתביה על כורסית מלכותיה ויכתוב ליה ית־פתשגן אוריתא
הדא על־ספרא מן־קדם כהניא וליואי׃ ותהי עמיה ויהי קרי ביה
כל־יומי חיוהי בדיל דיילף למדחל קדם־ייי אלהיה למיטר ית־כל־ פ
פתגמי אוריתא הדא וית־קימיא האילין למעבדהון׃ בדיל דלא־
ירים ליביה מאחוהי ובדיל דלא יסטי מן־תפקידתא ימינא ושמאלא
בדיל דיוריך יומין על־מלכותיה הוא ובנוהי בגו ישראל׃
לא־יהי לכהניא ליואי כל־שבטא דלוי חולק ואחסנא עם־
ישראל קורבניא דייי ואחסנתיה יכלון׃ ואחסנא לא־יהי־ליה בגו
אחוהי מתנן די־הב־ליה ייי אינון אחסנתיה כמא די־מליל ליה׃
ודין יהא דין דחזי לכהניא מן־עמא מן־נכסי
נכסתא אם־תור אם־אימר ויתן לכהנא דרעא ולועא וקבתא׃ ריש
עבורך חמרך ומשחך וריש גזת ענך תתן־ליה׃ ארי ביה יתרעי
ייי אלהך מכל־שבטך
למיקם

שנים או שלשה· אם מתקיימת עדות בשנים למה פרט לך בשלשה להקיש שלשה לשנים מה שנים עדות אחת אף שלשה עדות אחת ואין נעשים זוממין עד שיזומו כולם: כי יפלא· כל הפלאה לשון הבדלה ופרישה שהדבר נבדל ומכוסה ממך: בין דם לדם· בין דם טמא לדם טהור: בין דין לדין· בין דין זכאי לדין חייב: בין נגע לנגע· בין נגע טמא לנגע טהור: דברי ריבות· שיהו חכמי העיר חולקים בדבר זה מטמא וזה מטהר זה מחייב וזה מזכה: וקמת ועלית· מלמד שבית המקדש גבוה מכל המקומות: הכהנים הלוים· הכהנים שיצאו משבט לוי: אל השופט אשר יהיה בימים ההם· ואפי' אינו כשאר שופטים שהיו לפניו אתה צריך לשמוע לו אין לך אלא שופט שבימיך: ימין ושמאל· אפי' אומר לך על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין וכל שכן שאומר לך על ימין ימין ועל שמאל שמאל: וכל העם ישמעו· מכאן שממתינין לו עד הרגל וממיתין אותו ברגל: לא ירבה לו סוסים· אלא כדי מרכבתו· שלא ישיב את העם מצרימה שהסוסי' באים משם כמה שנאמר בשלמה ותעל ותצא מרכב' ממצרים בשש מאות כסף וסוס בחמשים ומאה: ולא ירבה לו נשים· אלא שמונה עשרה שמצינו שהיו לו לדוד שש נשים ונאמר לו ואם מעט ואוסיפה לך כהנה וכהנה: וכסף וזהב לא ירבה לו מאד· אלא כדי ליתן לאכסניא: והיה כשבתו· אם עשה כן כדי הוא שתתקיים מלכותו: את משנה התורה· שתי ספרי תורות אחת שהיא מונחת בבית גנזיו ואחת שנכנסת ויוצאה עמו· ואונקלוס תרגם פתשגן פתר משנה לשון שנון ודבור: דברי התורה· כמשמעו: לבלתי סור מן המצוה· אפי' מצוה קלה של נביא: למען יאריך ימים· מכלל הן אתה שומע לאו וכן מצינו בשאול שאמר לו שמואל שבעת ימים תוחיל עד בואי אליך להעלות עולה וכתוב ויוחל שבעת ימים ולא שמר הבטחתו לשמור כל היום ולא הספיק להעלות עולה עד שבא שמואל ואמר לו נסכלת כאשר לא שמעת וגומר· ועתה ממלכתך לא תקום· הא למדת שבשביל מצוה קלה של נביא נענש: הוא ובניו· מגיד שאם בנו הגון למלכות הוא קודם לכל אדם: כל שבט לוי· בין תמימין בין בעלי מומין: חלק· בביזה: ונחלה· בארץ: אשי ה'. קדשי המקדש: ונחלתו· אלו קדשי הגבול· תרומות ומעשרות· אבל נחלה גמורה לא יהיה לו בקרב אחיו· ובספרי דורשו ונחלה לא יהיה לו זו נחלת שאר: בקרב אחיו· זו נחלת חמשה ואיני יודע מה היא ונראה לי שארץ כנען שמעבר הירדן ואילך נקראת ארץ חמשה עממים ושל סיחון ועוג שני עממים אמורי וכנעני· ונחלת שאר לרבות קני וקניזי וקדמוני· וכן דורש בפרשת מתנות שנאמרו לאהרן· על כן לא היה ללוי וגומר· להזהיר על קני וקניזי וקדמוני· שוב מצאת בדברי רבי קלונימוס הכי גרסינן בספרי: ונחלה לא יהיה לו· אלו נחלת חמשה: בקרב אחיו· אלו נחלת שבעה· נחלת חמשה שבטים ונחלת שבעה שבטים ומתוך שמשה ויהושע לא חלקו נחלה אלא לחמשה שבטים בלבד שכן משה הנחיל לראובן וגד וחצי שבט מנשה ויהושע הנחיל ליהודה ואפרים ולחצי שבט מנשה ושבעה האחרים נטלו מאליהן אחרי מות יהושע מתוך כך הזכיר חמשה לבד ושבעה לבד: כאשר דבר לו· בארצם לא תנחל אני חלקך: מאת העם· ולא מאת הכהנים: אם שור אם שה· פרט לחיה: הזרוע· מן הפרק של ארכובה עד כף של יד שקורין אשפלדון: הלחיים· עם הלשון· דורשי רשומות היו אומרים זרוע תחת יד שנאמר ויקח רומח בידו: לחיים· תחת תפלה שנ' ויעמוד פנחס ויפלל· והקיבה· תחת האשה אל קבתה: ראשית דגנך· זו תרומה ולא פירש בה שיעור אבל רבותינו נתנו בה שיעור עין יפה אחד מארבעים עין רעה אחד מ[illegible] בינונית אחד מחמשים וסמכו על המקרא שלא לפחות מאחד מחמשים שנ' ומשיתם את האיפה מחומר החטים שמית האיפה חצי סאה כשאתה נותן חצי סאה לכור הרי אחת מששים שהכור שלשים סאין: וראשית גז צאנך· כשאתה גוזז צאנך בכל שנה תן ממנה ראשית לכהן ולא פירש שיעור ורבותינו נתנו בה שיעו' אחד מששים· וכמה צאן חייבו' בראשית הגז חמש רחלות שנאמר וחמש צאן עשויות· ר' עקיבא או' ראשי' הגז שתים בגז צאנך ארבעה תתן לו הרי חמשה:

למיקם לשמשא בשמא דייי הוא ובנוהי כל יומיא:
וארי ייתי ליואה מחדא מקירוך מכל ישראל דהוא דר תמן וייתי
בכל רעות נפשיה לאתרא דיתרעי ייי: וישמש בשמא דייי אלהיה
ככל אחוהי ליואי דמשמשין תמן בצלו קדם ייי: חולק כחולק
ייכלון בר ממטרתא דייתי בשבתא דכן אתקינו אבהתא:
ארי את עליל לארעא דייי אלהך יהיב לך לא תילף למעבד
כתועבתא עממיא האינון: לא ישתכח בך מעבר בריה וברתיה
בנורא קוסם קסמין מעונן ומנחש וחרש: ורטין רטן ושאיל
בבידין ובזכורו ותבע מן מיתיא: ארי מרחקא דייי כל דעבד אילין
ובדיל תועבתא האילין ייי אלהך מתריך יתהון מן קדמך: שלים
תהי בדחלתא דייי אלהך: ארי עממיא האילין די את
ירית יתהון מן מעונניא ומן קוסמי שמעין ואת לא כן יהיב לך ייי
אלהך: נביא מבינך מאחך כוותי יקים לך ייי אלהך מניה תקבלון:
ככל די שאלתא מן קדם ייי אלהך בחורב ביומא דקהלא למימר לא
אוסיף למשמע ית קל מימרא דייי אלהי וית אשתא רבתא הדא לא
אחזי עוד ולא אמות: ואמר ייי לי אתקינו די מלילו: נביא אקים
להון מגו אחיהון כוותך ואתן פתגמי נבואתי בפומיה וימליל ע
עמהון ית כל די אפקדיניה: ויהי גברא די לא יקביל לפתגמי די
ימליל בשמי מימרי אתבע מיניה: ברם נביא די ירשע למללא פ
פתגמא בשמי ית די לא פקידתיה למללא ודי ימליל בשום טעות
עממיא ויתקטיל נביא ההוא: וארי תימר בלבך אכדין נדע ית
פתגמא די לא מלליה ייי: די ימליל נביא בשמא דייי ולא יהי פתגם
ולא יתקיים הוא פתגמא די לא מלליה ייי ברשע מלליה נביא לא
תדחל מיניה:
ארי ישיצי ייי אלהך ית עממיא די ייי אלהך יהיב לך ית ארעהון
ותירתינון ותיתב בקרויהון ובבתיהון: תלת קרוין תפריש לך בגו
ארעך די ייי אלהך יהיב לך למירתה: תתקין לך אורחא ותתלת
ית תחום ארעך די יחסנינך ייי אלהך ויהי למערק תמן כל
קטולא: ודין פתגם קטולא די יערוק לתמן ויתקיים די יקטול ית
חבריה בלא מדעיה והוא לא סני ליה מאתמלי ומדקמוהי: ודי
ייעול עם חבריה בחורשא למקץ אעין ותתמריג ידיה בגרזנא ל
למקץ אעין וישתליף ברזלא מן אעא וישכח ית חבריה וימות הוא
יערוק   לחרא

לעמד לשרת בשם יהוה הוא ובניו כל הימים
וכי יבא הלוי מאחד שעריך
מכל ישראל אשר הוא גר שם ובא בכל אות נפשו אל המקום א
אשר יבחר יהוה: ושרת בשם יהוה אלהיו ככל אחיו הלוים ז
העמדים שם לפני יהוה: חלק כחלק יאכלו לבד ממכריו על
האבות: כי אתה בא אל הארץ אשר יהוה
אלהיך נתן לך לא תלמד לעשות כתועבת הגוים ההם: לא ימצא
בך מעביר בנו ובתו באש קסם קסמים מעונן ומנחש ומכשף:
וחבר חבר ושאל אוב וידעני ודרש אל המתים: כי תועבת יהוה
כל עשה אלה ובגלל התועבת האלה יהוה אלהיך מוריש אותם מ
מפניך: תמים תהיה עם יהוה אלהיך: כי
הגוים האלה אשר אתה יורש אותם אל מעננים ואל קסמים
ישמעו ואתה לא כן נתן לך יהוה אלהיך: נביא מקרבך מאחיך
כמני יקים לך יהוה אלהיך אליו תשמעון: ככל אשר שאלת מעם
יהוה אלהיך בחרב ביום הקהל לאמר לא אסף לשמע את קול י
יהוה אלהי ואת האש הגדלה הזאת לא אראה עוד ולא אמות:
ויאמר יהוה אלי היטיבו אשר דברו: נביא אקים להם מקרב
אחיהם כמוך ונתתי דברי בפיו ודבר אליהם את כל אשר אצונו:
והיה האיש אשר לא ישמע אל דברי אשר ידבר בשמי אנכי אדרש
מעמו: אך הנביא אשר יזיד לדבר דבר בשמי את אשר לא צויתיו
לדבר ואשר ידבר בשם אלהים אחרים ומת הנביא ההוא: וכי
תאמר בלבבך איכה נדע את הדבר אשר לא דברו יהוה: אשר ידבר
הנביא בשם יהוה ולא יהיה הדבר ולא יבא הוא הדבר אשר לא
דברו יהוה בזדון דברו הנביא לא תגור ממנו:
י ט כי יכרית יהוה אלהיך את הגוים אשר יהוה אלהיך
נתן לך את ארצם וירשתם וישבת בעריהם ובבתיהם: שלוש
ערים תבדיל לך בתוך ארצך אשר יהוה אלהיך נתן לך לרשתה:
תכין לך הדרך ושלשת את גבול ארצך אשר ינחילך יהוה אלהיך
והיה לנוס שמה כל רצח: וזה דבר הרצח אשר ינוס שמה וחי
אשר יכה את רעהו בבלי דעת והוא לא שנא לו מתמל שלשם:
ואשר יבא את רעהו ביער לחטב עצים ונדחה ידו בגרזן לכרת
העץ ונשל הברזל מן העץ ומצא את רעהו ומת הוא ינוס אל

לעמוד לשרת· מכאן שאין שירות אלא מעומד: וכי יבא הלוי· יכול בבן לוי ודאי הכתוב מדבר תלמוד לומר ושרת יצאו לויים שאין ראויין לשירות: ובא בכל אות נפשו ושרת· לימד על הכהן שבא ומקריב קרבנות נדבתו או חובתו ואפי' במשמר שאינו שלו· דא"עוד למד על שהכהני' הבאי' לרגל שמקריבין במשמר ועובדין בקרבנות הבאות מחמת הרגל כגון מוספי הרגל ואעפ"שאין המשמר שלהם: חלק כחלק יאכלו· מלמד שחולקין בעורות ובשר שעירי חטאות יכול אף בדברים הבאים שלא מחמת הרגל כגון תמידין ומוספי שבת ונדרי' ונדבות תלמוד לומר לבד ממכריו על האבות חוץ ממה שמכרו האבות בימי דוד ושמואל שנקבעו המשמרות ומכרו זה לזה טול אתה שבתך ואני אטול שבתי: לא תלמד לעשות· אבל אתה למד להבין ולהורו' כלו' להבין מעשיה' כמה הם מקולקלים ולהורות לבניך לא תעשה כך וכך שזה הוא חק הגוים: מעביר בנו ובתו באש. היא עבודת המולך עושה מדורות אש מכאן ומכאן ומעבירו בין שתיהם: קוסם· אי זהו קוסם האוחז את מקלו ואומר אם אלך אם לא אלך וכן הוא אומר עמי בעצו ישאל ומקלו יגיד לו: מעונן· רבי עקיב' אומר אלו נותני עונות שאומרים עונה פלו' יפה להתחיל· וחכמים אומרי' אלו אוחזי העינים: מנחש· פתו נפלה מפיו צבי הפסיקו בדרך מקלו נפל מידו: וחובר חבר· שמכנס נחשים או עקרבים או שאר חיות למקום אחד: ושואל אוב· זה מכשפות שמו פיתום ומדבר משחיו ומעלה את המת בבית השחי שלו: וידעוני· מכניס עצם חיה ששמה ידוע לתוך פיו ומדבר העצם על ידי מכשפות: ודורש אל המתים· כגון מעלה בזכורו והנשאל בגלגלת: כל עושה אלה· עושה כל אלה לא נאמר אלא כל עושה אלה אפי' אחת מהן: תמים תהיה עם ה' אלהיך· התהלך עמו בתמימות ותצפה לו ולא תחקור אחר העתידות אלא כל מה שיבא עליך קבל בתמימות ואז תהיה עמו ולחלקו: לא כן נתן לך· הקב"ה לשמוע אל מעוננים ואל קוסמים שהרי השרה שכינה על הנביאים ואורים ותומים: מקרבך מאחיך כמוני· כמו שאני מקרבך מאחיך יקים לך תחתי וכן מנביא לנביא: אשר לא צויתיו לדבר. אבל צויתיו לחבירו· ואשר ידבר בשם אלהים אחרים· אפי' כוון את ההלכה לאסור את האסור ולהתיר את המותר: ומת· בחנק· שלשה מיתתן בידי אדם המתנבא מה שלא שמע ומה שלא נאמר לו ונאמר לחברו· והמתנבא בשם ע"ז אבל הכובש את נבואתו והעובר על דברי נביא והעובר על דברי עצמו מיתתן בידי שמים שנאמר אנכי אדרוש מעמו: וכי תאמר בלבבך· עתידים אתם לומר כשיבא חנניה בן עזור ומתנבא הנה כלי בית ה' מושבי' מבבלה עתה מהרה· וירמיהו עומד וצווח על העמודי' ועל הים ועל יתר הכלים שלא גלו עם יכניה בבלה יובאו עם גלות צדקיהו: אשר ידבר הנביא· ויאמר דבר זה עתיד לבא עליכם ותראו שלא יבא הוא הדבר אשר לא דברו ה' והרוג אותו· ואם תאמר זו במתנבא על העתידות הרי שבא ואמר עשו כך וכך ומפי הקב"ה אני אומר כבר נצטוו שאם בא להדיחך מאחת מכל המצות לא תשמע לו אלא אם כן מומחה הוא לך שהו' צדיק גמור כגון אליהו בהר הכרמל שהקריב בבמה בשעת איסור הבמות כדי לגדור את ישראל הכל לפי צורך שעה וסייג הפריצה לכך נאמר אליו תשמעון: לא תגור ממנו· לא תמנע עצמך מללמד עליו חובה ולא תירא ליענש עליו: תכין לך הדרך· מקלט מקלט היה כתוב על פרשת דרכים: ושלשת את גבול ארצך· שיהא מתחלת הגבול עד העיר הראשונה של עיר מקלט כשיעור מהלך שיש ממנה עד השנייה וכן משנייה לשלישית: וכן מן השלישית עד הנ־ול השני של ארץ ישראל: ונדחה ידו. כשבא להפיל הגרזן על העץ· ותרגו' ותתמריג ידיה לשון וכשמטה ידו להפיל מכת הגרזן על העץ· כי שמטו הבקר· תרגם יונתן ארי מרגוהי תוריא: ונשל הברזל מן העץ· יש מרבותי' אומרים נשמט הברזל מקתו ויש מהם אומרים שישל הברזל לחתיכה מן העץ המתבקע והיא ניתזה והרגה: פן ירדוף

אחת הערים האלה וחי: פן ירדף גאל הדם אחרי הרצח כי יחם לבבו והשיגו כי ירבה הדרך והכהו נפש ולו אין משפט מות כי לא שנא הוא לו מתמול שלשום: על כן אנכי מצוך לאמר שלש ערים תבדיל לך: ואם ירחיב יהוה אלהיך את גבלך כאשר נשבע לאבתיך ונתן לך את כל הארץ אשר דבר לתת לאבתיך: כי תשמר את כל המצוה הזאת לעשתה אשר אנכי מצוך היום לאהבה את יהוה אלהיך וללכת בדרכיו כל הימים ויספת לך עוד שלש ערים על השלש האלה: ולא ישפך דם נקי בקרב ארצך אשר יהוה אלהיך נתן לך נחלה והיה עליך דמים: וכי יהיה איש שנא לרעהו וארב לו וקם עליו והכהו נפש ומת ונס אל אחת הערים האל: ושלחו זקני עירו ולקחו אתו משם ונתנו אתו ביד גאל הדם ומת: לא תחוס עינך עליו ובערת דם הנקי מישראל וטוב לך: לא תסיג גבול רעך אשר גבלו ראשנים בנחלתך אשר תנחל בארץ אשר יהוה אלהיך נתן לך לרשתה: לא יקום עד אחד באיש לכל עון ולכל חטאת בכל חטא אשר יחטא על פי שני עדים או על פי שלשה עדים יקום דבר: כי יקום עד חמס באיש לענות בו סרה: ועמדו שני האנשים אשר להם הריב לפני יהוה לפני הכהנים והשפטים אשר יהיו בימים ההם: ודרשו השפטים היטב והנה עד שקר העד שקר ענה באחיו: ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו ובערת הרע מקרבך: והנשארים ישמעו ויראו ולא יספו לעשות עוד כדבר הרע הזה בקרבך: ולא תחוס עינך נפש בנפש עין בעין שן בשן יד ביד רגל ברגל:

כ כי תצא למלחמה על איבך וראית סוס ורכב עם
רב ממך לא תירא מהם כי יהוה אלהיך עמך המעלך מארץ מצרים: והיה כקרבכם אל המלחמה ונגש הכהן ודבר אל העם: ואמר אלהם שמע ישראל אתם קרבים היום למלחמה על איביכם אל ירך לבבכם אל תיראו ואל תחפזו ואל תערצו מפניהם: כי יהוה

לחדא מן קרויא האלין ויתקים: דלמא ירדוף גאיל דמא בתר קטולא ארי יחם ליביה וידבקיניה ארי תסגי אורחא ויקטליניה נפש ולית חובת דין דקטול ארי לא סני הוא ליה מאתמלי ומדקמוהי: על כן אנא מפקיד לך למימר תלת קרוין תפריש לך: ואם יפתי יי אלהך ית תחומך כמא די קיים לאבהתך ויתן לך ית כל ארעא די מליל למתן לאבהתך: ארי תטר ית כל תפקדתא הדא למעבדה די אנא מפקיד לך יומא דין למרחם ית יי אלהך ולמהך באורחן דתקנן קדמוהי כל יומיא ותוסיף לך עוד תלת קרוין על תלת אילין: ולא ישתפיך דם זכאי בגו ארעך די יי אלהך יהיב לך אחסנא ויהי עלך חובת דין דקטול: וארי יהי גבר סני לחבריה ויכמן ליה ויקום עלוהי ויקטליניה נפש וימות ויערוק לחדא מן קרויא האלין: וישלחון סבי קרתיה וידברון יתיה מתמן וימסרון יתיה ביד גאיל דמא ויתקטיל: לא תחוס עינך עלוהי ותפלי אשדי דם זכאי מישראל וייטב לך: לא תשני תחומא דחברך די תחימו קדמאי באחסנתך די תחסין בארעא די יי אלהך יהיב לך למירתה: לא יקום סהיד חד בגברא לכל עוין ולכל חובין בכל חטי די יחטי על מימר תרין סהדין או על מימר תלתא סהדין יתקיים פתגמא: ארי יקום סהיד שקר בגבר לאסהדא ביה סטיא: ויקומון תרין גברין די להון דינא קדם יי קדם כהניא ודיניא די יהון ביומיא האינון: ויתבעון דיניא יאות והא סהיד שקרא סהידא שקרא אסהיד באחוהי: ותעבדון ליה כמא די חשיב למעבד לאחוהי ותפלי עביד דביש מבינך: ודישתארון ישמעון וידחלון ולא יוספון למעבד עוד כפתגמא בישא הדין בינך: ולא תחוס עינך נפשא חלף נפשא עינא חלף עינא שינא חלף שינא ידא חלף ידא ריגלא חלף ריגלא: ארי תפוק לאגחא קרבא על בעלי דבבך ותחזי סוסון ורתיכין עם סגי מנך לא תדחל מנהון ארי יי אלהך מימריה בסעדך דאסקך מארעא דמצרים: ויהי כמקרבכון לאגחא קרבא ויקרב כהנא וימליל עם עמא: ויימר להון שמע ישראל אתון מתקרבין יומא דין לאגחא קרבא על בעלי דבביכון לא יזוע לבכון לא תדחלון ולא תתבהתון ולא תתברון מן קדמיהון: ארי יי

אלהכון

פן ירדף גואל הדם· לכך אני אומר להכין לך דרך וערי מקלט רבים: ואם ירחיב· כאשר נשבע לתת לו ארץ קני וקניזי וקדמוני: ויספת לך עוד שלש· הרי תשע שלש שבעבר הירדן ושלש שבארץ כנען ושלש לעתיד לבא: וכי יהיה איש שונא לרעהו· על ידי שנאתו הוא בא לידי וארב לו מכאן אמרו עבר אדם על מצוה קלה סופו לעבור על מצוה חמורה לפי שעבר על לא תשנא סופו לבא לידי שפיכות דמים לכך נאמר כי יהיה איש שונא לרעהו וגומר· שהיה לו לכתוב וכי יקום איש וארב לרעהו והכהו נפש: לא תחוס עינך· שלא תאמר הראשון כבר נהרג מה אנו הורגים את זה ונמצאו שני ישראל הרוגים: לא תסיג גבול· לשון נסוגו אחור כשמחזיר סימן חלוקת הקרקע לאחור לתוך שדה חברו למען הרחיב את שלו והלא כבר נאמר לא תגזול מה תלמוד לומר לא תסיג למד על העוקר תחום חברו שעובר בשני לאוין יכול אף בחוצה לארץ תל"ל בנחלתך אשר תנחל וגומר· בארץ ישראל עובר בשני לאוי' בחוצה לארץ אינו עובר אלא משו' לא תגזול: עד אחד· זה בנה אב כל עד שבתורה שנים אלא אם כן פרט לך בו אחד: לכל עון ולכל חטאת· להיות חבירו נענש על עדותו לא עונש גוף ולא עונש ממו' אבל קם הוא לשבוע'· אמר לחברו תן לי מנה שהלויתיך אמר לו אין לך בידי כלום ועד אחד מעידו שיש לו חייב להשבע לו: על פי שני עדים· ולא שיכתבו עדותם באגרת וישלחו לב"ד ולא שיעמוד תורגמן בין העדים ובין הדיינים: לענות בו סרה· דבר שאינו שהוסר העד הזה מכל העדות הזאת· כיצד שאמרו להם והלא עמנו הייתם אותו היו' במקום פלו': ועמדו שני האנשי'· בעדים הכתוב מדבר ולמד שאין עדות בנשים ולמד שצריכין להעיד עדותן מעומד: אשר להם הריב· אלו בעלי הדין: לפני ה'· יהיו דומה להם כאילו עומדים לפני המקום שנאמ' בקרב אלהים ישפוט: אשר יהיו בימים ההם· יפתח בדורו כשמואל בדורו צריך אתה לנהוג בו כבוד: והנה עד שקר· כל מקום שנאמר עד בשנים הכתוב מדבר: ודרשו השופטים היטב· על פי המזימים אותם ובודקים וחוקרי' את הבאים להזימם בדרישה ובחקירה: כאשר זמם· ולא כאשר עשה מכאן אמרו הרגו אין נהרגין: לעשות לאחיו· מה תלמוד לומר לאחיו· למד על זוממי בת כהן נשוא' שאינן בשריפה אלא במיתת הבועל שהוא בחנק שנאמר באש תשרף היא ולא בועלה לכך נאמר כאן לאחיו כאשר זמם לעשות לאחיו ולא כאשר זמם לעשות לאחותו· אבל בכל שאר מיתות השוה הכתוב אשה לאיש וזוממי אשה נהרגין כזוממי איש כגון שהעידוה שהרגה את הנפש שחללה את השבת נהרגין במיתתה שלא מיעט כאן אחותו אלא במקום שיש לקיים בהן הזמה במיתת הבועל: ישמעו ויראו· מכאן שצריכין הכרזה איש פלוני ופלוני נהרגין על שהוזמו בב"ד: עין בעין· ממון· וכן שן בשן וגו': כי תצא למלחמה· סמך הכתוב יציאת מלחמה לכאן לומר לך שאין מחוסר אבר יוצא למלחמה· דבר אחר לומר לך אם עשית משפט צדק אתה מובטח שאם תצא למלחמה אתה נוצח· וכן דוד הוא אומר עשיתי משפט וצדק בל תניחני לעושקי: על אויביך· יהיו בעיניך כאויבים אל תרחם עליהם כי לא ירחמו עליך: סוס ורכב· בעיני כלם כסוס אחד· וכן הוא אומר והכית את מדין כאיש אחד· וכן הוא אומ' כי בא סוס פרעה: עם רב ממך· בעיניך הוא רב אבל בעיני אינו רב: כקרבכם אל המלחמה· סמוך לצאתכם מן הספר מגבול ארצכם: ונגש הכהן· המשוח לכך והוא הנקרא משוח מלחמה: ודבר אל העם· בלשון הקדש: שמע ישראל· אפי' אין בכם זכות אלא קריאת שמע בלבד כדי אתם שיושיע אתכם: על אויביכם· אין אלו אחיכם שאם תפלו בידם אינם מרחמים עליכם אין זו כמלחמת יהודה עם ישראל שנאמ' להלן ויקומו האנשים אשר נקבו בשמות ויחזיקו בשביה וכל מערומיהם הלבישו מן השלל וילבישום וינעלום ויאכלום וישקום ויסכום וינהלום בחמורי' לכל כושל ויביאום יריחו עיר התמרים אצל אחיה' וישובו שומרון אלא על אויביכם אתם הולכים לפיכך התחזקו למלחמה: אל ירך לבבכם· אל תיראו ואל תחפזו ואל תערצו ארבע אזהרות כנגד ארבעה דברי' שמלכי האומות עושים מגיפין בתריסיהם כדי להקישן זה לזה כדי להשמיע קול שיחפזו אלו שכנגדן וינוסו· ונוסי' בסוסיהם ומצהילין אותם להשמיע קול שעטת פרסות סוסיהם: וצווחין בקולם ותוקעין בשופרות ומיני משמיעי קול: אל ירך לבבכם· מצהלת סוסים: אל תיראו· מהגפת תריסין: ואל תחפזו· מקול הקרנות: ואל תערצו· מקול הצווחה: כי ה' אלהיכם וגו'· הם באים בנצחונו של בשר ודם ואתם באים בנצחונו של מקום: פלשתים באו בנצחונו של גלית מה היה סופו נפל ונפלו עמו:

ההולך

אלהיכם ההלך עמכם להלחם לכם עם איביכם להושיע אתכם:
ודברו השטרים אל העם לאמר מי האיש אשר בנה בית חדש ולא
חנכו ילך וישב לביתו פן ימות במלחמה ואיש אחר יחנכנו: ומי
האיש אשר נטע כרם ולא חללו ילך וישב לביתו פן ימות
במלחמה ואיש אחר יחללנו: ומי האיש אשר ארש אשה ולא
לקחה ילך וישב לביתו פן ימות במלחמה ואיש אחר יקחנה: ויספו
השטרים לדבר אל העם ואמרו מי האיש הירא ורך הלבב ילך
וישב לביתו ולא ימס את לבב אחיו כלבבו: והיה ככלת השטרים
לדבר אל העם ופקדו שרי צבאות בראש העם:
כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום:
והיה אם שלום תענך ופתחה לך והיה כל העם הנמצא בה יהיו לך
למס ועבדוך: ואם לא תשלים עמך ועשתה עמך מלחמה וצרת
עליה: ונתנה יהוה אלהיך בידך והכית את כל זכורה לפי חרב: רק
הנשים והטף והבהמה וכל אשר יהיה בעיר כל שללה תבז לך
ואכלת את שלל איביך אשר נתן יהוה אלהיך לך: כן תעשה לכל
הערים הרחקת ממך מאד אשר לא מערי הגוים האלה הנה: רק
מערי העמים האלה אשר יהוה אלהיך נתן לך נחלה לא תחיה כל
נשמה: כי החרם תחרימם החתי והאמרי הכנעני והפרזי החוי
והיבוסי כאשר צוך יהוה אלהיך: למען אשר לא ילמדו אתכם
לעשות ככל תועבתם אשר עשו לאלהיהם וחטאתם ליהוה
אלהיכם: כי תצור אל עיר ימים רבים
להלחם עליה לתפשה לא תשחית את עצה לנדח עליו גרזן כי
ממנו תאכל ואתו לא תכרת כי האדם עץ השדה לבא מפניך
במצור: רק עץ אשר תדע כי לא עץ מאכל הוא אתו תשחית וכרת
ובנית מצור על העיר אשר הוא עשה עמך מלחמה עד רדתה:
כא כי ימצא חלל באדמה אשר יהוה אלהיך נתן
לך לרשתה נפל בשדה לא נודע מי הכהו: ויצאו זקניך ושפטיך
ומדדו אל הערים אשר סביבת החלל: והיה העיר הקרבה אל
החלל ולקחו זקני העיר ההוא עגלת בקר אשר לא עבד בה אשר
לא משכה בעל: והורדו זקני העיר ההוא את העגלה אל נחל
איתן אשר לא יעבד בו ולא יזרע וערפו שם את העגלה בנחל:
ונגשו הכהנים בני לוי כי בם בחר יהוה אלהיך לשרתו ולברך
בשם יהוה ועל פיהם יהיה כל ריב וכל נגע: וכל זקני העיר ההוא
הקרבים אל החלל ירחצו את ידיהם על העגלה הערופה בנחל:
שפכו וענו ואמרו ידינו לא שפכה את הדם הזה ועינינו לא ראו: כפר
לעמך ישראל אשר פדית יהוה ואל תתן דם נקי בקרב עמך

דמדבר קדמיכון לאגחא לכון קרב עם בעלי דבביכון למפרק יתכון:
וימללון סרכיא קדם עמא למימר מן גברא די בנא בית חדתא ולא
חנכיה יהך ויתוב לביתיה דילמא יתקטל בקרבא וגבר אוחרן
יחנכיניה: ומן גברא די נציב כרמא ולא אחליה יהך ויתוב לביתיה
דילמא יתקטל בקרבא וגבר אוחרן יחליניה: ומן גברא די ארס
אתתא ולא נסבה יהך ויתוב לביתיה דילמא יתקטיל בקרבא וגבר
אוחרן יסבינה: ויוספון סרכיא למללא עם עמא ויימרון מן גברא
דדחיל ותביר לבא יהך ויתוב לביתיה ולא יתבר ית לבא דאחוהי
כלביה: ויהי כד ישצון סרכיא למללא עם עמא וימנון רבני חילא
בריש עמא: ארי תקרב לקרתא לאגחא קרבא עלה
ותקרי לה מילין דשלם: ויהי אם שלם תעניניך ותפתח לך ויהי כל
עמא דישתכח בה יהון לך למסקי מסין ויפלחונך: ואם לא תשלים
עמך ותעביד עמך קרב ותצור עלה: וימסרינה יי אלהך בידך
ותמחי ית כל דכורה לפתגם דחרב: לחוד נשיא וטפלא ובעירא
וכל די יהי בקרתא כל עדאה תיבוז לך ותיכול ית עדאה דסנאך
די יהב יי אלהך לך: כן תעביד לכל קירויא דרחיקן מינך לחדא
די לא מקרוי עממיא האילין אינון: לחוד מקירוי עממיא האילין די
יי אלהך יהב לך אחסנא לא תקיים כל נשמא: ארי גמרא תגמרנון
חתאי ואמוראי כנענאי ופריזאי חואי ויבוסאי כמא די פקדך יי
אלהך: בדיל דלא ילפון יתכון למעבד ככל תועבתהון די עבדו
לטעותהון ותחובון קדם יי אלהכון: ארי תצור לקרתא יומין סגיאין
לאגחא עלה למכבשה לא תחבל אילנהא לארמא עלוהי ברזלא
ארי מיניה תיכול ויתיה לא תקוץ ארי לא כאנשא אילן חקלא
למיעל מן קדמך בציירא: לחוד אילן דתידע ארי לא אילן דמיכל הוא
יתיה תחביל ותקוץ ותבני כרקומין על קרתא די היא עבדא עמך
קרבא עד דתיכבשה:
ב ארי ישתכח קטילא בארעא די יי אלהך יהיב לך למירתה רמי
בחקלא לא אידיע מן קטליה: ויפקון סבך ודיינך וימשחון לקירויא
די בסחרנות קטילא: ותהי קרתא דקריבא לקטילא ויסבון סבי
קרתא ההיא עגלת תורין די לא יתפלח בה די לא נגדת בניר:
ויחתון סבי קרתא ההיא ית עגלתא לנחל בייר די לא יתפלח
ביה ולא יזדרע וינקפון תמן ית עגלתא בנחלא: ויתקרבון כהניא
בני לואי ארי בהון אתרעי יי אלהך לשמשותיה ולברכא בשמא דיי
ועל מימריהון יהי כל דין וכל מכתש סגירו: וכל סבי קרתא ההיא
דקריבין לקטילא יסחון ית ידיהון על עגלתא דנקיפא בנחלא:
ויתיבון ויימרון ידנא לא אשדאה ית דמא הדין ועינינא לא חזאה:
כהניא יימרון כפר לעמך ישראל די פרקתא יי ולא תתן חובת
דם זכאי בגו עמך

ישראל

ההולך עמכם · זה מחנה הארון: ולא חנכו · לא דר בו · חנוך לשון התחלה: ואיש אחר יחנכנו · ודבר של עגמת נפש הוא זה: ולא חללו · לא פדאו בשנה
הרביעית שהפירות טעונין לאכלן בירושלם או לחללן בדמים ולאכול הדמים בירושלם · ויספו השוטרים: למה נאמר כאן ויספו מוסיפין זה על דברי הכהן
שהכהן מדבר ומשמיע מן שמע ישראל עד להושיע אתכם ומי האיש ושני ושלישי כהן מדבר ושוטר משמיע וזה שוטר מדבר ושוטר משמיע: הירא ורך הלבב:
רבי עקיבא אומר כמשמעו שאינו יכול לעמוד בקשרי המלחמה ולראות חרב שלופה · רבי יוסי הגלילי אומר הירא מעבירות שבידו ולכך תלתה לו תורה לחזור
על בית וכרם ואשה לכסות על החוזרים בשביל עבירות שבידם שלא יבינו שהם בעלי עבירה והרואהו חוזר אומר שמא בנה בית או נטע כרם או ארש אשה:
פן ימות במלחמה · ישוב פן ימות שאם לא ישמע לדברי הכהן כדי הוא שימות: שרי צבאות · שמעמידין זקפין מלפניהם ומלאחוריהם וכשילין של ברזל
בידיהם וכל מי שרוצה לחזור הרשות בידו לקפח את שוקיו · זקפין בני אדם עומדים בקצה המערכה לזקוף את הנופלים ולחזקם בדברים שובו אל המלחמה
ולא תנוסו שתחילת נפילה ניסה: כי תקרב אל עיר · במלחמת הרשות הכתוב מדבר כמו שמפורש בענין כן תעשה לכל הערים הרחוקות וגומר: כל
העם הנמצא בה · אפי' אתה מוצא בה משבעה אומות שנצטוית להחרימם אתה רשאי לקיימם: למס ועבדוך · עד שיקבלו עליהם מסים ושעבוד: ואם לא
תשלים עמך ועשתה עמך מלחמה · הכתוב מבשרך שאם לא תשלים עמך סופה להלחם בך אם תניחנה ותלך: וצרת עליה · אף להרעיבה ולהצמיאה ולהמיתה
מיתת תחלואים: ונתנה ה' אלהיך בידך · אם עשית כל האמור בענין סוף שה' נותנה בידיך: והטף · אף טף של זכרים ומה אני מקיים והכית את כל
זכורה בגדולים: כאשר צוך · לרבות את הגרגשי: למען לא ילמדו · הא אם עשו תשובה ומתגיירין אתה רשאי לקבלם: ימים · שנים: רבים ·
שלשה · מכאן אמרו אין צריך על עיירות של גוים פחות משלשה ימים קודם לשבת ולמד שפותח שלום שנים או שלש ימים וכן הוא אומר וישב דוד בצקלג ימים
שנים ובמלחמת הרשות הכתוב מדבר: כי האדם עץ השדה · הרי כי משמש בלשון דילמא שמא האדם עץ השדה להכנס בתוך המצור מפניך להתייסר ביסורי
רעב וצמא כאנשי העיר למה תשחיתנו: עד רדתה · לשון רדוי שתהא כפופה לך: ויצאו זקניך · מיוחדי' שבזקניך סנהדרי גדולה: ומדדו · ממקום שהחלל
שוכ': אל הערים אשר סביבותיו · לכל צד לידע אי זו קרובה: אל נחל איתן · קשה שלא נעבד · וערפו: קוצץ עורפה בקופיץ · אמר הקב"ה תבא עגלה
בת שנתה שלא עשתה פירות ותערף במקום שאינו עושה פירות לכפר על הריגתו של זה שלא הניחוהו לעשות פירות: ידינו לא שפכה · וכי עלתה על לב
שזקני בית דין שופכי דמים הם אלא לא ראינוהו ופטרנוהו בלא מזונות ובלא לויה · הכהנים אומרים כפר לעמך ישראל וכפר להם הדם. הכתוב מבשרם
שמשעשו כן יכופר להם העון: ואתה תבער

ישראל ונכפר להם הדם: ואתה תבער הדם הנקי מקרבך כי תעשה הישר בעיני יהוה:

פ פ פ

כי

תצא למלחמה על איביך ונתנו יהוה אלהיך בידך
ושבית שביו: וראית בשביה אשת יפת תאר
וחשקת בה ולקחת לך לאשה: והבאתה אל תוך
ביתך וגלחה את ראשה ועשתה את צפרניה: והסירה את שמלת
שביה מעליה וישבה בביתך ובכתה את אביה ואת אמה ירח ימים
ואחר כן תבוא אליה ובעלתה והיתה לך לאשה: והיה אם לא
חפצת בה ושלחתה לנפשה ומכר לא תמכרנה בכסף לא תתעמר
בה תחת אשר עניתה: כי תהיין לאיש שתי
נשים האחת אהובה והאחת שנואה וילדו לו בנים האהובה
והשנואה והיה הבן הבכר לשניאה: והיה ביום הנחילו את בניו את
אשר יהיה לו לא יוכל לבכר את בן האהובה על פני בן השנואה
הבכר: כי את הבכר בן השנואה יכיר לתת לו פי שנים בכל אשר
ימצא לו כי הוא ראשית אנו לו משפט הבכרה:
כי יהיה לאיש בן סורר ומורה איננו שמע בקול אביו ובקול
אמו ויסרו אתו ולא ישמע אליהם: ותפשו בו אביו ואמו והוציאו
אתו אל זקני עירו ואל שער מקמו: ואמרו אל זקני עירו בננו זה
סורר ומרה איננו שמע בקלנו זולל וסבא: ורגמהו כל אנשי עירו
באבנים ומת ובערת הרע מקרבך וכל ישראל ישמעו ויראו:
וכי יהיה באיש חטא משפט מות והומת ותלית אתו
על עץ: לא תלין נבלתו על העץ כי קבור תקברנו ביום ההוא כי
קללת אלהים תלוי ולא תטמא את אדמתך אשר יהוה אלהיך נתן
כב לך נחלה: לא תראה את שור אחיך או את
שיו נדחים והתעלמת מהם השב תשיבם לאחיך: ואם לא קרוב
אחיך אליך ולא ידעתו ואספתו אל תוך ביתך והיה עמך עד דרש א
אחיך אתו והשבתו לו: וכן תעשה לחמרו וכן תעשה לשמלתו וכן
תעשה לכל אבדת אחיך אשר תאבד ממנו ומצאתה לא תוכל ל
להתעלם: לא תראה את חמור אחיך או שורו
נפלים בדרך והתעלמת מהם הקם תקים עמו:

ישראל ויתכפר להון על דמא: ואת תפלי חובת דם זכאי מבינך ארי תעביד דכשר קדם ייי:

פ פ פ

ארי

תפוק לאגחא קרבא על בעלי דבבך וימסרינון
ייי אלהך בידך ותשבי שביהון: ותחזי בשביה
אתתא שפירת חיזו ותתרעי בה ותיסבה לך
לאנתו: ותעלינה לגו ביתך ותגלח ית רישה ותרבי ית ט
טופרנהא: ותעדי ית כסות שביה מנה ותיתב בביתך ותבכי ית
אבוהא וית אמה ירח יומין ובתר כן תיעול לותה ותבעלינה ותהי
לך לאנתו: ויהי אם לא תתרעי בה ותפטרינה לנפשה וזבנה ל
לא תזבנינה בכספא לא תתגר בה חלף די עניתה:
ארי תהוין לגבר תרתין נשין חדא רחימתא וחדא שנואתא וילדן
ליה בנין רחימתא ושנואתא ויהי ברא בוכרא לשנואתא: ויהי
ביומא דיחסין לבנוהי ית די יהי ליה לית ליה רשו לבכרא ית בר ר
רחמתא על אפי בר שנואתא בוכרא: ארי ית בוכרא בר שנואתא
יפריש למתן ליה תרין חולקין בכל די ישתכח ליה ארי הוא ריש
תוקפיה ליה חזיא בכרותא:
ארי יהי לגבר בר סטי ומרוד ליתוהי מקביל למימר אבוהי ולמימר
אמיה ומלפין יתיה ולא יקבל מנהון: ויחדון ביה אבוהי ואמיה
ויפקון יתיה לקדם סבי קרתיה ולתרע בית דין אתריה: ויימרון
לסבי קרתיה בננא דין סטי ומרוד ליתוהי מקביל למימרנא זליל
בסר וסבי חמר: וירגמוניה כל אנשי קרתיה באבניא וימות ות
ותפלי עביד דביש מבינך וכל ישראל ישמעון וידחלון:
וארי יהי בגבר חובת דין דקטול ויתקטיל ותצלוב יתיה על צליבא
: לא תבית נבילתיה על צליבא ארי מקבר תקבריניה ביומא ההוא
ארי על דחב קדם ייי אצטליב ולא תסאיב ית ארעך דייי אלהך יהיב
לך אחסנא: לא תחזי ית תורא דאחוך או ית אמריה דטען
ותתכביש מנהון אתבא תתיבינון לאחוך: ואם לא קריב אחוך
לותך ולא ידעתיה ותכנישיניה לגו ביתך ויהי עמך עד דיתבע
אחוך יתיה ותתיבניה ליה: וכן תעביד לחמריה וכן תעביד ל
לכסותיה וכן תעביד לכל אבדתא דאחוך די תיבד מניה ותשכחינה
לית לך רשו לכסיותה: לא תחזי ית חמרא דאחוך
או ית תוריה רמן באורחא ותתכביש מנהון אקמא תקים עמיה:

ואתה תבער · מגיד שאם נמצא ההורג אחר שנתערפה העגלה הרי זה יהרג והוא הישר בעיני ה':
חסלת שופטים ושוטרים.

כי תצא

למלחמה · במלחמת הרשות הכתוב מדבר שבמלחמת ארץ ישראל אין לומר ושבית שביו שהרי כבר נא' לא תחיה כל נשמה: ושבית שביו לרבות כנענים שבתוכה ואע"פ שהן משבעה אומות: ולקחת לך לאשה · לא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע אם אין הקב"ה מתירה ישאנה באיסור אבל אם נשאה סופו להיות שונאה שנ' אחריו כי תהיין לאיש וגו' וסופו להוליד ממנה בן סורר ומורה לכך נסמכו פרשיות הללו: אשת · אפי' אשת איש: ועשתה את צפרניה · תגדלם כדי שתתנוול: והסירה את שמלת שביה · לפי שהם נאים שהגוים הארורי' בנותיהם מתקשטות במלחמ' בשביל להזנות אחרי' עמהם: וישבה בביתך · בבית שמשתמש בו נכנס ונתקל בה יוצא ונתקל בה רואה בבכייתה רואה בניוולה שתתגנה עליו: ובכתה את אביה · כל כך למה כדי שתהא בת ישראל שמחה וזו עצבה בת ישראל מתקשטת וזו מתנוולת: והיה אם לא חפצת בה · מבשרך שסופה לשנאתה: לא תתעמר בה · לא תשתמש בה בלשון פרסי קורין לעבדות ושמוש עימראה מיסודו של רבי משה הדרשן למדתי כן: פי שנים · כנגד שני אחים: בכל אשר ימצא לו · מכאן שאין הבכור נוטל פי שנים בראוי לבא לאחר מיתת האב כבמוחזק: סורר · סר מן הדרך: ומורה · מסרב בדברי אביו לשון ממרי': ויסרו אותו · מתרין בו בפני שלשה ומלקין אותו: בן סורר ומורה · אינו חייב עד שיגנוב ויאכל תרטימר בשר וישתה חצי לוג יין שנ' זולל וסובא ונאמ' אל תהי בסובאי יין בזוללי בשר למו ובן סורר ומורה נהרג על שם סופו הגיעה תורה לסוף דעתו סוף שמכלה ממון אביו ומבקש לימודו ואינו מוצא ועומד בפרשת דרכי' ומלסטם הבריות אמרה תורה ימות זכאי ואל ימות חייב: וכל ישראל ישמעו ויראו · מכאן שצריך הכרזה בבית דין פלו' נסקל על שהיה בן סורר ומורה: וכי יהיה באיש חטא משפט מות · סמיכות הפרשיות מגיד שאם חסים עליו אביו ואמו סוף שיצא לתרבות רעה יעבור עבירות ויתחייב מיתה בבית דין: ותלית אותו על עץ · רבותינו אמרו כל הנסקלין נתלין שנ' כי קללת אלהים תלוי והמברך ה' בסקילה: כי קללת אלהים תלוי · זלזולו של מלך הוא שאדם עשוי בדמות דיוקנו וישראל הם בניו · משל לשני אחים תאומים שהיו דומין זה לזה אחד נעשה מלך ואחד נתפס ללסטיות ונתלה כל הרואה אותו אומ' המלך תלוי · כל קללה שבמקרא לשון הקל וזלזול כמו: והוא קללני קללה נמרצת: והתעלמת · כובש עין כאלו אינו רואהו: לא תראה והתעלמת · לא ... אה אותו שתתעלם ממנו זהו פשוטו ורבותינו אמרו פעמים שאתה מתעלם וכול': עד דרוש אחיך · וכי תעלה בלבך שיתנהו לו קודם שידרשהו אלא דרשהו שלא יהא רמאי: והשבותו לו · שתהא בו השבה שלא יאכל בביתך כדי דמיו ויתבעם ממנו מכאן אמרו כל דבר שעושה ויאכל יעשה ויאכל ושאינו עושה ואוכל ימכ': לא תוכל להתעלם · לכבוש עינך כאלו אינך רואה אות' הקם תקים · זו טעינה להטעין משאוי שנפל מעליו: עמו · עם בעליו אבל אם הלך וישב לו ואמר לו הואיל ועליך מצוה אם רצית לטעון טעון פטור:

לא יהון תקוני זין דגבר על אתתא ולא יתקן גבר בתקוני אתתא ארי מרחק קדם יי אלהך כל עביד אלין:
ארי יערע קנא דצפרא קדמך באורחא בכל אילן או על ארעא אפרוחין או ביעין ואמא רביעא על אפרוחין או על ביעין לא תיסב אמא על בניא: שלחא תשלח ית אמא וית בניא תסב לך בדיל דייטב לך ותוריך יומין:
ארי תבני ביתא חדתא ותעביד תיקא לאיגרך ולא תשוי חובת דין דקטול בביתך ארי יפול דנפיל מניה:
לא תזרע כרמך עירובין דילמא תסתאב דמעת זרעא די תזרע ועללת כרמא:
לא תרדי בתורא ובחמרא כחדא:
לא תלבש שעטנזא עמר וכיתן מחובר כחדא:
כרוספדין תעביד לך על ארבע כנפי כסותך דתתכסי בה:
ארי יסב גבר אתתא ויעול לותה ויסנינה: וישוי לה תסקופי מלין ויפיק עלה שום ביש ויימר ית אתתא הדא נסבית ועלית לותה ולא אשכחית לה בתולין: ויסב אבוהי דעולימתא ואמה ויפקון ית בתולי עולימתא לקדם סבי קרתא לתרע בית דינא דאתרה: ויימר אבוהא דעולימתא לסביא ית ברתי יהבית לגברא הדין לאנתו וסנינה: והא הוא שוי תסקופי מלין למימר לא אשכחית לברתך בתולין ואילין בתולי ברתי ויפרסון שושיפא קדם סבי קרתא: וידברון סבי קרתא ההיא ית גברא וילקון יתיה: ויגבון מניה מאה סלעין דכסף ויתנון לאבוהא דעולימתא ארי אפיק שום ביש על בתולתא בת ישראל וליה תהי לאנתו לית ליה רשו למפטרה כל יומוהי: ואם קושטא הוה פתגמא הדין לא אשתכחו בתולין לעולימתא: ויפקון ית עולימתא לתרע בית אבוהא ויאטלונה אנשי קרתה באבניא ותמות ארי עבדת קלנא בישראל לזנאה בית אבוהא ותפלי עביד דביש מבינך:
ארי ישתכח גבר שכיב עם אתתא אתת גבר ויתקטלון אף תרויהון גברא דשכיב עם אתתא ואתתא ותפלי עביד דביש מישראל:
ארי תהי עולימתא בתולתא דמארסא לגבר וישכחינה גבר בקרתא וישכוב עמה: ותפקון ית תרויהון לתרע קרתא ההיא ותרגמון יתהון באבניא וימותון ית עולימתא על עסק דלא צוחת בקרתא וית גברא על עיסק די ענני ית אתת חבריה ותפלי עביד דביש מבינך: ואם בחקלא ישכח גברא ית עולימתא דמארסא ויתקף בה גברא וישכוב עמה ויתקטל גברא דשכיב עמה בלחודוהי: ולעולימתא לא תעביד מדעם לית לעולימתא חובת דין דקטול ארי כמא די יקום גבר על חבריה ויקטליניה נפש כן פתגמא הדין: ארי בחקלא אשכחה צוחת עולימתא דמארסא ולית דפריק לה:
ארי ישכח גבר עולימתא בתולתא די לא מארסא ויחדינה וישכוב עמה וישתכחון: ויתן גברא דשכיב עמה לאבוהא דעולימתא חמשין סלעין דכסף וליה תהי לאנתו חלף די ענה לית ליה רשו למפטרה כל יומוהי:
לא יסב גבר ית אתת אבוהי

לא יהיה כלי גבר על אשה ולא ילבש גבר שמלת אשה כי תועבת יהוה אלהיך כל עשה אלה:
כי יקרא קן צפור לפניך בדרך בכל עץ או על הארץ אפרחים או ביצים והאם רבצת על האפרחים או על הביצים לא תקח האם על הבנים: שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך למען ייטב לך והארכת ימים:
כי תבנה בית חדש ועשית מעקה לגגך ולא תשים דמים בביתך כי יפל הנפל ממנו:
לא תזרע כרמך כלאים פן תקדש המלאה הזרע אשר תזרע ותבואת הכרם:
לא תחרש בשור ובחמר יחדו:
לא תלבש שעטנז צמר ופשתים יחדו:
גדלים תעשה לך על ארבע כנפות כסותך אשר תכסה בה:
כי יקח איש אשה ובא אליה ושנאה: ושם לה עלילת דברים והוצא עליה שם רע ואמר את האשה הזאת לקחתי ואקרב אליה ולא מצאתי לה בתולים:
רה ולקח אבי הנער ואמה והוציאו את בתולי הנער אל זקני העיר השערה:
רה ואמר אבי הנער אל הזקנים את בתי נתתי לאיש הזה לאשה וישנאה: והנה הוא שם עלילת דברים לאמר לא מצאתי לבתך בתולים ואלה בתולי בתי ופרשו השמלה לפני זקני העיר: ולקחו זקני העיר ההוא את האיש ויסרו אתו: וענשו אתו מאה כסף ונתנו לאבי הנערה כי הוציא שם רע על בתולת ישראל ולו תהיה לאשה לא יוכל לשלחה כל ימיו:
ואם אמת היה הדבר הזה לא נמצאו בתולים לנער:
רה והוציאו את הנער אל פתח בית אביה וסקלוה אנשי עירה באבנים ומתה כי עשתה נבלה בישראל לזנות בית אביה ובערת הרע מקרבך:
כי ימצא איש שכב עם אשה בעלת בעל ומתו גם שניהם האיש השכב עם האשה והאשה ובערת הרע מישראל:
רה כי יהיה נער בתולה מארשה לאיש ומצאה איש בעיר ושכב עמה: והוצאתם את שניהם אל שער העיר ההוא וסקלתם אתם באבנים ומתו את הנער על דבר אשר לא צעקה בעיר
רה ואת האיש על דבר אשר ענה את אשת רעהו ובערת הרע מקרבך:
רה ואם בשדה ימצא האיש את הנער המארשה והחזיק בה האיש ושכב עמה ומת האיש אשר שכב עמה לבדו:
רה ולנער לא תעשה דבר אין לנער חטא מות כי כאשר יקום איש על רעהו
רה ורצחו נפש כן הדבר הזה: כי בשדה מצאה צעקה הנער המארשה
רה ואין מושיע לה:
רה כי ימצא איש נער בתולה אשר לא ארשה ותפשה ושכב עמה ונמצאו: ונתן האיש השכב עמה לאבי הנער חמשים כסף ולו תהיה לאשה תחת אשר ענה לא יוכל שלחה כל ימיו:
רה לא יקח איש את אשת אביו

לא יהיה כלי גבר על אשה. שתהא דומה לאיש כדי שתלך בין האנשים שאין זו אלא לשם ניאוף: ולא ילבש גבר שמלת אשה. לילך ולישב בין הנשים. דבר אחר שלא ישיר שער הערוה ושער של בית השחי: כי תועבת. לא אסרה תורה אלא לבוש המביא לידי תועבה: כי יקרא. פרט למזומן: לא תקח האם. בעודה על בניה: למען ייטב לך וגו'. אם מצוה קלה שאין בה חסרון כיס אמרה תורה למען ייטב לך והארכת ימים קל וחומר למתן שכר של מצות חמורות: כי תבנה בית חדש. אם קיימת מצות שלוח הקן סופך לבנות בית חדש ותקיים מצות מעקה שמצוה גוררת מצוה ותבא לכרם ושדה ולבגדים נאים לכך נסמכו פרשיות הללו: מעקה. גדר סביב לגג. ואונקלוס תרגם תייקא כגון תיק שמשמר מה שבתוכו: כי יפול הנופל. ראוי זה ליפול ואעפ' כן לא תתגלגל מיתתו על ידיך שמגלגלין זכות על ידי זכאי וחובה על ידי חייב: כלאים. חטה ושעורה וחרצן במפולת יד: פן תקדש. כתרגומו תסתאב. כל דבר הנתעב על האדם בין לשבח כגון הקדש בין לגנאי כגון אסור נופל בו לשון קדוש כמו אל תגש בי כי קדשתיך: לא תחרוש בשור ובחמור. הוא הדין לכל שני מינין שבעולם הוא הדין להנהיגם יחד קשורים זוגים בהולכת שום משא: שעטנז. לשון ערוב. ורבותינו דרשו שוע טווי ונוז: גדילים תעשה לך. אף מן הכלאים לכך סמכן הכתוב: ובא אליה ושנאה. סופו: ושם לה עלילות דברים. עבירה גוררת עבירה עבר על לא תשנא סופו לבא לידי לשון הרע: את האשה הזאת. מכאן שאין אומר דבר אלא בפני בעל דין: אבי הנערה ואמה. מי שגדלו גדולים הרעים יתבזו עליה: ואמר אבי הנערה. מלמד שאין רשות לאשה לדבר בפני האיש: ופרשו השמלה. הרי זה משל מחוורין הדברים כשמלה: ויסרו אותו. מלקות: ואם אמת היה הדבר. בעדים והתראה שזינתה לאחר אירוסין: אל פתח בית אביה. ראו גדולים שגדלתם: לזנות בית אביה. כמו בבית אביה: כל אנשי עירה. במעמד כל אנשי עירה: ומצאה איש בעיר. לפיכך שכב עמה פרצה קוראה לגנב חור קורא לגנב הא אילו ישבה בביתה לא אירע לה: ומתו גם שניהם. להוציא מעשה חדודים שאין האשה נהנית מהם: גם. לרבות הבאים מאחריהם. דבר אחר גם שניהם לרבות את הולד שאם היתה מעוברת אין ממתינין לה עד שתלד: כי כאשר יקום וגו'. לפי פשוטו זהו משמעו כי אנוסה היא ובחזקה עמד עליה כאדם העומד על חבירו להרגו. ורבותינו דרשו בו הרי זה בא ללמד ונמצא למד וכו': לא יקח. אין לו בה לקוחין ואין קדושין תופסין בה: ולא יגלה

כ ג ולא יגלה כנף אביו: לא יבא פצוע דכא וכרות שפכה
בקהל יהוה: לא יבא ממזר בקהל יהוה
גם דור עשירי לא יבא לו בקהל יהוה: לא יבא
עמוני ומואבי בקהל יהוה גם דור עשירי לא יבא להם בקהל יהוה
עד עולם: על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים בדרך בצ
בצאתכם ממצרים ואשר שכר עליך את בלעם בן בעור מפתור א
ארם נהרים לקללך: ולא אבה יהוה אלהיך לשמע אל בלעם
ויהפך יהוה אלהיך לך את הקללה לברכה כי אהבך יהוה אלהיך:
לא תדרש שלמם וטבתם כל ימיך
לעולם: לא תתעב אדמי כי אחיך הוא לא
תתעב מצרי כי גר היית בארצו: בנים אשר יולדו להם דור
שלישי יבא להם בקהל יהוה: כי תצא מחנה
על איביך ונשמרת מכל דבר רע: כי יהיה בך איש אשר לא יהיה
טהור מקרה לילה ויצא אל מחוץ למחנה לא יבא אל תוך המחנה:
והיה לפנות ערב ירחץ במים וכבא השמש יבא אל תוך המחנה:
ויד תהיה לך מחוץ למחנה ויצאת שמה חוץ: ויתד תהיה לך על
אזנך והיה בשבתך חוץ וחפרתה בה ושבת וכסית את צאתך: כי
יהוה אלהיך מתהלך בקרב מחנך להצילך ולתת איביך לפניך ו
והיה מחניך קדוש ולא יראה בך ערות דבר ושב מאחריך:
לא תסגיר עבד אל אדניו אשר ינצל אליך מעם
אדניו: עמך ישב בקרבך במקום אשר יבחר באחד שעריך בטוב לו
לא תוננו: לא תהיה קדשה מבנות ישראל
ולא יהיה קדש מבני ישראל: לא תביא אתנן זונה
ומחיר כלב בית יהוה אלהיך לכל נדר כי תועבת יהוה אלהיך גם
שניהם: לא תשיך לאחיך נשך כסף נשך
אכל נשך כל דבר אשר ישך: לנכרי תשיך ולאחיך לא תשיך
למען יברכך יהוה אלהיך בכל משלח ידיך על הארץ אשר אתה
בא שמה לרשתה: כי תדר נדר
ליהוה אלהיך לא תאחר לשלמו כי דרש ידרשנו יהוה אלהיך ס
מעמך והיה בך חטא: וכי תחדל לנדר לא יהיה בך חטא:
מוצא שפתיך תשמר ועשית כאשר נדרת ליהוה אלהיך נדבה א
אשר דברת בפיך: כי תבא בכרם רעך ואכלת ענבים
כנפשך שבעך ואל כליך לא תתן: כי תבא בקמת
רעך וקטפת מלילת בידך וחרמש לא תניף על קמת רעך:
כ ד כי יקח איש אשה ובעלה והיה אם לא תמצא חן בעיניו

ולא יגלי כנפא דאבוהי: לא ידכי דפסיק ודמחבל למיעל
בקהלא דיוי: לא ידכי ממזרא למיעל בקהלא דיוי
אף דרא עשיראה לא ידכי ליה למיעל בקהלא דיוי: לא ידכון
עמונאי ומואבאי למיעל בקהלא דיוי אף דרא עשיראה לא ידכי להון
למיעל בקהלא דיוי עד עלמא: על עיסק דילא ערעו יתכון בלחמא
ובמיא באורחא במפקכון ממצרים ודי אגר עלך ית בלעם בר בעור
מפתור ארם די על פרת ללטותך: ולא אבה יוי אלהך לקבלא מן
בלעם והפך יוי אלהך לך ית לוטין לברכן ארי רחמך יוי אלהך:
לא תתבע שלמהון וטבתהון כל יומך לעלם:
לא תרחיק אדומאה ארי אחוך הוא לא תרחיק מצראה ארי דייר
הויתא בארעיה: בנין די תלידן להון דרא תליתאה ידכי להון למיעל
בקהלא דיוי: ארי תפוק משריתא
על בעלי דבבך ותסתמר מכל מדעם ביש: ארי יהי בך גבר די
לא יהי דכי מקרי ליליא ויפוק למברא למשריתא לא יעול לגו ס
משריתא: ויהי למפני רמשא יסחי במיא וכמיעל שימשא יעול לגו
משריתא: ואתר מתקן יהי לך מברא למשריתא ותפוק תמן לברא
: וסכתא תהי לך על זיינך ויהי במיתבך לברא ותחפר בה ותתוב
ותכסי ית מפקתך: ארי יוי אלהך שכינתיה מהלכא בגו משריתך
לשיזבותך ולממסר סנאך קדמך ותהי משריתך קדיש ולא יתחזי
בך עבירת פתגם ויתוב מימריה מלאוטבא לך:
לא תמסר עבד עממין ליד רבוניה דישתיזב לותך מן קדם רבוניה
: עמך יתיב בינך באתרא די יתרעי בחדא מן קירוך בדייטב ליה
לא תונניה: לא תהי איתתא מבנת ישראל
לגבר עבד ולא יסב גברא מבני ישראל אתת אמה: לא
תעיל אגר זניתא וחולפן כלבא לבית מקדשא דיוי אלהך לכל נדרא
ארי מרחק קדם יוי אלהך אף תרויהון: לא תרבי לאחוך
רבית כסף רבית עיבור רבית כל מדעם דמתרבי: לבר עממין
תרבי ולאחוך לא תרבי בדיל די יברכינך יוי אלהך בכל אושטות
ידך על ארעא די את עליל לתמן למירתה: ארי תדור נדר
קדם יוי אלהך לא תאחר לשלמותיה ארי מתבע יתבעיניה יוי א
אלהך מינך ויהי בך חובא: וארי תתמנע מלמדר לא יהי בך חובא:
אפקות ספותך תיטר ותעביד כמא די נדרתא קדם יוי אלהך נדבתא
די מלילתא בפומך: ארי תתגר בכרמא דחברך ותיכול עינבין
כנפשך שיבעך ולמנך לא תתן: ארי תתגר בקמתא
דחברך ותקטוף מלילן בידך ומגלא לא תרים על קמתא דחברך:
ארי יסב גבר איתתא ויבעלינה ויהי אם לא תשכח רחמין בעינוהי

ולא יגלה כנף אביו · שומרת יבם של אביו הראויה לאביו · והרי כבר הוזהר עליה משום ערות אחי אביך אלא לעבור עליו בשני לאוין ולסמוך לה: לא יבא ממזר · ללמד שאין ממזר אלא מחייבי כריתות וכו' וחומר מחייבי מיתת בית דין שאין בעריות מיתת בית דין שאין בה כרת: פצוע דכא · שנפצעו או נדכאו בצים שלו: וכרות שפכה · שנכרת הגיד ושוב אינו יורה קילוח זרע אלא שופך ושותת ואינו מוליד: לא יבא ממזר בקהל ה' · לא ישא ישראלית: לא יבא עמוני · לא ישא ישראלית: על דבר · על העצה שיעצו אתכם להחטיאכם: בדרך · כשהייתם בטירוף: לא תדרוש שלומם · מכלל שנאמר עמך ישב בקרבך יכול אף זה כן תלמוד לומר לא תדרוש שלומם: לא תתעב אדומי · לגמרי · ואעפ"י שראוי לך לתעבו שיצא בחרב לקראתך: לא תתעב מצרי · מכל וכל אעפ"י שזרקו זכוריכם ליאור · מה טעם שהיו לכם אכסניא בשעת הדחק · לפיכך בנים אשר יולדו להם דור שלישי וגומר · ושאר אומות מותרין מיד · הא למדת שהמחטיאו לאדם קשה לו מן ההורגו שההורגו הורגו בעולם הזה והמחטיאו מוציאו מן העולם הזה ומן העולם הבא · לפיכך אדום שקדמם בחרב לא נתעב וכן מצריים שטבעום ואלו שהחטיאום נתעבו: כי תצא מחנה וגומר · ונשמרת · שהשטן מקטרג בשעת הסכנה: מקרה לילה · דבר הכתוב בהווה: ויצא אל מחוץ למחנה · זו מצות עשה: ולא יבא אל תוך המחנה · זו מצות לא תעשה ואסור ליכנס למחנה לויה וכל שכן למחנה שכינה: והיה לפנות ערב · סמוך להערב שמשו יטבול שאינו טהור בלא הערב השמש: ויד תהיה לך · כתרגומו כמו איש על ידו: מחוץ למחנה · חוץ לענן: על אזניך · לבד משאר כלי תשמישך: אזניך · כמו כלי זין: ולא יראה בך · הקב"ה ערות דבר: לא תסגיר עבד · כתרגומו · דבר אחר אפי' עבד כנעני של ישראל שברח מחוצה לארץ: לא תהיה קדשה · מופקרת מקודשת ומזומנת לזנות: ולא יהיה קדש · מזומן למשכב זכור · ואנקלוס תרגם לא תהא איתתא מבנת ישראל לגבר עבד · שאף זו מופקרת לבעילת זנות היא מאחר שאין קדושין תופסין לו בה שהרי הוקשו לחמור שנאמר שבו לכם פה עם החמור עם הדומה לחמור · ולא יסב גברא מבני ישראל אתת אמה שאף הוא נעשה קדש על ידה שכל בעילותיו בעילת זנות שאין קדושין תופסין לו בה: ואתנן זונה · נתן לה טלה באתננה פסול להקרבה: ומחיר כלב · החליף שה בכלב: גם שניהם · לרבות שנוייהם כגון חטים ועשאן סלת: לא תשיך · אזהרה ללוה שלא יתן רבית למלוה ואחכ' אזהרה ללוה את כספך לא תתן לו בנשך: לנכרי תשיך · ולא לאחיך לאו הבא מכלל עשה עשה לעבור עליו בשני לאוין ועשה: לא תאחר לשלמו · שלשה רגלים ולמדוהו רבותי' מן המקרא: מוצא שפתיך תשמור · ליתן עשה על לא תעשה: כי תבא בכרם רעך · בפועל הכתוב מדבר: ואל כליך לא תתן · מכאן שלא דברה תורה אלא בשעת הבציר בזמן שאתה נותן לכליו של בעל הבית אבל שנ, ו אם בא לעדור ולקשקש אינו אוכל: כנפשך · כמה שתרצה שבעך ולא אכילה גסה: כי תבא בקמת רעך · אף זו בפועל הכתוב מדבר: כי תקח

libellus repudii

כי מצא בה ערות דבר וכתב לה ספר כריתת ונתן בידה ושלחה מביתו: ויצאה מביתו והלכה והיתה לאיש אחר: ושנאה האיש האחרון וכתב לה ספר כריתת ונתן בידה ושלחה מביתו או כי ימות האיש האחרון אשר לקחה לו לאשה: לא יוכל בעלה הראשון אשר שלחה לשוב לקחתה להיות לו לאשה אחרי אשר הטמאה כי תועבה הוא לפני יהוה ולא תחטיא את הארץ אשר יהוה אלהיך נתן לך נחלה: כי יקח איש אשה חדשה לא יצא בצבא ולא יעבר עליו לכל דבר נקי יהיה לביתו שנה אחת ושמח את אשתו אשר לקח: לא יחבל רחים ורכב כי נפש הוא חבל: כי ימצא איש גנב נפש מאחיו מבני ישראל והתעמר בו ומכרו ומת הגנב ההוא ובערת הרע מקרבך: השמר בנגע הצרעת לשמר מאד ולעשות ככל אשר יורו אתכם הכהנים הלוים כאשר צויתם תשמרו לעשות: זכור את אשר עשה יהוה אלהיך למרים בדרך בצאתכם ממצרים: כי תשה ברעך משאת מאומה לא תבא אל ביתו לעבט עבטו: בחוץ תעמד והאיש אשר אתה נשה בו יוציא אליך את העבוט החוצה: ואם איש עני הוא לא תשכב בעבטו: השב תשיב לו את העבוט כבוא השמש ושכב בשלמתו וברכך ולך תהיה צדקה לפני יהוה אלהיך: לא תעשק שכיר עני ואביון מאחיך או מגרך אשר בארצך בשעריך: ביומו תתן שכרו ולא תבוא עליו השמש כי עני הוא ואליו הוא נשא את נפשו ולא יקרא עליך אל יהוה והיה בך חטא: לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות איש בחטאו יומתו: לא תטה משפט גר יתום ולא תחבל בגד אלמנה: וזכרת כי עבד היית במצרים ויפדך יהוה אלהיך משם על כן אנכי מצוך לעשות את הדבר הזה: כי תקצר קצירך בשדך ושכחת עמר בשדה לא תשוב לקחתו לגר ליתום ולאלמנה יהיה למען יברכך יהוה אלהיך בכל מעשה ידיך: כי תחבט זיתך לא תפאר אחריך לגר ליתום ולאלמנה יהיה: כי תבצר כרמך לא תעולל אחריך לגר ליתום ולאלמנה יהיה: וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים על כן אנכי מצוך לעשות את הדבר

ארי ישכח בה עבירת פתגם ויכתוב לה גט פטורין ויתן בידה ויפטרינה מביתיה: ותפוק מביתיה ותהך ותהי לגבר אוחרן: ויסנינה גברא בתראה ויכתוב לה גט פטורין ויתן בידה ויפטרינה מביתיה או ארי ימות גברא בתראה דנסבה ליה לאנתו: לית ליה רשו לבעלה קדמאה די פטרה למיתב למיסבה למהוי ליה לאנתו בתר דאסתאבת ארי מרחקא היא קדם יי ולא תחייב ית ארעא דיי אלהך יהיב לך אחסנא: ארי יסב גבר אתתא חדתא לא יפוק בחילא ולא יעבר עלוהי לכל מדעם פני יהי לביתיה שתא חדא ויחדי ית אתתיה די נסיב: לא יסב משכונא ריחיא ורכבא ארי בהון מתעביד מזון לכל נפש: ארי ישתכח גבר גניב נפשא מאחוהי מבני ישראל ויתגר ביה ויזבניניה ויתקטיל גנבא ההוא ותפלי עביד דביש מבינך: אסתמר במכתש סגירו למטר לחדא ולמעבד ככל די יילפון יתכון כהניא ליואי כמא די פקדתינון תטרון למעבד: הוי דכיר ית די עבד יי אלהך למרים באורחא במפקכון ממצרים: ארי תרשי בחברך רשות מדעם לא תיעול לביתיה למיסב משכוניה: בברא תקום וגברא די את רשי ביה יפיק לך ית משכונא לברא: ואם גבר מסכן הוא לא תשכוב במשכוניה: אתבא תתיב ליה ית משכונא כמיעל שמשא וישכוב בכסותיה ויברכינך ולך תהי זכו קדם יי אלהך: לא תעשוק אגירא ענייא ומסכינא מאחך או מגיורך די בארעך בקירוך: ביומיה תתן אגריה ולא תיעול עלוהי שמשא ארי ענייא הוא וליה הוא מסר ית נפשיה ולא יקרי עלך קדם יי ויהי בך חובא: לא ימותון אבהן על פום בנין ובנין לא ימותון על פום אבהן אנש בחובי ימותון: לא תצלי דין דייר ויתם ולא תסב משכונא לבוש ארמלא: ותדכר ארי עבדא הויתא במצרים ופרקך יי אלהך מתמן על כן אנא מפקיד לך למעבד ית פתגמא הדין: ארי תחצוד חצדך בחקלך ותתנשי עומרא בחקלא לא תתוב למסביה לגיורא ליתמא ולארמלתא יהי בדיל דיברכינך יי אלהך בכל עובדי ידך: ארי תחבוט זיתך לא תפלי בתרך לגיורא ליתמא ולארמלתא יהי: ארי תקטוף כרמך לא תעליל בתרך לגיורא ליתמא ולארמלתא יהי: ותדכר ארי עבדא הויתא בארעא דמצרים על כן אנא מפקיד לך למעבד ית פתגמא הדין

כי מצא בה ערות דבר · מצוה עליו לגרשה שלא תמצא חן בעיניו : לאיש אחר · אין זה בן זוגו של ראשון הוא הוציא רשעה מתוך ביתו וזה הכניסה : ושנאה האיש האחרון · הכתוב מבשרו שסופו לשנאתה ואם לאו קוברתו שנאמר או כי ימות : אחרי אשר הוטמאה · לרבות סוטה שנסתרה : אשה חדשה · שהיא חדשה לו ואפילו אלמנה פרט למחזיר גרושתו : ולא יעבור עליו · דבר הצבא : לכל דבר · שהוא צורך הצבא לא לספק מים ומזון ולא לתקן דרכים אבל החוזרי' מעורכי המלחמה על פי כהן כגון בנה בית ולא חנכו או ארש אשה ולא לקחה מספיקין מים ומזון ומתקנין את הדרכי' : יהיה לביתו · אף בשביל ביתו אם בנה בית וחנכו ואם נטע כרם וחללו אינו זז מביתו בשביל צורכי המלחמה : לביתו · זה ביתו יהיה לרבות את כרמו : ושמח · ישמח את אשתו ותרגומו ויחדי ית אתתיה והמתרגם ויחדי עם אתתיה טועה הוא שאין זה תרגום של ושמח אלא של ושמח : רחים · היא התחתונה : רכב · היא העליונה : לא יחבל · אם בא למשכנו על חובו בב"ד לא ימשכננו בדברים שעושים בהן אוכל נפש : כי ימצא · בעדים והתראה · וכן כל ימצא שבתורה : והתעמר בו · אינו חייב עד שישתמש בו : השמר בנגע הצרעת · שלא תתלוש סימני טומאה ולא תקוץ את הבהרת : ככל אשר יורו אתכם · אם להסגיר אם להחליט אם לטהר : זכור את אשר עשה למרים · אם באת להזהר שלא תלקה בצרעת לא תספר לשון הרע זכור העשוי למרי' שדברה באחיה ולקת' בנגעים : כי תשה ברעך · תחוב בחבירך : משאת מאומה · חוב של כלום : לא תשכב בעבוטו · לא תשכב ועבוטו אצלך : כבא השמש · אם כסות לילה הוא ואם כסות יום החזירהו בבקר וכבר כתב באלה המשפטי' עד בא השמש תשיבנו לו כל היום תשיבנו לו וכבא השמש תקחנו : וברכך · ואם אינו מברכך מכל מקו' ולך תהיה צדקה : לא תעשוק · שכיר והלא כבר כתוב לא תעשוק את רעך אלא לעבור על האביון בשני לאוין לא תעשוק שכר שכיר שהוא עני ואביון ועל העשיר כבר הוזהר לא תעשוק את רעך : אביון · התאב לכל דבר : מגרך · זה גר צדק : בשעריך · זה גר תושב האוכל נבלות : אשר בארצך · לרבות שכר בהמה וכלים : ואליו הוא נושא את נפשו · אל השכר הזה הוא נושא את נפשו למות עלה בכבש ונתלה באילן : והיה בך חטא · מכל מקום אלא שממהרין ליפרע על ידי הקורא : לא יומתו אבות על בנים · בעדות בני' ואת"ה בעון בנים כבר נאמר איש בחטאו יומתו · איש בחטאו יומתו אבל מי שאינו איש מת בעון אביו והקטנים מתים בעון אבותם בידי שמים : לא תטה משפט גר יתום · ועל העשיר כבר הוזהר לא תטה משפט ושנה בעני לעבור עליו בשני לאוין לפי שקל להטות משפט עני יותר משל עשיר לכך הזהיר ושנה עליו : ולא תחבל · שלא בשעת הלואה: וזכרת · על מנת כן פדיתיך לשמור חקותי אפי' יש חסרון כיס בדבר : ושכחת עומר · ולא גדיש מכאן אמרו עומר שיש בו סאתים ושכחו אינו שכחה : בשדה · לרבות שכחת קמה ששכח מקצתה מלקצור : לא תשוב לקחתו · מכאן אמרו שלאחריו שכחה שלפניו אינו שכחה שאינו בבל תשוב : למען יברכך · ואף על פי [illegible] לידו שלא במתכוין קל וחומר לעושה במתכוין אמור מעתה נפלה סלע מידו ומצאה עני ונתפרנס בה הרי הוא מתברך עליה : לא תפאר · לא תטול [illegible]ו ממנו מכאן שמניחין פיאה באילן : אחריך · זו שכחה : לא תעולל · מצאת בו עוללות לא תקחנה ואי זו היא עוללות כל שאין לה לא כתף ולא נטף יש לה אחד מהם הרי היא לבעל הבית · וראיתי בתלמוד ירושלמי אי זו היא כתף פסיגין זה על גב זה נטף אלו התלויות בשדרה ויורדות : כי יהיה

כה הַזֶּה׃ כִּי־יִהְיֶה רִיב בֵּין אֲנָשִׁים וְנִגְּשׁוּ אֶל־הַמִּשְׁפָּט
וּשְׁפָטוּם וְהִצְדִּיקוּ אֶת־הַצַּדִּיק וְהִרְשִׁיעוּ אֶת־הָרָשָׁע׃ וְהָיָה אִם־בִּן
הַכּוֹת הָרָשָׁע וְהִפִּילוֹ הַשֹּׁפֵט וְהִכָּהוּ לְפָנָיו כְּדֵי רִשְׁעָתוֹ בְּמִסְפָּר׃
אַרְבָּעִים יַכֶּנּוּ לֹא יֹסִיף פֶּן־יֹסִיף לְהַכֹּתוֹ עַל־אֵלֶּה מַכָּה רַבָּה וְנִקְלָה
אָחִיךָ לְעֵינֶיךָ׃ לֹא־תַחְסֹם שׁוֹר בְּדִישׁוֹ׃ כִּי־
יֵשְׁבוּ אַחִים יַחְדָּו וּמֵת אַחַד מֵהֶם וּבֵן אֵין־לוֹ לֹא־תִהְיֶה אֵשֶׁת־הַמֵּת
הַחוּצָה לְאִישׁ זָר יְבָמָהּ יָבֹא עָלֶיהָ וּלְקָחָהּ לוֹ לְאִשָּׁה וְיִבְּמָהּ׃ וְהָיָה
הַבְּכוֹר אֲשֶׁר תֵּלֵד יָקוּם עַל־שֵׁם אָחִיו הַמֵּת וְלֹא־יִמָּחֶה שְׁמוֹ מִיִּשְׂרָאֵל׃
וְאִם־לֹא יַחְפֹּץ הָאִישׁ לָקַחַת אֶת־יְבִמְתּוֹ וְעָלְתָה יְבִמְתּוֹ הַשַּׁעְרָה
אֶל־הַזְּקֵנִים וְאָמְרָה מֵאֵן יְבָמִי לְהָקִים לְאָחִיו שֵׁם בְּיִשְׂרָאֵל לֹא אָבָה
יַבְּמִי׃ וְקָרְאוּ־לוֹ זִקְנֵי־עִירוֹ וְדִבְּרוּ אֵלָיו וְעָמַד וְאָמַר לֹא חָפַצְתִּי לְקַחְתָּהּ׃
וְנִגְּשָׁה יְבִמְתּוֹ אֵלָיו לְעֵינֵי הַזְּקֵנִים וְחָלְצָה נַעֲלוֹ מֵעַל רַגְלוֹ וְיָרְקָה
בְּפָנָיו וְעָנְתָה וְאָמְרָה כָּכָה יֵעָשֶׂה לָאִישׁ אֲשֶׁר לֹא־יִבְנֶה אֶת־בֵּית אָחִיו׃
וְנִקְרָא שְׁמוֹ בְּיִשְׂרָאֵל בֵּית חֲלוּץ הַנָּעַל׃ כִּי־יִנָּצוּ אֲנָשִׁים
יַחְדָּו אִישׁ וְאָחִיו וְקָרְבָה אֵשֶׁת הָאֶחָד לְהַצִּיל אֶת־אִישָׁהּ מִיַּד מַכֵּהוּ
וְשָׁלְחָה יָדָהּ וְהֶחֱזִיקָה בִּמְבֻשָׁיו׃ וְקַצֹּתָה אֶת־כַּפָּהּ לֹא תָחוֹס עֵינֶךָ׃
לֹא־יִהְיֶה לְךָ בְּכִיסְךָ אֶבֶן וָאָבֶן גְּדוֹלָה
וּקְטַנָּה׃ לֹא־יִהְיֶה לְךָ בְּבֵיתְךָ אֵיפָה וְאֵיפָה גְּדוֹלָה וּקְטַנָּה׃ אֶבֶן
שְׁלֵמָה וָצֶדֶק יִהְיֶה־לָּךְ אֵיפָה שְׁלֵמָה וָצֶדֶק יִהְיֶה־לָּךְ לְמַעַן יַאֲרִיכוּ י
יָמֶיךָ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ׃ כִּי תוֹעֲבַת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
כָּל־עֹשֵׂה אֵלֶּה כֹּל עֹשֵׂה עָוֶל׃
זָכוֹר אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה לְךָ עֲמָלֵק בַּדֶּרֶךְ בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם׃
אֲשֶׁר קָרְךָ בַּדֶּרֶךְ וַיְזַנֵּב בְּךָ כָּל־הַנֶּחֱשָׁלִים אַחֲרֶיךָ וְאַתָּה עָיֵף וְיָגֵעַ וְלֹא
יָרֵא אֱלֹהִים׃ וְהָיָה בְּהָנִיחַ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְךָ מִכָּל־אֹיְבֶיךָ מִסָּבִיב
בָּאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה־אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה לְרִשְׁתָּהּ תִּמְחֶה אֶת־זֵכֶר
עֲמָלֵק מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם לֹא תִּשְׁכָּח׃

פ פ פ

הָדֵין׃ אֲרֵי יְהֵי דִין בֵּין גֻּבְרַיָּא וְיִתְקָרְבוּן
לְדִינָא וִידוּנוּן וִיזַכּוּן יָת זַכָּאָה וִיחַיְּבוּן יָת חַיָּבָא׃ וִיהֵי אִם בַּר
חַיָּב לְאִלְקָאָה חַיָּבָא וְיִרְמְנֵיהּ דַּיָּנָא וְיִלְקוּנֵיהּ קֳדָמוֹהִי כְּמִסַּת ח
חוֹבְתֵיהּ בְּמִנְיָן׃ אַרְבְּעִין יַלְקִינֵיהּ לָא יוֹסֵיף דִּילְמָא יוֹסֵיף לְאַלְקוּתֵיהּ
עַל אִלֵּין מַחָא רַבָּא וְיֵקַל אֲחוּךְ לְעֵינָךְ׃ לָא תֵיחוֹד פּוּם
תּוֹרָא בְּדִישֵׁיהּ׃ אֲרֵי יִתְּבוּן אַחִין כַּחֲדָא וִימוּת חַד
מִנְּהוֹן וּבַר לֵית לֵיהּ לָא תְהֵי אִתַּת מִיתָא לְבָרָא לִגְבַר אוּחֲרָן יְבָמַהּ
יֵעוֹל עֲלַהּ וְיִסְּבַהּ לֵיהּ לְאִנְתּוּ וְיִיַבְּמִנַּהּ׃ וִיהֵי בוּכְרָא דִּי תְלִיד יְקוּם
עַל שְׁמָא דַאֲחוּהִי מִיתָא וְלָא יִתְמְחֵי שְׁמֵיהּ מִיִּשְׂרָאֵל׃ וְאִם לָא יִצְבֵּי
גַּבְרָא לְמִסַּב יָת יְבִמְתֵּיהּ וְתִסַּק יְבִמְתֵּיהּ לִתְרַע בֵּית דִּינָא לָקֳדָם
סָבַיָּא וְתֵימַר סָרֵיב יְבָמִי לַאֲקָמָא לַאֲחוּהִי שְׁמָא בְּיִשְׂרָאֵל לָא אָבֵי
לְיַבָּמוּתִי׃ וְיִקְרוֹן לֵיהּ סָבֵי קַרְתֵּיהּ וִימַלְּלוּן עִמֵּיהּ וִיקוּם וְיֵימַר לָא
רְעֵיתִי לְמִסְּבַהּ׃ וְתִתְקָרַב יְבִמְתֵּיהּ לְוָתֵיהּ לָקֳדָם סָבַיָּא וְתִשְׁרֵי ס
סֵינֵיהּ מֵעַל רִגְלֵיהּ וְתָרוֹק בְּאַנְפּוֹהִי וְתָתֵיב וְתֵימַר כְּדֵין יִתְעֲבֵד לג
לְגַבְרָא דִּי לָא יִבְנֵי יָת בֵּיתָא דַאֲחוּהִי׃ וְיִתְקְרֵי שְׁמֵיהּ בְּיִשְׂרָאֵל בֵּית
שְׁרֵי סֵינָא׃ אֲרֵי יִנְצוּן גֻּבְרִין כַּחֲדָא גְּבַר וַאֲחוּהִי
וְתִתְקְרַב אִתַּת חַד לְשֵׁיזָבָא יָת בַּעְלַהּ מִיַּד מָחוֹהִי וְתוֹשֵׁיט יְדַהּ
וְתַתְקֵף בְּבֵית בַּהְתֵּיהּ׃ וְתִקּוּץ יָת יְדַהּ לָא תְחוּס עֵינָךְ׃
לָא יְהֵי לָךְ בְּכִיסָךְ מַתְקַל וּמַתְקַל רַבְּתָא וּזְעֵירְתָא׃
לָא יְהֵי לָךְ בְּבֵיתָךְ מְכִילָא וּמְכִילָא רַבְּתָא וּזְעֵירְתָא׃ מַתְקְלִין שַׁלְמִין
דִּקְשׁוֹט יְהוֹן לָךְ מְכִילָן שַׁלְמִין דִּקְשׁוֹט יְהוֹן לָךְ בְּדִיל דְּיוֹרְכוּן יוֹמָךְ ע
עַל אַרְעָא דַּייָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ׃ אֲרֵי מְרַחַק קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ כָּל עָבֵיד
אִלֵּין כֹּל עָבֵיד שְׁקַר׃ הֱוֵי דְכִיר יָת דִּי עֲבַד לָךְ עֲמָלֵק
בְּאוֹרְחָא בְּמִפַּקְכוֹן מִמִּצְרָיִם׃ דִּי עַרְעָךְ בְּאוֹרְחָא וְקַטִּיל בָּךְ כָּל
דַּהֲווֹ מִתְאַחֲרִין בָּתְרָךְ וְאַתְּ מְשַׁלְהֵי וְלָאֵי וְלָא דָחֵיל מִן קֳדָם יְיָ׃
וִיהֵי כַּד יְנִיחַ יְיָ אֱלָהָךְ לָךְ מִכָּל בַּעֲלֵי דְבָבָךְ מִסְּחוֹר סְחוֹר בְּאַרְעָא
דַּייָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ אַחְסָנָא לְמֵירְתַהּ תִּמְחֵי יָת דּוּכְרָנָא דַעֲמָלֵק ם
מִתְּחוֹת שְׁמַיָּא לָא תִתְנְשֵׁי׃

פ פ פ

כי יהיה ריב. סופם להיות נגשים אל המשפט אמור מעתה אין שלום יוצא מתוך מריבה מי גרם ללוט לפרוש מן הצדיק הוי אומר זו מריבה: והרשיעו את הרשע. יכול כל המתחייבין בדין לוקין תלמוד לומר והיה אם בן הכות הרשע פעמים לוקה ופעמים אינו לוקה ומי הלוקה למוד מן הענין: לא תחסום שור בדישו. לאו שלא נתק לעשה: והפילו השופט. מלמד שאין מלקין אותו לא עומד ולא יושב אלא מוטה: לפניו כדי רשעתו. ולאחריו כדי שתים. מכאן אמרו מלקין אותו שתי ידות מלאחריו ושליש מלפניו: במספר. ואינו נקוד במספר למד שהוא דבוק לומר במספר ארבעים ולא ארבעים שלמים אלא מנין שהוא סוכם ומשלים לארבעים והן ארבעים חסר א': לא יוסיף. מכאן אזהרה למכה את חבירו: ונקלה אחיך. כל היום קוראהו רשע ומשלקה קראו אחיך: לא תחסום שור. דבר הכתוב בהווה והוא הדין לכל בהמה חיה ועוף ולכל מלאכה שהיא בדבר מאכל אם כן למה נאמר שור להוציא את האדם: בדישו. יכול יחסמנו מבחוץ תלמוד לומר לא תחסום שור מכל מקום. ולמה נאמר דיש לומר לך מה דיש מיוחד דבר שלא נגמרה מלאכתו וגדולו מן הארץ אף כל כיוצא בו יצא החולב והמגבן והמחבץ שאין גדולו מן הארץ יצא הלש והמקטף שנגמרה מלאכתו לחלה: יצא הבודל בתמרי' ובגרוגרות שנגמרה מלאכתן למעשר: כי ישבו אחים יחדו. שהיתה להם ישיבה אחת בעולם פרט לאשת אחיו שלא היה בעולמו: יחדיו. המיוחדים בנחלה. פרט לאחיו מן האם. ובן אין לו. עיין עליו בן או בת או בן הבן או בת הבן או בת הבת: והיה הבכור. גדול האחים הוא ייבם אותה: אשר תלד. פרט לאילונית שאינה יולדת: יקום על שם אחיו. זה שייבם את אשתו יטול נחלת המת בנכסי אביו: ולא ימחה שמו. פרט לאשת סריס ששמו מחוי: השערה. בתרגומו לתרע בית דינא: ועמד. בעמידה: ואמר. בלשון הקדש ואף היא דבריה בלשון הקדש: וירקה בפניו. על גבי קרקע: אשר לא יבנה. מכאן למי שחלץ שלא יחזור וייבם דלא כתיב אשר לא בנה אלא אשר לא יבנה כיון שלא בנה שוב לא יבנה: ונקרא שמו וגו'. מצוה על כל העומדים שם לומר חלוץ הנעל: כי ינצו אנשים. סופן לבא לידי מכות כמו שנאמר מיד מכהו אין שלום יוצא מתוך ידי מכות: וקצותה את כפה. ממון דמי בשתו הכל לפי המבייש והמתבייש או אינו אלא ידה ממש נאמר כאן לא תחוס ונאמר להלן בעדים זוממין לא תחוס מה להלן ממון אף כאן ממון: גדולה וקטנה. גדולה כשמכחשת את הקטנה שלא יהא נוטל בגדולה ומחזיר בקטנה: לא יהיה לך. אם עשית כן לא יהיה לך כלום: אבן ואבן. משקלות: אבן שלמה וצדק יהיה לך. אם עשית כן יהיה לך הרבה: זכור את אשר עשה לך. אם שקרת במדות ובמשקלות הוי דואג מגרוי האויב שנאמר מאזני מרמה תועבת ה' וכתיב בתריה בא זדון ויבא קלון: אשר קרך בדרך. לשון מקרה. דבר אחר לשון קרי וטומאה שהיה מטמאן במשכב זכור. דבר אחר לשון קור וחום צננך והפשירך מרתיחתך שהיו האומות יראים להלחם בכם ובא זה והתחיל והראה מקום לאחרים. משל לאמבטי רותחת שאין כל בריה יכולה לירד בתוכה בא בן בליעל אחד קפץ וירד לתוכה אף על פי שנכוה הקרה אותה בפני אחרים: ויזנב בך. חותך זנב חותך מילות וזורק כלפי מעלה: כל הנחשלים אחריך. חסרי כח מחמת חטאם שהיה הענן פולטן: ואתה עיף ויגע. עיף בצמא דכתיב ויצמא שם העם למים וכתיב אחריו ויבא עמלק: ויגע. בדרך: ולא ירא. עמלק אלהים מלהרע לך: תמחה את זכר עמלק. מאיש ועד אשה מעולל ועד יונק משור ועד שה שלא יהא שם עמלק נזכר אפילו על הבהמה לומר בהמה זו משל עמלק היתה:

חסלת כי תצא

והיה

כי תבוא אל הארץ אשר יהוה אלהיך נתן כו
לך נחלה וירשתה וישבת בה: ולקחת
מראשית כל פרי האדמה אשר תביא
מארצך אשר יהוה אלהיך נתן לך ושמת בטנא והלכת אל המקום
אשר יבחר יהוה אלהיך לשכן שמו שם: ובאת אל הכהן אשר יהיה
בימים ההם ואמרת אליו הגדתי היום ליהוה אלהיך כי באתי אל
הארץ אשר נשבע יהוה לאבתינו לתת לנו: ולקח הכהן הטנא
מירך והניחו לפני מזבח יהוה אלהיך: וענית ואמרת לפני יהוה צ"ל מידך
אלהיך ארמי אבד אבי וירד מצרימה ויגר שם במתי מעט ויהי שם
לגוי גדול עצום ורב: וירעו אתנו המצרים ויענונו ויתנו עלינו
עבדה קשה: ונצעק אל יהוה אלהי אבתינו וישמע יהוה את קלנו
וירא את ענינו ואת עמלנו ואת לחצנו: ויציאנו יהוה ממצרים צ"ל ויוצאנו
ביד חזקה ובזרע נטויה ובמרא גדל ובאתות ובמפתים: ויבאנו
אל המקום הזה ויתן לנו את הארץ הזאת ארץ זבת חלב ודבש:
ועתה הנה הבאתי את ראשית פרי האדמה אשר נתתה לי יהוה
והנחתו לפני יהוה אלהיך והשתחוית לפני יהוה אלהיך: ושמחת
בכל הטוב אשר נתן לך יהוה אלהיך ולביתך אתה והלוי והגר אשר
בקרבך: כי תכלה לעשר את כל מעשר
תבואתך בשנה השלישית שנת המעשר ונתתה ללוי לגר ליתום
ולאלמנה ואכלו בשעריך ושבעו: ואמרת לפני יהוה אלהיך בערתי
הקדש מן הבית וגם נתתיו ללוי ולגר ליתום ולאלמנה ככל ס
מצותך אשר צויתני לא עברתי ממצותיך ולא שכחתי: לא
אכלתי באני ממנו ולא בערתי ממנו בטמא ולא נתתי ממנו למת
שמעתי בקול יהוה אלהי עשיתי ככל אשר צויתני: השקיפה
ממעון קדשך מן השמים וברך את עמך את ישראל ואת האדמה
אשר נתתה לנו כאשר נשבעת לאבתינו ארץ זבת חלב ודבש:
היום הזה יהוה אלהיך מצוך לעשות את החקים

ויהי

ארי תיעול לארעא דיי אלהך יהיב לך אחסנא
ותירתה ותיתב בה: ותיסב מריש כל איבא
דארעא די תעיל מארעך די יי אלהך יהיב לך
ותשוי בסלא ותהך לאתרא דיתרעי יי אלהך לאשראה שכינתיה
תמן: ותיתי לות כהנא דיהי ביומיא האינון ותימר ליה חויתי
יומא דין קדם יי אלהך ארי עלית לארעא די קיים יי לאבהתנא
למתן לנא: ויסב כהנא סלא מן ידך ויצנעיניה קדם מדבחא דיי
אלהך: ותתיב ותימר קדם יי אלהך לבן ארמאה בעא לאובדא
ית אבא ונחת למצרים ודר תמן בעם זעיר והוה תמן לעם רב ות
ותקיף וסגי: ואבאישו לנא מצראי ועניונא ויהבו עלנא פולחנא קשיא
: וצלינא קדם יי אלהא דאבהתנא וקביל יי צלותנא וגלי ק
קדמוהי עמלנא ולאותנא ודוחקנא: ואפקנא יי ממצרים בידא
תקיפא ובדרעא מרממא ובחזונין רברבין ובאתין ובמופתין: ואתינ
לאתרא הדין ויהב לנא ית ארעא הדא ארעא עבדא חלב ודבש:
וכען הא איתיתית ית ריש איבא דארעא דיהבת לי יי ותחתיניה
קדם יי אלהך ותסגוד קדם יי אלהך: ותחדי בכל טבתא די
יהב לך יי אלהך ולאנש ביתך את וליואה וגיורא די בינך:
ארי תשיצי לעשרא ית כל מעשר
עללתך בשתא תליתאה שתא דמעשרא ותיתן לליואה לגיורא
ליתמא ולארמלתא וייכלון בקרוך ויסבעון: ותימר קדם יי אלהך
פליתי מעשר קודשא מן ביתא ואף יהביתיה לליואה ולגיורא ליתם
ולארמלתא ככל פקודך די פקדתני לא עברית מפקודך ולא א
איתנשיתי: לא אכלית באבלי מיניה ולא חליפית מיניה במסאב
ולא יהבית מיניה למית קבלית למימרא דיי אלהי עבדית ככל די
פקדתני: אסתכי ממדור קודשך מן שמיא וברך ית עמך ית
ישראל וית ארעא דיהבת לנא כמא די קיימתא לאבהתנא ארעא
עבדא חלב ודבש:
יומא הדין יי אלהך מפקיד לך למעבד ית קימיא

והיה

כי תבא: וירשתה וישבת בה · מגיד שלא נתחייבו בבכורים עד שכבשו את הארץ וחלקוה: מראשית · ולא כל ראשית שאין כל הפירות חייבין בבכורים אלא שבעת המינין בלבד נאמר כאן ארץ ונאמר להלן ארץ חטה ושעורה וגו' · מה להלן משבעת המינין שנשתבחה בהן ארץ ישראל אף כאן שבח ארץ ישראל: זית שמן · זית אגורי ששמנו אגור בתוכו: ודבש · הוא דבש תמרים: מראשית · אדם יורד לתוך שדהו ורואה תאנה שבכרה כורך עליה גמי לסימן ואומר הרי זו ביכורים: אשר יהיה בימים ההם · אין לך אלא כהן שבימיך כמו שהוא: ואמרת אליו · שאינך כפוי טובה: הגדתי היום · פעם אחת בשנה ולא שתי פעמים: ולקח הכהן הטנא מידך · להניף אותו כהן מניח ידו תחת יד הבעלים ומניף: וענית · לשון הרמת קול: ארמי אובד אבי · מזכיר חסדי המקום ארמי אובד אבי לבן בקש לעקור את הכל כשרדף אחר יעקב ובשביל שחשב לעשות חשב לו המקום כאלו עשה שאומות העולם חושב להם הקב"ה מחשבה כמעשה: וירד מצרימה · ועוד אחרים באו לכלותינו שאחרי זאת ירד יעקב למצרים: במתי מעט · בשבעים נפש: אל המקום הזה · זה בית המקדש: ויתן לנו את הארץ · כמשמעו: והנחתו · מגיד שנוטלו אחר הנפת הכהן ואוחזו בידו כשהוא קורא ויוזר ומניף: ושמחת בכל הטוב · מכאן אמרו אין קורין מקרא בכורים אלא בזמן שמחה מעצרת ועד החג שאדם מלקט תבואתו ופירותיו ויינו ושמנו אבל מהחג ואילך מביא ואינו קורא: אתה והלוי · אף הלוי חייב בבכורי' אם נטעו בתוך עריהם: והגר אשר בקרבך · מביא ואינו קורא שאינו יכול לומר לאבותינו: כי תכלה לעשר את כל מעשר תבואתך בשנה השלישית · כשתגמור להפריש מעשר של שנה שלישית קבע זמן הביעור והוידוי בערב הפסח של שנה הרביעית שנ' מקצה שלש שנים תוציא וגו' נאמר כאן מקץ ונאמר להלן מקץ שבע שנים לענין הקהל מה להלן רגל אף כאן רגל אי מה להלן חג הסוכות אף כאן חג הסוכות תל' כי תכלה לעשר מעשרות של שנה השלישית רגל שהמעשרו' כלין בו וזהו פסח שהרבה אילנות יש שנלקטין אחר הסוכות נמצאו מעשרות של שלישית כלין בפסח של רביעית וכל מי ששהה מעשרותיו הצריכו הכתו' לבערו מן הבית: שנת המעשר · שנה שאין נוהג בה אלא מעשר אחד משני מעשרות שנוהגו בשתי שנים שלפניה · שנה ראשונה של שמטה נוהג בה מעשר ראשון כמו שנאמר כי תקחו מאת בני ישראל את המעשר ומעשר שני שנ' ואכלת לפני ה' אלהיך מעשר דגנך הרי שתי מעשרות ובא ולמדך כאן בשנה השלישית שאין נוהג מאותן שתי מעשרות אלא האחד ואי זה זה מעשר ראשון ותחת מעשר שני יתן מעשר עני שנאמר כאן ונתת ללוי את אשר לו הרי מעשר ראשון: לגר ליתום ולאלמנה · זה מעשר עני: ואכלו בשעריך ושבעו · תן להם כדי שבען מכאן אמרו אין פוחתין לעני בגרן פחות מחצי קב חטים וכו': ואמרת לפני ה' אלהיך · התודה שנתת מעשרותיך: בערתי הקדש מן הבית · זה מעשר שני ונטע רבעי · ולמדך שאם שהה מעשרותיו של שתי שנים ולא העלם לירושלם שצריך להעלותן עכשו: וגם נתתיו ללוי · מעשר ראשון וגם לרבות תרומות ובכורים: לגר ליתום ולאלמנה · זה מעשר עני: ככל מצותך · נתתים כסדרן לא הקדמתי תרומה לבכורים ולא מעשר לתרומה ולא שני לראשון שהתרומה קרויה ראשית שהיא ראשית שהיא ראשונה משנעשה דגן וכתיב מלאתך ודמעך לא תאחר לא תשנה את הסדר: לא עברתי ממצותיך · לא הפרשתי ממין על שאינו מינו מן החדש על הישן: ולא שכחתי · מלברכך על הפרשת מעשרות: לא אכלתי באוני ממנו · מכאן שאסור לאונן: ולא בערתי ממנו בטמא · בין שאני טמא והוא טהור בין שאני טהור והוא טמא · והיכן הוזהר על כך לא תוכל לאכול בשעריך זו אכילת טומאה כמה שנאמר בפסולי המוקדשין בשעריך תאכלנו הטמא והטהור וגומר · אבל זה לא תוכל לאכול דרך אכילת שעריך האמור במקום אחר: ולא נתתי ממנו למת · לעשות לו ארון ותכריכין: שמעתי בקול ה' אלהי · הביאותיו לבית הבחירה: עשיתי ככל אשר צויתני · שמחתי ושמחתי בו: השקיפה ממעון קדשך · עשינו מה שגזרת עלינו עשה אתה מה שעליך לעשות שאמרת אם בחקתי תלכו ונתתי גשמיכם בעתם: אשר נתת לנו כאשר נשבעת לאבותינו · לתת לנו וקיימת ארץ זבת חלב ודבש: היום הזה ה' אלהיך · בכל יום יהיו בעיניך חדשים כאלו בו ביום נצטוית עליהם: ושמרת

האלה ואת המשפטים ושמרת ועשית אותם בכל לבבך ובכל
נפשך: את יהוה האמרת היום להיות לך לאלהים וללכת בדרכיו
ולשמר חקיו ומצותיו ומשפטיו ולשמע בקלו: ויהוה האמירך היום
להיות לו לעם סגלה כאשר דבר לך ולשמר כל מצותיו:
ולתתך עליון על כל הגוים אשר עשה לתהלה ולשם ולתפארת
ולהיתך עם קדש ליהוה אלהיך כאשר דבר:
כז ויצו משה וזקני ישראל את העם לאמר שמר את כל המצוה אשר
אנכי מצוה אתכם היום: והיה ביום אשר תעברו את הירדן אל
הארץ אשר יהוה אלהיך נתן לך והקמת לך אבנים גדלות ושדת
אתם בשיד: וכתבת עליהן את כל דברי התורה הזאת בעברך למען
אשר תבא אל הארץ אשר יהוה אלהיך נתן לך ארץ זבת חלב וד
ודבש כאשר דבר יהוה אלהי אבתיך לך: והיה בעברכם את הירדן
תקימו את האבנים האלה אשר אנכי מצוה אתכם היום בהר עיבל
ושדת אותם בשיד: ובנית שם מזבח ליהוה אלהיך מזבח אבנים
לא תניף עליהם ברזל: אבנים שלמות תבנה את מזבח יהוה
אלהיך והעלית עליו עולת ליהוה אלהיך: וזבחת שלמים
ואכלת שם ושמחת לפני יהוה אלהיך: וכתבת על האבנים את
כל דברי התורה הזאת באר היטב: וידבר משה
והכהנים הלוים אל כל ישראל לאמר הסכת ושמע ישראל היום
הזה נהיית לעם ליהוה אלהיך: ושמעת בקול יהוה אלהיך ועשית
תיו את מצותו ואת חקיו אשר אנכי מצוך היום: ויצו
משה את העם ביום ההוא לאמר: אלה יעמדו לברך את העם
על הר גרזים בעברכם את הירדן שמעון ולוי ויהודה ויששכר
ויוסף ובנימן: ואלה יעמדו על הקללה בהר עיבל ראובן גד ואשר
וזבולן דן ונפתלי: וענו הלוים ואמרו אל כל איש ישראל קול רם:
ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה תועבת יהוה
מעשה ידי חרש ושם בסתר וענו כל העם ואמרו אמן:
ארור מקלה אביו ואמו ואמר כל העם אמן:
ארור מסיג גבול רעהו ואמר כל העם אמן:
ארור משגה עור בדרך ואמר כל העם אמן:
ארור מטה משפט גר יתום ואלמנה ואמר כל העם אמן:
ארור שכב עם אשת אביו כי גלה כנף אביו ואמר כל העם אמן:
ארור שכב עם כל בהמה ואמר כל העם אמן:
ארור שכב עם אחתו בת אביו או בת אמו ואמר כל העם אמן:
ארור שכב עם חתנתו ואמר כל העם אמן:
ארור מכה רעהו בסתר ואמר כל העם אמן:
ארור לקח שחד להכות נפש דם נקי ואמר כל העם אמן
ארור אשר לא יקים את דברי התורה הזאת לעשות אותם ואמר
כח כל העם אמן: והיה אם שמוע תשמע
בקול יהוה אלהיך לשמר לעשות את כל מצותיו אשר אנכי מצוך
היום ונתנך יהוה אלהיך עליון על כל גויי הארץ: ובאו עליך כל
הברכות האלה והשיגך כי תשמע בקול יהוה אלהיך: ברוך אתה
בעיר וברוך אתה בשדה: ברוך פרי בטנך ופרי אדמתך ופרי בהמתך

האילין וית דיניא ותיטר ותעביד יתהון בכל ליבך ובכל נפשך:
ית יי חטבת יומא דין למהוי לך לאלהא ולמהך באורחן דתקנן
קדמוהי ולמיטר קיימוהי ופיקודוהי ודינוהי ולקבלא במימריה:
ויי חטבך יומא דין למהוי ליה לעם חביב כמא די מליל לך ולמטר
כל פקודוהי: ולמתנך עלאה על כל עממיא די עבד לתושבחא
ולשום ולרבו ולמיהוך עם קדיש קדם יי אלהך כמא די מליל:
ופקיד משה וסבי ישראל ית עמא למימר טר ית כל
תפקידתא די אנא מפקיד יתכון יומא דין: ויהי ביומא די תעברון ית
ירדנא לארעא דיי אלהך יהיב לך ותקים לך אבנין רברבין ותסוד
יתהון בסידא: ותכתוב עליהון ית כל פתגמי אוריתא הדא במעברך
בדיל די תיעול לארעא דיי אלהך יהיב לך ארעא עבדא חלב ודבש
כמא די מליל יי אלהא דאבהתך לך: ויהי במעברכון ית ירדנא
תקימון ית אבניא האילין די אנא מפקיד יתכון יומא דין בטורא
דעיבל ותסוד יתהון בסידא: ותבני תמן מדבחא קדם יי אלהך
מדבח אבנין לא תרים עליהון ברזלא: אבנין שלמן תבני ית מדבחא
דיי אלהך ותסיק עלוהי עלון קדם יי אלהך: ותכוס נכסת קודשין
ותיכול תמן ותחדי קדם יי אלהך: ותכתוב על אבניא ית כל
פתגמי אוריתא הדא פריש יאות: ומליל משה
וכהניא ליואי לכל ישראל למימר אצית ושמע ישראל יומא הדין
הויתא לעמא קדם יי אלהך: ותקביל למימרא דיי אלהך ותעביד
ית פקודוהי וית קימוהי די אנא מפקיד לך יומא דין: ופקיד
משה ית עמא ביומא ההוא למימר: אילין יקומון לברכא ית עמא
על טורא דגריזי במעברכון ית ירדנא שמעון ולוי ויהודה ויששכר
ויוסף ובנימן: ואילין יקומון על לוטיא בטורא דעיבל ראובן גד
ואשר וזבולן דן ונפתלי: ויתיבון ליואי ויימרון לכל אנש ישראל קל
רם: ליט גברא די יעבד צלם ומתכא מרחקא קדם
יי עובד ידי אומנא ושוי בסתרא ויתיבון כל עמא ויימרון אמן:
ליט דיקלי אבוהי ואמיה ויימר כל עמא אמן:
ליט די שני תחומא דחבריה ויימר כל עמא אמן:
ליט דיטעי עוירא באורחא ויימר כל עמא אמן:
ליט דיצלי דין גיור יתם וארמלא ויימר כל עמא אמן:
ליט דישכוב עם איתת אבוהי ארי גלי כנפא דאבוהי ויימר כל עמא אמן
ליט דישכוב עם כל בעירא ויימר כל עמא אמן:
ליט דישכוב עם אחתיה בת אבוהי או בת אמיה ויימר כל עמא אמן
ליט די ישכוב עם חמותיה ויימר כל עמא אמן:
ליט די מחי לחבריה בסתרא ויימר כל עמא אמן:
ליט דמקביל שוחדא למקטל נפש דם זכאי ויימר כל עמא אמן:
ליט די לא יקים ית פתגמי אוריתא הדא למעבד יתהון ויימר כל
עמא אמן: ויהי אם קבלא תקביל למימרא דיי אלהך
למיטר למעבד ית כל פקודוהי די אנא מפקיד לך יומא דין ויתנינך
יי אלהך עלאה על כל עממי ארעא: וייתון עלך כל ברכתא האילין
וידבקונך ארי תקביל למימרא דיי אלהך: בריך את בקרתא ובריך
את בחקלא: בריך ולדא דמעך ואיבא דארעך וולדא דבעירך בקרי

ושמרת ועשית אותם. בת קול מברכתו הבאת בכורים היום תשנה לשנה הבאה: האמרת והאמירך. אין להם עד מוכיח במקרא ולי נראה שהוא לשון
הפרשה והבדלה הבדלתי לך מאלהי הנכר להיות לך לאלהים והוא הפרישך אליו מעמי הארץ להיות לו לעם סגולה ומצאתי להם עד והוא לשון תפארת יתאמרו
כל פועלי און: כאשר דבר לך. והייתם לי סגולה. ולהיותך עם קדוש כאשר דבר והייתם לי קדושים: שמור את כל המצוה. לשון הווה גרדנט בלעז:
הקמות לך. בירדן. ואחר כך תוציאו משם אחרות ותבנו מהן מזבח בהר עיבל כמצאת אתה אומר שלשה מיני אבנים היו שנים עשר בירדן וכנגדן בגלגל
וכנגדן בהר עיבל כדאי' במסכת סוטה: באר היטב. בשבעים לשון: הסכת. כתרגומו: היום הזה נהיית לעם. בכל יום יהיו בעיניך כאלו היום באת
עמו בברית: לברך את העם. כדאי' במסכת סוטה. ששה שבטים עלו לראש הר גריזים וששה לראש הר עיבל והכהנים והלוים והארון למטה באמצע
הפכו לוים פניהם כלפי הר גריזים ופתחו בברכה ברוך האיש אשר לא יעשה פסל ומסכה וגומר. ואלו ואלו עונין אמן. חזרו והפכו פניהם להר עיבל ופתחו
בקללה ואומרים ארור האיש אשר יעשה פסל וגומר וכן כולם עד ארור אשר לא יקים: מקלה אביו. מזלזל לשון וקלה אחיך: מסיג גבול. מחזירו לאחוריו
וגונב את הקרקע לשון והוסג אחור: משגה עור. הסומא בדבר ומשיאו עצה רעה: מכה רעהו בסתר. על לשון הרע הוא אומר. ראיתי ביסודו של
רבי משה הדרשן אחד עשר ארורים יש כאן כנגד יא' שבטים וכנגד שמעון לא כתב ארור לפי שלא היה בלבו לברכו לפני מותו כשברך שאר השבטים לכך לא
רצה לקללו. אשר לא יקים. כאן כלל את כל התורה כולה וקבלוה עליהם באלה ובשבועה: סגר אלפין.

בפרי תורך ועדרי ענך : בריך סלך ואצותך : בריך את במיעלך
ובריך את במפקך : יתן יי ית בעלי דבבך דקימין עלך תבירין ק
קדמך באורחא חדא יפקון לותך ובשבעא אורחין יערקון מן קדמך :
יפקיד יי עמך ית ברכתא באוצרך ובכל אושטות ידך ויברכינך ב
בארעא דיי אלהך יהיב לך : יקימינך יי ליה לעם קדיש כמא די
קיים לך ארי תטר ית פקודיא דיי אלהך ותהך באורחן דתקנן
קדמוהי : ויחזון כל עממי ארעא ארי שמא דיי אתקרי עלך וידחלון
מנך : ויותרינך יי לטבא בולדא דמעך ובולדא דבעירך ובאיבא
דארעך על ארעא די קיים יי לאבהתך למיתן לך : יפתח יי לך ית
אוצריה טבא ית שמיא למתן מטר ארעך בעידניה ולברכא ית כל
עובדי ידך ותוזיף לעממין סגיאין ואת לא תזוף : ויתנינך יי לתקיף
ולא לחלש ותהי ברם לעילא ולא תהי לתחותא ארי תקביל ל
לפיקודיא דיי אלהך די אנא מפקיד לך יומא דין למיטר ולמעבד
: ולא תסטון מכל פתגמיא די אנא מפקיד יתכון יומא דין ימינא
וסמאלא למהך בתר טעות עממיא למפלחיהון : ויהי אם
לא תקביל למימרא דיי אלהך למטר למעבד ית כל פקודוהי וק
וקימוהי די אנא מפקיד לך יומא דין וייתון עלך כל לוטיא האילין
וידבקונך : ליט את בקרתא וליט את בחקלא : ליט סלך ואצותך :
ליט ולדא דמעך ואיבא דארעך בקרי תורך ועדרי ענך : ליט את
במיעלך וליט את במפקך : יגרי יי בך ית מאירתא וית שגושיא
וית מזופיתא בכל אושטות ידך די תעביד עד דישתיצי ועד ד
דתוביד בפריע מן קדם בישות עובדך דשבקתא דחלתי : ידביק
יי בך ית מותא עד די ישיציתך מעל ארעא די את עליל לתמן לם
למירתה : ימחינך יי בשחפתא ובקדחתא ובדליקתא ובחרחורא
ובחרבא ובשדפונא ובירקונא וירדפונך עד דתיבד : ויהון שמיא
די עלוי רישך חסינין כנחשא מלאחתא מטרא וארעא די תחותך
תקיפא כברזלא מלמעבד פירין : יתן יי ית מטר ארעך אבקא
ועפרא מן שמיא יחות עלך עד דישתיצי : יתנינך יי תביר קדם
סנאך באורחא חדא תיפוק לותיה ובשבעא אורחין תערוק מן
קדמוהי ותהי לזיע לכל מלכות ארעא : ותהא נבילתך משגרא
למיכל לכל עופא דשמיא ולבעירא דארעא ולית דמניד : ימחינך
יי בשחנא מצראי ובטחורין ובגרבא ובחרס יבש די לא תיכול ל
לאתסאה : ימחינך יי בטיפשותא ובסמיותא ובשעממות ליבא :
ותהי ממשש בטיהרא כמא די ימשש עוירא בקבלא ולא תצלח
ית אורחך ותהי ברם עשיק ואניס כל יומיא ולית דפריק : אתתא
תירוס וגבר אוחרן ישכבינה ביתא תיבני ולא תתיב ביה כרמא ת
תיצוב ולא תחלינה : תורך יהי נכיס לעינך ולא תיכול מיניה ח
חמרך יהי אניס מן קדמך ולא יתוב לך ענך מסירין לבעלי דבבך
ולית לך פריק : בנך ובנתך מסירין לעמא אוחרן

שגר אלפיך ועשתרות צאנך : ברוך טנאך ומשארתך : ברוך אתה
בבאך וברוך אתה בצאתך : יתן יהוה את איביך הקמים עליך
נגפים לפניך בדרך אחד יצאו אליך ובשבעה דרכים ינוסו לפניך
: יצו יהוה אתך את הברכה באסמיך ובכל משלח ידך וברכך
בארץ אשר יהוה אלהיך נתן לך : יקימך יהוה לו לעם קדוש צ"ל אלהיך
כאשר נשבע לך כי תשמר את מצות יהוה אלהיך והלכת בדרכיו :
וראו כל עמי הארץ כי שם יהוה נקרא עליך ויראו ממך : והותרך
יהוה לטובה בפרי בטנך ובפרי בהמתך ובפרי אדמתך על האדמה
אשר נשבע יהוה לאבתיך לתת לך : יפתח יהוה לך את אוצרו
הטוב את השמים לתת מטר ארצך בעתו ולברך את כל מעשה
ידך והלוית גוים רבים ואתה לא תלוה : ונתנך יהוה לראש ולא
לזנב והיית רק למעלה ולא תהיה למטה כי תשמע אל מצות יהוה
אלהיך אשר אנכי מצוך היום לשמר ולעשות : ולא תסור מכל
הדברים אשר אנכי מצוה אתכם היום ימין ושמאול ללכת אחרי
אלהים אחרים לעבדם : והיה אם
לא תשמע בקול יהוה אלהיך לשמר לעשות את כל מצותיו וחקתיו
אשר אנכי מצוך היום ובאו עליך כל הקללות האלה והשיגוך :
ארור אתה בעיר וארור אתה בשדה : ארור טנאך ומשארתך :
ארור פרי בטנך ופרי אדמתך שגר אלפיך ועשתרת צאנך :
ארור אתה בבאך וארור אתה בצאתך : ישלח יהוה בך את
המארה את המהומה ואת המגערת בכל משלח ידך אשר תעשה
עד השמדך ועד אבדך מהר מפני רע מעלליך אשר עזבתני :
ידבק יהוה בך את הדבר עד כלתו אתך מעל האדמה אשר אתה בא
שמה לרשתה : יככה יהוה בשחפת ובקדחת ובדלקת וב
ובחרחר ובחרב ובשדפון ובירקון ורדפוך עד אבדך : והיו שמיך
אשר על ראשך נחשת והארץ אשר תחתיך ברזל : יתן יהוה את
מטר ארצך אבק ועפר מן השמים ירד עליך עד השמדך : יתנך
יהוה נגף לפני איביך בדרך אחד תצא אליו ובשבעה דרכים תנוס
לפניו והיית לזעוה לכל ממלכות הארץ : והיתה נבלתך למאכל
לכל עוף השמים ולבהמת הארץ ואין מחריד : יככה יהוה בשחין
ובטחורים מצרים ובעפלים ובגרב ובחרס אשר לא תוכל להרפא : יככה
יהוה בשגעון ובעורון ובתמהון לבב : והיית ממשש בצהרים
כאשר ימשש העור באפלה ולא תצליח את דרכיך והיית אך עשוק
ישכבנה וגזול כל הימים ואין מושיע : אשה תארש ואיש אחר ישגלנה
בית תבנה ולא תשב בו כרם תטע ולא תחללנו : שורך טבוח
לעיניך ולא תאכל ממנו חמרך גזול מלפניך ולא ישוב לך צאנך
נתנות לאיביך ואין לך מושיע : בניך ובנתיך נתנים לעם

שגר אלפיך · ולדות בקרך שהבהמה משגרת ממעיה : עשתרות צאנך · כתרגומו · ורבותינו אמרו למה נקרא שמם עשתרות שמעשרות את בעליהן ומחזיקות אותן כעשתרות הללו שהן סלעים חזקים : ברוך טנאך · פירותיך : דבר אחר טנאך דבר לח שאתה מסנן בסלים. ומשארתיך · דבר יבש שנשאר בכלי ואינו זב : ברוך אתה בבואך וברוך אתה בצאתך · שתהא יציאתך מן העולם בלא חטא כביאתך לעולם : ובשבעה דרכים ינוסו לפניך · כן דרך הנבהלים לברוח מתפזרים לכל צד : המארה · חסרון · כמו צרעת ממארת : מהומה. שגוש קול בהלות : שחפת · שבשרו נשחף ונפוח : קדחת · לשון כי אש קדחה באפי והוא אש של חולים מלווי בלעז שהיא חמה מאד : ובדלקת · חמה יותר מקדחת ומיני חלאים הם : ובחרחור · חולי המחממו תוך הגוף וצמא תמיד למים ובלעז איישטרדימנט לשון ועצמי חרה מני חרב · כחר מפוח מאש : ובחרב · יביא עליך גייסות : שדפון וירקון · מכת תבואה שבשדות · שדפון רוח קדים אשלידה בלעז : ירקון · יובש ופני התבואה מכסיפין והפכין לירקון קמא בלעז : עד אבדך · תרגו' עד דתיבד. כלו' עד אבוד אותך שתכלה מאליך : והיו שמיך אשר על ראשך נחשת · קללות הללו משה מפי עצמו אמרן ושבהר סיני מפי הקב"ה אמרן כמשמען וכן כא' ואם לא תשמעו לי ואם תלכו עמי קרי וכאן הוא אומר לקול ה' אלהיך : ידבק ה' בך · יככה ה' · הקל משה בקללותיו לאמרן בלשון יחיד וגם כן בקללה זו הקל שבראשונות הוא אומר שמיכם כברזל וארצכם כנחושה שלא יהו השמים מזיעין כדרך שאין הברזל מזיע ומתוך כך יהא חורב בעולם והארץ תהא מזיעה כדרך שהנחשת מזיע והיא מרקבת פירותיה · וכאן הוא אומר שמיך נחשת וארצך ברזל שיהיו שמים מזיעין אעפ"י שלא יריקו מטר מכל מקום לא יהיה חורב של אבדון בעולם והארץ לא תהיה מזיעה כדרך שאין הברזל מזיע ואין הפירות מרקיבין ומכל מקום קללה היא בין שהיא כנחשת בין שהיא כברזל לא תוציא פירות וכן השמים לא יריקו מטר : מטר ארצך אבק ועפר · זיקא דבתר מטרא מטר יורד ולא כל צרכו ואין בו כדי להרבי"ץ את העפר והרוח באה ומעלה את האבק ומכסה את עשב הזרעים שהן לחים מן המים ונדבק בהם ונעשה טיט ומתיבש ומרקיבין : לזעוה · לאימה ולזיע שיזועו כל שומעי מכותיך ממך ויאמרו אוי לנו שלא יבא עלינו שבא על אלו : בשחין מצרים · רע היה מאד לח מבפנים ויבש מבחוץ כדאי' בבכורות : גרב · שחין לח : חרס · שחין יבש כחרס : בתמהון לבב · אוטם הלב אשטורדי"סון בלעז : עשוק · בכל מעשיך יהי ערער : ישגלנה · לשון שגל פלגש והכתוב כינהו לשבח ישכבנה ותיקון סופרים הוא זה : תחללנו · בשנה הרביעית לאכול פרין : וכלות אליהם

אחר ועיניך ראות וכלות אליהם כל היום ואין לאל ידך: פרי
אדמתך וכל יגיעך יאכל עם אשר לא ידעת והיית רק עשוק ורצוץ
כל הימים: והיית משגע ממראה עיניך אשר תראה: יככה יהוה
בשחין רע על הברכים ועל השקים אשר לא תוכל להרפא מכף
רגלך ועד קדקדך: יולך יהוה אתך ואת מלכך אשר תקים עליך
אל גוי אשר לא ידעת אתה ואבתיך ועבדת שם אלהים אחרים עץ
ואבן: והיית לשמה למשל ולשנינה בכל העמים אשר ינהגך יהוה
שמה: זרע רב תוציא השדה ומעט תאסף כי יחסלנו הארבה:
כרמים תטע ועבדת ויין לא תשתה ולא תאגר כי תאכלנו התלעת:
זיתים יהיו לך בכל גבולך ושמן לא תסוך כי ישל זיתך: בנים ובנות
תוליד ולא יהיו לך כי ילכו בשבי: כל עצך ופרי אדמתך יירש
הצלצל: הגר אשר בקרבך יעלה עליך מעלה מעלה ואתה תרד
מטה מטה: הוא ילוך ואתה לא תלונו הוא יהיה לראש ואתה תהיה
לזנב: ובאו עליך כל הקללות האלה ורדפוך והשיגוך עד השמדך
כי לא שמעת בקול יהוה אלהיך לשמר מצותיו וחקתיו אשר צוך:
והיו בך לאות ולמופת ובזרעך עד עולם: תחת אשר לא עבדת
את יהוה אלהיך בשמחה ובטוב לבב מרב כל: ועבדת את איביך
אשר ישלחנו יהוה בך ברעב ובצמא ובעירם ובחסר כל ונתן על
ברזל על צוארך עד השמידו אתך: ישא יהוה עליך גוי מרחק
מקצה הארץ כאשר ידאה הנשר גוי אשר לא תשמע לשנו: גוי עז
פנים אשר לא ישא פנים לזקן ונער לא יחן: ואכל פרי בהמתך
ופרי אדמתך עד השמדך אשר לא ישאיר לך דגן תירוש ויצהר
שגר אלפיך ועשתרת צאנך עד האבידו אתך: והצר לך בכל
שעריך עד רדת חמתיך הגבהת והבצרות אשר אתה בטח בהן
בכל ארצך והצר לך בכל שעריך בכל ארצך אשר נתן יהוה
אלהיך לך: ואכלת פרי בטנך בשר בניך ובנתיך אשר נתן לך
יהוה אלהיך במצור ובמצוק אשר יציק לך איבך: האיש הרך בך
והענג מאד תרע עינו באחיו ובאשת חיקו וביתר בניו אשר יותיר:
מתת לאחד מהם מבשר בניו אשר יאכל מבלי השאיר לו כל
במצור ובמצוק אשר יציק לך איבך בכל שעריך: הרכה בך והענגה
אשר לא נסתה כף רגלה הצג על הארץ מהתענג ומרך תרע עינה
באיש חיקה ובבנה ובבתה: ובשליתה היוצת מבין רגליה ובבניה
אשר תלד כי תאכלם בחסר כל בסתר במצור ובמצוק אשר יציק
לך איבך בשעריך: אם לא תשמר לעשות את כל דברי התורה
הזאת הכתבים בספר הזה ליראה את השם הנכבד והנורא הזה
את יהוה אלהיך: והפלא יהוה את מכתך ואת מכות זרעך מכות
גדלת ונאמנות וחלים רעים ונאמנים: והשיב בך את כל מדוה
מצרים אשר יגרת מפניהם ודבקו בך: גם כל חלי וכל מכה אשר
לא כתוב בספר התורה הזאת יעלם יהוה עליך עד השמדך:

אוחרן ועינך חזין ויסופן בגלהון כל יומא ולית חילא בידך: אבא
דארעך וכל ליאותך ייכול עם דלא ידעתא ותהי לחוד עשיק ורציץ כל
יומיא: ותהי משתטי מחיזו עינך דתחזי: ימחינך יי בשחנא
בישא על רכובין ועל שוקין די לא תיכול לאתסאה מפרסת רגלך
ועד מוחך: יגלי יי יתך וית מלכך די תקים עלך לעם די לא ידעת
את ואבהתך ותפלח תמן לעממיא פלחי טעותא אעא ואבנא: ותהי
לצדו למתל ולשועי בכל עממיא די ידברנך יי לתמן: בר זרע
סגי תפיק לחקלא וזעיר תכנוש ארי יחסלניה גובא: כרמין תצוב
ותפלח וחמרא לא תשתי ולא תכנוש ארי תיכליניה תולעתא:
זיתין יהון לך בכל תחומך ומשחא לא תסוך ארי יתרון זיתך:
בנין ובנן תוליד ולא יהון לך ארי יהכון בשביא: כל אילנך ואיבא
דארעך יחסניניה סקאה: תותב ערל די בינך יהי סליק עיל מינך
לעילא לעילא ואת תהי נחית לתחתא לתחתא: הוא יוזפינך ואת
לא תוזפיניה הוא יהי לתקיף ואת תהי חלש: וייתון עלך כל לוטיא
האלין וירדפונך וידבקונך עד דתשתיצי ארי לא קבילתא למימרא
דיי אלהך למטר פיקודוהי וקימוהי דפקדך: ויהון בך לאת
ולמופתין ובבנך עד עלמא: חלף די לא פלחתא קדם יי אלהך
בחדוא ובשפירות לבא מסגי כולא: ותפלח ית בעלי דבבך די
יגרינון יי בך בכפנא ובצחותא ובערטליותא ובחסירות כולא ויתן
ניר דברזלא על צוארך עד דישיצי יתך: ייתי יי עלך עם מרחיק
מסיפי ארעא כמא דמשתדי נשרא עמא דלא תשמע לישניה: עם
תקיף אפין די לא נסיב אפין לסבא ועל יניקא לא מרחים: וייכול
וולדא דבעירך ואיבא דארעך עד דתשתיצי די לא ישאר לך עיבור
חמר ומשח בקרי תורך ועדרי ענך עד דיוביד יתך: ויעיק לך
בכל קרויך עד דיכבוש שורך רמיא וכריכיא די את רחיץ לאשתזבא
בהון בכל ארעך ויעיק לך בכל קרויך בכל ארעך דיהב יי אלהך
לך: ותיכול וולדי מעך בשר בנך ובנתך דיהב לך יי אלהך בצירא
ובעקתא דיעיק לך סנאך: גברא דרכיך בך ודמפנק לחדא תבאש
עיניה באחוהי ובאתת קימיה ובשאר בנוהי די ישאר: מלמתן
לחד מנהון מבשר בנוהי די ייכול מדלא אישתאר ליה כולא בצירא
ובעקתא די יעיק לך סנאך בכל קרויך: דרכיכא בך ודמפנקא די
לא נסיאת פרסת ריגלה לאחתא על ארעא מאתפנקא ומרכיכו
תבאש עינה בגבר קימה ובברה ובברתה: ובזעיר בנהא דיפקון
מינה ובבנהא די תליד ארי תיכלינון בחסירות כולא בסיתרא
בצירא ובעקתא די יעיק לך סנאך בקרויך: אם לא תיטר למעבד
ית כל פתגמי אוריתא הדא דכתיבין בספרא הדין למדחל ית שמא
יקירא ודחילא הדין ית יי אלהך: ויפריש יי ית מחתך וית מחת
בנך מחן רברבן ומהימנן ומכתשין בישין ומהימנין: ויתיב בך ית
כל מכתשי מצרים די דחילתא מן קדמיהון וידבקון בך: אף כל
מרע וכל מחא די לא כתיבין בספרא אוריתא הדא ייתינון יי
עלך עד דתישתיצי:

ותשתארו

וכלות אליהם. מצפות אליהם שישובו ואינם שבים כל תוחלת שאינה באה קרויה כליון עינים: לשמה. אשו אשטורדישון כל הרואה אותך ישום עליך: למשל. כשתבא מכה רעה על אדם יאמרו זו דומה למכת פלוני: ולשנינה. לשון ושננתם ידברו בך וכן תרגומו ולשועי לשון ספור ואישתעי: יחסלנו. יכלנו ועל שם כך נקרא חסיל שמכלה את הכל: כי ישל. ישיר פירותיו. לשון ונשל הברזל: יירש הצלצל. יעשנו הארבה רש מן הפרי. יירש. יעני. צלצל. מין ארבה. ואי אפשר לפרש יירש לשון ירוש שאם כן היה לו לכתוב יירש ולא לשון הורשה וגרושין שאם כן היה לו לכתוב יוריש: מרוב כל. בעוד היה לך כל טוב: כאשר ידאה הנשר. פתאום ודרך מבלחת ויקלו סוסיו: לא תשמע לשונו. לא תכיר לשונו וכן תשמע חלום לפתור אותו. וכן כי שומע יוסף אינטנדרי: עד רדת חומותיך. לשון רדוי וכבוש: ואכלת בשר. בניך במצור מחמת שיהיו צרים על העיר ויהיה שם מצוק עקת רעבון: הרך בך. הרחמני ורך לבב על בניו: תרע עינו. בהם להעלים עינו מהם מתת לאחד מהם מבשר אחיהם אשר יאכל: וביתר בניו אשר יותיר. מן השחוטים ששחט למאכלו תהא עינו רעה וכהה בהם מליתן להם מבשר הנשחטים: תרע עינה באיש חיקה ובבנה ובבתה. הגדולים: ובשליתה. בבנים הקטנים בכלן תהא עינה צרה כשתאכל את האחד מליתן לאשר אכלה מן הבשר: והפלא ה' את מכותך. מופלאות ומובדלות משאר מכות: ונאמנות. ליסרך לקיים שליחותן: אשר יגורת מפניהם. מפני המכות כשהיו ישראל רואים מכות משונות הבאות על מצרים היו יראים מהם שלא יבאו גם עליהם תדע שכן כתוב אם שמוע תשמע וגומר: כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך. אין מיראין את האדם אלא בדבר שהוא יגור ממנו: יעלם. לשון עלייה:

ובשארתם

ותשתארון בעם זעיר חלף די הויתון ככוכבי שמיא לסגי ארי לא
קבלתא למימרא דיי אלהך׃ ויהי כמא די חדי יי עליכון לאוטבא
לכון ולאסגאה יתכון כן יחדי יי עליכון לאובדא יתכון ולשיצאה
יתכון ותטלטלון מעל ארעא די את עליל לתמן למירתה׃ ויבדרינך
יי בכל עממיא מסיפי ארעא ועד סיפי ארעא ותפלחון תמן לעממי
פלחי טעותא דלא ידעת את ואבהתך אעא ואבנא׃ ובעממיא
האינון לא תנוח ולא יהי מנח לפרסת ריגלך ויתן יי לך תמן לב ד
דחיל מחשכן עינין ומפחן נפש׃ ויהון חייך תלן לך מקביל ותהי
פחיד בליליא וביממא ולא תהימן בחייך׃ בצפרא תימר מי יתן
רמשא וברמשא תימר מי יתן צפרא מתווהות לבך די תהי תווה ו
ומחיזו עינך די תהי חזי׃ ויתיבנך יי למצרים בספינן באורחא
די אמרית לך לא תוסיף עוד למחזה ותזדבנון תמן לבעלי דבבך
לעבדין ולאמהן ולית דקני׃ אילין פתגמי קיימא
די פקיד יי ית משה למגזר עם בני ישראל בארעא דמואב בר מן
קיימא די גזר עמהון בחורב׃ וקרא משה
לכל ישראל ואמר להון אתון חזיתון ית כל די עבד יי לעיניכון ב
בארעא דמצרים לפרעה ולכל עבדוהי ולכל ארעיה׃ ניסין רברבין
די חזאה עינך אתיא ומופתיא רברביא האינון׃ ולא יהב יי לכון
לבא למדע ועיינין למחזי ואודנין למשמע עד יומא הדין׃ ודברית
יתכון ארבעין שנין במדברא לא בליאת כסותיכון מנכון ומסנך לא
עדו מעל ריגלך׃ לחמא לא אכלתון וחמר חדת ועתיק לא שתיתון
בדיל דתדעון ארי אנא יי אלהכון׃ ואתיתון לאתרא הדין ונפק
סיחון מלכא דחשבון ועוג מלכא דמתנן לקדמותנא לאגחא קרבא
ומחינון׃ ונסיבנא ית ארעהון ויהבנא לאחסנא לשבטא דראובן
ולשבטא דגד ולפלגות שבטא דמנשה׃ ותטרון ית פתגמי קיימא
הדין ותעבדון יתהון בדיל דתצלחון ית כל די תעבדון׃

ונשארתם במתי מעט תחת אשר הייתם ככוכבי השמים לרב כי לא
שמעת בקול יהוה אלהיך׃ והיה כאשר שש יהוה עליכם
להיטיב אתכם ולהרבות אתכם כן ישיש יהוה עליכם להאביד א
אתכם ולהשמיד אתכם ונסחתם מעל האדמה אשר אתה בא שמה
לרשתה׃ והפיצך יהוה בכל העמים מקצה הארץ ועד קצה הארץ
ועבדת שם אלהים אחרים אשר לא ידעת אתה ואבתיך עץ
ואבן׃ ובגוים ההם לא תרגיע ולא יהיה מנוח לכף רגלך ונתן יהוה
לך שם לב רגז וכליון עינים ודאבון נפש׃ והיו חייך תלאים לך מנגד
ופחדת לילה ויומם ולא תאמין בחייך׃ בבקר תאמר מי יתן ערב
ובערב תאמר מי יתן בקר מפחד לבבך אשר תפחד וממראה
עיניך אשר תראה׃ והשיבך יהוה מצרים באניות בדרך אשר
אמרתי לך לא תסיף עוד לראתה והתמכרתם שם לאיביך לע
כט לעבדים ולשפחות ואין קנה׃ אלה דברי הברית
אשר צוה יהוה את משה לכרת את בני ישראל בארץ מואב מלבד
הברית אשר כרת אתם בחרב׃ ויקרא משה
אל כל ישראל ויאמר אלהם אתם ראיתם את כל אשר עשה יהוה
לעיניכם בארץ מצרים לפרעה ולכל עבדיו ולכל ארצו׃ המסות
הגדלת אשר ראו עיניך האתת והמפתים הגדלים ההם׃ ולא נתן
יהוה לכם לב לדעת ועינים לראות ואזנים לשמע עד היום הזה׃
ואולך אתכם ארבעים שנה במדבר לא בלו שלמתיכם מעליכם
ונעלך לא בלתה מעל רגלך׃ לחם לא אכלתם ויין ושכר לא
שתיתם למען תדעו כי אני יהוה אלהיכם׃ ותבאו אל המקום הזה
ויצא סיחן מלך חשבון ועוג מלך הבשן לקראתנו למלחמה
ונכם׃ ונקח את ארצם ונתנה לנחלה לראובני ולגדי ולחצי שבט
המנשי׃ ושמרתם את דברי הברית הזאת ועשיתם אתם למען
תשכילו את כל אשר תעשון׃

פ פ פ

אתון

קימין יומא דין כולכון קדם יי אלהכון
רישיכון שבטיכון סביכון וסרכיכון כל
אנש ישראל׃ טפלכון נשיכון וגיורך די
בגו משריתך מלקט אעך עד מלי מיך׃ לאעלותך בקימא דיי

אתם

נצבים היום כלכם לפני יהוה אלהיכם
ראשיכם שבטיכם זקניכם ושטריכם כל
איש ישראל׃ טפכם נשיכם וגרך אשר
בקרב מחניך מחטב עציך עד שאב מימיך׃ לעברך בברית יהוה

ונשארתם במתי מעט תחת וגו׳ מועטין חלוף מרובין׃ כן ישיש ה׳ את אויביכם עליכם להאביד וגומר׃ ונסחתם׃ לשון עקירה וכן בית גאים יסח ה׳׃ ועבדת שם אלהים אחרים׃ כתרגומו לא עבודת אלוהות ממש אלא מעלין מס וגולגליות לכומרי ע״ז׃ לא תרגיע׃ לא תנוח כמו ואת המרגעה׃ לב רגז׃ לב חרד כתרגומו דחיל׃ כמו שאול מתחת רגזה לך׃ שמעו עמים ירגזון׃ מוסדות השמים ירגזו׃ וכליון עינים׃ מצפה לישועה ולא תבא׃ חייך תלואים לך׃ על הספק׃ כל ספק תלוי שמא אמות היום בחרב הבאה עלינו ורבותינו דרשו זה הלוקח תבואה מן השוק׃ ולא תאמין בחייך׃ זה הסומך על הפלטר׃ בבקר תאמר מי יתן׃ והיה הערב של אמש׃ ובערב תאמר מי יתן בקר של שחרית שהצרות מתחזקות תמיד וכל שעה מרובה קללתה משלפניה׃ באניות׃ בספינות בשביה׃ והתמכרתם שם לאויביך׃ אתם מבקשים להיות נמכרים להם לעבדים׃ ואין קונה׃ כי יגזרו עליך הרג וכליון׃ והתמכרתם׃ בלעז איפורוודרי״ץ ווש׃ ולא יתכן לפרש והתמכרתם בלשון ונמכרתם על ידי מוכרים אחרים מפני שנאמר אחריו ואין קונה׃ לכרות את בני ישראל׃ שיקבלו עליהם תורה באלה ובשבועה׃ מלבד הברית׃ קללות שבתורת כהנים שנאמרו בסיני׃ ולא נתן ה׳ לכם לב לדעת׃ להכיר את חסדי הקב״ה ולידבק בו׃ עד היום הזה׃ שמעתי שאותו היום שנתן משה ספר התורה לבני לוי כמו שכתוב ויתנה אל הכהנים בני לוי באו כל ישראל לפני משה ואמרו לו משה רבינו אף אנו עמדנו בסיני וקבלנו את התורה וניתנה לנו ומה אתה משליט את בני שבטך עליה ויאמרו לנו יום מחר לא לכם ניתנה לנו ניתנה ושמח משה על הדבר ועל זאת אמר להם היום הזה נהיית לעם וגו׳ היום הזה הבנתי שאתם דבקים וחפצים במקום׃ ותבאו אל המקום הזה׃ עתה אתם רואים עצמכם בגדולה וכבוד אל תבעטו במקום ואל ירום לבבכם׃ ושמרתם את דברי הברית הזאת׃ דבר אחר ולא נתן ה׳ לכם לב לדעת שאין אדם עומד על סוף דעתו של רבו וחכמת משנתו עד ארבעים שנה ולפיכך לא הקפיד עליכם המקום עד היום הזה. אבל מכאן ואילך יקפיד׃ ולפיכ׳ ושמרתם את דברי הברית הזאת וגומר׃

חסלת והיה כי תבא

אתם נצבים׃ מלמד שכינסם משה לפני הקב״ה ביום מותו להכניסם בברית׃ ראשיכם שבטיכם׃ ראשיכם לשבטיכם׃ זקניכם ושוטריכם׃ החשוב חשוב קודם ואחר כך כל איש ישראל׃ מחוטב עציך׃ מלמד שבאו כנענים להתגייר בימי משה כדרך שבאו גבעונים בימי יהושע וזהו האמור בגבעונים ויעשו גם המה בערמה ונתנם משה חוטבי עצים ושואבי מים׃ לעברך׃ להיותך עובר בברית׃ ולא יתכן לפרשו כמו להעבירך אלא כמו לעשותכם אותם׃ לעברך בברית׃ דרך העברה כך היו כורתי׳ בריתות עושים מחיצה מכאן ומחיצה מכאן ועוברים בנתים כמו שנאמר העגל אשר כרתו לשנים ויעברו בין בתריו׃ למען הקים

אלהיך ובאלתו אשר יהוה אלהיך כרת עמך היום׃ למען הקים
אתך היום לו לעם והוא יהיה לך לאלהים כאשר דבר לך וכאשר
נשבע לאבתיך לאברהם ליצחק וליעקב׃ ולא אתכם לבדכם אנכי
כרת את הברית הזאת ואת האלה הזאת׃ כי את אשר ישנו פה
עמנו עמד היום לפני יהוה אלהינו ואת אשר איננו פה עמנו היום׃
כי אתם ידעתם את אשר ישבנו בארץ מצרים ואת אשר עברנו
בקרב הגוים אשר עברתם׃ ותראו את שקוציהם ואת גלליהם
עץ ואבן כסף וזהב אשר עמהם׃ פן יש בכם איש או אשה
או משפחה או שבט אשר לבבו פנה היום מעם יהוה אלהינו
ללכת לעבד את אלהי הגוים ההם פן יש בכם שרש פרה ראש
ולענה׃ והיה בשמעו את דברי האלה הזאת והתברך
בלבבו לאמר שלום יהיה לי כי בשררות לבי אלך למען ספות ה
הרוה את הצמאה׃ לא יאבה יהוה סלח לו כי אז יעשן אף
יהוה וקנאתו באיש ההוא ורבצה בו כל האלה הכתובה בספר
הזה ומחה יהוה את שמו מתחת השמים׃ והבדילו יהוה
לרעה מכל שבטי ישראל ככל אלות הברית הכתובה בספר התורה
הזה׃ ואמר הדור האחרון בניכם אשר יקומו מאחריכם והנכרי
אשר יבא מארץ רחוקה וראו את מכות הארץ ההוא ואת תחלאיה
אשר חלה יהוה בה׃ גפרית ומלח שרפה כל ארצה לא תזרע ולא
תצמח ולא יעלה בה כל עשב כמהפכת סדם ועמרה אדמה וצביים
אשר הפך יהוה באפו ובחמתו׃ ואמרו כל הגוים על מה עשה יהוה
ככה לארץ הזאת מה חרי האף הגדול הזה׃ ואמרו על אשר עזבו
את ברית יהוה אלהי אבתם אשר כרת עמם בהוציאו אתם מארץ
מצרים׃ וילכו ויעבדו אלהים אחרים וישתחוו להם אלהים אשר
לא ידעום ולא חלק להם׃ ויחר אף יהוה בארץ ההוא להביא עליה
את כל הקללה הכתובה בספר הזה׃ ויתשם יהוה מעל אדמתם
באף ובחמה ובקצף גדול וישלכם אל ארץ אחרת כיום הזה׃
הנסתרת ליהוה אלהינו והנגלת לנו ולבנינו עד עולם לעשות
את כל דברי התורה הזאת׃ והיה כי יבאו
ו עליך כל הדברים האלה הברכה והקללה אשר נתתי לפניך
והשבת אל לבבך בכל הגוים אשר הדיחך יהוה אלהיך שמה׃
ושבת עד יהוה אלהיך ושמעת בקלו ככל אשר אנכי מצוך היום

אלהך ובמומתיה דיי אלהך גזר עמך יומא דין׃ בדיל לאקמא יתך
יומא דין קדמוהי לעמא והוא יהי לך לאלה כמא די מליל לך וכמא
די קיים לאבהתך לאברהם ליצחק וליעקב׃ ולא עמכון בלחודיכון
אנא גזר ית קימא הדין וית מומתא הדא׃ ארי ית מן דאיתוהי
הכא עמנא קאים יומא דין קדם יי אלהנא וית מן דליתוהי הכא עמנא
יומא דין׃ ארי אתון ידעתון ית די יתיבנא בארעא דמצרים וית די
ט עברנא בגו עממיא די עברתון׃ וחזיתון ית שקוציהון וית
טעותהון אעא ואבנא כספא ודהבא די עמהון׃ דילמא אית בכון
גבר או אתתא או זרעית או שבטא דלביה טעי יומא דין מדחלתא
דיי אלהנא למהך למפלח ית טעות עממיא האינון דילמא אית בכון
גבר מהרהר חטאין או זדון׃ ויהי במשמעיה ית פתגמי מומתא
הדא ויתשיב בלביה למימר שלמא יהי לי ארי בהרהור לבי אנא
אזיל בדיל לאוספא ליה חטאי שלותא על זדנותא׃ לא ייבי יי
ו למשבק ליה ארי בכן יתקוף רוגזא דיי וחמתיה בגברא ההוא
וידבקון ביה כל לוטיא דכתיבין בספרא הדין וימחי יי ית שמיה
מתחות שמיא׃ ויפרשיניה יי לבישא מכל שבטיא דישראל ככל
לוטי קימא דכתיבין בספרא אוריתא הדין׃ ויימר דרא בתראה
בניכון די יקומון מבתריכון ובר עממין דייתי מארע רחיקא ויחזון
ית מחתא דארעא ההיא וית מרעהא די אמרע יי בה׃ גופריתא
ומלחא יקידת כל ארעה לא תזדרע ולא תצמח ולא יסק בה כל
עסבא כמהפכתא דסדום ועמרה אדמה וצבויים די הפך יי ברוגזי
ובחמתיה׃ ויימרון כל עממיא על מה עבד יי כדין לארעא הדא
מה תקוף רוגזא רבא הדא׃ ויימרון על דשבקו ית קימא דיי
אלהא דאבהתהון די גזר עמהון באפקותיה יתהון מארעא דמצרים׃
ואזלו ופלחו לטעות עממיא וסגידו להון דחלן דלא ידעונון ולא
אוטבא להון׃ ותקיף רוגזא דיי בארעא ההיא לאיתאה עלה ית
כל לוטיא דכתיבין בספרא הדין׃ וטלטלינון יי מעל ארעהון ברגז
ובחימה ובתקוף רב ואגליניון לארעא אוחרי כיומא הדין׃ דמטמרן
פ קדם יי אלהנא ודגליין לנא ולבננא עד עלמא למעבד ית כל
פתגמי אוריתא הדא׃ ויהי ארי ייתון עלך כל
פתגמיא האילין ברכן ולוטין די יהבית קדמך ותתיב ללבך בכל
עממיא די אגלך יי אלהך לתמן׃ ותתוב לדחלתא דיי אלהך
ותקביל למימריה ככל די אנא מפקיד לך יומא דין את

למען הקים אותך היום לו לעם. כל כך הוא נכנס לטרוח למען קיים אותך לפניו לעם׃ והוא יהיה לך לאלהים. לפי שדבר לך ונשבע לאבותיך שלא
להחליף את זרעם באומה אחרת. לכך הוא אוסר אתכם בשבועות הללו שלא תקניטוהו אחר שהוא אינו יכול להבדל מכם. עד כאן פרשתי לפי פשוטה של
פרשה. ומדרש אגדה למה נסמכה פרשת אתם נצבים לקללות לפי ששמעו ישראל מאה קללות חסר שתים חוץ מארבעי' ותשע שבתורת כהנים הוריקו פניהם
ואמרו מי יוכל לעמוד באלו. התחיל משה לפייסם אתם נצבים היום. הרבה הכעסתם למקום ולא עשה אתכם כלייה והרי אתם קיימים לפניו׃ היום.
כיום הזה שהוא קיים והוא מאפיל ומאיר כך האיר לכם וכך עתיד להאיר לכם והקללות והייסורין מקיימין אתכם ומציבין אתכם לפניו. ואף הפרשה של מעלה
מזו פיוסין הם׃ אתם ראיתם אשר עשיתי. דבר אחר אתם נצבים לפי שהיו ישראל יוצאין מפרנס לפרנס ממשה ליהושע לפיכך עשה אותם מצבה כדי
לזרזם וכן עשה יהושע וכן שמואל התיצבו ואשפטה אתכם כשיצאו מידו ונכנסו לידו של שאול. ואת אשר איננו פה. ואף עם דורות העתידים להיות׃ כי
אתם ידעתם וגומר. ותראו את שקוציהם. לפי שראיתם האומות עובדי ע"ז ושמא הסית לב אחד מכם אותו ללכת אחריהם׃ פן יש בכם וגומר. לפיכך אני
צריך להשביעכם׃ ותראו את שקוציהם. על שם שהם מאוסים כשקצים׃ גלוליהם. מוסרחים ומאוסים כגלל׃ עץ ואבן. אותן של עצים ושל אבנים
ראיתם בגלוי לפי שאין הגוי ירא שמא יגנבו אבל של כסף וזהב עמהם בחדרי משכיותם הם לפי שהם יראים שמא יגנבו׃ פן יש בכם. שמא יש בכם׃
אשר לבבו פונה היום. מלקבל עליו הברית׃ שרש פורה ראש ולענה. שרש מגדיל עשב מר כגידין שהם מרים כלומר מפרה ומרבה רשע בקרבכם׃
והתברך בלבבו. לשון ברכה יחשוב בלבו ברכת שלום לעצמו לאמר לא יבואוני קללות הללו אך שלום יהיה לי׃ והתברך. בנדירה שוי בלעז כמו והתגלח
והתפלל׃ בשרירות לבי אלך. במראית לבי כמו אשורנו ולא קרוב כלומר מה שלבי רואה לעשות׃ למען ספות הרוה. למען שאוסיף לו פורענות על מה
שעשה עד הנה בשוגג והייתי מעביר עליהם ועכשיו עתה שאצרפם עם המזיד ואפרע ממנו הכל. וכן תרגם אונקלוס בדיל לאוספא ליה חטאי שלותא על
זדנותא שאוסיף לו אני השגגות על הזדונות. רוה. שוגג שהוא עושה כאדם שכור עושה שלא מדעת׃ צמאה. שהוא עושה מדעת ובתאוה׃ יעשן אף
ה'. על ידי כעס הגוף מתחמם והעשן יוצא מן האף. וכן עלה עשן באפו. ואעפ' שאין זו לפני המקום הכתוב משמיע את האוזן כדרך שהיא רגילה ויכולה
לשמוע כפי דרך הארץ׃ וקנאתו. לשון חימה. אנפרנמינט אחיזת לבישת נקמה ואינו מעביר על המדה׃ הכתובה בספר התורה הזה. למעלה הוא
אומר בספר התורה הזאת גם כל חלי וכל מכה ובומר הזאת לשון נקבה מוסב אל התורה הזה לשון זכר מוסב אל הספר. ועל ידי פיסוק הטעמים הן נחלקי'
שאתי לשונות בפרשת קללות הטפחה נתונה תחת בספר והתורה הזאת דבוקים זה לזה׃ לכך אמר הזאת. וכאן הטפחה נתונה תחת התורה נמצא ספר
התורה דבוקים זה לזה. לפיכך לשון זכר נופל אחריו שהלשון נופל על הספר׃ ולא חלק להם. לא נתנם לחלקם׃ לא ידעום. לא ידעו בהם גבורת אלהות׃
ואונקלוס תרגם לא אוטבא להון לא הטיבו להם שום טובה. ולשון חלק וגדולה הוא אותו אלוה שבחרו להם לא חלק להם שום נחלה ושום חלק׃
ויתשם ה'. כתרגומו וטלטלינון וכן הנני נותשם מעל אדמתם׃ הנסתרות לה' אלהינו. ואם תאמרו מה בידינו לעשות אתה מענים את הרבים על הרהורי
היחיד שנאמר פן יש בכם איש וגומר ואחר כך וראו את מכות הארץ ההיא והלא אין אדם יודע טמונותיו של חבירו. אין אני מענים אתכם על הנסתרות שהן
לה' אלהינו והוא יפרע מאותו יחיד. אבל הנגלות לנו ולבנינו לבער הרע מקרבנו. ואם לא נעשה דין בהם ויענשו את הרבים. נקוד על לנו ולבנינו לדרוש
שאף על הנגלות לא ענש את הרבים עד שעברו את הירדן משקבלו עליהם את השבועה בהר גרזים ובהר עיבל ונעשו ערבים זה לזה׃ י ז א

אתה ובניך בכל לבבך ובכל נפשך: ושב יהוה אלהיך את שבותך
ורחמך ושב וקבצך מכל העמים אשר הפיצך יהוה אלהיך שמה:
אם יהיה נדחך בקצה השמים משם יקבצך יהוה אלהיך ומשם יק
יקחך: והביאך יהוה אלהיך אל הארץ אשר ירשו אבתיך וירשתה
והיטבך והרבך מאבתיך: ומל יהוה אלהיך את לבבך ואת לבב
זרעך לאהבה את יהוה אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך למען חייך:
ונתן יהוה אלהיך את כל האלות האלה על איביך ועל שנאיך
אשר רדפוך: ואתה תשוב ושמעת בקול יהוה ועשית את כל
מצותיו אשר אנכי מצוך היום: והותירך יהוה אלהיך בכל מעשה
ידך בפרי בטנך ובפרי בהמתך ובפרי אדמתך לטבה כי ישוב יהוה
לשוש עליך לטוב כאשר שש על אבתיך: כי תשמע בקול יהוה
אלהיך לשמר מצותיו וחקתיו הכתובה בספר התורה הזה כי תשוב
אל יהוה אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך:
כי המצוה הזאת אשר אנכי מצוך היום לא נפלאת הוא ממך ולא
רחקה הוא: לא בשמים הוא לאמר מי יעלה לנו השמימה ויקחה
לנו וישמענו אתה ונעשנה: ולא מעבר לים הוא לאמר מי יעבר
לנו אל עבר הים ויקחה לנו וישמענו אתה ונעשנה: כי קרוב
אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשתו: ראה
נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע: אשר
אנכי מצוך היום לאהבה את יהוה אלהיך ללכת בדרכיו ולשמר מ
מצותיו וחקתיו ומשפטיו וחיית ורבית וברכך יהוה אלהיך בארץ
אשר אתה בא שמה לרשתה: ואם יפנה לבבך ולא תשמע ונדחת
והשתחוית לאלהים אחרים ועבדתם: הגדתי לכם היום כי אבד
תאבדון לא תאריכן ימים על האדמה אשר אתה עבר את הירדן
לבוא שמה לרשתה: העדתי בכם היום את השמים ואת הארץ
החיים והמות נתתי לפניך הברכה והקללה ובחרת בחיים למען
תחיה אתה וזרעך: לאהבה את יהוה אלהיך לשמע בקלו ולדבקה
בו כי הוא חייך וארך ימיך לשבת על האדמה אשר נשבע יהוה ל
לאבתיך לאברהם ליצחק וליעקב לתת להם:

את ובנך בכל ליבך ובכל נפשך: ויתיב יי אלהך ית שבי גלותך
וירחם עלך ויתוב ויכנשינך מכל עממיא די בדרך יי אלהך לתמן:
אם יהון גלותך בסיפי שמיא מתמן יכנשינך יי אלהך ומתמן יק
ירבינך: ויעילינך יי אלהך לארעא דיריתו אבהתך ותירתה
ויוטיב לך ויסגינך מאבהתך: ויעדי יי אלהך ית טפשות לבך
וית טפשות ליבא דבנך למרחם ית יי אלהך בכל לבך ובכל כ
נפשך בדיל חייך: ויתן יי אלהך ית כל לוטיא האילין על בעלי
דבבך ועל סנאך די רדפונך: ואת תתוב ותקביל למימרא דיי
ותעביד ית כל פקודוהי די אנא מפקיד לך יומא דין: ויותרינך יי
אלהך בכל עובדי ידך בולדא דמעך ובולדא דבעירך ובאיבא
דארעך לטבא ארי יתוב יי למחדי עלך לטב כמא די חדי על א
אבהתך: ארי תקביל למימרא דיי אלהך למיטר פקודוהי וקימוהי
דכתיבין בספר אוריתא הדין ארי תתוב לדחלתא דיי אלהך בכל
לבך ובכל נפשך: ארי תפקידתא הדא די אנא
מפקיד לך יומא דין לא מפרשא היא מנך ולא רחיקא היא: לא
בשמיא היא למימר מן יסק לנא בשמיא ויסבה לנא וישמעיננה
יתה ונעבדינה: ולא מעברא לימא היא למימר מן יעיבר לנא
לעבר ימא ויסבה לנא וישמעיננה יתה ונעבדינה: ארי קריב
לותך פתגמא לחדא בפומך ובלבך למעבדיה:
חזי די יהבית קדמך יומא דין ית חיי וית טבתא וית מותא וית
בישתא: די אנא מפקיד לך יומא דין למרחם ית יי אלהך ל
למהך באורחן דתקנן קדמוהי ולמיטר פקודוהי וקימוהי ודינוהי
ותחי ותסגי ויברכינך יי אלהך בארעא דאת עליל תמן למירתה
ואם יתפני לבך ולא תקביל ותטעי ותסגוד לטעות עממיא
ותפלחינון: חויתי לכון יומא דין ארי מיבד תיבדון לא תורכון יומין
על ארעא די את עבר ית ירדנא למיעל לתמן למירתה: אסהידית
בכון יומא דין ית שמיא וית ארעא חיי ומותא יהבית קדמך בירכן
ולוטין ותתרעי בחיי בדיל דתיחי את ובנך: למרחם ית יי אלהך
לקבלא במימריה ולקרבא לדחלתיה ארי הוא חייך ואוריכות
יומך למיתב על ארעא די קיים יי לאבהתך לאברהם ליצחק
וליעקב למתן להון:

פ פ פ

וילך משה וידבר את הדברים האלה אל כל
ישראל: ויאמר אלהם בן מאה ועשרים
שנה אנכי היום לא אוכל עוד לצאת ולבוא
ויהוה אמר אלי לא תעבר את הירדן הזה: יהוה אלהיך הוא עבר
לפניך הוא ישמיד את הגוים האלה מלפניך וירשתם יהושע הוא

ואזל משה ומליל ית פתגמיא האילין עם כל
ישראל: ואמר להון בר מאה ועשרין
שנין אנא יומא דין לית אנא יכיל עוד
למפק ולמיעל ויי אמר לי לא תעיבר ית ירדנא הדין: יי אלהך
הוא עבר קדמך הוא ישיצי ית עממיא האילין מן קדמך ותירתינון
יהושע הוא עבר

ושב ה' אלהיך את שבותך · היה לו לכתוב והשיב את שבותך רבותינו למדו מכאן כביכול שהשכינה שרויה עם ישראל בצרת גלותם וכשנגאלין הכתיב גאולה לעצמו שהוא ישוב עמהם · ועוד יש לומר שגדול יום קבוץ גליות ובקושי כאלו הוא עצמו צריך להיות אוחז בידיו ממש איש איש ממקומו כענין שנאמר ואתם תלקטו לאחד אחד בני ישראל · ואף בגליות שאר האומות מצינו כן ושבתי את שבות בני עמון: לא נפלאת היא ממך · לא מכוסה היא ממך כמו שנאמ' כי יפלא אתי יתכסי ותרד פלאים: ותרד במטמוניות מכוסה חבושה בטמון: לא בשמים היא · שאילו היתה בשמים הייתי צריך לעלות אחריה וללמדה:
כי קרוב אליך · התורה נתנה לכם בכתב ובעל פה: את החיים ואת הטוב · זה תלוי בזה · אם תעשה טוב הרי לך חיים ואם תעשה רע הרי לך המות והכתוב מפרש והולך היאך: אשר אנכי מצוך היום לאהבה · הרי הטוב ובו תלוי: וחיית ורבית · הרי החיים: ואם יפנה לבבך · הרי הרע: כי אבד תאבדון · הרי המות: העידותי בכם היום את השמים ואת הארץ · שהם קיימים לעולם וכאשר תקרא אתכם הרעה יהיו עדי' שאני התריתי בכם בכל זאת · דבר אחר העידותי בכם את השמים · אמר להם הקב"ה לישראל הסתכלו בשמים שבראתי לשמש אתכם שמא שנו את מדתם שמא לא עלה גלגל חמה מן המזרח והאיר לכל העולם כענין שנ' וזרח השמש ובא השמש הסתכלו בארץ שבראתי לשמש אתכם שמא שנתה מדתה שמא זרעתם אותה ולא צמחה או שמא זרעתם חטים והעלתה שעורים ומה אלו שנעשו לא לשכר ולא להפסד אם זוכין אין מקבלין שכר ואם חוטאין אין מקבלין פורענות לא שנו את מדתם אתם שאם זכיתם תקבלו שכר ואם חטאתם תקבלו פורענות על אחת כמה וכמה: ובחרת בחיים · אני מורה לכם שתבחרו בחלק החיים כאדם האומר לבנו בחר לך חלק יפה בנחלתי ומעמידו על חלק היפה ואומר לו את זה ברור לך ועל זה נאמר ה' מנת חלקי וכוסי אתה תומיך גורלי · הנחת ידי על גורל הטוב לומר את זה קח לך · חסלת אתם נצבים.

וילך משה · לא אוכל עוד לצאת ולבא · יכול שתשש כחו: תלמוד לומר לא כהתה עינו ולא נס לחה · אלא מהו לא אוכל אני רשאי שנטלה ממני הרשות ונתנה ליהושע: וה' אמר אלי · זהו פירוש לא אוכל עוד לצאת ולבא לפי שה' אמר אלי: אנכי היום · היום מלאו ימי ושנותי ביום זה נולדתי וביום זה אמות · דבר אחר לצאת ולבא · בדברי תורה מלמד שנסתמו ממנו מסורות ומעיינות החכמה: לא ירבך:

עבר לפניך כאשר דבר יהוה׃ ועשה יהוה להם כאשר עשה לסיחון ולעוג מלכי האמרי ולארצם אשר השמיד אתם׃ ונתנם יהוה לפניכם ועשיתם להם ככל המצוה אשר צויתי אתכם׃ חזקו ואמצו אל תיראו ואל תערצו מפניהם כי יהוה אלהיך הוא ההלך עמך לא ירפך ולא יעזבך׃ ויקרא משה ליהושע ויאמר אליו לעיני כל ישראל חזק ואמץ כי אתה תבוא את העם הזה אל הארץ אשר נשבע יהוה לאבתם לתת להם ואתה תנחילנה אותם׃ ויהוה הוא ההלך לפניך הוא יהיה עמך לא ירפך ולא יעזבך לא תירא ולא תחת׃ ויכתב משה את התורה הזאת ויתנה אל הכהנים בני לוי הנשאים את ארון ברית יהוה ואל כל זקני ישראל׃ ויצו משה אותם לאמר מקץ שבע שנים במעד שנת השמטה בחג הסכות׃ בבוא כל ישראל לראות את פני יהוה אלהיך במקום אשר יבחר תקרא את התורה הזאת נגד כל ישראל באזניהם׃ הקהל את העם האנשים והנשים והטף וגרך אשר בשעריך למען ישמעו ולמען ילמדו ויראו את יהוה אלהיכם ושמרו לעשות את כל דברי התורה הזאת׃ ובניהם אשר לא ידעו ישמעו ולמדו ליראה את יהוה אלהיכם כל הימים אשר אתם חיים על האדמה אשר אתם עברים את הירדן שמה לרשתה׃

ויאמר יהוה אל משה הן קרבו ימיך למות קרא את יהושע והתיצבו באהל מועד ואצונו וילך משה ויהושע ויתיצבו באהל מועד׃ וירא יהוה באהל בעמוד ענן ויעמד עמוד הענן על פתח האהל׃ ויאמר יהוה אל משה הנך שכב עם אבתיך וקם העם הזה וזנה אחרי אלהי נכר הארץ אשר הוא בא שמה בקרבו ועזבני והפר את בריתי אשר כרתי אתו׃ וחרה אפי בו ביום ההוא ועזבתים והסתרתי פני מהם והיה לאכל ומצאהו רעות רבות וצרות ואמר ביום ההוא הלא על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה׃ ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא על כל הרעה אשר עשה כי פנה אל אלהים אחרים׃ ועתה כתבו לכם את השירה הזאת ולמדה את בני ישראל שימה בפיהם למען תהיה לי השירה הזאת לעד בבני ישראל׃ כי אביאנו אל האדמה אשר נשבעתי לאבתיו זבת חלב ודבש ואכל ושבע ודשן ופנה אל אלהים אחרים ועבדום ונאצוני והפר את בריתי׃ והיה כי תמצאן אתו רעות רבות וצרות וענתה השירה הזאת לפניו לעד כי לא תשכח מפי זרעו כי ידעתי את יצרו אשר הוא עשה היום בטרם אביאנו אל הארץ אשר נשבעתי׃ ויכתב משה את השירה הזאת ביום ההוא וילמדה את בני ישראל׃ ויצו את יהושע בן נון ויאמר חזק ואמץ כי אתה תביא את בני ישראל אל הארץ אשר נשבעתי להם ואנכי אהיה עמך׃ ויהי ככלות משה לכתב את דברי התורה הזאת על ספר עד תמם׃ ויצו משה את הלוים נשאי ארון ברית יהוה לאמר׃ לקח את ספר התורה הזה ושמתם אתו מצד ארון ברית יהוה אלהיכם והיה שם בך לעד׃ כי אנכי ידעתי את מריך ואת ערפך הקשה הן בעודני חי עמכם היום

הנשאים

עבר קדמך כמא די מליל יי׃ ויעביד יי להון כמא די עבד לסיחון ולעוג מלכי אמוראה ולארעהון די שיצי יתהון׃ וימסרינון יי קדמיכון ותעבדון להון ככל תפקידתא די פקידית יתכון׃ תקיפו ואלימו לא תדחלון ולא תתברון מן קדמיהון ארי יי אלהך מימריה מדבר קדמך לא ישבקנך ולא ירחקינך׃ וקרא משה ליהושע ואמר ליה לעיני כל ישראל תקיף ואלים ארי את תיעול עם עמא הדין לארעא די קיים יי לאבהתהון למתן להון ואת תחסנינה להון׃ ויי הוא מדבר קדמך מימריה יהי בסעדך לא ישבקנך ולא ירחקינך לא תדחל ולא תתבר׃ וכתב משה ית אוריתא הדא ויהבה לכהניא בני לוי דנטלין ית ארון קימא דיי ולכל סבי ישראל׃ ופקיד משה יתהון למימר מסוף שבע שנין בזמן שתא דשמטתא בחגא דמטליא׃ במיתי כל ישראל לאתחזאה קדם יי אלהך באתרא די יתרעי תקרי ית אוריתא הדא קדם כל ישראל ותשמעינון׃ כנוש ית עמא גבריא ונשיא וטפלא וגיורך די בקרויך בדיל דישמעון ובדיל דילפון וידחלון קדם יי אלהכון ויטרון למעבד ית כל פתגמי אוריתא הדא׃ ובניהון די לא ידעון ישמעון ויילפון למדחל קדם יי אלהכון כל יומיא דאתון קימין על ארעא די אתון עברין ית ירדנא תמן למירתה׃

ואמר יי למשה הא קריבו יומך לממת קרא ית יהושע ואתעתדו במשכן זמנא ואפקדיניה ואזל משה ויהושע ואתעתדו במשכן זמנא׃ ואתגלי יי במשכנא בעמודא דעננא וקם עמודא דעננא על תרע משכנא׃

ואמר יי למשה הא את שכיב עם אבהתך ויקום עמא הדין ויטעון בתר טעות עממי ארעא די הוא עליל לתמן ביניהון וישבקון דחלתי וישנון ית קימי דגזרית עמהון׃ ויתקף רוגזי בהון ביומא ההוא וארחקינון ואסלק שכינתי מנהון ויהון למבז ויערען יתהון בישן סגיאן ועקן ויימר ביומא ההוא הלא מדלית שכינת אלהי ביני ערעוני בישתא האלין׃ ואנא סלקא אסלק שכינתי מנהון ביומא ההוא על כל בישתא די עבדו ארי אתפניאו בתר טעות עממיא׃ וכען כתובו לכון ית תושבחתא הדא ואלפה לבני ישראל שויה בפומהון בדיל דתהי קדמי תושבחתא הדא לסהיד בבני ישראל׃ ארי אעילינון לארעא די קיימית לאבהתהון עבדא חלב ודבש וייכלון ויסבעון ויתפנקון ויתפנון בתר טעות עממיא ויפלחון להון וירגזון קדמי וישנון ית קימי׃ ויהי ארי יערען יתהון בישן סגיאן ועקן ותתיב תושבחתא הדא קדמוהי לסהיד ארי לא תתנשי מפום בניהון ארי גלי קדמי יצרהון די אינון עבדין יומא דין עד לא אעילינון לארעא די קיימית׃

וכתב משה ית תושבחתא הדא ביומא ההוא ואלפה לבני ישראל׃ ופקיד ית יהושע בר נון ואמר תקף ואלים ארי את תעיל ית בני ישראל לארעא די קיימית להון ומימרי יהי בסעדך׃ והוה כד שיצי משה למכתב ית פתגמי אוריתא הדא על ספרא עד דשלימו׃ ופקיד משה ית ליואי נטלי ארון קימא דיי למימר׃ סבו ית ספרא דאוריתא הדין ותשוון יתיה מסטר ארון קימא דיי אלהכון ויהי תמן בך לסהיד׃ ארי אנא ידענא ית סרבנותך וית קדלך קשיא הא עד אנא קיים עמכון יומא דין

לא ירפך · לא יתן לך רפיון להיות נעזב ממנו: כי אתה תבא את העם הזה · משה אמר לו ליהושע זקנים שבדור עמך הכל לפי דעתן ועצתן אבל הקב"ה אמר ליהושע כי אתה תביא את בני ישראל אל הארץ אשר נשבעתי להם תביא על כרחם הכל תלוי בך טול מקל והך על קדקדן שדבר אחד לדור ולא שני דברים לדור: ויכתוב משה ויתנה · כשנגמרה כלה נתנה לבני שבטו: מקץ שבע שנים · בשנה ראשונה של שמטה השמינית ולמה קורא אותה שנת השמיטה שעדיין שביעית נוהגת בה בקציר של שביעית היוצא למוצאי שביעית: תקרא את התורה הזאת · המלך היה קורא מתחלת אלה הדברים כדאי' במסכת סוטה על בימה של עץ שהיו עושין בעזרה: האנשים · ללמוד: והנשים · לשמוע: והטף · למה באו · לתת שכר למביאיהם: ואצונו · ואזרזנו: נכר הארץ · גויי הארץ: ונאצוני · והכעיסוני · וכן כל ניאוץ לשון כעס: והסתרתי פני · כמו שאיני רואה בצרתם: את השירה הזאת · האזינו השמים עד וכפר אדמתו עמו: וענתה השירה הזאת · לפניו לעד שהתריתי בו בתוכה על כל המוצאות אותו: כי לא תשכח מפי זרעו · הרי זו הבטחה לישראל שאין תורה משתכחת מזרעם לגמרי: ויצו את יהושע בן נון · מוסב למעלה כלפי שכינה כמו שמפורש אל הארץ אשר נשבעתי להם: לקוח · כמו זכור שמור הלוך: מצד ארון ברית ה' · נחלקו בו חכמי ישראל בבבא בתרא יש מהם אומרים דף היה בולט מן הארון מבחוץ ושם היה מונח ויש או' מצד הלוחות היה מונח בתוך הארון:

ממרים היתם עם יהוה ואף כי אחרי מותי׃ הקהילו אלי את כל זקני שבטיכם ושטריכם ואדברה באזניהם את הדברים האלה ואעידה בם את השמים ואת הארץ׃ כי ידעתי אחרי מותי כי השחת תשחתון וסרתם מן הדרך אשר צויתי אתכם וקראת אתכם הרעה באחרית הימים כי תעשו את הרע בעיני יהוה להכעיסו במעשה ידכם׃ ידיכם
וידבר משה באזני כל קהל ישראל את דברי השירה הזאת עד תמם׃

מסרבין הויתון קדם יי ואף ארי בתר דאמות׃ אכנשו לותי ית כל סבי שבטיכון וסרכיכון ואמליל קדמיהון ית פתגמיא האילין ואסהיד בהון ית שמיא וית ארעא׃ ארי ידעי בתר דאמות ארי חבלא תחבלון ותסטון מן אורחא די פקידית יתכון ותערע יתכון בישתא בסוף יומיא ארי תעבדון ית דביש קדם יי לארגזא קדמוהי בעובדי ידיכון׃
ומליל משה קדם כל קהלא דישראל ית פתגמי תושבחתא הדא עד דשלימו׃

פ פ פ

לב האזינו השמים ואדברה   ותשמע הארץ אמרי פי׃
יערף כמטר לקחי   תזל כטל אמרתי
כשעירם עלי דשא   וכרביבים עלי עשב׃
כי שם יהוה אקרא   הבו גדל לאלהינו׃
הצור תמים פעלו   כי כל דרכיו משפט
אל אמונה ואין עול   צדיק וישר הוא׃
שחת לו לא בניו מומם   דור עקש ופתלתל׃
ה ליהוה תגמלו זאת   עם נבל ולא חכם
הלוא הוא אביך קנך   הוא עשך ויכננך׃
זכר ימות עולם   בינו שנות דר ודר
שאל אביך ויגדך   זקניך ויאמרו לך׃
בהנחל עליון גוים   בהפרידו בני אדם
יצב גבלת עמים   למספר בני ישראל׃
כי חלק יהוה עמו   יעקב חבל נחלתו׃
ימצאהו בארץ מדבר   ובתהו ילל ישמן
יסבבנהו יבוננהו   יצרנהו כאישון עינו׃

אציתו שמיא ואמליל ותשמע ארעא מימרי פומי׃
יבסם כמטרא אולפני יתקבל כטלא מימרי
כרוחי מטרא דנשבין על דיתאה וכרסיסי מלקושא דעל עסבא׃
ארי בשמא דיי אנא מצלי הבו רבותא קדם אלהנא׃
תקיפא דשלמין עובדוהי ארי כל אורחתיה דינא אלהא
מהימנא דמן קדמוהי עולא לא נפיק מן קדם דזכא וקשיט הוא׃
חבילו להון לא ליה בניא די פלחו לטעות דרא דאשניאו עובדוהי ואשתניאו׃ הא קדם יי אתון גמלין דא עמא דקבילו אוריתא ולא חכימו הלא הוא אבוך ואת דיליה הוא עבדך ואתקנך׃
אדכר יומין דמן עלמא אסתכל בשני דר ודר
שאל אבוך ויחוי לך סבך ויימרון לך׃
באחסנא עילאה עממיא בפרשותיה בני אנשא
קיים תחומי עממיא למנין בני ישראל׃
ארי חולקא דיי עמיה יעקב עדב אחסנתיה׃
סיפק צורכיהון בארעא מדברא ובית צחונא אתר דלית מיא
אשרינון סחור סחור לשכינתיה אליפינון פתגמי אוריתא נטרינון כבבת עיניהון׃ כנישרא

הקהילו אלי· ולא תקעו אותו היום בחצוצרות להקהיל את הקהל לפי שנאמר עשה לך ולא השליט יהושע עליהם ואף בחייו נגנזו קודם יום מותו לקיים מה שנאמר אין שלטון ביום המות׃ ואעידה בם את השמים ואת הארץ· ואם תאמר הרי כבר העיד למעלה העידותי בכם היום וגומר· התם לישראל אמר אבל לשמים ולארץ לא אמר ועכשו בא לומר האזינו השמים וגומר׃ אחרי מותי כי השחת תשחיתון· והרי כל ימות יהושע לא השחיתו שנאמר ויעבדו העם את ה' כל ימי יהושע· מכאן שתלמידו של אדם חביב עליו כגופו· כל זמן שיהושע חי היה נראה למשה כאלו הוא חי׃

חסלת וילך

האזינו השמים· שאני מתרה בהם בישר' ותהיו עדים בדבר שכך אמרתי להם שאתם תהיו עדים׃ וכן ותשמע הארץ· ולמה העיד בהם שמים וארץ אמר משה אני בשר ודם למחר אני מת אם יאמרו ישראל לא קבלנו עלינו הברית מי בא ומכחישם לפיכך העיד בהם שמים וארץ עדים שהן קיימים לעולם· ועוד שאם יזכו יבאו העדים ויתנו שכרם הגפן תתן פריה והארץ תתן יבולה והשמים יתנו טלם· ואם יתחייבו תהיה בהם יד העדים תחלה ועצר את השמים ולא יהיה מטר והאדמה לא תתן את יבולה ואחר כך ואבדתם מהרה על ידי האומו'׃ יערף כמטר לקחי· זו היא העדות שתעידו שאני אומר בפניכם תורה שנתתי לישראל שהיא חיים לעולם כמטר הזה שהוא חיים לעולם כאשר יערפו השמים טל ומטר׃ יערוף· לשון יטיף יערף לשון כטיפה וכן יערפו דשן יערפו טל׃ וכן תזל כטל· שהכל שמחים בו לפי שהמטר יש בו עצבים לבריות כגון הולכי דרכים ומי שהיה בורו מלא יין׃ כשעירים· לשון רוח סערה כתרגומו כרוחי מטרא· מה הרוחות הללו מחזקין את העשבים ומגדלין אותם אף דברי תורה מגדלין את לומדיהן׃ וכרביבים· טיפי מטר· ונראה לי על שם שיורה כחץ נקרא רביב כמה דאת אמר רובה קשת׃ דשא· ארבריץ עטיפת הארץ מכוסה בירק׃ עשב· קלח אחד קרוי עשב וכל מין ומין לעצמו קרוי עשב׃ כי שם ה' אקרא· הרי כי משמש בלשון כאשר כמו כי תבאו אל הארץ כשאקרא ואזכיר שם ה' אתם הבו גדל לאלהינו וברכו שמו מכאן אמרו שעונין ברוך שם כבוד מלכותו אחר ברכה שבמקדש׃ הצור תמים פעלו· אעפ"שהוא חזק כשיביא פורענות על עוברי רצונו לא בשטף הוא מביא כי אם בדין כי תמים פעלו׃ אל אמונה· לשלם לצדיקים צדקתם לעולם הבא ואעפ' שמאחר את תגמולם סופו לאמן את דבריו׃ ואין עול· אף לרשעים משלם שכר צדקתם בעולם הזה׃ צדיק וישר הוא· הכל מצדיקים עליהם את דינו וכך ראוי ויושר להם. צדיק מפי הבריות ויושר הוא וראוי להצדיקו׃ שחת לו וגומר· כתרגומו חבילו להון ולא ליה׃ בניו מומם· בניו היו והשחתה שהשחיתו היא מומם· בניו מומם· מומם של בניו היה ולא מומו׃ דור עקש· עקום ומעוקל כמו ואת הישרה יעקשו· ובלשון משנה חולדה שטיכה עקומות ועקושות׃ ופתלתול· אטורטייליים כפתיל הזה שגודלין אותו ומקיפין אותו סביבות סביבות הגדיל׃ פתלתול· מן התיבות הכפולות כמו ירקרק אדמדם סחרחר סגלגל׃ הלה' תגמלו זאת· לשון תימה וכי לפניו אתם מעציבין שיש בידו ליפרע מכם ושהיטיב לכם בכל הטובו'׃ עם נבל· ששכחו את העשוי להם׃ ולא חכם· להבין את הנולדות שיש בידו להיטיב ולהרע׃ הלא הוא אביך קניך· שקנאך שקננך בקן הסלעים ובארץ חזקה שתקנך בכל מיני תקנה׃ הוא עשך· אומה באומות׃ ויכוננך· אחרי כן בכל מיני בסים וכן מכם כהנים מכם נביאים ומכם מלכים כדרך שהכל תלוי בו׃ זכור ימות עולם· מה עשה בראשונים שהכעיסו לפניו׃ בינו שנות דור ודור· דור אנוש שהציף עליהם מי אוקיינוס ודור המבול ששטפם· דבר אחר לא נתתם לבבכם על שעבר· בינו שנות דור ודור· להכיר להבא שיש בידו להיטיב לכם ולהנחיל לכם ימות המשיח והעולם הבא׃ שאל אביך· אלו הנביאים שנקראים אבות כמו שנאמר באליהו אבי אבי רכב ישראל׃ זקניך· אלו החכמים׃ ויאמרו לך· הראשונות׃ בהנחל עליון גוים· כשהנחיל הקב"ה למכעיסיו את חלקן הציפן ושטפם׃ בהפרידו בני אדם· כשהפיץ דור הפלגה היה בידו להעבירם מן העולם ולא עשה כן אלא יצב גבולות עמים· קיימם ולא אבדם׃ למספר בני ישראל· בשביל מספר בני ישראל שעתידין לצאת מבני שם ולמספר שבעים נפש של בני ישראל שירדו למצרים׃ הציב גבולות עמים· שבעים לשון׃ כי חלק ה' עמו· למה כל זאת לפי שהיה חלקו כבוש ביניהם ועתיד לצאת ומי הוא חלקו עמו ומי הוא עמו יעקב חבל נחלתו· והוא השלישי באבות המשולש בשלש זכיות זכות אבי אביו וזכות אביו וזכותו הרי שלשה כחבל הזה שהוא עשוי בשלשה גדילים והוא ובניו היו לו לנחלה ולא ישמעאל בן אברהם ולא עשו בנו של יצחק׃ ימצאהו בארץ מדבר· אותם מצא לו נאמנים בארץ המדבר שקבלו עליהם תורתו ומלכותו ועולו מה שלא עשו ישמעאל ועשו שנאמר וזרח משעיר למו׃ הופיע מהר פארן׃ ובתוהו ילל ישימון· ארץ ציה ושממה מקום יללת תנינים ובנות יענה אף שם נמשכו אחר האמונה ולא אמרו למשה היאך נצא למדברות מקום ציה ושממון כענין שנאמר לכתך אחרי במדבר׃ יסובבנהו· שם סבבם והקיפם בעננים וסבבם בדגלים לארבע רוחות· וסבבו בתחתית ההר שכפהו עליו כגיגית׃ יבוננהו· שם בתורה ובינה׃ יצרנהו· מנחש שרף ועקרב ומן האומות׃ כאישון עינו· הוא השחור שבעין שהמאור יוצא הימנו· ואנקלוס תרגם ימצאהו יספיקהו כל צרכו במדבר כמו ומצא להם· לא ימצא לנו ההר׃ יסובבנהו אשרינון סחור לשכינתיה· אוהל מועד באמצע וארבעה דגלים לד' רוחו'׃

כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף
יפרש כנפיו יקחהו ישאהו על אברתו:
יהוה בדד ינחנו ואין עמו אל נכר:
ירכבהו על במותי ארץ ויאכל תנובת שדי
וינקהו דבש מסלע ושמן מחלמיש צור:
חמאת בקר וחלב צאן עם חלב כרים
ואילים בני בשן ועתודים עם חלב כליות חטה
ודם ענב תשתה חמר: וישמן ישרון ויבעט
שמנת עבית כשית ויטש אלוה עשהו
וינבל צור ישעתו: יקנאהו בזרים
בתועבת יכעיסהו: יזבחו לשדים לא אלה
אלהים לא ידעום חדשים מקרב באו
לא שערום אבתיכם: צור ילדך תשי
ותשכח אל מחללך: וירא יהוה וינאץ
מכעס בניו ובנתיו: ויאמר אסתירה פני מהם
אראה מה אחריתם כי דור תהפכת המה
בנים לא אמן בם: הם קנאוני בלא אל
כעסוני בהבליהם ואני אקניאם בלא עם
בגוי נבל אכעיסם: כי אש קדחה באפי
ותיקד עד שאול תחתית ותאכל ארץ ויבלה
ותלהט מוסדי הרים: אספה עלימו רעות
חצי אכלה בם: מזי רעב ולחמי רשף
וקטב מרירי ושן בהמות אשלח בם
עם חמת זחלי עפר: מחוץ תשכל חרב
ומחדרים אימה גם בחור גם בתולה

כנשרא דמחיש לקיניה על בנוהי מתחפף מפרש גדפוהי מקביל להון מנטיל להון על תקוף איברוהי: יי בלחודיהון עתיד לאשריותהון בעלמא דהוא עתיד לאתחדתא ולא יתקיים קדמוהי פולחן טעואן: אשרינון על תוקפי ארעא ואוכלינון ביזת סנאיהון ויהב להון ביזת שליטי קרוין ונכסי ידתבין כרכין תקיפין: יהב להון ביזת מלכיהון ושליטיהון עם עותר דבריהון ותקיפיהון עמא דארעהון ואחסנתהון עם ביזת חיליהון ומשיריתהון ודם גבריהון איתשד כמיא: ועתר ישראל ובעט אצלחת תקוף קנא נכסין ושבק פולחן אלהא דעבדיה וארגיז קדם תקיפא דפרקיה: אקניאו קדמוהי בפולחן טעואן בתועיבתא ארגיזו קדמוהי: דבחו לשדין דלית בהון צרוך דחלן דלא ידעונון חדתן דמקריב אתעבידן לא אתעסקו בהון אבהתכון: דחלת תקיפא דיברך אתנשיתא שבקתא פולחן אלהא דעבדך: וגלי קדם יי ותקיף רוגזיה מדארגיזו קדמוהי בנין ובנן: ואמר אסלק שכינתי מנהון גלי קדמי מה יהי בסופיהון ארי דרא דאשניו אינון בניא דלית בהון הימנו: אינון אקניאו קדמי בלא דחלא ארגיזו קדמי בטעותהון ואנא אקנינון בלא עם בעמא טפשא ארגיזינון: ארי קידום תקיף כאשא נפק מן קדמי ברגז שיצי עד שאול ארעיתא אוסף ארעא ועללתה ושיצי עד סיפי טוריא: אסיף עליהון בישן מכתשי אגרי בהון: נפיחי כפן ואכילי עוף וכתישי רוחין בישין ושן חית ברא איגרי בהון עם חמת תניניא דזחלין בעפרא: מברא תתכיל חרבא ומתוניא חרגת מותא אף עולימיהון אף עולימתהון

כנשר יעיר קנו. נהגם ברחמים ובחמלה כנשר הזה רחמני על בניו ואינו נכנס לקנו פתאום עד שהוא מקשקש ומטרף על בניו בכנפיו בין אילן לאילן בין שוכה לחברתה כדי שיעורו בניו ויהא בהן כח לקבלו: יעיר קנו. יעורר בניו: על גוזליו ירחף. אינו מכביד עצמו עליהם אלא מחופף נוגע ואינו נוגע אף הקב"ה שדי לא מצאנוהו שגיא כח כשבא ליתן תורה לא נגלה עליהם מרוח אחת אלא מארבע רוחות שנ' ה' מסיני בא וזרח משעיר הופיע מהר פארן ואתא מרבבות קדש אלוה מתימן יבא זו רוח רביעית: יפרוש כנפיו יקחהו. כשבא ליטלן ממקום למקו' אינו נוטלן ברגליו כשאר עופות לפי שאר עופות יראים מן הנשר שהוא מגביה לעוף ופורח עליהם לפיכך נושאן ברגליו מפני הנשר אבל הנשר אינו ירא אלא מן החץ לפיכך נושאו על כנפיו אמר מוטב שיכנס החץ בי ולא יכנס בבני אף הקב"ה ואשא אתכם על כנפי נשרים כשנסעו מצרים אחריהם והשיגום על הים היו מזרקים בהם חצים ואבני בלסטראות מיד ויסע מלאך האלהים וגומר ויבא בין מחנה מצרים וגו': ה' בדד. ה' בדד ובטח נהגם במדבר: ואין עמו אל נכר. לא היה כח באחד מכל אלהי הגוים להראות כוחו ולהלחם עמהם ורבותינו דרשוהו על העתיד וכן תרגם אנקלוס ואני אומר דברי תוכחה הם להעיד השמים והארץ ותהא השירה להם לעד שסופן לבגוד ולא יזכרו הראשונות מעשה להם ולא הנולדות שהוא עתיד לעשות להם לפיכך צריך ליישב הדבר לכאן ולכאן וכל הענין מוסב על זכור ימות עולם בינו שנות דור ודור כן עשה להם וכן עתיד לעשות כל זה היה להם לזכור: ירכיבהו על במותי ארץ. כל המקרא כתרגומו: ירכיבהו על שם שארץ ישראל גבוה מכל הארצות: ויאכל תנובות שדי. אלו פירו' ארץ ישראל שקלי' לנוב ולהתבשל מכל פירות הארצות: ויניקהו דבש מסלע. מעשה באחד שאמר לבנו בסיכני הבא לי קציעות מן החבית הלך ומצא הדבש צף על פיה אמר לו זו של דבש היא אמר לו השקע ידך לתוכה ואתה מעלה קציעות מתוכה: ושמן מחלמיש צור. אלו זיתים של גוש חלב: חמאת בקר וחלב צאן. זה היה בימי שלמה שנ' עשרה בקר בריאים ועשרים בקר רעי ומאה צאן: עם חלב כרים. זה היה בימי עשרת השבטים שנ' אוכלים כרים מצאן: חלב כליות חטה. זה היה בימי שלמה שנ' ויהי לחם שלמה וגו': ודם ענב תשתה חמר. בימי עשרת השבטים השותים במזרקי יין: במותי ארץ. לשון גובה: שדי. לשון שדה: חלמיש צור. תקפו וחזקו של סלע. כשאינו דבוק לתיבה של אחריו נקוד חלמיש וכשהוא דבוק נקוד חלמיש: חמאת בקר. הוא שומן הנקלט על גבי החלב: וחלב צאן. חלב של צאן וכשהו' דבוק נקו' חלב כמו בחלב אמו: כרי'. כבשי': ואילי'. כמשמעו: בני בשן. שמנים היו: כליות חטה. חטים שמנים כחלב כליות וגסין ככוליא: ודם ענב. היה שותה טוב וטעם יין חשוב: חמר. יין בלשון ארמי: חמר. אין זה שם דבר אלא לשון משובח בטעם ויי"נום בלעז. ועוד יש לפרש שני מקראות הללו אחר תרגומו של אנקלוס. אשרינון על תקפי ארעא וגו': עבית. לשון עובי: כשית. כמו כסית לשון כי כסה פניו בחלבו כאדם ששמן מבפנים וכסליו נכפלים מבחוץ וכן הוא אומר ויעש פימה עלי כסל: כשית. יש לשון קל בלשון כסוי כמו וכוסה קלון ערום ואם כתב כסית דגש היה נשמע כסית את אחרים כמו כי כסה פניו: וינבל צור ישועתו. בזהו וביזהו שנ' אחוריהם אל היכל ה' וגו'. אין נבול גדול מזה: יקנאוהו. הבעירו חמתו וקנאתו: בתועבות. במעשי' תעובים כגון משכב זכור וכשפי' שנ' בהם תועבה: לא אלוה. כתרגו' ליית בהון צרוך אלו היה בהם צרוך לא היתה קנאה כפולה כמות עכשו: חדשים מקרוב באו. אפי' האומות לא היו רגילים בהם גוי שהיה רואה אותם היה אומר זה צלם יהודי: לא שערום אבותיכם. לא יראו מהם לא עמדה שערתם מפניהם דרך שערות האדם לעמוד מחמת יראה כך מדרש בספרי. ויש לפרש עוד שערום לשון ושעירים ירקדו שם: שעירים. הם שדים: לא עשו אבותיכם שעירים הללו: תשי. תשכח. ורבותינו דרשו כשבא להיטיב לכם אתם מכעיסין לפניו ומתישין כחו מלהיטיב לכם: אל מחוללך. מוציאך מרחם לשון יחולל אילות: חיל כיולדה: מה אחריתם. מה תעלה בהם בסופם: כי דור תהפוכות המה. מהפכין רצוני לכעס: לא אמון בם. אין גדולי נכרים בהם כי הוריתים דרך טובה וסרו ממנה: אמון. לשון ויהי אומן נודרטורה בלעז. ד"א אמון לשון אמונה כתרגומו אמרו בסיני נעשה ונשמע ולשעה קלה בטלו אבטחתם ועשו העגל: קנאוני. הבעירו חמתי: בלא אל. בדבר שאינו אלוה: בלא עם. באומה שאין לה שם שנ' הן ארץ כשדים זה העם לא היה: בעשו הוא אומר בזוי אתה מאד: בגוי נבל אכעיסם. אלו המינין וכן הוא אומר אמר נבל בלבו אין אלהי': קדחה. בערה: ותיקד. בכם עד היסוד: ותאכל ארץ ויבולה. ארצכם ויבולה: ותלהט. ירושלם המיוסדת על ההרי' שנ' ירושלם הרי' סביב לה: אספה עלימו רעות. אחביר רעה על רעה לשון ספו שנה על שנה ספות הרוה. עולותיכם ספו על זבחיכ'. ד"א אספה אכלה כמו פן תספה: חצי אכלה בם. כל חצי אשלים בהם וקללה זו לפי הפורענו' לברכה היא חצי כלים והם אינם כלים: מזי רעב. אנקלוס תרגם נפיחי כפן ואין לי עד מוכיח עליו. ומשמו של רבי משה הדרשן מטולוסא שמעתי שעירי רעב אדם כחוש מגדל שער על בשרו: מזי. לשון ארמי שער מזיא דהוה מתהפך במזיא: ולחומי רשף. השדים נלחמו בהם שנ' ובני רשף יגביהו עוף והם שדים: וקטב מרירי. וכריתות שד ששמו מרירי. קטב כריתה כמו אהי קטבך שאול: ושן בהמות. מעשה היה והיו הרחלים נושכין וממיתין: חמת זוחלי עפר. ארס נחשים המהלכים בגחונם על העפר כמים הזוחלים על הארץ: זחילה. לשון מרוצת המים על העפר וכן כל מרוצת דבר המשפשף על העפר והולך: מחוץ תשכל חרב. מחוץ לעיר תשכלם חרב גייסות: ומחדרים אימה. כשבורח ונמלט מן החרב חדרי לבו נקופים עליו מחמת אימה והוא מת והולך בה. דבר אחר ומחדרים אימה. בבית תהיה אימת דבר כמה שנאמר כי עלה מות בחלונינו וכן תרגם אנקלוס. דבר אחר מחוץ תשכל חרב. על מה שעשו בחוצות שנ' ומספר חוצות ירושלם שמתם מזבחות לבשת: ומחדרים אימה. על מה שעשו בחדרי חדרים שנאמר אשר זקני ישראל עושים איש בחדרי משכיתו:

ינקיהון עם סביהון : אמרית יחול רוגזי עליהון ואשיצינון
אבטיל מן בני אנשא דוכרניהון : אילולפון רוגזא דסנאה כניש
דילמא יתרברב בעיל דבבא דילמא יימרון ידנא תקיפת לנא
ולא מן קדם יי הות כל דא : ארי עם מאבדי עיצה אינון
ולית בהון סוכלתנו : אילו חכימו אסתכלו בדא
סכרו מה יהי בסופהון : אכדין ירדף חד לאלפא
ותרין יערקון לרבותא אילהין ארי תקיפיהון מסרינון
ויי אשלמינון : ארי לא כתוקפנא תוקפהון
ובעלי דבבנא הון דיננא : ארי כפורענות עמא דסדום פורענותהו'
ולקותהון כעם עמורה מחתהון בישין כרישי חיוין ותושלמת
עובדיהון כמררותהון : הא כמרת תניניא כס פורענותהון
וכרישי פיתני חוין אכזראין : הלא כל עובדיהון גלן קדמי
גניזין ליום דינא באוצרי : קדמי פורענותא ואנא אשלים
בעידן דיגלון מארעהון ארי קריב יום תברהון
ומבע דעתיד להון : ארי ידין יי דינא דעמיה
ופורענות עבדוהי צדיקיא יתפרע ארי גלי קדמוהי דבעידן
דתתקף עליהון מחת סנאה יהון מטלטלין ושביקין : ויימר אן
דחלתהון תקיפא דהוו רחיצין ביה : די תרב ניכסתהון הוו אכלין
שתן חמר נסכיהון יקומון כען ויסערונכון
יהון עליכון מגן : חזו כען ארי אנא אנא הוא
ולית אלהא בר מיני אנא ממית ומחיה
מחינא אף אנא מסינא ולית מן ידי משיזיב :
ארי אתקינית בשמיא בית שכינתי ואמרית קיים אנא לעלמין :
אם על חד תרין כחיזו ברקא מסוף שמיא ועד סוף שמיא תתגלי
חרבי ותתקף בדינא ידי אתיב פורענותא לסנאי ולבעלי דבבי
אשלים : אירוי גירי מדמא וחרבי תקטיל בעממיא מדם קטילין
ושביין לאעדאה כיתרין מריש סנאה ובעיל דבבא : שבחו

יוֹנֵק עִם־אִישׁ שֵׂיבָה׃ אָמַרְתִּי אַפְאֵיהֶם
אַשְׁבִּיתָה מֵאֱנוֹשׁ זִכְרָם׃ לוּלֵי כַּעַס אוֹיֵב אָגוּר
פֶּן־יְנַכְּרוּ צָרֵימוֹ פֶּן־יֹאמְרוּ יָדֵינוּ רָמָה
וְלֹא יְהוָה פָּעַל כָּל־זֹאת׃ כִּי־גוֹי אֹבַד עֵצוֹת הֵמָּה
וְאֵין בָּהֶם תְּבוּנָה׃ לוּ חָכְמוּ יַשְׂכִּילוּ זֹאת
יָבִינוּ לְאַחֲרִיתָם׃ אֵיכָה יִרְדֹּף אֶחָד אֶלֶף
וּשְׁנַיִם יָנִיסוּ רְבָבָה אִם־לֹא כִּי־צוּרָם מְכָרָם
וַיהוָה הִסְגִּירָם׃ כִּי לֹא כְצוּרֵנוּ צוּרָם
וְאֹיְבֵינוּ פְּלִילִים׃ כִּי־מִגֶּפֶן סְדֹם גַּפְנָם
וּמִשַּׁדְמֹת עֲמֹרָה עֲנָבֵמוֹ עִנְּבֵי־רוֹשׁ
אַשְׁכְּלֹת מְרֹרֹת לָמוֹ׃ חֲמַת תַּנִּינִם יֵינָם
וְרֹאשׁ פְּתָנִים אַכְזָר׃ הֲלֹא־הוּא כָּמֻס עִמָּדִי
חָתוּם בְּאוֹצְרֹתָי׃ לִי נָקָם וְשִׁלֵּם
לְעֵת תָּמוּט רַגְלָם כִּי קָרוֹב יוֹם אֵידָם
וְחָשׁ עֲתִדֹת לָמוֹ׃ כִּי־יָדִין יְהוָה עַמּוֹ
וְעַל־עֲבָדָיו יִתְנֶחָם כִּי יִרְאֶה כִּי־אָזְלַת יָד
וְאֶפֶס עָצוּר וְעָזוּב׃ וְאָמַר אֵי אֱלֹהֵימוֹ
צוּר חָסָיוּ בוֹ׃ אֲשֶׁר חֵלֶב זְבָחֵימוֹ יֹאכֵלוּ
יִשְׁתּוּ יֵין נְסִיכָם יָקוּמוּ וְיַעְזְרֻכֶם
יְהִי עֲלֵיכֶם סִתְרָה׃ רְאוּ עַתָּה כִּי אֲנִי אֲנִי הוּא
וְאֵין אֱלֹהִים עִמָּדִי אֲנִי אָמִית וַאֲחַיֶּה
מָחַצְתִּי וַאֲנִי אֶרְפָּא וְאֵין מִיָּדִי מַצִּיל׃
כִּי־אֶשָּׂא אֶל־שָׁמַיִם יָדִי וְאָמַרְתִּי חַי אָנֹכִי לְעֹלָם׃
אִם־שַׁנּוֹתִי בְּרַק חַרְבִּי וְתֹאחֵז בְּמִשְׁפָּט יָדִי
אָשִׁיב נָקָם לְצָרָי וְלִמְשַׂנְאַי אֲשַׁלֵּם׃
אַשְׁכִּיר חִצַּי מִדָּם וְחַרְבִּי תֹּאכַל בָּשָׂר
מִדַּם חָלָל וְשִׁבְיָה מֵרֹאשׁ פַּרְעוֹת אוֹיֵב׃

אמרתי אפאיהם · אמרתי בלבי אפאה אותם · יש לפרש אפאיהם אשיתם פאה להשליכם מעלי הפקר ודוגמתו מצינו בעזרא ותתן להם ארץ שבעה גוים ותחלקם לפאה להפקר וכן חברו מנחם · ויש פותרים אותו כתרגומו יחול רוגזי עליהון · ולא יתכן שאם כן היה לו לכתוב אאפיהם אחת לשמוש ואחת ליסוד כמו אאזרך אאמיצכם כמו פי והאלף התיכונה אינה ראויה בו כלל ואונקלוס תרגם אחר לשון הברייתא השנויה בספרי החולקת תיבה זו לשלש תיבות אמרתי אף אי הם אמרתי באפי אתנם כאלו אינם שיאמרו רואיהם עליהם איה הם : לולי כעס אויב אגור · אם לא שכעס האויב כנוס עליהם להשחית ואם יוכל להם וישחיתם יתלה הגדולה בו ובאלוהיו ולא יתלה הגדולה בי · וזהו שנ' פן ינכרו צרימו · ינכרו הדבר לתלות גבורתי בנכרי שאין הגדולה שלו : פן יאמרו ידינו רמה וגו' · כי גוי אובד עצות המה : ואין בהם תבונה · שאילו היו חכמים ישכילו זאת : איכה ירדוף וגומר · יבינו לאחריתם · יתנו לב להתבונן לסוף פורענותם של ישראל : איכה ירדוף אחד ממנו אלף מישראל : אם לא כי צורם מכרם וה' הסגירם · מכרם ומסרם בידינו · דליברר בלעז : כי לא כצורנו צורם · כל זה היה לאויבים להבין שה' הסגירם ולא להם ולאלהיהם הנצחון שהרי עד הנה לא יוכלו כלום אלהיהם כנגד צורנו : כי לא כסלענו סלעם · כל צור שבמקרא לשון סלע : ואויבינו פלילים · ועכשיו אויבינו שופטים אותנו שהרי צורנו מכרנו להם : כי מגפן סדום גפנם · מוסב למעלה אמרתי בלבי אפאיהם ואשבית זכרם לפי שמעשיהם מעשי סדום ועמורה : שדמות · שדה תבואה כמו ושדמות לא עשה אכל · בשדמות קדרון : ענבי רוש . עשב מר : אשכלות מרורות למו · משקה מר ראוי להם לפי מעשיהם פורענותם וכן תרגם אונקלוס ותושלמת עובדיהון כמרדותהון : חמת תנינים יינם · כתרגומו הא כמררת תניניא כוס פורענותהון הנה כמרירת נחשים כוס משתה פורענותם : וראש פתנים · כוסם שהוא אכזר לנשוך אויב אכזרי יבא ויפרע מהם : הלא הוא כמוס עמדי · כתרגומו · כסבורים הם ששכחתי מעשיהם כולם גנוזים ושמורים לפני : הלא הוא · פרי גפנם ותבואת שדמותם כמוס עמדי : לי נקם ושלם · עמי נכון ומזומן פורענות נקם וישלם להם כמעשיהם · הנקם ישלם להם גמולם · ויש מפרשים ושלם שם דבר כמו ושלום והוא מגזרת והדבר אין בהם כמו והדבור · ואימתי אשלם להם : לעת תמוט רגלם · כשתתום זכות אבותם שהן סמוכין עליו : כי קרוב יום אידם · כשארצה להביא עליהם יום אידם קרוב ומזומן לפני להביא על ידי שלוחים הרבה . וחש עתידות למו . ומהר יבואו העתידו' להם : וחש · כמו ימהר יחישה · עד כאן העיד עליהם משה דברי תוכחה להיות השירה הזאת לעד כשתבא עליהם הפורענות ידעו שאני הודעתים מראש מכאן ואילך העיד עליהם דברי תנחומין שיבואו עליהם ככלות הפורענות ככל אשר אמר למעלה : והיה כי יבואו עליך הברכה והקללה וגו' · ושב ה' אלהיך את שבותך וגו' : כי ידין ה' עמו . כשישפוט אותן ביסורין הללו האמורות עליהם : כמו כי בם ידין עמים · כי זה א' כי משמש בלשון דהא לתת טעם לדברים של מעלה אלא לשון תחילת דבור כמו כי תבואו אל הארץ · כשיבואו עליהם משפטים הללו ויתנחם הקב"ה על עבדיו לשוב ולרחם עליהם : יתנחם · לשון הפך מחשבה להטיב או להרע : כי יראה כי אזלת יד · כשיראה כי אזלת יד האויב הולכת וחוזקת עליהם ואפס בהם עצור ועזוב : עצור · נושע על ידי עוצר ומושל שיעצור בהם : עזוב · על ידי עוזב : עוצר . הוא המושל העוצר בעם שלא ילכו מפוזרים בצאתם לצבא על האויב בלשון לעז אייכטייאט : עצור · הוא הנושע במעצור המושל . עזוב · מחוזק כמו ויעזבו את ירושלם עד החומה איך לא עזבה עיר תהילת ואמר הקב"ה עליהם אי אלהימו ע"ז שעבדו : צור חסיו בו · הסלע שהיו מתכסין בו מפני החמה והצנה כלומר שהיו בוטחין בו להגן עליהם מן הרעה : אשר חלב זבחימו · היו אותן אלוה' אוכלים שהיו מקריבים לפניהם ושותים יין נסיכם : יהי עליכם סתרה · אותו הצור יהי לכם מחסה ומסתור : ראו עתה . הבינו מן הפורענות שהבאתי עליכם ואין לכם מושיע ומן התשועה שאושיעכם ואין מוחה בידי : אני אני הוא · אני להשפיל ואני להרים : ואין אלהים עמדי · עומד כנגדי למחות · עמדי דוגמתי וכמוני : ואין מידי מציל · הפושעים בי : כי בחרון אפי אשא ידי · עמי בשבועה : ואמרתי חי אנכי · לשון שבועה הוא אני נשבע חי אנכי : אם שנותי ברק חרבי · אם אשנן את להב חרבי כמו למען היות לה ברק פלנדור : ותאחז במשפט ידי · להניח מדת רחמים באויבי שהרעו לכם אשר אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה · ד"א ותאחז ידי את מדת המשפט להחזיק בה ולנקו' נקם : אשיב נקם וגומר · למדו רבותינו באגדה מתוך לשון המקרא שאמר ותאחז במשפט ידי לא כמדת בשר ודם מדת הקב"ה מדת בשר ודם זורק חץ ואינו יכול להשיבו והקב"ה זורק חציו ויש בידו להשיבם כאלו אוחזן בידו שהרי ברק הוא חצו שנאמר כאן ברק חרבי ותאחז במשפט ידי והמשפט הזה לשון פורענות הו' בלעז יושטיצא : אשכיר חצי מדם · האויב : וחרב תאכל . בשרם : מדם · חלל ושביה · זאת תהי' להם מעון דם חללי ישראל ושביה שסבו מהם : מראש פרעות אויב · משפט תחלת פרעות האויב כי כשהקב"ה נפרע מן האומות פוקד עליהם עונם ועונות אבותיהם מראשית פרצה שפרצו בישראל :

הרנינו גוים עמו כי דם עבדיו יקום
ונקם ישיב לצריו וכפר אדמתו עמו:
ויבא משה וידבר את כל דברי השירה הזאת באזני העם הוא
והושע בן נון: ויכל משה לדבר את כל הדברים האלה אל כל
ישראל: ויאמר אלהם שימו לבבכם לכל הדברים אשר אנכי מעיד
בכם היום אשר תצום את בניכם לשמר לעשות את כל דברי ה
התורה הזאת: כי לא דבר רק הוא מכם כי הוא חייכם ובדבר הזה
תאריכו ימים על האדמה אשר אתם עברים את הירדן שמה לר
לרשתה: וידבר יהוה אל משה בעצם
היום הזה לאמר: עלה אל הר העברים הזה הר נבו אשר בארץ
מואב אשר על פני ירחו וראה את ארץ כנען אשר אני נתן לבני י
ישראל לאחזה: ומת בהר אשר אתה עלה שמה והאסף אל עמיך
כאשר מת אהרן אחיך בהר ההר ויאסף אל עמיו: על אשר מע
מעלתם בי בתוך בני ישראל במי מריבת קדש מדבר צן על אשר
לא קדשתם אותי בתוך בני ישראל: כי מנגד תראה את הארץ
ושמה לא תבא אל הארץ אשר אני נתן לבני ישראל:

פ פ פ

שבחו עממיא עמיה ארי פורענות עבדוהי צדיקיא יתפרע ופ
ופורענותא יתיב לסנאוהי ויכפר על ארעיה ועל עמיה:
ואתא משה ומליל ית כל פתגמי תושבחתא
הדא קדם עמא הוא והושע בר נון: ושיצי משה למללא ית כל
פתגמיא האילין עם כל ישראל: ואמר להון שוו לבכון לכל
פתגמיא די אנא מסהיד בכון יומא דין די תפקדינון ית בניכון
למיטר למעבד ית כל פתגמי אוריתא הדא: ארי לא פתגם ריקן
הוא מנכון ארי הוא חייכון ובפתגמא הדין תורכון יומין על ארעא
די אתון עברין ית ירדנא תמן למירתה: ומליל יוי
עם משה בכרן יומא הדין למימר: סק לטורא דעבראי הדין טורא
דנבו די בארעא דמואב די על אפי ירחו וחזי ית ארעא דכנען די
אנא יהיב לבני ישראל לאחסנא: ומות בטורא די את סליק לתמן
ותתכניש לעמך כמא די מית אהרן אחוך בהור טורא ואתכניש
לעמיה: על די שקרתון במימרי בגו בני ישראל במי מצות רקם
מדברא דצן על די לא קדישתון יתי בגו בני ישראל: ארי מלקבל
תחזי ית ארעא ולתמן לא תיעול לארעא די אנא יהיב לבני ישראל:

פ פ פ

הרנינו גוים עמו · לאותו הזמן ישבחו האומות את ישראל ראו מה שבחה של אומה זו שדבקו בהקב"ה בכל התלאות שעברו עליהם ולא עזבוהו יודעים היו
בטובו ובשבחו: כי דם עבדיו יקום · שפיכות דמיהם כמשמעו: ונקם ישיב לצריו · על הגזל ועל החמס כענין שנ' מצרים לשממה תהיה ואדום למדבר
שממה מחמס בני יהודה ואומר מחמס אחיך יעקב וגו': וכפר אדמתו עמו · ויפייס אדמתו ועמו על הצרות שעברו עליהם ושעשה להם האויב: וכפר ·
לשון רצוי ופיוס · כמו אכפרה פניו אכחיכיה לרגזיה: וכפר אדמתו · ומה היא אדמתו: עמו · כשעמו מתנחמים ארצו מתנחמת וכן הוא אומר רצית ה'
ארצך · במה רצית ארצך שבת שבות יעקב · בפנים אחרים היא נדרשת בספרי ונחלקו בה רבי יהודה ור' נחמיה רבי יהודה דורש כולה כנגד ישר' ור' נחמיה
דורש את כולה כנגד האומות רבי יהודה דורשה כלפי ישראל אמרתי אפאיהם כמו שפרשתי עד ולא ה' פעל כל זאת כי גוי אובד עצות המה אבדו תורתי שהיא
להם עצה נכונה · ואין בהם תבונה להתבונן איכה ירדף אחד מן האומות אלף מהם אם לא כי צורם מכרם · כי לא כצורנו צורם. הכל כמו שפרשתי עד
תכלית · ור' נחמיה דורשה כלפי האומות כי גוי אובד עצות המה כמו שפרשתי תחלה עד ואויבנו פלילים: כי מגפן סדום גפנם · של אומות: ומשדמות
עמורה וגו'. ולא ישימו לבם לתלות הגדולה בי: ענבמו ענבי רוש · הוא שאמר לולי כעס אויב אגור על ישראל להרעילם ולהמרידם לפיכך אשכלות מרורות
למו להלעיט אותם על מה שעשו לבני: חמת תנינים יינם · מוכן להשקותם על מה שעושין להם: כמוס עמדי · אותו הכוס שנאמר כי כוס ביד ה' וגומר:
לעת תמוט רגלם · כענין שנאמר תרמסנה רגל: כי ידין ה' עמו · בלשון זה משמע כי ידין בלשון דהא ואין ידין לשון ייסורין אלא כמו כי יריב את ריבם מיד
עושקיהם: כי יראה כי אזלת יד וגומר · ואמר אי אלהימו והאויב יאמר אי אלהימו של ישראל כמו שאמר טיטוס הרשע כשגדר את הפרוכת כענין שנאמר
ותרא אויבתי ותכסה בושה האומרה אי איה אלהיך: ראו עתה כי אני וגומר · אז יגלה הקדוש ברוך הוא ישועתו ויאמר ראו עתה כי אני אני הוא מאתי באת
עליהם הרעה ומאתי תבא עליהם הטובה: ואין מידי מציל · שיציל אתכם מן הרעה אשר אביא עליכם: כי אשא אל שמים ידי · כמו כי נשאתי תמיד אני
משרה מקום שכינתי בשמים · כתרגומו אפי' חלש למעלה וגבור למטה אימת עליון על התחתון · וכל שכן שגבור למעלה וחלש מלמטה: ידי · מקום שכינתי ·
כמו איש על ידו · והיה בידי להפרע מכם אבל אמרתי שחי אנכי לעולם איני ממהר לפרוע לפי שיש שהות בדבר אני חי לעולם · ובדורות אחרונים אני נפרע
מהם והיכולת בידי ליפרע מן המתים ומן החיים · מלך בשר ודם שהוא הולך למות ממהר נקמתו ליפרע בחייו כי שמא ימות הוא או אויבו ונמצא שלא ראה
נקמתו ממנו אבל אני חי לעולם ואם ימותו הם ואיני נפרע בחייהם אפרע במותן: אם שנותי ברק חרבי · הרבה אם יש שאינם תלויין כשאשנן ברק חרבי
ותאחז במשפט ידי כו' כמו שפירשתי למעלה: הוא והושע בן נון · שבת של דיוזגי היתה נטלה רשו' מזה וניתנה לזה העמיד לו משה מתורגמן ליהושע שהיה
דורש בחייו כדי שלא יאמרו ישר' בחיי רבך לא היה לך להרי' ראש · ולמה קורהו כאן הושע לומר שלא זחה דעתו עליו שאעפ' שניתנה גדולה השפיל עצמו כאשר
מתחלתו: שימו לבבכם · צריך אדם שיהיו עיניו ולבו ואזניו מכוונים לדברי תורה וכן הוא אומר בן אדם ראה בעיניך ובאזניך שמע ושים לבך · והרי
דברי' קל וחומר ומה תבנית הבית שהוא נראה לעינים ונמדד בקנה צריך אדם שיהיו עיניו ואזניו ולבו מכוונים להבין דברי תורה שהן כהררין תלויין בשערה
על אחת כמה וכמה: כי לא דבר רק הוא מכם · לא לחנם אתם יגעים בה כי הרבה שכר תלוי בה: כי הוא חייכם · דבר אחר אין לך דבר ריקן בתורה
שאם תדרשנו שאין בו מתן שכר · תדע לך שכן אמרו ואחות לוטן תמנע ותמנע היתה פלגש וגומר לפי שאמרה איני כדי להיות לו לאשה הלואי ואהיה פלגשו ·
וכל כך למה להודיע שבחו של אברהם שהיו שלטונים ומלכים מתאוים לידבק בזרעו: וידבר ה' אל משה בעצם היום הזה · בשלשה מקומות נאמר בעצם היום
הזה נאמר בנח בעצם היום הזה בא נח · במראית אורו של יום לפי שהיו בני דורו אומרים בכך וכך אם אנו מרגישין בו אין אנו מניחין אותו ליכנס בתיבה
ולא עוד אלא אנו נוטלין כשילין וקרדומות ומבקעין את התיבה אמר הקב"ה הריני מכניסו בחצי היום וכל מי שיש בידו כח למחות יבא וימחה · במצרי' נאמר
בעצם היום הזה הוציא ה' לפי שהיו מצריים אומרים מכך וכך אם אנו מרגישין בהם אין אנו מניחין אותם לצאת · ולא עוד אלא אנו נוטלין סייפות וכלי זיין
והורגין בהם אמר הקב"ה הריני מוציאן בחצי היום וכל שיש בו כח למחות יבא וימחה · אף כאן במיתתו של משה נאמר בעצם היום הזה לפי שהיו ישראל
אומרים בכך וכך אם אנו מרגישין בו אין אנו מניחין אותו · אדם שהוציאנו ממצרים וקרע לנו את הים והוריד לנו את המן והגיז לנו את השלו והעלה לנו את
הבאר ונתן לנו את התורה אין אנו מניחין אותו אמר הקב"ה הריני מכניסו בחצי היום וכו': כאשר מת אהרן אחיך · באותה מיתה שראית וחמדת אותה ·
שהפשיטו משה את אהרן בגד ראשון והלבישו לאלעזר וכן שני וכן שלישי וראה בנו בכבודו אמר לו משה אהרן אחי עלה למטה ועלה פשוט ידיך ופשט פשוט
רגליך ופשט עצום עיניך ועצם קמוץ פיך וקמץ והלך לו אמר משה אשרי מי שמת במיתה זו: על אשר מריתם פי · גרמתם למרות פי: על אשר לא
קדשתם אותי · גרמתם לי שלא אתקדש אמרתי לכם ודברתם אל הסלע והם הכוהו והוצרכו להכותו פעמי' ואלו דברו עמו ונתן מימיו בלא הכאה היה מתקדש
שם שמים שהיו ישראל אומרים ומה הסלע שאינו לשכר ולא לפורענות אם זכה אין לו מתן שכר ואם חטא אינו לוקה כך מקיים מצות בוראו אנו לא כל שכן:
כי מנגד · מרחוק תראה וגו': כי אם לא תראה עכשו לא תראה עוד בחייך · ושמה לא תבא · וידעתי כי חביבה היא לך על כן אני אומר לך עלה וראה:

חסלת האזינו ·

ל ג

וזאת

הברכה אשר ברך משה איש האלהים את בני ישראל לפני מותו: ויאמר יהוה מסיני בא וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן ואתה מרבבת קדש מימינו אש דת למו: אף חבב עמים כל קדשיו בידך והם תכו לרגלך ישא מדברתיך: תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב: ויהי בישרון מלך בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל:

יחי ראובן ואל ימת ויהי מתיו מספר: וזאת ליהודה ויאמר שמע יהוה קול יהודה ואל עמו תביאנו ידיו רב לו ועזר ם

מצריו תהיה: וללוי אמר תמיך ואוריך לאיש חסידך אשר נסיתו במסה תריבהו על מי מריבה: האמר לאביו ולאמו לא ראיתיו ואת אחיו לא הכיר ואת בנו לא ידע כי שמרו אמרתך וב

בנוו ובריתך ינצרו: יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל ישימו קטורה באפך וכליל על מזבחך: ברך יהוה חילו ופעל ידיו תרצה מחץ מתנים קמיו ומשנאיו מן יקומון:

לבנימן אמר ידיד יהוה ישכן לבטח עליו חפף עליו כל היום ובין כתפיו שכן: וליוסף אמר מברכת יהוה ארצו ממגד שמים מטל ומתהום רבצת תחת: וממגד תבואת שמש וממגד גרש ירחים: ומראש הררי קדם וממגד גבעות עולם: וממגד ארץ ומלאה ורצון שכני סנה תבואתה לראש יוסף ולקדקד נזיר אחיו: בכור שורו הדר לו

ודא

ברכתא די בריך משה נביא דיוי ית בני ישראל קדם מותיה: ואמר יוי מסיני אתגלי וזיהור יקריה ם

משעיר אתחזי לנא אתגלי בגבורתיה על טורא דפארן ועמיה רבבת קדישין כתב ימיניה מגו אשתא אוריתא יהב לנא: אף חביבינון לשבטיא כל קדישוהי בית ישראל בגבור אפיקינון ממצרים ואינון דמדברין תחות ענניך נטלין על מימרך: אוריתא יהב לנא משה מסרה ירותא לכנשת יעקב: והוה בישראל מלכא באתכנשות רישי עמא כחדא שבטיא דישראל: יחי ראובן בחיי עלמא ומותא תנינא לא ימות ויקבלון בנוהי אחסנתהון במניינהון: ודא ליהודה ואמר קביל יוי צלותיה דיהודה במפקי לאגחא קרבא ולעמיה תתיביניה בשלם ידוהי יעבדן ליה פורענותא מסנאוהי וסעיד סבעיל דבביה הוי ליה: וללוי אמר תומיא ואוריא אלבשתא לגבר דאשתכח חסיד קדמך די נסיתוהי בניסתא והוה שלים ב

בחנתוהי על מי מצותא ואשתכח מהימן: דעל אבוהי ועל אמיה לא רחם כד חבו מן דינא ואפי אחוהי ובנוהי לא נסיב ארי נטרו מטרת מימרך וקיימך לא אשניאו: כשרין אילין דילפון דינך ליעקב ואוריתך לישראל ישוון קטורת בוסמין קדמך וגמיר לרעוא על מדבחך: בריך יוי נכסוהי וקורבן ידוהי תקביל ברעוא תבר חרצא דסנאוהי ודבעלי דבבוהי דלא יקומון: לבנימן אמר רחימא דיוי ישרי לרוחצן עלוהי יהי מגן עלוהי כל יומא ובארעיה תשרי שכינתא: וליוסף אמר מברכא מן קדם יוי ארעיה עבדא מגדנין מטלא דשמיא מלעילא וממבועי עינון ותהומין דנגדן ממעמקי ארעא מלרע: ועבדא מגדנין ועללן מיבול שמשא עבדא מגדנין מריש ירח בירח: ומריש טוריא בכיריא ומטוב רמן דלא פסקן: ומטוב ארעא ומלאה רעוי ליה דשכינתיה בשמיא ועל משה איתגלי באסנא יתון כל אילין לרישא דיוסף ולגברא פרישא דאחוהי: רבא דבנוהי זיואליה וגבורן דאתעבידן ליה

וזאת

הברכה: לפני מותו · סמוך למיתתו שאם לא עכשיו אימתי: ויאמר ה' מסיני בא · פתח תחלה בשבחו של מקום ואחר כך פתח בצרכיהם של ישראל ובשבח שפתח בו יש בו הזכרת זכות לישראל וכל זה דרך ריצוי הוא כלומר כדיהם אלו שתחול עליהם ברכה: מסיני בא · יצא לקראתם כשבאו להתיצב בתחתית ההר כחתן היוצא להקביל פני כלה שנ' לקראת האלהי' למדנו שיצא כנגדם: וזרח משעיר למו · שפתח לבני עשו שיקבלו את התורה ולא רצו: הופיע להם מהר פארן · שהלך שם ופתח לבני ישמעאל שיקבלוה ולא רצו: ואתה לישראל: מרבבות קדש · ועמו מקצת רבבות מלאכי קדש ולא כולם ולא רובם ולא כדרך בשר ודם שמראה כל כבוד עשרו ותפארתו ביום חופתו: אש דת · שהיתה כתובה מאז לפניו באש שחורה על גבי אש לבנה נתן להם בלוחות כתב יד ימינו · ד"א אש דת כתרגו' שנתנה להם מתוך האש: אף חובב עמי' · גם חבה יתירה חבב את השבטי' כל אחד ואחד קרוי עם שהרי בנימין לבדו היה עתיד להולד כשאמר הקב"ה ליעקב גוי וקהל גוים יהיה ממך: כל קדושיו בידך · נפשו' הצדיקי' גנוזות אתו כענין שנ' והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים את ה' אלהיך: והם תוכו לרגליך · והם ראוים לכך שהרי תוכו עצמן לתוך תחתית ההר לרגליך בסיני: תוכו · לשון פעלו הותוכו לתוך מרגלותיך: ישא מדברותיך · נשאו עליהם עול תורתך: מדברותיך · המם בו קרוב ליסוד כמו וישמע את הקול מדבר אליו ואשמע את קול מדבר אלי כמו מתדבר אלי אף זה מדברותיך מה שהיית מדבר להשמיעני לאמר להם טישפורפלידורש בלעז · ואנקלוס תרגם שהיו נוסעים על פי דבריך והמם בו שימוש משמשת לשון מן · ד"א אף חובב עמים · אף בשעת חבתן של אומות העולם שהראית' לאומות פנים שוחקות ומסרת את ישראל בידם: כל קדושיו בידך · כל צדיקיהם וטוביהם דבקו בך ולא משו מאחריך ואתה שומרם: והם תוכו לרגליך · והם מתמצעים ומתכנסים לתחת צלך: ישא מדברותך · מקבלין גזרותיך ודתותיך בשמחה: ואלה דבריהם · תורה אשר צוה לנו משה מורשה · היא לקהלת יעקב. אחזנוה ולא נעזבנה: ויהי הקב"ה בישורון מלך · תמיד עול מלכותו עליהם בכל התאסף ראשי חשבון אסיפתם: ראשי · כמו כי תשא את ראש ראויין אלו שאברכם · דבר אחר בהתאסף · בהתאספם יחד באגודה אחת ושלום ביניהם הוא מלכם ולא כשיש מחלוקת ביניהם: יחי ראובן · בעולם הזה: ואל ימות · לעולם הבא שלא יזכר לו מעשה בלהה: ויהי מתיו מספר · נמנין במנין שאר אחיו דוגמא היא זו כענין שנ' וישכב את בלהה ויהיו בני יעקב שני' עשר שלא יצא מן המנין: וזאת ליהודה · סמך יהודה לראובן מפני ששניהם הודו על קלקול שבידם שנ' אשר חכמים יגידו וגו' להם לבדם וגו' · ולא עבר זר בתוכם · ועוד פרשו רבותינו שכל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר היו עצמות יהודה מתגלגלי' בארון מפני נדוי שקבל עליו שנ' וחטאתי לאבי כל הימים אמר משה מי גרם לראובן שיודה יהודה וכו': שמע ה' קול יהודה · תפלת דוד ושלמה ואסא מפני הכושים ויהושפט מפני העמונים וחזקיה מפני סנחריב: ואל עמו תביאנו · לשלום מפני המלחמה: ידיו רב לו · יריבו ריבו ינקמו נקמתו: ועזר מצריו תהיה · על יהושפט נתפלל על מלחמת ראמות גלעד ויזעק יהושפט וה' עזרו · ד"א שמע ה' קול יהודה · כאן רמז ברכה לשמעו' מתוך ברכותיו של יהודה ואף כשחלקו ארץ ישראל נטל שמעון מתוך גורלו של יהודה שנ' מחבל בני יהודה נחלת בני שמעון: וללוי אמר · ועל לוי אמר: תומיך ואוריך · כלפי שכינה הוא מדבר: אשר נסיתו במסה · שלא נתלוננו עם שאר המלינים: תריבהו וגו'. כתרגו' · ד"א תריבהו על מי מריבה · נסתקפת לו לבא בעלילה אם משה אמר שמעו נא המורי' אהרן ומרים מה עשו: האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו · כשחטאו בעגל ואמרתי מי לה' אלי נאספו אלי כל בני לוי וצויתים להרוג את אבי אמו והוא מישראל או את אחיו מאמו או בן בתו וכן עשו · ואי אפשר לפרש אביו ממש ואחיו מאביו וכן בניו ממש שהרי לוים הם ומשבט לוי לא חטא אחד מהם שנ' כל בני לוי: כי שמרו אמרתך · לא יהיה לך אלהים אחרים: ובריתך ינצרו · ברית מילה שאותם שנולדו במדבר של ישראל לא מלו את בניהם והם היו מולין ומלין את בניהם: יורו משפטיך · ראויין אלו לכך: וכליל · עולה: מחץ מתנים קמיו · מחץ קמיו מכת מתנים כענין שנ' ומתניהם תמיד המעד · ועל המעוררין על הכהונה אמר כן · ד"א ראה שעתידין חשמונאי ובניו להלחם עם היונים ונתפלל עליהם לפי שהיו מועטין שנים עשר בני חשמונאי ואלעזר כנגד כמה רבבות לכך נאמר ברך ה' חילו ופעל ידיו תרצה: ומשנאיו מן יקומון · מחץ קמיו ומשנאיו מהיות להם תקומה: לבנימין אמר · לפי שברכת לוי בעבודת הקרבנות ושל בנימין בבנין בית המקדש בחלקו סמכן זה לזה · וסמך יוסף אחריו שאף הוא משכן שילה היה בנוי בחלקו שנ' וימאס באהל יוסף וגומר · ולפי שבית עולמים חביב משילה לכך הקדים בנימין ליוסף: חופף עליו · מכסה אותו ומגין עליו: כל היום · לעולם ומשנבחרה ירושלם לא שרתה שכינה במקום אחר: ובין כתפיו שכן · בגובה ארצו היה בית המקדש בנוי אלא שנמוך עשרים ושלש אמה מעין עיטם ושם היה דעתו של דוד לבנותו כדאי' בשחיטת קדשים · אמרי נחתי ביה פורתא משום ... ובין כתפיו שכן · אין לך נאה בשור יותר מכתפיו: מבורכת ה' ארצו · שלא היתה בנחלת השבטים ארץ מלאה כל טוב כארצו של יוסף: מגד · לשון ... ומתק: ומתהום · שהתהום עולה ומלחלח אותה מלמטה: אתה מוצא בכל השבטי' ברכתו של משה מעין ברכתו של יעקב · ד"א וממגד תבואות שמש · ... זה ארצו פתוחה לחמה וממתקת הפירות: גרש ירחים · יש פירות שהלבנה מבשלתן ואלו הן קשואין ודלועין: גרש ירחים · שהארץ מגרשת ומוציאה מחדש לחדש: ומראש הררי קדם · ומבורכת מראשית בישול הפירו' שהרריה מקדימין לבכר בישול פירותיהם. דבר אחר מגיד שקדמה בריאתן לשאר הרים: גבעות עולם · גבעות העושות פירות לעולם ואינן פוסקות מעוצר הגשמים: ורצון שוכני סנה · ותהא ארצו מבורכת רצונו ונחת רוחו של הקב"ה הנגלה עלי תחלה בסנה: רצון · נחת ופיוס וכן כל רצון שבמקרא: תבואתה · ברכה זו לראש יוסף: נזיר אחיו · שהופרש מאחיו במכירתו: בכור שורו · יש בכור שהוא לשון גדולה ומלכות שנאמר אף אני בכור אתנהו וכן בני בכורי ישראל: בכור · מלך היוצא ממנו והוא יהושע: שורו · שכוחו קשה כשור לכבוש כמה מלכים: הדר · נתון לו שנאמר ונתת מהודך עליו: וקרני

וקרני ראם קרניו בהם עמים ינגח יחדו אפסי ארץ והם רבבות
אפרים והם אלפי מנשה : ולזבולן אמר שמח זבולן
בצאתך ויששכר באהליך : עמים הר יקראו שם יזבחו זבחי צדק
כי שפע ימים יינקו ושפני טמוני חול : ולגד
אמר ברוך מרחיב גד כלביא שכן וטרף זרוע אף קדקד : וירא
ראשית לו כי שם חלקת מחקק ספון ויתא ראשי עם צדקת יהוה
עשה ומשפטיו עם ישראל : ולדן אמר דן גור אריה
יזנק מן הבשן : ולנפתלי אמר נפתלי שבע רצון
ומלא ברכת יהוה ים ודרום ירשה : ולאשר אמר ברוך
מבנים אשר יהי רצוי אחיו וטבל בשמן רגלו : ברזל ונחשת
מנעלך וכימיך דבאך : אין כאל ישרון רכב שמים בעזרך
ובגאותו שחקים : מענה אלהי קדם ומתחת זרעת עולם ויגרש
מפניך אויב ויאמר השמד : וישכן ישראל בטח בדד עין יעקב

ליה מן קדם תוקפא ורומא דיליה בגבורתיה עממיא יקטיל כחדא
עד סייפי ארעא ואינון ריבותא דבית אפרים ואינון אלפיא דבית
מנשה : ולזבולן אמר חדי זבולן במפקך לאגחא קרבא על
בעלי דבבך ויששכר במהכך למעבד זמני מועדיא בירושלם :
שבטיא דישראל לטור בית מקדשא יתכנשון תמן יכסון ניכסת
קודשין לרעוא ארי ניכסי עממיא ייכלון וסימן דמטמרא בחלא י
מתגלין להון : ולגד אמר בריך דאפתי לגד כליתא שרי
ויקטול שלטונין עם מלכין : ואתקבל בקדמיתא דיליה ארי תמן
באחסנתיה משה ספרא רבא דישראל קביר הוא נפק ועל בריש
עמא זכוון קדם יי עבד ודינוהי עם ישראל : ולדן אמר דן
תקיף כגור אריון ארעיה שתיא מן נחליא דנגדין מן מתנן :
ולנפתלי אמר נפתלי שבע רעוא ומלי ברכן מן קדם יי מערב ים
גינוסר ודרומא יירת : ולאשר אמר בריך מברכת בניא
אשר יהי רעוא לאחוהי ויתרבי בתפנוקי מלכין : תקיף כפרזלא
ונחשא וכיומי עולימותך תוקפך : לית אלהא כאלהא דישראל דשכינתיה בשמיא בסעדך ותוקפיה בשמי שמיא : מדור אלהא דמלקדמין ובמימריה
אתעביד עלמא ותריך מן קדמך סנאה ואמר שיצי : ושרא ישראל לרוחצן בלחודיהון כעין ברכתא דבריכינון יעקב אבוהון

וקרני ראם קרניו · שור קשה ואין קרניו נאות וראם קרניו נאות ואין כוחו קשה נתן ליהושע כחו של שור ויופי קרני ראם : אפסי ארץ · שלשים ואחד
מלכים · אפשר שכלם מארץ ישראל היו · אלא אין לך כל מלך ושלטון שלא קנה לו פלטרין ואחוזה בארץ ישראל שחשובה לכלם היא שנאמר נחלת צבי צבאות גוים
: והם רבבות אפרים · אותם המנוגחים הם הרבבות שהרג יהושע שבא מאפרים : והם אלפי מנשה · הם האלפים שהרג גדעון במדין שנאמר
וזבח וצלמנע בקרקר וגומר : ולזבולן אמר · אלו חמשה שבטים שברך באחרונה · זבולן גד דן ונפתלי ואשר כפל שמותיהם להחזיקם
ולהגבירם לפי שהיו חלשים שבכל השבטים הם הם שהוליך יוסף לפני פרעה שנאמר ומקצה אחיו לקח חמשה אנשים לפי שנראים חלשים ולא ישים אותם לו
שרי מלחמתו : שמח זבולן בצאתך ויששכר באהליך · זבולן ויששכר עשו שותפות · זבולן יושב לחוף ימים ויוצא לפרקמטיא בספינות ומשתכר
ונותן לתוך פיו של יששכר והם יושבים ועוסקים בתורה לפיכך הקדים זבולן ליששכר שתורתו של יששכר על ידי זבולן היתה : שמח זבולן בצאתך · הצלח
בצאתך לסחורה : ויששכר · הצלח בישיבת אהליך לתורה לישב ולעבר שנים ולקבוע חדשים כמו שנאמר ומבני יששכר יודעי בינה לעתים ראשיהם
מאתים ראשי סנהדרין היו עוסקין בכך ועל פי קביעות עתיהם ועבוריהם : עמים · של שבטי ישראל : הר יקראו · להר המוריה יאספו · כל אסיפה על
ידי קריאה היא ושם יזבחו ברגלים זבחי צדק : כי שפע ימים יינקו · יששכר וזבולון ויהא להם פנאי לעסוק בתורה : ושפוני טמוני חול . כסויי טמוני חול .
טרית וחלזון וזכוכית לבנה היוצאים מן הים ומן החול ובחלקו של יששכר וזבולון היה כמו שאמור במסכ' מגילה : זבולן עם חרף נפשו למות · משום דנפתלי על
מרומי שדה היה מתרעם זבולון על חלקו לאחי נתת שדות וכרמים וכו' : ושפוני · לשון כסוי כמו שנאמר ויספון את הבית וספון בארז ותרגומו ומטלל בכיורי
ארזא · דבר אחר עמים הר יקראו · על ידי פרקמטיא של זבולון תגרי אומות העולם באים אל ארצו והוא עומד על הספר והן אומרים הואיל ונצטערנו
עד כאן נלך עד ירושלם ונראה מה יראתה של אומה זו ומה מעשיה והם רואים כל ישראל עובדים לאלוה אחד ואוכלים מאכל אחד לפי שהגוים אלוהו של זה לא
כאלוהו של זה ומאכלו של זה לא כמאכלו של זה והן אומרין אין אומה כשרה כזו ומתגיירין שם שנאמר שם יזבחו זבחי צדק : כי שפע ימים יינקו · זבולון
ויששכר היה נותן להם ממון בשפע : ברוך מרחיב גד · מלמד שהיה תחומו של גד מרחיב והולך כלפי מזרח : כלביא שכן · לפי שהיה סמוך לספר
לפיכך נמשל באריות שכל סמוכים לספר צריכים להיות גבורים : וטרף זרוע אף קדקד · הרוגיהן היו נכרין חותכין הראש עם הזרוע במכה אחת : וירא
ראשית לו · ראה ליטול לו חלק בארץ סיחון ועוג שהיא ראשית כבוש הארץ : כי שם חלקת · כי ידע אשר שם בנחלתו חלקת שדה קבורת מחוקק והוא
משה : ספון · אותה חלקה ספונה וטמונה מכל בריה שנאמר ולא ידע איש את קבורתו : ויתא · גד : ראשי עם · הם היו הולכין לפני החלוץ בכיבוש
הארץ לפי שהיו גבורים וכן הוא אומר ואתם תעברו חלוצים לפני אחיכם וגומר : צדקת ה' עשה · שהאמינו דבריהם ושמרו הבטחתם לעבור את הירדן
עד שכבשו וחלקו : דבר אחר ויתא משה ראשי עם : צדקת ה' עשה · על משה אמור : דן גור אריה · אף הוא היה סמוך לספר לפיכך מושלו באריות :
יזנק מן הבשן · כתרגומו שהיה הירדן יוצא מחלקו ממערת פמייאס והיא לשם שהיא בחלקו של דן שנאמר ויקראו ללשם דן וזינוקו וקילוחו מן הבשן · דבר
אחר מה זינוק זה יוצא ממקום אחד ונחלק לשני מקומות כך שבטו של דן נטלו חלק בשני מקומות תחלה נטלו בצפונית מערבית עקרון וסביבותיה ולא ספקו
להם ובאו ונלחמו עם לשם שהיא פמייאס והיא בצפונית מזרחית שהרי הירדן יוצא ממערת פמייאס והוא במזרחה של ארץ ישראל ובא מהצפון לדרום וכלה
בקצה ים המלח שהוא במזרח יהודה שנטל בדרומה של ארץ ישראל כמו שמפורש בספר יהושע והו' שנאמר ויצא גבול בני דן מהם ויבואו וילחמו עם לשם וגו'
יצא גבולם מכל אותה הרוח שהתחילו לנחול בה : שבע רצון · שהיתה ארצו שבעה כל רצון יושביה : ים ודרום ירשה · ים כנרת נפלה בחלקו ונטל
מלא חבל חרם בדרומה לפרוש חרמים ומכמורות : ירשה · לשון צווי כמו עלה רש והטעם שלמעלה ברש מוכיח כמו ירש ידע לקח שמע כשמוסיף בו הא יהיה
הטעם למעלה שמעה ידעה סלחה לקחה אף כאן ירשה לשון צווי · ובמסורת הגדולה מצינו באלפא ביתא לשון ציווי דטעמן יהי לעיל : ברוך מבנים אשר ·
ראיתי בספרי אין לך בכל השבטים שנתברך בבנים כאשר · ואיני יודע כיצד : יהי רצוי אחיו · שהיה מתרצה לאחיו בשמן אנפיקינון ובקפלאות והם מרצין
לו בתבואה · דבר אחר יהי רצוי אחיו שהיו בנותיו נאות והוא שנאמר בדברי הימים הוא אבי ברזית שהיו בנותיו נשואות לכהנים גדולים הנמשחים בשמן
זית : וטובל בשמן רגלו · שהיה ארצו מושכת שמן כמעין ומעשה שנצטרכו אנשי לודקיא לשמן מנו להם פולמוסטוס אחד וכו' כדאי' במנחות : ברזל
ונחשת מנעליך · עכשיו הוא מדבר כנגד כל ישראל שהיו גבוריהם יושבים בערי הספר ונועלין אותה שלא יוכלו האויבים ליכנס בה כאלו היא סגורה במנעולי
ובריחים של ברזל ונחשת · דבר אחר ברזל ונחשת מנעליך · ארצכם נעולה בהרים שחוצבים בהם ברזל ונחשת וארצו של אשר היתה מנעולה של ארץ
ישראל : וכימיך דבאך · וכימים שהם טובים לך שהן ימי תחלתך ימי נעוריך כן יהיו ימי זקנותך שהם דואבים זבים ומתמוטטים · דבר אחר וכימיך
דבאך · וכימים שהם טובים לך כמנין ימיך כל הימים שאתם עושים רצונו של מקום יהיו דבאך שכל הארצות דואבות כסף לארץ ישראל שהיא מבורכת
בפירות וכל הארצות מתפרנסות הימנה וממשיכות לה כספם וזהבם אשתורכנו הכסף והזהב כלה מהם שהן מזיבות אותו לארצכם : אין כאל ישורון · דע
לך ישורון שאין כאל בכל אלהי העמים ולא כצורך צורם : רוכב שמים · הוא אותו אלוה שבעזרך : ובגאותו הוא רוכב שחקים · מעונה אלהי קדם · למעון
השחקים לאלהי קדם שקדם לכל אלהים וברר לו שחקים לשבתו ומעונתו ומתחת מעונתו כל בעלי זרוע שוכנים : זרועות עולם · סיחון ועוג ומלכי כנען
שהיו תקפו וגבורתו של עולם לפיכך על כרחם יחרדו ויזועו וכחם חלש מפניו לעולם אימת הגבוה על הנמוך והוא שהכח והגבורה שלו בעזרך : ויגרש
מפניך אויב · ויאמר לך השמד אותם : מעונה . כל תיבה שצריכה למד' בתחלתה הטיל לה הא בסופה : בטח בדד · כל יחיד ויחיד איש תחת גפנו [...]
תאנתו מפוזרים ואין צריכין להתאסף ולישב יחד מפני האויב : עין יעקב · כמו ועינו כעין הבדולח כעין הברכה שברכם יעקב לא כבדד שאמר [...]
בדד ישכנו אלא כעין הבטחה שהבטיחם יעקב והיה אלהים עמכם והשיב אתכם אל ארץ אבותיכם :

יערפו ·

לארעא עבדא עבור וחמר אף שמיא דעילויהון ישמשינון בטלא:
טובך ישראל לית דכותך עמא דפורקניה מן קדם יוי תקיף בסעדך
ומן קדמוהי נצחן גבורתך ויתכדבון סנאך לך ואת על פריקי צ
צואריי מלכיהון תדרוך: וסליק משה ממשריא
דמואב לטורא דנבו ריש רמתא די על אפי ירחו ואחזיה יוי ית כל
ארעא ית גלעד עד דן: וית כל נפתלי וית ארעא דאפרים ומנשה
וית כל ארעא דיהודה עד ימא בתראה: וית דרומא וית מישרא
בקעתא דירחו קרתא דדקליא עד צוער: ואמר יוי ליה דא ארעא
דקיימית לאברהם ליצחק וליעקב למימר לבנך אתנינה אחזיתך
בעינך ולתמן לא תעיבר: ומית תמן משה עבדא דיוי בארעא
דמואב על מימרא דיוי: וקבר יתיה בחילתא בארע דמואב לקביל
בית פעור ולא ידע אנש ית קבורתיה עד יומא הדין: ומשה בר
מאה ועשרין שנין כד מית לא כהת עיניה ולא שנא זיו יקרא
דאפוהי: ובכו בני ישראל ית משה במשריא דמואב תלתין יומין
ושלימו יומי בכיתא אבלא דמשה: ויהושע בר נון אתמלי רוח
חוכמא ארי סמך משה ית ידוהי עלוהי וקבילו מיניה בני ישראל
ועבדו כמא די פקיד יוי ית משה: ולא קם נביא עוד בישראל
כמשה די אתגלי ליה יוי אפין באפין: לכל אתיא ומופתיא די ש
שלחיה יוי למעבד בארעא דמצרים לפרעה ולכל עבדוהי ולכל
ארעיה: ולכל ידא תקיפתא ולכל חיזונא רבא די עבד משה
לעיני כל ישראל:

חזק

אל ארץ דגן ותירש אף שמיו יערפו טל: אשריך ישראל מי כמוך
עם נושע ביהוה מגן עזרך ואשר חרב גאותך ויכחשו איביך לך
ואתה על במותימו תדרך: ויעל משה מערבת לד
מואב אל הר נבו ראש הפסגה אשר על פני ירחו ויראהו יהוה
את כל הארץ את הגלעד עד דן: ואת כל נפתלי ואת ארץ
אפרים ומנשה ואת כל ארץ יהודה עד הים האחרון: ואת הנגב
ואת הככר בקעת ירחו עיר התמרים עד צער: ויאמר יהוה אליו
זאת הארץ אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב לאמר לזרעך
אתננה הראיתיך בעיניך ושמה לא תעבר: וימת שם
משה עבד יהוה בארץ מואב על פי יהוה: ויקבר אתו בגי בארץ
מואב מול בית פעור ולא ידע איש את קברתו עד היום הזה:
ומשה בן מאה ועשרים שנה במתו לא כהתה עינו ולא נס לחה:
ויבכו בני ישראל את משה בערבת מואב שלשים יום ויתמו ימי
בכי אבל משה: ויהושע בן נון מלא רוח חכמה כי סמך משה את
ידיו עליו וישמעו אליו בני ישראל ויעשו כאשר צוה יהוה את
משה: ולא קם נביא עוד בישראל כמשה אשר ידעו יהוה פנים אל
פנים: לכל האתת והמופתים אשר שלחו יהוה לעשות בארץ
מצרים לפרעה ולכל עבדיו ולכל ארצו: ולכל היד החזקה
ולכל המורא הגדול אשר עשה משה לעיני כל ישראל:

חזק

יערפו· יטפו: אף שמיו יערפו טל· אף ברכתו של יצחק נוספת על ברכתו של יעקב ויתן לך האלהים מטל השמים וגומר: אשריך ישראל· לאחר שפרט להם ברכות אמר להם מה לי לפרוט להם כלל דבר הכל שלכם אשריך: מי כמוך· תשועתך בה' אשר הוא מגן עזרך וחרב גאותך: ויכחשו איביך לך· כגון הגבעונים שאמרו מארץ רחוקה באו עבדיך וגו': ואתה על במותימו תדרוך· כענין שנאמר שימו את רגליכם על צוארי המלכים האלה: מערבות מואב אל הר נבו· כמה מעלות היו ופסען משה בפסיעה אחת: את כל הארץ· הראהו את כל ארץ ישראל בשלותה והמציקין העתידין להיות מציקין לה: עד דן· הראהו בני דן עובדי ע"ז שנאמר ויקימו להם בני דן את הפסל· והראהו שמשון שעתיד לצאת ממנו למושיע: ואת כל נפתלי· הראהו ארצו בשלותה וחורבנה והראהו דבורה וברק מקדש נפתלי נלחמים עם סיסרא וחיילותיו: ואת ארץ אפרים ומנשה· הראהו ארצם בחורבנה ובשלותה· והראהו יהושע נלחם עם מלכי כנען שבא מאפרים וגדעון שבא ממנשה נלחם עם מדין ועמלק: ואת כל ארץ יהודה· בחורבנה ובשלותה והראהו מלכות בית דוד ונצחונה: עד הים האחרון· ארץ המערב בחורבנה ובשלותה· דבר אחר אל תקרי הים האחרון אלא היום האחרון הראהו הקב"ה כל המאורעות שעתידין ליארע לישראל עד שיחיו המתים: ואת הנגב· ארץ הדרום· דבר אחר מערת המכפלה שנאמר ויעלו בנגב ויבא עד חברון: ואת הככר· הראהו שלמה יוצק כלי בית המקדש שנאמר בככר הירדן יצקם המלך במעבה האדמה: לאמר לזרעך אתננה· הראיתיך כדי שתלך ותאמר לאברהם ליצחק וליעקב שבועה שנשבע לכם הקב"ה קיימה וזהו לאמר לכך הראיתיה לך אבל גזרה היא מלפני: שמה לא תעבור· שאלולי כך הייתי מקיימך עד שתראה אותם נטועים וקבועים בה ותלך ותגיד להם: וימת שם· אפשר משה מת וכתב וימת שם משה אלא עד כאן כתב משה מכאן ואילך כתב יהושע· רבי מאיר אומר אפשר ספר התורה חסר כלום והוא אומר לקוח את ספר התורה הזה אלא הקב"ה אומר ומשה כותב בדמע: על פי ה'· בנשיקה: ויקבור אותו· הקב"ה בכבודו. רבי ישמעאל אומר הוא קבר את עצמו וזה הוא אחד משלשה אתין שהיה רבי ישמעאל דורש כן כיוצא בו ביום מלאת ימי נזרו יביא אותו הוא מביא את עצמו כיוצא בו והשיאו אותם עון אשמ'· וכי אחרי' משיאין אותם אלא הם משיאים את עצמם: מול בית פעו'· קברו מוכן שם מששת ימי בראשית לכפר על מעשה פעור· וזה אחד מן הדברים שנבראו בין השמשו' בערב שבת: לא כהת' עינו· אף משמת: ולא נס לחה· לחלוחית שבו· לא שלט בו רקבון ולא נהפך תאר פניו: בני ישראל· הזכרים אבל באהרן מתוך שהיה רודף שלום ונותן שלום בין איש לרעהו ובין אשה לבעלה נאמר כל בית ישראל זכרים ונקבות: אשר ידעו ה' פנים אל פני'· שהיה לבו גס בו ומדבר אליו בכל עת שרוצה כענין שנאמר ועתה אעלה אל ה' עמדו ואשמעה מה יצוה ה' לכם: ולכל היד החזקה· שקבל את התורה בלוחות בידיו: ולכל המורא הגדול· נסים וגבורות שבמדבר הגדול והנורא: לעיני כל ישראל· שנשאו לבו לשבור הלוחות לעיניהם שנאמר ואשברם לעיניכם והסכימה דעת הקב"ה לדעתו שנאמר אשר שברת יישר כחך ששברת:

סליק ספרא דאלה הדברים וסליקו להו חמשה חומשי תורה בסייעתא דשמיא·

סכום פסוקים דספרא וספרא דאוריתא

בראשית אלף חמש מאות שלשים וארבעה: ואלה שמות אלף ומאתים ותשעה: ויקרא שמנה מאות
חמשים ותשעה: במדבר סיני אלף ומאתים שמנים ושמנה: אלה הדברים ואלף חמשים וחמשה:

סכום הפסוקים של כל התורה חמשת אלפים ותשע מאות וארבעים וחמשה: ברוך נותן ליעף כח

בחוכמא

בחוכמא ברא ייי : והארץ וארעא הוות תהיא
ובהיא וצדו מן בני אנשא וריקניא מכל
בעיר ורוחא דרחמין מן קדם ייי הוות מ
מנשבא על אפי מיא : והוה רמש והוה צפר סדר עובד בראשית יום קדמי :
ויהי מפריש בין מיא עילאי ובין מיא ארעאי : והיו לאתת ויהון לאתין
ולמועדין ולמקדשא בהון רישי ירחין ושנין : ויברא וברא מימרא דייי ית
אדם בדמותיה בדמות מן קדם ייי ברא יתיה דכר וזוגיה ברא יתהון : והוה
אדם נפש דחיה : ועץ ואילן דעתא כל מן דאכל מיניה מפרש בין טב
לביש : ויקח ונסיב ייי אלהים ית אדם ואשריה בגינתא דעדן ואצנע
יתיה למהוי פלח באוריתא ולמטור : אעביד ליה בר זוג כד נפיק ביה :
ולאדם לא אשכח בר זוג כד נפיק ביה : על כן ישבוק גבר בית מדמכה דאבוי
ואימוי : ולא הוו ידעין מה היא בהתתא : חגורות אצטלוון : מתהלך
מטייל בגינתא לתוקפא דיומא : ויקרא וקרא מימר דייי אלהים לאדם
ואמר ליה הא עלמא דבריית גלי קדמי חשוכא ונהורא גליאו קדמי ואיך את
סבר דלית גלי קדמי אתרא דאת בגויה הן היא מצותא דפקדית יתך :
ישופך ויהי כד יהוויין בניא דאתתא לעין באוריתא ועבדין פקודיא יהוין
מתכוונין ומחיין יתך לרישך וקטלין יתך וכד ישבקון בניא דאתתא מצותא
דאוריתא ולא יעברון פקודיא תהוי מתכווין ונכית יתהון בעקביהון וממרע
יתהון ברם יהוי אסו לבנהא דאתתא ולך חיויא לא יהוי אסו ברם עתידין
הינון אילין לאילין למעבד שפויתא בעקבא בסוף עקב יומיא ביומוי דמלכא
משיחא : וקוץ וכובין ודרדרין תרבי לך ותיכול ית עסבא דבאפי ברא
עני אדם ואמר בבעו ברחמין מן קדמך ייי לא נתחשב קדמך מן בעירא
למיכל ית עיסבא דבאפי ברא ניקום כען ונלעי מליאות ידיי וניכול מזון מן
פירי ארעא ובכדין יהוי מפרש קדמך בין בני אנשא ובין בעירא : הן
ואמר מימרא דייי אלהים הא אדם דבריית יתיה יחידי בגו עלמי היך מה
דאנא יחידי בשמי מרומא עתידין אומין סגיאין למיקם מיניה מיניה תקום
אומה דידעה למפרשא בין טב לביש וכדון טב דניטרוד יתיה מן גינתא דעדן
קדם עד לא יפשט ידיה ויסב לחוד מן פירי אילנא חייא וייכול ויחי לעלם :
ויגרש ותריך ית אדם ואשרי יקר שכנתיה מן לקדמין ממדנח לגינתא
דעדן מעילוי תרין כרוביא קדם עד לא נברא עלמא תרין אלפין שנין ברא
אוריתא ואתקן גהנם וגינתא דעדן אתקן גנתא דעדן לצדיקיא דייכלון
ויתפנקון מן פירי אילנא על דנטרו מצותא דאוריתא בעלמא הדין אתקן
גהנם לרשיעיא דהיא מדמיא לחרבא שנונא אכלה מתרין סטרה אתקן
בגוה זיקוקין דנורא וגומרין מבערן לרשיעיא להתפרע מנהון לעלם דאתי
על דלא נטרו מצותא דאוריתא בעלמא הדין ארום אילן דחיים היא אוריתא
כל דנטר לה בעלמא הדין הוי חי וקיים כאילן דחיי טבא היא אוריתא לפלחה
בעלמא הדין היך פרי אילן דחייא לעלמא דאתי : הלא אם תיטיב הלא
אין תיטיב עובדך בעלמא הדין ישתרי וישתבק לך לעלמא דאתי ואין לא
תיטיב עובדך בעלמא הדין ליום דינא רבא חטאך נטיר ועל תרע לבא רביע
ברם בידך מסרית רשותיה דיצרא בישא ואת תהוי שליט ביה בין למזכי בין
למחטי : ואמר קין להבל אחוי איתא ונפוק לאפי ברא והוה כד נפקו תרויהו
לאפי ברא עני קין ואמר להבל אחוי לית דין ולית דיין ולית עלם אוחרן ולא למתן
אגר טב לצדיקיא ולא לאתפרע מן רשיעיא ולא ברחמין אתברי עלמא ולא
ברחמין הוא מדבר מן בגלל מה אתקבל קורבנך מנך ברעו ומני לא אתקבל
ברעוא עני הבל ואמר לקין אית דין ואית דיין ואית עלם אוחרן ואית מתן אגר
טב לצדיקיא ולאתפרע מרשיעיא וברחמין אתברי עלמא וברחמין הוא מדבר
ברם בפירי עובדין טבין הוא מדבר על דהוון עובדיי תקנין מן דידך אתקבל
קרבני מיני ברעוא ומינך לא אתקבל ברעוא והוו תרויהון מנצין באפי ברא
וקם קין על הבל אחוי וקטל יתיה : קל ארמיהון דאוכלוסין צדיקיא דהוון
עתידין למיקם מן הבל אחוך : ואמר קין קדם ייי סגין אנון חובאי למסבול
ברם אית יוכלא קדמך למשרי ולמשבק לי : ונפק קין מן קדם ייי ויתיב
בארעא גלי ומטלטל מן מדנח לגינתא דעדן והוה קד עד לא קטל קין להבל
אחוי הוות ארעא מרביא ליה פירין כפירי גינתא דעדן מן דחטא וקטל לאחוי
חזרת למסקא כובין ודרדרין : שמנה תמני מאה שנין והון בשניא

הוה מוליד בנין ובנן : וימת ומית ואתכניש מן גו עלמא : ויתהלך
ופלח חנוך בקושטא קדם ייי והא לית הוא ארום אתנגד במימר מן קדם ייי :
ויאמר ואמר מימריה דייי לא יתדינון דריא דעתידין למיקם מן בתר דרא
דמבולא למובדא למשתיצי ולממחא גמירא הלא רוחי יהבית בבני אנשא
מן בגלל דאינון בשר ועובדיהון עובדין טבין ועובדיהון עובדין בישין הא
יהבית להון ארכא מאה ועסרין שנין דילמא דיעבדון תתובא ולא עבדו :
וינחם והוות תהי מן קדם ייי במימריה ארי עבד ית אנשא בארעא ואמר
ועריין עם לביה : ונח על דהוה צדיק בדורו אשכח חן וחסד קדם ייי :

פ פ פ

ותמלא : ואתמליאת ארעא חומסין וגוזלין : תבת תיבותא
דאעין דקדרינון וארבת וחרכי שמיא אתפתחו : ויסגר וחס
מימריה דייי עלוהי : ויזכר ואידכר ברחמוי טבא דאית עמיה ית נח :
ויעבר ואעבר ייי רוחא דרחמין : ויחל ושרי למימני : עוד כל יומי
ארעא מן כרון זרעין וחצדין וצינתא ושורבא ויומם ולילייא לא פסקין :
ויחל ושרי נח גברא צדיקא למהוי ונציב כרמא : בני יפת בנוי דיפת
גומר ושום אפרכיותהון אפריקי וגרמניא ומדי ומקדוניא ויתיניא ואנסייא
ותרקי : ובני גומר ובנוי דגומר ושום אפרכיותהון אסייא ופרכוי
וברבריאה : ובני יון ובנוי דיון אלישה אפרכיותהון אלסטרסום
איטליא ודורדניא : הוא הוה גבר בצידא בחטאה קדם ייי דהוה צייד בני
אינשא בלישנהון ואמר להון רחוקו מן דינוי דשם ואידבקו בדינוי דנמרוד
בגין כדין יתאמר כנמרוד גברא גבר בצידא בחטא קדם ייי : ותהי ראשית
והוות שירוי מלכותיה בבל והדס ונציבין וקטיספו בארעא דבבל :
מן הארץ מן ארעא ההיא נפק אתורייה ובנא ית נינוה וית פלטייתא
דקרתא וית הדיית : וית תלאסר בין נינוה ובין הדיית היא קרתא רבתא :
ומצרים אוליד ית מריוטאי וית פנטפוליטאי וית לוסטאי : וית פילוסאי וית
פנטסכנאי דנפקו מתמן פלשתאי וית קפודקאי : ואת החוי וית
טריפולאי וית ערקאי וית כפרוסאי : וית אנטרידנאי וית חמצאי וית
אנטוכיא מן בבל מן בתר כדין איתפרשו ביסי אומיא : ויהי והוון כל
דריא דארעא לישן חד וממלל חד ועיצה חדא ארום בלישן קודשא הוו
ממללין דבה אתברי עלמא מן שירויא : ויהי כד אטעו לבהון מן בתר
מימרא דמאן דאמר והוה עלמא מן שירויה ואשכחו בקעא בארע דפונטוס
ושרון תמן : ואמרין אתון כען וניבני לנא קרייא ומגדל ורישיה ממטי עד
צית שמיא ונעביד לן בגויה בית סגדו בראשיה וניתן חרבא בגו ידיה מרת
דילמא דסדר לקובליה סדרי קרבא קדם עד דלא נתבדר על אפי כל ארעא
: ותהי שרי והוות שרי עקרה לא הוה לה בר :

פ פ פ

ואעשך : ואמני יתך לאומא רבא ואברך יתך : ואתקף ויהוי אברם
לבירכן סגיין : ואברך מאן דיבריך יתך ומן דלייט יתך יהוי ליט ויתברכון
בזכותך כל זרעית ארעא : ואת הנפש וית נפשתא דגיירין : אלון מורה
מישרי חזוזא : ותקח ואידברת אתתא לפלטין דפרעה : רכושם
סגולתהון : והוה דיינין בין רעוי נכסוי דאברם לבין רעוי נכסוי דלוט רעווי
דאברם הוון זממין בעיריהון עד זמן דהוון אתין לאתר מרעי רעוויי דלוט לא
הוון זממין בעיריהון אלא מבקרין ואזלין ברם מפוקרין הוון רעויי דאברם מן
אברם צדיקא ריבונהון לא תהכון לכנענאי ולפריזאי עד כען אית להון רשו
בארעא : כל אלה כל אילין אתחברו למישר פרדיסיא : והכו את
וקטילו ית גיבריא דבעשתרות קרנים וית זויתניא די בהון וית אמתניא אילין
דשריין דבנוה קרתא : וית חורנאי אילין דשריין בטורא דגבלא עד מישר
חזוזא דסמיך על מדברא : ואת הנפש ואמרפל מלכא דפונטוס ואריוך
מלכא דאלסר ארבע מלכין לקבל חמשא סדרו סידרי קרבא : ועמק
ומישר פרדיסיא בירוון בירוון מליא חמר : ילידי מרביצי ביתיה תמני עסרי
ותלת מאה ורדף בתריהון עד דן דקיסריון : וירדפם ורדפינון עד
עוותא דמצפון לדמשק : וית מלכיא דעימי למישר דחזוזא הוא בית מישר
דמלכא : ומלכי צדק מלכא דירושלם הוא שם רבא הוה כהין עילאה :
והרכוש וסגולא דבר לך : אם מחוטא ועד רצועה דסנדלא אם אסב מכל

תלך ולא תהוי מתרברב ואמר אנא עתריית ית אברם : אחר מן בתר
פתגמיא האילין מן דאתכנשו כל מלכיא דארעא ושילטוני מדינתא וסדרו
[..]בא לקבל אברם צדיקא ונפלו קדמוי וקטל מנהון ארבעא מלכין וחזר
תשע משירין חשב אברם צדיקא בליביה ואמר ווי כען עלי דילמא דאתקבלת
אגר מצוותא בעלמא הדין ולית לי חולק בעלמא דאתי או דילמא יזלון
אחיהון וקריביהון דקטילין האילין דנפלו קדמוי ויהוון בכרכיהון ובמדינתהון
ויצרפון עמהון ליגיונין סגיין וייתון עלי דילמא הוו בידי מצוון קלילין בזמנא
קדמאה דנפלו קדמוי ואתקיימו עלי או דילמא אשתכחת לי זכו בזמנא קדמאה
דנפלו קדמוי או דילמא דילא ישתכח לי בזמנא תיניינא ויתחלל בי שום
שמיא בגין כדין הוה פתגם נבואה מן קדם ייי על אברם צדיקא למימר לא
[ת]דחל אברם אף על גב דאנון מתכנשין ואתיין עלך ליגיונין סגיין מימרי
פרס תריס לך בעלמא הדין ומגן עלך כל יומא לעלמא דאתי ואף על גב
דמסרית בעלי דבבך קדמך בעלמא הדין אגר עובדך טביא מתקנין לך
קדמוי לעלמא דאתי : ואמר אברם בבעו קדמך רחמין ייי אלהים סגין
בירתן יהבת לי וסגין אית קדמך למתן ברם מה הנייה אית לי דאנא אזיל מגו
עלמא דלא בנין ואליעזר בר ביתי דעל ידוי אתעביד לי ניסין בדמשק והוא
[..]ר בגרמיה למסדת יתי : ואמר ליה אנא ייי דאפיקית יתך מאתון נוריהון
מאור דכשדאי : ותור וגוזל ושופנין ובר יון : ויקח לו את וקריב
קדמוי ית כל אילין ופסג יתהון לפסגין ושווי גבר פסגיה לקדמות חבריה
וית עופא לא פסג : וירד ובד נחת טייסא לא הוה קרב לפסגיא והדין
הוא טייסא דין הוא עופא מסאבא והדין הוא עופא מסאבא אילין אינון
[מ]לכוותא דארעא ויהי כד יהוון עייצין עיצן בישן על בני ישראל זכותיה ד
דאברהם צדיקא מבטלא יתהון : ויהי השמש והוות שמשא אזלא
למטמעא ושנא עמיקא בסימא נפלת על אברם והא אברם חזי ארבעתי
מלכוותא דעתידין למיקם למשעבדא בנ[והי] אימה חשכה גדולה נפלת עליו
אימה דהא היא בבל חשכה דהא היא מדי גדולת דהא היא יון נפלת דהא
היא אדום היא מלכותא רביעתא דעתידא למפלא ולא תהוי לה תקומה
לעלמי עלמין : והא שמשא אזלא למטמעא וקבלא הוה והא אברם חזי עד
די ספסלין אסתדרו וכורסוון רמיו והא גהנם דאתעתד לרשיעי לעלמא דאתי
כתנורא מקפן שביבין דנור ושלהבין דאשא דבגווה נפלו רשיעי על דמרדו
באורייתא בחייהון וצדיקיא דנטרו יתה מן עקתא ישתזבון כל כדין יתחזי
לאברם כד הוה עבר ביני פסגיא האילין : הקדמני וית כל בני מדינחא :
ותאמר שרי ואמרת שרי לאברם דיני ועולבני מסרין בידך שבקית ארעי
ובית תולדתי ובית אבא ואתית לך עמך בהימנות שמיא עיילית עמך
קדם מלכיא קדם פרעה מלכא דמצרים וקדם אבימלך מלכא דפלשתאי
ואמרית עלך אחי הוא מן בגלל דלא יקטלון יתך וכדון חמית דלא הוינא
מעברא נסיבית הגר מצרית אמתי ויהבית יתה לך לאנתו ואמרית היא תליד
ואנא אירבי מה דילמא דאתבני לחור מינה וחמת ארום עברת ובזיית יקרי
באפה וכדון יתגלי ייי וידון ביני ובינך ויתמלי רחמין עלי ועלך ויפרש
שלמיה ביני לבינך ויתמלי עלמא מיני ומינך ולא נצרוך לבנה דהגר מצרית
אמהתא דהיא מן בניהון דעממיא דזרקו יתך לאתון נוריהון דכשדאין :
שור חלוצה : ותקרא ואודיית הגר וצליית בשם מימריה דייי דאתגלי
עלה אמרה בריך את הוא אלהא קיים כל עלמיא די חמית בצערי ארום א
אמרת הא לחוד עלי אתגליתא היך בתר דאתגליתא על שרי ריבונתי :
ואיתרכין אברם על אפוי ותמה :

פ פ פ

והנה תלתא מלאכיא אשתלחו לות אבונן אברהם ותלתיהון
אשתלחין לתלת מילין ארום לית איפשר לחד מן מלאכי מרומא דישתלח
בידיה יתיר מן מילא חדא מלאכא קדמאה אשתלח לבשרא לאבונן אברהם
דהא שרה ילדה ליצחק מלאכא תיניינא אשתלח לשזבא ית לוט מגו הפיכתא
מלאכא תליתאה אישתלח למהפך לסדום ועמורה אדמה וצבוים בגין כן הוה
פתגם נבואה מן קדם ייי לות אברהם צדיקא ואתגלי עלויה מימרא דייי
במישרי חזוא והוא הוה יתיב בתרע משכנא מתחמם מן גזירותיה לתוקפא
דיומא : ויאמר שוב ואמר מחזור אחזור לוותך כעידן הדין דאתין

קיימין והא בר דכר לשרה אתתך ושרה שמעת לתרע משכנא הות שמעת
וישמעאל הוה קאים מן בתרה : וחייכת שרה בלבה למימר בת[ר] דסבית
איפשר דאחזור ליומי טליותי למהוי לי עידוי ואברהם סיב : וישקפו
ואדיקו : ויאמר ה׳ המכסה וייי במימריה אמר המכסי אנא מאברהם
רחמי ית מה דאנא עביד הואיל וכרכא דסדום כגו מתנתא די יהבית ליה
דינא הוא דלא נפיך יתה עד זמן דאודע יתיה : ארדה אתגלי כען
ואחמי הא כקבלתהון דעמא דסדום ועמרה סלקת קדמוי כליה עבדו גמיר
אינון חייבין מדמין אינון בנפשתהון דילמא לית עובדיהו בישיא גלן קדמוי
ואין בעו למעבד תתובא הא אינון יהבין קדמוי כדלא ידעתינון : ולוט יתיב
בפילי דסדום וחמא יתהון ורהט ושאיל בשלמהון וסגיד על אפוי על ארעא :
ורחצו ואסחו ריגליכון וסחון בצפרא ותיזלון למשכניכון בשלם ואמרו
לא ארום בפלטיות קרתא נבית : ויאכלו והוו מתחמיין היך אכלין
והיך שתיין : אל נא אחי ואמר להון לוט אמתינו הכא קליל זעיר עד
דנבעי רחמין מן קדם ייי : אשר לא ידעו דלא חכמו תשמיש לגבר :
בסנורים בחרבריה : וכמו השחר וכאישון למיסק עמורא שחרא :
ויאמר לוט אליהם אמתינו הכא קליל זעיר עד דנבעי רחמין קדם ייי :
וייי ומימריה דייי הוה מחית על עמא דסדום ועמרה מיטרין דרעווא דילמא
דיעבדון תתובא מן עובדיהון בישיא וכיון דחמיין מטרא דרעווא הוו אמרין
דילמא דלית עובדינן בישיא גלן קדמי חזר למהוי מחית עליהון גופריתא
ואישתא מן קדם ייי מן שמיא : ותבט על דהוות אתתיה דלוט מן בני
בניהון עמא דסדום אסתכלת מן בתרה למיחמי מה הוי בסוף בייתיה דאבוי
והא היא קיימא עמוד דמלח עד זמן דתיתי תחייה דיחון מתיא : ואיש
וגבר לית בארעא למיזדמנא לוותן כנימוס כל ארעא : מלך גרר מלכא
דערד : ולשרה אמר הא יהבית אלף סלעין דכסף לאחוך הא כספא ההוא
יהיב ליך מתנה חלף דאתכסית מן עינוי דאברהם בעליך ליל חד ומן כל מה
דהוה עימי דעל כולה איתוכחת הא אילו יהבית כל מה דהוה לי ליית אנא
כמיסת ואתווכחן מיליא ידע אברהם צדיקא דילא חכמית יתיך : כי עצר
מיטרור טרד : ויעש ועבד ייי ניסין לשרה היך דמליל : מי מלל
ואמרת מה הות בישרא דבשר לריבוני לאברהם מן שירויה ואמר עתידה
היא למינקה ארי ילידית בר לסיבתוהי : ותרא וחמת שרה ית בר הגר
מצריתא דילידת לאברהם עבד עובדין בישין דלא כשרין לאתעבדא מגחך
בפולחנא נוכראה : ויכלו המים ושלימו מיא מן קרנתא וטלקת ית
טליא : ויטע ונציב אברהם פרדיס בבאר שבע ואתקין בגויה מאכל ומשקה
לתחומיא והוו אכלין ושתיין והוו בעיין למיתן ליה טימי די אכלו ושתו ולא
צבי לסיקבלה מנהון והוה אמר להון אבונן אברהם מן מה דאמר והוית
עלמא במימריה צלון קדם אבוכון דבשמיא ומן דיריה אכלתון ושתיתון ולא
הוו זעין מן אתריהון עד זמן דהוה מגייר יתהון ומליף יתהון אורחא דעלמא
ואודי וצלי תמן אברהם בשם מימרא דייי אלהא דעלמא : ויהי והוה
בתר פתגמא האילין וייי מנסי ית אברהם בנסיונא עסיראה ואמר ליה
אברהם ואמר הא אנא : המוריה לטור מוריה : ואמר אברהם ממריה
דייי יזדמן לי אימרא ואין לא את הוא לעלתא ברי ואזלו תרויהון כחדא בלב
שפי : וישלח ופשט אברהם ית ידיה ונסיב ית סכינא למכוס ית יצחק
בריה עני יצחק ואמר לאברהם אבוי אבא כפות ידי יאות דלא תשעת צערי
אפרכם ואעדכבה יתך וישתכח קורבנך פסיל ואדחי לגובא דחבלא לעלמא
דאתי עינוי דאברהם הוו משוטטין בעינוי דיצחק ועינוי דיצחק הוו משוטטין
במלאכי מרומא יצחק הוה חמי יתהון אברהם לא חמי יתהון ביה בשעתא
נפקו מלאכי מרומא ואמרין אילין לאילין אתון חמון תרין צדיקין יחידאין
בגו עלמא חד נכס וחד מתנכס דנכס לא מעכב ודמתנכס פשט צווריה :
ויאמר הנני ואמר אברהם אברהם עני אברהם בלשן בית קודשא ואמר הנני :
ויקרא ופלח וצלי אברהם בשם מימריה דייי ואמר את הוא ייי דחמי ולא
מתחמי בבעו רחמין מן קדמך ייי כולא גלי וידיע קדמך דלא הוה בליבי פלגו
בזמנא דאמרת לי למקרבא ית יצחק ברי ולמעבד יתיה עפר וקטם קדמך
אלא מן יד אקדמית בצפרא ועברית ית מימרך בחדווא וקיימית מימרך
וכדון בבעו רחמין מן קדמך ייי אלהים כד יהוון בנוי דיצחק עללין לשעת

...בנקי תהוי מיבר להון עקידתיה דיצחק אבוהון ושרי שביק לחוכרהון ופרוק יתהון מן כל אננקי דעתידין דריא למיקם, בתריה למהוי אמין בטור בית מקדשיה דיי קריב אברהם ית יצחק בריה ובטורא הדין הוא בית מקדשא אתגלית עלוי יקר שכינתא דיי: ופילגשו ופלקתיה ושמה:

פ פ פ

ותמת ומיתת שרה בקריתהון דגובריא: ארבע מאה סלעין דכסף עברין לכל פתור ומתקבלין בכל פרקמטיא: ואמר אברהם לעבדיה סליטא דהוה שליט בכל מה דידיה שוי כען ידך תחות ירך קיימי: וכל טוב וכל שפר אפותיקי דריבוניה בידיה וקם ואזל לארם דעל פרת נהרים: ותמהר וזרזת ואחתת סורכיה לגו שקיא ומלת ואשקת לכל גמלוהי: ויצחק הוה אתי מן בית מדרשא דשם רבא לבארא דאתגלית עלוהי שכינתיה דיי והוא הוה שרי בארעא דרומא: ותקח הצעיף ונסיבת רדידה ואתצמצמת ביה: ושמה קטורה והיא הות הגר דהות אסירא ליה מן שירויה: אשורם תגרין ואומנין ורישי אומין: בחצריהם בכפרניהון ובקסטרוותהון תרי עסר רברבין לאומיהון: וישכנו ושרון מן הינדקיא עד חלוצה דאית כל קבל מצרים מעלך אתוריה קדם כל אחוהי שרא:

פ פ פ

ואלה ואלין יחוס תולדות: ויתרצצו ואדחקו בניה במעיה ואמרת אין כדין היא צעריהון דילדתא למה כען לי חיין למהוי לי בנין ואזלת למתבוע רחמין מן קדם יי בבית מדרשוי דשם רבא: ויצא ונפק קדמיא סמקריי כוליה כבלן דסער וקרון: ויקם וילך וקם ואזל ובזי עשו ית בכורותא ואפס חולקה בעלמא דאתי וכפר בתחיית מתיא: וישקף ואדיק: ואמר אבימלך מה היא דא דעבדת לן הא קליל זעיר אילו שימש חד מן טליא עם אתתך והוית מיתית עלנא חובא רבא: ותהיין והוין סרהבין ואפחת רוח פולחן בפולחנא נוכריה ולא הוו מקבלן אולפן לא מן יצחק ולא מן רבקא: והידים ממשוש ידוי ממוש ידוי דעשו: כריח השדה כריח קטורת בוסמין טבין דעתידין למיקרבא בטור בית מוקדשא דברך יתיה חי וקיים: יעבדוך יפלחון קדמך אומיא כל בנוי דעשו וישתעבדן לך כל מלכיא כל בנוי דישמעאל הוי רב ושליט על בני קטורה יהון מקדמין ושאלין בשלמך כל בנוי דלבן אחוה דאמך מאן דלייט יתך יעקב בריה יהוי לייט כבלעם בן בער ומאן דמבריך יתך יהוי בריך כמשה נביא ספרהון דישראל: ועל חרבך ועל מני זיינך תיתי וקדם אחוך תהוי משתעבד ויהוי כד יהוון בנוי דיעקב לעיין באוריתא ונטרין פקודיא יהוון משוין ניר שעבודא על צוורך וכד ימנעון גרמיהון בנוי דיעקב דלא למלעי באוריתא ולא למטר פקודיא הא בכין תהוי פריק ניר שעבודהון מעילוי צוורך: עד שוב עד זמן דתתחזור כולתיה דאחוך מינך:

פ פ פ

ויצא חמשא ניסין אתעבידו לאבונן יעקב בזמנא דנפק מבאר שבע למיזל לחרן: ניסא קדמאה איתקצרו ליה שעוי דיומא וטמעת ליה שמשא דלא באשונה מן בגלל דהוה דבוריה מתחמדא למללא עימיה: ניסא תניינא כיון דנטל אבונן יעקב ריגלוי מבאר שבע קפצת ארעא קדמוי ואשתכח יהיב בחרן: ניסא תליתאה אבניא דנסב יעקב אבונן ברמשא ושוי יתהון תחות יסודי רישיה וכיון דקם בצפרא ואשכח דכולהון לאבן חדא והיא אבנא דאיהי קיימא קמא ואריק משח על רישה: ניסא רביעאה דהוון כל רעיא מתכנשין עלה דאבנא לגללא יתה מעילוי פומא דבירא ולא הוו יכלין וכיון דאתא אבונן יעקב ואריס יתה בחדא ידיה ואשקי ית ענא דלבן אחוי דאמוי: ניסא חמישאה כיון דארים אבונן יעקב ית אבנא מעילוי פומא דבירא טפת בירא והות טייפא עסרין שנין כל יומין דהוה אבונן יעקב יתיב בחרן: אילין חמשא ניסיא איתעבידו לאבונן יעקב בזמנא דנפק מבאר שבע למיזל לחרן: ויחלם וחלם והא סולמא קביע בארעא ורישיה מטי עד צית שמיא והא מלאכיא דילוון יתיה מבייתיה דאבוי סליקו למבשרא למלאכי מרומא למימר אתון חמון ליעקב גברא חסידא דאיקונין דידיה בכורסי דיקרא דהוויתון מתחמדין למיחמי יתיה והא מלאכין קדישין מן קדם יי סלקין ונחתין ומסתכלין ביה: לא עת לא אישון למכנשא: ועיני

דלאה הוון רכיכן על דהוות בכיה ומצלא דלא תיסוק במזליה דעשו ורחל הות יאיא בריוא ושפירא בחזווא: ויאסף וכנש לבן ית כל עמא דאתרא ועבר שירו טבי לבן ואמר להון הא שבע שנין אית ליה לגברא צדיקא [illegible] מן דאתא לוותן שקוותן לא חסרו ומבועינן סגין וכדון אתון הבו לי עיצה דנכבוש יתיה גבן עוד שבע שנין ויהבו ליה עיצה דרמיו למסבה ליה ללאה חלף רחל: מלא אשלים שבעתי יומי משתותה דלאה ואיתן: כגד ואמר לאה אתא גדא טבא דעתיד למירת משתותיהון דאומיא וקרת: לכן ישכב בשכועה יזדמן לוותיך: ויזכר ארבעה מפתחין דאינון מסרין ביד ריבון כל עלמא יי ולא מסר יתהון לא למלאך ולא לשרף מפתח מיטרא מפתח פרנסה מפתח קבריא מפתח עקרתא: מפתח מטרא דכן כתבא מפרש יפתח יי לך את אוצרו הטוב וגו: מפתח פרנסה דכן כתבא מפרש פותח את ידך וגו: מפתח קבריא דכן כתבא מפרש בפתחי את קברותיכם וגו: מפתח עקרתא דכן כתבא מפרש ויזכר אלהים את רחל וגו: ואידכר מימרא דיי ברחמוי טביא ית רחל ושמיע מימרא דיי בקל צלותה ואמר במימריה למיתן לה בנין: נחשתי אטיירית: כל שה כל אימר קרוח ונמור וכל אימר לחוש באימריא וקרוח ונמור בעזיא: ברהטים במרכיותא: והחליף ופרג: ויצל ורוקן מימרא דיי: ויאמר הנני עני יעקב בלשן קודשא ואמר הנני: הלא נוכראין איתחשבינן ליה ארי זבנינן והא בעי למיהב לחוד כתובתן: רכשו סגוליה: ויגד ללבן והוה כד אתכנישו רעייא בעיין למישתן ענא ולא הוו יכלין ואמתינו תרין ותלתא יומין דילמא תטיף בירא ולא טפת ובכן אתנו ללבן ביומא תליתאה דערק יעקב: יש לאל אית לי חיל ואוכלוסין: טרפה קטילא לא אייתית ליתך כל חדא מנהון דהוה ערקא מן מיניינא אנא הוינא משלם מן ידיי הוית תבעית ה ומן דהוו גנביא גנבין ביממא וחיות ברא מחבלא בליליא אנא הוינא משלם יתה: ואמר יעקב כד חמא יתהון דילמא משיריין מלבן אחוי דאימא אינון אתיין קדמי למסדר לקיבלי סידרי קרב למיקטל יתי או דילמא משיריין דמלאכין קדישין מן קדם יי אינון ואתיין לשיזבא יתי מן ידיהון בגין כדין קרא שמיה דאתרא ההוא מחנים:

פ פ פ

וישלח וארבע מאה גוברין פולמרכין עימיה: ועירים ולווין דקין עסרא: ותקע וקהת כף ירכיה דיעקב בשרוותיה עימיה: ויאמר שלחני ואמר שלח יתי ארום סליק עמוד שחרא והא מטת שעתהון דמלאכיא למשבחא ואמר לא אשלח יתך אלא הן ברכת יתי: וירץ ורהט עשו לקדמותיה וחביק יתיה ואתרכן על צווריה ונשיק יתיה עשו הוה בכי על דקהן שינוי ויעקב הוה בכי על שעשיעת צווריה: כי הידדים ארום טליא חטיין: קשיטה מרגליין: מוהר פורן וכתובתא: הכזונה עניין תרין בנוי דיעקב כחדא ואמרין לישראל אבוהון לא יאי הוא דיהוי מתאמר בכנישתהון דישראל ובבית מדרשיהון ערלין סאיבו בתולא פלחי צלמין ברתיה דיעקב ברם יאי הוא דיהוי מתאמר בכנישתהון דישראל ובבית מדרשיהון ערלין אתקטלו על עסק בתולה ופלחי צלמין על דסאיבו לדינה בת יעקב דלא יהוי שכם בר חמור מתגאי בליביה ואמר כאיתא דלית לה אנש עולבנה כין יתעביד לדינה בת יעקב ואמרין כאיתא זני ונפקת ברא מחשב ית אחתן: ותמת דבורה ומיתת דבורה מרבייתה דרבקה ואתקברת מלרע לביתאל תחות בלוטה וקרא שמיה בלוט בכותא: וירא אלהא דעלמא יהא שמיה מברך לעלמי עלמיא אליפת יתן פיקודין יאין וקיימין שפירין אליפת יתן ברכת חתנא מן אדם וזוגיה דכן כתב מפרש ובריך יתהון מימריה דיי ואמר להון מימריה דיי תקופו וסגון ומלון ית ארעא וכבושו יתה: אליפת יתן למבקרא ית בישיא מן אבונן אברהם צדיקא כד אתגלית עלוי במישרי חוזא [illegible] קידית יתיה למגזר עורלתיה ויתיב ליה בתרע משכניה כמחום יומא דכן כתבא מפרש ואמר ואתגלי עלוי מימריה דיי במישרי חוזא: ועוד אליפת לן למברכא ית אביליא מן אבונן יעקב צדיקא כד אתגלית עלוי במייתיה מן פדן דארם כד ארעית לדכורה מרבייתה דרבקה אמיה אורחא דעלמא ומיתת עלוי רחל באורחא ויתב ליה יעקב אבונן צווח ומיליל לה ומספד ובכי: ואת ריבון כל עלמיא יי

במכילת רחמיך טביא אתגליתא עלוי ונחומת יתיה וברכת אבהויא ברכת יתיה על אמיה בנין כרין כתבא מפרש ואמר ואתגלי מימריה דיי על יעקב זמן תינינות במיתיה מפדן ארם ובריך יתיה : ויהי עוד והוה אשון כרוב ארעא למיעל לאפרת וילידת רחל ואתקשיאת במילדה : ואביו קרא ואבוי הוה קרי ליה בלשן בית קודשא בנימן : וימלך תחתיו הדר ומלך מן בתריה הדר ושמה דקרתיה פעו ושום דאתתיה מהיטבאל ברת מטרד ברתא דמצרף דהבא גברא דהוה לעי במטרדה כל יומי חייוהי מן בתר דאכל ושבע חזר ואמר מה הוא דהבא ומה הוא כספא :

פ פ פ

וישב כתנת פסים פרגוד מצוייר : מאלמים מפרכין פירוכין : אורחת סיעא דסרקיין : ויכידה וחכם יתה ואמר פרגוד דברי הוא לא חיות ברא אכלת יתיה ולא מיתקטל ברי יוסף ברם חמי אנא ברוח בית קודשא היך איתא בישא קיימא לקובליה : לפוטיפר שליטא דפרעה רב ספוקלטריא : בכזיב והוות דפסקא : כי כסתה ארום צמצמת אפהא : צעיפה רדידה : היא מוצאת תמר נפקת למתוקדא בנורא ובעת תלתא סהדי ולא אשכחת יתהון תלת עיינה למרומא ואמרת בבעו ברחמי מן קדמך יי את הוא יי אלהים דעני לעייקיא בשעת עקתהון עני יתי בהדא שעתא דהיא שעת אנבקי ואנא מקיימנא לך תלתא צדיקין בבקעת דורא חנניה מישאל ועזריה בה בשעתא שמע מימריה דיי קל צלותה ואמר למיכאל חות והב יתהון להנהרין עיניה כד הורת חמת יתהון נסיבת יתהון וטלקת יתהון קדם ריגלוי דדיינא ואמרת להון גברא דאילין דידיה מיניה אנא מעברא אף על גב דיקידה לית אנא מפרסמא ליה ברם רחיצא אנא ברבון כל עלמיא יי דהוא סהיד ביני וביניה דיהב בליביה דגבר דאילין דידיה דיחכום מן עזקתיה ושושיפא וחוטרא האילין : ויכר יהודה וחכם יהודה תלתא סהדוי וקם על רגלוי ואמר בבעו מנכון אחי ואינשי בייתיה דאבא קבילו מיני במכילא דאינש מכיל בה מתכיל ליה בין מכילא טבא בין מכילא בישא וטובוי דכל אינש דמגלי עובדוי על דנסבית פרגודא דיוסף אחי וצבעית יתה באידמא דצפירא וקריבית יתה קדם ריגלוי דאבא ואמר ליה חכים כען הפרגוד דברך היא דא אי לא מכילא לקביל מכילא סדרין לקביל סדרין טב לי בהית בעלמא הדין ולא בהית לעלמא דאתי טב לי יקד באישא טפיא ולית אנא יקיר באישא אכלא אישא זכיא היא תמר כלתי ברינא מיניה היא מעברא חס לה לתמר כלתי לית היא מעברא בנין דזנו בנין כרין לא אסבית יתה לשלה ברי ברת קלא נפקת מן שמיא ואמרת תריכון זכיין ברינא מן קדם יי הוות פתגמא לא אוסף טוב למיחכום יתה : ויפקדהו ומני יתיה אפיטרופוס : ויהי כחרימי והוה כד ארעימית קלי : בבית הסהר בבית חבושה : ואמר ליה יוסף דין הוא פתרוניה דחילמא תלתא שרביטיא אינון תלתא אבהתי עלמא אברהם יצחק ויעקב דמן בני בניהון עתידין למשתעבדא בארעא דמצרים ועתידין למתפרקא על ידי תלתא פרנסין מהימנין ואינון מתילין בסגוליא ודי אמרת נסיבית ית עינביא ועצרית יתהון בכסא דפרעה ויהבית ית כסא לגו כף ידוי דפרעה הוא כסא דפורענותא דפרעה עתיד למשתי בעיקבא : ואת רב מזוגיא לא מוברין אגרך די חלמת חילמא טבא הדין ברם פתרוניה דחלמא לא הוה יוסף אמר ליה ומן בתר דין פתר ליה יוסף היך מה דהוה שפר באפוי ואמר ליה יוסף תלתא שרביטייא תלתא יומין אינון : סלי והא תלתא סלין דריפתא קקבטון על רישי : ואמר ליה תלת סליא אינון תלתא שיעבודיא תקיפיא דעתידין מטרעא לבית ישראל בארעא דמצרים בטינא ובליבניא ובכל פולחנא דאפי ברא עתיד פרעה מלכא דמצרים למהוי גזר גזירין בישן על ישראל ורמי בניהון בנהרא ברם פרעה יוביד וחילותיה ישתיצון ובני ישראל יפקון פריקין בריש גלי : ואת רב נחתומא תקביל פורענו די חלימת חילמא בישא הדין ופתרוניה דחילמא לא הוה יוסף ידיע ליה ומן בתר כן פתר ליה יוסף היך מה דשפר באפוי ואמר ליה יוסף דין הוא פ פתרוניה דחלמא תלת סליא תלתא יומין אינון : ולא זכר שבק יוסף חסדא דלעיל וחסדא דלרע ודלווי יתיה מבייתיה דאבוי ואתרחץ ברב מזוגיא בבשר עביד ובשר טעם כסא דמותא ולא אידכר כתבא דכתיב ומפרש ליט יהוי גברא די יתרחיץ בבשרא וישוי בשרא רחצותיה : ובריך יהוי גברא די יתרחיץ בשם מימריה דיי ויהי מימריה דיי רוחצניה : מן בגין כן לא אידכר רב מזוגיא ית יוסף ואנשי יתיה עד זמן דמטא קיציה למתפרקא :

פ פ פ

מקץ ותרעינה והואה רעיין בגו גומיא : יעשה יעביד פרעה ומנייתיה אפיטרופוס על ארעא ויפליג חד מן חמשא בארעא דמצרים בשבעתי שני שבענה : ויקראו והוו מקלסין קדמוי ואמרין יחי אבוי דמלכא דרב בחוכמא ורכיך בשניא : והם והינון לא הוון ידעין ארום הוה שמיע יוסף בלשן בית קודשא ארום היך כמתורגמן הוה מנשה קאים ביניהון : ואמר להון יעקב אבוהון יתי תכלתון יוסף מן שעתא דשלחית יתיה לותכון לית אנא ידע מה הוה בסופיה ויתרת בנימן אתון בעיין למיסב ועלי היכון למוקמא תרי עסר שבטין : וחטאתי כהוי מרחק מן משאל בשלמא דאבא כל יומיא : משנה בכיפלא : אסון סקול : שכלתי ואנא היך מה די לא תכלית על יוסף בריכן לא אוסיף למתכלא לא על שמעון ולא על בנימן : החרדה לקיטונה : וירחץ ושזגי : נחש ינחש והוא מטיירה מטייר ביה : ויחפש ופשפש :

פ פ פ

ויגש וקריב לותיה יהודה ואמר בבעו מינך ריבוני ימליל כען עבדך פתגם במשמעייה דריבוני ולא יתקף רוגזך בעבדך הלא מן זימנא קדמיא דנחתנן לותך למצרים הויתא אמר לן מן קדם יי אנא דחיל וכדו חזרו דינך למהוי מרמיין לדינוי דפרעה רבן דאת ימי ביה ארום יקיר אנא כוותך ואבא יקיר כוות פרעה רבך דאת יימי ביה הלא אנא משתבע בחיי רישיה דאבא ולית אנא משקר דאין שליף אנא חרבי מן גו תיקא לית אנא מחזיר יתה לתיקא עד זמן דנימלי כל ארעא דמצרים קטולין לית אנא מחזיר יתה לתיק עד זמן דנעביד כל ארעא דמצרים צרו מן דייור מינך קדמוי אנא משרי ומפרעה רבך אנא מתחיל על מנת מיעבר על כורחיה דאבא או דילמא דלא אשתמע לך ולא אתני לך מה דעבדו תרין אחוי שמעון ולוי דעלו לכרכא דשכם דהוה יתיב בשלוות וקטלו כל דכורה לפתגם דחרב על ידי דסאיבו לדינה אחתהון דלא הויא מתמניא בשבטיא ולא מקבלא חולקא ואחסנא עמן בפלוג ארעא על חד כמה וכמה דבנימין אחונן מתמני עמן בשבטיא ומקבל חולק ואחסנא עמן בפלוג ארעא ואנא דחילי קשי מדידהון דערבית לטליא מן ידוי דאבא ואמרית ליה אין לא איתית יתיה לותך ואקמירת יתיה קדמך נהוי חטי לך ומרחק מן שאילת שלמך כל יומיא או דילמא דלא אשתמע לך ולא אתני לך ארום מלכין ושלטונין אנן כוותך בארעא דכנען : ארני שאל כד חמא יוסף חביבא ויקרא דסליקת גבורתיה דיהודה אחוי ונפקין שערתיה דלביה ובזעו לבושיה ביה בשעתא דמן יוסף למבשרא בוכריה ורפס במסאניה ורעדת כל פלטין דיוסף ביה בשעתא אמר יהודה אילולי דהוה עליע מן בית אבא לא הוה כשר למתעבדא כן בכדין שרי יהודה מרכיך במילוי ואמר ריבוני שאיל ית עבדוי למימר האית לכון אב או את : עיני מחוס עיני עלוי : ויפג לבו ואפליג ליביה : ואמר ישראל סגין טבן ונחמן סכיית למחמי והרא לא סכית דהא עד כדון יוסף בחיין ניזיל וניחמי יתיה עד לא נמות : להורת לפניו דאתקנה ליה אתר בית מישרוי לגושנא : רעמסס ופילוסים : ויחם וחסל : ואת העם וית עמא דהוון שרין במדינתא אעבר בקרייתא וית עמא דהוון שרי בקריית אעבר במדינתא דלא יהוון מונין לבנוי דיעקב ואמרין להון אכסני גלולאי :

פ פ פ

ויחי וישתחו : ושבח ישראל על ריש דרגושה : שכל פרגית ידוי ואנא הא יהבית לך חולק חד יתיר על אחך לבושיה דאדם קדמאה נסיב יתיה אברהם אבוי דאבא מן ידוי דנמרוד רשיעא ויהב יתיה ליצחק אבא ויצחק אבא יהב יתיה לעשו ואנא נסבית יתיה מן ידוי דעשו אחי לא בחרבי ולא בקשתי אלהין בזכותי ובעובדי טביא : ויקרא וקרא אבונן יעקב לבנוי ואמר להון אתכנשו ואתני לכון קיצא גניזא רזיא טמיריא ומתן אגריא דצדיקיא ופורענותהון דרשיעיא ושליותיה דעדן מה הוא כחדא אתכנשו תרי עסרתי שבטיא דיעקב ומקפין לדרגשא דדהבא דהוה אבונן יעקב רביע

בגוה כעיין די יתני להון קץ ברכתא ונחמתא מן די אתגלי ליה רזא אתכסי
מיניה מן די אפתח ליה תרעא איטרד מיניה חזר אבונן יעקב ובריך לבנוי
גבר כעובדוי טביא בריך יתהון : הקבצו מן דאתכנשו תרי עשרתי
שבטוי דיעקב ואקיפו דרגשא דדהבא דהוה אבונן יעקב רביע בגוה סברין
דהוא גלי להון סדרי ברכתא ונחמתא ואתכסי מיניה : ענה אבונן יעקב
ואמר להון אברהם אבוי דאבא קם מיניה פסול ישמעאל וכל בני קטורה
ויצחק אבא קם מיניה פסול עשו אחי ואנא דחיל דלא יהי ביניכון גבר לבי
פליג על אחוי למיזל למיפלח קדם טעון אוחרניין ענין תרי עשרתי שבטוי
דיעקב כולהון כחדא ואמרין שמע מינן ישראל אבונן ייי אלהנא ייי חד
° עני יעקב אבונן ואמר ° יהא שמיה רבא מברך לעלמי עלמין : ראובן בוכרי בסא לית
את חילי ושירוי צערי חמי הוה לך ראובן ברי למיסב תלתא חולקין יתיר על
אחך בכורותא כהונתא מלכותא ועל דחטיית ראובן ברי איתיהבת בכורות
ליוסף ומלכותא ליהודה וכהונתא רבתא לשיבטא לוי : פחז מדמי
אנא לך ברי ראובן לגנה זעירא דעלוי בגוה נחלין שטפין דלא יכלת לסובר
יתהון ואתרעת מן קדמיהון כן אתרעת ראובן ברי בעובדך טביא דחטיית
לא תוסיף למחטי ועל דחטיית ישתבקלך : שמעון ולוי אחין תלמין גיברין
מרי זיינא שנינה עברו קרב מן טליותהון בארעא בעלי רבביהון עבדו
ניצחני קרביהון : בסודם בעצתהון לא אתרעיית נפשי ובכנשתהון
לכרכא דשכם למחרבה יתיה לא חס על יקרי ארום ברוגזהון קטלו מלכין
עם שלטונין וברעותהון זבינו יוסף אחיהון דמתיל לתורא : ארור אפם
ליט הוה כרכא דשכם דעלו לגוה שמעון ולוי למחרבה ברוגזהו ארום תקיף
הוה ובחמתהון ארום קשיא הות : אמר אבונן יעקב אין שרין היגון כחדא
לית אומא ומלכו יכלא למיקם מן קמיהון אפליג ית שבטא דשמעון סברין
מלפי אוריתא בכנשתא דיעקב ואיבדר ית שבטא דלוי בבתי מדרשא דבני
ישראל : יהודה לך יודון כל אחך ועל שמך יתקרון כל יהודאי ידך
יתפרעון לך מבעלי דבבך יהוון מקדמין ושאלין בשלמך כל בנוי דאבוך :
גור מדמי אנא לך ברי יהודה לגור בר אריון מן קטלוי דיוסף אנת
הויתא משיזיב מן דינא דתמר ברי את הויתא זכאי ניח ושרי בגו קרבא היך
אריא והיך אריותא ולית אומא ומלכו דתיקום לקובלך : לא יסור לא
פסקין מלכין מדבית יהודה אף לא ספרין מלפי אוריתא מבני בנוי עד זמן
דייתי מלכא משיחא דדיליה היא מלכותא וליה עתידין דישתעבדון כל
מלכותא דארעא : אסרי מה יאי הוא מלכא משיחא דעתיד למיקם
מדבית יהודה אסר חרצוי ונפיק לקרבא לקביל סנאוי ומתקטלין מלכין עם
שילטונין מסמק כהריא מדם קטיליהון ומחוור גולמתיה מן תרב גבריהון
לבושוי מעגעגין באידמא והוא מדמי לדפוס עינבין : חכלילי מה יאין
אינון עינוי דמלכא משיחא למחמי מן חמרא זכיכא מלמחמי בהין גילוי עריות
ושפיכות דם זכיי שינוי בקיין בהלכה מסיכל בהין חמסין וגזלין יסמקון
טורוי מן גופני ומעצרתי מן חמריה יחוורון גולמתיה מן סיגוי עיבור ועדרין
דען : יששכר שבטא תקיף ותחומיה יהוי ממצע ביני תרין תחומיא :
וירא וחזא בית מקדשא דאתקרי מנוחה ארום טב הוא וית ארעא ארום
שמינין אינון פירייה וארכן כתפיה למלעי באוריתא והוון ליה כל אחוי מסקי
מיסין : יהי דן יהוי פרוקא דעתיד למיקם יתקף ויתגאה על כל מלכוות
והוא יהוי מדמי לחיויא דרביע באורחא ולחורמנא דכמין בפרשת אורחתא
דמחא לסוסא בעיקביה ומן אימתיה מיסתכר רכביה לאיתהפיך לאחוריה
והוא שמשון בר מנוח דאימתיה על בעלי דבבוי ודחלתיה על סנאוי ומקטיל
מלכין עם שלטונין : לישועתך אמר אבונן יעקב לא לפורקניה
דגדעון בר יואש סכיית נפשי דהיא שעה ולא לפורקניה דשמשון דהוא
פורקן עביר אלא לפורקנא דאמרת במימרך למיתי לעמך בני ישראל ליה
לפורקנך סכיית נפשי : גד מדבית גד יפקון משירין מטכסין זיינין
ואינון יעברון ית ישראל ית ירדנא ואינון יחסנון יתהון ית ארעא דכנען
ובתר כן יחזרון בשלם למשכניהון : מאשר טובוי דאשר מה שמינה
היא ארעא וארעיה תהוי מספיקא תפנוקי מלכיא דבני ישראל : נפתלי
עזגד דקליל למבשר בסורן טבן והוא ביסר לאבונן יעקב מן שירויא דהוא
עד כדון יוסף בחיין והוא נחית למצרים בשעא זעירא ואייתי אוניתא דחלק

כפילה מן פלטין דיוסף ולשהוא פתח פומיה בכנישתא דיעקב לישניה חלי
כדובשא : בן פרת ברי דרביתא יוסף ברי דרביתא ותקיף והתחמי
לך למיתקף מדמי אנא יוסף ברי לגופנא שתילא על מבועין דמיין דשלחת
שורשיה לתהומיא ופטית שיני כל כיפיא שלחת למרומי וכבשת כל אילני
כן כבשת יוסף ברי בחוכמתך ית כל חרשיהון דמצראי וירדת כל חכימיהון
דהוו בזמנא דארכיבו יתך בארתכא תיניינא דהוה לפרעה והוו מכריזין
קדמך ואמרין דין הוא אבוי דמלכא יחי ויתקיים אבא דמלכא דרב בחוכמת
וזעיר בשניא והוו בנתהון דמלכיא ובנתהון דשלטוניא מרקדן עלך על
כוויא ומציתין עלך מן חרכיא והוו מזרקן קדמך שירין עזקין קטילין מניכין
וכל מני דהב סברין דאת תלי עינך ומיסתכל בחדא מנהון חס לך יוסף
ברי דלא תלית עינך בחדא מנהון והוון בנתהון דמלכיא ובנתהו דשלטוני
אמרין אילין לאילין דין הוא גברא חסידא יוסף דלא הלך בתר חיזו עינוי
ולא בתר הירהור ליביה ארום חיזו עינוי והירהור ליביה מובדין בר נשא
מגו עלמא בגין כדין יקום מינך תרין שיבטיא מנשה ואפרים ויקבלון חולק
ואחסנא עם אחיהון בפילוג ארעא : וימררהו אמרו לקובליה ולא
יכלו ליה כל חרשיהון דמצרים וכל חכימין אמרו בישתיה קדם ריבוניה א
אכלו קרצוהי קדם פרעה מלכא דמצרים מן בגלל למנחתא יתיה מן יקריה
אמרו עלוי לישן תליתאי בפלטרין דפרעה דהוה קשי עלוי היך גירא :
ותשב ואשרי תוקפא רוחצניה בשני ירוי ודרעוי וכעא רחמין מן תקיפא
דאבוי דיעקב דמתחות אדרע גבורתיה מרברין ואתיין שבטיא דישראל :
מאל בירכן תריין דינקת מנהון ומעיא דרבעת בהון : ברכת אביך
ברכתא דאבוך יתוספן עלך על ברכתא דבריכו יתך אבהתך אברהם ויצחק
מתולין לטוריא ומן ברכתא ארבעתי אמהתא דמתילין בגולמתא שרה רבקה
רחל ולאה ייתין כל ברכתא אילין ויתעבדון כליל דרבו על רישיה דיוסף
ולקדקדא דגברא דהוה רב ושליט בארעא דמצרים וזהיר ביקריהון דאחוי :
בנימין זאב מדמי ליה לדוב חטוף בתחומיה יתבני מקדשא ו
ובאחסנתיה תישרי איקר שכינתא דייי בצפרא יהוון כהניא מקרבין אימר
תמידא ומנחתיה ועם מטמעי שמשא יהוון כהניא מקרבין אימר תמידא
ומנחתיה וברמשא יהוון מפלגין קורבניא דבני ישראל : ויפל וארבע
יוסף בערס דשינדפין דמחפיא דהב ומקבעא מרגלין ומחוקא במאני בוצא
וארגונא תמן שפכין חמרין וריחנין טבין תמן מוקרין בוסמנין תמן קיימין
גוברין מן בנוי דעשו תמן קיימין שלטונין מן בנוי דישמעאל תמן קאים
אריה יהודה גבריהון דאחוי עני יהודה ואמר לאחוי איתו נבני לאבונן ארזא
רמא דרישוי מטי עד צית שמיא ברם שורשוי עד דרי עלמא דמניה קמו תרי
עשרתי שבטין דמיניה קמו כהניא בחצצרתהון וליואי בכינריהון ובכין
ארכין יוסף באפוי דאבוי ובכא עלוי ונשיק יתיה : ויצוו ופקידו
שבטיא ית בלהה אמתא דרחל למימר אבוך פקיד קדם עד לא יתכניש
למימר : ואמר להון יוסף לא תדחלון ארום חסלת בישא דעברתון לי
הלא קדם ייי אינון מחשבתהון דבני אנשא : וימת יוסף ובסימו
יתיה ושמוהי בגלוסקמא בארעא דמצרים :

פ פ פ ספר ואלה שמות

ויקם מלך וקם מלכא בשירוי על מצרים דלא חכים ית יוסף
ולא הליך בנימוסוי : ונלחם ויקטלון יתן ויסקון להון בשלם מן
ארעא : את פיתם ית טניס וית פלוסין : ואמר מלכא דמצרים
ליולדתא עיברייתא דשמה דחדא שפרה והיא הות יוכבד ושמה דתנייתא
פועה היא הות מרים : כי חיות ארום חיין אינון עד לא ייתי לוחהון
ילדתא אינון מצלן קדם אבוהון דבשמיא והוא עני יתהון ואינון ילדן :
ויהי ארום דחילן ילדתא מן קדם ייי וקניין להין שום טב בגו דריא ועבדו
להון בתים ביתא דלוויא וביתא דכהונתא רבתא : וילך ואזל גברא
משבטא דלוי ונסבית יוכבד חביבתיה ליה לאיתו : בסוף ושויתיה
באפרה על גב נהרא : משיתהו דליתיה : ויפן ואסתכל
משה ברוח קודשא בתרין עלמיא וחזא והא לית גיור עתיד למיקום
מההוא מצריא וקטל ית מצריא וטמן יתיה בחלא : הסנה וחמא
והא סניא בעיר באשא וסניא מרטיב ולא יקיד : מדוע ואיחזי ית חזוא

דבא הדין מן בגלל מה סנאה מרטיב ולא יקיד : של שלוף סנדלך :

אהיה ואמר מימריה דייי למשה דין דאמר לעלמא הוי והוי ועתיד למימר ליה הוי והוי ואמר כדין תימר לבני ישראל אהיה שלחני אליכם :

משכנתה ממגורתה : השליכהו ואמר טלקיתיה לארעא :

וטלק יתיה לארעא : בזנבו ותתקוף בבית קוטנוי : הבא אעיל כען ידך בחיבך ואעיל ידיה בחוביה : כיכבד פה ארום תגור פום וקשי ממלל אנא : שלח כען ביד דין דחמי ליה למישתלחא :

הוא יהיה לך לפה הוא יהוי לך למתורגמן ואת תהוי ליה כתבע אולפן מן קדם ייי : ותקח וגזרת ית עורלתיה דיברה ואקריבת יתיה קדם ריגלוי דמחבלא ואמרת חתנא בעא למיגזר וחמוי לא שבקיה וכדון איכפר אידם גזרתיה הדא על חובוי דחתנא הדין : וירף וכד ארפי מיניה בכן שבחת צפורה ואמר מה חביב הוא דם גזרתא די ישזיב חתנא מן ידוי דמלאך מותא : ויקרו ועקרו

פ פ פ

וארא ואתגלי במימריה ייי על אברהם על יצחק ועל יעקב באלהא שמיא ושום מימרא דייי לא אורעית להון : מקצר מקפידות :

והשלך וטלק קדם פרעה : יצא המימה למתקוררה על מיא :

ובע...ם ובסיקיא : האגמים ביציא : התפאר הב סימן :

ואתרחיק עלך עד אימת אצלי עלך : המרים כרוון כרוון : הערב ערבובא : מסתולל מיתקיף : אבעבעות שלבוקין :

והפשתה וכיתנא הות גבעולין ואתרת נצה :

פ פ פ בא

וימש ויהון ממשמשין בחשוכא : ואמר ליה פרעה זיל מעילוי איזדהר בך דלא יתקוף רוגזי בך למימר הלא מיליא קשייתא האילין ראת אמר לי כרם צבי הוא פרעה למסות ולא ליהוי שמע למלך איזדהר דלא יתקוף רוגזי בך ואמסור יתך בין ידיהון דעמא האילין דתבעו ית נפשך למיקטול יתך : ואמר משה קושטא מילתא מבשר אנא מן זימנא קדמיא עד דאנא יהב במדין ארום מיתו כל גבריא דהוו תבעין ית נפשי למקטול לא מן כוף דהוה לך רחמין דהוינא מצלי עלך ומחתא מתכליא כרם מחתא עשרא היא לפרעה מן ברך בוכרך ואמר ליה משה יאות כדין קושטא מילת לא אוסיף עוד למיחמי סבר אפך : אל תאכלו מהבהב : חגורים אסירין במצוותא דאוריתא : כי אמרו ארום אמרו מצראי אי שהיין ישראל שעה חדא האכל מצרים מיתין : משארתם מותר פסחיהון קטירין בשושיפהון יהיבין על כתפיהון : וגם ערב לחוד ערבובין :

ליל נטיר ומזומן לפורקן הוא מן קדם ייי באפקתהון דבני ישראל פריקין מארעא דמצרים : כי ליל שמרים הוא ארום ארבע לילוון אינון כתיבין בספר דכרניא : לילא קדמאה כד אתגלי מימרא דייי על עלמא למברא יתיה הוה עלמא תהי ובהי וחשוכא פריס על אפי תהומא ומימרא דייי הוה נהיר ונהר וקרי יתיה לילא קדמאה : לילא תנינא כד אתגלי מימרא דייי על אברהם ביני בתריא הוה אברהם בר מאה שנין ושרה הות ברת תשעין שנין למקיימא מה דאמר כתבא אברהם בר מאה שנין איפשר ליה למולדא ושרה ברת תשעין שנין איפשר לה דתוליד הלא בר תלתין ושבע שנין הוה אבונן יצחק בזמן דאיתקרב על גבי מדבחא שמיא מכו ונחתו וחמא יצחק ית שכלוליהון וכהיין עינוי מן מרומיא וקרי יתיה לילא תנינא : לילא תליתאה כד אתגלי מימרא דייי על מצראי בפלגות ליליא הות ימינא מקטלא בוכריהון דמצראי וימיניה משיזבא בוכריהון דישראל למקיימא מה דאמר כתבא ברי בוכרי הינון ישראל וקרי יתיה לילא תליתאה : לילא רביעאה כד ישלים עלמא קיציה למיתפרקא חבלי רישעא ישתיצון וניזרי פרזלא יתברון משה יפוק מן גו מדברא ומלכא משיחא מן גו רומא דין ידבר בריש ענכא ודין ידבר בריש ענכא ומימרא דייי מדבר בין תרויהון ואינון מהלכין כחדא הוא ליל פסחא קדם ייי נטיר ומזומן לכל בני ישראל לדריהון : תושב תותבא וגבר ואגירא כד הוה בר עממין לא ייכול מיניה : מימים מן אילין יומין לאילין ירחין : וערפתו ותקטלון יתיה :

פ פ פ

בשלח ויסב ודבר מימרא דייי ית עמא אורח מדברא ימא דסוף מזיינין בעובדא טבא סליקו בני ישראל פריקין מארעא דמצרים : כי ה... ע... ארום משבע אשבע ית בני ישראל למימר מידכר ידכר ייי יתכון במימריה וברחמי טביא : דאתי בסייפי מדברא : למיהוון מהלכין ביממא ובליליא :

לא ימיש לא הוה פסק : וישובו ויחזרון וישרון קדם פונדקי חירתא בין מגדול ובין ימא קדם טעות צפון כלקובלה תישרון : ואמר פרעה על עסק עמא בני ישראל טעיין אינון במדברא טרד עליהון טעותא דפעור נגרוי במדברא : ויגד ואתני למלכא : ובני ישראל נפקו פריקין :

קדם פונדקי דחירתא קדם טעותא דצפון : וילחם ארבעה כיתין איתעבידו בני ישראל כד הוו קיימין על ימא דסוף חדא אמרה ניפול בימא וחדא אמרה נחזור למצרים וחדא אמרה נסדר לקובליה ן קרבא וחדא אמרה נלוולוי לקובליהון ונערבב יתהון : כתא דהוה אמר נפול לימא אמר להון משה לא תדחלון אתעתדו וחמון ית פורקניה דייי די עביר לכון יומא דין : כתא דהוה אמר נחזור למצרים אמר להון משה לא תדחלון ארום היך כמא דחמיתון ית מצראי יומא דין לא תוספון למיחמי יתהון עוד עד עלמא בשעבוד : כתא דהוה אמר נסדר לקובליהון סדרי קרבא אמר להון משה לא תדחלון ייי ביקר שכינתיה הוא דיעבד לכון ניצחני קרביכון : כתא דהוה אמר נלוולוי לקובליהון ונערבב יתהון אמר להון משה לא תדחלון קומו ושתוקו והבו יקרא ותושבחא ורוממו לאלהא : ואמר מימרא דייי למשה עד אימת את קאים ומצלי קדמי שמיעא היא צלותך קדמי כרם צלותהון דעמי קדם קדמת לדידך מליל עם בני ישר׳ ויטלון : ואת ארים ית חוטרך וארכין ית ידך : ויהי הענן והוה עננא פלגא נהור ופלגא חשוך נהור מנהר על ישראל וחשוכא מחשך על מצרים ולא קריבו אילין לאילין למסדרי קרבא כל ליליא : ויט וארכין : והוה בעידנוי צפרא ואדיק מימרא דייי על משריתהון דמצרים ורמא עליהון נפטא ואשתא ואבני ברד ושעמם ית משיריתהון דמצרים : ויסר ופרקית גלגלי ריתוותהון והוון מדברין להון גרירן מן בתריהון אורחהון דמזלותא מהויין בגדן לגלגליא חזרו גלגליא ורידוותא למיהויין בגדן למזלותא ורמיין על ימא עניין מצראי ואמרין אילין לאילין ניערוק מן קדם עמא דבני ישראל ארום דין הוא מימרא דייי דהוה עביד להון ניצחני קרביהון עד דהוון יהבין גבן במצרים :

מטה ארכין : ויט וארכין משה ית ידיה על ימא וחזר ימא לעידנוי צפר לאתריה : אז בכן שבח משה ובני ישראל ית שבח שירתא הדא קדם ייי ואמרין למימר נודי ונשבח קדם ייי דהוא רם על רמיא ומתגאי על גיותניא וכל מן דמתגאה קדמוהי הוא במימריה מתפרע מיניה סוסיון ורכביהון על דאיתגאו ורדפו בתר עמא דבית ישראל רמא וטבע יתהון בימא דסוף :

עזי תוקפא ורוב תושבחא דחיל כל עלמא ייי אמר במימריה והוה לן לפריק מן תדיי אימהתא הוו ינקיא מרמיין באצבעתהון לאבהתהון ואמרין להון דין הוא אבונן דהוה מיינקלן דבש מן כיפא ומשח יתן מן שמיר טינרא עניין בני ישראל ואמר דין לדין דין הוא אלהן ונשבח יתיה אלהא דאבהתן ונרוממה יתיה : יי איש מלחמה ייי ביקר שכינתיה הוא דעביד לכון נצחני קרביכון בכל דר ודר מודע גבורתיה לעמא בית ישראל ייי שמו כי כשמיה כן גבורתיה יהא שמיה משבח לעלמי עלמין : מרכבת רתיכוי דפרעה נחיילותיה קשרת עליהון גירין בימא שפר עולימוי וגיברוי טמע בימא דסוף : ימינך ייי מה משבחא היא בחילא ימינך ייי דרעעא ומרצצא ... בעלי דבביהון דעמך : אמר פרעה רשיעא סנאה ובעיל דבבא ארדוף בתר עמא בני ישראל וארעי יתהון שרין על גף ימא אשבי מנהון שביא רבא ואבזי מנהון ביזא רבא אפליג מן נכסיא לעמי עבדי קרבא וכד תתמלי נפשי מנהון מן בתר כן אשלוף חרבי ואשיצי יתהון ביד ימיני : נטית ימא וארעא הוו מדיינין דין לקביל דין ימא הוה אמר לארעא קבילי בנייכי וארעא הוות אמר לימא קביל קטילך לא ארעא הות בעיא למבלוע יתהון ולא ימא הוה בעי למטמע יתהון ובמימר מן קדמך ארכינת ית ידך ימינך בשבועה ואשבע לארעא דלית את תבע יתהון מינה לעלמא דאתי בכין פתחת ארעא ית פומה ובלעת יתהון : תפיל תליהון אימתא דמותא ותברא בתקוף אדרע גבורתך ידמדמון כאבניא עד דיעברון עמא האילין דפרקית ית מגזתיה

וזובקא

דיובקא ית מגיתיה דיורדנא עד זמן יעברון עמא אה די קנית לשמך: תביאמו תעיל יתהון ותנציב יתהון בטור בית אחסנתך מרור בית שכינת קודשך יי זמינת לך יי בית מקדשא יי תרתין ידך שכללו יתיה: יי ימלוך כיון דחמין בית ישראל ית נסיא ופלאין דעבד להון קודשא בריך הוא על גף ימא יהא שמיה רבא מברך לעלמי עלמין יהבו יקר ותושבחתא ורוממו לאלההון עניין בני ישראל ואמרין אילין לאילין אתון ניתין כלילא בריש פרוקנ דהוא מעבר ולא מתעבר דהוא מחליף ולא מתחלף דהוא מלך מלכים בעלמא הדין ועוד דידיה הוא כלילא דמלכותא לעלמא דאתי ודידיה היא עד עלם עלמיא: בתופיא הוון חיילין: מדבר שור אורחא דחלוצה: וילונו ואיריינו עמא: ויצעק וצלי משה קדם יי וחוי ליה מימרא דיי אילן דארדפני וקלק בגו מיא ואיתחליין מיא תמן חוי ליה מימרא דיי קיימין וסידרי דינין ותמן נסי יתיה בנסין בנסיונא עשיראה: רפאך ארום אנא יי די במימרי מסיתך: ויבאו ואתון לאילימה ותמן תרתי עסרי עיינין דמיין כל קביל תרתי עסרי שבטיא דישראל ושבעין דיקלין כל קביל שבעין סביא סנהדרין דישראל: ונחנו מה ואנן מה אנן חשיבין: כאפר כבפורא: ונמס הוה שייח: כזרע גד כזרע דכוסבר חיור וטעמיה כשיפויין בדבש: והיה והוה כד זקיף משה ידוי בצלו הוו בית ישראל מיתגברין וכד הוה מנעירוי מלצלוי הוון בית עמלק מיתגברין ונפלין ב בסידרי קרבא: וידוי דמשה הוו זקפן בצלו: ויאמר ואמר שבועה נפקת מתחות כורסי יקרא דריבון כל עלמא יי מלכא קדמאה ועתיד למיתב על כורסיהון דמלכותיה דבני ישראל הוא שאול בר קיש והוא יסדר סידרי קרבא כל קביל דבי עמלק ויקטול יתהון ומה דמשתייר מנהון ישיצון יתהון מרדכי ואסתר יי במימריה אמר לשיצאה ית דכרניה דעמלק לדרי דרין:

פ פ פ

יתרו ומשה סליק למיתבע אולפן מן קדם יי וקדם ליה דיברא דיי מן טורא למימר כדנן תימר לאינשי ביתיה דיעקב ותתני אולפן לכנישתהון דבני ישראל: אתם אתון חמיתון ית מה דאפרעית מן מצראי וסבלית יתכון על ענני קלילין היך על כנפי נשרין וקריבית יתכון לאולפן אורייתי: ועתה וכדו אם משמע תשמעון בקל מימרי ותטרון ית קיימי ותהוון לשמי לעם אוחרן ותהוין היך סגולה מן כל אומיא ארום לשמא דיי היא כל ארעא: ואתון תהוון לשמי מלכין וכהנין ואומא קדישא אילין דיבריא די תמליל: ויבא ואתא משה וקרא לחכימיא דישראל וסדר קדמיהון ית כל דיבריא האילין דפקיד יתיה מימרא דיי: ויענו ועניין כל עמא כחדא בלבהון שלימה ואמרו כל די מליל מימרא דיי נעביד וחזר משה ית פתגמי עמא בצלו קדם יי: ויאמר ואמר מימרא דיי למשה הא מימרי מתגלי עלך בעביא דעננא מן בגלל ישמעון עמא במללותי עמך ולחור כד מילי נבואתך משה עבדי יהימנון לעלם ותני משה ית פתגמי עמא בצלו קדם יי: לא תגע לא תקרב ביה יד אנש ארום מתרגמא יתרגים או גירין דאשא יתקשטון ביה אי בעיר אי גבר לא יחי במתקעא דשיפורא אינון יסקון לטורא: ואמר לעמא הוו מזמנין לתלתא יומין לא תקרבון לתשמיש דערסא: וטורא דסיני עטר כוליה מן קדם דאתגלי עלוי יקר שכינתא דיי בשלהבא דאשתא: ונפל ויפל מנהון אוכלוסין סגין: ונחת משה מן טורא לעמא ואמר להון קריבו וקבילו עשרתי דיבריא: וידבר ומליל מימרא דיי ית כל שבח דיבריא האילין [illegible]מר: וכל העם רואים וכל עמא הוו חמין ית קליא וית לפידיא וית קלא דשיפורא וית טורא עטר וחמיין עמא וזעו וקמו להון מרחיק: מרבת קביע בארעא תעברון לשמי ותקרבון עלוי ית עלותכון וית נכסת קודשיכון ית ענכון וית תוריכון בכל אתר דתדכרו ית שמי קדישא מימרי מתגלי עליכון ומברך יתכון: ואם מדבחת אבנין תעברון לשמי לא תבני תציבין ארום פרזלא חרבא מתעביד מניה אי עברת פרזלא עלוי אפיסת יתיה: ולא ואתון כהניא בנוי דאהרן דקיימין ומשמשין על גבי מדבחי לא תסגון בדרגין על מדבחי דלא תתגלי עריתך עלוי:

פ פ פ

משפטים ואם אתא אוחרי יסב עלה מזונה תכשיטה מיעלה וסיפקה לותה לא ימנע מינה: וכי יזד ארום יתחשיב גבר על חבריה למיקטול יתיה בכמונא אפילו הוא כהנא רבא דקאי ומשמש קדמוי מן תמן תסבון יתיה ותקטלון יתיה: ומקלל ודימבזי: או באגרוף או במרתוקא ולא

ימות ויטלק לערס מרע: נקם ינקם מתנקמא ית נקם: אם טרף אם יתקטלא יתקטיל יהי ליה מן איברוי סהיד קטילא לא ישלם: וכי יפתה ארום ישרגג גבר בתולה דלא ארסת וישמש עמה מפרנה יפרן ליה ל[illegible]: אם [illegible]פא תוזפון לעמית מסכינא דעימכון לא תהוון ליה מרי חוב דחיק לא תשוון עלוי לא שערין ולא רביא: לא תהיה עמי בני ישראל לא תהוון אז[illegible] בתר סגיא למבאש ברם אלהין למיטבא ולא יתמנע חד מנכון למלפא זכו לחבריה ברינא ולא תימרון בליבכון בתר סגיא דינא סטי: ותחת רגליו איפופדין דריגלוי כעובד לבן דספירינון ובחיזו שמיא כד הוו נקיין מן ענניא:

פ פ פ

תרומה זר זהב סביב כליל דדהב חזר ומקף: מסגרת גפוף טופת חזר ומקף: וסרת ושיפועה: הקרשים לווחי: אדני חומרין דכסף: בירכתים שיפועיא מן מערבא: וחמשה בריחים וחמשא בג לווחין סטרוי דמשכנא: וויהם ואנקלוותהון דדהב: סירתיו ותעביד דודוותה למידרדה יתה ויעוי ומזרקוי ומשלייתא ומחתייתה לכו מנוי תעביד נחשא: מכבר קנקל: קלעים ווילוון: פ פ פ

תצוה מגבלת שישלן: זרת פשך: ומלאת ותשלים עמיה אשלימו דאבנא ארבע סדרין דאבן טבא סידרא קמייתא סמקתא וירקתא וברקתא כתיב מפרש עליהון שם שיבטין תלתא ראובן שמעון לוי: [illegible]וף וסידרא תיניינא כדכדנא וספירינא ועין עיגלא כתב מפרש עליהון שם שבטין תלתא יהודה יששכר וזבולן: השלישי וסדרא תליתאה זוזין וביריזלין וזמרגדין כתב מפרש עליהון שם שבטין תלתא דן נפתלי וגד: הרביעי וסידרא רביעאה ברום ימא ברולחא ומרגליתא כתב מפרש עליהון שם שבטין תלתא אשר יוסף ובנימן משקעין דדהב יהוון באשלמותהון: והיה ויהי פום רישיה במצעא סיפווא יהוי מקף לפומיה חזורה עובד גרדי כפום סירא יהוי ליה לא יתבזע: מכנסי אברקין דבוץ: תנתח וית דיכרא תפסג לפסגוי ותשזג בני גווה ודיגלוי ותיתן על פסגוי ועל רישוי: חזה ניעא:

פ פ פ

תשא ארום תקביל ית ריש חושבן סכומיהון דבני ישראל: ואת סב לך רישי בוסמין טבין מור בחיר תקל חמש מאוון דסלעין: נטף קטף ושובלא טורייא וחלבנייא: ממלח ממזג: ראה חמי משה הא רבית וקריית בשם טב בצלאל: וירא וחמא אהרן ית חור נכיס קדמוי ודחיל ובנא מדבחא קדמוי וקרא אהרן ואמר חגא: ויקמו וקמו להון מגחכין בפולחנא נוכראה: ברעה מבעשין: קול ענות קל מקלסין בפולחנא גיכראה: וחמא משה ית עמא ארום פריעין אינון ארום פרעו כלילא דדהב דהוה ברישהון דהוה שמא מפרשא חקיק עליהון מן טורא דחורב: ומשרתו ושמשיה יהושע בר נון טלי זעיר לא פסק מגו משכנא: ויאמר אני ואמר הא אנא מעבר כל מכילת טובי קדמך ואקרי בשם טב יי קדמך ואחוס על מה דחמי ליה למיחס וארחם על מה דחמי ליה למתרחמא: וסכתי ואטל ית ידי: והסירותי ואעבר ית כיתי מלאכיא דקיימין ומשמשין קדמוי ואחמיית דבירא דאיקר שכינתי לית אפשר לך למחמי: ויעבר ועברת יקר שכינתיה דיי קדמוי וצלי משה ואמר יי יי אלהא רחמנא וחננא רחיק רגז וקריב רחמין ומסגי למעבד חסד וקשוט: נצר נטר טיבו לאלפי דרין שרי ושביק לחובין ולסירחנין ומזכיא לא מזכי יי ית חייביא ביום דינא רבא ומדכר חובי אבהן דשיען על בנין מרדין על דר תליתאי ועל דר רביעאי: וימהר וזריז משה ועקר על ארעא ואודי ושבח: והזנו ויטעיין: כל פטר כל קדמוי פלחי ולדא תפרשון לשמי כל פטרכון דיכריא קדמוי פלחי ולדא דתורא ודאימרא: ולא יראו עמי בית ישראל לית אתון רשאין למחמי יי אלהכון ריקנין מן כל מצוה: בחריש בירידא: לא תכסון על חסיע אידם ניכסת דפסחא לא יבית מן ביסרא די תכסון בלילי יומא טבא קדמאה דפסחא מן רמשא עד צפרא: ראשית שירוי ביכרת עללתכון תיתון לבית מקדשא דיי אלהכון עמי בית ישראל לית אתון רשאין לא למבשלא ולא למיכלא בשר וחלב מעורבין כחדא: כי קרן ארי שברו זיוויהון דאפי: מסוה סודרא:

פ פ פ

לא תבערון אשתא בכל אתר בית מרוריכון ביומא דשבתא: ית משכנ וית משכניה וית חפוייה וית פורפוי וית לווחוי וית נגרוי וית עמודוי וית חו

ואמרו: ובחרשת ובגלפית אבניא טבתא דאשלמא ובנגרות קיסא למעבד בכל עיבידא דאומנו: נרכה נסיבה: כמחברת ברביקה: מקבילת מתחמן: ולירכתי לשיפולי: בירכתים בשיפוליא: והיו והוון מתחמין: ויעש ועבד ית ניגריא מציעיא לברדוק ביני לוחיא: מסגרת גפוף פשך חזר ומקף ועבד כליל דדהב לגפופא חזור ומקף: ויעש ועבד ית כיורא דנחש וית בסים דידיה דנחש בחזין נשיא צניעתא דהוון צניען בתרע משכן זימנא:

פ פ פ

פקודי פשך אורכיה ופשך פותיה כפיל: ויערך וסדר עלוהי לחים סדר אפיא קדם ייי: כי ענן ארום ענן יקר שכנתיה דייי הוה מטל על משכנא ביממא ואשתא הוה מנהרא עלוייה כל לילייא חמיין כל בית ישראל בכל מטלניהון:

פ פ פ

ספר ויקרא ויקרא והוה כד כיון דאשלים משה למקמא ית משכנא ורבי יתיה וקדיש יתיה וית כל מנוי וחשיב משה בלביה ואמר טורא דסיני דריבוייה ריבוי שעה וקידושיה קידוש שעה לא סליקית לגוויה עד זמן די יתאמר לי מן קדם ייי ברם משכן זימנא דריבוייה ריבוי עלם וקידושיה קידוש עלם דינא הוא דלא ניעול לגוויה עד זמן דאתאמר לי מן קדם ייי: וקרא דברא דייי למשה וכל מימרא דייי הוה עמיה מן משכן זימנא למימר: והפשיט ויחליש ית עלתא ויפסג יתה לפסגהא: ירחץ ישזג: והקריבו ויקריב יתיה כהנא על גבי מדבחא ויעזם ית רישיה ויסדר על גבי מדבחא וימצי דמיה על שיפולי מדבחא: והסיר ויעבר ית קורקבניה בגטשא וישלק יתה סמיך למדבחא מן מדינחא לאתר בית שפיכות קיטמא: ושסע ויתלע יתיה בכנפוי לא יפריש ויסדר יתיה כהנא על גבי מדבחא על קיסיא דאית על אשתא: ורקיקי ועריכי פטיר: פתות ותרסקית יתה ריסוקין ותריק עלה משחא: כי כל ארום כל דמחמע וכל דחלי: חלבו תרבא וניעא שלימה לקביל עיציא יעבר יתה וית תרב דחפי על כריסה: וטבל ויצבוע כהנא אצבעיה מן אידמא וידי שובעא זמנין: להרע למבאישא או למיטבא: או עשק או עצה ית חבריה:

פ פ פ

צו ומכנסי ואברסקין: מרבכת מרתחא תעיליתה מרסקא מנחת ריסוקין תקרבון ריח דרעוא לשמא דייי: תודה חוויא חדא: פגול פסוליהי: ידיו ידוייתעלן ית קורבן דייי ית תרבא דעל ניעא יהביתיה וית ניעא למנפא יתיה אנפו קדם ייי: החזה ניעא

פ פ פ

שמיני ויפלו ואתרכינו בצלו על אפיהון: אש זרה אישא בריא: הן היום קריבו ית חטוותהון וית עלוותהון קדם ייי ואתילפת יתהן דחטאתא חמירא מן מעסרא תנינא ולית אפשר לאבילא למיכל מיניה ואנא דארע יתי אבילא רובא יומא הדין דמיתו תרין בני נדב ואביהוא ואנא אביל עליהון הא אילו אכלית חטאתא יומא האית אפשר דשפיר ותקין קדם ייי: וישמע כיון דשמע משה ושפר פתגמא באפוי ואפיק כרוז בכל משריתהון דישראל ואמר אנא הוא דאתעלמת הילכתא מיני ואהרן אחוי אליף יתה לי ועל דאשפל משה גרמיה קביל עליה אגר סגי ושמע משה ושפר פתגמא באפוי: על כפיו כל דשחף על מעוי בכל חיתא: תנור תנורין וטפיין יתרעון:

פ פ פ

תזריע שאת או ספחת סומא או קלפא או בהקי: וטח ויטשון ית ביתא: ולשאת ולשומא ולקלפיתא ולבהקיתא:

פ פ פ

אחרי שני בני אהרן תרין בנוי דאהרן בקרוביהון אשא בריא: ואת פרשם וית מרעייהון: ועניתם ותצומו בה על נפשתיכון: ובשרו ואין לא חוור ובשריה לא ישזג ויקביל חוביה: ולא תחלל ולא תפסון ית שמא דאלהכון כדין אמר ייי: ולא תקיא ולא תפלוט ארעא יתכון:

פ פ פ

קדושים ובקצרכם ובחצרכון ית חצד ארעכון לא תשיצון מן אוחריא דאית בחקליכון למחצור ולקט חצרכון לא תלקטון: וכרמך וכרמכון לא תבערון טוטלוותהון ופרט כרמיכון לא תלקוטון: לא תלך עימי בית ישראל לא תהוון בתר לישנא תלישיא על חבריכון ולא תשתוק אידמא דחברך בזמן דאת ידע קשוט בדינא כדין אמר ייי: בקרת מרדו אינון חייבין: ובמשורה ובמזניא: דמיהם בם אידמהון בריאשהון:

פ פ פ

אמור ולא יחללו ולא יפסון: אשה אתתא זנו ומפסה: או גבן או דגבינוי חפיין עינוי או דלית ליה סער בגבינוי או דגבית או דנניס או יחלזווה בעינוי או דמלי גרב או דמלי חזזין או דחסר כוליא: שור עידן דתדכר לן סדרי קורבנינן מה דהוינן מקרבין בכל שנא ושנא הוו קורבנינן מכפרין על חובינן וכדו די גרמו חוביא ולית לן מה נקרבא מן עדרי ענינן תורא אתבחר קדמי בגין למדכרא סביא מדינחא פטיר כולי קרב לשמך בר תורין ורהט לבקרותיה ונסיב בר תורין רכיך וטב ויהב יתיה לרבייא ואוחי רביא למיעבד יתיה ופטירין אפה וייכול מלאכין וזכה למיתבשרא דהא שרה ילדה ליצחק אימרא איתבחר תיניין בגין למדכרא זכותיה רישייה דעקד גרמיה על גבי מדבחא ופשט צואריה בגין שמך שמיא מכו ונחתו וחמו יצחק ית שכלולייהון וכהיין עינוי מחמתהי מן בגין כדין זכה ואזדמין ליה תמן אימר תחותוי לעלתא: ותו זכו תליתאי גדי בר עיזין למדכרא זכותיה דתמימא דלביש משכין גדיין ועבד תבשילין ואייתי לאבוי מן תבשילוי וחמר אשקי יתיה וזכה למתקבלא סדר בירכתא מן יצחק אבוי ולמוקמא תרי עשר שבטין קדישין לשמך: הא בכן פרש משה נביא דייי ואמר עמי בית ישראל תור או אימר או גדי ארום דאתיליד ויהי שובעא יומין בתר אמיה ומן יומא תמינאה ולהלן יהוי כשר למקרבא יתיה קורבנא לשמא דייי: ארום כל נפש דכמסת למצום ולא צוימה ביום צום כפוריה: מערב עד ערב מן רמשא עד רמש תהוון צוימין צומיכון ושבתין שובתיכון ועבדין זימנין מועדיכון בחדוה: פרי עץ תרוגין ולולבין: ויקב וחרף ברה דאיתא ישראל ית שמא מפרשא ובזי: ויניחהו דין חד מארבע דינין די עלו לקדם משה רבן בתרין מנהון הוה משה מתון ובתרין מנהון הוה משה זריז במחרפא דחריף שמא קדישא בגידופין ובמקוששא דחליל שבתא בזדנו הוה משה מתון מן בגלל דהוא דינהון דיני נפשן ובמסאבין דלא יכילו למעבד פסחא בזמניה ובגין בנת צלפחד הוה משה זריז מן בגלל דהוה דינהון דיני ממון: ובאילין אמר לא שמעית למלפא דייני דעתידין למקם בתר משה למהוון מתינין בדיני נפשן וזריזין בדיני ממון ודלא יבהתון למימר לא שמעינן ברם משה רבן אמר לא שמעית ואצנעון במטרא יתיה קדם עד לא יתפרש להון מן קדם ייי באילין דיניה יתעביד ביה: שבר תבר תשלומי תבר עין תשלומי עין ושן תשלומי שן היך דיהב מום בבר נשא כן יתיהב ביה:

פ פ פ בהר ושדה

וחקל פרוולי קירייהון לא יתזבן ארום אחסנת: את כספך ית כספך לא תתן ליה בשעורין ובריביין לא תתן מזונך: ואבן ואבן דטעו

פ פ פ בחקתי ואכלתם

אי מה בישין אינון חוביא ומה מרירין אינון חטייא דגרמו לאבהתן בירושלם למיכל בשר בניהון ובנתהון: וזכרתי ואידכר ברחמין קיימא דקיימית עם יעקב בבית אל וקיימא די קיימית עם יצחק בטור מוריה וקיימא דיקיימית עם אברהם ביני בתריא אדכר ברחמין וארעא דישראל אדכר ברחמין: והארץ וארעא תשבוק מנהון ותרעי ית שובי שמיטהא כל יומין דהוות צדיא מנהון ואינון ימרקו ית חוביהון מכלא חלף מכלא וסדרין חלף סדרין ית סדר דיני מאסו: ואף ולחוד בהדא כי הויתון שרין בארעא בעלי דבביכון לא מאסית יתהון במלכותא דבבל ולא רחיקית יתהון במלכותא דמדי ולא שיציות יתהון במלכותא דיון למיפסה קיימי עמהון במלכותא דאדום ארום הוא ייי אלהכון ביומי גוג: ולא ימיר ולא יפרג יתיה טב בביש או ביש בטב ואין מפרגא יפרג בעיר בבעיר ויהי הוא ופירוגיה יהי קדיש: ואם ואין כל בעיר מסאב דלא יקרבון מיניה קרבן לשמא דייי: והעריך ויסדר כהנא יתיה בין טב ובין ביש כעילוייה דכהנא כן יהוי: ויסף חמישיתו ויוסף חומשיה דמוי על עילוייה: ואיש קודשא לשמא דייי ויסדר כהנא:

היך מה די סדר יתיה: ואין דין דאקדיש: חומש כחף עילויה עלוהי ויהי דידיה: ואם משדה ואין מחקל אחסנתיה יפריש גבר לשמא דייי ויהוי עילויה לפום זרעיה זרע חומר דשערין: ואין משתא דיובלא יפרש חקליה כעילויה יקום:
ואין מיפרק יפרוק ית חקלא דין דמקדיש יתיה ויסף חומש סלעין דכסף עילויה עלוהי ויהוי ליה: קודשא לשמא דייי כחקל אפרשו: ואם ואין ית חקל זביניה יקדיש לשמא דייי: ויחשיב ליה כהנא ית אפרשות עילויה עד שתא דיובלא ויתן ית אפרשות עילוי ביומא הדין קודש לשמא דייי: בשתא דיובלא יחזור חקלא לדין דיזבן יתיה מן גביה לדין דאית ליה אחסנות ארע: וכל עילויה יהוי בסלעי קודשא: אך לחוד בוכרא דיפריש קדם ייי בבעירא אין תור אין אימר לשמא דייי הוא: ואם ואין בבעירא מסאבא ויפרוק בעילויה ויוסיף חמשין דמוי עלוי ואין לא יתפריק ויזדבן בעילויה:
אך כל חרם לחוד כל אפרשו די יפריש גבר לשמא דייי מן כל דאית ליה מן בני אנשא ובעירא: כל אפרשו קודש קודשין הוא לשמא דייי: כל חרם כל אפרשו דאפרש מן בני אנשא לא מתפרק מתקטלא יתקטיל: לייי הוא לשמא דייי הוא קודשא לשמא דייי: ואין מיפרק יפרוק גבר מן מעשריה: חמשיתו חומש דמוי יוסף עלוי: וכל מעשרא דתורא ודענא כל דיעיבר תחות שרביטא עשיראה יהוי קודשא לשמא דייי: לא יבקר לא יפשפש בין טב לביש ולא יפרג יתיה ואם פרגא יפרג יתיה ויהוי הוא ופירוגיה יהוי קודשא ולא יתפריק: אילין פיקודיא: ספר במדבר

פ פ פ

פקודיהם סכומיהון: את הקערת ית פיילותא: על המוט על קופה: מלקחיה מלקטיא: ודשנו וידרדוניית מרכחא:
ולא יבאו ולא יעלון ליתאי למחמי כד יהוויין כהניא משקעין מני בית קודשא דלא ימותון:

פ פ פ

נשא הנקי הדכי מן מיא ברוקייא לבדק האילין: אמן ותימר איתתא אמן דלא אסתאבית אמן אין אני עתידה למסתאבא: מיין מחמר חדת ועתיק יתנזר חמע דחמר חדת וחמע דחמר עתיק לא ישתי וכל שזוג דעינבין לא ישתי: שש שית עגלן מזווגן: וקרבנו וקורבניה דיקרב פיילי דכסף חד מאה ותלתין סלעין בסלעי בית קודשא הות מתקלא מזרק חד דכסף תקל שובעין סלעין בסלעי בית קודשא תרין מאניא האילין קריב יתהון מליין סולתא פיילתא ומזרקא מערבא במשח למנחתא: כף
בזיך חדא מתקלא עסרא סלעין די הוות דדהבא קריב יתה מלייא רישי בוסמנין טבין ומפטמין ודכיין לקטורת בוסמיא: פר תור חד בר תורין בר תלת שנין דכר חד בר תרתין אמר חד בר שתיה לעלתא הוה רב שיבטא מקריב לעלא: שעיר צפיר בר עיזין חד קרב רב שיבטא לחטאתא:
ולזבח ולניכסת קודשיא קרב תורין תרין דכרין תרין גדיין חמשא ואמרין בני שתהון חמשא דין קורבנא דיסדר וקרב מן נכסוי רב שבטא דבנוי דיהודה נחשון בר עמינדב:

פ פ פ

בהעלותך ויאמר אלהם דין חד מארבע דינין דעלו לקדם משה בתרין מנהון הוה משה מזריז ובתרין מנהון הוה משה מתון: במסאבין דלא יכילו למעבד פסחא בזמניהון ובגין כנתא דצלפחד הוה משה מזריז מן בגלל דהוה דיני ממון דיניהון: ובמחרפא דחרף שמא קדישא ובמקושש דחלל שבתא כזדנו הוה משה מתון מן בגלל די הוו דיניהון דיני נפשתא:
ובאילין ובאילין אמר לא שמעית למלפא דייניא דעתידין למיקם בתר משה למהוי זריזין בדיני ממונא ומתינין בדיני נפשתא דלא יבהתון למימר לא שמעית ברם משה רבן אמר לא שמעית ואמר להון קומו ושמועו מה די פקיד מימרא דייי לכון: ויהי בנסע והוה כד הוה ארונא נטל הוה משה קאים ידוי בצלו ואמר קום כען מימרא דייי בתקוף חילך ויתבדרון בעלי דבביהון דעמך ויערקון סנאך מן קדמך: ובנחה וכד ארונא הוה שרי הוה משה זקיף ידוי בצלו ואמר חזור כען מימרא דייי מן תקוף רוגזך ותוב עלן ברחמך טביא ובריך רבוותא ואסגי אלפיא דבני ישראל: זכרנו מדכרין אנחנא ית נוניא דהויין אכלין במצרים מגן ית קטיא וית מלפפוניא וית כרתיא וית בצליא וית תומיא: שטו הוון שייטין עמא ומלקטין וטחנין
ברחוותא או ארשין יתה במזוכתא והוון מבשלין יתה בלפריא ועבדין יתה עוגין והוה טעמיה לטעם בששיין בדבש: האנכי האנא עברית ית כל עמא האילין אין אנא ילדית יתהון ארום תימר לי סבול יתהון בחובך היך מה דסבל פדגוגא ית מינוקא על ארעא דקיימתא לאבהתוי: ואל אראה ולא איתחמי בבישתהון דעמך: וישארו ואישתיירו תרין גוברין במשריתא שמיה דחד מנהון אלדד ושמיה דתניינא מידד ושרת עליהון רוח קודשא אלדד הוה מתנבא ואמר הא משה נביא ספרהון דישראל מתכנש מגו עלמא ויהושע בר נון תלמידוי משמש משריתא מן בתריה: מידד הוה מתנבא ואמר הא סלוון סלקין מן ימא והוי תקלא לבני ישראל ותרויהון הוון מיתנביין כחדא ואמרין בסוף עקב יומיא גוג ומגוג וחיילותיה סלקין לירושלם ובידוי דמלכא משיחא אינון נפלין ושובע שנין דיומין ידליקו בני ישראל מן מני זייניהון לחורשא לא יפקון ואילן לא יקוצון ואינון הוו משובעתי חכימיא ולא נפקו שובעתי חכימיא מן משכנא עד אלדד ומידד מיתנבן במשריתא:
חמרים עשר כורוון: ותדבר ואישתעו מרים ואהרן במשה על עסק איתא כושייתא דינסיב והא לא איתא כושייתא הוות צפורה איתת משה אלא היך מה דהדין כושייא משני בשריה מכל ברייתא כן הוות צפורה איתת משה יאה בריוה ושפירה בחזוה ומשניא בעובדיא טבא מכל נשייא דדריא ההוא: לא כן לית כוות עבדי משה בכל קומיטטון ריש לכלדרין קומיטיטון דידי הימן הוא: נואלנו דאישתלינן: אל נא לא בבעו תהוי מרים אחתנן מצרעא מסתאבה באהלא כמיתא ארום היך מה דהדין ולדא דהוה במיעיא דאמיה תשעא ירחין במיא ובאישתא ולא מנזיק וכיון דמטא קיציה למיפוק מן מעוי דאמיה אתאכיל פלגות בישריה כן הוות מרים אחתנן מטרפא עמנא במדברא והוות עמן בעקתנא וכיון דימטא קיצין למיעל לארעא דישראל למא היא מתמנע מינן צלי כען על בישרא ב.. תי ויחי ולא ניבר זכוותה: אל נא אלהא דמסי כל בישרא אסי יתה: ואחר אף על גב דאתחייבת נביאתא למצטרעא אית בן אולפן סגי בפיקודיא ולנטורי מצוותא מצורה זעירא דעביד איניש מקבל עלה אגר סגי וכיון דקמת מרים בנביאתא על גף נהרא בשעא זעירא למידע מה הוי בסופא דמשה הוון בני ישראל שיתין ריבוון דהינון סכום תמניא ליגיונין ועבני יקרא ובירא לא זעו ולא נטלו מן אתריהון עד זמן דאיתסיאת מרים נביאתא מצרעתה ומן בתר דאיתסיאת מרים מ.. ת מצרעתא בתר כן נטלו עמא מחצרות ושרון במדברא דפארן:

פ פ פ

שלח ומה ומה ארעא השמינין אינון פירין או עציין: ויבאו ואתו עד נחל סגולה וקטעו מתמן עוברא וביה סגול דעינבין חד וטענו יתיה בקופה ביני תרין גוברין וכן מן רמוניא ומן תיניא: ויהס ושתק: נתנה נשוי עלן מלך ונחזור למצרים: ייי אריך רחמין ורחיק רגז וקריב רחמין ומסגי למיעבד חסד וקשוט ומזכיא לא מזכי ייי חייבי ביום דינא מדכר חובי אבהן רשיעין על בנין מרדין: ואמר מימרא דייי הא שריתי ושבקית כפתגמך: נשאתי דארעימית ית ידי בשבועה: ויעפילו וזריזו: מראשית מן שרוי אצוותכון תתנון לשמא דייי אפרשו: ארום פתגמא דייי בזיית פקודוי אפס משתיצא תשתיצי נפשא ההיא חוביה תקבל: מקושש מגביב קיסין: ויניחו דין חד מן ארבעה דינין כוליה כתוב למעלה במקלל ובטמא מת: ואצניעו יתיה במטרא עד זמן די איתפרש להון מן קדם ייי באילין דינין יתעביד ביה: ציצית ויעבדון להון ציצין על צנפת דגולתהון לדריהון ויתנון על ציצין דגולתהון שזיר דתכלא:

פ פ פ

ויקח קרח ונסיב עיצה ופלג קרח: ויחר ובאש למשה לחדא ואמר קדם ייי לא תסתכל לדורון דידהון לא חמרא דחד מנהון נ נסיבית ולא אבאשית לחד מנהון: ויפלו ואתרכינו על אפיהון ואמר אלהא דשליט בנשמת כל בשרא חד גברא חטי ועל כל עמא הוה רגוז: כי לא ארום לא מן לבי בריית יתהון: אם כמותא דמייתין בה בני אנשא ימותון אילין וסכמות דכל אנשא יסתכם עליהון לא ייי שלח יתי: ואם לאות לסימן: הרמו אתפרשו מן ביני עם כנישתא הדא ואשיצי יתהון כקליל זעיר ואיתרכינו בצלו על אפיהון: והוה מן יומא דבתרא ועל משה למשכנא דסהדותא והא אפרח חוטרא דאהרן

דאהרן לכיתיה דלוי ואפק פרחין ואניץ ניצין וחסיל לוזין בר לחויא:
ויאמר ואמרין בני ישראל למימר הא ספנן וכדנן [illegible]לנא אשתיציבנן אית
מינן דימית במגיפתא אית מינן דיפתחת ארעא ית פומה ובלעת יתהון: כל
חלב יצהר כל טוב חיטיא וכל טוב חמר ומשחא שירוייהון:

פ פ פ

השליך ויטלקינן קטם יקידת תורתא: וכל כלי וכל מן דחסף פתית
די לית פורייתא משעא עילוי מסאב הוא: וירם וארעם משה: נעברה
בעיבר כען בארעך לא ניניס אניסן ולא נשרגגה בתולן ולא ניבעי נשי
גוברין באסטרטא דמלכא ניזיל לא נסטי לא לימין ולא לשמאל עד זמן די נעבר
תחומך: ויט וסטו ישראל מעילויהון דהוון מפקדין מן אבוהון דבשמיא
דלא יסדרון לקיבלהון סידרי קרבא: והפשט ותחליש ית אהרן: ויראו
וחמון כל עמא דכנישתא משה נחית מן ריש טורא מאנוי בזיעין וקיטמא
שיה והוה בכי ואמר ווי לי עלך אהרן אחי עמוד צלותיהון דבני ישראל
דהויתא מכפר עליהון חד זמן בכל שנא בה בשעתא היימינון בני ישראל
ארום מית אהרן ובכו ית אהרן תלתין יומין כל עם כנישתא דבני ישראל:
וישמע ושמע כנענאה מלכא דערד דהוה שרי בדרומא ארום מית אהרן
גברא חסירא די בזכותיה הוון ענני דיקרא מגינין על ישראל ואסתלק עמוד
דענ[illegible] וארום מיתת מרים נביאתא דבזכותה הות בירא מהלכא ואתגניזת
בירא עני ואמר עברי קרבא איתון ונסדר סדרי קרבא כל קבל ישראל ארום
מצינן לאורחא די עלו בה ילילייא וסדרו סדרי קרבא כל קבל ישראל ושבא
מנהון שביא רבא: וישלח ברת קל נפקת מגו ארעא ואשתמע קלא
במרומיא חמון כל בני אנשא ואציתו ושמעו כל בני ביסרא לטית חיויא מן
שירויא ואמרית ליה עפרא יהי מזונך ולא אתרעם על מזונא אפיקית עמי
פריקין ממצרים ואחתית להון מנא משמיא ואגיזית להון סלוון מן ימא ו
ואסיקית להון בירא מתהומא חזרו עמי למתרעמין קדמי על עסק מנא למימר
נפשן מעיקא בלחמא דמיכליה קליל מן בגין כן ייתי חיויא דלא אתרעם על
מזוניה ואנכית לעמא האילין דאתרעמו על מזוניהון וגרי מימרא דייי בעמא
ית חיויא שרפיא ונכיתו ית עמא ומיתו אוכלוסין סגין מן ישראל: ויעש
ועבד משה חיויא דנחש ושוי יתיה על אתר תלי והוה כל מן דהוה מיגבת
בחיויא הוה תלי אפוי כצלו גב אבוי דבשמיא ומסתכל בחיויא דנחשא וחיה
על כן בגין כדין יתאמר בספר אוריתא דייי דמתיל בספר קרביא ניסיא
וגבורתא דעבד ייי לעמיה בני ישראל כד הוו קיימין על ימא דסוף כן עבד
עמהון כד הוו עברין ית נחלי ארנונא: ואשר כד הוין בני ישראל עברין
בנחלי ארנונא איטמרו מואביא במעריא די בנחלי אמרין כד יהוון בני ישראל
עברין אנן נפקין לקדמותהון ומקטלין יתהון ורמז ריבון כל עלמא ייי דידע
מה דבלבביא וגלי קדמוי מה בבוליתא רמז לטוריא ואקפו רישיהון אילין
לאילין ורציצו רישי גבריהון שטיפו נחליא מן אידם קטלין והוו ישראל מהלכין
על רישי טוריא מלעיל ולא ידעו ניסיא וגבורתא די עבד ייי עמהון בנחלי
ארנון ולחיית קרתא דלא הות שותפא בעצתהון אשתיכבת להון והא היא
סמיכא לתחומיהון דמואבאי: אז ישיר הא בכן שבחו ישראל ית שבח
שירתא הדא סוקי בירא הוו מזמרין לה והיא סלקא: באר בירא דחפרו
יתה רברבי עלמא מן שירויא אברהם יצחק ויעקב שכלילו יתה סוכלתני עלמ
ס[illegible]רין שובעתי חכימיא דמפרשין משכו יתה בחוטריהון משה ואהרן ס
סופריהון דישראל וממדברא אתיהיבת ליה מתנא: וממתנה ומן
דאתיהיבת להון בירא מתנא חזרת למהוי להון לנחלין שטפין מתגברין ח
חזרת למהוי סלקא לריש טוריא ונחתא עמהון לנחליא עתיקתא אתגניזת
מנהון בירא דאית בתחומיהון דמואבאי ריש רמת דמצטיפא כל קבל אבית
ישימון: על כן מן בגין כן ייימרון מתולי מתלייא עולו: כי אש ארום
עם גוברין ובעירין היך אשא נפקו מחשבון עברי קרבא כשלהבין דאשא
מקרתא דסיחון קטילו מלכיהון דא[illegible]ראי שיצון לחיית קרתהון דמואבאי
קטילו כומריא דהוו מרבחין קדם [illegible]עותיה דארנונא: אוי לכון
מואבאי ספתון ובדיתון פלחי טעותא כמוש מסרתון בניכון כפותין בקולריא
ובנתכון בשביתא למלכיהון דאמוראי סיחון: ונירם ופסקא מלכו מן
חשבון ושולטן מן דיבון וצדן אורחתיה עד נפחיא דסמיך למידבה: ושרון
ישראל בארעהון דאמוראי: ושלח משה למללא ית מכוור וכבישו כפרנייא
ושיצון ית אמוראי די[illegible]ן תמן: ויהוה כד חמא משה ית עוג ואמר הלא
דין עוג רשיעא דהוה מונה לאברהם ושרה ואמר אברהם ושרה מדמיין ל
לאילנין יאין דקיימין על מבועין דמיין ברם פירין לא עבדין בגין כדין [illegible]ם י
יתיה ייי קודשא יהא שמיה מברך שנין סויין עד זמן דחמא בניהון ובני ב
בניהון וחזר ונפל בידיהון ואמר ייי למשה לא תדחל מיניה ארום בידך
מסרית יתיה וית כל עמיה וית ארעא ותעבד ליה היך מה דעבדתא לסיחון
מלכיהון דאמוראי דהוה שרי בחשבון:

פ פ פ

בלק וילכו ואזלו חכימי מואבאי וחכימי מדינאי ואגרין חתימין בידיהון
ואתון לות בלעם ומלילו עמיה פתגמא דבלק: ויקם וקם בלעם בצפרא
ושוי ית אתניה ואזל עם רברבני מואב: ויעמד וקם מלאכא דייי באמצע
כרמיא סגייא מן דין וסגיא מן דין סיטרא: ותאמר ואמרת אתנא לבלעם
ווי לך בלעם רשיעא חסר דעתא וכל חוכמא לא אשתכח בך הא אנא בעיר
מסאב מיתא בעלמא הדין ולא אתיא לעלמא דאתי לא יכלת למילוט יתי ב
בחוכמת דעתך על חד כמה וכמה בנוי דאברהם יצחק ויעקב דבזכותיהון
אתברי עלמא מן שירויא והיך את אזל למילט יתהון כד גנבת דעתיהון ד
דעמא האילין ואמרת להון לית אתנא הדא דידי שאילה היא בידי ברם הלא
אנא היא אתנך די רכבתא עלי מן טליותך עד יומא הדין המתכונת אתכוונת
למעבד לך כדון ואמר לה לא: שפי ואזל בלעם בלב שפי: וישא משלו
ונטל במתל נבואתיה ואמר מן ארם דבר יתי בלק מלכיהון דמואבאי מטורי
מדינחא איתא כען לייט לי דבית יעקב ואיתא זעיר לי שבטיא דבית ישראל:
מה מה אנא לייט דבית יעקב ומימרא דייי מברך יתהון ומה אנא מזעיר
דבית ישראל ומימרא דייי מסגי יתהון: כי חמי אנא עמא האילין מדברין
בזכות אבהתהון צדיקיא דמתילין לטוריא אברהם יצחק ויעקב ובזכות א
ארבעתי אימהתא דמתילן כגלמתא שרה רבקה רחל ולאה הא עמא האינון
לבלחודיהון שריין ובנימוסי עממיא לא מתערבין: מי מן ייכלי לממני
עולימיהון דבית יעקב דאתאמר עליהון די הוון סגין ככוכבי שמיא אמר
בלעם רשיעא במתל נבואתיה אין קטלין היכון ישראל יתיה בחרבא מבשר
הוא בלעם דלית ליה חולק לעלמא דאתי ברם אין מיית הוא בלעם מותיה
קשיטין אלוואי תהוי אחריתא כזעירא די בהון: אקרה ואנא בממרי איקר
יתך: לא איש לא כמימר בני אנשא הות מימריה דאלהא חייא ולא
כעובדיהון דבני אנשא עובדוי דאלהא בני אנשא אמרין ולא עבדין גזרין ולא
מקיימין וחזרין וכפרין במליהון ברם אלהא אמר ועבד גזר ומקיים וגזרתוהי
קיימין עד לעלם: הנה הא למברכא אדברית ומברך אנא ית ישראל
וברכן לית אנא מנע מנהון: לא הביט לית אנא חמי פלחי שקר ולא
פלחי פולחן נוכרי בגו שבטיא דבני ישראל מימרא דייי הוי עמהון ויבבות מן
איקר מלכיהון מגין עליהון: אל אלהא די פרק ואפיק יתהון פריקין
ממצרים תוקפא ותושבחתא ורוממותא דידיה היא: כי לא ארום לית
אנא חמי עבדי נחשא בגו דבית יעקב ואף לא קוסמי קסמין בגו שבטי דבני
ישראל בעידנא הדין יתאמר ליעקב מה טבו ונחמן דייי עתיד למתניא עליכון
דבית יעקב כדו אמר במתל נבואתיה טוביכון צדיקיא מה אגר טב מתקן
לכון גבי אבוכון דבשמיא לעלמא דאתי: הן הא עמא האילין כאריא
שריין וכאריותא מתגברין היך מה דלית אריא ניח ולא שריך עד זמן דהוא
אכיל ופשיט בסר ושתי אידם כדין אינון עמא האילין לא נייחין ולא שריכין
עד זמן דיקטלון בעלי דבביהון וישפכון אידם קטילי בעלי סנאיהון כביא:
וירא בלעם וחמא בלעם ארום שפר הוה מן קדם ייי למברכא ית ישראל
ולא אזל היך מה דהוה אזיל בכל זמן וזמן למשתאלה בבכירא לקדמות ס
קסמוי אזל ושוי אפוי למדברא והוה מדכר להון עובדא דעיגלא בעא למלוט
ית ישראל: וישא ונטל במתל נבואתיה ואמר אמר בלעם ברא דבעור
אמר גברא דיקיר מן אחוי מה דאתכסי מכל נביאיא אתגלי עלוי: נאם
אימר גברא דשמע ממלל מן קדם ייי ודי חזא מן קדם שדי חזי וכד הוה בעי
הוה משתטח על אפוי ורזי נבואתא מתגלין ליה והוה מתנבי על נפשיה
דהוא נפיל בחרבא וסוף נבואתא למתקיימא: מה טבין היכון משכנין דצלי
בהון יעקב אבוהון ומשכן זמנא דעבדתון לשמי ומשכניכון ח[illegible] חזור לכון
דבית ישראל: כנחלין

בנתלין מתגברין כן יהוון ישראל מתגברין על בעלי דבביהון וכגנין שתילין
על מבועין דמיין כן יהון קרייתהון מפקן ספרין ומלפי אוריתא והיך שמיא
דמתח מימרא דייי לבית שכינה ליה כן יהוון ישראל חיין וקיימין עד לעלם
יאין ומשבחין כארזיא דמיין ומנטלין בכריותיה : יזל יקום מלכיהון
לבניהון ופרוקהון מנהון וכהון יהוי ויהוי מכנש להון גלותהון מן מדינתא
עלי דבביהון ובניהון ישלטון באומיא ותקיף מן שאול די חס על אגג מלכיהון
עמלקאה ותתרבי מלכותיה דמלכא משיחא : אל אלהא דפרק
ואפיק יתהון פריקין מארעא דמצרים תוקפא ותושבחא ורוממותא דידיה
יכלין בני ישראל על בעלי דבביהון וקרייתהון יפלגון וגיבריהון יקטלון ו
ומותריהון יפלגון : כרע הא עמא האילן כאריא שרין וכאריותא
מתגברין מן דבריך יתכון ישראל יהוי מבורך כמשה נביא ספרהון דישראל
ומן דלייט יתכון יהוי ליט כבלעם בר בעור : ויחר ותקף רוגזא דבלק
על בלעם וטפח בכפי ידוי ואמר בלק לבלעם למלט סנאי דברית יתך ולחוד
מברכא : ועתה וכדו הא אנא אזל לות עמי איתא כען אעוץ יתך עיצה
דיתעביד בעמא האילין חטייתהון ואין לאלית את שליט בעמא האילין ברם
עתידין הינון עמא האילין משלוט בעמך בסוף עקב יומיא : וישא
ונטל במתל נבואתיה ואמר אמר בלעם בר בעור ואמר גברא דיקיר מן אחוי
מה דאתכסי מן כל נבייא אתגלי עלוי : נאם אמר גברא דשמע ממלל
מן קדם ייי וירע דיעה מן קדם עילויית דחזו מן קדם שדי חזוה חזי וכד הוה
בעי הוה משתטח על אפוי ורזי נבואתא מתגלין ליה והוה מתנבי על נפשיה
דהוא נפיל בחרבא וסוף נבואתיה למתקיימא : אראנו חמי אנא ליה
ולית הוא כדון ומסתכל אנא ביה ולית הוא קריבא עתיד למקם מלך מדבית
יעקב ופריק ושליט מדבית ישראל ויקטול תקיפי מואבאי וירוקן וישיצי כל
בני מדינחא : והיה ויהי ארום ירתי טורא דגבלא לבעלי דבביהון וישראל
יתגברון בחיל תקיף : וירד עתיד מלך למיקם מדבית יעקב וישיצי ית
כל מה דמשתייר מן כרכא חייבא דהיא רומי : וחמא ית עמלקאי ונטל במתל
נבואתיה ואמר שירוי אומיא דסדרו קרבא כל קבל ישראל הינון דבית עמלק
ובעקבא בסוף יומיא הינון יסדרון לקובליהון סידרי קרבא וסופהון לאבדן
יהוי ואובדנהון עד לעלם : וירא וחמא ית שלמיא ונטל במתל נבואתיה
ואמר מה תקיף הוא מישרוייך ושווית בכרכות כית מדורך : כי אם
ארום אין יהוי שלמיא לביזה עד כען אתוריא עתיד קאים שבייתך : אוי
אלווי מן ייחי כד ישווי מימרא דייי למיתן אגר טב לצדיקיא ולמתפרע מרשיעי
: וצים ויפקון אוכלוסין סגין בלברניא מן מדינתא איטליא ויצרפון עימהון
ליגיונין סגין מן דרומאי וישעבדון אתוריא ויצערון כל בני עבר נהרא ברם
סופהון דאילין ודאילין לאבדון יהוי ואובדנא עד לעלם : ויקם וקם בלעם
ואזל ותזר לאתריה ולחוד בלק : וישב ושרון ישראל בשיטין ושרון
עמא למזניא עם בנתהון דמואבאי : ותקראן וקרין לעמא לדבחי
טעוותהן : ויצמד ואידבקו ישראל לפלחי טעוותא פעור ותקיף רוגזא
דייי על ישראל : ואמר מימרא דייי למשה סב ית כל רישי עמא ואוקים
יתהון סנהדרין קדם ייי ויהוון צלבין כל מן דמתחייב למתקטלא ועם מעלי
שמשא יהוון מחתין נבלתיה וקברין בכן יתהזור תקוף רוגזא דייי מן ישראל :
ואמר משה לסרכיא דישראל קטולו גבר ית איניש בייתיה אילין די אדביקו
לפלחי טעוותא פעור : והא גבר מבני ישראל אתא וקריב לות אחוי ית
מדייניתא קדם משה וקדם כל כנישתא דבני ישראל והא איכון בכיין בתרע
משכן זימנא : וירא וחמא פנחס בר אלעזר ברא דאהרן כהנא רבא
וקם מגו קהלא ונסיב רומחא : ויבא ועל בתר גבר ישראל לקובתא
ודקר ית תרויהון ית גברא בר ישראל וית איתתא בקפרא ואתכליית מגיפתא
מעילוי בני ישראל : והוו אילין דמייתין במגיפתא עשרין וארבעא אלפין :

פ פ פ

פינחס לכן בשבועה אזיל משה ואמר לפינחס הא אנא יהבליה :
בנכליהם בשקריהון : ובני קרח ובנוי דקרח על דלא הוו בעצתיה
דאבוהון לא מיתו : ויקרב דין חד מן ארבעת דינין כו' כת' לעיל גבי
מקושש וגבי טמאי נפש : ואקריב משה ית סדר דינהון קדם ייי : ויקד
ימני מימרא דייי אלהא דשליט בנישמת כל בישרא גבר מזמן על עמא
דכנישתא : צו [illegible] ית בני ישראל ותימר להון ית קרבני לחים סידור
פתורי מה דאתון מקרבין קדמי על גבי מדבחא הלא אשתא היא דאכלא
יתיה והוא מתקבל מינכון קדמי לריח דרעוא עמי בני ישראל הוו [illegible]דין
למקרבא יתיה קדמוי בזימניה : בקדש במאני בית קודש יתנסך ניסוך
ד[illegible] בחיר לשמא דייי :

פ פ פ

מטות אישה הפרם בעלה אפס יתהון : ואישה יפרנו בעלה יפס
יתהון : בנעוריה ביומא טליותה בביתיה דאבוהא : החלצו
אזדיינו מן לותכון : את הבדיל ית קיסטרא וית אברא : ונקרב
וקריבנן ית קורבנא דייי כד הויינן עלין בבתיהון דמלכיא מדינאי ובקיטוני
מרמכהון והויינן חמיין תמן בנתיהון דמלכייא מדייניאי יאיין ומפרנקן
והויינן נסבין מינהון קורייא דדהבא מן רישיהון וקדשיא מאודניהון ועיזקא
מאצבעתא ועיקליא מאדרעהון ומעוכיא מן בית תדיהון חס לן משה רבן
לא אסתכל חד מינן בחדא מנהון ולא אתיחד חד מינן בחדא מינהון
דלא ניהוי שותף עימה בגהנם לעלמא דאתי היא תקים לן ביום דינא
דבא לכפרא על נפשתנא קדם ייי : ויראו וחמון ית ארעא
דמכוור וית ארעא דגלעד והא אתרא אתר דבנכסין היא : עטרת
מכללתא מרבשתא ומכוור ובית נמרין וחשבון ואלעלה ושבם ובנו
ובען : מקנה נכסין : ולמה תניאון ולמה תתברון :
ויעלו וסליקו עד סגולה וחמון ית ארעא : הרבות תסגון גוברין
חייבין למיספה עוד על תקוף רוגזא : בערי המבצר בקירוין תלולין
מן קדם דיירי ארעא : בנו לכם בנו לכון קירוין לטפלכון ודירין לענכון
ומה דנפק מפומכון תעבדון : ובני ראובן ובנו בני גד ית דבשתא וית
מכללתא וית לחיית : ואת עטרות וית מכללתא דשופן וית מכוור
וית יגבהה :

פ פ פ

מסעי ויסעו ונטלו מן פילוסים בירחא קדמאה : וישב על פי
ונטלו מאיתן וחזרו לפונדקי חירתא דאית על אפי טעותא : ויסעו
ונטלו ממרה ואתו לאילימה ובאילים תרתי עשרי עינין דמיין כל קביל תרי
עשרי שבטיא דישראל ושבעין דיקלין כל קביל שבעין סבי סנהדרין דישר'
ושרו תמן : והורשתם ותשיצון ית כל דיירי ארעא מן קדמיכון
ותסופון ית כל טעוותהון וית כל צלמי מתכוותהון תתפרכון וית כל במסיהו'
תשיצון : והיה ויהוי לכון תחומא מדרומא ממדברא דרקם כל קבל
תחומיהון דאדומאי ויהי לכון דרומא מסייפי ימא דמלחא מן מדינחא :
ונסב ויקף לכון תחומא דרומיא מן מסקיות דעקרבין ויעבר בטור פרזלא
ויהוי מפקנוי מדרום לרקם רגיעא ויפוק דירת אדריא ויעבר בקסם : ונסב
ויקף תחומא מן קסם לנילוס מצרים ויהון מפקנוי מן מערבא : וגבול
ותחום ימא רבא הוא אוקינוס נסוי ומחדוי וספינתא עם מיא קדמיא דאית
בגויה הינון מי בראשית דין יהוי לכון תחומא מערביא : ודין יהוי לכון תחום
ציפוניא מן ימא רבא תכוונון לכון לטוורוס מנוס : מהר ההר מטוורוס
מנוס תכוונון לכון למעלי אנטוכיא ויהון מפקנוי תחומ' דאוולס דקילקאי :
ויצא ויפקון תחומא לזפירין ויהוון מפקנוי דירת עיינותא דין דיהוי לכון
תחום צפוניא : והתאויתם ותכוונון לכון תחומא מערבייא מדירת
עיינות לאפמיס : וירד ויחות תחומא לאפמיס לדפני מן מדנח לעיינות
ויחות תחומא ויטי סמיך לימא דגינוסר מן מערבא : וירד ויחות
לירדנא ויהוון מפקנוי ימא דמלחא דא תהי לכון ארעא לתחומה חזור חזור :
שני המטות תרין שבטיא ופלגות שבטא קבילו אחסנתהון מן ירדנא
דיריחו קדמאין מן מדינחא מן מישר ימא דמלחא נפק להון תחומא לכנרת
כרך דמלכתהון דאימוראי ומכנרת כרך מלכותהון דאימוראי נפק להון תחומ'
לטור תלגא ולחומתא דלבנן ומטור ת[illegible]א ולחומת דלבנן נפק להון תחומא
לחובא דימן צפון עיינותא דדמשק ומן חו[illegible] די מן צפון עיינות דדמשק נפק
להון תחומ' לדיוקינוס טור תלג דקיסריון די מן מדנח מערב דן ומן יוקינוס
תורנגלא דקיסריון די מן מדנח מערב דן נפק להון תחומ' לנהר רבא נהר פרת
דעלוי סדר ניצחני קרבוי דייי מתעבדין ומן נהרא רבא נהר פרת נפק להון
תחומ' לקרין זוות לבתר כל טרכון זימר בית מלכות דסיחון מלכהון דאמוראי

ובית מלכותא דעוג מלכא דמתנן נפיק לרפיה ולט׳ קמוי עד מטי ספר ימא דמילחא הדין הוא חולקהון דתרין שבטיא ופלגות שבטא :

ומגו ש לערים ופרווילי לקרית חזור חזור להון יתתנון לליואי : ומגרשי ופרווילי :

פ פ פ

ספר ואלה הדברים אילין פתגמיא די מליל משה עם כל ישראל הוכח יתהון עד דהינון יהיבין בעברא דירדנא עני משה ואמר להון הלא במדבר בטורא דסיני אתיהיבת לכון אוריתא ובמישרא דמואב אתפרשת לכון כמה ניסין וגבורן עבד לכון מימרא דייי כד הויתון קיימין על ימא דסוף אתבזע ימא מן קדמיכון ואתעביד תרי עסר אסרטין מן אסרטא חדא לכל שיבטא ארגזתון קדמוי על ימא וסריבתון על ימא דסוף על עסק מלליא דישתלחו מן מדברא דפארן גזר עליכון דלא תעלון לארעא דישראל ובגין מנתא דאמריתון נפשן מעיקא בלחמא הדין דמיכליה קליל גרי בכון חיותהון ו

ובחצרות די נפלו פיגריכון על ידי בשר ובגין עגלא דעבדתון אמר במימריה למשצי יתכון אילולי דאידכר קיימא דיקיים לאבהתכון לאברהם יצחק ויעקב ומשכן זימנא די עבידתון לשמיה וארון קיימא דייי עלתכון בגויה וחפיתון יתיה בדהבא סנינא : אחד עשר מהלך חד עשר יומין מן טורא דחורב אורח טורא דגבלא עד רקם רגיעא על דחטתון וארגיזתון קדמוי אתעכבתון והליכתון יתהון לארבעין שנין : ויהי והוה בסוף ארבעין שנין : וכוונו וסליקו לטורא ומטו עד נחלא סגולה ויילילו יתה :

ורדפו יתכון היך מה דרדיפו דבורייתא וקטולו יתכון בגבלא עד שיציו :

ועברנו מלות אחינו בני עשו אילין דשרין בגבלא מן אורח מישרא מן אילת ומן כרך תרנוגלא וכוונן ועברנן אורח מדברא דמואב : צידונאי קרן לחרמון ארעא מסריי פירוהי ואימוראי קרן ארעא מרבי פירי אילנא :

הלא היא כרכת הלא היא יהיבא באפרכיון דבני עמא : ויאמר כיון דחמא משה ית רשיעא זע ומרתת מן קדמוי ואמר הלא דין הוא דהוות מחסד לאבהתן אברהם ושרה ואמר להון אתון דמיין לאילנין שתילין על מבועין דמיין ברם פירין לית הינון עבדין בגין כן אמתין ליה קודשא בריך הוא יהא שמיה משבח אחייא יתיה שנין סגיאין מן בגלל למחויא יתיה לדריה דהוא מסר יתיה ביד בנוי ואמר מימרא דייי ליה משה לא תדחל מיניה ארי בידך מסרית יתיה וית כל עמיה וית ארעיה ותעביד ליה היך מה דעבדת ל לסיחון מלכהון דאמוראי דהוה שרי בחשבון : כל אילין קריין תלילן מקפן שורין רמין תרעין ונגרין : כל תחום אטרכונא עד תחום קריית אפיקרס וקרא יתהון על שמיה : ומישרא וירדנא ותחומא מן גנוסר ועד ימא דמישרא ימא דמילחא תחות בית שפיכות קיטמא מן מדנחא :

פ פ פ

ואתחנן וצלית ובעית רחמין מן קדם ייי אמר משה בשעתא ההיא למימר : בבעו ברחמין מן קדמך ייי אלהים את שריתא : ונשב ושרינן בחילתא בכיין על חובינן ומתודין על חטינן על דארבקינן לפלחי ט טעוותא בעל פעור : כי מי גוי גדול ארום היידא אומא רבא דאית לה אלהא דיקרב לוותה כייי אלהן בכל שעה די אנן קריין ליה והוא עני יתן : דמות כל דמו כל נוניא דאית במיא מתחות לארעא : לעם למהוון עם חביבין היך סגולה ביומא הדין : כי ה׳ אלהיך אש אוכלה ארום ייי אלהכון אשא דאכלא אשא הוא אלהא קנאן ומתפרע בקנאין הוא : השמע או היידא אומא ומלכו דישמעת : או ניסויא דעבד מימרא דייי למיעל למבשר ליה אומא מגו אומא : די יקטול ית חבריה בכתוף דלא ידע והוא לא הוא סני ליה מדאתמול ודארקדמוי : ודא אחוויית אורייתא דשוי משה קדם בני ישראל : מן לחיית דאית על גב נחל ארנונא ועד טורא דמסרי פירוי הוא טור תלגא : אלוו מן יתן והוי ליבא טבא הדין להון : ארעא עבדא פירין מבין נקיין כחלבא וחליין וטעימן כדובשא :

שמע כיון דמטא קיצא דאבונן יעקב למסתלקא מגו עלמא קרא לתרי עסר שבטיא בנוי ואקים יתהון חזור חזור לדרגשא עני אבונן יעקב ואמר להון דילמא לטעותא דהוי תרח אבוי דאברהם פלח אתון פלחין דילמא לטעותא דהוה לבן אחוי דאמה פלח אתון פלחין או לאלהא דיעקב אתון פלחין עניין תרי עסר שיבטיא כחדא בלב שלימה ואמר שמע כען ישראל אבונן ייי אלהנא ייי חד עני יעקב ואמר יהא שמיה רבא מברך לעלם :

לא תתחתן לא תתערבון : ומשלם לסנאוי אגר מצוון קלילן דאית בידהון בעלמא הדין מן בגלל למשיציא יתהון לעלמא דאתי ולא משהי למשלמא לסנאוי אגר מצוון קלילין דאית בידהון בעלמא הדין :

פ פ פ

עקב והמם ויערבב יתהון ערבוב רב עד זמן דישתיצון : כי לא על ארום לא על מנונא לבלחודוי : ארעא דמן זיתהא עבדין משח ומן תמרהא עבדין דובשא : ארץ אשר אבניה די אבנהא ברירין כפורזלא וטוריא חסימין כנחשא : ואתפוש בשני לחות ותפשית בתרין לוחיא וטלקית יתהון : ובקבריא תחמוריא : ארעא די ייי אלהכון תבע יתה בתדירא : ובשכבך : ובדמכיכון ובקימיכון : לא יתיצב לא יקום רב ושליט קדמיכון ואימתכון ודחלתכון :

פ פ פ

ראה והקללה ותילופיהון אין לא תשמעון : הטמא דמרחק מן קודשיא ודרכי מן קודשיא כחדא תיכלון : כי יסיתך ארום יסטי יתך אחוך ברא דאמך או ברך או ברתך או אתתא דדמכא עמך : בנין חביבין אתון קדם ייי אלהכון לא תעבדון חבורין חבורין לפולחנא נוכריתא ולא תשוון קרחה על בית אפיכון למטי נפשא דמית : מסקן גרדא בבעירא יתה תיכלון : אך ארום מסקי גרדא הינון ופרסתהון לית היא סתיקה : וזה אשר לא ודין דלא תיכלון מנהון נישרא ועריא וברגזא : ותא וית איבו : ודייתא למינה : והחסידה : ודייתא חיוורתא ואכניתא למינה : וית נגר טורא וית חרפתא : עשר עמי בית ישראל מעשרא תעשרון ית כל עללת זרעיכון מהדי אתון זרעין באפי ברא וכנשין עללן בכל שנא שנא עמי ישראל לית אתון רשאין למעשרא ולמיכול מן פירי שנא ועד פירי שנא : מתן תתנון ליה לא יבעש באפיכון בזמן תתנון ליה : כי לא אין נטרין הינון ישראל מצוותא דאורייתא לא הוי בהון מסכנין ברם אין שבקין הינון מצוותא דאורייתא ארום לא פסקין מסכניא בגו ארעא בגין כן אנא מפקד יתכון למימר מפתח תפתחון ית ידיכון לאחיכון מסכינוא ולצריכייא דאית בארעכון : הענק מזוודא תזוודון ליה :

פ פ פ

שופטים דיינין וסרכין : לא תיסטון דינא ולא תסבון אפין ולא תסבון שוחד דממון ארום שוחדא מסמי עיכוי דחכימי ומקלקל מיליהון דזכאין בשעת דינהון : כי יפלא ארום יתכסי מינכון פתגם לסדר דין בין דם דקטולין בין דם דבתולין בין מכתש צרעתא בין מכתש ניתקא מילין דמצו לקירייכון ותקומון ותסקון לאתרא דיתרעי ייי אלהכון ביה : חלק וית בר זכוניה דזבינו ליה על אבהתא : לא אשתכח בכון מעבר בריה וברתיה בנורא לאקסומי קסמין ולא חרורי עיינין ולא נטורי נחשין וחרשין : וחכורי חבורא בישין ואסרי חיווא ועקרבין וכל מיני רחשין ושאלי אובא ומסקי זכורין ותבען אולפן מן מתיא : אל מעננים לחרורי עיינה ולקסמי קיסמיא ישמעון : ואשר יבא ודיעול עם חבריה בחורשא למקטע קיסין ויתקוף בה בסיקורא למקטע קיסין וישמיט פורזל מן קיסא ויערע ית חבריה וימות הוא יערוק לחדא מן קיריתא האילין ויחי : כי יחם ארום ירתע ליביה : וארע : ולא חללו ולא יפרגיתיה : והיה ויהוי אין מילין דשלם תעני לך ותיפתוח לכון פילחתא ויהוי כל עמא דמשתכחין : ועיניכו ועינן לא חמון דמן דין דישפך יתיה :

פ פ פ

תצא אין לא אתרעי את בה ותשלח יתה ברשות נפשה ומזבנא לא תזבין יתה בכסף לא תתגר בה דיהיבת דשותך עלה : על עץ ותצלבון יתיה על קיסא : וכן תעשה וכן תעביד לחמריה וכן תעביד לאצטליתיה : עזוב מישבק תישבוק ית מה דבלבך עלוי ומפרק תפרוק עמיה ומטען תטעון עימיה : כי תבנה ותעביד גפוף לאיגרך ולא תשוי חובת שפיכות אידם זכאי בביתך : גדילים גדילין דציצית תעבדון על ארבעת צנפת גולתיכון דיתכסון בה : ואם אמת ואין קושטא הוה פתגמא הדין לא אשכחו כהדין לטליתא : והוציאו ויפקון

ויפקון ית טליתא מן תרע ביתא דאבוהא וירגמון יתה עמה: והיה ויהוי לעידנוי רמשא ישזג במיא: לא תהיה לא תהוי נפקת ברא מבנתהון דבית ישראל ולא יהוי נפק בר מן בני ישראל: לא תביא לא תעלון אגר דזנו ופירוג כלב: לא יחבל לא תמשכנו רחיין ורכבין ארו צורכי נפש הוה ממשכן: ולא תהוון איסורי חתנין וכלין ארום כל דעבד אילין כפר בחיי עלמא דאתי: השב תשיב מחזורא תחזור ליה ית משכונא כמיעל שמשא ואידמוך באיסטליתיה ויבריך יתך ולך תהוי זכו קדם ייי אלהך: לא תעשק לא תעצון אגרא דאגירא מסכינא וצריכא מן אחוכון: ביומו ביומיה תיתן אגריה ולא תטמוע עלוהי שמשא ארום מסכין הוא ומן בגין אגרא הוא סבל ליה ית נפשיה ולא יצוח עליכון קדם ייי איזדהרו דלא יהוי בכון חובא: כי תחבט ארום תתרון זיתיכון לא תתבקרון יתהון מן בתר כן לגיורא ליתמא ולארמלא יהון: כי תבצר ארום תקטפון כרמיכון לא תבערו טוטלוותהון מבתר כן לגיורא ולארמלתא יהוון: והיה ויהוי אין צריך חייבא למלקי וירבעיניה דיינא וימחיניה קדמוי כמיסת חובתיה במניין: לא תחסם עמי בני ישראל לא תזממון תורא בשעת דורכיה: ונקרא ויתקרון שמיה בישראל ביתא שלופי סנדלא ומבטלי מצוותיה דיבמה: כי ינצו ויפשוט ידיה ותתקף בבית קיטשי: לא יהיה לא יהוי בכיסכון מתקלין זעירין למהוי מזבן בהון ומתקלין רברבין למהוי זבן: לא יהיה לא יהוי לכון בבתיכון מכילן ומכילן מכלא רבא למהוי זבן בהון ומכלא זעירא למהוי מזבן בהון: אשר קרך דארעו יתכון באורחא והוון מקטלין בכון כל דהוה לברא מהרהר בתר מימרי הוה ענגא בליט יתיה ודבית עמלק מקבלין יתיה ומקטלין יתיה ואתון עמא בני ישראל להיין ומשלהיין ולא דחלו דבית עמלק מן קדם ייי:

פ פ פ

וכאת אל הכהן ותיתי לות כהנא די יהוי ממנא כהן רב ביומיא האינון ותימרון ליה אודינן ושבחינן יומא הדין קדם ייי אלהך ארום עלינן לארעא דקיים מימרא דייי לאבהתן למיתן לן: כי תכלה ארום תשלמון למעשר ית כל מעשר עללתך בשתא תליתאה דהיא שנת מעשרתא מסכינא ותיתנון מעשרא קדמאה לליואי מעשר מסכינא לגיוריה ליתמא ולארמלתא וייכלון בקירויכון ויסבעון: לא אכלתי לא אכלינן באבלו מיניה ולא אפרשנן מיניה בסואב ולא יהבינן מיניה תכריכין לטמי נפש דמשתמענן בקל מימר דייי אלהן עבדנן ככל מה די איתפקד עלנא: השקיפה אדיק בבעו ממדור בית שכינת יקרך וקודשך מן שמיא וברך ית עמך ית ישראל וית ארעא די הבת לן היך מה דקיימת לאבהתן ארעא דעבדא פירין טבין נקיין כחלבא וחליין וטעימן כדובשא: את ייי ית מימרא דייי אמליכתון עליכון יומא דין למהוי לכון לאלהא: וייי ומימרא דייי אמלך עליכון לשמיה לעם חביבי היך סגולה היך מה די מליל לכון ולמיטר כל פיקודוי: וכתבת ותכתבון על אבניא ית כל מילי שבח אורייתא הדא כתב חקיק ומפרש טבאות מתקרי ומתרגם בשיבעין לשון: אלה אשיתא שיבטין יקומון להון על טורא דגריזים ואשיתא שיבטין יקומון על טורא דעיבל וארונא וכהני וליואי יהוון במציעא וכל ישראל מן כא ומן כא הפכין אפיהון לקבל טורא דגריזים ופתחו פומהום בברכה בריך יהוי גברא דלא עבד צלם וצורה וכל דמומה דסני ומרחק קדם ייי עובד ידי בר נשא ודלא ישוי בטומרא ומלטייא הוון הפכין אפיהון לקבל טורא דעיבל ואמר ליט יהוי גברא די יעביד צלם וצורה וכל דמומה דסני ומרחק קדם ייי עובד ידי בר נש ודי ישוי בטומרא והוון כל עמא עניין אילין ואילין ואמרין אמן: מסיג ליט יהוי גברא דמשני תחומא: משגה ליט יהוי גברא דיטעי אכסניא באורחא דהוא דמי לסמי ויענון כל עמא ויימרון אמן: תחנתו ליט יהוי גברא דמשמש עם חביבתיה ויענון כל עמא ויימרון אמן: טנאך בריכין תהוון בסלי ביוריכון ובעצוותכון: בריכין תהוון במעלכון בבירת מדרשיכון ובריכין תהוון במיפקכון מן בתי מדרשיכון: ואין מחריד ולית דמניד יתכון: יככה ה' ימחי יתכון מימרא דייי בשוחנא דמצרים ובטחוריא ובגרבא ובחכור חספא די לא יכלין למתסיא: בניכון ובנתיכון מסירין לעם חורי ועיניכון חמיין ויהוו כמיהון עליהון כל יומיא ולית לכון עובדין טבין די יספק אלהא על ידיכון

למיפרוק יתהון: זרע רב תפקון לברא וקליל תכנשון ארום יקרסים יתיה גובא: זיתים ומשח לא תמשחון ארום יתר נצה דזיתיכון: כל עצך כל אילניכון ופירי ארעכון יירתון יתהון מסיקיא: גוי אומה חציפת אפין די לא נסב אפא לסב ועל טליא לא חייסא: האיש גברא דמפנקי בכון ודמפנקנא לחדא תבעש עינוי באחוי ובבעל טליותיה ובמותריה בנוי דיותיר: הרכה דמחטיא בכון ודמפנקה די לא נסיית כף רגלה מיטליא על ארעא מן פרקיבו ומן חטיתה תבעש עיינה בבעל טליותא ובברה ובברתה: ובגוים ויתן לכון תמן לב דחיל יסוף עייניכון ודאיב נפש: והשיבך ויחזור יתכון מימרא דייי למצרים בלברניא באורחא די אמרית לכון לא תוספון עוד למחמי יתה: ושמרתם ותיטרון ית מילי שבח אורייתא הדא ותעבדון יתהון מן בגלל דתתבוננין ית כל מה דמתעבדין:

פ פ פ

אתם נצבים טפלכון נשיכון וגיורכון דאית בגו משרייתכון מקטועי קיסיכון עד מלוי מימיכון: לעברך מלעברכון בקיימא דייי אלהכון ובשבועתא דייי אלהכון מקיים עמכון יומא דין: כי את ארום כל דריא די קמו מן יומות עלמא ועד כדון עמך קיימין הכא יומא דין קדם אלהכון וית כל דריא דעתידין למיקום מן בתרן כאילו קיימין הכא עימן יומא דין: ותראו ותמיתון ית מקשיצתהון וית מרחקתהון טען דקיסא וטען דאבניא טען דכסף וטען דידהב טעות דקיס ודאבנא הוון מטלקין יתהון בשוקיא וטעותא דכספא ודהבא הוו יהיבין עמהון בגו ביתא דחלין מנהון דלא יתגנבון: פן יש דלא יהוי לכון גבר או איתתא או זרעיו שיבטא דליביה סטי יומא דין מן קדם ייי אלהן למיזל למפלח ית טעותא דעממיא האינון: שרש דלא יהוי בכון גבר דליביה מהרהר בחטא דהוא מדמי לשרש קביע בארעא ארום רישיה חלי כדובשא וסופיה מריר כלענתא דמותא: לא לא בשמיא היא אורייתא למימר אלוי מן אי הוה לן חד כמשה נביא דיסוק לשמיא וייתי יתה לן וישמע ית פיקודיא ונעבד יתהון: ולא מעבר ימא רבא היא אורייתא למימר אלווי הוה לן חד כיונה נביא דייחות לעומקי ימא רבא וייתי יתה לן וישמע ית פקודיא ונעבד יתהון: ארום קריב הוא לותכון פתגם לחדא בפומכון למיהוון סגיין בה ובלבביכון למעבד יתה: ראה חזון הא שווית קדמיכון יומא הדין ית אורחא דחייא דהיא אורחא טבתא וית אורחא דמותא דהיא אורחא בישתא: וישבקון ויפסון ית קיימיא די קיימית עמהון: והוה כיון דאשלם משה למכתוב ית מללי שבח אורייתא הדא עד זמן דחסלו: אחרו על אחת כמה וכמה בתר דאימות:

פ פ פ

וילך האזינו כיון דימטא קיציה דמשה למסתלקא מן גו עלמא אמר הא אנא מסהיד בעלמא האילין מילא דלא טעם מיתו מסהיר אנא בהון שמיא וארעא דלא טעמין מיתו בעלמא הדין ברם סופיהון כליין לעלמא דאתי וכן הוא מפרש ואמר טולו לשמיא עייניכון ואסתכלו לארעא מלרע ארום שמיא כתננא יתמסון וארעא כלבושא תבלי ברם אנא עתיד בראי שמים חדתון וארעא חדתא ישעיה נבייא כד הוה מתנבא בכנישתהון דישראל עד דהוה רחיק מן שמיא וקריב לארעא יהב שמועתא לשמיא וציתא לארעא וכן הוא מפרש ואמר שמעו שמיא ואציתו ארעא ארום מימרא דייי אמר משה נביא כד הוה מתנבא בכנישתא דישראל עד דהוה קריב לשמיא ורחיק מן ארעא יהב ציתא לשמיא ושמועתא לארעא כן הוא מפרש ואמר אציתו שמיא ואמליל ותשמע ארעא ממלל דפומי: יערף יבסס על בני ישראל כמטרא אולפן אורייתי תקביל עליהון כרעוא דטלא מימר פומי כרוחיא דמנשבין על עסבא וכרסיסי דמלקושא דנחתין ומרווין צימחא דארעא בירחא דניסן: כי שם אמר משה נביא ווי להון לרשיעיא דמדכרין שמא קדישא בגדיפין ארום לחד מן מלאכי מרומא לית אפשר למדכרא שמא מפרשא עד זמן דאינון אמרין קדוש קדוש קדוש תלת זימנין ומנהון יליף משה ולא הוה מדכר שמא מפרש עד זמן דהוה מחניך פומיה בעסרין וחדא מילין דאינון תמנין וחמש אתין וכן הוא מפרש ואמר האזינו השמים ואדברה כי שם ייי אמר משה נביא בשמא דייי אנא מצלי ואתון עמא בית ישראל הבו יקר ותושבחתא ורבו רוממו לאלהא:

הצור אמר משה נביא כד סליקית למרומא חמית [..]ן ריבון כל עלמיא
ייי מרבע יומא לארבע חולקין תלת שעין עסיק באורייתא ותלת שעין עסיק
בד[ינא] ותלת שעין עסיק מפרנס עלמא ותלת שעין מזווג גבר לאיתא תקיף
דשלמין עובדוהי ארום כל אורחתיה דינין דקשוט אלהא מהימנא וקשיטא
ולית קדמוי שקר צדיק וקשיט בדינא הוא: שחת חבילו בניא עובדיהון
ולא קדמוי מחבלין אלא להון עד דיחבלו מומא איתיהב בהון דרא עוקמא
ופתלנא דשני עובדוי ואף סידרי עלמא אישתני עלוי: הלוי הא מן
קדם ייי תגמלו הדא אומא טפשא ולא חכימיא הלא הוא אבוכון דבשמיא
דקנא יתכון הוא ברא יתכון ושכלל יתכון: זכר אידכרו יומין ימות
עלמא אתבוננו לשני בכל דר ודר שאילו לאבהתכון דרברבין מנכון באוריית'
ויתנון לכון חכימין ויימרון לכון: בהנחל באחסנות עילאה אומייא
פרשותיה לשני בני אינשא קבע תחומין לאומיא למניין שבטי' דבני ישר':
כי חלק ארום לחולקא דייי אינון עמיה דבני ישראל ודבית יעקב עדב
אחסנתיה: ימצאהו ארע יתהון טעין בארעא מדברא ובצדותא דייליל
ישימון אקיף עליהון ענני יקר שכינתיה אליף יתהון עשרתי דיבריא נטר
יתהון ועייני יתהון היך דשיכבא נטר עיינא: כנשר כנישרא דמעיר על
קיניה ועל גוזלוי הוא מחסחף פרס כנפוי וטען יתהון וסבל על תקוף א
אברוי: ייי לבלחודהון אשרי יתהון ולית ביניהון פלחי פולחן נוכראי:
ירכיבהו ארכיבינון על במסא דארעא ואייכל יתהון עללת תפנוקי מלכין
ואיינק יתהון דבש מן כיפא ומשח יתהון מן כוף סמיר טינרא: חמאת
דכיי תורין ושמיני עאן עם טוב דפטימין ודיכרין בני בתניא וגדיין עם ש
שמניהון דחיטיא אמר משה נביא אין נטרין הינון בני ישר' מצוותא ואוריית'
מן ענבא חרא יהוון שתיין כוס דחמר: וישמן ואכלו דבית ישורון ובעטו
ועתרו ומרדו ואצליחו וקנו נכסין ושבקו מימר אלהא דיברא יתהון וכפרו
ברחלא תקיפא דיפרק יתהון: יקנאהו אקנין קדמוי בטעוותהון
במרחקהון אכעיסו יתיה: יזבחו לשידיא דלית בהון ממש טעוון דלא
חכימו יתהון חדתנין מן כדון אתבדין ולא אידכרין בהון אבהתכון:
צור תקיף דיברא יתכון אנשיתון ושבקתון מימר אלהא דיברא יתכון
ועבד יתכון מחלין מחלין: וירא וגלי קדם ייי והוה רגז מן כעסא
דאכעיסו יתיה בניא חביבא דהוו חביבין עלוי היך בנין והיך בנן: ויאמר
ואמר מיפך אפיך אפי רעותי מנהון אחמי מה הוו באחריותהון ארום דר
תהפכנין אינון בנין דלית בהון הימנו: הם אינון אקנין יתי בטעוון
דלא מה אכעיסו קדמוי במרחקתהון ואנא אקני יתהון באומא דלא אומא
באומא טפשא אכעס יתהון: כי אש ארום אשא נפקת בשעת רוגזי
ואוקדת עד שיול ארעיתא ותכלת ארעא ומליה ולהטת יסודי טוריא:
אספה אמרית במימרי למיתייא עליהון בישין גירי פורענותי אגרי בהון:
מזי מנפח כפן ואכילי עוף מסאב מרווחי רוחין בישין ושן ארבעתי ם
מלכוותא דמתילן לחיות ברא אגרי בהון עם חמתהון דתניניא זחלי עפרא:
מחוץ מן שוקא תתכל יתהון חרבא ומן קיטוני מדמכיהון אימתא ד
דמותא לחוד עולימין לחוד בתולין ינקין עם גברין סבין: אמרתי
אמרית במימרי למיתייא עליהון רגוז אבטל מן בני אינשא דוכרנהון:
לולי אילולי כעסא דסנאה יתקף דלא יתגברין עליהון בעלי דבביהון ודלא
יימרון ידנן אתפרען לן מן בעלי דבבינן ולא מן קדם ייי אתעבדת הדא:
כי גוי ארום אומא הדא אבידי עיצן בישן אינון ולית בהון סוכלתנו: לו
אילו חכימו ישראל וילפו אורייתא אתבוננו מה הוי באחריותא: איכה
כד הוו ישראל לעיין באורייתא ונטרין פיקודייא הוה חד מנהון רדיף אלף
ותרין מנהון ריבותא מערקין על דחטון וארגזון קדמוי תקיף שבק יתהון
ביד בעלי דבביהון: כי לא ארום לא כרחצונן רחצונהון דאומיא על
דחטינן וארגזינן קדמוהי איתעכ[בו] בעלי דבבינן דיינינן: כי מגפן ארום
עמא האילין עובדיהון מדמיין ל[ע]ברא עמא דסדום ומחשבתהון מדמייא
למחשבתי דעמא דעמורה עובדין בישין מתכלין ומררזלהון: חמת ארום
עמא האילין חמתיה מדמיא לחמתיה דתניניא בזמן דשתיין חמר ורוגזיהון
מדמי לרישי חיויא פתמנאי ואכזוראי וגזראי: הלא הלא הוא כסא דין
פורענותא ממזג ומתקן גבי לרשיעיא חתים באוצרי ליום דינא רבא:

לי נקם דידי הוא נקמתא ואנא הוא דמשלם לעדן דתמוט רגליהון דצדיקיא
ארום קריב הוא יומא תבריהון דרשיעיא ואשתא דגהנם עתירא להו[ן] ומזרז
ומייתי פורענותא עליהון: כי ידין ארום דאין הוא ייי דינהון דעמא
בני ישראל ועל עבדוי צדיקיא הוא מתנחם ארום גלי קדמוי ארום מטת
ידיהון דצדיקיא ואינון שביקין ורטישין ולית להון דסעד וסמיך: ואמר
ואמר עתידין אומיא למימר הן הוא אלהא דישראל תקיפא דאיתרחצו ביה:
אשר דיהוון מקריבין קדמוי תרבי נכסי קורבניהון וחמר ניסוכיהון דהוון
מקרבין קדמוי יקום כען ויפרוק יתהון דיהוון עליהון כמגנא: ראו
חמו ארום כדון אנא במימרי הוא ולית אלהא אוחרן בר מיני אנא הוא
דממית חיין בעלמא הדין ומחיי מתיא לעלמא דאתי אנא הוא דמחי ואנא
הוא דמסי ולית דמשזיב מן ידי: כי אשא ארום זקיפית ידי בשבועא
לשמיא ואמרית חי וקיים אנא במימרי לעלם: אם אם אשני בברקא
חרבי ותתקף בדינא ידי ימיני אחזור נקמתא לסנאוי ולבעלי דבביהון דעמי
אשלם גמליהון להון בישא: אשכיר ארווי גירי מן אידמהון וחרבי
תתכל בבשרהון מן אידם קטולהון דעמי ושיבייהון מן רישי גיבריהון פ
פולמרכיהון: הרנינו קלסו קדמוי עממיא שבחו יתיה עמיה דבית
ישראל ארום עלבון עבדוי צדיקיא הוא תבע ונקמתא יחזיר לבעלי דבבוי
ובחובי עמא לקייה ארעא ויכפר על ארעיה ועל עמיה: ויבא ואתא
משה ומליל ית כל שבח פתגמי שירתא הדא במשמעהון דעמא הוא והושע
בר נון: ויכל ואשלים משה למללא ית כל פתגמיא האילין עם כל
ישראל: ויאמר ואמר להון שוו לבביכון לכל פתגמין דיאנא מסהיד
בכון יומא הדין די תפקדון יתהון ית בניכון למיטר למעבד ית כל מילי שבח
אורייתא הדא: כי ארום לא פתגם ריקן הוא מנכון ארום הוא חייכון
ובפתגמא הדין תסגון יומין על ארעא די אתון עברין ית ירדנא תמן למירת
יתה: וידבר ומליל מימרא דייי עם משה היך זמן יומא הדין למימר:
עלה סק לטורא דעבראי הדין טורא דנבו דאית בארעא דמואב דאית
בלקבל יריחו וחמי ית ארעא דכנען דאנא יהב לבני ישראל לאחסנא:
ומות בהר ותתכנש בטורא דאת סליק לתמן ותתכנש בשלם לות עמך
היך מה דאתכניש אהרן אחוך בהור טורא ואתכניש בשלם לות עמיה:
על דסריבתון בשם מימרי בגו בני ישראל במי מצותא רקם במדברא דצין
על דלא קדישתון יתי בגו בני ישראל: ארום כלקביל תחמי ית ארעא ותמן
לא תיעול לארעא די אנא יהיב לבני ישראל:

פ פ פ

וזאת ודא ברכתא דיבריך משה נביא דייי ית בני ישראל קדם עד דלא
יתכניש: ויאמר ואמר ייי מן סיני אתגלי למתן אורייתא לעמיה דבית ישראל דנח
ביקריה על טורא דשעיר למתן אורייתא לבנוי דעשו וכיון דאשכחו כתיב
בגווה לא תהוון קטולין לא קבילו יתה הופע ביקריה על טור דגבלא למיתן
אורייתא לבנוי דישמעאל וכיון די אשכחו כתיב בגווה לא תהוון גנבין לא
קבילו יתה וחזר ואתגלי על טורא דסיני ועמיה ריבוון מלאכין קדישין ואמרו
בני ישראל כל די מליל מימרא דייי נעביד ונקביל ופשט ימיניה מגו להבי
אישתא ויהב אורייתא לעמיה: אף חבב הלא כל גלי וידע קדמוי דלאו
בנוי דעשו ובנוי דישמעאל מקבלין אורייתא אלא כל כדין למחבביה עמיה
בית ישראל כוות ריבוון דמלאכין קדישין דאף על גב דמייתי עליהון ייסורין
סגין לא בייחין ולא שרכין מן אולפן אורייתא והא אינון מדברין ואתיין לרגל
ענני ונטלין ושריין על פום דבירוי: תורה אמרין בני ישראל אורייתא
פקיד יתן משה יהב יתה ירתו ואחסנא לקהל שבטיא דבית יעקב: ויהי
ויקום מלך מדבית יעקב בכנשות רישי עמא כחדא ישתמעון ליה שבטיא
דבני ישראל: יחי ראובן בעלמא הדין ולא ימות במותנא תניינא דבה
מיתין רשיעיא לעלמא דאתי ויהוון עולימוי עם גוברין במניין: וזאת
ודא בירכתא דבריך משה נביא דייי לשבטא דיהודה ואמר שמע מימרא דייי
בקל צלותיה דיהודה ולות עמיה תעיל יתיה מן סידרי קרבא ידוי יתפרעון
מן בעלי דבבוי וסעד וסמך מן סנאוי תהוי ליה: וללוי ולשבטא דלוי בריך
משה נביא דייי ואמר תומייא ואורייא אלבישתא לאהרן גברא חסידא
דינסיתיה וקם בנסיונא ובדקתא יתיה במי מצותא דרקם ואשתכח מהימנא:

האמר

ויאמר דאמר על שבטא דלוי לאבוי ולאימיה לא נסיב אפין בדינא
ותמר ית אחוי לא חכים בעובדא דעגלא ועל בנוי לא קנא רחמין בעובדא
דזמרי ארום נטרו מימר פומך ובגזירת אורייתך אינון זהירין : יורו
כשרין אינון דילפון סידרי דינך לדבית יעקב וגזירת אורייתך קהל שבטא
דישראל ישוון קטורת בוסמין טבין ויכלון רוגזך וקורבן גמיר לרעוא על גבי
מדבחך יקרבון : ברך בריך יי חילות שבטא דלוי וקורבן ידוי תקביל
ברעוא תבר חרץ דסנאוי ובעלי דבבוי יפלון ולא יקומון : לבנימן
ולשבטא דבנימן בריך משה נביא דיי ואמר רחימא דיי ישרי לרוחצן עלוי
מגין עלוי כל יומיא ובתחומיה תשרי יקר שכינתיה דיי : וליוסף ולשבטא
דיוסף בריך משה נביא דיי ואמר בריכא היא מן קדם יי ארעיה דיוסף מן
בירכת טלא ומטרא דנחתין משמיא מן לעיל מן בירכת מבועי תהום דנובעין
וסלקין מן ארעא מלרע עבדא פירין טבין מן טוב עללת שמשא ומבכרא
ראשי מגדין בכל ריש ירח וירח : ומראש עבדא פירין טבין בזכות
אבהתא צדיקיא דמתילין לטוריא אברהם יצחק ויעקב, ובזכות ארבעתי
אמהתא דמתילן לגלמתא שרה רבקה רחל לאה : וממגד עבדא פירין
טבין בזכות ארעתא ומליתה ועבד רעותא דמן דאשרי יקר שכינתיה בסניי
יתיין כל בירכתיא האילין ויתעברון כליליא על רישא דיוסף ולקודקודא
דגברא דהוה שליט בארעא דמצרים והוה זהיר ביקריהון דאחוי : בכור
בכורותא ומלכותא ויקרא והדרא דיוסף אינון ארום כמא דלית למפלחת
בבכורי תורתא ולא למשעבד בקרני ראימא אלא היך תורא וריימנא מנגחין
בקרניהון כד הוון עמא האילין בני שבטא דיוסף נפקין לקרבא לקבל סנאוי
ומקטלין מלכין עם שלטונין אינון רבבתא דקטל יהושע בן נון מן אמוראי
והוא מן שבטא דבנוי דאפרים ואינון אלפיא דקטל גדעון בר יואש מן ם
מדינאי דהוא מן שבטא דבנוי מנשה : ולזבולן ולשבטא דזבולן בריך
משה נביא דיי ואמר חדותון דבית זבולן במיפקכון לפרגמטיכון וחדון דבית
יששכר במיתיכון בבתי מדרשיכון : עמים הא עמא האילין דבית זבולן
לטור בית מקדשא דיי יזדמנון ותמן יקרבון קורבנין קשיטין ארום תגרת
ימא יאכלון וסימניא דטמירא בחלא יתגליין להון : ולגד ולשבטא
דגד בריך משה נביא דיי ואמר בריך הוא מן דאפתי תחומא דגד נייח ושרי
באריא וכאריותא ולית אומא ומלכו דתקום לקיבליכון וכד הוה נפיק לקרבא
לקבל סנאוי קטילו חכימין בני קטליא מפרק רישא עד אדרעא :
וירא וחמא מן מן שירותא ארום אתר מזמן תמן לבירת קבורתה מקבעין
אבנין טבין ומרגלין ותמן משה נביא סופריהון דישראל קבור ויהוי היך מה
דהוה עאיל ונפיק ברישי עמא בעלמא הדין כן יהוי עאיל ונפיק לעלמא דאתי
זכותא עבד וסידרי דינוי אליף לבני ישראל : ולדן ולשיבטא דדן בריך

משה נביא דיי ואמ[ר] ... מרמי לנור בר אריון וארעיה תהוי שתיא מן בותניי
ולנפתלי ולשבטא דנפתלי בריך משה נביא דיי ואמר נפתלי ...
רעוא ומלי ברכן מן קדם יי מערב ימא דגינוסר ודרומא ירית : ולאשר
ולשיבטא דאשר בריך משה נביא דיי ואמר בריך הוא מבניא אשר יהי מרעי
ל...וי בשמיטא וארעיה תהוי עבדא משח כמיא : ברזל הא עמא האילין
דבית אשר בריין היך פרזלא וחסימין היך נחשא כיומי עולימתהון כן יומי
סבותהון : אין כאל לית כות אלהא דישראל די אשרי יקר שכנתיה
בשמיא וגותנותיה בשחקי מרומא : מענה במעונה אשרי שכנתיה
מן לקדמיהון ומתחות גבורתיה הוא מדבר עלמא וטרד בעלי דבביכון מן
קדמיכון ואמר במימריה למשיציה יתהון : וישכן ושרון ישראל לרוחצן
לבלחודיהון מעין ברכתא דבריך יתהון יעקב לארעא עבדא חמר ומשח
שמיא דאית מעילויהון איתפקדו למיחתה להון טלין ומטרין : אשריך
טוביכון ישראל מן כותכון עמא דפורקנהון מן קדם יי מגין סעדכון ותריס
חייליכון ישריר סייף גיותנותכון יתבדרון בעלי דבביכון מן קדמיכון ואתון
בית ישראל כד תהוין לעיין באורייתא ונטרין פקודיא על פירקת צוורי
מלכיהון תהון דרסין : ויעל וסליק משה מן מישרא דמואב לטורא
דנבו ריש דרמתא דאית לקביל יריחו וחווי ליה יי ית כל ארעא ית גל... עד
דן דקיסרוון : וית כל ארעא דנפתלי וית ארעא דאפרים ומנשה וירת כל
ארעא דיהודה עד ימא אחרויא : וית דרומא וית מישרא בקעת דיריחו
קרתא דעבדא חומרין היא זעיר : ויאמר ואמר מימרא דיי ליה אמר
משה נביא דא ארעא די קיימית לאברהם ליצחק וליעקב למימר לזרעייתך
בנייך אתן יתה חמי יתה בעיינך ולתמן לית את עבר : ומית תמן משה
עבדא דיי בארעהון דמואבאי על פום גזירת מימרא דיי : וקבר יתיה
בחילתא בארעהון דמואבאי כל קביל טעות פעור ולא חכם גבר ית קבורתי
עד יומא הדין : ומשה בר מאה ועשרין שנין בזמנא דאיתכניש לא כהיין
עיינוי ולא אישתנון זיותון דאפוי : ובכון בני ישראל ית משה במישרא
דמואב תלתין יומין ואשלימו יומי בכותא אבלא דמשה : ויהושע בן נון הוה
מלי רוח דחוכמ' ארום סמך משה ית ידוי עלוי ושמעו ליה בני ישראל ועבדו
היך מה דפקיד מימרא דיי ית משה : ולא קם נביא עוד בישראל כמשה
די חכים יתיה מימרא דיי ממלל כל קביל ממלל : לכל אתיא ומופתיא
וניסיא פרישתא דישלח יתיה מימרא דיי למיעבד בארעא דמצרים לפרעה
ולכל עבדוי ולכל ארעיה : ולכל ידא תקיפתא ולכל חזוותא רברביא
די עבד משה חמיין כל ישראל :

תם ונשלם תרגום ירושלמי של חמשה חומשי תורה.
שבח ותהלה לאל בורא עולם :

תרגום שני של מגלת אחשורוש

ויהי

והוה ביומי אחשורוש הוא אחשורוש חד מן עסר מלכין
די מלכו ועתידין בעלמא ואלין אינון עסר מלכין
מלכותא קדמיית דמלך מלכיא ייי צבאות דבעגלא
תתגדל מלכותא עליה תיניינא דנמרוד תליתאה דפרעה מלכא דמצרים
רביעאה דישראל חמישתא דנבוכד נצר מלכא דבבל שתיתאה דאחשורוש
שביעאה דיון תמינאה דרומי תשיעאה דבן דוד משיחא עשריית דמלך מלכיא
ייי צבאות דבעגלא תתגלי מלכותיה על כל דיירי ארעא כד מטת מלכות
בבל למוברא מן ארעא ושולטניה יהעדון מיניה לא הוו ידעין אנשי מדינתא
מן ישוון עליהון מלכא וקם אויל מרודך בריה בתריה לא הוו צבין אנשי
מדינתיה למוקמיה עליהון ברם מתיבין ואמרי ליה נבוכד נצר אבוך לא
הוא מרוריה עם אנשא ואיך מוקמין אנחנא יתך מלכא עלינן כבר מתפני
אבוך נבוכד נצר ואתי עלנא וקטיל יתן וכד שמע אויל מרודך ית פתגמא
הדין דאנשי מדינתיה אמרין ליה מתיב ואמר להו נבוכד נצר אבא מית וטריד
מן עלמא ועד כען לית אתון מהימנין מתיבין ואמרין ליה נבוכד נצר אבוך
ארגיש ית ארעא כולה וית מלכיא כולהון דעלוי מפרש כתבא הזה האיש
מרגיש הארץ ומרגיש ממלכות מא עבר אויל מרודך בההיא שעתא על
לבי גנזי מלכא ואפיק מתמן שלשוון דפרזל ודינחש ורמא בעקבוי דנבוכד
נצר אבוהי ונפק ונגד יתיה מקבריה דהכדין מפרש עלוהי כתבא ואתה
השלכת מקברך כנצר נתעב וכד חזו אנשי מדינתא דעבד אויל מרודך רעות
אבוי דבשמיא קמו כולהון בחדוה רבא ואלבישו ית אויל מרודך ארגונא
טבא דמלכותא ויהבו יקר סגיא ורבו יתירא מתיב דניאל גברא רתחמדתא
ואמר ליה לאויל מרודך הא כל יומוי דנבוכד נצר אבוך לא נפק אסירא מן
בייתיה לעלם דהכדין כתבא מפרש אסיריו לא פתח ביתה וכד אתחייבו
סנאיהון דיהודאי אתגבר וסליק עליהון נבוכד נצר אבוך ואחריב ית ארעא
דישראל ובזז ית קרתא ירושלם ואוקד ית בית מקדשא בנורא ואגלי ית
עמא דישראל ואיתייתיה לבבל ואגלי עמהון ית יהויכין מלכא דבית יהודה
ואסר יתיה בבית אסירי תלתין ושבע שנין מן קדם דלא שם עלוי רעות אבוי
דבשמיא ואף נבוכד נצר איתגבר בלבביה ואמר אין מלך ושליט אלא אנא
דהכא מפרש כתבא עלוהי אעלה על במותי עב אדמה לעליון: בהא שעתא
סבר אויל מרודך רעות אבוי דבשמיא ועל לבית אסירי ואפיק מתמן ית
יהויכין בר יהויקים מלך שבטא דבית יהודה ונפקו עמיה כל אסיריא מה
עבד אויל מרודך בההיא שעתא על לבי גנזי מלכא ואפיק מתמן כל משחנין
טביין וכל מיני בוסמין ואסחי יתיה ומשחיתיה ואלביש יתיה לבושא ד
דמלכותא ואכל לחם תדירא קדמוי כל חיוהי ודריוש מדאה קביל מלכותא
הוא אחשורוש מלכא פרסאה בר דריוש מלכא מדאה הוא אחשורוש
דאמר למייתי חמרא מן מאה ועסרין ושבע מדינן למאה ועשרין ושבע
מלכין דגניין קדמוי דישתי כל גבר וגבר מן חמר מדינתיה דלא יתנזק הוא
אחשורוש מלכא מעוותא הוא אחשורוש מלכא טפשא דאם תבטל מלכותי
ולא תבטל גזירתי דמיתקלקלן עצתיה ולא תקנן גזרתיה הוא אחשורוש
דאמר לאעלאית ושתי מלכתא ערטילתא קדמוהי ולא עלתה הוא א
אחשורוש דביומוהי איזדבנו דבית ישראל מגן בלא כסף כדכתיב חנם נמכרת
הוא אחשורוש דביומוי איתקיים על בית ישראל מה דכתיב בספר אוריתא
דמשה בבקר תאמר מי יתן ערב הוא אחשורוש חמשה כתיב בהון והוון
ואיתקריין רשיען: וחמשה כתיב בהון והוון ואיתקריין צדיקיא אברם הוא
אברהם: הוא אהרן ומשה: הוא משה ואהרן: הוא חזקיה הוא עזרא
אילין חמשא צדיקין: וחמשא רשיען קדמוהי נמרוד דכתיב ביה הוא הוה
גבר צייד הוא עשו אבי אדום הוא דתן ואבירם הוא המלך אחז הוא אחשורו
ועל דאמר ולא עבד איתקצרו יומוי ברם מהודו ועד כוש מהודו מערבא
ועד כוש מדינחא על מאה ועסרין ושבע מדינן הוא אחשורוש דקטל

אתתיה מטול רחמוי הוא אחשורוש דקטל רחמוי המן מטול אתתיה הוא
אחשורוש המלך מהודו ועד כוש והלא הודו וכוש קריבין הויאן חדא לחד
אלא היך דהוה שליט בהודו וכוש דהוון קריבין ליה הכי הוה שליט על מאה
ועסרין ושבע מדינן ואיפרכיא די להון כותיה אתמשכח דשלמה מלכא
שליט בכולי עבר נהרא מתפסח ועד עזה והלא תפסח ועזה קריבין הוין
חדא לחדא אלא היך דהוה שליט על תפסח ועזה דהוין קריבין הכי הוה
שליט על כולי עבר נהרא ארבע הינון דשליטו מסוף עלמא ועד סופיה תרין
מן אומי עלמא ותרין מן ישראל שלמה ואחאב מן ישראל באחאב כתיב אם
יש גוי וממלכה ונבוכד נצר ואחשורוש אלא אחשורוש איתקצרת מלכותיה
ולא הוא שליט אלא על מאה ועסרין ושבע מדינן ולמה זכה דישליט על מאה
ועסרין ושבע מדינן אלא אמר קודשא בריך הוא עתיד הוא למסבה לאסתר
דהיא מן בנת בנתא דשרה דחיית מאה ועסרין ושבע שנין תיעול בת בנתא
דשרה דחיית מאה ועסרין ושבע שנין ותמלוך על מאה ועסרין ושבע מדינן:

בימים ביומיא האינון כד הוה יתיב מלכא אחשורוש על
כורסיה דהוה מזומן ליה בשושן בירנתא הא כורסיה לא דידיה ולא דאבהתוי
אלא כורסיה דמלכא שלמה דאתקן יתיה חירם מלכא דצור בחכמא רבא
הוא שלמה מלכא רבא דאמליך יתיה קודשא בריך הוא מסוף עלמא ועד
סוף עלמא בחר ייי ביה עד דלא אתיליד ממעי אימיה רחם יתיה גלא ליה
רזין טמירין ואחוי ליה סיתרין עמיקין דעתא וחוכמתא יהב ליה ובינות
ליבא מן בראשית הוא הוה מסתכל בבעלי דינא כד הוו אתין למידן קדמוי
ועד אינון לא יכילין למללא קדמוי מילין דשקרא מן קדם דהוה ידע בין
זכאה ובין חייבא זיווא והדרא אשתפך עילוהי וכיתרא דמלכותא אתיהיב
ברישיה חינא וחיסדא אלביש יתיה כמא דאלביש לדוד אבוי כל יומין עבר
בכתר תלת עסרי שנין ביומא קדמאה דקביל ית מלכותיה ידידיה הוו קרו
ליה מטול דהוה רחים למלך עלמא ייי צבאות דהכדין כתבא מפרש וישלח
ביד נתן הנביא ויקרא את שמו ידידיה שלמה הוה קרון ליה מטול שלמא
דהוה ביומוי דהכין כתבא מפרש ואמר וישב יהודה וישראל לבטח בן הוו
קריין משום דהוה בני ית מקדשא דייי צבאות דהכין כתיב בנה בניתי בית
זבול לך: איתיאל הוו קרון ליה משום דמימר אלהא הוה בסעדיה וכן כתיב
ויחכם מכל האדם יקא הוה קרין ליה דהוה רב ושליט על כל ארעא מלכי
ארעא מדינחא ומערבא וכן כתיב ושלמה ישב על כסא דוד אביו כל מלכיא
דחילו מיניה כחדא אומיא ולישניא ליה ישתמעון ליה שידין ופגעין וחיין
בישין ורוחין איתמסרו בידיה מסין הוו מסקין ליה נוני ימא ועופי שמיא
כחדא בעירא וחיות ברא סלקין ואתין לבי טבחא למתנכסא מנהון לשירות
שלמה עתיר ותקיף וקנא ביכסין כסף ודהבא סגין לחדא פשר מתלין ומחוי
טמירין ומהודע רזין דלית ליה סוף סנאוי ובעלי דבבוי הוין רחמוי וכל ם
מלכוות ישתמעון ליה קמו כולהון למיחמי אפוהי ומתחמדין למישמע ממלל
דעתיה רמא ומנטלא רומם יתיה בדיל עבדיה דוד אבוי שמיה מהלך בגו
מלכוותא וגבורתיה בגו חכימין תמים וקשוט סטי מן ביש ודע ברזי שמיא
וחכים אלהא תקפת מלכותיה מן כל מלכוות וסוכלתנותיה מכל בני מחול
שמעו שמעיה וממלל דעתיה כחדא כולהון אתו למשאל בשלמיה רחימו
יתיה כל מלכיא איתרעדן מיניה כל שילטוניא קריבו ליה בניהון ובנתיהון
למהוי עבדין רהטין קדמוי צבין למיתב קדמוי ומתחמדין למישמע מילי פ
פומיה וחוכמתיה כד פתח למללא כרעין וסגדין קדמוי כל דעתידין אינון
די עלון קדמוי ופקרן יבסרון כל כרכיהון וסנאין אינון אתריהון ומדינתהון
ואתין למשמע מילי די חוכמתא נעימת פומיה איך מאחא דיהיב תושבחתא
למרי מלכין מפתח פומיה כחצוצרתא מרומם ומשבח למלכא רמא ליה
איתיהיב מפתחא רבא דפתחין ביה כל תרעי חוכמתא ובינת לבא ידע ושמע
מילי עופא כחדא בעירא וחיותא טביין ואיילין רהטין קדמוי אריין ונימרין
אחירו זיבא חכים בלישניה מנכל אומיא כחדא סבר כל מתיבתא זעין מיניה
כל מלכיא וכל מלכוותא רתיתא אחדו כל שלטוניא ולית איתיהיב כליל ריש
דיצחין דרמא שעבור על כל אינשא הוא הוה ריש כל מלכיא ומלכוותא
לקביל חברתה לא נשא זיינא כל מלכיא אתרעדו מיניה וכל מדינן גלה ליה
רזין וידע כל רזי בני אינשא בגין דעבד ויהב צדקתא ועבד גמילות חסדא

מן בראשית

מן בראשית הוא זכה בעלמא הדין ליהוי מלכא ואף הוא זמי לעלמא דאתי
הוא שלמה ... כא רבא דעבד כורסיה רבא דמלכותא חפי יתיה דהבא טבא
דאופיר מקובע באבני בורלא ומשקע באבני ציצא ושיישא ומקבעין ביה ז
זמרגדין וכרכודנין וכורלין ומרגליין וכל מנין טבין דכל מלך דלא אתעביד
כוותיה וכל מלכותא לא יכלין למתקנא כורסיה דדמי ליה ודין הוא עובדא
דכור... א קיימין עלוי תרין עסר אריון ולקיבליהון תרין עשר נשרין דדהבא
אריא לקביל נשרא ונשרא לקביל אריא מכוונין אילין לקביל אילין ידא דאריא
דדהבא לקביל גפיה נשרא דידהבא דשמליה וגפי נשרא די דהבא דשמליה
לקביל אריא די דהבא דימינא וסכום אריון שבעין ותרין ונשרא שבעין ותרין
וריש סגלגל לכורסיא מעיל אתר בית סותביה דמלכא וליה שיתין דרגין ד
דהבין דכתיב ויעש המלך כסא שן ושש מעלות לכסא וכן על דרגא קדמיתא
רביע תורא דידהבא ולקיבליה אריא די דהבא ועל דרגא תנינא רביע דיבא
די דהבא ולקיבליה אמרא די דהבא ועל דרגא תליתא רביע נישרא די דהבא
ולקיבליה אינקא די דהבא ועל דרג' ד' רביע נישרא דידהבא ולקיבלי טווסא
די דהבא ועל דרגא חמישיתא רביע שונרא די דהבא ולקיבלא תרנגולא ז
דדהבא ועל דרגא שתיתאה רביע בר נצא דדהבא ולקיבלא יונה די דהבא
ועל ריש כורסיא קיימא יונה די דהב אחידא בר נצא בידה ואף כדין עתידין
כל אומיא ולישניא יתמסרון ביד מלכא דבית ישראל ועל מריש כורסיא
קיימא מנרתא די דהבא מתקנא בתיקונהא ובבוציניהא ובחזורהא ובצביתהא
ובמחתיתהא ובכלידהא ובשושנהא וקיימין לקביל סטרא דמנרתא שבעא
קנין דמנרתא די דהבא דציירין עלה שבעת אבהת עלמא אילין שמהתהון
אדם קדמאה ונח ושם רבה ואברהם יצחק ויעקב ואיוב ביניהם ולקביל
סטרא תיניינא דמנרתא קיימין קנין אוחרנין דציירין עליהון שבעה חסידי
עלמא ואילין שמהתהום לוי קהת עמרם משה ואהרן ואלדד ומידד וחור
נביא ביניהון ועל רישי מנרתא קביע כדנא דדהבא דמליא משחא דזיתא
דכיא דמינה מדלקא דלקא לבית מקדשא ותחות מינה קביעא אגנתא רבת
די דהבא דמליא משחא דזיתא דכיא דמקרבין מינה משחא לבוצינא ד
דמנרתא וצייר עלה עלי כהנא רבא ותרתין שבלין דדהבא נפקין מן אגנתא
רבתא וציירין עלוי תרין בנוי דעלי חפני ופינחס ובגו שבלין די דהבא נפקין
תרין צנתרין דדהב דציירין עליהון תרין בנוי דאהרן נדב ואביהוא ותרין
מותבנין דדהבא חד לכהנא רבא וחד לסגן כהניא ועיל מן רישי כורסיה
קביעין שבעין כורסוון די דהבא די עליהון יתבין שבעין סנהדרין דדיינין דינא
קדם מלכא שלמה ותרתין בנת ימא יתבין מן תרתין אודנוי מלכא שלמה דלא
יזדעזע ועיל מרישי כורסיא קביעין ביה עשרין וארבעה גפנין די דהבא
דעבדין טללא למלכא שלמה וכד בעי מלכא שלמה למיזל לכל אתר די הוא
צבי כורסיא במוכנוי אזל תחותוי ומשים ית ריגליה על דרגא קדמיתא תורא
די דהבא פשיט יתיה על דרגא תיניינא ומן תניינא לתליתאה ומתליתיתא
לרביעתא ומרביעתא לחמישתא ומחמישיתא לשתיתיתא עד דנחתין נשרין
וחטפין ית מלכא שלמה ומסקין ומותבין יתיה על ריש כורסיא ותניינא כ
דכספא חד במוכנוי וכד שמעו מלכיא ית שמעיה דכורסא נחתו שבחו למן
די ברא עלמא כוליה וכד הוה סליק מלכא שלמה ויתיב על כורסיה דמלכותא
ויתיהיב ית כיתרא ברישיה ומן בתר כן הוה תיניינא מפקע במנגנון והוו
אריון ונישרין סלקין במנגנון ומטלין על רישיה מלכא שלמה ויונה דידהבא
הוה נחתא מן עמורא ופתחת ארונא ונסבה סיפרא דאורייתא ויהבא ליה
בידוי דמלכא שלמה למוקמה מה דאמר משה והיתה עמו וקרא בו כל ימי
חייו ותהי עימיה ויהי קרי ביה כל יומי חיוהי בדיל דיסגון יומוי על מלכותיה
הוא ובנוי בגו ישראל וכד אתא כהנא רבא למשאל שלמא דמלכא שלמה
וכל סביא הוו יתבין מן ימינא דכורסיה ומן שמאליה ודיינין דינא דעמא וכד
הוו עיילין סהדיא די סהדון קדם מלכא שלמה הוו מנגנין פקעין גלגליא
חזרין תורין בוערין אריותא נהמין דובין חטפין אימרין פעיין נמרין בעיין אב
אנקין בכיין שונרין טייסין טווסין מילילין תרנגלין מקרקרין בני נצן מחטפין
ציפורין מילילין למחטוף לבהון דסהדיא דלא יסהדון סהדותא דשקרא והוון
סהדיא אמרין בלבהון נסהיד סהדותא דקושטא ואילא בגינן עלמא מתעקר
הוון אריותא זחלין בוסמנן במסקיה דמלכא שלמה למיתב על כורסיה דמלכות
והיך כורסיא דמלכא שלמה לא הוה לכל מלכיא וכד איתחייבו סנאיהון

דישראל איתגבר וסליק ע... נבוכד נצר רשיעא מלכא דבבל אחריב ית
ארעא דישראל כד יהיב ית קרתא דירושלם ואוקיד ית בית מקדשא בנורא
ואגלי ית בית ישראל ואייתי יתהון לרבלה די בארע חמת ואגלי עמהון ית
כורסיא דמרנא שלמה וכד בעי מלכא נבוכד נצר רשיעא דיסק ויתיב עלוי
לא הוה ידע די במנגנון הוו סלקין ליה אפרים ית ריגליה על דרגא קדמאה
ואריא דדהבא פשיט ית עוטמיה דימינא ומחא יתיה על עוטמיה בשמאליה
והוה מחגר מיניה עד יום מותיה ומבתר נבוכד נצר מלכא דבבל אתא
אלכסנדרוס מוקדון ושבא ית כורסיא דשלמה מלכא ואוביל יתיה למצרים
וכד חזא יתיה שישק מלכא דמצרים ית שבחיה דכורסיה דהוה משובח מן
כל כורסי דמלכיא דהוה מתחמיד דיסק ויתיב עלוהי ולא הוה ידע די במנגנין
סלקין אפרים ית ריגליה על דרגא קדמאה ואריא די דהבא פשט עוטמיה
דימינא ומחא יתיה על עוטמיה דשמלא והוה מתקרי פרעה חגירא עד יום
מותיה וכד אתא אניפונים בר אנטיוכס מלכא וסליק על ארעא דמצרים
ואחריב יתה ושבא ית כורסיה מלכא שלמה ואייתיה בספינן ואישתמטת
פרעיה דכורסיה בשושילתא די דהבא ואייתין כל אומני דעלמא וכל קיניגיא
למתקנא ית פרעיה דכורסיה ולא יכילו למיתקנא יתיה עד יומא הדין וכד
בטילת מלכותיה וקם כורש פרסאה בתרוי ובזכות דיאיתעסק בבי מקדש זכה
דיסוק ויתיב על ההוא כורסי דמלכא שלמה דכוותיה לא הות לכולהון מלכין ז
בשנת תלת למלכותיה דנבוכד נצר הוון בית ישראל בכיין ומתמהין ואמרין
ווי לן אתגבר עוון שנאה כד ית ארעאן אחריב ית מדינתן בגלותא אגלי יתן
ודלא כשר עבד כן סכינא בשושילתא אסר ורברבינן בגלותא אגלי עולמתן
בחרבא קטיל וטפלינן אוביל בשביא כליל דתושבחן אתנסיב מינן וכד קמו
מלכיא דבית דוד ואינון מלכו עלמא כוליה ומן בתר דוד קם שלמה בריה
ואמליך יתיה קודשא בריך הוא על חיות ברא ועל עופי שמיא ועל ריחשא
דארעא ועל שידין ועל רוחין ועל לילין והוה ידע ממלל כולהון ואינון ידעין
במלליה דהכדין כתיב וידבר אל העצים וכד שפר ליביה דמלכא שלמה
בחמרא שדר וזמין לכל מדינחא ומערבא דהוו סמיכין ליה לארעא דישראל
ואגנייתהון בגו טרכונא בבית מלכותיה ותוב כד שפיר ליביה דמלכ' שלמה
בחמריה אמר למעלא נבלין וצילצלין ותופין וכינרין דהוה מזמר בהון דוד
אבוי ותוב כד שפר ליביה דמלכא שלמה בחמריה אמר לאיתאה חיות ברא
ועוף שמיא וריחשא דארעא ושידין ורוחין ולילין למרקדא קדמוי למחזי ד
רבותיה לכל מלכיא דגנין קדמוי וסיפרין דמלכ' קריין יתהון בשמהתהון וכולהון
מתכנשין ואתין לוותיה בדלא אסירין ובדלא זקיקין ובדלא אנש דבר יתהון
בההיא שעתא אתבעי תרנגלא ברא ביני עופיא ולא אשתכח ופקיד עלוי מלכא
דאייתי יתיה ברוגזא ובעא למחבלא יתיה מתיב תרנגול ברא קדמוי דמלכא
שלמה ואמר ליה שמע מרי מלכא דארעא אצית באודנך ושמע פתגמי הלא
תלתא ירחין די הבית עיצה בלבי ומלכין קשיטין עם מילותי מזוני לא אכלית
ומוי לא שתיתי ומן קדם דחזיית וטייסית בעלמא כוליה ואמרית אידא היא
מדינתא או שליטתא לא משתמע ליה למרי מלכא אסתכלית אנא וחזאית
מדינתא חדא כרכא דקיטור שמיה בארעא מדינחא עפרא יקיר מן דהבא
וכספא כזביל בשוקין ואילנין מן בראשית תמן נציבין ומגינתא דעדן אינון
שתיין מיא אית תמן אוכלוסין סגיאין כלילן ברישיהון מן תמן נציבין מן גינת
דעדן למיקום בקרבא לית הינון ידעין למחי בקושטא לא יכלין כרם ב
בקושטא חמיתי אתתא חדא שליטא בכולהון ושמה מלכת שבא כען אין שפר
עלך מרי מלכא איסר חרצי היך גיברא ואיקום ואזיל לכרכא דקיטור למדינת
שבא מלכיהון בשולשילתא אייסר ושליטניהון בכבלין דפרזל ואייתי יתהון
לות מרי מלכא ושפר פתגמא קדם מלכא ואתקריין ספרוי דמלכא וכתבו א
אגרתא וקטרו ית אגרתא בכנפיה דתרנגול ברא וקם וסליק לשמי מרום
וצניף צניפא והוה נצח ופרח ביני עופיא ותרחו בתריה ואזל לכרכא דקיטור
למדינת שבא והוה לעידן צפרא נפקת מלכת שבא למסגיד לימא ואחשיכו
עופיא ית שמשא ורמת ידה על לבושה ובז... תיתהון והות תמיהא ומתבהלא
כחת לותה תרנגול ברא וחזת והא איגרתא קטירא בגפיה שרת וקרת יתי
ומה הוה כתיב בגוה דמיני מלכא שלמה שלם ליכי שלם לרברבייכי דיאת
ידעת דאמליך יתי קודשא בריך הוא על חיות ברא ועל עוף שמיא ועל שידין
ועל רוחין ועל לילין ועל מלכיא דמדינחא ומערבא דרומא וציפונא אתין

שאלין בשלומי כען אין תצביין ותיתין ותשאלין בשלמי יקר סגיא אנא עביד לך מן כל דגנין קדמי ואין לא תצביין ולא תיתין ולא תשאלין בשלומי אשדר עלייכי מלכין וליגיונין ופרשין ואין תימרין מה מלכין וליגיונין ופרשין אית ליה למלכא שלמה חיות ברא אינון מלכין וליגיונין ופרשין ואין תימרין מה פרשין עופי שמיא אינון פרשין חיילי אינון רוחין ושידין ולילין אינון ליגיוני דחנקין יתכון על ערסתיכון בגו בתיכון חיות ברא קטלין יתכון בחקלא עופי שמיא אכלין ית בסריכון מנכון וכד שמעת מלכת שבא ית פתגמי איגרתא תנית רמת ידה על לבושא ובזעת יתהון שלחת וקרת לסבייא ולרברבניא ואמרת להון לא ידעתון מה שלח לי מלכא שלמה מתיבין ואמרין ליה אנחנא ידעין למלכא שלמה ולא חשבין ית מלכותי והיא לא אתרחיצת ולא שמעת מליהון ושלחת וקרת לכל ספיני ימא ואטענת יתהון אשכרין ומרגליין ואבני טביין וש ושדרת ליה שיתא אלפי טלין וטליין וכולהון בני שתא חדא וכולהון בני ירחא חד וכולון בני יומא חד וכולון בני שעא חד וכולון בני קומא חדא וכולהון בני קוצא חדא וכולהון לבושין לבושא ארגונא וכתבת איגרתא ושדרת ליה למלכא שלמה ביריהון מן כרכא דקיטור לארעא דישראל מהלך שבע שנין כען בצלותך ובבעותך דאבעי מן קדמך איתי לותך לסוף תלת שנין והוות לסוף תלת שנין אתת מלכת שבא לות מלכא שלמה וכד שמע מלכא שלמה דאתת מלכת שבא אפיק לותה ית בניהו בר יהוידע דדמי לשפרפרא דנפיק בעידן צפרא ודמי לכוכב נוגהא דמנהיר וקאים ביני כוכביא ודמי לשושנתא דקאים על פצידי דמיא וכד חזת מלכת שבא ית בניהו בר יהוידע אתרכינת מן רכובאה מתיב בניהו בר יהוידע ואמר לה למה אתרכינת מן רכוביך מתיבה ואמרה ליה לית את מלכא שלמה מתיב ואמר לה לית אנא מלכא שלמה אלא חד מן משמשיא דקיימין קדמוי ומיד אהדרה אפהא לאחורה ומתלת מתלא לרברבניא אין לא חזיתון אריא אתון חזון מרבעותיה ואין לא חזיתון מלכא שלמה אתון חזון שפר דגבר דקאים קדמוי ואיתיתה בניהו בר יהוידע לקדם מלכא וכד שמע מלכא דאתת לותיה קם ואזל ויתיב בבית זוגיתא וכד חזת מלכת שבא דמלכא בבית זוגיתא יתיב מחשבא בלבה ואמרה דמלכא במיא יתיב וחליאת חילוזה דתעבר וחזא לה סערא ברינלה מתיב מלכא שלמה ואמר לה שופריך שופרא דנשי וסעריך סער דגבר וסער לגבר שפר ולאתתא גנאי מתיבא מלכת שבא ואמרה ליה מרי מלכא אמתיל לך תלת מתלין דאין תפשר יתהון לי ידעה אנא דגבר חכים את ואי לא את כשאר בני אנשא מתיבא ואמרה מהו גרגריין דעא ודוולין דפרזל ודרלו אבנין ומשקי מיא מתיב ואמר לה גוכתא דכותלא מתיבה ואמרה ליה מהו עפר מן האדמה יצא ומאכלו עפר מן הארץ נשפך כמים ומביט לבית מתיב ואמר לה נפטא מתיבא ואמרה ליה ארקלין אזיל בריש כולהון וצוח צווחא רבא ומרירא רישיה כאגמון שבח לחורין גנאי למסכינין שבח למתים גנאי לחיין חדוי לציפורין בסים לנונין מתיב ואמר לה כיתנא מתיבא ואמרה ליה לא האמנתי לדברים עד אשר באתי ותראינה עיני והנה לא הוגד לי החצי הוספת חכמה וטוב על השמועה אשר שמעתי אשרי אנשיך ואשרי עבדיך אלה ואעיל יתה בגו טרכונא בבית מלכותא וכד חזת מלכת שבא רבותיה ויקריה יהבת שבחא למאן דברא יתיה ואמרת יהי יי אלהיך ברוך דאתרעי בך למיתב מינך על כורסיה דמלכותא למעבד צדקתא ודינא ויהבת למלכא דהבא וכספא טבא ויהב לה מלכא כל מה דצבת ומלכי מערבא ומדינחא וציפונא ודרומא כד שמעו שמעיה כולון כחדא מזדעזעין ואתון מן אתריהון ביקר רב וברכו רבא ובדהב ובכסף ובאבניא טבין ומרגלין וכד אתחייבו סנאיהון דישראל הוות ירמיה נביא מתנבא נבואן סגיאן עליהון ולא מקבלין מיניה אלהן שבישת יתיה רוחא דקודשא ואובילת יתיה לארעא שבט בנימן דהכין כתיב ויצא ירמיה מירושלם ללכת ארץ בנימן ואיך דהוה ירמיה נביא בגו ירושלם הוות בעי רחמי מן קדם אבוי דבשמיא ולא אתמסירת קרתא ירושלם בידיהון ד
דכסדאי ולא אחריבון יתה אלא איך ירמיה הוה בארע שבט בנימן אתגבר וסליק עליהון נבוכד נצר מלכא דבבל אחריב ית ארעא דישראל בז ית קרתא דירושלם וקליית בית מקדש בנורא ועד נבוכד נצר רשיעא יתיב באנטוכיא דבלהה שלח על ירושלם ביד נבוזראדן רב קטוליא ותרעי ית שורי דקרתא ירושלם וכד אתא ירמיה נביא וחזא ית קרתא ירושלם דאתחרב וחילוואתא דכסדאי מקפין לה הוה ירמיה נביא צווח בקלא רבא ובכי בכיא רבא ומרירא

מתיב וכן אמר פתיתני יי ואפת שבשתני יי ואשתבשית תקיפתא יתי ורכילתא וכד שמע נבוכד נצר רשיעא מלכא דבבל דאתכבישת קרתא ירושלם כניש כל חילוות דכסדאי ואתא וקם על בית מקדשא מניד ברישיה ומוביל ומייתי בידיה מן קדם די הוה יד מה דהוה בסוף משיריתיה דסנחריב כד אשתלחת עליהון מלאכא מן מרומא וקטל בהון תמני עסר רברבנין וחמשא אלפין פרשין ולא אשתייר במשיריתיה דסנחריב אלא הוא בלחודוי ונפקת תוב בת קלא ואמרת ליה נבוכד נצר מלכא דבבל קום אזיל ותוב לרגלה בארע חמת קלקל בחיצים שאל בתרפים שרא גירא למערבא והדר ונפל לגו ירושלם שרא גירא למדינחא והדר ונפל לגו ירושלם שרא גירא לרומי חייבתא דתתעקר בעגלא מן עלמא והדר ונפל לגו ירושלם וקם וש ושדר רברבנוי על ירושלם ומה שמהתהון נרגל שראצר שמגר נבו שר סכים רב סריס רב מג וקם ואזל בתר רברבנוי ועל לבית מקדשא
מתיב וכן אמר אנת הוא אלהא רבא דארגישתין ואייתיתין על קרתך ועל היכלך וכד חזא פיתחא דבית מקדשא דעמא מסאבא קיימין לקיבליה וסתם נפשיה ולא צבא למפתחא ואתון כל חילותא דכסדאי ואייתין עמון תלת מאה שיתין גמלין טעינין נרגין דפרזל ובלעת אינון פרתא בריאתא דבית מקדשא ועד כען לא יהבין נפשתהון לאיתפתחא עד דאתא פרנטוס ונכס חזירא וזרק מן דמיה על בית מקדשא וסאיב יתיה מן בתר דאיסתאיב פתח נפשיה ועל נבוכד נצר רשיעא לבית מקדשא ואזל ויתיב על עזרתא דזכריה בר יהוידע כהנא רבא וחמא נבוכד נצר לדמיה דמירתע בארעא ושאל לסבי דישראל ואמר לון דמא הדין דמא גברא הוא מתיבין ואמרין ליה נביא חד הוה ביננא והוה מוכח לן ולא קבילנא מיניה וקטלנא יתיה בבית מקדשא וכד חזא נבוכד נצר רשיעא ית פתגמא הדין אמר לון איתיו ואייתו לי ארבעת אלפי כהני בחירי ונכס יתהון עלוי דההוא דמא עד כען לא איה בלע בארעא עד דנזיף ביה נבוכד נצר ואמר ליה כולא אומתך תחרוב עלך ובתר כ
כן אתבלע וכד חזא כהנא רבא ית כהניא דאתקטילו לבש ית מעילי ואהקין באיפודיה ונסיב ית מפתחי מקדשא בידיה וסליק וקם על איגרא דהיכלא עני וכן אמר יהיב ביתא ומשלם לארוי ונטרויאלא הוינא ביה ורמא נפשיה לגו נורא ויקד וכד חזו שאר כהניא כהנא רבא דדליק בנורא אף אינון נסיבו ית כבליהון וית כנוריהון וכל מאני זמריהון ונפלו לגו נורא ויקידו וכד בעא נבוכד נצר למיעל ולמחזי בית קודש קודשיא איסתתימו תרעי היכלא ולא פתחין נפשהון עד די נפקת בת קלא משמי מרומא ואמרת ליה פתח לבנון דלתיך ובתר כן פתח נפשיה ועל נבוכד נצר רשיעא מסאבא לבית קודש קודשיא והוא שבוחיה דמלך כל עלמיא יי צבאות וחזא ית מאני קודשיא אתבלעו מן קדמוי רגז רוגזא רבא ונפק מן תמן כד מבהל וקטל קטלא רבא ושבא שביא רבא ואפיק ית עמא ישראל כד אסירין בשלשלון דפרזל ואוביל יתהון ערטילאין כד טעינין טעינין על צווריהון דחלא וירמיה נביא אזל עמון עד דמטא קברי אבהתא וצווח ובכא ועני וכן אמר אבהתנא מרחמני אברהם יצחק ויעקב קומו מגו קבריכון וחזו ית בניכון עמא דבית ישראל דאזלין בשביא ומהלכין בגלותא מתיבא רוח קודשא ואמרת ליה כבר אמרית לך ירמיה נביא כי אספתי את שלומי קם מקברי אבהתא ואזל ונפל על קברי אימהתא עני וכן אמר אימהתא מהימנייא שרה ורבקה ורחל ולאה קומו מגו קבריכון וחזון ית בניכון ובנתיכון עמא דישראל דרביתון יתהון בקושטא דאזלין בשביא ומהלכין בגלותא דלא מסאבא מתיבא רוח דקודשא וכן אמרת קל ברמא נשמע קם מקברי אמהתא ואזל ונפל על קברי נביאיא עני וכן אמר נביא נביאיא מרחמוני משה ושמואל קומו מקבריכון וחזון ית עמא בני ישראל דדברתון יתהון בקושטא דאזלין בשביא מהלכין בגלותא דלא מסאבא מתיבה רוחא דקודשא וכן אמרת כבר אמרית ירמיה נביא אם יעמד משה ושמואל לפני קם מקברי נביאיא ונפל על קברי מסחייא עני וכן אמר אוכלין יתי לחם אבילין ואשקיאן יתי כסא דתנחומין די אנא מתאבל על עמא דישראל דאזלין בשביא ומהלכין בגלותא מתיבא רוחא דקודשא ואמרת אל תבא בית מרזח והוה ירמיה ספיד ובכי ומייליל על בית ישר׳ דאזלין בשביא ומהלכין בגלותא ערטילאין וטעינין חלא על צואריהון אינון מהלכין ור ורברבניהון ושלטוניהון עד דמטון לאתרא דשמיה בית כורו ואפיקו לבושין ואלבישו יתהון עני ירמיה נביא ואמר לנבוכד נצר רשיעא ולכל חילותיה

נסבאי ראתון עימיה דילמא תיזלון לבתר טעותכון ותשבחון יתהון בקושטא
תדעון יומא קטילא קטלתון ועמא שיביא שביתון והוו מדברין ואזלין עד די
מטו די הוא מדינתא והוה ירמיה נביא בכי ומיתנח ונתרו מן עינוי תרתין
דמעין והוון תמן תרין מבועין דמיא עד יומא הדין וכד אתון מטון לנהרותא
דבבל עני מלכא נבוכד נצר רשיעא ואמר לון לבית ישראל אתיין אינון זמריא
דהויתון זמרין קדם מריכון רבא די בירושלם ייתון חמרין קדמי וכד שמעו
ליואי נטלו ית כינוריהון בערבתא דקיימין על נהרותא דבבל דהכן כתיב
על נהרות בבל על ערבים בתוכה ועבאון ליואי ואמרין ליה לנבוכד נצר
רשיעא אין אגן עברינן רעות אבונא די בשמיא והוינן משבחין קדם אבונן
בירושלם בידא די לך לא איתמסרינן השתא איך נשבח קדם שבחא די מרגן
דהכרין כתבא מפרש ואמר איך נשיר את שיר יי כד שמע נבוכד נצר
רשיעא ית פתגמא הדין עני וכן אמר קטולו יתהון על דאיתעברו על גזירת
מלכא עני פלטיא בר יהוידע חד מן ישראל ואמר ענא די מסרה מרה ביד
רעיא אתא דיבא וכסב מן ענא מן מאן מתבעיא עני ואמר ליה מן רעיא הוא
מתבעיא עני ואמר ליה ישמעון אודנך מה דאמר פומך ופקיד מלכא ואייתי
לצדיקיא מלכא ואעבירו מיניה ית שלשלוון דפרזל ונחש ושביית לבושיה
יסוריה: בשנת בשתא תליתא למלכותיה עבד משתיא לכל רברבנוי
ועברוי אוכלוסי פרס ומדי איסתרתיגין ורבנין די ממנן על פילכיא עטיפן
באיצטלוון דמילת לבישין ארגוונין אכלין ושתן וחדיין קדמוי: בהראותו
לא כתיב די אחזי ית עתריה אלא כתיב בהראותו את עושר כבוד מלכותו
וההוא די אחזי דבית מקדשא הוה ולבישרא ודמא אית עתרא כוליה עתרא
דקודשא בריך הוא דהכין כתיב דידי כספא ודידי דהבא אמר יי מרי חילוותא
שיתא בי גנזי הוה מחזי להון בכל יומא מאה ותמנין יומין דכתיב עושר כבוד
מלכותו ואת יקר תפארת גדלתו הא שיתא וכד חמון תמן ישראל מאני דבית
מקדשא לא הוו צביין למיגני קדמוי ואמרו ליה למלכא לא צביין יהודאין
למיגני מטול דחזיין מאני דבית מקדשא ואמר מלכא עיבידו להון סמכא
חורנא לגרמיהון: ובמלואת ובמשלם יומיא האילין אמר מלכא השתא
אעביד משקיא לבני אתרוי ואעילינון לדרת גנתא דנציבא אילני דפירי וד
ורבוסמני מה עבד כף אילנא לאילנא ועבר כיפין ותבר אילני דבוסמני
ואותיבינון ואשרו קדמיהון אבנין טבתא ומרגליתא ואילני מטללין:
ופקיד ושתיאן במאני דדהבא ובכסי דדהבא ודהוה שתי בכסא לא הוה
תני ושתי ביה תוב אלא מעלין ליה להוא כסא ומפקין חורנא והוו תמן
קוסקמי וכסי לא הוו דמיין להדדי מטול כן כתיב ומאני מן מאני משניין אלא
כד הוון מפקין למאני דבית מקדשא ומזיגו בהון הינון אומי עלמא הוה
מישתני זיויהון ומטול כן כתיב וכלים מכלים שונים וחמרא דמלכא רב מן
מאן דשתוי ומטול מן דהוה שתוהי מטול דהוה משאיל ליה לגברא בר כמה
שנין אנת והוא אמר ליה בר ארבעין שנין והוה משקי ליה חמרא בר ארבעין
שנין ודכוותיה לכל גברא וגברא ומטול כן כתיב ויין מלכות רב כיד המלך:
והשתיה ושתיאן בנימוסא ולית דמתנזיק ולמא לא הוו מתנזיקין
מטול מן כסא דאינשי פרסאה כד הוו אתיו לון כסא רבא דהוה לכיד ארבע
חמשא המינון והוה מתקרי שמיה פ[illegible]קא והוון משקיין ביה לכל גברא חד
ולא הוו שבקין ליה עד שתיאו ביה חד ומזוגא דהוה מזיג להון לפרסאי
עתרא רבא הוה עתיר ואיך הוה עתיד הוה מזיג ליה לגברא ועל דלא הוה
משכח [illegible]רא ושתי רמין ליה למזוגא עבירוהי טיבאי ולך זיפלן זוזין דמטול
דלא הוה משכח דשתי אלא אמר אחשורוש לא יעלון הני כסי לשיתוי אלא
איך דצבי כל גברא וגברא ישתי מטול דכתיב והשתיה כדת: גם
לחוד ושתי מלכתא עבדת משקיא לנשי והות מזגא להון חמרא אוכמא
ואותיבת יתהון בפלטין מטול דתחזי להון עתרא דמלכא והוין משאלין לה
היך דמיך מלכא והוות מחווה להין למה נשי בען דידען כל מידי והוות אמרה
להין מנגניא דמלכא לכא אכיל ולכא שתי ולכא דמיך מטול כן כתיב בית
המלכות: ביום ביומא שביעאה כד שפיר לביה דמלכא בחמרא ולכהון
דמאה ועסרין ושבע מלכין דהוו עמיה דהוו קטרין כלילא דמלכותא הוה
תיגרא ומצי ביניהון בטעם חמריהון הוו מתעסקין בזנותא מלכי מערבא [illegible]
אמרין נשי דילן שפירן ואוף מלכא אחשורוש בטעם חמריה מתיב ואמר
להון לית נשי בעלמא דשפירן אלא נשי בבליתא ואין לית אתון מהימנין לי

הא בבליתא חדא [illegible] די בגו טרכונא דמלכותא די לי אשלח ואקרי יתה
לקדמי ולקדמיכון ותחזון יתה דהיא שפירא מכל נשיא בההיא שעתא של[illegible]
עלה מלכא אחשורוש שבעא סריסיא:
להביא מתיב ואמר לון זילו ואמרו לה לושתי מלכתא קומי מן כורסי
מלכותיך ושלוחי ערטליא ורמי תגא ברישיך וכסא די דהבא ביד ימינך וכסא
די דהבא ביד שמאליך ועולי לקדמי ולקדמיהון דמאה ועסרין ושבע מלכין
קטרי תגי דיחזון יתיך דאנת שפירא מכל נשיא: תמאן מתיבא
ושתי מלכתא ואמרת לון לשבעא סריסיא גואי זילו ואמרו ליה למריכון שטיא
דאוף אינון שטיתון כותיה אנא היא ושתי מלכתא בת מלכיא דמלכי בבל מן
שריותא בלשצר אבא לקביל אלפא חמרא שתי ולא אטעי יתיה חמרא למימ
מילין דלא כשרין כותך בההיא שעתא אזלו ואמרו ליה למלכא פתגמי דושתי
מלכתא וכד שמע מלכא ית פתגמיא האילין רגז רוגזיה רבא רוגזיה דליק
ביה ותוב שלח לה ביד שבעתי סריסיא דמלכותא דיתבין קדמוי במלכותא
כען אזילו ואמרו לה לושתי מלכתא אין לא תשמעי מילי ולא תעלין לקדמי
ולקדמיהון מלכיא האילין קטילנא יתיך ומובידנא ית שופריך מיניך וכד א
אזלו רברבני מלכא ואמרו ליה ולא ספנת יתהון אלא מתיבא ואמרת לון
אזילו ואמרו למלכא טפשא דמקלקלין עצתיה ולא תקינן גזירתיה הלא אנא
היא ושתי מלכתא ברת אויל מרודך ברתיה דבריה נבוכד נצר מלכא דב[illegible]
מן יומא דאתבריתי עד כען לא חזא איניש גופי אלא אנת מלכא כען עיילא אנא
לקדמך ולקדמיהון דמאה ועסרין ושבע מלכין קטרי תגי קטלין יתך ונסבין
יתי לאינתא מתיבא רבתא דפרסאתא ואמרה לה לושתי מלכתא אין קטיל
יתיך ומוביד ית שופריך מיניך לא תפרסמי ית שם דיליך וית שם דאבהתיך
ולא תחזין גופיך וגוויתיך לכל בר אנש אלא מלכא בלחודוהי בההיא שעתא כד
אמרו רברבני מלכא דסריבת ושתי מלכתא למיעל היכמה די אמר מלכא די
שלח ביד סריסיא ורגית מלכא לחדא וחמתיה תקיפת עלוהי: ויאמר
ואמר מלכא לחכימיא ידעי זימנא ארום כן פתגמי מלכא קדם כל ידעי גזירין
ודינין: והקרוב ודקריבין ליה בעיצתא דרחיקין ודקריבין כרשנא מן
אפריקי שתר מן הנדיקי אדמתא מן ארום תרשיש מן מצרים מרס מרסנא
ממוכן מן ירושלם שבעתי רברבניא דפרסאי דחזין אפוי דמלכא דיתבין ק
קדמאה במלכותא: כדת ואמר לון מלכא סבון עיצתא מה נעבד לושתי
מלכתא על די לא עברת פקרניה דמלכא אחשורוש די שלח ביד סריסיא:
ויאמר ואמר ממוכן הוא דניאל ולמה אתקרי שמיה ממוכן מטול דכד
גלון שבטא דבית יהודה לבבל גלון עמהון חנניה מישאל ועזריה והוה דניא
בגלותא ואתעביד על ידוי ניסין וגבורן ותוב על ידוי דניאל אתגזר מן מרומא
דתתקטיל ושתי מלכתא בכן אתקרי שמיה ממוכן מתקן ואמר ממוכן קדם
מלכא ושלטוניא דהכין היא גזירת מלכא בזימנא דהוו יתבין עייצין עיצתא
הוו שליטין זעירי עייצין קדמוי ואין שפירת עיצת עבדין יתה ואין לא שפירת
עצתא די רברבין מנהון הוו עייצין וממוכן הוה זעירא דכולהון והוא יהב
עיצתא קדמיא קדם מלכא והוה ממוכן שקיל אתתא דפרסאתא והות עתיר
מיניה ולא הות צביא מתמלל עמיה אלא בלישנה ואמר ממוכן בגרמיה כד
אשתכח עליתא למכבש על נשיא דאינהון מוקירן לגובריהון בכן אמר ם
ממוכן מלכא ושלטוניא לא על מלכא בלחודוי אסטת ושתי מלכתא אלא על
כל עממיא ושליטיא דאית בכל מדינתא דמלכא אחשורוש: כי ארום
יפוק פתגמוי דמלכתא על כל נשיא כולהון למהוי שייטין בעליהון בעיניהון
ותהוי כל אתתא אמרה לבעלה דילמא את יקיר מן מלכא דאחשורוש די אמר
דתיתי ושתי מלכתא קדמוי ולא צביית למיתי: והיום ויומא הדין אמרין
שלטונתא דפרס ומדי דשמעין ית מיליא דמלכתא לכל שלטוניא דמלכא כמיסת
די הוי בסירא למרגז עלוהי: אם ובזמן דגזר ממוכן גזירתא הדא דחיל
מן נפשיה ואמר דילמא לא יעביד מלכא גזירתא דא די גזרית עלי ותידון יתי
דינין בישין ותקטול יתי אלא אנא אחזי די מלכא אחשורוש דילא תיעול
ושתי קדמוי ואומי יתה במומתא דפרסאי [illegible] דהינון דחלין מנהון לכן
אמר ממוכן אין על מלכא שפר יפוק דין פתגם מן קדמוי ויכתיב ויומי בגזרתי
דמדאי דפרסאי ולא יבטיל דלא תיעול ושתי קדמוי דמלכא אחשורוש ום
ומלכותה יתן מלכא לרעותה דטבא מינה: ונשמע ויתשמע פתגמא
דמלכא די יעביד בכל מלכותיה ארום סגיאה היא וכל נשיא יתנון יקרא

לבעליהון למן רברבניא ועד זעיריא׃ וייטב ושפר פתגמא בעיני מלכא
ושלטוניא ועבד מלכא מלוי ממוכן׃ וישלח ושדר איגראתא על כולהון
מדינתא דמלכא על מדינתא ומדינתא היך כתבה ועל עמא ועמא היך לישני
למהוי כל גברא מתיקר בביתיה ומתמלל היך לישן עמיה׃ אחר

בתר פתגמיא האילין כד נח רוגזא דמלכא אחשורוש שדר וקרא לכל
רברבנוי ואמר לון לא על ושתי אנא רגיז אלא עליכון אנא רגיז ומטול דאין
אנא אמרית מילתא בחמרא אתון למה גזרתון עלי למקטול ית ושתי מלכתא
ואעביר שמה מן מלכותא אוף לכון אנא קטיל מעבר שמכון מן מלכותא ובתר
דאתקטלו רברבנוהי דמלכא אדכרית ושתי וית מה דעברת וית מה דאתגזרת
עלה דלא הות שוויא לגזירתא דדינא דקטלא אלהא מן מרומא הוה דיסוף
זרעיה דנבוכד נצר מלכא דבבל׃ ויאמרו ואמרין עולימוי דמלכא שלטנוי
ומשמשנוי יבעון למלכא עולימן בתולתן יאיין שפירן בחיזוא׃ ויפקד
וימני מלכא שליטין ומהימנין על כל מדינת מלכותיה ויכנשון כולהין עולימן
בתולתן דשפירן בחיזוא לשושן בירנתא לבית נשיא על ידוי הגא סריסיה
דמלכא נטיר נשיא ואתיהבו תקוניהון׃ והנערה ועולימתא דתשפר
קדם מלכא תמליך חלפוי ושתי ושפר פתגמא באנפוי דמלכא ועבד כן׃

איש גברא יהודאה הוה בשושן בירנתא ושמיה מרדכי ולמה אתקרי
שמיה יהודאה אלא דהוה דחיל מן חטאה דעלוי איתנבי דוד ואמר יומא הדין
ימות גברא מישראל ומן הוא גברא דין הוא גברא מרדכי בר יאיר בר שמעי
בר שמידע בר בענה בר מוצא בר אילה בר מיכה בר מפיבשת בר שאול בר
קיש בר אביאל בר צור בר בכורת בר אפיה בר שחרים בר עזיה בר ששק
בר מיכאל בר אליאל בר עמיהוד בר שפטיה בר פתואל בר פיתון בר מליך בר
ירבעל בר ירוחם בר חנניה בר זבדי בר אלפעל בר שמרי בר זבדיה בר רימות
בר חושים בר שחורה בר עזה בר גרא בר בלע בר בנימן בר בריה בוכרא
די אתקרי שמיה ישראל ומה חמא מרדכי די אתקרי בר שמעי אלא אקיל
שמעי לדוד מלכא דישראל ואמר שמעי לדוד פוק לך גברא רשיעא וגברא
דחייב קטלא איתעני אבישי בר צרויה ואמר לדוד אזיל וסב רישיה דשמעי
מיניה אסתכל דוד מלכא בנביאותיה וחמא דמרדכי עתיד דקאים מיניה וכד
חמא דוד מלכא פקיד לשלמה בריה ואמר ליה בשעתא דיפסוק שמעי מ
מלמילד בר קטול יתיה די יזכי לעלמא דאתי ומטול דקאים מיניה ברא צדיקא
די על ידוי אתעבידו ניסין וגבורן לישראל בארבע גלותהון והוא מרדכי מרא
דכיא בר יאיר בר שמעי בר קיש בר שיבטא דבנימן ושמעי הוה חייב דנתקטיל
בדינא כמא דכתיב באורייתא דמשה דיינא דקושטא לא תצער ורבא בעמך
לא תלוט והוא דאקיל לדוד מלכא דישראל וחס עלוהי דוד דלא למקטול יתי'
וחמא דקיימין מיניה הני תרי צדיקיא ומתפרקין על ידיהון בית ישראל׃

אשר מרדכי ואסתר הוין מירושלם בגלותא דגלת עם יכניה מלכא
שבטא דבית יהודה וחזר וסליק מרדכי עם עמא דיתנדבון ויסקון ויבנון
לבית מקדשא תניינות ואוף אגלי יתיה נבוכד נצר מלכא דבבל זמנין תרתין
ואוף בארע בני גלותא נחת נפשיה מן ניסין וגבורן׃ ויהי והוה מרבי
ית הדסה היא אסתר והדסה הוה שמה כמה דאסא אך מטול דבסים ריחיה
דהדס בגו עלמא אף היא אסתר כדין הות עברא עובדין טבין בגו עלמא היא
אסתר דהיך שמה כדין הוין עובדהא ואתקרי שמה הדסה בלישנא עיבראה
ולמה אתקרי שמה הדסה מטול דצדיקיא מתילין בהדסה די עלה איתנבי
ישעיה נביא תחת הנעצוץ יעלה ברוש ותחת הסרפד יעלה הדס מהו נעצוץ
היגיתא היא חלוף היגתא יסק ברותא וחלוף המן רשיעא יסק מרדכי צדיקא
לזקיפא וסרפד היא אורבינא וחלוף אורבינא יסק אסא וחלוף ושתי תמלוך
אסתר ובגין אסתר גלה מרדכי די אמר בגלותא מה טב לי איזיל ואידכי לאסת'
דמן ארעא דישראל איתקרי שמה אסתר בשם כוכב נוגהא יונית איסתירא
והדסה אתקריית בשם צדיקיא וכן אמר על חנניה מישאל ועזריה והוא ד
דקאים בין הדסיא דיגלותא וצולה היא בבבל וכן כתיב האומר לצולה חרבי
ואסתר איתקרי שמה הדסה בש׳ אסא דאיך דלא אסא יבש קייטא וסיתווא
ואוף צדיקיא איה להון חולקא בעלמא הדין ולעלמא דאתי והיא אסתר הות
בת אחוי דאבוי דמרדכי היא אסתר בטליותה והיא בסיבותה ולא פסקת
מן עובדין טבין ולא הוה לה אבא ואמא וטלותה הוה יאיא בריוא ושפירא
וחסודא בחיזוא וכד מית אבוהא ואמה נסבה מרדכי ליה לברתא׃

ויהי והוה כד אישתמעו פתגמוי דמלכא וגזרתיה וכד אתכנשו עולימתא
סגיאתא לשושן בירנתא על ידוי דהגי סריסיה דמלכא נטיר נשיא וכד שמע
מרדכי דבתולתא מתבעיין שקל וכנשה לאסתר מן רברבנוהי דמלכא
אחשורוש דנפקין למבעי בתולתא דלא ייתון וידברנה ושמרה בגו ק
קיטון דלא יחמון יתה שלוחיא דמלכא ובנת עממיא כד הוון שלוחיא עוברין
הוון מרקדין ומחוין שופריהון מן כוותא ונפקו שלוחיא דמלכא ואייתיאו
בתולתא סגיאתא מן מדינתא ושלוחיא דמלכא הוון ידעין לה לאסתר וכד
חמו דלית אסתר עם הבין בתולתא אמרין חד לחד מנן לעינן במדינתא אית
הכא לנא במדינתן טלותא חדא יאיא בריוא ושפירא וחסודה בחיזוא יתיר מן
כולהון בתולתא דאייתינן כד אתבעית אסתר ולא אשכחת אודיעו למלכא
וכד שמע מלכא כתב בדיגטסים דכל בתולתא דתטשו מן קדם שלוחי מלכ
תרא היא גזירתא דתתקטל וכד שמע מרדכי פוקדנא דמלכא דחיל ואפקה
לאסתר בת אחוי דאבוי לשוקא ואדברת אסתר לבית מלכא על ידוהי דהגי
נטיר נשיא׃ ותיטב ושפירת טלייתא בעינוי ואתגמלת חסדא קדמוי
ואוחי ית צביאתהא וית מנוותהא למיתן לה וית שבעתי עולימתהא די חזיין
למיתן לה מן ביתיה דמלכא ומנוותה דהוון יהבין לאסתר הות יהבא להן
לפום עולימתא עממאיתא מטול דלא הות טעמא אסתר מיין מן ביתי דמלכא
ושני יתה וית עולימאתהא לטב מכל נשיא׃ לא לא חויאת אסתר ית
עמהא וית ילדותהא ארום מרדכי פקיד עלהא דילא תחוי׃ ובכל
ובכל יומא ויומא מרדכי מהליך קדם דרתא דבית נשיא למידע ית שלמא
דאסתר ומה ניסין אתעבדון על ידהא׃ ובהגיע וכד מטא זימנא רביתא
ורביתא למיעול לות מלכא אחשורוש מטול דהות לה כגזירת נשיא תרי
עסר ירחין ארום כדין שלמין יומהא רציבתהון מטול דאיבסמת שתא ירחין
במשחא במורא ושיתא ירחין בבוסמניא ובתיקוני נשיא׃ ובזה
ובהדנא רביתא עלא קדם מלכא ית כל מה דהות אמרה הוה מתיהיב לה
למיעל עמה מבית נשיא עד בית מלכא׃ בערב ברמשא הוות עיילא
ובצפרא הוות תייבא לבית נשיא תניינות על ידוהי דשעשגז סריסיה דמלכא
נטר נשיא ושמה מכתבתב ולא הות עלא תוב לותיה דמלכא אלא אין א
איתרעי בה מלכא ומתקריא בשמא׃ ובהגיע וכד מטא זמנא דאסתר
בת אביחיל אחוי דאבוי דמרדכי די דבר יתה ליה והות מרבי לה מן קושטא
היך ברתיה למיעל לות מלכא ולא בעת כל מידעם אלא מידן דהגי בעי סריסי'
דמלכא נטיר נשיא והות אסתר גמילת חינא וחסדא קדם כוליה כל חזייאה׃
ותלקח ואידברת אסתר לות מלכא אחשורוש לבית מלכותא לפלטין
בירתא עשיראה דהוא ירח טבת בשתא שבע למלכותיה׃ ויאהב
ורחים מלכא ית אסתר מכולהון נשיא ואתגמלת חינא וחסדא קדמוי מכ
מכולהון בתולתא ויהב תגא דמלכותא ברישה ואמליך יתה חלף ושתי׃

ויעש ועבד מלכא שירותא רבתא לכל שלטנוי ועבדוי ית משתיתא
דאסתר ואמר לה חוי לי הדין עמיך והיידין תולדותיך ואמרת לית אנא חכימא
לא עמי ולא תולדותי דמטול דכד אנא טליא מית אבא ואמא ושבקין יתי וכד
שמע מלכא אחשורוש מילהא חזר ושבק שביקין לכולי עלם ומתנן למדינת'
יהב מטול דחשיב מלכא בליביה ואמר בגרמיה אנא מוטיב לכולהון אומיא
ומלכוותא מטול די עמא דאסתר ביניהון׃ ובהקבץ וכד אתכנשון
בתולן תיניינות ולמה איתכנשון בתולן תניינות מטול אסתר דיתבא בפלטין
דמלכא ומלכא רחים יתה מטול מכל נשיא ושוי תגא דמלכותא ברישה וב
ובתולתא האילין למה איתכנשו תיניינות מטול דאמרו שליטין למלכא דאין
בעיא דתיגליא לך אסתר עמה ותולדותה קנאה בנשיא או חרנייתא והיא גליא
לך עמה ותולדותה מטול הכין כתיב ובהתכנשות בתולן תיניינות ומרדכי
יתיב בתרע מלכא׃ אין ולית היא מחויא אסתר ית עמה ותולדותה היך
מה דפקיד עלה מרדכי ואוף כד אתכנשו בתולתא לא גליית אלהא איך ד
דפקדה מרדכי וית מימריה דמרדכי אסת עבדת היא אסתר בטליותה מביכת
הות וכד עלת למלכות במכותא עלת מטול הכין אמר כתבא וית מימרית
דמרדכי אסתר עבדת היך כמה דהות מתרביא עמיה׃ בימים ביומיא
האינון ומרדכי יתיב בתרע מלכא רגז בגתנא ותרש תרין סריסוי דמלכא מן
נטרי מבוא ובעו לאושטא ידיהון דיקטלון למלכא אחשורוש ויהבון עיצה
ביניהון ושוואו חיויא חורמנא בבוזא די דהבא דהוה שתי בה אחשורוש די

ויבעי מלכא משתי ביה יתנון ליה ומחוי חיווא ויקטליה ויודע בכן אתחוי
פתגמא ברוח קודשא למרדכי ואזל מרדכי ותני לאסתר מלכתא ואמרת
אסתר ל[illegible]א בשמיה דמרדכי: ויבקש ואתבעי פתגמא ואשתכח
מהימן ואיתלון תרויהון על קיסא ואתכתיב בספר דכרן יומתא קדם מלכא:
אחר כתר פתגמיא האילין רבי מלכא אחשורוש ית המן בר המדתא אגגיא
בר סרח בר בוזה בר איפלוטס בר דיוסף בר דיוסים בר פרוס בר מעדן בר
ב[illegible]קן בר אנתימרוס בר הדירום בר שגר בר נגר בר פרמשתא בר ויזתא
בר עמלק בר לחינתה דאליפז בוכריה דעשו ורבייתיה ונטיל יתיה ושוי ית
כורסיה עיל מן כל רברבנוי ועבדוי: וכל עבדי
וכל עבדי מלכא די בתרע בית מלכא כרעין וסגדין להמן מטול דהכין פקיד
עלוי מלכא ומרדכי לא הוה כרע קדמוי ולא הוה שאיל בשלמיה: ויאמרו
ואמרו עבדוי דמלכא די בתרע בית מלכא למרדכי מה רבותא אית לך יתיר
עלינן דהנן כרעין וסגדין קדם המן ואת לא כרעת קדמוי מטול מה את מעבר
על פוקדנא דמלכא עני מרדכי ואמר להון טפשיא חסירי לבא שמעון מיני
מלתא חדא ואמרו ליפתימא מאן איתוי בר נשא די הוא מתגאה ומתרברב
הוא ילוד מן אתתא ויומין זעירין ובתילדותיה בכיא ואליא וריבותי עקתא
ותיכחתא וכל יומי מלי חימתא וסופיה הדר לעפרא ואסגוד אנא קדמוי לא
אלא סגיד אנא לאלהא רבא וחייא וקיימא די הוא חד בשמיא די הוא אשא
אכלא אשא מלאכוי נורא תלה ארעא באדרעיה מתח רקיעא בגבורתיה ב
בציבוניה מחשיך שמשא ברעותיה מנהיר חשיכא בחכמתיה עבד ימא
סגיתיה בחלא כמזופתא שוי טעים מויי במילחא וריתא דגלגלוי בחומרא אסר
יתיה פתורויה באוצרי תהומא בגין דלא יסק לארעא יתבא רעיש ולא עבר
תחומיה במימריה ברא רקיעא ומתח יתיה איך ענבא באוירא פריס איך
ערפילא על עלמא מגין היך משכנא על אפי ארעא טעין בחיליה דעיל ודרע
רהטין קדמוי שמשא וסיהרא וכימה וכוכביא ומזליא לא בטילין שעא חדא לא
בייחין אלא רהטין קדמוי כאיגרין אזלין לימינא ולשמאלא למעבר רעותיה דמן
דברא יתון ליה יאי לשבחא ולמסגוד קדמוי ענין ואמרין ליה למרדכי והא
אשכחינן דאבהתך סגדו קדם אבהתיה דהמן עני מרדכי ואמר להון מן איתוי
דסגיד קדם אבהתיה דהמן אמרין ליה לא כרע אבוך יעקב קדם עשו אחוי
די הוא אבוי דהמן אמר לון אנא מזרעית דבנימן וכד סגיד יעקב קדם עשו
בנימן לא ילוד הוה ולא סגיד קדם אניש מן יומוי מטול כדין נטר יתיה קדם
עלמא במעי דאמיה עד עידן דיסקון לארעא דישראל ויתבני בית מקדשא
בארעיה ותישרי שכינתיה בתחומיה וכל בית ישראל יחדון תמן ועממין כרעין
וסגידין בארעיה ואנא לית אנא כרע וסגיד קדם המן רשיעא בעיל דבבא
הדין: ויהי והוה כד הוון אמרין ליה יומא ויומא ולא שמע לון ותניאו
להמן דיחזון אין קיימין מילוי דמרדכי מטול דאמר לון דהוא יהודאי: וירא
וחזא המן מטול דלא צבי מרדכי למכרע ולמסגוד קדמוי ואיתמלי המן על
מרדכי חמתא: ויבז והוה קליל בעינוי למושטא אידא במרדכי בלחודוהי
מטול דתניאו ליה ית עמא דמרדכי ובעא המן לשיצאה ית כל יהודאי די בכל
מלכות דאחשורוש עמיה דמרדכי: בחדש בירחא קדמאה הוא ירחא
דניסן בשתא תריסר למלכות אחשורוש צבע פייסא לשיצאה עמא קדישא
נפלת ברת קלא מן שמיא וכן אמרת לא תדחלון כנישתא דישראל אין תהדרין
בת תובתא איהו יהא ערב חילופך בכן שרי שמשי ספרא לצבעא פייסא
דערבין קדם המן מן יומא ליומא שרי מן חד בשבא ולא אסתייע מן בגלל די
ביה אתבריאו שמיא וארעא בתרין בשבא לא על מן בגלל די ביה אתבריאו
רקיעא בתלת בשבא לא על מן בגלל די ביה אתברי גינתא דעדן בארבע
בשבא לא על מן בגלל די ביה איתבריאו שמשא וסיהרא ושבעא כוכבי ותריסר
מזליא בחמשא בשבא לא על מן בגלל די ביה אתבריאו לויתן ותרנגול ברא
דאיתעתדו לכנישתא דישראל לסעודת יומא רבא בשתא בשבא לא על מן
בגלל איתבריאו אדם וחוה בשבא לא על מן בגלל די ביה דאיהוא קיים בין
מימרא דייי ובין עמא דישראל פסק מן יומיא ושרי בירחיא בניסן לא על מן
בגלל זכותא דפסחא באייר לא על מן בגלל די ביה נחת מנא בסיון לא על
מן בגלל די ביה איתיהב אוריתא בסיני בתמוז לא על מן בגלל די ביה אתפקע
שור ירושלם ולא חזי למיקם עקתא תרין זמנין: באב לא על מן בגלל די ביה
פסקו מתי מדברא וביה הדרת שכינת מרי עלמא ומלילת עם משה באלול

לא על מן בגלל [illegible]ליק משה בטורא דסיני למיסב תרין לוחין אורייתא
בתשרי לא על מן ב[illegible]י ביה משתבקין חוביהון דישראל: במרחשון לא
על מן בגלל די ביה נחת מבולא ואישתזיב נח ובנוי וכל דהוו עימיה:
בכסלו [illegible]א על מן בגלל די ביה איתיסר בית מקדשא: בטבת לא על מן ב[illegible]
די ביה סליק נבוכד נצר רשיעא על ירושלם ומיסת הוי לעקתא ההיא:
בשבט לא על מן בגלל די ביה דהוא ריש ירחי שתא לאילני די מנהון מקרבין
ביכוריא בר מטא לסוף תריסר ירחי שתא דאי הוא ירחא דאדר חדא ואמר
בליען אינון בידי היכנוני דימא ולא הוה ידע דבנוי דיוסף מתילין לנוני דימא
דהכדין כתיב ובנוני ימא יסגון בגו בני אנשא על ארעא: ויאמר ואמר
המן למלכא אחשורוש אית עמא חד יהודאי מבדר ומטלטל ביני עממיא בכל
מדינן מלכותא גיותנין ורוחין רמא מלקטין פישרי טבתא ויתיבין בחצבי תמוז
ועובריהון שניין מכל עם ונימוסיהון מכל דינן ובנימוסנא לא מהלכין וב
ובעוברנא לא צביא נפשהון ועיבידתיה דמלכא לית אינון עבדין וכד חזיי
לנא רקיקין בארעא וחזיין לנא כמידעם מסאבא וכד אנחנא נפקין למימר
למשמע בעוברתיה דמלכא מנהון סלקין בשורין ופרצין גדרין ועלין בחררין
ונפקין בפירצין וכד אנחנא רהטין מתפוס יתון מהדרין וקיימין מבריקין
עיניהון וחרקין בשיניהון ומבטשן בריגליהון ומבהלין יתנא ולית אנחנא
יכלין למיתפס יתון מן בבתיהון לית אנחנא נסבית ומן בנתנא לא נסבין [illegible]ן
ומן דדבר מנהון למעבר עיבידתיה דמלכא מפיק ליומא ההוא בשיהי פירהי
ויומא דאינון צביין למיזבן מיננא אמרין לנא יומא שריא הוא ויומא די אנחנ[illegible]
צבין למיזבן מנהון אסרין עלן שקין ואמרין לן יומא אסירא הוא בשעתא
קדמיתא אמרין שמע קרינן בתיניתא אמרין צלויי מצלינן בתליתיתא אמרין
לחמא אכלינן ברביעתא אמרין לאלהא די בשמיא מברכינן די הב לנא לחמא
ומיא בחמישיתא נפקין ובשתיתיתא תייבין ובשביעתא נפקין לאפיהו נשיהון
ואמרין איתיאו גרוסיא דעקת לכון כעובדתא דמלכא רשיעא חד לשבעא
יומין עבדין שבא עלין לבית כנישתהון קרין בספריהון ומתרגמין בנביאיהון
ולייטין במלכנא ותברין לשולטננא ואמרין הדין הוא יומא שביעא דנח ביה
אלהא רבא וביתחהון לשבע יומין נפקין בפלגות ליליא בשיהון ומסאבן ית
מיא ולתמניא יומין גזרין ערלת בניהון ולא חייסין עליהון ואמרין דנהוי שניין
מבני עממיא ולתלתין יומין קרין ירחא ואמרין חד חסר וחד מלא בירח ניסן
תמניא יומין טבין עבדין ביה ועבדין הדליקה ומרכותא וגרפין חמירא מן קל
פטירא ואמרין דין הוא יומא דאתפריקו ביה אבהתנא מן מצרים וקרין יתיה
יומא דפסחא עלין לבית כנישתא קרין בספריהון ומתרגמין בנביאיהון ו
ולייטין למלכנא ותברין לשולטננא ואמרין כהכדין דמיתגריף חמירא מן קל
פטירא הכדין תתגריף מלכותא רשיעתא מן בינגא וכן יתעבד לנא פורקנא
מן מלכא טפשא הדין בירח סיון תריי יומין טבין עבדין ביה ועלין לבית
כנישתהון קרין שמע ומצלין וקרין באורייתהון ומתרגמין בנביאיהון ולייטין
למלכנא ותברין לשולטננא וקרין יתיה יומא דעצרתא וסלקין לאיגר בית
אלההון ושדיאו חזורי תפוחים ומלקטין יתהון ואמרין היך מה דמלקטין ה
חזורי הכדין יתלקטון ביניהון מן בינגא ואמרין דין הוא יומא דאתיהיבת א
אוריתא לאבהתנא על טורא דסיני לעידן בעידן ריש שתא קרין בחד בתשרי
עלין לבית כנישתהון קרין בספריהון ומתרגמין בנביאיהון ולייטין למלכנ[illegible]
ותברין לשולטננא ותקעין בחצוצרן ואמרין יומא הדין על דכרן אבהתנ[illegible]
קדם אבונא די בשמיא דכרנא דילנא לטב ייעול ובעלי דבבנא לביש וכד
מטי בתשעה ביה ניכסין חיון ואווזין ואכלין ושתין ומתפנקין אינון נשיהון ז
ובניהון ובנתיהון בעשרא ביה קרין יתיה צומא רבא וצייימין אינון נשיהון
בניהון ובנתיהון ומעיקין טפלהון ולא חייסין עליהון ואמרין יומא הדין ם
מתכפרין חובנא וחובי דילנא ומתכנשין ומתוספין על חובי בעלי דבבנא
ועלין לבי כנישתהון וקרין בספריהון ומתרגמין בנביאיהון ולייטין למלכנא
ותברין לשולטננא ואמרין כדין תתכפר [illegible]ותא דהדין טפשא מעלמא ובעיין
רחמין ומתחננין די מות מלכא ויתבר של[illegible]יה בחמשא עשר ביה מטללין
מטלין איגר ביתיהון ונפקין לבוסתננא ו[illegible] ולבנא וקטפין אתרוגנא
ומפשחין חילפנא וחרבין כוסתננא ועקרין סייגיהון ולא חייסין ועבדין להון
הושענא ואמרין כמידעם דעבד מלכא בניסרוי אנחנא עברין ועלין לבית כ
כנישתהון וקרין בסיפריהון ומצלין ותריין

חריין והדרין בהושענא ושוורין ומרקדין היך גדיין ולי ידעינן אם מילט לייטין לנא ואם מברך מברכין לנא וקריין יתי חגא דמטלת ולא עברין עיבידת דמלכא אמרין לן יומא אסירא הוא ומפקין לשתא בשהיפיהי ולא יעברון בה עבידתא מלכא לחמשין שנין קריין יובלא לשבעה שנין קרין שבועה לתרין עסר ירחין קרין שתא לתלתין יומין קרין ירחא ועבדין יומא טבא לשבעא יומין קרין שבתא ועבדין ליה יומא טבא דניחא מרי מלכ כד הוה מלכותהון קיימא עליהון קם מנהון מלכא חד דויד הוה שמיה חשיב עלינן מחשבין בישין ובעא לשיציא יתנא ולאובדנא מן עלמא קטל יתנא תרתין פטימן וחד שבק ודישבק לעבדין יתהון שבק דהכדין כתב וימדדם בחבל השכב אותם ארצה ובתרוהי קם מלכא חד מן מלכיא די הוו קדמך נבוכד נצר הוה שמיה סליק עליהון ואחריב ית מקדשהון ובזית קרתהון ואייתי יתהון בגלותא עדיין רוחיהון רמא ועד כען לא שבקין גסותיהון ואמרין בני אבהתא אנחנא דמן עלמא למלכא לית אנחנא פלחין וסגדין ולשולטניא ליה אנחנא משתמעין ולכל אתר ואתר איגרתהון אזלין ומטיין למבעי רחמין קדם אלהא דימות מלכא ותברי שולטניא ולית אנחנא ידעין כד נחיתו אבהתהון למצרים לא נחיתו תמן אלא בשבעין נפשן וכד סליקו מתמן סליקו בשיתין רבבן והשתא דאיתנו בגלותא לית להון מידעם ואמרין בני חסידין וטבין אנחנא דמן עלמא ולית מסכינין וחסורין בעלם כותהון ועמא הדין מבדר ביני קרייתא מנהון מזכני קירא ומנהון רברבין כל דמזבנין מזבנין בעושקא ולא זבנין בשויאו וית גזרתיה דמלכא לית הינון עבדין ולמלכא לא שוה למקיימא יתהון: אם

אם קדם מלכא ישפר יתכתיב להובדיהון ועל כל חד וחד מנהון אנא יהיב לך מאה זוזי דסכום אבהתהון כד נפקו ממצרים הוה שית מאה אלפי גברי וסכום שית מאה אלפי זוזי הוין עשרת אלפין ככרין דכסף לחוד קולמוסא איתיהב לי וכספא יהי מתיהיב על ידא דעבדי מטבעא לאעלא לבית גנזי מלכ עני מרי עלם וכן אמר הא כבר יהבו סלעא לגולגלתא כד נפקו ישר ממצרי דסכום סילעא הוי מאה ככרין ואלפא ושבע מאה ושבעין ושבע סלעין ולית לך רשו למזבנהום ולית רשו לאחשורוש לזבונהון: ויסר

ואעבר מלכא ית עזקתי מעילוי ידיה ויהב יתה להמן בר המדתא אגגיא מעייקהון דיהודאי: ויאמר

ואמר מלכא להמן כספך יהיב לך ועמא למעבד ביה מה דשפיר בעינוי ואת מלכא אחשורוש לא היך זבונא עבדת ולא היך מזבננא זבונ יהיב דהבונא ומזבננא שקיל דהבונא את לא זבונא ולא מזבננא ויהבת עיזקתך להמן ואמרת ליה כספך יהיב לך ועמא למעבד ביה מה דשפיר בעינך עלך אתקיים כתבא דכתיב קדשא דדהב בנחיריה דחזירא כמא לא שפירא קדשי לחזירא כדין לא יאיא לך מלכותא ואת דמי לאיתתא דשפירא וסרי טעמא: ויקראו

ואתקריאו סופרוי דמלכא בירחא קדמאה בתלת עשר יומין ביה דהוא ירח ניסן ואתכתיב כל מה די פקיד המן על יקרוי דמלכא ועל רברבנוי דאית בכל מדינתא ומדינתא ועל שלטוני עמא ועמא מדינתא ומדינתא היך כתבה ועמא ועמא היך לישניה בשום מלכא אחשורוש אכתיב ואתחתים בעזקתיה דמלכא: ונשלוח

ואשתדרין איגרתא בידי רהיטיא לכולהון מדינאתא דמלכא לשיציא למקטול ולאובדא ית כל יהודאי מן טלאי ועד סבי טפליא ונשיא ביומא חד בתלתא עשר יומין לירחא דתרי עסר דהוא ירח אדר ואוף בתיהון ביזו: פתשגן

ואתפרש כתבא ואסתמת מילתא לכל מרינתא ומדינתא איתגלי לכל עממיא דיהוון איטומוס עבידין ליומא הדין על כל דין למירעא יתך במדה לא בטיל אתיין חזון אחוי דיוסף על דזבנוי לארע נוכריתא בני בניהון אזדבנו לארעא נוכרייתא ובנימן לא אשתותף עם אחוי מטול כן נפקו מן בני בנוי פריקין לישראל הוא מרדכי ואסתר: הרצים

רהטיא נפקו טרידין ורחיפין במלתיה דמלכא ודיטגמא אתפרסת בשושן בירתא ומלכא והמן יתיבו למיכל ולמישתי וקרתא דשושן הות בכיא: ומרדכי

ומרדכי צדיקא חזא ברוח קודשא ית כל מה דאתעביד שרי מלכא להיכלי ביד עבדוהי צדיקיא לות חגי זכריה ומלאכי דיתבון בלשכת גזית ומתנבין תמן על שורא רבא דירושלם ומן בתר דאתפניאו ביה שבעין ותרין מגדלין שדר אחשורוש רשיע ואייתי מאה ועשרין ושבעה סופרין מן מאה ועשרין ושבעא מדינן גבר גבר מגילתיה ופינקסיה בידוי ויתיבו בתרעי שושן וכתבו ושלחו גזירתא קשייתא על יהודאי ועל נימוסיהון ואיגרתא קדמאה כתבו לה בשמי דמלכא וחתמו לה בעזקתיה דמלכא ושדרין יתה ביד רהטיא והכדין הוה כתיב באיגרתא ובפוגני נגמי איבון דמיני מלכ דאחשורוש לכל עממי ואומי ולישנייא דיירין בכל ארעא שלמכון יסגא מודעיננא לכון דגברא חד אתא לוותנא לא מן אתרנא ולא מן מרינתנ הוא ואתא לאתוספא עלנ ולאיתגבר על בעלי דבבנא בדקנן ביה והמן שמיה בר אגג מלכא בר עמלק רבא בר רעואל בר אליפז בוכריה דעשו בר שליטין ומרי נכסין ועתירי ארעון ושאל מיני שאלתא זעירא וקלילא וחווי לי על יהודאי ועל מיליהון ועל ום נימוסיהון ועל דלא כשרין ואמר לי כד נפקו ממצרים שיתין ריבבן גבריהון ואנא אתן לך שיתין ריבון מני דכספא מנה ומנה לכל גבר וגבר ועמא הדין זבנית ליה לקטול כען אנא מלכא אחשורוש סגי חדיתי ורעתי שפרית עלי וכספא נסיבית מיניה ועמא זבינית ליה לקטולא כען אכולו ושתו וחדו כמה דאנא אכיל ושתי וחדי דאחיד בקשתא ליחוד בקשתא דאחיד בסייפא ליחוד בסייפא פוקו ושלוטו בהון לארבעת עשר ולחמש עשר לירח אדר דלישנא ולא תחוסון לא על מלכיהון ולא על שליטיהון ולא על רברבניהון ולא על דרדקיהון אלא יתהון קטולו וממוניהון בוזו גבר גבר לנפשיה דמיני מלכא אחשורוש לכל עממיא ואומיא ולישניא לכל אתר ואתר ולכל מדינה ומ ומדינה ולכל שבטא ושבט ולכל זרעי וזרעי כל קרייא וקרייא די משתכח תמן עברא יהודאי או אמתא יהודאיתא יתנכסון רברבניהון על תרעי דההיא קרייא מטול דלא קבילו גזירתא דמלכא די אנא אחשורוש צבי דלא ישתכח יהודאי על אפי ארע מלכותי וכד חזא מרדכי צדיקא ית גזירתא די אתגזרת וית איגרתא דאתחתימת צרא לבושיה מן קדמוי ומן אחורוי ואתכסי סקא ואתפלפל בקיטמא ואריס בקליה ואמר ווי מה רב היא גזירת הדא דאתגזר עלנא די גזר מלכא והמן לא על פלגא גזר ופלגא שבק ולא על תלתא ולא על רובעא אלהן על כל גופנא כולא גזר עלנא די גזר מלכ והמן למעקר ולשיצ כנה מן שרשוי וכד חזו דבית ישראל ית מרדכי צדיקא דרב וחשיב עליהון כולון אתכנשו ואתון לותיה עד דהוה קהל רב ועם סגיא לחדא דלית להון מניין קם מרדכי על ריגליה בגו קהלא עני וכן אמר לון עמא בית ישרא עמא חביבא ויקירא דחביב ויקיר קדם אבוי די בשמי לא ידעיתון במה דהוה ולא שמעיתון במה דגזר עלנא מלכא והמן לאובדא יתנא מעילוי אפי ארעא ולשיצאה יתנא מתחות שמיא לית לן מלכא דנסתמיך עלוי אוף לא נביא דבעי רחמין עלנא אתר לית לנא למערוק אוף לא מדינת דנשתיזב תמן בכל אתר ואתר אתכתיב עלנא ובכל מדינה ומדינה אשתדר עלנא הוינא כענא דלית לה רעי וכספינתא בימא דלית לה מדברא והוינא כיתמין דלית להון אבא וכד אינון ינקין אמהון מיתת בהשעתא אפיקו ית ארונא לתרעי שושן ואפיקו עלוי סיפרא דאוריתא כד מכרך בסקא ומפלפל בקיטמא והוון קרין ביה בצר לך ומצאוך כי אל רחום יי אלהיך קם מרדכי על ריגליה בגו קהלא עני וכן אמר עמא בית ישראל עמא חביבא ויקירא דחביב ויקיר קדם אלהיה ניקום ונחזי מן אנשי בנינוה כד אשתלח עליהון יונה בר אמיתי נביא למהפך ית קרתא בנינוה ומטא פתגמא לות מלכ דנינוה וקם מכורסיה יקריה ואעדי תגא דמלכותא מיניה ואתכסי סקא ואתפלפל בקיטמא ואכריז בנינוה ואמר מן גזרתיה דמלכא ורברבנוי למימר אנשא ובעירא תורי ועאנא לא תיפקון למרעי ומיא לא ישתון ותבו מן אורחתהון בישת ומן חטפא די בידיהון ותב יי במימריה מן בישתא דחשיב למעבד להון ולא עבד ואוף אנחנא נעביד כוותהון ונגזור צומין ונקרי תעניתא דגלינן מירושלם כד אתחייב שנאיהון דבית ישראל אתא בת קלא וקרת להון לנבוכד נצר מלכא דבבל ואמרת ליה מלכא נבוכד נצר כסדאה קום וסק על ירושלם ואחריב יתה וקליית בית מ מקדשא בנורא בהא שעתא נבוכד נצר רשיעא מניד ברישיה ומוביל ומייתי בידיה מן קדם דהוה ידע מה דהוה בסוף משיריתיה דסנחריב כד אשתלח עליהון מלאכא משמי מרומא וקטל מנהון תמנת עשר ריבבן וחמשא אלפין לא אשתייר במשריתיה דסנחריב אלא הוא בלחודוי בכן בזע מרדכי ית ל לבושוי ולבש סקא ואותיב באפרא ואתפלפל בקיטמא ושרי למחתא דומעין וכן אמר בריש בכייתא חבל עליכון דבית ישראל מן גזר דינא הדין די נפק עליכון ונפק בגו קרתא וצוח צווחתא רבא ומרירא עד לחדא: ויבא

ואתא לקדם פלטרין דמלכא מטול גזרתא דאתגזרת דלא יהי איניש לתרעא

מלכא בלבושא דסקא הוה גברא מדבית ישראל ... ת עממיא ואמר ...ה בעי אנא מינך ביהוי אנא ובנוי ואיתתי לך לעבדין ובלחוד נשתזיב מן הדין ק... אמר ליה גברא עממיא לבר ישראל לא חזית מה כתיב בדיטגמא דפרס מלכא אחשורוש דכל גברא עממיא דמשתכח צירוי גבר יהודאי ית קטל כותיה בכן הוה גברא ישראל אזל ליה לביתיה בעקתא רבא בהשעתא אתקיים על דבית ישראל מה דכתיב בספרא דמשה ותזדבנון תמן לבעלי דבביכון ...דין ולאמהן ולית דקני ובכל יומא ויומא הוה כל גברא וגברא אזיל וקרי בדיטגמא דפרס מלכא אחשורוש ומינה הוו ידעין לסהאית להו נייחא בגו עלמא בכן אתקיים על בית ישראל מה דכתיב באורייתא דמשה ויהון חייכון תלאין לך מלקבלא ותזדעזעון יממא ולילייא ולא תהימנון בחייכון בצפרא תימר אימת יהוי רמשא וברמשא תימר אימת יהוי צפרא מן זיעתא דלבכון די תזועון ומחיזו עיניכון די תחזון: ובכל ובכל מדינתא ומדינתא ובכל אתר ואתר די פתגמא דמלכא וגזרתיה מטי אבלא תקיף ליהודאי וצומא ו ובכיא ואילא וסיפדא וסקיא וקטמא משכבא לסגיאין: ותבואינה ואתיין עולימתא דאסתר וסריסהא ותניאו לה ואתזעת מלכתא לחד ושדרת לבושין למלבשא ית מרדכי ולמעבר סקיא מיניה ולא קביל: ותקרא וקרת אסתר להתך מסריסי מלכא די הוה קאים קדמאה ופקידית יתיה על מרדכי למידע על מה דין ועל מה דין:

ויצא ונפק התך לות מרדכי לאשקקי דקרתא די אית קדם תרע בית מלכא: ויגד וחוי ליה מרדכי ית כל דערע יתיה וית פירוש כספא די אמר המן למתקל לבית גנזי דמלכא מטול יהודאי למובדא יתהון: ואת וית פירוש כתבא ודי טגמא דפרים בשושן למשיצא יתהון יהב ליה למחזיא ולמתניא לה ולמפקדה עלה למיעל לות מלכא למתחננא מיניה ולמבעי מן קדמוי מטול על עמה: ויבא ואתא התך ותני לאסתר ית מילוי דמרדכי: ותאמר ואמרת אסתר להתך ופקדתיה מטול מרדכי: כל כל עבדוי דמלכא ועמא ד במדינתיה דמלכא ידעין דיכל גבר ואתתא דייעול לות מלכא לפלטרין גוייתא כדלא מתקרי חדא היא גזרתיה למקטל אלא אין אושיט ליה מלכא ית שרביטא דדהבא ויחי ואנא הא תלתין יומין מצליא די לא יבעיתי מלכא דלא יתחטי יתי וכד הוית מתרביא לוותך הויתא אמר לי דכל אתתא דתשתבי מן בנת ישראל ותיזיל לות עממיא מן צבת נפשה לית לה חולק ואחסנתא ביני שבטיא דישראל ועל דהוה התך שליחא בין אסתר ל למרדכי תקיף רוגזיה דהמן וקטל יתיה: ויגידו ותניאו למרדכי בכתבית ית פתגמי אסתר: ויאמר ואמר מרדכי לאתבא טעמא לאסתר דילמא תרמין בנפשיך ותמרין די אנא אזדמנית למלכות למהוי מלכתא ודילמא תחשבין בליביך ותימרין לית אנא צריכה למיבעי רחמין על בית ישראל דאין ריגליה דחד מן יהודאי מתנקפא לא תחשבין לנפשיך דאנת משתיזבא בית מלכא מן כל יהודאי מחמת שאול אבוי דאבוך גרם להון לישראל ית בישתא הדא דאם קיים מידעם דאמר ליה שמואל נביאה לא נפיק עלנא המן רשיעא מזרעיה דבית עמלק ואם קטל יתיה שאול לאגג מלכא לא נפיק עלנא בר המדתא הדין ולא זבין יתנא בעשרא אלפין ככרי כספא מן ידוי דמלכא א אחשורוש ולא מסר בריך קודשא הוא ית ישראל בידא דתרין רשיעין דמן שירויא לא אתא עליהון דבית ישראל אלא עמלק אבא דאבוי דהמן רשיעא ואגח קרבא עם יהושע בר נון ברפידים ובצלותא דצלי משה רבינו אתמחי דכרנא דעמלק מן עלמא ברם קומי ובעי רחמין מן קדם אבוך די בשמיא על עמא ית ישראל דמאן דעביד דינא בקדמוי הוא יעביד דינא בבתראי מן מאן הוא תקיף המן רשיעא או מן מאן דאתקיימית גזרתיה מן עמלק אבוי דאבוי הוא תקיף דאתא עליהון על דבית ישראל וטרד יתיה קודשא בריך הוא מן עלמא מן מאן הוא תקיף מן תלתין וחד מלכי הוא תקיף דאתין עליהון על דבית ישראל ונפק עליהון יהושע בר נון במילת דשמיא וקטל יתהון מן מאן הוא תקיף מן סיסרא הוא תקיף דאתא עליהון על דבית ישראל בתשע מאה ארתיכין דפרזלא ואחד עליהון כוכבין דמיא במידעם דלא יטברון ולא יזלון נשיא לבעליהון ולא יפשון ולא יסגון בעלמא ומסר יתיה קודשא בריך הוא ביד אתתא וקטלת יתיה מן מאן הוא תקיף המן רשיעא תקיף הוא מן גולית דאתא והסיד ית סידרי קרבי דישראל ואתמסר ביד דוד וקטל יתיה מ מאן הוא תקיף מן בנהא דערפה הוא תקיף דאתי ואגחו קרבא עם דבית ישראל

...רו ביד ... כרוי וקטלו יתון כרם לא ת... ן מן פומיך מן צ צרו ושפותיך מן ... חמין מן בריך ומלצלי דבזכות אבהתנא אישתיזבו ישראל מן קטלא ומאן דעבד לישראל ניסא בכל עידן ועידן הוא יימסור שונאנא בידנא ויעביד בהום כרעות נפשנא ברם לא תרמין בנפשיך אן דאנת משתיזבא בית מלכא מן כל יהודאי: כי אלא אם משתקא תשת... בעידנא הדא קרישהון ופורקנהון דיהודאי מצמח להון פורקנא מאתר אוחרן ואנת ובית אבוך תיבדון ומאן ידע דילמא דחסכין על חובי בית אבוך קרבת למלכותא: ותאמר ואמרת אסתר בכתבא לאתבא פתגמא למרדכי: לך איזיל כנוש ית יהודאי דאשתכחו בשושן וצומו עלי ולא תיכלון ולא תשתון תלתא יומין דיומא ולילייא ואוף אנא ועולימתיי אצום כוותהון ובכן איעול לות מלכא דלא פוקדנא ואין איבדא מן עלמא הדין בגללכון אית לי חולקא לעלמא דאתי דעד השתא אזלית לות מלכא בלא רעותי והשתא ברעותי ובת ישראל דאניסא מן בר עממין שריא לבעלה אלא ויפוק חתנא מבית משכביה בדסקא אסיר וכלתא מבית גנונה כד רישה מפלפל בקטמא ואנשי ובעירי ותורי ועאנא לא יטעמון מדעם ואפרישו ינקי מן תדי אמהתהון בהשעתא בדירו ביה בקהלא ואשכחו ביה תרי עסר אלפי כהני בחידי ואנקיטו יתהון שופורי בימיניהון ואורייתא בסמאליהון בכיין ועניין וכן אמרין כלו לעילא אלהא דישראל הא אורייתא די יהיבת לנא הא עמא רחימא בטיל מן עלמא מאן קאים וקרי בה ומדכר על שמך שמשא וסיהרא יחשוך ניהוריהון ולא ינהור דהא לא אתבריאו אלא בדיל עמך ישראל ונפלו על אפיהון ואמרין ענינו אבינו ענינו ענינו מלכנו ענינו ושופורי תקעין עמהון ועמא עניין בתריהון עד די בכון חיילי שמיא ונדו אבהתא מן קבריהון: ויעבר ועבר מרדכי ועבד כל מה דפקדת עלוי אסתר: ויהי והוה ביומא תליתאה כד צמית אסתר תלתא צומין צומא בתר צומא קמת מן עפרא ומן קטמא כד כפיפה קומתה ולא פשיטא ואיתקנת בתיקונהא כמידעם דמתקנן מלכאתא לבשה לבושא דמלכותא מטקס בדהבא טבא דאופיר הוא שיראה פרנגן טבא דמטקס באבנין טבין ומרגלין דיאייתין יתיה ממדינת אפריקי ו ואחתת ברישא כלילא טבא דדהבא וכסת בריגלה מסנת דאובריזין דדהבא וכתר כן אסתר בצלותא מצליא וכן אמרת אנת הוא אלהא רבא דאברהם יצחק ויעקב ואלהי דבנימן אבא לא מן דשפירא אנא קדמך אנא עלית קדם מלכא טפשא הדין אלהין על עמך בית ישראל דלא יבדון מן עלמא דמטול ישר בריתא יתעלמא כוליה דאין ישראל ייבדון מן עלמא מן יימר קדמך קדוש קדוש קדוש בכל יום ויומא תלת זמנין במדעם דשיזבת חנניה מישאל ועזריה מן אתון נורא יקידתא וית דניאל מן גובא דאריוותא כן את שיזיב יתי מן ידיה דמלכא טפשא הדין וגמול עימי חינא וחיסדא בעינוי ברמעין אמרת אסתר מ מילתא ובתחנונין סדרת צלותא בבעו מינך שמע צלין שמע צלותי בעידנא הדין צלינן וטרדינן מן ארעתנא ובדיל חובנא מסרתא יתנא די יתקיים בנא פתגמא דכתיב ותזדבנון תמן לבעלי דבביכון לעבדין ולאמהן ולית דקני ודתא נפקא לקטלא וכולנא מתמסרין לחרבא לקטולא ולשיצאה גמירא בחדא זרעיה דאברהם לבושין סקין וקיטמא רמי להון על רישיהון אין חטו אבהתנא מה חטו בניא אם נשתיצי מן מודי קדמך טפליא אם חטו וארגיזו מה עברו ינקי תדיא יתבי ירושלם נעו מן קרדיהון דמסרת ביניהון למתכנס בעננא שמיא את מעבר יתנא מה קלילין אינון יומי חדוותהון להמן רשיעא מ מסרתא יתנא ולבעלי דבבנא לאתנכסא מרכרא אנא קדמך עובדי ד... מן אברהם אישרי למימר נסיתא יתיה בכל נסיונין בדקתא יתיה ואשתכחת מהימן סעיד וסמיך לבני רחמוי ותעיל יתהון בחותם קיימא עול בננא תבע מן המן ופורענותא מן בר המדתא פרע מיניה על ידא דעמך ישראל דבעא לשיצי יתנא בחדא אימר ותשניק לעמך הוה לעקא לון בכל אתרהון קיים עלמא קיימתא עמנא עקידת יצחק תזקוף יתנא דמא המן בכספא למלכא למזבן יתנא בעשר אלפי ככרין דכסף שדי... בקלנא ועני יתנא ואפיק יתנא מן עקא לרווחא תבר תקיפין תבר ית המן ולא תהוי תקומה לרגליהו ... אדימת אסתר קלא וצווחת צווחא רבא ויללת יללת ... רירא בבכיא ובדמעין אמרת מילהא ובתחנונין סדרת צלותה גרונה איתחר מן קדם צווחת פומה ועינה אסתמין מן דמעתהא דמיית אסתר בלבה ואמרת דילמא איעול קדם מלכא ולא יקבל מיני הא אנא עלא קדם מלכא למבעי רחמין על אחסנתי

ומלאך דרחמין יקום יתי ויעול עמי חנא וחסדא זכותא דאברהם תעול
קדמי עקידת יצחק תזקוף יתי וחסדא דיעקב אתיהב בפומי וחיניה דיוסף
יל לישני טוביה לאניש דמיתרחיץ עלוי ולא בהית כל דרחיץ ביה ימיניה
ושמליה תפשוט לי רבהון ברא עלמא כוליה: כל ישראל בעיין עלי רחמין
דעליכון אנא בעיא רחמין ומידעם דמתחנן אניש קדם קודשא בריך הוא
משתמעא צלותיה בעידן עקתיה כחזי ונעביד כעובדי אבהתנא ובעובד כ
כותהון והוא יעביד לנא ית בעותנא שמליה דאברהם אחידה בסעדיה
דיצחק וימיניה על סכינא עבד ברעוא רעות מימרך ולא עכיב מן שליחותך
פתחת רקיעא כוין כוין למיתן אתר למלאכי מרומא צווחין במרר וכן אמרין
חבל לעלמא אם כן עביד אנא קריא קדמך עני יתי דאת עני לכל מאן דרחיק
ליה ולכל מאן דעייקין ליה ואת חזי לעקת דנפש רחמנא וחננא איתקריאת
מרחיק רגז ומסגי למעבד טיבו וקשוט שביק לעוי ולחובין נטר קיים וחסד
לרחמוי ולנטרי פיקודוי לאלפי דרין ואף לאהבתא די לנ רחו אתקריאת הדין
הוא קיים דקיימת עמהון שמעת יוב והוות בכיא ויתיבת כאתא על מתברא
שמע בקלנא ועני יתנא ואפיק יתנא מן צרה לרווחא תלתא צומין צמית
קדמך מכן ואילך מה אכיל למעבר רבון כל עלמא משכחת הוית אצום
ארבעה וחמשא אלא צמית תלתא יומין לקביל תלתא יומין דאזל אברהם
למיקד בריה על גבי מדבחא קדמך וקיימתא ליה קיימא ואמרת ליה די
בכל אימת דבעליך בנך לאנאקי אידכר להון עקדתי דיצחק אבוהון ופרוק
יתהון ותוב צמית תלתא יומין תלתא אינון דקמו כהני ליואי וישראלי בשיפולי
סיני ואמרו כל די מליל יי נעביד ונקבל ופרוק יתהון מן עקא הדין: ועגת
אסתר ואמרת אלהא מרי חילותא בדיק לבבין וכליין ארכר בשעתא הדא
זכותיה דאברהם דיצחק ודיעקב ומן שאלתי לא אתהדר ומן בעותי לא א
אתעכב: ולבשת אסתר לבושיה דמלכותא וקמת בתרע בית מלכא דרא
גוויתא לקביל בית מלכא ומלכא הוה יתיב על כורסיה דמלכותיה בבירת
מלכותא לקביל תרע בית מלכא: **ויהי**
והוה כד חזא מלכא ית אסתר מלכתא קיימא בדרתא ואיתגמלת חינא וחסד
קדמוי וקמו אספקלטורי דמלכא למיתי למקטול ית אסתר ואושיט מלכא
לאסתר ית שרביטא דדהבא די בידיה וקריבת אסתר ומטת ברישא דשרביטא:
ואמר ואמר לה מלכא מה ליך אסתר מלכתא ומה בעותיך
דמן לפלגא דמלכותא ואיתן לך: **ותאמר** וכד שמעת אסתר
מליא האילין איתרתטא ואמרת אסתר לית אנא בעיא מינך מידעם אלהן
אין על מלכא ישפר יעול מלכא והמן יומא דין למשתיא דעבדית ליה:
ויאמר ואמר מלכא קרון ית המן למעבד ית פתגמא דאסתר ואתא
מלכא והמן לשירותא די עבדת אסתר: **ויאמר** ואמר מלכא לאסתר
במשקיא דחמרא מה שאלתיך אסתר מלכתא ואיתן לך ומה בעותיך דמן
לפלגא דמלכותא ואעביד: **ותען** וענת אסתר ואמרת שאלתי
ובעותי: **אם מצאתי** ענת מלכא ואמרת אנת מלכתא אין קדמך
מלכא טב אין אשכחית חינא וחסדא ורחמין קדמך ואין על מלכא שפיר
למיתן ית שאלתי ולמעבד ית בעותי ייתי מלכא והמן לשירותא די אעביד לון
ולמחר אעביד איך מילוי דמלכא ומטול תלתא פתגמין זמינת אסתר ית
המן לשירותא פתגמא קדמאה דידעת אסתר דרחמא המן היך קטל התך
רביה הליך בשליחותא בין אסתר למרדכי ואמרת אזמין ית המן לשירותא
פתגמא תנייגא מטול דאעקור סינאתא מליביה ותוב אירמי טנאנא בין את
אחשורוש להמן ודיימר מלכא מה היא הדא מילתא דמכוולהון שלטוניא דידי
לא קרית אסתר לשירותא אלא המן פתגמא תליתאה אמרת אסתר כולהון
דבית ישראל עיניהון עלי תליין דאיבעי מן מלכא אחשורוש למקטליה להמן
אלא אזמין יתיה לשירותא מטול דנתהפיך לבהון דבית ישראל ונתפנין לות
אבוהון די בשמיא ויבעון רחמין מקדמוי: **ויצא** ונפק המן ביומא
ההוא חדי ושפיר לבא וכד חמא המן ית מרדכי יתיב בתרע בית מלכא ולא
קם ולא זע מיניה ואתמלי המן על מרדכי חמתא: **ויתאפק**
ואתחסם המן ועאל לגו בייתיה ושדר וקרא לרחימוי ולזרש אתתיה:
ויספר ותני להון המן ית יקריה דעתריה ורבותא די בנוי וית כל מה
דרוסים יתיה מלכא וית כל מה דנטיל יתיה לעיל מנכל רברבניא ועבדוי
דמלכא: **ויאמר המן** ואמר המן אוף לא זמינת אסתר מלכתא עם מלכא

לשירותא די עבדת אלא יתי ואוף למחר אנא אזדמנית לה עם מלכא:
וכל זה וכל כדין לא סליק חדוותא לי ולא שפר עלי בכל זמן די אנא חמי ית
מרדכי יהודאי דיתיב בתרע מלכא: **ותאמר** ואמרת ליה זרש אנתתיה
וכל רחימוי בנורא לא תיכול למרמי דאשתזיב מיניה אברהם אבוי בסייפא
לא תיכול למקטליה דאשתזיב מיניה יצחק אבוי במיא לא תיכול לשנוקיה
דאשתזיבו מנהון משה ובני ישראל בגוב אריותא לא תיכול למרמי יתיה
דאשתזיב מיניה דניאל נביא: ברם עבידו זקיף חמשין אמין ובצפרא אימא
למלכא ויצלבון ית מרדכי עלוהי ועד כדין לא אתנסי חד מנהון בצליבת ק
קיסא ואשתזיב ומן בתר כן עול עם מלכא לבית משתיא בחדווא ושפר פתגמ
קדם המן ועבד קיסא: **בלילה** בליליא ההוא סליקת קבילת ריביא דבית
ישראל לרקיעא ואשתמעת מקדם מרי עלמא היך קל גדיין ועזין עד דאיתנדדו
כל אנגלי מרומא וקמו מתבהלין אמרין אילין לאילין דילמא אתא זמנא למהוי
עלם חרוב הא בכן אתכנשו ואזלו קדם מרי עלמא ענה רבון עלמא ואמר
להון מה דין קל גדיין די אנא שמע ענת מדת רחמין וכן אמרת לא קל גדיין
אנת שמע אלהן קל ריביא דבית ישראל דאזדמנו למיהוי קטילין על גזירת
המן רשיעא מן יד אתמלי מרי עלמא רחמין וטיבו על עמיה ואמר לבזעתא
סיטומתא דאתחתמא לביש על בית ישראל ופקיד למלאכא די ממנא על
שיגושתא ונחת ושגיש ית אחשורוש ונדת ית שינתיה דמלכא דאחשורוש
ואקדים בצפרא נסיס אפין ואמר לשמשי ספרא לאייתאה ספרא דכרניא
פתגמיא יומיא מה דארע לכל מלכיא די פרס ומדי מן יומות עלם וכד חזא
שמשי ספרא ית מה דחוי מרדכי על בגתן ותרש הוה מהפיך ית פצימי ספרא
ולא הוה צבי למקרי והוה רעוא מן קדם מרי עלמא ואיתגוללו פצימיא מ
ממליהם והוו מתקרין מליא מן גו פצימיא קדם מלכא: **וימצא**
הוי מסתכל וחמי מה דכתיב בספר דכרניא דחוי מרדכי על בגתנא ותרש
תרין שלטוני דמלכא נטרי רישיה דמלכא דבעון לאושטא ידיהון למיקטל
למלכא אחשורוש: **ויאמר** ואמר מלכא מה איתעביד יקרא ורבותא
למרדכי מטול דין מילתא ואמרו עולימוי דמלכא משומשנוי לא אתעביד
עימיה מדעם: **ויאמר** ואמר מלכא מן בדרתא והמן על לדרת
בית מלכא בריתא למימר למלכא למצלב ית מרדכי על זקיפא דאתקין ליה:
ויאמרו ואמרו עולימי מלכא ליה הא המן קאים בדרא ואמר מלכא
יעול: **ויבוא** ועל המן ואמר ליה מלכא מה למעבד בגברא דמלכא
צבי ביקריה וחשיב המן בליביה מאן בכל עבדוי דמלכא יקיר כותי ולמאן
יתרעי מלכא למעבד יקרא יתיר מני: **ויאמר** ואמר המן למלכא
גברא די מלכא צבי ביקריה: **יביאו** ייתו לבושא דמלכותא די הוה
לביש ביה מלכא וסוסיא די רכיב עלוי מלכא ודי איתיהב כתרא דמלכותא
ברישיה: **ונתון** ויתנון לבושא וסוסא על ידוי דגברא פתוניא מן
שליטי דמלכא וילבשון ית גברא די מלכא צבי ביקריה וארכיבינון יתיה על
סוסיא באושקק דקרתא ויהון מכריזין קדמוי ואמרין כדין יתעביד לגברא
די מלכא צבי ביקריה. בכן אסתכל מלכא וחזא ית המן וחשב בליביה ואמר
המן למקטלי בעי ונמליך חלופי בעי כמה די חזית בחזווא: **ויאמר**
ואמר מלכא להמן סרהיב ועול לבית גנזי דמלכא וסב מתמן חד מן כיסויא
דארגוון טבין וסב מתמן שיראה טבא פרניגן דמטכס באבנין טבין ומרגליין
ותליין בארבע קרנתיה דידיה וזגא דדהבא ורימונא לכל רוחא ורוחא וסב
מתמן כלילא רבא דדהבא מוקרוניא דאייתיאו יתיה לי מן קרק מדינתא
ביומא קדמאה דקמית במלכותא וסב מתמן ספסירא ושריינא דילי דאייתין
לי יתיה מן כוש מדינ והרין רדידין די לבושיהון לבושא דמלכות דמרגליאתא
דאייתיאו יתון לי ממדינת אפריקי ופוק לאורייא דמלכא ודבר מתמן סוסיא
דמלכא דקאים ברישיה דאוריתא די שמיה שיפרגז די עלוי רכיבית ביומא
קדמאה דקמית במלכותא ואילין מאני יקרא ורבותא דאמרית לך תיזיל
ותעביד למרדכי ענה המן ואמר למלכא אית יהודאין סגיאין בשושן בירתא
ושמהון מרדכי להידין מנהון איזיל אמר ליה למרדכי יהודאי די אמר טבתא
על מלכא דיתיב על תרעא דילי וכד שמע המן ית פתגמא סגיא באיש עלוי
וזיוויה אישתני ועינוי אתחשכא ופומיה אסתליף ורעיונוי אשתגישו וקטרי
חרציה אישתריין ארכובתיה דא לדא נקשן ענה המן ואמר למלכא מרי מלכא
בפושין אינון מרדכי דאית בעלמא ולית אנא ידע על הידין מרדכי את אומר
לי ענה מלכא ואמר להמן הלא אמרית על מרדכי דיתיב בתרע דילי ענה המן

ואמר למלכא מרי מלכא נפישין אינון תרעי דמלכא ולית אנא ידע על היכדין
תרע את אמליל ענה מלכא ואמר להמן הלא אמרית לך על תרעא דעלין מבית
נשיא ועד בית מלכא ענה המן ואמר למלכא גבר ההוא סנאה דילי וסנאה דאבהתי
עסרא אלפין ככרין כספא יתיהבון ליה והדין יקרא לא יתעבר ליה ענה מלכא
ואמר להמן עסרא אלפין ככרי כספא זיל הב ליה ועל כל ביתיה אנא משליט
ליה והדין יקרא לא יתמנע מניה ענה המן ואמר למלכא עסרא בנין דאית לי
יהטון קדם סוסיא והדין יקרא לא יתעביד ליה ענה מלכא ואמר להמן את
ובנך ואתתך עבדין יהון למרדכי והדין יקרא לא יתמנע מניה ענה המן ואמר
למלכא גבר הדיוט הוא מני יתיה על מדינתא חדא או על ריסקא חדא והדין
יקרא לא יתעבר ליה ענה מלכא ואמר להמן על מדינן ומחוזין אנא משליט
יתיה וכל מלכותי ימא ויבשתא ישתמעון ליה והדין יקרא לא יתמנע מניה
ענה המן ואמר למלכא טבעי וטבעך אזיל בכל מדינתא טבעך וטבעיה יזיל
בעלמא והדין יקרא לא יתעבר ליה ענה מלכא ואמר להמן גברא די אמר
טבתא על מלכא ושזיב רישיה דמלכא מן קטלא טבעי וטבעיה יזיל בכל מדינתא
והדין יקרא לא יתמנע מניה ענה המן ואמר למלכא פרודתקין ואיגרתא
אשתדרא לכל מדינת מלכא לאובדא ית עמיה דמרדכי והדין יקרא היך י
יתעביד ליה ענה מלכא ואמר להמן איגרן ופרותקינן די שדרית אנא מבטל
יתון וכל הדין יקרא לא יתמנע מניה: ותנייניות נזף ביה מלכא ואמר ליה
המן בעגלא בעגלא לא תבטיל פתגמא מן כל מה דאמרית: ויקח
כד חזא המן רשיעא דפתגמוי לא מתקבלין קדם מלכא ולא מילוי משתמעין
על לבית גנזי דמלכא כד כפיפה קומתיה ולא פשיטא כד אביל וחפי רישיה
כד אודנוי מרטשן וכד עינוי מחשכן וכד פומיה מסתליף וכד ליביה מטמטם
וכד מנוי מבזעין וכד קטרי חרציה משתריין וארכובתיה דא לדא נקשן ו
ונסיב מתמן לבושא דמלכא דאייתיאו יתיה ביומא קדמאה די קם במלכותא
ונסיב מתמן כל מיני מלכותא במידעם דאתפקד ונפק מתמן כד מבהל ועל
לאורוא דמלכא ונסיב מתמן סוסיא דקאי בריש אורוא דמתליין ביה מחטפין
דדהבא ואחד ברסניה דסוסיא וכל מני מלכותא. טען על כתפוי ומתקטרין
קטרוי ומחלזון חולזוי ואזל וקם על מרדכי צדיקא ענה ואמר ליה קום לך מרדכי
צדיקא בר אברהם יצחק ויעקב קרים לך סקך וקטמך לעסרא אלפי ככרי
כספא די אמרית לאעלא מבית גנזי דילי לבית גנזי דמלכא ולא אתקבלון מן
קדם דאיתיכון רחימין מן קדם אבוכון דבשמיא די בכל עידן דאתון מצליין
קדמוי הוא מקבל צלותיכון ופריק יתכון מיד בעלי דבביכון והשתא קום לך
מרדכי צדיקא מן סקך ומן קטמך ולבוש לבושא דמלכותא ורכיב על סוסיא
דמלכותא ענה מרדכי צדיקא ואמר ליה להמן המן רשיעא בר זרעא דבית
עמלק אוריך שעה חדא ואיכול לחמא דגידין ואשתי מיא דמרירן ובתר כן
אפיק יתי וצלוב יתי על צליבא ענה המן ואמר למרדכי קום לך מרדכי צדיקא
בר זרעא טבא מן יומיכון ניסין רברבין מתעבדין לכון צליבא אתקינית ל
לבישתי דאתקינית יתיה השתא קום לביש לבושא דמלכותא ורכוב על
סוסיא דמלכותא ופתגמוי דמלכא לא תבטל ענה מרדכי ואמר להמן מן
דאית תלתא יומין ותלתא לילון בצומא הכדין רכיב על סוסיא דמלכא כד
שמע המן ית פתגמא הדין על לביה גנזי דמלכא ואפיק מתמן כל מיני בוסמין
ומשחין טבין ומשח יתיה ואסחי יתיה ואלביש יתיה לבושא דמלכותא ותקין
יתיה בכל תקוני מלכותא ואוכיל יתיה מן סעודא דשדרת ליה אסתר מלכתא
ומן קדם דרכיב על סוסיא דמלכותא אשתדרא ליה מן בית מלכא עסרין ו
ושבעה אלפין עולימוי בחירי וכסין דדהב בימיניהון וכוזא דדהבא בסמליהון
ומשבחין ואזלין קדם מרדכי צדיקא ואמרין כדין יתעבד לגברא דמלכא צבי
ביקריה וכד חזון דבית ישראל אזלו מן ימיניה ומן שמאליה ועניין ואמרין
כדין יתעביד לגברא דמלכא די ברא שמיא וארעא צבי ביקריה אריקת אסתר
וחזת ית מרדכי בר אחוי דאבוהא דלביש לבושא דמלכותא וכתרא דמלכותא
יהיב ברישיה ורכיב על סוסיא דמלכותא אודית ושבחית לאלהא דשמיא על
פורקנא הדין כד יהיב מרדכי סקא על גושמא וקיטמא יהיב על רישיה לעני
מעיקין ובהא שעתא דחזתיה למרדכי בר אחוי דאבוהא ענתה ואמרת ליה
עלך אתקיים כתבא דכתיב בכתיבי קודשי מקים מעפרא ומסכינא ומן קיקלתא
למכיכי רוחא למותבא יתהון עם שליטין וכורסיה יקרא מחסין יתון ואוף
מרדכי שבח ואמר הפכתא ספידא דידי לחדוותא עברת סקא מני ואלבישת

יתי לבושא דמלכותא אשבחינך יי אל פרוקי ולא חדית ית בעלי דבבי עלי
וישב בכן חזר מרדכי לתרע בית מלכא ביקר וברב
סגיאה והמן אתחסף ואזל לביתיה אבל ורישיה מכסי ובההיא שעתא הוי
בירוי דהמן ארבע אומנוון ספרא דספריה למרדכי ובאניא דאסחי יתיה ג
גוליירדהוה נגיד לסוסיא כרוזא דהוה מכריז קדמוי ואמר כדין יתעביד לגברא
דמלכא צבי ביקריה: ויספר ותני המן לזרש אנתתיה
ולכל רחימוי ית כל מה דארעיתיה ואמרין ליה חכימוי וזרש אנתתיה לא
שמיע לך מן קדמיתא הוון תלתא גוברין יהודאין במדינת בבל חנניה מישאל
ועזריה ועל דלא שמעו למלוי דנבוכד נצר שרא יתון לאתונא דנורא ונפקו
מן שלהוביתא דנורא ומומא לא הוה בהון אלא נפק לישנא דנורא מגו אתונא
ואוקיד למאן דאכלו קורציהון וייתון חנניה מישאל ועזריה פלטון מן אתון
נורא יקידתא והשתא אין איתוי מרדכי מן בניהון דגובריא האינון או עובדוי
דמיין לחד מנהון דאת שרית למיפל קדמוי לא תיכול ליה ארי מיפל תיפול
ולא תקום: עודם עוד הינון ממללין עימיה ושילטונוי
דמלכא קריבו וסרהיבו למיתיא ית המן למשקיא די עבדת אסתר:
ויבא ועל מלכא והמן למשתי עם אסתר מלכתא: ויאמר
ואמר מלכא לאסתר אוף ביומא תניינא במשקי דחמרא מה שאלתיך אסתר
מלכא ויתיהיב לך ומה בעותיך רמו פלגות דמלכותא ויתעביד:
ותען וענת אסתר מלכתא ואמרת אין אשכחית חסד ורחמין קדמך
מלכא ואין על מלכא שפיר תתיהב לי נפשי בשאלתי ועמי בבעותי:
כי ארום אזדבנית אנא ועמי למישיציא למתקטלא ולמובדא ואילו
לעבדין ולאמהן אזדבנא שתקא הוינא ארום לית בעיל דבביה דמלכא שוי
בטננא דמלכא: ויאמר ואמר מלכא אחשורוש לתורגמניה
ואמר תורגמניה לאסתר מלכתא מן יודין ובר מון יודין גברא דחשיב לביה
למעבד כדין: ותאמר ואמרת אסתר גברא בישא הבעיל דבבא המן
בישא הדין ולמה אתקרי שמיה המן הא מן בעא למפשטא ידיה באומתהון
דיהודאי דאתקרון בנוי דמרי כולא והוא בעי למקטל יתון והמן אזדעזע מן
קדם מלכא ומלכתא: והמלך ומלכא קם בחימתיה מן משקיא
דחמרא לגינת ביתן והוון מקצצין קדמוי אילנין טבין דתנות חמתיה מניה
ולא נחת והמן קם למבעי על נפשיה מן אסתר מלכתא מטול דחזא ארום
שלימת עלוי בישתא מן קדם מלכא: והמלך ומלכא תב מגינת
ביתנא לבית משקיא דחמרא מסתכל וחמיית המן רמי על ערסא דהות אסתר
יתיבא עלה ואמר ליה מלכא אוף למכבש ית מלכתא עמי בטרקלינא אתת
בעית פתגמא נפק מן פומא דמלכא ואפוי דהמן הוין חפיין: ויאמר
ואמר חרבונה חד מן סריסיא קדם מלכא ורתא חרבונה דכיר לבישתא אלא
על הדא דכיר לטב מטול דעם המן הוה בעצתא די נסיב למעבד צליב למרדכי
וכד חמא דשלמת בישתא על המן ועל ביתיה אזל אוף הוא לגרמיה ואמר
ליה למלכא אוף לך מלכא בעי המן נקטול וניסב ית מלכותא מינך ואם לא
מהימנת לי שדר וחזי ית צליבא דעבד המן למרדכי דמליל טבתא על מלכא
והא קאים בביתיה רומיה חמשין אמין ענה מלכא ואמר למרדכי צלוב יתיה
עלוי ועל מרדכי אתקיים מה דכתיב בכתבי קודשי כד רעי מן קדם יי ארחתי
דגברא אף בעלי דבבוי יתמכון עמיה ענה מלכא ואמר למרדכי יהודאי דשזיב
למלכא מקטול קום אזיל סב ית המן בעיל דבבא בישא מעיקנהון דיהודאי
וצלוב יתיה על צליבא דאתקין לנפשיה ודון יתיה דינין בישין ויעביד ביה
היך דשפיר באפיך בהא שעתא נפק מרדכי מן מלכא ונסב ית המן מן תרע
בית מלכא ענה מרדכי ואמר להמן איתא לך עמי המן סנאה ובעיל דבבא
בישא מעיקנהון דיהודאי ונצלוב יתך על צליבא די אתקינתא לגרמך ענה
המן רשיעא ואמר למרדכי צדיקא קדם עד לא יסקון יתי על צליבא בבעו
מינך מרדכי צדיקא לא תצליבני כהדין דצלבין דגברין הדיוטין גברי עלמא
לא ספבית יתון ורברבני מדינתא אשון עבידו קדמי ארגישית מלכין במימר
פומי ובמלל סיפותי אבהילית מדינן ואנא המן פתשגר דמלכא הוה שמי והוית
מתקרי אבא למלכא זוע אנא מינך דלא תעביד ליה היך מה דחשיבית למעבד
לך חוס על יקרי ולא תקטלני ותחבלני כאגג אבא טב את מרדכי עביד היך
טיבותך כקטול נפש לא תקטלני כמא דלית בכון קטולי נפש לא תדכר לי
סנאתא דאגג וקנאתא דעמלק ולא תקני לי כבעיל דבבוי בליבך ולא תנטר

לי מה דנטר עשו אבא ניסין ורברבין אתעבידו לך כמא ידו לאברהם
ברו ביומא עיני כהתן למחמי אפך ופומי לית אנא יכיל למיפתח מן
על די נסיבית עלך עיצה מן רחימי ומן זרש איתתי בבעו מינך חוס
על נפשי מרי מרדכי צדיקא לא תמחי שמי בפריע כעמלק אבא ומיבו[ע]
צליבא לא תצלוב והיך די את בעי קטול יתי רישי תעדי בסייפיה דמלכא
די ביה מתקטלין כל רברבנוי דמדינתא שרי המן צוח ובכי ולא מרכין [...]
אודניה ליה וכד חזא המן דלא משתמעין מילוי נטל איליא ובכיתא על נפ
נפשיה במציעות גינת ביתנא מתיב וכן אמר אציתו לי אילניא וכל שתיליא
די שתלית מן יומי בראשית דבר המדתא בעי מיסוק לאכסנדריא דבר פב
פנדיר איתכנשו כולהון ועצו עיצה מן דרומיה חמשין אמין יצטליב המן על
רישיה גופנא אמר קוצרא אנא ולית אנא יכלא יצטליב ברישיה מהימת
דמיני נסבין חמר דניסוכין אדרא אמר יצטליב ברישי לא יכילנא יצטליב
ברישי דמיני נסבין לביכוריא ומיני לבש אדם וחוה זיתא אמר יצטליב ברישי
לא יכילנא דיצטליב ברישי דמיני נסבין מישחא למנרתא חכים רזיא בראיתי
למפרע שטריה דעברא נביא סב חרינא דיצטליב ברישי אמר דיקלא קדם
אוריה ידעין כל בני אנשא דהוא המן רשיעא בר בריה דאגג דעמלק כל
מלכיא אודון קדמך דאת הוא אלהא ולית בר מינך ולך יאה למיפרק בנויא
כמו[ן] צדיקתא ית אבהתא מתיב קודשא בריך הוא ישר חילך כל מה דאמרת
בסב יתך בעיצא דיצטליב ברישך דאת זוגא לכנישתא דציון סבירא אמרת
אתרוגא דיצטליב ברישי די עלי אתו כל עמי כולהון למיסב מן איבי לשבחא
[...] ימך פתח אסא פומיה ואמר דיצטליב ברישי לא יכילנא דיצטליב ברישי
די עלי אמרין ששון ושמחה ועוד די אנא שותף עם אתרוגא צוח ברוטא
ואמר די יצטליב ברישי ולא יכילנא די יצטליב דדבורה מיניקתא דרבקה
קבורא תחותוי קרא בוטמא ואמר די יצטליב ברישי לא יכילנא די יצ
יצטליב ברישי דאבשלום בריה דדוד אצטליב ברישי ומנא אמר יצטליב
ברישי ולא יכילנא דמצטליב ברישי דצדיקיא מתילן לקיברי שמעו מיני א
אמר ארזא זקופו יתי להמן רשיעא ולעשרא בנוי על זקיפא די אתקין ל
לנפשיה: ויתלו וזקיפו ית המן על קיסא דאתקין
למרדכי וחמתיה דמלכא דשרי במרומא נחת ועל מרדכי אתקיים מה דכתי
בכתבי קדישין צדיקא מן עקתא אשתזיב ועל רשיעא חלפוי: ביום
ביומא ההוא יהיב מלכא אחשורוש לאסתר מלכתא ית ביתיה דהמן בעיל
דבבי יהודאי ומרדכי על קדם מלכא מטול דחויאת אסתר מה הוא לה:
ויסר ואעביר מלכא ית עזקתיה די אעביר מהמן ויהבה למרדכי ושויאת
אסתר ית מרדכי על ביתיה דהמן: ותוסף ואוסיפת אסתר ומלילת
קדם מלכא ונפלת קדם ריגלוי ובכת ואתחננת ליה למיעברא ית בישתא
דהמן בר המדתא אגגיא וית מחשבתיה די חשב על יהודאי: ויושט
ואושיט מלכא לאסתר ית שרביטא דדהבא וקמת אסתר ועלת קדם מלכא:
ותאמר ואמרת אין על מלכא שפיר ואין אשכחית חסד ורחמין קדמוי
וכשר פתגמא קדם מלכא ותקנא אנא בעינוי יתכתיב כתבא למבטל ית א
אגרתא מחשבתיה דהמן בר המדתא אגגיא דיכתב להובדא ית כל יהודאי
דאית בכל מדינתיה דמלכא: כי מטול דהיך אנא יכילא למיחמי בבישתא
די תערע ית עמי והיך אוכל למחזי באבדנא דתולדתי: ויאמר
מלכא אחשורוש לאסתר מלכתא ולמרדכי יהודאי הא אנת סרחת מן
שירויא דשאלתיך ואמרת ליך מן היידי אומא איתיך אעביר מינך מלכין
ושליטין ומן היידי זרעיתא אעכיד מנהון הגמונים ופולימרכין ואמרת לי לית
חכימא אנא דירעא דאבא ודאימא מיתן וטליתא זעירתא שבקון יתי והשתא
הא ביתיה דהמן יהבית לאסתר ויתיה צליבו על צליבא על דפשט אידיה
ביהודאי: ואתם ואתון כתבון על יהודאה כד שפיר בעיניכון בשמיה
דמלכא וחותמו בעזקתיה דמלכא מטול דכתבא דאתכתבא בשמיה דמלכא
ומתחתים בעזקתיה דמלכא לא בט[ל]: ויקראו ואתקריאו ספרוי
דמלכא בזימנא ההיא בירחא תליתאי הוא ירח סיון בעשרין ותלתא יומין
ביה ואתכתיב כל מה די פקיד מרדכי על יהודאי ועל יקירוי דמלכא ועל ר
רברבנוי ועל שלטונוי מדינתא דאית מהנדקי ועד כוש למאה ועשרין ושבע
מדינן מדינא ומדינא היך כתבא ועמא ועמא היך לישנא ועל יהודאי היך
כתבהון והיך לישנהון: ויכתוב בשמיה דמלכא אחשורוש ויהיב

בעזקתיה דמלכא ושדרין איגראתא ביד רהטיא בסוסותא ורוכבי רכשא
ערטולי בני רמכיא: אשר די יהב מלכא ליהודאי דאית בכל קרייתא
וקריתא למתכנשא ולמיקם על נפשהון לשיציא ולמקטל ולמובד [...] כל
חילוותא עמא ומדינתא די מעיקין יתהון טפלא ונשיא ואף בתיהון ניבוזון:
ביום ביומא חדא כולהון מדינתא דמלכא אחשורוש בתלתא עסר לירחא
תריעסר הוא ירחא דאדר: פתשגן פירוש כתבא ודיטגמא אתפרסמת
מלכא אחשורוש שדר אגראתא על יתביימא ויבשתא על ארכוני מחוזאי ועל
רברבניהון ועל חילותא דדיירין בכל ארע שלמכון יסגא כתבא כתבית למחוייא
לכון רבו מטול די בעממין סגיאן שלטית ועל יתביימא ויבשתא אמלכית
וביה במלכותא לא נתרורב אלא ברוחא ניחתא ומכיכותא נהלך כל יומין
ובשלמא סגיאה למשויא יתכון שלמא סגי וכל דיירין ארעא תחות מלכותי
וכל דצבי למתגרא ביומא וביבשתא למתהפכא בין עמא לעמא ובין לישנא
ללישנא חד אנא מן סופא דארעא ועד סופא כדין כתבית למחוייא לכון על
תמימותן וקשיטותן דהינון רחמין לכל עממיא מוקרין לכל מלכיא ועבדין
טב עם שליטני ארעא ואית מנהון גוברין דמקרבין למלכותא ומלכותא
אתמסרת בידיהון ובנכליהון ובשקרותיהון אטעיין ית מלכותא וכתבו ית
אגרתא דלא תקנין קדם שמיא ואוף בבני אנשא בישין ועל מלכותא הינון
קשיין והוא שאילתא דשאילו מן מלכא ניקטלון גוברין צדיקין ורמא זכיא
סגיאה נשפכון כד בישתא לא עבדו ודינא דקטלא לא הוו חייבין ואיתהון
הינון גוברין צדיקין אסת די משבחא בכל הדרא ומרדכי דחכים בכל חוכמת
וסומא לא אשתכחית בהון ולא באומתהון ואנא חשיבית בגרמי דאומתא
אחריתא שאיל מיני ואנא לא הויתי ידע דיהודאי שאיל מיני דמקריין בנין
למרי כולא די הוא ברא שמיא וארעא ובמלכוון רברבין ותקיפין דבר יתהון וית
אבהתהון מטול אוף המן דהמן בר המדתא מהנדיא הוה ומן זרעיה דבית
עמלק הוה ואתא לוותן וחזא מינן טבתא רבתא ושבחא סגיאה ורבותא
דרבינן יתיה וקרינן יתיה אבא דמלכא ומן ימינה דמלכא הוא יתיב והוא לא
ידע למסוברא ית יקריה אוף לא אלמקבלא מלכותא אלא הוה מהרהר בלביה
למקטל ית מלכא ולמיסב מיניה ית מלכותא מטול דהמן בר המדתא צליבינן
יתיה וכל דהוה שווי אסקינן ברישיה ומן דברא שמיא וארעא אסיק ם
מחשבתיה ברישיה: הרצים רהטיא רוכבי ריכשא שליטני נפקו טרידין
ורחיפין בגזרתיה דמלכא ודיטגמא איתפרסמת בשושן בירתא: ומרדכי
ומרדכי נפק מן קדם מלכא בלבושא דמלכותא תכלא וחורי והמניכא
דדהבא רבתא וגליתא דבוץ וארגוון טב וקרתא דשושן בדחא וחדיא:
ליהודים ליהודאי הוות נהורא וחדוותא ודיצא ויקרא: ובכל
ובכל מדינתא ומדינתא ובכל קירייתא וקירייתא אתר די פתגמוי מלכא וג
וגזרתיה מטין חדוותא ודיצא ליהודאי ומשתיא ויומא טבא וסגיאין מן
עממי ארעא מתגיירין מטול דנפל דחלתא דיהודאי עליהון: ובשנים
ובתרי עסר ירחין הוא ירח אדר בתלת עסר יומין ביה דמטיין פתגמוי
דמלכא וגזרתיה למתעבדא ביומא די סברו בעלי דבביהון למישלט בהון ביום
דאתהפיכו יהודאי ושליטו בסנאיהון: נקהלו אתכנשו יהודאין
בקירויהון בכל מדינתיה דמלכא אחשורוש למפשט ידיהון ולמקטול לאנשי
דבעו לבישתהון וגבר לא קם מן קדמיהון מטול די נפלת אימתהון על כל
עממיא: וכל וכל שליטני מדינתא ומסטרני ורברבניא ועברי
עיבידתא די למלכא משבחין ית יהודאי מטול דנפלת אימתיה דמרדכי
עליהון: כי גדול מטול דתקיף מרדכי בבייתיה דמלכא ושמעיה אזיל
בכולהון מדינתא מטול דגברא מרדכי אזיל ותקיף: ויכו וקטילו יהודאין
בכל בעלי דבביהון מחתא דחרבא ודיקטלא ודשיציא ועבדו אוף בסנאיהון
היך צביוני נפשיהון: ובשושן ובשושן בירתא קטילו יהודאין וגמרו
חמש מאה גוברין: ואת עשרתי בנוי דהמן בר המדתא דהוה מעיק
ליהודאין קטלו אלא בביזתא לא אושיטו ית אידיהון: ביום ביומא ההוא
על מניינא דקטיליא בשושן בירתא קדם מלכא: ואמר מלכא למתעבדא
כדין ודיטגמא איתפרסת בשושן המן אצטליב על תלת אמין פרשנדתא
רחיק מיניה אמתא חדא: פרשנדתא אצטליב על תלת אמין דלפון רחיק
מיניה אמתא חדא: דלפון אצטליב על ג אמתא אספתא רחיק מיניה אמתא
חדא: אספתא איצטליב על ג אמתא פורתא רחיק מיניה אמתא חדא:

פורתא אצטליב על ג אמתא אדליא רחיק מיניה אמתא חדא : אדליא איצטליב על ג אמין ארידתא רחיק מיניה אמתא חדא : ארידתא איצטליב על ג אמין פרמשתא רחיק מיניה אמתא חדא : פרמשתא איצטליב על ג אמין אריסי רחיק מיניה אמתא חדא : אריסי איצטליב על ג אמין ארידי רחיק מיניה אמתא חדא : ארידי איצטליב על ג אמין ויזתא רחיק מיניה אמתא חדא : ויזתא איצטליב על ג אמין די הוא עשיראי עשרתי בנוי דהמן איצטליבו על צליבא והות צליבא משקעא בארעא תלת אמין ובריה הוה ד רחיק מן ארעא תלת אמין והוה אורכי די צליבא ארבעין וארבע אמין והינון צליבין ברישי הרי סכום חמשין אמין ואתא מרדכי וחזא להמן ולבנוי ד דצליבין על צליבא עני מרדכי ואמר להמן את חשבת למעבד בישתא וידע סתיראתא וגליאתא אסיק מחשבתך ברישך את בעית למקטל יתן ולשיצאה יתן מן תחות כנפי דאבונן די בשמיא והשתא עבדינן עמך ולבנך טבתא וצליבנן יתך ובנייך תחות כנפך : ויקהלו ואתכנשו יהודאי די הוו בשושן תוב ביומא ארבעה תעשר לירחא דאדר וקטלו בשושן תלת מאה גוברין ובביזתא לא אושיטו ית ידיהון : ושאר ושרכא יהודאי די במדינתא דמלכא אתכנשו וקמו והוו מארי בנפשיהון ואתנחו מן בעלי דבביהון וקטלו בסנאיהון שבעין וחמשא אלפין ובביזתא לא אושיטו ית ידיהון ואילו הנין גוברין דקטלו יהודאי בשושן הנין סנאיהון דישראל די הוו אמרין לרבית ישראל מיכא ועד דקליל יומין קטילנן לכון וטרפינון בניכון לארעא : ביום ביום תלת עסר יומין לירחא דאדר ואיתניחו בארבע עסר ביה ועבדו יתיה יומא חדוותא ומשקיא : והיהודים ויהודאי די הוו בשושן אתכנשו בתלת עסר ביה ובארבע עשר ביה ואתנחו בחמשא עסר ביה ועבדו יתיה יומא דחדוותא ומשקיא : על כן מטול הכין יהודאי די הוו בכפרונייא דיתבין בקירוי דקיקתא עבדו ית יומא דארבע עסר לירחא דאדר חדוותא ומשקיא ויומא טבא ומשדרינן מנן גבר לחבריה : ויכתוב וכתב מרדכי ית פתגמיא האילין ושדר איגראתא על כולון יהודאי דאית בכולון מדינתא דמלכא אחשורוש קריביא ורחיקיא : לקיים למקיימא עליהון למהוי עבדין ית יומא דארבע עסר לירחא דאדר וית יומא דחמש עסר ביה בכל שתא ושתא : כימים כיומיא היך די אתניחו בון יהודאי מן בעלי דבביהון וירחא די אתהפיך לון מן עקתא לחדוותא ומן אבילא ליומא טבא למהוי עבדין יתון יומתא דמשקיא וחדוותא ומשדרין מנן גבר לחבריה ויהבין מתנאתא למסכיניא : וקבל וקבילו יהודאי עליהון ית כל מה דשריאו למעבד וית מה דכתב מרדכי עליהון : כי מטול דהמן בר המדתא אגגיא מעיקנהון דכל יהודאי דחשיב על יהודאי למגמרא יתון ולמשיציא יתון וכד חזו דהמן ובנוי דצליבין על צליבא יומין סגיאין אמרין למא אסתר עבדא על מה דכתי' באורייתא לא תבות נבלתיה על צליב

ענת אסתר ואמרא לון על דקטל שאול מלכא לגוורי גיבעונאי הוון בנוי צליבין על צליבא מן שירוי חצדא די סערין עד יומא דנחת מטרא עליהון הוון שיתא ירחי וכד הוון דבית ישראל סלקין נתחזון בית מקדשא הוון א אמרין לון עממיא למא אילין צליבין עני בית ישראל ואמרין לון על דפשט אבוהון אידיה בגוורי גיבעונאי וקטל יתון המן רשיעא די בעא למשיציא לכל בית ישראל על חד כמה וכמה יהוי הוא ובנוי צליבין על צליבא כל יומי עלמא : ובבאה ובמיעלה אסתר קדם מלכא אמרת מה דכתיב בספרא משיציא תשיצון ית דכרניא דעמלק מתחות שמיא וקם המן מזרעיתיה דבית עמלק וחשב מחשבתא בישא על דבית ישראל ומחשבתיה ברישיה סלקת וצליבו יתיה וית בנוי על צליבא : על כן מטול דקרו להון כדין קרוי ליומתא האילין פוריא על שום פורתא ועקתא דארעיתון מטול כדין כתיב ומפרש באיגראתא הדא מה הוה על כדין ומה ערע יתון : קיימו קיימו וקבילו יהודאי עליהון ועל בניהון ועל כל די מיתוספין עליהון דלא יפסקון למהוי עבדין ית תרין יומיא האילין היך כתביהון והיך זמניהון בכל שתא ושתא : והימים ויומיא האילין נדכרין ונתעבדין בכל דרא ודרא זרעיתא וזרעיתא מדינתא ומדינתא קרייתא וקרייתא ויומי פוריא האילין לא יעברון מגו יהודאין ודכרניהון לא יפסון מגו בניהון : ותכתוב וכתבת אסתר מלכתא ברתיה דאביחיל ומרדכי יהודאי ית כל תוקפא למקיימא ית איגרתא דפוריא הדין תנייניות מטול דאין הוי שתא עיבורא לא יקרון מגילתא באדר קדמיא אלא באדר בתראה יקרון יתה : וישלח ושדר איגראתא על כולון יהודאי על מאה ועסרין ושבע מדינן מלכותא דאחשורוש מילי דשלמא וד ודקושטא : לקיים למקיימא ית יומתא דפוריא האילין בזמניהון היך מה דקיימו עליהון מרדכי יהודאי ואסתר מלכתא היך מה דקיימו על נפשהון ועל בניהון מילי דצומא ודצעקתא : ומאמר ומימרא דאסתר אתקיים מילי דיומיא האילין ואיתכתב בסיפרא : וישם ושוי מלכא אחשורוש תמה על ארע וכד ידע אחשורוש עמא דאסתר ותולדתה שוי יתון בני חורין בגו עלמא ושעביד יתון כולון אומתא וכולון מלכותא ושוי תמה על ארעא ועל תגאריומא : וכל וכל עובדי תוקפיה וגבורתיה ופירוש רבותיה דמרדכי די רביתיה מלכ' הלא אינון כתיבין על ספרא מילי דיומיא למלכי מדי ופרס : כי מטול מרדכי יהודאה פתשגר דמלכא אחשורוש גיזברא וסבא דיהודאי רב על כל עממיא ומסוף עלמא ועד סופיה אשתמע ליה ו ושמעיה וכל מלכיא דחילו מקמיה וכד ליה מזדעזעין מיניה הוא מרדכי דמי לכוכב נוגהא דמזהר ביני כוכביא ודמי לשפרפרא די נפיק בעידן צפר והוא רבהון דיהודאי ורעי בסגיעותהון דאחוי ותבע טבתא לעמיה וממליל שלם לכל זרעיתיה :

לוח כל ההפטרות של כל השנה כפי כל המנהגים.

הפטרת בראשית	כה אמר האל ה'	בישעיה בסימן מ"ב בקונטרים ה' בדף א'	
הפטרת תולדות נח	רני עקרה	בישעיה בסימן נ"ד בקונטרים ו' בדף ב'	
הפטרת לך לך	למה תאמר יעקב	בישעיה בסימן מ' בקונטרים ד' בדף אחרון	
הפטרת וירא	ואשה אחת מנשי בני הנביאים	במלכים בסימן ד' בקונטרים י"ג בדף ז'	
הפטרת חיי שרה	והמלך דוד זקן	במלכים בסימן א' בקונטרים י' בדף ה'	
הפטרת תולדות יצחק	משא דבר ה' אל ישראל	בת"ע במלאכי בסימן א' בקונטרים כ"ב בדף ב'	
הפטרת ויצא יעקב	ועמי תלואים	בת"ע בהושע בסימן י"א בקונטרים י"ח בדף אחרון	כמנהג הספרדים
הפטרת ויצא יעקב	ויברח יעקב	בת"ע בהושע בסימן י"ב בקונטרים י"ט בדף א'	במנהג האשכנזים
הפטרת וישלח	חזון עובדיה	בת"ע בעובדיה בסימן א' בקונטרים כ' בדף ד'	
הפטרת וישב	כה אמר ה' על שלשה פשעי ישראל	בת"ע בעמוס בסימן ב' בקונטרים י"ט בדף ו'	
הפטרת מקץ	ויקץ שלמה	במלכים בסימן ג' בקונטרים י' בדף אחרון	
הפטרת ויגש	ויהי דבר ה' וגו' ואתה בן אדם קח לך.	ביחזקאל בסימן ל"ז בקונטרים י"ו בדף ו'	
הפטרת ויחי יעקב	ויקרבו ימי דוד למות	במלכים בסימן ב' בקונטרים י' בדף ו'	
הפטרת ואלה שמות	הבאים ישרש יעקב	בישעיה בסימן כ"ז בקונטרים ד' בדף ה'	כמנהג האשכנזים
הפטרת ואלה שמות	דברי ירמיהו	בירמיה בסימן א' בקונטרים ז' בדף ד'	כמנהג הספרדים
הפטרת וארא	כה אמר ה' ה' בקבצי את בית ישראל	ביחזקאל בסימן כ"ח בקונטרים ט"ו בדף ז'	
הפטרת בא אל פרעה	הדבר אשר דבר ה' אל ירמיהו	בירמיה בסימן מ"ו בקונטרים י"א בדף ז'	
הפטרת ויהי בשלח	ודבורה אשה נביאה	בשופטים בסימן ד' בקונטרים ג' בדף ב'	
הפטרת וישמע יתרו	בשנת מות המלך עזיהו	בישעיה בסימן ו' בקונטרים א' בדף ו'	
הפטרת משפטים	הדבר אשר היה אל ירמיהו	בירמיה בסימן ל"ד בקונטרים י"א בדף א'	
הפטרת ויקחו לי תרומה	וה' נתן חכמה לשלמה	במלכים בסימן ה' בקונטרים י"א בדף א'	
הפטרת ואתה תצוה	אתה בן אדם הגד את בית ישראל	ביחזקאל בסימן מ"ג בקונטרים י"ז בדף ג'	
הפטרת כי תשא	ויהי ימים רבים ודבר ה'	במלכים בסימן י"ח בקונטרים י"ב בדף ו'	כמנהג האשכנזים
הפטרת כי תשא	וישלח אחאב	במלכים בסימן י"ח בקונטרים י"ב בדף ו'	כמנהג הספרדים
הפטרת ויקהל	וישלח המלך שלמה	במלכים בסימן ז' בקונטרים י"א בדף ג'	כמנהג הספרדים
הפטרת ויקהל	ויעש חירום	במלכים בסימן ז' בקונטרים י"א בדף ד'	כמנהג האשכנזים
הפטרת אלה פקודי	ויעש חירום	במלכים בסימן ז' בקונטרים י"א בדף ד'	כמנהג הספרדים
הפטרת אלה פקודי	ותשלם כל המלאכה	במלכים בסימן ז' בקונטרים י"א בדף ה'	במנהג האשכנזים
הפטרת ויקרא	עם זו יצרתי	בישעיה בסימן מ"ג בקונטרים ה' בדף ג'	
הפטרת צו את אהרן	כה אמר ה' צבאות	בישעיה בסימן ז' בקונטרים א' בדף ג'	
הפטרת ביום השמיני	ויוסף עוד דוד	בשמואל בסימן ו' בקונטרים א' בדף ה'	
הפטרת כי תזריע	ואיש בא מבעל שלישה	במלכים בסימן ד' בקונטרים י"ג בדף ז'	
הפטרת זאת תהיה תורת המצורע.	וארבעה אנשים	במלכים בסימן ז' בקונטרים י"ג בדף אחרון	
הפטרת אחרי מות	ויהי דבר ה' וכו' ואתה בן אדם התשפוט	ביחזקאל בסימן כ"ו בקונטרים ט"ו בדף א'.	
הפטרת קדושים תהיו	הלא כבני כשיים	בת"ע בעמוס בסימן ט' בקונטרים כ' בדף ג'	כמנהג האשכנזים
הפטרת קדושים תהיו	ויהי דבר ה' בן אדם דבר את זקני ישראל	ביחזקאל בסימן כ' בקונטרים י"ד בדף ו'	כמנהג הספרדים.
הפטרת אמור	והכהנים הלוים	ביחזקאל בסימן מ"ד בקונטרים י"ז בדף ה'	
הפטרת בהר	ויאמר ירמיהו	בירמיה בסימן ל"ב בקונטרים י' בדף ז'	
הפטרת אם בחקותי	ה' עזי ומעוזי	בירמיה בסימן י"ו בקונטרים ט' בדף ד'	
הפטרת במדבר סיני	והיה מספר בני ישראל	בת"ע בהושע בסימן ב' בקונטרים י"ח בדף ב'	
הפטרת נשא	ויהי איש אחד מצרעה	בשופטים בסימן י"ג בקונטרים ד' בדף ב'	
הפטרת בהעלותך	רני ושמחי	בת"ע בזכריה בסימן ב' בקונטרים כ"ב בדף ג'	
הפטרת שלח לך	וישלח יהושע בן נון	ביהושע בסימן ב' בקונטרים א' בדף ב'	
הפטרת ויקח קרח	ויאמר שמואל אל העם	בשמואל בסימן י"א בקונטרים ה' בדף אחרון	
הפטרת חקת	ויפתח הגלעדי	בשופטים בסימן י"א בקונטרים ג' בדף אחרון	
הפטרת וירא בלק	והיה שארית יעקב	בת"ע במיכה בסימן ה' בקונטרים כ' בדף אחרון	
הפטרת פינחס	ויד ה' היתה אל אליהו	במלכים בסימן י"ט בקונטרים י"ב בדף אחרון	
הפטרת ראשי המטות	דברי ירמיהו בן חלקיהו	בירמיהו בסימן א' בקונטרים ז' בדף ד'	
הפטרת ואלה מסעי	שמעו דבר ה' בית יעקב	בירמיה בסימן ב' בקונטרים ז' בדף ד'	
הפטרת ואלה הדברים	חזון ישעיהו	בישעיה בסימן א' בקונטרים א' בדף ב'	
הפטרת ואתחנן	נחמו נחמו עמי	בישעיה בסימן מ' בקונטרים ד' בדף ו'	
הפטרת עקב	ותאמר ציון	בישעיה בסימן מ"ט בקונטרים ה' בדף ז'	
הפטרת ראה	עניה סוערה	בישעיה בסימן נ"ד בקונטרים ו' בדף ב'	
הפטרת שפטים	אנכי אנכי הוא מנחמכם	בישעיה בסימן נ"א בקונטרים ו' בדף א'	
הפטרת כי תצא	רני עקרה	בישעיה בסימן נ"ד בקונטרים ו' בדף ב'	
הפטרת כי תבא	קומי אורי	בישעיה בסימן ס' בקונטרים ו' בדף ו'	
הפטרת נצבים	שוש אשיש בה'	בישעיה בסימן ס"א בקונטרים ו' בדף ז'	
הפטרת וילך	דרשו ה'	בישעיה בסימן נ"ה בקונטרים ו' בדף ג'	כמנהג האשכנזים
הפטרת וילך	שובה ישראל	בת"ע בהושע בסימן י"ד בקונטרים י"ט בדף ב'	כמנהג הספרדים
הפטרת האזינו	שובה ישראל ותקעו שופר בציון	בת"ע בהושע כדלעיל וביואל בסימ' ב' בקונט' י"ט בדף ג'	כמנהג האשכנזים
הפטרת האזינו	וידבר דוד לה'	בשמואל בסימן כ"ב בקונטרים י' בדף א'	כמנהג הספרדים
הפטרת פרשת שקלים	ויכרות יהוידע	במלכים בסימן י"א בקונטרים י"ד בדף ד'	
הפטרת פרשת זכור	ויאמר שמואל אל שאול	בשמואל בסימן ט"ו בקונטרים ו' בדף ד'	כמנהג הספרדים

הפטרת פרשת זכור	כה אמר ה' צבאות פקדתי	בשמואל בסימן ט"ו בקונטרים ו' בדף ד'	כמנהג האשכנזים
הפטרת פרשת פרה	ויהי דבר ה' בן אדם בית ישראל	ביחזקאל בסימן ל"ו בקונטרים י"ו בדף ז'	
[הפ]טרת פרשת החדש	כל העם הארץ	ביחזקאל בסימן מ"ה בקונטרים י"ז בדף ג'	כמנהג קצת היהודי[ם]
הפטרת פרשת החדש	כה אמ' ה' ה' בראשון	ביחזקאל בסימן מ"ה בקונטרים י"ז בדף ו'	כמנהג אחרים
הפטרת שבת ור"ח	כה אמ' ה' השמים כסאי	בישעיה בסימן ס"ו בקונטרים ז' בדף ב'	
הפטרת מחר חדש	ויאמר לו יהונתן מחר	בשמואל בסימן כ' בקונטרים ז' בדף א'	
הפטרת יום א' של פסח	ויאמר יהושע אל העם	ביהושע בסימן ג' בקונטרים א' בדף ג'	כמנהג האשכנזים
הפטרת יום א' של פסח	בעת ההיא	ביהושע בסימן ה' בקונטרים א' בדף ד'	כמנהג הספרדים
הפטרת יום ב' של פסח	וישלח המלך	במלכים בסימן כ"ג בקונטרים ט"ו בדף ה'	
הפטרת שבת חולו של מועד	כה אמ' ה' ה' עוד זאת	ביחזקאל בסימן ל"ו בקונטרים י"ו בדף ה'	כמנהג קצת היהודי[ם]
הפטרת שבת חולו של מועד	היתה עלי יד ה'	ביחזקאל בסימן ל"ז בקונטרים י"ו בדף ה'	כמנהג אחרים
הפטרת יום ז' של פסח	וידבר דוד לה'	בשמואל בסימן כ"ב בקונטרים י' בדף א'	
הפטרת יום ח' של פסח	עוד היום בנוב	בישעיה בסימן י' בקונטרים ב' בדף ג'	
הפטרת יום א' של שבועות	ויהי בשלשים שנה	ביחזקאל בסימן א' בקונטרים י"ב בדף ז'	
הפטרת יום ב' של שבועות	וה' בהיכל קדשו	בתע" בחבקוק בסימן ב' בקונטרים כ"א בדף א'	
הפטרת יום ט' באב	אסוף אסיפם	בירמיה בסימן ח' בקונטרים א' בדף ד'	
הפטרת יום א' של ראש השנה	ויהי איש אחד מן הרמתים	בשמואל בסימן א' בקונטרים ד' בדף אחרון	
הפטרת יום ב' של ר"ה	כה אמ' ה' מצא חן במדבר	בירמיה בסימן ל"א בקונטרים י' בדף ו'	
הפטרת יום כפור בשחרית	ואמ' סולו סולו	בישעיה בסימן נ"ז בקונטרים ו' בדף ד'	
הפטרת יום כפור למנחה	ויהי דבר ה' אל יונה	בתע" ביונה בסימן א' בקונטרים כ' בדף ד'	
הפטרת יום א' של סכות	הנה יום בא לה'	בתע" בזכריה בסימן י"ד בקונטרים כ"ג בדף א'	
הפטרת יום ב' של סכות	ותשלם כל המלאכה	במלכים בסימן ז' בקונטרים י"א בדף ה'	
הפטרת שבת חולו של מועד	והיה ביום ההוא ביום בוא גוג	ביחזקאל בסימן ל"ח בקונטרים י"ו בדף ז'	
הפטרת יום שמיני חג עצרת	ויהי ככלות שלמה	במלכים בסימן ח' בקונטרים י"א בדף ו'	
הפטרת שמחת תורה	ויהי אחרי מות משה	ביהושע בסימן א' בקונטרים א' בדף ב'	
הפטרת שבת הגדול	וערבה לה'	בתע" במלאכי בסימן ג' בקונטרים כ"ג בדף ג'	

תם ונשלם שבח לאל בורא עולם.

אלו שלש עשרה עקרים שחבר הרמב״ם ז״ל :

דע כי עקרי התורה ויסודותיה שלש עשרה עקרים :

העיקר הראשון · להאמין שהבורא ית׳ נמצא מציאות גמורה · וכי הוא עלת מציאות כל הנמצאים ובו קיום מציאותם וממנו ימשכו כח קיום כל הנמצאים ובו קיום אלו נעביר מניעת מציאותו על לבנו בטלה מציאות כל נמצא. ואו נעביר על לבנו בטול כל הנמצאי׳ כלם זולתו לא בטלה מציאותו בעבור׳ ולא חסרה. כי שמו נקרא מסתפק אשר אין לו צורך במציאותו זולתו וכל בלעדיו מן הדעו׳ וגופי הגלגלים ומה שיש בתוכם כלם יצטרכו במציאותם אליו · וזהו העיקר הראשון אשר נרמז אליו במלת אנכי ה׳ אלהיך :

העיקר השני הוא יחוד השם יתברך · לדעת כי עלת הכל אחד לא כאחד המין הכללי : ולא כאחד המין הפרטי · ולא כאחד המורכב הנחלק לאחדים רבים. ולא כגוף הפשוט אשר הוא אחד במספרו ויקבל הפחות והיתר ויקבל החלוק עד לאין תכלית · אבל הוא ית׳ אחד אחדות שלמה שאין כמוהו בשום פני׳ · וזהו העיקר השני הנרמז שיו במלת שמע ישרא׳ ה׳ אלהינו ה׳ אחד :

העיקר השלישי להרחיק ממנו מדת הגוף . כי זה האחד אשר זכרנו איננו גוף ולא כח בגוף ולא ישיגוהו משיגי הגוף ומקריו כגון התנועה והעמידה לא בעצ׳ ולא במקרה · ועל זה הרחיקו ממנו החכמים ז״ל שום חבור ופירוד ואמרו אין למעלה לא עמידה ולא ישיבה. לא ערף ולא עפוי׳ ערף הוא פירוד · ועפוי הוא ממלת ועפו בכתף פלשתי׳. ר״ל יהדפו אות׳ בכתף בהרבקם בה׳ · לשון חבורי · ואמ׳ הנביא ואל מי תדמיוני ואשוה : ואלו היה גוף היה דומה לשאר הגופות · וכל מה שבא בכתוב אשר ידמוהו בדמות הגופות כגון התנועה והעמידה והישיבה והדבור · כל זה דרך העברה כמו שאמרו ז״ל דברה תור׳ כלשון בני אדם. וכבר הרבו בני אדם על זה לדבר . והוא העיקר השלישי הנרמז אליו לא ראיתם כל תמונה כמו שאמרנו איננו גוף ולא כח בגוף :

העיקר הרביעי · צריך להאמין כי זה האחד הוא קדמון במלה מוחלטת וכל זולתו איננו קדמון כשנעריכהו שיו : והראיות שבאו על זה רבו בספר. וזהו העיקר הרביעי הנרמז אליו באמרו מעונה אלהי קדם ומתחת זרועות עולם :

העיקר החמישי כי האל יתברך ראוי לעבדו ולרוממו ולהרים קול ברוממותו ועבדתו · ואין לעשות כן לזולתו כגון המלאכים והגלגלי׳ והכוכבי׳ והיסודות וכל אשר הורכב מהם · כי כלם מוגבלי׳ ומוכרחי׳ על פעולתם ואין רשות להם ולא חפץ אלא רצונו יתברך . וכן לא ישימום מליצים בינם ובינו להתחבר אליו ולא ישימו הרעיונים מגמתם לזולתו. וזהו עיקר החמשי · אזהרה לרחוק מע״ז. ורוב דברי התורה אם בזה הענין :

העיקר הששי הוא נבואה והוא שידע האד׳ כי המין האנושי מצא בהם אישים שיש להם דעות זכות ושלמות גדולה ותשוב נפשם זכה עד אשר תקבל האמת וצורת השכל ואחרי כן ידבק השכל האנושי בשכל הפועל ויפיע עליהם ממנו שפע נכבד וזה הוא שפע הנביאים וזאת ענינה · ופי׳ זה העיקר ארוך מאד ואין כונתנו להביא מופת על כל עיקר ועיקר מה׳ ולבאר מציאו׳ השגתם וכו׳ הם כלל כל החכמות אבל נזכר אותם דרך ספור בלבד ופסוקי׳ התורה יעידו בנבואות נביאים רבים :

העיקר הז׳ נבואת משה רבינו ע״ה · צריך להאמין כי הוא אביהם של כל הנביאים הקדומים לפניו והבאים אחריו ובזמנו ואין לכלם מעלה כמעלתו והוא מבחר בריאת יתב׳ מכל׳ בני אדם והוא המשיג מסוד הבורא יתברך יותר ממה שהשיג או ישיג כל אדם שנמצא או שעתיד להמצא · וכי הוא ע״ה הגיע לתכלית רום האנושית עד אשר הגיע למעלת מלכות שמים ונכלל בכת המלאכים ולא נשאר מסך ולא סותר מסודו׳ התור׳ אשר לא נודעו לו ולא מנעהו מונע גשמי ולא דבק בו דבר חסרון לא מעט ולא הרבה . ובטלו׳ הכחות והתרגשות בהשגותיו ובטלה כחו שהיא המסתופקת ולא נשאר בו כי אם השכל בלבד · ולזה הענין נאמר עליו כי היה עם הבורא בלי מלאך אמצעי . ובמעט הייתי מבאר׳ זה הענ׳ המופלא וכתיר ספיקת פסוקי׳ התור׳ . ונבאר ענין פה א׳ל פה אדבר בו בכללו׳ הפסוק וזולתו מן הענין הזה לולי אשר ראיתי כי שה הענינו׳ דקי׳ ועמוקים מאד צריכין להקדמות רבות והבעות ומשלים ולבאר תחלה מציאות המלאכי׳ וסוד מעלותם ולבאר הנפש וכל כחותיה . ויתרחבו הדברי׳ עד אשר נדבר בצורות אשר ראו הנביאים לבור׳ יתב׳ ולמלאכים ויתגלגל בתוך דברינו ספור שיעור קומה וכל ענינו . ולא יספיק זה הענין לבדו · ואלו יהיה בתכלית הקיצור מאה דפין . עלכן עזבתיו עד בוא עתו למקומו הראוי לו בספר פירוש הדרשות אשר יעדתי לחבר . או בספר סודות הנבואה אשר החילותי . או בספר הב׳ אחביר בפירוש אלו העיקרים אשר זכרתי · ואשוב לזה העיקר ואומר כי נבואת משה רבינו ע״ה יתרונה על נבואת כל הנביאים בד׳ ענינים :

הענין הראשון כי כל נביא שידבר עמו הבורא לא ידבר אליו אלא ע״י מלאך מליץ ומשה לא היה בינו ובין הבורא מלאך כמו שאמר פה אל פה :

הענין השני כי כל נביא לא יתנבא אלא בחלום הלילה כמו שאמר ויחלום והנה סולם מוצב . או ביום תרדמה נופלת על הנביא אשר ימצאהו ענין אשר יתבטלו בו רגשיו וכל איבריו ות׳ ותשאר המחשבה לבדה כענין חולם. וזה נקרא מחזה או מראה · ועל זה נאמר במראות אלהים. ומשה היתה נבואה שורה עליו ביום והוא עומד אבל שני הכרובים כמו שיעדהו הבורא שנאמר ונועדתי לך שם :

הענין השלישי כי כל נביא שיתנבא אעפ״י שיהיה במראה או על ידי מלאך יזדעזעו איבריו וימשו אסוריו ויכתק בנין גופו ותמצאהו חרדה גדולה ב כמעט שתצא נשמתו מאימתו . כמו שנא׳ בדניאל כשדבר עמו גבריאל ולא נשאר בי כח והודי נהפך עלי למשחית ולא עצרתי כח . ואמ׳ אני הייתי נרדם על פני ארצה . ואמר במראה נהפכו צירי עלי · ומשה לא היה עושה כן אבל תשרה עליו הנבואה · ולא יזדעזע ולא יחרד כמו שא׳ ודבר ה׳ עם משה פנים אל פנים וגו׳ · ר״ל כמו שלא יחרד בדבר איש אל רעהו כן הוא ע״ה לא היה חרד בדברו אתו · ואעפ״י שהיה פנים בפני׳ · וזאת לרוב הדבקו בשכל כמו שאמ׳ :

והענין הרביעי כי כל הנביאים לא היו מתנבאים ברשותם אלא ברשות ה הבורא יתעלה. ואיפש׳ שיעמוד הנביא שנים רבות שלא יתנבא ויבקש ית׳ הבורא להודיעו הנבואה · ויעמוד ימים אשר תבואהו הנבואה אחרי ימים או אחרי שנים · או לא יתנבא לעולם . וכבר מצאנו מהם מי שהיה מכוין לשמח נפשו ולזכך רעיוניו · כאשר עשה אלישע באמרו : ועתה קחו לי מנגן . ואז תבואהו הנבואה . ואינו מחוייב שיתנבא כל פעם שיתנבא לנבואה ויתעתד לה. ומצאנו משה רבי׳ ע״ה היה מתנבא כל עת שהיה רוצה כאשר אמר עמדו ואשמעה מה יצוה ה׳ לכם · ואמר דבר אל אהרן אחיך ואל יבא בכל עת אל הקדש. אהרן בכל יבא ואין משה בבל יבא :

והעיקר השמיני היות תורה מן השמים והוא שנאמין כי כל זאת התורה ה המצויה בידינו היא הנתונה למשה והיא מפי הגבורה . ר״ל כי הגיעה אליו כלה מפי הגבור׳. הגעה הנקראת דבור · ולא נדע איך היתה ההגעה ההיא שא הוא ע״ה ידע אותה אשר היתה מגעת שיו וכי היא היתה כמו כת׳ שיקרא באזניו · ויכתוב מה שיאמרו לו מדברי הימים וענייני התורה ומצותיה · וכן נקרא שמו מחוקק. ואין הפרש בין ובני חם כוש ומצרים ופוט · ושם אשתו מהיטבאל בת מטרד · ובין אנכי ה׳ אלהיך ושמע ישראל כי הכל תורת השם קדושה אמת · ואולם היה מנשה כופר בעיניהם מכל הכופרים לחשוב כי יש לתורה לבות וקליפות וכי אלה הספורים והמעשיות אשר בתורה אין בהם תועלת . ואינם אלא מפי משה רבי׳ ע״ה וזהו ענין אין תורה מן השמים . ואמרו כי היה מאמין שכלה מפי הגבורה חוץ מפסוק זה שלא אמר ה׳ כי דבר ה׳ בזה ומצותו הפר . כי אם משה מעצמו · והב״ה לא אמרו · יתעלה מדברי הכופרי׳ · אבל כל אות ואות שיש בתורה יש בתוכה חכמו׳ גדולו׳ למי שיבינהו האל ולא יושג תכלית חכמתה . כמו שאמר ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים. ואין לאדם כי אם ללכת בעקבות משיח אלהי יעקב אשר אמר גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך · וכן פירושה אשר קבלנו הוא מפי הגבורה · וכל מה שנעשה היום ממצות סוכה ולולב ושופר וציצית. ותפילין וזולתם הוא כמשפט אשר אמ׳ הבורא ית׳ למשה ע״ה · ואמ׳ משה אלינו ומגיע השליחות נאמן בשליחותו. והפסוק אשר הוא נרמז אל העיקר השמיני שנאמר בזאת תדעון כי ה׳ שלחני לעשות את כל המעשים האלה כי לא מלבי :

והעיקר הט׳ הנסיחה. פירוש החילוף . והוא כי תורת משה לא תהיה נסוחה ולא נחלפת ולא תבא מאת הבורא זולתה · ולא יהיה בה תוספת · ו׳ל׳ חסרון לא בכתב. ובפירוש כמו שנ׳ לא תוסיף עליו ולא תגרע ממנו · וכבר ביארנו מה שראוי לבאר בזה העיקר בפתיחתנו :

העיקר הי׳ · כי השי׳ יודע מעשי בני אדם · ולא יתרשל בהם · ואינו כמו שאמ׳ עזב ה׳ את הארץ שא כמו שאמ׳ ירמיהו הנביא ע״ה גדול העצה ורב העליליה אשר עיניך פקוחו׳ על כל דרכי בני אדם · ואומ׳ ויאמ׳ ה׳ זעקת סדום ועמורה כי רבה וחטאתם . ואומ׳ וירא ה׳ כי רבה רעת האד׳ בארץ וכל יצר מחשבו׳ לבו רק רע כל היום . וכל זה רמז אל העיקר העשירי :

העיקר הי״א. כי הש״י גומל טוב לאי שיעשה מצות התורה · ויענוש מי שיעבור על איסוריהם . וגמולו הגדול הוא העולם הבא. ועונשו הגדול הוא שתכרית הנפש ותאבד . וכבר אמרנו בזה הענין מה שיש בו די. והפסוק ש׳ רמז לזה הענין מה שאמ׳ ועתה אם תשא חטאתם ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת . והיתה תשובתו כי אשר חטא לי אמחנו מספרי · זה יורה כי יש גמול לצדיק ולרשע לזה גמול טוב ולזה גמול רע :

העיקר הי״ב . זמן ימות המשיח . והוא להאמין עת ביאתו . ואם יתמהמה חכה לו . ושלא ישים אדם בו זמן ושלא

יוציא סברות מן הפסוקים כדי לדעת את בוראי וחכמים אמרו תפח רוחן של מחשבי קיצין. וצריך להאמין במשיח ולרוממו ולאהבו ולהתפלל עליו כפי מה שבא ע״י כל נביא ממשה ועד מלאכי. וכל מי שתבא בלבו ספיקא בזו הוא מכזיב תורה כלה אשר הבטחה בו בברור בפרש׳ בלעם ובפרש׳ אתם נצבים. ומכלל זה שלא יהא כופר באל ובדברי נביאיו.

העיקר יג׳ והוא תחיית המתים. וכבר ביארנו ענייניה. וכאשר ישלימו בלב האדם העיקרים כלם ויאמין בם הוא נכנס בכלל ישראל. וצריך לאהוב אותו ולחמול עליו. ולעשות עמו כל מה שצוה הבורא לעשות איש לאחיו מן האהבה והאחוה והריעות. ואפילו אם יעשה כל עבירות שבעולם לתוקף התאוה והיצר והגברת טבעיו החסרים יהיה לו עונש כפי חטאתו. אבל יהיה לו חלק לעולם הבא. והוא מפשעי ישראל. וכשיאבד אדם עיקר מאלה העיקרי׳ הוא מן הכלל יצא וכופר בעיקר והוא מין ואפיקורוס. וקוצץ בנטיעות. ראוי למאוס אותו ולאבדו. ועליו נאמ׳ הלא משנאיך ה׳ אשנא ובתקוממיך אתקוטט. וכבר הרביתי לדבר בכאן ויצאתי מענין חבורי. אבל עשיתי זה מפני שיש בו תועלת גדולה בחוזק האמונה כי כללתי לך דברים מועילים ומפוזרים בספרי׳ רבים ונכבדים. על כן קנה אותם והצלח וקרא דברי אלה פעמים רבות. והתבונן בהם הטב ואל יפתך לבך ותחשוב כי הבינות אותם בפעם אחת או בעשרה פעמים. דע לך חי השם כי הפיתך בשוא. ועל כן אל תמהר לחתוך הדין במה שקראה לך חברתיו כפי מה שנזדמן לי. אלא לאחר יגיעה גדולה והתבוננו׳ בספרים וחקירת הדעות הנכונות והאמונות. ובארתי לך מן הכל מה שהוא ראוי לסמוך עליו ולהאמין בו והכל מוחזק בראיות ברורות על כל ענין וענין ומהאל אשאל להורות אותי אורח נכונה ולעזרני כאשר אמר נביאו ע״ה תהי ידך לעזרני כי פקודיך בחרתי: חזק ב״ילא״ו

אלו הן מצות עשה ומצות לא תעשה מן התורה.

בשם המאיר

לכל העולם כלו בכבודו והורה לנו דרך ישרה אחל לכתו׳ מצות עשה ומצות לא תעשה מן התורה.

ואסדר אותם לסדרי׳ מסודרות על פי הסדר כאשר הן סדורו׳ בספר התורה אשר נתן לנו השם יתברך ויתעלה ביד אדון כל הנביאים משה רבי׳ עליו השלום. ואזכור שם בכל מצוה ומצוה באיזו הלכה מבוארת. המצוה בספ׳ הרב הגדול המעוז המגדול מרנא ורבנא משה איש האלהי׳. רוח ה׳ תניחהו בגן עדן בן הרב הדיין ר׳ מימון ז״ל. המקום למען שמו יסייעני ויעזרני לחברם בפני עצמן בהלכותיהן. חבור בפני עצמו מלבד זה כמו שהחילותי לעשות. ומנין מצות של תורה הנוהגות לדורות שש מאות ושלש עשרה. וסימן תרי״ג מצות עשה רמ״ח מנין איבריו של אדם. מצות לא תעשה שס״ה מנין ימות החמה. ור׳ אברהם ן׳ חסאן הלוי ז״ל ה״ה ממדינת ארניט סדרם וחברם ככה כדי ללמוד בו תמיד וללמד ולעשות. ואין חבור כסדר זה שיסדר דבר פלא. שאפילו תינוקות של בית רבן יודעים לחברו ולסדרו. ואין צריך לומר חביריו גם רבותיו. כי הכונה ידועה היא. וכדי ללמד כסדר כך וכדי שיבין וישכיל כפי השגת השכל בשמוע ספר תורה מה החזן קורא שאם לא ידע מקודם לכך אפילו שישמע לא יבין מהו קורא. ויתקיים קרא דכתי׳ קול דברים אתם שומעים ותמונה אינכם רואים זולתי קול. ובכיוצא בזה. גרסינן במס׳ ברכות בפרק קמ׳ אמ׳ רבה בר רב הונא כיון שנפתח ספר תורה אסור לספר ואפי׳ בדבר הלכה. אמר רב הונא בריה דרב יהודה אמ׳ ר׳ מנחם א״ר יוחנן לעולם ישלים אדם פרשיותיו עם הצבור שנים מקרא ואחד תרגום. ואפילו עטרות ודיבון. וכל המשלים פרשיותיו עם הצבור שנים מקרא ואחד תרגום מאריכין לו ימיו ושנותיו: אלה אשר צוה ה׳ את משה אל בני ישר׳ בהר סיני.

בראשית

א׳ לפרות ולרבות שנאמ׳ פרו ורבו בספר נשי׳ בהלכו׳ אישו׳. תולדות נח. לך לך. וירא׳ אליו ה׳: חיי שרה: תולדות יצחק ויצא׳ יעקב. אין בשם הפרשיות האלו כלום ממנין המצות.

וישלח

ב׳ שלא לאכול גיד הנשה שנאמ׳ לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה. בספ׳ קדושה בהלכות מאכלות אסורות.

וישב

יעקב. ויהי מקץ. ויגש אליו. ויחי יעקב. ואלה שמות. וארא. אין בשם הפרשיות האלו כלום ממנין המצות.

בא אל

פרעה. ג׳ לקדש חדשים. ולחשוב שנים וחדשי׳ בב״ד בלבד. כלומר לחשוב ולידע ולקבוע באיזה יום הוא תחלת כל חדש וחדש מחדשי השנה. שנאמ׳ החדש הזה לכם ראש חדשים. בספ׳ זמני׳. הלכות קדוש החדש. ד׳ לשחוט כבש הפסח בזמנו. שנא׳ ושחטו אותו. ה׳ לאכול בשר הפסח בליל ט״ו. שנאמ׳ ואכלו את הבשר. ו׳ שלא לאכל בשר הפסח נא ומבושל. שנא׳ אל תאכלו ממנו נא. ז׳ שלא להותיר מבשר הפסח. שנאמ׳ ולא תותירו ממנו עד בקר. ארבעתן בספר קרבנות. בהלכות קרבן הפס׳. ח׳. לבער חמץ בליל י״ד. שנא׳ תשביתו שאור. ט׳ לאכל מצה בלילה הראשון של חג המצות שנא׳ בערב תאכלו מצות. י׳ שלא ימצא חמץ כל שבעה שנא׳ שאור לא ימצא בבתיכם. י״א שלא לאכול תערובת חמץ שנאמ׳ כל מחמצת לא תאכלו. ארבעתן בספר זמנים. בהלכות חמץ ומצה. י״ב שלא להאכיל בשר הפסח לישראל שנשתמד. שנא׳ כל בן נכר לא יאכל בו. י״ג שלא להאכיל בשר הפסח לתושב או לשכיר. שנאמר תושב ושכיר לא יאכל בו. י״ד שלא להוציא בשר הפסח מן החבורה. שנאמ׳ לא תוציא מן הבית מן הבשר חוצה. ט״ו שלא להוציא עצם בפסח שנא׳ ועצם לא תשברו בו. י״ו שלא יאכל הערל בשר הפסח שנאמר וכל ערל לא יאכל בו. חמשתן בספר קרבנות בהלכות קרבן הפסח. י״ז שלא לאכל חמץ בפסח. שנאמ׳ ולא יאכל חמץ. י״ח שלא יראה חמץ כל שבעה שנא׳ ולא יראה לך חמץ. י״ט לספר ביציאת מצרים בלילה הראשון של חג המצו׳ שנאמ׳ והגדת לבנך ביום ההוא. שלשת׳ בספר זמנים בהלכות חמץ ומצה.

בשלח

פרעה. כ׳: שלא להלוך חוץ לתחום מדינה כהולכי דרכים שנאמ׳ אל יצא איש ממקומו ביום השביעי. בספ׳ זמנים בהלכות שבת.

וישמע

יתרו. כ״א מצוה זו יסוד היסודו׳ ועמוד החכמות לידע שיש שם מצוי ראשון והוא ממציא כל הנמצא שנא׳ אנכי ה׳ אלהיך. כ״ב שלא לעלות במחשבה שיש אלוה זולתי ה׳ שנאמ׳ לא יהיה לך. שתיהן במדע בהלכו׳ יסודי התורה. כ״ג שלא לעשות פסל לא יעשה בידו ולא יעשו לו אחרים. שנאמ׳ לא תעשה לך פסל. כ״ד שלא להשתחוו׳ לע״ז אע״פי שאין דרך עבודתה בהשתחויה. שנאמ׳ לא תשתחוה להם. כ״ה שלא לעבוד ע״ז בדברים שדרכה להעבד בהם שנאמר ולא תעבדם. שלשתן במדע בהלכו׳ ע״ז. כ״ו שלא ישא את שמו לשוא שנא׳ לא תשא בספר הפלאה בהלכות שבועות. כ״ז לקדש את יום השבת שנא׳ זכור את יום השבת לקדשו. כ״ח. שלא לעשות מלאכה בשבת שנאמר לא תעשה כל מלאכה. שתיהן בזמנים בהלכות שבת. כ״ט לכבד אב ואם שנאמר כבד את אביך ואת אמך. בספר שופטים בהלכות ממרים. ל׳ שלא להרוג נקי שנא׳ לא תרצח. בנזיקין בהלכות רוצח. ל״א שלא לגנוב נפש מישראל שנא׳ לא תגנוב. זה גונב נפש מישראל בספר נזיקין בהלכו׳ גנבה. ל״ב שלא להעיד בשקר שנא׳ לא תענה ברעך. בשופטים בהלכות עדות. ל״ג שלא לחמוד שנאמ׳ לא תחמוד בנזיקין בהלכות גזילה. ל״ד שלא לעשות צורות לנוי אע״פ׳ שאין עובדין אותן שנא׳ לא תעשון אתי. במדע בהלכות ע״ז: ל״ה שלא לבנות אבני מזבח גזית שנאמר לא תבנה אתהן גזית. ל״ו שלא לפסוע על המזבח שנאמ׳ ולא תעלה במעלות. שתיהן בספר עבודה בהלכות בית הבחירה.

משפטים

ל״ז לדון בדין עבד עברי כהלכותיו שנאמ׳ כי תקנה. ל״ח ליעד אמה העבריה׳ שנאמ׳ אשר לא יעדה. ונאמ׳ בפסוק השני ואם לבנו ייעדנה. ל״ט. לפדות אמה העבריה׳ שנאמ׳ והפדה׳. מ׳ שלא למכור אמה העבריה לאחר. שנאמ׳ לא ימשל למכרה. ארבעתן בקנין בהלכו׳ עבדי׳. מ״א שלא למנוע באמה העבריה היעודה שאר כסות ועונה. שנאמ׳ שארה כסותה ועונתה לא יגרע. בספר נשים בהלכו׳ אישות: מ״ב שלא להכות אב ואם שנאמ׳ ומכה אביו ואמו. מ״ג. שלא לקלל אב ואם. שנאמ׳ ומקלל אביו ואמו שתיהן בשפטים בהלכות ממרים. מ״ד להיות ב״ד הורגין בסיף שנא׳ נקום ינקם בסוף בהלכו׳ סנהדרי׳. מ״ה להיות החובל או מזיק בממון שנאמ׳ וכי יכו אנשים ונגפו אשה הרה. בספר נזיקין בהלכות חובל ומזיק. מ״ו שלא ליהנות מבשר שור הנסקל. שנא׳ ולא יאכל את בשרו׳ בספ׳ קדושה בהלכו׳ מאכלו׳ אסורו׳. מ״ז לדון בנזקי הבור. שנאמ׳ וכי יפתח איש בור בספר נזיקין בהלכו׳ נזקי ממון. מ״ח לדין בנזקי בהמה שנא׳ וכי יגוף שור איש. בספ׳ נזיקי׳ בהלכו׳ נזקי ממון. מ״ט לדון בדין הגנב בתשלומין או במיתה שנא׳ כי יגנב איש שור או שה וגו׳. אם במחתרת וגו׳. וגונב איש וגו׳ בנזיקין בהלכו׳ גנבה. נ׳ לדון בנזקי המבעיר שנאמ׳ כי יבעיר איש שדה. נ״א לדון בדין האש. שנא׳ כי תצא אש. שתיהן בנזיקין בהלכות נזקי ממון. נ״ב לדון בדין שומר חנם שנא׳ כי יתן איש אל רעהו כסף או כלים במשפטי׳ בהלכות שאלה ופקדון. נ״ג. לדון בדין טוען וכופר. שנא׳ על כל דבר פשע במשפטי׳ בהלכות טוען ונטען. נ״ד לדון בדין נושא שכר והשוכר שנאמ׳ כי יתן איש אל רעהו כסף או כלים במשפטים בהלכות שאלה ופקדון. נ״ה לדון בדין השואל שנא׳ וכי ישאל איש במשפטי׳ בהלכו׳ שאלה ופקדון. נ״ו לדון ולקנוס המפתה בחמשים שקל עם שאר דיניו שנא׳ וכי יפתה איש בנשים. בהלכות נערה בתולה׳ נ״ז שלא להחיות מכשף שנא׳ מכשפה לא תחיה. בשופטים בהלכות סנהדרין. נ״ח שלא להונות

...ר בריך. שנא' וגר לא תונה. כט' שלא להונות במקח וממכר · שנא' ולא תלחצנו. שתיהן בקנין בהלכו' מכירה. ל' שלא לענות יתום ואלמנה. שנא' כל אלמנה ויתום לא תענון. במדע בהלכו' דעות. סא' להלוות לעני ומך. שנא' אם כסף תלוה את עמי אם זה אינו רשות אלא חובה ומצוה. שנא' והעבט תעביטנו · סב' שלא יתבע בחובו כשידע שהוא עני ולא יהיה לו. שנא' לא תהיה לו כנושה. סג' שלא להשית יד בין מלוה ללוה ברבית. ולא להיות עד ולא לכתוב שטר ביניהם. שנא' לא תשימון עליו נשך · שלשתן במשפטי' בהלכו' מלוה ולוה · סד' שלא לקלל הדיין שנא' אלהים לא תקלל· סה' שלא לקלל הנשיא · והוא המלך או ראש ישיבת ארץ ישראל שנא' ונשיא בעמך לא תאר· שתיהן בשופטי' בהלכו' סנהדרי'. סו' שלא להקדים לבכורי' ולא מעשר ראשון לתרומה ולא מעשר שני לראשון אלא מוציאין על הסדר בכורים תחלה ואחר כך תרומה גדולה ואחר כך מעשר ראשון ואחר כך מעשר שני. שנא' מלאתך ודמעך לא תאחר· כלומ' לא תאחר דבר הראוי להקדימו בזרעי' בהלכות תרומות · סז' שלא לאכול טרפה· שנא' ובשר בשדה טרפה לא תאכלו. בספ' קדוש' בהלכו' מאכלות אסורות. סח' שלא לשמוע מאחד מבעלי דינין ואין חבירו עמו שנ' לא תשא שמע שוא· במשפטי' בהלכו' סנהדרי'· סט' שלא יעיד בעל עבירה שנ' אל תשת ידך עם רשע בשפטי' בהלכות עדו': ע' שלא להרוג אם רבו המחייבין באיש אחד עד שיהיו המחייבין יתר שנים: כלומר שלא לנטות אחרי רבים בדיני נפשות אם יהיו המחייבין על המזכין יתר אחד שנא' לא תהיה אחרי רבים לרעות. עא' שלא ילמד חובה מי שלמד זכות תחלה בדיני נפשות. שנא' לא תענה על ריב · עב' לנטות אחרי רבים אם תהיה המחלוקת בין הסנהדרי' בדינין שנאמר אחרי רבים להטות · עג' שלא לרחם על עני בדין שנא' ודל לא תהדר. ארבעתן בשופטים בהלכות סנהדרין. עד' לעזוב מעל חבירו. או מעל בהמתו. שנא' עזוב תעזוב עמו· בנזיקין בהלכו' רוצח · עה' שלא להטות הדין על בעל עבירה· אעפ' שהוא חוטא והוא אדם רע. שנא' לא תטה משפט אביונך בריבו · מפי השמועה למדו שזה אביון במצות · עו' שלא לחתוך הדין באומ' הדעת עד שיראו שני עדים גופו של דבר· שנא' ונקי· עז' שלא ליקח שחד שנא' ושחד לא תקח· שלשתן בשופטים · בהלכות סנהדרין · עח' להשמיט בשנת השמטה מה שתוציא הארץ. שנא' והשביעית תשמטנה. בזרעי' בהלכו' שמטה ויובל. עט' לשבות בשבת שנא' וביום השביעי תשבות. בזמנים בהלכו' שבת· פ' שלא לישבע בע"ז לעובדיה. ולא משביעין אותו בה. שנא' ושם אלהים אחרים לא תזכירו· פא' שלא להדיח בני ישראל אחר ע"ז שנא' לא ישמע על פיך· זו אזהרה למדיח. שתיהן במדע בהלכו' ע"ז · פב' לחוג בשלש רגלים. שנאמ' שלש רגלי' בשנה. פג' שלא לעלות לחג בלא קרבן. שנא' ולא יראו פני ריקם: פד' להראות פניה' ברגלים · שנא' שלש פעמי' בשנה. שלשתן בספר קרבנות בהלכו' חגיגה: פה' שלא ישחט הפסח והחמץ קיים שנא' [illegible] תזבח על חמץ. פו' שלא להניח אמורי הפסח עד שיפסלו בלינה. שנא' ולא ילין חלב חגי עד בקר שתיהן בקרבנות בהלכות קרבן הפסח · פז' להביא בכורים לבית הבחירה. שנא' ראשית בכורי אדמתך· בזרעים בהלכות בכורים· פח' שלא לאכול בשר וחלב שנא' לא תבשל גדי בחלב אמו. בקדושה בהלכות מאכלו' אסורות. פט' לעבוד את ה' בכל יום תפלה שנא' ועבדתם את ה' אלהיכם · באהבה בהלכות תפלה· צ' שלא להושיב עובדי ע"ז בארצנו שנא' לא ישבו בארצך · במדע בהלכות ע"ז·

תרומה

צא' לבנות בית הבחירה שנא' ועשו לי מקדש . בעבדה בהל' בית הבחירה . צב' שלא להוציא בדי הארון שנא' בטבעות הארון יהיו· בעבדה בהלכות כלי המקדש · צג' להסדיר הכהנים לחם ולבונה לפני [illegible] בכל שבת· שנא' ונתת על השלחן לחם פנים· בעבודה בהלכות תמידין.

תצוה

צד' לערוך נרות בכל יום במקדש שנאמר יערוך אותו אהרן· בעבודה בהלכות תמידין: צה' להיות הכהנים לובשים לעבודה בגדי כהונה . שנא' ועשית בגדי קדש . צו' שלא יזח החשן מעל האפוד שנא' ולא יזח החשן. צז' שלא יקרע המעיל. שנא' לא יקרע . שלשתן בעבדה בהלכו' כלי המקדש. צח' לאכול הכהנים בשר חטאת· שנא' ואכלו אותם אשר כפר בהם. צט' שלא יאכל זר בשר קדשי הקדשי'. שנא' וזר לא יאכל כי קדש· שתיהן בעבודה· בהלכות קדשי הקדשים . שנא' וזר לא יאכל. ק' להקטיר כהן גדול קטרת פעמים ביום . שנאמר והקטיר עליו אהרן· בעבודה בהלכות תמידין ומוספין · קא' שלא להקטיר ולהקריב על מזבח הזהב קטרת זרה חוץ מן הקטרת הזה · שנא' לא תעלו עליו קטרת זרה . בעבודה בהלכות כלי המקדש .

כי תשא

קב' ליתן כל איש מחצית השקל בכל שנה שנאמ' זה יתנו. בהלכות שקלים. קג' לקדש הכה' ידיו ורגליו בשעת העבודה · שנאמר ורחצו אהרן ובניו · בעבודה בהלכות ביאת המקדש. קד' למשוח כהנים גדולים ומלכים בשמן המשחה . שנאמ' שמן משחת קדש יהיה . קה' שלא לסוך בשמן המשחה זר · שנאמ' על בשר אדם לא ייסך. קו' שלא לעשות במתכנת שמן המשחה שנא' במתכנתו: קז' שלא עשות במתכנת הקטרת · שנא' והקטרת אשר תעשה. ארבעתן בעבוד' בהלכות כלי המקדש. קח' לפדות פטר רחם וליתן פריונו לכהן שנא' ופטר חמור תפדה בשה · קט' לערוף פטר חמור אם לא רצה לפדותו · שנא' וערפתו שתיהן בזרעים בהלכות בכורים · קי' לשבות מעבודת הארץ שנא' בחריש ובקציר תשבות · בזרעים בהלכות שמטה ויובל. קיא' שלא לבשל בשר וחלב שנא' לא תבשל גדי. פעם שנייה מפי השמועה למדו שאחד לבשול ואחד לאכילה. בקדושה בהלכו' מאכלות אסורות ·

ויקהל

קיב' שלא לענוש בשבת שנא' לא תבערו אש בספ' זמני' בהלכות שבת· אעפ' שהענוש מצות עשה אינו דוחה את השבת. כיצד הרי שנתחייב בב"ד מלקות או מיתה אין מלקין אותו ואין ממיתין אותו בשבת שנ' לא תבערו אש· זו אזהרת ב"ד שלא ישרפו באש מי שנתחייב שריפה. והוא הדין לשאר עונשין.

אלה

פקודי. אין בו כלום ממנין המצות·

ויקרא

קיג' לעשות כל מעשה המנח' כסדר מעשיה הכתובי' בתורה· שנא' ונפש כי תקריב. בעבודה בהלכות מעשה הקרבנות· קיד' שלא להקטיר שאור או דבש. שנא' כי כל שאור וכל דבש לא תקטירו. קטו' שלא להשבית מלח מעל הקרבנות· קיו'. למלוח כל הקרבנות· שנא' על כל קרבנך תקריב מלח. שלשתן בעבודה בהלכות אסורי המזבח . קיז' להקריב הסנהדרין קרבן אם טעו והורו שלא כהלכה באחת מן המצות· שנא' ואם כל עדת ישר' ישגו. בקרבנות בהלכו' שגגות· קיח' להעיד בב"ד למי שיש לו עדות. שנא' והוא עד או ראה בשו' בהלכו' עדות · קיט' להקריב החוטא אשם על עבירות ידועות. אם הוא עשיר בהמה. ואם הוא עני עוף. או עשירי' האיפה · וזהו הנקר' קרבן עולה ויורד· שנא' ואם לא תגיע ידו· וסמיך ליה ואם לא תשיג ידו בקרבנו' בהלכות שגגות· קכ' שלא יבדיל בחטאת העוף· שנא' ומלק את ראשו ולא יבדיל· קכא' שלא ליתן שמן זית במנחת חוטא. שנא' לא ישים עליה שמן· קכב' שלא ליתן עליה לבונה. שנא' ולא יתן עליה לבונה · שלשתן בעבוד' בהלכות מעשר הקדש · קכג' להקריב היחיד קרבן אם נסתפק אם חטא או בחטא שחייבין עליה חטאת אם לא חטא. שנא' והביא את אשמו לה' · זהו הנקרא אשם תלוי. בקרבנות בהלכות שגגות · קכד' להוסיף המועל או אוכל תרומה חומש על הקרן ולהחזירו. שנא' ואת אשר חטא. וזהו דין מעילה· בעבוד' בהלכות מעילה· קכה' להקריב היחיד קרבן חטאת קבוע על שגגתו אם שגג במצות לא תעש' שחייבין עליה כרת · שנא' ואם נפש כי תחטא בקרבנות בהלכות שגגות· קכו' להשיב את הגזלה. בנזיקין בהלכו' גזלה ואבידה· קכז' להקריב קרבן השוגג במעילה או החוטא בגזלה. או בשפחה חרופה. או שכפר בפקדון ונשבע על שקר. מביא קרבן אשם. שנאמר ואת אשמו יביא וגומר. וזהו הנקרא אשם ודאי· בספר קרבנות בהלכות שגגות.

צו את

אהרן · קכח' לעשות מעש' העולה כמעשה הכתו' על הספר שנא' זאת תורת העולה . בעבוד בהלכות מעשה הקרבנות. קכט' להרים את הדשן מעל המזבח בכל יום· שנא' והרי' את הדשן· קל' לערוך ולהדליק במזבח העולה בכל יום תמיד· שנא' אש תמיד תוקד. קלא' שלא לכבות אש המזבח שנא' לא תכבה · שלשתן בעבודה בהלכו' תמידין · קלב' לאכל הכהנים שירי מנחות· שנא' והנותרת ממנה יאכלו· קלג' שלא לעשות שירי מנחות חמץ · שנא' לא תאפה חמץ. שתיהן בעבודה בהלכו' מעשה הקרבנות· קלד' להקריב כהן גדול מנחה בכל יום: שנא' זה קרבן אהרן ובניו. והיא הנקרא' מנחת חביתין. בעבודה בהלכות תמידין ומוספי': קלה' שלא תאכל מנחת כהן. שנא' וכל מנחת כהן כליל. קלו' לעשות מעשה החטאת· שנאמר זאת תורת החטאת . קלז' שלא לאכל ב[illegible] החטאות הנעשות בפנים· שנא' וכל חטאת אשר יובא. קלח' לעשות מעשה האשם. שנא' וזאת תורת האשם. קלט' לעשות מעשה זבח השלמים· שנא' וזאת תורת. תשעתן בעבודה בהלכות מעשה הקרבן · קמ' שלא לאכול פגול· שנא' לא יחשב לו פגול יהיה· קמא' שלא לאכול מן הקדשים שנטמאו שנא' והבשר אשר יגע בכל טמא· קמב' לשרוף בשר קדש שנטמא. שנא' באש ישרף· קמג' שלא יאכל אדם שנטמא קדשים. שנא' והנפש אשר תאכל בשר מזבח השלמים. ארבעתן בעבודה בהלכות פסולי המקדש . קמד' שלא לאכול חלב שנא' כל חלב שור· קמה' שלא לאכול דם· שנא' וכל דם לא תאכלו. שתיהן בקדושה בהלכות מאכלות אסורו' · קמו' שלא יבא כהן גדול מן העזרה בשעת העבודה· שנא' ומפתח אהל מועד לא תצאו בעבודה בהלכו' ביאת המקדש.

שמיני

קמז' שלא יכנס כהן למקדש פרוע ראש. שנא' ראשיכם לא תפרעו. קמח' שלא יכנס כהן למקדש קרוע בגדים שנא' ובגדיכם לא תפרומו . קמט' שלא יכנס כ[illegible] שכור במקדש· ולא יורה בתורה שתוי יין. שנא' יין ושכר אל תשת . שלשתן בעבודה בהלכות ביאת המקדש. קנ' לבדוק בסימני בהמה וחיה. להבדיל

בין הטמאה לטהורה שנא' זאת החיה. קנא' שלא לאכול בהמה טמאה שנא' אך את זה לא תאכלו. קנב' לבדוק בסימני דגים שנא' את זה תאכלו. קנג' שלא לאכול שרץ המים שנא' וכל אשר אין לו. קנד' שלא לאכול דג טמא שנאמר ושקץ יהיו. קנה' שלא לאכול עוף טמא שנאמר ואת אלה תשקצו מן העוף. קנו' שלא לאכול שרץ העוף שנא' כל שרץ העוף. קנז' לבדוק בסימני חגבים לידע אם הוא טהור או טמא. שנא' אשר לו כרעים. כלם בספ' קדוש' בהלכות מאכלות אסורות והם שמונה. קנח' להיות שמונה שרצים מטמאי' שנאמר וזה לכם הטמא. בטהרה בהלכות שאר אבות הטמאה. קנט' להיות האוכלים מטמאין שנא' מכל האכל אשר יאכל. בספר טהרה בהלכות טומאת אוכלין והוא דין טומאת משקין ואוכלין וה והכשירן. קס' להיות כל הנוגע בנבלה טמא שנאמר וכי ימות מן הבהמה. בטהרה בהלכות שאר אבות הטומאה. קסא' שלא לאכול שרץ הארץ שנא' וכל השרץ. קסב' שלא לאכול תולעת הפירות כשתצא לאויר שנא' עד כל מרבה רגלים. קסג' שלא לאכול רמש הארץ שנא' אל תשקצו. שלשתן בס' קדוש' בהלכו' מאכלו' אסורות.

כי תזריע

קסד' להיות היולדת טמאה בנדה. שנ' אשה כי תזריע. בטהרה בהלכות מטמאי' משכב ומושב. קסה' למול את הבן שנ' וביום השמיני ימול. בספר אהבה בהלכות מילה. קסו' להקריב היולדת קרבן אחר שתטהר. שנ' ובמלאת ימי טהרה. בקרבנו' בהלכות מחוסרי כפרה. קסז' שלא לגלח שער הנתק. שנ' ואת הנתק לא יגלח. קסח' להורות בצרעת אדם כדינה הכתו' בתורה להיות המצורע טמא ומטמא. שנ' איש צרוע הוא. קסט' להיות המצורע ידוע ומפורסם לכל הדברים האמורים בו בקריעת בגדיו ופריעת ראשו ועטיפה על שפם שנ' והצרוע אשר בו הנגע. וכן כל שאר הטמאי' צריכין להודיע את עצמן. קע' להיות בגד מנוגע טמא ומטמא. שנ' והבגד כי יהיה בו נגע צרעת. ארבעתן בטהרה בהלכות טומאת צרעת.

זאת תהיה

קעא' להיות הטהרה מן הצרעת. בין צרעת אדם בין צרעת בית בעץ ארז ואזוב ושני תולע' ושתי צפורים ובמים חיים. שנ' זאת תהיה. קעב' להיות המצורע ביום השביעי מגלח כל שערו. שנ' והיה ביום השביעי יגלח את כל שערו. שתיהן בהלכות טומאת צרעת. קעג' להקריב המצורע ביום השמיני קרבן אחר שיטהר. שנ' וביום השמיני יקח. בספ' קרבנות בהלכות מחוסרי כפרה. קעד' להיות בית המנוגע טמא ומטמא. שנ' ובא הכהן וראה. בטהרה בהלכו' טומאת צרעת. קעה' להיות הזב טמא ומטמא. שנ' איש כי יהיה זב. בטהרה בהלכות מטמאי מש' ומושב. קעו' להיות הטהרה מכל הטמאות בטבילה במי מקוה. שנ' ורחץ בשרו במים חיים וטהר. כך למדו מפי השמועה שצריכה זו במים שכל גופו עולה בהן בבת אחת. בספר טהרה בהלכות מקואות. קעז' להקריב הזב קרבן אחר שיטהר. שנ' וביום השמיני יקח לו. בקרבנות בהלכות מחוסרי כפרה. קעח' להיות שכבת זרע מטמאה. שנ' ואיש כי תצא ממנו וגו' וכל בגד וכל עור וגו' וע"ז מטמא' כשרץ וטמאתה מדברי סופרים. בטהרה בהלכות שאר אבות הטמאה. קעט' להיות הנדה טמאה ומטמאה האחרים. שנ' ואשה כי זובה. קפ' להיות הזבה טמאה ומטמא' האחרי' שנ' ואשה כי יזוב. שתיהן בספ' טהרה בהלכו' מטמאי משכב ומושב. קפא' להקריב הזבה קרבן אחר שתטהר שנ' ואם טהרה מזובה וביום השמיני תקח לה. בספ' קרבנות בהלכות מחוסרי כפרה. ואחר שיקריבו קרבנותיהם כל הטמאים תגמר טהרתן.

אחרי מות

קפב' שלא יכנס כהן גדול להיכל בכל עת. שנ' ואל יבא בכל עת. בספ' עבודה בהלכו' ביאת המקדש. קפג' לעשות עבודת היום ביום הצום. שנ' בזאת יבוא אהרן אל הקדש וכל העבודה שכתובה בפרש' הקרבנות והוידויין ושלוח השעיר ושאר העבוד' בספ' עבודה בהלכות עבודת יום הכפורים. קפד' שלא לשחוט קדשים בחוץ. שנ' אשר ישחט שור או כשב וגו' ואל פתח אהל מועד לא יביאנו וגו' ונכרת. בקרבנות בהלכות מעשה הקרבנות. קפה' לכסות דם חיה ועוף. שנ' ושפך את דמו וכסהו בעפר. בקדושה בהלכות שחיטה. קפו' שלא לקרב לעריות בדברים המביאי' לידי גלוי כגון חבוק ונשוק ורמיזה וקפיצה. שנ' איש איש אל כל שאר בשרו לא תקרבו לגלות ערוה. מפי השמועה למדו שזו אזהרה לקריבה המביאה לידי גלוי ערוה. קפז' שלא לגלות ערות האב עצמו. שנ' ערות אביך. קפח' שלא לגלות ערות האם. שנ' וערות אמך. קפט' שלא לגלו' ערות אשת אב. שנ' ערות אשת אביך. קצ' שלא לגלות ערות אחות מן האב ומן האם. שנ' ערות אחותך בת אביך או בת אמך. קצא' שלא לגלות ערות בת הבן שנ' ערות בת בנך. קצב' שלא לגלות ערות בת הבת. שנ' או בת בתך. קצג' שלא לגלות ערות הבת. ולמה לא נתפרשה בתורה מפני שאסר בת הבת שתק מן הבת. מפי השמוע' למדו שאסורה הבת מגופי תורה כשאר עריות. קצד' שלא לגלות ערות אחות שנ' ערות בת אש'. קצה' שלא לגלות ערות אחות האב. שנ' ערות אחות אביך. קצו' שלא לגלות ערות אחות האם. שנ' ערות אחות אמך. קצז' שלא לגלות ערות אחי האב עצמו שנ' ערות אחי אביך. קצח' שלא לגלות ערות אשת אחי האב. שנ' אל אשתו לא תקרב. קצט' שלא לגלות ערות אשת הבן. שנ' ערות כלתך לא תגלה. ר' שלא לגלות ערות אשת אחיך. שנ' ערות אשת אחיך. רא' שלא לגלות ערות אשה ובתה. שנ' ערות אשה ובתה. רב' שלא לגלות ערות אשה ובת בנה. שנ' את בת בנה. רג' שלא לגלות ערות בת בתה. שנאמר ואת בת בתה. רד' שלא לגלות ערות אחות אשה בחיים. שנאמר ואשה אל אחותה לא תקח לצרר. רה' שלא לגלות ערות נדה. שנ' ואל אשה בנדת. רו' שלא לגלות ערות אשת איש. שנ' ואל אשת עמיתך. כולן בקדושה בהלכות איסורי ביאה. והן כ"א. רז' שלא להעביר למולך. שנ' ומזרעך לא תתן להעביר. במדע בהלכות ע"ז. רח' שלא לשכב עם זכר שנ' ואת זכר לא תשכב. רט' שלא לשכב עם בהמה שנ' ובכל בהמה לא תתן. רי' שלא תביא אשה בהמה עליה. שנ' ואשה לא תעמד. שלשתן בקדושה בהלכות איסורי ביאה.

קדושים

תהיו. ריא' ליראה מן האב ואם שנ' איש אמו ואביו תיראו. בשופטי' בהלכות ממרים. ריב' שלא לפנות אחר ע"ז. שנ' אל תפנו אל'. ריג' שלא לעשות ע"ז ואפי' לאחרים שנ' ואלהי מסכה לא תעשו. שתיהן במדע בה' ע"ז. ריד' לשרוף נותר. שנ' ביום זבחכם יאכל והנותר. רטו' שלא לאכול נותר שנ' ואכליו עונו ישא. שתיהן בעבודה בהלכות פס' המוקד'. רטז' להניח פאה. שנ' ובקצרכם את קציר. ריז' להניח עוללות. שנ' לא תעולל אחריך. ריח' להניח לקט. שנ' ולקט קצירך. ריט' שלא לבצור עוללות כרמים שנ' וכרמך לא תעולל. רכ' להניח פרט הכרם. שנ' ופרט כרמך. לפי שכל אלה נאמ' לעני ולגר תעזוב אותם. וזו מצות עשה שלהם. רכא' שלא ללקט פרט הכרם. שנ' ופרט כרמך. בזרעים בהלכות מתנות עניים והם ו'. רכב' שלא לגנוב ממון שנ' לא תגנבו. זה גונב ממון. בנזיקין בהלכות גנבה. רכג' שלא לכחש בממון חבירו שנאמר לא תכחשו. רכד' שלא לישבע על כפירת ממון חבירו שנאמר ולא תשקרו. כלומר לא תשבע לשקר בממון שיש לחבירך בידך. רכה' שלא לעבור על שבועת בטוי שלא לישבע בשמו לשקר. שנאמר ולא תשבעו לשקר. שלשתן בספר הפלאה בהלכות שבועות. רכו' שלא לעשוק. שנאמר לא תעשק את רעך. רכז' שלא לגזול שנאמר ולא תגזול. שתיהן בנזיקין. בהלכות גזלה ואבדה. רכח' שלא לאחר פעולת שכיר אחר זמנו. שנאמר לא תלין פעלת שכיר. בספר משפטים בהלכות שכירות. רכט' שלא לקלל אחד מבני ישראל הכשרים. שנאמר לא תקלל חרש. בשופטים בהלכות סנהדרין. רל' שלא להכשילם בדרך שנאמר ולפני עור לא תתן מכשול. בנזיקין בהלכות רוצח ושמירת נפש. רלא' שלא לעול המשפט שנאמ' לא תעשו עול במשפט. רלב' שלא לכבד גדול בדין שנאמר ולא תהדר פני זקן. רלג' לשפוט בצדק להשוות בין בעלי דינין בשעה שעומדין בדין. שנאמר בצדק תשפוט. שלשתן בשפטים בהלכות סנהדרין. רלד' שלא לרגל שנאמר לא תלך רכיל. במדע בהלכות דעות. רלה' שלא לעמוד על הדם. שנאמר לא תעמד על דם רעך. בנזיקין בהלכות רוצח ושמירת נפש. רלו' שלא לשנא אחים בלב שנאמר לא תשנא את אחיך. רלז' להוכיח החוטא שנאמר הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא. רלח' שלא להלבין פני אדם מישראל. שנאמר ולא תשא עליו חטא. רלט' שלא להנקם. שנאמר לא תקום. רמ' שלא לנטור שנאמר ולא תטור. רמא' לאהוב כל אדם מבני ברית. שנאמר ואהבת לרעך כמוך. במדע בהלכות דעות. והן ששה. רמב' שלא להרביע בהמה כלאים. מין בשאינו מינו. שנאמר בהמתך לא תרביע כלאים. רמג' שלא לזרוע כלאים זרעים. שנאמר שדך לא תזרע כלאים. שתיהן בזרעי' בהלכות כלאים. רמד' שלא לאכל ערלה. שנאמר שלש שנים. רמה' להיות נטע רביעי קדש שנאמר ובשנה הרביעית. שתיהן בקדושה בהלכות מאכלות אסורות. רמו' שלא לנחש שנאמר לא תנחשו. רמז' שלא לעונן שנאמר ולא תעוננו. רמח' שלא להקיף פאת הראש כעובדי ע"ז שנאמר לא תקיפו פאת ראשכם. רמט' שלא להשחית כל הזקן כעובדי ע"ז שנא' ולא תשחית את פאת זקנך. רנ' שלא לכתוב בגוף כעובדי ע"ז שנאמר וכתבת קעקע לא תתנו. חמשתן במדע בהלכות ע"ז. רנא' ליראה מבית המקדש. שנאמר ומקדשי תיראו. בעבודה בהלכות בית הבחירה. רנב' שלא לעשות מעשה אוב. שנאמר אל תפנו אל האובות. רנג' שלא לעשות מעשה ידעוני שנאמר ואל הידעונים. שתיהן במדע בהלכות ע"ז. רנד' לכבד את החכמים שנאמר מפני שיבה תקום. במדע בהלכות תלמוד תורה. רנה' שלא לעשות עול במדות ובמשפט שנאמר לא תעשו עול במשפט במדה. מפי השמו' למדו שהכתו' מדבר לא תעשו עול במדה. רנו' לצדק מאזני' עם המשקלות. שנאמר מאזני צדק אבני צדק. שתיהן בנזיקין בהלכות גנבה. רנז' להיות בד"ה הורגין בחנק שנאמר מות יומת הנואף. רנח' להיות בד"ה שורפי' אותו באש שנאמר ישרפו אותו ואתהן. שתיהן בשופ' בהלכות

בהלכות סנהדרין: רנ״ט שלא ללכת בחקות עז׳ ולא במנהגותם · שנאמר
ולא תלכו בחקות הגוי · במדע בהלכות עז׳:

אמר

אל הכהנים: רס׳ שלא יטמא כהן הדיוט לשאר מתים ·
שנ׳ אמור אל הכהנים וגו׳. לנפש לא יטמא: רס״א להיות
הכהנים הדיוטים מתטמאי׳ ומתאבלין על הקרובים כשאר ישראל שהן מצווין
להתאבל על מתיהן שנ׳ כי אם לשארו וגו׳ · לא יטמא. שתיהן בשופטי׳ בהלכו׳
אבל: רס״ב שלא יעבד כהן טבול יום עד שיעריב שמשו. שנ׳ ולא יחללו שם
אלהיהם וגו׳ · בעבודה בהלכו׳ ביאת המקדש: רס״ג שלא יקח כהן זונה·
שנ׳ אשה זונה וחללה: רס״ד לא יקח כהן חללה. שנ׳ וחללה לא יקחו:
רס״ה שלא יקח כהן גרושה. שנ׳ ואשה גרושה. שלשתן בספ׳ קדושה בהלכות
איסור ביאה: רס״ו לחלוק כבוד לזרעו של אהרן להקדימו לכל דבר
שבקדושה. שנ׳ וקדשתו. בספר עבודה בהלכות כלי המקדש והעובדים בו:
רס״ז שלא יטמא כהן גדול ואפי׳ לקרובים· שנ׳ ועל כל נפשות מת לא יבא:
רס״ח שלא יכנס כהן גדול על מת. שנ׳ ועל כל נפשות מת לא יבא. כך למדו
מפי השמועה. שהוא חייב בבל יבא וחייב בבל יטמא · שתיהן בשופטים
בהלכו׳ אבל: רס״ט להיות כהן גדול נושא בתולה. שנ׳ והוא אשה בבתוליה
יקח: רע״ שלא יקח כהן גדול אלמנה. שנ׳ אלמנה וגרושה: רע״א שלא
יבעול כהן גדול אלמנה אפילו בלא קדושין מפני בשרו שמתחלל. שנ׳ ולא
יחלל זרעו · הרי הוא מוזהר שלא יחלל זרע ולא אשה. שלשתן בספר קדושה·
בהלכות איסור ביאה: רע״ב שלא יעבד בעל מום: שנ׳ איש מזרעך וגו׳:
רע״ג שלא יעבד בעל מום עובר· שנ׳ כי כל איש וגו׳: רע״ד שלא יכנס בעל
מום להיכל ולמזבח. שנ׳ אך אל הפרכת לא יבא וגו׳: רע״ה שלא יעבד
כהן טמא· שנ׳ וינזרו מקדשי׳. ארבעתן בספר עבודה בהלכו׳ ביאת המקדש:
רע״ו שלא יאכל תרומה· שנ׳ אמור אליהם לדורותיכם: רע״ז שלא יאכל זר
תרומות. שנ׳ וכל זר לא יאכל קדש: רע״ח שלא יאכל אפי׳ תושב כהן או
שכיר תרומה· שנ׳ תושב כהן ושכיר לא יאכל קדש: רע״ט שלא תאכל
חללה קדש ולא תרומות· ולא חזה ולא שוק · שנ׳ ובת כהן כי תהיה לאיש זר
וגו׳: רפ׳ שלא יאכל ערל תרומה והוא הדין לשאר קדשים. ודבר זה למדו
מן הכתו׳ מן הפסח בגזירה שוה ואינו בפי׳ מן התורה ומפי השמועה למדו
שאסור ערל מדברי תורה. ואינו מדברי סופרים · חמשתן בזרעים. בהלכו׳
תרומות: רפ״א שלא לאכל טבל. והטבל דבר שגדולו מן הארץ החייב
תרומה ומעשרות שלא להוציא ממנו תרומת ה׳. שנ׳ ולא יחללו את קדשי בני
ישרא׳ את אשר יביאו לה׳ · כלו׳ דברים שהן עתידין להרים אותן לה׳ לא יעשו
אותם חול. בקדושה בהלכות מאכלות אסורות: רפ״ב שלא לשחוט בעלי
מומין לשם קרבן. שנ׳ כל אשר בו מום לא תקריבו: רפ״ג שלא להקריב
בעלי מומין למזבח. שנ׳ כל אשר בו מום וגו׳ · זהו אסור קדש: רפ״ד להיות
כל קרבן בהמה תמים· שנ׳ תמים יהיה: רפ״ה שלא יתן מום בקדשים. שנ׳
כל מום לא יהיה בו. כלומר אל תתן בו מום: רפ״ו שלא לזרוק דם בעלי
מומי׳ לגבי מזבח· שנ׳ בבעלי מומי׳ עורת או שבור וגו׳. לא תקריבו אלה לה׳.
וזה זריקת דמו: רפ״ז שלא להקטיר אמורי בעלי מומין. שנ׳ עורת או שבור
וגו׳ · ואשה לא תתנו מהם. ששתן בעבודה בהלכות אסורי מזבח: רפ״ח
שלא לסרס זכר מכל המינין מן בהמה וחיה ועוף לא אד׳ ולא בהמה ולא עוף.
שנ׳ ומעוך וכתות וגו׳. בהלכות איסורי ביאה: רפ״ט שלא להקריב בעל מום
מן הגוים· שנ׳ ומיד בן נכר לא תקריבו: ר״צ להיות כל קרבנות בהמה
מיום השמיני והלאה· שנ׳ ומיום השמיני והלאה ירצה. וקודם זמן זהו נקרא
מחוסר זמן ואין מקדים אותו. שתיהן בעבודה בהלכו׳ איסורי מזבח: רצ״א
שלא לשחוט אותו ואת בנו · שנ׳ ואת בנו. בספר קדושה בהלכות שחיטה:
רצ״ב שלא להותיר מבשר עד בקר. שנ׳ לא תותירו ממנו. בקרבנו׳ · בהלכו׳
קרבן הפסח: רצ״ג שלא לחלל את השם. שנ׳ ולא תחללו את שם קדשי:
רצ״ד לקדש שמו· שנ׳ ונקדשתי בתוך בני ישרא׳. שתיהן במדע בהלכו׳ יסודי
התורה: רצ״ה לשבות בראשון של פסח· שנ׳ ביום הראשון וגו׳: רצ״ו שלא
לעשות מלאכה בראשון של פסח: שנ׳ כל מלאכת עבדה לא תעשו: רצ״ז
לשבו׳ ביום שביעי של פסח. שנא׳ ביום השביעי וגו׳: רצ״ח שלא לעשות
מלא׳ בו· שנא׳ כל מלאכת עבדה לא תעשו. ארבעתן בזמנים. בהלכות
שביתת יום טוב: רצ״ט להקריב מנחת העמר. ממחרת ראשון של פסח
עם כבש אחד· שנ׳ והבאתם את עמר. בעבודה בהלכו׳ תמידי׳: ש׳ שלא
לאכול פת תבואה חדשה קודם הפסח שנ׳ ולחם: ש״א שלא לאכול קלי מן
החדש. שנ׳ ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו: ש״ב שלא לאכול כרמל מתבואה
חדשה שנ׳ וכרמל וגו׳. שלשתן בקדש׳ בהלכו׳ מאכלות אסורות: ש״ג לספור
כל איש ואיש שבעה שבועות מיום הקרבת העומר מ״ט ימים שנא׳ וספרתם
לכם וגו׳: ש״ד להביא שתי הלחם עם הקרבנות הקרב׳ בגלל הלחם ביום
עצרת· שנ׳ ממושבותיכם וגו׳. והקרבתם על הלחם וגו׳. שתיהן בעבודה·
בהלכות תמידין: ש״ה לשבות ביום חג שבועות· והוא יום חמשים לקציר
העמר. שנ׳ וקראתם וגו׳: ש״ו שלא לעשות מלאכה בו שנ׳ כל מלאכת וגו׳·
שתיהן בזמנים בהלכות שביתת יום טוב: ש״ז שלא לקצור כל השדה· שנ׳
לא תכלה: ש״ח שלא ללקוט השבולים הנופלות בשעת קצירה. שנ׳ ולקט
קצירך וגו׳: שתיהן בזמנים בהלכות מתנות עניים: ש״ט לשבות בראשון
של חדש השביעי שהוא יום השנה· שנ׳ בחדש השביעי באחד לחדש: ש״י
שלא לעשות מלאכה בו שנ׳ כל מלאכת עבדה: בזמנים בהלכות שביתת יום
טוב: שי״א לשבות בעשירי בו. שהוא יום הכפורי׳ שנ׳ אך בעשור לחדש
השביעי וגו׳: שי״ב להתענות בו שנ׳ ועניתם את נפשותיכם: שי״ג שלא
לעשות מלאכה בו. שנ׳ וכל מלאכה לא תעשו: שי״ד שלא לאכול ולשתות בו
שנ׳ כי כל הנפש. ארבעתן בזמני׳ בהלכות שביתת עשור: שט״ו לשבו
בראשו׳ של חג הסכות· שנ׳ ביום הראשון וגו׳: שט״ז שלא לעשות מלאכה בו
שנ׳ כל מלאכת עבדה. שתיהן בזמנים. בהלכות שביתת יום טוב: שי״ז
לשבות בשמיני בו. שנ׳ ביום השמיני מקרא קדש: שי״ח שלא לעשו׳ מלאכה
בו. שנ׳ כל מלאכת. שתיהן בזמני׳ בהלכו׳ יום טוב: שי״ט ליטול לולב·
שנ׳ ולקחתם לכם ביום הראשון: ש״כ לישב בסוכה שבעת ימי׳. שנ׳ בסכות
תשבו. שתיהן בזמני׳ בהלכו׳ סוכה ולולב: שכ״א שאנו מוזהרי׳ על ברכת
השם· שנ׳ אלהים לא תקלל. ונאמ׳ בעונש · ונוקב שם ה׳ מות יומת · וזה הכלל
כל שענש הכתו׳ עליו כרת או מיתת ב״ד הרי זה מצות לא תעשה· חוץ ממילה
ופסח שהם מצות עשה במדע בהלכות עבודה זרה:

בהר סיני

· שכ״ב שלא לעבוד אילן בשביעית· שנ׳ שדך
לא תזרע: שכ״ג שלא לעבוד אדמה. שנא׳
וכרמך לא תזמו׳: שכ״ד שלא לקצור ספיחי שביעית. כדרך שקוצרי׳ בשאר
השני׳· שנ׳ את ספיח קצירך וגו׳: שכ״ה שלא לאסוף פירות האילן בשביעית
כדרך שאוספין בכל שנה ושנה· שנאמר ואת ענבי נזירך: שכ״ו למנות
שני יובל שנים ושמטים· שנאמר וספרת: שכ״ז לתקוע שופר בשנת היובל
לצאת העבדים חפשים. שנ׳ והעברת שופר תרועה: שכ״ח לקדש שנת
היובל בשביתה בשמיטה. שנ׳ וקדשתם את שנת החמשים: שכ״ט שלא
לעבוד בשנת היובל בין אדמה בין אילן· שנ׳ לא תזרעו: ש״ל שלא לקצור
ספיחי היובל כשאר שנים. שנ׳ לא תקצרו את ספיחיה: של״א שלא לאסוף
פירות יובל כאסיפת שאר שנים שלא יבצור נזיריה כנגד הבוצרים · שנא׳
ולא תבצרו את נזיריה· כולן בספר זרעים בהלכו׳ שמטה ויובל והן עשר:
של״ב לדון בדין מקח וממכר. שנ׳ וכי תמכרו ממכר: של״ג שלא יונה במקח
וממכר. שנ׳ אל תונו איש: של״ד שלא יונה בדברים. שנ׳ ולא תונו איש את
עמיתו· זו אונאת דברי׳. שלשתן בקנין בה׳ מכירה: של״ה שלא למכור שדה
בארץ ישראל לצמיתות. שנ׳ והארץ לא תמכר לצמיתות: של״ו לתת גאולה
לארץ. שנ׳ ובכל ארץ אחזתכם: של״ז להיו׳ גאולת בתי חומה עד שנה והוא
הדין של אחוזה ושדה ומקנה. שנאמר ואיש כי ימכור: של״ח שלא למכור
מגרשי הלוים ושדותיהם אלא גואלים לעולם בין לפני היובל בין לאחר
היובל. שנאמר ומגרש עריהם וגו׳· ארבע׳ בזרעים בה׳ שמ׳ ויובל:
של״ט שלא להלוות ברבי׳ לישראל. שנאמר את כספך · במשפטים בהלכות
מלוה ולוה: ש״מ שלא לעבוד בעבד עברי עבודת עבד: שנא׳ לא תעבד
בו עבדת עבד וגו׳: שמ״א שלא למכור אותו ממכרת עבדי׳. שנאמר לא
תעבד: שמ״ב שלא לעבוד בו בפרך· שנאמר לא תרדה בו בפרך:
שמ״ג לעבד בעבד כנעני לעולם אלא אם כן הפיל לו אדוניו אחד מראשי
איבריו. שנאמר לעולם בהם תעבודו: שמ״ד שלא להניח לגוי עבד עברי
הנמכר לו בפרך· שנאמר לא ירדנו בפרך לעיניך· חמשתן בה׳ עבדים:
שמ״ה שלא ליתן אבן משכית להשתחוות עליה. שנאמר ואבן משכית לא
תתנו. במדע בה׳ עז׳:

אם בחקתי

· שמ״ו לדון בעורכי אדם להיות מעריך
כמו שמפורש בתורה · וזהו דין ערכי
אדם להיות מעריך אדם נותן דמיו
הקבועים בפרש׳. שנאמר כי יפליא · בספר הפלאה · בהלכות ערכין
וחרמין: שמ״ז שלא להמיר. שנאמר לא יחליפנו ולא ימיר: שמ״ח להיות
התמורה קדש אם המיר. שנ׳ והיה הוא ותמורתו· שתיהן בקרבנות בהלכות
תמורה: שמ״ט להיות המעריך בהמה טמאה נותן דמיה. שנ׳ והעמיד
הבהמה לפני הכהן. ש״נ להיות מעריך ביתו נותן כערך הכהן. שנאמר
ואיש כי יקדיש את ביתו קדש לה׳: שנ״א להיות מעריך שדהו כערך האמור
בתורה. שנ׳ ואם משדה אחזתו. שלשתן בהפלא׳ בה׳ ערכ׳ וחרמ׳: שנ״ב
שלא לשנות הקדש מקרבן לקרבן. שנאמר אך בכור אשר יבכר לה׳ בבהמה
לא יקדיש איש אותו. כלומר לא יקדישנו לקרבן אחר הקר׳ בה׳ תמו׳:
שנ״ג לדון בדין מחרים נכסיו מהם לה׳ ומהם לכהן. שנאמר אך כל חרם
אשר יחרם: שנ״ד שלא למכור שדה החרם. שנאמר לא ימכר: שנ״ה
שלא יגאל שדה החרם. שנ׳ ולא יגאל. שלשתן בהפלאה בהלכו׳ ערכין וחרמין:
שנ״ו להפריש מעשר דגן בכל שנה ושנה משני הזריעה. ונותנו ללוים· שנ׳ וכל
מעשר הארץ. בזרעי׳: שנ״ז לעשר הבהמה. שנ׳ וכל מעשר בקר: שנ״ח
שלא יגאל מעשר בהמה. שנאמ׳ לא יגאל. שתיהן בקרבנות בהלכו׳ בכורות:

במדבר סיני
אין בו כלום מן מנין המצות:

נשא
שנ״ט לשלח טמאים ממחנה שכינה שהוא המקדש. שנ׳ וישלחו מן המחנה: ש״ס שלא יכנס טמא לעזרה · שנ׳ ולא יטמאו את מחניהם זה מחנה שכינה. שתיהן בעבודה בה׳ ביאת המקדש: שס״א להתוודות לפני ה׳ מכל חטא שיעשה אדם בשעת הקרבן · ושלא בשעת הקרבן. שנאמר והתודו. במדע בהלכות תשובה: שס״ב שלא ליתן שמן זית במנחת קרבן סוטה שנא׳ לא יצוק עליה שמן: שס״ג שלא ליתן עליו לבונה · שנ׳ ולא יתן עליו לבונה. שס״ד לעשות לסוטה כתורתה הסדורה בתורה. שנאמר ועשה לה הכהן את כל התורה שלמ׳ בנשי׳: שס״ה שלא ישתה הנזיר יין ולא דבר שנתערב ביין וטעמו כטעם יין. שנאמר וכל משרת ענבי׳ לא ישתה אפי׳ החומץ היין או שנתערב בו היין הרי זה אסור. שנאמר חומץ יין וחומץ שכר לא ישתה: שס״ו שלא יאכל ענבים לחים שנ׳ וענבים: שס״ז שלא יאכל צמוקים שנאמר ויבשים: שס״ח שלא יאכל חרצנים. שנאמר מחרצנים: שס״ט שלא יאכל זגים. שנאמר ועד זג: ש״ע שלא יגלח הנזיר את שערו כל ימי נזרו · שנאמר תער לא יעבר על ראשו: שע״א לגדל הנזיר שער שנאמר גדל פרע: שע״ב שלא יכנס באהל המת. שנאמר על נפש מת לא: שע״ג שלא יטמא הנזיר למתי׳ שנא׳ לא יטמא: שע״ד לגלח הנזיר שערו על קרבנותיו במלאת ימי נזרו או בתוך ימי נזרו אם נטמא. שנאמר ביום השביעי יגלחנו. בספר הפלאה: שע״ה לברך הכהנים את ישרא׳ · שנאמר כה תברכו את בני ישראל בספר אהבה · בהלכות תפלה וברכות: שע״ו לשאת הארון הלוים על הכתף כשנושאים אותו. שנאמר בכתף ישאו. בעב׳ בה׳ כלי:

בהעלותך
שע״ז לעשות פסח שני. שנ׳ בחדש השני: שע״ח לאכול פסח בו · שנאמר על מצות ומרורים: שע״ט שלא להשאיר מבשר פסח שני עד בקר שנא׳ לא ישאירו ממנו עד בקר: שפ״ שלא לשבור עצם בפסח שני · שנא׳ ועצם לא ישברו. ארבעתן בקר׳ בה׳ ק״פ: שפ״א לתקוע בחצצרות על הקרבנות ולהתענ׳ לפני ה׳ בעת צרה גדולה שלא תבוא על הצבו׳ · שנא׳ ותקעתם בחצצרות בזמנים בה׳ תעניו׳:

שלח לך
שפ״ב להפריש חלה לכהן · שנאמר ראשית עריסותיכם בזרעי׳: שפ״ג לעשות ציצית על כנפי הכסות. שנ׳ ועשו להם ציצית. באהבה בהלכות ציצית: שפ״ד שלא לתור אחר מחשבת הלב וראיית העינ׳ · שנ׳ ולא תתורו במדע בה׳ ע״ז:

קרח
שפ״ה לשמור בית המקדש שנ׳ וגם את אחיך. בע׳ בה׳ בית הבחי׳: שפ״ו שלא יתעסקו הלוים בעבודת כהנים ולא כהנים בעבודת הלוים. שנ׳ אך אל כלי הקדש וגומר · גם הם גם אתם. בע׳ בה׳ כלי המקדש: שפ״ז שלא יעבוד זר במקדש · שנ׳ וזר לא יקרב בעבודה בה׳ ביאת המקדש: שפ״ח שלא תשבית שמירה סביב למקדש שנא׳ ושמרתם את משמרת הקדש · בע׳ בה׳ בית הבחירה: שפ״ט לפדות בכור הבן של אדם. וליתן פדיונו לכהן שנ׳ ושמרתם אך פדה תפדה בזר׳ בה׳ בכור׳: שצ״ שלא לפדות בכור בהמה טהורה שנא׳ אך בכור שור וגו׳: לא תפדה. בק׳ בה׳ בכורו׳: שצ״א להיות הלוי עובד במקדש. שנא׳ ועבד הלוי הוא. בעבודה בהלכות כלי המקדש: שצ״ב להיות הלוים מפרישים מעשר מן המעש׳ שלקחו מישרא׳. ונותנין לכהני׳ שנ׳ ואל הלוים תדבר וגו׳. בזרעים בה׳ מעשר עני:

פרה אדמה
שצ״ג לעשות פרה אדמה להיות אפרה מוכנת למשמרת· שנא׳ והיתה לעדת בני ישרא׳ למשמרת. בטהרה בהלכות פרה אדמה: שצ״ד להיות המת מטמא· שנ׳ הנוגע במת. בטהרה בה׳ טומאת מת: שצ״ה להיות מי נדה מטמאין לאדם טהור. ומטהרין מטומאה שלהן. וכל הדינין של הטמאות רב משפט כל טמאה וטמאה מבוארת בתורה שבכת׳. וזו המצוה היא מבוארת בשני הפסוקים האלו · שנ׳ הוא יתחטא בו וגו׳ · כל הנוגע במת בנפש. בטהר׳ בה׳ פר׳ אדמה:

וירא בלק
אין בו כלום ממנין המצות:

פינחס
שצ״ו לדון בדיני נחלות · שנ׳ איש כי ימות וגו׳ והיתה לבני ישראל לחקת משפט · במשפטים בהלכות נחלו׳: שצ״ז להקרי׳ שני כבשים תמידין בכל יום · שנ׳ שני׳ ליום עולה תמיד: שצ״ח להוסיף קרבן בכל שבת. שנ׳ וביום השבת: שצ״ט להוסיף קרבן בכל ר״ח. שנ׳ ובראשי חדשיכ׳: ת׳ להוסיף קרבן בחג הפסח · שנ׳ ובחדש הראשון וגו׳: ת״א להוסיף קרבן ביום עצרת · שנא׳ וביום הבכורי׳ וגו׳ · והקרבתם עולה חמשתן בע׳ בה׳ תמי׳: ת״ב לשמוע קול שופר בראש השנה · שנ׳ יום תרועה · בזמנים בהלכות שופר: ת״ג להוסיף קרבן בר״ה · שנ׳ ועשיתם עולה לריח: ת״ד להוסיף קרבן ביום הכפו׳ שנ׳ ובעשור וג׳: ת״ה להוסיף קרבן ביום שמיני חג עצרת שיום זה רגל בפני עצמו. שנאמר וביום השמיני עצרת וגו׳ · והקרבתם עולה. ארבעתן בעבו׳ בה׳ תמיד׳:

ראשי המטות
ת״ז לדון בהפר נדרים וכל הדינין האמו׳ בפרש׳ שנ׳ איש כי ידור נדר לה׳: ת״ח שלא לעבור על דברים שאסר אדם על נפשו. שנא׳ לא יחל דברו · שתיהן בהפלא׳ בה׳ נדרי׳:

אלה מסעי
ת״ט לתת ללוים ערים לשבת בהן ומגרשיהם וגם הם קולטות שנ׳ צו את בני ישרא׳ בזרע׳ בה׳ שמט׳: תי״ שלא להרוג מחוייב הריגה קודם שיעמד בדין · שנ׳ ולא ימות הרוצח עד עמדו: תי״א להגלות רוצח בשגגה. שנ׳ והצילו העדה. שתיהן בנזיקין בהלכות רוצח: תי״ב שלא יורה העד בדין שהעיד בו בדיני נפשות · שנ׳ ועד אחד לא יענה בנפש · בש׳ בה׳ עד׳: תי״ג שלא ליקח כופר מן הרוצח אלא ימו׳. שנ׳ ולא תקחו כפר לנפש: תי״ד שלא ליקח כפר למחוייב גלות רצח בשגגה. שנאמר ולא תקחו כפר לנוס · שתיהן בנזיקים בהלכות רוצח ושמירת נפש:

אלה הדברים
תט״ו שלא למנות בדינין אדם שאין חכם בדברי תורה. אעפ״ שהוא חכם בחכמות אחרות. שנ׳ לא תכירו פנים: תט״ז שלא יירא הדיין בדין מאדם רע איש זרוע. שנאמ׳ לא תגורו מפני איש · שתיהן בשפ׳ בה׳ סנהד׳:

ואתחנן
תי״ז שלא להתאוות. שנ׳ ולא תתאוה. בנזיקים בה׳ גזלה: תי״ח ליחד את השם. שנאמ׳ ה׳ אלהינו ה׳ אחד: תי״ט לאהבו. שנ׳ ואהבת את ה׳ אלהיך שתיהן במד׳ בהלכות יסודי התורה: ת״כ ללמוד תורה וללמדה. שנ׳ ושננתם לבניך. במדע בהלכות תלמוד תורה: תכ״א לקרוא קרית שמע פעמי׳ בכל יום. שנ׳ ודברת בם: וכא׳ בסוף הפסוק ובשכבך ובקומך בספ׳ אהבה · בהלכות קרית שמע: תכ״ב לקשור תפלין ביד. שנ׳ וקשרתם וגו׳: תכ״ג לקשור תפלין בראש שנ׳ והיו לטוטפת: תכ״ד לקבוע מזוזה בפתחי השערי׳. שנ׳ וכתבתם על מזוזת ביתך · שלשתן באהב׳ בה׳ תפלין ומזוזה: תכ״ה שלא לנסות את דבר ה׳. שנ׳ לא תנסו את ה׳ במד׳ בהלכות יסודי התורה: תכ״ו שלא לכרות ברית לעובדי ע״ז כל שבעה עממים שנ׳ לא תכרת להם ברית: תכ״ז שלא לחון על עובדי ע״ז. שנ׳ ולא תחנם. שתיהן במדע בה׳ ע״ז: תכ״ח שלא להתחתן בעובדי ע״ז. שנאמר ולא תתחתן בם: בקדוש׳ בהלכות איסורי ביאה:

והיה עקב
תכ״ט שלא ייראו אנשי המלחמה ולא יפחדו מאויביהם. ולא לערוץ ולחזור לאחור בשעת מלחמה. שנ׳ לא תערץ מפ[ני]הם · ונאמר לא תיראום בשפטים בה׳ מלכים: ת״ל שלא ליהנות בצפוי נעבד. שנ׳ לא תחמוד כסף וזהב עליהם · ולקחת לך: תל״א שלא ליהנות מע״ז מכל תמוכה ומכל משמשי׳ ומתקרובת שלה. ומיין שנתנסך לה · שנ׳ לא תביא תועבה · שתיהן במדע בה׳ ע״ז: תל״ב לברך אחר המזון שנ׳ ואכלת ושבעת וברכת. באהבה בהלכו׳ ברכו׳: תל״ג לאהוב את הגר · שנ׳ ואהבתם את הגר במ׳ בה׳ דעו׳: תל״ד ליראה את השם. שנא׳ את ה׳ אלהיך תירא. במדע בהלכות יסודי התורה: תל״ה להדבק בו · שנ׳ ובו תדבק במ׳ בה׳ דעו׳: תל״ו להשבע בשמו באמת. שנ׳ ובשמו תשבע. בהפלאה בהלכות שבועות:

ראה אנכי
תל״ז לאבד ע״ז ומשמשיה וכל הנעשה בשבילה שנ׳ אבד תאבדון וגו׳. במד׳ בה׳ ע״ז: תל״ח שלא לאבד בית המקדש או בתי כנסיות או בתי מ[דר]שות · וכן אין מוחקין את השמו׳ הקדושי׳ שנקר׳ שם ה׳ עליהם · ואין מאבדין כתב הקדש · שנ׳ אבד תאבדון. ונתצת׳ ואברת׳. וכתי׳ בתריה לא תעשון כן לה׳ אלהיכם במ׳ בה׳ יסודי התור׳: תל״ט להקריב כל הקרבנות שיש על אדם בחובה או בנדבה ברגל ראשון שפגע בו. שנ׳ לשכנו תדרשו ובאת שמה: ת״מ שלא להעלות קדשי׳ בחוץ שנ׳ השמר לך פן תעלה עולותיך בכל מקום: תמ״א להקריב כל הקרבנו׳ בבית הבחירה. שנא׳ כי אם במקום אשר יבחר ה׳ · שלשתן בעב׳ בה׳ מע׳ הקרב׳: תמ״ב לפדות בעלי מומין. ויהיו מותרין באכילה · שנא׳ רק בכל אות נפשך תזבח ואכלת בשר. מפי השמועה למדו שאינו מדבר אלא בפסולי המוקדשים שיפדו · בעב׳ בה׳ אסו׳ מזב׳: תמ״ג שלא לאכול מעשר שני של דגן חוץ לירושלם · שנ׳ לא תוכל לאכול בשעריך מעשר דגנך: תמ״ד שלא לאכול מעשר שני של תירוש חוץ לירושלם. שנ׳ תירושך: תמ״ה שלא לאכול מעשר שני של יצהר חוץ לירושלם. שנ׳ ויצהרך. שלשת׳ בזרעים בה׳ מעשר שני: תמ״ו שלא לאכול בכור תמי׳ חוץ לירושלם שנ׳ לא תוכל וגו׳. ובכורות · ב[קר]בנות בהלכות בכורות: תמ״ז שלא יאכלו הכהנים חטאת ואשם חוץ לעזרה. שנאמר לא תוכל וגו׳ בקרך וצאנך · מפי השמועה למדו שלא בא הכתוב אלא לאסור בשר חטאות ואשמות חוץ לעזרה לפי שכל דבר שתאכל חוץ למקום אכילתו לא תוכל לאכל בשעריך אק׳ בה: תמ״ח

תמ״ח שלא לאכול בשר העולה. שנ׳ לא תוכל וגו׳. וכל נדריך אשר תדר׳ כלו׳
לא תוכל נדריך אשר תדר לאכל בשעריך · וזו היא אזהרה של כל מועל שלא
יהנה מן הקדשים האסורים ליהנות מהם ואם נהנה מעל : תמ״ט שלא
לאכול בשר קדשים קלים קודם זריקת דמם · שנאמ׳ לא תוכל וגו׳. ונדבותיך
כלומר לא תוכל לאכל נדבותיך עד שיזרק דמם . שלשתן בהלכות מעשה
הקרבנות בעב׳ : תנ׳ שלא יאכל בכורים חוץ לירושלם קודם הנחה
בעזרה : שנאמר לא תוכל וגו׳. ותרומת ידך . אלו הבכורים בזמנים :
תנ״א שלא לעזוב הלוים אלא נותנין להם מתנותיהם . ומשמחין אותם בכל
רגל ורגל . שנאמר השמר לך פן תעזוב את הלוי בש׳ קרב׳ בה׳ חגיגה :
תנ״ב לשחוט בהמה חיה ועוף . ואח״כ יאכל בשר׳ שנאמר וזבחת מבקרך
ומצאנך . בקדוש׳ בהלכות שחיטה : תנ״ג שלא לאכול אבר מן החי שנ׳
ולא תאכל הנפש עם הבשר · בקדו׳ בהלכות מאכלו׳ אסורו׳ : תנ״ד להטפל
בהבאת הקרבנות להביא קדש מחוצה לארץ לבית הבחירה שנ׳ רק קדשך·
מפי השמועה למדו שאינו מדבר אלא בקדשי חוצה לארץ· בש׳ עבו׳ בה׳ מע׳
הקדש : תנ״ה שלא להוסיף על מצות התור׳. בין התורה שבכתב בין התור׳
שבעפ׳ שהוא פירושה שקבל על פה שנאמר את כל הדבר וגומר . לא תוסיף
עליו : תנ״ו שלא לגרוע מכל מצות שבתורה · שנאמר ולא תגרע ממנו.
שתיהן בשפטים בהלכות ממרים : תנ״ז שלא לשמוע להתנבא בשם ע״ז
שנאמר לא תשמע אל דברי הנביא ההוא : תנ״ח שלא לאהוב המסית
שנאמר לא תאבה לו : תנ״ט שלא לעזוב השנאה למסית . שנ׳ ולא תשמע
אליו : תס״ שלא להציל המסית שﭏ עומד על דמו שנ׳ ולא תחוס עינך וגו׳ :
תס״א שלא ילמד זכו׳ המוסת על המסית שנ׳ ולא תחמול : תס״ב שלא לשתוק
המוסת מללמד חובה על המסית אם ידע לו חובה שנ׳ ולא תכסה : תס״ג
שלא להסית אדם מישראל אחר ע״ז· שנ׳ ולא יוסיפו לעשות במסית הכתו׳ מדבר
במ׳ בע״ז : תס״ד לדרוש ולחקור העדים הרבה · שנאמר ודרשת וחקרת
ושאלת · בשופטי׳ בהלכו׳ סנהדרי׳ : תס״ה להרוג עיר הנדחת ולשרוף את
העיר שנא׳ הכה תכה וגו׳. ושרפת באש : תס״ו שלא לבנות עיר הנדחת
לכמות שהית׳ שנ׳ והיתה תל עולם לא תבנה עוד : תס״ז שלא ליהנו׳ בממון
עיר הנדחת שנ׳ ולא ידבק בידך מאומה מן החרם : תס״ח שלא להתגודד
כעובדי ע״ז שנ׳ לא תתגודדו וגדידה ושריטה אחת היא : תס״ט שלא לעשות
קרחה על מת . שנ׳ ולא תשימו קרחה בין עיניכם · חמשתן במד׳ בה׳ ע״ז :
תע״ שלא לאכול פסולי המוקדשין שהוטל בהם מום בכונה שנ׳ לא תאכלו
כל תועבה · מפי השמוע׳ למדו שבפסולי המוקדשין שהוטל בהם מום בכוונה
הכתו׳ מדבר . בעבו׳ בהלכו׳ פסולי המוקדשין : תע״א לבדוק בסימני העוף
עד שיבדיל בין טמא שבו לטהור שבו· שנ׳ כל צפור : תע״ב שלא לאכול
מתה . והיא הנבלה · שנא׳ לא תאכלו כל נבלה . שתיהן בקדו׳ בהלכות מאכ׳
אסורו׳ : תע״ג להפריש מעשר שני להאכיל לבעליו · שנא׳ עשר תעשר .
מפי השמועה למדו שזהו מעשר שני בזרעי׳ בה׳ מעשר שני : תע״ד להפריש
מעשר עני תחת מעשר שני בשלי׳ ובששית בשבוע · שנא׳ מקצה שלש שני׳
בזרעי׳ : תע״ה להשמיט כספים בשביעית · וישמיט כל הלואתו שנ׳ שמוט
כל בעל משה : תע״ו שלא יגוש ולא יתבע הלואה שעברה עליה שביעית
שנ׳ לא יגוש את רעהו שתיהן בזרעי׳ בה׳ שמ׳ ויו׳ : תע״ז לנגוש לנכרי שנא׳
את הנכרי תגוש במש׳ בה׳ מלו׳ : תע״ח שלא למנוע מלהחיות לעני ומליתן
לו מה שהוא צריך שנא׳ לא תאמץ את לבבך . כשהוא נותן צדקה עושה מצות
עשה . והמעלים עיניו מן הצדקה יותר על שבטל עשה ועובר על לא תעשה :
תע״ט שלא ימנע מלהלוו׳ לעני קודם השמטה שנ׳ השמ׳ לך פן יהיה דבר עם
לבבך . זה הכלל כל מקום שנ׳ השמר פן ואל אינו ﭏ לא תעשה שתיהן בזרעי׳
בהלכות שמטה ויובל : תפ״ ליתן צדקה שנ׳ פתוח תפתח את ידיך בזרעי׳
בהלכות מתנות עניים : תפ״א שלא לשלח עבד ריקם כשיצא חפשי ·
שנ׳ וכי תשלחנו חפשי : תפ״ב להעניק לעבד עברי . שנ׳ העניק תעניק לו .
וכן לאמה העבריה שתיהן בקנין בה׳ עבד׳ : תפ״ג לקדש בכור בהמה
הטהורה ולהקריבו שנ׳ כל הבכור אשר יולד . בספר קרבנו׳ בה׳ בכורו׳ :
תפ״ד שלא לעבד בקדשים שנ׳ לא תעבד : תפ״ה שלא לגזוז הקדשים שנ׳
לא תגוז שתיהן בע׳ בה׳ מעיל׳ : תפ״ו שלא לאכול חמץ אחר חצות יום י״ד
שנא׳ לא תאכל עליו חמץ בזמני׳ בהלכו׳ חמץ ומצה : תפ״ז שלא להותיר
מחגיגת י״ד ליום השלשי . שנאמר ולא ילין מן הבשר · מפי השמועה למדו
שבחגיגת י״ד הכתו׳ מדבר · וזה שנא׳ לבקרים ליום שני של פסח שהוא שלישי
לשחיטתו בש׳ הקר׳ בהלכ׳ קרב׳ פ׳ : תפ״ח לשמוח ברגלים שנ׳ ושמחת
בחגך בס׳ קרבנו׳ ·

שפטים ·

תפ״ט למנות שופטי׳ ושוטרי׳ בכל קהל וקהל שנ׳
שפטים ושוטרים תתן לך . בשפטים בהלכ׳
סנהדרין : תצ״ שלא ליטע אילן במקדש שנ׳ לא תטע : תצ״א שלא
להקים מצבה שנ׳ ולא תקים לך מצבה . שתיהן במדע בהלכו׳ ע״ז : תצ״ב
שלא להקריב בעל מום עובר שנ׳ לא תזבח זה מום עובר . בעבודה בהלכו׳
אסורי מזבח : תצ״ג לשמוע מכל ב״ד הגדול שיעמד להם שנ׳ על פי התור׳
אשר יורוך : תצ״ד שלא להמרות על פי ב״ד שנ׳ לא תסור . שתיהן בשופטי׳
בהלכות ממרי׳ : תצ״ה למנות מלך מישראל שנ׳ שום תשים : תצ״ו שלא
למנות איש על ישרא׳ מקהל גרים שנ׳ לא תוכל לתת עליך איש נכרי : תצ״ז
שלא ירבה לו סוסים שנ׳ רק לא ירבה לו סוסי׳ : תצ״ח שלא לשכון בארץ
מצרים לעולם שנ׳ לא תוסיפון לשוב בדרך הזה : תצ״ט שלא ירבה לו
המלך נשים שנ׳ ולא ירבה לו נשי׳ : ת״ק שלא ירבה המלך כסף וזהב שנא׳
וכסף וזהב לא ירבה לו . ששתן בשופטי׳ בהלכות מלכים : תק״א לכתו׳
המלך ס״ת לעצמו יותר על האחר של כל אדם כדי שיהיו לו שתי תורות . שנ׳
וכת׳ לו את משנה התורה הזאת . באהב׳ בהלכו׳ תפלי׳ ומזוזה וס״ת : תק״ב
שלא יקח כל שבט לוי חלק בביזה בשעת כיבוש הארץ . שנ׳ לא יהיה לכהנים
הלוים וגו׳ : תק״ג שלא יקח כל שבט לוי חלק בארץ ישראל שﭏ נותנין להם
ערי מתנה לשבת בהן שנ׳ ונחלה לא יהיה לו שתיהן בזרעי׳ בה׳ שמטה :
תק״ד לתת מן הבהמה לכהן הזרוע והלחיים והקבה . שנ׳ ונתן לכהן בזרעי׳
בה׳ בכורי׳ : תק״ה להפריש תרומה גדולה לכהן · שנ׳ ראשי׳ דגנך . בזרעי׳
בהלכו׳ תרומות : תק״ו ליתן ראשית הגז לכהן · שנ׳ וראשית גז בזרעי׳ :
תק״ז להיות כהנים עובדים במקדש משמרות משמרות שוות ברגלים . שנא׳
וכי יבא הלוי וגו׳. לבד ממכריו על האבות · בעבוד׳ בה׳ כלי המקדש :
תק״ח שלא לקסום שנ׳ לא ימצא בך וגו׳ : תק״ט שלא לכשף שנ׳ ומכשף :
תק״י שלא לחבור חבר . שנ׳ וחובר חבר : תקי״א שלא לשאול באוב · שנ׳
ואוב : תקי״ב שלא לשאול הידעוני שנ׳ וידעוני : תקי״ג שלא לשאול
באלום מן המתים שנ׳ ודורש אל המתי׳ ששתן במד׳ בה׳ ע״ז : תקי״ד לשמוע
מכל נביא ונביא שיהיה בכל דור ודור אם לא יוסיף ולא יגרע · שנאמר אליו
תשמעון במדע בה׳ יסודי התורה : תקט״ו שלא להתנבא בשקר ואפי׳
בשם ה׳ שנא׳ אך הנביא אשר יזיד וגו׳ : תקט״ז שלא להתנבא בשם ע״ז שנ׳
ואשר ידבר : תקי״ז שלא נמנע מהריגת נביא השקר ולא נירא ממנו . שנ׳
לא תגור ממנו . שלש׳ במ׳ בע״ז : תקי״ח להפריש שש ערי מקלט . להכין
הדרך שנ׳ תכין לך הדרך בנזיקי׳ בה׳ רוצח : תקי״ט שלא לחוס על הורג
חבירו או חובל בו בדיני קנסות · שנאמר לא תחוס עינך עליו . בש׳ בש׳ :
תק״כ שלא להסיג גבול שנ׳ לא תסיג בנזיק׳ : תקכ״א שלא לכרות הדין
על פי עד אחד . שנ׳ לא יקום עד אחד : תקכ״ב לעשות לעדים זוממי׳
כמו שזממו לעשות · שנ׳ ועשית לו כאשר זמם · שתי׳ בשופ׳ : תקכ״ג למשוח
כהן גדול למלחמה כדי לדבר באזני אנשי הצבא בשעת המלחמה . שנא׳
ונגש הכהן ודבר אל העם : תקכ״ד לעשות במלחמת הרשות משפט
הכתו׳ בתורה · לשלוח שלום ליושבי העיר כשצרים עליהם · ולדון בה כאשר
מפורש בתורה אם תשלים ואם לא תשלים שנא׳ כי תק׳ : תקכ״ה שלא
להחיות משבעה עממים שנאמ׳ לא תחיה כל נשמה : תקכ״ו לאבד שבעה
עממים מארץ ישראל ולהחרימם . שנ׳ כי החרם : תקכ״ז שלא להשחית
אילני מאכל במצור וכן כל שיש השחתה אסור שנאמר לא תשחית את עצה ·
חמשתן בהלכו׳ מלכים ומלחמותיהם : תקכ״ח שלא לעבוד ולזרוע בנחל
איתן . שנ׳ אשר לא יעבד בו ולא יזרע : תקכ״ט לערוף את העגלה בנחל
כמצותה · שנ׳ וערפו שם את . שתי׳ בנזיקים בה׳ רו׳ :

כי

תצא : תק״ל לעשות ליפת תאר ככתו׳ בתורה שנ׳ וראית
בשביה : תקל״א שלא ימכור את יפת תואר שנ׳ ומכר :
תקל״ב · שלא ליכבוש את יפת תאר· שנ׳ לא תתעמר בה .
שלשתן בה׳ מלכי׳ ומלחמ׳ : תקל״ג שלא לאכול ולשתות דרך זולל שנא׳
בננו זה סורר ומורה וגו׳. בהלכות ממרים : תקל״ד לתלות מי שנתחייב
תלייה · שנ׳ ותלית : תקל״ה שלא ילין הצלוב על העץ · שנ׳ לא תלין :
תקל״ו לקבור הנהרג ביום הריגתו שנ׳ כי קבור תקברנו ביום · שלש׳ בש׳
בה׳ סנהדרי׳ : תקל״ז להשיב האבידה שנ׳ השב תשיבם וגו׳ : תקל״ח
שלא יתעלם מן האבדה . שנ׳ לא תוכל להתעלם . שתיהן בנזיקים בהלכ׳
גזילה ואבדה : תקל״ט שלא להניח בהמה רובצת תחת משאה שנא׳ לא
תראה את חמור : תק״מ להקים המשא מעל הבהמה שנ׳ הקם תקים עמו
שתיהן בנזיקים בה׳ רוצח : תקמ״א שלא תעדה האשה עדי איש · שנאמ׳
לא יהיה כלי גבר על אשה : תקמ״ב שלא יעדה האיש עדי אשה . שנאמר
ולא ילבש גבר שמלת אשה שתיהן בהלכות ע״ז : תקמ״ג שלא ליקח
האם על הבנים . שנאמר לא תקח האם על הבנים : תקמ״ד לשלח
את הקן שנ׳ שלח תשלח · שתיהן בקדוש׳ בהלכות שחיטה : תקמ״ה לעשות
מעקה . שנ׳ כי תבנה בית חדש : תקמ״ו שלא להניח מכשול שנ׳ ולא תשים
דמים בביתך . שתיהן בנז׳ בה׳ רוצח : תקמ״ז שלא לזרוע תבואה או זרעי׳
בכרם · שנ׳ לא תזרע כרמך כלאים · בזרעים : תקמ״ח שלא לאכל כלאי
הכרם שנ׳ פן תקדש זהו איסור אכילה · בהלכו׳ מאכ׳ אסורו׳ : תקמ״ט שלא
יעשה מלאכה בשני מיני בהמה באחד · שנ׳ לא תחרש בשור : תק״נ לישא אשה
בכתובה וקידושין ולבעול בקדוש׳ שנ׳ כי יקח איש אשה בספר נשי׳ בהלכו׳
אישות : תקנ״א שלא ללבוש שעטנז שנ׳ לא תלבש שעטנז · שתיהן בזרעי׳
בהלכו׳ כלאי׳ : תקנ״ב לישא מוציא שם רע את אשתו . שנ׳ ולו תהיה לאשה.

תקנב שלא יגרש מוציא שם רע את אשתו כל ימיו שנאמר לא יוכל שלחה · שתיהן כתובים בהלכות נערה בתולה: תקנד להיות בד"סוקלין באבנים. שנא' וסקלתם באבנים: תקנה שלא לענוש האנוסה שנ' ולנערה לא תעשה דבר · שתיהן בספ' בה' סנה': תקנו לישא אונס את אנוסתו · שנאמר ולו תהיה לאשה: תקנז שלא יגרש האונס את אנוסתו שנאמר לא יוכל שלחה · שתיהן בנש' בה' נע' בת': תקנח לא יקח סריס בת ישראל · שנא' לא יבא פצוע דכה: תקנט שלא ישא ממזר בת ישראל. שנ' לא יב[א] : תקס שלא ישא עמוני ומואבי בת ישראל · שנאמר לא יבא עמוני ומואבי [ב]ה' איסו' ביאה : תקסא שלא לקרוא שלום לעמון תחלה בשעת מלחמה כשאר הגוים · שנא' לא תדרוש שלומם בשפטים בהלכו' מלכים :

תקסב שלא להרחיק זרע עשו מן הקהל אלא עד שלשה דורות. שנאמר לא תתעב ארומי וגו'. בנים אשר יולדו להם דור שלישי: תקסג שלא להרחיק מצרי מלבא בקהל אלא עד שלשה דורות. שנאמר לא תתעב מצרי. ונאמר בנים אשר יולדו.. שתי' בה' איסו' בי': תקסד שלא יכנס טמא למחנה לויה שהוא כנגד הר הבית שנ' כי יהיה בך איש וגו' · לא יבא אל תוך המחנה. זה מחנה לויה בעבודה בהלכו' ביאת המקדש: תקסה להתקין יד במחנה שיהא בו בעלי המחנה להפנות בו שנאמר ויד תהיה: תקסו להתקין יתד לחפירה. שנא' ויתד תהיה לך · שתיהן בה' מלכים ומלחמו': תקסז שלא להחזיר עבד שברח מחוצה לארץ ישראל לאדונו שנאמר לא תסגיר :

תקסח שלא להונות עבד זה · שנא' עמך ישב בקרבך וגו' לא תוננו :

ת[ק]סט שלא תהיה קדשה: והיא הנבעלת בלא כתובה ובלא קידושין · שנ' לא תהיה קדשה. בנשים בהלכות איסו' : תקע שלא להקריב אתנן זונה ומחיר כלב. שנ' לא תביא אתנן זונה ומחיר כלב: בשבו' בה' איסו' המ' :

תקעא שלא ללות ברבית לישראל · שנאמר לא תשיך לאחיך · כך למדו מפי השמועה שזו אזהרה ללוה. שלא ישוך למלוה: תקעב להלוות לנכרי ברבית שנאמר לנכרי תשיך . מפי השמועה למדנו שזו מצוה. שתיהן במשפטים בה' מ' ופק': תקעג שלא לאחר הנדרים והנדבות שנדר ושנדב . ושאר נדרים שהוא חייב בהן שנאמר כי תדר נדר . בעבודה בהלכות הקרב': תקעד לקיים אדם כל מה שיוצא משפתיו מקרבן או צדקה וביוצא בהן שנאמר מוצא שפתיך תשמור בהפלאה בה' נד' :

תקעה להיות השכיר אוכל בזמן שכירתו שנא' כי תבא בכרם. כי תבא בקמת: תקעו שלא ליקח השכיר יותר על אכילתו שנאמר ואל כליך לא תתן: תקעז שלא יאכל השכיר בשעת מלאכה מן המחובר שהוא עושה. שנאמר וחרמש לא תניף. שלשתן במשפטים בה' שכירו' : תקעח לגרש בשטר · שנאמר וכתב לה ספר: תקעט שלא יחזיר המגרש את גרושתו אחר שנשאת שנאמר לא יוכל בעלה הראשון אחר שלחה . שתיהן בנשים בה' גירושים : תקפ שלא יתחייב חתן בדבר מצרכי רבים כל שנתו . כגון צבא ושמירת החומה וצרכי העיר · וצרכי הגדודי וביוצא בהם . שנאמר לא יצא בצבא ולא יעבר עליו לכל דבר. וכן בונה בנין ונוטע כרם שמחי' בקניינם שנה תמימה. ומחזירי' אותם מן המלחמה:

תקפא לשמח חתן עם אשתו · שנא' נקי יהיה לביתו · וכן בונה בנין ונוטע כרם. שמחים בקניינם שנה תמימה. שתיהן בשו' בה' מלכ' ומל' :

תקפב שלא לחבול כלים שעושין בהם אוכל נפש · שנא' לא יחבל רחים ורכב · בה' מלוה: תקפג שלא לתלוש סימני צרעת. ולא יקוץ סימני הטומאה· שנא' השמר בנגע הצרעת בטהרה בה' טמאת הצרעת :

תקפד שלא ימשכן בעל חוב בזרוע · שנא' לא תבוא אל ביתו לעבט עבטו: תקפה שלא למנוע עבוט מבעליו בעת שהוא צריך לו שנאמר לא תשכב בעבוטו · כלומ' לא תשכב ועבוטו עמך אלא תשיבנו לו בלילה הואיל והוא צריך לו: תקפו להשיב המשכון לבעליו שנא' השב תשיב לו את העבוט· שלשתן בהלכו' מלוה ולוה: תקפז ליתן שכר שכיר בזמנו שנ' ביומו תתן שכרו במשפטים בהלכות שכירות : תקפח שלא יעיד קרוב שנא' לא יומתו אבות על בנים · מפי השמועה למדו שלא יומתו אבות בעדות בנים והוא הדין לשאר קרובי' בש' בה' עדו' : תקפט שלא להטות משפט גרים ויתומין שנאמר לא תטה משפט גר יתום. בשופ' בהלכו' סנהדרי' : תקץ שלא למשכן בגד אלמנה · שנא' ולא תחבל בגד אלמנה: בהלכ' מלוה ולוה :

תקצא להניח עמר השכחה. שנא' כי תקצר: תקצב שלא ליקח עמר השכחה · שנא' לא תשוב לקחתו · וכן כל האילנות יש שכחה שנאמ' לא תפאר בזרעים. בהלכ' מתנ' עניים: תקצג להלקות הרשעים. שנא' והפילו השפט : תקצד שלא להוסיף במלקות המחוייב מלקות שנאמר כדי רשעתו במספר ארבעי' יכנו לא יוסיף. שתיהן בשפטי' בהלכות סנהדרין :

תקצה שלא יחסום בהמה בשעת מלאכה. בדבר שהבית ממנו ואוכלת שנא' לא תחסם שור. במשפטים בהלכות שכירות : תקצו שלא תנשא היבמה לאיש זר עד שתסיר רשות היבם מעליה. שנ' ולא תהיה אשת המת החוצה: תקצז ליבם אשת אח. שנ' יבמה יבא עליה: תקצח לחלוץ ליבם שנא' וחלצה נעלו. שלשתן בנשים בהלכות יבום וחליצה: תקצ[ט] להציל הנרדף בנפש הרודף שנאמר וקצתה את כפה : תר' שלא לחוס על הרודף. אלא הורגין אותו קודם שיגיע לנרדף ויהרגנו או יגלה ערותו. שנא' לא תחוס עינך. שתיהן בנזיקין בהלכות רוצח: תרא שלא לעשות אצלנו אבן ואבן איפה ואיפה שנ' לא יהיה לך בביתך אבן ואבן איפה ואיפה אעפי שאינו לוקח ונותן בהם . בנזיקים בהלכות גנבה: תרב לזכור מה שעשה עמלק: שנ' זכור את: תרג להכרית זרעו של עמלק · שנאמר תמחה את : תרד שלא יסור מלבנו מעשיו הרעים של עמלק ואריבתו בדרך · ונדע מה עשה לנו שנ' לא תשכח · שלשתן בהלכ' מלכי' ומלחמותיהם:

כי תבא

תרה לקרות על הבכורים שנ' וענית ואמרת בה' בכורים: תרו להתודות וידוי מעשר שנאמר כי תכלה לעשר: תרז שלא לאכל מעשר שני באנינות שנאמר לא אכלתי באוני ממנו : תרח שלא לאכל מעשר שני בטומאה אפילו בירושלם עד שיפדה. שנאמר ולא בערתי מ' :

תרט שלא להוציא דמי מעשר שני בשאר דברי' בצרכי האדם · חוץ מאכילה ושתייה וסיכה שנאמר ולא נתתי ממנו למת. וכל שהוא חוץ לצרכי הגוף החי נתתי ממנו למת. ארבעתם בה' מעש' שני : תרי להדמות בדרכיו הטובים והישרים שנא' והלכת בדרכיו. במדע בה' דעות :

אתם נצבים

נצבים · אין בו כלום ממנין המצות :

וילך

תריא להקהיל את העם בחג הסכות במוצאי שביעית שנאמר הקהל את העם בקרבנות בה' חגיגה: תריב לכתוב כל איש ספר תורה לעצמו . שנאמר כתבו לכם את השירה הזאת · באהב' בהלכות תפלין ומזוזה וס"ת :

האזינו ·

תריג שלא לשתות יין נסך שנא' יין נסיכם. בש' קדושה בהלכות מאכלות אסורות : נשלמו תריג מצות שבח לשוכן ערבות : ונשמעיין בדק נמצא פרשיות של תורה נג" בלבד. סימן להם ויטע ה' אלהים גן בעדן מקדם · אותיות גן בגימ'. חוץ מסדר וזאת הברכה · שאינו נקרא בשבת. והוא מוקצה ליום שמחת תורה: נמצא כי השש מאות ושלש עשרה מצות נכללות בלז" פרשיות מהן בלבד . סימן להם לוא" הקשבת למצותי ויהי כנהר שלומך · אותיות לוא" בגימ' הכי הוו . נשארו מהן יו" פרשיות שאין באחת מהן כלום ממנין המצות. סימן להם תשום אמר לא בי היא. אותיות הי"א בגימ' הכי הוו . ואל ידרוש ויפשפש אדם בהם למצוא ממנין המצות באחת מהם כי אינם נמצאות שם . וסימן אחר כמוהו להם כיון הי"א דורש אין לה· ותרי"א מצות מהם כלם נאמרו על פי פסוקים מפורשים · סימן להם ויאמר לאדם הן יראת ה' היא חכמה · אותיו' יראת בגי' הכי הוו. נשארו שנים בלבד שנאמרו מפי השמועה בהר סיני. ואין להם [פסו]קי' מפורשי' בפני עצמן כמו לאחרו' · אבל פסוקים המצות הדומות להם מורות עליהן. כי הדבר יצא מפי המלך יתעלה אעפ"י נכתבו בפני עצמן בפסוקים מפורשים האחת מהן בפרש' עריות. והשנייה בפרש' אמור אל הכהנים · ודי למבין בזאת באמרי אלו באיזו פרשה הן . ומה לפרש עוד ולתת סימניהון בביאור ולומר מי זאת עולה מן המדבר· שדבר הגבורה ית' במעמד הר סיני אלא הרי בהן סימנין בפסוקא דתלים. אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי כי עז לאלהים. ברוך ה' אמן ואמן :

חזק חזקו :

זה ספר

דקדוקי הטעמים שחיבר רבי אהרן בן אשר ממקום מעזיה הנקראת טבריה אשר על ים כנרת מערבה · אלהים יניחהו על משכבו ויקימנו עם ישני אדמת עפר · המשכילים והמזהירים יזהירו כזוהר הרקיע בגן עדן:

שער

הטעמים שנים עשר רשומי' · במסורות מקויימים. מהם קטנים. ומהם רמים. חרוזים ולא נעלמים. בפי נבונ' וחכמים. בשום שכל חתומים: תחלה הוא הטפחא אשר לאחיה מתוחה. במהרה באה לשיחה. וסמוך לה אתנחה: שניה היא הנגדה · היוצאת ביד ברעדה. מנפלת נפה בלמיד': שלישית היא מארכה מחברת לאחותה. בארוכה ימין ושמאל נשיכה · עומדת כחץ דרוכה: רביעית היא תברא נמשכת בכל המקרא · מהפכת היד לבררה. קבועה בתוך תיבה נקורה: חמישית היא הזקף. מכל טעם שקף · מיוסד באצבע שקף: ששית היא המשכן שהוא לתחתית שכן. בשני מקלות לתכן כדלעל של דוכן: שביעית תלשא: בשני טעמים חשה · לפנים ואחור נשה. ונודדת טעמים בדרישה: שמינית היא הנקראת טרס. נראה בשני אצבעות נפרס. מחבר בלי חרס: תשיעית היא זכורי. ולפני קבלה להורי מנגנא ושכול נאדרי: עשירי היא שופר · תואדרו בו ישפר · מנגנא נשור ונפר · נעימתו בל תופר: אחד עשר היא פשטה · בחיך ובלשו' קטוטה · וד[illegible] טעמים פשוטה: שנים עשר מגביה וחוזר. ובלשון מתפזר: אלו [illegible]טעמי' שנים עשר · ואלו' בלי מחסר · בדעת ובמוסר. זה עם זה נאסר. כגבור ושר: והשופר הרבה משרת עולה. ומעלה ויורד ועולה · ושבעה משרתים לטעמים חרוזים: ראשון אזלא. לעולם עולה · ומעלה ויורד ועולה · שני רביעי לטעמים יופיע ובדם יפגיע: שלישית זקפה קטנה ערופה: רביעי עם גלגל בלולה: חמישי גרשה. מטעמים לא פרושה: ששי מטעם. מיוחד בכל טעם · ברעם וברעש: שביעי געיה · עם כל טעם ראויה · והיא מהם חנויה: זה כלל הטעמים משרתים נעימים. מגוללים ולא סתומים: מפי סופרים. לעולם סמוכים. לעד לעולמים: עשויים באמת ותמים · אשרי אדם מצא חכמה ואדם יפיק תבונה:

סדר

המקרא תורת האשמורת הראשונה. קדמוניות · וסדורים בתורה · שיום התורה בתורה:

סדר

הנביאים האשמורת התיכונה . שלום התורה במעמד התורה · ומורי' מהם הוריה · משיבי נפשות . ביריי אמונה. עומדים במגדל מעל לעם · כחקת התורה. וכל אחד ואחד דבר אמת בפין; ובענייניו באשמרת התיכונה יושבי' באמת:

סדר

הכתובים האשמורת האחרונה קבלה של אמת. וזכרון ראשונו' ושמותם מלמדין עליהם תורה, נביאי' וכתובים. כתובים מפי נביאים. ועל היחידים בראשיהם. ועל הכלל ועל גבוליהם · להודיע שכל הכתב. והביטו בענינו ובמשפטו והמוקם לכתב הקדש: והנקוד · ואותיות תלויים וקטנים. וגדולים ועמוקים. והנקודות. והתיבות. וסתומים ופתוחים · ונכת' ולא נקרא · ונקרא ולא נכתב. ואותיות מנוזרות. כי הם חלקם ועל גבולם · ועל סדורם · ועל שנונם · ואם רבו בשמו' ובמינ'. הם שנים לסדור זה בבית קדם הקדשי' וכל המשכילים יבינו:

סימן

שיפלה ומארכה · כאשר יהיה בין טעם לטיברא. ג' מלכים יהיו בשיפלה כמשנים. ואם יהיו שני מלכים או פחות · יהיה במארכה לדבר נחות. כמו ויבא משה ויתן דוד · ויבא חושי. חוץ משפסו' אחד כי אין לעמד. ועל ג' פסוקי' נחלקו ספרי' סופרים הראשונים · ובני אשר ימנה וישוה. לא תהיה משכלה. ותיכא ויספא ויונא . ושאר המקרא על זה אם בשלשה מלכים או יותר יהיה בשפלה ותיברא · ואם בשני מלכים יהיה מארכה ותיברא · חוץ מי"ב פסוקי' עליהם חולקי' · ואברהם היו יהיה · את דם השלמים · לו תהיה שוק. וכי ינף שור איש · וישבו בין בית אל . וישם אתם אורב בין בית אל. ארבע מאות איש נער · וכל אשר אין לו. דמשנה תורה. אשר ברכו נשר שלמון · הפך ידך · דדברי הימי'. כילא יוכלו. אשר תמצא ידך. ואית דאמרי מארכה · וכל פסק דנותי' שיפלה. כמו ויחלק עליהם לילה. ימהר יחישה מעשהו :

סימן ·

כל דקדוקים לא דברה לעולם בשיפלא · נכת' ונקרא. כגון כה ה' · דבר ה': סימן תיברא ומארכה · אשר יהיו בתיבה אחת · כל תיבה אשר יהיה בה מארכה ותיברא. כגון וישבו בבאר שבע · ירדך תהיה בו בראשונה · את ישבי העיר. ויגעו. ישתרגו. ירדו · שכנו · כל המקרא על זה ינהג. אין בה בין תיברא למארכה בתיבה אחת · לא שבא בלבד חוץ מן ג' פסוקי' · במארכה ותיברא בתיבה אחד. ונביהן שוא ופתח ותעלו על שפת. ל תלחמו · וידרם יחזקיהו. על הכהנים:

סימן

שתי אותו' אשר כתיב' אחד נבותו' · זו לעומת זו חרותו' · כל המקרא על זה מפי כל ספר וחוזה · הסימן הזה · עור לא ירזה · אם געיה לאות ראשון תקדום · בנעימת לשון יפתח פיו באות הראשון · כמו ישכוהו באלים · כללי · מללי · גללי · המלקקי' · יללת הרועים · אשר לקקו · רבבות אלפי ישראל · ברבבות נחלי שמן · ואם אין געיה אצלם · לא יפתחו לעולם · אבל גוללם · לא יפנחו בולם · כמו רבבות אפרי' · חקקי און · הננו אתנו · הנני אני · והכל לזה דומה · וטעי בזה הומה · כעור וסומא · לגורים ידמה · חוץ מן ד' פסוקי' על זה פוסקי' · ועליו חולקים · כי געיה להם סמוכה · ועמהם משוכה · ובהם תמונה שמורה וערוכה · והם לא נפתחים · ובהם לא נפסחים · בגר להם ישארוננו · זבח תודה יכבדננו · אז יקראונני ישחרונני. ומשחרי ימצאונני ·

בן

ובן · כל בן אשר במקרא. סמוך ומוקף · או עם אב או עם איש · או עם מעשה עזי · או עם מעשה אביו · בג' נקודות יהיו · כמו בן אברהם · בן איש · בן אשה אלמנה הוא · בן בליעל · חוץ מן ארבעה במקרא · ותלד בן ששי · וימלט בן אחד · ולמפיבשת בן קטן · בן פריץ' וכל בן בטעם גרים · כמו בן חכם · ולעולם בשתי נקודות · חוץ מן ז' במקרא בטעם גרש · והם בג' נקודות ושחט את · בן הבקר · בן הישראלית · זכריהו בן יברכיהו · בן אורי · בן שמעי · בן זכריה · בן משלמיה · את בת משלם · בן ברכיה · הלבן מאה שנה יולד ·

את ואת

את אשר בשתי נקודות · ובשלש נקודות חמורו' · כל את ואת בג" דמקף בג" נקודות יתקף . חוץ מאחד · במקרא מיוחד . כי הוא מקף וסמוך · ובשתי נקודות תמוך · את כל גבוה יראה. וכל את ואת גרש בטעמו · בשתי נקודות רשומו' . חוץ מן ג' כי הם בגרשה · וג' נקודות בהם חרוש[illegible] גאון יעקב · את ארם נהרים את אשר יאהב ה' [illegible]

כל

וכל · מקף וסמוך . מקמצה לא ימוך . ואם הוא חתוך · משכנו לא פתוך · מקמצה רם ונקודה אחת כדרם . חוץ מן ג' ברופים · מאד הם יפים · בקמצה דרשים · ובטעם מפורשים · כל עצמותי · כל מעיני · כל אחי רש · וחד וכל בשלים ·

סימן

דרך אזלא · העולה היא למעלה · אם יש לפניה שופר וגעיה. וזרקה עמהם חנויה · נעימת שופר למטה שנויה · כמו וביום שמחתכם ובמועדיכם · והשביע הכהן את האשה. כל ישראל הנמצאים. חוץ מן פסוקים שבעה · דרכם מזו נגרעה. יבא עמהם תלשא או תרס · מחובר בלי הרס . ואשר יבא את רעהו ביער · ותאר הגבול ונסב לפאת ים · אשר על פני בית חורון . וישלח חירם מלך צר מלאכים · ויביאו את ראש איש בשת אל דוד · באדין קרבו ואמרין קדם מלכא · ואשר ישמיעו. ויעבירו קול במחנה · וכן כל דרך פסק על זה הדרך ירוץ . בדבר חרוץ · חוץ משני פסוקים בטעמם נפסקים . שופר ופסק עמהם שרויה. ואין כמוהם בכל הקריה · כמו ויאמר אלהים ראובן הנה חרדת אלינו. וג' פסוקי' נכונים · מאחיהם נפתנים. אם יבאו בנות שילו . ולאיתמ' בניו · לאוצרות לתרומו' · ובו פסוקי' מיוחדים בטעם לא נפרדים מארכה · ושופר וזרקא נמודים · הוא משפר למלך · אשר לא מעמך ישר' · וכל שופר אחד לפני זרקא מיוחד . חוץ מן עשרה פסוקי' על זה חולקים · ומדרך זה נתוקי' · כי תשא את ראש בני ישראל · לכן אמר לבני ישראל · בכל אשר התהלכתי · וחב. שור ומריא וצאן לרב · וחבי · וחבי שבט מנשה · ויעלו בבעל פרצי' · כספה מפני בריך · נגד היושבים ·

כל

לשון ברכה · עם בית משוכה · ובו הטעם תמוכה לעולם אינה ברוכה. כמו והתברכו בו. ברכו נא. ויתברכו בו . ואם טעמה על כף נסוכה . בפתחה ארוכה . בקשת דרוכה . כגון ואברכה מברכיך · ברכני גם אני · ברכו ה'. חוץ מאחד במקרא מיוחד. על כף טעמו. והוא ברוך כנאמו. ולעליא ברכית. כל לשון אכילה. אם בשלם פעלה · בפתחה היא. לעולם מלולה · בקריה כלה · כגון ועונת שעורים תאכלנה · בעשבון תאכלנה . כל המקרא על זה ירוץ בדבר חרוץ חוץ מאחד במקרא מיוחד ברבות הטובה רבו אוכליה · כל למה ולמה דסמיך לאה"ע רפי כגון למה אמרת. ולמה העליתנו · למה עליתם עלינו · חוץ מחמשה סמוכים לאה"ע והם בדגשה למה אככה · למה אירא. למה הרגזתני · למה הכיתו עבדיך · למה היה כאבי · ועוד שלשה ברפי תמוכים . ולאה"ע לא סמוכים · למה שכחתני · למה זנחתני . למה שמתני למפגע לך · טעם אחר . דגון שחר · באמת בוחר . כל למה דרפי טעמו על מם ישימו · ומלר יקימו כנאמו · בר מן חד באיוב מיוחד · על למד הטעם . ומלעיל ברפי ינעם · למה שמתני · כל לשון חרבות · כלי קרב. במקרא מעורב . בפתחה נכבות · כגון ושעריה החרבות . בתוך ערים מחרבות · הם קמוצות . בלי פרוצות · חוץ מאחד . במקרא מיוחד · בספר בן בוזי · נביאי וחוזי . ימצא חוקר . תורה מבקר והוא בתוך ערים החרבות · וחד בליסנא' והעיר הזאת

תחרב. כל לשון ירידה והליכה אם לרגשה סמוכה. בפתחה ערוכה בלשון לא כרוכה· כגון ארדה נא· נלכה נא· אלכה נא· כל לשון עשיה. במקרא תכויה. טעמה על השין מכויה. לעולם בגעיה· על הלשון תלויה. וכן היא ראויה· כל קרי' אדני קמץ במ"א פת' הנה נא אדני פתח. הנה קמץ קטן. במ"א קמץ קטן· הנה נא אדני קמץ קטן· כל קריה הבר קמץ במ"א על הבר הברר אתכם. כל קריה אט לאט פתח במ"א דרכו שמרתי ולא אט· כל סף הסף. בסף פתח. במ"א מן הדם אשר בסף· כל לשון מים קמץ בזקף. וסימנהון כחליא יבשין· ארץ כחלי מים· אפיקי מים. וכל אתנ' וסוף פסו' דכות' במ"ג מדברא דכורא בגיהכם. יסם מדבר לאגם מים. באנו באש ובמים. שאול ועצר רחם. כל לשון כף פת' במ"א קמץ ויכו כף· וכל אתנח וסוף פסוק קמץ. כל לשון אף פת' במ"א קמץ. וחרון אף· וכל אתנח וסוף פסו' דכות'. כל ולה קמץ במ"א ולה גפין ארבע די עוף. לית כות' פת'· כל קרי' דבר טוב· במ"א ודבר טוב ישמחנה. כל קרי' עץ חיים. במ"א ועץ חיים תוחלת ממשכה· כל קרי' ברית עולם במ"א וברית עולם· כי אני ה' אהב משפט. כל לשון טובת מראה במ"א וטובת מראה· ויהי אמן את הדסה· כל קרי' זאת התורה. וזאת התורה אשר שם משה. כל קריה גבור חיל. במ"א וגבור חיל· ויען אחד מהנערים. כל קרי' מלך עולם. במ"א ומלך עולם· ויאמר והנה אלהים אמת. כל קרי' ירא אלהים. במ"א וירא אלהים· איש היה בארץ עוץ. כל קרי' כשיא אחד במ"א וכשיא אחד ממטה· כל קרי' מלך עולם במ"א· ומלך אחד. ועשיתי אותם לגוי. כל קריה עד אחד במ"א· ועד אחד: כל מכה כפש· כל לשון הר סיני במ"א. והר סיני עשן כלו. כל קרי' לפני ה' במ"א. ולפני ה'. תפלה לעני כי יעטף· כל קרי' צבא השמים. במ"א וצבא השמים· אתה הוא ה' לבדך כל קרי' קט' במ"א· וקטרת סמים· ומקטירים לה'. כל קרי' פר במ"א ופר חטאת. וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישר'· תורת ה' תמימה משיבת נפש· עדות ה' נאמנה מחכימת פתי.. תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב· טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף. ברוך ה' אלהי.

סימן ראשי הפסוקים. אשר בשלשת הספרים חקוקים. תלים ואיוב ומשלי חשוקים. אם ראש הפסוקים באותו הפסוק. ברגש עסוק. ברגש כאמו· ולמטה טעמו· בלשון יכעימו· ולא למעלה ירימו. כגון רבים אומרים· חנני ה'· משוד עניים. הלילה ההוא· וזהו עניכם. ויופי סימנם כאשר יהיה בין הטעם בראש התיבה זרושה· אושם הטעם הכבב· בראש התיבה במחבב· גם למטה נקבב. כמו מי זה. אתה סתר לי· כי בך חסיה. ואם באות השני מן התיבה· יקדש לה שוא נכבה. בלשון דבוכה. בשפה ערבה. גם הוא למטה. בלשון מבטה. כמו יפה נוף. הלא ידעו. פחדו פחד. כגפן פריה· פבני והבילני· ובאן מרעיתך· חוץ מן ג' פסוקים· על אלו חולקים. כי הטעם באות רגשתי· וטעמו למעלה. למנצח אל תשחת. אנא ה' ומה לא תשא פשעי·

סימן סופי פסוקים· תלים ואיוב ומשלי חשוקים. ידע הקורא אשר בשלשה ספרי' קורא· כי בסופי הפסוקי' אם יהיה טעם. בראש התיבה יוכעם· באות ראשון יכעם. למעלה טעמו. ובפיו ירימו. וסופר ישימו: כמו לא ישב שפטו ארץ. ואם באות השני מן התיבה טעמו וסוא תקדימו למעלה טעמו לרום ירימו· כמו ודמו סלה. למען חסדך. וילד שקר· ברור כריק. לארך ימים. בדרך יבחר. ואם יהיה באות ראשון סוא ופתחה. ורגשון דרכו על סימן ראשון. יהי למעלה בלשון. ולרום באחשון· אני כליתי. אשר פרית. אשר כוננת. אשר לא ברע· עטרת פז· עשה מלחמה. ואם בשתי התיבות טעם סוף הפסוק כבאמו· ותיבה קטנה עמו. ושתי אותיות מספרה· למטה מאמרה באות ראשון כאמרה· כמו עתקו גם גברו חיל. כל חוסי בו· פעלי און· כל ישבי חלד. כי תיבה קטנה. עם גדולה תכונה· כאחת משכנה. ולמטה טעמה· ובלשון לא ירימה.

והסימן הזה על שני פנים. לעולם לא משתני'· אחת בראש התיבה. והשנית באות השנית מן התיבה אם קודם לו סוא. עמו משתחוה. כי כל תיבה קטנה מן שתי אותות אשר תסמך לתיבה גדולה. יהי דרכם דרך תיבה אחת. בטעם ותהיה נמשכה בטעם מארכה. אבל אם יהיו שלש תיבו'. כלם למעלה. כמו במזמות זו חשבו· עליך בי ואיבני· כדומה להן. ושאר סופי פסוקי' טעמיהם למטה במארכה· היא נמשכה. כמו יומם ולילה. אני היום ילדתיך. אתה תשבחם. אתה אל.

סימן כל תיבה קנויה. בג' ספרי' מכויה אם בגעיה. יהיה סופר לפניו וטרחה מכויה. כגון לך אזבח זבח תודה. לכל תכלה ראיתי קץ· קבר אפים יעשה אולת· גדל חמה נשא ענש· בבא רשע בא· בני כבל· גם בני· ואם בלא געיה תבא· סופר בתיבה הראשון תמצא· ולפני טרחה תרכה· כגון לכו וראו מפעלות· לך שמים אף לך: רצון מלכים· וכן בתיב' אחת אם יהיה בה געיה לעולם אין בשופר מכויה· חוץ משלשת בכל הקריה· יש בהם שופר וגעיה· המשביתך יאבד כן· המיראתך יוכיחך· העזבים: כל תיבה ערוכה ובמרפא ארוכה ובגעיה תמוכה· בפתחה תמוכה כי האות הסמוך· ולטעם תמוך בפתחה לא ימוך· כמו בבר לי אקרא ה'· ולשכני מאד· אמרות ה'· תמחץ רגלך· אבחר דרכם· עין תלעג לאב· חוץ מן ד' פסוקים על אלו חולקים· ומדרך זו כפסקים שמרה נפשי· סברה לבי· טמנו באים פח לי: ירחת ה' שנאת רע· הלין בכל הקריאה:

כל הקריה

המדברים· המבקשים· המלקקים· המתעבי'· המנדי'· המנאתני. המשלחי· המנרעים· המלאים· המלאה הזרע. כאשר תהיה געיה תחת הה' כל אשר אחריה יהיה פתח· חוץ מאלו הכזנכים. מהם משתנים. הם המדברים אל פרעה. המילדת· וחבירו המזמרות· וחבי' המארדי'. וחבירו המקטרי'· והשבית את המשוררים· והמהללים המנפנפי'. בית המבשלים· המישרים· המשחקות· המעוסקה המחולל. המקברים· המבשרות· המהלכים· המעשרים:

מהלך

געיה עם תיבה שיהא בה שוא ופתח כגון כל המעשים· ויעשו פעמני· ויעשו את הכתנות· ואם אין שוא ופתחה ברב תיבות אחרות. כמו וישלחו. וידברו· וישמעו. למחנה· המחנה· הכנעני· חוץ מן ותכנע לפניהם את יושבי הארץ. הכנעני. כן דרך הכל· אם הקיף תפל הגעיה· ואם לא תתיצב:

ביאור

הפסיק. הפסיק יהיה לחמשה דברים. כאשר תקנו החוזים הישרי' האחד להפריד את מחברתה. שהיא כמוה· ובאה לקחתה· לביאור הלשון. בנעימת לחשו· כמו להגדיל למעלה: וברזל לרב. בכל לגלים מעון: שנית· שתי תיבות זו לעמת זו כתובו'. כגון ה'. ה' יום יום. האח האח. סביב סביב. אמן אמן. הבוגד בוגד:

שלישית

לירא שלא ישמכו שתי תיבות זו חכובות והם לא יתכנו להתחבר· ובמלה אחת לדבר· כגון אלוה ירשע. עמים. אלהים· רבים· אל· ה': ה'. אשנא:

רביעית

לתקן המלה שלא תהיה זו עם זו· כלולה ולהפריד מענה הדבר· לבלתי היות מחבר· כגון עשו כלה· ישמע. אל. האל· לכו:

חמישית

להפריד בין הטעמים. שיהיו מופרדים· איש מאחיו ולא כנמדים. כגון את פאת ים. אלפים באמה· אלעזר הכהן. ויהושע בן נון. לעלון. לאלה שמיא· חכטין:

הלין לית כותהון

בקריה מלע'	וכל קריה מלרע	והשקית	כי הארץ אשר:
לסרת	והאים אשר יעשה·	ושברתי	ארץ כי תחטא
רחוקה	ואין מציל· כי	הרם	ויאמר הרם לך
ברה	כי יקבר המכע	קינה	היא ויקכנוה
זרה	רוחי זרה לאשתי·	למה	חטאתי מה אפעל
יקרה	היא מפנינים·	ותאמר	והחזיקה בו
ושבה	ועוד בה עשיריה.	ברר	מים בעביו ולא
חומה	לו סביב סביב·	קרן	עין יתן עכבת
אהב	פשע אהב מצה	תחת	נערה במכין
סכר	ואדני השמיע	התחתונה	וימר רחב:
החיבוכם	ואת מבא המל'	רבה	ויאמר ה' זעקת
ארבעה	הם קטני ארץ:	הרע	אני מלאה הלכתי
וספר לו	וכי יטהר הזב:	יצחק	ותאמר שרה
וחרה	והעמידה על	בוקע	מים מפניהם
בוכע	כן ארחות כל	הבו	הכי אמרתי הבנ
יסף	ולא יסף עוד	אחז	שמאל בעשותו
רועה	התרועעה ארץ	הוקם	ואלה דברי דוד
הרסע	ועוד ראיתי	שמע	הללוהו בצלצלי
מוכע	בר יקבוהו לאום·		

וחילוף מלרע

וכל קריה מלעל

הבה	ויאמר יעקב אל לבן	מתה	ותרא רחל כי לא
ירא	ועתה ירא פרעה	ויושב	יוסף את אביו
			השמר

ושמר	ואמרת אליו השמר
פתי	ויאמר ה׳ א׳ משה
שער	כי כמו שער בנפשו
לחם	יבחר אלהים אדם׳
זרע	והיה אם זרע.

וחומץ	אלהי פלטני מיד
והביאה	וביום השמיני
בקר	לא נביא אנכי ולא
ארצא	בית ארצא·
נכח	שם ישר נכח :

אלפא ביתא

אריקם	דשמואל כטיט:
בהררי	עמך נדבות
הראה	דויקרא אל
הדרי	כשי עמי תגרשון
ויעברו	ויעברו אם ים
ורדנים	ובני יון דבראש׳
וריפת	דדברי הימים
וידאה	הנה כנשר
זדה	השמיעו אל בבל
יעבד	והורידו זקני
ידיח	אם רחץ אדני
…עדו	בתמר מקשה
…גודדו	אי לזאת
ישעדנו	על ערש דוי
ישוד	מדבר באפל
…ד	חלק לבש
כמספד	הדד רמון
לדב	וארו חיוה אחרי
למאור	שת עונותינו לנגדך
לכור	וישמע שאול
לתורה	ולתעודה
מדור	כי טוב יום בחצריך
מעבר	עיר פרוצה אין
מגור	ואל מגור ירושלם
מעבירים	אל בני כי לוא
עוריכו	כתנור נכמרו.
פטרת	תחת פטרת
פרעהו	אל תעבר בו·
ופרה	ודוב תרעינה.
פרה	ויאמר לו אלהים
פרה	פן יש בכם שרש
ויפרו	וישב ישראל
ציר	וערי מבצר
שחרו	הכי אמרתי הבו
תגור	כי בעד אשה.

מן ב׳ ב׳ חד כתי׳ דל״ת וחד כתי׳ רי״ש ולית כותיה בכל הקריה :

אריקם	דתהלין·
בהררי	לבני קרח מזמור
והדאה	דמשנה תורה·
הררי	בשדה חילך
ויעברו	רגע ימותו
ורדנים	דדברי הימים
וריפת	דבראשית
ויראה	ויתפלל יהושע
זרה	רוחי זרה לאשתי
יעבר	וימד אלף
יריח	ומרחוק יריח
יצערו	ויצא מהם
יתגוררו	ולא זעקו אלי·
ישערנו	בטרם יבינו·
ישור	כי נמצאו בעמי·
ישורר	קול ישורר בחלון
כמספר	ויקח אליהו
לרב	כי מרדכי היהודי
ויקב״רוהו	דדברי הימים
לכור	ורבקה שמעת
לתודה	מזמור לתודה
מרוד	הסירותי מסבל
מעבד	חרש ברזל
מגור	חמר רשע·
מעבידים	וגם אני שמעתי
עודינה	תכלינה עינינו
פטדת	לא יערכנה
פדעהו	ויחננו ויאמר
ופדה	ואם בבהמה
פדה	אלהים את ישראל·
פדה	ה׳ נפש עבדיו
ויפדו	העם את יונתן·
ציד	ואיש איש מבני
צרדתה	דשפטים
ושחדו	את הרגם ודרש׳
תגור	כי תצור אל עיר

אלפא ביתא

באיוב	ויחר אף אליהוא
באכל	ותפתח הארץ
באלוף	אל תאמינו ברע
בבלע	ולא יבואו לראות
בגלגל	קול רעמך
בברזל	ונקף סבכי
ברדכם	בן אדם בית
ברכש	וטעמו כצפיחת
בהגלות	פשעיכם
ובמראה	שמח בחור
ובפתחי	הנדברים בך
בחמץ	וטבלת פתך
בחטאינו	אדני בכל
בחשיכה	לא ידעו ולא
בחלמים	שלח ידו
בחלב	עיניו כיונים
בזרע	מתערבין להון

מן חד חד· חד כתי׳ ב׳ וחד כתי׳ כ׳ ולית כותהון·

כאיוב	מי גבר כאיוב
כאכל	לכן כאכל קש ,
כאלוף	והסירותי דמיו.
כבלע	רשע צדיק
כגלגל	אלהי שיתמו
כברזל	ושברתי את
כדרכם	ואפיץ אותם
כרכש	ותהי בפי
כהגלות	כגלות אחד
וכמראה	המראה
וכפתחי	הלשכות
כחמץ	לשנים וכעשן
כחטאינו	לא כחטאינו
כחשיכה	גם חשך לא
כחלמים	על כן שמתי
כחלב	הלא כחלב
כזרע	והמן כזרע

ביריעות	וסרח העודף
בכלות	אל תשליכני
בכרים	ואילים ועתודים
בכוכבים	הוברי שמים
במנחה	ההלכת לפני
במת	או בקבר
בנגע	השמר בנגע
בערף	יהודה אתה יודוך
בעדר	אכרים ונסעו
בעפעפי	יחשכו כוכבי
בפשתים	ושרף את הבגד
ובעונותינו	מימי אבותינו
ובמצוה	ובכל מעשה
בצדקו	יש צדיק אבד
בצלמו	ויברא אלהים
בצריו	שמוך לבו לא
בקיטור	כי הייתי כנאד
בקסם	באזות לך שוא
וברחמיך	הרבים לא עשית
ברע	אל תאמינו ברע
ברחמיך	ואתה ברחמיך
בראי	ובית מרכבות
בשם	והתנבי חגי
בשאתי	שער עלי קרית
בשלחו	על כן גבהא
בשמש	הנני משיב את
בשחר	ככה עשה להם
ובתקוע	העיזו בני בנימן
בתבנית	וימירו את כבודם
בתועבותיהם	אשר נויתי
בתפוחים	שמכוני באשישו׳

כיריעות	שחורה אני
ככלות	ונהמת באחרי׳
ככרים	הורידם ככרים
ככוכבים	
כמנחה	וכפר עליו הכהן
כמת	אל נא תהי כמת
כנגע	נראה לי בבית
כערף	ולא שמעו
כעדר	ויסע כצאן עמו
כעפעפי	עטישותיו תהל
כפשתים	הוא בא עד לחי
כעונותינו	לא כחטאינו
וכמצוה	עד היום הזה
כצדקו	אודה ה׳ כצדקו
כצלמו	ויחי אדם אחרי׳
כצריו	ויחר עלי אפו
כקיטור	וישקף על פני
כקסם	והיה להם כקסם
וכרחמיך	ותתנם ביד צריה׳
כרע	כאח לי התהלכתי
כרחמיך	ובנוח להם
כראי	תרקיע עמו
כשם	ועד אהרן על
כשאתי	ויאמר [illegible]ליו משה
כשלחו	כל [illegible] יגרש
כשמש	זרעו לעולם
כשחר	אז יבקע כשחר
וכתקוע	כל יושבי תבל
כתבנית	חרש עצים
כתועבותיהם	ובכלות אלה
כתפוחים	אמרתי אעלה.

סימן כל לשון יחידה. בדגש תהוא במודה · כמו מרבכת תביאנה · ינרשמנה חזיר. תכלנה מלמעלה. וכל לשון רבים ברפי דבובים. כמו ותעניכה הנשי׳. באנה ורא[י]נה, ודין תביאנה· ונדומה להם במ״ב עיני תראינה בה· חכמות שרותיה·

סימן הם בכל מקום קמץ קטן בשתי נקודו׳ וכשיצטרף לו ארבעה אותיות בשלש בשלש נקודות מכוי׳ · בהם שהם להם מהם . וכשיצטרף עמו ג׳ אותיות הכ״ז קרויות בשתי נקודות מכוונות ההם כהם והם · חוץ מן חד במקרא מיוחד לבלתי עשות כהם·

סימן יש סופרים דבר אמת מורים. ונסחי ישרים. במקומו רבים· קמץ חטף קורים· כגון ונפתחה את אמתחתינו. שמעה תפילתיה ואשמעה אחר קדוש. ונקראה ירושלם. ונקראה בשם. ונזרעה זרע. ואשקלה להם. בני קהת. הקהתים. וכמוהם רבים הקצרה.

ויש סופרים אחרים . אין קמץ חטף קורים ונסחי ישרים כגון ונפתחה שמעה ואשמעה· ונקראה ונזרעה. קהת. הקהתי. הקהתים· הגרנות. כתנות· מרדכי למרדכי. וכמוהם רבים· ואין לדבר הזה שורש כי אם ברצון הסופרים·

רב פנחס. ראש ישיבה· קרי שוככים· המשוררים וקרב לבו שוטטו בחוצות· התמוטטה התפוררה . מרפידים· כי היתה הרוחה. הרביעי. הרכוש . הרשעים. ושגר. ושבה שביך· ושלח לקראתם ושלח לי ענים. לא תבשל גדי· אל קשי העם ושבע עשרה ירחבעם. יכתבם. ועל לבם אכתבנה .

תיבה חד וקורין תרן

בגד	ותאמר לאה בגד
אשדת	ויאמר ה׳ משיני
והכהו	וארד בית היוצר
מהם	ויאמר אלי
לבן ימין	התשיעי

מזה	ויאמר אליו ה׳ מזה.
מלכם	תרכאו עמי ונכו׳
מאשתם	כחר תפוח מאשת׳ ·
בנימן	עויתי בן.
ושימות	עלימו ירדן חיים .

ב ב

חלבאים ודכה ישוח ונפל לנאיונים הלעג השאננים
מנהמערה וחביר ממערה המפרוכים ולבא בסער

חילוף

כתי' תרין וקורין חד מבנ' ימין ויהי איש מבן ימין
כי טוב ויהי כי טוב לבם לסרבה המסרה
מן המערה ויקם דוד מי אתי כה אמר ה'
מן בת ויבא מן בת ציון כיענים גם תנין חלצו·

אלה

הטעמי' ואלה שמותם בראשית טפחא· והוא טרחא. ברא. שופר· אלהים אתנחתא· את מאריך· השמי' רחי. והיא טרחא· והארץ רביעא · ויעש אלהים זרקא. את הרקיע סגולתא· מתחת השמים. שופר הפוך. השמים שני פשטין· ויעש אלהים זקף קטן· להבדיל· זקף גדול. החיה הרמשת . פזר קטן. באו לערי יהודה. פזר גדול. והם קרני פרה. יהי מאורות · פשט אחת: וירדו תלשא· ועתה לכו ונהרגהו. פסק· יקוו המים קדמא ואזלא · לא יכלכלוך שופר גדול. אלה תולדות נח. יתיב הוא שופר הפוך· עץ פרי שני גרישין· ולכל חית הארץ. טרסא· אלפים באמה. ירח בן יומו· וירא אלהי' דרגא תביר. ויאמר שעפא. ויתמהמה. שלשלת : וימתו הצפרדעים געיה· ויברא אלהים ליבשה. אשל· וכה הוא מקצת משפט הטעמים· לעולם קודם רביע שופר מועמדת. כמו ויבא משה· ובפרשכם כפיכם · ולא יהיה לעולם שתי שופרות· ואחרי כן רביע . ואם יהיו הראשון פסק לגרמיה· יהיה כמו מכל הבהמה הטהורה: ואת שעיר החטאת · אבל שלש מלין אם יהיו. ויהיה במלה הראשונה שופר מועמד · והשני במקף או הראשונה במקף השני בשו' כמו הרס את מטך . הלא זה הדבר · ויש מקומות שקודם לרביע דרגא ושופר. ולא יהיה זה כי אם בשלשה תיבות ומשלשה מג' מלכים· כגון אשר הבאשתם את ריחנו. והוא לבדו כשאר. רעה עמך בשבטך· ויש הרבה שיהיה הרביע לבדו . בלא טעם יקדימו כמו והארץ· ויקח אחת. ואחר באו. לעולם קודם לתביר דרגא· במקום שיש ביניה' שלשה מלכים. כמו כל ירק עשב · למען אכסנו. וכבסתם בגדיכם · ובמקום שאין שם ג' מלכים בזה המשפט תשוב הדרגא מארכה. כמו ופרה שמעתי· שה תמים. לכו נא ונוכחה. וכל מלה אשר לה ארכה תהיה לעולם בדרגא. ואם אין שם ג' מלכים. כמו אשר דבר ה'· אשר צוה ה'. ויש מקומות אשר יהיה במלה אחת געיה ותיברא בכל שיהיה שם בין הטעם והתיברא שוא יהיה הטעם מארכה על הכהנים· ויגעו· ואם לא יהיה ביניהם שוא· תהיה המארכה געיה . ועוד יש מקומות יקדים לדרגא או מארכה ותיברא עמהם פעמים תחת המלה שופר ופעמי' אשל מעל המלה . כמו ולא נותר כל ירק בעץ. ועבר לכם כל חלוץ . וכל דסמיכין לארכה באשל כמו דבר ה'. צוה ה'. ואם מארכה יהיה תחת המלה שופר כמו כי אין נגרע אשר עלה עליו. וזה טעם הפשט· לעולם כל פשט יקדים שופר מהופך במקום אשר יש בין השופר והפשט מלך אחד או יתר: באותו מקום יהיה שופר מהופך . כמו ויאמר ה' אל אברם· על דבר הכסף· שמעו שמים והאזיני ארץ . אם יהיו חטאיכם כשנים· ואם לא יהיה שם מלך ישוב השופר מארכה כמו זה : והארץ היתה תהו ובהו· אלוף נחת. הן עוד. ידע שור . על זה המנהג הוא בכל. ויש פסוק אחד נחלקו עליו בין אשר. ובן נפתלי. אחד קורא ואתן הכנים על אפך. זה קורא בשופר וזה במארכא בתי"ו ושניהם על יסוד אחד·

אותיות

מנוזרות הם ט' וסימנהון כתיבין אות לאחור ב' בתורה· וז' ביאמרו גאולי ה'·

תורה

ויהי בנסע הארן ובנחה יאמר יורדי הים באניות
המה ראו מעשי ה' ויאמר ויעמד רוח יעלו שמים ירדו
יחגו וינועו כשכור ויצעקו אל ה' שופך בוז על נדיבים

אלפאביתא

מן חד חד כתי' יוד" באמצע תיבות וקורין ת"ר וא"ו

אזכיר מעללי יה אריכה ויבא גר אל
בחימו הן ארץ כשדים בריתיקות ויכף שלמה
בנים אל תרא יין כי הגוים למה יאמרו הגוים
גיים ויאמר ה' לה גריתיו אלה הם אשר
המעינים ויבאו אלה הנת' החריפי אל עוזי וירימות
וייםם לפניו לאכל וילינו העם על משה
ויירם וישלח משה ויניס ובית תפוח
ורעיתי ותאמר אל אביה וינישו ויעמדו איש
וייחל שבעת ימים למוע' וייחר וילך עמשא
ושיא שופר ונדוק ונפיאל ויפריה ונפיאל

ונפיגך ממתים ידך ה' והירש כנאן לשאול
וגים לבם בשרי רמה והיתי לו שקול ישקל
ובשגיב בימיו בנה חיאל ולשיתו בגוי חנף אשלחנו
וריב והוכה במכאוב ונכירי ויאמר נקל מהיות
ונהירא הוא גלה עמיקתא ושימפניא אכת מלכא שמת
ותשיח זכור תזכור זבידה בן עמרי' דיהויקי'
חישה אלהים אל תרחק חיל ונתתי אם במב'
ישיב כי נדר נדר עבדך יכין יהי שמו לעולם
יגפינו יגורו יגפינו שמה ימינו עליהם גחלים
ירימו מושל בגבורתו יקנירו בשדה בלילו
כמים כי יען בטחך לעדיא זכריה לגנתון
לעזיר ויאמר העם מרין ותהי עוד מלחמה
מגדיל ישועות דשמואל מינקת ותלך מאתו
מידע ולנעמי מידע מיסדת וראיתי לבית
מירעת זמרו ה' כי גאות נפיקים בני אסנה בני
עינתם באותי ואקרם עליה וימת הדר ויהיו
פטירים ואלה המשוררים ציף בן ציף בן אקנה
קריאי אלה קריאי העדה ראית ברבות הטובה
ראית רבות ולא תשמור שיט כי אמרתם כרתנו
שיחה תשמע זעקה שביתכם· ונמכאתי לכם .
שביתך כביאיך חזו לך שכנים באן אברות הי'
שילל על זאת אספרה שעיריה בבית ישראל
שרין גירו לכם מפני תמים משיב רעה תחת
תמריק חברות פנע תרים כי תפארת עזמו

וחלופי אלף

בית מן חד וחד כתי' וא"ו באמצע תיבו' וקורין יו"ד·

אשורי ויקח ארני יוסף אבוגיל ותקח אבוגיל
אכועך תמול בואך אולי ויגל את יהויכין
אומר אני לפניך אלך ארונם הנה נאריה יעלה
בשוכי אולי יראה ה' בור כהכיר בור מימי
בלוכתם יזכר אדיריו ברזות ובני בריעה
גול וגיל אבי צדיק דחוא ארין רחום בעל
הונא כל החיה אשר החרסות ויבאת אל בית
הלחות כי מעלה הלחות תבנור הילל ברום
המבוא ומתחת לשבות המבוכים ויאמר ללוים
הושר ה' נחני בצדקתך התעוף עיניך בו ואיננו
הכתונים ואכוה אותם על הכעקוני ולא שמעתם אליו
החפשות ויאמר עזיהו· דדברי הימים
וילונו והאכשים אשר ושחבומה ופגע הגבול
ונגוף והיית עטרת ואלול ויאמר ה' אלי שק"
ותרמות ב' בפסוק ושום גם חסידה בשמי'
ואתוקהא ומדר ארך הבנין ותולון ובני שימון אמנון
ויזואל הראש אחיעזר והכוני לבית אבותיכם
חוקך למען תשיב ידך יכוע ויבן על קיר הבית
יעבור ולא ימכרו ממנו יעור ותהי עוד מלחמה
יחואל ומן בני הימן יחואל יכועון המה יכועון לאכל
יכשומו ראש מסבי עמל יכשולו כי לא ישכו אם
לרוב והיה כי יבאו· לשור והיה כבואם
לום ויבא איש בשת לדוגים הנני שלח לדוגים
לסוג בן ארם היו לי בית למשוסה יעקב וישראל
לתעכותם על גבי חרשו מופעת ומשפט בא אל
מכוות ויברח דוד· כטוות ויאמר ה' יען כי
כוב בורא נוב שפתים כובי חריב עכתו' כובי:
כפוסקים בני בני בני מעוכים שוש והנה קמה כל
עשוות ותמהר אבוגיל עופי ויבאו אל גדליהו
עכוי שמעו זאת המאפים עפרון וירדף אביה
עתודים פתשגן הכתב נעוריהם ואדיריהם שלחו
נעוריה כלכדה מואב נפועי ויאמר אלי מואב
קרואי ובני אליאב נמואל שופק ויהי בשנה החמש'
שרוקות לשום ארצם שרותיא אמר ה' אם לא
שפרורו ונטה את שפרורו שמור בני עזיאל מיכה
שבותם והיה הבל שבות רנית ה' ארצך
שלשום

שלשום הלא כתבתי לך תנואון ולמה תנואון את
תרוב אל תרוב עם.

חד כתיב מן ס״ב מלין כת׳ מוקד׳ ומאוחר.

הולך האחרון דיהוש׳ ושבעה כהנים נשאים.
גלון ולבני גרשון גולן מעבר לירדן
והימשני ויאמר שמשון ותראנה ויהונתן לא
והגרזי וילך דוד ואנשיו מבואך ידעת אבנר
כשובות ותהי שם המלחמ׳ והוכתיה ויאמר ל׳ גבוריו
ויקלהו ויעבר בכל שבטי בעברות ראו אנכי מתמה
האורנה וישלח ידו המל׳ האהל ואת השירות
הממותים ותקח יהושבע ימות למלכים
ואת בני המכים ואכול וזה לך האות
וגורנך מנעי רגלך במרוצתם הקשבתי ואש׳
שוחט חץ שוחט שומע ולא שמעו
הוידע ירע אשר עשו ובתרותך ויבאו וירמו אתה
התעתים כי התעתים בנפש׳ אשויתיו הדיעו עליה סביב
מואת דקדים מרדר רוח תבשלי לכן אדם לא
האיתון ועל פני שער והראיל והאראל ארבע
עיית וימת שם חושם הוריוהו ובני אליועיני
ושמירמות ועמהם הלוים כטוי ואני כמעט נטוי
פלאיה דעת ממני נשגב׳ וגדלותך ועזות נוראותיך
כשאוה בבוא כשאוה הלוך את חכמים יחכם
יומת שומר מצוה שמר תרננה תנה בני לבך לי
ועיף התעיף עיניך הילכות בשפיה הילכות
ובתובנתו בכחו רגע הים יבחר כי מי אשר יבחר
ובמלואת הימים האלה מומכן ויאמר מומכן
שמלי בני חגב קדמא׳ ומבלהים ויהי עם הארץ
ואוכאה אתם על ארנו בבחיים ואעמיד מתחתית
למלוכי יונתן לשכניה ידרון עפיה ספיר
תוכל ואנה שמעת תוכל ב׳ בפסוק
לזועה ויהי קצף ה׳ על וכל ירמיה דכותי׳
והימנכה ואנה שמעת והימנכה באדין בלשב׳
בנוית וימלט ויבא

חד מן ה׳ זוגין מן ב׳ ב׳ חד כתי׳ הא בסוף תיבות וחד כתי׳ יוד וסימנהון רחמי רומיי לקי ומדוי ונבזי.

ראה ויכשילוהו עלימו ראי והקרו אליו כרשנא
ורמה מקול פרש ורמה קש׳ רומי בני אפרי׳ נשקי
מכה אכן חליינו הוא נשא מכי לכן תנה את בניהם
מדוה והשיב בך את כל מדוי והסיר ה׳ את כל
בוזה שומר מצוה שמר בוזי בן יכבד אב ועבד

חד מן י״ב זוגין מן ב״ב חד כתי׳ אלף בסוף תיבה וחד כתי׳ ה״א.

נשא קומה ה׳ ל׳ נשא נשה רבי׳ אומרי׳ מי יראנו
במשא וכנניהו שר הלוים במשה לא תנסו את ה׳
סלא ויקומו עבדיו סלה כל אבירי ה׳
רפא ויצעק משה אל ה׳ רפה הרעשתה ארץ
ירושא בן עשרים וחמש דמל׳ ירושה בן עשרי׳ וחמ׳ דדבר׳
הוא כי לשלג יאמר הוא הוה יעבדוך עמי׳ וישתחו
וזיזא ויהי יחת הראש׳ וזיזה בן שפעי בן אלון.
ושנא את דמל׳ ושנה דירמיה ופא ואמר עד פה תבא
ופה ויקומו האנשים והרא ויער אלהי ישראל
והרה הנה יחבל און והפלא ה׳ את מכותך ואת מכו׳
הכסא צרור הכסף לקח והפלה ה׳ בין מחנה מצרים
בכסה תקעו בחדש שופר

עשר נקודות בתור׳ וארבעה בנביאי׳ ואחד בכתובים.

וב״ניך חמסי עליך ובקומה ותשקין את אביהן
אל״יו ויאמרו אליו איה וישקהו וירץ עשו לקראתו
את״ ויאכו אליו לרעות ואה״רן כל פקודי
רחק״ה או בדרך רחקה אשר׳ וכירם אבד

ועשרו״ן רחב לנו ולבנינו עד עולם
יבא״ ויאמר אל יחשב ההי״כל מהארץ עד מעל
מה״קצע״ות בארבע מהקצעות הה״ה יכרי פסל כלם
לולא״ האמנתי מלרע ומלעיל חוץ מן ולו״ מלרע.

חד מן י׳ מלין דק״ר ולא כתיבין.

בני ועתה תנו את הארץ פרת ויך דוד את הדרע׳
איש עצת אחיתפל כן ויאמ׳ לו יואב לא איש
בניו ויהי הוא משתחוה צבאות כי מירושלם דמלכים
באים הנה ימים באים ונבנתה העיר הזאת ממגדל
לה השיעו אל בבל אלי ותאמר אליה כל אש׳
אלי תאמר שם השערים.

וחילופי ה׳ מלין דכתי׳ ולא קריאין.

אם במקום ויען אתי את כי כאשר קחנו ועיניך שים
אם אמכון ועתה אל ישם אם גאל ועתה כי אמנם
נא וישלח לדבר הזה ישלח את הנפש וישבע המלך צדק׳
ידרך הדרך אל ידרך הדרך. חמש דנגב ואלה מדותיה פאת

חד מן ט״ו דכתיב מלה חדה וקורי׳ תרתין:

בג״ד ותאמר לאה מזה ויאמר אליו ה׳
אשרת ויאמר ה׳ משיני מלכם תדכאו עמי ופני
מאשתם כחר משוח מאש׳ מהם בן אדם הראה
בנימן עותי בן עמיהוד לבנימיני התשיעי
חלכאים ודכה ישוח ונפל לגאיונים רבת שבעה לה
מנשערה ויען ה׳ את איוב מנהשערה וחבירו
המפרונים ואנאה בשער:

חד מן ג׳ מלין תיב׳ קדמ׳ נסב׳ תניב׳

היתה מונית גם תמול גם ידעתה שחר המימיך צוית
ומתחת לשכות האלה:

וחילופ׳ ב׳ מלין תניבא נסבה מן קדימתא וסימנ׳.

ושורי אשכילו ידיע להוא שת הפלישתי׳ וילך דוד.

חד מן ט״ו דכתי׳ לא וקרין לו.

יעדה אם רעה בעיני כרעים אך אתזה תאכלו
חמה ואם לא יגאל עד כתבנו אל תרבו תדברו
אחיה ויאמר חושי אל אמר לא ויאמר אליו אליש׳
הגדלת הרבית הגוי לא כר בכל צרתם לא
אכחנו דעו כי ה׳ הוא אחד גלמי ראו עיניך
יקטלני הן יקטלני לא אחרים לא אחרים ברינ
תבואה כנפור לנוד המה כל אחי רש
אכחנו ויגשו אל זרובבל בן שאלתיאל.

ומי ספר אלה הדברים דהוא משנה תורה.

מת אהרן והיה משה אחריו שבעה חדשים ושבעה ימים: יום שביעי מת החסיד ונקרא ספר משה כנתו׳ ביום ההוא נקרא בספר משה וכל התורה נקראת על שמו. דכתיב זכרו תורה משה עבדי. יש צריך לחשבן בין ספר וספר ארבעה שטין. מעשתי עשר חדש באחד לחדש עד והעם עלו מן הירדן בעשור לחדש הראשון. הרי שבעים יום הוצא מהם שלשים יום ושלשה ימים. הכינו בהם צידה. כי בעוד שלשת ימים. הרי שלשים ושלשה ימים. נשתיירו שלשים ושבעה ימים משבעים. הרי מת משה החסיד בשבעה באדר ומת אהרן הכהן ראש חדש אב. כנתו׳ ויעל אהרן הכהן אל הר ההר וגו׳.

פסק דספרא פנו. ושאו לכם: אנה. אנחנו. עלים: באש. לילה. ותענו ותאמרו. זה. ארבעים שנה. אשר ינית ה׳. עלה. ראש. ראה. למדתי. ברא אלהים. ארם. או. הנשה. ואת. ארץ. עוב. פנים. בפנים. לא תעשה לך. פסל.

ב ג

ב֯ בו: כאשר צוך · שבת, לה׳ · כי עבד היית, למען, ואריכון · אם ישפוט
אבתנו זאת, תדבר אלינו · ה׳, אחד . כי יביאך · ה׳ · ה׳ אלהיך . גוים
רבים, מפניך · בך בחר, ה׳ · והיה, עקב תשמעו׳ · ולא תביא · תועבה ב֯
בו · המוליכך, ב֯ בו. בהדף ה׳ אלהיך · לא בצדקתך אשר ינאת · ואשרף ·
אותו . כי · לא את בניכם. פחדכם, ומוראכם. תזבח, כי דבר סרה. תתננה ·
ואכלה. ואכלת, לפני, ה׳. תקנה, שלש. כי בגלל׳ ושמחת לפני׳ ה׳ שלש פעמי׳ ·
ב֯ בו. ולשמם · או לירא. על פי · שנים · בין דם · לדם · כי, הגוים על פי ·
שני. קן צפור · ב֯ בו · שכב ועם אשה. אל שער, מתהלך, בקרב. בהכית ·
ה׳, אלהיך. ראשית · כל פרי ונכית · ואמרת. וכתבת עליהן השבת, ·
ושמע. יפתח ה׳ · לך . ישלח ה׳, בך · יתנך ה׳, מתת טובת · והשיבך ה׳ ·
מצרים. והותירך ה׳ · ב֯ בו · היום · לו · חזקו, ואמצו. הוא · עבר לפניך, · שבע
שנים · יהנך שכב ב֯ בו · כי אביאנו אל, ויהי ככלת · ראו עתה · אנכי, וסוף
פסוק דספ׳ פתח · בטח . שברתי · הגלגל.

הודה

מסורתא דמסר דוסא בר׳ אליעז׳ בר אפשוי דקביל מר׳ יהודה בבלאה דקביל משמעון אבוהי׳ והוא קביל מרב אדא. ורב אדא מרב המנונא די אפיק׳ בנהר דעי׳ והוא קביל מן מנקיי די גליה מארעא דישראל לבבל דאגלייה דופס . כי היכי דלא תהוא אוריתא בארעא דישראל.

וסכום

אוריתא ונביאים וכתובים · עשרים וארבעה ספרי די שמנו כ״ד לא טעי תרתי׳ רבוון ותרתין אלפין . ושבע מאות וארבעין · ושבעה · לא פחות ולא יתר . הכי פסקי דפלגי עליהן ספרי נהר דעי. לא מרבכם · וידעת כי ה׳:

פלוגתו

בראשית שבין בן אשר ובין בן נפתלי.

בן אשר	וחיתו ארץ		בן נפתלי	וחיתו ארץ	
בן אשר	מכל עץ הגן		בן נפתלי	מכל עץ הגן	
בן אשר	תאכלנה		בן נפתלי	תאכלנה	
בן אשר	אשר בראתי		בן נפתלי	אשר בראתי	
בן אשר	התהלך נח		בן נפתלי	התהלך נח	
בן אשר	וימח את כל		בן נפתלי	וימח את כל	
בן אשר	ובכל דגי הים		בן נפתלי	ובכל דגי הים	
בן אשר	וימצאו בקעה		בן נפתלי	וימצאו בקעה	
בן אשר	ויאהל עד סדום		בן נפתלי	ויאהל עד סדום	
בן אשר	כהוציאם אותם		בן נפתלי	כהוציאם אותם	
בן אשר	כל מלה ויחי	רפי	בן נפתלי	כל מלה ויחי	דגש
בן אשר	את בן הגר		בן נפתלי	את בן הגר	
בן אשר	גר ותושב		בן נפתלי	גר ותושב	
בן אשר	תשב הנער׳		בן נפתלי	תשב הנער׳	
בן אשר	לא אדני		בן נפתלי	לא אדני	
בן אשר	ואת הצמידים		בן נפתלי	ואת הצמידים	
אשר	כי עתה		בן נפתלי	כי עתה	
בן אשר	קללתך בני		בן נפתלי	קללתך בני	
בן אשר	ויתן לך האלהי׳		בן נפתלי	ויתן לך האלהים	
בן אשר	וישתחוו לך		בן נפתלי	וישתחוו לך	
בן אשר	ויעקבני זה		בן נפתלי	ויעקבני זה	
בן אשר	ועל חרבך		בן נפתלי	ועל חרבך	
בן אשר	ויבא יעקב שלם		בן נפתלי	ויבא יעקב	
בן אשר	יששכר		בן נפתלי	יששכר	
בן אשר	וכל שה חום		בן נפתלי	וכל שה חום	
בן אשר	ובהעטיף		בן נפתלי	ובהעטיף	
בן אשר	המחנה האחת		בן נפתלי	המחנה האחת	
בן אשר	ויתנכלו אתו		בן נפתלי	ויתנכלו אתו	
בן אשר	לא אשלחך		בן נפתלי	לא אשלחך	
בן אשר	כי על כן		בן נפתלי	כי על כן	
בן אשר	שם המקום		בן נפתלי	שם המקום	
בן אשר	ויאהב		בן נפתלי	ויאהב	
בן אשר	ולזרעך		בן נפתלי	ולזרעך	
בן אשר	כי לא לו יהיה		בן נפתלי	כי לא לו יהיה	
בן אשר	לשתחוות		בן נפתלי	להשתחוות	
בן אשר	יפה תאר		בן נפתלי	יפה תאר	
בן אשר	את כל		בן נפתלי	את כל	
בן אשר	שם יוסף		בן נפתלי	שם יוסף	
בן אשר	וליוסף ילד		בן נפתלי	וליוסף ילד	
בן אשר	את כל אשר		בן נפתלי	את כל אשר	
בן אשר	בהתחננו		בן נפתלי	בהת חננו	
בן אשר	כמרגלים		בן נפתלי	כמרגלים	
בן אשר	הים לכם		בן נפתלי	הים לכם	
בן אשר	אל עבדך		בן נפתלי	אל עבדך	
בן אשר	באחרי בנימן		בן נפתלי	באחרי בנימן	
בן אשר	ימנה וישוה		בן נפתלי	ימנה וישוה	
בן אשר	ובני דן		בן נפתלי	ובני דן	
בן אשר	לבית יעקב		בן נפתלי	לבית יעקב	
בן אשר	יהיה לעם		בן נפתלי	יהיה לעם	

ואלה שמות

בן אשר	ויבאו הרעים ויגרשום		בן נפתלי	ויבאו הרעים ויגרשום	
בן אשר	להצילו מיד מצרים		בן נפתלי	להצילו מיד מצרים	
בן אשר	כי לא יתן אתכם		בן נפתלי	כי לא יתן אתכם	
בן אשר	ובחדר משכבך		בן נפתלי	ובחדר משכבך	
בן אשר	הם המדברים		בן נפתלי	הם המדברים	
בן אשר	נטה את מטך		בן נפתלי	נטה את מטך	
בן אשר	כי אם אינך		בן נפתלי	כי אם אינך	
בן אשר	כי השערה אביב		בן נפתלי	כי השערה אביב	
בן אשר	לכו נא הגברים		בן נפתלי	לכו נא הגברים	
בן אשר	דברו אל כל עדת ישראל		בן נפתלי	דברו אל כל עדת	
בן אשר	כי טוב לנו		בן נפתלי	כי טוב לנו	
בן אשר	ויאמינו בה׳		בן נפתלי	ויאמינו בה׳	
בן אשר	אז ישיר משה		בן נפתלי	אז ישיר משה	
בן אשר	זה אלי ואנוהו		בן נפתלי	זה אלי ואנוהו	
בן אשר	עם זו גאלת	דגש	בן נפתלי	עם זו גאלת	רפי
בן אשר	תבאמו ותטעמו		בן נפתלי	תבאמו ותטעמו	
בן אשר	כל המחלה		בן נפתלי	כל המחלה	
בן אשר	אמר אל כל עדת		בן נפתלי	אמר אל כל עדת	
בן אשר	לפניך שם על הצור		בן נפתלי	לפניך שם על הצור	
בן אשר	או ירה יירה		בן נפתלי	או ירה יירה	
בן אשר	לא יהיה לך		בן נפתלי	לא יהיה לך	
בן אשר	כי יגנב איש		בן נפתלי	כי יגנב איש	
בן אשר	על כל דבר פשע		בן נפתלי	על כל דבר פשע	
בן אשר	כן תעשה לכרמך		בן נפתלי	כן תעשה לכרמך	
בן אשר	לא אגרשנו מפניך		בן נפתלי	לא אגרשנו מפניך	
בן אשר	ויחזו את האלהים		בן נפתלי	ויחזו את האלהים	
בן אשר	ונתת על השלחן		בן נפתלי	ונתת על השלחן	
בן אשר	ואת שמו׳ השמה הכותרו׳		בן נפתלי	ואת שמות השמה הכותרו׳	
בן אשר	לכהנו לי וכהנו לי		בן נפתלי	לכהנו לי וכהנו לי	
בן אשר	או בגשתם אל המזבח		בן נפתלי	או בגשתם אל המזבח	
בן אשר	וקנמן בשם		בן נפתלי	וקנמן בשם	
בן אשר	ארבה את זרעכם		בן נפתלי	ארבה את זרעכם	
בן אשר	כי פרעה הארץ		בן נפתלי	כ׳ פרעה הארץ	
בן אשר	ויאמר משה אל כל עדת		בן נפתלי	ויאמר משה אל כל עדת	
בן אשר	את התכלת		בן נפתלי	את התכל׳ רוניבאו	
בן אשר	ויקרא משה אל בצלאל		בן נפתלי	ויקרא משה אל בצלאל	
בן אשר	אשר על השלחן את קער׳		בן נפתלי	אשר על השלחן את	
בן אשר	וחמש אמות רביע		בן נפתלי	וחמש אמות רביע ושלש	
בן אשר	את כל כלי המזבח		בן נפתלי	את כל כלי המזבח	
בן אשר	ומן התכלת והארגמן		בן נפתלי	ומן התכלת והארגמן	
בן אשר	משבעותיו אל טבעת		בן נפתלי	משבעותיו אל טבעת	
בן אשר	ואת האבנט שש משזר		בן נפתלי	ואת האבנט שש משזר	

ויקרא

בן אשר	ומכנסי בד ילבש	בן נפתלי	ומכנסי בד ילבש
בן אשר	ומן		

בן אשר ומן הדם אשר על המזבח · בן נפת׳ ומן הדם אשר על המזבח .
בן אשר וכל אשר יפל עליו · בן נפ׳ וכל אשר יפל עליו .
בן אשר כי אני ה׳ המעלה · בן נפ׳ כי אני ה׳ המעלה ·
בן אשר בעור הבשר · בן נפ׳ בעור הבשר .
בן אשר או בשתי או · בן נפ׳ או בשתי או .
בן אשר או מן השתי . בן נפ״ או מן השתי .
בן אשר את עץ הארז · בן נפ״ את עץ הארז ·
בן אשר ואם על המשכב · בן נפ׳ ואם על המשכב ·
בן אשר ואל אשת עמיתך · בן נפ׳ ואל אשת עמיתך ·
בן אשר ומזרעך לא תתן להעביר . בן נפ״ ומזרעך לא תתן ·
בן אשר אל כל עדת בני ישראל . בן נפ׳ אל כל עדת בני ישראל
בן אשר מות יומת הנאף . בן נפ׳ מות יומת הנאף ·
בן אשר בת אביו או בת אמו · בן נפ׳ בת אביו או בת אמו
בן אשר שתים שני עשרנים . בן נפ׳ שתים שני עשרנים ·
בן אשר תשבתו שבתכם . בן נפ׳ תשבתו שבתכם .
בן אשר וידבר משה את מועדי . בן נפ׳ וידבר משה את מועדי ·
בן אשר והיתה שבת הארץ . בן נפ׳ והיתה שבת הארץ ·
בן אשר ולבהמתך ולחיה · בן נפ״ ולבהמתך ולחיה ·
בן אשר את כספך לא תתן . בן נפ׳ את כספך לא תתן ·
בן אשר כי עבדי הם . בן נפ׳ כי עבדי הם ·
בן אשר ואם מעט נשאר · בן נפ׳ ואם מעט נשאר .
בן אשר ואם מך הוא · בן נפ׳ ואם מך הוא ·
בן אשר וכל ערכך יהיה · בן נפ׳ וכל ערכך יהיה :

במדבר

בן אשר ויתילדו על . בן נפ׳ ויתילדו על ·
בן אשר כן חנו לדגליהם · בן נפ״ כן חנו לדגליהם ·
בן אשר אשר על המשכן . בן נפ׳ אשר על המשכן ·
בן אשר וכלה אהרן ובניו · בן נפ״ וכלה אהרן ובניו ·
בן אשר ופקדת אלעזר בן בן נפ׳ ופקדת אלעזר בן :
בן אשר המים המאררים · בן נפ״ המים המאררים ·
בן אשר ונזרעה זרע · בן נפ׳ ונזרעה זרע .
בן אשר כן עשו להם . בן נפ״ כן עשו להם .
בן אשר יהיה על המשכן . בן נפ׳ יהיה על המשכן ·
בן אשר ובהאריך הענן על . בן נפ׳ ובהאריך הענן ·
בן אשר אספה לי · בן נפ״ אספה לי .
בן אשר והתיצבו שם עמך . בן נפ״ והתיצבו שם עמך .
בן אשר אם את כל דגי הים . בן נפ״ אם את כל דגי הים
בן אשר ויאסף שבעים איש בן נפ׳ ויאסף שבעים .
בן אשר אם יהיה נביאכם . בן נפ״ אם יהיה נביאכם .
בן אשר הבמחנים אם · בן נפ׳ הבמחנים אם .
בן אשר היש בה עץ · בן נפ״ היש בה עץ ·
בן אשר ואת כל עדת בני · בן נפ׳ ואת כל עדת בני .
בן אשר וכל מנאצי לא . בן נפ׳ וכל מנאצי לא ·
בן אשר ויתאבלו העם · בן נפ״ ויתאבלו העם ·
בן אשר כי העמלקי והכנעני . בן נפ׳ כי העמלקי והכנעני
בן אשר ויכום ויכתום . בן נפ׳ ויכום ויכתום .
בן אשר או אשר בתוככם בן נפ״ או אשר בתוככם :
בן אשר ויעשו כל עדת · בן נפ׳ ויעשו כל עדת ·
בן אשר אמר אל אלעזר בן אהרן . בן נפ׳ אמר אל אלעזר בן אהרן
בן אשר זה יהיה לך מקדש . בן נפ׳ זה יהיה לך מקדש ·
בן אשר ואת בכור הבהמה הטמאה · בן נפ׳ ואת בכור הבהמה הטמאה .
בן אשר לך ולזרעך אתך . בן נפ״ לך ולזרעך אתך :
בן אשר והיתה לעדת בני ישראל · בן נפ׳ והיתה לעדת בני ישראל :
בן אשר הוא יתחטא בו · בן נפ׳ הוא יתחטא בו :
בן אשר אשר אין צמיד פתיל . בן נפ׳ אשר אין צמיד .
בן אשר וישמע הכנעני מלך . בן נפ׳ וישמע הכנעני מלך ·
בן אשר ויקרא שם המקום . בן נפ׳ ויקרא שם המקום .
בן אשר לסבב לפגע לפגע רפי · בן נפ׳ לסבב לפגע לפגע דגש ·
בן אשר ולא נתן סיחן את ישראל . בן נפ׳ ולא נתן סיחן את ·
בן אשר אשר על הנהר · בן נפ״ אשר על הנהר ·

בן אשר וידברו אליו · בן נפ״ וידברו אליו ·
בן אשר וקבנו לי משם · בן נפ׳ וקבנו לי משם ·
בן אשר מה פעל אל . בן נפ׳ מה פעל אל :
בן אשר כי אם יהיה לבער · בן נפ׳ כי אם יהיה לבער
בן אשר אל ספטי ישראל · בן נפ׳ אל ספטי ישראל
בן אשר פינחס בן אלעזר בן אהרן · בן נפ׳ פינחס בן אלעזר בן אהרן .
בן אשר והיתה לבני ישראל . בן נפ׳ והיתה לבני ישראל
בן אשר את השבי ואת המלקוח . בן נפ״ את השבי ואת המלקוח
בן אשר את הנחשת . בן נפ״ את הנחשת ·
בן אשר את הבדיל · בן נפ״ את הבדיל .
בן אשר ונכית את המלקוח מלעיל . בן נפ׳ ונכית את מלרע ·
בן אשר העושה הרע קמץ בן נפ׳ העושה הרע :
בן אשר והיתה הארץ הזאת . בן נפ׳ והיתה הארץ הזאת
בן אשר ואת נבו ואת . בן נפ׳ ואת נבו ואת .
בן אשר ממחרת הפסח · בן נפ״ ממחרת הפסח ·
בן אשר מות יומת המכה . בן נפ׳ מות יומת המכה .
בן אשר לתת את נחלת צלפחד בן נפ׳ לתת את נחלת צלפחד :

ויהי בימי שפט :

בן אשר למי הנערה הזאת · בן נפ׳ למי הנערה הזאת .
בן אשר קציר השערים · בן נפ׳ קציר השערים ·
בן אשר הלא בעז מדעתנו . בן נפ׳ הלא בעז .
בן אשר יתן ה׳ את האשה · בן נפ׳ יתן ה׳ את האשה .

שיר השירים

בן אשר שעטרה לו אמו . בן נפ׳ שעטרה לו אמו ·
בן אשר אנהגך אביאך · בן נפ״ אנהגך אביאך :
בן אשר נאוה ונאוה · בן נפ״ נאוה ונאוה .
בן אשר שלהבתיה . תיבה אחת בן נפ׳ שלהבת יה שתי תבות

דברי קהלת :

בן אשר בכל מעשי · בן נפ׳ בכל מעשי .
בן אשר שעמלו . בן נפ׳ שעמלו ·
בן אשר וישתכחו בעיר : בן נפ׳ וישתכחו בעיר .
בן אשר את המעשה . בן נפ׳ את המעשה
בן אשר וכצפרים בן נפ״ וכצפרים .
בן אשר הטחנות כי בן נפ״ הטחנות
בן אשר עוד למד דעת · בן נפ״ עוד למד דעת
בן אשר וכמשמרות . בן נפ״ וכמשמרות ·
בן אשר כי את כל מעשה · בן נפ״ כי את כל מעשה :

קינות

בא״ בהתעטפם
בנ״ בהתעטפם .

בן אשר ונחקרה ונשובה : בן נפ״ ונחקרה ונשובה ·

מגלה

בא״ הנמצאים .
בנ״ הנמצאים .

בן אשר למגדול ועד קטן · בן נפ׳ למגדול ועד קטן
בן אשר והנערה יפת תאר : בן נפ׳ והנערה יפת תאר ·
בן אשר ואת מאמר מרדכי . בן נפ׳ ואת מאמר מרדכי ·
בן אשר את המן בן המדתא . בן נפ״ את המן בן המדתא ·
בן אשר פתשגן כתב הדת · בן נפ׳ פתשגן כתב הדת .
בן אשר להתחנן לו ולבקש · בן נפ״ להתחנן לו ולבקש :
בן אשר מה לעשות . בן נפ׳ מה לעשות .
בן אשר האחשדרפנים וה פחות . בן נפ׳ האחשדרפני והפחות .
בן אשר להקהל ולעמד : בן נפ׳ להקהל ולעמד :

פלוגתא דסיפרא

בן אשר	טוב הדבר	בן נפתלי	טוב הדבר.
בן אשר	ולא תיראון	בן נפתלי	ולא תיראון
בן אשר	ונלחמנו	בן נפתלי	ונלחמנו
בן אשר	ויהי כאשר ·	בן נפתלי	ויהי כאשר
בן אשר	ויכתו	בן נפתלי	ויכתו
בן אשר	אשר אעבר	בן נפתלי	אשר אעבר
בן אשר	ונחרם	בן נפתלי	ונחרם
בן אשר	את גדלך	בן נפתלי	את גדלך
בן אשר	כמעשך	בן נפתלי	כמעשך
בן אשר	כי לא תעבר ·	בן נפתלי	כי לא תעבר :
בן אשר	את הדברים.	בן נפתלי	את הדברים .
בן אשר	אשר יבאת ·	בן נפתלי	אשר יבאת ·
בן אשר	והיה כי יביאך .	בן נפתלי	והיה כי יביאך .
בן אשר	ונשל גוים ·	בן נפתלי	ונשל גוים ·
בן אשר	הברית והחסד ·	בן נפתלי	הברית והחסד·
בן אשר	והיה עקב תשמע׳ ·	בן נפתלי	והיה עקב תשמ׳
בן אשר	בלבבך .	בן נפתלי	בלבבך
בן אשר	עם גדול ורב .	בן נפתלי	עם גדול ורב ·
בן אשר	אשר יבאת .	בן נפתלי	אשר יבאת ·
בן אשר	ויכתב על .	בן נפתלי	ויכתב על .
בן אשר	תשתה מים .	בן נפתלי	תשתה מים·
בן אשר	ובלכתך בדרך :	בן נפתלי	ובלכתך בדרך.
בן אשר	ובשכבך .	בן נפתלי	ובשכבך ·
בן אשר	את גבולך	בן נפתלי	את גבולך ·
בן אשר	ליראה את ·	בן נפתלי	ליראה את .
בן אשר	תשאלך ·	בן נפתלי	תשאלך ·
בן אשר	בתתך לו ·	בן נפתלי	בתתך לו .
בן אשר	אשר יבחר ·	בן נפתלי	אשר יבחר ·
בן אשר	על ממלכתו .	בן נפתלי	על ממלכתו.
בן אשר	הגוים האלה .	בן נפתלי	הגוים האלה .
בן אשר	אשר פדית .	בן נפתלי	אשר פדית ·
בן אשר	ואם בשדה .	בן נפתלי	ואם בשדה ·
בן אשר	והחזיק בה .	בן נפתלי	והחזיק בה ·
בן אשר	אשר יכבל ·	בן נפתלי	אשר יכבל :
בן אשר	לעשר	בן נפתלי	לעשר .
בן אשר	את כל דברי	בן נפתלי	את כל דברי
בן אשר	למען הקים אתך ·	בן נפתלי	למען הקי׳ אותך
בן אשר	ביום ההוא ·	בן נפתלי	ביום ההוא.
בן אשר	אשר נשבעת ·	בן נפתלי	אשר נשבעת ·
בן אשר	את מריך :	בן נפתלי	את מריך .
בן אשר	ויכוננך ·	בן נפתלי	ויכוננך ·
בן אשר	ימצאהו בארץ ·	בן נפתלי	ימצאהו בארץ .
בן אשר	אם שנותי ברק ·	בן נפתלי	אם שנותי ברק.
בן אשר	רבבות אלפי ·	בן נפתלי	רבבות אלפי ·
בן אשר	יערפו טל ·	בן נפתלי	יערפו טל ·
בן אשר	ויתא ראשי עם ·	בן נפתלי	ויתא ראשי עם ·

מספר השנים של ספרים : ספר בראשית : משנברא העולם עד שמת יוסף אלפים ושלש מאות ותשע שנים : ספר שני . והוא ספר ואלה שמות · משמת יוסף עד השנה השנית לצאתם בני ישראל מארץ מצרים · ועד שהוקם המשכן מאה וארבעים שנה : ספר שלישי · ויקרא · והוא ספר תורת כהנים · משהוקם המשכן באחד לחדש הראשון ועד החדש השני חדש ימים ככתו׳ באחד לחדש השני בשנה השנית : ספר רביעית וידבר . והוא ספר חומש הפקודים · באחד לחדש השני בשנה השנית . עד ארבעים שנה בעשתי עשר חדש · באחד לחדש . שלשים ושמונה שנים ותשעה וחמשים : ספר חמישי ואלה הדברים והוא ספר משנה תורה · מת אהרן הקדוש והיה משה הצדיק אחריו שבעה חדשים ושבעה ימים · ויום שהיה מת החסיד זכר קדוש וצדיק לברכה · נקרא ספר משה . ככתוב ביום ההוא נקרא בספר תורת משה : התורה נקראת על שם משה הנאמן ככתו׳ זכרו תורה משה

עברי וגו׳ · והוא מעשתי עשר חדש באחד לחדש עד והעם עלו מן הירדן בעשור לחדש הראשון . הרי שבעי׳ יום . הוציא שלשי׳ יום ושלשת ימים שהכינו להם צידה · כי בעוד יום שלשת ימים · הרי מת משה החסיד בשבעה באדר · ומת אהרן הכהן בראש חדש אב · ככתו׳ ויעל אהרן הכהן אל הר ההר בחדש החמשי באחד לחדש : ז״ל

ספר יהושע משעברו ישרא׳ את הירדן עד שמת יהושע כ״ז שני׳ · ואם תחפוץ לדעת מנה מנין השפטים . עד בשבת ישראל שלש מאות לתפרע ותדע · ואומר בימיו בנה חיאל בית האלי את יריחו וגו׳ · הנבואה :

ספר שפטים : משעתניאל בן קנז עד שמת שמשון בן מנוח . ובימיו של עתניאל היה עלי הכהן בשילו אחר פנחס בן אלעזר הכהן · שכך כתוב ופנחס בן אלעזר הכהן וגומר ואחיה בן אחיטוב אחי איכבוד בן פנחס בן עלי וגו׳ . ויום שמת עלי חרבה שילו ככתו׳ ויטוש משכן שילו אהל שכן באדם : כהניו בחרב נפלו : וגו׳ . ואומר בן תשעים ושמנה שנים · ושם שני בני עלי וגו׳ · כשנתמנה שופט והיו בניו בימיו כהנים במקומו והוא זקן שלא יכול לראות · ומתו בניו בחייו וכהן ארבעים שנה ומת ז״ל · ומן עתניאל עד שעמד עלי שופט שלש מאות ועשרים וארבע שנים :

ספר שמואל · משנתמנה עלי שופט בשילה עד שמת דוד מלך ישראל תשעים ושלש שנים · ארבעים לעלי · ואחד עשר לשמואל · ושתים לשאול וארבעים שנה למלך דוד :

ספר מלכים · משמלך שלמה בן דוד עד שחרב הבית הראשון ארבע מאות ואחת עשרה וששה חדשים · ועשרה ימים : אמת ואמונה ונכון וקיים ויושר · משם יהושע עשרים ושבע שנים · המזבח והארון עמו שני שנים בגלגל . י״ג שנים . עשרה שנים שכבשו · א׳ שחלקו בשלה שס״ט שנים בנוב : י״ג שנים בקרית יערים . ישב הארון עשרים שנה מאחת עשרה לשמוא׳ · ושתים לשאול . ושבע שנים לדוד . בשנה השמינית העלה דוד את הארון מקרית יערים לירושלם ככתוב . אבל ארון האלהים העלה דוד מקרית יערים וגו׳ · המזבח בגבעון ארבעים וארבעה שנים : הארון בציון שלשים ושבע שנים · עד שהעלה אותו שלמה אל בית עולמים · כתוב והמלך שלמה וכל עדת ישרא׳ וגו׳ · ויביאו הכהני׳ את ארון ברית ה׳ וגומר . ואהל מועד והמזבח הביא שם ככתוב ויעלו את הארון ואת אהל מועד ואת כל כלי הקדש אשר באהל ·

ספר ישעיהו · מן עזיהו יותם אחז יחזקיהו · עד שנת אחת למנשה · מאה וארבע עשרה לא נתנבאו שנים הרבה כי אם ישעיהו והושע ומיכה :

ספר ירמיהו מן י״ג שנה ליאשיהו בן אמון עד שחרב הבית הראשון מ״א שנה וששה חדשים ועשרה ימים . והוא אומר אחר חרבן הבית בשנת י״ח שנים לנבוכדנצר · ובשנת ט׳ לנבוכדנצר חרב הבית והגלה צדקיהו לבבליוהו׳ אות׳ ויהי בשלשי׳ ושבע שנה לגלות יהויכין מלך יהודה . . היא השנה שמת בה נבוכד נצר הרשע · ומן י״ג שנים ליאשיהו עד שמת נבוכדנצר ס״ז שנים :

ספר יחזקאל מן בחמשה לחדש היא השנה החמישית לגלות המלך יויכין עד בעשרים וחמש שנה לגלותנו :

ספר הושע והוא ספר שנים עשר נביאים שלש מאות ועשרי׳ ושבעה שנים · מן עזיה המלך עד השנה שבא אלכסנדר . עד כאן נתנבאו הנביאים בבית שני · בימי דריוש וארתחשסתא ובטלה הנבואה :

ספר דברי הימים משנברא העולם עד שקם כורש מלך פרס שלשת אלפים ושכ״א שנים :

יודע לכל אשר יקרא בזה הספר כי אחרי שהשלמנו הארבעה ועשרים עם תרגום ירושלמי ותוספתו׳ מצאנו אלו העיקרים ותרי״ג מצות ושער הטעמים בספר אחד כל כך משובשים שלא מצאנו וכל הרבנים היושבים בזאת הקהילה במקומו׳ הרבה לא היינו יודעים מהו אומר ויגענו מאד עליהם לעשותם כראוי מוגים כפי יכלתנו . אבל לא הגיעה ידיעתנו כמו שנראה לנו לעשותם בלי טעיות · ואם לא היו כל כך דברי׳ יפי׳ וטובים וראויי׳ לזה הספר ותועלת לקוראים אותם לא היינו משימים אותם כאן . ומפני זה כשימצא מי שיהיה טעות מה בהם לא יחשוב לנו זה הפשע ויתפלל בעדנו אל ה׳ ·

נביאים ראשונים עם התרגום

ועם פירוש רד״ק נדפס עם רב העיון בויניזיאה בשנת יו״ד ובשנת רע״ז לפ״ק
לדוכוס ליאונרדו לורידנו על ידי דניאל
בומברגי איש פלאנדריאה:

ראשית חכמה יראת ה שכל טוב לכל
עושיהם תהלתו עומדת לעד:

אמר דוד המלך עליו השלום מי שהכין את לבבו להתעסק בחכמה תחלה יתעסק ביראת ה' ויעשה מצוה שרש ועיקר ועל דרכיו יתנהג
בחכמה שילמד· על הדרך שאמרו רבותינו ז"ל כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת· וכל שחכמתו קודמת ליראת
חטאו אין חכמתו מתקיימת. ויראת ה' היא התורה והמצות ודברי הנביאים וקבלת חכמים בתורה שבעל פה . והחכמה היא חכמת
הפילוסופיא ואם ילמד אדם חכמת הפילוסופיא תחלה יבהל ברוחו ויעז מצחו להכחיש האותות והמופתים הגדולים הנמצאים בכתבי הקדש כי הם דברי' לא
תכילם החכמה ההיא· אמנם כאשר יקדים למוד התורה שהיא יראת ה' וישים בלבו להאמין כל הכתוב בה ובכל כתבי הקדש וכאשר יתבונן בהם ימצא בהם
דרכי החכמה כמו שכתוב כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים אשר ישמעון את כל החקים האלה· ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה כי אין צריך
לומר התורה והמצוה שהם בנויות על דרך השכל כי גם החוקים אשר עליהם נאמר שאין להם טעם כן הוא שאין להם טעם נראה לרוב בני אדם אבל החכם
המתבונן בהם ימצא טעם ברור ומבואר· ואחר התבונן החכם המבין בדרכי התורה וישימה יסוד לחכמה ויגדל בלבו לקרב את הדברים הרחוקים אל
הדעת וילמד חכמת הפילוסופיא אחר כן לא תשתבש דעתו בלמדו החכמה בתורה אשר למד תחלה כי כבר תקעה יתד במקום נאמן ויקרב דרכי החכמה
אליה בכל כחו ויכולתו ותהי שלמה משכורתו . ואמר שכל טוב לכל עושיהם· פירוש שכל טוב עיון טוב והשגחה טובה יש לכל המשתדל בשתיהן ביראת ה'
ובחכמה כי גם ביראת ה' לא יהיה שלם אם לא יתעסק בחכמה . או יהיה פי' שכל טוב הצלחה טובה כמו ויהי דוד בכל דרכיו משכיל· כלומר שיצליח המתעסק
בשתיהן בעולם הזה ובעולם הבא· ואמרו רבותינו ז"ל לומדיהם לא נאמר אלא עושיהם· מלמד שהמעשה גדול· ואף על פי שאמרו גם כן התלמוד גדול שהתלמוד
מביא לידי מעשה לא הגדילו הלמוד אלא מפני שהוא מביא לידי מעשה ולא יכשר המעשה מבלי הלמוד כמו שאמרו אין בור ירא חטא ולא עם הארץ חסיד אלא
בודאי המעשה גדול כמו שנאמר ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם· למדו בעבור שתעשו· ואמרו רז"ל כל מי שישנו בעשייה ישנו בלמידה וכל שאינו בעשייה אינו
בלמידה· ואמרו עוד כל האומר אין לי אלא תורה אין לו תורה· פי' האומר אין לי עסק בעשיית המצות אלא בקריאת התורה בלבד אפילו שכר קריאת התורה
אין לו· שנאמ' ולמדתם ועשיתם. כל שישנו בעשייה ישנו בלמידה כל שאינו בעשייה אינו בלמידה. ואמרו כל העוסק בתורה בלבד דומה כמי שאין לו אלוה שנאמ'
ללא אלהי אמת וללא תורה . כי הלמוד מאין המעשה אינו דבר מועיל אבל מריע ומזיק לעצמו ולזולתו· ודמו חכמים ז"ל התלמוד מבלי מעשה למי שבונה בית
ואינו מציב לו דלתות כי בודאי יהיה הבית מסולא ונעזב כמדבר. ומקצתם דמו אותו למי שאין לו בית ועושה דלתות לבית כי טרח בדלתות ללא תועלת·
ואמרו החכמים החכמה מבלי מעשה היא טענת הבורא על ברואיו· ואמרו מי שאין דבריו דומין למעשהו הוא מביים את נפשו. ואחר שבארנו כי המעשה
הוא העיקר נאמר כי המעשה הוא על שני פנים וכל אחד מהם הוא עמוד גדול לשכר האדם בזה ובבא האחד הוא מעשה המצות ושמירתם ודרכי המוסר ומצא
בהם שכל טוב בעיני אלהים ואדם· והמעשה האחר הוא כתיבת החכמות וביאור התורה והמצות להקקם על ספר למען יעמדו ימים רבים. כי אם לא היו
כותבים החכמים הקדמונים דבריהם על ספר כבר אבדו החכמות וספו המזמות ובטלו התורות והמצות· אבל החכמים ובעלי התורה בכתבם דבריהם
וביאוריהם על ספר ישאירו ברכה אחריהם ובודאי לא מתו החכמים ההם· ואמרו רבותינו ז"ל הצדיקים אפילו במיתתן קרויין חיים· ואמרו משה רבינו לא מת.
ואמ' יתברך שמו לנביא בא כתבה על לוח אתם ועל ספר חקה ותהי לדור אחרון לעד עד עולם· ועל כן חתם דוד עליו השלום הפסוק שהקדמנו תהלתו עומדת
לעד. ויתפרש על המעשה הראשון שהקדמנו כי עושה מעשה היושר ושומר התורה והמצות ומתעסק בחכמה תהיה תהלתו בפי האנשי' לכמה דורות. ונפשו גם
כן עומדת לעולם הבא לעד עד עולם . ויתפרש על המעשה השני כי כותב הספרי' תהלתו עומדת לעד לרואי הספרים ההם וללומדיהם· ועל כן נקראו החכמי'
בעלי אסופות לפי שאוספין דבריהם ודברי זולתם על ספר להיותם לעד למשמרת ולעולם למזכרת ויש להם שכר טוב בעמלם וצדקתם עומדת לעד· ועל כן
ראיתי אנכי הצ' זעיר דוד בר' יוסף בן קמחי לכתוב על ספר ביאור דברי המקרא כאשר למדתי וקבלתי וכאשר תשיג ידי מחשבתי באשר ה' אתי ומה' אשר לו
אחון התהלות אשאל העזר להחל ולכלות כי הוא העוזר והסומך יתברך שמו· ואכתוב הפסוקים אשר צריך לפרשם והמלים אשר צריך לדקדקם· גם אכתוב
טעם כתוב וקרי וכתוב ולא קרי וקרי ולא כתוב כאשר אוכל לתת טעם לשניהם כל אחד ואחד במקומו . ונראה כי המלו' האלו נמצאו כן לפי
שבגלות הראשונה אבדו הספרים ונטלטלו והחכמים יודעי המקרא מתו ואנשי כנסת הגדולה שהחזירו התורה ליושנה מצאו
מחלוקות בספרים והלכו בהם אחר הרוב לפי דעתם ובמקום שלא השיגה דעתם על הבירור כתבו האחד ולא
נקדו או כתבו מבחוץ ולא כתבו מבפני' וכן כתבו בדרך אחד מבפנים ובדרך אחר מבחוץ. ואכתוב
בקצת המקומות תרגום יונתן בן עוזיא' שיש בו פירושים טובים ונאים . גם
אביא דברי רבותינו זכרונם לברכה במקומות שאנו צריכים
לפירושם וקבלתם על כל פנים · גם כן
אביא קצת הדרשות לאוהבי הדרש.
ועתה אחל בעזרת המלמד
לאדם דעת:

ויהי

אַחֲרֵי מוֹת מֹשֶׁה עֶבֶד יְהוָה וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן מְשָׁרֵת מֹשֶׁה לֵאמֹר : מֹשֶׁה עַבְדִּי מֵת וְעַתָּה קוּם עֲבֹר אֶת־הַיַּרְדֵּן הַזֶּה אַתָּה וְכָל־הָעָם הַזֶּה אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אָנֹכִי נֹתֵן לָהֶם לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל : כָּל־מָקוֹם אֲשֶׁר תִּדְרֹךְ כַּף־רַגְלְכֶם בּוֹ לָכֶם נְתַתִּיו כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֶל־מֹשֶׁה : מֵהַמִּדְבָּר וְהַלְּבָנוֹן הַזֶּה וְעַד־הַנָּהָר הַגָּדוֹל נְהַר־פְּרָת כֹּל אֶרֶץ הַחִתִּים וְעַד־הַיָּם הַגָּדוֹל מְבוֹא הַשָּׁמֶשׁ יִהְיֶה גְּבוּלְכֶם : לֹא־יִתְיַצֵּב אִישׁ לְפָנֶיךָ כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ כַּאֲשֶׁר הָיִיתִי עִם־מֹשֶׁה אֶהְיֶה עִמָּךְ לֹא אַרְפְּךָ וְלֹא אֶעֶזְבֶךָּ :

והוה בתר דמית משה עבדא דיי ואמר יי ליהושע בר נון משמשניה דמשה למימר : משה עבדי מית וכען קום עיבר ית ירדנא הדין את וכל עמא הדין לארעא דאנא יהיב להון לבני ישראל : כל אתר דתדרוך פרסת רגליכון ביה לכון יהבתיה כמא דמלילית עם משה : ממדברא ולבנונא הדין ועד נהרא רבא נהרא דפרת כל ארעא חתאי ועד ימא רבא מעלני שמשא יהא תחומכון : לא יתעתד אנש קדמך כל יומי חייך כמא דהוא מימרי בסעדיה דמשה כן אהוי עמך לא אשבקינך ולא ארחקינך :

ויהי אחרי מות משה עבד ה' · מנהג הלשון לכתוב במקומות ו"ו שלא להוסיף ולחבר דבר אל דבר כמו ביום השלישי וישא אברהם את עיניו · ואלה בני צבעון ואיה וענה · ותשב תמר ושוממה · כרדם ורכב וסוס · והדומים להם · וכבר כתבנו בספר מכלל אשר חברנו כי יש לפרש לתוספת עם חסרון מעט לפי ענין כל אחד מהם כפי דרך המקרא · ומלת ויהי תמצא בתחלת הדברים ואף בראשית הספרים כמו זה · וכן ויהי אחרי מות יהושע · ויהי איש אחד מן הרמתים · ויהי בשלשים שנה · ויהי בימי שפוט השופטים · ויהי בימי אחשורוש · וכן אחרים בראשי הספרים · ואם נאמר כי הטעם להדביק ספר אל ספר וענין זה אל הקודם לא יספיק הטעם בכלן · ואמרו המפרשים כי הו"ו הזאת כפה כמו בלשון ישמעאל · ודקדוק מלת יהי פירשנו בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו כי בהיות המלה בהפסק אמרו יהי תהי בסגול האות הנוספת וחירק ההא כמו יחי תחי והוא בהפוך התנועות מן יפן יקן מפני שרצו להסתיר היו"ד כמנהג' להסתיר אותיות אהו"י וכן מלת יהי תהי יחי תחי שהקלו המלה עוד והפכו התנועות ונקדו שוא "הא" יהיה וחית יחיה תחת אות הנוספת בחירק האות הנוספת ביהיה יחיה תחת ההא והחית : אחרי · הוא לשון רבים בשקל אשרי אלא שמלת אשרי רבים לעולם לא ימצא יחיד ולא כן מלת אחרי כי ימצא אחר הדברים האלה וזולתו · ורבוי מלת אשרי לפי שענינו טובות רבות כי לא יאשרו האדם בטובה אחת שתמצא בו או בהצלחה אחת שתזדמן אליו לפיכך המלה בלשון רבים לעולם · ורבוי מלת אחרי כמו רבוי מלת לפני כי האחורים כנגד הפנים והפנים לא ימצאו בלשון יחיד לעולם לפי שהרואה אותם והפונה אליהם ימצאו בעיניו רבים לעולם ולא יוכל לראות אבר אחד אשר בפנים מבלי חברו כי בפנים שנים שנים גבות העינים והעינים ואפים ולחיים ושפתים ושנים ולא כן העורף שהוא אחר הפנים שהוא אחד כנגד הפנים · וכאשר ימצא בלשון יחיד לפי שהוא אחד וכאשר ימצא בלשון רבים לפי שהוא אחר הפנים שהם רבים · וכן כל צורת האדם לפניו מפותחות באיברים ולאחריו גוף שוה. ולפני ואחרי נאמרו על גוף האדם וממנו כשאלים לשאר הדברים כמו ויחן את פני העיר · מאחרי העיר · והחונים לפני המשכן אחרי המשכן יחנו. והדומים להם · ויאמר לפני ואחרי על קדימת הזמן ועל התאחרו כי הפנים נקראים גם כן קדם ואחריהם אחור כמו שנ' אחור וקדם צרתני · ולכן נקראו הפנים קדם לפי שהם תחלת האדם וההבדלה בו לפיכך שמו קדימת הזמן והתאחרו בשימוש לפני ואחרי ואמרו לפני בא יוסף' אחרי הדברים האלה והדומים להם : וממנו אחרי מות משה ואינו רוצה לומר אחרי מות משה מיד אלא אחר זמן כמו שנפרש בפסוק שקבה שלשת ימים : עבד ה' . מי ששם כל כחו וכוונתו וכל השגחותיו בשם ית' ואף בהתעסקו בענייני העולם מתכוין לעבודת האל ית' הוא יקרא עבד ה' כמו אברהם עבדי ודוד עבדי עבדי הנביאים שהם כמו העבד לאדון : בן נון · בחירק כמו בן בסגול · בכל מקום בן נון בחירק ולא אמר באחד מהם בסגול כמו שהוא מנהג ברוב לפי שהן נדבקות שתי המלות לעולם מפני שהם מלות זעירות ובהדבקם תקל הקריאה בחירק ולא כן בסגול : משרת משה · והוא היה במקום משה לצאת ולבא לפני ישראל ואחר שמת משה צוה הקב"ה לעבור את הירדן עם ישראל : לאמר . לפי שנשתמשו במלת אמר עם האל' יותר משאר אותיות השמוש הסתירו הא' עם הל' מה שלא עשו כן עם השאר שאמרו באמרם להם עם ה' אלה וגו'. ויהי באמר יהושע בהכנעת הא. ופי' לאמר · לאמר לישראל שהקדוש ברוך הוא צוהו לעבור את הירדן ושהבטיחם כי בכל מקום אשר תדרוך כף רגלם להם יהיה · משה עבדי · קום עבור · קום ענין זירוז וכן קום משחהו . קומו ועברו לכם · קום התהלך בארץ : להם · לבני ישראל · כמו יביאוה את תרומת ה' · ותראהו את הילד : כל מקום · כיון שתעברו את הירדן כל מקום אשר תדרוך כף רגלכם בו לכם יהיה · כלומר אני אתן לכם כח שתכבשו את הכל · ואחכ"ז זכר קצת הגבולים · ובדרש כל מקום אשר תדרוך לרבו' חוצה לארץ : מהמדבר · הוא מדב' צין שהוא גבול נגב : והלבנון הזה · הוא מקום ידוע בא"י · ואמר הזה · אעפ"י שהוא מעבר הירדן לפי שהוא היה נר' להם משם · וכן אמר מרעה ההר הטוב הזה והלבנ' · או אמר הזה על הידיע' כמו זה סיני לויתן זה : ארץ החתי' · כי בארץ' הפלאה היה יושב החתי מבוא השמש הים הגדול הוא מער' א"י כמו שאמר בתורה עד הים האחרון · ומה שאמר הגדול כנגד שאר ימים שבא"י שהם קטנים כמו ים המלח ים כנרת :

חזק ואמץ כי אתה תנחיל את העם הזה א
אשר נשבעתי לאבותם לתת להם : רק
לשמר לעשות ככל התורה אשר צוך משה עבדי אל
ימין ושמאל למען תשכיל בכל אשר תלך : לא ימוש ספר התורה
הזה מפיך והגית בו יומם ולילה למען תשמר לעשות ככל ה
הכתוב בו כי אז תצליח את דרכך ואז תשכיל : הלוא צויתיך חזק
ואמץ אל תערץ ואל תחת כי עמך יהוה אלהיך בכל אשר תלך :
ויצו יהושע את שטרי העם לאמר : עברו בקרב
המחנה וצוו את העם לאמר הכינו לכם צידה כי בעוד שלשת
ימים אתם עברים את הירדן הזה לבא לרשת את הארץ אשר
יהוה אלהיכם נתן לכם לרשתה : ולראובני ולגדי ולחצי שבט
המנשה אמר יהושע לאמר : זכור את הדבר אשר צוה אתכם
משה עבד יהוה לאמר יהוה אלהיכם מניח לכם ונתן לכם את
הארץ הזאת : נשיכם טפכם ומקניכם ישבו בארץ אשר נתן
לכם משה בעבר הירדן ואתם תעברו חמשים לפני אחיכם כל גבורי
החיל ועזרתם אותם : עד אשר יניח יהוה לאחיכם ככם וירשו
גם המה את הארץ אשר יהוה אלהיכם נתן להם ושבתם לארץ
ירשתכם וירשתם אותה אשר נתן לכם משה עבד יהוה בעבר
הירדן מזרח השמש : ויענו את יהושע לאמר כל אשר
צויתנו נעשה ואל כל אשר תשלחנו נלך : ככל אשר שמענו
אל משה כן נשמע אליך רק יהיה יהוה אלהיך עמך כאשר היה
עם משה : כל איש אשר ימרה את פיך ולא ישמע את דבריך
לכל אשר תצונו יומת רק חזק ואמץ :
ב וישלח יהושע בן נון מן השטים שנים אנשים מרגלים
חרש לאמר לכו ראו את הארץ ואת יריחו וילכו ויבאו בית אשה
זונה ושמה רחב וישכבו שמה : ויאמר למלך יריחו לאמר
הנה אנשים באו הנה הלילה מבני ישראל לחפר את הארץ :
וישלח מלך יריחו אל רחב לאמר הוציאי האנשים הבאים אליך
אשר באו לביתך כי לחפר את כל הארץ באו : ותקח האשה
את שני האנשים ותצפנו ותאמר כן באו אלי האנשים ולא ידעתי
מאין המה : ויהי השער לסגור בחשך והאנשים יצאו לא
ידעתי אנה הלכו האנשים רדפו מהר אחריהם כי תשיגום : והיא
העלתם הגגה ותטמנם בפשתי העץ הערכות לה על הגג :

תקיף ועילם ארי את תחסין ית עמא הדין ית ארעא דקיימית
לאבהתהון למתן להון: לחוד תקיף ועילם לחדא למטר למעבד בכל
אוריתא דפקדך משה עבדי לא תסטי מניה לימינא ולשמאלא בדיל
דתצלח בכל אתר דתהך: לא יעדי סיפרא דאוריתא הדין מפומך
ותהי הגי ביה יימם ולילי בדיל דתטר למעבד ככל דכתיב ביה ארי בכן
תצלח ית דרכך ובכן תכשט : הלא פקידתך תקיף ועילם לא תדחל
ולא תתבר ארי בסעדך מימרא דיי אלהך בכל אתר דתהך : ופקיד
יהושע ית סרכי עמא למימר: עברו בגו משריתא ופקידו ית עמא
למימר אתקינו לכון זוודין ארי בסוף תלתא יומין אתון עברין ית
ירדנא הדין למיעל למירת ית ארעא דיי אלהכון יהיב לכון למרתה :
ולשבט ראובן ולשבט גד ולפלגות שבטא דמנשה אמר יהושע
למימר: הוו דכירין ית פתגמא דפקיד יתכון משה עבדא דיי למימר יי
אלהכון מניח לכון ויהב לכון ית ארעא הדא: נשיכון טפליכון ובעירכון
יתבון בארעא דיהב לכון משה בעברא דירדנא ואתון תעיברון מזרזין
קדם אחוכון כל גברי חילא ותסעדון יתהון : עד דיניח יי לאחוכון
כותכון ויירתון אף אינון ית ארעא דיי אלהכון יהב לכון ותתבון ל
לארע ירותתכון ותירתון יתה דיהב לכון משה עבדא דיי בעברא
דירדנא מדנח שמשא : ואתיבו ית יהושע למימר כל דפקדתנא
נעבד ולכל אתר דתשלחננא נהך : ככל דקבלנא מן משה כן נקבל
מינך לחוד יהי מימרא דיי אלהך בסעדך כמא דהוא בסעדיה דמשה:
כל גבר דיסרב על מימרך ולא יקבל ית פתגמך לכל דתפקדיניה
יתקטל לחוד תקף ועלים : ושלח יהושע בר נון מן שטין תרין
גוברין מאללין ברז למימר איזילו חזו ית ארעא וית יריחו ואזלו ועלו
לבית אתתא פונדקיתא ושמה רחב ושכיבו תמן : ואתאמר למלכא
דיריחו למימר הא גובריא אתו הכא בליליא מבני ישראל לאללא ית
ארעא : ושלח מלכא דיריחו לות רחב למימר אפיקי גובריא דאתו
לותיך דעלו לביתיך ארי לאללא ית כל ארעא אתו : ודברת אתתא
ית תרין גובריא ואטמרתינון ואמרת בקושטא אתו לותי גובריא
ולא ידעית אי מנן אינון : והוה עדן למיחד תרעא בקבלא
וגובריא נפקו לא ידעית לאן אזלו גובריא רדופו בפריע בתריהון
ארי תדבקינון : והיא אסקתנון לאיגרא ואטמרתנון בטעוני
כיתנא דסדירין לה על איגרא :

אל תסור ממנו · שב אל משה ופי' מדרכו הטובה. או פי' ממנו מספר התורה · ואעפ"י שלא זכר הנה זכר התורה · ובמסרה שברי ממנה: למען תשכיל · כי תצליח · וכן ת"י בדיל דתצלח · וכן תרגם אנקלוס למען תשכילו בדיל דתצלחון : לא ימוש · נחלקו רז"ל בזה הפסוק · יש מצוה לכל ימי האדם ואפילו ידע כל התורה כלה · ויש אומרי' שהוא ברכה · והנראה שהית' מצו' ליהושע וכן לכל אדם עד שידע את התורה ואח' כך ילמד החכמו' · ופי' והגית בו יומם ולילה אחר שאמר לא ימוש הוא כפל דבר לחזק. או פי' והגית הגיון הלב כמו והגיון לבי לפניך . ופי' יומם ולילה · ופי' הראשון שיהגה בו' ובלילה כל עת שימצא פנאי מעסקי מחיתו · את דרכך · חסר יו"ד הרבים מהמכתב והדומים לו כתבנו בספר מכלל · ואמר תצליח דרכך · שהוא פעל יוצא ואעפ"י שאין ההצלחה ביד האדם כי בשמרו מצות ה' בשכרם תבא אליו ההצלח' הרי הוא כאלו מצליח דרכו · או יהיה תצליח פועל עומד ויהיה את דרכיך כמו בדרכיך : ואז תשכיל · זה ת"י תכשט · לפי שהוא קרוב לתצליח שלא לכפול הלשון והוא קרוב לענין הצלחה : הלא צויתיך · מלת זרוז · וכן הלא שמעת בתי הלא שלחתיך והדומים להם : ה' אלהיך · כמו ואל משה אמר עלה אל ה' · את יפתח ואת שמואל : הכינו לכם צידה . פי' מיני מאכלים זולתי הלחם כי עדיין היה יורד להם מן בכל מקום שהיו נוסעים עד ממחרת הפסח · ולפי מה שאמרו רז"ל בו ביום שמת משה רבי' פסק המן אמרו הם גם כן כי בשבעה באדר שמת משה רבינו לקטו מן שהספיקו בו עד ט"ז בניסן : בעוד שלשת ימים · כתרגומו בסוף תלתא יומין : זכור מקור : נשכם טפכם · חסר וי"ו השמוש כמו שמש ירח · ראובן שמעון והדומים להם : רק יהיה ה' אלהי' עמך · ר"ל כשתלך בדרך משה שיהיה ה' עמך כאשר היה עם משה : רק חזק ואמץ · דרשו בו רבותי' ז"ל יומת יכול אפי' לדבר עבירה ת"ל רק ואכין ורקין מעוטין : שנים אנשים · פי' שני אנשים טובים לא כאותן שהלכו בשליחות משה : חרש לאמר . הזהירם שילכו בשתיק' הולכי' כחרשים שלא ירגישו בהם כמו ויתחרשו כל הלילה . ותרגומו ברז למימר · ר"ל בסתר שלחם כי לא רצה שידעו ישראל כדי שלא יפחדו בשלחו מרגלים והוא לא שלחם אלא לפי שידע שישליחו בשליחות' וירחיבו לב ישראל בבשורה טובה · ובדרש חרש לאמר כמו חרש הטעינם קדירות כדי שיראו קדרי' ולא ירגישו בהם ומהם אמרו כלי נגרות בידם כמה דאת אמר' מעשה חרש ומהם פירשוהו כמשמעו · ופשוטו אמר להם יהושע עשו עצמכם כחרשי' ועמדו על רזיהם : את הארץ ואת יריחו · הארץ בכלל ואת יריחו בפרט לפי שהיתה עיר גדולה : אשה זונה · כמשמעה · או מוכרת מזון כמו שת"י פונדקיתא והוא בשקל טובה · והאמת כי דעת יונתן זונה ממש כי כן דרכו לתרגם זונה פונדקיתא · וכן שתי' זונות פונדקיאן · ואף על פי שתרגם מקצתן נפקת ברא ודעתו לפי שהזונה כפונדקיתא שמפקרת עצמה לכל : וישכבו שמה · להודיע שלא היו שם אלא לילה אחת ובאותו הלילה יצאו משם : ויאמר · בפתח המם כמו תשבר ותשכב ותעצר המגפה והדומי' להם : לחפור · כמו לתור · כי התר כמו חופר מחפש את הדבר . ותקח · וכבר לקחה אותם והכניסם טרם הכנס שלוחי המלך לביתה כשהרגישה שנודע הדבר למלך : ותצפנו . כל אחד ואחד לבדו כדי שלא יכירו מקומם אם יעלו על הגג · ובדרש הוא אומר כי שני המרגלים היו כלב ופנחס ועמד לפניהם פנחס ולא ראוהו לפי שהיה כמלאך ואמר ותצפנו על כלב לבדו . ויש לפרש כי מלת ותצפנו שב אל מלת את שהיא כוללת שניהם : לסגור : עומד לסגור שחשך היו' : ותטמנם · כבר זכר למעלה ותצפנו ועתה אמר היאך טמנה אותם בפשתי העץ ר"ל שהיו הפשתי' עדיין בגבעוליהם והעלתם הגגה ליבשם והטמינה אותם בתוכם · ופשתי העץ עצי הפשתים . וכן שני תולעת תולעת שני : הערוכות הפשתים · לשון נקבות כי האחת פשתה והרבים פשתים כמו חטה חטים והיו ערוכות לה על הגג ליבשם :

והאנשים רדפו אחריהם דרך הירדן על המעברות והשער סגרו
אחרי כאשר יצאו הרדפים אחריהם: והמה טרם ישכבון והיא עלתה
עליהם על הגג : ותאמר אל האנשים ידעתי כי נתן יהוה לכם את
הארץ וכי נפלה אימתכם עלינו וכי נמגו כל ישבי הארץ מפניכם: כי
שמענו את אשר הוביש יהוה את מי ים סוף מפניכם בצאתכם
ממצרים ואשר עשיתם לשני מלכי האמרי אשר בעבר הירדן
לסיחן ולעוג אשר החרמתם אתם : ונשמע וימס לבבנו ולא
קמה עוד רוח באיש מפניכם כי יהוה אלהיכם הוא אלהים בשמים
ממעל ועל הארץ מתחת : ועתה השבעו נא לי ביהוה כי עשיתי
עמכם חסד ועשיתם גם אתם עם בית אבי חסד ונתתם לי אות אמת
: והחיתם את אבי ואת אמי ואת אחי ואת אחותי ואת כל אשר אחיותי
להם והצלתם את נפשתינו ממות : ויאמרו לה האנשים נפשנו ש
תחתיכם למות אם לא תגידו את דברנו זה והיה בתת יהוה לנו
את הארץ ועשינו עמך חסד ואמת : ותורדם בחבל בעד החלון
כי ביתה בקיר החומה ובחומה היא יושבת : ותאמר להם ההרה
לכו פן יפגעו בכם הרדפים ונחבתם שמה שלשת ימים עד שוב
הרדפים ואחר תלכו לדרככם : ויאמרו אליה האנשים נקים נקיים
אנחנו משבעתך הזה אשר השבעתנו: הנה אנחנו באים בארץ את משבו
תקות חוט השני הזה תקשרי בחלון אשר הורדתנו בו ואת אביך
ואת אמך ואת אחיך ואת כל בית אביך תאספי אליך הביתה :
והיה כל אשר יצא מדלתי ביתך החוצה דמו בראשו ואנחנו
נקים וכל אשר יהיה אתך בבית דמו בראשנו אם יד תהיה בו : נקיים
ואם תגידי את דברנו זה והיינו נקים משבעתך אשר השבעתנו : דברינו
ותאמר כדבריכם כן הוא ותשלחם וילכו ותקשר את תקות
השני בחלון : וילכו ויבאו ההרה וישבו שם שלשת ימים עד שבו
הרדפים ויבקשו הרדפים בכל הדרך ולא מצאו : וישבו שני ש
האנשים וירדו מההר ויעברו ויבאו אל יהושע בן נון ויספרו לו
את כל המצאות אותם : ויאמרו אל יהושע כי נתן יהוה בידנו ירדנו ע״כ
את כל הארץ וגם נמגו כל ישבי הארץ מפנינו : הפטרה

וגבריא רדפו בתריהון אורח ירדנא עד מגזרתא ותרעא אחדו בתר
דנפקו רדפיא בתריהון : ואינון עד לא שכיבו והיא סליקת לותהון
לאיגרא : ואמרת לגבריא ידענא ארי יהב יי לכון ית ארעא וארי
נפלת אימתכון עלנא וארי איתברו כל יתבי ארעא מן קדמיכון : ארי
שמענא ית דאביש יי ית מי ימא דסוף מן קדמיכון במיפקכון ממצר
ודי עברתון לתרין מלכי אמוראה די בעיברא דירדנא לסיחון ולעוג
די גמרתון יתהון : ושמענא ואיתמסי ליבנא ולא איתעתדת עוד רוח
באינש מן קדמיכון ארי יי אלהכון הוא אלהא דשכינתיה בשמיא
מלעילא ושליט על ארעא מלרע : וכען קיימו כען לי במימרא דיי
ארי עבדית עימכון טיבו ותעבדון אף אתון עם בית אבא טיבו ות
ותתנון לי את דקשוט : ותיחון ית אבא וית אמא וית אחי וית
אחיותי וית כל דילהון ותשזבון ית נפשתנא ממותא : ואמרו לה
גבריא נפשנא מסירין חלף נפשתיכון לממת אם לא תחוי ית פתגמנ
דין ויהי כד יתן יי לנא ית ארעא ונעביד עימך טיבו וקשוט :
ושלשלתנון באטונא מן חרכא ארי ביתה בכותל שורא ובשורא היא
יתבה : ואמרת להון לטורא אזילו דילמא יערעון בכון רודפיא
ותיטמרון תמן תלתא יומין עד דיתובון רודפיא ובתרכן תהכון
לאורחכון : ואמרו לה גבריא זכאין אנחנא ממומתיך הדא דקיימת
עלנא : הא אנחנא עלין בארעא ית תורא דחוט זהוריתא הדין
תקטרין בחרכא דשלשילתנא ביה וית אבוך וית אמך וית אחך וית
כל בית אבוך תכנשין לותך לביתא : ויהי כל דיפוק מדשי ביתיך
לברא חובת קטוליה ברישיה ואנחנא זכאין וכל די יהי עמך בביתא
חובת קטוליה ברישנא אם יד אינש תהי ביה : ואם תחוי ית פתגמנ
דין ונהי זכאין ממומתיך דקיימת עלנא : ואמרת כפתגמיכון כן הוא
ושלחתינון ואזלו וקטרת ית תורא דזהוריתא בחרכא : ואזלו ועלו
לטורא ויתיבו תמן תלתא יומין עד דתבו רדפיא ובעו רודפיא בכל
אורחא ולא אשכחו : ותבו תרין גברין ונחיתו מן טורא ועברו ואתו
לות יהושע בר נון ואשתעיו ליה ית כל דערע יתהון : ואמרו ליהושע
ידענא ארי מסר יי בידנא ית כל ארעא ואף איתברו כל יתבי ארעא
מן קדמנא : ואקדים

רדפו אחריהם · לפי מחשבתם: על · כמו עד וכן וירכתו על צידון · וכן והוא ינהגנו עלמות. כמו עד מות · כי הוא שתי מלות : סגרו · המרגלים או אנשי
הבי' והוא הנכון כי הם לא ירדו מהגג מפחדם להם ושם שכבו : אחרי כאשר יצאו · אינו תוספת ביאור אלא אם היה אומר אחרי אשר יצאו ידמה אחר זמן ·
ואם לא אחרו לסגו' השער מפחדם להם · ואם היה אומר כאשר יצאו ולא אמר אחרי ידמה כי תכף צאתם מן השער סגרו . ואם היו עושים כן היו מרגישי'
הרודפים כי המרגלים נחבאים שם אלא כשהרחיקו האנשים מן השער עד שלא ירגישו בסגירת השער סגרוהו וזה טעם אחרי כאשר : טרם ישכבון ·
טרם שישכבו : עלתה עליהם · כמו אליהם · וילך אלקנה על ביתו כמו אל ביתו · על הנביאים כמו אל הנביאים · והדומים להם · שכתבנו בספר מכלל :
ולא קמה · כי האדם המפחד כאלו נפלה רוחו על דרך אל יפול לב אדם עליו · ותרגומו ולא אישתארא : כי עשיתי עמכם חסד · החסד הוא הטובה
שיעשה אדם עם אחר מאין גמול לו עליו והיא עשתה עמהם חסד שהחביאה אותם כי הם לא גמלוה טובה עד הנה . לפיכך אמרה להם : ועשיתם גם אתם
עם בית אבי חסד · ולא אמרה עמי כי הם בהחיותם אותה הוא אמת וחובה עליהם כי החיתה אותם ובהחיותם בית אביה הוא חסד לפיכך אמרו לה גם כן :
ועשינו עמך חסד ואמת · אמת להחיותה · וחסד להחיות בית אביה: אות אמת · האו' שתתנו לי תקימו אותו ולא תכזבו בו : נפשנו תחתיכם. אנחנו נמסור נפשנו
תחתיכם למי שירצה להמית אתכם : תגידו · הראשון בוי"ו כנגדה וכנגד בית אביה כי אי אפשר שלא היו עמה מבית אביה כי לא היתה יושבת יחידה .
או אמרו כנגד בית אביה ואעפי" שלא היו שם כמו שאמרו גם כן נפשנו תחתיכם למות · והשני תגידי ביוד"כנגדה · מה היה דבר זה שאמרו לה שלא תגיד לא
אמרו על דבר היותם עמה בביתה שלא חשדו אותה שתגלה אותם בצאתם מביתה שהרי כסתה עליהם לשלוחי המלך אבל אחר הזמן כשבאו ישר' על העיר אי
אפשר שלא נגלה הדבר כיון שאספה בית אביה לביתה אלא מה אמרו לה שלא תגיד דבר האות שהיה להם עמה שאם תגיד יעשו גם כן אחרי' שיהיה להם בית
בחומה להנצל והם יטעו בזה הדבר : ותורידם . שלא ירגישו השככים אם יצאו דרך שער ביתה אם תפתח אותו בעוד לילה אחרי סגרו אותו לפיכ' הורידה
אותם בחבל דרך החלון וזה היה כשכלתה לדבר עמם או אחר שישנו מעט : ובחומה היא יושבת : אעפי" שהיה לה בית בחומה היה אפשר שעיקר ישיבתה
בעיר לפיכך אמר ובחומה היא יושבת : ונחבאתם . הא' נחה או שרשו חבה כי נמצאו בשרש הזה בהא : שלשת ימים · אמרו רז"ל מגיד שזרחה על
רחב רוח הקדש שאו לא שרתה על רחב רוח הקדש מאין היתה יודעת שעתידין לשוב לסוף שלשת ימים · ועל דרך הפשט כי מדרך הסברא אמרה זה כי מיריחו
עד הירדן יום אחד או יותר מעט וחשבה היא כי בין הליכתן ושובם וחפושם בכל הדרך יהיו שלשת ימי' : שוב · בחולם : נקיי' אנחנו · פי' בתנאי זה אנחנו באים :
משבועתך הזה. פי' מדבר שבועתך הזה · ואעפ"שלא ספר הכתוב ששבעו כיון שאמ' להם השבעו נא לי נראה ששבעו לה כשאמרו לה נפשנו תחתיכם למות ·
או השבעו נא לי בה' היא השבועה שהשביעה אותם והם קבלו השבועה כי אמרו לה נפשנו תחתיכם · והדבר ההוא הי' קבלת השבועה: השבעתנו · בקמץ התי"ו
ומשפטה בחירק · ויש אומרים כי מפני ההפסק נחלפה התנועה ואחר שירדו אמרו לה זה ושמו לה התנאי עוד ונתנו לה האות : את תקות השני . פי' קו
שזור ועשוי מחוט שני · וי"ת תורא דחוטא זהוריתא · ותרגו' שפה לפיו סביב תורא יהא מקף לפומיה · אב" לפי דעתו פי' תקות חוט השני שפת בגד אדום · ואמרו
הזה · שראו אותו בבי' טרם שירדו . ומה שאמר תקשרי בחלון . בעת כבוש העיר : דמו בראשו · הוא נתחייב בדמו שלא שמר עצמו : ותשלחם · בדבור
כלומר אמרה להם לכו לשלום : ותקשור · לא קשרה אותו עתה אחר שיצאו אלא ספר הכתוב כי כן עשתה כמו שצוו אותה שקשרה התקוה בחלון בעת שכבשו
העיר : וישובו · שבו אל הדרך כי כבר היו נחבאים בהר מפני הרודפים ובסוף שלשה ימים יצאו מן המחבוא ושבו להם אל הדרך ללכת לדרכם · כי נתן ·
זהו סוף דבריהם מתה שספרו לו כי מלת כי הוא טעם אל הקודם ·

ג וישכם יהושע בבקר ויסעו מהשטים ויבאו עד הירדן הוא
וכל בני ישראל וילנו שם טרם יעברו : ויהי מקצה שלשת ימים
ויעברו השטרים בקרב המחנה : ויצוו את העם לאמר כראותכם
את ארון ברית יהוה אלהיכם והכהנים הלוים נשאים אתו ואתם
ניו תסעו ממקומכם והלכתם אחריו : אך רחוק יהיה ביניכם וביניו
ל̇ כאלפים אמה במדה אל תקרבו אליו למען אשר תדעו את הדרך
אשר תלכו בה כי לא עברתם בדרך מתמול שלשום : הפטרה
ליום ראשון של פסח כמנהג האשכנזי
ויאמר יהושע אל העם התקדשו כי מחר יעשה יהוה בקרבכם
נפלאות : ויאמר יהושע אל הכהנים לאמר שאו את ארון הברית
ועברו לפני העם וישאו את ארון הברית וילכו לפני העם :
לעיני עד ומדלגים עד בעת ההיא
ויאמר יהוה אל יהושע היום הזה אחל גדלך בעיני כל
ישראל אשר ידעון כי כאשר הייתי עם משה אהיה עמך : ואתה
תצוה את הכהנים נשאי ארון הברית לאמר כבאכם עד קצה מי
הירדן בירדן תעמדו : ויאמר יהושע אל בני
ישראל גשו הנה ושמעו את דברי יהוה אלהיכם : ויאמר יהושע
בזאת תדעון כי אל חי בקרבכם והורש יוריש מפניכם את ה
הכנעני ואת החתי ואת החוי ואת הפרזי ואת הגרגשי והאמרי
והיבוסי : הנה ארון הברית אדון כל הארץ עבר לפניכם בירדן :
ועתה קחו לכם שני עשר איש משבטי ישראל איש אחד איש
משבט אחד לשבט : והיה כנוח כפות רגלי הכהנים נשאי ארון יהוה
אדון כל הארץ במי הירדן מי הירדן יכרתון המים הירדים מלמעלה

ואקדים יהושע בצפרא ונטלו משיטין ואתו עד ירדנא הוא וכל בני
ישראל ובתו תמן קדם די יעברו : והוה מסוף תלתא יומין ועברו ס
סרכיא בגו משריתא : ופקידו ית עמא למימר כמחזיכון ית ארון
קיימא דיי אלהכון וכהניא וליואי נטלין יתיה ואתון תטלון מאתרכון
ותהכון בתרוהי : ברם רחיק יהי ביניכון וביניה כתרין אלפין אמין
במשחתא לא תקרבון לותיה בדיל דתידעון ית אורחא די תהכון בה
ארי לא עברתון באורחא מאיתמלי ומדקמוהי :
ואמר יהושע לעמא אזדמנו ארי מחר יעביד יי ביניכון פרישן : ואמר
יהושע לכהניא למימר טולו ית ארון קיימא דיי ועברו קדם עמא
ונטלו ית ארונא דקיימא ואזלו קדם עמא : ואמר יי ליהושע
יומא הדין אשרי לרבותך בעיני כל ישראל דידעון ארי כמא דהוה
מימרי בסעדיה דמשה כן יהי מימרי בסעדך : ואת תפקיד ית
כהניא נטלי ארונא דקיימא למימר במימטיכון עד קצת מי ירדנא
בירדנא תקומון : ואמר יהושע לבני ישראל אתקריבו
הלכא ושמעו ית פתגמיא דיי אלהכון : ואמר יהושע בדא תדעון
ארי אלהא קיים אתרעי לאשראה שכינתיה ביניכון ותרכא יתריך מן
קדמיכון ית כנענאי וית חתאי וית חואי וית פריזאי וית גרגשאי ו
ואמוראי ויבוסאי : הא ארון קיימא דריבון כל ארעא עבר קדמיכון
בירדנא : וכען דברו לכון תרי עסר גברין משבטיא דישראל גברא
חד גברא חד לשבטא : ויהי כמנח פרסות ריגלי כהניא נטלי ארונא
דיי ריבון כל ארעא במי ירדנא מי ירדנא יפסקון ומיא דנחתין
מלעילא
וקמו

מקצה שלשת ימי׳ · הנה ראינו בתורה כי בשנת הארבעי׳ בחדש שבט הוכיח משה רבי׳ את ישראל ובו בחדש מת משה · ובתחילת אדר · שהרי בניסן עברו ישראל את הירדן עם יהושע וכבר מת משה ועברו ימי אבלו טרם נסעו מהשטים ואמרו רז״ל כי בשבעה באדר מת משה · וראו זה מן הפסוקים אחר הקבלה· כיצד חשוב אחרי שבעה באדר ל׳ ימי אבל משה תמצא שנשלמו הל׳ יום בשבעה בניסן ושלשת ימים שהזהירם טרם עברם את הירדן להכין צידה נמצא סוף אותן שלשה ימים הוא עשרה בניסן ובו ביום עלו מן הירדן כמו שכתו׳ והעם עלו מן הירדן בעשור לחדש הראשון ולא נוכל לאמר כי לא שלמו ימי האבל עד עברם את הירדן שהרי בעוברם בשטים בערבות מואב שלמו ימי האבל כמו שכתו׳ בערבו׳ מואב שלשי׳ יום אבל לולי הקבלה יוכל לומר האומר כי בשבט מת משה או באדר קודם שבע׳ בו · וכן מצאנו בדברי רז״ל כי מהם אמרו כי בז׳ בשבט מת משה אעפ״י כן סוגית התלמו׳ הי׳ כי בשבע׳ באדר מת משה · ונראה כי הקבלה ככה׳ כן היא · ולא יתכן לפרש שהיו שם ימים בטלי׳ אחרי מות משה אלא היו ימי אבלו ואחרי עבור ימי אבלו צוה הקב״ה את יהושע לעבור את הירדן · והנה יהיה פי׳ ויהי אחרי מות משה אחרי עבור ימי אבלו · והוא יום שלשי׳ כי אין רוח הקדש שורה על אבל ועל עצב כמו שאמר אלישע קחו לי מנגן וגו׳ · ואמר ביעקב ותחי רוח יעקב · ותרג׳ אונקלוס ושרת רוח נבואה · כי כל ימי התאבלו על יוסף לא שרתה עליו רוח הקדש · והנה ביום שלשים שהוא ז׳ בניסן אמר הקב״ה ליהושע קום עבור · ובו ביום צוה יהושע לעבור בקרב המחנה ולומר הכינו לכם כי בעוד שלשת ימים אתם עוברי׳ את הירדן והוא עשר׳ בניסן שעברו את הירדן כמו שכתוב · ויהיה פי׳ מקצה שלשת ימים ביום שעברו שהוא סוף שלשת ימים למה שצוה להם הכינו לכם · אבל המרגלי׳ שלח יהושע תוך ימי האבל ושבו אל המחנה בשמנה בניסן · והשכים יהושע בבקר ונסעו מהשטים בתשעה בניסן וילינו שם על שפת הירדן ובו ביום אמר יהושע לעם· התקדשו כי מחר· רז״ל בעשרה בניסן יעשה ה׳ בקרבכם נפלאות : והכהנים הלוים · עד עתה הלוים היו נושאים הארון ועתה נשאוהו הכהנים להקדישו יותר מפני הנס שנעשה לפניו עתה · ואמרו רז״ל בשלשה מקומות נשאו הכהנים את הארון כשעברו את הירדן וכשסבבו את יריחו וכשהחזירוהו למקומו · וזה היה כשהיה דוד בורח מפני אבשלום שנ׳ וישב צדוק ואביתר את ארון האלהי׳ ירושלם · וכל זה להגדלת קדושתו · ועוד מצאנו במקום אחר בבניין הבית שהעלוהו הכהנים מעיר דוד והביאוהו לבית קדשי קדשים · ואפשר כי לפני שנתנוהו במקומו שיהיה שם לעולם לא מנו אלא ג׳ מקומות · ובכלל החזירוהו למקומו · ועד עתה היה הארון נוסע אחר שני דגלים והיום נסע תחילה. וביניו· ובינו כתו׳ והכל אחד כי ימצא בלשון יחיד ובלשון רבי׳ · ויש בו דרש כי שני ארונות היו של יוסף ושל שכינה והיו מהלכין יחד : כאלפים אמה במדה· הכף כף השיעור כמו כף כשש מאות איש· כשערים איש. כאיפה שעורים · ויתכן שהוא כף האמתות לפי שאמר במדה · וכמו זה הכף כף כהיום תמצאון אותו · השבעה לי כיום. ורוחב המים היה אז שנים עשר מיל כנגד מחנה ישראל כמו שפירשו רז״ל · ואמר להם יהושע שמשעה שיכנסו לירדן ירחיקו מן הארון אלפים אמה. והטעם שצוה שילכו רחוקים מן הארון הכתוב אומר הטעם למען תדעו את הדרך · ויש בו דרש כי מה שצוה להם רחוק יהיה ביניכם וביניו כאלפים אמה במדה על חנותם לפני יריחו · וצוה להם ואמר להם יהושע עתידין אתם לעשות שם ביריחו את השבת אל תרחיקו מן הארון יותר מאלפי׳ אמה לכל רוח ולמה כדי שתהיו רשאין לבא להתפלל לפני הארון בשבת : תדעון את הדרך · כדי שלא תכנסו בערבוביא ותראו מרחוק הארון ותלכו דרך ישרה כלכם אחרי הארון : כי לא עברתם בדרך · בדרך הזה · כלומר שיבקעו לפניכם המים : התקדשו · תהיו מזומנים לעבור . והכינו כליכם לכל דבריכם כי מחר יעשה ה׳ בקרבכם נפלאות · והנפלאות בקיעת מי הירדן ועמוד המים נד אחד. והיאך ידע יהושע זה ועדיין לא אמר לו השם ית׳ היום הזה אחל גדלך עד למחר ביום עברם אלא כשאמר לו ביום שלשים של אבל קום עבור אמר לו כי עד שלשה ימי׳ תעברו את הירדן ואמר לו הנפלאות שיעשה עמהם בעברם · וזהו שאמר להם יהושע כי בעוד שלשת ימים אתם עוברים ואף על פי שלא זכר זה הכתוב כשאמר לו קום עבור והירדן היה מלא על כל גדותיו אז הבין יהושע כי לא יתכן עברם את הירדן אלא בנפלאות שיעשו עמהם : ויאמר יהושע אל הכהנים · ביום שעברו והוא בעשו׳ לחדש : כי כאשר הי׳ תי׳ עם משה · כי כמו שבקעתי מי הים לפני משה כן אבקע הירדן לפניך ובזה ידעו כי כאשר הייתי עם משה אהיה עמך : עד קצה מי הירדן · עד קצה העבר השני שיצאו ממנו ושם יעמדו נושאי הארון עד שיעברו כל העם וממקום ההוא סביבות מצב רגלי הכהנים לקחו שתים עשרה אבנים שהעבירום עמם ושתי׳ עשרה אבני׳ אחרות הקים יהושע במקום מצב רגלי הכהנים וכל זה קודם שעלו נושאי הארון מתוך הירדן · גשו הנה · הקריבם והקהילם לפני הארון במקום שהיה שם יהושע והשמיעם את דברי ה׳ : בזאת תדעון · טעמו לפניו שהארו׳ יעבור לפניה׳ ויכרתו מי הירדן ובאות הגדול הזה ידעו כי האל בקרבכם ויורים הגוים מלפניהם : הנה ארון הברית אדון כל הארץ · חסר · וארון שזכר עומד במקום שנים ופירושו ארון אדון כל הארץ · או חסר ברית שהרי זכר הברית · ופי׳ ברית אדון כל הארץ · ויש מי שפירש כי על הארון הוא אומר אדון כל הארץ לפי ששכן שם הכבוד וכן נקרא שם ה׳ צבאות עליו וכן קראו שם הארון ה׳ כשהיו אומרי׳ בנוסעו קומה ה׳ ובשובה ה׳ בנוחו · וכן אמר עלה אלהים בתרועה אמר על הארון . ואמר אדון כל הארץ כי על ידי הארון הראה האל שהוא אדון כל הארץ והפך הטבעים כרצונו כי המים טבען להיות נגרים ועמדו נד אחד · ועתה קחו לכם . ולא אמר להם מה יעשו אלא הכין אותם טרם שיעברו ואחר שעברו העם אמר להם שירימו איש אבנו :

ויעמדו

ויעמדו נד אחד ׃ ויהי בנסע העם מאהליהם לעבר את־הירדן
והכהנים נשאי הארון הברית לפני העם ׃ וכבוא נשאי הארון עד־
הירדן ורגלי הכהנים נשאי הארון נטבלו בקצה המים והירדן מלא
על־כל־גדותיו כל ימי קציר ׃ ויעמדו המים
מאדם הירדים מלמעלה קמו נד־אחד הרחק מאד באדם העיר אשר מצד
צרתן והירדים על ים הערבה ים־המלח תמו נכרתו והעם עברו
נגד יריחו ׃ ויעמדו הכהנים נשאי הארון ברית־יהוה בחרבה
בתוך הירדן הכן וכל־ישראל עברים בחרבה עד אשר־תמו כל־ה
לעבור הגוי לעבר את־הירדן ׃ ויהי כאשר־תמו כל־הגוי לעבר את־הירדן
ד ויאמר יהוה אל־יהושע לאמר ׃ קחו לכם מן־העם שנים עשר
אנשים איש־אחד איש־אחד משבט ׃ וצוו אותם לאמר שאו־לכם מזה
מתוך הירדן ממצב רגלי הכהנים הכין שתים־עשרה אבנים ו ה
והעברתם אותם עמכם והנחתם אותם במלון אשר־תלינו בו הלילה
׃ ויקרא יהושע אל־שנים העשר איש אשר הכין מבני ישראל איש־
אחד איש־אחד משבט ׃ ויאמר להם יהושע עברו לפני ארון יהוה
סא אלהיכם אל־תוך הירדן והרימו לכם איש אבן אחת על־שכמו למספר
שבטי ישר שבטי בני־ישראל ׃ למען תהיה זאת אות בקרבכם כי־ישאלון בניכם
סא מחר דאם מחר את־אבתם לאמר מה האבנים האלה לכם ׃ ואמרתם להם אשר
נכרתו מימי הירדן מפני ארון ברית־יהוה בעברו בירדן נכרתו מי
הירדן והיו האבנים האלה לזכרון לבני ישראל עד־עולם ׃ ויעשו־
כן בני־ישראל כאשר צוה יהושע וישאו שתי־עשרה אבנים מתוך
הירדן כאשר דבר יהוה אל־יהושע למספר שבטי בני־ישראל
ויעברום עמם אל־המלון וינחום שם ׃ ושתים עשרה אבנים
הקים יהושע בתוך הירדן תחת מצב רגלי הכהנים נשאי ארון
הברית ויהיו שם עד היום הזה ׃ והכהנים נשאי הארון עמדים בתוך
הירדן עד תם כל־הדבר אשר־צוה יהוה את־יהושע לדבר אל־העם
ככל אשר־צוה משה את־יהושע וימהרו העם ויעברו ׃ ויהי
כאשר־תם כל־העם לעבור ויעבר ארון־יהוה והכהנים לפני העם ׃

וקמו רוקבא חד ׃ והוה כד נטלו עמא מקרויהון למעבר ית ירדנא וכהניא נטלי ארונא דקימא קדם עמא ׃ וכמימטי נטלי ארונא עד ירדנא ורגלי כהניא נטלי ארונא טבילא בקצת מיא וירדנא מלי על כל כיפוהי כל יומי חצדא ׃ וקמו מיא דנחתין מלעילא קמו רוקבא חד ודרחקין לחדא מאדם קרתא דבסטר צרתן ודנחתין לימא דמישרא לימא דמילחא שלימו פסקו ועמא עברו לקביל יריחו ׃ וקמו כהניא נטלי ארון קימא דיי ביבשתא בגו ירדנא מתקניא וכל ישראל עברין ביבשתא עד דשלימו כל עמא למעבר ית ירדנא ׃ והוה כד שלימו כל עמא למיעבר ית ירדנא ואמר יי ליהושע למימר ׃ דברו לכון מן עמא תרי עסר גברי גברא חד גברא חד משיבטא ׃ ופקידו יתהון למימר טולו לכון מכא מגו ירדנא מאתר מקם ריגלי כהניא מתקנין תרתא עסרי אבנין ותעברו יתהון עימכון ותחתון יתהון בבית מבתא דתביתון ביה בליליא ׃ וקרא יהושע לתרי עסר גברא דאתקין מבני ישראל גברא חד גברא חד משיבטא ׃ ואמר להון יהושע עברו קדם ארונא דיי אלהכון לגו ירדנא וארימו לכון גבר אבנא חדא על כתפיה למניין שבטיא דבני ישראל ׃ בדיל דתהי דא את בניכון ארי ישאלון בניכון מחר למימר מה אבניא האילין לכון ׃ ותימרון להון די פסקו מי ירדנא מן קדם ארון קימא דיי במיעברי בירדנא פסקו מי ירדנא ויהוין אבניא האילין לדוכרנא לבני ישראל עד עלמא ׃ ועברו כן בני ישראל כמא די פקיד יהושע ונטלו תרתא עסרי אבניא מגו ירדנא כמא דמליל יי עם יהושע למניין שבטיא דבני ישראל ואעברינון עמהון לבית מבתא ואצנעינון תמן ׃ ותרתא עסרי אבניא אקים יהושע בגו ירדנא באתר מקם ריגלי כהניא נטלי ארונא דקימא והוו תמן עד יומא הדין ׃ וכהניא נטלי ארונא קיימין בגו ירדנא עד דשלים כל פתגמא דפקיד יי ית יהושע למללא עם עמא ככל דפקיד משה ית יהושע ואוחיאו עמא ועברו ׃ והוה כד שלים כל עמא למיעבר ועבר ארונא דיי וכהניא קדם עמא ׃

ויעמדו נד אחד · פי' שלא יתפשטו הנה והנה בחברתם ולא ישטפו אותם המקומות אבל יעמדו נד אחד כמו שירדו המים כן יעמדו אלה על אלה ולא יתפשטו ולא יבאו מגדות הירדן : הארון הברית : הארון הברית · הברית חסר ופי' הארון ארון הברית : על כל גדותיו · על כל שפתיו מפה ומפה כל ימי קציר כלומר אעפ"י שהיו ימי קציר היה מלא על כל גדותיו · ובניסן עברו בעשור לחדש שהם ימי קציר · או פירושו כי כן מנהגו להיות מלא ימי הקציר · ואמ' והירדן היה מלא כמשפטו להיות מלא כל ימי קציר כי בהחל ימי החטים יתפשר השלג אשר בהרי' וימלאו הנהרות · וכן בדברי הימי' כשעברו בני גד לדוד לעזרו הם אשר עברו את הירדן בחדש הראשון והוא מלא על כל גדותיו : הרחק מאד מאדם העיר · העיר הקרובה שם במקום שעברו היה שמה אדם · ומה שאמר הרחק מאד להודיע כי לא נתפשטו המי' היורדי' אלא קמו זה על זה נד אחד רחוקים מן העיר כמו שהיו מתחילה : והיורדים · פי' והמים היורדים אשר מתחת מקום הכריתה ירדו אל הים כמנהג הנחלי' וקודם שעברו תמו אותם המים התחתונים כי הלכו כולם לים והעם עברו ביבשה ברווח כי לא היו מים אלא למעלה מהם שקמו נד אחד · ומה שכתיב באדם וקרי מאדם הכתוב אומר כי לולי שקמו המים נד אחד והיו מתפשטין היו נכנסי' באדם העיר ושוטפין העיר אף על פי שהיתה רחוקה כל כך היו המי' רבים אבל עתה שקמו נד אחד רחקו מאדם העי' מאד כמו שהיה הירדן רחוק מהעיר · בתוך הירדן · הכן · מקור ר"ל מוכני' ומתוקני' כתרגו' מתקניא וכן ממצב רגלי הכהנים הכין מתקום שיהיו מוכנים ומתוקנים בו : ויאמר ה' אל יהושע · וכבר אמר קודם ויאמר יהושע אל בני ישראל גשו הנה וכן ויקרא יהושע דבק עם ויהי כאשר תמו כל הגוי לעבור את הירדן לאמר שיאמר יהושע לבני ישר' קחו לכם · וצוו אותם : עברו לפני ארון ה' · נראה כי יהושע עבר באחרונה את הירדן והעביר כל העם לפניו כדי שיהיו בטוחים יותר כשנשאר אחריהם שהמים יעמדו נד אחד עד שיעבור הוא · וכיון שעברו כלם קרא לאותם שנים עשר איש שהכין שהיו עמו ואמר להם שיעברו לפני הארון שהיה בתוך הירד' כי העבר האחר אשר יבאו ממנו ואמר להם שירימו איש אבנו על שכמו ויעבירום עמם : בעברו בירדן · במקצת ספרים העין בגעיא נקרא בקמץ רחב והוא מן החלופים : הקים יהושע · אעפ"י שלא ראינו שצוהו האל על אלה האבנים אחר שעשה ידענו כי במצות הא' עשה : תחת מצב · מקום מצב לא תחת רגליהם שהרי לא זזו משם עד שנעשה כל מה שהיה להם לעשות כמו שכתוב עד תם כל הדבר : עד תם כל הדבר : הקמת האבנים בירדן והעברת האבנים האחרות אל המלון אשר צוה ה' אל יהושע כמו שכתוב למעלה ככל אשר צוה משה את יהושע כמו שכתוב בתורה והיה ביום אשר תעברו את הירדן : וימהרו · הקמת האבנים והעברתם ואחר כן עברו : ויהי כאשר תם כל העם וגו' · לפני העם · פי' והארון והכהני' שהיו לפני העם קודם שתמו לעבו' עברו אחרי עבור העם · או פירושו כאשר תם כל העם לעבור המתינו על שפת הירדן עד שעבר הארון והלך לפני העם והלכו אחריו · או יהיה פי' לפני העם לעיני העם · ורז"ל פירשו בענין אחר כלזה הענין · ופירשו עד קצה מי הירדן בירדן תעמדו בקצה אשר נכנסו ממנו ושם עמדו הכהנים והארון עד שעבר העם · ופרשו נתקו כפות רגלי הכהני' אל החרב' אשר בגדם והיא השפ' אשר נכנסו ממנ' וחזרו לאחוריהם אל החרבה וזה שאמר ויעלו מן הירדן שעלו מן הירדן אל השפה כדי שיחזרו המים למקומם קודם שיעבור הארון להראות להם נס אחר · כשנשאו ארון וכהנים מצד אחד וישרא' מצד אחר והירדן מלא ביניהם נשא ארון את נושאיו ועבר שנ' ויעבור ארון ה' לפני העם · ואני תמה מזה הדרש מה הצריכם לזה לא הפסוקי' כי כבר פירשנו אותם כלם לדעתנו ואפילו יהיה כדבריהם פי' קצה מי הירדן בשפה אשר נכנסו ממנה כאשר תם כל העם לעבור עבר הארון אחריהם ביבשה וכאשר נתקו כפות רגלי הכהני' אל החרבה שצד השני שבו המים למקומם והנה ראו שארון מצד זה וישרא' מצד זה ומה צריך לשאת ארון את נושאיו ולעבור · ואם היה נס כזה לא היה הכתוב מפרש שהארון נשא את נושאיו למעלה מן המים · ואפי' למי שמפר' דבריהם כמשמעו שמפרש עד קצה מי הירדן הקצה שיבאו ממנו כמו שאנו מפרשים · ומפרש ארון מצד זה וישראל מצד זה כי כלם היו מהשפה אשר יבאו ממנה · אלא פי' מצד זה שהארון היה על שפת הירדן וישראל היו לפניו רחוקים וזהו מצד אחר אם כן הארון שהיה אחרי העם איך אמר ויעבור לפני העם אלא נשא ארון את נושאיו ועבר לפני העם אעפ"כ מי הצריך' לזה הנס וכי קשה הוא לפר' שהמתינו אותו ישראל עד שעבר לפניהם כמו שפירשנו · או פי' לפני הע' לעיני העם כמו שפי' והם שאמרו ידעו מה שאמרו כי דעתם רחבה מדעתנו ·

ויעברו בני ראובן ובני גד וחצי שבט המנשה חמשים לפני בני
ישראל כאשר דבר אליהם משה׃ כארבעים אלף חלוצי הצבא
עברו לפני יהוה למלחמה אל ערבות יריחו׃ ביום ההוא גדל
יהוה את יהושע בעיני כל ישראל ויראו אתו כאשר יראו את
משה כל ימי חייו׃ ויאמר יהוה אל יהושע לאמר׃
צוה את הכהנים נשאי ארון העדות ויעלו מן הירדן׃ ויצו יהושע
כעלות את הכהנים לאמר עלו מן הירדן׃ ויהי בעלות הכהנים נשאי ארון
ברית יהוה מתוך הירדן נתקו כפות רגלי הכהנים אל החרבה
וישבו מי הירדן למקומם וילכו כתמול שלשום על כל גדותיו׃
והעם עלו מן הירדן בעשור לחדש הראשון ויחנו בגלגל בקצה
מזרח יריחו׃ ואת שתים עשרה האבנים האלה אשר לקחו מן
הירדן הקים יהושע בגלגל׃ ויאמר אל בני ישראל לאמר אשר
ישאלון בניכם מחר את אבותם לאמר מה האבנים האלה׃ והודעתם
את בניכם לאמר ביבשה עבר ישראל את הירדן הזה׃ אשר הוביש
יהוה אלהיכם את מי הירדן מפניכם עד עברכם כאשר עשה יהוה
אלהיכם לים סוף אשר הוביש מפנינו עד עברנו׃ למען דעת כל
עמי הארץ את יד יהוה כי חזקה היא למען יראתם את יהוה אלהיכם
ה כל הימים׃ ויהי כשמע כל מלכי האמרי אשר בעבר הירדן
ימה וכל מלכי הכנעני אשר על הים את אשר הוביש יהוה את מי
עברם הירדן מפני בני ישראל עד עברנו וימס לבבם ולא היה בם עוד
ליו ראשון רוח מפני בני ישראל׃ הפטרה בעת ההיא אמר יהוה
של פסח אל יהושע עשה לך חרבות צרים ושוב מל את בני ישראל

ועברו בני ראובן ובני גד ופלגות שבטא דמנשה מזרזין קדם בני
ישראל כמא דמליל עמהון משה׃ כארבעין אלפין מזרזי חילא עברו
קדם עמא דיי לקרבא למישרי יריחו׃ ביומא ההוא רבי יוי
ית יהושע בעיני כל ישראל ודחילו מיניה כמא דהוו דחלין מן משה
כל יומי חיוהי׃ ואמר יוי ליהושע למימר׃ פקיד ית כהניא
נטלי ארונא דסהדותא ויסקון מן ירדנא׃ ופקיד יהושע ית כהניא
למימר סקו מן ירדנא׃ והוה כד בעו למיסק כהניא נטלי ארון קימא
דיוי מגו ירדנא אתנגידא פרסת רגלי כהניא ונחא על יבשתא ותבו
מי ירדנא לאתרהון ואזלו כמאתמלי ומדקמוהי על כל כיפוהי׃ ועמא
סליקו מן ירדנא בעסרא לירחא קדמאה ושרו בגלגלא בסופי מדינת
יריחו׃ וית תרתא עסרי אבניא האילין דנסיבו מן ירדנא אקים יהושע
בגלגלא׃ ואמר לבני ישראל למימר דישאלון בניכון מחר ית
אבהתהון למימר מה אבניא האילין׃ ותהודעון ית בניכון למימר
ביבשתא עבר ישראל ית ירדנא הדין׃ דיבש יוי אלהכון ית מי ירדנא
מן קדמיכון עד דעברתון כמא דעבד יוי אלהכון לימא דסוף די יבש
מן קדמנא עד דעברנא׃ בדיל דידעון כל עמי ארעא ית גבורתא
דיוי ארי תקיפא היא בדיל דתדחלון ית יוי אלהכון כל יומיא׃
והוה כד שמעו כל מלכי אמוראי די בעיברא דירדנא מערבא
וכל מלכי כנענאה די על ימא ית דיבש יוי ית מי ירדנא מן קדם בני
ישראל עד דעברו ואתמסי לבהון ולא אישתארת בהון עוד רוח מן
קדם בני ישראל׃ בעידנא ההיא אמר יוי ליהושע עיבד לך אזמלין
חריפין ותוב גזור ית בני ישראל תניינות׃ ועבר

אמר דאיתמר על ידי יהושע נבואה

בארבעים אלף. חסף כף הסיעור: גדל ה'. שבקע הירדן לפניו כמו שבקע הים לפני משה: ויאמר ה' אל יהושע וגו': צוה את הכהני'. וכבר אמר כי כבר אמר למעלה ויעבר ארון ה' ועתה ספר היאך עבר כי הקב"ה אמר ליהושע קודם זה שיצוה את הכהנים שיעלו מן הירדן: ויהי בעלות הכהנים. בבית כתיב וקרי בכף והענין אחד: וישבו מי הירדן כתמול שלשו' על כל גדותיו. בא להודיע כי בשוב המים למקומם גם כן לא באו כאחד כי היו שוטפי' בירידתם וביציאתם חוץ מגדרות הירדן אלא ירדו התחתונים עם קצת העליוני' וכן מעט מעט עד אשר שבו כתמול שלשום ללכת על כל גדותיו. ויחנו בגלגל. והוא המלון אשר צוה ה' להניח שם האבנים. ושם הקימם יהושע ובו ביום שעברו באו הגלגל שנ' במלון אשר תלינו בו הלילה. ואחז"ל כי יותר מס' מיל הוא הדרך שהלכו באותו היום מן הירדן ועד הגלגל ועי"נ הלכו הדרך ההוא אנשים ונשים וטף יותר מס' מיל באותו היום: אשר ישאלון בניכם. הנולדים הקטנים ואשר יולדו: אשר הוביש ה' את מי הירדן מפניכם. דברי יהוש' לבני ישראל ליוצאים ממצרים ולילודים במדבר אשר הוביש מפנינו אנחנו שיצאנו ממצרים: יראתם. לגזרת פעל כי יראתם לגזרת פעל והוא עבר במקום עתיד כמו תיראו ורבים כמוהו: עד עברנו. עד עברם קרי והם דברי הכותב: בעת ההי'. בעוד שהיו בגלגל צוה לו הא-ל למול כדי שיעשו פסח כי בי' לחדש עברו ובג' ימי' היה להם להיות נכונים לעשות הפסח ולהזות ולטבול כי טמאי מתים היו בהם ושיהיו נמולים כלם כדי שיקריבו הפסח בי"ד. ואחז"ל כי בי' לחדש ביום באם הזו כלם הזאה ראשונ' שהיא הזאת ג' ובערב הפסח עשו הזאה שניה שהיא הזאת ז' שהרי צרי' בין הזאה להזאה ד' ימים ומלו באלו ד' ימי' וטבלו ועשו פסחיהם בטהרה. ומפני מה לא מלו הילודים במדבר אחז"ל כי מ' שנים שהיו ישראל במדבר לא נשבה להם רוח צפונית כי היכי דלא ליבדרו ענני כבוד לפי' לא מלו כי רוח צפונית רפוא' למכת דם וזולתה סכנה ואמר ביומא דעיבא וביומא דשותא לא מהלינן ולא מסוכרינן פי' אין מלין ואין מקיזין. שותא היא רוח קדים כי היא סכנה למוציא דם. ואם יאמ' אדם והלא כל יום ויום כשהזכר נמול אדם שומר לו רוח צפונית. יש לומר הטעם כי בכל יום נושבת כמו שאחז"ל ד' רוחות מנשבות בכל יום ורוח צפונית עם כל אחת מהן וברוב הימים היא לבדה גוברת על שאר הרוחות לפי' מלין בכל יום על הרוב ורוח צפוני' היא המפזרת העננים כמו שכתוב רוח עברה ותטהרם ועל רוח צפונית הוא אומר. כי אין יום בהיר וטהור אלא עם רוח צפונית וכן הוא אומר מצפון זהב יאתא ועם שאר הרוחות ימצאו העננים לרוב שאינן מתפזרות מפניהם ואעפ"י שרוח צפוני' עמהם כמו שאמרו היא טפילה להם אבל בהיות' גוברת היא מפזרת העננים ולפי שבמדבר לא נשבה בטלו המילה. ורז"ל לא אמרו טעם למה אין נמנעים עתה מלימול ביומא דשותא אבל אמרו כיון שהרגילו אינו מזיק וכן אמרו והאידנא דדשו בה רבים שומר פתאים ה'. ואם יאמר אדם יכול היה הקב"ה להשיב רוח צפונית ולא יתבררו ענני כבוד ולא תבטל מצות מילה אמת הוא כי לא יבצר ממנו מזמה יתברך וי"ת והוא י"ת המצוה על המילה לשמנה ימים הוא החרים מהם ולא הזהירם למול הילודים כל אותן שנים לפי שהמצוה אינה בטלה כי אם לא היתה בזמנה יכולה להיו' אחר זמן ובעבור האריך זמן המצו' לא ישנה הקב"ה מנהג העולם כי אעפ"י שמשנה מנהג העולם בקצת הנסים בקריעת ים סוף והירדן ועמידת השמש לא יעשה כן ברוב הנסים כי אפילו בנצוח המלחמות ועזרו לאוהביו היה עושה ע"י סבה כמנהג העולם במלחמות כמו שצוה מלחמת יריחו הקפת העיר בשופרו' כמו שעושי' הצרים על עיר להפחידם ולהבהילם. וכמו שצוה במלחמת העי שי' לך אורב מאחריה כמו שהוא מנהג העולם. וכן במלחמות אחרות: ולא נוכל לומר כי שלא ברצון הי"ת נמנעו מלימול הילודי' במדבר כי לא ראינו שהוכיחם נביא על זה שלא מלו כל אותן שני' שהיו במדבר ומפני זה לא עשו גם כן פסח כי אם בשנה השנית שיצאו ממצרי' לפי שהיו ערלים. ומילת הזכרים אפי' מקנתם מעכבת מעשו' הפסח שנ' המול לו כל זכר ואז יקרב לעשותו. ויש דרש כי שבט לוי מלו במדב' וסמכו זה לפסו' ובריתך ינצורו. ויש לפ' נכ"נ לפי' לא מלו כל אותן השנים לפי שנ' על פי ה' יחנו ועל פי ה' יסעו ולא היו יודעים יום נסעם. ואם היו מלים הילודים והיו נוסעי' יום המילה היו הנמולי' בסכנה מפני הדרך. וזה הוא שאמר כי לא מלו אותם בדרך כי הנה ראינו מר"א איחר זמן מילת בנו בעבור הדרך וזהו שאמר כי לא מלו אותם בדרך. ואם תאמר הנה ראינו שנענש משה על עכוב המילה ההי' כמו שכתו' ויבקש המיתו לא נענש אלא לפי שלא נתעכב במדין עד מול בנו ועד חיותו כי ביום נסעו לא נסע על פי הגבורה כי אעפ"י שאמר לו הקב"ה שוב מצרים לא אמר לו שיסע בו ביום והיה לו למול את בנו ולהתעכב עד חיותו ואחר כך ללכת מצרים במצות הגבורה ועל כן הוכיחו בדרך על יד החולי. ושמר לו עד שהיה במלון שיוכל למול שם ולהתעכב שם ומפני זה עשו פסח במדבר בשנ' השנית כי מלו כלם לפי שלא היו בדרך כי לא נסעו כל אות' שנה כי עשו המשכן שם במדבר סיני ולא אמר כי לא מלו אלא הילודים בדרך וכל זמן שהיו במדבר סיני לא היו בדרך: עשה לך. תקן והכן כמו וימהר לעשות אותו. ופי' לך לעצמך שיהיה הוא המל ואחרים עמו. כי לא יתכן שיהושע לבדו מל כל הערלי' שהרי אמר לו חרבות צורי' ואלו היה הוא המל לבדו די היה לו בחרב אחד. ועוד בארבעה ימים היאך היה יכול יהושע לבדו למול כל הילודים במדבר זה לא יתכן. או יתכן שלא מל הוא אחד מהם אבל צוה אותם למול. ואמר לך כי עליו מוטל כי הוא היה מנהיגם. ומה שאמר וימל כמו ויבן שלמה את הבית והדומים להם: חרבות צרים. כתרגומו אזמלין חריפין איזמלים חדים. וכן אף תשיב צור חרבו ונסמך המתואר אל התואר כמו מי המרים בני שלשים. או יהיה צורים שם זולתי תאר ויהיה פי' חרבות שיהיו להם חדודים: ושוב מול את בני ישרא' שנית. חזור פעם אחר פעם במחנה ולצותם למול ובאמרו ושוב מול. אינו אומר פעם ושתים לבד אלא כמה פעמים עד שיגמר הדבר. וכן ושבתי בבית ה' שאחזור שם תמי' כל ימי חיי:

וכן באמרו. שנית

צורים

שנית: ויעש לו יהושע חרבות צרים וימל את בני ישראל אל גבעת
הערלות: וזה הדבר אשר מל יהושע כל העם היצא ממצרים
הזכרים כל אנשי המלחמה מתו במדבר בדרך בצאתם ממצרים:
כי מלים היו כל העם היצאים וכל העם הילדים במדבר בדרך ב
בצאתם ממצרים לא מלו: כי ארבעים שנה הלכו בני ישראל
במדבר עד תם כל הגוי אנשי המלחמה היצאים ממצרים אשר לא
שמעו בקול יהוה אשר נשבע יהוה להם לבלתי הראותם את ה
הארץ אשר נשבע יהוה לאבותם לתת לנו ארץ זבת חלב ודבש:
ואת בניהם הקים תחתם אתם מל יהושע כי ערלים היו כי לא מלו
אותם בדרך: ויהי כאשר תמו כל הגוי להמול וישבו תחתם
במחנה עד חיותם: ויאמר יהוה אל יהושע היום גלותי
את חרפת מצרים מעליכם ויקרא שם המקום ההוא גלגל עד היום
הזה: ויחנו בני ישראל בגלגל ויעשו את הפסח בארבעה עשר י
יום לחדש בערב בערבות יריחו: ויאכלו מעבור הארץ ממחרת
הפסח מצות וקלוי בעצם היום הזה: וישבת המן ממחרת באכלם
מעבור הארץ ולא היה עוד לבני ישראל מן ויאכלו מתבואת ארץ
כנען בשנה ההיא: ויהי בהיות יהושע ביריחו וישא
עיניו וירא והנה איש עמד לנגדו וחרבו שלופה בידו וילך יהושע
אליו ויאמר לו הלנו אתה אם לצרינו: ויאמר לא כי אני שר צבא
יהוה עתה באתי ויפל יהושע אל פניו ארצה וישתחו ויאמר לו
מה אדני מדבר אל עבדו: ויאמר שר צבא יהוה אל יהושע של
נעלך מעל רגלך כי המקום אשר אתה עמד עליו קדש הוא
ויעש יהושע כן: ויריחו סגרת ומסגרת מפני בני ישראל אין יוצא
ואין בא: עד כאן הפטרה

ועבד ליה יהושע אזמלון חריפין וגזר ית בני ישראל בגבעתא וקרא
ליה גבעת ערלתא: ודין פתגמא דיגזר יהושע כל עמא דנפקו ממצר
דוכריא כל גברי מגיחי קרבא מיתו במדברא באורחא במפקהון מ
ממצרים: ארי גזרין הוו כל עמא די נפקו וכל עמא דאתילידו במדבר
באורחא במיפקהון ממצרים לא גזרו: ארי ארבעין שנין הליכו בני
ישראל במדברא עד דסף כל עמא גברי מגיחי קרבא דנפקו ממצרים
דלא קבילו למימרא דיוי דקיים יוי להון בדיל דלא לאחזיותהון ית
ארעא דקיים יוי לאבהתהון למתן לנא ארעא עבדא חלב ודבש:
וית בניהון דקמו בתריהון יתהון גזר יהושע ארי ערלין הוו ארי לא
גזרו יתהון באורחא: והוה כד שלימו כל עמא למגזר ויתיבו באתרהון
במשריתא עד דאיתסיאו: ואמר יוי ליהושע יומא דין אעדיתי
ית חיסודי מצראי מן קדמיכון וקרא שמא דאתרא ההוא גלגלא עד
יומא הדין: ושרו בני ישראל בגלגלא ועבדו ית פיסחא בארבעת
עסרא יומא לירחא ברמשא במישרי יריחו: ואכלו מעיבורא דארעא
מבתר פסחא פטיר וקלי בכרן יומא הדין: ופסק מנא מיומא דבתרוהי
במיכלהון מעיבורא דארעא ולא הוה עוד לבני ישראל מנא ואכלו
מעללת ארעא דכנען בשתא ההיא: והוה כד הוה יהושע
ביריחו וזקף עינוהי וחזא והא גברא קאים לקיבליה וחרבא שליפא
בידיה ואזל יהושע לותיה ואמר ליה הלמסעדנא אתיתא אם לבעלי
דבבנא: ואמר לא ארי אנא מלאך שליח מן קדם יוי כען אתיתי ונפל
יהושע על אפוהי על ארעא וסגיד ואמר ליה מא ריבוני ממליל עם
עבדיה: ואמר מלאכא דשליח מן קדם יוי ליהושע שרי סינך מעל
רגלך ארי אתרא די אתקאים עלוהי קדישא הוא ועבד יהושע כן:
ויריחו אחידא הות בדשין דפרזלא ומתקפא בעברין דנחש מן קדם
בני ישראל לית דנפיק מינה למעבר קרבא ולית דעליל בגוה
למשאל בשלמא: ויאמר

מלבר מן

וחרביה

ולית דעליל בגוה, לית דנפיק מינה לאבדא

על דא יתברך וישתבח שמיה דאלהא רבא וקדישא לעלמי ולעלמי עלמיא

שנית · אינו דוקא פעם ושתי' לבד אלא פעם אחר פעם עד שיגמור הדבר. וכן כשיל' שוטה באולתו אינו פעם ושתי' לבד אלא פעם אחר פעם כמה פעמים · וכן ועם שוני' אל תתערב שחוזרי' פעם אחר פעם לרשעותם כמה פעמי'. ויש מרז"ל שאמרו כי אמ' שנית על הפריעה כי לא נתנה פריעת מילה לאברהם אבינו ונראו דברי' אלו ואמרו כי שנית ר"ל על ציצין המעכבין את המילה שמזהירין שיחזור עליהם שני' ויראה כי נמולו היטב אבל פריעת המילה נתנ' לאברהם אבינו וכן הוא אומר בבראשית רבה אברהם אבינו פורע את מילתו: אל גבעת הערלות · כמו בגבעת · וכן נפל אל המי' כמו במים ואחרי' רבים כמוהו · ונקראת גבעת הערלות בעבור הערלות שנכרתו שם. ומלת הערלות הוא משקל אחד כי מן ערלה יאמר ערלות כמו מן חכמה יאמר חכמות: וזה הדבר אשר מל יהושע · וזה הדבר שבעבורו מל יהושע כי כל העם הילודי' במדבר לא מלו אותם לפי' כשצוה יהוש' למולם: כל אנשי המלחמה ר"ל מבן עשרי' שנה ומעלה כי אותם הם הפקודים ואותם מתו שהיו מולים וזהו שאמר כי מולים היו · והטעם להודיע כי זה שלא מלו לא בעבור ששכחוה מהם מצות מילה במצרים או התרשלו עליה כי מולים היו כל העם היוצאי' ואפילו לדברי בעל הדרש שאומר שהתרשלו במילה במצרים וסמך לפסוק גם את בדם בריתך שלחתי אסיריך מבור אין מים בו. וכן מה שאמר בדמיך חיי ב' פעמים ר"ל שתי דמים דם פסח ודם מילה אעפ"כ בצאתם מלו כלם קודם שעשו הפסח · וזהו שאמר כי מולים היו כל העם היוצאים והנה אותם שהיו מבן עשרים שנה ומעלה מתו במדבר ומבן עשרים שנה ומטה נשארו מולים · ולא הוצרך יהושע למול אלא הילודים במדבר שלא היו יכולים למול בדרך כמו שפירשנו · ופי' לא מלו לא מלו אותם כי הוא פעל יוצא: הקים · אשר הקים וכן לעם עליה. בעבור זה עשה ה' לי · והדומי' להם שיחסרו שין או מלת אשר. וטעם הקים כי הקב"ה הקי' אותם תחת אבותם לירש הארץ כמו שאמר להם אתננה והם יירשוה: תחתם · במקומם כמו שבו איש תחתיו · חיותם · הרפאם כמו וימרחו על השחין ויחי: חרפת מצרים · לפי שיצאו האבות ממצרים והיו הבנים ערלים כמו המצריים והערלה חרפה כמו שנאמר כי חרפה היא לנו · גלגל · כפלה בו הפא כי מן גלותי יאמרו גלל · וכן דרך לשון הקדש בשמות הלקוחים מן הפעל להוסיף בו אות או לגרוע ממנו כמו כח מן יכחמנו שמואל כי מה' שאלתיו. וגם להפך סדר האותיות כמו יעבץ מן עצב: ויאכלו מעבור הארץ · מהישן אכלו מצות וקלוי כי החדש היה אסור להם עד אחר הקרבת העומר בששה עשר בניסן ואפילו למצות מצה אסור מן החדש שאין מצות עשה דוחה את לא תעשה אלא אם כן היתה כתובה בגופה · ומאין היה להם ישן ממה שהיו תגרי גוים מוכרין להם · ומלת מעבור מוכיח שהוא מן הישן כי אמר כי נקרא עבור הדגן שהוא משנה שעברה ושנה הבאה נקרא תבואה: ממחרת הפסח · הוא ליל חמשה עשר בניסן ויומו כי הפסח קרב בארבעה עשר ומחרתו הוא יום חמשה עשר וכן בחמשה עשר יום לחדש הראשון ממחרת הפסח יצאו בני ישראל: וישבת המן ממחרת · מאותו מחרת שזכר מאותו היום פסק המן כי לא היו צריכים שהרי אכלו מעבור הארץ מצות וקלוי בחמשה עשר בניסן · ולדברי רז"ל שאמרו כי עד י"ו בניסן אכלו המן יהיה פירושו ממחרת ט"ו והוא י"ו כי אעפ"י שאכלו בט"ו מצות וקלוי לא היה מספיק להם מה שמצאו מעבור הארץ ואותו היו' אכלו גם מהמן ולמחרת שהוא י"ו בניסן אחר שהקריבו בו העומר והותרו בחדש מצאו הרבה מן החדש לאכל וזהו שאמר ויאכלו מתבואת ארץ כנען בשנה ההיא: ויהי בהיות יהושע ביריחו. בגבול יריחו ומכאן סמכו ז"ל שגבורה של עיר דינו כעיר שהרי יהושע לא היה בתוך העיר ואמר בהיות יהושע ביריחו כי נסעו מהגלגל אחר שנמולו שם הערל' ועשו הפסח ובאו להם ליריחו לכבשה וחנו את פני העיר והקב"ה שלח מלאכו להראות ליהושע כדי לחזקו לכבשה ולבשרו ונראה לו כדמות איש וחרבו שלופה בידו מורה על הגבורה ועל הנצוח כמו שנראה ליעקב אבינו ונאבק עמו לחזקו ולבשרו כמו שאמר לו כי שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל וכן בא ליהושע זה המלאך וחרבו שלופה בידו כדמות גבור מנצח והוא שאמר ליהושע ראה נתתי בידך את יריחו ואת מלכה · ויאמר לא · כלומר אינני כמו שאתה סבור איש בא להלחם אבל אני מלאך ה' וזהו שאמר שר צבא ה' שר צבאות מעלה ומטה כמו שנ' על מיכאל השר הגדול. ולפי גדולתו וקדושתו נקדש המקום שנראה בו ליהושע לפי' אמר קדש הוא: עתה באתי · בעת שראיתני מה שאין כן בבשר ודם וזה להחזיק בלבו כי מלאך הוא. ויש בו דרש כי בא להפחידם על בטול תורה ועל שבטלו היום שעבר תמיד של בין הערבים אמר לו יהוש' על איזה מהם באת אמר לו עתה באתי כלומר על בטול תורה שאתם בטלים עתה מיד וילן יהושע בתוך העמק שלן בעומקה של הלכה. וזה הדרש רחוק כי אין שעת המלחמה שעת תלמוד תורה. ועוד כי פסוק וילן יהושע הוא רחוק מזה הפרשה כי הוא במלחמת העי. ועוד כי כותב הדרש הזה טעה בפסוק וילן כי שני פסוקי' הם וילן יהושע סופו בתוך העם והפסוק האחר וילן יהושע בלילה ההוא בתוך העמק · ויש בו דרש אחר עתה באתי עתה באתי שני פעמים אני הוא שבאתי בימי משה רבך שנאמר הנה אנכי שולח מלאך וראה אותי ולא רצה שאלך עמו שאמר להקב"ה אינני חפץ אלא בך מיד ויפל יהושע אל פניו ארצה. אל כמו על וכן אל ההרי' לא אכל: ויריחו סוגרת ומסוגרת · סוגרת אנשיה בתוכה שלא יצא אדם מן העיר ומסוגרת שלא יכנס אדם בתוכה ופירושו בסופו אין יוצא ואין בא. או כפל סוגרת ומסוגרת לרב הסגירה כמו שאמר התרגום אחידא בדשין וגו'. ויאמר

ואמר יי ליהושע חזי דמסרית בידך ית יריחו וית מלכה גיברי חילא:
ותסחרון ית קרתא כל גברי עבדי קרבא אקיף ית קרתא זמנא חדא
כדין תעביד שיתא יומין : ושבעא כהניא יסבון שבעא שופריא
דקרן דיכריא קדם ארונא וביומא שביעאה תסחרון ית קרתא שבע
זמנין וכהניא יתקעון בשופריא : ויהי במיגד בקרן דכריא
במישמעכון ית קל שופרא יבבון כל עמא יבבא רבא ויפול שורא
דקרתא ויתבלע תחותוהי ויסקון עמא גבר לקבליה :
וקרא יהושע בר נון לכהניא ואמר להון טולו ית ארון קימא דיי
ושבעא כהניא יטלון שבעא שופריא דקרן דיכריא קדם ארונא דיי :
ואמר לעמא עיברו ואקיפו ית קרתא ומזרזי חילא יעברון קדם
ארונא דיי : והוה כד אמר יהושע לעמא ושבעא כהניא נסיב
שבעא שופריא דקרן דיכריא קדם ארונא דיי עברין ותקעין ב
בשופריא וארון קימא דיי אזיל בתריהון : ומזרזי חילא אזלין
קדם כהניא תקעי שופריא ושיבטא דבית דן אזיל בתר ארונא
וכהניא אזלין ותקעין בשופריא : וית עמא פקיד יהושע למימר
לא תיבבון ולא תשמעון ית קלכון ולא יפוק מפומכון פתגמא עד
יומא דאימר לכון יבבו ותיבבון : ואסחר ארונא דיי ית קרתא
אקיף זמנא חדא ועלו במשריתא ובתו במשריתא : ואקדם יהושע
בצפרא ונטלו כהניא ית ארונא דיי : ושבעא כהניא נסיבו
בשבעא שופריא דקרן דיכריא קדם ארונא דיי אזלין מיזל ותקעין
בשופריא ומזרזי חילא אזלין קדמיהון ושיבטא דבית דן אזיל בתר
ארונא דיי וכהניא אזלין ותקעין בשופריא :
ואסחרו ית קרתא ביומא תנינא זמנא חדא ותבו למשריתא כדין
עבדו שיתא יומין : והוה ביומא שביעאה ואקדימו כמיסק
צפרא ואסחרו ית קרתא כהילכתא הדין שבע זמנין לחוד ביומא
ההוא אקיפו ית קרתא שבע זמנין : והוה בזמנא שביעיתא
תקעו כהניא בשופריא ואמר יהושע לעמא יבבו ארי יהב יי לכון
ית קרתא : ותהי קרתא חרמא היא וכל דבה קדם יי לחוד
רחב פונדקיתא תחי היא וכל דעימה בביתא ארי אטמרת ית א
אזגדיא די שלחנא : ולחוד אתון איסתמרו מן חרמא דילמא
תגמרון ותסבון מן חרמא ותשוון ית משריתא דישראל לחרמא

ויאמר יהוה אל יהושע ראה נתתי
בידך את יריחו ואת מלכה גבורי החיל : וסבתם את העיר כל
אנשי המלחמה הקיף את העיר פעם אחת כה תעשה ששת ימים : שבעת'
ושבעה כהנים ישאו שבעה שופרות היובלים לפני הארון וביום
השביעי תסבו את העיר שבע פעמים והכהנים יתקעו בשופרות :
והיה במשך בקרן היובל בשמעכם את קול השופר יריעו כל העם כשמעכם
תרועה גדולה ונפלה חומת העיר תחתיה ועלו העם איש נגדו :
ויקרא יהושע בן נון אל הכהנים ויאמר אלהם שאו את ארון הברית
ושבעה כהנים ישאו שבעה שופרות יובלים לפני ארון יהוה: ויאמר ויאמרו
אל העם עברו וסבו את העיר והחלוץ יעבר לפני ארון יהוה :
ויהי כאמר יהושע אל העם ושבעה הכהנים נשאים שבעה שופרות כהנים סא
היובלים לפני ארון יהוה עברו ותקעו בשופרות וארון ברית יהוה לפני יהוה
הלך אחריהם : והחלוץ הלך לפני הכהנים תקעו השופרות תוקעי
והמאסף הלך אחרי הארון הלוך ותקוע בשופרות : ואת העם
צוה יהושע לאמר לא תריעו ולא תשמיעו את קולכם ולא יצא
מפיכם דבר עד יום אמרי אליכם הריעו והריעתם : ויסב ארון
יהוה את העיר הקף פעם אחת ויבאו המחנה וילינו במחנה :
וישכם יהושע בבקר וישאו הכהנים את ארון יהוה : ושבעה
הכהנים נשאים שבעה שופרות היבלים לפני ארון יהוה הלכים
הלוך ותקעו בשופרות והחלוץ הלך לפניהם והמאסף הלך
אחרי ארון יהוה הולך ותקוע בשופרות : ויסבו את העיר ביום הלוך
השני פעם אחת וישבו המחנה כה עשו ששת ימים : ויהי ביום
השביעי וישכימו כעלות השחר ויסבו את העיר כמשפט הזה שבע
פעמים רק ביום ההוא סבבו את העיר שבע פעמים : ויהי
בפעם השביעית תקעו הכהנים בשופרות ויאמר יהושע אל העם
הריעו כי נתן יהוה לכם את העיר: והיתה העיר חרם היא וכל אשר
בה ליהוה רק רחב הזונה תחיה היא וכל אשר אתה בבית כי ה
החבאתה את המלאכים אשר שלחנו : ורק אתם שמרו מן החרם
פן תחרימו ולקחתם מן החרם ושמתם את מחנה ישראל לחרם

ויאמר ה' אל יהושע · המלאך הנרא' לו והוא נקרא בשם ה' השולח אותו · וכן מצאנו במלאך שנראה לגדעון ויאמר אליו ה' כי אהיה עמך · ואמרו רז"ל כי שמי בקרבו. אר"ר שמעון בן לקיש מלמד שהקב"ה משתף שמו על כל מלאך ומלאך: גבורי החיל · פי' אנשי יריחו ומלכם ואעפ"י שהם גבורי החיל נתתים בידך: הקיף את העיר נכתב ביוד כמו אם היה בחירק ואעפ"י שהוא בצרי וכן ותגד לבני ישרא' יגיד דבר: כה תעשה ששת ימים· אין לשאול טעם לסבות הגבורה למה היתה ההקפה הזאת וטעם שבעה כהני' ושבעה שופרו' ושבע הקפות ושבעה ימי' · וטעם ההקפה בתרועה להבהיל העם אשר בתוך העיר ונפול החומה תחתיה למען ידעו כל עמי הארץ כי ה' נלחם לישראל לא בחרב ובחנית · ומספר השבעה ידוע סודו אבל מבינו מדע · וכן שבעה מזבחות ושבעה פרים ושבעה אלים והשביעי הוא הנבחר בימים ובחדשי' ובשני' · היובל' · האילים . ובדברי רז"ל אר"ע עקיבא כשהלכתי לערביא שמעתי שהיו קורין לדכרא יובלא: במשוך · בהארך התקיעה: בשמעכם את קול השופר · כתי' בבית וקרי בכף והענין אחד: ונפלה חומת העיר תחתיה · יש לשאול בית רחב שהיה בחומה אם נאמר כי נפל ונצלה היא ובני' אביה זה לא יתכן כי אם היה כן כזה היה מספר אותו הכתו' · ועוד שאמר באו בית האשה הזונה והוציאו משם את האשה וכו' כי הבית היה קיים ולא נפל · אבל הנראה בעיני כי לא נפלה כל חומת העיר אלא מה שהיה מן החומה את פני העיר נגד מחנה ישראל נפל ועלו העם איש נגדו, ובית רחב היה בחומה מצד אחר שלא נפל: ויאמרו אל העם · כתיב בויו ופי' יהושע והכהנים וקרי בלא ויו ופי' יהושע: ויהי כאמר . בכף · והחלוץ · פירשו בו שהם בני ראובן ובני גד וחצי שבט מנשה שעברו חלוצים לפני אחיהם: תוקעו · כו' כתי' בויו ופירושו אשר תקעו והקרי הוא תוקעי ומבואר הוא: והמאסף · אמר בו התרגום שבטא דדן לפי שהוא היה אחרון ברגלים כמו שנאמר עליו מאסף לכל המחנות': הלוך ותקוע · איננו אומר על המאסף שהיו תוקעים אלא כמו שאמר המתרגם וכהניא אזלין ותקעין בשופריא: עד יום אמרי אליכם · יש מפרשים כמו עת כמו יום צעקתי בלילה · ואין צריך רק פירושו כמשמעו הוא יום השביעי: ויסב ארון ה' את העיר· פירושו יהוש' הסב הארון את העיר: הקף פעם אחת · וזה היה ביום הראשון וראשון לימי השבוע כך קבלו רז"ל כי ביו' שביעי שנלכדה יריחו יום שבת היה ואעפ"י שהרגו ושרפו בשבת מי שצוה על השבת צוה לחלל שבת בכבישת יריחו וכן בשאר עיירות שהיו ישראל צרים עליהן ואמרו בקבלה עד רדתה ואפילו בשבת וכמו שצוה גם כן להעלות עולות בשבת: הלוך ותקוע · כתיב הלוך ר"ל שכמו שהיה המאסף הולך כן היו הכהנים תוקעים וקרי הלוך שהוא מקור והפי' אחד: וישכימו כעלות השחר · כתיב בבי"ת וקרי בכף: כמשפט הזה שבע פעמים· כמשפט הזה שעשו בששת הימים והיו שבע פעמי' עם ההקפה הראשונה הזאת של יום השביעי רק ביום ההוא עשו יותר הקפו' כי הקיפו העיר שבע פעמים: והיתה העיר חרם היא וכל אשר בה שלא תבנה עוד וכל אשר בה שלא יהנה אדם מכל אשר בה · ונראה כי הקב"ה אמר לו כן כי יהושע לא אמר דבר כזה מלבו . ואעפ"י שלא זכר זה הכתוב ימצאו כמוהו רבים. ורז"ל אמרו כי יהושע אמר דבר זה מדעתו ולא אמר לו הקב"ה אמ' יהושע יריחו כבושה תחלה לארץ ישראל כשיהא תרומה כאשה הזאת שמפרשת חלתה מתחלת עיסתה. ועוד אמר יהוש' בשבת לכדנו יריחו ושבת קדש שנאמר כי קדש היא לכם כל מה שכבשנו בה יהיה קדש שנאמר קדש לה' אוצר ה' יבא ואעפ' כן הקב"ה הסכים על ידו · ומנין שהקב"ה הסכי' על ידו שנ' חטא ישראל וגם עברו את בריתי והיה זה אחד משלשה שגזרו בית דין שלמטה והסכים הקב"ה עמהם: כי החבאתה · בשני סימני' נקבה כמו ישועתה עזרתה וכל כפל לחזק הענין כמו שפירשנו בספר מכלל · והכפל הנה לפי שהחביאה אותם יפה: שמרו מן החרם · שמרו עצמכם ושמרו איש את אחיו ומפני זה אמר חטא ישראל מפני שלא נתנו עיניהם שלא יקח אדם משלל העיר דבר · פן תחרימו · פירושו ולקחתם מן החרם. אוצר

ועברתם אותו׃ וכל כסף וזהב וכלי נחשת וברזל קדש הוא ליהוה
אוצר יהוה יבוא׃ וירע העם ויתקעו בשופרות ויהי כשמע העם
את קול השופר ויריעו העם תרועה גדולה ותפל החומה תחתיה
ויעל העם העירה איש נגדו וילכדו את העיר׃ ויחרימו את
כל אשר בעיר מאיש ועד אשה מנער ועד זקן ועד שור ושה ות
וחמור לפי חרב׃ ולשנים האנשים המרגלים את הארץ אמר
יהושע באו בית האשה הזונה והוציאו משם את האשה ואת כל
אשר לה כאשר נשבעתם לה׃ ויבאו הנערים המרגלים ויוציאו
את רחב ואת אביה ואת אמה ואת אחיה ואת כל אשר לה ואת כל
משפחותיה הוציאו ויניחום מחוץ למחנה ישראל׃ והעיר שרפו
באש וכל אשר בה רק הכסף והזהב וכלי הנחשת והברזל נתנו
אוצר בית יהוה׃ ואת רחב הזונה ואת בית אביה ואת כל אשר לה
החיה יהושע ותשב בקרב ישראל עד היום הזה כי החביאה את
המלאכים אשר שלח יהושע לרגל את יריחו׃
וישבע יהושע בעת ההיא לאמר ארור האיש לפני יהוה אשר
יקום ובנה את העיר הזאת את יריחו בבכרו ייסדנה ובצעירו יציב
דלתיה׃ ויהי יהוה את יהושע ויהי שמעו בכל
הארץ׃ וימעלו בני ישראל מעל בחרם ויקח עכן בן כרמי בן בן ז
זבדי בן זרח למטה יהודה מן החרם ויחר אף יהוה בבני ישראל׃ בישראל
וישלח יהושע אנשים מיריחו העי אשר עם
בית און מקדם לבית אל ויאמר אליהם לאמר עלו ורגלו את הארץ אלהם
ויעלו האנשים וירגלו את העי׃ וישבו אל יהושע ויאמרו אליו
אל יעל כל העם כאלפים איש או כשלשת אלפים איש יעלו ויכו
את העי אל תיגע שמה את כל העם כי מעט המה׃ ויעלו מן העם
שמה כשלשת אלפים איש וינסו לפני אנשי העי׃ ויכו מהם אנשי
העי כשלשים וששה איש וירדפום לפני השער עד השברים ויכום
במורד וימס לבב העם ויהי למים׃ ויקרע יהושע שמלותיו ויפל על ב
פניו ארצה לפני ארון יהוה עד הערב הוא וזקני ישראל ויעלו עפר
על ראשם׃ ויאמר יהושע אהה אדני יהוה למה העברת העביר העברת
את העם הזה את הירדן לתת אתנו ביד האמרי להאבידנו ולו
הואלנו ונשב בעבר הירדן׃ בי אדני מה אמר אחרי אשר הפך אומר
ישראל ערף לפני איביו׃ וישמעו הכנעני וכל ישבי הארץ ונסבו
עלינו והכריתו את שמנו מן הארץ ומה תעשה לשמך הגדול׃

ותעכרון יתיה׃ וכל כספא ודהבא ומני נחשא ופרזלא קודשא
אינון קדם יי לאוצר בית מקדשא דיי יתעלון׃ ויביבו עמא
ותקעו בשופריא והוה כד שמע עמא ית קל שופרא ויביבו עמא יבבא
רבא ונפלת שורא רקתא ואתבלע תחותוהי וסליק עמא לקרתא
גבר לקבליה וכבשו ית קרתא׃ וגמרו ית כל דבקרתא מגבר
ועד איתתא מעולימא ועד סבא ועד תור ואימר וחמר לפתגם
דחרב׃ ולתרין גבריא דאלילו ית ארעא אמר יהושע עולו לבית
איתתא פונדקיתא ואפיקו מתמן ית איתתא וית כל דילה כמא ד
דקיימתון לה׃ ועלו עולימיא מאללייא ואפיקו ית רחב וית אבוהא
וית אימה וית אחוהא וית כל די לה וית כל זרעיתהא אפיקו
ואשריניון מברא למשריתא דישראל׃ וקרתא אוקידו בנורא
וכל דיבה לחוד כספא ודהבא ומאני נחשא ופרזלא יהבו באוצר
בית מקדשא דיי׃ וית רחב פונדקיתא וית בית אבוהא וית כל דילה
קיים יהושע ויתיבת בגו ישראל עד יומא הדין ארי אטמרת ית א
איזגדיא דשלח יהושע לאללא ית יריחו׃ ואומי יהושע בעידנא
ההיא למימר ליט גברא קדם יי דיקום ויבני ית קרתא הדא ית יריחו
בבכוריה ישכלינה ובזעיר בנוהי יקים דשהא׃ והוה מימרא דיי
בסעדיה דיהושע והוה שמעיה סגי בכל ארעא׃ ושקרו בני
ישראל שקר בחרמא ונסיב עכן בר כרמי בר זבדי בר זרח לשבטא
דיהודה מן חירמא ותקיף רוגזא דיי בבני ישראל׃ ושלח יהושע
גוברין מיריחו לעי דעם בית און ממדנח לבית אל ואמר להון למימר
סקו ואלילו ית ארעא וסליקו גבריא ואלילו ית עי׃ ותבו לות
יהושע ואמרו ליה לא יסק כל עמא כתרין אלפין גברא או כתלתא
אלפין גברא יסקון וימחון ית עי לא תרגיש לתמן ית כל עמא ארי
זעירין אינון׃ וסליקו מן עמא לתמן כתלתא אלפין גברא ואפכו
קדם אינשי עי׃ וקטלו מנהון אינשי עי כתלתין ושיתא גברא
ורדפונון קדם תרעא עד דתברינון ומחנון במחתנא ואיתמסי ליבא
דעמא והוה כמיא׃ ובזע יהושע לבושוהי ונפל על אפוהי על
ארעא קדם ארונא דיי עד רמשא הוא וסבי ישראל ואסיקו עפרא
על רישיהון׃ ואמר יהושע קביל בעותי יי אלהים למה אעברתא
אעברא ית עמא הדין ית ירדנא למימסר יתנא בידא דאמוראה ל
לאובדותנא ולוי פון דשרינא ויתיבנא בעברא דירדנא׃
בבעו יי מה אימר בתר דאחזרו ישראל קדלהון למיפך קדם בעלי
דבביהון׃ וישמעון כנענאי וכל יתבי ארעא ויסתחרון עלנא וישיצון
ית שמנא מן ארעא ומה את עבד בדיל שמך רבא׃

אוצר ה׳ יבא · באוהל מועד שהיה שם הקדש מש״ל מדין הזהב שנתנו שרי האלפים והמאות׃ ויבואו הנערים · כל משרת יקרא נער ואפילו יהיה זקן כמו
יהושע בן נון נער · ואלו האנשים המרגלים היו נערי יהושע או נערי אחד מגדולי ישראל · מחוץ למחנה ישראל · הניחום מבחוץ למחנה עד שיתגיירו
וישובו לדת ישראל ואחר שנתגיירו ישבו בתוך ישראל כמו שאמר ותשב בקרב ישראל עד היום הזה׃ החיה יהושע · שצוה לשמור לה השבועה שנשבעו לה
המלאכים כמו שאמר רק רחב הזונה וגו׳ · ויש לפרש עוד החיה שנתן להם מחיה ממון או נחלה במה שיחיו · וזהו שאמר ותשב בקרב ישראל · וזהו
הפירוש הנכון · ויש בו דרש כי יהושע לקח רחב לאשה וזהו החיה כי כיון שראו שיהושע לקח רחב לאשה נדבקו בבית אביה מגדולי ישראל · ואף
על פי שכתוב בשבעה אומות לא תתחתן בם אמרו כי רחב ובית אביה נכרים היו בארץ ולא היו משבעה גוים׃ ויש מי שאומר כי שנכנסו מרגלים שמלח
יהושע ביריחו נתגיירה ועדיין לא נכנסו ישראל וכל זה למי שאמר כי כתוב לא תתחתן בם בגיותן כתוב׃ את העיר הזאת את יריחו · תוספת ביאור ·
ורז״ל פירשו שלא יבנו אותה ויקראו אותה בשם עיר אחר׳ ושלא יבנו עיר אחרת ויקראו שמה יריחו · ומה שהחרים יהושע שלא תבנה עוד העיר כבר כתבנו
הטעם בפסוק והיתה העיר חרם · והחכם הגדול ר׳ משה בר׳ מיימון ז״ל פירש הטעם להיות המופת קיים שנפלה חומת עיר יריחו תחתיה כי כל מי שיראה החומה
שוקעת בארץ יתבאר לו שאין תכונת בנין נהרס כך אבל נשתקע במופת׃ ובצעירו · מיתתו כל בניו מהבכור׳ ועד הצעיר תוך הזמן הזה מהוסד העיר עד הצבת
דלתיה׃ שמעו · והנפרד שמע בשקל אורח׃ עם בית און · סמוך לבית און וכן עם באר לחי ראי סמוך׃ מקדם · ממזרח לבית אל · ובזכרו סימנין אלה
נראה כי עיר אחרת היתה ששמה עי אבל זאת היתה גדולה מהאחרת וידועה לפיכך נזכרת בכל מקום עם הה״ הידיעה · ובערי בני עמון היתה עיר ששמה עי
כמו שאמר׳ בירמיה שודדה עי׃ בשלשי׳ ששה איש · ארז״ל זכות אברהם אבינו עמדה להם שם שהרי היו חייבין על החרם ולא הכו מהם אנשי העי כי אם שלשים
וששה איש אלא זכר להם הקב״ה זכו׳ אברהם שבנה שם מזבח שנ׳ בית אל מים והעי מקדם ויבן שם מזבח לה׳. וכף כשלשים כף השיעור · ויש מרז״ל שאמרו
שהיא כף הדמיון כי לא היו שלשים וששה אלא יאיר בן מנשה הכו ששקול כשלשים וששה איש והוא רובה של סנהדרי׳ · ויש דרש כי הקב״ה אמר ליהושע אתה
תכחיל כשתהיה עמהם אבל כאן שלא היה עמה׳ נכשלו ואחר שהכתוב אומר הטעם כי בעבו׳ העון של החרם נכשלו אין לנו לבקש טעם אחר · לפני
השער עד השברים · חסר מם השמוש ומשפטו מלפני השער כלומר מלפני השער שבאו שם בני ישראל להלחם אותו מקום רדפום עד השברים ·
ושם הכו השלשים וששה ונקרא המקום כן לפי שנשברו שם · ות״י עד דתברינו׳ ׃ ויכום במורד · מקום היה לפני העי שהיה משופע ויורד ובאותו
מקום הכום בנוסם׃ למה העברת · הא נקודה בצ״רי והעי״ן בשוא ופתח״ שלא כמנהג כי המנהג ההא בסגול והעי״ן בשוא או בסגול . ובא כמוהו כלה
בחכה העלה׃ ומה תעשה · בצרי השין שלא כמנהג · וכבר כתבנו הדומי׳ לו בספ׳ מכלל · ופי׳ ומה תעשה לשמך הגדול שיאמרו הגוים מבלתי יכולת ה׳
והרי שמך כאלו נתמעט אצלם׃ למה זה אתה נופל על פניך · על דרך מה תצעק אלי כלומר אינך צריך בקשה ותחינה ישמידו החרם ואשלח להם׃ חטא

ואמר ייי ליהושע קום לך למה דנן את רמי על אפך: חטא ישראל ואף עברו על קימי דפקידית יתהון ואף נסיבו מן חרמא ואף גנבו ואף כדיבו ואף שויו במניהון: ולא יכלון בני ישראל למקם קדם בעלי דבביהון קדליהון יחזרון למיפך קדם בעלי דבביהון ארי הוו לחרמא לא אוסיף למהוי מימרי בסעדכון אם לא תשיצון חירמא מביניכון: קום זמין ית עמא ותימר אזדמנו למחר ארי כידנן אמר ייי אלהא דישראל חרמא בינך ישראל לא תיכול למקם קדם בעלי דבבך עד דתעידון חרמא מביניכון: ותתקרבון בצפרא לשבטיכון ויהי שבטא דאיתאחד מן קדם ייי יקרב לזרעין וזרעיתא דאיתאחד מן קדם ייי תקרב לבתין וביתא דאיתאחד מן קדם ייי יתקרב לגבריא: ויהי דאיתאחד בחירמא יתוקד בנורא יתיה וכל דיליה ארי עבר על קימא דייי וארי עבד דלא כשר בישראל: ואקדים יהושע בצפרא וקריב ית ישראל לשיבטוהי ואיתאחד שבטא דבית יהודה: וקריב ית זרעית יהודה ואחד ית זרעית זרח וקריב ית זרעית זרח לגבריא ואיתאחד זבדי: וקריב ית ביתיה לגבריא ואיתאחד עכן בן כרמי בר זבדי בר זרחי לשיבטא דיהודה: ואמר יהושע לעכן ברי שוי כען יקרא קדם ייי אלהא דישראל והב קדמוהי הודאה וחוי כען לי מה עבדתא לא תכסי מיני: ואתיב עכן ית יהושע ואמר בקושטא אנא חבית קדם ייי אלהא דישראל וכדין וכדין עבדית: וחזית בביזתא אצטלי בבלי חד שפיר ומאתן סלעין דכסף ולישנא דדהבא חד חמשין סלעין מתקליה ורגגתינון ונסבתינון והא אינון טמירן בארעא בגו משכני וכספא תחותיהון: ושלח יהושע איזגדין ורהטו למשכנא והא טמירין במשכניה וכספא תחותיהון: ונסבונון מגו משכנא ואיתיאונון לות יהושע ולות כל בני ישראל ואתיכונון קדם ייי: ודבר יהושע ית עכן בר זרח וית כספא וית איצטלא וית לישנא דדהבא וית בנוהי וית בנתיה וית תוריה וית חמריה וית עניה וית משכניה וית כל דיליה וכל ישראל עימיה ואסיקו יתהון מישר עכור:

ויאמר יהוה אל יהושע קם לך למה זה
אתה נפל על פניך: חטא ישראל וגם עברו את בריתי אשר צויתי
אותם וגם לקחו מן החרם וגם גנבו וגם כחשו וגם שמו בכליהם: אתם
ולא יכלו בני ישראל לקום לפני איביהם ערף יפנו לפני איביהם
כי היו לחרם לא אוסיף להיות עמכם אם לא תשמידו החרם אסיף
מקרבכם: קם קדש את העם ואמרת התקדשו למחר כי כה אמר
יהוה אלהי ישראל חרם בקרבך ישראל לא תוכל לקום לפני א
איביך עד הסירכם החרם מקרבכם: ונקרבתם בבקר לשבטיכם
והיה השבט אשר ילכדנו יהוה יקרב למשפחות והמשפחה אשר
ילכדנה יהוה תקרב לבתים והבית אשר ילכדנו יהוה יקרב לגברים
: והיה הנלכד בחרם ישרף באש אתו ואת כל אשר לו כי עבר את
ברית יהוה וכי עשה נבלה בישראל: וישכם יהושע בבקר ויקרב
את ישראל לשבטיו וילכד שבט יהודה: ויקרב את משפחת יהודה
וילכד את משפחת הזרחי ויקרב את משפחת הזרחי לגברים וילכד ר׳
זבדי: ויקרב את ביתו לגברים וילכד עכן בן כרמי בן זבדי בן
זרח למטה יהודה: ויאמר יהושע אל עכן בני שים נא כבוד כבוד
ליהוה אלהי ישראל ותן לו תודה והגד נא לי מה עשית אל תכחד
ממני: ויען עכן את יהושע ויאמר אמנה אנכי חטאתי ליהוה אלהי
ישראל וכזאת וכזאת עשיתי: וארא בשלל אדרת שנער אחת וארא
טובה ומאתים שקלים כסף ולשון זהב אחד חמשים שקלים
משקלו ואחמדם ואקחם והנם טמונים בארץ בתוך האהלי והכסף
תחתיה: וישלח יהושע מלאכים וירצו האהלה והנה טמונה ב
באהלו והכסף תחתיה: ויקחום מתוך האהל ויבאום אל יהושע
ואל כל בני ישראל ויצקם לפני יהוה: ויקח יהושע את עכן בן ויצקים
זרח ואת הכסף ואת האדרת ואת לשון הזהב ואת בניו ואת בנתיו
ואת שורו ואת חמרו ואת צאנו ואת אהלו ואת כל אשר לו וכל
ישראל עמו ויעלו אתם עמק עכור:

חטא ישראל · ולא תאמר חטא בשגגה · אלא וגם עברו בריתי שכרתה ביני וביניהם בהר סיני לעשותם כל אשר צויתים ואמנם . וכן הוא ויקח ספר הברית ויקרא
באזני העם והם אמרו כל אשר דבר ה׳ נעשה ונשמע . ויהוש משה רבינו מפי הגבורה כביא מקרבך מאחיך כמוני יקים לך ה׳ אלהיך אליו תשמעון · והנה יהושע
כוה אותם ואמ׳ להם שלא יקחו משלל העיר דבר והנה עברו הברית שלקחו משלל העיר: וגם לקחו מן החרם . כל גם בא לרבות · ופי׳ הנה בעבור החרם כאלו כום
הנביא והוא יהשע מכוה ואם עברו המכוה עברו הברית כל שכן כי בידם החרם : וגם גנבו · כי אלו לקחו בפרהסיא לא היה כל כך רע אבל כשגנבו כאלו חשבו
להסתיר מהבורא: וגם כחשו · או אולי הרגים אדם בדבר וכיחש עכן · או בעבור שסופו לכחש שהרי כחש עד שבקש ממנו יהושע ואמר לו בני שים נא כבוד לה׳:
וגם שמו בכליהם וכל זה להכתים יותר כמו שאמ׳ והנם טמוני׳ · ובדרש מה הם חמשה גם מלמד שעבר על חמשה חומשי תורה: קדש · התקדשו · ענין זמון: אשר
ילכדנו ה׳ · אמרו כי העבירם לפני הארון והנלכד הוא שהיה הארון קולטו שלא היה יכול לזוז משם · ועוד אמרו כי העמיד כל השבטים לפני האורים והתומים
ואבני החושן היו כתובים בו שמות השבטים ומי שאבנו כהה הוא הנלכד · וכהה אבנו של יהודה · ולדעת המשפחות והגברים עשו בקלפי על פי הגורל :
יקרב למשפחות · פי׳ לגברים · ראשי משפחות : תקרב לבתים · לראשי בתי המשפחה : יקרב לגברים · לאנשי הבית : ישרף באש אותו
ואת כל אשר לו · לפי שעבר בחרם יחרם כל רכושו ובניו ובנותיו הקטנים שהם בכלל ממונו אבל העונש · ואם בניהם היו גדולים הם בני עונש לפי שראו ושתקו
ועברו בחרם ואשה לא היתה לו ואם היתה לו לא ידעה דבר כי העלים ממנה שהרי הטמין אותם תחת הקרקע · ומה שאמר ישרף באש כמו שנשרפה העיר
שהיתה חרם כן ישרף העובר על החרם וכל אשר לו שהוא חרם : ויקרב את משפח׳ יהודה · הקריב שבט יהודה לראשי משפחו׳ · וזכר משפח׳ במקום שבט
ויקבר למשפחות והכל לקבר כי כן דרך המקרא : וילכד את משפחת הזרחי · זה לבדו וילכד מן הקל בעני׳ זה ואחר וילכד מן כפעל . ופי׳ וילכד
הארון לבדו : לגברים . לאנשים ראשי בתי המשפחה : וילכד זבדי . שהיה ראש בית אב ויקרב אנשי הבית וילכד עכן : בני שים נא כבוד לה׳ · בקש
ממנו שיתודה על עונו לשני דברי׳ האחד לכפרת עונו שתהא מיתתו כפרתו בהודאת עונו ומכאן למדו שכל המומתין מתודין ולמדו כי כופר עונו כפול · מדכתיב
יעכרך ה׳ ביום הזה · ביום הזה נעכר ולא לעולם הבא · והשני כדי שיודו בני ישראל בגורל או בקליטת הארון ויאמרו כי אמת הוא · וכן אמרו רבותינו
ז״ל שאמר עכן ליהושע יהושע בגורל אתה בא עלי אתה ואלעזר הכהן שני גדולי הדור אם אני מפיל עליכם על אחד מכם הוא נופל · אמר לו יהושע לעכן בבקשה
ממך אל תוציא לעז על הגורלות כי עתידה ארץ ישראל ליחלק בגורל : וכזאת וכזאת עשיתי · פירושו לפניו ואחר בשלל · ורבו׳ ז״ל דרשו כי מעל עכן בשלשה
חרמים שנים בימי משה ואחד בימי יהושע שנ׳ כזאת וכזאת עשיתי והתודה עתה על שלשתן · וי״א בארבע׳ שלשה בימי משה חרמו של כנעני מלך ערד וחרמו
של סיחון ועוג · וחרמו של מדין · בכנעני שכתוב והחרמתי את עריהם ובמדין שכתו׳ בו בזוכו לכן אי אפשר שלא הקדישו מן השלל לה׳ · ואמרו מפני מה לא
נענש בימי משה על שעבר בימי משה · מהם אמרו שלא ענש על הנסתרות עד שעברו ישראל את הירדן · פי׳ לא ענש בגלוי שנ׳ הנסתרות לה׳ אלהינו · ומהם
אמרו כי לא ענש על הנסתרו׳ לעולם שנ׳ עד עולם . ועכשיו שענש על הנסתרות בגלוי לפי שלא היו נסתרות שהרי היו יודעים בניו ובנותיו : אדרת שנער ·
בגד חשוב שנעשה בבבל הנקרא שנער . ובבר׳ רבא אדרת שנער ר׳ חנינ׳ בר׳ יצחק אומר פרפרא בבלאה · ועוד בדברי רז״ל רב אמר איצטלא דמילתא ·
ושמואל אמר סרבלא דכריפתא : האהלי · בשתי ידיעות כמו והחכיו · הערכך · והדומים לו : תחתיה . תחת האדרת : וירוצו האהלה · טעם
וירוצו לשמחה שנגלה עון החרם על מי היה וישראל נקיים . ור״ש כתב טעם וירוצו שלא יקדימו שבט יהודה ויטלום משם כדי להכחיש הגורל : טמונה .
האדרת : לשון זהב אחד . ר״ל שבט זהב שדומה ללשון : ויציקום לפני ה׳ . ויעמידום לפני ה׳ . כדי שיראו׳ אותם כל ישראל וידעו כח החרם ויזהרו מן החמדה
ומן החרם . ורז״ל אמרו ויציקום בא יהושע וחבטן בקרקע לפני המקום אמר רבונו של עולם על אלו תפל רובה של סנהדרי׳ : את עכן בן זרח . סמך אותו
לאבי אביו לקבר כי זרח היה ראש משפחה : ויעלו אותם עמק עכור . היה לו לומר ויורידו . אבל נראה כי היה הר בין המחנה ובין העמק . ואמר
יעלו כנגד ההר . ועל דרך הזה וירד הסלע :
וירבמו

ויאמר יהושע מה עכרתנו יעכרך יהוה ביום הזה וירגמו אתו כל־
ישראל אבן וישרפו אתם באש ויסקלו אתם באבנים : ויקימו עליו
גל־אבנים גדול עד היום הזה וישב יהוה מחרון אפו על־כן קרא שם
ח המקום ההוא עמק עכור עד היום הזה : ויאמר
יהוה אל־יהושע אל־תירא ואל־תחת קח עמך את כל־עם המלחמה
וקום עלה העי ראה נתתי בידך את־מלך העי ואת־עמו ואת־עירו
ואת־ארצו : ועשית לעי ולמלכה כאשר עשית ליריחו ולמלכה
רק־שללה ובהמתה תבזו לכם שים־לך ארב לעיר מאחריה : ויקם
יהושע וכל־עם המלחמה לעלות העי ויבחר יהושע שלשים אלף
איש גבורי החיל וישלחם לילה : ויצו אתם לאמר ראו אתם ארבים
לעיר מאחרי העיר אל־תרחיקו מן־העיר מאד והייתם כלכם נכנים נכונים
: ואני וכל־העם אשר אתי נקרב אל־העיר והיה כי־יצאו לקראתנו
כאשר בראשנה ונסנו לפניהם : ויצאו אחרינו עד התיקנו אותם
מן־העיר כי יאמרו נסים לפנינו כאשר בראשנה ונסנו לפניהם :
ואתם תקמו מהאורב והורשתם את־העיר ונתנה יהוה אלהיכם
בידכם : והיה כתפשכם את־העיר תציתו את־העיר באש כדבר
יהוה תעשו ראו צויתי אתכם : וישלחם יהושע וילכו אל־המארב
וישבו בין בית־אל ובין העי מים לעי וילן יהושע בלילה ההוא בתוך
העם : וישכם יהושע בבקר ויפקד את־העם ויעל הוא וזקני ישראל
לפני העם העי : וכל־העם המלחמה אשר אתו עלו ויגשו ויבאו
נגד העיר ויחנו מצפון לעי והגי בינו ובין העי : ויקח כחמשת ביניו
אלפים איש וישם אותם ארב בין בית־אל ובין העי מים לעיר : אותם
וישמו העם את־כל־המחנה אשר מצפון לעיר ואת־עקבו מים לעיר א
וילך יהושע בלילה ההוא בתוך העמק : ויהי כראות מלך־העי
וימהרו וישכימו ויצאו אנשי־העיר לקראת־ישראל למלחמה הוא
וכל־עמו למועד לפני הערבה והוא לא ידע כי־ארב לו מאחרי
העיר : וינגעו יהושע וכל־ישראל לפניהם וינסו דרך המדבר
: ויזעקו כל־העם אשר בעיר לרדף אחריהם וירדפו אחרי בעי
יהושע וינתקו מן־העיר : ולא־נשאר איש בעי ובית אל
אשר לא־יצאו אחרי ישראל ויעזבו את־העיר פתוחה וירדפו אחרי
ישראל : ויאמר יהוה אל־יהושע
נטה בכידון אשר־בידך אל־העי כי בידך אתננה ויט יהושע בכידון
אשר־בידו אל־העיר : והאורב קם מהרה ממקומו וירוצו כנטות יצו
ידו ויבאו העיר וילכדוה וימהרו ויציתו את־העיר באש : ות

ואמר יהושע מה עכרתנא יעכרינך יי ביומא הדין ורגמו יתיה כל
ישראל באבניא ואוקידו יתהון בנורא בתר דרגימו יתהון באבניא :
ואקימו עלוהי דגור אבנין רב עד יומא הדין ותב יי מתקוף רוגזיה
על כן קרא שמא דאתרא ההוא מישר עכור עד יומא הדין :
ואמר יי ליהושע לא תדחל ולא תתבר דבר עמך
ית כל עמא עבדי קרבא וקום סק לעי חזי דמסרית בידך ית מלכא
דעי וית עמיה וית קרתיה וית ארעיה : ותעביד לעי ולמלכא כמא
דעבדת ליריחו ולמלכא לחוד עדאה ובעירה תבזון לכון אתקן לך
כמנא לקרתא מאחורהא : וקם יהושע וכל עמא עבדי קרבא
למיסק לעי ובחר יהושע תלתין אלפין גברא גיברי חילא ושלחינון
בליליא : ופקיד יתהון למימר חזו דאתון כמנין לקרתא מאחורי
קרתא לא תרחיקון מן קרתא לחדא ותהון כולכון מתקנין :
ואנא וכל עמא דעימי נתקרב לקרתא ויהי ארי יפקון לקדמותנא
כד בקדמיתא וניפוך קדמיהון : ויפקון בתרנא עד דניגד יתהון
מן קרתא ארי יימרון תבירין קדמנא כד בקדמיתא וניפוך קדמיהון :
ואתון תקומון מכמנא ותתרבון ית קרתא וימסרינה יי אלהכון
בידכון : ויהי במיחדכון ית קרתא תדלקון ית קרתא בנורא
כפתגמא דיי תעבדון חזו דפקידית יתכון : ושלחינון יהושע
ואזלו לכמנא ויתיבו בין ביתאל ובין עי מערב לעי ובת יהושע בליליא
ההוא בגו עמא : ואקדים יהושע בצפרא ומני ית עמא וסליק
הוא וסבי ישראל קדם עמא לעי : וכל עמא עבדי קרבא דעימיה
סליקו ואתקרבו ואתו לקבל קרתא ושרו מציפונא לעי וחילתא
בינוהי ובין עי : ודבר כחמשא אלפין גברא ושוי יתהון כמנא
בין ביתאל ובין עי ממערב לעי : ושויאו עמא ית כל משריתא
דמציפונא לקרתא וית כמניה מערב לקרתא ואזל יהושע בליליא
ההיא בגו מישרא : והוה כד חזא מלכא דעי ואוחיאו ואקדימו
ונפקו אינשי קרתא לקדמות ישראל לאגחא קרבא הוא וכל עמיה
לזמנא דימתקן ליה לקדם מישרא ואינון לא ידעין ארי כמנא להון
מאחורי קרתא : ואתברו יהושע וכל ישראל קדמיהון ואפכו
לאורח מדברא : ואיתכנישו כל עמא די בקרתא בעי למרדף
בתריהון ורדפו בתר יהושע ואיתנגידו מן קרתא : ולא אישתאר
אינש בעי ובית אל דלא נפקו בתר ישראל ושבקו ית קרתא
כד פתיחא ורדפו בתר ישראל :
ואמר יי ליהושע ארים ברומחא די בידך על עי ארי בידך אמסרינה
ואדים יהושע ברומחא דבידיה על קרתא : וכמנא קם בפריע
מאתריה ורהטו כד ארים ידיה ועלו לקרתא וכבשוהא ואוחיאו
ואדליקו ית קרתא בנורא : ואיתפניאו

וירגמו · ואחר כך אמר וישרפו ואחר ויסקלו · וכת' ארני אבי ז"ל כי דינם היה בשריפה כמו שכתו' ישרף באש אותו ואת כל אשר לו · ופי' וירגמו אותו כשהיו מוליכין
אותו לשרפה היו רוגמין ומשליכין עליו אבנים מרב כעסם עליו וכשהיו בעמק עכור שרפו אותו ואת כל אשר לו ואחר כן ויסקלו אותו באבני' כשום באבנים והם
שרופים ואחר כן הקימו עליו גל אבנים גדול להיות לאות · ור"ל פירשו וירגמו אותו אבן הוא לבדו וישרפו אותם באש בממונו הכתוב מדבר שכך נאמר לו מפי
הגבורה הנלכד בחרם ישרף באש אותו ואת כל אשר לו אם כן מה תל' וירגמו אותו לפי שבשבת גבב והוציא מיריחו והטמין באהלו ונסקל על חלול שבת ונשרף
על שמעל בחרם · ומנין שבשבת נלכדה יריחו שנאמר ויהי ביום השביעי · וקבלו ר"ל שביעי לימי השבוע כמו שכתבנו : כאשר עשית ליריחו ולמלכה · כי הכל
הרגו לפי חרב : תבוזו לכם · כלומר זאת לא תהיה חרם כמו יריחו אבל תבוזו אותה לכם לכל ברככם שלא יבא תמנה אוצר ה' : התיקנו . פרשו נתק-
ר"ל עד שנתיק אותם מן העיר ברדפם אחרינו : ואתם תקומו מהאורב · שם כמו מהמארב וכמוהו שם בזה המשקל מלרע ואת היותר החרמנו ויטעהו שורק:
והורשתם את העיר · את יושבי העיר תגרשום ותכלום · כתפשכם מקור בכף : כדבר ה' תעשו · שהרי אמר לו כאשר עשית ליריחו ויריחו שרפה באש :
ראו צויתי אתכם · כלומר שתהיו זריזים : וילן יהושע בלילה ההוא בתוך העם . באמצע המחנה לן בלילה ההוא כדי לזרזם כלם להשכים בבקר ולערך
המלחמה : ויפקד · השגיח בהם ונתן עינו עליהם איך הם מוכנים למלחמה : וכל העם המלחמה · חסר הסמיך ומשפטו העם עם המלחמה כמו הארון
הברית : ויקח כחמשת אלפים איש · שיהיו גם כן אורב אולי שם אות' סמוך לעי יותר מן הראשונים : וישימו · האורב והמחנה שמו עצמם וקרבו לעיר
יותר ממה שהיו וכן אומר במלחמת בן הדד על שומרון ויאמר שימו וישימו על העיר : ואת עקבו . כתרגומו וית כמניה כלומר מארבו מן ויעקבני כי המארב
היא ערמה : וילך יהושע בלילה ההוא בתוך העמק · כלומר הלך הוא ואחרים עמו בתוך העמק שהמחנה שם לראות שומרי המחנה אם הם ערים או ישנים
פן יבאו אנשי העי פתאום עליה' והכום : למועד · כתרגומו לזמנא דמתקן ליה כלומר שהכין המלך ואמר בשעת פלונית נהיה מוכנים כלנו לצאת למלחמה :
לפני הערבה · לפני המישור אשר היה את פני העיר : וינגעו · הראו עצמם נגועים ונסים לפניה' וגם הם היו נגועים כי אי אפשר שהיו נסים לפניה' שלא היו
נגועים בהם ואלו לא היו נגועים אלא מראים עצמ' נגועים לכך היה או' ויתנגעו מבנין התפעל כי כן המשפט : דרך המדבר · מקום מרעה הבהמות יקרא
מדבר בין סמוך לעיר בין רחוק מן העיר לפי' אמר ורעו כבשים כדברם כעדר בתוך הדברו והוא מתרג' וינהגו דבר לפי שהרועה נוהג שם המקנה :
ויזעקו · נתקבצו לרדוף אחריהם ולפי שהקבוץ ואסיפת העם הוא על ידי זעקה לפיכך נאמר בזה הלשון : אשר בעי · כן כתי' וקרי בעי והכתוב מורה
שנזעקו כל הנשארים בעיר לרדוף אחריהם והקרי מורה אשר בעי וגבולה וכן כתי' ולא נשאר איש בעי ובביתאל : בכידון · כתרגומו ברמחא ידים מקני'
מו רועות על ידיהם או' כח כתרגומו חילא :

אל הרודף

ויפנו אנשי העי אחריהם ויראו והנה עלה עשן העיר השמימה
ולא היה בהם ידים לנוס הנה והנה והעם הנס המדבר נהפך
אל הרודף: ויהושע וכל ישראל ראו כי לכד הארב את
העיר וכי עלה עשן העיר וישבו ויכו את אנשי העי: ואלה
יצאו מן העיר לקראתם ויהיו לישראל בתוך אלה מזה ואלה מזה
לז ויכו אותם עד בלתי השאיר להם שריד ופליט: ואת מלך
העי תפשו חי ויקרבו אתו אל יהושע: ויהי ככלות ישראל
שם להרג את כל ישבי העי בשדה במדבר אשר רדפום בו ויפלו
כלם לפי חרב עד תמם וישבו כל ישראל העי ויכו אתה לפי חרב
ויהי כל הנפלים ביום ההוא מאיש ועד אשה שנים עשר אלף
כל אנשי העי: ויהושע לא השיב ידו אשר נטה בכידון עד
סא אשר החרים את כל ישבי העי: רק הבהמה ושלל העיר
להם ההיא בזזו להם ישראל כדבר יהוה אשר צוה את יהושע:
בני ישרא וישרף יהושע את העי וישימה תל עולם שממה עד היום הזה:
ת ואת מלך העי תלה על העץ עד עת הערב וכבוא השמש צוה
ויורוד יהושע ויורידו את נבלתו מן העץ וישליכו אותה אל פתח שער
העיר ויקימו עליו גל אבנים גדול עד היום הזה:
אז יבנה יהושע מזבח ליהוה אלהי ישראל בהר עיבל: כאשר
צוה משה עבד יהוה את בני ישראל ככתוב בספר תורת משה
מזבח אבנים שלמות אשר לא הניף עליהן ברזל ויעלו עליו עלות
את ליהוה ויזבחו שלמים: ויכתב שם על האבנים את משנה תורת
משה אשר כתב לפני בני ישראל: וכל ישראל וזקניו ושטרים
טו ושפטיו עמדים מזה ומזה לארון נגד הכהנים הלוים נשאי ארון
ברית יהוה כגר כאזרח חציו אל מול הר גרזים והחציו אל מול
סא הר עיבל כאשר צוה משה עבד יהוה לברך את העם ישראל
בספר בראשנה: ואחרי כן קרא את כל דברי התורה הברכה
משה והקללה ככל הכתוב בספר התורה: לא היה דבר מכל אשר צוה
ט משה אשר לא קרא יהושע נגד כל קהל ישראל והנשים והטף והגר
ט ההלך בקרבם: ויהי כשמע כל המלכים אשר
בעבר הירדן בהר ובשפלה ובכל חוף הים הגדול אל מול הלבנון

ואתפניאו אינשי עי לאחוריהון וחזו והא סליק תננא דקרתא לצית
שמיא ולא הוה בהון חילא למערקלכא ולכא ועמא דאפיך למדברא
איתחזר על רדיפא: ויהושע וכל ישראל חזו ארי כבש כמנא ית
קרתא וארי סליק תננא דקרתא ותבו ומחו ית אינשי עי: ואילין
נפקו מן קרתא לקדמותהון והוו לישראל במציעין אילין מכא ואילין
מכא ומחו יתהון עד דלא אישתאר להון שאר ומשיזב: וית מלכא
דעי אחדו כד חי וקריבו יתיה לות יהושע: והוה כד שיצי
ישראל לקטלא ית כל יתבי עי בחקלא במדברא די רדפונון ביה
ואיתקטלו כולהון לפתגם דחרב עד דשלימו ותבו כל ישראל לעי
ומחו יתה לפתגם דחרב: והוו כל דאיתקטלו ביומא ההוא מגבר
ועד איתתא תרי עשר אלפין כל אינשי עי: ויהושע לא אתיב ידיה
דארים ברומחא עד דגמר ית כל יתבי עי: לחוד בעירא ועדי קרתא
ההיא בזו להון בני ישראל כפתגמא דייי דפקיד ית יהושע: ואוקיד
יהושע ית עי ושויה תל חריב לעלם לצדו עד יומא הדין: וית מלכא
דעי צלב על צליבא עד עידן רמשא ובמיעל שמשא פקיד יהושע
ואחיתו ית נבלתיה מן צליבא ורמו יתיה במעלנא דתרע קרתא
ואקימו עלוהי דגור אבנין רב עד יומא הדין: בכין בנא
יהושע מדבחא קדם ייי אלהא דישראל בטורא דעיבל: כמא דפקיד
משה עבדא דייי ית בני ישראל כמא דכתיב בספר אוריתא דמשה
מדבח אבנין שלמין דלא איתרם עליהון ברזלא ואסיקו עלוהי עלון
קדם ייי ונכיסו ניכסת קודשין: וכתב תמן על אבניא ית פרשגן
אוריתא דמשה דכתב קדם בני ישראל: וכל ישראל וסבוהי
וסרכוהי ודיינוהי קיימין מיכא ומיכא לארונא קדם כהניא ליואי
נטלי ארונא דקיימא דייי כגיורא כיציבא פלגיהון לקבל טורא דגריזין
ופלגיהון לקביל טורא דעיבל כמא דפקיד משה עבדא דייי לברכא ית
עמא ישראל בקדמיתא: ובתר כן קרא ית כל פתגמי אוריתא
ברכן ולוטין ככל דכתיב בספרא דאוריתא: לא הוה פתגמא
מכל די פקיד משה דלא קרא יהושע קדם כל קהלא דישראל ונשיא
וטפלא וגיורא דאזלין ביניהון:
והוה כד שמעו כל מלכיא די בעיברא דירדנא בטורא ובשפלת ובכל
ספר ימא רבא די לקביל ליבנן חיתאי

אל הרודף· ישראל שהיו נסים אל המדבר נהפך אל אנשי העי שהיו רודפים אותם: בשדה במדבר· השדה כולל מקום זרע העבוד ומקום מרעה הבהמות גם כן לפי' פי' במדבר אשר רדפום בו· ובבא השמש· כמו שכתו' לא תלין נבלתו על העץ ועל כל הנתלה בארץ ישראל מצות הכתו': אז יבנה. אז כשעברו את הירדן· ואין מוקדם ומאוחר בתורה כי כן כתו' בספר תורת משה· והיה ביום אשר תעברו את הירדן וגו'· והקמות לך אבנים גדולות ושדת אותם בשיד ובנית שם מזבח וגו'· ואז הותרו הבמות כל זמן שהיו בגלגל· וכן אמרו רבותינו ז"ל בו ביום עברו את הירדן ובאו להר גריזים ולהר עיבל והביאו את האבנים ושדום בשיד וכתבו עליהם את כל דברי התורה ובנו מזבח והעלו עולו' ושלמים ואכלו ושתו ושמחו ובירכו וקללו וקפלו את האבנים ולנו· ואמרו אין הבמה כתרת אלא על ידי נביא שנאמר אז יבנה יהושע· ומלת יבנה עתיד במקום עבר· ויבא זה עם קשר מלת אז בהרבה מקומות כמו אז ישיר משה אז ישיר ישראל אז יבדיל משה אז ידבר יהושע אז יבנה שלמה אז תבאנה אז יקהל שלמה: את משנה תורת משה· מן ומשנת' לבניך אעפ"שאינו משרשו. ופירושו שנון התורה ופירושה על דרך כלל· וכתב רבינו סעדיה ז"ל כי כתבו בהם מספר המצות כמו שהן כתובות בהלכות ובאזהרות· ויפה אמר כי לא יתכן שכתבו בהם כל התורה רק הנורך דרך כלל· ונחלקו רבותי' ז"ל מהם אמרו על גבי האבנים כתבוה ואחר"כ שדו אות' בשיד ומהם אמרו מתחלה שדו את האבנים וכתבו התורה על גבי השיד· ואמרו כי בשבעים לשון כתבו אותם דברי התורה כמו שכ' בתורה באר היטב כדי שיבינו אותם כל עם ולשון שירצו אותם: חציו· ששה שבטי' עלו להר גריזים שמעון ולוי ויהודה ויששכר ויוסף ובנימן· וששה להר עיבל ראובן גד ואשר וזבולון דן ונפתלי· והכהני' והלוי' והארון עומדי' למטה· הכהנים מקיפים את הארון והלוים מקיפים את הכהנים וישראל מזה ומזה הפכו הלוים פניהם כלפי הר גריזים ופתחו בברכה שנאמר לברך את העם ישראל בראשונה· וכך הוא מפורש בתורה את הברכה על הר גריזים ואת הקללה על הר עיבל והיה אם שמוע תחלה ואחרי כן והיה אם לא תשמע· ופתחו ואמרו ברוך האיש אשר לא יעש' פסל ומסכה וגו' ואלו ואלו עונין אמן· הפכו פניהם כלפי הר עיבל ופתחו בקללה ארור האיש אשר יעשה פסל וגו' ואלו ואלו עונין אמן עד שגומרין כסדר הזה ברכות וקללות· כך סדרו רבותי' ז"ל והקשו ואמרו איך אנו אומרי' כי הלוים היו למטה והלא לוי למעלה שהרי היה הוא אחד מן השש' שבטי' שהיו בהר גריזים· ופירשו כי זקני כהונה ולויה למטה והשאר למעלה· ומהם אמרו כל הראוי לשירות למטה והשאר למעלה: והחציו· כמו האהלי הערכך והדומים להם שבאו בשתי ידיעות· ורבותינו ז"ל דרשו בו כי בא ההא" למעט כי מעטים היו במספר החצי של הר עיבל מהחצי של הר גריזי'· ואעפ"י שלוי למטה מפני שהיה יוסף עמהם שנ' בהם ואנכי עם רב וגו'·ומה שאמר אל מול הר גריזי' אל מול הר עיב' שלא עמדו על ההר אלא בשפוע ההר· ובהר גריזי' ובהר עיבל יש מחלוקת בדברי רבותינו ז"ל הלא המה בעבר הירדן מעבר הירדן ואילך דברי ר' יהודה· אחרי דרך מבוא השמש מקו' שהחמה זורחת אצל אלוני מורה· ואומר להלן ויעבור אברם בארץ עד מקום שכם עד אלון מורה מה אלון האמור להלן שכם אף אלון מורה האמור כאן שכם וזהו הר גריזים והר עיבל שבין הכותיים· ר' אליעזר או' לא זהו הר גריזים והר עיבל שבין הכותיים הלא המה בעבר הירדן סמוך לירדן דרך מבוא השמש מקום שהחמה שוקעת בארץ הכנעני והלא אינה אלא ארץ חוי היושב בערבה והלא בין הרים וגבעות הן יושבין מול הגלגל והלא לא ראו את הגלגל· ובירושלמי לדברי ר' אליעזר מהו הר גריזים והר עיבל שתי גבשושיות עשו לאחד קראו הר גריזים ולאחד קראו הר עיבל: ואחרי כן· הברכה והקלל' הוא שאמרו ברוך האיש ארור האיש· או פירושו והיה אם שמוע תשמע והיה אם לא תשמע: לא היה· דבר נראה מהפסו' כי אחר שקראו הלוים הברכה והקללה פתח יהושע וקרא באזניהם כל המצות מצות עשה ומצות לא תעשה: והגר ההולך בקרבם· כמו שכתוב בתורה בפרשת הקהל· וגרך אשר בשעריך· ואמר ההולך· שהיו מתגיירין מן האומות בכל מסעיהם מפני הנפלאות אשר היו שומעים ורואים: פה אחד·

החתי והאמרי הכנעני הפרזי החוי והיבוסי : ויתקבצו יחדו
להלחם עם יהושע ועם ישראל פה אחד : וישבי גבעון שמעו
את אשר עשה יהושע ליריחו ולעי : ויעשו גם המה בערמה וילכו
ויצטירו ויקחו שקים בלים לחמוריהם ונאדות יין בלים ומבקעים
ומצררים : ונעלות בלות ומטלאות ברגליהם ושלמות בלות
עליהם וכל לחם צידם יבש היה נקדים : וילכו אל יהושע אל
המחנה הגלגל ויאמרו אליו ואל איש ישראל מארץ רחוקה
באנו ועתה כרתו לנו ברית : ויאמרו איש ישראל אל החוי אולי
בקרבי אתה יושב ואיך אכרת לך ברית : ויאמרו אל יהושע עבדיך אמר
אנחנו ויאמר אליהם יהושע מי אתם ומאין תבאו : ויאמרו אליו כרת
מארץ רחוקה מאד באו עבדיך לשם יהוה אלהיך כי שמענו שמעו
ואת כל אשר עשה במצרים : ואת כל אשר עשה לשני מלכי
האמרי אשר בעבר הירדן לסיחון מלך חשבון ולעוג מלך הבשן
אשר בעשתרת : ויאמרו אלינו זקינינו וכל ישבי ארצנו זקנינו
לאמר קחו בידכם צידה לדרך ולכו לקראתם ואמרתם אליהם
עבדיכם אנחנו ועתה כרתו לנו ברית : זה לחמנו חם
הצטידנו אתו מבתינו ביום צאתנו ללכת אליכם ועתה הנה
יבש והיה נקדים : ואלה נאדות היין אשר מלאנו חדשים
והנה התבקעו ואלה שלמותינו ונעלינו בלו מרב הדרך מאד :
ויקחו האנשים מצידם ואת פי יהוה לא שאלו : ויעש להם יהושע
שלום ויכרת להם ברית לחיותם וישבעו להם נשיאי העדה : ויהי
מקצה שלשת ימים אחרי אשר כרתו להם ברית וישמעו כי קרבים קרובים
הם אליו ובקרבו הם ישבים : ויסעו בני ישראל ויבאו אל עריהם
ביום השלישי ועריהם גבעון והכפירה ובארות וקרית יערים :

חיתאי ואמוראי כנענאי ופריזאי חואי ויבוסאי : ואיתכנשו כחדא
לאגחא קרבא עם יהושע ועם ישראל סיעא חדא : ויתבי גבעון
שמעו ית די עבד יהושע ליריחו ולעי : ועבדו אף אינון בחכמה
ואזדודו ונסיבו סקין בלן לחמריהון וזיקין דחמר בלן ומבזעין
ומצוררין : ומסנן בלן ומרקען בריגליהון וכסותא בליא עליהון וכל
לחם זוודיהון יביש הוה כיסנין : ואזלו לות יהושע למשריתא לגלגלא
ואמרו ליה ולאינש ישראל מארעא רחיקא אתינא וכען גזורו לנא
קיים : ואמרו אינש ישראל לחיואה דילמא בינגא אתון יתבין ואיכדין
נגזר לכון קיים : ואמרו ליהושע עבדך אנחנא ואמר להון יהושע
מנן אתון ומנן אתיתון : ואמרו ליה מארעא רחיקא לחדא אתו
עבדך לשמא דיי אלהך ארי שמענא ית שמע גבורתיה ית כל דעבד
במצרים : וית כל דעבד לתרין מלכי אמוראי די בעיברא דירדנא
לסיחון מלכא דחשבון ולעוג מלכא דמתנן דבעשתרות : ואמרו
לנא סבנא וכל יתבי ארענא למימר סבו בידכון זוודין לאורחא ואזילו
לקדמותהון ותימרון להון עבדיכון אנחנא וכען גזורו לנא קיים :
דין לחמנא כד חמים איזדוונא יתיה מבתנא ביום מפקנא למיתי
לותכון וכען הא יביש והוה כיסנין : ואילין זיקין דחמר די מלינא כד
חדתין והא איתבזעו ואילין תותבנא ומסננא בליאו מסגי אורחא
לחדא : וקבילו גבריא לפיתגמיהון ואולפן מן קדם יי לא תבעו :
ועבד להון יהושע שלם וגזר להון קיים לקיימא יתהון וקיימו להון
רברבי כנישתא : והוה מסוף תלתא יומין בתר דגזרו להון קיים
ושמעו ארי קריבין אינון ליה וביניהון אינון יתבין : ונטלו בני ישראל
ואתו לקרויהון ביומא תליתאה וקרויהון גבעון וכפירה ובארות
וקרית יערים : ולא מחונון

פה אחד · בהסכמה אחת ועצה אחת · ועל הדרך הזה ת' סיעא חדא ולא פירש הקבוץ הזה עד שספר מעש' יושבי גבעון כי בעבורם התקבצו כמו שמספר למטה : גם המה · דרשו בו לרבות על בני יעקב שבאו להם במרמה כמו שאומר במרמה וידברו והם היו חוי · ויש לפרש גם לרבות על בני יריחו ועי כי הם עשו עם בני ישראל להשמר מהם כמו יריחו סוגרת ומסוגרת · או להלחם עמהם כמו עי והם עשו גם כן אבל בערמה באו אליהם להשלים עמהם · ויש לפרש עוד גם לרבות על ערמת ישראל לפי מחשבת החוי כי הם חשבו כי בערמה הכו ישראל יריחו ועי שסלחו להם להשלים כדי שלא ישמרו מהם ואחר כך הכום והם באו להם בערמה אעפ"י שהם בעצמם ידעו כי סופם לגלו' להם ערמתם חשבו אחרי שיכרתו לכו ברית לא יעברו על בריתם אעפ"י שיתגלה להם הערמה אחר כן : ויצטירו · עשו עצמם צירים ומלאכים באים מארץ רחוקה · ונון התמה שתירגם אותו יונתן כמו בדלת איזדודו מן צדה שתרגמו זוודין : נקודים · ת' כסנין · ודברי רבותינו ז"ל פת הבאה בכסנין והוא פת עושין אותו כעכין יבשין וכוססין אותו בבית המשת' · ועוד מפרשי' אותו מענין נקוד וטלוא כלומר מעופש היה והלחם המעופש הוא נקודים כי יש בלחם אדום וירוק ושחור כנקודים נקודים : ויאמרו · כן כתי' וקרי ויאמר והכתי' על הפרט והקרי על הכלל כמו שאמר איש ישראל : אל החוי · שבני חוי היו גבעון והערים הסמוכות להם שהיו בזאת העצה · ובדרש מה הוא החוי וכי חוים היו אלא שעשו מעשה חויא פי' נחש כלומר שרמו את ישראל כמו הנחש שרמה את חוה : אולי בקרבי אתה יושב · שאם היו יודעין שהם מארץ כנען היו אסורים לכרו' להם ברית שנאמר לא תכרת להם ברית והברית הוא שיהיו בשלום עמם ולא יהיו עבדי' להם ומקבלים מצותם וזה אסרה התורה ואעפ"י שכולם אם היו משלימים היו מקבלים אותם כמו שכתוב לא היתה עיר אשר השלימה אל בני ישראל בלתי החוי יושבי גבעון מכלל שאם השלימו היו מקבלים אותם כן הוא אבל בתנאי שיכריתו ע"ז מארצם ושיקבלו עליהם שבע מצות שהוזהר בהם אדם הראשון כמו שאמר הכתוב פן יחטיאו אותך לי משמע כל זמן שהם בחטא ואינם מתקיימי' ז' מצות שחייבים בהם בני נח אסור להניחם לשבת בארץ אבל מצוה להחרימם ושלא לחיות מהם נשמה ואם היו משלימים ועוקרים ע"ז ומקבלים שבע מצות צריך עוד שיהיו למס ויהיו עובדי' לישראל ונכבשים תחת ידיהם כמו שהוא אומר יהיו לך למס ועבדוך וכן אמר בשלמה מלך ישראל כל העם הנותר מן האמורי החתי והפרזי החוי והיבוסי ויעלם שלמה למס עובד עד היום הזה · אכ"מ מה בין שאר אומות לשבעה עממים · יש ביניהם זה הדבר כי שאר האומות אם היו עושין מלחמה ולא רצו להשלים היו הורגים כל זכר בהם והנשים והטף היו בוזזים להם ומחיים אותם לעבדים אבל בשבע אומות אם לא רצו להשלים היה מצוה שלא לחיות מהם כל נשמה שנאמר רק מהעמים לא תחיה כל נשמה · ולכל האומות קוראים להם שלום תחלה שנאמר וקראת אליה לשלום ואפי' שבע אומות בכלל חוץ מעמון ומואב שנאמר לא תדרוש שלומם וטובתם אכ"מ אחר שהשלימו יושבי גבעון למה לא היו הורגים אותם בני ישראל לפי שהטעו אותם וכרתו להם ברית בטעות והיה בדין להרגם אם לא היה בדבר חלול השם מפני השבועה כי אעפ"י שהיתה השבועה בטעות אם לא יקיימום היה בדבר חלול השם כי רבים ישמעו בשבועה ולא ישמעו בטעות ובעת השבועה לא הזכירו תנאי בשבועה ולפי שהטעו אותם הקנו בעבודתם ולא הניחום שיהיו למס עובד בלבד אלא שיהיו חוטבי עצים ושואבי מים לעדה · ויש מרבותי' ז"ל שאמרו כי נדר או שבועה שנעשה ברבים אין לו היתר · ולמדו זה הדבר מדבר הגבעונים שלא הכום בעבור שנשבעו להם · והחולקים עליהם אמרו כי בדבר הגבעונים לא חלה השבועה עליהם כלל שהרי מוטעים היו ומה שלא הרגום מפני קדוש השם שיאמרו העולם כמה חמורה עליהם שבועת ה' כי אפילו נשבעית בטעות לא יעברו עליה · והפסוקים מוכיחים כדברי מי שאמר כי מפני שנשבעית השבועה ברבים אין לה היתר שהרי אמרו הנשיאים ולא יהיה עלינו קצף על השבועה · ואם לא היה בדבר אלא מפני קדוש השם מה קצף היה בזה · ואמרו רבותי' ז"ל שלשה כתבים שלח יהושע בכניסתן לארץ · שלא להם מי שרוצה להשלים יבא וישלים · וחזר ושלח להם מי שרוצה לעשות מלחמה יעשה מלחמה · ושלח להם מי שרוצה לפנות יפנה · מי שהאמין בהקב"ה והרד לדבריו הלך לו לאפריקי · ואמרו בדרש כי הכנעני הוא שפנה ומפני זה זכה [illegible] לארץ ישראל ארץ כנען על שמו וזכה לארץ טובה שהיא אפריקי · ויש אומרים כי הפרזי פנה לפניהם והלך לו אם כן למה הורכו יושבי גבעון [illegible] יקבלו השלום לפי שיהושע שלח בכלל לכלם ויושבי גבעון חשבו הלא גם שלח ליריחו ולעי להשלים והנה הכה אותם אולי לא יקום הבטחתו [illegible] הארץ הזאת ובתומה הוא שולח להם להשלים כדי שלא ישמרו מהם לפי' עשו גם המה בערמה ואמרו כי מארץ רחוק' הם כדי שיכרתו להם ברי' : [illegible] נכת' ב"ו המסך בין הקוף" והנון שלא כמנהג · ובדרש אר"י יוחנן זקיני [illegible] זקני אשמאי היו : הצטידנו אותו · לשון ספוק מזון מן צדה לדרך · ופי' לקחנו אותו מבתינו להצטיד בו הדרך : ויקחו · יש מפרשים אותו כמו [illegible] לקח טוב כלומר למדו והבינו מצידם שהיה יבש כי אמת אמרו [illegible] לפר' ויקחו כמשמעו [illegible] ונצידם ואכלו ממנו בברית כדי שיבטחו בהם · ות' וקבילו גבריא לפי פתגמיהון :
והחיה

ולא הכום בני ישראל כי נשבעו להם נשיאי העדה ביהוה אלהי
ישראל וילנו כל העדה על הנשיאים : ויאמרו כל הנשיאים
אל כל העדה אנחנו נשבענו להם ביהוה אלהי ישראל ועתה לא
נוכל לנגע בהם : זאת נעשה להם והחיה אותם ולא יהיה עלינו קצף אתם
על השבועה אשר נשבענו להם : ויאמרו אליהם הנשיאים יחיו
ויהיו חטבי עצים ושאבי מים לכל העדה כאשר דברו להם ה
הנשיאים : ויקרא להם יהושע וידבר אליהם לאמר למה רמיתם אלהים
אתנו לאמר רחוקים אנחנו מכם מאד ואתם בקרבנו ישבים :
ועתה ארורים אתם ולא יכרת מכם עבד וחטבי עצים ושאבי מים
לבית אלהי : ויענו את יהושע ויאמרו כי הגד הגד לעבדיך את
אשר צוה יהוה אלהיך את משה עבדו לתת לכם את כל הארץ
ולהשמיד את כל ישבי הארץ מפניכם ונירא מאד לנפשתינו
מפניכם ונעשה את הדבר הזה : ועתה הננו בידך כטוב וכישר
בעיניך לעשות לנו עשה : ויעש להם כן ויצל אותם מיד בני ישראל אתם
ולא הרגום : ויתנם יהושע ביום ההוא חטבי עצים ושאבי מים
לעדה ולמזבח יהוה עד היום הזה אל המקום אשר יבחר :

ויהי כשמע אדני צדק מלך ירושלם כי לכד
יהושע את העי ויחרימה כאשר עשה ליריחו ולמלכה כן ע
עשה לעי ולמלכה וכי השלימו ישבי גבעון את ישראל ויהיו
בקרבם : ויראו מאד כי עיר גדולה גבעון כאחת ערי הממלכה
וכי היא גדולה מן העי וכל אנשיה גברים : וישלח אדני צדק מלך
ירושלם אל הוהם מלך חברון ואל פראם מלך ירמות ואל יפיע
מלך לכיש ואל דביר מלך עגלון לאמר : עלו אלי ועזרני ונכה
את גבעון כי השלימה את יהושע ואת בני ישראל : ויאספו
ויעלו חמשת מלכי האמרי מלך ירושלם מלך חברון מלך ירמות
מלך לכיש מלך עגלון הם וכל מחניהם ויחנו על גבעון וילחמו
עליה : וישלחו אנשי גבעון אל יהושע אל המחנה הגלגלה
לאמר אל תרף ידיך מעבדיך עלה אלינו מהרה והושיעה לנו ועזרנו
כי נקבצו אלינו כל מלכי האמרי ישבי ההר : ויעל יהושע מן
הגלגל הוא וכל עם המלחמה עמו וכל גבורי החיל :

ויאמר יהוה אל יהושע אל תירא מהם כי בידך
נתתים לא יעמד איש מהם בפניך : ויבא אליהם יהושע
פתאם כל הלילה עלה מן הגלגל : ויהמם יהוה לפני ישראל
ויכם מכה גדולה בגבעון וירדפם דרך מעלה בית חורן ויכם עד
עזקה ועד מקדה : ויהי בנסם מפני ישראל הם במורד בית
חורן ויהוה השליך עליהם אבנים גדלות מן השמים עד עזקה
וימתו רבים אשר מתו באבני הברד מאשר הרגו בני ישראל בחרב :

אז ידבר יהושע ליהוה ביום תת יהוה את
האמרי לפני בני ישראל ויאמר לעיני ישראל שמש בגבעון דום

ולא מחונון בני ישראל ארי קיימו להון רברבי כנישתא במימרא דיי
אלהא דישראל ואתרעמו כל כנישתא על רברביא : ואמרו כל רברביא
לכל כנישתא אנחנא קיימנא להון במימרא דיי אלהא דישראל וכען
לא ניכול לאנזקא להון : דא נעביד להון ונקיים יתהון ולא יהי
עלנא רוגזא על קיימא די קיימנא להון : ואמרו להון רברביא ייחון
ויהון לקטי אעין ומלן מיא לכל כנישתא כמא די מלילו בהון רברביא :
וקרא להון יהושע ומליל עמהון למימר למא שקרתון בנא למימר
רחיקין אנחנא מנכון לחדא ואתון ביננא יתבין : וכען ליטין אתון
ולא יפסקון מנכון עבדין ולקטי אעין ומלן מיא לבית מקדשא דאלהי
: אתיבו ית יהושע ואמרו ארי אתחואה אתחוא לעבדך ית דפקיד
יי אלהך ית משה עבדיה למתן לכון ית כל ארעא ולשיצאה ית כל
ארעא ולשיצאה ית כל יתבי ארעא מן קדמיכון ודחילנא לחדא
לנפשתנא מן קדמיכון ועבדנא ית פתגמא הדין : וכען הא אנחנא
מסירין בידך כמא דתקין וכמא דכשר בעינך למעבד לנא עביד :
ועבד להון כן ושזיב יתהון מיד בני ישראל ולא קטלינון : ומנינון
יהושע בעדנא ההיא לקוטי אעין ומלן מיא לכנישתא ולמדבחא דיי
עד יומא הדין לאתרא די יתרעי : והות כד שמע אדוני
צדק מלכא דירושלם ארי כבש יהושע ית עי וגמרה כמא דעבד ליריחו
ולמלכא כן עבד לעי ולמלכא וארי אשלימו יתבי גבעון עם ישראל
והוו ביניהון : ודחילו לחדא ארי קרתא רבתא גבעון כחדא מקרוי
מלכותא וארי היא רבה מן עי וכל גברהא גיברין : ושלח אדוני צדק
מלכא דירושלם לות הוהם מלכא דחברון ולות פראם מלכא דירמות
ולות יפיע מלכא דלכיש ולות דביר מלכא דעגלון למימר : סקו לותי
וסעדוני ונמחיית יתבי גבעון ארי אשלימת עם יהושע ועם בני
ישראל : ואיתכנישו וסליקו חמשא מלכי אמוראה מלכא דירושלם
מלכא דחברון מלכא דירמות מלכא דלכיש מלכא דעגלון אינון וכל
משריתהון ושרו על גבעון ואגיחו קרבא עלה : ושלחו אינשי
גבעון לות יהושע למשריתא לגלגלא למימר לא תרשל ידך מעבדך
סק לותנא בפריע ופרוק לנא וסעדנא ארי איתכנשו עלנא כל
מלכי אמוראה יתבי טורא : וסליק יהושע מן גלגלא הוא וכל עבדי
קרבא עימיה וכל גיבורי חילא :
ואמר יי ליהושע לא תדחל מנהון ארי בידך מסרתינון ולא יתעתד
אינש מנהון קדמך : ואתא לותהון יהושע בתכיף כל ליליא
סליק מן גלגלא : ותברינון יי קדם ישראל ומחונון מחתא רבא
בגבעון ורדפינון באורח מסקנא דבית חורון ומחונון עד עזקה ועד
מקדה : והוה במיפכהון מן קדם ישראל אינון במחתנא דבית
חורון ומן קדם יי אתרמיאה עליהון אבנין רברבן מן שמיא עד
דאתו לעזקה ומיתו סגיאין דמיתו באבני ברדא מדקטילו בני ישראל
בחרבא : בכן שבח יהושע קדם יי ביומא דמסר יי ית
אמוראה קדם בני ישראל ואמר לעיני ישראל שמשא בגבעון אוריך :
וסיהרא

והחיה אותם. מקור יחיו: ויהיו חוטבי עצים ושואבי מי' לכל העדה. זה מקרא קצר כי הנשיאים אמרו יחיו ויהיו חוטבי עצים ושואבי מים והמקרא אחז דרך קצרה ואמר ויהיו בפתח הוי"ו לשון עבר ויהיו כאשר דברו להם הנשיאים. וזה מעיד כי כן אמרו להם הנשיאים. ומה שאמרו הם לכל העדה ויהושע אמר להם לבית אלהי אף כי כל זמן שהיו העדה במחנה עד שלא נחלקה הארץ היו חוטבי עצים ושואבי מים לעדה אבל לאחר שנחלקה הארץ והיו ישראל בעירו ובנחלתו נשארו הם חוטבי עצים ושואבי מים לבית אלהי' בגלגל ובשילה ובנוב ובגבעון ובית עולמים כמו שאמר אל המקום אשר יבחר. ואמרו רבותי' ז"ל כי כיון שכנס יהושע חוטבי עצים ושואבי מים גזר עליהם שלא יבאו בקהל כלומר שלא יתחתנו ישראל בהם ותלה אסורן בזמן שבית המקדש קיים שהדי אמר לבית אלהי. והיו כל זמן שבית המקדש קיים בא דוד וגזר עליהם לעולם. וכן כתוב בספר עזרא ומן הנתינים שנתן דוד והשרים לעבודת הלוים: ונעשה את הדבר הזה. בצרי' שלא כמנהג. וכבר כתבנו הדומים להם בספר מכלל: ועתה הננו בידך. קל ובשוא' הנון הראשונה: אדני צדק. כל מלכי ירושלם היו נקראים בזמן ההוא מלכי צדק או אדני צדק או אבני צדק כמו שנאמר ומלכי צדק מלך שלם הוא ירושלם כמו שכתוב ויהי בשלם סכו. [illegible] בעבור [illegible] ושלם שהוא מקום צדק: אז ידבר יהושע. תי' בכן שבח יהושע. ויתכן כי אחר התפלה היתה השיר' והשירה לא הזכיר. או [illegible] וידום [illegible] והתפלה היא ויאמר לעיני ישראל שמש בגבעון דום. וכן זוכר אותה בדרש זו השירה במנין עשר שירות. ולשון ידבר מורה על שירה לא על תפלה. כמו וידבר דוד לה' את דברי השירה ויאמר בתפלתו לעיני כל ישראל שמש בגבעון דום כלומר הפלא הזה יראה היום לעיני ישראל. או לעיני ישראל דבק עם ויאמר כלומר התפלה הזאת אמרה בקול לפני ישראל. ופי' דום המתן כמו דמו עד הגיענו אליכם. כלומר שיעמוד גלגל השמש במהיותו ולא ירוץ כמשפטו: וירח בעמק

וירום וירח בעמק אילון : וידם השמש וירח עמד עד יקם גוי איביו הלא
היא כתובה על ספר הישר ויעמד השמש בחצי השמים ולא אץ
לבוא כיום תמים: ולא היה כיום ההוא לפניו ואחריו לשמע יהוה בקול
איש כי יהוה נלחם לישראל: וישב יהושע וכל ישראל עמו
אל המחנה הגלגלה : וינסו חמשת המלכים האלה ויחבאו במערה
בם במקדה : ויגד ליהושע לאמר נמצאו חמשת המלכים נחבאים
במערה במקדה : ויאמר יהושע גלו אבנים גדלות אל פי המערה
והפקידו עליה אנשים לשמרם : ואתם אל תעמדו רדפו אחרי
איביכם וזנבתם אותם אל תתנום לבוא אל עריהם כי נתנם יהוה
אלהיכם בידכם : ויהי ככלות יהושע ובני ישראל להכותם מכה
גדולה מאד עד תמם והשרידים שרדו מהם ויבאו אל ערי המבצר :
: וישבו כל העם אל המחנה אל יהושע מקדה בשלום לא חרץ
לבני ישראל לאיש את לשנו : ויאמר יהושע פתחו את פי המערה
והוציאו אלי את חמשת המלכים האלה מן המערה : ויעשו
ויצאו כן ויוציאו אליו את חמשת המלכים האלה מן המערה את מלך י
ירושלם את מלך חברון את מלך ירמות את מלך לכיש את מלך
עגלון : ויהי כהוציאם את המלכים האלה אל יהושע ויקרא
יהושע אל כל איש ישראל ויאמר אל קציני אנשי המלחמה ההלכוא
אתו קרבו שימו את רגליכם על צוארי המלכים האלה ויקרבו ז
וישימו את רגליהם על צואריהם : ויאמר אליהם יהושע אל
תיראו ואל תחתו חזקו ואמצו כי ככה יעשה יהוה לכל איביכם אשר
אתם נלחמים אותם : ויכם יהושע אחרי כן וימיתם ויתלם על
חמשה עצים ויהיו תלוים על העצים עד הערב : ויהי לעת בוא
השמש צוה יהושע וירידום מעל העצים וישלכם אל המערה
אשר נחבאו שם וישימו אבנים גדלות על פי המערה עד עצם היום
הזה : ואת מקדה לכד יהושע ביום ההוא
ים ויכה לפי חרב ואת מלכה החרם אותם ואת כל הנפש אשר בה לא
אותה השאיר שריד ויעש למלך מקדה כאשר עשה למלך יריחו :
ויעבר יהושע וכל ישראל עמו ממקדה לבנה
וילחם עם לבנה : ויתן יהוה גם אותה ביד ישראל ואת מלכה
ויכה לפי חרב ואת כל הנפש אשר בה לא השאיר בה שריד ויעש
למלכה כאשר עשה למלך יריחו :

וסיהרא במישר אילון : ואוריך שמשא וסיהרא קם עד דאתפרע
עמא ישראל מבעלי דבביהון הלא היא כתיבא על ספרא דאוריתא
וקם שמשא בפלגות שמיא ולא דחק למיעל כיום שלים : ולא הוה
כיומא ההוא קדמוהי ובתרוהי דאיתקבילת קדם יי צלות אינש ארי
במימרי יי אגיח קרבא לישראל : ותב יהושע
וכל ישראל עימיה למשריתא לגלגלא : ואפכו חמשא מלכיא האילין
ואטמרו במערתא במקדה : ואיתחואה ליהושע למימר אשתכחו
חמשא מלכיא טמירין במערתא במקדה : ואמר יהושע קריבו
אבנין רברבין קדם פומא דמערתא ומנו עלה גברין למטרהון :
ואתון לא תקומון רדופו בתר בעלי דבביכון ותרבקון יתהון לא
תשבקינון למיעל לקירויהון ארי מסרינון יי אלהכון בידכון : והוה
כד שיצי יהושע ובני ישראל לממחיהון מחתא רבתא לחדא עד דש
דשלימו ומשיזביא אשתזיבו מנהון ועלו לקרוין כריכן : ותבו כל
עמא למשריתא לות יהושע למקדה בשלם לא הוה ניזקא לבני
ישראל למרחק גבר ית נפשיה : ואמר יהושע פתחו ית פומא
דמערתא ואפיקו לותיה ית חמשא מלכיא האילין מן מערתא : ועבדו
כן ואפיקו לותיה ית חמשא מלכיא האילין מן מערתא ית מלכא
דירושלם ית מלכא דחברון ית מלכא דירמות ית מלכא דלכיש ית מלכא דעגלון : והוה כד אפיקו ית
מלכיא האילין לות יהושע וקרא יהושע לכל אינש ישראל ואמר
לשילטוני גברי מגיחי קרבא דאזלו עימיה קריבו שוו ית ריגליכון על
צוארי מלכיא האילין וקריבו ושויאו ית רגליהון על צואריהון :
ואמר להון יהושע לא תדחלון ולא תתברון תקיפו ועלמו אריכדין
יעביד יי לכל בעלי דבביכון דאתון מגיחין קרבא בהון : ומחינון
יהושע בתר כן וקטלינון וצליבינון על חמשא צליבין והוו צליבין על
צליביא עד רמשא : והוה לעידן מיעל שמשא פקיד יהושע ואחתונון
מעל צליביא ורמונון למערתא דאטמרו תמן ושויאו אבנין רברבן
על פומא דמערתא עד כרן יומא הדין : וית מקדה כבש
יהושע ביומא ההוא ומחה לפתגם דחרב וית מלכה גמיר יתה וית
כל נפשתא די בה לא אשאר משיזיב ועבד למלכא דמקדה כמא דעבד
למלכא דיריחו : ועבר יהושע וכל ישראל עימיה ממקדה לכנה ואגיח
קרבא עם לבנה : ומסר יי אף יתה בידא דישראל וית מלכה ומחה
לפתגם דחרב וית כל נפשתא די בה ולא אשאר בה משיזיב ועבד
למלכה כמא דעבד למלכא דיריחו : ועבר

וירח בעמק אילון. ולירח אמר נס כן שיעמוד בעמק אילון · ואף על פי שגבעון היה בגבול בנימין ואילון בגבול דן ירמה כי רדפו אותם והכום מגבעון עד
אילון ובגבעון היה חצי היום כשהתפלל שיעמוד השמש והאל' שמע בקולו כמו שאמר ויעמוד השמש בחצי השמים · ועמד עד שיעור שבין עמידתו ומרוצתו היום
כיום תמי' והוא היום הארוך שבשנה והוא יום תקופת תמוז וכשבא השמש היו בעמק אילון והאיר הירח והיה הירח אז מן הדומה בתחלת החדש או בשלישיתו
והתפלל עליו שיעמוד הירח להאיר להם עד שתכלה נקמתם באויביהם וכן היה כמו שאמר וירח עמד עד יקום גוי אויביו · וזאת הפליאה כתוב' על ספר הישר
והוא ספר תורת משה והוא מה שאמר הקב"ה' ית' נגד כל עמך אעשה נפלאות וגו' כמו שפיר' אחז"ל· כי שתי אותות אמר לו בפסוק ההוא קרינת פני משה והוא מה
מה' כי נורא הוא אשר אני עושה עמך ועמידת השמש ליהושע והוא מה שאמר נגד כל עמך אעשה נפלאות. ונתן לו אות קרוב להאמין באות רחוק· ובדרש שלמי'
ושם שנו' עמדו השמש והירח. כיצד המלחמה היה בערב שבת וכשיירא יהושע שלא יחללו ישרא' את השבת ופשט ידיו למעלה שיעמוד השמש ביום הששי כשיעור
יום שבת והירח כשיעור לילי שבת ומוצאי שבת · והם ל"ו שעות: עד יקום גוי אויביו· כמו מאויביו וכן השמרו לכם עלות בהר: ולא היה כיו' ההוא · ואף על פי שהיה
סוב השמש אחורנית לחזקיהו האות ההוא היה לאות ולמופת ונתנו השם בעבור שיאמין חזקיהו שיחיה מחליו והוא כאחד המופתי' שנעשו על ידי משה אבל דרך
תפלה שיתפלל אדם על שנוי הטבע ונעתר הבורא לאותה תפלה אם לא יהיה לתת בו אות ומופת לא היה ולא יהיה · וזהו שאמר לשמוע ה' בקול איש כי ה' נלחם
לישר' כתבאי' נשוא אבי"ת: במערה במקדה· במערה שהיתה בגבול מקדה: וזנבתם· תכריתו זנבם והוא סוף המחנה: ויבאו וי"ו ויבואו כפה רפה בלשון ישמעאל
ועניין הפסוק כן והשרידי' אשר שרדו מהם באו אל ערי המבצר: מקדה בשלום · ולמעלה אמר וישב יהושע וכל ישראל עמו הגלגלה · תחלה אחרי כלות המלחמה
שבו הגלגלה וכאשר אמר ליהושע כי המלכים נחבאי' במערה במקדה בא לו למקדה עד קצה המחנה וזה מה שאומר שבוה ואחר שזכבו אותם שבו מקדה וזה
להמית את המלכי': לאיש את לשונו· ת"י לא הוה ניזקא לבני ישראל למרחק גבר ית נפשיה · וכן תרגם אנקלום לא יחרץ כלב לשונו לא יכזק כלבא בלישניה· אבל י"ת
לשונו כפשיה' והמפרשי' פירשו כי למד לאיש כוספת. ופירשו איש מהם לא חרץ לבני ישרא' את לשונו · ולמד" זו כלמד" הרגו לאבנר · והשליטי' לאבשלום · והדומי' להם
שכתבנו בספר מכ"ל בחלק הדקדוק ממנו · ואפשר לפרש למד" לאיש משמשת ופי' לאיש מבני ישראל כלומ' אין צריך לומר לבני ישראל לרבים מהם " איש
מהגוים הלה את לשונו כי אפי' לאיש אחד מבני ישרא' לא חרץ איש מהגוים את לשונו: ההלכוא. באלף כח נוסף עם הוי"ו וכן ולא אבוא שמוע. וכן כל ...
והא ההלכוא במקום אשר כמו הא ההקדים שמואל והדומים לו כי לא תבא הא הידיעה על העוברים : ויהי לעת בא השמש · מפני טומאת הארץ היו הנתלים
נקבר' אף על פי שאינם מבני ישראל כמו שאומ' ולא תטמא את אדמתך כי המת שאינו נקבר הוא טומאת הארץ לפיכך צוה כן יהושע לעשות למלך העי ולחמשת
המלכי' האלה · וכן לעתיד בגוג מגוג אמר וקברום בית ישראל למען טהר את הארץ: כאשר עשה למלך יריחו · להודיע כי לא תפשוהו חי · ותלוהו אחר כן כמו
שעשו למלך העי ולחמשת המלכים אלא הרגוהו בכלל ההרוגי' כמו שאמר ויכה לפי חרב ואת מלכה. ביום השני. ביום השני לחנייתם עליה · ואת מלכה. והכה
היה מלך חברון מחמשת המלכי' שתלו אלא ידמה שהמליכו אחר כן מלך בחברון .

ויעבר יהושע וכל ישראל עמו מלבנה לכישה ויחן עליה וילחם
בה : ויתן יהוה את לכיש ביד ישראל וילכדה ביום השני ויכה לפי
חרב ואת כל הנפש אשר בה ככל אשר עשה ללבנה :
אז עלה הורם מלך גזר לעזר את לכיש ויכהו יהושע ואת עמו עד
בלתי השאיר לו שריד : ויעבר יהושע וכל ישראל
עמו מלכיש עגלנה ויחנו עליה וילחמו עליה : וילכדוה ביום ההוא
ויכוה לפי חרב ואת כל הנפש אשר בה ביום ההוא החרים ככל ואת
אשר עשה ללכיש : ויעל יהושע וכל ישראל עמו
מעגלונה חברונה וילחמו עליה : וילכדוה ויכוה לפי חרב ואת חברונה
מלכה ואת כל עריה ואת כל הנפש אשר בה לא השאיר שריד ככל
אשר עשה לעגלון ויחרם אותה ואת כל הנפש אשר בה : וישב
יהושע וכל ישראל עמו דברה וילחם עליה : וילכדה ואת מלכה
ואת כל עריה ויכום לפי חרב ויחרימו את כל נפש אשר בה לא
השאיר שריד כאשר עשה לחברון כן עשה לדברה ולמלכה וכאשר
עשה ללבנה ולמלכה : ויכה יהושע את כל הארץ
ההר והנגב והשפלה והאשדות ואת כל מלכיהם לא השאיר שריד
ואת כל הנשמה החרים כאשר צוה יהוה אלהי ישראל : ויכם יהושע
מקדש ברנע ועד עזה ואת כל ארץ גשן ועד גבעון : ואת כל המלכים
האלה ואת ארצם לכד יהושע פעם אחת כי יהוה אלהי ישראל נלחם
לישראל : וישב יהושע וכל ישראל עמו אל המחנה הגלגלה :
יא ויהי כשמע יבין מלך חצור וישלח אל יובב מלך מדון
ואל מלך שמרון ואל מלך אכשף : ואל המלכים אשר מצפון בהר
ובערבה נגב כנרות ובשפלה ובנפות דור מים : הכנעני ממזרח
ומים והאמרי והחתי והפרזי והיבוסי בהר והחוי תחת חרמון בארץ
המצפה : ויצאו הם וכל מחניהם עמם עם רב כחול אשר על שפת
עד הים לרב וסוס ורכב רב מאד : ויועדו כל המלכים האלה ויבאו ויחנו
יחדו אל מי מרום להלחם עם ישראל : ויאמר יהוה
אל יהושע אל תירא מפניהם כי מחר כעת הזאת אנכי נתן את כלם
הס' חללים לפני ישראל את סוסיהם תעקר ואת מרכבתיהם תשרף
באש : ויבא יהושע וכל עם המלחמה עמו עליהם על מי מרום
פתאם ויפלו בהם : ויתנם יהוה ביד ישראל ויכום וירדפום עד
צידון רבה ועד משרפות מים ועד בקעת מצפה מזרחה ויכם עד
בלתי השאיר להם שריד : ויעש להם יהושע כאשר אמר לו יהוה
את סוסיהם עקר ואת מרכבתיהם שרף באש :

ועבר יהושע וכל ישראל עימיה מלכיש עגלון ושרו עלה ואגיחו קרבא
עלה : וכבשוהא ביומא ההוא ומחוהא לפתגם דחרב וית כל נפשתא
דיבה ביומא ההוא גמיר ככל דעבד ללכיש :
וסליק יהושע וכל ישראל עימיה מעגלון לחברון ואגיחו
קרבא עלה : וכבשוהא ומחוהא לפתגם דחרב וית מלכה וית
כל קרוהא וית נפשתא דיבה לא אשאר משיזיב ככל דיעבד לעגלון
וגמיר יתהון וית כל נפשתא דיבה :
ותב יהושע וכל ישראל עימיה לדביר ואגיח קרבא עלה : וכבשהא
וית מלכה וית כל קירוהא ומחונון לפתגם דחרב וגמירו ית כל נפשתא
דיבה לא אשאר משיזיב כמא דעבד לחברון כן עבד לדביר ולמלכה
וכמא דעבד ללבנה ולמלכה : ומחא יהושע ית כל ארעא טורא
ודרומא ושפלתא ומשפך מרמתא וית כל מלכיהון לא אשאר משיזיב
וית כל נשמא גמיר כמא דפקיד יוי אלהא דישראל : ומחונון
יהושע מרקם גיאה ועד עזה וית כל ארעא דגושן ועד גבעון :
וית כל מלכיא האילין וית ארעהון כבש יהושע בזמנא חדא ארי יוי
אלהא דישראל במימריה אגיח קרבא לישראל : ותב יהושע
וכל ישראל עימיה למשריתא לגלגלא :
והוה כד שמע יבין מלכא דחצור ושלח לות יובב מלכא
דמרון ולות מלכא דשמרון ולות מלכא דאכשף : ולות מלכיא
דמציפונא בטורא ובמישרא דרום גינוסר ובשפלתא ובפילכי דור
מערבא : כנענאה ממדינחא וממערבא ואמוראה וחיתאה ופריזאה
ויבוסאה בטורא וחואה בשיפולי חרמון בארעא מצפיא :
ונפקו אינון וכל משריתיהון עמהון עם סגי כחלא דעל כיף ימא לסגי
וסוסון ורתיכין סגי לחדא : ואיזדמנו כל מלכיא האילין ואתו
ושרו כחדא על מי מרום לאגחא קרבא עם ישראל :
ואמר יוי ליהושע לא תדחל מן קדמיהון ארי
מחר כעידנא הדין אנא מסרית כולהון קטילין קדם בני ישראל ית
סוסותהון תעקר וית רתיכהון תוקיד בנורא : ואתא יהושע
וכל עמא עבדי קרבא עימיה ואינון שרן על מי מרום בתכיף ונפלו
בהון : ומסרינון יוי בידא דישראל ומחונון ורדפונון עד
צידון רבתא ועד חריצי מיא ועד בקעת מצפיא מדינחא ומחונון עד
דלא אישתאר להון משיזיב : ועבד להון יהושע כמא דאמר
ליה יוי ית סוסותהון עקר וית רתיכיהון אוקיד בנורא :

זאת כל עריה · ואת כל הערי' ואנשי הערי' אשר על גבולה הקרואות על שמה : ויסב יהוש' · נראה כי כשעלה מעגלון לחברון עבר על דביר ולא נלח' עלי' כי ראה
להלח' תחלה בחברו' ואח' שלכד חברון שב לדביר ונלחם עליה: והנגב · כתרגומו ודרומא: והאשדו' · כמו אשדו' הפסגה כתרגומו משפך מרמתא והו' מדרון ההרי'
או הפסגה נקרא כן לפי שהמי' היורדי' על ההר נשפכי' מן ההר דרך מדרון: ארץ גושן · אין זה של מצרי': פעם אחת. כלומ' שלא הוצרך לצור על עיר ולא האריכו ימי
ה נלחמה אלא בפעם אחת לכדם כלם זאת אחרי זאת בלא הפסק : אשר מצפון · בשו"א ועיקרו בקמץ כי אינו סמוך . ויתכן לפרשו סמוך לבי"ת בהר ובערבה כאלו
א.ז' מצפון ההר כי כן דרך הלשון לסמוך על אות השמוש כמו השוכני באהלי' וזולתו כמו שכתבנו בספר מכלל: נגב כנרות · לדרו' כנרת · וכנרות קבוץ כנרת · וזה וזה
תרגו' גינוסר. והיא ארץ שמנה מאד · ורבו' ז"ל הפליגו בספור שבח פירותיה והקבוץ ר"ל שהיו מקומות נחלקי' וכלם היו שמני': ובנפות דור · האחד ממנו נפה והסמוך
נפת דור · ועניינם מחוז מחוזים ותי"ג פלכי: והחוי תחת חרמון · ואמר תחת כי חרמון היה הר כמו שכתוב עד הר חרמון · ופי' בארץ המצפה · כי חרמון זה בארץ
המצפה · או פירושו כי כל המלכים נועדו בארץ המצפ' להלחם עם יהושע . ואפש' שזה המקום הוא המצפה שהיו מתקבצי' שם ישר' תמיד ולפי שהיתה שם
תשועה גדולה היו נועדים שם כי במלחמה האחרת שעשה יהושע עם חמשת המלכים אף על פי שהיתה תשועה גדולה לא היו אלא חמשת מלכים ואלו היו מלכי'
רבים . ואפש' כי בנה שם יהושע מזבח מפני התשועה הגדולה שהיתה שם ומפני זה היו ישרא' נקבצים שם בעת שהיו צריכים למלחמה או לדבר גדול · וכן מצאנו
בפתח לפני ה' במצפה . וכן בדבר פלגש בגבעה אל ה' המצפה · וכן אמר שמואל במלחמת פלשתים קבצו אלי כל ישר' המצפתה · וכן כשהמליך שאול
ויצעק שמואל את העם אל ה' המצפ'. נראה מכל אלה הפסוקים כי מזבח היה שם ובית מקודש לתפלה ולקבץ ישראל באותן הימים · צידון רבה · רבת עם שהיתה
צידון אחר[illegible] קטנה ממנה: משרפות מים . ת"י חריצי ימא והם המלחיות שעושין חריצין ומושכין עליהם מים מלוחים ונשרפים לשמש ונעשים מלח . את סוסיהם
[illegible] מה שאמ' לו ה' את סוסיהם תעקר דרך מצוה אמ' לו · ויש לשאול מה טעם אמ' לו מצוה זאת במלחמה זו מה שלא צוה לו במלחמה אחרת · ויש לפרש
[illegible] אחרות לא היו בהם סוס ורכב כי אם בלכידת העיירות היו המלחמו'. גם חמשת המלכים על גבעון באו ללכדה ולא היו צריכין לסוס ורכב אבל זו
המלחמה היתה [illegible]ברכה שערכו מלחמה עם רב להלחם עם ישרא' והיו צריכי' לסוסי' ולרכב והיו עמם לרוב כמה שכתוב וראית סוס ורכב עם רב ממך · ולא תמצא
שאמר כן במלחמות אחרות · וצוה הקב"ה לאבד הסוסים והרכב שהיו הגוים בוטחים בהם ובטחו ברכבם כי רב ולא ידעו כי שקר הסוס לתשועה וישראל בלא
רכב וסוס נצחום והפילום חללים · כי לה' התשועה · לפיכך לא רצה האל ית' שיבוזו ישראל להם הסוסים והמרכבות כדי שלא יבטחו בהם גם הם ויחשבו בלבם
כי עם הסוסים יעשו המלחמות לפיכך צוה יהושע לעקר הסוסים ולשרוף המרכבות ולא צוה להמית הסוסי' כי לא היה דבר שאסור בהנאה ושאר הבהמות שהיה
בהם כמו רכב חמור רכב גמל לא צוה לעקור אלא שיקחום לצרכם אבל הסוסים שאינם אלא למלחמה אותם צוה לעקור כדי שלא יקחום ויבטחו בהם. ולא אמר
להרגם דרך השחיטה כי אסור להשחית הנבראים אם לא לצורך או לאסור בהנאה . והעיקור הוא לכסר פרסות הבהמה מן הארכובה ולמט' ולא תמות הבהמה
בזה הדבר אלא שלא תוכל ללכת ואם תמצא מרעה במקומה תחיה :

על

וישב יהושע בעת ההיא וילכד את חצור ואת-
מלכה הכה בחרב כי חצור לפנים היא ראש כל הממלכות האלה :
ויכו את כל הנפש אשר בה לפי חרב החרם לא נותר כל נשמה
ואת חצור שרף באש : ואת כל ערי המלכים האלה ואת כל-
מלכיהם לכד יהושע ויכם לפי חרב החרים אותם כאשר צוה משה
עבד יהוה : רק כל הערים העמדות על תלם לא שרפם ישראל
זולתי את חצור לבדה שרף יהושע : וכל שלל הערים האלה
והבהמה בזזו להם בני ישראל רק את כל האדם הכו לפי חרב עד-
השמדם אותם לא השאירו כל נשמה : כאשר צוה יהוה את משה
עבדו כן צוה משה את יהושע וכן עשה יהושע לא הסיר דבר מכל
אשר צוה יהוה את משה : ויקח יהושע את כל הארץ הזאת ההר
ואת כל הנגב ואת כל ארץ הגשן ואת השפלה ואת הערבה ואת-
הר ישראל ושפלתה : מן ההר החלק העולה שעיר ועד בעל גד
בבקעת הלבנון תחת הר חרמון ואת כל מלכיהם לכד ויכם ואת
וימיתם : ימים רבים עשה יהושע את כל המלכים האלה מלחמה :
לא היתה עיר אשר השלימה אל בני ישראל בלתי החוי ישבי גבעון
את הכל לקחו במלחמה : כי מאת יהוה היתה לחזק את לבם
לקראת המלחמה את ישראל למען החרימם לבלתי היות להם
תחנה כי למען השמידם כאשר צוה יהוה את משה :
ויבא יהושע בעת ההיא ויכרת את הענקים מן-
ההר מן חברון מן דבר מן ענב ומכל הר יהודה ומכל הר ישראל
עם עריהם החרימם יהושע : לא נותר ענקים בארץ בני ישראל
רק בעזה בגת ובאשדוד נשארו : ויקח יהושע את כל הארץ ככל
אשר דבר יהוה אל משה ויתנה יהושע לנחלה לישראל במחלקתם
לשבטיהם והארץ שקטה ממלחמה : ואלה
מלכי הארץ אשר הכו בני ישראל וירשו את ארצם בעבר הירדן
מזרחה השמש מנחל ארנון עד הר חרמון וכל הערבה מזרחה :
סיחון מלך האמרי היושב בחשבון משל מערער אשר על שפת נחל ועד
ארנון ותוך הנחל וחצי הגלעד ועד יבק הנחל גבול בני עמון :
והערבה עד ים כנרות מזרחה ועד ים הערבה ים המלח מזרחה ים

ותב יהושע בעידנא ההיא וכבש ית חצור וית מלכה קטל לפתגם
דחרב ארי חצור מלקדמין היא ריש כל מלכותא האילין : ומחו ית
כל נפשתא די בה לפתגם דחרב גמירא לא אשאר כל נשמא וית חצור
אוקיד בנורא : וית כל קירוי מלכיא האילין וית כל מלכיהון
כבש יהושע ומחנון לפתגם דחרב גמיר יתהון כמא דפקיד משה
עבדא דיי : לחוד כל קירויא דקיימין על תוקפהון לא אוקדינון
ישראל אלהן ית חצור בלחודה אוקיד יהושע : וכל עדי קירויא
האילין ובעירא בזו להון בני ישראל לחוד ית כל אינשא מחו לפתגם
דחרב עד די שיציאו יתהון לא אשארו כל נשמא : כמא דפקיד יי
ית משה עבדיה כן פקיד משה ית יהושע וכן עבד יהושע לא בטיל
פתגמא מכל דפקיד יי ית משה : ואחסין יהושע ית כל ארעא הדא
טורא וית כל דרומא וית כל ארעא דגשן וית שפילתא וית משרא וית
טורא דישראל ושפילתיה : מן טורא פליגא סליק לשעיר ועד
מישר גד בבקעת ליבנן שיפולי טורא דחרמא וית כל מלכיהון כבש
ומחנון וקטלינון : יומין סגיאין עבד יהושע ית כל מלכיא האילין
קרבא : לא הות קרתא דאשלמת עם בני ישראל אילהן חיואה
יתבי גבעון ית כולא נסיבו בקרבא : ארי מן קדם יי הות לתקפא
ית ליבהון לסדרא קרבא עם ישראל בדיל לגמרותהון בדיל דלא
למהוי להון רחמין ארי בדיל לשציותהון כמא דפקיד יי ית משה :
ואתא יהושע בעידנא ההיא ושיציאת גיברין מן טורא מן חברון מן
דביר מן ענב ומכל טורא דיהודה ומכל טורא דישראל עם קירויהון
גמרינון יהושע : לא אשתאר גבריא בארעא בני ישראל
לחוד בעזה בגת ובאשדוד אשתארו : ונסיב יהושע ית
כל ארעא ככל די מליל יי עם משה ויהבה יהושע לאחסנא לישראל
בפלגותהון לשבטיהון וארעא שריכת מלמעבד קרבא :
ואילין מלכי ארעא דמחו בני ישראל וירתו ית ארעהון בעברא
דירדנא מדנח שמשא מנחלא דארנון עד טורא דחרמון וכל מישרא
מדינחא : סיחון מלכא אמוראה דיתיב בחשבון
שליט מערער דעל כיף נחלא דארנון וגו נחלא ופלגות ארע גלעד
ועד יובקא נחלא תחומא דבני עמון : ומישרא
ועד ים גינוסר מדינחא ועד ימא דמישרא ימא דמלחא מדינחא

על תלם · ת"י תקפיהון · כלומר שהיו עומדות בחזקתם שלא הפילו חומותיהם בלכדם אותם ולא שרפם זולתי חצור לפי שהיתה ראש הממלכות ויפחדו הכנעניי ·
ובדרש כי משה מסר לו שירוף חצור · ועל פיו עשה יהושע ששרף חצור · וכן אמרו ר' אליעזר אומר במשרה שרפה הקב"ה אמר למשה ומשה אמר ליהושע ·
ועוד אמרו בקשו לרדוף ולא הניחם הקב"ה והיכן נתכנסו בחצור לפיכך שרפה. וזה אחד מג' מקומות שנתכנסו אומות העול' לעשות מלחמה עם בני יעקב ולא
הניחם הקב"ה : ארץ הגשן · אין זה גושן של מצרים · ובדרש אומר כי היה גשן של ארץ מצרים והיא נבלעת בתוך ערי ישראל כמו שאמר ויעל לקראת אביו
גושנה · מלמד שהיא בעלייה כלפי ארץ ישראל ובזכות שהלך יהודה בשליחות אביו להורות לפניו זכה שיהיה לחלקו ארץ גשן שהיא טובה : ואת הר ישראל
ושפלתה · הא במקום וי"ו כהא אהלה · ופירושו הר יעקב אבינו ששכן שם והיה נקרא על שמו : מן ההר החלק · ת"י טורא פליגא. כלומר שהיה נחלק חציו הנה
וחציו הנה · וי"ת כמו אנכי איש חלק כלומר שלא היו בה אילנות : בעל גד · כתרגומו מישר גד : ימים רבים . למעלה אמר לכד יהושע פעם אחת · ר"ל כי כל
המלכים ההם שזכר לכד בפעם אחת בלי הפסק קודם ששבו אל המחנה הגלגלה · ואחר כך עשה מלחמה ימים רבים עם שאר מלכי הארץ עד שלקח הכל ·
ויש בו דרש שנענש יהושע על שנתעצל במלחמת המלכי' כמו שנ' ימים רבים . שהרי אמר לו הקב"ה כאשר הייתי עם משה אהיה עמך ולמה חסרו משנותיו
עשר שנים אלא אמר יהושע אם אני מנחיל הארץ במהרה לישראל ועושה להם המלחמות מיד אמות אמר לו הקב"ה לא כך עשה משה רבך כשאמרתי לו נקום
נקמת בני ישראל מאת המדינים אחר תאסף אל עמך מיד וידבר משה אל העם החלצו ואתה עלה בלבך כך הנני מחסר משנותיך. אמר דוד רבות מחשבות בלב
איש ועצת ה' היא תקום : לחזק את לבם · זה היה לשתי סבות האחת שהיה זה העונש עונש כמו בפרעה ויחזק ה' את לב פרעה . והשנית כמו שאומר
הטעם כי למען השמידם כאשר צוה ה' את משה כמו שכתוב כי אתן בידכם את כל יושבי הארץ וגו' · ואמר פן יחטיאו אותך לי : להם תחנה · כמו חנינה
ורחמנות : ויכרת את הענקים . ולמעלה הוא אומר כי כלב הורישם · כלב עשה במצות יהושע שנתן לו את ההר · ועוד יראה בספר שפטים · כי
אחרי מות יהושע הורישום בני יהודה · והאמת כי בחיי יהושע הורישו ישראל חברון והענקים אשר בהר חברון הכל הכריתו . ומה שאמר כי כלב הורישם
לפי שנתן לו יהושע חברון על פי ה' נקראת המלחמה על שמו ועל שם שבטו שהוא שבט יהודה · והם השתדלו יותר במלחמה ההיא · ופי' וילך יהודה
אל הכנעני היושב בחברון שנאמר בספר שפטים וכבר הלך אבל ספר אותו שם עם מה ששבטו אחרי מות יהושע · וכן וילחמו בני יהודה בירושלם פירושו
וכבר נלחמו כי מלך ירושלם הוא בחשבון ל"א מלכים שהכה יהושע ובני ישראל : הר יהודה · נקרא על שם סופו כי קודם שלקחו אותו לא היה נקרא כן הר
ישראל כמו שפירשנו למעלה : רק בעז' . ומה שאמר בספר שפטים וילכד יהושע עזה ואת גבולה וגו' · ואחרי מות יהושע היה זה אבל בחיי יהו' הם הכריתו
הענקים מן חברון ומן אלה המקומות שזכר ונשארו בעזה ובשאר ערי פלשתים עד שלכדם אחר כן יהודה : והארץ שקטה ממלחמה. שלא התעוררו הכנעני'
להאסף ולהלחם עם ישראל כי ראו כי נפלו לפניהם בכל המלחמות · וגם ישר' עמדו באותה הארץ שכבשו ולא התעוררו לכבוש עוד . וכשזקן יהושע אמר לו האל
שיזרז ישראל לכבוש הארץ הנשארת · ואמ' ליהושע שיחלק אותה בחייו והתחיל בשני השבטים שהם יהודה ויוסף כי נאמר לו ברוח הקדש שלו ינחלו תחלה. כי הם
ראשי ישרא' ואלה יעמדו על גבולי ארץ ישרא' יהודה מדרום ויוסף מצפון והשבעה שבטים ביניהם · וכיון שעלה גורל לאלו השבטים השנים וכבשו הגבולים חשבו
כי כל הארץ נכבשת כי המערב הים הגדול גבולו והמזרח הירדן וים כנרת לפיכך נתעצלו שבעה שבטים עד שבאו לשילה כי לא היו חוששין כיון שהיו הגבולי'
בידם והכנענים הנשארים היו ביניהם וכל ישראל היו להם ערים הרבה לשבת בארץ הנכבשת · וכאשר באו לשילה אחר י"ד שנה משבאו לגלגל אמר להם
יהושע שיכתבו הערים שבין יהודה ויוסף ויעשו מהם שבעה חלקים ואחר כך יטילו גורל ביניהן על פי הקלפי ועל פי ה' לשבעה השבטים :

אורח בית ישימות ומדרומא תחות משפך מרמתא׃ ותחום עוג
מלכא דמתנן משאר גיבריא דיתיב בעשתרות ובאדרעי׃ ושליט
בטורא דחרמון ובסלכה ובכל מתנן עד תחום גשוראה ואפקירוס
ופלגות ארעא דגלעד תחום סיחון מלכא דחשבון׃ משה עבדא
דיי ובני ישראל מחנון ויהבה משה עבדא דיי ירותא לשיבטא ראובן
ולשיבטא גד ולפלגות שיבטא דמנשה׃
ואילין מלכי ארעא דימחא יהושע ובני ישראל בעברא דירדנא
מערבא ממישר גד בבקעת ליבנן ועד טורא פליגא דסליק לשעיר
ויהבה יהושע לשבטא ישראל ירותא כפלגותהון׃ בטורא ובשפלתא
ובמישרא ובמשפך מרמתא ובמדברא ובדרומא חתאי ואמוראי
וכנענאי ופריזאי וחיואי ויבוסאי׃
מלכא דיריחו חד מלכא דעי דבסטר ביתאל חד׃ מלכא דירושלם חד
מלכא דחברון חד׃ מלכא דירמות חד מלכא דלכיש חד׃
מלכא דעגלון חד מלכא דגזר חד׃ מלכא דדביר חד
מלכא דגדר חד׃ מלכא דחרמה חד מלכא דערד חד׃
מלכא דלבנא חד מלכא דעדלם חד׃ מלכא דמקדה חד
מלכא דביתאל חד׃ מלכא דתפוח חד מלכא דחפר חד׃
מלכא דאפק חד מלכא דלשרון חד׃ מלכא דמרון חד
מלכא דחצור חד׃ מלכא דשמרון מראון חד מלכא דאכשף חד׃
מלכא דתענך חד מלכא דמגדו חד׃ מלכא דקדש חד
מלכא דיקנעם לכרמלא חד׃ מלכא דדור לפילכי דור חד מלכא
דעממים לגלגלא חד׃ מלכא דתרצה חד כל מלכיא תלתין וחד׃
ויהושע סיב על ביומין ואמר יי ליה את
סבתא עלתא ביומי וארעא אשתארת סגיאה לחדא למירתה׃
דא ארעא דאשתארת כל תחומי פלשתאי וכל גשוראי׃ מן שיחור
די על אפי מצרים ועד תחום עקרון ציפונא על ארעא כנען מתחשבא
חמש טורני פלשתאי עזתאי ואשדודאי אשקלונאי גיתאי ועקרונאי
ועואי׃ מדרומא כל ארעא כנענא ומערתא די לצידונאה עד אפק
עד תחום אמוראה׃ וארעא גיבלי וכל ליבנן מדנח שמשא ממישר
גד שיפולי טורא דחרמון עד מעלנא דחמת׃ כל יתבי טורא מן
ליבנן עד חרצי מיא כל צידונאי במימרי אתריכינון מן קדם בני ישראל
לחוד פליגהא לישראל באחסנא כמא דפקידתך׃ וכען פליג ית
ארעא הדא באחסנא לתשעא שיבטין ופלגות שבטא דמנשה׃
עימיה שבטא ראובן ושבטא גד קבלו אחסנתהון דיהב להון משה
בעיברא דירדנא מדינחא כמא דיהב להון משה עבדא דיי׃
מערוער דעל כיף נחלא דארנון וקרתא די בגו נחלא וכל מישר
מידבא עד דיבון׃ וכל קירוי סיחון מלכא אמוראה די מלך בחשבון
עד תחום בני עמון׃ וארעא גלעד ותחום גשוראה ואפקירוס וכל
טורא דחרמון וכל מתנן עד סלכה׃ כל מלכות עוג במתנן די מלך
בעשתרות ובאדרעי והוא אישתאר משאר גיבריא ומחנון משה
ותריכינון׃ ולא תריכו בני ישראל ית גשוראה וית אפקירוס
ויתיב גשוראה ואפקירוס בגו ישראל עד יומא הדין׃ לחוד
שבטא דלוי לא יהב משה אחסנא קורבניא דיי אלהא דישראל
אינון אחסנתיה כמא דמליל ליה׃
ויהב משה לשבטא דבני ראובן לזרעית׃ והוה להון תחומא
מערוער די על כיף נחלא דארנון וקרתא די בגו נחלא וכל מישרא עד
מדבא׃ חשבון וכל קירוהא די במישרא דיבון ובמות בעל ובית
בעל מעון׃ ויהצה

דרך בית הישמות ומתימן תחת אשדות הפסגה׃ וגבול עוג מלך
הבשן מיתר הרפאים היושב בעשתרות ובאדרעי׃ ומשל בהר
חרמון ובסלכה ובכל הבשן עד גבול הגשורי והמעכתי וחצי הגלעד
גבול סיחון מלך חשבון׃ משה עבד יהוה ובני ישראל הכום
ירשה ויתנה משה עבד יהוה ירשה לראובני ולגדי ולחצי שבט המנשה׃
ואלה מלכי הארץ אשר הכה יהושע ובני ישראל
בעבר הירדן ימה מבעל גד בבקעת הלבנון ועד ההר החלק העלה
שעירה ויתנה יהושע לשבטי ישראל ירשה במחלקתם׃ בהר
ובשפלה ובערבה ובאשדות ובמדבר ובנגב החתי האמרי והכנעני
הפרזי החוי והיבוסי׃ מלך יריחו אחד
מלך העי אשר מצד בית אל אחד׃ מלך ירושלם אחד
מלך חברון אחד׃ מלך ירמות אחד מלך לכיש אחד׃
מלך עגלון אחד מלך גזר אחד׃ מלך דבר אחד
מלך גדר אחד׃ מלך חרמה אחד מלך ערד אחד׃
מלך לבנה אחד מלך עדלם אחד׃ מלך מקדה אחד
מלך בית אל אחד׃ מלך תפוח אחד מלך חפר אחד׃
מלך אפק אחד מלך לשרון אחד׃ מלך מרון אחד
מלך חצור אחד׃ מלך שמרון מראון אחד מלך אכשף אחד׃
מלך תענך אחד מלך מגדו אחד׃ מלך קדש אחד
מלך יקנעם לכרמל אחד׃ מלך דור לנפת דור אחד
מלך גוים לגלגל אחד׃ מלך תרצה אחד כל מלכים שלשים ואחד׃
ויהושע זקן בא בימים ויאמר יהוה אליו אתה זקנת
באת בימים והארץ נשארה הרבה מאד לרשתה׃ זאת הארץ
הנשארת כל גלילות הפלשתים וכל הגשורי׃ מן השיחור אשר
על פני מצרים ועד גבול עקרון צפונה לכנעני תחשב חמשת סרני
והגתי פלשתים העזתי והאשדודי האשקלוני הגתי והעקרוני והעוים׃
ועד מתימן כל ארץ הכנעני ומערה אשר לצידנים עד אפקה עד גבול
האמרי׃ והארץ הגבלי וכל הלבנון מזרח השמש מבעל
גד תחת הר חרמון עד לבוא חמת׃ כל ישבי ההר מן הלבנון עד
משרפת מים כל צידנים אנכי אורישם מפני בני ישראל רק הפלה
לישראל בנחלה כאשר צויתיך׃ ועתה חלק את הארץ הזאת
בנחלה לתשעת השבטים וחצי השבט המנשה׃ עמו הראובני והגדי
לקחו נחלתם אשר נתן להם משה בעבר הירדן מזרחה כאשר נתן
להם משה עבד יהוה׃ מערוער אשר על שפת נחל ארנון והעיר
אשר בתוך הנחל וכל המישר מידבא עד דיבון׃ וכל ערי סיחון
מלך האמרי אשר מלך בחשבון עד גבול בני עמון׃ והגלעד
ב וגבול הגשורי והמעכתי וכל הר חרמון וכל הבשן עד סלכה׃ כל
ממלכות עוג בבשן אשר מלך בעשתרות ובאדרעי הוא נשאר
מיתר הרפאים ויכם משה וירשם׃ ולא הורישו בני ישראל את
ב הגשורי ואת המעכתי וישב גשור ומעכת בקרב ישראל עד היום
הזה׃ רק לשבט הלוי לא נתן נחלה אשי יהוה אלהי ישראל הוא
נחלתו כאשר דבר לו׃ ויתן משה למטה בני ראובן
חהם למשפחתם׃ ויהי להם הגבול מערוער אשר על שפת נחל ארנון
והעיר אשר בתוך הנחל וכל המישר על מידבא׃ חשבון וכל
עריה אשר במישר דיבן ובמות בעל ובית בעל מעון׃

מלך ירי[illegible] אחד. כל אלה שלשים ואחד מלכים שזוכר לא היה מלך על עיר ועיר שזוכר היתה ראש ממלכתו והיה מושל על עיירות וכפרים אחרים: גלילות: כמו גבול או כמו מחוזיכן בלשון גליל הגוי׳: מן השיחור הוא נילוס כנחל מצרי׳ והוא למקצוע דרומי׳ מערבית של ארץ ישראל שלא כבש יהושע כל מצר הדרומי אלא ממדבר צין היא הר החלק העולה שעירה עד הנילוס הוא תחום עזה האמור למעל׳ מקדש ברנע עד עזה חמשת סרני פלשתים הוא גמר המצר עד הים הגדול שבמערב. ושרכים עכינס שרים: חמשת סרני והעוי׳ שזוכר בסוף הפסוק אינו ממנינם. ובדברי רבותי׳ ז״ל שסה סרני הוא מונה ומתחלה קראם חמשה: אמר ר׳ יוחנן אירונריקי שלהם חמשה פי׳ אירונריקי החשובים שבהם היו חמשה והעוים אינו מן הסרני׳ החשובי׳ ועוד בדבריהם עוים מתימן באו וסמכו עניינו לפסוק הבא אחריו מתימן׃ ולפי פשט הפסוק מתימן פי׳ מדרום כלומר מצד דרום כשארה כל ארץ הכנעני׃ והארץ הגבלי׃ חסר הסמך ומשפטו הארץ ארץ הגבלי וכן הארון הברית: עמו הראובני והגדי עם חצי שבט מנשה האחד. ואמר עמו ולא עמם׳ שלא זכרו לפי שזוכר החצי האחר אמר עמו כאלו זכרו׃ ביאר

י ויהצה וקדמות ומפעת: וקריתים ושבמה וצרת השחר בהר העמק:
ובית פעור ואשדות הפסגה ובית הישמות: וכל ערי המישר וכל־
ממלכות סיחון מלך האמרי אשר מלך בחשבון אשר הכה משה אתו
ואת נשיאי מדין את־אוי ואת־רקם ואת־צור ואת־חור ואת־רבע
נסיכי סיחון ישבי הארץ: ואת־בלעם בן־בעור הקוסם הרגו בני־
ישראל בחרב אל־חלליהם: ויהי גבול בני ראובן הירדן וגבול זאת
נחלת בני־ראובן למשפחותם הערים וחצריהן:
ויתן משה למטה גד לבני־גד למשפחתם: ויהי להם
הגבול יעזר וכל־ערי הגלעד וחצי ארץ בני עמון עד־ערוער אשר
על־פני רבה: ומחשבון עד־רמת המצפה ובטנים וממחנים עד־
גבול לדבר: ובעמק בית הרם ובית נמרה וסכות וצפון יתר מ
בל יז ממלכות סיחון מלך חשבון הירדן וגבול עד־קצה ים־כנרת עבר
הן הירדן מזרחה: זאת נחלת בני־גד למשפחתם הערים וחצריהם:
ויתן משה לחצי שבט מנשה ויהי לחצי מטה
בני־מנשה למשפחתם: ויהי גבולם ממחנים כל־הבשן כל־ממלכותי
עוג מלך־הבשן וכל־חות יאיר אשר בבשן ששים עיר: וחצי הגלעד
ועשתרות ואדרעי ערי ממלכות עוג בבשן לבני מכיר בן־מנשה
לחצי בני־מכיר למשפחתם: אלה אשר־נחל משה בערבות מואב
מעבר לירדן יריחו מזרחה: ולשבט הלוי לא־נתן משה נחלה יהוה
אלהי ישראל הוא נחלתם כאשר דבר להם:
ואלה אשר־נחלו בני־ישראל בארץ כנען אשר נחלו אותם
אלעזר הכהן ויהושע בן־נון וראשי אבות המטות לבני ישראל:
בגורל נחלתם כאשר צוה יהוה ביד־משה לתת לתשעת המטות
וחצי המטה: כי־נתן משה נחלת שני המטות וחצי המטה מעבר
לירדן וללוים לא־נתן נחלה בתוכם: כי־היו בני־יוסף שני מטות
מנשה ואפרים ולא־נתנו חלק ללוים בארץ כי אם־ערים לשבת
ומגרשיהם למקניהם ולקנינם: כאשר צוה יהוה את־משה כן
עשו בני ישראל ויחלקו את־הארץ: ויגשו בני־יהודה אל־יהושע
בגלגל ויאמר אליו כלב בן־יפנה הקנזי אתה ידעת את־הדבר אשר־
דבר יהוה אל־משה איש־האלהים על־אדותי ועל־אדותיך בקדש
ברנע: בן־ארבעים שנה אנכי בשלח משה עבד־יהוה אתי
מקדש ברנע לרגל את־הארץ ואשב אתו דבר כאשר עם־לבבי:
ואחי אשר עלו עמי המסיו את־לב העם ואנכי מלאתי אחרי יהוה
אלהי: וישבע משה ביום ההוא לאמר אם־לא הארץ אשר
דרכה רגלך בה לך תהיה לנחלה ולבניך עד־עולם כי מלאת א
אחרי יהוה אלהי: ועתה הנה החיה יהוה אותי כאשר דבר

ויהצה וקדמות ומיפעת: וקריתים ושיבמה וצרת שחר בטור
דמישרא: ובית פעור ומשפך מרמתא ובית ישימות: וכל קרוי מישר
וכל מלכות סיחון מלכא אמוראה דמלך בחשבון דמחא משה יתיה
וית רברבי מדין ית אוי וית רקם וית צור וית חור וית רבע רברבי
סיחון יתבי ארעא: וית בלעם בר בעור קסמא קטלו בני ישראל
בחרבא אל קטיליהון: והוה תחום בני ראובן ירדנא ותחומיה דא
אחסנת בני ראובן לזרעיתהון קירויא ופצחיהן: ויהב משה
לשבטא דגד לבני גד לזרעיתהון: והוה להון תחומא יעזר וכל קירוי
גלעד ופלגות ארעא בני עמון עד ערוער די על אפי רבה: ומחשבון
עד רמת מצפיא ובטנים וממחנים עד תחום לדביר: ובמישרא
בית הרם ובית נמרה וסוכות וציפונא שאר מלכות סיחון מלכא
חשבון ירדנא ותחומיה עד סיפי ים גינוסר עברא דירדנא מדינחא:
דא אחסנת בני גד לזרעיתהון קירויא ופצחיהן: ויהב משה לפלגות
שבטא דמנשה והוה לפלגות שבטא דבני מנשה לזרעיתהון:
והוה תחומהון ממחנים כל מתנן כל מלכותיה דעוג מלכא דמתנן
וכל כפרני יאיר דבמתנן שתין קירוין: ופלגות ארעא דגלעד
ועשתרות ואדרעי קירויא מלכותיה דעוג במתנן לבני מכיר בר מנשה
לפלגות בני מכיר לזרעיתהון: אילין די אחסין משה במישריא דמואב
מעיברא לירדנא דיריחו מדינחא: ולשיבטא דלוי לא יהב משה
אחסנא מתנן דיהב להון יי אלהא דישראל אינון אחסנתהון כמא
דמליל להון: ואילין דאחסינו בני ישראל בארעא דכנען דאחסינו
יתהון אלעזר כהנא ויהושע בר נון ורישי אבהת שבטיא דבני ישראל:
בעדבא איתפלגת להון אחסנתהון כמא דפקיד יי בידא דמשה
לתשעת שבטין ופלגות שבטא: ארי יהב משה אחסנת תרין שבטין
ופלגות שבטא מעברא לירדנא ולליואי לא יהב אחסנא ביניהון:
ארי הוו בני יוסף תרין שיבטין מנשה ואפרים ולא יהבו חולק לליואי
בארעא אלהן קירוין למיתב ורוחיהון לבעיריהון ולקנייניהון:
כמא דפקיד יי ית משה כן עבדו בני ישראל ופליגו ית ארעא:
וקריבו בני יהודה לות יהושע בגלגלא ואמר ליה כלב בר יפנה
קניזאה את ידעת ית פיתגמא דמליל יי עם משה נביא דיי על
עיסק דילי ועל עיסק דילך ברקם גיאה: בר ארבעין שנין אנא
כד שלח משה עבדא דיי יתי מרקם גיאה לאללא ית ארעא ואתיבית
יתיה פתגמא כמא דהוה עם לבי: ואחי דסליקו עמי תברו ית
ליבא דעמא ואנא אשלימית בתר דחלתא דיי אלהי: וקיים משה
ביומא ההוא למימר אם לא ארעא דתדרכת פרסת ריגלך בה דילך
תהי לאחסנא ולבנך עד עלמא ארי אשלימתא בתר דחלתא דיי
אלהי: וכען הא קיים יי יתי כמא די מליל

בהר העמק. כתרגומו בטורא דמישרא: נסיכי סיחון יושבי הארץ. אלא חמשת מלכי מדין היו נסיכי סיחון בעוד שהיו סיחון והאמרי יושבי הארץ קודם
שלכדום ישראל היו אלה נשיאי הארץ נסיכי סיחון כי תחת ממשלת סיחון היה מדין בימים ההם: הקוסם. להודיע כי לא נביא היה אלא קוסם ונבואתו היתה
לשעה או לכבוד ישראל בא אליו מלאך ה' לדבר הנבואות ההם. ויש לשאול איך מצאו בלעם שם. והלא כתוב וילך וישב למקומו אלא שחזר שם לבקש שכרו על
העצה שנתן להם למואב ולמדין להוציא בנותיהם היפות ויזנו ישראל עמהם ויהיה קצף ה' בהם. וזהו שאמר לכה איעצך כמו שכתוב בדברי בלעם. ונראה
שנתקיימה עצתו הלך למואב ולמדין לבקש שכרו מהם: אל חלליהם. עם חלליהם. וכמוהו רבים. ובתורה כתיב על חלליהם והוא גם כן כמו עם. כמו ויבאו
האנשים על הנשים. עם הנשים. ואחרים זולתו. ויש בו דרש שהיו מלכי מדין עושים כשפים עם בלעם ובורחים מפני חרב ישראל ופורחין באויר כיון שראה
להם פנחס את הציץ נפלו על חלליהם. ועוד אמרו כי פנחס הרגו: הירדן וגבול. שעשו לו ארבע מיתות בית דין. ועוד אמרו על חלליהם. כתרגומו ירדנא
ותחומיה. כלומר הערים הסמוכות אליו: ולחצי בני מכיר. כי החצי האחד והם בני גלעד שהם בתי אבות לקחו נחלתם בארץ כנען: כי היו בני יוסף. אם תאמר
לשבט לוי לא נתן נחלה והלא היו תשעת המטות וחצי המטה ושני מטות וחצי מעבר הירדן הנה י"ב. ואם לוי אינו כמנה והלא היו י"ב. לפיכך אמר כי היו בני
יוסף שני מטות והנה הם שנים עשר מטות: למקניהם ולקנינם. כתרגו' לבעיריהון ולגיתיהון. ר"ל הבהמו' הגסות והבהמות הדקות: כאשר עם לבבי.
נראה כי כאשר היה עמהם עד שבאו אל המחנה היה משכי' עמהם בדבריו כדי שלא יהרגוהו. וכאשר בא אל המחנה השיב דבר אמת כאשר עם לבבו. וזהו
שאמר כאשר עם לבבי ולא כאשר עם פי. ובדרך הדרש לפי שהתחיל לדבר בדבריהם כשאמר ויהס כלב התחיל ואמר וכי זו בלבד עשה לנו בן עמרם והם חשבו
כי מסייע היה להם ושתקו: המסיו. נכתב ביו"ד שהוא במקום למד' הפועל והיה משפטו המסיו בשורק הוי"ו על דרך בניו רגלי. והדומים לו ובאה היו"ד נחה והוי"ו
נעה שלא כמנהג. וי"ו הרבי' בלשון הקדש. אבל בלשון ארמי יבא כמו כן אשתיו חמרא. ורבי אחי ר' משה ז"ל כתבו בשקל הפעיל. והוי"ו מקום למד' הפעל. אמר כי
כל אחד מאחי אשר עלו עמי המסה את לב העם: אשר דרכה רגלך בה. זו היא חברון שנ' ויבא עד חברון. ולא אמר ויבאו לפי שהמרגלים האחרים היו יראים
לבא שם מפני הענקים כמו שאמר ושם אחימן וגו'. כלומר אף על פי שהיו שם אלה הענקים הגדולים בא שם כלב. לפיכך אמר לו משה שתהיה לו חברון לנחלה.
ואם לא נזכר זה בספר התורה ידוע כי אמת היה אחר שאמר כלב ויהושע הודה לו. וכן כתוב בשופטים ויתנו לכלב את חברון כאשר דבר משה: החיה ה' אותי
כאשר דבר. והביאותיו אל הארץ אשר בא שמה:
ב ג

זה ארבעים וחמש שנה מאז דבר יהוה את הדבר הזה אל משה א
אשר הלך ישראל במדבר ועתה הנה אנכי היום בן חמש ושמנים
שנה: עודני היום חזק כאשר ביום שלח אותי משה ככחי אז וככחי
עתה למלחמה ולצאת ולבוא: ועתה תנה לי את ההר הזה אשר
דבר יהוה ביום ההוא כי אתה שמעת ביום ההוא כי ענקים שם
וערים גדלות בצרות אולי יהוה אותי והורשתים כאשר דבר יהוה:
ויברכהו יהושע ויתן את חברון לכלב בן יפנה לנחלה: על כן
היתה חברון לכלב בן יפנה הקנזי לנחלה עד היום הזה יען אשר
מלא אחרי יהוה אלהי ישראל: ושם חברון לפנים קרית ארבע
האדם הגדול בענקים הוא והארץ שקטה ממלחמה:

ויהי הגורל למטה בני יהודה למשפחתם אל גבול
אדום מדבר צן נגבה מקצה תימן: ויהי להם גבול נגב מקצה ים י
המלח מן הלשן הפנה נגבה: ויצא אל מנגב למעלה עקרבים
ועבר צנה ועלה מנגב לקדש ברנע ועבר חצרון ועלה אדרה ונסב
והיו הקרקעה: ועבר עצמונה ויצא נחל מצרים והיה תצאות הגבול
ימה זה יהיה לכם גבול נגב: וגבול קדמה ים המלח עד קצה הירדן
וגבול לפאת צפונה מלשון הים מקצה הירדן: ועלה הגבול בית
בתן חגלה ועבר מצפון לבית הערבה ועלה הגבול אבן בהן בן ראובן:
ועלה הגבול דברה מעמק עכור וצפונה פנה אל הגלגל אשר נכח
למעלה אדמים אשר מנגב לנחל ועבר הגבול אל מי עין שמש והיו
תצאתיו אל עין רגל: ועלה הגבול גי בן הנם אל כתף היבוסי
מנגב היא ירושלם ועלה הגבול אל ראש ההר אשר על פני גי ה
הנם ימה אשר בקצה עמק רפאים צפונה: ותאר הגבול מראש ההר
אל מעין מי נפתוח ויצא אל ערי הר עפרון ותאר הגבול בעלה היא
קרית יערים: ונסב הגבול מבעלה ימה אל הר שעיר ועבר אל
כתף הר יערים מצפונה היא כסלון וירד בית שמש ועבר תמנה:
ויצא הגבול אל כתף עקרון צפונה ותאר הגבול שכרונה ועבר הר
הבעלה ויצא יבנאל והיו תצאות הגבול ימה: וגבול ים הימה הגדול
וגבול זה גבול בני יהודה סביב למשפחתם: ולכלב בן יפנה
נתן חלק בתוך בני יהודה אל פי יהוה ליהושע את קרית א
ארבע אבי הענק היא חברון: וירש משם כלב את שלושה
בני הענק את ששי ואת אחימן ואת תלמי ילידי הענק:
ויעל משם אל ישבי דבר ושם דבר לפנים קרית ספר:

וכען ארבעין וחמש שנין מעידן דמליל יי ית פתגמא הדין עם משה
דאזל ישראל במדברא וכען הא אנא יומא דין בר תמנן וחמש שנין:
עד כען אנא יומא דין תקיף כד ביומא דשלח יתי משה כחילי ד
בכן וכין חילי רכען לאגחא קרבא ולמיפק ולמיעל: וכען הב לי
ית טורא הדין דמליל יי ביומא ההוא ארי את שמעתא ביומא ההוא
ארי גברין תמן וקירוין רברבן כריכן מאים יהא מימרא דיי בסעדי
ואתרכינון כמא די מליל יי: וברכיה יהושע ויהב ית חברון לכלב
בר יפנה לאחסנא: על כן הות חברון לכלב בר יפנה קניזאה
לאחסנא עד יומא הדין חלף דאשלים בתר דחלתא דיי אלהא ד
דישראל: ושום חברון מלקדמין קרית ארבע אינש רב בגיבריא
הוא וארעא שריכא מלמעבד קרבא: והוה עדבא לשיבטא דבני
יהודה לזרעיתהון על תחום אדום מדברא דצן דרומא מסיפי דרומא:
והוה להון תחום דרומא מסיפי ימא דמילחא מן כיפת דמתפני ל
לדרומא: ונפיק למדרומא למסקנא דעקרבין ועבר לצן וסליק
מדרומא לרקם גיאה ועבר לחצרון וסליק לאדר ומסתחר לקרקעה:
ועבר לעצמון ונפק לנחלא דמצרים ויהון מפקנוהי דתחומא
למערבא דין יהא לכון תחום דרומא: ותחום קידומא ימא דמלחא
עד סיפי ירדנא ותחומא לרוח ציפונא מכיף ימא מסיפי ירדנא:
וסליק תחומא לבית חגלה ועבר מציפונא לבית משר וסליק תחומא
לאבן בוהן בר ראובן: וסליק תחומא לדביר ממישר עכור
וצפונא מתפני לגלגלא דלקביל מסקנא דארומים דמדרום לנחלא
ועבר תחומא למי עין שמש ויהון מפקנוהי לעין קצרא:
וסליק תחומא לחילת בר הנם דלעיבר יבוס מדרומא היא ירושלם
וסליק תחומא לריש טורא דעל אפי חילת הנום מערבא דבסיפי
מישר גיבריא ציפונא: ויסחר תחומא מריש טורא למבוע מי נפתוח
ונפיק לקירוי טורא דעפרון ויתאר תחומא לבעלה היא קרית יערים:
ומסתחר תחומא מבעלה לימא לטורא דשעיר ועבר לעיבר טור
יערים מציפונא היא כסלון ונחית לבית שמש ועבר לתימנא:
ונפיק תחומא לעיבר עקרון לציפונא ויתאר תחומא לשיכרון ועבר
לטור בעלה ונפיק ליבנאל ויהון מפקנוהי דתחומא לימא:
ותחום מערבא ימא רבא ותחומא דין תחום בני יהודה סחור סחור
לזרעיתהון: ולכלב בר יפנה יהב חולקא בגו בני יהודה על מימרא
דיי ליהושע ית קרית ארבע אבוהון דגבריא היא חברון: ותריך
מתמן כלב ית תלת בני גבריא ית ששי וית אחימן וית תלמי בני גבריא:
וסליק מתמן לות יתבי דביר ושום דביר מלקדמין קרית ארכי:

זה ארבעים וחמש. כי דבר המרגלים היה בשנה השני' לצאתם ממצרים. והנה נשארו להם במדב' שלשי' ושמנה שנה ושבע שכבשו הנה ארבעים וחמש • ומזה ראו רז"ל כי ב"ז שנים כבשו הארץ. וז' שחלקו ראו מפסוק בי"ד שנה אחר אשר הכתה העיר כי ישראל לא מנו ליובלות ושמטים אלא אחר שחלקו. והפסוק אומר כי ארבע עשרה שנה אחר החרבן היה תחלת יובל כמו שאומר בראש השנה בעשור לחדש ואי זהו שנה שראש חדש שלה בעשו' לחד' הוי אומר זו שנת יובל-בא וחשוב משנכנסו ישרא' לארץ ואי אתה מוצא ארבע עשרה שנה אחר חרבן תחלת יובל אם לא תוצי' י"ד שנה משנכנסו עד שמנו והם שבע שכבשו ושבע שחלקו: מאז דבר ה'. כי במתות האל אמר משה לכלב שתהיה לו חברון לנחלה: אשר הלך ישראל במדבר. טעמו לזה ארבעים וחמש שנה שזכר. כלומר זה הזמן הארוך מן הדבר אשר דבר ה' עד היום לפי שהלך ישראל במדבר לח' שנה בעון המרגלי'. וי"ת דאזל עם ישראל במדברא. פי' טעם אשר הלך עם משה: וככחי. עתה באו שני כפי' הדמיון זה אחר זה. כמו כעם ככהן. כעבד כאדניו. כאלו אמר העם ככהן והכהן כעם. וכן כחי עתה ככחי אז• וכחי אז ככחי עתה הכל בשוה: ה' אותי. כמו עמי. וכן ואדברה אותך. והדומים להם: ויתן את חברון לכלב. פי' שדה העיר וחצריה כי העיר עצמה היתה מקלט כמו שאמר בספר ערי המקלט כי חברון ומגרשיה היו לכהנים: קרית ארבע. ארב' הוא שם הענק והוא האדם הגדול בענקים: שקטה ממלחמה. כי התעצלו בני ישראל להוריש הנשארים: נגבה. מקצה תימן. מדבר צין היה לצד דרום ולא כל דרום הגבול אלא מקצה דרומו: מן הלשון. לשון הים. וי"ת כיפא דמיתפני לדרומא. ר"ל לשון סלע: אל מנגב. אל המקום שהיה מנגב למעלה עקרבים: זה יהיה לכם גבול נגב. היה לו לומר להם• שהרי כל הפרשה ספור דברים הוא• ויתכן פירושו כן יהיה הגבול להם כמו שנאמר בתורה זה יהיה לכם גבול נגב: אבן בוהן. בן ראובן. אדוני המקום היה שמו בוהן בן ראובן. וכן תרגם יונתן בר ראובן ושם המקו' אבן. אולי היתה אבן גדולה לסימן לגבול המקום אל הגלגל אשר נכח למעלה אדמים נקרא המקום גלגל• ונקרא גלולות לענין ידוע אצלם• ואדומי' גם כן שם מקום נקרא כך לענין ידוע אצלם• ות"י למסקנא דאדמים: אל עין רוגל. ת"י לעין קצרא• ונקרא בדברי רז"ל היא כובס הכבדי' • ות"י אדה כובס חקל משטח קצריא• ונקרא הכובס רוגל לפי שמשפשף הבגדים ברגליו בעת שמכבסם: גי בן הנם. ת"י חילת בר הינם. והיה הגיא הזה סמוך לירושלם והוא המקום אשר טמא יאשיהו מפני הגלולי' שהיו בו. ושם אדוני המקו' מקדם בן הנום והנום• ומה שנאמר ועלה הגבול והמקו' היה גי אינו אומר ועלה כנגד הגיא אלא אל המקו' שהיה בו הגיא בכל אלה הגבולים הוא אומר ועלה כי ירושלים גבוה מכל הארצות: עמק רפאים. ת"י במישר גבריא• והו' שנאמ' עליו כמקלט שבלי' בעמק רפאי'. והיה המקום ההוא מאז מקום הגבורי' הענקי': ותאר הגבול. כל ותאר ת"י יסחר. כמו ובמחוגה יתארהו שהוא ענין סביב: מעין מי נפתוח. הוא הנקרא בדברי רז"ל עין עיטם: הימה הגדו' וגבול. וגבול יהוד' למערב היה הי' הגדול: וגבול הים: כלומ' הים הגדול וגבולו היה גבול יהודה לצד מערבי וכת"י ותחומיה: ושם דביר לפנים קרית ספר: עתניאל בן קנז אחי כלב. אמרו רז"ל כי בלשו' פרסי קוראין דביר לספר. ארז"ל כי אחיו מאמו היה• כי כלב בן יפונה היה ועתניא' בן קנז ומה שאמ' על כלב הקנזי ייחס אותו לבעל אמו• ויתכן לפרש כי אחיו מאביו ומאמו היה והיה שם אביו כלב בן יפונה וקנז כי הרבה מנהגי' שתי שמות לאדם אחד והנכו' אבלי עוד כי קנז היה שם ראש המשפחה והתיחסו בני המשפחה אליו. ובאמרו הקנזי או בן קנז הכל אחד. כי רחוק הוא ליחס האד' לבעל אמו כי אפי' למשפח' האם לא מצאנו שיתיחס האדם כי אם לבית אבותיו • ומה שאמר כל אלה בני מכיר אבי גלעד והיה שגוב ויאיר בני בת מכיר בעבור הערים שהיו ליאיר בארץ הגלעד אמר כן: ויהי בבאה.

ויאמר כלב אשר־יכה את־קרית־ספר ולכדה ונתתי לו את־עכסה
בתי לאשה׃ וילכדה עתניאל בן־קנז אחי כלב ויתן־לו את־עכסה
בנואה בתו לאשה׃ ויהי בבואה ותסיתהו לשאל מאת־אביה שדה ותצנח
מעל החמור ויאמר־לה כלב מה־לך׃ ותאמר תנה־לי ברכה כי ארץ
הנגב נתתני ונתתה לי גלת מים ויתן־לה את גלת עליות ואת גלת
תחתיות׃ זאת נחלת מטה בני־יהודה למשפחתם׃
ויהיו הערים מקצה למטה בני־יהודה אל־גבול אדום בנגבה קבצאל
ועדר ויגור׃ וקינה ודימונה ועדעדה׃ וקדש וחצור ויתנן׃ זיף
וטלם ובעלות׃ וחצור חדתה וקריות חצרון היא חצור׃ אמם
ושמע ומולדה׃ וחצר גדה וחשמון ובית פלט׃ וחצר שועל ובאר
שבע ובזיותיה׃ בעלה ועיים ועצם׃ ואלתולד וכסיל וחרמה׃
וצקלג ומדמנה וסנסנה׃ ולבאות ושלחים ועין ורמון כל־ערים
עשרים ותשע וחצריהן׃ בשפלה אשתאול וצרעה ואשנה׃ וזנוח
ועין גנים תפוח והעינם׃ ירמות ועדלם שוכה ועזקה׃ ושערים
ועדיתים והגדרה וגדרתים ערים ארבע־עשרה וחצריהן׃ צנן
וחדשה ומגדל־גד׃ ודלען והמצפה ויקתאל׃ לכיש ובצקת ועגלון׃
וכבון ולחמס וכתליש׃ וגדרות בית־דגון ונעמה ומקדה ערים
ועתר שש־עשרה וחצריהן׃ לבנה ועתר ועשן׃ ויפתח ואשנה ונציב׃
וקעילה ואכזיב ומראשה ערים תשע וחצריהן׃ עקרון ובנתיה
וחצריה׃ מעקרון וימה כל אשר־על־יד אשדוד וחצריהן׃ אשדוד
הגדול בנותיה וחצריה עזה בנותיה וחצריה עד־נחל מצרים והים הגבול
וגבול׃ ובהר שמיר ויתיר ושוכה׃ ודנה וקרית־סנה היא דבר׃
וענב ואשתמה וענים׃ וגשן וחלן וגלה ערים אחת־עשרה וחצריהן׃
וינום ארב ודומה ואשען׃ וינים ובית־תפוח ואפקה׃ וחמטה וקרית־ארבע
היא חברון וציער ערים תשע וחצריהן׃ מעון כרמל וזיף ויוטה׃
ויקנעם ויזרעאל ויקדעם וזנוח׃ הקין גבעה ותמנה ערים עשר וחצריהן׃
חלחול בית־צור וגדור׃ ומערת ובית־ענות ואלתקן ערים
שש וחצריהן׃ קרית־בעל היא קרית יערים והרבה ערים
שתים וחצריהן׃ במדבר בית הערבה מדין וסככה׃
והנבשן ועיר־המלח ועין גדי ערים שש וחצריהן׃ ואת־היבוסי
יוכלו יושבי ירושלם לא־יכלו בני־יהודה להורישם וישב היבוסי את־בני
יו יהודה בירושלם עד היום הזה׃ ויצא הגורל לבני יוסף
מירדן יריחו למי יריחו מזרחה המדבר עלה מיריחו בהר בית־אל׃

ואמר כלב דמחי ית קרית ארכי ויכבשינה ואתן ליה ית עכסה ברתי
לאנתו׃ וכבשה עתניאל בר קנז אחוהי דכלב ויהב ליה ית עכסה
ברתיה לאנתו׃ והוה במיעלה ואמלכותיה למשאל מן אבוה אחסנתא
ואתרכינת מעל חמרא ואמר לה כלב מה ליך׃ ואמרת הבלי
אחסנתא ארי לארעא דרומא יהבתני ותיתן לי אתר בית שקיא דמי
ויהב לה כלב ית בית שקיא עילאה וית בית שקיא תחתאה׃
דא אחסנת שבטא דבני יהודה לזרעיתהון׃ והואה קירויא מסיפי
לשבטא דבני יהודה על תחום אדום בדרומא קבצאל ועדר ויגור׃
וקינה ודימונה ועדעדה׃ וקדש וחצור ויתנן׃ זיף וטלם ובעלות׃
וחצור חדתה וקריות חצרון היא חצור׃ אמם ושמע ומולדה׃ וחצר
גדה וחשמון ובית פלט׃ וחצר שועל ובאר שבע ובזוותיה׃ בעלה
ועיים ועצם׃ ואל תולד וכסיל וחרמה׃ וצקלג ומדמנה וסנסנה׃
ולבאות ושלחים ועין ורמון כל קירויא עשרין ותשע ופצחיהון׃
בשפלתא אשתאול וצרעה ואשנה׃ וזנוח ועין גנים תפוח
והעינם׃ ירמות ועדלם שוכה ועזקה׃ ושערים ועדיתים והגדרה
וגדרותים קירוין ארבע עסרי ופצחיהן׃ צנן וחדשה
ומגדל גד׃ ודלען והמצפה ויקתאל׃ לכיש ובצקת ועגלון׃ וכבון
ולחמס וכתליש׃ וגדרות בית דגון ונעמה ומקדה קירוין שית עסרי
ופצחיהן׃ לבנה ועתר ועשן׃ ויפתח ואשנה ונציב׃
וקעילה ואכזיב ומראשה קירוין תשע ופצחיהן׃ עקרון וכפרנהא
ופצחהא׃ מעקרון ומערבא כל קירויא דעל תחום אשדוד ופצחיהן׃
אשדוד כפרנהא ופצחהא עזה כפרנהא ופצחהא עד נחלא דמצרים
וימא רבא ותחומא׃ ובטורא שמיר ויתיר ושוכה׃ ודנה וקרית סנה
היא דביר׃ וענב ואשתמה וענים׃ וגושן וחולון וגילה קירוין חדא
עסרי ופצחיהן׃ ארב ודומה ואשען׃ וינום ובית תפוח ואפקה׃
חומטה וקרית ארבע היא חברון וציעור קירוין תשע ופצחיהן׃
מעון כרמל וזיף ויוטה׃ ויזרעאל ויקדעם וזנוח׃ הקין גבעה
ותמנה קירוין עסר ופצחיהן׃ חלחול בית צור וגדור׃ ומערת ובית
ענות ואלתקון קירוין שית ופצחיהן׃ קרית בעל היא קרית יערים
ורבה קירוין תרתין ופצחיהן׃ במדברא בית מישרא מדין וסככה׃
ונבשן וקרית מלח ועין גדי קירוין שית ופצחיהן׃ וית יבוסאי יתבי
ירושלם לא יכילו בני יהודה לתרכותהון ויתיבו יבוסאי עם בני יהודה
בירושלם עד יומא הדין׃ ונפק עדבא לבני יוסף מירדנא
דיריחו למיא יריחו מדינחא למדברא דסליקו מיריחו לטור ביתאל׃
ונפיק

ויהי בבואה · ופי' כבואה לבית בעלה ותסיתהו הסיתה בעלה לשאול מאת אביה שדה ולא רצה הוא לשאול וכשראתה כן ותצנח מעל החמור כלומר הפילה
עצמה מעל החמור שהיתה רוכבת עליו · ות"י ואתרכינת וכן תרגו' ותפל מעל הגמל׃ ברכה. ת"י אחסנתא. ויתכן לפרש ברכה ממש שהיא תוספת טובה כלומר
שיוסיף לו על מה שנתן לה ארץ צמאה ויבשה וזהו שאמרה ארץ הנגב נתתני · תרגום חרבו המים נגיבו מיא ושאלה שיתן לה עוד השדה שהיו בו גלות המים
להשקו' ארץ הנגב שנתן לה · ופי' נתתני נתת לי : ויש לפרש עוד ברכה כמו ברכה בבירי : ות"י ארץ הנגב ארי לארעי דרומ' יהבתני · ופי' גלות מים מעיינות כמו
גן נעול או פי' בריכות מים המתכנסין. ות"י בית שקיא : ויהיו הערים מקצה למטה יהודה · פי' כמו הסוף ויהיו מקצה הערים למט' בני יהודה אל גבול אדום בנגבה
ולפיכ' נקדו בצרי לפי שהוא סמוך · ובאמרו מקצה הוא שאמרו רז"ל לא מנה יהושע אלא הערים העומדות על הגבולים כל ערי' עשרים ותשע ובפרטם תמצא לח"
והתשע היתרות היו לבני שמעון וספרם בנחלת בני יהודה בפרט לפי שהיו בנחל' בני יהודה כמו שאמר ויהי נחלתם בתוך נחלת בני יהודה וגם כתב אלה
הערים היתרות לשמעון באר שבע וחצר שועל בלה והיא בעלה שכתוב הנה ועצם ואלתולד ובתול זהו וכסיל שכתוב הנה וחרמה וצקלג ועין רמון והנה הם
עשר בזה המנין והם מנויות בנחלת בני שמעון ואין לנו נותרות אלא תשע אלא נאמר כי בלה אינו בעלה ובתול אינו כסיל אעפ"י שהוא נראה כן ועוד יש ערי'
ספורות למט' שמעון בנחלת יהודה והם גם כן ספורות בנחל' בני שמעון והם עתר ועשן כמו שכתוב וצקלג שזכר הנה לבני יהוד' וזוכר אותה גם כן לבני
שמעון ואנו רואים כי מיום שישב בה דוד היתה למלכי יהוד' נאמר כי לקחוה בני ישראל בעת כבוש הארץ ונפלה לחלק שמעון ואחר כך לקחה מלך גת מהם עד
שישב דוד בה על כן היתה למלכי יהודה מהיום ההוא והלאה שכה ועזקה ועוד זוכר למטה שוכה וכן אשכה זוכר אותה בשני מקומות נקראים בשם אחד והיה
לאחד מהם שם לווי להבדיל ביניהם ולא נזכר בכתוב : ערים ארבע עשרה · ובפרטן תמצא חמש עשרה ואפשר כי הגדרה וגדרתים עיר אחת : והים הגבול
וגבול . כתיב הגבול כלומר כי הים היה גבולם וקרי הגדול : לא יוכלו בני ישראל להורישם. כתי' יוכלו כי אף בזמן העתיד לא יוכלו עד שבא דוד וקרי יכלו כי לא
יכלו אז להורישם בעת כבוש הארץ · ואמרו רז"ל יכולין היו אלא שלא היו רשאים מפני השבועה שנשבע אברהם לאבימלך והיבוסי הזה לא היה היבוסי
משבעה גוים אלא אדם אחד שהיה שמו יבוס והיה מפלשתים מזרע אבימלך ונקרא המקום על שמו יבוס ואנשי המשפחה ההיא יושבי ירושלם היה שמם יבוסי
מתיחסים אל יבוס וכן ארונה היבוסי שהיה מלך המקום ההוא ומכבר המקו' הזה הוא כיון שהיא בירושל' ועד דוד לא היה נכבש המקום הזה . ולדעת רז"ל לא
כבשוהו מפני השבועה ודוד הסיר העורים והפסחי' שהיו צלמי נחשת והיה כתו' בהם דבר השבועה ואחר כך כבש המגדל ההוא ואחר כך קנה דוד את עיר
היבוסי לישראל במכר זהב בכתב לאחוזת עולם שנ' ויתן דוד לארונה במקום וגו'. ועוד אמרו כי השבוע' היתה לי ולניני ולנכדי ושכבשו בני יהוד' את ירושלי'
היה נכד אבימלך חי עדיין ולא יכלו לכבוש המצודה עדיין מפני השבועה ובימי דוד לא היה עדיין הנכד חי ועוד נכתב כזה בספ' שמו' ולפי הפשט היה המבצר
חזק ולא היה כח לבני יהודה להורישם אולי היתה סבה מאת ה' שלא תלכד המצודה ההיא עד מלוך דוד מלך ישראל כדי שתקרא על שמו לפי שהיה ראש ממלכת
ישראל · ומה שאמר עד היום הזה יהושע כת' כן כי הו' כתב ספרו לפי הקבלה ובימיו לא הוריש' מירושלם ואף בימי דוד מצאנו שהיו שם :

ויצא מבית־אל לוזה ועבר אל־גבול הארכי עטרות : וירד ימה אל־
גבול היפלטי עד־גבול בית־חורון תחתון ועד־גזר והיו תצאתו ימה
תח : וינחלו בני־יוסף מנשה ואפרים: ויהי גבול בני־אפרים למשפחתם
ויהי גבול נחלתם מזרחה עטרות אדר עד־בית חורן עליון : ויצא
חורון הגבול הימה המכמתת מצפון ונסב הגבול מזרחה תאנת שלה
ועבר אותו ממזרח ינוחה : וירד מינוחה עטרות ונערתה ופגע
ביריחו ויצא הירדן : מתפוח ילך הגבול ימה נחל קנה והיו תצאתיו
הימה זאת נחלת מטה בני־אפרים למשפחתם : והערים המבדלות
לבני אפרים בתוך נחלת בני־מנשה כל־הערים וחצריהן : ולא
הורישו את־הכנעני היושב בגזר וישב הכנעני בקרב אפרים עד־
היום הזה ויהי למס־עבד : ויהי
יז הגורל למטה מנשה כי־הוא בכור יוסף למכיר בכור מנשה אבי ה
הגלעד כי הוא היה איש מלחמה ויהי־לו הגלעד והבשן : ויהי לבני
מנשה הנותרים למשפחתם לבני אביעזר ולבני־חלק ולבני א
אשריאל ולבני־שכם ולבני־חפר ולבני שמידע אלה בני מנשה בן־
יוסף הזכרים למשפחתם : ולצלפחד בן־חפר בן־גלעד בן־מכיר
בן־מנשה לא־היו לו בנים כי־אם־בנות ואלה שמות בנתיו מחלה
ונעה חגלה מלכה ותרצה : ותקרבנה לפני אלעזר הכהן ולפני
הנשאים יהושע בן־נון ולפני הנשיאים לאמר יהוה צוה את־משה לתת־לנו
נחלה בתוך אחינו ויתן להם אל־פי יהוה נחלה בתוך אחי אביהן :
ויפלו חבלי־מנשה עשרה לבד מארץ הגלעד והבשן אשר מעבר
לירדן : כי בנות מנשה נחלו נחלה בתוך בניו וארץ הגלעד היתה
לבני־מנשה הנותרים : ויהי גבול־מנשה מאשר המכמתת אשר על־
פני שכם והלך הגבול אל־הימין אל־ישבי עין תפוח : למנשה היתה
ארץ תפוח ותפוח אל־גבול מנשה לבני אפרים : וירד הגבול נחל
קנה נגבה לנחל ערים האלה לאפרים בתוך ערי מנשה וגבול
מנשה מצפון לנחל ויהי תצאתיו הימה : נגבה לאפרים וצפונה
למנשה ויהי הים גבולו ובאשר יפגעון מצפון וביששכר ממזרח :
ויהי למנשה ביששכר ובאשר בית־שאן ובנותיה ויבלעם ובנותיה
ואת־ישבי דאר ובנותיה וישבי עין־דאר ובנותיה וישבי תענך ו
ובנתיה וישבי מגדו ובנותיה שלשת הנפת : ולא יכלו בני מנשה
להוריש את־הערים האלה ויואל הכנעני לשבת בארץ הזאת : ויהי
כי חזקו בני ישראל ויתנו את־הכנעני למס והורש לא הורישו :

נפיק מבית־אל ללוז ועבר לתחום ארכי לעטרות : ונחית ליממא
לתחום יפליט עד תחום בית חורון ארעאה עד גזר והוון מפקנוהי
לימא : ואחסינו בני יוסף מנשה ואפרים : והות תחום בני אפרים
לזרעיתהון והוה תחום אחסנתהון מדינחא עטרות אדר עד בית
חורון עלאה : ונפיק תחומא לימא למכמתת מציפונא ומיסתחר
תחומא מדינחא לתאנת שילה ועבר ליה ממדנח לינוח : ונחית
מינוח לעטרות ולנערת ומערע ביריחו ונפיק לירדנא : מתפוח
אזיל תחומא לימא לנחלא דקנה והוון מפקנוהי לימא דא אחסנת
שיבטא דבני אפרים לזרעיתהון : וקירויא דמפרשן לבני אפרים בגו
אחסנת בני מנשה כל קירויא ופצחיהין : ולא תריכו ית כנענאי
דיתיב בגזר ויתיבו כנענאי בגו בית אפרים עד יומא הדין והוו לם
למסקי מסין פלחין : והוה עדבא לשבטא דמנשה ארי הוא
בוכרא דיוסף למכיר בוכרא דמנשה אבוהי דגלעד ארי הוא הוה גבר
עבדי קרבין והוה ליה ארעא גלעד ומתנן : והוה לבני מנשה
דאשתארו לזרעיתהון לבני אביעזר ולבני חלק ולבני אשריאל ול
ולבני שכם ולבני חפר ולבני שמידע אילין בני מנשה בר יוסף דיכריא
לזרעיתהון : ולצלפחד בר חפר בר גלעד בר מכיר בר מנשה לא הוו
ליה בנין אילהן בנן ואילין שמהת בנתיה מחלה ונועה חגלה מלכה
ותרצה : וקריבא לקדם אלעזר כהנא ולקדם יהושע בר נון ולקדם
יהושע בר נון ולקדם רברביא למימר יי פקיד בידא דמשה למיתן
לנא אחסנא בגו אחנא ויהב להון על מימרא דיי אחסנא בגו אחי א
אבוהון : ונפלו עדבי מנשה עסרא בר מארעא דגלעד ומתנן דמעיבר
לירדנא : ארי בנת מנשה אחסינו אחסנא בגו בנוהי וארעא גלעד
הות לבני מנשה דאשתארו : והוה תחום מנשה מאשר למכמתת די
על אפי שכם ואזל תחומא לימינא ליתבי עין תפוח : למנשה הות
ארעא תפוח ותפוח על תחום מנשה לבני אפרים : ונחית תחומא
לנחלא דקנה לדרומא לנחלא קירויא האילין לאפרים בגו קירוי מנ
מנשה מציפונא לנחלא והוון מפקנוהי לימא : דרומא לאפרים וציפונ
למנשה והוה ימא תחומיה ובאשר מערעין מציפונא וביששכר מ
ממדינחא : והוה למנשה ביששכר ובאשר בית שאן וכפרנהא ויבלעם
וכפרנהא וית יתבי דאר וכפרנהא ויתבי עין דאר וכפרנהא ויתבי תענך
וכפרנהא ויתבי מגדו וכפרנהא תלתא פילכין : ולא יכילו בני מנשה
לתרכא ית קירויא האילין ושרי כנענאה למיתב בארעא הדא : והוה
כד תקיפו בני ישראל ומניאו ית כנענאי למסקי מסין ותרכא לא
תריכונון : ומלילו

מבית אל לוזה · זה מקום היה שמו בית אל ואינו המקום שקרא יעקב אביגו בית אל כי אותו שמו לוז. והנה הוא אומר שיצא הגבול מבית אל ללוז · ומגבול בנימין היה לוז כמו שאומר בנחלת בנימן. ועבר משם הגבו' לוזה אל כתף לוזה נגבה הוא בית אל : המבדלות. באירך המם והוא תואר · או האירך מקום שורק והוא פעול מבניין הפעיל · ופי' הערים המבדלות לפי שאמר זאת נחלת מטה בני אפרי' אמר ועוד היו להם ערי' בתוך נחלת מטה בני מנשה מבדלות ונכרות וידועות להם כמו שכתב ומפרש אותם בספור נחלת בני מנשה : כי הוא בכור יוסף. כלומר לפי שהיה הוא בכור יוסף ומכיר היה בכורו והיה איש מלחמה זה גרם לו שבאה לו הנחלה בארץ הגלעד כי בני גד ובני ראובן שאלו אותה הארץ מפני שהיה להם מקנה רב והיא היתה ארץ מקנה אבל חצי שבט מנשה לא היה לו אלא מפני גבורתו של מכיר שלכד הארץ וזו הברכה מפני שהיה אביו בכור יוסף והוא היה בכור גם כן ובעבורו רמז משה בברכתו בכור שורו הדר לו וקרני ראם קרניו בהם עמים ינגח יחדו : ויפלו חבלי מנשה עשרה. בפתח החי"ת. ומה שספר החבלים שנפלו למנשה להודיע חלקי בנות צלפחד כי חצי שבט מנשה הנותרים היו ששה בתי אבות אביעזר וחלק ואשריאל ושכם וחפר ושמידע ונטלו ששה חלקים ובנות צלפחד נטלו ד' חלקים חלק אביהם שהיה מיוצאי מצרים וליוצאי מצרים נתחלקה הארץ לדעת רז"ל · ואף על פי שיש ביניהם מחלוקת בדבר הרוב השוו בזה כי ליוצאי מצרי' נתחלקה הארץ והנה בנות צלפחד נטלו חלק אביהם שהיה מיוצאי מצרים וחלקו עם אחיו בנכסי חפר שהיה גם הוא מיוצאי מצרים וחלק בכורה שהיה צלפחד בכור וחלק אחי אביה' אחר שהיה מיוצאי מצרים ומת במדבר בלא בנים וזכה צלפחד בירושתו עם אחיו: מאשר המכמתת · הגבול היה יוצא מגבול אשר למכמתת שהו' שם מקו' והו' היה על פני שכם : פי' רש"י : ויצא הגורל לבני יוסף. בגד צפוני של גמר כיבושו של יהושע · נפל להם הגורל כמו שאמור למטה ובני יוסף יעמדו על גבולם מצפון. והרבה מן הארץ היה בין בני יהודה ובין בני יוסף שנטלו שאר השבטים אחריהם · למי יריחו התחיל הגבול למזרח · המדבר עולה מן יריחו אל המדבר · עולה הגבול מיריחו ובא לו לצד מערב לביתאל : מזרחה עטרות אדר · למזרח מתחיל בעטרות אדר ומשם רוחב תחומם עד בית חורון · הרי רוחבו : ויצא הגבול משם ארכו הימה. יוצא בבליטתו במזרחית של תאנת שילה: ועבר אותו · ועבר הגבול תאנת שילה ועובר החוט ממזרח של ינוחה · כל זה בליטת הרוחב עד מצא הירדן · ושמה תפוח · ומשם יסוב החוט · לימדת אורך הגבול ימה לנחל קנה : והערים המבדלות · מתחומם ומובלעות בתוך נחלת בני מנשה : למכיר בכור מנשה · לפיכך נטל נחלה בימי משה בעבר הירדן ויהי לו הגלעד והבשן : ויפלו חבל מנשה · עשה ששה לששה בתי אבות המנויים למעלה וארבע לבנות צלפחד לא שהיה כל ארבע בית לעצמה אלא שנטלו ארבע' חלקים · חלקו של אביהם שהיה מיוצאי מצרים · ולפי מניין היוצאים ממצרים נתחלקה הארץ ונחלקו עם אחיו בנכסי חפר אביו שהיה גם הוא מיוצאי מצרים · ושהיה בכור ונטל שני חלקים ועוד היה להן אחי אביהן בלא בנים ונטלו נחלה בחלקו · כך אמ' רבותי' בבבא בתרא · לא הוזקק הכת' להשמיענו מניין חלקי הבנות אלא ללמד שנטלו חלק בכורה ולהודיע שארץ ישראל מוחזקת היא להם מאבותיהם שאילולי כן אין הבכור נוטל בראוי כבמוחזק · וארץ הגלעד שמעבר הירדן היתה לבני מנשה הנותרים · עד כאן פירוש רבינו שלמה ז"ל : וידברו בני יוסף :

וידברו בני יוסף את יהושע לאמר מדוע נתתה לי
נחלה גורל אחד וחבל אחד ואני עם רב עד אשר עד כה ברכני יהוה
: ויאמר אליהם יהושע אם עם רב אתה עלה לך היערה ובראת
לך שם בארץ הפרזי והרפאים כי אץ לך הר אפרים : ויאמרו בני
יוסף לא ימצא לנו ההר ורכב ברזל בכל הכנעני הישב בארץ
העמק ולאשר בבית שאן ובנותיה ולאשר בעמק יזרעאל :
ויאמר יהושע אל בית יוסף לאפרים ולמנשה לאמר ונבתיה
עם רב אתה וכח גדול לך לא יהיה לך גורל אחד : כי הר יהיה
לך כי יער הוא ובראתו והיה לך תצאתיו כי תוריש את הכנעני
כי רכב ברזל לו כי חזק הוא : ויקהלו כל יח
עדת בני ישראל שלה וישכינו שם את אהל מועד והארץ נכבשה וישכנו
לפניהם : ויותרו בבני ישראל אשר לא חלקו את נחלתם שבעה
שבטים : ויאמר יהושע אל בני ישראל עד אנה אתם מתרפים לבוא
לרשת את הארץ אשר נתן לכם יהוה אלהי אבותיכם : הבו לכם
שלשה אנשים לשבט ואשלחם ויקמו ויתהלכו בארץ ויכתבו אותה
לפי נחלתם ויבאו אלי : והתחלקו אתה לשבעה חלקים יהודה ד
יעמד על גבולו מנגב ובית יוסף יעמדו על גבולם מצפון : ואתם
תכתבו את הארץ שבעה חלקים והבאתם אלי הנה וירתי לכם גורל לשבעה
פה לפני יהוה אלהינו : כי אין חלק ללוים בקרבכם כי כהנת יהוה
נחלתו וגד וראובן וחצי שבט המנשה לקחו נחלתם מעבר לירדן
מזרחה אשר נתן להם משה עבד יהוה : ויקמו האנשים וילכו ויצו
יהושע את ההלכים לכתב את הארץ לאמר לכו והתהלכו בארץ
וכתבו אתה ושובו אלי ופה אשליך לכם גורל לפני יהוה בשלה :
וילכו האנשים ויעברו בארץ ויכתבוה לערים לשבעה חלקים על
ספר ויבאו אל יהושע אל המחנה שלה : וישלך להם יהושע גורל

ומלילו בני יוסף עם יהושע למימר מא דין יהבת לי אחסנא עדבא
חד וחולק חד ואנא עם סגי עד לסגי ברכני יוי : ואמר להון יהושע
אם עם סגי אתון סקו לכון לחורשא ותתקין לך תמן אתר בארעא
פריזאי וגיבריא ארי עק לכון טורא דהר אפרים : ואמרו בני יוסף
לא יספיק לנא טורא ורתיכין דברזלא בכל כנענאי דיתבין בארעא
מישרא לדבית שאן וכפרנהא ולדי במישר יזרעאל : ואמר יהושע
לבית יוסף לאפרים ולמנשה למימר עם סגי אתון וחיל סגי לכון לא
יהי לכון עדבא חד : ארי טורא יהי לך ארי חורשא הוא ותתקיניניה
ויהי לך מפקנוהי ארי תתרכון ית כנענאי ארי רתיכין דברזלא ליה
ארי תקיפין אינון : ואיתכנשו כל כנישתא דבני ישראל
לשילה ואשריאו תמן ית משכן זימנא וארעא איתכבישת קדמיהון :
ואישתארו בבני ישראל דלא פליגו ית אחסנא שבעא שיבטין :
ואמר יהושע לבני ישראל עד אימתי אתון מיתרשלין למיעל למירת
ית ארעא דיהב לכון יוי אלהא דאבהתכון : הבו לכון תלתא גברין לשבטא
ואישלחינון ויקומון ויהלכון בארעא ויכתבון יתה לפום אחסנתהון
וייתון לותי : ויתפלגון יתה לשבעא חולקין דבית יהודה יקומון על
תחומהון מדרומא ודבית יוסף יקומון על תחומיהון מצפון : ואתון
תכתבון ית ארעא לשבעא חולקין ותיתון לותי הלכא ואירמי לכון
עדבא הלכא קדם יוי אלהנא : ארי לית חולק לליואי ביניכון אילהן מתנן
דיהב להון יוי אינון אחסנתהון וגד וראובן ופלגות שבטא דמנשה
קבילו אחסנתהון מעברא לירדנא מדינחא דיהב להון משה עבדא
דיוי : וקמו גבריא ואזלו ופקיד יהושע ית דאזלו למיכתב ית ארעא
למימר אזילו והליכו בארעא וכתובו יתה ותובו לותי והכא ארמי
לכון עדבין קדם יוי בשילה : ואזלו גבריא ועברו בארעא וכתבוהא
לקירויא לשבעא חולקין על סיפרא ואתו לות יהושע למשריתא
לשילה : ורמא להון יהושע עדבא בשלה

וידברו בני יוסף · שבט בני מנשה. אבל בני אפרים לא היה להם לצעוק כי יותר היו בצאתם ממצרי' ממה שהיו בבואם לארץ · אבל בני מנש' היה יותר מספר'
כשנכנסו לארץ ממספר' כשיצאו ממצרי' עשרי' אלף וחמש מאות לפיכך צעקו לפי שאבותיהם שהיו מיוצאי מצרים היו מעטים והיו הם עם רב ולא נטלו חלקם
אלא כנגד אבותיהם שהיו יוצאי מצרים שנאמר לשמות מטות אבותיהם ינחלו · ומה שאמר לאלה תחלק הארץ איש לפי פקודתו להוציא את הטפלים שהיו אז
פחותים מבני עשרים שלא נטלו חלק בארץ אלא לבני עשרים נתחלקה · ולחשבון יוצאי מצרים ולפחותים מבני עשרים לא נתחלקה אף על פי שהגיעו לכלל
עשרים בשעת חילוק הארץ. ומה שאומר גורל אחד וחבל אחד לפי שארץ ישרא' נתחלקה לשבטים ועשו שנים עשר חלקים שוים מי שהיה עם רב בשבטו לא היה
לו אלא כמו השבט האחר שהיו מעטים ומפני זה צעקו בני יוסף לפי שלא נתנו למנשה אלא כמו שבט אחר שהיה מעט ממנו ואף על פי שהיו עם רב · ורואיה עוד
כי בני מנשה היו הצועקים ולא בני אפרים תשובתם ליהושע לא ימצא לנו ההר. לאשר בבית שאן ובנותיה. והוא היה למנשה · ומה שנתחלקה הארץ על פי ה'
ועל פי הגורל מפני החלק היפה והחלק הרע כי מי שבא לחלקו חלק היפה על פי הגורל היה לו ומי שבא לחלקו חלק רע על פי הגורל היה לו ואף על פי כן היו
מעלין בכספי' ומי שהיה לו חלק היפה היה מעלה בכספי' למי שהיה לו חלק רע · ועל זה הסדר היתה חלוקת הארץ · אלעזר מלובש באורים ותומים ויהושע
וכל ישראל עומדי' לפניו וקלפי שבטים וקלפי תחומים מונחים לפניו והיה מכוין ברוח הקדש ואומר אם זבולון עולה תחום עכו עולה. טרף בקלפי של שבטים
ועלה בידו זבולון טרף בקלפי של תחומין ועלה בידו תחום עכו. והיה מכוין ברוח הקדש עוד ואמר אם נפתלי עולה תחום גינוסר עולה טרף בקלפי של שבטים
ועלה בידו נפתלי בקלפי של תחומין ועלה בידו תחום גינוסר. וכן בכל שבט ושבט. והשבט היה מחלק חלקו לבתי אבות לפי יוצאי מצרים וזהו שאמר לרב
תרבה נחלתו ולמעט תמעיט ומי שהיו רבים בתי אבות בצאתם ממצרים נטלו חלקים רבים · ואף על פי שהיו עתה מעטים. ומי שהיו מעטים בצאתם ממצרים
נטלו חלקים מעטים ואף על פי שהיו עתה מרובי' כמו בני יוסף ואף על פי שצעקו בני יוסף לא הועילה להם צעקתם כי לא היה יכול יהושע להוסיף להם נחלתם
אלא כמו שנתנה להם על פי ה' על פי הגורל אבל יהושע נתן להם עצה שיכרתו היער שהיה סמוך לחלקם והוא היה ההר שהיה לאפרים ועמק ההר ההוא היה
למנשה ואמר להם שהם יתפשטו בחלק אפרים ובארץ הפריזי והרפאים וזהו שאמר כי אץ לך הר אפרים כלומר אם רחוק לך הר אפרים תוסיף לך עוד אחר
שתכרות יער ההר תוסיף לך עוד בארץ הפריזי והרפאים הסמוכים : ובראת והיה לך · פי' תכרות יער הפריזי והרפאים ויהיה לך ההר ההוא לישוב ותרחיב
בו נחלתך ברצון בני אפרים כי הם יתרצו בזה כי טוב להם שיהיה ישוב משיהיה יער. ועוד כדי שיורישו הפרזי והוא הכנעני שזכר כי כל שבעה אומות נקראי'
כנענים כי כלם היו בני כנען לפיכך אמר להם ולא יהיה לך גורל אחד כלומר שתוסיף גורלך בנחלת בני אפרים והם אמרו לא ימצא לנו ההר אף על פי שנכרת
היער · ועוד אם תאמר שנוסיף בערי הפריזי והרפאי' רכב ברזל לכנעני היושב בעמק ההר ההוא ואנחנו יריאים ממנו אמר להם יהושע לאפרים ולמנשה לאפרי'
אמר שיעזרו לבני מנשה ויתרצו בכרתם היער לטובתם · ולמנשה אמ' שאתה עם רב כח גדול לך ויכול אתה להוריש את הכנעני יושב העמק ואם לא תורישנו יזיק
לך כי רכב ברזל לו לפיכך צריך שתתחזק עד שתורישנו : ובראת · ענין כריתה. וכן וברא אותהן בחרבותן · ות' ותתקין לך תמן אתר · ויש מפרשי' ענין בחירה
מענין ברו לכם איש : ויקהלו כל עדת בני ישראל שילה וישכינו שם את אהל מועד · זה היה אחר יד' שנה משבאו לארץ שבע שכבשו ושבע שחלקו וי"ד שנה
אלה היה אהל מועד בגלגל ואחר כך השכינוהו בשילה ואז נאסרו הבמות כל זמן שהיה בשילה · ואמרו רז"ל כי עשו בית של אבנים מלמטה והיריעות מלמעלה
כמו שאמר דוד וארון אלהים יושב בתוך היריעה כלומר שעדין לא היה אלא בתוך היריעה. ועוד ראו זה מן הכתוב שאמר ותביאהו בית ה' שילה אלמ' בית הוה
וכתיב ויטש משכן שילה אהל שיכן באדם. אלמ' אהל היה הא כיצד מלמד שלא היה שם תקרה אלא בית אבנים מלמטה ויריעות מלמעלה והיה שם בשילה שש"ט
שנה עד שהגלו פלשתים את הארו' ועליו נאמר ויטש משכן שילה אהל שיכן באדם : שבעה שבטים. כי ראובן וגד וחצי שבט מנשה לקחו נחלתם מעבר לירדן
וארץ כנען כבר נטל הגורל ליהודה ולאפרים ולחצי שבט מנשה כמו שפיר' למעלה · למה קדמו הם בפסו' וארץ שקטה ממלחמת הראשון : והתחלקו · פירוש
והתחלקו בה בשבעה חלקים שיכתבו תהיו מתחלקים אותם שבעה שבטים באותה הארץ. יהודה יעמוד על גבולו כמו שנפל גורלו לדרום ארץ ישראל וכן בית
יוסף יעמדו על גבולם כמו שנפל גורלם לארץ צפון של ארץ ישראל · ובניהם יקחו נחלתם שבעה שבטים הנותרי' בארץ הנכבשת ואשר עתידה להכבש: ואתם ·
אמר כנגד השלוחים לכתוב הארץ : וירתי. והשלכתי : כי כהונת ה' היא נחלתו. כמו שאמר בכתו' אשה ה' ונחלתו יאכלון. והם כהונת ה' : ויקומו. ונאמר
קמו האנשי' ללכת הזהירם ואמר להם כך וכך תעשו : מדברה בית און :

בשלה קדם יי ופליג להון יהושע ית ארעא לבני ישראל בפלגותהון :
וסליק עדבא שבטא דבני בנימן לזרעיתהון ונפק תחום
עדביהון בין בני יהודה ובין בני יוסף : והוה להון תחומא לרוח
צפונא מן ירדנא וסליק תחומא לעיבר יריחו מציפונא וסליק בטורא
לימה והוון מפקנוהי למדבר בית און : ועבר מתמן תחומא ללוז
דלעיבר דלוז דרומא היא ביתאל ונחית תחומא עטרות אדר על טורא
דמדרום לבית חורון ארעאה : ותאר תחומא ומסתחר לרוח מערבא
לדרומא מן טורא די על אפי בית חורון דרומא והוון מפקנוהי על
קרית בעל היא קרית יערים קרתא דבני יהודה דא רוח מערבה :
ורוח דרומא מסיפי קרית יערים ונפיק תחומא לימה ונפיק למבוע
מי נפתוח : ונחית תחומא לסטר טורא די על אפי חילת בר הנם די
במישר גיברי ציפונא ונחית לחילת הנם לעיבר יבוס דרומא ונחית
לעין קצרא : ותאר מצפון ונפיק לעין שמש ונפיק לגללא די לקביל
מסקנא דארומים ונחית לאבן בוהן בר ראובן : ועבר לעיבר דלקביל
מישרא ציפונא ונחית לערבתא : ועבר תחומא לעיבר בית חגלה
לצפונא והוון מפקנוהי דתחומא לכיף ימא דמלחא ציפונא לסיפי
ירדנא דרומא דין תחום דרומא : וירדנא תחומא ליה לרוח קידומא
דא אחסנת בני בנימן לתחומהא סחור לזרעיתהון : והוה קירויא
לשבטא דבני בנימן לזרעיתהון יריחו ובית חגלה ומישר קציץ :
ובית מישרא וצמרים וביתאל : והעוים וחפרה ועפרה : וכפר העמני
והעפני וגבע קירוין תרתא עסרי ופצחיהן : גבעון ורמתא ובארות
ומצפיא וכפירא והמוצה : ורקם וירפאל ותראלה : וצלע אלף
ויבוסאי היא ירושלם גבעת קרית קירוין ארבע עסרי ופצחיהן דא
אחסנת בני בנימן לזרעיתהון : ונפק עדבא תנינא לשמעון
לשבטא דבני שמעון לזרעיתהון והוות אחסנתהון בגו אחסנת בני
יהודה : והוה להון באחסנתהון באר שבע ושבע ומולדה : וחצר
שועל ובלה ועצם : ואל תולד ובתול וחרמה : וצקלג ובית
המרכבות וחצר סוסה : ובית לבאות ושרוחן קירוין תלת עסרי
ופצחיהן : עין רמון ועתר ועשן קירוין ארבע ופצחיהן : וכל
פצחיא די בסחרנות קירויא האילין עד בעלת באר רמת דרומא דא
אחסנת שבטא דבני שמעון לזרעיתהון : מעדב בני יהודה אחסנת
בני שמעון ארי הוה חולק בני יהודה סגי מנהון ואחסינו בני שמעון
בגו אחסנתהון : וסליק עדבא תליתאה לבני זבולן לזרעיתהון
והוה תחום אחסנתהון עד שריד : וסליק תחומהון לימא ומרעלא
ומערע בדבשת ומערע בנחלא די על אפי יקנעם : ותב משריד
לקידומא מדנח שמשא עד תחום כסלות תבור ונפיק לדברת וסליק
ליפיע : ומתמן עבר לקידומא מדינחא גתה חפר לעתה קצין ונפיק
לרימון דמתואר ומתמן מסתחר לנעה : ומסתחר ליה תחומא
מציפונא להנתון והוון מפקנוהי לחילת יפתח אל : וקטת ונהלל
ושמרון וידאלה ובית לחם קירוין תרתא עסרי ופצחיהן : דא
אחסנת בני זבולן לזרעיתהון קירויא האילין ופצחיהן :
ליששכר נפק עדבא רביעאה לבני יששכר לזרעיתהון : והוה
תחומהון יזרעאל וכסלות ושונם : וחפרים ושיאון ואנחרת : והרבית
קשיון ואבץ : ורמת ועין גנים ועין חדה ובית פצץ : ומערע
תחומא

בשלה לפני יהוה ויחלק שם יהושע את הארץ לבני ישראל
במחלקתם : ויעל גורל מטה בני בנימן
למשפחתם ויצא גבול גורלם בין בני יהודה ובין בני יוסף : ויהי
להם הגבול לפאת צפונה מן הירדן ועלה הגבול אל כתף יריחו
מצפון ועלה בהר ימה והיה תצאתיו מדברה בית און : ועבר משם ב' והיו
הגבול לוזה אל כתף לוזה נגבה היא בית אל וירד הגבול עטרות
אדר על ההר אשר מנגב לבית חרון תחתון : ותאר הגבול ונסב
לפאת ים נגבה מן ההר אשר על פני בית חרון נגבה והיה תצאתיו
אל קרית בעל היא קרית יערים עיר בני יהודה זאת פאת ים : ופאת
נגבה מקצה קרית יערים ויצא הגבול ימה ויצא אל מעין מי נפתוח
: וירד הגבול אל קצה ההר אשר על פני גי בן הנם אשר בעמק גיא
רפאים צפונה וירד גי הנם אל כתף היבוסי נגבה וירד עין רגל :
ותאר מצפון ויצא עין שמש ויצא אל גלילות אשר נכח מעלה
אדמים וירד אבן בהן בן ראובן : ועבר אל כתף מול הערבה צפונה בחן
וירד הערבתה : ועבר הגבול אל כתף בית חגלה צפונה והיה והיו
תצאות הגבול אל לשון ים המלח צפונה אל קצה הירדן נגבה זה
גבול נגב : והירדן יגבל אתו לפאת קדמה זאת נחלת בני בנימן בֿ
לגבולתיה סביב למשפחתם : והיו הערים למטה בני בנימן
למשפחותיהם יריחו ובית חגלה ועמק קציץ : ובית הערבה וצמרים
ובית אל : והעוים והפרה ועפרה : וכפר העמני והעפני וגבע ערים העמונה
שתים עשרה וחצריהן : גבעון והרמה ובארות : והמצפה והכפירה
והמצה : ורקם וירפאל ותראלה : וצלע האלף והיבוסי היא ירושלם לֿ
גבעת קרית ערים ארבע עשרה וחצריהן זאת נחלת בני בנימן
למשפחתם : ויצא הגורל השני לשמעון למטה יט
בני שמעון למשפחותם ויהי נחלתם בתוך נחלת בני יהודה : ויהי
להם בנחלתם באר שבע ושבע ומולדה : וחצר שועל ובלה ועצם
: ואל תולד ובתול וחרמה : וצקלג ובית המרכבות וחצר סוסה : לֿ
: ובית לבאות ושרוחן ערים שלש עשרה וחצריהן : עין רמון ועתר ושרוחן
ועשן ערים ארבע וחצריהן : וכל החצרים אשר
סביבות הערים האלה עד בעלת באר ראמת נגב זאת נחלת
מטה בני שמעון למשפחתם : מחבל בני יהודה נחלת בני שמעון
כי היה חלק בני יהודה רב מהם וינחלו בני שמעון בתוך נחלתם :
ויעל הגורל השלישי לבני זבולן למשפחתם ויהי
גבול נחלתם עד שריד : ועלה גבולם לימה ומרעלה ופגע בדבשת
ופגע אל הנחל אשר על פני יקנעם : ושב משריד קדמה מזרח
השמש על גבול כסלת תבר ויצא אל הדברת ועלה יפיע : ומשם
עבר קדמה מזרחה גתה חפר עתה קצין ויצא רמון המתאר הנעה :
ונסב אתו הגבול מצפון הנתן והיו תצאתיו גי יפתח אל : וקטת הנתן ט
ונהלל ושמרון וידאלה ובית לחם ערים שתים עשרה וחצריהן : ונחלל
זאת נחלת בני זבולן למשפחתם הערים האלה וחצריהן :
ליששכר יצא הגורל הרביעי לבני יששכר למשפחותם :
ויהי גבולם יזרעאלה והכסלות ושונם : וחפרים ושיאן ואנחרת : והכסולות
והרבית וקשיון ואבץ : ורמת ועין גנים ועין חדה ובית פצץ : ופגע

מדברה בית און . סמוך לבית און לפיכך הבית פתוחה ר"ל למדבר בית און : ובלע האלף . הם שתי ערים וכן הוא אומר בארץ בנימן בצלע · וכת' ובלע אלף
וכן גבעת קרית הם שתי ערי' : והיבוסי היא ירושלם · ובגורל בני יהוד' אמר גם כן כי היבוסי היא ירושלם בחלק יהודה והנה אומר כי היא לבנימן · כן הוא
כי לכל אחד מהם היה לו חלק בה. ואמרו רז"ל כי רצועה יוצאה מחלקו של יהודה לחלקו של בנימן ובה מזבח בנוי והיה בנימן הצדיק מצטער עליה לבלעה שנ'
חופף עליו כל היום ובין כתפיו שכן ויש אומרי' המזבח היה בחלקו של בנימן שנ' ובין כתפיו שכן . וי"א כי בין שניהם היה המזבח והנה חלק יהודה היה עולה
גיא בן הנם כתף היבוסי והיה עולה אל ראש ההר אשר על פני גי בן הנם ימה אשר בקצה עמק רפאים ומראש ההר אל מעין מי נפתוח ואמרו כי הוא עין עיטם
הנזכר בדברי רז"ל וחלק בנימן היה כנגדו חלק יהוד' היה עול' אל ההר וחלק בנימן היה יורד אל קצה ההר אשר בגי בן הנם אשר בעמק רפאים והיה יורד אל
כתף היבוסי היא ירושלם נמצא שבין שניה' היה הגבו' הזה זה עולה וזה יורד : באר שבע ושבע . עיר אחת . רב מהם היה חלקם יותר ממה שראוי להם כי
כבשו הרב' מהארץ ובני שמעון עלו עמם להלחם כמו שכתוב בספר שפטים ויאמר יהודה לשמעון אחיו וגו' : גתה חפר . הוא גת החפר אשר משם היה יונה
בן אמתי הנבי' כמו שכת' עליו אשר מגת החפר : המתואר · כתרגומו דמסתחר : ובית לחם · אינו בית לחם אשר ליהודה כי תמצא ערים נקראים בשם אחד
בשני מקומות כמו שכתבנו וכן שכתבנו בית לחם אשר ליהודה מבית לחם יהודה נראה כי אחר היה · עיר מכבר

צי הגבול בתבור ושחצומה ובית שמש והיו תצאות גבולם הירדן ערים
שש עשרה וחצריהן : זאת נחלת מטה בני יששכר למשפחותם
הערים וחצריהן : ויצא הגורל החמישי למטה בני אשר
א למשפחתם : ויהי גבולם חלקת וחלי ובטן ואכשף : ואלמלך ועמעד
ומשאל ויפגע בכרמל הימה ובשיחור לבנת : ושב מזרח השמש
בלון בית דגן ופגע בזבולן ובגי יפתח אל צפונה בית העמק ונעיאל ויצא
אל כבול משמאל : ועברן ורחב וחמון וקנה עד צידון רבה :
וזיו ושב הגבול הרמה ועד עיר מבצר צר ושב הגבול חסה ויהיו תצאתיו
ח הימה מחבל אכזיבה : ועמה ואפק ורחב ערים עשרים ושתים
וחצריהן : זאת נחלת מטה בני אשר למשפחתם הערים האלה
וחצריהן : לבני נפתלי
יצא הגורל הששי לבני נפתלי למשפחתם : ויהי גבולם
מחלף מאלון בצעננים ואדמי הנקב ויבנאל עד לקום ויהי תצאתיו
חו הירדן : ושב הגבול ימה אזנות תבור ויצא משם חוקקה ופגע
בלון בזבולן מנגב ובאשר פגע מים וביהודה הירדן מזרח השמש : וערי
מבצר הצדים צר וחמת רקת וכנרת : ואדמה והרמה וחצור : וקדש
ואדרעי ועין חצור : ויראון ומגדל אל חרם ובית ענת ובית שמש
ערים תשע עשרה וחצריהן : זאת נחלת מטה בני נפתלי
למשפחתם הערים וחצריהן : למטה בני דן למשפחתם
יצא הגורל השביעי : ויהי גבול נחלתם צרעה ואשתאול ועיר שמש
: ושעלבין ואילון ויתלה : ואילון ותמנתה ועקרון : ואלתקה
וגבתון ובעלת : ויהד ובני ברק וגת רמון : ומי הירקון והרקון עם
הגבול מול יפו : ויצא גבול בני דן מהם ויעלו בני דן וילחמו
עם לשם וילכדו אותה ויכו אותה לפי חרב וירשו אותה וישבו בה
ויקראו ללשם דן כשם דן אביהם : זאת נחלת מטה בני דן
למשפחתם הערים האלה וחצריהן :
ויכלו לנחל את הארץ לגבולתיה ויתנו בני ישראל נחלה
ליהושע בן נון בתוכם : על פי יהוה נתנו לו את העיר אשר
שאל את תמנת סרח בהר אפרים ויבנה את העיר וישב בה : אלה
הנחלות אשר נחלו אלעזר הכהן ויהושע בן נון וראשי האבות
למטות בני ישראל בגורל בשלה לפני יהוה פתח אהל מועד ויכלו
מחלק את הארץ : וידבר יהוה אל יהושע
לאמר : דבר אל בני ישראל לאמר תנו לכם את ערי המקלט אשר
דברתי אליכם ביד משה : לנוס שמה רוצח מכה נפש בשגגה
בבלי דעת והיו לכם למקלט מגאל הדם : ונס אל אחת מהערים
האלה ועמד פתח שער העיר ודבר באזני זקני העיר ההוא את
דבריו ואספו אתו העירה אליהם ונתנו לו מקום וישב עמם : וכי
ירדף גאל הדם אחריו ולא יסגרו את הרצח בידו כי בבלי דעת
הכה את רעהו ולא שנא הוא לו מתמול שלשם : וישב בעיר
ההיא עד עמדו לפני העדה למשפט עד מות הכהן הגדול אשר
יהיה בימים ההם אז ישוב הרוצח ובא אל עירו ואל ביתו אל העיר

תחומא בתבור ושחצימה ובית שמש והוון מפקנוהי דתחומהון
לירדנא קירוין שית עשרה ופצחיהן : דא אחסנת שבטא דבני
יששכר לזרעיתהון קירויא ופצחיהן : ונפק עדבא
חמישאה לשבטא דבני אשר לזרעיתהון : והוה תחומהון חלקת וחלי
ובטן ואכשף : ואלמלך ועמעד ומישאל ומערע בכרמלא לימא
ובשיחור לבנת : ותאיב ממדנח שמשא בית דגון ומערע בזבולן
ובחילת יפתחאל לציפונא בית מישרא ונעיאל ונפיק לכבול מסמלא
: ועברון ורחב וחמון וקנה עד צידון רבה : ותאיב תחומא לרמתא
עד קירוין כריכן קרוי תוקפא ותאיב תחומא לחוסה ויהון מפקנוהי
לימא מעדב אכזיב : ועומה ואפק ורחוב קירוין תרתין עסרין
ופצחיהן : דא אחסנת שבטא דבני אשר לזרעיתהון קירויא האילין
ופצחיהן : לבני נפתלי נפק עדבא שתיתאה לבני נפתלי
לזרעיתהון : והוה תחומיהון מחלף מאלון בצעננים ואדמי נקב
ויבנאל עד לקום והוון מפקנוהי לירדנא : ותאיב תחומא לימא
לאזנות תבור ונפק מתמן לחקקה ומערע בזבולן מדרומא ובאשר
יערע ממערבא וביהודה ירדנא מדנח שמשא : וקירוין כריכן הצדים
צר וחמת רקת וכנרת : ואדמה ורמתא וחצור : וקדש ואדרעי
ועין חצור : ויראון ומגדל אל חרם ובית ענת ובית שמש קירוין
תשע עשרה ופצחיהן : דא אחסנת שבטא דבני נפתלי לזרעיתהון
קירויא ופצחיהן : לשיבטא דבני דן לזרעיתהון נפקא עדבא
שביעאה : והוה תחום אחסנתהון צרעה ואשתאול וקרית שמשא :
ושעלבין ואילון ויתלה : ואילון ותמנתה ועקרון : ואלתקה וגבתון
ובעלת : ויהוד ובני ברק וגת רמון : ומי הירקון ורקון עם תחומא
די לקביל יפו : ונפק תחום בני דן מנהון וסליקו בני דן ואגיחו
קרבא עם לשם וכבשו יתה ומחו יתה לפתגם דחרב וירתו יתה
ויתיבו בה וקרו ללשם דן כשום דן אבוהון : דא אחסנת שבטא
דבני דן לזרעיתהון קירויא האילין ופצחיהן : ושיציאו לאחסנא ית
ארעא לתחומהא ויהבו בני ישראל אחסנא ליהושע בר נון ביניהון
: על מימרא דיי יהבו ליה ית קרתא די שאל ית תמנת סרח בטורא
דאפרים ובנא ית קרתא ויתיב בה : אילין אחסנתא די אחסין אלעזר
כהנא ויהושע בר נון ורישי אבהתא לשבטיא דבני ישראל בעדבא
בשלה קדם יי בתרע משכן זמנא ושיציאו מלפלגא ית ארעא :
ומליל יי עם יהושע למימר : מליל עם בני ישראל למימר
הבו לכון ית קירוי שיזבותא דמלילית עמכון בידא דמשה : למערוק
קטולא דקטול נפשא בשלו בלא מדעיה ויהוין לכון לשיזבא מגאיל
דמא : ויערוק לחדא מקירויא האילין ויקום במעלנא דתרע קרתא
וימליל קדם סבי קרתא ההיא ית פיתגמוהי ויכנשון יתיה לקרתא
לותהון ויתנון ליה אתר ויתיב עמהון : וארי ירדוף גאיל דמא בתרוהי
ולא ימסרון ית קטולא בידיה ארי בלא מדעיה קטל ית חבריה ולא
סני הוא ליה מאתמלי ומדקמוהי : ויתיב בקרתא ההיא עד דיקום
קדם כנישתא לדינא עד דימות כהנא רבא די יהי ביומיא האינון בכן
יתיב קטולא ויעול לקרתיה ולביתיה לקרתא די

עיר מבצר צר׳ מבצר שהיה בצור גבוה: אזנות תבור. ולמעל׳ בחלק זבלון אומר כסלות תבור ושני שמות היו לו לענין ידוע אצלם: ונבתון ובעלת · אינו בעלה הנז׳ למעלה בנחלת בני יהודה כי אותו שמו בעלה בהא וזה בעלת בתי״ו · ורז״ל אמרו כי שניהם אחד והקשו הפסוקי׳ ותרצו בתים של יהודה ושדות של דן : ויצא גבול בני דן׳ · מהם פחות מהם שלא הספיקה להם הארץ הנכבשת לחלקם והוצרכו ללכת אל לשם הוא ליש הנזכר בספר שפטים ולכבוש אותה ומגורלם היתה לשם · אלא שלא היתה נכבשת עם שאר השבטי׳ והם כבשוה לאחר זמן בימי פסל מיכה · ויש לפרש כי לשם לא היתה מהארץ הנחלקת לשבעה חלקים ובני דן כל הגורל שנפל להם היה להם אלא שהם היו רבים ולא היה חלקם מספיק לבתי אבות שהיו בשבטים ויצאו לארץ רחוקה חוץ מחלקי השבטים ורגלו אותה והיתה הארץ טובה והלכו להם שם ולכדוה והיא היתה סוף תחום ארץ ישראל שהיה להם בימים ההם כמו שאמר מדן ועד באר שבע׳ ובדברי רז״ל אמר ר׳ יצחק לשם זו פמיים ותניא ירדן יוצא ממערת פמיים · ואמרו אמר ר׳ יוחנן למה נקרא שמה ירדן שיורד מדן: וראשי האבות למטות · כמו אבות המטות כלומ׳ ראשי בתי אבות לכל שבט ורז״ל סמכו בזה הפסו׳ להפקר בית דין הפקר ואמרו וכי מה ענין ראשי׳ אצל אבות אלא לומר לך מה אבות מנחילין את בניה׳ כל מה שירצו אף ראשי׳ מנחילין את העם כל מה שירצו: תנו לכם את ערי · אחר שאמר ויכלו מחלק את הארץ׳ בוא על ערי המקלט שלא נכתוב בה על ידי משה גם כן אלא אחר ירושה וישיבה שנ׳ כי יכרית ה׳ אלהיך וגו׳ : ונתנו לו מקום · פירשו רז״ל שלא יהא שוכר בית כל ימי שבתו שם שנ׳ ונתנו לו מקום : עד עמדו לפני העדה למשפט עד מות הכהן הגדול · הרוצח היה נס אל אחת הערי׳ ובית דין שולחין אחריו ומביאין אותו ועומד למשפט אם נתחייב מיתה הורגין אותו אם נתחייב גלות משיבין אותו שם וישב שם עד מות הכהן הגדול והמקרא קצר · וטעם עד מות הכהן הגדול פירשוהו רז״ל ר׳ מאיר או׳ רוצח מקצר ימיו של אדם וכהן גדול מאריך ואינו דין שיהא המקצ׳ לפני המאריך · ר׳ אומ׳ הרוצח מטמאת הארץ ומסלק את השכינה וכהן גדו׳ מטהר וגרם לשכינה שתשרה על אדם בארץ אינו דין שיהיה זה אצל זה: ערי

די ערק תמן׃ וזמינו ית קדש בגלילא בטורא דבית נפתלי וית
שכם בטור דבית אפרים וית קרית ארבע היא חברון בטורא דבית
יהודה׃ ומעברא לירדנא דיריחו מדינחא יהבו ית בצר במדברא
במישרא משבטא דראובן וית רמות בגלעד משבטא דגד וית גולן
במתנן משבטא דמנשה׃ אילין הואה קירויא דמזמנן לכל בני
ישראל ולגיורא דיתגיירון ביניהון למערק לתמן כל דקטול נפשא
בשלו ולא ימות בידא דגאיל דמא עד דיקום קדם כנישתא׃
וקריבו רישי אבהת ליואי לות אלעזר כהנא ולות יהושע
בר נון ולות רישי אבהת שבטיא לבני ישראל׃ ומלילו עמהון בשילו
בארעא דכנען למימר יי פקיד ביד משה למתן לנא קירוין למיתב
ורוחיהון לבעירנא׃ ויהבו בני ישראל לליואי מאחסנתהון על
מימרא דיי ית קירויא האילין וית רוחיהן׃ ונפק עדבא לזרעית
קהת והוה לבני אהרן כהנא מן ליואי משבטא דיהודה ומשבטא
דשמעון ומשבטא דבנימן בעדבא קירויא תלת עסרי׃ ולבני קהת
די אשתארו מזרעית שבטא דאפרים ומשבטא דדן ומפלגות שבטא
דמנשה בעדבא קירוין עשר׃ ולבני גרשון מזרעית שבטא
דיששכר ומשבטא דאשר ומשבטא דנפתלי ומפלגות שבטא דמנש׳
במתנן בעדבא קירוין תלת עסרי׃ לבני מררי לזרעיתהון
משבטא דראובן ומשבטא דגד ומשבטא דזבולן קירוין תרתא עסרי
׃ ויהבו בני ישראל לליואי ית קירויא האילין וית רוחיהן כמא די
פקיד יי בידא דמשה בעדבא׃ ויהבו משבטא דבני יהודה ומשבטא
דבני שמעון ית קירויא האילין דאיתפרשא בשמהן׃ והוה לבני
אהרן מזרעית קהת מבני לוי ארי להון הוה עדבא בקדמיתא׃ ויהבו
להון ית קרית ארבע אבוהון דגבריא היא חברון בטורא דיהודה
וית רוחהא סחרנהא׃ וית חקל קרתא וית רוחהא יהבו לכלב בר
יפנה באחסנתיה׃ ולבני אהרן כהנא יהבו ית קרית שזבות קטולא
ית חברון וית רוחהא וית לבנה וית רוחהא׃ וית יתיר וית רוחהא
וית אשתמע וית רוחהא׃ וית חולון וית רוחהא וית דביר וית
רוחהא׃ וית עין וית רוחהא וית יטה וית רוחהא ית בית שמש וית רוחהא
קירוין תשע מן תרין שבטיא האילין׃ ומשיבטא דבנימן ית גבעון וית
רוחהא ית גבע וית רוחהא׃ ית ענתות וית רוחהא וית עלמון וית
רוחהא קירוין ארבע׃
כל קירוי בני אהרן כהניא תלת עסרי קירוין ורוחיהן׃
ולזרעית בני קהת ליואי
די אשתארו מבני קהת והואה קירוי עדבהון משיבט דבני אפרים׃
ויהבו להון ית קרית שזבות קטולא ית שכם וית
רוחהא בטורא דבית אפרים ית גזר וית רוחהא׃ וית קבצים וית
רוחהא וית בית חורון וית רוחהא קירוין ארבע׃
ומשבטא דדן ית אלתקא וית רוחהא ית גבתון וית רוחהא׃ וית
אילון וית רוחהא וית גת רמון וית רוחהא קירוין ארבע׃ ומפלגות
שבטא דמנשה ית תענך וית רוחהא וית גת רימון וית רוחהא קירוין
תרתין׃ כל קירוי עסר ורוחיהון לזרעית בני קהת די אשתארו׃
ולבני גרשון מזרעית ליואי מפלגות שבטא דמנשה
ית קרית שזבות קטולא ית גולן במתנן וית רוחהא וית בעשתרה וית

אשר נס משם׃ ויקדשו את קדש בגליל בהר נפתלי ואת שכם
בהר אפרים ואת קרית ארבע היא חברון בהר יהודה׃ ומעבר
לירדן יריחו מזרחה נתנו את בצר במדבר במישר ממטה ראובן
ואת ראמות בגלעד ממטה גד ואת גלון בבשן ממטה מנשה׃ אלה גלון
היו ערי המועדה לכל בני ישראל ולגר הגר בתוכם לנוס שמה כל- לכל
מכה נפש בשגגה ולא ימות ביד גאל הדם עד עמדו לפני העדה׃
ויגשו ראשי אבות הלוים אל אלעזר
הכהן ואל יהושע בן נון ואל ראשי אבות המטות לבני ישראל׃
וידברו אליהם בשלה בארץ כנען לאמר יהוה צוה ביד משה לתת-
לנו ערים לשבת ומגרשיהן לבהמתנו׃ ויתנו בני ישראל ללוים
מנחלתם אל פי יהוה את הערים האלה ואת מגרשיהן׃
ויצא הגורל למשפחת הקהתי ויהי לבני אהרן
הכהן מן הלוים ממטה יהודה וממטה השמעני וממטה בנימן ב עוני
בגורל ערים שלש עשרה׃ ולבני קהת הנותרים ק
ממשפחת מטה אפרים וממטה דן ומחצי מטה מנשה בגורל ערים
עשר׃ ולבני גרשון ממשפחת
מטה יששכר וממטה אשר וממטה נפתלי ומחצי מטה מנשה בבשן
בגורל ערים שלש עשרה׃ לבני
מררי למשפחתם ממטה ראובן וממטה גד וממטה זבולן ערים ש
שתים עשרה׃ ויתנו בני ישראל ללוים את-
הערים האלה ואת מגרשיהן כאשר צוה יהוה ביד משה בגורל׃
ויתנו ממטה בני יהודה וממטה בני שמעון את הערים
האלה אשר יקרא אתהן בשם׃ ויהי לבני אהרן ממשפחת הקהתי
מבני לוי כי להם היה הגורל ראישנה׃ ויתנו להם את קרית ארבע
אבי הענוק היא חברון בהר יהודה ואת מגרשה סביבתיה׃ ואת
שדה העיר ואת חצריה נתנו לכלב בן יפנה באחזתו׃
ולבני אהרן הכהן נתנו את עיר
מקלט הרצח את חברון ואת מגרשה ואת לבנה ואת מגרשה׃
ואת יתר ואת מגרשה ואת אשתמע ואת מגרשה׃ ואת חלן ואת-
מגרשה ואת דבר ואת מגרשה׃ ואת עין ואת מגרשה ואת יטה ט
ואת מגרשה ואת בית שמש ואת מגרשה ערים תשע מאת שני
השבטים האלה׃ וממטה בנימין את גבעון מן
ואת מגרשה את גבע ואת מגרשה׃ את ענתות ואת מגרשה את
עלמון ואת מגרשה ערים ארבע׃ כל ערי בני אהרן הכהנים
שלש עשרה ערים ומגרשיהן׃ ולמשפחות בני
קהת הלוים הנותרים מבני קהת ויהי ערי גורלם ממטה אפרים׃ ק
ויתנו להם את עיר מקלט הרצח את שכם ואת מגרשה בהר אפרים
ואת גזר ואת מגרשה׃ ואת קבצים ואת מגרשה ואת בית חורן
ואת מגרשה ערים ארבע׃ וממטה דן את אלתקא ב
ואת מגרשה ואת גבתון ואת מגרשה׃ את אילון ואת מגרשה את-
גת רמון ואת מגרשה ערים ארבע׃ וממחצית מטה
מנשה את תענך ואת מגרשה ואת גת רמון ואת מגרשה ערים ש
שתים׃ כל ערים עשר ומגרשיהן למשפחת בני קהת הנותרים׃
ולבני גרשון ממשפחת הלוים מחצי מטה מנשה
את עיר מקלט הרצח את גלון בבשן ואת מגרשה ואת בעשתרה גולן

ערי המועדה׃ שהיו נועדים שם כל מכה נפש בשגגה. והוא שם בשקל מוסדה מן מוסדות הכלעות׃ לבני מררי׳ בזה הפסוק אומר כי שתים עשרה ערים היו לבני מררי ממטה ראובן וממטה גד וממטה זבולון. ולמטה בספור הערים לא כתב אלא שמנה ערים ממטה זבולון ארבע וממטה גד ארבע וממטה ראובן לא כתב- ויש ספרים מוגה בהם. וממטה ראובן את בצר ואת מגרשיה את יהצה ואת מגרשיה את קדמות ואת מגרשיה ואת מיפעת ואת מגרשיה ערים ארבע׃ ולא ראיתי שני פסוקי׳ אלו בשום ספר ישן מדוייק אלא מוגה במקצתם׃ וראיתי כי כתב רבינו האי ז״ל בזאת השאלה והשיב אף על פי דהכא לא חשיב להו בדברי הימים חשיב להו׃ נראה מתשובתו כי אינן כתובי׳ בספריהם׃ אשר יקרא אתהם. מתחלה ספר מניין הערים ואח״כ ספר שמם ומניינם כמו שהיו קוראים אותם באותו הזמן׃ ופי׳ אשר יקרא׃ אשר יקרא הקורא. כמו ויגד ליעקב׃ והדומים לו׃ כי להם היה הגורל ראשונה׃ נכתב באלף וביו״ד׃ האלף שרש והיו״ד למשך וכן הראשון אדם תולד באלף וביו״ד׃ אבי הענק. שם כלל לענקים׃ ופי׳ אבי גדול הענקים כמו שאמר עליו האדם הגדול בענקים. ואבי שם גדולה כמו אבי קרית יערים׃ אבי דבר גדול דבר אליך הנביא׃ והדומים להם׃ ואת עלמון. הוא עלמת הנזכר בספר דברי הימים׃ והוא בחורים הנזכר בספר שמואל והכל לשון אחד׃ ואת גת רמון׃ וכן נזכר במחצית שבט מנשה׃ ומחצית מטה מנשה׃ כל אחד מהם היה לו עיר ששמה גת רמון׃

ולחצי

וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ עָרִים שְׁתָּיִם ׃ וּמִמַּטֵּה יִשָּׂשכָר אֶת־
קִשְׁיוֹן וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ אֶת־דָּבְרַת וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ ׃ אֶת־יַרְמוּת וְאֶת־
ב מִגְרָשֶׁהָ אֶת־עֵין גַּנִּים וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ עָרִים אַרְבַּע ׃
וּמִמַּטֵּה אָשֵׁר אֶת־מִשְׁאָל וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ אֶת־עַבְדּוֹן וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ ׃
ב אֶת־חֶלְקָת וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ וְאֶת־רְחֹב וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ עָרִים אַרְבַּע ׃
וּמִמַּטֵּה נַפְתָּלִי אֶת־עִיר מִקְלַט הָרֹצֵחַ אֶת־קֶדֶשׁ בַּגָּלִיל
וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ וְאֶת־חַמֹּת דֹּאר וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ וְאֶת־קַרְתָּן וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ
עָרִים שָׁלֹשׁ ׃ כָּל־עָרֵי הַגֵּרְשֻׁנִּי לְמִשְׁפְּחֹתָם שְׁלֹשׁ־עֶשְׂרֵה עִיר
וּמִגְרְשֵׁיהֶן ׃ וּלְמִשְׁפְּחוֹת בְּנֵי־מְרָרִי הַלְוִיִּם הַנּוֹתָרִים
את מֵאֵת מַטֵּה זְבוּלֻן אֶת־יָקְנְעָם וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ וְאֶת־קַרְתָּה וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ ׃
ב אֶת־דִּמְנָה וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ אֶת־נַהֲלָל וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ עָרִים אַרְבַּע ׃
י וּמִמַּטֵּה רְאוּבֵן אֶת־בֶּצֶר וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ וְאֶת־יַהְצָה וְאֶת
ואת מִגְרָשֶׁהָ ׃ אֶת־קְדֵמוֹת וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ וְאֶת־מֵיפַעַת וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ עָרִים
אַרְבַּע ׃ וּמִמַּטֵּה גָד אֶת־עִיר מִקְלַט הָרֹצֵחַ אֶת־
רָמֹת בַּגִּלְעָד וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ וְאֶת־מַחֲנַיִם וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ ׃ אֶת־חֶשְׁבּוֹן
ב וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ אֶת־יַעְזֵר וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ כָּל־עָרִים אַרְבַּע ׃
כָּל־הֶעָרִים לִבְנֵי מְרָרִי לְמִשְׁפְּחֹתָם הַנּוֹתָרִים מִמִּשְׁפְּחוֹת הַלְוִיִּם
וַיְהִי גּוֹרָלָם עָרִים שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה ׃ כֹּל עָרֵי הַלְוִיִּם בְּתוֹךְ
אֲחֻזַּת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל עָרִים אַרְבָּעִים וּשְׁמֹנֶה וּמִגְרְשֵׁיהֶן ׃ תִּהְיֶינָה
הֶעָרִים הָאֵלֶּה עִיר עִיר וּמִגְרָשֶׁיהָ סְבִיבֹתֶיהָ כֵּן לְכָל־הֶעָרִים הָאֵלֶּה
׃ וַיִּתֵּן יְהוָה לְיִשְׂרָאֵל אֶת־כָּל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לָתֵת לַאֲבוֹתָם
וַיִּרָשׁוּהָ וַיֵּשְׁבוּ בָהּ ׃ וַיָּנַח יְהוָה לָהֶם מִסָּבִיב כְּכֹל אֲשֶׁר־נִשְׁבַּע
לַאֲבוֹתָם וְלֹא־עָמַד אִישׁ בִּפְנֵיהֶם מִכָּל־אֹיְבֵיהֶם אֵת כָּל־אֹיְבֵיהֶם נָתַן
יְהוָה בְּיָדָם ׃ לֹא־נָפַל דָּבָר מִכֹּל הַדָּבָר הַטּוֹב אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה אֶל־
בֵּית יִשְׂרָאֵל הַכֹּל בָּא ׃ אָז יִקְרָא יְהוֹשֻׁעַ לָראוּבֵנִי
וְלַגָּדִי וְלַחֲצִי מַטֵּה מְנַשֶּׁה ׃ וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם אַתֶּם שְׁמַרְתֶּם אֵת כָּל־אֲשֶׁר
צִוָּה אֶתְכֶם מֹשֶׁה עֶבֶד יְהוָה וַתִּשְׁמְעוּ בְקוֹלִי לְכֹל אֲשֶׁר־צִוִּיתִי אֶתְכֶם
׃ לֹא־עֲזַבְתֶּם אֶת־אֲחֵיכֶם זֶה יָמִים רַבִּים עַד הַיּוֹם הַזֶּה וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־
מִשְׁמֶרֶת מִצְוַת יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם ׃ וְעַתָּה הֵנִיחַ יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם לַאֲחֵיכֶם
ולכו כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר לָהֶם וְעַתָּה פְּנוּ וּסְעוּ לָכֶם לְאָהֳלֵיכֶם אֶל־אֶרֶץ אֲחֻזַּתְכֶם
אֲשֶׁר נָתַן לָכֶם מֹשֶׁה עֶבֶד יְהוָה בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן ׃ רַק שִׁמְרוּ מְאֹד
לַעֲשׂוֹת אֶת־הַמִּצְוָה וְאֶת־הַתּוֹרָה אֲשֶׁר־צִוָּה אֶתְכֶם מֹשֶׁה עֶבֶד־ י
יְהוָה לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְלָלֶכֶת בְּכָל־דְּרָכָיו וְלִשְׁמֹר מִצְוֹתָיו
וּלְדָבְקָה־בוֹ וּלְעָבְדוֹ בְּכָל־לְבַבְכֶם וּבְכָל־נַפְשְׁכֶם ׃ וַיְבָרְכֵם יְהוֹשֻׁעַ
וַיְשַׁלְּחֵם וַיֵּלְכוּ אֶל־אָהֳלֵיהֶם ׃ וְלַחֲצִי שֵׁבֶט הַמְנַשֶּׁה נָתַן מֹשֶׁה בַּבָּשָׁן
בעבר וְלַחֶצְיוֹ נָתַן יְהוֹשֻׁעַ עִם־אֲחֵיהֶם מֵעֵבֶר הַיַּרְדֵּן יָמָּה וְגַם כִּי שִׁלְּחָם י
וילכו יְהוֹשֻׁעַ אֶל־אָהֳלֵיהֶם וַיְבָרְכֵם ׃ וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם לֵאמֹר בִּנְכָסִים רַבִּים
ב שׁוּבוּ אֶל־אָהֳלֵיכֶם וּבְמִקְנֶה רַב־מְאֹד בְּכֶסֶף וּבְזָהָב וּבִנְחֹשֶׁת וּבְבַרְזֶל
וּבִשְׂלָמוֹת הַרְבֵּה מְאֹד חִלְקוּ שְׁלַל־אֹיְבֵיכֶם עִם־אֲחֵיכֶם ׃
וַיָּשֻׁבוּ וַיֵּלְכוּ בְּנֵי־רְאוּבֵן וּבְנֵי־גָד וַחֲצִי שֵׁבֶט הַמְנַשֶּׁה
מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִשִּׁלֹה אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ־כְּנָעַן לָלֶכֶת אֶל־אֶרֶץ הַגִּלְעָד
אֶל־אֶרֶץ אֲחֻזָּתָם אֲשֶׁר נֹאחֲזוּ־בָהּ עַל־פִּי יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה ׃
וַיָּבֹאוּ אֶל־גְּלִילוֹת הַיַּרְדֵּן אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַיִּבְנוּ בְנֵי־רְאוּבֵן
וּבְנֵי־גָד וַחֲצִי שֵׁבֶט הַמְנַשֶּׁה שָׁם מִזְבֵּחַ עַל־הַיַּרְדֵּן מִזְבֵּחַ גָּדוֹל ל
לְמַרְאֶה ׃ וַיִּשְׁמְעוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר הִנֵּה בָנוּ בְנֵי־רְאוּבֵן וּבְנֵי־גָד
וַחֲצִי שֵׁבֶט הַמְנַשֶּׁה אֶת־הַמִּזְבֵּחַ אֶל־מוּל אֶרֶץ כְּנַעַן אֶל־גְּלִילוֹת הַיַּרְדֵּן
אֶל־עֵבֶר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל ׃ וַיִּשָּׁמְעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּקָּהֲלוּ כָּל־עֲדַת

וית רוחהא קירוין תרתין ׃ ומשבטא דיששכר ית קישיון
וית רוחהא וית דברא וית רוחהא ׃ ית ירמות וית רוחהא ית עין
גנים וית רוחהא קירוין ארבע ׃ ומשבטא דאשר ית משאל
וית רוחהא ית עבדון וית רוחהא ׃ ית חלקת וית רוחהא וית רחב
וית רוחהא קירוין ארבע ׃ ומשבטא דנפתלי ית קרית
שיזבות קטולא ית קדש בגליל וית רוחהא וית חמות דר וית רוחהא
ית קרתן וית רוחהא קירוין תלת ׃ כל קירוי בני גרשון לזרעיתהון
תלת עסרי קירוין ורוחיהון ׃ ולזרעית בני מררי ליואי
די אישתארו מן שיבטא דזבולן ית יקנעם וית רוחהא וית קרתה וית
רוחהא ׃ ית דמנה וית רוחהא וית נהלל וית רוחהא קירוין ארבע ׃
ומשבטא דגד ית קרית שיזבות קטולא ית רמות בגלעד
וית רוחהא וית מחנים וית רוחהא ׃ ית חשבון וית רוחהא וית יעזר
וית רוחהא כל קירוין ארבע ׃ כל קירויא לבני מררי
לזרעיתהון די אישתארו מזרעיתהון ליואי והוה עדבהון קירוין ת
תרתא עסרי ׃ כל קירוי ליואי בגו אחסנת בני ישראל קירוין ארבעין
ותמני ורוחיהן ׃ יהוין קירויא האילין קירוי קירוי ורוחהא סחרנהא
כן לכל קירויא האילין ׃ ויהב יוי לישראל ית כל ארעא די קיים
למתן לאבהתהון ואחסינוהא ויתיבו בה ׃ ואניח יוי להון מסחור
סחור ככל דקיים לאבהתהון ולא קם אנש מן קדמיהון מכל בעלי
דבביהון ית כל בעלי דבביהון מסר יוי בידיהון ׃ לא בטיל פתגמא
מכל פתגמוהי תקניא די מליל יוי על בית ישראל כולהון איתקיימו ׃
בכין קרא יהושע לשיבטא ראובן ולשיבטא גד ולפלגות
שבטא דמנשה ׃ ואמר להון אתון נטרתון ית כל דפקיד יתכון משה
עבדא דיוי וקבילתון למימרי לכל די פקידית יתכון ׃ לא שבקתון ית
אחוכון דנן יומין סגיאין עד יומא הדין ונטרתון ית מטרת תפקירתא
מימרא דיוי אלהכון ׃ וכען הניח יוי אלהכון לאחוכון כמא די מליל
להון וכען איתפניאו ואזילו לכון לקירויכון לארעא אחסנתכון דיהב
לכון משה עבדא דיוי בעיברא דירדנא ׃ לחוד איסתמרו לחדא
למיעבד ית תפקירתא וית אוריתא די פקיד יתכון משה עבדא דיוי
למירחם ית יוי אלהכון ולמהך בכל אורחן דתקנן קדמוהי ולמטר
פיקודוהי ולאתקרבא לדחלתיה ולמפלח קדמוהי בכל לבכון ובכל
נפשכון ׃ ובריכינון יהושע ושלחנון ואזלו לקירויהון ׃
ולפלגות שבטא דמנשה יהב משה במתנן ולפלגיהון יהב יהושע עם
אחוהון בעיברא דירדנא למערבא ואף ארי שלחינון יהושע לקירויהון
ובריכינון ׃ ואמר להון למימר בניכסין סגיאין תובו לקירויכון
ובבעירא סגי לחדא בכספא ובדהבא ובנחשא ובברזלא ובלבושין
סגי לחדא פליגו בזת בעלי דבביכון עם אחוכון ׃
ותבו ואזלו בני ראובן ובני גד ופלגות שבטא דמנשה מלות בני
ישראל משילו די בארעא דכנען למיזל לארעא דגלעד לארעא
אחסנתהון דאתחסינו בה על מימרא דיוי בידא דמשה ׃ ואתו לגלילי
ירדנא די בארעא דכנען ובנו בני ראובן ובני גד ופלגות שבטא
דמנשה תמן מדבחא על ירדנא מדבח רב למחזי ׃ ושמעו בני ישראל
למימר הא בנו בני ראובן ובני גד ופלגות שבטא דמנשה ית מדבחא
לקביל ארעא דכנען בגלילי ירדנא דלעיבר בני ישראל ׃ ושמעו
בני ישראל ואתכנישו כל כנישתא דבני ישראל

ולחצי שבט המנשה · ואף על פי שזכרו כשקרא להם יהושע חזר לתת טעם איך היו חצי שבט עם בני גד ובני ראובן : וגם כי שלחם : יש אומרי' לחצי שבט
מנשה . ואף על פי שהיו בכלל וישלחם · והנכון כי על כלם אמר· ואף על פי שאמ' ויברכם יהושע וישלחם חזר אחר כן וגם כי שלחם ויברכם להשלי' הדבר שאמר
להם כאשר שלחם שאמר להם בנכסי' רבי' שובו · ובדרש לאחר שנטלו רשות כששהו שני ימים וחזרו ונטלו רשות פעם שניה וזהו שאמ' וגם כי שלחם יהושע וגו' :
חלקו שלל אויביכם עם אחיכם · אם אמ' לחצי שבט מנשה יהיה פירו' עם אחיכם בני גד ובני ראובן · ואם אמ' לכלם יהיה פי' עם השבטי' אשר בארץ כנען ·
כמו שאמ' בנכסי' רבי' שובו שתחלקו עם אחיכ' השבטי' הכנז' · ומי שמפר' עם אחיכם האנשי' אשר הניחו בארץ הגלעד לשמור הערי' אין לו טעם כי נשיהם
וטפם הוא שהניחו : לעלות

בני ישראל שלה לעלות עליהם לצבא : וישלחו
בני ישראל אל בני ראובן ואל בני גד ואל חצי שבט מנשה אל א
ארץ הגלעד את פינחס בן אלעזר הכהן : ועשרה נשאים עמו
נשיא אחד נשיא אחד לבית אב לכל מטות ישראל ואיש ראש בית
אבותם המה לאלפי ישראל : ויבאו אל בני ראובן ואל בני גד ואל
חצי שבט מנשה אל ארץ הגלעד וידברו אתם לאמר : כה אמרו
כל עדת יהוה מה המעל הזה אשר מעלתם באלהי ישראל לשוב
היום מאחרי יהוה בבנותכם לכם מזבח למרדכם היום ביהוה :
המעט לנו את עון פעור אשר לא הטהרנו ממנו עד היום הזה ויהי
תשומ הנגף בעדת יהוה : ואתם תשבו היום מאחרי יהוה והיה אתם
תמרדו היום ביהוה ומחר אל כל עדת ישראל יקצף : ואך אם
טמאה ארץ אחזתכם עברו לכם אל ארץ אחזת יהוה אשר שכן שם
משכן יהוה והאחזו בתוכנו וביהוה אל תמרדו ואתנו אל תמרדו
הלא בבנתכם לכם מזבח מבלעדי מזבח יהוה אלהינו : הלוא עכן
בן זרח מעל מעל בחרם ועל כל עדת ישראל היה קצף והוא איש
אחד לא גוע בעונו : ויענו בני ראובן
אל אלי ובני גד וחצי שבט המנשה וידברו את ראשי אלפי ישראל : אל
אלהים יהוה אל אלהים יהוה הוא ידע וישראל הוא ידע אם במרד
ואם במעל ביהוה אל תושיענו היום הזה : לבנות לנו מזבח לשוב
מאחרי יהוה ואם להעלות עליו עולה ומנחה ואם לעשות עליו
זבחי שלמים יהוה הוא יבקש : ואם לא מדאגה מדבר עשינו את
ס זאת לאמר מחר יאמרו בניכם לבנינו לאמר מה לכם וליהוה אלהי
ישראל : וגבול נתן יהוה בינינו וביניכם בני ראובן ובני גד את
הירדן אין לכם חלק ביהוה והשביתו בניכם את בנינו לבלתי ירא
את יהוה : ונאמר נעשה נא לנו לבנות את המזבח לא לעולה
דורותינו ולא לזבח : כי עד הוא בינינו וביניכם ובין דרתינו אחרינו לעבד
את עבדת יהוה לפניו בעלותינו ובזבחינו ובשלמינו ולא יאמרו
בניכם מחר לבנינו אין לכם חלק ביהוה : ונאמר והיה כי יאמרו
אלינו ואל דרתינו מחר ואמרנו ראו את תבנית מזבח יהוה אשר
עשו אבותינו לא לעולה ולא לזבח כי עד הוא בינינו וביניכם :
חלילה לנו ממנו למרד ביהוה ולשוב היום מאחרי יהוה לבנות מזבח
לעולה למנחה ולזבח מלבד מזבח יהוה אלהינו אשר לפני משכנו :
וישמע פינחס הכהן ונשיאי העדה
וראשי אלפי ישראל אשר אתו את הדברים אשר דברו בני ראובן
הֵ ובני גד ובני מנשה וייטב בעיניהם : ויאמר פינחס בן אלעזר הכהן
אל בני ראובן ואל בני גד ואל בני מנשה היום ידענו כי בתוכנו
יהוה אשר לא מעלתם ביהוה המעל הזה אז הצלתם את בני ישראל
מיד יהוה : וישב פינחס בן אלעזר
הכהן והנשיאים מאת בני ראובן ומאת בני גד מארץ הגלעד אל
ארץ כנען אל בני ישראל וישבו אותם דבר : וייטב הדבר
בעיני בני ישראל ויברכו אלהים בני ישראל ולא אמרו לעלות
עליהם לצבא לשחת את הארץ אשר בני ראובן ובני גד ישבים בה :

דבני ישראל לשילו למיסק עליהון לחילא :
ושלחו בני ישראל לות בני ראובן ולות בני גד ולות פלגות שבטא
דמנשה לארעא גלעד ית פינחס בר אלעזר כהנא : ועשרא
רברבין עימיה רבא חד רבא חד לבית אבא לכל שבטיא דישראל
גבר ריש בית אבהתהון אינון לאלפיא דישראל : ואתו לות בני
ראובן ולות בני גד ולות פלגות שבטא דמנשה לארעא דגלעד
ומלילו עמהון למימר : כדין אמרו כל כנישתא דייי מא שקרא הדין
די שקרתון במימרא דאלהא ישראל למיתב יומא דין מבתר פולחנא
דייי במבניהון לכון מדבחא לממרדכון יומא דין במימרא דייי :
הזעיר לנא בחובא דפעור דלא אדכנא מיניה עד יומא הדין והות
מחתא בכנישתא דייי : ואתון תתובון יומא דין מבתר פולחנא דייי
ויהא אתון תימרדון יומא דין במימרא דייי ומחר על כל כנישתא
דישראל יהי רוגזא : וברם אם מסאבא ארעא אחסנתכון עיברו
לכון לארע אחסנת עמא דייי דישרא תמן משכנא דייי ואחסינו ביננא
ובמימרא דייי לא תמרדון ובנא לא תמרדון במבניכון לכון מדבחא
בר ממדבחא דייי אלהנא : הלא עכן בר זרח שקר שקרא בחרמא
ועל כל כנישתא דישראל הוה רוגזא והוא גברא חדא לא מית בחוביה
: ואתיבו בני ראובן ובני גד ופלגות שבטא דמנשה ומלילו עם
רישי אלפיא דישראל : אל אלהים ייי אל אלהי ייי קדמוהי ידיע וישראל
בסופא ידע אם במרדא ואם בשקרנא שקרנא במימרא דייי לא
תפרקיננא ביומא הדין : למבנא לנא מדבחא למתב מבתר פולחנא
דייי ואם לאסקא עלוהי עלתא ומנחתא ואם למעבד עלוהי נכסת
קודשין ייי הוא יתבע : ואם לא מיצפא מפתגם עבדנא ית דא למימר
מחר יימרון בניכון לבננא למימר לית לכון חולק במימרא דייי אלהא
דישראל : ותחומא יהב ייי ביננא וביניכון בני ראובן ובני גד ית
ירדנא לית לכון חולק במימרא דייי ויבטלון בניכון ית בננא בדיל
דלא למדחל מן קדם ייי : ואמרנא נעבד כען לנא למבניית מדבחא
לא לעלתא ולא לניכסת קודשיא : ארי סהיד הוא ביננא וביניכון
ובין דרנא בתרנא למיפלח ית פולחנא דייי קדמוהי בעלותנא
ובדבחנא ובניכסת קודשנ ולא יימרון בניכון לבננא מחר לית לכון
חולק במימרא דייי : ואמרנא ויהי ארי יימרון לנא ולדרנא מחר
ונימר חזו ית דמות מדבחא דייי די עבדו אבהתנא לא לעלתא ולא
לנכסת קודשיא ארי סהיד הוא ביננא וביניכון : חס לנא מננא
מלמחטי קדמוהי מלמירד במימר דייי ולמתב יומא דין מבתר פולחנ
דייי למבני מדבחא לעלתא למנחתא ולנכסת קודשיא בר מ
ממדבחא דייי אלהנא די קדם משכניה :
ושמע פינחס כהנא ורברבי כנישתא ורישי אלפיא דישראל די עימי
ית פתגמיא די מלילו בני ראובן ובני גד ובני מנש ושפר בעיניהון :
ואמר פינחס בר אלעזר כהנא לבני ראובן ולבני גד ולבני מנשה
יומא דין ידענא ארי ביננא שריא שכינתא דייי דלא שקרתון במימרא
דייי שיקרא הדין כבן שיזבתון ית בני ישראל מיד מימרא דייי :
ותב פינחס בר אלעזר כהנא ורברביא מלות בני ראובן ומלות בני
גד מארעא גלעד לארעא דכנען לות בני ישראל ואתיבו יתהון
פתגמא : ושפר פתגמא בעיני בני ישראל ואודיאו קדם ייי בני
ישראל ולא אמרו למסק עליהון לחילא לחבלא ית ארעא דבני
ראובן ובני גד יתבין בה : וקרו

לעלות עליהם לצבא. כמו בצבא. כמו וישבו אתו לארץ. לפניכם לחרב · הרגתי לפבעי · ולפי שחשבו כי להעלות עליו עולה וזבח עמו אותו ולהיות להם מזבח
לבדם מבלי שיבואו למזבח ה' לשילה או באשר יהיה שם ושבאו לשילה נאסרו הבמות שכך שנינו עד שלא הוקם המשכן היו הבמות מותרות משהוקם המשכן
נאסרו הבמות. באו לגלגל הותרו הבמות . באו לשילה נאסרו הבמות · באו לנוב ולגבעון הותרו הבמות · באו לירושלם נאסרו הבמות ולא היה להם היתר
עוד לפיכך חשבוהו להם לעון למרוד בה' : ואיש ראש בית אבותם. כל איש מאלה העשרים שהלכו עם פנחס כל אחד היה בשבטו ראש בית אבות והמה היו
הראשונים לאלפי ישראל : ואך אם טמאה · פי' אם טמאה בעיניכם לפי שאין המשכן שם עברו לכם אל ארץ אחוזת ה': ואתנו אל תמרדו. כמו ובנו אל תמרדו .
וכן והתאחזו אותה כמו בה : מעל מעל · הראשון פעל עבר חציו קמץ וחציו פתח והשני שם כלו פתח ושניהם מלעיל הראשון מפני השני : לא גוע בעונו ·
לא גוע לבדו · וכמוהו לא אחת ולא שתים לא פעם אחת לבדה ולא שתים לבדן : אל אלהים · כמו מלך מלכים · ואלהים הם המלאכים והוא יתברך אל אלהי'
ואדני האדנים · ואמר שני פעמים לחזק הדבר ולהאמינו : הוא ידע. פי' הוא יודע הלבבות ויודע כוונתינו וישראל הוא ידע מכאן ואילך ידע ישרא' כי כוונתינו
לטובה לא במרד ולא במעל : ולא תושיענו. כנגד השם ית' : מדאגה מדבר · דאגנו מזה הדבר: מחר יאמרו בניכם לבנינו : ואמרנו · כאלו אמר
ואמרו בנינו כי האבות במקום הבנים והבנים במקום האבות · כמו ואותנו הוציא משם · חלילה לנו ממנו : לפי שאמרו להם ואותנו אל תמרודו אמרו הם
מאחרת עצמינו היינו חדלים מלמרוד בה' הכיאו המרד שהיינו מורדים בכם : ויקראו

ע' ויקראו בני ראובן ובני גד למזבח כי עד הוא בינתינו כי יהוה
האלהים : ויהי מימים רבים אחרי אשר הניח יהוה לישראל
נ ג מכל איביהם מסביב ויהושע זקן בא בימים : ויקרא יהושע לכל
ישראל לזקניו ולראשיו ולשפטיו ולשטריו ויאמר אלהם אני זקנתי
באתי בימים : ואתם ראיתם את כל אשר עשה יהוה אלהיכם
מלפניכם לכל הגוים האלה מפניכם כי יהוה אלהיכם הוא הנלחם לכם :
ראו הפלתי לכם את הגוים הנשארים האלה בנחלה לשבטיכם מן
הירדן וכל הגוים אשר הכרתי והים הגדול מבוא השמש :
ת ויהוה אלהיכם הוא יהדפם מפניכם והוריש אתם מלפניכם וירשתם
את ארצם כאשר דבר יהוה אלהיכם לכם : וחזקתם מאד
לשמר ולעשות את כל הכתוב בספר תורת משה לבלתי סור ממנו
ימין ושמאול : לבלתי בא בגוים האלה הנשארים האלה
אתכם ובשם אלהיהם לא תזכירו ולא תשביעו ולא תעבדום ולא
תשתחוו להם : כי אם ביהוה אלהיכם תדבקו כאשר עשיתם עד
צמים היום הזה : ויורש יהוה מפניכם גוים גדלים ועצומים ואתם לא
עמד איש בפניכם עד היום הזה : איש אחד מכם ירדף אלף כי
יהוה אלהיכם הוא הנלחם לכם כאשר דבר לכם : ונשמרתם מאד
לנפשתיכם לאהבה את יהוה אלהיכם : כי אם שוב תשובו
ודבקתם ביתר הגוים האלה הנשארים האלה אתכם והתחתנתם ב
ת ה בהם ובאתם בהם והם בכם : ידוע תדעו כי לא יוסיף יהוה אלהיכם
להוריש את כל הגוים האלה מלפניכם והיו לכם לפח ולמוקש ו
ולשטט בצדיכם ולצננים בעיניכם עד אבדכם מעל האדמה הטובה
הזאת אשר נתן לכם יהוה אלהיכם : והנה אנכי הולך היום בדרך
כל הארץ וידעתם בכל לבבכם ובכל נפשכם כי לא נפל דבר אחד
מל' מכל הדברים הטובים אשר דבר יהוה אלהיכם עליכם הכל באו לכם
לא נפל ממנו דבר אחד : והיה כאשר בא עליכם כל הדבר הטוב
אשר דבר יהוה אלהיכם אליכם כן יביא יהוה עליכם את כל הדבר
עליכם הרע עד השמידו אותכם מעל האדמה הטובה הזאת אשר נתן לכם
ב' יהוה אלהיכם : בעברכם את ברית יהוה אלהיכם אשר צוה
אתכם והלכתם ועבדתם אלהים אחרים והשתחויתם להם וחרה
אף יהוה בכם ואבדתם מהרה מעל הארץ הטובה אשר נתן לכם
ד : ויאסף יהושע את כל שבטי ישראל
שכמה ויקרא לזקני ישראל ולראשיו ולשפטיו ולשטריו ויתיצבו
לפני האלהים : ויאמר יהושע אל כל העם כה אמר יהוה אלהי
ישראל בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם תרח אבי אברהם ו
ואבי נחור ויעבדו אלהים אחרים : ואקח את אביכם את אברהם
וארבה מעבר הנהר ואולך אותו בכל ארץ כנען וארב את זרעו ואתן לו
את יצחק : ואתן ליצחק את יעקב ואת עשו ואתן לעשו את הר
שעיר לרשת אותו ויעקב ובניו ירדו מצרים : ואשלח את משה
ואת אהרן ואגף את מצרים כאשר עשיתי בקרבו ואחר הוצאתי

וקרו בני ראובן ובני גד למדבחא ארי סהיד הוא ביננא ארי ייי
אלהים : והוו לזמן יומין סגיאין בתר
דאניח ייי לישראל מכל בעלי דבביהון מסחור סחור ויהושע סיב
על ביומין : וקרא יהושע לכל ישראל לסבוהי ולרישוהי ולדיינוהי
ולסרכוהי ואמר להון אנא סיבית עלית ביומין : ואתון חזיתון ית
כל דעבד ייי אלהכון לכל עממיא האילין מן קדמיכון ארי ייי אלהכון
מימריה מגיח לכון : חזו די פלגית לכון ית עממיא די אשתארו
האילין באחסנא לשיבטיכון מן ירדנא וכל עממיא דשיציתי וימא
מעלני שמשא : וייי אלהכון הוא יתברינון מן קדמיכון ויתריך
יתהון מן קדמיכון ותירתון ית ארעהון כמא די מליל ייי אלהכון לכון
: ותתקפון לחדא למטר ולמעבד ית כל דכתיב בספר אוריתא
דמשה דלא למסטי מיניה לימינא ולסמלא : בדיל דלא לאיתערבא
בעממיא האילין די אשתארו האילין עמכון ובשום טעותהון לא
תדכרון ולא תקיימון ולא תפלחונון ולא תסגדון להון : אילהן
בדחלתא דייי אלהכון תדבקון כמא דעבדתון עד יומא הדין : ותריך
ייי מן קדמיכון עממיא רברבין ותקיפין ואתון לא קם איניש קדמיכון
עד יומא הדין : גברא חד מנכון ירדף אלפא ארי ייי אלהכון מימריה
מגיח לכון כמא די מליל לכון : ותסתמרון לחדא לנפשתיכון
למרחם ית ייי אלהכון : ארי אם מתב תתובון ותדבקון בשאר
עממיא האילין די אשתארו האילין עמכון ותתחתנון בהון ותתערבון
בהון ואינון יתערבון בכון : מדע תדעון ארי לא יוסיף מימרא דייי
אלהכון לתרכא ית עממיא האילין מן קדמיכון ויהון לכון לתביר
ולתקלא ולסיען נטלן זיין לקבליכון ולמשירין מקפנכון עד דתיבדון
מעל ארעא טבתא הדא דיהיב לכון ייי אלהכון : והא אנא אזיל יומא דין
באורח כל ארעא ותדעון בכל לבכון ובכל נפשכון ארי לא בטיל פתגם
חדא מכל פתגמיא תקנא די מליל ייי אלהכון עליכון כולהון אתקיימו
לכון לא בטיל מנכון פתגם חדא : ויהי כמא דאתקיימו עליכון כל פתגמיא
תקניא די מליל ייי אלהכון עליכון כן ייתי ייי עליכון ית כל פתגמיא
בישיא עד די שיצי יתכון מעל ארעא טבתא הדא דייי אלהכון יהב
לכון : במעברכון ית קיימא דייי אלהכון דפקיד יתכון ותהכון
ותפלחון לטעות עממיא ותסגדון להון ויתקיף רוגזא דייי בכון
ותיבדון בפריע מעל ארעא טבתא דיהב לכון :
וכנש יהושע ית כל שבטיא דישראל לשכם וקרא לסבי
ישראל ולרישוהי ולדיינוהי ולסרכוהי ואתעתדו קדם ייי : ואמר
יהושע לכל עמא כדנן אמר ייי אלהא דישראל בעבר פרת יתיבו א
אבהתכון מעלמא תרח אבוהי דאברהם ואבוהי דנחור ופלחו לטעות
עממיא : ודברית ית אבוכון ית אברהם מעבר פרת ואובילית יתיה
בכל ארעא דכנען ואסגיתי ית בנוהי ויהבית ליה ית יצחק :
ויהבית ליצחק ית יעקב וית עשו ויהבית לעשו ית טורא דשעיר
למירת יתיה ויעקב ובנוהי נחתו למצרים : ושלחית ית משה וית
אהרן ומחית ית מצראי כמא דעבדית ביניהון ובתר כן אפקית
יתכון

ויקראו · פי' קראו למזבח עד כי עד הוא בינותינו . וכת"י וקרו בני גד ובני ראובן סהיד למדבחא ארי סהיד הוא ביננא : והים הגדול · פי' ועד הים הגדול כמו שכתב ועד הים הגדול מבוא השמש יהיה גבולכם : יהדפם · בקמץ חטף הדלת : ולא תשביעו . פי' איש את חבירו · ירדוף אלף · עתיד במקום עבר ורבים כמוהו : ולשוטט · כמו ולשוט מן שוט לסוס : וידעתם בכל לבבכם ובכל נפשכם . כלומר שימו לבבכם ודעתכם על כל הדברים הטובים שבאו אליכם · ולא יתכן להיותם מקרים אלא בכונת מכוין אשר יעד אתכם בכל הטוב הזה ולא נפל דבר אחד מכל דברו אשר דבר תוכלו להכיר כי מאתו בא לכם הכל : עד השמידו אותכם · באולם האלף. וכן וברא אותהן · ישפטו אותהם : ויאסוף יהושע . פעם אחרת כי הנה כתב למעלה ויקרא יהושע וכל ישראל אלא אסף אותם פעם אחרת והוכיחם פעם ושתים כדי שיהיו נזהרים לשמור התורה : ויתיצבו לפני האלהים · נראה שהביאו ארון האלהים שם כדי לכרות הברית לפני הארון כמו שאמר ויכתוב יהושע בספר תורת אלהי' נראה כי שם היה הארון שבו ספר התורה · ואספם יהושע שכם ולא שילה שהיה הארון שם אולי על פי הדבר עשה זה שיכרתו הברית בשכם כי בו נתעכב אברהם אבינו תחלה כשנכנסו לארץ כמו שכתו' ויעבור אברם בארץ עד מקום שכם . ועוד כי שם נעש' נס גדול ליעקב אבינו ושיזכרו אותו וידבקו בה' לבדו · ועוד כי תחלת הנחלה אשר היה ליעקב בארץ ישראל בשכם היה שקנה חלקת השדה מיד בני חמור אבי שכם ושם אמר להם יהושע הסירו אלהי הנכר אשר בקרבכם כמו שאמר יעקב לבניו בשכם הסירו את אלהי הנכר אשר בקרבכם : וארב . כתי' בלא הא וקרי וארבה בהא ושניהם שוים בדרך הדקדוק · ויש בו דרש כי הכתוב הוא לשון ריב ומסה כלומר הרבה נסיונות נסיתיו ועמד בכלם : ואתן לו את יצחק · ולא זכר את ישמעאל כי בן אמה היה . ועוד שאמר לו גרש את האמה הזאת ואת בנה : כאשר עשיתי בקרבו · הנגף שנגפתי אותם לא היה בפעם אחד אלא במכות רבות כאשר עשיתי המכות בקרבו :

ותבואו

אתכם: ואוציא את אבותיכם ממצרים ותבאו הימה וירדפו מצרים
אחרי אבותיכם ברכב ובפרשים ים סוף: ויצעקו אל יהוה וישם
מאפל ביניכם ובין המצרים ויבא עליו את הים ויכסהו ותראינה
עיניכם את אשר עשיתי במצרים ותשבו במדבר ימים רבים:
ואביאה אתכם אל ארץ האמרי היושב בעבר הירדן וילחמו אתכם
ואביא ואתן אותם בידכם ותירשו את ארצם ואשמידם מפניכם: ויקם
בלק בן צפור מלך מואב וילחם בישראל וישלח ויקרא לבלעם בן
בעור לקלל אתכם: ולא אביתי לשמע לבלעם ויברך ברוך
ואצל אתכם ואצל אתכם מידו: ותעברו את הירדן ותבאו אל יריחו
וילחמו בכם בעלי יריחו האמרי והפרזי והכנעני והחתי והגרגשי
החוי והיבוסי ואתן אותם בידכם: ואשלח לפניכם את הצרעה
ותגרש אותם מפניכם שני מלכי האמרי לא בחרבך ולא בקשתך:
ואתן לכם ארץ אשר לא יגעת בה וערים אשר לא בניתם ותשבו
בהם כרמים וזיתים אשר לא נטעתם אתם אכלים: ועתה יראו את
יהוה ועבדו אתו בתמים ובאמת והסירו את אלהים אשר עבדו
אבותיכם בעבר הנהר ובמצרים ועבדו את יהוה: ואם רע בעיניכם
לעבד את יהוה בחרו לכם היום את מי תעבדון אם את אלהים אשר
עבדו אבותיכם אשר בעבר הנהר ואם את אלהי האמרי אשר אתם
ישבים בארצם ואנכי וביתי נעבד את יהוה: ויען
העם ויאמר חלילה לנו מעזב את יהוה לעבד אלהים אחרים:
כי יהוה אלהינו הוא המעלה אתנו ואת אבותינו מארץ מצרים מבית
עבדים ואשר עשה לעינינו את האתות הגדלות האלה וישמרנו
בכל הדרך אשר הלכנו בה ובכל העמים אשר עברנו בקרבם:
ויגרש יהוה את כל העמים ואת האמרי ישב הארץ מפנינו גם
אנחנו נעבד את יהוה כי הוא אלהינו: ויאמר יהושע
אל העם לא תוכלו לעבד את יהוה כי אלהים קדשים הוא אל קנוא
הוא לא ישא לפשעכם ולחטאתיכם: כי תעזבו את יהוה
ועבדתם אלהי נכר ושב והרע לכם וכלה אתכם אחרי אשר היטיב
לכם: ויאמר העם אל יהושע לא כי את יהוה נעבד: ויאמר
יהושע אל העם עדים אתם בכם כי אתם בחרתם לכם את יהוה
לעבד אותו ויאמרו עדים: ועתה הסירו את אלהי הנכר אשר
בקרבכם והטו את לבבכם אל יהוה אלהי ישראל: ויאמרו העם אל
יהושע את יהוה אלהינו נעבד ובקולו נשמע: ויכרת יהושע ברית
לעם ביום ההוא וישם לו חק ומשפט בשכם: ויכתב יהושע את
הדברים האלה בספר תורת אלהים ויקח אבן גדולה ויקימה שם
תחת האלה אשר במקדש יהוה: ויאמר יהושע
אל כל העם הנה האבן הזאת תהיה בנו לעדה כי היא שמעה את

יתכון: ואפיק ייי ית אבהתכון ממצרים ואתיתון לימא ורדפו
מצראי בתר אבהתכון ברתיכין ובפרשין לימא דסוף: וצלו קדם
ייי ושוי קבלא ביניכון ובין מצראי ואיתי עליהון ית ימא וחפנון ות
וחזאה עיניכון ית די עבדית במצרים ויתיבתון במדברא יומין סגיאין
: ואעלית יתכון לארעא אמוראה דיתיב בעיברא דירדנא ואגיחו
קרב עמכון ומסרית יתהון בידכון ויריתתון ית ארעהון ושיציתינון
מן קדמיכון: וקם בלק בר צפור מלכא דמואב ואגיח קרבא בישראל
ושלח וקרא לבלעם בר בעור למלט יתכון: ולא אביתי לקבלא מן
בלעם ובריך ברכא יתכון ושזבית יתכון מן ידיה: ועברתון ית
ירדנא ואתיתון ליריחו ואגיחו בכון יתבי יריחו אמוראי ופריזאי
וכנענאי וחיתאי וגרגשאי חיואי ויבוסאי ומסרית יתהון בידכון:
ושלחית קדמיכון ית ערעיתא ותריכית יתהון מן קדמיכון תרין מלכי
אמוראי לא בחרבך ולא בקשתך: ויהבית לכון ארעא די לא לייתון
בה וקירוין די לא בניתון ויתיבתון בהון כרמין וזיתין די לא נצבתון
אתון אכלין: וכען דחלו מן קדם ייי ופלחו קדמוהי בשלמותא
ובקושטא ואעדו ית טעותא די פלחו אבהתכון בעיברא פרת
ובמצרים ופלחו קדם ייי: ואם ביש בעיניכון למפלח קדם ייי בחרו
לכון יומא דין קדם מן תפלחון אם ית טעותא די פלחו אבהתכון בע
בעיברא פרת ואם ית טעות אמוראי די אתון יתבין בארעהון ברם
אנא ואנש ביתי נפלח קדם ייי: ואתיב עמא ואמר חס לנא מלמשבק
ית פולחנא דייי למפלח לטעות עממיא: ארי ייי אלהנא הוא דאסיק
יתנא וית אבהתנא מארעא דמצרים מבית עבדותא ודי עבד לעיננא
ית אתיא וית רברבתא האילין ונטרנא בכל אורחא די הליכנא בה ו
ובכל עממיא די עברנא ביניהון: ותריך ייי ית כל עממיא וית
אמוראה יתבי ארעא מן קדמנא ואף אנחנא ניפלח קדם ייי ארי הוא
אלהנא: ואמר יהושע לעמא לא תיכלון למפלח קדם ייי ארי אלהא
קדישא הוא אל קנא הוא מן קדם דין דקשוט לא ישבוק לחוביכון
ולחטאיכון: ארי תשבקון ית פולחנא דייי ותפלחון טעות עממיא
ויתוב ויבאש לכון וישיצי יתכון בתר דאוטיב לכון: ואמר עמא
ליהושע לא אלהן קדם ייי ניפלח: ואמר יהושע לעמא סהדין אתון
בנפשתכון וארי אתון בחרתון לכון ית פולחנא דייי למפלח קדמוהי
ואמרו סהדין: וכען אעדו ית טעות עממיא די ביניכון ואפנו ית
לבכון לפולחנא דייי אלהא דישראל: ואמרו עמא ליהושע ית ייי
אלהנא ניפלח ולמימריה נקביל: וגזר יהושע קיים לעמא ביומא
ההוא ושוי ליה קיים ודין בשכם: וכתב יהושע ית פתגמיא האילין
ואצניעון בספרא אוריתא דייי ונסיב אבנא רבתא ואקימה תמן
תחות אלנא די בבית מקדשא דייי: ואמר יהושע לכל עמא הא אבנא
הדא תהי לנא כתרין לוחי אבן קיימא ארי יתה עבדנא לסהדו ארי כל

ותבואו · כנגד אותם זקנים שעברו ים סוף. וכן ותראינה עיניכם כנגד אותם זקנים שהיו עדיין בחיים : ויבא עליו את הים · על פרעה ואף על
זכר מצרי'. או אמר עליו דרך כלל על מצרים · ובדרש על כל יחיד ויחיד שבהם אמר שאם היה במצרים אחד שלא היה רוכב להכנס לים היה
ואביאה · כתו' בהא וקרי בלא הא והענין אחד : וילחם בישראל . והנה לא ראינו בתורה שנלחם בלק עם ישראל וגם יפתח אמר אם נלחם ב
המלחמה עשה ששלח לבלעם לקלל אתכם והראה מתוך מעשיו כי אלו היה יכול להלחם אתכם היה נלחם כמו שכתוב אולי אוכל נכה בו
הכתוב למעשה : בעלי יריחו . והנה לא ראינו שנלחמו בעלי יריחו בהם אבל הכתוב אומר ויריחו סוגרת ומסוגרת מפני בני ישראל אולי יצ
העיר אל מלכי כנען להזהירם ובין כך נלכדה יריחו והם היו עם המלכים שנתקבצו אחר כן להלחם עם יהושע פה אחד · ואם נאמר כי משבע
נתקבצו ליריחו לפי שהיתה עומדת על הספר והיא מנעולה של ארץ ישראל ונתקבצו שם להלחם עם ישראל הנה לא ספר הכתוב מלחמה זאת ול
ספר אותה הכתוב זהו דבר תימה אלא הנכון כמו שפירשנו : שני מלכי האמורי · פי' וגרשה שני מלכי האמרי גם כן והם סיחון ועוג · וכן אמרו
צרעות היו חדא דמשה וחדא דיהושע והצרעה הוא מין זבוב רע מטיל ארס ואמר כי היתה הצרעה מכה בעיניהם ומסמא עיניהם ולא היו יכולי
ישראל והורגין אותם כמו שאמ' לא בחרבך ולא בקשתך · ותרגו' צרעה ארעיתא · ואמר למה נקרא שמה ארעיתא שעומדת לקראת ארס ומכה ב
אשר קרך דארעך : לא בחרבך · פי' אם לא היה עזר האל והוא על דרך כי לא בקשתי אבטח וחרבי לא תושיעני : בתמים . שם לא
באמת ובתמים : והסירו את אלהים . פי' אלהי כסף ואלהי זהב שלקחו בערים אשר כבשו ובמצרים כמו שכתוב ביחזקאל : אלהים קדושים הוא
תפארת כמו אלהים . וכן ישמח ישראל בעושיו · איה אלהי עושי : עדים אתם בכם · אתם בעצמכם תהיו עדים בכם כי אתם בחרתם לכם את ה'
אתם בכם הנשמה והגוף · וכן האזינו השמים ותשמע הארץ . שמעו שמים והאזיני ארץ · הנשמה מן השמי' והגוף מן הארץ . וישם לו חק ומשפט · פ
כמו שם שם לו חק ומשפט שסדר להם דרך כלל חקי התור' ומשפטים וקבלום עליהם · או פי' וישם לו חק ומשפט יהושע שם לעצמו חק ומשפט
הברית שכרת להם והחק והמשפט האבן והאלה שהם לעדים ודברי הברית שכתב בספר תורת אלהים · וי"ת ויהושע כתב ית פתגמיא האילין
בספר אוריתא דה' · ובדברי רז"ל ר' יהודה ור' נחמיה חד אמר שמנה פסוקים שבתורה · וחד אמר ערי מקלט · ולא נראה לפי הפשט לא זה ולא זה והאמת
הוא שפי' : תחת האלה · הדגש תמורת הנח אשר בתחת האלה אשר עם שכם · ובמדרש כי היא האלה שטמן תחתיה יעקב אלהי הנכר כמו שכתו' ויטמן
אותם יעקב תחת האלה אשר בשכם · ואין כן דעת המתרגם שתרגם אלה בוטמא . ותרגם האלה אלתא והיא מזוזת השער כמו האיל מזוזת השער ומדה אחת
לאלים שתרג' אלון אליא : אשר במקדש ה' · הבית שהיה שם הארון בשכם קראו מקדש לקדושת הארון שהיה שם לשעה : אשר

כל אמרי יהוה אשר דבר עמנו והיתה בכם לעדה פן תכחשון א
באלהיכם ׃ וישלח יהושע את העם איש לנחלתו ׃
ויהי אחרי הדברים האלה וימת יהושע בן נון עבד יהוה
בן מאה ועשר שנים ׃ ויקברו אתו בגבול נחלתו בתמנת סרח
אשר בהר אפרים מצפון להר געש ׃ ויעבד ישראל את יהוה כל
ימי יהושע וכל ימי הזקנים אשר האריכו ימים אחרי יהושע ואשר
ידעו את כל מעשה יהוה אשר עשה לישראל ׃ ואת עצמות יוסף
אשר העלו בני ישראל ממצרים קברו בשכם בחלקת השדה אשר
קנה יעקב מאת בני חמור אבי שכם במאה קשיטה ויהיו לבני יוסף
לנחלה ׃ ואלעזר בן אהרן מת ויקברו אתו בגבעת פינחס בנו
אשר נתן לו בהר אפרים ׃

סכום הפסוקים של ספר יהושע שש מאות
וחמשים וששה וסדריו ארבעה ׃

כל פתגמיא דייי דמליל עימנא ותהי בכון לסהדו דילמא תכדבון
קדם אלהכון ׃ ושלח יהושע ית עמא גבר לאחסנתיה ׃
והוה בתר פתגמיא האילן ומית יהושע בר נון עבדא דייי
בר מאה ועשר שנין ׃ וקברו יתיה בתחום אחסנתיה בתמנת
סרח די בטורא דבית אפרים מצפונא לטור געש ׃ ופלח ישראל
קדם ייי כל יומי יהושע וכל יומי סביא די אוריכו יומין בתר יהושע ודידעו
ית כל עובדא דייי די עבד לישראל ׃ וית גרמי יוסף דאסיקו בני
ישראל ממצרים קברו בשכם באחסנת חקלא דקנא יעקב מבני
חמור אבוהי דשכם במאה חורפן והוו לבני יוסף לאחסנא ׃
ואלעזר בר אהרן מית וקברו יתיה בגבעתא דפינחס בריה דאתיהבת
ליה בטורא דבית אפרים ׃

אשר דבר עמנו · ת״י הפסוק כן ואמר יהושע לכל עמא הא אבנא הדא תהא לנא כתרין לוחי קיימא ארי יתהא עבדנא לסהדי ארי פתגמא דכתיבין עלנא מעין כל פתגמי׳ דה׳ די מליל עמנ׳ וגו׳ · ולפי הפשט אשר דבר עמנו ר״ל כי מה שדברתי עמכם והברית אשר כרתי עמכם לא מלבי כי הם אמרי ה׳ אשר דבר עמנו בהר סיני · ופי׳ כי היא שמעה · על דרך ותשמע הארץ אמרי פי ׃ בתמנת סרח · ובספר שפטים בתמנת חרס ושניהם אחד כמו כבש וכשב · ורבו׳ דרשו בו מהם אמרו סרח שמה · ולמה קרא׳ חרס בשבי׳ שנקבר שם יהושע שהעמיד חמה לישראל והחמה תקרא חרס כמו האומר לחרס ולא יזרח · ונ״א חרס שמה ולמה נקרא שמה סרח שהיו פירותיה מסריחין מרוב שמנן ׃ מצפון להר געש · ר׳ ברכיה ור׳ סימון בשם ר׳ יהושע בל״ חזרנו על המקרא ולא מצאנו מקום ששמו הר געש אלא מה הוא הר געש על ידי שנתרשלו ישראל בו ולא הספידוהו כראוי רצה הקב״ה להגעיש עליהם ההר · ר״ל שגעש ההר ביום קבורתו ׃ אשר העלו בני ישראל · אף על פי שכתוב ויעל משה את עצמות יוסף עמו הוא הזהיר את בני ישרא׳ להעלותם כמו ויבן שלמה והדומי׳ לו. ובדרש כל המתחיל במצוה ואחר גומרה נקראת על שם האחרון ממי אתה למד ממשה דכתיב ויעל משה את עצמות יוסף עמו · כשנסתלק משה במדבר ולא נכנס לארץ והכניסו ישראל עצמותיו לארץ וקברו אותם נתלית המצוה בהם דכתיב אשר העלו בני ישראל ממצרים · אשר העלה משה אין כתוב כאן אלא אשר העלו ׃ קברו בשכם · דרשו בו משכם גנבוהו ולשכם החזירוהו ׃ ולפי הפשט לפי שהיה שכם בחלק אפרים ולכבוד יוסף קברוהו בנחלה הראשונה אשר היה ליעקב אביו בארץ ישראל · ולפי דעתי בפסוק ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך רמז לו שיקבר שם בשכם זהו שאמר לך כי כבר זכר הבכורה שנתן לו שיטלו בניו שני חלקים ׃ ויהיו לבני יוסף לנחלה · וחשבו להם העצמות לנחלה טובה שנקברו בנחלתם · ודרשו׳ בו על בני יוסף שהתעסקו בקבורת העצמות בנחלתם ׃ אשר נתן לו בהר אפרים · אמרו רז״ל מנין היה לו לפנחס שלא היה לו לאלעזר אלא מלמד שנשא פנחס אשה ומתה וירשה ומכאן סמכו לירושת הבעל · ומהם אמרו כי אפשר שנפלה לו בשדה חרמים · ויתכן גם׳ לפרש כי ישראל נתנו לו כמו שנתנו לכלב ויהושע אבל לא על פי השם יתברך כמו שנתנו להם · וזהו שאמר אשר נתן לו ואלו היתה ירושת אשתו או שדה חרמים לא היה אומר אשר נתן לו · ורז״ל אמרו כי לא נוכל לומר שקנה פנחס אותה גבעה דאם כן נמצאת שדה חוזרת ביובל ונמצא אותו צדיק קבור בקבר שאינו שלו. אבל לשון נתן לו לא הקשה להם כי מצאנו לשון מתנה במכר כמו ויתן לי את מערת המכפלה . ואם תאמר לפירושינו קשה גם כן שהרי מתנת יחיד חוזרת ביובל . אבל מתנת רבים אינה חוזרת . וזהו הגבעה שבני אפרים נתנוה לו . ולדבריהם שאמרו כי ירושת אשתו היתה הם אמרו גם כן כי ירושת הבעל אינה חוזרת ביובל וכן הדין ׃

ויהי

אחרי מות יהושע וישאלו בני ישראל ביהוה לאמר מי יעלה לנו אל-
הכנעני בתחלה להלחם בו ׃ ויאמר יהוה יהודה יעלה הנה נתתי
את הארץ בידו ׃ ויאמר יהודה לשמעון אחיו עלה אתי בגורלי
ונלחמה בכנעני והלכתי גם אני אתך בגורלך וילך אתו שמעון ׃
ויעל יהודה ויתן יהוה את הכנעני והפרזי בידם ויכום בבזק עשרת
אלפים איש ׃ וימצאו את אדני בזק בבזק וילחמו בו ויכו את הכנעני
ואת הפרזי ׃ וינס אדני בזק וירדפו אחריו ויאחזו אתו ויקצצו את
בהנות ידיו ורגליו ׃ ויאמר אדני בזק שבעים מלכים בהנות ידיהם
ורגליהם מקצצים היו מלקטים תחת שלחני כאשר עשיתי כן שלם
לי אלהים ויביאהו ירושלם וימת שם ׃

והוה

בתר דמית יהושע ושאילו בני ישראל במימרא דייי למימר מן ייסק
לנא לות כנענאה בקדמיתא לאגחא קרבא ביה ׃ ואמר ייי יהודה
ייסק הא מסרית ית יתבי ארעא בידיה ׃ ואמר יהודה לשמעון
אחוהי סק עימי בעדבי ונגיח קרבא עם כנענאה ואיהך אף אנא עמך
בעדבך ואזל עימיה שמעון ׃ וסליקו דבית יהודה ומסר ייי ית
כנענאה ופריזאה בידהון ומחנון בבזק עסרא אלפין גברא ׃
ואשכחו ית אדני בזק בבזק ואגיחו קרבא ביה ומחו ית כנענאי
וית פריזאי ׃ ואפך אדני בזק ורדפו בתרוהי ואחדו יתיה וקציצו
ית קרסולי ידוהי ורגלוהי ׃ ואמר אדני בזק שבעין מלכין
קרסולי ידיהון ורגליהון מקצצין הוו מלקטין לחמא תחות פתורי
כמא דעבדית כן שלים לי ייי ואיתוהי לירושלם ומית תמן ׃

ויהי אחרי מות יהושע · מי יעלה לנו . לכבוש את הארץ אשר נשארה להכבש · וימצאו את אדני בזק · מלרע · ויכם אדני בזק ויאמר אדני בזק. מלעיל והיוד׳ נוספת ר״ל אדון בזק · וכן אדני צדק אדון צדק ׃ בהנות . מן בוהן ידו ואינו משקלו אלא משקל לשון לשונות והוא האצבע הגס שבאצבעות ׃

וילחמו בני יהודה בירושלם וילכדו אותה ויכוה לפי חרב
ואת העיר שלחו באש : ואחר ירדו בני יהודה להלחם בכנעני
יושב ההר והנגב והשפלה : וילך יהודה אל הכנעני היושב בחברון
ושם חברון לפנים קרית ארבע ויכו את ששי ואת אחימן ואת
תלמי : וילך משם אל יושבי דביר ושם דביר לפנים קרית ספר :
ויאמר כלב אשר יכה את קרית ספר ולכדה ונתתי לו את עכסה
בתי לאשה : וילכדה עתניאל בן קנז אחי כלב הקטן ממנו ויתן
לו את עכסה בתו לאשה : ויהי בבואה ותסיתהו לשאול מאת אביה ב
השדה ותצנח מעל החמור ויאמר לה כלב מה לך : ותאמר לו הבה
לי ברכה כי ארץ הנגב נתתני ונתתה לי גלת מים ויתן לה כלב את
גלת עלית ואת גלת תחתית : ובני קיני חתן
משה עלו מעיר התמרים את בני יהודה מדבר יהודה אשר בנגב ערד
וילך וישב את העם : וילך יהודה את שמעון אחיו ויכו את הכנעני
יושב צפת ויחרימו אותה ויקרא את שם העיר חרמה : וילכד
יהודה את עזה ואת גבולה ואת אשקלון ואת גבולה ואת עקרון
ואת גבולה : ויהי יהוה את יהודה ויורש את ההר כי לא להוריש ורש
את ישבי העמק כי רכב ברזל להם : ויתנו לכלב את חברון כאשר
דבר משה ויורש משם את שלשה בני הענק : ואת היבוסי ישב
ירושלם לא הורישו בני בנימן וישב היבוסי את בני בנימן בירושלם
עד היום הזה : ויעלו בית יוסף גם הם בית אל ויהוה עמם :
ויתירו בית יוסף בבית אל ושם העיר לפנים לוז : ויראו השמרים
איש יוצא מן העיר ויאמרו לו הראנו נא את מבוא העיר ועשינו
עמך חסד : ויראם את מבוא העיר ויכו את העיר לפי חרב ואת
האיש ואת כל משפחתו שלחו : וילך האיש ארץ החתים ויבן עיר
ויקרא שמה לוז הוא שמה עד היום הזה :

ואגיחו קרבא בני יהודה בירושלם וכבשו
יתה ומחוהא לפתגם דחרב וית קרתא אוקידו בנורא : ובתר כן
נחתו בני יהודה לאגחא קרבא בכנענאי יתיב טורא ודרומא ושפלתא :
ואזלו דבית יהודה לות כנענאי דיתבין בחברון ושום חברון ם
מלקדמין קרית ארבע ומחו ית ששי וית אחימן וית תלמי : ואזלו
מתמן לות יתבי דביר ושום דביר מלקדמין קרית ארכי : ואמר כלב
די מחי ית קרית ארכי ויכבשינה ואתן ליה ית עכסה ברתי לאנתו :
וכבשה עתניאל בר קנז אחוהי דכלב דזעיר מיניה ויהב ליה ית עכסה
ברתיה לאנתו : והוה במיעלה ואמלכתיה למשאל מן אבוהא
אחסנתא ואתרכינת מעל חמרא ואמר לה כלב מה לך : ואמרת ליה
הב לי אחסנתא ארי לארעא דרומא יהבתני ותתן לי אתר בית שקיא
דמיא ויהב לה כלב ית בית שקיא עילאה וית בית שקיא תחתאה :
ובני שלמאה חמוהי דמשה סליקו מן
קרתא יריחו עם בני יהודה מדבר יהודה דבדרום ערד ואזלו ויתיבו
עם עמא : ואזל יהודה עם שמעון אחוהי ומחו ית כנענאה יתיב
צפת וגמר יתה וקרא ית שמא דקרתא חרמה : וכבש יהודה
ית עזה וית תחומה וית אשקלון וית תחומה וית עקרון וית תחומה :
והוה מימרא דיי בסעדיה דבית יהודה ותריכו ית יתבי טורא בתר כן
דחבו לא יכילו לתרכא ית יתבי מישרא ארי רתיכין דברזלא להון :
ויהבו לכלב ית חברון כמא דמליל משה ותריך מתמן ית תלתא בני
גיבריא : וית יבוסאי יתבי ירושלם לא תריכו בני בנימן ויתיבו
יבוסאי עם בני בנימן בירושלם עד יומא הדין :
וסליקו דבית יוסף אף אינון לביתאל ומימרא דיי בסעדהון :
ושלחו מאללין דבית יוסף לביתאל ושום קרתא מלקדמין לוז :
וחזו נטריא גברא נפיק מן קרתא ואמרו ליה אחזינא כען ית מעלנא
דקרתא ונעביד עמך טיבו : ואחזיאונון ית מעלנא דקרתא ומחו
ית קרתא לפתגם דחרב וית גברא וית כל זרעיתיה שזיבו : ואזל גברא
לארעא חיתאי ובנא קרתא וקרא שמה לוז הוא שמה עד יומא הדין :

וילחמו בני יהודה. פי' וכבר נלחמו כי בימי יהושע לכדו ירושלם. כמו שפירשתי בספר יהושע כי בכלל מלכי כנען אשר הכה יהושע הוא מלך ירושלם· וכן וילך יהודה אל הכנעני. פי' וכבר הלך כי בימי יהושע לכדו חברון ודביר. ודבר עתניאל פירשתי בספר יהושע: ושם דביר. ובדברי רז"ל כי בלשון פרס קורין לספר דביר: גלות עלית וגלות תחתית: ובספר יהושע גלות עליות וגלות תחתיות. עליות ותחתיות אומר על הגלות· עלית ותחתית אומ' על חלקת השדה שהיו בה הגלות. וכן יש שנוים אחרים. כי בספר יהושע תנה לי ובזה הבה לי. תחקרו סימן ושם שדה ובזה השדה· וחד פסוק סימן ויקם שדה עפרון וגו'. השדה והמערה : מעיר התמרי'· ת"י מקרית יריחו לפי שהיו בה תמרים רבים נקראת כן: וילך וישב את העם על הראש שבבני קני אמ' והלכו בני המשפחה עמו וישבו שם עם בני יהודה במדבר יהודה· והכתוב לא ספר למה עלו מעיר התמרים. או אם היו יושבים שם עם הכנעני ואפשר שהיו שם עם הכנעני יושבים כי יתרו לא היה עם בני ישרא' כי כן כתוב וילך לו אל ארצו· ופרשת ויאמר משה לחובב ופרש' וישמע יתרו בזמן אחד בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים· וחובב הוא יתרו כמו שכתוב מבני חובב חותן משה. ופרשת וישמע יתרו שלא במקומה נכתבה לחבר דבר יתרו עם דבר עמלק כי עמלק הרע לישראל בצאתם ממצרים והזכיר להם לפיכך שמר לו הקב"ה הדבר עד סוף כל הדורו' כמו שכתו' מלחמה לה' בעמלק מדור דור· ויתרו הטיב לישרא' ושמח בטובתם והטיב להם בעצתו ושמר לו הקב"ה הטובה עד סוף כל הדורות כי הנה אומר שישבו עם בני יהוד' ונתנו להם מקום לשבת בארצם ושבו לדת ישראל ובימי שאול היו יושבים עם עמלק כי באהלים היו יושבים ונוסעים ממקום למקום· ואמר להם שאול סורו רדו מתוך עמלקי וגומר. ואתה עשית חסד עם בני ישראל וגו'. הנה כי החסד היה שמור להם לעולם. ובימי יהוא יונדב בן רכב היה אהוב ונכבד בין ישראל. ובימי ירמיהו הנביא היו בית הרכבים בתוך בני ישראל. ואמר הכתוב לא יכרת איש ליונדב בן רכב עומד לפני כל הימים· ובית הרכבים הם מבני יתרו·כמה שנאמר המה הקנים הבאי' מחמת אבי בית רכב· ועתה כשלכדו בני יהוד' חברון היו יושבים עם הכנעני בחברון בעיר שסמוך לה נקראת עיר התמרי'· וכשלכדו בני יהודה חברון עלו משם בשלום כי קראו להם בני יהודה לשלום בהלחמם עם הכנעני שיעלו מביניהם ולא יספו עמם כמו שקרא להם שאול בהלחמו עם העמלקי· וכן עשו ועלו משם בשלום וישבו במדבר יהודה עם בני יהודה זהו הנראה לי מדרך הפשט· ומדרך הסברא· ורז"ל דרשו בו כי בני ישראל נתנו לו עיר התמרים והיא יריחו לדעתם כמו שת"י נתנוהו לבני קני· ואמר כי מה שאמר משה ר"עה והיה הטוב ההוא אשר יטיב השם עמנו והטבנו לך הוא דשנה של יריחו שהיה חמש מאות אמה על חמש מאות אמה והניחוה מלחלק· אמרו מי שיבנה בחלקו בית המקדש יהיה לו· ובין כך ובין כך נתנוהו לבני יתרו והיה בידם ארבע מאות וארבעים שנה עד שנבנה בית המקדש ואז בא בנימין ליטול אותה מהם ופנו אותה להם שנ' עלו מעיר התמרים ועם ישראל כשאמר יתרו כמו שאמר לו משה אל נא תעזוב אותנו. ומה שאמר וילך לו אל ארצו שהלך לגייר בני משפחתו. ועוד דרשו בו כי מה שאמר עלו מעיר התמרים שהניחו אותו מעצמם שהלכו ללמוד תורה במדבר יהודה עם עתניאל בן קנז הוא יעבץ כמו שכתוב ומשפחות סופרים יושבי יעבץ וגומר המה הקנים הבאים מחמת אבי בית רכב: כי לא להוריש· כי לא יכלו להוריש אעפ"שהיה ה' עמם להוריש את יושבי ההר יושבי העמק לא יכלו להורישם כי רכב ברזל להם· והסבה האמתית כי הניח אותם השם לנסות בם כמו שאומר אשר הניח ה' לנסות בם את ישראל· ות"י ותריכו ית יתבי טורא בתר כן דחבו לא יכלו לתרכא ית יתבי מישרא ארי רתיכין דפרזלא להון: לא הורישו בני בנימין. ובספר יהושע אומר לא יכלו בני יהודה להורישם. והוא כמו שפירשנו כי ירושלם בין יהודה ובנימין. ומה שאמר עד היום הזה שמואל הנביא כתב כן. כי הוא כתב ספר שופטים לפי הקבלה ובימיו היה עדין היבוסי בירושלם ואף בימי דוד כמו שכתוב: ויתירו· פועל יוצא· והשלוחים הם התרים. וקראם שומרים שעמדו את פני העיר ושמרו אם יראו איש יוצא מן העיר כי לא היו רואים את מבוא העיר אולי היו גנות ופרדיסין סביבותיה: הראנו נא את מבוא העיר. בדברי רז"ל למה נקראת שמה לוז מה לוז זאת שאין לה פה כך לא היה אדם יכול לעמוד על פתחה של עיר. אמר ר' שמעון לוז היה עומד על פתחה של מערה והיה הלוז חלול והיו נכנסין דרך הלוז למערה ודרך מערה לעיר. הדא היא דכתיב ויראו השומרים וגו'· ועשינו עמך. בשוא המם וקמץ" הכף. ויש ספרים שכתוב בקמץ המם ושוא הכף והיא שגגה· וידענו זה מפי המסרה. ויראם את מבוא העיר· אמרו רז"ל באצבעו רמז להם והראה להם כדי שלא ירגיש אדם בו: ארץ החיתים· אינו החתים משבע אומות: הוא שמה עד היום הזה. לפי שקרא לה שם העיר האחרת אמר כי באותו השם שקרא לה קוראי' לה עד היום הזה לוז: ובדרש היא שמה עד היום הזה· תניא היא לוז שצובעין בה תכלת: היא לוז שבא סנחריב ולא בלבלה בא נבוכד נצר ולא החריבה ואף מלאך המות אין לו רשות לעבור בתוכה אלא זקנים שבה בזמן שדעתם קצה להם מוציאין אותם חוץ לחומה והם מתים: כי חזק

נותיה ולא הוריש מנשה את בית שאן ואת בנתיה ואת תענך ואת
ושבי דור בנתיה ואת ישב דור ואת בנותיה ואת יושבי יבלעם ואת בנתיה
ואת יושבי מגדו ואת בנתיה ויואל הכנעני לשבת בארץ הזאת :
ויהי כי חזק ישראל וישם את הכנעני למס והוריש לא הורישו :
ואפרים לא הוריש את הכנעני היושב
בגזר וישב הכנעני בקרבו בגזר : זבולן לא הוריש את יושבי קטרון
ואת יושבי נהלל וישב הכנעני בקרבו ויהיו למס :
ושבי אשר לא הוריש את ישבי עכו ואת יושבי צידון ואת
אפיק אחלב ואת אכזיב ואת חלבה ואת אפק ואת רחב : וישב האשרי
בקרב הכנעני ישבי הארץ כי לא הורישו :
ושבי נפתלי לא הוריש את ישבי בית שמש ואת ישבי בית ענת
וישב בקרב הכנעני ישבי הארץ וישבי בית שמש ובית ענת היו
להם למס : וילחצו האמרי את בני דן ההרה כי לא נתנו לרדת
לעמק : ויואל האמרי לשבת בהר חרס באילון ובשעלבים ותכבד
יד בית יוסף ויהיו למס : וגבול האמרי ממעלה עקרבים מהסלע
ב ומעלה : ויעל מלאך יהוה מן הגלגל אל הבכים
ויאמר אעלה אתכם ממצרים ואביא אתכם אל הארץ
אשר נשבעתי לאבתיכם ואמר לא אפר בריתי אתכם לעולם : ואתם
לא תכרתו ברית ליושבי הארץ הזאת מזבחותיהם תתצון ולא
שמעתם בקולי מה זאת עשיתם : וגם אמרתי לא אגרש אותם
מפניכם והיו לכם לצדים ואלהיהם יהיו לכם למוקש : ויהי כדבר ס
מלאך יהוה את הדברים האלה אל כל בני ישראל וישאו העם את
קולם ויבכו : ויקראו שם המקום ההוא בכים ויזבחו שם ליהוה :
וישלח יהושע את העם וילכו בני ישראל איש לנחלתו
לרשת את הארץ : ויעבדו העם את יהוה כל ימי יהושע וכל ימי
הזקנים אשר האריכו ימים אחרי יהושוע אשר ראו את כל מעשה
יהוה הגדול אשר עשה לישראל : וימת יהושע בן נון עבד יהוה
בן מאה ועשר שנים : ויקברו אותו בגבול נחלתו בתמנת חרס בהר
אפרים מצפון להר געש : וגם כל הדור ההוא נאספו אל אבותיו
ויקם דור אחר אחריהם אשר לא ידעו את יהוה וגם את המעשה
אשר עשה לישראל : ויעשו בני ישראל את הרע
בעיני יהוה ויעבדו את הבעלים : ויעזבו את יהוה אלהי אבתם
המוציא אותם מארץ מצרים וילכו אחרי אלהים אחרים מאלהי ה
העמים אשר סביבותיהם וישתחוו להם ויכעסו את יהוה : ויעזבו
את יהוה ויעבדו לבעל ולעשתרות : ויחר אף יהוה בישראל ויתנם
אותם ביד שסים וישסו אתם וימכרם ביד אויביהם מסביב ולא יכלו עוד
לעמד לפני אויביהם : בכל אשר יצאו יד יהוה היתה בם לרעה כאשר
לישראל דבר יהוה וכאשר נשבע יהוה להם ויצר להם מאד : ויקם יהוה
ויושיעם שפטים ויושיעום מיד שסיהם : וגם אל שפטיהם לא שמעו כי זנו
אחרי אלהים אחרים וישתחוו להם סרו מהר מן הדרך אשר הלכו
אבותם לשמע מצות יהוה לא עשו כן : וכי הקים יהוה להם שפטים
השופט והיה יהוה עם השפט והושיעם מיד איביהם כל ימי השופט כי ינחם
יהוה מנאקתם מפני לחציהם ודחקיהם : והיה במות השופט ישבו

ולא תריכו דבית מנשה ית בית שאן וית כפרנהא וית תענך וית
כפרנהא וית יתבי דאר וית כפרנהא וית יתבי יבלעם וית כפרנהא
וית יתבי מגדו וית כפרנהא ושרי כנענאה למתב בארעא הדא :
והוה כד תקיף ישראל ושוי ית כנענאי למסקי מסין ותרכא לא
תריכינון : ודבית אפרים לא תריך ית
כנענאי דיתבין בגזר ויתיבו כנענאי ביניהון בגזר :
דבית זבולן לא תריכו ית יתבי קטרון וית יתבי נהלל ויתיבו
כנענאי ביניהון והוו למסקי מסין :
דבית אשר לא תריכו ית יתבי עכו וית יתבי צידון וית יתבי אחלב וית
אכזיב וית חלבה וית אפיק וית רחב : ויתיבו דבית אשר בגו
כנענאי יתבי ארעא ארי לא תריכינון : דבית נפתלי
לא תריכו ית יתבי בית שמש וית יתבי בית ענת ויתיבו בגו כנענאי
יתבי ארעא ויתבי בית שמש ובית ענת הוו להון למסקי מסין :
ודחקו אמוראי ית בני דן לטורא ארי לא שבקונון למחת למישרא :
ושרי אמוראה למיתב בטור חרס באילון ובשעלבים ותקיפת יד בית
יוסף והוו למסקי מסין : ותחום אמוראה ממסקי עקרבים מן כיפא
ולעילא : וסליק נביא בשליחות מן קדם יי מן
גלגלא לבוכים ואמר אסיקית יתכון ממצרים ואעלית יתכון לארעא
די קיימית לאבהתכון ואמרית לא אשני קיימי עמכון לעלם : ואתון
לא תגזרון קיים ליתבי ארעא הדא אגוריהון תתרעון ולא קבלתון
למימרי מא דא עבדתון : ואף אמרית לא אתריך יתהון מן קדמיכון
ויהוין לכון למעיקין וטעותהון יהוין לכון לתקלא : והוה כד מליל
נביא דיי ית פתגמיא האילין לכל בני ישראל וארימו עמא ית קלהון
ובכו : וקרו שמא דאתרא ההוא בוכים ונכיסו תמן נכסת קודשיא
קדם יי : ושלח יהושע ית עמא ואזלו בני ישראל
גבר לאחסנתיה למירת ית ארעא : ופלחו עמא קדם יי כל יומי
יהושע וכל יומי סביא די אוריכו יומין בתר יהושע דחזו ית כל עובדא
דיי רבא די עבד לישראל : ומית יהושע בר נון עבדא דיי בר מאת
ועשר שנין : וקברו יתיה בתחום אחסנתיה בתמנת חרס בטורא
דבית אפרים מצפונא לטור געש : ואף כל דרא ההוא אתכנישו לות
אבהתהי וקם דרא אוחרנא בתריהון דלא ידעין למדחל מן קדם יי
ואף ית עובדא די עבד לישראל : ועבדו בני ישראל
ית דביש קדם יי ופלחו ית בעליא : ושבקו ית פולחנא דיי אלהא
דאבהתהון דאפיק יתהון מארעא דמצרים וטעו בתר טעות עממיא
מטעות עממיא די בסחרניהון וסגידו להון וארגיזו קדם יי :
ושבקו ית פולחנא דיי ופלחו לבעלא ולעשתרתא : ותקיף רוגזא
דיי בישראל ומסרינון ביד בעלי דבביהון מסחור סחור ולא יכילו
עוד למיקם קדם בעלי דבביהון : בכל אתר די נפקו מחא מן קדם
יי הות בהון לבישא כמא דמליל יי וכמא דקיים יי להון ועקת להון
לחדא : ואקים יי נגידין ופרקינון מיד בזזיהון : ואף מן נגידיהון
לא קבילו ארי טעו בתר טעות עממיא וסגידו להון סטו בפריע מן
אורחא דאזלו אבהתהון לקבלא פקודיא דיי לא עבדו כן : וארי
אקים יי להון נגידין והוה מימרא דיי בסעדיה דנגידא ופריק להון מיד
בעלי דבביהון כל יומי נגידא ארי מתיב ממימר דאם יי ומקביל צלותהו'
ופריק להון מן קדם דחקיהון ומשעבדיהון : והוה כד מאית נגידא תייבין

כי חזק ישראל · פועל עבר · כי הוא חציו קמץ" וחציו פתח" : ותכבד יד בית יוסף · שהיו סמוכים להם כי אלון ושעלבים לבני דן היו ובני יוסף היו סמוכים להם
ולבני יהודה וכבדה יד בית יוסף על האמורי והיו להם למס אבל לא הורישום . ולפיכך היו להם לשכים ולצנינים : וגבול האמרי . זה לא הורישו בית יוסף מהסלע
ולמעלה : ויעל מלאך ה' . ת"י וסליק נביאה בשליחות מן קדם ה' · ואמרו רז"ל כי פנחס היה זה הנביא : מן הגלגל · שם נאמרה לו נבואה הזאת שיאמר אותה לישרא
בזה המקום אולי הוא קבצם שם על פי ה' · או היו נקבצים שם על דבר אחר : אל הבוכים · נקרא המקום כן לפי שבכו שם כמו שאומר : אעלה אתכם . עתיד
במקום עבר ורבים כמוהו : לצדים · מקרא קצר · ופירושו לצנינים לצדים · וי"ת למעיקים כמו ברי"ש · וי"מ אותו מן צוד כדוכי והדג"ש תמורת הנח ע"ן הפעל · כמו
ופטורי ציצים ר"ל שיצודו וילכדו אתכם : וישלח יהושע · וכבר שלח וכתב דברים אלה הנה לפי שעשו בני ישראל הרע בעיני ה' · ואמר כי כל ימי יהושע וכל ימי
הזקנים אשר האריכו ימים אחריו לא עשו הרע שראו מעשה הנסים שעשה לישראל שהעבירם הירדן ביבשה ועמידת השמש והירח ונצוח המלכים: ביד שוסים:
וישוסו אותם · הם שני שרשים והענין אחד וענינם ענין בזה: ויעבדו את הבעלי' · וקראו הפסילי' והעצבים בזה השם כי הם כאדון לעובדיהם: לבעל ולעשתרות·
צלמים עשויים כצורת עשתרות והם נקבות הצאן· בכל אשר יצאו: בכל מקום אשר יצאו להלחם היתה יד ה' בם לרעה והיו נגפים לפני אויביהם· ודרך הדרש כי
על אבימלך ומחלון וכליון כאמר שיצאו מארץ ישראל לגור בשדה מואב ומתו שם שלשתם : ויצר להם · שרשו יצר . לא כדברי ר' יהודה חיוג . וכן ויצר לו :
צרו צעדי אונו ; וענינה ענין צרה שנים שרשים והענין אחד:

ומהלכין מאבהתהון למהך בתר טעות עממיא למפלחהון ולמסגד
להון לא [..]קין מעובדיהון ומאורחתהון מקלקלתא : ותקיף
רוגזא דיי בישראל ואמר חלף די עברו עמא הדין על קימי די פקדית
ית אבהתהון ולא קבילו למימרי : אף אנא לא אוסיף לתרכא אינש
מן קדמיהון מן עממיא די שבק יהושע ומית : בדיל לנסאה בהון ית
ישראל הנטרין אינון ית אורחן דתקנן קדם יי למהך בהון כמא די נטרו
אבהתהון אם לא : ושבק יי ית כל עממיא האילין בדיל דלא
לתרכותהון בפריע ולא מסרינון בידא דיהושע :
ואילין עממיא די שבק יי לנסאה בהון ית ישראל ית כל
דלא הוו ידעין ית כל קרבי כנען : לחוד בדיל דידעון דריא דבני ישר'
לאלפותהון קרבא לחוד דמלקדמין לא הוו ידעין : חמשא טורני
פלישתאי וכל כנענאי וצידונאי וחוואי יתבי טורא דלבנון מטור
מישר חרמון עד מעלנא דחמת : והוו לנסאה בהון ית ישראל
למידע היקבלון ית פקודיא דיי דפקיד ית אבהתהון בידא דמשה :
ובני ישר' יתיבו בגו כנענאי חיתאי ואמוראי ופריזאי וחוואי ויבוסאי :
ונסיבו ית בנתהון להון לנשין וית בנתהון יהיבו לבניהון ופלחו ית
טעותהון : ועבדו בני ישראל ית דביש
קדם יי ואתנשאו ית פולחנא דיי אלההון ופלחו ית בעליא ולאשרתא :
ותקיף רוגזא דיי בישראל ומסרינון ביד כושן חייבא מלכא דארם
די על פרת ופלחו בני ישראל ית כושן חייבא תמני שנין : וזעיקו בני
ישראל קדם יי ואקים יי פורקן לבני ישראל ופרקינון ית עתניאל
בר קנז אחוהי דכלב דזעיר מיניה : ושרת עלוהי רוח נבואה מן
קדם יי ודן ית ישראל ונפק לאגחא קרבא ומסר יי בידוהי ית כושן
חייבא מלכא דארם די על פרת ותקיפת ידיה על כושן חייבא :
ושדיכת ארעא דישראל ארבעין שנין ומית עתניאל בר קנז :
ואוסיפו בני ישראל למעבד דביש קדם יי ותקיף יי ית
עגלון מלכא דמואב על ישראל על דעבדו ית דביש קדם יי :
וכנש לותיה ית בני עמון ועמלק ואזל ומחא ית ישראל ויריתו ית
קרתא יריחו : ופלחו בני ישראל ית עגלון מלכא דמואב תמני
עסרי שנין : וזעיקו בני ישראל קדם יי ואקים יי להון פריק ית
אהוד בר גרא בר שבטא דבנימן גברא גמיד בידיה דימינא ושדרו
בני ישראל בידיה תקרובתא לעגלון מלכא דמואב : ועבד ליה אהוד
חרבא ולה תרין פומין גרמידא ארכה וזריזיתה מלרע ללבושוהי על
ירכיה דימיניה : וקריב ית תקרובתא לעגלון מלכא דמואב ועגלון
גבר פטים לחדא : והוה כד שיצי לקרבא ית תקרובתא ושלח ית
עמא נטלי תקרובתא : והוא תב מן מחצביא דעם גלגלא ואמר
פתגמא דסיתרא אית לי למללא עמך מלכא ואמר סליק ונפקו ם
מעלוהי כל דקיימין עלוהי : ואהוד על לותיה והוא יתיב בעלית
בית קיטא דיליה בלחודוהי ואמ' אהוד פתגמא דיי לי למללא עימך
וקם מעל כורסיה : ואושיט אהוד ית יד שמאליה ונסיב ית
חרבא מעל ירכא דימיניה וקבעה

והשחיתו מאבותם ללכת אחרי אלהים אחרים לעבדם ולהשתחות
להם לא הפילו ממעלליהם ומדרכם הקשה : ויחר אף יהוה בישראל
ויאמר יען אשר עברו הגוי הזה את בריתי אשר צויתי את אבותם
ולא שמעו לקולי : גם אני לא אוסיף להוריש איש מפניהם מן
הגוים אשר עזב יהושע וימת : למען נסות בם את ישראל השמרים
הם את דרך יהוה ללכת בם כאשר שמרו אבותם אם לא : וינח
יהוה את הגוים האלה לבלתי הורישם מהר ולא נתנם ביד יהושע :
ואלה הגוים אשר הניח יהוה לנסות בם את ג
ישראל את כל אשר לא ידעו את כל מלחמות כנען : רק למען דעת
דרות בני ישראל ללמדם מלחמה רק אשר לפנים לא ידעום :
חמשת סרני פלשתים וכל הכנעני והצידני והחוי ישב הר הלבנון
מהר בעל חרמון עד לבוא חמת : ויהיו לנסות בם את ישראל לדעת לנא
השמעו את מצות יהוה אשר צוה את אבותם ביד משה : ובני
ישראל ישבו בקרב הכנעני החתי והאמרי והפרזי והחוי והיבוסי :
ויקחו את בנותיהם להם לנשים ואת בנותיהם נתנו לבניהם
ויעבדו את אלהיהם : ויעשו בני ישראל את
הרע בעיני יהוה וישכחו את יהוה אלהיהם ויעבדו את הבעלים ואת
האשרות : ויחר אף יהוה בישראל וימכרם ביד כושן רשעתים מלך
ארם נהרים ויעבדו בני ישראל את כושן רשעתים שמנה שנים :
ויזעקו בני ישראל אל יהוה ויקם יהוה מושיע לבני ישראל ויושיעם
את עתניאל בן קנז אחי כלב הקטן ממנו : ותהי עליו רוח יהוה
וישפט את ישראל ויצא למלחמה ויתן יהוה בידו את כושן רשעתים
מלך ארם ותעז ידו על כושן רשעתים : ותשקט הארץ ארבעים
שנה וימת עתניאל בן קנז :
ויוסיפו בני ישראל לעשות הרע בעיני יהוה ויחזק יהוה את
עגלון מלך מואב על ישראל על כי עשו את הרע בעיני יהוה :
ויאסף אליו את בני עמון ועמלק וילך ויך את ישראל ויירשו את
עיר התמרים : ויעבדו בני ישראל את עגלון מלך מואב שמנה שמונה
עשרה שנה : ויזעקו בני ישראל אל יהוה ויקם יהוה להם מושיע
את אהוד בן גרא בן הימיני איש אטר יד ימינו וישלחו בני ישראל
בידו מנחה לעגלון מלך מואב : ויעש לו אהוד חרב ולה שני פיות שתי
גמד ארכה ויחגר אותה מתחת למדיו על ירך ימינו : ויקרב את
המנחה לעגלון מלך מואב ועגלון איש בריא מאד : ויהי כאשר כלה
להקריב את המנחה וישלח את העם נשאי המנחה : והוא שב מן
הפסילים אשר את הגלגל ויאמר דבר סתר לי אליך המלך ויאמר הס
ויצאו מעליו כל העמדים עליו : ואהוד בא אליו והוא ישב בעלית
המקרה אשר לו לבדו ויאמר אהוד דבר אלהים לי אליך ויקם מעל
הכסא : וישלח אהוד את יד שמאלו ויקח את החרב מעל ירך ימינו

לא הפילו ממעלליהם. ממעללי אבותם לא הפילו דבר רע אחד אלא ככל רעתם עשו: לנסות בם את ישראל. הדור הבא אשר לא ידעו את כל מלחמות כנען שהיו בדרך נס ולא בגבורת ישראל אלא שהקב"ה היה נלחם בעבורם: רק למען. רק הניחם למען ידעו דורות בני ישראל זה הבא אחר הדור הראשון שידעו מה היא המלחמה אם לא ישמרו דרך ה' וצריכים הם שילמדו אותם דרכי המלחמה כי אין ה' נלחם בעבורם רק הדור אשר היה לפנים לא ידעו דרכי המלחמה כי לא הצטרכו להם כי ה' נלחם להם והיה אחד מהם ירדוף אלף. ומה היו אלה הגוים אשר הניח ה' אשר לא נתנם ביד יהושע. חמשת סרני פלשתים וגו' ופי' חמשת סרני פלשתי' המקומו' שהיו מושלים בהם חמשת סרני פלשתים והם חמש ערי' הגדולות אשדוד עזה גת אשקלון עקרון ושאר הערי' הקטנות והכפרי'. והנה ראינו כי יהודה לכד אשקלון ועזה ועקרון ואת גבולם ואיך אמר כי אלה הגוים הניח ה' לנסות בם את ישראל. אפשר כי אחר כן לקחום הפלשתים מידם ואמר הניח ה' על אותם שלא לכדום ישראל כלל. וכן אמר הניח על אשר לכדום ישראל ואחר כן הניח הגוים לקחתם מיד ישראל. ופי' וכל הכנעני אותם שהיו יושבי' בהר הלבנון: ביד כושן רשעתים. כך היה שמו. ואפשר כי רשעתי' שם מקום. ובדרש מהו רשעתי' על שני רשעיות שהרשיעו אדם לישראל אחת של בלעם ואחת של כושן: ותהי עליו רוח ה'. ת"י ושרת עלוהי רוח נבואה מן קדם ה'. ויתכן לפרש רוח הכח והגבורה כי התעורר בגבורה להלחם עם כושן והוסר כל פחד ומורך לב ממנו בסיוע הבורא עליו. וכת"י ורוח ה' לבשה את גדעון ורוח גבורה מן קדם ה'. וכן ותהי על יפתח רוח ה' ושרת על יפתח רוח גבורה מן קדם ה': עיר התמרים. ת"י קרת' דיריחו. וכבר כתבנו דעתנו בו. ואמ' וירשו כי כשלכדוה לא שלוה והלכו להם שלא נאחזו בה וישבו בה כאלו היתה להם ירושה: אטר יד ימינו. סגור יד ימינו שלא היה שולט בה והיה שמאלי והוא מן ואל תאטר עלי באר פיה: ולה שתי פיות. מן לפי חרב שהוא הצד החד אשר לחרב וחרב אהוד היו שתי צדיה חדי': גומד ארכ'. שיעור אמה. וכת"י גרמידא: למדיו. למלבושיו: איש בריא. גבר פטי' שמן. וכן ולהבריאכם להשמינכם וכן עשרה בקר בריאי' שמני': מן הפסילים. ממקום שהיו פוסלי' שם אבני'. וכת"י מן מחצביא: ויש לשאול מאחר שהי' בדעת אהוד להמי' עגלון בענין הזה למה הלך ואח"כ שב ולמה לא המיתו בעודו שם עם נושאי המנחה כי יודע היה אחר שיאמר לו דבר סתר לי שהיה מוציא העומדי' עליו. וי"ל כדי שיראה כי עיקר בואו היה להביא המנחה והלך לו כאשר כלה להקריב המנחה כדי שלא ירגישו בו שבא לדבר אחר שלא על דבר המנחה וכאשר הלך עד הפסילי' שב כאדם שנזכר ואמר דבר אחר שכחתי לדבר אל המלך. ועוד שאם ירגישו בו אחר המעשה היה נקל לו להמלט על נפשו ולברוח ממה שהיה אם היה עם נושאי המנחה: ויאמר הס. שתוק עד שיצאו העומדי' עליו: המקרה. שם בפלם מחתה ולולי הר"ם היה דגוש והוא מענין קר וחם. כלו' עליה עשויה חלונו' חלונו' להכנס בהן הרוח לקרר ועומדי' שם בימי הקיץ. וכת"י בעלי' בית קיטא: דבר אלהי' לי אליך. ויקם מעל הכסא. אמרו רז"ל לפיכך זכה עגלון שתצא בתו אם למלכות ישרא' והיא רות המואביה שהיתה בת עגלון.

הנצב

ויתקעה בבטנו׃ ויבא גם-הנצב אחר הלהב ויסגר החלב בעד הלהב
כי לא שלף החרב מבטנו ויצא הפרשדנה׃ ויצא אהוד המסדרונה
ויסגר דלתות העליה בעדו ונעל׃ והוא יצא ועבדיו באו ויראו
והנה דלתות העליה נעלות ויאמרו אך מסיך הוא את-רגליו בחדר
המקרה׃ ויחילו עד-בוש והנה איננו פתח דלתות העליה ויקחו
את-המפתח ויפתחו והנה אדניהם נפל ארצה מת׃ ואהוד נמלט
עד התמהמהם והוא עבר את-הפסילים וימלט השעירתה׃ ויהי
בבואו ויתקע בשופר בהר אפרים וירדו עמו בני-ישראל מן-ההר
והוא לפניהם׃ ויאמר אלהם רדפו אחרי כי-נתן יהוה את-איביכם את-
מואב בידכם וירדו אחריו וילכדו את-מעברות הירדן למואב ולא-
נתנו איש לעבר׃ ויכו את-מואב בעת ההיא כעשרת אלפים איש
כל-שמן וכל-איש חיל ולא נמלט איש׃ ותכנע מואב ביום ההוא
תחת יד ישראל ותשקט הארץ שמנים שנה׃ ואחריו היה
שמגר בן-ענת ויך את-פלשתים שש-מאות איש במלמד הבקר ו
ויושע גם-הוא את-ישראל׃ ויסיפו בני ישראל לעשות
הרע בעיני יהוה ואהוד מת׃ וימכרם יהוה ביד יבין מלך-כנען אשר
מלך בחצור ושר-צבאו סיסרא והוא יושב בחרשת הגוים׃ ויצעקו
בני-ישראל אל-יהוה כי תשע מאות רכב-ברזל לו והוא לחץ את-בני
ישראל בחזקה עשרים שנה׃ הפטרה ודבורה
הפטרת בשלח אשה נביאה אשת לפידות היא שפטה את-ישראל בעת ההיא׃
והיא יושבת תחת-תמר דבורה בין הרמה ובין בית-אל בהר אפרים
ויעלו אליה בני ישראל למשפט׃ ותשלח ותקרא לברק בן-
אבינעם מקדש נפתלי ותאמר אליו הלא צוה-יהוה אלהי-ישראל לך
ומשכת בהר תבור ולקחת עמך עשרת אלפים איש מבני נפתלי ו
ומבני זבולן׃ ומשכתי אליך אל-נחל קישון את-סיסרא שר-צבא יבין זבלון
את-רכבו ואת-המונו ונתתיהו בידך׃ ויאמר אליה ברק אם-תלכי
עמי והלכתי ואם-לא תלכי עמי לא אלך׃ ותאמר הלך אלך
עמך אפס כי לא תהיה תפארתך על-הדרך אשר-אתה הולך

וקבעה במעוהי׃ ועל אף דסתקא בתר שננא וטמטים שומנא
באפי שננא ארי לא שלף חרבא ממעוהי ונפק אוכליה שפיך׃ ונפק
אהוד לאכסדרא ואחד דשי עליתא באפוהי ואגף׃ והוא נפיק
ועבדוהי עלו וחזו והא דשי עליתא אחידן ואמרו ברם עביד הוא ית
צורכיה באיוון בית קיטא׃ ואוריכו עד סגי והא ליתוהי פתח דשי
עליתא ונסיבו ית מפתחא ופתחו והא ריבוניהון טריף רמי על א
ארעא מית׃ ואהוד אשתיזיב עד איתעכביהון והוא עבר ית מחצבי
ואשתיזיב לשעירתא׃ והוה במיתוהי ותקע בשופרא בטורא דבית
אפרים ונחתו עימיה בני ישראל מן טורא והוא קדמיהון׃ ואמר
להון רדיפו בתרי ארי מסר יי ית בעלי דבביכון ית מואבאי בידיכון
ונחתו בתרוהי ואחדו ית מגיזת עבראי ירדנא על מואב ולא שבקו
אינש למיעבר׃ וקטלו ית מואב בעידנא ההיא כעסרא אלפין גברא
כל אימתן וכל גבר גיבר חילא ולא אשתיזיב אינש׃ ואיתברו מואבאי
ביומא ההוא תחות יד אינש ישר' ושדוכת ארעא דישר' תמנן שנין׃
ובתרוהי הוה שמגר בר ענת וקטל ית פלשתאי שית מאה גברין בפרש
תורי ופרק אף הוא ית ישרא' ואוסיפו בני ישר' למעבד דביש קדם יי
ואהוד מית׃ ומסרינון יי ביד יבין מלכ' דכנען די מלך בחצור ורב חילי'
סיסרא והוא יתיב בתקוף כרכי עממיא׃ וצעיקו בני ישראל קדם
יי ארי תשע מאה רתיכין דברזלא ליה והוא דחק ית בני ישראל ב
בתוקפא עסרין שנין׃ ודבורה איתתא נביאתא
אתת לפידות היא דינא ית ישר' בעידנא ההיא׃ היא יתבה בקרתא
בעטרות דבורה מתפרנסא מן דילה דיקלין בירחו פרדסין ברמתא
זיתין עבדין משח בבקעתא בית שקיא בביתאל עפר חיור בטור מלכ'
וסלקין לותה בני ישראל לדינא׃ ושלחת וקרת לברק בר אבינועם
מקדש דבית נפתלי ואמרת ליה הלא פקיד יי אלהא דישראל איזיל
ותתנגיד בטורא דתבור ותדבר עמך עסרא אלפין גברא מבני נפתלי
ומבני זבולן׃ ואיתביב על ידך לנחלא דקישון ית סיסרא רב חילא
דיבין וית רתיכוהי וית משריתיה ואמסריניה בידך׃ ואמר לה ברק
אם תיזלין עמי ואיזיל ואם לא תיזלין עמי לא איזיל׃ ואמרת מיזל איזיל
עמך לחוד ארי לא תהי תושבחתך על אורחא דאת אזיל ארי

הנצב. הוא יד החרב והלהב הוא החרב וקרא' החרב להב לפי שהוא מתלהב ומתלהט כשהוא מטוכן וממורט וכן הוא אומ' ולהב החרב וברק חנית. ות"י דאסתק' בתר שננא. ואמר ויבא גם הנצב כלומר שנכנס גם יד החרב בבטנו ויסגור החלב שהיה איש שמן וסגר החלב בעד הלהב כלומר בפני הלהב שלא יכול לשלוף החרב מבטנו והניחו אהוד ויצא: ויצא הפרשדונה. ת"י ונפק אוכליה שפיך. לדעתו המלה מורכבת מן פרש שתרגו' אוכליה ומן שדוכא שהוא תרגום ושפך וסדי. וי"מ הפרשדונה מקום ישיבת הפרשים והמסדרונה מקום ישיבת העם הבאים אל המלך והמקום עשוי סדרים סדרי' לשבת שם אבל אחר שאמ' ויצא אהוד המסדרונה ידמה כי ויצא הראשון הוא אמו' על אהוד. ודעת המתרגם כמו כן ותרג' המסדרונה לא כסדרה: בעדו. עליו וכן ויסגור ה' בעדו כלומ' סגר דלתו' העליה על עגלון כדי שלא יכנסו בני הבית פתאום בצאת אהוד ולא ירגישו בדבר עד שימלט: ונעל. הסגירה היא סגירת הדלתות בלא מנעול וכאשר אמר ונעל אמר כי סגר במנעול כדי שיחשבו מה שחשבו ויאחרו מלרדוף אחריו וימלט בין כך: מסיך. כמו מסך בצרי כי הוא מן סוכך ר"ל סוכך רגליו והוא לשון כבוד כלומר שהיה נפנה: ויחילו עד בוש ת"י ואוריכו עד סגי כלומר עד אשר בושו מאד ובוש הוא פעל עבר מנחי העין בשקל אור ובושם משה מן המרובע בשקל כונן: ויקחו את המפתח. כי מצאו אותו מבחוץ במקום שהניח אותו אהוד כי המפתח היה נועל ופותח מבית ומבחוץ: עד התמהמהם. בעוד התמהמהם: השעירתה. שם מקום: רדפו אחרי. כיון שמלטו מואב בישראל ולכדו מארצם שמעבר הירדן כמו שכתוב למעלה וירשו את עיר התמרים ועכשו הכו אהוד וישראל כל מואב שמצאו מעבר הירדן בעיר התמרים ובשאר המקומות ולכדו מעברות הירדן שלא יעברו מואב מארצם להושיע את אחיהם שהיו בארץ ישרא' כי ארץ מואב היא מעבר הירדן מזרחה סמוך לירדן. או לכדו מעברות הירדן לאותם בני מואב שהיו בארץ ישראל שלא יוכלו לנוס לארצם: כל שמן. ת"י כל אימתן ותרגם האימים אימתני כלומר גבורי' שתפול אימה בלב רואיהם ואמר שמן כלומר בריאי' וחזקי' וכן ויהרג במשמניהם. ויש לפרש שמן עשירים וגדולי' וכדרש הנה משמני הארץ מן שמיניא די בארעא כלומ' עשירים וגדולים מפיק דוכסין ומעיל דוכסין: במלמד הבקר. הוא הכלי שבראשו האחד תקוע מחט הנקרא דרבן שמפרים בו החורש את הבקר נקרא כן כאלו מלמד הבקר לחרישה. וי"ת בפרשת תוריא ומן הלשון הזה נקראו רוכבי סוסי' פרשים לפי שמפריעין בפריעין שברגליהם מלשון ובצפעוני יפרים: ואהוד מת. ולמה זכר מיתת אהוד היה לו לזכור מיתת שמגר שהיה אחריו אלא נראה כי בימי שמגר לא נושעו ישראל תשועה שלמה ולא עזבו מלעשות הרע בעיני ה' ולא שקטה הארץ בימיו. הלא תראה כי לא אמר אלא ויושע גם הוא את ישראל והנה כתוב בימי שמגר בן ענת בימי יעל חדלו ארחות וגו'. אשר מלך בחצו'. קודם שהכם יהושע והחריבם ושרף את חצור ומלכה הכה בחרב ויבין הוא שהיה מלך חצור אז ומה שנשארו מאותה משפחה הלכו לחרשת הגוים ונתישבו שם והמלך נקרא בש' יבין כמו המלך הראשון ופי' חרושת הגוי' מתרגמי' יער חרשה כי היו ביער ההוא מגדלים חזקים וישבו בהם הכנעני' ים הנשארים. ות"י בחרושת הגוי' בתקוף כרכי עממיא: לפידות. אמרו שהוא ברק בן אבינועם וברק ולפידות קרובים בענין. ובמדרש נקראת אשת לפידות שהיתה עושה פתילות למקדש: שפטה. פעל עבר מבנין פועל הדומה למרובע. או הוא בינוני מן הקל בשקל אוכלת קש: תומר. כמו תמר. ות"י הפסוק כן והיא יתבא בקרתא וגו'. וי"ל דרך הפשט שהיה לה בית תחת תומר אחד ומה שאמר דבורה הוא יתרון ההודעה כי כבר זכר' ואמר והיא ידענו כי עליה כאמר. וזכר אחר כן היא דבורה לרוב ההודעה כי כן משפט הלשון כמו אלה תולדות נח נח וזולתו: ועלו. והיו עולים אליה בני ישראל למשפט כי היא היתה שופטה את ישראל בימים ההם ונבואתה היתה לזמנה כי לא מצאנו לה נבואה לעתיד: ותשלח. אם היתה אשתו היתה פרושה מעת התנבאות' ויסבה לה תחת התומר ועתה שלחה לו לקרוא לו לאמר לו הנבואה אשר דבר ה': הלא צוה. אינו תחלת הדברים שלא אמרה לו דברים אחרים קודמים לזה והכתוב אחז תכלית הדברים מה שהיה בהן מן הצורך. וכן הלא שמעת בתי. וכן כי נתן ה' בידינו את כל הארץ שאמרו שני המרגלים כמו שפירשנו. ובא גם כן המלה הזאת לחזק כאדם שמתרה בחברו ומזהירו ואומר הלא אמרתי לך הזהר לך והשמר שלא תתרשל בדבר וכן הלא שלחתיך שאמר לגדעון: ומשכת. תמשוך ישראל ותפתם בדברים עד שתביאם בהר תבור כי יראים היו מחיל סיסרא לפיכך היו צריכים פתוי ודברים רבים: ומשכתי. אמר כי ראו אצטגניני סיסרא שלא יבא באות' מלחמה כי מנוצח יהיה אם יבא והקב"ה משך לבו לבאת וזהו שאמר ומשכתי. וי"ת ואתגיב ותרגם והגירם על ידי חרב ותבוזת ע"י קטולין׃

כי ביד אשה ימכר יהוה את סיסרא ותקם דבורה ותלך עם ברק
קדשה׃ ויזעק ברק את זבולן ואת נפתלי קדשה ויעל ברגליו ק
עשרת אלפי איש ותעל עמו דבורה׃ וחבר הקיני נפרד מקין מבני
חבב חתן משה ויט אהלו עד אלון בצענים אשר את קדש׃ ויגדו בצעננים
לסיסרא כי עלה ברק בן אבינעם הר תבור׃ ויזעק סיסרא את כל
רכבו תשע מאות רכב ברזל ואת כל העם אשר אתו מחרשת הגוים
אל נחל קישון׃ ותאמר דברה אל ברק קום כי זה היום אשר נתן
יהוה את סיסרא בידך הלא יהוה יצא לפניך וירד ברק מהר תבור
ועשרת אלפים איש אחריו׃ ויהם יהוה את סיסרא ואת כל הרכב
ואת כל המחנה לפי חרב לפני ברק וירד סיסרא מעל המרכבה וינס
ברגליו׃ וברק רדף אחרי הרכב ואחרי המחנה עד חרשת הגוים
ויפל כל מחנה סיסרא לפי חרב לא נשאר עד אחד׃ וסיסרא נס
ברגליו אל אהל יעל אשת חבר הקיני כי שלום בין יבין מלך חצור
ובין בית חבר הקיני׃ ותצא יעל לקראת סיסרא ותאמר אליו סורה
אדני סורה אלי אל תירא ויסר אליה האהלה ותכסהו בשמיכה׃
ויאמר אליה השקיני נא מעט מים כי צמתי ותפתח את נאוד החלב
ותשקהו ותכסהו׃ ויאמר אליה עמד פתח האהל והיה אם איש יבא
ושאלך ואמר היש פה איש ואמרת אין׃ ותקח יעל אשת חבר את
יתד האהל ותשם את המקבת בידה ותבוא אליו בלאט ותתקע את
היתד ברקתו ותצנח בארץ והוא נרדם ויעף וימת׃ והנה ברק רדף
את סיסרא ותצא יעל לקראתו ותאמר לו לך ואראך את האיש אשר
אתה מבקש ויבא אליה והנה סיסרא נפל מת והיתד ברקתו׃
ויכנע אלהים ביום ההוא את יבין מלך כנען לפני בני ישראל׃
ותלך יד בני ישראל הלוך וקשה על יבין מלך כנען עד אשר הכריתו
את יבין מלך כנען׃

ה
ותשר דבורה וברק בן   אבינעם ביום ההוא לאמר׃
בפרע פרעות בישראל בהתנדב עם ברכו יהוה׃
שמעו מלכים האזינו   רזנים אנכי ליהוה אנכי
אשירה אזמר ליהוה אלהי ישראל׃   יהוה בצאתך
משעיר בצעדך משדה   אדום ארץ רעשה גם שמים
נטפו גם עבים נטפו מים׃   הרים נזלו מפני יהוה זה סיני

אדי ביד אתתא ימסור יי ית סיסרא וקמת דבורה ואזלת עם ברק
לקדש׃ וכנש ברק ית שיבט זבולן וית שיבט נפתלי לקדש וסליקו
עימיה עסרא אלפין גברא וסליקת עימיה דבורה׃ וחבר שלמאה
איתפרש משלמאי מבני חבב חמוהי דמשה ופרסיה למשכניה עם
מישר אגניא דעם קדש׃ וחויאו לסיסרא ארי סליק ברק בר אבינעם
בטורא תבור׃ וכנש סיסרא ית כל רתיכיה תשע מאה רתיכין דברזל
וית כל עמא דעמיה מתקוף כרכי עממיא לנחלא דקישון׃ ואמרת
דבורה לברק קום ארי דין יומא דמסר יי ית סיסרא בידך הלא מלאכא
דיי נפק לאצלחא קדמך ונחת ברק מטורא דתבור ועסרא אלפין
גברא בתרוהי׃ ותבר יי ית סיסרא וית כל רתיכיא וית כל משיריתא
לפתגם דחרב קדם ברק ונחת סיסרא מעל רתיכא ואפך בריגלוהי׃
וברק רדף בתר רתיכא ובתר משריתא עד תקוף כרכי עממיא ו
ואיתקטלא כל משירית סיסרא לפתגם דחרב לא אישתאר עד חד׃
וסיסרא אפך ברגלוהי למשכנא דיעל אתת חבר שלמאה ארי שלמא
בין יבין מלכא דחצור ובין בית חבר שלמאה׃ ונפקת יעל לקדמות
סיסרא ואמרת ליה זור ריבוני זור לותי לא תידחל וזר לותה למשכנא
וכסתיה בגונכא׃ ואמר לה אשקיני כען זעיר מיא ארי צחי אנא
למשתי ופתחת ית נודא דחלבא ואשקיתיה וכסתיה׃ ואמר לה
קומי בתרע משכנא ויהי אם אינש ייתי וישאלינך ויאמר האית כא
גברא ותימרין לא׃ ונסיבת יעל אתת חבר ית סיכת משכנא ושויאת
ית ארזפתא בידה ועלת לותיה ברז ונקישת ית סיכתא בצדעיה
ונעצת בארעא והוא דמוך ואישתלהי ומית׃ והא ברק רדיף ית
סיסרא ונפקת יעל לקדמותיה ואמרת ליה איתא ואחזינך ית גברא
דאת בעי ואזל לותה והא סיסרא טריף ומית וסכתא נעיצא בצידעיה׃
ותבר יי ביומא ההוא ית יבין מלכא דכנען מן קדם בני
ישראל׃ ואזלת יד בני ישראל אזלא ותקפא על יבין מלכא עד דישיציאו
ית יבין מלכא דכנען׃ ושבחת דבורה וברק בר אבינועם
על ניסא ופורקנא דאתעבידו לישראל ביומא ההוא למימר׃ בפרוע׃
כד מרדו בית ישר׳ באוריתא אתו עליהון עממיא וטרדונון מקירויהון
וכד תבו למעבד אוריתא איתגברו אינון על בעלי דבביהון ותריכונון
מכל תחום ארעא דישראל בכין על פורענות תבר סיסרא ועל ם
משירייתיה ועל ניסא ופורקנא דאתעבידא להון לישראל בכן תבו
חכימיא למתב בבתי כנישתא בריש גלי ולאלפא ית עמא פתגמי
אוריתא בכין בריכו ואודיאו קדם יי׃ שמעו׃ שמעו מלכיא דאתו עם סיסרא לקרבא ואציתו שלטוניא אמרת דבורה בנבואה קדם יי אנא משבחא מודיא
ומברכא קדם יי אלהא דישר׳׃ יי אוריתך דיהבתא לישר׳ כד עברין עלה שלטין בהון עממיא וכד חייבין לה מתגברין אינון על בעלי דבביהון יי ביום אתגליתך
למתנה משעיר בהון אתגליתא בהופעתא יקרך על תחומי ארעא אדום ארעא זעת אף שמיא מכו אף ענניא נגדו מטרא׃ הרים׃ טוריא זעו מן קדם יי
טורא דתבור טורא דחרמון וטורא דכרמלא מתרגשין דין עם דין ואמרין דין לדין דין אמר עלי תשרי שכינתיה ולי חזיא ודין לדין אמר עלי תשרי שכינתיה ולי
חזיא אשרי שכינתיה על טורא דסיני דהוא חלש וזעיר מכל טוריא דין סיני מתרגיף ומתרגיש וסליק תנניה כתננא דאתונא מן קדם

כי ביד אשה · י״מ על שנמסר סיסרא בידה ועל פי הנבואה אמרה זה · ואיננו נכון לענין הפסוק שאמר אפס כי לא תהיה תפארתך אלא פירושו כך אם אך לא תהיה
תפארתך כי על ידי תהיה התשועה ויאמרו כי ביד דבורה ימכור ה׳ את סיסרא ולא תהיה התשועה הזאת נקראת על שמך׃ ויעל ברגליו· העלה· כפרד הקיני· פי׳
כפרד ממדבר יהודה שישבו שם בני קיני כשעלו מעיר התמרי׳׃ אילון בצעני׳ כן כתיב וקרי בצעננים והכל ענין אחד והוא שם מקום נקרא כן על ענין ידוע אצלם.
וי״ת מישר אגניא דומה שלקחוהו מן בצעי המים בדברי רז״ל שהם גבים מלאי׳ מים בשדות שהם כמו אגנו׳ מלאות מים וכן זכרוהו הם ז״ל בזה הלשון כמו שאמרו
הכהו אגני דארעא מקרין׃ מחרושת הגוי׳· פירשנוהו למעלה׃ הלא ה׳ יצא לפניך. כתרגו׳ הלא מלאכא דיי׳ נפק לאצלחא קדמך׃ וסיסרא נס · לא נס אל מקום
שנס מתחלה כי הם נסו אל ככה אחרים שהיא חרושת הגוים וברק ועמו רדפו אחריה׳ והכום לפי חרב וסיסר׳ ידע שלא יוכל להמלט בנוסו כי ידביקוהו ונס למקו׳
אחר שלא ירגישו בו וירדפו אחריו ונס למקו׳ אחר קרוב למקו׳ המלחמה להמלט אל אהל יעל כי שלו׳ היה ביניהם. וחשב שימלט שם ויסתירוהו עד עבור המלחמה׃
סורה אדני סורה אלי · שניהם מלרע שלא כמנהג ברוב׃ בשמיכה· תי׳ בגונכא ופי׳ רבי׳ האי ז״ל גלופקרא הנזכר בדברי רז״ל קוטא״ בלעז ובערבי נגאבי׳ כלשון
התרגו׳ והוא כסות עב יוצאין ממנו ציציות מן הכת׳ בכל פני הכסות ונראה כי מפני זה נקרא שמיכה כי בדבריהם שמיכתא דבר עב · ובויקרא רבה ותכסהו
בשמיכה רבנן דתמן אמרי בסודרא רבנן דהכא אמרי במשיכלא אמר רים לקים חזרנו בכל המקרא ולא מצאנו כלי ששמו שמיכה אלא מה הוא שמיכה בס״ן כתיב
שמיכה כלומר שמי הוא כאן שמעיד על יעל שלא נגע בה סיסר׳׃ ותשקהו ותכסהו · חזרה וכסתו אחר שהשקתה אותו כדי שירד׳ ולא ירגיש ומה שהשקתו חלב
להכבידו כדי שיהיה נרדם׃ עמוד· מקור ויאמר אליה לעמוד פתח האהל׃ ותבא היתד· עברה רקתו ונתקעה בארץ׃ נרדם. פתח והוא כפעל עבר׃ ויעף. הע״ן
בפתח להבדיל בינו ובין ויעף אלי שהוא ענין אחר ופי׳ ויעף וכבר עיף לפיכך נרדם ולא הרגיש בהכותה אותו וימת׃ ותשר דבורה וברק בן אבינועם · לפי
שדבורה עיקר המעשה כמו ותדבר מרים ואהרן׃ בפרוע פרעות. בנקום נקמות תרגום נקום נקמת איתפרע פורענו׳׃ בהתנדב עם · כשישראל מתנדבי׳
ומתנדבים לצאת למלחמה כלומר על הרע ועל הטוב ברכו ה׳. ותי׳ הפסוק כן כד מרדו בית ישראל באוריתא וגו׳׃ שמעו מלכים · מלכי הארץ. וי״מ כנגד ישראל
אמר כענין שאמרו כל ישראל בני מלכי׳ הם׃ ה׳ בצאתך משעיר· רוב מפרשים פירשו ענין זה על מתן תורה שחרדו ההרים ונטפו מים וכן פי׳ זה סיני כמו זה סיני ·
שחרד כמו שכ׳ ויחרד כל ההר מאד כן חרדו שאר ההרי׳ כמו הר שעיר והר פארן ואעפ״י שאינו כתוב שם אלא ויחרד כל ההר וכן דעת המתרגם · והחכם ר׳
אברהם אע״ז ז״ל פי׳ כי הוא רמז למלחמות שנלחם הקב״ה בעבור ישראל וכן וזרח משעיר למו וכן אלוה מתימן יבא וקדוש מהר פארן וכן אלהים בצאתך לפני
עמך בצעדך בישימון סלה׃ ארץ רעשה· וכן ותגעש ותרעש הארץ הכל רמז למלחמות · ופי׳ בצאתך משדה אדום כי שם התחילו ישר׳ להלחם באומו׳ כשעברו
את הר שעיר ונלחמו בסיחון ועוג ויצא השם י״ת לפניהם ונצחום ונצחו גברו בכל המלחמות ההם וכן שמי׳ נטפו׳ ג״כ עבי׳ נטפו מים הרי׳ נזלו מפני ה׳ הכל משל
על המלחמה עד״מ שמי׳ כלחמו ופי׳ זה סיני כמו שזה סיני חרד מפני שהי׳ ישרא׳ כן חרדו כל העולם מפניו כמו שכ׳ תפול עליהם אימתה ופחד נמוגו כל יושבי כנען׃

מִפְּנֵי יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ בִּימֵי שַׁמְגַּר בֶּן־עֲנָת בִּימֵי
יָעֵל חָדְלוּ אֳרָחוֹת וְהֹלְכֵי נְתִיבוֹת יֵלְכוּ אֳרָחוֹת
עֲקַלְקַלּוֹת׃ חָדְלוּ פְרָזוֹן בְּיִשְׂרָאֵל חָדֵלּוּ עַד שַׁקַּמְתִּי
דְּבוֹרָה שַׁקַּמְתִּי אֵם בְּיִשְׂרָאֵל׃ יִבְחַר אֱלֹהִים חֲדָשִׁים
אָז לָחֶם שְׁעָרִים מָגֵן אִם־יֵרָאֶה וָרֹמַח בְּאַרְבָּעִים אֶלֶף לָהֶם
בְּיִשְׂרָאֵל׃ לִבִּי לְחוֹקְקֵי יִשְׂרָאֵל הַמִּתְנַדְּבִים בָּעָם
בָּרְכוּ יְהוָה׃ רֹכְבֵי אֲתֹנוֹת צְחֹרוֹת יֹשְׁבֵי עַל־מִדִּין
וְהֹלְכֵי עַל־דֶּרֶךְ שִׂיחוּ׃ מִקּוֹל מְחַצְצִים בֵּין מַשְׁאַבִּים
שָׁם יְתַנּוּ צִדְקוֹת יְהוָה צִדְקֹת פִּרְזוֹנוֹ בְּיִשְׂרָאֵל אָז יָרְדוּ
לַשְּׁעָרִים עַם־יְהוָה׃ עוּרִי עוּרִי דְּבוֹרָה עוּרִי עוּרִי
דַּבְּרִי־שִׁיר קוּם בָּרָק וּשֲׁבֵה שֶׁבְיְךָ בֶּן־אֲבִינֹעַם׃ אָז יְרַד
שָׂרִיד לְאַדִּירִים עָם יְהוָה יְרַד־לִי בַּגִּבּוֹרִים׃ מִנִּי
אֶפְרַיִם שָׁרְשָׁם בַּעֲמָלֵק אַחֲרֶיךָ בִנְיָמִין בַּעֲמָמֶיךָ מִנִּי
מָכִיר יָרְדוּ מְחֹקְקִים וּמִזְּבוּלֻן מֹשְׁכִים בְּשֵׁבֶט סֹפֵר׃
וְשָׂרַי בְּיִשָּׂשכָר עִם־דְּבֹרָה וְיִשָּׂשכָר כֵּן בָּרָק בָּעֵמֶק
שֻׁלַּח בְּרַגְלָיו בִּפְלַגּוֹת רְאוּבֵן גְּדֹלִים חִקְקֵי־לֵב׃ לָמָּה
יָשַׁבְתָּ בֵּין הַמִּשְׁפְּתַיִם לִשְׁמֹעַ שְׁרִקוֹת עֲדָרִים לִפְלַגּוֹת
רְאוּבֵן גְּדוֹלִים חִקְרֵי־לֵב׃ גִּלְעָד בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן שָׁכֵן

מן קדם דאתגלי עלוהי יקרא דיי אלהא דישראל׃ בימי׃ כד חבו
ביומי שמגר בר ענת ביומי יעל פסקו עדי אורחן דהוו מהלכין ב
בשבילין דתקנין תבו למהוי אזלין באורחת מגבבן׃ חדלו׃ חרובא
קירוי פצחיא דהוו יתבין בארע דישראל אצטדיאה ואטלטלו דיריהו
עד דאישתלחית אנא דבורה אישתלחית לאתנבאה על דבית ישר׳׃
יבחר׃ כד אתרעיאו בני ישר׳ למפלח לטעותא חדתן כהון דמקריב
איתעבידא דלא אתעסקו בהון אבהתהון אתו עליהון עממיא
וטרדונון מקירויהון וכד תבו למעבד אוריתא לא יכילו להון עד
דאיתגברו וסליק עליהון סיסרא סנאה ומעיקא בארבעין אלפי רישי
משירין בחמשין אלפין אחידי סייפן בשיתין אלפין אחידי רומחין ב
בשבעין אלפין אחידי תריסין בתמנן אלפין מחצצי גיריא בר מתשע
מאה רתיכין דברזלא דהוא עמיה ורתיכוהי כל אילין אלפיא וכל איליז
משיריתא לא יכילו למיקם קדם ברק וקדם עשרא אלפין גברא
דעימיה׃ לבי׃ אמרת דבורה בנבואה אנא שלחא לשבחא לספרי
ישראל דכד הות עקתא ההיא לא פסקו מלמדרש באוריתא וכדו יאי
להון דיתבין בבתי כנישתא בריש גלי ומאלפין ית עמא פתגמי אורית׳
ומברכין ומודן קדם ייי׃ רככי׃ דהוו מבטלין עסקיהון רכיבין על
אתנא דחשיכן בכל מיני צוורין ומהלכין בכל תחום ארעא דישראל
ומתחברין למתב על דינא דהוו אזלין באורחתהון ומשתען על גבורן
דאיתעבידא להון בארעא דישראל׃ מקול׃ מאתר דהוו אנסין להון ונסבין מה דביריהון בית מכונת לסטין ומתובת מוכסין על גובי בית שקיא דמיא לאתר
דהוה נפקן בנתא דישראל למלי מיא דלא הואה יכלין לאשמעא קל טרפת פרסת ריגליהון מן קדם סנאה ומעיקא תמן יודון על זכותא דייי ועל זכוותיה דיתיב
קירוי פצחיא בארעא דישראל בכין נחתו מכרכי תוקפא למיתב בקירוי פצחיא קדם עמיה דייי׃ עורי׃ שבחי שבחי דבורה שבחי ואודה מילי תושבחא
קום ברק ושבי שבינך בר אבינעם׃ אז׃ בכין נחית חד ממשירית ישראל תבר תקוף גיברי עממיא הא לא מגבורא דדהון הות דא אלהין ייי תבר קדם עמיה
תקוף גיברי סנאהון׃ מני׃ מדבית אפרים קם יהושע בר נון בקדמיתא אגיח קרבא בדבית עמלק בתרוהי קם מלכא שאול מדבית בנימן קטיל ית דבית
עמלק ואגיח קרבא בשאר עממיא דבית מכיר נחתו כד מרשמין בקרבא ומשיבט זבול כתבין בקולמוס ספר חד׃ ושרי׃ ורברבי יששכר משתמעין למילי דבור׳
ושאר שבטא דיששכר משמשין קדם ברק משתלחין בקירוי מישרא לכל אתר דצריך לתמן כתושלחתיה אזלין בזרעית ראובן סגיאין ניכלי לבא׃ למה׃ למא
תכתון ממשירית קרבא למתב בין תחומין בפרשת אורחא למשמע בשורתא דא מן דא לברק אתון אמרין דילך אנחנא לסיסרא אתון אמרין דילך אנחנא
למשמע בשורא למדע אי דא היא משריתא נצחא בקרבא למהוי עימה איכרין כשר למעבד לכון דבית ראובן הלא דעיתון הקדמוהי גלין מחשבות ליבא׃
גלעד׃ דבית גלעד בעיברא דירדנא שרן ודבית

בימי שמגר בן ענת · הוא היה משופטי ישראל כמו שהזכיר למעלה ואעפ״י שהושיע את ישראל לא היתה כתשועה הגדולה הזאת כי בימיו חדלו ארחות · וטעם
להזכיר יעל כלומר אעפ״י שעל ידה באה קצת התשועה הזאת ודומה כי היא היתה אשה חשובה ואוהבת ה׳ שהביא על ידה התשועה הזאת אעפ״י כן לא היתה
היא תחלת התשועה עד שקמתי אני דבורה שקמתי והייתי כאם לישרא׳׃ חדלו פרזון. פרזון שם מענין ערי הפרזי׳ ושקמתי שניהם השי״ן פתוח פתח גדול במקום
פתח קטן׃ יבחר · כשבחר ישראל אלהים חדשים אז היתה להם המלחמה בשערים ולא היו יכולין להראות מגן ורומח להלחם באויביהם ואעפ״י שהיו ישרא׳ רבי׳
ארבעים אלף ויותר והוא סך חשבון אעפ״י כן היו נכים מפני אויביהם ונסגרים בעריהם ואויביהם רודפים אותם עד השערי׳ · ויש מפרשים מגן אם יראה לשבח
כלומר כשהיו ישראל עושין רצון הבורא ולא היו הולכים אחרי אלהי׳ אחרים וזה היה בימי יהושע לא היה צריך להם מגן או רומח בארבעים אלף בני גד ובני
ראובן ואעפ״י שהיו חלוצי צבא לא הצטרכו להראות מגן או רומח כי ה׳ היה נלחם להם ובאו עם אחיה׳ ושבו להם בשלום אין שטן ואין פגע רע מפני שהיו עושין
רצון הבורא · ות״י הפסוק כד אתרעיאו בית ישראל וגו׳ · ומלת לחם שערים היא משונה בנקודה כי היא נקודה בסגול החי״ת והיא שם כמו מלחמה והוא במשקל
חמץ עקב חבר אלא שזה בסגול שלא כמנהג׃ לבי לחקקי ישראל · גדולי ישראל ושופטיו ומנהיגיו שהתנדבו בעם לצאת למלחמה לבי ורצוני אליהם ואומרת
אליהם ברכו השם שהכניע אויביכם לפניכם · ונקראו הגדולים חוקקים שמשימין החקים בעם . ויש לפרש חוקקי ישראל סופריו וחכמיו ואומרת להם שיברכו ה׳
על התשוע׳ הזאת ופי׳ המתנדבי׳ בעם ללמד להם תורה ומצות׃ צחורו׳ . לבנות כמו וצמר צחר ר״ל הסוחרי׳ רוכבי האתונות חשובות וטובות. שלא היו יכולין ללכת
מפני האויב עתה שיחו וזמרו לאלהי״ם . וכן יושבי על מדין . והוא שם מקו׳ הנזכר בספר יהושע מדין וסככה. או הוא שם לדרך ידוע שכלם היו יראי׳ ללכת באותו
הדרך מפני האויב ועתה שהלכו בבטחה שיחו וזמרו לשי״ · ואמר במסרה בב׳ לישני מדין וסככה יושבי על מדין להטו׳ מדין דליש חד לשון קרתא וחד לשון ארחא
וחד לשון דין · ות״י הפסוק כן דהוו מבטלין עסקיהון וגו׳ : מקול מחצצים. מקול יורה החצים לא היו יכולין לשאוב מים ועתה יתנו שם צדקות ה׳ · וטעם צדקות
פרזונו שיוכלו לשבת בערי הפרזות בבטחה · וטעם מקול כי הפרשי׳ ויורי החצים נותני׳ קול ומריעים להפחיד העם כמו שאמר מקול פרש ורומי קשת בורחת כל
העיר · ופי׳ יתנו לשון למוד ושנון תרגום ושננתם לבניך ותתניכון לבניך : עורי עורי. שנים הראשונים מלרע והאחרונים מלעיל : אז ירד שריד · ירדה בתשלומו .
ופי׳ רדה והשליט הקבה׳ ישראל שהוא שריד באדירי׳ בעם יבין מלך כנען . ולמד״ לאדירי׳ במקום בי״ת כמו וישבו אתו לארץ כי איש הרגתי לפצעי וזולתם : מני
אפרים · כמו מן אפרי׳ · והיוד נוספת וכן מני מכיר : שרשם בעמלק · שרשם היה נלחם בעמלק והוא יהושע בן נון שהיה שרש אפרי׳ ונשיאם · ואחרי יהושע נלח׳
בנימין עם עמלק והוא שאול שהיה משבט בנימין · וכף אחריך כנגד אפרים וכף בעממיך כנגד בנימין ואמרה זה בדרך נבואה והזכירה המתעוררי׳ והמתחזקי׳
אל מלחמות ה׳ ועתה שירדו למלחמה מן מכיר הגדולים והחכמי׳ ואף על פי שהיה מעבר לירדן התעורר והתחזק לבא למלחמה זאת · וכן מזבולון ירדו אפי׳
הסופרים והחכמים אין צריך לומר שאר העם : ומושכי׳ בשבט סופר . פי׳ החכמים והסופרים: שבט העט · וכן ת״י בקולמוס דספר׳ · וכן השרים שהיו ביששכר יצאו
עם דבורה : ושרי · כמו שרי׳ כמו וקרע לו חלוני כמו חלונים וחשופי שת . והדומים להם . וכן שבט יששכר יצא כלו וכן ברק יצא עם דבורה : בעמק שלח ברגליו ·
שלא שאל בהמה לרכוב מרוב חפצו למלחמה אבל בפלגות ראובן שנפלג ונחלק מעבר הירדן ולא באו למלחמה גדולים הם חקקי וחקרי לבי עליו · ואומר לו :
למה ישבת בין המשפתי׳ והם מערכות וגדרות הצאן לשמוע שריקות עדרים כלומר יושב ובוטח ולא חששת למלחמת ישראל אשר בארץ כנען ולא באת לעזרם
למלחמה הזאת · וכן גלעד ששכן בעבר הירדן ולא בא למלחמה . ויש לתמוה והלא מכיר אומר שבא למלחמה ומכיר אבי גלעד וארץ הגלעד לבית מכיר כמו
שאמר ויתן את הגלעד למכיר בן מנשה . ויש לפרש כי מה שאמר גלעד בעבר הירדן שכן על בית יאיר בן מנשה אמר שגם הוא היה חלקו בארץ הגלעד כמו
שאמר ויאיר בן מנשה הלך וילכוד את חוותיהם. ויש לפרש עוד כי מה שאמר גלעד בעבר הירדן שכן הוא דרך תמיהה ואומ׳ לראובן למה ישבת בביתך ולא באת
למלחמה בגלעד עשה כן כמו שעשית אתה וישב ושכן בעבר הירדן הלא חרד ובא לעזור למלחמת ישראל ואתה למה עשית כן ואף על פי שאתה מעבר לירדן
הלא גם הוא מעבר לירדן · ויש לפרש גכ״ לענין זה הפירוש שלא בדרך תמיהה כלומר גלעד הלא שכן בעבר הירדן כמוך וחלקו ונחלתו שם היא ואעפ״כ
עבר ובא לעזרת ישראל ואתה למה לא עשית כן :

וְדָן לָמָּה יָגוּר אֳנִיּוֹת אָשֵׁר יָשַׁב לְחוֹף יַמִּים וְעַל־
מִפְרָצָיו יִשְׁכּוֹן׃ זְבֻלוּן עַם חֵרֵף נַפְשׁוֹ לָמוּת וְנַפְתָּלִי
עַל מְרוֹמֵי שָׂדֶה׃ בָּאוּ מְלָכִים נִלְחָמוּ אָז נִלְחֲמוּ
מַלְכֵי כְנַעַן בְּתַעְנַךְ עַל־מֵי מְגִדּוֹ בֶּצַע כֶּסֶף לֹא לָקָחוּ׃
מִן־שָׁמַיִם נִלְחָמוּ הַכּוֹכָבִים מִמְּסִלּוֹתָם נִלְחֲמוּ עִם־
סִיסְרָא׃ נַחַל קִישׁוֹן גְּרָפָם נַחַל קְדוּמִים נַחַל קִישׁוֹן
תִּדְרְכִי נַפְשִׁי עֹז׃ אָז הָלְמוּ עִקְּבֵי־סוּס מִדַּהֲרוֹת דַּהֲרוֹת
אַבִּירָיו׃ אוֹרוּ מֵרוֹז אָמַר מַלְאַךְ יְהוָה אֹרוּ אָרוֹר
יֹשְׁבֶיהָ כִּי לֹא־בָאוּ לְעֶזְרַת יְהוָה לְעֶזְרַת יְהוָה בַּגִּבּוֹרִים׃
תְּבֹרַךְ מִנָּשִׁים יָעֵל אֵשֶׁת חֶבֶר הַקֵּינִי מִנָּשִׁים בָּאֹהֶל תְּבֹרָךְ׃
מַיִם שָׁאַל חָלָב נָתָנָה בְּסֵפֶל אַדִּירִים הִקְרִיבָה חֶמְאָה׃
יָדָהּ לַיָּתֵד תִּשְׁלַחְנָה וִימִינָהּ לְהַלְמוּת עֲמֵלִים וְהָלְמָה
סִיסְרָא מָחֲקָה רֹאשׁוֹ וּמָחֲצָה וְחָלְפָה רַקָּתוֹ׃ בֵּין רַגְלֶיהָ
כָּרַע נָפַל שָׁכָב בֵּין רַגְלֶיהָ כָּרַע נָפָל בַּאֲשֶׁר כָּרַע שָׁם נָפַל
שָׁדוּד׃ בְּעַד הַחַלּוֹן נִשְׁקְפָה וַתְּיַבֵּב אֵם סִיסְרָא בְּעַד
הָאֶשְׁנָב מַדּוּעַ בֹּשֵׁשׁ רִכְבּוֹ לָבוֹא מַדּוּעַ אֶחֱרוּ פַּעֲמֵי מַרְכְּבוֹתָיו׃
חַכְמוֹת שָׂרוֹתֶיהָ תַּעֲנֶינָּה אַף־הִיא תָּשִׁיב אֲמָרֶיהָ לָהּ׃
הֲלֹא יִמְצְאוּ יְחַלְּקוּ שָׁלָל רַחַם רַחֲמָתַיִם לְרֹאשׁ גֶּבֶר שְׁלַל
צְבָעִים לְסִיסְרָא שְׁלַל צְבָעִים רִקְמָה צֶבַע רִקְמָתַיִם

וּדְבֵית דָּן גְּזוּ עֲבָרֵי יַרְדְּנָא וְשַׁוִּיאוּ נִכְסֵיהוֹן בִּסְפִינָן דְּבֵית אָשֵׁר עַל
סְפַר יַמַּיָּא שְׁרוֹ קִרְוֵי עַמְמַיָּא דְּפַגְּרוּ תַּמָּן וּבְנוֹנִין וִיתִיבוּ בְהוֹן׃
זבולן׃ דְּבֵית זְבוּלֻן זַלְקְבֵיל עַמְמַיָּא דְּגַדִּיפוּ קֳדָם יְיָ מְסָרוּ נַפְשְׁהוֹן
לְקַטָּלָא אִינוּן וּדְבֵית נַפְתָּלִי עַל כֵּן יִשְׁתַּבְחוּנוּן כָּל עַמְמֵי אַרְעָא׃ באו׃
אֲתוֹ מַלְכַיָּא דַּהֲווֹ עִם סִיסְרָא וַאֲגִיחוּ קְרָבָא בְּכֵין אֲגִיחוּ קְרָבָא כַּד מַלְכֵי
כְּנַעַן בְּתַעְנַךְ הֲווֹ שָׁרַן וּמִטַּן עַל מֵי מְגִדּוֹ מָמוֹן דִּכְסַף לָא קַבִּילוּ׃ מן
שְׁמַיָּא אִתְגַּחַת עִמְּהוֹן קְרָבָא מֵאֲתַר דְּנָפְקִין כּוֹכְבַיָּא מִכִּבְשֵׁי דַּרְיְהוֹן
תַּמָּן אִתְגַּחַת קְרָבָא עִם סִיסְרָא׃ נחל׃ נַחֲלָא דְקִישׁוֹן תַּבְרִינוּן נַחֲלָא
דְּאִתְעֲבִידוּ בֵיהּ נִסִּין וּגְבוּרָן מִלְּקַדְמִין לְיִשְׂרָאֵל הוּא נַחֲלָא דְקִישׁוֹן
תַּמָּן דּוּשִׁישַׁת נַפְשִׁי קְטִילֵי גִּבָּרֵיהוֹן בִּתְקוֹף׃ אז׃ בְּכֵין אִשְׁתַּלְפָא
טוּפְרֵי סוּסְוָתְהוֹן מִפִּינוּקָא דַּהֲוָה מְפַנֵּיךְ קֳדָם רְתִיכֵי גִּבָּרוֹהִי׃ אורו׃
לוּטוּ מֵרוֹז אֲמַר בָּרָק נְבִיָּא דַּייָ לוּטוּ וְתַבָּרוּ יַת יָתְבַהָא אֲרֵי לָא אֲתוֹ
לְסַעֲדָן עַמָּא דַּייָ לְסָעוֹדַן עַמֵּיהּ דַּייָ כַּד אֲגִיחַ קְרָבָא בְּגִבָּרַיָּא׃ תבורך׃
תִּיתְבָּרִיךְ מִבִּרְכַּת נְשַׁיָּא טַבְתָּא יָעֵל אִתַּת חֶבֶר שַׁלְמָאָה כַּחֲדָא מִנְּשַׁיָּא
דִּמְשַׁמְּשַׁן בְּבָתֵּי מִדְרָשִׁין תִּתְבְּרִיךְ׃ מים׃ מַיָּא שְׁאֵל מִינַּהּ סִיסְרָא
רַשִׁיעָא חַלְבָּא אַשְׁקַאיתֵיהּ לְמִידַּע אִם אִית רַעְיוֹנוֹהִי עֲלוֹהִי בְּפַיְילֵי
צִיבַּרַיָּא קְרִיבַת לְקַדְמוּהִי שְׁמַן גּוּבָּא דְּגוּבְנִין׃ ידה׃ טוּבַת יָעֵל אִתַּת
חֶבֶר שַׁלְמָאָה דְּקַיֵּימַת מַה דִּכְתִיב בְּסֵפֶר אוֹרָיְתָא דְּמשֶׁה לָא יְהֵוֵי תִּקּוּן
זֵין דִּגְבַר עַל אִתְּתָא וְלָא יִתַּקַּן גְּבַר בְּתִיקּוּנֵי אִתְּתָא אֱלָהֵן יְדַהּ
לְסִיכְתָא אוֹשִׁיטַת וִימִינַהּ לְאַרְזַפְתָּא דְּנַפָּחִין לְמִתְבַּר רַשִׁיעִין וְאַנּוּסִין
מַחֲתַהּ לְסִיסְרָא תְּבַרְתֵּהּ רֵישֵׁיהּ פַּצְעַת מוֹחֵיהּ אַעֲבַרַת סִיכְתָא בְּצִדְעֵיהּ׃ בין׃ בֵּין רִיגְלָהָא כְּרַע נְפַל שְׁכִיב בֵּין רִיגְלָהָא כְּרַע נְפַל בַּאֲתַר דִּכְרַע תַּמָּן נְפַל שְׁלִנָא בְּזִיזָא
סִיסְרָא׃ בעד׃ מִן חֲרַכָּא אִסְתְּכִיאַת וּמְדִיקָא אִמֵּיהּ דְּסִיסְרָא מְבֵינֵי אַעִיתָא אָמְרָה מָה דֵּין אוֹחֲרָא רְתִיכוֹהִי דְסִיסְרָא בְּרִי מִלְּמֵיתֵי מָא דֵין אִתְעַכָּבוּ רְהַטְיָא
דַּהֲווֹ מַיְתַן לִי אִיגְּרַת נִיצְחָנִין׃ חכמות׃ חַכִּימַת פַּרְסְיוֹתָהָא מַעֲנְיָן לַהּ אַף הִיא בְּחוּכְמָא מְתִיבָא וְאָמְרָה לְמֵימַר׃ הלא׃ הֲלָא מִדְּמַשְׁכְּחִין מְפַלְּגִין בִּיזָתָא
יָהֲבִין גְּבַר וּבֵיתֵיהּ כָּל חַד וְחַד בִּיזָא סַגִּי קֳדָם סִיסְרָא בֵּית צִיוּרֵי צִבְעוֹנִין
על

ודן למה יגור אניות· איכו אומר על אניות הים כי חלקו על הים כי זבולן היה חלקו שם כמו שאומר זבולן לחוף ימים ישכון ואף על פי שכתוב בחלקו מול יפו אעפ״
כן לא היה יפו בחלקו אלא אניות הירדן ר״ל שעבר הירדן וברח מפחד האויב והכים נכסיו לעבר הירדן: אשר ישב לחוף ימים. כי שם היה חלקו וגורלו כמו
שכאמר בגורלו ופגע בכרמל הימה ואמר והיו תוצאותיו הימה מחבל אכזיבה: ועל מפרציו ישכון· על מקומות הפרוצי׳ לו בעריו ישכון שם מפחד אויבים
לפיכך לא יבא למלחמה שלא יניח עריו פרוצות· ות״ת קרוי עממיא וגו׳: חרף נפשו למות. גלה ופרסם נפשו ומסר עצמו למית׳ מרוב חפצו למלחמה ונפתלי
כמו כן שם עצמו על מרומי שדה להלחם· ות״ת דבית נפתלי ישבחינון כל יתבי ארע׳: בתענך על מי מגידו· תענך ומגידו שני מקומות הם בחלק מנשה·
ומן הנרא׳ כי רחוקי׳ היו זה מזה כמו שאמר ויושבי תענך ובנותיה ויושבי מגידו ובנותיה אלא מהו שאמר בתענך על מי מגידו· ויתכן לפרש כי באו מלכי כנען
והוא סיסרא ואשר באו עמו להלחם בתענך והיו חיילותיו כל כך רבים שהיו מגיעים עד מי מגידו. וכת״ בתענך הוו שרן ומטן על מי מגידו: בצע כסף לא לקחו·
לא היו לוקחין שום ממון מבני ישראל שהיו נופלים בידיהם אלא היו הורגים אותם: מן שמים נלחמו. כל כך היה הנצחון גדול שנצחו ישראל חיל סיסרא כאלו
מן השמים נלחמו עם סיסרא: הכוכבים ממסילותם. על דרך שמה הנחת גבוריך· ודרך הדרש כי הכוכבי׳ חממו אותם והיו לובשי׳ שריוני׳ ומרוב חמימות
היו נכנסין בנחל קישון להתקרר ושוטפם הנחל לפיכך סמך פסוק נחל קישון גרפם לפסוק מן שמים נלחמו. ולפי׳ הפשט לפי שהמלחמה היתה בערבה אשר
על שפת נחל קישון היו נכנסין בנחל הן לברוח הן לערוך מלחמה עם ישראל ונכשלו המרכבות כמו במצרים שאמר ויסר את אופן מרכבותיו ונפלו
הפרשים בנחל וגרפם הנחל וטבעו ולא כן היה לישראל אלא שדרכו הנחל בעוז ועברוהו בלא שום פגע ונזק וזהו שאמר תדרכי נפשי עוז כלומר הנחל שגרפם
דרכה נפשי בעוז: כי מן השמי׳ נלחמו· עמהם בעבורי· ות״ת תדרכי נפשי עוז דושישת נפשי קטילי גבריהון בתקוף. ופי׳ נחל קדומים. נחל שהיה שם מקדם
כאלו נברא שם מקדם להנקם באויבי ה׳ על דרך כל פעל ה׳ למענהו וגו׳: אז הלמו· פועל עומר כאלו אומר נהלמו עקבי הסוסים מרוב מרוצתם במלחמה· וזהו
שאמר מדהרות דהרות אביריו·מה שמכה הסוס בנח על הארץ בעת המרוצה ושלא בעת המרוצה שקרא׳ כמרקד תקרא דהירה·וכן וסוס דוהר ומרכבה מרקדה·
ואמר עקבי סוס· כי בעקבים אין פרסה לפיכך אמר נהלמו עקבי סוס בנח מכת הסוס בארץ. וטעם אביריו על הפרשי׳ או על הסוסי׳:אורו מרוז׳ שם עיר קרובה
למקום המלחמה ולא באו לעזרה לפיכך קללה אותם אבל הרחוקים שלא באו לא קללה אותם: אמר מלאך ה׳· כמשמעו כי נביאה היתה דבורה ועל פי הנבואה
אמרה זה. ות״ת אמר ברק נביא דה׳: תבורך· מרוז תהיה ארורה אבל יעל תהיה ברוכה שהיתה זריזה לעזרת ה׳ במקום שהית׳ שם באהלה ויותר תבורך משאר
נשים היושבות באהל: מים שאל חלב נתנה. להשבידו כדי שירדם במהרה עם העייפו׳ שהיה לו והחלב משתה שלא ירגיש בהכותה אותו· ות״ת מיא שאיל יתה
סיסרא רשיעא וגו׳: בספל אדירים· בספל גדול ששותין בו גדולים ואדירים· והחכם ר׳ יונה פי׳ אדירים הרועים הגדולים כמו אדירי הצאן· ות״ת בפילי גבריא
וגו׳. וכן תרגם קובעת כוס התרעלה פיילי כסא דלווטא. וכן השותים במזרקי יין דשתיין בפיילי חמר. ובדברי רז״ל היה מביא בפיילי של חרם חדשה· ובלשון
יון כוס פיילי: הקריבה חמאה· חלב חמאה· וחלב שזכר עומד במקום שנים והשקתו החלב הנותר אחר החמאה כי הוא מכביד הלב וטורף הדעת· ויתכן לפרש
כי נתנה לו חמאה לאכול אחר שהשקתו כי בנאד החלב השקתהו כמו שאמר ותפתח את נאד החלב ותשקהו: ובספל אדירי׳ הקריבה לו חמאה לאכול: ידה ליתד
תשלחנה· כמו תשלח והנון והאה נוספו׳ כנון הא משררונה פרשדונה. ואף על פי שאין המנהג כן בפעלים. ואא״ זל פי׳ תשלחנה ידה וימינה שלחה בעבור יתד
והלמות ידה שמלאה נריכה יתד וימינה נריכה הלמות· ונכה השליחות לידים בעבור כי הם עשו המעשה·ודומה לו ונל אשר שאלו עיני. בביתה לא ישכנו רגליהי
ובתבונות כפיו ינחם· ואם תאמר כי תשלחנה בודד אין צריך לכל זה· כי פירו׳ ידה וימינה הושטו בעבור יתד והלמות. ורבי אחי ר׳ משה ז״ל פירשו בחסרון כף
הדמיון כמו לב שמח ייטיב גהה שפירשו כגהה· וכן פי׳ ידה כידה. והוא דרך שלא בעבור שאמר תבורך מנשי׳ יעל אמר ראויה לה הברכה יותר
משאר נשי׳ כי עשתה מעשה גבורה שלא יעשו שאר הנשי׳ כי אם האנשים לפיכך אמר דרך שלה כידה ליתד תשלחנה הנשים
האחרות וימינה להלמות עמלים· והלמות שם הכלי שמכים בו האנשים העמלים בעלי המלאכה· והלמות שם הכלי שמכים בו האנשים העמלים
בעלי המלאכה: מחקה ראשו. הסירה ראשו מלשון מחק בדברי רז״ל אין מוחקים במקום שגורשין והמחק הוא הכלי שמעבירין על המדה שמעביר
כל מה שעליה: ומחצה· מן ומחץ מתנו: וחלפה· העבירה היתד ברקתו. וכת״ אעברת בצדעיה·או יהיה וחלפה מן יחלוף ויסביר שהוא לשון כריתה.
בין רגליה כרע נפל· כן מנהג הלשון לכפול הדברי׳ כדי לחזקם· והענין כי כרע כריעה שלא היתה לו תקומה וזהו שאמר כאשר כרע שם נפל שדוד· ויש בו
דרש והוא רחוק כי יש בפסוק שבעה בין כרע ונפל ושכב· ואמרו כי שבע בעילות בעל אותו רשע ליעל אותו היום. ומה שכתבנו למעלה במילת שמיכה מכחיש
זה הדרש: ותיבב· הריעה מתרגו׳ תרועה יבבא: ות״ת ואוריקא לשון הבטה: האשנב. כמו החלון וכן בעד אשנבי נשקפתי: תעננה. כל אחת מן החכמות
תענה אותה: אף היא. אם סיסרא: תשיב אמריה לה· היא בעצמה כמו שהחכמות משיבות לה כן היתה הי׳ בעצמה משיבה ואומרת כי בעבור זה אחרו פעמי
מרכבותיו: ימצאו יחלקו שלל, ימצאו שלל לרוב בארץ ישראל שינצחו אותם ויחלקו השלל ביניהם ולזה הם מאחרים לבא: רחם רחמתים. נערה או שתי נערות
לראש גבר לכל גבר וגבר יש לה נערה או שתי נערות מהשלל. ות״ת יהבין גבר וביתיה לכל חד וחד: שלל צבעי׳· בגדים עשויים במיני צבעונים: רקמתים·
שעשו בו מעשה הרקמה משני הפנים בשוה· והרקמה היא מעשה מחט בבגד כצורת מצבעים שונים זה מזה:

לְצַוְּארֵי שָׁלָל׃ כֵּן יֹאבְדוּ כָל־אוֹיְבֶיךָ יְהוָה וְאֹהֲבָיו כְּצֵאת
הַשֶּׁמֶשׁ בִּגְבֻרָתוֹ וַתִּשְׁקֹט הָאָרֶץ אַרְבָּעִים שָׁנָה׃
ע״ל וַיַּעֲשׂוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה וַיִּתְּנֵם יְהוָה בְּיַד־
ו מִדְיָן שֶׁבַע שָׁנִים׃ וַתָּעָז יַד־מִדְיָן עַל־יִשְׂרָאֵל מִפְּנֵי מִדְיָן עָשׂוּ לָהֶם׀
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַמִּנְהָרוֹת אֲשֶׁר בֶּהָרִים וְאֶת־הַמְּעָרוֹת וְאֶת־הַמְּצָדוֹת׃
וְהָיָה אִם־זָרַע יִשְׂרָאֵל וְעָלָה מִדְיָן וַעֲמָלֵק וּבְנֵי־קֶדֶם וְעָלוּ עָלָיו׃
וַיַּחֲנוּ עֲלֵיהֶם וַיַּשְׁחִיתוּ אֶת־יְבוּל הָאָרֶץ עַד־בּוֹאֲךָ עַזָּה וְלֹא־יַשְׁאִירוּ
מִחְיָה בְּיִשְׂרָאֵל וְשֶׂה וָשׁוֹר וַחֲמוֹר׃ כִּי הֵם וּמִקְנֵיהֶם יַעֲלוּ וְאָהֳלֵיהֶם
ובאו יָבֹאוּ כְדֵי־אַרְבֶּה לָרֹב וְלָהֶם וְלִגְמַלֵּיהֶם אֵין מִסְפָּר וַיָּבֹאוּ בָאָרֶץ ל׳
לְשַׁחֲתָהּ׃ וַיִּדַּל יִשְׂרָאֵל מְאֹד מִפְּנֵי מִדְיָן וַיִּזְעֲקוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶל־יְהוָה׃
וַיְהִי כִּי־זָעֲקוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶל־יְהוָה עַל אֹדוֹת מִדְיָן׃
וַיִּשְׁלַח יְהוָה אִישׁ נָבִיא אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר לָהֶם
כֹּה־אָמַר יְהוָה׀ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אָנֹכִי הֶעֱלֵיתִי אֶתְכֶם מִמִּצְרַיִם וָאֹצִיא
אֶתְכֶם מִבֵּית עֲבָדִים׃ וָאַצִּל אֶתְכֶם מִיַּד מִצְרַיִם וּמִיַּד כָּל־
לֹחֲצֵיכֶם וָאֲגָרֵשׁ אוֹתָם מִפְּנֵיכֶם וָאֶתְּנָה לָכֶם אֶת־אַרְצָם׃ וָאֹמְרָה לָכֶם
אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם לֹא תִירְאוּ אֶת־אֱלֹהֵי הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר אַתֶּם יוֹשְׁבִים ב
בְּאַרְצָם וְלֹא שְׁמַעְתֶּם בְּקוֹלִי׃ וַיָּבֹא מַלְאַךְ יְהוָה
וַיֵּשֶׁב תַּחַת הָאֵלָה אֲשֶׁר בְּעָפְרָה אֲשֶׁר לְיוֹאָשׁ אֲבִי הָעֶזְרִי וְגִדְעוֹן בְּנוֹ
חֹבֵט חִטִּים בַּגַּת לְהָנִיס מִפְּנֵי מִדְיָן׃ וַיֵּרָא אֵלָיו מַלְאַךְ יְהוָה וַיֹּאמֶר
אֵלָיו יְהוָה עִמְּךָ גִּבּוֹר הֶחָיִל׃ וַיֹּאמֶר אֵלָיו גִּדְעוֹן בִּי אֲדֹנִי וְיֵשׁ יְהוָה
עִמָּנוּ וְלָמָּה מְצָאַתְנוּ כָּל־זֹאת וְאַיֵּה כָל־נִפְלְאֹתָיו אֲשֶׁר סִפְּרוּ־לָנוּ א
אֲבוֹתֵינוּ לֵאמֹר הֲלֹא מִמִּצְרַיִם הֶעֱלָנוּ יְהוָה וְעַתָּה נְטָשָׁנוּ יְהוָה ו
וַיִּתְּנֵנוּ בְּכַף־מִדְיָן׃ וַיִּפֶן אֵלָיו יְהוָה וַיֹּאמֶר לֵךְ בְּכֹחֲךָ זֶה וְהוֹשַׁעְתָּ
אֶת־יִשְׂרָאֵל מִכַּף מִדְיָן הֲלֹא שְׁלַחְתִּיךָ׃ וַיֹּאמֶר אֵלָיו בִּי אֲדֹנָי בַּמָּה
אוֹשִׁיעַ אֶת־יִשְׂרָאֵל הִנֵּה אַלְפִּי הַדַּל בִּמְנַשֶּׁה וְאָנֹכִי הַצָּעִיר בְּבֵית אָבִי׃
וַיֹּאמֶר אֵלָיו יְהוָה כִּי אֶהְיֶה עִמָּךְ וְהִכִּיתָ אֶת־מִדְיָן כְּאִישׁ אֶחָד׃
וַיֹּאמֶר אֵלָיו אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ וְעָשִׂיתָ לִּי אוֹת שָׁאַתָּה מְדַבֵּר
עִמִּי׃ אַל־נָא תָמֻשׁ מִזֶּה עַד־בֹּאִי אֵלֶיךָ וְהֹצֵאתִי אֶת־מִנְחָתִי וְהִנַּחְתִּי
לְפָנֶיךָ וַיֹּאמַר אָנֹכִי אֵשֵׁב עַד שׁוּבֶךָ׃ וְגִדְעוֹן בָּא וַיַּעַשׂ גְּדִי־עִזִּים
וְאֵיפַת־קֶמַח מַצּוֹת הַבָּשָׂר שָׂם בַּסַּל וְהַמָּרָק שָׂם בַּפָּרוּר וַיּוֹצֵא אֵלָיו

עַל צַוְרֵיהּ נִכְסֵי עֻתְרָא וּמָנֵי חֱמוּדָא קֳדָם גִּבָּרוֹהִי דִּבְזוֹ׃ כֵּן
כְּסִיסְרָא כֵּן יֵיבְדוּן כָּל סָנְאֵי עַמָּךְ יְיָ וְרַחֲמוֹהִי יְהוֹן עֲתִידִין לְאַזְהָרָא
כְּזֵיהוֹר יְקָרֵיהּ עַל חַד תְּלַת מְאָה אַרְבְּעִין וּתְלָת כְּמִפַּק שִׁמְשָׁא בִּגְבוּרְתֵּיהּ
וּשְׁדוּכַת אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל מִלְּמֶעְבַּד קְרָבָא אַרְבְּעִין שְׁנִין׃
וַעֲבָדוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ וּמְסָרִינוּן יְיָ בִּידָא דְמִדְיָנָאֵי שְׁבַע
שְׁנִין׃ וּתְקִיפַת יַד מִדְיָנָאֵי עַל יִשְׂרָאֵל מִן קֳדָם מִדְיָנָאֵי עֲבָדוּ לְהוֹן בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל יַת מַטְמוֹרְיָתָא דִּבְטוּרַיָּא וְיַת מְעַרְתָּא וְיַת מְצוֹדָתָא׃ וַהֲוֵי
כַּד זְרַע יִשְׂרָאֵל וְסָלְקִין מִדְיָנָאֵי וַעֲמַלְקָאֵי וּבְנֵי מַדִּינְחָא וְסָלְקִין עֲלוֹהִי׃
וּשְׁרוֹ עֲלֵיהוֹן וּמְחַבְּלִין יַת עֲלַלְתָּא דְאַרְעָא עַד מַעֲלָנָא דְעַזָּה וְלָא
מְשַׁאֲרִין מְזוֹן לְקִיּוּמָא נַפְשָׁא בְּיִשְׂרָאֵל וְאִימַר וְתוֹר וַחֲמָר׃ אֲרֵי אִינוּן
וּגְיִתֵיהוֹן סָלְקִין וּמַשְׁכְּנֵיהוֹן וְאָתַן כְּמִסַּת גּוֹבָא לִסְגֵי וּלְהוֹן וְלִגְמַלֵּיהוֹן
לֵית מִנְיָן וְעָלִין בְּאַרְעָא לְחַבָּלוּתַהּ׃ וּמְאַךְ יִשְׂרָאֵל לַחֲדָא מִן קֳדָם
מִדְיָנָאֵי וּזְעִיקוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל קֳדָם יְיָ׃ וַהֲוָה כַּד זְעִיקוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל קֳדָם
יְיָ עַל עֵיסַק מִדְיָנָאֵי׃ וּשְׁלַח יְיָ גַּבְרָא נְבִיָּא
לְוָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲמַר לְהוֹן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל אֲנָא אַסֵּיקִית
יַתְכוֹן מִמִּצְרַיִם וְאַפֵּיקִית יַתְכוֹן מִבֵּית עַבְדוּתָא׃ וְשֵׁיזֵבִית יַתְכוֹן
מִידָא דְמִצְרָאֵי וּמִידָא כָּל דְּחָקֵיכוֹן וְתָרֵיכִית יַתְהוֹן מִן קֳדָמֵיכוֹן וִיהָבִית
לְכוֹן יַת אַרְעֲהוֹן׃ וַאֲמָרִית לְכוֹן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן לָא תִדַּחֲלוּן יַת
טַעֲוַת אֱמוֹרָאֵי דְּאַתּוּן יָתְבִין בְּאַרְעֲהוֹן וְלָא קַבֵּלְתּוּן לְמֵימְרִי׃
וַאֲתָא מַלְאֲכָא דַייָ וִיתִיב תְּחוֹת בּוּטְמָא
דִּי בְעָפְרָה דִּי לְיוֹאָשׁ דְּאַבוּהִי דְעֶזֶר וְגִדְעוֹן בְּרֵיהּ חָבֵיט חִטִּין בְּמ
בְּמַעֲצַרְתָּא לְעָרְקָא מִן קֳדָם מִדְיָנָאֵי׃ וְאִתְחֲזִי לֵיהּ מַלְאֲכָא דַייָ וַאֲמַר
לֵיהּ מֵימְרָא דַייָ בְּסַעֲדָךְ גִּיבַּר חֵילָא׃ וַאֲמַר לֵיהּ גִּדְעוֹן בְּבָעוּ רִבּוֹנִי
וְאִית שְׁכִינְתָּא דַייָ בְּסַעֲדָנָא וּלְמָא עַרְעִינָנָא כָּל דָּא וְאָן כָּל פְּרִישָׁתֵיהּ
דְּאִישְׁתְּעִיּוּ לָנָא אֲבָהָתָנָא לְמֵימַר הֲלָא מִמִּצְרַיִם אַסְקָנָא יְיָ וּכְעַן
רַטְשָׁנָא יְיָ וּמְסָרְנָנָא בִּידָא דְמִדְיָנָאֵי׃ וְאִתְפְּנִי לֵיהּ יְיָ וַאֲמַר אֱזֵיל
בְּחֵילָךְ דֵּין וְתִפְרוֹק יַת יִשְׂרָאֵל מִידָא דְמִדְיָנָאֵי הֲלָא שְׁלַחְתָּךְ׃ וַאֲמַר
לֵיהּ בְּבָעוּ יְיָ בְּמָא אֶפְרוֹק יַת יִשְׂרָאֵל הֲלָא הָא זַרְעִיתִי זְעֵירָא בְּשִׁבְטָא
מְנַשֶּׁה וַאֲנָא חַלָּשׁ בְּבֵית אַבָּא׃ וַאֲמַר לֵיהּ יְיָ אֲרֵי יְהֵי מֵימְרִי בְּסַעֲדָךְ
וְתִקְטוֹל יַת מִדְיָן כְּגַבְרָא חַד׃ וַאֲמַר לֵיהּ אִם כְּעַן אַשְׁכָּחִית רַחֲמִין
בְּעֵינָךְ וְתַעֲבֵד לִי אָת דְּאַתְּ מְמַלֵּל עִמִּי׃ לָא כְעַן תַּעְדֵּי מִכָּא עַד
מֵיתַאי לְוָתָךְ וְאַפֵּיק יַת תִּקְרוּבְתִּי וְאַנַּח קֳדָמָךְ וַאֲמַר אֲנָא אוֹרִיךְ
עַד דִּתְתוּב׃ וְגִדְעוֹן אֲתָא וַעֲבַד גַּדְיָא בַּר עִזֵּי וּמְכִילְתָּא דְקִמְחָא אַפָּה פַּטִּיר בִּסְרָא שַׁוִּי בְּסַלָּא וְתַבְשִׁילָא שַׁוִּי בְּקִידְרָא וְאַפֵּיק לְוָתֵיהּ לתחות

לצוארי שלל · כמו לראש השלל כלומר נתונים הבגדים בראש השלל לתתם לשר הצבא · ות״י כן בזזת צוורי בצעונין וגו׳ · ואוהביו · ואוהבי ה׳ כצאת השמש בגבורתו כצאת השמש שהולך ואור עד שהוא בגבורתו והוא חצי היום כן יהיו אוהבי השם ית׳ הולכים וחזקי׳ · ות״י ורחמוהי כצדיקיא יהון עתידין וגו׳ · המנהרות כמו מערות · ויש להם חלון למעלה שתכנס ממנו האורה ומפני זה נקראו מנהרות: המצדות · מבצרים חזקים: והיה אם זרע · כאשר זרע · כמו והיה אם בא אל אשת אחיו · ואם יהיה היובל לבני ישראל והדומים להם: וישחיתו את יבול הארץ · התבואות שהיו בעשב קודם שיגמר בשולם · וכן האילנות הכל היו כורתים ומפילים ולא היו משאירים מחיה : ושה ושור וחמור · היו לוקחים להם: איש נביא · מפרש בסדר עולם זה פנחס ולהוכיחם בא ולהודיעם כי מפני חטאתם קרה להם מה שקרה : ואגרש אותם. טעמו למעלה לוחציכם לא למעלה מצרים . והלוחצי׳ הם סיחון ועוג שלא הניחום לעבור ויצאו לקראתם למלחמה · וכן כנעני מלך ארד · וכן מלכי כנען חשבו ללחצם : וישב תחת האלה · אינו ר״ל ישיבה כי אין נראים המלאכים בישיבה כי אם בעמידה כמו ומלאך ה׳ עומד והנה איש עומד לנגדו אלא ר״ל נתעכב שם תחת האלה עד שיפנה אליו גדעון וכאשר לא פנה אליו נראה אליו ואמר לו ה׳ עמך · וכן אנכי אשב עד שובך · לשון עכבה · וכן אשרי יושבי ביתך והדומי׳ להם. ועשה זה המלאך שנתעכב שם ולא נראה אליו בתחילת בואו משל שהקדוש ברוך הוא נמצא להם לישרא׳ בכל עת אם יפנו אליו ויקראוהו באמת · ובדרש נתעכב שם עד שמצא לו זכות ואחר כן נראה לו. אמרו יואש אביו היה חובט חיטים · אמר לו גדעון אבי זקן אתה הכנס לביתך ואני אהיה חובט שאם יבאו המדיני׳ אין בך כח לנוס. אמ׳ המלאך קיימת מצות כבוד וראוי אתה שיגאלו בני על ידיך מיד וירא אליו מלאך ה׳ ובו׳מר . אמר לו גדעון ויש ה׳ עמנו וגו׳ · אמש קראנו את ההלל והי׳ אבי מקראני בצאת ישרא׳ ממצרים אם צדיקים היו אבותינו עשה לנו בזכותם ואם רשעי׳ היו כשם שעשית להם נסים כך עשה לנו גם אמר הקב״ה חייך כך למדת סניגורי׳ על בני כדאי אתה שאדבר עמך. מיד ויפן אליו ה׳ ויאמ׳ לך בכחך זה בכח זכות שלמדת סניגוריא על בני·ונכון הוא זה הדרש שנתן טעם לעכוב המלאך ולמה שאמר ויפן אליו: אשר בעפרה אשר ליואש . וכן אמר בעפרת אבי העזרי לפי שיש עיר אחרת ששמה עפרה בגבול בנימן כמו שכתוב בספר יהושע והעוים והפרה ועפרה: חובט חטים · כמו דש אלא שהדישה בבהמות והחביטה במקל · וכן כי תחבוט זיתך חובט במקל בזית להפיל הזתי׳ : בגת · גת היה שם שדורכין שם ענבי׳ ובאותו גת היה חובט החטים · וכת״י במעצרתא: גבור החיל. קראהו כן לבשרו ולחזקו שיגבר וינצח מדין · וכן אמר לך בכחך זה: ויפן אליו ה׳ · פירוש פנה אליו והלבישהו גבורה · ואמר לו לך בכחך זה פירוש בכח שהוסיף לו · על דרך ותהי עליו רוח ה׳ שתרגומו רוח גבורתא מן קדם ה׳ . ויד ה׳ היתה עליה ורוח גבורה מן קדם ה׳ : הלא שלחתיך · המלה הזאת תבא לחזק המכוון · וכן הלא שמעת בתי הלא צויתיך חזק ואמץ: בי אדוני במה אושיע · לשו׳ חול הוא כי עדיין לא ידע גדעון כי מלאך ה׳ הוא · וכן אמ׳ לו מתחילה בי אדוני בחיריק הנון ונקמץ זה מפני הזקף . ואמ׳ לו לשון רבי׳ כי כן המנהג בזו המלה כמו אדניך אדניו זולתי מדבר בעדו כדי שלא יתחלף בשם הנכבד אבל זה לבדו בא בלשון רבי׳ ליחיד למדבר בעדו ות״י לשון קודש ואמ׳ בבעו ה׳ ולדעתי אמ׳ גדעון זה כנגד הקב״ה לא כנגד המלאך כי עדיין לא היה יודע שהוא מלאך: אלפי · האלף שבית אבי נמנה בו הוא הדל באלפי מנשה · ות״י זרעיתי זעירא בשבט מנשה · וי״מ אפי כמו אבי כמו אלוף שפירושו שר ואדון: כי אהיה עמך לפיכך אמ׳ לו גדעון אם כן שנביא אהי׳ אתה וכם׳ יחותו אתה בא תעשה לי אות שאתה מדבר עמי בשם ה׳ והאות שעשה לו הוא האש שעלה מן הצור · ומה שאמר ויאמר אליו ה׳ קרא המלאך בשם ה׳ כמו שכתוב במלאך שנראה ליהושע ויאמר ה׳ ליהושע: שאתה מדבר עמי. כמו שאתה בשגו׳ הש״ן כמו עד שקמתי דבורה שהש״ן בפתח במקום הסגול״ . ונקמצה ש״ן שאתה להרחיב על האלף ופירושו שאתה מדבר עמי בשם ה׳: והמרק. המים שנתבשל בהם הבשר נקראו מרק לפי שבהם מירוק הבש׳ והיוצא ממנו . ונמצ׳ המרק הה״א קמץ והוי׳ו פתח במקצ׳ ספרים המדויקי׳ והוא שלא כמשפט השמו׳ מזה המשקל : וראיתי במחברת בן אשר שזוכר אותו בכלל הקמוצים: בפרור. ידוע הוא דוד כתשת שמבשלין בו הבשר

לתחות אלנא וקריב׃ ואמר ליה מלאכא דיי סב ית בסרא וית
פטירא ואחית לכיפא דיכי וית תבשילא ועבד כן׃ ואושיט מלאכא
דיי ית ריש שוטיתא דבידי וקריב בבסרא ובפטירא וסלקת אישתא
מן טינרא ואכלת ית בסרא וית פטירא ומלאכא דיי אסתלק מלקבל
עינוהי׃ וחזא גדעון ארי מלאכא דיי הוא ואמר גדעון בבעו יי אלהים
ארי על כן חזיתי מלאכא דיי אפין כאפין׃ ואמר ליה יי שלם לך לא
תדחל לא תמות׃ ובנא תמן גדעון מדבחא קדם יי ופלח עלוהי קדם
יי דעבד ליה שלם עד יומא הדין עד כען איתוהי בעפרת דאבוהי
דעזר׃ והוה בליליא ההוא ואמר ליה יי
סב ית תור בר תורי דילאבוך ותורא תנינא דאיתפטים שבע שנין
ותפגר ית איגורא דבעלא דילאבוך וית אשירתא די עלוהי תקוץ׃
ותיבני מדבחא קדם יי אלהך על ריש תוקפא הדין בסידרא ותיסב
ית תורא תנינא ותסיק עלתא בעאי אשירתא די תקוץ׃ ודבר גדעון
עסרא גברין מעבדוהי ועבד כמא דמליל עימיה יי והוה מדדחיל
מבית אבוהי ומן אנשי קרתא מלמעבד ביממא ועבד בליליא׃
ואקדימו אינשי קרתא בצפרא והא מתרע איגורא דבעלא ואשירתא
די עלוהי קציצא וית תורא תנינא מסק על מדבחא דבני׃ ואמרו
גבר לחבריה מן עבד פתגמא הדין ותבעו ובעו ואמרו גדעון בר
יואש עבד פתגמא הדין׃ ואמרו אינשי קרתא ליואש אפיק ית ברך
ויתקטול ארי תרע איגורא דבעלא וארי קץ אשירתא די עלוהי׃
ואמר יואש לכל דקמו עלוהי האתון תפרעון לבעלא אם אתון תפרקון
יתיה דיתפרע ליה יתקטיל ברם ארכא יתיהיב ליה עד צפרא אם
צרוך איתביה יתפרע ליה בעלא ארי תרע ית איגוריה׃ וקרא ליה
ביומא ההוא ירובעל למימר יתפרע ליה בעלא ארי תרע ית איגוריה׃
וכל מדינאי ועמלקאי ובני מדינחא
איתכנשו כחדא ועברו ושרו במישר יזרעאל׃ ורוח גבורא מן קדם
יי לבישת ית גדעון ותקע בשופרא ואיתכניש אנש אביעזר בתרוהי
׃ ואיזגדין שלח בכל תחום מנשה ואיתכנישו אף אינון בתרוהי
ואיזגדין שלח בשיבטא אשר ובשיבטא זבולן ובשיבטא נפתלי
וסליקו לקדמותהון׃ ואמר גדעון קדם יי אם איתך פריק בידי ית
ישראל כמא דמלילתא׃ הא אנא מחית ית גיזתא דעמרא בבית
אידרי אם טלא יהי על גיזתא בלחודה ועל כל ארעא יובשא ואידע
ארי תיפרוק בידי ית ישראל כמא דמלילתא׃ והוה כן ואקדים ביומא
דבתרוהי ועצר ית גיזתא ונפץ טלא מן גיזתא מלי לקנא מיא׃
ואמר גדעון קדם יי לא יתקיף רוגזך בי ואמליל ברם זמנא הדא
אנסי כען לחוד זמנא בגיזתא יהי כען יובשא על גיזתא בלחודה ועל
כל ארעא יהי טלא׃ ועבד יי כן בליליא ההוא והוה יובשא אל גיזתא
בלחודה ועל כל ארעא הוה טלא׃ ואקדים ירובעל הוא גדעון וכל
עמא די עימיה ושרו על עין חרוד ומשירית מדינאי שריא לקיבליה
מציפונא מגבעתא דמיסתכיא למישרא׃
ואמר יי לגדעון סגי עמא די עמך מלממסר ית מדינאי בידיהון דילמא
יתרברבון קדמי ישראל למימר ידנא פרקת לנא׃ וכען אכרי כען
קדם עמא למימר מן דדחיל וזע יתוב ויתבחר

אל־תחת האלה ויגש ׃ ויאמר אליו מלאך
האלהים קח את־הבשר ואת־המצות והנח אל־הסלע הלז ואת־ ה
המרק שפוך ויעש כן ׃ וישלח מלאך יהוה את־קצה המשענת
אשר בידו ויגע בבשר ובמצות ותעל האש מן־הצור ותאכל את־
הבשר ואת־המצות ומלאך יהוה הלך מעיניו ׃ וירא גדעון כי־
מלאך יהוה הוא ויאמר גדעון אהה אדני יהוה כי־על־כן ראיתי ס
מלאך יהוה פנים אל־פנים ׃ ויאמר לו יהוה שלום לך אל־תירא
לא תמות ׃ ויבן שם גדעון מזבח ליהוה
ויקרא־לו יהוה שלום עד היום הזה עודנו בעפרת אבי העזרי ׃
ויהי בלילה ההוא ויאמר לו יהוה קח
את־פר־השור אשר לאביך ופר השני שבע שנים והרסת את־מזבח
הבעל אשר לאביך ואת־האשרה אשר־עליו תכרת ׃ ובנית מזבח
ליהוה אלהיך על ראש המעוז הזה במערכה ולקחת את־הפר השני אשר
והעלית עולה בעצי האשרה אשר תכרת ׃ ויקח גדעון עשרה
אנשים מעבדיו ויעש כאשר דבר אליו יהוה ויהי כאשר ירא את־
בית אביו ואת־אנשי העיר מעשות יומם ויעש לילה ׃ וישכימו
אנשי העיר בבקר והנה נתץ מזבח הבעל והאשרה אשר־עליו כרתה
ואת הפר השני העלה על־המזבח הבנוי ׃ ויאמרו איש אל־
רעהו מי עשה הדבר הזה וידרשו ויבקשו ויאמרו גדעון בן־יואש ע אח־
עשה הדבר הזה ׃ ויאמרו אנשי העיר אל־יואש הוצא את־בנך
וימת כי נתץ את־מזבח הבעל וכי כרת האשרה אשר־עליו ׃ ויאמר
יואש לכל אשר־עמדו עליו האתם תריבון לבעל אם־אתם תושיעון
אותו אשר יריב לו יומת עד־הבקר אם־אלהים הוא ירב לו כי נתץ בו
את־מזבחו ׃ ויקרא־לו ביום־ההוא ירבעל לאמר ירב בו הבעל כי
נתץ את־מזבחו ׃ וכל־מדין ועמלק ובני־
קדם נאספו יחדו ויעברו ויחנו בעמק יזרעאל ׃ ורוח יהוה לבשה
את־גדעון ויתקע בשופר ויזעק אביעזר אחריו ׃ ומלאכים שלח
בכל־מנשה ויזעק גם־הוא אחריו ומלאכים שלח באשר ובזבלון ו
ובנפתלי ויעלו לקראתם ׃ ויאמר גדעון אל־האלהים אם־ישך
מושיע בידי את־ישראל כאשר דברת ׃ הנה אנכי מציג את־גזת
הצמר בגרן אם טל יהיה על־הגזה לבדה ועל־כל־הארץ חרב
וידעתי כי־תושיע בידי את־ישראל כאשר דברת ׃ ויהי־כן וישכם
ממחרת ויזר את־הגזה וימץ טל מן־הגזה מלוא הספל מים ׃ ויאמר
גדעון אל־האלהים אל־יחר אפך בי ואדברה אך הפעם אנסה־נא ר
רק־הפעם בגזה יהי־נא חרב אל־הגזה לבדה ועל־כל־הארץ יהיה־ ט על
טל ׃ ויעש אלהים כן בלילה ההוא ויהי־חרב אל־הגזה לבדה ועל־ על
כל־הארץ היה טל ׃ וישכם ירבעל הוא גדעון וכל־העם אשר אתו
ויחנו על־עין חרד ומחנה מדין היה־לו מצפון מגבעת המורה בעמק הרד
׃ ויאמר יהוה אל־גדעון רב העם
אשר אתך מתתי את־מדין בידם פן־יתפאר עלי ישראל לאמר ידי ה אתך
הושיעה לי ׃ ועתה קרא נא באזני העם לאמר מי־ירא וחרד ישב

אל תחת האלה ת׳ אלנא: שלום לך. המלאך אמר שעלה השמיעו הקול הזה כי ראה שהיה מפחד בדעתו כי היה מלאך: פר השור. כמו פר בן בקר וכן ת׳ תור בר תור,
וים לפרש כי פר אוכנו סמוך והשור בדמות תואר לו. כאלו אמר פר הגדול שהיה דומה לשור. ופר השני. יש אומרים שני לבטן. והנכון שני לפר הראשון שזכר. ופי׳
שבע שני׳ ת׳ דאיתפטים שבע שנין. ופשר שהיה בן שבע שנים שאמרו אמר רים לקים אין מוקצה לע״ז אלא מוקצה לשבע
שנים שנאמר ופר השני שבע שנים. ומה אמרו כי נעבד היה. ואמרו שמנה דברים הותרו באותה הלילה חוץ וזר ולילה וכלי שרת וכלי אשרה ועצי אשרה
ומוקצה ונעבד: המעוז הזה. הוא הסלע שהקריב עליו הבשר והמצות: במערכה. כתרגומו בסדרא. ופירושו במקום המישור שבראש המעוז שיוכל לערוך שם
אבני המזבח: את הפר השני. ואת הפר הראשון לא תאכלו שעשה ממנו דבר אם כן למה צוהו לקחתו אמר כדי לגאלו מהם שלא יהיו מקריבין אותו לע״ז: האתם
תריבון לבעל. בעבור הבעל: אשר יריב לו. מי שהריב לו ונתץ מזבחו ימיתהו עד הבקר. פירוש אם אלהי׳ הוא יריב למריב לו וימיתהו. ויונתן תרגם דיתפרע ליה
יתקטל וגו׳. לשון כח. תרגם אלהים לא ידעום דלית בהון צרוך: ורוח ה׳ כתרגו׳ ורוח׳ מן קדם ה׳ גבורה: ויזר את הגזה. מבני׳ הקל בשקל ויזר עליה׳
או מבנין הפעיל בפלס ויסר כח את מכסה התיבה והוא מענין כי רגל תזורה. לא זורו ולא חובשו שהוא ענין העיצור והסחיטה. והענין הזה היה בהקיץ הראה
לו השם ית׳ זה האות לחזק את לבו. או היה במראה הנבואה כי המעשה היה בלילה ומה שאמר וישכם ממחרת כך נראה לו הכל במראה הנבואה והראשון קרוב:
אנסה נא. והנה כתוב לא תנסו את ה׳ והנה עשה עמו האל אות ובא לנסותו אם יעשה לו זה האות שהוא חזק מהראשון. כתב רבי׳ סעדיה ז״ל כי הנסיון ביכולת
הבור׳ אסור כמו שאמר וינסו אל בלבבם. ואמרו הנס לאם יוכל תת. אבל גדעון לא היה לו ספק ביכולת הבורא אלא רצה לנסות אם הוא ראוי לנס גדול כזה׃
מגבעת המורה. מגבעת דמסתכיא. ואפשר שהיה שם צופה מורה הדרכים׃ ויצפר

הגלעד ויצפר מהר גלעד וישב מן העם עשרים ושנים אלף ועשרת אלפים
נשארו : ויאמר יהוה אל גדעון עוד העם רב הורד
אותם אל המים ואצרפנו לך שם והיה אשר אמר אליך זה ילך אתך
הוא ילך אתך וכל אשר אמר אליך זה לא ילך עמך הוא לא ילך :
ויורד את העם אל המים ויאמר יהוה אל גדעון כל אשר ילק
אך בלשונו מן המים כאשר ילק הכלב תציג אותו לבד וכל אשר יכרע
על ברכיו לשתות : ויהי מספר המלקקים בידם אל פיהם שלש
מאות איש וכל יתר העם כרעו על ברכיהם לשתות מים :
ויאמר יהוה אל גדעון בשלש מאות האיש
המלקקים אושיע אתכם ונתתי את מדין בידך וכל העם ילכו איש
למקמו : ויקחו את צדה העם בידם ואת שופרתיהם ואת כל איש
ישראל שלח איש לאהליו ובשלש מאות האיש החזיק ומחנה מדין
היה לו מתחת בעמק : ויהי בלילה ההוא ויאמר
אליו יהוה קום רד במחנה כי נתתיו בידך : ואם ירא אתה לרדת
רד אתה ופרה נערך אל המחנה : ושמעת מה ידברו ואחר תחזקנה
ידיך וירדת במחנה וירד הוא ופרה נערו אל קצה החמשים אשר
במחנה : ומדין ועמלק וכל בני קדם נפלים בעמק כארבה לרב
ולגמליהם אין מספר כחול שעל שפת הים לרב : ויבא גדעון
צליל והנה איש מספר לרעהו חלום ויאמר הנה חלום חלמתי והנה צלול
לחם שערים מתהפך במחנה מדין ויבא עד האהל ויכהו ויפל
ויהפכהו למעלה ונפל האהל : ויען רעהו ויאמר אין זאת בלתי אם
חרב גדעון בן יואש איש ישראל נתן האלהים בידו את מדין ואת
כל המחנה : ויהי כשמע גדעון את מספר
החלום ואת שברו וישתחו וישב אל מחנה ישראל ויאמר קומו כי
נתן יהוה בידכם את מחנה מדין : ויחץ את שלש מאות האיש
רקים שלשה ראשים ויתן שופרות ביד כלם וכדים ריקים ולפדים בתוך
הכדים : ויאמר אליהם ממני תראו וכן תעשו והנה אנכי בא בקצה
המחנה והיה כאשר אעשה כן תעשון : ותקעתי בשופר אנכי וכל
אשר אתי ותקעתם בשופרות גם אתם סביבות כל המחנה ואמרתם
ליהוה ולגדעון :
ויבא גדעון ומאה איש אשר אתו בקצה המחנה ראש האשמרת
התיכונה אך הקם הקימו את השמרים ויתקעו בשופרות ונפוץ ה
הכדים אשר בידם : ויתקעו שלשת הראשים בשופרות וישברו
הכדים ויחזיקו ביד שמאולם בלפידים וביד ימינם השופרות לתקוע
ויקראו חרב ליהוה ולגדעון : ויעמדו איש תחתיו סביב למחנה וירץ
וינוסו כל המחנה ויריעו ויניסו : ויתקעו שלש מאות השופרות
וישם יהוה את חרב איש ברעהו ובכל המחנה וינס המחנה עד בית
השטה צררתה עד שפת אבל מחולה על טבת : ויצעק
איש ישראל מנפתלי ומן אשר ומן כל מנשה וירדפו אחרי מדין :
ומלאכים שלח גדעון בכל הר אפרים לאמר רדו לקראת מדין

ויתבחר מטורא דגלעד ותב מן עמא עסרין ותרתין אלפין ועסרא
אלפין דאישתארו : ואמר יי לגדעון עוד עמא סגי אחית יתהון למיא
ואבחרינון לך תמן ויהי די אמר לך דין יזיל עמך הוא יזיל עמך וכל
די אימר לך דין לא יזיל עמך הוא לא יזיל : ואחית ית עמא למיא
ואמר יי לגדעון כל די לחיך בלישניה מן מיא כמא דמלחיך כלבא
תקים יתיה בלחודיה וכל דכרע על ברכוהי למשתי : והוה מנין
דשרן בידהון לפומהון תלת מאה גברא וכל שאר עמא כרעו על
ברכיהון למשתי מיא : ואמר יי לגדעון בתלת מאה גוברין
דשרן אפרוק יתכון ואמסר ית מדינאי בידך וכל עמא יזלון גבר
לאתריה : ונסיבו ית זוודי עמא בידיהון וית שופריהון וית כל אנש
ישראל שלח גבר לקירווהי ובתלת מאה גברא אתקף ומשירית מד
מדינאי שריא לקיבליה משיפולי מישרא : והוה בליליא ההוא
ואמר ליה יי קום חות במשריתא ארי מסרתינון בידך : ואם דחיל
את למיחת חות את ופורה עולימך למשריתא : ותשמע מה ימללון
ובתר כן יתקוף ידך ותיחות במשריתא ונחת הוא ופורה עולימיה
לסטר מזרזיא די במשריתא : ומדינאי ועמלקאי וכל בני מדינחא
רמן במישרא כגובאי לסגי ולגמליהון לית מניין כחלא די על כיף ימא
לסגי : ואתא גדעון והא גברא משתעי לחבריה חילמא ואמר הא
חילמא חלימית והא חרר דלחים שעורין מתהפיך במשירית מדינאי
ואתא עד משכנא ומחהי ונפל והפכיה לעילא ונפל משכנא : ואתיב
חבריה ואמר לית דא אילהין חרבא דגדעון בר יואש איניש ישראל
מסר יי בידיה ית מדינאי וית כל משריתא : והוה כד שמע
גדעון ית שועית חלמא וית פישריה ואודי ותב למשריתא דישראל
ואמר קומו ארי מסר יי בידיכון ית משרית מדינאי : ופליגית תלת
מאה גברא תלת משירין ויהב שופריא ביד כולהון וכדין ריקנין וב
ובעוריא בגו כדין : ואמר להון מני תחזון וכן תעבדון והא אנא אתי
בסיפי משרית ויהי כמא דאעביד כן תעבדון : ואתקע בשופרא אנא וכל
דעימי ותיתקעון בשופריא אף אתון סחרנות כל משריתא ותימרון
חרבא דאתקטלא מן קדם יי וניצחנא על ידי גדעון :
ואתא גדעון ומאה גברא דעימיה בסיפי משריתא בריש מטרתא
מציעתא ברם אקמא אקימו ית נטריא ותקעו בשופריא ונפצו כדין
דבידיהון : ותקעו תלת משרין בשופריא ותברו כדיא ואתקיפו ביד
סמליהון בבעוריא וביד ימינהון בשופריא למיתקע ואמרו חרבא מן
קדם יי דאתקטלא וניצחנא על ידי גדעון : וקמו גבר באתריה
סחור סחור למשריתא ורהטת כל משריתא ויביבו ואפכו : ותקעו
תלת מאה שופריא ושוי יי ית חרבא גבר בחבריה ובכל משריתא
ואפכת משריתא עד בית שיטה לצרירת עד כיף מישר מחולה לטבת :
ואתכניש אינש ישראל מנפתלי ומן שבטא דאשר ומן כל שבטא
דמנשה ורדפו בתר מדינאי : ואיזגדין שלח גדעון בכל טורא דבית

ויצפר · יסכים בבקר מתרגמינן בקר צפרא או פי' יסבב כלומר יסוב מהר הגלעד ויסוב לו · וכן נקראת המסכבת צפירה לפי שסובבי' אותה על הראש · ולצפירת
תפארה · וכן במשנה הקופה מסיעפה בה שתי צפירות לרחב שלה : ואצרפנו לך שם · כמו שצורפין הכסף מהסיגים שלא יהיה במלחמה ההיא רק הצדיקים כי
הכורעי' על ברכיהם לשתו' היה סימן לאשר כרעו לבעל · ובמדרש אתה מוצא בימי גדעון שהיו עובדין לבבואה שלהם אותם שהיו כורעין על ברכיהן פירו' לבל
שהיה נראה מהם על המים : על ברכיו לשתות · כמו כן תציג אותו לבד : על ברכיהם · הכף רפה וכן והוא ברך על ברכוהי · והשאר דגושין : את צדה העם בידם · צדת
העם שהלכו למקומם לקחו העם הנשארים עמו וכן שופרותיהם שהיו עם מקצתם להריע במלחמה לקחו כמו כן הנשארים עמו כדי שיהיה שופר ביד כל אחד
ואחד מהשלש מאות הנשארי' ויריעו תרועה גדולה להבהיל מחנה מדין · ומלת צדה מוכרת במקום סמוך כי משפטו צדת . וכמוהו ועצוה צדק · כאיפה שעורים ·
וזולתם שכתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק · וכת"י סמוך ית זן דעמה : צלול · כתוב בוי"ו וקרי ביו"ד ואחד הוא כי אותיו' אהוי' מתחלפות והוא מענין תצילנה אזניו.
כלומר שמע רעם : לחם שעורי' · שהיה מתהפך במחנה מדין . ובאמרו לחם שעורים נראה כי שמע וראה אותו . או יהיה מן צלי אם פרשו צלה כמו מן שורש הגם
הניני . ופי' עוגת שעורי' · וטעם צליל שהיתה צלויה בגחלי' והוא הנקרא בדברי רז"ל חררה ולא חררה על גבי גחלים · וכתי' חרר דלחם שעורים . והיה זה משל
על ישרא' שהיו חלושים מתגברי' על מדין ומכניעין אותם : מספר החלום . מן ויספר להם את חלומו לשון הגדה : ואת שברו · פתרונו
כי החלום כמו הדבר הסתום והסתום והפתרון שובר אותו ומגלה אותו : ואמרתם לה' ולגדעון · פי' חרב כמו שאמר ויקראו חרב לה' כלומר הרבנו
לה' הוא כי הוא כלאם לנו ואחריו חרבינו הוא לגדעון כי על ידו נכנה המחנה הזה . וכתי' חרבא דמן קדם ה' ונצחנא על ידי גדעון : ראש האשמורת
התיכונה . שהיו שומרים המחנה בלילה והיו חולקים משמרו' הלילה לשלשה חלקים השומרים בתחילת הליל' היו עורים עד שליש הלילה · והוא סוף האשמורת
הראשונה · וראש האשמורת התיכונה . והיו השומרים הראשונים הולכים לישן והאחרים קמים משכתם לשמור וזהו שאמר אך הקם תקימו את השומרים והנה
גדעון בא אל המחנה : שלשת הראשים . אינו אומר כי הראשים לבדם תקעו כי כל העם תקעו · ופירו' ראשים חלקים כמו והיה לארבעה ראשים : וירץ כל המחנה
לנוס . כמו שאמר וינוסו . ומה שאמר ויריעו תרועת שבר ופחד : צררתה . בשני ריש"ין · ולכדו

אפרים למימר חותו לקדמות מדינאי ואחודו עליהון ית מגיזתא עד
בית ברה וית ירדנא ואתכניש כל אינש אפרים ואחדו ית מגיזתא
עד בית ברא וית ירדנא: ואחדו תרתין רברבי מדין ית עורב וית
זאב וקטלו ית עורב בשקיף עורב וית זאב קטלו במישר זאב ורדפו
בתר מדינאי וריש עורב וזאב איתיאו לות גדעון מעיברא לירדנא:
ואמרו ליה אינש אפרים מא פתגמא הדין עבדתא לנא בדיל מה לא
קריתא לנא כד אזלתא לאגחא קרבא במדין ודיינין עימיה בתקוף:
ואמר להון מה עבדית כען כוותכון הלא טבין חלשיא דבית אפרים
מתקיפיא דבית אביעזר: בידכון מסר יי ית רברבי מדין ית עורב
וית זאב ומה יכלית למעבד כוותכון בכן נחית רוחיהון מיניה כם
במללותיה פתגמא הדין: ואתא גדעון לירדנא עובר הוא ותלת
מאה גבריא דעימיה כד משלהן ורדפין: ואמר לאינשי סכות הבו
כען פתא דלחמא לעמא די עמי ארי משלהן אינון ואנא רדיף בתר
זבח וצלמנע מלכי מדין: ואמר רברבי סוכות הא כאילו זבח
וצלמנע כען מסירין בידך ארי ניתין לחילך לחמא: ואמר גדעון בכין
כד ימסר יי ית זבח וית צלמנע בידי ואדוש ית בסריכון על כובי מר
מדברא ועל ברקניא: וסליק מתמן לפנואל ומליל לותהון כדא
ואתיבו יתיה אינשי פנואל כמא דאתיבו אינשי סכות: ואמר אף
לאינשי פנואל למימר כד אתוב בשלם איתרע ית מגדלא הדין:
וזבח וצלמנע בקרקר ומשיריתהון עמהון
כחמשת עסר אלפין כל דאישתארו מכל משירית בני מדינחא וד
ודאתקטלו מאה ועשרין אלפין גברא שלפי חרבא: וסליק גדעון
באורח משירית ערבאי דשרן בשכונין במדברא ממדינחא לנובח
ורמתא ומחא ית משריתא ומשריתא שריין לרוחצן: ואפכו זבח
וצלמנע ורדף בתריהון ואחד ית תרין מלכי מדין ית זבח וית צלמנע
וכל משריתא אזיע: ותב גדעון בר יואש מן קרבא עד לא מיעל
שמשא: ואחד עולימא מאינשי סכות ושאליה וכתב ליה ית רברבי
סכות וית סבהא שבעין ושבעא גוברין: ואתא לות אינשי סוכות
ואמר הא זבח וצלמנע דחסדתון יתי למימר הא כאילו זבח וצלמנע
כען מסירין בידך ארי ניתין לגברך דמשלהן לחמא: ודבר ית סבי
קרתא ונסיב ית כובי מדברא וית ברקניא וגדר עליהון ית אינשי
סכות: וית מגדל פנואל תרע וקטל ית אינשי קרתא: ואמר לזבח
ולצלמנע היכא גבריא דקטלתון בתבור ואמרו כותך כן אף אינון חד
מנהון כחזוא דבני מלכא: ואמר אחי בני אמא אינון קיים הוא יי
אילו קיימתון יתהון לא קטלית יתכון: ואמר ליתר בוכריה קום
קטול יתהון ולא שלף עולימא חרביה ארי דחיל ארי עד כען עולימא:
ואמר זבח וצלמנע קום את ושלט בנא ארי כגברא כן גבורתיה וקם
גדעון וקטל ית זבח וית צלמנע ונסיב

ולכדו להם את המים עד בית ברה ואת הירדן ויצעק כל איש אפרים
וילכדו את המים עד בית ברה ואת הירדן: וילכדו שני שרי
מדין את ערב ואת זאב ויהרגו את עורב בצור עורב ואת זאב הרגו
ביקב זאב וירדפו אל מדין וראש ערב וזאב הביאו אל גדעון מעבר
לירדן: ויאמרו אליו איש אפרים מה הדבר הזה עשית לנו לבלתי ח
קראות לנו כי הלכת להלחם במדין ויריבון אתו בחזקה: ויאמר
אליהם מה עשיתי עתה ככם הלא טוב עללות אפרים מבציר אביעזר
בידכם נתן אלהים את שרי מדין את ערב ואת זאב ומה יכלתי
עשות ככם אז רפתה רוחם מעליו בדברו הדבר הזה: ויבא גדעון
הירדנה עבר הוא ושלש מאות האיש אשר אתו עיפים ורדפים:
ויאמר לאנשי סכות תנו נא ככרות לחם לעם אשר ברגלי כי עיפים
הם ואנכי רדף אחרי זבח וצלמנע מלכי מדין: ויאמר שרי סכות
הכף זבח וצלמנע עתה בידך כי נתן לצבאך לחם: ויאמר גדעון
לכן בתת יהוה את זבח ואת צלמנע בידי ודשתי את בשרכם את
קוצי המדבר ואת הברקנים: ויעל משם פנואל וידבר אליהם
כזאת ויענו אתו אנשי פנואל כאשר ענו אנשי סכות: ויאמר גם
לאנשי פנואל לאמר בשובי בשלום אתץ את המגדל הזה:
וזבח וצלמנע בקרקר ומחניהם עמם
כחמשת עשר אלף כל הנותרים מכל מחנה בני קדם והנפלים מאה
ועשרים אלף איש שלף חרב: שלף
ויעל גדעון דרך השכוני באהלים מקדם לנבח ויגבהה ויך את
המחנה והמחנה היה בטח: וינסו זבח וצלמנע וירדף אחריהם
וילכד את שני מלכי מדין את זבח ואת צלמנע וכל המחנה החריד:
וישב גדעון בן יואש מן המלחמה מלמעלה החרס: וילכד
נער מאנשי סכות וישאלהו ויכתב אליו את שרי סכות ואת זקניה
שבעים ושבעה איש: ויבא אל אנשי סכות ויאמר הנה זבח
וצלמנע אשר חרפתם אותי לאמר הכף זבח וצלמנע עתה
בידך כי נתן לאנשיך היעפים לחם: ויקח את זקני העיר ואת קוצי
המדבר ואת הברקנים וידע בהם את אנשי סכות: ואת מגדל
פנואל נתץ ויהרג את אנשי העיר: ויאמר אל זבח ואל צלמנע
איפה האנשים אשר הרגתם בתבור ויאמרו כמוך כמוהם אחד כ
כתאר בני המלך: ויאמר אחי בני אמי הם חי יהוה לו החיתם אותם
לא הרגתי אתכם: ויאמר ליתר בכורו קום הרג אותם ולא שלף
הנער חרבו כי עודנו נער: ויאמר זבח וצלמנע קום אתה
ופגע בנו כי כאיש גבורתו ויקם גדעון ויהרג את זבח ואת צלמנע

ולכדו להם את המים, שלא יוכלו לעבור ולא היו מים אלו מי הירדן אלא מים אחרים שהיו בדרכם עד בית ברה שהרי אמר אחר כן ואת הירדן: בצור עורב. אחר
שהרגו שם עורב נקרא צור עורב וכן יקב זאב אחר שהרגו שם זאב נקרא יקב זאב. ות״י יקב זאב מישר זאב אולי המישור ההוא היה כמו יקב שפתות גבוהות לו
סביב: הלא טוב עוללות אפרים. דרך משל כלומר הפחותים שבכם טובי' מהגדולי' שבכו. או עוללות ובציר משל על מדין ומה שעם גדעון במדין היה כמו הבציר
כי הוא התחיל המלחמה והרג המחנה שהיה רב ומה שנשאר אחר הבציר הם העוללות והוא דבר קטן כנגד הבציר כן אפרים לכדו שרי מדין שהם כעוללות כנגד
כל המחנה אלא שהיו שרים וגדולי' זהו שאמר הלא טוב עוללות אפרי' מבציר אביעזר כי המעשה שלכם טוב מהמעשה שלי כי שרי מדין נפלו בידכם. ות״י הלא
טבין חלשיא דבי' אפרי מתקיפיא דבי' אביעזר. מבציר הבי״ת רפה וראויה להדגש: אז רפתה רוחם. רוח הכעס כמו אל תבהל ברוחך לכעוס: ויאמר שרי סכות.
אחד מהשרים ענה לו בעבור כלם לפיכך אמר ויאמר לשון יחיד: את קוצי. עם קוצי המדבר. ופי' ודשתי שאכה בקוצים על בשרכם. וי״ת את קוצי על כובי מדברא
ועל ברקניא. ונראה מדבריו שפירושו שישליכם על הקוצים ערומים וידוש ברגליו עליהם ונראה כי סכות זה היה מקום קוצים וברקנים לפיכך שם העיר סוכות.
כמו התחלה בסכות עורו שפירושו קוצים לפיכך אמר שיכה אותם בקוצים: הברקנים. מין ממיני הקוצים: בקרקר. הבי״ת פתוחה לסימן הא הידיעה שלא כמנהג
להכניסה על שם עיר כי אם במקומו' מועטי' והוא לרוב ההודעה: דרך השכוני באהלים. בא הסמיכו' על אות השמוש כמו לכביאי מלכם ופי' כמו שת״י באורח
משירית ערבאי דשרן בשכונין במדברא: מלמעלה החרס. כמו שת״י עד לא מיעל שמשא קוד' בא השמש. וחרס נקרא השמש כמו האומ' לחרס ולא יזרח בטרם יבא
החרס. ויהיה מלמעלה מן כעלות גרים בעתו כלומר טרם הפסק אור השמש. או פירושו שהיה השמש עדין למעלה כנראה ברקיע שלא נכנס עדין תחת הארץ. ויש
לפרש כי כל הלילה רדף גדעון אחרי זבח וצלמונע ובבקר כעלות השחר שב מן המלחמה וזהו מלמעלה החרס: ויכתב אליו. כדי שלא ישכחם עד בואו העיר:
וידע בהם. כתרגו' ותבר עליהון מן וידוע אולי שהוא לשון שבירה. ויתכן לפרשו כמשמעו שהודיע להם פשעם עם הקוצים: ויהרג את אנשי העיר. מה שלא אמר
בתחלה כי אם לנתוץ את המגדל לפי שהיו בוטחים בו ועכוהו עזות ועתה הרג את אנשי העיר אולי היו נלחמים עמו כשבא לנתוץ את המגדל: איפה האנשי'. מה
תארם ותכונתם כמוך כמו הם אחר כמוך כמו הם בלם אחד ובור' אחת והיו כתואר בני המלך כמו שאתה כן הם. ויונתן פי' אחד מהם היה כתואר בני המלך
כותך כן אנון חד מנהון כתזוא דבני מלכא ונראה פירושו לפי שמלת אחד נפרדת בטעם. ואמר בני המלך כי ברוב בני המלך יפים בתואר משאר בני אדם לפי
שהם מגודלים בתענוג: כי כאיש גבורתו. כלומר לא נמות על ידי נער שנצטער בפגיעתו כי אין לו גבורה וכח עדין שיכה בנו בפעם אחת מהרה אתה שאתה
גבור כי כמו שהאיש גדול כן גבורתו תכה בנו אתה ונמות על ידך מהרה: ויקח

וַיִּקַּח אֶת־הַשַּׂהֲרֹנִים אֲשֶׁר בְּצַוְּארֵי גְמַלֵּיהֶם׃ וַיֹּאמְרוּ
אִישׁ־יִשְׂרָאֵל אֶל־גִּדְעוֹן מְשָׁל־בָּנוּ גַּם־אַתָּה גַּם־בִּנְךָ גַּם בֶּן־בְּנֶךָ כִּי ה
הוֹשַׁעְתָּנוּ מִיַּד מִדְיָן׃ וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם גִּדְעוֹן לֹא־אֶמְשֹׁל אֲנִי בָּכֶם וְלֹא־
יִמְשֹׁל בְּנִי בָּכֶם יְהוָה יִמְשֹׁל בָּכֶם׃ וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם גִּדְעוֹן אֶשְׁאֲלָה מִכֶּם
שְׁאֵלָה וּתְנוּ־לִי אִישׁ נֶזֶם שְׁלָלוֹ כִּי־נִזְמֵי זָהָב לָהֶם כִּי יִשְׁמְעֵאלִים הֵם׃
וַיֹּאמְרוּ נָתוֹן נִתֵּן וַיִּפְרְשׂוּ אֶת־הַשִּׂמְלָה וַיַּשְׁלִיכוּ שָׁמָּה אִישׁ נֶזֶם ש
שְׁלָלוֹ׃ וַיְהִי מִשְׁקַל נִזְמֵי הַזָּהָב אֲשֶׁר שָׁאָל אֶלֶף וּשְׁבַע־מֵאוֹת זָהָב
לְבַד מִן־הַשַּׂהֲרֹנִים וְהַנְּטִפוֹת וּבִגְדֵי הָאַרְגָּמָן שֶׁעַל מַלְכֵי מִדְיָן וּלְבַד
מִן־הָעֲנָקוֹת אֲשֶׁר בְּצַוְּארֵי גְמַלֵּיהֶם׃ וַיַּעַשׂ אוֹתוֹ גִדְעוֹן לְאֵפוֹד
וַיַּצֵּג אוֹתוֹ בְעִירוֹ בְּעָפְרָה וַיִּזְנוּ כָל־יִשְׂרָאֵל אַחֲרָיו שָׁם וַיְהִי לְגִדְעוֹן
וּלְבֵיתוֹ לְמוֹקֵשׁ׃ וַיִּכָּנַע מִדְיָן לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלֹא יָסְפוּ לָשֵׂאת
רֹאשָׁם וַתִּשְׁקֹט הָאָרֶץ אַרְבָּעִים שָׁנָה בִּימֵי גִדְעוֹן׃
וַיֵּלֶךְ יְרֻבַּעַל בֶּן־יוֹאָשׁ וַיֵּשֶׁב בְּבֵיתוֹ׃ וּלְגִדְעוֹן הָיוּ שִׁבְעִים
בָּנִים יֹצְאֵי יְרֵכוֹ כִּי־נָשִׁים רַבּוֹת הָיוּ לוֹ׃ וּפִילַגְשׁוֹ אֲשֶׁר בִּשְׁכֶם יָלְדָה־
לּוֹ גַם־הִיא בֵּן וַיָּשֶׂם אֶת־שְׁמוֹ אֲבִימֶלֶךְ׃ וַיָּמָת גִּדְעוֹן בֶּן־יוֹאָשׁ בְּשֵׂיבָה
טוֹבָה וַיִּקָּבֵר בְּקֶבֶר יוֹאָשׁ אָבִיו בְּעָפְרָה אֲבִי הָעֶזְרִי׃ וַיְהִי כַּאֲשֶׁר
מֵת גִּדְעוֹן וַיָּשׁוּבוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּזְנוּ אַחֲרֵי הַבְּעָלִים וַיָּשִׂימוּ לָהֶם בַּעַל
בְּרִית לֵאלֹהִים׃ וְלֹא זָכְרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם הַמַּצִּיל
אוֹתָם מִיַּד כָּל־אֹיְבֵיהֶם מִסָּבִיב׃ וְלֹא־עָשׂוּ חֶסֶד עִם־בֵּית יְרֻבַּעַל
גִּדְעוֹן כְּכָל־הַטּוֹבָה אֲשֶׁר עָשָׂה עִם־יִשְׂרָאֵל׃ וַיֵּלֶךְ אֲבִימֶלֶךְ בֶּן־ ט
יְרֻבַּעַל שְׁכֶמָה אֶל־אֲחֵי אִמּוֹ וַיְדַבֵּר אֲלֵיהֶם וְאֶל־כָּל־מִשְׁפַּחַת בֵּית־אֲבִי
אִמּוֹ לֵאמֹר׃ דַּבְּרוּ־נָא בְּאָזְנֵי כָל־בַּעֲלֵי שְׁכֶם מַה־טּוֹב לָכֶם
הֲמְשֹׁל בָּכֶם שִׁבְעִים אִישׁ כֹּל בְּנֵי יְרֻבַּעַל אִם־מְשֹׁל בָּכֶם אִישׁ אֶחָד
וּזְכַרְתֶּם כִּי־עַצְמְכֶם וּבְשַׂרְכֶם אָנִי׃ וַיְדַבְּרוּ אֲחֵי־אִמּוֹ עָלָיו
בְּאָזְנֵי כָּל־בַּעֲלֵי שְׁכֶם אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיֵּט לִבָּם אַחֲרֵי אֲבִימֶלֶךְ
כִּי אָמְרוּ אָחִינוּ הוּא׃ וַיִּתְּנוּ־לוֹ שִׁבְעִים כֶּסֶף מִבֵּית בַּעַל בְּרִית
וַיִּשְׂכֹּר בָּהֶם אֲבִימֶלֶךְ אֲנָשִׁים רֵיקִים וּפֹחֲזִים וַיֵּלְכוּ אַחֲרָיו׃ וַיָּבֹא
בֵית־אָבִיו עָפְרָתָה וַיַּהֲרֹג אֶת־אֶחָיו בְּנֵי־יְרֻבַּעַל שִׁבְעִים אִישׁ עַל־אֶבֶן
אֶחָת וַיִּוָּתֵר יוֹתָם בֶּן־יְרֻבַּעַל הַקָּטֹן כִּי נֶחְבָּא׃
וַיֵּאָסְפוּ כָּל־בַּעֲלֵי שְׁכֶם וְכָל־בֵּית מִלּוֹא וַיֵּלְכוּ וַיַּמְלִיכוּ אֶת־אֲבִימֶלֶךְ
לְמֶלֶךְ עִם־אֵלוֹן מֻצָּב אֲשֶׁר בִּשְׁכֶם׃ וַיַּגִּדוּ לְיוֹתָם וַיֵּלֶךְ וַיַּעֲמֹד
בְּרֹאשׁ הַר־גְּרִזִּים וַיִּשָּׂא קוֹלוֹ וַיִּקְרָא וַיֹּאמֶר לָהֶם שִׁמְעוּ אֵלַי בַּעֲלֵי
שְׁכֶם וְיִשְׁמַע אֲלֵיכֶם אֱלֹהִים׃ הָלוֹךְ הָלְכוּ הָעֵצִים לִמְשֹׁחַ עֲלֵיהֶם
מֶלֶךְ וַיֹּאמְרוּ לַזַּיִת מָלְוֹכָה עָלֵינוּ׃ וַיֹּאמֶר לָהֶם הַזַּיִת הֶחֳדַלְתִּי אֶת־ ח מלכה
דִּשְׁנִי אֲשֶׁר־בִּי יְכַבְּדוּ אֱלֹהִים וַאֲנָשִׁים וְהָלַכְתִּי לָנוּעַ עַל־הָעֵצִים׃
וַיֹּאמְרוּ הָעֵצִים לַתְּאֵנָה לְכִי־אַתְּ מָלְכִי עָלֵינוּ׃ וַתֹּאמֶר לָהֶם הַתְּאֵנָה מלוכי

ונסיב ית עינקיא די בצורי גמליהון׃ ואמרו אנש
ישראל לגדעון מלוך עלנא אף את אף ברך אף בר ברך ארי פ
פריקתנא מן ידא מדינאי׃ ואמר להון גדעון לא אמלוך אנא עליכון
ולא ברי ימלוך עליכון יי ימלוך עליכון׃ ואמר להון גדעון שאיל
אנא מנכון שאילה והבו לי גבר קדשיה מן ביזתא ארי קדשי דדהבא
להון ארי ערבאי קטילו׃ ואמרו מיתן נתן ופרסו ית כסותא ורמו
לתמן גבר קדשיה מן ביזתא׃ והוה מתקל קדשי דדהבא דשאל
אלף ושבע מאה דדהבא בר מן סהרניא וכליליא ולבושי ארגונא די
על מלכי מדין ובר מן עינקיא די בצוורי גמליהון׃ ועבד יתיה גדעון
לאיפודא ואקים יתיה בקרתיה בעפרה וטעו כל ישראל בתרוהי ל
לתמן והוה לגדעון ולביתיה לתקלא׃ ואיתברו מדינאי קדם בני
ישראל ולא אוסיפו לארמא רישיהון ושדוכת ארעא דישראל ארבעין
שנין ביומי גדעון׃ ואזל ירובעל בר יואש ויתיב
בביתיה׃ ולגדעון הוו שבעין בנין נפקי ירכיה ארי נשין סגיאין
הואה ליה׃ ולחינתיה די בשכם ילידת ליה אף היא בר ושוי ית שמיה
אבימלך׃ ומית גדעון בר יואש בסיבו טבא ואתקבר בקיברא דיואש
אבוהי בעפרה דאבוהי דעזר׃ והוה כד מית גדעון
ותבו בני ישראל וטעו בתר בעליא ושויאו להון בעל קיים לטעותא
׃ ולא אידכרו בני ישראל ית פולחנא דיי אלההון די שיזיב יתהון
מיד כל בעלי דבביהון מסחור סחור׃ ולא עבדו טיבו עם בית
ירבעל גדעון ככל טבתא די עבד עם ישראל׃
ואזל אבימלך בר ירובעל לשכם לות אחי אמיה ומליל עמהון ועם כל
זרעית בית אבוהא דאמיה למימר׃ מלילו כען קדם כל יתבי שכם
מה טב לכון דימלכון עליכון שבעין גברא כל בני ירובעל או דימלוך
עליכון גברא חד ותדכרון ארי קריבכון ובסרכון אנא׃ ומלילו אחי
אימיה עלוהי קדם כל יתבי שכם ית כל פתגמיא האילין ואיתפני
לבהון בתר אבימלך ארי אמרו אחונא הוא׃ ויהבו ליה שבעין כסף
מבית בעיל קיים ואגר בהון אבימלך גברין סריקין ובקרין ואזלו ב
בתרוהי׃ ועל לבית אבוהי לעפרה וקטל ית אחוהי בני ירובעל
שבעין גברא על אבנא חדא ואשתאר יותם בר ירובעל זעירא ארי
איטמר׃ ואתכנישו כל יתבי שכם וכל
בית מלוא ואזלו ואמליכו ית אבימלך למהוי מלכא עם מישר קמתא
די בשכם׃ וחויאו ליותם ואזל וקם בריש טורא דגריזין וארים קליה
וקרא ואמר להון קבילו מניה יתבי שכם ויקבל צלותכון יי׃ המיזל
אזלו אילניא למנאה עליהון מלכא ואמרו לזיתא מלוך עלנא׃ ואמר
להון זיתא האשבוק ית משחי דמיניה מיקרין קדם יי וביה מתפנקין
בני אינשא ואיהך למעבר מלכו על אילניא׃ ואמרו אילניא לתינתא
איתא את מלוכי עלנא׃ ואמרת להון תינתא האשבוק

ויקח להודיע כי לקחם לעצמו כי בדעתו היה לשאול כל השהרונים והנזמים שבכי החיל כמו שאמ' אשאלה מכם שאלה: השהרונים. אלי בדמות ירח. תרגום ירח סיהרא: כי ישמעאלים הם. מדינים הם ישמעאלים כי בני קטורה הם וקטורה היא הגר. וכן במכירת יוסף וימכרו את יוסף לישמעאלים אחר כך אמ' והמדנים מכרו אותו אל מצרים. ות"א ארי ערבאי קטילו. נראה מתרגומו כי איננו אומר על המדינים כי ישמעאלים הם אבל הערביים השכונים באהלים שעברו ברדפם אחרי מדין והרגום ומהם היו נזמי הזהב: והנטיפות ית' כליליא. ות"א מן כטף ושחלת. ופירוש נטיפות הם כלי זהב שנושאין בהם כטף שהוא הצרי: לאפוד. עשה אותו כמין חגורה או מלבוש זהב והציג אותו בעירו שיהיה לזכרון התשועה הגדולה והוא עשה אותו לטובה ואחרי מותו זנו בני ישראל אחריו. ובדברי רז"ל במשתחוה לאפוד עצמו כמה דאת אמר ויעש אותו גדעון לאפוד: וישב בביתו. שלא היו לו מלחמות כמו שאמר ותשקוט הארץ ארבעים שנה: עם בית ירובעל גדעון. די היה באחד אלא שמנהג הלשון כן במקומות לרוב ההודעה. וכן בית לחם אפרתה: ריקים ופוחזים. קלים מתנועעים על טרפם שלא היה להם במה יחיו מן פחז כמים. ות"א סריקין ובקרין. סריקים ר"ל ריקים כמו בוקי סריקי בדברי רז"ל. ובקרין כמו פקרין בפא. כמו הבקר לעניים הבקר בב"ת כמו בפא. ופירושו אנשים מופקרים ומשולחים. או יהיה בקרין כמשמעו בב"ת ור"ל רועי בקר כי הם הנבזים שבאנשים כמו שמצאנו בדברי רז"ל אפילו רועי בקר. ובנסחא אחרת סריקים ובסירים ופי' נבזים כמו דבר ה' בזה תרגמו בסר: ויותר יותם. נותר מהשבעים וע' חסר אחד הרג. ואעפ' שאמ' שבעים איש מנהג הלשון הוא במקומות שלא יפחות חשבון הכולל בעבור אחד כמו כל הנפש הבאה ליעקב מצרימה שבעים' ארבעים יכנו: עם אלון מצב. סמוך לאילון כמו המה עם בית לחם והדומים לו ואילון מוצב כתרגו' מישר קמתא היתה אבן או זולתה מצב שם וייחס המישור אליו: הלוך הלכו העצים. ות"א לשון תמיהה. המיזל אזלו אילניא. וכן תרגם החדלתי האשבוק כלומ' האניח דשני במקומי: והלכתי לנוע על העצים. ומשל העצים הם אנשי שכם. והאטד אבימלך. וכן ויבאו עד גרן האטד. ולפי שבו קוצים גודרים בו הדברים הצריכים להשמר מהזיק ולפי שהמלך נבחר לשמור העם מנזק ומכל דבר רע אמר כי המלך שבחרו הם והוא אבימלך איננו ראוי לאותו התכלי' שראוי שיושם עבורו מלך על העם לשמרם מהיזק כי אדרבה הוא מזיק להם הפך הכוונה כמו הקוץ המריע למי שיאחז בו או יפעל בו כן עשה אבימלך בעם שכם שהרג בהם ובאחיו. וכמו שהקוץ הוא דבר שאין בו תועלת רק היזק כן יקרה לאנשי שכם מאבימלך שהמליכו עליהם שירע להם ולא יועיל: מלכה עלינו. מלוכה כתיב ואחד הוא: החדלתי. מבנין הפעיל והוא מפועל או מבנין הפעל כמו החדלתי בקמץ ההא. ור"ל החדלתי מדשני. ות"א האשבוק ית משחי: אלהים ואנשים. בנר שמדליקין בשמן זית לפני אלהים ולפני אנשים או במאכל מקריבין השמן במנחות לאלהים ואנשי' גם יאכלו אותו. ות"א דמיניה מיקרין קדם ה' וביה מתפנקין בני אינשא: לנוע על העצים. ת' למעבד מלכו. את

ח החדלתי את מתקי ואת תנובתי הטובה והלכתי לנוע על העצים
מלט ויאמרו העצים לגפן לכי את מלוכי עלינו : ותאמר להם הגפן
ח החדלתי את תירושי המשמח אלהים ואנשים והלכתי לנוע על- ה
מליך העצים : ויאמרו כל העצים אל האטד לך אתה מלוך עלינו :
ויאמר האטד אל העצים אם באמת אתם משחים אתי למלך ע
עליכם באו חסו בצלי ואם אין תצא אש מן האטד ותאכל את ארזי
הלבנון : ועתה אם באמת ובתמים עשיתם ותמליכו את אבימלך
ואם טובה עשיתם עם ירבעל ועם ביתו ואם כגמול ידיו עשיתם
לו : אשר נלחם אבי עליכם וישלך את נפשו מנגד ויצל אתכם
מיד מדין : ואתם קמתם על בית אבי היום ותהרגו את בניו
שבעים איש על אבן אחת ותמליכו את אבימלך בן אמתו על בעלי
שכם כי אחיכם הוא : ואם באמת ובתמים עשיתם עם
ירבעל ועם ביתו היום הזה שמחו באבימלך וישמח גם הוא בכם :
ואם אין תצא אש מאבימלך ותאכל את בעלי שכם ואת בית מלוא
ותצא אש מבעלי שכם ומבית מלוא ותאכל את אבימלך : וינס
יותם ויברח וילך בארה וישב שם מפני אבימלך אחיו :
וישר אבימלך על ישראל שלש שנים : וישלח אלהים רוח
רעה בין אבימלך ובין בעלי שכם ויבגדו בעלי שכם באבימלך :
לבוא חמס שבעים בני ירבעל ודמם לשום על אבימלך אחיהם אשר
הרג אותם ועל בעלי שכם אשר חזקו את ידיו להרג את אחיו :
וישימו לו בעלי שכם מארבים על ראשי ההרים ויגזלו את כל-
אשר יעבר עליהם בדרך ויגד לאבימלך : ויבא געל בן עבד ואחיו
ויעברו בשכם ויבטחו בו בעלי שכם : ויצאו השדה ויבצרו את
כרמיהם וידרכו ויעשו הלולים ויבאו בית אלהיהם ויאכלו וישתו ג
ויקללו את אבימלך : ויאמר געל בן עבד מי אבימלך ומי שכם כי
נעבדנו הלא בן ירבעל וזבל פקידו עבדו את אנשי חמור אבי שכם
ומדוע נעבדנו אנחנו : ומי יתן את העם הזה בידי ואסירה
ב את אבימלך ויאמר לאבימלך רבה צבאך וצאה : וישמע זבל שר
ע העיר את דברי געל בן עבד ויחר אפו : וישלח מלאכים אל-
אבימלך בתרמה לאמר הנה געל בן עבד ואחיו באים שכמה והנם
צרים את העיר עליך : ועתה קום לילה אתה והעם אשר אתך וארב
בשדה : והיה בבקר כזרח השמש תשכים ופשטת על העיר והנה
הוא והעם אשר אתו יצאים אליך ועשית לו כאשר תמצא ידך :
ויקם אבימלך וכל העם אשר עמו לילה ויארבו על-
שכם ארבעה ראשים : ויצא געל בן עבד ויעמד פתח שער העיר
וירא ויקם אבימלך והעם אשר אתו מן המארב : וירא געל את העם
ויאמר אל זבל הנה עם יורד מראשי ההרים ויאמר אליו זבל את

האשבוק ית חוליי וית דכילתי שפירתא ואיהך למעבד מלכו על אילניא : ואמרו אילניא לגופנא איתא את מלוכי עלנא : ואמרת להון גופנא האשבוק ית חמרי דמיניה מנסכין קדם יוי וביה חדן רברביא ואיהך למעבד מלכו על אילניא : ואמרו כל אילניא לאטרא איתא את מלוך עלנא : ואמר אטרא לאילניא אם בקשוט אתון משחין יתי למהוי מלכא עליכון עולו שרו בטולי ואם לא תפוק אשתא מן אטרא ותיכול ית ארזי לבנן : וכען אם בקושטא ובשלמותא עבדתון ואמליכתון ית אבימלך ואם טבתא עבדתון עם ירובעל ועם ביתיה ואם כגומלא דידוהי עבדתון ליה : דאגיח אבא עליכון ומסר ית נפשיה כל קבל גב לאיתקטלא ושזיב יתכון מיד מדינאי : ואתון קמתון על בית אבא יומא דין וקטלתון ית בנוהי שבעין גברא על אבנא חדא ואמליכתון ית אבימלך בר אמתיה על יתבי שכם ארי אחוכון הוא : ואם בקושטא ובשלמו עבדתון עם ירובעל ועם ביתיה יומא דין חדו באבימלך ויחדי אף הוא בכון : ואם לא תיפוק אישתא מאבימלך ותיכול ית יתבי שכם וית בית מלוא ותיפוק אשתא מיתבי שכם ומבית מלוא ותיכול ית אבימלך : ואפך יותם וערק ואזל לבאר ויתיב תמן מן קדם אבימלך אחוהי :

ומלך אבימלך על ישראל תלת שנין : ושלח יוי רוחא בישא בין אבימלך ובין יתבי שכם ושקרו יתבי שכם באבימלך : למיתי חטוף שבעין בנין ירובעל ודמהון לשואה על אבימלך אחוהון דקטל יתהון ועל יתבי שכם דתקפו ית ידוהי למקטל ית אחוהי : ושויאו ליה יתבי שכם כמנא על רישי טוריא ואנסין ית כל די עבר עליהון באורחא ואתחואה לאבימלך : ואתא געל בר עבד ואחוהי ועברו בשכם ואתרחיצו עלוהי יתבי שכם : ונפקו לחקלא וקטפו ית כרמיהון ועצרו ועברו חינגין ועלו לבית טעותהון ואכלו ושתיאו ולטיטו ית אבימלך : ואמר געל בר עבד מן אבימלך ומן שכם ארי ניפלחיניה הלא בר ירובעל וזבול שולטניה פלחו ית אינשי חמור אבוהי דשכם ומא דין ניפלחיניה אנחנא : ומן ימסר ית עמא הדין בידי ואעדי ית אבימלך ואמר לאבימלך טקיס משיריתך ופוק : ושמע זבול רב קרתא ית פתגמי געל בר עבד ותקיף רוגזיה : ושלח אזגדין לות אבימלך ברז למימר הא געל בר עבד ואחוהי אתין לשכם והא אינון צרין ית קרתא עלך : וכען קום בליליא את ועמא דעמך וכמון בחקלא : ויהי בצפרא כמדנח שימשא תקדים ותתנגיד על קרתא והא הוא ועמא די עימיה נפיק לקדמותך ותעבד ליה כמא דתשכח ידך : וקם אבימלך וכל עמא די עימיה בליליא וכמנו על שכם ארבעא משירין : ונפק געל בר עבד וקם במעלנא דתרע קרתא וקם אבימלך ועמא די עימיה מן כמנא : וחזא געל ית עמא ואמר לזבול הא עמא נחית מרישי טוריא ואמר ליה זבול ית . טולא

את מתקי. המם נקרא בקמץ חטף : המשמח אלהי' ואנשים · מכאן סמכו רז"ל שאין אומרים שירה אלא על היין שנ' המשמח אלהים · ות' דמיניה מנסכין קדם ה' וביה חדן רברביא· הרחיק יונת 'עה" השמחה מהבור' יתב' כמו שהרחיק כל שאר התארים ממנו כי אין לפניו לא שמחה ולא עצבון ומה שנ' בו מהם על דרך משל כי דברה תורה כלשון בני אדם· וכן תרגם אנקלוס ויתעצב אל לבו. ואמר במימריה למיתבר תוקפיהון כרעותיה· הרחיק לשון העצבון ממנו ית' ומה שלא עשה כן במלת ויחר אף ה' והדומים לו הוא לסוד ידוע אבל מביני מדע · ומה שתרג' אנשים רברביא· ר"ל כי היין משמח האנשים הגדולי' והחכמים ותיטיב דעתם בו: כמו שאמרו חמרא וריחני פקחין · אבל האנשים הפחותים ישתכרו בו ותשבש דעתם בו · ומה שהזכיר שלש עצי' אלא לבד לקצר הדבר· ועוד כי הזכיר שלשה משובחים ואחכ" הזכיר הפחות שהוא משל לאבימלך · ואא" ז"ל כתב כנגד שלשה שאמרו ישראל לגדעון משול בנו גם אתה גם בנך גם בן בנך: על בעלי שכם · על אדני העיר וגדוליה כי הם עיקר אנשי העיר. וי"ת יתבי שכם: מלואים לא תואר· וכן ועברו אותו בתמי' ובאמת: ויסר אבימלך· ומבנין קל מנחי העי"ן בשקל ויסר אליה והוא ענין שררה. ולפי שמלך מעצמו ולא מלך על כל ישראל לפיכך אמר ויסר ולא אמר וישפט · כי לא הלך בדרך טובה ולא החזיר את ישראל למוטב: לבא. כלומ' סבה היתה מאת השם ית' שבגדו בעלי שכם באבימלך כמו שאמר וישלח אלהי' רוח רעה והיה זה לבא חמס שבעי' בני ירובעל לשום דמם על אבימלך ועל בעלי שכם ולא נתנוהו לבא אל העיר ושמו לו מארבים על ראשי ההרים ואותם המארבים היו גוזלים כל אשר עבר עליהם לומר שיצאו מתחת רשותו ואין להם מושל והיו עושים הישר בעיניהם : ויבצרו את כרמיהם. כי היו יראים מאבימלך לצאת ולבצור את כרמיהם ובעזרת געל ואחיו יצאו· הלולים · שמחות · וכן בדברי רז"ל נקרא בית המשתה הלולא· וי"ת חגגין: מי אבימלך ומי שכם. כלומר אבימלך ושכם שהיה שר העיר מקדם אחד הם זה כזה ומי הוא שנעבדנו אף על פי שהיה עתה אבימלך מלך עליהם הלא גם שכם היה מלך העיר הזאת אם כן עבדו אנשי חמור אבי שכם: ואסירה את אבימלך · והלא הסירו אותו · אלא אסירה אותו לעולם שלא יוכלו אנשי שכם להשלים עמו אם ירצו · ויאמר לאבימלך · כנגד אבימלך ואצפ" שאינו שם כאומר צא אתה אבימלך בכל צבא שתוכל לרבות בנוד שאני הנה נראה מה יהיה ביני ובינך : רבה צבאך · בסג'ול שלא כמנהג: בתרמה. כמו במרמה · וכתי' ברז · כלומר בסתר שלא הרגישו בו אנשי שכם · או יהיה בתרמה שם מקום והוא ארומה שנ' וישב אבימלך בארומה· כן פירשו אא" ז"ל לפי שלא נמצא זה המשקל בבחי' הלמד" : צרים את העיר עליך . כמו שיקרא מצור כשצרים את העיר מבחוץ ולא יוכל אדם לצאת ממנה כן נקרא מצור כששומרים את העיר שלא יכנס אדם בה מבחוץ. ועל הדרך הזה צרים את העיר עליך כלומר בעבורך שומרים את העיר שלא תכנס בה :
כל ההרים

צֵל הֶהָרִים אַתָּה רֹאֶה כָּאֲנָשִׁים ׃ וַיֹּסֶף עוֹד גַּעַל לְדַבֵּר וַיֹּאמֶר הִנֵּה־
עָם יוֹרְדִים מֵעִם טַבּוּר הָאָרֶץ וְרֹאשׁ־אֶחָד בָּא מִדֶּרֶךְ אֵלוֹן מְעוֹנְנִים ׃ ורדים
וַיֹּאמֶר אֵלָיו זְבֻל אַיֵּה אֵפוֹא פִיךָ אֲשֶׁר תֹּאמַר מִי אֲבִימֶלֶךְ כִּי נַעַבְדֶנּוּ
הֲלֹא זֶה הָעָם אֲשֶׁר מָאַסְתָּה בּוֹ צֵא־נָא עַתָּה וְהִלָּחֶם בּוֹ ׃ וַיֵּצֵא גַעַל
לִפְנֵי בַּעֲלֵי שְׁכֶם וַיִּלָּחֶם בַּאֲבִימֶלֶךְ ׃ וַיִּרְדְּפֵהוּ אֲבִימֶלֶךְ וַיָּנָס מִפָּנָיו
וַיִּפְּלוּ חֲלָלִים רַבִּים עַד פֶּתַח הַשָּׁעַר ׃ וַיֵּשֶׁב אֲבִימֶלֶךְ
בָּארוּמָה וַיְגָרֶשׁ זְבֻל אֶת גַּעַל וְאֶת אֶחָיו מִשֶּׁבֶת בִּשְׁכֶם ׃ רמה
וַיְהִי מִמָּחֳרָת וַיֵּצֵא הָעָם הַשָּׂדֶה וַיַּגִּדוּ לַאֲבִימֶלֶךְ ׃ וַיִּקַּח
אֶת־הָעָם וַיֶּחֱצֵם לִשְׁלֹשָׁה רָאשִׁים וַיֶּאֱרֹב בַּשָּׂדֶה וַיַּרְא וְהִנֵּה הָעָם
יֹצֵא מִן־הָעִיר וַיָּקָם עֲלֵיהֶם וַיַּכֵּם ׃ וַאֲבִימֶלֶךְ וְהָרָאשִׁים אֲשֶׁר עִמּוֹ וצא
פָּשְׁטוּ וַיַּעַמְדוּ פֶּתַח שַׁעַר הָעִיר וּשְׁנֵי הָרָאשִׁים פָּשְׁטוּ עַל־כָּל־אֲשֶׁר
בַּשָּׂדֶה וַיַּכּוּם ׃ וַאֲבִימֶלֶךְ נִלְחָם בָּעִיר כֹּל הַיּוֹם הַהוּא וַיִּלְכֹּד אֶת־ ח
הָעִיר וְאֶת הָעָם אֲשֶׁר בָּהּ הָרָג וַיִּתֹּץ אֶת הָעִיר וַיִּזְרָעֶהָ מֶלַח ׃
וַיִּשְׁמְעוּ כָּל־בַּעֲלֵי מִגְדַּל שְׁכֶם וַיָּבֹאוּ אֶל־צְרִיחַ בֵּית אֵל ויבאו
בְּרִית ׃ וַיֻּגַּד לַאֲבִימֶלֶךְ כִּי הִתְקַבְּצוּ כָּל־בַּעֲלֵי מִגְדַּל־שְׁכֶם ׃ וַיַּעַל
אֲבִימֶלֶךְ הַר־צַלְמוֹן הוּא וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר־אִתּוֹ וַיִּקַּח אֲבִימֶלֶךְ אֶת־ה
הַקַּרְדֻּמּוֹת בְּיָדוֹ וַיִּכְרֹת שׂוֹכַת עֵצִים וַיִּשָּׂאֶהָ וַיָּשֶׂם עַל־שִׁכְמוֹ וַיֹּאמֶר
אֶל־הָעָם אֲשֶׁר־עִמּוֹ מָה רְאִיתֶם עָשִׂיתִי מַהֲרוּ עֲשׂוּ כָמוֹנִי ׃ וַיִּכְרְתוּ
גַם־כָּל־הָעָם אִישׁ שׂוֹכֹה וַיֵּלְכוּ אַחֲרֵי אֲבִימֶלֶךְ וַיָּשִׂימוּ עַל־הַצְּרִיחַ ו
וַיַּצִּיתוּ עֲלֵיהֶם אֶת־הַצְּרִיחַ בָּאֵשׁ וַיָּמֻתוּ גַּם כָּל־אַנְשֵׁי מִגְדַּל־שְׁכֶם כְּאֶלֶף
אִישׁ וְאִשָּׁה ׃ וַיֵּלֶךְ אֲבִימֶלֶךְ אֶל־תֵּבֵץ וַיִּחַן
בְּתֵבֵץ וַיִּלְכְּדָהּ ׃ וּמִגְדַּל־עֹז הָיָה בְתוֹךְ־הָעִיר וַיָּנֻסוּ שָׁמָּה כָּל הָאֲנָשִׁים
וְהַנָּשִׁים וְכֹל בַּעֲלֵי הָעִיר וַיִּסְגְּרוּ בַּעֲדָם וַיַּעֲלוּ עַל־גַּג הַמִּגְדָּל ׃ וַיָּבֹא
אֲבִימֶלֶךְ עַד־הַמִּגְדָּל וַיִּלָּחֶם בּוֹ וַיִּגַּשׁ עַד פֶּתַח הַמִּגְדָּל לְשָׂרְפוֹ בָאֵשׁ ׃
וַתַּשְׁלֵךְ אִשָּׁה אַחַת פֶּלַח רֶכֶב עַל־רֹאשׁ אֲבִימֶלֶךְ וַתָּרִץ אֶת־גֻּלְגָּלְתּוֹ ׃
וַיִּקְרָא מְהֵרָה אֶל־הַנַּעַר נֹשֵׂא כֵלָיו וַיֹּאמֶר לוֹ שְׁלֹף חַרְבְּךָ וּמוֹתְתֵנִי
פֶּן־יֹאמְרוּ לִי אִשָּׁה הֲרָגָתְהוּ וַיִּדְקְרֵהוּ נַעֲרוֹ וַיָּמֹת ׃ וַיִּרְאוּ אִישׁ־יִשְׂרָאֵל
כִּי מֵת אֲבִימֶלֶךְ וַיֵּלְכוּ אִישׁ לִמְקֹמוֹ ׃ וַיָּשֶׁב אֱלֹהִים אֵת רָעַת
אֲבִימֶלֶךְ אֲשֶׁר עָשָׂה לְאָבִיו לַהֲרֹג אֶת־שִׁבְעִים אֶחָיו ׃ וְאֵת כָּל־רָעַת
אַנְשֵׁי שְׁכֶם הֵשִׁיב אֱלֹהִים בְּרֹאשָׁם וַתָּבֹא אֲלֵיהֶם קִלְלַת יוֹתָם בֶּן־ י
יְרֻבָּעַל ׃ וַיָּקָם אַחֲרֵי אֲבִימֶלֶךְ לְהוֹשִׁיעַ אֶת־
יִשְׂרָאֵל תּוֹלָע בֶּן־פּוּאָה בֶּן־דּוֹדוֹ אִישׁ יִשָּׂשכָר וְהוּא יֹשֵׁב בְּשָׁמִיר בְּהַר
אֶפְרָיִם ׃ וַיִּשְׁפֹּט אֶת־יִשְׂרָאֵל עֶשְׂרִים וְשָׁלֹשׁ שָׁנָה וַיָּמָת וַיִּקָּבֵר
בְּשָׁמִיר ׃ וַיָּקָם אַחֲרָיו
יָאִיר הַגִּלְעָדִי וַיִּשְׁפֹּט אֶת־יִשְׂרָאֵל עֶשְׂרִים וּשְׁתַּיִם שָׁנָה ׃ וַיְהִי־לוֹ שְׁלֹשִׁים
בָּנִים רֹכְבִים עַל־שְׁלֹשִׁים עֲיָרִים וּשְׁלֹשִׁים עֲיָרִים לָהֶם לָהֶם יִקְרְאוּ ח

טוּלָא דְטוּרַיָּא אַתְּ חָזֵי כְּגֻבְרַיָּא ׃ וְאוֹסֵיף עוֹד גַּעַל לְמַלָּלָא וַאֲמַר הָא
עַמָּא נָחֲתִין מִן תּוּקְפָּא דְאַרְעָא וּמַשְׁרִיתָא חֲדָא אַתְיָא מֵאוֹרַח מֵישַׁר
מְעוֹנְנַיָּא ׃ וַאֲמַר לֵיהּ זְבוּל אָן אִינוּן פִּתְגָמָךְ דִּי אַתְּ אָמַר מָן אֲבִימֶלֶךְ
אֲרֵי נִפְלְחִינֵּיהּ הֲלָא דֵין עַמָּא דְקַצְתָּא בֵּיהּ פּוּק כְּעַן וְאַגַּח קְרָבָא בֵּיהּ
׃ וּנְפַק גַּעַל קֳדָם יָתְבֵי שְׁכֶם וְאַגַּח קְרָבָא בַּאֲבִימֶלֶךְ ׃ וּרְדָפוּהִי
אֲבִימֶלֶךְ וַאֲפֵיךְ מִן קֳדָמוֹהִי וּנְפַלוּ קְטוּלִין סַגִּיאִין עַד מַעֲלָנָא דְתַרְעָא ׃
וִיתֵיב אֲבִימֶלֶךְ בְּרוּמָה וְתָרֵיךְ זְבוּל יַת גַּעַל וְיַת אֲחוֹהִי מִלְּמֵיתַב בִּשְׁכֶם ׃
וַהֲוָה בְּיוֹמָא דְבַתְרוֹהִי וּנְפַק עַמָּא לְחַקְלָא
וְחַוִּיאוּ לַאֲבִימֶלֶךְ ׃ וּדְבַר יַת עַמָּא וּפַלְגִינּוּן לִתְלַת מַשְׁרְיָין וּכְמַן
בְּחַקְלָא וַחֲזָא וְהָא עַמָּא נָפֵיק מִן קַרְתָּא וְקָם עֲלֵיהוֹן וּמְחָנוּן ׃
וַאֲבִימֶלֶךְ וְכָל מַשִּׁירְיָן דְּעִמֵּיהּ אִתְנְגִידוּ וְקָמוּ בְּמַעֲלָנָא דְתְרַע קַרְתָּא
וְתַרְתֵּין מַשִּׁרְיָן אִתְנְגִידוּ כָּל דִּי בְחַקְלָא וְקַטְלִינוּן ׃ וַאֲבִימֶלֶךְ אַגִּיחַ
בְּקַרְתָּא כָּל יוֹמָא הַהוּא וּכְבַשׁ יַת קַרְתָּא וְיַת עַמָּא דִי בַהּ קְטַל וּתְרַע
יַת קַרְתָּא וּזְרָעַהּ מִילְחָא ׃ וּשְׁמָעוּ כָּל יָתְבֵי מִגְדַּל
שְׁכֶם וַאֲתוֹ לִצְרִיחַ בֵּית אֵל לְמִגְזַר קְיָם ׃ וְאִתְחַוָּאָה לַאֲבִימֶלֶךְ אֲרֵי
אִתְכַּנַּשׁוּ כָּל יָתְבֵי מִגְדַּל שְׁכֶם ׃ וּסְלֵיק אֲבִימֶלֶךְ לְטוּרָא דְצַלְמוֹן הוּא
וְכָל עַמָּא דִּי עִמֵּיהּ וּנְסֵיב אֲבִימֶלֶךְ יַת כּוּלְבַּיָּא בִּידֵיהּ וְקַץ סוֹכַת אָעִין
וּנְטָלַהּ וְשַׁוִּי עַל כַּתְפּוֹהִי וַאֲמַר לְעַמָּא דִי עִמֵּיהּ מָה חֲזֵיתוּן עֲבָדִית אוֹחוּ
עֲבִידוּ כְּוָתִי ׃ וְקַצּוּ אַף כָּל עַמָּא גְּבַר סוֹכֵיהּ וַאֲזַלוּ בָּתַר אֲבִימֶלֶךְ
וְשַׁוִּיאוּ עַל צְרִיחַ וְאַדְלִיקוּ עֲלֵיהוֹן יַת צְרִיחַ בְּנוּרָא וְאִתְקְטִלוּ אַף כָּל
אֱנָשֵׁי מִגְדַּל שְׁכֶם כְּאֶלֶף גְּבַר וְאִתְּתָא ׃
וַאֲזַל אֲבִימֶלֶךְ לְתֵבֵץ וּשְׁרָא בְּתֵבֵץ וְכַבְשַׁהּ ׃ וּמִגְדַּל תַּקִּיף הֲוָה בְּגוֹ
קַרְתָּא וַאֲפִיכוּ לְתַמָּן כָּל גֻּבְרַיָּא וּנְשַׁיָּא וְכָל יָתְבֵי קַרְתָּא וַאֲגִיפוּ בְּאַפֵּיהוֹן
וּסְלִיקוּ עַל אִיגַּר מִגְדְּלָא ׃ וַאֲתָא אֲבִימֶלֶךְ עַד מִגְדְּלָא וְאַגִּיחַ קְרָבָא
בֵּיהּ וְקָרִיב עַד תְּרַע מִגְדְּלָא לְאוֹקָדוּתֵיהּ בְּנוּרָא ׃ וּרְמַת אִיתְּתָא
חֲדָא פַּלְגוּת רֶכֶב רֵחְיָא עַל רֵישָׁא דַּאֲבִימֶלֶךְ וּרְעַתִּית גּוּלְגַּלְתֵּיהּ ׃
וּקְרָא בִּפְרִיעַ לְעוּלֵימָא נָטֵיל זֵינֵיהּ וַאֲמַר לֵיהּ שְׁלוֹף חַרְבָּךְ וְקַטּוֹלְנִי
דִּילְמָא יֵימְרוּן עֲלַי אִתְּתָא קְטַלְתֵּיהּ וְקַטְלֵיהּ עוּלֵימֵיהּ וּמִית ׃ וַחֲזוֹ
גְּבַר יִשְׂרָאֵל אֲרֵי מִית אֲבִימֶלֶךְ וַאֲזַלוּ אֱנַשׁ לְאַתְרֵיהּ ׃ וְאָתֵיב יְיָ יַת
בִּישַׁת אֲבִימֶלֶךְ דַּעֲבַד לַאֲבוּהִי לְמִקְטַל יַת שַׁבְעִין אֲחוֹהִי ׃ וְיַת כָּל
בִּישַׁת אֱנָשֵׁי שְׁכֶם אָתֵיב יְיָ בְּרֵישֵׁיהוֹן וַאֲתַת לְהוֹן לְוָטַת יוֹתָם בַּר
יְרוּבַּעַל ׃ וְקָם בָּתַר אֲבִימֶלֶךְ לְמִפְרַק יַת
יִשְׂרָאֵל תּוֹלָע בַּר פּוּאָה בַּר דּוֹדוֹ גַּבְרָא מִשִּׁבְטָא דְבֵית יִשָּׂשכָר וְהוּא
יָתִיב בְּשָׁמִיר בְּטוּרָא דְבֵית אֶפְרָיִם ׃ וְדָן יַת יִשְׂרָאֵל עַסְרִין וּתְלַת שְׁנִין
וּמִית וְאִתְקְבַר בְּשָׁמִיר ׃ וְקָם בַּתְרוֹהִי
יָאִיר גִּלְעָדָאָה וְדָן יַת יִשְׂרָאֵל עַסְרִין וְתַרְתֵּין שְׁנִין ׃ וַהֲווֹ לֵיהּ תְּלָתִין
בְּנִין רָכְבִין עַל תְּלָתִין עִילִין וּתְלָתִין קִירְוִין לְהוֹן קְרַן כפרני

צל ההרים אתה רואה כאנשים · צחק בו ואמר לו דרך לצג אינם אנשים אלא צל ההרים ידמה לך כאנשים: מעם טבור הארץ . כמו שטבור באדם הוא מיצוע
הגוף כן יקרא מיצוע הארץ . והמקום הגבוה שבה טבור . ותי״ מתוקפא דארעא : אילון מעוננים · מישור מעוננים : איה פיך · כלומר איה דבריך שהיית אומר :
ויגרש זבול . והיאך גרשוהו ואנשי העיר היו נלחמים עם אבימלך והיאך זבול שהיה פקידו של אבימלך גירש געל שהיה עוזר לאנשי שכם ונלחם בעבורם עם
אבימלך · ונראה כי היו מקצת אנשי העיר סומכים ידי זבול כי אבימלך היה אחיהם · וכאשר ראו כי גברה יד אבימלך חזקו ידי הסומכי׳ זבול ורפו ידי העם אשר
[illegible]רין . וגרשו געל משבת בשכם : והראשי׳ אשר עמו · לא היה לא ראש אחד עמו שהרי חצה אותם לשלשה ראשים ושני הראשי׳ פשטו על כל אשר בשדה ואבימלך
[illegible]אם השליש׳ אשר עמו פשטו נכח העיר עד שעמדו פתח שער העיר והראש שהיה עם אבימלך היו בהם אנשים גדולים לפיכך אמר והראשים אשר עמו :
בעלי מגדל שכם . ארוכי מגדל שכם לא היו בעיר כשלכד אבימלך העיר וכאשר שמעו הלכו אל צריח בית אל להמלט בצריח ההוא · וצריח כמו מגדל · כמו
ובפלעים ובצריחים · ושם המקום שהיה בו זה הצריח בית אל ברית · ודעת יונתן כי צריח בית אל שם המקום · ופירו׳ ברית שבאו אליהם לכרות ברית עמהם-
וכתי״ ואתו לצריח בית אל למיגזר קיים : שוכת עצי׳ · שוכה כמו ענף . וכן במשכה אבל לא יקוץ את השוכה על מנת ליתן דמים · שוכה כמו שוכתן · כמו וכורם
לבלות שאול שהוא כמו וכורתם . או הוא משקל אחר סוך בשקל בור : פלח רכב . חתיכה מרכב שהוא אחת מן הרחים והיא העליונה · לפיכך נקראת רכב
והתחתונה ריחים או שכב : ותרץ . בחירק הרי״ש · והמנהג בסגול · והוא מבנין הפעיל מפעלי הכפל מן קנה רצון · או הוא מנחי הע״ן . וכן וירעצו וירצצו לשון
שבירה · ואפשר שגם הוא מפעלי הכפל : פן יאמרו לי . בעבורי . כמו אמרי לי אחי הוא : להושיע את ישראל . שגם אבימלך הושיע את ישראל · ואעפ״שלא נזכר
כיון שאמר אחרי אבימלך נראה שגם הוא מושיע ישראל מיד אויביהם · ואלו לא כן לא היה אומר אחרי ולא היה נמנה עם שופטי ישראל ולא נאמר עליו וישר
על ישראל : תולע בן פואה בן דודו איש יששכר . כך שמו וכן במקצת נסחאות כתרגומו בר דודו . ובמקצת הנוסחאות בר אח אבוהי · ואם כן הוא ירצה לומר
בן דוד אבימלך : ושלשים עירים להם · כמו ערים · ונראת בו עי״ן הפעל לזווגו עם עיירים שזכר שהוא ענין אחר והוא דרך צחות· ספור זה להודיע שבת היותו
שופט כי גדול היה ונכבד בעושר ובבנים ובכבוד וכל אחד מבניו היה נכבד רוכב על עיר אתון · והעיר הוא החמור הנער· כמו אשרי לגפן עירה . ועל עיר בן
אתונות . אולי הם הנבחרים בארצות ההם לרכוב . ואפשר גם כן כי עולי ימים מהסוסים יקראו גם כן עירים כי מצאנו בזולתי החמור ועיר
פרא · ואפשר לפי שהפרא הוא חמור הבר :

חוות

כפרני יאיר עד יומא הדין די בארעא דגלעד: ומית יאיר ואתקבר
בקמון: ואוסיפו בני ישראל למעבד דביש קדם
יי ופלחו ית בעליא וית עשתרתא וית טעות ארם וית טעות צידון וית
טעות מואב וית טעות בני עמון וית טעות פלשתאי ושבקו ית פ
פולחנא דיי ולא פלחו קדמוהי: ותקיף רוגזא דיי בישראל ומסרינון
ביד פלשתאי וביד בני עמון: ודחקו ושעבדו ית בני ישראל בשתא
ההיא תמני עסרי שנין ית כל בני ישראל דבעברא דירדנא בארעא
אמוראה די בגלעד: ועברו בני עמון ית ירדנא לאגחא קרבא אף
ביהודה ובדבית בנימן ובדבית אפרים ועקת לישראל לחדא: וזעיקו
בני ישראל קדם יי למימר חבנא קדמך ארי שבקנא ית פולחנא דיי
אלהנא ופלחנא ית בעליא:

ואמר יי לבני ישראל הלא ממצרים ומן אמוראה ומן בני עמון ום
ומפלשתאי: וצידונאי ועמלקאי ואנשי מעון דחקו יתכון ובעיתון
קדמי ופרקית יתכון מידהון: ואתון שבקתון פולחני ופלחתון
לטעות עממיא בכן לא אוסיף למפרק יתכון: אזילו ובעו מן טעותא
דאיתרעיתון בהון האם יכלין למפרקכון בעידן עקתכון: ואמרו בני
ישראל קדם יי חבנא עיביד את לנא ככל די תקין קדמך ברם ש
שיזבנא כען יומא דין: ואעדיאו ית טעות עממיא מביניהון ופלחו
קדם יי ותקצר נפשיה בעמל ישראל:

וצעיקו בני עמון ושרו בגלעד ואתכנשו בני ישראל ושרו במצפה:
ואמרו עמא רברבי גלעד גבר לחבריה מן גברא דישרי לאגחא קרבא
בבני עמון יהי לריש לכל יתבי גלעד:

ויפתח גלעדאה הוה גיבר חילא והוא בר איתתא פונדקיתא ואוליד
גלעד ית יפתח: וילידת אתת גלעד ליה בנין ורביאו בני אתתא
ותריכו ית יפתח ואמרו ליה לא תחסין בבית אבונא ארי בר איתתא
אוחרי את: וערק יפתח מן קדם אחוהי ויתיב בארעא טבא ואתכנישו
לות יפתח גברין סריקין ונפקו עימיה:

והוו לזמן יומין ואגיחו קרבא בני עמון עם ישראל: והוה כד אגיחו
קרבא בני עמון עם ישראל ואזלו סבי גלעד למדבר ית יפתח מארע
טב: ואמרו ליפתח איתא ותהי לנא לרבא ונגיח קרבא בבני עמון:
ואמר יפתח לסבי גלעד הלא אתון סניתון יתי ותריכתוני מבית אבא
ומא דין אתיתון לותי כען כד עקת לכון: ואמרו סבי גלעד בכין כען
תבנא לותך ותהך עימנא ותגיח קרבא בבני עמון ותהי לנא לריש
לכל יתבי גלעד: ואמר יפתח לסבי גלעד אם מתיבין אתון יתי לאגחא
קרבא בבני עמון וימסר יי יתהון קדמי ואנא אהוי לכון לריש:
ואמרו סבי גלעד ליפתח מימרא דיי יהי סהיד בינגא אם לא כפתגמך
כן נעביד: ואזל יפתח עם סבי גלעד ומניאו עמא יתיה עליהון לריש
ולרבא וסדר יפתח ית כל פתגמוהי קדם יי

חות יאיר עד היום הזה אשר בארץ הגלעד: וימת יאיר ויקבר בקמון
:
ויספו בני ישראל לעשות הרע בעיני יהוה ויעבדו את
הבעלים ואת העשתרות ואת אלהי ארם ואת אלהי צידון ואת א
אלהי מואב ואת אלהי בני עמון ואת אלהי פלשתים ויעזבו את
יהוה ולא עבדוהו: ויחר אף יהוה בישראל וימכרם ביד פלשתים
וביד בני עמון: וירעצו וירצצו את בני ישראל בשנה ההיא שמנה
עשרה שנה את כל בני ישראל אשר בעבר הירדן בארץ האמרי
אשר בגלעד: ויעברו בני עמון את הירדן להלחם גם ביהודה
ובבנימין ובבית אפרים ותצר לישראל מאד: ויזעקו בני ישראל אל
יהוה לאמר חטאנו לך וכי עזבנו את אלהינו ונעבד את הבעלים:

ויאמר יהוה אל בני ישראל הלא ממצרים ומן האמרי ומן בני
עמון ומן פלשתים: וצידונים ועמלק ומעון לחצו אתכם ותצעקו
אלי ואושיעה אתכם מידם: ואתם עזבתם אותי ותעבדו אלהים
אחרים לכן לא אוסיף להושיע אתכם: לכו וזעקו אל האלהים
אשר בחרתם בם המה יושיעו לכם בעת צרתכם: ויאמרו בני
ישראל אל יהוה חטאנו עשה אתה לנו ככל הטוב בעיניך אך ה
הצילנו נא היום הזה: ויסירו את אלהי הנכר מקרבם ויעבדו
את יהוה ותקצר נפשו בעמל ישראל:

ויצעקו בני עמון ויחנו בגלעד ויאספו בני ישראל ויחנו
במצפה: ויאמרו העם שרי גלעד איש אל רעהו מי האיש אשר יחל
להלחם בבני עמון יהיה לראש לכל ישבי גלעד:

ויפתח הגלעדי היה גבור חיל והוא בן אשה
זונה ויולד גלעד את יפתח: ותלד אשת גלעד לו בנים ויגדלו בני
האשה ויגרשו את יפתח ויאמרו לו לא תנחל בבית אבינו כי בן א
אשה אחרת אתה: ויברח יפתח מפני אחיו וישב בארץ טוב
ויתלקטו אל יפתח אנשים ריקים ויצאו עמו: ויהי רקים
מימים וילחמו בני עמון עם ישראל: ויהי כאשר נלחמו בני עמון
עם ישראל וילכו זקני גלעד לקחת את יפתח מארץ טוב: ויאמרו
ליפתח לכה והייתה לנו לקצין ונלחמה בבני עמון: ויאמר יפתח
לזקני גלעד הלא אתם שנאתם אותי ותגרשוני מבית אבי ומדוע ב
באתם אלי עתה כאשר צר לכם: ויאמרו זקני גלעד אל יפתח
לכן עתה שבנו אליך והלכת עמנו ונלחמת בבני עמון והיית לנו ל
לראש לכל ישבי גלעד: ויאמר יפתח אל זקני גלעד אם משיבים
אתם אותי להלחם בבני עמון ונתן יהוה אותם לפני אנכי אהיה ל
לכם לראש: ויאמרו זקני גלעד אל יפתח יהוה יהיה שמע בינותינו
אם לא כדברך כן נעשה: וילך יפתח עם זקני גלעד וישימו
העם אותו עליהם לראש ולקצין וידבר יפתח את כל דבריו ל

חוות יאיר. אם הם הנזכרים בתורה · ויאיר זה הוא יאיר בן מנשה הדבר תימה כי אם כן חיה יאיר יותר משלש מאות שנה. ונוכל לומר כי זה יאיר הגלעדי אינו יאיר בן מנשה והערים האלה אם כן אינן חוות יאיר הכתובות בתורה: ולא עבדוהו · פירשו רז"ל ולא עבדוהו אפילו בשותפות: בשנה ההיא · פירשו המפרשי' כמו מהשנה ההיא · כי מה טעם בשנה ההיא שמנה עשרה שנה · ויתכן לפרש כי בשנה ההי' לחצום ורצצום ושמנה עשרה שנה רצצום כמו בשנה ההיא . וחסר וי"ו השמוש מן שמנה כמו שמש ירח והדומי' להם: ותיצר לישראל · פרשו יצר. וכן ויצר לו. יצרו בעדי אונו · יצר וצור בענין אחד : ויאמר ה' אל בני ישראל על ידי נביא: ותקצר נפשו בעמל ישראל · לא תי' לרחק התארים מהבורא ית' כמו שכתבנו ולא מצא לפרשו והניחו מלתרגם · והחכם הגדול ר' משה בר' מיימון ז"ל פי' נפשו רצונו . ופי' ותקצר נפשו חדל רצונו מלהגדיל עמל ישראל · כי בתחילה כשעשו הרע בעיניו היה חפצו בעמלם ובצרתם וכשקרה להם מה שקרה צרות רבות ורעות ונכנעו ושבו אל ה' ויעבדוהו רחם עליהם וחדל רצונו מלהגדיל עוד עמלם · וב"ת בעמלם כמו מס · כמו והנותר בבשר ובלחם. כבר וכאזרח הארץ · והדומים להם ולפי דעתי כי בעמל כמשמעו . ופי' ותקצר נפשו כמו המו מעי לו · וכן ויתעצב אל לבו והכל הוא דרך משל ודברה תורה בלשון בני אדם: ויחנו בגלעד · היא העיר שלכדו בני מכיר בן מנשה · ועתה נאספו בני עמון וחנו בגלעד שחשבו ללכדה וכששמעו בני ישראל זה נאספו וחנו במצפה להלחם בבני עמון וכיון שנאספו בני ישראל חדלו להם בני עמון ושבו להם לארצם . ויפתח כששלח מלאכים אל ארץ בני עמון שלח . וכן כשהלך להלחם אל ארץ בני עמון הלך . כמו שאמר וממצפה גלעד עבר בני עמון · כי לא מצאם בארץ הגלעד כי כבר הלכו להם: בן אשה זונה . בן פלגש גלעד היה ונקראת זונה לפי שהיתה עם בעלה בכתוב' וקדושי' והיא כמו הזונה . ולפ"ש שהי' מיוחדת לו וי"ת פונדקית' כמו שתרג' בג"ר רחב הזונה פונדקיתא. או הוא הענין בעצמו כי הזונה כמו הפונדקית שמפקרת עצמה · ובתרגו' של תוספתא דא היא נימוסא דהות ביסר' מלקדמין דלא מיסתחרא אתתא משבטא לשבט' ובכן לא הוה יכיל גברא למיסב איתתא דלא משבטא וכד הות איתתא דרחמא גברא דלא משבטא הוי נסבא בלא אתכתא והוו אנשי קרן יתה פונדקיתא דרחימת גברא דלא משבטהא וכן הוה ליה לאימיה דיפתח · ודומה כי הצריכו כל זה למתרגם לפי שאמר לא תנחל בבית אבינו כי בן אשה אחרת אתה . וכן תרג' ארי בר איתתא משבט' אחורי את. ולפירו' יהיה פי' לא תנחל לפי שהוא בן פ"ג וזהו בן אשה אחר' לפי' היו אומרי' שלא ינחל עמהם ושלא כדין היו מגרשין אותו כי בן הפלגש יורש כמו שאמרו רז"ל מי שיש לו בן מכל מקום בנו הוא לכל דבר חוץ ממי שיש לו מן השפחה ומן הנכרית · ואמרו לכל דבר לאתויי הלכתא לירשו וליטמא לו . וכן אמר להם יפתח ותגרשוני מבית אבי · כלומר עשיתם עמדי שלא כדין: בארץ טוב · אדון הארץ היה שמו טוב . וי"ת בארע טוב . וכן אם יגאלך טוב: לפני ה'

לפני יהוה במצפה׃ וישלח יפתח מלאכים אל־מלך
בני־עמון לאמר מה־לי ולך כי־באת אלי להלחם בארצי׃ ויאמר מלך
בני־עמון אל־מלאכי יפתח כי־לקח ישראל את־ארצי בעלותו ממצרים
מארנון ועד־היבק ועד־הירדן ועתה השיבה אתהן בשלום׃ ויוסף
עוד יפתח וישלח מלאכים אל־מלך בני עמון׃ ויאמר לו כה אמר
יפתח לא־לקח ישראל את־ארץ מואב ואת־ארץ בני עמון׃ כי בעלותם
ממצרים וילך ישראל במדבר עד־ים־סוף ויבא קדשה׃ וישלח
ישראל מלאכים אל־מלך אדום לאמר אעברה־נא בארצך ולא שמע
מלך אדום וגם אל־מלך מואב שלח ולא אבה וישב ישראל בקדש׃
וילך במדבר ויסב את־ארץ אדום ואת־ארץ מואב ויבא ממזרח־שמש
לארץ מואב ויחנון בעבר ארנון ולא־באו בגבול מואב כי ארנון
גבול מואב׃ וישלח ישראל מלאכים אל־סיחון מלך־האמרי מלך
חשבון ויאמר לו ישראל נעברה־נא בארצך עד־מקומי׃ ולא־האמין
סיחון את־ישראל עבר בגבלו ויאסף סיחון את־כל־עמו ויחנו ביהצה
וילחם עם־ישראל׃ ויתן יהוה אלהי־ישראל את־סיחון ואת־כל־עמו
ביד ישראל ויכום ויירש ישראל את כל־ארץ האמרי יושב הארץ
ההיא׃ ויירשו את כל־גבול האמרי מארנון ועד־היבק ומן־המדבר
ועד־הירדן׃ ועתה יהוה אלהי ישראל הוריש את־האמרי מפני
עמו ישראל ואתה תירשנו׃ הלא את אשר יורישך כמוש אלהיך
אותו תירש ואת כל־אשר הוריש יהוה אלהינו מפנינו אתו נירש׃
ועתה הטוב טוב אתה מבלק בן־צפור מלך
מואב הרוב רב עם־ישראל אם־נלחם נלחם בם׃ בשבת ישראל
בחשבון ובבנותיה ובערעור ובבנותיה ובכל־הערים אשר על־ידי
ארנון שלש מאות שנה ומדוע לא־הצלתם בעת ההיא׃ ואנכי לא־
חטאתי לך ואתה עשה אתי רעה להלחם בי ישפט יהוה השפט היום
בין בני ישראל ובין בני עמון׃ ולא שמע מלך בני עמון אל־דברי
יפתח אשר שלח אליו׃

קדם יי במצפיא׃ ושלח יפתח אזגדין לות מלכא דבני
עמון למימר מה לי ולך ארי אתיתא לותי לאגחא קרבא בארעי׃
ואמר מלכא דבני עמון לאזגדי יפתח ארי נסיב ישראל ית ארעי במיסקיה
ממצרים מארנונא ועד יובקא ועד ירדנא וכען אתיב יתהן בשלם׃
ואוסיף עוד יפתח ושלח איזגדין לות מלכא דבני עמון׃ ואמר ליה
כדנן אמר יפתח לא נסיב ישראל ית ארעא דמואב וית ארעא בני
עמון׃ ארי במסקהון ממצרים ואזל ישראל במדברא עד ימא דסוף
ואתא לרקם׃ ושלח ישראל אזגדין לות מלכא דאדום למימר איעבר
כען בארעך ולא קביל מלכא דאדום ואף לות מלכא דמואב שלח ולא
אבה ויתיב ישראל ברקם׃ ואזל במדברא ואקיף ית ארעא אדום
וית ארעא מואב ואתו ממדנח שמשא לארעא דמואב ושרו בעיברא
דארנון ולא עלו בתחום מואב ארי ארנון תחום מואב׃ ושלח ישראל
אזגדין לות סיחן מלכא דאמוראה מלכא דחשבון ואמר ליה ישראל
נעיבר כען בארעך עד אתרי׃ ולא הימין סיחן ית ישראל למיעבר
בתחומיה וכנש סיחן ית כל עמיה ושרו ביהצ ואגיח קרבא עם ישר׳׃
ומסר יי אלהא דישראל ית סיחן וית כל עמיה בידא דישראל ומחונון
וירית ישראל ית כל ארעא אמוראה יתיב ארעא ההיא׃ ויריתו ית
כל תחום אימוראה מארנונא ועד יובקא ומן מדברא ועד ירדנא׃
וכען יי אלהא דישראל תריך ית אימוראה מן קדם עמיה דישר׳ ואת
מרמי למירתה׃ הלא ית דיחסנינך כמוש טעותך יתיה תחסין וית
כל דתריך יי אלהנא מן קדמנא יתיה נירת׃ וכען הטב טב את
מבלק בר צפור מלכא דמואב המידן דן עם ישראל אם קרבא אגיח
בהון׃ כד יתיב ישראל בחשבון ובכפרנהא ובערער ובכפרנהא
ובכל קירויא דעל תחומי ארנון תלת מאה שנין ומא דין לא שזביתון
בעידנא ההיא׃ ואנא לא חטית לך ואת עבד עמי בישא לאגחא
קרבא בי ידין יי דעבד דינא יומא דין בין בני ישראל ובין בני עמון׃
ולא קביל מלכא דבני עמון לפתגמי יפתח דשלח לותיה׃

לפני ה׳ במצפה׃ במקום שהיה שם ביתו כמו שאמר ויבא יפתח המצפה אל ביתו. ומה שאמר לפני ה׳ כמה שאמר ה׳ יהיה שומע בינותינו. או לפי שהסכימה שורה בישראל במקום שנתקבצו. או הטעם כמו שפירשתי בספר יהושע כי היא המצפה שנועדו המלכים להלחם עם יהושע ומפני התשועה הגדולה שהיתה שם היה המנהג בישראל להקבץ שם והיה שם מזבח ובית תפלה ולאותה מצפה הלכו אנשי גלעד עם יפתח לדבר שם דבריהם לפני ה׳ במצפה: את ארץ מואב ואת ארץ בני עמון. מה לו להשיב לו על ארץ מואב והוא לא היה שואל ממנו כי אם ארץ בני עמון. לפי שהוא היה שואל ממנו מארנון ועד היבוק לפיכך השיב לו כי אותה הארץ שאתה שואל בשם מואב היתה נקראת ומלך האמרי לכדה ממואב וישראל לקחה ממלך האמרי. והנה ישראל לא לקח לא ממואב ולא מבני עמון: במדבר עד ים סוף. במדבר הידוע והוא מדבר שור. וכן כתיב ויסעו ממדבר שור וילכו שלשת ימים במדבר והוא מדבר איתם ושני שמו׳ נקראו לו כי כן כתי׳ ויעברו בתוך הים המדברה וילכו שלשת ימים במדבר איתם ויחנו במרה והלכו המסעות ההם מרה ואלים עד שבאו עד ים סוף. וכן כתוב ויסעו מאלים ויחנו על ים סוף. ומה שא׳ עד ים סוף והם כבר עברו הים ואחרי עברם הלכו בזה המדבר. דע כי ישראל לא עברו הים לרחבו כי בפיאה שנכנסו ממנה לים סוף באותה הפיאה עצמה יצאו כי הנה נכנסו ממדבר איתם לים סוף ומים סוף יצאו למדבר איתם עצמו. ואם תאמר אחרי שלא הוצרכו לעבור הים לרחבו למה נכנסו בו והם יצאו אל המקום שהיו בו מתחלה. לא עשה כן יתברך שמו אלא להראות עוצם גדולתו שעברו ישר׳ בתוך הים ביבשה ויטבעו המצריי׳ בתוכו ולאורך הים הלכו המסעות ההם אחר שעברו. ומה שאמ׳ ויחנו על ים סוף ועד עתה במדבר ים סוף הלכו המסעו׳ עד עתה הלכו רחוק מן הים ובמסע הזה חנו על שפת הים לפיכך אמר גם כן הנה עד ים סוף. ומשם נסעו אל מדבר סין. ומה שאמר הנה ויבא קדשה קצר המסעות וכת׳ הצריך לו לכתוב והוא קדש כי משם שלחו המלאכי׳ כמו שכתוב וישלח משה מלאכים מקדש אל מלך אדום וגם אל מלך מואב שלח והנה לא ראינו בתורה ששלח אל מלך מואב רק מכינו שאמר כאשר עשו לי בני עשו היושבי׳ בשעיר והמואבי׳ היושבי׳ בער כו׳ ששלח להם כמו ששלח לבני עשו. ומה שאמר כאשר עשו לי בני עשו והם לא הניחום לעבור וגם כן המואבים לא הניחום לעבור כמו שאמר וגם אל מלך מואב שלח ולא אבה והוא אמר כאשר עשו לי בני עשו והמואבים כלומר שהניחום לעבור. פי׳ החכם ר״א ז״ל כי מלך אדום לא הניח׳ לעבור על דרך מדינתו כי משם היתה ארץ כנען קרובה אבל עברו על דרך שעיר לפיכך אמר היושבי׳ בשעיר כי כן כתיב אתם עוברים בגבול אחיכם בני עשו היושבים בשעיר וכתי׳ ונסב את הר שעיר. וכן מלך מואב לא הניח׳ לעבור אבל המואבים היושבים בער הניחום לעבור שנאמר אתה עובר היום את גבול מואב את ער: וילך במדבר. במדבר ים סוף כמו שכתוב ויסעו מהר ההר דרך ים סוף לסבוב את ארץ אדום. ויחנון: הנון נוספת כנון תשמרון תזכרון: כמוש אלהיך. והנה הוא היה אלהי מואב רק זה אמר לו אתה שואל הארץ שהיה ממואב ומלך האמרי לקחה ממואב ולא הצילו כמוש אלהיו. וכן היה בפי המושלי׳ אוי לך מואב אבדת עם כמוש. ואמ׳ הוא שהארץ היתה לך וכמוש היה אלהיך את אשר יורישך כמוש אלהיך אותו תורים כי הוא לא הי׳ יכול להציל הארץ מיד מלך האמרי וה׳ אלהינו הוריש מלך האמרי מפנינו וירשנו את הארץ ההי׳: הוריש. ענין גירושין כתרגומו דתריך. וכן כל אשר הוא דבק עם מפניו הוא לשו׳ גירוש וזולתו הוא לשון ירושה: הטוב טוב אתה. הזקף מלרע בת״ו ומקצת ספרים מדויקים מלעיל הזקף באף: הרוב רב. ענין מריבה: ואם נלחם נלחם בם. הראשון מקור בחולם בשקל כשאל כשאל דוד והשני כפעל עבר שהוא פתח. והנה אמר ביהושע ויקם בלק וילחם בישראל אלא כמו שפי׳ שם כי המלחמה היתה ששלח בלעם לקלל אותם והנה הוא לא נלחם עם ישראל בעבור ארצו. וגם מלכי מואב אחרי כן לא נלחמו בישראל בזו הטענה: היום שלש מאו׳ שנה. שהארץ בידי ישראל ג׳ מאות שנה ישבו בארץ הזאת עד היום מיום שנכבשה. ומדוע לא נלחמתם עליה עד היום ולא הצלתם אותה. ושלש מאות שנה בחשבון זה כמו שמפורש בסדר עולם יהושע פרנס את ישראל כח׳ שנה עתניאל בן קנז ארבעים שנה אהוד שמונים שנה דבורה וברק ארבעים שנה גדעון ארבעים שנה אבימלך שלשה שנים תולע בן פואה כג׳ שנה יאיר כב׳ שנה הרי רע״ו שנה ושני השעבוד׳ בכלל וי״ח שנה ששעבדו בני עמון בישראל עד שלא קם יפתח הרי ג׳ מאות שנה עם שש שנים של יפתח׃

ותהי על יפתח רוח יהוה ויעבר את הגלעד ואת מנשה ויעבר
את מצפה גלעד וממצפה גלעד עבר בני עמון : וידר יפתח נדר
ליהוה ויאמר אם נתון תתן את בני עמון בידי : והיה היוצא אשר
יצא מדלתי ביתי לקראתי בשובי בשלום מבני עמון והיה ליהוה
והעליתיהו עולה : ויעבר יפתח אל בני עמון
להלחם בם ויתנם יהוה בידו : ויכם מערוער ועד בואך מנית עשרים
עיר ועד אבל כרמים מכה גדולה מאד ויכנעו בני עמון מפני בני
ישראל : ויבא יפתח המצפה אל ביתו והנה
בתו יצאת לקראתו בתפים ובמחלות ורק היא יחידה אין לו ממנו
בן או בת : ויהי כראותו אותה ויקרע את בגדיו ויאמר אהה בתי
הכרע הכרעתני ואת היית בעכרי ואנכי פציתי פי אל יהוה ולא
אוכל לשוב : ותאמר אליו אבי פציתה את פיך אל יהוה עשה לי
כאשר יצא מפיך אחרי אשר עשה לך יהוה נקמות מאיביך מבני
עמון : ותאמר אל אביה יעשה לי הדבר הזה הרפה ממני שנים
חדשים ואלכה וירדתי על ההרים ואבכה על בתולי אנכי ורעיתי : ורעותי
ויאמר לכי וישלח אותה שני חדשים ותלך היא ורעותיה ותבך על
בתוליה על ההרים : ויהי מקץ שנים חדשים ותשב אל אביה ויעש
לה את נדרו אשר נדר והיא לא ידעה איש ותהי חק בישראל :
מימים ימימה תלכנה בנות ישראל לתנות לבת יפתח הגלעדי א
ארבעת ימים בשנה : ויצעק איש אפרים ויעבר יב
צפונה ויאמרו ליפתח מדוע עברת להלחם בבני עמון ולנו לא
קראת ללכת עמך ביתך נשרף עליך באש : ויאמר יפתח אליהם
איש ריב הייתי אני ועמי ובני עמון מאד ואזעק אתכם ולא הושעתם
אותי מידם : ואראה כי אינך מושיע ואשימה נפשי בכפי ואעברה
אל בני עמון ויתנם יהוה בידי ולמה עליתם אלי היום הזה להלחם
בי : ויקבץ יפתח את כל אנשי גלעד וילחם את אפרים ויכו אנשי
גלעד את אפרים כי אמרו פליטי אפרים אתם גלעד בתוך אפרים
בתוך מנשה : וילכד גלעד את מעברות הירדן לאפרים והיה כי
יאמרו פליטי אפרים אעברה ויאמרו לו אנשי גלעד האפרתי אתה
ויאמר לא : ויאמרו לו אמר נא שבלת ויאמר סבלת ולא יכין לדבר

ושרת על יפתח רוח גבורה מן קדם יי ועבר ית גלעד וית מנשה
ועבר ית מצפיא דגלעד וממצפיא דגלעד עבר לות בני עמון :
וקיים יפתח קיים קדם יי ואמר אם ממסר תמסר ית בני עמון בידי :
ויהי מי דיפוק מיפק בר מדשי ביתי לקדמותי כד אתוב בשלם מבני
עמון ויהי קדם יי ואסקיניה עלתא : ועבר יפתח
לות בני עמון לאגחא קרב בהון ומסרינון יי בידיה : ומחונון
מערער עד מעלנא דמנית עשרין קרוין ועד מישר כרמיא מחתא
רבתא לחרא ואתברו בני עמון מן קדם בני ישראל :
ואתא יפתח למיצפיא לביתיה והא ברתיה נפקת לקדמותיה בתופין
ובחינגין ולחוד היא יחידה לית ליה מיניה ברא או ברתא : והוה
כד חזי יתה ובזע ית לבושוהי ואמר ווי ברתי אכרעא אכרעתני ואת
הויתא בעכריי ואנא פתחית פומי קדם יי ולא איכול למיתב :
ואמרת ליה אבא פתחתא פומך בנדר קדם יי עיביד לי כמא די נפק
מפומך בתר דעבד לך יי פורענותא מבעלי דבבך מבני עמון :
ואמרת לאבוהא יתעביד לי פתגמא הדין שבוק מיני תרין ירחין ואיהך
ואיתנגד על טוריא ואבכה על בתולי אנא וחברתי : ואמר איזילי
ושלחיתה תרין ירחין ואזלת היא וחברתה ובכת על בתולתהא על
טוריא : והוה מסוף תרין ירחין ותבת לות אבוהא ועבד לה ית
נדריה די נדר והיא לא ידעת גבר והות לגזירא בישראל בדיל דלא
לאסקא גבר ית בריה וית ברתיה לעלתא כמא דעבד יפתח גלעדאה
ולא שאיל לפינחס כהנא ואילו שאיל לפינחס כהנא הוה פריק יתה
בדמין : מזמן לזמן אזלו בנת ישראל לאליאה לבת יפתח גלעדאה
ארבעא יומין בשתא : ואיתכנש אנש אפרים ועבר
לציפונא ואמרו ליפתח מא דין עברת לאגחא קרבא בבני עמון ולנא
לא קריתא למיזל עימך ביתך נוקיד עלך בנורא : ואמר יפתח להון
אנש דין הויתי אנא ועמי בבני עמון לחדא ובעית אנא מנכון ולא
פרקתון יתי מידהון : וחזית ארי ליתך פריק ומסרית נפשי כעל גב
לאתקטלא ועברית לות בני עמון ומסרינון יי בידי ולמה סליקתון
לותי יומא דין לאגחא קרבא בי : וכנש יפתח ית כל אנשי גלעד ואגיח
קרבא עם דבית אפרים ומחו אנשי גלעד ית דבית אפרים ארי אמרו
משיזביא דבית אפרים מה אתון חשיבין דבית גלעד בגו בני אפרים
ובגו בית מנשה : ואחדו דבני גלעד ית מגיזת ירדנא על דבני אפרים והוה
כד אמרו חד משיזביא דבית אפרים אעיבר ואמרו ליה אנשי גלעד אפרתי את ואמר לא : ואמרין ליה אמר כען שובלתא ואמר סובלתא ולא מתקין למללא כן

ותהי על יפתח רוח ה'. ושרת על יפתח רוח גבורתא מן קדם ה': עבר בני עמון: פי' אל ארץ בני עמון: והעליתיהו עולה. דעת רז"ל בזה ידוע. ואא' ז"ל פי' והעליתיהו הוי"ו במקום או ופי' והיה לה' הקדש אם איננו ראוי לעולה או העליתיהו עולה אם ראוי לעולה וכמו זה הוי"ו מכה אביו ואמו או אמו ויפה פי' וכן נראה מהפסוק כי לא המיתה שאמ' ואבכה על בתולי ולא כי לא המית' אך לא ידעה איש כמו שאמ' והי' לא ידעה איש. ומה שאמר גם כן ויעש לה את נדרו אשר נדר ולא אמר ויעלה עולה לאות כי פרושה היתה וזהו את נדרו אשר נדר והיה לה' כך נראה לפי פשטי הפסוקים ודברי רז"ל אם קבלה היא בידם עליכו לקבלה: אין לו ממנו. תי' כמו ממנה לית לי' מינה כלומ' כי מבתו זאת לא היה לו בן או בת כי לא הי' לה בעל עדין כמו שאמ' והיא לא ידעה איש וכן אמ' בעל המסור' שהם סבורין ממנה וקורין ממנו. ויתכן לפרשו ממנו כמשמעו כי אפשר שהיו לאשת יפתח בנים מאיש אחר קודם שנשאת ליפתח והיה מגדלם יפתח בביתו והיו נחשבים כבניו אבל ממנו לא היה לו בן או בת כי אם זאת: וירדתי. י"מ מענין אריד בשיחי וירד בדור בענין אחד ורבי' כמוהו. והנכון לפרשו כמשמעו כי המצפה שהיה בית יפתח היה גבוהה על ההרי' או אמ' וירדתי כנגד העמק אשר בין המצפה וההרי' וכן ויעלו אותם עמק עכור וירד הסלע כמו שפירשנו. ות"י ואתנגיד על טוריא. ובדרש וירדתי על ההרי' אך לפני סנהדרין אולי ימצאו פתח לנדרך: ויעש לה את נדרו אשר נדר שעשה לה בית והכניסה שם והיתה שם פרושה מבני אדם ומדרכי העולם והי' חק בישראל כי משנה לשנה היו הולכות אליה בנות ישראל: לתנות לה. כלומר לקונן ולבכות על בתוליה עמה כתרגומו לאלאה ותרגום ויקונן המלך ואלא מלכא. או פירו' לתנות להשיחה ולנחמה ארבעה ימים כי כל השנה היתה מתבודדת כמו האנשים הפרושים הסגורי' בבתים והחק הזה עשו עמה כל ימי חייה. ומה שאמ' ותהי חק לשון נקבה ר"ל הליכת בנות ישראל היית' לחק בכל שנה. ות"י והות גזרה בישראל בדיל דלא לאסקה גבר ית בריה וית ברתי' וגו' ומצאנו בזה מחלוקת רז"ל אמרו וכי נדר היה ר' יוחנן ור' שמעון בן לקיש ר' יוחנן אמר דמים היה חייב וריש לקיש אמר אפילו דמים לא היה חייב דתנינן אמר על בהמה טמאה ועל בעלת מום הרי אילו עולה לא אמר כלום הרי אילו לעולה ימכרו ויבי' בדמיהן עולה. ולא היה שם פנחס שיתיר לו נדרו כלומר שיאמר לו כי בדמים היה פטור. אמר פנחס הוא צריך לי יבא אצלי ויפתח אמר ראש קציני ישראל אני ואלך אצלו בין דין לדין אבדה הנערה ושניהם נענשו יפתח בנפילת אבריו מת שנ' ויקבר בערי גלעד. פנחס נסתלקה ממנו רוח הקדש שנ' ופנחס בן אלעזר הכהן נגיד היה עליהם הוא עליהם אין כתי' כאן אלא היה עליהם לפנים וה' עמו עכשיו לא היה עמו ראינו מדבריהם כי מה שעשה יפתח בטעות עשה והיה הוא סבור שנדרו היה נדר כמו שאמר ואנכי פציתי פי אל ה' ולא אוכל לשוב ובתו גם כן רצתה בדברו כי חשבה גם כן שנדרו היה נדר כמו שאמרה פצית את פיך אל ה' עשה לי כאשר יצא מפיך: פליטי אפרים אתם. כלומר פליטי אפרים אתם שאתם מחולקים בתוך אפרים ובתוך מנשה ואין אתם חשובים לכלום לפי שהיו אנשי אפרים מחרפין אותם כך היו אנשי גלעד מכי' אותם כשהיו מוצאים אותם יחידים עוברי' בארצם ולדעת המתרג' אתם דבק עם גלעד לא עם אפרים. וכת"י ארי אמרו משזביא דאפרי' מה אתון חשיבין דבית גלעד בגו בית אפרי' בגו בית מנשה ומה שאמר פליטי אפרי' ר"ל הפחותי' שבאפרים היו מחרפין אותם כך ויוכיח הפירוש הזה והיה כי יאמרו פליטי אפרים אעבורה. והמלחמה הזאת לא היתה להם לבני גלעד כי עם האנשי' הריקים והפחותים שבאפרים והם נקראים פליטי אפרים והם אשר היו בריכים לעבור מפני הבהמות שהיו רועים מעבר לירדן שהיה שם מרעה לבני אפרים כמו שאנו עתידים לבאר בספר שמואל בפסוק ביער אפרי' והפחותי' הם הרועי' ברוב: האפרתי אתה. נקרא אפרתי אשר משבט אפרים ונקרא אפרתי אשר מבי' לחם אפרת כמו ודוד בן איש אפרתי: סבלת. כמו שהיו מכסין אותם בזאת המלה כן היו מכסין אותם בכל מלה שיש בו שי"ן והאפרתים היו קורין אותה סי"ן ולקח הכתוב אחת משאלות וי"מ כי לקח מלת סבולת לפי שהיה שבולת הנהר במקום שהיו עוברים בני אפרי' שהיו מגמגמין באותה השי"ן, אולי היה אויר ארצם גורם להם זה כמו אנשי צרפת שאינן מבינים לקרא השי"ן וקוראין אות' כמו תי"ו רפה:

כֵּן וַיֹּאחֲזוּ אוֹתוֹ וַיִּשְׁחָטוּהוּ אֶל־מַעְבְּרוֹת הַיַּרְדֵּן וַיִּפֹּל בָּעֵת הַהִיא
מֵאֶפְרַיִם אַרְבָּעִים וּשְׁנַיִם אָלֶף׃ וַיִּשְׁפֹּט יִפְתָּח אֶת־יִשְׂרָאֵל שֵׁשׁ שָׁנִים
וַיָּמָת יִפְתָּח הַגִּלְעָדִי וַיִּקָּבֵר בְּעָרֵי גִלְעָד׃ וַיִּשְׁפֹּט אַחֲרָיו
אֶת־יִשְׂרָאֵל אִבְצָן מִבֵּית לָחֶם׃ וַיְהִי־לוֹ שְׁלֹשִׁים בָּנִים וּשְׁלֹשִׁים בָּנוֹת
שִׁלַּח הַחוּצָה וּשְׁלֹשִׁים בָּנוֹת הֵבִיא לְבָנָיו מִן־הַחוּץ וַיִּשְׁפֹּט אֶת־יִשְׂרָאֵל
שֶׁבַע שָׁנִים׃ וַיָּמָת אִבְצָן וַיִּקָּבֵר בְּבֵית לָחֶם׃
וַיִּשְׁפֹּט אַחֲרָיו אֶת־יִשְׂרָאֵל אֵילוֹן הַזְּבוּלֹנִי וַיִּשְׁפֹּט אֶת־יִשְׂרָאֵל
עֶשֶׂר שָׁנִים׃ וַיָּמָת אֵילוֹן הַזְּבוּלֹנִי וַיִּקָּבֵר בְּאַיָּלוֹן בְּאֶרֶץ זְבוּלֻן׃
וַיִּשְׁפֹּט אַחֲרָיו אֶת־יִשְׂרָאֵל עַבְדּוֹן בֶּן־הִלֵּל הַפִּרְעָתוֹנִי׃
וַיְהִי־לוֹ אַרְבָּעִים בָּנִים וּשְׁלֹשִׁים בְּנֵי בָנִים רֹכְבִים עַל־שִׁבְעִים עֲיָרִם
וַיִּשְׁפֹּט אֶת־יִשְׂרָאֵל שְׁמֹנֶה שָׁנִים׃ וַיָּמָת עַבְדּוֹן בֶּן־הִלֵּל הַפִּרְעָתוֹנִי
יג וַיִּקָּבֵר בְּפִרְעָתוֹן בְּאֶרֶץ אֶפְרַיִם בְּהַר הָעֲמָלֵקִי׃
וַיֹּסִפוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַעֲשׂוֹת הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה וַיִּתְּנֵם יְהוָה בְּיַד־פְּלִשְׁתִּים
הפטרת אַרְבָּעִים שָׁנָה׃ הפטרה וַיְהִי אִישׁ אֶחָד מִצָּרְעָה מִמִּשְׁפַּחַת
נשא הַדָּנִי וּשְׁמוֹ מָנוֹחַ וְאִשְׁתּוֹ עֲקָרָה וְלֹא יָלָדָה׃ וַיֵּרָא מַלְאַךְ־יְהוָה אֶל־
הָאִשָּׁה וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ הִנֵּה־נָא אַתְּ־עֲקָרָה וְלֹא יָלַדְתְּ וְהָרִית וְיָלַדְתְּ בֵּן׃
וְעַתָּה הִשָּׁמְרִי נָא וְאַל־תִּשְׁתִּי יַיִן וְשֵׁכָר וְאַל־תֹּאכְלִי כָּל־טָמֵא׃ כִּי הִנָּךְ
הָרָה וְיֹלַדְתְּ בֵּן וּמוֹרָה לֹא־יַעֲלֶה עַל־רֹאשׁוֹ כִּי־נְזִיר אֱלֹהִים יִהְיֶה הַנַּעַר
מִן־הַבָּטֶן וְהוּא יָחֵל לְהוֹשִׁיעַ אֶת־יִשְׂרָאֵל מִיַּד פְּלִשְׁתִּים׃ וַתָּבֹא הָאִשָּׁה
וַתֹּאמֶר לְאִישָׁהּ לֵאמֹר אִישׁ הָאֱלֹהִים בָּא אֵלַי וּמַרְאֵהוּ כְּמַרְאֵה מַלְאַךְ
הָאֱלֹהִים נוֹרָא מְאֹד וְלֹא שְׁאִלְתִּיהוּ אֵי־מִזֶּה הוּא וְאֶת־שְׁמוֹ לֹא־הִגִּיד לִי׃
וַיֹּאמֶר לִי הִנָּךְ הָרָה וְיֹלַדְתְּ בֵּן וְעַתָּה אַל־תִּשְׁתִּי יַיִן וְשֵׁכָר וְאַל־תֹּאכְלִי
כָּל־טֻמְאָה כִּי־נְזִיר אֱלֹהִים יִהְיֶה הַנַּעַר מִן־הַבֶּטֶן עַד־יוֹם מוֹתוֹ׃
אדוני וַיֶּעְתַּר מָנוֹחַ אֶל־יְהוָה וַיֹּאמַר בִּי אֲדוֹנָי אִישׁ הָאֱלֹהִים

ואחדין ליה ונכסין ליה במגזת ירדנא ואתקטלו בעידנא ההיא מאפרים ארבעין ותרין אלפין: ודן יפתח ית ישראל שית שנין ומית יפתח גלעדא ואתקבר בקירוי גלעד: ודן בתרוהי ית ישראל אבצן דמבית לחם: והוה ליה תלתין בנין ותלתין בנן שלח לברא ותלתין בנן כלן אעיל לבנוהי מן ברא ודן ית ישראל שבע שנין: ומית אבצן ואתקבר בבית לחם: ודן בתרוהי ית ישראל אילון דמבית זבולן ודן ית ישראל עסר שנין: ומית אילון דבית זבולן ואתקבר באילון בארעא זבולן: ודן בתרוהי ית ישראל עבדון בר הלל דמפרעתון: והוה ליה ארבעין בנין ותלתין בני בנין רכיבין על שבעין עילין ודן ית ישראל תמניא שנין: ומית עבדון בר הלל דמפרעתון ואתקבר בפרעתון בארעא שיבטא אפרים בטורא דבית עמלק: ואוסיפו בני ישראל למעבד דביש קדם יי ומסרינון יי בידא דפלשתאי ארבעין שנין: והוה גברא חד מצרעה מזרעית דן ושמיה מנוח ואתתיה עקרא ולית לה ולד: ואתחזי מלאכא דיי לאתתא ואמר לה הא את כען עקרא ולית לך ולד ותעדין ותלדין בר: וכען איסתמרי כען לא תשתין חמר חדת ועתיק ולא תיכלין כל מסאב: ארי הא את מעדיא ותלדין בר ומספר לא יעיבר על רישיה ארי נזירא דיי יהי רביא מן בטנא והוא ישרי למפרק ית ישראל מידא דפלשתאי: ואתת איתתא ואמרת לבעלה למימר נביא דיי אתא לותי וחזויה כחיזו מלאכא דיי חסין לחדא ולא שאילתיה אי מדין הוא וית שמיה לא חוי לי: ואמר לי הא את מעדיא ותלידין בר וכען לא תשתין חמר חדת ועתיק ולא תיכלין כל מסאב ארי נזירא דיי יהי רביא מן בטנא עד יום מותיה:
וצלי מנוח קדם יי ואמר בבעו יי נביא דיי

בערי גלעד · דרך הדרש בזה שהוכה בשחין כבד והיה נופל איבריו מעיר לעיר · ובכל עיר שהיה נופל איברו היה נקבר שם וזה היה לו עונש שהרג בתו ולא נשאל על נדרו · ובדרך הפשט פירוש בערי הגלעד באחת מערי הגלעד וכמוהו בשתים תתחתן בי באחת משתים · ועל עיר בן אתונות · בן אחת האתונות : אבצן מבית לחם . אמרו רז"ל אבצן זה בועז · והנראה בעיני כי אמרו זה הפסוק בעבור ספור נשואי בניו ובנותיו וסמך לו דבר מנוח ללמדך שלא יתגאה אדם לא בעושר ולא בבנים כי אבצן עשה ששים סעודות בין בניו ובנותיו ובכלן לא זימן מנוח לפי שהיה עקר והיה אומר בודאי עקרתא במאי פרע לי ואירע לו מפני זה שכולן מתו בחייו והיה לו למנוח בן קיים והיה שופט ישראל כי ראה ה' בעלבונו . וטוב הוא אם קבלה היתה אבל זה· ולפי דרך הפשט ספר הכתוב נשואי בניו ובנותיו לספר ההצלחה הגדולה שהיתה לו בבני' ובבנות כי כלם השיאם בחייו ובאמת היו בו דברים טובים אשר בשכרם הגיע לזאת ההצלחה ולמעלה גדולה להיותו שופט ישראל : רוכבים על שבעים עיירים. הספור הזה גם כן להודיע הצלחתו שראה בנים ובנות ובני בנים גדולים אנשים רוכבים על עירים כלומר מרוב עשרם וגדולתם לא היו צריכין להתעסק במלאכה אחרת ובעבודת הארץ אלא רוכבים על עירים ונתמנה שופט ישרא': ארבעי' שנה· מחשבון ימי השופט הם או הארבעי': ממשפחת הדני. בי"וד היחס כמו שבט המנשי וממשפחת כמו שבט וכן ויקרב את משפחת יהודה: עקרה ולא ילדה· תוספת ביאור וכן ותהי שרי עקרה אין לה ולד : ואל תשתי יין ושכר· הוי"ו מורה כי השמרי נא ר"ל מטומאה כמו שהנזיר היה נשמ' מטומאה ומיין ושכר כן צוה אותה להיותה נשמרת מכל הדברי' האסורי' לנזיר להיות קדושתו מן הבטן· ומה שאמ' ואל תאכלי כל טמא אחר שאמ' השמרי פי' השמרי נא מטומאת מגע ואהל· ופי' כל טמא שלא תאכל דברי' טמאים או פי' ואל תאכלי כל טמא דברי' האסורים לנזיר כמו כל אשר יצא מגפן היין מחרצני' ועד זג וכל משרת ענבים כמו שפירשו רבו' ז"ל מאי ואל תאכלי כל טומאה דברים האסורי' לנזיר אבל י"ת כל מסאב· ולדעתו ולפירושינו בהשמרי נא שמשון לא נטמא למתי' אבל מצאנו בדברי רז"ל כי קבל' בידם כי שמשון נטמא למתים· ולדבריהם ואל תשתי יין ושכר פי' השמרי נא ומפני זה פירשו כל טומאה דברים האסורים לנזיר· ויש לתמוה היאך מי שצוה עליו הבור' ית' להיות קדושתו מן הבט' איך נטמא בבנות הערלים. והנראה בזה כי הנשים אשר לקח בתמנה ובעזה ובנחל שורק גייר אותן והשיבן לדת ישראל. כי חלילה משופט ישראל ומושיעם להתחתן בפלשתים ועובר על לאו דלא תתחתן בם אשר חמור מאד ומביא את האדם לידי כפירה בבורא ית' ויתע' כמו שאמר כי יסיר את בנך מאחרי· ולא נמצא בכתוב שנענש על זה ולא נאמר עליו שעשה רע בעיני ה' והיה הבורא ית' מצליחו בכל אשר יפנה· וכן אמר הכתוב כי מה' היא כלומר לקחתו אשה מבנות פלשתים מה' היתה· ורצון האל ית' היה בזה כי בודאי היה מגייר אותן ומשיבן אל דת ישרא'· ואף על פי כן סבה היתה מאת השם לקחת אשה מפלשתים להנקם בהם כי נר' כי ישראל שבאותו הדור לא היו יריאים השם כל כך שיושיעם תשועה שלמה מיד פלשתים כי כל ימי שמשון היו מושלי' פלשתי' בישראל· כי מה שאמר הכתוב ויתנם ה' ביד פלשתים ארבעים שנה עשרים של שמשון בכללם על כרחך לפי חשבון השפטי'· ולא היו ישרא' נלחמים בהם כי אם שמשון לבדו ולפיכך לא היה לפלשתי' טענה להלחם בישרא' מפני שמשו' כי לא היה ברשותם והוא לבדו היה עושה הרעות בפלשתי'· ועם פלשתי' היה שוכן בעוד שהי' מריע להם ומיראתם אותו גם כן היו נמנעי' מלהלחם בישרא' לפיכך כשבקשוהו פלשתים ובני יהודה כשהלך לסלע עיטם מסרוהו להם. וכן עדת דבורים בגוית האריה ודבש· וכן היות אשת שמשון למרעהו הכל סבה להנקם מפלשתים יתב' האל אשר לו נתכנו עלילות וסבות ומאתו הכל אבל עונש נקירת עיניו לפי שאמר ותישר בעיני שמשון ואמר אותה קח לי כי היא ישרה בעיני ידמה כי חשק בה ליופיה וכן באחרות אשר חשק ולקח לתאותו אליהן והנה הפסיד כוונתו הראשונה הטובה שהיתה רצון האל כמו שכתוב כי מה' היא' כי תואנה הוא מבקש מפלשתים נראה כי בתחילה היית' כוונתו לטוב' לבקש תואנה מפלשתי' ואח"כ גברה עליו התאוה בראותו אותה וישרה בעיניו והפסיד כוונתו האלהית בכוונתו הגופנית הבהמית אשר התערבה בה· ולפיכך נענש וניקרו פלשתים את עיניו מדה כנגד מדה· ורז"ל אמרו כן אף על גב דכתיב כי מה' היא כי אזל מיהא בתר ישרותיה אזל ואעפ"כ עזרוהו מן השמים ונקם נקמת עיניו מפלשתים : יין ושכר· כתרגומו חמר חדת ועתיק· ובדברי רז"ל מיין ושכר יזיר ר' אליעזר הקפר ברבי אומר יין זה מזוג שכר זה חי : הנך הרה· תהי' הרה: וילדת בן· מורכב מן יולדת וילדת ואמר בו בלשו' פועלת ואף על פי שאינה עדין יולדת לפי שאמר הרה שהוא תואר כמו פועלת אמר גם כן לשון פועלת בלידה· ואמר בו לשון ופעלת לפי שעתידה ללדת: או יהיה ויולדת מן הדומה למרובע : ומורה לא יעלה על ראשו· הוא התער וכתי' ומספר: והו' יחל. כי השופטי' אשר היו לפניו לא היו נלחמי' בפלשתים ורז"ל דרשו הוחלה שבועתו של אבימלך דכתי' אם תשקור לי ולניני ולנכדי ואז נלחמו בישראל תחלה· או אמר יחל להושיע· לפי שלא הושיעם תשועה שלימה: כמראה מלאך האלהים נורא מאד· פי' כי המון בני אדם חושבי' כי המלאך גוף וצורתו צורה נוראה:

דשלחתא ייתי כען עוד לותנא ויליפיננא מה נעביד לרביא דאתיליד:
ושמיע קדם יי צלותיה דמנוח ואתא מלאכא דיי עוד לות איתתא והיא
יתבא בחקלא ומנוח בעלה לית עמה: ואוחיאת אתתא ורהטת
וחויאת לבעלה ואמרת ליה הא איתחזי לי גברא דיאתא ביומא דיכי
לותי: וקם ואזל מנוח בתר אתתיה ואתא לות גברא ואמר ליה האת
גברא די מלילתא עם אתתא ואמר אנא: ואמר מנוח כען יתקיימון
פתגמך מה יהי דחזי לרביא ומה נעביד ליה: ואמר מלאכא דיי
למנוח מכל דאמרית לאתתא תסתמר: מכל דיפוק מגופנא דחמרא
לא תיכול וחמר חדת ועתיק לא תשתי וכל מסאב לא תיכול וכל די
פקידתה תיטר: ואמר מנוח למלאכא דיי ניחוד כען יתך
ונעביד קדמך גדיא בר עיזי: ואמר מלאכא דיי למנוח אם תחדיננני
לא איכול בלחמך ואם תעביד עלתא קדם יי תסקינה ארי לא ידע
מנוח ארי מלאכא דיי הוא: ואמר מנוח למלאכא דיי מה שמך ארי
יתקיימון פיתגמך ונוקרינך: ואמר ליה מלאכא דיי למא דנן את
שאיל לשמי והוא מפורש: ונסיב מנוח ית גדיא בר עיזי וית
תקרובתא ואסיק על טינרא קדם יי ומפרש למעבד ומנוח ואיתתיה
חזן: והוה במיסק שלהוביתא מעילוי מדבחא לצית שמיא וסליק
מלאכא דיי בשלהובית מדבחא ומנוח ואיתתיה חזן ונפלו על
אפיהון על ארעא: ולא אוסיף עוד מלאכא דיי לאיתחזאה למנוח
ולאתתיה בכן ידע מנוח ארי מלאכא דיי הוא: ואמר מנוח לאתתיה
ממת נמות ארי מלאכא דיי חזינא: ואמרת ליה אתתיה אילו רעוא
קדם יי דנמות לא קביל מיננא עלתא ומנחתא ולא אחזיננא ית כל
אילין וכעידן פון לא אשמעננא כהדא: וילידת אתתא בר וקרת ית
שמיה שמשון ורבא רביא וברכיה יי: ושרית רוח גבורא מן קדם
יי לתקפותיה במשירית דן בין צרעה ובין אשתאול: ונחת
שמשון לתמנת וחזא אתתא בתמנת מבנת פלשתאי: וסליק וחוי
לאבוהי ולאימיה ואמר אתתא חזיתי בתמנת מבנת פלשתאי וכען
סבו יתה לי לאנתו: ואמרו ליה אבוהי ואימיה הא לית בבנת אחך
ובכל עמי אתתא דאת אזיל למסב אתתא מפלשתאי ערלאי ואמר
שמשון לאבוהי יתה סב לי ארי היא כשרת בעיני: ואבוהי ואמיה
לא ידעין ארי מן קדם יי הוא ארי תוסקפא הוא בעי לאיתגראה
בפלשתאי ובעידנא ההיא פלישתאי שלטין בישראל: ונחת
שמשון ואבוהי ואימיה לתמנת ואתו עד כרמי תמנת והא אריא בר
אריון נהים לקדמותיה: ושרת עלוהי רוח גבורא מן קדם יי והרמיה

אשר שלחת יבא נא עוד אלינו ויורנו מה נעשה לנער היולד:
וישמע האלהים בקול מנוח ויבא מלאך האלהים עוד אל האשה
והיא יושבת בשדה ומנוח אישה אין עמה: ותמהר האשה ותרץ
ותגד לאישה ותאמר אליו הנה נראה אלי האיש אשר בא ביום אלי
: ויקם וילך מנוח אחרי אשתו ויבא אל האיש ויאמר לו האתה
האיש אשר דברת אל האשה ויאמר אני: ויאמר מנוח עתה יבא
דברך מה יהיה משפט הנער ומעשהו: ויאמר מלאך יהוה אל
מנוח מכל אשר אמרתי אל האשה תשמר: מכל אשר יצא מגפן
היין לא תאכל ויין ושכר אל תשת וכל טמאה אל תאכל כל אשר
צויתיה תשמר: ויאמר מנוח אל מלאך יהוה נעצרה נא אותך
ונעשה לפניך גדי עזים: ויאמר מלאך יהוה אל מנוח אם תעצרני
לא אכל בלחמך ואם תעשה עלה ליהוה תעלנה כי לא ידע מנוח
כי מלאך יהוה הוא: ויאמר מנוח אל מלאך יהוה מי שמך כי יבא
דבריך וכבדנוך: ויאמר לו מלאך יהוה למה זה תשאל לשמי והוא דברך
פלאי: ויקח מנוח את גדי העזים ואת המנחה ויעל על הצור
ליהוה ומפלא לעשות ומנוח ואשתו ראים: ויהי בעלות הלהב
מעל המזבח השמימה ויעל מלאך יהוה בלהב המזבח ומנוח ואשתו
ראים ויפלו על פניהם ארצה: ולא יסף עוד מלאך יהוה להראה
אל מנוח ואל אשתו אז ידע מנוח כי מלאך יהוה הוא:
ויאמר מנוח אל אשתו מות נמות כי אלהים ראינו: ותאמר לו
אשתו לו חפץ יהוה להמיתנו לא לקח מידנו עלה ומנחה ולא
הראנו את כל אלה וכעת לא השמיענו כזאת: ותלד האשה בן
ותקרא את שמו שמשון ויגדל הנער ויברכהו יהוה: ותחל רוח
יהוה לפעמו במחנה דן בין צרעה ובין אשתאל:
יד וירד שמשון תמנתה וירא אשה בתמנתה
מבנות פלשתים: ויעל ויגד לאביו ולאמו ויאמר אשה ראיתי
בתמנתה מבנות פלשתים ועתה קחו אותה לי לאשה: ויאמר לו
אביו ואמו האין בבנות אחיך ובכל עמי אשה כי אתה הולך לקחת
אשה מפלשתים הערלים ויאמר שמשון אל אביו אותה קח לי כי
היא ישרה בעיני: ואביו ואמו לא ידעו כי מיהוה היא כי תאנה הוא
מבקש מפלשתים ובעת ההיא פלשתים משלים בישראל:
וירד שמשון ואביו ואמו תמנתה ויבאו עד כרמי
תמנתה והנה כפיר אריות שאג לקראתו: ותצלח עליו רוח יהוה

לנער היולד, כשיהיה יולד והוא תואר כמו והסכה איננו אוכל וכתב במלת היולד הוי״ו עם הדגש · וכן אשר יולד [illegible] · לעמל יולד: אשר בא ביום אלי · בזה היום · וכן ת״י בי ביומא דכי: משפט הנער ומעשהו. דחזי לרביא ומה נעביד ליה: בלחמך · במאכלך: כי לחם כולל [illegible] אכל: ואם תעשה עולה · כלומר זה גדי עזים שאתה אומר שתעשה לפני לא אוכל ממנו ואם תרצה אתה לעשות ממנו עולה תעשה. ובאמרו לה׳ לפי שאותו הדור היו עושים הרע בעיני ה׳ והיו מעלים עולות לאלהים אחרים: כי לא ידע · טעמו דבק עם נעצרה נא אותך: מי שמך · ולא אמר מה כמשפט הלשון שלא לאמר מי שאל על עצם חי מדבר והשם איננו העצם לפיכך לא יאמ׳ על השם מי אלא מה שמך מה שמו. ואם נאמר כי לפי שהיה רואהו אח׳כן כי אין למלאך גוף והשם כמו העצם הנה לא ידע מנוח כי היה רואהו עד שעלה · ויש לפרש לפי שהיה בעיני מנוח כנביא גדול ונכבד והאד׳ הגדול נודע בשמו למי שלא ראהו והנה השם כמו העצם: כי יבא דברך וכבדנוך וכתוב דבריך ואחד הוא על הענין ופירושו כתרגומו ארי יתקיימון פתגמך ונוקרינך: פלאי · בהעלם האלף והיו״ד ליחם ואם היתה האלף נראת היה על משקל עברי ופירושו מכוסה ונעלם שלא תוכל לדעתו · וי״ת והוא מפרש וכן תרגום כי יפליא ארי יפריש · וענינו מופרש ומובדל מדעתך אותו: ויעל על הצור. מבנין הפעיל. ומה שהעלה מנוח עולה על הצור לה׳ בשעת איסור הבמו׳ שכל זמן שהיה אהל מועד בשילה נאסרו הבמות · אמרו רז״ל הוראת שעה היתה כי הנה המלאך אמ׳ לו ואם תעלה עולה לה׳ תעלנה. ומפלי׳ לעשו׳ · המלאך היה מפליא לעשו׳ בהוצאת האש מן הצור ואכול הגדי והמנחה וכשהאש גדל והעלה להב עלה מלאך ה׳ כלומ׳ נסתלק מעליהם בלהב: בעלו׳ הלהב מעל המזבח · בב״ית: ולא יסף עוד · שלא נראה להם פעם אחרת עוד · וטעם אז ידע מנוח דבק עם ויעל מלאך ה׳ בלהב המזבח ולא עם ולא יסף · ויהיה פי׳ ולא יסף להראה על המראה ההיא בעצמה · כלומ׳ עלה בלהב המזבח ולא נרא׳ להם עוד אז ידע כי מלאך הוא שהלך מעיניה׳ ולא ראוהו עוד במראה ההיא: להראה · בחולם וכן להראה בשילה · כמו שבא בשלמים. הכתוב תכתן: ותחל רוח ה׳ לפעמו · ת״י ושרית רוח גבורה מן קדם ה׳ לתקפותיה · כלומר הגבורה והכח שהיה לו במחנה דן החל לו והוא המקום שחנו שם בני דן כשהלכו ללכוד את ליש והוא המקום בין צרעה ובין אשתאול · ושם החל לו הכח מאת ה׳ אולי היה לו שם דבר עם אויבים וכחס והכתוב לא ספר · ויהיה פירו׳ לפעמו לחזקו הפך בנין נפעל והתפעל ממנו שהוא חסרת הכח ושבירת האיברי׳ כמו נפעמתי ולא אדבר ותפעם רוחו: ותתפעם · וכבר כתבתי בו פירושים אחרים בספר מכלל בשרש פעם אבל זה הפירוש הוא הנכון בעיני. ובדברי רז״ל כי פי׳ לפעמו מענין פעמון שהיתה רוח כבואה מקשקשת לפניו כזוג · ופירו׳ רוח ה׳ כבואתו של יעקב אבינו החלה אז שאמר יהי דן נחש עלי דרך: וירד שמשון תמנתה · וכתי׳ ביהודה הנה חמיך עולה תמנתה · ויש מרז״ל שאמרו שני תמנות היו · ומהם אמרו חדא תמנת היא · דאתי מהאי גיסא עליה דאתי מהאי גיסא ירידה · ודרך דרש יהודה שנתעלה בה כתיב ביה עליה · שמשון שנתגנה בה כתיב ביה ירידה : תאנה · עלילה . כתרגו׳ תוסקפא . ותרגו׳ עלילות דברים תסקופי מלין · וכן האלהים אנה לידו לשון עלילה וסבה · כפיר אריות · סמיכתו כסמיכת גדי עזים · והכפיר גדול מגור והאריה גדול מהכפיר והלביא גדול מהאריה והליש גדול מהלביא · וכל זמן שמזיקין גבורתו נוספת בו : לקראתו · אולי הוא הולך בדרך לפני אביו ואמו מרחוק והכפי׳ בא לקראתו ואביו ואמו לא ראוהו · וזהו שאמר ולא הגיד לאביו ולאמו את אשר עשה : רוח ה׳ · רוח גבורה מן קדם ה׳ :

וישסעהו

וישסעהו כשסע הגדי ומאומה אין בידו ולא הגיד לאביו ולאמו את
אשר עשה : וירד וידבר לאשה ותישר בעיני שמשון : וישב
מימים לקחתה ויסר לראות את מפלת האריה והנה עדת דבורים
בגוית האריה ודבש : וירדהו אל כפיו וילך הלוך ואכל וילך אל
אביו ואל אמו ויתן להם ויאכלו ולא הגיד להם כי מגוית האריה רדה
הדבש : וירד אביהו אל האשה ויעש שם שמשון משתה כי כן יעשו
הבחורים : ויהי כראותם אותו ויקחו שלשים מרעים ויהיו אתו :
ויאמר להם שמשון אחודה נא לכם חידה אם הגד תגידו אותה לי
שבעת ימי המשתה ומצאתם ונתתי לכם שלשים סדינים ושלשים
חלפת בגדים : ואם לא תוכלו להגיד לי ונתתם אתם לי שלשים
סדינים ושלשים חליפות בגדים ויאמרו לו חודה חידתך ונשמענה :
ויאמר להם מהאכל יצא מאכל ומעז יצא מתוק ולא יכלו להגיד החידה
שלשת ימים : ויהי ביום השביעי ויאמרו לאשת שמשון פתי את
אישך ויגד לנו את החידה פן נשרף אותך ואת בית אביך באש
הלירשנו קראתם לנו הלא : ותבך אשת שמשון עליו ותאמר רק
שנאתני ולא אהבתני החידה חדת לבני עמי ולי לא הגדתה ויאמר
לה הנה לאבי ולאמי לא הגדתי ולך אגיד : ותבך עליו שבעת הימים
אשר היה להם המשתה ויהי ביום השביעי ויגד לה כי הציקתהו
ותגד החידה לבני עמה : ויאמרו לו אנשי העיר ביום השביעי בטרם
יבא החרסה מה מתוק מדבש ומה עז מארי ויאמר להם לולא
חרשתם בעגלתי לא מצאתם חידתי : ותצלח עליו רוח יהוה וירד
אשקלון ויך מהם שלשים איש ויקח את חליצותם ויתן החליפות
למגידי החידה ויחר אפו ויעל בית אביהו : ותהי אשת שמשון
למרעהו אשר רעה לו : ויהי מימים בימי קציר טו
חטים ויפקד שמשון את אשתו בגדי עזים ויאמר אבאה אל אשתי
החדרה ולא נתנו אביה לבוא : ויאמר אביה אמר אמרתי כי שנא
שנאתה ואתננה למרעך הלא אחותה הקטנה טובה ממנה תהי נא
לך תחתיה : ויאמר להם שמשון נקיתי הפעם מפלשתים כי עשה
אני עמם רעה : וילך שמשון וילכד שלש מאות שועלים ויקח
לפידים ויפן זנב אל זנב וישם לפיד אחד בין שני הזנבות בתוך :
ויבער אש בלפידים וישלח בקמות פלשתים ויבער מגדיש ועד קמה

והרמיה כמא דמהדמין גדיא ומדעם לית בידיה ולא חוי לאבוהי
ולאימיה ית דעבד : ונחת ושאיל באיתתא וכשרת בעיני שמשון :
ותב לזמן יומין למיסבה וזר למיחזיית פגרא דאריא והא קינא
דדבריתא בפגרא דאריא וביה דובשא : ונסחיה בידיה ואזל
מיזל ואכיל ואזל לות אבוהי ולות אימיה ויהב להון ואכלו ולא חוי להון
ארי מפגרא דאריא נסיח דובשא : ונחת אבוהי על עסק איתתא
ועבד תמן שמשון משתיא ארי כן עבדין עולימיא : והוה כד חזו
יתיה ודברו תלתין חברין והוו עמיה : ואמר להון שמשון אחוד כען
לכון חדתא אם חואה תחוון יתה לי שבעת יומי משתיא ותשכחון
ואתן לכון תלתין פלדסין ותלתין איצטלין דלבושא : ואם לא תוכלון
לחואה לי ותתנון אתון לי תלתין פלדסין ותלתין אצטלין דלבושא
ואמרו ליה חור חדתך ונשמעינה : ואמר להון מאכלא נפק מיכלא
וממתקיפא נפק חוליא ולא יכילו לחואה חדתא תלתא יומין : והוה
ביומא שביעאה ואמרו לאתת שמשון שדילי ית בעליך ויחוי לנא ית
חדתא דילמא נוקיד יתיך וית בית אבוך בנורא הלמסכנותנא
קריתון יתנא הלכא : ובכת איתת שמשון עלוהי ואמר לחוד סניתני
ולא רחמתני חדתא חדתא לבני עמי ולי לא חויתא ואמר לה הא לאבא
ולאימא לא חויתי וליך אכדין אחוי : ובכת עלוהי שבעא יומיא דהוה
להון מישתיא והוה ביומא שביעאה וחוי לה ארי דחקתיה וחויאת
חודתא לבני עמה : ואמרו ליה אנשי קרתא ביומא שביעאה עד לא
מיעל שמשא מה חלי מדובשא ומה תקיף מאריא ואמר להון אילולפון
ברקתון באיתתי לא אשכחתון חודתי : ושרת עלוהי רוח גבורא
מן קדם יי ונחת לאשקלון וקטל מנהון תלתין גברא ונסיב ית זרזהון
ויהב איצטליא לדחויאו חודיתא ותקיף רוגזיה וסליק לבית אבוהי :
והות אתת שמשון לחבריה דהוה שושביניה :
והוה לזמן יומין ביומי חצד חטין ואדכר שמשון ית אתתיה בגדיא
בר עזי ואמר איעול לות איתתי לאידרון בית משכבא ולא שבקיה
אבוהא למיעל : ואמ' אבוהא מימר אמרית ארי מיסנא סניתא ויהביתה
למיחברך הלא אחתה זעירתא שפירא מינה תהי כען לך חלופה :
ואמר להון שמשון זכאי אנא זימנא הדא מפלישתאי ארי עביד אנא
עמהון ביש : ואזל שמשון ואחד תלת מאה תעלין ונסיב בעוריא וקטר
דנבא בריש דנבא ושוי בעוריא חד בין תרין דנביא במציען : ואדליק
אשתא בבעוריא ושלח בקמת פלשתאי ואדליק מגדישיא ועד כרמיא

ויספעהו · תרגומו והדמיה כמה דמהדמין גדיא. וכן בארמית הדמין יתעבדון ענין חתיכת הדבר לשנים . וכן ושסע אותו בכנפיו . לפיכך היה צריך לפרש לא יבדיל: וידבר לאשה. בעבור האשה שיתנוה לו · או דבר עם האשה עצמה שתנשא לו : וירדהו · תרגו' ונסחיה מן בית גאים יסח ה' · ענין נתיכת הדבר ממקומו וכן והכהנים ירדו על ידיהם · ובענין הזה הרדיה בדברי רז"ל לקיחת הפת ממקומו שנדבק שם בתנור · ואמר אף הרודה ונותן לסל הסל מצרפן לחלה וקראו שם הכלי שנותנין בו הפת מרדה כאמר' כשירדה לא ירדה במרדה אלא בסכין : אל האשה · כתרגומו על עיסק איתתא · ואמר וירד אביהו והנה ירדו פלשתים שמשון ואביו ואמו · נראה כי אביו נכנס לעיר תחילה על ענין האשה שתכין עצמה לנשואין : ויקחו שלשים מרעים. כמו ויקח קרח · כלומר כל אחד לקח חבירו ונתקבצו ושם כראותם על המרעים שזכר אחר כן. וכמוהו ותראהו את הילד והדומים לו שכתבנו בספר מכלול: סדינים. הם יריעות של פשתן שהאדם שוכב בהם בלילה או מתעטף בהם ביום · וי"ת פלדסין ותרגם בשני חריטין בתרי פלדסין . ביום השביעי · יום השבת היה יום רביעי לימי החופה. ופי' ותבך עליו שבעת ימים השלמת שבעת ימים מיום השבת עד סוף שבעת ימי המשתה היתה בוכה בכל יום ומוכרת בו שיגיד לה החידה . ויש לפרש ביום השביעי כמשמעו שביעי לימי המשתה והם כשראו שלא יכלו להגיד החידה בשלשת הימים נואשו מהגידה והחרישו עד יום השביעי וביום השביעי אמרו לאשת שמשון פתי את אישך · ופירו' ותבך עליו שבעת הימים היא מעצמה בכתה עליו כל שבעת ימי המשתה ולא רצה להגיד לה וביום השביעי הציקתהו לפי שאמרו לה נשרוף אותך והגיד לה : הלירשנו · הי"וד מעמדת בגעיא במקצת הספרים · ופירו' הפסוק הלירש אותנו קראתם לנו · כדי שתקחו ממונינו ואם לא בעבור מה קראתם לנו שאנחנו רואים שתרצו לקחת ממונינו על ידי החידה · וי"ת הלמסכנא קריתון לנא הלכא · תרגם הלא כמו הלום : החרסה · השמש. כמו האומר לחרס ולא יזרח · והה"א נוספת כמו החדרה · והטעם שאם בא השמש ביום השביעי טרם הגידם החידה היו נותנים לו שלשים סדינים כי כבר שלמו שבעת הימים לפיכך דחקו להגידה טרם בא השמש : חרשתם בעגלתי · על דרך משל כלומר שחקרו הדבר באשתו · וכן חרשתם רשע על דרך משל· והמסרה אמרה בתרי ליסני: ויך מהם שלשים איש · קבלו רבותי ז"ל כי מותר היה לו ליטמא למתים אף על פי שהיה נזיר כי המלאך אמר נזיר אלהי' יהיה הנער ולא נדר הוא עצמו בנזיר ודברים שאמר לו המלאך בפירו' היו אסורים לו יין ותגלחת לפיכך היה מכה בפלשתים ומפשיטם אחר כן שנ' ויך ויקח · ולולי קבלתם הייתי יכולין לומר כי היה מכה בפלשתי' באבן או בזולתה ולא היה נוגע בהם כמו שהכה אותם בלחי החמור שהיה משליך אותה אליהם והורג אותם · או אפי' היה נוגע בם טרם מותם היה מסלק ידו מהם כי לא ימות האדם תכף המכה ואף על פי שהוכה מכת מות גם כן ויקח את חליצותם טרם מותם · או אפי' אחר מותם בזה לפלשתי' אחר להפשיטם · או נוכל לומר כי היה נזהר מלהטמא למת אלא במקום מצוה והמלחמה בפלשתים מצוה היתה להלחם בהם ולהושיע בה את ישראל מידם ומה' היה הכל כמו שכתוב כי מה' הוא· והנה קבלו רבו' ז"ל כי נזיר מטמא למת מצוה: חליצותם. בגדיהם וכלי זינם. ובדמיהם נתן החליפות למגידי החידה גם כן הסדינים אף על פי שלא זכרם· או החליפות לבד כי די היה להם אחר שבמרמה לקחום ממנו : למרעהו · אשר רעה לו · כתרגומו לחבריה דהוה שושביניה: אשר רעה לו שלקח אותו שמשון לריע: נקיתי הפעם · הפעם הזאת אני נקי מהם כי בדין אעשה עמם רעה: שועלים · למה שועלים לפי שהשועל מנהגו לחזור לאחוריו לפיכך היה דבק הלפיד בין שתי הזנבות כי כל אחד מהם היה חוזר לאחוריו ולא היה נפרד מחבירו ומתוך כך היה הלפיד דבק בהם ולולי כן היה זה הולך לפניו וזה לפניו והלפיד נופל מביניהם · ורז"ל דרשו מאי שנא שועלים אמר שמשון יבא שועל שחוזר לאחוריו ויפרע מפלשתים שחזרו בשבועתם והיא שבועת אבימלך לאברהם : ויפן זנב אל זנב . מבניין הפעיל כי הוא בשש נקודות :

ועד כרם זית׃ ויאמרו פלשתים מי עשה זאת ויאמרו שמשון חתן
התמני כי לקח את אשתו ויתנה למרעהו ויעלו פלשתים וישרפו
אותה ואת אביה באש׃ ויאמר להם שמשון אם תעשון כזאת כי
אם נקמתי בכם ואחר אחדל׃ ויך אותם שוק על ירך מכה גדולה
וירד וישב בסעיף סלע עיטם׃ ויעלו פלשתים ויחנו ביהודה וינטשו
בלחי׃ ויאמרו איש יהודה למה עליתם עלינו ויאמרו לאסור את
שמשון עלינו לעשות לו כאשר עשה לנו׃ וירדו שלשת אלפים
איש מיהודה אל סעיף סלע עיטם ויאמרו לשמשון הלא ידעת כי
משלים בנו פלשתים ומה זאת עשית לנו ויאמר להם כאשר עשו
לי כן עשיתי להם׃ ויאמרו לו לאסרך ירדנו לתתך ביד פלשתים
ויאמר להם שמשון השבעו לי פן תפגעון בי אתם׃ ויאמרו לו
לאמר לא כי אסר נאסרך ונתנוך בידם והמת לא נמיתך ויאסרהו
בשנים עבתים חדשים ויעלוהו מן הסלע׃ הוא בא עד לחי
ופלשתים הריעו לקראתו ותצלח עליו רוח יהוה ותהיינה העבתים
אשר על זרועותיו כפשתים אשר בערו באש וימסו אסוריו מעל ידיו׃
וימצא לחי חמור טריה וישלח ידו ויקחה ויך בה אלף איש׃
ויאמר שמשון בלחי החמור חמור חמרתים בלחי החמור הכיתי אלף
איש׃ ויהי ככלתו לדבר וישלך הלחי מידו ויקרא למקום ההוא
רמת לחי׃ ויצמא מאד ויקרא אל יהוה ויאמר אתה נתת ביד
עבדך את התשועה הגדלה הזאת ועתה אמות בצמא ונפלתי ביד
הערלים׃ ויבקע אלהים את המכתש אשר בלחי ויצאו ממנו מים
וישת ותשב רוחו ויחי על כן קרא שמה עין הקורא אשר בלחי עד
היום הזה׃ וישפט את ישראל בימי פלשתים עשרים שנה׃
טז וילך שמשון עזתה וירא שם אשה זונה ויבא
אליה׃ לעזתים לאמר בא שמשון הנה ויסבו ויארבו לו כל הלילה
בשער העיר ויתחרשו כל הלילה לאמר עד אור הבקר והרגנהו׃
וישכב שמשון עד חצי הלילה ויקם בחצי הלילה ויאחז בדלתות
שער העיר ובשתי המזוזות ויסעם עם הבריח וישם על כתפיו ויעלם המזוזה
אל ראש ההר אשר על פני חברון׃ ויהי אחרי כן
ויאהב אשה בנחל שורק ושמה דלילה׃ ויעלו אליה סרני פלשתים
ויאמרו לה פתי אותו וראי במה כחו גדול ובמה נוכל לו ואסרנוהו
לענותו ואנחנו נתן לך איש אלף ומאה כסף׃ ותאמר דלילה אל
שמשון הגידה נא לי במה כחך גדול ובמה תאסר לענותך׃
ויאמר אליה שמשון אם יאסרני בשבעה יתרים לחים אשר לא חרבו

ועד זיתא׃ ואמרו פלשתאי מן עבד דא ואמרו שמשון חתניה דתימני
ארי נסיב ית אתתיה ויהבה לחבריה וסליקו פלשתאי ואוקידו יתה
וית אבוהא בנורא׃ ואמר להון שמשון אם תעבדון כהדא אלהן
כד איתפרע מנכון ובתר כן אתמנע׃ ומחא יתהון פרשין עם
ריגלאין מחא סגיאה ונחת ויתיב בשקיף כיף עיטם׃
וסליקו פלשתאי ושרו בארעא דבית יהודה ואיתרטישו על לחי׃
ואמרו אנשי יהודה למא סלקתון עלנא ואמרו למיסר ית שמשון
סליקנא למעבד ליה כמא דעבד לנא׃ ונחתו תלתא אלפין גברא
מדבית יהודה לשקיף כיף עיטם ואמרו לשמשון הלא ידעתא דשלטין
בנא פלישתאי ומה דא עבדת לנא ואמר להון כמא דעבדו לי כן עבדית
להון׃ ואמרו ליה למיסרך נחתנא למימסרך בידא דפלשתאי ואמר
להון שמשון קיימו לי דילמא תשלטון בי אתון׃ ואמרו ליה למימר
לא ארי מיסר נסרינך ונימסרינך בידהון ומקטל לא נקטלינך וא
ואסרוהי בתרתין גדילין חדתין ואסקוהי מן כיפא׃ הוא אתא עד לחי
ופלישתאי יביבו לקדמותיה ושרת עלוהי רוח גבורא מן קדם יי והואה
גדילתא דעל דרעוהי כביתנא דאחר ביה נורא ואיתמסיו איסרוהי
מעל ידוהי׃ ואשכח לועא דחמרא בשינתא ואושיט ידיה ונסבה
וקטל בה אלף גברא׃ ואמר שמשון בלועא דחמרא רמיתינון דגורין
בלועא דחמרא קטלית אלף גברא׃ והוה כשציותיה למללא ורמא
לועא מן ידיה וקרא לאתרא ההוא רמת לחי׃ וצחי לחדא וצלי קדם
יי ואמר את עבדת על יד עבדך ית פורקנא רבא הדא וכען אימות
בצחותא ואיתמסר בידא דערלאי׃ ובזע יי ית כפא דבלוע ונפקו
מיניה מיא ושתי ותבת רוחיה וחיא על כן אתקרי שמיה עינא ד
דאיתיהיבת בצלותא דשמשון דהיא קיימא בלחי עד יומא הדין׃ ודן
ית ישראל ביומי פלישתאי עסרין שנין׃ ואזל שמשון לעזת
וחזא תמן אתתא פונדקיתא ועל לותה׃ לעזתאי איתחואה למימר
אתא שמשון הלכא ואסחרו וכמנו ליה כל ליליא במעלנא דתרע קרתא
ושתיקו כל ליליא למימר עד מהוי צפרא ונקטליניה׃ ושכב שמשון
עד פלגות ליליא וקם בפלגות ליליא ואחד בדשי תרע קרתא ובתרין
סיפיא ונטלינון עים עברא ושוי על כתפוהי ואסיקינון לריש טורא
דעל אפי חברון׃ והוה בתר כן ורחים אתתא בנחל דשרק
ושמה דלילה׃ וסליקו לותה טורני פלשתאי ואמרו לה שדילי יתיה
וחזי במה חיליה רבא ובמה ניכול ליה וניסריניה לעינויתיה ואנחנא
נתן לך גבר אלף ומאה סלעין דכסף׃ ואמרת דלילה לשמשון חוי
כען לי במה חילך סגי ובמה תיתאסר לעניותך׃ ואמר לה שמשון
אם יסרונני בשבעא יתרין רטיבין דלא יבישו ואתלוש

ועד כרם זית · ועד כרם ועד זתים הכל הבעיר. וכת' ועד כרמיא ועד זיתיא · ויש לפרש כרם סמוך לזית · ויקרא כרם זית הזיתים הנטועים ביחד הרבה כמו שנקרא כרם הגפנים הנטועי' ביחד הרבה · וכן אמרו רז"ל כרם זית איקרי כרם סתמא לא איקרי : אם תעשון כזאת · אם מתחילה כשגדלו אתני עשיתם זאת משרפתם אותה ואת בית אביה היה טוב אבל עתה שלא עשיתם מתחילה עד שנקמתי אני דיני מכם לא אחדל עדין אלא אם כן נקמתי בכם פעם אחרת ואחר כן אחדל : שוק על ירך · ת"י פרשין עם רגלאין . שוק הוא הרגלי · וירך הוא הרוכב · ויש לפרש שוק על ירך על הנופלים בכוסם · כלומר כי לא הפך אחד מהם פניו אליו ולא עמד איש בפניו אלא כלם נסו מפניו והכה אותם בנוסם ונופלי' שוק על ירך כי הנס ונופל על פניו מתהפך שוקו על יריכו : וינטשו בלחי · על שם סופו · כי על דבר לחי החמור נקרא המקום לחי · ופירו' וינטשו לשון נטישה כמו והנם נטושים על פני הארמה : כאשר עשו לי · רע עשה להם · וכן כאשר יתן מום באדם כן ינתן בו : ויעלהו מן הסלע · כי מקום בני יהודה היה גבוה מן הסלע · כמו שאמר למעלה וירדו אל סעיף סלע עיטם : בערו באש · ת' כביתנא דאחיד ביה נורא : וימסו · מבנין נפעל · והוא כמו וימס לבב העם : אסוריו . שם · והאחד ממנו אסור והם היתרים אשר נאסר בהם : טריה · לחה · וכן מכה טריה : וכן יקראו לה בערבי טרי . ות"ת בטינתא · ואם הבי"ת סמוך פירושו בלחותה מדברי רז"ל אם היתה שדה מטונכת מותר פי' לחה : חמור חמורתי' · כבור ובורים · כמו חמר חמרים . והם שלשה משקלים בזה הענין חמור משקל אחד בשקל שאור יאור . וחומר מן חומרים משקל אחר בשקל קדם חדם . וחמורתי' מן חמורה משקל אחר משקל דבורה חבורה : רמת לחי · תרגום וישלך ורמת · ולפי שהשליך הלחי שם קראו רמת לחי : את המכתש אשר בלחי · ת"י ית כיפה דבלועא · יראה דעת התרגום כי סלע היה תחת הלחי · והיה הסלע עשוי כמו מכתש לפיכך קראו מכתש . ובנסחא אחרת מכבתי ית בבא דבלועא . והיא הגומא שהשן תקועה בתוכה · ובנוסחא אחרת מכאתי רומזא דבלעא ולא ידעתי מה : עין הקורא . כתרגומו עינא דאתיהיבת בצלותיה דשמשון : וישפט את ישראל בימי פלשתים · טעם בימי פלשתים הימים שפלשתים מושלים בישראל והוא הושיעם מהם אעפ"י שלא היתה תשועתם שלמה : אשה זונה · איתתא פונדקיתא . וכבר כתבנו דעת המתרגם בענין רחב הזונה : לעזתים לאמר · לעזתים הוגד לאמר . וכן הוא התרגום לעזתאי איתחוא למימר : ויתחרשו . כתרגומו ושתיקו כל ליליא · כלומר עשו עצמן כחרשים כדי שלא ישמר מהם שמשון : ויסעם · ויסע עמם ועם הבריח · כי לא נמצא ממנו מפעל הקל יוצא כי אם בורד . וכן ויסע את היתד הארג . עם היתד · או יהיו אלה השנים פעלים יוצאים והאחרים פעלים עומדים : ואנחנו נתן לך . בפתח שלא כמנהג · והדברים האלה אשר עשתה לו לדעת כחו לא היו ביום אחד · אלא היתה מוחלת יום אחד ואחר ימים היתה עוד חוקרת אותו ומציקה אותו בדבריה · כמו שכתוב ויהי כי הציקה לו בדבריה כל הימים : יתרים לחים : אשר מבטים לחים : וחליתי

וחליתי והייתי כאחד האדם : ויעלו לה סרני פלשתים שבעה
יתרים לחים אשר לא חרבו ותאסרהו בהם : והארב ישב לה
בחדר ותאמר אליו פלשתים עליך שמשון וינתק את היתרים כאשר
ינתק פתיל הנערת בהריחו אש ולא נודע כחו : ותאמר דלילה
אל שמשון הנה התלת בי ותדבר אלי כזבים עתה הגידה נא לי במה
תאסר : ויאמר אליה אם אסור יאסרוני בעבתים חדשים אשר לא
נעשה בהם מלאכה וחליתי והייתי כאחד האדם : ותקח דלילה רני
עבתים חדשים ותאסרהו בהם ותאמר אליו פלשתים עליך שמשון
והארב ישב בחדר וינתקם מעל זרעתיו כחוט : ותאמר דלילה אל
שמשון עד הנה התלת בי ותדבר אלי כזבים הגידה לי במה תאסר
ויאמר אליה אם תארגי את שבע מחלפות ראשי עם המסכת :
ותתקע ביתד ותאמר אליו פלשתים עליך שמשון ויקץ משנתו ו
ויסע את היתד הארג ואת המסכת : ותאמר אליו איך תאמר אהבתיך
ולבך אין אתי זה שלש פעמים התלת בי ולא הגדת לי במה כחך
גדול : ויהי כי הציקה לו בדבריה כל הימים ותאלצהו ותקצר נפשו
למות : ויגד לה את כל לבו ויאמר לה מורה לא עלה על ראשי
כי נזיר אלהים אני מבטן אמי אם גלחתי וסר ממני כחי וחליתי והייתי
ככל האדם : ותרא דלילה כי הגיד לה את כל לבו ותשלח ותקרא
לסרני פלשתים לאמר עלו הפעם כי הגיד לה את כל לבו ועלו אליה לי
סרני פלשתים ויעלו הכסף בידם : ותישנהו על ברכיה ותקרא
לאיש ותגלח את שבע מחלפות ראשו ותחל לענותו ויסר כחו מעליו
ותאמר פלשתים עליך שמשון ויקץ משנתו ויאמר אצא כפעם :
בפעם ואנער והוא לא ידע כי יהוה סר מעליו : ויאחזוהו פלשתים
וינקרו את עיניו ויורידו אתו עזתה ויאסרוהו בנחשתים ויהי טוחן
בבית האסירים : ויחל שער ראשו לצמח כאשר גלח : סורים
וסרני פלשתים נאספו לזבח
זבח גדול לדגון אלהיהם ולשמחה ויאמרו נתן אלהינו בידנו את
שמשון אויבנו : ויראו אתו העם ויהללו את אלהיהם כי אמרו
נתן אלהינו בידנו את אויבנו ואת מחריב ארצנו ואשר הרבה את
חללנו : ויהי כי טוב לבם ויאמרו קראו לשמשון וישחק לנו כטוב
ויקראו לשמשון מבית האסירים ויצחק לפניהם ויעמידו אתו בין סורים
העמודים : ויאמר שמשון אל הנער המחזיק בידו הניחה אותי

ואחלוש ואיהוי כחד מן בני אנשא : ואסיקו לה טורני פלישתאי
שבעא יתרין רטיבין דלא איבישו ואסרתיה בהון : וכמנא יתיב לה
באידרון בית משכב ואמרת ליה פלשתאי אתו עלך שמשון ופסק ית
יתריא כמא דמתפסק חוטא דכיתנא דארח ביה נורא ולא איתידע
חיליה : ואמרת דלילה לשמשון הא שקרת בי ומלילתא עמי כדבין
כען חוי כען לי במה תתאסר : ואמר לה אם מיסר יסרונני בגדילן
חרתין דלא אתעבדא בהון עיבידתא ואחלוש ואיהוי כחד מבני אינשא :
ונסיבת דלילה גדילן חדתן ואסרתיה בהון ואמרת ליה פלישתאי
אתו עלך שמשון וכמנא יתיב באידרון בית משכבא ופסקינון מעל
דרעוהי כחוטא : ואמרת דלילה לשמשון עד הכא שקרת בי ומלילתא
עמי כדבין חוי כען לי במה תתאסר ואמר לה אם תשתן ית שבע גדילת
רישי עם אכסנא כמשתיתא : ונקשת בסיכתא ואמרת ליה פלישתאי
אתו עלך שמשון ואיתער משינתיה ונטל ית אכסן דגרדאין וית ם
משתיתא : ואמרת ליה איכדין תימר רחמתיך ולבך לית עימי דנן
תלת זימנין שקרת בי ולא חוית לי במה חילך סגי : והוה כד אעיקת
ליה בפיתגמהא כל יומיא ודחקתיה ועקת נפשיה לממת : וחוי
לה ית כל ליביה ואמר לה מספר לא עדא על רישי ארי נזיר דיי אנא
מבטנא דאמא אם אתגלח ויעדי מיני חילי ואחלוש ואהוי כחד מן בני
אנשא : וחזת דלילה ארי חוי לה ית כל ליביה ושלחת וקרת לטורני
פלשתאי למימר סקו ברם זימנא הדא ארי חוי לי ית כל ליביה וסליקו
לותה טורני פלישתאי ואסיקו כספא בידיהון : ואשכבתיה על
ברכהא וקרת לגברא וגלח ית שבע גדילת רישיה ושריאת לעניותיה
ועדא חיליה מיניה : ואמרת פלשתאי אתו עלך שמשון ואתער
משינתיה ואמר אפוק כזמן בזמן ואיתגבר והוא לא ידע ארי גבורתא
דיי עדת מיניה : ואחדוהי פלישתאי ונקרו ית עינוהי ואחיתו יתיה
לעזת ואסרוהי בשלשלן דנחש והוה טחין רחיא בבית אסיריא :
ושרי סער רישיה לצמחא בתר דאיתגלח :
וטורני פלשתאי אתכנישו לדבחא דבח רב לדגון טעותהון ולחדווה
ואמרו מסרת דחלתנא בידנא ית שמשון בעיל דבבנא : וחזו יתיה
עמא ושבחו ית טעותהון ארי אמרו מסרת דחלתנא בידנא ית בעל
דבבנא וית מחריב ארענא ודאסגי ית קטולנא : והוה כד שפר לבהון
ואמר קרו לשמשון ויחייך לנא וקרו לשמשון מבירת אסירי וחייך ו
קדמיהון ואקימו יתיה בין עמודיא : ואמר שמשון לעולימא
דמתקיף בידיה שבוק מיני ואמשיני

וחליתי כתרגומו ואחלוש : בהריחו אש · כלומר סינתק בהיותו קרוב לאש שלא ישלוט בו האש אלא מעט בריח · ולדעת יונתן וי״ו בהריחו על האש שתרגם דארח
ביה נורא : עבותים · יתרים עבויים משלשה חבלים שהם חזקים : מחלפות · קווצות : עם המסכת · תי׳ עם אכסנא במשתיתא · ר״ל לארג קווצות ראשו עם היריעה
ויהיו ארוגים במה שיש ארוג במסכת ואחר כן לתקוע היתד שלא יתגלגל עמוד העץ שמקפלין בו הארוג ויעמוד בחוזק שלא יוכל לזוז והיא עשתה כן : את היתד
הארג. חסר הכסמך · ר״ל היתד יתד הארג · או בא הסמיכות על הא הידיעה · הלשכות הקדש והדומים לו · והארג הוא שם הכלי שמקפל האורג הבגד לפניו בארגו.
ותי׳ אכסין דגרדאין · והוא בשם נקודות : ותאלצהו. רפה האלף ודינו להדגש · ופירושו ותחלצהו : ותקצר נפשו למות. אמרו רז״ל בלשון נקיה שהיתה שומטת כר
מתחתיו בשעת תשמיש : כי הגיד לה כל לבו · מהיכן ידעה אמרו רז״ל יודעת היתה אותה הרשעה באותו הצדיק שלא היה מוציא שם שמים לבטלה וכיון שאמר
נזיר אלהים אני ידעה שהגיד לה את כל לבו . ויש לפרש כי הכירה בדבריו כי אמת אמר לה כי אמר לה הסבה שבעבורה היה לו הכח · ואמר וסר ממני כחי · ולא
אמר כן בשלשה פעמים אלא וחליתי כלומר יחלוש כחי מחוזק היתרים · אך בפעם הזאת אמר וסר ממני כחי : עלו הפעם כי הגיד לה את כל לבו . לה כתיב וקרי
לי והכתוב דברי השליח שאמר לסרני פלשתי׳ והקרי דבריה שצותה לשליח : ותישנהו · וכן עשתה בכל הפעמים שאסרה אותו היתה מישנתו תחלה כדי שלא ירגיש
באסרה אותו וזה הוא שאמ׳ בפעם השלישית . ויקץ משנתו ויסע את היתד הארג · ואת המסכת : ותקרא לאיש ותקרא לאיש המגלח · ופי׳ ותגלח צותה לו שיגלח והוא
יוצא לפלשתי · או לקחה היא המספרים מיד האיש וגלחה אותו : ותחל לענותו · אף על פי שגלחה אותו והוא ישן הרגיש בעצמו ענוי וחלוש בגלחה אותו : אצא כפעם
בפעם ואנער . כמו שהיה עושה בכל פעם ופעם שהיה מקיץ משנתו ומתחזק בו חשב לעשות הפעם הזאת ולהתחזק . ופי׳ ואנער מהשינה : והוא לא ידע · והלא
הגיד לה כל לבו ודעתו היה כאשר יגלח יסור כחו ממנו כמו שאמ׳ וסר ממני כחי . ואם כן היאך אמר והוא לא ידע · לא שכח בשנתו מה שאמ׳ לה וחשב שהיה זאת
הפעם כפעמים האחרות ולא נזכר שסר כחו מעליו . שעדין לא נעור משנתו משלם . או פי׳ והוא לא ידע . ידע שסר ממנו כחו אבל לא ידע כי ה׳ סר מעליו . כי
חשב שאף על פי שסר ממנו כחו שיעזרהו האל בפעם הזאת שלא יפול ביד פלשתים : בנחשתים . כתרגומו בשלשלן דנחש : ויהי טוחן · נראה כי מנהג הארצות
ההם בזמן ההוא להיות רחים בבית האסורים להיות מתפרנסים מהטחינה האסורים שהיו בנחשתים ואין להם מלאכה אחרת להתפרנס שם אלא בטחינה
בריחים · וכן הוא אומר בתורה עד בכור השפחה אשר אחר הריחים ואמר עד בכור השבי אשר בבית הסוהר · ידמה כי הכל אחד . והשבויים טוחנים היו בבית
הסהר · ודרך הדרש רחוק בזה שפירשו ויהי טוחן בבית האסורים כמו תטחן לאחר אשתי · שכל אחד היה מביא אשתו לו שתתעבר ממנו . וכי מה תועלת היה
להם בזה והלא סר ממנו כחו . וכן תי׳ על דרך פשוטו והוא טחין בבית רחיא : ויחל שער ראשו לצמוח · כאשר גלח כמו שגלחו שבע מחלפו׳ ראשו כן החלו לצמוח ·
והטעם הספור בזה לפי מה שאומר ויאמ׳ שמשון אל הנער שחשב שמשון שישוב לו כחו עם שערו ואמר לנער שימישהו את העמודים כי חשב כיון שצמח ראשו זה
היה סבת השבת כחו אליו בעזר האלהים : לדגון אלהיהם ולשמחה · מקור בשקל ליראה את ה׳ : חללינו . לשון רבים ואף על פי שהוא בלא יו״ד : כי טוב · כתיב וקרי
כטוב · והענין אחד : האסירים · כתיב ביו״ד וקרי האסורים בוי״ו . והענין אחד זה תואר וזה פעול ·

והמשני

והמשני את העמודים אשר הבית נכון עליהם ואשען עליהם :
והבית מלא האנשים והנשים ושמה כל סרני פלשתים ועל הגג ב
כשלשת אלפים איש ואשה הראים בשחוק שמשון : ויקרא שמשון
אל יהוה ויאמר אדני יהוה זכרני נא וחזקני נא אך הפעם הזה ה
האלהים ואנקמה נקם אחת משתי עיני מפלשתים : וילפת שמשון
את שני עמודי התוך אשר הבית נכון עליהם ויסמך עליהם אחד
בימינו ואחד בשמאלו : ויאמר שמשון תמות נפשי עם פלשתים
ויט בכח ויפל הבית על הסרנים ועל כל העם אשר בו ויהיו ה
המתים אשר המית במותו רבים מאשר המית בחייו : וירדו אחיו
וכל בית אביהו וישאו אתו ויעלו ויקברו אותו בין צרעה ובין א
אשתאול בקבר מנוח אביו והוא שפט את ישראל עשרים שנה :
ויהי איש מהר אפרים ושמו מיכיהו : ויאמר
לאמו אלף ומאה הכסף אשר לקח לך ואתי אלית וגם אמרת באזני יז
הנה הכסף אתי אני לקחתיו ותאמר אמו ברוך בני ליהוה :
וישב את אלף ומאה הכסף לאמו ותאמר אמו הקדש הקדשתי את
הכסף ליהוה מידי לבני לעשות פסל ומסכה ועתה אשיבנו לך :
וישב את הכסף לאמו ותקח אמו מאתים כסף ותתנהו לצורף ו
ויעשהו פסל ומסכה ויהי בבית מיכיהו : והאיש מיכה לו בית
אלהים ויעש אפוד ותרפים וימלא את יד אחד מבניו ויהי לו לכהן :

ואמישני ית עמודיא דביתא מתקן עליהון ואסתמיך עליהון : וביתא
מלי גבריא ונשיא ותמן כל טורני פלישתאי ועל איגרא כתלתא אלפין
גברא ואיתתא דחזן בחוכא דשמשון : וצלי שמשון קדם יי ואמר יי
אלהים יעול דכרני קדמך ותקפני כען כרם זימנא הדא יי ואתפרע
פורענותא חדא מתרתין עיני דנקרו לי פלישתאי : ואחד
שמשון ית תרין עמודי מציעי דביתא מתקין עליהון ואיסתמיך ע
עליהון חד בימיניה וחד בסמליה : ואמר שמשון תמות נפשי עם
פלישתאי ונגד בחילא ונפל ביתא על טורניא ועל כל עמא די ביה
והוו קטיליו דיקטל במותיה סגיאין מדיקטל בחיוהי : ונחתו אחוהי
וכל בית אבוהי ונטלו יתיה וסליקו וקברו יתיה בין צרעה ובין א
אשתאול בקברא דמנוח אבוהי והוא דן ית ישראל עסרין שנין :
והיה גברא מטורא דבית אפרים ושמיה מיכה : ואמר לאימיה
אלף ומאה סלעין דכסף דאתנסיב ליך ואת ימית ואף אמרת קדמי הא
כספא עמי ואנא נסיבתיה ואמרת אמיה בריך ברי קדם יי : ואתיב
ית אלף ומאה סלעין דכסף לאימיה ואמרת אמיה אקדשא אקדישית
ית כספא קדם יי מידי לברי למעבד צלם ומתכא וכען אתיבינה לך :
ואתיב ית כספא לאמיה ונסיבת אמיה מאתן סלעין דכסף ויהביתיה
לקינאה ועבדיה צלם ומתכא והוה בבית מיכה : וגברא מיכה ליה
בית טעותא ועבד אפוד ודמאין וקריב ית קורבן חד מבנוהי והוה
ליה לכומרא : ביומיא

והימשני כתיב שרשו ימש · והמישני קרי שרשו מוש והענין אחד כמו ייטב וטוב · וענינו ענין הסרה אל הדבר כמו לא ימיש עמוד הענן · לא ימיש מתוך האהל· שהם ענין הסרה . אלא שאלו פעלים עומדי' וזה פועל יוצא· ואילו ענין ריחוק מפני שהם דבקים עם מם וזה ענין קרוב מפני שהוא דבק עם את כמו ש במקומות· ואת העמודים כמו ואל · וכמוהו ואת בית ה' אני הולך . ואחרים זולתו · וי"ת אותו ענין מישוש · וכתי' ואמישני · ומוש ומשש בענין אחד . ולזה הפירוש יהיה משמעו : נקם אחת· סמוך נקם אחת משתי עיני . כלומר מאחת משתי עיני אנקם מהם · ובדרש אמר רבונו של עולם תן לי שכר עיני אחת בעולם הזה ושכר עיני אחרת תהא שמורה לי ומתוקנת לעתיד לבא . ורפיות תי"ו משתי על הכנונה · כי כל אות בגד כפת" אחר שוא נערפה לבד מ‍מלת שתי שתים שנקראת דגש· ואנשי מזרח קוראים אותה באות בגובה אשתי אשתי' להיות השוא כח: וילפת. כמו וילפת כמו ויטה· מן ויחרד האיש וילפת . ילפתו ארחות דרכו · שהוא ענין ההפוך והנטייה: והוא שפט . והרי אמר למעלה וישפט את ישראל אלא למעלה אמר וישפט אחר התשועה שנעשית לו בעין הקורא כאלו אז מת כי לא נעשית לו אחר כן תשועה אבל החלה מפלתו ולא היתה לו אלא במותו · ועכשיו כשמת אמר והוא שופט את ישראל כמו שאמר בכל שופט ושופט · ויש בו דרש למה נאמר שני פעמים כי שפט את ישראל עשרים שנה · אמר ר' אחא מלמד שהיו פלשתים יריאים ממנו עשרים שנה לאחר מותו כמו שהיו יריאים ממנו עשרים שנה בחייו : ויהי איש מהר אפרים ושמו מיכיהו · כתוב בסדר עולם כי בימי כושן היה פסלו של מיכה שנאמר וישימו להם את פסל מיכה אשר עשה כל ימי היות שם בית האלהים וגומר . ובימיו היתה פלגש בגבעה שנאמר ויקם וילך עד נכח יבוס היא ירושלם · ואמר לא נסור אל עיר נכרי אשר לא מבני ישראל הנה · ואם מפני הפסוקים האלה אמר אכ" אף בימי יהושע היה פסלו של מיכה כי בימיו השכינו אהל מועד בשילה אחר ארבע עשרה שנה · שבע שכבשו ושבע שחלקו · וזה רחוק שבימי יהושע היה זה הפסל שהרי כתוב ויעבדו את ה' כל ימי יהושע . ועוד שאמר אין מלך בישראל איש הישר בעיניו יעשה · ולא היה זה בימי יהושע כי אפילו על המזבח שבנו בני גד ושבט ראובן אמרו לעלות עליהם לצבא כל שכן פסל מיכה · ומה שאמר כי דבר פלגש בגבעה היה בימים ההם מפני שאמר לא נסור אל עיר נכרי דומה שלא נכבשה ירושלם עדין· ואני אומר כי בימי יהושע נכבשה שאמר ואלה מלכי הארץ אשר הכה יהושע ובני ישראל · ובכללם מלך ירושלם אחד· ואומר ואת היבוסי יושב ירושלם לא יכלו בני ישראל להורישם . וישב היבוסי את בני יהודה בירושלם· הנה כי לקחו בני ישראל ויהודה ירושלם בימי יהושע לבד מצודת ציון שלא נכבשה עד דוד · ונראה כי לא נתיישבה ירושלם מישרא' כל כך אעפ" שנכבשה לפי שהי' היבוסי עדיי' שם· והלוי ונערו כשעברו נכח יבוס היה ערב . ודומה כי משפחת היבוסי היה דרכם לא משפחת ירושלם שהיו בה ישראל . ואם בא ללון שם בערי היבוסי היו פוגעים תחילה . ואמר לו נערו נסורה אל עיר היבוסי הזאת ונלין בה ואמר לו אדוניו לא נסו' אל עיר נכרי · ואמרו בדרש כי נסמך זה הענין לענין שמשון מפני שהיו אלף ומאה כסף בדבר שמשו' לרעה ואלף ומאה כסף של אם מיכה גם כן לרעה · ונסמך גם כן אליו דבר פלגש בגבעה כי בעון פסל מיכה נהרגו כמה אפים מישרא' במלחמת בנימין . ולולא זה לא היו מתים מישראל כי בדין היו נלחמים עם בנימן לבער הרעה מישראל : אשר לקח לך · הכסף אשר לך אשר לקח ונגנב מאתך : ואת אלית. כל מי שלקח אותו יהיה כך וכך אני מודה כי אני לקחתיו והשיב הכסף לאמו ואמר לו אמו אחר שהשבת אותו לי הנה הקדשתי הכסף מידי לך שתעשה ממנו פסל ומסכה ועתה אשיבנו לך שתעש' ממנו הפסל ולא רצה מיכה להשתדל בו לעשות הפסל ומסכה · והמאתים כסף היו שכר הצורף ובתשע מאות כסף עשה הפסל והמסכה : לו בית אלהים . עשה אותו בית אלהים · ועשה עוד אפוד ותרפים . ותרגום בית אלהים בית טעותא . ואמרו רבותי' ז"ל כל אלהים האמור במיכה חול חוץ מן אחד שהוא קדש כל ימי היות בית אלהים בשילה . ותרגום אפוד ותרפים · אפוד ודמאין : וימלא · שהקריב קרבנותיו על יד אחד מבניו ומנהו להיות כהן . וכן ומלאת יד אהרן ויד בניו : איש הישר בעיניו יעשה · אמר זה לפי שעשה מיכה הפסל ולא היה מי שימחה בידו כי אין מלך ושופט בימים ההם : מבית לחם יהודה . בית לחם אחר היה לפיכך סומך בית לחם זה ליהודה בכל מקום . ומה שאמר ממשפחת יהודה היא תוספת ביאור · ועל בית לחם אמר שהיה משבט יהודה . והנער הזה לוי היה ואיך יאמר עליו ממשפחת יהודה . והאומר כי אמו ממשפחת יהודה יראנו היכן מיחס הכתוב אדם למשפחת האם · ומה שאמר כל אלה בני מכיר אבי גלעד· והיה שגוב ויאיר בני בת מכיר בעבור הערים שהיו ליאיר בארץ הגלעד אמר כן · ורז"ל דרשו כי בן גרש' בן משה רבי' היה ולפי שעשה מעשה מנשה שהיה מיהודה אמר עליו ממשפחת יהודה· לפיכ' תלוי בו הנו"ן כשאמר עליו ויהונתן בן גרשם בן מנשה· תלו נו"ן מלמעלה בין המם והשין לומ' כי בכבוד משה היה ולכבוד משה תלוי עליו הנו"ן· כלומר כי עשה מעשה כאלו היה בן מנשה ולא בן משה : והוא גר שם · בבית לחם היה גר ואף על פי שהיה לוי והיו ללוים ערים לשבת · זה הנער התגורר שם בבית לחם על כרחו מחיתו · והנה לא מצא שם עוד מחיתו ויצא משם לגור במקום שימצא שם מחיתו : עד בית מיכה · לעשות דרכו · כלומר בא עד בית מיכה ולא לכוונה שיעמוד שם אלא לעשות דרכו משם והילך : לימים לשנה : וערך בגדים · תרגם יונתן וזוג לבושין . רוצה לומר כי ערך האדם בבגדים לשנה שנים · אחד לימי הקיץ ואחד לימי החורף : וילך הלוי · הלך לצרכי מיכה ולמה שצוהו ונתרצה לישב עמו : וימלא· כבר פירשתיו : כי היה לו הלוי לכהן : כלומר סימן טוב הוא זה לי שנזדמן לי משבט הכהנים להיות כהן לי: בימים

בימים ההם אין מלך בישראל איש הישר בעיניו יעשה׃
ויהי נער מבית לחם יהודה ממשפחת יהודה
והוא לוי והוא גר שם׃ וילך האיש מהעיר מבית לחם יהודה לגור
באשר ימצא ויבא הר אפרים עד בית מיכה לעשות דרכו׃ ויאמר
לו מיכה מאין תבוא ויאמר אליו לוי אנכי מבית לחם יהודה ואנכי ה
הולך לגור באשר אמצא׃ ויאמר לו מיכה שבה עמדי והיה לי
לאב ולכהן ואנכי אתן לך עשרת כסף לימים וערך בגדים ומחיתך
וילך הלוי׃ ויואל הלוי לשבת את האיש ויהי הנער לו כאחד
מבניו׃ וימלא מיכה את יד הלוי ויהי לו הנער לכהן ויהי בבית
מיכה׃ ויאמר מיכה עתה ידעתי כי ייטיב יהוה לי כי היה לי
הלוי לכהן׃ בימים ההם אין מלך בישראל ובימים ההם שבט הדני
מבקש לו נחלה לשבת כי לא נפלה לו עד היום ההוא בתוך שבטי
ישראל בנחלה׃ וישלחו בני דן יח
ממשפחתם חמשה אנשים מקצותם אנשים בני חיל מצרעה
ומאשתאול לרגל את הארץ ולחקרה ויאמרו אלהם לכו חקרו את
הארץ ויבאו הר אפרים עד בית מיכה וילינו שם׃ המה עם בית
מיכה והמה הכירו את קול הנער הלוי ויסורו שם ויאמרו לו מי ה
הביאך הלם ומה אתה עשה בזה ומה לך פה׃ ויאמר אלהם כזה
וכזה עשה לי מיכה וישכרני ואהי לו לכהן׃ ויאמרו לו שאל נא
באלהים ונדעה התצלח דרכנו אשר אנחנו הלכים עליה׃ ויאמר
להם הכהן לכו לשלום נכח יהוה דרככם אשר תלכו בה׃
וילכו חמשת האנשים ויבאו לישה ויראו
את העם אשר בקרבה ישבת לבטח כמשפט צידנים שקט ובטח ו

ביומיא האינון לית מלכא בישראל גבר דכשר בעינוהי יעביד׃
והוה עולימא מבית לחם יהודה מזרעית יהודה והוא לוי והוא דר
תמן׃ ואזל גברא מקרתא מבית לחם יהודה למידר באתר דאשתכח
ואתא לטורא דבית אפרים עד בית מיכה למעבד אורחיה׃ ואמר
ליה מיכה מנן את אתי ואמר ליה ליואה אנא מבית לחם יהודה ואנא
אזיל למידר באתר דאשתכח׃ ואמר ליה מיכה תיב עמי והוי לי לאב
ולכומרא ואנא אתן לך עסר סלעין דכסף לזמן עידן וזוג לבושין ופ
ופרנסתך ואזל ליואה׃ וצבי ליואה למיתב עם גברא והוה עולימא
ליה כחד מבנוהי׃ וקריב מיכה ית קורבן ליואה והוה ליה עולימא
לכהן והוה בבית מיכה׃ ואמר מיכה כען ידענא ארי אוטיב יי לי ארי
הוה לי ליואה לכומרא׃ ביומיא האינון לית מלכא בישראל וביומיא
האינון שיבטא דבית דן בען להון אחסנתא למיתב ארי לא איתפלגת
להון עד יומא ההוא כגו שבטיא דישראל לאחסנא׃ ושלחו
בני דן מזרעיתהון חמשא גוברין מקצתהון גברין בני חילא מצרעה
ומאשתאול לאללא ית ארעא ולמבדקה ואמרו להון איזילו בדוקו
ית ארעא ואתו לטורא דבית אפרים עד בית מיכה ובתו תמן׃ אינון
עם בית מיכה ואינון אשתמודעו ית קל עולימא ליואה וזרו לתמן
ואמרו ליה מן אתייך הלכא ומא את עביד הכא ומא לך כדין׃ ואמר
להון כדין וכדין עבד לי מיכה ואגרני והוית ליה לכומרא׃ ואמרו ליה
שאיל כען במימרא דיי ונידע התצלח אורחנא דאנחנא אזלין עלה׃
ואמר להון כהנא איזילו לשלם אתקין יי אורחתכון דתהכון בה׃
ואזלו חמשא גוברין ואתו ללייש וחזו ית עמא די בגוה יתבין לרוחצן
כהלכת צידונאי דשקטין ושרן לרוחצן ולית

בימים ההם · גם זה הפסוק מוכיח כי לא היה זה בימי עתניאל בן קנז כי שופט היה לישראל וכל ימי השופט לא היו עושים איש הישר בעיניו כמו שאמר והושיעם מיד אויביהם כל ימי השופט וגומר · ואומר והיה במות השופט ישובו והשחיתו מאבותם וגו' · נראה כי בימי השופט לא היו עושין איש הישר בעיניו · ובשלשת הענינים האלה בדבר מיכה ובדבר בני דן ובדבר פלגש בגבעה אמר אין מלך בישראל · ואלו הענינים היו בין שמשון לעלי שהיה שופט ישראל והיה הזמן ביניהם כמו שהיה שלא היה להם שופט בישראל והיו עושין איש הישר בעיניו · ואם נאמר כי לא היה זמן ביניהם כדברי בעל סדר עולם שהרי ביפתח מצאנו שאמר שלש מאות שנה מיום שכבשו ישראל לארץ סיחון שהיה בשנת הארבעים לצאת בני ישראל מארץ מצרים · והנה מיפתח עד שבנה הבית מאה וארבעים שנה שהרי אומר הכתוב ויהי בארבע מאות שנה ושמנים שנה לצאת בני ישראל מארץ מצרים וגומר · הנה שלש מאות שנה עד יפתח משנת הארבעים · ומאה וארבעים מן יפתח עד שבנה המלך שלמה את הבית · הנה הם מיציאת מצרים ארבע מאות ושמנים עם ארבעים שהיו במדבר . ואנחנו מוצאים אלו מאה וארבעים אשר מיפתח לבנין הבית כמנין השופטים והמלכים . כי אבצן שפט את ישראל אחרי יפתח שבע שנים · ואילון עשר שנים · ועבדון שמנה שנים . ושמשון עשרים שנה ועלי ארבעים שנה ושמואל עשרים שנה ודוד ארבעים שנה וארבע שנה של שלמה שהרי בשנה הרביעית למלכו בנה הבית כמו שכתוב בשנה הרביעית בחדש זיו · והנה לפי חשבון זה יתרי' על מאה וארבע שנה של שלמה שהרי בשנה הרביעית למלכו בנה הבית כמו שכתוב בשנה הרביעית בחדש זיו · והנה לפי חשבון זה יתרים על מאה וארבעים תשע שנים . הנה אנחנו צריכים על כל פנים לתקן החשבונות אפילו לדברי בעל סדר עולם כי תשע שנים הם יתרים לחשבונו · והנה עשרים שנה שמנה לשמואל לא נמצא בפירוש בכתב · ועוד כי אינם עשרים שנה לשמואל כי ביום שגלה הארון מת עלי והנה הארון היה בשדה פלשתים שבעה חדשים ועלה בית שמש ומבית שמש לקרית יערים ויהי שם עשרים שנה עד שהעלהו דוד משם אחר שבע שנים שמלך בחברון · הנה חסרו מהעשרים שנה שבע שנים . נשארו י"ג שנה . יא לשמואל ושתי שנים לשאול · וכלם נחשבים לשמואל שאפילו במלוך שאול היה שופט שמואל · שנאמר וישפט שמואל את ישראל כל ימי חייו · הנה משמת עלי עד שמלך דוד עשרה שנים נשארו עדיין שתי שנים והנה שש שנים נקח מהשלש מאות שאמר יפתח כי לא נשלמו אלא עם השש שנים שלו . והוא אומר זה בתחילת ימי שפטו · נמצא כי חשבון זה אינו מדוקדק · ועוד כי ראינו כי בחיי עלי היה שמואל שופט את ישראל שנאמר ויהי דבר שמואל אל כל ישראל · ויצא ישראל לקראת פלשתים למלחמה · ואומר ואני התהלכתי לפניכם מנעורי ועד היום הזה · ודרך הכתוב לרדוף אחרי הכלל ולא יקפיד בפרט אם יהיה חסר או יתר · והנראה כי בין שמשון לעלי היו בלא שופט ימים רבים כי הנה הכתוב מעיד בשלשה הענינים האלה הסמוכים אין מלך בישראל · והנה עלי בן נ"ח שנים כשנתמנה שופט ובן צ"ח שנים היה כשמת ושפט את ישראל ארבעי' שנה . ולא יתכן לומר שנכנסו שנותיו של שמשון בשנותיו של עלי · כי לא יתכן שהיה שמשון שופט בימי עלי והוא בן חמשים שנה ויותר והיה מנביאי ישראל ומזקניהם · ומבני הקבלה שקבלו תורה שבעל פה שהרי עלי קבל מפנחס ושמואל קבל מעלי · וכן נביא אחרי נביא . אם כן הפסק היה בין שמשון לעלי שלא היה שופט לישראל · ובימים ההם שלא היה להם מלך ושופט היו עושים כל איש ואיש הישר בעיניו · ועשה מיכה פסלו ובני דן הקימו להם אותו הפסל ובני בנימין הרעו בדבר פלגש : כי לא נפלה לו · לא נפלה לו כל נחלת גורלו . כמו שאומר בספר יהושע ויצא גורל בני דן מהם . כלומר פחות ממה שהיה ראוי להם כמו שפירשנו · ופירוש בנחלה . בנחלה הנחלקת לו בתוך שבטי ישראל לא נפלה לו הראויה לו והוצרכו לבקש נחלה : עד בית מיכה . סמוך לביתו : שאל נא באלהים . לפי מחשבתם כי לא היה זה האפוד אלא לשם ע"ז עשוי בדמות אפוד והתרפים היו שואלים בהם לדעת העתידות ולא היה חלק ה' ית' בזה · אך הם היו חושבים כי דבר ה' היה השאלה בתרפים ההם לפיכך אמרו לו שאל נא באלהים · ותרגו' שאיל כען במימרא דה' . אב"ב באלהים זה אינו נמחק כי קדש הוא · ובדברי רז"ל שאמרו כל אלהים האמור במיכה חול חוץ מאחד שהוא קדש · כל ימי היות בית אלהים בשילה · אם כן באלהים זה חול הוא ונמחק · והנה הדבר אצלינו ספק ומספיקא אני אומר שאינו נמחק · ואני תמיה על כי נתנה שהיא בידכם איך אמרו עליו שהוא חול ואף ר' אליעזר שאמר במיכה יש מהם חול ויש מהם קדש · הכתובין באלף למ"ד חול · הכתובים ביו"ד הא קדש חוץ מזה שבאלף למד והוא קדש כל ימי היות בית אלהים בשילה . והנה לא הסכים עמו יונתן בן עוזיאל · ואם זה באהים הוא חול אמרו לו שישאל בתרפים ההם כי הלוי אמ' להם כי מגידי' הם העתידות באמת ונתפתו לדבריו . וענין התרפים יש אומרים כי הוא כלי נחשת העשוי לדעת חלקי השעות ויש שפטו בהם על דרך המזלות והם הוברי שמים · ויש אומרים יש כת בחכמי המזלות לעשות צורה בשעות ידועות ותדבר הצורה ההיא כי הנה כתוב כי התרפים דברו און · והנה אין זה הפסוק ראיה כי ר"ל בעלי התרפים . והחכם ר' אברהם בן עזרא כתב כי הקרוב אליו כי התרפים הם על צורת בן אדם והיא עשויה לקבל כח העליונים · והעד שהתרפי' כן התרפים ששמה מיכל בת שאול במטה עד שחשבו שומרי הבית שהוא דוד : נכח ה' דרככם · על דרך הנה ה' יצא לפניך . כלומר סיוע אלהים עמכם · ותרגומו אתקין ה' ארחכון : ויבאו לישה · והוא לשם הנזכר בספר יהושע ושני שמות היו לו : את העם אשר בקרבה יושבת לבטח . זכר העם בלשון נקבה · וכן חטאת עמך . מדוע סובבה העם הזה : כמשפט צדוני' · כי הצדוני' היו קרובי' לארץ ישראל והיו שוקטים כי לא היו רוצי' להלחם עמהם כי לא היו מארץ כנען כמו שכתוב ויהי גבול הכנעני מצידון . ואמ' בזבולן וירכתו על צדון שהוא כמו עד צדון · אבל צדון לא היה מארץ כנען לפיכך היו שוקטי' ולא היה להם פחד מישרא' · ותרגו' כהלכת צידונאי דשקטין ושרן לרוחצן :

ולית דמכזיק פיתגמא בארעא ירותין זעירין ורחיקין אינון מצידונאי
ופתגם לית להון עם אנש: ואתו לות אחוהון צרעה ואשתאול ואמרו
להון אחוהון מה אתון: ואמרו קומו וניסק עליהון ארי חזינא ית
ארעא והא טבא לחדא ואתון שתקין לא תיתרשלון למיזל למיעל
למירת ית ארעא: כמיתכון תיעלון לות עמא דישרן לרוחצן וארעא
פתיות ידין ארי מסרה יי בידיכון אתרא דלית תמן חסרן כל מדעם די
בארעא: ונטלו מתמן מזרעית שבטא דן מצרעה ומאשתאול שית
מאה גברין מזרזין במני קרבא: וסליקו ושרו בקרית יערים בארעא
דבית יהודה על כן קרו לאתרא ההוא משרית דן עד יומא הדין הא
הוא אחורי קרית יערים: ועברו מתמן לטורא דבית אפרים ואתו
עד בית מיכה: ואתיבו חמשא גובריא דאזלו לאללא ית ארעא ליש
ואמרו לאחוהון הידעתון ארי אית בבתיא האילין איפוד ודמאין
ופסלא ומתכא וכען דעו מה תעבדון: וזרו לתמן ועלו לות עולימא
ליואה בית מיכה ושאילו ליה לשלם: ושית מאה גברין מזרזין במני
קרביהון קיימין במעלנא תרע דמשבטא בני דן: וסליקו חמשא
גבריא דאזלו לאללא ית ארעא עלו לתמן ונסיבו ית צילמנא וי
וית איפודא וית דמאין וית מתכא וכהנא קאים במעלנא בתרעא
ושית מאה גברא די מזרין במני קרבא: ואילין עלו לבית מיכה ונסיבו
ית צלם איפודא וית דמאין וית מתכא ואמר להון כהנא מה אתון ע
עבדין: ואמרו ליה שתוק שוי ידך על פומך ואזיל עמנא ותהוי לנא
לאב ולכהנא הטב דתהי כהין לבית גברא חד או דתהי כהין לשבטא
ולזרעיה בישראל: ושפר לבא דכהנא ונסיב ית איפודא וית דמאין
וית צילמנא ועל בגו עמא: ואתפניאו ואזלו ושויאו ית טפליא וית
בעירא וית קנינא קדמיהון: אינון ארחיקו מבית מיכה וגבריא
די בבתיא דעם בית מיכה אתכנישו ואדביקו ית בני דן: וקרו לבני
דן ואסחרו אפיהון ואמרו למיכה מא לך ארי אתכנשתא: ואמר ית
דחלתי די עבדית נסיבתון וית כהנא ואזלתון ומה לי עוד ומה דין
תימרון לי מה לך: ואמרו ליה בני דן לא תשמע קלך עמנא דילמא
ישלטון בכון גברין מרירן נפשן ותסיף נפשך ונפש אנש ביתך:
ואזלו בני דן לאורחהון וחזא מיכה ארי תקיפין אינון מניה ואיתפני
ותב לביתיה: ואינון נסיבו ית דעבד מיכה ודברו ית כהנא די הוה
ליה ואתו לליש לעמא דשקטין ושרן לרוחצן ומחו יתהון לפתגם ד
דחרב וית קרתא אוקידו בנורא: ולית דמשיזיב ארי רחיקא היא
מצידון ופתגם לית להון עם אנש ואנון במישר דלבית רחוב ובנו ית
קרתא ויתיבו בה: וקרו שמא דקרתא דן בשום דן אבוהון דאיתליד

ואין מכלים דבר בארץ יורש עצר ורחוקים המה מצדנים ודבר א
אין להם עם אדם: ויבאו אל אחיהם צרעה ואשתאל
ויאמרו להם אחיהם מה אתם: ויאמרו קומה ונעלה עליהם כי קומו
ראינו את הארץ והנה טובה מאד ואתם מחשים אל תעצלו ל
ללכת לבא לרשת את הארץ: כבאכם תבאו אל עם בטח והארץ
רחבת ידים כי נתנה אלהים בידכם מקום אשר אין שם מחסור כל
דבר אשר בארץ: ויסעו משם ממשפחת הדני מצרעת
ומאשתאל שש מאות איש חגור כלי מלחמה: ויעלו ויחנו בקרית
יערים ביהודה על כן קראו למקום ההוא מחנה דן עד היום הזה
הנה אחרי קרית יערים: ויעברו משם הר אפרים ויבאו עד בית
מיכה: ויענו חמשת האנשים ההלכים לרגל את הארץ ליש
ויאמרו אל אחיהם הידעתם כי יש בבתים האלה אפוד ותרפים
ופסל ומסכה ועתה דעו מה תעשו: ויסורו שמה ויבאו אל בית
הנער הלוי בית מיכה וישאלו לו לשלום: ושש מאות איש חגורים כלי
מלחמתם נצבים פתח השער אשר מבני דן: ויעלו חמשת האנשים
ההלכים לרגל את הארץ באו שמה לקחו את הפסל ואת האפוד ו
ואת התרפים ואת המסכה והכהן נצב פתח השער ושש מאות ה
האיש החגור כלי המלחמה: ואלה באו בית מיכה ויקחו את פסל
האפוד ואת התרפים ואת המסכה ויאמר אליהם הכהן מה אתם
עשים: ויאמרו לו החרש שים ידך על פיך ולך עמנו והיה לנו
לאב ולכהן הטוב היותך כהן לבית איש אחד או היותך כהן לשבט
ולמשפחה בישראל: וייטב לב הכהן ויקח את האפוד ואת התרפים
ואת הפסל ויבא בקרב העם: ויפנו וילכו וישימו את הטף ואת
המקנה ואת הכבודה לפניהם: המה הרחיקו מבית מיכה והאנשים
אשר בבתים אשר עם בית מיכה נזעקו וידביקו את בני דן: ויקראו
אל בני דן ויסבו פניהם ויאמרו למיכה מה לך כי נזעקת: ויאמר
את אלהי אשר עשיתי לקחתם ואת הכהן ותלכו ומה לי עוד ומה
זה תאמרו אלי מה לך: ויאמרו אליו בני דן אל תשמע
קולך עמנו פן יפגעו בכם אנשים מרי נפש ואספתה נפשך ונפש
ביתך: וילכו בני דן לדרכם וירא מיכה כי חזקים המה ממנו
ויפן וישב אל ביתו: והמה לקחו את אשר עשה מיכה
ואת הכהן אשר היה לו ויבאו על ליש על עם שקט ובטח ויכו א
אותם לפי חרב ואת העיר שרפו באש: ואין מציל כי רחוקה
היא מצידון ודבר אין להם עם אדם והיא בעמק אשר לבית רחוב
ויבנו את העיר וישבו בה: ויקראו שם העיר דן כשם דן אביהם בשם

ואין מכלים דבר בארץ. כלומר אין להם שכנים שיזיקום ויכלימום בשום דבר כמו לא הכלמנום. וכן תרגם יונתן לית דמזיק. ולפיכך הם שוקטים ובוטחים ואינם יראים ואינם נשמרים ולפיכך הם נוחי' להכבש כי לפי שהם בוטחים אינם שומרים העיר ואין להם כלי זיין: יורש עצר. ת"י ירותין זעירין. כלומר יורשי המלוכה היו קטנים ולא היה חוזק במלוכה. ולפי הפשט עצר הוא מלוכ' מן זה יעצר בעמי. ומלת ואין מכלים עומדת במקום שנים. ואין יורש עצר כי לא היה בהם מלך ולא יורש מלוכה: ורחוקים המה מצדונים. כלומר שלא יוכלו לעזרם: ודבר אין להם עם אדם. שאין להם ברית עם אדם לעזרם אם יצטרכו כמו שכתוב בסוף הענין ואין מציל כי רחוקה היא מצידון ודבר אין להם עם אדם. וכן אלה הדברים ידעו המרגלים מבני העיר שנכנסו בעיר כאנשים סוחרים. או הראו עצמם שרוצים לשבת בארץ והיו שואלים ענין הארץ: מה אתם אומרים. כלומר מה בשורה בפיכם: קומה ונעלה. ענין זריזות. כמו קום עבור. קום התהלך בארץ: ואתם מחשים. אתם שותקים שלא תקחו הדבר בזריזות. לא תעמדו: אל תעצלו. לא תתרשלון. כל דבר אשר בארץ הזאת. או בשום ארץ בעולם שם תמצאו כי אין שם מחסור כל דבר: ואלה באו. מה שחזר ואמר ויקחו את פסל האפוד וכבר אמר לקחו את הפסל ואת האפוד מפני מאמר הכהן שאמר להם מה אתם עושים חזר ואמר. ומה שאמר פסל האפוד סמך הפסל לפי שיש פסל בלא אפוד וזה היה עם אפוד: את הטף. כי אלו שש מאות איש חגור כלי מלחמה עם טפם ונשיהם ומקניהם הלכו כי היו בטוחים שילכדו העיר: ואת הכבודה. כתוב בוי"ו עם הדגש. וכבר כתבנו הדומים לו בספר מכלל. ופירו' הכבודה הכלים והמטלטלים. ותרגו' קנייא כתרגום רכוש שהוא גם כן כולל קניין האדם כלים וכסף וזהב ושאר מטלטלין: נזעקו. נאספו. וכן מה לך כי נזעקת. נאספת אתה ואנשיך. ונאמרה האסיפה בלשון זעקה. לפי שעל ידי זעקה יאסף העם: ויסבו פניהם. ברגש הסמך" והבי"ת: פן יפגעו בכם. ענינו פגיעת החרב. כמו ויפגע בו וימת. ות"י וישלטון בהון. וכן ויפגע בו. ושליטו ביה: מרי נפש. אנשים כעסנים שיש בחברתינו: ואספת נפשך. אתה תהיה גורם שתמותו כלכם אם תשמיעם קולך ותוסיף לדבר עוד בדבר הזה. והוא מבנין הנני אוסיפך אל אבותיך. תוסף רוחם. יאסף אהרן. והדומים להם: שרפו באש. יש לתמוה למה שרפו אותה והם רוצים לישבה והנה כל הערים העומדות על תלם לא שרפם יהושע רק חצור לבדה. והיתה זה לפי שהיתה ראש הממלכות להבהיל הנשארים. והנה אלו למה שרפו העיר ויתכן כי שנכנסו בני דן בעיר פתאום ונכנסו כי הם לא היו מרגישי' ולא היו נשמרים מהם ושלחו אש בעיר להבהיל העם ולא יהיה פנאי לאדם להטיב מלחמה בין האש והמלחמה שעשו להם בני דן. או אפשר כי היתה מלאה גלולים ולפיכך שרפוה. ואף על פי שהם הקימו הפסל להם היתה כוונתם לשמים ואף על פי כן היו חוטאי' לה' כי כן כתיב לא תעשון אתי אלהי כסף וגו'. כלומר אתי אעפ"שתהיה כוונתכם לעבודתי. ובהגדה והם לקחו את אשר עשה מיכה וגומר. ויכו אותה לפי חרב. עבדין עז והיא מבלחא בידיהון. יש צדקה גדולה מזו. היינו הך דכתיב לך ה' הצדקה ולנו בשת הפנים: אשר

אשר יולד לישראל ואולם ליש שם העיר לראשנה : ויקימו להם
בני דן את הפסל ויהונתן בן גרשם בן מנשה הוא ובניו היו כהנים
לשבט הדני עד יום גלות הארץ : וישימו להם את פסל מיכה
אשר עשה כל ימי היות בית האלהים בשלה :
יט ויהי בימים ההם ומלך אין בישראל ויהי איש לוי גר בירכתי
הר אפרים ויקח לו אשה פילגש מבית לחם יהודה : ותזנה עליו
פילגשו ותלך מאתו אל בית אביה אל בית לחם יהודה ותהי שם
ימים ארבעה חדשים : ויקם אישה וילך אחריה לדבר על לבה
נה להשיבו ונערו עמו וצמד חמרים ותביאהו בית אביה ויראהו אבי
הנערה וישמח לקראתו : ויחזק בו חתנו אבי הנערה וישב אתו
שלשת ימים ויאכלו וישתו וילינו שם : ויהי ביום הרביעי וישכימו
בבקר ויקם ללכת ויאמר אבי הנערה אל חתנו סעד לבך פת לחם
וישבו ואחר תלכו : וישבו ויאכלו שניהם יחדו וישתו ויאמר אבי הנערה
אל האיש הואל נא ולין וייטב לבך : ויקם האיש ללכת ויפצר בו
חתנו וישב וילן שם : וישכם בבקר ביום החמישי ללכת ויאמר
אבי הנערה סעד נא לבבך והתמהמהו עד נטות היום ויאכלו ש
שניהם : ויקם האיש ללכת הוא ופילגשו ונערו ויאמר לו חתנו
אבי הנערה הנה נא רפה היום לערוב לינו נא הנה חנות היום
לין פה וייטב לבבך והשכמתם מחר לדרככם והלכת לאהליך : ולא
אבה האיש ללון ויקם וילך ויבא עד נכח יבוס היא ירושלם ועמו
צמד חמורים חבושים ופילגשו עמו : הם עם יבוס והיום רד מאד
ויאמר הנער אל אדניו לכה נא ונסורה אל עיר היבוסי הזאת ונלין
בה : ויאמר אליו אדניו לא נסור אל עיר נכרי אשר לא מבני ישראל
הנה ועברנו עד גבעה : ויאמר לנערו לך ונקרבה באחד המקומות ו
ולנו בגבעה או ברמה : ויעברו וילכו ותבא להם השמש אצל הגבעה
אשר לבנימן : ויסרו שם לבוא ללון בגבעה ויבא וישב ברחוב העיר
ואין איש מאסף אותם הביתה ללון : והנה איש זקן בא מן מעשהו מן
השדה בערב והאיש מהר אפרים והוא גר בגבעה ואנשי המקום בני
ימיני : וישא עיניו וירא את האיש הארח ברחב העיר ויאמר האיש
הזקן אנה תלך ומאין תבוא : ויאמר אליו עברים אנחנו מבית לחם
יהודה עד ירכתי הר אפרים משם אנכי ואלך עד בית לחם יהודה

דאתיליד לישראל וברם ליש שמא דקרתא מלקדמין : ואקימו להון
בני דן ית צלמא ויהונתן בר גרשם בר מנשה הוא ובנוהי הוו כ
כומרין לשבטא דבית דן עד יומא די גלו יתבי ארעא : ושויאו להון
ית צלם מיכה די עבד כל יומיא דהוה קיים בית מקדשא דיי בשילו :
והוה ביומיא האינון ומלכא לית בישראל והוה גבר ליואה
דר בסיפי טורא דבית אפרים ונסיב ליה אתתא לחינתא מבית לחם
דבית יהודה : ובסרת עלוהי לחינתיה ואזלת מלותיה לבית אבוהא
לבית לחם דבית יהודה והות תמן יומין ארבעא ירחין : וקם בעלה
ואזל בתרהא למללא על לבה לאתבותה ועולימיה עמיה וזוג חמרין
ואעלתיה לבית אבוהא וחזוהי אבוהא דעולימתא וחדי לקדמותיה :
ואתקיף ביה חמוהי אבוהא דעולימתא ויתיב עימיה תלתא יומין
ואכלו ושתיאו ובתו תמן : והוה ביומא רביעאה ואקדימו בצפרא
וקם למיזל ואמר אבוהא דעולימתא לחתניה סעיד ליבך פיתא דלחמא
ובתר כן תיזלון : ואסחרו ואכלו תרויהון כחדא ואשתיאו ואמר אבוהא
דעולמתא לגברא שרי כען וביות וישפיר לבך : וקם גברא למיזל
ואתקיף ביה חמוהי ותב ובת תמן : ואקדים בצפר ביומא חמישאה
למיזל ואמר אבוהא דעולמתא סעוד כען ליבך ואיתעכבו עד מתפני
יומא ואכלו תרויהון : וקם גברא למיזל הוא ולחינתיה ועולימי ואמר
ליה חמוהי אבוהא דעולימתא הא כען פנא יומא למערב ביתו כען הכא
לחוד יומדין בית הכא וישפר לבך ותקדמון מחר לאורחתכון ותהך
לקירוך : ולא אבא גברא למבת וקם ואזל ואתא עד לקביל יבוס היא
ירושלם ועמיה זוג חמרין חשיקין ולחינתיה עמיה : אינון עם יבוס
ויומא מאך לחדא ואמר עולימא לריבוניה איתא כען ונזור לקרתא
דיבוסאי הדא ונבית בה : ואמר ליה ריבוניה לא נזור לקרתא בני
עממיא דלא מבני ישראל אינון וניתמטי עד גבעתא : ואמר לעולימיה
איתא ונקריב בחד מן אתריא ונבת בגבעתא או ברמתא : ועברו
ואזלו ועלת להון שמשא בסטר גבעתא די לשיבטא בנימן : וזרו לתמן
למיעל למבת בגבעת ואתא ויתיב ברחוב דקרתא ולית איניש דכניש
יתהון לביתא למבת : והא גברא סבא אתא מן עיבידתיה מן חקלא
ברמשא וגברא מטורא דבית אפרים והוא דר בגבעתא ואינשי אתרא
מן שיבטא דבית בנימן : וזקף עינוהי וחזא ית גברא דארח ברחוב
קרתא ואמר גברא סבא לאן את אזיל ומנן את אתי : ואמר ליה עברין
אנחנא מבית לחם דבית יהודה עד סיפי טורא דבית אפרים מתמן
אנא ואנא אזיל עד בית לחם דבית יהודה ולבית

אשר יולד . בו"ו עם דגש . וכבר כתבנו הדומים לו בספר מכלל · וטעם אשר יולד לישראל · שלא תחשוב כי ראש המשפחה ההיא אשר באו
ללים היה שמו דן ובשם אבי המשפחה ההיא קראו שם דן המקום ההוא לפיכך אמר אביהם אשר יולד לישראל : בן מנשה: הנון תלויה וכבר זכרנו טעמו למעלה:
עד יום גלות הארץ · מדרך הסברא נראה כי עד יום גלות הארץ הוא יום שגלה הארון . ועליו נאמר ויטש משכן שילה וגומר · ואמר ויתן לשבי
עוזו ותפארתו ביד צר · ויסגר לחרב עמו · ואמר ויכעיסוהו בבמותיהם ובפסיליהם יקניאוהו . וזה נאמר על פסל מיכה · והפסוק האחר
שכ' כאן גם כן מוכיח שאמר כל ימי היות בית האלהים בשילה · ידמה כי עד יום גלות הארץ וימי היות בית האלהים בשילה זמן אחד הוא . ושמואל
אעפ"י שהיה שופט לא מחה בפסל ההוא כי כל ימי עלי לא היה מתפרסם כל כך בסררה לכבוד עלי · ועלי גם כן התרפה בזה כמו שהתרפה במוסר בניו ·
ובמות עלי וגלה הארון ונפלו מישראל רבים ונפלו בחרב רבים בטל אותו פסל · וזהו שאמר עד יום גלות הארץ · כי רחוק הוא שיהיה הפסל עד יום
גלות הארץ אפילו גלות בני גד ובני ראובן שהיה הגלות הראשון ואחר היה דוד מלך ישראל ולא בערו · וגם שלמה בנו ולא בערו · אין הדעת סובלת להאמין
זה : ותזנה · תרגו' ובסרת · ותרגום דבר ה' בזה בסר · ר"ל בזתה אותו ויצאה מביתו והלכה לבית אביה . או יהיה פי' זנות
כמשמעו . כי אשתו היתה אבל בלא כתובה וקדושין וזנתה מתחתיו · ופירו' עליו · על פניו · כלומר שלא חששה לו ולא נסתרה ממנו
לזנות . או פרוש עליו עמו בעוד שהיתה עמו · כמו ויבאו האנשים על הנשים שהוא כמו עם · ופירו' ותלך מאתו · שכעס בעלה עמה והלכה לה לבית
אביה : ימים ארבעה חדשים . חסר וי"ו כמו שמש ירח · ופירושו ימים שנה · או יהיה ארבעה חדשים פירו' ימים · וכן ת"י יומין ארבעה ירחין :
להשיבו . כן כתיב וקרי להשיבה · ופי' הכתו' להשיבו אליה והיא תשיב אליו : ותביאהו בית אביה . מצאה אותו שלבנו בדרך והכניסה אותו לבית
אביה: סעד לבך פת לחם· בפת לחם והוא שלא כמשפטו · אבל סעד נא לבבך והוא קמוץ הוא חטוף כי הוא סמוך במקף : נטות היום . נטות השמש לצד מערב
כי היום נקרא זמן היות השמש על הארץ · רפה היום לערוב . רפיון השמש הוא לעת ערב שרפה חומו ואורו וגבורתו וחזקו הוא בחצי היום · וכמו שאומר
בגבורתו בחצי היום · והוא מה שאמר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו · ר"ל כצאת השמש עד זמן שהוא בגבורתו והוא חצי היו' כי עד אז האור הולך ומתחזק
כן מחצי היו' עד הערב הולך ומתרפה : הנה חנות היו' · הליל' הוא חנות היום כי ביום אדם הולך הנה והנה ובלילה חונה · או פי' חנות השמש
כי בערב ידמה לאדם כי השמש חונה אעפ"י שהו' הולך וסובב כיון שנעלם מעין האר' ידמה כי הוא חונה ממהלכו · וי"ת ביתו כאן הכא לחוד ברם יומא :
חבושים . אמר חבושים להודיע כי טעונים היו בלחם ויין ומספוא · והחמורים החבושים הוא שיטעון האדם או ירכב עליהם : עם יבוס ·
סמוך ליבוס כמו שפירשתי עם בית מיכה סמוך לבית מיכה : רד מאד . ירד לצד מערב : הנה · אמר הנה על הערים אעפ"י שלא זכר אלא עיר
ר"ל לא בזו ולא באחרת אמר לא מבני ישראל הנה : לכה ונקרבה · כמו לכה הכתוב בהא" . וכמוהו לך כתראה פנים : ולנו · חסר למד הפעל
והיא כבלעת בדגש · ומשפטו ולננו בגבעה · בשקל וקמנו בני ימיני להודיע כי הגבעה היתה לבנימן · כי גבעה אחרת היתה אשר בה עיר .
וכן אמר הגבעה אשר לבנימן . וי"א כי אמר בני ימיני · כי בחזקת רעי' היו והוכיחו עליה' מעשיה' . ואת בית

ולבית מקדשא דיוי אנא אזיל ולית אנש דמכניש יתי לביתא׃ ואף
תיבנא ואף כיסתא אית לחמרנא ואף לחם וחמר אית לי ולאמתך
ולעולימא דעם עבדך ולית חוסרן כל מדעם׃ ואמר גברא סבא שלם
לך לחוד כל חוסרונך עלי לחוד ברחובא לא תבית׃ ואעליה לביתיה
ורמא כיסתא לחמריה ואסחו רגליהון ואכלו ושתיאו׃ אינון מטיבין
ית לבהון והא אנשי קרתא גברין בני רשעא אקיפו ית ביתא דחקין
למיתבר דשא ואמר לגברא מריה דביתא סבא למימר אפיק ית גברא
דעל לביתך ונדעיניה׃ ונפק לותהון גברא מריה דביתא ואמר להון
בבעו אחי לא תבאשון כען בתר דעל גברא הדין לביתי לא תעבדון
ית קלנא הדא׃ הא ברתי בתולתא ולחינתיה אפיק כען יתהן וענו
יתהן ועיבידו להן דתקין בעיניכון ולגברא הדין לא תעבדון עיסק
קלנא הדין׃ ולא אבו גבריא לקבלא מיניה ואתקיף גברא בלחינתיה
ואפיק לותהון לברא וידעו יתה ואיתעלבו בה כל ליליא עד צפרא
ושלחוהא כמיסק צפרא׃ ואתת איתתא למיפני צפרא ונפלת בתרע
בית גברא די ריבונה תמן עד דינהור׃ וקם ריבונהא בצפרא ופתח
דשי ביתא ונפק למיזל לאורחיה והא איתתיה לחינתיה רמיא בתרע
ביתא וידהא מחתין על סיפא׃ ואמר לה קומי וניזיל ולא מתיבא
ונסבה על חמרא וקם גברא ואזל לאתריה׃ ואתא לביתיה ונסיב
ית סכינא ואתקיף בלחינתיה והדמה לאיברהא לתרי עשר איברין
ושלחה בכל תחום ארעא דישראל׃ והוה כל דחזי ואמר לא הוות
ולא איתחזיאת כהדא למן יומא די סליקו בני ישראל מארעא דמצרים
עד יומא הדין שוו לבכון עלה איתיעצו ומלילו׃ ונפקו כל
בני ישראל ואתכנישת כנישתא כגברא חד למדן ועד באר שבע וארע
גלעד לקדם יוי למצפיא׃ ואתעתדו רישי כל עמא כל שיבטיא דישר׳
בקהל עמא דיוי ארבע מאה אלפין גבר ריגלי שלפי סיפא׃ ושמעו
בני בנימן ארי סליקו בני ישראל למצפיא ואמרו בני ישראל מלילו
איכדין הות בישתא הדא׃ ואתיב גברא ליואה בעלה דאתתא
קטילתא ואמ׳ לגיבעתא די לשבט בנימן עלית אנא ולחינתי למבת׃
וקמו עלי יתבי גבעתא ואקיפו עלי ית ביתא בליליא עלי חשיבו ל
למקטל וית לחינתי ענייוהא ומיתת׃ ואחדית בלחינתי והדימתה
ושלחתה בכל תחום אחסנת ארעא ישראל ארי עבדו עיצת חטאין
ודלא כשר בישראל׃ הא כולכון בני ישראל הבו לכון פתגם ועיצה
הלכא׃ וקם כל עמא כגברא חד למימר לא ניזיל גבר למשכניה ולא
נזור גבר לביתיה׃ וכען דין פתגם דנעבד לגבעתא נתמני עלה
בעדבא׃ ונדבר עשרא גברין למאה לכל שיבטיא דישראל ומאה
לאלפין ואלפא לריבותא למיסב זוודין לעמא למעבד לאיתיותהון
לגבעתא דבית בנימן בכל קלנא דאתעבד בישראל׃ ואיתכניש
כל אנש ישראל לקרתא כגברא חד
שוון

ואת בית יהוה אני הלך ואין איש מאסף אותי הביתה׃ וגם תבן גם
מספוא יש לחמורינו וגם לחם ויין יש לי ולאמתך ולנער עם עבדיך
אין מחסור כל דבר׃ ויאמר האיש הזקן שלום לך רק כל מחסורך
עלי רק ברחוב אל תלן׃ ויביאהו לביתו ויבול לחמורים וירחצו
רגליהם ויאכלו וישתו׃ המה מיטיבים את לבם והנה אנשי העיר
אנשי בני בליעל נסבו את הבית מתדפקים על הדלת ויאמרו אל
האיש בעל הבית הזקן לאמר הוצא את האיש אשר בא אל ביתך
ונדענו׃ ויצא אליהם האיש בעל הבית ויאמר אליהם אל אחי אל
תרעו נא אחרי אשר בא האיש הזה אל ביתי אל תעשו את הנבלה
הזאת׃ הנה בתי הבתולה ופילגשהו אוציאה נא אותם וענו אותם
ועשו להם הטוב בעיניכם ולאיש הזה לא תעשו דבר הנבלה הזאת׃
ולא אבו האנשים לשמע לו ויחזק האיש בפילגשו ויצא אליהם
החוץ וידעו אותה ויתעללו בה כל הלילה עד הבקר וישלחוה כ
בעלות השחר׃ ותבא האשה לפנות הבקר ותפל פתח בית האיש כעלות
אשר אדוניה שם עד האור׃ ויקם אדניה בבקר ויפתח ° דלתות את.
הבית ויצא ללכת לדרכו והנה האשה פילגשו נפלת פתח הבית ו
וידיה על הסף׃ ויאמר אליה קומי ונלכה ואין ענה ויקחה על
החמור ויקם האיש וילך למקמו׃ ויבא אל ביתו ויקח את המאכלת
ויחזק בפילגשו וינתחה לעצמיה לשנים עשר נתחים וישלחה בכל
גבול ישראל׃ והיה כל הראה ואמר לא נהיתה ולא נראתה כזאת
למיום עלות בני ישראל מארץ מצרים עד היום הזה שימו לכם ע
עליה עצו ודברו׃ ויצאו כל בני ישראל כ
ותקהל העדה כאיש אחד למדן ועד באר שבע וארץ הגלעד אל יהוה
המצפה׃ ויתיצבו פנות כל העם כל שבטי ישראל בקהל עם
האלהים ארבע מאות אלף איש רגלי שלף חרב׃
וישמעו בני בנימן כי עלו בני ישראל המצפה
ויאמרו בני ישראל דברו איכה נהיתה הרעה הזאת׃ ויען האיש
הלוי איש האשה הנרצחה ויאמר הגבעתה אשר לבנימן באתי אני
ופילגשי ללון׃ ויקמו עלי בעלי הגבעה ויסבו עלי את הבית
לילה אותי דמו להרג ואת פילגשי ענו ותמת׃ ואחז בפילגשי
ואנתחה ואשלחה בכל שדה נחלת ישראל כי עשו זמה ונבלה
בישראל׃ הנה כלכם בני ישראל הבו לכם דבר ועצה הלם׃ ויקם
כל העם כאיש אחד לאמר לא נלך איש לאהלו ולא נסור איש לביתו
׃ ועתה זה הדבר אשר נעשה לגבעה עליה בגורל׃ ולקחנו עשרה
אנשים למאה לכל שבטי ישראל ומאה לאלף ואלף לרבבה לקחת
צדה לעם לעשות לבואם לגבע בנימן ככל הנבלה אשר ע
עשה בישראל׃ ויאסף כל איש ישראל אל העיר כאיש אחד

ואת בית ה׳ אני הולך׳ הוא שילה ושילה היתה עירו כי מהר אפרים היה כמו שאמר בירכתי הר אפרי׳ ושילה היתה לאפרים. או פי׳ ואת בית ה׳ אני הולך אף על פי שלא היה עירו שילה אמר כי היה הולך שם להתפלל או לזבוח. וכן ידמה לדעת המתרגם ולבית מקדשא דה׳ אנא אזיל. ואמר זה כדי שיאספהו אל ביתו בלב טוב׃ ולנער עם עבדך׳ לי ולאמתך. אמ׳ על פלגשו ולנער ים הרבה לחם ויין. וגם לעבדיך אשר בביתך אם ירצו לאכול ולשתו ממה שיש עמנו. וי״ת ולעולימא דעם עבדך אמ׳ עבדך על האיש ופלגשו. כלומ׳ הנער אשר עמנו וכן הוא׃ ויבול׳ כתיב וקרי ויבל ואחד הוא׃ אל תלן׳ פא הפעל בפתח והוא מפעלי הכפל שרשו בלל ר״ל נתן להם מספוא והמספוא נקרא בליל כמו שכתוב בליל חמיץ יאכלו. אם יגעה שור על בלילו. ולפי שבוללי׳ למאכל הבהמה השעורי׳ והשבולת שועל או אחד מהם עם התבן נקרא כן׃ מטיבים׳ פרשו יטב מבנין הפעיל׃ מתדפקי׳. זכרנו דקדוקו בספר מכלל בחלק הדקדוק בדבר שבת התפעל והוא מלשון קול דודי דופק׳ והוא הנקישה על הדלת׃ ונדענו׳ פירשו בו למשכב זכור׳ לפי שאמר הנה בתי הבתולה ופלגשו ולאיש הזה לא תעשו את דבר הנבלה הזאת׳ דומה כי למשכב שלו אותו׳ וי״ל כי היו רוצים להרגו כמו שספר הוא אותי דמו להרוג ודבר נבלה הוא להרוג האכסנאי הבא ללין בעיר׳ ולדעת המפרשים יהיה פי׳ דמו להרוג שדעתו היה להרג קודם שיתקן לנבלה ההיא׳ או כנה הדבר הכעור בלשון הריגה׃ ויחזק האיש בפלגשו׳ הוציאה על כרחה להציל עצמו׃ וידעו אותה׳ ואעפ״י שמתחילה לא אבו האכסני׳ לשמוע לו כיון שראו׳ הפלגש חשקו בה ונתרצו בה לבדה׃ בעלות השחר׳ כתיב בב״ית וקרי בכף׃ שימו לכם׳ שימו לב לכם על הרעה הזאת׃ אל ה׳ במצפה׳ במקום שיתקבצו כל ישראל או רובם שם שכינה שורה כמו שכ׳ אלהים נצב בעדת אל׳ או הטעם כמו שמפורש בספר יהושע כי במצפה היה מזבח ה׳ ובית תפלה והיה בית מועד לישראל כשהיו נועדים על דבר. כבר כתבנו בספר יהושע למה היה דרכם להקבץ במצפה כי שם היתה תשועה גדולה לישר׳ בהקבץ מלכים להלחם עם יהושע׃ ויתיצבו פנות כל העם׳ ראשי העם התיצבו בתוך הקהל שהיה הקהל ארבע מאות אלף איש ויתיצבו הראשים בקהל לשאול ולחקור איכה נהייתה הרעה והפסיק בכתוב׃ וישמעו בני בנימן׳ להודיע כי הם שמעו בהתקבצם ולא הרגישו בדבר לבא לפניהם ולבער הרעה והם שאלו איך נהיה. ופירושו ויתיצבו ויאמרו פנות העם עמדו בקהל ואמרו בני ישר׳ דברו איכה נהייתה הרעה הזאת׃ ובני ישראל׳ לשון קריאה הוא׃ עליה בגורל׳ עליה נעלה בגורל׃ ועניין הגור׳ שהעשרה האנשים שיהיו למאה ואף לרבבה יהיו לקחת צידה לעם ההולכים למלחמה כלומר שיפילו גורלות בעשרה חלקי׳ בכל מאה ובכל רבבה ואשר יפול הגורל עליה׳ יקחו צידה לתשעה החלקים היוצאים וההולכים למלחמה כי לא היו יודעים כמה יתעכבו שם׃

חברים

חברים : וישלחו שבטי ישראל
אנשים בכל שבטי בנימן לאמר מה הרעה הזאת אשר נהיתה בכם :
ועתה תנו את האנשים בני בליעל אשר בגבעה ונמיתם
ונבערה רעה מישראל ולא אבו בנימן לשמע בקול אחיהם בני־ בני
ישראל : ויאספו בני־בנימן מן־הערים הגבעתה לצאת למלחמה
עם־בני ישראל : ויתפקדו בני בנימן ביום ההוא מהערים עשרים
וששה אלף איש שלף חרב לבד מישבי הגבעה התפקדו שבע
מאות איש בחור : מכל העם הזה שבע מאות איש בחור אטר
יד ימינו כל זה קלע באבן אל השערה ולא יחטא : ואיש ישראל
התפקדו לבד מבנימן ארבע מאות אלף איש שלף חרב כל זה איש
מלחמה : ויקמו ויעלו בית אל וישאלו באלהים ויאמרו בני ישראל
מי יעלה לנו בתחלה למלחמה עם בני בנימן ויאמר יהוה יהודה
בתחלה : ויקומו בני ישראל בבקר ויחנו על הגבעה : ויצא
איש ישראל למלחמה עם בנימן ויערכו אתם איש ישראל מלחמה
אל הגבעה : ויצאו בני בנימן מן הגבעה וישחיתו בישראל ביום
ההוא שנים ועשרים אלף איש ארצה : ויתחזק העם איש ישראל
ויספו לערך מלחמה במקום אשר ערכו שם ביום הראשון :
ויעלו בני ישראל ויבכו לפני יהוה עד הערב וישאלו ביהוה לאמר
האוסיף לגשת למלחמה עם בני בנימן אחי ויאמר יהוה עלו א
אליו : ויקרבו בני ישראל אל בני בנימן ביום
השני : ויצא בנימן לקראתם מן הגבעה ביום השני וישחיתו
בבני ישראל עוד שמנת עשר אלף איש ארצה כל אלה שלפי חרב :
ויעלו כל בני ישראל וכל העם ויבאו בית אל ויבכו וישבו שם
לפני יהוה ויצומו ביום ההוא עד הערב ויעלו עלות ושלמים לפני
יהוה : וישאלו בני ישראל ביהוה ושם ארון ברית האלהים
בימים ההם : ופינחס בן אלעזר בן אהרן עמד לפניו בימים ההם
לאמר האוסף עוד לצאת למלחמה עם בני בנימן אחי אם אחדל
ויאמר יהוה עלו כי מחר אתננו בידך : וישם ישראל ארבים אל
הגבעה סביב : ויעלו בני ישראל אל בני בנימן ביום השלישי
ויערכו אל הגבעה כפעם בפעם : ויצאו בני בנימן לקראת העם

שוון : ושלחו שבטא דישראל גברין בכל שיבטיא דבנימן
למימר מה בישתא הדא דהות בכון : וכען הבו איתו ית גבריא בני
רישעא די בגבעתא ונקטלינון ונפלי עבדי בישתא מישראל ולא אבו
בני בנימן לקבלא למימר אחוהון בני ישראל : ואתכנישו בני בנימן
מן קירויא לגבעתא למיפק לאגחא קרבא עם בני ישראל : ואתמניאו
בני בנימן ביומא ההוא מן קירויא עסרין ושיתא אלפין גברא שלפי
סיפא בר מיתבי גבעתא אתמניאו שבע מאה גבר עלים : מכל עמא
הרין שבע מאה גבר עולים גברא גמיר בידיה דימינא כל אילין דשדן
אבנא בקילעא ומרמן בבינת שערא ולא משנן : ואנש ישראל
אתמניאו בר מדבית בנימן ארבע מאה אלפין גברא שלפי סיפא כל
אילין גברי עבדי קרבא : וקמו וסליקו לביתאל ושאילו במימרא דיוי
ואמרו בני ישראל מן יסק לנא בקדמיתא לאגחא קרבא עם בני
בנימן ואמר יוי יהודה בקדמיתא : וקמו בני ישראל בצפרא ושרו
על גבעתא : ונפק אנש ישראל לאגחא קרבא עם דבית בנימן
וסדרו עמהון אנש ישראל קרבא על גבעתא : ונפקו בני בנימן מן
גבעתא וחבילו בישראל ביומא ההוא תרין עסרין ותרין אלפין גבר
קטולין רמן לארעא : ואיתקף עמא אנש ישראל ואוסיפו לסדרא
קרבא באתרא דסדרו תמן ביומא קדמאה : וסליקו בני ישראל ובכו
קדם יוי עד רמשא ושאילו במימרא דיוי למימר האוסיף למקרב
לאגחא קרבא עם בני בנימן אחי ואמר יוי סקו עליהון :
וקריבו בני ישראל לות בני בנימן ביומא תנינא : ונפק בנימן
לקדמותהון מן גבעתא ביומא תנינא וחבילו בבני ישראל ביומא
ההוא תמנת עסר אלפין גברא קטילין רמן לארעא כל אילין שלפי
סיפא : וסליקו כל בני ישראל וכל עמא ואתו לביתאל ובכו ויתיבו
תמן קדם יוי וצמו ביומא ההוא עד רמשא ואסיקו עלוון ונכסת ק
קודשין קדם יוי : ושאילו בני ישראל במימרא דיוי ותמן ארון קיימא
דיוי ביומיא האינון : ופינחס בר אלעזר בר אהרן קאים קדמוהי
ביומיא האינון למימר האוסיף עוד למיפק לאגחא קרבא עם בני
בנימן אחי אם איתמנע ואמר יוי סקו ארי מחר אמסרינון בידך : ושוי
ישראל כמנין על גבעתא סחור סחור : וסליקו בני ישראל
לות בני בנימן ביומא תליתאה וסדרו קרבא על גבעתא כזמן בזמן :
ונפקו בני בנימן לקדמות עמא איתנגידו

חברים. כלם היו חברי' בזה הדבר ונאספו כלם כאיש אחד לקנא לדבר הנבלה הזאת ולהנקם מהעושי' אותה : בכל שבטי בנימן. משפחת בנימן כי המשפחה נקראת שבט ושבט משפחה. כמו שכתו' ויקרב את משפחת יהודה. ועו' קרא באומרו מכל משפחות שבטי בנימן והמשפח' הגדולה נקראת שבט ושבט בנימן היו בה עשרה משפחות גדולות שהיו בתי אבות בלע ובכר ואשבל גרא ונעמן אחי וראש מפים וחפים וארד והיו גבורים וכל המשפחה היתה כחשבת שבט. ואמרו אנחנו עשרה משפחות כלחמה כנגד עשרה שבטי ישראל כי שבט לוי לא היו בכללם : ויתפקדו. קל והפא קמוצה ומשפט הקוף להדגש כמשפט התפעל להיו' ע"ינו דגושה לבד מעטים כמנאו קלים: לבד מיושבי הגבעתה התפקדו וכן ואיש ישראל התפקדו וכן ויתפקד העם: עשרי' וששה אלף איש ובמפלתן כמנאו שנפלו מבנימן עשרים וחמשה אלף ומאה ושם מאות כמו אל סלע הרמון כמנאו אלף חסרים כי במניב' היו עשרים וששה אלף ושבע מאות מיושבי הגבעה ואלה האלף החסרים לא מנאנו מה היה להם. ויתכן לפרש כי אותם אלף נפלו במלחמות הראשונות שהיו נגפים ישראל כי אי אפשר שלא מתו במלחמות ההם מבנימן־ והכתוב לא מנה אלא המתים בהנגף בנימן לפני ישראל. ובמדרש אומר כי אותן א' ף הלכו לארץ רומני"א וישבו שם: אל השערה ולא יחטיא. תרגומו ומרמן בבינת שערא ולא משנן : וישחיתו בישראל. אמרו כי העונש הזה היה לישראל בעון פסל מיכה שהיה בימים ההם כמו שפירשתי. והנה קנאו לדבר פלגש בגבעה ולא קנאו לפסל מיכה. והיה להם לקנא ולעלות עליו למלחמה ולבער הפסל מישראל כמו שבערו זאת הרעה ולפיכך נענשו במלחמה הזאת אמר להם הקב"ה בכבודי לא מחיתם בכבוד בשר ודם מחיתם : ויבאו בית אל. הנראה בעיני כי על שילה אמר כי שם היה הארון ונקרא בית אל ובית ה' כמו ואת בית ה' אני הולך . כי לא מצאנו שהביאו הארון לבית אל שהוא לוז ובשאלה הראשונה גם כן לשילה באו כמו שכ' ויקומו ויעלו בית אל וישאלו באלהים ואחר שאת' קמו וחנו על הגבעה להלחם. והטעם שהזכיר פעם אחרת ויבאו בית אל להודיע כי בפעם אחרונה שבו בכל לבם לאל ויצומו ויעלו עולות וכל זה בשילה היה ונעתר להם בפע' הזאת ויתכן גם כן שהביאו הארון לבית אל כי בית אל סמוך לשילה הוא כמו שאמר בסוף הענין בשילה אשר מצפונה לבית אל והביאוהו שם להתפלל שם ויענם האל ית' בזכות יעקב שבירך אותו אלהים שם ונולד באותו פרק בנימן אלא שאין משמעות הפסוק שהביאו הארון שם אז כי הפסוק או' ושם ארון ברית האלהים בימים ההם. נראה כי שם היה הארון בקביעות ולא שהביאו אותו שם ובשילה היה הארון בימים ההם והרבו בתפלה ופנחס גם כן שהיה עמהם התפלל גם כן עליהם ונענו בפעם הזאת: עומד לפניו בימים ההם. כי הוא היה כהן גדול בימים ההם ובו היו שואלים באורים ותומים והיו' הזה עמד לפני הארון והתומים עמו : לאמר האוסיף אם אחדל. ירמה כי בשאלות הראשונות לא שאל הוא ובשאלות הראשונות לא ביארו שאלת' וגם התשובה לא היתה מבוארת והכל היתה סבה מאת השם כדי שיעלו וינגפו. כי היה להם לשאול אם יעלו ויצליחו והוסיפו עתה לבאר השאלה ואמרו אם אחדל כלומר שאם לא אצליח אחדל והשיב לו מבואר עלו כי מחר אתננו בידך. ומשפט השאלה באורי' ותומים כך היה כמו שכתבו רז"ל. כיצד שואלין השואל פניו כלפי כשא . והנשאל פניו כלפי השכינה השואל אומר הארדוף אחרי הגדוד הזה האשיגנו והנשאל אומר רדוף עלה והצלח. ואין שואלין בקול שנאמר ושאל לו . ולא מהרהר בלבו שנאמר על פיו אלא כדרך שאמרה חנה בתפלתה וכיצד נעשי' התשובה באורי' ותומים שהיו האותיות בולטות והיו מסיבות הצורך עם סיוע רוח הקדש שהיה בכהן ששואלין בו. וכן אמרו כל כהן שמדבר ברוח הקדש ושכינה שרויה עליו שואלין בו. ושאינו מדבר ברוח הקדש ואין שכינה שורה עליו אין שואלין בו שהרי שאל צדוק ועלתה לו שאל אביתר ולא עלתה לו שנאמ' ויעל אביתר. ושנים עשר שבטים היו כתובין בהן ואמרו רז"ל שגם אברהם יצחק ויעקב נכתבו גם והנה כל האותיות בהם . ואמר ופנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן מפני שלא יאמינו בני אדם כי אותו פנחס היה לפי שים לו משנותיו עד הזמן ההוא יותר משלש מאות שנה לפיכך יחסו עד אהרן וחיה זמן רב. כי הא' יתברך הבטיחו בזה על אשר קנא בשיטים ואמר הנני נותן לו את בריתי שלום ואמר בריתי היתה אתו החיים והשלו' ועל' פנחס אמר. ומקצת רז"ל אמרו כי פנחס זה אליהו ומקצתם אמרו כי אליהו משבט בנימן היה. ויש להם סמך בזה בדברי הימים :

הנתקו

איתנגידו מן קרתא ושריאו לקטלא בעמא קטילין כזמן בזמן בכבש
אורחתא דחדא סלקא לבית אל וחדא לגבעתא בחקלא כתלתין גבר
בישראל: ואמרו בני בנימן תבירין אינון קדמנא כבקדמיתא ובני
ישראל אמרו ניפוך ונגידונון מן קרתא לכבשיא: וכל אינש ישראל
קמו מאתריהון וסדרו קרבא במישרי ירחו וכמנא ישראל מגיח
מאתריה ממישר גיבעתא: ואתו מדרום לגבעתא עסרא אלפין
גבר עולים מכל ישראל ועבדי קרבא תקיפו ואינון לא ידעין ארי ק
קריבת דתיתי להון בישתא: ותבר יי ית בנימן קדם ישראל וחבילו
בני ישראל בדבית בנימן ביומא ההוא עסרין וחמשא אלפין ומאה
גברא כל אילין שלפי סיפא: וחזו בני בנימן ארי איתברו ויהבו אנש
ישראל אתר לבנימן ארי איתרחיצו על כמנא דשויאו על גבעתא:
וכמנא אוחי ואתנגיד על גבעתא ואתנגיד כמנא ומחא ית כל קרתא
לפתגם דחרב: וזמנא הוה מתקן לאנש ישראל עם כמנא דיכגון
לאסקותהון יטור דיתנן מן קרתא: ואיתחזר אינש ישראל בקרבא
ודבית בנימן שריאו לקטלא קטיליא באנש ישראל כתלתין גברא
ארי אמרו ברם מיתבר תבירין אינון קדמנא כקרבא קדמאה:
וכמנא שרי לאסקא מן קרתא יטור דתנן ואיתפניאו דבית בנימן
בתריהון והא סליק תננא דקרתא לצית שמיא: ואנש ישראל איתחזר
ואיתבהיל אינש בנימן ארי חזא ארי קריבת דתיתי להון בישתא:
ואיתפניאו קדם אינש ישראל לאורח מדברא ועבדי קרבא אדבקינו
ואינש כמנא קמו מקירויהון קטילין בהון מכא ומכא: טלטילו ית
דבית בנימן רדפינון מבירת ניחהון טרדונון עד לקביל גבעתא
ממדנח שימשא: ואיתקטלו מדבית בנימן תמנת עסר אלפין גברא
ית כל אילין עבדי קרבא: ואתפניאו ואפיכו למדברא לכיף רמון
ואסטמרו בכיבשיא חמשא אלפין גבר ואדביקו בתריהון עד גדעום
וקטילו מנהון תרין אלפין גברא: והוה כל דאיתקטילו מדבית בנימן
עסרין וחמשא אלפין גברא שלפי סיפא ביומא ההוא ית כל אילין גברי
עבדי קרבא: ואתפניאו ואפיכו למדברא לכיף רמון שית מאה גברין
ויתיבו בכיף רמון ארבעא ירחין: ואנש ישראל תבו לות בני בנימן
ומחונון לפתגם דחרב מקירויהון גמרינון עד בעיר עד כל דאישתכח
אף כל קירויא דאישתכחא אוקידו בנורא: ואנש ישראל קיים
במצפיא למימר אנש מננא לא יתן ברתיה לדבית בנימן לאינתו: ואתא
עמא לבית אל ויתיבו תמן עד רמשא קדם יי וארימו קלהון ובכו בכי
סגיאה: ואמרו למא יי אלהא דישראל הות דא בישראל למשגי
יומא דין מישראל שיבטא חד: והוה ביומא דבתרוהי ואקדימו

הנתקו מן העיר ויחלו להכות מהעם חללים כפעם בפעם במסלות
אשר אחת עלה בית אל ואחת גבעתה בשדה כשלשים איש ב
בישראל: ויאמרו בני בנימן נגפים הם לפנינו כבראשנה ובני
ישראל אמרו ננוסה ונתקנוהו מן העיר אל המסלות: וכל איש
ישראל קמו ממקומו ויערכו בבעל תמר וארב ישראל מגיח ממקמו
מנגב ממערה גבע: ויבאו מנגד לגבעה עשרת אלפים איש בחור מכל
ישראל והמלחמה כבדה והם לא ידעו כי נגעת עליהם הרעה: ויגף
יהוה את בנימן לפני ישראל וישחיתו בני ישראל בבנימן ביום ההוא
עשרים וחמשה אלף ומאה איש כל אלה שלף חרב: ויראו בני בנימן
כי נגפו ויתנו איש ישראל מקום לבנימן כי בטחו אל הארב אשר
על שמו אל הגבעה: והארב החישו ויפשטו אל הגבעה וימשך הארב ויך
את כל העיר לפי חרב: והמועד היה לאיש ישראל עם הארב הרב
להעלותם משאת העשן מן העיר: ויהפך איש ישראל במלחמה
ובנימן החל להכות חללים באיש ישראל כשלשים איש כי אמרו אך
נגוף נגף הוא לפנינו כמלחמה הראשנה: והמשאת החלה
לעלות מן העיר עמוד עשן ויפן בנימן אחריו והנה עלה כליל העיר
השמימה: ואיש ישראל הפך ויבהל איש בנימן כי ראה כי
א"ו נגעה עליו הרעה: ויפנו לפני איש ישראל אל דרך המדבר
והמלחמה הדביקתהו ואשר מהערים משחיתים אותו בתוכו: כתרו
פוהו את בנימן הרדיפהו מנוחה הדריכהו עד נכח הגבעה ממזרח שמש
: ויפלו מבנימן שמנה עשר אלף איש את כל אלה אנשי חיל: ויפנו
וינסו המדברה אל סלע הרמון ויעללהו במסלות חמשת אלפים
איש וידביקו אחריו עד גדעם ויכו ממנו אלפים איש: ויהי כל
הנפלים מבנימן עשרים וחמשה אלף איש שלף חרב ביום ההוא א
את כל אלה אנשי חיל: ויפנו וינסו המדברה אל סלע הרמון שש
מאות איש וישבו בסלע רמון ארבעה חדשים: ואיש ישראל שבו
בהם אל בני בנימן ויכום לפי חרב מעיר מתם עד בהמה עד כל הנמצא
כא גם כל הערים הנמצאות שלחו באש: ואיש
ישראל נשבע במצפה לאמר איש ממנו לא יתן בתו לבנימן לאשה
: ויבא העם בית אל וישבו שם עד הערב לפני האלהים
וישאו קולם ויבכו בכי גדול: ויאמרו למה יהוה אלהי ישראל היתה
זאת בישראל להפקד היום מישראל שבט אחד: ויהי ממחרת

הנתקו מן העיר· שלא נזכר פועלו מבנין הפעיל וההפעיל עד התיקנו אות' מן העיר והוא ענין ההעתק והעקירה: ונתקנוהו. דגש הקוף לתפארת הקריאה והדומי' לו כתבנו בספר מכלל: קמו ממקומו· קמו על הפרט ממקומו על הכלל: מגיח· פירושו יוצא והוא פעל עומד כי יגיח ירדן אל פיהו פעל יוצא: ממערה גבע· ת' ממישר גבעתא· ויש לפרשו מענין ערות על יאור· ומתערה כאזרח רענן שהוא ענין לחות ואותו המקום שהיה סמוך לגבעה היה מקום דשאים: מקום לבנימן. לרדף שהיה סמוך לגבעה לרדוף אחריהם. והיו נסים לפניהם בכונה כדי שינתקו מן העיר והיו בוטחים של הארב שיכנסו של העיר: וימשך הארב יונתן פירשו פעל עומד ואיתנגיד כמנא כלומר שנמשך אל הגבעה· ויש לפרשו כמשמעו פעל יוצא ופירושו שמשכו בשופר והריעו כמו במשוך היובל: והמועד. זמן זה התנו ביניה' כדי כשיכנסו הארב בעיר שישלחו אש בעי' ומשאת העשן יהיה סימן לישרא' שכבר לכדו העיר ובזמן שיראו העשן יחזרו פניה' כלפי בנימן להכו' בהם ופי' משאת העשן עמו' העשן שהו' נשא כלפי מעלה· ומה שאמר עמוד עשן אחר שאמר והמשאת החלה הוא תוספת ביאור· או יהיה משאת שריפה מענין וישאם דוד מענין שרפה. משאת על שם הלהב שהוא נשא למעלה· וכן במשנה משיאין משואות· ופי' משאת העשן משאת הלהב ומשאת העשן· משאת עומד במקום שני' ויקרא גם כן עמוד העשן משאת על שם שהוא נשא למעלה. ולזה הפירו' יהיה עמד חסר וי"ו. ופי' והמשאת שהוא הלהב החלה לעלות. ועמוד עשן גם כן החלה לעלות: ויהפוך איש ישראל· הפך עורף לפני בנימן במלחמה כדי שינתקו מן העיר: כליל העיר· שריפת העיר כלה עלה עשן השרפה אל השמימה: הפך פניו. אל בנימן להכות בהם: ויפנו. פנו עורף אל ישראל ונסו דרך המדבר: והמלחמה הדביקתהו· אנשי המלחמה הדביקוהו. ואשר מהערים· כתרגומו ואנשי כמנא דמו מקרויהון קטלין בהון מכא ומכא. ר"ל הארב שנכנסו בגבעה משחיתים אותן מהגבעה ומשאר הערים· ופי' בתוכו בתוך בנימן שהנהרגים מבחוץ היו גם אלה נהרגי' מבפנים: כתרו. סבבו אותו ככתר ועל הדרך הזה עוטרים אל דוד ואל אנשיו לתפסם: הרדיפהו. זה לזה אומר רדוף אחריו: מנוחה הדריכהו: חסר מם השמוש ופירו' ממנוחה הדריכהו. וכת"י מבית ניחהון טרדינון· או פי' במקום מנוחתם הדריכוהו כמו שאמר נוכח הגבעה כלומר במקום שהיו חושבים לנוח שם הדריכוהו· ויהיה הדריכוהו לפי' זה מענין כדורך בגת: ויעללהו· אנשי העוללות שנשארו מהם כרתו· כמו תעולל הכרם: כה" אלף איש והמא' שספר עו' למעלה הניח' כאן לפי שהוא פרט וסמך על המספר הראשון שזכר: שש מאות איש. ולא היתה בהם אשה כי מן המלחמ' נסו אלה השש מאות ואין אשה במלחמה· לפיכך לא נשארה מבנימן אשה כי הכל הרגו מלבד אלה השש מאות שנסו אל סלע רמון: מעיר מתים· מעיר אנשים ומתים שם לאנושות כולל אנשי' ונשים וטף ר"ל האנשי' בעי' והבהמה בשד' הכל הרגו: עד כל הנמצא· פי' כל הנמצא עופו או היות כל הנמצא להם חרבן: הערים הנמצאות· פי' הנמצאות להם שלא נהרגו בהכנס בה' ישר' להרוג העם שהיו הורסים העיר והערים שלא נכנסו בהם במלחמה שבו אליהם ושלחו אותם באש: לא יתן בתו· נתנו אותם כמו מנודים שלא יתחתנו בם עוד על הנבלה הזאת אשר עשו אחר שלא נתנו הרשעים והפושעים: להפקד· ענין חסרון כמו ולא נפקד ממנו איש: ויבכו

וישכימו העם ויבנו שם מזבח ויעלו עלות ושלמים :
ויאמרו בני ישראל מי אשר לא עלה בקהל מכל
שבטי ישראל אל יהוה כי השבועה הגדולה היתה לאשר לא עלה
אל יהוה המצפה לאמר מות יומת : וינחמו בני ישראל אל בנימן
אחיו ויאמרו נגדע היום שבט אחד מישראל : מה נעשה להם
לנותרים לנשים ואנחנו נשבענו ביהוה לבלתי תת להם מבנותינו
לנשים : ויאמרו מי אחד משבטי ישראל אשר לא עלה אל יהוה
המצפה והנה לא בא איש אל המחנה מיבש גלעד אל הקהל :
ויתפקד העם והנה אין שם איש מיושבי יבש גלעד : וישלחו שם
העדה שנים עשר אלף איש מבני החיל ויצוו אותם לאמר לכו
והכיתם את יושבי יבש גלעד לפי חרב והנשים והטף : וזה הדבר
אשר תעשו כל זכר וכל אשה ידעת משכב זכר תחרימו : וימצאו
מיושבי יבש גלעד ארבע מאות נערה בתולה אשר לא ידעה איש
למשכב זכר ויביאו אותם אל המחנה שלה אשר בארץ כנען :
וישלחו כל העדה וידברו אל בני בנימן
אשר בסלע רמון ויקראו להם שלום : וישב בנימן בעת ההיא לשלום
ויתנו להם הנשים אשר חיו מנשי יבש גלעד ולא מצאו להם כן :
והעם נחם לבנימן כי עשה יהוה פרץ בשבטי ישראל : ויאמרו זקני
העדה מה נעשה לנותרים לנשים כי נשמדה מבנימן אשה :
ויאמרו ירשת פליטה לבנימן ולא ימחה שבט מישראל : ואנחנו ירושת
לא נוכל לתת להם נשים מבנותינו כי נשבעו בני ישראל לאמר א
ארור נתן אשה לבנימן : ויאמרו הנה חג יהוה בשלו מימים
ימימה אשר מצפונה לבית אל מזרחה השמש למסלה העלה מבית בשילה
אל שכמה ומנגב ללבונה : ויצו את בני בנימן לאמר לכו
וארבתם בכרמים : וראיתם והנה אם יצאו בנות שילו לחול ויצוו
במחלות ויצאתם מן הכרמים וחטפתם לכם איש אשתו מבנות שילו
והלכתם ארץ בנימן : והיה כי יבאו אבותם או אחיהם לרוב לריב
אלינו ואמרנו אליהם חנונו אותם כי לא לקחנו איש אשתו ב להם
במלחמה כי לא אתם נתתם להם כעת תאשמו : ויעשו כן בני
בנימן וישאו נשים למספרם מן המחללות אשר גזלו וילכו וישובו
אל נחלתם ויבנו את הערים וישבו בהם : ויתהלכו משם
בני ישראל בעת ההיא איש לשבטו ולמשפחתו ויצאו משם איש
לנחלתו : בימים ההם אין מלך בישראל איש הישר בעיניו יעשה :

ואקדימו עמא ובנו תמן מדבחא ואסקו עלוון ונכסת קודשיא :
ואמרו בני ישראל מן דלא סליק בקהלא מכל
שבטא דישראל לקדם יוי ארי שבועתא רבתא הות לדלא סליק לקדם
יוי למצפיא למימר איתקטלא יתקטיל : ואתנחמו בני ישראל על
דבית בנימן אחוהון ואמרו איתמנע יומא דין שיבטא חד מישראל :
מה נעביד להון לאישתארו לנשין ואנחנא קיימנא במימרא דיוי בדיל
דלא למתן להון מבנתנא לנשין : ואמרו מן חד משיבטיא דישראל
דלא סליק לקדם יוי למצפיא והא לא אתא אנש למשריתא מיבש
גלעד לקהלא : ואתמניאו עמא והא לית תמן אנש מיתבי יבש גלעד
ושלחו תמן כנישתא תרי עסר אלפין גברא מגיברי חילא ופקידו :
יתהון למימר איזילו ותמחון ית יתבי יבש גלעד לפתגם דחרב ונשיא
וטפלא : ודין פתגמא די תעבדון כל דכורא וכל אתתא דידעת
משכבי דכורא תגמרון : ואשכחו מיתבי יבש גלעד ארבע מאה
עולימן בתולן דלא ידען גבר משכבי דכורא ואיתיאו יתהון למשריתא
לשילו די בארעא דכנען : ושלחו כל כנישתא
ומלילו עם בני בנימן די בכיף רמון וקרו להון מילין דשלם : ותבו
בני בנימן בעידנא ההיא ויהבו להון נשין דקיימו מנשי יבש גלעד
ולא ספיקו להון כן : ועמא אתנחמו על דבית בנימן ארי עבד יוי תרעתא
בשיבטיא דישראל : ואמרו סבי כנשתא מה נעביד לדאישתארו לנשין
ארי פסקת מדבית בנימן אתתא : ואמרו ירותת שיזבתא לבני בנימן
ולא יתמחי שיבטא מישראל : ואנחנא לא ניכול למתן להון נשין
מבנתנא ארי קיימו בני ישראל למימר ליט די יתן אתתא לדבית בנימן :
ואמרו הא חגא קדם יוי בשילו מזמן מועד למועד די מציפונא לביתא
מדנח שימשא לכבשא דסליק מבית אל לשכם ומדרומא ללבונתא :
ופקידו ית בני בנימן למימר אזילו ותכמנון בכרמיא : ותחזון והא
אם יפקן בנת שילה למיחג בחינגיא ותפקון מן כרמיא ותחטפון
לכון גבר אתתיה מבנת שילה ותהכון לארעא שיבטא בנימן : ויהי
ארי ייתון אבהתהון או אחיהון למידן קדמנא ונימר להון חבובון
להון ארי לא ספיקנא למיתן גבר אתתיה בקרבא ארי לא אתון יהבין
להון כעידן פון תחובון : ועבדו כן בני בנימן
ונסיבו נשין למנייניהון מן חנגיא די אנסו ואזלו ותבו לאחסנתהון
ובנו ית קירויא ויתיבו בהון : והליכו מתמן בני ישראל בעידנא ההיא
גבר לשבטיה ולזרעיתיה ונפקו מתמן גבר לאחסנתיה : ביומיא
האינון לית מלכא בישראל גבר דכשר בעינוהי יעבד :

ויבנו שם מזבח. אם ביתאל הוא שילה למה בנו מזבח וכי לא היה שם מזבח המשכן ואם הוא העיר הנקרא ביתאל גם שם היה המזבח שבנה יעקב אבינו כמו
שאנו עתידין לפר' בספר שמואל בפסוק עולים אל האלהים ביתאל. ור"ל שבנו שם מזבח חדש והיה המקום הזה שילה או ביתאל ובנות המזבח הוא דריסת הא' כמו
שנמצא במקומות רבי' שהיו בונין מזבח לדרוש את ה' ומפני המקרה הרע הזה שקרה להם בדבר בנימן בנו מזבח והעלו עולות ובכו לפני ה' ואמרו למה היתה
זאת להפקד שבט אחד : נגדע. נכרת: ויתפקד העם. קל ודינו להרגם והוא ענין זכירה והשגחה כמו פקדו נא וראו מי הלך מעמנו: יודעת משכב זכר. והיאך נודע
זה יתכן כי העבירום לפני הארון ומי שקלסה הארון היא הבתולה כמו שעשו בנשי מדין שהעבירום לפני הציץ הבעולה פניה מוריקות כמו שקבלו רז"ל. ויש דרך
אחרת זכרו רז"ל בדבר הבתולה ודינו דין בזה להושיבם על פי חבי' של יין בעולה ריחה נודף בתולה אין ריחה נודף והם אמרו כי זה הנסיון עשו לנשי יבש גלעד
ולא שהעבירו' לפני הציץ כמו שעשו בנשי מדין ועשו סמך בזה מה שכתו' בציץ לרצו' להם לפני ה' לרצון להם ולא לפורענות להם: אל המחנה שילה. גם זה הפסוק
מוכיח כי ביתאל הנזכר בענין הזה הוא שילה שהרי במקום שבנו מזבח ובכו לפני ה' ואמרו מי אשר לא עלה שם היו עדין ומשם שלחו להחרי' אנשי יבש גלעד: אשר
בארץ כנען. לא מצאתי טעם לסיפור הזה כי ידוע הוא כי שילה בארץ כנען: ולא מצאו להם כן. כמו שהיו כי הם היו שש מאות והנערות לא היו אלא ארבע מאות:
והעם נחם. נפעל עומד כי הו' קמוץ: ירשת פליטה. צריך שתהיה ירשת פליטה לבנימן ולא ימחה שבט מישרא' ועשירשת כי ירושה הוא מיעקב אבינו להיו' מבנינו
שני' עשר שבטי' עד עולם: אשר מצפונה לביתאל. פירשו רז"ל כי על שילה הוא אומ' שהיה בצפונה של ביתאל ובדרומה של לבנה ובמזרחה של מסלה העולה מביתאל
שכמה: ואני תמה מה צריך לכל זה כי שילה ידוע היה בלא סימנין. והנראה בעיני כי החג היה בשילה מימים ימימה ופירושו משנה לשנה ואמר בו התרגום מזמן
לזמן ממועד למועד ואפשר כי מפסח לפסח היה זה או מסכות לסכות שהיה זמן שמחה או ביום הכפורים שהיו בנות ישראל יוצאות וחולות בכרמים כדברי רז"ל
והמחול זה שהיה לבנות ישראל חוץ לעיר שילה באותו המקום אשר מצפונה לביתאל ולהודיע המקום זכר לה הסימנין וכרמי שילה היו סמוכים לזה המקום והנה
הפסוק יוכיח כי המחול חוץ לעיר היה כמו שכתוב והיה אם יצאו בנות שילה וגומר ואמרו להם שיארבו בכרמים : חנונו אותם. כמו מהם כלומר מהנשים האלה
תחנונו שתניחום להם. או פי' כמו אשר חנן אלהים את עבדך כלומר תנו אותם לנו במתנה כי לקחנו לבני בנימן הנותרים נשים במלחמה כי הכל הרגנו לפיכך
אנו צריכים שיהיו להם נשים שלא ימחה השבט ואם תאמרו שתעברו על החרם שהחרמנו איש אשר יתן בתו לבנימן לא אתם נתתם להם שתאשמו בזה אלא הם
לקחו אותם. ואר"זל כי אחר כן התירו שבט בנימן לבא בקהל ולישא אשה משאר השבטים כי מצאו ההיתר בלשו' החרם שהם נשבעו אמרו איש ממנו לא יתן בתו
לבנימן. ודרשו ממנו ולא מבנינו אם כן מהדורות הבאים אחריהם היו יכולים לישא נשי'. ועוד דרשו לא היה עולה מן השבטים לא היה האלהים אומר ליעקב ומלכי'
מחלציך יצאו ולא אמר אלא מבנימן שלא נולד עדיין ואמרו כיון שעתיד לעמוד מלכים מבנימן ולא עמדו עדיין חייבין אנו לקרבן : בימים ההם אין מלך
בישראל הטעם להזכיר זה כי עדיין לא היה מלך בישראל ולא שופט ולא נוגש משיב אותם לטובה עד שבא שמואל הנביא ז"ל שמספר תולדתו ועניינו בספר הבא
אחר זה הנקרא על שמו שמואל :

ויהי

איש אחד מן הרמתים צופים מהר אפרים ושמו אלקנה בן ירחם
בן אליהוא בן תחו בן צוף אפרתי : ולו שתי נשים שם אחת חנה
ושם השנית פננה ויהי לפננה ילדים ולחנה אין ילדים :
ועלה האיש ההוא מעירו מימים ימימה להשתחות ולזבח ליהוה צ
צבאות בשלה ושם שני בני עלי חפני ופנחס כהנים ליהוה : ויהי
היום ויזבח אלקנה ונתן לפננה אשתו ולכל בניה ובנותיה מנות :
ולחנה יתן מנה אחת אפים כי את חנה אהב ויהוה סגר רחמה
: וכעסתה צרתה גם כעס בעבור הרעמה כי סגר יהוה בעד
רחמה : וכן יעשה שנה בשנה מדי עלתה בבית
יהוה כן תכעסנה ותבכה ולא תאכל : ויאמר לה אלקנה אישה חנה
למה תבכי ולמה לא תאכלי ולמה ירע לבבך הלוא אנכי טוב לך ס
מעשרה בנים : ותקם חנה אחרי אכלה בשלה ואחרי שתה
ועלי הכהן ישב על הכסא על מזוזת היכל יהוה : והיא מרת נפש

ויהי

גברא חד מרמתא מתלמידי נביאיא מטורא דבית אפרים ושמיה
אלקנה בר ירחם בר אליהוא בר תוחו בר צוף גברא פליג חולק
בקודשיא בטור דבית אפרים : וליה תרתין נשין שום חדא חנה ושום
תנייתא פנינה והוה לפנינה בנין ולחנה לית בנין : וסליק גברא
ההוא מקרתיה מזמן מועד למועד למסגד ולדבחא קדם יי צבאות
בשילה ותמן תרין בני עלי חפני ופינחס משמשין קדם יי :
והוה יום מועדא ודבח אלקנה ויהב לפננה אתתיה ולכל בנהא
ובנתהא חולקין : ולחנה יהב חולק חד בחיר ארי ית חנה רחים ומן
קדם יי אתמנע מנה ולד : ומצהבא לה צרתה אף מרגזא לה בדיל
לאקניותה ארי אתמנע מן קדם יי מינה ולד : וכן יעביד שנא בשנא
בזמן מסקה לבית מקדשא דיי כן מרגזא לה ובכיא ולא אכלת :
ואמר לה אלקנה בעלה חנה למה את בכיא ולמה לא תיכלי ולמה
באיש ליך ליבך הלא רעותי טבא ליך מעשרא בנין : וקמת חנה בתר
דאכלת בשילה ובתר דשתיאת ועלי כהנא יתיב על כורסי על מזוזי
בסטר ספא דהיכלא דיי : והיא מרידת נפש ומצליא

ויהי איש אחד מן הרמתים צופים. כבר כתבנו בתחילת ספר יהושע כי הוי"ו תמצא בלשון הקדש בתחילת הדברים וכן מנהג לשון ישמעאל. ודקדוק מלת ויהי כתבנו שם גם כן: מן הרמתי'. כתבו רבותי' ז"ל שתי רמות הם שצופות זו את זו. ואם כן שתי רמות הם והמלה מוכיחה כן שהיא בלשון שנים ויהיה פי' מן הרמתים מאחת משתי רמות כמו ויקבר בערי גלעד בשתים תתחתן בי והדומי' להם. וטעם צופים על הרמתי' כמו שפירשנו. ויש לפרש צופים כביאי' ומן שזכר עומד במקום שני כאלו אמ' מן צופי' כלומ' ממשפחת צופי'. וכת"י מתלמידי נביאיא כי הנביא יקרא צופה כמו צופה נתתיך. וזהו פי' הנכון כי ממשפחת נביאים היה כי מבני קרח היה כמו שמפורש יחסו בדברי הימים ובני קרח נביאים היו והם אסיר ואלקנה ואביאסף. ואלקנה אבי שמואל היה מבני בניו של אלקנה בן קרח: מהר אפרי'. לוי היה והיה גר בארץ אפרי' ואפשר כי לטעם זה נסמך מעשה פלגש בגבעה לסיפור הזה בדבר אלקנה ותולדת שמואל שגם הוא לוי היה והיה גר בירכתי הר אפרים ומסיבתו באה רעה גדולה לישראל. ומסבת זה באה טובה גדולה לישרא' ושמואל בנו החזיר ישרא' לדרך טובה: אפרתי. כאמר על שני פנים. האחד מיוחס על השבט על מי שהוא משבט אפרים או על מי שהוא גר בארץ אפרים כמו האפרתי אתה. והאחר מיוחס למקום הנקרא בית לחם אפרת כמו ודוד בן איש אפרתי. מחלון וכליון אפרתים. וזה הוא מיוחס אל הר אפרים כמו שאמר מהר אפרי'. ולכך קראו אפרתי כי לא נוכל לפרש שהיה אפרתי מיוחס לשבט אפרי' כי לוי היה אם כן מה שאמ' אפרתי שהיה מהר אפרי' ויש לתמוה אחר שאמ' מהר אפרי' למה אמ' אפרתי אחר כן. ואפשר שאמ' גם כן לפי שהוא ואבותיו היו גרים שם ועל צוף אמ' אפרתי לא על אלקנה כי על אלקנה כבר פירש מהר אפרי' וזהו נכון לפי הפשט. ומה שאמר כי הוא ואבותיו היו גרי' בהר אפרים נראה כי נחלתם היתה שם כי מבני קהת היו ובני קהת להם ערי' בהר אפרים כמו שאמ' בספר יהושע ולמשפחות בני קהת הלוים וגו' את שכם ואת מגרשיה בהר אפרי'. ובדרש מפרש אותו לשון גדולה וחשיבות: אפרתי. אמ' ר' יהושע בן לוי פלאטיני. ות"י אפרתי גברא פליג בקודשיא בטורא דבית אפרים: ועלה. כן היה עושה בכל שנה ושנה שהיה עולה לשילה לזבוח. ומה שאמר מעירו לומר שהיה מזרז בני עירו לעלות. ובדרש לא בדרך שהיה עולה בשנה זו היה עולה בשנה אחרת אלא בכל שנה היה עולה בדרך אחרת בשביל להשמיע את ישראל ולהעלות אותן לשילה: מימים ימימה. משנה לשנה כמו ושמרת את החקה הזאת למועדה מימים ימימה. או פי' ממועד למועד. וכת"י מזמן מועד למועד: להשתחוות ולזבוח. להתפלל לפני ה' ולזבוח שם זבח המועד. ובדרש ר' אלעזר בשם ר' יצחק שקולה תפילה כנגד הקרבנות שנ' להשתחוות ולזבוח ורבנן אמרי חביבה תפילה יותר מכל הקרבנות דכתיב להשתחוות ואח"כ לזבוח: ושם שני בני עלי. זכרם על הזבחים לפי מה שעתיד לזכור עליהם מה שהיו עושים בקרבנות: ויהי היום. יום מועד. וכת"י יומא דמועדא. ובדרש ר' יהושע בן לוי אומר זה יומא של עצרת: ונתן לפנינה. מן השלמים שהיה זובח: ולחנה יתן. כמו אז יבנה יהושע אז יבדיל משה והדומים להם: מנה אחת אפים. מנה אחת כשבררת להטיב אפה וכעסה וכן ארך אפים ארך כעס. ויונתן תרג' חולק חד בחיר ר"ל מנה הראויה להתקבל בסבר פני' יפות. ובדרש מהו אפי' בכפילת אפי' בסבר פנים יפות אפים כנגד פנינה וילדיה. ואא' ז"ל פי' אפים כעס כלומר בכעס היה נותן לה מנה אחת לבד לפי שה' סגר את רחמה ולא היו לה בנים שיתן לה מנות כמו לבני פנינה היה לו כעס ועצב בזה לפי שהיה אוהב חנה והיה מתאוה להיות לו ממנה בנים: וה' סגר את רחמה. ת' מן קדם ה' אתמנע לה ולד: צרתה. פנינה שהיתה צרה לה. וכן כל שתי נשים לאיש אחד נקראות צרות לפי שהן אויבות זו לזו ברוב. וכן במשנה פוטרות צרותיהן: גם כעס. כעס אחר כעס היתה אומרת לה דברים של כעס לפי שלא היו לה בנים. ובדרש מכעסת וחוזרת ומכעסת מה היתה אומרת לה זבנת לבריך רבא סודר או לתנייכא חלוק: בעבור הרעימה. מן רעמו פנים. ענין זעף. ויורי"ש הרעימה דגושה שלא כמשפט ובא כן לחזק קריאת הרי"ש כמו קוף ותקנוהו מן העיר וזולתו מן הדגושי' לתפארת הקריאה. ות' הרעימה לאקניותא כלומר שתהא לה קנאה ממנה היתה אומרת בפניה דברים של גידולי בנים וכיוצא בהם כדי שתהא לה קנאה ויכאב לבה: בעד רחמה. על רחמה. כמו בעד השלח יפולו וכפר בעדו: וכן יעשה. אלקנה היה עושה כן שנה בשנה לעלות בית ה' עם ביתו ופנינה גם כן היתה מכעיסה חנה בכל פעם מדי עלותה בית ה'. כי בדבר המנות היתה מכעסת אותה שהיו לה ולבניה מנות ולחנה לא היתה אלא מנה אחת לפי שלא היו לה בנים שיקחו מנות: הלא אנכי. כתרגו' הא רעותי טבא לך כלומ' רצוני שלך ואהבתי אותך טוב לך מעשרה בני'. וי"מ אנכי טוב לך יותר ממה שאני טוב לעשרה בני' שיש לי מפנינה, כלומר יותר אני אוהב אותך ממה שאני אוהב את בני. ואמרו כי עשרה בנים היו לפנינה. ולפירושינו יהיה טעם עשרה דרך כלל חשבון. כמו ואפו עשר נשים. מעשר' פליטים. שבע כחטאתיכם. שבע יפול צדיק. והדומים להם: אכלה. מקור בתוספת הא ואין ההא לנקבה כי אינה מפיק. וכן שתה מקור. ופי' אחרי שאכלו ושתו. ואפשר כי חנה גם כן אכלה אף על פי שאמר ותבכה ולא תאכל. אפשר כי אחר שאמר לה בעלה ולמה לא תאכלי ופצר בה ואכלה מעט. ובעל הדרש אמר שתה ולא שתתה לא דקדק: ועלי הכהן יושב על הכסא על מזוזת היכל ה'. פי' סמוך למזוזת כי המזוזות הם לחיי השערים לא המפתן. וכן ועליו מטה מנשה סמוך לו. וזבחת עליו סמוך לו. וכת"י בסטר ספא דהיכלא דה'. ויש מרבו' ז"ל שאמרו כי אין ישיבה בעזרה אפי' למלכי בית דוד אלא לכהן גדול שנאמר ועלי הכהן יושב על הכסא על מזוזת. אבל ויבא דוד וישב לפני ה' פירשוהו שישב עצמו לתפלה. ודרשו רבותי' ישב שהוא חסר וי"ו ואמרו ישב כתיב מלמד שבאותו היום מינוהו כהן גדול: ותתפלל

ותתפלל על יהוה ובכה תבכה ׃ ותדר נדר ותאמר יהוה צבאות
אם ראה תראה בעני אמתך וזכרתני ולא תשכח את אמתך ונתתה
לאמתך זרע אנשים ונתתיו ליהוה כל ימי חייו ומורה לא יעלה על
ראשו ׃ והיה כי הרבתה להתפלל לפני יהוה ועלי שמר את פיה ׃
וחנה היא מדברת על לבה רק שפתיה נעות וקולה לא ישמע
ויחשבה עלי לשכרה ׃ ויאמר אליה עלי עד מתי תשתכרין הסירי את
יינך מעליך ׃ ותען חנה ותאמר לא אדני אשה קשת רוח אנכי ויין
ושכר לא שתיתי ואשפך את נפשי לפני יהוה ׃ אל תתן את אמתך
לפני בת בליעל כי מרב שיחי וכעסי דברתי עד הנה ׃ ויען עלי
ויאמר לכי לשלום ואלהי ישראל יתן את שלתך אשר שאלת מעמו ׃
ותאמר תמצא שפחתך חן בעיניך ותלך האשה לדרכה ותאכל
ושכמו ופניה לא היו לה עוד ׃ וישכמו בבקר וישתחוו לפני יהוה וישבו
ויבאו אל ביתם הרמתה וידע אלקנה את חנה אשתו ויזכרה יהוה ׃

ומצליא קדם יי ומבכא בכיא ׃ וקיימת קיים ואמרת יי צבאות אם
מגלא גלי קדמך סיגוף אמתך ויעול דכרני קדמך ולא תרחיק ית
אמתך ותתן לאמתך בר בגו בני אנשא ואמסריניה דיהי משמש קדם
יי כל יומי חיוהי ומרות אנש לא תהי עלוהי ׃ והוה מדאסגיאת
לצלאה קדם יי ועלי מוריך לה עד דתפסוק ׃ וחנה היא מצליא
בליבה לחוד סיפוותהא נייד וקלה לא משתמע וחשבה עלי כאתת
רוויא ׃ ואמר לה עלי עד אימתי את משתטיא הלא תפגין ית חמריך
מינך ׃ ואתיבת חנה ואמרת אתתא עייקת רוח אנא וחמר חדת
ועתיק לא אשתיתי ואמרית עולבן נפשי בצלו קדם יי ׃ לא תכליס
ית אמתך קדם בת רישעא ארי מסגי אקניותי וארגיזותי אוריכית
בצלו עד כען ׃ ואתיב עלי ואמר איזילי לשלם ואלהא ישראל יתן ית
בעותיך דבעית מן קדמוהי ׃ ואמרת תשכח אמתך רחמין בעינך
ואזלת איתתא לאורחהא ואכלת ואפין בישין לא הוו לה עוד ׃
ואקדימו בצפרא וסגידו קדם יי ותבו ואתו לביתיהון לרמתא וידע
אלקנה ית חנה אתתיה ועל דכרנה קדם יי ׃

ותתפלל על ה' . כמו אל ה' . וכן ונתן הספר על יודע ספר · כמו אל יודע ספר · על ספן . כמו אל ספן : ותדור נדר . אני תמה איך אל
נדרה על בנה שיהיה נזיר · ועוד שלא היה בעולם ואיך חל הנדר עליו ואפי' היה בעולם הרי אמרו האיש מדיר את בנו בנזיר ואין האשה מדרת את בנה בנזיר ·
ואפי' באיש לא מצאנו בו טעם אלא אמרו הלכה היא בנזיר . ואם תאמר כי אלקנה עשה הנדר גם כן אחרי ששמע מאשתו זה לא ראינו . והיאך הניח הפסוק לספור
עיקר הנדר וכתב נדר חנה שאינו נדר . זה רחוק · ויותר אני תמיה איך לא דברו רז"ל בזה הדבר כי לא מצאתי בדבריהם בזה שום דבר לא במדרש ולא בתלמוד:
ה' צבאות . דרשו בו רז"ל לפי שלא מצאנו עד הנה אדם שקראו ה' צבאות כי מה שאמר למעלה לה' צבאות בשילה הוא סיפור דברי' ממחבר הספר . לפיכך אמרו
למה נתיחד כאן בשם הזה · אמרה חנה לפני הקב"ה שני צבאות בראת בעולמך העליונים לא פרים ורבים ולא מתים · התחתונים פרים ורבים ומתי' ·
אם מן התחתונים אני אהיה פרה ורבה . אם מן העליונים אני אהיה בחיי' ולא אמות . ועוד אמרו רז"ל אמ' רב פעמי רגלים היו עולי' · אמרה חנה לפני הקב"ה רבון
העולמים מכל אוכלוסין שים לפניך אין אתה פוקדני באחד מהן : אם ראה תראה . דרשו בו מפני הכפל ואין צריך כי כן מנהג הלשון לצורך המקור עם
הפעלים כמו אם שמוע תשמעון · ואמת כי לחזק הדבר הוא זה הצירוף . והם ז"ל דרשו בו אם ראה מוטב ואם לאו תראה אני מקנאה לאלקנה בעלי
ואני יולדת כמו שכתבת בתורתך ואם לא נטמאה האשה וטהורה היא וגו' : בעני אמתך · שלשה יש בפסוק כמו אלה תולדות נח · ויש רז"ל חמשה בפסוק כי
כן דרך המקראות לבאות · ודרשו בו אמרה חנה שלש מצות כתובות האשה ולא עברתי על אחת מהן : וזכרתני ולא תשכח אמתך . הכפל לחזק התפילה
והבקשה · וכן זכור את אשר עשה לך עמלק לא תשכח לחזק המצוה · ודרשו רז"ל וזכרתני בזכרים · ולא תשכח את אמתך בנקבות : זרע
אנשים · פי' זכרים · ומה שאמר ומורה לא יעלה על ראשו מוכיח כי על זכרים אמרה כי לא יאמר זה על הנקבות · וי"ת בר בגו בני אינשא ·
ובדרש זרע אנשים . שלא יהו פניהם דומים לא לקוף ולא לסריס · דא"א זרע אנשים חכמים כמא דאת אמר אנשים חכמים ונבונים . אנשים
כביאים · כמא דאת אמר ויאמרו שני אנשים . ועוד אמרו זרע ששקול כשני אנשים · ומאי ניהו משה ואהרן שנ' משה ואהרן בכהניו ושמואל
בקוראי שמו : ונתתיו לה' . שיהיה נזיר קדש לה' . וי"ת ואמסריניה דיהא משמש קדם ה' . ואם כן לדבריו מה נתנה בו חנה · והלא כל הלוים
לה' נתונים · נוכל לפרש כי שאר הלוים היו באין לעבודת ה' מבן עשרים וחמש שנה והיא נתנה אותו לה' כל ימיו · ובדרש אמרו לה לחנה למה את מבקשת זרע
אנשים חכמים זרע אנשים נביאים אמרה להם שיהא ראוי לתתו לה' וזהו ונתתיו לה' : ומורה . תער כמו ומורה לא יעלה על ראשו דשמשון · וי"ת של
שמשון ומספר · ותרג' זה ומרות אנש לא תהא עלוהי · ועניינו לפי דעתו כמו באלף · ובדברי רז"ל מחלוקת בזה ר' נהוראי אומר נזיר היה שמואל שנ' ומורה לא
יעלה על ראשו . מה מורה האמור' בשמשון נזיר אף מורה האמורה בשמואל נזיר · אמר ר' יוסי אין מורה אלא של בשר ודם · אמר לו ר' נהוראי והלא כתיב ושמע
שאול והרגני הרי שכבר היה עליו מורא של בשר ודם : אמר רב יוסף כמאן מתרגמינן ומרות אינש לא תהא עלוהי כמאן כר' יוסי . ובדרש מפרש למה
נקרא תער מורה · אמר ר' אמי לא תבא שמה יראת שמיר ושית · מה הדין מורה לא מדחיל אלא מן פרזלא אף הדין סערא לא מדחיל אלא מן פרזלא :
והיה כי הרבתה . בדרש ר' שמעון בשם ר' חלפתא ובשם ר' מאיר מכאן כל המרבה בתפילה נענה · מתלפא שטותיה דר' מאיר תמן אמר ר' אבהו בריה
דרב פפי ור' יהושע דסכנין בשם דר' לוי בשם ר' מאיר בכל עצב יהיה מותר ודבר שפתים אך למחסור · חנה על ידי שהרבתה בתפלה קצרה ימיו של
שמואל שנ' וישב שם עד עולם . ואין עולם של לוים אלא חמשים שנה דכתיב ומבן חמשים שנה וגו' . והא איכון כב" · אמר רבי יוסי בר אבון
תרתי שנלתו : שומר את פיה : היה שומר ועוין את פיה מה היא' זאת התפלה הארוכה ולא ישמע קולה רק שפתיה נעות לפיכך היה חושב אותה
שהיא שכורה · ות"י שומר כמו ממתין כמו שמר את הדבר לא תשמר על חטאתי . ופי' את פיה כמו מאמרה ודבריה · וכן תרגם ועלי מוריך לה
עד דתפסוק : מדברת על לבה · כתרגומו כד מצלא בלבה כלומר שהיתה מכוונת את לבה בתפלתה : עד מתי תשתכרין · עד מתי
תראי עצמך כאלו את שכורה שאת מתנועעת בשפתי פיך ואין דבריך נשמעין · הסירי את יינך · והתפקחי כי את נראת כשכורה ואין את עושה
כשאר המתפללין שאומרים בקשתם בדרך שתוכל לשמוע . ואף על פי שלפעמים המתפלל אומר דבריו בחשאי קצת אפילו הכי צועק ומתפלל
במקצת דבריו גם כן . ואת הרבית כל כך להתפלל ולא נשמע קולך . ומתוך זה נראה כי שכורה את · וי"ת עד אימתי את משתטיא הלא תפגין
ית חמרך מינך · וסמיכות קשת רוח כסמיכות נובלת עליה . מגלחי זקן · קרועי בגדים והדומים להם : ויין ושכר · כתרגומו חמר חדת ועתיק ·
וכן אומר בדרש . יין זה חדש . שכר זה ישן · ויתכן לפרש שכר הנעשה מהפירות : ואשפוך את נפשי · ברוב התפלה כאלו שפכה נפשה כמו ששפכו
לפניו לבבכם · וי"ת ואמרית עולבן נפשי בצלו קדם ה' : לפני בת בליעל · לפני ה' כבת בליעל . כלומר אל תחשוב שאעמוד שכורה לפני ה' ית' כבת רשע ·
וי"ת לא תכליס ית אמתך קדם בת רשיעא · נראה מדבריו כי בת בליעל אמרה על פנינה צרתה · ואמר' לו לא תכלימני בפניה כי היא תשמח לאידי והיא מכעיסה
אותי · ופי' אל תתן . אל תתנני בזה הדבר הרע ואל תכלימני בו לפני זאת האשה בת בליעל . ונכון הוא הפירוש : כי מרוב שיחי וכעסי · כתרגומו ארי מסגי אקניותי
וארגיזותי אוריכית בצלו עד כען . כלו' מרוב שים לי לשוח לפני האל על הקנאות שמקנאה אותי צרתי ומכעיסה אותי דברתי לפני ה' יתברך עד הנה : יתן ה'
את שלתך · חסר האלף והוא"ו תנועתה על השי"ן כי משפטו שאלתך . ופי' דרך · תפלה · או אמר לה כך דרך נבואה כי נביא היה ואמר לה לכי לשלום כי אלהי
ישראל יתן את שלתך . לפיכך הטיבה את לבה ואכלה כי קוותה לדברי הנביא · ואמרה לו תמצא שפחתך חן בעיניך · על דרך אמצא חן בעיני אדוני כי נחמתני ·
ולפי' הראשון יהיה פי' תמצא שפחתך חן בעיניך שתתפלל עלי עוד · ולפיכך הטיבה את לבה ואכלה כי חשבה כי תפילת עלי תועיל לה . ובדרש נראה כי דרך
נבואה אמר לה לכי לשלום · אמר לה הדין שלמא מן דידי ברם שלמיך מן בריך : ואלהי ישראל יתן את שלתך כתי' . אמר לה הבן הזה שאתה עתידה להעמיד
הרבה שלל עתיד הוא לשלול מן התורה : לדרכה · הלכה לה לביתה ואכלה נראה שלא אכלה עם בעלה · או אפשר כי אכלה מעט בהפצר בעלה · ועכשיו הטיבה
את לבה ואכלה · ובדרש מהו לדרכה שפירשה נדה כמו כי דרך נשים לי : ופניה · פניה הרעים לא היו לה עוד · וכת"י ואפין בישין :

ויהי לתקפות הימים ותהר חנה ותלד בן ותקרא את שמו שמואל כי
מיהוה שאלתיו : ויעל האיש אלקנה וכל ביתו לזבח ליהוה את
זבח הימים ואת נדרו : וחנה לא עלתה כי אמרה לאישה עד יגמל
הנער והבאתיו ונראה את פני יהוה וישב שם עד עולם : ויאמר
לה אלקנה אישה עשי הטוב בעיניך שבי עד גמלך אתו אך יקם
יהוה את דברו ותשב האשה ותינק את בנה עד גמלה אתו :
ותעלהו עמה כאשר גמלתו בפרים שלשה ואיפה אחת קמח ונבל
יין ותבאהו בית יהוה שלו והנער נער : וישחטו את הפר ויבאו את
הנער אל עלי : ותאמר בי אדני חי נפשך אדני אני האשה הנצבת
עמכה בזה להתפלל אל יהוה : אל הנער הזה התפללתי ויתן יהוה לי
את שאלתי אשר שאלתי מעמו : וגם אנכי השאלתהו ליהוה כל הימים
אשר היה הוא שאול ליהוה וישתחו שם ליהוה : ותתפלל ב
חנה ותאמר עלץ לבי ביהוה רמה קרני ביהוה רחב פי על אויבי כי
שמחתי בישועתך : אין קדוש כיהוה כי אין בלתך ואין צור כאלהינו :

והוה לזמן מישלם יומיא ועדיאת חנה וילידת בר וקרת ית שמיה
שמואל ארי אמרת מן קדם יי שאילתיה : וסליק גברא אלקנה וכל
אנש ביתיה לדבחא קדם יי וית דבח מועדיא ולשלמא ית נדריה :
וחנה לא סליקת ארי אמרה לבעלה עד דיתחסיל רביא ואיתיניה
ויתחזי קדם יי ויתיב תמן עד עלמא : ואמר לה אלקנה בעלה עיבידי
דתקין בעינייכי אוריכי עד דתחסלין יתיה ברם אם יקיים יי ית פ
פתגמוהי ואוריכת אתתא ואוניקת ית ברה עד דחסילת יתיה :
ואסקתיה עימה כד חסליתיה בתורין תלתא ומכילתא חדא דקימחא
וגרב דחמר ואיתיתיה לבית מקדשא דיי לשילו ורביא הוה יניק :
ונכסו ית תורא ואיתיאו ית רביא לות עלי : ואמרת בבעו ריבוני חיי
נפשך ריבוני אנא אתתא דאתעתדת עמך הכא לצלאה קדם יי : על
רביא הדין צליתי ויהב יי לי ית בעותי דבעית מן קדמוהי : ואף אנא
מסרתיה דיהי משמש קדם יי כל יומיא דהוא קיים הוא משמש קדם
יי וסגיד תמן קדם יי : וצליאת חנה ברוח נבואה ואמרת
כבר שמואל ברי עתיד למהוי נביא על ישראל ביומוהי יתפרקון מידא
דפלשתאי ועל ידוהי יתעבדן להון ניסין וגבורן בכין תקוף לבי בחולקא דיהב לי יי ואף הימן בר יואל בר בריה שמואל עתיד דיקום הוא וארבעת עשר בנוהי למהוי
אמרין בשירה על ידי נבלין וכנרין עם אחיהון ליואי לשבחא בבית מקדשא בכין רמת קרני במתנתא דמני לי יי ואף על פורענות ניסא דעתיד למהוי בפלשתאי
דעתדין דייתון ית ארונא דיי בעגלתא חדתא ועמיה קורבן אשמא בכין תימר כנשתא דישראל איפתח פומי למללא רברבן על בעלי דבבי ארי חדיתי בפורקנך :
על סנחריב מלכא דאתור איתנביאת ואמרת עתיד דיקום הוא וכל חילותיה על ירושלם ונס סגי יתעביד ביה תמן יפלון פגרי משריתיה בכין יודון כל עממיא
אומיא ולישניא ויימרון לית דקדיש אלא יי ארי לית בר מינך ועמך יימרון לית תקיף אלא אלהנא : על

לתקופות הימים · ימי העבור . כתרגומו לזמן מעלם יומיא · ופי' ותהר חנה שהרתה כבר · כי כאשר שבו משילה ידעה אלקנה והרתה כמו שאמר ויזכרה ה' לתקופת הימים · זהו כשהשלים ימי ההריון ילדה בן . ויש וו"ן כזאת מורות לשעבר' כמו הן אתה קצפת ונחטא · ויבקעו המים והדומים להם . ואמרו רז"ל כי ימי הריונה היו ששה חדשים ושני ימים מעוט תקופות שתים מעוט ימים שנים והתקופה היא שלשה חדשים · ולמדנו מזה היולדת לשבעה יולדת למקוטעים : שמואל . הורכבה המלה בזה הטעם מן כי מה' שאלתיהו . כי יש באותיות שמואל שאול · ויש באותיותיו גם כן מש כאלו אמרה שאול מא': כי מה' שאלתיהו : חסר מלת אמרה . כלומר למה קראה שמו שמואל כי אמרה מה' שאלתיהו : וכתי' ארי אמרת מן קדם ה' שאלתיה : וכל ביתו · כתרגומו וכל אינש ביתיה : את זבח הימי' · כתרגומו ית דבח מועדיא : ואת נדרו · לזבח את זבח הימים שהיה רגיל לזבוח מימים ימימה ועלה גם כן לזבח נדרו כי נדר קרבן לה' על בנו · וכתי' ולאשלמא ית נדריה : עד יגמל · עד תשלם יניקתו והו' עשרים וארבע חדש שהתינוק יונק · ואף על פי שהיו חייבין להביאו משום יראה כל זכורך · אמרו רז"ל כי ראתה חנה בנער שהיה מעונג וחלוש וחששה שמא יחלה מפני הדרך : וישב שם עד עולם . כמו שנדרה עליו ונתתיו לה' · ופירוש עד עולם כל ימי חייו · ורז"ל דרשו עד עולם. עולם הלוים שהיו משרתים עד חמשים שנה כמו שכתוב ומבן חמשים שנה ישוב מצבא העבודה . ואמרו כל שנותיו של שמואל לא היו אלא נב" שנה כי כבר אמרה חנה ונתתיו לה' כל ימי חייו ואמר וישב שם עד עולם · והוא של לויים שהם חמשים שנה ומשבא לבית ה' עד יום מותו חמשי' שנה ושתי שנים שינק כמו שאמר עד יגמל הנער ודרך הנער ליניק כד"חדשי' הרי נב"שנה: יקם ה' את דברו. הפסוק מוכיח כי מה שאמ' עלי יתן ה' את שאלתך דרך נבואה אמ' שיתן לה ה' את שאלתה. והנה שאלתה היתה זרע אנשי' ושיהיה לה'. לפיכך אמ' יקם ה' את דברו. פי' אשר דבר על ידי הנביא שיתן שאלתה · והוא בן שיחיה ויהיה לה' · ובדרש אך יקם ה' את דברו בכל יום ויום היתה בת קול מפוצצת בעולם ואומר' עתיד צדיק אחד לעמוד ושמו שמואל וכל אשה שהיתה יולדת בן היתה מוציאה שמו שמואל כיון שהיו רואין את מעשיו היו אומרי' אין זה שמואל כיון שנולד זה וראו מעשיו אמרו דומה שזה הוא וזהו שאמר יקם ה' את דברו: בפרים שלשה. מהם לאכול ומהם לזבוח לה' · וכן ואיפה אחת קמח לאכול ולהקריב ממנה מנחה . וכן ונבל יין לשתות ולהסיך ממנו . לפיכך אמר וישחטו את הפר ולא אמר הפרים ר"ל הפר שהקריבו לה' : והנער נער · כלומר עודנו נער קטן ורך · ואף על פי כן לא המתינה לו עד שיתחזק אלא כיון שגמלתו . כלו' שהשלימה לו יניקתו לסוף כד' חדשים שנולד מיד העלתהו עמה בית ה' · ות"י ורביא הוה יניק · ואין ר"ל שהיה יונק עדיין שהרי אומר כאשר גמלתו שהשלימה יניקתו אלא יניק ר"ל נער קטן · כי כן לשון ארמית קוראין לנער יניק כמו שמצאנו בדברי רז"ל יניק וחכים מר יניק' ומר קשיש' · ות"א והנער נער חריף יודע בין טוב לרע . כמו הנער שמנער את הפסולת מן הפשתן : ויביאו את הנער · אלקנה וחנה אחרי ששחטו את הפר לקרבן הביאו את הנער בית ה' אל עלי להיו' יושב ולומד לפניו ושיחנך אותו לכל תורה ומצוה · והדרש אין צריך לכתוב כי מודע הוא והוא רחוק : בי אדני · ענין תחנה ובקשה · כתרגומו בבעו רבוני חי נפשך שתתן עיניך אל הנער הזה ותלמדהו כי אני האשה שהתפללתי אל ה' : עמכה · כלו' לפניך ובמעמדך שהיית אתה שם בהתפללי ובעבור הנער הזה התפללתי ונתן לי ה' את שאלתי כמו שבשרתני אתה . והא עמכה כהא אשר שלחתי בשמכה ספרים · והיו לאות על ידכה . והדומים להם . כי הנה פעמים יכתב ופעם לא יכתב · . ויש בו דרש מכאן לארבע אמות של תפלה : אל הנער · בעבור הנער : השאלתיהו · החזרתי לו השאלה שהוא נתן לי · ות"י מסרתיה דיהא משמש קדם ה' : אשר היה · כמו אשר יהיה ורבים כמוהו : הוא שאול . כמו נתון · כלומר הוא שהיה שאול הנה הוא נתון לה' · ויש בו דרש באותה שעה נכנסה רוח הקדש ואמרה כל זמן שמואל קיים שאול קיים זהו שאמר שאול לה' . וישתחו אלקנה . כנוטל רשות לצאת מבי' ה' · או פירושו וישתחו שמואל . אף על פי שלא היה אלא בן שתי שנים למדוהו להשתחות לה' : ותתפלל חנה ותאמר · התפללה לפני ה' ונתנה לו שבח והודאה על בן שנתן לה . והתפללה לה' שיחיה ויהיה לה' · ות"י וצליאת חנה ברוח נבואה ואמרת כבר שמואל ברי עתיד למיהוי נביאה על ישראל וביומוהי יתפרקון מידא דפלשתאי ועל ידוהי יתעבדון להון נסין וגבורן בכן תקוף לבי בחולקא דיהב לי ה' ואף הימן בר יואל בר בריה דשמואל עתיד דיקום הוא וארבעה עשר בנוהי למיהוי אמרין בשירה על ידי נבלין וכנרין עם אחיהון ליואי לשבחא בבי' מקדשא ה' בכן רמת לבי במתנתא דמני לי ה' ואף על פורענות ניסא דעתיד למהוי בפלשתאי דעתידין דייתון ית ארונא דה' בעגלתא חדתא ועמיה קרבן אשמה · בכן תימר כנשתא דישראל אפתח פומי למללא רברבן על בעלי דבבי ארי חדיתי בפורקנך · וכתי' שירה זו על מלכי אומו' העולם ועל כנסת ישראל · ובפסוק אין קדוש כה' אמר . על סנחריב מלכא דאתור אתנביאת ואמרת · ובפסוק אל תרבו אמר . על נבוכד נצר מלכא דבבל אתנביאת ואמרת . ובפסוק קשת גבורי' חתי' אמר · על מלכו' יון אתנביאת ואמרת · ובפסו' שבעי' בלחם · על בנוהי דהמן אתנביאת ואמרת . ובפסוק ה' ממית ומחיה עד ה' יחתו מריביו · אמר על גמול הצדיקי' בגן עדן ועל פורענו' הרשעי' בגיהנם · ובפסוק ה' יחתו מריביו אמרת דין גוג ומגוג ומלכות משיח · ולפי הפשט פתחה חנה בשירה זו על שלוי עולם ומתגאים ועל ענוי ארץ ושפלים כי הקב"ה רואה הכל ומשפיל גאים ומגביה השפלי' כמו שהיה הדבר עליה ועל פנינ' צרתה: עלץ לבי בה' · לבי שהי' עצב עתה עלץ ושמח וקרני שהית' שפלה שלא היה לי להרי' ראש לפני צרתי עתה רמה : רמה קרני בה' · התוקף יקרא קרן לפי שהוא המקום הגבוה שבבהמה גם הקרני' תוקף החיה. כמו שאמ' בהם עמי' ינגח והוא באדם דרך משל. וכן אמ' ראש ראשי כמו שאמר ועתה ירום ראשי על אויבי וכל זה בה' שהיה בעזרי: רחב פי · מלעיל מפני שהו' מלה זעיר' : על אויבי · על פנינה ועל המכעיסי' אותה בהיותה עקרה: בישועתך · שהושעת לי מצרתי ונתת לי בן. אין קדוש כה' . שהתפללתי בבית מקדשו ושמעה תפלתי. כי אין בלתך. ידעתי כי אין בלתך שראוי להתפלל לו . ועל כן עלי לומר אין קדוש כה' : ואין צור כאלהינו . אין חזק כאלהינו שהופך הטבעים ברצונו כי הייתי עקרה ולא היה בטבעי ללדת : אל תרבו .

אַל־תַּרְבּוּ תְדַבְּרוּ גְּבֹהָה גְבֹהָה יֵצֵא עָתָק מִפִּיכֶם כִּי אֵל דֵּעוֹת יְהוָה
וְלֹא נִתְכְּנוּ עֲלִלוֹת׃ קֶשֶׁת גִּבֹּרִים חַתִּים וְנִכְשָׁלִים אָזְרוּ חָיִל׃ ולו
שְׂבֵעִים בַּלֶּחֶם נִשְׂכָּרוּ וּרְעֵבִים חָדֵלּוּ עַד־עֲקָרָה יָלְדָה שִׁבְעָה וְרַבַּת
בָּנִים אֻמְלָלָה׃ יְהוָה מֵמִית וּמְחַיֶּה מוֹרִיד שְׁאוֹל וַיָּעַל׃ יְהוָה מוֹרִישׁ
וּמַעֲשִׁיר מַשְׁפִּיל אַף־מְרוֹמֵם׃ מֵקִים מֵעָפָר דָּל מֵאַשְׁפֹּת יָרִים אֶבְיוֹן
לְהוֹשִׁיב עִם־נְדִיבִים וְכִסֵּא כָבוֹד יַנְחִלֵם כִּי לַיהוָה מְצֻקֵי אֶרֶץ וַיָּשֶׁת
עֲלֵיהֶם תֵּבֵל׃ רַגְלֵי חֲסִידָו יִשְׁמֹר וּרְשָׁעִים בַּחֹשֶׁךְ יִדָּמּוּ כִּי־לֹא בְכֹחַ ליו
יִגְבַּר־אִישׁ׃ יְהוָה יֵחַתּוּ מְרִיבָו עָלָו בַּשָּׁמַיִם יַרְעֵם יְהוָה יָדִין אַפְסֵי־ ביו
אָרֶץ וְיִתֶּן־עֹז לְמַלְכּוֹ וְיָרֵם קֶרֶן מְשִׁיחוֹ׃ ע׳
וַיֵּלֶךְ אֶלְקָנָה הָרָמָתָה עַל־בֵּיתוֹ וְהַנַּעַר הָיָה מְשָׁרֵת אֶת־יְהוָה אֶת־
פְּנֵי עֵלִי הַכֹּהֵן׃ וּבְנֵי עֵלִי בְּנֵי בְלִיָּעַל לֹא יָדְעוּ אֶת־יְהוָה׃ וּמִשְׁפַּט
הַכֹּהֲנִים אֶת־הָעָם כָּל־אִישׁ זֹבֵחַ זֶבַח וּבָא נַעַר הַכֹּהֵן כְּבַשֵּׁל הַבָּשָׂר

עַל נְבוּכַדְנֶצַר מַלְכָּא דְבָבֶל אִתְנַבִּיאַת וַאֲמָרַת אַתּוּן כַּסְדָּאֵי וְכָל עַמְמַיָּא
דַּעֲתִידִין לְמִשְׁלַט בְּיִשְׂרָאֵל לָא תַסְגוּן לְמַלָּלָא רַבְרְבַן רַבְרְבַן לָא יִפְּקוּן
גִּידוּפִין מִפּוּמְכוֹן אֲרֵי אֱלָהָא יָדַע כּוֹלָא יְיָ וְעַל כָּל עוֹבָדוֹהִי מְתִיחַ דִּינֵיהּ
אַף לְכוֹן עָתִיד לְשַׁלָּמָא פּוּרְעֲנוּת חוֹבֵיכוֹן׃ עַל מַלְכוּת יָוָן אִתְנַבִּיאַת
וַאֲמָרַת קַשְׁתַּת דְּגִבָּרֵי יְוָנָאֵי יִתְּבָרוּן וּדְבֵית חַשְׁמוֹנָאֵי דַּהֲווֹ חַלָּשִׁין
יִתְעֲבָדַן לְהוֹן נִסִּין וּגְבוּרָן׃ עַל בְּנוֹהִי דְהָמָן אִתְנַבִּיאַת וַאֲמָרַת דַּהֲווֹ
סַבְעִין בְּלַחְמָא וְגָאַן בְּעוּתְרָא וְסַגִּיאִין בְּמָמוֹנָא אִתְמַסְכָּנוּ תָּבוּ לְאִתְגַּרָא
בְּלַחַם וּמָזוֹן פּוּמְהוֹן מָרְדְּכַי וְאֶסְתֵּר דַּהֲווֹ חַשְׁכִין עֲתָרוּ וְאִתְנַשִּׁיאוּ יַת
מִסְכֵּינוּתְהוֹן תָּבוּ לְמֶהֱוֵי בְּנֵי חוֹרִין כֵּן יְרוּשְׁלֵם דַּהֲוַת כְּאִתְּתָא עֲקָרָא
עֲתִידָא דְּתִתְמְלֵי מֵעַם גָּלְוָתְהָא וְרוֹמִי דִמְלְיָא סַגִּי עַמְמַיָּא יְסוּפוּן ס
מַשִּׁירְיָתְהָא תִּצְדֵּי וְתֶחְרוּב׃ כָּל אִילֵּין גְּבוּרָתָא דַיְיָ דְהוּא שַׁלִּיט בְּעָלְמָא
מֵמִית וְאָמַר לְאַחָאָה וּמַחֵית לִשְׁאוֹל וְאַף עָתִיד לְאַסָּקָא בְּחַיֵּי עָלְמָא׃
יְיָ מְמַסְכֵּין וּמַעְתַּר מַשְׁפִּיל אַף מָרִים׃ מֵקִים מֵעַפְרָא מִסְכֵּינָא מִקִּילְקָלְתָּא
מָרִים חֲשִׁיכָא לְאוֹתָבוּתְהוֹן עִם צַדִּיקַיָּא רַבְרְבֵי עָלְמָא וְכוּרְסֵי יְקָרָא מַחְסֵין לְהוֹן אֲרֵי קֳדָם יְיָ גְּלַן עוֹבָדֵי בְּנֵי אֱנָשָׁא מִלְּרַע אַתְקִין גֵּהִנָּם לְרַשִׁיעַיָּא עָבְרֵי עַל מֵימְרֵיהּ
וְצַדִּיקַיָּא עָבְדֵי רְעוּתֵיהּ שַׁכְלִיל לְהוֹן תֵּבֵל׃ וְגוּוִיַּת עַבְדוֹהִי צַדִּיקַיָּא יִטַּר מִגֵּהִנָּם וְרַשִׁיעַיָּא בְּגֵהִנָּם בַּחֲשׁוֹכָא יִתְדְּנוּן לְהוֹדָעָא אֲרֵי לָא מִן דְּאִית בֵּיהּ חֵילָא זָכֵי לְיוֹם
דִּינָא׃ יְיָ יִתְבַּר בַּעֲלֵי דְבָבָא דְּקַיְמִין לְאַבְאָשָׁא לְעַמֵּיהּ עֲלֵיהוֹן מִן שְׁמַיָּא בְּקוֹלָא רַם יַשְׁקִיף יְיָ יַעְבֵּיד פּוּרְעֲנוּת דִּין מִגּוֹג וּמִמַּשִּׁירְיַת עַמְמִין חֲטוֹפִין דְּאָתַן עִמֵּיהּ
מִסְּיָפֵי אַרְעָא וְיִתֵּן תּוּקְפָא לְמַלְכֵּיהּ וִירַבֵּי מַלְכוּת מְשִׁיחֵיהּ׃ וַאֲזַל אֶלְקָנָה לְרָמָתָא לְבֵיתֵיהּ וְרַבְיָא הֲוָה מְשַׁמֵּשׁ קֳדָם יְיָ בְּחַיֵּי עֵלִי כַּהֲנָא׃
וּבְנֵי עֵלִי גֻּבְרִין רַשִׁיעַיָּא לָא הֲווֹ יָדְעִין לְמִדְחַל קֳדָם יְיָ׃ וְנִימוּסָא דְכַהֲנַיָּא מִן עַמָּא כָּל גְּבַר דְּנָכֵיס נִכְסְתָא וְאָתֵי עוּלֵימָא דְכַהֲנָא כְּמִיבְשַׁל בִּסְרָא וּמְשִׁילָא

אל תרבו. אל תרבו שתדברו גבוהות אמרה כנגד פנינה וכנגד המכעיסים אותה: יצא א׳. יצא ולא שוכר עומד במקו׳ שנים: עתק. דבר חזק: כי אל דעו׳ ה׳. הכל ידע הוא ואין נסתר ממנו. ואמר דעות לשון רבוי כלו׳ כל דעות בני אדם ידעם כאחד בלא רבוי ובלא שינוי אחלי. כמו שאמר היוצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם: ולא נתכנו עלילות. כתו׳ באלף וקרי בוי״ו. ופירוש הכתוב כי לא נתכנו עלילות בני אדם אם לא יחפוץ האל׳. ופי׳ הקרי כי לו לבדו נתכנו העלילות לא לבן אדם כי הוא עושה כאשר ירצה. וכן אדם אומר ולא יעשה ודבר ולא יקימנה. ופירוש עלילות מעשים: קשת גבורים חתים. טעם חתים על גבורים לא על קשת כי היה לו לומר חתה. ופי׳ חתים הם וקשתם. וכמוהו כי היתה אליו בני המלחמה. קול נגידי׳ נחבאו. והדומים להם שכתבנו בספר מכלל: אזרו חיל. החיל והכח הוא אזורם: שבעים בלחם נשכרו. אותם שהם שבעים מתחילה שבו להיות נשכרים בפת לחם. ואותם שהיו רעבי׳ מתחלה ונשכרו חדלו מלהשתכר ומלטרוח על טרפם כי היו שבעי׳ ברצון הבורא יתברך עד שיגיע רצון הבורא עד כך והשגחתו עד כי מי שהיתה עקרה כמו כי ילדה שבעה ומי שהיתה רבת בנים כברתי פנינה עתה אומללה נכרתה. כלו׳ שמתו בניה. ומה שאמר שבעה אינו דוק׳ אבל הוא שך חשבון כי כן דרך הכתוב כשירצה לומר רבים יאמר שבע כמו אומללה יולדת השבע׳. שבע כחטאתיכם. שבע יפול צדיק וקם. לפי שהעולם במספר שבעה שבעה כוכבים משרתים שבע ימי השבוע. ועל עצמה אמר׳ חנה שהיו לה בנים ובנות כמו שכתוב כי פקד ה׳ את חנה ותהר ותלד שלשה בנים ושתי בנות: ורבת בנים. זה אמרה על פנינה. אמרו כשהיתה חנה יולדת אחד היו בני פנינה מתים שנים. ובדרש עד עקרה ילדה שבע׳ שמואל בגימטריא במספר שבעה. ויתכן לומר כי אמרה זה חנה על כנסת ישראל וכל השירה כולה גם כן על כנסת ישרא׳. ולכך התחיל בה בלשון ותתפלל כי לשון התפילה יפול ברוב על הענייני׳ העתידים ובמעט על מה שעבר ואמרה זה ברוח נבואה. ולכך הושמה במכתב בין הנביאי׳ כי הי׳ נבואה כולה עתידה על ברות ישראל ותשועתם כמו שתרגם המתרגם יונתן בן עוזיאל ויפה אמר. ומתיישב בלב הנבוני׳. ודעתינו בזה הפסוק והשירה כולה כי אמרה חנה כל ענייני העולם ודרכי בני אדם תלויים ביד הבורא ית׳ וברצונו והוא משגיח בכללי׳ ובפרטי׳ ועושה בהם כרצונו ואפי׳ אם יראה לבני אדם שיעשה להם דבר שאינו על רצונם וחפצם יש להם להתפלל אליו בכל נפשם כמו שעשיתי אני והוא יתן להם בקשתם ורצונם בכל דבר שיהיה חפצ׳ וכרצם כי השגחתו בתחתוני׳ כמו שהיא בעליוני׳. כמו שאמר בסוף כי לה׳ מצוקי ארץ וישת עליהם תבל. ואמרה כי אם יהיו ישראל בצרה ובגלו׳ תחת האומו׳ המשלים לאשה שילדה בנים הרבה והיא מתגאה בהם ושמחה ומתאדרת עליהם בכל עת שתתגבר האשה הרבה בבני׳ להכר לה ולהרע לעקרה והיא כנסת ישראל המשלת לאשה עקרה שיולדת מעט בנים. כמו שנראה בישעיה רני עקרה לא ילדה וכמוהו הרבה. אפילו שהיו לה מעט בנים לזאת העקרה עוד יבא זמן שתהיה גם היא רבת בנ׳ בעת שישובו אל ה׳ בכל לבם ויתפללו אליו בגלותם וצרתם ואז אותה שהיתה רבת בנים אומללה. פי׳ נכרתה ונפסקה מלהולי׳ ולהצליח ומה שילדה נכרת ויאבד. וזה מורה על ביאת המשיח וענין תשועת ישרא׳ בשובינו לארצינו במהרה בימינו ומיתת הנועדי׳ עם גוג ומגוג כי תהיה בהם מהומה גדולה וישראל יכבלו הטובי׳ שבהם. ועל זה אמר רגלי חסידיו ישמור. וכל הענין נמשך בזה הדרך ומעתה פתחתי לך הדרך ותבין מעצמך: יהוה ממית ומחיה. את האדם. אמר בתחלה ממית ואחר כך מחיה בהפכו. מחיה שמעמידו בחיים ומאריך ימיו כשירצה. וכן והחלימני והחייני והדומים לו. שפי׳ העמדת החיים באדם. וכן מוריד שאול ויעל. כמו העלית משאול נפשי חייתני מיורדי בור. וכן מיד שאול כי יקחני סלה. כי טעם מיד שאול למעלה ממנו ולמטה ממנו. או הוא רמז לברות ולרוחות. וכן אני אמית ואחיה. או יהיה ממית ומחיה. אני אמית ואחיה רמז לגמול הצדיקים ולעונש הרשעים בנפשותם. או אמרה פסוק זה בדרך נבואה או בדרך קבלה על תחיית המתים לעתיד לבא: אף מרומם. הרבוי לפי שהעלייה יותר כח וגבורה מהירידה: מאשפות. לשון יחידות בשקל אחות הראוי. בתשלומו אחיות וקבוצו חבקו אשפתות בתמורת הכח ברבים: מצוקי ארץ. עמודי ארץ. וכן ויציקום לפני ה׳ ויעמידום. על דרך ומתחת זרועות עולם. ר״ל כי הוא יתבר׳ הוא קיום עולם ומעמידו ומעמידי הארץ לו הם. ובכחו עומד הכל וסדר היישוב בארץ להעמיד היצורי׳ עליה. וזהו שאמ׳ וישת עליהם תבל. כי מקומו׳ היישוב יקראו תבל: חסידו. כתוב בלא יו״ד וקרי ביו״ד. וכן מריביו עלו. והענין אחד כי יו״ד הרבוי תפול לפעמים: ישמור. שלא ינגפו: ידמו. שתקו מרגשתם ורשעתם. או פירושו יכרתו. וכן אל תדמו בעונם. ופי׳ בחשך כאדם שהולך בחשך שיפול: כי לא בכח יגבר איש. לא יהי׳ מה שיחשבו שיגברו בכחם ובחילם כי כאשר יהיה רצון האל להושיבם בחשך והיא הצרה שתבא אליהם לא תועילם גבורתם ועשרם: ה׳ יחתו מריביו. מריבי הצדיקים הם מריביו: עליו בשמים ירעם. עליו על כל אחד ממריביו. וב״ית בשמים במקום מן. כמו שנאמר ירעם מן שמים ה׳. וכן ב״ית בקדשים לא יאכל. והנותר בבשר ובלחם והדומים להם. ויש לפרשו כמשמעו כלו׳ יעשה הרעם בשמי׳ להשמיעם ולבהלם. וזהו פירוש עליו כלומר בעבורו. והרעם הוא משל על הגזירות היורדות מן השמים שאמר וישלח חצים ויפיצם ברק ויהם: ידין אפסי ארץ. על דרך כי הוא לקצות ארץ יביט אם יסתר איש במסתרים: ויתן עז למלכו וירים קרן משיחו. כפל דבר כי המלך הו׳ המשיח ואמר חנה זה על דרך נבואה או דרך קבלה כי היתה קבלה אצלם. כי עתיד להיות מלך בישראל וחתמה השירה הזאת בדברי המלך לפי שזכרה מפלת הרשעים והם אויבי ישראל ואמרה כי האל יתן עז למלך ישראל שיושעו ישראל על ידו מיד אויביהם. ואם אמרה זה בדרך נבואה רמזה בזה שעל ידי שמואל בנה יהיה מלך בישראל והוא ימשחנו: על ביתו. כמו אל ביתו. וכן ותתפלל על ה׳ כמו אל ה׳: את פני עלי. כמו לפני כלו׳ שהיה עלי מלמדו עבודת ה׳. וי״ת בחיי עלי כהנא כמו שתרגם אונקלוס על פניו להאבידו בחייהון לאובדיהון: בני בליעל. בני רשע. ובדרש בנים שבלו שם שמים מעליהם אמרו אין מלכות בשמים וזהו שאמר לא ידעו את ה׳. או פירושו לא ידעו את ה׳ שהיו עושים מעשה רשע בכהונתם כמו שמספר והולך מה היו עושים. וי״ת גברין רשיעין לא הוו ידעין למדחל מן קדם ה׳: ומשפט הכהנים. הם שמו להם זה החק והמשפט: כבשל הבשר. בשר שלמים ולא בשר משפט שהוא חזה ושוק היה נער כהן לוקח מאחר הבשר שהיה חלק הבעלים כל אשר יעלה המזלג בבת אחת וזה היה חק עולה וגזל שמו הכהנים על ישראל:

ומשילא די ליה תלת שינין בידיה: ויקבע ליה בכיורא או בדודא או
בקדירא או במיליסא כל דמסיק משילא נסיב כהנא לנפשיה כדין
עבדין לכל ישראל דאתן לדבחא תמן בשילו: אף עד דלא יתסקון
תרבא למדבחא וייתי עולימא דכהנא ואמר לגברא דדבח הב בסרא
למטוי לכהנא ולא יסב מינך בסר מבשל אלהין כד חי: ואמר ליה גברא
אוריך עד דיתסקון תרבא וסב לך כמא דרעוא נפשך ואמר לא ארי
כען תתן ואם לא יסבון מינך בעל כורחך: והות חוב עולימיא סגי
לחדא קדם יי ארי בזו גבריא ית קורבניא דיי: ושמואל משמש קדם
יי עולימא אסיר כרדוט דבוץ: ומעיל זעיר עבדא ליה אמיה ומסקא
ליה מזמן מועד למועד במסקה עם בעלה לדבחא ית דבח מועדיא:
ובריך עלי ית אלקנה וית אתתיה ואמר יקיים יי לך בנין כשרין מן
אתתא הדא חלף שאלתא דשאיל קדם יי ואזלו לאתריהון: ארי על
דכרנא דחנה קדם יי ועדיאת וילידת תלתא בנין ותרתין בנן ורבא
רביא שמואל משמש קדם יי: ועלי סיב לחדא ושמע ית כל
דעבדין בנוהי לכל ישר' וית די שכבין ית נשיא דאתין לצלאה בתרע
משכן זימנא: ואמר להון למא תעבדון כפתגמיא האילין די אנא שמע
ית פיתגמיכון בישין מן כל עמא אילין: לא בניי ארי לא תקנא שמועתא
די אנא שמע דרדבנין עמא דיי: אם יחוב גבר לגבר הלא ייתון לקדם
דיינא וישמע מליהון ויפלי ביניהון ואם קדם יי ייחוב גברא ממן
יבעי וישתביק ליה ולא קבילו למימר אבוהון ארי

והמזלג שלש השנים בידו: והכה בכיור או בדוד או בקלחת או
בפרור כל אשר יעלה המזלג יקח הכהן בו ככה יעשו לכל ישראל
הבאים שם בשלה: גם בטרם יקטרון את החלב ובא נער הכהן ואמר
לאיש הזבח תנה בשר לצלות לכהן ולא יקח ממך בשר מבשל כי
אם חי: ויאמר אליו האיש קטר יקטירון כיום החלב וקח לך כאשר
תאוה נפשך ואמר לו כי עתה תתן ואם לא לקחתי בחזקה: ותהי לו
חטאת הנערים גדולה מאד את פני יהוה כי נאצו האנשים את ס
מנחת יהוה: ושמואל משרת את פני יהוה נער חגור אפוד בד:
ומעיל קטן תעשה לו אמו והעלתה לו מימים ימימה בעלותה את
אישה לזבח את זבח הימים: וברך עלי את אלקנה ואת אשתו
ואמר ישם יהוה לך זרע מן האשה הזאת תחת השאלה אשר שאל
ליהוה והלכו למקומו: כי פקד יהוה את חנה ותהר ותלד שלשה
את בנים ושתי בנות ויגדל הנער שמואל עם יהוה:
ועלי זקן מאד ושמע את כל אשר יעשון בניו לכל
ישראל ואת אשר ישכבן את הנשים הצבאות פתח אהל מועד:
ויאמר להם למה תעשון כדברים האלה אשר אנכי שמע את דבריכם
רעים מאת כל העם אלה: אל בני כי לוא טובה השמעה אשר
אנכי שמע מעברים עם יהוה: אם יחטא איש לאיש ופללו
אלהים ואם ליהוה יחטא איש מי יתפלל לו ולא ישמעו לקול אביהם

והמזלג. ידוע והוא כלי ברזל יש לו שינים שמעלין בו בשר מן הקדירה : שלש השינים בידו שלש שם תואר סמוך כאלו אמר כי המזלג משולש בשינים : וכמוהו גדול הכנפים · ר"ל שכנפיו גדולים כן שלש השינים ר"ל בו שיניו שלש. ויהיה שלש תואר על משקל גדול . ואמר שנים בלשון שנים ואף על פי שהם שלש לפי ששיני האדם והבהמה הם זוגות אמר בשיני הכלים בלשון זוגות ואף על פי שאינם זוגות : והכה · במזלג שבידו היה מכה בבשר שבכיור וכל הבשר שהיה מעלה במזלג היה לוקח לו ולא היה מתרצה בחלק הכהונה הכתוב בתורה : בכיור . כיור· דוד· קלחת · פרור · מיני קדרות הם · ותי' ויקבע באידרא או בדודא או בקדרא או במיליסא . ותרגום מזלג מסילאה · ותרגום ירושלמי ומזלגותיו ומחתותיו ומסיליתיה ומחתיתיה : יעלה · משכיין הפעיל גם בטרם היו לוקחים את הבשר ואוכלים קודם הקטרת האימורים · וזה רעה רבה כי לא נתן להם האל אלא שיזכו משלחנו אחר שיזרקו הדם ויקטירו החלבים . ובדרש אמר להם הקב"ה מפני מה אתם אוכלים שירי מנחה ומניחים את הקומץ לזבובים מפני מה אתם אוכלים את הבשר ומניחין את החלבים שטוחין בחמה מה ישראל אומרין להם יבא הכהן ויזרוק את הדם ויקטיר את החלב ואחר כך יקח לו הבשר מה הכהן אומר לו הדם אני זורק והחלב אני מקטיר תנה בשר לצלות לכהן : ולא יקח ממך . כך היה אומר לו ואחר כך היה לוקח גם מן המבושל . או פעמים היה לוקח מן המבושל כמו שכתוב כבשל הבשר · ופעמים היה לוקח מן החי לצלי ולא היה לוקח אחר כך מן המבושל : כיום· הכף כף האמתות . וכן השבעה לי כיום. כי אותו כהיום תמצאו' אותו · ואמר לו' כתוב בו"ו וקרי באלף ושניהם נכונים בענין : כי לאכו. כמו כי לאץ כאבת עניין מיאוס ובזוי וכתי' ארי בזו: את מנחת ה'. כתרגומו ית קרבנא דה' : משרת את פני ה'· למה כתב זה . והלא אמר למעלה משרת את ה' אלא לפי שספר בבנו' עלי ספר בשבח שמואל שלא למד ממעשיהם להתעסק באכילה ובשתיה ובתענוג העולם ולא משרת את פני ה'.ומה היתה עבודתו היה מתעסק בתלמוד תורה ולדעת את ה' וללמוד את עבודת הלויי' בשיר בפה ובכלי וכל זה הוא עבודת ה' : חגור אפוד בד. תי' כרדוט דבוץ· ותרגם כי כן תלבשנה בנות המלך הבתולות מעילי' כרדוטין · ותרגם ומעיל קטן כמשמעו זעיר. דומה לי כי המעיל נעשה בתכונת סוכות · יש מעיל לעטיפה וכן מעיל שמוא' שכ' והוא עוטה מעיל· וכן היה מעיל כהן גדול הבגד העליון שהיה עוטה אותו והמעיל שהיו בנות המלך לובשות היה מלבוש עשוי בתכונת מלבושי הנשים · וכן האפוד עשוי בתכונות סוכות של כהן גדול היה עשוי בתכונה הכתובה בתורה. ואפוד של פשתן היו חוגרים אותו העובדים את ה' והיו משתני' בו משאר בני אדם.ואותו היו חוגרים בין כהן בין לוי בין ישראל כמו שכתוב בכהנים וימת ביום ההוא שמנים וחמשה איש נושא אפוד בד · וכן בשמואל שהיה לוי חגור אפוד בד · וכן דוד כשהיה בעבודת האל לפני הארון חגור אפוד בד כמו שכתוב ודוד חגור אפוד בד: ומעיל קטן· עשתה לו המעיל שהיה עוטהו במועד לכבוד היום· ובאמרו קטן כלומר במדתו והוצרך לומר זה כי לא היה מנהגם לעטות מעיל אלא הגדולים . אבל הקטנים לא· וזה מרוב אהבתה אותו וכי היה משרת את פני ה' עשתה לו מעיל ולא היתה מניחתו אצלו כדי שלא יעטה אותו בימי החול אלא ממועד למועד לכבוד היום והוא היה נער ולא היה נשמר מלעטותו לפיכך היתה מעלה אותו לו במועד ומחזירה אותו עד מועד אחר : תעשה.כמו עשתה ורבים כמוהו : או אמר תעשה כי לא עשתה לו מעיל אחד לבד אלא כמו שהיה הולך וגדל כן תעשה לו כמדתו מעיל : והעלתה. כפתחו ההא' והעי"ן להקל על קריאתם וקריאת המלה מלרע כי הטעם בתיו : וברך· כן היה עושה בכל זמן שהיו עולים היה מברך אותם ואומר להם ישים ה' להם זרע שיהיו עמהם כי שמואל כבר נתנוהו לה' ותחתיו יתן להם זרע וזהו תחת השאלה אשר שאל כל אחד מהם אלקנה ואשתו והשאלה הוא שמואל. ולה'.כמו מה'. או יהיה פירושו תחת השאלה· אשר שאלו כי כבר נתנוהו לה' והיו צריכי' לבני אחרי' שיגדלו עמה' ויסרתו' לעת זקנתם . ות"י זרע בנין כשרין : למקומו· ולא אמר למקומם · נראה כי הרמתה היתה מקומו ולא מקומה כי חנה היתה משפחתה מעיר אחרת: כי פקד· טעם למה שאמר והלכו למקומו כלומר הלכו בטוחי' בברכת עלי שברכם וכן היה להם כי פקד ה' אות': עם ה' משמש·כתרגו' משמש קדם ה':זקן מאד: אמר זה להודיע כי עלי לא היה משמש בכהונה מרוב זקנותו לפיכ' היו עושין בניו מה שהיו עושים בדברי הכהונ' ואעפ' שכהן איננו נפסל בשנים אם הזקין בשני' הרבה שירתו הוא נפסל ועל עלי נאמ' זקן מאד מלמד שהגיע לעת הרתת: ישכבון.כמשמעו ויש מרז"ל שפירשוהו שלא כמשמעו ואמרו שלא היו שוכבין עמהם אלא ע"י שהיו מעלות קרבניהן לשילה והיו הם משהים אותן ומלינים אותם חוץ לבתיה' לילה אחת מעלה עליו הכתוב כאלו שכבום : הצובאות· הנשים היולדות הבאות לשילה בקרבן שכתוב בתורה שהיולדות צריכות קרבן וקראו בלשון צבא . וכן הלויים הבאים לעבודת אהל מועד אמר לצבוא צבא לפי שהבאים לעבודת האל לביתו באי' צבא וחיל שנאספי' מזה ומזה לבא שם וכן הנשים היולדות נאספות להביא קרבנותיהן לפיכ' אמר הצובאות · וכן אמר במראות הצובאות · והתרגום בשניה' דאתיין לצלאה · ומה שאמר בשניה' פתח אהל מועד לפי שלא היו נכנסות הנשים באהל מועד · וקרא בית ה' אהל בשילה אהל מועד לפי שלא היה עליו תקרה אלא היריעות מלמעלה : העם· אלה הבאים לזבוח גם בני העיר שילה : מעבירים עם ה'· שאתם מעבירים עם ה' מלבא באהל מועד מפני החטא שאתם עושים להם בקרבנותיהם. ות"י דרדבנין עמא דה' כלומר מעבירים עם ה' קול עליכם ומרננים אחריכם · ופללו אלהים . ישפטנו הדיין . ות"י אם יחוב גבר לגבר הלא ייתון קדם דיינא וישמע מליהון ויפלי ביניהון . כרא" כי פירש פללו מתרגום ובערת ותפלי: מי יתפלל לו· מי יתפלל בעבורו· כלומר מי יכנס למשפט בעבורו עם השם ית' . ויש לפרשו לשון תפילה ובקשה על העתידות שתרגומו כן מאן יבעיה דישתבק ליה :

כי חפץ

כי חפץ יהוה להמיתם: והנער שמואל הלך וגדל וטוב גם עם יהוה וגם עם אנשים: ויבא איש אלהים אל עלי ויאמר אליו כה אמר יהוה הנגלה נגליתי אל בית אביך בהיותם במצרים לבית פרעה: ובחר אתו מכל שבטי ישראל לי לכהן לעלות על מזבחי להקטיר קטרת לשאת אפוד לפני ואתנה לבית אביך את כל אשי בני ישראל: למה תבעטו בזבחי ובמנחתי אשר צויתי מעון ותכבד את בניך ממני להבריאכם מראשית כל מנחת ישראל לעמי: לכן נאם יהוה אלהי ישראל אמור אמרתי ביתך ובית אביך יתהלכו לפני עד עולם ועתה נאם יהוה חלילה לי כי מכבדי אכבד ובזי יקלו: הנה ימים באים וגדעתי את זרעך ואת זרע בית אביך מהיות זקן בביתך: והבטת צר מעון בכל אשר ייטיב את ישראל ולא יהיה זקן בביתך כל הימים: ואיש לא אכרית לך מעם מזבחי לכלות את עיניך ולאדיב את נפשך וכל מרבית ביתך ימותו אנשים: וזה לך האות אשר יבא אל שני בניך אל חפני ופינחס ביום אחד ימותו שניהם: והקימתי לי כהן נאמן כאשר בלבבי ובנפשי יעשה ובניתי לו בית נאמן

ארי רעוא קדם ייי לקטלותהון: ורביא שמואל אזיל וסגי ושמיה טב ותקנן אורחתיה קדם ייי ותריצין עובדוהי בגו בני אנשא: ואתא נביא דייי לות עלי ואמר ליה כדנן אמר ייי איתגלאה איתגלית לבית אבוך כד הוו במצרים ומשעבדין לבית פרעה: ואתרעית ביה מכל שבטיא דישראל קדמי למהוי כהין לאסקא קורבנא על מדבחי לאקטרא קטורת בוסמין למלבש אפוד לשמשא קדמי ויהבית לבית אבוך ית כל קורבניא דבני ישראל: למא אתון אנסין בניכסת קודשי ובקורבני דפקידית לקרבא קדמי בבית מקדשי ויקרת ית בנך קדמית לאכלותהון מריש כל קורבן מנחת ישראל דעמי: בכין אמר ייי אלהא דישראל מימר אמרית ביתך ובית אבוך ישמשון קדמי עד עלמא וכען אמר ייי קושטא אינון דינאי ארי לדמיקרין קדמי איקר ורמבסרין על שמי יתשטון: הא יומיא אתן ואקטוף ית תקוף דרעך וית תקוף דרע בית אבוך מלמהוי סיב בביתך: ותהי מיסתכל ותהי חזא בעקתא דתיתי על אנש ביתך בחובין דחבתון קדמי בבית מקדשי ובתר כן איתי טבתא על ישראל ולא יהי סיב בביתך כל יומיא: ואנש לא אפסיק לך מן מדבחי לחשכא ית עינך ולאפחא ית נפשך וכל סגיאות ביתך יתקטלון עולימין: ודין לך אתא דתיתי לות תרין בנך לות חפני ופינחס ביומא חד יתקטלון תרויהון: ואקים קדמי כהין מהימן דכמימרי וכרעותי יעביד ואקיים ליה מלכו קיימא

ושמש

כי חפץ ה' להמיתם. על דרך השמן לב העם הזה ואמ' עד אשר אם שאו ערי' וכן ויחזק ה' את לב פרעה וכן כי הקשה ה' אלהיך את רוחו ואמץ את לבבו · והטעם כי כשיגדיל האד' לחטוא ימנע הא' ממנו דרכי התשובה כדי שיקבל עונשו והנשארי' יראו וייראו אבל הרשע שלא הרבה לחטוא יפתחו לו דרכי התשובה אם רוצה לשוב · ועליו נאמר כי לא אחפוץ במות המת השיבו וחיו . ואפילו ירבה הרשע לחטוא אם שב אל ה' בכל לבבו ומראה לבני אדם גם כן תשובתו שלימה ואוחז הדרך הטוב בכל נפשו ובכל מאודו באמת תקובל תשובתו שלימה ויהיה לו סיוע אלהי בתשובה אבל בוחן לבבות יודע האמת וראה בבני עלי כי לא היה לבבם שלם ואפילו ישמעו לקול אביהם ויסורו מדרכם הרעה ידע כי לא יעשו זה בכל לבם . לפיכך חפץ שלא ישמעו לקול אביה' ויענשו וימותו ברשעם כדי שיאמרו בני אד' רשעים היו אלה וראוים היו לעונש הזה ויצדיקו עליהם את הדין · ורבותינו הקשו אלה הפסוקי' ואמרו כתיב כי חפץ ה' להמיתם וכתוב כי לא אחפוץ במות המת ותירצו כאן קודם גזר דין כאן לאחר גזר דין : הולך וגדל וטוב . כמו שהיה גדל כן היה מטיב דרכיו · וי"ת וטוב ושמיה טב : גם עם ה' וגם עם אנשים · כתרגו' ותקנן ארחתיה קדם ה' ותריצין עובדוהי בגו בני אינשא : ויבא איש האלהים · רבו' אמרו כי הוא אלקנה אבי שמואל כי נביא היה והיה מכלל ארבעים ושמונה נביאים שנתנבאו לבני ישראל : הנגלה. מקור בת שלומו עם נו"ן נפעל כמו נשאל נשאל דוד והה"א לתמיהה · והמפרשים פירשו הה"א לאמת הדבר כפשוטו שלה עניין וכן הא הרצחת גם ירשת · ואא' ז"ל פירשו לתמיהה והוא קשר עם סוף העניין וכן הא הנגלה נגליתי אל בית אביך ובחור אותו כדי שתבעטו בזבחי למה תבעטו בזבחי . והנכון בעיני כי תבא זאת הה"א לתחלת הדברים לשמוע התשובה ואעפ"י שהדבר ידוע וכן במלות השאלה כמו אי הבל אחיך . ויאמר לו איכה . מה זה בידך · מה לך פה אליהו · מה לך הים · וכן הה"א שהיא לשאלה גם כן כמו הנגלה נגליתי וכן הרצחת וגם ירשת · המן הכלב הזה. הראית כי נכנע אחאב : אל בית אביך · אהרן ומשה שהיו נביאי ה' במצרים : לבית פרעה · כתרגומו ומשעבדים לבית פרעה : לעלות על מזבחי · משפטו להעלות מבניין הפעיל כלומר להעלות עולות : למה תבעטו בזבחי · כי המבזה הדבר בועט בו ברגליו כך אתם תבזו הזבח והמנח' שתראו שאינם באים הזבחים והמנחות אלא להבריאכם והנה זה בזיון הקדשים וכאלו תבעטו בהם ותרחיקום כי בעבורכ' נמנעים ישראל מלהביא : אשר צויתי מעון · כלומר במעוני · וכן המנחה בית ה' כמו בבית ה' : ותכבד · שלא גערת בהם ולא מנעתם מעשות הרעות : להבריאכם . כי אי אפשר שלא היה עלי אוכל ממה שהיו בניו אוכלים · ופירוש להבריאכם להשמינכם וכן ועגלון איש בריא מאד · לעמי . הלמד כלמד הרגו לאבנר . והשליטו לאבשלום : אמור אמרתי · במדרש מתחילה נתתי כהונה לאלעזר הכהן ובניו שנ' והלבשת אותם את אלעזר בנו ובימי פלגש בגבעה שפקרו ישראל ברוב המצות ומי גרם להם פנחס ואלעזר ושאר הכהנים שהיה להם לסבוב מעיר אל עיר ולהוכיחם ולא עשו כן לפיכך נטלתי כהונה גדולה מהם ונתתיה לך שאתה מבני איתמר ואמרתי שיתהלכו ביתך ובית אביך לפני עד עולם עתה חלילה לי כי מכבדי אכבד בני פנחס שכבד אותו בשטים : ובוזי יקלו · שנ' ויגרש שלמה את אביתר מהיות כהן וגו' : כדבר ה' אשר דבר אל בית עלי . ונעשה צדוק כהן גדול שהיה מבני פנחס · חלילה לי שיתהלכו הם לפני כי אחר שהם בוזי דין הוא שיקלו ועל זרע עלי אמר זה ולא על שאר הכהנים אף על פי שאמר מתחילה ביתך ובית אביך . ובכלל בית אביך שאר הכהנים כמו שאמר נגליתי לבית אביך והוא אהרן הכהן . הוא ובניו שחטאו בכהונה סילק מהם כבוד הכהונה וברית הכהונה וכבוד הכהונה הוא להיות כהן גדול ולא היה בזרעו כהן גדול אלא טפל לאחרים כמו שאמר ספחני נא · וברית הכהונה החיים והשלום כמו שאמר לפנחס הנני נותן לו את בריתי שלום ואמר בריתי היתה אתו החיים והשלום · ועל זרע עלי אמר וכל מרבית ביתך ימותו אנשים הפך הברית כמו שהם חללו הברית וכבוד הכהונה · יקלו : ענין קלון ולהבדיל העניין בא קל הקו"ף ודגשה קוף יקלו רודפיכם · שהוא עניין קלות ושניהם מבניין נפעל מפעלי הכפל ואמ' יקלו ולא אמ' אקל כמו שאמ' אכבד כי הם יקלו מעצמם בהסתירי פני מהם · ובדרש ר' ירמיה בשם ר' שמואל מכאן שהחמיר הקב"ה בכבודו של צדיק יותר מכבודו בכבודו של צדיק מה כתיב ומקללך אאור · בכבודו של הקב"ה כתיב ובוזי יקלו יקלו על ידי אחרי' : הנה ימי' באי' · כי לא חלה הקללה על זרע עלי עד שנעשה צדוק כהן גדול : וגדעתי · פי' והכרתי : זרועך · חוזקך כלומר אורך החיים : מהיות זקן · שימותו בחורים · ורבו' פירשו חכם כמו והדרת פני זקן · ר"ל שלא יהיה מבית עלי סמוך בסנהדרין : צר מעון · מעון הוא בית ה' ופי' צר כמו וכעסת' צרתה כי כמו שתי נשים לאיש אחד צרות זו לזו כן שני כהנים בבית המקדש צרים זה לזה לפי שכל אחד נוטל חלקו ועינו צרה בשל חבירו · וצר סמוך למעון. או פירושו צר במעון : וכל אשר ייטיב · וכל הטוב אשר ייטיב ה' את ישראל: כשיבנה בית המקדש זרעך יהיה נקלה שם שיהיה גדול עליהם והם טפלים לאחרים · וי"ת ותהא מסתכל בעקתא דתיתי על אינש ביתך וחובין דחבתון בבית מקדשי ובתר כן אייתי טבתא על ישרא': לכלות את עיניך · ר"ל עיני בני בניך אשר יהיו בזמן ההוא· וכן ולאדיב את נפשך · נפש בני בניך שיהיו בזמן ההוא. וזהו כליון עינים שיראו בבית המקדש כהן נגיד עליהם ויותר גדול יהיה עונש זה משימותו כלן ולא ישאר מהם זכר לפיכך אמר ואיש לא אכרית לך מעם מזבחי· והעניין כעניין שאמר דוד אל תהרגם פן ישכחו עמי הניעמו בחילך והורידמו כי זה הוא העונש הגדול שיחיו ויראו ברעת'. וכן של משה רבי' ע"ה הרגני נא הרוג ולא אראה ברעתי. ולאדיב את נפשך: הפוך מן דאבון נפש. וכן תרגומו ולאפחא נפשך. וכן תרגם ומדיבו' נפש ומפחן נפש. וכל מרבית ביתך · כעניין אשר טפחתי ורביתי · טרימ"כט בלע"ז · ימותו אנשים · בחורים · וכת' עולימין · וכן בא באנשים כאנשים זקנים כל אחד יתפרש לפי מקומו: וזה לך האות · כשתראה שני בניך ימותו ביום אחד יתברר לך כי העתיד אשר דברתי על בניך יתקיים : והקמותי לי כהן נאמן . אמרו כי זה היה צדוק כי לא חלה על זרע עלי הקללה עד שנעשה צדוק כהן גדול וזה היה כשהיה בורח דוד מפני אבשלום שנסתלק אביתר והיה צדוק כהן גדו' שנ' ויעל אביתר ואחר כן אמר ויאמר המלך לצדוק השב את ארון האלהים העיר · ואותו היום נתמנה כהן גדול אבל לא היה כהן גדול עד שנמשח שלמה והוא גם נמשח לכהן גדול וקודם היום הזה לא היה מסולק זרע עלי מכהונה גדולה שהרי היה אחיה בן אחיטוב נושא אפוד במלחמת שאול ואחימלך היה כהן גדול בנוב ואביתר בנו היה כהן גדול עד שהוקם צדוק: כאשר בלבבי ובנפשי יעשה· פי' שיעשה כל אשר ברצוני · וכת' די במימרי וברעותי יעביד : בית נאמן . פי' קיים כמו במקו' נאמן כי זרע צדוק היו כהנים גדולים · וכן תמצאם מיוחסים בדברי הימים עד עזרא : הוא וזרעו .

וישמש קדם משיחי כל יומיא׃ ויהי כל דישתאר בביתך ייתי
לאשתאלא ליה למעא דכסף ופיתא דלחמא ויימר מניני כען לחדא
ממטרת כהניא למיכל פיתא דלחמא׃ ורביא
שמואל משמש קדם יי בחיי עלי ופתגמא דיי הוה כסי ביומיא
האינון לית נבואה גליא׃ והוה ביומא האינון
ועלי שכיב באתריה ועינוהי שריאו למיכהי לא יכיל למיחזי׃ ובוצין
בית מקדשא דיי עד לא טפא ושמואל שכיב בעזרת ליואי וקלא
אשתמע מהיכלא דיי דתמן ארונא דיי׃ וקרא יי
לשמואל ואמר הא אנא׃ ורהט לות עלי ואמר הא אנא ארי קריתא
לי ואמר לא קריתי תוב שכוב ואזל ושכיב׃ ואוסיף יי
למיקרי עוד שמואל וקם שמואל ואזל לות עלי ואמר הא אנא ארי
קריתא לי ואמר לא קריתי ברי תוב שכיב׃ ושמואל עד לא אילף
למידע אולפן מן קדם יי ועד דלא אתגלי ליה פתגם נבואה דיי׃
ואוסיף יי למיקרי שמואל בתליתאה וקם ואזל לות עלי
ואמר הא אנא ארי קריתא לי וסבר עלי ארי מן קדם יי מתקרי לרביא׃
ואמר עלי לשמואל איזיל שכוב ויהי אם יקרי לך ותימר מליל יי ארי
שמע עבדך ואזל שמואל ושכיב באתריה׃ ואתגלי יי ואיתעתד וקרא
כזמן בזמן שמואל שמואל ואמר שמואל מליל ארי שמע עבדך׃
ואמר יי לשמואל הא אנא עביד פתגמא בישראל דכל
דישמעיניה יצלן תרתין אודנוהי׃ ביומא ההוא אקים על עלי ית כל
דמלילית על ביתיה אגמר ואישיצי׃ וחויתי ליה ארי מתפרע אנא
מן אנש ביתיה עד עלמא בחובין דידע ארי

וְהִתְהַלֵּךְ לִפְנֵי מְשִׁיחִי כָּל הַיָּמִים׃ וְהָיָה כָּל הַנּוֹתָר בְּבֵיתְךָ יָבוֹא
לְהִשְׁתַּחֲוֺת לוֹ לַאֲגוֹרַת כֶּסֶף וְכִכַּר לָחֶם וְאָמַר סְפָחֵנִי נָא אֶל אַחַת
הַכְּהֻנּוֹת לֶאֱכֹל פַּת לָחֶם׃
ג וְהַנַּעַר שְׁמוּאֵל מְשָׁרֵת אֶת יְהוָה לִפְנֵי עֵלִי וּדְבַר יְהוָה הָיָה יָקָר בַּיָּמִים
הָהֵם אֵין חָזוֹן נִפְרָץ׃ וַיְהִי בַּיּוֹם הַהוּא וְעֵלִי שֹׁכֵב בִּמְקוֹמוֹ וְעֵינָו נ״ו
הֵחֵלּוּ כֵהוֹת לֹא יוּכַל לִרְאוֹת׃ וְנֵר אֱלֹהִים טֶרֶם יִכְבֶּה וּשְׁמוּאֵל שֹׁכֵב
בְּהֵיכַל יְהוָה אֲשֶׁר שָׁם אֲרוֹן אֱלֹהִים׃
וַיִּקְרָא יְהוָה אֶל שְׁמוּאֵל וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי׃ וַיָּרָץ אֶל עֵלִי וַיֹּאמֶר הִנְנִי
כִּי קָרָאתָ לִּי וַיֹּאמֶר לֹא קָרָאתִי שׁוּב שְׁכָב וַיֵּלֶךְ וַיִּשְׁכָּב׃ וַיֹּסֶף יְהוָה
קְרֹא עוֹד שְׁמוּאֵל וַיָּקָם שְׁמוּאֵל וַיֵּלֶךְ אֶל עֵלִי וַיֹּאמֶר הִנְנִי כִּי קָרָאתָ לִי
וַיֹּאמֶר לֹא קָרָאתִי בְנִי שׁוּב שְׁכָב׃ וּשְׁמוּאֵל טֶרֶם יָדַע אֶת יְהוָה
וְטֶרֶם יִגָּלֶה אֵלָיו דְּבַר יְהוָה׃ וַיֹּסֶף יְהוָה קְרֹא שְׁמוּאֵל בַּשְּׁלִשִׁית
וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אֶל עֵלִי וַיֹּאמֶר הִנְנִי כִּי קָרָאתָ לִי וַיָּבֶן עֵלִי כִּי יְהוָה קֹרֵא
לַנָּעַר׃ וַיֹּאמֶר עֵלִי לִשְׁמוּאֵל לֵךְ שְׁכָב וְהָיָה אִם יִקְרָא אֵלֶיךָ וְאָמַרְתָּ
דַּבֵּר יְהוָה כִּי שֹׁמֵעַ עַבְדֶּךָ וַיֵּלֶךְ שְׁמוּאֵל וַיִּשְׁכַּב בִּמְקוֹמוֹ׃ וַיָּבֹא יְהוָה
וַיִּתְיַצַּב וַיִּקְרָא כְפַעַם בְּפַעַם שְׁמוּאֵל שְׁמוּאֵל וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל דַּבֵּר כִּי
שֹׁמֵעַ עַבְדֶּךָ׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל
שְׁמוּאֵל הִנֵּה אָנֹכִי עֹשֶׂה דָבָר בְּיִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר כָּל שֹׁמְעוֹ תְּצִלֶּינָה שְׁתֵּי ט
אָזְנָיו׃ בַּיּוֹם הַהוּא אָקִים אֶל עֵלִי אֵת כָּל אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֶל בֵּיתוֹ הָחֵל
וְכַלֵּה׃ וְהִגַּדְתִּי לוֹ כִּי שֹׁפֵט אֲנִי אֶת בֵּיתוֹ עַד עוֹלָם בַּעֲוֺן אֲשֶׁר יָדַע

והתהלך לפני משיחי. הוא וזרעו · ואמר לפני משיחי כי הכהן היה בא לפני המלך להורתו הדרך הטובה ולא היה המלך בא לפני הכהן אא כשהיה שואל באורים ותומים כמו שכתוב ולפני אלעזר הכהן יעמד ושאל לו במשפט האורים · אבל בכל עת אחר שירצה המלך לראות הכהן הגדול ולדבר עמו הכהן היה בא לפניו וכן אמר זכריה הנביא . וישב ומשל על כסאו והיה כהן על כסאו ועצת שלום תהיה בין שניהם ופי' והיה כהן על כסאו כמו לפני כסאו כמו עומדים עליו. כנבי' עליו · כמו לפניו · ות' וישמש קדם משיחי. ונר' כי דעתו כמו שפירשנו : להשתחוות לו. כתרגו' לאישתאלא ליה כלומר ישפיל עצמו לפניו ויבקש ממנו על מחיתו : לאגורת כסף · בעבור אגורת כסף · והאלף נוסף' והוא מן עשרים גרה . ותרגום למעה דכסף כתרגום עשרים גרה עשרים מעין . ויש מפרשים אותו מתרגום שכר אגרא : וככר לחם · כתרגום 'פיתא דלחמא כלומר חתיכת לחם : ספחני נא · חברני נא · כמו ונספחו על בית יעקב · מהסתפח בנחלת ה' ענין החבור והדבוק : אל אחת הכהונות · אל אחת ממשמרו' הכהנים . וכתו' מניני כען לחדא ממטרת כהניא : משרת את ה' יכבר פירשנוהו : יקר. שלא היו נביאים בישראל · ואין חזון נפרץ שלא היה החזון נפרץ אלא נגדר וכתום . ותרגו' הוה כסי ביומיא האינון לית נבואה גליא : ויהי ביום ההוא · הלילה בכלל היום: במקומו · במקום שהכהנים ישנים לפנים מן הלויים : החלו כהות · להיות כהות כי הוא תואר : לא יוכל לראות . תוספת ביאור . ופי' לא יוכל לראות היטב אבל רואה היה שהרי אמר החלו ולא אמר כהו · וכן הוא אומר ביעקב אבינו לא יוכל לראות . ואחר כך אמר וירא ישראל את בני יוסף · וטעם הספור הזה במקום הזה אם עיניו על דרך פשוטו לא מצאתי לו טעם נכון · ואם הוא דרך משל ורז"ל עיני הלב . כלומר רוח הקדש וטעמו שהיתה רוח הקדש הולכת ופוסקת ממנו שלא היתה רגילה אצלו כבתחילה מפני מעשה בניו לפיכך באה הנבואה הזאת אל שמואל ולא באה אליו · ובדרש אומר כהות ממש ואמר כל המעמיד בן רשע עיניו כהות מנא לן מיצחק וכן עלי · ולדעת הדרש היה הספור הזה הנה לפי שעתי' לזכור הנבואה שבאה לשמואל על עון בנו : ונר אלהים טרם יכבה . אם על נרות המנורה אמר היה זה קודם עלות השחר כי הנרות היו דולקים מערב עד בקר ואעפ"י שפעמים היו כבות מקצתן בלילה ושמן יותן בהן במד' שיהיו דולקים מער' עד בקר וברוב פעמים היו דולקי' עד הבקר ונר מערבי בכל זמן היו מוצאים אותו דולק . ואמר כי באה נבואה זאת לשמואל קודם שכבו הנרות בעוד לילה כמו זמן קריאת הגבר שהרי אומר אחר כן וישכ' שמואל עד הבקר · ובדרש אמר כי על נר הנבוא' אמר· ואמרו וזרח השמש ובא השמש עד שלא ישקיע הקב"ה שמשו של צדיק הוא מזריח שמשו של צדיק אחר עד שלא ישקיע שמשו של משה מזריח שמשו של יהושע עד שלא תשקע שמשו של עלי הזריח שמשו של שמוא' וזהו שאמר ונר אלהים טרם יכבה ושמואל שוכב בהיכל ה' . בהיכל ה' דבק עם ונר אלהים טרם יכבה · כי הנר היה בהיכל ה' . ושמואל היה שוכב במקומו כי שמואל לא היה שוכב בהיכל ה' אלא בעזרת הלויים לפיכ' האתנחתא בשוכב לפי שאינו דבק עם בהיכל ה' · וכן פירשו' רז"ל כי לא יתכן להבין הפסו' כמשמעו שהרי אין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד וכל שכן שכיבה וכל שכן בהיכל · וכת"י ובוצין מקדשא דה' עד דלא טפא ושמואל שכיב בעזרת ליואי קלא אישתמע מהיכלא דה' דתמן ארונא דה' . ובדרש ירעם ה' בקולו נפלאו' · תמן תנינן כעל הכהן מכפכים ובן לוי יושן לו מבחו' קפץ הדבר על עלי ודבר על שמואל מבחוץ: אשר שם ארון אלהים. בלא הא הידיע' והמסרה לית כוותיה: טרם ידע את ה'. פי' טרם שידע את דבר ה' היה זה שקרא אליו ולא הבין כי עדיין לא ידע את ה' ולא נגלה אליו דבר ה' בנבואה לפיכך לא היה מבין כי ה' קורא על כן אדם לפיכ' קם שלש פעמים אל עלי בטר' ידע: וטרם נגלה · הוא כפול דבר · או פי' טרם ידע כי עדיין לא ידע בחכמת האלהות אף על פי שלמד בספר החכמו' כי אלו למד בזאת החכמה היה מבין ומבחין בקול הנבואה. ונראה שכן דעת יונתן שתרגם עד דלא אליף למידע דחלתא דה' : ויבן עלי · כי בשתי הפעמים חשב עלי כי נדמ' לו לשמוא' כי אדם קורא אותו ומתוך שנתו היה נדמה לו זה ולא היה קור' לו אדם אבל כאשר ראה כי שלש פעמים זו אחר זו שמע הקול אחרי שניעו' משנתו ידע כי לא היה טועה שמואל ובאמת היה שומע הקול ולא היה קול אדם כי לא היה שם אדם אחר שהיה קור' אותו לפיכ' הבין עלי כי קול מלא' ה' היה· והחכם ר' אברה' אע"פ' כי לפי ששמואל לבדו היה שומע הקול ועלי לא היה שומע אותו ידע עלי והבין כי קול הנבוא' היה שהקב"ה משמיע אותו למי שירצ' · וכן וישמע את הקול מדבר אליו. וכן אמרו רז"ל מדבר אליו קול לו קול אין משה שומע ואין ישראל שומעי': ויבא ה' ויתיצב· כר' בפע' הזאת כראית תמונ' לכבד עיניו במראה הנבוא' לפיכ' אמר ויתיצב כמו ויתיצ' מלא' ה' בדר': דבר כי שומע עבדך · ולא אמר ה' כמו שאמר לו עלי כי היה ירא עדיין מהזכיר השם במראה הנבוא' ויש בו דרש כי חשש עדיין שמא קול שד הוא וזה רחוק: עושה דבר · זהו גלות הארו' תצלינה: מבני' הפעיל שרשו צלל והוא ענין הרעשה כמו לקול צללו שפתי: ביום ההוא . שיהיה זה הדבר הקשה אשר כל שמעו תצלינה שתי אזניו ביום ההוא אקי' אל עלי מה שדברתי אל ביתו על ידי איש האלהים כמו שכתוב למעלה כי ביום ההוא תהיה תחלת הפורענות הבאה על בית עלי שימותו בניו וכן אכלה הרעה על בית עלי עד עולם: אל ביתו· כמו על ביתו וכן אל ההרים לא אכל: כי שופט אני · לא יכלה משפטי בזרעו עד זמן קצוב אא עד עולם אשפטם שיתבזו ויתקצרו ימיהם: בעון אשר ידע · בעון סמוך למלת אשר כאלו אמר בעון הדבר אשר ידע . ובעונו ילקה זרעו עד עולם שכתוב ומשלם עון אבות אל חיק בניהם אחריהם ואף על פי שהיו בבנים זכאים האל ית' שמו קורא הדורות מראש ויודע מה שעתיד להיות ידע כי לא יהיה בבניו עד עולם שיהיה זכאי כל כך שלא יזכר לו עון אבותיו זה . כי מקללים

כי מקללים להם בניו ולא כהה בם ׃ ולכן נשבעתי לבית עלי אם
יתכפר עון בית עלי בזבח ובמנחה עד עולם ׃ וישכב שמואל עד
הבקר ויפתח את דלתות בית יהוה ושמואל ירא מהגיד את המראה
אל אל עלי ׃ ויקרא עלי את שמואל ויאמר שמואל בני ויאמר הנני ׃
ויאמר מה הדבר אשר דבר אליך אל נא תכחד ממני כה יעשה לך
אלהים וכה יוסיף אם תכחד ממני דבר מכל הדבר אשר דבר אליך ׃
ויגד לו שמואל את כל הדברים ולא כחד ממנו ויאמר יהוה הוא
גיו הטוב בעינו יעשה ׃ ויגדל שמואל ויהוה היה
עמו ולא הפיל מכל דבריו ארצה ׃ וידע כל ישראל מדן ועד באר
שבע כי נאמן שמואל לנביא ליהוה ׃ ויסף יהוה להראה בשלה
כי נגלה יהוה אל שמואל בשלו בדבר יהוה ׃ ויהי דבר שמואל
ד לכל ישראל ויצא ישראל לקראת פלשתים למלחמה ויחנו על האבן
העזר ופלשתים חנו באפק ׃ ויערכו פלשתים לקראת ישראל ותטש
המלחמה וינגף ישראל לפני פלשתים ויכו במערכה בשדה כארבעת
אלפים איש ׃ ויבא העם אל המחנה ויאמרו זקני ישראל למה
נגפנו יהוה היום לפני פלשתים נקחה אלינו משלה את ארון ברית
יהוה ויבא בקרבנו וישענו מכף איבינו ׃ וישלח העם שלה וישאו
משם את ארון ברית יהוה צבאות ישב הכרבים ושם שני בני עלי
עם ארון ברית האלהים חפני ופינחס ׃ ויהי כבוא ארון ברית יהוה
אל המחנה וירעו כל ישראל תרועה גדולה ותהם הארץ ׃ וישמעו
פלשתים את קול התרועה ויאמרו מה קול התרועה הגדולה הזאת
במחנה העברים וידעו כי ארון יהוה בא אל המחנה ׃ ויראו הפלשתים
כי אמרו בא אלהים אל המחנה ויאמרו אוי לנו כי לא היתה כזאת
אתמול שלשם ׃ אוי לנו מי יצילנו מיד האלהים האדירים האלה
אלה הם האלהים המכים את מצרים בכל מכה במדבר ׃

ארי מרגזין להון בנוהי ולא כהא בהון ׃ ובכן קיימית לבית עלי אם
ישתבקון חובי בית עלי בניכסת קודשין ובקורבנין עד עלמא ׃
ושכב שמואל עד צפרא ופתח ית דשי בירת מקדשא דיי ושמואל
דחיל מלחואה ית חיזו נבואתא לעלי ׃ וקרא עלי לשמואל ואמר
שמואל ברי ואמר הא אנא ׃ ואמר מה פתגמא דמליל עמך לא כען
תכסי מיני כדין יעביד לך יי וכדין יוסיף אם תכסי מיני פתגם מכל
פתגמא דמליל עמך ׃ וחוי ליה שמואל ית כל פתגמיא ולא כסי מיניה
נאמר יי הוא דתקין בעינוהי יעבד ׃ ורבא שמואל ומימרא דיי הוה
בסעדיה ולא בטיל מכל פתגמוהי לארעא ׃ וידע כל ישראל מדן ועד
באר שבע ארי מהימן הוא שמואל בפיתגמי נבואתא דייי ׃
ואוסיף יי לאיתגלאה בשילו ארי איתגלי יי לשמואל בשילו כפיתגם
דייי ׃ והוה פיתגם שמואל מרעא לכל ישראל ונפק ישראל
לקדמות פלשתאי לאגחא קרבא ושרו על אבן סעדא ופלשתאי שרו
באפק ׃ וסדרו קרבא פלשתאי לקדמות ישראל ואיתרטישו עבדי
קרבא ואיתברו ישראל קדם פלשתאי ומחו בסידרא בחקלא כארבע
אלפי גברא ׃ ואתא עמא למשריתא ואמרו סבי ישראל למה תברנא
ייי יומא דין קדם פלשתאי ניסב לנא משילו ית ארון קיימא דייי וייתי
בינגא בדיל יקר שמיה נתפריק מיד בעלי דבבנא ׃ ושלח עמא
לשילו ונטלו מתמן ית ארון קימא דייי צבאות דשכינתיה שריא עיל
מן כרוביא ותמן תרין בני עלי עם ארון קימא דייי חפני ופינחס ׃
והוה כד אתא ארון קימא דייי למשריתא ויביבו כל ישראל יבבא רבא
ואשתגשת ארעא ׃ ושמעו פלשתאי ית קל יבבא ואמרו מה קל יבבא
רבא הדין במשריתא דיהודאי וידעו ארי ארונא דייי אתא למשריתא ׃
ודחילו פלשתאי ואמרו אתא ארונא דייי למשריתא ואמרו ווי לנא ארי
לא הות כהדא מאתמלי ומדקמוהי ׃ ווי לנא מן ישזביננא מיד
מימרא דייי דעובדוהי רברבין אילין אילין אינון גבורתא דייי דמחא
ית מצרים בכל מחא ולעמיה עבד פרישן במדברא ׃ איתקפו

כי מקללים להם בניו · תקון סופרים כי לא רוצה לומר לאל יתברך אלא שכנה הכתוב וזה אחד משמנה עשר פסוקי' שהם תקון סופרי' והקללה הזאת הוא ענין בזיון כמו שאמר עליהם ובוזי יקלו· וית' ארי מרגזין להון בנוהי ׃ ולא כהה בם · ולא גערם ולא מכעס אף על פי שאמר אל בניו כי לא טובה השמועה זה היה לעת זקנותו שלא היו יראים ממנו · ומתחלת עשותם הרע' היה לו למכעס ולהריב עמהם בחזקה ולא עשה כן ׃ בזבח ובמנחה · לפי שהיו הם כהנים ומקריבים זבח ומנחה אמר כן כלומר לא תועיל להם כהונתם לפני · או מפני שמעלו בזבח ובמנחה אעפ"י שיתגדלו בזבח ובמנחה לכפר מעלם לא יכפר להם לעולם · ורבותינו ז"ל דרשו בזבח ובמנחה הוא דלא יתכפר אבל יתכפר בתלמוד תורה ובגמילות חסדים · ומהם אמרו אבל מתכפר בתפלה ׃ ויפתח · כלומר קם בבקר ופתח דלתות בית ה' כמנהגו ולא הלך אל עלי בקומו לספר לו המראה כי ירא מהגידה לו ׃ כה יעשה לך אלהים · כן הוא מנהג הלשו' לאמר דבר זה בשבועה וכן כה יעשה לי אלהים · ובדרש כה יעשה לך אלהים כשם שאין בני יורשין את מקומי כך אין בניך יורשין את מקומך ׃ ולא כחד ממנו · ובדרש אף על פי כן באה לו קללתו · מכאן אמרו קללת חכם אפי' על תנאי היא באה ׃ ה' הוא · בדרש אמר ליה ארון הוא מר הוא הטוב בעיניו יעש' ׃ ולא הפיל מכל דבריו ארצה · כל מה שהיה אומר היה בא והקב"ה מקיים על ידו אפי' הדברים שהיה אומר שלא ברוח נבואה · ובזה הדבר ידעו כל ישראל כי נאמן שמואל לנביא לה' · ותרגומו ולא בטיל מכל פתגמוהי חד ׃ להראה · באולם · וכן להראה אל מנוח כמו שבא בשלמים הנתון תנתן ׃ כי נגלה · טעם מלת כי לפי שאמר ויוסף אמר כי המראה הראשונה הבאה לשמואל היתה בשילה בבית ה' · וכן עתה הוסיף להראה לו בשילה והמראה הזאת לו לצוות בני ישראל לצאת לקראת פלשתי' למלחמה וזהו שאמר כדבר ה' וכן אמר ויהי דבר שמואל לכל ישרא' ׃ ויצא ישראל · כלומר צוה אותם לצאת בדבר השם ויצאו וצוה אותם לצאת להנגף לפני פלשתים לפי שהיו ענושים וחייבים את המשפט הזה וכן במלחמת הגבעה צוה אותם לעלות וינגפו ׃ על האבן העזר · כמו הארון הברית · והכתוב אמר זה כי כשהית' זאת המלחמ' אבן כנף הית' ולא אבן עזר ועדין לא נקרא' אבן העזר כי על המלחמה האחרת שעשה שמואל עם פלשתי' בין המצפה ובין השן שקרא אותה שמואל אבן העזר שעזרם האל באותה מלחמה אבל מה שכתב הנה אבן העזר דברי הסופר הם וכן וירדף עד דן ׃ ותטש המלחמה · כענין ויטש על המחנה ענין התפשטות הדבר · וית' ואתרטשו עבדי קרבא ׃ ויושיענו ת"י ובדיל יקר שמיה נתפריק מיד בעלי דבבנא ׃ את ארון ברית ה' צבאות יושב הכרובים · טעם הספור הזה לומר כי הוא ארון האילות להגביר אוהביו ולהחלים אויביו · ויושב הכרובי' אמר להודיע כי הוא קרוב לבני אדם לכל אשר יקראוהו באמת ולולי העונות לכל זה היה כמצא והעונות גרמו · ומפני זה אמר ושם שני בני עלי עם ארון ברית האלהים חפני ופינחס להודיע כי הם גרמו המכשלה וכדי שיבואו הם למלחמה היתה סבה מאת האלהים שאלו זקני ישראל את הארון · והם גרמו את המכשלה עם עונות ישרא' הבאים למלחמה כי היו בהם עובדי עבוד' זרה · וארון זה הוא הארון שבו מונחי' שברי לוחות · והוא היה יוצא עמהם למלחמה והוא שכתו' עליו וארון ברית ה' נוסע לפניהם · ומצאנו מחלוקת בדברי רבותינו ז"ל בזה מהם אמרו כי לוחות ושברי לוחות מונחין בארון אחד וספר תורה עמהם בארון · ומה שאמר ושמתם אותו מצד ארון ברית ה' פירושו ושמתם אותו בארון מצד לוחות ברית ה' · ומהם אמרו כי כמין בלוסקא עשו לארון מבחוץ ושם היה ספר תורה מונח וזהו שאמר מצד ארון ברית ה' · ומהם אמרו כי בארון אחד לבדו היה ספר תורה מונח · ומהם אמרו כי לשברי לוחות היה ארון לבדו והוא היה יוצא למלחמה והפסוקי' מוכיחי' כי הלוחו' השלימות היו בזה הארון שהביאו במחנה שהרי אמ' יושב הכרובים מראה כי הכרובים היו עליו · ועוד כי זה הארון סיבא למלחמה זה הוא ארון שהיה בבית שמש בשובו משדה פלשתים והוא שהיה בקרית יערים ובבית עובד אדום ובעיר דוד · ומעיר דוד העלוהו והכניסוהו לבית קדש הקדשים ׃ מיד האלהים האדירים האלה · ת"י מיד מימרא דה' דעבדוהי רברבין אלין אינון גבורתא דה' דקטיל ית מצראי בכל מחא ולעמיה עבדן פרישן במדברא · ואדוני אבי ז"ל פי' במדבר מן ומדברך נאוה וזה פירושו במכותו ובדברו הכה מצרי' ועתה הוא בעצמו בא אוי להם · ובדברי רבותינו ז"ל עירובי דברים באמרה הפרשה מי יצילנו מיד האלהים האדירים האלה עד כאן דברי צדיקים שבהם · אבל הרשעים היו אומרים אלה הם האלהים המכים את מצרים בכל מכה במדבר · אמרו עשר מכות היו לו וכלן הביאן על המצרי' ושאר המכות כלה על עמו במדבר אין לו מכה עוד מעתה · אמ' להם הקב"ה אתם אומרי' שאין לי מכה עוד אני מבי' עליכם מכה שלא נהיתה מעולם והיה אחד מהם יוצא בטחור ועכבר יוצא מן התהום וסוחט את בני מעיו וחוזר לתהום וכן הוא אומר ותכבד יד ה' על האשדודים · ויש מפרשים מי יצילנו מיד האלהים האדירים האלה · כי מנהג בלשון הערלים לקרא לאלהים אחרים לשון רבים וזהו שאמרו מי יצילנו מיד האלהים האדירים האלה ׃ וכיוצא בדבר ואתה עיף ויגע על ישראל ולא ירא אהי' על עמלק עירובי דברי' כתובי' כאן ׃ וכן יתכן להיות כפשוטו ׃

ית קפו והוו לגברין פלשתאי דילמא תשתעבדו ליהודאי כמא ד
דאשתעבידו לכון ותהון לגברין גברין ותגיחון קרבא : ואגיחו קרבא
פלשתאי ואתברו ישראל ואפכו גבר לקירוהי והות מחתא רבתא
לחדא ואתקטל מישראל תלתין אלפין גבר ריגלי : וארונא דייי אישתבי
ותרין בני עלי אתקטלו חפני ופינחס : ורהט גברא משבטא דבנימין
מסידרא ואתא לשילו ביומא ההוא ולבושוהי מבזעין ועפרא רמי על
רישיה : ואתא והא עלי יתיב על כורסיא על כיבש אורח תרעא מסכי
ארי הוה ליביה זע על ארונא דייי וגברא אתא לחואה לקרתא
ואישתגישת כל קרתא : ושמע עלי ית קל צווחתא ואמר מה קל
שיגושיא הדין וגברא אוחי ואתא וחוי לעלי : ועלי בר תשעין ותמני
שנין ועינוהי קמא ולא יכיל למחזי : ואמר גברא לעלי אנא אתית מן
סידרא ואנא מן סידרא דקרבא אפכית יומא דין ואמר מה הוה פתגם
ברי : ואתיב דמבסר ואמר אפך ישראל קדם פלשתאי ואף מחתא
רבתא הות בעמא ואף תרין בנך אתקטלו חפני ופינחס וארונא דייי
אשתבי : והוה כד אדכרותיה ית ארונא דייי ונפל מעל כורסיא
לאחורוהי על כיבש אורח תרעא ואיתברת פקותיה ומית ארי סיב
גברא ויקיר והוא דן ית ישראל ארבעין שנין : וכלתיה אתת פינחס
מעדיא למילד ושמעת ית שמועתא דאישתבי ארונא דייי ודמית
חמוהא ודאיתקטל בעלה וכרעת וילידת ארי ביעותהא תיבלהא :
ובעידן מותה ומליל נשיא דקיימן עלוהי לא תידחלין ארי בר דכר ילידת
ולא אתיבת ולא שויאת על לבה : וקרת לרביא איכבוד למימר גלה
יקרא מישראל דאישתבי ארונא דייי ודמית חמוהא ודאתקטל בעלה :
ואמרת גלא יקרא מישראל ארי אישתבי ארונא דייי : ופלשתאי שבו
ית ארונא דייי ואתיוהי מאבן סעדא לאשדוד : ונסיבו פלשתאי ית
ארונא דייי ואעילו יתיה לבית דגון ואקימו יתיה בספר דגון :
ואקדימו אנשי אשדוד ביומא דבתרוהי והא דגון רמי על אפוהי על
ארעא קדם ארונא דייי ונסיבו ית דגון ואתיבו יתיה לאתריה :
ואקדימו בצפרא ביומא דבתרוהי והא דגון רמי על אפוהי על ארעא
קדם ארונא דייי וריש דגון ותרתין פיסת ידוהי קציצן מחתן על ס
סקופתא לחוד גופיה אישתאר עלוהי : על כן לא דרכין כומרי דגון
וכל דעלין לבית דגון על סקופת דגון באשדוד עד יומא הדין :
ותקיפת מחתא דייי על אנש אשדוד ואצדינון ואלקי יתהון
בטחורין ית אשדוד וית תחומהא : וחזו אינשי אשדוד ארי שוויא
עליהון מחתא ואמרין לא ישרי ארון אלהא דישראל עמנא ארי
תקיפת מחתיה עלנא ועל דגון טעותנא : ושלחו וכנשו ית כל
טורני פלשתאי לותהון ואמרו מה נעביד לארון אלהא דישראל

התחזקו והיו לאנשים פלשתים פן תעבדו לעברים כאשר עבדו לכם
והייתם לאנשים ונלחמתם : וילחמו פלשתים וינגף ישראל וינסו
איש לאהליו ותהי המכה גדולה מאד ויפל מישראל שלשים אלף
רגלי : וארון אלהים נלקח ושני בני עלי מתו חפני ופינחס :
וירץ איש בנימן מהמערכה ויבא שלה ביום ההוא ומדיו קרעים
ואדמה על ראשו : ויבוא והנה עלי ישב על הכסא יך דרך מצפה יד
כי היה לבו חרד על ארון האלהים והאיש בא להגיד בעיר ותזעק
כל העיר : וישמע עלי את קול הצעקה ויאמר מה קול ההמון
הזה והאיש מהר ויבא ויגד לעלי : ועלי בן תשעים ושמנה שנה
ועיניו קמה ולא יכול לראות : ויאמר האיש אל עלי אנכי הבא מן
המערכה ואני מן המערכה נסתי היום ויאמר מה היה הדבר בני :
מפני ויען המבשר ויאמר נס ישראל לפני פלשתים וגם מגפה גדולה
היתה בעם וגם שני בניך מתו חפני ופינחס וארון האלהים נלקחה :
ויהי כהזכירו את ארון האלהים ויפל מעל הכסא
אחרנית בעד יד השער ותשבר מפרקתו וימת כי זקן האיש וכבד
והוא שפט את ישראל ארבעים שנה : וכלתו אשת פינחס הרה
ללת ותשמע את השמועה אל הלקח ארון האלהים ומת חמיה
ואישה ותכרע ותלד כי נהפכו עליה צריה : וכעת מותה ותדברנה
הנצבות עליה אל תיראי כי בן ילדת ולא ענתה ולא שתה לבה :
ותקרא לנער אי כבוד לאמר גלה כבוד מישראל אל הלקח ארון
האלהים ואל חמיה ואישה : ותאמר גלה כבוד מישראל כי נלקח
ה ארון האלהים : ופלשתים לקחו את
ארון האלהים ויבאהו מאבן העזר אשדודה : ויקחו פלשתים
את ארון האלהים ויביאו אתו בית דגון ויציגו אתו אצל דגון :
וישכמו אשדודים ממחרת והנה דגון נפל לפניו ארצה לפני ארון
יהוה ויקחו את דגון וישבו אתו למקומו : וישכמו בבקר ממחרת
והנה דגון נפל לפניו ארצה לפני ארון יהוה וראש דגון ושתי כ
כפות ידיו כרתות אל המפתן רק דגון נשאר עליו : על כן לא
ידרכו כהני דגון וכל הבאים בית דגון על מפתן דגון באשדוד עד
ע' היום הזה : ותכבד יד יהוה אל
בטחרים האשדודים וישמם ויך אתם בעפלים את אשדוד ואת גבוליה :
ויראו אנשי אשדוד כי כן ואמרו לא ישב ארון אלהי ישראל עמנו
כי קשתה ידו עלינו ועל דגון אלהינו : וישלחו ויאספו את כל
סרני פלשתים אליהם ויאמרו מה נעשה לארון אלהי ישראל

וירץ איש בנימן דרשו בו שהוא היה שאול בן קיש שחטף הלחות מיד גולית הפלשתי וברח לו ורחוק הוא שהוציא אדם את הלוחות מהארון שהרי כמה נגעי' וכמה רעות באו לפלשתים מקדושת הארון בהיותו בארץ פלשתי' לבד כל שכן אם שלחו יד בו כי גם אנשי בית שמש שהיו ישראלים מתו כמה מהן כי ראו בארון ה' : יד דרך מצפה' כתיב יך כלומר שהיה לבו מכה אותו ומפחד על ארון האלהים סיבה . וככתב יך לזה הטעם . על דרך ויך לב דוד אותו . וקרי יד שפי' מקום · כמו ויד תהיה לך · כלומר היה יושב על הכסא במקום שהיה רואה דרך הבאים מן המלחמה והיה מצפה ומיחל שיבא אדם כי היה לבו חרד על ארון האלהים · ויונתן הוסיף בו שער שתירגם על כיבש אורח תרעא מסכי · כמו שאמר בפסוק האחר בעד יד השער : ועיניו קמה . כל אחת מעיניו קמה כלומר כהתה · ואמר לשון קימה בעין · וכן כי קמו עיניו משבו כי לעת הזקנה תיבש הלחות ויקומו יתרי העין ותכנס העין בחורה · ויש מפרשי' ענין כליון עיני' וכן תרגם יונתן כלו עיניהם קמה עיניהון וכן תרגם ועיניו קמה : ויען המבשר . מספר החדשות על טוב ועל רע נקרא מבשר : נלקחה . נזכר ארון בלשון זכר ובלשון נקבה בלשון זכר ברוב . וכן בזו הפרשה וארון האלהים נלקח · ובזה הפסוק בלשון נקבה וכן אשר באה אליהם ארון ה' : כהזכירו · כהזכיר המבשר ארון האלהים ויפל עלי מרוב כאב לב שאחזו נפל לאחוריו : בעד יד השער · כתרגומו על כיבש אורח תרעא : מפרקתו . עצם שבואר נקרא מפרקת לפי שנעשה פרקים פרקים : וכבד . כבד התנועה מפני זקנתו . או פי' שהיה כבד בבשר שהיה בעל בשר לפיכך מת בנפלו מפני כבדו : הרה ללת · היתה הרה וקרבו ימיה ללדת והדל"ת חסרה כן דעת רוב המפרשי' וכן ת"י מעדיא למילד · ור' אחי ר' משה פירשו מן יללה כלומר קרבו ימיה לחיל ולזעוק בחבליה . ודקדוק המלה ללת בפלס לרדת לשבת בחסרון יוד ילל כמו יורד ירד ישב . ומשפל הלמדין חסרו האחרונה שהיא למד הפעל ונשאר במלה מן השרש עין הפעל לבד כמו לתת אלא שזו בצירי וזו בפתח : כי נהפכו עליה ציריה . כלומר נהפכו ונתגלגלו עליה ציר וחבלי הלידה עם חבלי השמועה הרעה ותחוזק ציריה כרעה וילדה ומתה · ות"י ארי בעתוה חבלהא . ובדברי רבותינו ז"ל תניא ר' אליעזר אומר כשם שצירים לדלת הבית כך יש צירים לרחם האשה · שנאמר ותכרע ותלד כי נהפכו עליה צירי' : וכעת · בכף : מותה . בשורק : אי כבוד · כמו אין כבוד בחסרון הנון או כמו אי כבוד בצירי כלומר איה הכבוד שהיכנו היום בישראל : ותאמר . פעם אחרת אמרה כי בתחלה אמרה גלה כבוד בעבור הארון שנשבה ובעבור שמת חמיה ואישה ועתה שבה ואמרה בעבור הארון לבדו גלה כבוד כי הוא עיקר הכבוד : ויציגו . ויעמידו : נופל לפניו כמו על פניו וכן ת"י על אפוהי : אל המפתן . כמו על המפתן וכן ויך את הפלשתי אל מצחו כמו על . והמפתן היא האסקופה התחתונ' : רק דגון נשאר עליו · אמרו כי דגון מטבורו ולמטה היה צורת דג לפיכך נקרא דגון ומטבורו ולמעלה צורת אדם כמו שאומר ושתי כפות ידיו כרותות אל המפתן וזהו פירושו רק דגון נשאר עליו צורת דג נשאר עליו . ות"י לחוד גופיה דדגון אשתאר עלוהי : לא ידרכו . בדרש ר' ירמיה בשם ר' שמואל בר רב יצחק מכיון שהחמירו ישראל בע"ז יותר מאומות העולם באומות העולם כתי' על כן לא ידרכו אבל בישראל כתי' ופקדתי על כל הדולג על המפתן קפץ : בעפולים . כתי' וקרי בטחורי' והכתיב הוא שם לתחתוניות כי עפולים לשון גבוהות כמו עפל ובוחן . הכנוי בהפך והקרי הוא שם החולי :

גת יסוב

ויאמרו גת יסב ארון אלהי ישראל ויסבו את ארון אלהי ישראל :
ויהי אחרי הסבו אתו ותהי יד יהוה בעיר מהומה גדולה מאד ויך את
אנשי העיר מקטן ועד גדול וישתרו להם עפלים : וישלחו את ארון טחרים
האלהים עקרון ויהי כבוא ארון האלהים עקרון ויזעקו העקרנים
לאמר הסבו אלי את ארון אלהי ישראל להמיתני ואת עמי :
וישלחו ויאספו את כל סרני פלשתים ויאמרו שלחו את ארון אלהי
ישראל וישב למקומו ולא ימית אתי ואת עמי כי היתה מהומת מות
בכל העיר כבדה מאד יד האלהים שם : והאנשים אשר לא מתו הכו
בעפלים ותעל שועת העיר השמים : טחרים
ויהי ארון יהוה בשדה פלשתים שבעה חדשים : ויקראו ו
פלשתים לכהנים ולקסמים לאמר מה נעשה לארון יהוה הודענו
במה נשלחנו למקומו : ויאמרו אם משלחים את ארון אלהי ישראל
אל תשלחו אתו ריקם כי השב תשיבו לו אשם אז תרפאו ונודע לכם
למה לא תסור ידו מכם : ויאמרו מה האשם אשר נשיב לו
ויאמרו מספר סרני פלשתים חמשה עפלי זהב וחמשה עכברי זהב טחרי
כי מגפה אחת לכלם ולסרניכם : ועשיתם צלמי עפליכם וצלמי לכלכם
עכבריכם המשחיתים את הארץ ונתתם לאלהי ישראל כבוד אולי טחריכם
יקל את ידו מעליכם ומעל אלהיכם ומעל ארצכם : ולמה
תכבדו את לבבכם כאשר כבדו מצרים ופרעה את לבם הלא כאשר הלוא
התעלל בהם וישלחום וילכו : ועתה קחו ועשו עגלה חדשה
אחת ושתי פרות עלות אשר לא עלה עליהם על ואסרתם את
הפרות בעגלה והשיבתם בניהם מאחריהם הביתה : ולקחתם
את ארון יהוה ונתתם אתו אל העגלה ואת כלי הזהב אשר השבתם
לו אשם תשימו בארגז מצדו ושלחתם אתו והלך :
וראיתם אם דרך גבולו יעלה בית שמש הוא עשה לנו את הרעה
הגדולה הזאת ואם לא וידענו כי לא ידו נגעה בנו מקרה הוא היה
לנו : ויעשו האנשים כן ויקחו שתי פרות עלות ויאסרום בעגלה
ואת בניהם כלו בבית : וישמו את ארון יהוה אל העגלה ואת
הארגז ואת עכברי הזהב ואת צלמי טחריהם : וישרנה הפרות
בדרך על דרך בית שמש במסלה אחת הלכו הלך וגעו ולא סרו
ימין ושמאול וסרני פלשתים הלכים אחריהם עד גבול בית שמש :
ובית שמש קצרים קציר חטים בעמק וישאו את עיניהם ויראו את
הארון וישמחו לראות : והעגלה באה אל שדה יהושע בית השמשי
ותעמד שם ושם אבן גדולה ויבקעו את עצי העגלה ואת הפרות
העלו עלה ליהוה : והלוים הורידו את
ארון יהוה ואת הארגז אשר אתו אשר בו כלי זהב וישמו אל
האבן הגדולה ואנשי בית שמש העלו עלות ויזבחו זבחים ביום

ואמרו לגת יסתחר ארון אלהא דישראל ואסחרו ית ארון אלהא
דישראל : והוה בתר דאסחרו יתיה והות מחתא דיי בקרתא
שגושי רבא לחדא ומחא ית אנשי קרתא מזעירא ועד רבא ולקו יתהון
בטחורין : ושלחו ית ארונא דיי לעקרון והוה כמיתי ארונא דיי
לעקרון וזעיקו עקרונאי למימר אסחרו לותנא ית ארון אלהא דישר'
לקטלותנא וית עמנא : ושלחו וכנשו ית כל טורני פלשתאי ואמרו
שלחו ית ארון אלהא דישראל ויתוב לאתריה ולא יקטול יתי וית עמי
ארי הות שיגוש קטלא בכל קרתא תקיפת לחדא מחתא דיי תמן :
וגבריא דלא מיתו לקו בטחורי וסליקת צוחת קרתא לצית שמיא :
והוה ארונא דיי בקירוי פלשתאי שבעא ירחין : וקרו פלשתאי
לכומריא ולקוסמיא למימר מה נעביד לארונא דיי הודיעונא במה
נשלחיניה לאתריה : ואמרו אם אתון משלחין ית ארון אלהא דישר'
לא תשלחון יתיה ריקן אילהן אתבא תתיבון קדמוהי קרבן אשמא
בכין תתסון ויתרוח לכון למא לא תניח מחתיה מנכון : ואמרו מה
קורבן אשמא דנתיב קדמוהי ואמרו מניין טורני פלשתאי חמשא
טחורי דדהבא וחמשא עכברי דדהבא ארי מחתא חדא שויא לכולכון
ולטורניכון : ותעבדון צלמי טחוריכון וצלמי עכבריכון דמחבלין ית
ארעא ותתנון קדם אלהא דישראל יקרא מאים תנוח מחתיה מנכון
ומן טעותכון ומן ארעכון : ולמה תיקרון ית לבכון כמה דיקרו מצראי
ופרעה ית לבהון הלא כד אתפרע מנהון ובתר כן שלחינון ואזלו :
וכען סבו ועבידו עגלתא חדתא חדא ותרתין תורן מינקן דלא נגדא
בניר ותיסרון ית תורתא בעגלתא ותתיבון בניהון מבתריהון לגו :
ותסבון ית ארונא דיי ותתנון יתיה בעגלתא וית מני דדהבא דאתיבתון
קדמוהי קרבן אשמא תשוון בתיבותא מסיטריה ותשלחון יתיה
ויהך : ותחזון אם אורח תחומיה יסק לבית שמש מן קדמוהי
אתעבידת לנא ית בישתא רבתא הדא ואם לא נידע ארי לא מחתיה
קריבת בנא עירוע הוא דהוה לנא : ועבדו גבריא כן ונסיבו תרתין
תורן מינקן ואסרינון בעגלתא וית בניהון כלו בביתא : ושויאו ית
ארונא דיי בעגלתא וית תיבותא וית עכברי דדהבא וית צלמי טחוריהון :
ואכוינא תורתא באורחא על אורח בית שמש בכבישא חד אזלין
מיזל וגעין ולא סטאה לימינא ולסמלא וטורני פלשתאי אזלין בתריהון
עד תחום בית שמש : ובית שמש חצדין חצד חיטין במישרא וזקפו
ית עיניהון וחזו ית ארונא וחדיאו למחזי : ועגלתא אתת לחקל
יהושע די בבית שמש וקמא תמן ותמן אבנא רבתא וצלחו ית אעי
עגלתא וית תורתא אסיקו עלתא קדם יי : וליואי אחיתו ית
ארונא דיי וית תיבותא דעימיה די ביה מני דדהבא ושויאו על אבנא
רבתא וגברי בית שמש אסיקו עלון ונכיסו ניכסת קודשין ביומא

גת יסוב. לגת ורבים כמוהו: ויסבו את ארון אלהי ישראל. בדגש הסמך והבית : ויסתרו להם. כתיב בשי"ן והוא כמו בסמך. ופי' שהיה להם מכת הטחורים במקום סתר מבפנים והיה קשה להם ממה שאם היה להם במקום גלוי ותרגו' לקוהון בטחוריא: להמיתני ואת עמי. שרי עיר עקרון אמרו כן : למה לא תסו' ידו מכם. אז תדעו למה לא סרה ידו ומכתו מכם לפי שהייתם מעכבים ארונו אצלכם כי בשלחכם אותו תרפאו והאשם לכפרה על אשר עשיתם: וחמשה עכברי זהב. זה מסייע הדרש שכתבנו למעלה כי כשהיה להם חולי התחתוניות ושיתה יוצאת החלות שלהם בפי הטבעת מתוך החולי היו באים העכברי' ושומטים את המעי ההוא ולפי שהיה החולי אחד לסרני' ולעם אמרו להם הכהנים והקוסמים שיעשו אף בדמות הטחורי' חמשה ובדמות העכברי' חמשה כמספר הסרנים והיו אשם לכפר להם ולהסיר אותו החולי מהם: לכולם ולסרניכם. כמו שמעו עמים כלם: ולמה תכבדו. זה לבדו כמלא מבניין הדגוש בלשון כבדו': התעולל בהם. עשה מעשה השחתה כמו את אשר התעללתי במצרים: חדשה. שלא נעשה בה מלאכה בעבור קדושת הארון: עלות. מניקות כתרגום. ונקראו עלות על שם היונקים שנקראו עולים ועוללים. וצוו לקחת פרות עלות להראות המופת שלא שבו בעבור בניהם: אשר לא עלה עליהם עול. זה אמרו בעבור קדושת הארון שלא נעשה בהם מלאכה אחר' כמו שאמרו גם כן עגלה חדשה: ב' העגלה. כמו על העגלה: וכן ויך את הפלשתים ב' מכחו. כמו על מכחו או הוא כמו בעגלה. וכן ואל הארון תתן שהוא כמו ובארון. וכתי' בעגלתא: בארגז. בתיבה. כתרגו' בתיבותא: כלו בבית. כמו כלאו. והוא מבעלי ההא כמו לא יכלה ממך אשר כלתני היו' הזה. או הוא מבעלי האלף ובא כדרך בעלי ההא וכן מלו תוכך חמס כמו מלאו. וכמו את כלמת'. כמו וכשאו. כי כבר כשתמשו בזה הענין בשתי לשונות בהא ובאלף לפי שדרכם להמי' זה בזה. וטעם להשיב את בניהם מאחריהם ולכלוא אותם בבית לפי שלולי דבר הארון היו שבות ל בניהם אחר שלא היו בניהם הולכי' אחריהם : וישרנה הפרו'. כתרגום ואכוינא תורתא ר"ל כוונו דרך בי' שמש והלכו דרך ישרה לא סרו ימין ושמא' ובא בסימן אחר של נקבה לבד כמו ויחמנה בבואן לשתות. ודגש השי"ן בחסרון היו"ד פא"הפועל ובמלת ויחמנה בא כח הכ"ף תמורת היוד" פא הפועל: הלוך וגעו. היו געות בעבור בניהם. בעקת הבקר תקרא געיה כמו אם יגעה שור. ובדרש שאמרו שירה. הוציאו וישרנה מלשון שירה : וישמחו לראות. עד שמרוב שמחה פרכו לראות בארון ופתחו וראו מה שבתוכו לפיכ' נענשו כמו שכתוב ולא יבואו לראות כבלע את הקדש ומתו : ואת הפרות העלו עולה. אנשי בית שמש בקעו עצי העגלה והעלו הפרות עולה כי הותרו הבמות משחרבה שילה. ונקבה כשירה בבמת יחיד. ויש בדרש מרז"ל כי סרני פלשתים העלו אותם כי ר' אליעזר אומר כי אין מקריבין מבהמות גוים והקשו לו זה הפסוק ותירץ וכי מסרני פלשתים אנו למדין. ובמקום אחר אמרו הוראת שעה היתה. זהו לדעת ר' אליעזר אם ישראל הקריבום :

ועכברי

ההוא קדם ייי׃ וחמשא טורני פלשתאי חזו ותבו לעקרון ביומא
ההוא׃ ואילין טחורי דדהבא דאתיבו פלשתאי קרבן אשמא קדם ייי
דאשדוד חד דעזה חד דאשקלון חד דגת חד דעקרון חד׃ ועכברי
דדהבא מניין כל קירוי פלשתאי לחמשא טורניא מקירוין כריכן ועד
קירוי פצחיא ועד אבנא רבתא דאחיתו עלה ית ארונא דייי עד יומא
הדין הא היא בחקל יהושע דמבית שמש׃ וקטל בגברי בית שמש
על דחדיאו דחזו ארונא דייי כד גלי וקטל בסבי עמא שבעין גברא
ובקהלא חמשין אלפי גברא ואתאבלו עמא ארי מחא ייי בעמא מחא
סגיאה׃ ואמרו גברי בית שמש מן יכיל למקם קדם ארונא דייי אלהא
קדישא הדין ולאי דין אתר יסתלק מיננא׃ ושלחו אזגדין לות יתבי
קרית יערים למימר אתיבו פלשתאי ית ארונא דייי חותו אסיקו יתיה
לותכון׃ ואתו גברי קרית יערים ואסיקו ית ארונא דייי ואעילו יתיה
לבית אבינדב די בגיבעתא וית אלעזר בריה זמינו למיטר ית ארונא
דייי׃ והוה מיומא דשרא ארונא בקרית יערים וסגיאו יומיא
והוו עסרין שנין ואתנהיאו כל בית ישראל בתר פולחנא דייי׃ ואמר
שמואל לכל בית ישראל למימר אם בכל לבכון אתון תייבין לפולחנא
דייי אעדו ית טעות עממיא מביניכון ועשתרתא ואתקינו לבכון לפ
לפולחנא דייי ופלחו קדמוהי בלחודוהי וישיזיב יתכון מידא דפלשתאי
׃ ואעדו בני ישראל ית בעליא וית עשתרתא ופלחו קדם ייי בלחודוהי
׃ ואמר שמואל כנישו ית כל ישראל למצפיא ואצלי עליכון קדם
ייי׃ ואתכנישו למצפיא ושפיכו לבהון בתיובתא כמיא קדם ייי וצמו
ביומא ההוא ואמרו תמן חבנא קדם ייי ודן שמואל ית בני ישראל
במצפיא׃ ושמעו פלישתאי ארי אתכנישו בני ישראל למצפיא וסליקו
טורני פלשתאי על ישר׳ ושמעו בני ישראל ודחילו מן קדם פלשתאי׃
ואמרו בני ישראל לשמואל לא תשתיק מיננא מלצלאה קדם ייי
אלהנא ויפרקיננא מידא דפלישתאי׃ ונסיב שמואל אימרא דחלבא
חד ואסקיה עלתא קדם ייי וצלי שמואל קדם ייי על ישראל וקביל
צלותיה ייי׃ והוה שמואל מסיק עלתא ופלישתאי אתקרבו לאגחא
קרבא בישראל ואכלי ייי בקל רב ביומא ההוא על פלשתאי ושגישינון
ואיתברו קדם ישראל׃ ונפקו אינשי ישראל מן מצפיא ורדפו ית
פלשתאי ומחונון עד מלרע לבית

ההוא ליהוה׃ וחמשה סרני פלשתים ראו וישבו עקרון ביום
ההוא׃ ואלה טחרי הזהב אשר השיבו פלשתים אשם ליהוה
לאשדוד אחד לעזה אחד לאשקלון אחד לגת אחד לעקרון אחד׃
ועכברי הזהב מספר כל ערי פלשתים לחמשת
הסרנים מעיר מבצר ועד כפר הפרזי ועד אבל הגדולה אשר הניחו
עליה את ארון יהוה עד היום הזה בשדה יהושע בית השמשי׃
ויך באנשי בית שמש כי ראו בארון יהוה ויך בעם שבעים איש ח
חמשים אלף איש ויתאבלו העם כי הכה יהוה בעם מכה גדולה׃
ויאמרו אנשי בית שמש מי יוכל לעמד לפני יהוה האלהים הקדוש
הזה ואל מי יעלה מעלינו׃ וישלחו מלאכים אל יושבי קרית יערים
לאמר השבו פלשתים את ארון יהוה רדו העלו אתו אליכם׃
ויבאו אנשי קרית יערים ויעלו את ארון יהוה ויבאו אתו אל בית
אבינדב בגבעה ואת אלעזר בנו קדשו לשמר את ארון יהוה׃
ויהי מיום שבת הארון בקרית יערים וירבו
הימים ויהיו עשרים שנה וינהו כל בית ישראל אחרי יהוה׃
ויאמר שמואל אל כל בית ישראל לאמר אם
בכל לבבכם אתם שבים אל יהוה הסירו את אלהי הנכר מתוככם ו
והעשתרות והכינו לבבכם אל יהוה ועבדהו לבדו ויצל אתכם מיד
פלשתים׃ ויסירו בני ישראל את הבעלים ואת העשתרות ויעבדו
את יהוה לבדו׃ ויאמר שמואל קבצו את
כל ישראל המצפתה ואתפלל בעדכם אל יהוה׃ ויקבצו המצפתה
וישאבו מים וישפכו לפני יהוה ויצומו ביום ההוא ויאמרו שם ח
חטאנו ליהוה וישפט שמואל את בני ישראל במצפה׃ וישמעו
פלשתים כי התקבצו בני ישראל המצפתה ויעלו סרני פלשתים אל
ישראל וישמעו בני ישראל ויראו מפני פלשתים׃ ויאמרו בני ישראל
אל שמואל אל תחרש ממנו מזעק אל יהוה אלהינו וישענו מיד
פלשתים׃ ויקח שמואל טלה חלב אחד ויעלה עולה כליל ליהוה
ויזעק שמואל אל יהוה בעד ישראל ויענהו יהוה׃ ויהי שמואל
מעלה העולה ופלשתים נגשו למלחמה בישראל וירעם יהוה בקול
גדול ביום ההוא על פלשתים ויהמם וינגפו לפני ישראל׃ ויצאו
אנשי ישראל מן המצפה וירדפו את פלשתים ויכום עד מתחת

ועכברי הזהב. כמו שהיו טחורי הזהב במספר הערים חמשה כן היו העכברים מספר כל ערי פלשתים שהם חמשה הנזכרי׳ וכן היו חמשה בעבו׳ חמשת הסרני׳
כלומר שהיו כפרה לכולן כמו שאמר למעלה כי מגפה אחת לכלם ולסרניכ׳. ומה שאמר מעיר מבצר עד כפר הפריזי חסר וי״ו ומעיר מבצר כלומר אעפ׳
שלא היתה מכות הקוסמים והכהני׳ לעשות אלא חמשה טחורי זהב וחמשה עכברי זהב למספר הסרנים והעירות הגדולו׳ שהם אשדוד ועזה ואשקלון וגת ועקרון
הם עשו מעצמם יותר טחורים כי היו יראי׳ עדיין ועשו מכל הערים והכפרים שהם ערי הפרזו׳ כל עיר וכל כפר עשו טחור זהב ועכבר זהב בכל המקומות שהיו
יושבים שם פלשתים עד אבל הגדולה אשר הניחו עליה את ארו׳ ה׳. כלומר כי סמוך לאותו מקום היו פרזות פלשתים. ומה שאמר עד היום הזה בשדה
יהושע אמר שהניחו עליה הארון שהיא עד היום הזה בשדה יהושע. וקראת האבן הגדולה אבל על האבל שנעשה בו כמו שאמר ויתאבלו העם. ות״ת
אבנא רבתא : כי ראו בארון. ת״י על דחדיאו דחזו ית ארונא דה׳ כמו שאמר וישמחו לראות. ובדברי רז״ל משום דחזו ויך באנשי בית שמש
נחלקו בזה מהם אמרו שהיו קוצרים ומשתחוים כלומר שלא הניחו מלאכתם בעבורו. ומה׳ אמרו שאמרו דברים אשר לא כן כנגד הארון ואמרו מאן אמרייך
דאמרית ומאן פייסך דפיסית. ובדברי הדרש הזה יהיה פי׳ ראו כמו לראות בך והדומים לו שמפרשים אותם לשון בזיון. והנכון מה שפירשנו שפתחו
אותו וראו מה שבתוכו לפיכ׳ אמר בארון ולא אמר ארון : שבעים איש חמשים אלף איש. חסר וי״ו השמוש וחמשים אלף איש. כמו שמש ירח. ראובן
שמעון והדומים להם. וית׳ וקטיל בסבי עמא שבעים גברא ובקהלא חמשין אלפין גברא. ובדברי רז״ל שבעים איש שכל אחד שקול כחמשים אלף איש.
וי״א חמשים שכל אחד שקול כשבעים סנהדרין : אל בית אבינדב בגבעה. וכמוהו רבים ואפשר שגבעה זו בתוך קרית יערים והיה בעיר אבינדב אחר לפיכך
הודיע כי לבית אבינדב שהיה יושב בגבעה הביאו הארון : קדשו. כתרגום זמינו : לשמור ארון ה׳. לשמור הבית שהיה בו הארון שיהיה בטהרה ולכבד ולרבץ
לפני הארון : וינהו. י״מ לשון נהי כלומר בכו וחזרו בתשובה שלימה כי ראו דבר הארון וקדושתו והיה להם לאות גדול כי ה׳ הוא האלהים ונתחרטו על אלהי
הנכר שהיו עובדים. וי״מ מתרגו׳ ונקוו אליה ויתנהון. וכן תרגם יונתן וינהו ואיתנהיאו. כלומר כלם נאספו אחריו ועבדוהו לבדו כמו שאמר ויעבדו את ה׳ לבדו׳
אחר שהסירו הבעלים והעשתרות ובערו כל זכר ע״ז : קבצו את כל ישראל המצפתה. כבר פירשתי בספר יהושע למה היה מנהג ישראל להקבץ המצפתה ושם
מזבח ובית תפילה כי שם היתה תשועה גדולה בהלחם יהושע עם המלכים. ובדרש אמר ר׳ סימון וכי שילה היא המצפת׳ או המצפתה היא׳ שילה אלא כיפה
יוצאה מתחומו של בנימין לתחומו של יוסף ועליה בית המקדש של שילה בנוי. ותמה אני מזה הדרש וכי מה לה׳ אבל שילה והלא חרב משכן שילה מיום שגלה
הארון ומעת שבא הארון לקרית יערים הביאו אהל מועד אל נוב וכן אמר בסדר עולם בתחילת עשרים שנה הביאו את אהל מועד לנוב׳: וישאבו מים וישפכו
לפני ה׳. ת׳ ושפיכו לבהון בתיובתא כמיא קדם ה׳. ויתכן לפרש ששפכו מים לפני ה׳ סימן לכפרת עונות על דרך כמים עברו תזכור : וישפט שמואל. שמואל
העניש כל אחד לפי עונו כי שם התודו עונותיהם : אל תחרש ממנו. מבניין הפעיל והוא פועל עומד וכן החרישו ממני וכן רוב הפעל הזה בבניין הפעיל פועל
עומד : טלה חלב. שהיה יונק עדיין : ויעלה עולה. כן כתי׳ וקרי ויעלהו ודרשו רז״ל הכתוב ואמרו ויעלה כתי׳ שהיתה נקבה. ומכאן סמכו שעולת נקבה כשרה.
בבמת יחיד וקבלו גם כן כי זר מקריב בבמת יחיד כי משחרב משכן שילה ובאו להם לנוב הותרו הבמות כל זמן שהיה אהל מועד בנוב ובגבעו׳ עד שבנה בית
עולמים. שכאשרו ושוב לא היה להם היתר. ואמרו אין הבמה כשרת אלא ע״י כביא כי שמואל העלה ראשון בבמת יחיד משחרב משכן שילה. וכן בגלגל יהושע
העלה בבמת יחיד ראשון שנאמר אז יבנה יהושע : ויענהו ה׳. אפשר ע״י אש שירדה מן השמים על העולה או על ידי הרעם שהרעים בקול גדול על פלשתים
להבהילם וכאשר נשמע הרעם אז ידע כי ענהו ה׳ : לבית

לבית כר : ויקח שמואל אבן אחת וישם בין המצפה ובין השן
ויקרא את שמה אבן העזר ויאמר עד הנה עזרנו יהוה : ויכנעו
הפלשתים ולא יספו עוד לבוא בגבול ישראל ותהי יד יהוה ב
בפלשתים כל ימי שמואל : ותשבנה הערים אשר לקחו פלשתים
מאת ישראל לישראל מעקרון ועד גת ואת גבולן הציל ישראל מיד
פלשתים ויהי שלום בין ישראל ובין האמרי : וישפט שמואל את
ישראל כל ימי חייו : והלך מדי שנה בשנה וסבב בית אל והגלגל
והמצפה ושפט את ישראל את כל המקומות האלה : ותשבתו
הרמתה כי שם ביתו ושם שפט את ישראל ויבן שם מזבח ליהוה :
ויהי כאשר זקן שמואל
ח וישם את בניו שפטים לישראל : ויהי שם בנו הבכור יואל ושם
משנהו אביה שפטים בבאר שבע : ולא הלכו בניו בדרכו ויטו
אחרי הבצע ויקחו שחד ויטו משפט : ויתקבצו
כל זקני ישראל ויבאו אל שמואל הרמתה : ויאמרו אליו הנה
אתה זקנת ובניך לא הלכו בדרכיך עתה שימה לנו מלך לשפטנו כ
ככל הגוים : וירע הדבר בעיני שמואל כאשר אמרו תנה לנו מלך
לשפטנו ויתפלל שמואל אל יהוה : ויאמר
יהוה אל שמואל שמע בקול העם לכל אשר יאמרו אליך כי לא א
אתך מאסו כי אתי מאסו ממלך עליהם : ככל המעשים אשר
עשו מיום העלתי אותם ממצרים ועד היום הזה ויעזבני ויעבדו א
אלהים אחרים כן המה עשים גם לך : ועתה שמע בקולם אך כי
העד תעיד בהם והגדת להם משפט המלך אשר ימלך עליהם :
ויאמר שמואל את כל דברי יהוה אל העם השאלים מאתו מלך :

לבית שרון : ונסיב שמואל אבנא חדא ושוי בין מצפיא ובין שינא
וקרא ית שמה אבן סעדא ואמר עד הכא סעדנא יי : ואתכבשו
פלשתאי ולא אוסיפו עוד למיעל בתחום ישראל והות מחתא דיי
בפלשתאי כל יומי שמואל : ותבא קירויא דנסיבו פלשתאי מן ישראל
לישראל מעקרון ועד גת וית תחומיהון שיזיב ישראל מידא דפלשתאי
והוה שלמא בין ישראל ובין אמוראי : ודן שמואל ית ישראל כל יומי
חיוהי : ואזל כזמן שנא בשנא ומסתחר לביתאל ולגלגלא ולמצפיא
ודאין ית ישראל ית כל אתריא האילין : ובמתביה לרמתא ארי תמן
ביתיה ותמן דן ית ישראל ובנא תמן מדבחא קדם יי : והוה כד
סיב שמואל ומני ית בנוהי דיינין על ישראל : והוה שום ברי בוכרא
יואל ושום תניניה אביה דיינין בבאר שבע : ולא הליכו בנוהי
באורחתיה ואתפניאו בתר ממון דשקר וקבילו שוחדא וצלו דינא :
ואתכנישו כל סבי ישראל ואתו לות שמואל לרמתא : ואמרו ליה
הא את סבתא ובנך לא הליכו באורחתך כען מני לנא מלכא למידיננא
ככל עממיא : ובאיש פתגמא בעיני שמואל כד אמרו מני לנא מלכא
למידיננא וצלי שמואל קדם יי : ואמר יי לשמואל קביל למימר עמא
לכל דיימרון לך ארי לא יתך רחיקו ארי בפולחני קצו מלמהוי מלכא
עליהון : ככל עובדיא די עבדו מיומא דאסיקית יתהון ממצרים ועד
יומא הדין שבקו פולחני ופלחו לטעות עממיא כן אנון עבדין אף לך :
וכען קביל למימרהון ברם ארי אסהדא תסהיד בהון ותחוי להון ני
נמסא דמלכא דימלוך עליהון : ואמר שמואל ית כל
פתגמיא דיי לעמא דשאלין מיניה מלכא : ואמר

לבית כר . ת' לבית שרון כמו כר נרחב : ובין השן . שן סלע היה שם . ונקרא המקום על שמו : כל ימי שמואל . עד אשר זקן שמואל ולא יכול לצאת ולבא
לפניהם ולסבב על עריהם ולהוכיחם כמו שעשה לפני זקנתו . ולפיכך חטאו ישראל והיתה יד פלשתים עליהם וזה היה להם הסבה אשר שאלו להם מלך ואלו
לא חטאו לא היו צריכים לפיכך היה רע בעיני ה' יתברך כששאלו להם מלך אבל צריכים היו למלך כמו שאמר האל לשמואל כשבא אליו שאול כעת מחר אשלח
אליך איש מארץ בנימן ומשחתו לנגיד והושיע את עמי מיד פלשתים כי באה צעקתו אלי : ותשבנה הערים . כי שבט יהודה לכד הערים האלה מתחלה .
כמו שאמר בתחלת ספר שופטים ואחר כך באו פלשתים ולקחום מהם ועתה בימי שמואל שבו אותם הערים לישראל : בין ישראל ובין האמרי .
לא ידעתי טעם לספור הזה בזה המקו' כי לא ראינו בזמן ההוא מלחמ' בין ישראל ובין האמרי אלא עם פלשתי' ואולי בהיו' הפלשתי' נלחמי' בישראל היו נלחמים
בהם גם כן יתר האמרי שנשארו בארץ עם בני דן כמו שאמר בספר שופטים וילחצו האמרי את בני דן . ואו' וגבול האמורי ממעלה עקרבי' מהסלע ומעלה והם
היו נלחמים בהם וברואותם כי נכנעו פלשתים עשו גם הם שלום עם ישראל : כל ימי חייו . מיו' שהחל להיות שופט עד שמת והם שלש עשרה שנה . ובדרש
וכי כל ימי חייו והלא לא שפטם אלא שלש עשרה שנה אלא בן לוי עד שהוא במעי אמו הוא כתוב באסרטיא של מעלה : ותשבתו הרמת' כי שם ביתו . ושאר
מקומו' הרחוקים זולתי אותם שזכר שהיה סובב היו באי' שם ברמה לפניו למשפט . ורבותינו ז"ל דרשו בכל מקו' שהיה הולך ביתו עמו כלו' שלא היה נהנה מאדם
אלא משלו ופי' שם . בכל המקומות שהיה סובב : ויבן שם מזבח לה' . מיום שנחרב שילה שהותרו הבמות עשה הוא במתו שהיה מקריב עליה כשהיה
רוצה להקריב נדרים ונדבות וזבחי שלמים כי זר מקריב בבמת יחיד כמו שכתבנו : יואל . הוא ושני הנזכר בדברי הימים : שופטים בבאר שבע . ספור
זה להודיע כי לא הלכו בדרכי אביה' שהיה הולך וסובב על הערים שלא להטריח את כל ישראל לבא אליו למשפט והם לא די להם שלא עשו זה אלא שישבו בקצה
ארץ ישראל . כי באר שבע היה בקצה ארץ ישראל . כמו שאמר הכתוב מדן ועד באר שבע כי אלה שתיהן היו קצות ארץ ישראל . ועדיין אלו היה האחד יושב
בדן והאחד בבאר שבע לא היה רע . אבל שניהם היו שופטים בבאר שבע להטריח ישראל לבא אליהם ולהרבות שכרן . ואמרו רבותינו ז"ל בני שמואל לא חטאו
אלא לפי שלא היו מחזירין בכל מקומות ישראל וישבו בבתיהם כדי להרבות שכר לחזניהם ולסופריהם מעלה עליהן הכתוב כאלו לקחו שוחד . ומהם אמרו חלקם
שאלו בפיהם . ומהם אמרו מתנות נטלו בזרוע . ולפי פשט הפסוק נראה שחטאו : ויטו אחרי הבצע . נראה שנטו אחרי הבצע כלומר שהיה לבבם נוטה לממון
והיו כבהלים להון . ואין טוב להיות שופטים אנשים כאלה אלא שונאי בצע כמו שאמר בתורה והם האנשים המסתפקים בחלקם הנמנעים מן העולם הזה
ואינם רודפים אחר הממון וזהו פי' שונאי בצע . ואי' לפרש שונאי גזלה וחמס ושוחד כי כבר אמר יראי אלהים אנשי אמת ובני שמואל היו אוהבי בצע ולא
עוד אלא שלקחו שוחד ויטו משפט . אבל ת' ויטו אחר הבצע ואתפניאו בתר ממון דשקר : אתה זקנת . ואין אתה יכול לשפטנו כמו שעשית עד היום
ובניך שמנית לנו שופטים לא הלכו בדרכיך : שימה לנו מלך לשפטנו ככל הגוים . אמרו רבותינו ז"ל שלש מצות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ למנות עליהם
מלך ולמחות זרע עמלק ולבנות בית הבחירה . אם כן למה היה הדבר רע בעיני ה' לפי שבתרעומת שאלו אותו ולא לשם מצוה כי אלו אמרו תנה לנו מלך
שישפטנו ביושר ובאמונה לא היה הדבר רע בעיני שמואל שהרי הכתוב מעיד כי בניו לא היו שופטים ישרים . או אלו אמרו כבא לפניך ותשפטנו אתה כל ימי
חייך אחר שאין אתה יכול לחזר על המקומו' היו אומרים טוב . או אם אמרו נמנה בעצתך מלך . עלינו אחר שאתה זקנת והמלך ישפטינו ויוכיחנו ויהיה מורא
עלינו לשמור דרך ה' זו השאלה היתה טובה . אבל כשאמרו שימה לנו מלך זה היה רע ומיעוט בטחו' בה' . ועוד שאמרו ככל הגוים והם לא היו צריכים
ככל הגוים אם היו שומרים דרך ה' כי הוא לוחם את מלחמות' והם אמרו ויצא לפנינו ונלחם את מלחמותינו ' לפיכ' אמר הקב"ה לשמואל לא אותך מאסו כי אותי
מאסו ממלוך עליהם ואין כונתם שימאסו אותך למשפט כי אינם רוצים מלך בדבר המשפט לבד כי די היה להם בך כל ימי חייך אבל עתה כשמאסו עילה לשאול
שופט שאלו מלך ואותי מאסו ממלוך עליהם וסלקו בטחונ' ממני . ובדברי רבו' ז"ל מחלוקת מהם אמרו למה נענשו על שהקדימו ככל הגוים . ומהם אמרו לא
בקשו להם מלך אלא להעביד' ע"ז שנ' שימה ונו' והיינו אנחנו ככל הגוי' . ומהם אמרו זקנים שבהם כהוגן שאלו שנ' שימה עלינו מלך לשפטינו ככל הגוים ועמי הארץ
שבהם קלקלו שנ' והיינו גם אנחנו ככל הגוים : ויתפלל שמואל . התפלל שתבא אליו הנבואה בענין זה מה ידבר ה' : גם לך . פירו' עמך . כלומר
אעפ"שאתה עמה' ויצאת לפניהם במלחמותיהם והצליחו עד אשר השלמת להם אויביהם עד אשר לא הוצרכו למלחמה כי הסיבותם על הדרך הטובה אעפ"כ
עתה מרדו בו גם עמך לשאול להם מלך מה שלא היו צריכים כי אין להם מלחמה כי אם מלחמת נחש מלך בני עמון : משפט .

ויאמר זה יהיה משפט המלך אשר
ימלך עליכם את בניכם יקח ושם לו במרכבתו ובפרשיו ורצו לפני
מרכבתו : ולשום לו שרי אלפים ושרי חמשים ולחרש חרישו
ולקצר קצירו ולעשות כלי מלחמתו וכלי רכבו : ואת בנותיכם
יקח לרקחות ולטבחות ולאפות : ואת שדותיכם ואת כרמיכם
וזיתיכם הטובים יקח ונתן לעבדיו : וזרעיכם וכרמיכם יעשר ונתן
לסריסיו ולעבדיו : ואת עבדיכם ואת שפחותיכם ואת בחוריכם
הטובים ואת חמוריכם יקח ועשה למלאכתו : צאנכם יעשר ואתם
תהיו לו לעבדים : וזעקתם ביום ההוא מלפני מלככם אשר
בחרתם לכם ולא יענה יהוה אתכם ביום ההוא : וימאנו העם
לשמע בקול שמואל ויאמרו לא כי אם מלך יהיה עלינו : והיינו גם
אנחנו ככל הגוים ושפטנו מלכנו ויצא לפנינו ונלחם את מלחמתינו
: וישמע שמואל את כל דברי העם וידברם באזני יהוה :
ויאמר יהוה אל שמואל שמע ט
בקולם והמלכת להם מלך ויאמר שמואל אל אנשי ישראל לכו איש
לעירו : ויהי איש מבן ימין ושמו קיש בן
אביאל בן צרור בן בכורת בן אפיח בן איש ימיני גבור חיל : ולו
היה בן ושמו שאול בחור וטוב ואין איש מבני ישראל טוב ממנו
משכמו ומעלה גבה מכל העם : ותאבדנה האתנות לקיש אבי
שאול ויאמר קיש אל שאול בנו קח נא אתך את אחד מהנערים
וקום לך בקש את האתנת : ויעבר בהר אפרים ויעבר בארץ
שלישה ולא מצאו ויעברו בארץ שעלים ואין ויעבר בארץ ימיני ליס
ולא מצאו : המה באו בארץ צוף ושאול אמר לנערו אשר עמו לכה
ונשובה פן יחדל אבי מן האתנות ודאג לנו : ויאמר לו הנה
נא איש אלהים בעיר הזאת והאיש נכבד כל אשר ידבר בא יבא
עתה נלכה שם אולי יגיד לנו את דרכנו אשר הלכנו עליה : ויאמר
שאול לנערו והנה נלך ומה נביא לאיש כי הלחם אזל מכלינו ותשורה

ואמר דין יהי נימוסא דמלכא דימלוך עליכון ית בניכון ידבר וימני
ליה ברתיכוהי ובפרשוהי ורהטין קדם רתיכוהי : ולמנאה ליה רבני
אלפין ורבני חמשין אסרין למינר ניריה ולמיחצד חצדיה אומניא
למעבד מני קרבי ומאני רתיכוהי : וית בנתיכון ידבר לשמשן ולטבחן
ולאפן : וית חקליכון וית כרמיכון וזיתיכון טביא יסב ויתן לעבדוהי :
וזרעיכון וכרמיכון יסב חד מן עסרא ויהב לרברבוהי ולעבדוהי : וית
עבדיכון וית אמהתכון וית עולימכון שפיריא וית חמריכון ידבר לם
למהוי עבדין עיבידתא : ענכון יסב חד מן עסרא ואתון תהון ליה
לעבדין : ותצוחון ביומא ההוא מן קדם מלככון דאתרעיתון לכון ולא
יקביל ייי צלותיכון ביומא ההוא : וסריבו עמא לקבלא למימר שמואל
ואמרו לא אלהן מלכא יהי עלנא : ונהי אף אנחנא ככל עממיא ויתפרע
לנא מלכנא ויפוק ברישנא ויגיח ית קרבנא : ושמע שמואל ית כל
פתגמי עמא וסדרינון קדם ייי : ואמר ייי לשמואל קביל למימרהון
ותמליך להון מלכא ואמר שמואל לאנשי ישראל איזילו גבר לקרתיה
: והוה גברא משיבטא דבית בנימן ושמיה קיש בר אביאל בר
צרור בר בכורת בר אפיח בר גבר משיבטא דבית בנימן גיבר חילא:
וליה הוה בר ושמיה שאול עולים ושפיר ולית גברא מבני ישראל
שפיר מיניה מכתפיה ולעילא רם מכל עמא : ואבדא אתניא לקיש
אבוהי דשאול ואמר קיש לשאול בריה דבר כען עמך ית חד מעולימיא
וקום ואזיל בעי ית אתניא : ועבר בטורא דבית אפרים ועבר בארעא
דרומא ולא אשכחו ועבר בארעא מתברא ולית ועבר בארעא שיבטא
בנימן ולא אשכחו : אינון אתו בארעא דבה נביא דייי ושאול אמר
לעולימא דעמיה איתא ונתוב דילמא ישבוק אבא מן עסק אתניא
ויציף לנא : ואמר ליה הא כען נביא דייי בקרתא הדא וגברא מתנבי
קשוט כל דאתנבי אתקיימא יתקיים כען ניזיל לנא תמן מאים יחוי
ית אורחנא דאתינא עלה : ואמר שאול לעולימיה והא ניזיל ואם
מקביל ממון מה נעיל לנביא דייי אף אנחנא זוודין עדן עטרו מננא
ומדעם דכשר לית

משפט חק וכן משפט הכהנים מאת העם · וכן תרגם יונתן נימוסא· ונחלקו רבותינו ז"ל במשפט המלוכה ר' יוסי אומר כל האמור בפרשת המלך מלך מותר בו .
ר' יהודה אומר לא נאמרה פרשה זו אלא ליראם ולבהלם : ורצו לפני מרכבתו · מלרע והיה משפטו מלעיל על דרך כחי העי"ן אף על פי כן באו מהם
מלרע כמו שכתבנו בחלק הדקדוק מספ' מכלל . וטעם ורצו על הפרשים שזכר · או טעמו כי יקח מבניכם גם כן להיותם רצים רגלים לפני מרכבתו · וכן תרגם
יונתן כמו רצים ורודפים קדם רתיכוהי : ולעשות כלי מלחמתו· ת"י ואומניא למיעבד מאני קרביה וכל זה בשכר ולא בחנם אלא שהמלך קודם לכל אדם :
לרקחות . לרקח מרקחות הבשמים · וי"ת לשמשן : ולטבחות· מבשלות וכן בערבי · או יהיה כמשמעו לשון זביחה כי המבשלות יזבחו מה שיבשלו :
ולאופות· אופות הלחם. וזרעיכם· פי' שדות וכרמים · וכבר אמר ואת שדותיכם ואת כרמיכם אמר כי השדות והכרמים והזתים הטובים יקחם כלם אם ירצה ·
ושאר השדות והכרמי' יעשר ר"ל יקח המעשר מן השדות והכרמים · או מתבואות אחר מעשר הלוי' . ורבותינו ז"ל פירשו לא שיקח השדות והכרמי' אלא פירותיהם
אם יצטרכו אותם עבדיו כשילכו למלחמה ישפטו על המקומות אם אין להם מה יאכלו שם יקחו אותם ונותן את דמיהן אבל מעשר התבואה והפירות והצאן הוא
משפטו בכל עת שירצה שהרי שלמה מלך ישראל היה לוקח · וכן לקחת בנותיכם לנשים ולפלגשים ככל אשר יבחר · והראיה כי לא אמר שיקח השדות והכרמים
והזתים לעצמו אלא וכתן לעבדיו כלומר לאנשי מלחמתו כי כלם עבדיו אלא מהו ונתן לעבדיו לאנשי החיל אשר עמו לא שיקח גוף השדות והכרמים לעצמו ·
שאם כן היה לוקח אחאב כרם נבות במשפט המלוכה ולא היה' מצטרכת איזבל לכל הנבלות ההם ולשפיכת דם נקי· ומה שאומר הטובים כלו' שיבחר מהטובים
לקחת פירותיהם ולתת לעבדיו · ומה שאמר שדותיכם וכרמיכם וזיתיכם כי הם עיקר המחיה . וכן אמר דגנך תירושך ויצהריך : צאנכם יעשר · ובכללם
הבקר שהרי לא זכר בפרשה: ואתם תהיו לו לעבדים· אחר שאמר כל הפרשה מה צריך ואתם תהיו לו לעבדים הלא אמר שיקח הבנים והבנות והשדות והכרמים
וכל מה שירצה. אמרו רבותינו ז"ל שיוכל להטיל מס עליהם כתיב הכא לעבדים וכתיב התם והיו לך למס ועבדוך : ויאמרו לא. ברגש הלמד וכן ויאמרו לא כי
ברחוב נלין : ושפטנו מלכנו כדברי הדיינין . או פירושו יקח משפטינו מיד אויבינו · כמו שפטני ה' וריבה ריבי · וכת"י ויתפרע לנא: ונלחם· מבנין נפעל
כלומר הוא יהיה נלחם את מלחמותינו · וכת"י במקצת הנוסחאות ויגיח ית קרבנא . ואפשר שיהיה הבנין למדברים בעדם מהקל · וכן הוא בתרגום במקצת
הנוסחאות ונגיח ית קרבנא : וידברם באזני ה'. כתרגומו וסדרינון קדם ה' כלומר בתפילתו שהתפלל לאל שיענהו בדבר המלוכה וסדר דבריהם לפניו :
ויהי איש מבן ימין. כן כתיב בשתי מלות וקרי מבנימן מלה אחת והענין אחד קיש בן אביאל· ובדברי הימים אומר ונר הוליד את קיש ונר היה בן אביאל והלא אחי
קיש ואבי אבנר כמו שאומר בזה הספר · ויתכן לפרש כי אביאל היה שמו גם כן נר ושני שמות היו לו כמו שמצאנו כמוהו רבים בדברי הימים והיו לו שני בנים
האחד קרא שמו קיש והאחד קרא שמו נר כשמו והוא היה אבי אבנר · ומצאתי בויקרא רבה כי עיקר שמו אביאל והיו קוראים שמו נר לפי שהיה מדליק נרות
במבואות האפלות : בחור וטוב· פי' טוב בתואר ובמראה· וכת"י עולם ושפיר פי' טוב בתאר · וכן טוב ממנו שפיר מיניה : בארץ שלישה· תרגם יונתן
בארעא דרומא וכן תרגם מבעל שלישה מארעא דרומא : בארץ שעלים· תרגם יונתן בארע מתברא : בארץ צוף· תרגם יונתן בארע דבה נביא ·
ודאג לנו· תרגם יונתן ויציף לנא כלומר יפחד . וכן בבראשית רבה ואיה השה לעולה אמר לו יציף ההוא גברא מכל מקום ה' יראה לו השה : והאיש נכבד·
כלומר נכבד וגדול בדברי הנבואה כל אשר ידבר בא יבא . וכן תרגם יונתן וגבר' מתנבי קשוט כל מה דיתנבי אתקיימא יתקיים · והוצרך לומר זה אף על פי
שכל נביא אמת כן הוא כי כל מה שידבר בנבואה יבא אלא לפי שהיה אבלם בזמן ההוא דבר הנבואה יקר עד שהתנבא שמואל והוברי שמים או הקוסמים שהיו
בהם או בעלי אוב אם יאמרו פעמים העתיד או הנעלם יכזבו פעמים רבות . לפיכך אמר כל אשר ידבר בא יבא : את דרכינו אשר הלכנו עליה .
כלומר הדבר אשר הלכנו בעבורו : ומה נביא לאיש· לא היו יודעים אם היה מקבל ממון כמו הקוסמים שנותנים להם ממון השואלי' . מהם ותרגם יונתן אם
מקבל ממון מה נעיל לגברא :כי הלחם אזל· וכי לחם היו נותנין לו שכר אלא כך אמרו אין לנו כסף כי אפי' הלחם אין לנו לצידה ובמה נקנה צידה לדרכינו · ובדרך
הזה תרגם יונתן אף אכחנא זודין עטרו מיננא. עטרו פי' כרו · והבמות לא סרו תרגומו לא עטרו : ותשורה אין להביא· מנחה אין לנו להביא לו : מה אתנו · ויונתן
תרגם ומדעם דכשר לית לאעלאה לנביא דה' מה עמנא למיעבד : ויוסף

אין־להביא לאיש האלהים מה אתנו ׃ ויסף הנער לענות את־
שאול ויאמר הנה נמצא בידי רבע שקל כסף ונתתי לאיש האלהים
והגיד לנו את־דרכנו ׃ לפנים בישראל כה־אמר האיש בלכתו
לדרוש אלהים לכו ונלכה עד־הראה כי לנביא היום יקרא לפנים ל
הראה ׃ ויאמר שאול לנערו טוב דברך לכה נלכה וילכו אל־ ונלכה
העיר אשר־שם איש האלהים ׃ המה עלים במעלה העיר והמה
מצאו נערות יצאות לשאב מים ויאמרו להן היש בזה הראה ׃
ותענינה אותם ותאמרנה יש הנה לפניך מהר עתה כי היום בא ל
לעיר כי זבח היום לעם בבמה ׃ כבאכם העיר כן תמצאון אתו
בטרם יעלה הבמתה לאכל כי לא־יאכל העם עד־באו כי־הוא יברך
הזבח אחרי־כן יאכלו הקראים ועתה עלו כי־אתו כהיום תמצאון
אתו ׃ ויעלו העיר המה באים בתוך העיר והנה שמואל יצא לקראתם
לעלות הבמה ׃ ויהוה גלה את־אזן
שמואל יום אחד לפני בוא־שאול לאמר ׃ כעת מחר אשלח אליך
איש מארץ בנימן ומשחתו לנגיד על־עמי ישראל והושיע את־עמי
מיד פלשתים כי ראיתי את־עמי כי באה צעקתו אלי ׃ ושמואל ראה
את־שאול ויהוה ענהו הנה האיש אשר אמרתי אליך זה יעצר
בעמי ׃ ויגש שאול את־שמואל בתוך השער ויאמר הגידה־נא לי אי־
זה בית הראה ׃ ויען שמואל את־שאול ויאמר אנכי הראה עלה
לפני הבמה ואכלתם עמי היום ושלחתיך בבקר וכל אשר בלבבך
אגיד לך ׃ ולאתנות האבדות לך היום שלשת הימים אל־תשם את־
לבך להם כי נמצאו ולמי כל־חמדת ישראל הלוא לך ולכל בית א
אביך ׃ ויען שאול ויאמר הלוא בן־ימיני אנכי
מקטני שבטי ישראל ומשפחתי הצערה מכל־משפחות שבטי בנימן
ולמה דברת אלי כדבר הזה ׃ ויקח שמואל את־שאול ואת־נערו

לית לאעלא לנביא דייי ומה עמנא למעבד ׃ ואוסיף עולימא למעני ית שאול ואמר הא אישתכח בידי זוז חדא דכסף ויתן לנביא דייי ויחוי לנא ית אורחנא ׃ בקדמין בישראל כדנן אמר גברא במיזליה למתבע אולפן מן קדם ייי איתו ונתמטי עד חזויא ארי לנביא יומא דין מתקרי בקדמין חזויא ׃ ואמר שאול לעולימיה תקין פתגמך איתא ניזיל ואזלו לקרתא דתמן נביא דייי ׃ אינון סלקין במסקנא דקרתא ואינון אשכחו עולימן נפקן לממלי מיא ואמרו להין האית הכא חזויא ׃ ואתיבא יתהון ואמרן איתכא הא קדמך אוחי כען ארי יומא דין על לקרתא ארי שירו ניכסת קודשיא יומא דין לעמא בבית אסחרותא ׃ כמיעלכון לקרתא כן תשכחון יתיה עד לא יסק לבית אסחרותא למיכל ארי לא אכיל עמא עד מיתוהי ארי הוא פריס מזונא בתר כן אכלין זמניא כען סקו ארי יתיה כיומא דין תשכחון יתיה ׃ וסליקו לקרתא האינון עלין בגו קרתא והא שמואל נפיק לקדמותהון למיסק לבית אסחרותא ׃

מן קדם ייי איתאמר לשמואל יומא חד קדם מיתי שאול למימר ׃ כעידן הדין מחר אשלח לותך גברא מארעא שבט בנימן ותמשחיניה למהוי מלכא על עמי ישראל ויפרוק ית עמי מידא דפלשתאי ארי גלי קדמי דוחקא דעמי ארי עלת קבילתהון לקדמי ׃ ושמואל חזא ית שאול ומן קדם ייי איתאמר ליה הא גברא דאמרית לך דין יעדי ם
מרוותא מן עמי ׃ וערע שאול ית שמואל בגו תרעא ואמר חוי כען לי אי דין בית חזויא ׃ ואתיב שמואל ית שאול ואמר אנא חזויא סק לקדמי לבית אסחרותא ותיכלון עימי יומא דין ואשלחינך בצפרא וכל די בליבך אחוי לך ׃ ועל עיסק אתניא דאבדא לך ואת אתיתא למיבעיהון יומא דין דנן תלתא יומין לא תשוי ית ליבך עליהון ארי אישתכחא ודמן כל חמדת ישראל הלא די לך ולכל בית אבוך ׃

ואתיב שאול ואמר הלא בר שיבטא בנימן אנא מזעירי שבטיא דישראל וזרעיתי חלשא מכל זרעית שיבטא בנימן ולמה מלילתא עמי כפתגמא הדין ׃ ודבר שמואל ית שאול וית עולימיה ואעילינון

ויוסף הנער לענות את שאול · פירו' לדבר כמו וענית ואמרת · ויען איוב הראשון : כי זה תחלת השבת הדבור שהשיב הנער אל שאול בדבר הנביא . ואיך יאמר ויוסף הנער . וכן תרגם יונתן למעני ית שאול ולא תרגם לאתבא . ויתכן לפרשו כמשמעו ענין מענה שהוא השבת הדבור . ופי' ויוסף כי מתחילה אמר שאול לנערו לכה ונשובה וענה לו הנער הנה נא איש האלהים בעיר הזאת · ועתה כשאמר לו שאול ומה נביא לאיש הוסיף הנער לענותו הנה נמצא בידי רבע שקל: רבע שקל כסף · ת' זוזא חד דכספא . כי השקל ארבעה זוזים : כי לנביא היום · קבלו רז"ל כי שמואל הנביא כתב ספרו · ואזה המעשה היה בסוף ימיו · כי בחיי שאול מת שמואל ושאול לא מלך כי אם שתי שנים · אם כן מה הוא לפנים . או מהו היום · יתכן לפרש כי קריאת הרואה לנביא כמו שהיה לפנים כן היה היום שכתב שמואל זה · ומה שאמר לפנים אין רצונו לומר שנפסק היום · אלא רוצה לומר כי מלפנים היתה זאת הקריאה שקראו לנביא שאול ונערו רואה · כמו שאמרו היש בזה הרואה · איזה בית הרואה . אבל מקרוב בימי שמוא' שנפרצה הנבואה ויצאו דברי הנביאים בישרא' הן בתוכחות הן בעתידו' היו קוראים גם כן לנביא רואה לפי שלשון נביא הוא לשון דבור מענין ניב שפתים ואף על פי שאינם שורש אחד · ובימי שמואל יש שהיו קוראים רואה בדברי הקדמונים ויש שהיו קוראי' נביא · ופירוש רואה שרואה במראה הנבואה העתידות . או מה שמכוה לפי שעה להגיד . וכן זאת לפנים בישראל וגו' · שלף איש נעלו . כי מלפנים היה ואותו היום גם כן היתה זאת התעודה · ועוד היום הוא הקנין שקונין בו כל דבר : ותאמרנה · יש בו דרש אמרו לו תראה הענן קשור על פתחו · כדא"ו ויש אשר יהיה הענן : הנה לפניך · כנגד שאול כי הוא הנכבד וחבירו נערו היה : לעם בבמה · כל במה בזה הענין ובדומה לו תרגם יונתן בית אסחרותא. לפי שהיו זבחי שלמים שהם נאכלין לכל אדם אחר הקטרת חלבים וזריקת דם והיו עושין אנשי העיר אותו זבח לאכול אותו בבית הבמה אשר עמו אותה לשעה כי היתר הבמות היה באותו הזמן משחרב שילה והיה המשכן בנוב · וכל מקום מאכל קורין אותו מסיבה לפי שהיתה ישיבותם לאכול במסיבה . וכן תרגם וישבו לאכול לחם ואסחרו . כמו שאמרו רבותינו ז"ל במסיב' הלך אחר זקנה ובלשון ארמית אסחרותא : כבואכם העיר · כן אמרו רבותינו ז"ל מה היה כל האריכו' הזה שהאריכו אלו הנערות לדבר עמהם אמרו כדי להסתכל ביופיו של שאול . ומהם אמרו כי מה' הי' לפי שלא הגיע עדין השעה שאמר לו הקדוש ברוך הוא לשמואל כעת מחר אשלח אליך איש : כי הוא יברך הזבח · תרגם יונתן ארי הוא פריס על מזונא · והוא לשון בוצע בדברי רבותינו ז"ל בעל הבית בוצע · וקרא המברך תחלה בסעודה בוצע לפי שבוצע הלחם ומברך עליו · ופירוש יברך הזבח יברך על הזבח ואף על פי שעל הלחם היה מברך תחלה לפי שעיקר סעודה היה הזבח אמר יברך הזבח · או לפי שהזבח היה לו ברכה בפני עצמה כי כשהיו אוכלין זבחי שלמים היו מברכים עליו אשר קבו"ל לאכול הזבח . וברכת הלחם לא היתה פוטרת של זבח : הקראים · הקראים והמזומנים לאכול שם . כתרגומו זמיניא : כהיום · הכף לאמת הדבר · וכן השבעה לי כיום והדומים לו : יוצא לקראתם · יוצא מבית אחד מן העיר לעלות הבמה ופגע בהם : כעת מחר · כעת הזאת למחר · וכן תרגם יונתן בעידנא הדין מחר : כי ראיתי את עמי . כתרגומו ארי גלי קדמי עולבנא דעמי : כי באה צעקתו אלי . כי פלשתי' היו נלחמים בהם מעת שזקן שמוא' ולא היה יכול להוכיחם וחטאו ופלשתי' משלו בהם עד ששמו בארצם נציבים וזעקו אל ה' ואמרו לשמואל להקים להם מלך להושיעם : ויהוה ענהו · אמר לו ברוח הנבואה . וכן תרגם יונתן ומן קדם ה' אתאמר לי' : זה יעצר בעמי · ימלוך · כמו יורש עצר יורש מלוכה · ונקרא המלך עוצר לפי שעוצר העם שלא ילכו ולא יעשו דבר אלא ברשותו · ויונתן תרגם דין יעדי מרוותא מן עמי כלומר יסיר המרות והממשלה מן עמי · ואמר זה בעבור פלשתים שהיו מושלים בהם · ואמר יעצור כלומר שיעצור פלשתי' ויכנעם מלהלחם בישראל כמו שאמר והושיע את עמי מיד פלשתים: את שמואל · כמו אל שמואל : אנכי הרואה . לא היה זה חוץ מדרך הענוה כי כיון ששאל לו איזה בית הרואה לא יתכן שלא יענהו · ורבותינו ז"ל אמרו כי נכשל בזה הדבר כי היה לו לומר שאל לאחרים או כיוצא בזה אמר לו הקדוש ברוך הוא אתה הוא הרואה אני מודיעך שאין אתה הרואה · והיכן הודיעהו בשעה שאמר לו לך ואשלחך אל ישי בית הלחמי וגו' וירא את אליאב . אמר לו הקב"ה לא אמרת אנכי הרואה אל תבט אל מראהו : וכל אשר בלבבך אגיד לך · דבר האתונות ואולתו ממה שיש בלבו לשאול : שלשת הימים · לא אמר שלשת ימים על אבדת האתונות אלא על בקשתם · וכן תרגם יונתן ועל עיסק אתניא דאבדא לך ואת אתית' למתבעיהון יומא דין תלתא יומין : ולמי כל חמדת ישרא'. בזה הדבר רמז לו דבר המלוכה : ויביאם .

ואעילינון לאסחרותא ויהב להון אתר בריש זמיניא ואינון כתלתין ·
גברא: ואמר שמואל לטבחא הב ית מנתא דיהבית לך דאמרית לך
שוי יתה עמך: וארים טבחא ית שקא וירכיה ושוי קדם שאול ואמר
הא דאשתאר שוי קדמך ואיכול ארי לזמנא נטיר לך למימר עמא
זמינית לשירותא ואכל שאול עם שמואל ביומא ההוא: ונחתו מבית
אסחרותא לקרתא ומליל עם שאול על איגרא: ואקדימו והוה כמסק
צפרא וקרא שמואל לשאול לאגרא למימר קום ואשלחינך וקם שאול
ונפקו תרויהון הוא ושמואל לברא: אינון נחתין בסיפי קרתא
ושמואל אמר לשאול אימר לעולימא ויעיבר קדמנא ועבר ואת קום
הכא כיומא דין ואשמעינך ית פתגמא דייי: ונסיב שמואל ית מנא
דמשחא ואריק על רישיה ונשקיה ואמר הלא ארי משחך ייי על א
אחסנתיה למהוי מלכא: במהכך יומא דין מיני מלותי ותשכח תרין
גברין עם קבורת דרחל בתחום בנימן בצלצח ויימרון לך אישתכחא
אתניא דאזלת למבעיתך והא שבק אבוך ית עיסק אתניא וציף
לכון למימר מה אעביד לברי: ותהך מתמן ולהלא ותיתי עד מישר
תבור וישכחונך תמן תלתא גוברין דסלקין למיסגד קדם ייי בביתאל חד
נטיל תלתא גדין וחד נטיל תלת פתין דלחים וחד נטיל גרבא דחמר:
וישאלון לך לשלם ויתנון לך תרתין גריצן דלחים ותקבל מידיהון:
בתר כין תהך לגבעתא דיהבה ארונא דייי דתמן איסטרטיגי פלשתאי
ויהי כמיעלך לתמן לקרתא ותערע סיעת ספריא נחתין מבית א
אסחרותא וקדמיהון נבלין ותופין וצלצלין וכנרין ואינון משבחין:
ותשרי עלך רוח נבואה מן קדם ייי ותשבח עמהון ותשתני לגבר
אוחרן: ויהי ארי ייתין אתין האילין לך עביד לך מני מלכותא ארי
מימרא דייי בסעדך: ותיחות קדמי לגילגלא הא אנא נחית לותך
לאסקא עלון ולנכסא נכסת קודשין שבעא

ויביאם לשכתה ויתן להם מקום בראש הקרואים והמה כשלשים
איש: ויאמר שמואל לטבח תנה את המנה אשר נתתי לך אשר
אמרתי אליך שים אתה עמך: וירם הטבח את השוק והעליה
וישם לפני שאול ויאמר הנה הנשאר שים לפניך אכל כי למועד ש
שמור לך לאמר העם קראתי ויאכל שאול עם שמואל ביום ההוא
: וירדו מהבמה העיר וידבר עם שאול על הגג: וישכמו ויהי
הגהה כעלות השחר ויקרא שמואל אל שאול הגג לאמר קומה ואשלחך
ויקם שאול ויצאו שניהם הוא ושמואל החוצה: המה
יורדים בקצה העיר ושמואל אמר אל שאול אמר לנער ויעבר ל
לפנינו ויעבר ואתה עמד כיום ואשמיעך את דבר אלהים:
י ויקח שמואל את פך השמן ויצק על ראשו וישקהו ויאמר הלוא כי
משחך יהוה על נחלתו לנגיד: בלכתך היום מעמדי ומצאת
שני אנשים עם קברת רחל בגבול בנימן בצלצח ואמרו אליך נמ
נמצאו האתנות אשר הלכת לבקש והנה נטש אביך את דברי ה
האתנות ודאג לכם לאמר מה אעשה לבני: וחלפת משם והלאה
ובאת עד אלון תבור ומצאוך שם שלשה אנשים עלים אל האלהים
בית אל אחד נשא שלשה גדיים ואחד נשא שלשת ככרות לחם ואחד
נשא נבל יין: ושאלו לך לשלום ונתנו לך שתי לחם ולקחת
מידם: אחר כן תבוא אל גבעת האלהים אשר שם נצבי פלשתים
ויהי כבאך שם העיר ופגעת חבל נבאים ירדים מהבמה ולפניהם
נבל ותף וחליל וכנור והמה מתנבאים: וצלחה עליך רוח יהוה
תנגה והתנבית עמם ונהפכת לאיש אחר: והיה כי תבאינה האתות האלה
לך עשה לך אשר תמצא ידך כי האלהים עמך: וירדת לפני
הגלגל והנה אנכי ירד אליך להעלות עלות לזבח זבחי שלמים ש

ויביאם לשכתה · אל הלשכה · ועניינו חדר . וזאת הלשכה היתה בית הבמה אשר שם אכלו הקרואים · וכן תרגם יונתן ואעליכון לבית אסחרותא: כשלשים איש·
· הכף היא כף הטיעור · רוצה לומר שלשים פחות מעט או יותר מעט : את השוק והעליה . פירוש ואשר עליה והוא הירך · וכן תרגם יונתן וירכיה · ובדברי
רבותינו ז"ל מאי והעליה רבי יוחנן אומר שוק ואליה ר' אליעזר אומר שוק וחזה ר' שמואל בר נחמני אומר שוק ושופי ומאי והעליה דשופי עלוי שוק : ויאמר הנה
הנשאר · פי' ויאמר שמואל לשאול הנה זאת המנה הנשארת לבדה חלוקה מהמנות האחרות אשר סדרתי להקרואים . וזאת המנה אמרתי לטבח להצניעה
לבדה לשים לפניך אכול כי למועד הזה הו' שמור לך את זה החלק כשאמרתי לטבח העם קראתי הכן המנות ואמרתי לשמור זה לך החלק כי ידעתי בואך :
ויהי כעלות השחר · בנקר : ויעבור לפנינו . שלא ישמע את דברינו : עמוד כיום · ולא אמר שיעמוד היום בעיר שהרי באותו היו' הלך לו שהרי אמר לו ואשלחך .
ועוד שאמר לו בלכתך היום מעמדי . אלא פירוש כיום לאמת הדבר כמו השבעה לי כיום . ופי' עמוד · עמוד עד שאדבר עמך : את פך השמן · לא היה
זה השמן המשחה כי לא היו משוחים ממנו אלא מלכי בית דוד . אבל שמן אפרסמון היה · ואמרו שאול ויהוא שנמשחו בפך לא נמשכה מלכותן דוד
ושלמה שנמשחו בקרן נמשכה מלכותן : וישקהו · בדרש כל נשיקות הם של תפילות חוץ משלש נשיקות נשיקה של גדולה נשיקה של פרקים נשיקה של
פרישות · נשיקה של גדולה ויצוק על ראשו . נשיקה של פרקים וילך ויפגשהו בהר האלהים וישק לו . נשיקה של פרישות ותשק ערפה לחמותה·
ר' תנחומא אומר אף נשיקה של קריבות שנאמר וישק יעקב לרחל למה שהיתה קרובתו: הלא כי משחך · מלת הלא תבא במקומות לחזק הדבר ולזרז האדם ·
וכן הלא שלחתיך · הלא שמעת בתי והדומים להם : בלכתך היום · אמרו רבותינו ז"ל היכן מצינו שנקברה רחל בצלצח בגבול
בנימן והלא לא נקברה אלא בבית לחם שנאמר ותמת רחל ותקבר בדרך אפרת היא בית לחם ואין בית לחם אלא חלקו של יהודה שנאמר ואתה בית לחם
אפרתה וגו' . אלא כך אמר לו עכשיו שאני מדבר עמך הנה הם עם קבורת רחל הנה הם באים ואתה הולך ואתה מוצא אותם בגבול בנימן בצלצח :
והנה נטש אביך · פירוש קודם שנמצאו האתונו' : אילון תבור · כתרגומו מישור תבור : עולים אל האלהים בית אל . הוא לוז שקראו יעקב
בית אל ושם היה המזבח שבנה יעקב . ובשעת היתר הבמות היו מקריבים שם ואותו הבית היה קדוש והיו באי' שם ישראל באותו הזמן להתפלל בזכות יעקב ·
וכן אמר על זה יעקב יהיה בית האלהים . ואף על פי שהדרש יש לו דרך אחרת בזה זה שכתבנו הוא הנראה לפי פשטי הפסוקים כי בית אל היה מקום קדוש
לעולם ומקום מזבח והיו באים להתפלל שם והיה מקום נבואה . כמו שאמר וזה שער השמים · פירוש שער לידע ממנו מה שנוזרין בתחתונים מן השמים .
ואמר הושע בית אל ימצאנו ושם ידבר עמנו · ותרגם יונתן עולים אל האלהים דסלקין למיסגד קדם ה' לבית אל : שתי לחם · תרגם יונתן תרתין
גריצן דלחם · פירושו חלות לחם : ושלשה ככרות לחם · תרגום תלתא פיתין דלחם · והככרות הם גדולות מן החלות נראה כי אותו שהיה נושא שלשה
ככרות לחם היה נושא גם כן חלו' לחם · וזכר גם כן הככרות לפי שהם הגדולות ולא זכר הקטנות כי לא יתכן כי אם לא היו נושאים אלא שלשת ככרות לחם
שיתנו לשאול ונערו שתים ולא ישארו עמהם אלא ככר אחד והם היו שלשה אלא כי גם חלו' לחם היו נושאי' שתי' או שלשה ונתנו לשאול ונערו שתי חלות לחם. ואחר
שזכר ככרות וזכר חלות ידוע הוא שלא יקראו הככרות חלות וכן כתוב בתורה וככר לחם אחת וחלת לחם אחת : גבעת האלהים · ת"י לגבעתא דבה ארונא
דה' · והוא גבעת קרית יערים כי שם היה הארון מיום שהשיבוהו פלשתים עד שהעלהו דוד משם : אשר שם נציבי פלשתים . שהיו פלשתים מושלים
בישראל והיו להם נציבים ממונים על ישראל שם · וכן גבע בנימן · כמו שאמר בדוד כשהיה מושל באדום וישם באדום נציבים · והממונה על דבר נקרא
נציב שמעמידין אותו עליהם · ואמר לו שמואל כי שם תצלח עליו רוח ה' לשני דברים האחד לפי שהיה שם הארון והשני לפי שהיו שם נציבי פלשתי' רמז לו כי הוא
יסירם משם ויושיע ישראל מידם : חבל נביאים . תרגם יונתן סיעת ספריא · רוצה לומר תלמידים כי תלמידי חכמים נקראו סופרים . ואלה היו תלמידי
הנביאים הגדולים והתלמידים היו נקראי' בני הנביאים והנביאים הגדולים שהיו באותו הזמן מעלי עד דוד היו אלקנה ושמוא' וגד ונתן ואסף והימן וידותון :
מהבמה · כי שם בקרית יערים היה במה ולפניהם נבל וכנור ותוף וחליל כי רוח הקדש אינה שורה אלא מתוך שמחה : והמה מתנבאים · תרגם יונתן משבחין ·
כלומר נבואתם היתה שירות ותושבחות לאל כאמרות ברוח הקדש : וצלחה עליך רוח ה' · תעבור ותנוח עליך רוח נבואה : והתנבית . בא על דרך
בעלי ההא : ונהפכת לאיש אחר · ר"ל שתהיה לך רוח יתירה ורוח נבואה וגבורה . וזהו שאמר גם כן ויהפוך לו אלהים לב אחר : כי תבאינה . כתוב
ביו"ד · כמו תבואינה בהיכל מלך שנקראת האלף והיו"ד למשך · אבל זה נקרא תבאנה בהעלם האלף והכתוב והקרי שניהם אחד ושניהם נכונים בלשון ·
כמו תשובנה ותשובינה : עשה לך כאשר תמצא ידך · כלומר כל מה שתרצה לעשות עשה כי האלהים עמך · ויש לפרש כי רמז לו בזה הדבר על מלחמת
נחש העמוני · ויונתן תרגם אתקן לך מאני מלכותא : מבעת

שבעת ימים תוחל עד בואי אליך והודעתי לך את אשר תעשה ׃
והיה כהפנתו שכמו ללכת מעם שמואל ויהפך לו אלהים לב אחר
ויבאו כל האתות האלה ביום ההוא ׃
ויבאו שם הגבעתה והנה חבל נבאים
לקראתו ותצלח עליו רוח אלהים ויתנבא בתוכם ׃ ויהי כל יודעו
מאתמול שלשום ויראו והנה עם נבאים נבא ויאמר העם איש אל
רעהו מה זה היה לבן קיש הגם שאול בנביאים ׃ ויען איש משם
ויאמר ומי אביהם על כן היתה למשל הגם שאול בנבאים ׃
ויכל מהתנבות ויבא הבמה ׃ ויאמר דוד שאול אליו ואל נערו אן
הלכתם ויאמר לבקש את האתנות ונראה כי אין ונבוא אל שמואל
׃ ויאמר דוד שאול הגידה נא לי מה אמר לכם שמואל ׃ ויאמר
שאול אל דודו הגד הגיד לנו כי נמצאו האתנות ואת דבר המלוכה
לא הגיד לו אשר אמר שמואל ׃ ויצעק שמואל את
העם אל יהוה המצפה ׃ ויאמר אל בני ישראל כה אמר יהוה אלהי
ישראל אנכי העליתי את ישראל ממצרים ואציל אתכם מיד מצרים
ומיד כל הממלכות הלחצים אתכם ׃ ואתם היום מאסתם את
אלהיכם אשר הוא מושיע לכם מכל רעותיכם וצרתיכם ותאמרו לו
כי מלך תשים עלינו ועתה התיצבו לפני יהוה לשבטיכם ולאלפיכם
׃ ויקרב שמואל את כל שבטי ישראל וילכד שבט בנימין ׃ ויקרב את
שבט בנימן למשפחתו ותלכד משפחת המטרי וילכד שאול בן חיו
קיש ויבקשהו ולא נמצא ׃ וישאלו עוד ביהוה הבא עוד הלום איש
ויאמר יהוה הנה הוא נחבא אל הכלים ׃ וירצו ויקחהו משם ויתיצב
בתוך העם ויגבה מכל העם משכמו ומעלה ׃ ויאמר שמואל אל
כל העם הראיתם אשר בחר בו יהוה כי אין כמהו בכל העם ויריעו
כל העם ויאמרו יחי המלך ׃
וידבר שמואל אל העם את משפט המלכה ויכתב בספר וינח
לפני יהוה וישלח שמואל את כל העם איש לביתו ׃ וגם שאול
הלך לביתו גבעתה וילכו עמו החיל אשר נגע אלהים בלבם ׃
ובני בליעל אמרו מה ישענו זה ויבזהו ולא הביאו לו מנחה ויהי כ
כמחריש ׃ ויעל נחש העמוני ויחן על י א
יביש גלעד ויאמרו כל אנשי יביש אל נחש כרת לנו ברית ונעבדך ׃
ויאמר אליהם נחש העמוני בזאת אכרת לכם בנקור לכם כל

שבעא יומין תוריך עד מיתי לותך ואחוי לך ית דתעביד ׃ והוה כד
אתפני למיזל מלות שמואל ושני ליה יי לבא אוחרנא ואתאה כל
אתייא האילין ביומא ההוא ׃ ואתו לתמן לגיבעתא והא סיעת ספריא
לקדמותיה ושרת עלוהי רוח נבואה מן קדם יי ושבח ביניהון ׃ והוה
כל דידע ליה מאיתמלי ומדקמוהי וחזו והא עם ספריא משבח ואמרו
עמא גבר לחבריה מא דין הוה לבר קיש האף שאול בספריא ׃ ואתיב
גברא מתמן ואמר ומן רבהון על כן הות למתלא האף שאול בספריא
׃ ופסק מלשבחא ועל לבית אסחרותא ׃ ואמר אח אבוהי דשאול
ליה ולעולימיה לאן אזלתון ואמר למבעי ית אתניא וחזינא ארי לא
אשכחנא ואתינא לות שמואל ׃ ואמר אח אבוהי דשאול חוי כען לי מה
אמר לכון שמואל ׃ ואמר שאול לאח אבוהי חואה חוי לנא ארי
אשתכחא אתניא ועל עיסק מלכותא לא חוי ליה די אמר שמואל ׃
וכנש שמואל ית עמא לקדם יי למצפיא ׃ ואמר לבני ישראל כידנן
אמר יי אלהא דישראל אנא אסיקית ית ישראל ממצרים ושזבית
יתכון מידא דמצראי ומיד כל מלכותא דדחקין יתכון ׃ ואתון יומא
דין קצתון בפולחנא דאלהכון דהוא פריק לכון מכל בישתכון ועקתכון
ואמרתון קדמוהי לית אנחנא מיתפרקין אילהין מלכא תמני עלנא
וכען איתעתדו קדם יי לשבטיכון ולאלפיכון ׃ וקריב שמואל ית כל
שבטיא דישראל ואיתאחד שבטא דבית בנימן ׃ וקריב ית שיבטא
דבנימן לזרעיתיה ואיתאחדת זרעית מטרי ואתאחד שאול בר קיש וב
ובעוהי ולא אישתכח ׃ ושאילו עוד במימרא דיי האית עוד הכא
גברא ואמר יי הא הוא טמיר במניא ׃ ורהטו ודברוהי מתמן ואיתעתד
בגו עמא ורם מכל עמא מכתפיה ולעילא ׃ ואמר שמואל לכל עמא
החזיתון די איתרעי יי ביה ארי לית דכותיה בכל עמא ויבבו כל עמא
ואמרו יצלח מלכא ׃ ומליל שמואל עם עמא ית נמסא דמלכא וכתב
בספרא ואצנע קדם יי ושלח שמואל ית כל עמא גבר לביתיה ׃ ואף
שאול אזל לביתיה לגיבעתא ואזלו עמיה קצת מן עמא דחלי חטאה
דאתיהב דחלא מן קדם יי בלבהון ׃ ובני רשיעא אמרו מה יפרקיננא
דין ושטוהי ולא אתו למשאל בשלמיה והוה כשתיק ׃ וסליק
נחש מלכא דבני עמון ושרא על יבש גלעד ואמרו כל אנשי יבש [illegible]
גזר לנא קיים ונפלחינך ׃ ואמר להון נחש מלכא דבני עמון בהדא
אגזר לכון במיקר לכון כל
עינא

שבעת ימים תוחל · פי׳ מיום הפרדי ממך בגלגל וזה היה אחר חידוש המלוכה · כי בחידוש המלוכה שניהם באו הגלגל יחד עם כל ישראל ואחר שדבר שמואל דבריו הלך לו ובחר לו שאול שלשת אלפים ויתר העם שלח לאהליו · ומיום שנפרד שמואל משאול שם בגלגל אמר לו שיוחל לו שבעת ימים עד שיבא אליו ושאול לא יצא מן הגלגל אלא היה שם מחדוש המלוכה עד שעת המלחמה כמו שאמר ושאול עודנו בגלגל · ומה שאמר לו זה הדבר עתה ולא המתין לו עד שיהיו בגלגל ויפרד מתנו שיאמר לו אז שבעת ימים תוחל עד בואי אליך מפני שעתה כשדבר לו בדבר המלוכה רמז לו בזה הדבר אם תתקיים לו המלוכה אם לאו כי זו היא מצוה ראשונה שצוהו · ואם יעמוד בה תתקיים בידו המלוכה ואם לאו לא תתקיים לפיכך אמר והודעתי לך את אשר תעשה כלומר אז אודיע אותך מה יהיה ממלכותך : מאתמול · בחירק האלף ודגש התי״ו : ומי אביהם · תרגם יונתן ומאן רבהון · וכן הוא הפירוש מי המלמד אלה הנביאים ומשרה עליהם רוח נבואה · ואין לתמוה בזה כי הקדוש ברוך הוא המלמד אלה הנביאים תלמד גם כן זה · ויש מפרשים אביהם כמשמעו לפי שאמרו מה זה היה לבן קיש · אמרו ואלה הנביאים מי אביהם וכי מאביהם היה להם הנבואה שאתם תמהים על בן קיש : על כן היתה למשל · פירוש זאת האמירה היתה למשל מהיום ההוא ומעלה כשהיה אדם שפל עולה במעלה היה אומר הגם שאול בנביאים : מהתנבות · בא על דרך בעלי ההא : ויבא הבמה · כי הנביאים מצאוהו חוץ לבמה וכשכלה מהתנבות עמהם בא לבית הבמה : ויאמר דוד שאול אליו · מצאו שם בבית הבמה · או קצר הכתו׳ והלך לו שאול אל עירו ומצאו דודו תחלה ושאל אותם על דרכם : לא הגיד לו · אולי מתוך צניעות שהיתה בו : ויצעק שמואל · כמו ויאסף · ולפי שהאסיפה והקבוץ על ידי הצעקה יבא בזה הלשון : אל ה׳ המצפה · כמו שפיר׳ בספר יהושע ובספר שופטים הטעם למה היה מנהג ישראל להקבץ במצפה · ושם היה מזבח ובית התפלה : כה אמר · מתחלה כששאלתם מלך אמר לכם זה : ותאמרו לו · יש מפרשים כמו לא באלף כי אותיות אהו״י מתחלפות והנכון כמשמעו כמו שתרגם יונתן ואמרתון קדמוהי לית אנחנא מתפרקין אילהין מלכא תמני עלנא · והוא הוסיף בו מלת לא באלף כמו שאמר בחדוש המלוכה ותאמרו לא כי מלך ימלוך עלינו : התיצבו לפני ה׳ · לפי שאם היה אומר להם שמואל שאול ימלוך עליכם היו מקנאים שאר השבטי׳ אם לא הי׳ נלכד על ידי אורים ותומי׳ · וזהו לפני ה׳ שהיה שם כהן ואורים ותומי׳ והיו שואלים בהם על הדרך שפירשנו בדבר פלגש בגבעה ואפשר שהביאו שם הארון : וילכד שאול · מקרא קצר כי יקוד׳ לכן הקריב משפחת המטרי לגברי׳ ואז נלכד שאול : הבא עוד הלום איש · כלו׳ אם בא עדיין הנה שאול : אל הכלים · כמו בכלים כלומר בין כלי העם הבאים שם שנתנו כליהם בבית אחד והוא נחבא בין הכלי׳ ההם שהיה בורח מן השררה · ובא אל · במקום בית השמוש כמו ואל הארון תתן את העדות כמו ובארון · ובדרש אל הכלים באורים ותומים אמר שאול שמא איני הגון למלכות עד ששאלו באורים ותומי׳ : הראיתם · בדגש הרי״ש שלא כמנהג · וכן הראיתם כי שלח בן המרצח הזה : כי אין כמוהו · כי אדם בעל קומה וצורה נאה יאות למלוכה וייראו העם אותו יותר : יחי המלך · תרגם יונתן יצלח מלכא : משפט המלוכ׳ · חק המלוכ׳ על העם כמו שכתו׳ למעלה וינח לפני ה׳ בארון הניחו : וגם שאול הלך לביתו · להודיע שהלך לו לביתו כבתחלה כיון שרא׳ שלא הי׳ מקובל ומרוצה לכל ישראל הלך לביתו ולא התנהג עדיין כמשפט מלך : אשר נגע אלהים בלבם · שנתן אלהים בלבם לרצות לו · ויונתן תרגם ואזלו עמיה קצת מן עמא גברין דחילי חטאה דאתיהיב דחלא מן קדם ה׳ בלבהון · ויוכיח פירושו ובני בליעל אמרו שאמר אחר כן : ולא הביאו לו מנחה · כמו שהוא מנהג שמביאין מנחה למלך ביום שהוקם מלך · ויונתן תרגם ולא אתו למשאל בשלמיה :
עין

עינא דימינא ואשוינה חסדא על כל ישראל׃ ואמרו ליה סבי יביש
אוריך לנא שבעא יומין ונשלח איזגדין בכל תחום ישראל ואם לית
דפריק יתנא וניפוק לותך׃ ואתו איזגדיא לגבעתא דשאול ומלילו
פתגמיא קדם עמא וארימו כל עמא ית קלהון ובכו׃ והא שאול אתא
בתר תוריא מן חקלא ואמר שאול מה לעמא ארי בכן ואשתעיו ליה
ית פתגמי אנשי יביש׃ ושרת רוח גבורא מן קדם יי על שאול כד
שמע ית פתגמיא האלין ותקיף רוגזיה לחדא׃ ונסיב פדן תוריא
והדמיה ושלח בכל תחום ישראל ביד איזגדיא למימר דליתוהי נפיק
בתר שאול ובתר שמואל כדין יתעביד לתוריה ונפל זיעא מן קדם יי
על עמא ונפקו כגברא חד׃ ומננון בבזק והוו בני ישראל תלת מאה
אלפין ואנש יהודה תלתין אלפין׃ ואמרו לאיזגדיא דאתו כדין תימרון
לאנש יביש גלעד מחר תהי לכון פורקנא כמיחם שמשא ואתו איזגדיא
וחויאו לאנשי יביש וחדיאו׃ ואמרו אנשי יביש מחר ניפוק לותכון
ותעבדון לנא ככל דתקין בעיניכון׃ והוה ביומא דבתרוהי ומני
שאול ית עמא תלתא משרין ועלו בגו משריתא במטרת צפרא ומחו
ית בני עמון עד מיחם יומא והוו דאישתארו ואיתבדרו ולא אישתארו
בהון תרין דערקין כחדא׃ ואמר עמא לשמואל מאן דין די מבסר
למימר לא כשר שאול למימלך עלנא איתו [illegible]בריא ונקטלינון׃ ואמר
שאול לא יתקטיל גברא ביומא הדין ארי יומא דין עבד יי פורקנא
בישראל׃ ואמר שמואל לעמא איתו וניזיל לגילגלא ונחדת
תמן מלכותא׃ ואזלו כל עמא לגילגלא ואמליכו תמן ית שאול קדם
יי בגילגלא ונכיסו תמן נכסת קודשין קדם יי וחדי תמן שאול וכל א
אנשי ישראל עד לחדא׃ ואמר שמואל לכל ישראל הא קבילית למימרכון
לכל די אמרתון לי ואמליכית עליכון מלכא׃ וכען הא מלכא מדבר
בר[י]שיכון ואנא קשית וסבית ובני הא אינון עמכון ואנא הליכית
קדמיכון מנעורי ועד יומא הדין׃ הא עוד די אנא קיים אסהידו בי
קדם יי וקדם משיחיה ית תורא דמן דברית וחמרא דמן שחרית
וית מן עשקית וית מן אנסית ומיד מן קבילית ממון דשקר וכבש
ית עיני בדינא מניה ואתיב לכון׃ ואמרו לא עשקתנא ולא אנסתנא
ולא קבילתא מיד אנש מדעם׃ ואמר להון סהיד מימרא דיי בכון
וסהיד משיחיה יומא הדין ארי לא אשכחתון בידי מדעם ואמר סהיד׃
ואמר שמואל

עֵין יָמִין וְשַׂמְתִּיהָ חֶרְפָּה עַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל׃ וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו זִקְנֵי יָבֵישׁ
הֶרֶף לָנוּ שִׁבְעַת יָמִים וְנִשְׁלְחָה מַלְאָכִים בְּכֹל גְּבוּל יִשְׂרָאֵל וְאִם־אֵין
מוֹשִׁיעַ אֹתָנוּ וְיָצָאנוּ אֵלֶיךָ׃ וַיָּבֹאוּ הַמַּלְאָכִים גִּבְעַת שָׁאוּל וַיְדַבְּרוּ
הַדְּבָרִים בְּאָזְנֵי הָעָם וַיִּשְׂאוּ כָל־הָעָם אֶת־קוֹלָם וַיִּבְכּוּ׃ וְהִנֵּה שָׁאוּל
בָּא אַחֲרֵי הַבָּקָר מִן־הַשָּׂדֶה וַיֹּאמֶר שָׁאוּל מַה־לָּעָם כִּי יִבְכּוּ וַיְסַפְּרוּ־לוֹ
כשמעו אֶת־דִּבְרֵי אַנְשֵׁי יָבֵישׁ׃ וַתִּצְלַח רוּחַ־אֱלֹהִים עַל־שָׁאוּל בְּשָׁמְעוֹ אֶת־
הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיִּחַר אַפּוֹ מְאֹד׃ וַיִּקַּח צֶמֶד בָּקָר וַיְנַתְּחֵהוּ
וַיְשַׁלַּח בְּכָל־גְּבוּל יִשְׂרָאֵל בְּיַד הַמַּלְאָכִים לֵאמֹר אֲשֶׁר אֵינֶנּוּ יֹצֵא אַחֲרֵי
ואחרי שָׁאוּל וְאַחַר שְׁמוּאֵל כֹּה יֵעָשֶׂה לִבְקָרוֹ וַיִּפֹּל פַּחַד־יְהוָה עַל־הָעָם
וַיֵּצְאוּ כְּאִישׁ אֶחָד׃ וַיִּפְקְדֵם בְּבָזֶק וַיִּהְיוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל שְׁלֹשׁ מֵאוֹת
אֶלֶף וְאִישׁ יְהוּדָה שְׁלֹשִׁים אָלֶף׃ וַיֹּאמְרוּ לַמַּלְאָכִים הַבָּאִים כֹּה
כחם תֹאמְרוּן לְאִישׁ יָבֵישׁ גִּלְעָד מָחָר תִּהְיֶה־לָכֶם תְּשׁוּעָה בְּחֹם הַשֶּׁמֶשׁ
וַיָּבֹאוּ הַמַּלְאָכִים וַיַּגִּידוּ לְאַנְשֵׁי יָבֵישׁ וַיִּשְׂמָחוּ׃ וַיֹּאמְרוּ אַנְשֵׁי יָבֵישׁ
מָחָר נֵצֵא אֲלֵיכֶם וַעֲשִׂיתֶם לָּנוּ כְּכָל־הַטּוֹב בְּעֵינֵיכֶם׃
וַיְהִי מִמָּחֳרָת וַיָּשֶׂם שָׁאוּל אֶת־הָעָם שְׁלֹשָׁה רָאשִׁים וַיָּבֹאוּ בְתוֹךְ־
הַמַּחֲנֶה בְּאַשְׁמֹרֶת הַבֹּקֶר וַיַּכּוּ אֶת־עַמּוֹן עַד־חֹם הַיּוֹם וַיְהִי הַנִּשְׁאָרִים
וַיָּפֻצוּ וְלֹא נִשְׁאֲרוּ־בָם שְׁנַיִם יָחַד׃ וַיֹּאמֶר הָעָם אֶל־שְׁמוּאֵל מִי הָאֹמֵר
שָׁאוּל יִמְלֹךְ עָלֵינוּ תְּנוּ הָאֲנָשִׁים וּנְמִיתֵם׃ וַיֹּאמֶר שָׁאוּל לֹא־יוּמַת אִישׁ
הפטרת בַּיּוֹם הַזֶּה כִּי הַיּוֹם עָשָׂה־יְהוָה תְּשׁוּעָה בְּיִשְׂרָאֵל׃ הפטרה
קרח וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־הָעָם לְכוּ וְנֵלְכָה הַגִּלְגָּל וּנְחַדֵּשׁ שָׁם הַמְּלוּכָה׃
וַיֵּלְכוּ כָל־הָעָם הַגִּלְגָּל וַיַּמְלִכוּ שָׁם אֶת־שָׁאוּל לִפְנֵי יְהוָה בַּגִּלְגָּל וַיִּזְבְּחוּ
שָׁם זְבָחִים שְׁלָמִים לִפְנֵי יְהוָה וַיִּשְׂמַח שָׁם שָׁאוּל וְכָל־אַנְשֵׁי יִשְׂרָאֵל
עַד־מְאֹד׃ וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל
יב הִנֵּה שָׁמַעְתִּי בְקֹלְכֶם לְכֹל אֲשֶׁר־אֲמַרְתֶּם לִי וָאַמְלִיךְ עֲלֵיכֶם מֶלֶךְ׃
וְעַתָּה הִנֵּה הַמֶּלֶךְ מִתְהַלֵּךְ לִפְנֵיכֶם וַאֲנִי זָקַנְתִּי וָשַׂבְתִּי וּבָנַי הִנָּם
אִתְּכֶם וַאֲנִי הִתְהַלַּכְתִּי לִפְנֵיכֶם מִנְּעֻרַי עַד־הַיּוֹם הַזֶּה׃ הִנְנִי עֲנוּ
בִי נֶגֶד יְהוָה וְנֶגֶד מְשִׁיחוֹ אֶת־שׁוֹר מִי לָקַחְתִּי וַחֲמוֹר מִי לָקַחְתִּי וְאֶת־
מִי עָשַׁקְתִּי אֶת־מִי רַצּוֹתִי וּמִיַּד־מִי לָקַחְתִּי כֹפֶר וְאַעְלִים עֵינַי בּוֹ וְאָשִׁיב
לָכֶם׃ וַיֹּאמְרוּ לֹא עֲשַׁקְתָּנוּ וְלֹא רַצּוֹתָנוּ וְלֹא־לָקַחְתָּ מִיַּד־אִישׁ
מְאוּמָה׃ וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם עֵד יְהוָה בָּכֶם וְעֵד מְשִׁיחוֹ הַיּוֹם הַזֶּה כִּי לֹא
מְצָאתֶם בְּיָדִי מְאוּמָה וַיֹּאמֶר עֵד׃

עין ימין. ענין הסמיכות רוצה לומ' עין בד הימין. ופי' הפסוק כשמעו ויש בו דרש אמ' להם נחש הביאו ספר תורה שהוא עין ימינכם ואעקר מתוכו לא יבא עמוני בקהל ה': בא אחרי הבקר. כמו שאמר למעלה וגם שאול הלך לביתו כמו שפירשתי והיה מתעסק בצרכי ביתו והיה בא אחרי הבקר עם האכרים: ותצלח רוח אלהים. רוח גבורה. וכן תרגם יונתן ושרת רוח גבורה מן קדם ה' על שאול: בשמעו. כתיב בבי"ת וקרי כף והענין אחד: ואחרי שמואל. לפי שלא קבלו אותו כולם למלך אמר ואחרי שמואל מי שלא ירצה לצאת אחרי יצא אחרי שמואל. כדי שיהיו זריזים לצאת: בבזק. שם מקום. וכבר פירשנו בו פירוש אחר בספר מכלל שהוא כמו באבנים כלומר שלקח אבן מכל אחד ואז ידע בזה מספרם. ותרגום בברור אבן במרגמה היך בזקא דכיפא בקלעא · ובמדרש ויפקדם בבזק ויספרם כטלאים כד איכון מסכנין באלין בזיקא כד איכון עתירין באלין חמריא: בחם השמש. כתיב בבי"ת וקרי בכף והענין אחד: באשמורת הבקר. משלש משמרות שמחלקים הלילה השומרים כמו שאמר בדבר גדעון. ושאול בא אל מחנה עמון באשמורת השלישית שהיא אשמורת הבקר: ויפוצו. הוי"ו כוי"ו ביום השלישי וישא אברהם את עיניו והדומים לו. כלומר מה שנשארו מהם שלא הכום כי נפוצו הנה והנה: שנים יחד. כתרגומו תרין דערקין כחדא: שאול ימלוך עלינו. בתמיהה. וי"ת מאן דין דמבסר למימר לא כשר שאול למימלך עלנא: ונחדש שם המלוכה. לפי שבפעם הראשונה מקצתם בזוהו ואמרו מה יושיענו זה עכשיו כתרצו כלם מפני התשועה שבאה על ידו במלחמת נחש ואמר שמואל לחדש המלוכה בגלגל לכבוד הארון ואהל מועד שהיו שם מתחלה כשבאו לארץ לפיכך היו מכבדים אותו המקום אף על פי שעתה לא היה שם כי בנוב היה: זקנתי ושבתי. השיבה יותר מהזקנ' ואמרו רבותינו ז"ל כי קפצה עליו זקנה כי לא היה אלא בן חמשים ושתים שנה כשמת ולפי שלא יאמרו עליו ולא ירננו העם שמת בקצר ימים קפצה עליו זקנה כדי שיראה זקן כי לא היו הכל יודעים מספר שניו · והוא בחר מיתתו כדי שלא ימו' שאול בחייו. וכב' שנה של שמואל אמרו כי כשהתפללה חנה אותו היום נתמנה עלי שופט אולי קבלה היתה אבלם זה כי מן הפסוקי' לא ראינו זה כי אפשר שעדיין לא היה שופט עלי אבל היה כביא וכהן גדול בשילה ולאחר זמן נתמנה שופט ואם כן הוא ימצא לפי זה שלא היה שמואל אלא בן נב' שנה שהרי עלי שפט את ישראל ארבעי' שנה ומת ביום שגלה הארון והיה שבעה חדשים בשדה פלשתים והיה בקרית יערים עשרי' שנה · ודוד העלה אותו מקרית יערים אחר שבע שנים שמלך בחברון · הנה יחסרו מעשרים שנה שבע שנים של דוד נשארו שלש עשרה לשמואל וארבעים של עלי הרי נג' בא מהם שנה אחת לעבורו שנאמר ויהי לתקופות הימים וגו' הרי חמשים ושנים: ובני הנם אתכם. לאמר תצטרכו להם בדברי התורות והדינין שקבלו ממנו: לקחתי כלומר למלאכתי: ואת מי עשקתי. בממון: את מי רצותי. בגופו וכן עשוק ורצוץ. ויונתן תרגם ית מאן עשקית וית מאן אנסית. ורבותינו ז"ל דרשו עשקתי באונס רצותי ברצון. כלומר כי אפילו ברצונו לא לקח ממונו ולדבריהם יהיה רצותי מן רצון אף על פי שאינו משרשו: כופר. להטות הדין. ואעלים עיני בו. אם יבוש לומר בפני אעלים עיני שלא אסתכל בו ויאמר לכם ואשיב כן פירשו אא"ז ז"ל ופירש לענין הדין · וכן תרגם יונתן ומיד מאן קבילית ממון לשקר וכבישית עיניה מניה בדינא ואתיב לכון: ויאמר עד. כל ישראל כאחד אמרו עד לפיכך אמר ויאמר בלשון יחיד · ורבותינו ז"ל אמרו כי בת קול יצאה ואמרה עד· אמר להם הקדוש ברוך הוא אתם מעידי' עליו על מה שבגלוי ואני מעי' עליו על מה שבסתר וזה אחד משלשה מקומות שהופיע רוח הקדש בבית דין של מטה: אמר

ויאמר שמואל אל העם יהוה אשר עשה את משה ואת
אהרן ואשר העלה את אבתיכם מארץ מצרים ׃ ועתה התיצבו
ואשפטה אתכם לפני יהוה את כל צדקות יהוה אשר עשה אתכם
ואת אבותיכם ׃ כאשר בא יעקב מצרים ויזעקו אבותיכם אל יהוה
וישלח יהוה את משה ואת אהרן ויוציאו את אבתיכם ממצרים
וישיבום במקום הזה ׃ וישכחו את יהוה אלהיהם וימכר אתם ביד
סיסרא שר צבא חצור וביד פלשתים וביד מלך מואב וילחמו בם ׃
ויזעקו אל יהוה ויאמר חטאנו כי עזבנו את יהוה ונעבד את הבעלים ויאמרו
ואת העשתרות ועתה הצילנו מיד איבינו ונעבדך ׃ וישלח יהוה
את ירבעל ואת בדן ואת יפתח ואת שמואל ויצל אתכם מיד איביכם
מסביב ותשבו בטח ׃ ותראו כי נחש מלך בני עמון בא עליכם
ותאמרו לי לא כי מלך ימלך עלינו ויהוה אלהיכם מלככם ׃ ועתה
הנה המלך אשר בחרתם אשר שאלתם והנה נתן יהוה עליכם מלך ׃
אם תיראו את יהוה ועבדתם אתו ושמעתם בקולו ולא תמרו את
פי יהוה והייתם גם אתם וגם המלך אשר מלך עליכם אחר יהוה
אלהיכם ׃ ואם לא תשמעו בקול יהוה ומריתם את פי יהוה והיתה
יד יהוה בכם ובאבתיכם ׃ גם עתה התיצבו וראו את הדבר הגדול
הזה אשר יהוה עשה לעיניכם ׃ הלוא קציר חטים היום אקרא
אל יהוה ויתן קלות ומטר ודעו וראו כי רעתכם רבה אשר עשיתם
בעיני יהוה לשאול לכם מלך ׃ ויקרא שמואל אל יהוה ויתן יהוה
קלת ומטר ביום ההוא ויירא כל העם מאד את יהוה ואת שמואל ׃
ויאמרו כל העם אל שמואל התפלל בעד עבדיך אל יהוה אלהיך
ואל נמות כי יספנו על כל חטאתינו רעה לשאל לנו מלך ׃
ויאמר שמואל אל העם אל
תיראו אתם עשיתם את כל הרעה הזאת אך אל תסורו מאחרי יהוה
ועבדתם את יהוה בכל לבבכם ׃ ולא תסורו כי אחרי התהו אשר
לא יועילו ולא יצילו כי תהו המה ׃ כי לא יטש יהוה את עמו
בעבור שמו הגדול כי הואיל יהוה לעשות אתכם לו לעם ׃ גם אנכי עכ
חלילה לי מחטא ליהוה מחדל להתפלל בעדכם והוריתי אתכם ב
בדרך הטובה והישרה ׃ אך יראו את יהוה ועבדתם אתו באמת

ואמר שמואל לעמא יי דעבד גבורן על ידי משה ואהרן ודאסיק ית
אבהתכון מארעא דמצרים ׃ וכען איתעתדו ואיתוכח עמכון קדם יי
ית כל זכוותא דיי דעבד עמכון ועם אבהתכון ׃ כד על יעקב למצרים
וזעיקו אבהתכון קדם יי ושלח יי ית משה וית אהרן ואפיקו ית
אבהתכון ממצרים ואותיבונון באתרא הדין ׃ ואיתנשיאו ית פולחנא
דיי ומסר יתהון ביד סיסרא רב חילא דחצור ובידא דפלישתאי ובידא
דמלכא דמואב ואגיחו קרבא בהון ׃ וזעיקו קדם יי ואמרו חבנא
ארי שבקנא ית פולחנא דיי ופלחנא ית בעליא וית עשתרתא וכען
שזבנא מיד בעלי דבבנא ונפלח קדמך ׃ ושלח יי ית גדעון וית
שמשון וית יפתח וית שמואל ושיזיב יתכון מיד בעלי דבביכון מסחור
סחור ויתיבתון לרוחצן ׃ וחזיתון ארי נחש מלכא דבני עמון אתא
עליכון ואמרתון לי לא אילהין מלכא ימלוך עלנא ויי אלהכון מלככון ׃
וכען הא מלכא דאיתרעיתון דשאילתון והא מני יי עליכון מלכא ׃
אם תדחלון קדם יי ותיפלחון קדמוהי ותקבלון למימריה ולא תסרבון
על מימרא דיי ותהוון אף אתון ואף מלכא דמלך עליכון בתר פולחנא
דיי אלהכון ׃ ואם לא תקבלון למימרא דיי ותסרבון על מימרא דיי
ותהי מחתא דיי בכון כמא דהוות באבהתכון ׃ אף כען איתעתדו וחזו
ית פיתגמא רבא הדין דיי עביד לעיניכון ׃ הלא חצד חטין יומא דין
אצלי קדם יי ויתן קלין ומטרא ודעו וחזו ארי בישתכון סגיאה ד
דעבדתון קדם יי למשאל לכון מלכא ׃ וצלי שמואל קדם
יי ויהב יי קלין ומטר ביומא ההוא ודחל כל עמא לחדא מן קדם יי
ומפתגמי שמואל ׃ ואמרו כל עמא לשמואל צלי על עבדך קדם יי
אלהך ולא נמות ארי אוספנא על כל חובנא בישתא למשאל לנא
מלכא ׃ ואמר שמואל לעמא אתון גרמתון ית כל בישתא הדא
ברם לא תסטון מבתר פולחנא דיי ותפלחון קדם יי בכל לבבון ׃
ולא תסטון מבתר פולחניה ולא תפלחון לטעותא דאנון למא דלית
בהון הנאה ולא משיזבן ארי למא אנון ׃ ארי לא ירחיק יי ית עמיה
בדיל שמיה רבא ארי רעוא קדם יי למעבר יתכון קדמוהי לעם ׃
אף אנא חס לי מלמחטי קדם יי מלאתמנעא לצלאה עליכון ואליף
יתכון דתהכון באורח תקנא וכשרא ׃ ברם דחלו מן קדם יי
ותפלחון קדמוהי בקשוט בכל

אשר עשה את משה ואת אהרן · אשר הגדילם ולמדם · וכן ואת הנפש אשר עשו בחרן · ות"י דעבד גבורן על ידי משה ואהרן. וטעם הפסוק הזה על אשר הקדים עד ה' כלומר אשר עשה את משה ואת אהרן לגאולתכם ועל ידם העלה את אבותיכם מארץ מצרים הוא עד ביני וביניכם : ואשפטה אתכם · כלומר אהיה נשפט עמכם לפני ה' ביניכם ובין ה' כי הוא עשה עם אבותיכם ועמכם צדקות ואתם עשיתם רעות : כאשר בא יעקב מצרים ויזעקו · דרך קצרה דבר כי כאשר בא יעקב מצרים לא זעקו ולא היה להם במה לזעוק אלא כאשר בא יעקב מצרים והאריכו הימים לבניו ולבני בניו שם ויקם מלך חדש על מצרים. וגזר על ישרא' גזירות וזעקו אל ה' : וישיבום במקו' הזה. והנה משה ואהרן מתו מעבר לירדן ואיך הושיבו אותם במקום הזה אלא שהוכיחו אותם ולמדום ללכת דרך ה' ולפיכך נכנסו לארץ והרי הם כאלו הושיבום במקום הזה: ויאמרו חטאנו ויאמ' כתיב וקרי ויאמרו והכתוב על דרך כלל והקרי על דרך פרט: ירובעל· הוא גדעון: ואת בדן· הוא שמשון · וכתו' ופי' בדן בן דן כי מן משפחת הדני היה ואעפ' שהיה אחר יפתח הקדימו ליפתח לפי שהיה גדול ממנו : ואת שמואל: ואותי היה לומר אלא כי כן מנהג הלשון במקומות כמו כשי למך · וכ משה אמר עלה א ה' ובדרש אמ' ר' אעזר משום ר' יוסי בן זמרא אף שמואל רבן של נביאים מתנבא ולא היה יודע מה היה מתנבא · וישלח ה' את ירובעל ואת בדן ואת יפתח ואת שמואל אותי לא אמר אלא ושמואל לפי שלא היה יודע מה היה מתנבא: אשר בחרתם אשר שאלתם. האלף בסגול. וכן הלא שאלתם עוברי דרך :נתן ה' עליכ' מלך · פי' להושיעכם אם תיראו את ה': ובאבותיכם. כמו ובמלכיכם. כי האדון לעיר כמו האב לבן · וכן אמר וישמני לאב לפרעה. ות"י כמה דהות באבהתכון. ורבותינו ז"ל פי' חטוטי דשכיבי דאמר מר בעון חיים מתי' כחטטי' כלומ' אם תמרו את פי ה' תהיה יד ה' בכם וגם באבותיכם המתים שמתו שיוציאום מקברותיהם לבזיון : את הדבר הגדול הזה · מה דבר גדול היה המטר בעת הקציר פעמים רבות יהיה זה · פירש אא"ז ז"ל כי בארץ ישרא' לא היה יורד מטר כלל כל ימי קציר וזהו שאמר הכתוב הנותן גשם יורה ומלקוש בעתו שבועות חקות קציר ישמור לנו · וכך אמר בבני רצפה בת איה מתחלת קציר עד נתך מים עליה · ואמרו רבו' ז"ל מפסח עצר בניסן עד י"ז במרחשון שהוא עת המטר · ולפי שהיה המטר בקציר חרום גדול אכלם פחדו מאד ואמרו התפלל בעד עבדיך ואל נמות ·ובדברי רז"ל יצא ניסן וירדו גשמים סימן קללה שנ' הלא קציר חטים היום וגו'. ועשה כל זה שמוא' להודיעם כי רע בעיני ה' היה מה ששאלו מלך ואעפ"י שהם מאמינים לשמואל היה בהם בני בליעל שהיה לבם נקפם בדברי שמואל כמו שעשו בהמליכו את שאול ואמרו מה יושיענו זה ואעפ"י שאמר להם כי על פי ה' נתנו להם וראו כי נלכד באורים ותומים או בגורל על ידי קלפי לפיכך עשה להם שמואל אות שיראו כלם ולא יוכלו להכחישו לפיכך אמר ויירא כל העם מאד את ה' ואת שמוא': אתם עשיתם את כל הרעה הזאת· לשאול לכם מלך·אבל אל תיראו אם לא תסורו מאחרי ה'· ות"י פירש את כל הרעה הזאת על המטר שתרגם כן אתון גרמתון ית כל בישתא הדא · ובמקצת נסחאות אתון עבדתון : ולא תסורו כי אחרי התוהו · פירו' ולא תסורו מאחרי ה' כי אם תסורו מאחריו ותסורו אחרי התוהו והם האלילי' לא יועילו ולא יצילו אתכם כי תוהו המה · או פי' ולא תסורו אחרי התוהו כי הם אשר לא יועילו ולא יצילו : כי לא יטוש. כי אעפ"י שאתם חוטאים לפניו לא יטוש אתכם בעבור שמו הגדול כלומר כי כבר נשמע בגוים כי רצה בכם להיותכם לו לעם סגולה ואם לא יסבול אתכם וינמולכם כחטאותיכם וישחיתכם הרי כאלו נתמעט שמו בגוי' ויאמרו לא יכול להצילם · וכן אמר משה ואמרו הגוים אשר שמעו את שמעך לאמר מבלתי יכולת ה' וגו' וכן אמר יהושע ומה תעשה לשמך הגדול : מחטוא לה'. כי אחר שאתם שבים לה' ומתודים על חטאותיכם אהיה חוטא אם לא אתפלל בעדכם · יראו את ה' · האלף אינה נקראת:
א י

בכל לבבכם כי ראו את אשר הגדל עמכם׃ ואם הרע תרעו גם
אתם גם מלככם תספו׃ בן שנה שאול במלכו יג
ושתי שנים מלך על ישראל׃ ויבחר לו שאול שלשת אלפים
מישראל ויהיו עם שאול אלפים במכמש ובהר בית אל ואלף היו
עם יונתן בגבעת בנימין ויתר העם שלח איש לאהליו׃ ויך יונתן
את נציב פלשתים אשר בגבע וישמעו פלשתים ושאול תקע בשופר
בכל הארץ לאמר ישמעו העברים׃ וכל ישראל שמעו לאמר
הכה שאול את נציב פלשתים וגם נבאש ישראל בפלשתים ויצעקו
העם אחרי שאול הגלגל׃ ופלשתים נאספו להלחם עם ישראל
שלשים אלף רכב וששת אלפים פרשים ועם כחול אשר על שפת
הים לרב ויעלו ויחנו במכמש קדמת בית און׃ ואיש ישראל ראו
כי צר לו כי נגש העם ויתחבאו העם במערות ובחוחים ובסלעים
ובצרחים ובברות׃ ועברים עברו את הירדן ארץ גד וגלעד ושאול
עודנו בגלגל וכל העם חרדו אחריו׃ וייחל שבעת ימים למועד ויוחל
אשר שמואל ולא בא שמואל הגלגל ויפץ העם מעליו׃ ויאמר
שאול הגשו אלי העלה והשלמים ויעל העלה׃ ויהי ככלתו להעלות
העלה והנה שמואל בא ויצא שאול לקראתו לברכו׃
ויאמר שמואל מה עשית ויאמר שאול כי ראיתי כי נפץ
העם מעלי ואתה לא באת למועד הימים ופלשתים נאספים מכמש׃
ואמר עתה ירדו פלשתים אלי הגלגל ופני יהוה לא חליתי ואתאפק
ואעלה העלה׃ ויאמר שמואל אל שאול נסכלת לא
שמרת את מצות יהוה אלהיך אשר צוך כי עתה הכין יהוה את צוך
ממלכתך אל ישראל עד עולם׃ ועתה ממלכתך לא תקום בקש על
יהוה לו איש כלבבו ויצוהו יהוה לנגיד על עמו כי לא שמרת את
אשר צוך יהוה׃
ויקם שמואל ויעל מן הגלגל גבעת בנימן ויפקד שאול
את העם הנמצאים עמו כשש מאות איש׃ ושאול ויונתן בנו
והעם הנמצא עמם ישבים בגבע בנימן ופלשתים חנו במכמש׃

בכל לבכון ארי חזו ית דאסגי למעבד עמכון׃ ואם אבאשא תבאשון
עובדיכון אף אתון אף מלכון תשתיצון׃ כבר שנא דלית
ביה חובין שאול כד מלך ותרתין שנין מלך על ישראל׃ ובחר ליה
שאול תלתא אלפין מישראל והוו עם שאול תרין אלפין במכמש ובטור
ביתאל ואלפא הוו עם יונתן בגבעתא דבית בנימן ושאר עמא שלח
גבר לקירוהי׃ ומחא יונתן ית איסטרטיגי פלשתאי די בגבעתא
ושמעו פלשתאי ושאול תקע בשופרא בכל ארעא למימר ישמעון
יהודאי׃ וכל ישראל שמעו למימר מחא שאול ית איסטרטיג פלשתאי
ואף איתגרי ישראל בפלשתאי ואתכנישו עמא בתר שאול לגלגלא׃
ופלשתאי אתכנישו לאגחא קרבא בישראל תלתין אלפין רתיכין וש
ושיתא אלפין פרשין ועמא כחלא דעל כיף ימא לסגי וסליקו ושרו
במכמש מדנח בית און׃ ואינש ישראל חזו ארי עקת להון ארי
אירחק עמא ואיטמרו עמא במערתא ובמצדתא ובשיקיפי כיפיא
ובמערת טינרא ובגוביא׃ ויהודאי עברו ית ירדנא לארעא גד וגלעד
ושאול עד כען בגילגלא וכל עמא אתכנישו בתרוהי׃ ואוריך שבעא
יומין לזמנא דאמר ליה שמואל ולא אתא שמואל לגלגלא ואיתבדר
עמא מעלוהי׃ ואמר שאול קריבו לותי עלותא ונכסת קודשיא ואסיק
עלתא׃ והוה כשיציותיה לאסקא עלתא והא שמואל אתא ונפק
שאול לקדמותיה למשאל בשלמיה׃ ואמר שמואל מה עבדתא ואמר
שאול ארי חזיתי ארי אתבדר עמא מעלוי ואת לא אתיתא לזמן יומין
ופלשתאי אתכנשו למכמש׃ ואמרית כען יחתון פלשתאי לותי לגלגלא
וקדם יי לא צליתי ואתחסנית ואסיקית עלתא׃ ואמר שמואל
לשאול טפשתא ולא נטרתא ית תפקידתא מימרא דיי אלהך דפקדך
ארי כען אתקין יי ית מלכותך על ישראל עד עלמא׃ וכען מלכותך
לא תתקיים אתקין יי קדמוהי גבר עביד רעותיה ופקדיה יי למהוי
מלכא על עמיה ארי לא נטרתא ית דפקדך יי׃ וקם שמואל
וסליק מן גלגלא לגבעתא דבנימין ומנא שאול ית עמא דאשתכחו
עמיה כשית מאה גברא׃ ושאול ויונתן בריה ועמא דאשתכח עמהון
יתבין בגבעתא דבית בנימן ופלשתאי שרו במכמש׃ ונפק

הגדיל עמכם· הגדיל עמכם לעשות טובו' או פירושו שהגדיל שנתן קולו' ומטר ביום קציר והדין עליכם שתיראו ממנו כי אשר יחפוץ יעשה בכם לטובה או לרעה כפי מעשיכם ולא תחשבו כי אין רואה ומשגיח במעשיכם. תרעו אם תריעו מעלליכם: גם אתם גם מלככם· האחד לרבו' על חבירו וכן גם באלכם גם בקרבם· ואמר מלככם שאם לא יוכיח אותם הוא יהיה נענש עליהם: בן שנה שאול במלכו· פי' אז כשהיו הדברים האלה שדבר שמואל בחידוש המלוכה שנה היה לו מתחלת מלכותו ושתי שנים מלך אחר כן. או בין הכל לא מלך אלא שתי שני' כדברי בעל סדר עולם· ות' בן שנה כבר שנה דלית ביה חובין כן שאול כד מלך. וכן פירשו רז"ל· ועוד בדרש כי כשמלך נמחלו עונותיו עד אותו היום ואמרו שלשה נמחלו להם עונותיהם חתן חכם ונשיא ונשיא מניין דכתיב בן שנה שאול במלכו וכי בן שנה היה אלא מה תינוק בן יומו נקי מעון כך היה שאול במלכו נקי מעונותיו ביום שמלך: ויבחר לו שאול· בעודנו בגלגל והיו שם כל ישראל בחדוש המלוכה בחר לו משם שלשת אלפים שיהיו עמו במכמש אלפים ועם יהונתן אלף ויתר העם שלח· ובמסרה מן ריש ספרא עד כאן יהונתן אלף ויתקרי יונתן בר מן ב' יהונתן ויאמר יהונתן אל הנער ויאמ' יהונתן הנה· ומן כאן יהונתן עד סופו יהונתן: את נציב פלשתי'· כבר פירשתיו ויונתן הרגו כדי למרוד בפלשתי': אשר בגבע· גבע איננו גבעת בנימין כי שני מקומות היו וכן כתו' בספר יהושע: ושאול תקע. צוה לתקוע בכל הארץ כמו ויבן שלמה את הבית. כי שאול לא יצא מהגלגל: ישמעו העברים· כדי שישמעו וישמרו מפלשתים· ועוד שיצאו למלחמה כי ידע כי כאשר ישמעו פלשתי' שנהרג נציבם יאספו להלחם עם ישראל: הכה שאול. כן חשבו השומעי' כי שאול הכהו· או צוה יהונתן להכותו: נבאש· נתעב כמו שנתעב האדם הדבר המבאיש: אחרי שאול הגלגל· כי שם היה עדיין מזמן חדוש המלוכה : כי נגש העם· נדחק בעבור שבא להם הדבר פתאם : ובחוחים· במצודות כמו שת"י ובמצדתא: ובצריחים· במקומו' הגבוהים כמו ויבואו אל צריח : ועברים עברו· מקצתם התחבאו ומקצתם עברו את הירדן וברחו שם והשאר חרדו אחרי שאול· וחרדו ענינו התנועעו כמו ויחרדו זקני העיר לקראתו : ואמר ארץ גד וגלעד ולא זכר ארץ ראובן אולי הם הקרובים לירדן : ויוחל· הפעיל וייחל כתי' וקרי ויוחל והכתי' כמו וייחל עוד שבעת ימים והקרי ויוחל מבניין הפעיל והענין אחד: למועד אשר שמואל. חסר ור"ל למועד אשר אמר שמואל. וכן ת"י לזמנא דאמר ליה שמואל : ויפץ העם מעליו· פועל עומד וכן ויפץ העם בכל ארץ מצרי' : הגישו אלי העולה· כי שמואל אמר לו שהוא יבא אליו שם לסוף שבעת ימים להעלות עולות לזבוח זבחי שלמים ואמר לו שבעת ימים תוחל עד בואי אליך . וכאשר ראה שאול כי לא בא ביו' השביעי בבקר להעלות העולה וכבר הכין העולה והשלמים כמו שאמר לו שמואל אמר שאול שיגישו אליו העולה והשלמים כי הוא יעלה אותם וחטא בזה כי היה לו להוחיל כל היום עד הערב כי הוא בזמנו בא בו ביום כמו שנ' ויהי ככלותו אבל בהקריבו קרבן והוא זר לא חטא בזה כי היתר הבמות היה אז וזר מקריב בבמת יחיד : לברכו · לתת לו שלום כמו כי תמצא איש לא תברכנו · ות"י למשאל בשלמיה: מה עשית· ידע בדרך נבואה כי העלה העולה: לא חליתי. ע"י העולו' היתה תפילתם ברוב: ואתאפק· התחזקתי ועברתי על רצוני ועל מצותך. כי כל לשו' התאפקות לחזק לבו לעבו' על רצונו : נסכלת· כי כבר ראית מה שאמרתי לך ולישראל הכל מתקיים ואתה כי לא האמנת שאבא בזמני כפרת בי ובנבואתי ולא שמרת את מצות ה' אלהיך אשר צוך על ידי שאני אמרתי לך ולישראל בשמו ולא תמרו את פי ה' והנה אתה מרית את פיו כי מה שאני אומר פיו ודברו הוא. ואני אמרתי לך שתוחל לי להעלות העולו' וכאשר לא עשית כן ופחדת בדברי הנה מרית את פי ה' וסלקת בטחונו מלבך כי חשבת שלא תושע אתה וישראל אם תוחיל עוד : בקש ה' לו איש כלבבו. אל ישראל. כמו על ישראל. וכן וימליכוהו אל הגלעד· ברוח נבואה אמר לו זה אבל לא ידע שמואל עדיין מי הוא : ויקם שמואל ושאול עמו· וכאשר היה בגבע בנימין ויפקד העם הנמצאי' עמו ולא היו עמו אלא כשש מאות איש כי נפץ העם מעליו : ויצא המשחית

ויצא המשחית ממחנה פלשתים שלשה ראשים הראש אחד יפנה
אל־דרך עפרה אל־ארץ שועל׃ והראש אחד יפנה דרך בית חרון
והראש אחד יפנה דרך הגבול הנשקף על־גי הצבעים המדברה׃
אמרו וחרש לא ימצא בכל ארץ ישראל כי־אמר פלשתים פן יעשו
העברים חרב או חנית׃ וירדו כל־ישראל הפלשתים ללטוש איש
את־מחרשתו ואת־אתו ואת־קרדמו ואת מחרשתו׃ והיתה
שות הפצירה פים למחרשת ולאתים ולשלש קלשון ולהקרדמים ולהציב
כב הדרבן׃ והיה ביום מלחמת ולא נמצא חרב וחנית ביד כל־העם
אשר את־שאול ואת־יונתן ותמצא לשאול וליונתן בנו׃ ויצא מצב
יד פלשתים אל־מעבר מכמש׃ ויהי היום ויאמר
יונתן בן־שאול אל־הנער נשא כליו לכה ונעברה אל־מצב פלשתים
אשר מעבר הלז ולאביו לא הגיד׃ ושאול יושב בקצה הגבעה תחת
הרמון אשר במגרון והעם אשר עמו כשש מאות איש׃ ואחיה בן־
אחטוב אחי אי־כבוד בן־פינחס בן־עלי כהן יהוה בשלו נשא אפוד

ונפק מחבלא ממשרית פלשתאי תלת משירין משריתא חדא מתפניא
לאורח עפרה לארעא דרומא׃ ומשריתא חדא מתפניא לאורח בית
חורון ומשריתא חדא מתפניא לאורח תחומא דמסתכי לחילת אפעיא
למדברא׃ ואומן עביד זיין לא משתכח בכל תחום ארעא
דישראל ארי אמרו פלשתאי דילמא יעבדון יהודאין סיפין או רומחין׃
ונחתו כל ישראל לארעא פלשתאי לחרפא גבר ית פרשיה וית סיכת
פדניה וית כלוביה וית עושפיה׃ והוי להון שופינא לחרפא ביה
פיגמת כל מאן דברזל לעושפיא ולסיכת פדני ולמיצלת קצריא דילה
תלת שנין ולכולביא ולאנצבא זקת׃ והוה ביומא דקרבא ולא אשתכח
חרבא ומורניתא ביד כל עמא דעם שאול ועם יונתן ומשכחא לשאול
וליונתן בריה׃ ונפק איסטרטיג פלשתאי למגזת מכמש׃
והוה יומא ואמר יונתן בר שאול לעולימא נטיל זיניה איתא ונעיבר
לאיסטרטיג פלשתאי דמעברא דיכי ולאבוהי לא חוי׃ ושאול יתיב
בסיפי גבעתא בשיפולי רמון די במגרון ועמא דעמיה כשית מאה גבר
׃ ואחיה בר אחיטוב אחוהי דאיכבוד בר פינחס בר עלי כהין משמש
קדם יי בשילו לביש איפודא ועמא

ויצא המשחית. בני החיל הגבורי' אוחזי חרבות ורמחי' בידם כי הם המשחיתי': אל ארץ שועל. תי' לארעא דרומא כמו שתרגם בארץ שועלי' גם כן בארעא דרומא: על גיא הצבועי' כתרגו' לחילת אפעיא. וכן בדברי רז"ל ר' מאיר אומר אף הצבוע. ואמרו צבוע זה אפה ופי' אפה אפעה כי כן מנהגם להסתיר אותיות הגרון ונקרא האפעה צבוע לפי שעשוי בגוונים ובמיני הצבעי': וחרש לא ימצא. יש לתמוה איך לא היו חרשי ברזל בישראל רבים. ויש לפרש לפי שפלשתים משלו בישראל שנים רבות כי אף בימי שמשון מושיע ישראל אמרו הלא ידעת כי מושלים בנו פלשתים ואעפ"י שבימי שמואל נכנעו פלשתי' ושבו הערים אשר לקחו פלשתים מישראל לישראל אעפ"כ מעת אשר זקן שמואל תחת ממשלתם היו והיו להם נציבים בארץ ישר' אף בימי שמואל כמו שכתו' ובעת משלם והיתה ידם תקיפה עליהם הורידו פלשתי' כל חרשי ברזל מן העברי' לארץ פלשתי' ולא השאירו בארץ ישראל חרש ברזל אף לתקן כלי אומנות וכלי חרישה כי אמרו פלשתים פן יעשו העברים חרב או חנית וימרדו בנו והיה מנהג כל ישרא' בימים ההם לרדת ארץ פלשתי' לתקן כלי אומנות וכלי חרישה ואפשר כי היו בארץ ישרא' חרבו' ורמחים וחניתות מאותם אשר נעשו קודם הזמן ההוא אבל מעטים היו ובמלחמה הזאת לא נמצא חרב וחנית ביד העם מאות אשר נשארו עם שאול וביד האלף אשר עם יונתן כמו שאמר אשר את שאול ואת יהונתן ובלתי כלי זיין לא יתכן להם אבל היו בידם קשתות ומקלי יד וקלעים ורוב הגבורים ואנשי חיל באותו הזמן בחצים ובאבנים היתה מלחמתם כמו שנאמר בספור גבורי דוד מימינים ומשמאילים באבנים ובקשת. ונאמר במלחמת מואב ויסובו הקלעים ויכוה. ונאמר בדוד וקלעו בידו. ואף על פי כן חסרון גדול היה אצלם כשלא היו נמצאים אצלם חרבות וחניתות. והיה הספור הנה כי לא נמצא חרב וחנית ביד כל העם כי אם ביד שאול ויהונתן להו דיע כי לא בחרב וחנית יושיע ה' ולה' לבדו התשועה כי ישראל היו בלא חרב וחנית ולא היו אלא אלף ושש מאות איש ופלשתים היו שלשי' אף רכב וששת אלפים פרשים ועם כחול הים והיתה תשועה גדולה ביום ההוא עד כי נסו פלשתים מפני ישראל והכום ישראל מכה גדולה: כי אמר. כן כתיב וקרי אמרו והכתוב על דרך כלל והקרי על דרך פרט: וירדו כל ישרא' הפלשתי'. פי' ארץ פלשתי' וכת"י לארע פלשתאי: ללטוש. לחדד: מחרשתו. והוא כלי ברזל שחורשין בו. וי"ת פרשיה. וכן תרגם במלמד הבקר. בפרשא דתורא: אתו. הוא הכלי שחופרין בו. וי"ת סכת פדניה ר"ל יתד הטורים והוא יתד ברזל אולי היה להם יתד שמכניסין בעול לחבר שני השוורי' יחד. לפיכ' תרג' פדניה כי פדנא דתורי הנזכר בתלמו' פירושו צמד בקר. וכן תרגם צמד בקר פדן דתורי וגם אותו הכלי צריך לחדדו בראשו האחד: קרדמו. הוא הכלי שחוטבין בו העצים. ות"י כולבי'. ובבראשית רבה ובכלה שם שפתם משפתם אעשה כבלה הוה אמר חד לחבריה אייתי לי כולב חד ומייתי ליה מגרופי הוה מחי ליה ופצע מוחיה. וי"ת כולב צבת כי כן נקרא בלשון ערבי כולאב. ויש שקוראים' התרגו' כולבי בכף גם האחרונ'. וכן כמצא במקבת הכשאות: מחרשתו. כלי אומנות מן חרש עצים חרש אבן. וי"ת עוספיה וכן תרגם למחרשות לעוספיא. ובמסכת מסכת כלים קרדום שנטל עספו טמא מפני בית בקועו. נטל בית בקועו טמא מפני עוספו נסבר מקופו טהור. נראה מדעת המתרגם. כי גם מחרשתו הוא כלי המחרישה שחורשים בו שעושין הגדודי' בארץ והוא החריצה. ותרגם עוספיה לפי שהוא דומה לצד האחד של הקרדום. כי לקרדום שני פיות האחד חד והאחד רחב והרחב בוקעים בו עצי' ברוב והוא הנקרא במשנ' בית בקועו והצד האחד שלו בו בוקעים גם כן לפעמי' והוא הנקרא במשנה עוספו והוא דומה למחרים' בחדודו לפיכ' אמרו במסכת מסכת ביצה אין מבקיעין לא בקרדו' ולא במגל. ואמרו בגמר' לא בקרדו' לא שנו אלא בנקבת שלו והוא הצד הרחב שבוקעין בו ברוב לפיכ' אין מבקעי' בו ביו"ט שנראה כמלאכת חול אבל בזכרות שלו מותר והוא הצד החד שלו לפי שאין דרך לבקוע בו ברוב. ופי' מקופו הנזכר במשנה הוא נקב הקרדו' שנכנסת בו יד הקרדו'. ופי' כמו נקב המחט שנקר' קופא: הפצירה פים. שתי מילות. ופי' פצירה רבה מלשון ויפצר בו שהוא רבוי דברים ותחנונים. ופי' פים פיות ר"ל רבת פיות כלומר שיש לה חדודים הרבה והוא הנקרא בלשון התרגום שופינא ובלע"ז לימ"א ומחדדין בה כל כלי ברזל. ואומ' כי בפציר הפים היו מחדדין כליהם מי שלא היו לו פנאי לרדת בארץ פלשתים ללטוש הכלי: ולשלש קלשון. הוא כלי ברזל יש לו שינים ומסלקין בו הזבל והתבן. ושם הכלי קלשון. ובאמרו לשלש קלשון כאלו אמר קלשון שלש השינים וקורי' לו בלעז פורקא. וי"ת מגלת קצריא דליה תלת שנין. ויקרא הוא תרגום כובע ור"ל כי אותו הכלי הוא שיש לו שינים ומותחין בו הכובסין הבגדי' אחר כביסתן: ולהקרדמים. נכתבה בו הא הידיעה עם למד השמוש כמשפטו שלא כמנהג כי אם מעטים נמצאים כמוהו כמו להגדוד הבא אליו להעם הזה והדומים להם. ולהציב הדרבן. כלו קמץ לבן נפתלי ולבן אשר הבית בפתח והדלית לשניהם מעמדת בגעיא. ופי' הדרבן הוא מחט המלמד כי העץ נקרא מלמד והמחט התחוב בתוכו שדוקר בו הבקר נקרא דרבן כמו שאמרו במשנה מלמד שבלע את הדרבן. ופי' להציב לסדרו בראשו ולהעמידו בתוך המלמד. וי"ת ולאנצבא זקת: והיה ביום מלחמת. כמו משמרת כי יבא זה המשקל סמוך ומוכרת. ופי' והיה כן היה בכל יום שהיו עורכי' מלחמה את עם זה לא נמצא חרב וחנית ביד כל העם את ביד שאול וליהונתן. ועל הדרך הזה ת"י והוה ביומא דקרבא לא משתכח חרבא ובדרש מהו ותמצא לשאול ויהונתן. אף בידם לא היה אלא שהמלאך המציאה להם: ויצא מצב פלשתי'. פי' שרי החיל. וכת"י אסטרטיג. וכן תרגם נציב נציבי' ופירו' שרים. ובבראשית רבה ויבדל אהי' בין האור ובי' החושך ר' יוחנן וריש לקיש משל למלך שהיו לו שני אסטרטיגין אחד שליט ביום ואחד בלילה: ויצא זה המצב. כי כלם חנו במכמש ונפרד זה המצב ממחנה פלשתים ובא לו אל מעבר אחר ממכמש להתקרב אל הגבעה אשר היו שם שאול ויהונתן: כשש מאות איש. והלא אמר זה ויפקוד שאול את העם הנמצאים עמו כשש מאות איש. אם כן למה חזר ואמר עוד אלא להודיע כי לא נוספו בהם עוד ואף על פי שהיה להם להלחם עם אשר חנו שם כנגדם להלחם הושיעם האל: אחי אי כבוד. לפי שזכר אי כבוד ולא נזכר אחיטוב לפיכך אמר אחי אי כבוד. ואו בעבור שנקרא שמו כן על גלות הארון והיה אביו אז עם הארון במחנה ונכשלו ישרא' בעון הכהני' ובעונם אבל במלחמה הזאת שהיה אחיה נושא אפוד והיה טוב לפניה' היה הדבר בהפך והיתה תשועה גדולה בישרא': כהן ה' בשילה. על עלי אמר שהיה כהן ה' בשילה ואחיה זה היה שם במחנה עם ארון האהי' נושא אפוד והוא כלל החושן והאורי' והתומי' כי בהם שאלו הגישה ארון האהי' נקרבה הלום אל האהי'. ולפיכ' הים ספור זה הנה להודיע כי עדיין לא החלה קללת עלי שהרי מבני בניו היה נושא אפוד כי לא חלה הקללה ההיא עד שהוקם צדוק כהן גדול כמו שפירשתי:

ועמא לא ידע ארי אזל יונתן: ובין מגיחתא דבעא יונתן למעבר על אסתרטיג פלשתאי שינא דכיפא מעיברא מכא ושינא דכיפא מעברא מכא ושום חדא משרועיתא ושום חדא מדרוכיתא: שנא חדא מיסתכיא מצפונא לקביל מכמש וחדא מדרומא לקביל גיבעתא:
ואמר יהונתן לעולימא נטל זיניה איתא ונעיבר לאיסטרטיג ערליא האילין מאים יעביד יי לנא ניסא ארי לית קדם יי מעצור למפרק בסגיאי או בזעירי: ואמר ליה נטל זיניה עיביד כל די בלבך אתפני לך הא אנא עמך כרעותך: ואמר יהונתן הא אנחנא עברין לות גבריא ונתגלי להון: אם כדין יימרון לנא אוריכו עד דנתמטי לותכון ונקום באתרנא ולא ניסק לותהון: ואם כדין יימרון סקו עלנא וניסק ארי מסרינון יי בידנא ודין לנא אתא: ואיתגליאו תרויהון לאיסטרטיגי פלשתאי ואמרו פלשתאי הא יהודאי נפקין מן חוראי דאטמרו תמן: ואתיבו אנשי מטרתא ית יונתן וית נטיל זיניה ואמרו סקו עלנא ונהודע יתכון פתגמא ואמר יהונתן לנטל זיניה סק בתריי ארי מסרינון יי בידא דישראל: וסליק יונתן על ידוהי ועל ריגלוהי ונטיל זיניה בתרוהי ונפלו מטענין קדם יונתן ונטל זיניה ממתית בתרוהי: והות מחתא קדמיתא דמחא יונתן ונטיל זיניה כעסרין גברא כבית פלגות מהלך פדן תוריא בחקלא: והות זיעא במשריתא בחקלא ובכל עמא איסטרטיגא ומחבלא זעו אף אינון וזעת ארעא והות לזיע מן קדם יי: וחזו סכואיא לשאול בגיבעתא דבית בנימן והא המון משריית פלשתאי איתבר אזיל תבריה וסגי:
ואמר שאול לעמא דעמיה סערו

וְהָעָם לֹא יָדַע כִּי הָלַךְ יוֹנָתָן׃ וּבֵין הַמַּעְבְּרוֹת אֲשֶׁר בִּקֵּשׁ יוֹנָתָן לַעֲבֹר עַל־מַצַּב פְּלִשְׁתִּים שֵׁן־הַסֶּלַע מֵהָעֵבֶר מִזֶּה וְשֵׁן־הַסֶּלַע מֵהָעֵבֶר מִזֶּה וְשֵׁם הָאֶחָד בּוֹצֵץ וְשֵׁם הָאֶחָד סֶנֶּה׃ הַשֵּׁן הָאֶחָד מָצוּק מִצָּפוֹן מוּל מִכְמָשׂ וְהָאֶחָד מִנֶּגֶב מוּל גָּבַע׃ וַיֹּאמֶר יְהוֹנָתָן אֶל־הַנַּעַר נֹשֵׂא כֵלָיו לְכָה וְנַעְבְּרָה אֶל־מַצַּב הָעֲרֵלִים הָאֵלֶּה אוּלַי יַעֲשֶׂה יְהוָה לָנוּ כִּי אֵין לַיהוָה מַעְצוֹר לְהוֹשִׁיעַ בְּרַב אוֹ בִמְעָט׃ וַיֹּאמֶר לוֹ נֹשֵׂא כֵלָיו עֲשֵׂה כָּל־אֲשֶׁר בִּלְבָבֶךָ נְטֵה לָךְ הִנְנִי עִמְּךָ כִּלְבָבֶךָ׃ וַיֹּאמֶר יְהוֹנָתָן הִנֵּה אֲנַחְנוּ עֹבְרִים אֶל־הָאֲנָשִׁים וְנִגְלִינוּ אֲלֵיהֶם׃ אִם־כֹּה יֹאמְרוּ אֵלֵינוּ דֹּמּוּ עַד־הַגִּיעֵנוּ אֲלֵיכֶם וְעָמַדְנוּ תַחְתֵּינוּ וְלֹא נַעֲלֶה אֲלֵיהֶם׃ וְאִם־כֹּה יֹאמְרוּ עֲלוּ עָלֵינוּ וְעָלִינוּ כִּי־נְתָנָם יְהוָה בְּיָדֵנוּ וְזֶה־לָּנוּ הָאוֹת׃ וַיִּגָּלוּ שְׁנֵיהֶם אֶל־מַצַּב פְּלִשְׁתִּים וַיֹּאמְרוּ פְלִשְׁתִּים הִנֵּה עִבְרִים יֹצְאִים מִן־הַחֹרִים אֲשֶׁר הִתְחַבְּאוּ־שָׁם׃ וַיַּעֲנוּ אַנְשֵׁי הַמַּצָּבָה אֶת־יוֹנָתָן וְאֶת־נֹשֵׂא כֵלָיו וַיֹּאמְרוּ עֲלוּ אֵלֵינוּ וְנוֹדִיעָה אֶתְכֶם דָּבָר וַיֹּאמֶר יוֹנָתָן אֶל־נֹשֵׂא כֵלָיו עֲלֵה אַחֲרַי כִּי־נְתָנָם יְהוָה בְּיַד יִשְׂרָאֵל׃ וַיַּעַל יוֹנָתָן עַל־יָדָיו וְעַל־רַגְלָיו וְנֹשֵׂא כֵלָיו אַחֲרָיו וַיִּפְּלוּ לִפְנֵי יוֹנָתָן וְנֹשֵׂא כֵלָיו מְמוֹתֵת אַחֲרָיו׃ וַתְּהִי הַמַּכָּה הָרִאשֹׁנָה אֲשֶׁר הִכָּה יוֹנָתָן וְנֹשֵׂא כֵלָיו כְּעֶשְׂרִים אִישׁ כְּבַחֲצִי מַעֲנָה צֶמֶד שָׂדֶה׃ וַתְּהִי חֲרָדָה בַמַּחֲנֶה בַשָּׂדֶה וּבְכָל־הָעָם הַמַּצָּב וְהַמַּשְׁחִית חָרְדוּ גַּם־הֵמָּה וַתִּרְגַּז הָאָרֶץ וַתְּהִי לְחֶרְדַּת אֱלֹהִים׃ (והמצב) וַיִּרְאוּ הַצֹּפִים לְשָׁאוּל בְּגִבְעַת בִּנְיָמִן וְהִנֵּה הֶהָמוֹן נָמוֹג וַיֵּלֶךְ וַהֲלֹם׃ וַיֹּאמֶר שָׁאוּל לָעָם אֲשֶׁר אִתּוֹ

והעם לא ידע. פי' העם אשר עם יהונתן כי מן הנראה כי שני ראשי' היו ישראל למלחמה הזאת האחד שאול עם העם אשר עמו והאחד יונתן עם העם אשר עמדו עמו ויונתן נפרד עם נושא כליו מן העם אשר אתו בלא דעתם לפיכך אמר והעם לא ידע כי אלו ידע היו הולכים עמו: ושם האחד בוצץ ושם האחד סנה · כן היה שמם לא נודע אצלינו ענין השמות אלא ת"י בוצץ משרועיתא. מקום חלקלק מדברי רז"ל בשרעתא דכהרא ותרגומו בחלקלקות באפלה במשרעא בקבלה · ותרגם סנה מדרוכיתא פי' מקום דרוך: מצוק מצפון. מעמד מצד צפון כנגד הפלשתים שהיו במכמש. והאחד מצד דרום כנגד ישראל שהיה בגבע ויונתן עבר בין שני הסלעים האלה. ות"י מצוק מסתכי · ותרגם מצפה סכותא: דמו עד הגיענו. המתינו. וזה שאמר יהונתן לאות ולסימן אמר כמו שאמר וזה לנו האות כי אם יאמרו עלו עלינו פיהם הכשילם כי אנחנו נעלה והם ירדו וזה אינו נחש האסור ואם היה אסור לא היה הקב"ה עוזרו בהליכה ההיא אבל הוא וכיוצ' בו הוא קול דברים ישמע אדם ויחזק לבו כי הם סימן ואות על המעשה · ואל יטעה אותך מה שנמצא בדברי רז"ל אמר רב כל נחש שאינו כאליעזר עבד אברהם וכיונתן בן שאול אינו נחש כי אינו אומר שיהיה אותו נחש אסור כמו שפירשוהו רבים כי הנה אלו המנחשים בחולדה ובעופות אינו כנחש אליעזר וכיונתן והוא היה אסור כמו שאמרו רז"ל לא תנחשו אלו המנחשים בחולדה ובעופות ובכוכבים והאומר פתו נפלה מפיו מקלו נפל מידו צבי הפסיקו עורב קורא לו שועל מימינו ונחש משמאלו אל תתחיל כי שחרית הוא ר"ח הוא מוצאי שבת הוא · הנה אלו הדברים וכיוצא בהן שנהגו בהן בעלי הדיעות הרעות וקבעום חק ומנהג עליהם וחושבים כי הם המטיבים והמריעי' זה הוא שאסרה התורה אבל אם ירצה אדם לעשות מעשה ויעשה דבר אחד לאות וסימן למעשה ההוא כדי לחזק לבו ולעורר לבו לדבר ההוא זה הדבר מותר כי אלו היו עושי' רע בדבר הזה אליעזר ויהונתן לא היה עונה אותן הקב"ה כהוגן ומסייע את מעשיהם ועוזרם. והנה רב בעל המאמ' הזה שאמ' כל נחש שאינו כנחש אליעזר ויונתן אינו נחש הוא בעצמו היה עושה כנחש שלהם כמו שאמ' רב בדיק במברא ואמרו רב הוה אזיל לביה רב נחמן חתני' ואמ' אי מברא אתא לאפאי ימא טבא לגו' וכן אמרו שמואל הוה בדיק בספרא. ר' יוחנן בדיק בינוקא. פי' שהיה אומ' לתינוק אמור לי פסוקך שאתה קורא בו כשהיה רוצה להתחיל שום מעשה או דרך · אבל המאמ' ההוא שאמר רב כך פירושו כל נחש וסימן שהוא אינו עושה אותו סימן לעצמו מתחילה כמו שעשה אליעזר ויהונתן אינו נחש וסימן ואין לסמוך עליו או לחוש ממנו אם יבא מאליו לפיכך הקשה לו למה לא אוכל מההיא סעודה מפני שהכינו כולם הבשר ויצאו לקראתו חשב זה לסימן כי הסעודה ההיא לא תהיה לברכה מפני שהכינוה · ומה סימן ונחש היה לו בזה כיון שמתחלה לא שם לבו לזה והא אמ' רב כל נחש שאינו כנחש אליעזר ויהונתן אינו נחש ואין לסמוך עליו ואין לחוש ממנו אם כן רב למה חשש בזה הדבר. ולפיכ' אמרו רבו' ז"ל בית תנוק ואשה אף על פי שאין נחש יש סימן כלומ' אף על פי שאינו נחש כנחש שסומכין עליו יש קצת סימן בדבר לשמח לבו ולחזקו אם יהיה לטוב ואם יהיה לרע יש לדאוג ממנו ולבקש רחמי' ממנו מלפני הקב"ה · ופי' בית אם בנה בית אדם ויארע לו מאורע טוב או רע סומך לחנוך הבית · וכן אם יולד לו ילד או לקח אשה בזה הדרך ואמרו והוא דאתחזק תלתא זמני אז ראוי לסמוך עליו אף על פי שבא מאליו ולא עשהו סימן בתחילה אבל הנחש שעשהו סימן מתחילה לא שאלו בו שלש פעמים אלא בפעם ראשונה לבד יש סימן וסמכו השלשה פעמים על מה שאמר יעקב אבינו יוסף איננו ושמעון איננו ואת בנימן תקחו ואלה המקרים באו לו משנולד בנימן לפיכ' חשש בדבר · וכן אמר יוסף הצדי' הלא אתם ידעתם כי נחש ינחש איש אשר כמוני · כלומר אדם כמוני יחשב סימן רע אם יאבד ממנו הגביע אשר הוא שותה בו. לפיכ' אמר הלא זה אשר ישתה אדוני בו והוא נחש ינחש בו. וכן נחשתי ויברכני ה' בגללך. וכן והאנשים ינחשו כל זה הוא לשו' סימן ואות על הדבר לא נחש ולא קסם · ואמרו רז"ל מכאן שמשתמשין בבת קול שנאמ' ואזנך תשמענה דבר מאחריך לאמ' זה הדרך לכו בו כי תאמינו וכי תשמאילו · ואמרו קל גברא במתא וקל איתתא בדברא ומה נחזור אחרי ספורי התלמוד וסמכי הפסוקים והנה פסוק מפורש כעשה כמעשה יונתן על פי הנבואה נאמר לגדעו' ושמעת מה ידברו ואחר תחזקנה ידיך : אנשי המצבה · כמו מצב פלשתי' שפירשנו ות"י אינשי מטרתא. כלומר הנצבים סביב המחנה שומרי' המחנה: על ידיו ועל רגליו אולי היתה המעלה קשה לעלות ברגליו לבד וסמך גם בידיו · ונרא' כי דרכו אליה' היה דרך הסלע ששמו בוצץ שת"י משרועית' והיה חלקלק לפיכ' היה צריך לסמוך על ידיו ועל רגליו שלא ימעדו רגליו בדרך החלקלק. ות"י על ידיו ורגליו על דרך משל כלומר בכל כחו עלה עליהם: ויפלו לפני יהונתן · היו נופלי' לפניו ונושא כליו ממותת אחריו · וכת"י ונפלו כד טעינין חרבא קדם יהונתן : כבחצי מענה' צמד שדה. הוא שיעור מהלך צמד הבקר בחרשו ובכדי מקום שהיה חצי השיעו' הזה הכה כעשרי' איש . וכת"י כבית פלגות מהלך פדן דתוריא בחקלא. וכף כבחצי כף השיעור וכן כף כעשרים איש: צמד שדה. ר"ל צמד בקר בשדה : המצב והמשחית · פירשנום. לפיכ' אמר גם המה כי הם אוחזי החרב והחנית : ותרגז הארץ. על דרך משל כלומר רגז מחנה פלשתים : ותהי לחרדת אלהים. כתרגום והות לזיע מן קדם ה' כלומר כי מהאלהים באה להם החרדה כי הם לא היו רואים למה היו חרדי' כי אין כלאם אתם כי אם יונתן ונושא כליו : הצופים לשאול. אשר לשאול : ההמון. המון מחנה פלשתים: ויך והלום · מן והלמה סיסרא פי' הלוך והשבר.

פקדו נא

פקדו-נא וראו מי הלך מעמנו ויפקדו והנה אין יונתן ונשא כליו :
ויאמר שאול לאחיה הגישה ארון האלהים כי-היה ארון האלהים
ביום ההוא ובני ישראל : ויהי עד דבר שאול אל-הכהן וההמון אשר
במחנה פלשתים וילך הלוך ורב ויאמר שאול
אל הכהן אסף ידך : ויזעק שאול וכל-העם אשר אתו ויבאו עד-
המלחמה והנה היתה חרב איש ברעהו מהומה גדולה מאד :
והעברים היו לפלשתים כאתמול שלשם אשר עלו עמם במחנה
סביב וגם-המה להיות עם-ישראל אשר עם-שאול ויונתן : וכל איש
ישראל המתחבאים בהר-אפרים שמעו כי-נסו פלשתים וידבקו גם-
המה אחריהם במלחמה : ויושע יהוה ביום ההוא את ישראל
והמלחמה עברה את-בית און : ואיש-ישראל נגש ביום ההוא ויאל
שאול את העם לאמר ארור האיש אשר-יאכל לחם עד-הערב ו
ונקמתי מאיבי ולא-טעם כל-העם לחם :
ז וכל-הארץ באו ביער ויהי דבש על-פני השדה : ויבא העם אל-
היער והנה הלך דבש ואין-משיג ידו אל-פיו כי-ירא העם את- ה
השבעה : ויונתן לא-שמע בהשביע אביו את-העם וישלח את-קצה
המטה אשר בידו ויטבל אותה ביערת הדבש וישב ידו אל-פיו ו
ותארנה עיניו : ויען איש מהעם ויאמר השבע השביע אביך את-העם ותארנה
לאמר ארור האיש אשר-יאכל לחם היום ויעף העם : ויאמר יונתן
עכר אבי את-הארץ ראו-נא כי-ארו עיני כי טעמתי מעט דבש הזה :
אף כי לוא אכל אכל היום העם משלל איביו אשר מצא כי עתה לא-
רבתה מכה בפלשתים : ויכו ביום ההוא בפלשתים ממכמש אילנה
ויעף העם מאד : ויעש העם אל-שלל ויקחו צאן ובקר ובני בקר ויעט
וישחטו ארצה ויאכל העם על-הדם : ויגידו לשאול לאמר הנה העם השלל

סערו כען וחזו מן שנא מיננא ומנו והא לית יונתן ונטל זיניה :
ואמר שאול לאחיה קריב ארונא דיי ארי הוה ארונא דיי ביום ההוא
עם בני ישראל : והוה עד דמליל שאול עם כהנא והמונא דבמשרית
פלשתאי אזיל מיזל וסגי ואמר שאול לכהנא קריב איפודא : ואתכניש
שאול וכל עמא דעמיה ואתו עד קרבא והא הות חרבא גבר בחבריה
שגושי רב לחדא : ויהודאי הוו לפלישתאי כמאתמלי ומדקמוהי
דסליקו עמהון במשרית סחור סחור ואף אינון תבו למהוי עם ישר'
דעם שאול ויונתן : וכל אנש ישראל דאטמרו בטורא דבית אפרים
שמעו ארי אפיכו פלשתאי ואדביקו אף אנון בתריהון בקרבא :
ופרק יי ביומא ההוא ית ישראל ועבדי קרבא מטו עד ית בית און :
ואנש ישראל אידחיק ביומא ההוא ואומי שאול ית עמא למימר ליט
גברא דיכול לחמא עד רמשא עד דאתפרע מבעלי דבבי ולא טעים
כל עמא לחמא : וכל דיירי ארעא עלו בחורשא והוה דובשא על אפי
חקלא : ואתא עמא לחורשא והא בריז דובשא ולית דמתיב ידיה
לפומיה ארי דחיל עמא משבועתא : ויונתן לא שמע כד אומי אבוהי
ית עמא ואושיט ית ריש שוטיתא דבידיה וטבל יתה בקינא דדובשא
ואתב ידיה לפומיה ונהרא עינוהי : ואתיב חד מעמא ואמר אומאה
אומי אבוך ית עמא למימר ליט גברא דיכול לחמא יומא דין ואישתלהי
עמא : ואמר יונתן עכר אבא ית עמא דארעא חזו כען ארי טעמית זעיר
דובשא הדין : אף ברם אילו מיכל אכל יומא דין עמא מבזת בעלי
דבבוהי דאשכח ארי כען לא סגיאת מחתא בפלשתאי : וקטלו ביומא
ההוא בפלשתאי ממכמש עד מישר אילון ואשתלהי עמא לחדא :
ואיתפני עמא על ביזתא ונסיבו עאן ותורין ובני תורין ונכיסו על ארע
ואכל עמא על דמא : וחויאו לשאול למימר הא עמא חייבין

פקדו נא · כמו פקדתי אתכם והוא ענין זכירה והשגחה על הדבר: הגישה ארון האהי · ר"ל האפוד והאורי' והתומים שהיו עם ארון האלהי' לשאול בהם על יהונתן: ובני ישראל · עם בני ישראל · וכן ויוסף היה במצרים עם יוסף שהיה במצרים · וכאשר ראה שאול כי ההמון אשר במחנה פלשתים הולך ומתמוגג אמר לכהן אסוף ידיך כי אין פנאי עתה אלא ללכת למלחמה כי רואים אנחנו כי אלהים עמנו כי כל המון פלשתים מתמוגגים · ומה שאמר וילך הלוך ורב פירושו ורב להתמוגג ולהשבר · והוא חסר וחסרונו ידוע מן הענין · וכת"י והמוכא די במשרית פלישתאי אזל מזל וסגי תבריה · ויתכן לפרש בלי חסרון · ויהיה פי' וההמון מענין מהומה ומשרשו ויהיה בשקל שאון והראייה שאמ' אשר במחנה פלשתי' · ואם היה פירושו כמו שאר המון די לו בזכרו וההמו' כי ההמון הוא המחנה הרב וכן אמ' למעלה והנה ההמון נמוג וילך ולא זכר מחנה · ופי' אסוף ידיך כמו ויאסוף רגליו כלומ' שיאסוף ידיו אליו וימנע מפתוח האורי' והתומי' ומלשאול בהם. וי"ת אסוף ידיך קרב אפודא ואם כפירושו מה ענינו והלא כבר אמ' הגישה ארון האהי' ומה טעם ויהי עוד דבר שאול אל הכהן וגו'. ועוד מה טעם אסוף ידיך היה לו לומ' פתח ידיך ועוד לא ספר הכתו' ששאל בהם לא מיד ויזעק שאול וכל העם אולי היתה דעת המתרגם קרב אותו אל הארון והכניעהו : ויזעק ויאסף כי אסיפת העם הוא על ידי זעקה : חרב איש ברעהו. מפני מהומת ה' רבה אשר היתה במחנה היו כבהלי' ומהוממי' והיו הפלשתי' מכי' איש את רעהו והיו חושבי' להכות בישראל: והעברים פי' אותן העברי' אשר היו לפלשתים כאתמול שלשום שהיו גרי' בארצם אשר עלו עמם ועל כרחם להלחם בישראל והיו במחנה סביב כלומר שלא היו שם מדעתם לא היו שמים עצמם במחנה אלא סביב מחוץ כדי לתמוך ידיהם ולהיותם נשמטים מלהלחם בישראל אם יוכלו ועתה כשראו שישראל נצח היו גם המה עם ישראל אשר היו עם שאול ויונתן והכו בפלשתים גם המה· ואם תאמר היאך לא חששו על בתיהם שהניחו בארץ פלשתים לפי שראו כי מהמת ה' היתה רבה בפלשתים עד שהיו מכים איש את רעהו בלא ידיעה ובלא הרגשה אמרו גם הם בנו לא ירגישו ולא ידעו והכו בהן : וידבקו גם המה · כמו וירביקו · וכן וידרכו את לשונם כמו וידריכו ופי' וידבקו ענין השגה כמו וידבקו אותו ובזה הלשון תרגמם ענין השגה· ופירושו שרדפו אחריהם עד שהשיגום במלחמה והכו בה' גם הם : והמלחמה עברה את בית און כתרגומו ועבדי קרבא מטו עד בית און · ופי' עברה כי מבית און והלאה עברה ברדפם אחרי פלשתים : נגש. נרחק. וכן תרגומו אדחק כלומר שהיו רעבים כי כבר השביע שאול את העם שלא יאכל עד הערב כדי שלא יפסיקו המלחמה. וי"ו ויואל פירושה כמו וי"ו הן עתה קצפת ונחטא שפירושו וכבר חטאנו לפיכך קצפת וכן ויואל וכבר השביע שאול את העם לפיכך נגש: אשר יאכל לחם עד הערב · שום מאכל ר"ל כי לחם כולל כל מאכל כי אפי' הדבש לא היו טועמים מפני השבועה נראה כי על כל מאכל השביע' : וכל הארץ · עם הארץ · כמו וכל הארץ באו מצרימה ר"ל כל בני המלחמה והנאספים אליהם ודרך רדפם אחרי פלשתים באו ביער והיה בעבי היער עדת דבורים והדבש נוטף מהם על פני השדה . והר' ר' שלמה ז"ל כתב כי יער קנה הסוכר היה והוא הדבש שהיה נוטף מהם ולא ידעתי מאין היה לו זה כי י"ת בחורשא : הלך דבש. כלומר הליכת דבש שהיה הולך ונגר על פני השדה. ות"י בריז דובשא · ופי' ארוכה ושורה · ובברלשית רבה בין שורותיה יצהירו שהיו עושין ברירויות קטנות : ואין משיג ידו · אין מגיע ידו עם הדבש אל פיו: ביערת הדבש · היא חלת הדבש כמו שיוציאו ממנה הדבש כמו אכלתי יערי עם דבשיות"י בקנה דדובשא לפי שהחלה עשויה קנים קנים : ותראנה. כתי' וקרי ותארנה כלומר כי היו חשכות וכהות מן הרעב ומן העיפות והכתי' מן ראה והענין אחד: ויעף העם · ולא עברו על השבוע' אעפ"שהיו עיפי' ורעבי': כי עתה לא רבתה מכה בפלשתי' . דרך תמיהה כי בודאי אם אכלו היה להם יותר כח והיו מכים בפלשתים יותר: ויעט העם. כלו פתוח לפי שמשרשו עטה ופירושו ויסר או ויטה כמו ותעט אל השלל שפירושו ותסר או ותטה · וכתי' ותתפני עמא · והכתי' הוא ויעש ופי' לשון אסיפה כמו ותעש הארץ: ויאכל העם · פי' בערב אכלו · ופי' על הדם לפי שהיו מכיני' הבשר בחפזון כי היו רעבים היו שוחטים בארץ ולא היה הדם נגר ומתמצה יפה והיה נבלע בבשר לפיכך צוה שאול לגול אבן גדולה ולשחוט עליה כדי שיצא הדם נגר המתמצה היטב ואין זה פי' לא תאכלו על הדם · רק פירו' כמו שהוא חק הזובחים לשדים שאוכלים סביב הדם אחר שזבחו להם · וזה דבר הלמד מענינו לא תנחשו ולא תעוננו . ורז"ל פי' כי היו מקדישי' שלמים ואוכלים לפני זריקת הדם. ומה שאמר איש שורו בידו הלילה · וישחטו שם העם· נחלקו עליו רז"ל יש אומרים כי שחיטת לילה כשירה בבמת יחיד יש אומרי' פסולה· ומה שאמר ששחטו בלילה על החולין אמר אבל אם לא היו מקדישים היה מותר לאכל בלא זריקת דם כי משככנסו לארץ הותר להם בשר תאוה בכל מקום בלא זריקת דם : על המזבח . זה פירשו רבו' ז"ל כי על השלמים אמר שהיו אוכלים בלא זריקת דם אבל אין משמעות פשטי הפסוקים אלא כמו שפירשנו כי החטא היה מפני הדם נבלע בבשר ולא היה מתמצה מפני שהיו שוחטים ארצה :

חייבין קדם ייי למיכל על דמא ואמר שקרתון קריבו לותי יומא דין
אבנא רבתא: ואמר שאול אתבדרו בעמא ותימרון להון קריבו לותי
גבר תוריה וגבר אימריה ותכסון הכא ותיכלון ולא תחובון קדם ייי
למיכל על דמא וקריבו כל עמא גבר תוריה בידיה בליליא ונכסו תמן:
ובנא שאול מדבחא קדם ייי יתיה שרי למבני מדבחא קדם ייי:
ואמר שאול נחות בתר פלשתאי בליליא ונקטול בהון עד מנהר
צפרא ולא נשאר בהון אנש ואמרו כל דתקין בעינך עביד ואמר כהנא
נתקרב הלכא ונשאל במימרא דייי: ושאל שאול במימרא דייי האיחות
בתר פלשתאי התמסרינון ביד ישראל ולא קביל צלותיה ביומא ההוא:
ואמר שאול אתקרבו הלכא כל רישי עמא ודעו וחזו במה הות חובא
הדין יומא דין: ארי קיים הוא ייי דפריק ית ישראל ארי אלו איתוהי
ביונתן ברי ארי אתקטלא יתקטל ולית דמתיב ליה מכל עמא: ואמר
לכל ישראל אתון תהון לעברא חד ואנא ויונתן ברי נהי לעברא חד
ואמרו עמא לשאול דתקין בעינך עביד: ואמר שאול
קדם ייי אלהא דישראל אתנה בקשוט ואיתאחד יונתן ושאול ועמא
נפקו: ואמר שאול רמו עדבין בינא ובין יונתן ברי ואתאחד יונתן:
ואמר שאול ליהונתן חוי לי מה עבדת וחוי ליה יהונתן ואמ' מטעם
טעמית בריש שוטיתא דבידי זעיר דובשא הא אנא חייב לממת:
ואמר שאול כדין יעביד לי ייי וכדין יוסיף ארי ממת תמות יונתן:
ואמר עמא לשאול היונתן יתקטיל די עבד פורקנא רבא הדין בישראל
חס קיים הוא ייי אם יפול מסער רישיה לארעא ארי קדם ייי גלי דבשלו
עבד יומא דין ופרקו עמא ית יונתן ולא מית:
וסליק שאול מבתר פלשתאי ופלשתאי אזלו לאתריהון:
ושאול אצלח במלכותא על ישראל ואגיח קרבא סחור סחור בכל
בעלי דבבוהי במואב ובבני עמון ובאדום ובמלכי צובא ובפלשתאי
ובכל אתר דמתפני מחייב: וכנש משירין ומחא ית דבית עמלק
ושיזיב ית ישראל מיד בזוזיהון: והוו בני שאול
יונתן וישוי ומלכישוע ושום תרתין בנתיה שום רבתא מירב ושום
זערתא מיכל: ושום אתת שאול אחינעם בת אחימעץ

חטאים ליהוה לאכל על הדם ויאמר בגדתם גלו אלי היום אבן
גדולה: ויאמר שאול פצו בעם ואמרתם להם הגישו אלי איש
שורו ואיש שיהו ושחטתם בזה ואכלתם ולא תחטאו ליהוה לאכל
אל הדם ויגשו כל העם איש שורו בידו הלילה וישחטו שם:
ויבן שאול מזבח ליהוה אתו החל לבנות מזבח ליהוה:
ויאמר שאול נרדה אחרי פלשתים לילה ונבזה בהם עד
אור הבקר ולא נשאר בהם איש ויאמרו כל הטוב בעיניך עשה
ויאמר הכהן נקרבה הלם אל האלהים:
וישאל שאול באלהים הארד אחרי פלשתים התתנם ביד ישראל
ולא ענהו ביום ההוא: ויאמר שאול גשו הלם כל פנות העם ודעו
וראו במה היתה החטאת הזאת היום: כי חי יהוה המושיע את
ישראל כי אם ישנו ביונתן בני כי מות ימות ואין ענהו מכל העם:
ויאמר אל כל ישראל אתם תהיו לעבר אחד ואני ויונתן בני נהיה
לעבר אחד ויאמרו העם אל שאול הטוב בעיניך עשה:
ויאמר שאול אל יהוה אלהי ישראל הבה תמים וילכד
יהונתן יונתן ושאול והעם יצאו: ויאמר שאול הפילו ביני ובין יונתן בני
וילכד יונתן: ויאמר שאול אל יונתן הגידה לי מה עשיתה ויגד
לו יונתן ויאמר טעם טעמתי בקצה המטה אשר בידי מעט דבש
לי הנני אמות: ויאמר שאול כה יעשה אלהים וכה יוסף כי מות תמות
יונתן: ויאמר העם אל שאול היונתן ימות אשר עשה הישועה
הגדולה הזאת בישראל חלילה חי יהוה אם יפל משערת ראשו
ארצה כי עם אלהים עשה היום הזה ויפדו העם את יונתן ולא מת:
ויעל שאול מאחרי פלשתים ופלשתים הלכו למקומם:
ושאול לכד המלוכה על ישראל וילחם סביב בכל איביו במואב
ובבני עמון ובאדום ובמלכי צובה ובפלשתים ובכל אשר יפנה
ירשיע: ויעש חיל ויך את עמלק ויצל את ישראל מיד שסהו:
ויהיו בני שאול יונתן וישוי ומלכי שוע ושם שתי בנתיו שם
הבכירה מרב ושם הקטנה מיכל: ושם אשת שאול אחינעם בת

חוטאים לה'. בהעלים האלף מהקריאה כמו קוראים אל ה' והוא יענם: בגדתם גלו אלי היום. פי' העת הזאת כלומר מעתה שלא ישחטו עוד כמו ששחטו. וכן יום בעקתי בלילה כנגד כמו עת: פצו בעם. לעבדיו אמר שיפוצו במחנה ויאמרו לכל העם הרוצי' לשחוט שיביאו לשאול מי שרוצה לשחוט שורו או שיהו ושחטתם · פי' בזה המקו' על האבן. ורז"ל פי' בזה הסכין שבדק להם הסכין וסמכו מכאן לבדיקת הסכין · ובדרש עוד ושחטתם בזה רבנן אמרי סכין בת ארבע עשרה אצבעות הראה להם ב' תרין ז' שבעה ה' חמשה. אמר להם בזה היו שוחטים ואוכלים כסדר הזה היו שוחטין ואוכלין: לאכול אל הדם. כמו על הדם וכן אל ההרי' לא אכל על ההרי': אותו החל לבנות מזבח לה'. פי' אותו המזבח היה תחלת המזבחו' שבנה שאול כי מה שהקריב קרבנות בגלגל מצא שם המזבח בנוי ובדרש אתו החל והלא כמה מזבחות בנו ראשונים נח בנה מזבח אברהם בנה מזבח. יצחק בנה מזבח. יעקב בנה מזבח. משה בנה מזבח. יהושע בנה מזבח · ומה אמרת אותו החל לבנות מזבח אמר ר' יודן החל במלכים ועוד יש דרש אותו המזבח הוא החל לבנותו כלומר הוא בעצמו נתן האבן הראשונה ואח' כך בנו הבונים המזבח עד כלותו: ונבוזה בהם יקל הזין ומשפטה להדגש: ולא נשאר. בצרי כמו בחירק ואחד הוא: אל האלהים כתרגומו נשאל במימרא דה': פנות העם. כתרגומו רישי עמא · וקראו ראשי העם פנות שהעם לעיר כמו פנה לקיר: לעבר אחד · בגורל שהיו כל ישראל בקצף אחד יונתן ושאול בקצף אחר: הבה תמים · גורל תמים ואמת. ות"י אייתיניה בקושטא כלומר הבה הגורל באמת: הפילו. פי' הפילו הגורל וכת"י רמו עדבין: כה יעשה אלהים · ר"ל כה יעשה לי וכן מנהג הלשון כלומר כך וכך יהיה לי אם לא תמות · כי עם אלהים עשה · כלומר טובה עשה עם אלהים ועם עמו כי הגדיל בטחונו באלהים ומסר נפשו על עם ה' והלך הוא ונושא כליו להלחם במחנה פלשתים · ות"י ארי קדם ה' גלי די בשלו עבד יומא דין · וטעם ויפדו העם את יהונתן לפי' הזה בטענתם פדו אותו שטענו עליו כי היה שוגג אם כן מה טעם אמר עשה הישועה לא היה אלא מפני שהיה שוגג אבל ר"ל רע ומר היה אם לא היינו מוצאים עליו טענה לפדותו מן המות כי ישועה גדולה עשה בישראל וכן פי' אא"ז ל'יוש לשאול אחרי בשגג בזה יהונתן והכתוב מעיד עליו ויונתן לא שמע בהשביע אביו אבל למה לא נענה שאול באורי' ותומי' ופי' הגאון רב סעדיה ז"ל בעבור הראות לעם כי שוגג היה כי היו אומרי' מה פנים יש בדבר כי בן המלך עבר על החרם ולא נענש ואלו היה אחר היה נענש וכל העם לא היו יודעים כי לא היה שם יונתן בשעת השבועה וכאשר לא נענה שאול באורים ותומים הוצרכו להפיל גורלו' על מי היה החטא ונפל על יהונתן וחקרו ודרשו ומצאו כי לא היה שם בשעת השבועה טענו כל העם עליו כי שוגג היה ואין עליו משפט מות · ובדרש ויפדו העם את יהונתן · ר' אליעזר אומר נתנו משקלו ופדאוהו ר' יוחנן אמר וכי לחם אכל והלא דבש אכל · ריש לקיש אמר וכי לא מטעמת טעם לא כן אמר ר' אבהו משום ר' זעירא מטעמת אין בו משום אכילה ולא משום שתייה ולא משום הפסק תענית ואינה טעונה ברכה הרי ויפדו העם את יונתן: ויעל שאול מאחרי פלשתים · כיון שלא ענהו ה' באורים ותומים לא רצה לרדוף אחרי פלשתים בעת הזאת כי חשב אעפ"י שנמלט יונתן בטענה עון יש בינינו על השבוע' · או אחר שהלך הלילה בזה העניין שנתעסקו בו בין כך הלכו פלשתים למקומם: לכד המלוכה התחזק במלוכה והיתה בידו בלא שום פקפוק כי ראו כל ישראל כי היה מצליח במלחמותיו: ירשיע · יחריד ויבלבל · וכן והוא ישקיט ומי ירשיע · ותרגום יחייב: ויעש חיל: אסף · וכת"י וכנש משריין: ויך את עמלק · מה שצוה לו האל לך והכית את עמלק: וישוי הוא אבינדב הנזכר במלחמה שמתו בה שאול ובניו והוא הוא הנזכר בדברי הימים · ולא זכר איש בושת כי אלו השלשה היו יוצאים עמו במלחמה. ולפי שנזכרים בענין המלחמה לא זכר איש בושת: ובדברי הימים שנזכרים בענין התולדה זכרו והוא אשבעל שנזכר הוא איש בושת: וכר אבי אבנר בן אביאל · כבר פירשתיו למעלה:

למשחך

אחימעץ ושם שר צבאו אבינר בן נר דוד שאול׃ וקיש אבי שאול
ונר אבי אבנר בן אביאל׃
ותהי המלחמה חזקה על פלשתים כל ימי שאול
טו וראה שאול כל איש גבור וכל בן חיל ויאספהו אליו׃ ויאמר
ולמשחך שמואל אל שאול אתי שלח יהוה למשחך למלך על עמו על ישראל
ועתה שמע לקול דברי יהוה׃ כה אמר יהוה
צבאות פקדתי את אשר עשה עמלק לישראל אשר שם לו בדרך
בעלתו ממצרים׃ עתה לך והכיתה את עמלק והחרמתם את כל
אשר לו ולא תחמל עליו והמתה מאיש עד אשה מעלל ועד יונק
משור ועד שה מגמל ועד חמור׃
וישמע שאול את העם ויפקדם בטלאים מאתים אלף רגלי
ועשרת אלפים את איש יהודה׃ ויבא שאול עד עיר עמלק וירב בנחל׃
ויאמר שאול אל הקיני לכו סרו רדו מתוך
עמלקי פן אספך עמו ואתה עשיתה חסד עם כל בני ישראל בעלותם
ממצרים ויסר קיני מתוך עמלק׃ ויך שאול את עמלק מחוילה בואך
שור אשר על פני מצרים׃ ויתפש את אגג מלך עמלק חי ואת כל
העם החרים לפי חרב׃ ויחמל שאול והעם על אגג ועל מיטב הצאן
והבקר והמשנים ועל הכרים ועל כל הטוב ולא אבו החרימם וכל
המלאכה נמבזה ונמס אתה החרימו׃
ויהי דבר יהוה אל שמואל לאמר׃ נחמתי כי המלכתי
את שאול למלך כי שב מאחרי ואת דברי לא הקים ויחר לשמואל
ויזעק אל יהוה כל הלילה׃ וישכם שמואל לקראת שאול בבקר
ויגד לשמואל לאמר בא שאול הכרמלה והנה מציב לו יד ויסב ויעבר
וירד הגלגל׃ ויבא שמואל אל שאול ויאמר לו שאול ברוך אתה
ליהוה הקימתי את דבר יהוה׃ ויאמר שמואל ומה קול הצאן
הזה באזני וקול הבקר אשר אנכי שמע׃ ויאמר
שאול מעמלקי הביאום אשר חמל העם על מיטב הצאן והבקר

אחימעץ ושום רב חיליה אבינר בר ניר אחבוהי דשאול׃ וקיש אבוהי
דשאול וניר אבוהי דאבנר בר אביאל׃ והות קרבא תקיפא
על פלישתאי כל יומי שאול וחזא שאול כל גבר גבר וכל גבר עביד
קרב וכניש ליה לותיה׃ ואמר שמואל לשאול יתי שלח יי לרבותך
למהוי מלכא על עמיה על ישראל וכען קביל למימר פתגמא דיי׃
כדנן אמר יי צבאות דכירנא ית דעבד עמלק לישראל דכמן
ליה באורחא במיסקיה ממצרים׃ וכען איזיל ותמחי ית דבית עמלק
ותגמר ית כל די להון ולא תחוס עליהון ותקטול מגבר ועד איתתא
מעולים ועד יניק מתור ועד אימר מגמל ועד חמר׃
וכנש שאול ית עמא ומנינון באימרי פסחא מאתן אלפין גברא רגלאי
ועסרא אלפין ית אינש יהודה׃ ואתא שאול עד קרתא דבית עמלק
וטקים משריתיה בנחלא׃ ואמר שאול לשלמאה איזיל זור אתפרש
מגו עמלקאה דילמא אשיצינך עמיה ואת עבדת טיבו עם כל בני ישראל
במסקהון ממצרים ואיתפרש שלמאה מגו עמלקאה׃ ומחא שאול
ית דבית עמלק מחוילה מעלנא דחגרא די על אפי מצרים׃ ואחד ית
אגג מלכא דבית עמלק כד חיוית כל עמא גמר לפתגם דחרב׃ וחס
שאול ועמא על אגג ועל שפר ענא ותורי שמינא ופטימיא ועל כל
דטב ולא אבו לגמרותהון וכל מדעם דשיט ודכסיר יתה גמירו׃
והוה פתגם נבואה מן קדם יי עם שמואל למימר׃ תבית
במימרי ארי אמליכית ית שאול למהוי מלכא ארי תב מבתר פולחני
וית פתגמי לא קיים ותקיף לשמואל וצלי קדם יי כל ליליא׃ ואקדים
שמואל לקדמות שאול בצפרא ואתחוא לשמואל למימר אתא שאול
לכרמלא והא מתקן ליה אתר לפלגא ביה ביזתא ואיסתחר ועבר
ונחת לגלגלא׃ ואתא שמואל לות שאול ואמר ליה שאול בריך את
קדם יי קיימית ית פתגמא דיי׃ ואמר שמואל ואילו קיימתא ומה
קל ענא הדין באודני וקל תוריא דאנא שמע׃ ואמר שאול מעמלקאה
איתיאונון דחס עמא על שפר ענא ותורי בדיל

למשחך למלך. בקמץ חטף החית: ועתה שמע. כלומר כיון שנמשחת למלך על ישראל צריך שתעשה מה שמצוה עליך לעשות והוא מלחמת עמלק.
ואמרו רבותינו ז״ל שלש מצות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ למנות עליהם מלך ולהכרית זרעו של עמלק ולבנות בית הבחירה. ועל זה המלך כאמר וירס
מאגג מלכו: פקדתי. עתה אני רוצה לפקוד ולגמול על עמלק את אשר עשה לישראל: שם לו. מארבי ואילו בדרך. ויונתן תרגם דיכמן ליה באורחא: והחרמתם.
כמו ואת כל הנשמה החרי׳ לשון כלייה והשחתה. וכן תרגם יונתן ותגמר. ואחז״ל פי׳ לשון חרם וקללה כלומר בתחלה החרימו שלא יהנה אדם מהם ואחר כך
והמתה: ולא תחמול. לפי שסופם לחמול כמו שאמר ויחמול שאול והעם הזהירו ולא תחמול עליו שלא יהיה לו פתחון פה: ועד חמור. כי אם יחיו מהם שור או חמור
יאמרו זה היה משלל עמלק והרי לא נמחה זכר עמלק. והכתוב אומ׳ תמחה את זכר עמלק: וישמע. כמו ויאסף וכן תרגם יונתן וכנס כלומ׳ אספם שיהיו נשמעי׳ אליו
ללכת למלחמה. או פי׳ אספם על ידי כרוז משמיע. וכן במשנה באחד באדר משמיעי׳ על השקלים פירוש מכריזין: בטלאים. שם מקום ואף על פי שלא הידיעה
שלא כמנהג הכק כמוהו בקרקרי בסכות בשטים. ויונתן פירשו כמו ובזרועו יקבץ טלאי׳ שתרגומו באמרי פסחיא. ואם כדבר יונתן שפסחי׳ היו אם כן זמן פסח
היה ובנוב שהיה אהל מועד שם פקדם שהביאו פסחיהם. ועל ידי הפסחים ידע מניכם כי פסח לא היה קרב בבמת יחיד. ובדברי רבותי׳ ז״ל שמנה אותם בטלאים
לא מן הפסחים אלא שאמר להם שיקחו כל אנשי החיל טלאים משלו ויקח כל אחד טלה אחד ואחר כך בזה למנות הטלאים. וסמכו על זה הפסוק. ואמרו אסור למנות
את ישרא׳ אפילו לדבר מצוה שנאמר ויפקדם בטלאים. אמר רבי אלעזר כל המונה את ישראל עובר בלאו שנאמר אשר לא ימד ולא יספר. ואמר כל זמן שנמנו ישראל
לצורך לא חסרו שלא לצורך חסרו. בימי דוד נראה כי אפילו מנה אותם בדבר אחר כיון שמנה אותם שלא לצורך הם חסרים שאם כן למה לא לקח יואב מכל
אחד שום דבר וימנה הדבר ההוא ולא יהיה בהם נגף. וכן כשמנה אותם לצורך צריך שימנה אותם בדבר אחד כמו שאול שמנה אותם בטלאים וכן במלחמת
הראשונה שפקדם בבזק שפירושו באבני׳ כמו שפירשנו: וירב בנחל. פרשו ארב משפטו ויארב מבנין הפעיל או מן הדגוש ומשפטו ויארב. והוא הנכון מפני
קמצות היו״ד. ויש לפרשו ענין ריב ומצה כלומר יבאו עמלק עליהם ונלחם אותם בנחל. ויונתן תרגם וטקים משרייתיה ואגח קרבא בנחלא. ובדברי רבותינו ז״ל
לשון דיין הוא רב ודן שאול בעצמו על עסקי נחל כלומר עגלה הערופה בנחל. אמר ומה בשביל נפש אחת אמרה תורה ערוף עגלה כל הנפשו׳ הללו לא כל שכן
יצאתה בת קול ואמרה לו שאול אל תהי צדיק הרבה יותר מבוראך: ויאמר שאול אל הקיני. ואף על פי שראינו בכבוש הארץ כי הקיני עלו מעיר התמרי׳
וישבו עם בני יהודה במדבר יהודה הלכו להם כולם או מקצתם לשבת עם העמלקי כי יושבי אהלים היו והיו נוסעים ממקום למקום כפי שהיה מזדמן להם:
פן אוסיפך. פרשו אסף מבנין הפעיל על דרך אובד העיר ענינו לשון כליון: ואתה עשית חסד. בעצה שנתן יתרו למשה וכתב לזרעו אחריו כאלו
הם עשו החסד. וזהו שאמר עם כל ישראל כמו שאמר גם וגם כל העם הזה על מקומו יבא בשלום. ובדרש וכי עם כל בני ישראל עשה חסד והלא לא עשה
חסד אלא עם משה הדא דכתיב קראן לו ויאכל לחם אלא ללמדך שכל העושה טובה עם גדולי ישראל מעלה עליו כאלו עש׳ חסד עם כל ישראל: מחוילה בואכה
שור. אולי שכנו שם עם בני ישמעאל. או לקח הארץ מידם. וכף באכה פירשתי שהיא לנכח ידוע המקום: והמשנים. תרגם יונתן כמו הפוך והשמנים
שתרגם שמיניא. ותרגם הכרים פטימיא. ורוצה לומר השמנים שהם שמנים מאליהם על ידי מרעיתם והמפוטמים שהם מפוטמים על ידי אדם שמאכילם כי
כן דרך הפטם שמפטם הבהמות מבין המאכל ומשים בפי הבהמה. ויש לפרש המשנים הכבשים בני שנה והכרים גדולים משנה. ויש מפרשים המשנים שהם
שניים לבטן: וכל המלאכה. פירו׳ המקנה. וכן לרגל המלאכה אשר לפני. כי כל דבר שיתעסק בו האדם נקרא מלאכה ומעשה בין מלאכת אומנו׳ בין עבודת
האדמה בין במקנה: נמבזה ונמס. בתוספת שתי אותיות וכן מתלאה. ואמר נמבזה ונמס נקבה וזכר כמו רוח גדולה וחזק והנקבה על המלאכה
והזכר על הענין. וכן יעשה מלאכה. והענין בזה המקום המקנה: נחמתי. מבנין נפעל: מציב לו יד. מכין לו שם מקום לחלוק החיל ולחלוק
הבזה. וכן תרגם יונתן מתקין ליה תמן אתר לפלגא ביה בזתא. ובדרש בונה לו מזבח שם בכרמל והוא המזבח שנאמר באליהו וירפא את מזבח ה׳ ההרוס:
ויסב ויעבר. אחר שהציב לו יד בכרמל סבב ועבר לו הגלגל לזבוח שם כמו שאמר. והטעם לפי שהיה שם המזבח ואהל מועד תחלה כשבאו לארץ ואף
על פי שעתה היה בנוב היו מכבדים מקום אהל מועד בגלגל והיו זובחים שם בשעת היתר הבמות. וכן חדשו שם המלוכה וזבחו שם זבחי שלמים:

לְמַעַן זְבֹחַ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ וְאֶת הַיּוֹתֵר הֶחֱרַמְנוּ׃
וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל שָׁאוּל הֶרֶף וְאַגִּידָה לְּךָ אֵת אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֵלַי
הַלָּיְלָה וַיֹּאמְרוּ לוֹ דַּבֵּר׃ וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל הֲלוֹא אִם קָטֹן אַתָּה בְּעֵינֶיךָ ויאמר
רֹאשׁ שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל אָתָּה וַיִּמְשָׁחֲךָ יְהוָה לְמֶלֶךְ עַל יִשְׂרָאֵל׃ וַיִּשְׁלָחֲךָ
יְהוָה בְּדָרֶךְ וַיֹּאמֶר לֵךְ וְהַחֲרַמְתָּה אֶת הַחַטָּאִים אֶת עֲמָלֵק וְנִלְחַמְתָּ
בוֹ עַד כַּלּוֹתָם אֹתָם׃ וְלָמָּה לֹא שָׁמַעְתָּ בְּקוֹל יְהוָה וַתַּעַט אֶל הַשָּׁלָל
וַתַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה׃ וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל שְׁמוּאֵל אֲשֶׁר שָׁמַעְתִּי
בְּקוֹל יְהוָה וָאֵלֵךְ בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר שְׁלָחַנִי יְהוָה וָאָבִיא אֶת אֲגַג מֶלֶךְ עֲמָלֵק
וְאֶת עֲמָלֵק הֶחֱרַמְתִּי׃ וַיִּקַּח הָעָם מֵהַשָּׁלָל צֹאן וּבָקָר רֵאשִׁית הַחֵרֶם
לִזְבֹּחַ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ בַּגִּלְגָּל׃ וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל הַחֵפֶץ לַיהוָה
בְּעֹלוֹת וּזְבָחִים כִּשְׁמֹעַ בְּקוֹל יְהוָה הִנֵּה שְׁמֹעַ מִזֶּבַח טוֹב לְהַקְשִׁיב ס
מֵחֵלֶב אֵילִים׃ כִּי חַטַּאת קֶסֶם מֶרִי וְאָוֶן וּתְרָפִים הַפְצַר יַעַן מָאַסְתָּ
אֶת דְּבַר יְהוָה וַיִּמְאָסְךָ מִמֶּלֶךְ׃ וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל
שְׁמוּאֵל חָטָאתִי כִּי עָבַרְתִּי אֶת פִּי יְהוָה וְאֶת דְּבָרֶיךָ כִּי יָרֵאתִי אֶת הָעָם
וָאֶשְׁמַע בְּקוֹלָם׃ וְעַתָּה שָׂא נָא אֶת חַטָּאתִי וְשׁוּב עִמִּי וְאֶשְׁתַּחֲוֶה
לַיהוָה׃ וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל שָׁאוּל לֹא אָשׁוּב עִמָּךְ כִּי מָאַסְתָּה אֶת
דְּבַר יְהוָה וַיִּמְאָסְךָ יְהוָה מִהְיוֹת מֶלֶךְ עַל יִשְׂרָאֵל׃
וַיִּסֹּב שְׁמוּאֵל לָלֶכֶת וַיַּחֲזֵק בִּכְנַף מְעִילוֹ
וַיִּקָּרַע׃ וַיֹּאמֶר אֵלָיו שְׁמוּאֵל קָרַע יְהוָה אֶת מַמְלְכוּת יִשְׂרָאֵל
מֵעָלֶיךָ הַיּוֹם וּנְתָנָהּ לְרֵעֲךָ הַטּוֹב מִמֶּךָּ׃ וְגַם נֵצַח יִשְׂרָאֵל לֹא יְשַׁקֵּר
וְלֹא יִנָּחֵם כִּי לֹא אָדָם הוּא לְהִנָּחֵם׃ וַיֹּאמֶר חָטָאתִי עַתָּה כַּבְּדֵנִי נָא
נֶגֶד זִקְנֵי עַמִּי וְנֶגֶד יִשְׂרָאֵל וְשׁוּב עִמִּי וְהִשְׁתַּחֲוֵיתִי לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ׃

בדיל לדבחא קדם יי אלהך וית שאר מותרא גמרנא׃
ואמר שמואל לשאול אוריך ואחוי לך ית דאתמליל מן קדם יי עמי
בליליא ואמר ליה מליל׃ ואמר שמואל הלא מן שריותך הויתא שיט
וחלש בעיני נפשך כרם זכות שיבטא דבנימן אכוך גרמא לך די בעו
למיעבר בימא קדם בני ישראל בדיל כן רבינך יי למהוי מלכא על
ישראל׃ ושלחך יי באורחא ואמר איזל ותגמר ית חייביא ית דבית
עמלק ותגיח קרבא בהון עד דתשיצי יתהון׃ ולמה לא קבלתא למימר
דיי ואתפניתא על בזתא ועבדתא דביש קדם יי׃ ואמר שאול
לשמואל דקבלית למימרא דיי ואזלית באורחא דשלחני יי ואיתיתי
ית אגג מלכא דעמלק וית עמלקאה גמרית׃ ואפריש עמא מן בזתא
ען ותורין קדם די חרמון לדבחא קדם יי אלהך בגילגלא׃ ואמר
שמואל הא רעוא קדם יי בעלון ובנכסת קודשין כקבלא למימרא
דיי הא קבלא למימריה מנכסת קודשין טב לאצתא למילי נביוהי
מתרב פטימין׃ ארי כחוב גברא דשאלין בקיסמא כן חובת כל גבר
דמסריב על פתגמא דיי וכחובי עמא דטעו בתר טעוותא כן חובת כל
אנש דבסר ומוסיף על מילי נביא חלף דקצתא בפתגמא דיי רחקך
מלמהוי מלכא׃ ואמר שאול לשמואל חבית ארי עברית על מימרא
דיי ובסרית על פיתגמך ארי דחלית מן עמא וקבלית למימרהון׃ וכען
שבוק כען לחובי ותוב עמי ואסגוד קדם יי׃ ואמר שמואל לשאול לא
איתוב עמך ארי קצתא בפתגמא דיי ורחקך יי מלמהוי מלכא על
ישראל׃ ואסתחר שמואל למיזל ואיתקף בכנף מעיליה ואיתבזע׃
ואמר ליה שמואל אעדי יי ית מלכותא דישראל מינך יומא דין
ויהבה לחברך דתקן עובדיה מינך׃ ואם תימר אתוב מחובי וישתבק
לי בדיל דאעביד מלכו אנא ובני על ישראל לעלם כבר גזור עלך מן
קדם מרי ניצחניה דישראל דלית קדמוהי שקר ולא תאיב ממה דאמר ארי לא כבני אינשא הוא דאמרין ומכדבין גזרין ולא מקיימין׃ ואמר חבית כען יקרני כען
קדם סבי עמי וקדם ישראל ותוב עמי ואסגוד קדם יי אלהך׃

למען זבוח. לא חמלו עליהם להכותם אלא למען זבוח לה' שהיה עמהם במלחמה · ואמר אלהיך לכבוד שמואל להגדיל מעלתו כי כל מה שיגדל האדם ראוי לומר עליו אלהיו אלהיך · וכן היו הנביאים אומרים ה' אלהי · וכן אמר בחטא הכשיא מכל מצות ה' אלהיו : ויאמרו לו דבר · כתיב ויאמרו רוצה לומר שאול והזקנים אשר עמו וקרי ויאמר רוצה לומר שאול : הלא אם קטן אתה : לפי שאמר לו שאול אשר חמל העם כלומר העם חמל ולא הוא ולא רצה למנעם אמר לו שמואל הלא אם קטן אתה בעיניך כלומר אף על פי שאתה קטן בעיניך ולא רצית להתגדל על העם ולמנעם הלא ראש שבטי ישראל אתה ולפיכך משחך ה' למלך עליהם להנהיגם על הדרך הישרה ולמנעם מהעבירה ואיך הנחת אותם לעבור על דברי ה' לא עשו הם אלא אתה שהיה בידך למחות ולא מחית · כראה כי רכותך וחפצך היה בדבר וחמדת השלל ותעט אליו · ויונתן תרגם הפסוק כן הלא אם שריותך חזי הוית שיט וחלש בעיני נפשך כרם זכות שבטא דבנימן אבוך הוא גרמא לך מלכותא די בעי למיעבר בימא קדם בני ישראל בדיל כן דרבך ה' למהוי מלכא על ישראל · וכן אמר בדרש כי כשעברו ישראל את הים והיו מתיראים ישראל לעבור קפץ שבטו של בנימן והתחילו לעבור וראו שבט יהודה והתחילו לרגמם באבנים כדי שיחזרו להם וקפץ נחשון בן עמינדב ועבר עם כל שבטו ואחריו כל ישרא' וסמכו על הפסוק הזה שם בנימן צעיר רודם ת' תיקרי רודם אלא רד ים. וכת' בתריה שרי יהודה רגמתם וגו': עד כלות' אותם· עד כלות ישראל אותם · ותהיה מם כלותם על הפועל · או תהיה על הפעול ותהיה מלת אותם הבאה אחריו תוספת ביאור: ותעט· כבר פירשנו המלה הזאת שהיא כמו ותסר או ותטה: אשר שמעתי בקול ה'. זה אשר אמר שאול היה הפסק לדברי שמואל כי עדיין לא השלי' דבריו ולא אמר לו עדיין מה שדבר אליו ה' הלילה שאמר לו כחמתי והוא שאמר לו שמואל בסוף הענין . כי מאסת את דבר ה' וימאסך ממלך · אבל כשאמר לו שמואל ולמה לא שמעת הפסיק שאול את דבריו ואמר אשר שמעתי. ופירושו כן שמעתי בקול ה' · ויש לפרשו כמשמעו כמו שתתפרש מלת אשר בכל מקו' שהוא טעם למה שקדם וחוזר למה שאמר שאול תחילה הקימותי את דבר ה' · אמר עוד אמת אמרת כי הקימותי את דבר ה' אשר שמעתי בקול ה' ואלך בדרך אשר שלחני : ואביא את אגג· כלומר אם לא המיתיו עם האחרי' לא שלחתיו לנפשו כי הנה הביאותיו ויומת : ראשית החרם. פי' מיטב החרם כמו ראשית שמנים ימשחו. וי"ת לשון תחלה קודם דיחרמון כלומר טרם שיחרימו ויקללו אלא יהיה חרם מהשלל לקחו העם הצאן והבקר לזבוח לה' לא לדבר אחר : כי חטאת קסם מרי · חסר כף הדמיון כמו לב שמח ייטיב גהה. וכתי' ארי כחובי גברי דשאלין בקסמיא כן חובת כל גבר דמסרב על מימרא דה' וכחובי עממיא דטעו בתר טעוותא כן חובת כל גבר דיבבר ומוסיף על מילי נביאה חלף דקצתא וכו' · כלומר כמו שחטא קסם הוא חטאה גדולה כי הוא מסיר בטחונו מהקב"ה ונותן בטחונו בקסם כן הוא חטאת גדולה חטאת מרי והוא מי שמורה פי הא' ואינו עושה מה שצוהו כי אחרי שעבר על מצותו הרי הוא כופר בו ומסיר בטחונו ממנו ואומ' כי אין בידו להטיב ולהרע לפיכך לא יירא ממנו לעבור על מצותו והרי הוא כעובד ע"ז וכתרפים גם כן שהוא חטאת גדולה הפצר · והוא מי שעובר על רצון המצוה אותו כמו שפירשנו : וימאסך · הוי"ו כוי"ו ויפח אברהם את עיניו וכן הוא הפי' יען מאסת דבר ה' מאסך ממלך ר"ל מהיו' מלך: ואת דברי'. שאמרת לי במצות ה' ות"י ארי עברית על מימרא דה' ובסרית על פתגמך · ללכת · בסגול בתא החתית: ויחזק בכנף מעילו · שאול החזיק בכנף מעיל שמו' כדי שישוב עמו · ובמדרש חולקין בו יש אומרי' כי שמו' קרע במעיל שאול ורמז לו בזה כי מי מיכרות כנף מעילו הוא ימלוך תחתיו . וי"א כי שמו' קרע מעילו של עצמו שכן דרכן של צדיקים להיות קורעין בשעה שאין כטיעתן מסובחת: קרע ה' את ממלכות ישראל מעליך היום · ואעפ" שאמר לו זה בגלגל כשהעלה העולה ממלכתך לא תקום ועתה אמר לו היום אפשר שהחטא ההוא היה נמחל לו ע"י תשובה ומעשים טובים וכיון שנסה בחטא אמר לו היום נקרעה הממלכה ממך . ויש לפרש עוד כי בחטא הראשון אמר לו ממלכתך לא תקום כלומר שלא תתקיים לו ולבניו אחריו אבל אפשר כי הוא יאריך ימים במלכותו ועתה אמר לו כי גם הוא לא יאריך בממלכתו וזהו שאמר קרע ה' מעליך· וכן אמר לו שמואל כשהעלהו באוב. ויקרע ה' את הממלכה מידך וגו' : ולא עשית חרון אפו בעמלק. הנה כי בדבר עמלק כגמר דינו : וגם נצח ישראל לא ישקר · אעפ"שממלכתך לא תקום נצח ישראל לא יסור ממקומו ולא ישקר אותו הקב"ה אבל יעמידהו כי לא ינחם . כלומר ולא ינחם על הטובה שדבר עליהם : כי לא אדם הוא להנחם . כי האדם ינחם על טובה שיבטיח לאדם מפני כעסו עליו אם נשתנה לבבו שלא יהיה שלם לבו עמו כמו שהיה מתחילה אבל הקב"ה אין בו שינוי חפץ וכיון שהבטיח את ישראל לא ישקר להם הבטחתו הטובה אעפ"שחטאו ייסרם כפי חטאם אבל הטובה קיימת אחרי קבלם עונשם אבל לשאול לא הבטיחו על המלוכה לעולם ואם היה שומר מצו' ה' היה מאריך לו המלוכה בב"ו ולבניו אחריו אם ישמרו את מצות ה' אבל לדוד שהבטיחו על המלוכה לעולם לא תסור ממנו המלוכה לעולם אעפ" שתפסק מבניו זמן כפי עונם הטובה והמלוכה קיימת להם לעולם ותשוב להם אחרי קבלם ענשם כמו שכתוב אשר בהעוותו והוכחתיו בשבט אנשים וגו' וחסדי לא יסור ממנו וי"ת הפסוק כן ואם תימר איתוב מחובי וישתבק לי בדיל דאעביד מלכ: אנא ובני על ישראל לעלם כבר גזר עלך מן קדם ה' מריה נצחוניה דישראל דלית קדמוהי שקר ולא תאיב ממה דאמר ארי לא כבני אינשא הוא דאמרין ומכדבין גזרין ולא מקיימין : אגג מעדנות.

וישב שמואל אחרי שאול וישתחו שאול ליהוה :
ויאמר שמואל הגישו אלי את אגג מלך עמלק וילך אליו
אגג מעדנת ויאמר אגג אכן סר מר המות : ויאמר שמואל כאשר
שכלה נשים חרבך כן תשכל מנשים אמך וישסף שמואל את אגג
לפני יהוה בגלגל : וילך שמואל הרמתה
ושאול עלה אל ביתו גבעת שאול : ולא יסף שמואל לראות את
שאול עד יום מותו כי התאבל שמואל אל שאול ויהוה נחם כי ה
טז המליך את שאול על ישראל : ויאמר יהוה
אל שמואל עד מתי אתה מתאבל אל שאול ואני מאסתיו ממלך על
ישראל מלא קרנך שמן ולך אשלחך אל ישי בית הלחמי כי ראיתי ב
בבניו לי מלך : ויאמר שמואל איך אלך ושמע שאול והרגני
ויאמר יהוה עגלת בקר תקח בידך ואמרת לזבח ליהוה באתי :
וקראת לישי בזבח ואנכי אודיעך את אשר תעשה ומשחת לי את
אשר אמר אליך : ויעש שמואל את אשר דבר יהוה ויבא בית
לחם ויחרדו זקני העיר לקראתו ויאמר שלם בואך : ויאמר שלום
לזבח ליהוה באתי התקדשו ובאתם אתי בזבח ויקדש את ישי ואת
בניו ויקרא להם לזבח : ויהי בבואם וירא את אליאב ויאמר אך
נגד יהוה משיחו : ויאמר יהוה אל
שמואל אל תבט אל מראהו ואל גבה קומתו כי מאסתיהו כי לא
אשר יראה האדם כי האדם יראה לעינים ויהוה יראה ללבב : ויקרא
ישי אל אבינדב ויעברהו לפני שמואל ויאמר גם בזה לא בחר יהוה :

ותב שמואל בתר שאול וסגיד שאול קדם ייי : ואמר שמואל
קריבו לותי ית אגג מלכא דבית עמלק ואתא לותי אגג מפנקא ואמ׳
אגג בבעו ריבוני מריר מותא : ואמר שמואל כמא דאיתכלת נשיא
חרבך כן תתכל מנשיא אמך ופשח שמואל ית אגג קדם ייי בגלגלא :
ואזל שמואל לרמתא ושאול סליק לביתיה לגבעת דשאול :
ולא אוסיף שמואל למחזי ית שאול עד יום מותיה ארי איתאבל שמואל
אל שאול וייי תב במימריה ארי אמליך ית שאול על ישראל :
ואמר ייי לשמואל עד אימתי את מתאבל אל שאול ואנא רחקתיה מ
מלמהוי מלכא על ישראל מלי קרנך משחא ואיתא אשלחינך לות
ישי דמבית לחם ארי גלי קדמי בבנוהי כשר קדמי למהוי מלכא : ואמ׳
שמואל איכדין איזל ואם ישמע שאול ויקטלינני ואמר ייי עגלת תורין
תיסב בידך ותימר לדבחא קדם ייי אתיתי : ותזמין לישי בשירותא
ואנא אחוינך ית דתעבד ותמשח קדמי ית דאימר לך : ועבד שמואל
ית דמליל ייי ואתא לבית לחם ואתכנשו סבי קרתא לקדמותיה ואמרו
שלם מיתך : ואמר שלם לדבחא קדם ייי אתיתי אזדמנו ותיעלון עמי
לשירותא וזמין ית ישי וית בנוהי וקרא להון לנכסת קודשיא : והוה
במעלהון וחזא ית אליאב ואמר ברם תקין קדם ייי משיחיה : ואמר
ייי לשמואל לא תסתכל בחיזויה וברום קומתיה ארי רחיקתיה ארי לא
כמו דחזן בני אנשא ארי בני אנשא חזן בעיניהון וקדם ייי גלין מח
מחשבות לבא : וקרא ישי לאבינדב ואעבריה קדם שמואל ואמר
אף בדין לא רעוא קדם ייי : ואעבר

אגג מעדנות · כתרגומו מפנקא · כלומר הלך אליו כמהלך המלכים בתענוג · כלומר אף על פי שהיה קרוב למיתה הלך אליו בנאות · או פירושו הלך אליו בתענוג ובשמחה כי בחר מותו מחייו · וי״א מעדנות קשורים מן התקשר מעדנות כימה · כלומר בקשורים ובשלשלאות של ברזל שהיה בהן הלך אליו : אכן סר מר המות . הגיע מרירות המות · ידע כי להמיתו הביאו אותו אליו : וישסף שמואל . כמו ויבקע . כתרגו׳ ופשח כמו ויפשחני · וכן בדברי רז״ל הוה מפשח ויהיב ליה אלותא . כלומר בוקע : גבעת שאול . אפשר שהיא גבעת בנימן שזכר למעלה ובנה שם שאול בית מלוכה לפיכך שמה אליו . או היא גבעה אחרת שבנה אותה שאול : וה׳ נחם · כפעל עומד כי הוא קמ״ץ : מלא קרנך שמן · אמר קרנך לפי שהיה הקרן הזה מזומן למשוח בו מלכי בית דוד ועל העתי׳ היה מזומן אותו הקרן על פי הנביאי׳ והיה באהל מועד עם כלי שמן המשחה · וכן אמר כשנמשח שלמה ויקח צדוק הכהן את קרן השמן מן האהל · נראה כי שם באהל מועד היה מוכן זה הקרן עם כלי שמן המשחה . ולפיכך אמר לשמואל מלא קרנך שמן כי על כל הנביאים היה מוטל למשוח המלכים על פי ה׳ ואף על פי שצדוק הכהן משח שלמה הנה היה שם עמו נתן הנביא כמו שכתו׳ ומשח אותו צדוק הכהן ונתן הנביא . ומשיחת המלכים ליצוק מן השמן תחלה על ראש המלך ואח״כ היה מושח ממנו כצורת נזר בין ריסי עיניו ואח״כ הכתוב בקרן היה יוצק על ראשו כי מלא הקרן היה שיעור המשיחה עם היציקה: לי מלך . ולא אמ׳ לישרא׳ מלך ר״ל לי שיהיה לעבודתי וישמע אלי לכל אשר אצונו לא כשאול שעבר על מצותי: עגלת בקר . מה שאמר כי אף על פי שהיה מבטיח הקב״ה הנביא או הצדיק אעפ״כן הוא נשמר מללכת במקום סכנה כמו שראינו ביעקב אבינו שהבטיחו הקב״ה בעברו ארם נהרי׳ ואמ׳ לו והשיבותיך אל האדמה הזאת ושם גב״כ נראה לו המלאך והבטיחו ואמר לו שוב אל ארץ אבותי׳ ולמולדתך ואהיה עמך . וכאשר שמע כי עשו בא לקראתו ויירא יעקב מאד ויצר לו . וכן דוד שהיה נמשח למלך על פי ה׳ היה בורח מפני שאול וגם גד הנביא אמר לו לא תשב במצודה · וכן בדברי המלחמות היו עושין תחבולות אחר הבטחת האל ית׳ כמו שעשה גדעון בדבר הכדי׳ והלפידי׳ וגם פעמי׳ היו עושין התחבולות במצות האל כמו שכתוב ביהושע בכבוש יריחו הקף את העיר. וכן צוה לשמואל הנביא תחבולה אף על פי שהיה הולך במצותו והטעם כי אף על פי שהקדוש ברוך הוא עושה נסי׳ ונפלאו׳ עם יראיו ברוב הם על מנהג העולם וכן על מנהג העולם היה לו ליעקב לירא מפני עשו ולדוד מפני שאול אם היה מושח מלך בחייו · והיה לו לבקש תחבולה איך ילך וזו היתה שאלתו איך אלך ואמר לו הקב״ה עגלת בקר תקח בידך . כי בכל מקום היו רשאין להקריב באותו זמן כי זמן היתר הבמות היה כל זמן שהיה אהל מועד בנוב ובגבעון · ולמדו רז״ל מזה הפסוק שמצוה לשנות בדברי שלו׳ שהרי הקב״ה אמר לשמואל עגלת בקר תקח בידך והראה לו שאין ראוי לאדם ללכת במקום סכנה ולסמוך על הנס משום שנ׳ לא תנסון את ה׳ אלהיכם . וי״א כי הקב״ה אמר לו כך אני אמרתי לך שתלך בהצנע ואתה אמרת ושמע שאול והרגני עתה אני אומר לך שתלך בפרהסיא ותקח עגלת בקר לעשות זבחים שלמים ביום משחך אותו למלך וזה שאמר וקראת לישי לזבח אמר לו לך בפרהסיא ונראה מי הורג אותך · ועל זה הדרך פירשו גב״ במדרש מה שאמר לו הקב״ה למשה רבינו עבור לפני העם הזה לפי שאמר לו עוד מעט וסקלוני · אמר לו הקב״ה עבור לפני העם ונראה מי סוקל אותך : את אשר אומר אליך . ולמה לא אמר לו מתחלה שימשח דוד כדי שידעו כלם כי מה׳ הוא ויראו כלם כי לא בחר בכל בני ישי אלא בדוד כי בפני כל העומדים שם נאמר לו על פי הנבואה : ויחרדו ויכועו · ויתקבצו לבאת לקראתו . וכן יחרדו כצפור ממצרים ויחרדו בנים מים · וכת״ לשון קבוץ ואתכנשו · ויש לפרשו לשון חרדה כי תמהו על בואו ופחדו אולי היה בעיר מי שחטא חטא גדול שיצטרך שמואל הנביא לבא העיר וזהו שאמרו שלום בואך · והוא ענה להם שלום כלומר אין דבר רק שלום · אל תפחדו כי לזבוח לה׳ באתי : ויאמר שלו׳ בואך · הגדול שבזקנים אמר ואפשר שישי היה : התקדשו · כתרגו׳ אזדמנו . וכן ויקדש : בבואם · בבואם בבית : ויאמר אך נגד ה׳ משיחו · פי׳ אמ׳ בלבו או בפיו כי חשב כי זה הוא המלך שצוהו הא׳ למשוח לפי שהיה בכור בבני ישי ועוד כי ראהו יפה צורה וקומ׳ כשאול וחשב כי הקב״ה בוחר באנשים יפה קומה וצורה למלכות כדי שיהא מוראו על העם . וכן אמר בשאול הראיתם אשר בחר בו ה׳ כי אין כמוהו בכל העם · וכן הוא כמו שחשב שמואל כי בעל קומה וצורה יפה בוחר בו האל למלוכה כדי שייראו ממנו העם ובלבד שיהיה לבו טוב וישר · ופי׳ נגד ה׳ משיחו כמו נכח ה׳ דרככם . כלומר ה׳ יהיה עמו · וי״ת תקין קדם ה׳ משיחיה וכן תרגם נכח ה׳ אתקין ה׳ : אל תבט אל מראהו · בוחן לבות וכליות בני אדם ידע לבב אליאב כי איננו ישר לפיכך אמר לשמואל אל תבט אל מראהו כי אעפ״ שהוא יפה מראה והגון למלכות לפי מראהו אני יודע לבבו ומאסתיהו למלכות כי איננו הגון לפי לבבו: גבה׳ שם בפלס כגדול זרועך· וי״מ כי כאשר אמר נגד ה׳ משיחו על שאול בקש עוד שלא תסור המלוכה ממנו · כשראה אליאב שלא היה יפה כמוהו בקש מה׳ שלא יחליף שאול באחר . לפיכ׳ ענה לו האל אל תבט אל מראהו כי מאסתיהו ושאול הוא שהיה יפה מראה וגבה קומתו : גם בזה

ויעבר ישי שמה ויאמר גם בזה לא בחר יהוה׃ ויעבר ישי שבעת
בניו לפני שמואל ויאמר שמואל אל ישי לא בחר יהוה באלה׃
ויאמר שמואל אל ישי התמו הנערים ויאמר עוד שאר הקטן והנה
רעה בצאן ויאמר שמואל אל ישי שלחה וקחנו כי לא נסב עד באו
פה׃ וישלח ויביאהו והוא אדמוני עם יפה עינים וטוב ראי
ויאמר יהוה קום משחהו כי זה הוא׃ ויקח שמואל את קרן
השמן וימשח אתו בקרב אחיו ותצלח רוח יהוה אל דוד מהיום
ההוא ומעלה ויקם שמואל וילך הרמתה׃ ורוח יהוה סרה מעם
שאול ובעתתו רוח רעה מאת יהוה׃ ויאמרו עבדי שאול אליו
הנה נא רוח אלהים רעה מבעתך׃ יאמר נא אדננו עבדיך לפניך
יבקשו איש ידע מנגן בכנור והיה בהיות עליך רוח אלהים רעה ו
ונגן בידו וטוב לך׃ ויאמר שאול אל עבדיו ראו נא לי איש מיטיב
לנגן והביאותם אלי׃ ויען אחד מהנערים ויאמר הנה ראיתי בן
לישי בית הלחמי ידע נגן וגבור חיל ואיש מלחמה ונבון דבר ואיש
תאר ויהוה עמו׃ וישלח שאול מלאכים אל ישי ויאמר שלחה
אלי את דוד בנך אשר בצאן׃ ויקח ישי חמור לחם ונאד
יין וגדי עזים אחד וישלח ביד דוד בנו אל שאול׃ ויבא דוד אל
שאול ויעמד לפניו ויאהבהו מאד ויהי לו נשא כלים׃ וישלח שאול
אל ישי לאמר יעמד נא דוד לפני כי מצא חן בעיני׃ והיה בהיות
רוח אלהים אל שאול ולקח דוד את הכנור ונגן בידו ורוח לשאול
וטוב לו וסרה מעליו רוח הרעה׃ ויאספו פלשתים יז
את מחניהם למלחמה ויאספו שכה אשר ליהודה ויחנו בין שוכה
ובין עזקה באפס דמים׃ ושאול ואיש ישראל נאספו
ויחנו בעמק האלה ויערכו מלחמה לקראת פלשתים׃ ופלשתים
עמדים אל ההר מזה וישראל עמדים אל ההר מזה והגיא ביניהם׃
ויצא איש הבנים ממחנות פלשתים גלית שמו מגת גבהו שש אמות
וזרת׃ וכובע נחשת על ראשו ושריון קשקשים הוא לבוש

ואעבר ישי שמה ואמר אף בדין לא רעוא קדם יי׃ ואעבר ישי שבעא
בנוהי קדם שמואל ואמר שמואל לישי לא רעוא קדם יי באילין׃
ואמר שמואל לישי השלימו עולימיא ואמר עוד אשתאר זעירא והא
רעי בענא ואמר שמואל לישי שלח ואיתיניה ארי לא נסתחר עד
מיתוהי הכא׃ ושלח ואייתיה והוא סמוק עינוהי יאין ושפיר בריויה
ואמר יי קום משחיה ארי דין הוא׃ ונסיב שמואל ית קרנא דמשחא
ומשח ית דוד בגו אחוהי ושרת רוח נבואה מן קדם יי על דוד מיומא
ההוא ולעילא וקם שמואל ואזל לרמתא׃ ורוח גבורא מן קדם יי
דהוות עם שאול עדת מיניה ומבעתא ליה רוח בישא מן קדם יי׃
ואמרו עבדי שאול ליה הא כען רוח בישא מן קדם יי מבעתא לך׃
יימר כען ריבוננא עבדך קדמך יבעון גבר דידע לנגנא בכנורא ויהוה
כד תשרי עלך רוח בישא מן קדם יי וינגן בידיה וייטב לך׃ ואמר
שאול לעבדוהי חזו כען לי גברא דמוטיב לנגנא ותייתוניה לותי׃
ואתיב חד מעולימי ואמר הא חזיתי בר לישי דמבית לחם ידע לנגנא
וגבר חילא וגבר עביד קרבין וסוכלתן בעיצה וגברא שפיר בריוה
ומימרא דיי בסעדיה׃ ושלח שאול איזגדין לות ישי ואמר שדר לי
ית דוד ברך די בענא׃ ונסיב ישי טעין חמרא טעון דלחמא וגרב דחמר
וגדיא בר עיזי חד ושדר ביד דויד בריה לות שאול׃ ואתא דוד לות
שאול ושמיש קדמוהי ורחמיה לחדא והוה ליה נטיל זינין׃ ושלח
שאול לות ישי למימר ישמש כען דוד קדמי ארי אשכח רחמין קדמי׃
והוה כד שריא רוח בישא מן קדם יי לות שאול ונסיב דוד ית כנורא
ומנגן בידיה ומתרוח לשאול וטאיב ליה ומסתלק מניה רוח בישא׃
וכנשו פלשתאי ית משריתהון לאגחא קרבא ואתכנשו לשוכה די
לשיבטא יהודה ושרו בין סוכו ובין עזקה באפס דמים׃ ושאול ואנש
ישראל איתכנשו ושרו במישר בוטמא וסדרו קרבא לקדמות פלשתאי׃
ופלשתאי קיימין על טורא מכא וישראל קיימין על טורא מכא וחילתא
ביניהון׃ ונפק גברא מביניהון ממשירית פלשתאי גלית שמיה מגת
רומיה שיתא אמין וזרתא׃ וקולס דנחש על רישיה ושריין גלבין הוא
לביש ומתקל

גם בזה לא בחר ה'· לפי שלא אמ' לו ה' ידע כי לא בחר בו כי הוא אמ' לו אשר אומר אליך: לא בחר ה' באלה· בקמץ הבית והם שני' במקרא בקמץ זה ולא אוכל ללכת באלה: עוד שאר הקטן פועל עומד כמו כשאר· וזה לבדו מן הקל: שלחה וקחנו. הביאהו· כלומר קחנו על ידי שליח שיביאהו הנה: כי לא נסוב· פי' לאכול כי כבר זבחו זבחי שלמים וקדש ישי ובניו ושאר הזקנים לאכול עמו וקודם שאכלו משח דוד : עם יפה עינים· כמו ויפה עינים. כמו תאנים עם בכורים. כמו ובכורים. וטוב רואי. שם בשקל ברי חולי . וכן לא תשורנו עין רואי· והספור הזה להודיע כי הגון היה למלכות כי יפה תואר היה : קום משחהו קום ענין זירוז . וכן קום עבור את הירדן הזה . קומי ועברו לכם· קום התהלך בארץ. ורבותינו ז"ל דרשו אמר לו הקב"ה משיחי עומד ואתה יושב קום משחהו כי זה הוא . זהו שיהיה מלך לא כאשר חשבת אתה. או פירושו זהו אשר אמרתי לך ומשחת לי את אשר אומר אליך . ויש בו דרש זהו טעון משיחה ואין אחר טעון משיחה וסמכו מזה כי אין מושחין בשמן המשחה אלא מלכי בית דוד בלבד : בקרב אחיו .לומר שנבחר מכלם : ותצלח רוח ה' אל דוד· כתרגומו ושרת רוח נבואה מן קדם ה' על דוד · וכן רוח ה' סרה מעם שאול תרגומו רוח גבורה מן קדם ה' דהות עם שאול עדת מיניה · ואות רוח הגבורה העירה את דוד להרוג את הארי והדוב והפלשתי וכן רוח הקדש נולדה בו מהיום ההוא ומעלה ואמר השירים והמזמורי' ברוח הקדש שנולדה בו כי בכלל רוח ה' רוח הקדש ורוח גבורה : ובעתתו. בעתה אותו עד שלא היה בדעתו : מבעתך .דגש התי"ו לחסרון תי"ו למד הפעל: עבדיך לפניך· לעשות מה שתצוה יאמר אדונינו להם שיבקשו איש יודע מנגן בכנור . או הוא במקום מקור כלומר איש שיודע לנגן בכנור· וכת' גבר דידע לנגנא בכנורא: וגבור חיל· שיש לו גבורת הלב לכל דבר כמו שנודעה גבורתו בדבר הארי והדוב : ואיש מלחמה. יודע בעניני המלחמה והורגל בה : ונבון דבר· כתרגומו וסוכלתן בעצה· כלומר לכל דבר עצה הוא נבון כמו ונבו' לחש : ואיש תאר פי' תאר יפה · וכן אנשי מדות· מדות גדולות· וכת' וגבר שפיר בריויה: וה' עמו· כי בכל אשר יעשה יצליח· ובכל הדברים שספר הנער את דוד הם דברים שכל אדם שהם בו הוא הגון לעמוד בהיכל מלך· ויודע נגן אמר לפי צורך השעה: חמור לחם וכאד יין. חמור טעון לחם וכאד מלא יין . וכת' טעון חמרא בלחם · וי"ת חמור כבור · מן חמורתים חמרים חמרים : נושא כלים· נושא כלי זיינו : רוח אלהים אל שאול · פי' רוח רעה כמו שאמר למעלה רוח אלהים רעה · וכת' רוח בישא מן קדם ה' : ורוח לשאול· מן הצוקה שהיה בו מרוח רעה: וטוב לו. פעל עבר : באפס דמים. השם דגושה והוא שם מקום ובדברי הימים באפס דמים נקבר במלחמת דוד · ובדרש ר' יוחנן אמר בחלק סמקתא ור' שמואל בר נחמן אמר ששם פסקו דמים לישראל: עומדים אל ההר מזה · וכבר אמר ויחנו בעמק האלה כל המחנה חנו בעמק האלה ועורכי המלחמה עלו אל ההר לקראת פלשתים: ויצא איש הבינים . לפי שהיה יוצא יום יום בין שתי המערכות נקרא איש הבינים. ויש בו דרש ועוד נכתבנו· וי"ת ונפק גברא מביניהון: וכובע נחושת· מלעיל וכן וקובע ישועה בראשו ותרגומו מגבעות קובעין והוא אחד בכף ובקוף ותרגומו קולסא . ונראה לו בדברי רז"ל גדי מקולס נקרא כן לפי כשהיו צולין הפסח היו תולין בני מעיו חוצה לו למעלה מראשו ונראה ככובע על הראש : ושריון קשקשים · תי' ושריון גלבין בכף· ויש נוסחאות כתוב בבי"ת והוא קלפין שתרגו' קשקשת. ובדברי רבו' ז"ל לובשי שריון קליפה · ופי' כי כל טבעת וטבעת של שריון תלויה כמין קשקשת לסתום נקב הטבעת כדי שלא יבא חץ בתוך הטבעת : שקלים נחשת· שקלי נחשת. כמו שנים כסף: ומצחת נחשת. תי' וטריק לילין דנחש פי' טס של נחשת תלויה על רגליו לכסותם · והוא שם מושאל מן מצח כי כן נושאות הנערות טס הזהב או כסף על מצחן ואותו נקרא מצחה על דרך האמת: וכידון נחשת. תי' ומחצפא דנחשא נפיק מן קולסא ומטיל על כתפוהי· ותרגם נטה בכידון ברומחא· נרא' ·כי זה אשר היה בין כתפי גלית היה בדמות רומח אבל היתה לו תכונה אחרת במקצת והיה דבק עם הכובע ויורד בין כתפו עד למטה · ולפי הפסוק הכתוב למטה שאמר לו דוד לגלית אתה בא אלי בחרב ובחנית ובכידון נראה כי כידון זהו רומח כמו נטה בכידון והוא עשוי להכות בו לא להגן והיה נותנו אותו בין שתי כתיפיו לפי שבין שתי ידיו היו כלי המלחמה בימינו החנית וכלי אחר בשמאלו ואם שזה לא נזכר וזה היה לו בין כתפיו לאחוז בידו אחר שיטול החנית לבעל מלחמתו. וחץ חניתו

ומשקל השריון חמשת־אלפים שקלים נחשת : ומצחת נחשת על־
ועץ רגליו וכידון נחשת בין כתפיו : וחץ חניתו כמנור ארגים ולהבת
חניתו שש מאות שקלים ברזל ונשא הצנה הלך לפניו : ויעמד
ויקרא אל־מערכת ישראל ויאמר להם למה תצאו לערך מלחמה
הלא אנכי הפלשתי ואתם עבדים לשאול ברו־לכם איש וירד אלי :
אם יוכל להלחם אתי והכני והיינו לכם לעבדים ואם־אני אוכל־לו
והכתיו והייתם לנו לעבדים ועבדתם אתנו : ויאמר הפלשתי אני
חרפתי את־מערכות ישראל היום הזה תנו־לי איש ונלחמה יחד :
וישמע שאול וכל־ישראל את־דברי הפלשתי האלה ויחתו ויראו
מאד : ודוד בן־איש אפרתי הזה מבית לחם
יהודה ושמו ישי ולו שמנה בנים והאיש בימי שאול זקן בא באנשים
: וילכו שלשת בני־ישי הגדלים הלכו אחרי־שאול למלחמה ושם
שלשת בניו אשר הלכו במלחמה אליאב הבכור ומשנהו אבינדב ו
והשלשי שמה : ודוד הוא הקטן ושלשה הגדלים הלכו אחרי
שאול : ודוד הלך ושב מעל שאול לרעות את־צאן אביו בית לחם
: ויגש הפלשתי השכם והערב ויתיצב ארבעים יום :
ויאמר ישי לדוד בנו קח־נא לאחיך איפת הקליא הזה ועשרה
לחם הזה והרץ המחנה לאחיך : ואת עשרת חרצי החלב האלה
תביא לשר האלף ואת־אחיך תפקד לשלום ואת־ערבתם תקח :
ושאול והמה וכל־איש ישראל בעמק האלה נלחמים עם־פלשתים :
: וישכם דוד בבקר ויטש את־הצאן על־שמר וישא וילך כאשר
צוהו ישי ויבא המעגלה והחיל היצא אל־המערכה והרעו במלחמה :
ותערך ישראל ופלשתים מערכה לקראת מערכה : ויטש דוד את־
הכלים מעליו על־יד שומר הכלים וירץ המערכה ויבא וישאל לאחיו
לשלום : והוא מדבר עמם והנה איש הבינים עולה גלית

ומתקל שריונא חמשא אלפין תקלי נחשא : וטרקלין דנחש על
ריגלוהי ומסחפא דנחשא נפיק מן קולסא ומטל בין כתיפוהי : ואעא
דמורניתיה כאכסן דגרדאין ושננא דמורניתיה מתקל שית מאה
תקלי ברזלא ונטיל תריסא אזיל קדמוהי : וקם ואכריז על סדרי ישר׳
ואמר להון למה תיפקון לסדרא קרבא הלא אנא פלישתאה ואתון
עבדין לשאול אנא הוא גלית פלשתאה דמן גת דקטלית תרין בני עלי
חפני ופנחס ושביתית ית ארון קימא דיי ואובילית יתיה לבית דגון
טעותי והוה תמן בקירוי פלשתאי שבעא ירחין אף כל קרב וקרב
דהוו להון לפלשתאי אנא נפיק בריש חילא ונצחנא בקרבא ורמינא
קטילין כעפרא דארעא ועד כען לא אכשרו יתי פלשתאי למהוי רב
אלפא עליהון ואתון דבית ישראל מה גבורא עבד לכון שאול בר
קיש דמן גבעתא דמניתון יתיה מלכא עליכון אם גבר גבר הוא ייחות
ויעביד קרבא עמי ואם גבר חלש הוא בחרו לכון גברא וייחות לותי :
אם יכול לאגחא קרבא עמי ויקטלינני ונהי לכון לעבדין ואם אנא איכול
ליה ואקטליניה ותהון לנא לעבדין ותפלחון יתנא : ואמר פלשתאה
אנא חסדית ית סידרי ישראל יומא דין איתו לי גברא וניגח קרבא
כחדא : ושמע שאול וכל ישראל ית פתגמי פלישתאה האילין ואיתברו
ודחילו לחדא : ודוד בר גבר אפרתי הדין מבית לחם דבית יהודה
ושמיה ישי וליה תמניא בנין וגברא ביומי שאול סיב מני בבחיריא :
ואזלו תלתא בני ישי רברביא אזלו בתר שאול לקרבא ושום תלתא
בנוהי דאזלו לקרבא אליאב בוכרא ותנייניה אבינדב ותליתאה שמה :
ודוד הוא זעירא ותלתא רברביא אזלו בתר שאול : ודויד אזל ותב
מלות שאול למרעי ית ענא דאבוהי בית לחם : וקריב פלישתאה
ומקדים ומחשיך ואתעתד ארבעין יומין : ואמר ישי לדוד בריה סב
כען לאחך מכילתא דקליא הדין ועסרא טולמין דלחמא הדין ואוביל
למשריתא לאחך : וית עסר גובנין דחלבא האילין תוביל לרב אלפא
וית אחך תסער לשלם וית טיביהון תייתי : ושאול ואינון וכל אנש
ישראל במישר בוטמא מגיחין קרבא עם פלשתאי : ואקדים דוד בצפרא ושבק ית ענא על נטרא ונסיב ואזל כמא דפקדיה ישי ואתא לכרקומא ומשריית
עבדי קרבא נפקו לסידרא ויביבו בקרבא : וסדרו ישראל ופלשתאי סידרא לקדמות סידרא : ושבק דוד ית מניא דעלוהי על יד נטיר מניא ורהט לסידרא
ואתא ושאיל לאחוהי בשלם : והוא ממליל עמהון והא גברא מביניהון סליק גלית פלישתאה

כמנור אורגי׳. תרגם יונתן כאכסן דגרדאין והוא יתד האורג: שקלי׳ ברזל. כמו שקלי ברזל וכן סיגי׳ כסף: ומה שאמר למעלה שקלים נחשת והנה אמר שקלי׳ ברזל
לפי שלכל המתכות יש שקלים מיוחדים וכאשר שוקלים הזהב שוקלים בשקלים המיוחדים לזהב וכן לכסף וכן לנחשת וכן לברזל: ולהבת חניתו. היתה ברזל לפיכ׳
זכר בה שקלי ברזל: הלא אנכי הפלשתי. כלו׳ אני פלשתי אחד מן הפלשתים ואתם עבדים לשאול. כלומר כיון שיש לכם מלך הי׳ לכם עם
מלככם לברור מכם איש להלחם עמי ותרגום של תוספתא תרגם הפסוק כן וקם ואכריז על סדרי קרבא דישראל וגו׳: ודוד בן איש אפרתי הזה. אמר הזה לפי
שזכרו למעלה שהיה מנגן לפני שאול וזכרו הנה לספר ענייניו היאך בא להלחם עם הפלשתי כי לא היה תמיד עם שאול אלא הולך ושב לא היה כוטס הכאן מכל וכל
ולא היה בזאת המלחמה כי שלשת בני ישי היו שם במלחמה ודי הוא להם מבית ישי שהיו לו שמנה בנים אם השלשה היו במלחמה וישי עצמו לא היה במלחמה לפי
שהיה זקן בא באנשים והיתה סבה לבא דוד במלחמה ששלחו אביו לאחיו לפקדם ולדעת ענייניהם. ושלח להם מה ששלח ולפיכך היה כל הספור הזה הנה: זקן בא
באנשים. באנשי הזקנה והחולשה שלא היה יכול לצאת ולבא וכן ואברהם זקן בא בימים׳ בימי הזקנה והחולשה שהם סימן למיתה לפיכך הוצרך לקחת אשה
לבנו בחייו. ובה״ת באנשים פתוחה ואין בו ידיעה. וי״ת בא באנשי׳ מני בבחיריא. ורז״ל אמרו בא באנשים זה ישי אבי דוד שיצא באוכלוסא : וילכו. ואחר כך אמר
הלכו. ר״ל אותם שהיו רגילים ללכת אחרי שאול: והשלישי שמה. הוא שמעה אחי דוד וכן בספר דברי הימים ושמעה השלישי :
השכם והערב. בקר וערב כדי להבהילם. ובדרש כדי לבטל מהם קרית שמע שחרית וערבית: ויתיצב ארבעים יום. התיצב לפני מחנה ישראל לחרפם. ובדרש
ארבעי׳ יום כנגד ארבעים יום שנתנה בהם תורה כלומר שלא היה להם כח לישראל על גלית אלא עד סוף ארבעים כי בסוף ארבעי׳ יום שירד משה מן ההר קבלו
התורה. ובדרש אחר ארבעים פסיעות הלכה ערפה עם חמותה נעמי ובזכותה נתלה לבנה ארבעים יום. ואמרו כי הרפה אם גלית זו היא ערפה: איפת הקליא
הזה. בא על דרך בעלי ההא והאלף בשקל כביא כסיא והאלף בו תמורת ההא למד הפעל. וכמוהו ואל תתן עלינו דם נקי: ועשרה לחם. ת״י ועשר טולמין דלחמא
הדין. פירוש חלות לחם: והרץ המחנה לאחיך. אמר לו שיוליך הדברים האלה במרוצה לאחיו: חריצי החלב. כתרגומו גובנין דחלבא: לשר האלף. פי׳ שר האלף
שיש׳ נמנה בו: ואת ערובתם תקח. המשכונות ששמו על הוצאותם כי כן מנהג אנשי החיל לפי שאין מעות מצויות במלחמה. וישי נתן לדוד מעות שיוציא בהם
משכונותיהם. וי״ת וית טבהון תיתי. כלומ׳ ענייניהם תקח ותלמד ותגיד לי ודעת רז״ל שיקח מהם גיטין לנשותיהם טרם המלחמה. אמרו ערובתם דברי׳ המעורבים
בינו לבינה. כלומ׳ הקדושין והנשואי׳ שביניהם והגט מסלק אותם: המעגלה. לפי שהמחנה הוא בסבוב לפיכך קורא אותו מעגל. וי״ת לכרקומא וכן תרגם אנקלוס
ובנית מצור ותבני כרקומין. וכן בדברי רז״ל עיר שכבשה כרקו׳. ובכי׳ המצו׳ הוא שסובכין סביב המחנה בספין ובסלסלאו׳ שלא יצא אדם חוץ למחנה אלא במצות
שרי החיל. ואמרו איזהו כרקום כל סוגין וסלסלאות וכלבים מקיפין. והעניין הזה להבהיל העיר או המחנה האחר כמו שכתו׳ והרעו במלחמה: ותערוך ישראל.
עדת ישרא׳: שומ׳ הכלי׳. שהיה שומ׳ כלי אנשי המחנה בגדיהם ואשר עמהם: ממערות פלשתי׳. כן הוא כתיב וקרי ממערכו׳ והקרי מבואר והכתי׳ פירושו ממחנות
פלשתים מהמישורי׳ שהיו חונים שם כי מערה הוא לשון מישור כמו ממערה גבע שת״י ממישר גבעתא. והנה הכתי׳ והקרי קרובים וזה וזה יכשר. וי״ת על דרך
הכתיב ממשריית קרבא דפלשתאי ודעת הדרש בכתוב ובאיש הבינים רחוקה שדרשו כי נקרא איש הבינים שהיה מכמה אנשים. וכן דרשו ממערות פלשתי׳ ממאה
ערלות שהערו באמו ומהם אמרו בר מאה פפין וחד כלבא. פי׳ בן מאה אנשי׳ וכלב אחד שבאו על אמו. שכן אמר לדוד הכלב אנכי. ואמרו כי אמו היתה ערפה כלת
נעמי והרפה כמו ערפה. אבל מה שאמרו כתיב הרפה וקרינן ערפה זה לא מצאנו. וסברת אומרי הדרש הזה כי אשה מתעברת מאנשים רבים. וי״מ כי אהליבמה
בת ענה בת צבעון שנתעברה אמה מהאב ומהבן. ויש חולקין עליהם בזה ואומרי׳ אין אשה מתעברת משני אנשים כאחת. ויש מתרגים משתי הסברות
כי משנסרח הזרע אין מתעברת משני אנשים עד שלא נסרח הזרע אשה מתעברת משני אנשים : הראיתם

פלישתאה שמיה מגת מסררי פלישתאי ומליל כפיתגמיא האילין
ושמע דוד : וכל אנש ישראל במחזיהון ית גברא ואפיכו מן קדמוהי
ודחילו לחדא : ואמר אנש ישראל החזיתון גברא דסליק הדין אארי
לחסדא ית ישראל סליק ויהי גברא דיקטליניה יעתריניה מלכא
עותר סגי וית ברתיה יתן ליה וית בית אבוהי יעביד חורין רברבין
בישראל : ואמר דויד לגבריא דקיימין עימיה למימר מה
יתעביד לגברא דקטיל ית פלשתאה דיכי ויעדי חסודא מעל ישראל ארי
מן פלישתא ערלא הדין ארי חסד סידרי עבדי קרב דעמיה דייי קיימא
ואמר ליה עמא כפיתגמא הדין למימר כדין יתעביד לגברא דיקטליני :
: ושמע אליאב אחוהי רבא במללותיה עם גבריא ותקיף רוגזא
דאליאב בדויד ואמר למה דנן נחתתא ועל מן רטשתא זעיר ענא
האינון במדברא אנא ידענא ית בקרנותך וית בישות לבך ארי בדיל
למיחזי עבדי קרבא נחתתא : ואמר דויד מה עברית כען הלא פיתגם
הוא אמרית : ואסתחר מלותיה לקביל אוחרן ואמר כפיתגמא הדין
ואתיבוהי עמא פתגמא כפתגמא קדמאה : ואישתמעו פתגמיא
דמליל דויד וחויאו קדם שאול ודברוהי : ואמר דויד לשאול לא יתבר
לבא דאנשא מניה עבדך ייזיל ויגיח קרבא עם פלישתאה הדין :
ואמר שאול לדויד לא תיכול למיזל עם פלשתאה הדין לאגחא קרבא
עימיה ארי יניק את והוא גבר עביד קרבין מינקותיה : ואמר דויד
לשאול רעיא הוה עבדך לאבוהי בענא ואתיא אריא ואף דובא ונסיב
אימרא מעדרא : ונפקית בתרוהי ומחיתיה ושיזבתיה מפומיה וקם
עלי ואחדית בלועיה ומחיתיה וקטלתיה : אף ית אריא אף דובא קטל
עבדך ויהי פלשתאה ערלא הדין כחד מנהון ארי חסד סידרי עמא
דייי קיימא : ואמר דויד ייי דשזבני מידא דאריא ומידא דדובא
הוא ישזביני מידא דפלישתא הדין ואמר שאול לדויד איזיל ומימרא
דייי יהי בסעדך : ואלביש שאול ית דויד לבושוהי ויהב קולס דנחש
על רישיה ואלביש יתיה שריונא : וזריז דויד ית חרביה מעיל
ללבושוהי ולא אבה למיזל ארי לא אליף ואמר דויד לשאול לית אנא
יכיל למיזל באילין אריה לית בהון ניסא ואעדינון דויד מעילוהי : ונסיב
חוטריה בידיה ובחר ליה חמשא שעיעי אבניא מן נחלא ושוי יתהון
במאן רעיד ליה ובתרמליה וקלעיה בידיה וקריב לות פלשתאה :
ואזל פלישתאה אזיל וקריב לות דויד וגברא נטיל תריסא קדמוהי :
ואסתכי פלשתאה וחזא ית דויד ושטיה ארי הוה יניק וסמוק

הפלשתי שמו מגת ממערות פלשתים וידבר כדברים האלה וישמע מערכת
דוד : וכל איש ישראל בראותם את האיש וינסו מפניו וייראו מאד :
ויאמרי איש ישראל הראיתם האיש העלה הזה כי לחרף את ישראל
עלה והיה האיש אשר יכנו יעשרנו המלך עשר גדול ואת בתו יתן
לו ואת בית אביו יעשה חפשי בישראל :
ויאמר דוד אל האנשים העמדים עמו לאמר
מה יעשה לאיש אשר יכה את הפלשתי הלז והסיר חרפה מעל
ישראל כי מי הפלשתי הערל הזה כי חרף מערכות אלהים חיים :
ויאמר לו העם כדבר הזה לאמר כה יעשה לאיש אשר יכנו :
וישמע אליאב אחיו הגדול בדברו אל האנשים ויחר אף אליאב ב
בדוד ויאמר למה זה ירדת ועל מי נטשת מעט הצאן ההנה במדבר
אני ידעתי את זדנך ואת רע לבבך כי למען ראות המלחמה ירדת :
ויאמר דוד מה עשיתי עתה הלא דבר הוא : ויסב מאצלו אל מול
אחר ויאמר כדבר הזה וישבהו העם דבר כדבר הראשון : וישמעו
הדברים אשר דבר דוד ויגדו לפני שאול ויקחהו : ויאמר דוד אל
שאול אל יפל לב אדם עליו עבדך ילך ונלחם עם הפלשתי הזה :
ויאמר שאול אל דוד לא תוכל ללכת אל הפלשתי הזה להלחם עמו
כי נער אתה והוא איש מלחמה מנעריו :
ויאמר דוד אל שאול רעה היה עבדך לאביו בצאן ובא הארי ואת
הדוב ונשא שה מהעדר : ויצאתי אחריו והכתיו והצלתי מפיו
ויקם עלי והחזקתי בזקנו והכתיו והמיתיו : גם את הארי גם הדוב
הכה עבדך והיה הפלשתי הערל הזה כאחד מהם כי חרף מערכת
אלהים חיים :
ויאמר דוד יהוה אשר הצלני מיד הארי ומיד הדב הוא
יצילני מיד הפלשתי הזה ויאמר שאול אל דוד לך ויהוה יהיה עמך
: וילבש שאול את דוד מדיו ונתן קובע נחשת על ראשו וילבש אתו
שריון : ויחגר דוד את חרבו מעל למדיו ויאל ללכת כי לא נסה
ויאמר דוד אל שאול לא אוכל ללכת באלה כי לא נסיתי ויסרם דוד
מעליו : ויקח מקלו בידו ויבחר לו חמשה חלקי אבנים מן
הנחל וישם אתם בכלי הרעים אשר לו ובילקוט וקלעו בידו ויגש
אל הפלשתי : וילך הפלשתי הלך וקרב אל דוד והאיש נשא
הצנה לפניו : ויבט הפלשתי ויראה את דוד ויבזהו כי היה נער

הראיתם. ברגש הרים לחזק קריאתה מפני הא התימהה אשר עליה אעפ"י שאין מנהג הרים להרגש ברוב : יעשרנו המלך. מספטו יעשירנו כי מבניין הפעיל הוא. כן רבת תעשרנה כמו תעשירנה: יעשה חפשי. חפשי ממשפט המלוכה. ות"י יעבד רברבין בישראל. אולי כן היה דעתו כמו שפירשנוהו ר"ל חפשי כמו אשרך ארץ שמלכך בן חורין. חוריה ואין שם מלוכה יקראו שענייה השרים הגדולים הנכבדים על השרים האחרים. ור"ל יעשה שרים בית אביו להיות מגדולי המלכות לכל דבר: ויחר אף אליאב כי הבין כי רצון דוד היה להלחם עם הפלשתי והיה רחוק בעיניו שיוכל מידו אם ילחם עמו לפיכ' חרה אפו בו : את זדונך. ת"י ית בקרנותך. הבי"ת כמו פא ענייו הפקר וקלו' דעת כלומ' שאתה מפקיר עצמך לבאת ולעזוב הצאן . וכת' פוחזי' בקרין והוא כמו פקרין בפא. וכן במשנה הבקר לענייו הבקר כמו הפקר בפא : הלא דבר הוא. כתרגומו הלא פתגם הוא דאמרית כלומ' אם דברתי לא עשיתי דבר ואין רצוני לעשו' אף על פי שאני מדבר: אל מול אחר. פי' אל מול אדם אחר שהיה מול זה המקום: אל יפול לב אדם עליו. פי' על' עצמו. או פירו' עליו על' גלית. כלומ' לא יפחד אדם בעבורו כי אני אלחם עמו: ואת הדוב פי' ועם הדוב בא הארי כלומ' עם כל זה הכיתי הארי והדוב ובקצת נוסחאו' מהתרגו' ואת הדוב ואף דוב': והחזקתי בזקנו. ת"י ואחזית בלועיה ר"ל כשאחז בזקן הארי לא בשער הזקן לבד אלא הזקן עם הלחי התחתון : והכתיו והמיתיו. ביו"ד עם הדגש וכבר כתבנו הדומים לו בספר מכלל : גם את הארי גם הדוב . כל אחד לרבות על חבירו וכן גם לאנכי גם בקרכם . ובדרש אלו אמר ארי ודוב הייתי אומר אלו שתי חיות רעות בלבד הכה וכשהוא אומר גם את הארי גם את הדוב הרי כאן שלש' רבויין תלמד שהיו שש חמש היות רעות. כיצד ארי ושני גורותיו. והדוב וגורו : ונתן קובע נחשת על ראשו . בקוף ומלעיל . ויש ספרים שכתוב בכף והיא סגנת הסופרים והמסרה מעידה עליו שהוא בקוף וכן הוא המסרה עליו לית כותיה בקוף. ואמר ככה ומבין וקובע והוא מלרע ותרויהון מלאין . ואשר קריא כובע בכף כלם בר אילין תרין בקוף : ויואל ללכת. ת"י ולא אבה למיזל ארי לא אליף . ויש לפרשו כמשמעו כי רצה ללכת בהם ולא יכול כי לא נסה ללכת בכלי המלחמה באלה וכן אמר לא אוכל ללכת באלה כי לא נסיתי. ות"י כי לא נסיתי ארי לית בהון ניסא . כלומר לא יכירו הנס שיעשה לי האל אם אלך בכלי המלחמה . ודרך דרש הוא פירושו ואין להוציאו ממשמעו : ללכת באלה . בקמץ הבית והם שני' במסרה בקמץ הבי"ת זה ואשר כתבנו למעלה לא בחר ה' באלה : חמשה חלוקי אבנים . אבנים חלוקים ר"ל ראוים לקלע . וכן תרגם יונתן שעיעי אבניא ובדרש למה חמש' אחד לשמו של הקב"ה ואחד לשמו של אהרן ושלשה לשלשת האבות . אמר הקב"ה וכי לא לפני חירף וגדף עלי לפרע ממנו . אמר אהרן וכי לא גואל הדם אני עלי לפרע ממנו . אמרו אבות וכי לא עלינו לפרע ממנו שחירף וגידף מערכות אהים חיים ובקש לעקור בנינו ולעקור תורתם שהיא מחייתם ופירוש אהרן שהיה גואל הדם דם של חפני ופנחס שהיו כהני' שהרגם גלית כמו שכתוב בתרגומו של תוספתא הכתוב למעלה . ובדרש עוד חמשה חלוקי אבנים מלמד שנתקנא דוד על גלית על חמשה שבזה וגידף וחרף חמשה חומשי תורה ושמו של הקב"ה וזכרם של שלשת איתני עולם שהם אברהם יצחק ויעקב : ובילקוט. כלי שמשים בו הקלע האבנים שלוקט לתת בכף הקלע לפיכך נקרא ילקוט. ות"י ובתרמיליה : והוא כלי עור או בגד שנושאין בו הולכי דרכים מזונות הדרך וקורין לו בערבי תעלאקה . ומה שאמר בכלי הרועים ובילקוט ובאחד מהם די לו לתת בו חמשה אבני קלע . אפשר שלקט יותר אבנים שם בכלי האחד . והחמשה שבחר שם בכלי האחר : ואדמוני

ואדמני עם יפה מראה : ויאמר הפלשתי אל דוד הכלב אנכי
כי אתה בא אלי במקלות ויקלל הפלשתי את דוד באלהיו : ויאמר
הפלשתי אל דוד לכה אלי ואתנה את בשרך לעוף השמים ולבהמת
השדה : ויאמר דוד אל הפלשתי
אתה בא אלי בחרב ובחנית ובכידון ואנכי בא אליך בשם יהוה צ
צבאות אלהי מערכות ישראל אשר חרפת : היום הזה יסגרך יהוה
בידי והכיתך והסרתי את ראשך מעליך ונתתי פגר מחנה פלשתים
היום הזה לעוף השמים ולחית הארץ וידעו כל הארץ כי יש אלהים
לישראל : וידעו כל הקהל הזה כי לא בחרב ובחנית יהושיע יהוה
כי ליהוה המלחמה ונתן אתכם בידנו : והיה כי קם הפלשתי
וילך ויקרב לקראת דוד וימהר דוד וירץ המערכה לקראת הפלשתי
: וישלח דוד את ידו אל הכלי ויקח משם אבן ויקלע ויך
את הפלשתי אל מצחו ותטבע האבן במצחו ויפל על פניו ארצה
: ויחזק דוד מן הפלשתי בקלע ובאבן ויך את הפלשתי וימתהו
וחרב אין ביד דוד : וירץ דוד ויעמד אל הפלשתי ויקח את חרבו
וישלפה מתערה וימתתהו ויכרת בה את ראשו ויראו הפלשתים
כי מת גבורם וינסו : ויקמו אנשי ישראל ויהודה וירעו וירדפו
את הפלשתים עד באך גיא ועד שערי עקרון ויפלו חללי פלשתים
בדרך שערים ועד גת ועד עקרון : וישבו בני ישראל מדלק
אחרי פלשתים וישסו את מחניהם : ויקח דוד את ראש הפלשתי
ויביאהו ירושלם ואת כליו שם באהלו :
וכראות שאול את דוד יוצא לקראת הפלשתי אמר אל אבנר
שר הצבא בן מי זה הנער אבנר ויאמר אבנר חי נפשך המלך אם
ידעתי : ויאמר המלך שאל אתה בן מי זה העלם :
וכשוב דוד מהכות את הפלשתי ויקח אתו אבנר ויבאהו

וסמוק שפיר כריויה : ואמר פלישתאה לדוד הכלבא שטי אנא דאת
אתי עלי בחוטריא וליט פלישתאה ית דוד בטעותיה : ואמר פלישתאה
לדוד איתא לותי ואתן ית בסרך לעופא דשמיא ולבעירא דארעא :
ואמר דוד לפלישתאה את אתי עלי בחרבא ובמורניתא
וברומחא ואנא אתי עלך בשמא דיי צבאות אלהא סידרי ישראל
דחסדתא : יומא הדין ימסרינך יי בידי ואקטלינך ואעדי ית רישך
מינך ואתן פיגול משרית פלשתאי יומא הדין לעופא דשמיא ולחית
ארעא וידעון כל דיירי ארעא דאית אלהא בישראל : וידעון כל קהלא
הדין ארי לא בחרבא ומורניתא פריק יי ארי מן קדם יי נצחן קרביא
וימסר יתכון בידנא : והוה כד קם פלישתאה ואזל וקרב לקדמות דוד
ואוחי דוד ורהט לסדרא לקדמות פלישתאה : ואושיט דוד ית ידיה
למנא ונסיב מתמן אבנא ואקלעא בקלעא ית פלישתאה על בית ע
עינוהי וטבעת אבנא בבית עינוהי ונפל על אפוהי על ארעא : ותקיף
דוד מן פלשתאי בקילעא ובאבנא ומחא ית פלשתאה וקטליה וחרבא
לית בידא דדוד : ורהט דוד וקם על פלשתאה ונסיב ית חרביה ושלפה
מנדנה וקטליה ופסק בה ית רישיה וחזו פלישתאי ארי מית גיברהון
ואפיכו : וקמו אנשא ישראל ויהודה ויביבו ורדיפו בתר פלשתאי עד
מעלנא דגיא ועד תרעי עקרון ונפלו קטלי פלשתאי באורח שערים
ועד גת ועד עקרון : ותבו בני ישראל מלמירדף בתר פלשתאי ובזו
ית משריתיהון : ונסיב דוד ית רישא דפלשתאי ואתייה לירושלם וית
זייניה שוי במשכניה : וכד חזא שאול ית דוד נפיק לקדמות
פלשתאה אמר לאבנר רב חילא בר מן דין עולימא אבנר ואמר אבנר
חיי נפשך מלכא אם ידע אנא : ואמר מלכא שאל את בר מן דין עולימא
וכד תב דוד מלמקטל ית פלשתאה ודבר יתיה אבנר ואתייה קדם

ואדמוני עם יפה מראה · כבר פירשנו שהוא כמו ויפה . והנה לא בזה אותו בעבור כי ראה אותו שהיה נער אלא למה בזה אותו בעבור שהיה אדמוני עם יפה מראה לפי שחשב בלבו כי לא יתכן שיהיה איש מלחמה כי מי שהוא רגיל לבא למלחמה לא יעמוד בו יופיו מפני היגיעה והטורח והיותו בחוץ בעתות המלחמה לקרה ולמטר ולשרב : לכה אלי · לפי שהיה הפלשתי כבד ללכת מפני כובד כלי ברזל והנחשת אשר עליו וזהו שאמר הולך וקרב אל דוד כלומר מעט מעט מפני המשא אשר עליו וכאשר ראהו בלא שריון ובלא כלי מלחמה אמר לו שיבא אליו · ובדר' ואבא אליך אין כתוב כאן אלא לכה אלי . מכאן שהארץ אחזתו ולא יכול לזוז ממקומו : ולבהמת השדה. כמו ולחית השדה כי החיות אוכלות בשר לא הבהמות וחיה בכלל בהמה כמו זאת הבהמה אשר תאכלו ואומר אחריו איל וצבי ויחמור · וכן ולבהמת הארץ ואין מחריד · שהוא אומר על החיות אוכלות בשר . וכן כל בהמת הארץ עליו תחרף · ובדרש כיון שראה דוד שדבריו מקולקלין שאמר ולבהמת הארץ אמר וכי אית בעיר אכיל בשר אמר הדין דידי הוא · אמר היום הזה יסגרך ה' בידי וגו' · עוד לעוף השמים ולבהמת הארץ אין כתי' כאן אלא ולחית הארץ אמר יש אלהים בישראל עביד דידי ודידהון : והיה כי קם הפלשתי · ענין זירוז כמו קום עבור . קום התהלך · הנה הוא אומר לו מתחילה לכה אלי ועתה כאשר שמע דברי דוד בערה חמתו בו ונזדרז ללכת אליו · וילך ויקרב. כמו שפירשנו שהיה כבד בכליו שעליו והלך מעט מעט וקרב לקראת דוד : אל מצחו. כמו על מצחו · כמו וימליכהו אל הגלעד · אל ההרים לא אכל . יש שואלין היאך טבעה האבן במצחו והלא קובע נחשת שהיה על ראשו מכסה מצחו ואי אפש' שלא היה על מצחו מגן שהרי על כל גופו היה לו דבר מגין · ואומרים כי כאשר אמר ואתנה את בשרך לעוף השמים הביט כלפי מעלה בזכרו עוף השמים ונשמט מה שהיה על מצחו לאחור ואז קלע דוד והכהו על מצחו וזהו דרך דרש · ואחרי אשר היתה מלחמת דוד עם הפלשתי שבה מאת ה' והכתוב אומר שהכה את הפלשתי אל מצחו אין לשאול איך היה כי לא יבצר מהאל שבה . ואפשר כי האבן עברה המגן אשר על מצחו וטבעה במצחו · וכן אמר בדרש כיון שהשליך דוד את האבן בברזל שעל מצחו וטבעה במצחו. זה אחד מן הדברים שהפליא הקב"ה את הרך בקשה · או אפשר שהיה מקום מועט מגולה במצחו ובאותו המקום האבן נזדמנה ברצון האל : ויפול על פניו. כמשפט המוכה שלא יוכל לעמוד בעצמו נפל על פניו ארצה · ובדרש למה ויפול על פניו כדי שיטמון אותו הפה שחרף וגדף בעפר שנ' טמנם בעפר יחד וגו' . דא"שהיה דגון שלו חקוק לו על לבו לקיים מה שנ' ונתתי פגריכם על פגרי גלוליכם: בקלע ובאבן. כשהיה רחוק ממנו בקלע כשקרב אליו באבן יד בלא קלע : ויעמד אל הפלשתי. כמו על הפלשתי . וכן וימליכהו אל הגלעד אל ההרים לא אכל: וימותתהו. וכבר המיתו: קודם שעמד עליו המיתהו באבנים כמו שאמר וחרב אין ביד דוד וכשעמד עליו לקח חרבו וכרת בה ראשו: ויביאהו ירושלם. אחר שהביאהו לפני שאול כמו שכתב וראש הפלשתי בידו · ואחר כך הביאהו בידו בערי ישראל לבשר הנסים והטף ואותם שלא היו במלחמה עד שהביאו עד ירושלם · ואא"ז ז"ל כתב כיבוס עיר היבוסים כנה ירושלם כי שם היתה חרב הפלשתי כמו שמפורש: שם באהלו · כלי הפלשתי שם באהלו · כלומר הביאם דוד לביתו בית לחם . כי ימצא אהל במקום בית כמו איש לאהליו · לאהליך ישראל וברוב יאמ' למשכן היריעות אהל · ובמחנה הזה לא היה לדוד אהל כי לא בא שם אלא בשליחות אביו אכ"באהלו ר"ל בביתו ועל שאר הכלים אמר לא על החרב כי שם החרב באהל מועד בנוב כמו שכתוב למעלה לוטה בשמלה. והיתה שם לזכרון הנס הגדול הזה והיה כל הבא אל אהל מועד לנוב לזבוח או להתפלל היה רואה אותה וזוכר הנס ומודה לאל ית' ומישר לבבו אליו ומגדיל בטחונו בו : בן מי זה הנער · פי' אא"ז ז"ל כי כאשר ראה שאול את דוד יוצא לקראת הפלשתי בלא פחד שאל לאבנר בן מי זה הנער כלומ' תדע אם ישי אביו היה גבור חיל שנבטח על גבורת הבן כי אם הוא גבור בן גבור יוסיף אומץ ואבנר לא ידע כי ישי היה זקן בימי' ההם כמו שאמר והאיש בימי שאול זקן בא באנשי' . והדרש כי גם על אביו היה יודע כי גבור היה כמו שאמר זה ישי אבי דוד שיוצא באוכלוסא וככנס באוכלוסא אלא שאול שאל אם מפרץ הוא או מזרח לפי שראה טכסיסי מלכות בו דכתי' וילבש שאול את דוד מדיו · ואמרו מדיו כמדתו · וכתו' בשאול משכמו ומעלה גבוה מכל העם לפיכ' שאל עליו אם מפרץ הוא או מזרח אם מפרץ הוא יהיה מלך שהמלך פורץ לו דרך ועושה כרצונו. אם מזרח הוא יהיה אדם חשוב לשון אזרח אבל לא יהיה מלך · אמר לו דואג עד שאתה שואל עליו אם הגון למלכו' אם לאו שאל עליו אם ראוי לבא בקהל אם לא דקאי אתי מרות המואביה. אמר לו אבנר עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית · מאי טעמא דטעמיה כתי' ביה על דבר אשר לא קדמו אתכם איש דרכו לקדם ואין דרכה של אשה לקדם. ואם תאמר היה להם לקדם אנשים לקראת אנשים ונשים לקראת נשים . הא כתי' כל כבודה בת מלך פנימה · וכתי' ויאמרו אליו איה שרה אשתך ויאמר הנה באהל :

קדם שאול ורישא דפלשתאה בידיה : ואמר ליה שאול בר מן את
עולימא ואמר דוד בר עבדך ישי דמבית לחם : והוה כד שיצי למללא
עם שאול ונפשא דיהונתן אתחביבת בנפשא דדוד ורחמיה יהונתן
כנפשיה : ודבריה שאול ביומא ההוא ולא שבקיה למיתב בית אבוהי :
וגזר יהונתן ודוד קיים ברחמים יתיה כנפשיה : ואשלח יהונתן
ית מעילא די עלוהי ויהביה לדוד ולבושוהי ועד חרביה ועד קשתיה
ועד זרזיה : ונפק דוד בכל אתר דשלח ליה שאול מצלח ומנייה שאול
על גברי עבדי קרבא ושפר בעיני כל עמא ואף בעיני עבדי שאול :
והוה במיעלהון כד תב דוד מלמקטל ית פלשתאה ונפקן
נשיא מכל קירוי ישראל לשבחא בחינגא לקדמות שאול מלכא ב
בתופין בחדוא ובצלצלין : ואתיבא נשיא דמשבחן ואמר קטל שאול
באלפין ודוד בריבוון : ותקיף לשאול לחדא ובאש בעינוהי פתגמא
הדין ואמרו יהבו לדוד ריבוון ולי יהבו אלפיא ומכען לא אשתארת
ליה אילהין מלכותא : והוה שאול כמין לדוד מיומא ההוא ולהלא :
והוה ביומא דבתרוהי ושרת רוח בישא מן קדם יי על שאול
ואשתטי בגו ביתא ודוד מנגן בידי כיום ביום ומורניתא בידא דשאול
: וארים שאול ית מורניתא ואמר אמחיניה בדוד ואברזיניה בכותלא
ואסתחר דוד מן קדמוהי תרתין זמנין : ודחיל שאול מן קדם דוד
ארי הוה מימרא דיי בסעדיה וית שאול רחיק: ואפנייה שאול מלותי
ומנייה ליה רב אלפא ונפק ועל בריש עמא: והוה דוד בכל אורחתיה
מצלח ומימרא דיי בסעדיה : וחזא שאול דהוא מצלח לחדא ודחיל
מן קדמוהי : וכל ישראל ויהודה רחמין ית דוד ארי הוא נפק ועליל
ברישיהון : ואמר שאול לדוד הא ברתי רבתא מרב יתה אתן לך
לאנתו ברם הוי לי לגבר עביד קרבין ואגח קרבא עמיה דיי ושאול
אמר לא תהי ידי ביה ויתמסר בידא דפלשתאי : ואמר דוד
לשאול מן אנא ומן חיי ברם זרעית אבא בישראל ארי אהי חתנא למלכא :
והוה בעידן דמטא למתן ית מירב בת שאול לדוד והיא איתיהיבת ל
לעדריאל דממחולות לאנתו : ורחימת מיכל בת שאול לדוד וחויאו
לשאול וכשר פתגמא בעינוהי : ואמר שאול איתננה ליה ותהי ליה
לתקלא ויתמסר בידא דפלשתאי ואמר שאול לדוד בחדא מתרין ת
תתחתן בי יומא דין: ופקיד שאול ית עבדוהי מלילו עם דוד ברז למימ'
הא אתרעי בך מלכא וכל עבדוהי רחמוך וכען אתחתן במלכא:
ומלילו עבדי שאול קדם דוד ית פתגמיא האילין ואמר דוד הזעירא

לפני שאול וראש הפלשתי בידו : ויאמר אליו שאול בן מי אתה
הנער ויאמר דוד בן עבדך ישי בית הלחמי : ויהי ככלתו לדבר א יח
אל שאול ונפש יהונתן נקשרה בנפש דוד ויאהבו יהונתן כנפשו ויאהבהו
: ויקחהו שאול ביום ההוא ולא נתנו לשוב בית אביו : ויכרת
יהונתן ודוד ברית באהבתו אתו כנפשו : ויתפשט יהונתן את
המעיל אשר עליו ויתנהו לדוד ומדיו ועד חרבו ועד קשתו ועד ח
חגרו : ויצא דוד בכל אשר ישלחנו שאול ישכיל וישמהו שאול
על אנשי המלחמה וייטב בעיני כל העם וגם בעיני עבדי שאול :
ויהי בבואם בשוב דוד מהכות את הפלשתי ותצאנה
הנשים מכל ערי ישראל לשור והמחלות לקראת שאול המלך ב לשיר
בתפים בשמחה ובשלשים : ותענינה הנשים המשחקות ותאמרן
הכה שאול באלפו ודוד ברבבתיו : ויחר לשאול מאד וירע בעיניו פיו
הדבר הזה ויאמר נתנו לדוד רבבות ולי נתנו האלפים ועוד לו אך
המלוכה : ויהי שאול עון את דוד מהיום ההוא והלאה : עין
ויהי ממחרת ותצלח רוח אלהים רעה אל שאול
ויתנבא בתוך הבית ודוד מנגן בידו כיום ביום והחנית ביד שאול :
ויטל שאול את החנית ויאמר אכה בדוד ובקיר ויסב דוד מפניו פ
פעמים : וירא שאול מלפני דוד כי היה יהוה עמו ומעם שאול סר
: ויסרהו שאול מעמו וישמהו לו שר אלף ויצא ויבא לפני העם :
ויהי דוד לכל דרכו משכיל ויהוה עמו : וירא כח
שאול אשר הוא משכיל מאד ויגר מפניו : וכל ישראל ויהודה אהב
את דוד כי הוא יוצא ובא לפניהם : ויאמר
שאול אל דוד הנה בתי הגדולה מרב אתה אתן לך לאשה אך היה
לי לבן חיל והלחם מלחמות יהוה ושאול אמר אל תהי ידי בו ותהי
בו יד פלשתים : ויאמר דוד אל שאול מי
אנכי ומי חיי משפחת אבי בישראל כי אהיה חתן למלך :
ויהי בעת תת את מרב בת שאול לדוד והיא
נתנה לעדריאל המחלתי לאשה : ותאהב מיכל בת שאול את דוד
ויגדו לשאול וישר הדבר בעיניו : ויאמר שאול אתננה לו
ותהי לו למוקש ותהי בו יד פלשתים ויאמר שאול אל דוד בשתים ויושר
תתחתן בי היום : ויצו שאול את עבדו דברו אל דוד בלט אל דיו
לאמר הנה חפץ בך המלך וכל עבדיו אהבוך ועתה התחתן במלך
: וידברו עבדי שאול באזני דוד את הדברים האלה ויאמר דוד

בן עבדך ישי בית הלחמי · פי' בן גבור אני · כי אני נקרא בית הלחמי לשני דברים על שם מקומו בית לחם ועל שם שהיה איש מלחמה : ונפש
יהונתן · המסרא מן ריש ספרא עד הכא יונתן בר מן ב' לכה ונעברה אל מצב הערלי' ויאמר יהונתן ומן הכא עד סוף ספרא יהונתן : ויתפשט יהונתן את
המעיל · פי' מן המעיל כמו הם יצאו את העיר · כי אין בניין התפעל יוצא · ואמר בלשון התפעל כי ברצון גדול ובאהבה רבה התפשט בגדיו
ונתנם לו : וגם בעיני עבדי שאול · הרבוי הזה ר"ל שלא קנאו בו עבדי שאול אעפ"שנתן לו מעלה עליהם : ויהי בבואם · בבית וכן בשוב .
ופי' בבוא ישראל מהמלחמה בשוב דוד מהכות את הפלשתי: לשור· כתיב בוי"ו וקרי ביו"ד והם שני בניינים והענין אחד: והמחלות. פי' והמחולות בידם· וי"ת לשבחא
בחינגא : ובשלישים· כלי נגון שיש לו שלשה יתרים וי"ת ובצלצלין : ותענינה· כמו ותען להם מרים · הכה שאול באלפיו · האלפים והרבבות של פלשתים
כלומר שאול הכה באלפים בפלשתים ודוד מכה בהם רבבות · או פירו' עם אלפיו ועם רבבותיו . כלומר כשמכה שאול בפלשתים מכה הוא לבדו כאלו עמו אלפים·
ודוד לבדו מכה בפלשתים מכה גדולה כאלו עמו רבבות : ועוד לו אך המלוכה · ועוד מה נשאר שיתנו לו אלא המלוכה · כלומר לא נשאר דבר גדולה שלא
נתנו לו בדבריהם אלא שלא קראוהו מלך. ועל זה הדרך הוא התרגום ומכען לא אשתאר ליה עוד אילהן מלכותא : ויהי שאול עוין את דוד · כתוב בוי"ו וקרי ביו"ד
ושניהם אחד . ופירושו מביטו בעין רעה · ותרגום כמין : ותצלח · ותעבור כמו וצלחו את הירדן ותרגומו ושרת : ויתנבא· כתרגומו ואשתטי כלומר היה מדבר
דברי שטות : בדוד ובקיר. שיעברנו החנית ויכנס בקיר · ותרגומו ואברזיני בכותלא · מן ברזא בדברי רז"ל דאיסתקיל ברזא · כל דלהדי ברזא · שפירושו נקב
החנית: ויירא שאול. ביו"ד איתן לבדו וי"ו השרש נכפלה מהמכתב : מעמו. שלא יהיה תמיד עמו בבית כמו שהיה אלא שיהיה יוצא ובא לפני העם: לכל דרכיו· כמו בכל
דרכיו וכמוהו ישבת לכסא לפניכם לחרב : משכיל· כתרגומו מצליח : ומי חיי . מה חיי הטובים כי האדם הנכבד חייו חשובים ויקרים אבל הנבזה אין חשובים .
ובאמרו מי כי בחיי' הוא החיות והדבר שיאמ' בעבורם מי כי לא יאמ' מי אלא על חי מדבר: משפחת אבי בישראל. פי' ומי משפחת אבי בישראל ומי שזכר עומד במקום
שני'. וי"ת ברם זרעית אבא בישראל· כלומ' אין דבר גדולה בי אלא שמשפחת אבי מהידועות אשר בישראל: בעת תת· כתרגו' בעידן די מטא אתיהיבא ית מירב לדודי·
כלומ' כשהגיע הזמן שנתן לו שאול שיתננה לו נתגלגל הדבר ונתנה לעדריאל ודוד לא היו לו קדושין בה : בשתים תתחתן בי . כתרגומו בחדא מן תרתין. וכן
ויקבר בערי הגלעד ופירושו אעפ"שדברתי לך בשתי בנותי ולא נזדמן הדבר שתהיה לך הראשונה אחת מהן תהיה לך האחרת באמת: היום· ובאותה תתחתן בי
היום· ונראה כי דוד משך ידו מהמעשה לפי שהתל בו בראשונה לפיכך הוצרך שאול לצוות את עבדיו שידברו אל דוד: בלאט. כלומ' בסתר כתרגו' ברז כדי שיראה
כי דברי שאול אמת ולא דברי התול ושקר · ויש מרז"ל שאמרו כי שתיהן היו לדוד לנשים ואחר מיתת מירב נשא את מיכל · ועדריאל בעבירה נשא את מירב · ומהם
אמרו כי קדושי טעות היו לו לדוד במירב ובהיתר נשאה עדריאל :

הנקלה

הנקלה בעיניכם התחתן במלך ואנכי איש רש ונקלה : ויגדו עבדי
שאול לו לאמר כדברים האלה דבר דוד :
ויאמר שאול כה תאמרו לדוד אין חפץ למלך במהר כי
במאה ערלות פלשתים להנקם באיבי המלך ושאול חשב להפיל א
את דוד ביד פלשתים : ויגדו עבדיו לדוד את הדברים האלה
ויישר הדבר בעיני דוד להתחתן במלך ולא מלאו הימים : ויקם
דוד וילך הוא ואנשיו ויך בפלשתים מאתים איש ויבא דוד את ע
ערלתיהם וימלאום למלך להתחתן במלך ויתן לו שאול את מיכל
בתו לאשה : וירא שאול וידע כי יהוה
עם דוד ומיכל בת שאול אהבתהו : ויאסף שאול לרא מפני דוד
עוד ויהי שאול איב את דוד כל הימים : ויצאו
שרי פלשתים ויהי מדי צאתם שכל דוד מכל עבדי שאול וייקר שמו
יט מאד : וידבר שאול אל יונתן בנו ואל כל עבדיו להמית את דוד
ויהונתן בן שאול חפץ בדוד מאד : ויגד יהונתן לדוד לאמר
מבקש שאול אבי להמיתך ועתה השמר נא בבקר וישבת בסתר ו
ונחבאת : ואני אצא ועמדתי ליד אבי בשדה אשר אתה שם ואני
אדבר בך אל אבי וראיתי מה והגדתי לך : וידבר יהונתן בדוד טוב
אל שאול אביו ויאמר אליו אל יחטא המלך בעבדו בדוד כי לוא חטא
לך וכי מעשיו טוב לך מאד : וישם את נפשו בכפו ויך את הפלשתי
ויעש יהוה תשועה גדולה לכל ישראל ראית ותשמח ולמה תחטא
בדם נקי להמית את דוד חנם : וישמע שאול בקול יהונתן וישבע
שאול חי יהוה אם יומת : ויקרא יהונתן לדוד ויגד לו יהונתן את
כל הדברים האלה ויבא יהונתן את דוד אל שאול ויהי לפניו כ
כאתמול שלשום : ותוסף המלחמה להיות ויצא
דוד וילחם בפלשתים ויך בהם מכה גדולה וינסו מפניו : ותהי
רוח יהוה רעה אל שאול והוא בביתו יושב וחניתו בידו ודוד מנגן
ביד : ויבקש שאול להכות בחנית בדוד ובקיר ויפטר מפני שאול
ויך את החנית בקיר ודוד נס וימלט בלילה הוא :
וישלח שאול מלאכים אל בית דוד לשמרו ולהמיתו בבקר
ותגד לדוד מיכל אשתו לאמר אם אינך ממלט את נפשך הלילה
מחר אתה מומת : ותרד מיכל את דוד בעד החלון וילך ויברח

הזעירא בעיניכון לאתחתנא במלכא ואנא גבר מסכן והדיוט : וחויאו
עבדי שאול ליה למימר כפתגמיא האילין מליל דוד : ואמר שאול
כדין תימרון לדוד לא רעוא למלכא במוהרין אילהין במאה ערלות
פלשתאי לאתפרעא בסנאי מלכא ושאול חשיב למימסר ית דוד בידא
דפלשתאי : וחויאו עבדוהי לדוד ית פתגמיא האילין וכשר פתגמא
בעיני דוד לאתחתנא במלכא ולא שלימו יומיא : וקם דוד ואזל הוא
וגברוהי וקטל בפלישתאי מאתן גברא ואייתי דוד ית ערלתהון
ואשלמינון למלכא לאתחתנא במלכא ויהב ליה שאול ית מיכל ברתיה
לאנתו : וחזא שאול וידע ארי מימרא דיי בסעדיה דדוד ומיכל בת
שאול רחימתיה : ואוסיף שאול למדחל מן קדם דוד עוד והוה שאול
בעיל דבב לדוד כל יומיא : ונפקו רברבי פלשתאי והוה
בזמן מפקהון אצלח דוד מכל עבדי שאול וסגי שמיה לחדא : ומליל
שאול עם יונתן בריה ועם כל עבדוהי למקטל ית דוד ויהונתן בר
שאול אתרעי בדוד לחדא : וחוי יהונתן לדוד למימר בעי שאול אבא
למקטלך וכען אסתמר כען בצפרא ותיתיב בסתרא ותטמר : ואנא
איפוק ואקום לות אבא בחקלא דאת תמן ואנא אמליל עלך פתגמין
תקנין קדם אבא ואחזי מה ואחוי לך : ומליל יהונתן על דוד פתגמין
תקנין קדם שאול אבוהי ואמר ליה לא יחטי מלכא בעבדיה בדוד ארי
לא חטי לך וארי עובדוהי תקנין לך לחדא : ומסר ית נפשיה כעל
גב לאיתקטלא וקטל ית פלשתאה ועבד יי פורקנא רבא לכל ישראל
חזיתא וחדיתא ולמה את חייב בדם זכאי למקטל ית דוד מגן : וקביל
שאול למימר יהונתן וקיים שאול קיים הוא יי אם יתקטיל : וקרא
יהונתן לדוד וחוי ליה יהונתן ית כל פתגמיא האילין ואיתי יהונתן ית
דוד לות שאול והוה משמש קדמוהי כמאתמלי ומדקמוהי : ואוסיפו
עבדי קרבא למהוי ונפק דוד ואגיח קרבא בפלישתאי ומחא בהון
מחא סגיאה ואפיכו מן קדמוהי : ושרת רוח בישא מן קדם יי לות
שאול והוא בביתיה יתיב ומורניתא בידיה ודוד מנגן ביד : ובעא
שאול למימחי במורניתא בדוד ולמיברזא בכותלא ואיתפטר מן קדם
שאול וקבע ית מורניתא בכותלא ודוד ערק ואשתיזב בליליא הוא :
ושלח שאול איזגדין לבית דוד למטריה ולמקטליה בצפרא
וחויאת לדוד מיכל אתתיה למימר אם ליתך משיזב ית נפשך בליליא
מחר את מתקטל : ושלשילת מיכל ית דוד מן חרכא ואזל וערק

הנקלה. בא לשון נקבה על התחתן שהוא מקור. וכן הלא זאת תעשה לך עזבך את ה' אלהיך: רש ונקלה. תרגומו מסכן והדיוט. רש שאין לי שאוכל לתת מהר הראוי לבת מלך. לפיכך אמר שאול לעבדיו כה תאמרו לדוד אין חפץ למלך במהר כי אם במאה ערלות פלשתים: ונקלה. שאיני כדאי לקחת בת המלך: וישר הדבר. בעיני דוד לבד. ויו"ד הדגש נפלה מהמכתב : ולא מלאו הימים. הזמן שנתן לו שיביא לו מאה הערלות לא הגיע הזמן עד שקם והלך והביא לו מאתים : וימלאום למלך. קל הלמד ועניין וימלאו עבדיו הביאום לו כי דוד לא הביאם לפני המלך אך שלחם ביד עבדי שאול או ביד אנשי דוד כמשפט המהר שמשלח אותו אדם ביד אחר. ופי' וימלאום השלימום כלומר כל המאתים הביאו לפניו : ומיכל בת שאול אהבתו. לפיכך הוסיף לירא מפניו לשני דברים. האחד שראה כי ה' עמו. ועוד שמיכל בתו אהבתו ולא יוכל לגרום לו מיתה על ידה ואפי' הוא ידבר על מיתתו בביתו מיכל בתו תגלה לו: לרא. נעלמה היו"ד פא הפועל מהמכתב לפיכך הלמד בצרי: מדי צאתם. בכל זמן צאתם. וכן מדי עלותה בית ה'. מדי חדש בחדשו מדי דברי בו והדומים להם: שכל דוד. הצליח: וייקר שמו. היה יקר בעיני כל השומעי' שמעו. ובדרש וייקר שמו בהלכה כיון ששמעו פלשתי' שנשא דוד אשה ויצאו שרי פלשתי' אמרו כתוב בתורתם כי יקח איש אשה חדשה לא יצא בצבא נלך ונלחם עמהם ולא היו יודעים כי דוד חכם היה ודורש במה דברי' אמורים במלחמת רשות אבל במלחמת מצוה הכל יוצאין אפי' חתן מחדרו וכלה מחופתה: ליד אבי. למקום אבי כלומר למקום שיושב תמיד. או פירושו ליד ממש והוא כמו אשר למלך נשען על ידו. ותי' ואקום לקדם אבא. ופי' בשדה אשר אתה שם כי היה רגיל לצאת שם שאול ביום לאותו השדה לפיכך צוה יהונתן את דוד שיחבא באותו השדה כדי שישמע הדברים הטובים שידבר הוא לאביו בעבורו. ומה שאמר והגדתי לך אם יהיה שלא תשמע דבריכו אני אגיד לך מה שיענה אותי : וישם את נפשו בכפו. תרגומו ומסר ית נפשיה כעל גב לאתקטלא: בדוד ובקיר. פירשתיו: ויפטר. נסתלק מלפניו ונשמר מהחנית והכה בקיר: ויך את החנית בקיר. תקעו בקיר: נס וימלט. פי' נס באותה שעה לביתו ונמלט בלילה ההוא כמו שאמר כי הגידה לו אשתו מיכל כי אביה רוצה להמיתו בלילה: לשמרו להמיתו. לשמרו שלא יצא מן הבית ויברח: ולהמיתו בבקר. כי לא היה ממית אותו הלילה בפני בתו אלא חשב שיביאוהו אליו בבקר וימיתוהו : בעד החלון. כי דרך הפתח לא יוכל לצאת מפני השומרי' והיה לבית חלון מצד אחר שלא ראו אותו השומרים כשהורידתהו מן החלון. ובדרש והיאך ברח דוד ר' אבו ור' אבין ר' אבו אמר שני שערים היו לו לביתו של דוד אחד גדו' ואחד קטן ושמרו אותו מן השער הגדול ויצא לו מן השער הקטן ור' אבין אמר שער אחד לבד היה לו ועמדו להם על השער מה עשתה מיכל שלשלה דוד בעד החלון : את התרפי'. תרגום צלמניא והם עשויים בדמות גוף האדם לפיכך שמה אותם במטה שידמה דוד שוכב שם ובמקו' ראשו שמה כביר העזי' שידמה כשער ראש האדם ופי' כביר עזים. כר עשוי משער העזים. ות"י כודא דעזיא. וכן אמר במדרש וכתנה כוד ייין תחת דוד על המטה ר"ל כוד משיער העזים והיה השיער למעלה לפיכך שמה אותו במקום ראשו. ועניין התרפים י"מ כי הם ע"ז כמו התרפים אשר ללבן שגנבתם רחל ולבן עובד ע"ז היה כמו שאמר לה למה גנבת את אלהי. וחלילה חלילה שהיה בבית דוד ע"ז. ויש אומר שהוא כלי הנחשת העשוי לדעת חלקי השעות ויראו בהם העתידות במשפט המזלות. וזה יתכן בדבר לבן אבל בדבר מיכל הוא קשה לפרש למה שמה אותם במטה מקום דוד ואותו הכלי איננו בתכונה הזאת. והחכם ר' אברהם בע"ז ז"ל כתב כי התרפים הם על צורת בן אדם והיא עשויה לקבל כח עליונית והעד שהתרפים כן התרפים ששמה מיכל במטה עד שחשבו שומרי הבית שהם דוד : אל המטה

וערק ואשתיזיב : ונסיבת מיכל ית צלמניא ושויתא על ערסא וית
גודא דעזיא שויאת איסדוהי וכסיאת בלבושא : ושלח שאול איזגדין
למדבריה ית דוד ואמרת שכיב מרע הוא : ושלח שאול ית איזגדיא
למיסער ית דוד למימר אסיקו יתיה בערסא לותי למקטליה : ואתו
איזגדיא והא צלמניא על ערסא וגודא דעיזא איסדוהי : ואמר שאול
למיכל למא כדין שקרת בי ושלחת ית בעיל דבבי ואישתיזיב ואמרת
מיכל לשאול הוא אמר לי שלחני למא אקטלינך : ודוד ערק
ואישתיזיב ואתא לות שמואל לרמתא וחוי ליה ית כל די עבד ליה
שאול ואזל הוא ושמואל ויתיבו בבית אולפנא : ואתחואה לשאול
למימר הא דוד בבית אולפנא ברמתא : ושלח שאול איזגדין למדבר
ית דוד וחזו ית סיעת ספריא משבחין ושמואל קאים מליף עליהון
ושרת על איזגדי שאול רוח נבואה מן קדם יי ושבחו אף אנון :
וחויאו לשאול ושלח איזגדין אוחרנין ושבחו אף אינון ואוסיף שאול
ושלח איזגדין תליתאין ושבחו אף אינון : ואזל אף הוא לרמתא ואתא
עד גובא רבא די בשכו ושאל ואמר איכא שמואל ודוד ואמר הא בבית
אולפנא ברמתא : ואזל לתמן לבית אולפנא די ברמתא ושרת עלוהי
אף הוא רוח נבואה מן קדם יי ואזל מיזל ומשבח עד דאתא לבית
אולפנא ברמתא : ואשלח אף הוא ללבושוהי ושבח אף הוא קדם
שמואל ונפל ברשן כל יומא ההוא וכל ליליא על כין יימרון האף שאול
בספריא : וערק דוד מבית אולפנא די
ברמתא ואתא ואמר קדם יהונתן מה עבדית מה חובי ומה סורחני
קדם אבוך ארי בעי למקטלי : ואמר ליה חס לא תמות הא לא יעביד
אבא פתגם רב או פתגם זעיר ולא יחוי לי ומא דין כסי אבא מני ית
פתגמא הדין לית דא קיימא : וקיים עוד דוד ואמר מידע ידע אבוך
ארי אשכחית רחמין בעינך ואמר לא ידע דא יהונתן דילמא יתנסיס
וברם קיים הוא יי וחיי נפשך ארי כפיסעא חדא בינא ובין מותא :
ואמר יהונתן לדוד מא רעוא נפשך ואעביד לך : ואמר דוד ליהונתן
והא ירחא מחר ואנא אסחרא אסחר עם מלכא למיכל ותשלחינני
ואטמר בחקלא עד עידן רמשא דיומא תליתאה : אם מבעא יבעינני
אבוך ותימר אשתאלא אשתאל מני דוד למיזל

וימלט : ותקח מיכל את התרפים ותשם אל המטה ואת כביר
העזים שמה מראשתיו ותכס בבגד : וישלח שאול מלאכים לקחת
את דוד ותאמר חלה הוא : וישלח שאול
את המלאכים לראות את דוד לאמר העלו אתו במטה אלי להמתו
: ויבאו המלאכים והנה התרפים
אל המטה וכביר העזים מראשתיו :
ויאמר שאול אל מיכל למה ככה רמיתני ותשלחי את איבי
וימלט ותאמר מיכל אל שאול הוא אמר אלי שלחני למה אמיתך :
ודוד ברח וימלט ויבא אל שמואל הרמתה ויגד לו
את כל אשר עשה לו שאול וילך הוא ושמואל וישבו בנוית : ויגד
בניות לשאול לאמר הנה דוד בנוית ברמה : וישלח שאול מלאכים לקחת
את דוד וירא את להקת הנביאים נבאים ושמואל עמד נצב עליהם
ותהי על מלאכי שאול רוח אלהים ויתנבאו גם המה : ויגדו לשאול
וישלח מלאכים אחרים ויתנבאו גם המה ויסף שאול וישלח מלאכים
שלשים ויתנבאו גם המה : וילך גם הוא הרמתה ויבא עד בור
הגדול אשר בשכו וישאל ויאמר איפה שמואל ודוד ויאמר הנה ב
בניות בנוית ברמה : וילך שם אל נוית ברמה ותהי עליו גם הוא רוח
אלהים וילך הלוך ויתנבא עד באו בנוית ברמה : ויפשט גם הוא
בגדיו ויתנבא גם הוא לפני שמואל ויפל ערם כל היום ההוא וכל
הלילה על כן יאמרו הגם שאול בנביאם :
כ ויברח דוד מנוית ברמה ויבא ויאמר לפני יהונתן מה עשיתי
מה עוני ומה חטאתי לפני אביך כי מבקש את נפשי : ויאמר לו
לא יעשה חלילה לא תמות הנה לו עשה אבי דבר גדול או דבר קטן ולא י
יגלה את אזני ומדוע יסתיר אבי ממני את הדבר הזה אין זאת :
וישבע עוד דוד ויאמר ידע ידע אביך כי מצאתי חן בעיניך ויאמר אל
ידע זאת יהונתן פן יעצב ואולם חי יהוה וחי נפשך כי כפשע ביני
ובין המות : ויאמר יהונתן אל דוד מה תאמר נפשך ואעשה
לך : ויאמר דוד אל יהונתן הנה חדש מחר
ואנכי ישב אשב עם המלך לאכול ושלחתני ונסתרתי בשדה עד רת
הערב השלשית : אם פקד יפקדני אביך ואמרת נשאל ממני

אל המטה: כמו על המטה. וכן אל ההרים לא אכל : ויסבו בניות · בכתב הוי״ו קודם היו״ד ובקרי היו״ד קודם הוי״ו והכתוב והקרי שוים בענין תהיה היו״ד קודם הוי״ו או הוי״ו קודם היו״ד אחד הוא והוא מלשון נוה והיה המקו' הזה הנקרא נוית בעיר הנקראת רמה לפיכך אמר בניות ברמה: מניות ברמה · כלומר אשר ברמה . או היה זה המקום חוץ לעיר הנקראת רמה קרוב לה בגבולה ואמר ברמה כמו ויהי בהיות יהושע ביריחו · והיה זה המקום מקום לבני הנביאים שהיו יושבים שם ולומדים לפני שמואל. וכת' בית אולפנא . ורבו' ז"ל אמרו מה ענין נוית אצל רמה אלא שהיו יושבין ברמה ועוסקין בנויו של עולם כלומר בבית המקדש כלומ' באיזה מקום יהיה: וירא· הגדול שבמלאכי שאול או כל אחד ואחד ממלאכי שאול: להקת. כמו הפוך קהלת· ותרגו' סיעת ספריא ר"ל תלמידי חכמים כי תח' נקרא סופרי': נבאים . תרגומו משבחין כלומר היו אומרי' שירו' ותושבחות לאל ברוח הקדש ואפשר שהיו מתנבאין נבואות עתידות קרובות בזמנם: עמד נצב עליהם· עומד שהיה עומד על רגליו: נצב· ימלמד אותם כמו נצב על הקוצרים וממונה עליהם להורותם מה יעשו. וכן נצב על עבדי שאול· גדול וממונה עליהם וכת' קאים ואליף עליהון: בשכו· שם מקום ובא בידיעה שלא כמנהג וכמוהו בקרקר: בשכות: וילך שם· ובדרך היתה רוח אלהים וילך הלוך ויתנבא עד בואו בניות : ויפשט גם הוא בגדיו. מלמד שהנביאים האחרים פשטו בגדיהם כי גם הוא לרבות · וענין זה כי בבא הנבואה על האדם יתבטלו הרגשותיו ויפול האדם כמו שאומר בבלעם נופל וגלוי עינים· ואמר בדניאל ואני הייתי נרדם על פני ופני ארצה · ופעמים יקרה שיפשט בגדיו מפני רוב בטול הרגשותיו ומחשבותיו הגשמיות וישאר בכח השכל לבדו: ויפול ערום· תרגם ונפל ברשן . ולא מצאתי לו חבר. ויש נסחאות כתי' ביישן: על כן יאמרו הגם שאול בנביאי' · כמו שאמר למעלה על כן היתה למשל ומשם פרסמוהו . ויברח דוד· בעוד שהיה מתנבא שאול ברח לו : ויאמר לו חלילה· ים לשאול היאך היה מבטיחו יהונתן על שקר ואיך אמר לו ולא יגלה את אזני והלא לעיני כל היה רודפו ומבקש על נפשו אלא היה חושב יהונתן שלא היה בלב אביו להמיתו אחר שנשבע לו ואמר חי ה' אם יומת ומה שהיה מטיל לו החנית אחרי השבועה ומה ששלח לביתו לשמרו ולהמיתו ומה שהלך אחריו עד נוית ברמה להמיתו היה חושב יהונתן כי מפני רוח רעה שהיתה מבעתת אותו היה רוצה להמיתו בעוד שהיתה בו הרוח הרעה כי לא היתה לו רוח רעה אלא לעתים כמו שאמר והיה בהיות רוח אלהים רוח רעה אל שאול . וכן לא ראינו שהיה רוצה להמיתו אחר השבועה אלא בהיות עליו רוח רעה לפיכך היה מבטיחו יהונתן כי היה יכול להשמר ממנו בהיו' עליו רוח הרעה ואף על פי שהיה לו לנגן לפניו בעת ההיא אעפ"כ היה יכול להשמר ממנו שלא יעמוד למולו · ושאול היה בלבו להמיתו גם בלא עת רוח רעה אך שלא היה מראה זה מפני השבוע' שנשבע ליהונתן או כדי שלא יעצב יהונת' כמו שאמר לדוד והגידו לדוד מעבדי שאול האוהבים אותו כי בלב שאול להמיתו כי גלה להם והסתיר מיהונת' לפיכך נשבע דוד ואמר חי ה' וחי נפשך כי כפשע ביני ובין המות . ונראה כי החזירו יהונתן לפני אביו אחר מעשה נוית והיה בשלחן אביו כיום ביום כמו שאומר ואנכי ישוב אשב עם המלך לאכול . כלומר מנהגי לשבת עמו בשלחנו יום ביום. ואף על פי כן היה ירא דוד ואמר ליהונתן כי בזה יבחן הדבר אם יפקדהו כשלא יהיה שם ויאמר טוב. שלום לעבדך כלומר כי שקר דברו לי המדברים אז היטב לבבו אלי ·ופי' כפשע דבר מועט כמו פסיעה והוא כעד הרגל' · וכת' ארי בפסעא חדא בינא ובין מותא . ובדרש בפסיעה אחת שנפטרתי מפניו כגלתי כמו שנאמר ויפטר דוד מפני שאול : הנה חדש מחר . יום ראשון מהחדש וכיון שמנהגנו לאכול בשלחנו יפקדני כל שכן שהוא יום ראש חדש ובאים כל האוכלים בשלחן אחד כמו ביום טוב: עד הערב השלישית· פי' עד עת ערב של יום שלישי · ואומר השלישית לשון נקבה על הערב . וכת' עד עידן רמשא דיומא תליתאה: זבח הימים

ער דָּוִד לָרוּץ בֵּית־לֶחֶם עִירוֹ כִּי זֶבַח הַיָּמִים שָׁם לְכָל־הַמִּשְׁפָּחָה׃ אִם־
כֹּה יֹאמַר טוֹב שָׁלוֹם לְעַבְדֶּךָ וְאִם־חָרֹה יֶחֱרֶה לוֹ דַּע כִּי־כָלְתָה הָרָעָה
מֵעִמּוֹ׃ וְעָשִׂיתָ חֶסֶד עַל־עַבְדֶּךָ כִּי בִּבְרִית יְהוָה הֵבֵאתָ אֶת־עַבְדְּךָ
עִמָּךְ וְאִם־יֶשׁ־בִּי עָוֹן הֲמִיתֵנִי אַתָּה וְעַד־אָבִיךָ לָמָּה־זֶּה תְבִיאֵנִי׃
לו וַיֹּאמֶר יְהוֹנָתָן חָלִילָה לָּךְ כִּי אִם־יָדֹעַ אֵדַע כִּי־כָלְתָה הָרָעָה מֵעִם אָבִי
לָבוֹא עָלֶיךָ וְלֹא אֹתָהּ אַגִּיד לָךְ׃ וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־יְהוֹנָתָן מִי יַגִּיד
לִי אוֹ מַה־יַּעַנְךָ אָבִיךָ קָשָׁה׃ וַיֹּאמֶר יְהוֹנָתָן אֶל־דָּוִד לְכָה וְנֵצֵא
הַשָּׂדֶה וַיֵּצְאוּ שְׁנֵיהֶם הַשָּׂדֶה׃

וַיֹּאמֶר יְהוֹנָתָן אֶל־דָּוִד יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל כִּי־אֶחְקֹר אֶת־אָבִי כָּעֵת
מָחָר הַשְּׁלִשִׁית וְהִנֵּה־טוֹב אֶל־דָּוִד וְלֹא־אָז אֶשְׁלַח אֵלֶיךָ וְגָלִיתִי אֶת־
אָזְנֶךָ׃ כֹּה־יַעֲשֶׂה יְהוָה לִיהוֹנָתָן וְכֹה יֹסִיף כִּי־יֵיטִב אֶל־אָבִי אֶת־
הָרָעָה עָלֶיךָ וְגָלִיתִי אֶת־אָזְנֶךָ וְשִׁלַּחְתִּיךָ וְהָלַכְתָּ לְשָׁלוֹם וִיהִי יְהוָה
עִמָּךְ כַּאֲשֶׁר הָיָה עִם־אָבִי׃ וְלֹא אִם־עוֹדֶנִּי חָי וְלֹא־תַעֲשֶׂה עִמָּדִי חֶסֶד
יְהוָה וְלֹא אָמוּת׃ וְלֹא־תַכְרִית אֶת־חַסְדְּךָ מֵעִם בֵּיתִי עַד־עוֹלָם וְלֹא
בְּהַכְרִת יְהוָה אֶת־אֹיְבֵי דָוִד אִישׁ מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ וַיִּכְרֹת יְהוֹנָתָן
עִם־בֵּית דָּוִד וּבִקֵּשׁ יְהוָה מִיַּד אֹיְבֵי דָוִד׃ וַיּוֹסֶף יְהוֹנָתָן לְהַשְׁבִּיעַ אֶת
דָּוִד בְּאַהֲבָתוֹ אֹתוֹ כִּי־אַהֲבַת נַפְשׁוֹ אֲהֵבוֹ׃ הפטרה

הפטרת מחר חדש

וַיֹּאמֶר־לוֹ יְהוֹנָתָן מָחָר חֹדֶשׁ וְנִפְקַדְתָּ כִּי יִפָּקֵד מוֹשָׁבֶךָ׃
וְשִׁלַּשְׁתָּ תֵּרֵד מְאֹד וּבָאתָ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־נִסְתַּרְתָּ
שָּׁם בְּיוֹם הַמַּעֲשֶׂה וְיָשַׁבְתָּ אֵצֶל הָאֶבֶן הָאָזֶל׃ וַאֲנִי שְׁלֹשֶׁת הַחִצִּים
צִדָּה אוֹרֶה לְשַׁלַּח־לִי לְמַטָּרָה׃ וְהִנֵּה אֶשְׁלַח אֶת־הַנַּעַר לֵךְ מְצָא אֶת־
הַחִצִּים אִם־אָמֹר אֹמַר לַנַּעַר הִנֵּה הַחִצִּים מִמְּךָ וָהֵנָּה קָחֶנּוּ וָבֹאָה כִּי־
שָׁלוֹם לְךָ וְאֵין דָּבָר חַי־יְהוָה׃ וְאִם־כֹּה אֹמַר לָעֶלֶם הִנֵּה הַחִצִּים
מִמְּךָ וָהָלְאָה לֵךְ כִּי שִׁלַּחֲךָ יְהוָה׃ וְהַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְנוּ אֲנִי וָאָתָּה הִנֵּה
יְהוָה בֵּינִי וּבֵינְךָ עַד־עוֹלָם׃ וַיִּסָּתֵר דָּוִד
אל בַּשָּׂדֶה וַיְהִי הַחֹדֶשׁ וַיֵּשֶׁב הַמֶּלֶךְ עַל־הַלֶּחֶם לֶאֱכוֹל׃ וַיֵּשֶׁב הַמֶּלֶךְ עַל־
מוֹשָׁבוֹ כְּפַעַם בְּפַעַם אֶל־מוֹשַׁב הַקִּיר וַיָּקָם יְהוֹנָתָן וַיֵּשֶׁב אַבְנֵר מִצַּד
שָׁאוּל וַיִּפָּקֵד מְקוֹם דָּוִד׃ וְלֹא־דִבֶּר שָׁאוּל מְאוּמָה בַּיּוֹם הַהוּא

למיזל לבית לחם קרתיה ארי שירו ניכסת קודשיא יומא דין תמן לכל
זרעיתא׃ אם כדין יימר טב שלם לעבדך ואם מיתקף יתקיף ליה דע
ארי גמירא בישתא מיניה׃ ותעביד טיבו עם עבדך ארי בקיימא דיי
אעילתא ית עבדך עמך ואם אית ביחובא קטולני את ועד אבוך
למה דנן תעילנני׃ ואמר יהונתן חס לך ארי אם מידע אידע ארי גמירא
בישתא מן אבא למיתי עלך ולא יתה אחוי לך׃ ואמר דוד
ליהונתן מן יחוי לי או דילמא יתיבינך אבוך פתגמין קשין׃
ואמר יהונתן לדוד איתא וניפוק לחקלא ונפקו תרויהון לחקלא׃

ואמר יהונתן לדוד יי אלהא דישראל ארי אבדוק כעידנא הדין
מחר או דיומא תליתאה והא פתגמיא תקנין מיתאמרין על דוד ולא
מכען אשלח לותך ואחוי לך׃ כדין יעביד יי לי וכדין יוסיף ארי גמירא
מן אבא למיתי בישתא עלך ואחוי לך ואשלחינך ותהך לשלם ויהי
מימרא דיי בסעדך כמא דהוה בסעדיה דאבא׃ ולא עד דאנא קיים
ולא תעבד עמי טיבו מן קדם יי ולא אמות׃ ולא תפסיק ית טיבותך
מן אנש ביתי עד עלמא ולא כד שיצי יי ית סנאי דוד גבר מעל אפי
ארעא׃ וגזר יהונתן קיים עם דוד ואיתפרע ליה יי מיד סנאי דוד׃
ואוסיף יהונתן לאומאה ית דוד בדרחים יתיה ארי רחמת נפשיה
ריחמיה׃ ואמר ליה יהונתן מחר ירחא ותיתבעי ארי יהי
מרוח בית אסחרותך׃ ובתלתות יומיא תתבעי לחדא ותהך לאתרא
דאיטמרתא תמן ביומא דחולא ותתיב בסטר אבן אתא׃ ואנא תלתא
גירין בקשת אשדי למומחי לי לפלגליסא׃ והא אשלחית עולימא
איזל ואיתי ית גיריא אם מימר אימר לעולימא הא גיריא מינך ולכא סבהי
ואיתא ארי שלם לך ולית מדעם ביש קיים הוא יי׃ ואם כדין אימר
לעולימא הא גיריא מינך ולהלא איזל ארי שיזבינך יי׃ ופתגמא די
מלילנא אנא ואת הא מימרא דיי ביני ובינך סהיד עד עלמא׃

ואיטמר דוד בחקלא והוה ירחא ואסחר מלכא על לחמא
למיכל׃ ואסחר מלכא על שיוייה בזמן בזמן על שיוייה דמתקן ליה
בסטר כותלא וקם יהונתן ואסחר אבנר מסטר דשאול והוה אתרא
דדוד מרוח׃ ולא מליל שאול מדעם ביומא ההוא ארי

זבח הימים · היה מנהגם לעשות זבחי שלמי' בני המשפחה יום בשנה · וכן נאמר באלקנה לזבוח את זבח הימים׃ ועשית חסד על עבדך · כמו עם
עבדך · וכתי' · וכן ויבואו האנשי' על הנשים · נאה אדם על אפרים׃ חלילה לך · פי' חלילה לך מלחשדני בזה שאדע הרעה ולא אותה אגיד לך׃ מי
יגיד לי · פי' אם טוב יענך · או אם יענך קשה · ומסוף הפסוק למדנו חסרון ראשיתו · וכמוהו כגיד חסר תבונות וגומ'׃ ופי' מה כמו אם · או פירושו
הקשה שיענך מה תהיה אם להמיתני או לגרשני · ות"א או דילמא · ופי' קשה אמירה קשה · וכן ועשיר יענה עזות׃ ה' אלהי ישראל · שבועה׃ כעת
מחר השלישית · מחר כעת הזאת אחקרנו · ושלישית על העת כלומר העת כזאת של יום השלישי כי מחר יאמר בקרוב ובריחוק · ות"א בעידנא הדין מחר
או דיומא תליתאה׃ ולא אז אשלח אליך · בתמיהה׃ כי ייטיב אל אבי · אם ייטיב ויושר בעיניו להביא את הרעה אליך וגליתי את אזנך׃
ויהי ה' עמך כאשר היה עם אבי · בדבר המלוכה יהיה עמך · שתצליח על אויביך כמו שהיה עמו׃ ולא אם עודני חי · לא אשאל ממך אם עודני חי
בשתמלוך כי אוכני ירא שלא תעשה חסד ה' עמדי׃ ולא אמות · כי ידעתי כי חסד תעשה עמדי · ומה שאמר חסד ה' כי בברית ה' באו שניהם כשכרתו
ברית כמו שאומר ויכרתו יהונתן ודוד ברית ואמר לו דוד כי בברי' ה' הבאת את עבדך · וזהו ברית ה' שאמרו בכרתם ברית ה' עד ביני וביניך · אבל זה
הדבר אני שואל ממך שלא תכרית חסדך מביתי עד עולם׃ ולא בהכרית · כלומר אפי' בהכרית ה' את אויבי דוד מעל פני האדמה עד שלא ישאר איש
מהם לא תכרית ביתי אף על פי שממשפחת אבי מכלל אויבי דוד׃ ויכרות יהונתן עם בית דוד · אחר שבקש יהונתן מאת דוד שיהיה בריתו עם ביתו כרת גם
הוא ברית להיות בריתו עם בית דוד גם כן ועם נשיו ובניו ובית אביו גם כן כי כל זמן שתמשך מלכות אביו שיהיה בריתו עם בית דוד לשמרם בכל כחו ·
ועוד הוסיף יהונתן ואמר׃ ובקש ה' מיד אויבי דוד · אם ישקר בברי'׃ ומיד אויבי דוד · כנוי הוא כי מיד דוד ר"ל שאם יפר הברית ה' יבקש מידו · ועוד
הוסיף להשביעו בכח האהבה שהיה אוהב אותו׃ ונפקדת · ונזכרת כי יזכרך אבי כשיחסר ממושבך יושב׃ יפקד · ענין חסרון כמו ולא נפקד ממנו
איש · ות"י ותתבעי ארי יהא מרוח בית אסחרותך׃ ושלשת · תרד מאד · תהיה נסתר שלשה ימים כמו שאמרתי ונסתרת בשדה עד הערב השלישית ותרד
מאד בעמק במקו' הסתר ההוא באותו מקום שנסתרת ביו' המעשה והוא אותו יום שהיה מעשה השבועה שנשבע שאול ליהונתן שלא יומת דוד שהיה שם נסתר
דוד בשדה · ות"א ובתלתות יומיא תתבעי לחדא · כלומר ביום החדש ומחרתו תפקד שישאל עליך אבי אבל ביום השלישי ידעתי שתבוקש מאד כי יחשוב אבי
שברחת אם לא תהיה בשלחנו שלשה ימי' שמוכים · ומה שתרגם תרד תתבעי ר"ל תרד מאד ותהיה פחות ונקל בעיניו׃ להמיתך · אם בלבו להמיתך
כי ימצא לך זאת העילה · ויאמר כי בן מות אתה שברחת מלפניו ואז אכיר אם בלבו להמיתך לפי הדברי' שידבר אז כי אז תהיה לו טענה לדבר עליך ·
ותרגם ביום המעשה ביומא דחולא כלומר ביום חול שעושין בו מלאכה לפי שהיה נסתר עתה ביום ראש חדש כי נראה שהיה מנהגם שלא לעשות מלאכה בראש
חדש כמו שהוא מנהג הנשי' היום · ואפשר כי מפני קרבן ראש חדש היו רבי' פנויי' ממלאכתם ובאי' להשתחוות לפני ה' · וכן נראה בנבואת יחזקאל לעתיד׃
האבן האזל · ת' אבן אתא אולי היתה אות לזימון עוברי דרכים׃ שלשת החצים · בא בידיעה אף על פי שלא זכרם בפסוק · נראה כי יהונתן אמר לדוד
כי שלשת החצי' יורה לסימן שלשת הימים שיהיה נסתר בשדה לפיכך אמר והחצי' לידיעה׃ צדה אורה · ההא רפה ומשפטה במפיק וכמוהו
רבי' · ופירושו לצד האבן אורה החצים להיות לי האבן למטרה לשלוח שם לי הנער ללקט החצים · והדבר שאומר לנער יהיה לך סימן אם הנה אם הלאה
כי שמה לא אוכל לדבר עמך פנים בפני' אם במקום ההוא רואים׃ קחנו · קח הנער ובא עמו · ואא"ז ז"ל פירש קח זה הסימן ובא ואין דבר
רע · וכן ת"י ולית מידעם כי נשבע לו חי ה' להבטיחו שלא יגזה לו לבא אם לא ידע באמת כי אין בדעת אביו להמיתו ולעשות עמו רעה׃ כי שלחך ה' ·
כתרגו' ארי שזיבינך ה' · כלומר תלך לך כי ה' שלחך ומלטת מחרב אבי׃ עד עולם · לקיים הברית עד עולם׃ וישב המלך על הלחם · כתיב על וקרי אל ושניהם
נכונים בענין׃ וישב המלך על מושבו תרגום ואסחר מלכא על שוויה פי' על מטתו כי מנהג היה בימים ההם לאכול במסבה במטות · וכן מנאהו בדברי' ר"ל כי
גם בימיהם היה מנהג · ומה שאמר ויקם יהונתן פי' אחר שישב מצד אביו קם והושיב אבנר מצד אביו כי לא רצה להיות סמוך לאביו שמא יקצוף עליו על דבר
דוד לא יהיה סמוך לו להכותו · והנה נפקד מקום דוד שלא היה בו יושב׃
א ז

ארי אמר דילמא עירוע הוא ליה ולא דכי הוא או דילמא לאורח אזל
ואנחנא לא זמנוהי: והוה ביומא דבתרוהי דהוא עיבור
ירחא תנינא והוה אתרא דדוד מרוח ואמר שאול ליהונתן בריה מא
דין לא אתא בר ישי אף תמלי אף יומא דין ללחמא: ואתיב יהונתן ית
שאול אישתאלא אישתאל דוד מיני למיזל עד בית לחם: ואמר שלחני
כען ארי שירו ניכסת קודשיא לכל זרעיתא לנא בקרתא והוא פקיד
לי אחי וכען אם אשכחית רחמין בעינך אישתיזיב כען ואחזי ית אחי על
כן לא אתא לפתורא דמלכא: ותקיף רוגזא דשאול ביהונתן ואמר
ליה בר סרבנותא דמרדותא קשיא הלא ידענא ארי רעי את לבר ישי
לבהתתך ולבהתת קלן אמך: ארי כל יומיא דבר ישי קיים על ארעא
לא תיתקן את ומלכותך וכען שלח ואיתיניה לותי ארי גבר חייב קטול
הוא: ואתיב יהונתן ית שאול אבוהי ואמר ליה למה יתקטל
מה עבד: ואריס שאול ית מורניתא עלוהי למימחי וידע יהונתן ארי
גמירא היא מן אבוהי למקטל ית דוד: וקם יהונתן מעם פתורא בתקוף
רוגזא ולא אכל ביום עיבור ירחא תנינא לחמא ארי איתנסיס על דוד
ארי אכלמיה אבוהי: והוה בצפרא ונפק יהונתן לחקלא
לזימנא דאמר ליה דוד ועולים זעיר עמיה: ואמר לעולימיה רהט איתא
כען ית גיריא דאנא שדי עולימא רהט והוא שדא גירא לאעברותיה:
ואתא עולימא עד אתר גירא דשדא יהונתן וקרא יהונתן בתר עולימא
ואמר הלא גירא מינך ולהלא: וקרא יהונתן בתר עולימא אוחי בפריע
לא תעכיב ולקיט עולימא דיהונתן ית גיריא ואתא לות רבוניה:
ועולימא לא ידע מדעם ברם יהונתן ודוד ידעין ית פתגמא: ויהב
יהונתן ית זיניה לעולימא דיליה ואמר ליה איזל אוביליה לקרתא:
עולימא אתא ודוד קם מסטר אבן אתא דלקבל דרומא ונפל על אפוהי
על ארעא וסגיד תלת זמנין ונשיקו גבר ית חבריה ובכו גבר עם ח
חבריה עד דדוד אסגי: ואמר יהונתן לדוד איזל לשלם דקיימנא
תרוינא אנחנא בשמא דיי למימר מימרא דיי יהי סהיד בינא ובינך
ובין בני ובין בנך עד עלמא: וקם ואזל ויהונתן
על לקרתא: ואתא דוד לנוב לות אחימלך כהנא ואיתבעית אחימלך
לקדמות דוד ואמר ליה מא דין את בלחודך וגבר לית עמך: ואמר
דוד לאחימלך כהנא מלכא פקדני פתגמא ואמר לי אינש לא ידע מדעם
ית פתגמא דאנא שלח לך ודפקידתך וית עולימיא שלחית

כי אמר מקרה הוא בלתי טהור הוא כי לא טהור:
ויהי ממחרת החדש השני ויפקד מקום דוד ויאמר שאול
אל יהונתן בנו מדוע לא בא בן ישי גם תמול גם היום אל הלחם:
ויען יהונתן את שאול נשאל נשאל דוד מעמדי עד בית לחם:
ויאמר שלחני נא כי זבח משפחה לנו בעיר והוא צוה לי אחי ועתה
אם מצאתי חן בעיניך אמלטה נא ואראה את אחי על כן לא בא אל
שלחן המלך: ויחר אף שאול ביהונתן ויאמר לו בן נעות המרדות
הלא ידעתי כי בחר אתה לבן ישי לבשתך ולבשת ערות אמך:
כי כל הימים אשר בן ישי חי על האדמה לא תכון אתה ומלכותך
ועתה שלח וקח אתו אלי כי בן מות הוא: ויען יהונתן את שאול
אביו ויאמר אליו למה יומת מה עשה: ויטל שאול את החנית עליו
להכתו וידע יהונתן כי כלה היא מעם אביו להמית את דוד: ויקם
יהונתן מעם השלחן בחרי אף ולא אכל ביום החדש השני לחם כי
נעצב אל דוד כי הכלמו אביו:
ויהי בבקר ויצא יהונתן השדה למועד דוד ונער קטן עמו:
ויאמר לנערו רץ מצא נא את החצים אשר אנכי מורה הנער רץ
והוא ירה החצי להעברו: ויבא הנער עד מקום החצי אשר ירה
יהונתן ויקרא יהונתן אחרי הנער ויאמר הלוא החצי ממך והלאה:
ויקרא יהונתן אחרי הנער מהרה חושה אל תעמד וילקט נער
יהונתן את החצי ויבא אל אדניו: והנער לא ידע מאומה אך יהונתן החצים
ודוד ידעו את הדבר: ויתן יהונתן את כליו אל הנער אשר לו
ויאמר לו לך הביא העיר: הנער בא ודוד קם מאצל הנגב ויפל
לאפיו ארצה וישתחו שלש פעמים וישקו איש את רעהו ויבכו איש
את רעהו עד דוד הגדיל: ויאמר יהונתן לדוד לך לשלום אשר
נשבענו שנינו אנחנו בשם יהוה לאמר יהוה יהיה ביני ובינך ובין
ע׳ זרעי ובין זרעך עד עולם: ויקם וילך ויהונתן
כא בא העיר: ויבא דוד נבה אל אחימלך הכהן ויחרד אחימלך
לקראת דוד ויאמר לו מדוע אתה לבדך ואיש אין אתך: ויאמר דוד
לאחימלך הכהן המלך צוני דבר ויאמר אלי איש אל ידע מאומה
את הדבר אשר אנכי שלחך ואשר צויתך ואת הנערים

כי אמר מקרה הוא בלתי טהור הוא · כי לא טהור פירושו אמר שאול מקרה קרה לו שלא בא כלומר היה לו דבר להתעסק בו זולתי כי טהור הוא או לא טהור מקרה לילה לפיכך לא בא. ופי' בלתי זולתי כמו בלתי כלב בן יפונה והיו נשמרים מלאכול הטמא והטהור יחדו אפי' בחולין. או שמא היו שם זבחי שלמי' שעשה המלך השלמי' ביום החדש · גם יתכן לפרש כי אין מדרך מוסר לבא טמא לשולחן המלך. ות"י ארי אמר עירוע הוא ליה ולא דכי הוא · או דילמא באורחא אזל ואנחנא לא זמנוהי. פי' מקרה הוא לשון קרי מן מקרה לילה ובלתי כמו אל מן בל קרוב אליך · ופירוש כי לא טהור בעבור שלא טהור הוא או שהלך בדרך קרוב ואנחנו לא זמננו אותו שיהיה מוכן לבא היום אל השלחן כי כל האוכלים על שלחן המלך לא היו תמידים בכל יום: ממחרת החדש השני · ר"ל ממחרת ראש חדש שהוא שני לחדש · ויונתן תרגם ביומא דבתרוהי דהוא עיבור ירחא תנינא: נשאל נשאל · מקור שלם מבנין נפעל: מעמדי . כלומר ממני לקח רשות בלכתו לבית לחם ולא הלך בלא רשות · ולשון נפעל בזה הענין רוצה לומר ששאל דוד עצמו מעמדי כדי ללכת עד בית לחם והנה הוא נשאל בעצמו וכן נשאלתי מן המלך: זבח משפחה לנו . כבר פירשתיו: והוא צוה לי אחי . פי' אחי צוה לי ללכת שמה והוא אליאב הבכור שחייב לכבדו ולשמוע למצותיו · ונראה כי כן היה דרכם באותם הימים להיות האח הקטן נשמע למצות האח הגדול כמו שנזכר למעלה בענין ויחר אף אליאב: אמלטה נא · אמלטה מעבודת המלך מעט ואלך לראות את אחי: בן נעות המרדות . בן סמוך לנעות כי הוא נקוד סגול. ונעות · אמר על אמו שרשו עוה תאמר הנפעל נעוה לזכר ונעוה לנקבה ובסמוך נעות והוא סמוך אל המרדות כלומר מאמך היה לך זה שהיא מורדת ברצוני · וכמו כן אתה מורד במה שאני רוצה ואוהב מה שאני שונא · ות"י בר סרבנותא דמרדותא קשיא · פי' נעות שם: לבן ישי · הלמד כמו הרגו לאבנר או היא במקום בי"ת כלומר לפניכם לחרב: לבשתך ולבשת ערות אמך · עתה יאמרו השומעים שאתה אוהב אדם שאני שונא כי איך בני ויהיה זה בשתך ובושת ערות אמך שיאמרו שזנתה: כי כלה . כלומ' נגמר הדבר בלב אבי להמית את דוד: מעם השלחן · כמו מעם ברכיו: ביום החדש השני . תרגו' ביום עבור ירחא תנינא: כי נעצב נפעל עבר כי הוא פתוח: כי הכלימו אביו כלומר על שני דברי' לא אכל לחם כי נעצב בעבור דוד ובעבור שהכלימו אביו בדבור ובמעשה: למועד דוד · כתרגו' לזמנא דאמר ליה דוד והוא יום השלישי להסתרו בשדה ולעתי' שהוא אמר לו בערב והוא הלך אליו בבקר לא היה צריך להמתי' עד הערב כי כבר ראה לב אביו: להעבירו · ירה החצי בכח להעבירו המטרה והיא האבן האזל ועשה זה כדי שיוכל לומר החצי ממך והלאה כי שמא יבא אדם בין כך ולא יוכל להתחבר עם דוד: וישמע דוד · הסימן וכאשר ראה כי לא בא אדם עם את' לנער שימהר ויבא העיר כדי שיוכל להתחבר עם דוד ולדבר עמו פנים בפני': וילקט נער יהונתן את החצי · החצי כתיב וקרי החצים הכתוב הוא לשון יחיד כי נראה שחץ לבד ירה כמו שאמר הלא החצי וקרי החצים להודיע כי חצים שלשה ירה כמו שאמר שלשת החצים צדה אורה: את כליו . קשתו וחציו: קם מאצל הנגב · כי שמע שאמר לנער שיבא העיר וידע כי אין שם אדם אחר ולפיכך אמר לנער שילך לו כדי שידבר עמו וקם ממקום הסתר · ופי' מאצל הנגב כתרגו' קם מסטר אבן אתא לקבל דרומא. · כלומר כי דוד היה נסתר אצל האבן לצד דרומה של אבן כמו שאמר וישבת אצל האבן האזל · ויונתן שם למטרה האבן לצד צפונה שלא יראה הנער את דוד בלקטו החצים: עד דוד הגדיל . לבכות יותר מיהונתן . אשר נשבענו . וזכור אשר נשבענו שנינו אנחנו . והכפל לחזק הענין · וכן ופניתי אני וראיתי אני והדומים להם שכתבנו בספר מכלל מבניין פועל הדגוש: נבה · אל נוב · והה"א נוספת לפיכך הטעם מלעיל: ויחרד · הגידו לו שהיה בא דוד וחרד ויבא לקראתו והוא לשון תנועה כמו ויחרדו זקני העיר לקראתו . וחרדו כצפור ממצרי' . ויתכן לפרשו כמשמעו ענינו' חרדה ופחד · לפי שהיה בא לבדו פחד וחרד לקראתו מה היה ענין באו לבדו · וכתי' ואתבעית: ידעתי ·

יוֹדַעְתִּי אֶל־מְקוֹם פְּלֹנִי אַלְמֹנִי׃ וְעַתָּה מַה־יֵּשׁ תַּחַת־יָדְךָ חֲמִשָּׁה־
לֶחֶם תְּנָה בְיָדִי אוֹ הַנִּמְצָא׃ וַיַּעַן הַכֹּהֵן אֶת־דָּוִד וַיֹּאמֶר אֵין־לֶחֶם
חֹל אֶל־תַּחַת יָדִי כִּי־אִם־לֶחֶם קֹדֶשׁ יֵשׁ אִם־נִשְׁמְרוּ הַנְּעָרִים אַךְ מֵאִשָּׁה׃
וַיַּעַן דָּוִד אֶת־הַכֹּהֵן וַיֹּאמֶר לוֹ כִּי אִם־
אִשָּׁה עֲצֻרָה־לָנוּ כִּתְמוֹל שִׁלְשֹׁם בְּצֵאתִי וַיִּהְיוּ כְלֵי־הַנְּעָרִים קֹדֶשׁ וְהוּא
דֶּרֶךְ חֹל וְאַף כִּי הַיּוֹם יִקְדַּשׁ בַּכֶּלִי׃ וַיִּתֶּן־לוֹ הַכֹּהֵן קֹדֶשׁ כִּי לֹא־הָיָה
שָׁם לֶחֶם כִּי־אִם־לֶחֶם הַפָּנִים הַמּוּסָרִים מִלִּפְנֵי יְהוָה לָשׂוּם לֶחֶם חֹם
בְּיוֹם הִלָּקְחוֹ׃ וְשָׁם אִישׁ מֵעַבְדֵי שָׁאוּל בַּיּוֹם הַהוּא נֶעְצָר לִפְנֵי נֶעְצַר
יְהוָה וּשְׁמוֹ דֹּאֵג הָאֲדֹמִי אַבִּיר הָרֹעִים אֲשֶׁר לְשָׁאוּל׃ וַיֹּאמֶר דָּוִד
לַאֲחִימֶלֶךְ וְאִין יֶשׁ־פֹּה תַחַת־יָדְךָ חֲנִית אוֹ־חָרֶב כִּי גַם־חַרְבִּי וְגַם־כֵּלַי
לֹא־לָקַחְתִּי בְיָדִי כִּי־הָיָה דְבַר־הַמֶּלֶךְ נָחוּץ׃
וַיֹּאמֶר הַכֹּהֵן חֶרֶב גָּלְיָת הַפְּלִשְׁתִּי אֲשֶׁר־
הִכִּיתָ בְּעֵמֶק הָאֵלָה הִנֵּה־הִיא לוּטָה בַשִּׂמְלָה אַחֲרֵי הָאֵפוֹד אִם־אֹתָהּ
תִּקַּח־לְךָ קָח כִּי אֵין אַחֶרֶת זוּלָתָהּ בָּזֶה וַיֹּאמֶר דָּוִד אֵין כָּמוֹהָ תְּנֶנָּה לִּי׃
וַיָּקָם דָּוִד וַיִּבְרַח בַּיּוֹם־הַהוּא

שלחית קדמי לאתר כסי וטמיר׃ וכען מה אית כא תחות ידך חמשא
טולמין דלחמא הב בידי או מה דאשתכח׃ ואתיב כהנא ית דוד ואמר
לית לחם חולין לתחות ידי אלהן לחמא דקודשא אית ברם אם נטרין
עולימיא לחוד מסואבת אתתא׃ ואתיב דוד ית כהנא
ואמר ליה בקושטא אתתא מרחקא לנא כמאיתמלי ומדקמוהי
במפקי והוה מניהון דעולימיא דכן לקודשא והוא באורח חולא הוה
אזל ויומא דין הוה מתאכיל ולא מתפסל במנא׃ ויהב ליה כהנא קודשא
ארי לא הוה תמן לחים חולין אלהן לחם אפיא דמעדן מן קדם יי
לשוויותיה לחים חמים ביום איתנסיבותיה׃ ותמן גברא מעבדי שאול
ביומא ההוא כניש קדם יי ושמיה דואג אדומא רב רעיא דלשאול׃
ואמר דוד לאחימלך אילו אית כא תחות ידך מורניתא או חרבא ארי
אף חרבי ואף מני לא נסבית בידי ארי הוה פתגם מלכא בבהילו׃
ואמר כהנא חרבא דגלית פלישתא דקטלתא
במישר בוטמא הא היא מכרכא בשושיפא בתר דישאיל ליה באפודא
אם יתה תיסב לך סב ארי לית אוחרי בר מינה הכא ואמר דוד לית
דכוותה הבנא לי׃ וקם דוד וערק ביומא ההוא מן

יודעתי. כמו הודעתי או הוא מן הדומה למרובע. ופי' הודעתי אותם שילכו לפני ואמצא אותם במקום פלוני · ופי' פלוני אלמוני מקום מכוסה ונסתר · פלוני מן כי יפלא ממך דבר · אלמוני מן אלם כלומר מקום שלא ידובר בו · ותרגום וית עולימיא שלחית קדמי לאתר כסי וטמיר: לחם קדש. פירש אא"א ז"ל לחמי תודה שיוכל זר לאוכלו בטהרה: אם נשמרו הנערים · דרך כבוד. אם נשמרת ר"ל · וכמוהו וירדו כל עבדיך אלה אלי: כי אם אשה עצורה לנו · אפי' היתה אשה עצורה עמנו כתמול שלשום בבאתי טהרנו עצמינו: ויהיו כלי הנערים · כלומר בגדיהם קדש: והוא דרך חול. כלומר אעפ"י שיצאנו דרך חול שלא היינו סבורים שהיינו צריכים ללחם קדש אעפ"כ טהרנו עצמינו כדרך בני אדם שדעתם לצאת לדרך: ואף כי היום יקדש בכלי. פי' כל שכן היום שיהיה עמנו לחם קדש שנשמר בו ונזהר שיהיה בקדושתו בכלי: ויתן לו הכהן קדש · לחם קדש · כלומר לחמי תודה · כי לא היה שם לחם אחר אלא לחם הפנים המוסרים לפני ה' ואותו אסור לזרים לפיכך נתן לו לחמי תודה כי לא היה שם לחם חולין · כך פי' אא"א ז"ל · ורבותי' ז"ל פירשו כי לחם הפני' נתן לו. ופירשו והוא דרך חול על לחם הפנים. כי אחר הקטרת בזיכים היה כמו שאמר המוסרים מלפני ה' ואין מעילה בלחם הפנים אחר הקטרת בזיכי' · ופי' ואף כי היום יקדש בכלי אין צריך לומר זה שנוכל לאכלו כי רעבי' אנחנו ומסוכני' אלא אפילו זה שהושם עתה על השלחן שהוא קדוש בכלי שהשלחן מקדשו ויש בו מעילה אעפ"כ נוכל לאכלו מאחר שאין לך לחם אחר שתתן לנו ואנחנו רעבים ומסוכני' · ואמרו שאחזו לדוד חולי הנקר' בולמוס מחמת רעב ואין לך דבר שעומד בפני פיקוח נפש אלא ע"ז וגלוי עריות ושפיכות דמים: לשום לחם חום. חום תואר בפלס מעוז לתם דרך ה' . ופי' כי בעת שהיו לוקחים אותו מעל השלחן היו משימין עליו האחר חם כמו שאמרו טפחו של זה כנגד טפחו של זה שנ' לחם פנים לפני תמיד . שלא יהא שלחן בלא לחם · ופי' ביום הלקחו בעת הלקחו · כמו ביום הכותי כל בכור · יום צעקתי בלילה נגדך . לפיכך אמר לשום כלומר היו מוסרים הראשונים לשום במקומם אלו החדשים · ומה שאמר לשום לחם חם · יש לשאול איך היה חם ביום סדורו · והלא לחם הפנים לא היתה אפייתו דוחה שבת ומערב שבת היו אופין אותו ומסדרין אותו בשבת כמו שכתוב ביום השבת יערכנו · ועוד היאך נתן לו לחם הפנים ולחם הפנים ביום השבת שהיו מסלקי' אותו היה נחלק בין משמר היוצא ומשמר הנכנס והיו אוכלין אותו ודוד בודאי לא היה בא בדרך בשבת . ואם תאמר מפני סכנת נפשות היה בא בדרך בשבת עד שתמה עליו אחימלך ואמר לו מדוע אתה לבדך היה לו לתמוה יותר היאך היה בא בשבת · ועוד יש לשאול אם עם אחימלך לא היה לחם חול לא היה בכל העיר לחם חול שישאל דוד מאחר מבני העיר עד שהוצרך אחימלך לתת לו לחם קדש . ואם תאמר לא רצה דוד לגלות עצמו בעיר ובסתר בא אל אחימלך היה לו לאחימלך לבקש לחם חול מאחד מבני העיר להאכיל לישראל · וכי היו חוקרים לאחימלך בעבור מי מבקש אותו · ותשובת אלו השאלות כי נוב עיר הכהני' היתה כלה כהנים לפיכך נקראת עיר הכהנים . ולפיכך צוה שאול להרוג כל העיר כי לא היה לו קצף אלא על הכהנים בעבור אחימלך · וכיון שהיתה כלה כהני' ולא היה ישראל זר שוכן ביניהם היו כל העיר אוכלי תרומה והתרומה היא לזרים בעון מיתה . והמסוכן מחמת רעב מאכילין אותו דבר האסור אם אין לנו מותר· ומשני דברים האסורין מאכילין אותו הקל לפיכך נתן לו אחימלך לחם הפנים המוסרים מלפני ה' שאין בהם מעילה אחר הקטרת בזיכי לבונה · ודוד בודאי בחול בא אל אחימלך · ואם תאמר כיון שבא בחול היאך היה לאחימלך לחם הפני' המוסרי' מלפני ה' והלא כבר נאכל בשבת שעברה בין שני המשמרות · אפשר שמנה דוד ממנו שלא היה נאכל כלו כי שתי' עשרה חלות היו שהיו נחלקות לכמה כהני' והיה מגיע לכל אחד דבר מועט כזית או יותר מעט עד שאמרו כי הכהני' הצנועי' היו מושכין את ידיהם והגרגרנים חולקין ואוכלין ואחר שהצנועים מושכין את ידיהם ממנו ולא היו אוכלים היה נשאר ממנו פעמים אחר השבת והנשאר ממנה דוד נתן לו אחימלך · ואם תאמר כי מה שהצנועים היו מניחין היו האחרים אוכלין אפשר שהיו אוכלים חלקם וחלק הצנועים · וכן פירשו חולקין חוטפין · ואפשר שהיה חלק הצנועים מונח · וכן אמרו מעשה באחד שחטף חלקו וחלק חבירו והיו קורין אותו בן חמצן · נראה כי רובן לא היו עושין כן . והנכון לומר עוד כי חלק אחימלך נשאר כי כהן גדול היה חולק עם המשמרות בחלות שנ' והיתה לאהרן ולבניו . מחצה לאהרן ומחצה לבניו · ומה שאמר לשום לחם חם ביום הלקחו מצאנו מחלוקת בין רבו' ז"ל אם היו חלות אלה נאפות בשבת או בחול כי ר' יהודה אומר כי בשבת היו נאפות ולדבריו פשוט הוא כי חם היה הלחם בעת סדורו · ולדברי חכמים שאומרי' כי לא היתה אפייתו דוחה את השבת ומערב שבת היה נאפה אפשר שהיה חם בעת סדורו לאחר כי בערב שבת היו אופין אותו ואחר בבקר אחר הקרבת המוספין היו מסדרין אותו · ואפשר שהלילה היה בתנור ולא היו מוציאין אותו מן התנור עד שעת סדורו והיה חם עדיין אולי היו סותמים פי התנור כדי שישאר בחמותו עד מחר . ומרז"ל שאמרו כי במעשה נס היה הלחם חם כל זמן שיהיה בשלחן שאמרו אמר ר' יהושע בן לוי נס גדול נעשה בלחם הפנים סלוקו חם כסדורו שנ' לשום לחם חום ביום הלקחו. ואמרו רז"ל גדולה לגימה שמגנבתה עולה זדון שאלמלא הלוהו יהונתן לדוד שתי ככרות לחם לא נהרגה נוב עיר הכהנים ולא נטרד דואג האדומי ולא נהרג שאול ושלשת בניו : נעצר לפני ה' · נראה כי בא שם לזבוח עם אנשים אחרים והלכו חביריו והוא נשאר שם אחריה' להתפלל או לזבוח עוד לפיכך אמר נעצר . ורז"ל פיר' עוצר עצמו לפני אהל מועד לעסוק בתורה · ופי' אביר הרועים שהיה אב ב"ד וזהו דרך דרש · · דואג האדומי . גר בארץ אדום לפיכך קראו אדומי · וכן אוריה החתי · יתרא הישמעאלי . אתי הגיתי מיוחסים על שם מקומם : אביר הרועים · אביר הוא אחד במוכרת ובסמוך לפי שהוא דגוש על משקל כביר · אביר יעקב הוא קל ממשקל שריד · לפיכך נשתנה בסמיכות · ופי' גדול רועי המקנה אשר לשאול וממונה עליהם : ואין . בחירק כמו ואין בברי . והוא דרך שאלה כלומר אין יש תחת ידך חרב או חנית שתתן לי · וכמוהו הירק ובריי כיר וכר בין וכן · ריש ורש תין ותן · וי"ת ואלו אית הכא: תחת ידך . ברשותך . וכמוהו רבים: כלי · כתרגומו זייני: נחוץ · ענינו לפי מקומו מהיר ואין לו חבר · ות"י בבהילו: לוטה בשמלה · מן וילט פניו · פני הלוט הלוט . ופי' כרוכה בשמלה . וכן הוא תרגומו מכרכא בשושיפא: אחרי האפוד. שהיתה תלויה אחרי המקום שהיה מונח האפוד והחשן. או יהיה פי' האפוד שלא היה אפוד החשן אלא אפוד בד · והוא לבוש שהיו לובשים הכהנים ועבדי ה' כמו שאמר שמנים וחמשה איש נושאי אפוד בד · וכתוב ודוד חגור אפוד בד · וזו החרב היתה תלויה אחרי אלה הבגדים · וזהו הנכון · וי"ת בתר דשאיל ליה באפודא · כלומר אחר ששאל לו באפוד החשן את דרכו ואחר כן אמר לו שיקח זו החרב . כי כן אמר לו דואג וישאל לו בה' · וכן שאול אמר לו לאחימלך ושאול לו באלהים ולא כחש לו אחימלך אבל אמר היום החילותי לשאול לו באלהים · ונכון הוא בענין פירושו אבל אינו דרך פשט הפסוק לפי מקומו שאמר אחרי האפוד בין לוטה בשמלה ובין אותה תקח לך: אם אותה תקח לך קח . אם אותה תרצה לקחת קח כי אין אחרת זולתה בזה המקום: אין כמוה . והלא אחימלך היה יודע שאין כמוה למה אמר לו אם אותה תקח לך לפי שהיתה באהל מועד לזכרון הנס כמו שפירשתי לא היה ברצון אחימלך להוציאה משם אם היתה שם אחרת · אבל כיון שלא היתה שם אחרת לא היה יכול למנעה מדוד כי הוא לקחה מהפלשתי והוא שם אותה שם באהל מועד ובידו יש ללקחתה ולהחזירה כאשר ירצה :

מן קדם שאול ואתא לות אכיש מלכא דגת: ואמרו עבדי אכיש ליה
הלא דין דוד מלכא דארעא הלא לדין משבחין בחנגיא למימר קטל
שאול באלפין ודוד בריבבן: ושוי דוד ית פתגמיא האילין בלבי ודחיל
לחדא מן קדם אכיש מלכא דגת: ואשניית טעמי בעיניהון ואישתטם
בידהון ומסריט על דשי תרעא ומחית רירה על דיקניה:
ואמר אכיש לעבדוהי הא כד חזיתון דגבר שטי הוא למה איתיתון יתיה
לותי: חסר שטיא אנא ארי איתיתון ית דין לאישתטאה קדמי הדין
יעול לביתי: ואזל דוד מתמן ואישתזיב למערת עדולם ושמעו
אחוהי ובית אבוהי ונחתו לותיה לתמן: ואתכנישו לותיה כל גבר
מעיק רוח וכל גבר דאית ליה מרי רשו וכל גבר מריר נפש והוה עליהון
לרבא והוו עמיה כארבע מאה גברא: ואזל דוד מתמן למצפיא
דמואב ואמר למלכא דמואב יפוק כען אבא ואמא עמכון עד דאידע
מה יעבד לי יי: ואשרינון קדם מלכא דמואב ויתיבו עמיה כל יומין
דהוה דוד מיטמר במצדיא: ואמר גד נביא לדוד לא תתב במצדא
איתא ואיזל לך לארעא יהודה ואזל דוד ואתא לחורשא דחרת:
ושמע שאול ארי אתידע דוד וגבריא די עמיה ושאול יתיב בגבעתא
תחות אישלא ברמתא ומורניתיה בידיה וכל עבדוהי קימין עלוהי
: ואמר שאול לעבדוהי דקימין עלוהי שמעו כען בני שבטא דבית
בנימן אף לכולכון יתן בר ישי חקלין וכרמין לכולכון ימני רבני אלפין
ורבני מאותא: ארי מרדתון כולכון עלי ולית דחוי לי כד גזר קים ברי
עם בר ישי ולית דכאיב מנכון עלי ומחוי לי ארי אקים ברי ית עבדי
עלי לכמנא כיומא הדין: ואתיב דואג אדומאה והוא ממנא
על עבדי שאול ואמר חזיתי ית בר ישי אתא לנוב לות אחימלך בר
אחיטוב: ושאיל ליה במימרא דיי וזוודין יהב ליה וית חרבא דגלית
פלשתאה יהב ליה: ושלח מלכא למקריא ית אחימלך בר אחיטוב כהנא
וית כל בית אבוהי כהניא די בנוב ואתו כולהון לות מלכא: ואמר
מלכא שמע כען בר אחיטוב ואמר הא אנא ריבוני: ואמר ליה שאול
למה מרדתון עלי את ובר ישי במיתנך ליה מזון וחרבא ושאלית ליה
במימרא דיי למיקם עלי לכמנא כיומא הדין: ואתיב אחימלך
ית מלכא ואמר ומן בכל עבדך כדוד מהימן וחתנא דמלכא ורב

מפני שאול ויבא אל אכיש מלך גת: ויאמרו עבדי אכיש אליו
הלוא זה דוד מלך הארץ הלוא לזה יענו במחלות לאמר הכה שאול
באלפו ודוד ברבבתו: וישם דוד את הדברים האלה בלבבו וירא פ״ו תו
מאד מפני אכיש מלך גת: וישנו את טעמו בעיניהם ויתהלל בידם
ויתו על דלתות השער ויורד רירו אל זקנו:
ויאמר אכיש אל עבדיו הנה תראו איש משתגע למה תביאו
אתו אלי: חסר משגעים אני כי הבאתם את זה להשתגע עלי הזה
יבוא אל ביתי: וילך דוד משם וימלט אל כב
מערת עדלם וישמעו אחיו וכל בית אביו וירדו אליו שמה:
ויתקבצו אליו כל איש מצוק וכל איש אשר לו נשא וכל איש מר נשה
נפש ויהי עליהם לשר ויהיו עמו כארבע מאות איש: וילך דוד
משם מצפה מואב ויאמר אל מלך מואב יצא נא אבי ואמי אתכם
עד אשר אדע מה יעשה לי אלהים: וינחם את פני מלך מואב
וישבו עמו כל ימי היות דוד במצודה: ויאמר
גד הנביא אל דוד לא תשב במצודה לך ובאת לך ארץ יהודה וילך
דוד ויבא יער חרת: וישמע שאול כי
נודע דוד ואנשים אשר אתו ושאול יושב בגבעה תחת האשל ברמה
וחניתו בידו וכל עבדיו נצבים עליו: ויאמר שאול לעבדיו הנצבים
עליו שמעו נא בני ימיני גם לכלכם יתן בן ישי שדות וכרמים לכלכם
ישים שרי אלפים ושרי מאות: כי קשרתם כלכם עלי ואין גלה
את אזני בכרת בני עם בן ישי ואין חלה מכם עלי וגלה את אזני כי
הקים בני את עבדי עלי לארב כיום הזה:
ויען דאג האדמי והוא נצב על עבדי שאול ויאמר
ראיתי את בן ישי בא נבה אל אחימלך בן אחטוב: וישאל לו
ביהוה וצידה נתן לו ואת חרב גלית הפלשתי נתן לו: וישלח המלך
לקרא את אחימלך בן אחיטוב הכהן ואת כל בית אביו הכהנים א
אשר בנב ויבאו כלם אל המלך: ויאמר שאול שמע
נא בן אחיטוב ויאמר הנני אדני: ויאמר אלו שאול למה קשרתם אלו
עלי אתה ובן ישי בתתך לו לחם וחרב ושאול לו באלהים לקום אלי עלי
לארב כיום הזה: ויען
אחימלך את המלך ויאמר ומי בכל עבדיך כדוד נאמן וחתן המלך

מפני שאול · והלא תמול ברח. אלא ר״ל כי היום ההוא ברח לו מארץ ישראל ובא לו אל אכיש שלא ימצאהו שאול זהו מפני שאול: ויבא אל אכיש · ובספר תהלים קראו אבימלך · ושני שמות היו לו וכמוהו רבים · או אבימלך שם כנוי לכל מלכי פלשתים. כמו פרעה מלך מצרי' · וכן מצאנוהו קרוי אבימלך בימי אברהם ובימי יצחק: וירא · ביו״ד אחת לבד ויו״ד השרש נבלעה מן הכתב' · וירא מפניו שלא יהרגהו כי הוא הרג גבוריהם וכמה מהם: וישנו את טעמו · שינה את דברו ודעתו בעיניהם כדי שיתנכר להם ולא יחשבו עליו שהוא דוד · או כדי להראות עצמו שוטה בעיניהם ולא יחושו עליו ויגרשהו מהיכל המלך וילך לו · ופי' טעמו הוא מטעם המלך וברוך טעמך · ותי' ושני ית מדעיה. וי״ו וישנו כנוי קודם זכר הפעול · וכמוהו ותראהו את הילד · ויכו האחד את האחד · ופי' בעיניה' כמו לפניהם: ויתהלל בידם · עשה מעשה סכלות והוללות. ופירוש בידם לפניהם · כלומר בעוד שהיה בין ידיהם שהיו סובבים אותו ומביטים אליו וזה מעשה הוללות שהיה עושה: ויתו על דלתות השער. שהיה כותב בדלתות השער. או משרט שריטות. כי השריטה גם כן נקראת תי״ו · וכתי' ומסרט על דשי תרעא: ויורד רירו אל זקנו · הוא ריר הרוק היוצא מהפה: חסר משוגעים אני · בתמיהה וכי הייתי חסר משוגעים וצריך אליהם: כי זה הבאתם אלי · ובדרש כי אשתו של אכיש ובתו היו משוגעות וצועקות ומשטות מבפני' ודוד צועק ומשטה מבחוץ · אמר להם אכיש וכי יודעים אתם בי שחסר משוגעים אני: כל איש מצוק · מענין צוקה · והוא תואר או שם: וכל איש אשר לו נושא. האלף במקום הא'. ופירושו כל איש אשר היה בורח מפני המלוים אותו והיו מתקבצים אל דוד: וכל איש מר נפש · שהיה רש כמו ויין למרי נפש · ישתה וישכח רישו · או איש מצוק ר״ל צרות אחרות והיה יוצא מביתו להתרויח ולשכח צרותיו · וכתי' כל גבר מעיק רוחא: יצא נא אבי ואמי אתכם. יצא ממערת עדולם וישב אתכם אבל אחיו היו הולכים עמו כי ברחו אביו ואמו מפני שאול כי היה שונא אותם מפני דוד והיו מתיראים שלא יהרגם לפיכך הלכו אל דוד: וינחם · מענין נחית בחסדך · כלומר הנחם והביאם לפניו · ויונתן פירשו כמו וינחם שתרגם ואשרינון: במצודה · תרגום מטמרא במצדיא: ובאת לך ארץ יהודה · על פי ה' אמר לו כי שם יהיה נשמר מן שאול · וכן היה כי בעוד שהיה שם לא בקשו עד שהלך אל קעילה. והטעם לפי שבארץ יהודה היו אוהבים אותו ואם היה קם שאול לבקשו היו מגידים לו והוא נמלט ממקום למקום · ואעפ״שקעילה מארץ יהודה היתה רחוקה ממודעיו וממשפחתו ואעפ״כן על פי ה' הלך שם גם כן: יער חרת · חרת היה שם המקום. וכתי' חורשא דחרת · ובדרש שהיה מנוגב אותו המקום כחרת הזו ובזכות דוד הרטיבו הקב״ה · פי' חרת כמו חרות' בידי שמים שפי' יבשה: כי נודע דוד · כי נתפרסם דוד. כלומר נודע הדבר שהיו עמו אנשים עד ששמע שאול. והיה הספור הזה הנה מפני הדבר שאמר שאול לעבדיו כי עד עתה לא ידע שאול כי התקבצו אל דוד אנשים וכאשר שמע כי עמו כארבע מאות איש אמר בלבו זה מרד הוא שמרד בי ודעתו לארוב ולהלחם עלי או לחלוק עלי המלכות · וזהו שאמר כי הקים בני את עבדי עלי לאורב. ואמר לכלכם ישים שרי אלפים · כלומר בחיל שהוא מקבץ עלי. או בהיותו מלך כאשר הוא חושב · האשל. כמו העץ. וכן ויטע אשל: ברמה · מקום היה בגבעת שאול והיה גבוה ונקרא רמה ואין זה רמת שמואל כי הוא בגבעה היה. ולדברי בעל הדרש הוא רמת שמואל שאמר · וכי מה ענין גבעה אצל רמה אלא שאול יושב בגבעה במלכותו בזכות האשל הגדול אשר ברמה והוא שמואל שהיה מתפלל עליו: בני ימיני · כלומר עליכם היה לחוס עלי כי אתם משבטי וממשפחתי: קשרתם · מרדתם · כי הקשר הוא המרד והוא בהתחבר לב זה עם זה: בן ישי · לא זכר שמו דרך בזיון: נצב על עבדי שאול. כלומר בראשם. היה נצב כי גדול שבעבדי שאול הנצבים עליו היה. ושמוש זה בדבר והפכו כי נצבים עליו ר״ל נצבים לפניו ושומך לו לעשות מה שיצוה אותם: ונצב על עבדי שאו' ר״ל כמשמעו שהיה להם לראש וממונה עליהם · וכתי' דהוא ממנא על עבדי שאול והו' כמו הנצב על [illegible]: בן אחיטוב · לא זכר שמו דרך בזיון: ושאול לו באלהי' · להגיד לו דרכו: והוא בורח מפני · ומדרשו שעשיתו מלך שאין שואלין באורים ותומים אלא למלך · ולאב בד״ולבר״שצורך צבור בו: ושר אל

לשאול וְסָר אֶל־מִשְׁמַעְתֶּךָ וְנִכְבָּד בְּבֵיתֶךָ׃ הַיּוֹם הַחִלֹּתִי לִשְׁאָל־לוֹ בֵאלֹהִים
חָלִילָה לִּי אַל־יָשֵׂם הַמֶּלֶךְ בְּעַבְדּוֹ דָבָר בְּכָל־בֵּית אָבִי כִּי לֹא־יָדַע עַבְדְּךָ
בְּכָל־זֹאת דָּבָר קָטֹן אוֹ גָדוֹל׃ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ מוֹת תָּמוּת אֲחִימֶלֶךְ
אַתָּה וְכָל־בֵּית אָבִיךָ׃ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לָרָצִים הַנִּצָּבִים עָלָיו סֹבּוּ
אזני וְהָמִיתוּ כֹּהֲנֵי יְהוָה כִּי גַם־יָדָם עִם־דָּוִד וְכִי יָדְעוּ כִּי־בֹרֵחַ הוּא וְלֹא גָלוּ
לדואג אֶת־אָזְנוֹ וְלֹא־אָבוּ עַבְדֵי הַמֶּלֶךְ לִשְׁלֹחַ אֶת־יָדָם לִפְגֹעַ בְּכֹהֲנֵי יְהוָה׃
וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְדוֹיֵג סֹב אַתָּה וּפְגַע בַּכֹּהֲנִים וַיִּסֹּב דּוֹיֵג הָאֲדֹמִי וַיִּפְגַּע
הוּא בַּכֹּהֲנִים וַיָּמֶת בַּיּוֹם הַהוּא שְׁמֹנִים וַחֲמִשָּׁה אִישׁ נֹשֵׂא אֵפוֹד בָּד׃
וְאֵת נֹב עִיר־הַכֹּהֲנִים הִכָּה לְפִי־חֶרֶב מֵאִישׁ וְעַד־אִשָּׁה מֵעוֹלֵל וְעַד־
בן יוֹנֵק וְשׁוֹר וַחֲמוֹר וָשֶׂה לְפִי־חָרֶב׃ וַיִּמָּלֵט בֵּן־אֶחָד לַאֲחִימֶלֶךְ בֶּן־
אֲחִטוּב וּשְׁמוֹ אֶבְיָתָר וַיִּבְרַח אַחֲרֵי דָוִד׃ וַיַּגֵּד אֶבְיָתָר לְדָוִד כִּי הָרַג
שָׁאוּל אֵת כֹּהֲנֵי יְהוָה׃ וַיֹּאמֶר דָּוִד לְאֶבְיָתָר יָדַעְתִּי בַּיּוֹם הַהוּא כִּי־
דואג שָׁם דּוֹיֵג הָאֲדֹמִי כִּי־הַגֵּד יַגִּיד לְשָׁאוּל אָנֹכִי סַבֹּתִי בְּכָל־נֶפֶשׁ בֵּית אָבִיךָ׃
שְׁבָה אִתִּי אַל־תִּירָא כִּי אֲשֶׁר־יְבַקֵּשׁ אֶת־נַפְשִׁי יְבַקֵּשׁ אֶת־נַפְשֶׁךָ כִּי־
בג מִשְׁמֶרֶת אַתָּה עִמָּדִי׃ וַיַּגִּדוּ לְדָוִד לֵאמֹר הִנֵּה
פְלִשְׁתִּים נִלְחָמִים בִּקְעִילָה וְהֵמָּה שֹׁסִים אֶת־הַגֳּרָנוֹת׃ וַיִּשְׁאַל דָּוִד
בַּיהוָה לֵאמֹר הַאֵלֵךְ וְהִכֵּיתִי בַּפְּלִשְׁתִּים הָאֵלֶּה
וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־דָּוִד לֵךְ וְהִכִּיתָ בַפְּלִשְׁתִּים וְהוֹשַׁעְתָּ אֶת־
קְעִילָה׃ וַיֹּאמְרוּ אַנְשֵׁי דָוִד אֵלָיו הִנֵּה אֲנַחְנוּ פֹה בִּיהוּדָה יְרֵאִים וְאַף
כִּי־נֵלֵךְ קְעִלָה אֶל־מַעַרְכוֹת פְּלִשְׁתִּים׃
וַיּוֹסֶף עוֹד דָּוִד לִשְׁאֹל בַּיהוָה וַיַּעֲנֵהוּ יְהוָה וַיֹּאמֶר קוּם רֵד
שוו קְעִילָה כִּי־אֲנִי נֹתֵן אֶת־פְּלִשְׁתִּים בְּיָדֶךָ׃ וַיֵּלֶךְ דָּוִד וַאֲנָשָׁו קְעִילָה
וַיִּלָּחֶם בַּפְּלִשְׁתִּים וַיִּנְהַג אֶת־מִקְנֵיהֶם וַיַּךְ בָּהֶם מַכָּה גְדוֹלָה וַיֹּשַׁע
דָּוִד אֵת יֹשְׁבֵי קְעִילָה׃ וַיְהִי בִּבְרֹחַ
אֶבְיָתָר בֶּן־אֲחִימֶלֶךְ אֶל־דָּוִד קְעִילָה אֵפוֹד יָרַד בְּיָדוֹ׃ וַיֻּגַּד לְשָׁאוּל
כִּי־בָא דָוִד קְעִילָה וַיֹּאמֶר שָׁאוּל נִכַּר אֹתוֹ אֱלֹהִים בְּיָדִי כִּי נִסְגַּר ל
לָבוֹא בְּעִיר דְּלָתַיִם וּבְרִיחַ׃ וַיְשַׁמַּע שָׁאוּל אֶת־כָּל־הָעָם לַמִּלְחָמָה
לצוד לָרֶדֶת קְעִילָה לָצוּר אֶל־דָּוִד וְאֶל־אֲנָשָׁיו׃ וַיֵּדַע דָּוִד כִּי עָלָיו שָׁאוּל

ורב על משמעתך ויקיר בביתך׃ יומא דין שריתי למשאל ליה במימרא
דיוי חס לי לא ישוי מלכא בעבדיה פתגמא בכל בית אבא ארי לא ידע
עבדך בכל דא פתגם זעיר או רב׃ ואמר מלכא ממת תמות אחימלך
את וכל בית אבוך׃ ואמר מלכא לרהטיא דקיימין עלוהי איסתחרו
וקטולו כהניא דיוי ארי אף ידהון עם דוד וארי ידעו ארי עריק הוא
ולא חוו ליה ולא אבו עבדי מלכא לאושטא ית ידהון למשלט בכהניא
דיוי׃ ואמר מלכא לדואג אסתחר את ושלוט בכהניא
ואסתחר דואג ארומאה ושלט הוא בכהניא וקטל ביומא ההוא תמנן
וחמשא גברין דכשרין למלבש איפוד דבוץ׃ וית נוב קרית כהניא קטל
לפתגם דחרב מגבר ועד איתתא מעולים ועד ינקין ותור וחמר ואימר
לפתגם דחרב׃ ואשתיזב ברא חדא לאחימלך בר אחיטוב ושמיה
אביתר וערק בתר דוד׃ וחוי אביתר לדוד ארי קטל שאול ית כהניא
דיוי׃ ואמר דוד לאביתר ידענא ביומא ההוא ארי תמן דואג ארומאה
ארי חואה יחוי לשאול אנא גרמית לאסתקפא בכל נפש בית אבוך׃
תיב עמי לא תדחל ארי דבעי למקטלי בעי למקטלך ארי נטיר את עמי׃
וחויאו לדוד למימר הא פלישתאי מגיחין קרבא בקעילא
והא אינון בזזין ית אידריא׃ ושאיל דוד במימרא דיוי למימר האזיל
ואקטול בפלשתאי האילין ואמר יוי לדוד איזיל ותקטול בפלשתאי
ותפרוק ית יתבי קעילה׃ ואמרו גברי דוד ליה הא כד אנחנא הכא
בארעא דבית יהודה אנחנא דחלין ואף ארי הן דניזיל לקעילא לסדרי
פלשתאי׃ ואוסיף עוד דוד למשאל במימר
דיוי וקביל צלותיה יוי ואמר קום חות לקעילה ארי אנא מסר ית פלשתאי
בידך׃ ואזל דוד וגברוהי לקעילה ואגיח קרבא בפלשתאי ודבר ית
גיתהון ומחא בהון מחא סגיאה ופרק דוד ית יתבי קעילה׃
והוה כד ערק אביתר בר אחימלך לות דוד לקעילה אפודא
אחית בידיה׃ ואתחואה לשאול ארי אתא דוד לקעילה ואמר שאול
מסר יתיה יוי בידי ארי איתמסר למיעל לקרתא דלה דשין ועברין׃
וכנש שאול ית כל עמא לאגחא קרבא למיחת לקעילה למצר על דוד
ועל גברוהי׃ וידע דוד ארי עלוהי שאול   כמין

וסר אל משמעתך. אל עבודתך. כלומר שהיה נשמע לכל מצותיך. וכן ובני עמון משמעתם: היום הזה החלותי לשאול לו באלהים. ים בתמיהה היום החילותי לשאול בעבורו חלילה שהייתי יודע כי הוא בורח כי כמה פעמים שאלתי לו שהיה הולך במצותיך. ויש לפרשו בלא תמיהה כלומ' למה אתה מאשימני לפי ששאלתי לו באלהי'. וזה הוא היום הראשו' ולא הייתי יודע כי קשה הוא בעיניך וכי בורח הוא חלילה לי שאם הייתי יודע לא הייתי עושה ומעתה לא אעשה עוד אחר שקשה בעיניך ובורח הוא מפניך כי לא הייתי יודע כל זה אבל הייתי חושב אותו מתחילה כאמן ביתך: בכל בית אבי. ולא כל בית אבי: אל ישם המלך דבר אשם. אמר זה לפי ששלח שאול לקרא גם כן כל בית אביו: ולא אבו. דרשו כי אבנר ועמשא היו. ולא אבו לפגוע בכהני ה'. כי דרשו אכין ורקין מיעוטין. מה שכתוב כל איש אשר ימרה את פיך יומת יכול אפי' לדבר עבירה ת"ל רק חזק ואמץ. ולדעת הדרש הזה יהיה פירו' ויאמר המלך לרצים ולנצבים עליו כי אבנר ועמשא לא היו רצים אלא שרים: לדויג. כתי' וקרי לדואג. כי היה נקרא דויג ודואג כמו שאומר ויסב דויג. ולא קרי דואג. ויש ספרים שגם הוא קרי דואג והקרי הוא לפי שברוב היו קוראים אותו דואג. ומדרשו כי לכך כתוב דויג אמר לו שאול נתפשת כדג אתה הלסטת עליהם אתה הרוג אותם. ונראה כי בשעת המעשה קראו הכתוב דויג לגריעות שמו: נושא אפוד בד. כתרגומו דכשרין למילבש אפוד דבוץ. כרא' לפירושו כי הוא הרג יותר משמנים וחמשה אבל השמני' וחמשה היו ראויין ללבוש אפוד בד. כי נראה כי הגדולים בעובדי ה' היו לובשים זה המלבוש. וכן דוד המלך לבשו ביום שהעלה הארון. וביום זה שחרבה נוב הביאו המשכן לגבעו': מאיש ועד אשה. דרשו בו בדבר עמלק כתי' ויחמול שאול והעם על מיטב הצאן וגו'. יצאתה בת קול ואמרה לו אל תהי צדיק הרבה. ובנוב עיר הכהנים כתי' מעולל ועד יונק ושור וחמור ושה לפי חרב. יצאתה בת קול ואמרה לו אל תרשע הרבה. יש לתמוה כי בכל אשר הזכיר הכתוב עונות שאול לא ראינו שהזכיר עון נוב עיר הכהנים ואפי' כשקראם בית הדמים לא אמר אלא על אשר המית את הגבעונים ולא אמר הכהנים. ונראה כי חייבים היו הכהנים ולא נגלה בכתוב עונם זולתי עון בית עלי. ואעפ"כ נענש שאול על דמם שנפל בחרב פלשתים הוא ובניו. ואמרו רבו' ז"ל גדולה לגימה שמרחקת הקרובי' ומקרבת את הרחוקים ומעלמת עין מן הרשעים ומשרה שכינתו על נביאי הבעל ושגגתה עולה זדון. מרחקת את הקרובים מעמון ומואב. מקרבת את הרחוקים מיתרו. דכתי' קראן לו ויאכל לחם. מעלמת עין מן הרשעים ממיכה. משרה שכינתו על נביאי הבעל מעדוא הנביא דכתי' ויהי הם יושבי' על השלחן וגו'. ושגגתה עולה זדון שאלמלא הלוהו יהונתן לדוד שתי ככרות לחם לא נהרג נוב עיר הכהני' ולא נטרד דואג האדומי ולא נהרג שאול ושלשת בניו: כי אשר יבקש את נפשי יבקש את נפשך. שאול הוא שמבקש את נפשי והוא מבקש את נפשך: לכן שבה אתי. כי משמרת אתה עמדי. אשמור אותך כמו שאשמור את עצמי. ויש לפרשו כפשוטו יבקש מי שיבקש את נפשך: שוסים. בוזזים כמו זה חלק שוסינו: וישאל דוד בה'. בסוף הענין מפרש במה שאל והוא שאמר ויהי בברוח אביתר אפוד ירד בידו: ביהודה יראים. הנה אנחנו בין בני ישראל אנחנו בסכנה מפני שאול וכשיש עמינו יותר בסכנה בין פלשתים. ומפני דבריהם הוסיף דוד לשאול ולא מפני עצמו כי הו' בפעם הראשונה היה בוטח אלא מפני אנשיו הוסיף לשאול וכשראו אנשיו שהבטיחו האל פעמים הלכו עמו: וינהג את מקניהם. איך היו מקניהם במלחמה אלא כשהכה דוד מהם מכה גדולה רדף אחרי הנסים מהם עד ארץ פלשתים ונהג את מקניהם: אפוד ירד בידו. פירשו אותו כמו הוריד. וכתו' אחית. ואני מפרשו בורד כמשפטו. ואמר ירד כלומר ירד האפוד בדרך מקרה בידו. ואעפ' שהורידו לא הורידו מדעתו אבל כשלקח כליו עמו בברחו לא השגיח מה לקח ומה הניח כאדם בורח והיתה סבה מאת ה' והיה האפוד כדרך מקרה בין כליו לפיכ' אמר ירד ולא אמר הוריד: נכר. פירו' סגר ומסר. אמר מאחר שהוא בעיר דלתים ובריח לא ימלט מידי כי משאהיה סביב העיר ואצור עליה לא יוכל לברוח מן העיר כי עיר דלתים ובריח הוא והוא לא חשב שיהיה אדם שיגיד לדוד: וישמע. כמו ויאסף. לפי שהעם נאספים על ידי כרוז משמיע. וכן במשנה משמיעין על השקלים פי' מכריזין:

כמין כישתא ואמר לאביתר כהנא קריב איפודא : ואמר
דוד יוי אלהא דישראל משמע שמע עבדך ארי בעי שאול למיעל לקעילה
לחבלא לקרתא בדילי : הסבירין למימסרי יתבי קעילה בידיה
הסכיד למיחת שאול כמא דשמע עבדך יוי אלהא דישראל חוי כען
לעבדך ואמר יוי סביר למיחת : ואמר דוד הסבירין למימסרי יתבי
קעילה יתי וית גברי בידא דשאול ואמר יוי סבירין למימסר :
וקם דוד וגברוהי כשית מאה גברא ונפקו מקעילה והליכו באתר
דכשר להלכא ולשאול איתחוא ארי אשתיזב דוד מקעילה ואתמנע
מלמיפק : ויתיב דוד במדברא במצדתא ויתיב בטורא במדברא
דזיף ובעהי שאול כל יומיא ולא מסריה יוי בידיה : וחזא דוד ארי נפק
שאול למיקטליה ודוד במדברא דזיף בחורשא :
וקם יהונתן בר שאול ואזל לות דוד לחורשא ותקף ית ידיה במימרא
דיוי : ואמר ליה לא תדחל ארי לא תשכחינך ידא דשאול אבא ואת
תמלך על ישראל ואנא אהי לך לתיניין ואף שאול אבא ידע כן :
וגזרו תרויהון קים קדם יוי ויתיב דוד בחורשא ויהונתן אזל לביתיה :
וסליקו אנשי זיף לות שאול לגבעתא למימר הלא דוד מטמר עמנא
במצדתא בחורשא בגבעת חכילה דמדרום לישימון : וכען לכל רעות
נפשך מלכא למיחת חות ואנחנא נמסריניה בידא דמלכא :
ואמר שאול בריכין אתון קדם
יוי ארי חסתון עלי : איתלו כען ואתקינו עוד ודעו וחזו ית אתריה
דשרי ביה מן חזהי תמן ארי אמרין לי דערים ונפיק הוא : וחזו
ודעו מכל מטמוריתא דאטמר תמן ותתובון לותי בקשוט ואהך עמכון
ויהי אם איתוהי בארעא ואבלוש יתיה בכל אלפיא דבית יהודה :
וקמו ואזלו לזיף קדם שאול ודוד וגברוהי במדברא דמעון במישרא
דמדרום לישימון : ואזל שאול וגברוהי למבעי וחויאו לדוד ונחת
לכיפא ויתיב במדברא דמעון ושמע שאול ורדף בתר דוד למדברא
דמעון : ואזל שאול מסטר טורא מכא ודוד וגברוהי מסטר טורא מכא
והוה דוד מתבעי למיזל מן קדם שאול ושאול וגברוהי כמנין

מחריש הרעה ויאמר אל אביתר הכהן הגישה האפוד :
ויאמר דוד יהוה אלהי ישראל שמע שמע עבדך כי מבקש
שאול לבא אל קעילה לשחת לעיר בעבורי : היסגרני בעלי קעילה
בידו הירד שאול כאשר שמע עבדך יהוה אלהי ישראל הגד נא
לעבדך ויאמר יהוה ירד : ויאמר דוד היסגרו בעלי קעילה אתי
ואת אנשי ביד שאול ויאמר יהוה יסגירו :
ויקם דוד ואנשיו כשש מאות איש ויצאו מקעלה ויתהלכו באשר
יתהלכו ולשאול הגד כי נמלט דוד מקעילה ויחדל לצאת : וישב
דוד במדבר במצדות וישב בהר במדבר זיף ויבקשהו שאול כל
הימים ולא נתנו אלהים בידו : וירא דוד כי יצא שאול לבקש את
נפשו ודוד במדבר זיף בחרשה : ויקם יהונתן
בן שאול וילך אל דוד חרשה ויחזק את ידו באלהים : ויאמר אליו
אל תירא כי לא תמצאך יד שאול אבי ואתה תמלך על ישראל ואנכי
אהיה לך למשנה וגם שאול אבי ידע כן : ויכרתו שניהם ברית
לפני יהוה וישב דוד בחרשה ויהונתן הלך לביתו :
ויעלו זפים אל שאול הגבעתה לאמר הלוא דוד מסתתר
עמנו במצדות בחרשה בגבעת החכילה אשר מימין הישימון : ועתה
לכל אות נפשך המלך לרדת רד ולנו הסגירו ביד המלך :
ויאמר שאול ברוכים אתם ליהוה כי חמלתם עלי : לכו נא הכינו
עוד ודעו וראו את מקומו אשר תהיה רגלו מי ראהו שם כי אמר אלי
ערום יערם הוא : וראו ודעו מכל המחבאים אשר יתחבא שם
ושבתם אלי אל נכון והלכתי אתכם והיה אם ישנו בארץ וחפשתי
אתו בכל אלפי יהודה : ויקומו וילכו זיפה לפני שאול ודוד ואנשיו
במדבר מעון בערבה אל ימין הישימון : וילך שאול ואנשיו לבקש
°ויגדו לדוד וירד הסלע וישב במדבר מעון וישמע שאול וירדף א את דוד ואנשיו
אחרי דוד מדבר מעון : וילך שאול מצד ההר מזה ודוד ואנשיו
מצד ההר מזה ויהי דוד נחפז ללכת מפני שאול ושאול ואנשיו

מחריש הרעה · ענינו חושב · כמו אל תחרוש על רעך רעה : היסגירוני · פירושו ימסרוני · מכאן למדו רבו' ז"ל שאין שואלין באורים ותומים שני דברים כאחד ואם שאל אין משיבין לו אלא אחד · ואין משיבין אלא ראשון שהרי דוד אמר היסגירוני הירד · ויאמר ה' ירד · הנה הוא שאל שני דברי' לא השיבו אלא אחד והשיבו ה' על הראוי להיו' ראשו' : והוא ירד · כי דוד שאל שלא כסדר וכיון שהכיר במענה כי שלא כסדר שאל חזר ושאל כסדר היסגירו בעלי קעילה . אבל אם היה צורך השעה לשאול שני דברים כאחד כגון שאין שהות לעמוד שואלין על שני דברים ומשיבין על שניהם כאחד כמו ששאל דוד הארדוף אחרי הגדוד הזה ואשיגנו ואמר לו רדוף כי השג תשיג והצל תציל : בעלי קעילה · אדוני העיר וגדוליה · ות"י יתבי קעילה : באשר יתהלכו . הלכו בדרך מקרה באיזה מקו' שיזדמן להם לשבת שם . ות"י באתר דכשר להלכא : במצדות · בסלעים הגבוהי' שהיו במדבר · ופירושו לפניו וישב בהר במדבר זיף : וירא דוד . כי הכיר דוד כי שאול יצא לבקש את נפשו שם במדבר זיף · כי שמע כי הזיפים אמרו לו כי הוא מסתתר שם והיה בדעתו ללכת משם ובין כך בא אליו יהונתן שם וכרתו ברית שניהם והלך יהונתן ודוד יושב עדיין בחורשה . וכאשר שמע כי שאול בא הלך לו למדבר מעון והוא סמוך למדבר זיף כמו שכתובים שניהם בנחלת בני יהודה מעון כרמל וזיף : בחרשה · פי' ביער · תרגום יער חורשא · וההא נוספת כי הטעם מלעיל . או בחורשה שם מקום : באלהים . חזק ידו שלא יירא בדבר אלהים שהבטיחו על ידי הנביא כי ימלוך וזהו שאמר כי לא תמצאך יד שאול אבי · ות"י ותקיף ית ידיה במימרא דה' : ואהיה לך למשנה · אני מבקש ממך שאהיה אני משנה לך כשתמלוך : ידע כן . שתמלוך · והיו יודעין זה מפי השמועה שמשח דוד למלך : לפני ה' · אורי' ותומים שהיו שם עם אביתר הכהן · או פירו' שהאל יתב' יהיה עד בין שניהם : לביתו · ת"י לאורחיה : ויעלו זיפים . וכבר עלו הזיפים ואמרו לשאול · וזהו שאמר וירא דוד כמו שאמרנו למעלה : הכינו עוד · חפשו וראו היטב שתדעו מקומו בכוון : כי אמר אלי . בעוד שהיה עמי היה אומר לי כשהייתי שואלו איך היה מכה בפלשתים כל כך ואיך היה נשמר מהם והיה אומר לי כי ערום יערים הוא · ובערמות ובתחבולות היה בא עליה' שלא היו נשמרים ממנו כן עתה הוא עושה מראה עצמו במקום זה כדי שנבקש אותו שם ומחר יהיה במקום אחר לפיכך דעו כל המקומות אשר דרכו להתחבא שם · ו"ת כי אמר אלי האומר כמו ויאמר ליוסף · ר"ל אמר אלי המגי' כי עתה ערום יערים הוא . ותרגו' ארי אמרין לי דערים ונפיק הוא : אל נכון · דבר נכון וברור בכל אלפי יהודה לפי שלא היה דוד בא אלא בארץ יהודה לפי שהיו מחפין עליו אבל שאר השבטים ואם היה בא ביניהם היו מוסרין אותו לשאול · ומה שאמר אלפי ר"ל אחריא כל שרי אלפים שביהודה שהיו ידם עמי לחפשו היטב כל אחד באלף שלו : וילכו זיפה לפני שאול · אלה הזיפים הבאים אל שאול הלכו אל זיף לפני שילך עם שאול הלכו הם לחפש המקום שהיה שם דוד באמת ושבו אל שאול · והכתוב לא ספר התשובה אבל אחר שאמר וילך שאול ואנשיו ידענו כי הזיפים שבו אליו טרם לכתו : וירד הסלע · נראה שעמק היה בין הערבה שהיה שם דוד ובין הסלע · ואמר וירד כלומר ירד העמק לעלות הסלע · ועל הדרך הזה נאמר ויעלו אותם עמק עכור כמו שפירשתיו במקומו · ומה שאמר עוד וישב במדבר מעון · להודיע כי לא היה לו פנאי לברוח ממדבר מעון ועלה לסלע הזה שהיה במדבר להסתגב בו מפני שאול : מצד ההר מזה · זהו הסלע : נחפז ללכת · היה טרוד ומהיר ללכת ולברוח מפני שאול ולא יכול כי שאול ואנשיו סבבוהו · כי אעפ' שאמר שאול מצד ההר מזה כיון שראו כי רצה לברוח סבבו הם הסלע · ולא היה להם אלא לתפסם כשבא המלאך אל שאול בסבת נורא עלילות · ובדרש נחפז ללכת זהו שאמר דוד אני אמרתי בחפזי כל האדם כוזב . כיון שראה דוד עצמו מבותכם ביד שאול ואנשיו אמר על חנם משח אותי שמואל ואמר לי כי משחך ה' למלך היכן היא אותה הבטחה שאמר לה ומכיון שכך אמר שנ' אני אמרתי בחפזי כל אדם כוזב . אפי' שמואל היכן היא אותה הבטחה שאמר לי · אמר לו הקב"ה אני מעיד עליו שנאמן שמואל שנ' וידע כל ישראל מדן ועד באר שבע כי נאמן שמואל לנביא . ואתה קראת לשמואל כוזב מיד ומלאך בא אל שאול לאמר מהרה ולכה וכו' · אמר ר' יודן מלאך שליח היה : אמר לו ר' פנחס וכי השליח יועץ הוא שהיה אומר מהרה ולכה אלא מלאך מן השמים היה שנ' ישלח משמים ויושיעני :

צטרים

עטרים אל דוד ואל אנשיו לתפשם׃ ומלאך בא אל שאול לאמר
מהרה ולכה כי פשטו פלשתים על הארץ׃ וישב שאול מרדף אחרי
דוד וילך לקראת פלשתים על כן קראו למקום ההוא סלע ה
המחלקות׃ ויעל דוד משם וישב במצדות עין גדי׃
כד ויהי כאשר שב שאול מאחרי פלשתים ויגדו לו לאמר הנה
דוד במדבר עין גדי׃ ויקח שאול שלשת אלפים
איש בחור מכל ישראל וילך לבקש את דוד ואנשיו על פני צורי
היעלים׃ ויבא אל גדרות הצאן על הדרך ושם מערה ויבא שאול
להסך את רגליו ודוד ואנשיו בירכתי המערה ישבים׃ ויאמרו אנשי
איבך דוד אליו הנה היום אשר אמר יהוה אליך הנה אנכי נתן את איביך
בידך ועשית לו כאשר יטב בעיניך ויקם דוד ויכרת את כנף המעיל
לב אשר לשאול בלט׃ ויהי אחרי כן ויך לב דוד אתו על אשר כרת
את כנף אשר לשאול׃ ויאמר לאנשיו חלילה לי מיהוה אם אעשה
את הדבר הזה לאדני למשיח יהוה לשלח ידי בו כי משיח יהוה הוא׃
וישסע דוד את אנשיו בדברים ולא נתנם לקום אל שאול ושאול קם
מהמערה וילך בדרך׃ ויקם דוד אחרי כן
מהמערה ויצא מן המערה ויקרא אחרי שאול לאמר אדני המלך ויבט שאול
אחריו ויקד דוד אפים ארצה וישתחו׃ ויאמר דוד לשאול למה
תשמע את דברי אדם לאמר הנה דוד מבקש רעתך׃ הנה היום
הזה ראו עיניך את אשר נתנך יהוה היום בידי במערה ואמר להרגך
ותחס עליך ואמר לא אשלח ידי באדני כי משיח יהוה הוא׃ ואבי
ראה גם ראה את כנף מעילך בידי כי בכרתי את כנף מעילך ולא ה
הרגתיך דע וראה כי אין בידי רעה ופשע ולא חטאתי לך ואתה צדה
את נפשי לקחתה׃ ישפט יהוה ביני ובינך ונקמני יהוה ממך וידי
לא תהיה בך׃ כאשר יאמר משל הקדמני מרשעים יצא רשע
וידי לא תהיה בך׃ אחרי מי יצא מלך ישראל אחרי מי אתה רודף

כמנין על דוד ועל גברוהי למחדהון׃ ואיזגדא אתא לות שאול למימר
אוחי ואיזל ארי אתנגידו פלישתאי על ארעא׃ ותב שאול מלמירדף
בתר דוד ואזל לקדמות פלישתאי על כן קרו לאתרא ההוא כיף פלגותא
אתרא דאתפליג ביה ליבא דמלכא למיזל לכא ולכא׃ וסליק דוד מתמן
ויתיב במצדתא עין גדי׃ והוה כד תב שאול מבתר
פלישתאי וחויאו ליה למימר הא דוד במדברא דעין גדי׃
ודבר שאול תלתא אלפי גבר עולים מכל ישראל ואזל למבעי ית דוד
וגברוהי על אפי שקיפי כיפיא׃ ואתא לחטרי ענא דעל אורחא ותמן
מערתא ועל שאול למעבד צורכיה ודוד וגברוהי בסיפי מערתא יתבין׃
ואמרו גברי דוד ליה הא יומא דאמר יי לך הא אנא מסר ית בעיל דבבך
בידך ותעביד ליה כמא דתקן בעינך וקם דוד ופסק ית כנף דלשאול
ברז׃ והוה בתר כן וחש דוד בליביה על דיפסק ית כנפא
דלשאול׃ ואמר לגברוהי חס לי מן קדם יי אם אעביד ית פתגמא הדין
לריבוני למשיחא דיי לאושטא ידי ביה ארי משיחא דיי הוא׃ ופייס
דוד ית גברוהי בפתגמיא ולא שבקינון למיקם על שאול ושאול קם
ממערתא ואזל באורחא׃ וקם דוד בתר כן ונפק מן
מערתא וקרא בתר שאול למימר רבוני מלכא ואסתכי שאול לאחורוהי
וכרע דוד על אפוהי על ארעא וסגיד׃ ואמר דוד לשאול
למא את שמע ית פתגמי בני אנשא דאמרין הא דוד כמין בישתך׃ הא
יומא דין חזאה עינך ית דמסרך יי יומא דין בידי במערתא ואמרו
אוחרנין למיקטלך וחסית עלך ואמרית לא אושיט ידי ברבוני ארי
משיחא דיי הוא׃ וריבוני אסתכל אף חזי ית כנף מעילך בידי ארי
במפסקי ית כנף מעילך ולא קטלתך דע וחזי ארי לית בידי חוב וכורת
ולא חטית לך ואת כמין על נפשי למקטלי׃ ידין יי ביני ובינך ויתפרע
לי יי מינך וידי לא תהי בך׃ כמא דאמרין מתלא דמלקדמין מרשעים
תיפוק חובתהון וידי לא תהי בך׃ בתר מן נפק מלכא דישראל בתר
מן את רדיף
בתר

עוטרים. כמו סובבים כמו עטרה שהיא סובבת את הראש. וכן כצנה רצון תעטרנו׃ מרדוף אחרי דוד. בחירק המם שלא כמנהג׳׃ סלע המחלקות. לפי שנחלקו בו אלה מאלה · ות״י כיף פלגותא אתרא דאתפליג ביה לבא דמלכא דשאול למיזל לכא ולכא · כלומר נחלק לב המלך אם יתעכב עד שיתפש דוד או אם ילך אחרי פלשתים . וכן הוא אומר בדרש מהו סלע המחלקות אמר ר׳ שמואל בר נחמני שמם נחלקו גבורים של שאול על דוד מהם היו אומרים עד שבן ישי בידינו לא נפנה ממנו ומהם אומרים מלחמת ישראל קודמת שבן ישי מצוי לנו בכל שעה · דבר אחר מהו סלע המחלקות שבשעה שהיה דוד ועבדיו עוברים על אותו מקום היה מתחלק מחיילותיו הוא ושם אותו איש שהיו אתו באותה שעה · והיו יורדין מעל סוסיהן ומשתטחין על פניהם ואומרין ברוך שעשה לנו נס במקום הזה׃ על פני צורי היעלים. כי צורי׳ וסלעים שוכנים · כמו שנ׳ גם כן יעלי סלע · והוא אקו הנזכר בתורה · ואמרו כי הוא תיש הבר . ות״ת על אפי שקיפי כיפיא · ולא ידעתי נוה היה דעתו לתרגם יעלים כיפיא להם את רגליו . להסתין מים · ות״ת למיעבד צרכיה ר״ל להפנות הנקבים הגדולים · וכן במשנה זה הכלל היה במקדש כל המסיך את רגליו טעון טבילה וכן ויש טעון קדוש ידים ורגלים והוא הדרך כבוד והוא ענין יציקה מענין נסך ואם הם שני שרשים · או הוא לשון סכוך וכן פרשוהו רז״ל אמר ר׳ אלעזר מלמד שעשה עצמו כסוכה כלומר מתוך צניעות גדולה שהיתה בו היה מסכך עצמו בעת היציאה שלא יראה בשרו ערום. ורגליו דרך כבוד והוא כנוי לאבר היציאה וכן את מימי רגליהם׃ בירכתי המערה. נחבאו שם מפני שאול׃ אשר אמר ה׳ יאמר לו ע״י שמואל או גד או נתן הנביא שיתן אויביו בידיו ושילא למלוכה אבל על שאול לא נאמר לו כי לא נפל בידו אבל אנשי דוד אמרו לו אחר שאל הבטיחך שיתן אויביך בידיך הנה שאול ראש אויביך והנה עתה הגיע היום כי הנה הוא בידך. ולטעם זה פרשתי כתיב אויביך וקרי אויבך׃ כאשר יטב בעיניך . ביו״ד אית לבד ווי״ו השרש נפלה מהמכתב׃ ויכרת את כנף המעיל. דרשו רבותינו כל המבזה את הבגדים לסוף אינו נהנה מהם · שנ׳ ויכסוהו בבגדים ולא יחם לו · ובעונש שכרת מעיל שאול היה לו זה׃ ויך לב דוד אותו. חשש בלבו שמא יחשוב ה׳ לו עון בכרתו כנף מעיל המלך כי אעפ״י שהוא היה רודפו אעפ״כ יש לו לירוא ממנו׃ ות״ת וחש דוד בליביה׃ חלילה לי. הם חשבו כי להרגו הלך אליו וכראותם כי בא ונכפו בידו אמרו לו למה לא הרגתו אמר להם חלילה לי כי משיח ה׳ הוא׃ וישסע. שלק אותם מעליו בדברים טובים כי הם היו רוצים לקום עליו להרגו כיון שלא הרגו · ובאמרו בדברים בפתח הבי״ת מורה על הידיעה ר״ל אותן דברים שזכר כי משיח ה׳ הוא וכיוצא בדברים אלו · ות״ת ופייס: בדרך. באותו דרך שזכר וכן ויבא אל גדרות הצאן על הדרך׃ מן המערה. כן כתיב וקרי מהמערה והענין אחד׃ ואמר להרגך. מחלוקת בקריאת המלה הזאת. לבן אשר הרי״ש מעמדת בגעיא והג״ימל בשו״א ופתח׳ · ולבן נפתלי הרי״ש חטופה · ופי׳ ואמר כל אחד מאנשי דוד שהיו רוצים להרגו לולי כי שסעם דוד בדברי׳ · ועל הדרך הזה תי׳ ואמרו אוחרנין למקטלך וחסת נפשי עלך ויש נוסחאות וחסית עלך . ורז״ל פי׳ ואמרו הכתו׳ יאומר הבא להרגך השכם להרגו. אם במחתרת ימצא הגנב · כלומר בהיתר הייתי יכול להרגך לולי החסה נפשי עליך׃ ותחס עליך. נפשי או עיני · ורז״ל פי׳ צניעות שהיתה בך חסה עליך כי מותר היה להרגך כי רודף אתה והבא להרגך השכם להורגו: ואבי כתרגומו רבוני ראה. ראה בעיניך הכנף וראה בלבך צדקתי ויושר לבבי שלא הרגתיך: צודה. אורב כתרגו׳ כמין וכן ואשר לא צדה׃ משל הקדמוני. משל אדם הקדמוני כי הוא שמוך ר״ל המושל הראשון אשר אמר זה המשל והיה המשל בפי כל אדם אחריו. ות״י כמה דאמרין מתלא מלקדמין: מרשעים יצא רשע. מהם יצא הרשע שיכלם ויאבדם מן העולם אבל ידי לא תהיה בך כי ממקום אחר יצא לך הרע · או פירושו מרשעי׳ יצא מעש׳ הרשע כלומ׳ כמו שהם רשעי׳ בלבם כן יעשו מעשה רשע · ולבם יבחן במעשיהם. וכן אני מכיר לבך כי לא תרחם עלי אם אפול בידך אעפ״כ ידי לא תהיה בך. ורבו׳ ז״ל פי׳ משל הקדמוני משל קדמונו של עולם הוא הקב״ה והו׳ מה שאמרה תורה והאלהי׳ אנה לידו. כלומר ראוי היה זה למות אלא שמגלגלין זכות ע״י זכאי וחובה על ידי חייב · כך ינקמני ה׳ ממך · על ידי רשע כמותך לא על ידי כי ידי לא תהיה בך׃

ז ד

בתר חלש חד בתר הדיוט חד : ויהי יי לדיין ועבד דין בינא ובינך ויגלי
קדמוהי דידון דיני ויתפרע עולבני ממך :
והוה כד שיצי דוד למללא ית פתגמיא האילין עם שאול ואמר שאול
הקלך דין בריה דוד וארים שאול קליה ובכא : ואמר לדוד זכאי את מיני
ארי את גמלתני טבתא ואנא גמלתך בישתא : ואת חויתא יומא דין
ית דעבדת עמי טיבו וית דמסרני יי בידך ולא קטלתני : וארי ישכח
גבר ית בעיל דבביה וישלחיניה באורח תקנא ויי ישלמינך טבתא
חלף יומא דין דעבדת לי : וכען הא ידענא ארי ממלך תמלוך ותתקיים
בידך מלכותא דישראל : וכען קיים לי במימרא דיי דלא תשיצי ית
בני בתרי ולא תפסוק ית שמי מבית אבא : וקיים דוד לשאול ואזל
שאול לביתיה ודוד וגברוהי סלקו למצדתא : ומית שמואל
ואתכנישו כל ישראל וספדו עלוהי וקברוהי בביתיה ברמה וקם דוד
ונחת למדברא דפארן : וגברא במעון ונכסוהי
בכרמלא וגברא רב לחדא וליה עאן תלתא אלפין ואלף עיזין והוה
במיגז ית עניה בכרמלא : ושום גברא נבל ושום אתתיה אביגיל ואתתא
חכימת מדע ושפירת ריוו וגברא קשי וביש עובדין והוא מדבית
כלב : ושמע דוד במדברא ארי גזיז נבל ית עניה : ושלח דוד
עסרא עולימין ואמר דוד לעולימיא סקו לכרמלא ותהכון לות נבל
ותשאלון ליה בשמי לשלם : ותימרון כדין לחייך ואת שלם וביתך
שלם וכל דלך שלם : וכען שמעית ארי גזזין לך כען רעיא דילך הוו
עמנא לא אנזיקננון ולא שגא להון מדעם כל יומין דהוו בכרמלא :
שאל ית עולימך ויחוון לך וישכחון עולימיא רחמין בעינך ארי על יום
טב אתינא הב כען ית דתשכח ידך לעבדך ולברך לדוד : ואתו
עולימי דוד ומלילו עם נבל ככל פתגמיא האילין בשמא דדוד

אחרי כלב מת אחרי פרעש אחד : והיה יהוה לדין ושפט ביני
ובינך וירא וירב את ריבי וישפטני מידך :
ויהי ככלות דוד לדבר את הדברים האלה אל שאול ויאמר
שאול הקולך זה בני דוד וישא שאול קלו ויבך : ויאמר אל דוד
צדיק אתה ממני כי אתה גמלתני הטובה ואני גמלתיך הרעה :
ואתה ואת הגדת היום את אשר עשיתה אתי טובה את אשר סגרני יהוה
בידך ולא הרגתני : וכי ימצא איש את איבו ושלחו בדרך טובה
ויהוה ישלמך טובה תחת היום הזה אשר עשיתה לי : ועתה הנה
ידעתי כי מלך תמלוך וקמה בידך ממלכת ישראל : ועתה השבעה
לי ביהוה אם תכרית את זרעי אחרי ואם תשמיד את שמי מבית
אל אבי : וישבע דוד לשאול וילך שאול אל ביתו ודוד ואנשיו עלו על
כה המצודה : וימת שמואל ויקבצו כל ישראל
וירד ויספדו לו ויקברהו בביתו ברמה ויקם דוד וירד אל מדבר פארן :
ואיש במעון ומעשהו בכרמל והאיש
גדול מאד ולו צאן שלשת אלפים ואלף עזים ויהי בגזז את צאנו
בכרמל : ושם האיש נבל ושם אשתו אבגיל והאשה טובת שכל ויפת
כלבי תאר והאיש קשה ורע מעללים והוא כלבו : וישמע דוד במדבר
כי גזז נבל את צאנו : וישלח דוד עשרה נערים ויאמר דוד לנערים
עלו כרמלה ובאתם אל נבל ושאלתם לו בשמי לשלום : ואמרתם
כה לחי ואתה שלום וביתך שלום וכל אשר לך שלום : ועתה
שמעתי כי גזזים לך עתה הרעים אשר לך היו עמנו לא הכלמנום
ולא נפקד להם מאומה כל ימי היותם בכרמל : שאל את נעריך
באנו ויגידו לך וימצאו הנערים חן בעיניך כי על יום טוב באנו תנה
נא את אשר תמצא ידך לעבדיך ולבנך לדוד : ויבאו
נערי דוד וידברו אל נבל ככל הדברים האלה בשם דוד ו

אחר כלב מת · כלומר כי ככלב אני חשוב כנגדך ולא חי אלא מת . ותרגום חלש חד · וכן פרעוש אחד תרגום הדיוט חד . כלומר דרך משל קרא עצמו כלב ופרעוש כלומר אדם פחות והדיוט והפרעוש ידוע כי הוא השחור ממין המאכלת · ודמה עצמו לדבר קל וחלש ואמר כי פרעוש המוצאו בבגד או בבשרו רודפו כי הוא מדלג ממקום למקום כלומר מה מעלה הוא לך ומה גבורה שאתה רודף אחרי כמו הרודף אחרי הפרעוש : ואת הגדת · כן כתי' וקרי ואתה ואחד הוא : ושלחו בדרך טובה · כי העושה זה באמת האל ישלם לו טובה כן ישלמך · כלומר שכר יהיה לך מאת האל בעשותך זה : ידעתי כי מלוך תמלוך · כי אני רואה אתה נצול מידי בכל עת ולא תמסרך ידי ואפשר גם כן ששמע ששמואל למלך כי שמואל אמר לו בדבר עמלק קרע ה' את ממלכות ישראל מעליך היום ונתנה לרעך הטוב ממך · לפיכך אמר וקמה בידך · כלומר מה שלא קמה בידי · ובמדרש כמו שכתבנו למעלה בפסוק ויחזק בכנף מעילו ויקרע . כי שמואל רמז לו שם תי' שיכרות כנף מעילו הוא ימלוך תחתיו ועתה כאשר כרת כנף מעילו ידע שזה הוא שאמר לו שמואל לפיכך אמר לו ידעתי כי מלוך תמלוך : ואם תשמיד את שמי מבית אבי · זהו אם תכרית את זרעי שאמר וכפל העניין לחזק · כי הבנים הם שמות האבות ובהם יזכרו וכן והכרתי לבבל שם ושאר וגו' . וכן לא יכרת שמו מלפני : וימת שמואל · ספר מיתת שמואל · כי אפשר שמת שמואל בזה הפרק שנפרד שאול מדוד ונתקיימה נבואת שמואל בחייו · כי אף שאול הודה למלוכה לדוד ומת שמואל שבעה חדשים לפני שאול והארבעה חדשים ומקצת החמשי הם שישב דוד בשדה פלשתי' כמו שכתוב . והנה מעשה אביגיל ושבת דוד בגבעת החכילה אם כן היו שני חדשים ומקצת החדש השלישי והנה שם שבעה חדשים כי כן אמרו רז"ל כי שבעה חדשים מת שמואל קודם שאול . ואפשר שאמרו זה לפי שהשבעה חדשים שהיה הארון בשדה פלשתי' אינן בכלל חמשים ושתים שנה של שמואל כי זולתם אכתנו מוצאי' כב' כמו שפיר' בפסוק הנה זקנתי ושבתי · והנה כנגד אותם שבעה חדשים הם אלו שבעה חדשים ממיתתו של שמואל הרמתי עד מיתתו של שאול והוא תחלת מלכות דוד : בביתו ברמה · בביתו שהיה ברמה כמו שכתוב ותשובתו הרמתה כי שם ביתו · ועוד נכפל מיתת שמואל בפסוק ושמואל מת ולמה נזכר מיתת שמואל במקו' הזה לדעת הדרש : ואיש במעון · שם עיר הנזכר בערי בני יהוד' כי משבט יהודה היה האיש הזה ממשפחת כלב : ומעשהו בכרמל · מקום שהוא עבוד בזריעה ובאילנות יקרא כרמל כמו שנ' והיה המדבר לכרמל · ופי' מעשהו מקנהו כי המקנה נקרא מעשה ומלאכה כמו שנ' לרגל המלאכה אשר לפני · ויתכן לפרש כרמל זה שם עיר נקרא כן בערי יהודה סמוך למעון כמו שכתו' מעון וכרמל וזיף ויוטה . ונראה כי אלה המקומות סמוכין למדבר פארן שירד שם דוד כשברח משאול אחר שנשבע לו כי דוד מהמדבר שלח לנבל כמו שכתו' ושמע דוד במדבר כי גוזז נבל את צאנו · או הלך אחריו ממדבר פארן למדבר זיף כי אלה המקומות קרובים כמו שכת' כי הזיפים הלשינו אותו פעם אחרת משם כמו שכתוב : ולו צאן · צאן פעל כולל לכבשים ולעזים וזה הוא ברוב · והנה הוא על הכבשים לבד שהרי אמר אחריו ואלף עזים וכן בכל מקום שזוכר אותו לעניין גזוז כמו וגז צאנך תתן לו והוא על הכבשים לבד : ושם האיש נבל . מה שספר הנה שם האיש וענינו שאמ' והאיש קשה ורע מעללי' ושם האשה וענינה שאמר והאשה טובת שכל על מעשיהם העתידים כי הוא עשה מעשה רע כאיש נבל . והיא עשתה בשכל ובחכמה : טובת שכל . כתרגומו חכימת מדע . וי"מ שכל ענין עיון והבנה כאלו אמר טובת מראה . וכתב אא"ז ז"ל כי נבל זה לא היה שמו שקראו לו אבותיו אלא מרוב גריעותו היו קוראין אותו בני אדם נבל : והוא כלבי · הי"וד ליחס לפי שהיה ממשפחת כלב קראו כן · וכתי' והוא בו"ו כלבו · והכתוב הוא בו"ו כלבו · ואפשר לפרש הכף לשמוש כפי הכתוב ר"ל כן היה מראה מעשיו רעים כמו שהיה לבו רע כי יש בני אדם מעשיהם נאים ולבם רע · והוא היה תוכו כברו וברו כתוכו לרעה וגם הקרי יש לפרשו על זה הדרך כי כל אדם ששואל ממנו היה אומר עליו הוא כלבי כמו שהייתי חושב עליו · כי ימנע שאלתי כן היה · ובזה הדרך אמר הכתוב על עין רעה כי כמו שער בנפשו כן הוא · ויש לפרש כלבי מענין גריעות מעשיו יחסו לכלב : כה לחי · כזה הטוב יהיה לך כל ימי חייך · וכתי' כדין לחייך · וי"מ ואמרתם כה לעשיר כמו מה לעני יודע להלך נגד החיים · ויהיה פירושו ואמרתם זה השלום לעשיר . ויהיה וי"ו ואתה שלום לזה הפירוש כוי"ו וישא אברהם את עיניו : לא הכלמנום · ההא בסגול והוא כמו בחירק ופירשו לא עשינו להם דבר רע שיהיה להם כלימה בו אם היו צריכים ממנו דבר לא השיבונום ריקם . וי"ת לא אנזיקינון : ולא נפקד ממנו · ולא חסר . כמו ולא נפקד ממנו איש פירוש ולא נפקד להם מכל אשר להם . והלמד כלמד חדל לספור : כל ימי היותם בכרמל · פי' עמנו : כי על יום טוב באנו · חסר אלף מהמכתב · ונמצאה במבטא . ופי' כי מנהגם לעשות משתה ויום טוב בעת שהיו גוזזים כמו שראינו בדבר אבשלום וזה כי על יום טוב באנו כלומר באנו אליך בעת שאתה עושה יום טוב ולא תרבה הוצאה בעבורינו כי יום טוב אתה עושה לגוזזים אשר לך ותקנת לרוב מאכל ומשתה : ויבוחו

ויגוחו : ויען נבל את עבדי דוד ויאמר מי דוד ומי בן ישי היום
רבו עבדים המתפרצים איש מפני אדניו : ולקחתי את לחמי ואת
מימי ואת טבחתי אשר טבחתי לגזזי ונתתי לאנשים אשר לא ידעתי
אי מזה המה : ויהפכו נערי דוד לדרכם וישבו ויבאו ויגדו לו ככל ויהפכו
הדברים האלה : ויאמר דוד לאנשיו חגרו איש את חרבו ויחגרו
איש את חרבו ויחגר גם דוד את חרבו ויעלו אחרי דוד כארבע ס
מאות איש ומאתים ישבו על הכלים : ולאביגיל אשת נבל הגיד
נער אחד מהנערים לאמר הנה שלח דוד מלאכים מהמדבר לברך
את אדנינו ויעט בהם : והאנשים טבים לנו מאד ולא הכלמנו ולא ויעט
פקדנו מאומה כל ימי התהלכנו אתם בהיותנו בשדה : חומה היו
עלינו גם לילה גם יומם כל ימי היותנו עמם רעים הצאן : ועתה
דעי וראי מה תעשי כי כלתה הרעה אל אדנינו ועל כל ביתו והוא
בן בליעל מדבר אליו : ותמהר אבוגיל ותקח מאתים לחם ושנים אביגיל
נבלי יין וחמש צאן עשוות וחמש סאים קלי ומאה צמקים ומאתים עשויות
דבלים ותשם על החמרים : ותאמר לנעריה עברו לפני הנני
אחריכם באה ולאישה נבל לא הגידה : והיה היא רכבת על החמור
וירדת בסתר ההר והנה דוד ואנשיו ירדים לקראתה ותפגש אתם :
ודוד אמר אך לשקר שמרתי את כל אשר לזה במדבר ולא נפקד
מכל אשר לו מאומה וישב לי רעה תחת טובה : כה יעשה אלהים
לאיבי דוד וכה יסיף אם אשאיר מכל אשר לו עד אור הבקר משתין
בקיר : ותרא אביגיל את דוד ותמהר ותרד מעל החמור ותפל
לאפי דוד על פניה ותשתחו ארץ : ותפל על רגליו ותאמר בי
אני אדני העון ותדבר נא אמתך באזניך ושמע את דברי אמתך :
אל נא ישים אדני את לבו אל איש הבליעל הזה על נבל כי כשמו
כן הוא נבל שמו ונבלה עמו ואני אמתך לא ראיתי את נערי אדני כן
אשר שלחת : ועתה אדני חי יהוה וחי נפשך אשר מנעך יהוה
מבוא בדמים והושע ידך לך ועתה יהיו כנבל איביך והמבקשים אל
אדני רעה : ועתה הברכה הזאת אשר הביא שפחתך לאדני
ונתנה לנערים המתהלכים ברגלי אדני : שא נא לפשע אמתך
כי עשה יעשה יהוה לאדני בית נאמן כי מלחמות יהוה אדני נלחם
ורעה לא תמצא בך מימיך : ויקם אדם לרדפך ולבקש את נפשך

ופסקו : ואתיב נבל ית עבדי דוד ואמר מן דוד ומן בר ישי יומא דין
דסגיאין עבדיא דערקין ודמטמרין גבר מן קדם ריבוניה : ואיסב ית
מיכלי וית משתי וית שירותי דאתקינית לגוזזי ואתן לגבריא דלא
ידעית אי מנן אינון : ואיתחזרו עולימי דוד לאורחיהון ותבו ואתו
וחויאו ליה ככל פתגמיא האילין : ואמר דוד לגברוהי זריזו גבר ית
חרביה וזריזו גבר ית חרביה וזריז אף דוד ית חרביה וסליקו בתר דוד
כארבע מאה גברא ומאתן אשתארו למיטר מניא : ולאביגיל אתת נבל
חוי עולימא חד מעולימיא למימר הא שלח דוד אזגדיא ממדברא
לברכא ית ריבוננא וקץ בהון : וגבריא טבין לנא לחדא ולא איתנזיקנא
ולא שגא לנא מדעם כל יומין דיהליכנא עמהון כד הוינא שרן בחקלא
: שור מקף הוו עלנא אף בליליא אף ביממא כל יומין דהוינא עמהון
רען ענא : וכען דעי וחזי מה תעבדין ארי גמירא בישתא למיתי על
ריבוננא ועל כל ביתיה והוא גבר רשיע מלמללא עמיה : ואוחיאת
אביגיל ונסיבת מאתן גריצן דלחם ותרין גרבין דחמר וחמש ענן
תכברא וחמש סאין קליא ומאה אתכלין דעינבין יבישין ומאתן מנן
דבילתא ושויאת על חמריא : ואמרת לעולימהא עיברו קדמי הא
אנא בתריכון אתיא ולבעלה נבל לא חויאת : והוה היא רכיבא על
חמרא ונחתא בסטר טורא והא דוד וגברוהי נחתין לקדמותא וערעת
יתהון : ודוד אמר ברם לשקרא נטרית ית כל די לדין במדברא ולא
שגא מכל די ליה מדעם ואתיב לי בישתא חלף טבתא : כדין יעביד
אלהי לסנאי דוד וכדין יוסיף אם אשאיר מכל די ליה עד מנהר צפרא
ידע מדע : וחזת אביגיל ית דוד ואוחיאת ואתרכינת מעל חמרא ונפלת
לאפי דוד על אפהא וסגידת על ארעא : ונפלת על ריגלוהי ואמרת
בבעו עלי די לי ריבוני חובא ותמליל כען אמתך קדמך ותשמע ית
פתגמי אמתך : לא כען ישוי ריבוני ית ליביה על גברא שטיא הדין
על נבל ארי כשמיה כן הוא נבל שמיה וטיפשותא עימיה ואנא אמתך
לא חזיתית ית עולימי ריבוני דשלחתא : וכען ריבוני קיים הוא יי וחיי
נפשך די מנעך יי מלמשפך דם זכאי ולמפרק ידך לך וכען יהון כנבל
סנאך ודתבעין על ריבוני בישתא : וכען תיקרובתא הדא דאיתיאת
אמתך לריבוני ותתיהב לעולימיא דמשמשין קדם ריבוני : שבוק
כען לחובי אמתך ארי קיימא יקיים יי לריבוני מלכו קיימא ארי קרבי
עמא דיי ריבוני מגיח ובישתא לא אשתכחת בך מיומך : וקם אנשא
למירדפך ולמבעי למקטלך ותהי

ויגוחו תי' ופסקו מלדבר עוד עד ששמעו תשובת נבל · ויתכן לפרשו ויגוחו מינ יעתם מן הדרך. וספר זה בעבור זריזותם כי לא נחו עד שדברו לו הדברים בשם
דוד : המתפרצים לברוח ולמרוד : איש מפני אדניו . את מימי . כלומר כל משתה שלי · כתרגומו . כל משתאי וכן את לחמי ית מכלי · ויש לפרשו
לחמי על הלחם המיוחד כי זכר אחר כן את טבחתי שהוא שאר המאכלים · וכן יש לפרש מימי כמשמעו כי המים היו יקרים במדבר · ואת טבחתי תבשילי
ומאכלי · וכת' וית שירותי · וכמוהו לרקחות ולטבחות ולאופות . ולטבחות מתקנו' התבשיל וכן אמר במה שהביאה לו אביגיל חמש צאן עשויות · כלומר
מתוקנות ומבושלות : ויחגר גם דוד חרבו . אעפ"שהיה די באנשים אשר עמו אעפ" כן מרוב כעסו חגר גם הוא את חרבו · ורז"ל למדו מזה שדיני
נפשות אין מתחילין מן הגדול ובדיני נפשות דן אותו עם חביריו והסכימו כי מורד במלכות היה וחייב מיתה כי כבר ידעו כל ישראל כי דוד נמשח למלך ובזהו
נבל וקראו עבד והוא נכנס עמהם באחרונה שאם היה הוא אומר דעתו בראשונה האחרים לא היו רוצים לחלוק עליו והיו אומרים כדבריו לפיכך לא אמר הוא
דעתו אלא באחרונה זהו ויחגור גם דוד את חרבו : לברך את אדונינו · לתת לו שלום כמו כי תמצא איש לא תברכנו · ויברך יעקב את פרעה : ויעט בהם ·
גער בהם והוא מענין עיט ומפרשו כי היו"ד קמוצה כלומר הכריחם בדבריו הרעי' · וכן במדרש מהו ויעט בהם אפרחינון במלין · ות"י וקץ בהון : והוא בן
בליעל מדבר אליו . אדונינו בן בליעל מדבר אליו . אם היינו מדברים אליו היה גוער בנו לכן את דעי מה תעשי . ויתכן לפרשו על דוד כלומר דוד בן בליעל
מדבר לאדונינו על הדבר הזה אלא יבא ויכלה הכל עם אילו : וחמש צאן עשוות · כן כתיב בשני ווי"ן וקרי עשויות ביו"ד ואחד הוא כי אותיות אהו"י מתחלפות
ופירו' מתוקנות ומבושלו' כמו וימהר לעשות אותו . ות"י עשויות תכברא ולא ידעתי מה הוא. ובנסחא אחרת מצאתי תכברא ופיר' אותו רבינו שלמה ז"ל בשם ר'
קלונימוס מרומי ממולאות בשר דק ובנים פרכירץ בלע"ז · והביא לו חבר מה שאמרו רז"ל בפסחי' וכותן את כרעיו ואת בני מעיו לתוכו : ר' טרפון קוראהו תכברי
צמוקים. ענבים יבשים · ופי' מאה אשכולו' וכת' ומאה אתכלין דענבין יבשין : ודבלים · הדבלה היא ככר תאנים יבשות דרוסות יחד עד שנעשית כמו ככר
לחם ופי' מאתים מאתים ככרים מאלה הככרים. או פירו' מאתים ליטר' וכת' ומאתן מאנא דבילתא והמנא הוא ליטרא : בסתר ההר · יורדת בצד זה מן ההר
שהיה מקום סתר לבאים וליורדים מצד האחד · ואמר זה בעבור כי לא ראתה היא דוד מרחוק עד שפגעה בה וירדה מהרה מעל החמור בראותה את דוד .
ות"י בסתר ההר · בסטר טורא : לשקר · לחנם : וישב לי רעה במה שחירף אותי בדבריו : לאויבי דוד · כנוי הוא לדוד : משתין בקיר . כמו שפירשו רז"ל אפי' הכלב
שדרכו להשתין בקיר. ות"י ידע מדע ר"ל משית בקירות לבו · כלומר בן דעת : לאפי דוד . כמו לפני דוד : בי אני · כלומר אדוני העון בעצמי · ואני היא שחטאתי
לפניך כלומר חשוב כי אני חטאתי שמע דברי אמתך . אשר מנעך · דבק עם חי ה' : והושע ידך לך . השם מנעך מבוא בדמים · והושע ידך לעצמך שלא שפכה
ידך דם נקי כי לא יקרא זה מורד במלכות כאשר חשבת כי עדיין לא יצא טבעך בעולם . ועדיין שאול קיים : יהיו כנבל · שאין בו כח להרע לך : אשר הביא שפחתך ·
ואמר שפחת 'בלי זכר הכנ' לפי שהיא עקר ההבאה ונתנה לנערים דרך כבוד : בית נאמן . כתרגומו מלכו קיימא ודרך נבואה אמרה זה כי היא אחת משבע
נביאות על דעת רבו' ז"ל · ויש לפרש כי היה הדבר נשמע ונודע בישראל כי דוד נמשח למלך כמו שאמרה ככל אשר דבר את הטובה עליך וצוך לנגיד על ישראל :
כי מלחמות ה' . תרגום ארי קרביה דעמיה דה' : לא תמצא בך . עתיד במקום עבר · כמו לא נמצאה · ומלת מימיך יוכיח זה · וכן תרגומו לא אשתכחת :
ויקם אדם · שאול וקראו אדם ולא מלך דרך בזיון כלומר כי אין לו תקומה לפניך : והיתה

והיתה נפש אדני צרורה בצרור החיים את יהוה אלהיך ואת נפש
איביך יקלענה בתוך כף הקלע : והיה כי יעשה יהוה לאדני ככל
אשר דבר את הטובה עליך וצוך לנגיד על ישראל : ולא תהיה זאת
לך לפוקה ולמכשול לב לאדני ולשפך דם חנם ולהושיע אדני לו :
והיטב יהוה לאדני וזכרת את אמתך :
ויאמר דוד לאביגל ברוך יהוה אלהי ישראל אשר לאביגיל
שלחך היום הזה לקראתי : וברוך טעמך וברוכה את אשר כלתני
היום הזה מבוא בדמים והושע ידי לי : ואולם חי יהוה אלהי ישראל
אשר מנעני מהרע אתך כי לולי מהרת ותבאתי לקראתי כי אם נ לולא
נותר לנבל עד אור הבקר משתין בקיר : ויקח דוד מידה את
אשר הביאה לו ולה אמר עלי לשלום לביתך ראי שמעתי בקולך
ואשא פניך : ותבא אביגיל אל נבל והנה לו משתה בביתו כמשתה
המלך ולב נבל טוב עליו והוא שכר עד מאד ולא הגידה לו דבר
קטן וגדול עד אור הבקר : ויהי בבקר בצאת היין מנבל ותגד לו
אשתו את הדברים האלה וימת לבו בקרבו והוא היה לאבן : ויהי
כעשרת הימים ויגף יהוה את נבל וימת : וישמע דוד כי מת נבל ו
ויאמר ברוך יהוה אשר רב את ריב חרפתי מיד נבל ואת עבדו חשך
מרעה ואת רעת נבל השיב יהוה בראשו וישלח דוד וידבר באביגיל
לקחתה לו לאשה : ויבאו עבדי דוד אל אביגיל הכרמלה
וידברו אליה לאמר דוד שלחנו אליך לקחתך לו לאשה :
ותקם ותשתחו אפים ארצה ותאמר הנה אמתך לשפחה לרחץ רגלי
עבדי אדני : ותמהר ותקם אביגיל ותרכב על החמור וחמש
נערתיה ההלכות לרגלה ותלך אחרי מלאכי דוד ותהי לו לאשה :
ואת אחינעם לקח דוד מיזרעאל ותהיין גם שתיהן לו לנשים :

ותהי נפשא דריבוני גניזא בגנז חיי עלמא קדם יי אלהך וית נפש
בעלי דבבך יפרחינה כמא דמפרחין אבנא בקילעא : והוה כד יקיים
יי לריבוני ככל דמליל לאיתאה טבתא עלך ויפקדינה למהוי מלכא
על ישראל : ולא תהא דא לך ליצפא ולתקלת לב לריבוני ולמשפך דם
זכאי מגן ולמיפרק ריבוני ליה וכד יוטיב יי לריבוני ותדכר ית אמתך :
ואמר דוד לאביגיל בריך יי אלהא דישראל דשלחך יומא דין
לקדמותי : ובריך מדעיך ובריכא את דמנעתני יומא הדין מלמשפך
דם זכאי ולמיפרק ידי לי : וברם קיים הוא יי אלהא דישראל דמנעני
מלאבאשא ליך ארי אילו לאפון אוחית ואתית לקדמותי אילהן אם
אשתאר לנבל עד מנהר צפרא ידע מדע : וקביל דוד מינה ית דאיתיאת
ליה ולה אמר סקי לשלם לביתיך חזי דקבלית מיניך ונסבית אפך :
ואתת אביגיל לות נבל והא ליה משתיא בביתיה כמשתי מלכא ולבא
דנבל שפיר עלוהי והוא רווי עד לחדא ולא חויאת ליה פתגם זעיר
ורב עד מנהר צפרא : והוה בצפרא כד פג חמרא מנבל וחויאת ליה
אתתיה ית פתגמיא האילין ומית לביה במעוהי והוא הוה כאבנא :
והוה לזמן עסרא יומין ותבר יי ית נבל ומית : ושמע דוד
ארי מית נבל ואמר בריך יי דדן ית דין חיסודי מידא דנבל וית עבדיה
מנע מלמיעבד בישא וית בישת נבל אתיב יי ברישיה ושלח דוד
ושאיל באביגיל למיסבה ליה לאנתו : ואתו עבדי דוד לות אביגיל
לכרמלא ומלילו עמה למימר דוד שלחנא לותיך למסביך ליה לאנתו :
וקמת וסגידת על אפהא על ארעא ואמרת הא אמתך לאמהו לאסחאה
ריגלי עבדי ריבוני : ואוחיאת וקמת אביגיל ורכיבת על חמרא וחמש
עולמתהא דאזלין לקיבלה ואזלת בתר איזגדי דוד והות ליה לאנתו :
וית אחינעם נסיב דוד מיזרעאל והואה אף תרויהון ליה לנשין :

ושאול

והיתה נפש אדני. שלא יוכלו להמיתך מי שרודפי' אותך וימית הרודפי' אותך ויפריח נפשם כמו אבן הקלע. וכף הקלע פירו' מושב אבן הקלע שהוא עשוי כמו כף:
ולדעת יונתן פירו' נפש אדני צרורה בצרור החיים לעולם הבא. שתרגם הפסוק כן ותהא נפשא דרבוני גניזה בגנז חיי עלמא קדם ה' אלהך וית נפש בעלי דבבך
יפרחינה כמה דמפרחין אבנא בקלעא. וכן בדברי רז"ל ר' אליעזר אומר נשמתן של צדיקי' גנוזות תחת כסא הכבוד שנ' בצרור החיים את ה' אלהיך. ונשמתן של
רשעים מטרפות ומשוטטו' מסוף העולם ועד סופו ואין להם מנוח' שנ' יקלענה בתוך כף הקלע: ולא תהיה זאת לך לפוקה זאת הנקמה שאתה רוצה להנקם בנבל:
לפוקה. כמו ופיק ברכי' על ענין מכשול. ותרגום ליצפא: ולמכשול לב. כי העון מכשול הלב הוא. והכפל פוקה ומכשול לחזק כי כן דרך הכתוב. ויש בו דרש כי דוד
תבע אביגיל לעבירה ואמרה לו לא תהיה זאת לך לפוקה על שפיכות דמים. ולמכשול על אשת איש: ולהושיע אדוני לו. לעצמו שלא ישפוך דם נקי: וזכרת
את אמתך. כשייטיב ה' לאדוני ותמלוך תזכירני לטובה כי טובה עשיתי עמך שמנעתיך מדמי חנם: לאביגל. ת' כמו לאביגיל. כי קרוב הוא והיתה נקראת
כך וכך והרבה כזה נמצא בשמות. ויש בו דרש כי כשאמרה וזכרת את אמתך פקרה עצמה לו וכיון שפקרה עצמה לו פגמה הכתוב בקריאה כי למעלה קראה
אביגיל והכא אביגל: אשר שלחך. שנתן בלבך לבאת לקראתי: טעמך. עצתך ודרך הטוב. ותרגו' ובריך מדעיך: כליתני. מנעת אותי כמו לא יכלה ממך:
מהרע אותך כמו לך: ותבאתי. כן כתי' והקרי ותבאת. ובמלה בכתוב שני סימני נקבה עבר ועתיד כי לשון העתיד תבא. ולשון עבר באת והיה הכפל הזה במלה
מורה על זריזות ביאתה. וכן בקרי משני הסימנים: כצאת היין. כב"את ופי' בעת שסרה שכרותו. ותרגום כד פג חמרא מנבל. וכן תרגם הסירי את יינך מעליך
הלא תפיגין ית חמרך: וימת לבו. שנשתתק ויהי כמת כי נצטער על המנחה שהביאה אשתו לדוד: כעשרת הימים. הכף כף האמיתות. ר"ל לעשרת הימים. וכן
כמשלם הדשים. ר"ל למשלם חדשים. עשרת הימים אלה החולי הקשה ובסוף העשרה ימים נגפו האל ומת. ואלו הייסורין היו לו עונש ועונו עם מיתתו. ויש דרש
שתלו לו עשרה ימים לתשובה וכן אמרו לעשרת לא נאמר אלא כעשרת כעשרת ימים שבין ראש השנה ליום הכפורים שמא יעשה תשובה. וזה רחוק כי הכתוב
מעיד עליו כי עשרת הימים האלה היה מת לבו והיה לאבן היאך יעשה תשובה אדם כזה. ועוד דרשו כנגד עשר לגימות שנתן לעשרה נערי דוד שנשא אליו. ואני
אומר כי לדעתו היו אלה העשרה ימים לא לטובתו. ועוד בדרש ויהי כעשרת הימים ויגף ה' את נבל והלא אין מגפה אלא לשלשה ימים דתניא המת ליום אחד הרי
זו מיתה של זעף לשנים מיתה של בהלה. לשלשה מיתה של מגפה אלא שתלו לו שבעה ימי אבלו של שמואל הצדיק כדי שלא יתערב אבלו של רשע בתוך אבלו
של צדיק: חרפתי. שחרף אותי ואמר מי דוד ומי בן ישי היום רבו עבדים המתפרצים איש מפני אדוניו: גם שתיהן. האחת לרבות האחרת.
ואמר זה להודיע כי אלו שתיהן היו לו לנשים ולא מיכל כי שאול נתנה לפלטי בן ליש. ולפיכ' אמר ושאול נתן את מיכל בתו וגו'. ויש לשאול הרי מיכל אשת דוד
היתה איך נתנה לפלטי בן ליש והיא' אשת דוד ואם תאמר כי בעבירה ובאיסור עשו הדבר איך לקחה אחרי כן דוד והנה היתה אסורה לו כיון
שנבעלה ברצון לאחר בעודה אשתו. ויש מרז"ל אמ' כי קידושי פלטי במיכל בעבירה היו ומהם אמרו כי קדושי מעות היו לו לדוד במיכל. כמו שאמר יעשרנו המלך
עושר גדול ואותו היום היה מלוה אצל שאול והמקדש במלוה אינה מקודשת ואעפ"' שהיו ערלות פלשתי' לקדושין גם כן חשב שאול כי דעת דוד על העושר שהיה
מלוה ודוד היה דעתו על מאתים ערלות שהרי למוהר נתנם ולקדושין. ומהם אמרו כי פלטי בן ליש לא בא עליה וכל הימי' שהיתה עמו חרב היה נועץ בינו לבינה
שלא יגע בה ומה שאמר הלוך ובכה אחריה על המצו' הזאת שהלכה מידו שהיה כל כך כובש את יצרו וכל אלה הדברים רחוקים מדרך הפשט. והנכון בעיני כי
גט נתן דוד למיכל כי ראינו שנכה שאול את דוד אחר שנתחתן עמו עד שברח דוד מפני שאול וכראות שאול כי דוד היה בורח אעפ"י שהיה חוזר אין לפעמי' הכריחו
לתת גט לבתו שלא תשב עגונה ועשה כן ושאול נתנה לאשה לפלטי בן ליש. ואם תאמר אם כן אסור היה לדוד להחזירה כי אסור לאדם להחזיר גרושתו אחר
שנשאת לאחר או שנתארסה. ונאמר כי לא מדעתו נתן זה הגט ואם תאמר מי הכריחו והלא הוא ברח מתחת שאול אעפ"י שברח ראינו שהיה עם שאול אחר כן כמו
שאמר אם פקוד יפקדני אביך וכל הענין שהוא מורה כי אחר שברח היה חוזר אליו ובעוד שהיה עמו הכריחו לתת הגט. וגט המעושה בישראל שלא בדין פסול.
ואם תאמר וכי לא היו יודעים בית דינו של שאול כי הגט פסול אפשר שהיה דעתם כי בדין היה אחרי אשר היה רצון המלך וטוב מזה עוד שנ' כי דוד קודם שנתן
הגט אמ' בפני שני עדי' מאוהביו ראו שאני אנוס בכתיבת הגט והסתירו הדבר ונתן הגט והנה הגט לא היה גט ופלטי בן ליש לא ידע ומיכל לא ידעה והיו סבורי'
כי הגט גט ואפשר גם כן כי הגט היה מתחלתו כהוגן וע"י שליח שלחו דוד ואח' כן בטלו קודם שיגיע גט לידה והם לא ידעו . והנה מיכל נבעלה בטעות
ולא נאסרה על דוד והיה זה כמי שנבעלה באונס כי היתה סבורה כי הגט גט כשר כי האונס והשגגה שוין באשת איש. וכן אמר והיא לא נתפשה פרט לאנוסה
מעלה בו מעל פרט לשוגגת שמותרת לבעלה :

בחורי

ושאול נתן את־מיכל בתו אשת
נו דוד לפלטי בן־ליש אשר מגלים: ויבאו הזפים אל־שאול הגבעתה
אשר לאמר הלוא דוד מסתתר בגבעת החכילה על פני הישימן: ויקם
שאול וירד אל־מדבר־זיף ואתו שלשת־אלפים איש בחורי ישראל
לבקש את־דוד במדבר־זיף: ויחן שאול בגבעת החכילה אשר על־
פני הישימן על־הדרך ודוד ישב במדבר וירא כי בא שאול אחריו
המדברה: וישלח דוד מרגלים וידע כי־בא שאול אל־נכון: ויקם
דוד ויבא אל־המקום אשר חנה־שם שאול וירא דוד את־המקום
אשר שכב־שם שאול ואבנר בן־נר שר־צבאו ושאול שכב במעגל
תיו והעם חנים סביבתו: ויען דוד ויאמר אל־אחימלך החתי ואל־
אבישי בן־צרויה אחי יואב לאמר מי־ירד אתי אל־שאול אל־המחנה
ויאמר אבישי אני ארד עמך: ויבא דוד ואבישי אל־העם לילה
תו והנה שאול שכב ישן במעגל וחניתו מעוכה־בארץ מראשתו ואבנר
תיו והעם שכבים סביבתו: ויאמר
איבנך אבישי אל־דוד סגר אלהים היום את־אויבך בידך ועתה אכנו נא
בחנית ובארץ פעם אחת ולא אשנה לו: ויאמר דוד אל־אבישי אל־
תשחיתהו כי מי שלח ידו במשיח יהוה ונקה:
ויאמר דוד חי־יהוה כי אם־יהוה יגפנו או־יומו יבוא ומת או
במלחמה ירד ונספה: חלילה לי מיהוה משלח ידי במשיח יהוה
ועתה קח־נא את־החנית אשר מראשתו ואת־צפחת המים ונלכה־
לנו: ויקח דוד את־החנית ואת־צפחת המים מראשתי שאול וילכו
תיו להם ואין ראה ואין יודע ואין מקיץ כי כלם ישנים כי תרדמת יהוה
נפלה עליהם: ויעבר דוד העבר ויעמד על־ראש־ההר מרחק רב
המקום ביניהם: ויקרא דוד אל־העם ואל־אבנר בן־נר לאמר הלוא
תענה אבנר ויען אבנר ויאמר מי אתה קראת אל־המלך:
ויאמר דוד אל־אבנר הלוא־איש אתה ומי כמוך
בישראל ולמה לא שמרת אל־אדניך המלך כי־בא אחד העם להשחית
את־המלך אדניך: לא־טוב הדבר הזה אשר עשית חי־
יהוה כי בני־מות אתם אשר לא־שמרתם על־אדניכם על־משיח
תת יהוה ועתה ראה אי־חנית המלך ואת־צפחת המים אשר מראשתו:
ויכר שאול את־קול דוד ויאמר הקולך זה בני דוד ויאמר דוד קולי

ושאול יהב ית מיכל ברתיה אתת דוד לפלטי בר ליש דמגלים:
ואתו אנשי זיף לות שאול לגבעתא למימר הלא דוד מטמר בגבעתא
דחכילה די על אפי ישימון: וקם שאול ונחת למדברא דזיף ועימיה
תלתא אלפין גברא בחורי ישראל למבעיא ית דוד במדברא דזיף:
ושרא שאול בגבעת חכילה די על אפי ישימון על אורחא ודוד יתיב
במדברא וחזא ארי אתא שאול בתרוהי למדברא: ושלח דוד מאללין
וידע ארי אתא שאול בקשוט: וקם דוד ואתא לאתרא די שרא תמן
שאול וחזא דוד ית אתרא דשכב תמן שאול ואבנר בר נר רב חיליה
ושאול שכיב בכרקומא ועמא שרן סחרנוהי: ואתיב דוד ואמר
לאחימלך חתאה ולאבישי בר צרויה אחוהי דיואב למימר מן ייחות
עמי לות שאול למשריתא ואמר אבישי אנא אחות עמך: ואתא דוד
ואבישי לות עמא בליליא והא שאול שכיב דמוך בכרקומא ומורניתיה
נעיצא בארעא איסדוהי ואבנר ועמא שרן סחרנוהי: ואמר אבישי
לדוד מסר יי יומא דין ית בעיל דבבך בידך וכען אמחיניה כען בם
במורניתא ואברזינה בארעא זמנא חדא ולא איתני ליה: ואמר דוד
לאבישי לא תחבליניה ארי מן אושיט ידיה במשיחא דיי וזכא:
ואמר דוד קיים הוא יי אלהן מן קדם יי יתמחי או יומיה
ימטי וימות או בקרבא ייחות ויתקטיל: חס לי מן קדם יי מלאושטא
ידי במשיחא דיי וכען סב ית מורניתא די איסדוהי וית מנא דמיא
וניזיל לנא: ונסיב דוד ית מורניתא וית מנא דמיא מאיסדי שאול
ואזלו להון ולית דחזי ולית דידע ולית דמיתער ארי כולהון דמכין
ארי שנא תקיפא מן קדם יי נפלת עליהון: ועבר דוד עיברא וקם
על ריש טורא מרחיק סגי אתרא ביניהון: וקרא דוד לעמא ולאבנר
בר נר למימר הלא תעני אבנר ואתיב אבנר ואמר מן דין דקרי בריש
מלכא: ואמר דוד לאבנר הלא
גברא את ומן כוותך בישראל ולמא לא נטרתא על ריבונך מלכא
ארי אתא חד מן עמא לחבלא ית מלכא ריבונך: לא תקין פתגמא
הדין די עבדתא קיים הוא יי ארי גברי חייבי קטול אתון דלא נטרתון
על ריבוניכון על משיחא דיי וכען חזי אן מורניתא דמלכא וית מנא
דמיא דאיסדוהי: ואשתמודע שאול ית קלא דדוד ואמר הקלך דין
ברי דוד ואמר דוד קלי ריבוני

בחורי ישראל: מן הקלים. לפיכ' כשתכתה תנועת הבי"ת לשוא. אבל ובחורי ישראל הכריע. שהבי"ת בפתח הוא מהדגושים לפיכך לא נשתנתה התנועה:
אל נכון. באמת ובברור. וכת' בקשוט: במעגל. מקום המחנה יקרא מעגל לפי שחונים שם העם בסבוב: מעוכה. תקועה. והוא
קרוב לענין מעוך וכתות: בחנית ובארץ. אכנו בחני' מכה גדולה עד שתתקע החנית בארץ תחתיו וכת' אמחיניה כען במורניתא ואברזיניה בארעא:
ולא אשנה לו. לא אהיה צריך לשנות לו פעם אחרת. כי באותה מכה אמיתנו: חי ה'. השבועה שלא יומת על ידי: כי אם ה' יגפנו. ונשבע בעבור אבישי
שלא יעבור על רצונו ויכנו. ובדר' כי אם ה' יגפנו. למה זכר שני פעמים ה' אמר חי ה' שלא תהרגנו ואם תהרגנו חי ה' שאהרוג אותך: כי אם ה' יגפנו:
בחולי טרם זמנו. כמו ויגוף ה' את נבל. כלומ' על ידי השם יומת ולא על ידי. ומיתתו תהיה קרובה ב' אחת מהשלש. ועל קירוב מיתתו אמ' כי אם
לא כן מה אמר כל אדם גם כן מת באח' מהשלש אשר זכר. אלא אמר זה לאבישי להשקיטו. כלומ' אל תחוש עליו כי לא יארך זמנו שימות או ימות בחולי שיגפנו
ה' טרם יומו שהגיע לו בעת שנולד וזה יקרה לו בעונו: כי יומו יבא. כלומ' או זמנו שקצוב בעת לידתו קרוב הוא. וזה אמר דוד מלבו כי אמר בלבו כיון
שמואס בו השם ית' מהיות מלך וכוה למשחני לא יתכן שיאריך הזמן. או אפשר כי מפי שמואל אמר שימות בקרוב. ואם כן יתכן לפרש חי ה' כי על אלה
הדברים אמר חי ה' כי כן יהיה לו שימות בקרוב באחת מהשלשה כי כיון שנאמר לו מפי הנבואה יכול להשבע בזה: או במלחמה ירד ונספה. ונספה טרם
יומו הקצוב לו כי באלה שני הפנים ימות אדם טרם יומו או בחולי או בחרב וזו המיתה בעבור עון גדול מעון מי שמת בחולי טרם יומו. ואם יש ביד האדם
זכות מוסיפין לו על זמן הקצוב לו גם כן. וזה הדבר שאמנו לו מחלוקת בין רבו' ז"ל את מספר ימיך אמלא. אלו שני דורות זכה משלימין אותן לו לא
זכה פוחתין לו מהם דברי ר' עקיבא. ופי' שני דורות כמו שכתוב ימי שנותינו בהם שבעים שנה וגו' וזהו שאמר אמלא אשלי' אותן אליך שלא יפחתו. וחכמים
אומרים זכה מוסיפים לו עליהם לא זכה פוחתין לו מהם. ופי' מספר ימיך אמלא אעשה מלוי ותוספת עליהם. אמרו לו לר' עקיבה הרי הוא אומר והוספתי
על ימיך חמש עשרה שנה אמר להם משלו הוסיפו לו: צפחת. פי' צלוחית: ויקח דוד. אחר שאמ' לאבישי קח נא נתחרט
בו ולא רצה שיקרב אבישי אליו שמא לא יוכל לכבוש את יצרו ויכנו לפיכך הלך דוד בעצמו ולקח החנית והצפחת: מראשותי שאול. השם
הוא לשמוש לפיכך היא נקודה בצרי. אבל שם מראשותיו בשוא' והיא נוספת ואינה לשמוש: ואין רואה. לא היה בכל המחנה אדם שהיה
ער ורואה בקחתו הצפחת והחנית: ואין יודע. אין מרגיש בבואם: ואין מקיץ. שלא הקיץ אחד מהם לקול לכתם וקחתם ולקול דבריהם שהיו מדברים
ביניהם: כי תרדמת ה'. הסמיכות הוא לאחד משני פנים. או פירושו תרדמה גדולה כי הדבר שרוצה להגדילו סומך אותו לאל ית' כמו מאפל יה שלהבת יה
כהררי אל: עיר גדולה לאלהים. ותהי לחרדת אלהים. או פירושו להודיע כי התרדמה היתה סבה מאת האל כדי שלא ירגישו בדוד ובאבישי בקחתם
הצפחת והחנית: הלא תענה אבנר. אחר שקרא אל העם ואל אבנר ולא היו עונים אותו קרא עוד אל אבנר בשם. ואמר הלא תענה אבנר. ובדרש
אמר לו דוד מה יש לך לענות אבנר הרי אמרת על המערה אלו היה עושה מאומה הייתנו נכנסין לשם ומחתכין אותו אבר אבר או שמא אומר בסירה הוקרע לחנית
ובפחת מה יש לך לענות הלא תענה אבנר לא היה לך לענות דבר ונעשה כאלם חרא היא דכתיב האמכם אלם צדק תדברון: מי אתה קראת אל המלך.
כמו על המלך. כלומר שלא יראת לקרוא במקום שהמלך ישן לא חששת שתעירהו משנתו בקראך בקול. כי הוא לא היה קורא אל המלך כי אם אל
אבנר. וכן ויך את הפלשתי אל מצחו. כמו על מצחו. אל ההרים לא אכל. כמו על ההרים. ובענין הזה תי' מאן דין קרי בריש מלכא: הלא איש
אתה. איש גדול. וכן גדעון בן יואש איש ישראל. גדול ישראל. וכן כלם אנשים. אנשי' גדולים. ותי' גבר גיבר את: שמרת אל אדוניך.
כמו על אדוניך. וכן אמר אחר כן על אדוניכם. ותי' על ריבונך. וכמוהו אל ההרים לא אכל כמו על ההרים:
הסיתך

אדני המלך: ויאמר למה זה אדני רדף אחרי עבדו כי מה עשיתי
ומה בידי רעה: ועתה ישמע נא אדני המלך את דברי עבדו אם
יהוה הסיתך בי ירח מנחה ואם בני האדם ארורים הם לפני יהוה
כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת יהוה לאמר לך עבד אלהים א
אחרים: ועתה אל יפל דמי ארצה מנגד פני יהוה כי יצא מלך ישראל
לבקש את פרעש אחד כאשר ירדף הקרא בהרים: ויאמר שאול
חטאתי שוב בני דוד כי לא ארע לך עוד תחת אשר יקרה נפשי ב
בעיניך היום הזה הנה הסכלתי ואשגה הרבה מאד: ויען דוד
ויאמר הנה החנית המלך ויעבר אחד מהנערים ויקחה: ויהוה חנית
ישיב לאיש את צדקתו ואת אמנתו אשר נתנך יהוה היום ביד ולא בידי
אביתי לשלח ידי במשיח יהוה: והנה כאשר גדלה נפשך היום הזה
בעיני כן תגדל נפשי בעיני יהוה ויצלני מכל צרה:
ויאמר שאול אל דוד ברוך אתה בני דוד גם עשה תעשה וגם יכל
תוכל וילך דוד לדרכו ושאול שב למקומו:

ויאמר דוד אל לבו עתה אספה יום אחד ביד שאול אין לי טוב כי כז
המלט אמלט אל ארץ פלשתים ונואש ממני שאול לבקשני עוד בכל
גבול ישראל ונמלטתי מידו: ויקם דוד ויעבר הוא ושש מאות
איש אשר עמו אל אכיש בן מעוך מלך גת: וישב דוד עם אכיש
בגת הוא ואנשיו איש וביתו דוד ושתי נשיו אחינעם היזרעאלית ו
ואביגיל אשת נבל הכרמלית: ויגד לשאול כי ברח דוד גת ולא
יוסף עוד לבקשו: ויאמר דוד אל אכיש אם נא מצאתי חן בעיניך יסף
יתנו לי מקום באחת ערי השדה ואשבה שם ולמה ישב עבדך בעיר
הממלכה עמך: ויתן לו אכיש ביום ההוא את צקלג לכן היתה
צקלג למלכי יהודה עד היום הזה:

ויהי מספר הימים אשר ישב דוד בשדה פלשתים ימים
וארבעה חדשים: ויעל דוד ואנשיו ויפשטו אל הגשורי והגרזי והגזרי
והעמלקי כי הנה ישבות הארץ אשר מעולם באך שורה ועד ארץ
מצרים: והכה דוד את הארץ ולא יחיה איש ואשה ולקח צאן ובקר
וחמרים וגמלים ובגדים וישב ויבא אל אכיש: ויאמר אכיש אל
פשטתם היום ויאמר דוד על נגב יהודה ועל נגב הירחמאלי ואל
נגב הקיני: ואיש ואשה לא יחיה דוד להביא גת לאמר פן יגידו
עלינו לאמר כה עשה דוד וכה משפטו כל הימים אשר ישב

ריבוני מלכא: ואמר למא דנן ריבוני רדיף בתר עבדיה ארי מה
עבדית ומה בידי חובא: וכען ישמע כען ריבוני מלכא ית פתגמי
עבדך אם מן קדם יי איתגרית בי יקביל קורבני ברעוא ואם בני אנש
ליטין אינון קדם יי ארי תריכוני יומא דין מלמידר באחסנת עמא דיי
למימר איזל דוד ביני עממיא פלחי טעותא: וכען לא יתשד דמי לארעא
מן קדם מימרא דיי ארי נפק מלכא דישראל למבעיית חלש חד כמא
דמתרדיף קוריאה בטוריא: ואמר שאול חבית תוב ברי דוד ארי לא
אבאיש לך עוד חלף דיקרת נפשי בעינך יומא הדין הא איסתכלית
ואיטפשית סגי לחדא: ואתיב דוד ואמר הא מורניתא דמלכא ויעבר
חד מעולימיא ויסבה: ויי יתיב לגבר ית זכותיה וית קושטיה
דמסרך יי יומא דין בידי ולא אביתי לאושטא ידי במשיחא דיי: והא
כמא דיקרת נפשך יומא דין בעיני כן תיקר נפשי קדם יי וישזבינני
מכל עקא: ואמר שאול לדוד בריך את ברי דוד אף ממלך תמלוך
ואף אצלחא תצלח ואזל דוד לאורחיה ושאול תב לאתריה:
ואמר דוד בליביה דילמא אתמסיר יום חד בידא דשאול לית לי מדעם
דטב ארי אשתיזבא אשתיזב לארעא פלשתאי ויינוח מני שאול למבעני
עוד בכל תחום ארעא דישראל ואשתיזב מן ידיה: וקם דוד ועבר הוא
ושית מאה גברא דעימיה לות אכיש בר מעוך מלכא דגת: ויתיב
דוד עם אכיש בגת הוא וגברוהי גבר ואנש ביתיה דוד ותרתין נשוהי
אחינעם דמיזרעאל ואביגיל אתת נבל דמכרמלא: ואיתחואה לשאול
ארי ערק דוד לגת ולא אוסיף עוד למבעוהי: ואמר דוד לאכיש אם
כען אשכחית רחמין בעינך יתנון לי אתר בחד מן קירוי חקלא ואתיב
תמן ולמא יתיב עבדך בקרית מלכותא עמך: ויהב ליה אכיש ביומא
ההוא ית צקלג בכין הות צקלג למלכיא דבית יהודה עד יומא הדין:
והוה מניין יומיא דיתיב דוד בקירוי פלשתאי עידן בעידן וארבעא
ירחין: וסליק דוד וגברוהי ואתנגידו על גשוראי ועל גזראי ועמלקאי
ארי אינון יתבת ארעא דמעלמא מעלנא דחגרא ועד ארעא דמצרים:
ומחי דוד ית יתבי ארעא ולא מקיים גבר ואתתא ושבי ען ותורין
וחמרין וגמלין ונסיב לבושין ותאיב ואתי לות אכיש: ואמר אכיש
לאן אתנגדתון יומא דין ואמר דוד על דרום יהודה ועל דרום ירחמאלה
ולדרום שלמאה: וגבר ואתתא לא מקיים דוד לאיתאה לגת למימר
דילמא יחוון עלנא למימר כדין עבד דוד וכדין הות הלכתיה כל יומין
דהוה יתיב בקירוי

הסיתך בי. שם בלבך להרע לו בעוני. ות"א מן קדם ה' איתגרית בי. ורז"ל דרשו כי בעון שאמר לשון הסתה על הבורא ית' חטא בהסתה ויסת את דוד
בהם: ירח מנחה. כלומר אקריב לפניו מנחה שיריחה וירצה בה לכפר עוני. ולהסיר שנאתך ממני: מהסתפח. מלגור והדבק בנחלת ה':
לך עבוד אלהים אחרים. כאלו אומר לו לך עבוד אלהים אחרים כיון שמגרשים אותי מנחלת ה' בין הגוים ואעפ"שעדיין לא יצא מארץ יהודה ידע כי יצטרך
לצאת כי לא יוכל לברוח מפני שאול אמר זה: והוא בארץ יהודה וישראל. וגם הצטרך לו לצאת כשהלך אל אכיש מלך גת וגם כן הלך למצפה מואב והניח
אביו ואמו לפני מלך מואב וישבו שם ואעפ"שהוא ואנשיו היה הולך ושב בארץ יהודה. ות"א למימר איזל דוד ביני עממיא פלחי טעוותא: אל יפול דמי ארצה.
שיעמד דמי נגד ה' תמיד לנקו' נקמתי כאלו נשפך דמי. כי בכל יום אני בסכנת דמי: כאשר ירדוף הקורא בהרים. כאשר ירדוף הרודף את הקורא.
והקורא הוא עוף הנקרא בלעז פירדיז"י. ות"א ירדו' כמו ירדף מנפעל. או כמו שת"י יתרדף מהתפעל שתרגם כמו דמתרדף קוריאה בטורא: הנה החנית. כתי'
וקרי חנית והענין אחד: וה' ישיב לאיש. לאיש שעושה כמו שעשיתי צדקה ואמונה: אשר נתנך ה' היום ביד. כמו בידי וכתי'. וכן עזי וזמרת יה כמו וזמרתי.
ויתכן לפרש ביד שמו' ואעפ"שהוא קמוץ והנסמך חסר ופירושו ביד אחד מאנשי ולא אביתי אני שישלח ידו בך: אספה. לשון כליון. וכואם לשון יאוש: אל אכיש
בן מעוך מלך גת. יש לשאול היאך הלך אליו והוא היה כבר בסכנה עמו עד שהתהולל ונמלט משם. ויש לפרש כי בפעם ההיא היה דוד לבדו והתנכר שם וכשראה
שהכירוהו פחד אבל עתה בא בשש מאות איש וקודם שנכנס לגת שלח לאכיש כי התנבא בשאול ובעמו. ואם ירצה ישב עמו הוא ואנשיו ויעזרוהו להלחם
בישראל. והודיע עצמו כי הוא דוד ואכיש קבלו בשלום וישב עמו: ולמה ישב עבדך. פירוש פן אהיה עליך למשא. ודעת דוד היה כדי שלא ירגישו בו בפשטו על
המקומות ושיהיה לו ולאנשיו עיר להם לבדם: למלכי יהודה. אף על פי שאנו רואים כי בעת כיבוש הארץ היתה צקלג לבני יהודה אפשר כי על שם סופו
כתבה שם: או אפשר שכבשוה אז ואחרי כן לקחוה פלשתי' מידם ומיום שישב בה דוד כשנתנה לו על כן היתה למלכי יהודה מהיו' ההוא ומעלה. לפיכך אמר למלכי
יהודה ולא אמר ליהודה: ימים וארבעה חדשים. לא יתכן לפרש ימים זה שנה שהרי שאול לא מלך אלא שתי שנים וכל הענינים שהיו לדוד עם שאול אי אפשר
שבשמנה חדשים היו. ועוד כי דוד לא ירד בשדה פלשתי' אלא אחר מיתת שמואל ומיתת שמואל לא קדמה למיתת שאול אלא שבעה חדשים לפיכך אנו מפרשין
ימים כמשמעו ור"ל ארבעה חדשים וקצת ימים מהחדש חמשי. וכת"י יומין וארבעה ירחי'. ובקצת נוסחאו' יש עדן בעדן וארבעה ירחין ר"ל שנה וארבעה חדשים:
כי הנה ישבות בארץ אשר מעולם. פי' כי אותן משפחות שזכר היו יושבות באותה הארץ מקדם לבטח עד בואכה שורה ועד ארץ מצרים ולפיכך לא היו נשמרים
כי לא היתה להם מלחמה עם אדם ודוד בא עליהם והכה האר' ושלל שלל רב ולא היה נודע מי היה עושה להם זאת הרעה כי לא יחיה איש ואשה: אל פשטתם היום.
כמו אן. פי' כי חיילות פושטים ורצים בארץ לשלול שלל ולבוז בז כמו לשבה ונשבה. וכת"י לאן אתנגדתון יומא דין. והחכ' ר' יונה פירשו בחלוף עי"ן באלף
ויהיה מי מסתתר עמו. כלומר על מי פשטתם. והחכם ר' אבע"פיר' כמשמעו. והוא דרך שאלה לא פשטתם היום והם השיבו כן פשטנו במקום פלו' ופלוני: על
נגב יהודה. פעם היו אומרים על נגב יהודה פעמים על נגב הירחמאלי פעמים על נגב הקיני. וירחמאלי היא משפחה משבט יהודה והיא משפחת ירחמאל בן
חצרון וכן זוכר אותה בשלוח דוד להם מהשלל ולאשר בערי הירחמאלי ולאשר בערי הקיני. נראה כי סמוכות היו ערים אלו המשפחות אלו לאלו: והקיני הוא
משפחת יתרו שכתוב יתרו וישבו בתוך בני יהודה כמו שכתוב בספר שופטים: ופי' דרום כתרגומו: הבאים

בשדה פלשתים: ויאמן אכיש בדוד לאמר הבאש הבאיש בעמו
בישראל והיה לי לעבד עולם: ויהי בימים ההם
ויקבצו פלשתים את מחניהם לצבא להלחם בישראל ויאמר אכיש
אל דוד ידע תדע כי אתי תצא במחנה אתה ואנשיך: ויאמר דוד
אל אכיש לכן אתה תדע את אשר יעשה עבדך ויאמר אכיש אל דוד
לכן שמר לראשי אשימך כל הימים: ושמואל
מת ויספדו לו כל ישראל ויקברהו ברמה ובעירו ושאול הסיר את
האבות ואת הידענים מהארץ: ויקבצו פלשתים ויבאו ויחנו
בשונם ויקבץ שאול את כל ישראל ויחנו בגלבע: וירא שאול
את מחנה פלשתים וירא ויחרד לבו מאד: וישאל שאול ביהוה ויירא
ולא ענהו יהוה גם בחלמות גם באורים גם בנביאם: ויאמר שאול
לעבדיו בקשו לי אשת בעלת אוב ואלכה אליה ואדרשה בה ויאמרו
עבדיו אליו הנה אשת בעלת אוב בעין דור: ויתחפש שאול וילבש
בגדים אחרים וילך הוא ושני אנשים עמו ויבאו אל האשה לילה
ויאמר קסומי נא לי באוב והעלי לי את אשר אמר אליך: ותאמר קסמי
האשה אליו הנה אתה ידעת את אשר עשה שאול אשר הכרית את
האבות ואת הידעני מן הארץ ולמה אתה מתנקש בנפשי להמיתני
: וישבע לה שאול ביהוה לאמר חי יהוה אם יקרך עון בדבר הזה
: ותאמר האשה את מי אעלה לך ויאמר את שמואל העלי לי:
ותרא האשה את שמואל ותזעק בקול גדול ותאמר האשה אל שאול
לאמר למה רמיתני ואתה שאול: ויאמר לה המלך אל תיראי
כי מה ראית ותאמר האשה אל שאול אלהים ראיתי עלים מן הארץ
: ויאמר לה מה תארו ותאמר איש זקן עלה והוא עטה מעיל וידע
שאול כי שמואל הוא ויקד אפים ארצה וישתחו:
ויאמר שמואל אל שאול למה הרגזתני להעלות
אתי ויאמר שאול צר לי מאד ופלשתים נלחמים בי ואלהים סר ם
מעלי ולא ענני עוד גם ביד הנביאים גם בחלמות ואקראה לך ל
להודיעני מה אעשה: ויאמר שמואל ולמה

בקירוי פלשתאי: והימין אכיש בדוד למימר איתגראה איתגרי בעמיה
בישראל ויהי לי לעבד פלח לעלם: והוה ביומיא האינון וכנשו
פלשתאי ית משריתהון לחילא לאגחא קרבא בישראל ואמר אכיש
לדויד מידע תידע ארי עמי תפוק במשריתא את וגברך: ואמר דויד
לאכיש בכן את תידע ית די עבד עבדך ואמר אכיש לדויד בכן נטרא
לרישי אשוינך כל יומיא: ושמואל מית וספדו עלוהי כל
ישראל וקברוהי ברמתא וספדו עלוהי אנש בקרתיה ושאול פלי ית
בידין וזכורו מן ארעא: ואתכנישו פלשתאי ואתו ושרו בשונם וכנש
שאול ית כל ישראל ושרו בגלבוע: וחזא שאול ית משריית פלשתאי
ודחיל וזע ליביה לחדא: ושאל שאול במימרא דיי ולא קביל
צלותיה יי אף בחלמיא אף באוריא אף בספריא: ואמר שאול לעבדוהי
בעו לי אתתא דידעא לאסקא בידין ואיהך לותה ואשאל בה ואמרו
עבדוהי ליה הא אתתא דידעא לאסקא בידין בעין דור: ואשתני שאול
ולבש לבושין אוחרנין ואזל הוא ותרין גברא עמיה ואתו לות אתתא
בליליא ואמר קסומי כען לי בבידין ואסקי לי ית דאימר לך: ואמרת
אתתא ליה הא את ידעת ית דעבד שאול דשיצי ית בידין וית זכורו
מן ארעא ולמא את מתגרי בנפשי למקטלי: וקיים לה שאול במימרא
דיי למימר קיים הוא יי אם יערעינך חובא בפתגמא הדין: ואמרת
אתתא ית מן אסיק לך ואמר ית שמואל אסיקי לי: וחזת אתתא ית
שמואל וצוחת בקל רב ואמרת אתתא לשאול למימר למא שקרת
בי ואת שאול: ואמר לה מלכא לא תדחלין ארי מה חזית ואמרת
אתתא לשאול מלאכא דיי חזית ידסליק מן ארעא: ואמר לה מה
חיזויה ואמרת גברא סבא סליק והוא עטיף מעילא וידע שאול ארי
שמואל הוא וכרע על אפוהי על ארעא וסגיד: ואמר שמואל
לשאול למה אזעתני לאסקא יתי ואמר שאול עקת לי לחדא ופלשתאי
מגיחין קרבא בי ומימרא דיי רחיק יתי ולא קביל צלותי עוד אף ביד
ספריא אף בחלמיא וקרית לך להודעותני מה אעביד: ואמר שמואל
ולמה את שאול

הבאיש בעמו. כיון שהוא פושט עליהם תמיד כר' כי כתגרה בעמו שלא ישלים עמהם עוד ומאס בהם כמו שמואס אדם דבר הבאש: ושמואל מת. אף על פי שספר
מיתתו למעלה ספר גם כן הנה מפני המעשה שעשה שאול שדרש בבעלת אוב בעבורו ולו היה הוא חי לא היה דורש כי אם מאתו כי כבר הוא ביער האובו'
והידעוני' ואעפ"כ נחשב לו דרים' האוב לעון גדול כמו שאומ' עליו בדברי הימים וימת שאול במעלו: וגם לשאול באוב לדרוש. ורבותי' ז"ל
דרשו בו כן כתיב וימת שמואל וכתיב ושמואל מת אמר רבי יוסי ושמואל מת מיתת ורחי וימת שמואל אין הדברים אמורי' אלא לענין הכל סכ' וימת שמוא
וכתי' בתריה ואיש במעון וגו'. אמר ר' שמואל בר נחמני הכל סופדין וטופחין במיתת שמוא וזה הרשע עושה לו מרזחים ר"ל שמחות: ויקברוהו ברמה
ובעירו. לפי שהיו שתי רמות כמו שאמר מן הרמתים לפיכך אמר ובעירו כלומר באותה רמה שהיתה עירו. או פי' ובעירו כי בתו' העיר קברוהו לא
חוץ לעי' וכן כתי' למעלה בביתו ברמה. וית וספדו עלוהי אינש בקרתיה כלומר ספדו לו כל ישראל שבאו לקברו ספדו לו שם ברמה ואות' שלא באו ספדו לו כל
אחד בעירו כי בכל ערי ישראל ספדו לו בספר שהיה מחזר בכל המקומות לשפטם: וישאל שאול בה' ולא ענהו. ובדברי הימים אמר ולא דרש בה' אלא כיון
שדרש באוב אחר כן כאלו לא דרש בה' שהרי השוה דרישתו באוב בדרישתו בה'. ומה שאמ' וישאל שאול בה' מפרש אחר כן במה שאל ואמר גם בחלומות
גם באורים גם בנביאים. וכל גם וגם לרבות האחד על חבירו. כמו גם אתה גם בכך גם בן בנך. ופי' בחלומות באנשים שעושין שאלת חלום.
ומה שאמ' באורים והם לא היו אצלו שהרי היו עם אביתר שהיה עם דוד אפשר שאלה שם אנשי' לשאול בהם על המלחמה הזאת. ופי' בנביאים תלמידי שמוא
הנביא כמו שבלהקת נביאים נבאים וגו': בקשו לי אשת בעלת אוב. אשת במוכרת. כמו אשת יפת תואר. כפל אשת. ואמ' אשה ולא איש לפי שמעשה
הזה נמצא בנשים יותר מבאנשים לפי שהן קלות הדעת. ולטעם הזה אמר הכתוב מכשפה לא תחיה: הנה אשת בעלת אוב בעין דאר. אמרו בדרש
זו אשת צפניה אמו של אבנר: ויתחפש. השתנה שהפשי' בגדי מלכות שהיה לובש ולבש בגדים אחרים כדי שלא תכירהו האשה: ושני אנשים עמו.
אמרו בדרש זה אבנר ועמשא: ויבואו אל האשה לילה. גם זה כדי שלא תכירהו לפי' בא בלילה. ובדרש יום היה אלא מתוך צרתם היה דומה להם לילה:
קסמי. משפטו על המנהג קסמי בשקל מלכי עליכו ונהפך הקמץ חטף לעי"ן הפועל ופא הפועל בקמץ רחב לתפארת המלה. והקסם הוא כלל לכל המעשים
ההם הנעשים בלאט. לפיכך אמר קסמי ופי' אחר כן באוב. וכן וקסמים בידם. בלעם בן בעור הקוסם. כמו מקסם חלק. והדומים להם.
ולפעמים הוא פרט לקצת המעשים ההם כמו ולא קסם בישראל. וקוסם קסמים מעונן ומנחש כי כל אחת מלאכה אחת בפני עצמה היא: מתנקש בנפשי.
בעצמי להמיתני מסתדל לתת מוקש בנפשי להמיתני: אם יקרך עון. דגש הקוף' לתפארת הקריאה: ותרא האשה את שמואל. היאך הכירה אמרו ראתה דבר
משונה שלא ראתה מימיה כי כל העולי' באוב עולים רגליהם מלמעלה וראשם' למטה כיון שראתה אותו עולה בראשו מלמעל' ידעה שלא היה זה אלא לכבו' מלכות
לפי' אמר' ואת' שאול ולפיכך זעקה כי יראה שבא לנסותה ולהרוג אותה. לפיכך אמר לה שאול אל תראי כלו' ממה שאת יראה אל תיראי כי לא אמיתך כי כבר
נשבעתי לך אבל מה ראיתה שהכרת שאני שאול: ותאמר האשה אלהים ראיתי עולים מן הארץ. ראיתי אדם גדול עולה מן הארץ רגליו כלפי הארץ מה שאינו
מנהג העולם לפיכ' ידעתי כי שאול המלך אתה ולכבודך עלה כן: אלהים גדול. כמו אלהים לא תקלל. ורבוי עולים כרבוי אלהים לכבוד. ובדרש כפשו
עמו משה העלה עמו לבקש רחמים על ישראל לפיכך אמר עולים. והקב"ה אמר אם יעמוד משה ושמואל לפני אין נפשי אל העם הזה. וית מלאכא דה' חזיתי
דסליק מן ארעא: כי שמואל הוא. לפי שמנהגו היה שהיה עוטה מעיל: הרגזתני ממנוחתי להעלות אותי ממנוחתי. ובדרש לשון פחד ורעדה הוא
פחדתי מיום הדין הייתי סבור שיום הדין הוא וקורין אותי לדין: גם ביד הנביאי': גם בחלומות. ולא אמר באורים כמו שאמר למעלה הכתו' כי באורים
שאל. אמרו בדרש כי בוש לומר לפני שמואל באורים לפי שהרג נוב עיר הכהנים: ואקראה לך. בהא נוספת כמנהג כמו אשמעה אשמרה. אבל
להיות למר הפעל בסגול אינו כמנהג. ובא כמוהו ירשנה סלה: ויהי.

תשאלני ויהוה סר מעליך ויהי ערך ׃ ויעש יהוה לו כאשר דבר בידי לך
ויקרע יהוה את־הממלכה מידך ויתנה לרעך לדוד ׃ כאשר לא־
שמעת בקול יהוה ולא־עשית חרון אפו בעמלק על־כן הדבר הזה
עשה־לך יהוה היום הזה ׃ ויתן יהוה גם את־ישראל עמך ביד־
פלשתים ומחר אתה ובניך עמי גם את־מחנה ישראל יתן יהוה ביד
פלשתים ׃ וימהר שאול ויפל מלא־קומתו ארצה וירא מאד מדברי וירא
שמואל גם־כח לא־היה בו כי לא אכל לחם כל־היום וכל־הלילה ׃
ותבוא האשה אל־שאול ותרא כי־נבהל מאד ותאמר אליו הנה ש
שמעה שפחתך בקולך ואשים נפשי בכפי ואשמע את־דבריך אשר
דברת אלי ׃ ועתה שמע־נא גם־אתה בקול שפחתך ואשמה
לפניך פת־לחם ואכול ויהי בך כח כי תלך בדרך ׃ וימאן ויאמר לא
אכל ויפרצו־בו עבדיו וגם־האשה וישמע לקלם ויקם מהארץ וישב
אל־המטה ׃ חצי ולאשה עגל־מרבק
בבית ותמהר ותזבחהו ותקח־קמח ותלש ותפהו מצות ׃ ותגש
לפני־שאול ולפני עבדיו ויאכלו ויקמו וילכו בלילה ההוא ׃
ויקבצו פלשתים את־כל־מחניהם אפקה וישראל כט
חנים בעין אשר ביזרעאל ׃ וסרני פלשתים עברים למאות למאות
ולאלפים ודוד ואנשיו עברים באחרנה עם־אכיש ׃ ויאמרו שרי
פלשתים מה העברים האלה ויאמר אכיש אל־שרי פלשתים הלוא־
זה דוד עבד שאול מלך־ישראל אשר היה אתי זה ימים או־זה

את שאיל יתי ומימרא דיי רחיק יתך והוה בסעדיה דגברא די את
בעיל דבביה ׃ וקיים יי ליה כמא דמליל בידי ואעדי יי ית מלכותא
מינך ויהבה לחברך לדוד ׃ כמא דלא קבילתא למימרא דיי ולא
עבדתא תקוף רוגזיה בעמלק על כן פתגמא הדין עבד לך יי יומא הדין
׃ וימסר יי אף ית ישראל עמך בידא דפלשתאי ומחר את ובנך עמי
אף ית משריתא דישראל ימסר יי בידא דפלשתאי ׃ ואוחי שאול ונפל
מלי קומתיה לארעא ודחיל לחדא מפתגמי שמואל אף חילא לא הוה
ביה ארי לא אכל לחמא כל יומא וכל ליליא ׃ ואתת איתתא לות שאול
וחזת ארי אתבהל לחדא ואמרת ליה הא קבילת אמתך מנך ומסרית
נפשי כעל גב לאתקטלא ושמעית ית פתגמך דמלילתא עמי ׃ וכען
קביל כען אף את למימר אמתך ואשוי קדמך פתא דלחם ואכול ויהי
בך חילא ארי תיזיל באורחא ׃ וסריב ואמר לא איכול ואתקיפו ביה
עבדוהי ואף איתתא וקביל למימרהון וקם מארעא ויתיב על ערסא ׃
ולאתתא עגלא פטים בביתא ואוחיאת ונכיסתיה ונסיבת
קמחא ולשת ואפיתיה פטיר ׃ וקריבת קדם שאול וקדם עבדוהי
ואכלו וקמו ואזלו בליליא ההוא ׃ וכנשו פלשתאי ית כל
משריתהון לאפק וישראל שרן בעין די ביזרעאל ׃ וטורני פלשתאי
עברין למאון ולאלפין ודוד וגברוהי עברין בבתריתא עם אכיש ׃
ואמרו רברבי פלשתאי מה יהודאי האילין ואמר אכיש לרברבי פלשתאי
הלא דין דוד עבדא דשאול מלכא דישראל דהוה עמי דנן יומין או דנן
שנין

ויהי ערך. שונאיך. והשמדתי עריך. ות"י הפסוק כן ומימרא דה' רחיק מינך והוה בסעדיה דגברא דאת בעיל דבביה : ויעש ה' לו. לדעת התרגום לו לדוד. ולפי הפשט לו כמו לך כי כן דרך המקרא לדבר לנכח ושלא לנכח בענין אחד : על כן הדבר הזה. כבר פירשנו למעלה בפסוק קרע ה' את ממלכות ישראל מעליך היום : אתה ובניך עמי. שתהיו מתים כמו שאני מת. ודרשו בו עמי במחיצתי. בשכר שתרד למלחמה על מנת למות ולא תברח יכופר לך עון נוב עיר הכהנים ותהיה עמי במחיצת הצדיקים. וכן דרשו בשכר שנתביים במעשה נוב ולא זכר אורים נתכפר לו אותו מעשה. וסמכו זה עוד לפסוק למען תזכרי ובשת בכפרי לך וגו'. שכל העושה דבר ומתביים בו מוחלין לו. ולפי הפשט אעפ"י ששמואל אמ' לו שימות לא יתכן שהיה בורח ויניח עמו במלחמה ועל כל פנים היה לו לירד במלחמ' אם למות אם לחיים : וימהר שאול. מהר להשתחות כנגד שמואל כלומ' כנגד הקול שהיה שומע כי הוא לא היה רואהו כמו שעתידי' אנו לפר' : וירא מאד. ב"ו' אותו לבד וי"ו' השרש נעלמת מהמכתב : גם כח לא היה בו. ילקוס מן הארץ אחר שנפל ארצה. מלא קומתו. מהפחד שהיה לו שהפחידו שמואל והכנים בלבו מדבריו של שמוא' ומפני שלא אכל לחם כל היום ההוא וכל הלילה ולא היה בו כח וגם לא רצה שיקימוהו מן הארץ לרוב דאגתו : ואשים נפשי בכפי. כי הייתי ירא ממך שלא תהרגני כמו שהכרת האובות והידעונים מן הארץ. וכת"י ומסרית נפשי כעל גב לאתקטלא. וי"מ כי עושה המעשה ההוא היא בסכנה : ויפרצו בו עבדיו. כמו ויפצרו כמו ויפצר בם מאד : אל המטה. כמו על המטה כמו אל ההרי' לא אכל ר"ל על ההרים לא אכל ורבים כמוהו : עגל מרבק. עגל שפוטם והמקום שמטפימין אותו שם יקרא מרבק : וכת"י עגל פטים ודומה לו בדברי רז"ל הכניסה לרבקה ודשה : ותפהו מצות. האלף נעלמת מהמכתב ואמ' זה להודיע כי מהר' לאפייתו ולא המתינה לו עד שיחמץ להאכילו מהרה לפי שראתה אותו נבהל מאד. ואני רואה לפרש הכא מעשה האוב לפי מה שמצאת כתוב. אמרו רז"ל בעל אוב זה המדבר מבין הפרקים ומבין אצילי ידיו. ידעוני זה המניח עצם חיה ששמה ידוע בפיו ומדבר' דברים העתידים. ופירוש מבין הפרקים שמשמיע קול כמוך מבין פרקי איבריו ומתחת שחיו על ידי מעשים שעושה שמקים בזרועותיו. וי"א אף מקטיר קטרת לשד. והשד הוא העונה והמדבר. ואמרו עוד בעל אוב אחד המעלה בזכורו ואחד הנשאל בגלגלת. ופי' המעלה בזכורו שמדמה שמעלה המת ומדבר ומשמיע קול מתחת הארץ מעל פי הקבר כדרך ששמע שאול קולו של שמואל והקול כמוך מאד כמו שכתוב והיה כאוב מארץ קולך. הנשאל בגלגלת. גם הוא יקרא אוב. ופי' שים עמו גלגלת של אבן שוהם או של זכוכית זכה ועושה מעשי' עד שידמה שיוצא קול כמוך מאד וידמה לו באותו הקול שואל ומשיב. כן פירשו רז"ל. והרב החכם הגדול רבי' משה בן מימון ז"ל פי' במעשה אוב בהקטרת זרועותיו שאמר שאוחז שרביט של הדס בידו ומניפו והוא מדבר בלאט בדברי' ידועים אצלם אחרי אשר הקטיר קטורת ידועה אצלם עד שישמע השואל כאלו אחר מדבר עמו ומשיבו על מה שהוא שואל בדברי' מתחת לארץ בקול כמוך מאד וכאלו איננו נכר לאוזן אלא במחשבה מרגיש בו. ופירוש מעשה גלגלת שלוקח גלגלת המת ומקטיר לה קטרת ומנחש בה עד שישמע כאלו קול יוצא מתחת שחיו שפל עד מאד ומשיבו. ועוד אמרו רז"ל שלשה דברים נאמרו במעלה זכורו המעלה רואהו ואינו שומעו ומי שצריך לו שומעו ואינו רואהו מי שאינו צריך לו לא שומעו ולא רואהו כך שמואל אשה שהעלתהו ראתהו ולא שמעתהו שאול שהיה צריך לו שומעו ולא ראהו ואבנ' ועמש' שלא נצטרכו לו לא שמעוהו ולא ראוהו. וראיתי מחלוקת בין הגאונים בדבר הזה וכלם נשתוו כי מעשה האוב הבל ותוהו ודברי כזב והתול אבל יש מהם אומרים כי לא דבר שמואל עם שאול וחס ושלום לא עלה שמואל מקברו ולא דבר אבל האשה עשתה הכל ברמאות כי מיד הכירה כי שאול הוא אך להראות לו כי מכח החכמה הכירה ומבאה דבר זה אמרה למה רמיתני ואתה שאול. ודרך בעלת אוב להביא בן אדם שמדבר מתוך מחבואו בלשון כמוך וכאשר בא שאול לדרוש מאתה וראתה אותו נבהל וידעה כי למחר יהיה יוצא למלחמה וכל ישראל היו בפחד גדול וידעה מה שעשה שאול שהרג כהני ה'. שמה בפי המגיד הדברים הנאמרים בפרשה. ומה שאמ' ויאמר שמואל אל שאול על מחשבת שאול כי היה חושב כי שמואל היה המדבר אליו ומה שאמר ולא עשית חרון אפו בעמלק ידוע היה דבר זה כי מאותה שעה אמ' לו שמואל וימאסך מהיו' מלך. ומה שא' לרעך לדוד ידוע היה זה בכל ישרא' כי דוד נמשח למלך. ומה שא' מחר אתה ובניך עמי מדרך סברא אמר' זה. וזהו פי' רב שמואל בן חפני הגאון ז"ל. ואמר אעפ"י שמשמעות דברי החכמי' ז"ל בתלמוד כי אמת היה שהחיתה האשה את שמואל לא יקובלו הדברים במקום שים מכחישים להם מן השכל. אבל רב סעדיה ורב האיי הגאונים ז"ל אמרו אמת הוא כי רחוק הוא שתדע האשה העתידו' וכן שתחיה היא את המת בחכמת האוב אך הבורא ית' החיה את שמואל כדי לספר לשאול את כל הקורות העתידו' לבא עליו והיא האשה אשר לא ידעה בכל אלה נבהלה כמו שנ' ותזעק בקול גדול. ואשר אמרה האשה את מי אעלה לך דברי התולים הם כי דעתה היה לעשות כמנהגה אלה דבריהם. ויש לתמוה לדברי הגאונים האלה אם הקב"ה החיה את שמואל כדי לספר לשאול הקורות הבאות עליו למה לא אמ' לו ע"י חלומות או ע"י אורי' או ע"י הנביאים לא ע"י אשה בעלת אוב. ועוד איך היה נעלם משאול שהיה חכם ומלך אשר היו עמו כמה חכמים גדולים אם ענין אוב נעשה על ידי אדם מדבר מתוך מחבואו ומי יאמר שיטעה הוא בזה ואין זה הדעת מקבלו. והנכון הוא מה שפיר' : וסרני פלשתי' עוברים למאות ולאלפים. אינו אומר כי הסרנים היו מאות ואלפים אבל הסרנים היו עוברים עם מאות ואלפי' אנשים : או זה שנים. והלא לא היה עמו אלא ארבעה חדשים כמו שפירשנו אלא פירושו היה עמי זה ימים ואני מכירו לטובה כאלו היה עמי זה שנים :

מיום

שנים ולא מצאתי בו מאומה מיום נפלו עד היום הזה :
ויקצפו עליו שרי פלשתים ויאמרו לו שרי פלשתים השב
את האיש וישב אל מקומו אשר הפקדתו שם ולא ירד עמנו ב
במלחמה ולא יהיה לנו לשטן במלחמה ובמה יתרצה זה אל אדניו
הלוא בראשי האנשים ההם : הלוא זה דוד אשר יענו לו במחלות
לאמר הכה שאול באלפו ודוד ברבבתו : פט תז
ויקרא אכיש אל דוד ויאמר אליו חי יהוה כי ישר אתה
וטוב בעיני צאתך ובאך אתי במחנה כי לא מצאתי בך רעה מיום ב
באך אלי עד היום הזה ובעיני הסרנים לא טוב אתה : ועתה שוב
ולך בשלום ולא תעשה רע בעיני סרני פלשתים :
ויאמר דוד אל אכיש כי מה עשיתי ומה מצאת בעבדך
מיום אשר הייתי לפניך עד היום הזה כי לא אבוא ונלחמתי באיבי א
אדני המלך : ויען אכיש ויאמר אל דוד ידעתי כי טוב אתה בעיני
כמלאך אלהים אך שרי פלשתים אמרו לא יעלה עמנו במלחמה :
ועתה השכם בבקר ועבדי אדניך אשר באו אתך והשכמתם בבקר
ואור לכם ולכו : וישכם דוד הוא ואנשיו ללכת בבקר לשוב אל ארץ
פלשתים ופלשתים עלו יזרעאל : ויהי ל
בבא דוד ואנשיו צקלג ביום השלישי ועמלקי פשטו אל נגב ואל צ
צקלג ויכו את צקלג וישרפו אתה באש : וישבו את הנשים אשר
בה מקטן ועד גדול לא המיתו איש וינהגו וילכו לדרכם : ויבא
דוד ואנשיו אל העיר והנה שרופה באש ונשיהם ובניהם ובנתיהם
נשבו : וישא דוד והעם אשר אתו את קולם ויבכו עד אשר אין
בהם כח לבכות : ושתי נשי דוד נשבו אחינעם היזרעלית ואביגיל זרעאלית
אשת נבל הכרמלי : ותצר לדוד מאד כי אמרו העם לסקלו כי
מרה נפש כל העם איש על בנו ועל בנתיו ויתחזק דוד ביהוה א בניו
אלהיו : ויאמר דוד אל אביתר הכהן
בן אחימלך הגישה נא לי האפוד ויגש אביתר את האפוד אל דוד :
וישאל דוד ביהוה לאמר ארדף אחרי הגדוד הזה האשגנו ויאמר לו
רדף כי השג תשיג והצל תציל : וילך דוד הוא ושש מאות
איש אשר אתו ויבאו עד נחל הבשור והנותרים עמדו : וירדף
דוד הוא וארבע מאות איש ויעמדו מאתים איש אשר פגרו מעבר
את נחל הבשור : וימצאו איש מצרי בשדה ויקחו אתו אל
דוד ויתנו לו לחם ויאכל וישקהו מים : ויתנו לו פלח דבלה
ושני צמקים ויאכל ותשב רוחו אליו כי לא אכל לחם ולא שתה מים
שלשה ימים ושלשה לילות : ויאמר לו דוד למי אתה ואי מזה
אתה ויאמר נער מצרי אנכי עבד לאיש עמלקי ויעזבני אדני כי
חליתי היום שלשה : אנחנו פשטנו נגב הכרתי ועל אשר ליהודה

שנין ולא אשכחית ביה מדעם ביש מיומא דאתפרש לותי עד יומא
הדין : ורגיזו עלוהי רברבי פלשתאי ואמרו ליה רברבי פלישת' אתיב
ית גברא ויתוב לאתריה דמניתיה תמן ולא יחות עמנא בקרבא ולא
יהי לסטן בקרבא ובמה יתרעי דין לות ריבוניה הלא ברישי גבריא
האינון : הלא דין דוד דמשמעין ליה בחינגיא למימר קטל שאול
באלפין ודוד ברבבן : וקרא אכיש לדוד ואמר ליה קים הוא יי ארי
כשר את ותקין בעיני מפקך ומעלך עמי במשריתא ארי לא אשכחית בך
מדעם ביש מיומא דאתיתא לותי עד יומא הדין ובעיני טורניא לא
תקין את : וכען תוב ואיזיל לשלם ולא תעביד ביש בעיני טורני פלשת'
: ואמר דוד לאכיש ארי מה עבדית ומה אשכחתא בעבדך
מיומא דהויתי משמש קדמך עד יומא הדין ארי לא איהך ואגיח קרבא
בסנאי דרבוני מלכא : ואתיב אכיש ואמר לדוד ידענא ארי תקין את
בעיני כמלאכא דיי ברם רברבי פלשתאי אמרו לא יסק עמנא בקרבא :
וכען אקדים בצפרא ועבדי ריבונך דאתו עמך ותקדמון בצפר ויהור
לכון ותזלון : ואקדים דוד הוא וגברוהי למיזל בצפרא למתב לארע
פלשתאי ופלשתאי סליקו ליזרעאל : והוה כד אתא דוד וגברוהי
לצקלג ביומא תליתאה ועמלקאה אתנגידו על דרום ועל צקלג ואוקידו
יתה בנורא : ושבו ית נשיא די בה מזעירא ועד רבא ולא קטלו אנש
ודברו ואזלו לאורחהון : ואתא דוד וגברוהי לקרתא והא קליא בנורא
ונשיהון ובניהון ובנתיהון אשתביאו : וארים דוד ועמא די עמיה
ית קלהון ובכו עד דלא הוה בהון חילא למבכי : ותרתין נשי דוד
אישתביאה אחינעם דמיזרעאל ואביגיל אתת נבל דמכרמלא : ועקת
לדוד לחדא ארי אמרו עמא למרגמיה ארי מרת נפשא דכל עמא גבר
על בנוהי ועל בנתיה ואתקף דוד במימרא דיי אלהיה :
ואמר דוד לאביתר כהנא בר אחימלך קריב כען לי איפודא וקריב
אביתר ית אפודא לדוד : ושאיל דוד במימרא דיי למימר ארדוף
בתר משריתא הדא האדביקיניה ואמר ליה רדוף ארי אדביק תדביק
ושזבא תשיזיב : ואזל דוד הוא ושית מאה גברא די עמיה ואתו עד
נחלא דבסור ומקצתהון אשתארו : ורדף דוד הוא וארבע מאה גברא
ואשתארו מאתן גברא דאתמנעו מלמעבר ית נחלא דבסור : ואשכחו
גברא מצראה בחקלא ואיתיאו יתיה לות דוד ויהבו ליה לחמא ואכל
ואשקיוהי מיא : ויהבו ליה פילח דבילתא ותרין איתכלין דעינבין
יבישין ואכל ותבת רוחיה ליה ארי לא אכל לחמא ולא שתא מיא תלת'
יממין ותלתא ליליון : ואמר ליה דוד דמן את ואי מדין את ואמ' עולימ'
מצראה אנא עבדא לגברא עמלקאה ושבקני ריבוני ארי איתמרעית
יומא דין דנן תלתא יומין : אנחנא איתנגידנא על דרומא כרית ועל
די ליהודה ועל דרום

מיום נפלו · מיום שנפל אלי · כלומ' ששכן עמי · כמו על פני כל אחיו נפל : האנשים ההם · כנוי הוא על עצמם : הלא זה דוד · כיון שהוא גבור כל כך שהיו עונין
עליו ודוד ברבבותיו יש לנו להשמר ממנו שלא יתרצה בנו עם אדוניו : חי ה' · כי הכל מודים כי הוא השבה הראשונה . ובעבור השבעו לדוד נשבע בשם שמאמין
בו דוד : ועבדי אדוניך · כלומר האנשים אשר באו אתך שנתבאשו בשאול אדוניהם גם כן : ואור לכם בבקר · כשיאור לכם היום לכו : ועמלקי פשטו ·
בבואם ביום השלישי שנסעו משם ללכת עם אכיש מצאו שעמלקי פשטו אל נגב צקלג · כי חפשו הדבר עד שמצאו כי מצקלג היו יוצאים להם השוללים אעפ"י
שדוד לא היה מחיה איש ואשה שיגיד הם חפשו הדבר עם השכנים עד שמצאו · ומסבות הבורא ית' ומשמירתו את אוהביו היה שלא המיתו איש ואשה שהרי
דוד הרג כמה מהם : אל נגב · כתרגו' אל דרום · והוא חסר הסמך אל נגב הכרתי ואל נגב כלב הנזכרים למעלה · או הוא שם עיר נקרא נגב · וכן
ולאשר ברמות נגב · ואפשר כי היא היא · והראשון נכון : ויכו את צקלג · אינו אומר שהרגו אנשי צקלג שהרי אומר לא המיתו איש ואשה אלא פי' ויכו הרסו העיר
ושרפוה באש · ואמר ויכו על הריסת הבנין על דרך הרחבת הלשון כמו שאמר על הבנין וירפא את מזבח ה' · ויואב יחיה את שאר העיר : וישבו את הנשים ·
כי אנשי' לא היו בהם כי עם דוד הלכו ולא נשארו בה כי אם הנשים והבני' והבנות לפי' לכדוה כי לא היה בעיר מי שילחם : ותצר לדוד · שרשו יצר והוא מענין
צרה וצוקה · ובאמרו לשון נקבה ר"ל זאת הרעה : כי מרה נפש כל העם · פעל עבר כי הוא מלעיל בשני פשטין : ויתחזק דוד בה' אלהיו · ושם תוחלתו
בו והתאפק על הרעה ואמר לרדוף אחריהם ואמר לאביתר הגישה האפוד : ארדוף · דרך שאלה בלא הא השאלה כמו אף כי אמר אלי'. אתה זה בני עשו . ושאל דוד
שתי שאלות כאחת ואעפ"י שלא היו עושין כן באורים ותומים כמו שפירשנו למעלה עשה כן לרוחק השעה וצרכה על שתיהן : הבשור · שם מקום : והנותרים
עמדו · מקרא קצר הוא · ור"ל כי כולם באו עד נחל הבשור ועברו הנחל ארבע מאות והנותרים שלא עברו עמדו שם . כלומר שלא חזרו להם אלא שם עמדו
והמתינו העוברים שם ושמרו את כליהם כי הרודפים לא היה להם שישאו כלים אלא מעט בכדי שיוכלו להלחם לבד . וי"ת ומקצתהון אשתארו : אשר פגרו .
שבתו מפני חולשתם מכח הרדיפה . והדומה לו בדברי רז"ל יומא דמפגרי . רבנן הוו אמרי האירכ' יומא דשפמי · פי' יום שהיו בטלים וחלושים מגירסתם ·
וי"ת דאתמנעו : פלח דבלה · חתיכת דבילה : נגב הכרתי · כרתי שם משפחה מפלשתים כמו שכ' עליהם גוי מכרתים · והכרתי את כרתים . כי
בארץ פלשתים ובארץ יהודה פשטו כמו שאמ' אשר לקחו מארץ פלשתים ומארץ יהודה :
ועל

וְעַל־נֶגֶב כָּלֵב וְאֶת־צִקְלַג שָׂרַפְנוּ בָאֵשׁ׃ וַיֹּאמֶר אֵלָיו דָּוִד הֲתוֹרִדֵנִי אֶל־
הַגְּדוּד הַזֶּה וַיֹּאמֶר הִשָּׁבְעָה לִּי בֵאלֹהִים אִם־תְּמִיתֵנִי וְאִם־תַּסְגִּרֵנִי ב
בְּיַד־אֲדֹנִי וְאוֹרִדְךָ אֶל־הַגְּדוּד הַזֶּה׃ וַיֹּרִדֵהוּ וְהִנֵּה נְטֻשִׁים עַל־
פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ אֹכְלִים וְשֹׁתִים וְחֹגְגִים בְּכֹל הַשָּׁלָל הַגָּדוֹל אֲשֶׁר לָקְחוּ
מֵאֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים וּמֵאֶרֶץ יְהוּדָה׃ וַיַּכֵּם דָּוִד מֵהַנֶּשֶׁף וְעַד־הָעֶרֶב
לְמָחֳרָתָם וְלֹא־נִמְלַט מֵהֶם אִישׁ כִּי אִם־אַרְבַּע מֵאוֹת אִישׁ נַעַר אֲשֶׁר־
רָכְבוּ עַל־הַגְּמַלִּים וַיָּנֻסוּ׃ וַיַּצֵּל דָּוִד אֵת כָּל־אֲשֶׁר לָקְחוּ עֲמָלֵק וְאֶת־
שְׁתֵּי נָשָׁיו הִצִּיל דָּוִד׃ וְלֹא נֶעְדַּר־לָהֶם מִן־הַקָּטֹן וְעַד־הַגָּדוֹל וְעַד־
בָּנִים וּבָנוֹת וּמִשָּׁלָל וְעַד כָּל־אֲשֶׁר לָקְחוּ לָהֶם הַכֹּל הֵשִׁיב דָּוִד׃
וַיִּקַּח דָּוִד אֶת־כָּל־הַצֹּאן וְהַבָּקָר נָהֲגוּ לִפְנֵי הַמִּקְנֶה הַהוּא וַיֹּאמְרוּ זֶה
שְׁלַל דָּוִד׃ וַיָּבֹא דָוִד אֶל־מָאתַיִם הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־פִּגְּרוּ מִלֶּכֶת אַחֲרֵי
דָוִד וַיֹּשִׁיבֻם בְּנַחַל הַבְּשׂוֹר וַיֵּצְאוּ לִקְרַאת דָּוִד וְלִקְרַאת הָעָם אֲשֶׁר
אִתּוֹ וַיִּגַּשׁ דָּוִד אֶת־הָעָם וַיִּשְׁאַל לָהֶם לְשָׁלוֹם׃
וַיַּעַן כָּל־אִישׁ־רָע וּבְלִיַּעַל מֵהָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר הָלְכוּ עִם־דָּוִד
וַיֹּאמְרוּ יַעַן אֲשֶׁר לֹא־הָלְכוּ עִמִּי לֹא־נִתֵּן לָהֶם מֵהַשָּׁלָל אֲשֶׁר הִצַּלְנוּ עמנו
כִּי־אִם־אִישׁ אֶת־אִשְׁתּוֹ וְאֶת־בָּנָיו וְיִנְהֲגוּ וְיֵלֵכוּ׃
וַיֹּאמֶר דָּוִד לֹא־תַעֲשׂוּ כֵן אֶחָי אֵת אֲשֶׁר־נָתַן יְהוָה לָנוּ
וַיִּשְׁמֹר אֹתָנוּ וַיִּתֵּן אֶת־הַגְּדוּד הַבָּא עָלֵינוּ בְּיָדֵנוּ׃ וּמִי יִשְׁמַע לָכֶם
לַדָּבָר הַזֶּה כִּי כְּחֵלֶק הַיֹּרֵד בַּמִּלְחָמָה וּכְחֵלֶק הַיֹּשֵׁב עַל־הַכֵּלִים יַחְדָּו י
יַחֲלֹקוּ׃ וַיְהִי מֵהַיּוֹם הַהוּא וָמָעְלָה וַיְשִׂמֶהָ לְחֹק וּלְמִשְׁפָּט בְּיִשְׂרָאֵל
עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ וַיָּבֹא דָוִד אֶל־צִקְלַג וַיְשַׁלַּח מֵהַשָּׁלָל לְזִקְנֵי יְהוּדָה
לְרֵעֵהוּ לֵאמֹר הִנֵּה לָכֶם בְּרָכָה מִשְּׁלַל אֹיְבֵי יְהוָה׃
לַאֲשֶׁר בְּבֵית־אֵל וְלַאֲשֶׁר בְּרָמוֹת־נֶגֶב וְלַאֲשֶׁר בְּיַתִּר׃ וְלַאֲשֶׁר בַּעֲרֹעֵר
וְלַאֲשֶׁר בְּשִׂפְמוֹת וְלַאֲשֶׁר בְּאֶשְׁתְּמֹעַ׃ וְלַאֲשֶׁר בְּרָכָל וְלַאֲשֶׁר בְּעָרֵי
הַיְּרַחְמְאֵלִי וְלַאֲשֶׁר בְּעָרֵי הַקֵּינִי׃ וְלַאֲשֶׁר בְּחָרְמָה וְלַאֲשֶׁר בְּבוֹר־עָשָׁן
וְלַאֲשֶׁר בַּעֲתָךְ׃ וְלַאֲשֶׁר בְּחֶבְרוֹן וּלְכָל־הַמְּקֹמוֹת אֲשֶׁר־הִתְהַלֶּךְ־שָׁם
דָּוִד הוּא וַאֲנָשָׁיו׃ וּפְלִשְׁתִּים נִלְחָמִים בְּיִשְׂרָאֵל ל א
וַיָּנֻסוּ אַנְשֵׁי יִשְׂרָאֵל מִפְּנֵי פְלִשְׁתִּים וַיִּפְּלוּ חֲלָלִים בְּהַר הַגִּלְבֹּעַ׃
וַיַּדְבְּקוּ פְלִשְׁתִּים אֶת־שָׁאוּל וְאֶת־בָּנָיו וַיַּכּוּ פְלִשְׁתִּים אֶת־יְהוֹנָתָן וְאֶת־
אֲבִינָדָב וְאֶת־מַלְכִּי־שׁוּעַ בְּנֵי שָׁאוּל׃ וַתִּכְבַּד הַמִּלְחָמָה אֶל־שָׁאוּל
וַיִּמְצָאֻהוּ הַמּוֹרִים אֲנָשִׁים בַּקָּשֶׁת וַיָּחֶל מְאֹד מֵהַמּוֹרִים׃ וַיֹּאמֶר
שָׁאוּל לְנֹשֵׂא כֵלָיו שְׁלֹף חַרְבְּךָ וְדָקְרֵנִי בָהּ פֶּן־יָבוֹאוּ הָעֲרֵלִים ה
הָאֵלֶּה וּדְקָרֻנִי וְהִתְעַלְּלוּ־בִי וְלֹא אָבָה נֹשֵׂא כֵלָיו כִּי יָרֵא מְאֹד וַיִּקַּח ש
שָׁאוּל אֶת־הַחֶרֶב וַיִּפֹּל עָלֶיהָ׃ וַיַּרְא נֹשֵׂא־כֵלָיו כִּי מֵת שָׁאוּל וַיִּפֹּל
גַּם־הוּא עַל־חַרְבּוֹ וַיָּמָת עִמּוֹ׃ וַיָּמָת שָׁאוּל וּשְׁלֹשֶׁת בָּנָיו וְנֹשֵׂא כֵלָיו

ועל דרום כלב וית צקלג אוקידנא בנורא׃ ואמר ליה דוד התחתינני
למשריתא הדא ואמר קיים לי במימרא דייי דלא תקטלינני ולא ת
תמסרינני בידא דריבוני ואחתינך למשריתא הדא׃ ואחתיה והא
רטשין על אפי כל ארעא אכלין ושתן וחוגגין בכל עדאה סגיאה דשבו
מארעא פלשתאי ומארעא דבית יהודה׃ ומחונון דוד מקבלא ועד
עידן רמשא ביומא דבתרוהי ולא אשתיזיב מנהון אנש אלהן ארבע
מאה גבר עולים דרכיבו על גמליא ואפיכו׃ ושיזיב דוד ית כל דשבו
עמלקאי וית תרתין נשוהי שיזיב דוד׃ ולא שגא להון מן זעירא ועד
רבא ועד בנין ובנן ומביזתא ועד כל די נסיבו להון כולא אתיב דוד׃
ושבא דוד ית כל ענא ותורי דברו קדם גיתיא האינון ואמרו דין עדאה
דדוד׃ ואתא דוד לות מאתן גברא דאתמניעו מלמיזל בתר דוד
ואותיבינון בנחלא דבשור ונפקו לקדמות דוד ולקדמות עמא דעימיה
וערע דוד ית עמא ושאיל להון לשלם׃
ואתיב כל גבר ביש ורשיעא
מגבריא דאזלו עם דוד ואמרו חלף דלא אזלו עמי לא נתן להון מעדאה
דשיזבנא אילהין גבר ית אתתיה וית בנוהי וידברון ויזלון׃ ואמר דוד
לא תעבדון כן אחי ית דיהב ייי לנא ונטר יתנא ומסר ית משריתא ד
דאתת עלנא בידנא׃ ומן ישמע לכון לפתגמא הדין ארי כחולק דנחתו
בקרבא וכחולק דאשתארו למטר מניא כחדא יפלגון׃ והוה מיומא
ההוא ולעילא ושויה לגזירת דין לישראל עד יומא הדין׃ ואתא דוד
לצקלג ושדר מביזתא לסבי יהודה לרחמוהי למימר הא לכון מתנא
מביזת סנאי עמא דייי׃ לדי בביתאל ולדברמות נגב ולדביתיר׃ ולדי
בערוער ולדי בשפמו ולדי באשתמוע׃ ולדי ברכל ולדי בקרוי ירחמאי
ולדי בקרוי שלמאה׃ ולדי בחרמה ולדי בבור עשן ולדי בעתך׃ ולדי
בחברון ולכל אתריא די הליך תמן דוד הוא וגברוהי׃
ופלשתאי
מגיחין קרבא בישראל ואפיכו אנשי ישראל מן קדם פלשתאי ונפלו
קטולין בטורא דגלבוע׃ ואדביקו פלשתאי ית שאול וית בנוהי וקטלו
פלשתאי ית יהונתן וית אבינדב וית מלכי שוע בני שאול׃ ותקיפו
עבדי קרבא על שאול ואשכחוהי קשתיא גברין דאומנין למיגד בקשתא
ודחיל לחדא מקשתיא׃ ואמר שאול לנטל זיניה שלוף חרבך וקטלני
בה דילמא ייתון ערליא האילין ויקטלונני ויתלעבון בי ולא אבה נטיל
זיניה ארי דחיל לחדא ונסיב שאול ית חרבא ונפל עלה׃ וחזא נטל
זיניה ארי מית שאול ונפל אף הוא על חרביה ומית עמיה׃ ומית
שאול ותלתא בנוהי ונטל זיניה ואף

ועל נגב כלב· הוא כלב בן חצרון משבט יהודה· ואעפ״י שאמר ועל אשר ליהודה נחלת כלב זה היתה לה שם ידוע בפני עצמה· ונגב פירוש דרום כתרגומו· או פירוש ארץ מישור כי יקרא נגב כמו המדבר שיקרא נגב מפני החורב והוא מישור׃ נטושים. מענין וינטש על המחנה ענין התפשטו׃ וחוגגים. מרקדים ומפזזים ומכרכרים כמו יחוגו וינועו כשכור׃ מהנשף ועד הערב למחרתם· מערב יום זה עד ערב יום שני וכל אותו הערב עד הבקר שהוא המחרת· ושם למחרתם מחרת שני הנשפים שעברו· ומלת עד עומדת במקום שנים כאלו אמ׳ ועד למחרתם· ולדעת רז״ל שפירשו מהנשף ועד הערב ואמרו תרי נשפי הוו נשף יממא ואתי ליליא נשף ליליא ואתי יממא אינו מתישב טעם המם· ות׳ מקבלא ועד עדן רמשא דיומא דבתרוהי ולא פירש שם טעם המם· ובדרש אחר טעם המם על העמלקים· למחרתם המחרת שלהם שהם למודים ללקות במחרת שנ׳ וכה נלחם בעמלק מחר׃ נהגו לפני המקנה ההוא· פירש אדני אבי ז״ל לפני המקנה שלהם שהצילו נהגו הצאן והבקר שלקחו מהעמלקים· ובדברי רז״ל המלך פורץ לעשות לו דרך ואין ממחין בידו דכתי׳ נהגו לפני המקנה ההוא ויאמרו זה שלל דוד כלומר היו נוהגי׳ המקנה לפני המקנה כמו שהיה דרכן· וכשהיו פוגעין בגדרות השדות לא היו נוטין המקל לצד אחר אלא פורצין לפניהם והולכין דרך ישר לפניהם וכשהיו בעלי השדות ממחין בידן היו אומרים עבדי דוד זה שלל דוד כלומר הרשות בידו לפרוץ לו דרך כי מלך הוא וכל זה לפי שעה׃ ויושיבם בנחל הבשור· כיון שפגרו הם מלכת אמרו להם דוד והארבע מאות איש שישבו שם לשמור הכלי׳ שהניחו כדי שילכו קלי׳ וירדפו אחר העמלקים מהר שישיגום ועכשיו בא דוד ואנשיו אליהם אל המקום אשר הניחו׳ שם והושיבום על הכלי׳ והנה הם יצאו לקראתם כשראו מרחוק שהם באי׳׃ ויגש דוד את העם· כמו אל העם כמו והראה את הכהן. את מי הגדת מלין. ופי׳ קרב אליהם ושאל להם לשלום. ות׳ וערע דוד ית עמא׃ ובנוסחא אחרת וקריב דוד לות עמא׃ יחדו יחלוקו. כחלק זה כן חלק זה כי יחדו יחלוקו. לרעהו לאמר. כמו לרעיו. וכמוהו מבן גבורהו כמו גבוריו בהתפללו בעד רעהו בעד רעיו׃ אשר התהלך שם. שהיה מתהלך ביניהם ממקום למקום כשהיה בורח והיו מסתירים אותו ועושים עמו טובות עשה גם כן הוא טובה מהשלל. ועוד כי מארץ יהודה היה השלל ההוא כמו שאמ׳ הנער המצרי אנחנו פשטנו נגב הכרתי ועל אשר ליהודה וגו׳׃ וידבקו. כמו וידביקו. וכן וידבקו את לשונם. ענינו ענין השגה. ואלה שלשה בני שאול שזכר הם שהיו יוצאי׳ עמו במלחמה לפיכך מתו עמו ואישבשת נשאר בבית כי לא היה יוצא במלחמה׃ המורים. אנשים מורים בקשת. ת״י קשתי׳ גברין דאומנין למיגד בקשתא׃ ויחל. ענין חיל ופחד כי לא הכוהו עדיין אבל פחד מהם׃ ודקרוני והתעללו בי. בהרג׳ אותי דקירות הרבה דרך נקמה ובזיון· וכן אשר התעללתי במצרים· וכל לשון התפעל בזה הוא ענין המעש׳ ההוא באיזה מעשה שיהיה שיבא זה הלשון· ותי׳ ויתעלבון כי לשון תעתוע ובזיון. וכן והייתי בעיניו כמתעתע׃ כי מת שאול· קרוב למיתה כמו בצאת נפשה כי מתה· כי לא מת עדיין עד שהמיתו העמלקי כמו שאמ׳ הוא בבשורתו לדוד והספר כי כזב העמלקי כי לא המיתו הוא אלא מצאו מת אחר שנפל על חרבו ולמצוא חן בעיני דוד לפי מחשבתו אמר כן. ולא חטא שאול בהרגו עצמו ואף על פי שכתוב אך את דמכם לנפשותיכם אדרוש כלו׳ מידכם אדרוש אותו אם תהרגו עצמיכם. וכן מיד כל חיה אדרשנו ומיד איש אחיו· אעפ״י כן לא חטא לפי שהיה יודע שאול כי סופו היה למות במלחמה כי כן אמר לו שמואל. ועוד כי ראה כי מצאוהו המורים אנשים בקשת ולא היה יכול להמלט מיד׳ טוב היה שיהרוג הוא עצמו ולא יתעללו בו הערלים. וכן אמרו רז״ל אך את דמכם לנפשותיכם אדרוש· יכול כשאול ת״ל אך׃ גם כל

גם כל אנשיו ביום ההוא יחדו : ויראו אנשי ישראל אשר בעבר
העמק ואשר בעבר הירדן כי נסו אנשי ישראל וכי מתו שאול ובניו
וינוסו ויעזבו את הערים וינסו ויבאו פלשתים וישבו בהן :
ויהי ממחרת ויבאו פלשתים לפשט את החללים וימצאו
את שאול ואת שלשת בניו נפלים בהר הגלבע : ויכרתו את ראשו
ויפשטו את כליו וישלחו בארץ פלשתים סביב לבשר בית עצביהם
ואת העם : וישימו את כליו בית עשתרות ואת גויתו תקעו בחומת
בית שן : וישמעו אליו ישבי יביש גלעד את אשר עשו פלשתים
לשאול : ויקומו כל איש חיל וילכו כל הלילה ויקחו את גוית שאול
ואת גוית בניו מחומת בית שן ויבאו יבשה וישרפו אתם שם :
ביבשה ויקחו את עצמתיהם ויקברו תחת האשל ביבשה ויצמו שבעת ימים:
כאן מתחילים הלועזים ספר שני של שמואל והוא שני של מלכים אצלם :
א ויהי אחרי מות שאול ודוד שב מהכות את העמלק וישב דוד בצקלג
ימים שנים : ויהי ביום השלישי והנה איש בא מן המחנה מעם
שאול ובגדיו קרעים ואדמה על ראשו ויהי בבאו אל דוד ויפל ארצה
וישתחו : ויאמר לו דוד אי מזה תבוא ויאמר אליו ממחנה ישראל
נמלטתי : ויאמר אליו דוד מה היה הדבר הגד נא לי ויאמר אשר נס
העם מן המלחמה וגם הרבה נפל מן העם וימתו וגם שאול ויהונתן
בנו מתו : ויאמר דוד אל הנער המגיד לו איך ידעת כי מת שאול
ויהונתן בנו : ויאמר הנער המגיד לו נקרא נקריתי בהר הגלבע
והנה שאול נשען על חניתו והנה הרכב ובעלי הפרשים הדבקהו :
ואמר ויפן אחריו ויראני ויקרא אלי ואמר הנני : ויאמר לי מי אתה ויאמר
אליו עמלקי אנכי : ויאמר אלי עמד נא עלי ומתתני כי אחזני השבץ
כי כל עוד נפשי בי : ואעמד עליו ואמתתהו כי ידעתי כי לא יחיה אחרי
נפלו ואקח הנזר אשר על ראשו ואצעדה אשר על זרעו ואביאם
דיו אל אדני הנה : ויחזק דוד בבגדו ויקרעם וגם כל האנשים אשר אתו:
ויספדו ויבכו ויצמו עד הערב על שאול ועל יהונתן בנו ועל עם
יהוה ועל בית ישראל כי נפלו בחרב : ויאמר דוד אל
הנער המגיד לו אי מזה אתה ויאמר בן איש גר עמלקי אנכי : ויאמר
אליו דוד איך לא יראת לשלח ידך לשחת את משיח יהוה : ויקרא
דוד לאחד מהנערים ויאמר גש פגע בו ויכהו וימת : ויאמר אליו דוד

ואף כל גברוהי ביומא ההוא כחדא : וחזו אנשי ישראל דבעיברא
דמישרא ודבעיברא דירדנא ארי אפכו אנשי ישראל וארי מיתו שאול
ובנוהי ושבקו ית קירויא ואפכו ואתו פלשתאי ויתיבו בהון :
והוה ביומא דבתרוהי ואתו פלשתאי לחלצא קטיליא ואשכחו
ית שאול וית תלתא בנוהי קטילין רמן בטורא דגלבוע : ופסקו ית
רישיה וחליצו ית זיניה ושלחו בארעא פלשתאי סחור סחור לבסרא
בית טעותהון וית עמא : ושויאו ית זיניה בית עשתרתא וית גופיה
צלבו בשורא דבית שן : ושמעו עלוהי יתבי יבש גלעד ית דעבדו
פלשתאי לשאול : וקמו כל גבר גיבר ואזלו כל ליליא ונסיבו ית גופא
דשאול וית גופי בנוהי משור דבית שן ואתו וקלו עליהון כמא דקלן
על מלכיא תמן : ונסיבו ית גרמיהון וקברו תחות אשלא ביבש וצמו
שבעא יומין : והוה בתר דמית שאול ודוד תב מלממחי
ית דבית עמלק ויתיב דוד בצקלג יומין תרין : והוה ביומא תליתאה
והא גברא אתא ממשריתא מלות שאו' ולבושוהי מבזעין ועפרא רמי
ברישיה והוה במיתוהי לות דוד ונפל על ארעא וסגיד : ואמר ליה
דוד אי מדין את אתי ואמר ליה ממשריתא דישראל אישתיזבית :
ואמר ליה דוד מה הוה פתגמא חוי כען לי ואמ' דאפיך עמא מן קרבא
ואף סגי נפל מן עמא ואיתקטלו ואף שאול ויהונתן בריה מיתו :
ואמר דוד לעולימא דמחוי ליה איכדין ידעת ארי מית שאול ויהונתן
בריה : ואמר עולימא דמחוי ליה אתערעא אתערעית בטורא דגלבוע
והא שאול סמיך על מורניתיה והא רתיכיא ומשירית פרשיא א
אדביקוהי : ואתפני לאחורוהי וחזני וקרא לי ואמרית הא אנא :
ואמר לי מן את ואמרית ליה עמלקאה אנא : ואמר לי קום כען עלי
וקטולני ארי אחדני רתיתא ארי כל עוד נפשי בי : וקמית עלוהי
וקטלתי ארי ידעית ארי לא ייחי בתר די נפל ונסיבית כלילא דיעל רישי
וטוטפתא דעל דרעיה ואיתיתינון לות ריבוני הלכא : ואתקיף דוד
בלבושוהי ובזעינון ואף כל גבריא דעמיה : וספדו ובכו וצמו עד
רמשא על שאול ועל יהונתן בריה ועל עמא דייי ועל בית ישראל ארי
אתקטלו בחרבא : ואמר דוד לעולימא דמחוי ליה
אי מדין את ואמר בר גבר גיור עמלקאה אנא : ואמר ליה דוד איכדין
לא דחילתא לאושטא ידך לחבלא ית משיחא דייי : וקרא דוד לחד
מעולימיא ואמר קרב שלוט ביה ומחהי וקטליה : ואמר ליה דוד

וגם כל אנשיו · הסמוכים אליו במלחמתו בהר הגלבוע והאחר כסו : אשר בעבר העמק ואשר בעבר הירדן · תרגם יונתן די בעברא דמישרא · ופירושו הערים שהיו בעבר המישור הסמוך לארץ פלשתים . וכן בעבר הירדן המקומות סמוכות לירדן וסמוכות לארץ פלשתים ולא היתה בהם עיר מבצר ועזבו אותם: את כליו · מה שמצאו בו בגדיו וכלי זיינו כי הנזר והאצעדה העמלקי לקחם : בית עשתרות אלהיהם . והם פסילי העשתרות שהם אלהיהם · והם צלמים העשוים בצורת עשתרות מן עשתרות כאלף · ובדברי הימים כתוב בית אלהיהם והם היו העשתרות שהיו אלהיהם : ואת גויתו תקעו בחומת בית שאן · תקעוה במסמרים · ובדברי הימים כתי' ואת גלגלתו תקעו בית דגון . מה שלא נזכר הנה הוא נזכר שם כי זה וזה היה כי גויתו תקעו בחומת בית שאן וגלגלתו בי' דגון שהרי כרתו ראשו כמו שכ' ויכרתו את ראשו . ושם אמר וישאו את ראשו ואת כליו · ובאמרו ואת גויתו קצר שהרי גוית בניו תקעו גם כן בחומת בית שן : וישמעו אליו · כמו עליו · וכתי' ושמעו עליה : וישרפו אותם שם · תי' וקלו עלוהי כמא דקלן על מלכיא תמן · אפשר שהיה דעתו כמו שכתבו רבותינו ז"ל שורפין על המלכים ומה הם שורפין עליהם מטתן וכלי תשמישן · או דעתו על שריפת בשמים כמו ויחנטו הרופאי' . ויתכן לפרש כי הבשר שרפו שהעלה רמה ולא רצו לקברם עם התולעים כי לא היה דרך כבוד ושרפו הבשר וקברו העצמות : תחת האשל · ובדברי הימים תחת האלה . אשל הוא כלל לכל עץ · וכן ויטע אשל כתרגום וכתיב כיבא · ובדברי הימים פירש שזה העץ היה אלה : ויצומו שבעת ימים . שנתן להם זמן כחשבון העמוני ובאותו זמן הושעו על ידי שאול ולפיכך נתעסקו בו אנשי יבש . כי זכרו אותה התשועה שהושעו על ידו : ויהי בבואו אל דוד · בב"ת : נקרא נקראתי. במקרה באתי שם לא מדעתי שאמצא אותו שם· ונקרא מקור מבפעל שלם בכון · כמו נשאול נשאל דוד : נשען על חניתו · מהמכה שנפל על חרבו : ובעלי הפרשים · מחנות הפרשים · כתרגומו משרית פרשיא · וכן תרגם בעל גד מיסר גד · ויש לפרש בעלי הפרשים ראשי הפרשים והממונים עליהם : ויאמר אליו עמלקי אנכי · כן כתיב וקרי ואומר והקרי מבואר והכתוב ר"ל כי אחר אמר לו כי הוא עמלקי לפי ששאול הרג עמלקיים לא אמר עמלק אנכי : כי אחזני השבץ · שם חולי יקרה לאדם מחמת מכת חרב · ותי' ארי אחדני רתיתא · ובדרש עון נוב עיר הכהנים הלובשים כתנת תשבץ שהרגתי · וי"א הפרשים לובשי תשבץ כמו שאומר ובעלי הפרשים הדביקוהו · כי כל עוד נפשי בי · בעוד שנפשי בי ואל יהרגוני הערלים · ולפירו' האחר אמר כי כל כך אצטער מחמת המכה שעדיין נפשי בי לכך אני רוצה שתקרב את מיתתי : ואמותתהו . הוי"ו פתוחה ומשפטה להיו' בקמץ כי הענין לעבר. וכמוהו ואספך ואכסך שהוי"ו פתוחה והענין לעבר ופירשו הקדמוני' לפי שכזב שלא המיתהו שהרי הוא נפל על חרבו ומת לכך נפתחה וי"ו ואמותתהו: אחרי נפלו . אחרי שנפל על חרבו לא היה יכול לחיו' מחמת המכה וקרבתי את מיתתו כמו ששאל ממני· או פירושו כי לא היה יכול לחיות שהרי הפרשים השיגוהו והיו קרובים לבא עליו ויהרגוהו ורצה שאהרגהו אני ולא הם : ויחזק דוד בבגדיו . מכאן למדו רבו' ז"ל שחייב אדם לקרוע על נשיא ועל אב בד"ה . שאול זה נשיא ויהונתן זה אב בד"ה. וכן על רוב צבור כמו שכ' ועל עם ה' ועל בית ישראל. ולמדו לפי שפרט אותם משמע שעל כל אחד ואחד מהם חייב לקרוע. וכתב בבגדו שאין אדם חייב לקרוע אלא עליון · וקרי בבגדיו כי דוד קרעם כלם כי קרע על שאול לבדו וקרע על יהונתן וקרע על עם ה' · ומה שאמר על עם ה' ועל בית ישראל · והכל אחד . כפל הענין לרוב הצרה כלומר בית ישראל נפלו בחרב והם עם ה' · או אמר כן לפי שהיו רוב ישראל שם · ובדרש מפני מה לא פירש הכתוב כמה חללים נפלו בהר הגלבוע על שם אל תגידו בגת אל תבשרו וגו' : אי מזה אתה · לא שאל מאיזה עם שהרי שמע מספור דבריו כי עמלקי הוא אלא שאל לו מאיזה מקום כלומר אם היה גר בארצו שהיא ארץ עמלק ואיך נקרה אל המלחמה והוא ענה כי גם אביו בא מארץ עמלק וגר בארץ ישראל · וכן פיר' כל גר שתם · ויש מהם גר שנתגייר ושב לדת ישראל · ואפשר שזה ר"ל כשאמר כן איש גר עמלקי שנתגייר ושב לדת ישראל .

דמך על־ראשך כי פיך ענה בך לאמר אנכי מתתי את־משיח יהוה׃ רסנך
ויקנן דוד את־הקינה הזאת על־שאול
ועל־יהונתן בנו׃ ויאמר ללמד בני־יהודה קשת הנה כתובה על־
ספר הישר׃ הצבי ישראל על־במותיך חלל איך נפלו גבורים׃
אל־תגידו בגת אל־תבשרו בחוצת אשקלון פן־תשמחנה בנות פ
פלשתים פן־תעלזנה בנות הערלים׃ הרי בגלבע אל־טל ואל־
מטר עליכם ושדי תרומת כי שם נגעל מגן גבורים מגן שאול בלי
משיח בשמן׃ מדם חללים מחלב גבורים קשת יהונתן לא נשוג
אחור וחרב שאול לא תשוב ריקם׃ שאול ויהונתן הנאהבים
והנעימם בחייהם ובמותם לא נפרדו מנשרים קלו מאריות גברו׃
בנות ישראל אל־שאול בכינה המלבשכם שני עם־עדנים המעלה
עדי זהב על לבושכן׃ איך נפלו גברים בתוך המלחמה יהונתן על־
במותיך חלל׃ צר־לי עליך אחי יהונתן נעמת לי מאד נפלאתה
אהבתך לי מאהבת נשים׃ איך נפלו גבורים ויאבדו כלי מלחמה׃
ויהי אחרי־כן וישאל דוד ביהוה לאמר ב
האעלה באחת ערי יהודה ויאמר יהוה אליו עלה ויאמר דוד אנה
אעלה ויאמר חברנה׃ ויעל שם דוד וגם שתי נשיו אחינעם היזרעלית רונה
ואביגיל אשת נבל הכרמלי׃ ואנשיו אשר־עמו העלה דוד איש
וביתו וישבו בערי חברון׃ ויבאו אנשי יהודה וימשחו־שם את־דוד
למלך על־בית יהודה ויגדו לדוד לאמר אנשי יביש גלעד אשר קברו ויגדו
את־שאול׃ וישלח דוד מלאכים אל־
אנשי יביש גלעד ויאמר אלהם ברכים אתם ליהוה אשר עשיתם ה
החסד הזה עם־אדניכם עם־שאול ותקברו אתו׃ ועתה יעש־יהוה אדוניכם
עמכם חסד ואמת וגם אנכי אעשה אתכם הטובה הזאת אשר עשיתם
הדבר הזה׃ ועתה תחזקנה ידיכם והיו לבני־חיל כי־מת אדניכם
שאול וגם־אתי משחו בית־יהודה למלך עליהם׃
ואבנר בן־נר שר־צבא אשר לשאול לקח את־איש־בשת בן־שאול

חובת קטולך תהי ברישך ארי פומך אסהיד בך למימר אנא קטלית
ית משיחא דיי׃ ואליא דוד ית איליא הדין על
שאול ועל יהונתן בריה׃ ואמר לאלפא בני יהודה מיגד בקשתא הא
כתיבא על ספרא דאוריתא׃ איתעתדתון ישראל על בית תוקפכון
איתרמיתון קטילין איכדין איתקטלו גיבריא׃ לא תחוון בגת לא
תבסרון בשוקי אשקלון דילמא יחדיין בנת פלשתאי דילמא ידוצון
בנת ערלאי׃ טורי גלבוע לא יחות עליכון טלא ומטרא לא תהי בכון
עללא כמסת דיעברון מיניה חלתא ארי תמן איתברו תריסי גיבריא
תריסא דשאול דמשיח כד במשחא׃ מדם קטלין מתרב גיברין גירי
קשתא דיהונתן לא מסתחרין לאחורא וחרבא דשאול לא תאיבא
ריקן׃ שאול ויהונתן דרחימין וחביבין בחייהון ובמותהון לא איתפרשו
מעמהון מנשריא קלילין מאריותא גיברין׃ בנת ישראל על שאול
בכאה דהוה מלביש לכון לבושי צבעונין ומוביל לכון תפנוקין ומסיק
תקוני דהבא על לבושכון׃ איכדין איתקטלו גיבריא בגו קרבא
יהונתן על בית תוקפך איתקטלתא׃ עקת לי עלך אחי יהונתן חביבת
לי לחדא מפרשא רחמתך לי מרחמת תרתין נשין׃ איכדין איתקטלו
גיבריא ואבדו מני קרבא׃ והוה בתר כן ושאיל דוד
במימרא דיי למימר האיסק בחדא מקירויא דבית יהודה ואמר יי ליה
סק ואמר דוד לאן אסק ואמר לחברון׃ וסליק תמן דוד ואף תרתין
נשוהי אחינעם דמיזרעאל ואביגיל איתת נבל דמכרמלא׃ וגברוהי
דעמיה אסיק דוד גבר ואנש ביתיה ויתיבו בקירוי חברון׃ ואתו גברי
שיבט יהודה ומשחו תמן ית דוד למהוי מלכא על דבית יהודה וחויאו
לדוד למימר גברי יביש גלעד דקברו ית שאול׃ ושלח דוד
אזגדין לות אנשי יבש גלעד ואמר להון בריכין אתון קדם יי דעבדתון
חסדא הדין עים ריבונכון עם שאול וקברתון יתיה׃ וכען יעבד יי
עמכון טיבו וקשוט ואף אנא אעביד עמכון טבתא הדא דעבדתון
פתגמא הדין׃ וכען יתקפן ידיכון והוו לגברין גיברין ארי מית רבונכון
שאול ואף יתי משחו דבית יהודה למהוי מלכא עליהון׃
ואבנר בר נר רב חילא די לשאול דבר ית איש בשת בר שאול

דמך על ראשך ׳ כלומר אתה גרמת על עצמך מיתתך . וי״ת חובת קטולך תהי ברישך . ר״ל דמי שאול שהרגת ישובו על ראשך ׳ ואפשר כי לכך כתב דמיך דם
שאול ודמך שניהם על ראשך ׃ ללמד בני יהודה קשת ׳ י״מ מכאן ואילך ללמד לבני יהודה קשת ׳ כיון שמתו בו שאול ויהונתן . ויש לפרש כי זה אינו מן
הקינה . ותחילת הקינה הצבי ישראל ׳ כי איך היה זוכר בקינת שאול ויהונתן בני יהודה שהיו כנגד מלכותו של שאול . אבל פירושו ויאמר ללמד בני יהודה
קשת קודם שהחל לקונן עליהם אמר לאנשיו אל תתיאשו מן הטובה ואל ירך לבבכם במות שאול ויהונתן כי קשת המלחמה ביד בני יהודה ולהם היא הגבורה׳
והנה היא כתובה בספר הישר והוא ספר התורה. וכת״י על ספרא דאוריתא שכת׳ בה ידך בעורף אויביך׳ וכתב כרע שכב כארי. וכן בברכת משה רבי׳ גם כן ידיו
רב לו ועזר מצריו תהיה. ובידם יכבשו פלשתי׳ . כמו שראינו שהכניעם דוד ועוזיהו וחזקיהו. ובאמרו קשת כי הוא עיקר כלי המלחמה ודרך הכתו׳ לזכור במקום
זכר גבורה כמו קשת גבורים חתים . אתתה קשתותם ׳ ונחתה קשת נחושה זרועותי׳ והדומים להם ׳ ואמר ללמד כי כל אחד מבני יהודה ילמד את חבירו
למלחמה כי הם עיקר מלחמת ישראל ותקרכם החזק׳ ורבו׳ ז״ל פרשו ידך בעורף אויביך . אי זהו יד שהוא כנגד העורף הוי אומר זה הקשת וזהו שאמר בני יהודה
קשת ׳ הנה כתובה על ספר הישר בספר בראשית שהוא ספר אברה׳ יצחק ויעקב שנקראו ישרים . והחל לקונן ואמר ׃ הצבי ישראל . והאל הא הקריאה
כהא״ הקהל . חקה אחת לכם . הדור אתם ראו דבר ה׳ והדומים להם. ועניין צבי החפץ והרצון. והוא על דרך כי תהיו ארץ חפץ ׳ וחסר הכסמך ר״ל הצבי צבי
ישראל ׳ וכן הארון הברית. העם המלחמה׳ והדומים להם. כלומר אתה שאתה ארץ חפץ איך היה זה שעל במותיך נפלו חללים כאלה איך נפלו גבורים . וי״ת
אתעדתון ישראל על בית תוקפכון איתרמיתון קטילין ׳ פי׳ הצבי מעניין נצב נצבים ׃ אל תגידו זה׳ על דרך הקינה כי יודעים היו כי הם היו הורגים ישראל
במלחמה׳ וכן אמר מיכה הנבי׳ א על דרך קינה בגת אל תגידו׃ הרי בגלבוע . כמו הרים ׳ וכמוהו עוברי בעמק הבכא ׃ השכוני באהלים ׃ ושדי תרומות ׳
ואל שדי תרומות ׳ ואל שזכר עומד במקום שנים ׳ ופרו׳ שדה של תרומות הוא שדה הראוי ליטול ממנו תרומות׳ כלומר אפילו אם תצמח שם תבואה לא תהיה בה
ברכה ולא תגיע לקצור שיפרישו ממנה תרומות׳ וי״ת לא תהי בהון עללא כמיסת דיעבדון מיניה חלתא׳ ר״ל כשיעור שיוציאו ממנה חלה והוא מדת העומר ׃
נגעל׳ כמאס והשלך בלי משוח בשמן׳ כלומר כן נגעל מגן גבורים של שאול כאלו לא היה המגן משוח בשמן כי מושחים המגן כדי להחליקו שלא יעבירוהו כלי
זיין ׳ וכן משחו מגן לדעת קצת המפרשים׳ או׳ פירושו כן נגעל כאלו לא היה שאול משוח בשמן למלך ׃ לא נשוג אחור בשי״ן ועניינו כמו בסמך מן יסוגו אחור׃
לא נפרדו ות״י לא איתפרשו מעמהון ׳ כלומר אעפ״ שהיו יודעים מותם במלחמה לא נפרדו מעם ה׳ ולא נעצרו ולא נסו מן המלחמה ׳ ויתכן פירושו לא נפרדו
זה מזה כי כאחד מתו כמו שהיו בחייהם נאהבים זה לזה ׃ עם עדנים׳ ת״י מוביל לכון תפנוקין׳ ויש לפרשו כמשמעו כי הלבוש הטוב והנאה עדן הגוף כמו המאכל
הטוב׳ ובדרש ר׳ יהודה ור׳ נחמיה ר׳ יהודה אומר בנות ישראל או בנות ישרא׳ ודאי על שאול בכינה בשעה שהיו בעליהן יוצאין למלחמה היה זנן ומפרנסן ומלבישן
שני עם עדנים׳ מכאן שאין התכשיטין נאים אלא לגוף מעודן ׳ ר׳ נחמיה אומר בנות׳ ישראל אלו סנהדראות של ישרא׳ על שאול בכינה בשעה שהיה שאול שומע
טעם ההלכה יוצאת מפי תלמיד חכם היה עומד ונושקו על פיו ׃ על במותיך חלל׳ על במותי׳ כפלת חלל . ות״י על בית תקפך אתקטלת ׃ נפלאתה אהבתך
לי . בשני סימני נקבה ׳ והכפל לחזק פליאת האהבה׳ וכן כי החבאתה׳ ובמקומו פירשנו גם כן טעמו . מאהבת נשים ׳ ת״י מרחמת תרתין נשין׳ ר״ל
שתי הנשים שהיו לו לדוד אביגיל ואחינועם ׳ ואא״ ז״ל פי׳ מאהבת נשי׳ למה שהן אוהבות בין בעליהן בין בניהן שאהבתם חזקה להם׃ ויאבדו כלי מלחמה .
כל כך נפלו גבורי׳ כאלו אבדו כלי מלחמתם או פירו׳ שאול ויהונתן שהיו כלי מלחמתו של ישרא׳ מתו׃ וימשחו שם את דוד. ואעפ״ שכבר היה נמשח ע׳ שמואל אעפ״
כן בעת שקבלוהו עליהם למלך משחוהו ׃ ויגידו לדוד לאמר . אנשי יבש גלעד׳ פי׳ דבר אנשי יבש גלעד׃ אשר קברו את שאול. או הוא כמו הפוך אשר קברו
אנשי יבש גלעד את שאול ׳ הטובה הזאת ׃ . גמול הטובה הזאת ׳ ויעבירהו

אשרי וַיַּעֲבִרֵהוּ מַחֲנָיִם׃ וַיַּמְלִכֵהוּ אֶל־הַגִּלְעָד וְאֶל־הָאֲשׁוּרִי וְאֶל־יִזְרְעֶאל
וְעַל־אֶפְרַיִם וְעַל־בִּנְיָמִן וְעַל־יִשְׂרָאֵל כֻּלֹּה׃
בֶּן־אַרְבָּעִים שָׁנָה אִישׁ־בֹּשֶׁת בֶּן־שָׁאוּל בְּמָלְכוֹ עַל־יִשְׂרָאֵל וּשְׁתַּיִם
שנה שָׁנִים מָלָךְ אַךְ בֵּית יְהוּדָה הָיוּ אַחֲרֵי דָוִד׃
וַיְהִי מִסְפַּר הַיָּמִים אֲשֶׁר הָיָה דָוִד מֶלֶךְ בְּחֶבְרוֹן עַל־בֵּית יְהוּדָה
שֶׁבַע שָׁנִים וְשִׁשָּׁה חֳדָשִׁים׃ וַיֵּצֵא אַבְנֵר בֶּן־נֵר וְעַבְדֵי
אִישׁ־בֹּשֶׁת בֶּן־שָׁאוּל מִמַּחֲנַיִם גִּבְעוֹנָה׃ וְיוֹאָב בֶּן־צְרוּיָה וְעַבְדֵי דָוִד
יָצְאוּ וַיִּפְגְּשׁוּם עַל־בְּרֵכַת גִּבְעוֹן יַחְדָּו וַיֵּשְׁבוּ אֵלֶּה עַל־הַבְּרֵכָה מִזֶּה
וְאֵלֶּה עַל־הַבְּרֵכָה מִזֶּה׃ וַיֹּאמֶר אַבְנֵר אֶל־יוֹאָב יָקוּמוּ נָא הַנְּעָרִים
וִישַׂחֲקוּ לְפָנֵינוּ וַיֹּאמֶר יוֹאָב יָקֻמוּ׃ וַיָּקֻמוּ וַיַּעַבְרוּ בְמִסְפָּר שְׁנֵים עָשָׂר
לְבִנְיָמִן וּלְאִישׁ בֹּשֶׁת בֶּן־שָׁאוּל וּשְׁנֵים עָשָׂר מֵעַבְדֵי דָוִד׃ וַיַּחֲזִקוּ
אִישׁ בְּרֹאשׁ רֵעֵהוּ וְחַרְבּוֹ בְּצַד רֵעֵהוּ וַיִּפְּלוּ יַחְדָּו וַיִּקְרָא לַמָּקוֹם הַהוּא
חֶלְקַת הַצֻּרִים אֲשֶׁר בְּגִבְעוֹן׃ וַתְּהִי הַמִּלְחָמָה קָשָׁה עַד־מְאֹד בַּיּוֹם
הַהוּא וַיִּנָּגֶף אַבְנֵר וְאַנְשֵׁי יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי עַבְדֵי דָוִד׃ וַיִּהְיוּ־שָׁם שְׁלֹשָׁה
בְּנֵי צְרוּיָה יוֹאָב וַאֲבִישַׁי וַעֲשָׂהאֵל וַעֲשָׂהאֵל קַל בְּרַגְלָיו כְּאַחַד הַצְּבָיִם
אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה׃ וַיִּרְדֹּף עֲשָׂהאֵל אַחֲרֵי אַבְנֵר וְלֹא־נָטָה לָלֶכֶת עַל־הַיָּמִין
וְעַל־הַשְּׂמֹאול מֵאַחֲרֵי אַבְנֵר׃ וַיִּפֶן אַבְנֵר אַחֲרָיו וַיֹּאמֶר הַאַתָּה זֶה
עֲשָׂה־אֵל וַיֹּאמֶר אָנֹכִי׃ וַיֹּאמֶר לוֹ אַבְנֵר נְטֵה לְךָ עַל־יְמִינְךָ אוֹ עַל־
שְׂמֹאלֶךָ וֶאֱחֹז לְךָ אֶחָד מֵהַנְּעָרִים וְקַח־לְךָ אֶת־חֲלִצָתוֹ וְלֹא־אָבָה ע
עֲשָׂהאֵל לָסוּר מֵאַחֲרָיו׃ וַיֹּסֶף עוֹד אַבְנֵר לֵאמֹר אֶל־עֲשָׂהאֵל סוּר לְךָ
מֵאַחֲרָי לָמָּה אַכֶּכָּה אַרְצָה וְאֵיךְ אֶשָּׂא פָנַי אֶל־יוֹאָב אָחִיךָ׃ וַיְמָאֵן
לָסוּר וַיַּכֵּהוּ אַבְנֵר בְּאַחֲרֵי הַחֲנִית אֶל־הַחֹמֶשׁ וַתֵּצֵא הַחֲנִית מֵאַחֲרָיו
תח וַיִּפָּל־שָׁם וַיָּמָת תַּחְתָּו וַיְהִי כָּל־הַבָּא אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־נָפַל שָׁם עֲשָׂה
־אֵל וַיָּמֹת וַיַּעֲמֹדוּ׃ וַיִּרְדְּפוּ יוֹאָב וַאֲבִישַׁי אַחֲרֵי אַבְנֵר וְהַשֶּׁמֶשׁ בָּאָה
וְהֵמָּה בָּאוּ עַד־גִּבְעַת אַמָּה אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי־גִיחַ דֶּרֶךְ מִדְבַּר גִּבְעוֹן׃
וַיִּתְקַבְּצוּ בְנֵי־בִנְיָמִן אַחֲרֵי אַבְנֵר וַיִּהְיוּ לַאֲגֻדָּה אֶחָת וַיַּעַמְדוּ עַל רֹאשׁ
גִּבְעָה אֶחָת׃ וַיִּקְרָא אַבְנֵר אֶל־יוֹאָב וַיֹּאמֶר הֲלָנֶצַח תֹּאכַל חֶרֶב
הֲלוֹא יָדַעְתָּה כִּי־מָרָה תִהְיֶה בָּאַחֲרוֹנָה וְעַד־מָתַי לֹא־תֹאמַר לָעָם לָשׁוּב
מֵאַחֲרֵי אֲחֵיהֶם׃ וַיֹּאמֶר יוֹאָב חַי הָאֱלֹהִים כִּי לוּלֵא דִּבַּרְתָּ כִּי אָז מֵהַבֹּקֶר
נַעֲלָה הָעָם אִישׁ מֵאַחֲרֵי אָחִיו׃ וַיִּתְקַע יוֹאָב בַּשּׁוֹפָר וַיַּעַמְדוּ כָּל־הָעָם

ואעבריה למחנים ׃ ואמלכיה על דבית גלעד ועל דבית אשר ועל
יזרעאל ועל דבית אפרים ועל דבית בנימין ועל ישראל כולהון׃
בר ארבעין שנין איש בשת בר שאול כד מלך על ישראל
ותרתין שנין מלך ברם דבית יהודה הוו בתר דוד׃ והוה מניין יומיא
דהוה דוד מלכא בחברון על דבית יהודה שבע שנין ושיתא ירחין׃
ונפק אבנר בר נר ועבדי איש בשת בר שאול ממחנים
לגבעון ׃ ויואב בר צרויה ועבדי דוד נפקו וערעונון על בריכתא
דגבעון כחדא ושרו אילין על בריכתא מכא ואילין על בריכתא מכא׃
ואמר אבנר ליואב יקומון כען עולימיא ויחייכון קדמנא ואמר יואב
יקומון׃ וקמו ועברו במניין תרי עסר מדבית בנימן ומדאיש בשת
בר שאול ותרי עסר מעבדי דוד ׃ ואתקיפו גבר בריש חבריה
וחרביה בסטר חבריה ונפלו כחדא וקרא לאתרא ההוא אחסנת
קטיליא די בגבעון׃ והוה קרבא תקיף עד לחדא ביומא ההוא ואיתבר
אבנר ואנשי ישראל קדם עבדי דוד ׃ והוו תמן תלתא בני צרויה
יואב ואבישי ועשהאל ועשהאל קליל בריגלוהי כחדא מן טביא ד
די בחקלא׃ ורדף עשהאל בתר אבנר ולא איתפני למיזל על ימינא
או על סמלא מבתר אבנר ׃ ואיתפני אבנר בתרוהי ואמר האתדין
עשהאל ואמר אנא ׃ ואמר ליה אבנר איתפני לך על ימינך או על
סמלך ואיחוד לך חד מעולימיא וסב לך ית זרזיה ולא אבה עשהאל
למיזר מבתרוהי ׃ ואוסיף עוד אבנר למימר לעשהאל
זור לך מבתרי למה אקטלינך ואירמינך לארעא ואיכדין אזקוף אפי
ואיתחמי ליואב אחוך ׃ ולא אבא למיזר ומחהי אבנר באחורי מורניתא
בסטר ירכיה ונפקת מורניתא מאחורוהי ונפל תמן ומית באתריה
והוה כל דאתי לאתרא דמית תמן עשהאל ומית וקיימין׃ ורדפו יואב
ואבישי בתר אבנר ושמשא עלת ואינון מטו עד גבעת אמתא די על
אפי גיח אורח מדברא דגבעון ׃ ואתכנישו בני בנימן בתר אבנר
והוו לסיעא חד וקמו על ריש רמתא חדא׃ וקרא אבנר ליואב ואמר
הלאפרש תקטול חרבא הלא ידעתא ארי מרירא תהי בסופא ועד
אימתי לא תימר לעמא למתב מבתר אחיהון ׃ ואמר יואב קיים הוא
יי ארי אילולפון מלילתא ארי בכין פון מעידן צפרא אסתלק עמא גבר
מבתר אחוהי ׃ ותקע יואב בשופרא וקמו כל עמא ולא

ויעבירהו מחנים · רצה להמליכו תחלה מעבר הירדן והעבירהו מחנים כי הוא מבוא גבול שני שבטים וחצי · שהרי מחנים גבול בני גד וגבול בני מנשה . ואעפ"י שידע אבנר כי דוד נמשח למלך על ידי שמואל היה מתחזק להעמיד עדיין מלכות שאול כפי כחו · ובמדרש ויאמר אלהים אל יעקב אני אל שדי פרה ורבה וגו' אמרו מכאן דרש אבנר וקרב לאיש בשת בן שאול אמר הכתוב אומ' ומלכים מחלציך יצאו · ועל בנימן נאמר שלא נולד עדיין ועד עכשיו לא עמד מבנימן אלא שאול לפיכך לקח איש בשת וימליכהו אל הגלעד וגו' : וימליכהו אל הגלעד · אל במקום על · כמו אל ההרים לא אכל . וזולתו המליכהו תחלה מעבר לירדן ובארץ ישראל: אל האשורי ואל יזרעאל ועל אפרים ועל בנימן · ואחרי אשר אמר על ישר' כלו למה זכר אלה המקומות · יש לפרש כי בשובו ממחני' היה · וזה היה אחרי מלחמת הנערים שסבב אבנר אחרי המלחמה למחנים אל איש בשת . ואז העבירהו אל אלה המקומות הנזכרי' עד שובו לביתו בארץ בנימן . אבל על ישראל כלו המליכהו זולתי שבט יהודה . ופי' האשורי כתרגום דבית אשר · ופי' ואל יזרעאל · אינו יזרעאל זה אשר בנחלת בני מנשה : שבע שנים וששה חדשים · נמצא מלכות בטלה חמש שנים שהרי איש בשת לא מלך אלא שתי שנים : ממחנים גבעונה · עתה אומר כי אחר שהמליכו את איש בשת במחנים קודם שעבר הירדן לשוב לביתו היה מה שהיה ויצא אבנר עם עבדי איש בשת ללכת לגבעון שהוא ארץ בנימן ויצאו אליהם יואב ועבדי דוד ויפגשום על ברכת גבעון . ונראה כי דעת יואב היה להלחם עמם ונראה כי רבים אשר אתם וחדל עד שאמר אבנר יקומו נא הנערי' וישחקו לפנינו : וישחקו · דרך שחוק · יתגרו אלה עם אלה בחרבותיהם · ונראה מי ידע מדרכי המלחמה יותר · ודרשו רז"ל ולפי שעשה עם דם הנערים שחוק נענש ונפל בחרב : ולאיש בשת . די היה לו אם אמר שנים עשר לאיש בשת כמו שאמר שנים עשר מעבדי דוד אלא בא להודיע כי משבט בנימן היו ההולכין עמו להמליכו : ויפלו יחדו · כל אחד הרג את חבירו : חלקת הצורים · ת' אחסנת קטיליא . מן ותקח צפורה צר · צור חרבו שמתרגמי' חרב חדה · ויש לפרש כמשמעו כמו והצורים כתבו ממנו · ופירושו חלקת החזקים כי חזקי' היו ובחזקה נלחמו שלא התגבר אחד על חבירו אלא כלם נהרגו כאח' איש על יד אחיו : ועשהאל קל ברגליו . ספור זה כי בטח בקלותו לרדוף אחרי אבנר מה שלא עשו כן האחרים ולא הבין כי לא לקלים המרוץ : הצבים . ביו"ד אחד לבד . ויו"ד הרבי' נעלמה מהמכתב : ואחוז לך אחד מן הנערים · לחברתך שישוב עמך ואם אתה ירא ממנו : קח לך את חליצתו · פי' כלי מלחמתו · וגם אתה לא תהרגנו : למה אככה ארצה . כתרגומו אקטלינך ואירמינך לארעא : ואיך אשא פני · ואיך אריס פני אל אחיך להביטו הלא אבוש ממנו אם אמיתך : באחרי החנית · יש חניתות שראש עץ החנית מחודד ובו ברזל מחודד עשוי לתקעו בארץ כמו שאומר בשאול וחניתו מעוכה בארץ · ופעמים מכים בו לאחור שאין פונים אל הרודף להכותו בלהבת החנית אלא מכים באחרי החנית וכן עשה אבנר לא פנה אל עשהאל אלא הכהו באחרי החנית: אל החומש · פירוש רבו' ז"ל ברופן חמישית מקום שמרה וכבד תלויים בו :: ות' בסטר ירכיה: תחתיו · במקומו · כמו ולא קמו איש מתחתיו · ורז"ל שלא הלך ולא זז ממקומו אחר שהוכה אלא מיד מת : ויעמדו . כאשר שמעו עבדי דוד הריגת עשהאל רדפו אחרי אבנר וכשהיו מגיעים אל המקום ההוא שמת שם עשהאל היו עומדים · אבל יואב ואבישי לא עמדו עליו אלא רדפו אחרי אבנר : והשמש באה . כשהגיעו גבעת אמה באה השמש : גבעת אמה · נקראת הגבעה כן על ענין ידוע אבל אולי היתה אמת המים בצד הגבעה: גיח · שם מקום : ויתקבצו . שראו שהיו רודפים אחריהם התקבצו אותם שהיו הולכי' ראשוני' ובאו אחרי אבנר והיו לאגודה אחת להלחם עם יואב · ופי' אגודה סיעה מקובצין יחד כאלו נקשרים כאגודים זה בזה: הלנצח תאכל חרב . תרגם יונת' הלאפרש · וכן תרגם אם ישמור לנצח . לאפרש · ופי' לנצח ידוע כי הוא כמו לעולם · ופי' תאכל חרב . תאכל חרבך בשר לנצח · הלא ידעתי כי תאותך לנצח למלחמה תהיה מרה באחרונה : כי לולא דברת אתה . אם לא שדברת אתה יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו לא היתה מלחמה זאת היום ואתה החלות מלחמה זאת לא אני . וכבר מאז מן הבקר ועד עתה נעלה העם איש מאחרי אחיו לולי דברת אתה · ונראה יואב כי לא יכול עמהם כי התקבצו כלם תקע בשופ' שיעמדו ולא ירדפו וכן עשה ויעמדו כל העם אשר עם יואב :

ולא רדפו עוד בתר ישראל ולא אוסיפו עוד לאגחא קרבא: ואבנר
וגברוהי הליכו במשרא כל ליליא ההוא ועברו ית ירדנא ואזלו כל ב
בתרון ואתו למחנים: ויואב תב מבתר אבנר וכנש ית כל עמא ושגו
מעבדי דוד תשעת עסר גברא ועשה אל: ועבדי דוד קטלו מדבית
בנימן ובגברי אבנר תלת מאה ושתין גברא מיתו: ונטלו ית עשה אל
וקברוהי בקברא דאבוהי די בבית לחם ואזלו כל ליליא יואב וגברוהי
ואנהר להון בחברון: והות קרבא תקוף בין בית שאול ובין בית דוד
ובית דוד אזלין ותקיפין ובית שאול אזלין ומאבין:
ואתילידו לדוד בנין בחברון והוה בוכריה אמנון לאחינעם דמיזרעאל
:ותניניה כלאב בר לאביגיל אתת נבל דמכרמלא ותליתאה לאבשלום
בר מעכה בת תלמי מלכא דגשור: ורביעאה אדניה בר חגית
וחמשאה שפטיה בר אביטל: ושתיתאה יתרעם לעגלה אתת דוד
אלין אתילידו לדוד בחברון: והוה כד
הות קרבא בין בית שאול ובין בית דוד ואבנר הוה מתקף בבית שאו'
: ולשאול לחינתא ושמה רצפה בת איה ואמ' לאבנר מא דין עלת לות
לחינתא דאבא: ותקוף לאבנר לחדא על פתגמי איש בשת ואמר
הלא רישא דכלבא אנא מכען הויתי גבר הדיוט לשארא דבית יהודה
יומא דין אעביד טיבו עם שאול אבוך עם אחוהי ועם רחמוהי ולא
מסריתך בידא דדוד ומכען את מסער עלי חוב אתתא יומא דין:
כדין יעביד יי לאבנר וכדין יוסיף לי ארי כמא דקיים יי לדוד ארי כדין
אעביד ליה: לאעברא מלכו בית שאול ולאקמא ית כורסי דוד על
ישראל ועל דבית יהודה מדן ועד באר שבע: ולא יכיל עוד לאתבא
ית אבנר פתגמא מדדחל יתיה:
ושלח אבנר אזגדין לות דוד מאתריה למימר מקיימנא במן דעבד
ארעא למימר גזר קיימך עמי והא ידי עמך לאסחרא לותך ית כל ישר'
: ואמר טב אנא אגזר עמך קיים ברם פתגמא חד אנא שאיל מעמך
למימר לא תחזי ית אפי אלהין קדם מיתיתך ית מיכל בת שאול
במיתך לאיתחזאה קדמי: ושלח

ולא ירדפו עוד אחרי ישראל ולא יספו עוד להלחם: ואבנר ואנשיו
הלכו בערבה כל הלילה ההוא ויעברו את הירדן וילכו כל הבתרון
ויבאו מחנים: ויואב שב מאחרי אבנר ויקבץ את כל העם ויפקדו
מעבדי דוד תשעה עשר איש ועשהאל: ועבדי דוד הכו מבנימן
ובאנשי אבנר שלש מאות וששים איש מתו: וישאו את עשהאל
ויקברהו בקבר אביו אשר בית לחם וילכו כל הלילה יואב ואנשיו ג
ויאר להם בחברון: ותהי המלחמה ארכה בין בית שאול ובין בית
ג דוד ודוד הלך וחזק ובית שאול הלכים ודלים:
ויולדו לדוד בנים בחברון ויהי בכורו אמנון לאחינעם היזרעאלית:
לאבינל ומשנהו כלאב לאביגל אשת נבל הכרמלי והשלשי אבשלום בן ם
מעכה בת תלמי מלך גשור: והרביעי אדניה בן חגית והחמישי ש
שפטיה בן אביטל: והששי יתרעם לעגלה אשת דוד אלה ילדו
לדוד בחברון:

ויהי בהיות המלחמה בין בית שאול ובין בית דוד ואבנר
היה מתחזק בבית שאול: ולשאול פלגש ושמה רצפה בת איה
ויאמר אל אבנר מדוע באתה אל פלגש אבי: ויחר לאבנר מאד
על דברי איש בשת ויאמר הראש כלב אנכי אשר ליהודה היום א
אעשה חסד עם בית שאול אביך אל אחיו ואל מרעהו ולא המציתך
ביד דוד ותפקד עלי עון האשה היום: כה יעשה אלהים לאבנר
וכה יסיף לו כי כאשר נשבע יהוה לדוד כי כן אעשה לו: להעביר
הממלכה מבית שאול ולהקים את כסא דוד על ישראל ועל יהודה
מדן ועד באר שבע: ולא יכל עוד להשיב את אבנר דבר מיראתו
אתו: וישלח אבנר מלאכים אל
תיו דוד תחתו לאמר למי ארץ לאמר כרתה בריתך אתי והנה ידי עמך ל
להסב אליך את כל ישראל: ויאמר טוב אני אכרת אתך ברית אך
דבר אחד אנכי שאל מאתך לאמר לא תראה את פני כי אם לפני
הביאך את מיכל בת שאול בבאך לראות את פני:

ולא ירדפו · כמו ולא רדפו: עתיד במקום עבר ורבים כמוהו : כל הבתרון · שם מחוז ובגבול מעבר לירדן נקרא כן על ענין ידוע אצלם : ויקבוץ את כל העם. לפקוד אותם מי חסר מהם : ויפקדו · חסרו · כמו ולא נפקד ממנו איש : תשעה עשר איש ועשהאל · לפי שהיה נכבד מהתשעה עשר לא כללו עמהם וכתבו בפרט : ויאור להם בחברון · כשהיה אור היום בבקר היו בחברון : כלאב · ובספר דברי הימים דניאל · שני שמות היו לו וכמוהו רבים בכתוב. ויש בו דרש כי לפי שלקח דוד אביגיל אחר מות נבל היו אומרים כי מעוברת היתה מנבל וזה הבן שילדה אביגיל לדוד היה בנו של נבל לפיכך יצא קלסתר פניו כקלסתר פניו של דוד להסיר החשד לפיכך קראו כלאב כלו אב. כלומר בכל צורותיו דומה לאב. ודניאל היה שמו העיקר כי אמר דוד דנני אל מנבל : אבשלום בן מעכה · דרשו בו כי לפי שהיה בן יפת תואר שלקחה דוד במלחמה לפיכך היה אבשלום סורר ומורה באביו כי לכך נסמכה פרשת סורר ומורה לפרש' יפת תואר לומר לך כל הנושא אותה או אשה שאינה הגונה יוצא ממנה בן סורר ומרה. ונכון הוא הדרש כי מאחר שהיא שבויה הרי היא כמוכרחת לשוב לדת ישראל ולבה לא נכון אל הדת והנטע יוצא דמות השרש : לעגלה אשת דוד · דרשו רז"ל עגלה זו מיכל בת שאול · ולפי שהיתה חביבה על דוד קראה עגלה · כמו לולי חרשתם בעגלתי לא מצאתם חידתי. ומה שאמר אשת דוד מסייע הדרש אעפ"שהם לא הביאו ·, כי למה אמר על זאת אשת דוד מה שלא אמר על האחרות אלא לפי שהיתה אשתו ראשונה . ומה שאמר ולמיכל בת שאול לא היה לה ולד עד יום מותה · שהוא מעשה ואילך לא היה לה ולד לענשה שבזתה דוד שהיה מפזז לפני ה' אבל מעיקרא הוה לה · ולפי הפשט יש לפרש עגלה זו אחרת ומיכל לא נזכרה כאן לפי שלא היה לו ממנה בן . וכן הוא אומ' הבני' שהיו בחברון לפיכך זכר הנשים · ומיכל אעפ"שהביאה לו אבנר ועודנו בחברון לא זכרה כאן לפי שלא היה לו ממנה בן · אבל באמרו אשת דוד · וכן אמר בדברי הימים לעגלה אשתו אולי לא היתה ממשפחה גדולה ולא היתה ידועה בזכור אותה אלא באשת דוד · ויש לפרש עוד כי עגלה זאת היתה אשת שאול ולקחה דוד אחרי מות שאול כמו שאומר ואת נשי אדוניך בחיקך · ואעפ"שאמרו אין נושאין אלמנתו של מלך . הרי אמרו מלך נושא אלמנתו של מלך אחר מפני זה אמר אשת דוד כלומר שלא היתה ראויה להיות אשת אדם אחר אלא אשת דוד לפי שהיה מלך . ואעפ"שזו הסבר' אינה אלא לדעת ר' יהודה כי הוא אומר מלך נושא אלמנתו של מלך ואין חכמים מודים לו אעפ"כן פשט הפסוק נכון לר' יהודה · ואעפ"שהיתה אשת חמיו מותרת · ואף לדברי הירושלמי שאומר שאשת חמיו אסורה לא אסרוה אלא מפני מראית העין אבל מן התורה אינה אסורה · והם אמרו כי רצפה פלגש שאול לקחה דוד לאשה: ויאמר אל אבנר · ויאמר איש בשת · ואעפ"שלא זכרו למעלה בפסוק הזה זכר בית שאול והוא איש בשת כי בו תלויה בית שאול : אל פלגש אבי · חשדו בפלגש אביו ואם היה הדבר אמת היה לו לתפשו בכך לכבוד אביו · ועוד כי אסורה היתה לכל אדם לפי שהיתה פלגש המלך ואין נושאין אלמנתו של מלך ואעפ"שלא היתה אשתו אלא פלגשו כיון שהיתה מיוחדת לו הרי היא כחשבת אלמנתו · ועוד כיון ששמשתו הרי אמרו אין משתמשין בשרביטו' של מלך · וזהו שאמר ותפקוד עלי עון האשה כי אסורה היתה להדיוט : הראש כלב אנכי · מלעיג אלו הייתי ראש כלבים . כלומר אפילו לא הייתי ממונה אלא על הכלבים שהייתי נקרא ראש כלב · ועוד אפי' לשבט יהודה שאתה שונא אם היה לי שום מנוי עליהם לא היה לך לבזותי כל כך היום יש לי דין לעשות חסד עם בית שאול כי בזיתני והלא חסד גדול עשיתי עד היותי עם בית אביך שהחזקתי בביתו להעמידו במלכותו ולא המציתיך ביד דוד ואתה פקדת עלי עון האשה · וי"ת הלא רישא אנא מכען הויתי גבר הדיוט לשארא דבית יהודה : ולא המציתיך · בא על על דרך בעלי ההא ואעפ"שהוא מבעלי האלף · ופי' כמו ואת העולה המציאו אליו ענין הזמנה ומסירה: כאשר נשבע ה' לדוד · דברו הוא שבועתו · וכן אמר נשבעתי לדוד עבדי · או לפי שאמר שני פעמים לשאול בשם האל בגלגל ובדבר עמלק בקש לו ה' איש כלבבו · ונתנה לרעך · ואמרו הן שבועה לאו לאו שבועה : תחתיו למי ארץ . בסתר שלח לו למי תחות הארץ אלא לך כמו שאמר האל כרתה בריתך עמי ואני אשוב לך כל ישראל · וי"ת מאתריה למימר מקיימנא במאן דעבד ארעא למימר · ויש דרש שכתב בכתבו לדוד מן אבנר לדוד הקריב שמו לשם דוד זהו ש דוד תחתיו לפיכך נענש אבנר : כי אם לפני הביאך : כי אם לפני כל דבר יהיה הביאך את מיכל : וישלח דוד

וישלח דוד מלאכים אל איש בשת בן שאול לאמר תנה
את אשתי את מיכל אשר ארשתי לי במאה ערלות פלשתים :
וישלח איש בשת ויקחה מעם איש מעם פלטיאל בן לוש : וילך אתה ליש
אישה הלוך ובכה אחריה עד בחרים ויאמר אליו אבנר לך שוב וישב
: ודבר אבנר היה עם זקני ישראל לאמר גם תמול גם שלשם הייתם
מבקשים את דוד למלך עליכם : ועתה עשו כי יהוה אמר אל דוד
לאמר ביד דוד עבדי הושיע את עמי ישראל מיד פלשתים ומיד כל
איביהם : וידבר גם אבנר באזני בנימין וילך גם אבנר לדבר באזני
דוד בחברון את כל אשר טוב בעיני ישראל ובעיני כל בית בנימן :
ויבא אבנר אל דוד חברון ואתו עשרים אנשים ויעש דוד לאבנר
ולאנשים אשר אתו משתה : ויאמר אבנר אל דוד אקומה ואלכה
ואקבצה אל אדני המלך את כל ישראל ויכרתו אתך ברית ומלכת
בכל אשר תאוה נפשך וישלח דוד את אבנר וילך בשלום : והנה
עבדי דוד ויואב בא מהגדוד ושלל רב עמם הביאו ואבנר איננו עם
דוד בחברון כי שלחו וילך בשלום : ויואב וכל הצבא אשר אתו
באו ויגדו ליואב לאמר בא אבנר בן נר אל המלך וישלחהו וילך ב
בשלום : ויבא יואב אל המלך ויאמר מה עשיתה הנה בא אבנר
אליך למה זה שלחתו וילך הלוך : ידעת את אבנר בן נר כי
לפתתך בא ולדעת את מוצאך ואת מבואך ולדעת את כל אשר אתה מובאך
עשה : ויצא יואב מעם דוד וישלח מלאכים אחרי אבנר וישבו
אתו מבור הסרה ודוד לא ידע : וישב אבנר חברון ויטהו יואב
אל תוך השער לדבר אתו בשלי ויכהו שם החמש וימת בדם עשה אל
אל אחיו : וישמע דוד מאחרי כן ויאמר נקי אנכי וממלכתי מעם
יהוה עד עולם מדמי אבנר בן נר : יחלו על ראש יואב ואל
כל בית אביו ואל יכרת מבית יואב זב ומצרע ומחזיק בפלך

ושלח דוד אזגדין לות איש בשת בר שאול למימר
הב ית אתתי ית מיכל דארסית לי במאה ערלת פלשתאי : ושלח איש
בשת ודברה מלות בעלה מלות פלטיאל בר ליש : ואזל עמה בעלה
אזיל ובכי בתרהא עד עלמת ואמר ליה אבנר איזיל תוב ותב : ופתגם
אבנר הוה עם סבי ישראל למימר אף תמלי אף דקמוהי הויתון בען ית
דוד למהוי מלכא עליכון : וכען עיבידו ארי יי אמר לדוד למימר ביד
דוד עבדי אפרוק ית עמי ישראל מידא דפלשתאי ומיד כל בעלי ד
דבביהון : ומליל אף אבנר קדם דבית בנימן ואזל אף אבנר למללא
קדם דוד בחברון ית כל דתקן בעיני ישראל ובעיני כל דבית בנימן :
ואתא אבנר לות דוד לחברון ועמיה עסרין גבריא ועבד דוד לאבנר
ולגבריא דעמיה משתיא : ואמר אבנר לדוד אקום ואיזל ואכנוש לות
ריבוני מלכא ית כל ישראל ויגזרון עמך קיים ותמלוך בכל דרעיא
נפשך ושלח דוד ית אבנר ואזל בשלם : והא עבדי דוד ויואב אתא
מן משריתא ועדאה סגיאה עמהון איתיאו ואבנר ליתוהי עם דוד ב
בחברון ארי שלחיה ואזל בשלם : ויואב וכל חילא דעמיה אתו
וחויאו ליואב למימר אתא אבנר בר נר לות מלכא ושלחיה ואזל
בשלם : ואתא יואב לות מלכא ואמר מה עבדת הא אתא אבנר לותך
למה דנן שלחתיה ואזל מיזל : ידעת ית אבנר בר נר ארי לאטעיותך
אתא ולמידעית מיפקך וית מיעלך ולמידע ית כל דאת עביד :
ונפק יואב מן קדם דוד ושלח איזגדין בתר אבנר ואתיבו יתיה מ
מגובא דסירתא ודוד לא ידע : ותב אבנר לחברון ואפניה יואב
לגו תרעא למללא עמיה בשליא ומחהי תמן בסטר ירכיה ומית בדם
עשהאל אחוהי : ושמע דוד מבתר כן ואמר זכאי אנא ומלכותי מן
קדם יי עד עלמא מדמי אבנר בר נר : יחולון על רישי דיואב ואל
כל בית אבוהי ולא יפסוק מדבית יואב דאיב וסגיר ומתקיף באגר

וישלח דוד מלאכים · אף על פי ששלח לאבנר שלח גם כן לאיש בשת לכבודו שלא רצה לקחתה בלא רצונו : אשר ארשתי לי · זה מסייע פירו' רז"ל שכתבנו למעלה בענין זה כלומר אשתי היא וארשתיה במאה ערלות פלשתים · כלומר בהם היה דעתי לא בעושר שהתנה לי שאול שהוא מלוה אבל לפיכך הוא אשתי באמת · ולפי הפשט אמר ארשתי לי ר"ל בסכנה שמתי עצמי בעבורה לפי' יש עליך להחזירה לי · ובאמרו במאה והוא כתן מאתים ואמר במאה כי מאה היה התנאי ביניהם:
מעם איש · מעם אישה · וכת' ומררות בעלה . ואחכ" פירש מי היה בעלה פלטיאל בן ליש שכתוב למעלה · ובדרש לפיכ' קראו עתה פלטי
שפלטו אל מעבירה שלא בא על מיכל כמו שפירשנו למעלה · ומה שאמר הלוך ובכו אחריה עד בחורים על מצוה שהלכה מידו ושהיה כובש את יצרו עד בחורים
שנעשה כבחורי' שלא טעמו טעם אותו חטא . וכל זה הוא רחוק מדרך הפשט . ובחורים הוא שם מקום בארץ בנימן כמו שמעי בן גרא בן הימיני מבחורים.
ות"י עלמת · ועלמת ובחורים ענין אחד . וכן נזכר זה המקום בספר יהושע עלמון . ובדברי הימים עלמות · ואפשר שנקרא כן על שם אדם הנקרא עלמת בן
יעדה משבט בנימן ולו היתה העיר הזאת · וכבר כתבנו למעלה כי מיכל ופלטי שוגגים היו: ביד דוד עבדי · הושיע במקום אושיע כלומר אמרתי להושיע את
ישראל בידו · וכן ואתכם הוציא מתוכה · כאלו אמר אוציא · וכת' אושיע אפרוק: וידבר גם אבנר באזני בנימן · כמו וידבר אבנר גם כן באזני בני בנימן · ולפי
שאמר ודבר אבנר היה עם זקני ישראל את' כי גם באזני שבט בנימן דבר ואעפ"ששבט בנימן היו קרובים לבית שאול היו יותר חפצים במלכו' דוד מפני שראו
שהיה מצליח בכל דרכיו ובכל מלחמותיו וראו כי בית שאול היו הולכים ומתמעטים ולא היה להם סימן יפה במלוכה . ועוד כי אבנר הוא הטה את לבבם אחרי
דוד מפני שרצה להשלים עמו . ולכך אמר הכה זה הספור מזה הענין ומזאת המלחמה: מהגדוד . ולא סיפר מאיזה גדוד ומאין הביאו השלל · ומן הנראה כי
מארץ פלשתים היה אולי יצא גדוד פלשתים בארץ ישרא' להלחם או לפשוט ויואב עם עבדי דוד יצא אליהם ועתה שב מהגדוד ההוא והביאו שלל רב : את מוצאך
ואת מבואך · כן כתיב וקרי מובאך · הכתוב כמשפטו כדרך כתי העי"ן · והקרי הוא לזווג המלו' והו' מנהג הלשו' במקומו' הרבה לשנות התנועות מפני הזיווג
כמו הודו והונו : וכן תהומות יכסיומו . ובמובאך הקרי נהפך עי"ן הפועל לפא הפועל והוא גם כן מנהג הלשון לכתו' כן כמו אם ישוב ישיבני . וכן ריבה ה' את
יריבי ייטוב יתפלא בי . והדומים להם כמו שכתבנו בספר מכלול : מבור הסירה · נראה כי סירים וקוצים היה מקום הבור ההוא לפיכך נקרא כן · ורבו' ז"ל דרשו
בור וסירה גרמו לו לאבנר שיהרג שלא החזיק דברי דוד אל שאול אלא דחה אותם בדברי הבל בכנפות המעיל שלקח ממראשותיו אמר לו אחד מן הנערים
שכחה בבור ומצאה דוד שם ושקר הוא שאמר בסירים נאחז כנף מעילך ונקרע ולא הרגשת בו כשנקרע ומצאו
דוד : אל תוך השער · שער העיר חברון . ורבו' ז"ל דרשו בו כמו השערה אל הזקנים . כלומר אמר לו להביאו לפני הסנהדרין להשפט עמו בדם עשהאל · כן
אמר לו והטהו באלה הדברים שהיה מדבר עמו בשלי ובשגגה שהיה משגה אותו ולא הבין אבנר והכהו יואב : לדבר עמו בשלי . בשלום מן ישליו אוהבים ·
או פרוש בפתאום . וכן תרגם פתע פתאום בתכף שלו · ויש בו דרש כי בא אליו בערמה ושאל לו גדמת היאך חולצת והוא היה שוחה ומראה לו כי בשינים תחלץ
ואז הכהו · וזהו בשלי לשון של נעלך · זהו שאמר ובנעלו אשר ברגליו: החומש · כמו אל החומש . ורבים כמוהו · וכבר פירשנוהו למעלה: וימת בדם עשהאל אמרו
רז"ל שתבעו בדם עשהאל ודנו בדין סנהדרין אמר לו למה הרגת עשהאל אמר עשה אל רודף היה אמר לו היה לך להציל עצמך באחד מאיבריו אמר לו לא יכולתי
לכוין לו · אמר לו ברופן חמשית כוונת לו באחד מאיבריו לא יכולת לכוין לו: יחולו. דמי אבנר יפלו ויחנו על ראש יואב · וכן על ראש רשעים יחול : ואל כל בית אביו ·
אם יואב חטא מה חטאו בית אביו לא אמר אלא על המסייעים אותו והסומכים את ידו כמו שכתוב בתורה באיש ההוא ובמשפחתו · ותרגם אונקלוס ובסעדוהי :
ומחזיק בפלך · מחזיק במשענת מחמת חולי הרגלים . ואמרו רז"ל כל הקללות האלו נתקיימו בזרע של דוד לפי שלא כדין קללו אחר שהיה בדעתו לצוות עליו
להרגו · וכן עשה . והיכן נתקיימו זב מרחבעם: מצורע עוזיהו · מחזיק בפלך אסא · נופל בחרב יאשיהו · חסר לחם יהויכין . ועוד אמרו רז"ל למה קללו באלו
הקללו' ולמה קלל ביתו אחריו שאמר מבית יואב · לפי שאמרו בחמשה דברים אדם זכאי זוכה לבניו הזכאין כלומר שמוסיף הקב"ה לבניו באלה החמשה דברי'
בזכות אבותיהם ואלו הם החמשה דברים בנוי בכח בעושר בחכמה בימים . בנוי שנאמר והדרך על בניהם. בכח שנ' גבור בארץ יהיה זרעו . בעושר שנ' לא
ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם · בחכמה שנ' ולמדת' אותם את בניכם . בימים שנ' למען ירבו ימיכם וימי בניכם · וכנגדן בהפך אלו לרעה לדור חייב בעון
אבותיהם הרשעים · והביאו ראייה מדוד שקלל את יואב בשביל שנתברר לו עונו והוא מדה כנגד מדה זב כנגד הכח זה גבור וזה תשש · מצורע כנגד הנוי
שנאמר ושפח ה' את קדקד בנות ציון כי תחת יופי: זה הדור וזה כיעור · מחזיק בפלך כנגד חכם . כי פירשו מחזיק בפלך טפש :

מת קטיל בחרבא וחסיר מזון ׃ ויואב ואבישי אחוהי קטלו לאבנר
על דקטל ית עשהאל אחוהון בגבעון בקרבא ׃
ואמר דוד ליואב ולכל עמא דעמיה בזעו לבושכון ואסרו סקין וספדו
קדם אבנר ומלכא דוד אזיל בתר ערסא ׃ וקברו ית אבנר בחברון
וארים מלכא ית קליה ובכא על קברא דאבנר ובכו כל עמא ׃
ואליא מלכא על אבנר ואמר הכממת רשיען ימות אבנר ׃
ידך לא אסירן ורגלך לא לזקין דינחש איתקרבו כמפל קדם גברין
רשיעין נפלתא ואוסיפו כל עמא למבכי עלוהי ׃ ואתא כל עמא
לאוכלא ית דוד לחמא עד דיומא קיים וקיים דוד למימר כדין יעבד
לי יי וכדין יוסיף אילהן קדם מיעל שמשא אטעום לחמא או כל מדעם׃
וכל עמא אשתמודעו ושפר בעיניהון ככל דעבד מלכא בעיני כל עמא
טב ׃ וידעו כל עמא וכל ישראל ביומא ההוא ארי לא הות בעצת
מלכא למקטל ית אבנר בר נר ׃
ואמר מלכא לעבדוהי הלא תדעון ארי רב ושליט נפל יומא
הדין בישראל ׃ ואנא יומא דין הדיוט ומרבי למלכא וגבריא האילין
בני צרויה קשן מיני ישלם יי לעבדי בישתא כבישתיה ׃
ושמע בר שאול ארי מית אבנר בחברון
ואיתרשלא ידוהי וכל ישראל אתבהילו ׃ ותרין גברין רבני רישי
משרין הוו עם בר שאול שום חד בענה ושום תנינא רכב בני רמון
דמבארות מבני בנימן ארי אף בארות מתחשבא על דבית בנימן ׃
וערקו אינש בארות לגיתים והוו תמן דיירין עד יומא הדין ׃
וליהונתן בר שאול ברא לקי בתרין ריגלוהי בר
חמיש שנין הוה כד אתת בסורת שאול ויהונתן מיזרעאל ונטלתיה
תורבנתיה ואפכת והוה באתבעיותהא למערק ונפל ואתגר ושמיה
מפיבשת ׃ ואזלו בני רמון דמבארות רכב ובענה ואתו כמיחם
יומא לבית איש בשת והוא שכיב ית שנת מלכיא ׃ ואינון אתו עד
גו ביתא כזבני חיטין ומחוהי בסטר ירכיה ורכב ובענה אחוהי
אישתיזבו ׃ ואתו

ונפל בחרב וחסר לחם ׃ ויואב ואבישי אחיו הרגו לאבנר על אשר
המית את עשהאל אחיהם בגבעון במלחמה ׃
ויאמר דוד אל יואב ואל כל העם אשר
אתו קרעו בגדיכם וחגרו שקים וספדו לפני אבנר והמלך דוד הלך
אחרי המטה ׃ ויקברו את אבנר בחברון וישא המלך את קולו
ויבך אל קבר אבנר ויבכו כל העם ׃
ויקנן המלך אל אבנר ויאמר הכמות נבל ימות
אבנר ׃ ידך לא אסרות ורגליך לא לנחשתים הגשו כנפול לפני
להכרות בני עולה נפלת ויספו כל העם לבכות עליו ׃ ויבא כל העם להברות
את דוד לחם בעוד היום וישבע דוד לאמר כה יעשה לי אלהים וכה
יסיף כי אם לפני בוא השמש אטעם לחם או כל מאומה ׃ וכל העם
הכירו וייטב בעיניהם ככל אשר עשה המלך בעיני כל העם טוב ׃
וידעו כל העם וכל ישראל ביום ההוא כי לא היתה מהמלך להמית
את אבנר בן נר ׃
ויאמר המלך אל עבדיו הלא תדעו כי שר וגדול נפל היום הזה
בישראל ׃ ואנכי היום רך ומשוח מלך והאנשים האלה בני צרויה
קשים ממני ישלם יהוה לעשה הרעה כרעתו ׃
ד וישמע בן שאול כי מת אבנר בחברון וירפו ידיו וכל
ישראל נבהלו ׃ ושני אנשים שרי גדודים היו בן שאול שם האחד
בענה ושם השני רכב בני רמון הבארתי מבני בנימן כי גם בארות
תחשב על בנימן ׃ ויברחו הבארתים גתימה ויהיו שם גרים עד
היום הזה ׃ וליהונתן בן שאול בן נכה
רגלים בן חמש שנים היה בבא שמעת שאול ויהונתן מיזרעאל
ותשאהו אמנתו ותנס ויהי בחפזה לנוס ויפל ויפסח ושמו מפיבשת ׃
וילכו בני רמון הבארתי רכב ובענה ויבאו כחם היום אל בית איש
בשת והוא שכב את משכב הצהרים ׃ והנה באו עד תוך הבית והנה
לקחי חטים ויכהו אל החמש ורכב ובענה אחיו נמלטו ׃

ונופל בחרב כנגד השכים · זה מאריך ימים וזה מקצר ימים · וחסר לחם כנגד העוצר. ודוד נתברר לו כי זרע יואב יהיו רשעים וקלל הדור הרשע הבא מזרעו באלה החמש ׃ ויואב ואבישי · אבישי היה עם יואב כשהרגו וכאלו הרגו גם כן. הרגו לאבנר. כמו את אבנר. וכן לכל כליו תעשה נחשת: במלחמה: כלומר הוא הרג עשהאל במלחמה והם הרגו אבנר בשלום וזהו שאמר דוד וישם דמי מלחמה בשלום ׃ ויאמר דוד . אעפ"י שיואב הרגו אמר לו שיקרע עליו ויתאבל כי שלא בדין הרגו · הולך אחרי המטה · כשהיו מוליכין אותו לקבורה · ואעפ"י שאמרו כי המלך אינו יוצא אחר המת ואפי' מת לו מת אינו יוצא מפתח פלטרין שלו עשה כן דוד להוציא מלבם של ישראל שלא יחשדוהו כי בעצתו נהרג. כמו שאמר בסוף הענין וידעו כל העם וכל ישראל ביום ההוא כי לא היתה מהמלך להמי' את אבנר ׃ אל קבר · כמו על קבר · וכמוהו אל ההרים לא אכל · וכן ויקונן המלך אל אבנר · כמו על אבנר ׃ הכמות נבל · בחרב כמו רשע . או פירושו כאדם נופל ושפל ימות אבנר · שהיה גבור וגדו' איך לא השיב ידו אל מכהו ׃ ידיך לא אסורות . היאך לא הכיתו גם אתה ורגליך גם כן לא לנחושתים הוגשו . איך לא ברחת מפניהם · כנפול נבל כן נפלת לפני בני עולה . ואעפ"י שלא דבר נבל אלא כנפול זה ר"ל כיון שזכר נבל למעלה סמך על המבין · וכן מנהג הלשון בהרבה מקומות ׃ להברות את דוד לחם · רבו' ז"ל אמרו כתי' להכרות בכף וקריגן להברות בבי"ת . בתחלה להכרותו ולבסוף להברותו . וכן כתב ר' מנחם בן סרוק כי הכתוב להברות . וכן כתב ר' יהודה חיוג · וכן כת' אדוני אבי ז"ל ואנחנו לא מצאנוהו בשום ספר מדוייק אשר ראינו . וכן כתב ר' יונה כי לא ראה אותו כתוב כך להכרות לא בספרים ולא במסורת · ופירוש להברות להאכיל ואפי' אכילה מועטת ולא רצה כי הבריה היא האכילה המועטת . וכן והבריה מידה ׃ רך ומשוח מלך · רך במלוכה כאלו היום נמשחתי למלך כי היום ההוא היה תחלת מלכותו על ישראל על ידי אבנר · והאנשים האלה בני צרויה שהם קשים ממני בלבלו לי מלכותי · וזכר צרויה אמם ולא זכר אביהם כלומר בני אחותיהם . והיה להם לחוס עלי ולא עמו · ובאשר מקומו' מזוכר אמם ואומר יואב בן צרויה אבישי בן צרויה לפי שהיו יותר נכבדי' בזכר אמם לכבוד דוד · וי"ת רך ומשוח . מלך הדיוט ומרבא למלכא . כלומר עד היום לא הייתי חושב עצמי למלך אלא הדיוט וכאלו היום נמשחתי למלך . ורבו' ז"ל פירשו רך לשון מלוכה . כאמר' לא רכה ולא בר רכה את . ואמ' מכא תימרא דהאי רכה לישנא דמלכותא הוא דכתיב רך ומשוח מלך ׃ היו בן שאול . כמו לבן שאול · או עם בן שאול כתרג' · או שרי שזכר עומד במקום שנים כאלו אמ' שרי בן שאול · ומנחם פירשו היו כמו סברו · וכן כהייתי וכחליתי · ור"ל המיתו אותו . וספר ענין זה הכה להודיע כי אלה שהרגו בן שאול כבר היו עמו ושריו היו לפיכך לא נשמרו מהם בני הבי' בבוא' תוך הבית ובחדר משכבו וחשבו שבאו לדבר עמו כמנהגו · ומה שאמ' ויברחו הבארותי' לא ספר על מה ברחו אולי היו להם דברי מריבה עם שאול או עם בנו ועתה שבו אליו אולי השלימו עמו טרם בואם ובאו עד לביתו ולא נשמרו מהם . ויהיה פי' לוקחי חטים לזה הפי' שבאו עם לוקחי חטים לדבר עם בן שאול . ולפי' שפירש מנחם המיתו · יהיה פי' הענין כן כי אלה השרים הרגו בן שאול ולא אמ' זה על איש בשת אלא על בן אחר שהיה לשאול והרגו אותו או בחיי שאול או אחרי מותו לפיכ' ברחו גתימה והיו שם גרים עד היו' הזה שבאו להרוג איש בשת למצוא חן בעיני דוד ולשוב לנחלתם בארות ושבאו לבית איש בשת התנכרו ועשו עצמ' כלוקחי חטין · וכתי' כזבני חטי' · ונכנסו לביתו לחדר משכבו והרגוהו ובני הבי' לא נשמרו מה' כי אמ' שידברו עמו לקחת חטים ממנו ׃ כי גם בארות תחשב על בנימן · כמו אל בנימן · וכן ויתפלל על ה' כמו אל ה' · על שפך הסופר כמו אל . ומה שאמר כי גם בארות והנה בארות נחשבת בתוך ערי בנימן · אם כן מה הוא גם אולי היית' על הגבול והיו חושבי' בני אדם כי איננה לבנימן הודיע כי גם היא תחשב לבנימן · וכל זה להודיע כי משבט בנימן היה שהיה משבט שאול יבאו לו מכלים ביתו וממלכתו . ומה שספר גם כן הנה ענין מפיבושת בן יהונתן להודיע כי במות איש בשת לא נשאר לבית' שאול יורש עצר וראוי למלכות כי מפיבשת בן יהונתן נפל ונעשה נכה רגלים ולשאול לא נשאר כי אם בני רצפה הפלגש ׃ כחם היום · בכף ׃ את משכב הצהרי' · ת"י שנת מלכיא . כלומ' כי מנהג המלכים לישן בצהרים ׃ ויבאו

ויבאו הבית והוא שכב על מטתו בחדר משכבו ויכהו וימתהו ויסרו
את ראשו ויקחו את ראשו וילכו דרך הערבה כל הלילה ׃ ויבאו
את ראש איש בשת אל דוד חברון ויאמרו אל המלך הנה ראש
איש בשת בן שאול איבך אשר בקש את נפשך ויתן יהוה לאדני
המלך נקמות היום הזה משאול ומזרעו ׃
ויען דוד את רכב ואת בענה אחיו בני רמון הבארתי ויאמר
להם חי יהוה אשר פדה את נפשי מכל צרה ׃ כי המגיד לי לאמר
הנה מת שאול והוא היה כמבשר בעיניו ואחזה בו ואהרגהו ב
בצקלג אשר לתתי לו בשרה ׃ אף כי אנשים רשעים הרגו את איש
צדיק בביתו על משכבו ועתה הלוא אבקש את דמו מידכם ובערתי
אתכם מן הארץ ׃ ויצו דוד את הנערים ויהרגום ויקצצו את
ידיהם ואת רגליהם ויתלו על הברכה בחברון ואת ראש איש בשת
לקחו ויקברו בקבר אבנר בחברון ׃
ויבאו כל שבטי ישראל אל דוד חברונה ויאמרו לאמר הננו ה
עצמך ובשרך אנחנו ׃ גם אתמול גם שלשום בהיות שאול מלך
עלינו אתה הייתה מוציא והמבי את ישראל המוציא
ויאמר יהוה לך אתה תרעה את עמי את ישראל ואתה תהיה והמביא
לנגיד על ישראל ׃ ויבאו כל זקני ישראל אל המלך חברונה ויכרת
להם המלך דוד ברית בחברון לפני יהוה וימשחו את דוד למלך על
ישראל ׃ בן שלשים שנה דוד במלכו
וארבעים שנה מלך ׃ בחברון מלך על יהודה שבע שנים וששה
חדשים ובירושלם מלך שלשים ושלש שנה על כל ישראל ויהודה ׃
וילך המלך ואנשיו ירושלם אל היבסי יושב הארץ ויאמר לדוד
לאמר לא תבוא הנה כי אם הסירך העורים והפסחים לאמר לא
יבוא דוד הנה ׃ וילכד דוד את מצדת ציון היא עיר דוד ׃ ויאמר דוד
ביום ההוא כל מכה יבסי ויגע בצנור ואת הפסחים ואת העורים מכה

ואתו לביתא והוא שכיב על ערסיה באידרון בית משכביה ומחוהי וקטלוהי ואעדיאו ית רישיה ונסיבו ית רישיה ואזלו באורח מישרא כל ליליא ׃ ואיתיאו ית ריש איש בשת לות דוד לחברון ואמרו למלכא הא ריש איש בשת בר שאול בעיל דבבך דבעא למיקטלך ועבד יי׳ לריבוני מלכא פורענותא יומא הדין משאול ומזרעיה ׃ ואתיב דוד ית רכב וית בענה אחוהי בני רמון דמבארות ואמר להון קיים הוא יי׳ דיפרק ית נפשי מכל עקא ׃ ארי דחוי לי למימר הא מית שאול והוא הוה כמבסר בעיני נפשי ואחדית ביה וקטלתיה בצקלג דהוה מדמי למיתן ליה מתנא בסורתיה ׃ אף ארי גברין רשיעיא קטלו ית גבר זכאי בביתיה על שוויה וכען הלא אתבע ית דמיה מידכון ואפלי יתכון מן ארעא ׃ ופקיד דוד ית עולימיא וקטלינון וקציצו ית ידיהון וית ריגליהון וצלבו על בריכתא בחברון וית ריש איש בשת נסיבו וקברו בקברא דאבנר בחברון ׃ ואתו כל שבטיא דישראל לות דוד לחברון ואמרו למימר הא אנא קריבך וביסרך אנחנא ׃ אף מתמלי אף מדקמוהי כד הוה שאול מלכא עלנא את הויתא נפיק ועליל בריש ישראל ואמר יי׳ לך את תפרנס ית עמי ית ישראל ואת תהוי למלכא על ישראל ׃ ואתו כל סבי ישראל לות מלכא בחברון וגזר להון מלכא דוד קיים בחברון קדם יי׳ ומשחו ית דוד למהוי ס מלכא על ישראל ׃ בר תלתין שנין דוד כד מלך ארבעין שנין מלך ׃ בחברון מלך על דבית יהודה שבע שנין ושיתא ירחין ובירושלם מלך תלתין ותלת שנין על כל ישר׳ ויהודה ׃ ואזל מלכא וגברוהי לירושלם לות יבוסאה יתבי ארעא ואמרו לדוד למימר לא תעול הלכא אלהן באעדיותך חטאיא וחייביא דאמרין לא יעול דוד הלכא ׃ ואחד דוד ית חקרא דציון היא קרתא דדוד ׃ ואמר דוד ביומא ההוא כל דקטל יבוסאה וישרי למכבש ברכא וית חטאיא וית חייביא

רחיקא

ויבאו הבית׳ ׃ כרא׳ כי אחר שהכוהו ויצאו להם חזרו לבי׳ להסי׳ את ראשו להביאו לדוד כי אם הרגוהו כי חשבו למצוא חן בעיני דוד בזה הדבר ׃ ואהרגהו ׃ והוא לא הרגו אלא כיון שצוה לאחד מהנערי׳ להרגו כאלו הוא הרגו ׃ ומה שאמר ואוחזה בו ׃ אפשר שדוד אחז בו והנער הכהו ׃ אשר לתתי לו בשורה ׃ אשר חשב שאתן לו שכר בשורה ׃ וכת״י דהוה מדמי למיתן ליה מתנא בבשורתא ׃ ויתלו על הברכה ׃ כדי שיראום בני אדם וידעו כי דוד ביושר לבבו נקם נקמת בית שאול ואעפ׳ שהיו אויביו ׃ ויבואו כל שבטי ישר׳ ׃ מכל שבטי ישראל באו אליו ואפי׳ משבט בנימן כי לא היה להם עוד תקוה בבית שאול ׃ וזה היה חמש שנים אחר שמת איש בשת וחמש שנים היתה המלכות בטלה שלא מלך דוד על כל ישראל עד סוף חמש שנים ושש חדשים כי איש בשת לא מלך אלא שתי שנים ׃ הננו עצמך ובשרך אנחנו ׃ אעפ׳ שאתה ממשפחת יהודה והננו קרובים לך אנחנו גם כן עצמך כי כלנו בני ישראל אחים אנחנו ׃ אתה הייתה מוציא ׃ הא כתובה בסוף מלת הייתה והיא נקראת עם מלת מוציא ׃ וכן ידעת׳ שחר מקומו ׃ והמבי ׃ חסר אלף בכתו׳ ׃ וכן היורם אבי לך ׃ ויבואו כל זקני ישראל ׃ וכבר אמר למעלה ויבואו כל שבטי ישראל אלא פירוש ויבואו וכבר באו תחלה זקני ישראל אל דוד וכרת להם ברית שלא ירע להם שסמכו ידי איש בשת שתי שני׳ ובעבור שאחרו להמליכו אחר מות איש בשת חמש שנים וכיון שכרת להם שלחו בעבור שבטי ישראל ובאו אל דוד ומשחוהו למלך ׃ ואעפ״ שהיה נמשח תחלה ביד שמואל ומשחוהו אחר כן בית יהודה משחוהו גם עתה ישראל ׃ כי עתה מלך על כל ישראל ׃ ובדברי הימים אומר וימשחו את דוד למלך על ישראל כדבר ה׳ ביד שמואל לפי שלא היה נתקיים דבר שמואל עד היום הזה כי שמואל משחו למלך על כל ישראל כמו שהיה שאול מלך על כל ישראל ׃ ומפני זה לא נלחם דוד ביבוסי יושב ציון עד שהיה מלך על כל ישראל ׃ ומיד שמשחו אותו ישראל הלך שם ׃ לפני ה׳ ׃ כבר פירש׳ כי כל מקום שיתקבצו שם כל ישרא׳ או רובם שם שכינה שורה ׃ או פירוש לפני ה׳ שאמרו ה׳ יהיה עד בינינו בברית שאנו כורתים ׃ בחברון מלך על יהודה שבע שנים ושש חדשי׳ ׃ ובכלל לא מנאם לפי שלא היתה שנה שלמה וכן בספר מלכים לא מנה אותם שש חדשים אפי׳ בפרט לפי שלא היתה שנה שלימה ׃ ובדרש אלין שש חדשי׳ יתירי׳ מה אנון ׃ ר׳ יצחק בשם ר׳ יהודה חסירים היו משלשים ושלש אלא שהכתובים חולקים כבוד לירושלם ומונין אותם שלימים ׃ אמר ר׳ יודן חשבון המרובה בולע את הממועט ׃ אמר ר׳ יודן כתו׳ כי ששה חדשים ישב שם יואב אותן חדשים לא עלו לו מן המנין ׃ דבר אחר אותן חדשים שברח מפני אבשלום ובשעירה היה מתכפר כהדיוט לא עלו מן המנין ׃ וילך המלך ואנשיו ׃ ובדברי הימים וילך דוד וכל ישראל ׃ כי כל ישראל היו עתה אנשיו ׃ וכיון שמלך על כל ישר׳ הלך אל ירושלם ללכוד מצודת ציון לפי שהיתה קבלה אצלם כי ציון ראש ממלכת ישראל ולא ילכוד אותה אלא מי שיהיה מלך על כל ישראל ועד היום לא נתקיימה מלכות בישראל כי שאול לא קיים מלכותו ׃ כי אם הסירך העורים והפסחים ׃ ת״י אילהן באעדיותך חטאיא וחייביא דאמרין לא יעול דוד הכא ׃ ומצאנו בדרש אמרו אנשי יבוס לאברהם כרות עמנו ברית שאין זרעך יורש את עיר היבוס ׃ ואנו מוכרין לך את מערת המכפלה ועשה כן ואנשי יבוס עשו צלמי נחשת והעמידו׳ ברחוב העיר וכתבו עליהם ברית השבועה ׃ וכשבאו ישראל לארץ לא יכלו להכנס שם מפני השבועה ׃ שנאמ׳ ואת היבוסי יושב ירושלם לא יכלו בני ישראל להורישם ׃ וכשמלך דוד רצה להכנס שם ולא הניחוהו שנאמ׳ ויאמרו אנשי יבוס לא תבא הנה ׃ אמרו לו אין אתה יכול עד שתסיר הצלמים הללו שכתוב עליהם ברית השבועה ׃ שנאמר כי אם הסירך העורים והפסחים ׃ ואלו הם הצלמים שעינים להם ולא יראו אזנים להם ולא ישמעו רגליהם לא יהלכו ׃ שונאי נפש דוד ׃ לפי שנוטה מלשמוע ומעבוד ע״ז שנ׳ על כן יאמרו עור ופסח לא יבא אל הבית ׃ אמר׳ דוד לאנשיו כל מי שיעלה בראשונה ויסיר את הצלמים יהיה לראש ׃ ועלה יואב והיה לראש שנ׳ ויעל יואב וגו׳ ׃ ואחר כן קנה דוד את עיר היבוסי לישראל בככר זהב בכתב לאחוזת עולם בשש מאות זהב שנ׳ ויתן דוד לארונה במקום וגו׳ ׃ ועוד אמרו כי שני צלמים אלו היו בראש המגדול הנקרא צנור והיה אחד עור על שם יצחק ׃ והאחד היה פסח על שם יעקב ובפיהם השבועה שנשבע אברהם לאבימלך שנ׳ אם תשקר לי ולניני ולנכדי לפיכך לא כבשוה ישרא׳ כשכבשו את ירושלם כי עדיין היה נכד אבימלך חי ובימי דוד כבר מת ובטלה השבועה ׃ והחכם ר׳ אברהם אע״ פירש כי אם הסירך כמו הסיר ׃ כלומר אם תסיר למלחמתך אפי׳ העורים והפסחי׳ הם ימנעוך שלא תבא הנה כי המגדל הזה חזק מאד ולא נירא אותך למלחמה ׃ ויאמר דוד ׃ עתה ספר איך לכדה שאמר ׃ כל מכה יבוסי ויגע בצנור ׃ ופירושו במקום החזק ׃ ות״ת ויסרי למיכבש ברכא ׃ ואת הפסחים ואת העורים ׃ כלומר ויבא גם כן הפסחים והעורים ׃ ומכה מזכר עומד במקום שנים ׃

שְׂנֻאֵו נֶפֶשׁ דָּוִד עַל־כֵּן יֹאמְרוּ עִוֵּר וּפִסֵּחַ לֹא יָבוֹא אֶל־הַבָּיִת׃ וַיֵּשֶׁב דָּוִד שנאי
בַּמְּצֻדָה וַיִּקְרָא־לָהּ עִיר דָּוִד וַיִּבֶן דָּוִד סָבִיב מִן־הַמִּלּוֹא וָבָיְתָה׃ וַיֵּלֶךְ
דָּוִד הָלוֹךְ וְגָדוֹל וַיהוָה אֱלֹהֵי צְבָאוֹת עִמּוֹ׃
וַיִּשְׁלַח חִירָם מֶלֶךְ־צֹר מַלְאָכִים אֶל־דָּוִד וַעֲצֵי אֲרָזִים
וְחָרָשֵׁי עֵץ וְחָרָשֵׁי אֶבֶן קִיר וַיִּבְנוּ בַיִת לְדָוִד׃ וַיֵּדַע דָּוִד כִּי־הֱכִינוֹ יְהוָה
לְמֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל וְכִי נִשֵּׂא מַמְלַכְתּוֹ בַּעֲבוּר עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל׃
וַיִּקַּח דָּוִד עוֹד פִּלַגְשִׁים וְנָשִׁים מִירוּשָׁלַם אַחֲרֵי
בֹּאוֹ מֵחֶבְרוֹן וַיִּוָּלְדוּ עוֹד לְדָוִד בָּנִים וּבָנוֹת׃ וְאֵלֶּה שְׁמוֹת הַיִּלֹּדִים לוֹ
בִּירוּשָׁלָם שַׁמּוּעַ וְשׁוֹבָב וְנָתָן וּשְׁלֹמֹה׃ וְיִבְחָר וֶאֱלִישׁוּעַ וְנֶפֶג וְיָפִיעַ׃
וֶאֱלִישָׁמָע וְאֶלְיָדָע וֶאֱלִיפָלֶט׃ וַיִּשְׁמְעוּ פְלִשְׁתִּים כִּי־
מָשְׁחוּ אֶת־דָּוִד לְמֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲלוּ כָל־פְּלִשְׁתִּים לְבַקֵּשׁ אֶת־דָּוִד
וַיִּשְׁמַע דָּוִד וַיֵּרֶד אֶל־הַמְּצוּדָה׃ וּפְלִשְׁתִּים בָּאוּ וַיִּנָּטְשׁוּ בְּעֵמֶק רְפָאִים׃
וַיִּשְׁאַל דָּוִד בַּיהוָה לֵאמֹר הַאֶעֱלֶה אֶל־פְּלִשְׁתִּים הֲתִתְּנֵם בְּיָדִי
וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־דָּוִד עֲלֵה כִּי־נָתֹן אֶתֵּן אֶת־הַפְּלִשְׁתִּים בְּיָדֶךָ׃ וַיָּבֹא
דָוִד בְּבַעַל־פְּרָצִים וַיַּכֵּם שָׁם דָּוִד וַיֹּאמֶר פָּרַץ יְהוָה אֶת־אֹיְבַי לְפָנַי
כְּפֶרֶץ מָיִם עַל־כֵּן קָרָא שֵׁם־הַמָּקוֹם הַהוּא בַּעַל פְּרָצִים׃ וַיַּעַזְבוּ־שָׁם
אֶת־עֲצַבֵּיהֶם וַיִּשָּׂאֵם דָּוִד וַאֲנָשָׁיו׃ וַיֹּסִפוּ עוֹד
פְּלִשְׁתִּים לַעֲלוֹת וַיִּנָּטְשׁוּ בְּעֵמֶק רְפָאִים׃ וַיִּשְׁאַל דָּוִד בַּיהוָה וַיֹּאמֶר לֹא
תַעֲלֶה הָסֵב אֶל־אַחֲרֵיהֶם וּבָאתָ לָהֶם מִמּוּל בְּכָאִים׃ וִיהִי בְּשָׁמְעֲךָ אֶת־ כשמעך
קוֹל צְעָדָה בְּרָאשֵׁי הַבְּכָאִים אָז תֶּחֱרָץ כִּי אָז יָצָא יְהוָה לְפָנֶיךָ לְהַכּוֹת
בְּמַחֲנֵה פְלִשְׁתִּים׃ וַיַּעַשׂ דָּוִד כֵּן כַּאֲשֶׁר צִוָּהוּ יְהוָה וַיַּךְ אֶת־פְּלִשְׁתִּים

רְחִיקָא נַפְשָׁא דְדָוִד עַל כֵּן יֵימְרוּן חַטָּאַיָא וְחַיָּבַיָּא לָא יֵעֲלוּן לְבֵיתָא׃
וִיתִיב דָּוִד בְּחַקְרָא וּקְרָא לַהּ קַרְתָּא דְדָוִד וּבְנָא דָוִד סְחוֹר סְחוֹר מִן
מַלֵּייתָא וּלְגָיו׃ וַאֲזַל דָּוִד וְסָגֵי וּמֵימְרָא דַייָ אֱלָהָא צְבָאוֹת בְּסַעֲדֵיהּ׃
וּשְׁלַח חִירָם מַלְכָּא דְצוֹר אִזְגַּדִּין לְוָת דָּוִד וְאָעֵי אַרְזִין וְנַגָּרִין
דְּאוּמָנִין לְמִיקַץ אָעִין וְאַרְדִּיכְלִין דְּאוּמָנִין בְּבִנְיַן כּוֹתְלִין וּבְנוֹ בֵיתָא
לְדָוִד׃ וִידַע דָּוִד אֲרֵי אַתְקְנֵיהּ יְיָ לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא עַל יִשְׂרָאֵל וַאֲרֵי מְנַטְּלָא
מַלְכוּתֵיהּ בְּדִיל עַמֵּיהּ יִשְׂרָאֵל׃ וּנְסִיב דָּוִד עוֹד לְחֵינָן וּנְשִׁין
מִירוּשְׁלֵם בָּתַר דַּאֲתָא מֵחֶבְרוֹן וְאִתְיְלִידוּ עוֹד לְדָוִד בְּנִין וּבְנָן׃
וְאִלֵּין שְׁמָהַת דְּאִתְיְלִידוּ לֵיהּ בִּירוּשְׁלֵם שַׁמּוּעַ וְשׁוֹבָב וְנָתָן וּשְׁלֹמֹה׃
וְיִבְחָר וֶאֱלִישׁוּעַ וְנֶפֶג וְיָפִיעַ׃ וֶאֱלִישָׁמָע וְאֶלְיָדָע וֶאֱלִיפָלֶט׃
וּשְׁמַעוּ פְלִשְׁתָּאֵי אֲרֵי מְשַׁחוּ יַת דָּוִד לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא עַל יִשְׂרָאֵל וּסְלִיקוּ
כָּל פְּלִשְׁתָּאֵי לְמִבְעֵיַת דָּוִד וּשְׁמַע דָּוִד וּנְחַת לְחַקְרָא׃ וּפְלִשְׁתָּאֵי אֲתוֹ
וְאִתְרְטִישׁוּ בְּמֵישַׁר גִּיבָּרַיָּא׃ וּשְׁאֵיל דָּוִד בְּמֵימְרָא דַייָ לְמֵימַר הַאֶיסַּק
עַל פְּלִשְׁתָּאֵי הֲתִמְסְרִינוּן בִּידִי וַאֲמַר יְיָ לְדָוִד סַק אֲרֵי מִמְסַר אֶמְסַר יַת
פְּלִשְׁתָּאֵי בִּידָךְ׃ וַאֲתָא דָוִד בְּמֵישַׁר פְּרָצִים וּמְחָנוּן תַּמָּן דָּוִד וַאֲמַר תְּבַר
יְיָ יַת בַּעֲלֵי דְבָבַי קֳדָמַי כְּתִיבוּר מָאן דַּחֲסַף דִּמְלֵי מַיָּין עַל כֵּן קְרָא שְׁמֵיהּ
דְּאַתְרָא הַהוּא מֵישַׁר פְּרָצִים׃ וְשַׁבְקוּ תַמָּן יַת טַעֲוָתְהוֹן וְאוֹקֵידִינוּן
דָּוִד וְגֻבְרוֹהִי׃ וְאוֹסִיפוּ עוֹד פְּלִשְׁתָּאֵי לְמִיסַּק וְאִתְרְטִישׁוּ
בְּמֵישַׁר גִּיבָּרַיָּא׃ וּשְׁאֵיל דָּוִד בְּמֵימְרָא דַייָ וַאֲמַר לָא תִסַּק אִסְתַּחַר
לַאֲחוֹרֵיהוֹן וְתֵיתֵי לְהוֹן מִקָּבֵיל אִילָנַיָּא׃ וִיהֵי כְּמִשְׁמְעָךְ יַת קָל צְוָחְתָּא
בְּרֵישֵׁי אִילָנַיָּא בְּכֵן תִּתְקַף אֲרֵי בְכֵן נְפַק מַלְאָכָא דַייָ לְאַצְלָחָא קֳדָמָךְ
לְמִקְטַל בְּמַשִּׁרְיַת פְּלִשְׁתָּאֵי׃ וַעֲבַד דָּוִד כֵּן כְּמָא דִּי פַקְדֵיהּ יְיָ וּקְטַל יַת
פְּלִשְׁתָּאֵי מגבע

סנואי נפש דוד. לפי שבזוהו בהן שאמרו שהם ימנעוהו שלא ילכוד את המצודה · ואמר כל מכה ולא אמר מה יעשה לו · וכמוהו כל הורג קין · ובדברי הימים מפרש כל מכה יבוסי בראשונה יהיה לראש ולשר ויעל יואב בראשונה ויהי לראש ובמדרש כל מכה יבוסי ויגע בצנור כל מי שהיה מכה יבוסי היה נוגע בצנור · כלומר לא היו יכולים לכבשם אם לא היו מגיעים בצנור והוא המקום הגבוה במגדל מה עשו הביאו אילן של ברוש וכפפו אותו וקפץ יואב ועלה בראש החומה ובקשו להורגו והיה גבור חיל וכלאם כנגדם ובאו גבורי ישראל ועזרוהו ובמדרש אחר כתוב כן מה עשה יואב הלך והביא ברוש אחד רענן וקבעו בצד החומה וכפף ראשו שהיה רך ואחז בו דוד וקפץ יואב על ראשו של דוד ונתלה בברוש ודלג על החומה · וזהו שאמ' דוד יהלמני צדיק חסד שמן ראש אל יניא ראשי · מה עשה הקב"ה קצר את החומה עד שעלה דוד אחריו שנ' ובאלהי אדלג שור : על כן יאמרו · כי מהיום ההוא ואילך לא יבא עור ופסח אל הבית הזה : היא מצודת ציון · לבזיון אותן העורים והפסחים . ולזכרון לדורות קראוה עיר דוד : מן המלוא וביתה · מן המלוא ולפנים · ומלוא הוא מקום סמוך לחומה · ואותו המקום היתה רחבה להאסף העם שם לפיכך נקרא מלוא כמו קראו מלאו ואמרו האספו ונבואה · ומשם ולפנים בנה · ובדברי הימים אומר כי יואב בנה שאר העיר: הלוך וגדול · שניהם מקור : וה' אלהי צבאות עמו . טעם הספור הזה כי בעזרתו היה מנצח כל החיילות בכל אשר יצא כי ה' עמו שהוא אדון צבאות מעלה וצבאות מטה : וחרשי אבן קיר . לבנות קיר · ותי' ונגרין דאומנין למיקץ אעין ואבנין ואדרכלין דאומנין בבניין כותליא: וכי נשא . מבניין פיעל הדגוש · הקב"ה נשא ממלכתו כיון שמלך צור שלח לו כל זה ידע כי מה' היתה לו זה בעבור עמו ישראל להיות להם רועה טוב : ויקח דוד פלגשים ונשים . אמרו רבו' ז"ל פלגשי' בלא כתובה ובלא קדושין נשים בכתובה וקדושין . ואעפ"י שיש מחלוקת בזה בירושלמי שאמרו שם איזו היא אשה . ואיזו היא פלגש ר' מאיר אומר אשה יש לה כתובה פלגש אין לה כתובה · וחכמים אומרים אשה יש לה כתוב' ותנאי כתובה פלגש יש לה כתובה ואין לה תנאי כתובה . אעפ"י כן סוגיית התלמוד כר' מאיר · וקבלו רז"ל כי שמנה עשרה נשים היו לו לדוד בין נשים ובין פלגשים · ודרשו לא ירבה לו נשים יותר מן שמנה עשרה · וסמכו זה אחר זה הקבלה מפסוק ואוסיפה לך כהנה וכהנה · ושש נשים היו לו · ואמר כהנה וכהנה והם י"ב ועוד כהנה והם י"ח . וזה הצריכם לומר כי עגלה זו מיכל ובכלל השש שהיו לו בחברון היא · והנה מצאנו לו שש נשים בחברון קודם בואו לירושלם · ואומר ויקח דוד עוד פלגשים ונשים מירושלם . ומצאנו בברחו מפני אבשלום שהניח עשר פלגשים לשמור את הבית · אם כן שתים נשים לבד לקח בירושלם ועשר פלגשים . ואחת משתי הנשים שלקח בירושלם היתה בת שבע : הילודים . תואר בשקל גבורים · וכל אלה בני נשים היו כמו שאומר בדברי הימים לבד בני הפלגשים : ושמוע · הוא שמעא הנזכר בדברי הימים בבני הפלגשים . ואלישוע הוא אלישמע הנזכר שם · ונזכר שם אליפלט אחר · ונזכר גם כן נגוה שלא נזכר הנה · ואפשר כי שנים אלו מתו בלא זכר לפיכך לא זכר אותם הנה · לפי שאמר שם כל בני דוד לפיכך זכרם כלם : לבקש את דוד · להלחם עמו · ואז עשה דוד מזמור למה רגשו גוים לפי שנתקבצו כל פלשתים · כמו שנ' ויעלו כל פלשתי': וירד אל המצודה · מגדל חזק · ואמר וירד כי מקום המגדל היה שפל מירושלם . ונשא דוד מירושלם אל המצודה היה יורד · ומה שאמר האעלה אל פלשתים והם היו בעמק רפאים . נראה כי פלשתים היו באותו מקום הנקר' בעל פרצים אלא שהיו חיל רב מאד כמו שאמר כל פלשתים ונתפשטו עד עמק רפאים · ואותו מקו' בעל פרצים היה גבוה ממקום המצודה שירד שם דוד בתחלה . וכן אמר בדברי הימים ויעלו בבעל פרצים · וכן אמר בספר ישעיה כי בהר פרצים יקום ה' · ועל מלחמה זו אמר · ושם במצודה שאל בה' ועלה בבעל פרצי' להלחם בפלשתי' ושם הכה אותם : פרץ ה' את אויבי לפני כפרץ מים · כלומר מה' היתה זאת כי אני במעט עם הכיתי עם רב כזה אלא שהאל פרץ אותם לפני · ת"י תבר ה' ית סנאי כמה דמתבר מאן דחסף דימלי מייא . ולפי הפשט כפרץ שעושין המים בבוא שטף מים שפורצין הגדר : בעל פרצים . ת"י מישר פרצים · וכן תרגם בעל גד מישר גד : וישאם דוד ואנשיו · ותי' ואוקידינון דוד וגברוהי · וכן אומר בדברי הימים ויאמר דוד וישרפו באש . וכמוהו לשון שריפה · ותשא הארץ מפניו · כמעט ישאני עושני · ובדברי רז"ל וישאם לשון נטילה והקשו הפסוקים ואמרו כתי' וישאם דוד מלמד שנטלן לעצמו וכתי' וישרפו ותרצו כאן קודם שבא אתי הגתי · כאן לאחר שבא אתי הגתי ר"ל כי באותה המלחמה היה אתי הגתי עם פלשתים ופלשתי היה · ונראה מפלת פלשתי' בא לו אל דוד וקודם שבא אתי הגתי היו מתחילין לשרוף העצבי' כי ע"ז אסורה בהנאה · וכיון שבא אתי הגתי ובטל הע"ז הניחו מלשרוף · ועל מה שלא נשרף אמר וישאם דוד כי כיון שבטלה גוי מותרת בהנאה : לעלות בבעל פרצים . כמו בתחלה · וישאם דוד גם כן בעמק רפאים : לא תעלה . פי' לא תעלה עליהם מעתה כי לא הגיע עדיין עת הישוע' · אלא בין כך ובין כך הסב אל אחריהם ובאתה להם ממול בכאים . וכשמעך הקול אז תבא עליהם : ממול בכאים · ת"י מקבל אילניא . ופירשו בהם האילנות הנקראים בדברי רז"ל תותים . וכמוהו עוברי בעמק הבכא : בשמעך . כתוב בבית וקרי בכף והענין אחד : את קול צעדה בראשי הבכאים . אשמיעך קול לחזק לב העם אשר אתך שידמה להם קול הולכים בראשי האילנו' כאלו מלאכים יצאו להכות בפלשתים · כמו שאמרו בדב[illegible] הלא ה' יצא לפניך · וכן אמר הנה כי אז יצא ה' לפניך : אז תחרץ · תנוע ותתחזק על פלשתים . כמו לא יחרץ כלב לשונו · ענין תנועה · ופי' צעדה ע[illegible]ליכה · כמו מטיבי צעד · ות"י כשמעך ית קל צווחתא בראשי אילניא בכן תתקף ארי בכן נפיק מלאכא דה' לאצלחא קדמך . ובדרש לא תעלה הסב אל אחריהם · אמר לו הקב"ה אין לך רשות לפשוט יד ב[illegible] אפי' הם קרובי' אצלך עד שאתה רואה את ראשי האילנות מנענעים : אז תחרץ · דבר חרוץ הוא . כמו אם חרוצי' ימיו · ולמה נתן להם סימן מראשי הבכאים ולא מאחריהם · אמר ר' ברכיה מפני שכלו מלא חכים הבכא הזה לומר לך שכל זמן שישראל שרויין בצרה כאלו צרה לפניו שנ' עמו אנכי בצרה: מגבע

ו מִגֶּבַע עַד־בֹּאֲךָ גָזֶר׃ וַיֹּסֶף עוֹד דָּוִד
אֶת־כָּל־בָּחוּר בְּיִשְׂרָאֵל שְׁלֹשִׁים אָלֶף׃ וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ דָּוִד וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר
אִתּוֹ מִבַּעֲלֵי יְהוּדָה לְהַעֲלוֹת מִשָּׁם אֵת אֲרוֹן הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר־נִקְרָא שֵׁם
הכרבים שֵׁם יְהוָה צְבָאוֹת יֹשֵׁב הַכְּרוּבִים עָלָיו׃ וַיַּרְכִּבוּ אֶת־אֲרוֹן הָאֱלֹהִים
עזא אֶל־עֲגָלָה חֲדָשָׁה וַיִּשָּׂאֻהוּ מִבֵּית אֲבִינָדָב אֲשֶׁר בַּגִּבְעָה וְעֻזָּא וְאַחְיוֹ בְּנֵי
אֲבִינָדָב נֹהֲגִים אֶת־הָעֲגָלָה חֲדָשָׁה׃ וַיִּשָּׂאֻהוּ מִבֵּית אֲבִינָדָב אֲשֶׁר
בַּגִּבְעָה עִם אֲרוֹן הָאֱלֹהִים וְאַחְיוֹ הֹלֵךְ לִפְנֵי הָאָרוֹן׃ וְדָוִד וְכָל־בֵּית
יִשְׂרָאֵל מְשַׂחֲקִים לִפְנֵי יְהוָה בְּכֹל עֲצֵי בְרוֹשִׁים וּבְכִנֹּרוֹת וּבִנְבָלִים ו
וּבְתֻפִּים וּבִמְנַעַנְעִים וּבְצֶלְצֶלִים׃ וַיָּבֹאוּ עַד־גֹּרֶן נָכוֹן וַיִּשְׁלַח עֻזָּה
אֶל־אֲרוֹן הָאֱלֹהִים וַיֹּאחֶז בּוֹ כִּי שָׁמְטוּ הַבָּקָר׃ וַיִּחַר־אַף יְהוָה בְּעֻזָּה
וַיַּכֵּהוּ שָׁם הָאֱלֹהִים עַל־הַשַּׁל וַיָּמָת שָׁם עִם אֲרוֹן הָאֱלֹהִים׃ וַיִּחַר
לְדָוִד עַל אֲשֶׁר פָּרַץ יְהוָה פֶּרֶץ בְּעֻזָּה וַיִּקְרָא לַמָּקוֹם הַהוּא פֶּרֶץ עֻזָּה
עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ וַיִּרָא דָוִד אֶת־יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא וַיֹּאמֶר אֵיךְ יָבוֹא אֵלַי
וירא אֲרוֹן יְהוָה׃ וְלֹא־אָבָה דָוִד לְהָסִיר אֵלָיו אֶת־אֲרוֹן יְהוָה עַל־עִיר דָּוִד
וַיַּטֵּהוּ דָוִד בֵּית עֹבֵד־אֱדֹם הַגִּתִּי׃ וַיֵּשֶׁב אֲרוֹן יְהוָה בֵּית עֹבֵד אֱדֹם
הַגִּתִּי שְׁלֹשָׁה חֳדָשִׁים וַיְבָרֶךְ יְהוָה אֶת־עֹבֵד אֱדֹם וְאֶת־כָּל־בֵּיתוֹ׃
וַיֻּגַּד לַמֶּלֶךְ דָּוִד לֵאמֹר בֵּרַךְ יְהוָה אֶת־בֵּית עֹבֵד אֱדֹם וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ
בַּעֲבוּר אֲרוֹן הָאֱלֹהִים וַיֵּלֶךְ דָּוִד וַיַּעַל אֶת־אֲרוֹן הָאֱלֹהִים מִבֵּית עֹבֵד
אֱדֹם עִיר דָּוִד בְּשִׂמְחָה׃ וַיְהִי כִּי צָעֲדוּ נֹשְׂאֵי אֲרוֹן־יְהוָה

מגבע עד מעלנא דגזר׃ ואוסיף עוד דוד ית כל בחורי ישראל תלתא
אלפין׃ וקם ואזל דוד וכל עמא די עמיה מקירוי דבית יהודה לאסקא
מתמן ית ארונא דיי דאתקרי שמא דיי צבאות דשכינתיה שריא
עיל מן כרוביא עלוהי׃ וארכיבו ית ארונא דיי בעגלתא חדתא ונטלוהי
מבית אבינדב די בגבעתא ועזא ואחיו בני אבינדב מדברין ית עגלתא
חדתא׃ ונטלוהי מבית אבינדב די בגבעתא אתא עם ארונא דיי
ואחיו אזיל קדם ארונא׃ ודוד וכל בית ישראל משבחין קדם יי בכל
אעי ברזין ובכינרין ובנבלין ובתופין וברביעין ובצלצלין׃ ואתו עד
אתר מתקן ואושיט עזה ידיה בארונא דיי ואחד ביה ארי מרגוהי
תוריא׃ ותקף רוגזא דיי בעזה ומחהי תמן מימרא דיי על דאשתלי
ומית תמן עם ארונא דיי׃ ותקיף לדוד על דתרע יי תרעתא בעזה
וקרא לאתרא ההוא אתרא דמית ביה עזה עד יומא הדין׃ ודחיל דוד
מן קדם יי ביומא ההוא ואמר איכדין ייעול לותי ארונא דיי׃ ולא
אבא דוד לאפנאה לותיה ית ארונא דיי לקרתא דדוד ואפניה דוד
לבית עובד אדום גיתאה׃ ושרא ארונא דיי בבית עובד אדום גיתאה
תלתא ירחין ובריך יי ית עובד אדום וית כל ביתיה׃ ואתחואה
למלכא דוד למימר בריך יי ית בית עובד אדום וית כל דיליה בדיל
ארונא דיי ואזל דוד ואסיק ית ארונא דיי מבית עובד אדום לקרתא
דדוד בחדוא׃ והוה כד נטלו נטלי ארונא דיי שיתא

מגבע עד באך גזר· ובדברי הימים מגבעון ועד גזרה ואחד הוא : ויוסף עוד דוד· כמו ויאסוף פרשו אסף· וכן ויוחד מן המועד פרשו אחד וכן תוסף רוחם יגועון· כמו תאסוף. ויש לפרשו כמשמעו ענין תוספת פרשו יסף כלומר הוסיף לקבץ עוד. וכת' ויוסיף עוד ופי' עוד כי היו עמו רבים מישראל כשהמליכוהו· וכן במלחמה הזאת כי באותו הפרק היתה מלחמת פלשתים. והיה זה שהעלו הארון וכן מוכיח בדברי הימים : מבעלי יהודה. ונקראת גם כן שם קרית יערים בעל ונזכר בעלתה בדברי הימים ואחד הוא· ונקראת גכ' קרית יערים כמו שאומר בספר יהושע בעלה היא קרית יערים ובקרית יערי' היה הארון כי שם העלוהו מבית שמש· ובאמרו מבעלי יהודה כי שם הלכו להעלות משם הארו' וכן אמר בדברי הימי' וילך דוד וכל ישרא' בעלתה אל קרית יערים. ואם נאמ' כי המם במקום למד זה לא יתכ' כי זה הפך זה כי המם מורה הרחוק והלמד מורה הקרוב אלא אין פירוש ויקם וילך דוד על ההליכה לבעלי אלא על היציאה משם שאמר להעלות משם· והוא מקרא קצר וכן פירו' הפסוק וילך דוד וכל העם אשר אתו מבעלי יהודה שבאו שם להעלות משם את ארון האלהים : אשר נקרא שם. ואחכ' פירש שם ה' צבאות יושב הכרובים עליו· נקרא הארון שם· ומה שנזכר שם הארון בזה השם במקום זה מה שלא נזכר כן במקום אחר לפי שנתקדש שמו של הקב"ה עליו בהיותו בשדה פלשתים : אל עגלה חדשה. כמו על. וכן ויך את הפלשתי אל מצחו וכן אל ההרים לא אכל - וטעם עגלה חדשה שלא נשתמש בה הדיוט ועשו זה לקדושת הארון : נוהגים העגלה חדשה· פירו' היו נוהגים את הבקר שהיו מושכים העגלה: עם ארון האלהים. דבק הוא עם עגלה חדשה כאלו אמר נוהגים את העגלה חדשה עם ארון האלהי'· ובאמרו פעם אחרת וישאוהו לפי שאמר בעוזה ואחיו נוהגי' פיר' היאך היו נוהגים אותו כשנשאוהו מבית אבינדב כי אחיו היה הולך לפני הארון ועוזה עם הארון. וי"מ כן עם ארון האלהים כי על עוזא אמר שהיה הולך עם ארון האלהי' ואחיו לפניו לפיכך אחז בו עוזא כי הוא היה עם הארון וכן אמר וימת שם עם ארון האלהים. וי"מ וישאוהו על הארגז שהשיבו פלשתים אשר אמר כי נשאוהו עם הארון וזהו שאמר פעם שנית וישאוהו כי הראשון אמר על הארון והאחרון אמר על הארגז : בכל עצי ברושים· אמר עצי ברושים לפי שכלי השיר עושה אדם אותם מברוש וכלל תחלה בכל עצי ברושים ופרט אחר כן ובכינורות ובנבלים· וי"ו ובכינורות נוספת ורבות כמוה. או יהיה בכלל עצי ברושים כלל כלי אחרים לבד הנזכרים : ובמנענעים· הוא כלי כינון יניע אדם גופו בנגעו בו· או הוא אשר בו יתדות ינועו בעת הנגו'· וי"ת וברבעין והם לוחות דקות ינגנו בהם. ובדברי רבות' זכרונם לברכה רביעית של אליית פי' לוחות של מקושכות כי הלוחות ההם ינגנו בהם ויקושכו : ובצלצלים. כמו בצלצלי שמע· והם שני כלי נחשת שמקישין אותן זה בזה ומשמיעים קול : גרן נכון. ובדברי הימים גרן כידון ושני שמות היו לו ואפשר כי שמו גורן נכון. וקראוהו גרן כידון על שמת שם עזא מן יראו עיניו כידו· ורבות' ז"ל אמרו בתחלה כידון ולבסוף נכון· כלומר עתה כשנשאו הארון בעגלה ופרץ ה' בעוזא נקרא כידון· ולבסוף כשהעלהו דוד מבית עובד אדום נקרא נכון שנשאוהו לויים בכתף כמו שאומר בדברי הימים ושם כתיב ויהי בעזור האלהים את הלוים כנגד מה שפרץ עתה בנושאיו עזר שם את נושאיו לפי שעשו נכון שנשאוהו הלויים בכתפי' ובמטות : וישלח עוזא. פי' וישלח ידו : כי שמטו הבקר· שמטו פועל עומד כאלו נשמטו הבקר. כלומר נתפרקו איבריהם מקדושת הארון שלא היה ראוי שיהיה נשא בעגלה שימשכוהו הבקר אלא בכתפי הלוי' היה ראוי להיות נשא. ולדעת יונתן שמטו פועל יוצא שתרגם ארי מרגוהי תוריא פי' שמטוהו והורידו· ותרגו' ונדחה ידו ותתמריג ידיה· ואעפ"י שבא הארון משדה פלשתים בזה הענין ולא שמטו הבקר פלשתים לא היו יודעים מכבוד משא הארון וכיונו במשאו במוטב אשר יכלו שהרי לקחו עגלה חדשה ופרות אשר לא עלה עליהן עול. אבל ישראל שהיו יודעי' משא הארו' כמו שכתו' בתורה ולבני קהת לא נתן כי עבודת הקדש עליהם בכתף ישאו חטאו בזה· לפיכ' הראה להם הקב"ה קדושת הארון בשני פנים בשמיטת הבקר ובמות עוזא· והענין אשר שגה דוד בזה הדבר מקרא מפורש חשב כי לא יהיה חטא בזה אם ישאוהו בעגלה אעפ"י שכתו' בכתף ישאו - כי אמר באותו זמן במדבר צוה האל כי לפי שהיה המשכן נשא בעגלות צוה לשאת את הארון בכתף להראות כי קדושת הארון גדולה מקדושת המשכן אבל בזמן שלא היה שם משכן חשב שאין חטא אם ישאוהו בעגלה· ועוד כי בעגלה בא משדה פלשתים ובזה שגה : על השל· על השגגה· תרגו' שגגת שלו וכת' על דאישתלי. ועזה שגה כשאחז בו כי לא נתן כי אם לבני לוי שהם מקודשים משאר בני ישראל. ומה שאמר למעלה כי אלעזר אחיו קדשו לשמור הארון פיר' לשמור הבית שהיה בו הארון. שיהיה בטהרה לכבד ולרבץ לפני הארון לא שהיה שולח ידו בארון ולהסיעו ממקום למקום כי לא יתכן זה כי אם לבני לוי. וכן התודה דוד חטא זה כמו שכתוב בדברי הימים כי למבראשונה לא אתם פרץ ה' אלהינו בנו כי לא דרשנוהו כמשפט· ורז"ל דרשו בו כי חטא עזא באחוז בו לפי שחשב שיפול הארון לארץ כי שמטו הבקר· והנה מיעט לפי מחשבתו בקדושת הארון שלא היה יכול לעמו' בעצמו בלא נושא· ואמרו ועל דבר זה נענש עזא אמר הקב"ה נושאיו נושא עצמו לא כל שכן. ונושאיו נושא פירשנו' בספר יהושע : על עיר דוד· כמו אל עיר וכן ויתפלל על ה'· ועיר דוד היא ציון : בית עובד אדום הגתי· לוי היה ומן השוערים היה כמו שכתוב בדברי הימים ועובד אדום ויעיאל מן השוערים. ומן המשוררים גם כן היה כמו שכתוב בדברי הימים ועובד אדום ועוזיהו בכינורות· וקראו גתי לפי שהתגורר בגת· ואת כל ביתו· בניו ובנותיו וכל אשר לו היתה להם ברכה בבנים ובעושר ותוספת טובה בכל דבר מעת שהיה הארון בביתו. ורבו' ז"ל דרשו ואת כל ביתו זה אשתו ושמנה כלותיה שילדו ששה ששה בכרס אחד· וסמכו זה על מה שכתו' בדברי הימים פעולתי השמיני כי ברכו אלהים· וכתי' ששים ושנים לעובד והיא ושמנה כלותיה שילדו ששה ששה בכרס אחד הם ששים ושנים עם שמנה הבנים : נושאי ארון ה'· הם הלויים כמו שכתוב בדברי הימים וישאו בני הלוים את ארון האלהי' כאשר צוה משה בכתפם במטות עליהם: ששה

שיתא זוגין ונכיס תור ופטים: ודוד משבח בכל תקוף קדם יי ודוד
אסיר כרדוט דבוץ: ודוד וכל בית ישראל מסקין ית ארונא דיי
ביבבא ובקל שופרא: והוה ארונא דיי אתא לקרתא דדוד ומיכל בת
שאול איסתכיאת מן חרכא וחזת ית מלכא דוד מרקד ומשבח קדם
יי ובסרת עלוהי בלבה: ואיתיאו ית ארונא דיי ואקימו יתיה באתריה
בגו משכנא די פרס ליה דוד ואסיק דוד עלוון קדם יי ונכסת קודשין
: ושיצי דוד מלאסקא עלתא וניכסת קודשיא ובריך ית עמא בשם
דיי צבאות: ופליג לכל עמא לכל המונא דישראל מגבר ועד אתתא
לגבר גריצתא חדא ופלוג חד ומנתא חדא ואזל כל עמא גבר לביתיה:
ותב דוד לברכא ית אנש ביתיה ונפקת מיכל בת שאול לקדמות דוד
ואמרת מה אתיקר יומא דין מלכא דישראל דאתגלי יומא דין לעיני
אמהת עבדוהי כמא דחליץ ומיתגלי חד מן סריקיא: ואמר דוד
למיכל קדם יי די איתרעי בי מאבוך ומכל ביתיה למפקדא יתי למהוי
מלכא על עמא דיי על ישראל ואשבחית קדם יי: ואזעירנא עוד מדא
ואהי מכיך בעיני נפשי מבכין ועם אמהתא די את אמרת בעיניהון
איהי יקיר: ולמיכל בת שאול לא הוה לה ולד עד יום מותה:
ויהי כד יתיב מלכא בביתיה ויי אניח ליה מסחור סחור מכל בעלי
דבבוהי: ואמר מלכא לנתן נביא חזי כען די אנא יתיב בביתא

ששה צעדים ויזבח שור ומריא: ודוד מכרכר בכל עז לפני יהוה
ודוד חגור אפוד בד: ודוד וכל בית ישראל מעלים את ארון יהוה
בתרועה ובקול שופר: והיה ארון יהוה בא עיר דוד ומיכל בת
שאול נשקפה בעד החלון ותרא את המלך דוד מפזז ומכרכר לפני
יהוה ותבז לו בלבה: ויבאו את ארון יהוה ויצגו אתו במקומו
בתוך האהל אשר נטה לו דוד ויעל דוד עלות לפני יהוה ושלמים:
ויכל דוד מהעלות העולה והשלמים ויברך את העם בשם יהוה
צבאות: ויחלק לכל העם לכל המון ישראל למאיש ועד אשה לאיש
חלת לחם אחת ואשפר אחד ואשישה אחת וילך כל העם איש לביתו
: וישב דוד לברך את ביתו ותצא מיכל בת שאול לקראת דוד
ותאמר מה נכבד היום מלך ישראל אשר נגלה היום לעיני אמהות
עבדיו כהגלות נגלות אחד הרקים: ויאמר דוד אל מיכל לפני יהוה
אשר בחר בי מאביך ומכל ביתו לצות אתי נגיד על עם יהוה על
ישראל ושחקתי לפני יהוה: ונקלתי עוד מזאת והייתי שפל בעיני
ועם האמהות אשר אמרת עמם אכבדה: ולמיכל בת שאול לא היה
ח לה ולד עד יום מותה: ויהי כי ישב המלך בביתו ויהוה הניח לו
מסביב מכל איביו: ויאמר המלך אל נתן הנביא ראה נא אנכי יושב

ששה צעדים· ויזבח שור ומריא· ובדברי הימים כתוב ויהי בעזור האלהים הלוים נושאי ארון ברית ה' ויזבחו שבעה פרי' ושבעה אלים· כשהלכו נושאי הארון ששה צעדים הכירו כי אלהים עזרם במשא הארון וחפץ בם כי לא נכשלו כמו שנכשל עזא· וטעם ששה צעדים נראה כי כשיעור הזה הלך עוזא כשאחז בארון והכהו השם וכיון שראו אלה נושאי הארון כי הלכו ששה צעדים ולא היה להם פגע רע שמחו והורידו הארו' וזבחו זבחים· ורז"ל דרשו טעם בעזור שהארון נושא את עצמו· כלומר כיון שנשאוהו בכתפים במוטו' ולא הרגישו בו כאלו אין משא בכתפים ידעו כי אלהי' עזרם במשא בכתפים הארון· ומה שאמר הנה שור ומריא ושם אומר שבעה פרים ושבעה אי' והנה אומר ויזבח כלומר דוד הוא שזבח שור ומריא ושם אומר ויזבחו כלומר הלוים זבחו שבעה פרים ושבעה אי' כנגד שבעה צעדי' בצעד השביעי הורידו הארון וזבחו· וי"ת צעדים דרגין· ורז"ל אמרו על כל פסיעה ופסיעה שו' ומריא על כל שש פסיעות שבעה אים. ומהם אמרו על כל שש פסיעות שור ומריא על כל ששה סדריהם של שש שש פסיעות שבעה פרים ושבעה אים. ופיר' ומריא כתרג' ומו ופטים: מכרכר בכל עוז· מרקד בכל כחו וכוונתו· וי"ת משבח: אפוד בד חגור. באפוד בד נראה כי זה המלבוש לכבוד היו לובשים אותו וכן אמר הכתוב שמני' וחמשה נושאי אפוד בד ולא היה מבגדי כהונה לפיכך היה מותר כל אדם ללובשו ואעפ"י שאינו כהן. ובדברי הימים מכורבל במעיל בוץ והוא המעיל והוא האפוד וכת"י אותו בלשון אחר תרג' אפוד בד כרדוט דבוץ ותרג' כי כן תלבשנה בנות המלכים המעילים כרדוטין. אבל אפוד ומעיל הכתובי' בתורה הם כל אחד בגד בפני עצמו אין זה כמו זה שמבואר בתורה: מפזז ומכרכר· מפזז גם כן כמו מרקד אלא שהם בענינים שונים זה מזה. או יהיה הכל בענין אחד והכפל לרוב הרקוד. וי"ת מרקד ומשבח· ובמקומו בדברי הימים מרקד ומשחק: ותבז לו בלבה. כראותה אותו מן החלון בזתה אותו בלבה כי חשבה כי אין כבוד המלך להתנהג כמנהג הדיוט אפי' לפני הארון ואחר כך כשהלך לביתו אמרה בפיה מה נכבד היום וגו': אשר נטה לו דוד. יריעה נטה לו מלמעלה אעפ"י שבבית אבינדב ובבית עובד אדום היה בבית מקורה כמו שכ' בהם בית ולא כאמר שם אהל לפי שלא היתה עמידתו בהם אלא דרך עראי אבל עתה שהעלהו דוד לירושלם וידעו כי שם ישכון עדי עד כי קבלה היתה בידם כי ירושלם עיר הקדש ושם יבנה בית המקדש אעפ"י שלא ידעו באיזה מקום מן העיר עד שבנה דוד מזבח על פי גד הנביא בגרן ארונה היבוסי וירד בו אש מן השמים אז ידע דוד כי שם יבנה בית המקדש אבל עד אותו זמן לא רצה דוד להכניסו בבית מקורה אלא תחת יריעה כמו שהיה מקדם וגם עתה שהיה אהל מועד בגבעון והמשכן והארון ושתי הלוחות וכל כלי הקדש תחת היריעה היו הכניס הוא הארון הזה שבו שברי לוחות גם כן תחת היריעה· או זה הארון שהיו בו לוחות השלמות והוא הנכון כמו שפירשנו למעלה במלחמת פלשתים שלקח הארון זה הארון הוא שהכניסו לבית עולמים לתוך הדביר אכ' זה הוא שהיו בו הלוחו' השלמות· או השלימות והשבורות לדעת מי שאמר לוחות ושברי לוחות מונחי' בארון· ולמה לא הביא דוד את הארון לגבעון שהיה שם אהל מועד לפי שידע כי אהל מועד היה עתיד לבא לירושלם וחשב כי בימיו יהיה זה והוא יבנה בית המקדש לפיכך אח' שהביא הארון לירושלם שאל לנתן הנביא אם יבנה בית לה' ונתן אמר לו כל אשר בלבבך עשה ומלבו אמר לו נתן זה לא בנבואה כי חשב בלבו כמו שחשב דוד כי הוא יבנה הבית: חלת לחם. ובדברי הימים ככר לחם· והככר גדול מהחלה כי ככרות היו אלא שהיו עשוים כתכונת החלות: ואשפר אחד. חלק אחד מבשר כמו שמנהג לחלוק הבקר או הצאן לחלקים ידועי' ונתן לכל אחד חלת לחם וחלק בשר ואשישה אחת מלאה יין· וכן פירשו רז"ל אשישה גרבא דחמרא אבל אשפר פירשו מלה מורכבת משמות שלשה ואמרו אחד מששה בפר· כלומר כי ששה חלקים היו עושים בפר ולכל אחד היה נותן הששית· וי"ת פלג חד כלומר חלק אחד ותרגם אשישה מנתא: לברך את ביתו. לתת שלום לפי שבא מן הדרך. וכן כי תמצא איש לא תברכנו: מה נכבד היום· כפעל עבר כי הוא פתוח ודר' לעג אמרה לו מה נכבד כלומר כי לא נכבד היום הזה שאת' נגלית בו משחק כאחד הרקי' וההדיוטים: לעיני אמהות עבדיו: אין צריך לומר לפני כשי עבדיך אלא אפי' לעיני אמהות עבדי' כתגרית היום: כהגלות נגלות. שניהם מקור מבנין נפעל האחד שלם כמו הטלמים נשאול נשאל דוד · והאחד חסר נון כפעל כמנהב. וכפל פעמי' המקור לרוב התגלותו בשחוק. ובדר' אמרה לו של בית אבא היתה מלכות כזה משלך חלילה להם אם נראה לאחד מה' פסת יד או פסת רגל מגולה כולהון הוו מכובדין ממך מה אמר לה דוד לפני ה' אשר בחר בי מאביך· אמר לה של בית אביך היו מכיחין כבוד שמי' ומתעסקין בכבוד עצמן אבל אני מניח כבוד עצמי ומתעסק בכבוד קוני: ומן האמהות אשר אמרת· חס ושלום אין את נקראת אלא מן האמהות · וי"ת כמה דחלוץ ומתגלי דומה כי יתכן היה הולך ומשחק כדברי הדרש: לפני ה'· מה שרקדתי וכרכרתי לפני ה' עשיתי לפי שכבדני ובח' בי מאביך וראוי לי שאקל עצמי לכבודו: ושחקתי לפני ה'· אלרע לפי שהוא עתיד כלומר עוד יותר ממה שעשיתי אעשה ואשחק לפניו וזהו שאמר ונקלותי עוד מזאת יותר מזאת השמחה והרקידה שעשיתי יותר אעשה לבזות עצמי ולהקל והייתי שפל בעיני לפניו לכל דבר ואין זה קלון אלא כבוד: עמם אכבדה· בעיניהן אני נכבד במה שעשיתי כי אם אקל עצמי לדבר האל אהיה נכבד בעיני הכל לא כמו בעיניך: לא היה ולד· למדינחאי כתיב ולד בוי"ו וקרי ילד ביו"ד ולמערבאי כתו' ילד ביו"ד וקרי בוי"ו ולד ופי' רז"ל מהיום ההוא ואילך לא היה לה לעונש מה שאמרה אבל לפני היום הזה היה לה כמו שאמר לעגלה אשת דוד ואמרו עגלה זו מיכל: עד יום מותה · באולם ובעת מותה במורך פי' עד כמו עד אשר אם עשיתי את אשר דברתי לך. ובדרש אבל ביום המיתה היה לה ואמרו כי ג' נשי' מתו חיות רחל וכלתו של עלי ומיכל בת שאול: כי ישב המלך בביתו. שלא היה צריך לצאת למלחמה כמו שאמר וה' הניח לו אז חשב לבנות בית המקדש כי מצוה היה על ישראל לבנות בית המקדש אחר שינוחו מן המלחמות שנ' והניח לכם מכל אויביכם מסביב וגומר והיה המקו' אשר יבחר וגו' לשכנו תדרשו· ועל המלך מוטל לעשות ולצוות את ישראל לעשות לפיכך ויאמר המלך אל נתן הנביא כלומר שישאל את פי ה' על בנין הבית ובאיזה מקום יבנה ואעפ"י שהיו לו מלחמות אחר כן כמו שאמר ויהי אחר כן ויך דוד את הפלשתים עד עתה היו באים עליו אויביו וכיון שהצליחו האל ונכח כל אויביו ויראו אויביו ממנו ולא באו עליו אבל הוא הלך עליהם ולקח בת מיד פלשתים שהיתה לישראל כבר ועם ארם ועם ארוס ועם בני עמון נלחם בטענה:

בבית

בבית ארזים וארון האלהים ישב בתוך היריעה: ויאמר נתן אל-
המלך כל אשר בלבבך לך עשה כי יהוה עמך :
ויהי בלילה ההוא ויהי דבר-יהוה אל-נתן לאמר: לך ואמרת
אל-עבדי אל-דוד כה אמר יהוה האתה תבנה-לי בית לשבתי: כי לא
ישבתי בבית למיום העלתי את-בני ישראל ממצרים ועד היום הזה
ואהיה מתהלך באהל ובמשכן: בכל אשר-התהלכתי בכל-בני ישראל
הדבר דברתי את-אחד שבטי ישראל אשר צויתי לרעות את-עמי את
ישראל לאמר למה לא-בניתם לי בית ארזים: ועתה כה-תאמר לעבדי
לדוד כה אמר יהוה צבאות אני לקחתיך מן-הנוה מאחר הצאן להיות
נגיד על-עמי על-ישראל : ואהיה עמך בכל אשר הלכת ואכרתה
את-כל-איביך מפניך ועשיתי לך שם גדול כשם הגדלים אשר בארץ
: ושמתי מקום לעמי ישראל ונטעתיו ושכן תחתיו ולא ירגז עוד לישראל
ולא-יסיפו בני-עולה לענותו כאשר בראשונה : ולמן-היום אשר
צויתי שפטים על-עמי ישראל והניחתי לך מכל-איביך והגיד לך יהוה
כי-בית יעשה-לך יהוה: כי-ימלאו ימיך ושכבת את-אבתיך והקימתי
את-זרעך אחריך אשר יצא ממעיך והכינתי את-ממלכתו : הוא
יבנה-בית לשמי וכננתי את-כסא ממלכתו עד-עולם : אני אהיה-
לו לאב והוא יהיה-לי לבן אשר בהעותו והכחתיו בשבט אנשים ו
ובנגעי בני אדם : וחסדי לא-יסור ממנו כאשר הסרתי מעם הסורתי
שאול אשר הסרתי מלפניך : ונאמן ביתך וממלכתך עד-עולם
לפניך כסאך יהיה נכון עד-עולם : ככל הדברים האלה וככל
החזיון הזה כן דבר נתן אל-דוד :
ויבא המלך דוד וישב לפני יהוה ויאמר

בביתא די מטלל בכיורי ארזיא וארונא דיי שרי במשכנא בגו יריעתא
: ואמר נתן למלכא כל די בלבך אזיל עביד ארי מימרא דיי בסעדך
: והוה בליליא ההוא והוה פתגם
נבואה מן קדם יי לות נתן למימר: איזיל ותימר לעבדי לדוד כדנן
אמר יי האת תיבני קדמי ביתא לאשראה שכינתי בה: ארי לא אשריתי
שכנתי בביתא מיומא די אסיקית ית בני ישראל ממצרים ועד יומא
הדין והויתי משרי שכנתי במשכנין ובירעין: בכל אתר די הליכית
בכל בני ישראל הפתגם מלילית עם חד שבטיא דישראל די פקידית
לפרנסאית עמי ית ישר' למימר למה לא בניתון קדמי ביתא די מטלל
בכיורי ארזיא: וכען כדין תימר לעבדי לדוד כדנן אמר יי צבאות אנא
דברתך מן דירא מבתר ענא למיהוי מלכא על ישראל: והוה מימרי
בסעדך בכל אתר די הליכתא ושיציתי ית כל בעלי דבבך מן קדמך
ועבדית לך שום רב בשום רברביא די בארעא: ואשוי אתר מתקן
לעמי ישראל ואקיימינון וישרון באתריהון ולא יזועון עוד ולא יוספון
בני רשעא לענייתהון כד בקדמיתא: ולמן יומא די פקידית נגידין
על עמי ישראל ואנחית לך מכל בעלי דבבך וחוי לך יי ארי מלכו
יקיים לך יי: ארי ישלימון יומך ותשכוב עם אבהתך ואקים ית ברך
בתרך די תוליד ואתקין ית מלכותיה: הוא יבני ביתא לשמי ואתקין
ית כורסי מלכותיה עד עלמא: אנא אהוי ליה כאב והוא יהי לי קדמי
כבר דאם יסרח ואלקיניה במלקות גברין ובמרדות בני אנשא:
וטובי לא יעדי מיניה כמא דאעדיתי מן שאול די אעדיתי מן קדמך:
ויקים ביתך ומלכותך עד עלמא קדמך כורסי מלכותך יהי מתקן
עד עלמא: ככל פתגמיא האילין וככל נבואתא הדא כדין מליל נתן
עם דוד: ואתא מלכא דוד ויתיב קדם יי ואמר לית

בבית ארזים. בבית מקורה בעצי ארזים · ותרג' בביתא דמטלל בכיורי ארזיא: יושב בתוך היריעה. לא היה דעתו על הארון הזה לבדו אלא גם על המזבח ועל הארון האחר ועל כלי המשכן שהיו בגבעון באהל מועד כי הכל יושב בתוך היריעה וזכר הארון לפי שהוא נטה לו היריעה ועוד שהיא עיקר הכל ונכבד מכל כלי המשכן. ואמר לעצמי בנותי בית ארזים ולארון ה' נטיתי יריעה לא יכשר וצריך שאבנה לו בית· ואמר לו נתן כל אשר בלבבך לך עשה ומדעתו אמר זה נתן כי ראה כי ה' עמו והיה מלך הגון וכשר חשב כי הוא יבנה הבית שעתיד להבנות וזה כי הנביא אינו יודע על אדם אחר אלא מה שנאמר לו ברוח הנבואה כי גם שמואל הנביא שהיה גדול ממנו שנא' עליו כל אשר ידבר בא יבא · ונאמר ולא הפיל מכל דבריו ארצה לא ידע בבני ישי מי יהיה המלך וחשב כי אליאב הוא המלך כל שכן נתן הנביא : ויהי בלילה ההוא אולי נבואתו היתה בחלום חזיון לילה כמו שנ' באהרן במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו ונאמ' ביעקב במראות הלילה · ובדרש למה בלילה ההוא אר"ס סימון אמר הקב"ה לנתן האיש הזה כדרך הוא כענין שנא' אשר נשבע לה' נדר לאביר יעקב אם אבא באהל ביתי וגו' שמא יאמ' איני אוכל ואיני שותה עד שאבנה בית ה' מהר אמור לו לא אתה תבנה הבית : את אחד שבטי ישרא'. שופטי ישראל ומלכם כמו לא יסור שבט מיהודה כמו שאמר אשר צויתי לרעות את עמי ישראל. והשופט או המלך הוא הרועה· וכן במקומו בדברי הימים את אחד שופטי ישראל : מן הנוה . נגדות צאן נקרא נוה כמו שנא' נות כרות רועי וגדרות צאן. ותרג' מן דירא כמו שנ' במשנה הכונס צאן לדיר : כשם הגדולים · המלכים הגדולי' כמו שנ' ויצא שם דוד בכל הארצות : ורז"ל דרשו זה האומרים מגן דוד כמו שאומרים מגן אברהם : ושמתי מקום · והרי כבר נתן להם מקום ובארץ ישראל היו אלא פירושו כתרגומו ואשוי אתר מתקן כלומר שיהיה מקומ' נכון וטוב השמים יתנו טלם והארץ תת' יבולה ותהיה ארץ ברכה · וכן ונטעתיו כתרגומו ואקימינון כלומר מה ששכנתי אותם בארץ יהיו כנטועי' בה שלא יגלו ממנה כמו שאומ' לעתיד ונטעתים על אדמתם כמו שהנטע קיי' בארץ במקומו · וכן פירש אחריו ושכן איש תחתיו כלומ' במקומו כמו שבו איש תחתיו : ולא ירגז עוד. שלא יגלה ממקומו כמו שת' ולא יזועון עוד כי הרוגז הפך המנוח' כמו ולא נחתי ויבא רוגז מוסדות השמים ירגזו : לענותו · ובדברי הימים לבלותו והענין אחד· ובדברי רז"ל כתוב לענותו וכתוב לבלותו בתחיל' לענותו ולבסוף לבלותו כי הם פירשו ושמתי מקום לעמי על בית המקדש · וכן אמר בדרש אר"ש שמואל בר"י יצחק משיבנה בית המקדש ינתנו יסודות לעולם שנ' ושמתי מקום לעמי ישראל ונטעתיו וגו' · ואמ' בתחלה כשנבנה בית המקדש אמר שלא יענה אותם אויב ולבסוף כשחטאו משנבנה בית המקדש אמר שלא יכלה אותם מכל וכל אבל יענה אותם אויב לעונם חטאתם : כאשר בראשונה · טרם שהקמותי להם שופטים ואף מן היום אשר צויתי עליהם שופטים היו מענים אותם בני עולה אבל מעתה משבאת המלוכה עליהם לא יוסיפו בני עולה לענותם והניחותי לך מכל אויביך: כי בית יעשה לך ה'. בית מלכו' . ותרג' ארי בית מלכות' יקיי' ה' לך : כי ימלאו. אינו לשון ברכה אלא פירושו כאשר ימלאו ימיך ותשכב את אבותיך אקיים את זרעך אחריך · ויתכן לפרשו לשון ברכה בשרו שימות זקן מלא ימי' והם חיי האדם הארוכי' ברוב שהם שבעים שנה כמו שכתוב ימי שנותינו בהם שבעים שנה ודוד היה שבעים שנה כמו שכתוב כי בן שלשי' שנה היה במלכו וארבעי' שנה מלך· וכן פי' את מספר ימיך אמלא כמו שכתבנו בפסוק או יומו יבא ומת. ובדרש כי ימלאו ימיך ימים שלמים אני מונה לך ולא ימים חסרים : אשר יצא ממעיך · מכאן שאבשלום ואדוניהו לא היו כי כבר נולדו בחברון ומאשר נולדו עדיין אמר שיהיה מלך ועדיין לא ידע דוד מי הוא עד שנולד שלמה ושלח לו ביד נתן הנביא שיקרא שמו ידידיה אז ידע דוד כי שלמ' ימלוך · וזהו שאמ' לבת שבע כי שלמה בנך ימלוך אחרי. או אמר לו בפירוש ע"י נתן הנביא ואעפ"י שלא נאמר בנבואת נתן לא בזה הספר ולא בספר דברי הימי' הנה כתב בדברי הימים כשהיה מספר דוד הנבואה שאמר לו נתן כמו שאמ' ויהי דבר ה' עלי לאמ' וגו' · כי שלמה יהיה שמו ושלו' ושקט אתן אל ישרא' בימיו : בשבט אנשי' ובנגעי בני אדם · כמו שמיסרין בני אדם בניהם בשבט ויכנעו אותם בשבט מוסר לא להמיתם כמו שאמר כי תכנו בשבט לא ימות ואל המיתו אל תשא נפשך לפיכך אמ' אני אהיה לו לאב והוא יהיה לי לבן והוכיחנו בהעוותו כמו שמיסר האב את בנו ולא שאסיר חסדי ממנו כמו שעשיתי לשאול שלקחתי ממנו המלכות אך המלכות יהיה לבניו עד עולם ועל כל זרע דוד אמר לא על שלמה לבד אלא על רחבעם ועל היוצאים ממנו בניהם ובני בניהם. ורבותי' ז"ל דרשוהו על שלמה ואמרו בשבט אנשים זה הדר ורזון בן אלידע שנ' ויקם ה' שטן לשלמה וגו' · ובנגעי בני אדם אלו המזיקין שטרדוהו ממלכותו כמו שאמרו בא אשמדאי וטרדו ממלכותו · ופיר' בני אדם כי אמרו כי השדים נולדו מאדם הראשון באותן ק"ל שנה שפירש מאשתו : ונאמן ביתך. כפעל עבר כמו ויתקיי' מן ותקעתיו יתד במקום נאמן· ותר"ג וקיי' ביתך : לפניך · כמו שהוא לפניך היום כאשר נכון כן יהיה עד עולם : וישב לפני ה'. לפני הארון· ומכאן סמכו רז"ל שאין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד · ומהם אמרו כי אף למלכי בי' דוד אין ישיבה שהרי למעלה אין ישיבה שנ' שרפים עומדים ממעל לו· וכתי' וכל צבא השמים עומדים עליו וכתי' בין העומדי' האלה למעלה אין ישיבה :· ודוד יושב. ומהו וישב לפני ה' מהם אמרו שסמך עצמו · ומהם אמרו שישב עצמו בתפילה ·

מי אנכי

לית אנא כמיסת יי אלהים ומן ביתי ארי אמטיתני עד הלכא׃ וזעירת
עוד דא קדמך יי אלהים ומלילתא אף על בית עבדך לעלמא דאתי
ודא חזיא לבני אנשא יי אלהים׃ ומה יוסיף דוד עוד למללא קדמך
ואת עבדתא בעות עבדך יי אלהים׃ בדיל מימרך וכלבך עבדת ית
כל רברבתא הדא להודעא ית עבדך׃ על כן רב את יי אלהים ארי
לית דכותך ולית אלהא בר מינך ככל די שמענא אמרין קדמנא׃ ומן
כעמך ישראל עמא חד בחיר בארעא דאזלו שליחין מן קדם יי למפרק
ליה לעם ולשואה ליה שום ולמעבד לכון רברבן וחסינן עד די עלו
לארעא בית שכינתך דיהבתא להון מן קדם עמך די פרקתא לך
ממצרים גוים ואלהיו׃ ואתקינתא לך ית עמך ישראל קדמך לעם עד
עלמא ואת יי הויתא להון לאלהא׃ וכען יי אלהים פיתגמא די מלילת
על עבדך ועל אנש ביתיה אקים עד עלמא ועיבד כמא די מלילתא׃
ויסגי שמך עד עלמא למימר יי צבאות אלהים על ישראל ובית עבדך
דוד יהי מתקין קדמך׃ ארי את יי צבאות אלהא דישראל חויתא לעבדך
למימר מלכו אקיים לך על כן הות בלבא דעבדך לצלאה קדמך ית
צלותא הדין׃ וכען יי אלהים את הוא יי ופתגמך אינון קשוט ומלילת
על עבדך ית טבתא הדא׃ וכען שרי ובריך ית בית עבדך למהוי
לעלמא קדמך ארי את יי אלהים מלילתא ומברכתך יתברכן בתי
עבדך צדיקיא לעלם׃ והוה
בתר כן ומחא דוד ית פלשתאי ותברינון ונסיב דוד ית תיקון אמתא
מידא דפלשתאי׃ ומחא ית מואבאי ומשח להון בערבא רמי יתהון
לארעא ומשח תרין חבלין למקטל ומלי חבלא לאחאה והוו מואבאה
לדוד לעבדין נטלי פרס׃ ומחא דוד ית הדד עזר בר רחוב מלכא דצובה

מי אנכי אדני יהוה ומי ביתי כי הביאתני עד הלם׃ ותקטן עוד זאת
בעיניך אדני יהוה ותדבר גם אל בית עבדך למרחוק וזאת תורת
האדם אדני יהוה׃ ומה יוסיף דוד עוד לדבר אליך ואתה ידעת
את עבדך אדני יהוה׃ בעבור דברך וכלבך עשית את כל הגדולה
הזאת להודיע את עבדך׃ על כן גדלת יהוה אלהים כי אין כמוך
ואין אלהים זולתך בכל אשר שמענו באזנינו׃ ומי כעמך כישראל
גוי אחד בארץ אשר הלכו אלהים לפדות לו לעם ולשום לו שם ו
ולעשות לכם הגדולה ונראות לארצך מפני עמך אשר פדית לך ם
ממצרים גוים ואלהיו׃ ותכונן לך את עמך ישראל לך לעם עד
עולם ואתה יהוה היית להם לאלהים׃ ועתה יהוה אלהים הדבר
אשר דברת על עבדך ועל ביתו הקם עד עולם ועשה כאשר דברת׃
ויגדל שמך עד עולם לאמר יהוה צבאות אלהים על ישראל
ובית עבדך דוד יהיה נכון לפניך׃ כי אתה יהוה צבאות אלהי
ישראל גליתה את אזן עבדך לאמר בית אבנה לך על כן מצא עבדך
את לבו להתפלל אליך את התפלה הזאת׃ ועתה אדני יהוה אתה
הוא האלהים ודבריך יהיו אמת ותדבר אל עבדך את הטובה הזאת׃
ועתה הואל וברך את בית עבדך להיות לעולם לפניך כי אתה
אדני יהוה דברת ומברכתך יברך בית עבדך לעולם׃ ויהי ח
אחרי כן ויך דוד את פלשתים ויכניעם ויקח דוד את מתג האמה ם
מיד פלשתים׃ ויך את מואב וימדדם בחבל השכב אותם ארצה
וימדד שני חבלים להמית ומלא החבל להחיות ותהי מואב לדוד ל הַחֶבֶל
לעבדים נשאי מנחה׃ ויך דוד את הדדעזר בן רחב מלך צובה

מי אנכי. שהייתי ראוי למלוכה: ומי ביתי. בית אבי. או אמ' ביתי על בניו. כלומ' מי בבני שיהיה ראוי למלוכה: עד הלום. עד המקום הזה שנתת לי המלוכה ולבני אחרי. ובדרש מי אנכי והלא מן עמוני ומואבי באתי עד הלום לא די שבאתי בקהל אלא שעשיתני מלך. ואין הלום אלא מלכות שנ' הבא עוד הלום איש. ויאמר ה' הנה הוא נחבא אל הכלים: ותדבר גם אל בית עבדך למרחוק. שהייתי רחוק וקרבתני: ותקטן עוד זאת. המלכות שנתת לי ולא די בה אלא שדברת לתת המלכו' לבית עבדך עד עולם זהו למרחוק. ות"י למרחוק לעלמא דאתי: וזאת תורת האדם. תכונת האדם. כלומ' זאת שדברת עלי תכונת האדם הגדו' הוא ולא אדם שפל ונבזה כמוני כמו שאמר מי אנכי ומי ביתי. וכן בדברי הימים וראיתני כתור האדם המעלה. ות"י ודא חזיא לבני אנשא. ובדרש בתור האדם המעולה שבנביאי' ואיזהו זה משה רבי' שנ' ומשה עלה אל האלהי'. משה משובח שבנביאי' ודוד משובח שבמלכי' אתה מוצא מה שעשה משה עשה דוד. משה הוציא את ישראל ממצרי' ודוד הוציא את ישראל משעבוד מלכיו'. משה קרע לישראל את הים ודוד קרע לישרא' את הנהרות שנ' בהכותו את ארם נהרי' וגו'. ומשה נתן לישרא' חמשה חומשי תורה ודוד נתן לישרא' ה' ספרי' שבתילי': ואתה ידעת את עבדך. אתה ידעת לבב עבדך. ולא אדע לדבר מה שבלבי. ואתה ידעת. ות"י ואת ידעת בעות עבדך. פי' ידעת כמו מה אדם ותדעהו: בעבור דברך וכלבך. בעבור דברך שאמרת לשמואל להמליכני וכלבך וברצונ' עשית כי אינני ראוי לכך אלא שאתה רצית בי. ויתכן לפרש גכ' בעבו' דברך ורצונך. ויהיה כפל דבר לחזק: את כל הגדולה. בכת' בוי"ו עם הדגש. וחביריו כתבנו בספר מכלל ובחלק הדקדוק: להודיע את עבדך. כלומ' רצית להודיע עבדך את כל הגדולה הזאת שדברת עלי ולזרעי אחרי: על כן גדלת ה' אלהי'. על כן שאתה מטיב דעתך ורצונך ידעתי שגדלת על הכל ואני יודע מחשבותי' וידעתי כי אין כמוך ואין אלהי' זולתך: בכל אשר שמענו באזנינו. ככל אשר ידענו מלבנו הכרנו שאין כמוך ואין אלהי' זולתך. ות"י ככל די שמענא קדמין קדמנא. כלומר מה ששמענו אומרי' הקדמוני' אשר לפנינו. על דרך שאל אבי' ויגדך זקני' ויאמרו לך: ומי כעמך כישר'. כמו שאי' כמוך באלהי' כן אין כעמך ישר' בעמי': אשר הלכו אלהי'. הלכו לשון רבי'. דרך כבוד כמו ישמח ישראל בעושיו. ובדברי הימים אשר הלך האלהי'. ות"י דאזלו שלוחין מן קדם ה'. ובדרש אשר הלך האלהי'. זה הקב"ה. אשר הלכו האלהי' זה משה ואהרן: ולשום לו שם. פי' לו. כלומ' לאלהי' להגדיל בפי בני אדם אשר לא ידעוהו. כמו פרעה שאמ' מי ה' אשר אשמע בקולו לא ידעתי את ה'. לפיכך אמ' האל ואכבדה בפרעה. וזהו ולשום לו שם. ובדברי הימי' לשום לך שם: לעשו' לכם. כנגד ישראל ידבר: הגדולה. גם זה בוי"ו עם הדגש: לארצך. כנגד ישראל או כנגד השם. ופי' עשית להם גדולה ונוראו' עד שבאו לארצך. וכת"י עד דעלו לארע בית שכינת' דיהבת להון: מפני עמך. כשבאו לארצך גרשת יושבי הארץ הזאת מפני עמך ונוראו' שעשית להם. וכן הוא בדב' הימי' לגרש מפני עמך: גוים ואלהיו. פי' מגוים ומאלהיו. ושם ממצרים משמשת במקום שנים ושלשה. או פירו' והכית גוים ואלהיו כמו שכתוב ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים. או פי' גוים על ישראל כלומ' אשר פדית ממצרים גוים וזקניו וגדוליו. ואמ' גוים בלשון רבי' כלומ' משפחות ישראל. כמו בכימן בעממיך. ואלהיו כמו אלהי' לא תקלל שפי' שופטים. ויונ' לא תרגם גוים ואלהיו ואפשר שהיה דעתו כדעת מקצת רבו' ז"ל שפי' ואלהיו על השם ית' על דרך בכל צרתם לו צר. ואמרו גוים ואלהיו כביכול שהוא פדוי עמהם. מפני זה לא תרגמו: בית יבנה לך. כתרגומו מלכותא אקים לך: על כן מצא עבדך את לבו. מצאו מכוון להתפלל אליך: ודבריך יהיו אמת. דרך תפילה אמר. או פי' הם אמת. וכת"י אינון קושטא: הואל. ענין רצון וחפץ. כמו ויואל משה. הואל נא ולין. הנה נא הואלתי. ות"י לשון התחלה שרי. כמו שתר' אנקלו' הנה הואלתי הראשון שריתי: להיות לעולם לפניך. שיהיו עובדים לפניך: בית עבדך לעולם. על עצמו אמ' כמו האחרים. ות"י ומברכתך יתברכון בתי עבדך צדיקיא לעלמא: את מתג האמה. ות"י ית תיקון אמתא. אולי היתה אמת המים עוברת בעיר תקנו אותו לבא מחוץ לעיר אל העיר לפיכ' נקראת העיר מתג האמה. ובמקומו בדברי הימים את גת ובנותיה מיד פלשתים. גת ובנותיה היו נקראי' בכלל מתג האמה. ויש בו מדרש בברייתא' דר' אליעזר פר' ל"ו. כשבא אבימלך ליצחק ואמ' לו ראה ראינו כי היה ה' עמך וגו'. אמרו יודעי' אנו שעתיד הקב"ה ליתן לך ולזרעך את כל הארצות האלה כרות עמנו ברית שבועה שאין זרעך יורש את ארץ פלשתים וכרת עמהם ברית שבועה מה עשה יצחק כרת אמה אחת ממתג החמור שהיה רוכב עליו ונתן להם שיהיה בידם אות ברית שבועה וכשמלך דוד רצה לבא בארץ פלשתי' ולא היה יכול מפני אות הברית משבועת יצחק עד שלקח מהם אותו הברית שנ' ויקח דוד את מתג האמה מיד פלשתי' ואח"כ לקח ארץ פלשתים: וימדדם בחבל. השכב אותם ארצה דרך נקמה ובזיון. ת"י חבל ערבא. כלומ' גורל וחלק. ואמ' בדרש כי עשה זה בעבור שהמיתו אביו ואמו ואחיו כשנתנם אותם בארץ מואב כשהיה בורח מפני שאול כמו שאמ' וינחם את פני מלך מואב וגו'. וכשיצא דוד משם והלך לעיר אחת הרג מלך מואב אביו ואמו ואחיו חוץ מאחד שברח והחיהו נחש העמוני הוא החסד שאמ' דוד כאשר עשה אביו עמדי חסד: ותהי מואב. עדת מואב: נושאי מנחה. ת"י נטלי פרס כלומ' שהיו נושאי' לו מס ידוע בכל שנה: בלכת

בלכתו להשיב ידו בנהר פרת׃ וילכד דוד ממנו אלף ושבע מאות
פרשים ועשרים אלף איש רגלי ויעקר דוד את כל הרכב ויותר מ
ממנו מאה רכב׃ ותבא ארם דמשק לעזר להדדעזר מלך צובה ויך
דוד בארם עשרים ושנים אלף איש׃ וישם דוד נצבים בארם
דמשק ותהי ארם לדוד לעבדים נושאי מנחה ויושע יהוה את דוד ב
בכל אשר הלך׃ ויקח דוד את שלטי הזהב אשר היו אל עבדי
הדדעזר ויביאם ירושלם׃ ומבטח ומברתי ערי הדדעזר לקח
המלך דוד נחשת הרבה מאד׃ וישמע
תעי מלך חמת כי הכה דוד את כל חיל הדדעזר׃ וישלח תעי את
יורם בנו אל המלך דוד לשאל לו לשלום ולברכו על אשר נלחם
בהדדעזר ויכהו כי איש מלחמות תעי היה הדדעזר ובידו היו כלי
כסף וכלי זהב וכלי נחשת׃ גם אותם הקדיש המלך דוד ליהוה
עם הכסף והזהב אשר הקדיש מכל הגוים אשר כבש׃ מארם
וממואב ומבני עמון ומפלשתים ומעמלק ומשלל הדדעזר בן רחב ס
מלך צובה׃ ויעש דוד שם בשבו מהכותו את ארם בגיא מלח שמנה
עשר אלף׃ וישם באדום נצבים בכל אדום שם נצבים ויהי כל
אדום עבדים לדוד ויושע יהוה את דוד בכל אשר הלך׃ וימלך דוד
על כל ישראל ויהי דוד עשה משפט וצדקה לכל עמו׃ ויואב בן
צרויה על הצבא ויהושפט בן אחילוד מזכיר׃ וצדוק בן אחיטוב
ואחימלך בן אביתר כהנים ושריה סופר׃ ובניהו בן יהוידע והכרתי
ט והפלתי ובני דוד כהנים היו׃ ויאמר דוד

כד אזל לאשנאה תחומיה בנהר פרת׃ ואחד דוד מניה אלף ושבע
מאה פרשין ועשרין אלפין גבר ריגלי ועקר דוד ית כל רתיכי ואשאר
מנהון מאה רתיכין׃ ואתו אנש ארם דמשק למסעד להדדעזר מלכא
דצובא ומחא דוד בארם עסרין ותרין אלפין גברא׃ ומני דוד
אסטרטיגין בארם דמשק והוו אנש ארם לדוד לעבדין נטלי פרס ופ
ופרק ייי ית דוד בכל אתר די הליך׃ ונסיב דוד ית שלטי דדהבא דהוו
על עבדי הדדעזר ואיתינון לירושלם׃ ומבטח ומברותי קירוי הדדעזר
נסיב מלכא דוד נחשא סגי לחדא׃ ושמע תועי
מלכא דחמת ארי מחא דוד ית כל משרית הדדעזר׃ ושלח תועי ית
יורם בריה לות מלכא דוד למשאל ליה לשלם ולברכותיה על דאגיח
קרבא בהדדעזר וקטליה ארי גבר עביד קרבי עם תעי הוה הדדעזר
ועמיה הוו מני כספא ומני דהבא ומני נחשא׃ אף יתהון אקדיש
מלכא דוד קדם ייי עם כספא ודהבא די אקדיש מכל עממיא די כביש׃
מארם וממואב ומבני עמון ומפלשתאי ומעמלקאי ומביזת הדדעזר
בר רחוב מלכא דצובה׃ וכנש דוד משרין כד תב מלממחי ית ארם
בגיא מלח תמנת עסר אלפין׃ ומני באדום אסטרטיגין בכל אדום
מני איסטרטיגין והוו כל אדום עבדין לדוד ופרק ייי ית דוד בכל אתר
די הליך׃ ומלך דוד על כל ישראל והוה דוד עביד דין דקשוט וזכו
לכל עמיה׃ ויואב בר צרויה ממנא על חילא ויהושפט בר אחילוד
ממנא על דוכרניא׃ וצדוק בר אחיטוב ואחימלך בר אביתר כהניא
ושריה ספרא׃ ובניהו בר יהוידע ממנא על קשתיא ועל קלעיא ובני
דוד רברבין הוו׃ ואמר דוד האית

בלכתו להשיב ידו בנהר פרת· כשהלך הדדעזר להשיב גבולו בנהר פרת שהיה מגיע גבול ישראל להרחיב גבולו בארצם· וכתי׳ לאשנאה תחומיה· ובספר דברי הימים להציב ידו ואעפ״י שהם שני לשונות הענין אחד· והדדעזר עזר בתחלה לישראל ולקח מארצם על כן אמר דוד במזמור אלהים זנחתנו פרצתנו הרעשת ארץ פצמתה וגו׳· ועתה בא להעמיד גבולו עד מקום שכבש מארץ ישראל סמוך לנהר פרת והתחזק דוד עליו ברצון האל והכהו׃ וילכד דוד ממנו· ולא אמר ויך נראה כי לא הכה אותם אלא אשר הכה בהלחמו עליהם ובהתגברו עליהם לכבשם לכד מהם הסך הזה שאמר לשם ולקח מהם פדיון נפשם· וכתי׳ וילכד ואסרם. כלומר אסרם בכבלים עד שפדו עצמם׃ אלף ושבע מאות פרשים ועשרי׳ אלף איש רגלי. ובדברי הימים אלף רכב ושבעת אלפי׳ פרשים הנה מנה השרים הגדולי׳ אשר במחנה הדדעזר ושם מנה כל הרכב והפרשים· וכן לא זכר הנה מנין הרכב ושם זכר אותם והרגלים זכרם הנה ולא זכרם שם׃ ויעקר דוד· לפי שהוא אסור לו להרבות סוס כמו שכתו׳ ולא ירבה לו סוסים ולא המיתם כי אסור להשחית דבר כברא דרך השחתה אם לא היה מזיק או דבר שאסור בהנאה או למחות זכר כמו בעמלק שכ׳ בו משור ועד שה מגמל ועד חמור· ועקרם כדי שלא יקחו מהם אנשי החיל· והעיקור הותר בסוסי האויבים כדי שלא ילחמו בה׳ עוד לישראל כמו שצוה האל׳ ליהושע את סוסיהם תעקר· והעקור שהוא חותך פרסותיהם מהארכוב׳ ולמטה שלא תוכל לזוז ממקומה ויותר ממנו מאה רכב· הם ארבע מאות סוס הותיר׳ לצרכו כדי מרכבתו כי לא אסרה תורה להרבות סוס אלא סוסי׳ בטלים כדי שלא יהיו ישראל רגילים ללכת למצרים כי משם היו מביאי׳ הסוסים לפיכך לא יהיו לו סוסים בטלים אלא כדי צרכו׃ ארם דמשק. לפי שיש ארם צובה ארם נהרים· ארם מעכה ארם בית רחוב׃ נושאי מנחה· כתרגו׳ נטלי פרס כמו שפירש׳׃ שלטי הזהב. מגיני הזהב אשר היו אל עבדי הדדעזר· פי׳ אשר לקחם במלחמ׳· ופי׳ אל עבדי כמו על עבדי וכן הוא בדברי הימים· והוצרך לומר ויביאם ירושלם כלומר שלא נתנם לפדיון כמו שנתן הפרשים של עבדי הדדעזר לפדיון כמו שאמר למעלה וילכד· או אמר ויביאם ירושלם לומר שנתנם באוצר בית ה׳ להקדש׃ ומבטח ומברותי· ובדברי הימים ומטבחת ומכון· שני שמות היו להם· ובטח וטבחת אחד אלא שהפוכות האותיות׃ ולברכו· שנצחהו האל במלחמותיו· או פירו׳ ולתת לפניו מנח׳ כמו שאומר ובידו היו כלי כסף וגו׳· כי המנחה נקראת ברכה כמו קח נא את ברכתי אשר הובאת לך׃ הקדיש המלך· לבניין בית המקדש׃ ויעש דוד שם. כי נצח מלחמה גדולה ויצא שמו בעמים. ורבו׳ ז״ל פי׳ שקבר את החללים כמו שנ׳ במלכים בעלות יואב שר הצבא לקבר את החללים וזהו שם גדול לישראל שמקברים את אויביהם וכן הוא אומר במלחמת גוג ומגוג. וקברו כל עם הארץ והיה להם לשם׃ את ארם בגיא מלח שמנה עשר אלף. אבל אותם עשרים ושנים אלף שאמר למעלה היו במקום אחר· וזה בגיא מלח· ובדברי הימים ואבישי בן צרויה הכה את אדום בגיא מלח שמנה עשר אלף· ובספר תהלים וישב יואב ויך את אדום בגיא מלח שנים עשר אלף· הנה בספר הזה אומר ארם ובשני הספרים אומר אדום. ובספר תהלים אומר שנים עשר. ובשני הספרים שמנה עשר· נראה כי מלחמת אדום היתה כשהית׳ מלחמת ארם כי כן כתוב בתהלי׳ בהצותו את ארם נהרים ואת ארם צובה· ומארם ומאדום היו אלה י״ח אלף· ואמר בזה הספר ארם ור״ל ואשר עמהם. ואמר בשני הספרים אדום ור״ל ואשר עמהם והם ארם. ובאמרו בדברי הימים כי אבישי עשה מלחמה והכה בהם שנים עשר אלף· וזהו שאמר בתהלים וישב יואב כלומר שב אחר כן יואב אחרי אבישי. וזכר בדברי הימים כל המלחמה בשם אבישי לפי שהוא היה תחלת המלחמה וזכר כל הי״ח אלף על שמו· ובזה הספר זכר המלחמה בשם דוד כי הוא העיקר. ובדרש אומר כי כשהלך יואב להלחם עם ארם עמדו עליו בני אדום אמרו לו לא כך אמר הכתו׳ אל תתגרו בם. השיבם יואב ולא כך אמר הכתוב אתם עוברי׳ בגבול אחיכם הכיתו אותנו לעבור ולא רצו. אמר יואב אם נחריב אדום עכשיו אין אנו מוצאין בחזרתינו לא אכילה ולא שתייה אלא נניח אותם עד שנכה את ארם ונחזור עליהם לכך נאמר וישב יואב ויך את אדום. אמר להם הקב״ה מה אתם מועילי׳ שתכו את אדום קמעא קמעא אבישי בן צרויה הרג שמנה עשר אלף ואתם י״ב אלף כשהגיע זמן אני אכלה אותם ואחריבם. ולדברי הדרש הזה היו שתי מלחמות בשני פעמים׃ בכל אדום שם נציבים· לפי שאמר וישם נציבים בארם דמשק אמר בכל אדום שלא תחשוב כי במקום אחד באדום שם נציבים כמו בארם דמשק· שלא שם במאר ארם אלא בכל אדום שם נציבים׃ וימלוך דוד על כל ישראל· כשנכנח כל המלחמות ואפס בית שאול לא היה אדם בישראל מפקפק במלכותו׃ משפט וצדקה· כתרג׳ דין דקשוט וזכו. כלומר היה שופט באמת במשפטי הריב אשר בין איש לאיש גם היה עושה עמם צדקה כמו שהיו צריכין אליו׃ מזכיר· כתרגו׳ ממנא על דוכרניא. כלומר ממונה על ספר הזכרונות׃ כהני׳. פרי כהונה כי הוא מנה צדוק להיות כהן גדול מבני אלעזר ומשנהו אחימלך בן אביתר מבני איתמר ואעפ״י שהיה אביתר עדיין חי כי ראינו כי שלמה גרשו מהיו׳ כהן נראה כי במצות דוד עשה כי כאשר סדר דוד ראשי האבות סדר צדוק ואחימלך כמו שכתו׳ בדברי הימי׳ והיה נקרא אחימלך ואבימלך כי שני השמות קרובים׃ ושריה סופר. ובדברי הימי׳ שושא ושני שמות היו לו׃ ובניה בן יהויד׳ והכרתי והפלתי· ת״י ובניהו בן יהוידע על קשתיא ועל קלעיא ובניהו היה ממונה על הקשתי׳ ועל הקלעי׳. ו״ו והכרתי כמו על או כמו עם· וכן ויוסף היה במצרי׳. און ועצרה· וכן אומר בדברי הימי׳ על הכרתי· וי״מ כרתי ופלתי שתי משפחו׳ היו מישר׳ שהיו סרי׳ אל משמע׳ המלך ורואי׳ פניו תמיד ובניהו היה בראשם· ורז״ל פרשוהו אלו אורים ותומים׃ ובני דוד כהנים היו׳ כתרגומו ובני דוד רברבי׳ הוו כלומר גדולים היו וממונים על כלם· ובדברי הימים אומר הראשונים ליד המלך· ובדברי רז״ל תלמידי חכמים היו ולמה קראם כהנים מה כהן גדול נוטל חלק בראש אף ת״ח נוטל חלק בראש. הכי יש עוד׃

הכי יש־עוד אשר נותר לבית שאול ואעשה עמו חסד בעבור יהונתן׃
ולבית שאול עבד ושמו ציבא ויקראו־לו אל־דוד ויאמר המלך אליו
האתה ציבא ויאמר עבדך׃ ויאמר המלך האפס עוד איש לבית
שאול ואעשה עמו חסד אלהים ויאמר ציבא אל־המלך עוד בן ל
ליהונתן נכה רגלים׃ ויאמר־לו המלך איפה הוא ויאמר ציבא אל־
המלך הנה־הוא בית מכיר בן־עמיאל בלו דבר׃ וישלח המלך דוד
ויקחהו מבית מכיר בן־עמיאל מלו דבר׃ ויבא מפיבשת בן־יהונתן
בן־שאול אל־דוד ויפל על־פניו וישתחו ויאמר דוד מפיבשת ויאמר
הנה עבדך׃ ויאמר לו דוד אל־תירא כי עשה אעשה עמך חסד בעבור
יהונתן אביך והשבתי לך את־כל־שדה שאול אביך ואתה תאכל ל
לחם על־שלחני תמיד׃ וישתחו ויאמר מה עבדך כי פנית אל־הכלב
המת אשר כמוני׃ ויקרא המלך אל־ציבא נער שאול ויאמר אליו
כל אשר היה לשאול ולכל־ביתו נתתי לבן־אדניך׃ ועבדת לו את־
האדמה אתה ובניך ועבדיך והבאת והיה לבן־אדניך לחם ואכלו ו
ומפיבשת בן־אדניך יאכל תמיד לחם על־שלחני ולציבא חמשה
עשר בנים ועשרים עבדים׃ ויאמר ציבא אל־המלך ככל אשר יצוה
אדני המלך את־עבדו כן יעשה עבדך ומפיבשת אכל על־שלחני כ
בֵּן כאחד מבני המלך׃ ולמפיבשת בן־קטן ושמו מיכא וכל מושב בית־
ציבא עבדים למפיבשת׃ ומפיבשת ישב בירושלם כי על־שלחן
המלך תמיד הוא אכל והוא פסח שתי רגליו׃
י ויהי אחרי־כן וימת מלך בני עמון וימלך חנון
בנו תחתיו׃ ויאמר דוד אעשה־חסד עם־חנון בן־נחש כאשר עשה
אביו עמדי חסד וישלח דוד לנחמו ביד־עבדיו אל־אביו ויבאו עבדי ד
דוד ארץ בני עמון׃ ויאמרו שרי בני־עמון אל־חנון אדניהם המכבד
דוד את־אביך בעיניך כי־שלח לך מנחמים הלוא בעבור חקר את־
האת העיר ולרגלה ולהפכה שלח דוד את־עבדיו אליך׃ ויקח חנון את־
עבדי דוד ויגלח את־חצי זקנם ויכרת את־מדויהם בחצי עד־ ש
שתותיהם וישלחם׃ ויגדו לדוד וישלח לקראתם כי־היו האנשים

האיתכא עוד די אשתאר לבית שאול ואעביד עמיה טיבו בדיל יהונ
׃ ולבית שאול עבדא ושמיה ציבא וקרו ליה לות דוד ואמר מלכא
ליה האת ציבא ואמר עבדך׃ ואמר מלכא האית עוד גברא לבית
שאול ואעביד עמיה טיבו מן קדם יי ואמר ציבא למלכא עוד ברא
ליהונתן לקי בתרתין רגלוהי׃ ואמר ליה מלכא היכא הוא ואמר
ציבא למלכא הא הוא בית מכיר בר עמיאל בלו דבר׃ ושלח מלכא דוד
ודבריה מבית מכיר בר עמיאל מלו דבר׃ ואתא מפיבושת בר יהונתן
בר שאול לות דוד ונפל על אפוהי וסגיד ואמר דוד מפיבשת ואמר
הא עבדך׃ ואמר ליה דוד לא תדחל ארי מעבד אעביד עמך
טיבו בדיל יהונתן אבוך ואתיב לך ית כל אחסנת שאול אבוך ואת
תוכול לחמא על פתורי תדירא׃ וסגיד ואמר מה עבדך ארי אתפנית
על גבר הדיוט דכותי׃ וקרא מלכא לציבא עולימא דשאול ואמר ליה
כל דהוה לשאול ולכל ביתיה יהבית לבר רבונך׃ ותפלח ליה ית
ארעא את ובנך ועבדך ותיעול ויהי לבר ריבונך מזון ויתפרנס ום
ומפיבושת בר ריבונא אכיל תדירא לחמא על פתורי ולציבא חמשת
עסר בנין ועסרין עבדין׃ ואמר ציבא למלכא ככל די פקיד רבוני
מלכא ית עבדיה כן יעביד עבדך ומפיבשת אכיל על פתורי כחד
מבני מלכא׃ ולמפיבשת ברא זעירא ושמיה מיכא וכל מותב בית
ציבא עבדין למפיבשת׃ ומפיבשת יתיב בירושלם ארי על פתורא
דמלכא תדירא הוא אכיל והוא לקי בתרתין רגלוהי׃
והוה בתר כן ומית מלכא דבני עמון ומלך חנון בריה תחותוהי׃
ואמר דוד אעביד טיבו עם חנון בר נחש כמא דעבד אבוהי עמי טיבו
ושלח דוד לנחמותיה בידא דעבדוהי לות אבוהי ואתו עבדי דוד
לארעא בני עמון׃ ואמרו רברבי בני עמון לחנון רבוניהון המיקר
דוד ית אבוך בעינך הלא ארי שלח לך מנחמין הלא בדיל למיחקר
ית קרתא ולאלותה ולמבדקה שלח דוד ית עבדוהי לותך׃ ונסיב
חנון ית עבדי דוד וגדע ית פלגות דיקנהון ופסיק ית לבושהון עד
פלגיהון עד אתר בית בהתתהון ושלחינון׃ וחויאו לדוד ושלח
לקדמותהון ארי הוו גבריא מתכלמין

הכי יש עוד . כטעם האם . וכן אני אמרתי הבו לי . וטעם זכר זה הענין הנה בעבור שנכח המלחמות והיה במנוחה . וסדר הפקידי' והממונים . שם אל לבו שבועת יהונתן שאם היה בזרעו אדם ראוי והגון היה ממנה אותו כמו שאמר לו יהונתן ואני אהיה לך למשנה לפיכך שאל אם נותר לבית שאול שיעשה עמו חסד בעבור יהונתן: ולבית שאול עבד . עבד כנעני היה והיה לשאול ולביתו אחריו כמו שכתוב והתנחלתם אותם לבניכם אחריכם . ובני ציבא ועבדיו כלם עבדים לבית שאול . כמו שאמר וכל מושב בית ציבא עבדים למפיבשת . כי העבדים הם ובניהם וכל אשר להם היו לאדוניה' . וכן נראה מדברי רז"ל כי ציבא עבד כנעני היה . וכן נראה מהפסוקים . ואם תאמר אם כן מה נתן לו דוד באמרו הנה לך כל אשר למפיבשת . והלא כל מה שקנה עבד קנה רבו אעפ"כ מבות המלך היה והמלך יכול לקחת מזה ולתת לזה: האפס עוד איש . האין עוד . ותמהתי למה תרגמו יונתן האית: חסד אלהים . בעבור שבועת אלהים שהית' ביניהם: נכה רגלים . כתרגו' לקי בתרין רגלוהי . שהוכה בנפלו ונפסחו שתי רגליו . ונכה תואר סמוך: שדה שאול . שדה שם כלל לנחלתו . וכתו' אחסנתא דשאול . ומהו זה החסד אם שלו נתן לו כי מפיבשת יורש היה נחלת שאול ולא היה שם יורש אחר מיהונתן . ובני רצפה בת איה . היו גם כן יורשים של שאול ואף על פי שהם בני פילגש א"כ היאך היה כח ביד דוד לתת הכל למפיבשת . ואם תאמר מלך יש לו רשות להעביר נחלה מזה ולתת לזה כמו שכתוב במשפט המלוכה מה חסד עשה אם נטל משאר יורשים ונתן למפיבשת אם היה נותן לו משלו זה היה חסד . ועוד שאמר והשיבותי לך . מלמד כי קודם זה נטלה ממפיבשת נחלתו ומשאר היורשים . ועוד כי מה שאמר במשפט המלוכה ואת שדותיכם ואת כרמיכ' יקח . כבר כתבנו בפרושו' מה שפיר' בו רז"ל כי אינו אומר אלא על פירותיה' לפי שעה . ונראה הדבר מאחאב שבקש מנבות כרמו שימכרנו לו ולא רצה . אלו היה משפט המלוכה לקחת הכרם והשדה הטוב למה לא היה לוקח אותו זה לא היה נחשב לו לגדולה כי משפט המלוכה הוא . ועוד שאמר במשפט המלוכה שדותיכם וכרמיכם וזיתיכם ולא אמר בתיכם מלמד שעל פירותיהם אמ'. ועוד שאמר ונתן לעבדיו לא אמר שיקח לעצמו . ויתכן לפרש כי דוד זכה בכל נחלת שאול לפי שאישבשת ובית שאול היו מורדים במלכות כי ידוע היה בכל ישרא' כי דוד היה מלך אחרי מות שאול ונמשח על פי ה' ומורד במלכות הוא וכל נכסיו נתחייבו . וכן כתוב ואתנה לך את בית אדוניך . וכיון שהכל שלו ומן הדין זכה בו ואמר להשיב הכל למפיבשת חסד גדול עשה עמו . ועוד שנתנו באוכלי שלחנו כל הימי': והבאת . תאסוף מן השדה הביתה . וי"מ אותו ענין תבואה כלומר תעבוד לו את האדמה בכל צרכי עבודה עד שתאסוף התבואה: והיה לבן אדוניך . הוא מיכה בן מפיבשת כלומר תבואת האדמה יהיה לחם לבן אדוניך מיכה ואכלו ומפיבשת יאכל על שלחני אעפ"שמפיבשת אוכל על שלחני כאחד מבני המלך ולא יצטרך לכל הדבר הזה אעפ"כ תעשה כמו שצויתני לעבוד כל הנחלה למפיבשת ולבניו . וי"מ ומפיבשת אוכל על שלחני דברי דוד כי אחר שאמר לו ציבא כן יעשה עבדך להכין הכל למיכא בן מפיבשת אמר דוד ומפיבשת יהיה אוכל על שולחני כאחד מבני המלך: וכל מושב בית ציבא . בניו וכל עבדיו וכל בני ביתו: כאשר עשה אביו עמדי חסד . אמרו כי כשהיה בורח דוד ובאו אליו אביו ואמו ואחיו . ואמר וינחם את פני מלך מואב . הרגם מלך מואב אחר שהיו עמו חוץ מאחד מהם שברח לארץ בני עמון והחיהו נחש מלך בני עמון . ובדרש עוד לא תדרוש שלומם וטובתם אתה מוצא במי שבא אליהם במדת רחמים סוף בא לידי בזיון ואיזה זה שנ' אעשה חסד עם חנון וגו' . סוף בא לידי בזיון ויקח חנון את עבדי דוד וגו' . ונצטרך להלח' עם ארבע אומו' בני עמון וארם צובה ואיש טוב ומלך מעכה מי גרם לו לדוד כל זה שבקש לעשות טובה עם מי שאמר הקב"ה לא תדרוש שלומם וטובת' . אמר לו הקב"ה לדוד אתה עובר על תורתי אני כתבתי לא תדרוש שלומם וטובת' ואתה עושה עמהם חסד . אל תהי צדיק הרבה . מכאן שלא יהא אדם מיותר על התורה: אל אביו . כמו על אביו . וכן אל ההרים לא אכל: המכבד . תחשוב כי לא לטובה ולכבודך שלחם לא שלחם אלא לרגל את הארץ: ולהפכה . כתרגומו ולמבדקה . בודק הדבר יפה הופך הענין מצד אל צד: מדויהם . כתרגו' לבושיהון . כמו מדו בד . ואם אינם שרש אחד: בחצי . בחצי לבושיהם כי עד השתות חצי הלבוש: עד שתותיהם . עגבותיהם כמו חשופי שת . ות"י עד אתר בית בהתתהון . ואחד הוא . כי הוא מקום המבושים: עד יצמח

נכלמים מאד ויאמר המלך שבו בירחו עד יצמח זקנכם ושבתם :
ויראו בני עמון כי נבאשו בדוד וישלחו בני עמון וישכרו את ארם
בית רחוב ואת ארם צובא עשרים אלף רגלי ואת מלך מעכה אלף
איש ואיש טוב שנים עשר אלף איש : וישמע דוד וישלח את יואב
ואת כל הצבא הגבורים : ויצאו בני עמון ויערכו מלחמה פתח
השער וארם צובא ורחוב ואיש טוב ומעכה לבדם בשדה : וירא
יואב כי היתה אליו פני המלחמה מפנים ומאחור ויבחר מכל בחורי
בישראל ויערך לקראת ארם : ואת יתר העם נתן ביד אבשי אחיו
ויערך לקראת בני עמון : ויאמר אם תחזק ארם ממני והיתה לי
לישועה ואם בני עמון יחזקו ממך והלכתי להושיע לך : חזק ונתחזק
בעד עמנו ובעד ערי אלהינו ויהוה יעשה הטוב בעיניו :
ויגש יואב והעם אשר עמו למלחמה בארם וינסו מפניו : ובני
עמון ראו כי נס ארם וינסו מפני אבישי ויבאו העיר וישב יואב מעל
בני עמון ויבא ירושלים : וירא ארם כי נגף לפני ישראל ויאספו
יחד : וישלח הדדעזר ויצא את ארם אשר מעבר הנהר ויבאו
חילם ושובך שר צבא הדדעזר לפניהם : ויגד לדוד ויאסף
את כל ישראל ויעבר את הירדן ויבא חלאמה ויערכו ארם לקראת
דוד וילחמו עמו : וינס ארם מפני ישראל ויהרג דוד מארם
שבע מאות רכב וארבעים אלף פרשים ואת שובך שר צבאו הכה
וימת שם : ויראו כל המלכים עבדי הדדעזר כי נגפו לפני ישראל
וישלמו את ישראל ויעבדום ויראו ארם להושיע עוד את בני עמון
: ויהי לתשובת השנה
לעתי צאת המלאכים וישלח דוד את יואב ואת עבדיו עמו ואת כל
ישראל וישחתו את בני עמון ויצרו על רבה ודוד יושב בירושלם :
ויהי לעת הערב ויקם דוד מעל
משכבו ויתהלך על גג בית המלך וירא אשה רחצת מעל הגג והאשה
טובת מראה מאד : וישלח דוד וידרש לאשה ויאמר הלוא זאת
בת שבע בת אליעם אשת אוריה החתי : וישלח דוד מלאכים
ויקחה ותבוא אליו וישכב עמה והיא מתקדשת מטמאתה ותשב אל
ביתה : ותהר האשה ותשלח ותגד לדוד ותאמר הרה אנכי
: וישלח דוד אל יואב שלח אלי את אוריה החתי וישלח יואב
את אוריה אל דוד : ויבא אוריה אליו וישאל דוד לשלום יואב
ולשלום העם ולשלום המלחמה : ויאמר דוד לאוריה
רד לביתך ורחץ רגליך ויצא אוריה מבית המלך ותצא אחריו

מתכלמין לחדא ואמ' מלכא תיבו בירחו עד דיצמח דיקניכון ותתובון
: וחזו בני עמון ארי איתגריאו בדוד ושלחו בני עמון ואגרו ית ארם
בית רחוב וית ארם צובא עסרין אלפין גבר רגליי וית מלך מעכה אלף
גבר ואיש טוב תרי עסר אלפין גברא : ושמע דוד ושלח ית יואב וית
כל חילא דגבריא : ונפקו בני עמון וסדרו קרבא במעלנא דתרעא
וארם צובא ורחוב ואיש טוב ומעכה בלחוריהון בחקלא : וחזא יואב
ארי תקיפו עלוהי עבדי קרב מאפוהי ומאחורוהי ובחור מכל בחורי
ישראל וסדר לקדמות אנש ארם : וית שאר עמא יהב ביד אבישי
אחוהי וסדר לקדמות בני עמון : ואמר אם תתקף אנש ארם מיני
ותהי לי לפריק ואם בני עמון יתקפן מנך ואיהך למיפרק לך : תקף
ונתקף על עמנא ועל קירוי אלהנא ויוי יעבד דתקין קדמוהי : וקריב
יואב ועמא די עמיה לאגחא קרבא באנש ארם ואפיכו מן קדמוהי :
ובני עמון חזו ארי אפכו אנש ארם וערקו מן קדם אבישי ואתו לקרתא
ותב יואב מלות בני עמון ואתא לירושלם : וחזו אנש ארם ארי אתברו
קדם ישראל ואתכנישו כחדא : ושלח הדד עזר ואפיק ית אנש ארם
דמעיבר פרת ואתו לחילם ושובך חילא דהדד עזר קדמיהון :
ואתחואה לדוד וכנש ית כל ישר' ועבר ית ירדנא ואתו לחילם וסדרו
אנש ארם לקדמות דוד ואגיחו קרבא עמיה : ואפכו אנש ארם מן
קדם ישר' וקטל דוד מארם שבע מאה רתיכין וארבעין אלפין פרשין
וית שובך רב חיליה מחוהי ומית תמן : וחזו כל מלכיא עבדי הדד
עזר ארי אתברו קדם ישראל ואשלימו עם ישראל ופלחינון ודחילו
אנש ארם למפרק עוד ית בני עמון : והוה לזמן
סופא דשתא לעידן מפק מלכיא ושלח דוד ית יואב וית עבדוהי עמיה
וית כל ישראל וחבילו ית בני עמון וצרו על רבה ודוד יתיב בירושלם
: והוה לעידן רמשא וקם דוד מעל שוויה והליך על איגר בית
מלכא וחזא אתתא משתטפא על איגרא ואתתא שפירת חזו לחדא :
ושלח דוד ושאל באתתא ואמר הלא דא בת שבע בת אליעם אתת
אוריה חתאה : ושלח דוד אזגדין ודברה ואתת לותיה ושכיב עמה
והיא מתדכיא מסובתה ותבת לביתה : ועדיאת אתתא ושלחת
וחויאת לדוד ואמרת מעדיא אנא : ושלח דוד לות יואב שדר לי ית
אוריה חיתאה ושדר יואב ית אוריה לות דוד : ואתא אוריה לותיה
ושאל ליה דוד לשלם יואב ולשלם עמא ולשלם עבדי קרבא : ואמר
דוד לאוריה חות לביתך ושטוף רגלך ונפק אוריה מבית מלכא
ונפקת בתרוהי סעודתא

עד יצמח זקנכם. ולא אמר לגלח החצי האחר כי לא היה מנהגם לגלח הזקן ואפי' במספרי' אלא השפם לבד אלא א"כ משום צער ואבל כמו שאמר מגולחי זקן וקרועי בגדים. וחרפה היא גלוח הזקן אלא שנהגו כן באלה הארצות שהם ארצות הערלים : יצמח. פועל עומד מן הדגוש. וכן ושערך צמח : נבאשו. נתעבו כמו שיתעב האדם הדבר הנבאש : ואת כל הצבא. הגבורי'. כמו העם המלחמה. או פי' הצבא והגבורים : ורחוב. פירושו וארם רחוב. וארם צובה שזכר עומד במקום שנים : ומעכה. ארם מעכה. או מלך מעכה לבד להודיע כי מלך בני עמון וכלם היו מבפנים ויצאו לערוך מלחמה ואלה בני ארם הנשכרים והנזכרים היו בשדה לערוך מלחמה עם ישראל גם כן. ואמר בא יואב והצבא עד פתח השער ויך את בני עמון היו לו בני עמון מבפנים וארם שהיו בשדה מאחור : כי היתה אליו פני המלחמה. אמר היתה על המלחמה ואעפ"י שזכר פני : וכמוהו קשת גבורים חתים. קול נגידים נחבאו. ופי' פני הגבורי' שהם פני המלחמה שהולכים לפנים. ות"י ארי תקיפו עלוהי עבדי קרבא : בחורי. בשו"א הב"ת והוא מן הקלים ובחורי ישראל הכריע. וכן בחורים שהם בפתח הב"ת מן הדגושים : ביד אבישי. בשו"א הבי"ת. ובמסר' בסיפרא לית כותיה וכל דברי הימים כותיה : והיתה לי לישועה. בחסרון היו"ד שהיא במקום למד הפועל מהמכתב : בעד עמנו. שלא יהיו לחרב ולשבי : ובעד ערי אלהינו. שלא יכבשו אותם אויבינו וישבו בהם אם יתחזקו עלינו וינצחונו ואם יעשו כן לא יהיו ערי אלהינו אלא ערי אלהים אחרים : וה' יעשה הטוב בעיניו. אנחנו נתחזק בכל כחנו למלחמה וה' יעשה הטוב בעיניו כי לה' התשועה. ושובך. ובדברי הימים כתוב ושופך. והבית והפא קרובים במוצא והם ממוצא אחד. וכן בזר פיזר : חלאמה. הוא חלם הנזכר. והה"א כה"א מצרימה והאל"ף נוספת למשך שבע מאות רכב וארבעים אלף פרשים. ובדברי הימים שבעת אלפים רכב וארבעים אלף רגלי. מה שאמר בזה הספר שבע מאות רכב ר"ל רכב בחור ולא מנה שאר הרכב. ובדברי הימים מנה את כל הרכב שהיו שבעת אלפים : ובזה הספר מנה הפרשים ולא מנה הרגלים ושם מנה הרגלים ולא מנה הפרשים : שר צבאו. שר צבא הדד עזר הנזכר למעלה : לעת צאת המלאכים. האלף נוספת למשך. ופירושו לסוף השנה שהיא תשובת השמש אל הנקודה ההיא. וחשבון שנה זו מזמן שיצאו אלה המלכים הנזכרים להלחם. וי"מ לעת צאת העם שדרך המלכים לצאת עם חיילותיהם והוא עת שהקמות בשדות והסוסים מוצאים לאכול. והראשון נכון בעיני : מעל הגג. הוא ראה אותה מעל הגג שהיתה רוחצת בביתה : וידרש לאשה. דרש לשכני ביתה בעד האשה מי היא אם היא בת שבע בת אליעם : אוריה החתי. אפשר כי גר היה או ישר' היה וקראו חתי לפי שגר עם בני חת. וכן אתי הגתי : מתקדשת מטומאתה. להודיע כי לא שכב עמה והיא נדה כי כבר התקדשה מטומאתה כמו שאמר רוחצת. והודיע כי הרחיצה ההיא להתקדש מן הנדות היתה ולא עבר עליה משום נדה אלא משום אשת איש. ורבו' ז"ל אמרו כל היוצא למלחמת בית דוד גט כריתות כתב לאשתו אם ימות במלחמה לפיכ' שכב דוד את מיתת אוריה שתהא מגורשת למפרע : שלח אלי את אוריה. ודעתו כדי שישכב עם אשתו ויאמרו כי מבעלה היתה מעוברת : ולשלום המלחמה. הגבורים העושים המלחמה : ות"י עבדי קרבא :

משאת

סעודתא דמלכא : ושכב אוריה בתרע בית מלכא עם כל עבדי ריבוני
ולא נחת לביתיה : וחויאו לדוד למימר לא נחת אוריה לביתיה
ואמר דוד לאוריה הלא מאורחא את אתי מא דין לא נחתתא לביתך :
ואמר אוריה לדוד ארונא וישראל ויהודה יתבין במטליא ורבוני יואב
ועבדי רבוני על אפי ברא שרן ואנא איעול לביתי למיכל ולמשתי ול
ולמשכב עם אתתי חייך וחיי נפשך אם אעביד ית פתגמא הדין :
ואמר דוד לאוריה תיב הכא אף יומא דין ומחר אשלחינך ויתיב אוריה
בירושלם ביומא ההוא וביומא דבתרוהי : וקרא ליה דוד ואכל קדמוהי
ושתי ורוייה ונפק ברמשא למשכב בשוויה עם עבדי ריבוני ולביתי
לא נחת : והוה בצפרא וכתב דוד אגרתא לות יואב ושדר ביד אוריה
וכתב באגרתא למימר הבו ית אוריה לקביל אפי קרבא תקיפא :
ותתובון מבתרוהי ויתמחי וימות : והוה כד צר יואב על
קרתא ויהב ית אוריה לאתרא דידע ארי גברין גברין תמן : ונפקו
אנשי קרתא ואגיחו קרבא עם יואב ואתקטיל מעמא מעבדי דוד ומית
אף אוריה חתאה : ושלח יואב וחוי לדוד ית כל עסקי קרבא : ופקיד
ית איזגדא למימר כשיצייותך ית כל עסקי קרבא למללא עם מלכא :
ויהי אם ידלק רוגזא דמלכא ויימר לך מא דין אתקרבתון לקרתא לאגחא
הלא ידעתון ית דירמון עליכון מן שורא : מן קטל ית אבימלך בר
ירבשת הלא אתתא רמת עלוהי פלגות רכב רחיא מן שורא ומית ב
בתבץ למא אתקריבתון לשורא ותימר אף עבדך אוריה חתאה מית :
ואזל איזגדא ואתא וחוי לדוד ית כל דשלחיה יואב : ואמר איזגדא
לדוד ארי תקיפו עלנא גבריא ונפקו לותנא לחקלא והוינא טרדין
להון עד מעלנא דתרעא : ושדו קשתיא בעבדך מן שורא ואתקטילו
מעבדי מלכא ואף עבדך אוריה חתאה מית : ואמר דוד לאיזגדא
כדין תימר ליואב לא יבאש בעינך ית פתגמא הדין ארי כדין וכדין
תקטול חרבא אתקיף קרבך על קרתא ופגרה ותקפוהי :
ושמעת אתת אוריה ארי מית אוריה בעלה וספדת על בעלה : ועבר
אבלא ושלח דוד וכנשה לביתיה והות ליה לאנתו וילידת ליה בר ובאש
פתגמא דעבד דוד קדם יוי : ושלח יוי ית נתן לות דוד ואתא
לותיה ואמר ליה תרין גברין הוו בקרתא חדא חד עתירא וחד מסכינא
: לעתירא הוו עאן ותורין סגי לחדא : ולמסכינא לית כל מדעם
אלהן אימרתא חדא זעירא דזבנה וקיימה ורבת עמיה ועם בנוהי
כחדא מפתיה אכלא ומכסיה שתיא ובחיקיה שכבא והות ליה כברתא
: ואתא אורחא לגברא עתירא וחס למיסב מעניה ומתוריה למיעבד
לאורחא דאתא ליה ונסיב ית אימרתא דגברא מסכינא ועבדה לגברא
דאתא לותיה : ותקיף רוגזא דדוד בגברא לחדא ואמר לנתן קיים
הוא יוי ארי גבר חייב קטול גברא דעבד דא : וית אמרתא ישלם על
חד ארבעין חלף דעבד ית פתגמא הדין ועל דלא חס :
ואמר נתן לדוד את גברא כדנן אמר יוי אלהא דישראל אנא משחתך
למהוי מלכא על ישראל ואנא שיזביתך מידא דשאול : ויהבית לך
ית בית רבונך וית נשי רבונך בחנך ויהבית לך ית בית ישראל ויהוד'
ואם זעיר ואוסיף לך כאילין וכאילין : מא דין בסרתא על פתגמא דיוי
למעבד דביש קדם יוי ית אוריה חתאה קטלתא

משאת המלך : וישכב אוריה פתח בית המלך את כל עבדי אדניו
ולא ירד אל ביתו : ויגדו לדוד לאמר לא ירד אוריה אל
ביתו ויאמר דוד אל אוריה הלוא מדרך אתה בא מדוע לא ירדת אל
ביתך : ויאמר אוריה אל דוד הארון וישראל ויהודה ישבים בסכות
ואדני יואב ועבדי אדני על פני השדה חנים ואני אבוא אל ביתי ל
לאכול ולשתות ולשכב עם אשתי חיך וחי נפשך אם אעשה את
הדבר הזה : ויאמר דוד אל אוריה שב בזה גם היום ומחר אשלחך
וישב אוריה בירושלם ביום ההוא וממחרת : ויקרא לו דוד ויאכל
לפניו וישת וישכרהו ויצא בערב לשכב במשכבו עם עבדי אדניו
ואל ביתו לא ירד : ויהי בבקר ויכתב דוד ספר אל יואב וישלח
ביד אוריה : ויכתב בספר לאמר הבו את אוריה אל מול פני המלחמה
החזקה ושבתם מאחריו ונכה ומת :
ויהי בשמור יואב אל העיר ויתן את אוריה אל המקום אשר ידע
כי אנשי חיל שם : ויצאו אנשי העיר וילחמו את יואב ויפל מן העם
מעבדי דוד וימת גם אוריה החתי : וישלח יואב ויגד לדוד את כל
דברי המלחמה : ויצו את המלאך לאמר ככלותך את כל דברי
המלחמה לדבר אל המלך : והיה אם תעלה חמת המלך ואמר לך
מדוע נגשתם אל העיר להלחם הלוא ידעתם את אשר ירו מעל
החומה : מי הכה את אבימלך בן ירבשת הלוא אשה השליכה עליו
פלח רכב מעל החומה וימת בתבץ למה נגשתם אל החומה ואמרת
גם עבדך אוריה החתי מת : וילך המלאך ויבא ויגד לדוד את כל
אשר שלחו יואב : ויאמר המלאך אל דוד כי גברו עלינו
האנשים ויצאו אלינו השדה ונהיה עליהם עד פתח השער : ויראו וירו
המראים אל עבדיך מעל החומה וימותו מעבדי המלך וגם עבדך א המורים
אוריה החתי מת : ויאמר דוד אל המלאך כה תאמר אל יואב אל
ירע בעיניך את הדבר הזה כי כזה וכזה תאכל החרב החזק מלחמתך
אל העיר והרסה וחזקהו : ותשמע אשת אוריה כי מת אוריה אישה
ותספד על בעלה : ויעבר האבל וישלח דוד ויאספה אל ביתו ותהי
לו לאשה ותלד לו בן וירע הדבר אשר עשה דוד בעיני יהוה :
יב וישלח יהוה את נתן אל דוד ויבא אליו ויאמר לו שני אנשים היו ב
בעיר אחת אחד עשיר ואחד ראש : לעשיר היה צאן ובקר הרבה
מאד : ולראש אין כל כי אם כבשה אחת קטנה אשר קנה ויחיה
ותגדל עמו ועם בניו יחדו מפתו תאכל ומכסו תשתה ובחיקו תשכב
ותהי לו כבת : ויבא הלך לאיש העשיר ויחמל לקחת מצאנו ומבקרו
לעשות לארח הבא לו ויקח את כבשת האיש הראש ויעשה לאיש
הבא אליו : ויחר אף דוד באיש מאד ויאמר אל נתן חי יהוה
כי בן מות האיש העשה זאת : ואת הכבשה ישלם ארבעתים
עקב אשר עשה את הדבר הזה ועל אשר לא חמל : ויאמר נתן
אל דוד אתה האיש כה אמר יהוה אלהי ישראל אנכי משחתיך למלך
על ישראל ואנכי הצלתיך מיד שאול : ואתנה לך את
בית אדניך ואת נשי אדניך בחיקך ואתנה לך את בית י
ישראל ויהודה ואם מעט ואספה לך כהנה וכהנה :
מדוע בזית את דבר יהוה לעשות הרע בעינו את אוריה החתי בעיני

משאת המלך · כתרגומו סעודתא דמלכא · כמו וישא משאת מאת פניו אליהם : חייך · חסר יוד הרבים' : וחי נפשך · חייך בעולם הזה וחי נפשך בעולם הבא :
בשמר יואב · בשמרו עת לבא עד העיר להלח' · וכת"י כד צר : ויראו המורים · נכתב בשני כתים · כמו כל הבאים · וכפל האותיות לחזק כי הורו חצים ואבני' מאד :
כזה וכזה · הראשון בחולם והשני סגול : וחזקהו · דוד אמר למלאך שיחזק יואב בדבריו : שני אנשים · המשל הזה מבואר כי דוד הוא העשיר שהיו לו נשים
רבות ואוריה הוא הרש שלא היתה לו אלא אשתו זאת · ומה שאמר אם' קנה כי האדם קונה את אשתו בקדושין · ומה שאמר ותגדל עמו ועם בניו יחדו ·
אמרו כי בנים היו לו מאשה אחרת שהיתה לו ומתה : והלך ואורח · הוא היצר · והלך ואורח אחד . ורבו' ז"ל דרשוהו כן כי יצר הרע בתחילה הוא דומה
להלך שעובר על איש ולן עמו ואחכ" דומה לבעל הבית · ר"ל שמושל על האיש · ולפיכ' קראו איש ויעשה לאיש הבא אליו · ודוד לא הבין כי משל הוא ואמר
כי בן מות הוא · דרך גוזמא כי לא יתחייב אדם מיתה בעבור גזילה וגנבה אבל לפי מעשה דבר מגונה אמר כי בן מות הוא האיש העושה זאת . ומה שאמר
ואת הכבשה ישלם ארבעתים . כפלים על משפטן כי גנב אחר משלם ארבע צאן תחת השה אבל זה שהוא עשיר וגנב הכבשה של הרש ראוי לקנוס אותו
ולשלם כפלי' עקב אשר עשה את הדבר הזה ועל אשר לא חמל על העני ראוי לקנסו שישלם ארבעה עוד . וי"ת ארבעתים על חד ארבעה . ומדרך הדקדוק
ארבעתים שמנה . ובדברי רז"ל כי בעונש זה לקה בארבעה ילד ואמנו' תמר ואבשלום : את בית אדוניך · כמו שכתבנו כי דוד זכה במלכות שאול אחרי מות
אישבשת : את נשי אדוניך . עגלה אשת שאול כמו שפירשנו ומיכל בת שאול . ושתי הנשי' של שאול היו האחת היא אשתו והאח' בתו . או כאמר כי גם
רצפה פלגש שאול לקח דוד לאשה בדברי הדרש שכתבנו : ואם מעט · ואם מעט עמדת שלא חטאת אני הייתי מוסיף לך כנו' וגדולה כהנה וכהנה .
וכבר כתבנו דרש כהנה וכהנה למעלה :

הבית ·

הכית בחרב ואת אשתו לקחת לך לאשה ואתו הרגת בחרב בני
עמון׃ ועתה לא תסור חרב מביתך עד עולם עקב כי בזתני ותקח
את אשת אוריה החתי להיות לך לאשה׃
כה אמר יהוה הנני מקים עליך רעה מביתך ולקחתי
את נשיך לעיניך ונתתי לרעיך ושכב עם נשיך לעיני השמש הזאת׃
כי אתה עשית בסתר ואני אעשה את הדבר הזה נגד כל ישראל ונגד
השמש׃ ויאמר דוד אל נתן חטאתי ליהוה
ויאמר נתן אל דוד גם יהוה העביר חטאתך לא תמות׃ אפס כי
נאץ נאצת את איבי יהוה בדבר הזה גם הבן הילוד לך מות ימות׃
וילך נתן אל ביתו ויגף יהוה את הילד אשר ילדה אשת אוריה לדוד
ויאנש׃ ויבקש דוד את האלהים בעד הנער ויצם דוד צום ובא ולן
ושכב ארצה׃ ויקמו זקני ביתו עליו להקימו מן הארץ ולא אבה
ולא ברה אתם לחם׃ ויהי ביום השביעי וימת הילד ויראו עבדי
דוד להגיד לו כי מת הילד כי אמרו הנה בהיות הילד חי דברנו אליו
ולא שמע בקולנו ואיך נאמר אליו מת הילד ועשה רעה׃ וירא
דוד כי עבדיו מתלחשים ויבן דוד כי מת הילד ויאמר דוד אל עבדיו
המת הילד ויאמרו מת׃ ויקם דוד מהארץ וירחץ ויסך ויחלף
תיו שמלתו ויבא בית יהוה וישתחו ויבא אל ביתו וישאל וישימו לו
לחם ויאכל׃ ויאמרו עבדיו אליו מה הדבר הזה אשר עשיתה
בעבור הילד חי צמת ותבך וכאשר מת הילד קמת ותאכל לחם׃

קטלתא בחרבא וית אתתיה נסבתא לך לאנתו ויתיה קטלתא בחרבא
דבני עמון׃ וכען לא תפסוק חרבא מן אנש ביתך עד עלמא חלף
דאשטתני ונסבתא ית אתת אוריה חתאה למהוי לך לאינתו׃
כדנן אמר יי הא אנא מקים עלך בישא מביתך ואדבר ית
נשך לעינך ואתן לחברך וישכוב עם נשך לעיני שמשא הדא׃
ארי את עבדתא בסתרא ואנא אעביד ית פתגמא הדין קדם כל ישראל
וקדם שמשא׃ ואמר דוד לנתן חבית קדם יי
ואמר נתן לדוד אף יי אעביר חובך לא תמות׃ ברם ארי מפתת
פתחתא פומא דסנאי עמא דיי בפתגמא הדין אף ברא דאתיליד לך
ממת ימות׃ ואזל נתן לביתיה ותבר יי ית רביא דילידת אתת אוריה
לדוד ואטען׃ ובעא דוד רחמין מן קדם יי על רביא וצם דוד צומא
ועל ובת ושכיב על ארעא׃ וקמו סבי ביתיה עלוהי לאקמותיה מן
ארעא ולא אבה ולא אכל עמהון לחמא׃ והוה ביומא שביעאה ומית
רביא ודחילו עבדי דוד לחואה ליה ארי מית רביא ארי אמרו כד הוה
רביא קיים מלילנא עמי ולא קביל מננא ואיכדין נימר ליה מית רביא
ויעביד בישא׃ וחזא דוד ארי עבדוהי מלחשין וסבר דוד ארי מית רביא
ואמר דוד לעבדוהי מית רביא ואמרו מית׃ וקם דוד מן ארעא ומשת
ושף ושני כסותיה ועל לבית מקדשא דיי וסגיד ואתא לביתיה ושאיל
ושויאו ליה לחמא ואכל׃ ואמרו עבדוהי ליה מה פתגמא הדין
דעבדתא עד דרביא קיים צמתא ובכיתא וכד מית רביא קמתא
ואכלתא לחמא׃ ואמר

הכית בחרב. כאלו אתה הכיתו כיון שצוית את יואב לשומו במקום הסכנה: ואותו הרגת בחרב בני עמון. אחר שאמ' הכית בחרב למה אמ' ואותו הרגת בחרב בני עמו' י"ל שתי רעו' עשית במיתתו שהרגתו בחר' בני עמון כלומ' שהפלתו ביד שונאי ישראל. ובדברי רז"ל אעג"ב דבכל התורה כלה אין שליח לדב' עבירה כי בכל מקום השולח פטור והשליח חייב הכא שאני שהכתו' קראו הורג שנאמ' ואותו הרגת. והטעם לפי שהיה מלך ואין עובר על מצותו כאלו הוא הרגו. וכן שאול שצוה להרוג נוב עיר הכהני' כאלו הוא הרגם. ואעג"ב שאין לאדו' לעשו' מצו' מלך בזה הענין וכיוצא בו כמו שכתבנו למעלה כל איש אשר ימרה את פיך יומת יכול אפי' לדבר עבירה תל"ר רק. אעפכ"י אין כל אדם נזהר בזה ויודע לדרוש אכין ורקין. לפיכ' העונש על המלך: לעיניך. כי אפילו תדע לא יהיה בידך למנוע. והרי הוא כאלו הוא לעיניך: לרעיך. כתוב ביוד והוא לשון יחיד והיוד למד הפועל. או פרוש לאחד מרעיך. כלומ' אחד מאוהביך ואין לאדם אוהב יותר משבנו או למי שירצה להיות כאלו רעך בשוה בדבר המלוכה: עם נשיך. הם הפלגשים: לעיני השמש הזאת. בגלוי. כי בגלוי נכנס אבשלום עמהן לאהל. יש לשאול איך גזר האל על אבשלום שיחטא וישכב עם נשי אביו. ואם לא חטא דוד לא היה חוטא אבשלום. והנה נענש דוד בדבר חטא אבשלו'. יש לפר' כי האל לא גזר בפרוש על אבשלום ולא הזכירו בשם. ואעפ' שידע האל כי אבשלום יהיה החוטא בעבו' תאות נפשו לחטוא לא שהאל גזר עליו לחטוא. ואם לא חטא דוד היה האל מונע משי דוד מהמכשול על ידי סבה אעפ"י שאבשלום סופו לחטוא מפני תאות יצרו לא היה חוטא עם נשי אביו. ועוד כי לא היה חטא גדול בזה כי פלגשי אביו היו ומשמשות האב מותרת לבן אלא לפי שהיו פלגשי מלך אסורות לכל אדם וכל שכן כי לבנו מכוער הדבר. ורבי' סעדיה ז"ל כתב כן כי אלה הדברים אשר ספר נתן לדוד על שני חלקים אחד מהם מעשה הבורא והוא הגברת אבשלום והשליטו על כל אשר לדוד. ועל זה אמר הנני מקים עליך רעה. והשני מעשה אבשלום בבחירתו והוא מה שכת' ושכב את נשיך. ורצה בהקדמתו להודיע לדוד בחירת אבשלום להראות את לבו בזה: גם ה' העביר. גם לרבות על וידויו כלומ' כמו שאתה מתודה כן הוא גם הוא גם כן קבל תשובתך והתודותיך: לא תמות. ואעפ"י שאתה חייב מיתה האל קבל התודותיך ותשובותיך ולא תמות אתה. כלומר לא תמות מות רשעים שתרד נפשך בגהינם כמשפט החוטאי' אבל העונש בעולם הזה בענין הזה. כי עונש הבעילה ושכב עם נשיך. ובכלל זה המרד שמרד בו אבשלום כי לא יוכל שישכב עם נשיו אם לא מרד בו בתחלה. ועונש ההריגה לא תסור חרב מביתך עד עולם. ועוד זה הבן הילוד לך שנולד בעון מות ימות: נאץ. מקור בחירק. וכמוהו אחר חלץ את האבנים: את אויבי ה'. ר"ל מכנה את ה'. ויונתן פירשו כמשמעו ארי מפתח פתחתא פומ' דסנאי ה'. כלומר שנתת פתחון פה לשונאי ישראל שנעשה בישראל דבר רע כזה: וילך נתן אל ביתו. להודיע שנפרד ממנו תכף שאמ' לו הנבואה ולא הלך לו כנו' להאריך ולשבת עמו כדי להראות כי כעס היה עליו. או פי' תכף שהלך נתן אל ביתו ויגף ה' את הילד: ויאנש. חלה חולי כבד: כמו אנושה מכתך. ות"י ואטען: ויבקש דוד את האלהים. שהתפלל בעד הנער אעפ"י שהנביא אמר לו מות ימות התפלל בעדו כמו שאמ' הוא מי יודע וחנני ה' וחי הילד. אעפ"י שהיה עונש עונו הרי עונשו עונש גדול באמרו לו ושכב עם נשיך ולא תסור חרב מביתך. והתפלל לאל שיעביר ממנו עונש הילד: ובא ולן. ובא מבית ה' שהיה שם כל היום כם ומתפלל כשבא לביתו לן בלא אכילה ושכב ארצה: ולא ברה אתם לחם. ולא אכל אפי' אכילה מועטת כמו ואברה מירה: ויקם דוד מהארץ. הרחיצה והסיכה וחלוף הבגדים אסור לאבל בימי אבלו והיאך עשה אותם דוד. יש לפרש כי קודם קבורה עשה כן שלא נתחייב עדיין באבילות. ובעבור שהיה רוצה לבא בית ה' להשתחות ולהודות על הרעה רחץ וסך וחלף שמלות שחייב אדם לברך על הרעה להודות את ה' ולקבל בשמחה כשם שהוא מברך על הטובה. שנ' חסד ומשפט אשירה. אם חסד אשירה. אם משפט אשירה. וכתיב כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא. ולא נוכל לפרש כי הרחיצ' והסיכה לא היתה ביום המיתה אלא עד הלילה שאחר שאין חייב באבילות מן התורה אלא יום מיתה בלבד שהרי אומר ויקם מן הארץ וירחץ ויסך. ויש לפרש עוד כי לא נתחייב דוד באבילות מן התורה כי תוך שלשים יום ללידתו מת הילד והוא ספק נפל אם נולד לשמנה וזהו שאמר ויהי ביו' השביעי וימת הילד. פי' שביעי ללידתו כי אם נפרש לחליו רחוק הוא שכם דוד שבעת ימי' ושכב ארצה אלא שביעי ללידתו היה ולא היה חייב באבילות אם לא היה יודע בו שכלו לו חדשיו לפיכך לא היה חייב באבילות. וכששמע שמת הילד רחץ וסך ובא בית ה' כדי להודות ולהשתחות. ומה שתמהו עליו עבדיו והוא לא היה חייב באבילות תמהו על שלא נצטער ולא בכה כשאר בני אדם אלא שאל שישימו לו לחם ועשה הכאות גופו שנמנע מהם קודם שמת. ומה שסמכו רז"ל שאבל אסור בתשמיש המטה מפסוק וינחם דוד את בת שבע אשתו ויבא אליה לא בא אליה אלא שלא בעת תנחומין והוא אחר האבילו' סמך בעלמא. אבל היתה קבלה אצלם שהאבל אסור בתשמיש המטה ועשו הפסוק הזה סמך. אבל הפי' הנכון כמו שכתבנו. ופסוק ויהי ביום השביעי מחזק פירושינו כמו שכתבנו. ובו ביום שמת הילד נחם דוד את אשתו שלא תצטער ולא תבכה על הילד. ומה שהוצרך לומר ויבא אליה להודיע כי זה הבן האחר שילדה היה של קיימא. ורצון האל היה בו אחר שדוד עשה תשובה ונחם על חטאו. וזהו שאומר וה' אהבו. לא כמו הראשון שמכאו לפי שנוצר בעון והמיתו. ויש להעמיד דברי רבו' ז"ל שאמרו כי דוד נהג אבילות על הילד. אך לפירו' שפירשנו ויהי ביום השביעי שביעי ללידתו כי דוד ידע בילד שכלו לו חדשיו שהרי אומר וישכב עמה ותשב אל ביתה נראה כי לא שכב עמה. אלא אותה הפעם ובאותה ביאה נתעברה כמו שכתו' ותהר האשה ומאותו יום מנה לו חדשיו: בעבור הילד החי. ת"י כמו בעוד העד רביא קיים. ויש לפרשו כמשמעו בעבור הילד כשהיה חי צמת:

ויאמר בעוד הילד חי צמתי ואבכה כי אמרתי מי יודע יחנני יהוה והגני
וחי הילד׃ ועתה מת למה זה אני צם האוכל להשיבו עוד אני הלך
אליו והוא לא ישוב אלי׃ וינחם דוד את בת שבע אשתו ויבא
אליה וישכב עמה ותלד בן ויקרא את שמו שלמה ויהוה אהבו׃ ותקרא
וישלח ביד נתן הנביא ויקרא את שמו ידידיה בעבור יהוה׃
וילחם יואב ברבת בני עמון וילכד
את עיר המלוכה׃ וישלח יואב מלאכים אל דוד ויאמר נלחמתי
ברבה גם לכדתי את עיר המים׃ ועתה אסף את יתר העם וחנה
על העיר ולכדה פן אלכד אני את העיר ונקרא שמי עליה׃ ויאסף
דוד את כל העם וילך רבתה וילחם בה וילכדה׃ ויקח את עטרת
מלכם מעל ראשו ומשקלה ככר זהב ואבן יקרה ותהי על ראש דוד
ושלל העיר הוציא הרבה מאד׃ ואת העם אשר בה הוציא וישם
במגרה ובחרצי הברזל ובמגזרת הברזל והעביר אותם במלכן וכן במלבן
יעשה לכל ערי בני עמון וישב דוד וכל העם ירושלם׃
ויהי אחרי כן ולאבשלום בן דוד אחות יפה ושמה תמר יג
ויאהבה אמנון בן דוד׃ ויצר לאמנון להתחלות בעבור תמר אחתו
כי בתולה היא ויפלא בעיני אמנון לעשות לה מאומה׃ ולאמנון רע
ושמו יונדב בן שמעה אחי דוד ויונדב איש חכם מאד׃ ויאמר לו מדוע
אתה ככה דל בן המלך בבקר בבקר הלוא תגיד לי ויאמר לו אמנון
את תמר אחות אבשלם אחי אני אהב׃ ויאמר לו יהונדב שכב על
משכבך והתחל ובא אביך לראותך ואמרת אליו תבא נא תמר אחותי

ואמר עד דרביא קיים צמית ובכיתית ארי אמרית מן ידע דילמא
יתרחים מן קדם יי ויחי רביא׃ וכען מית למא דנן אנא צאים
האיכול לאתבותיה עוד אנא אזיל לותיה והוא לא תאיב לותי׃ ונחים
דוד ית בת שבע אתתיה ועלת לותיה ושכיב עמה וילידת בר וקרת
ית שמיה שלמה ויי רחמיה׃ ושלח ביד נתן נביא וקרא ית שמיה
ידידיה בדיל יי׃ ואגיח קרבא יואב ברבת בני
עמון וכבש ית קרית מלכותא׃ ושלח יואב אזגדין לות דוד ואמר
אגחית קרבא ברבה ואף כבשית ית קרית מלכותא׃ וכען כנוש ית
שאר עמא ושרא על קרתא וכבשה דילמא אכבוש אנא ית קרתא
ויתקרי שמי עלה׃ וכנש דוד ית כל עמא ואזל לרבת ואגיח קרבא
בה וכבשהא׃ ונסיב ית כלילא דמלכהון מעל רישיה ומתקלה ככרא
דדהבא ובה אבן טבא והות על רישא דדוד ועדי קרתא אפיק סגי לחדא׃
וית עמא דבה אפיק ומסר יתהון במסרין ובמוריגי ברזלא ובמיגזרי
ברזלא וגרר יתהון בשוקיא וכין עבד לכל קרוי בני עמון ותב דוד וכל
עמא לירושלם׃ והוה בתר כן ולאבשלום בר דוד אחתא
שפירתא ושמה תמר ורחמה אמנון בר דוד׃ ועקת לאמנון לאתמרעא
בדיל תמר אחתיה ארי בתולתא היא והוה מכסא בעיני אמנון למעבד
לה מדעם׃ ולאמנון שושבינא ושמיה יונדב בר שמעא אחוהי דדוד
ויונדב גבר חכים לחדא׃ ואמר ליה מא דין את כדין חשוך בר מלכא
בצפר כצפר הלא תחוי לי ואמר ליה אמנון ית תמר אחתיה דאבשלום
אחי אנא רחים׃ ואמר ליה יהונדב שכב על שוויך ואתמרע וייתי
אבוך למחזך ותימר ליה תיתי כען תמר אחתי ותכלינני

וחנני · כתוב ביו״ד וקרי בוי״ו והענין אחד. ר״ל צומי ובכיתי לא היה אלא דרך תפילה כמו שמתפלל אדם על החולה אבל אחר שמת למה אצום עליו · וכי אתפלל
על מת שיחיה וגם הילד איננו כדאי לבכות עליו אחר שמת כמו שבוכים על המתי׳ כי קטן הוא לא בן דעת שיבכה אדם על אבידתו. כי הנה דוד בכה על אמנון
ועל אבשלו׳ ולא היתה בכייתו להשיבם אלא דרך צער ואבל: את בת שבע אשתו · עתה אמר אשתו כי כבר מת אוריה אבל מתחלה אמר אשר ילדה אשת אוריה
לדוד כי אשת אוריה היתה עד שמת. ומצאתי ספר אחר כתוב אשו וקרי אשתו וחפשתי בספרים מדוייקים ולא מצאתי כן. וסמכתי על המסרה שמצאתי שאות׳
במסרה י״א מילין קורין תיו ולא כתיב ומלבד זה אנו מוצאי׳ אותם. ואם כדברי הספר הזה הם י״ב ויהיה טעם הכתו׳ אשו כי כמו אש היתה לו. כמו שאמר הכתו׳
היחתה איש אש בחיקו וגו׳ · כן הבא אל אשת רעהו לא ינקה כל הנוגע בה: ויבא אליה וישכב עמה. הכפל להודיע כי לא נתעברה בביאה ראשונה · ובדרש
ויבא אליה בא אליה בטענה כי היתה נמנעת מלהזקק לו אמרה לו הילד מת מפני העון אפי׳ יהיה לי בן של קיימא ממך יבוזו אחיו אותו מפני שבאתי אליך בעון
מתחילה · אמר לה דוד האל מחל לי העון והבן הראשון שיהיה לי ממך ימלוך אחרי כי כן שלח לי האל על יד הנביא ונשבע לה. וזהו שאמרה לו בת שבע הלא
אתה אדוני המלך נשבעת לאמתך כי שלמה בנך ימלך אחרי: ויקרא את שמו שלמה · כן כתי׳ ויקרי ותקרא. הפתו׳ אומר כי הקב״ה קרא אותו שלמה כמו
שאמר בדברי הימים שאמר עליו דוד ויהי עלי דבר ה׳ וגו׳ · כי שלמה יהיה שמו ושלו׳ ושקט אתן על ישראל בימיו · לפיכך אמר וה׳ אהבו כמו שאמר הוא יהיה
לי לבן ואני אהיה לו לאב · וקרי ותקרא בת שבע קראה שמו שלמה כמו שאמר לה דוד בשם הנביא · וטעם וישלח ביד נתן הנביא למעלה ממנו · למה קראה
שמו שלמה כי כן שלח האל ביד הנביא · וכמו וי״ו וישלח זו הן אתה קצפת ונחטא · למה קצפת בעבור כי חטאנו · ומה שאמר ויקרא את שמו ידידיה. דוד קרא
שמו ידידיה מעצמו לפי שאמר לו הנביא כי ה׳ אהבו: עיר המלוכה. עיר שהמלך יושב בה · והיא נקראת עיר המים שבאותה העיר היו המים ולא בשאר העיר
שהיה יושב בה העם ועיר המים זאת היתה בצד העיר האחרת לא בתוכה וכבש יואב תחלה עיר המי׳ והאחרת נוחה להכבש אלא שלא רצה ללכדה לכבוד דוד:
עטרת מלכם · מלך בני עמון: ותהי על ראש דוד · תלויה היתה למעלה מראשותיו בשעה שהיה יושב על הכס׳ כי איך היה סובל אותה ומשקלה ככר זהב ·
ובדברי רז״ל כי אבן יקרה שהיתה בה שוה ככר זהב. ועוד אמרו אבן שואבת היתה והיתה מעמידה אותה באויר · ויש לפרש עוד כי לא היתה על ראשו תמיד
אלא פעמים היתה על ראשו ויכול לסובלה זמן מועט שהיתה על ראשו · ורז״ל פי׳ עטרת מלכם. כמו מלכום שקוץ בני עמון · ועטרת אותו שקוץ היתה · ומה
שאמר ותהי על ראש דוד והי׳ אסור בהנאה אמרו כי אתי הגתי בטלה · ותימה הוא מה הצריכם לומ׳ כי אתי הגתי היה גוי אם מפני שקראו גתי · הנה עובד
אדום הגתי היה לוי וקראו גתי לפי שהתגורר בגת · וכן אתי ישראל היה אלא שהיה מתגורר בגת · ורבים מישראל עמו כמו שאומר כשבא אל דוד כשהיה
בורח מפני אבשלום · וכל הגתים שש מאות איש · היתכן לומ׳ כי כל אלו היו פלשתים שהיו באים לעזור אל דוד · ועוד שאמר וכל הטף אשר אתו בודאי מישר׳
היו כלם אלא שהיו מתגוררים בגת קודם שלקחה דוד מיד פלשתי׳ · או אחר שלקחה. ואם מפני שאמר לו דוד כי נכרי אתה · ר״ל נכרי מארץ אחרת לפי שהיה
גר בגת כמו שאמר לו תמול בואך · והיו׳ אניעך · כי מה טעם שאמר לו שוב עם המלך כי גוי אתה. וכמוהו מדוע מצאתי חן בעיניך להכירני ואנכי נכריה ·
כלומ׳ מארץ נכריה ואחרת כי לא היתה גויה כי כבר נתגיירה כמו שאמר עמך עמי ואלהיך אלהי. ועוד אפי׳ לדברי האומרי׳ כי העטרה היתה ע״ז · וכי חסר היה
דוד מלבטלה יאמר לאחד מבני עמו מארץ הגוים שהיה מושל עליהם שיבטלנה ואם לא ירצה יכריחנו כי נכרי מבטל ע״ז אפי׳ על כרחו · אכ״ל למה הוצרכו
לומ׳ כי אתי היה גוי · ואיך עמד עם דוד כמה שנים ולא נתגייר זהו דבר תימה. וי״ת עטרת מלכ׳ כפשוטו · כלילא דמלכיהון: וישם במגרה · ת״י ומסר יתהון
במסרין. מענין אם יתגדל המישור על מניפו · וכן כתב בדברי הימים וישם במגרה · ופי׳ וישם · שם משפטים במגרה: ובחריצי הברזל. בזה מישפטו
אותם בהם · והמגרה הוא המסור: וחריצי הברזל · כמו מורג חרוץ: ובמגזרות הברזל. הם הגרזנים שבוקעין בהם העצים: והעביר אותם במלבן · ר״ל
מרפס במקום ששורפים שם הלבנים · וכתוב במלכן בכף. ר״ל במקום המולך באש שהיו מעבירין בני עמון בניהם למולך. כי מלכום שקוץ בני עמון והוא המולך
מלכם ומלבן אחד · כי השם והכנוי יבואו זה במקום זה · כמו כמוהן כמוהם מוף ונוף · וי״ת והעביר אותם במלב׳ · וגרר יתהון בשוקיא. ר״ל שגררם בחוצות
שהם מחופין בלבני׳ : לכל ערי בני עמון · לכל אנשי ערי בני עמון. כלומ׳ לכל הערים שלכד מבני עמון כן עשה לאנשיה׳ זה המשפט: אחות יפה ושמה תמר·
תמר בת יפת תואר היתה כמו שאמרו רבותינו ז״ל · והראייה כי לא ימנעוני ממך. והיתה אחות אבשלום מאמו · כי מעכה אמו של אבשלום לקחה דוד במלחמה
ושכב עמה קודם שנתגיירה. כי התורה התירה זה כנגד יצר הרע כמו שכתו׳ וראית בשביה אשת יפת תואר וגו׳ · ואינה מותרת לו קודם שנתגיירה אלא ביאה
ראשונה בלבד ואח׳ כך אם תרצה להתגייר יקחנה לאשה · ומעכה נתעברה מדוד בביאה ראשונה בעודה גויה לפיכ׳ היתה מותרת תמר לאמנון · אעפ״ שהיתה
בת דוד כיון שבגיותה נתעברה מעכה ממנה ונתגיירה מעכה אחר כן · ונשאה דוד לאשה וילדה לו אבשלום ומה שאמר אמנון תבא נא תמר אחותי לפי שהיתה
בת דוד קראה אחותי: להתחלות. עד שהיה נראה חולה מרוב חשקו בה: כי בתולה היא. לפיכך חשק בה חשק יותר חזק. וי״מ כי הוא טעם למלת ויפלא
בעיני אמנון · אעפ״ שהוא עשה בהערמה · כלומ׳ נפלא בעיניו הדבר היאך יוכל לשכב עמה · כי לא היתה יוצאה מביתה כי היא בתולה · ודרך הבתולות
בישראל להיות צנועות בבית ולא תצאנה החוצה · ויונדב היה חכם ובעל תחבולות ויעץ לאמנון תחבולה שתבא לפניו · ואמרו ויונדב איש חכם מאד חכם
להרע ולרפואה: דל. חלוש וכחוש ורע פנים · ומה שאמר בבקר בבקר כי בלילה היתה מחשבתו עליה והיה ער בעבור ובבקר היו לו פנים רעים: והתחל:
הראה עצמך חולה :
ותברמי

ותברני לחם ועשתה לעיני את הבריה למען אשר אראה ואכלתי
מידה: וישכב אמנון ויתחל ויבא המלך לראותו ויאמר אמנון אל-
המלך תבא נא תמר אחתי ותלבב לעיני שתי לבבות ואברה מידה:
וישלח דוד אל תמר הביתה לאמר לכי נא בית אמנון אחיך ועשי לו
הבריה: ותלך תמר בית אמנון אחיה והוא שכב ותקח את הבצק
ותלוש ותלבב לעיניו ותבשל את הלבבות: ותקח את המשרת ותלש
ותצק לפניו וימאן לאכול ויאמר אמנון הוציאו כל איש מעלי ויצאו
כל איש מעליו: ויאמר אמנון אל תמר הביאי הבריה החדר ואברה
מידך ותקח תמר את הלבבות אשר עשתה ותבא לאמנון אחיה
החדרה: ותגש אליו לאכל ויחזק בה ויאמר לה בואי שכבי עמי
אחותי: ותאמר לו אל אחי אל תענני כי לא יעשה כן בישראל אל-
תעשה את הנבלה הזאת: ואני אנה אוליך את חרפתי ואתה תהיה
כאחד הנבלים בישראל ועתה דבר נא אל המלך כי לא ימנעני ממך:
ולא אבה לשמע בקולה ויחזק ממנה ויענה וישכב אתה: וישנאה
אמנון שנאה גדולה מאד כי גדולה השנאה אשר שנאה מאהבה אשר
אהבה ויאמר לה אמנון קומי לכי: ותאמר לו אל אודות הרעה
הגדולה הזאת מאחרת אשר עשית עמי לשלחני ולא אבה לשמע לה:
ויקרא את נערו משרתו ויאמר שלחו נא את זאת מעלי החוצה ונעל
הדלת אחריה: ועליה כתנת פסים כי כן תלבשן בנות המלך ה
הבתולת מעילים ויצא אותה משרתו החוץ ונעל הדלת אחריה:
ותקח תמר אפר על ראשה וכתנת הפסים אשר עליה קרעה ותשם
ידה על ראשה ותלך הלוך וזעקה: ויאמר אליה אבשלום אחיה
האמינון אחיך היה עמך ועתה אחותי החרישי אחיך הוא אל תשיתי
את לבך לדבר הזה ותשב תמר ושממה בית אבשלום אחיה:
והמלך דוד שמע את כל הדברים האלה ויחר לו מאד: ולא דבר
אבשלום עם אמנון למרע ועד טוב כי שנא אבשלום את אמנון על-
דבר אשר ענה את תמר אחתו:
ויהי לשנתים ימים ויהיו גזזים לאבשלום בבעל
חצור אשר עם אפרים ויקרא אבשלום לכל בני המלך: ויבא
אבשלום אל המלך ויאמר הנה נא גזזים לעבדך ילך נא המלך
ועבדיו עם עבדך: ויאמר המלך אל אבשלום אל בני אל נא נלך
כלנו ולא נכבד עליך ויפרץ בו ולא אבה ללכת ויברכהו: ויאמר
אבשלום ולא ילך נא אתנו אמנון אחי ויאמר לו המלך למה ילך
עמך: ויפרץ בו אבשלום וישלח אתו את אמנון ואת כל בני
המלך: ויצו אבשלום את נעריו לאמר ראו נא כטוב לב אמנון
ביין ואמרתי אליכם הכו את אמנון והמתם אתו אל תיראו הלוא כי
אנכי צויתי אתכם חזקו והיו לבני חיל: ויעשו נערי אבשלום
לאמנון כאשר צוה אבשלום ויקמו כל בני המלך וירכבו איש על-
פרדו וינסו: ויהי המה בדרך והשמעה באה אל דוד לאמר

ותכלינני לחמא ותעבד לעיני ית סעודתא בדיל דאחזי ואכול מן ידה:
ושכיב אמנון ואתמרע ואתא מלכא למחזייה ואמר אמנון למלכא
תתי כען תמר אחתי ותחלוט לעיני תרתין חליטתא ואכול מן ידה:
ושלח דוד לות תמר לביתא למימר אזילי כען לבית אמנון אחוך
ועיבידי ליה סעודתא: ואזלת תמר בית אמנון אחוהא והוא שכיב
ונסיבת ית לישא ולשת וחלטת לעינוהי ובשילת ית חליטתא:
ונסיבת ית מסריתא ואריקת קדמוהי ולא אבה למיכל ואמר אמנון
אפיקו כל אנש מעילוי ואפיקו כל אנש מעילוהי: ואמר אמנון לתמר
אעילי סעודתא לאידרון בית משכבא ואכול מן ידיך ונסיבת תמר ית
חליטתא דעבדת ואעילת לאמנון אחוהא לאידרון בית משכבא:
וקריבת ליה למיכל ואתקיף בה ואמר לה עולי שכיבי עמי אחתי:
ואמרת ליה אחי בבעו לא תענייני ארי לא מתעבד כן בישראל לא
תעבד ית קלנא הדין: ואנא לאן אוביל ית חסודי ואת תהי כחד מן
שטיא בישראל וכען מליל כען עם מלכא ארי לא ימנעני מינך: ולא
אבא לקבלא מנה ותקיף מנה ועניה ושכיב עמה: וסנאה אמנון
סנאתא רבתא לחדא ארי סגיאה סנאתא דיסנאה מרחמתא דרחמה
ואמר לה אמנון קומי איזלי: ואמרת ליה על עיסק בישתא רבתא
הדא מאוחרנתא דעבדתא עמי את אמר לשלחותי ולא אבה לקבלא
מנה: וקרא ית עולמיה משומשניה ואמר שלחו כען ית דא מלותי
לברא ואגיף דשא בתרהא: ועלה כיתונא דפסי ארי כן לבשן בנת
מלכא בתולתא כרדוטין ואפק יתה משומשניה לברא ואגיף דשא
בתרהא: ונסבת תמר קטמא על רישא וכותנא דפסי דעלה בזעת
ושויאת ידה על רישה ואזלת מיזל וצווחת: ואמר לה אבשלום
אחוהא האמינון אחוך הוה עמך וכען אחתי שתוקי אחוך הוא לא
תשוין ית לביך לפתגמא הדין ויתיבת תמר וצדיא בית אבשלום א
אחוהא: ומלכא דוד שמע ית כל פיתגמיא האילין ותקיף ליה
לחדא: ולא מליל אבשלום עם אמנון למביש ועד טב ארי סני
אבשלום ית אמנון על עסק דעני ית תמר אחתיה:
והוה לזמן תרתין שנין והוו גזזים לאבשלום
במישר חצור עם בית אפרים וזמין אבשלום לכל בני מלכא:
ואתא אבשלום לות מלכא ואמר הא כען גזזין לעבדך ייזיל כען מלכא
ועבדוהי עם עבדך: ואמר מלכא לאבשלום לא ברי לא כען ניזיל
כולנא ולא נתקף עלך ואתקיף ביה ולא אבא למיזל וברכיה:
ואמר אבשלום לא ייזיל כען עמנא אמנון אחי ואמר ליה מלכא למא
ייזיל עמך: ואתקיף ביה אבשלום ושלח עימיה ית אמנון וית כל בני
מלכא: ופקיד אבשלום ית עולימוהי למימר חזו כען כד ישפר
לבא דאמנון בחמרא ואימר לכון קטולו ית אמנון ותקטלון יתיה
לא תדחלון הלא ארי אנא פקרית יתכון אתקפו והוו לגברין גברין:
ועבדו עולימי אבשלום לאמנון כמא דפקיד אבשלום וקמו כל בני
מלכא ורכיבו אנש על כודנתיה ואפכו: והוה עד דאנון באורחא
ושמועתא אתת לות דוד למימר קטל

ותברני.ותאכילני: הבריה· המאכל: ותלבב לעיני שתי לביבות· תרגום ותחלוט לעיני תרתין חליטתא. והחלוט ידוע בדברי רז"ל שחולטין הבצק במים רותחין אחר: ותקח הבצק ותלוש· אמר הבצק על שם סופו· כי הקמח אחר שנלוש יקרא בצק. וכן וטחני קמח. וכן אפיתי על גחליו לחם: ותקח את המשרת ותצק לפניו· המשרת היא המחבת וכן תרגו' מחבת משריתא. והמשרה היא שבשלה בה הלביבו' ולקחה המשרת ויצקה לפניו בקערה· ובדברי רז"ל שעשתה לו מיני טגן והוא שמטגנים הבצק במחבת עם השמן: וישנאה אמנון· זאת השנאה היתה שבה מאת השם כדי להגדיל החרפה בשלחו אותה מביתו ויהיה אבשלום יותר שונא אותו עד מות עד שחשב להרגו· וזה המעשה היה עונש דוד על מעשה בת שבע ואוריה שבעונש ההוא נעשית בביתו זמה הבאה לידי חרב לקיים מה שאמר לו הנביא לא תסור חרב מביתך· וכן בדבר אבשלום זמה וחרב הכל מדה כנגד מדה· ובדרש מה היתה השנאה הזאת כימה קשרה לו בשע' בעילה ועשאתו כרות שפכה: אל אודות. אל יהיה זה הדבר לשלחני כי גדולה הרעה הזאת וחרפה ובזיון יותר מהאחרת שעשית עמי כי אותה בסתר וזאת בגלוי· וי"ת אל על: מעילים·תי' כרדוטי'· והמעיל הזה עשוי כתכונת הכתונת· כי כן אמר ועליה כתנת פסים לא כמו המעיל הכתוב בתורה·והיה זה המלבוש ידוע ביניהם: ויונתן שתרגם כרדוטין כך תרגו' אפוד בד כרדוט דבוץ: הלוך וזעקה.עבר במקום ביכוני כלומר הולכת וזועקת שכך תרגם יונתן ואזלת מיזל וצוחה. ואמרו רבו' ז"ל בקבלה בידם כי על אותו מעשה באותה שעה גזרו על ייחוד הפנויה שאמרו בנות מלכי' כך בנות הדיוטות על אחת כמה וכמה בצנועות כך בפרוצות על אחת כמה וכמה. עמדו בית דינו של דוד וגזרו ואסרו לה להתיחד עם הפנויה: האמינון· דרך בזיון ושוממה· הוי"ו ללא תוספת דבר כוי"ו ויסף אברהם את עיניו· וא"א ז"ל פיר' אלה והדומים להם עם חסרון ענין הדומה· ופי' ושוממה עצבה ושוממה: גוזזים ימכנס היה לעשות משתה ביו' שהיו גוזזים צאנם וכן בענין כנל: עם אפרים.סמוך לארץ אפרים· וכן וישב יצחק עם באר לחי ראי: ולא נכבד עליך· שלא נהיה כלנו עמך כבדות לרוב ההוצאה: ולא דרך בקשה· במו ולא יותן לעבדיך: ויפרץ.כמו הפוך ויפצר: הלא·המלה הזאת באה פעמים לענין זירוז וחזוק וכן הלא שלחתי'. הלא כי מצחך:

הכה אבשלום את כל־בני המלך ולא־נותר מהם אחד׃ ויקם המלך
ויקרע את־בגדיו וישכב ארצה וכל־עבדיו נצבים קרעי בגדים׃
המלך ויען יונדב בן־שמעה אחי־דוד ויאמר אל־יאמר אדני את כל־הנערים
בני־המלך המיתו כי־אמנון לבדו מת כי־על־פי אבשלום היתה שומה
מיום ענתו את תמר אחתו׃ ועתה אל־ישם אדני המלך אל־לבו
כתיב לא דבר לאמר כל־בני המלך מתו כי־אם אמנון לבדו מת׃
קרי ויברח אבשלום וישא הנער הצפה את־עינו וירא והנה עם־רב
הלכים מדרך אחריו מצד ההר׃ ויאמר יונדב אל־המלך הנה בני־
המלך באו כדבר עבדך כן היה׃ ויהי ככלתו לדבר והנה בני־המלך
באו וישאו קולם ויבכו וגם־המלך וכל־עבדיו בכו בכי גדול מאד׃
עמיהוד ואבשלום ברח וילך אל־תלמי בן־עמיחור מלך גשור ויתאבל על־
בנו כל־הימים׃ ואבשלום ברח וילך גשור ויהי־שם שלש שנים׃
י ד ותכל דוד המלך לצאת אל־אבשלום כי־נחם על־אמנון כי־מת׃
צרויה וידע יואב בן־צרויה כי־לב המלך על־אבשלום׃
וישלח יואב תקועה ויקח משם אשה חכמה ויאמר אליה התאבלי־נא
ולבשי־נא בגדי־אבל ואל־תסוכי שמן והיית כאשה זה ימים רבים ם
מתאבלת על־מת׃ ובאת אל־המלך ודברת אליו כדבר הזה וישם
ותבא יואב את־הדברים בפיה׃ ותאמר האשה התקעית אל־המלך ותפל
על־אפיה ארצה ותשתחו ותאמר הושעה המלך׃ ויאמר־לה המלך
מה־לך ותאמר אבל אשה־אלמנה אני וימת אישי׃ ולשפחתך שני
בנים וינצו שניהם בשדה ואין מציל ביניהם ויכו האחד את־האחד
וימת אתו׃ והנה קמה כל־המשפחה על־שפחתך ויאמרו תני את־
מכה אחיו ונמתהו בנפש אחיו אשר הרג ונשמידה גם את־היורש
שים וכבו את־גחלתי אשר נשארה לבלתי שום־לאישי שם ושארית על־פני
האדמה׃ ויאמר המלך אל־האשה לכי לביתך ואני אצוה עליך׃
ותאמר האשה
קועית התקעית אל־המלך עלי אדני המלך העון ועל־בית אבי והמלך וכסאו
נקי׃ ויאמר המלך המדבר אליך והבאתו אלי ולא־יסיף עוד
לגעת בך׃ ותאמר יזכר־נא המלך את־יהוה אלהיך מהרבית
גאל הדם לשחת ולא ישמידו את־בני ויאמר חי־יהוה אם־יפל

קטל אבשלום ית כל בני מלכא ולא אשתאר מנהון חד׃ וקם מלכא
ובזע ית לבושוהי ושכיב על ארעא וכל עבדוהי מעתדין כד מבזעין
לבושיהון׃ ואתיב יונדב בר שמעה אחוהי דדוד ואמר לא יימר
ריבוני ית כל עולימיא בני מלכא קטלו ארי אמנון בלחודוהי מית
ארי בלבא דאבשלום הוה כמנא מיומא דעני ית תמר אחתיה׃ וכען
לא ישוי ריבוני מלכא על ליביה פתגמא למימר כל בני מלכא מיתו
אלהן אמנון בלחודוהי מית׃ וערק אבשלום וזקף עולימא סכואה
ית עינוהי וחזא והא עם סגי אתן מאורח מאחורוהי מסטר טורא׃
ואמר יונדב למלכא הא בני מלכא אתו כפתגמא דעבדך כן הוה׃
והוה כשיציותיה למללא והא בני מלכא אתו וארימו קלהון ובכו ואף
מלכא וכל עבדוהי בכו בכי סגיאה לחדא׃ ואבשלום ערק לות תלמי
בר עמיהוד מלכא דגשור ואתאבל על בריה כל יומיא׃ ואבשלום
ערק ואזל לגשור והוה תמן תלת שנין׃ וחמדת נפשא דדוד מלכא
למפק על אבשלום ארי אתנחם על אמנון ארי מית׃ וידע יואב בר
צרויה ארי בלבא דמלכא למפק על אבשלום׃ ושלח יואב לתקוע
ונסיב מתמן אתתא חכימתא ואמר לה אתאבלי כען ולבושי כען לבושי
אבלא ולא תשופין משחא ותהי כאתתא דנן יומין סגיאין מתאבלא על
מיתא׃ ותהכין לות מלכא ותמללין עמיה כפתגמא הדין ושוי יואב
ית פתגמיא בפומה׃ ואמרת אתתא דמתקוע למלכא ונפלת על
אפה על ארעא וסגידת ואמרת פרוק מלכא׃ ואמר לה מלכא מה
ליך ואמרת בקושטא אתתא ארמלתא אנא ומית בעלי׃ ולאמתך
תרין בנין ואתנצאו בחקלא תרויהון ולית דמשיזיב ביניהון ומחו
חד ית חד וקטל יתיה׃ והא קמת כל זרעיתי על אמתך ואמרו הבי
ית דקטל אחוהי ונקטליניה בחובא נפשא דאחוהי דקטל
ונשיצי אף ית ירותא ובעו למקטל ית חד יחידי דאשתאר בדיל דלא
לשואה לבעלי שום ושאר על אפי ארעא׃
ואמר מלכא לאתתא אזילי לביתך
ואנא אפקד עלך׃ ואמרת אתתא דמתקוע למלכא עלי די לי רבוני
מלכא חובא ועל בית אבא ומלכא וכורסי מלכותיה זכאי׃ ואמר מלכא
מן דיימר ליך מלא ותייתיניה לותי ולא יוסיף עוד לאנזקא ביך׃
ואמרת יזכר כען מלכא מה דכתיב בספר אוריתא דיי אלהך בדיל
לאסגאה אורחא קדם גאיל דמא לחבלא ולא ישיצון ית ברי ואמר
קיים הוא ויי אם

סומה. פעולה. כלומר הריגת אמנון היתה סומה בפי אבשלום תמיד כי תמיד היה מספר בדעתו מיום ענותו את תמר אחותו׳ וית ארי בלביה דאבשלום הות כמינא׳ וכן תרגמו׳. אשר שם לו בדרך דיכמן ליה׃ מדרך אחריו זה העם היו בני המלך ואשר העם שכנו ובאו לירושלם. והצופה רואה אותם באים מדרך שאחרי ההר מצד ההר׳ ואמר הכנוי טרם הידיעה כמו ותראהו את הילד וזולתו׃ ויאמר יונדב׳ הצופה אמר לו כי עם בא והוא אמר למלך כי בני המלך באו׃ אל תלמי. שהיה אבי אמו׃ ויתאבל דוד׳ היה מתאבל על אמנון כמו כל הימים שזוכר אחר כן. והם שלש שנים שהיה אבשלום בגשור׃ ותכל דוד. פירושו כתרגומו׳ וחמידת נפשיה דדוד מלכא למיפק על אבשלום. ר״ל אותה נפשו לצאת בעבור אבשלום מרוב תאותו לו׳ על דרך נכספה וגם כלתה נפשי׳ יצאה בדברו. והחכם ר׳ אברהם בע״ פי׳ ותכל אשת דוד. והוא פועל יוצא. כלומר אמתו אם אבשלום בקשה דוד מאד עד שהתאוה דוד אל אבשלום׳ והתאוה שיצא אחריו אחד מנעריו בעבורו׳ וזהו שאמר לצאת אל אבשלום׳ וידע יואב׳ הכיר מתוך דבריו ויירא מאמור לו בפירוש ושלח לו הדבר על ידי סבה ולגלגל דברים׃ וישלח יואב תקועה. אמרו רבו׳ ז״ל מאי שנא תקוע׳ אמר ר׳ יוחנן מתוך שרגילין בשמן חכמה מצויה בהם ושיתה העיר ההיא רבת זיתי שמן׳ וכן אמרו תקוע אלפא לשמן׳ ר״ל העיר המשובחת בשמן בארץ ישראל היתה תקוע לפיכך קורא אותה אלפא לשמן׳ כמו שהאלף ראש לאותיות׳ והיתה העיר בחלקו של אשר דכתיב ביה וטובל בשמן רגלו שמושך שמן כמעין׃ וישם את הדברים בפיה׳ אמרו ואם הוא סדר את המשל בפיה מה היה צריך לאשה חכמה׳ לפי שתדע להסיב בחכמה למה שיאמר לה המלך׳ כי יואב לא היה יודע מענה המלך שישים בפיה כל הדברים אלא כלל הדברי׳ סדר לה׳ ויש לפרש גם כן כי הוא ספר לה המעשה והיא תקנה המשל׃ ותאמר האשה התקועית אל המלך. ת״י ואתת איתתא לפי שאחר כן אמר ותאמר הושיעה המלך ולא אמר ותבא אל המלך לפיכך תרגם ותאמר הראשו׳ ואתת׳ ואא״ ז״ל פירשו כן׳ כי ותאמר הראשון ליושבי השער אמרה אל המלך אני רוצה להכנס׳ והם אמרו לה לא ישמע לך המלך כי רבים עומדי׳ עליו׳ וזהו שאמר כי יראוני העם. כלומ׳ הכחידוני כי אמרו שלא תשמע דברי׳ וכשנכנסה אמרה הושיעה המלך כדרך הצועקים׃ אבל אשה אלמנה אני׳ כתרגומו בקושטא׃ וימת אישי. אחר שאמרה אלמנה אני ידוע הוא שמת אישה למה אמרה וימת אישי אלא כך אמרה אני אשה אלמנה זה ימי׳ אבל עתה אחשוב שמת אישי שיו׳ אם יהרגו בני הנשאר לי׃ ויכו האחד את האחד׳ הכנוי טרם ההודעה. וכן ויטנו את טעמו. והמתו אותו לאם. והדומים להם׃ גם את היורש׳ כמו שמת היורש האחד זהו רבוי גם׃ לבלתי שום לאישי שם ושארית׳ בני המשפחה מתכווני׳ שלא ישאר לאישי שם ולהשמיד את היורש כדי שיהיו הם יורשים נכסי בעלי׳ כי אין עליהם דין ומשפט להמיתו אעפ״ שהרג את אחיו כי לא היו שם עדים כמו שאמר הכתוב ואין מציל ביניהם׳ ואין דין בני מסור להם אלא לשמים ולא לבד״׳ ואם תאמר הם גואלי הדם ויש לבבם ולא ילכו אחר הדין כי הבורא ית׳ חשש על ההרוג בשוגג שאין דינו מסור לבני אדם אעפ״כ אמר פן ירדוף גואל הדם אחרי הרוצח כי יחם לבבו. אבל אלו אין לבבם חם על זה אבל כונתם להרוג את היורש כדי שירשו הם הנחלה ואני אשאר בלא בן׃ וכבו את גחלתי׳ המאירה לי אחרי מות אישי ובני האחד׃ אצוה עליך׳ אצוה בני המשפחה עליך שלא יגעו בבנך׃ עלי אדוני המלך העון׳ בהפוך רצתה לומר אלא שכנתה לכבוד המלך. כלומר עליך יהיה העון אם כבטח אני ובני עליך ולא ישמר מהם ויהרגוהו בני המשפחה׃ המדבר אליך׳ מבני המשפחה תביאי אותו אלי ואני אצוה לו ולא יוסיף עוד לגעת בך׳ והאמר והבאתו והיה לו לומר מדרך הדקדו׳ והבאתיו בחיריק התיו׳ כי לנקבה הוא מדבר׳ אבל אמר והבאתו כנגד אחר מנעריו העומדים שם׳ כי האשה לא היתה יכולה להביאו אם לא עם אחד מנערי המלך׃ יזכר נא המלך׳ רצתה לומר שיוציא שבועה מפיו שלא יומת בנה׳ ולמה מהרבית גואל׳ כלומר שהיו רבים גואלים הדם׳ ואם יצוה המלך לאחד יבא האחר ויהרגנו אבל אם ישבע המלך שלא יומת ישמעו הגואלים השבועה וייראו שלא יגעו בו׃ וית ידכר כען מלכא מה דכתיב בספר אוריתא דה׳ אלהא בדיל לאסגאה אורחא קדם גואל דמא לחבלא׃

משערת בנך ארצה׃ ותאמר האשה תדבר נא שפחתך אל אדני
המלך דבר ויאמר דברי׃ ותאמר האשה ולמה חשבתה כזאת על
עם אלהים ומדבר המלך הדבר הזה כאשם לבלתי השיב המלך את
נדחו׃ כי מות נמות וכמים הנגרים ארצה אשר לא יאספו ולא
ישא אלהים נפש וחשב מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח׃ ועתה
אשר באתי לדבר אל המלך אדני את הדבר הזה כי יראני העם ו
ותאמר שפחתך אדברה נא אל המלך אולי יעשה המלך את דבר
אמתו׃ כי ישמע המלך להציל את אמתו מכף האיש להשמיד אתי
ואת בני יחד מנחלת אלהים׃ ותאמר שפחתך יהיה נא דבר אדני
המלך למנחה כי כמלאך האלהים כן אדני המלך לשמע הטוב והרע
ויהוה אלהיך יהי עמך׃ ויען המלך ויאמר
אל האשה אל נא תכחדי ממני דבר אשר אנכי שאל אתך ותאמר
האשה ידבר נא אדני המלך׃ ויאמר המלך היד יואב אתך בכל זאת
ותען האשה ותאמר חי נפשך אדני המלך אם אש להמין ולהשמיל איש
מכל אשר דבר אדני המלך כי עבדך יואב הוא צוני והוא שם בפי
שפחתך את כל הדברים האלה׃ לבעבור סבב את פני הדבר
עשה עבדך יואב את הדבר הזה ואדני חכם כחכמת מלאך האלהים
לדעת את כל אשר בארץ׃
ויאמר המלך אל יואב הנה נא עשיתי את הדבר הזה ולך עש׳ת
השב את הנער את אבשלום׃ ויפל יואב אל פניו ארצה וישתחו
ויברך את המלך ויאמר יואב היום ידע עבדך כי מצאתי חן בעיניך
אדני המלך אשר עשה המלך את דבר עבדו׃ ויקם יואב וילך עבדך
גשורה ויבא את אבשלום ירושלם׃
ויאמר המלך יסב אל ביתו ופני לא יראה ויסב אבשלום אל
ביתו ופני המלך לא ראה׃ וכאבשלום לא
היה איש יפה בכל ישראל להלל מאד מכף רגלו ועד קדקדו לא היה
בו מום׃ ובגלחו את ראשו והיה מקץ ימים לימים אשר יגלח כי
כבד עליו וגלחו ושקל את שער ראשו מאתים שקלים באבן המלך׃
ויולדו לאבשלום שלושה בנים ובת אחת ושמה תמר היא היתה
אשה יפת מראה׃
וישב אבשלום בירושלם שנתים ימים ופני המלך לא ראה׃
וישלח אבשלום אל יואב לשלח אתו אל המלך ולא אבה לבוא אליו
וישלח עוד שנית ולא אבה לבוא׃ ויאמר אל עבדיו ראו חלקת יואב

ייי אם יפיל מסער ריש בריך לארעא׃ ואמרת אתתא תמליל כען
אמתך קדם רבוני מלכא פתגמא ואמר מליל׃ ואמרת אתתא ולמה
חשבתא כהדא על עמא דייי וממליל מלכא כפתגמא הדין כגבר חייב
בדיל דלא לאתבא מלכא ית בירוריה׃ ארי מיתא דמאית וכמיא
דמתאשדין לארעא דלא איפשר להון דיתוספון כן לית איפשר לדינא
דקושטא לקבלא ממון דשקר ודמחשב מחשבן בדיל דלא לרדרא
מיניה בירורא׃ וכען דאתיתי למללא קדם מלכא רבוני ית פתגמא
הדין ארי דחליבני עמא ואמרת אמתך אמליל כען קדם מלכא מאם
יעבד מלכא ית פתגמא דאמתיה׃ ארי ישמע מלכא לשיזבא ית אמתיה
מיד גברא לשיצאה יתי וית בני כחדא מאחסנת עמא דייי׃ ואמרת
אמתך יהי כען פתגמא דרבוני מלכא לניחא ארי כמלאכא דייי כן רבוני
מלכא למשמע טב וביש ומימרא דייי אלהך יהי בסעדך׃
ואתיב מלכא ואמר לאתתא לא כען תכסי מני פתגמא
דאנא שאיל יתיך ואמרת אתתא ימליל כען ריבוני מלכא׃ ואמר
מלכא היד יואב עמך בכל דא ואתיבת אתתא ואמרת חיי נפשך רבוני
מלכא אם אית למסטי לימינא ולסמלא מכל די מליל ריבוני מלכא ארי
עבדך יואב הוא פקדני והוא שוי בפומא דאמתך ית כל פתגמיא
האילין׃ בדיל לאקפא ית אפי פיתגמא עבד יואב עבדך ית פתגמא
הדין וריבוני חכים כחכמת מלאכא דייי למידע ית כל די בארעא׃
ואמר מלכא ליואב הא כען עבדית ית פתגמא הדין
ואזיל אתיב ית עולימא ית אבשלום׃ ונפל יואב על אפוהי לארעא
וסגיד ובריך ית מלכא ואמר יואב יומא דין ידע עבדך ארי אשכחית
רחמין בעינך רבוני מלכא דעבד מלכא ית פתגמא דעבדיה׃ וקם
יואב ואזל לגשור ואיתי ית אבשלום לירושלם׃
ואמר מלכא יסתחר לביתיה ואפי לא יחזי ואסתחר אבשלום לביתיה
ואפי מלכא לא חזא׃ וכאבשלום לא הוה גבר שפיר
בכל ישראל לשבחא לחדא מפרסת רגלוהי ועד סוחיה לא הוה ביה
מומא׃ ובספרותיה ית רישיה והוי מזמן לעידן דמספר ארי
יקר עלוהי ומספר ותקלית סער רישיה מאתן סלעין במתקלא דמלכא׃
ואתילידו לאבשלום תלתא בנין וברתא חדא ושמה תמר היא הות
אתתא שפירת חיזו׃ ויתיב אבשלום בירושלם תרתין
שנין ואפי מלכא לא חזא׃ ושלח אבשלום לות יואב לשלחא יתיה לות
מלכא ולא אבה למיתי לותיה ושלח עוד תנינות ולא אבה למיתי׃
ואמר לעבדוהי חזו אחסנתיה דיואב דסמיכא

משערת בנך ארצה. כתרגו' מסער רים בריך: תדבר נא. אחרי אשר נתן לה מה שאלה ממנו רצתה לגלות לו קצת הדברי' ברמיזה כדי שיבין כי על דבר אבשלום באה: ולמה חשבת. כי לא יאמינו שאתה נשבעת שלא ימות בני. אבל יאמרו אם דבר המלך הדבר הזה באשם ובשוגג דבר אותו שהרי הוא אינו משיב אבשלום שהוא ברח מפני שהרג אמנון אחיו ואיך נשבע הוא שזה שהרג אחיו לא יומת ולא יודח: כי מות נמות כלנו. סופינו למות. וכמו המים הנגרים ארצה אשר לא יאספו אחרי השפכם במקום מדרון שנגרים כן נפשות בני אדם לא יאספו עוד אל הגוף מדרך הטבע אלא במעשה נס בתחיית המתים: ולא ישא אלהים נפש. שלא יוציאנה מן הגוף. כלומר לא ישא פני כל איש כי כלנו נמות ואין על האדם להרבות שפיכות דם אלא למעטו כמו שיוכל. ואם יהרוג אדם חבירו לא צוה המקום להרגו אם לא הרגו במזיד בעדים ובהתראה כדי למעט שפיכות הדם. ואם הרגו שוגג צוה שיגלה עד זמן ידוע ולא יהרגנו אותו ואפילו הרגו מזיד אם אין שם עדים והתראה. וזהו שאמר וחשב מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח אלהים חשב מחשבות ושם משפטים לבלתי ידח ההורג. ויש לפרש וחשב מחשבות על המלך. כלומר אחר שכן הוא שכלנו סופינו למות יחשוב המלך מחשבות שלא ידח ממנו נדח ואם מת אחד לא יומתו שנים. וי"ת אלהים דייכה. ותרגם הפסוק כן ארי מיתא דמאית כמיא דמתאשדין וגו': כי יראוני העם. כבר פירשנו בו פירוש אחר בתחילת הפרשה כי על נערי המלך השוערים אמרה והפירוש הנכון בעיני כי על כל בני עירה אמרה. כי הפחידוני העם שלא תועיל צעקתי לפני המלך בדבר הזה: למנוחה. שיניחני מדאגתי ומעצבי: לשמוע הטוב והרע. כלומ' שתשפט האמת לפי מה שתשמע: היד יואב. עצתו ודברו: אם אש להימי' ולהשמאיל. אם. חסר יו"ד והוא כמשמעו וי"ת האיש כמו היש וכן האיש בבית רשע שהוא חסר תרגם האית. ופי' הפסוק לדעת יונתן אם יש לנטות ימין ושמאל מכל אשר דברת. אלא כן הוא כמו שאתה אומ' כי עבדך יואב הוא צוני. ואם נפרש איש כמשמעו יהיה פירושו כן אם איש אח' צוני להימין ולהשמאיל מכל הדברים האלה אלא כאשר דבר אדוני המלך כן הוא כי עבדך יואב הוא היה שצוני. ויהיה פי' אשר כמו כאשר. וכן תאכל מצות אשר צויתיך. כאשר צויתיך. ויהיה מכל אשר דבר כאשר עמו. ופירושו מכל מה אשר אמרתי. וכמוהו רבים במקרא להיות מלה חסירה מן הענין בהיות הדבר מובן מן הענין הקודם כמו שכתבנו בספר מכלל: לדעת את כל אשר בארץ. בין בדבריך בין בדברי' אחרים הנה כא עשיתי שמשמעתי לדברי האשה המדברת אלי במצותיך. ונכחא מדויקת מצאתי כתו' עשיתי וקרי עשית. ופי' לאותה הנסחא אתה עשית את הדבר הזה לשלוח לי התקועית לסבב פני הדבר על אבשלום לך השיבו כדבריך: אל פניו. כמו על פניו. כמו אל ההרי' לא אכל. על ההרים: עבדו. כתי' עבדך קרי. והענין אח' הוא: וכאבשלום לא היה איש יפה. סמוך לסיפור המרד שמרד באביו ספר מה גרם לו זה כי היה יפה ובכל ישראל לא היה כמוהו ונתגאה ביופיו ובשערו וחשב כי אין ראוי למלוכה מבני דוד כמוהו ומרד. אולי שמע כי בלב המלך להמליך שלמה אחריו ומרד על אביו בחייו וגנב לב ישראל: ובגלחו. אמרו רבו' ז"ל כי אבשלום נזיר עולם היה. כן היתה קבלה בידם. כי מן הפסוקי' לא ראו זה כי אפשר כי הוא היה מגדל שערו ליופי שערו להתנאות בו ולהתנאות. ומשנה לשנה כשהיה כבד עליו שלא יוכל לסבלו היה מגלחו. אבל הם ז"ל קבלו כי בנזירות היה מגדל אותו. ולמדו מזה כי מי שנדר בנזיר עולם כל ימי חייו כשהכביד שערו מיקל בתער משנים עשר חדש לשנים עשר חדש. שנ' ויהי מקץ ימים לימי' וזהו משנה לשנ'. כי ימים הוא שנה. כמו ימים תהיה גאולתו: באבן המלך. כתרג' במתקלא דמלכא. כמו לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן שהוא משקל:

דסמיכא לדילי וליה תמן סערין אזילו ואדליקוהא בנורא ואדליקו
עבדי אבשלום ית אחסנתיה בנורא :
וקם יואב ואתא לות אבשלום
לביתא ואמר ליה למה אדליקו עבדך ית אחסנתא דילי בנורא :
ואמר אבשלום ליואב הא שלחית לותך למימר איתא הלכא ואשלחינך
לות מלכא למימר למה אתיתי מגשור טב לי עוד דאנא תמן וכען אחזי
אפי מלכא ואם אית בי חובא ויקטלינני : ואתא יואב לות מלכא וחוי
ליה וקרא לאבשלום ואתא לות מלכא וסגיד ליה על אפוהי על ארעא
קדם מלכא ונשק מלכא לאבשלום : והוה מבתר כן
ועבד ליה אבשלום רתיכין וסוסון וחמשין גברא רדפין קדמוהי :
ומקדים אבשלום וקאים על כיבש אורח תרעא והוי כל גברא דיהי
ליה דין למיעל לקדם מלכא למדן וקרי אבשלום ליה ואמר אי מדא
קרתא את ואמר מחד שבטיא דישראל עבדך : ואמר ליה אבשלום
חזי פיתגמך תקנין ויאן ושמע לית לך מן קדם מלכא : ואמר אבשלום
מן ימנני דיינא בארעא וקדמי ייתי כל גבר דיהי ליה דין ומצו ואדיניה
בקשוט : והוה כד קריב גברא למסגד ליה ומושיט ית ידיה ומתקיף
ביה ונשיק ליה : ועבד אבשלום כפתגמא הדין לכל ישראל דאתן
למידן לות מלכא וגניב אבשלום ית ליבא דאנשי ישראל :
והוה מסוף ארבעין שנין ואמר אבשלום למלכא איזיל
כען ואשלים ית נדרי דנדרית קדם יי בחברון : ארי נדרא נדר
עבדך במיתבי בגשור בארם למימר אם אתבא יתיבנני יי לירושלם
ואפלח קדם יי : ואמר ליה מלכא איזיל בשלם וקם ואזל לחברון :
ושלח אבשלום מאללין בכל שבטיא דישראל למימר
כמישמעכון ית קל שופרא ותימרון מלך אבשלום בחברון : ועם
אבשלום אזלו מאתן גברין מירושלם זמינין ואזלין לתומיהון ולא ידעין
כל מדעם : ושלח אבשלום ית אחיתופל גילונאה מלכא דדוד מקרתיה
מגילו בדבחותיה ית דבחיא והוה מירדא תקיף ועמא אזיל וסגי עם
אבשלום : ואתא דמחוי לות דוד למימר אתפנו ליבא דאנש ישראל
בתר אבשלום : ואמר דוד לכל עבדוהי דעמיה בירושלם קומו
ונערוק ארי לא תהי לנא שיזבא מן קדם אבשלום אוחו למיזל דילמא
יוחי ויירבקיננא ויכמון ית בישתא עלנא וימחי ית קרתא לפתגם
דחרב : ואמרו עבדי מלכא למלכא ככל דיימר רבוני מלכא הא עבדך :
ונפק מלכא וכל אנש ביתיה עמיה ושבק מלכא ית עשר נשין לחינן
למיטר ביתא : ונפק מלכא וכל אנש ביתיה עמיה וקמו באתר רחיקי
וכל עבדוהי עברין על ידוהי וכל

והציתוה אל ידי ולו שם שערים לכו והוציתיה באש ויצתו עבדי אבשלום את
החלקה באש : ויקם יואב ויבא אל אבשלום
הביתה ויאמר אליו למה הציתו עבדיך את החלקה אשר לי באש :
ויאמר אבשלום אל יואב הנה שלחתי אליך לאמר בא הנה ואשלחה
עד אתך אל המלך לאמר למה באתי מגשור טוב לי עוד אני שם ועתה
אראה פני המלך ואם יש בי עון והמתני : ויבא יואב אל המלך ויגד
לו ויקרא אל אבשלום ויבא אל המלך וישתחו לו על אפיו ארצה
לפני המלך וישק המלך לאבשלום :
טו ויהי מאחרי כן ויעש לו אבשלום מרכבה וססים וחמשים
איש רצים לפניו : והשכים אבשלום ועמד על יד דרך השער ויהי
כל האיש אשר יהיה לו ריב לבוא אל המלך למשפט ויקרא אבשלום
אליו ויאמר אי מזה עיר אתה ויאמר מאחד שבטי ישראל עבדך :
ויאמר אליו אבשלום ראה דבריך טובים ונכחים ושמע אין לך מאת
המלך : ויאמר אבשלום מי ישמני שפט בארץ ועלי יבא כל איש
אשר יהיה לו ריב ומשפט והצדקתיו : והיה בקרב איש להשתחות
לו ושלח את ידו והחזיק לו ונשק לו : ויעש אבשלום כדבר הזה
לכל ישראל אשר יבאו למשפט אל המלך ויגנב אבשלום את לב
אנשי ישראל : ויהי מקץ ארבעים שנה
ויאמר אבשלום אל המלך אלכה נא ואשלם את נדרי אשר נדרתי
ליהוה בחברון : כי נדר נדר עבדך בשבתי בגשור בארם לאמר
ישוב אם ישיב ישיבני יהוה ירושלם ועבדתי את יהוה : ויאמר לו המלך
לך בשלום ויקם וילך חברונה :
וישלח אבשלום מרגלים בכל שבטי ישראל לאמר כשמעכם את
קול השפר ואמרתם מלך אבשלום בחברון : ואת אבשלום הלכו
מאתים איש מירושלם קראים והלכים לתמם ולא ידעו כל דבר :
מגלה וישלח אבשלום את אחיתפל הגילני יועץ דוד מעירו מגלה בזבחו
את הזבחים ויהי הקשר אמץ והעם הולך ורב את אבשלום : ויבא
המגיד אל דוד לאמר היה לב איש ישראל אחרי אבשלום : ויאמר
דוד לכל עבדיו אשר אתו בירושלם קומו ונברחה כי לא תהיה לנו
פליטה מפני אבשלם מהרו ללכת פן ימהר והשגנו והדיח עלינו
את הרעה והכה העיר לפי חרב : ויאמרו עבדי המלך אל המלך
ככל אשר יבחר אדני המלך הנה עבדיך : ויצא המלך וכל ביתו ברגליו
פילגשים ויעזב המלך את עשר נשים פלגשים לשמר הבית : ויצא המלך
וכל העם ברגליו ויעמדו בית המרחק : וכל עבדיו עברים על ידו

אל ידי. סמוך למקום שרותי. וכת' די סמוכא לדילי: לכו והציתוה. הכתו' הוא על דרך כחי הפא למדבר בעדו. ר"ל שהוא עצמו ילך עמה'. והקרי הוא על דרך
חסרי הפא והוא צווי לרבים ושניהם ענין' אחד אלא שהקרי יותר קרוב: ואם יש בי עון: כי לא נחשב הרגתי אמנון כי הוא ענה את תמר אחותי ובזה אותה
בתכלית הבזיון: והשכים. כן היה מנהגו בכל בקר ובקר: על יד דרך השער. על מקום שהיה בדרך השער. ות' על כיבש אורח תרעא ר"ל מסילת הדרך:
ועלי יבא. כמו ואלי. ורבי' על במקום אל: והצדקתיו. כתרגו' ואדיניה בקושטא: בקרב איש הבית. מעמדת בגעיא. והרים חטופה: והחזיק לו. כמו
בו. וכן לפניכם לחרב כמו בחרב: ויהי מקץ ארבעים שנה. אמרו רז"ל ארבעים שנה מזמן ששאלו להם מלך. עשרים של שמואל ושאול מלך עם שמואל שנה
אחת ושתים שמלך שאול בעצמו הרי שלשים ושלשה וז' של דוד הרי ארבעים כי בשלשים ושבע של דוד מרד אבשלום. ואמר זמן זה במרד אבשלום כלומר כי לקץ
ארבעים שנה ששאלו להם ישראל מלך יצא מרד במלכותם והרגו כמה מישראל: ואשלם את נדרי. אמר שיקריב קרבן נדרו בחברון אשר נדר בגשור. כי
שעת היתר הבמות היה והיה האדם מקריב בכל מקו' שירצה אעפ' שאהל מועד היה בגבעון. ומן הנראה מה שהלך לחברון להקריב לפי שהיה דעתו למרוד
ולמלוך בחר המקום שהוקם בו אביו למלך. ובדברי רבו' ז"ל לא הלך אלא להביא כבשים מחברון להקריב שם כי שם היו הכבשים הטובים. והקשו על האומר
זה ואמרו בחברון מחברון מבעי ליה: אם ישוב ישיבני. ישיב כתי' וקרי ישוב לשון ישיבה והוא מקור. ר"ל אם ישיבני ירושלם שאשב
בה: כשמעכם. בכף: קרואים והולכים לתומם. קראם שילכו עמו לחברון שילך שם להקרי' קרבן והם לא ידעו דבר המרד שהיה בלבו. זהו לתומם. כמו
משך הקשת לתומו. שלא היה יודע כי מלך ישראל הוא. ובדרש כי אמר לאביו שיכתוב לו בכתב מבותו לשני אנשים שיבחר שילכו עמו והיה מראה הכתב ההוא
לשני אנשים ואח' כך לשני אנשים אחרים ולא היו יודעים אלו באלו כן עשה עד שהין עמו מאתים איש יהד' קרואי' והולכי' לתומ'
מאבשלום: מעירו. מגילה: בזבחו את הזבחים. בחברון. שלח לאחיתופל שיבא מעירו מגילו. או פירושו וישלח אבשלום ויקח את אחיתופל מעירו מגילה
ויבא אליו וקשר עמו: קומו ונברחה. כי אם לא נהיה בעיר לא יבא אל העיר ואם יבא אל העיר וימצא אותנו בעיר לא תהיה לנו פליטה ממנו ויכה את העיר. זהו
שאמר פן ימהר קודם שיעשה דבר אחר יבא אל העיר שיחשב שימצאני הנה לפיכך נמהר אנחנו לברוח. ובדרש שלא ידון אותנו כעיר הנדחת. ועוד אמרו נטל
בעל הכוס להדיח את הכוס איננו זז עד שימרקנו. כלומר כיון שהתחיל הפורענות לבא ירא אני שלא נכלה ממנו: ברגליו. עמו. וכן וכל העם אשר ברגליך.
וכת' עמיה: בית המרחק. כתרגו' באתר דרחיק. כלומ' מקום שהיה רחוק מירושלם. ובדרש מלמד שנדוהו. ההד' ישובו לי ידיחך. שלמד שפרשו
ממנו: על ידו. כמו לפניו. כמו שאמר על פני המלך : וכל

וכל־הכרתי וכל־הפלתי וכל־הגתים שש־מאות איש אשר־באו ברגלו
מגת עברים על־פני המלך׃ ויאמר המלך אל־אתי
הגתי למה תלך גם־אתה אתנו שוב ושב עם־המלך כי־נכרי אתה וגם
אניעך גלה אתה למקומך׃ תמול בואך והיום אנועך עמנו ללכת ואני
הולך על אשר־אני הולך שוב והשב את־אחיך עמך חסד ואמת׃
וכתיב ויען אתי את־המלך ויאמר חי־יהוה וחי אדני המלך כי אם במקום
לא קרי אשר יהיה־שם אדני המלך אם־למות אם־לחיים כי־שם יהיה עבדך׃
ויאמר דוד אל־אתי לך ועבר ויעבר אתי הגתי וכל־אנשיו וכל־הטף
אשר אתו׃ וכל־הארץ בוכים קול גדול וכל־העם עברים והמלך
עבר בנחל קדרון וכל־העם עברים על־פני־דרך את־המדבר׃ והנה
גם־צדוק וכל־הלוים אתו נשאים את־ארון ברית האלהים ויצקו את־
ארון האלהים ויעל אביתר עד־תם כל־העם לעבור מן־העיר׃
ויאמר המלך לצדוק השב את־ארון האלהים העיר
אם־אמצא חן בעיני יהוה והשבני והראני אתו ואת־נוהו׃ ואם כה
יאמר לא חפצתי בך הנני יעשה־לי כאשר טוב בעיניו׃
ויאמר המלך אל־צדוק הכהן הרואה אתה שבה העיר בשלום
ואחימעץ בנך ויהונתן בן־אביתר שני בניכם אתכם׃ ראו אנכי
בערבות מתמהמה בעברות המדבר עד בוא דבר מעמכם להגיד לי׃ וישב
צדוק ואביתר את־ארון האלהים ירושלם וישבו שם׃ ודוד עלה
במעלה הזיתים עלה ובוכה וראש לו חפוי והוא הולך יחף וכל־העם
אשר־אתו חפו איש ראשו ועלו עלה ובכה׃ ודוד הגיד לאמר
אחיתפל בקשרים עם־אבשלום ויאמר דוד סכל־נא את־עצת א
אחיתפל יהוה׃ ויהי דוד בא עד־הראש

וכל קשתיא וכל קלעיא וכל גתאי שית מאה גברא דאתן עמיה מגת
עברין קדם מלכא׃ ואמר מלכא לאתי גתאה למא תיזיל
אף את עמנא תוב ותיב עם מלכא ארי נוכראה את ואם גלי את איזיל לך
לאתרך׃ תמלי אתיתא ויומא דין איטלטלינך עמנא למיזל ואנא אזיל
לאתר דלית אנא ידע לאן אנא אזיל תוב ואתיב ית אחך עמך ועביד
עמהון טיבו וקשוט׃ ואתיב אתי ית מלכא ואמר קיים הוא יי וקיים
ריבוני מלכא אלהן באתרא דיהי תמן רבוני מלכא אם למותא ואם
לחיי ארי תמן יהי עבדך׃ ואמר דוד לאתי איזיל עיבר ועבר אתי גתאה
וכל גברוהי וכל טפלא דעמיה׃ וכל דיירי ארעא בכן בקל רב וכל עמא
עברין ומלכא עבר בנחלא דקדרון וכל עמא עברין על אפי אורח
מדברא׃ והא אף צדוק וכל ליואי עמיה נטלין ית ארון קימא דיי
וסליק אביתר עד דשלים כל עמא למיעבר מן קרתא׃
ואמר מלכא לצדוק אתיב ית ארונא דיי לקרתא אם אשכח רחמין
קדם יי ויתיבינני ויחזינני קדמוהי ואפלח קדמוהי בבית מקדשא׃
ואם כדין יימר לא רעוא קדמי בך הא אנא יעביד לי כמא דרעוא
קדמוהי׃ ואמר מלכא לצדוק כהנא
חזויא את תוב לקרתא בשלם ואחימעץ ברך ויהונתן בר אביתר תרין
בניכון עמכון׃ חזו דאנא מתעכב במישרי מדברא עד דמטי פיתגמא
מנכון לחואה לי׃ ואתיב צדוק ואביתר ית ארונא דיי לירושלם
ויתיבו תמן׃ ודוד סליק במסקנא דטור זיתיא סליק ובכי ורישיה
ליה מכרך והוא אזיל יחיף וכל עמא דעמיה כריכו גבר רישיה וסלקין
מסק ובכן׃ ודוד אתחואה למימר אחיתופל במרודיא עם אבשלום
ואמר דוד קלקל כען ית מלכא דאחיתפל יי׃
והוה דוד אתא עד ריש טוריא

וכל הכרתי וכל הפלתי. ת"י וכל קשתיא וכל קלעיא. ואפשר שהיו משפחות ידועות בישראל. ורבו' ז"ל פי' אלו אורים ותומים. ומלת כל קשה לפירושם: וכל הגתים. אמרו כי גוים היו. וכן אתי הגתי גוי היה. ולפי דעתי כי ישראלים היו שהיו מתגוררים בגת ובאו עתה לעזרת דוד. וזהו שאמר אשר באו ברגלו מגת. פי' בעבורו. כמו ויברך ה' אותך לרגלי בעבורי. וכבר פי' עוד למעלה בענין הגתי' בדבר עטרת מלכם. ות"י ברגלוהי עמיה ר"ל עם אתי הגתי. ואעפ"י שלא נזכר ידוע כי אתי הגתי היה ראש לשש מאות איש אלה. וכן אמר ויעבור אתי הגתי וכל אנשיו: שוב ושב עם המלך. פי' עם אבשלום המלך שרצו ישראל להמליכו: כי נכרי אתה. לפי שהתגורר בגת ימים רבים. ואולי נולד שם ועתה באת מקרוב כי נכרי אתה עדיין וגולה אתה איך אניעך עוד. ופי' גולה מטלטל. כי לשון גלות יש שהוא טלטול השבי והוא הרוב ויש שהוא טלטול בלא שבי אלא ממקום למקום כמו זה. וכן ויגלם אל מנחת. ומלת למקומך דבק עם שוב ושב שזכר. כאלו אמר שוב למקומך ושב עם המלך ומקומו היה ירושלם כי שם בא לשבת כשבא מגת. ובענין הזה ת"י אלא שלא הדביקו עם שוב אלא הוסיף בו ואמר ואף גלי את איזל לך לאתרך: אניעך. כתו' בוי"ו וקרי ביו"ד. והענין אחד אלא שזה מן הקל וזה מן הכבד: ואני הולך על אשר אני הולך. על כמו אל. ותתפלל על ה'. אני הולך אל המקום אשר אני הולך במקרה: כי לא אדע אנה ואנה כאדם בורח. כתרגומו ואנא אזיל לאתר דלית אנא ידע לאן אנא אזיל: את אחיך עמך. הם הגתים שש מאות איש שבאו עמו מגת: חסד ואמת. אני מחזי' לך חסד ואמת על מה שעשית ואני מכיר כי לבך טוב עמי. ות"ת ואתיב ית אחך עמך ועביד עמהון טיבו וקשוט: כי אם במקום. אם כתיב ולא קרי והענין אחד. אם קרי או לא קרי. והמלות האלה דכתי' ולא קורין או דקורין ולא כתיבין. וכן קרי וכתי' נרא' בו בגלות הראשונה אבדו הספרים ונטלטלו. והחכמים יודעי המקרא מתו ואנשי כנסת הגדולה שהחזירו התורה ליושנה מצאו מחלוקת בספרים המצאים והלכו בהם אחר הרוב לפי דעתם ובמקום שלא השיגה דעתם על הברור כתבו האחד ולא נקדו או כתבו מבחוץ ולא כתבו מבפנים או כתבו אחד מבחוץ ואחד מבפנים: וכל הארץ בוכים. פי' וכל אנשי הארץ. וכן וכל הארץ באו מצרימה: על פני דרך את המדבר. כמו אל המדבר. וכן והראה את הכהן. כלומר עוברים אל המדבר על פני הדרך שהיה שם כלומר שלא עברו דרך הנחל. או פירושו וכל העם גם כן עוברים בנחל קדרון כמו שהיה המלך עובר וכלם מגמת פניהם אל המדבר כמו שאמר דוד אנכי מתמהמה בערבו' המדבר. ומדבר יקרא מרעה הבהמות בין קרוב לעיר בין רחוק לעיר. לפיכך אמר ורעו כבשים כדברם. כעדר בתוך הדברו. והוא מתרגו' וינהג. ודבר מקום שהרועה נוהג שם המקנה: ויצקו. כמו ויעמידו. וכן ויציקום לפני ה': ויעל אביתר. לפי פשט הכתו' יראה כי פי' ויעל אביתר נסתלק לבד אחד עם הארון עד תום כל העם לעבור מן העיר. ר"ל מירושלם. אבל רבו' ז"ל קבלו כי באותו היום נסתלק אביתר מכהונה גדולה והכניסו צדוק תחתיו שנ' ויאמר המלך לצדוק השב את ארון האלהים העיר. ולמה נסתלק באותו היום כי שאל באורי' ותומים ולא נענה ושאל צדוק ונענה. כמוספי' בספר יהושע כי השואל באורים ותומים הכהן הנשאל רוח הקדש שורה עליו ובה היה מכוין ומשיב השאלה עם מה שהיה נראה לו באורים ותומים כמו שפי' בספר שופטי'. וכיון שראה דוד שנסתלקה רוח הקדש מאביתר ידע שהגיע זמן הקללה שקלל הקב"ה זרע עלי ואביתר היה מזרע עלי שהיה מבני איתמר וצדוק מזרע פנחס ונתקיים' בו ברכה שברכו הקב"ה כמו שכתו' והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם. אבל לא נמשח צדוק לכהן גדול עדיין אלא שנתמנה לכהן גדול עד יום מלוך שלמה שמשחוהו כמו שכתו' וימשחו לה' לנגיד ולצדוק לכהן כי הקללה היתה תלויה עד מלוך שלמה. כמו שכתו' ויגרש שלמה את אביתר מהיות כהן. כי הכתו' אומר והבטתה צר מעון. והמעון הוא בית המקדש. ובית המקדש לא נבנה עד מלוך שלמה: והראני אותו ואת נוהו. הבית שהיה שם הארון. ופי' אותו שישיבני לאהבתו ויחפוץ בי. כי עתה בלקחו עונם עונו היה מרוחק ממנו כאדם שמעלים עיניו משונאו ואינו רואהו. ות"ת ויחזינני קדמוהי בבית מקדשיה: הנני. כלומר אקבל גזירותיו באהבה: הרואה אתה. אם רואה אתה בעיניך כלומר בעצתך. ות"ת חזויא את תוב לקרתא. כלומר נביא אתה שראה שסרתה עליו רוח הקדש ונענה אותו היום באורים ותומים ואמר לו טוב הוא שתשוב העיר ותודיעני משם כל דבר: בעברות המדבר. כן כתיב וקרי בערבות. ופרוש כתרגו' במשרי במדברא ושניהם נכונים בענין אלא שהקרי יותר קרוב: במעלה הזתים. כתרגו' במסקנא דטור זיתיא: ועלה שם להשתחוות לה' משם. כי מהר הזיתים יראה הר מקום בית המקדש. ואעפ"י שלא היה שם אז בית גם מקום הבית בעצמו לא היה יודע עד שאמר גד הנביא לדוד שיבנה מזבח בגורן ארונה ואעפ"כ גבול המקום היה יודע בקבלה כי בהר המוריה יהיה בית אבל לא היו יודעים באיזה מקום עד שאמר גד לדוד. וי"מ כי מהר הזתים היה רואה האהל שהיה בו הארון: ודוד הגיד לאמר. חסר למד"ה השמוש. ופי' ולדוד הגיד המגיד. וכמוהו בחסרון למד"ה השמוש היו בן שאול כל אלה בני מכיר. וכמהו בחסרון המגיד ויגד ליעקב ויאמר ליוסף: עד הראש. ראש הר הזתים. וכן תרגומו עד ריש טורא:

טוריא די סגד תמן קדם יי והא לקדמותיה חושי ארכאה מבזע
לבושוהי ועפרא רמי ברישיה: ואמר ליה דוד אם עברתא עמי ותהי
עלי למטול: ואם לקרתא תתוב ותימר לאבשלום עבדך אנא מלכא
אהי עבדך דאבוך ואנא מבכין וכען ואנא עבדך ותקלקל לי ית מלכא
דאחיתופל: והלא עמך תמן צדוק ואביתר כהניא ויהי כל פתגמא
דתשמע מבית מלכא תחוי לצדוק ולאביתר כהניא: הא תמן עמהון
תרין בניהון אחימעץ לצדוק ויהונתן לאביתר ותשלחון בידהון לותי
כל מדעם דתשמעון: ואתא חושי שושבינא דדוד לקרתא ואבשלום
אתא לירושלם: ודוד עבר זעיר מריש טורא
והא ציבא עולימא דמפיבשת לקדמותיה וזוג חמרין חשיקין ועליהון
מאתן גריצן דלחים ומאה אתכלין דעינבין יבישין ומאה מנן דבילתא
וגרב דחמר: ואמר מלכא לציבא מה אילין לך ואמר ציבא חמריא לבית
מלכא למרכב ולחמא ודבילתא למיכל עולימיא וחמר למשתי דמשלהי
במדברא: ואמר מלכא ואן בר ריבונך ואמר ציבא למלכא הא יתיב
בירושלם ארי אמר יומא דין יתיבון לי בית ישראל ית מלכותא דאבא:
ואמר מלכא לציבא הא לך כל די למפיבשת ואמר ציבא סוגידנא אשכח
רחמין בעינך רבוני מלכא: ואתא דוד מלכא עד
עלמת והא מתמן גבר נפק מזרעית בנימן ושמיה שמעי בר גרא נפק
מיפק ומלטיט: ומרגים באבניא ית דוד וית כל עבדי מלכא דוד וכל
עמא וכל גבריא מימיניה ומסמליה: וכדין אמר שמעי בלטטותיה
פוק פוק גבר חייב קטול וגבר רשיעא: אתיב עלך יי כל חובי בית
שאול דמלכתא תחותוהי ואצלח יי ית מלכותא בידא דאבשלום ברך
והא את בבישתך ארי גבר חייב קטול את: ואמר אבישי בר צרויה
למלכא למא ילטט כלבא מיתא הדין ית רבוני מלכא אעבר כען ואעדי
ית רישיה: ואמר מלכא מן לי ולכון בני צרויה
כדין ילטיט ארי יי אמר ליה לטיט ית דוד ומן יימר מדין עבדתא כן:
ואמר דוד לאבישי ולכל עבדוהי הא ברי דאולידית בעי למקטלי ואף
ארי כען בר שבט בנימן שבוקו מיניה וילטט ארי אמר ליה יי:
מאים גליא קדם יי דמעת עיני ויתיב יי לי טבתא חלף לוטתיה יומא
הדין: ואזל דוד וגברוהי באורחא ושמעי אזיל בסטר טורא לקבליה
אזיל ומלטיט ומרגים באבניא לקיבליה ומשדי עפרא: ואתא מלכא
וכל עמא די עמיה כד משלהן ונח

אשר ישתחוה שם לאלהים והנה לקראתו חושי הארכי קרוע כתנתו
ואדמה על ראשו: ויאמר לו דוד אם עברת אתי והית עלי למשא:
ואם העיר תשוב ואמרת לאבשלום עבדך אני המלך אהיה עבד אביך
ואני מאז ועתה ואני עבדך והפרתה לי את עצת אחיתפל: והלוא
עמך שם צדוק ואביתר הכהנים והיה כל הדבר אשר תשמע מבית
המלך תגיד לצדוק ולאביתר הכהנים: הנה שם עמם שני בניהם
אחימעץ לצדוק ויהונתן לאביתר ושלחתם בידם אלי כל דבר אשר ושלחתם
תשמעו: ויבא חושי רעה דוד העיר ואבשלם יבוא ירושלם:
ודוד עבר מעט מהראש והנה ציבא נער מפיבשת לקראתו וצמד יו
חמרים חבשים ועליהם מאתים לחם ומאה צמוקים ומאה קיץ ונבל
יין: ויאמר המלך אל ציבא מה אלה לך ויאמר ציבא החמורים
לבית המלך לרכב והלחם והקיץ לאכול הנערים והיין לשתות היעף והלחם
במדבר: ויאמר המלך ואיה בן אדניך ויאמר ציבא אל המלך הנה
יושב בירושלם כי אמר היום ישיבו לי בית ישראל את ממלכות אבי:
ויאמר המלך לציבא הנה לך כל אשר למפיבשת ויאמר ציבא לצבא
השתחויתי אמצא חן בעיניך אדני המלך: ובא המלך דוד עד
בחורים והנה משם איש יוצא ממשפחת בית שאול ושמו שמעי בן
גרא יצא יצוא ומקלל: ויסקל באבנים את דוד ואת כל עבדי המלך
דוד וכל העם וכל הגברים מימינו ומשמאלו: וכה אמר שמעי
בקללו צא צא איש הדמים ואיש הבליעל: השיב עליך יהוה כל דמי
בית שאול אשר מלכת תחתו ויתן יהוה את המלוכה ביד אבשלום תוו
בנך והנך ברעתך כי איש דמים אתה: ויאמר אבישי בן צרויה אל
המלך למה יקלל הכלב המת הזה את אדני המלך אעברה נא
ואסירה את ראשו: ויאמר המלך מה לי
ולכם בני צרויה כי יקלל וכי יהוה אמר לו קלל את דוד ומי יאמר מדוע צרויה
עשיתה כן: ויאמר דוד אל אבישי ואל כל כה כי
עבדיו הנה בני אשר יצא ממעי מבקש את נפשי ואף כי עתה בן
הימיני הנחו לו ויקלל כי אמר לו יהוה: אולי יראה יהוה בעוני והשיב בעיני
יהוה לי טובה תחת קללתו היום הזה: וילך דוד ואנשיו בדרך ושמעי
הלך בצלע ההר לעמתו הלוך ויקלל ויסקל באבנים לעמתו ועפר
בעפר: ויבא המלך וכל העם אשר אתו עיפים

אשר ישתחוה שם · שהיה רצונו שישתחוה שם כמו שאמר עולה במעלה' הזיתים ועשה כן לפי שהיה כפרד ממקום המקדש ולא היה יודע אם ישוב עוד כאמר' הלוקח
רשות מאוהבו בגלותו : חושי הארכי · על שם מקומו נקרא כן · והוא הנזכר בתחלת בני יוסף אל גבול הארכי עטרות : קרוע כתנתו · כמו לבוש הבדים
חגור אפוד בד · וכולם יחסרו אות השמוש · כי בלא חסרון היה משפט פא הפועל בשוא כדרך הסמוכים : והיית עלי למשא · ביוד אחד לבדו והוא עין הפועל·
ופי' למשא לטורח · כי רבים אשר עתה עמי לצער ולדאגה שאני בהם · ומן העיר תועילני בעצתך : עבדך אני המלך אהיה · מהיום ואילך אהיה עבדך כמו
שהייתי עבד אביך מאז · ועתה אני אהיה עבדך · וי"ו ואני נוספת כווי וישא אברהם את עיניו וזולתה · וכן דרך הלשון בהרבה מקומות · וכן דרך לשון הערב
בפה : רעה דוד · תרגום שושביניה דדוד · כלומר אוהבו וריעו שהיה עמו תמיד ובעל עצתו · וכן אמר בדברי הימי' בספור שרי דוד · וחושי הארכי ריע המלך
יבא ירושלם · כשבא חושי הארכי באותה שעה היה אבשלום נכנס לירושלם : מאתים לחם · כתי' הפסוק מאתן גריצין דלחם ומאה אתכלין דענבין יבשין
ומאה מאנן דבלתא וגרב חמרא · ופי' ומאה מאנן דבלתא מאה ליטרין של תאנים יבשים · ונקרא דבלת שמכבשין הרבה מן התאנים יחד ועושין מהם כמו ככר
לחם · ונקרא דבלת תאנים : לבית המלך לרכוב · לנשי המלך · כי לא הניח אחת מנשיו אלא עשר פלגשי' לשמור הבית ולא לקחו בצאתם מרכבה לנשים
כי בחפזון יצאו כמו שאמר להם קומו ונברחה ואמר מהרו ללכת : וללחם והקיץ · כן כתיב בלמד ואינה נקראת · וכבר כתבנו דעתינו במלות האלה ובדומיהן :
והלמד הכתובה אין לה טעם בשמוש · והיא כלומר הרבו לאכול · והשליטי לאבשלום · לאכות חמס · והדומים להם · ואמר והקיץ · ובכללו הצמוקים · כי
הפירות היבשים כלם פירות קיץ הם : בחורים · עיר מבני בנימן · ונקראת בדברי הימים עלמת · וכתי' עלמת ועלמת ובחורים אחד הוא : ויסקל באבנים ·
השליך אבנים · כמו פועל הקל · וסקלתו באבנים · ואינו הפך הקל כמו שכתב ר' יונה כי פי' סקלו מאבן · סקלו המסילה באבני' שתשליכו שם מפני הטיט ·
והטיט הוא מכשו' הדרכי' · וזהו שאמר הרימו מכשו' מדרך עמי · ומם מאבן במקו' בי"ת · כמו משני בא · או תהיה המם כמשמעה · ויהיה פי' סקלו המסלה
מאבני' גדולות : מימינו ומשמאלו · כל העם והגבורים שהיו מימין דוד ומשמאלו היה מסקל באבני' : איש הדמים · ת"י גבר דחייב קטול · וי"ל שאמרו
בדמי איש בשת ובדמי אבנר · וזהו שאמר לו השיב עליך ה' כל דמי בית שאול אשר מלכת תחתיו · כלו' הרגת ביתו ומלכת תחתיו · וי"ת כל דמי בית שאול כל
חובי בית שאול : כי יקלל · כן כתיב וקרי כה ושניהם קרובי' בענין : וכי ה' · כתי' בוי"ו וקרי בלא וי"ו : ה' אמר · לו : כאלו אמר לו קלל את דוד · כי
הוא רצה בטלטולי זה . או פירו' הוא העיר את רוחו לבזות אותי לעונש עוני : אולי יראה ה' בעיני · כמו בעניני שאני בו · וכן בדברי רז"ל מעין כל ברכה וברכה
כמו מענין · וי"ת דמעת עיני · והכתו' הוא בעיני כלו' בעניני : תחת קללתי · כתי' ביוד וקרי בוי"ו · והענין אחד · כי הכנוי דבק עם הפעל ועם הפעול · וכן
בבית תפילתי · שמעתי את תפלתך : באבנים לעומתו · כי לא היו מגיעים אותו האבנים והעפר כי רחוק היה ממנו אלא לעומתו היה מסקל : ועפר בעפר ·
הכפל לחזק הענין · כי די היה לו אם אמר ועפר לבדו · או השליך עפר · וכמוהו מקרקר קיר · ותשרש שרשיה :
וינפש

וינפש שם : ואבשלום וכל העם איש ישראל באו ירושלם ואחיתפל
אתו : ויהי כאשר בא חושי הארכי רעה דוד אל אבשלום ויאמר
חושי אל אבשלום יחי המלך יחי המלך :
ויאמר אבשלום אל חושי זה חסדך את רעך למה לא הלכת את
רעך : ויאמר חושי אל אבשלום לא כי אשר בחר יהוה והעם הזה
וכל איש ישראל לא אהיה ואתו אשב : והשנית למי אני אעבד
הלא לפני בנו כאשר עבדתי לפני אביך כן אהיה לפניך :
ויאמר אבשלום אל אחיתפל הבו לכם עצה מה נעשה : ויאמר
אחיתפל אל אבשלם בוא אל פלגשי אביך אשר הניח לשמור הבית
ושמע כל ישראל כי נבאשת את אביך וחזקו ידי כל אשר אתך :
ויטו לאבשלום האהל על הגג ויבא אבשלום אל פלגשי אביו לעיני
איש כל ישראל : ועצת אחיתפל אשר יעץ בימים ההם כאשר ישאל °
י ז בדבר האלהים כן כל עצת אחיתפל גם לדוד גם לאבשלם : ויאמר
אחיתפל אל אבשלום אבחרה נא שנים עשר אלף איש ואקומה ז
וארדפה אחרי דוד הלילה : ואבוא עליו והוא יגע ורפה
ידים והחרדתי אתו ונס כל העם אשר אתו והכיתי את המלך לבדו
: ואשיבה כל העם אליך כשוב הכל האיש אשר אתה מבקש כל
העם יהיה שלום : ויישר הדבר בעיני אבשלם ובעיני כל זקני ישראל
: ויאמר אבשלום קרא נא גם לחושי הארכי ונשמעה
מה בפיו גם הוא : ויבא חושי אל אבשלום ויאמר אבשלום אליו
לאמר כדבר הזה דבר אחיתפל הנעשה את דברו אם אין אתה דבר
: ויאמר חושי אל אבשלום לא טובה העצה אשר
יעץ אחיתפל בפעם הזאת : ויאמר חושי אתה ידעת את אביך ואת
כרב אנשיו כי גברים המה ומרי נפש המה כדוב שכול בשדה ואביך איש
מלחמה ולא ילין את העם : הנה עתה הוא נחבא באחת הפחתים
באחת או באחד המקומת והיה כנפל בהם בתחלה ושמע השמע ואמר ו
היתה מגפה בעם אשר אחרי אבשלם : והוא גם בן חיל אשר לבו
כלב האריה המס ימס כי ידע כל ישראל כי גבור אביך ובני חיל
אשר אתו : כי יעצתי האסף יאסף עליך כל ישראל מדן ועד באר
שבע כחול אשר על הים לרב ופניך הלכים בקרב :
ובאנו אליו באחת המקומת אשר נמצא שם ונחנו עליו כ

זנח תמן : ואבשלום וכל עמא אנש ישראל אתו לירושלם ואחיתפל
עמיה : והוה כד אתא חושי ארכאה שושבינא דדויד לות אבשלום
ואמר חושי לאבשלום יצלח מלכא יצלח מלכא : ואמ אבשלום לחושי
דא טיבותך דעם חברך למא לא אזלת עם חברך : ואמר חושי
לאבשלום לא אלהן דאתרעי יוי ועמא הדין וכל אנש ישראל די ליה
איהי ועמיה אתיב : ותניינות קדם מן אנא אפלח הלא קדם בריה
כמא דפלחית קדם אבוך כן אהי פלח קדמך :
ואמר אבשלום לאחיתפל הבו לכון מלכא מה נעביד : ואמר אחיתפל
לאבשלום עול לות לחינתא דאבוך די שבק למיטר ביתא וישמע
כל ישראל ארי אתגריתא באבוך ויתקף ידי כל די עמך : ונגדו לאבש
קינופין על איגרא ועל אבשלום לות לחינתא דאבוהי לעיני כל ישר' :
ומלכא דאחיתפל דמלך ביומיא האינון כמא דשאיל גברא בפתגמא
דייי כן כל מלכא דאחיתפל אף לדויד אף לאבשלום : ואמר אחיתפל
לאבשלום אבחר כען תרי עסר אלפין גברא ואקום וארדוף בתר דויד
בליליא : ואהך עלוהי כד הוא משלהי וידוהי מרשלן ואזיע יתיה
ואערוק כל עמא די עימיה ואקטול ית מלכא בלחודוהי : ואתיב כל
עמא לותך יתובון כולהון בתר דיתקטל גברא דאת בעי כל עמא יהי
שלם : וכשר פתגמא בעיני אבשלום ובעיני כל סבי ישראל : ואמר
אבשלום קרי כען אף לחושי ארכאה ונשמע מה דיימר אף הוא :
ואתא חושי לות אבשלום ואמר אבשלום ליה למימר כפתגמא הדין
מליל אחיתפל הנעביד ית פתגמיה אם לא דכשר בעינך את מליל :
ואמר חושי לאבשלום לא תקין מלכא דמלך אחיתפל בזמנא הדא :
ואמר חושי את ידעת ית אבוך וית גברוהי ארי גברין אינון ומרירן
נפשן אינון כדוב תכל בחקלא ואבוך גבר עביד קרבין ולא יבית ית
עמא : הא כען הוא טמיר בחד מן קומציא או בחד מן אתריא ויהי
כמיפל בהון בקדמיתא וישמע די שמע ויימר הות מחתא בעמא דבתר
אבשלום : והוא אף גבר גבר דליביה כלבא דאריא ממס אמסי ארי
ידע כל ישראל ארי גיבר אבוך וגברין גברין די עמיה : ארי מלכית
אתכנשא יתכנשון עלך כל ישראל מדן ועד באר שבע כחלא די על ימא
לסגי ואת תהי אזיל בריש כולנא : ונהך עלוהי בחד מן אתריא דנהך
לתמן ונשרי עלוהי כמא

וינפש שם · בבחורים. כמו שאמר למעלה · ובא המלך דוד עד בחורים : לוא אהיה · כתי' באלף וקרי בוי"ו · ופי' הכתוב דרך תמיהה. והקרי כמשמעו :
והשנית · והטענה השנית למה באתי אליך : למי אני אעבוד · כלומ' משני בנים היה הדין עלי לבא אליך : ויטו לאבשלום האהל. הטו לו אהלים על הגג
שיבואו שם הפלגשים וישכב אבשלום עמהן תוך האהלים · וזהו לפני כל ישראל כי כלם ראו שנכנס עמהן בסתר תוך האהלים · ותרגומו ונגדו לאבשלום קנופין
על אגרא : כאשר ישאל איש בדבר האלהי' · איש קרי ולא כתי' והכתו' ר"ל על דוד כן היתה עצתו נכונה ומתאמתת לדוד כמו אם היה דוד שואל בדבר האלהי'
כי אחיתופל יועץ היה לדוד כמו שאומ' בדברי הימי' · ואחיתופל יועץ למלך · וקרי איש כלומר לכל אדם המתיעץ בו · ומה שאמר לדוד כי לא היה לו יועץ
תמיד · ומה שאמר גם לדוד גם לאבשלום · האחד לרבות על חבירו כמו גם באכם גם בקרכם קחו כי עתה שב להיות יועץ אבשלום כמו שהיה יועץ דוד ·
ובדרש איש קרי ולא כתי' לא היה איש אלא מלאך : גם לאבשלו'. ואעפ"שזה היתה עצתו תחילה לאבשלום דבר הפלגשים עצה נכונה היתה ואעפ" שהיתה לרעה
כי בדבר ההוא חזקו ידי כל אשר אתו וידעו כי לא יעשה עוד אביו שלו' עמו וגם העצה הזאת האחרת היתה נכונה ואלו נעשתה היה נהרג דוד כדברו אלא
שהקב"ה צוה להפר העצה : שנים עשר אלף · אלף מכל שבט ושבט : כשוב הכל · כשוב כל דבר שירצה אדם להשיב אליו כן נקל לי להשיב אליך כל העם וית"
כד יתיבון כלהון : האיש אשר אתה מבקש · אחר אשר אהרג האיש אשר אתה מבקש רעתו והוא דוד כמו שאמר והכיתי את המלך לבדו. וכתי' בתר דיתקטל
גברא דאת בעי · ואמרו כי השנאה הגדולה הזאת שהיה שונא אחיתופל את דוד שיעץ הריגתו ובזהו בדבריו שאמר אחרי דוד ולא אמר אחרי המלך דוד מפני
המעשה שעשה בבת שבע · ואמרו כי בת שבע היתה בת בנו של אחיתופל · דכתי' הלא זאת בת שבע בת אליעם · וכתי' אליעם בן אחיתופל הגילוני :
בפע' הזאת. אעפ"שכל עצותיו נכונות בפעם הזה חטא בעצתו : כדוב שכול. שהוא מר נפש כשהרגו לו גורותיו והוא נלחם עם אדם אשר ימצא בחזקה
ובמרירות לב : ולא ילין את העם. כי הוא איש יודע מלחמה ויירא הוא שמא תבא עליו פתאום : ולא ילין את העם · כמו עם העם. אלא יחבא באחת
הפחתי' ולא ידע אדם מקומו. אם כן מה שאמר אחיתופל והכיתי את המלך לבדו זה לא יהיה : אם כן עצתו בטלה : באחת הפחתים · זכר פחת
בלשון נקבה שאמר באחת. ובמקום אחר זכר פחת בלשון זכר אל הפחת הגדול · והפחת הוא חפירה · ותרגומו בחד מן קומציא · כמו חופר גומץ · או
באחת המקומות שיוכל להחבא שם : ושמע השומע · כי המלחמה הנעשית בלילה לא יבחין אדם בין מערכה זו למערכה אחרת אשר כנגדה · והראשונים
מאלו שנים עשר אלף שיפלו על ידי חיל דוד וחיל דוד כשמרים ועומדים על עמדם וילחמו כנגד הנופלים עליהם ותהיה הצעקה ביניהם . וישמע השומע מאלו
שנים עשר אלף מהאחרונים שבהם כשישמעו הצעקה וידעו כי חיל דוד הם גבורים ומרי נפש ונלחמים בחזקה · ויאמר השומע היתה מגפה בעם אשר אחרי
אבשלום והם הם המנוצחים כי לא יבחנו בלילה : והוא גם בן חיל. פי' והוא אחיתפל שהוא בן חיל שאמר אבחרה נא שנים עשר אלף אעפ" שהוא בן חיל ולבו
כלב האריה. שבחו כדי שלא ירגיש כי כדי לגנותו הו' מדבר · כלומ' אפי' אחיתופל שלבו כלב האריה המס ימס לקול השמועה שישמע ויחשוב כי אנשיו הם
המנוצחים וימס לבבו · אלא יעצתי שתהיה המלחמה ביום ובידיעת כל ישראל שיאספו מדן ועד באר שבע ובגלוי תהיה המלחמה : ופניך הולכים בקרב · אתה
תהיה במלחמה לא כמו שאמר אחיתופל שילך הוא עם י"ב אלף איש ותשב אתה בירושלם והוא ישיב לך כל ישראל לא טובה עצתו כי טוב שתלך אתה במלחמה ·
כי יתחזקו ישראל להלחם כשתהיה אתה במלחמה · ופי' ופניך הולכים בקרב שתלך אתה בעצמך ולא תשלח אחר במקומך · וכן אם אין פניך הולכים . ואמרו
כנוי ההליכה בפנים כי בהם השמירה והשגחה כאשר ילך האד' · ות"י ואת תהי אזיל בריש כולנא : באחת מן המקומות · כתי' באחת בתיו וקרי באחד בדלת : כאשר

כאשר יפל הטל על האדמה ולא נותר בו ובכל האנשים אשר אתו
גם אחד: ואם אל עיר יאסף והשיאו כל ישראל אל העיר ההוא ההיא
חבלים וסחבנו אתו עד הנחל עד אשר לא נמצא שם גם צרור:
ויאמר אבשלום וכל איש ישראל טובה עצת חושי
הארכי מעצת אחיתפל ויהוה צוה להפר את עצת אחיתפל הטובה
לבעבור הביא יהוה על אבשלום את הרעה: ויאמר חושי אל אל
צדוק ואל אביתר הכהנים כזאת וכזאת יעץ אחיתפל את אבשלם
ואת זקני ישראל וכזאת וכזאת יעצתי אני: ועתה שלחו מהרה והגידו
לדוד לאמר אל תלן הלילה בערבות המדבר וגם עבור תעבור פן י
יבלע למלך ולכל העם אשר אתו: ויהונתן ואחימעץ עמדים בעין
רגל והלכה השפחה והגידה להם והם ילכו והגידו למלך דוד כי לא
יוכלו להראות לבוא העירה: וירא אתם נער ויגד לאבשלם וילכו
שניהם מהרה ויבאו אל בית איש בבחורים ולו באר בחצרו וירדו
שם: ותקח האשה ותפרש את המסך על פני הבאר ותשטח עליו
הרפות ולא נודע דבר: ויבאו עבדי אבשלום אל האשה הביתה
ויאמרו איה אחימעץ ויהונתן ותאמר להם האשה עברו מיכל את
המים ויבקשו ולא מצאו וישבו ירושלם: ויהי
אחרי לכתם ויעלו מהבאר וילכו ויגדו למלך דוד ויאמרו אל דוד
קומו ועברו מהרה את המים כי ככה יעץ עליכם אחיתפל: ויקם
דוד וכל העם אשר אתו ויעברו את הירדן עד אור הבקר עד אחד
לא נעדר אשר לא עבר את הירדן: ואחיתפל ראה כי לא נעשתה
עצתו ויחבש את החמור ויקם וילך אל ביתו אל עירו ויצו אל ביתו ואל
ויחנק וימת ויקבר בקבר אביו: ודוד
בא מחנימה ואבשלם עבר את הירדן הוא וכל איש ישראל עמו:
ואת עמשא שם אבשלם תחת יואב על הצבא ועמשא בן איש ושמו
יתרא הישראלי אשר בא אל אביגל בת נחש אחות צרויה אם יואב
: ויחן ישראל ואבשלם ארץ הגלעד: ויהי
כבוא דוד מחנימה ושבי בן נחש מרבת בני עמון ומכיר בן עמיאל
מלא דבר וברזלי הגלעדי מרגלים: משכב וספות וכלי יוצר וחטים
ושערים וקמח וקלי ופול ועדשים וקלי: ודבש וחמאה וצאן

כמא דשדי טלא על ארעא ולא נשאר ביה ובכל גבריא די עימיה אף
חד: ואם לקרתא יתכניש ויהכנשון כל ישראל על קרתא ההיא
ויקפונה משירין ונזיקר יתה וית אבנהא ונרמינה לנחלא עד דלא
נשאר תמן אבנהא: ואמר אבשלום וכל אנש ישראל
תקין מלכא דחושי ארכאה ממלכא דאחיתפל ויוי פקיד לקלקלא ית
מלכא דאחיתפל תקנא בדיל דייתי יוי על אבשלום בישתא: ואמר
חושי לצדוק ולאביתר כהניא כדין וכדין מליך אחיתפל ית אבשלום
וית סבי ישראל וכדין מלכית אנא: וכען שלחו בפריע וחוו לדוד
למימר לא תבית בליליא במישרי מדברא ואף מעבר תעבר דילמא
יתהני למלכא ולכל עמא די עימיה: ויהונתן ואחימעץ קיימין בעין
קצרא ואזלת אמתא וחויאת להון ואינון יזלון וחויאו למלכא דוד
ארי לא יכלין לאיתחזאה למיעל לקרתא: וחזא יתהון עולימא וחוי
לאבשלום ואזלו תרויהון בפריע ועלו לבית גברא בעלמת וליה גובא
בדרתיה ונחתו תמן: ונסיבת אתתא ופרסת ית פרסא על פומא
דבירא ושטחת עלוהי דקילן ולא אתידע פתגמא: ואתו עבדי
אבשלום לות אתתא לביתא ואמרו אן אחימעץ ויהונתן ואמרת להון
אתתא כבר עברו ירדנא ובעו ולא אשכחו ותבו לירושלם:
והוה בתר מיזלהון וסליקו מגובא ואזלו וחויאו
למלכא דוד ואמרו לדוד קומו ועברו בפריע ית ירדנא ארי כדין
מליך עליכון אחיתפל: וקם דוד וכל עמא די עמיה ועברו ית ירדנא
עד מנהר צפרא עד חד לא שגא דלא עבר ית ירדנא: ואחיתפל
חזא ארי לא אתקיים מלכיה וזריז ית חמרא וקם ואזיל לביתי ולקרתי
ופקיד על אנש ביתיה ואתחנק ומית ואתקבר בקברא דאבוהי:
ודוד אתא למחנים ואבשלום עבר ית ירדנא הוא וכל אנש
ישראל עמיה: וית עמשא מני אבשלום חלף יואב על חילא ועמשא
בר גברא ושמיה יתרא ישראלאה דעל לות אביגיל בת נחש אחתיה
דצרויה אמיה דיואב: ושרא ישראל ואבשלום בארעא גלעד:
והוה כד אתא דוד למחנים
ושובי בר נחש מרבת בני עמון ומכיר בר עמיאל מלוא דבר וברזלי
גלעדאה מרגלים: מכבין וקולין ומאן דחסף וחטין וסעורין וקמחא
וקליא ופולא וטלופחין וקליא: ודבש ושמן ועאן וגובנין

כאשר יפול הטל. שמכסה כל פני האדמה כן נחנה עליו: ולא נותר בו. כמו ולא יותר. עבר במקום עתיד. ורבים כמוהו: והשיאו. דרך נחמה. אמר כל כך יהיו ישראל רבים שאפילו ירימו חבלי' אל העיר למשכה ולסחבה עד הנחל יוכלו לעשות עד אשר לא ישאר בעיר אפילו אבן אחת. ומה שאמר אותו וזכר עיר שהיא לשון נקבה. אותו אמר על מגדל שהיה בתוך העיר. כלומ' אפי' יהיה מגדל עוז בתוך העיר שיאסוף אליה הכל יסחבו העיר והמגדל וי"ת והשיאו ויתכנשון כל ישראל על קרתא ההיא ויקפונה משריין ונעקר יתה וית אבנהא ונרמינה לנחלא עד דלא נשאר תמן אבנא. תרגם חבלים משריין. כמו חבל נביאים. או דעתו על חבלי האהלים אשר במחנה: שלחו לפניכם. יהונתן ואחימעץ. שהיו חוץ לעיר: והגידו על ידיהם. הגידו לדוד: תעבר את הירדן: פן יבולע למלך. פן ישחת. כמו אל יבלענו ממקומו: כי ירא אני. שמא יעשו עצת אחיתופל אעפ' שאמרו כי טובה עצתי מעצתו אולי תתהפך דעתם עדיין לעצת אחיתופל. לכן לא תלין הלילה בערבות המדבר שנודעת שם אלא עבור הלילה הירדן. וי"ת פן יבולע דילמא יתהני למלכא. ולא ידעתי דעתו: בעין רוגל. ות"י בעין קצרא. וקצרא הוא הכובס. ובעין הזה היו מכבסין בגדי' ונקרא הכובס רוגל לפי שמשפשף הבגדי' ברגליו: והלכה השפחה. של בית צדוק הלכה לעין רוגל למקום שהיה שם יהונתן ואחימעץ והגידה להם שהם ילכו ויגידו לדוד הדברים שדבר חושי: על פני הבאר. כמו על פי הבאר. וכת"י על פומא דבירא. והוא מן שלשה דסבירין פי וקורין פני. והענין אחר כי פי הבאר הוא פניו: הריפות. החטים הכתושים יקראו הריפות. וכן בתוך הריפות בעלי. והוא מן עמודי שמים ירופפו. וי"ת הריפות דקילין: מיכל המים. אין לו חבר. ולפי ענינו פלג מים. וי"ת עבר ירדנא: אל ביתו אל עירו. יש ספרים ואל עירו. ובספר מוגה אל עירו: ויצו אל ביתו. כדרך אדם קרוב למיתה שמצוה לבני ביתו מה יהיה אחריו מדבר ביתו ונחלתו: ויחנק. בחר להמית עצמו הוא ולא ימיתהו דוד כי ידע כי כיון שלא נעשתה עצתו כי אבשלום וכל אשר עמו יפלו ביד דוד: ועמשא בן איש. ר"ל בן איש גדול. כמו וחזקת והיית לאיש. כלומר לאיש טוב וירא אלהים. וכן כלם אנשים. אנשי' גדולים: יתרא הישראלי. ובדברי הימים יתרא הישמעאלי. ישראלי היה אלא שגר בארץ ישמע'. ישמעאלי על הגירות. ישראלי שלא יתחשב אדם כי הוא ישמעאלי. ובדברי רבו' ז"ל ישדרש למה קראו ישמעאלי לפי שחגר חרבו כישמעאל כשהיה שאול רוצה לפסול את דוד למלכו' לפי שבא מרות המואבי' עמד הוא וחגר את חרבו ואמ' כל מי שאינו שומע הלכה זו ידקר בחרב כך מקובלני מבית דינו של שמואל עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית מאי טעמ' על דבר אשר לא קדמו אתכם איש דרכו לקד' ואשה אין דרכה לקדם: אשר בא אל אביגל בת נחש. הוא ישי אבי דוד. ושני שמות היו לו ישי ונחש. וכמוהו רבים. וטעם אשר בא. ולא אמר איש אביגל אפשר שבא אליה קודם שנשאה וילדה לעמשא. לפיכ' אמר אשר בא. ואא"ז ז"ל פי' כי קראו נחש לפי שיצאו ממנו בפשעים שהרגו באומות העולם. וכן כתו' כי משרש נחש יצא צפע. כי משרש ישי שנקרא נחש יצא צפע והוא חזקיהו: ושובי בן נחש מרבת בני עמון. ישראלי היה והיה גר ברבת בני עמון אחר שכבשה דוד. והדרש שאומר כי הוא חנון בן נחש מלך בני עמון רחוק הוא שהחיה אותו דוד הלא בכל העם אשר ברבה ובכל ערי בני עמון עשה משפטים אף כי חנון המלך אשר הובים את עבדיו. ואפשר כי נתגייר והחייהו: הגלעדי מרוגלי'. מארץ הגלעד היה מכיר מעיר ששמה רוגלים: משכב וספות. כלי ששופכין ממנו לידים. משכב לשון ספיכה. וכן ותעל שכבת הטל. וכבלי שמים מי ישכיב. וי"ת מטה ונקראת משכב לפי ששוכב אדם עליה. וי"ת מכבין. פי' סדינין. ותרגו' והרדידים וכבכתא. וכן בדברי רז"ל תכתן כבכתי לבתי. ופי' וספות כמו מזרקים. וכן מן הדס אשר בספ. וי"ת וקולין. וכן ואת הספים דירמיה וית קוליא. ותרגום וכדה על שכמה וקולתא. וקלי הסמוך לקמח הוא קלי מן חטים. והסמוך לעדשים הוא קלי ממיני קטנית דבר הלמד מענינו:

ושפות

ושפות בקר הגישו לדוד ולעם אשר אתו לאכול כי אמרו העם רעב
יח ועיף וצמא במדבר : ויפקד דוד את העם אשר אתו וישם עליהם
שרי אלפים ושרי מאות : וישלח דוד את העם השלשית ביד יואב
והשלשת והשלשית ביד אבישי בן צרויה אחי יואב והשלשית ביד אתי הגתי
ויאמר המלך אל העם יצא אצא גם אני עמכם : ויאמר העם לא
תצא כי אם נס ננוס לא ישימו אלינו לב ואם ימתו חצינו לא י
ישימו אלינו לב כי עתה כמנו עשרה אלפים ועתה טוב כי תהיה לנו
לעזור מעיר לעזיר : ויאמר אליהם המלך אשר ייטב בעיניכם
למאות אעשה ויעמד המלך אל יד השער וכל העם יצאו למאות ולאלפים
: ויצו המלך את יואב ואת אבישי ואת אתי לאמר לאט לי לנער
לאבשלום וכל העם שמעו בצות המלך את כל השרים על דבר א
אבשלום : ויצא העם השדה לקראת ישראל ותהי המלחמה ביער
אפרים : וינגפו שם עם ישראל לפני עבדי דוד ותהי שם המגפה
נפוצת גדולה ביום ההוא עשרים אלף : ותהי שם המלחמה נפצות על פני
כל הארץ וירב היער לאכל בעם מאשר אכלה החרב ביום ההוא :
ויקרא אבשלום לפני עבדי דוד ואבשלום רכב על הפרד ויבא הפרד
תחת שובך האלה הגדולה ויחזק ראשו באלה ויתן בין השמים ובין
הארץ והפרד אשר תחתיו עבר :
וירא איש אחד ויגד ליואב ויאמר הנה ראיתי את אבשלם
תלוי באלה : ויאמר יואב לאיש המגיד לו והנה ראית ומדוע לא
הכיתו שם ארצה ועלי לתת לך עשרה כסף וחגרה אחת : ויאמר
ולו האיש אל יואב ולא אנכי שקל על כפי אלף כסף לא אשלח ידי אל
בן המלך כי באזנינו צוה המלך אתך ואת אבישי ואת אתי לאמר
בנפשי שמרו מי בנער באבשלום : או עשיתי בנפשו שקר וכל דבר לא
יכחד מן המלך ואתה תתיצב מנגד : ויאמר יואב לא כן אחילה
לפניך ויקח שלשה שבטים בכפו ויתקעם בלב אבשלום עודנו חי

וגובנין דחלב תורין קריבו לדוד ולעמא די עמיה למיכל ארי אמרו עמא כפין ומשלהין וצהי במדברא: ומנא דוד ית עמא די עמיה ומני עליהון רבני אלפין ורבני מאותא: ושלח דוד ית עמא תלתא ביד יואב ותלתא ביד אבישי בר צרויה אחוהי דיואב ותלתא ביד אתי גיתאה ואמר מלכא לעמא מפק אפוק אף אנא עמכון: ואמר עמא לא תפוק ארי אם מערק נערוק לא ישוון עלנא לבא ואם יתקטלון פלגנא לא ישוון עלנא לבא ארי כען את יכיל למסעד כוותנא עסרא אלפין וכען טב ארי תצלי עלנא מקרתא למסעד: ואמר להון מלכא דתקין בעיניכון אעביד וקם מלכא על כיבש אורח תרעא וכל עמא נפקו למאתן ולאלפין: ופקיד מלכא ית יואב וית אבישי וית אתי למימר אסתמרו לי בעולימא באבשלום וכל עמא שמעו כד פקיד מלכא ית כל רברביא על עיסק אבשלום: ונפק עמא לחקלא לקדמות ישראל והות קרבא בחורשא דבית אפרים: ואתברו תמן עם ישראל קדם עבדי דוד והות תמן מחתא רבתא ביומא ההוא עסרין אלפין: והוו תמן עבדי קרבא מתבדרא על אפי כל ארעא ואסגיאת חיות חורשא לקטלא בעמא מדקטילת חרבא ביומא ההוא: ואתערע אבשלום קדם עבדי דוד ואבשלום רכיב על כודנתא תחות סוכא דבוטמא רבא ואתאחד רישיה בבוטמא ואתלי בין שמיא וארעא וכודנתא די תחותוהי עברת: וחזא גברא חד וחוי ליואב ואמר הא חזיתית אבשלום תלוי בבוטמא: ואמר יואב לגברא דמחוי ליה והא חזיתא ומא דין לא מחתוהי תמן ורמתוהי לארעא ועלי פון למתן לך עסר סלעין דכסף ואספנקי חדא: ואמר גברא ליואב ולו אנא תקל על כפי אלף סלעין דכסף לא אושיט ידי בבר מלכא ארי קדמנא פקיד מלכא יתך וית אבישי וית אתי למימר איסתמרו לי בעולימא באבשלום: או פון עבדית בנפשי שקר וכל מדעם לא יתכסא מן מלכא ואת תתעתד מקביל: ואמר יואב הלא מבכין אישרי קדמך ונסיב תלתא גיססין בידיה וקבעינון בלבא דאבשלום ועד כען קיים בגו בוטמא

ושפות בקר· תי' וגובנין דחלב תורין· כקראו הנביכו' ספות לפי שנעשות על ידי עטוי־מן ומפו עצמותיו: רעב· אמרו רעבים היו העם במדבר וצריך לקדמם במזונות כי לא הוציאו עמם ספוקים מן ירושלם כי בחפזון יצאו וברחו : ועיף· מן הדרך· וכן אמר למעלה עיפים : ויכפש שם· ורז"ל דרשו עיף מרביחה· וצמא כי במדבר שהוא בין הישוב שהוא מקום מרעה הבהמות לא ימצאו שם מים ברוב: לא ישימו אלינו לב· אם ננוס לפניהם· או אם ימותו חציינו במלחמה לא ישימו אלינו לב אלא אליך · כלומ' לא יחשב בעיניהם דבר אם ינצחו אותנו עד שיהרגוך כי כן דעתם כמו שיעץ אחיתופל והכיתי את המלך לבדו כי כל מחשבותם עליך· אפילו יהיו עתה כמונו עשרה אלפים לא ישימו לב אם ינצחונו אלא לך לבדך ישימו לב כי אליך לבם· ועתה טוב הוא שתהיה בעי' ומן העיר תעזרנו בעצתך ובתפילתך. וי"מ אתה חשוב כנגד כלנו ואם היינו עשרת אלפים לפיכך צריך שנשמור אותך מלצאת למלחמה ותהיה לנו מעיר לעזור. וי"ת כי עתה כמונו עשרת אלפים ארי כען את יכיל למיסעד כותנא עשרה אלפין· ותרגם כי תהיה לנו· ארי תצלי עלנא מן קרתא למיסעד· ר"ל יותר תעזרנו אתה בתפילתך בעיר ממה שיהיו עמנו כמונו עשרת אלפים עוד יותר תעזרנו אתה בתפילתך· וכתיב לעזיר· ביו"ד וקרי לעזור בוי"ו· והקרי מבואר· והכתוב מבניי הפעיל להעזיר והוא יוצא לשלישי· פי' שתעזיר אתה אותנו על ידי האל כלומר שתתפלל לאל שיעזרנו: אל יד השער· אל מקום הישיבה בשער ההיא העיר מחנים: וכל העם יצאו· יצאו לפניו למאות ולאלפים: לאט לי לנער· לאבשלום. אם תפגעו בו במלחמה לאט לו בעבורי ואל תהרגוהו שלא אראה ברעתו. כי אעפ"י שהרע לי אני אב לרחם. ופי' לאט בנחת כלומ' לא תבואו בכעס וברוגז להכותו כמו שהיה ראוי שמרו לו בעבורי: את כל השרי' ·אעפי' שצוה את הראשי' שהם יואב ואבישי ואתי· כן צוה גם כן שרי האלפים ושרי המאות לפיכך שמעו כל העם: ביער אפרים· וכי מניין היה לבני אפרים יער מעבר לירדן· פי' רז"ל לפי שמעשר תקנות שתקן יהושע אחת מהם היא שיהיו מרעין בהמותיהם בחורשין. כלומר שלא יהו קפדין אם בהמות שבט זה ירעו ביער של שבט אחר· ונחלת בני אפרים היתה בארץ כנען סמוכה לירדן כמו שכתוב בספר יהושע וכנגד נחלתם היה מעבר לירדן יער. והירדן מפסיק ביניהם והיו מעבירים בני אפרים בהמותיהן שם ומרעין אותן באותו יער לפיכ' היה נקרא על שמם יער אפרים: עשרים אלף. העונש הזה על שמרדו בדוד שהיה מלך על פי ה' וכל שכן שהחזיקו יד בנו המורד בו : נפוצת· הכתוב נפצות לשון רבות והקרי נפוצת לשון יחידה· והכתו' אומ' על הגבורים והגדודים מזה ומזה שהיו נפוצים על פני כל היער והקרי אומר בכלל על המלחמה : וירב היער· תי' ואסגיאת חורשא למקטל בעמא. ויתכן לפרש היער עצמו שהיו נפוצים ונפצעים בעצי היער בברחם: ויקרא אבשלום· כתרגו' ואיתערע· שובך האלה: סוכת העץ. מסתבכת ענף בענף נקראת שובך ונאחז בו ראש אבשלום שהיה לו שער רב· ואמרו רבותינו ז"ל לפי שנתגאה בשערו נתלה בשערו : עשרה כסף· כתרגו' עשרין סלעין דכסף: ולא אנכי שוקל על כפי · ולא כתי' כלומר לא הייתי לוקח אלף כסף בדבר הזה ואתה אמרת שהיית נותן לי עשרה כסף· והקרי הוא ולו כלומר אפי' הייתי מוצא מי שיתן לי אלף כסף בדבר הזה ואשקלם על ידי בהכרעה לא אשלח ידי אל בן המלך: שמרו מי בנער. מי יגע בנער. כלומ' שמרו שלא יגע אדם בו: או עשיתי בנפשו שקר· בנפשו כתי' פי' בנפשו של אבשלו' אם הייתי הורג אותו שקר הייתי עושה בעצמו כי המלך צוה עליו· והקרי הוא בנפשי כלומ' אפי' לא יודע הדבר הייתי עושה שקר בעצמי כי אני יודע כי המלך צוה עליו. ופי' או תאמר שהייתי עושה זה שקר והייתי הורג אותו אי אפשר שלא יבא הדבר לידי ידיעה כי כל דבר לא יכחד מן המלך ואתה תתיצב מנגד שלא תושיעני מיד המלך : לא כן אוחילה. לא טוב שאיחל אותך ואדבר אליך שתלך ותכהו אני אלך : שלשה שבטים· ולהב בראשיהם כמו חניתות היו אלא שהדקים נקראו שבטים. וי"ת גססין· ואמרו רז"ל לפי שגנב שלשה לבבות לבב אביו ולבב בד"' ולב אנשי ישראל לפיכך נתנו בו שלשה שבטים· ולפי שבא על עשר פלגשי אביו לפיכך נתנו בו עשר טבליות עשר נערי יואב· ולב בד' שאמר על מאתים איש שהלכו עמו הלכו לתומם· ואמרו כי מאתים ראשי סנהדרין היו: עודנו חי בלב האלה. טעם בלב האלה דבק עם בלב אבשלום. פי' תקע השבטים בלבו עד שעברו גופו ונתקעו בלב האלה על דרך אכה בדוד ובקיר· אכנו נא בחנית ובארץ. ופי' בלב האלה באמצע האלה· כמו עד לב השמים. ופי' עודנו חי אחר שתקע בלבו שלשה השבטים עדיין היה חי על כן הכוהו עוד נערי יואב עד שהמיתוהו : ויסובו

בגו בוטמא: ואסתחרו עסרא עולימיא נטלי זיניה דיואב ומחויית
אבשלום וקטלוהי: ותקע יואב בשופרא ותב עמא מלמרדף בתר
ישראל ארי מנע יואב ית עמא: ונסיבו ית אבשלום ורמו יתיה בחורשא
לגו קומצא רבא ואקימו עלוהי דגור אבנין רב לחדא וכל ישראל אפכו
גבר לקירוהי: ואבשלום נסיב ואקים ליה בחיוהי ית קמתא די
במישר מלכא ארי אמר לית לי בר קיים בדיל לאדכרא שמי וקרא
לקמתא על שמיה וקרא לה אתרא דאבשלום עד יומא הדין:
ואחימעץ בר צדוק אמר ארהוט כען ואבסר ית מלכא ארי אתפרע
ליה יי מיד בעלי דבבוהי: ואמר ליה יואב לא גבר בסר בסורא את
יומא דין ותבסר ביום אוחרן ויומא הדין לא תבסר ארי על כן בר מלכא
מית: ואמר יואב לכושי איזיל חוי למלכא דחזיתא וסגיד כושי ליואב
ורהט: ואוסיף עוד אחימעץ בר צדוק ואמר ליואב ויהי מה ארהוט
כען אף אנא בתר כושי ואמר יואב למא דנן את רהיט ברי ולך לית
בסורא מתיהב: ויהי מה כבר ארהוט ואמר ליה רהוט ורהט
אחימעץ באורח מישרא וקדים ית כושי: ודויד יתיב בין תרין תרעיא
והליך סכואה על איגר תרעא על שורא וזקף ית עינוהי וחזא והא
גברא רהיט בלחודוהי: וקרא סכואה וחוי למלכא ואמר מלכא אם
בלחודוהי הוא בסורתא בפומיה ואזיל מיזל וקריב: וחזא סכואה
גברא אוחרנא רהיט וקרא סכואה לנטר תרעא ואמר הא גברא
רהיט בלחודוהי ואמר מלכא אף דין מבסר: ואמר סכואה אנא חזי ית
ריהטא דקדמאה כריהטא דאחימעץ בר צדוק ואמר מלכא גבר טב
דין ואף בסורא טבא ייתי: וקרא אחימעץ ואמר למלכא שלם וסגיד
למלכא על אפוהי על ארעא ואמר בריך יי אלהך דמסר ית גבריא
דארימו ית ידיהון ברבוני מלכא: ואמר מלכא שלם
לעולימא לאבשלום ואמר אחימעץ חזיתי המונא סגיאה בתר דשלח
עבדא דמלכא יואב ית עבדך ולא ידעית מה: ואמר מלכא אסתחר
אתעתד הכא ואסתחר וקם: והא כושי אתא ואמר כושי יתבסר
רבוני מלכא ארי אתפרע לך יי יומא דין מיד כל דקמו עלך: ואמר
מלכא לכושי השלם לעולימא לאבשלום ואמר כושי יהון כעולימא
סנאי רבוני מלכא וכל דקמו עלך לבישא:
ורגז מלכא וסליק על עלית תרעא ובכא וכדין אמר במיזליה ברי
אבשלום ברי ברי אבשלום לוי דמתית אנא חלופך ואת קיים יומא דין
אבשלום ברי ברי: ואתחואה ליואב הא מלכא בכי ומתאבל על אבשלום:
והות תשועתא ביומא ההוא לאבלא לכל עמא ארי שמע עמא
ביומא ההוא למימר אתנסים מלכא על בריה: ומתגנבין עמא ביומא
ההוא למיעל לקרתא כמא דמתגנבין עמא דמתבלמין

בלב האלה: ויסבו עשרה נערים נשאי כלי יואב ויכו את אבשלום
וימתהו: ויתקע יואב בשפר וישב העם מרדף אחרי ישראל כי
חשך יואב את העם: ויקחו את אבשלום וישליכו אתו ביער אל
הפחת הגדול ויצבו עליו גל אבנים גדול מאד וכל ישראל נסו איש
לאהלו: ואבשלם לקח ויצב לו בחיו את מצבת אשר בעמק לאהליו
המלך כי אמר אין לי בן בעבור הזכיר שמי ויקרא למצבת על שמו
ויקרא לה יד אבשלם עד היום הזה: ואחימעץ בן צדוק אמר
ארוצה נא ואבשרה את המלך כי שפטו יהוה מיד איביו: ויאמר
לו יואב לא איש בשרה אתה היום הזה ובשרת ביום אחר והיום הזה מן
לא תבשר כי על כן בן המלך מת: ויאמר יואב לכושי לך הגד קרי ולא כתוב
למלך אשר ראיתה וישתחו כושי ליואב וירץ: ויסף עוד אחימעץ
בן צדוק ויאמר אל יואב ויהי מה ארצה נא גם אני אחרי הכושי
ויאמר יואב למה זה אתה רץ בני ולכה אין בשורה מצאת: ויהי
מה ארוץ ויאמר לו רוץ וירץ אחימעץ דרך הככר ויעבר את הכושי חי
ודוד יושב בין שני השערים וילך הצפה אל גג השער אל החומה
וישא את עיניו וירא והנה איש רץ לבדו: ויקרא הצפה ויגד למלך
ויאמר המלך אם לבדו בשורה בפיו וילך הלוך וקרב: וירא
הצפה איש אחר רץ ויקרא הצפה אל השער ויאמר הנה איש רץ
לבדו ויאמר המלך גם זה מבשר: ויאמר הצפה אני ראה את
מרוצת הראשון כמרצת אחימעץ בן צדוק ויאמר המלך איש טוב
זה ואל בשורה טובה יבוא: ויקרא אחימעץ ויאמר אל המלך שלום
וישתחו למלך לאפיו ארצה ויאמר ברוך יהוה אלהיך אשר סגר את
האנשים אשר נשאו את ידם בארני המלך
ויאמר המלך שלום לנער לאבשלום ויאמר השלום
אחימעץ ראיתי ההמון הגדול לשלח את עבד המלך יואב ואת עבדך
ולא ידעתי מה: ויאמר המלך סב התיצב כה ויסב ויעמד: והנה
הכושי בא ויאמר הכושי יתבשר אדני המלך כי שפטך יהוה היום
מיד כל הקמים עליך: ויאמר המלך אל הכושי השלום לנער
לאבשלום ויאמר הכושי יהיו כנער איבי אדני המלך וכל אשר קמו
עליך לרעה: וירגז המלך
ויעל על עלית השער ויבך וכה אמר בלכתו בני אבשלום בני בני
אבשלום מי יתן מותי אני תחתיך אבשלום בני בני: ויגד ליואב הנה
המלך בכה ויתאבל על אבשלום: ותהי התשעה ביום ההוא ו ט
לאבל לכל העם כי שמע העם ביום ההוא לאמר נעצב המלך על
בנו: ויתגנב העם ביום ההוא לבוא העיר כאשר יתגנב העם

ויסבו. עמדו סביביו להכותו: מרדוף. המם בחירק שלא כמנהג. וכמוהו מרדוף אחרי דוד. מעכבך ומרגזך: אל הפחת הגדול. חפירה גדולה שהיתה ביער: מאד. אמר מאד לפי שהפחת היה גדול ומלאוהו באבנים על אבשלום. ועוד מעל הארץ הגביהו הגל הגדול: לאהלו. חסר כתי' בלא יו"ד הרבים ויש בו דרש לפי שהיו כבלמים מן המרד שעשו לא התחברו יחד אלא כל אחד גם לאהלו: ואבשלום לקח. פי' לקח זאת העצה בעצמו להזכיר את שמו. וכן ויקח קרח. ואמרו כי בזה המקום נזכר אחר כך כי הוציאו עצמותיו מן הפחת הגדול וקברו אותו בזה המקום כי לכך נתכוון הוא שהציב שם מצבה בחיו: ויצב לו בחייו. חסר יו"ד הרבים. כמו לאהלו שזכרנו. וכמוהו רבים. ויש בו דרש כי חסרו חיי אבשלום עשר שנים על שטבב עם עשר פלגשי אביו. לפיכך חסר יו"ד שהוא בחשבון עשרה: כי אמר אין לי בן. ולמעלה כתי' ויולדו לאבשלום שלשה בנים ובת אחת היו לו אלא שמתו לפיכך עשה לו המצבה הזאת להיות לו לזכרו' אחר מותו שהיו אומרי' יד אבשלום: ויד. פירושו מקום. וכמוהו רבים. ובדברי רבו' ז"ל יש מי שאמר שהיה לו בן אלא שלא היה הגון למלכות. ומהם אמרו גמירי שכל השורף תבואתו של חבירו אינו מניח בן ליורשו והוא שרף תבואתו של יואב. ות' לית לי בר קיים בדיל לאדכרא ית שמי: ובשרת ביום אחר. תשועה אחרת שתזדמן לישראל כי זאת התשועה לא תהיה שלימה בעיני המלך על אשר מת בנו: כי על כן בן המלך מת. כן קרי ולא כתיב. והקרי הוא יותר קרוב כאלו אמר כי על אשר בן המלך מת אין אתה ראוי לבשר. ויש בו דרש כי על כן ועל יושר מת שמרד באביו: לכושי. שבני כוש היה ונתגייר. או אפשר שהיה ישר' והוא שחור ככושי לפיכ' היו קוראי' אותו כושי: ולכה אין בשורה מוצאת. ת"י ולך לית בסורתא מתיהב'. כלומ' למה אתה רוצה ללכת לא לך יהיה שכר מזאת הבשורה: ומוצאת. כמו מזדמנת. כמו וימציאו בני אהרן: ויהי מה. יהיה מה שיהיה על כל פנים ארוץ. וכן ויעבר עלי. מה שיעבור עלי. מה יעבור עלי. אינו חושש: בין שני השערים. שהיה לעיר חומה לפנים מחומה ושער לפנים משער ובין שני השערים היה מקום הישיבה כמו שכ' למעלה אל יד השער: ואל בשורה טובה. כמו ובבשורה. וכן ואל הארון תתן את העדות. כמו ובארון: סגר. מסר את האנשים וסגרם בידך. ואפשר כי בי"ת בארוני המלך עומד במקום שנים: לשלוח את עבד המלך יואב. לשלוח יואב את עבד המלך. כלומר ראיתי ההמון הגדול וראיתי שהיה משתדל יואב לשלוח את עבד המלך והוא הכושי: ואת עבדך. אמר על עצמו ומפני מהירות יואב לשלוח אותנו לא נתעכבנו לדעת מה: ויאמ' מלך סוב התיצב כה ונשמע מה יאמר זה: על עלית השער. בשער העיר היה עליה על השער ועל גג אותה עליה היה עומד הצופה כמו שאמר למעלה על גג השער. בני בני. כן דרך המוהים לכפול דבריה'. וכן מעי מעי אוחילה. ובדרש שמנה פעמים בשבעה פעמים העלהו משבעה מדורי גהינם. ובשמיני הביאהו לגן עדן: נעצב. כפעל עבר. כי הוא פתח:

לאט

הנכלמים בנוסם במלחמה׃ והמלך לאט את פניו ויזעק המלך קול
גדול בני אבשלום אבשלום בני בני׃
ויבא יואב אל המלך הבית ויאמר הובשת היום את פני כל עבדיך
הממלטים את נפשך היום ואת נפש בניך ובנתיך ונפש נשיך ונפש
פלגשיך׃ לאהבה את שנאיך ולשנא את אהביך כי הגדת היום כי
אין לך שרים ועבדים כי ידעתי היום כי לא אבשלום חי וכלנו היום
מתים כי אז ישר בעיניך׃ ועתה קום צא ודבר על לב עבדיך כי
ביהוה נשבעתי כי אינך יוצא אם ילין איש אתך הלילה ורעה לך זאת
מכל הרעה אשר באת עליך מנעריך עד עתה׃ ויקם המלך וישב
בשער ולכל העם הגידו לאמר הנה המלך יושב בשער ויבא כל ה
העם לפני המלך וישראל נס איש לאהליו׃
ויהי כל העם נדון בכל שבטי ישראל לאמר
המלך הצילנו מכף איבינו והוא מלטנו מכף פלשתים ועתה ברח
מן הארץ מעל אבשלום׃ ואבשלום אשר משחנו עלינו מת
במלחמה ועתה למה אתם מחרשים להשיב את המלך׃
והמלך דוד שלח אל צדוק ואל אביתר הכהנים לאמר
דברו אל זקני יהודה לאמר למה תהיו אחרנים להשיב את המלך א
אל ביתו ודבר כל ישראל בא אל המלך אל ביתו׃ אחי אתם עצמי
ובשרי אתם ולמה תהיו אחרנים להשיב את המלך׃ ולעמשא תמרו
הלוא עצמי ובשרי אתה כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף אם לא שר
צבא תהיה לפני כל הימים תחת יואב׃ ויט את לבב כל איש יהודה
כאיש אחד וישלחו אל המלך שוב אתה וכל עבדיך׃ וישב המלך
ללנת ויבא עד הירדן ויהודה בא הגלגלה ללכת לקראת המלך להעביר
את המלך את הירדן׃ וימהר שמעי בן גרא בן הימיני אשר מבחורים
וירד עם איש יהודה לקראת המלך דוד׃ ואלף איש עמו מבנימן
וציבא נער בית שאול וחמשת עשר בניו ועשרים עבדיו אתו וצלחו
הירדן לפני המלך׃ ועברה העברה לעביר את בית המלך ולעשות
גיז הטוב בעינו ושמעי בן גרא נפל לפני המלך בעברו בירדן׃ ויאמר
אל המלך אל יחשב לי אדני עון ואל תזכר את אשר העוה עבדך
ביום אשר יצא אדני המלך מירושלם לשום המלך אל לבו׃ כי
ידע עבדך כי אני חטאתי והנה באתי היום ראשון לכל בית יוסף ל
לרדת לקראת אדני המלך׃ ויען אבישי בן צרויה ויאמר התחת
זאת לא יומת שמעי כי קלל את משיח יהוה׃ ויאמר דוד מה לי ולכם
בני צרויה כי תהיו לי היום לשטן היום יומת איש בישראל כי הלוא
ידעתי כי היום אני מלך על ישראל׃ ויאמר המלך אל שמעי לא
תמות וישבע לו המלך׃ ומפיבשת בן שאול

דמתכלמין במפלהון בקרבא׃ ומלכא כריך ית אפוהי וצוח מלכא
בקל רב ברי אבשלום אבשלום ברי ברי׃ ואתא יואב לות מלכא לביתא
ואמר אבהיתתא יומא דין ית אפי כל עבדך דשזבין ית נפשך יומא
דין וית נפש בנך ובנתך ונפש נשך ונפש לחינתך׃ למרחם ית
סנאך ולמסני ית רחמך ארי חויתא יומא דין ארי לית לך רברבין
ועבדין ארי אנא ידענא יומא דין ארי אילו אבשלום קיים וכולנא יומא
דין מתקטלין ארי בכין כשר בעינך׃ וכען קום פוק ומליל על לבא
דעבדך ארי במימרא דיי קיימית ארי ליתך נפיק אם יבית גבר עמך
בליליא ותהי בישא לך דא מכל בישתא דאתת עלך מזעורך עד כען׃
וקם מלכא ויתיב בתרעא ולכל עמא חויאו למימר הא מלכא יתיב
בתרעא ואתא כל עמא לקדם מלכא וישראל אפיך גבר לקירוהי׃
והוו כל עמא מתווכחין בכל שבטיא דישראל למימר
מלכא שזבנא מיד בעיל דבבנא והוא פרקנא מידא דפלשתאי וכען
ערק מן ארעא מלות אבשלום׃ ואבשלום דמשחנא עלנא מית
בקרבא וכען למא אתון שתקין לאתבא ית מלכא׃ ומלכא דוד שלח
לות צדוק ולאביתר כהניא למימר מלילו לסבי יהודה למימר למא
תהון בתראין לאתבא ית מלכא לביתיה ופתגם כל ישראל אתא לות
מלכא לביתיה׃ אחי אתון קריבי וביסרי אתון ולמה תהון בתראין
לאתבא ית מלכא׃ ולעמשא תימרון הלא קריבי ובסרי את כדין יעבד
לי יי וכדין יוסיף אם לא רב חילא תהי קדמי כל יומיא חלף יואב׃
ואתפני לבא דכל אנש יהודה כגברא חד ושלחו למלכא תוב את וכל
עבדך׃ ותב מלכא ואתא עד ירדנא ודבית יהודה אתו לגלגלא למיזל
לקדמות מלכא לאעברא ית מלכא ית ירדנא׃ ואוחי שמעי בר גרא
בר שבטא בנימן די מעלמת ונחת עם אנש יהודה לקדמות מלכא דוד׃
ואלף גברא עמיה משבטא דבנימן וציבא עולימא דבית שאול וחמשת
עסר בנוהי ועסרין עבדוהי עמיה וגזו ירדנא קדם מלכא׃ ועברו
מגזתא לאעברא ית בית מלכא ולמעבד דתקין בעינוהי ושמעי בר
גרא נפל קדם מלכא במעבריה בירדנא׃ ואמר למלכא לא יחשב
עלי רבוני חובא ולא תידכר ית די סרח עבדך ביומא דיפק
ריבוני מלכא מירושלם לשואה מלכא על ליביה׃ ארי ידע עבדך
ארי אנא חבית והא אתית יומא דין קדמי לכל בית יוסף למחת
לקדמות רבוני מלכא׃ ואתיב אבישי בר צרויה ואמר
החלף דא לא יתקטל שמעי ארי לט ית משיחא דיי׃ ואמר דוד מה
לי ולכון בני צרויה ארי תהון לי יומא דין לסטן יומא דין יתקטיל
גברא בישראל ארי הלא ידענא ארי יומא דין אנא מלכא על ישראל׃
ואמר מלכא לשמעי לא תמות וקיים ליה מלכא׃
ומפיבשת בר שאול נחת

לאט כתרגומו כריך. כי כן דרך האבלים להתעטף: כי הגדתי. כלומ' בזה הדבר שאתה עושה כאלו אתה מגיד ואומ' לכל כי אין לך שרים: ימר תוהר כי
הוא כולו קמוץ: כי אינך יוצא. כי אם אינך יוצא. וכן ובמית והלכת ואם במית: ונתן ה' לכם לחם בר. ואם נתן. ותמאן לשלחו. ואם תמאן: ורעה לך זאת
פועל עבר מוסב לעתיד מפני הוי"ו. וכן ורעה עיניך: נדון. נשפטים זה עם זה ומתוכחים להשיב את המלך. ותרג' מתוכחין: מעל אבשלום. שלא יהיה עליו
ובגברו להלחם עמו. ותר' מלות אבשלום: אחי אתם. תכלית הדברים ששלח לצדוק ולאביתר שידברו הדברים האלה אל זקני יהודה. ובעוד שהיה משים דוד
הדברים האלה בפי השליח בא דבר כל ישראל: אל המלך אל ביתו. על ידי שלוחים וספרים להשיבו. ובעבור זה הפסוק בין הדברי' ודבר כל ישראל בא:
תמרו. חסר אלף. וכן אשר ימרוך למזמה: תחת יואב. כי שנא דוד את יואב על שהרג את אבשלום ורצה להסירו שלא יהיה שר צבאו: ויט את לבב כל איש
יהודה. עמשא הטה את לבב כל איש יהודה. ויוכת' שתרג' ואתפני דומה שהיה קורא אותו: ויט בצרי היו"ד. והמסרה מעידה עליו שהוא בפתח היו"ד ואמרה
כי שני' הם בפתח ויט אלינו חסד וזה: וצלחו. כמו ועברו. וכן תר' וגזו. ותרגם על המעברות על מגיזתא. או פי' ובקעו. וכמוהו פן יצלח כאש בית יוסף.
ותרגו' ויבקע עבי העולה וצלח ית אעי דעלתא. כלומר עברו ברגליהם כי היה מקום בירדן בעת ההיא שהיו עוברים שם ברגל: לפני המלך. לבא לפני
המלך: ועברה העברה: לעביר. כמו להעביר. וכן לשמיד מעוזניה כמו להשמיד. ופי' העברה הספינה שעוברים בה את הירדן. ולפיכך נקראת עברה:
את בית המלך. הנשים והקטנים שלא היו מטלטלין לעבור ברגליהם. ויש לפרש העברה שם לחברת האנשים. וכתי' כמשמעו מגיזתא. ואפשר שהוא קרא
הספינה העוברת מגיזתא וכן הוא ולפיכך תרגם ועברה ועברו: בעברו בירדן. כשבא המלך לעבור את הירדן בא שמעי ונפל לו שיכפר לו על עונו: לכל בי' יוסף.
לפי שהיה משבט בנימן ושבט בנימן ואפרי' ומנשה נקראים בית יוסף כי הוא היה הראש. ויש בו דרש אמר לו שמעי לדוד אחיו של יוסף גמלו אותו רעה והוא
גמלם טובה כך אני אני גמלתיך רעה גמלני אתה טובה. ויש דרש אחר קרוב מזה כל ישראל נקראו יוסף כמו שכתוב אולי יחנן ה' צבאות שארית יוסף. וכן
רועה ישראל האזינה. נוהג כצאן יוסף. אמר לו שמעי לדוד כל ישראל גמלו אותך רעה ואני יותר מכלם. וכל ישראל יושבים ומצפי' לראות מה אתה עושה עמי
אם אתה מקבל אותי כל ישראל באים אליך כאחד ומשלימים לך: התחת זאת. אם בעבור ההכנעה הזאת שעשה שמעי תכפר לו שלא ימות והוא חטא חטא
גדול שקלל את משיח ה':
ולא

נחת לקדמות מלכא ולא שטף רגלוהי ולא ספר ספמיה וית לבושוהי לא חוור למן יומא דיזל מלכא עד יומא דאתא בשלם: והוה כד אתא לירושלם לקדמות מלכא ואמר ליה מלכא למא לא אזלת עמי מפיבשת: ואמר רבוני מלכא עבדי שקר בי ארי אמר עבדך אחשוק לי חמרא וארכוב עלה ואהך עם מלכא ארי מחגיר עבדך: ואמר על עבדך מלין דלא כשרן קדם רבוני מלכא ורבוני מלכא חכים כמלאכא דיי ועבד דתקין בעינך: ארי לא הוה כל בית אבא אלהן גברין חייבי קטול לרבוני מלכא ושויתא ית עבדך באכלי פתורך ומה אית לי עוד זכו ולמקבל עוד קדם מלכא: ואמר ליה מלכא למא תמליל עוד פיתגמך אמרית את וציבא תפלגון ית אחסנתא: ואמר מפיבשת למלכא אף ית כולא יסב בתר דאתא רבוני מלכא בשלמא לביתיה: וברזלי גלעדאה נחת מרגלים ועבר ית מלכא ית ירדנא לאלויותיה ית ירדנא: וברזלי סיב לחדא בר תמנן שנין והוא סובר ית מלכא במתביה במחנים ארי גבר רב הוא לחדא: ואמר מלכא לברזלי את עבר עמי ואסובר יתך עמי בירושלם: ואמר ברזלי למלכא כמה יומי שני חיי ארי איסק עם מלכא לירושלם: בר תמנן שנין אנא יומא דין האדע בין טב לביש אם יטעם עבדך ית מה דאיכול וית מה דאשתי אם אשמע עוד בקל מזמרין ומשבחן ולמה יהי עבדך עוד למטול על רבוני מלכא: כזעיר יעיבר עבדך ית ירדנא קדם מלכא ולמה ישלמנני מלכא תשלומא הדא: יתיב כען עבדך ואמות בקרתי ואתקבר בקבורת אבא ואמא והא עבדך כמהם יעיבר עם רבוני מלכא ועביד ליה ית דתקין בעינך: ואמר מלכא עמי יעיבר כמהם ואנא אעביד ליה ית דתקין בעינך וכל דתתרעי עלי אעביד לך: ועבר כל עמא ית ירדנא ומלכא עבר ונשק מלכא לברזלי ובריכיה ותב לאתריה: ועבר מלכא לגלגלא וכמהן עבר עמיה וכל עמא דבית יהודה אעבירו ית מלכא ואף פלגות עמא דישראל: והא כל אנש ישראל אתן לות מלכא ואמרו למלכא מא דין כסיוך מיננא אחנא אנש יהודה ואעבירו ית מלכא וית אנש ביתיה ית ירדנא וכל גברי דוד עימיה: ואתיב כל אנש יהודה על אנש ישראל ארי קריב לי מלכא ומה דין לך ולמא דנן תקוף לך על פתגמא הדין המיכל אכלנא מנכסי מלכא אם מתנא מנלנא: ואתיב אנש ישראל ית אנש יהודה ואמר עסרא חולקין אית לי במלכא ואף בדוד אנא רעינא מינך ומא דין אשיטתני ולא הוה פתגמי קדמותא לי לאתבא ית מלכי ותקיף פתגם אנש יהודה מפתגם אנש ישראל:

ותמן אתערע גבר רשיעא ושמיה שבע בר בכרי גברא משבטא דבית בנימן ותקע בשופרא ואמר לית לן חולק בדוד ולא אחסנא לנא בבר ישי גבר לקירווהי ישראל: וסליקו כל אנש ישראל מבתר דוד

ירד לקראת המלך ולא עשה רגליו ולא עשה שפמו ואת בגדיו לא כבס למן היום לכת המלך עד היום אשר בא בשלום: ויהי כי בא ירושלם לקראת המלך ויאמר לו המלך למה לא הלכת עמי מפיבשת: ויאמר אדני המלך עבדי רמני כי אמר עבדך אחבשה לי החמור וארכב עליה ואלך את המלך כי פסח עבדך: וירגל בעבדך אל אדני המלך ואדני המלך כמלאך האלהים ועשה הטוב בעיניך: כי לא היה כל בית אבי כי אם אנשי מות לאדני המלך ותשת את עבדך באכלי שלחנך ומה יש לי עוד צדקה ולזעק עוד אל המלך: ויאמר לו המלך למה תדבר עוד דבריך אמרתי אתה וציבא תחלקו את השדה: ויאמר מפיבשת אל המלך גם את הכל יקח אחרי אשר בא אדני המלך בשלום אל ביתו: וברזלי הגלעדי ירד מרגלים

הירדן ויעבר את המלך הירדן לשלחו את בירדן: וברזלי זקן מאד בן שמנים שנה והוא כלכל את המלך בשיבתו במחנים כי איש גדול הוא מאד: ויאמר המלך אל ברזלי אתה עבר אתי וכלכלתי אתך עמדי בירושלם: ויאמר ברזלי אל המלך כמה ימי שני חיי כי אעלה את המלך ירושלם: בן שמנים שנה אנכי היום האדע בין טוב לרע אם יטעם עבדך את אשר אכל ואת אשר אשתה אם אשמע עוד בקול שרים ושרות ולמה יהיה עבדך עוד למשא אל אדני המלך: כמעט יעבר עבדך את הירדן את המלך ולמה יגמלני המלך הגמולה הזאת: ישב נא עבדך ואמת בעירי עם קבר אבי ואמי והנה עבדך כמהם יעבר עם אדני המלך ועשה לו את אשר טוב בעיניך: ויאמר המלך אתי יעבר כמהם ואני אעשה לו את הטוב בעיניך וכל אשר תבחר עלי אעשה לך: ויעבר כל העם את הירדן והמלך עבר וישק המלך לברזלי ויברכהו וישב למקמו: ויעבר המלך הגלגלה

העבירו וכמהן עבר עמו וכל עם יהודה ויעברו את המלך וגם חצי עם ישראל: והנה כל איש ישראל באים אל המלך ויאמרו אל המלך מדוע גנבוך אחינו איש יהודה ויעברו את המלך ואת ביתו את הירדן וכל אנשי דוד עמו: ויען כל איש יהודה על איש ישראל כי קרוב המלך אלי ולמה זה חרה לך על הדבר הזה האכול אכלנו מן המלך אם נשאת נשא לנו: ויען איש ישראל את איש יהודה ויאמר עשר ידות לי במלך וגם בדוד אני ממך ומדוע הקלתני ולא היה דברי ראשון לי להשיב את מלכי ויקש דבר איש יהודה מדבר איש ישראל:

כ ושם נקרא איש בליעל ושמו שבע בן בכרי איש ימיני ויתקע בשפר ויאמר אין לנו חלק בדוד ולא נחלה לנו בבן ישי איש לאהליו ישראל: ויעל כל איש ישראל מאחרי

ולא עשה רגליו ולא עשה שפמו · כתרגו' ולא סטף רגליה ולא ספר ספמותיה · כלומ' לא רחץ אפי' רגליו ואין צריך לומר כל גופו ולא גלח אפי' שפמו והוא השער שעל השפה: כי בא ירושלם לקראת המלך · פי' כאשר בא דוד ירושלם בא מפיבשת לקראתו · ובא שזכר עומד במקום מכים: עבדי רמני · שהלך בלא ידיעתי ואני אמרתי אחבשה לי את החמור · וחמור כולל זכר ונקבה: וירגל בעבדך · ענין רכילות · וכן מן הקל לא רגל על לשונו: ומה יש לי עוד צדקה · מה לבקש עוד ממך צדקה מתעשה עמי: ולזעק אליך · מתעזרכי כי די לך ששמת אותי באוכלי שולחנך: תחלקו את השדה · השדה כולל לכל הנחלה · ובדברי רבותינו כשאמר דוד אתה וציבא תחלקו השדה · יצאת בת קול ואמרה רחבעם וירבעם יחלקו את המלכות · כי קבל לשון הרע מפי ציבא ולא קבל הצטדקות מפיבשת לפניו ואמר לו למה תדבר עוד דבריך · והכתוב מעיד עליו ולא עשה רגליו ולא עשה שפמו ואת בגדיו לא כבס: לשלחו את בירדן · תרגו' לאלוויותיה ית ירדנא · וכתיב בירדן וקרי הירדן: בשיבתו במחנים · כמו בישיבתו במחנים וחסר פא הפועל מן השם כמו שחסר מן המקור בשבתו: כמעט יעבור · מעט עמך מן הירדן ואלך ואחר כך אשוב לעירי: ישב נא · אחר שאעבור מעט עמך תרצה שאשוב בעירי: עם קבר אבי ואמי · אמות בעירי ואקבר עם קבר אבי ואמי: ויעברו · כן כתי' וקרי העבירו ושניהם קרובים: חצי עם ישראל · קצת עם ישראל שהרי אמר אחר כן וכל איש ישראל באים אל המלך אם כן אותם שעברו עמו מישראל מעטים היו ולא היו אלא אותם שהיו בין בני יהודה שעברו עמו בברחו והלא אלף איש שעברו עם שמעי בן גרא מבנימין. ולשון חצי ומחצה ומחצית אינו אלא חלוק החלק מהכלל פעמי' הוא חלק בחלק בשוה · וזהו ברוב · ופעמים אינו בשוה כמו חציו שרפתי במו אש · וכן אומר עד צואר יחצה · והצואר אינו חצי הגוף בשוה ומתנו ולמעלה אינו אלא קצת מעט מהגוף: גנבוך · שהעבירוך בסתר להשיבך אל המלכות בלא רשותינו · ומראים כאלו אין אנו רוצים במלכותך יותר מהם אלא לבזותינו עמו: וכל אנשי דוד עמו · כמו וכל אנשי' עמך · כי עמו היו מדברי'. וכמוהו ואת יפתח ואת שמואל כאלו אמר ואותי: אם נשאת · כמו משאת: אם נשאתי פרס מבית המלך · ויש משאת כמו ונשא משאת · והוא שם בסגול יוצא על משקל מלאת: עשר ידות · לפי שהם עשרה שבטים כי בנימין עם יהודה ועוד כי אלף איש מבנימין עם שמעי העבירו המלך את הירדן: וגם בדוד אני ממך · כתרגו' ואף בדוד אנא רעינא מינך · כלומ' שהוא מלך עליהם משבטך אני רוצה בו יותר ממך: ויקש דבר איש יהודה · קשה דבריהם וחזק יותר מדבר איש ישר' ודברו איש יהודה לאיש ישר' קשות. והמלך היה שותק להם לפיכך חרה לאיש ישרא' והלכו אחרי שבע בן בכרי כשתקע בשופר ואמר איש לאהליו ישראל: ולאית

דוד אחרי שבע בן בכרי ואיש יהודה דבקו במלכם מן הירדן ועד
ירושלם: ויבא דוד אל ביתו ירושלם ויקח המלך את עשר נשים
פלגשים אשר הניח לשמר הבית ויתנם בית משמרת ויכלכלם ו
ואליהם לא בא ותהיינה צררות עד יום מתן אלמנות חיות:
ויאמר המלך אל עמשא הזעק לי את איש יהודה
שלשת ימים ואתה פה עמד: וילך עמשא להזעיק את יהודה וייחר ויותר
מן המועד אשר יעדו: ויאמר דוד אל אבישי
עתה ירע לנו שבע בן בכרי מן אבשלום אתה קח את עבדי אדניך
ורדף אחריו פן מצא לו ערים בצרות והציל עיננו: ויצאו אחריו עינינו
אנשי יואב והכרתי והפלתי וכל הגברים ויצאו מירושלם לרדף א
אחרי שבע בן בכרי: הם עם האבן הגדולה אשר בגבעון ועמשא
בא לפניהם ויואב חגור מדו לבשו ועלו חגור חרב מצמדת על מ
מתניו בתערה והוא יצא ותפל: ויאמר יואב
לעמשא השלום אתה אחי ותחז יד ימין יואב בזקן עמשא לנשק
לו: ועמשא לא נשמר בחרב אשר ביד יואב ויכהו בה אל החמש
וישפך מעיו ארצה ולא שנה לו וימת ויואב ואבישי אחיו רדף אחרי
שבע בן בכרי: ואיש עמד עליו מנערי יואב ויאמר מי אשר חפץ
ביואב ומי אשר לדוד אחרי יואב: ועמשא מתגלל בדם בתוך
המסלה וירא האיש כי עמד כל העם ויסב את עמשא מן המסלה
השדה וישלך עליו בגד כאשר ראה כל הבא עליו ועמד: כאשר
הגה מן המסלה עבר כל איש אחרי יואב לרדף אחרי שבע בן בכרי
: ויעבר בכל שבטי ישראל אבלה ובית מעכה וכל הברים
ויקלהו ויבאו אף אחריו: ויבאו ויצרו עליו באבלה בית ויקהלו
המעכה וישפכו סללה אל העיר ותעמד בחל וכל העם אשר את
יואב משחיתם להפיל החומה: ותקרא אשה חכמה מן העיר
שמעו שמעו אמרו נא אל יואב קרב עד הנה ואדברה אליך: ויקרב

דוד למיזל בתר שבע בר בכרי ואנש יהודה לוו עם מלכהון מן ירדנא
ועד ירושלם: ואתא דוד לביתיה לירושלם ודבר מלכא ית עסר נשין
לחינתא דשבק למטר ביתא ומנינון בבית מטרא ומסובר להן ולותהן
לא על והואה נטרין ומתקריין עד יום מותהן ארמלן דבעליהן קיים:
ואמר מלכא לעמשא כנוש קדמי ית אנש יהודה תלתא
יומין ואת הכא קום: ואזל עמשא למכנש ית דבית יהודה ואוחר מן
זמנא דאמר ליה: ואמר דוד לאבישי כען יבאש לנא שבע בר בכרי
מן אבשלום את דבר ית עבדי רבונך ורדף בתרוהי דילמא ישכח ליה
קירוין כריכן ויעיק לנא: ונפקו בתרוהי גברי יואב וקשתיא וקלעיא
וכל גבריא נפקו מירושלם למרדף בתר שבע בר בכרי: אינון עם
אבנא רבתא די גבעון ועמשא אתא לאפיהון ויואב אסיר מזרז לבושוהי
ועלוהי איספניקי חרב מזרזא על חרציה בלדנה והוא אזיל ונפסע:
ואמר יואב לעמשא השלם את אחי ואחדת יד ימין יואב בזיקנא
דעמשא למנשק ליה: ועמשא לא אסתמר בחרבא די ביד יואב ומחהי
בה בסטר ירכיה ושפך מעוהי לארעא ולא תנא ליה ומית ויואב
ואבישי אחוהי רדף בתר שבע בר בכרי: וגברא קאים עילוהי מעולימי
יואב ואמר מן דרעי יואב ומן די לדוד ייזיל בתר יואב: ועמשא מטרף
בדמא בגו כבשא וחזא גברא ארי קם כל עמא ואסחר ית עמשא מן
כבשא לחקלא ורמא עלוהי לבושא כד חזא כל דאתי עלוהי וקאים:
כד אפיניה מן כבשא עבר כל גברא בתר יואב למירדף בתר שבע בר
בכרי: ועבר בכל שיבטיא דישראל לאבל ובית מעכה וכל בירין
ואתכנישו ואתו אף אינון בתרוהי: ואתו וצרו עלוהי באבל ובית
מעכה וצברו מליתא על קרתא ואקיפה משרין וכל עמא דעם יואב
מתעשתין לחבלא שורא: וקרת אתתא חכימתא מן קרתא שמעו
שמעו אמרו כען ליואב קרב עד הכא ואמליל עמך: וקריב לותה

ואליהם לא בא. כתלקו רבו' ז"ל מהם אמרו כי מותרו' היו לו אלא שכבש את יצרו מהם תמורת מה שהטביע יצרו במה שהיה אסור לו מנע עתה יצרו ממה שהיה
מותר לו. ומהם אמרו אסורות היו לו אמרו ומה כלי הדיוט שנשתמש בו מלך אסור להדיוט כלי מלך שנשתמש בו הדיוט אינו דין שיהא אסור למלך: צרורות ·
קשורות שלא היה להם עוד היתר. וי"ת נטירין. וכן תרג' צור תעודה טר: עד יום מותן. כתרגומו ומתקריין עד יום מותהון ארמלן דבעליהון קיים:
הזעק לי. אספם לי שירדפו אחרי שבע בן בכרי: שלשת ימים. עד שלשה ימים תאספם אלי: ואתה פה עמוד. כלומר שתשוב עמהם ודעתו
היה למנותו שר צבא כמו שיעד לו· וכששמע יואב קנא בדבר לפיכך הרגו: וייחר מן המועד· כתו' ביוד וקרי בויו. והכתוב הוא מנחי הפא מן הקל
מאותם שפאיהם יוד· כמו מן ייטב וייטב · והקרי הוא מאותם שפאיהם אלף והוא בשקל ויסף עוד דוד · ופי' אחר שלא בא לשלשת הימים וכשראה דוד שלא
בא אמר לאבישי שירדוף אחרי שבע בן בכרי. ולא אמר ליואב כי בלבו היה להסירו שלא יהיה שר צבאו מפני שהרג אבשלום: ירע לנו שבע בן בכרי· פועל
עומד. ופירושו ירע לנו דבר שבע בן בכרי · או יהיה פועל יוצא: עבדי אדוניך. על יואב אמר· וקראו אדניו כי גדול היה ונכבד ממנו· וזהו שאמר
ויצאו אחריו אנשי יואב וגם יואב יצא אחר כן אלא שאבישי יצא במצות דוד: פן מצא לו· כמו ימצא. עבר במקום עתיד· ורבים כמוהו. וכת"י דילמא
ישכח: והציל. עינינו יסיר ראותינו ודעתינו שלא נדע באיזה עיר יסגב אם לא נמהר לרדוף אחריו · או פירו' הבטחתינו והסגחתנו שהייתי בוטח כי
שבתי אל מלכותי· והנה עתה הלכו אחריו ישראל· ואם יסגב באחת הערים הבצורות יהיה לו פנאי למשוך לב ישראל אליו וצריכים אנו למהר לרדוף אחריו
ולהרגו. וי"ת והציל עינינו ויעק לנא: והכרתי והפלתי · כבר פירשנוהו. עם האבן· סמוך לה. וכן עם באר לחי רואי: חגור מדו לבושו ·
ויו מדו נוספת כויו מדו בד וסמך מדו אל לבושו. ולבוש הוא שם כולל· ומדו פורט לאחד מן הלבושים ידוע אבלם תכונתו. וי"ת אסיר מזרזת לבושוהי: מצמדת·
דבוקה: בתערה· הוא תיק החרב: והוא יצא ותפל יצא מהמקום שהיו בו עם האבן הגדולה. או מגבעון העיר. ובצאתו נפלה החרב מתערה ולקחה
בידו השמאלית כדי שלא יהא נשמר עמשא שבא להכותו ונתן לו שלום ואחז בזקנו ביד ימינו לנשק לו. ועמשא לא נשמר· כלומר שלא שמר עצמו מן
החרב: עמד עליו· לזרז הבאים שלא יעמדו על החלל אלא ילכו אחרי יואב· וכאשר ראה האיש שלא הועילה הזהרתו לאנשים הבאים אלא היו עומדים
על החלל הסירו מן המסילה שלא יראוהו העוברים: כאשר הוגה· הוסר. שרשו הגה על דעת אדו' אבי ז"ל והוא מן שלא נזכר פעלו מן המרובע· ומענינו
ותשרשו הגה ברוחו הקשה· הגה סיגים. ועל דעת ר' יהודה ור' יונה שרש הוגה יגה מבנין הפעיל משפטו בתשלומו הוגה בשקל הגלה: ויעבר · שבע
בן בכרי· שהיה בורח כששמע שרודפין אחריו עבר בכל שבטי ישראל עד אבלה ובא בעיר להמלט בה · ויש לפרש ויעבור · על יואב: אבלה ובית מעכה·
שני מקומות סמוכים היו · ואחר שאמר באבלה בית המעכה נראה כי היה אבל אחר וזה היה סמוך לבית המעכה והיו סומכים אותו אליו: וכל הברים.
מקומות הסמוכות לבארות שהיו לבנימין נקראו' ברים. ואמר כי עבר כל אלה המקומות ובסוף נכנס באבל שהיא עיר מבצר וחשב להסגב בה: ויקלהו·
כן כתי' וקרי ויקהלו. ושניהם אחד · כי מלים שוים באותיות הפוכות רבים במקרא. כמו כבש וכשב. שמלה ושלמה. קהלת להקת. ומזה יאמר קלהת והקרי
הוא כמנהג ומבואר: ויבאו אף אחריו: פי' אחרי יואב· ובאמרו אף לפי שהלכו אחרי שבע בן בכרי מתחלה ובראותם כי רדפו יואב ואנשיו אחריו במקומות
שהיה עובר יואב לרדוף אחרי שבע בן בכרי היו נקהלים אנשי המקומות ההם ובאים גם אחריו לרדוף אחרי שבע בן בכרי: סוללה. כתרגומו מליתא. והוא
תל עפר· ובדברי רז"ל מוליית בריכה ושפיכת הסוללה הוא למלאת החפירות אשר סביב העיר עפר ולעשות תל להגיע אל החומה: ותעמוד בחיל· עמדה
העיר להכבש בחומה כי מלאו החפירות עפר ולא היה להם אלא להפיל החיל והוא החומה כמו שפיר' רז"ל חיל וחומה שורא ובר שורא פי' בחיל בחפירה· כתרגום
בגיא בחלתא. ופי' אחר שנשפכו הסוללה וסתמו החפירה עמדו אנשי המלחמה בחיל לרגלי החומה וחשבו להפילה. ופי' ותעמ' לשו' נקבה על המלחמה· וי"ת
בחל כמו בחיל· ואקפה משריין: משחיתים · משחיתים בכלי המנפץ האבנים להפיל החומה. וי"ת מתעשתין לחבלא שורא וענין משחיתים
כתרגומו משחיתים בלבם כלומר חושבים ומתכוונים היאך יפילו החומה: ותקרא אשה חכמה· בדרש מי היתה אשה זאת סרח בת אשר אמרה דבר ידברו
בראשונה שאול ישאלו באבל וכן התמו. כאן תמו דברי תורה. כלומר תמו דברי תורה כאן שאין יודעים אותן· אני שמעתי דבר זה ממשה רבינו כשהיו
באים להלחם על עיר שיהיו פותחין לשלום: שלמי

לְוָתַהּ וַאֲמַרַת אִתְּתָא הַאַתְּ יוֹאָב וַאֲמַר אֲנָא וַאֲמַרַת לֵיהּ שְׁמַע פִּתְגָמֵי
אַמְתָךְ וַאֲמַר שָׁמַע אֲנָא׃ וַאֲמַרַת לְמֵימַר אִדְכַּר כְּעַן מָה דִּכְתִיב
בְּסִפְרָא אוֹרַיְתָא לְמִשְׁאַל בְּקַרְתָּא בְּקַדְמִין לְמֵימַר הַכְדֵין הֲוָה לָךְ ל
לְמִשְׁאַל בְּאָבֵל אִם מַשְׁלִימִין׃ אֲנַחְנָא מַשְׁלְמִין בְּהֵימָנוּתָא עִם יִשְׂרָאֵל
דְּאַתְּ בָּעֵי לְחַבָּלָא קִרְיָא דְּהִיא כְּרַךְ רַב וְאִמָּא בְּיִשְׂרָאֵל לְמָא תְקַלְקֵל
אַחְסָנַת עַמָּא דַיְיָ׃ וַאֲתֵיב יוֹאָב וַאֲמַר חַס חַס לִי אִם אֲקַלְקֵל
וְאִם אֲחַבֵּל׃ לָא כֵן פִּתְגָמָא אֲרֵי גַּבְרָא מִטּוּרָא דְּבֵית אֶפְרַיִם שֶׁבַע בַּר
בִּכְרִי שְׁמֵיהּ אֲרִים יְדֵיהּ בְּמַלְכָּא בְּדָוִד הָבוּ יָתֵיהּ בִּלְחוֹדֵיהּ וְאֵיהַךְ מִן
קַרְתָּא וַאֲמַרַת אִתְּתָא לְיוֹאָב הָא רֵישֵׁיהּ מִתְרְמֵי לָךְ מִן שׁוּרָא׃ וַאֲתַת
אִתְּתָא לְוַת כָּל עַמָּא בְּחוּכְמְתָא וּפְסָקוּ יַת רֵישׁ שֶׁבַע בַּר בִּכְרִי וּרְמוֹ
לְיוֹאָב וּתְקַע בְּשׁוֹפָרָא וְאִתְבַּדָּרוּ מֵעַל קַרְתָּא גְּבַר לְקִרְווֹהִי וְיוֹאָב תָּב
לִירוּשְׁלֵם לְוַת מַלְכָּא׃ וְיוֹאָב מְמַנָּא עַל כָּל חֵילָא יִשְׂרָאֵל וּבְנָיָה
בַּר יְהוֹיָדָע עַל קַשָּׁתַיָּא וְעַל קַלָּעַיָּא׃ וַאֲדוֹרָם מְמַנָּא עַל מַסְּקֵי מִסִּין
וִיהוֹשָׁפָט בַּר אֲחִילוּד מְמַנָּא עַל דּוּכְרָנַיָּא׃ וּשְׁוָשָׁא סָפְרָא וְצָדוֹק
וְאֶבְיָתָר כָּהֲנַיָּא׃ וְאַף עִירָא דְּמִתְּקוֹעַ הֲוָה רַב לְדָוִד׃ וַהֲוָה כַּפְנָא
בְּיוֹמֵי דָוִד תְּלָת שְׁנִין שַׁתָּא בָּתַר שַׁתָּא וּבְעָא דָוִד רַחֲמִין קֳדָם יְיָ וַאֲמַר

אֵלֶיהָ וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה הַאַתָּה יוֹאָב וַיֹּאמֶר אָנִי וַתֹּאמֶר לוֹ שְׁמַע דִּבְרֵי
אֲמָתֶךָ וַיֹּאמֶר שֹׁמֵעַ אָנֹכִי׃ וַתֹּאמֶר לֵאמֹר דַּבֵּר יְדַבְּרוּ בָרִאשֹׁנָה
לֵאמֹר שָׁאוֹל יְשָׁאֲלוּ בְּאָבֵל וְכֵן הֵתַמּוּ׃ אָנֹכִי שְׁלֻמֵי אֱמוּנֵי יִשְׂרָאֵל
אַתָּה מְבַקֵּשׁ לְהָמִית עִיר וְאֵם בְּיִשְׂרָאֵל לָמָּה תְבַלַּע נַחֲלַת יְהוָה׃
וַיַּעַן יוֹאָב וַיֹּאמַר חָלִילָה חָלִילָה לִי אִם אֲבַלַּע וְאִם
אַשְׁחִית׃ לֹא כֵן הַדָּבָר כִּי אִישׁ מֵהַר אֶפְרַיִם שֶׁבַע בֶּן בִּכְרִי שְׁמוֹ
נָשָׂא יָדוֹ בַּמֶּלֶךְ בְּדָוִד תְּנוּ אֹתוֹ לְבַדּוֹ וְאֵלְכָה מֵעַל הָעִיר וַתֹּאמֶר ה
הָאִשָּׁה אֶל יוֹאָב הִנֵּה רֹאשׁוֹ מֻשְׁלָךְ אֵלֶיךָ בְּעַד הַחוֹמָה׃ וַתָּבוֹא הָאִשָּׁה
אֶל כָּל הָעָם בְּחָכְמָתָהּ וַיִּכְרְתוּ אֶת רֹאשׁ שֶׁבַע בֶּן בִּכְרִי וַיַּשְׁלִכוּ אֶל
יוֹאָב וַיִּתְקַע בַּשֹּׁפָר וַיָּפֻצוּ מֵעַל הָעִיר אִישׁ לְאֹהָלָיו וְיוֹאָב שָׁב יְרוּשָׁלִַם
אֶל הַמֶּלֶךְ׃ וְיוֹאָב אֶל כָּל הַצָּבָא יִשְׂרָאֵל וּבְנָיָה בֶּן יְהוֹיָדָע עַל הַכְּרִי הכרתי
וְעַל הַפְּלֵתִי׃ וַאֲדֹרָם עַל הַמַּס וִיהוֹשָׁפָט בֶּן אֲחִילוּד הַמַּזְכִּיר׃
וּשְׁיָא סֹפֵר וְצָדוֹק וְאֶבְיָתָר כֹּהֲנִים׃ וְגַם עִירָא ושוא
הַיָּאִרִי הָיָה כֹהֵן לְדָוִד׃ וַיְהִי כא
רָעָב בִּימֵי דָוִד שָׁלֹשׁ שָׁנִים שָׁנָה אַחֲרֵי שָׁנָה וַיְבַקֵּשׁ דָּוִד אֶת פְּנֵי יְהוָה

שלמי אמוני ישראל. אני השלמתי נאמן לנאמן על ידי נגלה ארונו של יוסף למשה אני הגדתי ליעקב כי יוסף חי. ותמה הוא. אם האריכה ימים כל כך סרח בת אשר אף על פי שראינו שהאריכה ימים רבים שהרי נמנית עם באי מצרי' ונמנית עם באי הארץ והיו שנותיה אז לפחות מאתים וחמשים שנה : דבר ידברו בראשונה. שמעתי שהיו מדברים בראשונה וכן התמו עדיין. כלומ' מאז ועד עתה כן שמענו אומרים כי בכל עיר שבאים להלחם ישאלו אם תשלים אפי' באומות העולם כל שכן באבל שהיא עיר גדולה והיא משלומי אמוני ישראל שאינה מורדת במלך ות"י אדכר כען וגו' : נחלת ה'. אחסנת עמא דה': במלך בדוד. דרשו בו במלך אפי' לא היה בדוד המורד בו חייב מיתה. כל שכן במלך בדוד שהוא תלמיד חכם. אפי' לא היה מלך המורד בו חייב מיתה. ולפי הפשט כי אעפ"י שמרד אבשלום דוד היה המלך וכל המורד בו חייב מיתה ויהרג כמו שנהרג אבשלום: בחכמתה. לפי שהיתה העיר מבני בנימן היתה צריכה לפתותם בדברי חכמה שיהרגו שבע בן בכרי לבדו ואל יהרגו כלם. אמרה לה' הנה העיר קרובה להכבש ויואב יחשוב אותנו כלנו כמורדים במלכות ואחר שיכבוש העיר בחזקה ולא כשלים עמו יהרוג כלנו. כי המורד במלכות חייב מיתה שנ' כל איש אשר ימרה את פיך וגו' יומת. וכן אמרו תנו את האנשים ונמיתם. אלא שאול מחל על כבודו ואף על פי שאין כבודו מחול הוא בזה שלא יומתו ואפי' בדברי זקנים שנ' הן למות הן לשרוש הן לענוש נכסין ולאסורין. ובדברי רבו' ז"ל סיעה של בני אדם שאמרו להם גוים תנו לנו אחד מכם ונהרוג אותו ואם לאו הרי אנו הורגי' את כלכם יהרגו כלם ואל ימסרו להם נפש אחת מישראל. ואם ייחדוהו להם כגון שייחדו לשבע בן בכרי יתנוהו להם ואל יהרגו כולם. אמר ר' יהודה אימתי בזמן שהוא מבפנים והם מבחוץ כמו שעשו בני יהודה בשמשון. פי' שהיה יכול להמלט שמשון שהיה מבפני' בסלע לפיכך לא נתנוהו להם אלא מדעתו. אבל הוא והם מבפני' הואיל והוא נהרג והם נהרגין יתנוהו להם ואל יהרגו כלם. כגון שהוא אומ' ותבא האשה אל כל העם בחכמתה אמרה להם הואיל והוא נהרג והם נהרגין תנוהו להם ואל תהרגו כלכם. ר' שמעון אומ' כך אמרה להם כל המורד במלכות בית דוד חייב מיתה. נסחא אחריתא ר' שמעון אומ' והוא שנתחייב מיתה כשבע בן בכרי. ועוד בדבריהם אתו אמרין ליה ליהויקי' נבוכדנצר בעי לך אמ' להם איפשר כן וכי דוחין נפש מפני נפש אתון מחיין ית נפשכון וממיתים לדילי. אמרו ליה לא כן עשו אבותי' בשבע בן בכרי הנה ראשו מושלך אליך: ויואב אל כל הצבא. למעלה כתוב גם כן מספר השרים אשר לו כשהניח ה' לו מכל המלחמות ותפסו כל בית שאול ומלך על כל ישראל ספר כל השרים אשר לו. ועתה כאשר שב אל מלכותו שמת אבשלום ומת שבע בן בכרי שחשב למרוד בו להסיר המלוכה ממנו ספר גם כן השרים אשר לו כאלו עתה תחילת מלכותו. ומה שאמר אל כל הצבא מה שלא אמר כן במקום אחר לפי שהיה בלב דוד להסירו ולשום במקומו עמשא או בכל הצבא או במקצתו והנה עתה מת עמשא ויואב הרג שבע בן בכרי שהיה מורד במלכותו כתנאה יואב בזה הדבר כנגד דוד ולא יכול דוד להשיבו ומנהו על כל הצבא ושמר לו עונו עד אחר מותו: על הכרי ועל הפלתי. כן כתיב וקרי הכרתי והם קרובים בלשון. וכבר פרשנו מי הם. ודעת יונתן גם כן שתרגם קשתיא וקלעיא: על המס. להעלות מס על ישראל כשהיה צריך לתת לחיילין או לעשות רצונו כי הוא משפט המלוכה כמו שכתו' ואת' תהיו לו לעבדים ופי' רז"ל שיוכל להטיל עליהם מס. כתיב הכא לעבדים וכתיב התם והיו לך למס ועבדוך. ולמעלה לא כתב שר על המס כי היה תחלת מלכותו ולא היה מטיל מס על ישראל עדיין: המזכיר. ממנא על דוכרניא. כלומ' על ספר הזכרונות: כהנים. שרי הכהונה. כי אעפי' שנסתלק אביתר לא נסתלק מכ' וכל מהכהונה עד שמלך שלמה וגרשו: וגם עירא היאירי. ת"י ואף עירא דמתקוע. הוא עירא הנמנה עם הגבורי' שנ' עליו עירא בן עקש התקועי אם כן היאירי הוא שם משפחתו. כי אביו או זקינו היה שמו יאיר. ועוד יש לפר' כי קראו יאיר לפי שהיה מתקוע והיה תקוע רבת השמן כמו שכתבנו בדבר התקועית. והשמן נקרא יצהר. ויאיר ויצהר אחד הוא: היה כהן לדוד. כתרגו' הוא רב לדוד. כלומ' גדולו ובעל עצתו. וכן את' בשלמה וזבוד בן נתן כהן רעה המלך. וכבר זכר הכהנים. אלא כהן ר"ל גדולו ובעל עצתו כמו שאמר רעה המלך. כן בכאן זכר כהן אחר הזכר הכהנים אב" ר"ל גדולו ובעל עצתו. ועוד שאמר לדוד. ואם כהן כמשמעו כן היה כהן לכל ישראל למה אמר לדוד. וכן אמר ובני דוד כהנים היו שפי' שרים וגדולים כמו שפירשנו. ורז"ל פירשוהו כהן ממש. ומ"ת וגם מסייע לדבריהם. ופי' כהן לדוד. פי' שהיה מכירו ונותן לו מתנות כהונה היוצאים מביתו. ודרשו סמוכים ואמרו כל המסגר מתנות לכהן אחד מביא רעב לעולם שנאמר וגם עירא היאירי היה כהן לדוד וכי לדוד היה כהן לכולי עלמא לא היה כהן אלא שהיה מסגר לו כל מתנותיו. וכתי' ויהי רעב בימי דוד: ויבקש דוד את פני ה'. יש לשאול מפני מה לא בקש עד השנה השלישית. פירש רבינו סעדיה גאון ז"ל שנה ראשונה חשב מקרה הוא כדרך העולם שנייה חשב כי בעון פסל מיכה היה וביער כל מה שמצא כשהיה רעב בשנה השלישית ידע כי עון אחר היה ובקש את פני ה' לדעת מה זה. ויש לשאול אנה הרג שאול את הגבעונים. ונשיב כי בהכותו נוב עיר הכהנים היו שם הגבעונים עמהם חוטבי עצים ושואבי מים והרגום עם הכהנים. ומה שאמרו והגבעונים לא מבני ישראל המה כי מיתר האמורי. לפי שהכהנים מחלו על דם אחיהם והם לא רצו למחול: ומה שאמרו יותן לנו שבעת אנשים מבניו לפי שלא נשארו מן ההורגים אלא אלו השבעה. ועליהם אמר ואל בית הדמים. ואמרו אין לנו כסף וזהב עם שאול אין אנו רוצים לקחת ממון אלא נפשות בעבור הנפשות שהרגו ונשיאי העדה נשבעו להם. ומה שאמר ויחמל המלך על מפיבושת. פי' רב סעדיה גאון ויסמח כי מפיבשת לא היה מן ההורגים כי קטן היה כמו שאמר הכתוב כי בן חמש שנים היה בבוא שמועת שאול ויהונתן. לפיכך פי' ויחמול ויסמח כמו וחמלתי עליכם כאשר יחמול איש על בנו העובד אותו. כי הבן העובד אין צריך חמלה אלא אדם שמח בבנו העובד אותו. וכן פי' ויחמל ויסמח ושמח עליו שלא נכשל בדבר על הברית והשבוע' שהיה בינו ובין יהונתן וכי היה אוהבו אחר לפיכך שמח על בנו שלא נכשל בזה הדבר. ונצל ממיתה זו. ומה שלא הורידו אותם מהעצים כמצו' התורה לא תלין נבלתו על העץ פי' כי המלך צוה לתלותם וחשב המלך כי הורידום בערב מהעצים ולא עשו כן כי אמרו המלך צוה לתלותם והוא יצוה להורידם. אך כאשר עברו ימי הקציר ובאו ימי הגשמים בקשו מהמלך שיצוה להורידם בעבור צדקת רצפה שהיתה שומרת עליהם ולא נתנה עוף השמים לנוח עליהם. ומה שאמר חמשת בני מיכל בני מירב היו אלא שגדלה אותם מיכל וקראו על שמה ומוכיח זה אשר ילדה לעדריאל ומיכל לא היתה אשת עדריאל אלא מירב היתה אשתו. כמו שנ' אשר נתנה לעדריאל המחולתי. אלה השאלות והתשובות כך סידרם רבי' סעדיה גאון ז"ל. ומה שפי' רבו' ז"ל בענין זה זהו: שנה ראשונה אמר להם דוד לישראל שמא עובדי ע"ז יש בכם דכתיב ועבדתם אלהים אחרים והשתחויתם וגו'. ועצר את השמים. בדקו ולא מצאו. שנייה אמר להם שמא עוברי עבירה יש בכם דכתיב וימנעו רביבים ומלקוש לא היה ומצח אשה זונה היה לך. בדקו ולא מצאו. שלישית היה רעב אמר אין הדבר תלוי אלא בי מיד ויבקש דוד את פני ה'. מאי היא ששאל באורים ותומים : ויאמר

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־שָׁאוּל וְאֶל־בֵּית הַדָּמִים עַל אֲשֶׁר־הֵמִית
אֶת־הַגִּבְעֹנִים׃ וַיִּקְרָא הַמֶּלֶךְ לַגִּבְעֹנִים וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם וְהַגִּבְעֹנִים לֹא
מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל הֵמָּה כִּי אִם־מִיֶּתֶר הָאֱמֹרִי וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל נִשְׁבְּעוּ לָהֶם
וַיְבַקֵּשׁ שָׁאוּל לְהַכֹּתָם בְּקַנֹּאתוֹ לִבְנֵי־יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה׃ וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־
הַגִּבְעֹנִים מָה אֶעֱשֶׂה לָכֶם וּבַמָּה אֲכַפֵּר וּבָרְכוּ אֶת־נַחֲלַת יְהוָה׃ וַיֹּאמְרוּ
לוֹ הַגִּבְעֹנִים אֵין־לִי כֶּסֶף וְזָהָב עִם־שָׁאוּל וְעִם־בֵּיתוֹ וְאֵין־לָנוּ אִישׁ לנו
לְהָמִית בְּיִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר מָה־אַתֶּם אֹמְרִים אֶעֱשֶׂה לָכֶם׃ וַיֹּאמְרוּ אֶל־
הַמֶּלֶךְ הָאִישׁ אֲשֶׁר כִּלָּנוּ וַאֲשֶׁר דִּמָּה־לָנוּ נִשְׁמַדְנוּ מֵהִתְיַצֵּב בְּכָל־גְּבֻל
יִשְׂרָאֵל׃ יֻנַּתַן־לָנוּ שִׁבְעָה אֲנָשִׁים מִבָּנָיו וְהוֹקַעֲנוּם לַיהוָה בְּגִבְעַת יתן
שָׁאוּל בְּחִיר יְהוָה וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֲנִי אֶתֵּן׃ וַיַּחְמֹל הַמֶּלֶךְ עַל־מְפִיבֹשֶׁת
בֶּן־יְהוֹנָתָן בֶּן־שָׁאוּל עַל־שְׁבֻעַת יְהוָה אֲשֶׁר בֵּינֹתָם בֵּין דָּוִד וּבֵין
יְהוֹנָתָן בֶּן־שָׁאוּל׃ וַיִּקַּח הַמֶּלֶךְ אֶת־שְׁנֵי בְּנֵי רִצְפָּה בַת־אַיָּה אֲשֶׁר
יָלְדָה לְשָׁאוּל אֶת־אַרְמֹנִי וְאֶת־מְפִבֹשֶׁת וְאֶת־חֲמֵשֶׁת בְּנֵי מִיכַל בַּת־ ארמני
שָׁאוּל אֲשֶׁר יָלְדָה לְעַדְרִיאֵל בֶּן־בַּרְזִלַּי הַמְּחֹלָתִי׃ וַיִּתְּנֵם בְּיַד הַגִּבְעֹנִים
וַיֹּקִיעֻם בָּהָר לִפְנֵי יְהוָה וַיִּפְּלוּ שְׁבַעְתָּיִם יָחַד וְהֵם הֻמְתוּ בִּימֵי קָצִיר והמה

וַאֲמַר יְיָ עַל שָׁאוּל וְעַל בֵּית חַיָּבֵי קְטוֹל וְעַל דִּקְטַל יַת גִּבְעוֹנָאֵי׃
וּקְרָא מַלְכָּא לְגִבְעוֹנָאֵי וַאֲמַר לְהוֹן וְגִבְעוֹנָאֵי לָא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִינוּן אֱלָהֵן
מִשְּׁאַר אֱמוֹרָאֵי וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל קַיִּימוּ לְהוֹן וּבְעָא שָׁאוּל לְקַטָּלוּתְהוֹן
בִּדְקַנֵּי לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה׃ וַאֲמַר דָּוִד לְגִבְעוֹנָאֵי מָה אַעְבֵּיד לְכוֹן
וּבְמָה אִתְכַּפַּר וּבָרִיכוּ יַת אַחְסָנַת עַמָּא דַּיְיָ׃ וַאֲמָרוּ לֵיהּ גִּבְעוֹנָאֵי לֵית
אֲנַחְנָא צְרִיכִין לְמִיסַּב כְּסַף וּדְהַב מִן שָׁאוּל וּמִן בֵּיתֵיהּ וְאַף לָא אֱנָשׁ
לְמִקְטַל בְּיִשְׂרָאֵל וַאֲמַר מָה אַתּוּן אָמְרִין אַעְבֵּיד לְכוֹן׃ וַאֲמָרוּ לְמַלְכָּא
גַּבְרָא דִּישֵׁיצִינָא וּדְחַשִּׁיב לָנָא אִשְׁתֵּיצֵינָא מִלְּמִיתַּב בְּכָל תְּחוּם אַרְעָא
דְּיִשְׂרָאֵל׃ יִתְיַהֲבוּן לָנָא שַׁבְעָא גַּבְרִין מִבְּנוֹהִי וְנִיצְלוֹבִינּוּן קֳדָם יְיָ
בְּגִבְעָתָא דְּשָׁאוּל בְּחִירָא דַּיְיָ וַאֲמַר מַלְכָּא אֲנָא אֶתֵּן׃ וְחַס מַלְכָּא עַל
מְפִיבֹשֶׁת בַּר יְהוֹנָתָן בַּר שָׁאוּל עַל שְׁבוּעֲתָא דַּיְיָ דְּבֵינֵיהוֹן בֵּין דָּוִד וּבֵין
יְהוֹנָתָן בַּר שָׁאוּל׃ וּנְסִיב מַלְכָּא יַת תְּרֵין בְּנֵי רִצְפָּה בַּת אַיָּה דִּילֵידַת
לְשָׁאוּל יַת אַרְמֹנִי וְיַת מְפִיבֹשֶׁת וְיַת חַמְשָׁא בְּנֵי מֵרַב דְּרַבִּיאַת מִיכַל
בַּת שָׁאוּל דִּילֵידַת לְעַדְרִיאֵל בַּר בַּרְזִלַּי דִּמְמְּחוֹלַת׃ וּמְסָרִינּוּן בִּידָא
דְּגִבְעוֹנָאֵי וּצְלוֹבִינּוּן בְּטוּרָא קֳדָם יְיָ וּנְפַלוּ שַׁבְעַתְהוֹן כַּחֲדָא וְאִינּוּן
אִתְקַטָּלוּ בְּיוֹמֵי חֲצָדָא בְּקַדְמָאִין

ויאמר ה' אל שאול ואל בית הדמים · אל שאול שלא נספד כהלכה · ואל בית הדמים שהמית את הגבעונים · והיכן מצינו שהמית שאול את הגבעונים אלא מתו' שהרג נוב עיר הכהנים שהיו מספיקים להם מים ומזון מעלה עליו הכתוב כאלו הרגם · אמר דוד שאול כפנו ליה תריסר ירחי שתא ולאו אורח ארעא למיספדיה גבעונים נקריהו ונפייסינהו מיד ויקרא המלך לגבעונים · יותן לנו שבעה אנשים מבניו. אמר דוד שלשה סימנין יש באומה זו ישראל רחמנים וביישנים וגומלי חסדים · רחמנים דכתיב ונתן לך רחמים וגו' . ביישנים דכתיב למען תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו . גומלי חסדי' דכתי' כי ידעתיו למען אשר יצוה וגו' . כל שיש בו שלש' סימני' הללו ראוי לקרב וכל שאי' בו שלשה סימני' אילו אין ראוי לידבק באומה זו מיד גזר עליהם שלא יבואו בקהל שנ' והגבעוני' לא מבני ישראל המה · ואעפ"י שיהושע גזר עליהם שלא לבא בקהל יהושע לא גזר עליה' אלא כל זמן שבית המקדש קיים כמו שאומר לבית אלהי' בא דוד וגזר עליה' לעול' כמו שכתוב בספר עזרא · כי הנתינים היו מתאחרים . וקראם נתינים לפי שנתנו לעבודה ולא לבא בקהל · וכן כתו' ומן הנתינים אשר נת' דוד והשרים לעבודת הלויים : ויקח שלשה בני רצפה בת איה · מאי שנא הני · אמר רב הונא שהעבירום לפני הארון כל שהארון קולטו למיתה · והכתי' ויחמול המלך על מפיבשת שלא העבירו לפני הארון · וכי משוא פנים יש בדבר אלא שבקש רחמים שלא יקלטנו הארון . והכתי' לא יומתו אבות על בנים ובני' לא יומתו על אבות · ולמה המיתו הבנים בעון שאול . אמר ר' יוחנן מוטב שתעקר פרשה אחת מן התורה ולא יתחלל שם שמים בפרהסיא כלומר שנשבעו להם נשיאי העדה בימי יהושע: עד נתך מים עליהם . והא כתיב לא תלין נבלתו על העץ · אמר ר' יוחנן מוטב שתעקר פרשה אחת מן התורה ויתקדש שם שמים בפרהסיא שהיו עוברי' ושבין אומרי' מה טיבן של אילו. בני מלכים מה עשו פשטו ידיהם בגרים גרודים מה היו אומרי' אין לך אומה ראויה להדבק בה אלא זו מיד נתוספו על ישראל מאה וחמשים אלף דכתי' ויהי לשלמה שבעים אלף נושא סבל ושמנים אלף חוצב בהר · וכתי' וימצאם מאה וחמשים אלף גרים · ואמר גדול קדוש השם מחלול השם · בחלול השם כתי' לא תלין נבלתו על עץ . ובקדוש השם כתי' ויהיו תלויים מתחלת קציר עד נתך מים עליהם · מלמד שהיו תלויים מי"ו בניסן עד י"ז במרחשון . ועוד אמרו למה בקשו משנו שבעה אנשים כי שבעה אנשים הרגו מהגבעונים עם הכהנים שני חוטבי עצים ושני שואבי מים ושמש וחזן וסופר · ולפי פשט הפסוקים נראה כי לא נאמר דבר הגבעונים על נוב עיר הכהנים שהרגם שאול בכלל הכהנים שהרי אמרו האיש אשר כלנו ואשר דמה לנו - נראה כי להם לבדם כלה ודמה · ועוד שאמר בקנאותו לבית ישראל ויהודה . שגזר שלא יהיו הגבעונים חוטבי עצים ושואבי מים לבית ה' . כי אמר מוטב שיהיו מישראל שמשים לפני ה' . ועוד מפני שרמו את ישראל וגנבו את דעתם ובטעו' נשבעו להם נשיאי העדה וקנא שאול בדבר זה והרג מהם וגירש מהם הנשארי' שלא ישבו בארץ ישראל וזהו שאמר נשמדנו מהתיצב בכל גבול ישראל · ואעפ"י שנראה כי לכונה טובה עשה זה שאול נענש על המעשה הזה כי יהושע נביא ה' נתנם להיות חוטבי עצים ושואבי מים לבית ה' . וכדי לקיים השבועה שנשבעו להם לא רצה להרגם אעפ"י שבטעות נשבעו להם כדי שלא יהיה בדבר חלול ה' כי יאמרו השומעי' הנה נשבעו להחיותם ואחכ"כ הרגום אין שבועת ה' חשובה בעיניהם ויהיה בדבר חלול השם וכל שכן בימי שאול שהרי כמה דורות היה להם שנשתקעו בישראל שהיה בהריגת' חלול השם גדול . ושאול לא חשש לחלול השם על השבועה לפיכך נענש זרעו בדבר זה . ואת' מפני מה נענש זרעו במה שחטא הוא . יתכן כי אלו הבנים היו מההורגים הגבעונים גם יתכן כי לא היו אלה השבעה מההורגי' שהרי קטנים היו אז כי שאול לא מלך אלא שתי שנים ומירב נתנה לעדריאל לאשה מעט שחשב לתתה לדוד . ואם נאמר כי קודם מלכות שאול נתנה לעדריאל וחשב שאול להכריחו לגרשה לתתה לדוד זה רחוק אבל זה העונש לא היה מידי אדם · כי כשאמר הכתוב לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות . לא אמר אלא במיתה בידי אדם שאין לבד" לענוש האב על הבן ולא הבן על האב · אבל בידי שמים כתי' פוקד עון אבות על בנים וגו' והוא כשהבנים אינם צדיקים כמו שאמרו כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם . וזו המיתה אעפ"י שהיתה בידי אדם במצות האל היתה והרי היא כמיתה בידי שמים · ומה שאמר ויחמול המלך על מפיבשת · כיון שלא בקשו הגבעוני' אלא שבעה מבני שאול והיו בהם שבעה זולתי מפיבשת חמל עליו על השבועה אשר היתה בינו ובין יהונתן ולא נתנו בידם ועוד כי נראה לו שהיה טוב מהאחרי' ואין ראוי ליפול עליו עונש שאול זה הוא הנראה בעיני בענין הזה : ויאמר אליהם · אמר להם מה רצונכם שאעשה להם כמו שאמר מה אעשה לכם . והפסיק הענין לפרש מה היה ענין תלונתם · ופי' גכ" שהיו מיתר האמורי ולא מבני ישראל שיחמלו על דמם . ואמר והגבעונים לא מבני ישראל המה · ואמרו רז"ל כל שאינו מקבל פיוס אינו מבני ישראל שנ' והגבעונים לא מבני ישראל המה : ויבקש שאול להכותם . פי' והכם · וכן להרגו בערמה והרגו . לשכב את בת יעקב ושכב : בקנאותו . כבר פירשנוהו : אין לי כסף וזהב . לי כתי' וקרי לנו והענין אחד · כי כן דרך המקרא לדבר בלשון רבים פעם בלשון כלל פעם לשון פרט · ויש בו דרש שבקש מהם שימחלו דם אחיהם ויתן להם ממון ולא רצו . אמר דוד אבקש מכל אחד לבדו שמא הם מתביישין זה מזה לקחת ממון בדבר זה ועשה כן וכל אחד אמר לו אין לי כסף וזהב עם שאול ועם ביתו : יותן לנו · כן כתי' וקרי יתן ושניהם ענין אחד · אך כי הכתו' יותן מבני' נפעל והקרי יתן מבנין הפועל . ויש מעט הפרש ביניהם · כי פי' הכתו' יותן אעפ"י שלא תתנו אותם הקב"ה יפרע לנו מהם : ופי' הקרי יתן שתתנו אותם : והוקענום · ונתלה אותם · כתרגו' ונצלובינון ובקשו להם זו המיתה כדי שיראו כל ישראל נקמתם ויאמרו ישראל מגבוע בהם עוד : לה' . להודיע משפטו כי הוא רוצה לנקום נקמתינו מהם : בחיר ה' שהאל בחרו למלך · ובדרש הם לא אמרו בחיר ה' אלא בת קול יצאת' ואמר בחיר ה' כלומ' שנתכפרו לו עוונותיו : ויחמול המלך · כבר פירשנוהו : את ארמוני · ברי"ש : בני מיכל · בני מירב היו אלא שמיכל גדלה אותם ונקראו על שמה · כענין שנ' יולד בן לנעמי · וכן הוא תרגו' בני מירב דרביאת מיכל · וכן הוא אומר אשר ילדה לעדריאל · ומירב היא שהיתה אשת עדריא' לא מיכל כמו שכתו' על מירב והיא נתנה לעדריאל המחולתי · וכן כתו' אלה תולדו' אהרן ומשה . ולא זכר אלא בני אהרן אלא שמשה גדלם ולמדם כאלו הם תולדותיו לפני ה' כי הארון היה שם ואורי' ותומים כשנתקבצו דוד וישראל לשאול את ה' על הרעב ולא נכפרו משם עד שקראו לגבעונים ונגמר המעשה : ויפלו שבעתים · ביו"ד כתיב ר"ל שתי פעמים שבעה . כמו שבעתים יוקם קין · ואמר שבעתים לפי שלא נשאר מהם זרע · כן נדרש הכתוב · ודרש אחר אומר על מפיבשת בן יהונתן שחסר מהם · והקרי הוא שבעתם ר"ל הם השבעה · כמו ויבאו שלשתם הם השלשה · ומה שאומר שנפלו יחד כי יחד הוקעו · והנפילה היא המיתה : והם · כתיב וקרי והמה ושניהם אחד · וכבר כתבתי בזה ובדומיה' . כי נסחאות נמצאו אחר הגלות והלכו בקריאה אחר הרוב : וכן כתיב תחילת קציר שעורים וקרי בתחילת : כתיב תלום שם הפלשתים וקרי תלאום : שמה פלשתים : ושניהם ענין אחד :

א י

בקדמאין בשריות חצד סערין : ונסבת רצפה בת איה ית סקא
ופרסתיה לה על טנרא משריות חצדא עד דנחתת מטרא עליהון מן
שמיא ולא שבקת עופא דשמיא למנח עליהון ביממא וית חית ברא
בליליא : ואתחואה לדוד ית דעבדת רצפה בת איה לחינתא דשאול :
ואזל דוד ונסיב ית גרמי שאול וית גרמי יהונתן בריה מלות יתבי יבש
גלעד דגנבו יתהון משורא דבית שן רצלבונון תמן פלישתאי ית שאול
בגלבוע : ואסיק מתמן ית גרמי שאול וית גרמי יהונתן בריה וכנשו
ית גרמי צליביא : וקברו ית גרמי שאול וית יהונתן בריה בארעא
שבטא בנימן בצלע בקברא דקיש אבוהי ועבדו כל דפקיד מלכא
וקביל יוי צלות דיירי ארעא בתר כן : והות עוד קרבא
לפלשתאי עם ישראל ונחת דוד ועבדוהי עמיה ואגיחו קרבא עם
פלשתאי ואשתלהי דוד : וישבי בנוב דבבני גברא ומתקל סופיניה
מתקל תלת מאה סלעין דנחשא והוא אסיר איספניקי חרתא ואמר
למיקטל ית דוד : וסעיד ליה אבישי בר צרויה ומחא ית פלשתאה
וקטליה בכין קיימו גברי דוד ליה למימר לא תפוק עוד עמנא לקרבא
ולא תיטפי ית מלכותא דישראל :
והוה בתר כן והות עוד קרבא בגוב עם פלשתאי בכין
קטל סבכי דמן חושת ית סף דבבני גיברא : והות עוד קרבא בגוב
עם פלשתאי וקטל דוד בר ישי מוחי פרוכית בית מקדשא דמבית לחם
ית גלית גיתאה ואעא דמורניתיה כאכסן דגרדאין :
והות עוד קרבא בגת והוה גבר דמשחן ואצבעת
ידוהי ואצבעת ריגלוהי שית ושית עסרין וארבע במניין ואף הוא
אתיליד לגיברא : וחסיד ית ישראל וקטליה יהונתן בר שמעא
אחוהי דדוד : ית ארבעת אילין איתילידו לגיברא בגת ואיתמסרו
בידא דדוד ובידא דעבדוהי : ודבר ושבח דוד
בנבואה קדם יוי ית פתגמי תושבחתא הדא על כל יומיא דשיזיב יוי ית
ישראל מיד כל בעלי דבביהון ואף לדוד שיזביה מחרבא דשאול : ואמר

בראשנים תחלת קציר שערים : ותקח רצפה בת איה את השק בתחלת
ותטהו לה אל הצור מתחלת קציר עד נתך מים עליהם מן השמים
ולא נתנה עוף השמים לנוח עליהם יומם ואת חית השדה לילה :
ויגד לדוד את אשר עשתה רצפה בת איה פלגש שאול : וילך דוד
ויקח את עצמות שאול ואת עצמות יהונתן בנו מאת בעלי יבש גלעד
אשר גנבו אתם מרחב בית שן אשר תלום שם הפלשתים ביום תלאום
הכות פלשתים את שאול בגלבע : ויעל משם את עצמות שאול שמה
ואת עצמות יהונתן בנו ויאספו את עצמות המוקעים : ויקברו את
עצמות שאול ויהונתן בנו בארץ בנימן בצלע בקבר קיש אביו ויעשו
ככל אשר צוה המלך ויעתר אלהים לארץ אחרי כן : כ"ל
ותהי עוד מלחמה לפלשתים את ישראל וירד דוד ועבדיו עמו
וילחמו את פלשתים ויעף דוד : וישבו בנב אשר בילדי הרפה וישבי
ומשקל קינו שלש מאות משקל נחשת והוא חגור חדשה ויאמר
להכות את דוד : ויעזר לו אבישי בן צרויה ויך את הפלשתי וימיתהו
אז נשבעו אנשי דוד לו לאמר לא תצא עוד אתנו במלחמה ולא
תכבה את נר ישראל : ויהי אחרי כן ותהי עוד
המלחמה בגב עם פלשתים אז הכה סבכי החשתי את סף אשר בילדי בגוב
הרפה : ותהי עוד המלחמה בגוב עם פלשתים
ויך אלחנן בן יערי ארגים בית הלחמי את גלית הגתי ועץ חניתו כ
כמנור ארגים : ותהי עוד מלחמה בגת ויהי
איש מדין ואצבעת ידיו ואצבעות רגליו שש ושש עשרים וארבע מדון
מספר וגם הוא ילד להרפה : ויחרף את ישראל ויכהו יהונתן בן
שמעי אחי דוד : את ארבעת אלה ילדו להרפה בגת ויפלו שמעה
ביד דוד וביד עבדיו :
וידבר דוד ליהוה את דברי השירה הזאת ביום כב
הציל יהוה אתו מכף כל איביו ומכף שאול : וסד

בראשונים · בימי הראשונים של קציר שעורים כמו שפירש בתחילת קציר שעורים : ותטהו לה אל הצור · על הצור היו נתלים · כמו שאמר ויוקיעום בהר · והטתה השק אל הצור להתכסות תחתיו יום ולילה · ובדר' מהו ותטהו לה אל הצור שאמרה הצור תמים פעלו שהצדיקה עליהם את הדין : ויגד לדוד · כי דבר גדול עשתה · ומפני זה נכמרו רחמיו וצוה לקברם · ובדרש ראה כי אשת חיל היא ולקחה לאשה · וכבר כתבנו מה שפירשו רבו' ז"ל כי היו נתלים מיו"ז בניסן עד י"ז במרחשון שהוא זמן הגשמים וכל כך למה כדי שיתקדש שם שמים על ידיהם · ונראה כי רצו' האל היה בזה שיהיו מוקעים עד זמן גשמים כדי שיודע כי בעונם היה עצירת גשמים · ומה שאמר עד נתך מים עליהם · ירדו גשמים מעט להודיע שיקברו אותם · ואחר שקברו אותם נעתר האלהים לארץ וירדו גשמים הרבה · כמו שאמר ויעתר אלהים לארץ אחרי כן : בגלבע · מלרע · והוא שם מקום הנזכר בספר יהושע וגלע האלף : ויעשו כל אשר צוה המלך · להביא העצמות ולקברם כמו שאמר · לא הוסיף דבר אלא שכן דרך המקרא לכפול הדברים בהתחזק המעשה · ובדרש כי זה בא להוסיף שצוה המלך להספידם בכל מקום שהיו עוברים שם בערי ישראל : ויעף דוד · בפתח פא הפעל להקל הקריאה וכן ויעף העם · אבל ויעף אלי אחד בקמץ להבדיל ביניהם כמו שעניינם מובדל : וישבו בנוב · כך היה שמו וכתוב בויו" וקרי ביו"ד · ובדרש ישבי בנוב איש שבא על עסקי נוב · כלומר כי בא על דבר נוב עיר הכהנים שהיה דוד סבת הריגתם קרה לו לדוד שהיה בסכנה · ודרשו ויעזר לו אבישי שעזרו בתפילה וכל זה רחוק · ומהם אמרו עזרו ממש · ואמרו כי קפצה לפניו הארץ כי לא היה שם אבישי עם דוד · כי הוא ויואב היו נלחמים בבני עמון ועברה יונה לפני אבישי מטרפת בכנפיה וידע כי דוד היה בסכנה וברח וקפצה לפניו הארץ והלך שם ועזר לדוד והרג את ישבי בנוב : הרפה · כמו הענק · והוא אחד מן רפאים ונכתב בהא ובאלף · כן כתבו אא"ז ז"ל וכתי' גברא · וכבר כתבנו דעת הדר' למעלה שהוא שם האם : קינו · הוא עץ החנית · וכן נקרא בערבי עץ החנית אלקנה · ולא אמר המשקל על קינו אלא על להבת החנית · וקראו קנו בכלל הלהבת עם העץ · ועל הלהבת אמר שהיה משקלו שלש מאות משקל נחשת כי על העץ לא יאמר משקל · וכן אמר בגלית ולהבת חניתו שש מאות שקלים ברזל ומשקל הברזל והנחשת אינו שוה כי לכל אחד משקל מיוחד · וכן לכסף ולזהב · ות"י ומתקל סופיניה מתקל תלת מאות סילעין דנחשא : והוא חגור חדשה · חרב חדשה · וכמוהו ותאכלו בריאה · ר"ל שה בריאה · וכן דרך המקרא בהרבה מקומות · והחסרון יתבונן לפי העניין : ויאמר להכות את דוד · כנראה כי עיף דוד חשב להכותו ועזר לו אבישי : בגוב עם פלשתים · ובדב' הימים כתוב בגזר · שני שמות היו לאותו המקום וכמוהו רבים · וכן כת' הכה סף ושם ספי וקרובים הם : אלחנן בן יערי · אורגים בית הלחמי את גלית הגתי · ובדב' הימים כתו' אלחנן בן יעזר אורגים את לחמי אחי גלית הגתי · וקרי יאיר · ויאיר ויערי אחד · ופירו' את גלית אשר אמר הכה את מי שהיה עם גלית · והוא אחיו הרגו אלחנן בגוב · וגלית הרגו דוד באפס דמים · ואלחנן זה מבית לחם היה לפיכך קראו בית הלחמי · וכן מה שאמר בדברי הימים בית הלחמי כמו מלחמי · כלומר מבני לחמי · ר"ל מהגבורים המתיחסים לבית לחם · וכן יאמר ומן הגדי נבדלו אל דוד למדבר · ר"ל מן המתיחסים לגד · או פירו' עם בית הלחמי והוא דוד · ר"ל כי דוד עזרו · וזהו שאמר עם את הלחמי עם דוד שהוא לחמי שעזרו והרגו · ולדעת יונתן אלחנן זהו דוד · וכן תרגם הפסוק וקטל דוד בר ישי מחי פרוכתא דבית מקדשא דמבי' לחם ית גלית · קרא ישי יערי לפי שהיה אורג פרוכו' הצריכו' לבי' המקדש · ובי' המקד' נקר' יער כמו שכתו' יער הלבנו' ימצאוה בשדה יער · אבל מה שקרא דוד אלחנן לא ידעתי לו טעם : כמנור אורגי' · כאכסן דגרדאין · והוא העץ שיקפל עליו האורג הבגד כארגו · וגרדאין הם אורגין · ותרגו' ירושלמי מעשה אורג עובד דגרדאי · וכן בדברי רז"ל נקרא האורג גרדי · וכן מנור אורגים הוא מכלי האורג בדבריהם · באמרם העושה שתי בתי נירין · בנירים ובקירוס : איש מדון · כתו' ביוד" וקרי בויו" ואחד הוא · ובדברי הימי' איש מדה · וכתי' גבר דמשחן · ואפ' הכא אשר במדון הוא מקום הרגם במדה : שש ושש עשרים וארבע · אלו אמר שש ושש · ולא אמר עשרים וארבע הייתי אומ' שבין ידיו ובין רגליו לא היו אלא שש ושש לכך צריך עשרים וארבע · ואלו אמר כד' ולא אמר שש ושש הייתי אומ' ה' באחת ושבע באחת לכך נאמר שש ושש : להרפה · לענק · ובא בהא הידיעה עם למד השמוש כמשפט · אלא שברוב נפלה הא הידיעה להקל · וכמוהו להעם הזה · להגדוד הבא אליו : וידבר דוד לה' · שירה זאת חברה דוד בסוף ימיו כשהניח ה' לו מכל אויביו · ואמר ומכף שאול · כי הוא היה שקול כנגד כל אויביו · וכתובה שירה זו בספר תהילי' ומתחלפת במקומות במלים והעניין אחד · ות"י השיר' הזאת על הצלת ישראל מאויביהם גם דבר פרעה זכר בפסוק עלה עשן באפו :

פלגי

וַיֹּאמַר יְהוָה סַלְעִי וּמְצֻדָתִי וּמְפַלְטִי־לִי׃ אֱלֹהֵי צוּרִי אֶחֱסֶה־בּוֹ
מָגִנִּי וְקֶרֶן יִשְׁעִי מִשְׂגַּבִּי וּמְנוּסִי מֹשִׁעִי מֵחָמָס תֹּשִׁעֵנִי׃
מְהֻלָּל אֶקְרָא יְהוָה וּמֵאֹיְבַי אִוָּשֵׁעַ׃ כִּי אֲפָפֻנִי מִשְׁבְּרֵי־מָוֶת
נַחֲלֵי בְלִיַּעַל יְבַעֲתֻנִי׃ חֶבְלֵי שְׁאוֹל סַבֻּנִי קִדְּמֻנִי
מֹקְשֵׁי־מָוֶת׃ בַּצַּר־לִי אֶקְרָא יְהוָה וְאֶל־אֱלֹהַי
ויתגעש אֶקְרָא וַיִּשְׁמַע מֵהֵיכָלוֹ קוֹלִי וְשַׁוְעָתִי בְּאָזְנָיו׃ וַתִּגְעַשׁ
וַתִּרְעַשׁ הָאָרֶץ מוֹסְדוֹת הַשָּׁמַיִם יִרְגָּזוּ וַיִּתְגָּעֲשׁוּ כִּי
חָרָה לוֹ׃ עָלָה עָשָׁן בְּאַפּוֹ וְאֵשׁ מִפִּיו תֹּאכֵל גֶּחָלִים
בָּעֲרוּ מִמֶּנּוּ׃ וַיֵּט שָׁמַיִם וַיֵּרַד וַעֲרָפֶל תַּחַת רַגְלָיו׃ וַיִּרְכַּב
עַל־כְּרוּב וַיָּעֹף וַיֵּרָא עַל־ כַּנְפֵי־רוּחַ׃ וַיָּשֶׁת חֹשֶׁךְ סְבִיבֹתָיו
סֻכּוֹת חַשְׁרַת־מַיִם עָבֵי שְׁחָקִים׃ מִנֹּגַהּ נֶגְדּוֹ בָּעֲרוּ גַּחֲלֵי־אֵשׁ׃
יַרְעֵם מִן־שָׁמַיִם יְהוָה וְעֶלְיוֹן יִתֵּן קוֹלוֹ׃ וַיִּשְׁלַח חִצִּים
ויהם וַיְפִיצֵם בָּרָק וַיָּהֹמם׃ וַיֵּרָאוּ אֲפִקֵי יָם יִגָּלוּ מֹסְדוֹת תֵּבֵל
בְּגַעֲרַת יְהוָה מִנִּשְׁמַת רוּחַ אַפּוֹ׃ יִשְׁלַח מִמָּרוֹם יִקָּחֵנִי
יַמְשֵׁנִי מִמַּיִם רַבִּים׃ יַצִּילֵנִי מֵאֹיְבִי עָז מִשֹּׂנְאַי
למשען כִּי אָמְצוּ מִמֶּנִּי׃ יְקַדְּמֻנִי בְּיוֹם אֵידִי וַיְהִי יְהוָה מִשְׁעָן לִי׃
וַיֹּצֵא לַמֶּרְחָב אֹתִי יְחַלְּצֵנִי כִּי־חָפֵץ בִּי׃ יִגְמְלֵנִי יְהוָה
כְּצִדְקָתִי כְּבֹר יָדַי יָשִׁיב לִי׃ כִּי שָׁמַרְתִּי דַּרְכֵי יְהוָה
מיו וְלֹא רָשַׁעְתִּי מֵאֱלֹהָי׃ כִּי כָל־מִשְׁפָּטָו לְנֶגְדִּי וְחֻקֹּתָיו
לֹא־אָסוּר מִמֶּנָּה׃ וָאֶהְיֶה תָמִים לוֹ וָאֶשְׁתַּמְּרָה מֵעֲוֹנִי׃
וַיָּשֶׁב יְהוָה לִי כְּצִדְקָתִי כְּבֹרִי לְנֶגֶד עֵינָיו׃ עִם־חָסִיד
תִּתְחַסָּד עִם־גִּבּוֹר תָּמִים תִּתַּמָּם׃ עִם־נָבָר תִּתָּבָר
וְעִם־עִקֵּשׁ תִּתַּפָּל׃ וְאֶת־עַם עָנִי תּוֹשִׁיעַ וְעֵינֶיךָ עַל־
נרו רָמִים תַּשְׁפִּיל׃ כִּי־אַתָּה נֵירִי יְהוָה וַיהוָה יַגִּיהַּ חָשְׁכִּי׃

ואמר יי תוקפי ורוחצני ומשיזב יתי : אלהי אלהי דאתרעי בי
קרבני לדחלתיה תוקפי דמן קדמוהי מתיהב לי תקוף ופורקן ל
לאתגברא על בעלי דבבי רוחצני דעל מימריה אנא רחיץ בעידן עקא
מגין עלי מבעלי דבבי ואמר לארמא קרני בפורקניה סומכני דהורת
מימריה סמך לי כד הויתי ערוק מן קדם רדפי פורקני מבעלי דבבי
ואף מיד כל חטופין שזיב יתי : מהלל אמר דוד בתושבחא אנא
מצלי קדם יי דבכל עידן מבעלי דבבי פריק יתי : כי ארי אקיפתני
עקא כאתא דיתבא על מתברא וחילא לית לה למילד והיא מסכנא
למהוי סיעת חייבין בעתת יתי : חבלי משירית רשיעין אקפוני
קדמוני דמזיינין במני קטול : בצר אמר דוד כד עקא לי אנא מצלי
קדם יי וקדם אלהי אנא מתחנן ומקביל מהיכליה צלותי ובעותי
קדמוהי מתעבדא : ותגעש ואתרגיפת ואתרגשת ארעא שכלולי
שמיא זעו ואתרכנו ארי תקוף רוגזיה : עלה סליק זרוניה דפרע
לשיעא כתננא קדמוהי בכן שלח רוגזיה כאשא בערא דמן קדמוהי
משיצאה מזופיתיה כגומרין דנור דלקא מימריה : ויט וארכין
שמיא ואתגלי יקריה ועננא אמיטתא כיבש קדמוהי : וירכב ואתגלי
בגבורתיה על כרובין קלילין ודבר בתקוף על כנפי רוחא : וישת
ואשרי שכינתיה בערפילא ועננא יקר סחור סחור ליה מחיתא מיין ת
תקיפין מריכפת ענני קלילין ברום עלמא : מנגה מזיו יקריה
מבהיקין שמי שמיא מזופיתיה כגומרין דנור דלקא מימריה : ירעם
ואכלי מן שמיא יי ועלאה ארים מימריה : וישלח ושלח מחתיה
בגירין ובדרינון ברקין ושגישינון : ויראו ואתחזיאו עומקי ימא
אתגליאו שכלולי תבל במזופיתא מן קדם יי ממימר תקוף רוגזיה :
ישלח שלח נביוהי מלך תקיף דיתיב בתקוף רומא דברני שיזבני
מעממין סגיאין : יצילני שיזבני מסנאי ארי תקפני מבעלי דבבי
ארי אתגברו עלי : יקדמני יקדמוני ביום טלטולי והוה מימרא דיי
סמך לי : ויצא ואפיק לרווחא יתי שיזבני ארי אתרעי בי : יגמלני
אמר דוד ישלמינני יי כזכותי כברירות ידי יתיב לי : כי ארי נטרית אורחן דתקנן קדם יי ולא הליכית ברשע קדם אלהי : כי ארי כל דינוהי גלן לקיבלי
למעבדהון וקימוהי לא עדית מנהון : ואהיה והוית שלים בדחלתיה והוית נטר נפשי מחובין : וישב ואתיב יי לי כזכותי כברירותי קדם מימריה : עם עם
אברהם דאשתכח חסיד קדמך בכין אסגיתא למעבד חסדא עם זרעיה יצחק דהוה שלים בדחלתך בכין אשלימתא מימר רעותך עמיה : עם עם יעקב דהליך
בברירותא קדמך בחרתא בנוהי מכל עממיא ואפרשתא זרעיה מכל פסולא פרעה ומצראי דחשיבו מחשבן על עמך בלבלתינון במחשבתהון : ואת וית
עמא בית ישראל דמתקרן בעלמא הדין עם חשוך את עתיד למפרק ובמימרך תקיפא דמתגברין עליהון תמאיך : כי ארי את הוא מריה נהוריה דישראל
ויי יפקינני מחשוכא לנהורא ויחזינני בעלמא דעתיד למיתי לצדיקיא : כי

סלעי ומצודתי · שהייתי נשגב בו מאויבי : ומפלטי לי · הוא קל הלמד וכמוהו רבים מבניין הדגוש · ומה שאמר לי אחר יוד הכנוי הוא תוספת ביאור כי די באחד מהם. או תהיה יוד של ומפלטי נוספת ואיננה לכנוי כיוד המגביהי לשבת היושבי בשמי' : אלהי צורי · אחר שאלהי סמוך יהיה צורי גם לא תואר· ובתלים אלי צורי ושניהם תואר. ואפרש כי צורי לעולם שם· ר"ל כי הוא החוזק שלי · וכל צור עולמים חוזק העולמים וקיומם : וקרן ישעי · דרך המקרא לכנו' ההוזק בקרן כמו וקרני ראם קרניו · לפי שהאיל והשור והראם חוזקם וכחם בקרניהם שהם מנגחי' בהם : מחמס · מאנשי חמס יוכתי' ואף מיד כל חטופין ואנסין שזיב יתי : מהולל אקרא ה' · כשאני מתפלל ואקרא ה' מהולל שאהללנו בתהלותי אז מן אויבי אושע : משברי מות · הם הצרות החזקות שהיה בהם קרוב למות כמו שהיה בסלע המחלקות· ופי' משברי כי הצרות שוברות לב האדם באנחותיו ודאגותיו · או פי' משברי על דרך משל כאלו אמר גלי מות כי הגלים החזקים נקראים משברים כמו שאמר כל משבריך וגליך עלי עברו · ונקר' הגל כן לפי שהוא נשבר בתנועתו החזקה ·ויונת' פי' שהיה בצרה כאשה יושבת על משבר והיא מסוכנת למות : נחלי בליעל יבעתוני · על דרך משל כמו הנחל השוטף כן הצרה הגדולה · ובליעל אמר על כל רשע ורשע מאויביו. או יהיה בליעל שם הרשע · וי"ת סיעת חייבין · ואפשר לפרש נחלי מן נחלה מכתך : חבלי שאול · ענין כאב מן חבלי יולדה · וי"ת משיריית רשיעין כמו חבל נביאים : מהיכלו · מן השמים : ושועתי באה באזניו · וכן כתוב בתלי' תבא באזניו : ותגעש · יכתיב כמו בתהילים וקרי ויתגעש והענין אחד וקריאת המילה מלרע וכל הענין הזה עד ישלח ממרום רמז להשחי' ולכלות אויבי ישראל כי להם הוא רעש הארץ והשמים וחשך וערפל וגחלים ואש וחצים וברק הכל דרך משל· וכן ויט שמים וירד כאלו ירד לכלותם במהרה·וזהו וירכב על כרוב ויעף וירא על כנפי רוח · רמז למהירות הכליה והאבדון לאויבים : עלה עשן · משל על חרון אפו באויבים כמו אז יעשן אף ה' וקנאתו : ואש מפיו תאכל · אש שיצאה מפיו תאכלם : וירא · ובתהילי' וידא בדלת מן כאשר ידאה הנשר והענין קרוב : חשרת מים · ובתלים חשכת מים והענין אחד כי חשרת מי' הוא קשור העבי' זו בזו · כמו וחשוקיהם וחשוריהם הכל מוצק וכשהעבים מתקשרים זו בזו הוא החשכה. מנוגה נגדו · מנוגה שהוא נגדו ש אוהביו בערו גחלי אש לאויביו כלומר אשו מאיר לאוהביו ובוער בשונאיו : ירעם · מן רעם : ויהמם · כמו בתלים כתו' וקרי ויהם ואין ביניה' אלא הכנוי : אפיקי ים · המים הנגרי' בהם נקראים אפיקים וכל המקומות שהמים נגרים בהם נקראים אפיקים על שמם : ימשני ממים רבי'. דרך משל שהצילהו מצרות רבות. והוא מגזרת כי מן המים משיתיהו וענינ' ענין המשכה והוצא' : מאויבי עז · לשון יחיד על גלית או על ישבי בנוב ואפשר על שאול : יקדמוני ביום אידי · ת"י קדמוני ביום טלטולי כלומ' ביום שהייתי נע ונד היו אויבי מקדימים אותי ברעותיהם כמו שעשו הזיפים : ולא רשעתי מאלהי : לא רשעתי שיצאתי מדרכי אלי · ודרכי שזכר עומד במקום שני'. וי"ת ולא הליכית ברשע קדם אלהי : לא אסור ממנה · מכל מצוה וחוקה. ובתלים לא אסיר מני והענין אחד : תתחסד · מי שהוא חסיד בדרכיו אתה מראה לו גם כן שאתה חסיד בהטיבך עמו : עם גבור · כמו איש שתרגומו גבר וכן הוא בתהילי' גבר · וי"ת הפסוק על האבות חסיד ותמים ונבר·ותרגם עקש על פרעה : תתבר·משפטו תתברר · ובא חסר הכפל ואם היה אומר תתבר ידמה מבני הלמד לפיכך שמו תנועות תתבר בתתבר ורבים הת"ו להורות שהוא מפעלי הכפל : תתפל : בא כן לזווג המלות עם תתבר ותתמם · ועיקרו תפתל · ומשפטו תתפתל · והפכה עין הפעל בפא הפעל כמו אם ישוב ישיבני·וענין תתפל תביא עליו כדרכו הנפתלה · וכן ענין אם ללצים הוא יליץ יביא עליהם שיכשלון בליצנותם : ועיניך על רמים תשפיל · עיניך תתן על רמים עד שתשפילם·וכן הוא בתהלים בזה הענין אעפ"י שאין המלות שוות ועינים רמות תשפיל : כי אתה נירי ה' · נכתב בו הנת והוא היוד ע"ן הפועל· אבר היא החשכה והתשועה ממנה היא האורה והנוגה·וזהו שאמר יגיה חשכי :

כי בכה ארוץ גדוד באלהי אדלג שור : האל תמים
דרכו אמרת יהוה צרופה מגן הוא לכל החסים בו :
כי מי אל מבלעדי יהוה ומי צור מבלעדי אלהינו : האל
מעוזי חיל ויתר תמים דרכו : משוה רגליו כאילות ועל במתי דרכי
יעמידני : מלמד ידי למלחמה ונחת קשת נחושה רגלי
זרעתי : ותתן לי מגן ישעך וענתך תרבני : תרחיב צעדי
תחתני ולא מעדו קרסלי : ארדפה איבי ואשמידם
ולא אשוב עד כלותם : ואכלם ואמחצם ולא יקומון ויפלו
תחת רגלי : ותזרני חיל למלחמה תכריע קמי תחתני :
ואיבי תתה לי ערף משנאי ואצמיתם : ישעו
ואין מושיע אל יהוה ולא ענם : ואשחקם כעפר משיע
ארץ כטיט חוצות אדיקם ארקעם : ותפלטני ואשחקם
מריבי עמי תשמרני לראש גוים עם לא ידעתי יעבדני :
בני נכר יתכחשו לי לשמע אזן ישמעו לי : בני נכר יבלו לשמוע
ויתגרו ממסגרותם : חי יהוה וברוך צורי וירם אלהי
צור ישעי : האל הנתן נקמות לי ומוריד עמים תחתני :
ומוציאי מאיבי ומקמי תרוממני מאיש חמסים תצילני :
על כן אודך יהוה בגוים ולשמך אזמר : מגדיל ישועות מגדול
מלכו ועשה חסד למשיחו לדוד ולזרעו עד עולם :
ואלה דברי דוד האחרנים כ ג
נאם דוד בן ישי ונאם הגבר הקם על משיח אלהי יעקב ונעים זמרות על
ישראל : רוח יהוה דבר בי ומלתו על לשוני : אמר אלהי

ארי במימרך אסגי משירין ובמימר אלהי אכביש כל כרכין תקיפין :
האל אלהא דכיונא אורחיה אוריתא דיוי בחירא היא תקיף
הוא לכל די מתרחצין עלוהי : כי בכין על ניסא ופורקנא די
תעביד למשיחך ולשארא דעמך דאשתארון יודון כל עממיא אומיא
ולישניא ויימרון לית אלהא אלא יוי ארי לית בר מנך ועמך יימרון לית
דתקיף אלא אלהנא : האל אלהא דסעיד לי בחילא ומתקן שלים
אורחי : משוה משוי ריגלי קלילין כאילתא ועל בית תוקפי
יקימינני : מלמד מליף ידי למעבד קרבא ומתקף בקשת נחשא
דרעי : ותתן ויהבת לי תקוף ובפורקנך ובמימרך אסגיתני :
תרחיב אסגיתא פסיעתי תחותי ולא אזדעזעא רכובתי : ארדפה
דרדפית סנאי ושיציתינון ולא תבית עד די גמרתינון : ואכלם
ושיציתינון וגמרתינון ולא יכילו למיקם ונפלו קטילין תחות פרסת
ריגלי : ותזרני וסעדתני בחילא למעבד קרבא תברתא עממיא
דקיימין לאבאשא לי תחותי : ואויבי וסנאי תברתא קדמי מחזרי
קדל בעלי דבבי ושיציתינון : ישעו בען סעיד ולית להון פריק
מצלן קדם יוי ולא מקביל צלותהון : ואשחקם ודושתינון
כעפרא דארעא כיסין שקין בעטית בהון רפסתינון : ותפלטני
ותשיזבינני מפלגות עמא תמנני רישא לעממיא עמא דלא ידעית
יפלחונני : בני בני עממיא יתכדבון לי לשמע אודן ישתמעון
לי : בני בני עממיא יסופון ויזועון מבירניתהון : חי בכין על
ניסא ופורקנא דעבדתא לעמך בית ישראל אודיאו ואמרו קיים הוא
יוי ובריך תקיפא דמן קדמוהי מתיהיב לנא תקוף ופורקן ומרומם אלהא
תקוף פורקנא : האל אלהא דעבד פורענותא לי ותבר עממיא
דקיימין לאבאשא לי תחותי : ומוציאי ופרקי מסנאי ועל דקיימין
לאבאשא לי תגברינני מגוג ומשרית עממין חטופין דעימי תשיזבינני : על על כן אודי קדמך יוי בעממיא ולשמך אימר תושבחן : מגדול מסגי
למעבד פורקן עם מלכיה ועבד טיבו למשיחיה לדוד ולזרעיה עד עלמא : ואילין פתגמי נבואת דוד דאתנבי לסוף עלמא ליומי נחמתא
דעתידין למיתי אמר דוד בר ישי ואמר גברא דמרבא למלכו משיחא במימר אלהיה דיעקב ותקין למימני בחיך בסים תושבחתיה דישראל : אמר דוד ברוח
נבואה דיוי אנא ממליל אילין ופיתגמי קודשיה בפומי אנא סדר : אמר דוד אלהא דישראל עלי

כי בכה · כתבה בו ההא הנחה אשר אחרי הכף הקמוצה וכן ובכה ובעמכה . הנכבת עמכה · והדומי' להם · וברוב לא תכתב זאת ההא · ופירו'
בעזרתך אשבר גדוד אויבי וארוץ משרם רצץ · ובא בשורק כמו ירוץ ובפתח ישוד צהרי' . או פי' ארוץ לקראת גדוד אויבי ולא אירא מהם · וכן אדלג
שור אדלג חומת ערי אויבי לכבשם . ואומר אדלג למהירות כבושו אותם כאלו בדלוג כבשם בהם · וית בך ארוץ גדוד במימרך אסגי משריין :
האל תמים דרכו שמשלם לכל אים כמעשהו והטיב לי כצדקתי ולאויבי כרשעת' ואמרתו צרופה שאין בכל משפטיו סיג אלא הכל ברור ונקי משוי' ביום' ובאמונה
צרופים ומזוקקים מכל סיג : כי מי אל . לא כאותם שבוטחים באלהיהם · ובהתגברי על אויבי בכל עת ים לא' לדעת כי שקר נסכם ואין צור לא אלהינו · וית על
ימות המשיח כי אז יודו לו כל העמים ויאמרו מי אל מבלעדיו . בכן על ניסא וגו': האל מעוזי חיל · נכתב בוי"ו עם הדגש והדומים לו כתבנו בספר
מכלל · ופי' חיל בחיל כלומר בכח · או פירושו כשהייתי בחיל ובצבא היה הוא מעוזי ופי' ויתר שהתיר ופתח דרכי במלחמה ושמהו תמים ושלם שלא נפקד אחד
מאנשי במלחמה. וכתיב דרכו כי דרכי היה דרכו כי בשמו הייתי בא להלחם · וכן רגליו שכתוב וקרי רגלי · אומר על דרך משל עזרתו והוא מכנה רגליו על דרך
שמה הנחת ה' גבוריך: משוה רגלי משים כמו שויתי ה' לנגדי תמיד · ותרגו' שם שוי · אמר אם הצרכתי לברוח להמלט שם רגלי כאילות ולא השיגוני אויבי ועל
במותי יעמידני ואחר כך במקו' שהייתי נמלט שם והם במותי יעמידני שם בטוח: ונחת. ובספר תהלים ונחתה כי קשת תכונה בלשון זכר ונקבה. ור"ל כל כך למד
ידי למלחמה עד שאפי' קשת נחושה לא עמדה לפני אלא נשברה בזרועותי . ופי' נחושה חזקה כנחושה והוא ברזל חזק מאד · וכן ואת ארבעם כנחושה: ונחתה
שרשו חתת והוא כפעל מפעלי הכפל: וענותך · פי' ובענותך תרבני כתרגו' ובמימרך אסגיתני · ויהיה לדעתו ענותך מן ענית ואמרת. ובספר תהלי' וענותך
בקריאת הוי"ו מן עקב ענוה יראת ה' · וענוים ירשו ארץ שהוא ענין חסידו' ורוח כמוכה · ויהיה וענותך הנכתב הנה כמוהו. ואעפ"י שנחה הוי"ו ותהיה תי"ו תרבני
לנקבה על הענוה שזכר כמו וימיכך תסעדני שאמר בתהלים . ופי' שמתני ענותך לעם רב. כי אעפ"י שהייתי בעם מעט ואויבי בעם רב אני הייתי מנצח כי
ענותך היתה עמי. וכאלו הייתי אני עם רב מהם · וים לפרשו עזרתך ורצוך. וכן והכסף יענה את הכל: תחתני . כמו תחתי ובא בנון יו"ד שלא כמנהג בשמות :
קרסלי · כרעי · ותרגום אשר לו כרעים דליה קרסולין · וי"ת רכובותי והם הברכים : ותזרני · משפטו ותאזרני · כמו ותאזרני שמחה מהבנין הדגוש ולהקל נעלמה
האלף והוטלה תנועתה על הת"ו. ופי' חיל כח כתרגו' חילא · ואחז"ל כתבו מבנין הפעי' משרש זרה ופי' הזרית לי חיל וכח בכל אברי לעשות מלחמה : תתה ·
כמו נתת חסר פא הפעל שלא כמנהג בעוברים : ישעו · ר"ל יביטו כמו ולא ישעו אל קדוש ישראל ולא ישעה אל המזבחות · ופי' יביטו אל ה' ולא יושיעם:
אל ה' ולא ענם · בעבור כי הם רשעים וקוראים אל ה' ולבם לא נכון עמו: אדיקם · כמו וידק לעפר : ארקעם . מענין וירקעו את פחי הזהב : מריבי עמי .
כמו עמים וכן הרודד עמי תחתי · ויתכן לפרשו כמשמעו והוא שאול והסומכים אותו : תשמרני לראש גוים · ובספר תהלים תשימני לראש גוים · ופי' תשמרני
שמרתני וכאת עיניך בי לטובה עד שהייתי לראש גוים : יתכחשו לי · מיראתם אותי יכזבו לי ויאמרו לא חטאנו לך : לשמוע אוזן · ובספר תהלים לשמע
אוזן והוא שם · וכן לשמוע שם בפלס שאור ואור תהום · וענין הפסוק כמו שכתוב וישם דוד שם: ישמעו לי · כענין ושר אל משמעתך · ואותם בני נכר שאינם נשמעים
לי · יבלו. מעלה כבל: ויחגרו ממסגרותם. כלומר שהם נסגרים מפחדם · ופי' ויחגרו כמו ויחרגו הפוך כמו שכתוב בספר תהלים · והוא ענין תנועת הפחד מתרגום
ומחרדים אימה חרבת מותא · ותכתי' ויזועון מבירניתהון : חי ה' · הפסוק הזה דרך הודאה ותהלה הוא כלומר ה' בורי ואלהי ישעי הוא חי וברוך ורם : על כן
אודך ה' בגוי' · שהבלתני מאנשי חמס ורוממתני מאויבי ונתת לי נקמות מהם אודך בגוים לפני כל עם ועם : מגדול · מגדיל כתיב ביוד' וקרי בוי"ו כמו
שהוא בספר תהלי' בקריאה גם כן הקרי מגדול בחולם והוא תואר והענין אחד : מלכו ומשיחו · על עצמו הוא אומר כמו שהגדיל ישועתי ועשה לי חסדים כן
יעשה לי ולזרעי עד עולם : ואלה דברי דוד האחרוני' · עוד מלבד השירה אמר דברים אלה שהם דברי שבח והודאה לאל שהקימו למלכות · ואמר האחרוני' שהיו
אחרונים לכל השירות והמזמורים שאמר כי אחרי זה לא הופיע עליו רוח הקדש . וי"ת ואלין פתגמי נבואת וגו'. הוקם עלי · הוקם עליון ומלך : ונעים זמירות ישראל ·
על הזמירות שעשה בספר תהלים שהיו משוררים ומזמרים הלוים בהם לפני הארון ובבי' המקדש · וי"ת ותקין למימני בחיך וגו': רוח יהוה דבר בי הזמירות ברוח
הקדש אמרתי אותם · אשר דבר בי : ומלתו היתה על לשוני · באמרי הזמירות כי רוח הקדש עוררה אותי והופיעה הדברים על לשוני : ות"י אמר דוד ברוח
נבואה דה' וגו' ·
לי דבר

ישראל לי דבר צור ישראל מושל באדם צדיק מושל יראת אלהים :
ובאור בקר יזרח שמש בקר לא עבות מנגה ממטר דשא מארץ :
כי לא כן ביתי עם אל כי ברית עולם שם לי ערוכה בכל ושמרה כי
כל ישעי וכל חפץ כי לא יצמיח : ובליעל כקוץ מנד כלהם כי לא
ביד יקחו : ואיש יגע בהם ימלא ברזל ועץ חנית ובאש שרוף ישרפו
בשבת : אלה שמות הגברים אשר לדוד
העצני ישב בשבת תחכמני ראש השלשי הוא עדינו העצנו על שמנה מאות
אחת ריו חלל בפעם אחד : ואחרו אלעזר בן דדי בן אחחי
דודו הגברים בשלשה גברים עם דוד בחרפם בפלשתים נאספו שם למלחמה
ויעלו איש ישראל : הוא קם ויך בפלשתים עד כי יגעה ידו ותדבק
ידו אל החרב ויעש יהוה תשועה גדולה ביום ההוא והעם ישבו
שמה אחריו אך לפשט : ואחריו שמא בן אגא הררי
ויאספו פלשתים לחיה ותהי שם חלקת השדה מלאה עדשים והעם
נס מפני פלשתים : ויתיצב בתוך החלקה ויצילה ויך את פלשתים
ויעש יהוה תשועה גדולה :
שלשה וירדו שלשים מהשלשים ראש ויבאו אל קציר אל דוד

עלי מליל תקיפא דישראל דשליט בבני אנשא קושטא דאין אמר
למנאה לי מלכא דהוא משיחא דעתיד דיקום וישלוט בדחלתא דיוי :
טוביכון צדיקיא עבדתון לכון עובדין טבין דאתון עתידין לאזהרא
כזיהור יקריה כנהור צפרא דאזיל ותקן וכשימשא דעתיד לאזהרא
כזיהור יקריה על חד תלת מאה ארבעין ותלתא כנהור שבעת כוכבי
שבעת יומיא יתיר מכדין תתרבון וייטב לכון דהויתון מחמדין לשני
נחמתא דאתין הא כאכרא דמסובר בשני בצרתא דיחות מיטרא על
ארעא : כי אמר דוד יתיר מכבין ביתי קדם אל ארי קיים עלם קיים לי
למהוי מלכותי קיימא כמא דקיימין סידרי בראשית ונטיר לעלמ' דאתי
ארי כל צרכי וכל בעותי קדמוהי מיתעברין בכן כל מלכו לקיבליה עוד
לא תתקיים : ובליעל ורשיעא עבדי חיטאה דמן לכבין דבמפקהון
רכיכין למקטף וכד אנש חיים עליהון ושביק להון אזלין ותקפין עד
דלית איפשר למקרב להון כיד : ואיש ואף כל אנש דמשרי למיקרב
בחובין אזלין ותקפין עלוהי עד דחפן ליה כלבוש דברזלא דלא יכלין
ליה כאעי מורנין ורומחין בכין לית פורענותהון כיד אנש אילהין ב
באישתא עתידין לאתוקדא יתוקדון באית גלאה בית דינא רבא למת'
על כורסי דינא למדן ית עלמא : אלה ואילין שמהת גבריא דהוו
עם דוד גבריה רישי משריתא יתיב על כורסי דינא וכל נבייא וסבייא מקפין ליה משיח במשח קודשא בחיר ומפנק שפיר בריויה ויאי בחזויה חכים בחוכמת
וסוכלתן בעצה גיבר בגבורתא ריש גיברייא הוא מתקן כמני זינא נפק בפוסקלא ונצח בקרבא ומתגיב על ידי מורניתיה תמני מאה קטילין בזמנא חדא :
ואחריו ובתרוהי אלעזר בר דודו בר אחוחי בתלתא גבריא עם דוד בר חסידו פלישתאי ואתכנישו תמן לאגחא קרבא וסליקו אנש ישראל : הוא הוא קם
וקטל בפלשתאי עד דלאית ידיה ואדביקת ידיה עם חרבא ועבד יי פורקנא רבא ביומא ההוא ועמא תבת בתרוהי ברם לחלצא קטיליא : ואחריו ובתרוהי
שמא בר אגא דמן הרר ואתכנישו פלשתאי לחיותא והות תמן אחסנת חקלא מליא טלופחין ועמא אפך מן קדם פלשתאי : ויתיצב ואתעתד בגו אחסנתא
ושיזביה וקטל ית פלשתאי ועבד יי פורקנא רבא : וירדו ונחתו תלתא גבריא מגברי רישי משיריתא ואתו לחצדא לות דוד למערת

לי דבר · כפל דבר הוא כמנהג הלשון . ופי' אמר לי דבר בעבורי. ואמר ודבר לשמואל הנביא שהיה מושל באדם ושהכי למלך ובלבד שתהיה ממשלתי ביראת אלהים ואהיה צדיק. ודעת המתרגם שיצא ממני מלך המשיח שיהיה מושל ביראת אלהים וכן תרגם אותו אמר אלהא דישראל וגו': וכאור · כאור בקר . כאור הבקר כשיזרח השמש כשהולך ואור כן תהיה מלכותי וממשלתי· בקר שאין בו עכירות אלא בהיר · כי בקר שהוא עבות וענן פעם נגה ופעם מטר ואינו טוב אלא להצמיח דשא מן הארץ : כי לא כן, אבל ביתי אינו כן אלא נוגה בכל עת ובכל זמן . כי ברית עולם שם לי שלא תפסוק ותהיה ערוכה ושמורה בכל : כי כל ישעי · כל חפץ וכל ישע שלי הוא שלא יהיה כצמח השדה אשר ייבש . אבל ישעי לא יפסק לעולם · וי"ת שני הפסוקים האלה כן · וכאור בקר טוביכון דצדיקיא וגו': ובליעל· אבל הרשעים יהיו כקוץ שמכיר אותו ומשליכו כל מוצאו כן הם·כי הם מכאיבים לנוגע בהם ולא יקחו אותם ברגלם או בדבר אחר: ואיש יגע ואם יגע אדם בהם במקום שבוטחים ימלא ברזל. ר"ל יקח ברזל לכרות אותם. ואמר ימלא כנגד המשל שהוא על הרשעים. ולא יקרב אדם להם אלא אם ימלא כלי ברזל· כלומ' שילבש שריון שלא יוכלו להרע לו· או פי' ימלא. יכרת כמו בלא יומו תמלא ופי' יכרת הקוץ בברזל. כלומ' אם ירצה אדם לגעת בהם צריך שיכרתנו בברזל· או בעץ חנית מרחוק או ישרפו אותם במקום שבתם . כלומ' במקום שהם בוטחים כן הרשעים צריך שישתדל האדם לכלותם בעצמו אם יוכל או על ידי אחרים כמו שעושים לקוץ עם החנית . או יתפלל עליהם שיכלו ויסופו במקומם כמו לקוצים שישרפו' בשבת וי"ת אלה שני הפסוקים כן ורשיעיא דמן לכובין וגו': ואיש יגע. ואף כל איכש דמשרי בחובין אזלין וגו': יושב בשבת. דעת המתרג'. וכן דעת רז"ל כי זה הפסוק על דוד. ר"ל אלה שמות הגבורי' אשר לדוד שהיה יושב בשבת וכו'· אלה שמות גבורותיו של דוד· וי"ת כד אלין שמהת גיברי וגו'. והם ז"ל פי' יושב בשבת שהיה יושב בישיבה של תורה: ראש השלים. ראש לג' האבות: עדינו העצני. בשעה שהיה עוסק בתור' מעדן עצמו כתולעת. ובשעה שהיה יוצא למלחמה מקשה עצמו כעץ. ויש מרבותינו ז"ל שאמרו כי על יואב אמר זה הפסוק שהיה חכם גדול וראש סנהדרין. ש"י תחכמני ראש השלישי· ולפי הפשט נראה כי גבור אחד היה מגבורי דוד וראש גבורי דוד היה ושמו עדינו העצני וספר עליו שהיה חכם מוסף על גבורתו והיה יושב כשבת סנהדרין וחכמי ישראל והיה ראש להם . וזהו שאמר ראש השלישי. והוא כמו השלישים. וכן לכרי ולרצים כמו לכרים: ושלישים. הוא לשון גדולה גדולים ונכבדים· כמו השליש אשר למלך. ומבחר שלישיו: ותחכמוני שם תואר מן חכמ' וספר מגבורותיו על שמנה מאות חלל. ר"ל שהיה על שמונה מאות חלל. כלומ' שהרג שמונה מאות אנשים במלחמה אחת זהו בפעם אחת· ובדברי הימים קורא אותו ישבעם . ר"ל שהיה יושב בראש העם· וענין אחד הוא עם מה שכתוב כאן יושב בשבת· ומה שאמר הנה על שמנה מאות חלל· ושם אומר הוא עורר את חניתו על שלש מאות חלל. שני מלחמות היו באחת הרג שמנה מאות ובאחרת שלש מאות· ומה שאמר הנה תחכמוני ושם בן חכמוני· בן שנאמר שם כמו איש· כמו בן חיל· ר"ל בן חכמה· או יהיה שם אביו תחכמני. או חכמני כי אחד הוא. וזה עדינו היה בנו: העצני. כתוב בוי"ו וקרי ביו"ד: בפעם אחד. כתוב בדלת לשון זכר וקרי אחת בת"ו לשון נקבה: אלעזר בן דודו. כך היה שמו. וכת"י בר דוד. וקרי דודו בוי"ו וכתי' דדי ביו"ד: בן אחחי. ובדברי הימים האחחי. אחחי שם משפחה היה לפיכך אמר בן אחחי ואמר האחחי כמו בן קנז הקניזי : בשלשה גבורים. וקרי הגבורים והענין אחד. והשלשה גבורים הם הנזכרי' הנה עדינו ואלעזר ושמא בן אגא. ור"ל בשלשה כי היה השלישי שהיה עמהם במלחמה זאת עם דוד והוא היה ראש המלחמה הזאת: בחרפם. מבניין פעל הדגוש כי החית מעמדת בגעיא· וענינו כמו חרף נפשו למות· שענינו גלה· וכן בחרפם· גלו נפשם לסכנה· על דרך וישלך את נפשו מנגד. וי"ת כד חסידו פלישתאי. דעתו כי בחרפם אומר על פלשתים · אכ"ו תהיה הב"ית בפלשתים נוספת· ולפי הפשט בחרפם אומר על אלה הגבורים שגלו עצמם להלחם בפלשתים שנאספו שם להלחם וישראל עלו מפניהם . ואלה שלשת הגבורים ירדו אליהם· ואלעזר התגבר במלחמה זאת יותר מהשנים· ועליו אמר הוא קם ויך בפלשתים: והעם ישבו אחריו· אמר ינוסו. כי כבר נסו מפני פלשתים· כמו שאמר ויעלו איש ישראל· וכאשר ראו גבורת אלעזר שהיה מכה בפלשתי' שבו אחריו: אך לפשט· כלומר לא היו צריכים להכות בפלשתים אלא לפשט את החללים לבד שהיה מכה אלעזר: ואחריו שמא בן אגא הררי ת"י שמא בן אגא דמן הדר טורא: לחיה עיר פרזות שאין לה חומה· והמקו' ההוא נקרא אפס דמי'. כמו שאומר בדברי הימים כי שם היתה מלחמה זאת: מלאה עדשים. ובדברי הימים אמר מלאה שעורים· עמרים היתה מלאה · כי החלקה כבר נקצרה אלא שאספו בתוכה עמרים מהשדות האחרים· ואותם העמרים היו מהעדשים ומהשעורים והיתה מלאה מהם. ואמר הנה עדשים· ושם אמר שעורים: ויתיצב. ובדברי הימים אמר ויתיצבו· ר"ל הוא ואלעזר · ואמר הנה ויתיצב כי שמה היה עיקר המלחמה ההיא: וירדו שלשה. וכתו' שלשים· ר"ל הגדולים והגבורים שבשלישים· כמו ושלישים על כלו· וקרי שלשה כי השלשה היו אלה הגבורים אשר ירדו אל דוד: מהשלשים ראש· מהשלישים שהיו ראשי המחנות. וכת"י מגברי רישי משרייתא· אבל הוא תרגם שלשים כמו שלישי': ויבואו אל קציר : בעת קציר. כאלו אמר בקציר· וכן אמר ואל הארון תתן את העדות אשר אתן אליך . כמו ובארון :

אל־מערת עדלם וחית פלשתים חנה בעמק רפאים ׃ ודוד אז
במצודה ומצב פלשתים אז בית לחם ׃ ויתאוה דוד ויאמר מי ישקני
מים מבאר בית־לחם אשר בשער ׃ ויבקעו שלשת מבור
הגברים במחנה פלשתים וישאבו־מים מבאר בית־לחם אשר בשער
וישאו ויבאו אל־דוד ולא אבה לשתותם ויסך אתם ליהוה ׃ ויאמר דויד
חלילה לי יהוה מעשתי זאת הדם האנשים ההלכים בנפשותם ולא בנפשתם
אבה לשתותם אלה עשו שלשת הגברים ׃
ואבישי אחי יואב בן־צרויה הוא ראש השלשי והוא עורר את־ השלשה
חניתו על־שלש מאות חלל ולו־שם בשלשה ׃ מן־השלשה הכי נכבד
ויהי להם לשר ועד־השלשה לא־בא ׃
ובניהו בן־יהוידע בן־איש חי־רב־פעלים מקבצאל הוא הכה חיל
את־שני אריאל מואב והוא ירד והכה את־האריה בתוך הבאר ביום אראל
השלג ׃ והוא הכה את־איש מצרי אשר מראה וביד המצרי חנית הארי
וירד אליו בשבט ויגזל את־החנית מיד המצרי ויהרגהו בחניתו ׃ איש
אלה עשה בניהו בן־יהוידע ולו־שם בשלשה הגברים ׃ ולא
מן־השלשים נכבד ואל־השלשה לא־בא וישמהו דוד אל־משמעתו ׃
עשה־אל אחי־יואב בשלשים אלחנן בן־דדו בית לחם ׃

מערת עדלם ומשירית פלשתאי שריא במישר גבריא ׃ ודוד בכן
בחקרא ואיסטרטיג פלשתאי בכן בית לחם ׃ וחמידת נפשא דדויד
ואמר מן ישקינני מיא מגובא דבית לחם די בתרעא ׃ ובזעו תלתא
גבריא במשירית פלשתאי ומלו מיא מגובא דבית לחם דבתרע ונסיבו
ואיתיאו לות דוד ולא אבה למשתיהון ואמר לנסכא יתהון קדם יי ׃
ואמר חס לי מן קדם יי מלמעבד דא הדם גבריא דאזלו בנפשתהון
ולא אבא למשתיהון אילין עבדו תלתא גבריא ׃
ואבישי אחוהי דיואב בר צרויה הוא ריש גבריא והוא תבית ית
מורניתיה על תלת מאה קטילין וליה שום בתלתא גיבריא ׃ מן
גיבריא הוה יקיר והוה להון לרבא ולתלת גבורן לא מטא׃
ובניהו בר יהוידע בר גבר דחיל חטאין דיליה עובדין מקבצאל
הוא קטל ית תרין רברבי מואב והוא נחת וקטל ית אריא בגו גובא
ביומא דתלגא ׃ והוא קטל ית גברא מצראה גבר דחיזוה ובידא
דמיצראה מורניתא ונחת עלוהי בחוטרא ואניס ית מורניתא מידא
דמצראה וקטליה במורניתיה ׃ אילין עבד בניהו בר יהוידע וליה שום
בתלתא גיבריא ׃ מן גיבריא יקיר ולתלת גבורן לא מטא ומנייה דויד
על משמעתיה ׃ עשהאל אחוהי דיואב בגיבריא אלחנן בר דודו
דמבית לחם ׃ שמה

אל מערת עדולם׳ ובדברי הימים על הצור ואל מערת עדולם · צור חזק וגבוה היה שם והיא המצוד׳ שאמר ודוד אז במצודה · וזה העניין היה כשהיה דוד בורח מפני שאול ונמלט אל מער׳ עדולם · ועל המקום ההוא אמר כל ימי היות דוד במצודה ׃ וחית פלשתים · מחנה פלשתים · כמו שאומר בדברי הימי׳ ומחנה פלשתים חנה בעמק רפאים · וחיה הוא לשון קבוץ ועדה כמו חיתך ישבו בה · כמו עדתך ׃ ומצב פלשתים · ובדב׳ הימים וכתיב נציב פלשתים ואחד הוא · וכת״י ומצב ואסטרטיג כמו שתרגם נציבי׳ בכל מקו׳ · וכן תר׳ ויצא מצב פלשתי׳ · ופי׳ ומצב וכתיב שרי החיל · ואמר כי המחנה הגדול היה בעמק רפאים והשרי׳ היו עם קצת החיל בבית לחם ׃ מי ישקני מים · כמשמעו שהתאוה לאותן המים שהיו יקרים וטובי׳ · וימי קציר היו כמו שאומר · ובאותן הימים אדם מתאוה למים קרים מפני החום · אולי במצודה שהיה שם דוד לא היו שם מים טובים · ואחר שהביאו אותם נתחרט על ששמו עצמם שלשת הגבורים האלה בסכנה גדולה בעבור תאותו אל המים · ולא אבה לשתותם שהיה חושב בנפשו אלו שתה אותם כאלו שתה דמם כי בנפשותם הביאום · ונסך אותם לה׳ · כלומר שפכם לארץ לשם ה׳ · כי לא היה שם מזבח · ומה שכתבו רז״ל בעניין זה הם דברי׳ של תימה · כי חברו שני העניינים האלה כאחד · והיו בשני המקומות · כי דבר חלקת השדה היה באפס דמים ודבר המים היה במערת עדולם · והם פירשו מי ישקני מים דרך משל כי המים הם התורה · כמו הוי כל צמא לכו למים · ופירושו מי ישקני מים הלכה נצרכה לו לשאול מסנהדרין שהיו בבית לחם · וזהו שאמר מבאר בית לחם ׃ אשר בשער׳ כמו השערה אל הזקנים · וההלכה אשר הוצרכה לשאול מהם הוא דבר חלקת השדה מלאה עדשי׳ ושעורים · ונחלקו בדבר זה · מהם אמרו כי הגדישים משעורים ומעדשים היו מישראל · ופלשתים היו טמונים בהם · ושאל דוד אם יש לו רשות לשלח אש בגדישי׳ בעבור שישרפו עמם הפלשתים · ושלחו לו אסור להציל עצמו בממון חבירו אבל אתה מלך ומלך פורץ לעשות לו דרך ואין ממחין בידו · ומהם אמרו כי הגדישים משעורים היו של ישראל · והגדישים של עדשים היו של פלשתים · ושאל אם יש לו רשות לתת השעורים לפני הבהמות שהיו עמו לאכול · וישלם חילופם לבעלי השעורים מגדישי העדשי׳ ושלחו לו חבול ישיב רשע גזלה ישלם אעפ״שמשלם נקרא רשע אבל אתה מלך ומלך פורץ לעשות לו דרך ואין ממחין בידו · ופי׳ ויתיצב בתוך החלקה ויצילה · שלא הניח דוד לשרוף את הגדישים או להאכילם לבהמותיו · ופי׳ ולא אבה דוד לשתותם שלא אמר הלכ׳ זו בשם שלמה אלא כך אמר מקובלני מבי׳ דינו של שמואל הרמתי כל המוסר עצמו למיתה על דברי תור׳ אין אומרי׳ דבר שמועה מפיו · ומאי ויסך אותם לה׳ דאמריכהו משמי׳ דגמרא · ודברים אלה רחוקים מאד מדרך הפשט · כי הפסוקים הם ספור הגבורים אשר לדוד · ומספר הגבורות אשר עשה כל אחד מהשלשה הראשונים · ומה טעמו שלשת האחרונים בהביאם המים · ולא היה שאלת ההלכה בחלקה ההיא · אבל מלחמה גדולה היה עד שנס ישראל מפני פלשתים כמו שאמר הכתוב ושמה התגבר והתיצב בתוך זאת החלקה והצילה שלא שרפו אותה פלשתים · ואמר שהכה בפלשתים · ואמר ויעש ה׳ תשועה גדולה · ואין להבין בכל זה אלא פשט הכתוב כמו שהוא · ומהם אמרו כי מה שאמר במקום אחר מליאה עדשים שתי שדות היו אחת של שעורים ואחת של עדשים · ומהם אמרו כי בשתי שנים היה הדבר הזה בשנה אחת שהיו בחלקה זאת היתה מלאה עדשים · ובשנה האחרת היתה מלאה שעורים · ויש מרבות׳ ז״ל שפי׳ דברים אלה כמשמען שנתאוה דוד למים · אבל אמרו כי הזמן הזה היה חגהסכות שהיו מנסכין בו המים · ובמה עשה דוד שם כי היתר הבמות היה אז ונסך מים אלו בבמה · ואמרו למה שלח שלשה אחד היה הורג ואחד היה מפנה ההרוגים ואחד מכנים בלוחית בטהרה · ודברי אלה קרובים מן הראשונים · ות״י ויסך אותם לה׳ ואמר לנסכא יתהון קדם ה׳ ׃
חלילה לי ה׳ · כמו מה׳ וכן אלחנן בן דודו בית לחם · או יהיה ה׳ קריאה כנגד השם יתבר׳ ׃ הוא ראש השלישי · כן כתיב וקרי השלשה · והכתוב הוא מן שלישים על כלו · ופי׳ ראש השלשה מביאי המים והיה לו שם בהם כי היה נזכר בגבורה עמהם · ומה שאמר מן השלשה הכי נכבד · ויהי להם לשר · כפל דבר לחזק העניין כי כן דרך הלשון · ובד׳ הימים מן השלשה בשנים נכבד נראה כי הוא היה אחד מהשלשה והיה נכבד מהשנים ושר עליהם. ומה שאמר הנה מהשלשה הכי נכבד ר״ל משלשתם כי הוא היה אחד מהם · ומה שאמר ועד השלשה לא בא · ר״ל עד שלשה הראשונים והם עדינו ואלעזר ושמה לא הגיע עד גבורתם · ות״י לתלת גבורין לא מטא · כלומר לא הגיע בגבורתו לשלשה הגבורות שעשו השלשה ׃ בן איש חי · כן כתי׳ וקרי איש חיל כי יהוידע אביו גם כן היה גבור חיל · ומה שכתוב חי דרשו בו שהיה צדיק גמור וצדיקים אפילו במיתתם קרואים חיים · ות״י בן איש חיל · בר גבר דחיל חטאין ׃
רב פעלים · שהיה גדול במעשים טובים ׃ מקבצאל · שם מקום נזכר בנחלת בני יהודה קבצאל ויגדר ויתור · ורבו׳ ז״ל דרשו שהרבה פעלים וקבץ לתורה ׃ את שני אריאל מואב · כתרגו׳ ית תרין רברבי מואב · והיא מילה מורכבת מן ארי ומן אל · ואריי יש לו גבורה · ואל הוא לשון חוזק · ולעפ״שהיה בניהו כהן ואסו׳ להטמא למתים להלחם באויבי ה׳ הוא מצוה כשצוה הקב״ה להלחם בשבעה גוים ובשאר האומות המצרות לישראל לא חלק בין כהנים לישראל · וכן צוה להיות כהן משוח מלחמה ולהכנס עם ישראל למלחמה · והנה פנחס טמא עצמו למתו׳ כשהרג זמרי וכזבי · וכן הלך למלחמת מדין עם ישראל ׃ והכה את הארייה · הא כתוב ולא קרי · והעניין אחד · ארי או אריה ׃ ביו׳ השלג · אמרו כי הארייה ביום צנה ושלג נוספת גבורתו · ובדברי רז״ל את שני אריאל שלא הניח כמותו לא במקדש ראשון ולא במקדש שני · ואריאל שם בית המקדש כמו הוי אריאל · ופי׳ מואב שבנה אותו שלמה שבא מרות המואביה · ומה שאומ׳ ביום השלג דרשו בו איכא דאמרי דתבר גזיזי דברזא ונחית וטביל · ואיכא דאמרי דתנא סיפרא דבי רב ביומא דסתוא · וכל אלה דברים רחוקים מדרך הפשט כי הכתוב מספר גבורות כל אחד מהם לא תלמודו וחסידותו · וכת״ הפסוקים על דרך הפשט ׃ אשר מראה · כתו׳ ר״ל איש מצרי אשר היה לו מראה וגדול · וקרי איש מראה כמשמעו · ובדברי הימי׳ איש מדה · והעניין אחד · כי איש מדה ר״ל מדה גדולה · כמו אנשי מדו׳ · ואיש מראה ר״ל בעל פרצוף גדול ׃ ולו שם · בשלשה הגבורים המביאים את המים ׃ מן השלשים · נכבד מן השלשים הגבורים שנזכר אחר אלה · ות״ מן גבריא יקר · תרגם השלשים כמו השלישים ׃ ואל השלשה לא בא · תחכמוני ואלעזר ושמה · ות״ ולתלת גבורין לא מטא · כלומר לא הגיע בגבורתו לשלש הגבורו׳ שעשו השלשה ׃ וישימהו דוד · אל משמעתו · אל עצתו · או פי׳ שהפקידו על אנשי משמעתו · והם הכרתי והפלתי כמו שאמר למעלה ובניהו בן יהוידע על הכרתי ועל הפלתי ׃ עשהאל אחי יואב בשלשי׳ · במספר השלשי׳ היה · ויש שלשי׳ גבורי׳ ממנו עד אוריה החתי · ויונתן תרגם בגבריא ׃ אלחנן בן דודו · כך היה שמו דודו · וכת״ בר דודו ׃ בית לחם · מבית לחם · וכן השמרון לכם עלות בהר מעלות ׃ שמה

שמה ההררי אריקא ההררי׃ חלץ הפלטי עירא בן עקש התקועי׃
הענתותי אביעזר הענתתי מבני החשתי׃ צלמון האחחי מהרי הנטפתי׃
חלב בן בענה הנטפתי אתי בן ריבי מגבעת בני בנימן׃ בניהו
פרעתני הדי מנחלי געש׃ אבי עלבון הערבתי עזמות הברחמי׃
ששר אליחבא השעלבני בני ישן יהונתן׃ שמה ההררי אחיאם בן ששר
הגלני האררי׃ אליפלט בן אחסבי בן המעכתי אליעם בן אחיתפל הגלני׃
חצרי חצרו הכרמלי פערי הארבי׃ יגאל בן נתן מצבה בני הגדי׃
נשא צלק העמני נחרי הבארתי נשאי כלי יואב בן צריה׃ עירא היתרי
גרב היתרי׃ אוריה החתי כל שלשים ושבעה׃
כד ויסף אף יהוה לחרות בישראל ויסת את דוד בהם לאמר לך
מנה את ישראל ואת יהודה׃ ויאמר המלך אל יואב שר החיל אשר
אתו שוט נא בכל שבטי ישראל מדן ועד באר שבע ופקדו את העם
וידעתי את מספר העם׃ ויאמר יואב אל המלך ויוסף יהוה אלהיך
אל העם כהם וכהם מאה פעמים ועיני אדני המלך ראות ואדני המלך
למה חפץ בדבר הזה׃ ויחזק דבר המלך אל יואב ועל שרי החיל ויצא
יואב ושרי החיל לפני המלך לפקד את העם את ישראל׃ ויעברו
את הירדן ויחנו בערוער ימין העיר אשר בתוך הנחל הגד ואל יעזר
׃ ויבאו הגלעדה ואל ארץ תחתים חדשי ויבאו דנה יען וסביב אל
צידון׃ ויבאו מבצר צר וכל ערי החוי והכנעני ויצאו אל נגב יהודה
באר שבע׃ וישטו בכל הארץ ויבאו מקצה תשעה חדשים ועשרים
יום ירושלם׃ ויתן יואב את מספר מפקד העם אל המלך ותהי ישראל
שמנה מאות אלף איש חיל שלף חרב ואיש יהודה חמש מאות אלף

שמה דמן חרוד אליקא דמן חרוד׃ חלץ דמן פלט עירא בר עקש דמתקוע
׃ אביעזר דמן ענתות מבני דמן חושת׃ צלמון דמן אחות מהרי דמן
נטופה׃ חלד בר בענא דמנטופת אתי בר ריבי מגבעתא דבני בני׳׃
בניהו דמפרעתון הדי דמנחלי געש׃ אבי עלבון דמן ערבת עזמות
דמבחרום׃ אליחבא דמשעלבון בני ישן יהונתן׃ שמה דמן הרר טורא
אחיאב בן שרר דמטור גבוה׃ אליפלט בר אחסבי בר מעכת אליעם
בר אחיתפל גילונאה׃ חצרי דמן כרמלא פערי דמן ארב׃ יגאל בר
נתן דמצובא בני דמשיבט גר׃ צלק דמבני עמון נחרי דמן בארות
נטיל זייניה דיואב בר צרויה׃ עירא דמן יתר גרב דמן יתר׃ אוריה
חתאה כל גבריא תלתין ושבע׃ ואוסיף רוגזא דיי
למתקף בישראל וגריית דוד בהון למימר איזיל מני ית ישראל וית
דבית יהודה׃ ואמר מלכא ליואב רב חילא דעמיה הליך כען בכל
שבטא דישראל מדן ועד באר שבע ומניית עמא ואידע ית חושבן
עמא׃ ואמר יואב למלכא ויוסף יי אלהך על עמא כאילין וכאילין מאה
זמנין ועיני רבוני מלכא חזן ורבוני מלכא למה אתרעי בפתגמא
הדין׃ ותקיף פתגמא דמלכא על יואב ועל רבני חילא ונפק יואב
ורבני חילא קדם מלכא למימני ית עמא ית ישראל׃ ועברו ית ירדנא
ושרו בערער דרום קרתא דבגו נחלא דשבטא גד ואליעזר׃ ואתו
לגלעד ולארעא דרומא לחדשי ואתו לדן יען ומתמן אסתחר לצידון׃
ואתו לקירוין כריכן וכל קרוי חואי וכנענאי ונפקו לדרום יהודה לבאר
שבע׃ והליכו בכל ארעא ואתו מסיפי תשעה ירחין
ועסרין יומין לירושלם׃ ויהב יואב ית חושבן מניין עמא למלכא והוו
ישראל תמני מאה אלפין גבר גבר שלפי סיפא ואנש יהודה חמש
מאה אלפין גברא

שמה החרדי · הראשון ר״ש והשני דלת . וכן אליקא החרדי · הראשון ר״ש והשני דלת · ושניהם ליחס מקומם · כתרגום דמן חרוד · וכן הוא במסרה ובפסוק : בני ישן יהונתן . כמו ובני פלוא אליאב . ובני דן חושים : שמה ההררי · כתרגו׳ דמן הרר טורא : אחיאם בן שרר ההררי · האלף כתה . ותרגו׳ דמן טור גבה : חצרו. כתוב בוי״ו וקרי ביו״ד : הארבי בבי״ת : נושאי כלי יואב · כתוב ביו״ד לשון רבים ר״ל על צלק ועל נחרי וקרי נושא על נחרי : כל שלשים ושבעה · אלה השלשי׳ המנוי׳ הם מעשהאל עד אוריה ושלשת הראשוני׳ תחכמוני אלעזר ושמה ושלשה מביאי המי׳ הם שמה ואבישי בן צרוי׳ היה אחד מאלה השלשה כמו שפירשנו ובניהו בן יהוידע הרי שבעה ויואב לא הוצרך למנות כי שר צבא היה : ויוסף אף ה׳ . לא ידענו זה החרון למה היה אם היה רע בישראל דוד היה מבער אותו · אולי היה בישראל עוברי עבירה בסתר · ומה שאמר ויוסף כי דבר אבשלום חרון אף היה מה׳ על ישראל . אעפ״שהיה הדבר ההוא לענוש דוד שברח מפני בנו ושכב עם נשיו וגב״ נענשו ישראל שנגפו בעת ההיא עשרים אלף ביום אחד · אכ׳ הדבר ההוא היתה סבה מאת ה׳ לחרות בישראל על מעשים רעים שהיה בסתר בהם · וכן עתה הוסיף אף ה׳ לחרות בישרא׳ על נסתרות שהיו ביניהם כי אלו היו גלויות לא הניחם דוד · ולפי שלא היו גלויות העניסם האל על ידי סבה כי כל משפטיו צדק ואמת והסית את דוד ונתן בלבו שימנה אותם · או אמר ויוסף על הרעב שהיה שלש שנים . ואעפ״ שנגלה אותו העניין חרון אף היה על כל ישראל . ועתה הוסיף לחרו׳ בהם והסית את דוד שימנה אותם · וכבר היה דבר זה כידוע בישראל מן התורה כי אם ימנו את ישראל שלא יתנו איש כופר נפשו שיהיה בהם נגף ואפי׳ ימנה אותם לצורך · וצוה דוד את יואב שימנה אותם והיה קשה בעיני יואב לעשות זה הדבר לפי שידע שיחסרו · וכן אמר בדברי הימים למה יהיה לאשמה לישראל · ואעפ״ שיקח מהם כסף או שום דבר כיון שימנה אותם שלא לצורך יחסרו כמו שפי׳ למעלה בפסוק ויפקדם בטלאים · ואמרו רז״ל כל זמן שנמנו ישראל לצורך לא חסרו שלא לצורך חסרו כמו בימי דוד לפיכך היה קשה בעיני יואב לעשות זה הדבר עד שחזק דבר המלך אל יואב ועל שרי החיל · ומה שאמר ויסת את דוד בהם · כלומר שסם בלבו למנותם . ומה שאמר לאמר לך מנה את ישראל · היה בלב דוד שיאמר לאחד משריו לך מנה את ישראל · לא שהאל אמר לו בנבוא׳ לך מנה שאם כן איך אמר דוד חטאתי מאד . ואם האל אמר לו מה חטא · אלא שסם בלבו למנותם בעבור עון ישראל ודוד לא ידע כי מה׳ הוא · ותי׳ וגריית דוד בהון . והיכר שהיה בלבו למנותם הוא השטן שכ׳ בדברי הימים : ויוסף ה׳ · וי״ו זו לתחלת הדברים ולא לתוספת דבר · וכמוהו וי״ן רבים במקרא כמו שכתב׳ בתחלת ספר יהושע : אל העם · כתרגומו על עמא : ויעברו את הירדן . מעבר הירדן התחילו למנות ושעברו הירדן חנו בערוער : לימין העיר . מחוץ לעיר · ושם הסכימו באיזה מקום יעברו למנות . ואותו המקום שחנו בו היה בתוך הנחל · וזהו שאמר אשר בתו׳ הנחל הגד ואל יעזר כתרגו׳ דבגו נחלא די בשבט׳ גד ואל יעזר · וי״מ הגד מעניין מלא על כל גדותיו : ואל ארץ תחתים · חדשי · ת״ י ולארע דרומא חדשי · לא ידעתי למה תרגם תחתים דרומא : חדשי · מקום ישוב חדש : דנה יען · דנה יען · לדן יען · כן היה שם המקו׳ . דנה מלעיל · והנו״ן רפה : וסבב אל צידון · כתרגו׳ דמתמן אסתחר לצידון : מבצר צור · מבצר שהיה בצור גבוה · ועל כן נקרא מבצר צור . וכן הוא נזכר בספר יהושע בנחלת בני אשר ועל עיר מבצר צור : וכל ערי החוי והכנעני · שהיו יושבי׳ בהם חוי וכנעני עם ישראל שלא הורישו׳ בני ישראל והיו למס : את מספר מפקד העם · כתרגו׳ ית חושבן מניין עמא . והוא כפל דבר לחזק . ובא סמוך על סמוך כמו מבחר וטוב לבנון · כהרי בחלי . דבש וחמאה : ותהי ישראל · ותהי ערת ישראל · וכן ותהי מואב לדוד לעבדי׳ : שמנה מאות אלף איש חיל . ואיש יהודה חמש מאות אלף איש · ובדב׳ הימי׳ ויהי כל ישראל אלף אלפי׳ ומאה אלף ויהודה ארבע מאות ושבעי׳ אלף · מצאנו בהגדה אמר ר׳ יהושע בן לוי הכתובים מוסיפי׳ כאן מה שחסרו כאן אלו שני שבטי׳ שלא נמנו שכך כתי׳ בדב׳ הימי׳ ולוי ובנימין לא פקד בתוכם . אמר יואב באלו אני יכול להשמט ולומר שבט לוי איננו נמנה במניין שאר השבטים כי אם מבן חדש . ובנימין דיו שחסר בפלגש בגבעה . ולזה הפי׳ פסוק זה ולוי ובנימין לא פקד בתוכם בכאן היה לו לכתוב אותו לא בדברי הימי׳ כי כאן הוא חסר המספר · והיה לתת טעם לחסרון . גם לחסרון שחסרו בני יהודה בדב׳ הימי׳ לא נתן טעם · ובשלשי׳ ושתי׳ מדו׳ דרש ר׳ אליעזר בנו של ר׳ יוסי הגלילי אומר משני כתובי׳ המכחישים זה את זה יבא הכתו׳ השלישי ויכריע ביניהם · כיצד כתו׳ אחד אומר ויהי כל ישראל אלף אלפים ומאה אלף ויהודה ארבע מאות ושבעי׳ אלף · וכתו׳ אח״ אומר ותהי ישראל שמנה מאות אלף ואיש יהודה חמש מאות אלף · נמצא ביניהם שלש מאות אלף · אלו שלש מאות אלף מה טיבן · בא המכריע והכריע · ובני ישראל למספרם ראשי האבות ושרי האלפים והמאות ושוטריהם המשרתי׳ את המלך לכל דבר המחלוקת הבאה והיוצאת חדש בחדש לכל חדשי השנה · המחלוקת האחת עשרים וארבעה אלף · שלש מאות אלף הללו היו הכתובים בנימוסו של מלך ולא היו צריכים להמנות · כיצד ארבעה ועשרים אלף לשנים עשר · הרי כאן מאתים ושמונים אלף ושמונת אלפים כשתיירו י״ב אלף לנשיאי ישראל · והשליכם הכתוב מכאן וחזר וכללן להלן · וגם זה לא נתן טעם לחסרון מספר יהודה שנמצא בדברי הימים חסירים שלשים אלף · ואפשר שאותם שלשים אלף אלו מתו במגפה כי שבעים אלף היו המתים במגפה ושלשים אלף מהם היו מיהודה · ומתו כל כך מיהודה לפי שהוא שבטו של דוד . והוא היה הסבה . או היו באותו שבט רוב החוטאים · ובדר׳ עוד שני פתקי׳ עשה יואב אחד מרוב׳ ואחד מועט אמר אם מקבל הוא את המועט טוב ואם לאו אני נותן לו את המרוב׳ :

י ד

גברא׃ וחש דוד בליביה בתר כן דמנא ית עמא ואמר דוד קדם יוי
חבית לחדא דעברית הדא וכען יוי אעבר כען ית חובא דעבדך ארי
אסתכלית לחדא׃ וקם דוד בצפרא ופתגם נבואה מן קדם יוי הוה
עם גד נביא חזויא דדוד למימר׃ איזיל ותמליל עם דוד כדנן אמר
יוי חדא מתלת אנא רמי עלך בחר לך חד מנהון ואעביד לך׃ ואתא
גד לות דוד וחוי ליה ואמר ליה התעול לך שבע שנין כפנא בארעך
אם תלתא ירחין תהי עריק קדם סנאך והוא רדיף לך ואם מהוי תלתא
יומין מותא בארעך כען דע וחזי מה אתיב שלחי פתגמא׃
ואמר דוד לגד עקת לי לחדא נתמסר
כען ביד מימרא דיוי ארי סגיאין רחמוהי וביד דאנשא לא אתמסר׃
ויהב יוי מותא בישראל מעידן דמתנכיס תמידא ועד דמתפסק ומית
מן עמא מדן ועד באר שבע שבעין אלפין גברא׃ ואושיט ידיה
מלאכא לירושלם לחבלותה ותב יוי מן בישתא ואמר למלאכא דמחבל
בעמא מיסת כען אנח ידך ומלאכא דיוי הוה שרי בבית אידרי דארונן
יבוסאה׃ ואמר דוד קדם יוי כד חזא ית מלאכא דמקטל בעמא ואמר
הא אנא חבית ואנא סרחית ואילין עמא דאינון כענא ביד רעיא מה
עבדו תהי כען מחתך בי ובבית אבא׃ ואתא גד לות דוד ביומא ההוא
ואמר ליה סק אקים קדם יוי מדבחא בבית אידרי דארונן יבוסאה׃
וסליק דוד כפתגמא דגד כמא דפקיד יוי׃ ואסתכי
ארונן וחזא ית מלכא וית עבדוהי עברין עלוהי ונפק ארונן וסגיד
למלכא אפוהי על ארעא׃ ואמר ארונן מא דין אתא
רבוני מלכא לות עבדיה ואמר דוד למזבן מינך ית בית אידרי למבנא
מדבחא קדם יוי ויתכלי מותנא מעל עמא׃ ואמר ארונן לדוד
יסב ויסק ריבוני מלכא דתקין בעינוהי חזי תוריא דכשירין לעלתא
ומוריגיא ומני תוריא לאעיא׃ כולא יהב ארונה מלכא די בעא מיניה
מלכא ואמר ארונן למלכא יוי אלהך יקבל קורבנך ברעוא׃

איש׃ ויך לב דוד אתו אחרי כן ספר את העם
ויאמר דוד אל יהוה חטאתי מאד אשר עשיתי ועתה יהוה
העבר נא את עון עבדך כי נסכלתי מאד׃ ויקם דוד בבקר
ודבר יהוה היה אל גד הנביא חזה דוד לאמר׃ הלוך
ודברת אל דוד כה אמר יהוה שלש אנכי נוטל עליך בחר לך אחת
מהם ואעשה לך׃ ויבא גד אל דוד ויגד לו ויאמר לו התבוא לך שבע
שנים רעב בארצך ואם שלשה חדשים נסך לפני צריך והוא רדפך
ואם היות שלשת ימים דבר בארצך עתה דע וראה מה אשיב שלחי
דבר׃ ויאמר דוד אל גד צר לי מאד נפלה נא ביד
מט יהוה כי רבים רחמו וביד אדם אל אפלה׃ ויתן יהוה דבר בישראל
מהבקר ועד עת מועד וימת מן העם מדן ועד באר שבע שבעים
אלף איש׃ וישלח ידו המלאך ירושלם לשחתה וינחם יהוה אל
הרעה ויאמר למלאך המשחית בעם רב עתה הרף ידך ומלאך יהוה
היה עם גרן האורנה היבוסי׃ ויאמר דוד
הארונה אל יהוה בראתו את המלאך המכה בעם ויאמר הנה אנכי חטאתי
ואנכי העויתי ואלה הצאן מה עשו תהי נא ידך בי ובבית אבי׃ ויבא
ארונה גד אל דוד ביום ההוא ויאמר לו עלה הקם ליהוה מזבח בגרן ארניה
היבסי׃ ויעל דוד כדבר גד כאשר צוה יהוה׃
וישקף ארונה וירא את המלך ואת עבדיו עברים עליו ויצא ארונה
וישתחו למלך אפיו ארצה׃ ויאמר ארונה מדוע
בא אדני המלך אל עבדו ויאמר דוד לקנות מעמך את הגרן לבנות
מזבח ליהוה ותעצר המגפה מעל העם׃
ויאמר ארונה אל דוד יקח ויעל אדני
נו המלך הטוב בעינו ראה הבקר לעלה והמרגים וכלי הבקר לעצים׃
הכל נתן ארונה המלך למלך ויאמר ארונה אל המלך יהוה אלהיך

ויך לב דוד אותו : כתרגומו וחש דוד בליביה . כלומ' חשש על העון שעשה שיקריהו עונש בזה לו ולישראל • והכה לבו אותו בעבור זה • כלומ' הומה וחרד לבו וכתחרט ובקש רחמים מהאל שיעביר עונו ואחכ" ספר אמר ספר • וכמוהו רבים : ויקם דוד בבקר • לא שכב לבו בלילה ויקם בבקר והנה בא אליו גד הנביא בדבר ה' שנגלה אליו בלילה : חוזה דוד • כי נבואותיו היו לדוד ועל ידו היה מדבר הקבה" עם דוד • ואעפ" שלא נכתבו נבואותיו אלא זאת : ודברת אל דוד • כשהיה חוטא היה אומר אל דוד • וכשרצה לבנות הבי' אמר לך ואמרת אל עבדי דוד : שלש אנכי נוטל עליך • כתרגומו חדא מתלת . וכן אמר בחר לך אחת מהם • ואמר שלש לשון נקבה כלומר שלש גזירות לפיכך כתבה גם כן לשון נקבה : שבע שנים • ובדברי הימים שלש שנים לא אמר לו אלא שלש אלא מה שאמר שבע לפי שזה העניין היה אחר שלש שני רעב שהיו בימי דוד שנה אחר שנה • והנה אם יהיו עתה שלש שנים אחרי הנה יהיו שש שנים והשביעית אעפ" שירד בה מטר לא תמלט בלא רעב שנה שתבא אחר שש שני רעב . ועוד כי עד עת הקציר לא יהיה להם לחם בשביעית: והוא רודפך . שלא יהיה לך תקומה מפניו כריך שיכירו הכל כי מאת האל הוא והוא רודפך : נפלה נא ביד ה' . זהו הדבר . כמו הנה יד ה' הויה • ועוד כי ברעב אעפ" שהוא ביד ה' יפלו גם כן ביד אדם שילכו למצרים או לשאר ארצות לשבור בר ולחם • אבל הדבר אין בו אלא יד השם לבד . לפיכך המובן ביד ה' הוא הדבר • לפיכך בחר הוא בדבר • כי הוא ביד ה' לבד . אבל בשנים היה חרפה בגוים בנוסם לפני אויביהם ונגפים לפניהם • וכן ברעב כי היו הולכים בארצות הגוים והיו חרפה בהם . וכן אומר הכתוב ולא אתן אתכם עוד חרפת רעב בגוים • ובדרש חשב דוד ברעתו ואמר אם בוחר אני רעב עכשיו כל ישראל אומרים מאי איכפת לו לבן ישי על אוצרותיו הוא בוטח וישראל ימותו ברעב• ואם בורר אני חרב עכשיו ישראל אומרי' מה לו על גבוריו הוא בוטח שהם יבאו למלחמה הם ימותו והוא ינצל . אמר יבא דבר שהכל שוין בו • דא" אם בורר אני רעב עכשיו כל ישראל מוכי רעב ברככים. אם בורר אני חרב עכשיו כל ישראל מוכי חרב ברככים : יבא דבר • וא"א גד רמז לו דע וראה מה אשיב שולחי דבר . דבר הוא דבר באותיות : מהבקר ועד עת מועד • כתרגו' מעידן דמתנכיס תמידא ועד דמיתסק • ויש מרז"ל שפירשו עד חצי היום • והוא עת מועד ממועדי השמש . כי זריחתו מועד אחד וחצי היום מועד אחר ובא השמש מועד אחר . ומהם אמרו משהאיר מזרח עד הנץ החמה • והנה מרחמי האל קצר זמן הדבר . שהרי אמר לו שלשה ימים . ולא היה אלא מהבקר ועד עת מועד• ובדרש ויתן ה' דבר שלשים ושש שעות של פורענות נגזר עליהם באותו היום באו פרקליטין גדולים ובטלו אותם . ואלו הן חמשת ספרי תורה שבעת ימי השבת ח' ימי ברית מילה וזכות שלשה אבות • כשתיירו שלשה עשרה תרי אמוראי' חד אמר בזכות שני' עשר שבטים וחד אמר בזכות עשרת הדברות ושני לוחות . כשתיירה שם שעה אחת • ר' חייא אמר משחיטת התמיד עד זריקת דמו : וישלח ידו המלאך . הראה הקבה" דמות מלאך וחרבו בידו כמו שאומר בדברי הימים וחרבו שלופה בידו נטויה על ירושלם : והעמידו סמוך לגרן ארונה היבוסי כדי שיראהו דוד שם ויתפלל ויעתר לו האל במקום ההוא ותעצר המגפה• והיה סימן לדוד כי שם הוא מקום העתרה ושם יהיה בית המקדש ושם בית התפילה והעבודה כמו שצוה לו האל על יד גד להקים שם מזבח ושם נעתר לו באש שירד מן השמים על העולה כמו שאומר בדברי הימים : אל הרעה . כמו על הרעה . ורבים כמוהו : רב עתה הרף ידיך • די במגפה אל תשחית ירושלם• ויש בו דרש אמר לו הקדוש ברוך הוא למלאך טול הרב שבהם באותה שעה מת אבישי בן צרויה ששקול כרובה של סנהדרין : עם גורן . סמוך לגורן : האורנה • כתו' בוי"ו קודם לרי"ש וקרי הארונה רי"ש קודם לוי"ו ואחד הוא• כי רבים כמוהו בהפוך האותיות. ומה שאמר אדם בהא הידיעה הוא שלא כמנהג. ואיפשר שהוא שם תואר : עלה לפי שגרן ארונה שהיה מקום בית המקדש הוא במעלה כנגד ירושלם : כדבר גד . בכף . ובדברי הימי' בדבר גד בבי"ת : אפיו ארצה • כמו על אפיו : והמורגים . מן למורג חרוץ : וכלי הבקר . ושאר כלי הבקר . ובדברי הימים עוד והחטי' למנחה : הכל נתן . הוא נתן אבל לא רצה דוד לקבל במתנה : ארונה המלך • מלך היבוסי היה' בירושלם היה. כי אף בימי דוד היה היבוסי בירושלם כמו שנאמרו שם משכבשוה בני יהודה. כמו שכתוב וישב היבוסי את בני יהודה בירושלם עד היום הזה. והיו שם למס עובד והיו להם בתים שדות וכרמים על ידי המס שהיו עובדים לבני יהודה ובני בנימין • וזה השדה והגורן היה לארונה היבוסי • ורצה לתתם לדוד ולא רצה לקבל כי אם במחיר • ואף אחר שכבש דוד המצודה הניחם לשבת בעיר ירושלם אותם שהיו יושבי' בעיר מתחילה למס עובד והיו שם עד שבנה שלמה את הבית • וזה היבוסי לא היה מן שבע אומות אלא מפלשתים מזרע אבימלך כמו שפירשנו בספר יהושע והיה מותר להניחם לשבת בארץ כיון שקבלו עליהם שלא לעבוד ע"ז ושאר מצות שהוזהרו עליהם בני נח • ואפי' מז' אומות היו יכולין לשבת בארץ בתנאי זה שלא יחטיאו שנ' לא ישבו בארצך פן יחטיאו אותך לי. אבל כל זמן שאינן חוטאין שקבלו עליהם ז' מצות מותר להניחם בארץ • ובמקצת נסחאות התרגום תרג' נתן ארונה המלך למלך יהב ארון למלכא דבעא מיניה מלכא :

ירצך

ירצך : ויאמר המלך אל ארונה לא כי קנו אקנה מאותך במחיר ולא אעלה ליהוה אלהי עלות חנם ויקן דוד את הגרן ואת הבקר בכסף שקלים חמשים : ויבן שם דוד מזבח ליהוה ויעל עלות ושלמים ויעתר יהוה לארץ ותעצר המגפה מעל ישראל :

ברעוא : ואמר מלכא לארונן לא ארי מזבן אזבון מינך בדמין ולא אסיק קדם יי אלהי עלון מגן וזבן דויד ית בית אידרי וית תוריא בכסף סלעין חמשין : ובנא תמן דויד מדבחא קדם יי ואסיק עלון ונכסת קודשין וקביל יי צלות דיירי ארעא ואתכליאת מותנא מעל ישראל :

חזק

ירצך • כתרגומו יקבל קרבנך ברעוא : מאותך במחיר • כמו מאתך • כי רבים מן הרפים כעניין עם : בכסף שקלים חמשים • ובדברי הימים שקלי זהב משקל שש מאות · אמרו רז״ל גבה מכל שבט ושבט חמשים שקלים שהן שש מאות כסף ומשקלם במשקל של זהב · וזהו שאמר שקלי זהב · ועוד אמרו כתוב אחד אומר באחד שבטיך • וכתוב אחר אומר מכל שבטיכם . זהו שר' יהודה אומר כסף מכל שבטיכם בית הבחירה משבט אחד·ר' אומר משו' אבא יוסף בן דוסתאי בקר ועצים ומקום המזבח בחמשים וכל הבית כלו בשש מאות . ולשון הפסוקים מוכיחים דברי ר' כי אומר קנה את הגרן ואת הבקר בכסף שקלים חמשים ובגרן היה המזבח. ובדברי הימים אומר ויתן דויד לארונה במקום שקלי זהב וגו' ר״ל כל המקום שהוא בשדה שנבנה בו הבית: ויעתר ה' לארץ ותעצר המגפה מעל ישראל· וקביל ה' צלותא דיירי ארעא . ובדרש כל האלפים האלה שנפלו בימי דוד לא נפלו אלא על ידי שלא תבעו בית המקדש. והרי דברים קל וחומר מה אם אלו שלא היה בימיהם ולא חרב בימיהם נפלו על שלא תבעו אותו אנו שהיה בימינו וחרב בימינו על אחת כמה וכמה· לפיכך התקינו זקנים ונביאי' ליטע בפיהם של ישראל להיות מתפללים שלשה פעמים בכל יום. השב שכינתך ומלכותך לציון וסדר עבודתך לירושלם. אכי״ר סלה·

והמלך

דוד זקן בא בימים ויכסהו בבגדים ולא יחם לו : ויאמרו לו עבדיו יבקשו לאדני המלך נערה בתולה ועמדה לפני המלך ותהי לו סכנת ושכבה בחיקך וחם לאדני המלך : ויבקשו נערה יפה בכל גבול ישראל וימצאו את אבישג השונמית ויבאו אתה למלך : והנערה יפה עד מאד ותהי למלך סכנת ותשרתהו והמלך לא ידעה : ואדניה בן חגית מתנשא לאמר אני אמלך ויעש לו רכב ופרשים וחמשים איש רצים לפניו : ולא עצבו אביו מימיו לאמר מדוע ככה עשית וגם הוא טוב תאר מאד ואתו ילדה אחרי אבשלום : ויהיו דבריו עם יואב בן צרויה ועם אביתר הכהן ויעזרו אחרי אדניה : וצדוק הכהן ובניהו בן יהוידע ונתן הנביא ושמעי ורעי והגבורים אשר לדוד לא היו עם אדניהו : ויזבח אדניהו צאן ובקר

ומלכא

דויד סיב על ביומין ומכסן ליה בלבושין ולא אשחין ליה : ואמרו ליה עבדוהי יבעון לרבוני מלכא עולימתא בתולתא ותשמיש קדם מלכא ותהי ליה קריבא ותשכיב לותך ותשחן לרבוני מלכא : ובעו עולימתא שפירתא בכל תחום ארעא דישראל ואשכחו ית אבישג דמן שונם ואיתיאו יתה למלכא : ועולימתא שפירא עד לחדא והוה למלכא קריבא ומשמשא ליה ומלכא לא ידעה : ואדוניה בר חגית מתרברב למימר אנא אמלוך ועבד ליה רתיכין ופרשין וחמשין גברא רהטין קדמוהי : ולא אכלימיה אבוהי מיומוהי למימר מא דין כדין את עביד ואף הוא שפיר בריוא לחדא ויתיה ילידת בתר אבשלום : והוו פתגמוהי בעצה עם יואב בר צרויה ועם אביתר כהנא וסעדין בתר אדוניה : וצדוק כהנא ובניהו בר יהוידע ונתן נביא ושמעי ורעי וגבריא דילדויד לא הוו בעצת אדוניה : ונכס אדוניה ען ותורין

מקים מלכים : ומשפיל נסיכים : מאיר חשכים : מורה נבוכים :
אל הוא לבדו : ויורה לעבדו : דוד בחסדו : בספר מלכים ·

והמלך

דוד זקן · בן שבעים שנה היה שהרי בן שלשים היה במלכו וארבעים שנה מלך: בא בימים · בימי הזקנה חלש וכפל למטה· ואף על פי שלא היה אלא בן שבעי' שנה מפני המלחמות אשר כלאם תשש כחו וקפצה עליו הזקנה והזקן כל זמן שהולך ומזקין החום הטבעי הולך וחסר לפיכך : ויכסוהו בבגדים ולא יחם לו · ויש בו דרש שכל המבזה את הבגדים לסוף אינו נהנה מהם ולפי שכרת דוד את כנף המעיל אשר לשאול לא נהנה מהבגדים לעת זקנתו וזה הדרש רחוק · ויש עוד בו דרש קרוב מזה כי בראות דוד המלאך וחרבו שלופה בידו נבעת ונבטן כמו שכתוב כי נבעת מפני חרב המלאך: ולא יחם לו · ולא יחם בשרו לו כמו ויחם בשר הילד · וכן וחם לאדני המלך · וחם להם ר״ל וחם הבשר · ויחם שרשו יחם מבנין הקל והוא כתוב ביוד האיתן לבד ויוד השרש נעלמת מהמכתב · וכן וירא שאול מלפני דוד . וירש זרעך ואחרים זולתם : נערה בתולה · כי היא יותר מחממת מן הבעולה: סוכנת · ית קריבא . ויש מפרשים מחממת כמו ובוקע עצים יסכן בם לדעת קצת המפרשים . וכן בלשון ערב לדבר חם יאמרו סכון . ויש מפרשי' אוצרת כמו לך בא אל הסוכן. ואין טע' לפי' הזה כי מה צורך למלך שתהיה אוצרת ובעלת אוצרו' · והנכון בעיני שפי' מועילה כלו' שיהיה למלך תועלת בה מפני הנכה אשר אחזתהו·וזהו שפירש אחר כך ושכבה בחיקך וחם לאדני המלך· וכמוהו כי תאמ' מה יסכן לך · מה אועיל מחטאתי· וכן הוכח בדבר לא יסכן ומלים לא יועיל בם : והמלך לא ידעה . כמו שפירש' שהבתולה טובה לחמם מן הבעולה·וכת' זה להודיע כי מותרת היתה לשלמה כי אביו לא ידעה אעפי' שהיתה סוכבת בחיקו · ורבותינו ז״ל פירשו שהיתה אסורה לו לבעלה משום לא ירבה לו נשים. ואמרו בקבלה לא ירבה לו יותר משמנה עשרה וכבר היה לו שמנה עשרה. וסמכו זה על פסוק ואוסיפה לך כהנה וכהנה כמו שכתבנו בספר שמואל : מתנשא · מתפאר ומתגאה: אני אמלוך· כי חשב לפי שהיה יפה תואר יותר מאחיו כמו שאמר וגם הוא טוב תואר מאד ואמר בלבו שאביו היה אוהב אותו יותר מאחיו לפי שלא גער בו מימיו ולא הכעיסו לפיכ' היה מתנשא לאמר אני אמלוך : וחמשים איש רצים לפניו · שהיו הולכין לפניו בכלי זיין כמנהג המלכי' שהולכי' לפניהם רגלים בכלי זיין · וכן אמר באבשלום וחמשי' איש רצי' לפניו . ובדברי רז״ל אמרו מאי מעליותא אלא שהיו נטולי טחול וחקוקי כפות הרגלים : ולא עצבו · ולא הכעיסו כשהיה עוש' שום דבר רע לא היה מכלימו ומיסרו לאמר מדוע ככה עשית לפיכך יצא לדרך רעה ולמרוד באביו כי יודע היה אדוניהו כי דוד אמ' להמליך שלמה אף על פי שלא הודיע דוד המלוכה עדיין אבל חשב בלבו אבי אוהב אותי ולא גער בי מימי אכנס בדבר המלוכה בימיו ואם לא ירע לו ידעתי שאני אמלוך : וגם הוא טוב תואר · וגם לרבות על אבשלום ואף על פי שלא זכרו הנה זכר מעשה אדוניה לעשות לו רכב ופרשים למלוך כמעשה אבשלום שהיה חושב גם כן למלוך ויפים גרם להם לשניהם להתגאות ולמרוד : ילדה · חגית אם אדוניהו ילדה אותו אחרי שילדה מעכה את אבשלום כי אחרי אבשלום היה גדול מאחיו כמו שכתוב השלישי לאבשלום הרביעי אדוניה · ואמנון שהיה הבכור כבר מת ואולי דניאל שהיה משנהו מת אף על פי שלא נכתבה מיתתו ולפיכך היה חושב אדוניהו למלוך : ויהיו דבריו . דבריו ועצתו נדב' הזה היו עם יואב ועם אביתר כי יואב ידע כי דוד היה שונא אותו שהרי קללו על שהרג אבנר וגם אבשלום הרג שצוהו עליו לשמור שלא יהרגהו וגם עמשא הרג ועל כל אלה הדברים היה שונא דוד אותו אלא שהיה דוד ירא אותו כל ימי חייו לפי שהיה כלאם מלחמותיו לפי' היה אחרי אדוניהו כדי שיניחנו שר צבא אם ימלוך כמו שהיה חושש בלבו שדוד יצוה אל בנו המולך תחתיו להמיתו · ואביתר הכהן גם כן לפי שדוד סלקהו מן כהונה גדולה ושם תחתיו צדוק כשהיה בורח מפני אבשלום כמו שפירש' בספר שמואל . ולפיכך עזרוהו אלה השנים והיו אחריו והטו לב בני המלך ואנשי יהודה אחריו כמו שאמר ויעזרו אחרי אדוניה :

ומריא

ופטימין עם אבן סכותא די בסטר עין קצרא וזמין ית כל אחוהי בני
מלכא ולכל גברי יהודה עבדי מלכא : וית נתן נביא ובניה וית גבריא
וית שלמה אחוהי לא זמין : ואמר נתן לבת שבע אמיה דשלמה למימר
הלא שמעת ארי מלך אדניה בר חגית ורבוננא דוד לא ידע : וכען
איתא אמלכינך כען מלכא ושיזבי ית נפשיך וית נפש בריך שלמה :
אזילי ותיעלין לות מלכא דוד ותימרין ליה הלא את ריבוני מלכא קיימתא
לאמתך למימר ארי שלמה בריך ימלוך בתריי והוא יתיב על כורסי
מלכותי ומא דין מלך אדניה : והא עד דיאת ממללא תמן קדם מלכא
ואנא איעול בתרך ואקיים ית פתגמיכי : ועלת בת שבע לקדם
מלכא לאדרון בית משכבא ומלכא סיב לחדא ואבישג דמן שונם
משמשא קדם מלכא : וכרעת בת שבע וסגידת למלכא ואמר מלכא
מה ליך : ואמרת ליה רבוני את קיימתא במימרא דיוי אלהך לאמתך
ארי שלמה בריך ימלוך בתריי והוא יתיב על כורסי מלכותי : וכען
הא אדניה מלך ואת ריבוני מלכא לא ידעתא : ונכים תורין ופטימין
ועאן לסגי וזמין לכל בני מלכא ולאביתר כהנא וליואב רב חילא ולשלמה
עבדך לא זמין : וכען רבוני מלכא עיני כל ישראל סבירן עלך לחואה
להון מן יתיב על כורסי מלכותא דרבוני מלכא בתרוהי : ויהי כד ישכוב
רבוני מלכא עם אבהתוהי ואהי אנא וברי שלמה מתרכין : והא עוד
דהיא ממללא קדם מלכא ונתן נביא אתא : וחויאו למלכא למימר הא
נתן נביא ואתא קדם מלכא וסגיד למלכא על אפוהי על ארעא :
ואמר נתן רבוני מלכא את אמרת אדניה ימלוך בתריי והוא יתיב
על כורסי מלכותי : ארי נחת יומא דין ונכיס תורין ופטימין ועאן
לסגי וזמין לכל בני מלכא ולרבני חילא ולאביתר כהנא והא אינון
אכלין ושתן קדמוהי ואמרו יצלח מלכא אדניה : ולי דאנא עבדך
ולצדוק כהנא ולבניה בר יהוידע ולשלמה עבדך לא זמין : אם מן
רבוני מלכא הוה פתגמא הדין ולא הודעת ית עבדך מן יתיב על כורסי
מלכותך דרבוני מלכא בתרוהי : ואתיב מלכא דוד ואמר קרו לי
לבת שבע ועלת לקדם מלכא וקמת לקדם מלכא : וקיים מלכא ואמר
קיים הוא יוי דפרק ית נפשי מכל עקא : ארי כמא דקיימית לך במימר
דיוי אלהא דישראל למימר ארי שלמה בריך ימלוך בתריי והוא יתיב
על כורסי מלכותי תחותי ארי כן אעביד יומא הדין : וכרעת בת שבע
על אפהא על ארעא וסגידת למלכא ואמרת   יתקיים

ומריא עם אבן הזחלת אשר אצל עין רגל ויקרא את כל אחיו בני
המלך ולכל אנשי יהודה עבדי המלך : ואת נתן הנביא ובניהו ואת
הגבורים ואת שלמה אחיו לא קרא : ויאמר נתן אל בת שבע אם
שלמה לאמר הלא שמעת כי מלך אדניהו בן חגית ואדנינו דוד לא   הלוא
ידע : ועתה לכי איעצך נא עצה ומלטי את נפשך ואת נפש בנך
שלמה : לכי ובאי אל המלך דוד ואמרת אליו הלא אתה אדני
המלך נשבעת לאמתך לאמר כי שלמה בנך ימלך אחרי והוא ישב
על כסאי ומדוע מלך אדניהו : הנה עודך מדברת שם עם המלך
ואני אבוא אחריך ומלאתי את דבריך : ותבא בת שבע אל המלך
החדרה והמלך זקן מאד ואבישג השונמית משרת את המלך :
ותקד בת שבע ותשתחו למלך ויאמר המלך מה לך : ותאמר לו
אדני אתה נשבעת ביהוה אלהיך לאמתך כי שלמה בנך ימלך אחרי
והוא ישב על כסאי : ועתה הנה אדניה מלך ועתה אדני המלך לא
ידעת : ויזבח שור ומריא וצאן לרב ויקרא לכל בני המלך
ולאביתר הכהן וליאב שר הצבא ולשלמה עבדך לא קרא : ואתה
אדני המלך עיני כל ישראל עליך להגיד להם מי ישב על כסא אדני
המלך אחריו : והיה כשכב אדני המלך עם אבתיו והייתי אני ובני
שלמה חטאים : והנה עודנה מדברת עם המלך ונתן הנביא בא :   אל
ויגידו למלך לאמר הנה נתן הנביא ויבא לפני המלך וישתחו למלך
על אפיו ארצה : ויאמר נתן אדני המלך אתה אמרת אדניהו ימלך
אחרי והוא ישב על כסאי : כי ירד היום ויזבח שור ומריא וצאן
לרב ויקרא לכל בני המלך ולשרי הצבא ולאביתר הכהן והנם א
אכלים ושתים לפניו ויאמרו יחי המלך אדניהו : ולי אני עבדך
ולצדק הכהן ולבניהו בן יהוידע ולשלמה עבדך לא קרא : אם
מאת אדני המלך נהיה הדבר הזה ולא הודעת את עבדיך מי ישב על   עבדך
כסא אדני המלך אחריו : ויען
המלך דוד ויאמר קראו לי לבת שבע ותבא לפני המלך ותעמד לפני
המלך : וישבע המלך ויאמר חי יהוה אשר פדה את נפשי מכל
צרה : כי כאשר נשבעתי לך ביהוה אלהי ישראל לאמר כי
שלמה בנך ימלך אחרי והוא ישב על כסאי תחתי כי כן אעשה
היום הזה : ותקד בת שבע אפים ארץ ותשתחו למלך ותאמר

ומריא . כתרגומו ופטימין . הצאן והבקר היו מהמרעה והמריא הוא צאן ובקר שהם מפוטמים בבית על האבוס . ובמסכה אמרו מלשון מריא אין ממרים את העגלי' ואמרו איזו הי' המראה מרביצה ופוקץ את פיה ומאכילה כרשינין ומים בבת אחת : עם אבן הזוחלת · סמוך לאבן הזוחלת זבחו הצאן והבקר · ופירוש הזוחלת שהיו מים זוחלין אצל האבן לפיכך נקראת זוחלת כמו שאמר אצל עין רוגל . ויונתן תרגם סכיתא ותרגום מצפה סכותא : עין רוגל . כתרגומו עין קצרא וקצרא הוא הכובס ובעין הזה היו מכבסין בגדים ונקרא הכובס בעבור זה רוגל לפי שהוא מספק בגדי' ברגליו : לא קרא : לא קרא לאלה לפי שידע כי ירים עם שלמה : ויאמר נתן : חשש בדבר יותר לפי שהוא אמר בנבואה לדוד כי שלמה ימלוך כמו שפירשנו בספר שמואל גם בדברי הימים כתוב : ואדונינו · בהכעת האלף והוא אחד מן השבעה : לא ידע · שאם ידע היה מוחה בדבר שהרי נאמר לו בנבואה כי שלמה ימלוך : ומלטי את נפשך · כי חשש שאם ימלוך אדוניהו ימית אחרי מות דוד בת שבע ושלמה כדי שלא יבא לו ערעור במלכות . או פי' ומלטי את נפשך ואת נפש בנך מבזיון שלא תהיו עבדי' לאדוניהו : נשבעת לאמתך . ידע היה נתן שנשבע לה ששמע זה ממנה · ולמה נשבע לה אמרו כי כשמת הילד אמרה בת שבע הילד מת מפני העון אפי' יהיה לי ממך בן של קיימא יבוזו אותו אחיו מפני שבאתי אליך בעון מתחלה ולא רצתה להזקק לו עד שנשבע לה כי הבן שיהיה לו ממנה ראשונה ימלוך אחריו ואמר לה כי על פי הנבואה נאמר לו זה : זקן מאד . חלוש מאד כי קפצה עליו זקנה כמו שפירשנו : משרת את המלך · בשכבה בחיקו ומחממת אותו ובמה שהיה צריך שירות אחר · ואמר הספור הזה לפי שנכנסה בת שבע החדר' ואף כי היה המלך בשנאה במטתו עם אבישג ולא היה רשות לאדם אחר להכנס שם בלא רשו' אבל היא לפי שהיתה אשתו נכנסה החדרה בלא רשות · ומלת משרת חסר ממנה התי"ו למד הפעל מפני כיבוד קריא' שני תוי"ן רפו' כאחת כי משפטו משרתת ובא הרי"ש בפתח גדול תמורת הקטן : מה לך · לפי שלא היתה רגילה לבא אבל ידע כי על דבר זה באה לפיכך אמר לה מה לך . או לפי שנכנסה החדרה שלא ברשות ידע כי דבר נחוץ היה לה : ועתה אדני המלך לא ידעת . רבים מהסופרים טעו בזאת המלה וכתבו ואתה באל"ף לפי שהוא קרוב לענין אבל ברור הוא אבל אינו כי הוא ועתה בעי"ן מפי ספרים המדויקים ומפי המסורת : ולשלמה עבדך לא קרא · כיון שלא קרא לשלמה בסעודה זו וקרא לשאר בני המלך נראה כי לדבר מלוכה עשה זבח זה וקרא לכל הסומכים ידו שיאכלו עמו : ואתה אדני המלך . זהו ואתה באל"ף וטועים בעי"ן לפי שהענין יותר קרוב : להגיד להם · שאם לא תגיד להם קודם שתשכב עם אבותיך והייתי אני ובני שלמה חטאי' מדבר המלוכה : חטאים . תי' מתרכין כלו' מגורשין מן המלוכה . ויש מפרשים אם לא יהיה בני מלך גלוי עון יהיה לנו יאמרו כי מפני עון שנמצא בי ובן שנולד ממני לא היתה לו מלוכה . ויש מפרשים כנגד דוד אמרה אלא שכנתה מפני כבודו כלומר אתה תהיה חוטא בזה אם לא תמליך שלמה בני כי אתה נשבעת לי בה' : ונתן הנביא בא . בחצר או בבתים החיצונים עד שאמרו למלך ויכנס ברשות ויגידו למלך ואמר המלך שיבא וכן עשה ויבא לפני המלך : אתה אמרת · על דרך תמיהה כלומר נראה שאתה אמרת לו שימלוך שזבח זבחים וקרא למי שרצה : כי ירד . ירד היום אל עין רוגל לזבוח : ולי אני עבדך · זה שלא קרא לנו ידמה כי לדבר המלוכה עשה הזבח : ולא הודעת את עבדך · תמה אני אם מאתך נהיה הדבר הזה איך לא הודעתני טרם שתמליכהו . וכתוב עבדיך ביו"ד כלומר לי ושאר עבדיך הנאמנים : קראו לי לבת שבע · לא יצאה מהחדר אבל רחקה ממנו מעט בעוד שהיה נתן מדבר עמו לפיכך אמר קראו לי . ודרש הכתו' בזה רחוק מאד שאמר כי לתשמיש קרא' להודיע לאבישג כי מה שלא ידעה לסבה שהיתה אסורה לו לא מפני שלא היה יכול :

יחי לעולם ·

יחי אדני המלך דוד לעלם : ויאמר
המלך דוד קראו לי לצדוק הכהן ולנתן הנביא ולבניהו בן יהוידע
ויבאו לפני המלך : ויאמר המלך להם קחו עמכם את עבדי אדניכם
והרכבתם את שלמה בני על הפרדה אשר לי והורדתם אתו אל
גחון : ומשחת אתו שם צדוק הכהן ונתן הנביא למלך על ישראל
ותקעתם בשופר ואמרתם יחי המלך שלמה : ועליתם אחריו ובא
וישב על כסאי והוא ימלך תחתי ואתו צויתי להיות נגיד על ישראל
ועל יהודה : ויען בניהו בן יהוידע את המלך ויאמר אמן כן
יאמר יהוה אלהי אדני המלך : כאשר היה יהוה עם אדני המלך
יהוה כן יהי עם שלמה ויגדל את כסאו מכסא אדני המלך דוד : וירד
צדוק הכהן ונתן הנביא ובניהו בן יהוידע והכרתי והפלתי וי
וירכבו את שלמה על פרדת המלך דוד וילכו אתו על גחון : ויקח
צדוק הכהן את קרן השמן מן האהל וימשח את שלמה ויתקעו ב
בשופר ויאמרו כל העם יחי המלך שלמה : ויעלו כל העם אחריו
והעם מחללים בחללים ושמחים שמחה גדולה ותבקע הארץ בקולם
: וישמע אדניהו וכל הקראים אשר אתו והם כלו לאכל וישמע יואב
את קול השופר ויאמר מדוע קול הקריה הומה : עודנו מדבר והנה
יונתן בן אביתר הכהן בא ויאמר אדניהו בא כי איש חיל אתה וטוב
תבשר : ויען יונתן ויאמר לאדניהו אבל אדנינו המלך דוד המליך
את שלמה : וישלח אתו המלך את צדוק הכהן ואת נתן הנביא
ובניהו בן יהוידע והכרתי והפלתי וירכבו אתו על פרדת המלך :
וימשחו אתו צדוק הכהן ונתן הנביא למלך בגחון ויעלו משם
שמחים ותהם הקריה הוא הקול אשר שמעתם : וגם ישב שלמה
על כסא המלוכה : וגם באו עבדי המלך לברך את אדנינו המלך דוד
אלהים לאמר ייטב אלהיך את שם שלמה משמך ויגדל את כסאו מכסאך
וישתחו המלך על המשכב : וגם ככה אמר המלך ברוך יהוה אלהי
ישראל אשר נתן היום ישב על כסאי ועיני ראות : ויחרדו ויקמו כל
הקראים אשר לאדניהו וילכו איש לדרכו : ואדניהו ירא מפני
שלמה ויקם וילך ויחזק בקרנות המזבח : ויגד לשלמה לאמר הנה
אדניהו ירא את המלך שלמה והנה אחז בקרנות המזבח לאמר ישבע
לי כיום המלך שלמה אם ימית את עבדו בחרב : ויאמר שלמה

יתקיים רבוני מלכא דוד לעלם : ואמר מלכא דוד קרו לי לצדוק
כהנא ולנתן נביא ולבניהו בר יהוידע ואתו לקדם מלכא : ואמר
מלכא להון דברו עמכון ית עבדי רבוניכון ותרכבון ית שלמה ברי על
כודנתא די לי ותחתון יתיה לשילוחא : וימשח יתיה תמן צדוק כהנ
ונתן נביא למהוי מלכא על ישראל ותתקעון בשופרא ותימרון יצלח
מלכא שלמה : ותסקון בתרוהי וייתי ויתיב על כורסי מלכותי והוא
ימלוך תחותי ויתיה פקידית למהוי מלכא על ישראל ועל יהודה :
ואתיב בניה בר יהוידע ית מלכא ואמר אמן כן תהי רעוא מן קדם
יי אלהא דריבוני מלכא : כמא דהוה מימרא דיי בסעדיה דריבוני
מלכא כן יהי בסעדיה דשלמה וירבי ית כורסיה מכורסיה מלכותא
דריבוני מלכא דוד : ונחת צדוק כהנא ונתן נביא ובניה בר יהוידע
וקשתיא וקלעיא וארכיבו ית שלמה על כודנתא דמלכא דוד ואובילו
יתיה לשילוחא : ונסיב צדוק כהנא ית קרנא דמשחא מן משכנא
ומשח ית שלמה ותקעו בשופרא ואמרו כל עמא יצלח מלכא שלמה
: וסליקו כל עמא בתרוהי ועמא משבחין בחינגיא וחדן חדוא רבא
וזעת ארעא לקלהון : ושמע אדוניה וכל זמיניא די עמיה ואינון
ספיקו למיכל ושמע יואב ית קל שופרא ואמר מא דין קל קרתא
אישתגישת : עד דהוא מליל והא יונתן בר אביתר כהנא אתא ואמר
אדוניה עול ארי גבר דחיל חטאין את וטב תבשר : ואתיב יונתן ואמ
לאדוניה בקושטא רבוננא מלכא דוד אמליך ית שלמה : ושלח עמיה
מלכא ית צדוק כהנא וית נתן נביא ובניה בר יהוידע וקשתיא
וקלעיא וארכיבו יתיה על כודנתא דמלכא : ומשחו יתיה צדוק
כהנא ונתן נביא למהוי מלכא בשילוחא וסליקו מתמן כד חדן
ואישתגישת קרתא הוא קלא דשמעתון : ואף יתיב שלמה על כורסי
מלכותא : ואף עלו עבדי מלכא לברכא ית רבוננא מלכא דוד למימר
יוטיב יי ית שום שלמה משמך וירבי ית כורסוהי מכורסי מלכותך
וסגיד מלכא על שיווייא : ואף כדין אמר מלכא בריך יי אלהא דישראל
דיהב יומא דין בר יתיב על כורסי מלכותי ועיני חזאן : ותוהו וקמו
כל זמיניא די לאדוניה ואזלו גבר לאורחיה : ואדוניה דחיל מן קדם
שלמה וקם ואזל ואתקיף בקרנת מדבחא : ואתחואה לשלמה למימ
הא אדוניה דחיל מן קדם מלכא שלמה והא אחד בקרנת מדבחא
למימר יקיים לי כיומא דין מלכא שלמה דלא יקטיל ית עבדוהי
בחרבא : ואמר שלמה אם

חי לעולם . פירוש חיי נפש לעולם הבא · כי בעולם הזה קרוב היה למיתה · וכתב' יתקיים וכל שאר יחי המלך תרג' יצלח : עבדי אדוניכם · על הכרתי ועל הפלתי אמר . ומה שאמר עבדי אדוניכם כאלו אמר עבדי · וכן ואל משה אמר עלה אל ה' ר"ל אלי · ואת יפתח ואת שמואל ר"ל אותי : אשר לי · שהייתי רוכב בה · וזה יהיה סימן למלוכה שהרי אין הדיוט רוכב על סוסו של מלך : אל גיחון · הוא שילוח · ותרג' לשילוחא . ונקרא בשני שמות . צוה להמליכו אל גיחון למשחו שם לסימן טוב שתמשך מלכותו כמו שתמשך המעין : ומשח אותו · אף על פי שלא היה צריך למשחו שאין מושחין מלך בן מלך כי כשנמשח דוד לו ולזרעו נמשח למלכות אלא מפני מחלוקתו של אדוניהו צוה למשחו : יחי המלך . יצלח מלכא · וכן תר' כל יחי המלך · כי התפלה על החיים והצלחה כי אינם חיים בלא הצלחה : ויוליכו אותו על גיחון . כמו אל גיחון · וכן ותתפלל על ה' · כמו אל ה' . וכן הרמתה אל ביתו . כמו אל ביתו : את קרן השמן · הוא שמן המשחה : מן האהל . מאהל מועד · כי שם היה שמן המשחה . ואעפ"י שאהל מועד היה בזמן ההוא בגבעון הלך שם צדוק · או שלח להביאו · ואעפ"י שאמר כי צלוחית של שמן המשחה היתה נתונה לפני הארון וזה היה שם כשהארון היה באהל מועד · אבל כשהוציאו אותו משם למלחמ' פלשתי' הצלוחית וצנצנת המן הניחו שם באהל מועד ולא לקחו משם אלא הארון . ואם הביאו הצלוחית אחכ"י והניחוה לפני הארון בירושלם יהיה פי' האהל אשר נטה לו דוד · אבל רחוק הוא שהוציאו מאהל מועד שום דבר עד שהביאוהו לבית עולמים כל שכן אם היה הארון שהיה בירושלם היה הארון שבו שברי לוחות והארון שבו הלוחות היה באהל מועד כמו שכתבנו בספר שמואל . והקרן הזה שלא היה מדת המשיחה כמו שאמר לשמואל מלא קרנך שמן ולך אשלח' אל ישי. והיה יוצק ממנו על ראש המלך תחלה ואחכ"י מושח בצורת נזר בין ריסי עיניו · וי"א כי מתחילה היה מושח בין ריסי עיניו ואחכ"י הנותר בקרן היה יוצק אותו על ראשו כי מלא הקרן יהי' השיעור מהמשיחה · ועוד המליכו שלמה ומשחו אותו פעם שנית כמו שכתוב בדברי הימים וימליכו שנית לשלמה מפני כי עתה לא היו שם אלא אנשי ירושלם ואחכ"י הקהיל המלך כל שרי ישראל מכל השבטי' אל ירושל' ושרי האלפים ושרי המאות ולעיני כל הקהל משחוהו לנגיד · ואז משחו גכ"י לצדוק לכהן גדול ואז עשו שמחה גדולה וזבחו זבחים לרוב : מחללים בחלילים · מזמרים בכלי זמר ששמו חליל · והוא כלי חלול ונקוב נקבים קטנים : ותבקע הארץ לקולם . כאלו נבקעה הארץ מרוב השמחה · והוא לשון הגדלה ותוספת כמו גדולות בצורות בשמים : מדוע קול הקריה הומה · מדוע הוא זה הקול שהקריה הומה : איש חיל אתה . כלומר אדם זריז וטוב . ותר' גבר דחיל חטאין כלומ' בעל כח לכבוש את יצרו : אבל אדונינו . כלומר אינו כמו שאתה חושב כי טוב אבשר לך · אבל הוא להפך · כי אדונינו המלך דוד המליך את שלמה : את שם שלמה משמך . אחז"ל בכל אדם מתקנא חוץ מבנו ותלמידו · בנו משלמה . ותלמידו מיהושע : על המשכב . השתחוה לאל על המשכב שהיה שוכב עליה . וכן וישתחו ישראל על ראש המטה : ויחזק בקרנות המזבח . המזבח שהיה בירושלם . כי היתר הבמות היה אז והחזיק במזבח להנצל שם : אם ימית את עבדו . מזה שאני מפחד תמיד ומסופק בו ישבע לי שלא ימיתני :

אם יהיה

אם יהי לגבר דחיל חיטאין לא יפל מסער רישיה לארעא ואם בישתא
תשתכח ביה ויתקטיל : ושלח מלכא שלמה ואחתוהי מעילוי מדבחא
ואתא וסגיד למלכא שלמה ואמר ליה שלמה איזיל לביתך :
וקריבו יומי דוד לממת ופקיד ית שלמה בריה למימר :
אנא אזיל באורח כל ארעא ותתקף ותהי לגבר דחיל חיטאין : ותיטר
ית מטרת מימרא דיי אלהך למהך באורחן תקנן קדמוהי למיטר
קיימוהי פיקודוהי ודינוהי וסהידותיה כמא דכתיב באוריתא דמשה
בדיל דתצלח ית כל דתעביד וית כל אתר דתתפני לתמן : בדיל די
קים יי ית פתגמוהי די מליל עלי למימר אם יטרון בנך ית אורחהון
למהך קדמי בקשוט בכל לבהון ובכל נפשהון למימר לא יפסוק לך
גבר מעל כורסי מלכותא דישראל : ואף את ידעת ית דעבד לי יואב
בר צרויה ית דעבד לתרין רבני חילותא דישראל לאבנר בר נר
ולעמשא בר יתר דקטלינון בערמותיה ודמי דיית חשיב עלוהי כדם
תבירי קרבא ויתיב להון בכמנת שלמא ואשד דמהון באיספניקי די
בחרציה ודש בטלריתא די ברגלוהי : ותעביד כחוכמתך ולא תחית
סיבתיה בשלמא לשאול : ולבני ברזילי גלעדאה תעביד טיבו ויהון
באכלי פתורך ארי אינון ספיקו צורכיי במערקי מן קדם אבשלום אחוך :
והא עמך שמעי בר גרא בר משיבטא בנימן מעולימת וחוא לוטני
לוטן מרירן ביומא דאזלית למחנים והוא נחת לקדמותי לירדנא
וקיימית ליה במימרא דיי למימר דלא אקטלינך בחרבא : וכען לא
תזכיניה ארי גבר חכים את ותידע ית דתעביד ליה ותחית ית סיבתיה
בקטלא לשאול : ושכיב דוד עים אבהתוהי ואתקבר בקרתא דדוד :
ויומיא די מלך דוד על ישראל ארבעין שנין בחברון מלך שבע שנין
ובירושלם מלך תלתין ותלת שנין : ושלמה יתיב על כורסי מלכותא
דדוד אבוהי ואתקינת מלכותיה לחדא : ואתא אדניה בר חגית לות בת
שבע אמיה דשלמה ואמרת שלם מיתך ואמר שלם : ואמר פתגם
אית לי למללא עמך ואמרת מליל : ואמר את ידעת ארי דילי הות
מלכותא ועלי שויאו כל ישראל אפיהון למהוי מלכא ואסתחרת מלכותא
והות לאחי ארי מן קדם יי הות ליה : וכען שאלא חדא אנא שאיל
מינך לא תתיבין ית אפיי ואמרת ליה מליל : ואמר אמרי כען לשלמה
מלכא ארי לא יתיב ית אפך   ויתן

אם יהיה לבן חיל לא יפל משערתו ארצה ואם רעה תמצא בו ומת
: וישלח המלך שלמה וירדהו מעל המזבח ויבא וישתחו למלך
שלמה ויאמר לו שלמה לך לביתך : ויקרבו ימי דוד הפטרת
למות ויצו את שלמה בנו לאמר : אנכי הלך בדרך כל הארץ ויחי
וחזקת והיית לאיש : ושמרת את משמרת יהוה אלהיך ללכת בדרכיו
לשמר חקתיו ומצותיו ומשפטיו ועדותיו ככתוב בתורת משה למען ולשמו
תשכיל את כל אשר תעשה ואת כל אשר תפנה שם : למען יקים
יהוה את דברו אשר דבר עלי לאמר אם ישמרו בניך את דרכם
ללכת לפני באמת בכל לבבם ובכל נפשם לאמר לא יכרת לך איש
מעל כסא ישראל : וגם אתה ידעת את אשר עשה לי יואב בן צרויה
אשר עשה לשני שרי צבאות ישראל לאבנר בן נר ולעמשא בן ו
יתר ויהרגם וישם דמי מלחמה בשלם ויתן דמי מלחמה בחגרתו א
אשר במתניו ובנעלו אשר ברגליו : ועשית כחכמתך ולא תורד
שיבתו בשלם שאל : ולבני ברזלי הגלעדי תעשה חסד והיו בשלום
באכלי שלחנך כי כן קרבו אלי בברחי מפני אבשלום אחיך :
והנה עמך שמעי בן גרא בן הימיני מבחרים והוא קללני קללה
נמרצת ביום לכתי מחנים והוא ירד לקראתי הירדן ואשבע לו ב
ביהוה לאמר אם אמיתך בחרב : ועתה אל תנקהו כי איש חכם אתה
וידעת את אשר תעשה לו והורדת את שיבתו בדם שאול : וישכב
דוד עם אבתיו ויקבר בעיר דוד : והימים אשר מלך דוד על ישראל
ארבעים שנה בחברון מלך שבע שנים ובירושלם מלך שלשים ו
ושלש שנים : ושלמה ישב על כסא דוד אביו ותכן מלכתו מאד : עַ
ויבא אדניהו בן חגית אל בת שבע אם שלמה
ותאמר השלום באך ויאמר שלום : ויאמר דבר לי אליך ותאמר
דבר : ויאמר את ידעת כי לי היתה המלוכה ועלי שמו כל
ישראל פניהם למלך ותסב המלוכה ותהי לאחי כי מיהוה היתה לו :
ועתה שאלה אחת אנכי שאל מאתך אל תשבי את פני ותאמר אליו
דבר : ויאמר אמרי נא לשלמה המלך כי לא ישיב את פניך

אם יהיה לו לבן חיל . כמו בן חיל לאדוניו וירא מפניו וסר אל משמעתו · ותי׳ אם יהא לגבר דחיל חטאין · פי׳ בן חיל בעל כח לכבוש את יצרו : והיית לאיש · זריז ומושל בכעסך וכובש את יצרך · וכן תרג׳ יונתן לגבר דחיל חטאין ופרו׳ לפניו ושמרת וכו׳ · וכן ועמשא בן איש רוצה לומר גדול ונכבד וכן כלם אנשים גדולים ונכבדים : את משמרת ה׳ אלהיך · כמו ושמרת׳ את משמרתי לבלתי עשות מחקות התועבות ללכת בדרכיו · תקון המדו׳ מה הוא חנון אף אתה היה חנון מה הוא רחום אף אתה היה רחום : לשמור חקותיו · המצות שלא נגלה טעמם : מצותיו · אשר נאמר בהם שכו׳ כגון שלוח טמאי׳ והפרת נדרים וכיוצא בהן : ומשפטיו · הדינין : ועדותיו · אשר הם עדות וזכר כמו שבת ומועדי׳ וכיוצא בהם שהם לזכר · והנה כל התורה : ועדותיו · כראית בו הו״ו בקריא׳ והיא למד הפעל· וכן בדרך עדותיך ששתי והדומים להם : תשכיל . כתרגומו תצלח : את כל אשר תעשה · כמו בכל אשר תעשה · ויהיה תשכיל פועל עומד · או יהי׳ את כמשמעו ויהיה תשכיל פועל יוצא כלומר בשמרך המצות תצליח אתה את כל אשר תעשה ואת כל אשר תפנה שם · וגם אתה · וגם לרבות על מצות ה׳ אשר צוהו ללכת בדרכי ה׳· אמר וגם זאת היא מדרכי ה׳ לבער אנשי הרשע כי אתה ידעת את אשר עשה לי יואב וגומ׳ · או יהיה וגם אתה ידעת כמו שאני יודע ואיני צריך להודיעך אלא לצוותך עליו לבערו מן העולם : אשר עשה לי · פירוש אשר עשה לשני שרי צבאות ישראל ולי עשה מה שעשה להם · כי אבנר אני הבטחתיו וקבלתיו באהבתי ועמש״ גם כן היה בשליחותי ושבב אנשי יהודה אלי · ויש מפרשים אשר עשה לי שהרג אבשלום · ולפירוש הזה יהיה אשר עשה לשני שרי חסר וי״ו השמוש ואשר עשה · ובדרש אשר עשה לי שהראה הספר ששלח לו דוד ביד אוריה : לשני שרי צבאות ישראל · כי אבנר היה שר צבא ועמשא שמהו אבשלו׳ שר צבא ובדעת דוד היה למנותו אחר כך שר צבא · ועוד כי גדול היה ביהודה ושר צבא יהודה · וכתוב עליו ויטו את לבב כל איש יהודה כאיש אחד : ויהרגם · בשלום · טעמו עם ויהרגם כלומר ויהרג׳ בשלום ושם אות׳ דמים כאלו היו דמי מלחמה · או פירוש וישם דמי מלחמה דמי עשאל שהיו דמי המלחמה כי עשאל רודף היה לאבנר שם אותם כדמי שלום כאלו הרג אבנר לעשאל בשלו׳ כנקם נקמתו מאבנר · וגם כן הרגו בשלו׳ כי לקחו לדבר עמו ולא נשמר ממנו ועמשא גם כן הרג בשלו׳ שאמ׳ לו השלו׳ אתה אחי ויאחז בזקנו לנשק לו ולא היה לו שו׳ טענה להרגו · ונתן הדמי׳ הה׳ שעשה אותם דמי מלחמה נתן אותם בחגורתו אשר במתניו כמו שכ׳ ועליו חגור חרב מצומדת לו על מתניו : ובנעלו אשר ברגליו · שכאלו מתים לרגליו · ויונתן תרגם הפסוק כן דקטלינון בערמימותיה ודמיה דיתחשב דמהון עלוהי כדם תבירי קרבא ויתיב להון בכמנות שלמא ואשד דמהון באספניקיה די בחרציה ודש בטלריתא די ברגלוהי · ויש דרש ובנעלו אשר ברגליו · שהרג אבנר בערמה ושאל לו בדמות היאך חולצת והיה שוחה ומראה לו כי בשוכיה היא חולצת אז הכהו · וזהו שאמר לדבר אתו בשלי לשון של נעלך והכה אמר ובנעלו אשר ברגליו : ועשית כחכמתך · כלומר שלא תהרגנו עד שתמצא עליו עילה אף על פי שהוא חייב מיתה כי מלחמות ה׳ נלחם וטובות נמצאו בו אלא שהרג לאלה שני השרים חנם לפיכך תעשה כחכמתך שתביאהו לידי עילה והסיבה שיתחייב הריגה : ולא תורד שיבתו בשלום שאול · שלא תניחנו למות מיתת עצמו אלא יהרג כמו שהרג : כי כן קרבו אלי · בזה הדרך קרבו אלי במאכל ובמשתה כמו שכתוב משכב וספות ואנים ושעורים הגישו לדוד · וכתוב והוא כלכל את המלך בשבתו במחנים · וכן תרגם יונתן אינון ספיקו צרכי : והנה עמך · כלומר אף על פי שהוא משבט בנימן עמך וברשותך הוא להביאו לידי מיתה · או פירוש והנה עמך בירושלם כדי שתוכל למצוא לו עילה וסיבה להמיתו · ובדרש כי רבו היה והיה מלמדו וזהו טעם עמך : קללני · בזה אותי בדברים ובמעשה : נמרצת · חזקה שאמר לו איש הדמים איש הבליעל ועפר בעפר · כמו מה נמרצו אמרי יושר · ויש דרש שהוא נוטריקון : ירד לקראתי שאמחול לו ונשבעתי לו שלא אמיתנו אף על פי שנשבעתי לו שלא אמיתנו חייב מיתה הוא ולשמור שבועתי לא תמיתנו עד שתמצא לו עילה ועון ושבב אתה הדבר שיבא לידי עון שיהיה לך דין עליו כדי להמיתו כי איש חכם אתה ותדע למצוא לו עילה : בעיר דוד · היא ציון : ותכון · אחר שהמית אלה שרמו להיות לו לשטן כמו שאמר אחרי מות שמעי והממלכה נכונה ביד שלמה : כי מה׳ היתה לו · כי נודע כי נתן הנביא אמר על פי ה׳ כי שלמה יהיה מלך ואעפ״י כן היה הוא מערער במלוכה אם יוכל : ויתן

ויתן לי את אבישג השונמית לאשה : ותאמר בת שבע טוב אנכי
אדבר עליך אל המלך : ותבא בת שבע אל המלך שלמה לדבר לו
על אדניהו ויקם המלך לקראתה וישתחו לה וישב על כסאו וישם
כסא לאם המלך ותשב לימינו : ותאמר שאלה אחת קטנה אנכי
שאלת מאתך אל תשב את פני ויאמר לה המלך שאלי אמי כי לא
אשיב את פניך : ותאמר יתן את אבישג השנמית לאדניהו אחיך
לאשה : ויען המלך שלמה ויאמר לאמו ולמה את שאלת את אבישג
השנמית לאדניהו ושאלי לו את המלוכה כי הוא אחי הגדול ממני ו
ולו ולאביתר הכהן ולו יואב בן צרויה : וישבע המלך שלמה ביהוה
לאמר כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף כי בנפשו דבר אדניהו את
הדבר הזה : ועתה חי יהוה אשר הכינני ויושיביני על כסא דוד אבי וישבני
ואשר עשה לי בית כאשר דבר כי היום יומת אדניהו : וישלח
המלך שלמה ביד בניהו בן יהוידע ויפגע בו וימת : ולאביתר הכהן
אמר המלך ענתת לך על שדיך כי איש מות אתה וביום הזה לא א
אמיתך כי נשאת את ארון אדני יהוה לפני דוד אבי וכי התענית ב
בכל אשר התענה אבי : ויגרש שלמה את אביתר מהיות כהן ליהוה
למלא את דבר יהוה אשר דבר על בית עלי בשלה :
והשמעה באה עד יואב כי יואב נטה
אחרי אדניה ואחרי אבשלום לא נטה וינס יואב אל אהל יהוה ויחזק
בקרנות המזבח : ויגד למלך שלמה כי נס יואב אל אהל יהוה
והנה אצל המזבח וישלח שלמה את בניהו בן יהוידע לאמר לך פגע
בו : ויבא בניהו אל אהל יהוה ויאמר אליו כה אמר המלך צא
ויאמר לא כי פה אמות וישב בניהו את המלך דבר לאמר כ

ויתן לי ית אבישג דמן שונם לאנתו : ואמרת בת שבע טב אנא אמליל עלך קדם מלכא : ואתת בת שבע לקדם מלכא שלמה למללא עמיה על אדניה וקם מלכא לקדמותה וסגיד לה ויתיב על כורסיה ושוי כורסיא לאמיה דמלכא ויתיבת לימיניה : ואמרת שאלה חדא זעירא אנא שאלא מינך לא תתיב ית אפי ואמר לה מלכא שאלי אמי ארי לא אתיב ית אפך : ואמרת תתיהב ית אבישג דמן שונם לאדניה אחוך לאנתו : ואתיב מלכא שלמה ואמר לאמיה ולמה את שאלא ית אבישג דמן שונם לאדניה ושאלי ליה ית מלכותא ארי הוא אחי קשיש מיני הלא בעצה הוו הוא ואביתר כהנא ויואב בר צרויה :
וקיים מלכא שלמה במימרא דיי למימר כדין יעביד לי אלהים וכדין יוסיף ארי בנפשיה מליל אדניהו ית פתגמא הדין : וכען קיים הוא יי דאתקנני ואותיבני על כורסי מלכותא דדוד אבא ודקיים לי מלכו כמא דמליל ארי יומא דין יתקטיל אדניהו : ושלח מלכא שלמה ביד בניה בר יהוידע ושליט ביה וקטליה : ולאביתר כהנא אמר מלכא לענתות איזיל לך לקירוך ארי גבר חייב קטול את וביומא הדין לא אקטלינך ארי נטלתא ית ארונא דיי אלהים קדם דוד אבא וארי אתעניתא בכל די אתעני אבא : ותריך שלמה ית אביתר מלמהוי כהין משמש קדם יי לקיימא ית פתגמא דיי די מליל על בית עלי בשילה : ובסורתא מטת עד יואב ארי יואב אתפני בתר אדניה ובתר אבשלום לא אתפני ואפיך יואב למשכנא דיי ואתקיף בקרנת מדבחא : ואתחואה למלכא שלמה ארי אפך יואב למשכנא דיי והא בסטר מדבחא ושלח שלמה ית בניה בר יהוידע למימר איזיל שלוט ביה : ואתא בניה למשכנא דיי ואמר ליה כדנן אמר מלכא פוק ואמר לא ארי כא אתקטל ואתיב בניה ית מלכא פתגמא למימר כרין

ויתן לו את אבישג · כי מותרת היתה לו כי דוד אביו לא ידעה א"א שאין משתמשין בשרביטו של מלך אלא אם כן הוא מלך · ולאדוניה זו בקש אותה אדוניא ובת שבע לא הרגישה בדבר : וישב על כסאו · אחר שקם לקראתה והשתחוה לה חזר במקומו על כסאו וצוה לשים כסא לאמו שתשב לימינו · וישם דרש לאם המלך לאמה של מלכות והיא רות · כי עדיין היתה היא בחיים וזה רחוק מאד : יתן · אינו לשון זכר לנקבה · אלא פירושו יותן זה המתן והיא אבישג ולשון זכר נופל על הענין · וכן יעשה מלאכה : ושאלי לו את המלוכה · והבין שלמה כי בתואנה הוא מבקש אותה לפי שהיה אסור להשתמש בה אם לא היה מלך ואם יתנו לו את אבישג היה סבור שהחזיק במלכו' · והבין כי אביתר ויואב שהחזיקו את ידו יעצוהו זה לפי' אמר לו ולאביתר וליואב שר הצבא · ותרג' הלא בעצה דא הוו אביתר כהנא ויואב בר צרויה : ויושיבני · בפתח" מקום כיודי · וכן יאהבני אישי : עשה לי בית · בית מלכות · ותרג' ודקיים לי מלכו : ביד בניהו · אעפ"י שהיה כהן ואסור להטמא למתים כשפגע בו לא מת מיד ונסלק ידו ממנו טרם מותו · או אף על פי שאסור לכהן להטמא למתים במקום מצוה מטמא ולעשות מצות המלך מצוה היא · וכן מותר לכהן להלחם במלחמות מצוה ולהטמא לפיכך נתנו שלמה שר צבא · וכן פירשנוהו בספר שמואל בשבות הוא הכה את שני אריאל מואב : ענתות · איש ענתות · כי משם היה · וענתות לכהנים היה · כי כן כתוב בספר יהושע וכתוב מן הכהנים אשר בענתות · וכן ואני איש תפלה · שקר מזין · איש שקר · דמשק אליעזר איש דמשק · או פירוש לענתות לך וכן תר' על שדך · אל נחלתך · כלומר לך לך לענתות וכן תר' אזל לך לקירויך ועל במקום אל וכן הרמתה על ביתו · ותתפלל על ה' · כמו אל ה' : איש מות · חייב מיתה הוא מי שמרד במלכות ואביתר מרד בדוד שהיתה ידו עם אדניהו והיה יודע כי בדעת דוד להמליך שלמה · או אפילו לא היה יודע מרד היה להמליך מלך בחיי דוד שלא ברשותו : התענית · שהלך עם דוד בברחו מפני שאול ובברחו מפני אבשלום · ועניי הדרך היה להם כמו שכתוב כי אמרו העם רעב ועיף וצמא במדבר : מהיות כהן · פירו' כהן גדול ומעתה התחיל העונש על בית עלי כמו שאמר ספחני נא אל אחת הכהונות · כי לעולם לא יהיה להם שום שררה בכהונה אלא יהיו נטפלים לאחרים שיהיו שרים עליה' · ואביתר מבית עלי היה : והשמועה · שמועה שהומת אדוניהו ונגרש אביתר פחד על עצמו לפי שהוא נטה אחרי אדוניהו ואחרי אבשלום לא נטה כי אלו נטה אחרי אבשלו' ולא נטה אחרי אדוניהו לא היה לו לפחד שכיון שכל ישראל היו רוצים להמליכו לא היה מרד שיתחייב מיתה · שאם כן היה עמשא חייב מיתה · והנה דוד אמר לו לשומו שר הצבא ובקש דמו עתה מיד יואב אבל במרד הזה היה חייב מיתה שהרי היה יודע כי בלב דוד להמליך את שלמה ומרד בדוד ובשלמה ונטה אחרי אדוניהו · וטרם שהרג שלמה אדוניהו לא היה מפחד כי לא שמע מה שצוה דוד את שלמה · ומהמרד לא היה ירא כי אמר כי הנה אדוניהו מרד והנה מחל לו שלמה שאמר לו ולא יפול משערו ארצה כן מחל גם כן לעוזריו · וכששמע שהרג אדוניהו ונגרש אביתר מהיות כהן פחד על עצמו וינס אל אהל ה' ששם היה הארון בירושלם והחזיק בקרנות המזבח להמלט שם כי מזבח היה שם כמו שכתוב כי שם העלה דוד עולות ושלמים לפני הארון · ושלמה לא הרגו עד עתה כי אמר עד שימצא לו קצת עילה להמיתו כי כן צוה לו דוד ועשית כחכמת' והיה ממתין לו עד שימצא לו עילה להמיתו · וכיון שהוגד לו לשלמה כן כי הלך והחזיק בקרנות המזבח אמר זהו קצת מרד שחושב להנצל מידי והנה הוא עדיין בדעתו ובמרדו כיון שנס מפני ואני לא אמרתי להמיתו לפי' צוה את בניהו שיפגע בו · ורז"ל נתנו טעם אחר כי אחרי אבשלום לא נטה אמרו בקש לנטות ולא נטה · כלומר גם בדבר אבשלום מרד יואב בלבו ובקש לנטות אלא שלא נטה אחריו אמר עדיין לחלוחית של דוד קיימת כלומר גבורתו · אבל בדבר אדוניהו שהיה דוד זקן ומוטל במטה נטה אחרי אדוניהו בגלוי · והחכם ר' אברהם אבן עזרא אמר כי יואב לא נטה אחרי אבשלו' בעבור שהיה יודע כי אינכו ראוי להיות לו המלוכה וגם כן חשב על שלמה : אצל המזבח · כמו שאמר שהחזיק בקרנות המזבח · ואמרו רז"ל כי בדבר זה טעה יואב כי לא היה קולט המזבח אלא על שגגה ועל גגו דכתיב מעם מזבחי ולא על מזבחי : לא כי פה אמות · אמר כן כדי להעניש שלמה לפי מחשבתו שיהרגנו במזבח ה' · ורז"ל מהם אמרו כי הרוגי מלכות נכסיהם למלך · ומפני זה לא רצה לצאת כדי שלא יהיו נכסיו למלך · אמר שלמה לבניהו וכי למתוכו אני צריך עשה כאשר דבר ופגע בו · ומהם אמרו כי נכסיהם ליורשים כמו הרוגי בד" · ומה שאמר לא כי פה אמות · לא אמר אלא לחיי שעה להאריך בחייו עד שילך בניהו לשלמה וישוב · ועוד בדבריהם ז"ל וכי יואב שהיה חכם גדול וראש סנהדרי' שנאמר יושב בשבת תחכמוני לא היה יודע שכתוב בתורה וכי יזיד איש על רעהו להרגו בערמה מעם מזבחי תקחנו למות שהלך והחזיק בקרנות המזבח · והלא הוא הרג אבנר ועמשא בערמה ושלמה שלח להוציאו משם ולדונו בבד" · אלא אמר יואב הרוגי בד" אין נקברין בקברי אבותיהם אלא הם לעצמן מוטב לי שאמות כאן ואקבר בקברי אבותי · וזהו שאמר לא כי פה אמות · ולדעת בעל זה הדרש בא טעם וקברתו יפה · כלומר שגם שם בו כדבריו וקברתו בקברי אבותיו:

כה דבר

כדין מליל יואב וכדין אתיבני : ואמר ליה מלכא עביד כמא דמליל
ותשלוט ביה ותקבריניה ותפלי חובת דם זכאי דאשד יואב מנן מיני
ומן בית אבא : ויתיב יי ית חובת קטוליה ברישיה דשלט בתרין
גבריא דזכאין וטבין מיניה וקטלינון בחרבא ואבא דוד לא ידעית
אבנר בר נר רב חילא דישראל וית עמשא בר יתר רב חילא דבית
יהודה : ויתובון דמהון בריש יואב ובריש בנוהי עד עלמא ולדוד
ולזרעיה ולביתיה ולכורסיה יהי שלמא עד עלמא מן קדם יי : וסליק
בניהו בר יהוידע ושליט ביה וקטליה ואתקבר בביתיה במדברא :
ומני מלכא ית בניהו בר יהוידע חלופוהי על חילא וית צדוק כהנא
מני מלכא חלף אביתר : ושלח מלכא וקרא לשמעי
ואמר ליה בני לך ביתא בירושלם ותיתב תמן ולא תיפוק כתמן לכא
ולכא : ויהי ביום מיפקך ותעיבר ית נחלא דקדרון מידע תדע ארי
ממת תמות חובת קטולך תהי ברישך : ואמר שמעי למלכא תקין
פתגמא כמא דמליל רבוני מלכא כן יעביד עבדך ויתיב שמעי בירוש'
יומין סגיאין : והוה מסוף תלת שנין וערקו תרין
עבדין לשמעי לות אכיש בר מעכה מלכא דגת וחויאו לשמעי למימר
הא עבדך בגת : וקם שמעי וזריזית חמריה ואזל לגת לות אכיש
למיבעיית עבדוהי ואזל שמעי ואיתי ית עבדוהי מגת : ואתחואה
לשלמה ארי אזל שמעי מירושלם לגת ותב : ושלח מלכא וקרא
לשמעי ואמר ליה הלא קיימית עלך במימרא דיי ואסהדית בך למימר
ביום מפקך ותהך לכא ולכא מידע תידע ארי ממת תמות ואמרת לי
תקין פתגמא שמעית : ומא דין לא נטרתא ית שבועתא דיי וית
תפקידתא די פקידית עלך : ואמר מלכא לשמעי את ידעתא ית כל
בישתא דידע ליבך דעבדתא לדוד אבא ואתיב יי ית בישתך ברישך
: ומלכא שלמה בריך וכורסי מלכותא דדוד יהי מתקן קדם יי עד
עלמא : ופקיד מלכא ית בניהו בר יהוידע ונפק ושליט ביה וקטליה
ומלכותא אתקנת בידא דשלמה : ואתחתן
שלמה בפרעה מלכא דמצרים ודבר ית בת פרעה ואתיה לקרתא

כה דבר יואב וכה ענני : ויאמר לו המלך עשה כאשר דבר ופגע בו
וקברתו והסירת דמי חנם אשר שפך יואב מעלי ומעל בית אבי :
והשיב יהוה את דמו על ראשו אשר פגע בשני אנשים צדקים ו
וטבים ממנו ויהרגם בחרב ואבי דוד לא ידע את אבנר בן נר שר
צבא ישראל ואת עמשא בן יתר שר צבא יהודה : ושבו דמיהם
בראש יואב ובראש זרעו לעלם ולדוד ולזרעו ולביתו ולכסאו יהיה
שלום עד עולם מעם יהוה : ויעל בניהו בן יהוידע ויפגע בו וימתהו
ויקבר בביתו במדבר : ויתן המלך את בניהו בן
יהוידע תחתיו על הצבא ואת צדוק הכהן נתן המלך תחת אביתר
: וישלח המלך ויקרא לשמעי ויאמר לו בנה לך בית בירושלם
וישבת שם ולא תצא משם אנה ואנה : והיה ביום צאתך ועברת
את נחל קדרון ידע תדע כי מות תמות דמך יהיה בראשך : ויאמר
שמעי למלך טוב הדבר כאשר דבר אדני המלך כן יעשה עבדך ו
וישב שמעי בירושלם ימים רבים : ויהי מקץ שלש שנים
ויברחו שני עבדים לשמעי אל אכיש בן מעכה מלך גת ויגידו ל
לשמעי לאמר הנה עבדיך בגת : ויקם שמעי ויחבש את חמרו וילך
גתה אל אכיש לבקש את עבדיו וילך שמעי ויבא את עבדיו מגת :
ויגד לשלמה כי הלך שמעי מירושלם גת וישב
: וישלח המלך ויקרא לשמעי ויאמר אליו הלוא השבעתיך ביהוה
ואעד בך לאמר ביום צאתך והלכת אנה ואנה ידע תדע כי מות תמות
ותאמר אלי טוב הדבר שמעתי : ומדוע לא שמרת את שבעת יהוה
ואת המצוה אשר צויתי עליך : ויאמר המלך אל שמעי אתה ידעת
את כל הרעה אשר ידע לבבך אשר עשית לדוד אבי והשיב יהוה את
רעתך בראשך : והמלך שלמה ברוך וכסא דוד יהיה נכון לפני יהוה
עד עולם : ויצו המלך את בניהו בן יהוידע ויצא ויפגע בו וימת
והממלכה נכונה ביד שלמה : ג
ויתחתן שלמה את פרעה מלך מצרים ויקח את בת פרעה ויביאה

כה דבר יואב וכה ענני · כפל דבר כמנהג המקרא. כי הוא לא אמר לו אלא לא כי פה אמות · ואפשר שאמר לו דברים אחרים ותכלית הדברים לא כי פה
אמות · ורז"ל אמרו כי אמר לו לך אמור לשלמה שלא ידינני בשני דינין אם ירצה להמיתני יקבל עליו הקללות שקללני אביו ואם לא יניחני עם הקללו' שקללני אביו
ושלמה אמר לבניהו עשה כאשר דבר ופגע בו ואני אקבל את הקללות · וכן ראינו שנתקיים בזרעו מרחבעם · דכתיב והמלך רחבעם התאמץ לעלות במרכבה·
וכתיב וכל המרכב אשר ירכב עליו הזב · ודרשו זה מלשון התאמץ נראה כי קשה היה לו הרכיבה מפני חולי הזוב שהיה לו · מצורע מעוזיהו · דכתיב והצרעת
זרחה במצחו · מחזיק בפלך · מאסא דכתיב ואסא חלה את רגליו · נופל בחרב מיאשיהו · דכתיב וירוהו המורים למלך יאשיהו · וחסר לחם·מיכניה
דכתיב וארוחת תמיד נתנה לו מאת המלך : כאשר דבר · שתמיתהו כי אין לטעון בזה שהרי הוא הרג שני השרים בערמה ובזדון · וכתיב מעם מזבחי
תקחנו למות: וקברתו · והשתדל בקבורתו כי גדול ושר צבא היה · ועל אדניהו לא היה צריך להזהירו על קבורתו כי בן מלך היה : צדיקים וטובים ממנו · שלא
שפכו דם נקי כמו ששפך הוא · ואפשר שהיו להם מעלות יתירות עליו. ודרשו בו צדיקי' וטובים שהם צדיקים וטובי' בפה ובלב ולא עשו. כי מה שאמר ויאמר המלך
לרצי' הנצבי' סובו והמיתו את כהני ה' דרשו בו כי אבנר ועמשא היו שהיו נצבים עליו · ופי' הפסוק כן לרצים ולאשר היו נצבים עליו כי אבנר ועמשא שרים היו
ולא רצים · וכן תי' ולא אבו עבדי המלך · אעפ' שאמר להם שאול בפה להרוג לא רצו הם והוא באגרת ששלח לו דוד לסבב מיתת אוריה ועשה הכה שהיו
שניהם צדיקים ממנו·וטובים שדרשו אכין ורקין · והוא לא דרש. כי כאשר צוה שאול להם להמית את כהני ה' אמרו הם כתיב כל איש אשר ימרה את פיך יומת
יכול אפילו צוה המלך לעבור על דברי תורה והמרה אדם את פיו יומת תלמו' לו' רק חזק ואמץ. ואכין ורקין מעוטין הם· הנה דרשו הם הפסוק כהוגן ומרו את
פי שאול שלא להרוג כהני ה'· ויואב לא דרש כן כי כיון ששלח לו דוד לסבב מיתת אוריה עשה כן מיד : ואבי דוד לא ידע · כי שמא היה אדם סבור כי דוד
ידע במיתת אבנר לפי שהיה אחרי בית שאול והרי הראה בקוננו עליו ובכותו עד שהכירו העם כי לא היתה מאת המלך להמית את אבנר· וכן בעמשא שמא היה
אדם סבור כי דוד ידע לפי שנטה אחרי אבשלום לפיכ' אמר ואבי דוד לא ידע . שהרי אמר לו הזעק לי את איש יהודה ואתה פה עמוד : ובראש זרעו . כמו שקלל
דוד אביו זרעו כמו שאמר ולא יכרת מבית וגו' : ויעל בניהו · עלה אל האהל שהיה שם הארון והמזבח שהחזיק יואב בקרנותיו ומקום גבוה היה : בביתו
במדבר · מדבר יקרא מקום שאין שם ייסוב כלל · ויקרא גם כן מדבר מקום שהוא בייסוב אבל אינו עבור יניחנו למרעה הבהמות כמו שפי' בספר שמואל
בפסוק עוברים על פני דרך את המדבר · וכן במדבר זה פירושו במקום שהיה לו שם מרעה למקנה והיה לו שם בית ובאותו המקום נקבר · ויש בו דרש מה
מדבר זה מופקר לכל אף ביתו של יואב מופקר לכל כי נדיב היה מאד · דבר אח' מה מדבר זה מנוקה מגזל אף ביתו של יואב מנוקה מגזל . דבר אחר וכי
במדבר היה אלא כיון שנהרג נעשו ישראל כמדבר : בנה לך בית · כי ביתו היה בבחורים וצוהו לבנות לו בית בירושלם כמו שפיר' כדי שיהיה מזומן לו
וימצא לו עילה להמיתו : הלא השבעתיך · אעפ' שלא זכר למעלה השבועה אלא שהתרה בו נראה שהשביעו אחר שאמר לו והוא לא כפר בו · ואחז"ל פי' כי
מצות המלך הוא כמו השבועה. וכן אמר אני פי מלך שמור ועל דברת שבועת אלהים : ואעד בך · כלומר לא צויתיך ביני ובינך שלא תוכל להכחיש הדבר
אלא בפני אחרים אמרתי לך זה הדבר והשבעתיך בה' יתברך · וקבלת המצוה והשבועה ואמרת טוב הדבר · והנה עברת על שנים על שבועת השם ועל
המצוה אשר צויתיך : אשר ידע לבבך · אעפ' שראו רבים ושמעו מה שעשית לדוד אבי אתה בעצמך תדע מחשבתך רעה שהיית חושב עליו יותר ממה שאמרת
בפיך : והשיב ה' את רעתך · כי מיתתו היתה הסבה כמו שכתוב והאלהים אנה לידו · לפי שהיית חייב מיתה בקללך דוד אבי והוא נשבע לך שלא
ימיתך בגלגל האל על ידיך · דבר אחר שאתה חייב מיתה בעבורו והוא ההעברה על שבועת ה' ועל מצותי : ויצא · יצא בניהו מלפני המלך והוציא עמו שמעי
למקו' המשפט ושם פגע בו : נכונה · ביד שלמה כיון שמתו אויביו המלוכה היתה נכונה ביד שלמה : ויתחתן שלמה. דרשו בו כי לפיכך נסמך
ענין זה למיתת שמעי שכל זמן ששמעי קיים לא נשא שלמה את בת פרעה שהיה ירא ממנו והיה מוכיחו על זה כי רבו היה . ובשנה הרביעית נשא את בת פרעה
שהרי שמעי ישב בירושלם שלש שנים · ומה שכתוב לא תתחתן בם · יש מרז"ל שאומרים כי בגיותן כאמר אבל אם נתגיירו מותרין . ויש אומרים
כי בגיותן לית להו חתנות ולא שייכא בהן חתנות · וכן כתוב לא תתחתן בם כי מגיירי הוא · ושלמה גייר את בת פרעה ועבר לא תתחתן בם· ולמי שאמר
שלא קבלו גרים לא בימי דוד ולא בימי שלמה מתוך אהבה יתירה שאהבה מעלה עליו הכתוב כאלו נתחתן · וקרי ליה בלשון חתון · ואמר ויתחתן : אל עיר

אל־עיר דוד עד כלתו לבנות את־ביתו ואת־בית יהוה ואת־חומת ג
ירושלם סביב׃ רק העם מזבחים בבמות כי לא־נבנה בית לשם יהוה
עד הימים ההם׃ ויאהב
שלמה את־יהוה ללכת בחקות דוד אביו רק בבמות הוא מזבח ד
ומקטיר׃ וילך המלך גבענה לזבח שם כי היא הבמה הגדולה אלף
עלות יעלה שלמה על המזבח ההוא׃ בגבעון
נראה יהוה אל־שלמה בחלום הלילה ויאמר אלהים שאל מה אתן־
לך׃ ויאמר שלמה אתה עשית עם־עבדך דוד אבי חסד גדול
כאשר הלך לפניך באמת ובצדקה ובישרת לבב עמך ותשמר־לו
את־החסד הגדול הזה ותתן־לו בן ישב על־כסאו כיום הזה׃ ועתה הוס
יהוה אלהי אתה המלכת את־עבדך תחת דוד אבי ואנכי נער קטן לא
אדע צאת ובא׃ ועבדך בתוך עמך אשר בחרת עם־רב אשר לא־
ימנה ולא יספר מרב׃ ונתת לעבדך לב שמע לשפט את־עמך
להבין בין־טוב לרע כי מי יוכל לשפט את־עמך הכבד הזה׃ וייטב
הדבר בעיני יהוה כי שאל שלמה את־הדבר הזה׃ ויאמר אלהים
אליו יען אשר שאלת את־הדבר הזה ולא־שאלת לך ימים רבים ולא
־שאלת לך עשר ולא שאלת נפש איביך ושאלת לך הבין לשמע מ
משפט׃ הנה עשיתי כדבריך הנה נתתי לך לב חכם ונבון אשר
כמוך לא־היה לפניך ואחריך לא־יקום כמוך׃ וגם אשר לא־שאלת
נתתי לך גם־עשר גם־כבוד אשר לא־היה כמוך איש במלכים כל־ י
ימיך׃ ואם תלך בדרכי לשמר חקי ומצותי כאשר הלך דויד אביך
והארכתי את־ימיך׃ ויקץ שלמה והנה
חלום ויבוא ירושלם ויעמד לפני ארון ברית־אדני ויעל עלות ויעש
שלמים ויעש משתה לכל־עבדיו׃

לקרתא דדוד עד דשיצי למבני ית ביתיה וית בית מקדשא דיוי וית
שורא דירושלם סחור סחור׃ לחוד עמא מדבחין על במתא ארי לא
אתבני ביתא לשמא דיוי עד יומיא האינון׃ ורחים
שלמה ית פולחנא דיוי למיזל בגזירת דוד אבוהי לחוד על במתא הוא
מדבח ומסיק בוסמין׃ ואזל מלכא לגבעון לדבחא תמן ארי היא
במתא רבתא אלף עלון יסיק שלמה על מדבחא ההוא׃
בגבעון אתגלי יוי לשלמה בחלמא דליליא ואמר ליה יוי שאיל מה אתן
לך׃ ואמר שלמה את עבדתא עם עבדך דוד אבא חסדא רבא כמא
דהליך קדמך בקושטא ובזכו ובתריצות לבא קדמך ונטרת ליה ית
חסדא רבא הדין ויהבת ליה בר יתיב על כורסוהי ביומא הדין׃ וכען
יוי אלהי את אמליכתא ית עבדך תחות דוד אבא ואנא יניק זעיר לית
אנא ידע למפק ולמיעל׃ ועבדך בגו עמך דאתרעיתא עם סגי דלא
יתחשבון ולא יתמנון מסגי׃ ותתין לעבדך לב סבר למידן ית עמך
למיסבר בין טב לביש ארי מן יכול למדן ית עמך סגיאה הדין׃ ושפר
פתגמא קדם יוי ארי שאל שלמה ית פתגמא׃ ואמר יוי ליה חלף
דשאילתא ית פתגמא הדין ולא שאילתא לך יומין סגיאין ולא שאילתא
לך עתרא ולא שאילתא נפש בעלי דבבך ושאילתא לך סברותא
למשמע דינא׃ הא עבדית כפיתגמך הא יהבית לך לב חכים וסוכלתן
דכותך לא הוה קדמך ובתרך לא יקום כותך׃ ואף דלא שאלתא
יהבית לך אף עתרא אף יקרא דלא הוה כוותך גבר במלכיא כל
יומך׃ ואם תהך באורחן דתקנן קדמי למיטר קיימי ופקודי כמא
דהליך דוד אבוך ואוריך ית יומך׃ ואתער שלמה והא חלמא ואתא
לירושלם וקם קדם ארונא קימא דיוי ואסיק עלון ונכיס נכסת
קודשין ועבד משתיא לכל עבדוהי׃

אל עיר דוד · ר"ל אל בית דוד · וכן נקרא עיר דוד : עד כלותו · אבל אחר שכלה לבנות לה בית העלה אותה מבית דוד כמו שאומר הטעם בדברי הימים : כי אמר לא תשב לי אשה בבית דוד כי קדש המה אשר באה אליהם ארון ה' : את ביתו ואת בית ה' · את ביתו אחר בית ה' כי בית ה' בנה מתחלה בשבע שנים · ואחכ"ב בנה ביתו בשלש עשרה שנה : מזבחים בבמות · עד שנבנה הבית כי היתר הבמות היה מחרבן שילה עד שנבנה בית עולמים : ויאהב שלמה את ה' · עבדו מאהבה · כלומר אף על פי שלקח בת פרעה לא סר בעבורה מה' : עד לעת זקנתו · שהרבה נשים נכריות ובת פרעה והאחרות הטו את לבבו מאהבת ה' · ובאמת נראה שהשיב אותה לדת ישראל אף על פי כן היתה אסורה לו לפי שהיתה מצרית ראשונה · ומרז"ל שאמרו כי מותרת היתה לו כי מה שאמר בנים אשר יולדו להם דור שלישי בנים ולא בנות · ואעפ"י שלא נקבעה ההלכה כדברי זה החכם אעפ"י שאמר כי קבלה היתה בידו נראין דבריו · כי לא ראינו בכתוב שחטא שלמה על שלקח בת פרעה אלא על שהרבה נשים ודבק בהם באהב' עד שהסירו את לבבו והניח נשים הנכריות לעבוד אלהים אחרים · והנה בשנה הרביעית למלכו לקח בת פרעה · והכתו' מעיד ויאהב שלמה את ה' וגו' : רק בבמות הוא מזבח ומקטיר · ולא אמר רק שלקח בת פרעה ועד ע"ת זקנתו לא הטו את לבבו · ואז זכר בת פרעה לגנאי עם האחרות לפי שהסירו את לבבו כלם · ואז בהרבות הנשים לא היה שומר להשיבם לדת ישראל · אלא היה לוקחן בגיותן לתאות לבו ומניחן לעשות כמשפטי הגוים · ועכ"ל נעכם עליה' : רק בבמות הוא מזבח ומקטיר · קודם שנבנה הבית · כי אחר שנבנה הבית לא ראינו שזבח בבמות · ואכ"ל למה אמר רק · והלא מותרות היו הבמות עד שנבנה הבית · לפי שאמר בחקות דוד אביו ודוד לא זבח אלא במזבח אשר לפני הארון בירושל' או בבמה אשר בגבעון ולא ראינו לו שזבח וקטר בבמות אחרות כי הרבות הבמות מביא האדם לע"ז כי הוא משפט הגוים שבונים במה בכל הר ובגבעה ותחת כל עץ רענן : היא הבמה הגדולה · לא קראה גדולה לגודל מדתה כי היא מזבח הנחשת שעשה משה · וכן בדברי הימים ויעל שלמה שם על מזבח הנחשת אשר לפני ה' אשר לאהל מועד · ויעל עליו עולו' אלף · אלא נקראת גדולה למעלת' על האחרות כי הוא המזבח שעשה בצלאל במצות משה כמו שצוהו האל · ובו היתה תמיד האש העליונה שירדה ביום השמיני למלואים · והאחרו' היו נעשות ע"י הדיוט איש הישר בעיניו · והן היו במות קטנות כנגד אותה אשר בגבעון · וכן במשנה אין בין במה גדולה לבמה קטנה : יעלה · עתיד במקום עבר · ורבים כמוהו · ואומר כי בפע' ההוא שהלך שלמה לגבעון אלף עולות העלה על המזבח ההוא לא ביום אחד אלא טרם שובו משם לירושלם · ומדברי רז"ל נראה בפע' אחת : נער קטן · ארז"ל כי בן שתים עשרה שנה היה כשנמשח למלך · כי באותו פרק שנולד הכתו' מספר ענין אמנון ותמר · ואומר ויהי לשנתי' ימים ויהיו גוזזים לאבשלו' · והרג אמנון וברח לגשור ויהי שם שלש שנים הרי ה' שני' ושב אבשלום לירושלם והיה שם שנתי' הרי שבע שנים ומרד באביו ונהרג אחרי כן ויהי רעב בימי דוד שלש שנים הרי עשר · ובשנה הבאה אחריה מנה דוד את ישראל · וכתיב וישוטו בארץ תשעה חדשים · הרי אחת עשרה ובשנת מותו היא שנת ארבעי' למלך דוד תקן המשמרות הרי שתים עשרה : צאת ובא · לפני העם · כמו אשר יבא לפניהם ואשר יצא לפניהם : לב שומע · מבין · וכתי' לב סבר כמו שאמר להבין בין טוב לרע למסבר : הכבד · הרב · כתרגו' סגיאה · וכן מקנה כבד מאד : ושאלת לך · הבין · להבין · לב חכם ונבון · אמרו רז"ל חכם המקיים את תלמודו · כלומר כי מה שלמד מקויים בלבו ומזומן : נבון · מבין דבר מתוך דבר : לא היה לפניך · אפי' משה רבי' בחכמת הטבע לא היה כמוהו אבל בחכמת האלהות היה חכם יותר ממנו · או פי' לא היה לפניו במלכים : גם עושר גם כבוד · האחד לרבות על חבירו · כמו גם באנכם גם בקרכם : איש · במלכים · כל שכן בשאר בני אדם שלא היה איש כמוך בעושר ובכבוד · והעושר והכבוד יהיו לך כל ימיך : ואם תלך בדרכי : והארכתי את ימיך · אריכות הימים היה בתנאי אבל העושר והכבוד בין שומר בין לא שומר · וכן היה לו כי מפני שלא שמר מצות אלהיו לא האריך ימים שלא חיה אלא חמשים ושתים שנה · אבל העושר והכבוד היו לו כל ימיו · וכן בדברי רז"ל נתתי לך גם עושר גם כבוד על מה שלא התניתי בתורה נתתי לך בין שומר בין לא שומר · אבל על מה שהתניתי בתורה למען יאריך ימים על ממלכתו איני נותן לך · אלא אכ"ל עשית · וכן הוא אומר אם תלך בדרכי לשמור חקי והארכתי ימיך : והנה חלום · כשידע החלום כשהקיץ · ושמח במתנה טובה שנתן לו האל ובא אל ירושלם והעלה עולות ושלמים לפני ארון ברית ה' · ועשה משתה לכל עבדיו · ובדרש והנה חלום כשהקיץ ראה שנתקיים חלומו שנתן לו האל חכמה יתירה שהיה שומע עוף מצפצף ומבין לשונו : אז תבאנה

בכן אתאה תרתין נשין פונדקין למידן קדם מלכא וקמא קדמוהי: ואמרת אתתא חדא בבעו ריבוני אנא ואתתא הדא יתבן בביתא חדא וילידת עמה בביתא: והוה ביומא תליתאה למילדי וילידת אף אתתא הדא ואנחנא כחדא ובאין לית נוכרא עמנא בביתא אלהן תרתין אנחנא בביתא: ומית בר אתתא הדא בליליא דשכיבת עלוהי: וקמת בגו ליליא ונסיבת ית ברי מלותי ואמתך דמכא ואשכיבתיה לותה וית ברה מיתא אשכיבת לותי: ואקימית בצפרא לאונקא ית ברי והא מית ואסתכלית ביה בצפרא והא לא הוה ברי דילידית: ואמרת אתתא אוחרנתא לא כן ברי חייא וברך מיתא ודא לדא אמרא לא כן ברך מיתא וברי חייא ודיינן קדם מלכא: ואמר מלכא דא אמרא דין ברי חייא וברך מיתא ודא אמרא לא כן ברך מיתא וברי חייא: ואמר מלכא איתו לי חרבא ואיתיאו חרבא לקדם מלכא: ואמ' מלכא פסוקו ית רביא חייא לתרין גזרין והבו פלגא לחדא ופלגא לחדא: ואמרת אתתא דיברה חייא למלכא ארי אתגללו רחמהא על ברה ואמרת בבעו רבוני הבו לה ית רביא חייא ומקטל לא תקטלוניה ודא אמרא אף דילי אף דילך לא יהא פסוקו: ואתיב מלכא ואמר הבו לה ית רביא חייא ומקטל לא תקטלוניה היא אימיה: ושמעו כל ישראל ית דינא דדן מלכא ודחילו מן קדם מלכא ארי חזו ארי חוכמתא מן קדם ייי במעוהי למעבד דינא: והוה מלכא שלמה מלכא על כל ישראל: ואילין רברביא די ליה עזריהו בר צדוק כהנא: אליחורף ואחיה בני שישא ספריא יהושפט בר אחילוד ממנא על דכרניא: ובניהו בר יהוידע ממנא על חילא וצדוק ואביתר כהניא: ועזריהו בר נתן ממנא על איסטרטיגי וזבוד בר נתן רבא שושבינא דמלכא: ואחישר ממנא על ביתא ואדנירם בר עבדא ממנא על מסקי מיסין: ולשלמה תרי עסר איסטרטיגיא ממנן על ישראל ומסוברין ית מלכא וית אנש ביתיה ירחא בשתא מטי לחד לסוברא: ואילין שמהתהון בר חור בטורא דבית אפרים: בר דקר במקץ ובשעלבים ובית שמש ואילון דמבית חנן: בר חסד בארובות דיליה סוכו וכל ארעא חפר: בר אבינדב כל פלכי ראר טפת בת שלמה הות ליה לאנתו: בענא בר אחילוד תענך ומגדו וכל בית שאן די בסטר צרתן מלרע ליזרעאל מבית שאן עד מישר מחולה עד מעבר ליקמעם: בר גבר בראמות גלעד דיליה כפרני יאיר בר מנשה די בגלעד דיליה בית פלך טרכונא דבמתנן שיתין קירוין רברבן מקפן שור רם דילהין עברין דנחשא: אחינדב בר עדא מחנים: אחימעץ בשבטא דבית נפתלי אף הוא נסיב ית בשמת בת שלמה לאנתו: בענא בר חושי בשיבטא אשר ובעלות: יהושפט בר פרוח בשבטא דיששכר: שמעי בר אלא בשבטא דבית בנימן: גבר בר אורי בארעא גלעד ארעא סיחון מלכא אימוראה ועוג מלכא דמתנן ואיסטרטיגא חד די ממנא בארעא: יהודה וישראל סגיאין

כחלא

אז תבאנה שתים נשים זנות אל המלך ותעמדנה לפניו: ותאמר האשה האחת בי אדני אני והאשה הזאת ישבת בבית אחד ואלד עמה בבית: ויהי ביום השלישי ללדתי ותלד גם האשה הזאת ואנחנו יחדו אין זר אתנו בבית זולתי שתים אנחנו בבית: וימת בן האשה הזאת לילה אשר שכבה עליו: ותקם בתוך הלילה ותקח את בני מאצלי ואמתך ישנה ותשכיבהו בחיקה ואת בנה המת השכיבה בחיקי: ואקם בבקר להיניק את בני והנה מת ואתבונן אליו בבקר והנה לא היה בני אשר ילדתי: ותאמר האשה האחרת לא כי בני החי ובנך המת וזאת אמרת לא כי בנך המת ובני החי ותדברנה לפני המלך: ויאמר המלך זאת אמרת זה בני החי ובנך המת וזאת אמרת לא כי בנך המת ובני החי: ויאמר המלך קחו לי חרב ויביאו החרב לפני המלך: ויאמר המלך גזרו את הילד החי לשנים ותנו את החצי לאחת ואת החצי לאחת: ותאמר האשה אשר בנה החי אל המלך כי נכמרו רחמיה על בנה ותאמר בי אדני תנו לה את הילוד החי והמת אל תמיתהו וזאת אמרת גם לי גם לך לא יהיה גזרו: ויען המלך ויאמר תנו לה את הילוד החי והמת לא תמיתהו היא אמו: תמיתהו
וישמעו כל ישראל את המשפט אשר שפט המלך ויראו מפני המלך כי ראו כי חכמת אלהים בקרבו לעשות משפט:

ויהי המלך שלמה מלך על כל ישראל: ואלה השרים אשר לו עזריהו בן צדוק הכהן: אליחרף ואחיה בני שישא ספרים יהושפט בן אחילוד המזכיר: ובניהו בן יהוידע על הצבא וצדוק ואביתר כהנים: ועזריהו בן נתן על הנצבים וזבוד בן נתן כהן רעה המלך: ואחישר על הבית ואדנירם בן עבדא על המס: ולשלמה שנים עשר
נצבים על כל ישראל וכלכלו את המלך ואת ביתו חדש בשנה יהיה בנצבים
על האחד לכלכל: ואלה שמותם בן חור האחד
בהר אפרים: בן דקר במקץ ובשעלבים ובית שמש ואילון בית חנן: בן חסד בארבות לו שכה וכל ארץ חפר: בן אבינדב כל נפת דאר טפת בת שלמה היתה לו לאשה: בענא בן אחילוד תענך ומגדו וכל בית שאן אשר אצל צרתנה מתחת ליזרעאל מבית שאן עד אבל מחולה עד מעבר ליקמעם: בן גבר ברמת גלעד לו חות יאיר בן מנשה אשר בגלעד לו חבל ארגב אשר בבשן ששים ערים גדלות חומה ובריח נחשת: אחינדב בן עדא מחנימה: אחימעץ בנפתלי גם הוא לקח את בשמת בת שלמה לאשה: בענא בן חושי באשר ובעלות: יהושפט בן פרוח ביששכר: שמעי
בן אלא בבנימן: גבר בן ארי בארץ גלעד ארץ סיחון מלך אלא
האמרי ועג מלך הבשן ונציב אחד אשר בארץ: יהודה וישראל רבים

אז תבאנה. כמו באו. ועם מלת אז יבא ברוב עתיד במקום עבר כמו אז ישיר משה אז ישיר ישראל אז יבדיל משה אז ידבר יהושע אז יבנה שלמה אז כאשר שב מגבעון ובא לו לירושלם בא לו זה הדין לידו ונראתה בו המתנה הטובה שנתן לו הקדוש ברוך הוא חכמה ובינה: אשר שכבה עליו. נראה כי מפני ששכבה עליו מת כי אלו לא מת כך אלא שקדמו חולי לא נולד הספק הזה כי היו מכירות אותו שאר נשים בחוליו והיה נודע למי הוא לפיכך אמרה אשר שכבה: ואתבונן הסתכלתי בבקר בבורתו: ותדברנה. אלה הטענות שנו ושלשו לפני המלך כמנהג בעלי הדין שכל אחד שונה בטענותיו לחזקו ולהטיבו ולהביבו לשופט: ויאמר המלך זאת אומרת. אמרו רבותינו ז"ל מכאן שצריך הדיין לשנות טענות בעלי הדין כדי שישמעו בעלי הריב שהבין טענותיהם ועליהם ישפטם: גם לי גם לך לא יהיה. ואמרו כנגד אוחזי החרב גזורו. ומה שלא לקחה אותו אחר שהאחרת אמרה תנו לה כי ידעה כי מרחמת עליו אמרה וחשבה כי המלך לא יתנהו לה: לא תמיתוהו. הראשון אל תמיתהו: היא אמו. כיון שמרחמת עליו. ובדרז"ל יצאה בת קול ואמרה היא אמו: לעשות משפט. לפיכך יראו מפניו לעשות דבר רע ואפילו בסתר. כי ראו כי ברוב חכמתו יוכל לאור משפט כמו שנעשה בזה המשפט: על כל ישראל. לפי שדוד אביו לא מלך בתחלת מלכותו על כל ישראל אמר שעלמה מלך על כל ישראל לא היה אדם מפקפק במלכותו כיון שראו בו חכמת אלהים בקרבו לעשות משפט: ועזריהו בן צדוק. לא כתב על מי ממנו. ואם צדוק זה צדוק הכהן בן אחיטוב שהיה עם דוד שמשחו אותו לכהן עם שלמה הנה עזריהו בן בנו היה כי אחימעץ היה בן צדוק ועזריה בן אחימעץ: וצדוק ואביתר כהנים. היו שרי הכהונה. ואם זה אביתר הוא אבית' בן אחימעץ תמה הוא. כי הנה שלמה גרשהו מהיו' כהן גדול ואמר לו ענתות לך אל שדך. אלא מן הדומה כי כהן אחר היה שמו אביתר: על הנצבים. ממונה על שנים עשר נציבים שזוכר: רעה המלך. שושבינא דמלכא שהיה עמו תמיד: ואדונירם. והו אדורם הנזכר למעלה בדוד. וכן נזכר עם רחבעם אדורם: על המס. כמו שאומר למטה ויהי המס שלשים אלף איש: ואלה שמותם. אלה שמות שנים עשר נציבים. לא היה ממונה כל אחד על שבט אחד אלא לפי עלוי הנחלות שעשו שני' עשר חלקי' בכל ארץ ישראל וגבו המס בשוה: בן חור. זה והאחרי' שלא זכרם בשמם אלא בשם אבותם לפי שהיו נודעי' בשם אבותם יותר משמותם לפיכך לא חשש להזכיר שמם: ובריח נחשת. גלה מה שכתוב בתורה דלתים ובריח כי בריח נחשת ר"ל: באשר ובעלות. בנחלת אשר. ובעלות שהיה מארץ יהודה: ונציב אחד אשר בארץ. בכל הארץ אשר זכר היה נציב אחד ממונה על שנים עשר הנציבים לגבות מכל אחד הכסף לכלכל המלך. ורז"ל מהם אמרו כמו שפי'. ומהם אמרו ונציב אחד לחדש העבור: כחול

כחול אשר על הים לרב אכלים ושתים ושמחים: ושלמה היה מושל
בכל הממלכות מן הנהר ארץ פלשתים ועד גבול מצרים מגשים מ
מנחה ועבדים את שלמה כל ימי חייו: ויהי לחם שלמה ליום אחד
שלשים כר סלת וששים כר קמח: עשרה בקר בראים ועשרים בקר
רעי ומאה צאן לבד מאיל וצבי ויחמור וברברים אבוסים: כי הוא
רדה בכל עבר הנהר מתפסח ועד עזה בכל מלכי עבר הנהר ו
ושלום היה לו מכל עבריו מסביב: וישב יהודה וישראל לבטח איש
תחת גפנו ותחת תאנתו מדן ועד באר שבע כל ימי שלמה:
ויהי לשלמה ארבעים אלף ארות סוסים
למרכבו ושנים עשר אלף פרשים: וכלכלו הנצבים האלה את
המלך שלמה ואת כל הקרב אל שלחן המלך שלמה איש חדשו לא
יעדרו דבר: והשערים והתבן לסוסים ולרכש יביאו אל המקום
אשר יהיה שם איש כמשפטו: ויתן אלהים
חכמה לשלמה ותבונה הרבה מאד ורחב לב כחול אשר על שפת הים:
ותרב חכמת שלמה מחכמת כל בני קדם ומכל חכמת מצרים:
ויחכם מכל האדם מאיתן האזרחי והימן וכלכל ודרדע בני מחול
ויהי שמו בכל הגוים סביב: וידבר שלשת אלפים משל ויהי שירו
חמשה ואלף: וידבר על העצים מן הארז אשר בלבנון ועד האזוב
אשר יצא בקיר וידבר על הבהמה ועל העוף ועל הרמש ועל הדגים:
ויבאו מכל העמים לשמע את חכמת שלמה מאת כל מלכי הארץ
אשר שמעו את חכמתו:

כחלא דעל ימא לסגי אכלין ושתן וחדן: ושלמה הוה שליט בכל מלכותא מן פרת ארעא פלשתאי ועד תחום מצרים מקרבין קורבנא ופלחין ית שלמה כל יומי חיוהי: והוה לחמא דשלמה ליומא חד תלתין כורין סולתא ושיתין כורין קמחא: עסרא תורין דפטימא ועסרין תורין דרעיא ומאה ענא בר מאילין וטבין ויחמורין ועופא פטימא: ארי הוא מפלח בכל עיבר פרת מתפסח ועד עזה בכל מלכי עיבר פרת ושלמא הוה ליה מכל עברוהי מסחור סחור: ויתיב יהודה וישראל לרוחצן גבר תחות פירי גופניה ותחות פירי תאנוהי מדן ועד באר שבע כל יומי שלמה: והוו לשלמה ארבעין אלפין ארות סוסון לרתיכוהי ותרי עסר אלפין פרשין: ומסוברין איסטרטיגא האילין ית מלכא שלמה וית כל דקריב לפתורא מלכא שלמה גבר ירחיה לא מעכבין מדעם: וסעריא ותבנא לסוסותא ולרכשא מיתן לאתרא דיהי תמן גבר כהילכתיה: ויהב יי חוכמתא לשלמה וסוכלתנותא סגי לחדא ופתיות לבא כחלא דעל כיף ימא: וסגיאת חוכמת שלמה מחכמת כל בני מדינחא ומכל חכמת מצרים: וחכם מכל אנשא מאיתן בר זרח והימן וכלכול ודרדע בני מחול והוה שמיה סגי בכל עממיא סחור סחור: ומליל תלתא אלפין מתלין והואה תושבחתיה אלף וחמש: ואתנבי על מלכי בית דוד דעתידין למשלט בעלמא הדין ובעלמא דמשיחא ואתנבי על בעירא ועל עופא ועל ריחשא ועל נוניא: ואתו מכל עממיא למשמע ית חוכמת שלמה מכל מלכי ארעא דשמעין ית חוכמתיה:

ושלח

כחול אשר על הים· כמו על שפת הים· והספור הזה ר"ל כי היו מבורכים בימי שלמה בפרי בטנם והיו רבים· וכן בפרי בהמתם ובפרי אדמתם והיו אוכלים ושותים ושמחים כי לא היה להם פחד מאויב: מושל בכל הממלכות· שהיו יראים ממנו ומביאים לו מנחה ועובדים אותו: מן הנהר ארץ פלשתים· כתרגומו מן נהר פרת עד ארע פלשתאי: בריאים· שמנים ומפוטמי'· וכת"י פטימיא· וכן ועגלון איש בריא· להבריאכם: רעי· מן המרעה. אבל הבריאים הם המפוטמים בבית: וברבורים אבוסים. ת"י ועופא פטימיא. ולא פי' איזה עוף הם· וי"מ כי הם העופות המסורסים כי הם שמנים מאחרים. ובדברי רז"ל עוף הבא מברבריא נקראים ברבורים על שם מקומם: כי הוא רודה· הטעם כי האיל וצבי ויחמור וברבורים אבוסים שהיו בשלחנו בכל יום שהיו מביאים לו מנחה מכל עבר הנהר כי מושל בהם היה· כלומ' היו יראים ממנו ומביאים לו כל מלכי עבר הנהר מנחה תמיד: מתפסח ועד עזה. מדינות הם בעבר הנהר· ורז"ל נחלקו בזה· מהם אמרו תפסח בסוף העולם. ומהם אמרו תפסח ועזה סמוכות היו. וכמו שמלך על תפסח ועל עזה כן מלך על כל העולם כלו: ארבעים אלף ארות סוסים· ובדברי הימים ארבעת אלפים ארות סוסים. פי' רז"ל ארבעים אצטבלאות ובכל אחת ארבעת אלפי' סוסים או ארבעים אלף אצטבלאות ובכל אחת ארבעים סוסים· ופירוש ארות סוסים אבוסים· ת"י אבוס בעליו אוריא דמרוהי. ואמרו חכמי' ז"ל כי עבר על לא ירבה לו סוסים. ופי' לא ירבה לו סוסים בטלים· וכיון שלא היו לו אלא שני' עשר אלף פרשים והיו לו ארבעי' אלף ארות סוסים הרבה סוסים בטלים היו לו· ומה שהרבה שלמה סוסים ופרשים והוא לא היתה לו שום מלחמה לא עשה אלא לכבוד ולגדולה כדי שילכו עמו כשילך ממקום למקום· וגם קצת מלחמה היתה לו כשלקח חמת צובה ועציון גבר: וכלכלו· והלא כבר זכר למעלה וכלכלו את המלך ואת ביתו. למה חזר וכתב וכלכלו את המלך· אלא כמו שזכר הסוסים אמר כי גב"' היו נותנים מאכל הסוסים· ובכלל הכלכלה היה גב"' מה שהיו צריכים הסוסים לאכול· כמו שכתוב והשעורים והתבן לסוסים ולרכש· והוסיף גב"' ואת כל הקרב אל שלחן המלך· אנשים אחרים שיבואו לשלחן המלך לפעמים: לא יעדרו דבר. לא היו מחסרים דבר מכל הצורך אל שלחן המלך· וי"ת לא מעכבין מידעם. והוא טעם למה שזכר איש חדשו לא היו מעכבין שלא היה מביא כל אחד ואחד בחדשו: ולרכש· מין בהמה. וי"ת שהם פרדין בני הסוסיות כמו רוכבי הרכש: יביאו אל המקום אשר יהיה שם· הנצבים מהם היו מביאי' צורך המאכל אל בית המלך מהם היו מביאים צורך מאכל הסוסי' למקום שהיו שם הן מה שהיו בירושלם הן מה שהיו בערי הרכב: איש כמשפטו· כמו שפסקו ביניהם זה יביא הנה וזה יביא הנה: ורחב לב כחול. ואין החול כשוא המדה אלא כשוא המספר. ואעפ"י שכתוב אשר לא ימד ולא יספר המדה גב"' לענין מספר זכר אותה. כמו שאמ' והיה מספר בני ישראל. ורחב הוא לענין מדה לא למספר. אלא ר"ל רחב היה לו בכל דברי החכמה שהם כחול· ורז"ל פירשו מה חול גדר לים כך היתה החכמה גדר לשלמה: בני קדם· בני מזרח היו ידועים בחכמה· וכן כתיב כי מלאו מקדם. ובדברי רבותי' ז"ל מה היתה חכמת בני קדם שהיו יודעים במזלות וערומי' בטייר· פירוש בטייר בלשון העופות· וכן בערבי יקרא עוף אל טייר· וכן בני מצרים היו יודעים בחכמה שבה היו נקראים החרטומים: מאיתן האזרחי. כתרגומו מאיתן בר זרח· אלה הארבע מצאנו אותם בבני זרח בן יהודה איתן והימן וכלכל ודרדע. והנה אומר כי השלשה אלה היו בני מחול אם כן לא היו הם. ובלויים מצאנו בתלים במשוררים משכיל לאיתן האזרחי· ומצאנו בדברי הימים בבני גרשון בן לוי בן אתני בן זרחי· ואפשר שזה הוא איתן האזרחי ואיתני ואיתן קרובים הם· והימן מצאנו בבני קהת הימן המשורר. אבל כלכל ודרדע לא מצאנו אותם בלוים· ורבותי' ז"ל דרשו ויחכם מכל האדם. זה אדם הראשון· ומה היתה חכמתו של אדם הראשון שקרא מחכמתו שמות לכל הבהמה ולכל עוף השמים· מאיתן האזרחי זה אברהם אבינו שנאמר משכיל לאיתן האזרחי· הימן זה משה שנאמר בכל ביתי נאמן הוא· וכלכל זה יוסף שנאמר ויכלכל יוסף: דרדע זה דור המדבר דור שיש בהם דעה. בני מחול שמחל להם מעשה העגל: שלשת אלפים משל· אינם נמצאים אצלינו· וכן ויהי שירו חמשה ואלף. כי רבים ספרים אבדו מישראל בגלותם. וכן מה שחבר בחכמת הטבע כמו שאומר וידבר על העצים שהודיע טבעם ורפואתם· וכן על הבהמה ועל העוף ועל הרמש ועל הדגים בכל מה שתחת הגלגל בבריאה חכמתו וחבר בהם ספרים ואינם נמצאים אצלינו. ובדרש חזרנו על כל המקראות ולא מצאנו שדבר אלא קרוב לשמנה מאות פסוקים אלא מהו וידבר שלשת אלפים משל מלמד שעל כל פסוק ופסוק שאמר יש בו שנים ושלשה טעמים כדאת אמרת נזם זהב וחלי כתם: וידבר על העצים· מפני מה מצורע נטהר בגבוה שבגבוהים ובנמוך שבנמוכים בעץ ארז ואזוב על ידי שהגביה עצמו כארז לקה בצרעת כיון שמשפיל עצמו כאזוב נטהר ונתרפא: על הבהמה ועל העוף. מפני מה בהמה בשני סימנין ועוף בסימן אחד· כתוב אחד אומר מן היבשה נבראו העוף· דכתיב ויצר ה' אלהים מן האדמה כל חית השדה ואת כל עוף השמים. וכתוב אחר אומר מן המים נבראו· דכתיב ישרצו המים שרץ נפש חיה ועוף יעופף. הלא מן הרקק נבראו: ועל הרמש. מפני מה שמונה שרצים שבתורה הצדן והחובל בהם חייב. ושאר שרצים פטור. מפני שיש להם עורות: ועל הדגים· מפני מה בהמה חיה ועוף טעונין שחיטה ואין הדגים טעונין שחיטה שנאמ' ואם את כל דגי הים יאסף להם באסיפה בעלמא סגי. וי"ת פסוק וידבר על העצים כן. ואתנבי על מלכי בית דוד העתידין למשלט בעלמא הדין ואף בעלמא דמשיחא ואתנבי על בעירא ועל עופא ועל ריחשא ועל נוניא: מאת כל מלכי הארץ. מלכי הארץ היו באים אל שלמה לשמוע חכמתו והעמי' היו באים אצל מלכיהם בשובם משלמה לשמוע חכמתו:

ה וישלח חירם מלך־צור את־עבדיו אל־שלמה כי שמע כי
אתו משחו למלך תחת אביהו כי אהב היה חירם לדוד כל־הימים:
וישלח שלמה אל־חירם לאמר: אתה ידעת את־דוד אבי כי־לא יכל
לבנות בית לשם יהוה אלהיו מפני המלחמה אשר סבבהו עד תת־
יהוה אתם תחת כפות רגלו: ועתה הניח יהוה אלהי לי מסביב אין רגל'
שטן ואין פגע רע: והנני אמר לבנות בית לשם יהוה אלהי כאשר
דבר יהוה אל־דוד אבי לאמר בנך אשר אתן תחתיך על־כסאך הוא־
יבנה הבית לשמי: ועתה צוה ויכרתו־לי ארזים מן־הלבנון ועבדי
יהיו עם־עבדיך ושכר עבדיך אתן לך ככל אשר תאמר כי אתה ידעת
כי אין בנו איש ידע לכרת־עצים כצדנים: ויהי כשמע חירם את־
דברי שלמה וישמח מאד ויאמר ברוך יהוה היום אשר נתן לדוד בן
חכם על־העם הרב הזה: וישלח חירם אל־שלמה לאמר שמעתי את
אשר־שלחת אלי אני אעשה את־כל־חפצך בעצי ארזים ובעצי
ברושים: עבדי ירדו מן־הלבנון ימה ואני אשימם דברות בים עד־
המקום אשר־תשלח אלי ונפצתים שם ואתה תשא ואתה תעשה את־
חפצי לתת לחם ביתי: ויהי חירום נתן לשלמה עצי ארזים ועצי
ברושים כל־חפצו: ושלמה נתן לחירם עשרים אלף כר חטים מכלת
לביתו ועשרים כר שמן כתית כה־יתן שלמה לחירם שנה בשנה:
ויהוה נתן חכמה לשלמה כאשר דבר־לו ויהי שלם
בין חירם ובין שלמה ויכרתו ברית שניהם: ויעל המלך
שלמה מס מכל־ישראל ויהי המס שלשים אלף איש: וישלחם לבנונה
עשרת אלפים בחדש חליפות חדש יהיו בלבנון שנים חדשים בביתו
ואדנירם על־המס: ויהי לשלמה שבעים
אלף נשא סבל ושמנים אלף חצב בהר: לבד משרי הנצבים
לשלמה אשר על־המלאכה שלשת אלפים ושלש מאות הרדים בעם
העשים במלאכה: ויצו המלך

ושלח חירם מלכא דצור ית עבדוהי לות שלמה
ארי שמע ארי יתיה משחו למהוי מלכא תחות אבוהי ארי רחימא
הוה חירם לדוד כל יומיא: ושלח שלמה לות חירם
למימר: את ידעת ית דוד אבא ארי לא יכיל למבני ביתא לשמא דיי
אלהיה מן קדם עבדי קרבא דאקפוהי עד דמסר יי יתהון תחות
פרסת ריגלוהי: וכען אניח יי אלהי לי מסחור סחור לית סטן ולית
פגע ביש: והא אנא אמר למיבני ביתא לשמא דיי אלהי כמא דמליל
יי עם דוד אבא למימר ברך דאתן תחותך על כורסי מלכותך הוא
יבני ביתא לשמי: וכען פקיד ויקצון לי ארזין מן ליבנן ועבדי יהון
עם עבדך ואגר עבדך איתן לך ככל דתימר ארי את ידעת ארי לית
בנא גברא דידע למיקץ אעין כצידונאי: והוה כד שמע חירם ית פתגמי
שלמה וחדי לחדא ואמר בריך יי יומא דין דיהב לדוד בר חכים על
עמא סגיא הדין: ושלח חירם לות שלמה למימר שמעית ית דשלחת
לותי אנא אסופיק ית כל צורכך באעי ארזין ובאעי בירון: עבדי
ייחתון מן ליבנן לימא ואנא אשוינון תורגסין בימא עד אתר דתשלח
לי ואירמינון תמן ואת תטול ואת תסופיק צורכי למתן מזון לאנש
ביתי: והוה חירם יהיב לשלמה אעי ארזין ואעי בירון כל צורכיה:
ושלמה יהיב לחירם עסרין אלפין כורין חטין פרנוס לאנש ביתיה
ועסרין כורין משחא כתישא כדין יהיב שלמה לחירם שנא בשנא:
ויי יהב חוכמתא לשלמה כמא דמליל ליה והוה שלמא בין
חירם ובין שלמה וגזרו קיים תרויהון: ומני מלכא שלמה מסקי מסין
מכל ישראל והוה מסקי מסין תלתין אלפין גברא: ושלחינון לליבנ
עסרא אלפין ירחא משתנן ירחא הוו בליבנן תרין ירחין גבר בביתיה
ואדנירם ממנא על מסקי מסין: והוה לשלמה שבעין אלפין דנטלין
בכתפא ותמנן אלפין דפסלין בטורא: בר מרבני איסטרטיגיא דממנן
על עיבידתא דשלמה תלתא אלפין ותלת מאה דמפלחין בעמא
דעבדין בעבידתא: ופקיד מלכא ועקרו

וישלח חירם. שלח עבדיו אל שלמה להקים עמו אהבת דוד אביו. ואם יבקש דבר תאר בו ישלח לו. כמו ששלח לדוד אביו עצי ארזים: וישלח שלמה. ביד מלאכי חירם השיב לו זה הדבר: מפני המלחמה. לא רצה לגלות לו הטעם כי האל מנעו כי לא היה כבוד אביו ואמר לו זה הטעם הנראה: אשר סבבוהו. כל מלחמה ומלחמה. וכן כי תקראנה מלחמה. ות"י עברי קרבא דאקפוהו: רגלו. כן כתיב וקרי רגלי. הכתוב אומר על דוד כי גם לדוד שם אויביו תחת כפות רגליו. והקרי אומר על שלמה. כלומ' אני איש מנוחה ולא היתה לי מלחמה ויש לי פנאי לבנות הבית: הניח ה' אלהי. כי אחר המנוחה היתה המצוה לבנות בית המקד' כמו שכתו' והניח לכם מכל אויביכ' מסביב וגו' והיה המקום אשר יבחר וגו'. לשכנו תדרשו: מן הלבנון. הלבנו' בארץ ישר' היה ולא היה שואל מתנו העצים אלא שישלח לו חרשי עץ שידעו לכרות העצים. וכן שלח לדוד חרשי עץ: כצדונים. צידון וצור קרובים וחירם היה מושל על כלם. וכן זוכר אותם ביחד מה אתם לי צור וצידון. צור וצידו' כי חכמ' מאד: דוברות. הם הקורות הגדולות שקושרין ראשיהן ביחד ומשליכין אותם בים לכן נקראו דוברות. תרגו' ויכהנ ודבר: ונפצתי'. אתירם ואשליכ' שם. וכן תרגו' ואירמינון תמן. ואמר בו לשון נפוץ שהוא ענין פיזור עם השבר. לפי שהדוברות כשמוליכין אותם בים הם קשורות בראשיהם וכשמוציאין אותם ליבשה מתירין הקשרים ומנפצים הקורות הנה והנה: לחם ביתי. בשכר עבדי שיכרתו העצים ויוליכום עד המקום אשר תרצה. ופי' ביתי האוכלים על שלחני. ומה שזכר בדברי הימים הוא למאכל החוטבים כורתי העצים: מכולת לביתו. כמו מאכל. ומשפט המלה מאכולת. ונבלעה האלף ברגש. וכת"י פרנוס לאנשי ביתי: שנה בשנה. כל זמן שהתעסקו עבדי חירם במלאכת שלמה: ויהוה נתן חכמה לשלמה. טעם הספור הזה הנה כי ברוב הבנינ' אשר בנה נראתה חכמתו כמו שאמרה מלכת שבא ותרא מלכת שבא את כל חכמת שלמה והבית אשר בנה וגומר: ויהי שלום. והלא גם עם המלכי' האחרים היה לו שלו' אלא שלום קיי' וחזק בברית שכרתו שניהם והספיק לו עצים לבנין זה אשר בנה: ויעל המלך שלמה מס. כמשפט המלוכה כמו שנאמר ואתם תהיו לו לעבדים. ופי' על המס כמו שפירשנו בספר שמואל: ויהי המס שלשים אלף איש והנה מאחנו ומבני ישראל לא נתן שלמה עבד כי הגרים היו החוצבים והסבלים. ואם תאמר כי כסף העלה מס על שכר שלשים אלף מה טעם לומר חדש יהיו בלבנון ושני' חדשים בביתו. אלא נאמר כי כריתות העצים בלבנון לא היתה עבודה קשה כמו חציבת האבנים בהר ונשאם בכתף. וכריתות העצי' בלבנון לא היתה עבודה אלא אומנות לכרות אותם ומשם היו מוליאים בעגלות עד הים. ועו' כי הגרים לא היו אלא מאה וחמשים אלף ושלשת אלפים ושש מאות. והנה עשה השבעים אלף סבלים ושמנים אלף חוצבים ושלשת אלפים ושש מאות מנצחים. אם כן השלשים אלף שהיו בלבנון בני ישראל היו. והיו שם עם עברי חירום. ואלה השלשים אלף היו מתחלפים מחדש לחדש כי לא היו בלבנון מאלה שלשים אלף אלא עשרת אלפים בחדש. וכל עשרת אלפים היו בלבנון ארבעה חדשים בשנה ושמנה חדשים בביתו. הנה שלשה פעמים עשרת אלפים שלמה להם השנה בלבנון. והמשל לך בראובן שמעון ולוי. כיצד הלך ראובן בתשרי ושמעון ולוי היו בביתם. שמעון הלך במרחשון וראובן ולוי היו בביתם. הלך לוי בכסליו וראובן ושמעון בביתם הלך ראובן בטבת ולוי ושמעון בביתם. הלך שמעון בשבט וראובן ולוי בביתם. הלך לוי באדר וראובן ושמעון בביתם וכן לששה חדשים האחרים: שנים חדשים. כמו ושני חדשים. וכן שמש ירח. ראובן שמעון. מלך שרים וזולתם. נושא סבל. כתרגומו נטלין בכתפא. ויהיה אם כן נושא סבל שם לא תואר ויהיה ענינו נושא בסבל כמו והנושאים בסבל וקראו הכתוב סבל לפי שהוא נושא המשא בכתפיו. ואם יהיה הסבל תואר לאדם כמו שאומר בדברי הימים שבעים אלף נושא סבל יהיה ענינו בחסרון וי"ו נושא וסבל כמו שמש ירח. ופירוש נושא. נושא ומסיע האבנים בהר ממקום למקום. וסבל שמביא האבן בכתיפיו עד המקום אשר היו באים שם העגלות שלא היו יכולין לעלות בהר. ואלה שבעים אלף ושמנים אלף מן הגרים מן האומות כמו שאומר בדברי הימים שספר שלמה הגרים ומצאם מאה וחמשים אלף ושלשת אלפים ושש מאות. ועשה שבעים אלף נושא סבל ושמנים אלף חוצב בהר ושלש אלפים ושש מאות מנצחים להעביד את העם כמו שאומר הנה הרודים בעם אלא ששם אומר שלשת אלפים ושש מאות והנה אומר שלש אלפי' ושלש מאות ואלו השלש מאות היתרים במנצחים היו על שלשת אלפים ושלש מאות והיו מנצחים על מנצחים כמו שוטרים ונוגשים: ויסעו

ויסעו אבנים גדלות אבנים יקרות ליסד הבית אבני גזית: ויפסלו
בני שלמה ובני חירום והגבלים ויכינו העצים והאבנים לבנות הבית:
ו ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה לצאת
בני ישראל מארץ מצרים בשנה הרביעית בחדש זו הוא החדש השני
למלך שלמה על ישראל ויבן הבית ליהוה: והבית אשר בנה המלך
שלמה ליהוה ששים אמה ארכו ועשרים רחבו ושלשים אמה קומתו:
והאולם על פני היכל הבית עשרים אמה ארכו על פני רחב הבית
עשר באמה רחבו על פני הבית: ויעש לבית
יציע חלוני שקפים אטמים: ויבן על קיר הבית יצוע סביב את קירות
הבית סביב להיכל ולדביר ויעש צלעות סביב: היצוע התחתנה
חמש באמה רחבה והתיכונה שש באמה רחבה והשלישית שבע
באמה רחבה כי מגרעות נתן לבית סביב חוצה לבלתי אחז בקירות
הבית: והבית בהבנתו אבן שלמה מסע נבנה ומקבות והגרזן
כל כלי ברזל לא נשמע בבית בהבנתו: פתח הצלע התיכנה אל כתף
הבית הימנית ובלולים יעלו על התיכנה ומן התיכנה אל השלשים:

ועקרו אבנין רברבן אבנין יקרן לשכללא ביתא אבנין פסילן: ופסלו ארדיכלי שלמה וארדיכלי חירום וארגובליא ואתקינו אעיא ואבניא למבני ביתא: והוה בארבע מאה ותמנן שנין למיפק בני ישראל מארעא דמצרים בשתא רביעתא בירח זיו ביצניא הוא ירחא תיניינא למימלך שלמה על ישראל ובנא ביתא קדם יי: וביתא דיבנא מלכא שלמה קדם יי שיתין אמין אורכיה ועסרין פותיה ותלתין אמין רומיה: ואולמא על אפי היכלא דביתא עסרין אמין אורכיה על אפי פותיא דביתא עסר אמין פותיא על אפי ביתא: ועבד לביתא כוון פתיחן מלגיו וסתימן מלברא וחפין כלינסא בית אבהת רישי שירית ארזיא: ובנא על כותלי ביתא זיזא סחור סחור להיכלא ולבית כפורי ועבד מחיציא סחור סחור: מחיצתא ארעיתא חמיש אמין פותיה ומציעתא שית אמין פותיה ותליתיתא שבע אמין פותיה ארי נפקתא עבד לביתא סחור סחור לברא מן מחיציא למהוי רישי שריתא ניחין על זיזיא ולא יהוויין שריתא מסברן בכותלי ביתא: וביתא באתבניותיה אבנין שלמין מטקס אתבני וארזובין והולילין כל מאן דברזל לא אשתמע בבית באיתבניותיה: תרעא דמחצת ארעית פתיח לעבר ביתא מימינא ובמסבתא סלקין מן ארעיתא לעיליתא באורח מציעתא: ובנא

ויסעו. כתרגומו ועקרו. כזה לחוצבים בהר שיחצבו ויסיעו מן ההר אבנים גדולות ליסוד הבית ואותם הם שאומ' עליהם אבני עשר אמות ואבני שמנה אמות. ולשאר הבנינים יחצבו אבנים קטנות והם הנקראים אבני גזית וכן אומר בסמוך מלמעלה אבנים יקרות במדות גזית. ויהיה אבני גזית. חסר וי"ו השמוש כמו שמש ירח. ופירושו אבנים גדולות ליסוד הבית ואבני גזית לשאר הבנין מלמעלה. ואבן גזית היה ידוע ביניהם מדתה כמו שאומר בסמוך במדות גזית כמו שהיה ידוע בימי חכמי המשנה מדת הגזית חמשה טפחים אבל של שלמה היו יותר גדולות אבל מדה ידועה היה להם: יקרות. כבידות. ואף על פי שאומר אבנים גדולות הוסיף במאמרו יקרות שהיו כבידות במשקל כי אותן הם טובות ליסוד מן הקלות. וי"ת אבנין טבן. תרגם יקרות כמשמעו כי היה מחצב האבני' בהר ידוע שהיו אבניו טובות ויפות מהמחצבים האחרים לפיכך היו יקרות כי לא היו נמצאות אלא באותו ההר וכל דבר שאינו נמצא יקרא יקר: והגבלים. אומנין ידועים לפיסול האבנים במדה הצריכה לקיר והוא מענין גבול שנותנין גבול לאבן בפסלם אותה. ויש מפרשי' אנשי גבל כי אותם היו אומני אבן טובים כמו שאומר זקני גבל היו מחזיקי בדקך. ויונתן תרגם ולארגובליא. וכן תרגם ולגודרים ולחוצבי האבן ולארגובליא ולפסלי אבניא. אם כן לדבריו יהיו הגובלים בוני הקיר. ותרגם בוני שלמה ובוני חירם ארדיכלי והם האומנין הגדולי' שיש אומני' אחרי' תחתיהם. ובוני שלמה ובוני חירם כולל פוסלי האבן ופוסלי העץ: בחדש זיו. הוא חדש אייר שהוא שני לחדשים. כי ניסן ראש לחדשים ונקרא זיו כמו שפירשו רבים ז"ל דאית ביה זיוא לאילני. פירוש זוהר הפרחים והכוכבים. וכן תרגם יונתן בירח זיו כוכביא: למלך שלמה. טעמו לשנה הרביעית לא לחדש השני שזכר הסמוך אליו וכמוהו רבים כי בשנה הרביעית למלכותו החל לבנות. כן כתוב בדברי הימים ויחל לבנותו בשנת ארבע למלכותו: ויבן את הבית. החל לבנותו: ששים אמה ארכו. כל הבית בין הדביר וההיכל. כי ארבעים אמה היה ההיכל באורך והדביר עשרים אמה באורך וכן ברוחב במדת הבית מרובע היה הדביר: ושלשים אמה קומתו. ובדברי הימים והגובה מאה ועשרים. והקרוב אלי בזה כי על האולם לבדו אמר שהיה גבהו מאה ועשרים והגובה הזה היה לו עם העליות שעליו כי בספור מדות האולם אמר והגובה מאה ועשרים. ועוד אמר שם על האולם וגנזיו ועליותיו. ואם העליות היו על כל הבית כמו שנראה מדברי רבותינו ז"ל יהיה מה שאמר שם והגובה מאה ועשרים עם העליות שעל הבית והיה גבוה הבית מן הקרקע עד הספון שלשים אמה וגובה העליות תשעים אמה: והאולם. נקרא בלשון המקרא אולם מה שנקרא בלשון התלמוד בי' שער: ארכו על פני רחב הבי'. כי השטח הגדול במדה יקרא אורך והקטן רחב והנה אורך האולם לרחב הבית: על פני הבית. שלא היה משוך ממנו אלא היה דבק בבית על פניו ועל רחבו צריך לומר זה: חלוני. כמו חלונים. כמו כטעי כאמנים. כמו כטעים. ואמר מחקה על הקיר וזולתם רבים כמו שכתבנו בספר מכלל: שקופים אטומים. תרגם יונתן פתיחן מלגו וסתימן מלבר והוסיף בו עוד וחפין כלונסא בית אבהת ריישי שרית ארזיא. ובדברי רבותינו ז"ל בהפך זה שקופי' אטומים. שקופים מבחוץ ואטומים מבפנים לא לאורה אני צריך. כלומר רחבים היו מבחוץ וצרים מבפנים הפך מנהג העולם לומר שאינו צריך לאור העולם: יציע סביב. הוא הנקרא צלע ונקרא תא. ועשה סביב כל הבית סביב ההיכל וסביב הדביר מבחוץ אלה התאים וקרא אותם צלעות כי בשלשה שמות אלו נקראו. ואחרי כן אומר איך בנה אותה עם קירו' הבית סביב. ואמר כי מגרעות נתן לבית סביב חוצה. רוצה לומר כי קיר הבית היה רחב מלמטה והלך ומגר כלפי חוץ כנגד התאים לפיכך היציע התחתונה חמש באמה רחבה. וקרוי התחתונה שהוא קרקע התיכונה היה מונח מגר הבית על קיר הבית אמה אחת ועל אותה אמה לא היה בנין כי חלל היציע התיכונה שהיה חמש אמות. וזהו המגרעות שהוא אומר שנתן לבית חוצה הנה התיכונה שש באמה רחבה עם האמה שמוספת ברחבה בקיר הבית. וקרוי התיכונה שהוא קרקע העליונה שהיא השלישית היה מונח על קיר הבית אמה אחת הנה העליונה שבע באמה רחבה כי שתי אמות מוספת ברחבה בקיר הבית הנה קיר הבית בעליונה היה צר ממה שהיה למטה בתחתונה שתי אמות וכל זה עשה כדי שלא יאחזו קורות התאים בקירות הבית בחורים שיעשו בקירות אלא על המגרעות היו נתונות קורות התאים כי לא יכלו לעשות חורים בקיר: והבית בהבנותו. זהו טעם למה שהקדים לבלתי אחוז בקירות הבית לפיכך הוא צריך לתת מגרעות בקיר הבית להניח שם ראשי קורות התאים כי לא יכלו לעשות חורים בקיר להנחת הקורות כמו שעושין בשאר בנינים של חול כי כל כלי ברזל לא נשמע שם בבית בהבנותו ואבני הקיר היו מדה אחת כלם אם כן לא יתכן להניח שם חורים בבנין הקיר ולעשות שם החורים אחר בנין הקיר. גם כן לא יתכן כי לא נשמע כלי ברזל בבנין הבית. ולטעם זה הכניסו פסוק זה בין ספור התאים וספור פתחי התאים: אבן שלמה מסע נבנה. כמו שהסיעו אותן מן ההר ושם היו פוסלין אותן במדת גזית. אבל משהביאו האבנים לבית לא היו פוסלים מהם דבר אלא היו בונים אותן שלמות כמו שהביאו אותם מן ההר. ויש מרבותינו זכרונם לברכה שאמרו כי אף בהר לא היו פוסלין אותן בשום כלי ברזל אלא בתולע אחת הנקרא שמיר וכשהיו נותנין אותו על גבי אבנים מתפתחות לפניו. ואמרו והשמיר כמין שעורה הוא והיו נותנין אותו לתוך קנה של עופרת מלא מוכין ומלא סובין ואם היה נותנו אפי' על ההר היה בוקעו. ובו היה שלמה חולק אבני כל בית המקדש. ומי הביאו לשלמה. הנשר הביאו לו מגן עדן. שנאמר וידבר על הבהמה ועל העוף. מה דבר לעוף שאל לו היכן השמיר קבוע והלך הנשר והביאו לו מגן עדן. וזה אחד מן הדברים שהשליט הקדו' ברוך הוא הרך בקשה ובו פסל משה אבני האפוד של משכן ובו פסל את הלוחות הראשונות ולוחות האחרונות וזה מדרך הקבלה היה אבלם מימי משה רבינו ואין להרהר אחריו: פתח הצלע. הצלע מלרע: אל כתף הבית הימנית. איננו אומר שהצלע היתה פתוחה לבית אלא אומר כי הפתח שהיה בין התחתונה לתיכונה היה לרוח דרומית של הבית. וכן מה שבין התיכונה לעליונה הפתחים היו לצד רוח דרומית של הבית והנה אמר שהיו הצלעות פתוחות זו לזו ועתה אומר במה היו עולים מזו לזו לא במעלות אבנים ועצים אלא בלולים. ובלולים כתוב בוי"ו עם הדגש: ובלולי. הוא עמוד חלול עשוי מעלות סביב והעולה בו עולה דרך היקף והיורד בו גם כן יורד דרך היקף. וכן תרגם יונתן ובלולים ובמסבתא. וכן תרגם הפסוק תרעא דמחיצתא ארעיתא פתיח לעיבר מימינא ובמסבתא סלקין מן ארעיתא לעיליתא באורח מציעתא. ויש לפרש לול. ארובה. כלומר דרך ארובה היו עולים מזו לזו. ובדברי רבותינו ז"ל לול הפתוח מבית לעליה: אל השלישים. אל היציע השלישית שהיא העליונה. ואומר השלישים בלשון רבים כי רבים היו היציעים סביב כל הבית מחוץ משלש רוחות דרום ומערב וצפון:

ובנא ית ביתא ושכלליה וטליל ית ביתא בהנתוכין ועילא מנהון
סדרא דריכפת רישי שריא ארזיא ׃ ובנא ית תיקא על כל ביתא חמש
אמין רומיה וטליל ית ביתא באעי ארזיא ׃ והוה פתגם
נבואה מן קדם יי עם שלמה למימר ׃ ביתא הדין די את בני אם
תהך בקימי וית דיני תעביד ותטר ית כל פקודיי למהך בהון ואקים
ית פתגמי עמך די מלילית עם דוד אבוך ׃ ואשרי שכינתי בגו בני
ישראל ולא ארחיק ית עמי ישראל ׃ ובנא שלמה ית
ביתא ושכלליה ׃ ובנא ית כותלי ביתא מלגיו במחיצת ארזיא
מארעית ביתא עד כותליא עד מטי שמי שריתא חפי נסרין דארזא
מלגיו וחפא ית אושי ביתא במחיצת בירוון ׃ ובנא ית עסרין אמין
מסיפי ביתא במחיצת ארזיא מן אושיא עד כתליא ובנא ליה מגיו לבית
כפורי לקודש קודשיא ׃ וארבעין אמין הוי ביתא הוא היכלא לקיבלי
ונסרין דארזא חפי ביתא מלגיו וגלף חיזו ביעין ואטונין שושנין כל
ביתא חפי נסרין דארזא לית אבנא מתחזאה ׃ ובית כפורי מגו ביתא
מלגיו אתקין למתן תמן ית ארון קימא דיי ׃ וקדם בית כפורי עסרין
אמין אורכא ועסרין אמין פותיא ועסרין אמין רומיה וחפוהי דהבא
טבא וחפא מדבחא נסרין דארזא ׃ וחפא שלמה ית ביתא מלגיו דהב
טבא ואעבר בשלשלן דדהב קדם בית כפורי וחפוהי דהבא ׃ וית

ויבן את הבית ויכלהו ויספן את הבית גבים ושדרת בארזים ׃ ויבן
את היציע על כל הבית חמש אמות קמתו ויאחז את הבית בעצי
ארזים ׃ ויהי דבר יהוה אל שלמה לאמר ׃
הבית הזה אשר אתה בנה אם תלך בחקתי ואת משפטי תעשה ו
ושמרת את כל מצותי ללכת בהם והקמתי את דברי אתך אשר
דברתי אל דוד אביך ׃ ושכנתי בתוך בני ישראל ולא אעזב את
עמי ישראל ׃ ויבן שלמה את הבית ויכלהו ׃
ויבן את קירות הבית מביתה בצלעות ארזים מקרקע הבית עד ק
קירות הספן צפה עץ מבית ויצף את קרקע הבית בצלעות
ברושים ׃ ויבן את עשרים אמה מירכותי הבית בצלעות ארזים מן מירכתי
הקרקע עד הקירות ויבן לו מבית לדביר לקדש הקדשים ׃
וארבעים באמה היה הבית הוא ההיכל לפני ׃ וארז אל הבית פנימה ועד
מקלעת פקעים ופטורי צצים הכל ארז אין אבן נראה ׃ ודביר
בתוך הבית מפנימה הכין לתתן שם את ארון ברית יהוה ׃ ולפני
הדביר עשרים אמה ארך ועשרים אמה רחב ועשרים אמה ק
קומתו ויצפהו זהב סגור ויצף מזבח ארז ׃ ויצף שלמה את הבית
מפנימה זהב סגור ויעבר ברתיקות זהב לפני הדביר ויצפהו זהב ׃
ברתוקו

ויבן הבית · בנה הבית וכלהו תחלה ואחר כך ספן אותה כלומר כל קירותיו בנה תחילה ואחר כך הניח הקירו' שהוא הספון ׃ גבים. שתי תקרות. קרא הבית התחתון הוא הנקרא גבים ולמעלה מאותה תקרה אחרת מארזים. וכן תרגם יונתן וטלל ית ביתא בהנתוכין ועילא מנהון סדרא דרכפת רישי שריית ארזיא · ושדרת פירושו קורות · כמו בכל קורותי תרגום בטלל שירותי. ופי' גבים כמו עשה הכתל גבים שהוא חפירות. והקורות ההם היו מצויירות בחתוכי' בדמות גבים. או יהיה פי' כפה שהית' עשויה אותה תקרה כמין כפה · וכן בדברי רבו' ז"ל שלשה גובבין את הקומה ופירושו כמו כופפין ׃ ושדרות · פירוש כי הארזים היו מונחים סדרים סדרים והתקרה התחתונה הנקראת גבים היתה של ברושים ושלמעלה ממנה של ארזים · וכן אמר בדברי הימים ואת הבית הגדול חפה עץ ברושים · וזכר שמה התקרה התחתונה ולא זכר העליונה שהיתה של ארזים · והקרוב אלי עוד במלת גבים שיהיה כמו הצלעות כי צלעות הבהמות יקראו גב כמו שאמר על גבי בהמה וכן צלעות האדם כשיהיה כפוף כמו שכתוב על גבי חרשו חורשים. וכאשר אמר גבים כאלו אמר צלעות ברושי' כמו שאמר בסמוך בצלעות ארזים בצלעות ברושים. והלוחות הגרות שאינן רחבות כמו האחרות יקראו צלעות שהם בדמות צלעות ׃ ויבן את היציע · כל יציע ויציע ׃ על כל הבית · כמו עם כל הבית וכן ויבאו האנשים על הנשים וזולתו · כי היציעים לא היו על הבית אלא סביב סביב ׃ קומתו · זכר הנא היציע בלשון זכר ולמעלה זכרו בלשון נקבה היציע התחתונה לפי שנקרא צלע והצלע הוא לשון נקבה ׃ ויאחז את הבית. היציע אחז עם הבית בעצי ארזי' והם קורות הארזים שהיו סמוכות על קיר הבית. ויהיה טעם ויאחז על המקרה ויהיה עובר לשלישי. או יהיה טעמו על היציע ׃ ויהי דבר ה' אל שלמה. בעוד שהיה בונה הבית בא לו הנביא בשם ה' · ואמר לו זה · והנביא הוא אחיה השילוני ׃ ויבן שלמה את הבית ויכלהו · פי' בנה הבית וכלהו קירותיו וקירויו · ואחכ"ב בנה קירות הבית מבפני' והוא ההיכל: בצלעות ארזים שלא תראה אבן הקיר · כמו שאמר בסמוך אין אבן נראה ׃ עד קירות הספון. ועד הספון · כלומ' כל הקירות מקרקע הבית ועד שמי קורה צפה עץ ארז מבפנים · ושמיכות קירות הספון .ר"ל עד ראשי קירות הסמוכות לספון · וכתי' מארעית ביתא עד כותליא וגו' · ויבן את עשרים אמה מירכתי הבית · כלומר העשרים אמה שלקח לבד אחד מירכתי הבית שהוא הדביר בנה אותן גם כן בצלעות ארזים מבפנים מן הקרקע עד הקירות כמו שעשה לבית שהוא ההיכל ׃ מירכותי · כתוב בסימן רבוי הנקבות עם סימן הזכרים. וקרי מירכתי בסימן רבוי הזכרים לבד ׃ ויבן לו מבית לדביר · אותו שהוא מבפנים בנה אותו לדביר להיותו קדש הקדשים שהוא מקודש מההיכל ומהאולם ׃ וארבעים באמה עתה חלק הששים אמה שזכר למעלה במדת ארך הבית · כלומר עתה חלקם שאמר כי העשרים אמה היו דביר והארבעים היכל · ופי' לפני · לפני הדביר כי הדביר היה פנימי וההיכל לפניו · וכתי' ולמד' לפני · ולמד' לדביר איכם מתמשות להביא דבר אל העצם · אבל הם מורות על העצם · כלמד הרגו לאבנר. והשליטי לאבשלום · לאמות חמש · ומלת פני הוא תואר לדבר העומד לפני האחר ובמשקל זה תואר בפתח" מוכיח ארס אחרי · ולכילי לא יאמר שוע ׃ וארז אל הבית · פי' אלה צלעות הארזים שהיה מצפה בהן הבית מבפנים היו מצויירות במקלעות פקעים ופטורי ציצים ׃ מקלעת פקעים · כמעשה קלעים ופקעים והם צורות ופקועות שדה · או מקלעת פקעים סמוך לפקעים כמו וקלע כרובים שפי' ציור צורת כרובים. ויונתן תרגם מקלעת פקעים וגלף חיזו ביעין · רוצה לומר כצורת בצים ׃ ופטורי ציצים ופרחים ׃ ופטורי · כמו פוטר מים ראשית מדון. שהוא כמו פותח · ודגש ציצים תמורת הנח אשר בציץ שהוא עי"ן הפעל ׃ ודביר בתוך הבית · הדביר הנזכר שעשה אותו פנימי להיכל הכין אותו לתת שם הארון. לפיכך הדביר קדש הקדשים · ומלת לתתן · מקור כמו לתת. והנון" נוספת במקור לפעמים כמו באכרן מולדתי. השבות מאחרון אסף · כמו שכתבנו בספר מכלל · ואחר שנוספה בו הנון" היתה דגושה בו התי"ו הנוספת לחסרון הנון "למד" הפעל · ומה שאמר הכין פיר' רז"ל כי שלמה צפה ברוח הקדש שסוף הבית ליחרב וחפר בקרקע הדביר ובנה שם מקום לגנות בו הארון סמוך לחרבן הבית ובנה אותו במטמוניות עמוקות ועקלקלות והניח אבן על פי המקום ההוא ועל האבן ההיא היה הארון מונח ויאשיהו גנז הארון שם ׃ ולפני הדביר. איכו אומר שהיה שם מקום אחר לפני הדביר זולתי ההיכל שהיה עשרים אמה ארכו. כי לא היה שם אלא ההיכל וההיכל ארבעים אמה ארכו ושלשים אמה קומתו והוא אומר עשרים אמה קומתו · אלא פי' ולפני כמו ולפנים · כלומר הדביר שהיה לפנים שעשה לתת שם הארון היה שם עשרים אמה ארכו ועשרים אמה רחבו ועשרים אמה קומתו · ומצאנו לפני שהוא כמו לפנים · חלוני שקופים כמו חלונים. כטעי כמו כטעים ׃ ועשרים אמה קומתו · והנה אומר למעלה על כל הבית ושלשים אמה קומתו. ואם כאמר שהדביר היה שפל מן ההיכל הלא כשאמר מדת הבית ששים ארכו הדביר בכלל וגם כן כשאמר ושלשים אמה קומתו הדביר בכלל · ויש מפרשים מה שאמר ועשרים אמה קומתו · מה שהיה מצופה זהב. וזהו שאמר אחריו ויצפהו זהב סגורי כי עשרים אמה בגובה צפה הקירות זהב והעשר אמות העליונות צפה באבן יקרה בלשם שבו ושהם וספיר. ודומיהם מן האבנים הטובות · וזהו שאמר בדברי הימים ויצף את הבית אבן יקרה · וזה לתפארת · ואחר כך אמר ויצף את הבית זהב · נראה כי שני צפויים היו על הקירות. וזהו הפירוש הנכון. ורבותי' ז"ל הקשו אלה הפסוקים ותרצו כי קרא חשיב תשפת קנים ולמעלה קא חשיב ׃ זהב סגור. כתרגומו דהבא טבא ׃ ויצף מזבח ארז. תרגו' וחפא מדבחא נסרין דארזא · צפה את המזבח בנסרים של ארז. וצל מזבח הקטרת אמר ולא אמר על המזבח מה היה קודם שצפהו בנסרים של ארז · ואפשר שהיה מאבנים ושם איכו מזבח שעשה משה · כי אותו היה של עצי שטים מצופה זהב. וכתב ספור המזבח עם הדביר לפי שהיה מכוון כנגד פתח הדביר ׃ ויעבר ברתיקות זהב · תרגום בריתין עברין. ורתוקות כמו שלשלאות · וענין זה כי כותל היה לפני הדביר מבדיל בין הדביר ובין ההיכל במקום שהיה בו משכן הפרכת ורחב כותל זה אמה · ואמר כי באותו כותל שהיה לפני הדביר נתן בריחי זהב וצפה הכל והכותל זהב ׃ ואת כל

ואת כל הבית צפה זהב עד תם כל הבית וכל המזבח אשר לדביר
צפה זהב: ויעש בדביר שני כרובים עצי שמן
עשר אמות קומתו: וחמש אמות כנף הכרוב האחת וחמש אמות
כנף הכרוב השנית עשר אמות מקצות כנפיו ועד קצות כנפיו:
ועשר באמה הכרוב השני מדה אחת וקצב אחד לשני הכרבים:
קומת הכרוב האחד עשר באמה וכן הכרוב השני: ויתן את הכרובים
בתוך הבית הפנימי ויפרשו את כנפי הכרבים ותגע כנף האחד בקיר
וכנף הכרוב השני נגעת בקיר השני וכנפיהם אל תוך הבית נגעת
כנף אל כנף: ויצף את הכרובים זהב: ואת כל קירות הבית מסב
קלע פתוחי מקלעות כרובים ותמרת ופטורי צצים מלפנים ולחיצון:
ואת קרקע הבית צפה זהב לפנימה ולחיצון: ואת פתח הדביר
עשה דלתות עצי שמן האיל מזוזות חמשית: ושתי דלתות עצי
שמן שמן וקלע עליהם מקלעות כרובים ותמרות ופטורי צצים וצפה זהב
וירד על הכרובים ועל התמרות את הזהב: וכן עשה לפתח ההיכל
מזוזות עצי שמן מאת רבעית: ושתי דלתות עצי ברושים שני צלעים
הדלת האחת גלילים ושני קלעים הדלת השנית גלילים: וקלע
כרובים ותמרות ופטרי צצים וצפה זהב מישר על המחקה: ויבן
תות את החצר הפנימית שלשה טורי גזית וטור כרתת ארזים:
בשנה הרביעית יסד בית יהוה בירח זו: ובשנה האחת עשרה
בלה תיו בירח בול הוא החדש השמיני כלה הבית לכל דבריו ולכל משפטו

וית כל ביתא חפא דהבא עד דשלים כל ביתא וכל מדבחא לבית כפורי
חפא דהבא: ועבד בבית כפורי תרין כרובין דאעי זיתא
עסר אמין רומיה: וחמש אמין כנפא דכרובא חד וחמש אמין כנפא
דכרובא תנינא עסר אמין מקצת כנפוהי ועד קצת כנפוהי: ועסר
אמין כרובא תנינא משחא חדא ועיברא חד לתרין כרוביא: רומיה
דכרובא חד עסר אמין וכן כרובא תנינא: ויהב ית כרוביא בגו ביתא
גואה ופרסו ית כנפי כרוביא ומטיא כנפא דחד בכותלא וכנפא ד
דכרובא תנינא מטיא בכותלא תנינא וכנפיהון לגו ביתא מטין כנף
לכנף: וחפא ית כרוביא דהבא: וית כל כותלי ביתא אקיף צוירין
וגלף קליען כרובין וצורת דקלין ואטונין שושנין מלגיו ולברא:
וית אושי ביתא חפא דהבא מלגיו ולברא: ולתרע בית כפורי עבד
דשין דאעי זיתא אילהי סיפוהי מטקסין: ותרתין דשין דאעי זיתא
וגלף עליהון קליען כרובין וצורת דקלין ואטונין שושנין וחפי דהבא
ונסיך על כרוביא ועל צורת דיקלין ית דהבא: וכין עבד לתרע היכלא
סיפין דאעי זיתא מן ארבעה סטריהון מרבעין: ותרתין דשין דאעי
בירוין תרין צירין דדשא חדא סגלגלין ותרין צירין דדשא תנייתא
סגלגלין: וגלף כרוביא וצורת דקלין ואטונין שושנין וחפי דהבא
מכבש על צורתא: ובנא ית דרתא גויתא תלתא סדרין דאבן טבא
וסידרא חד דמריש אעי ארזיא:
ובשתא רביעיתא שרי לאשתכללא בית מקדשא דיי בירח זיו ניצניא:
ובשתא חדא עסרי בירח מיסף איבביא הוא ירחא תמינאה אישתכלל
ביתא לכל גזרתיה ולכל דחזי ליה ובנהי

ואת כל הבית צפה זהב· ובדברי הימים שבעת אלפים ככר כסף מזוקק לטוח קירות הבתים. כאמר כי לטוח קירות הבתים טעמו לשלשת אלפים ככרי זהב או טעמו על הכסף· ופירוש לטוח אחר הבתים חוץ מן ההיכל· ובדברי רז"ל לטוח קירות הבתים. וכי כסף היה והלא זהב היה אלא למה קורא אותו כסף שהיה מכסף לכל בעלי זהבים: וכל המזבח אשר לדביר· סמך המזבח לדביר ואף על פי שלא היה בתוכו אלא בהיכל היה השלחן לפי שהיה מכוון כנגד פתח הדביר. כי בהיכל היה השלחן בצפון משוך מן הכותל שתי אמות ומחצה ומנורה בדרום משוכה מן הכותל שתי אמות ומחצה ומזבח הקטרת ממוצע ביניה' וממוך קמעא כלפי חוץ והיה מכוון כנגד פתח הדביר ומפני זה סמך המזבח לדביר· ואמר המזבח אשר לדביר· ומה שאומר וכל· לומר כי קירותיו וגגו הכל צפה זהב: עצי שמן· תרגומו אעי דזיתא. ואין לשאול איך שחת מעצי מאכל לצורך מלאכה. יש לומר כי כרת הזתים הזקנים שאינם עושים פירות. וכן בעצי מערכה שהיה בהן מעצי תאנה ועצי דקל. אמרו רז"ל מאותן שאינן עושים פירות. ויש לפרש עצי שמן מין ממיני הארז יוצא ממנו שמן שעושין ממנו הזפת. לפיכך נקרא עץ שמן. כי הנה מצאנו בעזרא שאמר צאו ההרה והביאו עלי זית ועלי עץ שמן נמצא עץ שמן אינו עץ זית: וכנפיהם אל תוך הבית· כי הכנפים הקצוות היו נוגעות אל הקירות· כמו שאמר זאת לקיר דרומי וזאת לקיר צפוני· כי פניהם כנגד ההיכל כמו שאומר בדברי הימים ופניהם לבית· והכנפים האחרות שהיו תוכיות זהו תוך הבית שאמר. כי כלם היו תוך הבית אלא שאלה קצוות ואלה תוכיות והתוכיות היו נוגעות כנף כרוב זה לכנף כרוב זה. והנה בין ארבע הכנפים עשרים אמה כמדת הבית וגופות הכרובי' תחת הכנפי' הם· ואין צריך להיותם עומדות בגם: מסב· שם בשקל מגר. ופי' כמו סביב: קלע· שם בשק' פעל· ופי' ציור· רז"ל כי סביב הבית צייר ציורים כרובים מפותחים לא שהיו בולטין: ותמרות. צורת תמרים: מלפנים ולחיצון: מלפנים הוא הדביר. ולחיצון הוא ההיכל. ואמר כי בכל קירות הבית סביב עשה אלה הציורין בדביר ובהיכל. וכן פי' לפנימה ולחיצון שצפה קרקע הדביר וקרקע ההיכל זהב: ואת פתח הדביר· כמו ולפתח הדביר וכן ועשה את דמו כמו לדמו. וכת"י ולתרע בית כפורי: האיל מזוזות חמישית· האיל הוא הסף העליון· והמזוזות הם אשר מפה ומפה אשר הסף סמוך עליהם. ואומר כי איל הפתח ומזוזותיו היו בתכונה חמשית שהיתה המזוזה חמש צלעות זו לפני' מזו· וכן המזוזה האחרת וכן האיל· ות"י אילא וספוהי מטקסין· ולדעתו יהיה ענין הפסוק כן כאלו אמר האיל והמזוזות היו חמושים. תרגום חמישית מטקסין כמו חמושים· וכן תרגום ומדדו את תכנית טקוס: ושתי דלתות עצי שמן. ושתי דלתות עצי שמן שאמר שעשה לפתח הדביר קלע עליהם מקלעות כרובים כמו שעשה לקירות· וי"ו וקלע כוי"ו ויפח אברהם את עיניו· כרדם ורכב וסום. וזולתם· או יהיה פירוש כמשמעו. ומה שאמר ושתי דלתות עצי שמן אחר שאמר ושתי דלתות עצי שמן בא לומ' כי ארבע דלתות היו לפתח הדביר· וכן לפתח ההיכל· וכן אמר בבנין יחזקאל ושתי דלתות להיכל ולקדש ושתי דלתות לדלתות· ופי' רז"ל החצוניות נפתחות לתוך הפתח לכסות עביו של כותל· והפנימיות נפתחו' לתוך הבית לכסות אחר הדלתות שכל הבית היה טוח בזהב חוץ מאחרי הדלתות. ואעפ"י שהיו הדלתות לפתח הדביר היה שם ג"כ פרוכת· כמו שאומר בדברי הימים להיות מסך לפתח לפי שלא היו הדלתו' נסגרו' שהרי בדי ארון נתונים על פני הדביר. אכ" הפרכת היה מסך לשער הדביר: וירד על הכרובים· ואחר שאמר וצפה זהב למה אמר אחכ" וירד· אלא שלא תאמ' כי צפה הכל זהב ולא נראו הצורות כמו שהיו קודם צפוי הזהב כן היו אחר כך כי רדד הזהב על הצורות· ותרגו' וירקעו ורדידו: וכן עשה· על המזוזות הוא אומר שעשה מזוזות פתח ההיכל עצי שמן כמו שעשה לפתח הדביר· אבל דלתות פתח ההיכל היו עצי ברושי': מאת רביעית· כמו שפי' חמישית שהיו במזוזה חמש צלעות זו לפנים מזו· ובמזוזות פתח ההיכל היו ארבע זו לפנים מזו· ופיר' מאת· כי רביעית תואר לתכונה כמו שפיר' חמשית ג"כ תואר לתכונה· ומאת דבק עם התכונה כאלו אומר עשויה מתכונה רביעית· וכן גם מאת זה תבאי כמו מזה. וי"ל עוד שיהיה ענין רביעית לוח· כי מצאנו במשנה ורביעית של ארז על גביהן. ופי' לוחות ואומר כי המזוזה לא היתה גוף אחד מקשה אבל היתה מלוחות מדובקו' זו לזו. ות"י מן ארבעה סיטריהון מרבעין. אומר כי המזוזות היו מרובעות בארבע זויותיהן. ולענין זה נוכל לפרש חמישית. כי למזוזות היו חמש פאות לכל מזוזה ומזוזה ולמזוזות ההיכל ארבע: שני צלעים· שני צדי הדלת הצד הפנימי והצד החיצון היו עשויין מעשה גלילי' בציור וכן הדלת השני': וקלעים. כמו צלעים· וכן תרגדון כמו תרקדון· ועוד קלע עליהם כרובי' ותימרות· וכבר פיר' וקלע שהוא כמו וצייר ומקלעות כמו ציור· ות"י תרין צירין דדשא חדא סגלגלין ותרין צירין דדשא תנייתא סגלגלין. תרגו' קלעי' כמו צלעי' כמו שפיר' ותרג' אותם כמו ציר הדלת: מיושר על המחקה· כמו שאומר למעלה וירד על הכרובים את הזהב כך אמר הנה שלא תאמר וצפה זהב ולא היו נכרות הצורות אלא הזהב היה מיושר ומונח על המחקה· ועד" הצורות כמו שהיו שוקעות או בולטות הזהב מצפה אותם· והצורות הם נראו' כבתחלה אבל היו מצופות זהב· וכת"י מכבש על צורתא: ויבן את החצר הפנימית· הוא החצר הנקראת ג"כ עזרה וקראה פנימית לפי שהיתה פנימית להר הבית: כרותות· קורות ארזים· כרותות וחטובות. היטב לשומם בכותל· והיו שלשה הטורים מאבן גזית והאחד מקורות ארזים· וכת"י כרותות מרים· ובדברי רז"ל על מרים שבכלו כבירה: יוסד. בשנה הרביעית למלכות שלמה הואל בבנין הבית וזהו יסוד שבנו יסודו בירח זיו כמו שכתוב למעלה: בירח בול. הוא מרחשון· כמו שאמר הוא החדש השמיני· ונקרא כן מפני הגשמים שמתחילין בו ענין מבול. ובדברי רז"ל בירח בול שבו העלה כבל והארץ עשויה בולות בולות וירח שבו בוללין לבהמה מתוך הבית כלומר שמאכל הבהמה כלה מן השדה· ודעת יונתן בזה שתרגם בירח מסף אבביא:

ובנהי שבע שנין ׃ וית ביתיה בנא שלמה תלת עסרי שנין ושכליל
ית כל ביתיה ׃ ובנא ית בית מקרת מלכיא מאה אמין אורכיה
וחמשין אמין פותיה ותלתין אמין רומיה על ארבעה סידרי עמודי
ארזיא וקרנותהון דארזיא על עמודיא ׃ וחפי נסרין דארזא מעילוי
מחיציא דעל עמודיא ארבעין וחמשא חמש עסרי סדרא ׃ וכלי נסא
תלת סידרין וזוי לקביל זוי תלת זמנין ׃ וכל תרעיא וספיא מרבעין
וחפן כלי נסא ומקביל זוי לקביל זוי תלת זמנין ׃ וית אולמא דעמודיא
עבד חמשין אמין אורכיה ותלתין אמין פותיה ואולמא על אפיהון ו
ועמודיא וסקופתא על אפיהון ׃ ואולמא לאתקנא תמן כורסי בית
דינא דדאין תמן פורסרא לבית דינא עביד וחפי נסרין דארזא מאושיא
עד אושיא ׃ וביתיה דיתיב תמן דרתא אוחרנתא מגיו לאולמא
בעוברא הדין הוה וביתא עבד לבת פרעה דנסיב שלמה כאולמא
הדין ׃ כל אילין אבנין טבן כמשחת גזית מסרן במסרין מגיו ומברא
ומשכללן בפושכיא ומלברא עד דרתא רבתא ׃ ומשכלל באבנין טבן
אבנין רברבן אבני עסר אמין ואבני תמני אמין ׃ ומלעילא אבנין טבן
כמשחת גזית וחפי נסרין דארזא ׃ ודרתא רבתא סחור סחור תלתא
סדרין דאבן טבא וסדרא חד דמריש אעי ארזין ולדרת בית מקדשא
דייי גויתא ולאולמא דביתא ׃ ושלח מלכא שלמה
ודבר ית חירם מצר ׃ בר אתתא ארמלתא הוא משבטא דבית נפתלי
ואבוהי גבר צורי אומן

ויבנהו שבע שנים ׃ ואת ביתו בנה שלמה שלש עשרה שנה ויכל ז
את כל ביתו ׃ ויבן את בית יער הלבנון מאה אמה ארכו וחמשים
אמה רחבו ושלשים אמה קומתו על ארבעה טורי עמודי ארזים
וכרתות ארזים על העמודים ׃ וספן בארז ממעל על הצלעת אשר
על העמודים ארבעים וחמשה חמשה עשר הטור ׃ ושקפים שלשה
טורים ומחזה אל מחזה שלש פעמים ׃ וכל הפתחים והמזוזת
רבעים שקף ומול מחזה אל מחזה שלש פעמים ׃ ואת אולם העמודים
עשה חמשים אמה ארכו ושלשים אמה רחבו ואולם על פניהם ו
ועמודים ועב על פניהם ׃ ואולם הכסא אשר ישפט שם אלם ועמדים
המשפט עשה וספן בארז מהקרקע עד הקרקע ׃ וביתו אשר ישב
שם חצר האחרת מבית לאולם כמעשה הזה היה ובית יעשה לבת
פרעה אשר לקח שלמה כאולם הזה ׃ כל אלה אבנים יקרת כמדות
גזית מגררות במגרה מבית ומחוץ וממסד עד הטפחות ומחוץ עד
החצר הגדולה ׃ ומיסד אבנים יקרות אבנים גדלות אבני עשר
אמות ואבני שמנה אמות ׃ ומלמעלה אבנים יקרות כמדות גזית
וארז ׃ וחצר הגדולה סביב שלשה טורים גזית וטור כרתת ארזים כרתת
ולחצר בית יהוה הפנימית ולאלם הבית ׃
וישלח המלך שלמה ויקח את
חירם מצר ׃ בן אשה אלמנה הוא ממטה נפתלי ואביו איש צרי

ויבנהו שבע שנים · בשבע שנים · ואחר שאמר ובשנה האחת עשרה כלה הבית מה היה צריך לומר ויבנהו שבע שנים . שלא תאמר שנתעכל בנתים מהבנייני'
ולא התעסק כל שבע שנים בבניין לפיכך חזר ואמר ויבנהו שבע שנים ׃ שלש עשרה שנה . שלש עשרה שנה אחר כלות בית ה' התעסק בבניין ביתו · וי"מ
כי לא נתעסק בבנין ביתו אלא שתי שנים . ופירו' שלש עשרה שנה עד תום שלשה עשרה שנה למלכותו . ולפי זה יקשה מה שאמר למטה ויהי מקץ עשרים שנה
אשר בנה שלמה את שתי הבתים נראה כי עשרים שנה הוציא בין שני הבתים שבע בבית ה' ושלשה עשר בביתו · ויוכלו לתרץ כי פירוש אחר ועשרים שנה
למלכותו שבע שנים אחר השלמת הבתים נתן הערים לחירם · ואף על פי שחירם נשא את שלמה בעצי ארזים ובעצי ברושים ובזהב לבניין הבתים לא נתן הוא
לחירם אלא הערים אלא מקנה עשרים שנה למלכותו ׃ בית יער הלבנון · ת"י בית מקירת מלכיא . נראה כי מנהג המלכים היה בזמן ההוא לבנות בית ביער
להתקרר שם בימי הקיץ · ושלמה בנה ביער שהיה ידוע בארץ ישראל נקרא לבנון . ובנה הבית הזה מעצים כותליו וקירותיו ובנה אותו על ארבעה טורי
עמודי ארזים על ארבע פנות הבית ומעמוד לעמוד כרותות ארזים שהם קירות גדולות הנקראים תריסים בדברי רז"ל · וי"ת כרותות קרונתיהון · וספון בארז .
וחפי נסרין דארזא ׃ על הצלעות · הם הכרותות שזכר · וי"ת מחיצא . והוא הענין בעצמו כי הכותלים נקראו מחיצה ׃ ארבעים וחמשה · אלה הנסרים
של ארז שקירה בהם הבית היו מה"ה · כי שלשה טורים היו כל טור וטור היו בו חמשה עשר נסרים ׃ ושקופים שלשה טורים · חלונות עשה בבית הזה וקראם
שקופים לפי שאדם משקיף מהם . כמו שאמר וישקף אבימלך בעד החלון · ומה שאמר שלשה טורים · שלשה טורי נסרי ארז בין חלון לחלון . ומה שאמר מחזה
אל מחזה . מראה כנגד מראה . כלומר כי החלונות היו בשלשה הכותלים · וזהו שאמר שלשה פעמים · והיו חלון כנגד חלון וזהו מחזה אל מחזה . וי"ת וכלונסא
תלתא סדרין וזוי לקבל זוי תלתא זמנין · ובדברי רז"ל ומודלה על גבי כלונסות · והם בדים ארוכים כמין קנה של רומח · וזוי כמו זוית ׃ וכל הפתחים והמזוזות
רבעים שקף · הפתחים היו מרובעים לא שהיו עשויים שלמעלה כמין כפה וכן מזוזות השערים היו מרובעים ולא עגולים ׃ שקף · ת"י וחפן כלונסא · ויש לפרש
עוד כי המשקוף שעל הפתחים היה גם כן מרובע · והמשקוף הוא חלון שעושין על הפתח להשקיף ממנו מי שקורא בשער והחלון ההוא היה עשוי מחזה מול
מחזה שלש פעמים כמו שפירשנו ׃ ואת אולם העמודים · האולם הוא הנקרא בית שער וקירויו עשוי כמין כפה · וסמך האולם אל העמודים כי הבית היה בנוי
על ארבעה עמודים כמו שזכר · ואמר כי זה האולם היה על פני העמודים · וזהו שאמר ואולם על פניהם . ועוד היו עמודים אחרים על פניהם · ועוד עב על
פניהם · ועב הוא עץ עב וגדול הוא הנקרא מריש בדברי רז"ל · ואמרו והעבים אלו המריטים ׃ ואולם הכסא . סמך האולם אל הכסא · כי לא היה שם אלא
כסא המשפט . אומר כי עשה אולם לבית המשפט ושם היה הכסא שהיה יושב בו ושופט הבאים לפניו במשפט · ומה שאמר אחכ" אולם המשפט הוא כפל דבר ·
או פירוש לאותו אולם שהיה בו כסא עשה אולם אחר לפניו הוא הנקר' אולם המשפט שהיה בית שער לבית המשפט · וכן נראה דעת המתרגם שתרגם ואולמא
לאתקנא תמן כורסיה בית דינא דדאין תמן פורזידא לבית דינא עבד . ופירוש פורסידא בית שער כמו שאמרו התקן עצמך בפרוזדור כדי שתכנס לטרקלין
באין · ויש נוסחאות פרוסדור בסמך" ׃ מהקרקע ועד הקרקע . ת"י מאושיא ועד אושיא . ר"ל מיסוד כותל זה לכותל זה שכנגדו . כלומר כל הרצפה היתה
מכוסה בנסרים של ארז ׃ וביתו אשר ישב שם · הוא הבית שאמר למעלה ואת ביתו בנה שלמה שלש עשרה שנה . ואומר כי החצר האחרת שהיתה לבית הזה
והיא החצר שהיתה מבפנים לאולם היתה עשויה כמעשה אולם המשפט שזכר · וכן הבית שעשה לבת פרעה עשה גכ" כמעשה האולם הזה ׃ כל אלה . כל
אלה הבתים שזכר שבנה בית ה' וביתו ובית המשפט ובית בת פרעה וחצרותיהם כלם היו בנויי' באבנים יקרות . כלומר טובות ממחצב כמו שפירשנו למעלה ׃
כמדות גזית · אבן גזית היה ידוע מדתו ביניהם כמו בימי רז"ל שהיה מדת גזית חמשה טפחים ׃ מגררות במגרה · מגרה הוא המיסור שהיו פני האבנים
חלקות וישרות יותר כשהיו מגוררות במגרה ממה שהיו אם היו כפסלות במקבות . ופירו' מבית ומחוץ כי שני הפנים היו מגוררות ׃ וממסד עד הטפחות · והיו
אבנים ישרות וחלקות כן מן היסוד עד שמי קורה · ונקרא מקום הנחת הקורות טפחים · כי האבנים שמניחין ראשי הקורות עליהם יוצאים חוץ לכותל כמדת
טפח מבית ומחוץ . ותכונת הבניין היה גם כן מחוץ לבית עד החצר הגדולה · אבל החצר הגדולה היה בנין אחר כמו שאמר באבנים שלשה טורים וטור
כרותות ארזים ׃ ומיסד אבנים · היה הבנין הזה מיוסד באבנים טובות וגדולות שהיו אבנים מעשר אמות ואבנים משמנה אמות · אבל מן היסוד ולמעלה היו
אבנים טובות אבל לא גדולות כמדת היסוד אלא במדת הגזית . ורז"ל אמרו כי אלו אבני עשר אמות ואבני שמנה אמות היו איצטוניות יוצאות חוץ לכותל בולטות
מבפני' לבית · ואמר אבני עשר ואבני שמנה שאלו נכנסות ואלו יוצאות ומן היוצאות היו עולות לגדולו' ששם היו יושבי' זקני כהונה שלא היו מכניסין מטות למקדש .
ופרחי כהונה היו ישנים איש על כסותו לארץ ׃ ולחצר · בניין החצר הגדולה · כמו שאמר למעלה ויבן את החצר הפנימית וגו' · וכן עשה לבנין הבית בבניין
הזה ׃ ממטה נפתלי · הוא היה ממטה נפתלי ואמו מבנו' דן כמו שאמר בדברי הימים ׃ בן אשה אלמנה . מבנות דן · ומה שאמר ואביו איש צרי
שהיה גר בצור כמו עובד אדום הגתי כי לוי היה ולפי שגר בגת קראו גתי · וצורי קריאתו מלרע ׃ חרש נחשת ·

חָרֵשׁ נְחֹשֶׁת וַיִּמָּלֵא אֶת־הַחָכְמָה וְאֶת־הַתְּבוּנָה וְאֶת־הַדַּעַת לַעֲשׂוֹת כָּל־
מְלָאכָה בַּנְּחֹשֶׁת וַיָּבוֹא אֶל־הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה וַיַּעַשׂ אֶת־כָּל־מְלַאכְתּוֹ׃
וַיָּצַר אֶת־שְׁנֵי הָעַמּוּדִים נְחֹשֶׁת שְׁמֹנֶה עֶשְׂרֵה אַמָּה קוֹמַת הָעַמּוּד
הָאֶחָד וְחוּט שְׁתֵּים־עֶשְׂרֵה אַמָּה יָסֹב אֶת־הָעַמּוּד הַשֵּׁנִי׃ וּשְׁתֵּי כֹתָרֹת
עָשָׂה לָתֵת עַל־רָאשֵׁי הָעַמּוּדִים מֻצַק נְחֹשֶׁת חָמֵשׁ אַמּוֹת קוֹמַת הַכֹּתֶרֶת
הָאֶחָת וְחָמֵשׁ אַמּוֹת קוֹמַת הַכֹּתֶרֶת הַשֵּׁנִית׃ שְׂבָכִים מַעֲשֵׂה שְׂבָכָה
גְּדִלִים מַעֲשֵׂה שַׁרְשְׁרוֹת לַכֹּתָרֹת אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ הָעַמּוּדִים שִׁבְעָה
לַכֹּתֶרֶת הָאֶחָת וְשִׁבְעָה לַכֹּתֶרֶת הַשֵּׁנִית׃ וַיַּעַשׂ אֶת־הָעַמּוּדִים וּשְׁנֵי
טוּרִים סָבִיב עַל־הַשְּׂבָכָה הָאֶחָת לְכַסּוֹת אֶת־הַכֹּתָרֹת אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ
הָרִמֹּנִים וְכֵן עָשָׂה לַכֹּתֶרֶת הַשֵּׁנִית׃ וְכֹתָרֹת אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ הָעַמּוּדִים
מַעֲשֵׂה שׁוּשַׁן בָּאוּלָם אַרְבַּע אַמּוֹת׃ וְכֹתָרֹת עַל־שְׁנֵי הָעַמּוּדִים גַּם־
מִמַּעַל מִלְּעֻמַּת הַבֶּטֶן אֲשֶׁר לְעֵבֶר שבכרה וְהָרִמּוֹנִים מָאתַיִם טֻרִים השבכה
סָבִיב עַל הַכֹּתֶרֶת הַשֵּׁנִית׃ וַיָּקֶם אֶת־הָעַמֻּדִים לְאֻלָם הַהֵיכָל וַיָּקֶם
אֶת־הָעַמּוּד הַיְמָנִי וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ יָכִין וַיָּקֶם אֶת־הָעַמּוּד הַשְּׂמָאלִי
וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ בֹּעַז׃ וְעַל רֹאשׁ הָעַמּוּדִים מַעֲשֵׂה שׁוֹשָׁן וַתִּתֹּם
מְלֶאכֶת הָעַמּוּדִים׃ וַיַּעַשׂ אֶת־הַיָּם מוּצָק עֶשֶׂר בָּאַמָּה
מִשְּׂפָתוֹ עַד־שְׂפָתוֹ עָגֹל סָבִיב וְחָמֵשׁ בָּאַמָּה קוֹמָתוֹ וקוה שְׁלֹשִׁים בָּאַמָּה וְקָו
יָסֹב אֹתוֹ סָבִיב׃ וּפְקָעִים מִתַּחַת לִשְׂפָתוֹ סָבִיב סֹבְבִים אֹתוֹ עֶשֶׂר
בָּאַמָּה מַקִּפִים אֶת־הַיָּם סָבִיב שְׁנֵי טוּרִים הַפְּקָעִים יְצֻקִים בִּיצֻקָתוֹ׃

אומן בעוברא נחשא ואתמלי ית חוכמתא וית סוכלתנא וית דעתא למעבד כל עיבידא בנחשא ואתא לות מלכא שלמה ועבד ית כל ע
עיבידתיה: וצר ית תרין עמודיא דנחשא תמני עסרי אמין רומיה דעמודא חד וחוט משח תרתין עסרי אמין מקף ליה וכן לעמודא תנינא: ותרתין קרונתון עבד למתן על ריש עמודיא מתך נחשא חמיש אמין רומיה דקרונתא חדא וחמש אמין רומיה דקרונתא תיניתא: סריגן עובד סריגא קליען עובד גדילן לקרונתון דעל ריש עמודיא שבעא לקרונתא חדא ושבעא לקרונתא תיניתא: ועבד ית עמודיא ותרין סידרין סחור סחור על סריגתא חדא לכסאה ית קרונתון דעל ריש רימוניא וכין עבד לקרונתא תיניתא: וקרונתון דעל ריש עמודיא עובד שושנתא לקיט באולמא ארבע אמין: וקרונתא על תרין עמודיא אף מלעילא מלקביל דבקא דילעיבר סריגתא ורימוניא מאתן סדרין עבידין ליה סחור סחור על קרונתא תנייתא: ואקים ית עמודיא לאולמא דהיכלא ואקים ית עמודא מימינא וקרא ית שמיה יכין ואקים ית עמודא מסמלא וקרא ית שמיה בעז: ועל ריש עמודיא עובד שושנתא ושלימת עיבידת עמודיא:

ועבד ית ימא מתך עסר אמין מספתיה עד ספתיה סגלגל סחור סחור וחמש אמין רומיה וחוט משח תלתין אמין מקף ליה סח
סחור: וצורת ביעין מלרע לספתיה סחור סחור מקיפין ליה עסר אמין מקפין ית ימא סחור סחור תרין סידרין דצורת ביעין מתכין באתכותיה: קאים

חרש נחשת· הוא או אביו גם כן היה חרש נחשת· ורבותינו ז"ל סמכו מזה כי חייב אדם להתעסק באומנות אביו לפיכך הזכיר הכתוב אביו כי גם כן הוא היה אומן ובנו למד אומנותו. ומה שאמר בן אשה אלמנה להודיע כי מת בעלה אבי חירם לפיכך לקח שלמה בנו כי גם הוא היה אומן טוב. ומה שאמר חרש נחשת לעשות כל מלאכה בנחשת· ובדברי הימים אומר יודע לעשות בזהב ובכסף ובנחשת ובברזל וגומר. שמה ספר כל אומנותיו שהיה לו והנה לא ספר אלא מלאכת הנחשת כי לאותה מלאכה היה צריך לו שלמה כמו שאמר שעשה את העמודים והכותרו' והמכונות והכיורות והים והיעים והמזרקו' כלם כלי נחשת היו: ויצר. אמר ויצר לפי שצורתם עשה בקרקע שהתיכם בו שמנה עשר אמה. ובדברי הימים אמות שלשים וחמש אורך· מה שאומר בדברי הימים הוא אומר על מדת שני העמודים כאחד בעת היציקה לפי' אמר שם אורך והנה אמר קומה וקומת העמוד האחד היה שמנה עשרה וכן העמוד השני הנה שלשים ושש בין שניהם · ומה שאמר שלשי' וחמש האמה האחת היה נכנס חצי אמה מכל עמוד בתוך הכותרת לפיכך לא אמר אלא שלשים וחמש. והעמודי' האלה היו חלולים כמו שאומר בסוף ירמיהו ועביו ארבע אצבעות נבוב· ומה שאומר וחוט שתים עשרה יסוב את העמוד השני הוא הדין לראשון· והקומה שזכר לראשון והו' הדין לשני אלא אחז הכתוב דרך קצרה והוא אחד משלשים ושתים מדות שהתורה נדרשת בהן.. וכן אמר בסוף ירמיהו שמנה עשרה אמה קומת העמוד האחד וחוט י"ב יסובנו. ואמר בסוף וכן לעמוד השני וכו'· תרגם יונתן הפסוק הנה תמני עשרה אמין רומיה דעמודא חד וחוט משח תרתא עשרה אמין מקף לי' וכן לעמודא תנייתא · ומדת הקף העמוד היה שתים עשרה אמה וזהו שאמר וחוט שתים עשרה אמה יסוב את העמוד: ושתי כותרו' עשה. פירוש עטרות כמו כתר מלכות ותרגו' קרונתון: מוצק נחשת. הכותרות היו נחשת מותך כלומר שהתיכו הכותרות כמו שהתיכו העמודים: חמש אמות קומת הכתרת האחת· ובסוף זה הספר אומר וקומת הכותרות שלש אמות· אמרו רבותי' ז"ל שתי אמות התחתונות של כותרות היו שוות לעמוד שלא היה בהן צורה וכלם ושלש עליונות הן כפרדות לחוץ מוקפות שבכי' מעשה שבכה כמו לולבי דקל היו מוקפי' לפיכך לא מנה בזה הספר בסוף אלא השלש אמות העליונות שהיתה בהם השבכה· לפיכך אמר בסמוך ושבכה ורמונים על הכותרות סביב: לכסות את הכותרות. איננו אומר שהשבכה האחת היתה לכסות שתי הכותרו' אלא פי' על השבכה האחת משתי השבכות שהיו מכסות את הכותרות: אשר על ראש הרמוני'· היאך היה זה והלא הכותרות היו על ראש העמודים והרמונים על הכותרות. ויש ספרים שכתוב בהם אשר על ראש העמודים טעות הוא. כי המסרה אומרת ראש הרמונים לית כותיה. הנה כי זה לבדו ראש הרמונים והשאר ראש העמודים אם כן אפשר שגם על ראש הרמונים היו כותרות אחרות: וכן עשה לכותרת השנית. שני טורים רמונים על השבכה לצורך הכותרת לכסותה כמו שעשה באחרות: מעשה שושן באולם· על הכותרות שהיו על ראש העמודים היה עליהם מעשה שושן ארבע אמו' למעלה כנגד האולם שהיא הכיפה · וזהו שאמר גם כן למטה ועל ראש העמודי' מעשה שושן. ויונתן תרג' עובד שושנתא לקיט באולמא· וכן תרגום פרח שושן לקיט שושנתא: מלעומת הבטן· כנגד המקום האמצעי אשר לעבר השבכה היו כותרות אחרות מלעיל לאותו המקום· ויונתן תרגם מלקבל דיבקא: מאתים טורים סביב על הכותרת השנית. והוא הדין לראשונה כי ארבע מאות רמוני' היו בין שני העמודים כמו שאומר למטה. ומה שאומר מאתים טורים לא שהיו הטורים מאתים אלא הרמונים היו מאתים לשבכה האחת והיו שני טורים סביב בכל טור מאה· וזהו שאמר בדברי הימים ויעש רמונים מאה ויתן בשרשרות והם השרשרות שעשה לכותרות· וכן מה שאמר בספר ירמיה כל הרמונים מאה על השבכה בטור האחד ר"ל. וכן בטור השני מאה והנה הם מאתים בשבכה האחת ומאתים בשבכה האחרת. ומה שאמר שם תשעה וששה ר"ל רוחה· אומר כי תשעים וששה מן המאה אשר היו בטור האחד היו מיוחדות סביב לעבר אחד והארבע מיוחדות לעבר אחר גם כן סביב: לאולם ההיכל. כמו באולם ההיכל: וכמוהו כי איש הרגתי לפצעי בפצעי ואחרים זולתו: יכין· מה שקרא שם לעמודים לסימן טוב לפי שהיו בכניסת הבית קרא להם שמות לסימן טוב לאחד יכין לשון הכנסת שיכין הבית לעולם כמו שאמר כירח יכון עולם. ובועז לשון עז והיא מלה מורכבת בו עז כלומר שיתן האל בו עוז וקיום כמו שנאמר ה' עוז למו: ותתום. לפי שהיו בהם מלאכות רבות וציורים רבים כמו שכתוב אמר עם כל זה שלמה מלאכת העמודים: ויעש את הים מוצק· כלומר מותך בצורתו כמו שהיתה כן התיכו בדפוס בקרקע אלא שהקיפו בקורכם כמו שעשו הכלים: עשר באמה. שהיה רחבו עשר אמות והקיפו שלשים אמה יסוב אותו· וכל שיש בהקיפו שלשה טפחים יש בו רוחב טפח: ופקעים. ת"י וצורת ביעין· ובדברי הימים ודמות בקרים אכ" גופם היה עגול כדמות בצים. ופניהם היו דמות פני בקרים. ומה שאמר מתחת לשפתו איננו אומר מתחת לשפתו ממש אלא מתחת לשפתו רחוק משפתו שתי אמות ·כי חמש אמות היה קומת הים והשתי' אמות העליונות היו חלוקות שלא היו בהם צורות בקרים ובאותן שתי אמות היה הים עגול ומתחת אותן שתי אמות היה הים מרובע השלש התחתונות ולה' היה צורת בקרים· וזהו שאמר עשר באמה מקיפים את הים פירוש עשר באמה לכל רוח הנה היה רבוע הים ארבעים אמה בעגולו מלמעלה שלשים אמה כך פירשו רבותינו ז"ל. וכן נראה מפשט הפסוק: יצוקים ביצוקתו: הבקרים היו יצוקים כיציקת הים כאחד לא שחוברו אחר כך· ויצוקתו שם יאמר ממנו יצוקה בשקל מלוכה גדולה:

קאים על תרי עסר תורין תלתא אפיהון לציפונא ותלתא אפיהון
לדרומא ותלתא אפיהון למערבא ותלתא אפיהון למדינחא וימא
מתקן עליהון מלעילא וכל אחוריהון לגיו: וסומכיה פושכא
וסיפתיה כעובד שפת כס סגלגל לקיט כשושנתא תרין אלפין ביתין
ברטיבא מחסיל: ועבד ית בסיסיא עסרא דנחשא
ארבע אמין אורכא דבסיסא חדא וארבע אמין פותיה ותלת אמין
רומה: ודין עובד בסיסיא גדנפין להון וגדנפין בין שליביא: ועל
גדנפיא דבין שליביא ציור אריון תורין וכרובין ועל שליביא כנתא
מלעילא ומלרע לאריון ולתורין מרבק עובד כיבוש: וארבעה גלגלי
נחשא לבסיסא חדא ומסרין דנחש וארבע זויתיה כתפין להון מלרע
לכיורא כתפין מתכין ככבש עובד דיבוק: ופומיה מגיו לקרונתהון
ולעילא באמתא ופומיה סגלגל עובד כנתא אמתא ופלגות אמתא
ואף על פומה קליען וגדנפיהון מרבען ולא סגלגלין: וארבעא
גלגליא למלרע לגדנפיא ואשדת גלגליא בבסיסא ורומיה דגלגל חד
אמתא ופלגות אמתא: ועובד גילגליא כעובד גילגלי מרכבת יקרא
אשדתהון וגביהון וחופיהון וכיבושיהון כולא מתך: וארבע כתפין
לארבע זוין דבסיסא חדא מן בסיסא כתפהא: ובריש בסיסא פלגות
אמתא רומא סגלגל סחור סחור ועל ריש בסיסא אשדתהא וגדנפהא
מינה: וגלף על לוחיא אשדתהא ועל גדנפהא כרובין אריון וצורת
דיקלין כיבש חד ומרבק סחור סחור: כהדא עבד ית עסר בסיסיא
מתך חד משחתא חדא עוברא חד לכולהון:

ועבד עסרי כיורין דנחשא ארבעין ביתין ברטיבא מחסיל
לכיורא חד ארבע אמין כיורא חד כיורא חד על בסיסא חדא לעשר
בסיסיא: ויהב ית בסיסיא חמש על עיבר ביתא מימינא וחמש על
עיבר ביתא מסמליה וית ימא יהב מעבר ביתא מימינא קידומא
מקביל דרומא: ועבד חירום ית כיוריא וית מגרופיתא
וית מזרקיא ושיצי חירם למעבד ית כל עיבידתא דעבד למלכא שלמה
בבית מקדשא דיוי: עמודיא תרין ואגני קרונתיון דעל ריש עמודיא
תרתין וסריגתא תרתין לכסאה ית תרתין אגני קרונתיון דעל ריש
עמודיא: וית רימוניא ארבע מאה לתרתין סריגתא תרין סידרין
דרימונין לסריגתא חדא לכסאה ית תרתין אגני קרונתיון דעל אפי
עמודיא: וית בסיסיא עסר וית כיורא עסרא על בסיסיא: וית

עמד על שני עשר בקר שלשה פנים צפונה ושלשה פנים ימה
ושלשה פנים נגבה ושלשה פנים מזרחה והים עליהם מלמעלה וכל
אחריהם ביתה: ועביו טפח ושפתו כמעשה שפת כוס פרח שושן
אלפים בת יכיל: ויעש את המכנות עשר
נחשת ארבע באמה ארך המכונה האחת וארבע באמה רחבה ושלש
באמה קומתה: וזה מעשה המכנה מסגרות להם ומסגרת בין
השלבים: ועל המסגרות אשר בין השלבים אריות בקר וכרובים
ועל השלבים כן ממעל ומתחת לאריות ולבקר ליות מעשה מורד:
וארבעה אופני נחשת למכונה האחת וסרני נחשת וארבעה פעמתיו
כתפת להם מתחת לכיר הכתפות יצקות מעבר איש ליות: ופיהו
מבית לכתרת ומעלה באמה ופיה עגל מעשה כן אמה וחצי האמה
וגם על פיה מקלעות ומסגרתיהם מרבעות לא עגלות: וארבעת
האופנים למתחת למסגרות וידות האופנים במכונה וקומת האופן
האחד אמה וחצי האמה: ומעשה האופנים כמעשה אופן המרכבה
ידותם וגביהם וחשקיהם וחשריהם הכל מוצק: וארבע כתפות
אל ארבע פנות המכנה האחת מן המכונה כתפיה: ובראש המכונה ומן
חצי האמה קומה עגל סביב ועל ראש המכנה ידתיה ומסגרתיה
ממנה: ויפתח על הלחת ידתיה ועל ומסגרתיה כרובים אריות כרנים
ותמרת כמער איש וליות סביב: כזאת עשה את עשר המכנות
מוצק אחד מדה אחת קצב אחד לכלהנה:

ויעש עשרה כירות נחשת ארבעים בת יכיל הכיור
האחד ארבע באמה הכיור האחד כיור אחד על המכונה האחת
לעשר המכנות: ויתן את המכנות חמש על כתף הבית מימין וחמש
על כתף הבית משמאלו ואת הים נתן מכתף הבית הימנית קדמה
ממול נגב: ויעש חירום את הכירות ואת
היעים ואת המזרקות ויכל חירם לעשות את כל המלאכה אשר עשה
למלך שלמה בית יהוה: עמדים שנים וגלת הכתרת אשר על ראש רות
העמודים שתים והשבכות שתים לכסות את שתי גלות הכתרת אשר סרים
על ראש העמודים: ואת הרמנים ארבע מאות לשתי השבכות שני
טורים רמונים לשבכה האחת לכסות את שתי גלת הכתרת אשר על גלות
פני העמודים: ואת המכנות עשר ואת הכירת עשרה על המכנות:

עומד על שני עשר בקר. גם זה הפסוק מעיד כי היה מרובע ובכל רוח שהיה שלשה בקר שהיה הים עומד עליהם ופני הבקרים אל הרוחות ואחוריהם מרובעי': ושפתו. תרגם יונתן ושפתיה כעובד שפת סגלגל לקיט כשושנתא: אלפים בת יכיל. ובדברי הימים אומר מחזיק בתים שלשת אלפים: יכיל. פירשו רבותינו ז"ל אלפים בלח ושלשת אלפים ביבש. וכן תרגם יונתן תרין אלפין בתין ברטיבא מחסל. כי כל כלי שעמקו חצי רחבו גדשו משפתו ולמעלה הוא שליש ממדה שמכיל הכלי עד שפתו לפיכך הי' הים מחזיק אלפים בלח שמתמלא עד שפתו ושלשת אלפים ביבש עם הגודש משפתו ולמעלה. והים לא אמר למה עשה אותו ובדברי הימים אומר לרחצה הכהנים בו. פירוש שהכהנים טובלים מטומאתן. ובדברי רבותינו ז"ל והלא כלי הי' ואין טבילה בכלים אמר רבי יהושע בן לוי אמת המים היתה נמשכת לו מעין עיטם והיו רגלי השורים פתוחים כרמונים: המכונות. המכונה היא מושב הכיור כמו שנאמר בכיור שעשה משה את הכיור ואת כנו: מסגרות להם. לכל מכונה ומכונה עשה מסגרות שיסגר הכיור בתוכה: השלבים. בדים כמין חווקי הסולם. וכן אמרו בסולם הלך אחר שליבותיו. וכן תי' שליביא: אריות. צורת אריות וצורת בקר. וצורת כרובים שהם צורת אדם אלא שיש להם כנפים: ועל השלבים כן ממעל. כן הוא מושב כמו מכונה שהיתה מושב כיור. וכן הוא קטן מהמכונה. וי"ת מכונה בסיסא וכן כנתא. וכן זה לא אמר מה היו מושיבין בו ואפשר שהיו מושיבין בו קיתון: ליות מעשה מורד. ליות הוא מן ילוה אישי אלי. והיוד תמורת וי"ו ע"ן הפעל. והענין דבוק. וכתי' מדבק. ור"ל כי מתחת הצורות ההם בדי נחשת קטנים דבוקים זה בזה והיה מעשה מורד לא שהיה מותך. מורד פירוש כמו רקוע. תרגום וירקעו ורדידו: וסרני נחשת. פירו' כמו הפוך. וכתי' וסרין דנחש. וענינו כמו לוחות: הכתפות יצוקות. לפי שהלויות היו מעשה רקוע אמר כי הכתפות לא היו כן אלא מותכות היו: מעבר איש לויות. מעבר כל איש ואיש מן הלויות היו הכתפות. ואיש זה פירושו כמו ופניהם איש אל אחיו. וכן בידיעות אשה אל אחותה: ופיהו. פירו' כל אחד מהלויות: ופיה. פירו' כל אחד מהכותרות: מעשה כן. כבר פי' מה הוא כן. לא עגולות מכל צדיהן לא היה בהם שום עגול אלא מרובעות היו. והוצרך לומר זה לפי שהיה הי' מרובע מתחת ועגול ממעל: וידות האופנים. תרגומו ואשדת גלגליא: אופן המרכבה. מרכבת הקדש הנראית במראה הנבואה ליחזקאל. וכתי' מרכבת יקרא. וראה שלמה בחכמתו מה שראה יחזקאל בנבואתו: וחשוקיהם וחשוריהם. הכל מוצק. חשוקיהם. הוא ענין כבוש והדוק. וחשוריהם ענין קשירה. וי"ת וחפוייהון וכבושיהון כולא מתך: ויפתח על הלחות. הם סרני נחשת שזכר. ואמר כי בפתוח עשה ידות והמכונה על הלוחות: ותמרות. צורת דקלין: כמער איש ולויות סביב. בדבוק כל אחד ואחד מן הלויות שזכר למעלה. ומער לשון דבוק. וכן קיר ערה מגן. וכן בדברי רז"ל מעורה בטרפשין. וי"ו ולויות כוי"ו כרדם ורכב וסוס ותולעה. ובדברי רז"ל מאי כמער איש ולויות כאיש המעורה בלויה שלו. וי"ת כיבש חד ומדבק סחור סחור: מוצק אחד. בהתכה אחת: קצב אחד לכלהנה. לכל עשר המכונות היה קצב אחד. וקצב כמו מדה ענין דבר החתוך במדה: על כתף הבית מימין. פירו' הבית עזרת הכהני' וגם היו נתונים הכיורות: על כתף הבית מימין. פירו' מימין הבית. וכן משמאלו משמאל הבית. או יהיה פירו' מימין כיור שעשה משה ומשמאלו. והכיורים היו לרחוץ מהם הכהנים ידיהם ורגליהם ולהדיח בהם מעשה העולה כמו שאומר בדברי הימים: ואת הים:

ואת־הים האחד ואת־הבקר שנים־עשר תחת הים ׃ ואת־הסירות
ואת־היעים ואת־המזרקות ואת כל־הכלים האהל אשר עשה חירם האלה
למלך שלמה בית יהוה נחשת ממרט ׃ בככר הירדן יצקם המלך
במעבה האדמה בין סכות ובין צרתן ׃ וינח שלמה את־כל־הכלים
מרב מאד מאד לא נחקר משקל הנחשת׃ ויעש שלמה את כל־הכלים
אשר בית יהוה את מזבח הזהב ואת־השלחן אשר עליו לחם הפנים
זהב ׃ ואת־המנרות חמש מימין וחמש משמאול לפני הדביר זהב
סגור והפרח והנרת והמלקחים זהב ׃ והספות והמזמרות
והמזרקות והכפות והמחתות זהב סגור והפתות לדלתות הבית ה
הפנימי לקדש הקדשים לדלתי הבית להיכל זהב׃
ותשלם כל־המלאכה אשר עשה המלך שלמה בית יהוה ויבא שלמה
את־קדשי דוד אביו את־הכסף ואת־הזהב ואת־הכלים נתן באצרות ואת
בית יהוה ׃ אז יקהל שלמה את־זקני ישראל את־כל־ ח
ראשי המטות נשיאי האבות לבני ישראל אל־המלך שלמה ירושלם
להעלות את־ארון ברית־יהוה מעיר דוד היא ציון ׃
ויקהלו אל־המלך שלמה כל־
איש ישראל בירח האתנים בחג הוא החדש השביעי ׃ ויבאו כל
זקני ישראל וישאו הכהנים את־הארון ׃ ויעלו את־ארון יהוה
ואת־אהל מועד ואת־כל־כלי הקדש אשר באהל ויעלו אתם הכהנים
והלוים ׃ והמלך שלמה וכל־עדת ישראל הנועדים עליו אתו לפני
הארון מזבחים צאן ובקר אשר לא־יספרו ולא ימנו מרב ׃ ויבאו
הכהנים את־ארון ברית־יהוה אל־מקומו אל־דביר הבית אל־קדש
הקדשים אל־תחת כנפי הכרובים ׃ כי הכרבים פרשים כנפים
אל־מקום הארון ויסכו הכרבים על־הארון ועל־בדיו מלמעלה ׃

וית ימא חד וית תורי תרי עסר תחות ימא ׃ וית דודיא וית מגרופיתא
וית מזרקיא וית כל מניא האילין כעובד מני משכנא דעבד משה כן
עבד חירם למלכא שלמה בית מקדשא דיי נחש טב ׃ במישרי ירדנא
אתיכינון מלכא בעובי גרגישתא בין סכות ובין צרתן ׃ ואצנע שלמה
ית כל מניא מסגי לחדא לחדא לית סוף למתקל נחשא ׃ ועבד שלמה
ית כל מניא די ביה מקדשא דיי ית מדבחא דדהבא וית פתורא די
עלוהי לחם אפיא דדהבא ׃ וית מנרתא חמש מימינא וחמש מסמלא
קדם בית כפורי דדהבא טבא ושושנתא ובוציניא וציבתיא דדהבא ׃
וקוליא ומזמריא ומזרקיא ובזיכיא ומחתיתא דדהבא טבא ומוגלסיא
לרשי בית גואה לקדש קודשיא לרשי ביתא להיכלא דדהבא ׃
ושלימת כל עיבידתא דעבד שלמה מלכא
בית מקדשא דיי ואיתי שלמה ית קודשי דוד אבוהי ית כספא וית
דדהבא וית מניא יהב באוצריה בית מקדשא דיי ׃
בכן כנש שלמה ית סבי ישראל ית כל רישי שבטיא רברבי אבהתא
דבני ישראל לות מלכא שלמה לירושלם לאסקא ית ארון קיימא דיי
מקרתא דדוד היא ציון ׃ ואתכנשו לות מלכא
שלמה כל אנש ישראל בירחא דעתיקיא דקרן ליה ירחא קדמאה חגא
וכען הוא ירחא שביעאה ׃ ואתו כל סבי ישראל ונטלו כהניא ית
ארונא ׃ ואסיקו ית ארונא דיי וית משכן זימנא וית כל מני קודשא
די במשכנא ואסיקו יתהון כהניא וליואי ׃ ומלכא שלמה וכל כנשתא
דישראל דאזדמנו עלוהי קיימין עמיה קדם ארונא מנכסין ען ותורין
דלא יתחשבון ולא יתמנון מסגי ׃ ואעילו כהניא ית ארון קיימא דיי
לאתריה לבית כפורי די מתקין ליה בגו ביתא לקודש קודשיא לתחות
גדפי כרוביא ׃ ארי כרוביא פריסן גדפיהון על אתר ארונא ומטלין
כרוביא על ארונא ועל אריחוהי מלעילא ׃ ואריכון

ואת הים. הים היה גם כן נתון בעזרה. וכן כתוב בדברי הימים ויעש חצר הכהנים והעזרה הגדולה וגו'. ואומר ואת הים נתן מכתף הימנית קדמה וגו'.
פי' נתן הים בעזר' לצד דרום מסוך כלפי מזרח ׃ ואת כל הכלים האהל. כן כתיב וקרי האלה והקרי מבואר. והכתוב ר"ל כענין אותם הכלים שהיו
באהל מועד. כן עשה חירם למלך שלמה בבית המקדש. וכן תרג' יונתן כל מאניא האילין כעובד מאני משכנא כן עבד חירם למלכא שלמה בית מקדשא
דה' ׃ ממורט. זך ונקי מכל חלודה ומכל סיג ׃ בככר הירדן. כתרגומו במישרא ירדנא ׃ במעבה האדמה. תרגו' בעובי גרגושתא. והגרגושתא
היא העפר הטוב אשר ממנו יעשו הכורים לצקת בהם. ובככר הירדן היה שם מקום לצקת בו בין סכות ובין צרתן. ובדברי הימים צרדתא ושני שמות היו לו.
והעפר ההוא טוב להתכה ובעובי אותו קרקע צייר דפוס הכלים ויצקם שם כי לא יתכן לעשות כורים לכלים גדולים כאלה אלא בעובי האדמה התיכו אותם ׃
וינח שלמה. הניח מלשקלם והניחם כמו שנעשו ולא נודע משקלם. ויונתן תרגם ואצנע שלמה. כלומר הביאם ממקום יציקתם והניחם בבית המקדש במקומ'
ומרוב שהיו הכלי' לא נחקר משקלם ׃ ואת השלחן. שם כלל כמו ויהי לי שור וחמור כי עשרה שלחנות עשה שלמה כמו שכתוב בדברי הימים ויעש שלחנות
עשרה. ואומר ואת השלחנות ועליהם לחם הפנים ׃ חמש מימין וחמש משמאל. פי' מימין מנורת משה הניח חמש מנורו' וחמש משמאל מנורת משה. אבל
כל המנורו' היו גם כן בדרום וכן כל השלחנות בצפון ואומר בדברי הימים על השלחנות שהניח חמש מימין וחמש משמאל. ופירושו כמו במנורת חמש מימין
שלחן משה וחמש משמאלו. ועל כל המנורות היו מדליקין ועל כל השלחנות היו מסדרין. ואף על פי שיש מחלוקת בזה בדברי רז"ל הנראה מן הפסוקים כן הוא ׃
והפרח. פרחי המנורה כמו שכתוב במנורת משה כפתור ופרח. וכן הנרות שבעה בכל מנורה כמו במנורת משה וכן המלקחים ׃ והספות. הם כלי' עשוי'
בתכונת הכדים ואפשר שהם הנקראים בדברי רז"ל קיתון קיתונות. ותי' וקוליא. ותרגם אנקלוס וכדה על שכמה. וקולתא ׃ והמזמרות. כלים שמזמרים
בהם ׃ והפותות לדלתות הבית. תי' וכולכסיא והם צירי הדלתות. ואומר כי צירי הדלתו' של הבית הפנימי שהוא הדביר וצירי דלתות ההיכל עשה זהב אבל
הדלתות היו מעץ מצופות זהב כמו שכתוב למעלה ׃ להיכל. שאמר הוא פי' הבית שזכר כי אמר לדלתות הבית ופירו' לדלתות שהיו להיכל כי הוא הנקרא
בית בסתם באותם הבתים כי אין כתוב ולהיכל אלא להיכל בלא וי"ו והספרים שכתוב בהם וי"ו טעות הוא ׃ ויבא שלמה. מה שהקדיש אביו נתן ממנו בבנין
הבית לכבוד אביו כי לא היה צריך לאותו הקדש כי לרוב היה לו כסף וזהב ונחשת אך לכבוד דוד אביו נתן ממנו במלאכת בית המקדש והשאר נתן באוצרו'
בית ה'. ופירוש ואת כל הכלים כלי זהב וכלי כסף וכלי נחשת שלקח דוד מהדרעזר ומשאר הגוי' כמו שכתוב למעלה. ובדרש שלא נתן שלמה מקדשי דוד אביו דבר
במלאכת בית המקדש. י"א לפי שידע שלמה שסופו ליחרב שלא יהו אומרי' אומות העולם מפני שהיה בנין בית מחמס ומגזלות שגזל דוד לפיכך חרב. וי"א כך
אמר שלמה רעב היה בימי אבא שלש שנים שנה אחרי שנה והיה לו לבזבז ההקדשות האלה להחיות בהן עניי ישראל יהיו שמורין לעת צורך ׃ מעיר דוד. כי שם
העלהו דוד כשהביאו מבית עובד אדום ׃ בירח האיתנים. שבו אוספים הפירות והתבואות לבית כמו שנקרא חג האסיף לזה הטעם. וכן איתנים לשון חוזק
שהתבואות והפירות חיי האדם. ורבו' ז"ל שאמרו חדש שנולדו בו אבות הם איתני עולם כמו והאיתנים מוסדי ארץ. ומהם שאמרו שהוא חזק המצות שיש בזה
החדש חגים ומצות. ות"י בירחא דעתיקיא דקרן ליה ירחא קדמאה וכען הוא ירחא שביעאה. כלומר כי לפני הזמן יצאו ישראל ממצרים היה תשרי החדש
הראשון כי בתשרי נברא העולם ומשיצאו בני ישראל ממצרים בניסן הוא ראש לחדשים ותשרי שביעי לו כי כן אמר להם האל ית' החדש הזה לכם ראש חדשים
לכם מכלל כי לשאר העולם אינו ראשון כי תשרי הוא ראשון ׃ ובחג. קודם חג הסכות נקהלו אלא אמר כי בחג נקהלו לעשות שם חנוכת המקדש והחג שבעת
ימים קודם חג הסוכות הוא שנקהלו בירושלם כמו שנפרש ׃ וישאו הכהני' את הארון. אמרו רבו' ז"ל בשלשה מקומות נשאו הכהני' את הארון. כשעברו ישראל
את הירדן וכשסבבו את יריחו וכשהחזירוהו למקומו כשברח דוד מפני אבשלום ועד עתה כשהכניסוהו לבית המקדש לקדש הקדשים והם לא זכרו זה המקו' אולי
בכלל החזירוהו למקומו הוא ׃ את ארון ה'. ואת אהל מועד. את ארון ה' מציון כמו שאמר ואת אהל מועד מגבעון כי שם היה ׃ הכהני' והלוים. הכהנים
הארון והלויים את אהל מועד וכלי הקדש אשר באהל. ואהל מועד גנזו באוצרות בית האלהי' אבל הארון הכניסו אל מקומו אל דביר הבית ׃ אל תחת כנפי
הכרובים. הכרובים הכנים בתחילה והכרובים האלה שעשה שלמה היו עומדים על רגליהם ופניהם לבית כמו שאומר בדברי הימים. ופורשים כנפיהם מקיר
אל קיר ובין כרוב לכרוב הכניסו הארון תחת הכנפים והכרובי' שעשה בצלאל היו בשני קצות הכפורת על הארון והיה מכסה הארון כמו שהיה מתחילה אבל
אלו הכרובים היו כנפיהם גבוהים על הארון כי חמש אמות היה קומת הכרוב ואין צריך לגוף הכרובי' שהיה עומד בגם כי הגוף תחת הכנפים. ואין לנו לשאול
למה עשה שלמה כרובים אחרים ולא כתבנית הראשונים כאשר אין לנו לשאול למה לא עשה ארון אחר ועשה מזבחות אחרים ומנורות ושלחנות וכלים אחרים כי
הכל עשה על פי הנבואה כמו שמסר לו דוד הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל כל מלאכת התבנית ׃ ויאריכו

ואריכון אריחיא ומתחזן רישי אריחיא מן קודשא על אפי בית כפורי
ולא מיתחזן לברא והוו תמן עד יומא הדין : לית בארונא לחוד תרין
לוחי אבניא דאצנע תמן משה בחורב די עילויהון כתיבין עשרא
פתגמי קיימא דגזר יוי עם בני ישראל במיפקהון מארעא דמצרים :
והוה במיפק כהניא מן קודשא ועננא אמיטתא איתמלי ית בית מקדשא
דיוי : ולא יכילו כהניא למיקם לשמשא מן קדם ענגא ארי אתמלי
יקרא דיוי ית בית מקדשא דיוי : בכן אמר שלמה
יוי אתרעי לאשראה שכינתיה בירושלם : מבנא בניתי בית מקדשא
קדמך אתר מתקן לבית שכינתך עלמין : ואסחר מלכא ית אפוהי
ובריך ית כל קהלא דישראל קאים : ואמר בריך יוי אלהא דישראל
דיגזר במימריה עם דוד אבא וברעותיה קיים למימר : מן יומא די
אפיקית ית עמי ית ישראל ממצרים לא אתרעתי בקרתא מכל שבטי
דישראל למבני ביתא לאשראה שכנתי תמן ואתרעיתי בדוד למהוי
מלכא על עמי ישראל : והוה בלבא דדוד אבא למבני ביתא לשמא
דיוי אלהא דישראל : ואמר יוי לדוד אבא חלף די הוה עם לבך למבני
ביתא לשמי אתקינתא ארי הוה עם לבך : לחוד את לא תבני ביתא
אלהין בר דתוליד הוא יבני ביתא לשמי : וקיים יוי ית פתגמיה דמליל
וקמית תחות דוד אבא ויתיבת על כורסי מלכותא דישראל כמא
דמליל יוי ובנית ביתא לשמא דיוי אלהא דישראל : ושויתי תמן אתר
מתקין לארונא די ביה מחתין תרין לוחי אבניא די עליהון קיימא
דיוי די גזר עם אבהתנא באפקותיה יתהון מארעא דמצרים :
וקם שלמה קדם מדבחא דיוי לקביל כל קהלא דישראל ופרס ידוהי
בצלו לצית שמיא : ואמר יוי אלהא דישראל לית בר מינך את הוא
אלהא דשכינתך בשמיא מלעילא ושליט על ארעא מלרע נטר קיימא
וחסדא לעבדך די מהלכין קדמך בכל לבהון : די נטרת לעבדך דוד
אבא ית דמלילתא ליה וגזרתא במימרך וברעותך קיימתא כיומא הדין :
וכען יוי אלהא דישראל טר לעבדך דוד אבא ית דמלילתא ליה למימר
לא יפסוק לך גבר מן קדמי יתיב על כורסי מלכותא דישראל לחוד אם
יטרון בנך ית אורחתהון להלכא קדמי כמא דהליכתא קדמי : וכען אלהא
דישראל יתקיימון כען פתגמיא די מלילתא לעבדך דוד אבא : ארי

ויארכו הבדים ויראו ראשי הבדים מן הקדש על פני הדביר ולא
יראו החוצה ויהיו שם עד היום הזה : אין בארון רק שני לחות
האבנים אשר הנח שם משה בחרב אשר כרת יהוה עם בני ישראל
בצאתם מארץ מצרים : ויהי בצאת הכהנים מן הקדש והענן מלא
את בית יהוה : ולא יכלו הכהנים לעמד לשרת מפני הענן כי מלא כבוד
יהוה את בית יהוה : אז אמר שלמה יהוה אמר לשכן
בערפל : בנה בניתי בית זבל לך מכון לשבתך עולמים : ויסב
המלך את פניו ויברך את כל קהל ישראל וכל קהל ישראל עמד :
ויאמר ברוך יהוה אלהי ישראל אשר דבר בפיו את דוד אבי ובידו
מלא לאמר : מן היום אשר הוצאתי את עמי את ישראל ממצרים
לא בחרתי בעיר מכל שבטי ישראל לבנות בית להיות שמי שם ו
ואבחר בדוד להיות על עמי ישראל : ויהי עם לבב דוד אבי לבנות
בית לשם יהוה אלהי ישראל : ויאמר יהוה אל דוד אבי יען אשר
היה עם לבבך לבנות בית לשמי הטיבות כי היה עם לבבך : רק
אתה לא תבנה הבית כי אם בנך היצא מחלציך הוא יבנה הבית ל
לשמי : ויקם יהוה את דברו אשר דבר ואקם תחת דוד אבי ואשב
על כסא ישראל כאשר דבר יהוה ואבנה הבית לשם יהוה אלהי י
ישראל : ואשם שם מקום לארון אשר שם ברית יהוה אשר כרת
את עם אבתינו בהוציאו אותם מארץ מצרים :
ויעמד שלמה לפני מזבח
יהוה נגד כל קהל ישראל ויפרש כפיו השמים : ויאמר יהוה אלהי
ישראל אין כמוך אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת שמר ה
הברית והחסד לעבדיך ההלכים לפניך בכל לבם : אשר שמרת
לעבדך דוד אבי את אשר דברת לו ותדבר בפיך ובידך מלאת כיום
הזה : ועתה יהוה אלהי ישראל שמר לעבדך דוד אבי את אשר
דברת לו לאמר לא יכרת לך איש מלפני ישב על כסא ישראל רק
אם ישמרו בניך את דרכם ללכת לפני כאשר הלכת לפני : ועתה
דברך אלהי ישראל יאמן נא דבריך אשר דברת לעבדך דוד אבי :

ויאריכו הבדים · האריכו אותם לחוץ כלומר שמשכו אותם כלפי חוץ לפי שלא היה צריך עוד לשאת בכתף ומתחילה היו הבדים נתונים בארון בשוה שהיו עודפים אחורי הארון כמו לפני הארון שהרי ארבעה אנשים היו נושאי' אותו לכל צד שני אנשים אחד לפניו ואחד לאחוריו וכיון שהביאו הארון לדביר כמו שהיה עם בדיו ולא היה עתיד עוד לנשוא בכתף האריכו הבדים ומשכום כלפי חוץ עד שנראו ראשי הבדים על פני הדביר כדי שיהיה נכנס שם כהן גדול ביום הכפורים להקטיר בין הבדים ולא יהיה פונה הנה והנה ולפיכך האריכו הבדים על פני הדביר ולא יראו החוצה לפני הדביר · ואם תאמר והלא אורך הבדי' לא היה אלא עשר אמות: ולא נאמר בתורה שהיו נראים חוץ לפרכת והדביר היה רחבו עשרים אמה אע"פ שמשכו אותם היאך נראו עדיין על פני הדביר · נאמר כי לא נתנו הארון סמוך לכותל מערבי אלא הרחיקו אותו מן הכותל עד כדי שיראו הבדי' על פני הדביר כשמשכו אותם כלפי חוץ ואין צריך לומר כי מקום ארון אינו מן המדה ובכם היה עומד שהרי בתוך המדה היה תחת כנפי הכרובים בתוך עשרים אמה ולא היה ממנו עשר אמה לכל רוח : ויהיו שם עד היום הזה. שלא הסירו אותם עוד מן הארון כמו שכתוב לא יסורו ממנו וגם לא החזירו אותם לאחוריהם אלא היו משוכים לפני הדביר לעולם זהו עד היום הזה · אם כן דלתות שער הדביר לא היו נסגרות לפיכ' הוצרך שלמה לעשות פרכת להיות מבדילו: אין בארון · זה ראייה כי לא היו בארון לא שברי לחות ולא ספר תורה. וארון שבו ספר תורה נראה כי נתנוהו באוצרות בית ה' עם אהל מועד ועם הכלים · וכן נראה מדברי חלקיהו הכהן ספר תורה מצאתי בבית ה' נראה כי לא היה במקום שהיו רגילי' בו ולא היו יודעי' אותו שם באותו הדור: אשר כרת ה'. כמו שת"י דעליהון כתיבין עשרה פתגמי קיימי דגזר השם בבני ישראל: בצאת הכהנים · שהכניסו שם הארון בצאתם מן הקדש נראה כבוד ה' בענן : אז אמר שלמה. אז כשראה שנכנס הכבוד בבית הזה שאמר ה' שישכון בתוך בני ישראל בערפל והוא הענן כמו שכתוב ענן וערפל. והוא שאמר ושכנתי בתוך בני ישראל והוא שירד כבודו בענן במקום המקדש לעבדו · וכמו שאמר כן עשה שהשכין כבודו בבית זבול שבניתי לו · ורז"ל אמרו כשאמר כי בענן אראה על הכפורת רמז להם כי בענן יראה בבית עולמים. וי"ת ה' אתרעי לאשראה שכינתיה בירושלם. תרגם בערפל בירושלם כלומר מקום שישכון שם הערפל והוא ענן הכבוד : לשבתך עולמים. כי נגלגל ושילה ונוב וגבעון לא היו עולמים כי לא היו הם המקום הנבחר אשר נאמר עליו אל המקום אשר יבחר ה' כי אם זה המקו' שהוא הר המוריה שעקד אברהם אבי' את יצחק בנו עליו וקראו ה' יראה ואומר בהר ה' יראה · כי באותו ההר יראה לדורות · ודוד כשראה שנעתר שם וירד שם על עולתו אש מן השמי' ידע כי הוא המקום הנבחר ואמר זהו בית האלהי' וזה מזבח לעולה לישראל : ויברך · לא נכתבה הברכה שברכם אבל הברכה שברכם אחר תפלתו נכתבה ואחר שברכם נתן הודאה לאל ואמר ברוך ה' אלהי ישראל אשר דבר בפיו · כלומר מה שדבר בפיו לדוד אבי כן קיים לי וזהו שאמר ובידו מלא · וי"ו ובידו כנוי כנגד האל ית'. וכן אמר למטה ובידך מלאת ר"ל בכחו וביכולתו שהשלים כל הגוים עמו והם עשו רצונו · ות"י וברעותי קיים · ומלת לאמר שב אל בפיו : ואבחר בדוד · למה שהקדים לא בחרתי בעיר היה לו לומר ואבחר בירושלם אלא פירוש כי לא הודעתי בחירתי בירושלם עד שבחרתי בדוד להיות על עמי ישראל והראיתי לו המקום הנבחר בירושלם כשנעתרתי לו בגרן ארונה באש מן השמי': ואשי' שם מקום לארון · והוא הדביר : לפני מזבח ה' · מזבח הנחשת שעשה שלמה כמו שכתוב בדברי הימים כי עשה מזבח הנחשת עשרים אמה ארכו ועשרים אמה רחבו ועשר אמות קומתו : נגד כל קהל ישראל · בדברי הימים אומר כי עשה כיור נחשת חמש אמות רחבו ושלש אמות קומתו ונתנהו בעזרה ויעמוד עליו נגד כל קהל ישראל ויברך עליו על ברכיו · ופירש כפיו השמים : שומר הברית והחסד · שכרת עם האבות : לעבדיך. לזרעם אחריהם : דבריך · כתיב על הפרט וקרי דברך על הכלל :

כי האמנם ·

כִּי הַאֻמְנָם יֵשֵׁב אֱלֹהִים עַל־הָאָרֶץ הִנֵּה הַשָּׁמַיִם וּשְׁמֵי הַשָּׁמַיִם לֹא יְכַלְכְּלוּךָ אַף כִּי־הַבַּיִת הַזֶּה אֲשֶׁר בָּנִיתִי׃ י
וּפָנִיתָ אֶל־תְּפִלַּת עַבְדְּךָ וְאֶל־תְּחִנָּתוֹ יְהוָה אֱלֹהָי לִשְׁמֹעַ אֶל־הָרִנָּה וְאֶל־הַתְּפִלָּה אֲשֶׁר עַבְדְּךָ מִתְפַּלֵּל לְפָנֶיךָ הַיּוֹם׃
לִהְיוֹת עֵינֶךָ פְתֻחֹת אֶל־הַבַּיִת הַזֶּה לַיְלָה וָיוֹם אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַרְתָּ יִהְיֶה שְׁמִי שָׁם לִשְׁמֹעַ אֶל־הַתְּפִלָּה אֲשֶׁר יִתְפַּלֵּל עַבְדְּךָ אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה׃
וְשָׁמַעְתָּ אֶל־תְּחִנַּת עַבְדְּךָ וְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יִתְפַּלְלוּ אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה וְאַתָּה תִּשְׁמַע אֶל־מְקוֹם שִׁבְתְּךָ אֶל־הַשָּׁמַיִם וְשָׁמַעְתָּ וְסָלָחְתָּ׃
אֵת אֲשֶׁר יֶחֱטָא אִישׁ לְרֵעֵהוּ וְנָשָׁא־בוֹ אָלָה לְהַאֲלֹתוֹ וּבָא אָלָה לִפְנֵי מִזְבַּחֲךָ בַּבַּיִת הַזֶּה׃
וְאַתָּה תִּשְׁמַע הַשָּׁמַיִם וְעָשִׂיתָ וְשָׁפַטְתָּ אֶת־עֲבָדֶיךָ לְהַרְשִׁיעַ רָשָׁע לָתֵת דַּרְכּוֹ בְּרֹאשׁוֹ וּלְהַצְדִּיק צַדִּיק לָתֶת לוֹ כְּצִדְקָתוֹ׃
בְּהִנָּגֵף עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי אוֹיֵב אֲשֶׁר יֶחֶטְאוּ־לָךְ וְשָׁבוּ אֵלֶיךָ וְהוֹדוּ אֶת־שְׁמֶךָ וְהִתְפַּלְלוּ וְהִתְחַנְּנוּ אֵלֶיךָ בַּבַּיִת הַזֶּה׃
וְאַתָּה תִּשְׁמַע הַשָּׁמַיִם וְסָלַחְתָּ לְחַטַּאת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וַהֲשֵׁבֹתָם אֶל־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נָתַתָּ לַאֲבוֹתָם׃ לְאַבְרָהָם
בְּהֵעָצֵר שָׁמַיִם וְלֹא־יִהְיֶה מָטָר כִּי יֶחֶטְאוּ־לָךְ וְהִתְפַּלְלוּ אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה וְהוֹדוּ אֶת־שְׁמֶךָ וּמֵחַטָּאתָם יְשׁוּבוּן כִּי תַעֲנֵם׃
וְאַתָּה תִּשְׁמַע הַשָּׁמַיִם וְסָלַחְתָּ לְחַטַּאת עֲבָדֶיךָ וְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל כִּי תוֹרֵם אֶת־הַדֶּרֶךְ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר יֵלְכוּ־בָהּ וְנָתַתָּה מָטָר עַל־אַרְצְךָ אֲשֶׁר־נָתַתָּה לְעַמְּךָ לְנַחֲלָה׃
רָעָב כִּי־יִהְיֶה בָאָרֶץ דֶּבֶר כִּי־יִהְיֶה שִׁדָּפוֹן יֵרָקוֹן אַרְבֶּה חָסִיל כִּי יִהְיֶה כִּי יָצַר־לוֹ אֹיְבוֹ בְּאֶרֶץ שְׁעָרָיו כָּל־נֶגַע כָּל־מַחֲלָה׃
כָּל־תְּפִלָּה כָל־תְּחִנָּה אֲשֶׁר תִהְיֶה לְכָל־הָאָדָם לְכֹל עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יֵדְעוּן א אִישׁ נֶגַע לְבָבוֹ וּפָרַשׂ כַּפָּיו אֶל־הַבַּיִת הַזֶּה׃
וְאַתָּה תִּשְׁמַע הַשָּׁמַיִם מְכוֹן שִׁבְתֶּךָ וְסָלַחְתָּ וְעָשִׂיתָ וְנָתַתָּ לָאִישׁ כְּכָל־דְּרָכָיו אֲשֶׁר תֵּדַע אֶת־לְבָבוֹ כִּי־אַתָּה יָדַעְתָּ לְבַדְּךָ אֶת־לְבַב כָּל־בְּנֵי הָאָדָם׃
לְמַעַן יִרָאוּךָ כָּל־הַיָּמִים אֲשֶׁר־הֵם חַיִּים עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נָתַתָּה לַאֲבֹתֵינוּ׃ ייראוך
וְגַם אֶל־הַנָּכְרִי אֲשֶׁר לֹא־מֵעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל הוּא וּבָא מֵאֶרֶץ רְחוֹקָה לְמַעַן שְׁמֶךָ׃
כִּי יִשְׁמְעוּן אֶת־שִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְאֶת־יָדְךָ הַחֲזָקָה וּזְרֹעֲךָ הַנְּטוּיָה וּבָא וְהִתְפַּלֵּל אֶל־הַבַּיִת הַזֶּה׃
אַתָּה תִּשְׁמַע הַשָּׁמַיִם מְכוֹן שִׁבְתֶּךָ וְעָשִׂיתָ כְּכֹל אֲשֶׁר־יִקְרָא אֵלֶיךָ הַנָּכְרִי לְמַעַן יֵדְעוּן כָּל־עַמֵּי הָאָרֶץ אֶת־שְׁמֶךָ לְיִרְאָה אֹתְךָ כְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וְלָדַעַת כִּי־שִׁמְךָ נִקְרָא עַל־הַבַּיִת הַזֶּה אֲשֶׁר בָּנִיתִי׃

ארי מן יסובר ומן דמי די בקושטא אתרעי יוי לאשראה שכינתיה בגו בני אנשא דדיירין על ארעא הא שמיא ושמי שמיא לא יכלון לסוברא יקרך אף אלהן ביתא הדין דבניתי׃ ותתפני לצלותא דעבדך ולבעותיה יוי אלהי לקבלא צלותא ובעותא דעבדך מצלי קדמך יומא דין׃ למהוי רעוא קדמך לאגנא על ביתא הדין ליליא ויומם לאתרא די אמרת ויהי שמי תמן לקבל צלותא די צלי עבדך לאפי אתרא הדין׃

ותקביל בעות עבדך ועמך ישראל דיצלון לאפי אתרא הדין ואת תקביל מאתר בית שכינתך מן שמיא ותקביל צלותהון ותשבוק לחוביהון׃ ית דייחוב גבר לחבריה וירשי ביה מומי לאומותיה וייתי ויומיניה קדם מדבחך בביתא הדין׃ ואת תקביל מן שמיא ותעביד ותדין ית עבדך לחייבא חייבא למתן אורחיה ברישיה ולזכאה זכאה למתן ליה כזכותיה׃ כד יתמחון עמך ישראל קדם בעלי דבביהון די חובון קדמך ויתובון לפולחנא ויודון לשמך ויצלון ויבעון מן קדמך בביתא הדין׃ ואת תקביל מן שמיא ותשבוק לחובי עמך ישראל ותתיבינון לארעא דיהבתא לאבהתהון׃
כד יתכלון שמיא ולא יהי מטרא ארי יחובון קדמך ויצלון לאפי אתרא הדין ויודון לשמך ומחוביהון יתובון ארי תקביל צלותיהון׃ ואת תקביל מן שמיא ותשבוק לחובי עבדך ועמך ישראל ארי תליפינון ית אורחא דתקנא דיהכון בה ותיתן מטרא על ארעך דיהבתא לעמך לאחסנא׃ כפנא ארי יהי בארעא מותא ארי יהי שדפונא ירקנא גובא שמוטא ארי יהי ארי יעיקון ליה בעלי דבביהון בארעא קירויהון כל מכתש כל מרע׃ כל צלותא כל בעותא דתהי לכל אנשא לכל עמך ישראל די ידעון גבר מכתש לביה ויפרוס ידוהי בצלו לאפי ביתא הדין׃ ואת תקביל מן שמי מאתר בית שכינתך ותשבוק לחוביהון ותעביד בעותהון ותתן לגבר ככל אורחתי דגלי קדמך לביה ארי את הוא לית בר מינך קדמך לחוד גלן לבביא דכל בני אנשא׃ בדיל דידחלון מן קדמך כל יומיא דאינון קימין על ארעא דיהבתא לאבהתנא׃ ואף מן בר עממין דלא מעמך ישראל הוא וייתי מארעא רחיקא בדיל שמך׃ ארי ישמעון ית שמך רבא וית ידך תקיפתא ודרעך מרממא וייתי ויצלי לאפי ביתא הדין׃ את תקביל מן שמיא מאתר בית שכינתך ותעביד ככל די צלי קדם בר עממין בדיל דידעון כל עממי ארעא ית שמך למדחל קדמך כעמך ישראל ולמידע ארי שמך אתקרי על ביתא הדין די בניתי׃

כי האמנם. הה"א פתוחה כי היא לתימה· כלומר באמת הוא שישב אלהים עם האדם בארץ זה לא יתכן להאמין. כי אתה תתברך ותתעלה על הכל אין לך מקום שיכילך כי אתה מקום העולם ואין העולם מקומך . אם כן מה שבניתי הבית לך אינו אלא על דרך משל שיהיה רצונך וכבודך נמצ' בבית הזה לשמוע אל התפלה אשר יתפללו במקום הזה. ואעפ"י שבכל המקומות הוא רצונו אל הצועק אליו בלב שלם לשמוע תפלתו· בקש שלמה מהאל שיהיה המקום הזה הנבחר מסייע המתפלל בתפלתו כאלו הבי' הזה היה מלאך מליץ ותשמע תפלת כל המתפלל בבית הזה בקרוב יותר משיתפלל במקום אחר: להיות עיניך פתוחות· להיות שמירתך תמידה במקום הזה. ועינך חסר יו"ד הרבוי מהמכתב: אל המקום הזה· כמו במקום הזה וכן כמו ואל הארו' תתן את העדות כמו ובארון· וכן הדומי' לזה בפרשה הזאת אל המקום· אל הבית· וי"ת באפי אתרא הדין: אל מקום שבתך· אל השמים· כמו ממקום שבתך. מן השמים· וכן הוא אומר בדברי הימים· וכמוהו לשבור אל יוסף. או פירו' שיכונו לבם אל מקום שבתך ואתה תשמע השמים. וכן אל יוסף טעמו דבק עם וכל הארץ באו מצרימה. או פירו' אל המקום אל השמים· כמו במקום שבתך בשמים כמו שפרשנו אל המקום: ושמעת וסלחת· כתרגומו ותקבל צלותהון ותשבוק לחוביהון: ונשא בו אלה. וחייבו הדין להשביעו: נשא· מענין משאת מאומה שהוא לשון חוב. וי"ת וירשי ביה מומי לאומותיה: ובא אלה· פי' ובא הנשבע לקבל האלה לפני מזבחך בבית הזה· וי"ת על המשביע וייתי וירמיניה קדם מזבחך: ואתה תשמע מן השמים: ושפטת· אף על פי שאתה מאריך אף לנשבע לשקר ואין אתה נפרע ממנו בשעת עונו· אם ישבע בבית הזה לא תאריך לו שיכירו בני אדם כי המקום הזה הנבחר סייע במהירות העונש וייראו מן הבית הזה ויפחדו ממנו וכל זה הוא כבודך· וגם האל יתברך בזה כן ואמר ומקדשי תיראו: להרשיע רשע. איזה מהם שיהיה רשע הנשבע לשקר או המשביע בחנם והוא נשבע באמת כי העונש על המשביע: בהנגף. והודו את שמך · כי חייב אדם לברך על הרעה כמו שמברך על הטובה: בבית הזה· הנשארים בעיר אשר לא יצאו למלחמה ואתה תשמע השמים תפילתם וסלחת לחטאתם והשבותם אל אדמתם: בהעצר השמים· כי תורם הדרך הטובה שתודיעם על איזה עון נעצר השמים ותורם הדרך הטובה ונתת מטר: רעב כי יהיה· והלא זכר העצר השמים והוא הרעב· אם כן מה טעם אמר אחר כן רעב כי יהיה· לפי שיתכן שיהיה מטר ויהיה רעב. והוא מה שפירש אחר כן שדפון וירקון ארבה חסיל: כי יצר לו אויבו· פירו' או כי יצר לו אויבו: בארץ שעריו: בארצו : בשעריו· כמו שכתוב והצר לך בכל שעריך: כל נגע וכל מחלה· אף על פי שזכרתי מצרכי עמך בפרט אשר יתפללו עליהם לפניך כן אני אומר על כל נגע ועל כל מחלה שיהיה להם שכל תפילה וכל תחינה שיתפללו על כל מחלה אשר תהיה לכל אדם: לכל עמך ישראל· כלומר בין ליחידים בין לרבים. כל איש ואיש לפי נגעו אשר ידעו לבו מה שלא נודע לאחרים. כלומר בין מן המכאובים הנסתרים בין מן הגלויים: ופירש כפיו אל הבית הזה. כמו בבית הזה. כלומר יפרוש כפיו אל ה' בבית הזה· או פי' בכל מקום שיהיה כנגד הבית הזה· וכן תרגם לאפי ביתא הדין: למען ייראוך. ביו"ד האיתן לבד. ופא' הפעל נעלמת. ופירו' כשיראו שתסלח להם בשובם אליך והתפללו אליך בבית הזה ידעו כי בעונם עון בא להם הנגע והמחלה לא שהוא מקרה ובעבור זה ייראוך. וכן טעם כי עמך הסליחה למען תורא: ככל אשר יקרא אליך הנכרי· אף על פי שאינו ראוי לכך תשמע תפלתו. אבל בישראל אמר ונתת לאיש ככל דרכיו אשר תדע את לבבו. אבל הנכרי אף על פי שאין לבבו נכון אליך עשה ככל אשר יקרא אליך למען ידעון כל עמי הארץ את שמך ולדעת כי שמך נקרא על הבית הזה ומתוך כך ידעו ליראה אותך כעמך ישראל:

כי יצא

ארי יפוק עמך לאגחא קרבא על בעלי דבביהון באורחא
דתשלחינון ויצלון קדם יי לאפי אורח קרתא דאתרעיתא בה וביתא
דבניתי לשמך: ותקביל מן שמיא ית צלותהון וית בעותהון ותתפרע
עולבניהון: ארי יחובון קדמך ארי לית אנש דלא חטי ויחול רוגזך
בהון ותמסרינון קדם בעלי דבביהון וישבונון שוביהון לארע בעלי
דבביהון דרחיקא או קריבא: ויתיבון ללבהון בארעא דאשתביאו
לתמן ויתובון ויבעון מן קדמך בארע שביהון למימר חבנא ואטפשנא
סרחנא: ויתובון לפולחנך בכל לבהון ובכל נפשהון בארעא בעלי
דבביהון דשבו יתהון ויצלון קדמך לאפי אורחא ארעהון דיהבתא
לאבהתהון קרתא דאיתרעיתא וביתא דבניתי לשמך: ותקביל מן
שמיא מאתר בית שכינתך ית צלותהון וית בעותהון ותתפרע ע
עולבניהון: ותשבוק לעמך דחבו קדמך ולכל מרדיהון די מרדו בך
ובמימרך ותתנינון לרחמין קדם שביהון וירחמון עליהון: ארי עמך
ואחסנתך אינון דאפיקתא ממצרים מגו כורא דברזלא: למיהוי
רעוא קדמך לקבלא בעות עבדך ובעות עמך ישר' לקבלא צלותהון
בכל עידן דאינון מצלן קדמך: ארי את אפרישתינון לך לאחסנא
מכל עממי ארעא כמא דמלילתא ביד משה עבדך באפקותך ית
אבהתנא ממצרים יי אלהים: והוה כד שיצי שלמה לצלאה
קדם יי ית כל צלותא ובעותא הדא קם מן קדם מדבחא דיי כד
מדהוה כריע על ברכוהי וידוהי פריסן בצלו לצית שמיא: וקם ובריך
ית כל קהלא דישראל קל רב למימר: בריך יי דיהיב ניחא לעמיה
ישראל ככל די מליל לא בטיל פתגמא חד מכל פתגמוהי תקניא די
מליל ביד משה עבדיה: יהי מימרא דיי אלהנא בסעדנא כמא
דהוה בסעדא דאבהתנא לא ישבקיננא ולא ירחיקיננא: לאפנאה
לבנא לדחלתיה למהך בכל אורחן דתקנן קדמוהי ולמטר פקודוהי
וקימוהי ודינוהי דפקיד ית אבהתנא: ויהון פתגמי אילין די בעיתי
מן קדם יי מתקבלין קדם יי אלהנא יימם וליליא למיעבד דין עבדיה
ועולבן עמי ישראל פתגם יום ביומיה: בדיל דידעון כל עממי ארעא
ארי יי הוא אלהים לית עוד: ויהי לבכון שלים ברחלתא דיי אלהנא
למהך בקימוהי ולמטר פקודוהי כיומא הדין: ומלכא וכל ישראל
עימיה מנכסין נכסת קודשין קדם יי: ונכיס שלמה ית ניכסת קודשיא
די נכיס קדם יי תורי תרתין ריבוא ותרתין אלפין ועאנא תרתא עסרי
ריבוא וחניכו ית בית מקדשא דיי מלכא וכל בני ישראל: ביומא
ההוא קדיש מלכא ית גו דרתא די קדם בית מקדשא דיי ארי עבד
תמן ית עלתא וית מנחתא וית תרבי נכסת קודשיא ארי מדבחא
דנחשא די קדם יי דחיק מלסוברא ית עלתא וית מנחתא וית תרבי
נכסת קודשיא: ועבד

כי יצא עמך למלחמה על איבו בדרך אשר תשלחם והתפללו אל
יהוה דרך העיר אשר בחרת בה והבית אשר בנתי לשמך: ושמעת
השמים את תפלתם ואת תחנתם ועשית משפטם: כי יחטאו לך
כי אין אדם אשר לא יחטא ואנפת בם ונתתם לפני אויב ושבום ש
שביהם אל ארץ האויב רחוקה או קרובה: והשיבו אל לבם בארץ
אשר נשבו שם ושבו והתחננו אליך בארץ שביהם לאמר חטאנו
והעוינו רשענו: ושבו אליך בכל לבבם ובכל נפשם בארץ איביהם
אשר שבו אתם והתפללו אליך דרך ארצם אשר נתתה לאבותם ה
בניתי העיר אשר בחרת והבית אשר בנית לשמך: ושמעת השמים
מכון שבתך את תפלתם ואת תחנתם ועשית משפטם: וסלחת
לעמך אשר חטאו לך ולכל פשעיהם אשר פשעו בך ונתתם לרחמים
לפני שביהם ורחמום: כי עמך ונחלתך הם אשר הוצאת ממצרים
מתוך כור הברזל: להיות עיניך פתחת אל תחנת עבדך ואל תחנת
עמך ישראל לשמע אליהם בכל קראם אליך: כי אתה הבדלתם לך
לנחלה מכל עמי הארץ כאשר דברת ביד משה עבדך בהוציאך את
אבתינו ממצרים אדני יהוה: ויהי ככלות שלמה
להתפלל אל יהוה את כל התפלה והתחנה הזאת קם מלפני מזבח
יהוה מכרע על ברכיו וכפיו פרשות השמים: ויעמד ויברך את כל
קהל ישראל קול גדול לאמר: ברוך יהוה אשר נתן מנוחה לעמו
ישראל ככל אשר דבר לא נפל דבר אחד מכל דברו הטוב אשר דבר
ביד משה עבדו: יהי יהוה אלהינו עמנו כאשר היה עם אבתינו אל
יעזבנו ואל יטשנו: להטות לבבנו אליו ללכת בכל דרכיו ולשמר
מצותיו וחקיו ומשפטיו אשר צוה את אבתינו: ויהיו דברי אלה אשר
התחננתי לפני יהוה קרבים אל יהוה אלהינו יומם ולילה לעשות
משפט עבדו ומשפט עמו ישראל דבר יום ביומו: למען דעת כל
עמי הארץ כי יהוה הוא האלהים אין עוד: והיה לבבכם שלם עם
יהוה אלהינו ללכת בחקיו ולשמר מצותיו כיום הזה: והמלך וכל
ישראל עמו זבחים זבח לפני יהוה: ויזבח שלמה את זבח השלמים
אשר זבח ליהוה בקר עשרים ושנים אלף וצאן מאה ועשרים אלף
ויחנכו את בית יהוה המלך וכל בני ישראל: ביום ההוא קדש
המלך את תוך החצר אשר לפני בית יהוה כי עשה שם את הע
העלה ואת המנחה ואת חלבי השלמים כי מזבח הנחשת אשר לפני
יהוה קטן מהכיל את העלה ואת המנחה ואת חלבי השלמים:

כי יצא עמך למלחמה על אויבו · דרך כלל: בדרך אשר תשלחם · כמו ויהי דבר שמואל לכל ישראל וגו' ויאמר. וכן כשהיו שואלים באורים ותומים כמו בדבר
בנימין · וכן כשלא יהיה עליהם עונם: ועשית משפטם · תעשה משפטם באויביהם · וכן כי עשית משפטי ודיני. ות"י ותתפרע על בניהון: כי יחטאו לך.
כמו וכי יחטאו לך · כלומר ואם יחטאו לך ואינן ראויין לתשועה ותתנקום נקמתם באויביהם ויתחייבו גלות ויעשו תשובה בגלותם והתפללו דרך ארצם
תשמע תפלתם · וכן ראינו בדניאל שנאמ' וכוין פתיחן ליה בעליתיה נגד ירושלם: ועשית משפטם · בשוביהם שלא חמלו עליהם והכבידו עוליהם ·
ועוד תתנם לרחמים לפני שוביהם ורחמום שיניחום לצאת מהגלות ולשוב לארצם כמו שעשה כורש מלך פרס: מתוך כור הברזל. כי כמו שצורפין הכסף והזהב
בכור כן נצרפו במצרים בעבודה קשה · ומה שאמר הברזל · והכורים לא יעשו אותם מברזל אלא מאדמה · אמר הברזל לחזוק הצרוף שנצרפו שם: בכל
קראם אליך · בכל עת שיקראו אליך בצרתם וישובו אליך · וכן כה' אלהינו בכל קראנו אליו בתשובה: ככל אשר דבר · והניח לכם מכל אויביכם: להטות
לבבינו אליו · שנעשה דבק עם יהי ה' אלהינו עמנו: יומם ולילה · להיות שמירתו תמיד לעשות משפטינו · ופירוש משפט במקו' הזה כמו כמשפט הבנות
יעשה לה והדומה לו · כלומר לתת לנו דבר יום ביומו מה שאנו צריכים להשפיע לנו הטובה ולשמרנו מרעה · ובזה ידעו כל עמי הארץ כי ה' הוא האלהים כי
הדבקים בו שביעי טובה ונשמרים מרעה: קדש המלך את תוך החצר · הרי הוא אומר למה קדשו לעשות שם העולה והמנחה והשלמים · כי מזבח הנחשת
שעשה שלמה היה קטן מהכיל רב העולה והשלמים · ואינו אומר על מזבח הנחשת שעשה משה. כי בפירוש אמרו בדברי הימים כי מזבח הנחשת אשר עשה
שלמה לא יכול להכיל את העולה. ושל משה גנוז עם אהל מועד · כמו שפירשנו למעלה. מזבח הנחשת שעשה שלמה שהיה עשרים אמה ארכו ועשרים רחבו
לא היה יכול להכיל רב העולות והחלבים. שהרי מזבח הנחשת שעשה משה היה חמש על חמש. ואמר אלף עולות יעלה שלמה על המזבח ההוא · ומזבח הנחשת
שעשה שלמה היה עשרים על עשרים · ולפי חשבון עולות וחשבון אמות לא היה מזבח שעשה שלמה מכיל אלא שמה עשר אלף והוא אומר בקר עשרי' ושנים אלף
וצאן מאה ועשרים אלף. ואם תאמר כל אלו לא היו אלא החלבים כי שלמים היו כל אלו. ובמזבח של משה אמר אלף עולות שהיו כלם כליל · נאמר כי גם הנה
היו עולות רבות ומנחות · כי לא מנה אלא השלמים והעולות שהיו רבים עד כי בין העולות והמנחות וחלבי השלמים לא יכיל מזבח הנחשת שעשה שלמה להכיל
הכל עד שהוצרך שלמ' לקדש רצפת החצר ועשה שם מן העולה והמנחה וחלבי השלמים מה שלא יכול המזבח להכיל · ובדברי רבותינו ז"ל מחלוקת בזה יש
אומרים כי רצפת החצר הוא מקדש כמו שפירשנו · ויש אומרים כי מזבח אבנים בנה תוך החצר ואמרו עוד כי מזבח אבני' הוא שעשה שלמה לא מזבח נחשת ·
ומה שאמר בדברי הימים ויעש שלמה את מזבח הנחשת. וכן אמר כי מזבח הנחשת אשר עשה שלמה לא יכול להכיל · פי' מזבח אבני' שעשה שלמה תחת מזבח
הנחשת שעשה משה · ואלה דברים של תימה הם · ואפשר כי מה שאמר אלף עולות יעלה שלמה על המזבח ההוא לא בפעם אחת אלא קודם שובו מגבעון
לירושלם כמו שפירשנו בדברי הימי':

את החג.

ויעש שלמה בעת ההוא את החג וכל ישראל עמו קהל גדול מלבוא ההוא
חמת עד נחל מצרים לפני יהוה אלהינו שבעת ימים ושבעת ימים
ארבעה עשר יום׃ ביום השמיני שלח את העם ויברכו את המלך
וילכו לאהליהם שמחים וטובי לב על כל הטובה אשר עשה יהוה
לדוד עבדו ולישראל עמו׃ ויהי ככלות שלמה לבנות את בית יהוה פ
ואת בית המלך ואת כל חשק שלמה אשר חפץ לעשות׃
וירא יהוה אל שלמה שנית כאשר נראה אליו בגבעון׃ ויאמר
יהוה אליו שמעתי את תפלתך ואת תחנתך אשר התחננתה לפני
הקדשתי את הבית הזה אשר בנתה לשום שמי שם עד עולם והיו
עיני ולבי שם כל הימים׃ ואתה אם תלך לפני כאשר הלך דוד אביך
בתם לבב ובישר לעשות ככל אשר צויתיך חקי ומשפטי תשמר׃
והקמתי את כסא ממלכתך על ישראל לעלם כאשר דברתי על דוד
אביך לאמר לא יכרת לך איש מעל כסא ישראל׃ אם שוב תשבון
אתם ובניכם מאחרי ולא תשמרו מצותי חקתי אשר נתתי לפניכם
והלכתם ועבדתם אלהים אחרים והשתחויתם להם׃ והכרתי את
ישראל מעל פני האדמה אשר נתתי להם ואת הבית אשר הקדשתי
לשמי אשלח מעל פני והיה ישראל למשל ולשנינה בכל העמים׃
והבית הזה יהיה עליון כל עבר עליו ישם ושרק ואמרו על מה עשה
יהוה ככה לארץ הזאת ולבית הזה׃ ואמרו על אשר עזבו את יהוה
אלהיהם אשר הוציא את אבתם מארץ מצרים ויחזקו באלהים
אחרים וישתחו להם ויעבדם על כן הביא יהוה עליהם את כל הרעה וישתחוו
הזאת׃ ויהי מקצה עשרים שנה אשר בנה שלמה
את שני הבתים את בית יהוה ואת בית המלך׃ חירם מלך צר
נשא את שלמה בעצי ארזים ובעצי ברושים ובזהב לכל חפצו אז יתן
המלך שלמה לחירם עשרים עיר בארץ הגליל׃ ויצא חירם מצר
לראות את הערים אשר נתן לו שלמה ולא ישרו בעיניו׃ ויאמר
מה הערים האלה אשר נתתה לי אחי ויקרא להם ארץ כבול עד
היום הזה׃ וישלח חירם למלך מאה ועשרים ככר זהב׃

ועבד שלמה בעידנא ההיא ית חגא וכל ישראל עמיה קהלא רב
ממעלנא דחמת עד נחלא דמצרים קדם יי אלהנא שבעא יומין חנוכת
ביתא ושבעא יומין חגא ארבעת עסר יומין׃ ביומא תמינאה שלח
ית עמא ובריכו ית מלכא ואזלו לקרויהון כד חדן ושפירא לבהון על
כל טבתא דעבד יי לדוד עבדיה ולישראל עמיה׃ והוה כד שיצי
שלמה למבניה ית בית מקדשא דיי וית בית מלכא וית כל רעות שלמה
דאתרעי למעבד׃ ואתגלי יי לשלמה
תנינות כמא דאתגלי ליה בגבעון׃ ואמר ליה יי שמיע קדמי צלותך
ובעותך דבעיתא מן קדמי אקדישית ית ביתא הדין די בניתא לאשראה
שכנתי תמן עד עלמא ותהי שכנתי שריא ביה אם רעותי מתעבדא
תמן כל יומיא׃ ואת אם תהך קדמי כמא דהליך דוד אבוך בקשטות
לבא ובתרצותא למעבד ככל דפקידתך קימי ודיני תיטר׃ ואקים ית
כורסי מלכותך על ישראל לעלם כמא דמלילית עם דוד אבוך למימר
לא יפסוק לך גבר מעל כורסי מלכותא דישראל׃ אם מיתב תתובון
אתון ובניכון מבתר פולחני ולא תטרון פיקודי קימי די יהבית ק
קדמיכון ותהכון ותפלחון לטעות עממיא ותסגדון להון׃ ואישיצי
ית ישראל מעל אפי ארעא די יהבית להון וית ביתא דאקדישית לשמי
ארחיק לקביל מימרי ויהי ישראל למתל ולשועי בכל עממיא׃ וביתא
הדין דהוה עילאי יהי חרוב כל די עיבר עלוהי יכלי ויניד ויימרון על
מה עבד יי כדין לארעא הדא ולביתא הדין׃ ויימרון על די שבקו ית
פולחנא דיי אלההון דאפיק ית אבהתהון מארעא דמצרים ואתקיפו
בטעות עממיא וסגידו להון ופלחינון על כן אייתי יי עליהון ית כל
בישתא הדא׃ והוה מסוף
עשרין שנין די בנא שלמה ית תרין בתיא ית בית מקדשא דיי וית בית
מלכא׃ חירם מלכא דצור סובר ית שלמה באעי ארזין ובאעי בירוין
ובדהבא לכל צורכיה בכן יהיב מלכא שלמה לחירם עסרין קירוין
בארעא גלילא׃ ונפק חירום מצור למיסער ית קירויא דיהב ליה
שלמה ולא כשרא בעינוהי׃ ואמר מה קירויא האילין די יהבתא לי
אחי וקרא להון ארעא כבול עד יומא הדין׃
ושדר חירם למלכא מאה ועשרין ככרי דהבא׃ ורין

את החג. חנוכת המקדש קרא גם כן חג לפי שהיתה סמוכה לחג הסכות. ועשו שבעת ימי חנוכת ושבעת ימי חג הסכות· ואומר ארבעה עשר יום להודיע כי סמוכים היו לא היה הפרש ביניהם וביום השמיני שאומר שלח את העם הוא שמיני עצרת· ולא נוכל לפרש כי שבעת ימי חנוכה היו אחר שבעת ימי סכות ויום השמיני שמיני לחנוכת. שהרי אומר בדברי הימים וביום עשרים ושלשה לחדש השביעי שלח את העם· ואם תאמר יום שמיני עצרת אינו אלא כב' לחדש ואיך אמר וביום עשרים ושלשה. אמרו רבותינו ז״ל כי ביום השמיני כשלו רשות ממנו ולא נסעו אותו היום לפי שהיה חג וביום שלשה ועשרים לחדש חזרו ונטלו רשות ממנו והלכו לאהליהם· ואף על פי שעשו שבעת ימי חנוכה קודם חג הסכות ויום הכפורים בכללם· ואפשר שאותו היום לא אכלו שהרי מצוה להתענות ובכרת האוכל בו· ואף על פי שאומר כי חנוכת המזבח עשו שבעת ימים והחג שבעת ימי׳ ובכל יום היו מקריבים זבחי שלמים הקריבו השלמים גם אותו היו׳· אבל לא אכלום באותו היום עד הלילה ומחרתו· אבל רבותינו ז״ל אמרו כי אכלו אותו יום הכפורים כי בכלל ימי השמחה היה· ולמדו זה מחנוכת המשכן· מה שם עשו שלמים בשבת אף על פי שהוא באסור סקילה יום הכפורים שהוא אסור כרת לא כל שכן. ובחנוכת המשכן שבת היה בכלל שנים עשר יום כי רצופין היו· ולמדו זה מדכתיב ביום עשתי עשרה יום· ביום שנים עשר יום מה יום כלו רצוף אף ימים אלו כלם רצופין. ולמדו יום זה שכתוב כאן ארבעה עשר יום מיום שכתוב שם. והקשו ואמרו ושמא עשו ביום הכפורים זה שלמים ולא אכלו· ותרצו אין שמחת הגוף אלא באכילה ושתיה· וזהו שאמ׳ הכתוב וילכו לאהליהם שמחים וטובי לב· רוצה לומר על העון שנתכפר להם שיצאתה בת קול ואמרה להם כלכם מזומנים לחיי העולם הבא. ועל דרך פשט הפסוק מפורש על הטובה אשר עשה ה׳ לדוד עבדו ולישראל עמו· ופירוש לדוד עבדו שקיים לו מה שהבטיחו כי היוצא מחלציו יבנה הבית ויהיה שלום ושקט בימיו לישראל· וכן היה כי כל המלכים היו עובדים אותו ומביאים לו מנחה· ועל כל זה הלכו לאהליהם שמחים וטובי לב· ובדברי הימים אומר על כל הטובה אשר עשה ה׳ לדוד ולשלמה ולישראל עמו. ורבותינו ז״ל דרשו לדוד עבדו כי בשעה שבקש שלמה להכניס ארון לפני ולפנים דבקו שערים זה בזה· ואמר שאו שערים ראשיכם ולא נענה. כיון שאמר אל תשב פני משיחך זכרה לחסדי דוד עבדך מיד נענה· וידעו כל ישראל שמחל הקדוש ברוך הוא לדוד על אותו עון. וזהו אשר עשה ה׳ לדוד עבדו׃ מלבא חמת עד נחל מצרי׳. הזכיר שם גבול ארץ ישראל צפון ודרו׳: ואת כל חשק שלמה. כמו שמפורש בדברי הימי׳. ואת כל הבא על לב שלמה לעשות עשה בבית ה׳ ובביתו והצליח: והיו עיני ולבי שם כל הימי׳. ותרגם יונתן ותהא שכינתי שריא ביה אם רעותיה מתעבדא תמן כל יומיא: אם שוב תשובון אתם· פירושו אותו וישראל: ולשנינה. לדבור שידברו העמים על רוב רעתם: יהיה עליון· כמו שאומר בדברי הימים אשר היה עליון. ויונתן תרגם דהוא עילאי יהא חרוב. ויש מפרשים יהיה חרב. ויפרשו עליון לשון כריתה כמו כעלות גדיש בעתו. אל תעלני בחצי ימי: מקצה עשרים שנה· מסוף עשרים שנה שבנה בית ה׳ בשבע שנים וביתו בשלש עשרה שנה הרי עשרים. ובבנינים האלה נשא וסייע חירם את שלמה בעצי ארזי׳ ובעצי ברושים ובזהב. ובגמול זה במלאהו המלך שלמה ונתן לו עשרים עיר בארץ הגליל ולא ישרו בעיניו וקראן ארץ כבול· ר״ל סבור שלא היו עוברים וטבים שם מגריעות הארץ· ובדברי רז״ל ארץ כבול ארץ שאינה עושה פירות· ורב נחמן בר יצחק אמר ארץ חומטון היתה· פי׳ ארץ חול ואמאי קרי ליה ארץ כבול דמשתקעה כרעה בגוה· כי כבלא פירו׳ שרגליו של אדם משתקע בה מחמת החול כאלו הם כבולות על כן אינה עושה פירות· ובדברי הימי׳ אומר כי חירם נתן לשלמה עשרים עיר בארצו והושיב שם בני ישראל· וכן היה כי טרם נתן לשלמה עשרים עיר בארצו ושלמה גם כן נתן לחירם עשרים עיר בארץ הגליל· וזה עשו לחזק הברית ביניהם׃ וזכר בזה הספר מה שנתן שלמה לחירם וזכר בדברי הימים מה שנתן חירם לשלמה׃ וזה דבר

ודין פתגם מסקי מיסין דמני מלכא שלמה למבניה ית בית מקדשא דיוי
וית ביתיה וית מליתא וית שורא דירושלם וית חצור וית מגדו וית
גזר: פרעה מלכא דמצרים סליק וכבש ית גזר ואוקדה בנורא וית
כנענאה דיתיב בקרתא קטל ויהבה מתנה לברתיה אתת שלמה:
ובנא שלמה ית גזר וית בית חורון ארעאה: וית בעלת וית תדמור
במדברא בארעא: וית כל קירוי אוצרא די הואה לשלמה וית קירוי
רתיכיא וית קירוי פרשיא וית כל רעות שלמה דאיתרעי למיבני
בירושלם ובליבנן ובכל ארעא שולטניה: כל עמא דאשתאר מן
אימוראי חתאי פריזאי חיואי ויבוסאי דלא מבני ישראל אינון:
בניהון דאשתארו בתריהון בארעא דלא יכילו בני ישראל לגמרותהון
ומנינון שלמה למסקי מיסין עד יומא הדין: ומבני ישראל לא יהב
שלמה למהוי פלחין ארי אינון גברי עבדי קרבא ועבדוהי ורברבנוהי
וגברוהי ורבני רתיכוהי ופרשוהי: אילין רבני איסטרטיגיא
די ממנן על עיבידתא דשלמה חמש מאה וחמשין די מפלחין בעמא
דעבדין בעיבידתא: ברם בת פרעה סליקת מקרתא דדוד לביתא
די בנא לה בכן בנא ית מליתא: ואסיק שלמה תלת זמנין בשתא
עלוון ונכסת קודשין על מדבחא דיבנא קדם יוי ומקטר עלוהי
קטורת בוסמיא די קדם יוי ושלים ית ביתא: וספינתא עבד שלמה
מלכא בעציון גבר דעם אילות על כיף ימא דסוף בארעא דאדום:
ושדר חירם בספינתא ית עבדוהי גברין ספנין דאומנין לדברא בימא
עם עבדי שלמה: ואתו לאופיר ונסיבו מתמן דהבא ארבע מאה
ועסרין כברין ואיתיאו לות שלמה: ומלכא שבא שמעת ית
שמע שלמה לשמא דיוי ואתת לנסיותיה בחודאין: ואתת לירושלם
במשירין סגיאין גמלין טעינין בוסמין ודהב סגי לחדא ואבנין
טבן ואתת לות שלמה ומלילת עמיה ית כל די הוה עם לביה: וחוי
לה שלמה ית כל פתגמהא לא הוה פתגם דאתכסא מן מלכא דלא חוי
לה: וחזת מלכת שבא ית כל חוכמת שלמה וביתא דיבנא: ומיכל
פתוריה ואסחרות עבדוהי ומקם משומשניה ולבושיהון ושקותיה
ועלתיה דמסיק בית מקדשא דיוי ולא

וזה דבר המס אשר העלה המלך שלמה לבנות את בית יהוה ואת
ביתו ואת המלוא ואת חומת ירושלם ואת חצר ואת מגדו ואת גזר:
פרעה מלך מצרים עלה וילכד את גזר וישרפה באש ואת הכנעני
הישב בעיר הרג ויתנה שלחים לבתו אשת שלמה: ויבן שלמה את
גזר ואת בית חרן תחתון: ואת בעלת ואת תמר במדבר בארץ: תדמר
ואת כל ערי המסכנות אשר היו לשלמה ואת ערי הרכב ואת ערי
ו הפרשים ואת חשק שלמה אשר חשק לבנות בירושלם ובלבנון
ובכל ארץ ממשלתו: כל העם הנותר מן האמרי החתי הפרזי החוי
והיבוסי אשר לא מבני ישראל המה: בניהם אשר נתרו אחריהם
בארץ אשר לא יכלו בני ישראל להחרימם ויעלם שלמה למס עבד
עד היום הזה: ומבני ישראל לא נתן שלמה עבד כי הם אנשי
המלחמה ועבדיו ושריו ושלשיו ושרי רכבו ופרשיו: אלה שרי
ב הנצבים אשר על המלאכה לשלמה חמשים וחמש מאות הרדים
בעם העשים במלאכה: אך בת פרעה עלתה מעיר דוד אל ביתה
אשר בנה לה אז בנה את המלוא: והעלה שלמה שלש פעמים
בשנה עלות ושלמים על המזבח אשר בנה ליהוה והקטיר אתו אשר והקטיר אותו
לפני יהוה ושלם את הבית: ואני עשה המלך שלמה בעציון גבר
אשר את אלות על שפת ים סוף בארץ אדום: וישלח חירם באני
את עבדיו אנשי אניות ידעי הים עם עבדי שלמה: ויבאו אופירה
ויקחו משם זהב ארבע מאות ועשרים ככר ויבאו אל המלך שלמה:
י ומלכת שבא שמעת את שמע שלמה לשם יהוה
ותבא לנסתו בחידות: ותבא ירושלמה בחיל כבד מאד גמלים נשאים
בשמים וזהב רב מאד ואבן יקרה ותבא אל שלמה ותדבר אליו את המלך
כל אשר היה עם לבבה: ויגד לה שלמה את כל דבריה לא היה
דבר נעלם מן המלך אשר לא הגיד לה: ותרא מלכת שבא את
כל חכמת שלמה והבית אשר בנה: ומאכל שלחנו ומושב עבדיו
ומעמד משרתו ומלבשיהם ומשקיו ועלתו אשר יעלה בית יהוה תיו

וזה דבר המס. כמשך טעמו עד כל העם הנותר כי המס לקח לעבדים למס ידוע בכל שנה לבנות הבתים והערים האלה· והוא מה שאמר למעלה שבעים אלף נושא סבל ושמנים אלף חוצב בהר. ויש לפרשו כמו זה הדבר אשר מל יהושע שפירושו וזה הדבר שבעבורו מל יהושע· וכן זה פירושו וזה דבר המס שבעבורו העלהו שלמה· ומה הוא הדבר לבנות את בית ה'· ולא זכר המס· ולמטה זכר אותו באומרו כל העם הנותר וגומר: שלוחים. מנחה· כלומר במקום מנחה ומתנה ששולחים בני אדם לבנותיהן נתן לה זה העיר· וכן לכן תתני שלוחים· וית מתנן: אנשי המלחמה· אף על פי שלא היו לו מלחמות כי שלום היה לו מכל עבדיו ומעט מלחמה היתה לו כשלקח חמת צובה ועציון גבר ואילות: חמשים וחמש מאות. לפי שזכר העבדים מהגרים במלאכה ושרי ישראל זכר השרים הנצבים על המלאכה ואמר שהיו חמשים וחמש מאות. ובדברי הימים אומר חמשי' ומאתים השלש מאות היו מהגרים שהיו נצבים על שלשת אלפים ושלש מאות והמאתים וחמשים היו מישראל שהיו נציבים על אותן שלש מאות מהגרים· ומנה בספר הזה נציבי הגרים עם נציבי ישראל בכלל· ובדברי הימים לא מנה נציבי הגרים כי אם נציבי ישראל· כי נציבי הגרים מנה אותם שם עם שאר הגרים שם שאמר שלשת אלפים ושש מאות· ועושי המלאכה לא היו אלא שלשת אלפים ושלש מאות כמו שאומר בזה הספר: אך בת פרעה. לפי שאמר למעלה לבנות את בית ה' ואת ביתו ואת המלוא. אמר עתה למה בנה את המלוא כי בנה שם בית לבת פרעה. כמו שאמר אז בנה את המלוא. ובדברי הימים אומר הטעם למה לא רצה שתהיה בביתו כי אמר לא תשב אשה לי בבית דוד כי קדש המה אשר באה אליהם ארון ה': והעלה שלמה. ענין זה הוא קצר הנה. ובדברי הימים יותר מבואר· אמר אז העלה שלמה וגומר. רוצה לומר אז אחר שנבנה הבית העמידו על משפטו להקריב על מזבח הנחשת אשר לפני האולם· והתמידים דבר יום ביומו להעלות במצות משה לשבתות ולחדשים ולמועדות שלש פעמים בשנה· והעמיד מחלוקת הכהני' על עבודתם והלוים על משמרתם להלל ולשרת והשוערי' במחלקותם כמו שצוה דוד אביו בכל ענין הבית ובדבר האוצרות: והקטר אותו. כמו עליו· וכתי' ומקטר עלוהי קטרת בוסמין. ועל המזבח אשר לפני ה' אמר זה שהוא מזבח הזהב שהיה בהיכל אשר לפני ה' והוא היה מזבח הקטרת· או פי' אותו כמשמעו. ולפי שזכר כי העלה עולות על המזבח האחד אשר עמו· ואף על פי שלא היה עמו בבית כי זה בהיכל וזה היה בעזרה לפני האולם אעפ"י שבבית ה' היה עמו לפיכ' פירש אשר לפני ה': ושלם את הבית. השלים עבודת הבית. כמו שזכרנו בדבר הקרבנות· והעמיד הכהנים הלוים· ומה שזכר בדברי הימים בפרט זכר הנה בכלל ואמר ושלם את הבית. ושם גם כן אמר בסוף הדברים שלם את בית ה': ואני עשה· בדברי הימי' אמר אז הלך שלמה לעציון גבר ואל אילות. ר"ל שהלך ולכדם. והנה אמר כי עשה שם אניה: אשר את אילות. אילות עציון גבר. הסמוך לאילות· כראה כי עציון גבר אחר היה. וחירם שלח לו שם עוד אניות זהו שאמר הנה וישלח חירם באני· ר"ל באניות. וכן הוא אומר בדברי הימים אניות: אנשי אניות יודעי הים· כתרגומו גברין ספנין דאומנין לדברא בימא: ארבע מאות ועשרי' ככר· ובדברי הימים אומר ארבע מאות וחמשים ככר זהב כי השלשים הוציאו בהוצאות הדרך: שמעת. שומעת תמיד את שמע שלמה: ותבא לנסותו בחידות. כלומר בדברים סתומים בחכמה· ומה שאמר לשם ה' כי רב החרטומים והאשפים המתעסקי' בחכמות החיצונות אין מלאכתם לשם ה' וחכמת שלמה היתה לשם ה' לפיכך באה לדבר עמו לחקור על חכמתו כי היא היתה חכמה: ומשקיו. ובדברי הימים ומשקיהם· ומלבושיהם· כי כל ענין ביתו היה מסודר מאד ומלבושי כל משרת כפי הראוי לעבודה שהיה עובד: ועולתו אשר יעלה בית ה'. מעלות שעשה לעלו' מביתו לבית המקדש היו בנויים בחכמה ובאומנות. וכן בדברי הימים ועליתו· אבל יונתן תרגם ועלותיה דמסיקין בית מקדשא דה':
ולא היה

וְלֹא־הָיָה בָהּ עוֹד רוּחַ׃ וַתֹּאמֶר אֶל־הַמֶּלֶךְ אֱמֶת הָיָה הַדָּבָר אֲשֶׁר
שָׁמַעְתִּי בְּאַרְצִי עַל־דְּבָרֶיךָ וְעַל־חָכְמָתֶךָ׃ וְלֹא־הֶאֱמַנְתִּי לַדְּבָרִים עַד
אֲשֶׁר־בָּאתִי וַתִּרְאֶינָה עֵינַי וְהִנֵּה לֹא־הֻגַּד־לִי הַחֵצִי הוֹסַפְתָּ חָכְמָה וָטוֹב
אֶל־הַשְּׁמוּעָה אֲשֶׁר שָׁמָעְתִּי׃ אַשְׁרֵי אֲנָשֶׁיךָ אַשְׁרֵי עֲבָדֶיךָ אֵלֶּה הָעֹמְדִים
לְפָנֶיךָ תָּמִיד הַשֹּׁמְעִים אֶת־חָכְמָתֶךָ׃ יְהִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בָּרוּךְ אֲשֶׁר חָפֵץ
בְּךָ לְתִתְּךָ עַל־כִּסֵּא יִשְׂרָאֵל בְּאַהֲבַת יְהוָה אֶת־יִשְׂרָאֵל לְעֹלָם וַיְשִׂימְךָ
לְמֶלֶךְ לַעֲשׂוֹת מִשְׁפָּט וּצְדָקָה׃ וַתִּתֵּן לַמֶּלֶךְ מֵאָה וְעֶשְׂרִים כִּכַּר זָהָב
וּבְשָׂמִים הַרְבֵּה מְאֹד וְאֶבֶן יְקָרָה לֹא־בָא כַבֹּשֶׂם הַהוּא עוֹד לָרֹב אֲשֶׁר־
נָתְנָה מַלְכַּת־שְׁבָא לַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה׃ וְגַם אֳנִי חִירָם אֲשֶׁר־נָשָׂא זָהָב
מֵאוֹפִיר הֵבִיא מֵאֹפִיר עֲצֵי אַלְמֻגִּים הַרְבֵּה מְאֹד וְאֶבֶן יְקָרָה׃ וַיַּעַשׂ
הַמֶּלֶךְ אֶת־עֲצֵי הָאַלְמֻגִּים מִסְעָד לְבֵית־יְהוָה וּלְבֵית הַמֶּלֶךְ וְכִנֹּרוֹת נ
וּנְבָלִים לַשָּׁרִים לֹא־בָא־כֵן עֲצֵי אַלְמֻגִּים וְלֹא נִרְאָה עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃
וְהַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה נָתַן לְמַלְכַּת־שְׁבָא אֶת־כָּל־חֶפְצָהּ אֲשֶׁר שָׁאָלָה מִלְּבַד
אֲשֶׁר נָתַן־לָהּ כְּיַד הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה וַתֵּפֶן וַתֵּלֶךְ לְאַרְצָהּ הִיא וַעֲבָדֶיהָ׃
וַיְהִי מִשְׁקַל הַזָּהָב אֲשֶׁר־בָּא לִשְׁלֹמֹה בְּשָׁנָה אֶחָת
שֵׁשׁ מֵאוֹת שִׁשִּׁים וָשֵׁשׁ כִּכַּר זָהָב׃ לְבַד מֵאַנְשֵׁי הַתָּרִים וּמִסְחַר
ופחות הָרֹכְלִים וְכָל־מַלְכֵי הָעֶרֶב וּפַחוֹת הָאָרֶץ׃ וַיַּעַשׂ הַמֶּלֶךְ
שְׁלֹמֹה מָאתַיִם צִנָּה זָהָב שָׁחוּט שֵׁשׁ־מֵאוֹת זָהָב יַעֲלֶה עַל־הַצִּנָּה הָאֶחָת׃
וּשְׁלֹשׁ־מֵאוֹת מָגִנִּים זָהָב שָׁחוּט שְׁלֹשֶׁת מָנִים זָהָב יַעֲלֶה עַל־הַמָּגֵן
הָאֶחָד וַיִּתְּנֵם הַמֶּלֶךְ בֵּית יַעַר הַלְּבָנוֹן׃ וַיַּעַשׂ הַמֶּלֶךְ כִּסֵּא־
שֵׁן גָּדוֹל וַיְצַפֵּהוּ זָהָב מוּפָז׃ שֵׁשׁ מַעֲלוֹת לַכִּסֵּה וְרֹאשׁ עָגֹל לַכִּסֵּה
מֵאַחֲרָיו וְיָדֹת מִזֶּה וּמִזֶּה אֶל־מְקוֹם הַשָּׁבֶת וּשְׁנַיִם אֲרָיוֹת עֹמְדִים אֵצֶל
הַיָּדוֹת׃ וּשְׁנַיִם עָשָׂר אֲרָיִים עֹמְדִים שָׁם עַל־שֵׁשׁ הַמַּעֲלוֹת מִזֶּה וּמִזֶּה
לֹא־נַעֲשָׂה כֵן לְכָל־מַמְלָכוֹת׃ וְכֹל כְּלֵי מַשְׁקֵה הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה זָהָב וְכֹל
כְּלֵי בֵּית־יַעַר הַלְּבָנוֹן זָהָב סָגוּר אֵין כֶּסֶף לֹא נֶחְשָׁב בִּימֵי שְׁלֹמֹה ל
לִמְאוּמָה׃ כִּי אֳנִי תַרְשִׁישׁ לַמֶּלֶךְ בַּיָּם עִם אֳנִי חִירָם אַחַת לְשָׁלֹשׁ
שָׁנִים תָּבוֹא אֳנִי תַרְשִׁישׁ נֹשְׂאֵת זָהָב וָכֶסֶף שֶׁנְהַבִּים וְקֹפִים וְתֻכִּיִּים ותכיים
וַיִּגְדַּל הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה מִכֹּל מַלְכֵי הָאָרֶץ לְעֹשֶׁר
וּלְחָכְמָה׃ וְכָל־הָאָרֶץ מְבַקְשִׁים אֶת־פְּנֵי שְׁלֹמֹה לִשְׁמֹעַ אֶת־חָכְמָתוֹ
אֲשֶׁר־נָתַן אֱלֹהִים בְּלִבּוֹ׃ וְהֵמָּה מְבִאִים אִישׁ מִנְחָתוֹ כְּלֵי כֶסֶף וּכְלֵי
זָהָב וּשְׂלָמוֹת וְנֶשֶׁק וּבְשָׂמִים סוּסִים וּפְרָדִים דְּבַר־שָׁנָה בְּשָׁנָה׃
וַיֶּאֱסֹף שְׁלֹמֹה רֶכֶב וּפָרָשִׁים
וַיְהִי־לוֹ אֶלֶף וְאַרְבַּע־מֵאוֹת רֶכֶב וּשְׁנֵים־עָשָׂר אֶלֶף פָּרָשִׁים וַיַּנְחֵם ב
בְּעָרֵי הָרֶכֶב וְעִם־הַמֶּלֶךְ בִּירוּשָׁלִָם׃ וַיִּתֵּן הַמֶּלֶךְ אֶת־הַכֶּסֶף בִּירוּשָׁלִַם

וְלָא אִשְׁתְּאָרַת בַּהּ עוֹד רוּחַ׃ וַאֲמַרַת לְמַלְכָּא קוּשְׁטָא הֲוָה פִּתְגָּמָא דִּי שְׁמָעִית בְּאַרְעִי עַל פִּתְגָּמָךְ וְעַל חוּכְמְתָךְ׃ וְלָא הֵימָנִית לְפִתְגָּמַיָּא עַד דַּאֲתֵיתִי וַחֲזָאָה עֵינַי וְהָא לָא אִתְחַוָּאָה לִי פַּלְגוּ מָה דַּחֲזֵיתִי אוֹסֵפְתָּ חוּכְמְתָא וְטָבְתָא עַל שְׁמוּעֲתָא דִּי שְׁמָעִית׃ טוּבֵי גַבְרָךְ טוּבֵי עַבְדָּךְ אִלֵּין דְּקַיְמִין קֳדָמָךְ תְּדִירָא דְּשָׁמְעִין יַת חוּכְמְתָךְ׃ יְהִי יְיָ אֱלָהָךְ בְּרִיךְ דְּאִתְרְעֵי בָךְ לְמִתְנָךְ עַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתָא דְיִשְׂרָאֵל בְּרְחִימַת יְיָ יַת יִשְׂרָאֵל לְעָלַם וּמַנְיָךְ לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא לְמֶעְבַּד דִּין דִּקְשׁוֹט וּזְכוּ׃ וִיהָבַת לְמַלְכָּא מְאָה וְעַסְרִין כִּכְּרִין דְּדַהֲבָא וּבוּסְמָנִין סַגִּיאִין לַחֲדָא וְאַבְנִין טָבָן לָא אֲתָא כְבוּסְמָנַיָּא הָאִינוּן עוֹד לְסַגִּי דִּי יְהָבַת מַלְכַּת שְׁבָא לְמַלְכָּא שְׁלֹמֹה׃ וְאַף סְפִינָתָא דְחִירָם דְּמֵיתְיָא דַהֲבָא מֵאוֹפִיר אַיְתִיאַת מֵאוֹפִיר אָעֵי אַלְמוּגִין סַגִּיאִין לַחֲדָא וְאַבְנִין טָבָן׃ וַעֲבַד מַלְכָּא יַת אָעֵי אַלְמוּגַיָּא סָעִיד לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ וּלְבֵית מַלְכָּא וְכִנָּרַיָּא וְנִבְלַיָּא לִבְנֵי לֵוִי לָא אֲתוֹ כֵּן אָעֵי אַלְמוּגִין וְלָא אִתְחֲזִיאוּ עַד יוֹמָא הָדֵין׃ וּמַלְכָּא שְׁלֹמֹה יְהַב לְמַלְכַּת שְׁבָא יַת כָּל רְעוּתַהּ דִּשְׁאִילַת בַּר מִדְּמַנִּילָהּ כְּעוּתַר יְדָא דְמַלְכָּא שְׁלֹמֹה וְאִתְפְּנִיאַת וַאֲזַלַת לְאַרְעַהּ הִיא וְעַבְדָּהָא׃

וַהֲוָה מַתְקַל דַּהֲבָא דִּי הֲוָה אָתֵי לִשְׁלֹמֹה בְּשַׁתָּא חֲדָא שִׁית מְאָה שִׁתִּין וְשִׁית כִּכְּרֵי דַהֲבָא׃ בַּר מֵאַגַּר אוּמָנַיָּא וּסְחוֹרַת תַּגָּרַיָּא וְכָל מַלְכֵי סוּמְכְוָתָא וְשִׁלְטוֹנֵי אַרְעָא׃ וַעֲבַד מַלְכָּא שְׁלֹמֹה מָאתַן תְּרִיסִין דְּדַהֲבָא טָבָא שִׁית מְאָה דְּדַהֲבָא מַסִּיק עַל תְּרִיסָא חֲדָא׃ וּתְלָת מְאָה מְגִנִּין דְּדַהֲבָא טָבָא תְּלָתָא מָנַן דְּדַהֲבָא מַסִּיק עַל מְגִנָּא חֲדָא וּמַנִּינוּן מַלְכָּא בֵּית מֵיקְרַת מַלְכַיָּא׃ וַעֲבַד מַלְכָּא כּוּרְסַיָּא דְשִׁינָּא רַבָּא וַחֲפָּהִי דַּהֲבָא טָבָא׃ שִׁיתָא דַרְגִּין לְכוּרְסַיָּא וְרֵישׁ סַגְלְגַל לְכוּרְסַיָּא מֵאֲחוֹרוֹהִי וְאַשְׁרָתָא מִכָּא וּמִכָּא עַל אֲתַר מוֹתְבָא וּתְרֵין אַרְיָון קַיְמִין בִּסְטַר אַשְׁרָתָא׃ וּתְרֵי עֲשַׂר אַרְיָון קַיְמִין תַּמָּן עַל שִׁיתָא דַרְגִּין מִכָּא וּמִכָּא לָא אִתְעֲבַד כֵּן לְכָל מַלְכְוָתָא׃ וְכָל מָנֵי מַשְׁתַּיָּא דְמַלְכָּא שְׁלֹמֹה דְּדַהֲבָא וְכָל מָנֵי בֵּית מֵיקְרַת מַלְכָּא דְּדַהֲבָא טָבָא לֵית כַּסְפָּא לָא אִתְחֲשִׁיב בְּיוֹמֵי שְׁלֹמֹה לִמְדַעַם׃ אֲרֵי סְפִינְתָא אַפְרִיקָא לְמַלְכָּא בְּיַמָּא עִם סְפִינַת חִירָם חֲדָא לִתְלָת שְׁנִין אַתְיָא סְפִינַת אַפְרִיקָא טְעִינָא דְּהַב וּכְסַף שֵׁן דְּפִיל וְקוֹפִין וְטַוָּוסִין׃ וּרְבָא מַלְכָּא שְׁלֹמֹה מִכָּל מַלְכֵי אַרְעָא לְעוּתַר וּלְחוּכְמָא׃ וְכָל דַּיָּירֵי אַרְעָא בָּעַן לְמֶיחֱזֵי יַת סְבַר אַפֵּי שְׁלֹמֹה לְמִשְׁמַע יַת חוּכְמְתֵיהּ דִּיהַב יְיָ בְּלִבֵּיהּ׃ וְאִינוּן מַיְתָן גְּבַר קוּרְבָּנֵיהּ מָנֵי כַסְפָּא וּמָנֵי דַהֲבָא וּלְבוּשִׁין וּמָנֵי זֵינָא וּבוּסְמָנִין סוּסָוָן וְכוּדַנְוָן גְּזֵירַת שְׁנָא בִּשְׁנָא׃

וּכְנַשׁ שְׁלֹמֹה רְתִיכִין וּפָרָשִׁין וַהֲווֹ לֵיהּ אֶלֶף וְאַרְבַּע מְאָה רְתִיכִין וּתְרֵי עֲסַר אַלְפִין פָּרָשִׁין וְאַשְׁרִינוּן בְּקִירְוֵי רְתִיכַיָּא בַּר מִדַּהֲווֹ עִם מַלְכָּא בִּירוּשְׁלֵם׃ וִיהַב מַלְכָּא יַת כַּסְפָּא בִּירוּשְׁלֵם כְּאַבְנַיָּא

ולא היה בה עוד רוח׳ מרוב שתמהה על חכמתו: עצי אלמוגים. ובדברי הימים אומר אלגומים. ואחד הוא׳ כמו כבש וכשב׳ והוא העץ הנקרא קורא״ל: מסעד׳ ובדברי הימים מסלות. ופירוש עמודים לסמיכת התקרות: ולא נראה׳ ובדברי הימים ולא נראו להם לפנים בארץ יהודה: את כל חפצה אשר שאלה. בדברי חכמה: מלבד אשר נתן לה׳ מזמרת הארץ׳ מדברים הנמצאים בארץ ישראל ואינם נמצאים בארצה ונתן לה מהם כיד המלך. כלומר לרוב. ובדברי הימים מלבד אשר הביאה אל המלך׳. ופי׳ מלבד אשר נתן לה כנגד מה שהביאה אל המלך: לבד מאנשי התרים. לבד מה שהיו מביאים האנשים הסוחרים והתרים׳ וכן הוא אומר בדברי הימים לבד מאנשי התרים והסוחרים וכל מלכי ערב ופחות הארץ מביאים זהב וכסף׳ ומלכי ערב הם מלכי הערב שאמר הנה. ולפי׳ שבספר ירמיה נראה שהם שנים שאמר ואת כל מלכי ערב ואת כל מלכי הערב קרובים הם׳ או אפשר שאלו ואלו היו מביאי׳ מנחה לשלמה׳ ופי׳ התרים הם הסוחרים הקטנים מעטי הסחורות והעסקים והם מחפשים הרבה על המקח ועל הממכר לפי שעסקם מעט לפיכ׳ נקראו תרים׳ והסוחרים הם הסוחרים הגדולים. והרוכלים הם הבשמים. כמו מכל אבקת רוכל׳ ומלת מאנשי איננה לסמיכות אלא בא ביור׳ הרבים לבד ונגרעה המם וכמוהו אנשי מחקה על הקיר׳ אנשי בני בליעל. חלוקי שקופים. והדומים להם כמו שכתבנו בספר מכלל בחלק הראשון מן הספר׳ ויונתן תרגם בר מאגר אמניא וסחורת תגריא: שש מאות זהב׳ מטבע זהב היה ביניהם ידוע משקלו והיה בצנה אחת זהב במשקל שש מאות זהב׳ וטעם יעלה על שלמה לומ׳ שש מאות זהב היה נותן בצנה האחת: זהב שחוט׳ אין שחוט אלא מסוך. וכן חץ שחוט לשונם׳ והיה זהב טוב מאד שהיה נמסך כשעוה. ויונתן תרגם דהבא טבא: שלשת מנים׳ שלשה ליטרין וליטרא זהב מאה ממטבע הזהב שזכרנו׳ וכן אומר בדברי הימים שלש מאות זהב׳ והמנה הוא מאה בדברי רבותינו ז״ל. בתולה כתובתה מאתיים ואלמנה מנה: על המגן האחת. מגן לשון זכר ונקבה: זהב מופז. טוב ומזוקק מן כתם פז׳ ויש אומרים שהוא שם מקום׳ ויונתן תרגם דהבא טבא: שש מעלות לכסא: וראש עגול לכסא׳ שניהם כתובים הא׳ במקום אלף: וידות מזה ומזה׳ במקום ישיבתו היו ידות מזה ומזה לסמיכות זרועותיו והיו צורות אריות עומדות אצל הידות: אין כסף לא נחשב׳ כל הכלים האלה היו זהב סגור אין כסף בהם כי לא נחשב הכסף למאומה בימי שלמה מרוב הזהב לפיכך עשה כל הכלים זהב ולא עשה אחד מהם מכסף: תרשיש׳ תרגם יונתן אפריקא: נושאת זהב וכסף׳ בהגעת האלף: שנהבים וקופים ותוכיים. תרגם יונתן שן דפיל: וקופים׳ וטוסין שן הפיל ידוע׳ והקוף גם כן שדומים פניו לפני אדם׳ וטווס הוא העוף הנקרא בלעז פאון״: וינחם בערי הרכב׳ ועם המלך בירושלם׳ וינחם מבניין הפעיל׳ כמו אשר הנחני בדרך אמת׳ ובדברי הימים וינחם מן הניח. ויונתן תרגם בעניין וינחם ואשרינון׳ ויש לפרש כשמעו אחרי שאספם כלם בירושלם הניח אותם בערי הרכב שיהיו שם׳ ונשארו מהם עם המלך בירושלם׳ ויונתן תרגם בר מדהוו עם מלכא בירושלם. פירוש אלה היו בערי הרכב מלבד אותם שהיו עם המלך בירושלם׳ ועל כן נקראו ערי הרכב שהיו שם הסוסים והמרכבות: כאבנים.

באבניא וית ארזיא יהב כשקמיא דבשפלתא לסגי : ומתפקין סוסוותא
די לשלמה ממצרים ומקוה תגרי מלכא זבנין מקוה ברמין : וסלקא
ונפקא רתיכא ממצרים בשית מאה כספא וסוסותא במאה וחמשין
וכן לכל מלכי חיתאי ומלכי ארם ברעותהון נפקין :
ומלכא שלמה רחים נשין בנת עממין סגיאין וית בת פרעה מואבאן
עמונאן אדומאן צידונאן חיתאן : מן עממיא די אמר יי לבני ישראל
לא תתערבון בהון ואינון לא יתערבון בכון דילמא יטעון ית לבכון
בתר טעוותהון בהון אתרעי שלמה למרחם : והואה ליה נשין מלכן
שבע מאה ולחינן תלת מאה ואטעיאה נשוהי ית ליביה : והוה לעדן
דסיב שלמה נשוהי אטעיאה ית ליביה בתר טעות עממיא ולא הוה
ליביה שלים בדחלתא דיי אלהיה כלבא דדוד אבוהי : ואזל שלמה
בתר עשתרות טעות צידונאי ובתר מלכם שקוץ עמונאי : ועבד
שלמה דביש קדם יי ולא אשלים בתר דחלתא דיי כדוד אבוהי :
בכין בנא שלמה במתא לכמוש שקוץ
מואב בטורא די על אפי ירושלם ולמולך שיקוץ בני עמון : וכן עבד
לכל נשוהי בנת עממיא מסקן בוסמין ומדבחן לטעותהון : ותקיף
רוגזא דיי בשלמה ארי איתפני ליביה מדחלתא דיי אלהא דישראל
דאתגלי ליה תרתין זימנין : ופקיד עלוהי על פתגמא הדין בדיל דלא
למהך בתר טעות עממיא ולא נטר ית דפקיד יי :
ואמר יי לשלמה חלף דהות דא עמך ולא נטרת פיקודי וקימי די
פקידית עלך אעדאה אעדי ית מלכותא מינך ואתנינה לעבדך : ברם
ביומך לא אעברינה בדיל דוד אבוך מיד ברך אעדינה : לחוד ית
כל מלכותא לא אעדי שבטא חד אתן לברך בדיל דוד עבדי ובדיל
ירושלם דאתרעיתי :
ואקים יי סטן לשלמה ית הדד אדומאה מזרעא דמלכא הוא באדום :
והוה כד הוה דוד באדום כד סליק יואב רב חילא לחלצא קטיליא
וקטל כל דכורא באדום : ארי שיתא ירחין יתיב תמן יואב וכל
ישראל עד דשיצי כל דכורא באדום : וערק אדד הוא וגברין
אדומאין מעבדי אבוהי עימי' למיעל למצרים והדד יניק זעיר : וקמו

כאבנים ואת הארזים נתן כשקמים אשר בשפלה לרב : ומוצא
הסוסים אשר לשלמה ממצרים ומקוה סחרי המלך יקחו מקוה ב
במחיר : ותעלה ותצא מרכבה ממצרים בשש מאות כסף וסוס
בחמשים ומאה וכן לכל מלכי החתים ולמלכי ארם בידם יצאו :
והמלך שלמה אהב נשים נכריות רבות ואת בת יא
פרעה מואביות עמניות אדמית צדנית חתית : מן הגוים אשר
אמר יהוה אל בני ישראל לא תבאו בהם והם לא יבאו בכם אכן יטו
את לבבכם אחרי אלהיהם בהם דבק שלמה לאהבה : ויהי לו נשים
שרות שבע מאות ופלגשים שלש מאות ויטו נשיו את לבו : ויהי
לעת זקנת שלמה נשיו הטו את לבבו אחרי אלהים אחרים ולא היה
לבבו שלם עם יהוה אלהיו כלבב דויד אביו : וילך שלמה אחרי
עשתרת אלהי צדנים ואחרי מלכם שקץ עמנים : ויעש שלמה הרע
בעיני יהוה ולא מלא אחרי יהוה כדוד אביו : אז יבנה
שלמה במה לכמוש שקץ מואב בהר אשר על פני ירושלם ולמלך
שקץ בני עמון : וכן עשה לכל נשיו הנכריות מקטירות ומזבחות
לאלהיהן : ויתאנף יהוה בשלמה כי נטה לבבו מעם יהוה אלהי
ישראל הנראה אליו פעמים : וצוה אליו על הדבר הזה לבלתי לכת
אחרי אלהים אחרים ולא שמר את אשר צוה יהוה :
ויאמר יהוה לשלמה יען אשר היתה זאת עמך
ולא שמרת בריתי וחקתי אשר צויתי עליך קרע אקרע את הממלכה
מעליך ונתתיה לעבדך : אך בימיך לא אעשנה למען דוד אביך מיד
בנך אקרענה : רק את כל הממלכה לא אקרע שבט אחד אתן
לבנך למען דוד עבדי ולמען ירושלם אשר בחרתי :
ויקם יהוה שטן לשלמה את הדד האדמי
מזרע המלך הוא באדום : ויהי בהיות דוד את אדום בעלות יואב
שר הצבא לקבר את החללים ויך כל זכר באדום : כי ששת חדשים
ישב שם יואב וכל ישראל עד הכרית כל זכר באדום : ויברח אדד
הוא ואנשים אדמיים מעבדי אביו אתו לבוא מצרים והדד נער קטן : דוד

כאבנים. על דרך גוזמא והפלגה מרוב הכסף שהיה בירושלם · ובדרש כאבנים ולא היו כנכבות · אמר ר' יוסי אבני עשר אמות ואבני שמנה אמות היו : ומוצא הסוסים · ת"י הפסוק כן. ומתפקין סוסוותא די לשלמה ממצרים ומקוי תגרי מלכא זבנין מקוה ברמין · וי"מ מקוה מענין תקות חוט השני · כלומר שני דברים אלה היו באין לשלמה ממצרים הסוסים וחוט הפשתן כי הוא המשובח בארץ מצרים. כמו שכתוב ברקמה ממצרים · חטובות אטון מצרים · ואותן הדברים היו לוקחין סוחרי המלך במצרי' במחיר דברים אחרים שהיו מביאין מירושלם למצרים. ואא"ז ז"ל פי' כי פרעה נתן לשלמה מוצא הסוסים · והוא כי לא יוציאו ממצרים סוסים אלא ברשות המלך וכותני' המוציאי' למלך דמים בהוצאת הסוסי' ואותו המוצא נתן פרעה לשלמה ושלמה היה מוכר אותו לסוחרים שנה במחיר ידוע היו לוקחין מהמלך מקוה המוצא. כלומר קבוץ כל המוצא ביחד · והם היו במצרים והיו לוקחין מחיר המוצא על יד כמו שהיו מוציאין מלכי הארץ הסוסי' ממצרים · וזהו שאמר בידם יוציאו כי מלכי החתים ומלכי ארם שהיו מוציאין ממצרים על ידי סוחרי המלך היו מוציאין בידם כמו ברשותם. כמו ויקח את כל ארצו מידו · וכת"י בידם ברעוותהו' ברצונם וברשותם : וסוס בחמשים ומאה. מכאן למדנו שהמרכבה ארבעה סוסים : נשים נכריות רבות · שתי' רעות עשה בזה אחת שהרבה נשים ואפילו היו מישראל אסור לו להרבות כמו שכתוב ולא ירבה לו נשים ולא יסור לבבו · כל שכן שהיו נכריות שהטו לבבו אחרי אלהים אחרים · והוא בטח בחכמתו ואמר אני ארבה ולא אסור. זהו שאמר הנביא אל יתהלל חכם בחכמתו · ומה שאמר ואת בת פרעה כי היא היתה תחילת הקלקלה אף על פי שהיא לא הטתה את לבבו עד שהרבה נשים נכריות לעת זקנתו והטו את לבבו · ולא שעבד ע"ז אלא שהניח נשיו לעבוד ע"ז לאלהים אחרים · אף שהניח אותן לבנות במות בירושל' לע"ז · והוא שאמר אז יבנה שלמה שהניח לבנות ולא מיחה בהן : לא תבאו בהם · כמו שכתוב ולא תתחתן בם בתך לא תתן לבנו ובתו לא תקח לבנך · ואף על פי שאמר זה בשבעה גוים הוא הדין לכל שאר אומות אלא לפי שהיו באים בארצם הזהירם עליהם · אבל אם היה משיב אותם לדת ישראל לא היה אסור אם היו מתגיירות מלב שלם לא מחמת יראה ואהבה · ודבר זה מחלוקת בדברי רבותינו ז"ל · כמו שכתבנו בפסוק ויאהב שלמה : אכן יטו לבבכם. באמת יטו לבבכם כמו שאומר כי יסיר את בנך מאחרי. וי"ת דילמא יטעון ית לבבכון : הנראה אליו. אשר נראה אליו. כי לא תבא הא הידיעה על העבר · וכן ההקדים שמואל. הנמצאו פה · וזולתם שכתבנו בספר מכלל : פעמים · בגבעון הפעם האחת. והשנית אחר תפלתו שאמר לו שמעתי תפלתך ונוה אליו במראה הראשונה בסתם ובמראה השנית במפורש : ויאמר ה' לשלמה · על ידי נביא והוא אחיה השילוני : שבט אחד · כי בנימן לפי שהיה חלקו עם יהודה בירושלם בין שניהם נחשבים לשבט אחד : ויקם ה' שטן · זה היה לעת זקנת שלמה כאשר נטה לבבו מעם ה' : הוא באדום · מזרע המלך · שהיה באדום · או הוא אומר זה על הדד : בהיות דוד את אדום · כמו באדום · ספר ענין זה עתה כי ברח הדד והיה נער קטן בברחו וברח מארצו עם אנשי' אדומיים כשהכה יואב את כל זכר באדום וכאשר שמע כי מתו דוד ויואב חשב להנקם מישראל · ומה שספר מענין אשתו שהיתה אחות הגבירה ובנו שהיה גמול בתוך בני פרעה כל זה אמר להודיע כי כל כך גברה שנאתו לישראל עד שהניח כל הטובה הזאת להנקם מישראל ויאמר לפרעה שישלחנו וילך לארצו ולא עלתה בידו להזיק לישראל עד עת זקנת שלמה שהקימו ה' לשטן בישראל בעבור עון ע"ז שעשו נשי שלמה ובנו במות · וכן הקים שטן אחר לשלמה את רזון בן אלידע · ושניהם הזיקו לישראל לעת זקנת שלמה : ויך כל זכר באדום. אחר שהכה כל זכר באדום. כי קודם הכם ואחר כן קברם · וכמו וי"ו זה הן אתה קצפת ונחטא · אחר שחטאנו קצפת · וישם את הים לחרבה ויבקעו המים. אחר שנבקעו המים שם הים לחרבה וזולת אלה שכתבנו בספר מכלל · ולענין זה פי' רז"ל ויעש דוד שם בשובו מהכותו את אדום · זהו שם טוב שקנה בגוים שצוה לקבור את ההרוגים · וכן אומר הנביא במלחמת גוג ומגוג וקברום כל עם הארץ והיו להם לשם. אבל י"ת לקבור את החללים לאלצאה קטיליא כלומר לקחת חליצותם וכליהם : וכל ישראל. כל ישראל אשר עמו במלחמה ישבו שם עד הכריתו כל זכר באדום ועד קברם החללי' : ויברח אדד : באלף : והאחרי' בהא ואחד הוא · כי אותיות אהוי מתחלפות כמו ימי אושי והדומי' להם : ויקומו

ויקמו ממדין ויבאו פארן ויקחו אנשים עמם מפארן ויבאו מצרים
אל־פרעה מלך־מצרים ויתן־לו בית ולחם אמר לו וארץ נתן לו׃
וימצא הדד חן בעיני פרעה מאד ויתן־לו אשה את־אחות אשתו אחות
תחפניס הגבירה׃ ותלד לו אחות תחפניס את גנבת בנו ותגמלהו
תחפנס בתוך בית פרעה ויהי גנבת בית פרעה בתוך בני פרעה׃
והדד שמע במצרים כי־שכב דוד עם־אבתיו וכי־מת יואב שר־הצבא
ויאמר הדד אל־פרעה שלחני ואלך אל־ארצי׃ ויאמר לו פרעה
כי מה־אתה חסר עמי והנך מבקש ללכת אל־ארצך ויאמר לא כי שלח
תשלחני׃ ויקם אלהים לו שטן את־רזון בן־אלידע אשר ברח מאת
הדדעזר מלך־צובה אדניו׃ ויקבץ עליו אנשים ויהי שר־גדוד
בהרג דוד אתם וילכו דמשק וישבו בה וימלכו בדמשק׃ ויהי שטן
לישראל כל־ימי שלמה ואת־הרעה אשר הדד ויקץ בישראל וימלך
על־ארם׃ וירבעם בן־נבט אפרתי מן־
הצרדה ושם אמו צרועה אשה אלמנה עבד לשלמה וירם יד במלך׃
וזה הדבר אשר־הרים יד במלך שלמה בנה את־המלוא סגר את פרץ
עיר דוד אביו׃ והאיש ירבעם גבור חיל וירא שלמה את־הנער כי־
עשה מלאכה הוא ויפקד אתו לכל־סבל בית יוסף׃
ויהי בעת ההיא וירבעם יצא מירושלם וימצא אתו אחיה
השילני הנביא בדרך והוא מתכסה בשלמה חדשה ושניהם לבדם
בשדה׃ ויתפש אחיה בשלמה החדשה אשר עליו ויקרעה שנים
עשר קרעים׃ ויאמר לירבעם קח־לך עשרה קרעים כי כה אמר
יהוה אלהי ישראל הנני קרע את־הממלכה מיד שלמה ונתתי לך את
עשרה השבטים׃ והשבט האחד יהיה־לו למען עבדי דוד ולמען
ירושלם העיר אשר בחרתי בה מכל שבטי ישראל׃ יען אשר עזבוני
וישתחוו לעשתרת אלהי צידנין לכמוש אלהי מואב ולמלכם אלהי
בני עמון ולא־הלכו בדרכי לעשות הישר בעיני וחקתי ומשפטי כדוד

וקמו ממדין ואתו לפארן ודברו גברין עמהון מפארן ואתו למצרים
לות פרעה מלכא דמצרים ויהב ליה ביתא ומזון אמר לספקא ליה
וארעא יהב ליה׃ ואשכח הדד רחמין בעיני פרעה לחדא ויהב ליה
אתתא ית אחת אתתיה אחתיה דתחפנס מלכתא׃ וילידת ליה
אחתא דתחפנס ית גנובת בריה וחסלתיה תחפנס בגו בית פרעה
והוה גנובת בבית פרעה בגו בני פרעה׃ והדד שמע במצרים ארי
שכיב דוד עם אבהתוהי וארי מית יואב רב חילא ואמר הדד לפרעה
שלחני ואיהך לארעי׃ ואמר ליה פרעה ארי מא את חסר עמי ודאת
בעי למיזל לארעך ואמר לא ארי שלחא תשלחנני׃ ואקים יי ליה סטן
ית רזון בר אלידע דערק מן קדם הדדעזר מלכא דצובה ריבוניה׃
וכנש עלוהי גברין והוה רב משריתא כד קטיל דוד יתהון ואזלו
לדמשק ויתיבו בה ומלכו בדמשק׃ והוה סטן לישראל כל יומי שלמה
וית בישתא דעבד הדד ומריד בישראל ומלך על ארם׃
וירבעם בר נבט אפרתי מן צרדא ושום אמיה צרועה
אתתא ארמלתא עבדא לשלמה ואריס ידא במלכא׃ ודין פתגמא
דאריס ידא במלכא שלמה בנא ית מליתא אחד ית תרעתא קרית דדוד
אבוהי׃ וגברא ירבעם גבר חילא וחזא שלמה ית עולימא ארי עביד
עיבידתא הוא ומני יתיה לכל מסקי מיסין דבית יוסף׃
והוה בעידנא ההיא וירבעם נפק מירושלם ואשכח יתי אחיה
שילונאה נביאה באורחא והוא מתכסי בכסותא חדתא ותרויהון איננון
בלחודיהון בחקלא׃ ואחד אחיה בכסותא חדתא די עלוהי וסדיקא
לתרין עסר סידקין׃ ואמר לירבעם סב לך עסרא סידקין ארי כדנן
אמר יי אלהא דישראל הא אנא מעדי ית מלכותא מידא דשלמה
ואתן לך ית עסרא שבטין׃ ושיבטא חד יהי ליה בדיל דוד עבדי ובדיל
ירושלם קרתא דאיתרעיתי בה מכל שבטיא דישראל׃ חלף דשבקו
פולחני וסגידו לעשתרת טעות צידונאי ולכמוש טעות מואב ולמלכם
טעות בני עמון ולא הליכו באורחן דתקנן קדמי למעבד דכשר קדמי
וקיימי ודיני כדוד אבוהי

ויקומו ממדין. אולי בבאתם מאדום נתעכבו במדין ויקומו משם ויבאו פארן ויקומו אנשים עמם מפארן. כי אותם היו מכירים אותו שהוא מזרע המלוכה לפיכך לקחום עמם כדי שיעידו עליו לפני פרעה שהוא מזרע המלוכה: ולחם אמר לו. אמר לתת לו. ותי' ומזון אמר לספקא ליה: וארץ נתן לו. עריס שיהיה שר ופקיד עליהם: כי שכב דוד עם אבותיו וכי מת יואב שר הצבא. דרשו בו מפני מה באמרה שכיבה בדוד ומיתה ביואב היא שכיבה היא מיתה אלא דוד שמת על מטתו כתוב בו שכיבה יואב שנהרג כתו' בו מיתה. דוד שירשו בניו את מקומו נאמר בו שכיבה יואב שלא ירשו בניו את מקומו נאמר בו מיתה: שלחני. אמר לפרעה שישלחהו כי חשב כיון שמתו דוד ויואב ושלמ' נער ואינו איש מלחמ' חשב להרע לישראל ובעודו במצרים לא היה יכול להרע להם שהרי בת פרעה היתה לשלמה לאשה ויצא ממצרים ולא עלתה מחשבתו בידו כי כל ימי שלמה אין שטן ואין פגע רע עד עת זקנתו ואז היה שטן לישראל זה הדד ורזון גם כן: ויקם אלהים לו שטן. לשלמה. כלומר עוד הקים לו שטן אחר את רזון אשר ברח גם כן מאת הדד עזר בהכות דוד אותו כמו שכתוב בספר שמואל ואומר כי את ברח מאת אדוניו רזון זה ויקבוץ אנשים ויהי שר גדוד. ובשמעו זה כי הדד שב לארצו כדי להרע לישראל הלך הוא גם כן עם אנשיו דמשק והצליח שם עד שמלכו הוא ואנשיו בדמשק ואחר כך גבר עוד ומלך הוא על כל ארם כי דמשק מארם היה ומתחילה לא התגבר על אנשיו שבאו עמו והכיחם להיות שליטים על העיר עמו עד שהתחזק הוא במלוכה ומלך הוא לבדו על אר' והרע ליסר'. אבל לא נוכל לפרש כל ימי שלמה מעת שמלך שלמה שהרי כתוב וישב יהודה ויסר' לבטח איש תחת גפנו ותחת תאנתו כל ימי שלמה. ואומר אין שטן ואין פגע רע אלא לעת זקנת שלמה קמו אלה השטני' מעת שנטה לבבו מעם ה'. ואחר שקמו היו לשטן לישראל כל ימי שלמה עד שמת שלמה כדי שינחם על החטא ויכיר כי בעוד שהיה אוהב את ה' אין שטן ואין פגע רע וכיון שחטא קמו השטנים: ואת הרעה אשר עשה הדד. נתחברה דעתו עם הרעה אשר עשה הדד לישראל: ויקץ בישראל. ויקץ זה פעל יוצא. ותרגומו ומריד בישראל. ואפשר שהוא פעל עומד כחביריו כלומר קץ בה' ומאס אות' בהיותו בשלו' עמה: וירבע' בן נבט. אמרו בדרש הוא נבט הוא מיכה הוא שבע בן בכרי. והנה שבע בן בכרי משבט בנימן ונבט משבט אפרי': אפרתי. משבט אפרי': וירי' יד במלך. ימרד בו שדבר בו ולא ירא ממנו וכבר הפקיד אותו שלמה לכל סבל בית יוסף. לקבל המס ממנשה ואפרי'. כי ראה כי עושה מלאכה. כלומר ראהו זריז במלאכתו. ובעת ההיא קודם שהרים יד במלך מצא אותו אחיה השילוני ובשרהו במלכו'. על כן על הפקידו' שהיה לו מתחילה ועל בשורת המלכות שאמר לו אחיה גבה לבו ודבר מה שדבר בשלמה ושלמה כאשר הוגד לו בקש להמיתו וברח למצרים כי הוא סדר הענין הזה אבל בין וירם יד במלך ובין ויבקש שלמה להמית את ירבעם הושמו הדברים למה גבה לבו להרים יד במלך: שלמה בנה את המלוא. המלוא היה מקום בעיר ירושלם סמוך לירושלם והיה רחבה להתאסף שם העם מענין קראו מלאו אחריך. מלוא שהוא ענין אסיפה. ושלמה בנה אותו המקום כי הוצרך לו כשבנה בית לבת פרעה. ואף על פי כן מן הנראה לא היה טוב בעיני העם מה שעשה שלמה והיו יריאים ממנו לאמר כך וכך עשה שלמה וזה ירבעם גבה לבו והעיז את פניו ואמר שלמה בנה את המלוא. כלומר ראו רעה שעשה. ועוד שאמר שלמה ולא אמר המלך וזה היה מרד במלך. ועוד אמר סגר את פרץ דוד אביו. פירשו בו כי דוד עשה פרץ בחומת כיון שאם ימרדו בו ישראל יצא ויברח משם בלא דעתם כמו שהוא מנהג היום במלכי ישמעאל שיעשו פרץ במגבריה' שאם יקומו על המלך בני העיר שיברח משם. ויקראו שמו שער הבגד. ושלמה סגר אותו הפרץ. ואמר ירבעם ראו גבהות לבו שסגר הפרץ. כלומר שהוא בוטח שאינו ירא ממרד. ובדברי רז"ל מפני מה זכה ירבעם למלכות מפני שהוכיח את שלמה. ומפני מה נענש מפני שהוכיחו ברבים. אמר לו דוד אביך פרץ פרצות בחומה כדי שיעלו ישראל לרגל ואתה גדרת אותם כדי לעשות אנגריא לבת פרעה. ואמרו מאי וזה הדבר אשר הרים יד במלך שחלץ תפלין בפניו: השילני. מן שילה היה. ואמר מן שילה שילני. מן גילה גלוני: והוא מתכסה. או אחיה או ירבעם אין לו הכרע. וכן בדברי רבותינו ז"ל רב ולוי חד אמר שמלתו של אחיה וחד אמר שמלתו של ירבעם. אמר רבי שמואל מסתבר כמאן דאמר של אחיה שכן דרך של צדיקים להיות קורעים במחלוקת של בית דוד: והשבט האחד. יהודה ובנימן חושב לשבט אחד בעבור שהיו מיוחדים בנחלה ובירושלם: אשר עזבוני. שלמה וביתו והנוטים אחריהם:

אבוהי: ולא איסב ית כל מלכותא מיניה ארי מלכא אשוויניה כל יומי
חיוהי בדיל דוד עבדי דאתרעיתי ביה דנטר פיקודי ואורייתי וקיימי:
ואיסב מלכותא מיד בריה ואתניה לך ית עסרא שבטין: ולבריה איתין
שבטא חד בדיל לקיימא מלכו לדוד עבדי כל יומיא קדמי בירושלם
קרתא דאיתרעיתי לאשראה שכינתי תמן: ויתך אקרב ותמלוך בכל
דרעוא נפשך ותהי מלכא על ישראל: ויהי אם
תקביל למימרי ית כל דאפקרינך ותהך בכל אורחן דתקנן קדמי ו
ותעביד דכשר בעיני למיטר קימי ופקודיי כמא דעבד דוד עבדי ויהי
מימרי בסעדך ואקים לך מלכו קיימא כמא דקיימית לדוד ואתן לך
ית ישראל: ואעני ית זרעא דדוד בדיל דא ברם לא כל יומיא:
ובעא שלמה למקטל ית ירבעם וקם ירבעם וערק למצרי לות שישק
מלכא דמצרים והוה במצרים עד דמית שלמה: ושאר פתגמי שלמה
וכל די עבד וחוכמתיה הלא אינון כתיבין על ספרא פתגמי שלמה:
ויומיא דמלך שלמה בירושלם על ישראל ארבעין שנין: ושכיב
שלמה עם אבהתוהי ואתקבר בקרתא דדוד אבוהי ומלך רחבעם בריה
תחותוהי: ואזל רחבעם לשכם ארי לשכם אתו כל
ישראל לאמלכא יתיה: והוה כד שמע ירבעם בר נבט והוא עד כען
במצרים דערק מן קדם מלכא שלמה ויתיב ירבעם במצרים: ושלחו
וקרו ליה ואתא ירבעם וכל קהל ישראל ומלילו עם רחבעם למימר:
אבוך אקשי ית נירנא ואת כען אקיל ית פולחנא דאבוך קשיא ומנריה
תקיפא דיהב עלנא ונפלחינך: ואמר להון אזילו עוד תלתא יומין
ותובו לותי ואזלו עמא: ואתמליך מלכא רחבעם בסביא דהוו
משמשין קדם שלמה אבוהי כד הוה קיים למימר אכדין אתון מתמלכין
לאתבא ית עמא הדין פתגמא: ומלילו עמיה למימר אם יומא דין
תיתעליב לעמא הדין ותפלחנון ותעניגון מילין טבן ותמליל עמהון
פתגמין תקנין ויהון לך עבדין כל יומיא: ושבק ית מלכא דסביא
דימלכוהי ואתמליך בינקיא דרביאו עמיה דמשמשין קדמוהי:
ואמר להון מה אתון מתמלכין ונתיב פתגמא ית עמא הדין דמלילו
עמי למימר אקיל מן נירא דיהב אבוך עלנא: ומלילו עמיה ינקיא
דרביאו עמי למימר כדין תימר לעמא הדין דמלילו עמך למימר אבוך
אתקיף ית נירנא ואת אקיל מיננא כדין תימר להון חלשותי תקיפא
מעולימותיה דאבא: וכען אבא
רמא

אביו: ולא אקח את כל הממלכה מידו כי נשיא אשתנו כל ימי חייו
למען דוד עבדי אשר בחרתי אתו אשר שמר מצותי וחקתי: ולקחתי
המלוכה מיד בנו ונתתיה לך את עשרת השבטים: ולבנו אתן שבט
לדוד אחד למען היות ניר לדויד עבדי כל הימים לפני בירושלם העיר
אשר בחרתי לי לשום שמי שם: ואתך אקח ומלכת בכל אשר תאוה
אתך נפשך והיית מלך על ישראל: והיה אם תשמע את כל אשר אצוך
והלכת בדרכי ועשית הישר בעיני לשמור חקותי ומצותי כאשר עשה
דוד עבדי והייתי עמך ובניתי לך בית נאמן כאשר בניתי לדוד ונתתי
ואענה לך את ישראל: ואענה את זרע דוד למען זאת אך לא כל הימים:
ויבקש שלמה להמית את ירבעם ויקם ירבעם
ויברח מצרים אל שישק מלך מצרים ויהי במצרים עד מות שלמה:
ויתר דברי שלמה וכל אשר עשה וחכמתו
הלוא הם כתבים על ספר דברי שלמה: והימים אשר מלך שלמה
בירושלם על כל ישראל ארבעים שנה: וישכב שלמה עם אבתיו
ויקבר בעיר דוד אביו וימלך רחבעם בנו תחתיו:
וילך רחבעם שכם כי שכם בא כל ישראל להמליך אתו:
יב ויהי כשמע ירבעם בן נבט והוא עודנו במצרים אשר ברח מפני
המלך שלמה וישב ירבעם במצרים: וישלחו ויקראו לו ויבאו
ויבא ירבעם וכל קהל ישראל וידברו אל רחבעם לאמר: אביך הקשה
את עלנו ואתה עתה הקל מעבדת אביך הקשה ומעלו הכבד אשר
נתן עלינו ונעבדך: ויאמר אליהם לכו עד שלשה ימים ושובו
אלי וילכו העם: ויועץ המלך רחבעם את הזקנים אשר היו עמדים
את פני שלמה אביו בהיתו חי לאמר איך אתם נועצים להשיב את
וידברו העם הזה דבר: וידבר אליו לאמר אם היום תהיה עבד לעם הזה
ועבדתם ועניתם ודברת אליהם דברים טובים והיו לך עבדים כל
הימים: ויעזב את עצת הזקנים אשר יעצהו ויועץ את הילדים אשר
גדלו אתו אשר העמדים לפניו: ויאמר אליהם מה אתם נועצים
ונשיב דבר את העם הזה אשר דברו אלי לאמר הקל מן העל אשר
נתן אביך עלינו: וידבר אליו הילדים אשר גדלו אתו לאמר כה
תאמר לעם הזה אשר דברו אליך לאמר אביך הכביד את עלנו ואתה
הקל מעלינו כה תדבר אליהם קטני עבה ממתני אבי: ועתה אבי

נלא אקח את כל הממלכה · שום דבר מן הממלכה לא אקח מידו · וכן לא תעשה כל מלאכה · כלחלב וכל דם לא תאכלו. והדומים להם: למען היות ניר לדוד עבדי · ניר בחירק כמו בצרי כמו שאמר ערכתי נר למשיחי · וי"ת מלכו. ותרגם אנקלוס וכירס ומלכו: את כל אשר אצוך · הכף רפה · וכן אשר אנכי מצוך בפרשת ואתחנן : ואענה את זרע דוד · האלף נחה והענוי הוא שלא תחזור להם מלכות על ישראל · ולא נוכל לפרש ענוי אחר · כי כל המלכים הטובי' מזרע דוד היו בטוב ובשלוה: למען זאת. מה שעשה שלמה · ובסדר עולם למען זאת למען לו' שנה שנתחתן שלמה בבת פרעה. כי בשנה הרביעית למלכו נשא והגזרה נגזרה למלכות בית דוד לחלק מלכות בית דוד לו' שנה. ובסוף לו' שנה תחזור המלכות ליושנה לפיכך אמר אך לא כל הימים · ובימי אסא היתה עתידה לחזור אלא שקלקל אסא שנאמ' בשנת שלשים ושש למלכות אסא עלה בעשא וגומר · ולא היה אלא בשנת י"ו לאסא אלא לו' למלכות שלמה שעתידה לחזור אלא לפי שקלקל ושען על מלך ארם לא חזרה: אך לא כל הימים · עתידה לחזור לימות המשיח בימי מלך המשיח שנאמ' ועשיתם לעץ אחד. ואמר ומלך אחד יהיה לכלם · ואומר ועבדי דוד מלך עליהם · מכאן תשובה לערלים שאומ' שוא אנו מצפין ימי מלך המשיח כי לא יהיה. והנה הנביא אומר אך לא כל הימים · ומשנחלקה מלכות בית דוד בימי רחבעם לא חזרה עוד. כי כל הימי' היו לשתי ממלכות עד הגלות · ובשוב הגלות מבבל לא שבו השבטים אלא גלות בבל שהוא יהודה ובנימן: אל שישק מלך מצרים. פרעה חתן שלמה מת וקם מלך אחר ששמו שישק ולא היה אוהב שלמה לפיכך ברח ירבעם אליו: על ספר דברי שלמה · בספרים שחבר בחכמתו לא נמצאו היום אצלנו וגם בב' הנמצאים אצלינו משלי שיר השירים וקהלת · ומה שאמר על ספר ולא אמר על ספרי כי לכל דבר בענינו חבר ספר בפני עצמו · ומרז"ל שאמרו שלשה ספרים כתב שלמה שיר השירים בילדותו משלי בבחרותו · קהלת בזקנתו · ומהם אמרו כי קרוב למיתתו שרתה עליו רוח הקדש וחבר שלשה ספרים אלה: כי שכם בא כל ישראל, שכם היה משבט אפרים · ונראה כי הנבואה אשר אמר אחיה השלוני לירבעם נודעה · לפי שלחו ישראל וקראו לו ובקשו למצוא עלילה להסב המלוכה אל ירבעם לפיכך לא רצו לבא לירושלם אלא באו לשכם שהוא מאפרי' וירבעם מאפרי' · והוצרך רחבעם לבא שכם. ובדרש שכם מזומן לפורענות . בשכם ענו את דינה. בשכם מכרו את יוסף · בשכם נחלקה מלכות בית דוד: וישלחו ויקראו לו. וכבר שלחו וקראו לו: ויהי כשמוע ירבעם · מה ששלחו לו בא ממצרים ובא הוא וכל קהל ישראל בשכם ודברו אל רחבעם אם ירצה למלוך עליהם שיקל העול מעליהם: אביך הקשה · במס שהיה מעלה עליהם בכל שנה · ואף על פי כן לא היה להם להתרעם כי בשלוה גדולה היו בימיו וכל המס היה נקל עליה' כי לא עבר עליהם שבט אויב בימיו אלא שבה היתה מאת האל לבקש לרחבעם עלילה כדי שיפרדו ממנו וימליכו ירבעם: בהיותו חי. למה הוצרך לומר בהיותו חי ידוע הוא בהיותו חי היו עומדים לפניו לא בהיותו מת · אלא אף כשמת שלמה הראו עצמם שהיו עומדים לפני שלמה כמו אם היה חי בתתם עצה הגונה לרחבעם בנו: איך אתם נועצים · פי' איך אתם נועצים בעצמכם אים באחיו לתת לי עצה: תהיה עבד · שתהיה נכנע להם ותענם כרצונם: ועניתם · כתרגומו ותעניגון מלין טבין ותמליל עמהון פתגמין תקנין · וגם הוא משמעות העברי כי טעם ועניתם דבק עם דברים טובים: ויעזוב · שלא ישרה עצתם בעיניו: אשר העומדים לפניו · אשר הם עומדים לפניו · כלומר עזב עצת הזקנים העומדים לפני אביו ולקח עצת הילדים העומדים לפניו: קטני עבה. האבר הקטן שבי עבה ממתני אבי. ומלת קטני קשה בדקדוק כי אם היה מגזרת קטן משפטו קטני כמו מן גדול גדולי · אלא כשאר הקמץ בקוף כמו שהיה טרם התחברו אל הכנוי. כמו שאמר מן בגוד בגודה אחותה · ומן שלים בדקר שליטו · והדומים להם. שנשארו על תנועתם והנח נבלע בדגש ושב החולם" לקמץ בחטף וענינו יותר יש ליכח ואומץ ממה שהיה לאבי ולמה אקל עולכם: עבה · פועל עבר לדבר במשקל עשה · ויש לפרשו תאר לנקבה : ויהיה תאר לאצבעו הקטנה · ובא האצבע זכר ונקבה · הזכר כנגד התואר הקטן · וי"ת חלישותי תקיף מעלימותיה דאבא;
העמים.

אסיף העמיס עליכם על כבד ואני אוסיף על־עלכם אבי יסר אתכם בשוטים
ויבא ואני איסר אתכם בעקרבים : ויבו ירבעם וכל־העם אל־רחבעם
ביום השלישי כאשר דבר המלך לאמר שובו אלי ביום השלישי :
ויען המלך את־העם קשה ויעזב את־עצת הזקנים אשר יעצהו :
וידבר אליהם כעצת הילדים לאמר אבי הכביד את־עלכם ואני אסיף
על־עלכם אבי יסר אתכם בשוטים ואני איסר אתכם בעקרבים :
ולא־שמע המלך אל־העם כי־היתה סבה מעם יהוה למען הקים את־
דברו אשר דבר יהוה ביד אחיה השילני אל־ירבעם בן־נבט : וירא
כל־ישראל כי לא־שמע המלך אלהם וישבו העם את־המלך דבר
גבן לאמר מה־לנו חלק בדוד ולא־נחלה בבן־ישי לאהליך ישראל עתה
ראה ביתך דוד וילך ישראל לאהליו : ובני ישראל הישבים בערי
יהודה וימלך עליהם רחבעם : וישלח המלך
רחבעם את־אדרם אשר על־המס וירגמו כל־ישראל בו אבן וימת
והמלך רחבעם התאמץ לעלות במרכבה לנוס ירושלם : ויפשעו
ישראל בבית דוד עד היום הזה : ויהי כשמע
כל־ישראל כי־שב ירבעם וישלחו ויקראו אתו אל־העדה וימליכו
אתו על־כל־ישראל לא היה אחרי בית־דוד זולתי שבט־יהודה לבדו :
ויבא ויבאו רחבעם ירושלם ויקהל את־כל־בית יהודה ואת־שבט בנימן
מאה ושמנים אלף בחור עשה מלחמה להלחם עם־בית ישראל
להשיב את־המלוכה לרחבעם בן־שלמה :

ויהי דבר האלהים אל־שמעיה איש־האלהים לאמר : אמר
אל־רחבעם בן־שלמה מלך יהודה ואל־כל־בית יהודה ובנימן ויתר
העם לאמר : כה אמר יהוה לא־תעלו ולא־תלחמון עם־אחיכם בני־
ישראל שובו איש לביתו כי מאתי נהיה הדבר הזה וישמעו את־דבר
וישובו יהוה וישבו ללכת כדבר יהוה :

ויבן ירבעם את־שכם בהר אפרים וישב בה ויצא משם ויבן את־
פנואל : ויאמר ירבעם בלבו עתה תשוב הממלכה לבית דוד : אם־
יעלה העם הזה לעשות זבחים בבית־יהוה בירושלם ושב לב העם
הזה אל־אדניהם אל־רחבעם מלך יהודה והרגני ושבו אל־רחבעם
מלך־יהודה : ויועץ המלך ויעש שני עגלי זהב ויאמר אלהם רב־לכם
מעלות ירושלם הנה אלהיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרים :

רמא עליכון ניר תקיף ואנא אוסיף על נירכון אבא רדה יתכון
בשרביטין ואנא אירדי יתכון במרגנין : ואתא ירבעם וכל עמא לות
רחבעם ביומא תליתאה כמא דמליל מלכא למימר תובו לותי ביומא
תליתאה : ואתיב מלכא ית עמא פיתגם קשן ושבק ית מלכא דסביא
די מלכוהי : ומליל עמהון כמלכא דינקיא למימר אבא אתקיף ית
נירכון ואנא אוסיף על נירכון אבא רדה יתכון בשרביטין ואנא אירדי
יתכון במרגנין : ולא קביל מלכא מן עמא ארי הות פלוגתא מן קדם
יי בדיל לאקמא ית קימיה דמליל יי ביד אחיה שילונאה על ירבעם
בר נבט : וחזו כל ישראל ארי לא קביל מלכא מנהון ואתיבו עמא
ית מלכא פתגמא למימר לית לנא חולק בדוד ולא אחסנא בבר ישי
גבר לקירויך ישראל כען מלוך על אנש ביתך דוד ואזל ישר' לקירוהי
: ובני ישראל דיתבין בקירויא דבית יהודה ומלך עליהון רחבעם :
ושלח מלכא רחבעם ית אדורם דממנא על מסקי
מיסין ורגמו כל ישראל יתיה באבנא ומית ומלכא רחבעם אתקף
למיסק ברתיכא למיפך ירושלם : ומרדו בית ישראל בבית דוד עד
יומא הדין : והוה כד שמעו כל ישראל ארי תב ירבעם ושלחו וקרו
יתיה אל כנישתא ואמליכו יתיה על כל ישראל לא הוה בתר בית דוד
אלהן שבטא דיהודה בלחודוהי : ואתא רחבעם לירושלם וכנש ית
כל בית יהודה וית שבטא דבית בנימן מאה ותמנן אלפין גבר גבר
עבדי קרבא לאגחא קרבא עם בית ישראל לאתבא ית מלכותא לרחבע'
בר שלמה : והוה פיתגם נבואה מן קדם יי עם
שמעיה נביא דיי למימר : אימר לרחבעם בר שלמה מלכא דבית
יהודה ולכל שבטא דבית יהודה ושבטא בנימין ושאר עמא למימר :
כדנן אמר יי לא תיסקון ולא תגיחון קרבא עם אחיכון בני ישראל
תובו גבר לביתיה ארי מן קדם מימרי הוה פתגמא הדין וקבילו ל
לפתגמא דיי ותבו למיזל כפתגמא דיי :

ובנא ירבעם ית שכם בטורא דבית אפרים ויתיב בה ונפק
מתמן ובנא ית פנואל : ואמר ירבעם בליביה כען דילמא תתוב מלכותא
לבית דוד : אם יסק עמא הדין למעבד נכסת קודשין בבית מקדשא
דיי בירושלם ויתפני לבא דעמא הדין בתר רבוניהון בתר רחבעם
מלכא שבטא דבית יהודה ויקטלנני ויתובון לות רחבעם מלכא שבטא
דבית יהודה : ואיתמליך מלכא ועבד תרין עגלין דדהבא ואמר להון
סגיאה לכון אורחא מלמסק לירושלם הא אינון דחלתך ישראל
דאסקוך מארעא דמצרים : ושוי

העמיס. ענין משא· כמו ויעמוס איש על חמורו: בשוטים· ת' בשרביטין· וכן שוט לסוס· ועקרבים קשים מהם שהם עוקצים בקוצים שבהם· ות' במזרגנין· ויבו ירבעם. כתוב בוי"ו וקרי באל"ף ואחד הוא. כי אותיות אהוי' מתחלפות: ולא שמע המלך אל העם· להקל עולם כאשר אמרו לו: מה לנו חלק בדוד. כמשמעו דרך שאלה. כלומר מה לנו עוד בו כיון שאינו שומע בקולינו. ואמר שהכביד עולינו מי יכריחנו להיות לנו חלק בו. ומה שזכר דוד לפי שהוא היה תחילת המלוכה קורא בנו או בן בנו דוד· וכן ודוד עבדי נשיא להם לעולם· וי"ת מה כמו לא· ואמר לית לנא חולק בדוד ולא אחסנא בבר ישי: ראה ביתך. כלומר ראה מי נשאר עמך ועל איזה בית המלך כי לא על בית ישראל· וי"ת כען מלוך על אינש ביתך דוד. ובדרש ראה ביתך דוד· זה בית המקדש: וימלוך עליהם רחבעם· מלך עליהם· והוי"ו כוי"ו ויטא אבריהם. והרומים לו: את אדורם. שלח אותו אחריהם שישובו אליו ויקבלוהו למלך ורגמוהו. וכיון שידע רחבעם כי רגמוהו ידע כי הקשר אמיץ והתאמץ לרכוב ולנוס: ויהי כשמוע כל ישראל. אחר שהלכו כל ישראל לאהליה' וירבעם שב למקומו אשר היה שם בית אביו ומשפחתו נועדו ישראל ולא נזכר באיזה מקום· ואפשר שחזרו לשכם· ומפני זה בנה אותו להיות לו לבית מלוכה ושלחו וקראו ירבעם שיבא אל העדה במקום שנתקבצו שם והמליכו אותו על כל ישראל: שבט יהודה לבדו· כבר כתבנו כי שבט בנימין בכלל שבט יהודה. כי ירושלם בין שניה' היתה ומי שימלוך בירושל' בודאי ימלוך על שניהם לפיכך בכלל שבט בנימין בכלל שבט יהודה: ויבן ירבעם את שכם· לא נוכל לומר כי חרבה היתה מעת שהחריב אותה אבימלך כי לא יתכן שהניחוה חריבה יותר ממאתים שנה. ועוד כי שם התקבצו ישראל להמליך רחבעם· ודאי עיר בנויה היתה· אלא פי' ויבן שחזק חומות העיר ובנה בו היכל מלך· וכן ויבן את פנואל לא שהיתה חריב' מעת שנתץ גדעון מגדל פנואל אלא שחזק בנייניו כי חשש שמא ילחם עמו רחבעם וחזק שני אלה הערים· כי גם כן רחבעם בנה ערי מצודות כמו שאומר בדברי הימים: אם יעלה העם הזה. כשיעלה· וכן ואם יהיה היובל לבני ישראל כאשר יהיה· כלומר כיון שהם צריכים על כל פנים לעלות לירושלם שלש פעמים בשנה כל ישראל מלבד שיעלו יחידים לזבוח בשאר ימות השנה אי אפשר שלא יטה רחבעם לבבם אליו ושבו אל אדוניהם. כי הוא אדוניהם מלך בן מלך· ונקל הוא להטות לבבם אליו· וצריך שאקח עצה שלא יעלו ירושלם שאם יעלו ישובו אל אדוניה' והרגוני שלא אפקפק עוד במלוכה· ובדברי רז"ל מאי והרגוני גמירי דאין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד כיון דחזו ליה לרחבעם דיתיב ואנא קאימנא סברי מורד במלכות הוא שאם היה מלך היה יושב וקטלי לי ואזלי בתריה. ועוד בדבריהם במוצאי שמיטה מלך ירבעם. אמר כתיב במועד מקץ שבע שנים וגומ'· תקרא את התורה הזאת· אם אני ארצה לקרות יאמרו מלך העיר יקרא קודם· ואם אני אקרא שני בגלאי הוא לי· ואם לא אקרא בזיון הוא לי: ויועץ המלך. שאל עצה היאך יעשה והסכימה עצתו עם היועצים אותו שיעשה שני עגלים· ולמה עגלים פתה אותם בדברים אמר להם הלא ידעתם כי המלכות נחלקה ברצון האל כמו שאמר לי אחיה השלוני הנביא אם" האל לא רצה במלכות בית דוד ולא רצה גם כן בירושלם שהוא מלכות בית דוד אם כן נעשה מקום אחר שתבואו ותזבחו שם· ולמה עגל אמר להם הלא אהרן עשה לישראל עגל להשרות השכינה בו במקום משה שלא היה להם גם אתם עתה שאין לכם מקום השכינה שהוא ירושלם נעשה עגל במקומו להשרות שכינה בו· לפיכך אמר אלה אלהיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרים· כמו שאמר בעגל המדבר כי לא היתה כוונתו לע"ז· ולמה עשה שנים כדי שלא להטריח ישראל שיבאו כלם למקום אחד:

וַיָּשֶׂם אֶת־הָאֶחָד בְּבֵית־אֵל וְאֶת־הָאֶחָד נָתַן בְּדָן׃ וַיְהִי הַדָּבָר הַזֶּה
לְחַטָּאת וַיֵּלְכוּ הָעָם לִפְנֵי הָאֶחָד עַד־דָּן׃ וַיַּעַשׂ אֶת־בֵּית בָּמוֹת וַיַּעַשׂ
כֹּהֲנִים מִקְצוֹת הָעָם אֲשֶׁר לֹא הָיוּ מִבְּנֵי לֵוִי׃ וַיַּעַשׂ יָרָבְעָם חָג בַּחֹדֶשׁ
הַשְּׁמִינִי בַּחֲמִשָּׁה־עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ כֶּחָג אֲשֶׁר בִּיהוּדָה וַיַּעַל עַל־ ה
הַמִּזְבֵּחַ כֵּן עָשָׂה בְּבֵית־אֵל לְזַבֵּחַ לָעֲגָלִים אֲשֶׁר עָשָׂה וְהֶעֱמִיד בְּבֵית אֵל
אֶת־כֹּהֲנֵי הַבָּמוֹת אֲשֶׁר עָשָׂה׃ וַיַּעַל עַל־הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר־עָשָׂה בְּבֵית־אֵל
בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁמִינִי בַּחֹדֶשׁ אֲשֶׁר־בָּדָא מִלִּבּוֹ וַיַּעַשׂ חָג מלט
לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּעַל עַל־הַמִּזְבֵּחַ לְהַקְטִיר׃ וְהִנֵּה אִישׁ יג
אֱלֹהִים בָּא מִיהוּדָה בִּדְבַר יְהוָה אֶל־בֵּית־אֵל וְיָרָבְעָם עֹמֵד עַל־הַמִּזְבֵּחַ אֶ
לְהַקְטִיר׃ וַיִּקְרָא עַל־הַמִּזְבֵּחַ בִּדְבַר יְהוָה וַיֹּאמֶר מִזְבֵּחַ מִזְבֵּחַ כֹּה אָמַר
יְהוָה הִנֵּה־בֵן נוֹלָד לְבֵית־דָּוִד יֹאשִׁיָּהוּ שְׁמוֹ וְזָבַח עָלֶיךָ אֶת־כֹּהֲנֵי הַבָּמוֹת
הַמַּקְטִרִים עָלֶיךָ וְעַצְמוֹת אָדָם יִשְׂרְפוּ עָלֶיךָ׃ וְנָתַן בַּיּוֹם הַהוּא מוֹפֵת
לֵאמֹר זֶה הַמּוֹפֵת אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה הִנֵּה הַמִּזְבֵּחַ נִקְרָע וְנִשְׁפַּךְ הַדֶּשֶׁן
אֲשֶׁר־עָלָיו׃ וַיְהִי כִשְׁמֹעַ הַמֶּלֶךְ אֶת־דְּבַר אִישׁ־הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר קָרָא
עַל־הַמִּזְבֵּחַ בְּבֵית־אֵל וַיִּשְׁלַח יָרָבְעָם אֶת־יָדוֹ מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ לֵאמֹר ׀ ת
תִּפְשֻׂהוּ וַתִּיבַשׁ יָדוֹ אֲשֶׁר שָׁלַח עָלָיו וְלֹא יָכֹל לַהֲשִׁיבָהּ אֵלָיו׃
וְהַמִּזְבֵּחַ נִקְרָע וַיִּשָּׁפֵךְ הַדֶּשֶׁן מִן־הַמִּזְבֵּחַ כַּמּוֹפֵת אֲשֶׁר נָתַן אִישׁ ה
הָאֱלֹהִים בִּדְבַר יְהוָה׃ וַיַּעַן הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר ׀ אֶל־אִישׁ הָאֱלֹהִים
חַל־נָא אֶת־פְּנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהִתְפַּלֵּל בַּעֲדִי וְתָשֹׁב יָדִי אֵלָי וַיְחַל אִישׁ־
הָאֱלֹהִים אֶת־פְּנֵי יְהוָה וַתָּשָׁב יַד־הַמֶּלֶךְ אֵלָיו וַתְּהִי כְּבָרִאשֹׁנָה׃
וַיְדַבֵּר הַמֶּלֶךְ אֶל־אִישׁ הָאֱלֹהִים בֹּאָה־אִתִּי הַבַּיְתָה וּסְעָדָה וְאֶתְּנָה לְךָ
מַתָּת׃ וַיֹּאמֶר אִישׁ־הָאֱלֹהִים אֶל־הַמֶּלֶךְ אִם־תִּתֶּן־לִי אֶת־חֲצִי
בֵיתֶךָ לֹא אָבֹא עִמָּךְ וְלֹא־אֹכַל לֶחֶם וְלֹא אֶשְׁתֶּה־מַּיִם בַּמָּקוֹם הַזֶּה׃

וְשַׁוִּיאַת חַד בְּבֵיתְאֵל וְיַת חַד יְהַב בְּדָן׃ וַהֲוָה פִּתְגָמָא הָדֵין לְחוֹבָא
וַאֲזַלוּ עַמָּא קֳדָם חַד עַד דָּן׃ וַעֲבַד יַת בֵּית בָּמָתָא וַעֲבַד כּוּמְרַיָא קְצַת
מִן עַמָּא דְּלָא הֲווֹ מִבְּנֵי לֵוִי׃ וַעֲבַד יָרָבְעָם חַגָּא בְּיַרְחָא תְמִינָאָה בַּחֲמֵשַׁת
עַסְרָא יוֹמָא לְיַרְחָא כְּחַגָּא דְשִׁבְטָא דִיהוּדָה וְאַסִּיק עַל אֱגוֹרָא כֵּן עֲבַד
בְּבֵיתְאֵל לְדַבָּחָא לְעִיגְלַיָא דִּי עֲבַד וְאָקִים בְּבֵיתְאֵל יַת כּוּמְרֵי בָמָתָא
דִּי עֲבַד׃ וְאַסִּיק עַל אִיגוֹרָא דַעֲבַד בְּבֵיתְאֵל בַּחֲמֵשַׁת עַסְרָא יוֹמָא לְיַרְחָא
תְמִינָאָה בְּיַרְחָא דְעָדָא מֵרְעוּתֵיהּ וַעֲבַד חַגָּא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וּסְלִיק עַל
אֱגוֹרָא לְאַקְטָרָא׃ וְהָא נְבִיָּא דַיְיָ אֲתָא מִשִּׁבְטָא
יְהוּדָה בְּפִתְגָמָא דַיְיָ לְבֵיתְאֵל וְיָרָבְעָם קָאִים עַל מַדְבְּחָא לְאַקְטָרָא׃
וְאִתְנַבִּי עַל אֱגוֹרָא כְּפִתְגָמָא דַיְיָ וַאֲמַר מַדְבְּחָא מַדְבְּחָא כִּדְנַן אֲמַר יְיָ
הָא בְרָא מִתְיְלִיד לְבֵית דָּוִד יֹאשִׁיָּהוּ שְׁמֵיהּ וְיִנְכּוֹס עֲלָךְ יַת כּוּמְרֵי ב
בָמָתָא דְאַסִּיקוּ בוּסְמִין עֲלָךְ וְגַרְמֵי אֱנָשָׁא יוֹקְרִין עֲלָךְ׃ וִיתֵּן בְּיוֹמָא
הַהוּא אָתָא לְמֵימַר דָּא אָתָא דִּי מַלֵּיל יְיָ דִּתְיְדְעוּן דִּי שַׁלְחַנִי יְיָ הָא
מַדְבְּחָא מִתְבְּזַע וּמִשְׁתְּפֵיךְ קִטְמָא דִּי עֲלוֹהִי׃ וַהֲוָה כַּד שְׁמַע מַלְכָּא
יַת פִּתְגָמָא דִנְבִיָּא דַיְיָ דְּאִתְנַבִּי עַל אֱגוֹרָא בְּבֵיתְאֵל וְאוֹשִׁיט יָרָבְעָם
יַת יְדֵיהּ מֵעִילַוֵי מַדְבְּחָא לְמֵימַר אַחֲדוּהִי וִיבֵשַׁת יְדֵיהּ דְּאוֹשִׁיט עֲלוֹהִי
וְלָא יְכִיל לַאֲתָבוּתַהּ לְוָתֵיהּ׃ וּמַדְבְּחָא אִתְבְּזַע וּמִשְׁתְּפֵיךְ קִטְמָא מִן
מַדְבְּחָא כְּאָתָא דִּיהַב נְבִיָּא דַיְיָ בְּפִתְגָמָא דַיְיָ׃ וַאֲתֵיב מַלְכָּא וַאֲמַר
לִנְבִיָּא דַיְיָ צַלִּי כְעַן קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ וּבְעֵי מִן קֳדָמוֹהִי וּתְתוּב יְדִי לִי
וְצַלִּי נְבִיָּא דַיְיָ קֳדָם יְיָ וְתָבַת יְדָא דְמַלְכָּא לֵיהּ וַהֲוַת כְּקַדְמֵיתָא׃
וּמַלֵּיל מַלְכָּא עִם נְבִיָּא דַיְיָ עוּל עִמִּי לְבֵיתָא וּסְעוֹד וְאֶתֵּין לָךְ מַתְּנָא׃
וַאֲמַר נְבִיָּא דַיְיָ לְמַלְכָּא אִם תִּתֵּן לִי יַת פַּלְגוּת בֵּיתָךְ לָא אֵיעוֹל עִמָּךְ
וְלָא אֵיכוֹל לַחְמָא וְלָא אֶשְׁתֵּי מַיָּא בְּאַתְרָא הָדֵין׃ אריכן

וישם את האחד בבית אל ואת האחד נתן בדן· בבית אל לפי שאמר להם זה המקום גם כן נבחר כמו ירושלם. כי יעקב אבינו אמר על המקום הזה יהיה בית אלהים· ואחד נתן בדן בגבול ישראל כמו שכתוב מדן ועד באר שבע: רב לכם מעלות ירושלם· די לכם עד עתה הניחו מהיום ואילך מעלות ירושלם· וי״ת סגיאה לכון אורחא מלמיסק לירושלם הא איכון דחלתך ישראל· ובדרש רב לכם מעלות. מה עשה הושיב שני פרדסיאות או קסטרחות אחת על תבור ואחת על המצפה· זהו שאמר הושע כי פח הייתם למצפ׳ ורשת פרושה הייתם על תבור: לחטאת· כי מתחילה לא אמר ירבעם כי לשם ע״ז היה עושה אותם אלא לשם האל. ואח״כ שב הדבר ההוא והיה לחטאת שקבלוהו באלוה. וממנו יבאו לאלהים אחרים ככל הגוים. לפיכך אמר ויהי הדבר הזה לחטאת: עד דן· אף על פי שהיה בקצה הגבול באו אליו מן הקצה האחר כל כך היו אדוקין בע״ז· והקצה האחר היה באר שבע כמו שכתוב מדן ועד באר שבע. ועל זה אמר הנביא חי אלהיך דן וחי אלהי דרך באר שבע כי מבאר שבע היה דרכם לאלהי דן והיו נשבעים בו: ויעש את בית במות· עשה בית ובנה שם במות: מקצות העם. כמו ומקצה אחיו. מן הגדולים או מן הפחותים. ובדברי רז״ל מן הקוצים שבעם: אשר לא היו מבני לוי· כי לא רצו לעבוד ע״ז· וכן בעגל שעשו במדבר כשאמר משה מי לה׳ אלי ויאספו אליו כל בני לוי. מוריע שלא עבדו הם את העגל. ואמר מעולם לא עבד לוי ושבטו ע״ז. וזהו שאמר כי שמרו אמרתך ובריתך ינצורו. ומה שאמר אך לא יעלו כהני הבמות· כי אם אכלו מצות· ומקריבים היו בבמות אבל לשם ה׳· או מה שאמר מעולם לא עבד שבט לוי ע״ז עד זמן שחטאו מלכי יהודה· אבל כיון שחטאו מלכי יהודה והעמידו ע״ז בבית ה׳ חטאו גם כן מקצת הכהנים והקריבו לע״ז בבית ה׳ ומבני לוי שהם מבני איתמר היו מקריבים לע״ז לא מבני צדוק שהם מבני אלעזר כי הם לא הקריבו לע״ז מעולם כמו שמבורש ביחזקאל. וכיון שראה ירבעם שלא רצו להקריב בבמותיו גרשם מנחלתם ומאחוזתם והלכו להם לארץ יהודה כמו שאמר בדברי הימים כי עזבו הלוים את מגרשיהם ואחוזתם וילכו ליהודה ולירושלם כי הזניחם ירבעם ובניו מכהן לה׳. כי אמר ירבעם יקחו מעשרותיה׳ ואחוזתם במלכותי וילכו ויעבדו לירושלם זה לא יהיה כיון שאינם עובדים בבית אל לא יהיה להם חלק ונחלה במלכותי· וזהו שאמר כי הזניחם מכהן לה׳· הרחיקם מקחת מעשרותיהם ונחלתם שהם כהונת ה׳· או פי׳ כיון שלא רצו להניח מכהן לה׳ לירושלם הזניחם וגרשם מארצו: בחדש השמיני. החליף החדש השביעי בשמיני להרחיק ישראל עוד מחקות ירושלם· או אם יהיה מישראל שירצו ללכת בחג הסכות בירושלם כמו שאומר בדברי הימים· הנותני׳ את לבבם לבקש את ה׳ אלהי ישראל באו ירושלם לזבוח. עשה הוא חג בחדש השמיני כי כבר שבו לביתם ההולכים לירושלם· ויהיו שם בבית אל בחג אשר עשו מירחת המלך· כן עשה בחג אשר ביהודה בשביעי כן עשה בבית אל בשמיני: לזבוח לעגלים אשר עשה. ובבית אל לא היה אלא עגל אחד אלא כמו שעש׳ בבית אל כן עשה בדן. אלא מפני המעשה הזה שהיה בבית אל והוא ירבעם עלה על המזבח אשר בבית אל להקטיר ובא הנביא אליו לפיכך אמר בבית אל: ויעל על המזבח אשר עשה· העלה עליו עולות וזבחים: אשר בדה מלבו. אשר הוציא מלבו. וכן כי מלבך אתה בודאם. מוציאם· ובדברי רז״ל שאור בודה להם ומחכמתן· פי׳ מוציא. וי״ת דעדא ברעותיה: מלבו· מלבד כתיב. ר״ל אשר בדה מלבד מועדי ה׳· ולא ראינו אם עשה כן בשאר המועדים כמו בחג הסכות· ואפשר כי באותו זמן היה תחלת מלכותו כמו שכתבנו למעלה לפיכך אמר כי חג זה בדה מלבו והוא הדין לאחרים. ובדברי רז״ל אף שבתות וימים טובי׳ בדא ירבעם מלבו. הדא הוא דכתיב ירבעם על המזבח להקטיר אשר ברה מלבו מלבד כתיב מלבד שבתות ה׳: ויעל על המזבח להקטיר: והנה איש האלהים. אר״ז׳ל שהוא עידו הנביא ואמת הוא. כי בימי ירבעם נבא ועליו נבא כמו שכתוב בדברי הימים ובחזות עדוא החוזה על ירבעם בן נבט: מזבח מזבח. כן דרך הקריאה כמו שכתוב אברהם אברהם. יעקב יעקב. משה משה· שמואל שמואל· ובדברי רז״ל מזבח שבבית אל ומזבח שבדן: הנה בן נולד· יהיה נולד. אמר עצמות אדם לפי שסורפין על המזבח עצמות בהמה בעולות אשר יעלו עליו· אמר שישרפו עליו עצמות אדם. וכן עשה יאשיהו כמו שכתוב ויקח את העצמות וישרף על המזבח ויקח את עצמות הקברים אשר בהר· ובדרש עצמות ירבעם ר״ל אלא שחלק כבוד למלכות: חל נא את פני ה׳ אלהיך· כלומר שהוא שולחך ואתה שלוחו ואני ארע כי ישמע אליך· וירא ממנו וחלה את פניו שישיב ידו אליו. ובדברי רז״ל אלהיך ולא אלהי· ועוד באיזה פנים יקרא אותו אלהי· והוא עומד ומקריב לע״ז· אף על פי כן ויחל איש האלהים: ותהי כבראשונה· שהגיע אותה כרצונו כבתחילה· ובדברי רז״ל אם תכתוש את האויל במכתש אין אתה מועיל כלום· מה בראשונה עומד ומקריב לע״ז אף אחר כן עומד ומקריב לע״ז: וסעדה. בקמץ חטף:

כיכן

כי־כן צוה אתי בדבר יהוה לאמר לא־תאכל לחם ולא תשתה־מים
ולא תשוב בדרך אשר הלכת׃ וילך בדרך אחר ולא־שב בדרך
אשר־בא בה אל־בית־אל׃ ונביא אחד זקן
ישב בבית־אל ויבוא בנו ויספר־לו את־כל־המעשה אשר־עשה איש־
האלהים היום בבית־אל את־הדברים אשר דבר אל־המלך ויספרום
לאביהם׃ וידבר אלהם אביהם אי־זה הדרך הלך ויראו בניו את־
הדרך אשר הלך איש האלהים אשר־בא מיהודה׃ ויאמר אל־בניו
חבשו־לי החמור ויחבשו־לו החמור וירכב עליו׃ וילך אחרי איש
האלהים וימצאהו ישב תחת האלה ויאמר אליו האתה איש־האלהים
אשר־באת מיהודה ויאמר אני׃ ויאמר אליו לך אתי הביתה ואכל
לחם׃ ויאמר לא אוכל לשוב אתך ולבוא אתך ולא־אכל לחם ולא־
אשתה אתך מים במקום הזה׃ כי־דבר אלי בדבר יהוה לא־תאכל
לחם ולא־תשתה שם מים לא־תשוב ללכת בדרך אשר־הלכת בה׃
ויאמר לו גם־אני נביא כמוך ומלאך דבר אלי בדבר יהוה לאמר
השבהו אתך אל־ביתך ויאכל לחם וישת מים כחש לו׃ וישב אתו
ויאכל לחם בביתו וישת מים׃ ויהי הם ישבים אל־השלחן
ויהי דבר־יהוה אל־הנביא אשר השיבו׃ ויקרא אל־ את־
איש האלהים אשר־בא מיהודה לאמר כה אמר יהוה יען כי מרית פי
יהוה ולא שמרת את־המצוה אשר צוך יהוה אלהיך׃ ותשב ותאכל
לחם ותשת מים במקום אשר דבר אליך אל־תאכל לחם ואל־תשת
מים לא־תבוא נבלתך אל־קבר אבתיך׃ ויהי אחרי אכלו לחם
ואחרי שתותו ויחבש־לו החמור לנביא אשר השיבו׃ וילך וימצאהו
אריה בדרך וימיתהו ותהי נבלתו משלכת בדרך והחמור עמד אצלה
והאריה עמד אצל הנבלה׃ והנה אנשים עברים ויראו את־הנבלה
משלכת בדרך ואת־האריה עמד אצל הנבלה ויבאו וידברו בעיר
אשר הנביא הזקן ישב בה׃ וישמע הנביא אשר השיבו מן־הדרך
ויאמר איש האלהים הוא אשר מרה את־פי יהוה ויתנהו יהוה לאריה
וישברהו וימתהו כדבר יהוה אשר דבר־לו׃ וידבר אל־בניו לאמר
חבשו־לי את־החמור ויחבשו׃ וילך וימצא את־נבלתו משלכת
בדרך והחמור והאריה עמדים אצל הנבלה לא־אכל האריה את־
הנבלה ולא שבר את־החמור׃ וישא הנביא את־נבלת איש־האלהים
וינחהו אל־החמור וישיבהו ויבא אל־עיר הנביא הזקן לספד ולקברו׃ ויניחהו

ארי כן פקיד יתי בפתגמא דיי למימר לא תיכול לחמא ולא תשתי תמן
מיא ולא תתוב באורחא דאזלתא׃ ואזל באורחא אוחרי ולא תב
באורחא דאתא בה לבית אל׃ ונביא שקרא חד
סבא יתיב בבית אל ואתא בריה ואשתעי ליה ית כל עובדא דעבד
נביא דיי יומא דין בבית אל ית פתגמיא דמליל עם מלכא ואשתעינון
לאבוהון׃ ומליל להון אבוהון באי דא אורחא אזל ואחזיאו בנוהי ית
אורחא דאזל נביא דיי דאתא משבטא יהודה׃ ואמר לבנוהי זריזו
לי חמרא וזריזו ליה חמרא ורכיב עלה׃ ואזל בתר נביא דיי ואשכחיה
יתיב תחות בוטמא ואמר ליה האת נביא דיי דאתיתא משבטא
יהודה ואמר אנא׃ ואמר ליה איתא עמי לביתא ואיכול לחמא׃ ואמר
לא איכול למיתב עמך ולמיעל עמך ולא איכול לחמא ולא אשתי עמך
מיא באתרא הדין׃ ארי גזירא עלי בפתגמא דיי לא תיכול לחמא
ולא תישתי תמן מיא ולא תתוב למיזל באורחא דאזלת בה׃ ואמר
ליה אף אנא נביא כותך ומלאכא מליל עמי בפתגמא דיי למימר
אתבהי עמך לביתך וייכול לחמא וישתי מיא כדיב ליה׃ ותב עמיה
ואכל לחמא בביתיה ושתי מיא׃ והוה עד דאינון
מסחרין על פתורא והוה פתגם נבואה מן קדם יי לנביא דאתביה׃
ואתנבי על נביא דיי דאתא משבטא יהודה למימר כדנן אמר יי חלף
דסריבתא על מימרא דיי ולא נטרתא ית תפקידתא דפקדך יי אלהך׃
ותבתא ואכלת לחמא ואשתיתא מיא באתרא דמליל עמך לא תיכול
לחמא ולא תשתי מיא לא תתכניש נבלתך לקברא דאבהתך׃
והוה בתר דאכלו לחמא ובתר דאשתיאו וזרז ליה חמרא לנביא
דאתביה׃ ואזל ואשכחיה אריא באורחא וקטליה והות נבלתיה
רמיא באורחא וחמרא קאים לקבלה ואריא קאים בסטר נבלתא׃
והא גבריא עברין וחזו ית נבלתא רמיא באורחא וית אריא קאים
בסטר נבלתא ואתו ומלילו בקרתא דנביא שקרא סבא יתיב בה׃
ושמע נביא דאתביה מן אורחא ואמר נביא דיי הוא דסריב על
מימרא דיי ומסריה יי לאריא ותבריה וקטליה כפתגמא דיי דמליל
ליה׃ ומליל עם בנוהי למימר זריזו לי ית חמרא וזריזו׃ ואזל
ואשכח ית נבלתיה רמיא באורחא וחמרא ואריא קיימין בסטר
נבילתא לא אכל אריא ית נבילתא ולא תבר ית חמרא׃ ונטל נביא
שקרא ית נבילתא נביא דיי ואחתיה על חמרא ואתביה ואתא
לקרתא דנביא שקרא סבא למספד ולמקבריה׃ ואחית

כי כן צוה אותי. המלאך שדבר עמי בדבר ה'. ולמה מנעהו מלאכול ולשתות במקום ההוא לפי שאסור להכנס לעיר עובדי ע"ז אם לא להתרות בהם ולמנעם או לדבר להם בשם ה'. לפי שיראו העם כי לא נכנס שם אלא לספר נבואתו בלבד מנעהו מלאכול ולשתות שם. ולפי שלא יזכר דרך העיר ההוא ולא ישוב שם מנעהו מלשוב בדרך אשר בא בה: ונביא אחד זקן. ת"י ונביא שיקרא חד סבא. ויש נוסחאות שכתוב בהם ושמיה מיכה. וכן בדברי רז"ל כי מיכה היה. ויש אמרו כי אמציה כהן ביתאל היה. ויש אמרו זה עידוא הנביא. ויש אמרו זה יונתן בן גרשם. ותחלת ישיבתו בשמרון היתה. כמו שכתו' בדברי יאשיהו הנביא אשר בא משמרון ובא לביתאל וישב שם. ואעפ"י שלא היה באותו הפרק עיר שמרון בנויה עדיין. שהרי עמרי בנה את העיר היה שם מתחלה פרז. ועמרי קנה ההר ובנה שם העיר. או שהיה שם עיר מתחלה כמו שת"י ויקן את ההר וזבן ית כרכא אלא שעמרי חזק הבניין וקרא לעיר שם אחר: ויספרו'. אמר ויספרום אחר שאמר ויבא בנו ויספר לו. פי' כי תחלה בא בנו האחד והיה מספר לו אשר עשה איש האלהים ובעודו מספר באו שאר בניו גם כן ויספרו הדברים לאביהם כמו שהיה מספר הראשון: ויראו בניו את הדרך. ת"י ואחזיאו כמו ויראו בפתח היו"ד מבניין הפעיל. כלומר שהראו לאביהם הדרך אשר הלך בה. ויש לפרשו כמשמעו. ופירושו וכבר ראו בניו הדרך אשר הלך ואמרו לאביהם בדרך זו הלך: כי דבר אלי. פי' כי דבר בא אלי. כלומר דבר נבואה בא אלי על ידי מלאך שאמר לי בדבר ה': כחש לו. כי נביא שקר היה. והוא האזין לדבריו. ונענ' בזה כי היה לו לחקור ולשאול עליו אם הוא נביא אמת והוא עבר על דברי עצמו לפיכ' היתה מיתתו בידי שמים שנ' אשר לא ישמע אל דברי הנביא אשר ידבר בשמי אנכי אדרוש מעמו. כל שכן אם הוא עצמו לא ישמע אל דברי עצמו אשר דבר בשם ה': אל הנביא אשר השיבו. בעבור אשר מרה פי ה' נביא האמת לא באה אליו הנבואה ובאה אל נביא השקר לצורך להודיע לנביא האמת חטאו וענשו. ורז"ל אמרו גדולה לגימא שמקרבת את הרחוקים ומרחקת את הקרובים ומשרה שכינה על נביאי הבעל: ויקרא אל איש האלהי'. כתרגו' ואתנבי על נביא דה' דאתא משבט יהודה. וי"מ כי הנבואה באה אל איש האלהים כמו שאמר ויקרא אל איש האלהים. ומה שאמר אל הנביא אשר השיבו. פי' אל הנביא אשר השיבו הנביא הזקן. ובדברי רז"ל אשר הושב לא נאמר אלא אשר השיבו מלמד שעל נביא השקר שרתה רוח הקדש: אל קבר אבותיך. שלא ישוב אל ארץ יהודה וימות שם כי בדרך ימות. ובאמרו לו נבלתך רמז לו כי נבלה תהיה גויתו. כלומר מושלכת בדרך. או כל גוף מת יקרא נבלה בין של בהמה ועוף בין של אדם. ואפילו צדיק כמו נבלתי יקומון: ויחבש לו החמור. הנביא הזקן חבש החמור לנביא ה' אשר השיבו מן הדרך. ואמר הידיעה אחר הכנוי כמו ותראהו את הילד. והרומי' לו: וחמור והאריה. יא' כי חסר ממנו הא' הידיעה. ומשפטו והחמור. כמו בחמור. כחמור. לחמור: ולא יתכן. כי לא יתכן הא' הידיעה עם וי"ו השמוש. ובא וחמור בלא ידיעה. כי כבר נזכר פעמים. וכן ויטרף עליו את בית מלך' באם בלא ידיעה. כי כבר זכרו בידיעה ארמון בית המלך: לא אכל האריה את הנבלה ולא שבר את החמור. לא אכל את הנבלה על דרך וסגר פום אריותא ולא חבלוני. אבל הרגו לעונש שמרה פי השם. והנה הראה לנו בזה גמול הצדיק וענשו כאחד בעולם הזה. וכן גמול החמור בעול' הזה לכבוד הנביא שרכב עליו. כי יש גמול ועונש בשאר בעלי חיים בעולם הזה בענין האדם כמו שכתבנו בפירוש תילים במזמור תהלה לדוד: ויניחהו אל החמור. כמו על החמור. כמו אל ההרים לא אכל על ההרים. וזולתם רבים:

ואחית ית נבילתיה בקבריה וספדו עלוהי ווי על אחא : והוה בתר
דקברו יתיה ואמר לבנוהי למימר כד אימות ותקברון יתי בקברא
דנביא דייי קבור ביה בסטר גרמוהי אחיתו ית גרמי : ארי אתקיימא
יתקיים פתגמא דאתנבי בפתגמא דייי על אגורא די בביתאל ועל כל
בתי במתא די בקרוי שמרון : בתר פתגמא הדין
לא תב ירבעם מאורחיה בישתא ותב ועבד קצת מן עמא כומרי במת
דרעי מקריב ית קורבניה והוון כומרין לבמתא : והוה פתגמא הדין
לחובי בית ירבעם ולגמרא ולשיצאה מעל אפי ארעא :
בעידנא ההיא מרע אביה בר ירבעם : ואמר ירבעם לאתתיה
קומי כען ותשתנין ולא ידעין דאת אתת ירבעם ותהכין לשילו הא תמן
אחיה נביא הוא מליל עלי למהוי מלכא על עמא הדין : ותסבין בידך
עסר טולמין דלחם וכסנין וקלוע דדבש ותהכי לותיה והוא יחוי ליך
מה יהי לרביא : ועבדת כן אתת ירבעם וקמת ואזלת לשילו ואתת
לבית אחיה ואחיה לא יכיל למחזי ארי קמא עינוהי מסביה :
וייי אמר לאחיה הא אתת ירבעם אתיא למתבע פתגם מינך
על ברא ארי מרע הוא כדין וכדין תמליל עמה ויהי במיעלה והיא
משתניא : והוה כד שמע אחיה ית קל ריגלהא עלא בתרעא ואמר
עולי אתת ירבעם למא דנן את משתניא ואנא שליח לאתנבאה עלך
פתגמין קשן : אזילי אמרי לירבעם כדנן אמר ייי אלהא דישראל חלף
דאפרישתך מגו עמא ומניתך למהוי מלכא על עמי ישראל : ואעדיתי
ית מלכותא מבית דוד ויהבתה לך ולא הויתא כעבדי דוד דינטר
פיקודי ודהליך בתר פולחני בכל לביה למעבד לחוד דכשר קדמי :
ואבאישת למעבד מכל דהוו קדמך ואזלתא ועבדתא לך טעות ע
עממיא ומתכן לארגזא קדמי ופולחני ארחיקתא מקביל עינך :
בכן הא אנא מיתי בישתא לבית ירבעם ואישיצי
לירבעם ידע מדע ואחיד ושביק בישראל ואפלי בתר בית ירבעם כמא
דמנדרין בגולילין עד דמסיפין : דימות לירבעם בקרתא יכלון כלביא
ודימות בחקלא יכלון עופא דשמיא ארי במימרא דייי גזר כן :
ואת קומי אזילי לביתך במיעל ריגליך לקרתא ימות רביא : ויספדון
ליה כל ישראל ויקברון יתיה ארי דין בלחודוהי יתכניש לירבעם
לקברא חלף דאשתכח ביה פתגם דתקין קדם ייי אלהא דישראל
בבית ירבעם : ויקים ייי קדמוהי מלכא על ישראל דישיצי ית דבית
ירבעם מן דקים יומא דין ואף דאתיליד מכבן ולהלא : וימחי ייי ית ישר
כמא

וינח את נבלתו בקברו ויספדו עליו הוי אחי : ויהי אחרי קברו אתו
ויאמר אל בניו לאמר במותי וקברתם אתי בקבר אשר איש האלהים
קבור בו אצל עצמתיו הניחו את עצמתי : כי היה יהיה הדבר אשר
קרא בדבר יהוה על המזבח אשר בבית אל ועל כל בתי הבמות
אשר בערי שמרון : אחר הדבר הזה לא
שב ירבעם מדרכו הרעה וישב ויעש מקצות העם כהני במות החפץ
ימלא את ידו ויהי כהני במות : ויהי בדבר הזה לחטאת בית ירבעם
ולהכחיד ולהשמיד מעל פני האדמה : בעת ההיא יד
חלה אביה בן ירבעם : ויאמר ירבעם לאשתו קומי נא והשתנית
ולא ידעו כי אתי אשת ירבעם והלכת שלה הנה שם אחיה הנביא את
הוא דבר עלי למלך על העם הזה : ולקחת בידך עשרה לחם ונקדים
ובקבק דבש ובאת אליו הוא יגיד לך מה יהיה לנער : ותעש כן
אשת ירבעם ותקם ותלך שלה ותבא בית אחיה ואחיהו לא יכל ל
לראות כי קמו עיניו משיבו :
ויהוה אמר אל אחיהו הנה אשת ירבעם באה לדרש דבר
מעמך אל בנה כי חלה הוא כזה וכזה תדבר אליה ויהי כבאה והיא
מתנכרה : ויהי כשמע אחיהו את קול רגליה באה בפתח ויאמר
באי אשת ירבעם למה זה את מתנכרה ואנכי שלוח אליך קשה :
לכי אמרי לירבעם כה אמר יהוה אלהי ישראל יען אשר הרמתיך
מתוך העם ואתנך נגיד על עמי ישראל : ואקרע את הממלכה
מבית דוד ואתנה לך ולא היית כעבדי דוד אשר שמר מצותי ואשר
הלך אחרי בכל לבבו לעשות רק הישר בעיני : ותרע לעשות מכל
אשר היו לפניך ותלך ותעשה לך אלהים אחרים ומסכות להכעיסני
ואתי השלכת אחרי גוך :
לכן הנני מביא רעה אל בית ירבעם והכרתי לירבעם משתין בקיר
עצור ועזוב בישראל ובערתי אחרי בית ירבעם כאשר יבער הגלל ועצור
עד תמו : המת לירבעם בעיר יאכלו הכלבים והמת בשדה יאכלו
עוף השמים כי יהוה דבר : ואת קומי לכי לביתך בבאה רגליך
העירה ומת הילד : וספדו לו כל ישראל וקברו אתו כי זה לבדו
יבא לירבעם אל קבר יען נמצא בו דבר טוב אל יהוה אלהי ישראל
בבית ירבעם : והקים יהוה לו מלך על ישראל אשר יכרית את
בית ירבעם זה היום ומה גם עתה : והכה יהוה את ישראל

בקברו · בקבר הנביא הזקן אשר כרה לעצמו : ויספדו · הוא ובניו : אצל עצמותיו הניחו את עצמותי · זכר העצמות במקום הגוף כי הם מוסדי הגוף : היה יהיה · וכשישרפו עצמות הקבורי' עצמותיו ימלטו כי הוא איש האלהי' ועצמותי ימלטו עם עצמותיו לכבודו · וכן כתוב וימלטו עצמותיו את עצמות הנביא אשר בא משומרון : לא שב ירבעם · אעפ"שראה מופת המזבח שנקרע ומופת ידו שיבשה ושבה אליו בתפילת איש האלהים וראה מות הנביא כאשר מרה את פי ה' ושמע המופת שאחריה עומד אצל נבלת הנביא ולא אכל הנבלה ולא שבר את החמור אעפ"כ לא שב מדרכו הרעה ושב כבתחילה ועשה מקצות העם כהני במות כל מי שרוצה לבא להקריב בבמה להיות כהן היה והגדיל החטאת יום יום · ופי' ויהי כהני במות · ויהי מכהני הבמות · ופי' ויהי בדבר הזה לחטאת בית ירבעם. לעונש בית ירבעם ולהשמיד ולהכחיד. וכן זאת תהיה חטאת מצרים · ובי"ת בדבר במקום הא' הידיעה · או פירושו כמשמעו כלומר בדבר הזה היה חרון אף הא' על בית ירבעם להשמידם מעל פני האדמה כי לא שב מדרכו הרעה בכל אשר ראה : והשתנית · לפי שידע כי אחיה היה מוכיח אותו לפי שסר מאחרי ה' אמר בלבו אם ידע אחיה שהיא אשתי לא יתנבא לי כי אם רע לפיכ' אמר לאשתו שתשתנה כדי שלא יכירו כי היא אשתו של ירבעם · ומה שאמר לה שתקח עשרה לחם ונקודים ובקבוק דבש למנחה לנביא כי כן היה מנהגם כשהיו באים לשאול מהנביא היו מביאים לו מנחה כמו שאמר בשאול ונערו מה נביא לאיש האלהים · ונקודים. תי' כסנין. ובדברי רז"ל פת הבאה בכסנין והיא פת עשויה כעין יבשים כוסמין אותם בבית המשתה. ובקבוק · כלי שפיו צר · ות"י גלוע · ומה שאמר לה הוא דבר עלי למלך על העם הזה · כלומר שנבואתו מתקיימת כי כמו שדבר עלי כן היה לי · ומה שיאמר לך על הנער הוא האמת : כי קמו עיניו משיבו · והטעם כי לעת הזקנה תיבש הלחות ויקומו יתרי העין ותכנס העין בחורה · וכבר פי' בו פי' אחר במלת ועיניו קמה: משיבו · כמו משיבתו · וכן ובורם לבלות שאול שהוא כמו ובורתם כתבונת עצבים שהוא כמו כתבונתם · ואמר בדרש כל המעמיד תלמיד שאינו הגון עיניו כהות. מכאן למאחיה השילוני וירבעם בן נבט תלמידו היה : כזה וכזה. הדברים שאמר לה : מתנכרה. הפך ההכרה : קשה · חזות קשה · וכמוהו מאכלו בריאה · שה בריאה : ואותי השלכת אחרי גויך · שלא פנית אלי לא כך ולא כך כאדם המשליך הדבר אחר גו שלא יפנה אליו · ותרגם יונתן ופולחני רחיקת מקבל עינך : משתין בקיר. אמרו רז"ל אפילו הכלב שדרכו להשתין בקיר · ונאמר זה על דרך ההפלגה · וי"ת ידע מדע · אמר משתין כמו משית · ר"ל משית עינה בקירות לבו : עצור ועזוב · אפילו מה שיהיה עזוב ועצור במקו' שלא יכרת בתחלת הפורענות הבאה עליו אכריתנו בסוף שלא ישאר ממנו דבר · ואא"ז"ל פירש עצור על הממון שהוא עצור באוצר · ועזוב המקנה שהוא עזוב בשדה : כאשר יבער הגלל עד תמו. אמרו רבו' ז"ל גלל זה השן. ר"ל כמו שמבער השן המאכל עד תמו. ונקרא השן גלל לפי שדומה לאבן שיש הנקר' גלל כמו שאמר כדכבין די אבן גלל · וי"א גלל היא צואה מן כגללי צואת האדם · וי"ת כמו דמנדרין בגילולייא עד דמסייפין : בבואה רגליך העירה. מקור בתוספת הא"· כמו בבוא רגליך : דבר טוב · לא גלה הכתוב מה דבר טוב נמצא בו · ורז"ל אמרו שבטל פרדסאות שהושיב אביו בדרכים למנוע ישראל שלא יעלו ברגל : זה היום. זה היום שיקום אותו המלך : ומה גם עתה. מה כרה זו גם עתה · כלומר נקלה היא כרה זו כי יותר ויותר יבאו על ישראל כרות : כאשר ינוד

כאשר ינוד הקנה במים ונתש את־ישראל מעל האדמה הטובה הזאת
הנהר אשר נתן לאבותיהם וזרם מעבר לנהר יען אשר עשו את־אשריהם
מכעיסים את־יהוה : ויתן את־ישראל בגלל חטאות ירבעם אשר
חטא ואשר החטיא את־ישראל : ותקם אשת ירבעם ותלך ותבא
תרצתה היא באה בסף־הבית והנער מת : ויקברו אתו ויספדו־לו
כל־ישראל כדבר יהוה אשר דבר ביד־עבדו אחיהו הנביא : ויתר
דברי ירבעם אשר נלחם ואשר מלך הנם כתובים על־ספר דברי ה
הימים למלכי ישראל : והימים אשר־מלך ירבעם עשרים ושתים
שנה וישכב עם־אבתיו וימלך נדב בנו תחתיו :
ורחבעם בן־שלמה מלך ביהודה בן־ארבעים ואחת
שנה רחבעם במלכו ושבע עשרה שנה מלך בירושלם העיר אשר־
בחר יהוה לשום את־שמו שם מכל שבטי ישראל ושם אמו נעמה
העמנית : ויעש יהודה הרע בעיני יהוה ויקנאו אתו מכל אשר עשו
אבתם בחטאתם אשר חטאו : ויבנו גם־המה להם במות ומצבות
ואשרים על כל־גבעה גבהה ותחת כל־עץ רענן : וגם־קדש היה
בארץ עשו ככל התעבות הגוים אשר הוריש יהוה מפני בני ישראל :
ויהי בשנה החמישית למלך רחבעם
ששק עלה שושק מלך־מצרים על־ירושלם : ויקח את־אצרות בית־יהוה
ואת־אוצרות בית המלך ואת־הכל לקח ויקח את־כל־מגני הזהב אשר
עשה שלמה : ויעש המלך רחבעם תחתם מגני נחשת והפקיד על־
יד שרי הרצים השמרים פתח בית המלך : ויהי מדי־בא המלך בית
יהוה ישאום הרצים והשיבום אל־תא הרצים : ויתר דברי רחבעם
וכל־אשר עשה הלא־המה כתובים על־ספר דברי הימים למלכי י
יהודה : ומלחמה היתה בין־רחבעם ובין ירבעם כל־הימים :
וישכב רחבעם עם־אבתיו ויקבר עם־אבתיו בעיר דוד ושם אמו
נעמה העמנית וימלך אבים בנו תחתיו :
טו ובשנת שמנה עשרה למלך ירבעם בן־נבט מלך אבים על־
יהודה : שלש שנים מלך בירושלם ושם אמו מעכה בת־אבישלום :
וילך בכל־חטאת אביו אשר־עשה לפניו ולא־היה לבבו שלם עם־יהוה
אלהיו כלבב דוד אביו : כי למען דוד נתן יהוה אלהיו לו ניר בירושלם
להקים את־בנו אחריו ולהעמיד את־ירושלם : אשר עשה דוד את־
הישר בעיני יהוה ולא־סר מכל אשר צוהו כל ימי חייו רק בדבר
אוריה החתי : ומלחמה היתה בין־רחבעם ובין ירבעם כל־ימי חייו :
ויתר דברי אבים וכל־אשר עשה הלוא־הם כתובים על־ספר דברי
הימים למלכי יהודה ומלחמה היתה בין אבים ובין ירבעם : וישכב
אבים עם־אבתיו ויקברו אתו בעיר דוד וימלך אסא בנו תחתיו :

כמא דנאיד קניא במיא ויעיקר ית ישראל מעל ארעא טבתא הדא
דיהב לאבהתהון ויגלינון מעיבר פרת חלף דעבדו ית אשריהון ם
מרגזין קדם יי : וימסר יי ית ישראל בדיל חובי ירבעם דחב ודחייב
ית ישראל : וקמת אתת ירבעם ואתת לתרצת היא עלת בסיפא
דביתא ורביא מית : וקברו יתיה וספדו עלוהי כל ישראל כפתגמא
דיי דמליל ביד עבדיה אחיה נביא : ושאר פתגמי ירבעם
דאגיח קרבא ודמלך הלא אינון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכיא
דישראל : ויומיא דמלך ירבעם עסרין ותרתין שנין ושכיב עם
אבהתוהי ומלך נדב בריה תחותוהי : ורחבעם בר
שלמה מלכא דבית יהודה בר ארבעין וחדא שנא רחבעם כד מלך
ושבע עסרי שנין מלך בירושלם קרתא דאיתרעי יי לאשראה ית
שכינתיה תמן מכל שבטיא דישראל ושום אמיה נעמה מבני עמון :
ועבד דבית יהודה דביש קדם יי וארגיזו קדמוהי מכל דעבדו א
אבהתהון בחוביהון די חבו : ובנו אף אינון להון במן וקמן ואשרין
על כל רמא מנטלא ותחות כל אילן עבוף : ואף נפקת ברא הוית
בארעא עבדו ככל תועבת עממיא די תריך יי מן קדם בני ישראל :
והוה בשתא חמישתא למלכא רחבעם סליק שישק
מלכא דמצרים על ירושלם : ונסיב ית אוצרי בית מקדשא דיי וית
אוצרי בית מלכא וית כולא נסיב ונסיב ית כל מגני דהבא דעבד שלמה :
ועבד מלכא רחבעם חילופיהון מגיני נחשא ומני על רבני רהטיא
דנטרין תרע בית מלכא : והוה בזמן דעליל מלכא לבית מקדשא
דיי נסבין להון רהיטיא ומתיבין להון לרובא רהיטיא : ושאר פיתגם
רחבעם וכל דעבד הלא אינון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכי
דבית יהודה : וקרבא הות בין רחבעם ובין ירבעם כל יומיא :
ושכיב רחבעם עם אבהתוהי ואתקבר עם אבהתוהי בקרתא דדוד
ושום אימיה נעמה דמבני עמון ומלך אביה בריה תחותוהי :
ובשנת תמני עסרי למלך
ירבעם בר נבט מלך אביה על דבית יהודה : תלת שנין מלך בירושלם
ושום אמיה מעכה ברת אבישלום : ואזל בכל חובי אבוהי דעבד
קדמוהי ולא הוה ליביה שלים ברחלתיה דיי אלהיה כליביה דדוד
אבוהי : ארי בדיל דוד יהב יי אלהיה ליה מלכו בירושלם לאקמא
ית ירושלם : דעבד דוד דכשר קדם יי ולא סטא מכל דפקדיה כל
יומי חיוהי לחוד בפתגמא אוריה חיתאה : וקרבא הות בין
רחבעם ובין ירבעם כל יומי חיוהי : ושאר פתגמי אבים וכל
דעבד הלא אינון כתיבין על ספר פתגמא יומיא למלכי דבית יהודה
וקרבא הות בין אבים ובין ירבעם : ושכיב אבים עם אבהתוהי וקברו
יתיה בקרתא דדוד ומלך אסא בריה תחותוהי :

כאשר ינוד הקנה במים · אמרו ר״ל אפילו בשעת קלקלה המשילם לקנה במי' אמר שהוא כד ואינו נעקר ממקומו : וזרם מעבר הנהר · יזרה . רוצה לומר יזרה
ויפזר אותם לעבר נהרי כוש · וזהו גלות ראשונה שהגלם מלך אשור ויניחם בחלח ובחבור · ות״י מעבר לנהר מעבר פרת : ויתן את ישראל · מקרא קצר · ר״ל
ויתנם לקללה ולשמה : תרצתה . ולמעלה אמר כי ירבעם היה יושב בשכם . בתחילת מלכותו ישב שם ואחר כן ישב בתרצה . או הנער בנו חלה בתרצ' :
תרצתה . אל תרצה · כי שם היה הנער שוכב חולה · והיא עיר מערי ישראל · כמו שאמר במלכי כנען מלך תרצה אחד : בסף הבית . ואחיה אמר לה
בבואה רגליך העירה כיון שנכנסה בעיר נאסם ולא יצאה נשמתו עד בואה בסף הבית אשר היה שוכב שם : ושם אמו נעמה העמונית · הספור הזה להודיע כי
הלך אחר מעשה אמו · ועוד עבד ע״ז אחרי שנים שלש כמו שאומר בדברי הימים : וגם קדש · כמשמעו . וי״ת נפקת ברא · וכן תרגם ויעבר את הקדשי' ית
נפקת ברא : ככל התועבות הגוים · באה הא הידיעה על הסמיכות · כמו על המזבח ביתאל · והדומי' לו בספ' מכלל : והפקיד · מנה אותם על ידי שרי
הרצים שישאום הרצי' לפני המלך בבואו בבית ה' . ואחרי שובו השיבום אל תא הרצים כי שם היו מופקדים המגינים · ודבר זה שהיה עושה אולי היה ירא ממרד:
או היה עושה דבר זה לגדולה ותפארת · ופי' תא חדר · וי״ת לרובא . ומה שאמר מדי בא בית ה' אחר שנכנע הוא ויהודה עמו ושב אל ה' כמו שאומר בדברי
הימים . ואמר שם וגם ביהודה היו דברים טובים : מלחמה היתה · אעפ״ שאמר שמנעו שמעיה הנביא מלהלחם בישראל ושמעו אליו זה היה בתחלת
המלכות שחשב רחבעם להשיב המלוכה אליו · ובפעם ההוא מנעו כיון ששמעו כי מה' היתה סבה · אבל אחר כן היו מלחמות ביניהם:ובשנת שמנה עשרה
שנה · לא ידענו למה נתעכב שנה אחת מלמלוך שהרי רחבעם לא מלך אלא י״ז שנה ורחבעם וירבעם תחלת מלכותם בשנה אחת היתה· ויתכן לפרש כי רחבע'
נכנס בשנת שמנה עשרה ולא מנו אותה לפי שלא השלימה ומנה אותם לירבעם כמשפטו : ושם אמו מעכה בת אבי שלום ׳ להודיע כי אשה רעה היתה כמו
שאומר למטה אשר עשתה מפלצת לאשר׳ ובנה הלך בדרכיה : ניר בירושלם · כבר פירשנוהו למעלה :

ובשנת עסרין לירבעם מלכא דישראל מלך אסא מלך שבטא דבית
יהודה: וארבעין וחדא שנין מלך בירושלם ושום אמיה מעכה בת
אבישלום: ועבד אסא דכשר קדם יי כדויד אבוהי: ופלי נפקת ברא
מן ארעא ואעדי ית כל טעותא דעבדו אבהתוהי: ואף ית מעכה אמיה
אעדה ממלכותה דעבדת טעותא לאשרתא וקץ אסא ית טעותה
ואוקיד בנחלא דקדרון: ובמתא לא עטרא לחוד לבא דאסא הוה
שלים בדחלתיה דיי כל יומוהי: ואיתי ית קודשיה אבוהי וקודשוהי
לבית מקדשא דיי כספא ודהבא ומניא: וקרב הות בין אסא ובין
בעשא מלכא דישראל כל יומיהון: וסליק בעשא מלכא דישראל על
דבית יהודה ובנא ית רמתא בדיל למשבק למתן נפיק ועליל לאסא
מלכא דבית יהודה: ונסיב אסא ית כל כספא ודהבא דאשתארו
באוצרו בית מקדשא דיי וית אוצרי בית מלכא ומנינון ביד דעבדוהי:
ושדרינון מלכא אסא לות בר הדד בר טברימן בר חזיון מלכא דארם
דיתיב בדמשק למימר: קיים ביני ובינך ובין אבא ובין אבוך הא
שדרית לך שוחדא כספא ודהבא איזיל אשני ית קיימך עם בעשא
מלכא דישראל ויסתלק מיני: וקביל בר הדד מן מלכא דאסא ושדר
ית רבני חילוות דיליה על קירוי ישראל ומחא ית עיון וית דן וית אבל
בית מעכה וית כל גינסר על כל ארעא שבטא דבית נפתלי: והוה
כד שמע בעשא ואתמנע מלמבניי ית רמתא ויתיב בתרצת: ומלכא
אסא כנש ית כל דבית יהודה לית דנקי ונטלו ית אבני רמתא וית
אעהא די בנא בעשא ובנא בהון מלכא אסא ית גבעתא דבני בנימן
וית מצפיא: ושאר כל פתגמי אסא וכל גבורתיה וכל די עבד וקרויא
די בנא הלא אינון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכא דבית יהודה
לחוד לעידן סיבתיה מרע בריגלוהי: ושכיב אסא עם אבהתוהי
בקרתא דדוד אבוהי ומלך יהושפט בריה תחותוהי:

ונדב בר ירבעם מלך על ישראל בשנת תרתין לאסא מלכא
שבטא דבית יהודה ומלך על ישראל תרתין שנין: ועבד דביש קדם
יי ואזל באורחת אבוהי ובחוביה דחייב ית ישראל: ומרד עלוהי
בעשא בר אחיה משבטא דבית יששכר ומחוהי בעשא בגבתון די
לפלשתאי ונדב וכל ישראל צירין על גבתון: וקטליה בעשא בשנת
תלת לאסא מלכא שבטא דבית יהודה ומלך תחותוהי: והוה
במלכיה קטל בית ירבעם לא אשאר כל נשמא לירבעם עד די שיציה
כפתגמא דיי דמליל ביד עבדיה אחיה שילונאה: על חוביה ירבעם
דחב ודחייב ית ישראל בארגזותיה דארגיז קדם יי אלהא דישראל:
ושאר פתגמי נדב וכל די עבד הלא אינון כתיבין על ספר פתגמי יומי
למלכא ישראל: וקרבא הות בין אסא ובין בעשא מלכא דישראל
כל יומיהון:

ובשנת עשרים לירבעם מלך ישראל מלך אסא על יהודה: וארבעים
ואחת שנה מלך בירושלם ושם אמו מעכה בת אבישלום: ויעש אסא
הישר בעיני יהוה כדוד אביו: ויעבר הקדשים מן הארץ ויסר את כל
הגללים אשר עשו אבתיו: וגם את מעכה אמו ויסרה מגבירה
אשר עשתה מפלצת לאשרה ויכרת אסא את מפלצתה וישרף ב
בנחל קדרון: והבמות לא סרו רק לבב אסא היה שלם עם יהוה
כל ימיו: ויבא את קדשי אביו וקדשו בית יהוה כסף וזהב וכלים: וקדשי
ומלחמה היתה בין אסא ובין בעשא מלך ישראל כל ימיהם:
ויעל בעשא מלך ישראל על יהודה ויבן את הרמה לבלתי תת יצא
ובא לאסא מלך יהודה: ויקח אסא את כל הכסף והזהב הנותרים
באוצרות בית יהוה ואת אוצרות בית ◦ מלך ויתנם ביד עבדיו ו המלך
וישלחם המלך אסא אל בן הדד בן טברמן בן חזיון מלך ארם ה
הישב בדמשק לאמר: ברית ביני ובינך ובין אבי ובין אביך הנה
שלחתי לך שחד כסף וזהב לך הפרה את בריתך את בעשא מלך י
ישראל ויעלה מעלי: וישמע בן הדד אל המלך אסא וישלח את
שרי החילים אשר לו על ערי ישראל ויך את עיון ואת דן ואת אבל
בית מעכה ואת כל כנרות על כל ארץ נפתלי: ויהי כשמע בעשא
ויחדל מבנות הרמה וישב בתרצה: והמלך אסא השמיע את כל את
יהודה אין נקי וישאו את אבני הרמה ואת עציה אשר בנה בעשא
ויבן בם המלך אסא את גבע בנימן ואת המצפה: ויתר כל דברי
אסא וכל גבורתו וכל אשר עשה והערים אשר בנה הלא המה כ
כתובים על ספר דברי הימים למלכי יהודה רק לעת זקנתו חלה את
רגליו: וישכב אסא עם אבתיו ויקבר עם אבתיו בעיר דוד אביו
וימלך יהושפט בנו תחתיו:

ונדב בן ירבעם מלך על ישראל בשנת שתים לאסא מלך
יהודה וימלך על ישראל שנתים: ויעש הרע בעיני יהוה וילך
בדרך אביו ובחטאתו אשר החטיא את ישראל: ויקשר עליו
בעשא בן אחיה לבית יששכר ויכהו בעשא בגבתון אשר לפלשתים
ונדב וכל ישראל צרים על גבתון: וימתהו בעשא בשנת שלש
לאסא מלך יהודה וימלך תחתיו: ויהי כמלכו הכה את כל בית
ירבעם לא השאיר כל נשמה לירבעם עד השמדו כדבר יהוה אשר
דבר ביד עבדו אחיה השילני: על חטאות ירבעם אשר חטא ואשר
החטיא את ישראל בכעסו אשר הכעיס את יהוה אלהי ישראל:
ויתר דברי נדב וכל אשר עשה הלא הם כתובים על ספר
דברי הימים למלכי ישראל: ומלחמה היתה בין אסא ובין בעשא
מלך ישראל כל ימיהם:

ובשנת עשרים לירבעם מלך ישראל מלך אסא מלך יהודה. מקצה שמונה עשרה שנה שמלך רחבעם כמו שכתבנו למעלה. ולא מנה אותם לרחבעם ומנה אותם לאביה בנו. וי"ט וקצת שנת עשרים. הרי שלש שנים לאביה: ושם אמו מעכה וגו'. ולא היתה אם אסא אלא אם אביה אביו כמו שכתוב למעלה ואם אביו קורא אותה אמו כמו שכתוב ותבאן אל רעואל אביהן. וזכר לאסא אם אביו בעבור שהיתה עובדת ע"ז כמו שאומר אשר עשתה מפלצת לאשרה. ועם כל זה עשה אסא הישר בעיני ה' ולא נטה אחריה: וגם את מעכה אמו. טעמו למה שאמר ויסר. אמר כי גם כן הסיר את מעכה אמו ואח"כ פירש איך הסיר אותה. ואמר ויסירה מגבירה. כלומר הסירה מהיות גבירה בעבור שעשתה מפלצת לאשרה. ופי' מפלצת ע"ז. קראה מפלצת שהוא לשון אימה ורעדה כמו פלצות בעתתני. לפי שאימתה מוטלת על עובדיה. וכן מזה הטעם נקראו אימים הגלולים כמו שאמר ובאימים יתהוללו: וישרוף בנחל קדרון. שרף המפלצת והשליך האפר בנחל קדרון. כי ע"ז אסורה בהנאה: וקדשי בית ה'. ר"ל וקדשי עצמו. וחסר הנסמך. כמו ושכורת ולא מיין. וכן הוא בדברי הימים וקדשיו. וכת' וקדשוהי לבית מקדשא דה'. ובקצת ספרים וקדשו כתוב וקרי וקדשיו: הנותרים באוצרות ה'. לפי שלקח שישק מלך מצרים אוצרות בית ה' אמר הנותרים כי לא לקחם כלם: אבל בית מעכה הוא אבל מים הנזכרת בדברי הימים: ואת כל כנרות. קבוץ כנרת. וזה תי' גינוסר והיא ארץ שמנה מאד. ורז"ל הפליגו בספור שבח פירותיו. והקבוץ ר"ל שהיו מקומות נחלקים וכלם היו שמנים: על כל ארץ נפתלי. כמו עם. וכן ויבאו האנשים על הנשים. עם הנשי'. ובדברי הימים ואת כל מסכנות ערי נפתלי: וישב בתרצה. ר"ל ישב לו בעירו כי שם היה מלך כמו שכתוב למטה ולא רצה להלחם עוד עם מלך יהודה כי בסוף ימיו היתה מלחמה זאת. וי"ת ויתב בתרציתה. תרג' בתרצה מן עשוק ורצוץ. כלומר ישב לו ירא וחרד ורצוץ מפני מלך ארם: אין נקי. אפי' חתן שנאמר עליו נקי יהיה לביתו שנה אחת: וכל גבורתו. במלחמות ובכושיים: חלה את רגליו. מן רגליו. וכן הם יצאו את העיר. מן העיר. והדומים לו. ובדברי רז"ל אין נקי שעשה אנגריא לתלמידי חכמים. ומפני זה נענש וחלה את רגליו מפני שהעביד בעבודה זו תלמידי חכמים: ויהי כמלכו. הכה: בשנת

בשנת שלש לאסא מלך יהודה מלך בעשא בן־אחיה על־כל־ישראל
בתרצה עשרים וארבע שנה : ויעש הרע בעיני יהוה וילך בדרך
ירבעם ובחטאתו אשר החטיא את־ישראל :
יו ויהי דבר־יהוה אל־יהוא בן־חנני על־בעשא לאמר : יען
אשר הרימתיך מן־העפר ואתנך נגיד על עמי ישראל ותלך בדרך
ירבעם ותחטא את־עמי ישראל להכעיסני בחטאתם : הנני מבעיר
אחרי בעשא ואחרי ביתו ונתתי את־ביתך כבית ירבעם בן־נבט :
המת לבעשא בעיר יאכלו הכלבים והמת לו בשדה יאכלו עוף ה
השמים : ויתר דברי בעשא ואשר עשה וגבורתו הלא־הם כתובים
על־ספר דברי הימים למלכי ישראל : וישכב בעשא עם־אבתיו
ויקבר בתרצה וימלך אלה בנו תחתיו : וגם ביד־יהוא בן־חנני
הנביא דבר־יהוה היה אל־בעשא ואל־ביתו ועל כל־הרעה אשר־ ע
עשה בעיני יהוה להכעיסו במעשה ידיו להיות כבית ירבעם ועל
אשר־הכה אתו : בשנת עשרים
ושש שנה לאסא מלך יהודה מלך אלה בן־בעשא על־ישראל ב
בתרצה שנתים : ויקשר עליו עבדו זמרי שר מחצית הרכב והוא
בתרצה שתה שכור בית ארצא אשר על־הבית בתרצה : ויבא זמרי
ויכהו וימיתהו בשנת עשרים ושבע לאסא מלך יהודה וימלך ת
תחתיו : ויהי במלכו כשבתו על־כסאו הכה את־כל־בית בעשא לא־
השאיר לו משתין בקיר וגאליו ורעהו : וישמד זמרי את כל־בית
בעשא כדבר יהוה אשר דבר אל־בעשא ביד יהוא הנביא : אל כל־
חטאות בעשא וחטאות אלה בנו אשר חטאו ואשר החטיאו את־
ישראל להכעיס את־יהוה אלהי ישראל בהבליהם : ויתר דברי־אלה
וכל־אשר עשה הלא־הם כתובים על־ספר דברי הימים למלכי ישראל
: בשנת עשרים ושבע שנה לאסא מלך
יהודה מלך זמרי שבעת ימים בתרצה והעם חנים על־גבתון אשר
לפלשתים : וישמע העם החנים לאמר קשר זמרי וגם הכה את־
המלך וימלכו כל־ישראל את־עמרי שר־צבא על־ישראל ביום ההוא
במחנה : ויעלה עמרי וכל־ישראל עמו מגבתון ויצרו על־תרצה :
ויהי כראות זמרי כי־נלכדה העיר ויבא אל־ארמון בית־המלך

בשנת תלת לאסא מלכא שבטא דבית יהודה מלך בעשא בר אחיה על כל ישראל בתרצה עסרין וארבע שנין : ועבד דביש קדם יי ואזל באורח ירבעם ובחוביה דחב די חייב ית ישראל :

והוה פתגם נבואה מן קדם יי עם יהוא בר חנני על בעשא למימר : חלף דאפרישתך מן עפרא ומניתך מלכא על עמי ישראל ואזלתא באורח ירבעם וחייבתא ית עמי ישראל לארגזא קדמי בחוביהון : הא אנא מפלי בתר בעשא ובתר ביתיה ואיתן ית ביתך כבית ירבעם בר נבט : דימות לבעשא בקרתא יכלון כלביא ודמות ליה בחקלא יכלון עופא דשמיא : ושאר פתגמי בעשא ודעבד וגבורתיה הלא אינון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכי ישראל : ושכיב בעשא עם אבהתוהי ואתקבר בתרצה ומלך אלה בריה תחותוהי : ואף עם יהוא בר חנני נביא פתגם נבואה מן קדם יי הוה על בעשא ועל ביתיה ועל כל בישתא דעבד קדם יי לארגזא קדמוהי בעובדי ידוהי למהוי כבית ירבעם ועל דיקטל יתיה :

בשנת עסרין ושית שנין לאסא מלכא שבטא דבית יהודה מלך אלה בר בעשא על ישראל בתרצה תרתין שנין : ומרד עלוהי עבדיה זמרי חד מתרין רבני רתיכיא והוא בתרצה שתי רווי בית ארצא טעותא די בביתא בתרצה : ואתא זמרי ומחוהי וקטליה בשנת עסרין ושבע לאסא מלכא שבטא דבית יהודה ומלך תחותוהי : והוה במלכיה כמתביה על כורסוהי קטל ית כל בית בעשא לא אשאר ליה ידע מדע וקריבוהי וחברוהי : ושיצי זמרי ית כל בית בעשא כפתגמא דיי דמליל על בעשא ביד יהוא נביא : על כל חובי בעשא וחובי אלה בריה די חבו ודי חייבו ית ישראל לארגזא קדם יי אלהא דישראל בטעותהון : ושאר פתגמי אלה וכל די עבד הלא אינון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכא ישראל :

בשנת עסרין ושבע שנין לאסא מלכא שבטא דבית יהודה מלך זמרי שבעא יומין בתרצא ועמא שרן בגבתון דלפלשתאי : ושמע עמא דשרן למימר מריד זמרי ואף קטל ית מלכא ואמליכו כל ישראל ית עמרי רב חילא על ישראל ביומא ההוא במשריתא : וסליק עמרי וכל ישראל עמיה מגבתון וצרו על תרצה : והוה כד חזא זמרי ארי אתכבישת קרתא ועל לאידרון בית מלכא ואוקיד

בשנת שלש לאסא מלך בעשא. היאך היה זה והלא מלחמה זו שנלחם בעשא עם אסא ובנה את הרמה היתה בשנת שלשים ושש למלכות אסא כמו שאומר בדברי הימים ובעשא לא מלך אלא עשרים וארבע שנה. ואם בשנת שלש לאסא מלך בעשא הנה מת בעשא בשנת כ"ז לאסא ואיך אמר כי בנה את הרמה בשנת ל"ו לאסא. אלא פי' בשנת שלש בשנת שלש שהחל אסא להלחם עם מלכי ישראל ונלחם תחילה עם נדב בן ירבעם. ולשנת שלש מלך בעשא ונלחם עם אסא כמו שאמר ומלחמה היתה בין אסא ובין בעשא כל ימיהם. ומלחמה זו שעלה בעשא ובנה את הרמה היתה בשנת כג' למלכות בעשא שהיא שנת לג' לתחילת מלכותו של אסא והיא שנת כה' או כו' למלחמת אסא. כי שנה שניה של נדב בן ירבעם מנה אותם גב' לבעשא כי לא שלמה לו השנה. ועשר שנים ששקטה הארץ בתחילת מלכות אסא כמו שאומר בדברי הימים לא מנה אותם לנדב בן ירבעם. ושתי שני' מהם היו בימי ירבעם. ושמנה השנים לא מלך נדב על ישראל. ואם מלך לא חזקה מלכותו ולא מנה אותם לו. ובשנה השנית אחר העשר שני' מלך נדב מלכות שלימה ונלחם עם אסא. וזה הוא ונדב בן ירבעם מלך על ישראל בשנת שתים לאסא. כלומר בשנת שתים לאסא למלחמותיו. ובשנת י"א למלכו התחילו מלחמותיו. וכל החשבונות שמנה בספר זה לאסא אינם לתחילת מלכותו אלא לתחילת מלחמותיו. והחשבונות שאומר בדברי הימים הם לתחילת מלכותו. וראיה לדבריהם כי בחשבונות דברי הימים אומר למלכות אסא ובחשבונות זה הספר אומר לאסא. ובסדר עולם אומר כי המלחמה הזאת שבנה בעשא את הרמה היתה בשנת ל"ו לאסא שנה אחת אחר מלחמת הכושיים. ומכוין לו' שאומר בדברי הימים הוא למיתת שלמה. כי כשנשא שלמה את בת פרעה בשנת ארבע למלכותו נגזרה גזירה שתחלק מלכות בית דוד לו' שנה כנגד אותן לו' שנה שהיה שלמה חתן פרעה והיתה עתידה מלכות בית דוד לחזור בשנת לו' לאסא ששלמו לו' לשלמה. ומפני שקלקל אסא במלחמת בעשא ונשען על מלך ארם ושלח לו אוצרות בית ה' ולא נשען על ה' לא חזרה מלכו' בית דוד והיתה חלוקה כשהיתה. ולדברי בעל סדר עולם יקשה הפסוק שאומר בדברי הימים ומלחמה לא היתה עד שנת שלשי' וחמש למלכות אסא. והנה מלחמת אסא קודם לה' היתה לדבריו: הנני מבעיר. מן ובערתה הרע: וגם ביד יהוא. לפי שאמר וימלך אלה בנו תחתיו. אמר כי לא היתה מלכות שלמה כי לא מלך אלא שנתים ואותם היו מקוטעות שהרי מלך בשנת כו' לאסא. וזמרי המיתוהו בשנת כז' לאסא הנה לא מלך אלא שנה אחת. ומה שאמר שנתיים מקצת שנתיים. וגם שאמר הוא לרבות על בית ירבעם. כי כמו שנבא אחיה השילני על ירבעם ועל ביתו שלא תקום מלכותו. וכן היה לו. כי נדב בנו לא מלך אלא שנתיים והיו מקוטעות שהרי בשנת שתים לאסא מלך ובשנת שלש לאס' מלך בעשא שהמיתו. הנה כי לא מלך בנו אלא שנה. ומה שאמר שנתיים מקצת שנתיים כן היה לו גם לבעשא כי לא מלך בנו אלא שנה ונפסקה מלכותו כמו שנבא עליו יהוא בן חנני: ועל אשר הכה אותו. כי נענש בעשא על דמי נדב כיון שהלך בדרכיו והיה רשע כמוהו נענש על הריגתו והרג גם הוא. וכן הוא אמר גב' בבית יהוא ופקדתי את דמי יזרעאל על בית יהוא. והוא אמר אותו. ואף על פי שלא זכר נדב הנה זכר בית ירבעם: שר מחצית הרכב. כתרגומו חד מתרין רבני רתיכיא: שותה שכור. כלומר שותה ושכור. כלומר ששתה עד ששכר: בית ארצא. שם אדם. והיה פקיד עליה. והוא שאמר אשר על הבית יו"ת כן בית ארצא טעותא דבביתא בתרצה: ויהי במלכו. בבי"ת: כשבתו. בכף: לא השאיר לו. בכל זרעו. והכה גם כן גואליו. והם קרוביו. וגם הכה רעהו. והם אוהביו ורעהו כמו רעיו. וכן בהתפללו בעד רעהו. מגן גבורהו. כמו גבוריו: והעם חונים על גבתון. כדב וישראל צרו על גבתון ולא לכדוה. ועתה בימי אלה שבו לצור עליה: וימליכו כל ישראל. אותם שהיו במחנה:

ויסרף

ואוקיד עלוהי ית בית מלכא בנורא ומית: על כל חוביא דיחב למעבד
דביש קדם יי למיזל באורח ירבעם ובחוביה די עבד לחייבא ית ישר׳
: ושאר פתגמי זמרי ומרדיה דמרד הלא אינון כתיבין על ספר
פתגמי יומין למלכי ישראל: בכן אתפלג עמא
ישראל לתרתין פלגון פלגות עמא הוה בתר תבני בר גינת ל
לאמלכותיה ופלגות בתר עמרי: ותקיף עמא דבתר עמרי מן עמא
דבתר תבני בר גינת ומית תבני ומלך עמרי:
בשנת תלתין וחדא שנין למלכא אסא מלכא שבטא דבית יהודה מלך
עמרי על ישראל תרתא עסרי שנין בתרצה מלך שית שנין: וזבן
ית כרכא דשומרון מן שמר בתרתין ככרין דכסף ובנא ית כרכא וקרא
ית שמה דקרתא דבנא על שום שמר מריה דטורא שומרון: ועבד
עמרי דביש קדם יי ובאיש מכל די קדמוהי: ואזל בכל אורחא ירבעם
בר נבט ובחובוהי די חייב ית ישראל לארגזא קדם יי אלהא דישראל
בטעותהון: ושאר פתגמי עמרי די עבד וגבורתיה די עבד הלא אינון
כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכי ישראל: ושכיב עמרי עם
אבהתוהי ואתקבר בשומרון ומלך אחאב בריה תחותיה:
ואחאב בר עמרי מלך על ישראל בשנת תלתין
ותמני שנין לאסא מלכא שבטא דבית יהודה ומלך אחאב בר עמרי על
ישראל בשומרון עסרין ותרתין שנין: ועבד אחאב בר עמרי דביש
קדם יי מכל די קדמוהי: והוה שיט בעינוהי למיזל בחובי ירבעם בר
נבט ונסיב איתתא ית איזבל בת אתבעל מלכא דצידון ואזל ופלח ית
בעלא וסגיד ליה: ואקים איגורא לבעלא בית בעלא דיבנא בשומרון
: ועבד אחאב ית אשירתא ואוסיף אחאב למעבד לארגזא קדם יי
אלהא דישראל מכל מלכי ישראל דהוו קדמוהי: ביומוהי בנא חיאל
בית מומי ית יריחו קטל אבירם בוכריה כד שרי לשכללא יתה ושגוב
זעיר בנוהי כד אקים דשהא כפתגמא דיי די מליל בידא דיהושע בר
נון: ואמר אליהו דמתושב
מתותבי גלעד לאחאב קיים הוא יי אלהא דישראל דמשמשנא

וַיִּשְׂרֹף עָלָיו אֶת־בֵּית־מֶלֶךְ בָּאֵשׁ וַיָּמֹת: עַל־חַטֹּאתָיו אֲשֶׁר חָטָא לַעֲשׂוֹת
הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה לָלֶכֶת בְּדֶרֶךְ יָרָבְעָם וּבְחַטָּאתוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה לְהַחֲטִיא
אֶת־יִשְׂרָאֵל: וְיֶתֶר דִּבְרֵי זִמְרִי וְקִשְׁרוֹ אֲשֶׁר קָשָׁר הֲלֹא־הֵם כְּתוּבִים
עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל: אָז יֵחָלֵק
הָעָם יִשְׂרָאֵל לַחֵצִי חֲצִי הָעָם הָיָה אַחֲרֵי תִבְנִי בֶן־גִּינַת לְהַמְלִיכוֹ וְהַחֵצִי
אַחֲרֵי עָמְרִי: וַיֶּחֱזַק הָעָם אֲשֶׁר אַחֲרֵי עָמְרִי אֶת־הָעָם אֲשֶׁר אַחֲרֵי תִּבְנִי
בֶן־גִּינַת וַיָּמָת תִּבְנִי וַיִּמְלֹךְ עָמְרִי: בִּשְׁנַת שְׁלֹשִׁים
וְאַחַת שָׁנָה לְאָסָא מֶלֶךְ יְהוּדָה מָלַךְ עָמְרִי עַל־יִשְׂרָאֵל שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה
שָׁנָה בְּתִרְצָה מָלַךְ שֵׁשׁ־שָׁנִים: וַיִּקֶן אֶת־הָהָר שֹׁמְרוֹן מֵאֶת שֶׁמֶר
בְּכִכְּרַיִם כָּסֶף וַיִּבֶן אֶת־הָהָר וַיִּקְרָא אֶת־שֵׁם הָעִיר אֲשֶׁר בָּנָה עַל־שֵׁם
שֶׁמֶר אֲדֹנֵי הָהָר שֹׁמְרוֹן: וַיַּעֲשֶׂה עָמְרִי הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה וַיָּרַע מִכֹּל
אֲשֶׁר לְפָנָיו: וַיֵּלֶךְ בְּכָל־דֶּרֶךְ יָרָבְעָם בֶּן־נְבָט וּבְחַטָּאתוֹ אֲשֶׁר הֶחֱטִיא
אֶת־יִשְׂרָאֵל לְהַכְעִיס אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בְּהַבְלֵיהֶם: וְיֶתֶר דִּבְרֵי
עָמְרִי אֲשֶׁר עָשָׂה וּגְבוּרָתוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה הֲלֹא־הֵם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר וכל
דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל: וַיִּשְׁכַּב עָמְרִי עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקָּבֵר בְּשֹׁמְרוֹן
וַיִּמְלֹךְ אַחְאָב בְּנוֹ תַּחְתָּיו: וְאַחְאָב בֶּן־עָמְרִי
מָלַךְ עַל־יִשְׂרָאֵל בִּשְׁנַת שְׁלֹשִׁים וּשְׁמֹנֶה שָׁנָה לְאָסָא מֶלֶךְ יְהוּדָה וַיִּמְלֹךְ
אַחְאָב בֶּן־עָמְרִי עַל־יִשְׂרָאֵל בְּשֹׁמְרוֹן עֶשְׂרִים וּשְׁתַּיִם שָׁנָה: וַיַּעַשׂ
אַחְאָב בֶּן־עָמְרִי הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה מִכֹּל אֲשֶׁר לְפָנָיו: וַיְהִי הֲנָקֵל לֶכְתּוֹ
בְּחַטֹּאות יָרָבְעָם בֶּן־נְבָט וַיִּקַּח אִשָּׁה אֶת־אִיזֶבֶל בַּת־אֶתְבַּעַל מֶלֶךְ
צִידֹנִים וַיֵּלֶךְ וַיַּעֲבֹד אֶת־הַבַּעַל וַיִּשְׁתַּחוּ לוֹ: וַיָּקֶם מִזְבֵּחַ לַבָּעַל בֵּית
הַבַּעַל אֲשֶׁר בָּנָה בְּשֹׁמְרוֹן: וַיַּעַשׂ אַחְאָב אֶת־הָאֲשֵׁרָה וַיּוֹסֶף אַחְאָב
לַעֲשׂוֹת לְהַכְעִיס אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִכֹּל מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הָיוּ
ירחו לְפָנָיו: בְּיָמָיו בָּנָה חִיאֵל בֵּית הָאֱלִי אֶת־יְרִיחֹה בַּאֲבִירָם בְּכֹרוֹ יִסְּדָהּ
שגוב וּבִשְׂגִיב צְעִירוֹ הִצִּיב דְּלָתֶיהָ כִּדְבַר יְהוָה אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּיַד יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן:
יז וַיֹּאמֶר אֵלִיָּהוּ הַתִּשְׁבִּי מִתֹּשָׁבֵי גִלְעָד אֶל־אַחְאָב חַי־יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל

ויסרף עליו. עמרי שרף על זמרי בית המלך שנסגב בו ומת זמרי: אל בית מלך. חסר הא הידיעה שלא כמנהג. ולפי שזכרו לא הוצרך בו הא הידיעה:
להחטיא את ישראל. והלא לא מלך אלא שבעת ימים בתרצה לבדה מה החטיא את ישראל בשבעת הימים אלא קודם לכן שהיה שר מחצית הרכב היה מחטיא
את ישראל. וכן מה שאמר ויתר דברי זמרי. על הימים אשר היה שר אמר: אז יחלק העם· ישראל· חסר הסמוך כמו הארון הברית. וכתוב בסדר עולם.
וכמה היתה המחלוקת הזה ארבעה חדשים: ויחזק העם· אמרו לפי שנתחתן עם יהושפט חזק את העם. מן העם· וכן בשאתי את העיר: וימת תבני.
מת מיתת עצמו· וכיון שמת מלך עמרי בלא מחלוקת. ובסדר עולם אומר כי הרגו תבני כיון שהשיא אחאב בתו של עמרי ליהושפט הרגו את תבני: בשנת
שלשים ואחת· והלא בשנת כ״ז לאסא מלך זמרי ולא מלך אלא שבעת ימים ומלך עמרי· אלא מפני מחלוקת תבני לא מלך מלכות שלמה· ובשנת שלשים ואחת
לאסא מת תבני ומלך עמרי מלכות שלמה· וכלל ימי מלכותו י״ב שנה הנה שבע שני׳ מלך מלכות שלמה שהרי בשנת ל״ח לאסא מלך אחאב בנו ומלא״ עד ל״ח
שבע שנים ושם שנים שמלך בתרצה עד מחלוקת תבני הרי י״ב שנה. והכתוב אומר שתים עשרה שנה שנת י״ב לא שלמה לו ולא מנה אותה לו: ההר שמרון.
כמו העם ישראל· ות״י ההר כרכא· נראה מדברינו כי כרך גדול היה שם מתחילה אלא שעמרי חזק הבנין וקרא שם העיר שמרון על שם שמר אדני ההר שמרון:
ובחטאתיו· כתיב כלומר חטאות רבות שעשה. וקרי בחטאתו לשון יחיד כלומר חטאת העגלים: הנקל לכתו· אם היה בעיניו נקל ללכת בחטאת ירבעם
והם העגלים כן הראה במעשיו כי נקלים היו בעיניו אותם החטאות ולקח אשה מגויי הארצות לחטוא עוד ולעבוד הבעל שהיו הם עובדים שם· וזהו שאמר וילך
ויעבד הלך שם לצידון ועבד הבעל שהיו עובדים שם והשתחוה לו כלומר שקבלו עליו באלוה ועשה כמוהו בשמרון ובנה לו בית וקראו בית הבעל והקי׳ לו שם
מזבח: בית הבעל· חסר בית השמוש· וכן הנמצא בית ה׳ שהוא כמו בבית ה׳· והדומים לו שכתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק: ויעש אחאב. הוסיף עוד
לחטוא ונטע אשרה לעבודה זולתי הבעל שעשה· ובדרש מאי ויעש אחאב את האשרה אמר ר׳ יוחנן שכת׳ על דלתי שמרון אחאב כפר באלהי ישראל לא יהא לו
חלק באלהי ישראל: חיאל בית האלי· מבית אל היה· כמו בית הלחמי מבית לחם. בית השמשי מבית שמש· ותחת ממשלתו של אחאב היה ועשה דבר
זה ולא מיחה בידו אחאב כל כך הרשיע לעשו׳ ועד ימיו לא היה אדם שעלה בלבו לבנות יריחו מפני השבועה שהשביע יהושע ארור האיש אשר יקים ובנה את
העיר וגו׳· ותמהה הוא כי יריחו למלך יהודה היה כי משבט בנימן היה ואיך נתן יהושפט רשות לבנותה. ומצאנו בירושלמי חיאל מן יהושפט יריחו משבנימן
אלא שמגלגלין זכות על ידי זכאי וחובה על ידי חייב· ואחר שנבנתה לא נאסרה ישיבתה כי החרם היתה שלא תבנה כמו עיר הנדחת· והבונה אותה עובר
בחרם והוא נענש כאשר דבר יהושע· ות״י בית האלי בית מומי כלומר שעבר על האלה שהשביע יהושע· ומפני זה נקרא בית האלי· לא שהיה מבית אל· ובדברי
רז״ל נקרא בית האלי על שעבר על אלה שאמר יהושע ארור האיש וגו׳: יריחה. כתיב בהא וקרי בוי״ו כמו אהלה והדומים לו: באבירם בכורו יסדה· ומת וכן
מתו כל בניו. ובעת שהציב דלתיה היה עדיין שגוב צעירו חי ומית. ות״י קטיל אבירם בוכריה כד שרי לשכללותיה וקטיל שגוב זעיר בנוהי כד אקים דשהא:
ובשגיב. כתיב ביו״ד וקרי בוי״ו כמו פעי פעוי· עלין עלון· כי אותיו׳ אהו״י מתחלפות: ויאמר אליה התשבי מתושבי גלעד. מעיר ששמה תושב היה תחילה
ואחר כך ישב בגלעד. וכת״י אליהו דמתושבי גלעד. ונחלקו רז״ל מאיזה שבט היה· מהם אמרו משבט גד היה. ומהם אמרו משבט בנימן. ומהם אמרו
פנחס זה אליהו. וכל אחד מהם סומך דבריו אל הפסוקים בדברים רחוקים ואנחנו לא ידענו האמת· והנה גזר אליהו על המטר בקנאתו לה׳ על עובדי ע״ז כתוב
בתורת משה וסרתם ועבדתם אלהי׳ אחרים והשתחויתם להם וחרה אף ה׳ בכם ועצר את השמים ולא יהיה מטר· ובטח באל שיקיים את דבריו· ועליו וכיוצא
בו נאמר ותגזור אומר ויקם לך. כמו שאמר שמואל הנביא אקרא אל ה׳ ויתן קולות ומטר· ובעבור כי הרע מכל אשר לפניו גזר אליהו ואמר לו כי לא יהיה טל
ומטר· אולי יחזור בו והאל ארך אפים האריך אפו לו כאשר האריך לאשר לפניו. ומה שאמר כי אם לפי דברי עד שיראה שיחזרו מעבוד ע״ז כלם או מקצתן. ובדרש
וכי מה ענין זה אצל זה אלא כשמתו בני חיאל כלם הלכו אליהו ואחאב לנחם חיאל· ואמר אליהו כי בעון שבנה יריחו מתו בניו כדבר ה׳ אשר דבר יהושע בן נון·
אמר לו אחאב מי גדול משה או יהושע אמר לו משה שהיה רבו של יהושע אמר לו דברי הרב לא נתקיימו ודברי תלמיד נתקיימו. והלא אמר משה ועבדתם אלהים
אחרים ועצר את השמים· והלא כל ישראל עובדי ע״ז הם ואין השמים נעצרים· קפץ אליהו ואמר ונשבע חי ה׳ אם יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי:

אשר עמדת

אשר עמדתי לפניו אם יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי
: ויהי דבר יהוה אליו לאמר: לך מזה ופנית
לך קדמה ונסתרת בנחל כרית אשר על פני הירדן: והיה מהנחל
תשתה ואת הערבים צויתי לכלכלך שם: וילך ויעש כדבר יהוה
וילך וישב בנחל כרית אשר על פני הירדן: והערבים מביאים לו
לחם ובשר בבקר ולחם ובשר בערב ומן הנחל ישתה:
ויהי מקץ ימים וייבש הנחל כי לא היה גשם בארץ:
ויהי דבר יהוה אליו לאמר: קום לך צרפתה אשר לצידון
וישבת שם הנה צויתי שם אשה אלמנה לכלכלך: ויקם וילך
צרפתה ויבא אל פתח העיר והנה שם אשה אלמנה מקששת עצים
ויקרא אליה ויאמר קחי נא לי מעט מים בכלי ואשתה: ותלך
לקחת ויקרא אליה ויאמר לקחי נא לי פת לחם בידך: ותאמר חי
יהוה אלהיך אם יש לי מעוג כי אם מלא כף קמח בכד ומעט שמן
בצפחת והנני מקששת שנים עצים ובאתי ועשיתיהו לי ולבני :
ואכלנהו ומתנו: ויאמר אליה אליהו אל תיראי באי עשי כדברך אך
עשי לי משם עוגה קטנה בראשנה והוצאת לי ולך ולבנך תעשי ב
באחרנה: כי כה אמר יהוה אלהי ישראל כד הקמח
לא תכלה וצפחת השמן לא תחסר עד יום תתן יהוה גשם על פני תת
האדמה: ותלך ותעשה כדבר אליהו ותאכל הוא והיא וביתה ימים: היא והוא
כד הקמח לא כלתה וצפחת השמן לא חסר כדבר יהוה אשר דבר
ביד אליהו: ויהי אחר הדברים האלה
חלה בן האשה בעלת הבית ויהי חליו חזק מאד עד אשר לא נותרה
בו נשמה: ותאמר אל אליהו מה לי ולך איש האלהים באת אלי
להזכיר את עוני ולהמית את בני: ויאמר אליה תני לי את בנך
ויקחהו מחיקה ויעלהו אל העליה אשר הוא ישב שם וישכבהו על
מטתו: ויקרא אל יהוה ויאמר יהוה אלהי הגם על האלמנה אשר אני

דמשמשנא קדמוהי אם יהי שניא האלין טלא ומטרא אלהן כד אימר:
והוה פתגם נבואה מן קדם יי עמיה למימר:
איזיל מכא ותתפני לך לקדומא ותטמר בנחלא דכרית די על אפי
ירדנא: ויהי מנחלא תשתי וית עורביא פקידית לסוברותך תמן:
ואזל ועבד כפתגמא דיי ואזל ויתיב בנחלא דכרית די על אפי ירדנא
: ועורביא מיתן ליה לחמא ובסרא בצפרא ולחמא ובסרא ברמשא
ומן נחלא שתי: והוה מסוף יומין ויביש נחלא ארי לא הוה מטרא
בארעא: והוה פתגם נבואה מן קדם יי
עמיה למימר: קום איזיל לצרפת די לצידונאי ותיתב תמן הא
פקידית תמן איתתא ארמלתא לסוברותך: וקם ואזל לצרפת ואתא
לתרע קרתא והא תמן איתתא ארמלתא מגבבא אעין וקרא לה ואמ
סבי כען לי זעיר מיא במנא ואשתי: ואזלת למיסב וקרא לה ואמר
סבי כען לי פתא דלחמא בידיך: ואמרת קיים הוא יי אלהך אם אית
לי מדעם אלהן מלי פסת ידא קמחא במנא וזעיר משחא בצלוחיתא
והא אנא מגבבא תרין אעין ואהך ואעבדיניה לי ולברי וניכליניה
ונמות: ואמר לה אליהו לא תדחלין עולי עיבידי כפתגמיכי ברם
עיבידי לי מתמן חררא זעיר בקדמיתא ותפקין לי ולך ולבריך תעבדין
בבתריתא: ארי כדנן אמר יי אלהא דישראל מנא
דקמחא לא יגמר וצלוחיתא דמשחא לא יחסר עד יומא דיתן יי מטרא
על אפי ארעא: ואזלת ועבדת כפתגמא דאליהו ואכלת היא והוא
ואנש ביתה יומין: מנא דקמחא לא גמר וצלוחיתא דמשחא לא
חסר כפתגמא דיי דמליל בידא דאליהו:
והוה בתר פתגמיא האלין מרע בר איתתא מרת ביתא והוה מרעיה
תקיף לחדא עד דלא אשתארת ביה נשמתא: ואמרת לאליהו מה
לי ולך נביא דיי אתיתא לותי לאדכרא ית חובי ולמיקטל ית ברי:
ואמר לה הבי לי ית בריך ונסביה מחינה ואסקיה לעליתא דהוא
יתיב תמן ואשכביה על ערסיה: וצלי קדם יי ואמר יי אלהי ברם על
ארמלתא די אנא דר עמה

אשר עמדתי לפניו· שאני רגיל לעמוד לפניו בתפילה. וכן אל המקום אשר עמד שם את פני ה': כי אם לפי דברי· כתרגו' אלהין כד אימר. כי לא בא המטר לפי דברו. כי האל אמר לו תחילה לך הראה אל אחאב ואתנה מטר. אכ"ל לפי דברי ר"ל עד שאמר במצות האל: ונסתרת· שלא ידעך אדם שם: והיה מהנחל תשתה· והיה חיותך זה כי מהנחל תשתה והעורבים יכלכלוך: ואת העורבים צויתי· עורבים ממש והם העופות השחורים· וטעם צויתי ששמתי בלבם להביא לחם ובשר שתי פעמים ביום· ואין לשאול מאין היו מביאין לו כי באמת ממקום כשר היו מביאין לו אחר שברצון האל היו מביאין לו והרבה כשרים היו בישראל שאומר והשארתי בישראל שבעת אלפים כל הברכים אשר לא כרעו לבעל וכל הפה אשר לא נשק לו· ובדברי רז"ל י"א שהיו מביאין לו משלחנו של אחאב וי"א אומרים משלחנו של יהושפט. וי"מ העורבים סוחרים כמו עורבי מערבך. והנה הכתוב אומר ונסתרת שלא ידעך אדם שם. שהרי ראינו כי אחאב היה מחפש אחריו כמו שאמר אם יש גוי וממלכה וגומר· ואולי הסוחרים ההם היו מסתירים אותו: צרפתה אשר לצידון· לפי שיש צרפת אחר. וזהו שנאמר עליו אשר כנענים עד צרפת· וזה צרפת שאמר הקב"ה לאליהו שילך שם הוא סמוך לצידון והיא של ישראל: הנה צויתי שם אשה אלמנה לכלכלך· אם כאמר שנתן בלב האלמנה לכלכלו לא היה זה כי היא לא היה לה במה שתחיה היא אלא ע"י הנס. אבל אליהו הבין מדבר האל כן כמו שאמר לו גם כן ואת העורבים צויתי לכלכלך שם· וכיון שראה אליהו כי לא היה לה במה שתחיה היא האלמנה ובמה תכלכל לו ידע כי מה שאמר לו האל צויתי שם על ידי נס הוא שאמר שיבוא דברו וברכתו בבית האלמנה שתוכל לכלכלו· לפיכך אמר לה כה אמר ה' אלהי ישראל כד הקמח לא תכלה וצפחת השמן לא תחסר· ואמרו בדרש כי זאת האלמנה אמו של יונה הנביא: לקחי נא ליה לאמר מעמדת בגעיה: אם יש לי מעוג. כל דבר עוג בין פרוסה גדולה או קטנה: כי אם מלא כף קמח. שאינו עוג עדיין: ומלא כף· תרגו' מלי פסת ידא: ומתנו. אחר שנאכלהו נמות כי אין לנו מה נאכל עוד: עשי כדברך· שתעשה אותו מלא כף ועשי לי ממנו עוגה קטנה כי יספיק הקמח לי ולך ולבנך. ומה שאמר בראשונה כי רעב היה כי לא אכל באותו הדרך· ויש דרש לפי שהיה כהן שתוציא לו מן העיסה חלה תחילה: לא תכלה. נכתב בהא ונקודו כבעלי אלף· ועניינו לשון כליון וחסרון כבעלי ההא: עד היום תתן ה'. כתוב בנון" כמו לתתן שם ונקרא בלא נון תת ושניהם נכונים· וכבר כתבנו דעתינו בכתוב וקרי. כי בגלות נשתבשו הנסחאות והיו מוציאין בנסחא אחת כך ובנסחא אחרת כך ולא עמדו על בירורם וכתבו האחת מבפנים והאחרת מבחוץ: ותאכל היא והוא. הכתוב הזכיר הזכר בתחילה והנקבה באחרונה· והקרי להפך· ושניהם ענין אחד· כי שניה' אכלו· אבל מנהג הלשון הוא כשזוכר זכר ונקבה כאחד יפול הלשון על הקוד' אם זכר ואם נקבה והראשון הוא העיקר לפי' נזכר בראשונה· כמו ותדבר מרים ואהרן· ותכתב אסתר המלכה ומרדכי היהודי. קיים עליהם מרדכי היהודי ואסתר המלכה. וכן זה ותאכל היא והוא כי היא העיקר ואעפ"י שעל ידי אליהו בא לה הנס· ובדר' הוא והיא כתי' בזכות אליהו אכלו: וביתה· בנה ואחרים בני ביתה אבל למעלה לא אמר אלא לי ולבני כי לא היה מספיק אלא לשניה' לבד והם קודמין לשאר בני הבית: וצפחת השמן לא תחסר. לגזירת פעל בברי" כמו כי חפץ בבת יעקב· ואמר חסר לשו' זכר כי טעמו אל השמן ולמעלה אמר לא תחסר לשו' נקבה טעמו אל הצפחת· והעניין אחד· כמו שאמר למעלה הוא מנהג הלשו' ברוב להיות טעם הפעל אל הדבק וכמעט יהיה הפעל אל הנדבק. כמו כי היתה אליו פני המלחמה· קול נגידים נחבאו. קשת גבורים חתים: עד אשר לא נותרה בו נשמה. יש מי שאומר שלא מת אבל וכל אלא היה חליו חזק מאד עד שנעצרה נשימתו ולא היו מכירין ממנו שום סימן חיות לא בנשימה ולא בדפק הגידים עד שחשבה אמו כי מת הוא· וכן הוא אומר בדניאל לא נותרה בי נשמה אבל אותו הוא על דרך הפלגה. והנכון כי מת מיתה גמורה כמו שסוברין בני העולם: להזכיר את עוני· כמדומה כי על ידך נזכר עוני שמא לא עבדתי לפניך כראוי· ועל כן הזכיר לי האל עון שיש לי והענישני האל בבני שמת: הגם אל האלמנה· כלומר אפילו על האלמנה פקדת העון כמו שאתה פוקד היום עונם לישראל בעצירת הגשמים· ואפי' על זאת האלמנה פקדת עונה להמית את בנה לא תחייהו בזכותי שאני מתגורר עמה· ויונתן תרגם· ברם על ארמלתא דאנא דר עמה ולא יתבאש עמה ולא ימות ברה· וזה סיוע למה שכתבנו כי לא מת מיתה גמורה:

מתגורר

דר עמה לא יתבאש לה ולא ימות ברה : ואתמקק על רביא תלת
זמנין וצלי קדם ייי ואמר ייי אלהי תתוב כען נפש דרביא הדין במעוהי :
וקביל ייי צלותא דאליהו ותבת נפשא דרביא למעוהי וחיא : ונסיב
אליהו ית רביא ואחתתיה מן עיליתא לביתא ויהביה לאמיה ואמר
לה אליהו חזי חיא בריך : ואמרת אתתא לאליהו כען דין ידענא ארי
נביא דייי את ופתגמא דייי בפומך אינון קשוט :
והוה מזמן יומין סגיאין ופתגם נבואה מן קדם ייי הוה עם אליהו
בשתא תליתאה למימר איזיל אתחזי לאחאב ואתן מטרא על אפי
ארעא : ואזל אליהו לאתחזאה לאחאב וכפנא תקיף בשומרון : וקרא
אחאב לעובדיהו די ממנא על ביתא ועובדיא הוה דחיל מן קדם ייי
לחדא : והוה כד קטלת איזבל ית נביאיא דייי ודבר עובדיה מאה
גברין נביאן ואטמרינון חמשין גברא במערתא וסוברינון בלחמא
ובמיא : ואמר אחאב לעובדיה הליך בארעא על כל מבועי מיא ועל
כל נחליא מאים נשכח עסבא ונקיים סוסון וכודנון ולא נפסוק
מבעירא : ופליגו להון ית ארעא למעבר בה אחאב אזל באורחא
חדא בלחודוהי ועובדיהו אזל באורחא חדא בלחודוהי : והוה
עובדיה אזיל באורחא והא אליהו לקדמותיה ואשתמודעיה ונפל על
אפוהי ואמר האת דין רבוני אליהו : ואמר ליה אנא איזיל אימר
לרבונך הא אליהו : ואמר מה חבית ארי את מסר ית עבדך בידא
דאחאב למקטלי : קיים הוא ייי אלהך אם אית עם ומלכו דלא שלח
רבוני לתמן למבעך ואמרו לא היה כא ומומי ית מלכותא וית עמא
ארי לא משכח לך : וכען את אומר איזיל אימר לרבונך הא אליהו :
ויהי עוד דאנא אזיל מלותך ורוחא מן קדם ייי יטלינך לאתר דלא
אדע ואיהך לחואה לאחאב ולא ישכחינך ויקטלינני ועבדך דחיל מן
קדם ייי מזעורי : הלא אתחואה לריבוני ית דעבדית כד קטלת איזבל
ית נביי דייי ואטמרית מנביי דייי מא גברין חמשין חמשין גבר במערתא
וסוברתינון בלחמא ובמיא : וכען את אמר איזיל אימר לריבונך הא
אליהו ויקטלינני : ואמר אליהו קיים הוא ייי צבאות די משמשנא
קדמוהי ארי יומא דין אתחזי ליה : ואזל עובדיה לקדמות אחאב
וחוי ליה ואזל אחאב לקדמות אליהו : והוה כד חזא אחאב ית אליהו
ואמר אחאב ליה האת דין עוכריה דישראל : ואמר לא עכרית ית ישר'
אילהן את ובית אבוך בדשבקתון ית פקודיא דייי ואזלתון בתר בעלי :
וכען שלח כנוש לותי ית כל ישראל לטורא כרמלא וית נביי בעלא
ארבע מאה וחמשין ונביי אשירתא ארבע מאה אכלי פתורא דאיזבל
: ושלח אחאב בכל בני ישראל וכנוש

מתגורר עמה הרעות להמית את בנה : ויתמדד על הילד שלש
פעמים ויקרא אל יהוה ויאמר יהוה אלהי תשב נא נפש הילד הזה
על קרבו : וישמע יהוה בקול אליהו ותשב נפש הילד על קרבו
ויחי : ויקח אליהו את הילד וירדהו מן העליה הביתה ויתנהו לאמו
ויאמר אליהו ראי חי בנך : ותאמר האשה אל אליהו עתה זה
ידעתי כי איש אלהים אתה ודבר יהוה בפיך אמת :
יח ויהי ימים רבים ודבר יהוה היה אל אליהו בשנה
השלישית לאמר לך הראה אל אחאב ואתנה מטר על פני האדמה : הֵרָאֵה :
וילך אליהו להראות אל אחאב והרעב חזק בשמרון : ויקרא אחאב
אל עבדיהו אשר על הבית ועבדיהו היה ירא את יהוה מאד : ויהי
בהכרית איזבל את נביאי יהוה ויקח עבדיהו מאה נביאים ויחביאם
חמשים איש במערה וכלכלם לחם ומים : ויאמר אחאב אל עבדיהו
לך בארץ אל כל מעיני המים ואל כל הנחלים אולי נמצא חציר ונחיה
מהבהמה סוס ופרד ולוא נכרית מן בהמה : ויחלקו להם את הארץ לעבר בה
אחאב הלך בדרך אחד לבדו ועבדיהו הלך בדרך אחד לבדו :
ויהי עבדיהו בדרך והנה אליהו לקראתו ויכרהו ויפל על פניו ויאמר
האתה זה אדני אליהו : ויאמר לו אני לך אמר לאדניך הנה אליהו
: ויאמר מה חטאתי כי אתה נתן את עבדך ביד אחאב להמיתני :
חי יהוה אלהיך אם יש גוי וממלכה אשר לא שלח אדני שם לבקשך
ואמרו אין והשביע את הממלכה ואת הגוי כי לא ימצאכה : ועתה
אתה אמר לך אמר לאדניך הנה אליהו : והיה אני אלך מאתך
אֵדָע ורוח יהוה ישאך על אשר לא אדע ובאתי להגיד לאחאב ולא ימצאך
והרגני ועבדך ירא את יהוה מנערי : הלא הגד לאדני את אשר
עשיתי בהרג איזבל את נביאי יהוה ואחבא מנביאי יהוה מאה איש
חמשים חמשים איש במערה ואכלכלם לחם ומים : ועתה אתה
אמר לך אמר לאדניך הנה אליהו והרגני : ויאמר אליהו חי יהוה
צבאות אשר עמדתי לפניו כי היום אראה אליו : וילך עבדיהו
לקראת אחאב ויגד לו וילך אחאב לקראת אליהו : ויהי כראות
אחאב את אליהו ויאמר אחאב אליו האתה זה עכר ישראל :
ויאמר לא עכרתי את ישראל כי אם אתה ובית אביך בעזבכם את מ
מצות יהוה ותלך אחרי הבעלים : ועתה שלח קבץ אלי את כל
ישראל אל הר הכרמל ואת נביאי הבעל ארבע מאות וחמשים ונ
ונביאי האשרה ארבע מאות אכלי שלחן איזבל :
וישלח אחאב בכל בני ישראל

מתגורר עמה כמו עם לבן גרתי והוא מבנין התפעל: ויתמודד מענין מדה מבנין התפעל כלו' שם עצמו במדת הילד כשנשתטח עליו כענין שכ' באלישע וישכב על הילד וישם פיו על פיו ועיניו על עיניו וכפיו על כפיו. והענין הזה שתהיה תפלתו בכוונה יותר על הילד כשסוכב עליו ויתמודד עליו. ועד"ר הזה ויעתר יצחק לה' לנכח אשתו. כלו' שהיתה אשתו לנגדו בעת תפלתו כדי שיכוין תפילתו עליה כי עקרה היא. ואפשר ג"כ כי עשה כן להכנים עליו ולחממו בחום הטבעי היוצא מפיו ומבשרו כי רוב פעמים הנסים נעשי' ע"י מעט תחבולה מדרך העולם: ג' פעמי' ולא הוצרך יותר כי בפעם השלישי נענה ובכל פעם מהשלשה פעמי' היה קורא ה' אלהי תשב נא נפש הילד הזה על קרבו. וענין תשובת הנפש על קרבו תשובת נשימתו והרגשותיו שבטלו. וכן ויאכל ותשב רוחו אליו והדומים לו. ועל קרבו. כמו לקרבו. וכן ותתפלל על ה'. ואומר קרבו לפי שבלב תלוי חיות האדם והוא בקרב האדם. ות"י למעוהי: ודבר ה' בפיך אמת. פי' ועוד שדבר ה' בפיך אמת. כלו' עתה ידעתי כי איש האלהים אתה בהחיותך בני שהיה מת. ועוד ידעתי זה בראותי כי דבר ה' בפיך אמת שאמרת כד הקמח לא תכלה וצפח' השמן לא תחס' וכן היה. או פי' כי כשאמר לה תני את בנך על מנת להחיותו אמר לה. וכמו שאמר לה כן היה. ומה שאמרה לו עתה ידעתי כי על הקמח ועל השמן אמרה כי ברכת אלהי' בזכות הנביא. וזה הדבר הוא נמצא על דרך יצו ה' אתך את הברכה באסמיך אבל להחיות מת לא נמצא: ויהי בשנה השלישית. לעצירת הגשמים: ואתנה מטר. כי מפני הרעב שבו רבי' בתשובה והטיבו דרכיהם. ועוד שהיו בישראל ז' אלפי' אשר לא כרעו לבעל: ירא את ה' מאד. ועתה אומר היאך היה ירא את ה' מאד כי שם נפשו בכפו להציל נביאי ה' ולהחיותם. ואמרו רז"ל כי זה עובדיה התביא חמשי' איש במערה אחת. וחמשים איש במערה אחרת כמו שאמר למטה חמשים חמשי' איש במערה: לחם ומי'. כי המי' היו יקרי' בשני הרעב: ולא נכרית מן הבהמה. מן בהמה כתי' וקרי מהבהמ' ואחד הוא ופי' לא נכרית עירנו מהבהמה: אם יש גוי וממלכה. סביב ארץ ישראל. לא כדברי האומר שמלך בכפה והנה בארץ ישר' כלה לא מלך איך מלך בכל העולם והנה היו לו מלחמו' ומלך ארם לקח ערי' ממנו ושם לו חוצו' בשומרון. ומה שאמר והשביע את הגוי והממלכה דרך אהבה ובקשה לא בדרך יראה ושררה או הסוחרים הבאי' מכל גוי וממלכה לארץ ישר' היה משביע אותם אם ראו אותך בארצם: כי לא ימצאכה. טעמו דבק עם לבקשך. כלומר בעבור שלא מצא אותך בארץ ישראל שלח לבקשך בארצות הגוים. ויש לתמוה איך לא מצא אותו והוא היה בצרפת הסמוך לצידון שהיה בארץ ישראל. אולי האלמנה הסתירה אותו ולא גלתה אותו לבני עירה. או בני עירה הסתירוהו לשלוחי אחאב כשבאו לבקשו: ורוח ה' ישאך. היו חושבי' כשלא היו מוצאים אותו כי רוח ה' נשאו על אחד ההרים כמו שאמרו בני הנביאים לאלישע פן נשאו רוח ה' וישליכהו באחד ההרי': ועבדך היה ירא את ה'. לפיכ' יש לך לחמול עלי שלא תביאני לידי מיתה: אוכלי שלחן איזבל. על נביאי הבעל ונביאי האשרה אמר. או על נביאי האשרה לבד והוא הנכון לפיכ' לא הניחה אותם איזבל ללכת להבחן עם אליהו וזה הראיה שאמר אליהו אני נותרתי נביא לה' לבדי ונביאי הבעל ארבע מאות וחמשים איש ולא זכר נביאי האשרה נראה שלא היו שם: וישלח׳

ויקבץ

ויקבץ את הנביאים אל הר הכרמל: ויגש אליהו אל כל העם ויאמר
עד מתי אתם פסחים על שתי הסעפים אם יהוה האלהים לכו אחריו
ואם הבעל לכו אחריו ולא ענו העם אתו דבר: ויאמר אליהו
אל העם אני נותרתי נביא ליהוה לבדי ונביאי הבעל ארבע
מאות וחמשים איש: ויתנו לנו שנים פרים ויבחרו להם הפר האחד
וינתחהו וישימו על העצים ואש לא ישימו ואני אעשה את הפר
האחד ונתתי על העצים ואש לא אשים: וקראתם בשם אלהיכם
ואני אקרא בשם יהוה והיה האלהים אשר יענה באש הוא האלהים
ויען כל העם ויאמרו טוב הדבר: ויאמר אליהו לנביאי הבעל בחרו
לכם הפר האחד ועשו ראשנה כי אתם הרבים וקראו בשם אלהיכם
ואש לא תשימו: ויקחו את הפר אשר נתן להם ויעשו ויקראו
בשם הבעל מהבקר ועד הצהרים לאמר הבעל עננו ואין קול ואין
ענה ויפסחו על המזבח אשר עשה: ויהי בצהרים ויהתל בהם
אליהו ויאמר קראו בקול גדול כי אלהים הוא כי שיח וכי שיג לו וכי
דרך לו אולי ישן הוא ויקץ: ויקראו בקול גדול ויתגדדו
כמשפטם בחרבות וברמחים עד שפך דם עליהם: ויהי כעבר
הצהרים ויתנבאו עד לעלות המנחה ואין קול ואין ענה ואין קשב
: ויאמר אליהו לכל העם גשו אלי ויגשו כל העם אליו
וירפא את מזבח יהוה ההרוס: ויקח אליהו שתים עשרה
אבנים כמספר שבטי בני יעקב אשר היה דבר יהוה אליו ל
לאמר ישראל יהיה שמך: ויבנה את האבנים מזבח בשם יהוה

ולכנש ית נביי שקרא לטור כרמלא: וקריב אליהו לות כל עמא
ואמר עד אימתי אתון פליגין לתרין פלגון הלא יי אלהי פלחו קדמוהי
בלחודוהי ולמה אתון טען בתר בעלא דלית ביה צרוך ולא אתיבו
עמא יתיה פתגם: ואמר אליהו לעמא אנא אשתארית נביא קדם
יי בלחודי ונביי בעלא ארבע מאה וחמשין גברא: ויתיהבון לנא
תרין תורין ויבחרון להון תורא חד ויהדמוני וישוון על אעיא ואשתא
לא ישוון ואנא אעביר ית תורא חד ואתן על אעיא ואשתא לא אשוי:
ותיקרון בשום טעותכון ולא תתענון מן קדם דלית ביה צרוך ברם
אנא אצלי בשמא דיי וישלח מימריה ויחות אשתא ארי יי הוא אלהי
ואתיב כל עמא ואמרו תקין פתגמא: ואמר אליהו לנביי בעלא בחרו
לכון תורא חד ועבידו קדמית ארי אתון סגיאן וקרו בשום טעותכון
ואשתא לא תשוון: ונסיבו ית תורא דיהב להון ועבידו וקרו בשום
בעלא מצפרא ועד עידן טיהרא למימר בעלא עניבא ולית קל ולית
דעני ומשתטן על איגורא דעבד: והוה בעידן טיהרא וחייך בהון אליהו
ואמר קרו בקל רב ארי אתון אמרין דחלא הוא דילמא שועי ליה או
אישתדפא אישתדיף או אורח הות ליה או דילמא דמוך הוא ויתער:
וקרו בקל רב ואתהממו בנימוסיהון בסיפין וברומחין עד דאשתפיך
דמא עליהון: והוה כמעיבר טיהרא ואשתטיאו עד למיסק מנחתא
ולית קל ולית דעני ולית דמצית: ואמר אליהו לכל עמא אתקריבו
לותי וקריבו כל עמא לותיה ובנא ית מדבחא דיי דהוה מפגר:
ונסיב אליהו תרתא עסרי אבניא למניין שבטי בני יעקב דהוה פתגם
דיי עמיה למימר ישראל יהי שמך: ובנא ית אבניא מדבחא בשמא דיי

ויקבץ את הנביאים. ולא אמר את כל ישראל כי ישראל נקבצו מעצמם ברצון כששמעו כי אליהו רוצה לעשות מעשה הבחינה אבל הנביאי' לא נקבצו אלא בהכרח אחאב כי ידעו כי שקר נבאו. אבל נביאי האשרה לא יכול אחאב להכריחם ללכת שם מפני איזבל לפי שהיו אוכלי שלחנה לא רצתה שילכו שם: פסחים. כמו הפיסח שהוא פיסח בשתי רגליו כי מי שפיסח רגלו אחת נוטה על הרגל אחת ומי שהוא פיסח שתי רגליו אינו יודע באיזה רגל יעמוד כן אתם פוסחים על שתי הסעיפים והם הנחשבות שאין אתם יודעים לברור בדעתכם מי האלהים אם האלהים אם הבעל. והלא הם נוטים אחרי הבעל ולא היו נוטים אחרי האלהי' כאמר כי כאשר ראו כי נעצרו הגשמים בדבר אליהו שהיה נביא ה' נטה לבבם אחרי ה' אלא שנביאי הבעל היו מתעים אותם ואומרים להם שלא יניחו עבודת הבעל כי היא תיטיב להם ומפני זה היו פוסחי' על שתי הסעיפי'. ות"י עד אימת אתון פליגין לתרין פלגין הלא ה' הוא אלהי' פלחו קדמוהי בלחודוהי ולמא אתון אזלין בתר בעליא דלית בהון צרוך. והנה הנסיון שעשה אליהו אפשר שעשה אותו מלבו ובטח באל שלא ישיבנו ריקם ושיקדש שמו ברבים. ומה שאמר ובדברך עשיתי. כלומר אם תענני ידעו העם הזה כי לא מלבי אני עושה מה שאני עושה אלא בדברך ובמצותך ומה שאני אומר אתה מקיים. או אפשר שהאל אמר לו אף על פי שהכתוב לא ספר וזהו שאמר ובדברך עשיתי. אבל הראשון קרוב שאם האל אמר לו למה היה צריך לתפילה. ויש לפרש כי הצריכו האל לתפלה אף על פי שאמר לו כמו בדבר המטר שאמר לו האל ואתנה מטר ואף על פי כן הוצרך להתפלל. והטעם כדי שידעו ישראל כי נביא אמת הוא והאל שומע תפלתו ואם היה בא שלא בתפלתו היו אומרים מקרה הוא ובדבר האש היו אומרים על ידי כשפים הוא עושה: ולא ענו העם אותו דבר. לא רצו לומר לו לא הן ולא לאו לפי שהיו מסופקים בדבר אבל כששמעו הבחינה ענו ואמרו טוב הדבר: אשר נתן להם. פירוש נתן להם בדברו שאמר להם בחרו לכם הפר האחד ועשו ראשונה. או פירוש אשר נתן להם אחאב כמו שאמר אליהו ויתנו לנו שני פרים. ונתנם להם אחאב. ויש בדברי אגדה דברים רחוקי' מן השכל כי כשבחרו את הפר האחד ובאו לקחת אותו לא יכלו לזוז אותו ממקומו עד שאמר לו אליהו לך עמהם. אמר לו הפר לאליהו אני וחברי יצאנו מבטן אחד וגדלנו באבוס אחד הוא עלה לחלק האל ושם האל יתקדש עליו ואני עליתי לחלק הבעל להכעיס את בוראי אמר לו אליהו לך עמהם כשם ששמו של הקדוש ברו' הוא מתקדש על זה שעמי כך מתקדש עליך. אמר לו וכך אתה יועצני איני זז ממקומי עד שתמסרני בידם הה"ד אשר נתן בידם: ויפסחו על המזבח אשר עשה תרגם יונתן ואשתטחו על אגורא דעבדו. ופשוטו עשו עצמם כפסחים וכואבים הולכים ושבים על המזבח. ופירוש אשר עשה דרך כלל כמו אשר עשו. כלומר אשר עשה ישראל: ויהתל בהם אליהו. בא דגש כמשפטו והשאר רפים. וענינו כי התלוצץ ואמר להם דרך ליצנות: קראו בקול גדול. כי שיח וכי שיג. שיח ודברים יש לו עם אחרי' ואינו פונה לכם. ופירוש שיג. שרשו נשג מן הסג תשג ומשקלו אם יעלה לשמים שיאו שרשו נשא. וכן שיג שרשו נשג. וענינו או יש לו אויבי' ורודף אחריהם להשיגם. ויונת' תרגם אשתדפא אשתדוף: וכי דרך לו. או הלך לו בדרך לעסק מעסקיו: אולי ישן הוא. או שמא ישן הוא ואינו שומע אתכם ואם תקראו בקול גדול יקץ. ואם הוא בדרך ישמע אתכם כשתקראו בקול גדול: ויקץ. בי"וד את"ן לבד וי"וד השרש נעלמה: ויתגודדו. כמו לא תתגודדו ענין שריטה בבשר: כמשפטם. כן היה משפטם לעתים כדי להראות העם כי אז יענה אותם ויקבל תפלתם. או יהיה הגדידה ממשפטי העבודה: ויתנבאו. דברו דברי התולים שהיה מנהגם לאמר לפני הבעל. ותרגומו ואשתטיאו: עד לעלות המנחה. עד שעת קרבן מנחת הערב: ואין קשב. שאם היה להם מקשיב היה עונה אותם: קשב. כמו והקשיב קשב רב קשב: וירפא. דרך השאלה אמר לשון רפואה לבנות הריסת הבנין. וכן כי עלתה ארוכה לחומת ירושלי'. וכן ויואב יחיה את שאר העיר: את מזבח ה' ההרוס. אמר כי מזבח היה שם מקדם שבנה לשם ה'. ואמרו בדרש כי זה המזבח בנה אותו שאול. והוא מה שאמר והנה מציב לו יד. והיה זה המזבח הרוס כי הרסו עובדי הבעל לכל המזבחות שבנו לשם ה' בשעת היתר הבמות. ועתה משעה שעשה ירבעם העגלים מנע מהקריב במקום אחר אלא או בביתאל או בדן. והרסו המזבחות כמו שאמר אליהו את מזבחותיך הרסו. ובנה אליהו מזבח והקריב עליו בשעת איסור הבמות לצורך שעה. ויש מפרשי' וירפא את מזבח ה' ההרוס כי בנס שנעשה על ידו שבו בני ישראל בתשובה וזבחו זבחים במזבח ה' שהיה הרוס ונמנע מהם: כמספר שבטי יעקב. שתועיל זכות השבטי' בדבר הזה ויענהו השם בתפלתו. או להראותם כי שני' עשר שבטי בני יעקב עליהם להיות מחוברי' ודבקים בה' להעלות במזבח אחד לא כמו שהיו עושים עתה כי שני השבטים היו מעלים עולה במזבח ה' והשאר במזבח הבעל לפיכך בנה לעיניהם המזבח שנים עשר אבנים. וטעם אשר היה דבר ה' אליו לאמר ישראל יהיה שמך. כי בביתאל שבנה שם יעקב אבינו מזבח לה' נאמר שם ישר' יהיה שמך כדי להגדיל שם זרעו אם יהיו דבקים בו כי ישראל הוא שם שררה כמו שאמר כי שרית עם אלהים ועם אנשים. ובו במקום שבנה יעקב אבינו מזבח לה' ונאמר לו שם שמך ישראל עשו הם עגל ובנו שם מזבח לבעל. ובדברי רבותינו ז"ל ישראל יהיה שמך למה נאמר כאן לפי שביום שנגלית שכינה על יעקב בביתאל וקראו ישר' בו ביום אמר לו גוי וקהל גוים יהיה ממך. עתידים בניך להקהל כאחד הגוים ולבנות מזבח ולהקטיר קטרת עליו בשעת איסור הבמות ואני מתרצה בדבר: ויעש

ויעש תעלה כבית סאתים זרע סביב למזבח׃ ויערך את העצים
וינתח את הפר וישם על העצים׃ ויאמר מלאו ארבעה כדים מים
ויצקו על העלה ועל העצים ויאמר שנו וישנו ויאמר שלשו וישלשו
׃ וילכו המים סביב למזבח וגם את התעלה מלא מים׃ ויהי
בעלות המנחה ויגש אליהו הנביא ויאמר יהוה אלהי אברהם יצחק
וישראל היום יודע כי אתה אלהים בישראל ואני עבדך ובדבריך ע לישראל
עשיתי את כל הדברים האלה׃ ענני יהוה ענני וידעו העם הזה כי ובדברך
אתה יהוה האלהים ואתה הסבת את לבם אחרנית׃ ותפל אש
יהוה ותאכל את העלה ואת העצים ואת האבנים ואת העפר ואת
המים אשר בתעלה לחכה׃ וירא כל העם ויפלו על פניהם ויאמרו
יהוה הוא האלהים יהוה הוא האלהים׃ ויאמר אליהו להם תפשו
את נביאי הבעל איש אל ימלט מהם ויתפשום ויורדם אליהו אל
נחל קישון וישחטם שם׃ ויאמר אליהו לאחאב עלה אכל ושתה
כי קול המון הגשם׃ ויעלה אחאב לאכל ולשתות ואליהו עלה אל
ראש הכרמל ויגהר ארצה וישם פניו בין ברכו׃ ויאמר אל נערו כה
עלה נא הבט דרך ים ויעל ויבט ויאמר אין מאומה ויאמר שב שבע הובט
פעמים׃ ויהי בשבעית ויאמר הנה עב קטנה ככף איש עלה מים
ויאמר עלה אמר אל אחאב אסר ורד ולא יעצרכה הגשם׃ ויהי עד לאחאב
כה ועד כה והשמים התקדרו עבים ורוח ויהי גשם גדול וירכב א
אחאב וילך יזרעאלה׃

ועבד מזיקתא כבית סאתן זרעא סחור סחור למדבחא׃ וסדר ית
אעיא והדים ית תורא ושוי על אעיא׃ ואמר מלו ארבע כדין מיא ואריקו
על עלתא ועל אעיא ואמר תנו ותנו ואמר תליתו ותליתו׃ ואזלו
מיא סחור סחור למדבחא ואף ית מזיקתא מלי מיא׃ והוה כמיסק
מנחתא וקריב אליהו נביא ואמר יי אלהיה דאברהם יצחק וישראל
יומא דין יתידע ארי את יי דשכינתך שריא בישראל ואנא עבדך
ובפתגמך עבדית ית כל פתגמיא האילין׃ קביל צלותי יי באשתא
קביל צלותי יי במטרא וידעון עמא הדין כמעבדך להון ניסא ארי את
יי אלהים ואת ברחמתך יתהון מישתאיל להון כמימרך לאתבותהון
לדחלתך ואינון יהבו ית לבהון פליג׃ ונפלת אשתא מן קדם יי
ואכלת ית עלתא וית אעיא וית אבניא וית עפרא וית מיא דבמזיקתא
לחיכת׃ וחזו כל עמא ונפלו על אפיהון ואמרו יי הוא אלהים יי הוא
אלהים׃ ואמר אליהו להון אוחודו ית נביי בעלא גבר אל ישתיזיב
מנהון ואחדינון ואחתינון אליהו לנחלא דקישון ונכסינון תמן׃
ואמר אליהו לאחאב סק אכול ואשתי ארי קל אתרגושת מטרא׃
וסליק אחאב למיכל ולמשתי ואליהו סליק לריש טורא דכרמלא
וגחין לארעא ושוי אפוהי בין ברכוהי׃ ואמר לעולימיה סק כען
סכי לאורח מערבא וסליק וסכא ואמר לית מדעם ואמר תוב שבע
זמנין׃ והוה בזמנא שביעיתא ואמר הא עננא סליק זעירא כפיסת
יד גבר סליק ממערבא ואמר סק אימר לאחאב אזדרז וחות ולא
יעכבינך מטרא׃ והוה עד דמיזדרזין ונחית ושמיא אתחפיאו עננא
ורוח והוה מטר סגי ורכיב אחאב ואזל ליזרעאל׃ ורוח

ויעש תעלה. עשה חפירה סביב למזבח שילכו בה המים· ורחב התעלה כשיעור מקום זריעת סאתים· ושיעורו חמשים אמה על חמשים אמה: מלאו ארבעה
כדים מים. אמר זה להגדיל הנס שתאכל האש במקום המים ולא תכבה אף כי תלחך המים וצוה לתת שנים עשר כדי מים שהרי אמר להם שנו ושלשו ושלשה
פעמים ארבעה הם שנים עשר כדי מים כנגד שנים עשר אבנים למספר שבטי בני ישראל. ומה שלא צוה לתתם בפעם אחת שנים עשר כדי מים אלא בשלשה
פעמים כנגד האבות שהם שלשה שהתפלל אל בשמים ואמר אלהי אברהם יצחק וישראל: ויצקו. בווי שלש ונמשך אל הפעל בטעם כמו משכו וקחו לכם
צאן ובדרש אלישע יצק מים על ידי אליהו ונעשה נס ונעשו עשרה אצבעותיו כמעיינות ונתמלאת התעלה מים שנאמר ויצקו וגו' אשר יצק מים על ידי אליהו:
וילכו המים סביב למזבח. המים ששפכו על העולה ועל העצים הלכו על המזבח סביב כי באמצע המזבח היו העצים והעולה: מלא מים. צוה אליהו למלאת
מים. או הוא בעצמו מלא אותה והמים האלה לבד השני' עשר כדים: בעלות המנחה. בבית' פירוש בשעת מנחת הערב: ובדברך. כתיב ביוד וקרי
בלא יוד והענין אחד אלא שזה יחיד וזה רבים· וטעם ובדבריך שלא יאמרו מדעתי עשיתי כל מה שעשיתי ומה שאני עושה בכל זמן מדברי הנסים הם דברי
כשפים או קסמים· ואם תענני באש שירד מן השמים ידעו כי כל מה שאני עושה ברצונך ובבטחוני בך אני עושה וידעו כי אתה אלהים בישראל ואני עבדך לא
כעגלים שהם עובדים. ובדברי רבותינו ז"ל ובדברך עשיתי שלא יאמרו אליהו מקריב בבמה בשעת איסור הבמות: ובדברך עשיתי. ברצונך עשיתי:
ענני ה' ענני. הכפל לחזק כמו שהוא בכל מקום שאין לו טעם אחר. וכן אלהים ה' אלהים ה' וכן דרך כל מתפלל לשנות דבריו ולשלש כמו ה' שמעה ה' סלחה
ה' הקשיבה והדומים להם· ויונתן תרגם קבל בעותי באישתא קבל בעותי במיטרא· כלומר כלל בתפילתו עתה ענין המטר שהיה עתיד להתפלל עליו בו
ביום· ורבותינו ז"ל אמרו ענני ה' באש ענני שלא יאמרו מעשה כשפים הם· ועוד בדרש בדבריהם ענני בזכותי ענני בזכות תלמידי: וידעו כי אתה ה'
האלהים· וכאשר תשלחני לבשר לעתיד לבא יאמינו בי אם היום תענני. פירש הגאון רב סעדיה לבם שהיה אחורנית תשב
אותו אליך עתה אם תענני. ויש מפרשים לבם אחורנית מאמונת הבעל וידעו כי שקר נכסם. ויש לומר אם תענני ידעו כי אתה אלהים לבדך. ואתה שלא
הראית להם עד עתה מופת גלוי שיכירו כי אתה אהי' ידמה שאתה הסיבות את לבם אחורנית· ובדרש אם לא תענני אף אני אהיה כופר ואומר להם שאתה
הסיבות את לבם אחורנית· וכן אמר משה אם כמות כל האדם ימותון אלה לא ה' שלחני. וכן אמר מיכה אם שוב תשובון בשלום לא דבר ה' בי· ועוד דרשו
אתה הסיבות את לבם כי היה לך להכין את לבם לטובה· ואין ראוי לסמוך על זה הפירוש כי הבחירה נתונה לבני האדם כמו שכתוב הנה נתתי לפניך היו' את
החיים ואת הטוב את המות ואת הרע האדם יבחר במה שירצה· ורבותינו ז"ל אמרו גם כן הכל בידי שמים חוץ מיראת שמי'. והחכם הגדול הרמב"ם ז"ל פירש
כי שמנעו מנעת מהם התשוב' לרוב פשעם כדי שיקבלו עונשם על דרך ויחזק ה' את לב פרעה וכן כי הקשה ה' אלהיך את רוחו ואמץ את לבבו· והדומים לה'·
ויונתן תרגם וידעון עמא הדין כמעבדך להון ניסא ארי את ה' אלהים ואת ברחמתך יתהון משתאיל להון במימרך לאתבותהון לדחלתך ואינון יהבין ית לבהון
פליג: לחכה. יבשה אותם עד שלא נשאר בתעלה שום לחות: ה' הוא האלהים. הכפל לחזק האמונה בלבם אמרו ושנו ה' הוא האלהים: וישחטם
שם. צוה לשחט' כיון כל העם היתה עמו כשראו זה המופת הגדול: עלה אכול ושתה· נראה כי היה מתענה לעצירת הגשמים. ואמר לו שיאכל וישתה כי
עתה ירד הגשם· ופי' מה שאמר לו עלה ר"ל עלה על המרכב' כי הדרך מהר כרמל ליזרעאל ירידה היא לא עליה כמו שאמר אסור ורד· וכן את הכתו' בעמק
יזרעאל בחיל יזרעאל· נראה כי מקו' עמק הוא אלא פי' עלה על המרכב'· או פי' שיעלה מן הנחל שהיו בו ששחטו שם נביאי השקר ואמר שיעלה מן הנחל וילך
אל העמק אל אהלו אשר נטו לו שם ושיאכל וישתה לא שילך עדיין יזרעאל: כי קול המון הגשם· ועדיין לא היה· אלא פירושו כי עתה תשמע קול המון הגשם
כי בטח אליהו באל שיתן המטר כמו שאמר לו ואתנה מטר על פני האדמה ועוד כי הרג עובדי הבעל ובטל הע"ז: ויעלה אחאב לאכול ולשתו'· עלה על המרכבה
ללכת יזרעאל לאכול ולשתות ובראותו כי עלה אליהו אל ראש הכרמל להתפלל המתין לו ולא הלך עד שיראה מה יהיה. ולפירוש' האחר עלה מן הנחל אל האהל
לאכול ולשתות ואליהו עלה לו משם אל ראש הכרמל: ויגהר ארצה· כתרגו' וגחין שהתנפל לפני ה' על המטר למהר לתתו בעוד אחאב שם: וישם פניו בין
ברכיו. כתיב חסר יוד' הרבים. ומה שאמר וישם פניו בין ברכיו אחר שאמר ויגהר ארצה מתחילה התנפל והשתטח ארצה והתפלל ואחר" ישב לו ושם פניו
בין ברכיו ולא רצה לקום עדיין מתחינתו עד שידע אם יש סימן מטר. לפיכך אמר לנערו הבט דרך ים בעוד שהיה הוא בתפילתו· או פי' וישם פניו ויגהר ארצה
כלומר שלא התפלל בפשוט ידים ורגלים אלא שחה כלפי הארץ ושם פניו בין ברכיו והתפלל: עלה נא. אולי לא עלה נערו עמו אל ראש ההר· או אם עלה עמו
היה בראש ההר מקום גבוה יותר מאותו מקום שהיה בו אליהו ואמר לו הבט דרך ים· והוא צד המערב. כתרגו'· או פי' ים ממש כי הר הכרמל קרוב לים
ומן הים יעלו העננים לפי' אמר לו הבט דרך ים: שוב שבע פעמים· ז' פעמים אמר לו שוב כי לא היה רואה בכל פעם שום סימן עד השביעית: עלה אמור
אל אחאב. אולי המקום שעלה בו אחאב לאכול ולשתות היה מקום גבוה בהר: אסור ורד· פי' אסור מרכב' ורד ללכת ליזרעאל מהר שלא יעצרכה הגשם כל
כך יהיה הגשם גדול שלא תוכל ללכת בדרך: יעצרכה· בהא כמו והיו לאות על ידכה· כמו הנכבת עמכה. ולא יעצכה והדומים להם: ויהי עד כה ועד
כה· בין כך ובין כך· כלומר בעוד שהיה אוסר מרכבתו ויורד מן המקום אשר אכל שם· וי"ת והוה עד דמזרז ונחית: התקדרו עבים ורוח. חשכו מפני העבים
היה רוח. והרוח סימן למטר ותרגו' איתחפיאו עננין ורוחא:

ויד ה'

ויגד אחאב לאיזבל את כל אשר עשה אליהו ואת כל
יט יזרעאלה: ויגד אחאב לאיזבל את כל אשר עשה אליהו ואת כל
אשר הרג את כל הנביאים בחרב: ותשלח איזבל מלאך אל אליהו
לאמר כה יעשון אלהים וכה יוספון כי כעת מחר אשים את נפשך
כנפש אחד מהם: וירא ויקם וילך אל נפשו ויבא באר שבע
אשר ליהודה וינח את נערו שם: והוא הלך במדבר דרך יום ויבא
אחד וישב תחת רתם אחת וישאל את נפשו למות ויאמר רב עתה יהוה
קח נפשי כי לא טוב אנכי מאבתי: וישכב ויישן תחת רתם אחד
והנה זה מלאך נגע בו ויאמר לו קום אכול: ויבט והנה מראשתיו
עגת רצפים וצפחת מים ויאכל וישת וישב וישכב: וישב מלאך
יהוה שנית ויגע בו ויאמר קום אכל כי רב ממך הדרך: ויקם ויאכל
וישתה וילך בכח האכילה ההיא ארבעים יום וארבעים לילה עד הר
האלהים חרב: ויבא שם אל המערה וילן
שם והנה דבר יהוה אליו ויאמר לו מה לך פה אליהו: ויאמר
קנא קנאתי ליהוה אלהי צבאות כי עזבו בריתך בני ישראל את ס
מזבחתיך הרסו ואת נביאיך הרגו בחרב ואותר אני לבדי ויבקשו
את נפשי לקחתה: ויאמר צא ועמדת בהר לפני יהוה והנה יהוה
עבר ורוח גדולה וחזק מפרק הרים ומשבר סלעים לפני יהוה לא
ברוח יהוה ואחר הרוח רעש לא ברעש יהוה: ואחר הרעש
אש לא באש יהוה ואחר האש קול דממה דקה: ויהי כשמע אליהו

ורוח גבורא מן קדם יי הות עם אליהו וזריז חרציה ורהט קדם אחאב עד דאתא ליזרעאל: וחוי אחאב לאיזבל ית כל די עבד אליהו וית כל דקטל ית כל נביי שקרא בחרבא: ושלחת איזבל אזגדא לות אליהו למימר כדין יעבדון דחלתא וכדין יוספן אלהן כעידנא הדין מחר אשוי ית נפשך כנפשא דחד מנהון: וחזא וקם ואזל לשזבא נפשיה ואתא לבאר שבע די לשבטא יהודה ושבק ית עולימיה תמן: והוא הליך במדברא מהלך יום ואתא ויתיב תחות ריתמא חד ושאיל ית נפשיה לממת ואמר סגי לי ארכא עד אימתי אנא מטרף כדין כען יי סב ית נפשי ארי לא טב אנא מאבהתי: ושכיב ודמוך תחות ריתמא חד והא דין מלאכא קריב ביה ואמר ליה קום אכול: ואסתכי והא אסדוהי חררא מעפפא וצלוחיתא דמיא ואכל ושתי ותב ושכיב: ותב מלאכא דיי תניינות וקריב ביה ואמר ליה קום אכול ארי סגי מינך אורחא: וקם ואכל ושתי ואזל בחילא דאכילתא ההיא ארבעין יממין וארבעין לילון עד דאתא לטורא דאתגלי עלוהי יקרא דיי לחורב: ועל תמן למערתא ובת תמן והא פתגמא דיי עמיה ואמר ליה מה לך כא אליהו: ואמר קנאה קניתי קדם יי אלהא צבאות ארי שבקו קיימך בני ישראל ית מדבחך פגרו וית נביאך קטלו בחרבא ואשתארית אנא בלחודי ובעו ית נפשי למקטלה: ואמר פוק ותקום בטורא קדם יי והא יי מתגלי וקדמוהי משירית מלאכי רוחא מפרקין טוריא ומתברין כיפיא קדם יי ולא במשירית מלאכי רוחא שכינתא דיי ובתר משירית מלאכי רוחא משירית מלאכי זיעא ולא במשירית מלאכי זיעא שכינתא דיי: ובתר משירית מלאכי זיעא אשתא ולא במשירית מלאכי אשתא שכינתא דיי ובתר משירית מלאכי אשתא קל דמשבחין בחשאי: והוה כד שמע אליהו

ויד ה' היתה אל אליהו· כתרגומו ורוח גבורה מן קדם ה' הות עם אליהו וזריז חרציה· כי כח וגבורה נוסף לו שהרי אחאב כבר רכב· והוא הלך אחריו רגלי והשיגו ורץ לפניו עד יזרעאל: וישנס· ויחגור. ואמרו רבותינו ז"ל מזה ואמרו לעולם תבא אימת מלכות עליך ·שהרי אליהו שנס מתניו ורץ לפני אחאב: באכה כן דרך המקרא להורות המקום כמו באכה מנית. באכה אשורה· וכן כלם. וכנוי הכף כנגד יודע המקום: כה יעשון אלהים לי וכה יוסיפון· דרך שבועה כמו כה יעשה אלהים לי וכה יוסיף. ואמר בלשון רבים כי דעתה אל האלהים שהיתה עובדת הבעל והאשרה· ומזה התימה מה שתרגם יונתן כדין יעבדון דחלתא דה': וירא ויקם· ראה עצמו בסכנה והלך ונמלט אל נפשו. והמפרשים וירא כמו ויירא לא ידעתי למה· ועוד כי לא יתכן מדרך הדקדוק· וגם יונתן תרג' וחזא וקם ואזל לשיזבא ית נפשיה: ויבא באר שבע אשר ליהודה· לא נאמר אשר ליהודה אלא בעבור באר שבע אשר נמנה בנחלת בני שמעון· כי הוא אותו הכתוב גם כן בנחלת בני יהודה. וכבר פירשתי כי שתיהן אחד ולפי שנחלת בני שמעון בתוך נחלת בני יהודה מנה אותו עם יהודה ומנאו עם שמעון· אלא אמר אשר ליהודה כלומר יצא לו מתחת רשות אחאב ומארצו והלך לו אל ארץ יהודה מפחדו מאיזבל: והוא הלך במדבר· אפילו בארץ יהודה לא בטח כי ירא שמא תשלח איזבל להרגו שם ויצא מן הישוב והלך לו במדבר במקום שלא ימצא מחיה וימות כי בחר מותו מחייו או יראה אליו דבר ה' מה יעשה: תחת רותם אחת· אחת כתיב וקרי אחד כי יאמר בלשון זכר ונקבה אבל לשון זכר יראה יותר· ורותם אחד· מן גחלי רתמים כמו מן בקר בקרים· והוא עץ שפל שנחלתו חמה מאד· יש מפרשים שהוא שלועזין אותו זנ"סטא· ויש אומרים שהוא שלועזין ייני"ברי: ויאמר רב· כלומר רב לי עוד בעולם הזה ואני בו בסכנה כל יום ויום· ויונתן תרג' ואמר סגי לי ארכא עד אימתי אנא מיטרף כדין: כי לא טוב אנכי מאבתי· כראה כי ארכו ימיו יותר מימי אבתיו וזה ראיה לאומר פנחס זה אליהו: תחת רותם אחת· ובאמרו פעם שנית תחת רותם אחד ולא אמר תחת הרותם להודיע כי הרותם היה יחידי· ולא מצא באותו המדבר מחסה אחר שיסתכך שם אלא אותו רותם לבדו ובדוחק היה יכול לחסות תחתיו: והנה זה מלאך· אינו אומר זה על הודעת המלאך אלא יבא על הזמנת העת כמו הנה. וכן קול דודי הנה זה בא. והיה מספיק באחר אלא יבאו שניהם למהירות הזמנת הענין. כלומר תכף שישן בא אליו המלאך ונגע בו והעירהו משנתו ויאמר לו קום אכול: עוגת רצפים. עוגה אפויה בגחלים: ויאכל וישת. לא אכל כל העוגה ולא שתה כל המים· שהרי פעם שנית אמר לו שיאכל ולא ראינו שיאכל ושיהיה שם עוגה אחרת ולא מים אחרים: כי רב ממך הדרך· והוא לא היה יודע אנה ילך אלא שהיה הולך לתומו ארבעים יום וארבעים לילה עד הר חורב ונתיישר לו הדרך שם כמו לארון שאמר ויסרנה הפרות בדרך וגומר. וכשהגיע שם עמד כי חשב כי שם יראה לו דבר ה' שבאותו ההר נגלה תחלה למשה ובו נגלה הכבוד ונתן תורה לישראל· או היתה העמידה בלי כוונתו. כמו שהיתה ההליכה שמה: בכח האכילה ההיא· לא היה זה כנס משה רבינו כי בו נאמר ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכל ומים לא שתה ולא אמר שעמד בכח האכילה. ובאליהו אמר בכח האכילה· כלומר שנשתהא המאכל באסטומכא ולא בשלה אותו הכח המבשלת ולא משכה אותו כח המושך· ונזון הגוף באותו מאכל ארבעים יום וארבעים לילה: ויבא שם אל המערה. מערה היתה בהר סיני ועליה נאמר ושמתיך בנקרת הצור. כמו שתרגם אנקלוס במערת טינרא: מה לך פה אליהו. טעם השאלה תחלת הדברים לשמוע המענה כדרך לשון בני אדם· וכן שאלת מה לך הים כי תנוס מפני התשובה. אי הבל אחיך· הרחבת וגם ירשת· הראית כי נכנע אחאב ואעפ"י שהוא יודע לב בני האדם· וכן ויאמר לו איכה מה זה בידך· וכן ענין מה לך פה למה יצאת ממקומך מה יש לך פה: קנא קנאתי לה'· הקנאה שקנאתי לשם ה' והרגתי נביאי הבעל המתעים את ישראל עד שעזבו בריתך שכרת עם בני ישראל בהר סיני. וברדש בריתך שבטלו מהם ברית מילה אותה הקנאה גרמה לי לצאת ממקומי לברוח מפני איזבל ולבא פה: את מזבחותיך הרסו. כמו שאמר למעלה את מזבח ה' ההרוס: ואת נביאיך הרגו בחרב· כמו שאמר בהרוג איזבל את נביאי ה' ואותר אני לבדי· והלא נותרו המאה שהחביא עובדיה אלא לפי שלא היו נודעים הרי הם כאלו אינם: צא ועמדת בהר· נראה כי פתח המערה היה בשיפוע ההר. או בראשו לא בתחתית ההר שהרי אמר לו צא ועמדת בהר והוא עמד פתח המערה: והנה ה' עבר. פי' כבוד ה' עבר לפניו כמו שאמר במשה רבינו עליו השלום ויעבור ה' על פניו· ועבר לפניו תחלה רוח גדולה וחזק והיה אומר לו הקול לא ברוח ה' כלומר הכבוד ההווה לשעתו. ומה שאמר מפרק הרים ומשבר סלעים דרך הפלגה. ואמר לו הקול בעבור הרוח כי הכבוד לא היה עובר עדיין ואחר עבור הרוח היה רעש שרעש ההר ואמר לו הקול כי הכבוד איננו באש. ואחר עבור האש עבר הכבוד עם קול דממה דקה והבין אליהו כי אז עבר הכבוד כשומעו קול דממה דקה: וילט פניו באדרתו· כמו שאמר במשה רבינו עליו השלום ויסתר משה פניו. ופי' ויצא ויעמד פתח המערה· כששמעו קול דממה דקה ויצא ועמד בהר פתח המערה וכסה פניו· כמו שאמר לו הדבר צא ועמדת בהר לפני ה'. ר"ל שיעבור הכבוד· ומתוך אותו הקול דממה יצא אליו קול דבר שאמר לו מה לך פה אליהו· ופירו' קול דממה דקה קול נמוך· וי"ת הפסוק כן והא ה' מתגלי וקדמוהי משריית מלאכי רוחא מפרקין טוריא ומתברין כפיא קדם ה' לא במשריית מלאכי רוחא שכינתא דה'. ובתר משריית מלאכי רוחא משריית מלאכי דגושת ומלאכי אישתא לא במשריית מלאכי אישתא שכינתא דה'· ובתר משריית מלאכי אישתא קול דמשבחין בחשאי· ויש לשאול מה היה כל זה הענין ולא אמר לו מה יעשה עד שהביאו אל הר חורב והראה לו כל זה הכבוד· והנראה בעיני כי כל זה היה גמול המעשה הטוב שעשה בהר הכרמל וקדש שם ה' בתוך בני ישראל והחזיר למוטב עד שאמרו כלם ה' הוא האלהים ה' הוא האלהים והרג נביאי הבעל גמלו האל בצדקו והביאו אל מקום הכבוד עם שלא גדול שעשה עמו בדרך והראה לו כל הכבוד הזה. וצריך להתבונן ברוח וברעש ובאש ובקול דממה דקה:

וילט פניו

וכריך אפוהי בשושיפיה ונפק וקם בתרע מערתא והא עמיה קלא
ואמר מה לך כא אליהו : ואמר קנאה קניתי קדם יי אלהא צבאות
ארי שבקו קימך בני ישראל ית מדבחך פגרו וית נביאך קטלו בחרבא
ואשתארית אנא בלחודי ובעו ית נפשי למקטלה :
ואמר יי ליה איזיל תוב לאורחך למדברא דדמשק ותהך ותמשח ית
חזאל למלכא על ארם : וית יהוא בר נמשי תמשח למהוי מלכא על
ישראל וית אלישע בר שפט ממישר מחולה תמשח למהוי נביא
תחותך : ויהי דישתיזיב מחרבא דחזאל יקטול יהוא ודישתיזיב מחרבא
יהוא יקטול אלישע : ואשאר בישראל שבעא אלפין כל רכוביא
דלא כרעו לבעלא וכל פומא דלא נשק ליה : ואזל מתמן ואשכח ית
אלישע בר שפט והוא רדי בתרי עסר פדנין דתורא צמידין קדמוהי
והוא בחד מתרי עסרא ועבר אליהו לותיה ורמא שושיפיה עלוהי :
ושבק ית תוריא ורהט בתר אליהו ואמר אנשוק כען לאבא ולאמא
ואיהך בתרך ואמר ליה איזיל תוב ארי מה עבדית לך : ותב מבתרוהי
ונסיב ית פדן תוריא והרמיה ובמני תוריא בשיל להון בסרא ויהב
לעמא ואכלו וקם ואזל בתר אליהו ושמשיה :

ובר הדד מלכא דארם כנש ית כל משריתיה ותלתין ותרין
מלכין עמיה וסוסון ורתיכין וסליק וצר על שמרון ואגיח קרבא בה :
ושלח אזגדין לות אחאב מלכא דישראל לקרתא : ואמר ליה כדנן
אמר בר הדד כספך ודהבך דילי הוא ונשך ובנך שפיריא דילי אינון
: ואתיב מלכא דישראל ואמר כפתגמך רבוני מלכא דילך נפשי וכל
דילי : ותבו איזגדיא ואמרו כדנן אמר בר הדד למימר ארי שלחית
לותך למימר כספא ודהבא ונשא ובנא לי תתן : אלהן

וילט פניו באדרתו ויצא ויעמד פתח המערה והנה אליו קול ויאמר
מה לך פה אליהו : ויאמר קנא קנאתי ליהוה אלהי צבאות כי עזבו
בריתך בני ישראל את מזבחתיך הרסו ואת נביאיך הרגו בחרב ו
ואותר אני לבדי ויבקשו את נפשי לקחתה :
ויאמר יהוה אליו לך שוב לדרכך מדברה דמשק
ובאת ומשחת את חזאל למלך על ארם : ואת יהוא בן נמשי תמשח
למלך על ישראל ואת אלישע בן שפט מאבל מחולה תמשח לנביא
תחתיך : והיה הנמלט מחרב חזאל ימית יהוא והנמלט מחרב יהוא
ימית אלישע : והשארתי בישראל שבעת אלפים כל הברכים אשר
לא כרעו לבעל וכל הפה אשר לא נשק לו : וילך משם וימצא את
אלישע בן שפט והוא חרש שנים עשר צמדים לפניו והוא בשנים
העשר ויעבר אליהו אליו וישלך אדרתו אליו : ויעזב את הבקר
וירץ אחרי אליהו ויאמר אשקה נא לאבי ולאמי ואלכה אחריך ויאמר
לו לך שוב כי מה עשיתי לך : וישב מאחריו ויקח את צמד הבקר
ויזבחהו ובכלי הבקר בשלם הבשר ויתן לעם ויאכלו ויקם וילך א
כ אחרי אליהו וישרתהו : ובן הדד מלך ארם קבץ
את כל חילו ושלשים ושנים מלך אתו וסוס ורכב ויעל ויצר על ש
שמרון וילחם בה : וישלח מלאכים אל אחאב מלך ישראל העירה
: ויאמר לו כה אמר בן הדד כספך וזהבך לי הוא ונשיך ובניך הטובים
לי הם : ויען מלך ישראל ויאמר כדברך אדני המלך לך אני וכל
אשר לי : וישבו המלאכים ויאמרו כה אמר בן הדד לאמר כי
שלחתי אליך לאמר כספך וזהבך ונשיך ובניך לי תתן :

וילט פניו. כסה פניו כמו לוטה כשמלה פני הלוט הלוט : שוב לדרכך. אחר שאמר לו שוב הבטיחו שלא יהרגו אותו. ואמר לדרכך המדברה דמשק ומדבר דמשק לא היה דרכו אלא אמר לו לך לדרכך ותקח מדרך הזה דרך המדבר דמשק למשוח חזאל מלך ארם. והנה אליהו לא משח את חזאל ולא יהוא. אמר לו הקב"ה על הקנאה אשר קנאת לי כי עזבו בני ישראל את בריתי אני מודיעך כי על ידי שלשה אלה אכלה כל העוזבים את בריתי : ואתה תמשח חזאל למלך על ארם. כלומר תצוה לאלישע שיהיה נביא תחתיך שימשחהו אותו למלך והוא יעשה רעה על ישראל. וכן יהוא תמשח כלומר תצוה לאלישע שימשחהו. וכן משחו אלישע ע"י אחד הנביאים. אם כן למה צוה לו שילך מדברה דמשק כיון שלא משח הוא חזאל. יתכן לפר' כי כיון שהלך מדבר' דמשק ומצא בדרכו אלישע בן שפט והנבואה אמרה לו משיחת אלישע אחרון לחזאל ויהוא והוא מצאו ראשון הבין כי ע"י אלישע יהיו נמשחי'. ולא הקדימם האל בנבואה אלא על דרך ההכמה שיהיה ראשון חזאל ואחריו יהוא ואחריו אלישע כמו שאמר והיה הנמלט וגומר : מדברה דמשק. נפתחה הה"א מפני הסמיכות. וכן מדברה בית און : ומשחת את חזאל. לפי שמנוי המלוכה או הגדולה הוא ע"י משיחה ברוב כאמר למנוי אעפ"י שאינו ע"י משיחה בלשון משיחה לפיכך אמר ומשחת את חזאל. וכן אמר תמשח לנביא תחתיך. וכן אמר ע"י האבות אל תגעו במשיחי. כן אמר למשיחו לכורש : תמשח לנביא תחתיך. כיון שאתה רוצה להסתלק מן העולם שאמרת רב עתה ה' קח את נפשי בריך שתניח נביא תחתיך ותמנה אלישע בן שפט ותלמדהו. ובדרש אי אפשר בנבואתך מאחר שאתה מלמד קטיגוריא על בני : ימית יהוא. שהרג כל עובדי הבעל וכל בית אחאב שהיו עובדים ע"ז : ימית אלישע. כי בהוכיחו אותם ולא היו שומעים אליו ולא היו שבים מדרכם הרעה האויבים יבואו עליהם והרגום וכאלו הוא היה ממית אותם כי יותר היו ענושי' כשהיה מזהיר להם ומצוה משלא היה להם מזהיר. או פי' ימית אלישע במותו כי במות אלישע באו גדודי ארם ומואב בארץ : נשק לו. מלרע : והוא חורש. מצאו שהיה חורש הוא עם עבדיו שהיו חורשים עם הבקר. וי"ב צמדים היו לפניו חורשים : וצמדים. רוצה לומר בקר לפי שהשורים נצמדים יחד בעת החרישה נקראים צמד וצמדים. ות"י תרין עסר פדנין דתוריא צמידין קדמוהי : והוא בי"ב. מן הי"ב צמדים הוא היה חורש באחד מהם. וי"א עבדיו היו כל אחד ואחד עם צמדו. והוא מתורג' והוא רדי בחד מתרי עסר. והספור הזה להורות כי מצאו בי"ב והיה אות כי יהיה ממונה על י"ב שבטי ישראל לנביא ולמזהיר : וישלך אדרתו אליו. כמו עליו. וכת"י ורמא שושיפיה עלוהי ולא שעזבה אצלו אלא שלקחו והלך לו וזהו שאמר וירץ אחרי אליהו עשה לו סימן שילך אחריו. ולא אמר לו בפי' כי ידע שיבין כי מה' יהיה נביא וידע כי האל נתן בלב אלישע ללכת אחריו ולשרתו לפי' לא עשה אלא סימן. ומה שאמר לו לך שוב כי מה עשיתי לך. לנסותו אם היה אומר בלב שלם. ופי' מה עשיתי לך. רוצה לומר אם הטיתי אדרתי עליך לפיכך אתה רץ אחרי : אשקה נא. במקצת הספרים הש"ין בקמץ חטף: וישב מאחריו. לנשק לאביו ולאמו. אעפ"י שלא ספר הכתוב ואחכ" שחט הבקר ועשה סעודה באותו השדה לחורשי' ולעם אשר באו אחריו ללוותו וזהו שאמר ויתן לעם כי מהעם לא היו אתו בשדה כי אם אחד עשר החורשים אלא זהו פירושו כי הלך לקחת רשות מאביו ומאמו. ובאו אחריו מאנשי עירו ללוותו כי הוא נפרד מהם : צמד הבקר. אחד מהשנים עשר : בשלם הבשר. בשל להם הבשר כלומר לעם אשר אתו. וכת"י בשיל להון ומרוב מהירתו ללכת אחרי אליהו לא המתין לחטוב עצים לבשל ובקע כלי הבקר. והוא כלי המחרישה ובשל להם הבשר. ושם בשלם במקום להם. וכמוהו ארץ הנגב נתתני כתת לי. ואמר כנוי העם ועדיין לא זכר העם. וכמוהו ותפתח ותראהו את הילד. וזהמתו חיתו לחם והדומים להם : לך אני וכל אשר לי. לא אמר על דעת שיקח אלא שיהא הכל תחת ממשלתו להטיל מס ועבודה עליהם. והוא שלח לו אחר כן לי תתן כלו' מה שאמרת לי הם על דעת כן אמרתי כי מעתה תתן אותם כי אם כעת מחר אשלח את עבדי וגו'. וזה היה בין הדברי' הראשוני' והאחרוני' ומפני זה מאן אחאב והזקני' בדבריו האחרוני'. ומה שאמר ולא מנעתי ממנו. פי' לא מנעתי אלא הודיתי לו שיהיו לו ולא שיקחם לפיכך אמרו לו הזקנים לא תשמע ולא תאבה. ובדרש כל מה שתבע בראשונה תבע בשניה : חמדה. הוא כסף וזהב נשים ובנים כלם חמדה הם. אלא מהו כל מחמד עיניך דבר שהוא חמדה מתוך חמדה. ואיזו זו התורה. הנחמדים מזהב ומפז רב. כיון ששמע מלך ישראל כן אמר אין שלי הדבר הזה של זקנים הוא מיד ויקרא מלך ישראל לכל זקני הארץ ויאמרו אליו לא תאבה ולא תשמע לו. כיון ששמע מלך ישראל לעצת הזקנים מיד ויצא מלך ישראל ויך את הסוס ואת הרכב. ואמרו עוד לא נוכל לומר כי מחמד עיניך על ע"ז אמר שהרי כתוב ויאמרו אליו הזקנים וכל העם אל תשמע ואל תאבה. והלא היו בה' כמה שלא עבדו לבעל שנאמר והשארתי בישראל שבעת אלפים כל הברכים אשר לא כרעו לבעל וכל הפה אשר לא נשק לו. אלא ודאי מחמד עיניך זה ספר תורה. ואמרו עוד מפני מה זכה אחאב למלכות עשרים ושתים שנה מפני שכבד את התורה הכתובה בכב" אותיות. ר"ל תיבות. כי בפסוק ויאמר למלאכי בן הדד וגומר כב" תיבות. ובן הדד חוסר בתיבה אחת לפי שהוא שם אחד. ויש נסחאות כתוב בהן מפני שכבד את התורה שנתנה בכב" אותיות :

כי אם

כי אם כעת מחר אשלח את עבדי אליך וחפשו את ביתך ואת בתי
עבדיך והיה כל מחמד עיניך ישימו בידם ולקחו: ויקרא מלך ישראל
לכל זקני הארץ ויאמר דעו נא וראו כי רעה זה מבקש כי שלח אלי
לנשי ולבני ולכספי ולזהבי ולא מנעתי ממנו: ויאמרו אליו כל
הזקנים וכל העם אל תשמע ולוא תאבה: ויאמר למלאכי בן הדד
אמרו לאדני המלך כל אשר שלחת אל עבדך בראשנה אעשה לעבדך
והדבר הזה לא אוכל לעשות וילכו המלאכים וישבהו דבר: וישלח
אליו בן הדד ויאמר כה יעשון לי אלהים וכה יוספו אם ישפק עפר
שמרון לשעלים לכל העם אשר ברגלי: ויען מלך ישראל ויאמר
דברו אל יתהלל חגר כמפתח: ויהי כשמע את הדבר הזה והוא
שתה הוא והמלכים בסכות ויאמר אל עבדיו שימו וישימו על העיר:
והנה נביא אחד נגש אל אחאב מלך ישראל ויאמר כה אמר י
יהוה הראית את כל ההמון הגדול הזה הנני נתנו בידך היום
וידעת כי אני יהוה: ויאמר אחאב במי ויאמר כה אמר יהוה בנערי
שרי המדינות ויאמר מי יאסר המלחמה ויאמר אתה: ויפקד את
נערי שרי המדינות ויהיו מאתים שנים ושלשים ואחריהם פקד את
כל העם כל בני ישראל שבעת אלפים: ויצאו בצהרים ובן הדד
שתה שכור בסכות הוא והמלכים שלשים ושנים מלך עזר אתו:
ויצאו נערי שרי המדינות בראשנה וישלח בן הדד ויגידו לו לאמר
אנשים יצאו משמרון: ויאמר אם לשלום יצאו תפשום חיים ואם
למלחמה יצאו חיים תפשום: ואלה יצאו מן העיר נערי שרי המדינות למלחמה
והחיל אשר אחריהם: ויכו איש אישו וינסו ארם וירדפם ישראל
וימלט בן הדד מלך ארם על סוס ופרשים: ויצא מלך ישראל ויך
את הסוס ואת הרכב והכה בארם מכה גדולה: ויגש הנביא אל
מלך ישראל ויאמר לו לך התחזק ודע וראה את אשר תעשה כי ל
לתשובת השנה מלך ארם עלה עליך:

ועבדי מלך ארם אמרו אליו
אלהי הרים אלהיהם על כן חזקו ממנו ואולם נלחם אתם במישור

אלהין כעידנא הדין מחר אשלח ית עבדי לותך ויבלשון ית ביתך וית
בתי עבדך ויהי כל רגגא בעינך ישוון בידהון ויסבון: וקרא מלכא
דישראל לכל סבי ארעא ואמר דעו כען וחזו ארי בישתא דין בעי ארי
שלח לי לנשי ולבני ולכספי ולדהבי ולא מנעית מיניה: ואמרו ליה
כל סביא וכל עמא לא תשמע ולא תיבי: ואמר לאזגדי בר הדד אימרו
לריבוני מלכא כל דישלחתא לעבדך בקדמיתא אעביד ופתגמא הדין
לא איכול למעבד ואזלו איזגדיא ואתיבוהי פתגמא: ושלח ליה בר
הדד ואמר כדין יעברון לי דחלתא וכדין יוספן אם יספוק עפרא
דשמרון למיסב בשעולי פרסת ריגלי עמא דעמי: ואתיב מלכא
דישראל ואמר אימרו ליה לא ישתבח דמזדרז ונחית בקרבא כגבר
דנצח וסליק מינה: והוה כד שמע ית פתגמא הדין והוא שתי הוא
ומלכיא במטליא ואמר לעבדוהי איזדרזו וכמנו על קרתא: והא
נביא חד קריב לות אחאב מלכא דישראל ואמר כדנן אמר יי החזית
ית כל המונא סגיאה הדין הא אנא מסר ליה בידך יומא דין ותידע
ארי אנא יי: ואמר אחאב במן ואמר כדנן אמר יי בעולימי רברבי
מדינתא ואמר מן ישקיס קרבא ואמר את: ומנא ית עולימי רברבי
מדינתא והוו מאתן ותלתין ותרין ובתריהון מנא ית כל עמא כל בני
ישראל שבעא אלפין: ונפקו בטיהרא ובר הדד שתי רווי במטליא
הוא ומלכיא תלתין ותרין מלכיא מסעדין ליה: ונפקו עולימי
רברבי מדינתא בקדמיתא ושלח בר הדד וחויאו ליה למימר גברין
נפקו משמרון: ואמר אם לשלמא נפקו אחודנון כד חיין ואם
לקרבא נפקו כד חיין אחודינון: ואילין נפקו מן קרתא עולימי
רברבי מדינתא וחילא דבתריהון: וקטלו גבר גברוהי ואפכו
אנש ארם ורדפינון ישראל ואשתיזיב בר הדד מלכא דארם על ס
סוסיין ועמיה תרין זוג פרשין: ונפק מלכא דישראל ומחא ית
סוסותא ומגיר ית רתיכיא ומחא באנש ארם מחא סגיאה: וקריב
נביא לות מלכא דישר' ואמר ליה איזיל איתקף ודע וחזי ית דתעביד
ארי לזמן סופא דשתא מלכא דארם סליק עלך:

ועבדי מלכא דארם אמרו ליה אלהא דשליט על טוריא
אלההון על כן תקיפו מיננא וברם נגיח עמהון במישרא אם

כי אם כעת מחר. כתרגומו אלהין כעידנא הדין מחר: לא אוכל לעשות. שתחפש בתיכו ותקח כל המחמד והכלים והבגדים הטובים. אלא מה ששלחת בראשונה שיהיו לך ותחת ממשלתך הדבר ההוא אעשה ואשמע לך בדבר ההוא: כה יעשון. לשון שבועה: אם ישפוק עפר שמרון לשעלים. כל כך העם רב אשר אתי כי כל עפר שמרון ידבק בפרסות רגליהם ולא יספיק. ועל הדרך הזה תי' אם יספק עפרא דשמרון למיסב בשעלי פרסת רגלי עמא דעמי. ויש לפרש לשעלים ענין מי מדד בשעלו מים. שהוא האגרוף. ופירו' אם כל אחד מן העם אשר אתי יקח מלא אגרופו מן העפר אשר בשמרון לא יספיק: ויאמר דברו. אמרו לו זה המשל. וכתי' אמרו ליה: אל יתהלל חוגר כמפתח. חוגר החרב להכנס למלחמה אין לו להתהלל כי אינו יודע מה יקרהו במלחמה. כמפתח החרב שכבר יצא ונצח המלחמה הוא יוכל להתהלל: ויאמר שימו. פירו' שימו כלי מלחמה להלחם על העיר: וישימו על העיר הכינו כלי מלחמה להלחם על העיר וטרם ששמו הם על העיר יצאו נערי שרי המדינות בדבר הנביא כי בסכות היו שותין עדיין כשיצאו נערי שרי המדינות בדבר הנביא. ואמ' וישימו על העיר אינו אומר שעשו כן אלא שהכינו כלי המלחמה להלחם אל העיר. וית' שימו אזדרזו. ותרגם וישימו על העיר וכמנו על קרתא. אמ' לדבריו פירו' וישימו על העיר שמו מארב על העיר ושאר החיל היו עדיין בסכות כשיצאו נערי שרי המדינות: והנה נביא אחד. אמרו כי הוא מיכיהו בן ימלא: בנערי שרי המדינות. והנערי' האלה היו גדולים אצלו כי כן מנהג המלכים שיגדלו בחצריהן בני השרים הגדולים. וי"א כי הם בני התערבות שלוקח המלך בני השרים עמו להיות לו ערבון שלא ימרדו בו השרים. ומה שאמר בנערי שרי המדינות ר"ל לא תצטרך להביא חיל ופרשים מחוץ אלא באותם שעמך נערי שרי המדינות והחיל אשר אתך בעיר. ואפשר שנאספו אל שמרון חיל מן הערים האחרות. או היו משמרון השבעת אלפים. ואפשר שאותם שבעת אלפים היו אותם אשר לא כרעו לבעל: מי יאסור המלחמה. כענין ויאסור את רכבו. שהוא ענין טיקוס הרכב. כי ראש המלחמה יקרא אוסר לפי שהוא מתחיל והעם אחריו. ולמה שאל אחאב מי יאסר ומי יאסור אלא הוא שהיה מלך. אלא לפי שהיה עובד ע"ז והקב"ה עושה עם ישראל גם חשב אחאב שלא יעשה הקב"ה הנס אם יהיה שם הוא לפי שהוא עובד ע"ז לפיכך שאל מי יאסור המלחמה: ויאמר אתה: שותה שכור. שותה ומשתכר כאד' בוטח שלא היה חושש לחיל שומרון: עזר אותו. שהיו עוזרים אותו: תפשום חיים. מה שאמר תפשום חיים חיים תפשום אחד הוא. אלא שפסה מפני הכפל. ר"ל בין יצאו למלחמה בין יצאו לשלום תפשום חיים כי היה בדעתו כי היו מתגברים עליהם האנשים אשר היה הוא שולח אליהם עד שאם ירצו לתפשם חיים שיוכלו. כי לא יעלה בלב אנשי שמרון שיצאו להלחם עמם כיון שיגעו אליהם מפחדם אליהם. לפיכך אמר תפשום חיים. ובגאוה ובגודל לבב אמר: ואלה יצאו מן העיר. כי אלה אשר יצאו מן העיר נערי שרי המדינות והחיל אשר אחריה'. כלומר החיל אשר נתמנו ללכת אחריהם הכו איש את אישו: ויכו איש אישו. מן האנשים אשר יצאו משמרון כל איש מהם הכה איש הבא לנגדו מארם אשר שלח מלך ארם אליהם לראות אם למלחמה יצאו אם לשלום יצאו. וכיון שראו ארם כי הכו האנשי' אשר שלחו אליהם וראו כי עצתם הופרה חשבו כי הגבורה והכח עמהם שלא פחדו מאנשיהם וינוסו כי פחד אלהים נפל עליהם: על סוס ופרשים. נמלט על סוס שהיה רוכב עליו ופרשים שהיו עמו גם כן נסו. ולא אמר כמה פרשים אלא מיעוט פרשים שנים. וית' על סוסיא ועמיה תרין רתיכין. ובנסחא אחרת מצאתי על סוסון ועמיה זוג פרשים: ויצא מלך ישראל. אחרי אשר יצאו נערי שרי המדינות ומקצת החיל אחריהם התחילו להכות בארם ראה מלך ישראל כי החלה התשועה יצא אחב' כי עדיין היה לבו נוקפו עד שראה כי החלה התשועה ונסו ארם יצא גם הוא ושאר החיל אשר נשארו בעיר ורדפו גם הם אחרי ארם: ויך את הסוס ואת הרכב. כי ארם שהיו רוכבי סוסים ורכב היו נסי' על הסוסים ועל הרכב והם באים אחריהם והיו מכים הסוסים ומפילים הרכב והרוכבי' נופלים והיו מכים בהם. כי לא הכה הסוס והרכב אלא בעבור הרוכבי' שהיו נסים ואלו היו משיגים אותם לא היו מכים הסוסים והרכב. ות' ומחא ית סוסוותא ומגר ית רתיכיא: ויגש הנביא. הוא הנביא הנזכר למעלה ונביא אחד: לך התחזק. בפתח' ולא כן ברוב הבנוי בפתח". וכמוהו והתענג. על ה' בפתח". ופירו' התחזק שתכין עצמך למלחמה: כי עתיד הוא לעלות עליך בסוף השנה. או פי' התחזק במעשים טובים ולעקור ע"ז שהרי ראית והכרת כי ה' הוא האלהים ושקר הסוס לתשועה שנתן כל ההמון הזה בידך: לתשובת השנה. כתרגומו לזמן סופה דשתא. שתשוב השמש לנקודה אשר החלה ממנה בראש השנה: אלהי הרים. כי אמרו זה הנצחון לא מגבורתם והמונם כי אנחנו היינו רבים מאד עליהם אם כן מכח אלהיהם היה להם זה אלהי הרים הוא והיה לו כח לעזרם במלחמה שנלחמנו אתם בהר:

אם לא נתקף מנהון : ויית פתגמא הדין עביד אעדי מלכיא גבר
מאתריה ומני שלטוניא חילופיהון : ואת תמני לך משרין כמשרין
דאיתקטלא מינך וסוסון כסוסון ורתיכין כרתיכין ונגיח עמהון
במישרא אם לא נתקף מנהון וקביל למימריהון ועבד כן :
והוה לזמן סופא דשתא ומנא בר הדד ית אנש ארם וסליק לאפק
לאגחא קרבא עם ישראל : ובני ישראל איתמניאו ואיזדמנו ואזלו
לקדמותהון ושרו בני ישראל לקבלהון כתרין גזרי עזין ואנש ארם
מליא ארעא : וקריב נביא דיי ואמר לות מלכא דישראל ואמר ליה
כדנן אמר יי חלף דאמרו אינש ארם אלהא דשליט על טוריא יי ולא
אלהא דשליט על מישריא הוא ואמסר ית כל המונא רבא הדין בידך
ותדעון ארי אנא יי : ושרו אילין לקביל אילין שבעא יומין והוה
ביומא שביעאה וקריבו עבדי קרבא ומחו בני ישראל ית אנש ארם
מאה אלפין גבר ריגלי ביומא חד : ואפכו דאשתארו לאפק לקרתא
ונפל שורא על עשרין ושבעה אלפין גברא דאשתארו ובר הדד ערק
ועל לקרתא תון בגו תון : ואמרו ליה עבדוהי הא כען שמענא
ארי מלכי בית ישראל ארי מלכי גומלי חסדא אינון ניסר כען סקין
בחרצנא ואטונין ברישנא וניפוק לות מלכא דישראל מאים יקיים ית
נפשך : ואסרו שקין בחרציהון ואטונין ברישיהון ואתו לות מלכא
דישראל ואמרו עבדך בר הדד אמר תתקיים כען נפשי ואמר העוד
כען קיים אחי הוא : וגבריא נחישו ואוחיאו וחטפוהא מיניה ואמר
אחוך בר הדד ואמר עולו דברוהי ונפק לותיה בר הדד ואסקיה
לרתיכא : ואמר ליה קירוין דנסיב אבא מן אבוך אתיב ושוקין תמני
לך בדמשק כמא דמני אבא בשמרון ואנא בקיים אשלחינך וגזר ליה
קיים ושלחיה : וגברא חד מבני תלמידי נביאיא אמר
לחבריה בפתגמא דיי מחיני כען ולא אבה גברא למימחיה : ואמר ליה
חלף דלא קבלת למימר דיי הא את אזיל מלותי ויקטלינך אריא ואזל
מלותיה ואשכחיה אריא וקטליה : ואשכח גברא אוחרנא ואמר מחיני
כען ומחהי גברא מחהי ופרעיה : ואזל נביא וקם למלכא על אורחא
וכריך

אם לא נחזק מהם : ואת הדבר הזה עשה הסר המלכים איש
ממקמו ושים פחות תחתיהם : ואתה תמנה לך חיל כחיל הנפל פחות
מאותך וסוס כסוס ורכב ברכב ונלחמה אותם במישור אם לא נחזק
מהם וישמע לקלם ויעש כן :
ויהי לתשובת השנה ויפקד בן הדד את ארם ויעל אפקה למלחמה
עם ישראל : ובני ישראל התפקדו וכלכלו וילכו לקראתם ויחנו
בני ישראל נגדם כשני חשפי עזים וארם מלאו את הארץ : ויגש מלאו
איש האלהים ויאמר אל מלך ישראל ויאמר כה אמר יהוה יען אשר
אמרו ארם אלהי הרים יהוה ולא אלהי עמקים הוא ונתתי את כל לאמר
ההמון הגדול הזה בידך וידעתם כי אני יהוה : ויחנו אלה נכח
אלה שבעת ימים ויהי ביום השביעי ותקרב המלחמה ויכו בני
ישראל את ארם מאה אלף רגלי ביום אחד : וינסו הנותרים אפקה
אל העיר ותפל החומה על עשרים ושבעה אלף איש הנותרים ובן
הדד נס ויבא אל העיר חדר בחדר : ויאמרו אליו עבדיו הנה נא
שמענו כי מלכי בית ישראל כי מלכי חסד הם נשימה נא שקים ב
במתנינו וחבלים בראשנו ונצא אל מלך ישראל אולי יחיה את
נפשך : ויחגרו שקים במתניהם וחבלים בראשיהם ויבאו אל מלך
ישראל ויאמרו עבדך בן הדד אמר תחי נא נפשי ויאמר העודנו חי
אחי הוא : והאנשים ינחשו וימהרו ויחלטו הממנו ויאמרו אחיך בן
הדד ויאמר באו קחהו ויצא אליו בן הדד ויעלהו על המרכבה :
ויאמר אליו הערים אשר לקח אבי מאת אביך אשיב וחצות תשים לך ויאמרו
בדמשק כאשר שם אבי בשמרון ואני בברית אשלחך ויכרת לו ב וחוצות
ברית וישלחהו : ואיש אחד מבני הנביאים
אמר אל רעהו בדבר יהוה הכיני נא וימאן האיש להכתו : ויאמר
לו יען אשר לא שמעת בקול יהוה הנך הולך מאתי והכך האריה ו
וילך מאצלו וימצאהו האריה ויכהו : וימצא איש אחר ויאמר הכיני הכני
נא ויכהו האיש הכה ופצע : וילך הנביא ויעמד למלך על הדרך על

אם לא נחזק מהם. תרגום אם לא נתקף מנהון אם נלחם במישור: הסר המלכים· יאמרו זה בעבור שלא יתגאו החיל כשיראו מלכים ראשים עליה' ותשים הפחות במקומם כדי שיתחזקו יותר להלחם בחיל הנופל· כדי שנהיה כמו שהיינו בתחילה במנין: ויעל אפקה· ואפקה לבני יהודה הוא. ואעפ"י שנמנה אפק בנחלת בני אשר זה אפק היה לבני יהודה. כי אשר ממלכות אחאב היה· ואעפ"י שהיה לבני יהודה היאך עלו שם· אלא לפי שהיה לפני העיר הזאת מישור גדול חנו שם· וקראו להם לבני ישראל להלחם עמם שם ובני ישראל הלכו לקראתם: התפקדו וכלכלו· התפקדו החיל אשר יבאו במלחמה הראשונה: וכלכלו· כלומר היו כלם שלא נפקד מהם איש באותה המלחמה· וכמו שהיו אז כן יבאו עתה למלחמה הזאת· ות' איתמניאו ואיזדמנו: כשני חשיפי עזים· אמר בן התרגום כתרין גזרי עזין· כלומר שני עדרים קטנים מן העזים: מלאו את הארץ· קל ורבוי להרגם: ויאמר אל מלך ישראל· אמר לו פעם אחר פעם לחזק בלבו. כי מה' התשועה· וכן ויאמר המלך ויאמר לאסתר המלכה· ויאמר יצחק אל אברהם אביו ויאמר אבי. ובדרש אמירה הראשונה אמר לו ונתתי את כל ההמון הזה בידך· שניה אמר לו אם יפול בן הדד לידך אל תחמול עליו. לפיכ' כשחמל עליו אמר לו יען אשר שלחת את איש חרמי: יען אשר אמרו. כלומ' לא בצדקתך וביושר לבבך· כי לא עזבת הבעלים בראותך התשוע' הגדולה שעשה לך האל ועזרך ברעתך אלא להקדים שמו יעש' האל עמכם גם לפי שאמרו אלהי הרים הוא ולא אלהי עמקים: וידעתם כי אני ה'. כי אולי בתשועה הראשונה חשבתם כי מקרה היה עתה תוכלו לדעת כי מה' היתה התשועה: ותקרב המלחמה· כתרגומו וקריבו עבדי קרבא: וינוסו הנותרים אפקה אל העיר· כי מלך יהודה היה בשלום עם מלך ארם לפיכך היו נכנסים שם להמלט כי לא היו הורגים אותם כיון שהיו בשלו' עמם. לפיכך הוצרכו ישראל לנס גדול הזה: ובהיותם במבוא העיר להכנס שם ולהמלט נפלה החומה עליהם ומתו· ובן הדד נס ויבא אל העיר עם עבדיו הקרובים אליו. והיה ראשון לאותן כ"ז אלף או אחרון לפיכך לא מת עמהם· והכל היה סבה מאת ה' ית' שמו ובעיר לא הרגוהו כמו שפירש' לפי שהיו בשלום עמו אבל היה יכול לצאת מן העיר לפיכך אמרו לו עבדיו נבא אל מלך ישראל אולי יחיה את נפשך: וחבלים בראשינו. אין בו יוד" לפיכך הרי"ש בחולם כדרך היחיד כי הרבים הוא בקמץ" הרי"ש· ויש ספרים כתוב ביוד"· ואע"פ הוא בא הרי"ש בחולם כמו בכל ראשיו קרחה. וגם במסורת מבאתי מחלוקת במלה הזאת אם הוא מלא או חסר: ויחלטו הממנו מלת הממנו דבק עם מלת וינחשו לא עם מלת ויחלטו ורבים כמוהו. ופירושו כי האנשים היו מנחשים כשאמרו עבדך בן הדד אמרו אם ישמעו ממנו מענה טוב יחשבוהו לסימן שיחייהו . וכיון שאמרו לו הם עבדך והוא אומר אחי הוא מהרו ואמרו אחיך· ומה שאמר וימהרו ויחלטו ושניהם לשון מהירות לרוב מהירותם שעד שלא גמר הדבר מפיו לומר אחי הוא הם אמרו אחיך. וכן דרך הלשון לכפול המילו' לחזק הענין· כמו ההלכה הלכה אבי· האדרש אדרש· בדרך בדרך אלך. והדומים להם· ות' וחטפוה מיניה· כאלו הא" הממנו קשורה עם ויחלטו. כאלו אמר ויחלטוה ממנו: באו קחוהו. כתרגומו עולו דברוהו. כלומר הכניסוהו לעיר והביאוהו אלי: וחצות תשים לך בדמשק· פירו' שוקים שיהיו מוצאי השוקי' מיה שיקנו וימכרו בהם יהיה המכס שלו. וכת' חצות שוקים· כת' קרוין: ואני בברית אשלחך· אמר לו אחאב כיון שתעשה זה אני אשלחך בשלום בברית ם ׳כרות לך מעתה· ומה שאמר בברית עם הידיעה כלו' בזאת הברית שתקיים לי מה שאמרת: ואיש אחד מבני הנביאים· כתרגו' מתלמידי נביאיא. ואמרו כי זה הנביא היה מיכיהו: הכינו נא. נכתב ביוד" מקום למד" הפעל· ומשל זה היה על אחאב שאמר לו הנביא ונתתי את כל ההמון הזה בידך· וכמו שהאיש הזה מאן להכותו כן אחאב לא רצה להכות את בן הדד ועבר על פי ה'. הלא ראה כי הנותרי' שנכנו אל אפקה הרגם האל כדי שלא יותר מהם אחד ולא השאיר בן הדד אלא לנסות בו אחאב והוא היה לו להבין כי לא רצה האל יתברך שיותר אחד מהם וחמל על בן הדד· והחמלה על הרשעים אכזריות. כי ידוע כי סופס לעשות מלחמה· וכן שאול שחמל על אגג חרה בו אף ה'. וכמו שהאריה הכה האיש שמאן להכות הנביא בדבר ה' כי כן היה דינו כמו שאמר העובר על דברי נבי' מיתתו בידי שמי' שנאמ' אנכי אדרש מעמו. ואם תאמר היאך ידע האיש כי בשם ה' אמר· והלא לא נתן לו אות· כשמוחזק הנביא אין שואלין ממנו אות· וחייב אדם להאמין בו· כן אחאב שמאן להכות מלך ארם נפל בידו והכהו. כמו שאמר לו הנביא נפשך תחת נפשו ועמך תחת עמו: הכה ופצוע· הפצע הוא מכת דם· ובדרש אותה טיפת דם שיצאה מן הצדיק היתה כפרה לישראל שלא מתו מהם במלחמות רמות גלעד שהרי אמר לו הנביא ועמך תחת עמו כי חייבי מיתה היו אלא שאותה טיפת דם היתה כפרה להם:

ויתחפש

פאפר ויתחפש באפר על עיניו: ויהי המלך עבר והוא צעק אל המלך ויאמר
עבדך יצא בקרב המלחמה והנה איש סר ויבא אלי איש ויאמר שמר
את האיש הזה אם הפקד יפקד והיתה נפשך תחת נפשו או ככר
כסף תשקול: ויהי עבדך עשה הנה והנה והוא איננו ויאמר אליו
מעלי מלך ישראל כן משפטך אתה חרצת: וימהר ויסר את האפר מעל
עיניו ויכר אתו מלך ישראל כי מהנביאים הוא: ויאמר אליו כה
אמר יהוה יען שלחת את איש חרמי מיד והיתה נפשך תחת נפשו
ועמך תחת עמו: וילך מלך ישראל על ביתו סר וזעף ויבא שמרנה:
כא ויהי אחר הדברים האלה כרם היה לנבות
היזרעאלי אשר ביזרעאל אצל היכל אחאב מלך שמרון: וידבר
אחאב אל נבות לאמר תנה לי את כרמך ויהי לי לגן ירק כי הוא
ואם קרוב אצל ביתי ואתנה לך תחתיו כרם טוב ממנו אם טוב בעיניך א
אתנה לך כסף מחיר זה: ויאמר נבות אל אחאב חלילה לי מיהוה
מתתי את נחלת אבתי לך: ויבא אחאב אל ביתו סר וזעף על הדבר
אשר דבר אליו נבות היזרעאלי ויאמר לא אתן לך את נחלת אבותי
וישכב על מטתו ויסב את פניו ולא אכל לחם: ותבא אליו איזבל
אשתו ותדבר אליו מה זה רוחך סרה ואינך אכל לחם: וידבר אליה
כי אדבר אל נבות היזרעאלי ואמר לו תנה לי את כרמך בכסף או אם
חפץ אתה אתנה לך כרם תחתיו ויאמר לא אתן לך את כרמי:
ותאמר אליו איזבל אשתו אתה עתה תעשה מלוכה על ישראל קום
אכל לחם ויטב לבך אני אתן לך את כרם נבות היזרעאלי: ותכתב
ספרים ספרים בשם אחאב ותחתם בחתמו ותשלח הספרים אל הזקנים
ואל החרים אשר בעירו הישבים את נבות: ותכתב בספרים לאמר
קראו צום והשיבו את נבות בראש העם: והושיבו שנים אנשים
בני בליעל נגדו ויעדהו לאמר ברכת אלהים ומלך והוציאהו וסקלהו
וימת: ויעשו אנשי עירו הזקנים והחרים אשר הישבים בעירו כאשר
שלחה אליהם איזבל כאשר כתוב בספרים אשר שלחה אליהם:
קראו צום והשיבו את נבות בראש העם: ויבאו שני האנשים
בני בליעל וישבו נגדו ויעדהו אנשי הבליעל את נבות נגד העם ל
לאמר ברך נבות אלהים ומלך ויצאהו מחוץ לעיר ויסקלהו באבנים
וימת: וישלחו אל איזבל לאמר סקל נבות וימת:
ויהי כשמע איזבל כי סקל נבות וימת ותאמר איזבל אל אחאב

וכריך במעפרא עינוהי: והוה מלכא עבר והוא צוח קדם מלכא ואמר עבדך נפק בגו קרבא והא גברא זר ואיתילי גברא ואמר טר ית גברא הדין אם משגא ישגי ותהי נפשך חלף נפשיה או ככרא דכספא תתקול: והוה עד דעבדך מתפני לכא ולכא והא ליתוהי ואמר ליה מלכא דישראל את דנתא דינך ופסקת: ואוחי ואעדי ית מעפרא מעלוי עינוהי ואשתמודע יתיה מלכא דישראל ארי מתלמידי נבייא הוא: ואמר ליה כידנן אמר ייי חלף דשזבתא ית גבר דחייב קטול מיד ותהי נפשך חלף נפשיה ועמך חלף עמיה: ואזל מלכא דישראל לביתיה נסיס ודוי ואתא לשמרון:

והוה בתר פתגמיא האילן כרמא הוה לנבות יזרעאלה דביזרעאל בסטר היכלא דאחאב מלכא דשמרון: ומליל אחאב עם נבות למימר הב לי ית כרמא ויהי לי לגנת ירקא ארי הוא קריב לביתי ואיתן לך חילופיה כרמא דטב מיניה אם תקין בעינך איתן לך כספא דמוהי מה דשוי: ואמר נבות לאחאב חסלי מן קדם ייי מלמתן ית אחסנת אבהתי לך: ואתא אחאב לביתיה נסיס ודוי על פתגמא דמליל עמיה נבות יזרעאלה ואמר לא איתן לך ית אחסנת אבהתי ושכיב על ערסיה ואסחר ית אפוהי ולא אכל לחמא: ואתת לותיה איזבל איתתיה ומלילת עמיה מה דין רוחך סטיא ולית את אכיל לחמא: ומליל עמה ארי מלילית עם נבות יזרעאלה ואמרית ליה הב לי ית כרמך בכספא או אם רעי את איתן לך כרמא חילופוהי ואמר לא איתן לך ית כרמי: ואמרת ליה איזבל איתתיה את כען תצלח מלכותא על ישראל קום אכול לחמא וישפר לבך אנא איתן לך ית כרמא דנבות יזרעאלה: וכתבת אגרתא בשמא דאחאב וחתמת בעיזקתיה ושדרת אגרן לסביא ולתורבניא דבקרתא דיתבין עם נבות: וכתבת באיגרתא למימר גזרו צומא ואותיבו ית נבות בריש עמא: ואותיבו תרין גברין בני רישעא לקיבליה ויסהדוניה למימר גדיפתא קדם ייי ומלכא לטתא ואפקוהי ורגמוהי ויתקטיל: ועבדו אנשי קרתיה ותורבניה דיתבי בקרתיה כמא דשלחת לותהון איזבל כמא דכתב באגרתא דשלחת להון: גזרו צומא ואותיבו ית נבות בריש עמא: ואתו תרין גברין בני רישע ויתיבו לקיבליה ואסהידו גברי רישעא ית נבות קדם עמא למימר גדיף נבות קדם ייי ומלכא לט ואפקוהי מברא לקרתא ורגמוהי באבני ומית: ושלחו לות איזבל למימר אתרגים נבות ומית:
והוה כד שמעת איזבל ארי אתרגים נבות ומית ואמרת איזבל לאחאב

ויתחפש באפר. השתנה באפר ששם על עיניו שלא יכירהו מלך ישראל · ותרגום דברך במעפרתא עיינוהי ונשחא אחרת וכרך במעפרא על אפוהי: באפר · אפר הוא בציף והוא הפוך מן פארי המגבעות: באפר · קמוצה מורה על הידיעה . ואף על פי שהנביא כבר עשה משל על דבר אחאב אמר למלך עוד דבר משל שישפוט הוא בעצמו המשפט: אם הפקד יפקד. כמו ולא נפקד ממנו איש · ענין חסרון: עשה הנה והנה. כתרגו' מתפני לכא ולכא. כלומר מתעסק כאן וכאן: אתה חרצת · אתה חתכת הדין בעצמך שקבלת שמירתו ונתחייבת לו: איש חרמי מיד · ר"ל מידך · ופירו' חרמי הריגתי. מן חרוב ונחרס · זובח לאלהים יחרם. ר"ל שהיה חייב הרג · וכן תי' גבר דחייב קטול. או יהיה פי' חרמי מן יצודו חרמים ומצודים שעניינם רשת ומכמרות · וכן הוא בדרש כמה מצודי' וחרמי' פירשתי לו עד שנפל בידך: על ביתו · כמו אל ביתו . וכן וילך אלקנה הרמתה על ביתו · אל ביתו ודברתי על הנביאי' · אל הנביאים: סר וזעף . כמו מה זה רוחך סרה ועניינו קרוב לזעף · ותרגו' נסי' ודוי · ותרגום והנם זועפים · והא אינון נסיסין · וסרי פתח שלא כמנהג נחי העין · וכן חבירו הסני: אשר ביזרעאל · הכרם שהיה לו ביזרעא' ולאחאב היה היכל ביזרעאל כמו שכתו' למטה: לגן ירק · הוא העשב שהוא מאכל האדם · או עשבים שיש להם ריח טוב. ומנהג לעשות מהם גן בחצר הבית או אחורי הבית: מחיר · זה מחיר כרם זה · כלומר מה ששוה אם תרצה למוכרו בכסף: מתתי · במחיר כסף או חליפין: ויסב את פניו · הסב פניו אל הקיר: מה זה רוחך סרה · כמו סר וזעף שפירשנו ותרגומו נסים: כי אדבר · עתיד במקום עבר · ורבים כמוהו או הוא בלשון הווה. כלומר הייתי מדבר לו זה הדבר: תעשה מלוכה · כתרגו' תצלח במלכותא · והוא לשון תמיהה: ותשלח הספרים · כתוב בהא הידיעה וקרי בלא הא ושניהם נכונים: ואל החורי' · השרי' והסגני' · כמו את חורי יהודה · ואריבה את החורי' · ות"י תורבניא: קראו צום · כמשמעו לשון תענית · וכתי' גזרו צומא · ואמרה זה לפייסביום התענית מפשפשין במעשיהם ואם יש מעוות מתקנין אותו. ואא"ז ז"ל פירש צום קבוץ · וכן ביום צום שבירמיהו מלשון רז"ל צומת הגידין שהוא מקום הגידין:
ויעידוהו · יעידו בו · יש לשאול כיון שהשרי' והסגני' ידעו הדבר כי שקר היה למה היו צריכי' לכל זה יהרגוהו במצות איזבל בלא עדות ובלא דבר · התשובה כי זקני העיר והשרי' היו מעטי' וירא היה במעל עם איזבל כי אלו רצו הזקני' לגלות הדבר לעם לא היו מניחין להרגו בחמס כל שכן הקרובי' שהיו לנבות בעירו ואלו רצתה איזבל להרגו בלא משפט לא היה כח בידה כי אף לגזול הכרם לא היה לה כח · כי אחאב ואיזבל אעפ"י שהיו רשעי' היו לסמי' לעבוד ע"ז אבל אם היו הורגי' וגוזלי' שלא במשפט היו ישר' מורדי' בו כי לא היו מניחי' מלך עליהם אם לא יעמיד ארץ במשפט · אבל למנעו מע"ז לא היו יכולין כי לא היו אלא שבעת אלפי' אשר לא כרעו לבעל ושאר ישר' היו רבי' מאד שהיה לבם באמונת הבעל שהיו מטעי' אותם נביאי הבעל · לפיכ' בקשה איזבל עלילה שיהרג נבות במשפט כי הרוגי מלכות נכסיהם למלך · ובטחה איזבל לזקני ישר' שיכסו עליה ויעלימו הדבר · או ידעה בהם שהיו יראי' את אחאב מאד. לפיכך כתבה להם בשם אחאב וחתמה להם בחותמו כי ידעה שלא ישנו אחרי דברו · ואעפ"י שהיו יודעי' שבדבר עדות שקר ורציחת נפש היו רשעי' הזקני' כמו שהיו העדי' כמו שאמרה היא והושיבו שני אנשי' בני בליעל נגדו · ויש לשאול עוד אחאב למה לא היה לוקח זה הכרם במשפט המלוכה שהרי כתוב את שדותיכם וכרמיכם וזיתיכם הטובי' יקח . התשובה כמו שפי' בספר שמואל כי אין ממשפט המלוכה שיקח אלא הפירות לצורך עבדיו ואנשי מלחמתו אם יצטרכו . והראייה שאמר ונתן לעבדיו . ולא אמר שיקח לעצמו . וראייה עוד שאמר שדותיכם כרמיכם וזיתיכם ולא אמר בתיכם משמע כי על הפירות אמר לא על גוף הקרקע: ברכת אלהי' ומלך . תרגום גדפתא קדם ה' ומלכא לטיתא · למה אמר אלהי' ומלך ובאחת מהם חייב מיתה · אמרה זה להגדיל קצף העם עליו ויסקלוהו מיד: אשר היושבי' בעירו · הודעה אחר הודעה כי די היה אם אמר היושבים או אם אמר אשר יושבים: ויעידוהו · אמר הכנוי תחלה ואחר כך ההודעה שאמר כנגדו . ואמר ויעידוהו ואחר כך אמר את נבות כי כן דרך הכתוב במקומות . וכן ותפתח ותראהו את הילד . ואחרים זולתו:

ג יג

קום אחסין ית כרמא דנבות יזרעאל דלא אבי למתן לך בכספא ארי
לית נבות קיים אלהן מית : והוה כד שמע אחאב ארי מית נבות וקם
אחאב למחת לכרמא דנבות יזרעאלה למירתיה :
והוה פתגם נבואה מן קדם יי עם אליהו דמן תושב למימר : קום
חות לקדמות אחאב מלכא דישראל הא הוא בכרמא דנבות דנחת
תמן למירתיה : ותמליל עמיה למימר כדנן אמר יי הקטלת ואף
אחסנתא ותמליל עמיה למימר כדנן אמר יי באתרא דלחיכו כלביא
ית דמא דנבות ילחכון כלביא ית דמך אף דילך : ואמר אחאב לאליהו
האשכחת לי בעיל דבבי ואמר אשכחית חלף דחשבתא למעבד דביש
קדם יי : הא אנא מייתי עלך בישתא ואפלי בתרך ואישיצי לאחאב
ידע מדע ואחיד ושביק בישראל : ואתין ית ביתך כבית ירבעם בר
נבט וכבית בעשא בר אחיה על ארגזותא דארגיזתא וחייבתא ית ישר׳
: ואף על איזבל גזר יי למימר כלביא יכלון ית איזבל באחסנת
יזרעאל : דימות לאחאב בקרתא יכלון כלביא ודימות ליה בחקלא
יכלון עופא דשמיא : לחוד לא הוה כאחאב דחשיב למעבד דביש
קדם יי דאטעיאת יתיה איזבל אתתיה : וארשע לחדא למהך בתר
טעותא ככל דעבדו אמוראה דתריך יי מן קדם בני ישראל :
והוה כד שמע אחאב ית פתגמיא האילין
ובזע ית לבושוהי ואסר סקא על בסריה וצם ושכיב בסקא והליך
יחיף : והוה פתגם נבואה מן קדם
יי עם אליהו דמן תושב למימר : החזיתא ארי אתכנע אחאב מן קדמי
חלף דאתכנע מן קדמי לא איתי בישתא ביומוהי ביומי בריה איתי
בישתא על ביתיה : ויתיבו תלת שנין לית קרבא בין ארם ובין ישר׳ :
והוה בשתא תליתאה
ונחת יהושפט מלכא שבטא דבית יהודה לות מלכא דישראל :
: ואמר מלכא דישראל לעבדוהי הידעתון ארי דילנא רמות גלעד
ואנחנא שתיקין מלמיסב יתה מיד מלכא דארם : ואמר ליהושפט התיזיל
עמי לאגחא קרבא לרמות גלעד ואמר יהושפט למלכא דישראל אנא
בותך עמי כעמך וסוסותי כסוסותך : ואמר יהושפט למלכא דישר׳
תבע כען כיומא דין ית פתגמא דיי : וכנש מלכא דישראל ית נביי
שקרא כארבע מאה גברא ואמר להון האיזיל ברמות גלעד לאגחא
קרבא אם אתמנע ואמרו סק וימסר יי ביד מלכא : ואמר יהושפט הלית

קום רש את כרם נבות היזרעאלי אשר מאן לתת לך בכסף כי אין
נבות חי כי מת : ויהי כשמע אחאב כי מת נבות ויקם אחאב לרדת
אל כרם נבות היזרעאלי לרשתו : ויהי דבר יהוה
אל אליהו התשבי לאמר : קום רד לקראת אחאב מלך ישראל אשר
בשמרון הנה בכרם נבות אשר ירד שם לרשתו : ודברת אליו
לאמר כה אמר יהוה הרצחת וגם ירשת ודברת אליו לאמר כה אמר
יהוה במקום אשר לקקו הכלבים את דם נבות ילקו הכלבים את
דמך גם אתה : ויאמר אחאב אל אליהו המצאתני איבי ויאמר מצאתי
יען התמכרך לעשות הרע בעיני יהוה : הנני מבי אליך רעה סביא
ובערתי אחריך והכרתי לאחאב משתין בקיר ועצור ועזוב בישראל
: ונתתי את ביתך כבית ירבעם בן נבט וכבית בעשא בן אחיה
אל הכעס אשר הכעסת ותחטא את ישראל : וגם לאיזבל דבר יהוה
לאמר הכלבים יאכלו את איזבל בחל יזרעאל : המת לאחאב בעיר
יאכלו הכלבים והמת בשדה יאכלו עוף השמים : רק לא היה
כאחאב אשר התמכר לעשות הרע בעיני יהוה אשר הסתה אתו א
איזבל אשתו : ויתעב מאד ללכת אחרי הגללים ככל אשר עשו
האמרי אשר הוריש יהוה מפני בני ישראל :
ויהי כשמע אחאב את הדברים האלה ויקרע בגדיו וישם שק על
בשרו ויצום וישכב בשק ויהלך אט :
ויהי דבר יהוה אל אליהו התשבי לאמר : הראית כי נכנע אחאב
מלפני יען כי נכנע מפני לא אבי הרעה בימיו בימי בנו אביא הרעה אביא
על ביתו : וישבו שלש שנים אין מלחמה בין ארם ובין ישראל :
ויהי בשנה השלישית כ ב
וירד יהושפט מלך יהודה אל מלך ישראל : ויאמר מלך ישראל
אל עבדיו הידעתם כי לנו רמת גלעד ואנחנו מחשים מקחת אתה
מיד מלך ארם : ויאמר אל יהושפט התלך אתי למלחמה רמת
גלעד ויאמר יהושפט אל מלך ישראל כמוני כמוך כעמי כעמך כ
כסוסי כסוסיך : ויאמר יהושפט אל מלך ישראל דרש נא כיום
את דבר יהוה : ויקבץ מלך ישראל את הנביאים כארבע
מאות איש ויאמר אלהם האלך על רמת גלעד למלחמה אם
אחדל ויאמרו עלה ויתן אדני ביד המלך : ויאמר יהושפט יהוה

קום רש · אמר לשון ירושה לפי שנפלו לו נכסיו בדין · והוא במקום היורשים · וכן בארץ כנען וירשתה וישבת בה לפי שהיתה להם מתנה וירושה מהאל · והיא להם כמו אם ירשוה מאבותם · ולפי מה שהועד בנבות כי קלל אלהים ומלך חייב מיתה ומי שנתחייב מיתה למלכות הוא וכל אשר לו למלך · ונחלקו רבו׳ ז״ל בזה הדבר ואמרו הרוגי מלכות נכסיהם למלך הרוגי ב״ד נכסיהם ליורשים · ומפני זה אמרה איזבל שיעידו העדים כי בירך נבות אלהים ומלך כי אלו יאמרו בירך אלהים לבד יהיה דינו מסור לב״ד ויהיו נכסיו ליורשים · וכשאמרו קלל המלך נתחייב מיתה למלך ונכסיו למלך . ואת״ אם כן למה הוצרך לומר אלהים · לא אמרו אלהים אלא להגדיל הקצף עליו · ור׳ יהודה אומר אין הרוגי מלכות נכסיהן למלכות · ומה שאמר קום רש · ואמר אשר ירד שם לרשתו לפי שקרובו היה בן אחי אביו וראוי היה לירושה כי הבנים שהיו לנבות נהרגו עמו כמו שכתוב אם לא דמי נבות ואת דמי בניו ראיתי אמש וגו׳ · ולדברי ר׳ יהודה לא הוצרך לומר ומלך אלא להגדיל הקצף עליו : כי מת . אחר שאמר כי אין נבות חי למה אמר כי מת · לומר שלא מת מיתת עצמו אלא מת שנתחייב מיתה למלך ונכסיו למלך : אשר בשמרון . לא אמר שימצא אחאב בשמרון שהרי ירד לכרם נבות שהיה ביזרעאל אלא המלך אשר בשמרון וכאשר שמע כי מת נבות ירד ליזרעאל לרשת כרם נבו׳ חשב כי הרויח והוא הפסיד : הרצחת וגם ירשת . הא השאלה · ותבא על פתיחת הדברים לשמע המענה . ואף על פי שהדבר ידוע · וכן הראית כי נכנע אחאב מלפני . הנגלה נגליתי · המן הסלע הזה וכן במלות השאלה אי הבל אחיך · ויאמר לו איכה . מה זה בידך . מה לך פה אליהו · מה לך הים . המצאתני אויבי · כלומר מצאת לי מקום להאשימני · וכן זאת ההא כהא הרצחת שפירשתי · ואחאב הפסיק לנבואה לאליהו בזה הדבר שאמר לו בתשלום הנבואה הנני מביא אליך עד מפני בני ישראל : התמכרך · כאלו מכר עצמו לעשות רע וכל ענייניו וכל עסקיו לרע · ות״י דחשיבת . כלומר כל מחשבותיך הם לעשות הרע . ובדרש אשר התמכר לעשות היאך היה עושה מוחק האזכרות וכותב תחתיהם שם הבעל בראשית ברא הבעל . וידבר הבעל . וזהו שאמר הכתוב החושבים להשכיח את שמי : הנני מבי · חסר אלף למד הפעל מהמכתב · וכן ימי מות עלימו . שמן ראש אל יני ראשי . אשר החטי את ישר׳ : משתין בקיר · דרך גוזמא אפילו הכלב לא ישאר לו · ות״י ידע מדע . נראה כי רעתו כמו משית בקירות לבו שלא ישאר בכל ביתו בן דעת · כלומר הקטנים והגדולים כלם יכרתו : ועצור ועזוב . שלא ישאר לאחאב בישראל עצור ועזוב · שיאמר זה נעצר מבית אחאב או זה נעזב שלא הרגוהו כי כלם יאבדו . ואא״ ז״ל פי׳ עצור הממון הנעצר בבתים · ועזוב המקנה שיעזב בשדה שלא יאספהו הבית . ורז״ל דרשו עצור בעולם הזה ועזוב לעולם הבא . כלומר שאין לו חלק לעולם הבא : בחיל יזרעאל . ת״י בחולית . ועוד תרגם באחסנת · ולדעתו חסר קוף · והוא כמו בחלק יזרעאל · וכן אמר במקו׳ אחר בחלק יזרעאל : רק לא היה כאחאב · כי ירבעם והבאים אחריו אעפ״ שעבדו העגלים כונתם לשמים · אבל אחאב עבד הבעל והאשרה כשאר הגוים לפיכך אמר ויתעב מאד וגו׳ : ככל אשר עשו האמרי : אשר הסתה · הדגש תמורת נון / הסתה ת״י אטעיאת · וישם שק על בשרו · וגם והלך אט ובלילה שכב בשקו : ויהלך אט · הלך בתוך ביתו לאט כאדם דואג · ות״י והליך יחיף : לא אבי׳ הרעה בימיו . חסר אלף למד הפעל מהמכתב : כי לנו רמות גלעד · כי לנו היתה כמו שכתוב את ראמות בגלעד לגדי · ואמרו בדרש למה נקרא שמה ראמות גלעד שים לפניה שתי ברכות מים ומלך ארם לקחה ממלך ישראל · ויש לשאול והלא אמר בן הדד לאחאב הערים אשר לקח אבי מאת אביך אשיב לך . ואת״ לא קיים לו דברו והלא שלום היה ביניהם שלש שנים ולמה לא עשה מלחמה זאת כשלא השיב להם הערים · ועוד למה אמר אחאב על ראמות גלעד יותר משאר הערי׳ · כאמר כי ראמות גלעד לא לקחה מלך ארם מעמרי אבי אחאב כי קודם לכן לקחה · והוא אמר לו הערי׳ אשר לקח אבי מאת אביך אשיב ואחאב לא נתן דעתו אז לשאול ממנו ראמות גלעד כי נב״ הוא משיב לו שהרי בדמשק נתן לו חוצות כל שכן שהיה משיב מה שהיה לו אלא שלא נתן דעתו אז . ואחכ״ כשנזכר לא יכול להלחם עמו על זאת שהרי שלחו בברית לפיכך היה שלום ביניהם שלש שנים . ועתה כשראה אחאב כי מלך יהודה היה עמו · ואמר לעזור לו · אמר שילך למלחמה על מלך ארם לקחת ראמות גלעד ממנו :

האין

האין פה נביא ליהוה עוד ונדרשה מאתו: ויאמר מלך ישראל אל-
יהושפט עוד איש אחד לדרש את יהוה מאתו ואני שנאתיו כי לא
יתנבא עלי טוב כי אם רע מיכיהו בן ימלה ויאמר יהושפט אל יאמר
המלך כן: ויקרא מלך ישראל אל סריס אחד ויאמר מהרה מיכיהו
בן ימלה: ומלך ישראל ויהושפט מלך יהודה ישבים איש על
כסאו מלבשים בגדים בגרן פתח שער שמרון וכל הנביאים ס
מתנבאים לפניהם: ויעש לו צדקיה בן כנענה קרני ברזל ויאמר
כה אמר יהוה באלה תנגח את ארם עד כלתם: וכל הנבאים נבאים הנביאים
כן לאמר עלה רמת גלעד והצלח ונתן יהוה ביד המלך: והמלאך
אשר הלך לקרא מיכיהו דבר אליו לאמר הנה נא דברי הנביאים
פה אחד טוב אל המלך יהי נא דבריך כדבר אחד מהם ודברת טוב: ודברך
ויאמר מיכיהו חי יהוה כי את אשר יאמר יהוה אלי אתו אדבר:
ויבוא אל המלך ויאמר המלך אליו מיכיהו הנלך אל רמת גלעד
למלחמה אם נחדל ויאמר אליו עלה והצלח ונתן יהוה ביד המלך:
ויאמר אליו המלך עד כמה פעמים אני משבעך אשר לא תדבר אלי
רק אמת בשם יהוה: ויאמר ראיתי את כל ישראל נפצים אל
ההרים כצאן אשר אין להם רעה ויאמר יהוה לא אדנים לאלה ישובו
איש לביתו בשלום: ויאמר מלך ישראל אל יהושפט הלוא אמרתי
אליך לוא יתנבא עלי טוב כי אם רע: ויאמר לכן שמע דבר יהוה
ראיתי את יהוה ישב על כסאו וכל צבא השמים עמד עליו מימינו
ומשמאלו: ויאמר יהוה מי יפתה את אחאב ויעל ויפל ברמת גלעד
ויאמר זה בכה וזה אמר בכה: ויצא הרוח ויעמד לפני יהוה ויאמר
אני אפתנו ויאמר יהוה אליו במה: ויאמר אצא והייתי רוח שקר
בפי כל נביאיו ויאמר תפתה וגם תוכל צא ועשה כן: ועתה הנה
נתן יהוה רוח שקר בפי כל נביאיך אלה ויהוה דבר עליך רעה:
ויגש צדקיהו בן כנענה ויכה את מיכיהו על הלחי ויאמר אי זה עבר
רוח יהוה מאתי לדבר אותך: ויאמר מיכיהו הנך ראה ביום ההוא
אשר תבא חדר בחדר להחבה: ויאמר מלך ישראל קח את מיכיהו

הלית כא נביא קדם יי עוד ונתבע מיניה: ואמר מלכא דישראל
ליהושפט עוד גברא חד למתבע ית פתגמא דיי מיניה ואנא סניתיה
ארי לא יתנבי עלי טב אלהן ביש מיכה בר ימלה ואמר יהושפט לא
יימר מלכא כן: וקרא מלכא דישראל לרבא חד ואמר תבע מיכה בר
ימלה: ומלכא דישראל ויהושפט מלכא דיהודה יתבין גבר על כורסיה
לבישין לבושין ויתבין באידרא במעלנא דתרע שמרון וכל נביי שקר
מתנבאין קדמיהון: ועבד ליה צדקיה בר כנענה קרנין דברזל ואמר
כדנן אמר יי באלין תקטיל ית אינש ארם עד דתשיצינון: וכל נביי שקר
מתנבן כן למימר סק לרמת גלעד ואצלח וימסר יי בידא דמלכא:
ואיזגדא דאזל למיקרי מיכיהו מליל עמיה למימר הא כען פתגמי נביי
שקרא ממלל חד שוי קדם מלכא יהי כען פתגמך כפתגמא דחד מנהון
ותמליל פתגמין תקנין: ואמר מיכיהו קיים הוא יי ית דיימר יי לי
יתיה אמליל: ואתא לות מלכא ואמר מלכא ליה מיכה הנזיל לרמת
גלעד לאגחא קרב אם נתמנע ואמר ליה סק ואצלח וימסר יי בידא
דמלכא: ואמר ליה מלכא עד כמה זמנין אנא מקיים עלך דלא תמליל
לי להוד קשוט בשמא דיי: ואמר חזיתית כל ישראל מבדרין על
טוריא כענא דלית להון רעי ואמר יי לית ריבונין לאלין יתובון גבר
לביתיה בשלם: ואמר מלכא דישראל ליהושפט הלא אמרית לך
דלא יתנבי עלי טב אלהן ביש: ואמר בכין קביל פתגמא דיי חזיתי
ית יקרא דיי שרי על כורסי וכל חילי שמיא קיימין קדמוהי מימיניה
ומסמליה: ואמר יי מן יטעי ית אחאב ויסק ויפל ברמת גלע' ואמר דין
בכדין ודין אמר בכדין: ונפק רוחא וקם קדם יי ואמר אנא אטעיניה
ואמר יי ליה במא: ואמר אפוק ואהוי לרוח שקר בפום כל נבוהי
ואמר תטעי ואף תיכול פוק ועביד כן: וכען הא יהב יי רוח שקר
בפום כל נביך אלין ויי גזר לאיתאה עלך בישא: וקריב צדקיה בר
כנענה ומחא ית מיכיה על ליסתיה ואמר אידא שעה אסתלק רוח
נבואה מן קדם יי מני למללא עמך: ואמר מיכיה הא את חזי ביומא
ההוא דאת עליל תוון בגו תוון לאטמרא: ואמר מלכא דישראל
דבר ית מיכיה ואתיבוהי

האין פה נביא לה' עוד· כלומר כי אין אלה לה' כי הכיר יהושפט כי נביאי הבעל או האשרה הם· ולא אמר בפירו' כי נביאי שקר הם מפני כבוד אחאב כי נשא את פניו· אבל אמר האין פה עוד נביא לה'. ובדברי רבותי' ז"ל כשאמר יהושפט האין פה נביא לה' עוד אמר לו אחאב כל אלה הנביאים לה' הם· אמר לו יהושפט כך מקובלני מבית אבי אבא סגנון אחד עולה לכמה נביאים ואין שני נביאים מתנבאים בסגנון אחד· עובדיה אמר זדון לבך השיאך· ירמיהו אמר תפלצתך השיא אותך זדון לבך. ואלה כלם אמרו דבר אחד עלה ויתן ה' ביד המלך נמצא שאין בדבריהם ממש: כי אם רע· והלא התנבא עליו טוב שאמר לו הראית כל ההמון הזה הנני נותנו בידך· וכן אמר לו בפעם שנייה כמו שכתבנו. כי רבו' ז"ל אמרו זה הנביא היה מיכיהו בן ימלא· אלא פירו' שהתנבא עליו פעם שלישית והיה נפשך תחת נפשו ועמך תחת עמו התנבא לו שיפול ביד מלך ארם מהיו' ההוא ואילך שנא אותו ואמר כי לא יתנבא עליו טוב ר"ל ידעתי כי לא יתנבא עלי טוב: מהרה מיכיהו בן ימלא· ת"י אבע מיכיהו. ותרגו' והם עתידות למו. ומבע דעתיד להון: מלובשים בגדים· פירו' בגדים חמודות· כי מה שהיה אומר מלבושים ידענו כי לא היו ערומים אלא פי' בגדי מלכות חמודות· וכמוהו ימותו אנשים ר"ל אנשים בחורים: בא באנשים· באנשים זקנים: בגרן. פירו' ויושבים בגרן. וכן הוא בדברי הימים ויושבים בגרן. והגרן היה פתח שער שמרון· אולי מפחד אויביהם שהיה להם מלחמה עם ארם תמיד היו עושי' גרנות סמוך לעיר· ובדברי רבותי' ז"ל אמרו וכי שער שמרון גורן היה אלא לאו כגורן· דתנינא סנהדרין היתה כחצי גרן עגולה כדי שיהיו רואין זה את זה· ור"ל כן היו יושבי' אחאב ויהושפט עם סיעתן כחצי גורן: מתנבאים לפניהם· היו מתנבאים בנבואה זו ·או בדברים אחרי' מתנבאים לשעה אבל לא ברוח הקדש כי נביאי השקר היו והיו מתפארי' בנבואת האל כמו שאמר צדקיהו כה אמר ה': ואמרו שאר הנביאים ונתן ה' ביד המלך· וצדקיהו לאמת נבואתו יותר עשה לו קרני ברזל למשל. כמו שנאמר בירמיהו עשה לך מוסרות ומוטות ונתתם על צוארך: עלה והצלח. דרך התול אמר לו כלשון שאר הנביאים ולא אמר לו כה אמר ה' שהרי נשבע כי את אשר יאמר ה' אותו אדבר. והכיר מלך יהודה בלשונו כי דרך התול היה אומר לו לפיכ' אמר לו עד כמה פעמים אני משביעך וכיון שהשביעו אמר לו האמת בשם ה': ישובו איש לביתו בשלום. והנה ראינו למעלה שאמר לו הנבי' עמך תחת עמו אפשר שהיה זה במלחמות אחרות אבל במלחמ' זו לא מתו מישרא'. וכיון שהמלחמ' היתה כל היום אי אפשר שלא מתו מהם. אלא לא מתו אלא מעטים ומארם מתו רבים וזהו בשלום: ראיתי את ה' יושב על כסאו· דרך משל· כמו המלך יושב על כסאו ועבדיו עומדים לפניו מימינו ומשמאלו: צבא השמים. הם המלאכים: עומד עליו. סמוך לו· וכן הככבים עליו· והדומים להם: מימינו ומשמאלו· דרך משל. ובדברי רז"ל וכי יש ימין למעלה ויש שמאל למעלה אלא אילו מימינים לזכות ואילו משמאילי' לחובה: ויאמר ה' מי יפתה את אחאב· הדברים האלה הם מבוכה גדולה למי שמבין אותם כמשמעם. והאמת כי האל העיר רוח נביאי שקר לפתות את אחאב ללכת לראמות גלעד לפי שנתחייב מיתה לשמים לא שבאה לאחד מהם רוח נבואה אלא הערת רוח וחפץ לדבר אל אחאב דברי' אלו· והוא מה שאמר מיכיהו הנה נתן ה' רוח שקר בפי כל נביאיך אלה וה' דבר עליך רעה· ושאר הדברים. כמו ויאמר זה אומר בכה וזה אומר בכה. ויצא הרוח ויאמר אצא והייתי רוח שקר· כל אלה דברי מליצה הם· אמרם מיכיהו דרך הצעת דברים לא שראה מיכיהו דברים אלה ולא שמעם כי רוח הנבואה לא יהיה רק אמת בשם ה'. ואעפ' כן אכתוב דרך הדרש כמו שכתוב גם כן בתרגומו של תוספתא בויצא הרוח ונפק רוחא דנבות וקם קדם ה' ואמר בבעו מינך יתקם לדמי על ידי דאנא מבינא לאטעיותיה ולאובדא יתיה מן עלמא ואמר ליה ה' במה את יכיל ואמר איפוק ואיהא רוח' שיקרא בצדקיה בר כנענא ובשאר נביאי שיקרא דיליה ומשום דלית ריעותיה דקודשא בריך הוא בעבדי ליאות שקר ולא צבי בהון אמר ליה לנבות מדבשקרא את רחקתא פוק ממתיבתא דידי ועביד לך רעותך משום דלא ניחא קמאי למימר שיקרא· והרב החכם הרמב"ם ז"ל כתב כן· וכשנסדרו עונותיו וזכיותיו של אחאב לפני אלהי הרוחות לא נמצ' לו עון שחייבו ולא היה שם דבר אחר ששקול כנגדו אלא דמי נבות שנ' ויצא הרוח ויעמד לפני ה' וגומ'. והרוח רוח נבות: להחבא. נכתב בהא במקום אלף:

ואתיבוהי לות אמון רב קרתא ולות יואש בר מלכא : ותימר כדנן
אמר מלכא שוו ית דין בבית אסירי ואכילוהי לחמא ברחוק ומיא
ברחוק עד מיתא בשלם : ואמר מיכיהו אם מיתב תתוב בשלם לא
רעוא קדם יי בי ואמר שמעו עממיא כולהון : וסליק מלכא
דישראל ויהושפט מלכא שבטא דבית יהודה רמת גלעד : ואמר
מלכא דישראל ליהושפט אנא אשתני ואיעול בקרבא ואת לבש לבושך
ואשתני מלכא דישראל ועל בקרבא : ומלכא דארם פקיד ית רבני
רתיכא דיליה תלתין ותרין מלכוון למימר לא תגיחון קרבא עם זעיר
ועם רבא אלהן עם מלכא דישראל בלחודוהי : והוה כד חזו רבני
רתיכיא ית יהושפט ואינון אמרו ברם מלכא דישראל הוא וזרו עלוהי
לאגחא קרבא ביה וצוח יהושפט : והוה כד חזו רבני רתיכיא ארי
לא מלכא דישראל הוא ותבו מאחורוהי : וגברא נגד בקשת׳ לקבליה
ומחא ית מלכא דישראל בין דיבקי ובין שירייניא ואמר למרכבניה
אתחזר לאחורך ואפקני מן משריתא ארי איתמרעית : וסליקו
עברי קרבא ביומא ההוא ומלכא הוה מתקף וקאים ברתיכא לקביל
אנש ארם ומית ברמשא ואתריק דמא דמחתא לגו רתיכא : ואעברו
כרוז במשריתא כמעל שימשא למימר גבר לקרתיה וגבר לארעיה :
ומית מלכא ואתא לשמרון וקברו ית מלכא בשמרון : ושטף ית רתיכא
על בריכתא דשמרון ולחכו כלביא ית דמיה ומני זיניא שטפו כפתגמא
דיי דמליל : ושאר פתגמי אחאב וכל דעבד ובית שינא דפיל דיבנא
וכל קירויא דבנא הלא אינון כתיבין על ספרא פתגמי יומיא למלכי
ישראל : ושכיב אחאב עם אבהתוהי ומלך אחזיהו בריה תחותוהי :
ויהושפט בר אסא מלך על דבית יהודה בשנת ארבע
לאחאב מלכא דישראל : יהושפט בר תלתין וחמש שנין כד מלך
ועסרין וחמש שנין מלך בירושלם ושום אימיה עזובה בת שלחי :
ואזל בכל אורחא אסא אבוהי לא סטא מיניה למעבד דכשר קדם יי
ברם במתא לא עטרא עד כען עמא מדבחין ומסקין בוסמין על במתא :
ואשלים יהושפט עם מלכא דישראל : ושאר פתגמי יהושפט וגבורתיה
דעבד ודאגיח הלא אינון כתיבין על ספר פתגמי יומין למלכי דבית
יהודה : ושאר נפקת ברא דאישתאר ביומי אסא אבוהי פלי מן ארעא :
ומלך לית באדום ממנא

והשיבהו אל אמן שר העיר ואל יואש בן המלך : ואמרת כה אמר
המלך שימו את זה בית הכלא והאכלהו לחם לחץ ומים לחץ עד באי
בשלום : ויאמר מיכיהו אם שוב תשוב בשלום לא דבר יהוה בי
ויאמר שמעו עמים כלם : ויעל מלך ישראל
ויהושפט מלך יהודה רמת גלעד : ויאמר מלך ישראל אל יהושפט
התחפש ובא במלחמה ואתה לבש בגדיך ויתחפש מלך ישראל ויבוא לבש
במלחמה : ומלך ארם צוה את שרי הרכב אשר לו שלשים ושנים
לאמר לא תלחמו את קטן ואת גדול כי אם את מלך ישראל לבדו :
ויהי כראות שרי הרכב את יהושפט והמה אמרו אך מלך ישראל
הוא ויסרו עליו להלחם ויזעק יהושפט : ויהי כראות שרי הרכב
כי לא מלך ישראל הוא וישובו מאחריו : ואיש משך בקשת לתמו
ויכה את מלך ישראל בין הדבקים ובין השרין ויאמר לרכבו הפך
ידיך והוציאני מן המחנה כי החליתי : ותעלה המלחמה ביום ההוא יוד
והמלך היה מעמד במרכבה נכח ארם וימת בערב ויצק דם המכה
אל חיק הרכב : ויעבר הרנה במחנה כבא השמש לאמר איש אל
עירו ואיש אל ארצו : וימת המלך ויבוא שמרון ויקברו את המלך
בשמרון : וישטף את הרכב על ברכת שמרון וילקו הכלבים את
דמו והזנות רחצו כדבר יהוה אשר דבר : ויתר דברי אחאב וכל
אשר עשה ובית השן אשר בנה וכל הערים אשר בנה הלוא הם הלא
כתובים על ספר דברי הימים למלכי ישראל : וישכב אחאב עם
אבתיו וימלך אחזיהו בנו תחתיו :
ויהושפט בן אסא מלך על יהודה בשנת ארבע לאחאב
מלך ישראל : יהושפט בן שלשים וחמש שנה במלכו ועשרים
וחמש שנה מלך בירושלם ושם אמו עזובה בת שלחי : וילך בכל
דרך אסא אביו לא סר ממנו לעשות הישר בעיני יהוה : אך הבמות
לא סרו עוד העם מזבחים ומקטרים בבמות : וישלם יהושפט עם
מלך ישראל : ויתר דברי יהושפט וגבורתו אשר עשה ואשר נלחם
הלוא הם כתובים על ספר דברי הימים למלכי יהודה : ויתר
הקדש אשר נשאר בימי אסא אביו בער מן הארץ : ומלך אין באדום

והשיבהו אל אמון. נראה שהיה שם פעם אחרת תפוש: לא דבר ה' בי. או תאמר שלא דבר ה' בי ומדעתי אמרתי זה. וכן אמר משה רבי' ע"ה אם כמות כל האדם ימותון אלה לא ה' שלחני: שמעו עמים כלם. כן דרך הלשון. כמו היה זרועם לבקרים אף ישועתינו בעת צרה: התחפש ובא במלחמה. אמר מלך ישראל להתחפש ולבא במלחמה כדי שלא יכירוהו. ואמר ליהושפט ואתה לבוש בגדיך כי אינך צריך להתחפש אבל אני צריך להתחפש לפי שהם בעלי ריבי והם שונאים אותי. ולא יועילו התחבולות שלא ברצון הא-ל כי המושך בקשת לתמו הרגהו. וי"ת כמו אתחפש אנא אשתני לאעול בקרבא: לא תלחמו. והוא לא היתה כוונתו לחמול עם ישראל אלא אם ילחמו עם שאר העם ויראה מלך ישראל שתכבד המלחמה בין כך ובין כך ימלט מידם לפיכך אמר להם שכל מלחמתם לא תהיה כי אם במלך לבדו עד שימיתוהו ואחר כך בשאר העם: ויזעק יהושפט. והכירו קולו כי יהושפט הוא. וזה הוא שאמר ויהי כראות. כלומר בהבין. כמו ולבי ראה הרבה חכמה ודעת: לתומו. בלא מתכוין לאחאב. וי"ת לתמו לקיבליה. ולא ר"ל לנגד אחאב אך לנגד עצמו מנגד פניו שלא היסב קשתו לימין או לשמאל אלא כמו שהיה מושך הקשת וירה החצי. ובדרש לתמו תמו שני חזיונות של אליהו ושל מיכיהו שניהם נבאו על מות אחאב: בין הדבקים ובין השרין. כתרגו' בין דבקי ובין פריגא: לרכבו. משרת הרכב: הפוך ידיך. כתוב ביוד וקרי בלא יוד. וטעם הכתוב פעמים יצטרכו לאדם שתי ידיו. וקרי ידך כי פעמים יספיק באחת: כי החליתי. נהפך הקמץ חטף אל החי"ת להרחיב עליה. ופירו' החליתי מן המכה. ואא"ז ז"ל פירש כי גם לרכבו לא רצה לגלות שהוכה אלא אמר לו כי החלה לא שהוכה. וכן הוא משמעות הכתוב שאמר החליתי ולא אמר הוכתי. וכת"י ארי מרע אנא: ותעלה המלחמה. היתה הולכת ומתגברת. וכמוהו רבים והנה מים עולים: מעמד במרכבה. שלא הטה עצמו מפני המכה אלא התחזק בעצמו והיה מחזיק מעמד כמו שהיה במרכבה רוכב כדי שלא יכירו ישראל שהוא מוכה וירך לבבם במלחמה ככח ארם כשאר הנלחמים: אל חיק הרכב. כתרגו' לגו רתיכא: ויעבור הרנה. כתרגו' כרוז. ואמר ויעבר לשון זכר והרנה לשון נקבה לשון זכר נופל על הקול. כמו ויעבירו קול במחנה. או אמר ויעבר על האדם המעביר את הקול. ובדרש ויעבור הרנה. באבוד רשעים רנה: איש לעירו. שלא ילחמו עוד והכרוז הזה עבר במחנה ישראל או בשתי המחנות. ולא נמצא בכתוב מי היו המנצחים והמתגברים אם ישראל ואם ארם. וכיון שאמר הנביא ישובו איש לביתו בשלום נראה שלא מתו מישראל. ואם מתו מעטים היו. ומה שאמר הנביא ועמך תחת עמו במלחמות אחרות היה זה: וישטף. השוטף. כמו ויאמר ליוסף. ויגד ליעקב: והזונות רחצו. מוסב למעלה וישטף את הרכב. אמר ששטפו הרכב ורחצו הזונות על ברכת שומרון. והשטיפה חזקה מהרחיצה: וילקו הכלבים את דמו. ר"ל דם אחאב כי כל זה הדם מאחאב היה וילקו הכלבים את דמו כדבר ה' אשר דבר במקום אשר לקקו הכלבים את דם נבות ילקו הכלבים את דמך. והזונות פירו' כתרגומו מאני זינא: ובדברי רז"ל אחאב מכוון היה עשה לו איזבל דמות זונות במרכבתו כדי שיראה ויתחמם. ועוד דרש הזונות כמו חזיונות. הביעו שני חזיונות של אליהו ושל מיכה. אליהו אמר במקום אשר לקקו הכלבים וגומ'. מיכה אמר אם שוב תשוב וגומ'. ויש לשאול היאך אמר בדבר ה' הנה נבות נסקל ביזרעאל ודם אחאב בשמרון לקקוהו הכלבים. ומהנראה כי יזרעאל קרוב לשמרון ומי בריכת שמרון הולכים עד יזרעאל והמים באו אדומים מן הדם עד יזרעאל ושם לקקו הכלבים הדם: ובית השן. מן הפיל עושין ממנו מלאכה. ואחאב בנה ממנו בית אחת או שתים. כי בית כלל. וכן כאמר בנבואת עמוס ואבדו בתי השן. ומה שאמרנו כי בית אמר דרך כלל מצאנו כמוהו לא תשב לי אשה בבית דוד בי קדש המה: וישלם יהושפט. כי אביו היה לו מלחמה עם מלך ישראל והוא השלים עמו. וטעם הספור הזה כי נודע זה שהשלים עמו שהרי עזרו כל שכן שהיה בשלום עמו אלא טעם הסיפור הזה וכתבו אותו אחר אך הבמות לא סרו. אמר ועוד רעה אחרת נמצא בו שהשלים עם מלך ישראל ועזרו כמו שאמר לו הנביא הלרשע לעזור ולשונאי ה' תאהב: ויתר הקדש. תרגם יונתן ושאר נפקת ברא. והיה לדעתו שם כלל לקדשות ולזונות: נצב מלך.

עשה נִצָּב מֶלֶךְ׃ יְהוֹשָׁפָט עָשָׂר אֳנִיּוֹת תַּרְשִׁישׁ לָלֶכֶת אוֹפִירָה לַזָּהָב וְלֹא
נשברו הָלָךְ כִּי נִשְׁבְּרָה אֳנִיּוֹת בְּעֶצְיוֹן גָּבֶר׃ אָז אָמַר אֲחַזְיָהוּ בֶן־אַחְאָב אֶל־
יְהוֹשָׁפָט יֵלְכוּ עֲבָדַי עִם־עֲבָדֶיךָ בָּאֳנִיּוֹת וְלֹא אָבָה יְהוֹשָׁפָט׃ וַיִּשְׁכַּב
יְהוֹשָׁפָט עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקָּבֵר עִם־אֲבֹתָיו בְּעִיר דָּוִד אָבִיו וַיִּמְלֹךְ יְהוֹרָם
בְּנוֹ תַּחְתָּיו׃ אֲחַזְיָהוּ בֶן־אַחְאָב
מָלַךְ עַל־יִשְׂרָאֵל בְּשֹׁמְרוֹן בִּשְׁנַת שְׁבַע עֶשְׂרֵה לִיהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ יְהוּדָה
וַיִּמְלֹךְ עַל־יִשְׂרָאֵל שְׁנָתָיִם׃ וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה וַיֵּלֶךְ בְּדֶרֶךְ אָבִיו
וּבְדֶרֶךְ אִמּוֹ וּבְדֶרֶךְ יָרָבְעָם בֶּן־נְבָט אֲשֶׁר הֶחֱטִיא אֶת־יִשְׂרָאֵל׃
וַיַּעֲבֹד אֶת־הַבַּעַל וַיִּשְׁתַּחֲוֶה לוֹ וַיַּכְעֵס אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל
כאן מתחילים הלועזים ספר מלכי' רביעי א אֲשֶׁר־עָשָׂה אָבִיו׃ • וַיִּפְשַׁע מוֹאָב בְּיִשְׂרָאֵל אַחֲרֵי מוֹת אַחְאָב׃ וַיִּפֹּל
אֲחַזְיָה בְּעַד הַשְּׂבָכָה בַּעֲלִיָּתוֹ אֲשֶׁר בְּשֹׁמְרוֹן וַיָּחַל וַיִּשְׁלַח מַלְאָכִים
וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם לְכוּ דִרְשׁוּ בְּבַעַל זְבוּב אֱלֹהֵי עֶקְרוֹן אִם־אֶחְיֶה מֵחֳלִי זֶה׃
וּמַלְאַךְ יְהוָה דִּבֶּר אֶל־אֵלִיָּה הַתִּשְׁבִּי
קוּם עֲלֵה לִקְרַאת מַלְאֲכֵי מֶלֶךְ־שֹׁמְרוֹן וְדַבֵּר אֲלֵהֶם הֲמִבְּלִי אֵין־אֱלֹהִים
בְּיִשְׂרָאֵל אַתֶּם הֹלְכִים לִדְרֹשׁ בְּבַעַל זְבוּב אֱלֹהֵי עֶקְרוֹן׃ וְלָכֵן כֹּה־
אָמַר יְהוָה הַמִּטָּה אֲשֶׁר־עָלִיתָ שָּׁם לֹא־תֵרֵד מִמֶּנָּה כִּי מוֹת תָּמוּת וַיֵּלֶךְ
אֵלִיָּה׃ וַיָּשׁוּבוּ הַמַּלְאָכִים אֵלָיו וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם מַה־זֶּה שַׁבְתֶּם׃
וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו אִישׁ עָלָה לִקְרָאתֵנוּ וַיֹּאמֶר אֵלֵינוּ לְכוּ שׁוּבוּ אֶל־הַמֶּלֶךְ
אֲשֶׁר־שָׁלַח אֶתְכֶם וְדִבַּרְתֶּם אֵלָיו כֹּה אָמַר יְהוָה הֲמִבְּלִי אֵין־אֱלֹהִים
בְּיִשְׂרָאֵל אַתָּה שֹׁלֵחַ לִדְרֹשׁ בְּבַעַל זְבוּב אֱלֹהֵי עֶקְרוֹן לָכֵן הַמִּטָּה אֲשֶׁר־
עָלִיתָ שָּׁם לֹא־תֵרֵד מִמֶּנָּה כִּי־מוֹת תָּמוּת׃ וַיְדַבֵּר אֲלֵיהֶם מֶה מִשְׁפַּט
הָאִישׁ אֲשֶׁר עָלָה לִקְרַאתְכֶם וַיְדַבֵּר אֲלֵיכֶם אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה׃
וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו אִישׁ בַּעַל שֵׂעָר וְאֵזוֹר עוֹר אָזוּר בְּמָתְנָיו וַיֹּאמַר אֵלִיָּה
הַתִּשְׁבִּי הוּא׃ וַיִּשְׁלַח אֵלָיו שַׂר־חֲמִשִּׁים וַחֲמִשָּׁיו וַיַּעַל אֵלָיו וְהִנֵּה יֹשֵׁב
עַל־רֹאשׁ הָהָר וַיְדַבֵּר אֵלָיו אִישׁ הָאֱלֹהִים הַמֶּלֶךְ דִּבֶּר רֵדָה׃ וַיַּעֲנֶה
אֵלִיָּהוּ וַיְדַבֵּר אֶל־שַׂר הַחֲמִשִּׁים וְאִם־אִישׁ אֱלֹהִים אָנִי תֵּרֶד אֵשׁ מִן־
הַשָּׁמַיִם וְתֹאכַל אֹתְךָ וְאֶת־חֲמִשֶּׁיךָ וַתֵּרֶד אֵשׁ מִן־הַשָּׁמַיִם וַתֹּאכַל אֹתוֹ
וְאֶת־חֲמִשָּׁיו׃ וַיָּשָׁב וַיִּשְׁלַח אֵלָיו שַׂר־חֲמִשִּׁים אַחֵר וַחֲמִשָּׁיו וַיַּעַן
וַיְדַבֵּר אֵלָיו אִישׁ הָאֱלֹהִים כֹּה־אָמַר הַמֶּלֶךְ מְהֵרָה רֵדָה׃ וַיַּעַן אֵלִיָּה
וַיְדַבֵּר אֲלֵיהֶם אִם־אִישׁ הָאֱלֹהִים אָנִי תֵּרֶד אֵשׁ מִן־הַשָּׁמַיִם וְתֹאכַל אֹתְךָ
וְאֶת־חֲמִשֶּׁיךָ וַתֵּרֶד אֵשׁ־אֱלֹהִים מִן־הַשָּׁמַיִם וַתֹּאכַל אֹתוֹ וְאֶת־חֲמִשָּׁיו׃
וַיָּשָׁב וַיִּשְׁלַח שַׂר־חֲמִשִּׁים שְׁלִשִׁים וַחֲמִשָּׁיו וַיַּעַל וַיָּבֹא שַׂר־הַחֲמִשִּׁים
הַשְּׁלִישִׁי וַיִּכְרַע עַל־בִּרְכָּיו לְנֶגֶד אֵלִיָּהוּ וַיִּתְחַנֵּן אֵלָיו וַיְדַבֵּר אֵלָיו אִישׁ
הָאֱלֹהִים תִּיקַר־נָא נַפְשִׁי וְנֶפֶשׁ עֲבָדֶיךָ אֵלֶּה חֲמִשִּׁים בְּעֵינֶיךָ׃ הִנֵּה יָרְדָה
אֵשׁ מִן־הַשָּׁמַיִם וַתֹּאכַל אֶת־שְׁנֵי שָׂרֵי הַחֲמִשִּׁים הָרִאשֹׁנִים וְאֶת־חֲמִשֵּׁיהֶם
וְעַתָּה תִּיקַר נַפְשִׁי בְּעֵינֶיךָ׃ וַיְדַבֵּר מַלְאַךְ יְהוָה אֶל־אֵלִיָּהוּ רֵד אוֹתוֹ

ממנא אלהן איסטרטיגי מלכא׃ יהושפט עבד ספינת אפירקא למיזל לאופיר לאיתאה דהבא ולא אזל ארי איתברו ספינתא בעציון גבר׃ בכן אמר אחזיהו בר אחאב ליהושפט יזלון עבדי עם עבדך בספינתא ולא אבה יהושפט׃ ושכיב יהושפט עם אבהתוהי ואתקבר עם אבהתוהי בקרתא דדויד אבוהי ומלך יהורם בריה תחותוהי׃ אחזיה בר אחאב מלך על ישראל בשמרון בשנת שבע עסרי ליהושפט מלכא שבטא דבית יהודה ומלך על ישראל תרתין שנין׃ ועבד דביש קדם יי ואזל באורח אבוהי ובאורח אמיה ובאורח ירבעם בר נבט דחייב ית ישראל׃ ופלח ית בעלא וסגיד ליה וארגיז קדם יי אלהא דישראל ככל דעבד אבוהי׃ ומרדו מואבאי בישראל בתר דמית אחאב׃ ונפל אחזיה מן סריגתא בעיליתיה דבשמרון ואתמרע ושלח אזגדין ואמר להון איזילו תבעו בבעל זבוב בטעות עקרון אם איחי ממרעי דין׃ ומלאכא דיי מליל עם אליהו דמן תושב קום סק לקדמות איזגדי מלכא דשמרון ומליל עמהון הלא אלהא קיים דשכינתיה שריא בישראל אתון אזלין למיתבע בבעל זבוב טעות עקרון׃ ובכן כדנן אמר יי ערסא דסליקתא תמן לא תיחות מינה ארי ממת תמות ואזל אליה׃ ותבו איזגדיא לותיה ואמר להון מא דין תבתון׃ ואמרו ליה גברא סליק לקדמותנא ואמר לנא איזילו תובו לות מלכא דשלח יתכון ותמללון עימיה כדנן אמר יי הלא אלהא קיים דשכינתיה שריא בישראל את שלח למיתבע בבעל זבוב טעות עקרון בכן ערסא דסליקתא תמן לא תיחות מינא ארי ממת תמות׃ ומליל עימהון מה נימוסא דגברא דסליק לקדמותכון ומליל עמכון ית פתגמיא האילין׃ ואמרו ליה גבר סער וזרזא דמשכא אסיר בחרציה ואמר אליה דמן תשוב הוא׃ ושלח לותיה רב חמשין וחמשין דעמיה וסליק לותיה והוא יתיב על ריש טורא ומליל עמיה נביא דיי מלכא מליל חות׃ ואתיב אליה ומליל עם רב חמשין אם נביא דיי אנא תחות אשתא מן שמיא ותיכול יתך וית חמשין דעמך ונחתת אשתא מן שמיא ואכלת יתיה וית חמשין דעמיה׃ ותב ושלח לותיה רב חמשין אוחרנין וחמשין דעימיה ואתב ומליל עמיה נביא דיי כדנן אמר מלכא אוחי חות׃ ואתיב אליהו ומליל עמהון אם נביא דיי אנא תחות אשתא מן שמיא ותיכול יתך וית חמשין דעמך ונחתת אשתא מן שמיא ואכלת יתיה וית חמשין דעמיה׃ ותב ושלח רב חמשין תליתאין וחמשין דעימיה וסליק ואתא רב חמשין תליתאין וכרע על בירכוהי לקביל אליהו ובעא מן קדמוהי ומליל עמיה נביא דיי תיקר כען נפשי ונפשא דעבדך אילין חמשין בעינך׃ הא נחתת אשתא מן שמיא ואכלת ית תרין רבני חמשין קדמאין וית חמשין דעמהון וכען תיקר כען נפשי בעינך׃ ומליל מלאכא דיי עם אליהו חות עמיה לא

נצב מלך· אמר כי בימי יהושפט לא היה מלך באדו' לפי שתחת ממשלת יהודה היה אדום מימי דוד והיו מלכי יהודה ממני' עליהם נציבים והנציב היה מלכם. ולפי שבימי יהורם בנו מרדו ויצאו מתחת יד מלכי יהודה אמר כי בימי יהושפט עדיין היו אדום תחת ידם ויצאו לפי שהלך בנו בדרך רעה: יהושפט עשרה אניות· כן כתיב וקרי עשה. והכתוב אומר כי עשר ספינות הם שעשה ומפני שנתחבר באניות עם מלך ישראל שהיה רשע נשברו כמו שכתוב בדברי הימי' בהתחברך לרשע ובומ'· לפיכך כשאמר לו אחזיהו שיתחבר עמו פעם שנית באניות ולא אבה יהושפט: נשברה. כן כתיב וקרי נשברו. אולי לא נשברו בדרך אחד אלא נשברה כל אחת ואחת לבדה: בעיר דוד אביו· אמר אביו בעבור שהלך בדרכיו: בשנת שבע עשרה ליהושפט· והלא בשנת ארבע לאחאב מלך יהושפט ואחאב מלך עשרים ושתים שנה הוצא מהם ארבע נשארו שמונה עשר אלא שנת כב" של אחאב לא שלמה לו ומנה אותה לבנו: שנתים· לא היו שתי שנים שלמות· שהרי הכתוב אומר למטה כי יהורם בן אחאב מלך בשמנה עשרה ליהושפט אלא לפי שלא שלמה לאחזיהו שנה שניה מנה אותה לו ולאחיו ולאביו: ויפשע מואב. לפי שהיה עובד אחאב כמו שאמר למטה והשיב למלך ישראל מאה אלף כרים. וכיון שמת אחאב פשע בבנו: בעד השבכה· השבכה היתה בעליה והיא ארובה ואורגים אותה בעצים שתי וערב ומניחים נקבים להאיר בבית התחתון ומפני זה נקראת שבכה שהיא עשויה מעשה שבכה שהיא הרשת: ויחל· מן חלה· על משקל ויעל מן עלה· ונקמצה היוד" מפני ההפסק: מה משפט האיש· מה תארו· ותרגומו מה נימוסא דגברא· ונראה כי אלישע לא היה אז עמו כי פעמים היה מניחו באחת המקומות והיה הולך יחידי על ההרים להתבודד בנבואה: אליהו התשבי· כי יודע היה כי מנהגו לאזור אזור עור והיה ידוע כי בעל שיער היה· ותימה הוא היאך לא היו מכירים אותו מלאכי מלך ישראל והלא הוא היה רגיל עם אחאב ובשמרון· ואפשר כי אלו האנשים ששלח מלך ישראל לא היו אז בשמרון כשהיה אליהו רגיל שם וזמן רב היה לאליהו שלא היה בשמרון מפני איזבל שאמרה להרגו. שהרי במלחמת בן הדד ראינו שלא היה שם ולא במלחמות ראמות גלעד· כי מיכיהו בן ימלא היה להם אז הנביא לה' אשר בשמרון: ויען וידבר אליו· ויען כמו ויען איוב. ועניית ואמרת. הראשון לשון צעקה בדבור: רד אתו. פירו' עמו: וכן וירד אתו אל המלך· ירד עמו והלך אל המלך כי השר עלה אל קצה ההר ואליהו היה בראש ההר:

לא תידחל מן קדמוהי וקם ונחת עמיה לות מלכא: ומליל עמיה
כדנן אמר יי חלף דשלחת איזגדין למתבע בבעל זבוב טעות עקרון
הלא אלהא קיים דשכינתיה שריא בישראל למשאל בפתגמיה בכן
ערסא דסליקתא תמן לא תיחות מינה ארי ממת תמות: ומית
כפתגמא דיי דמליל אליהו ומלך יהורם תחותוהי בשנת תרתין
ליהורם בר יהושפט מלכא דבית יהודה ארי לא הוה ליה בר: ושאר
פתגמי אחזיה דעבד הלא אינון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכא
דישראל: והוה באסקות יי ית אליהו בעלעולא
לצית שמיא ואזל אליהו ואלישע מן גלגלא: ואמר אליהו לאלישע
תוב כען הכא ארי יי שלחני עד ביתאל ואמר אלישע קיים הוא יי וחי
נפשך אם אשבקינך ונחתו לביתאל: ונפקו תלמידי נביא די בביתאל
לות אלישע ואמרו ליה הידעת ארי יומא דין יי דבר ית רבונך מינך
ואמר אף אנא ידענא שתוקו: ואמר ליה אליהו אלישע תוב כען הכא
ארי יי שלחני ליריחו ואמר קיים הוא יי וחי נפשך אם אשבקינך
ואתו ליריחו: וקריבו תלמידי נביא די ביריחו לות אלישע ואמרו
ליה הידעתא ארי יומא דין יי דברית רבונך מנך ואמר אף ידענא
שתוקו: ואמר ליה אליהו תוב כען הכא ארי יי שלחני עד ירדנא
ואמר קיים הוא יי וחי נפשך אם אשבקינך ואזלו תרויהון:
וחמשין גברא מתלמידי נביאי אזלו וקמו מקביל מרחיק ותרויהון
קמו על ירדנא: ונסיב אליהו ית שושיפיה ואחזר ומחא ית מיא
ואתפליגו לכא ולכא ועברו תרויהון ביבשתא: והוה כמעברהון
ואליהו אמר לאלישע שאל מה אעביד לך עד דלא אידבר מלותך
ואמר אלישע ויהי כען על חד תרין ברוח נבואתך עמי: ואמר
אקשיתא למשאל אם תחזי יתי דאנא מידבר מלותך יהי לך כן ואם
לא לא יהי: והוה עד דאינון אזלין מיזל וממללין והא רתיכין דאשתא
וסוסון דאשתא ואפרישו בין תרויהון וסליק אליהו בעלעולא לצית
שמיא: ואלישע חזי והוא מצוח רבי רבי דטב ליה לישראל בצלותיה
מרתיכין ופרשין ולא חזוהי עוד ואתקף בלבושיה וסריקינון

אל תירא מפניו ויקם וירד אותו אל המלך: וידבר אליו כה אמר
יהוה יען אשר שלחת מלאכים לדרש בבעל זבוב אלהי עקרון המבלי
אין אלהים בישראל לדרש בדברו לכן המטה אשר עלית שם לא
תרד ממנה כי מות תמות: וימת כדבר יהוה אשר דבר אליהו
וימלך יהורם תחתיו בשנת שתים ליהורם בן יהושפט מלך יהודה
כי לא היה לו בן: ויתר דברי אחזיהו אשר עשה הלוא המה
כתובים על ספר דברי הימים למלכי ישראל:
ב ויהי בהעלות יהוה את אליהו בסערה השמים וילך
אליהו ואלישע מן הגלגל: ויאמר אליהו אל אלישע שב נא פה
כי יהוה שלחני עד בית אל ויאמר אלישע חי יהוה וחי נפשך אם
אעזבך וירדו בית אל: ויצאו בני הנביאים אשר בית אל אל אלישע
ויאמרו אליו הידעת כי היום יהוה לקח את אדניך מעל ראשך ויאמר
גם אני ידעתי החשו: ויאמר לו אליהו אלישע שב נא פה כי יהוה
שלחני יריחו ויאמר חי יהוה וחי נפשך אם אעזבך ויבאו יריחו:
ויגשו בני הנביאים אשר ביריחו אל אלישע ויאמרו אליו הידעת כי
היום יהוה לקח את אדניך מעל ראשך ויאמר גם אני ידעתי החשו:
ויאמר לו אליהו שב נא פה כי יהוה שלחני הירדנה ויאמר חי יהוה
וחי נפשך אם אעזבך וילכו שניהם: וחמשים איש מבני הנביאים
הלכו ויעמדו מנגד מרחוק ושניהם עמדו על הירדן: ויקח אליהו
את אדרתו ויגלם ויכה את המים ויחצו הנה והנה ויעברו שניהם
בחרבה: ויהי כעברם ואליהו אמר אל אלישע שאל מה אעשה כעברם
לך בטרם אלקח מעמך ויאמר אלישע ויהי נא פי שנים ברוחך אלי:
ויאמר הקשית לשאול אם תראה אתי לקח מאתך יהי לך כן ואם אין
לא יהיה: ויהי המה הלכים הלוך ודבר והנה רכב אש וסוסי אש
ויפרדו בין שניהם ויעל אליהו בסערה השמים: ואלישע ראה והוא
מצעק אבי אבי רכב ישראל ופרשיו ולא ראהו עוד ויחזק בבגדיו

אל תירא מפניו · כי מתיירא היה שיוליכנו למלך והיה ירא מן המלך מפני שהתנבא עליו רע שימות או היה ירא מפני איזבל אמו: בשנת שתים ליהורם בן יהושפט · היאך היה זה והלא אמר למטה כי מלך בשנת י"ח ליהושפט ויהושפט הלך עמו למלחמת מואב · והנה היה מלך בימי יהושפט שבע שני' כי יהושפט מלך כה' שנים · אלא שיהושפט המליך את יהורם בנו בחייו מפני מחלוקת אחיו כמו שאומר בדברי הימים ואת הממלכה נתן ליהורם כי הוא הבכור מה היה צרי' לומר זה ידוע הוא כי המלוכה היא לבכור אלא שנראה כי היה מחלוקת בין בניו לפיכך נתן לו המלוכה בחייו ומלך בחיי אביו שבע שנים . ובשנת שתים למלכות יהורם זו שמלך בחיי אביו מלך יהורם בן אחאב על ישראל: כי לא היה לו בן. לא היה לאחזיהו בן לפיכך מלך יהורם אחיו תחתיו · ובסדר עולם בשנת שתים ליהורם בן יהושפט. אפשר לומר כן והלא היה מלך משנה שמנה עשרה ליהושפט אלא לענין שנ' ויזעק יהושפט וה' עזרו. ויסירם אלהים ממנו · ראוי היה יהושפט ליהרג באותה שעה לפי שהיה עוזר לרשע ובשכר שזעק תלה לו האל ז' שנים ועלו לבנו · ועוד כתבנו: בסערה· בקמץ חטף הסמך. אמר בסערה ולא אמר כן למטה אלא רכב אש וסוסי אש · רוח סערה היה עמהם כמו שאמר ויעל אליהו בסערה · אלא הנראה לאלישע אמר רכב אש וסוסי אש. אבל הרוח איננה נראית ורוח הסערה העלתה אותו מן הארץ אל האויר כמו שמעלה הדברי' הקלים כן העלתה אותו ברצון האל עד גלגל האש ושם נשרפו בגדיו זולתי האדרת וכלה בשרו ועצמו והרוח שבה אל האלהים אשר נתנה · ומה שנראה רכב אש וסוסי אש לאלישע אבל הרוח להודיע בו כי בהעלותו עלה איש רכבו ופרשו כמו שאמר אלישע אבי אבי רכב ישראל ופרשיו · ודעת המוכיחו גם חכמינו כי הכניסו האל בגן עדן עם גופו כמו שהיה אדם הראשון קודם שחטא. וכן הכניס חנוך שם · ובדרש כי עשרה הם שנכנסו חיים לגן עדן: וילך אליהו. ואליהו נאמר לו בנבואה כי באותו היום ילקח ולא גלה הדבר לאלישע אבל אלישע נאמר לו גם כן ברוח נבואה שהרי אמר גם אני ידעתי החשו · ושאר הנביאים נאמר להם כל שכן הוא. ומה שהיו הולכים מעבר לירדן נראה' כי כן נאמ' לו לאליהו בנבואה כי מעבר לירדן ילקח אולי היה הלקחו במקום אשר נאסף משה רבינו לכבודו כי מעלתו היתה קרובה למעלת משה רבינו. וכן הראה לו הכבוד בהר חורב כמו שהרא' לו למשה רבי' וגם מ' יום ומ' לילה כמו שגם משה רבינו: חי ה' וחי נפשך · מה שאמר וחי נפשך אחר שאמר חי ה' לא אמר כן אלא להגדיל כי השבועה הראשונה גדולה אלא נשבע בנפשו להראות כי גדלה נפשו בעיניו והקדים חי ה' לכבוד: בני הנביאים · כתרגומו תלמידי נביאיא: אשר ביתאל· כמו בביתאל. ומה שהיו בני הנביאי' בביתאל וביריחו כן היו בערים אחרות אלא זכר אלה לפי שהיה דרכם עליהם · ומה שהיו ברוב ערי ישראל כדי להוכיח את ישראל בכל עיר ועיר ונבואתם היתה לשעה לפיכך לא נכתבה נבואתם: החשו · פיר' בו נווי · כמו בפתח ההא: וכן תר' שתוקו · ואא"ז ז"ל פיר' כמשמעו כשאמר הוא להם גם אני ידעתי החשו הם ולא דברו לו עוד: ויגלם · כרכה והכה בה את המים · וכן בגלומי תכלת פי' כרכי בגדים: פי שנים ברוחך אלי · פיר' רז"ל כפלים ממה שהיה באליהו . והוא שהחיה שני מתים אחד בחייו ואחד במותו . ולמי שאמר על רגליו עמד ולביתו לא הלך טרפא צרעת נעמן שהמצורע חשוב כמת. שנ' אל נא תהי כמת · ואא"ז ז"ל פיר' פי שנים · שני חלקים שאל שיהיה לו מרוח אליהו · וכן הוא אומר פי שנים בכל אשר ימצא לו · שני חלקי נכסיו · כי הבכור נוטל שני חלקים מן הנכסים והפשוט נוטל החלק השלישי: הקשית לשאול · די היה לך בחלק אחד מרוחי או בחצי רוחי אבל פי שנים דבר קשה שאלת ואעפ"כ אם יהיה בך כח רוח אלהים שתוכל לראותי כשאלקח מאתך ידעתי כי מאת האל יהיה שיהיה לך כמו ששאלת: לקח · פעול עומד · מבנין שלא נזכר פעלו לפיכך הוא קמוץ: ויעל אליהו בסערה · כמו שפירשנו · ופירוש השמים לענין הגוף האוירי . כמו אשר תעוף בשמים · ולענין הרוח השמים העליונים עם המלאכים שיכנו להם השמים כמו הללו את ה' מן השמים . ואליהו נעשה רוחני והגוף כלה באש העליוני ושב כל יסוד אל יסודו ואלישע ראה העלותו מן הארץ ובהיותו לאויר ראה דמיון רכב אש וסוסי אש שהפריד בין שניהם · כלומר בראותו כי נפרד ממנו מעת אשר הועלה · וכן בגדיו כלו באש זולתי האדרת שנפלה מעליו כדי שיקחנה אלישע להכות בה המים . ואם כדברי רז"ל שהיה לו כפלים ברוח ממה שהיה לאליהו תימה הוא מה צורך היה לו אדרת לחכות בה המים. והנה אפילו עם האדרת לא נחצו המים עד שאמר איה ה' אלהי אליהו · ואם תאמר לא נפלה האדרת לצורך אלישע אלא כיון שנעשה רוחני נפלה האדרת מעליו אם כן שאר בגדיו למה לא נפלו גם כן: ואלישע ראה · ראה העלותו מן הארץ · ולא ראהו עוד כי רכב אש וסוסי אש הפרידו בין שניהם: אבי אבי. כתרגו' רבי רבי · וכן תלמידי הנביאים נקראו בני הנביאים · רכב ישראל ופרשיו: כתרגומו דטב ליה לישראל בצלותיה מרתיכין ופרשין: ויקרעם

וַיִּקְרָעֵם לִשְׁנַיִם קְרָעִים׃ וַיָּרֶם אֶת־אַדֶּרֶת אֵלִיָּהוּ
אֲשֶׁר נָפְלָה מֵעָלָיו וַיָּשָׁב וַיַּעֲמֹד עַל־שְׂפַת הַיַּרְדֵּן׃ וַיִּקַּח אֶת־אַדֶּרֶת
אֵלִיָּהוּ אֲשֶׁר נָפְלָה מֵעָלָיו וַיַּכֶּה אֶת־הַמַּיִם וַיֹּאמַר אַיֵּה יְהוָה אֱלֹהֵי א
אֵלִיָּהוּ אַף־הוּא וַיַּכֶּה אֶת־הַמַּיִם וַיֵּחָצוּ הֵנָּה וָהֵנָּה וַיַּעֲבֹר אֱלִישָׁע׃
וַיִּרְאֻהוּ בְנֵי־הַנְּבִיאִים אֲשֶׁר־בִּירִיחוֹ מִנֶּגֶד וַיֹּאמְרוּ נָחָה רוּחַ אֵלִיָּהוּ עַל־
אֱלִישָׁע וַיָּבֹאוּ לִקְרָאתוֹ וַיִּשְׁתַּחֲווּ־לוֹ אָרְצָה׃ וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו הִנֵּה־נָא
יֵשׁ־אֶת־עֲבָדֶיךָ חֲמִשִּׁים אֲנָשִׁים בְּנֵי־חַיִל יֵלְכוּ נָא וִיבַקְשׁוּ אֶת־אֲדֹנֶיךָ
פֶּן־נְשָׂאוֹ רוּחַ יְהוָה וַיַּשְׁלִכֵהוּ בְּאַחַד הֶהָרִים אוֹ בְּאַחַת הַגֵּאָיוֹת וַיֹּאמֶר הגיאות
לֹא תִשְׁלָחוּ׃ וַיִּפְצְרוּ־בוֹ עַד־בֹּשׁ וַיֹּאמֶר שְׁלָחוּ וַיְשַׁלְּחוּ חֲמִשִּׁים נוש
אִישׁ וַיְבַקְשׁוּ שְׁלֹשָׁה־יָמִים וְלֹא מְצָאֻהוּ׃ וַיָּשֻׁבוּ אֵלָיו וְהוּא יֹשֵׁב
בִּירִיחוֹ וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם הֲלוֹא־אָמַרְתִּי אֲלֵיכֶם אַל־תֵּלֵכוּ׃ וַיֹּאמְרוּ אַנְשֵׁי
הָעִיר אֶל־אֱלִישָׁע הִנֵּה־נָא מוֹשַׁב הָעִיר טוֹב כַּאֲשֶׁר אֲדֹנִי רֹאֶה וְהַמַּיִם
רָעִים וְהָאָרֶץ מְשַׁכָּלֶת׃ וַיֹּאמֶר קְחוּ־לִי צְלֹחִית חֲדָשָׁה וְשִׂימוּ שָׁם
מֶלַח וַיִּקְחוּ אֵלָיו׃ וַיֵּצֵא אֶל־מוֹצָא הַמַּיִם וַיַּשְׁלֶךְ־שָׁם מֶלַח וַיֹּאמֶר
כֹּה־אָמַר יְהוָה רִפִּאתִי לַמַּיִם הָאֵלֶּה לֹא־יִהְיֶה מִשָּׁם עוֹד מָוֶת וּמְשַׁכָּלֶת לא
וַיֵּרָפוּ הַמַּיִם עַד הַיּוֹם הַזֶּה כִּדְבַר אֱלִישָׁע אֲשֶׁר דִּבֵּר׃
וַיַּעַל מִשָּׁם בֵּית־אֵל וְהוּא עֹלֶה בַדֶּרֶךְ וּנְעָרִים קְטַנִּים יָצְאוּ מִן־הָעִיר
וַיִּתְקַלְּסוּ־בוֹ וַיֹּאמְרוּ לוֹ עֲלֵה קֵרֵחַ עֲלֵה קֵרֵחַ׃ וַיִּפֶן אַחֲרָיו וַיִּרְאֵם
וַיְקַלְלֵם בְּשֵׁם יְהוָה וַתֵּצֶאנָה שְׁתַּיִם דֻּבִּים מִן־הַיַּעַר וַתְּבַקַּעְנָה מֵהֶם
אַרְבָּעִים וּשְׁנֵי יְלָדִים׃ וַיֵּלֶךְ מִשָּׁם אֶל־הַר הַכַּרְמֶל וּמִשָּׁם שָׁב
שֹׁמְרוֹן׃ וִיהוֹרָם בֶּן־אַחְאָב מָלַךְ עַל־יִשְׂרָאֵל בְּשֹׁמְרוֹן
בִּשְׁנַת שְׁמֹנֶה עֶשְׂרֵה לִיהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ יְהוּדָה וַיִּמְלֹךְ שְׁתֵּים־עֶשְׂרֵה
שָׁנָה׃ וַיַּעֲשֶׂה הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה רַק לֹא כְאָבִיו וּכְאִמּוֹ וַיָּסַר אֶת־מַצְּבַת
הַבַּעַל אֲשֶׁר עָשָׂה אָבִיו׃ רַק בְּחַטֹּאות יָרָבְעָם בֶּן־נְבָט אֲשֶׁר־הֶחֱטִיא
אֶת־יִשְׂרָאֵל דָּבֵק לֹא־סָר מִמֶּנָּה׃ וּמֵישַׁע מֶלֶךְ־מוֹאָב הָיָה
נֹקֵד וְהֵשִׁיב לְמֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל מֵאָה־אֶלֶף כָּרִים וּמֵאָה אֶלֶף אֵילִים צָמֶר׃

וּסְרִיקִינוּן לִתְרֵין סְרִיקִין׃ וַאֲרִים יָת שׁוֹשִׁיפָא דְאֵלִיָּהוּ
דִּי נְפַלַת מִינֵיהּ וְתָב וְקָם עַל כֵּיף יַרְדְּנָא׃ וּנְסֵיב יָת שׁוֹשִׁיפָא דְאֵלִיָּהוּ
דִּנְפַלַת מִינֵיהּ וּמְחָא יָת מַיָּא וַאֲמַר קַבֵּיל בָּעוּתִי יְיָ אֱלָהֵיהּ דְּאֵלִיָּהוּ
אַף הוּא וּמְחָא יָת מַיָּא וְאִתְפְּלִיגוּ לְכָא וּלְכָא וַעֲבַר אֱלִישָׁע׃ וַחֲזוֹהִי
תַּלְמִידֵי נְבִיַּיָּא דִּבִירִיחוֹ מִקֳּבֵיל וַאֲמַרוּ נְחַת רוּחֵיהּ דְּאֵלִיָּהוּ עַל אֱלִישָׁע
וַאֲתוֹ לְקַדָּמוּתֵיהּ וּסְגִידוּ לֵיהּ עַל אַרְעָא׃ וַאֲמַרוּ לֵיהּ הָא כְעַן אִית עִם
עַבְדָּךְ חַמְשִׁין גֻּבְרִין בְּנֵי חֵילָא יְזִלוּן כְּעַן וְיִבְעוֹן יָת רִבּוֹנָךְ דִּילְמָא
נַטְלֵיהּ רוּחַ מִן קֳדָם יְיָ וּרְמָהִי בְּחַד מִן טוּרַיָּא אוֹ בְּחַד מִן חֵילַיָּא וַאֲמַר
לָא תִשְׁלְחוּן׃ וְאַתְקִיפוּ בֵיהּ עַד סַגִּיא וַאֲמַר שְׁלַחוּ וְשַׁלַּחוּ חַמְשִׁין
גֻּבְרָא וּבְעוֹ תְּלָתָא יוֹמִין וְלָא אַשְׁכְּחוּהִי׃ וְתָבוּ לְוָתֵיהּ וְהוּא יָתֵיב
בִּירִיחוֹ וַאֲמַר לְהוֹן הֲלָא אֲמָרִית לְכוֹן לָא תֵיזְלוּן׃ וַאֲמַרוּ אֱנָשֵׁי קַרְתָּא
לֶאֱלִישָׁע הָא כְעַן מוֹתַב קַרְתָּא שַׁפִּיר כְּמָא דְרִיבוֹנִי חָזֵי וּמַיָּא בִישִׁין
וְאַרְעָא מְתַכְּלָא׃ וַאֲמַר אַיְתוֹ לִי צְלוֹחִית חֲדַתָּא וְשַׁווֹ תַמָּן מִילְחָא
וְאַיְתִיאוּ לְוָתֵיהּ׃ וּנְפַק לְמַפְּקָנָא מַיָּא וּרְמָא תַמָּן מִילְחָא וַאֲמַר כִּדְנַן
אֲמַר יְיָ אַסֵּיתִי לְמַיָּא הָאִילֵין וְלָא יְהֵי מִתַּמָּן עוֹד מוֹת וּמְתַכְּלָא׃ וְאִתְּסִיאוּ
מַיָּא עַד יוֹמָא הָדֵין כְּפִתְגָמָא דֶאֱלִישָׁע דְּמַלִּיל׃
וּסְלִיק מִתַּמָּן לְבֵית אֵל וְהוּא סָלִיק בְּאוֹרְחָא וְיַנְקִין זְעִירִין נְפַקוּ מִן
קַרְתָּא וְאִתְלַעֲבוּ בֵיהּ וַאֲמַרוּ לֵיהּ סַק קָרְחָא סַק קָרְחָא׃ וְאִתְפְּנֵי
לַאֲחוֹרוֹהִי וַחֲזָנוּן וְלַטִּינוּן בִּשְׁמָא דַיְיָ וּנְפַקוּ תַּרְתֵּין דּוּבִּין מִן חוּרְשָׁא
וּבְזָעָא מִנְּהוֹן אַרְבְּעִין וּתְרֵין יַנְקִין׃ וַאֲזַל מִתַּמָּן לְטוּר כַּרְמְלָא וּמִתַּמָּן
תָּב לְשֹׁמְרוֹן׃ וִיהוֹרָם בַּר אַחְאָב מְלַךְ עַל
יִשְׂרָאֵל בְּשֹׁמְרוֹן בִּשְׁנַת תַּמְנֵי עַסְרֵי לִיהוֹשָׁפָט מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית
יְהוּדָה וּמְלַךְ תַּרְתָּא עַסְרֵי שְׁנִין׃ וַעֲבַד דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ לְחוֹד לָא
כַאֲבוּהִי וּכְאִמֵּיהּ וְאַעְדִּי יָת קָמַת בַּעְלָא דַּעֲבַד אֲבוּהִי׃ לְחוֹד בְּחוֹבֵי
יָרָבְעָם בַּר נְבָט דְּחַיֵּיב יָת יִשְׂרָאֵל אִתְרְעִי לָא סְטָא מִינַּהּ׃
וּמֵישַׁע מַלְכָּא דְמוֹאָב הֲוָה מָרֵי גִיתִּין וּמְתִיב תִּקְרֻבָא לְמַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל
שַׁתָּא בְשַׁתָּא מְאָה אַלְפִין תּוֹרִין דְּפִטְּמָא וּמְאָה אַלְפִין דִּכְרִין דְּרַעְיָא׃ והו

ויקרעם לשנים קרעים. מכאן סמכו רז"ל שחייב אדם לקרוע על רבו שלמדו חכמה ואותו הקרע אינו מתאחה לעולם לפי שנאמר לשנים ממשמע שנאמר ויקרעם איני יודע שהוא לשנים אם כן מה תלמוד לומר לשנים שנראה בהן הקרע לעולם: איה ה' אלהי אליהו. תרגום כן ואמר קביל בעותי ה' אלהא דאליהו ולפי פשוטו איה הוא שאינו מראה כח האות לי כמו שעשה לאליהו בחבטת המים: אף הוא ויכה את המים. אף הוא כעשה לו כן והכה המים פעם שנית אחר שאמר איה ה' אלהי וכתבו הכה והכה. וי"מ אף הוא על אליהו שבא כמו שהיה רואהו והכה את המים ויחצו ויעבר אלישע. ובדרש אף הוא מלמד שנעשו נסים לאלישע בקריעת הירדן יותר מאליהו שבפעם הראשונה היתה זכות שניהם עומדת ופעם שנייה של אלישע היתה זכות צדיק אחד עומדת. וכן הוא אומר ויהי נא פי שנים ברוחך אלא מכאן אתה דורש שמנה מופתים באליהו שש עשר באלישע: נחה רוח אליהו. כיון שראוהו שחבט המים ועבר הירדן ידעו כי נחה עליו רוח אליהו: חמשים בני חיל. למה היו צריכים בני חיל וכי היה להם לעשות מלחמה. אלא פירוש בני חיל בני כח שהיה להם כח ללכת הנה והנה במעט זמן. ואיך אמרו לו שיבקשוהו והלא הם אמרו לו כי היום ה' לוקח אדוניך מעל ראשך. אלא חשבו שמא לא עלה השמים אלא נשאו רוח ה' והפרידו מבני אדם כמו שראו שנפרד מבני אדם ארבעים יום וארבעים לילה. ואולי פעמים רבות היה לו זה שהיה נפרד מבני אדם ולא היו מוצאים אותו שהרי עובדיה אמר לו ורוח ה' ישאך על אשר לא אדע: ויפצרו בו. הרבו לו דברים עד שמתוך אליהם: עד בוש. עד אשר בושם הרבה מלומר להם שישלחו. ותרגום עד לסגיא: הנה נא מושב העיר טוב. עד עתה לא ראינו כי יריחו היו בה מים רעים ולא שהיתה העיר משכלת שאם כן לא היו חומדים אותה ולא היו עוברים על החרם לבנות אותה ואליהו גם כן היאך לא רפא אותה. ואם היתה משכלת משמה שנים שישבו בה היו מניחים אותה ולא היו יושבין בה אלא נראה שמקרוב היה זה הרע למים מרעת יושבי בה. ומפני רוע המים היתה גם כן הארץ משכלת שהיו האנשי' שותים המים והיו מתים ברוב. ובדרש אמר יריחו היתה משכלת ומקולקלת על שם שהחרימה יהושע ובא אליהו והוסיף לקללה ע"י מעשה של חיאל כשמתו בניו והלכו שניהם הוא ואחאב ובקרוהו. וכל הענין נזכר למעלה. ובדברי רז"ל מושב העיר טוב והמים רעים והארץ משכלת מאי טיבותיה אמר ר' יוחנן חן מקום על יושביו: מלח. נס בתוך נס היה כי המלח עושה המים רעים. וכן ויורהו ה' עץ. אמרו עץ מר היה ונס בתוך נס היה: אל מוצא המים. אל מקור המקום שהיו המים יוצאים ממנו: רפאתי. בחירק הפא כבעלי ההא: ומשכלת. ולא תהיה הארץ משכלת. כי מן המים היה בה השכול: וירפו המים. כעלמה האלף והיה כבעלי ההא: ונערים קטנים. כי יש גדולים ויקראו נערים. ואמר כי אלה הנערים היו קטנים וכן ונער קטן עמו. ורז"ל דרשו נערים שהיו מנוערים מן המצות. קטנים שהיו מקטני אמנה: ויתקלסו בו. לעגו בו ובזוהו בדבריהם שהיו אומרי' לו בעלותו בדרך עלה קרח. וקרח היה אלישע ובדר' קרח אתה שהקרחת עלינו את המקום: ויראם ויקללם. ונחלקו רז"ל בזה כי קשה אליהם היאך גרם מיתה עליהם על דבר זה. מהם אמרו על שם שבזוהו נתן עיניו בהם ונענשו. כמו שאמרו כל מקום שנתנו עיניהם חכמי' או מיתה או עוני. ומהם אמרו ראה שכלם נתעברו אמותיה' ביום הכפורי'. כלומ' ראה כי מעבירה באו וראויין היו למיתה. ולכך הפקירו עצמם לבזותו. ולכך קללם. ולא מפני שבזוהו. ומהם אמרו בלורית ראה להם כגוים. ומהם אמרו שלא ראה בהם לחלוחית מצוה ולא עתיד' להיות לא בהם ולא בזרעם לפיכך אדם לסלקם מן העולם. ואמרו כי נענש על דבר זה שגרם מיתה לאלה הנערים. ואמרו שלשה חלאים חלה אלישע אחד על שגרה דובים בתינוקות ואחד על שדחפו לגחזי בשתי ידיו ואחד שמת בו. וסמכו זה לפסוק שאמר ואלישע חלה את חליו אשר ימות בו. חלה הכה אחד. חליו שני. אשר ימות בו שלישי: שתים דובים. נקבות היו. ואומר הרבוי בתב כמו גמלים מניקות. ובדברי רבותי' ז"ל מהם אמרו כי מעשה נס היה כי באותו יער לא היו רגילים חיות רעות. ומהם אמרו נס בתוך נס היה כי לא היה שם לא יער ולא דובים. ואמרו בשביל ארבעים ושתים קרבנות שהקריב בלק מלך מואב הובקעו מישראל ארבעים ושנים ילדים: ויסר את מצבת הבעל. אבל האשרה לא הסיר מפני אמו שהיתה עובדת ע"ז שהרי נביאי האשרה היו אוכלי שלחנה אבל הוא לא עבד הבעל והאשר' אלא העגלי' שעשה ירבעם: היה נוקד. כתרגומו מרי גיתי. ונקרא בעל המקנה נוקד שהצאן נקודים ברוב והיה מנהגו שהיה משיב מנחה למלך ישראל מאה אלף כרים ומאה אלף אלים צמר. כלומר עם צמרם שלא היה גוזזם. ולא אמר הכתוב אם היה משיב לו מנחה זו בכל שנה או לזמן אחד ידוע ביניהם:

ויהי כמות

ויהי כמות אחאב ויפשע מלך מואב במלך ישראל׃ ויצא המלך
יהורם ביום ההוא משמרון ויפקד את כל ישראל׃ וילך וישלח
אל יהושפט מלך יהודה לאמר מלך מואב פשע בי התלך אתי אל
מואב למלחמה ויאמר אעלה כמוני כמוך כעמי כעמך כסוסי כסוסיך׃
ויאמר אי זה הדרך נעלה ויאמר דרך מדבר אדום׃ וילך מלך
ישראל ומלך יהודה ומלך אדום ויסבו דרך שבעת ימים ולא היה מים
למחנה ולבהמה אשר ברגליהם׃ ויאמר מלך ישראל אהה כי קרא
יהוה לשלשת המלכים האלה לתת אותם ביד מואב׃ ויאמר יהושפט
האין פה נביא ליהוה ונדרשה את יהוה מאותו ויען אחד מעבדי מלך
ישראל ויאמר פה אלישע בן שפט אשר יצק מים על ידי אליהו׃
ויאמר יהושפט יש אותו דבר יהוה וירדו אליו מלך ישראל ויהושפט
ומלך אדום׃ ויאמר אלישע אל מלך ישראל מה לי ולך לך אל נביאי
אביך ואל נביאי אמך ויאמר לו מלך ישראל אל כי קרא יהוה לשלשת
המלכים האלה לתת אותם ביד מואב׃ ויאמר אלישע חי יהוה צבאות
אשר עמדתי לפניו כי לולי פני יהושפט מלך יהודה אני נשא אם
אביט אליך ואם אראך׃ ועתה קחו לי מנגן והיה כנגן המנגן ותהי
עליו יד יהוה׃ ויאמר כה אמר יהוה עשה הנחל הזה גבים גבים׃
כי כה אמר יהוה לא תראו רוח ולא תראו גשם והנחל ההוא ימלא
מים ושתיתם אתם ומקניכם ובהמתכם׃ ונקל זאת בעיני
יהוה ונתן את מואב בידכם׃ והכיתם כל עיר מבצר וכל עיר מבחור
וכל עץ טוב תפילו וכל מעיני מים תסתמו וכל החלקה הטובה
תכאבו באבנים׃ ויהי בבקר כעלות המנחה והנה מים באים מדרך
אדום ותמלא הארץ את המים׃ וכל מואב שמעו כי עלו המלכים
להלחם בם ויצעקו מכל חגר חגרה ומעלה ויעמדו על הגבול׃
וישכימו בבקר והשמש זרחה על המים ויראו מואב
מנגד את המים אדמים כדם׃ ויאמרו דם זה החרב
נחרבו המלכים ויכו איש את רעהו ועתה לשלל מואב׃
ויבאו אל מחנה ישראל ויקמו ישראל ויכו את מואב וינסו מפניהם

והוה כד מית אחאב ומריד מלכא דמואב במלכא דישראל׃ ונפק
מלכא יהורם ביומא ההוא משמרון ומנא ית כל ישראל׃ ואזל ושלח
לות יהושפט מלכא דבית יהודה למימר מלכא דמואב מריד בי התיזיל
עמי לות מואב בקרבא ואמר איסק אנא כותך עמי כעמך סוסותי
כסוסותך׃ ואמר באידא אורחא נסק ואמר אורח מדברא דאדום׃
ואזל מלכא דישראל ומלכא שבטא דבית יהודה ומלכא דאדום ואסחרו
מהלך שבעא יומין ולא הוה מיא למשריתא ולבעירא דעמהון׃ ואמר
מלכא דישראל ווי ארי זמין יי לתלתא מלכיא האילין למסר יתהון
בידא דמואב׃ ואמר יהושפט הלית כא נביא דיי ונשאל ית פתגמא
דיי מיניה ואתיב חד מעבדי מלכא דישראל ואמר הכא אלישע בר
שפט דשמיש ית אליהו׃ ואמר יהושפט אית עמיה פתגמא דיי ונחתו
לותיה מלכא דישראל ויהושפט ומלכא דארם׃ ואמר אלישע למלכא
דישראל מה לי ולך איזיל לות נביי אבוך ולות נביי אימך ואמר ליה
מלכא דישראל בבעו לא תידכר חובין רשעתא ההיא בעי עלנא רחמין
ארי זמין יי לתלתא מלכין האילין למסר יתהון ביד מואבאי׃ ואמר
אלישע קיים הוא יי צבאות דמשמשנא קדמוהי ארי אילולא פון אפי
יהושפט מלכא שיבטא דבית יהודה אנא נסיב אם אסתכל בך ואם
אחזינך׃ וכען איתו לי גברא דידע לנגנא בכינרא והוה כד נגן דמנגן
ושריא עלוהי רוח נבואה מן קדם יי׃ ואמר כידנן אמר יי יתעביד
בחלא הדין פצירין פצירין׃ ארי כדנן אמר יי לא תחזון רוחא ולא
תחזון מטר ונחלא ההוא יתמלי מיא ותשתון אתון וגיתיכון ובעירכון׃
וקלילא דא קדם יי וימסר ית מואבאי בידכון׃ ותמחון כל כרך
תקיף וכל קירוין כריכא וכל אילן דיאי תיעקרון וכל מבועי מיא ת
תסתמון וכל אחסנתא שפירתא תטומון באבניא׃ והוה בצפרא
כמיסק מנחתא והא מיא אתן מאורח אדום ואתמליאת ארעא ית מיא׃
וכל מואבאי שמעו ארי סליקו מלכיא לאגחא קרבא בהון ואתכנישו
מכל אסירי סיפא ולעילא וקמו על תחומא׃ ואקדימו בצפר ושמשא
נחת על מיא וחזו מואבאי מקביל ית מיא סומקין כדמא׃ ואמרו
דם דין אתגראה אתגריאו מלכיא וקטלו גבר ית חבריה וכען פוקו
לביזתא מואבאי׃ ואתו למשריתא דישראל וקמו ישראל ומחו ית
מואבאי ואפכו מן קדמיהון ומחו

ויהי כמות אחאב יבכף · וכאשר מת אחאב פשע מלך מואב באחזיהו בנו כמו שכתוב למעלה · וכן ביורם אחיו ולא השיב לו מנחה׃ דרך מדבר אדום. לפי שמלך אדום היה לו ללכת עמהם׃ לתת אותם ביד מואב. שאם לא נמצא מים יפוגו חיילותינו אילך ואילך למצוא מים ויבאו מואב ולא נוכל להמלט מידם׃ פה אלישע. אלישע הלך עמהם על פי הנבואה להראותם זה הנס הגדול אולי ישוב מלך ישראל מדרכו הרעה והם לא ידעו כי הוא הולך עמהם אבל בא לו בתוך העם׃ אשר יצק מים · ר"ל ששרת אותו · ובדברי רז"ל למד לא נאמר אלא יצק מלמד ששמוש גדול מלמוד · ובדרש אמרו עוד אשר יצק מים על ידי אליהו בהר הכרמל כשמלא המזבח והתעלה מים. אלישע היה יוצק מים על ידי אליהו ונעשה נס ונעשו עשר אצבעותיו כמעינו' מים עד שנתמלא התעלה מים שנאמ' ויצקו · וכמו שנס נעשה נס על ידו במים לפיכך אמר אשר יצק מים ולא אמר אשר שמש או אשר למד · ועוד בדרש אשר יצק מים על ידי אליהו אמרו אפילו היה מבקש מים לפניו היה נותן לו׃ יש אותו דבר ה'. שהרי הוא לא בא לעשות מלחמה למה בא לא בא אלא ע"י נבואה באמת יש אותו דבר ה'׃ וירדו · ירדו ממרכבתם לכבודו לדבר עמו ולא קראו לו שיבא אצלם לפי שהיו בצרה גדולה חשו לכבוד הבורא ולכבוד נביאו׃ מלך ישראל ויהושפט ומלך אדום. לפי שדבר יהושפט בשמו לא נאמר בו מלך. ומלך אדום הוא הנציב שהיו משימים עליהם מלכי יהודה והוא היה להם מלך. ויש בו דרש למה לא נאמר ביהושפט מלך להודיע ענוותנותו של אותו צדיק שלא רצה לירד לפני הנביא בבגדי מלכות אלא כחבר הדיוט · וי"א שנגזרה גזרה שיהרג עם אחאב והיה הכתוב מונה לבנו מן אותה שעה · לפיכך לא נקרא מלך · ובשכר שירדו לפני הנביא זכו לראות כל אלו הנסים׃ אל כי קרא ה' · אל תאמר עתה לנו דברים אלו אמת הוא כי קרא ה' לשלשת המלכים האלה הנה לתתם ביד מואב. וי"ת אל לשון בקשה בבעו לא תדכר עלנא חובין בשעתא דא בעי עלנא רחמין ארי זמין ה' לתלת מלכיא. וכן תרגם אנקלוס אל נא אחי בבעו כען רבוני׃ קחו לי מנגן׃ אמרו כי מיום שנסתלק אליהו רבו לא שרתה עליו רוח נבואה עדיין כי אבל היה ורוח הקדש אינה שורה אלא מתוך שמחה · וי"א מפני הכעס שכעס עם מלך ישראל היה עצב · ואמרו כל הכועס אם נביא נבואתו מסתלקת ממנו · מנא לן מאלישע · ולשמחו אמר קחו לי מנגן׃ עשה הנחל גבים. מקור במקום צווי׃ גבים. חפירות · כמו באו על גבים · ותרגום בור גובא . אמר להם שיעשו הנחל חפירות חפירות שימלאו מן המים שיבואו · ותרגום פצירין פצירין · וכן תרגם אפיקיו פריצוהי׃ ונקל זאת בעיני ה' · נקל זאת בעיניו לעשות לכם זה הנס עד שיעשה לכם נס גדול יותר׃ ונתן מואב בידכם׃ וכל עץ טוב תפילו. כי הכתוב לא אמר לא תשחית את עצה אלא כשיצורו על עיר כמו שאמר הטעם כי ממנו תאכל . ואף על פי שרז"ל קבלו כי בכל מקו' ובכל זמן אסור להשחית עץ מאכל פשט הכתו' הוא שלא אמר אלא בעת המצור. ואפשר שהיתה מצוה לשעה כאליהו בהר הכרמל שהקריב עולה בחוץ בשעת איסור הבמות · ובדרש כשאמר להם הנביא וכל עץ טוב תפילו אמרו לו והרי הוא אומר לא תשחית את עצה ואתה אומר כן· אמר להם על שאר האומות נאמר זה אבל אומה זו נקלה ונבזה לפני ה' שנאמר ונקל זאת בעיני ה' ונאמר לא תדרוש שלומם וטובתם ·אלו אילנות טובות שלהם׃ תכאיבו באבנים. על דרך המשלה · וכן היחיו את האבנים. וירפא את מזבח ה' ההרוס · ותרגום תטומון׃ ויהי בבקר כעלות המנחה. כעלות בכף · ופירו' בבקר בעת עלות מנחת הבקר · והמים האלה אפשר שהיו מגשמים שהיו רחוקים מהם בארץ אדום. אבל המחנה הזה לא ראה לא רוח ולא גשם · או נבקע אחד מהנהרות בארץ אדום ברצון הבורא ונגרו המים עד הנחל הזה · ובדרש או בבקר או בעלות המנחה · מהו בבקר בעלות המנחה אמר ר' תנחומא שטף של גשמים ירד באדום בבקר ובאו להם כעלו' המנחה׃ מכל חוגר חגורה · כתרגומו מכל אסירי סייפא׃ על הגבול. על גבול ארצם להלחם אם יבואו עליהם המלכים׃ דם זה. לפי שראו האדמימות ומים לא היו יודעים כי עתה באו המי' שם שהרי לא היו שם מתמול שלשו'. התחזק בלבם כי דם הוא וחשבו כי נפלה קטטה בין המלכים והרגו אלו לאלו׃ החרב · נחרבו. משנין חרב · כלומר נהרגו ביניהם׃ ויבאו · באו כאנשים בוטחים ולא כנלחמים וישראל ואשר עמהם קמו עליהם והכום׃

ויכו בה.

ויבו ויבאו בה והכות את מואב: והערים יהרסו וכל חלקה טובה ישליכו
איש אבנו ומלאוה וכל מעין מים יסתמו וכל עץ טוב יפילו עד
השאיר אבניה בקיר חרשת ויסבו הקלעים ויכוה:
וירא מלך מואב כי חזק ממנו המלחמה ויקח אותו שבע מאות איש
שלף חרב להבקיע אל מלך אדום ולא יכלו: ויקח את בנו הבכור
אשר ימלך תחתיו ויעלהו עלה על החמה ויהי קצף גדול על
ישראל ויסעו מעליו וישבו לארץ:

ד ואשה אחת מנשי בני הנביאים צעקה אל אלישע לאמר עבדך אישי
מת ואתה ידעת כי עבדך היה ירא את יהוה והנשה בא לקחת את
שני ילדיו לו לעבדים: ויאמר אליה אלישע מה אעשה לך הגידי לי
מה יש לכי בבית ותאמר אין לשפחתך כל בבית כי אם אסוך שמן: לך
ויאמר לכי שאלי לך כלים מן החוץ מאת כל שכניכי כלים רקים אל שכניך
תמעיטי: ובאת וסגרת הדלת בעדך ובעד בניך ויצקת על כל
הכלים האלה והמלא תסיעי: ותלך מאתו ותסגר הדלת בעדה
ובעד בניה הם מגישים אליה והיא מיצקת: ויהי כמלאת הכלים מוצקת
ותאמר אל בנה הגישה אלי עוד כלי ויאמר אליה אין עוד כלי ויעמד
השמן: ותבא ותגד לאיש האלהים ויאמר לכי מכרי את השמן

ומחו בהון וקטלו ית מואבאי: וקירויא פגרו וכל אחסנתא שפירא
רמו גבר אבניה ומלוהא וכל מבועי מיא סתמו וכל אילן דיאי עקרו
עד דלא אשתארת אבנא בקרתא דלא פגרוהא ואסחרו קלעיא ומ
ומחוהא: וחזא מלכא דמואב ארי תקיפו מיניה
עבדי קרבא ודבר עמיה שבע מאה גברא שלפי סיפא לאפנאה לות
מלכא דאדום ולא יכלו: ונסיב ית בריה בוכרא דעתיד דימלוך
תחותוהי ואסקיה עלת על שורא והוה רגז רב על ישראל ואיסתלקו
מיניה ותבו לארעא דישראל: ואתתא חדא מנשי תלמידי
נביאיא מצווחא קדם אלישע למימר עבדך בעלי מית ואת ידעת ארי
עבדך הוה דחיל מן קדם יי כד קטילת איזבל ית נביאיא דייי דבר מ
מנהון מאה גברין ואטמרינון חמשין חמשין גברא במערתא והוה
יזיף ומוכיל להון בדיל דלא לאוכלא יתהון מניכסוהי דאחאב מן קדם
דאינון אונסא וכען רשיא אתא למדבר ית תרין בני ליה לעבדין:
ואמר לה אלישע מה אעביד ליך חוילי מה אית ליך בביתא ואמרת
לית לאמתך כל מדעם בביתא אלהן מנא דמשחא: ואמר אזילי שאלי
ליך מנין מן ברא מן כל שבבתי מנין ריקנין לא תזעירין: ותהכין
ותגיפין דשא באפיך ובאפי בנייכי ותריקין על כל מניא האילין ומנא
דיתמלי תסלקין: ואזלת מלותיה ואגפת דשא באפהא ובאפי בנהא
אינון מקרבין לה מניא והיא מריקא משחא: והוה כמישלם מניא
ואמרת לברה קריב לי עוד מנא ואמר לה לית עוד מנא ופסק משחא:
ואתת וחויאת לנביא דייי ואמר איזילי זביני ית משחא ושלמי

ויבו בה. כן כתיב בבית וקרי בכף. והכתוב לא מצאתי לו טעם. אלא אם נאמר שהוי"ו תמורת אלף ויהיה כמו ויבא בה כלומר ישראל בא בה. ופי' בה בעיר כלומר בכל עיר ועיר שהיו נכנסים אלא להמלט שם מפני ישראל. והוא במסרה והוא אחד מתרין סקורין בה וסבירין בם. והאחר הוא ותירוש יכחש בה: עד השאיר אבניה בקיר חרשת. קיר חרשת שם עיר גדולה בערי מואב וזכר אותה בכל מפלת מואב. ולפי שהיתה בעלת שם זכר אותה ולא זכר הערים האחרות שהרסו. ופירו' עד השאיר. הכל הרסו והפילו עד השאיר קיר חרשת לבדה שהיתה עיר בצורה ובה לא השאירו אלא אבני החומה וזהו אבניה אבני העיר הזאת כי כל מה שהיה מחוץ לעיר הרסו והפילו העצים וכל האבנים היו משליכים בחלקות הטובות ונשארה חומת העיר הזאת: ויסבו הקלעים ויכוה. הכו בחומה עד שהרסוה. ידמה כי לשאר הערים לא היו צריכים להם קלעים אלא היו כובשים הערים ואחר כן היו הורסים אותם ולזאת שהיתה עיר בצורה הוצרכו הקלעים והקלעים האלה לא היו קלעי' ביד אלא קלעים שמשליכים אבנים גדולות. בדיק וכיוצ' בו שמאבן אחת משא כבד ומשליכין באותן הכלים האבן לחומה עד שישברו החומה. וכן עשו לקיר חרשת והכוה. ות"י עד דלא אשתארת אבנא בקרתא דלא פגרוה ואסחרו קלעיא ומחוהי: וירא מלך מואב. מלך מואב היה בתוך העיר הזאת כמו שאמר למעלה כי כסו מפניהם וחשבו להסגר בעיר הזאת וכראותו כי חזק ממנו דבר המלחמה הזאת לקח עמו שבע מאות איש להבקיע אל מלך אדום לצאת מן העיר. כי אפשר כי מלך אדום היה קרוב לעיר יותר משני המלכים: חזק ממנו המלחמה. פירוש דבר המלחמה. וחזק פועל עבר כי חציו קמץ וחציו פתח: ויקח את בנו הבכור. פי' אא"ז ז"ל כי בן מלך אדום הראוי למלוך תחתיו היה ברשות מלך מואב. ומפני זה בא עם שני המלכים כי חשב להוציא בעזרתם בנו מתחת יד מלך מואב. וכשחשב מלך מואב להבקיע אל מלך אדום ולא יכול לקח בקצפו את בן מלך אדום והעלהו אל החומה ושרפו לעיני אביו. זהו ויעלהו עולה ששרפו כמו ששורפין העולה: ויהי קצף גדול על ישראל. ממלך אדום. כי חשב כי בעזרתם יוציא בנו מתחת יד מלך מואב וזהו שאמר הכתוב על שרפו עצמות מלך אדו' לסיד. ורבי אחי ר' משה ז"ל פי' כי כאשר חשב להבקיע מלך מואב אל מלך אדו' אז לקח בנו באותה המלחמה חטפו מהם והעלהו על החומה ושרפו לעיני אביו ויהיה קצף גדול על ישראל ממלך אדום שלא עזרוהו להצילו מידם. ובדרש ויעלהו עולה שאל מלך מואב מפני מה אומה זו רחויה לנסים האלה אמרו לו אברהם אביהם העלה את בנו עולה אמר להם אף אני אעשה כן והעלה את בנו עולה. וחלקו בדבר זה מהם אמרו לשם שמים העלה אותו. וזהו שאמר ויהי קצף גדול על ישראל שנתקצף הקדוש ברוך הוא עליהם כי מלך מואב לא חמל על בנו כשחשב לעשות בו רצון האל וישראל היו מקציפים אותו בכל יום והוא חשב לעשות רצון האל. והיינו כמו שאמרו. אשר לא צויתי זה יפתח שהעלה את בתו. ולא עלתה על לבי. זה מישע מלך מואב שהעלה את בנו. מהם אמרו כי לעז' העלה. ומפני זה חסר וי"ו החומה כי היה עובד לחמה והעלה את בנו לחמה. ומה שאמר ויהי קצף גדול שנזכרו עונותיהן של ישראל באותה שעה שגם הם היו שורפים את בניהם לעז' ולאשרה. ואמר הכתוב וכמשפטי הגוים לא עשיתם. ואמרו רז"ל כמתוקנים שבהם לא עשיתם כמקולקלים שבהם עשיתם: וישבו לארץ. כל אחד מהמלכים שב לארצו. ובדרש באותה שעה ירדו שונאיהם של ישראל למדרגה התחתונה: וישבו כתיב חסר כלומר ישבו לארץ כמו וישבו אתו לארץ: ואשה אחת. אמרו שהיתה אשת עובדיה: עבדך אישי מת. ת' עבדך עובדיה בעלי מית ואת ידעת ארי עבדך הוה דחיל מן קדם ה' כד קטלת איזבל דשיעתא ית נביאייא דה' דבר מנהון מאה גברין ואטמרינון חמשין חמשין גברא במערתא והוה יזיף ומוכיל להון בדיל דלא לאכלותהון מנכסוהי דאחאב מן קדם דאינון אונסא וכען הא רשיא אתא למידבר ית תרין בני ליה לעבדין. ובתרגום של תוספתא עוד מאתן ושתין וחמשה זמנין בותא אתת עובדיה כההי בוכא ולא הוה משנח ולא ידע מה למעבד עד דאזלא לבי קיבריה ובותא דחלא דה' דהלא דה' ואשתמע לה קלא מביני מיתיא מאן הדין דחלא דה' דקא בעית ארבעה איקרו דחלא דה' אברה' ויוסף ואיוב ועובדיה אותיבה ואמ' לא בעינא אלא האי דכתיב ביה דחלא דה' לחדא וכד אודעיה קבריה הוה קא מתפלשא בקבריה וקא בותא ואמרה מרי מרי היכא רוחבכירלי בשעת' די דמכתא ודמותא כד אמרית לך למאן את שביק לי וית תרין בני ואתיבתני דרבון דעלמא רחבן לי ואמ' לי שבוק יתמך ואנא אקיימינון וארמלתך עלי תתרחץ וכדו לא כהשכח מסזיב ויתתי כמי בוחי ואמרי קבלן אבא קבלן אבא אתיב עובדיה ואמ' לה זילי לגבי אלישע בפורתא דמשחא דאשתאיר גביך ולברכיך ביה דאנא כד אטמרתינהו למאה נביאיא וזנתינהו במערתא בלחם ובמיא לא איטפיין בוציניה דמשחא מיניהו לא ביממא ולא בליליא לידכר ליה כביאה מילי דידי לקודשא בריך הוא ויפלי' לכו מאן דאתפניכיה דהכי אמר קרא דמוזיף למרי' עלמא ה' כל מאן דרחים על עניא ועל מסכינא ובכן אזלת ואודעתיה לאלישע כולי האי: והנשה בא לקחת. בדרש מי היה זה זה יהורם בן אחאב עובדיה קיים כספו לא נתן בכסף ויהורם שנתן ברבית אמר לו הקדוש ברוך הוא עד עכשיו הוא חי יבוא יאוא ויהרגהו שנאמר בכסף נתן ותרבית לקח לא יחיה וכתיב ויהוא מלא ידו בקשת ויך את יהורם בין זרועותיו ויצא החצי מלבו. מלבו. על שהקשה לבו ופשט זרועותיו ליטול רבית: מה יש לכי. כתיב לכי וקרי לך וכן שכיניכי כשיכי ובניכי כתובי' ביו"ד באחרונה כמו הסולח לכל עוניכי תחלואייכי חייכי. והקרי אחר הרוב: אסוך שמן. לבין שים בו שמן. זהאל"ף נוספת והוא מן סוך לא סכתי לפי שסכין ממנו נקרא כן: והמלא תסיעי. כתרגומו תסלקי כלומר שתסלקי אותו ממקומו ושימי כלי הריק תחתיו וכן לכל כלי וכלי. ובאמרו לה והמלא תסיעי הודיעה שלא תזוז היא ממקומה והאסוך בידה כי מעשה נס לא יהיה אלא במקום שהתחיל בו: מיצקת. כתוב ביו"ד על דרך הכתובי' ביו"ד מבנין הפעיל מאין תמורה כמו מטיבים את לבם וקרי בוי"ו על דרך הרוב בבנין הפעיל מנחי הפא שמומרת בהם היו"ד בוי"ו: ויהי כמלאת הכלים. בהגדה ובתרגום של תוספתא והוה כמשלם מניא ואמרת לברה קריב לי עוד מאני תבירי דחספא דמאן דיגזר על מאנין ריקנין דימלון יגזר על מאני תבירי ויתקנון והוה לקיט מאני סבירי ומשוי חד על חד ומתחברי במימרא דה" קודשא בריך הוא ועמודא דמישחא טייף על כולהון עד דמלימו כל פסקי מאנייא אמר ברא לית עוד מנא ושמע עמודא דמישחא ופסק:

ושלמי את

ושלמי למרי חובתיך ואת ובניך תתפרנסון מדישתאר׃
והוה יומא ועבר אלישע לשונם ותמן אתתא
דחלת חטאין ואתקיפת ביה למיכל לחם והוה בזמן מעידוהי מתפני
לתמן למיכל לחמא׃ ואמרת לבעלה הא כען ידענא ארי נביא דיי
קדישא הוא מתפני לותנא תדירא׃ נעביד כען עלית כתלא זעירא
ונתקן ליה תמן אתר ערסא ופתורא וכורסי ומנרתא ויהי במיתוהי
לותנא יתפני לתמן׃ והוה יומא ועל לתמן וזר לעליתא ושכיב תמן׃
ואמר לגחזי עולימיה קרי לשונמיתא הדא וקרא לה וקמת קדמוהי׃
ואמר ליה אימר כען לה הא עסקתא לנא ית כל עסקא הדא מה
למעבד ליך הפתגם אית ליך למללא עם מלכא או עם רב חילא ואמרת
בגו עסקי עמי אנא מסוברא׃ ואמר ומה למעבד לה ואמר גחזי
בקושטא בר לית לה ובעלה סיב׃ ואמר קרי לה וקרא לה וקמת
בתרעא׃ ואמר לזמנא הדין כעידן דאתון קיימין תהא מחבקא ברא
ואמרת בבעו ריבוני נביא דיי לא יתכדיב פתגמך באמתך׃ ועדיאת
אתתא וילידת בר לזמנא הדין כעידן דהיא קיימא די מליל עמה אלישע׃
ורבא רביא והוה יומא ונפק לות אבוהי לות חצודיא׃ ואמר לאבוהי
רישי רישי ואמר לעולימא סבהי אובליה לאמיה׃ ונסביה ואובליה
לאמיה ויתיב על ברכהא עד עידן טיהרא ומית׃ וסליקת ואשכיבתיה
על ערסא דנביא דיי ואגפת באפוהי ונפקת׃ וקרת לבעלה ואמרת
שדר כען לי חד מן עולימיא וחדא מן אתניא ואתמטי לות נביא דיי
ואתוב׃ ואמר מה דין את אזלא לותיה יומא דין לא ירח ולא שבא
ואמרת שלם׃ וזריזת אתנא ואמרת לעולימהא דבר ואזיל לא תרחוק
עלי למרכב אלהן כד אימר לך׃ ואזלת ואתת לות נביא דיי לטור
כרמלא והוה כד חזא נביא דיי יתה מקביל ואמר לגחזי עולימיה הא
שונמית דיכי׃ כען רהוט כען לקדמותה ואמר לה השלם ליך השלם
לבעליך השלם לרביא ואמרת שלם׃ ואתת לות נביא דיי לטורא
ואתקיפת בריגלוהי וקריב גחזי למידחה ואמר נביא דיי שבוק מינה
ארי נפשה מרירא לה ומן קדם יי אתכסא מני ולא אתחוא לי׃
ואמרת השאילית ברא מן רבוני הלא אמרית לך אם מתיהיב לי בר
קיים אם לא לא תנסיס יתי׃ ואמר לגחזי זריז חרצך וסב חוטרי בידך
ותיזיל ארי תשכח גבר לא תשאל בשלמיה וארי ישאל

נשיך ובניך וְשַׁלְּמִי אֶת נִשְׁיֵכִי וְאַתְּ בָּנַיִכִי תִּחְיִי בַּנּוֹתָר׃
וַיְהִי הַיּוֹם וַיַּעֲבֹר אֱלִישָׁע אֶל שׁוּנֵם וְשָׁם אִשָּׁה
גְּדוֹלָה וַתַּחֲזֶק בּוֹ לֶאֱכָל לָחֶם וַיְהִי מִדֵּי עָבְרוֹ יָסֻר שָׁמָּה לֶאֱכָל לָחֶם׃
וַתֹּאמֶר אֶל אִישָׁהּ הִנֵּה נָא יָדַעְתִּי כִּי אִישׁ אֱלֹהִים קָדוֹשׁ הוּא עֹבֵר ע
עָלֵינוּ תָּמִיד׃ נַעֲשֶׂה נָּא עֲלִיַּת קִיר קְטַנָּה וְנָשִׂים לוֹ שָׁם מִטָּה
וְשֻׁלְחָן וְכִסֵּא וּמְנוֹרָה וְהָיָה בְּבֹאוֹ אֵלֵינוּ יָסוּר שָׁמָּה׃ וַיְהִי הַיּוֹם
וַיָּבֹא שָׁמָּה וַיָּסַר אֶל הָעֲלִיָּה וַיִּשְׁכַּב שָׁמָּה׃ וַיֹּאמֶר אֶל גֵּיחֲזִי נַעֲרוֹ
קְרָא לַשּׁוּנַמִּית הַזֹּאת וַיִּקְרָא לָהּ וַתַּעֲמֹד לְפָנָיו׃ וַיֹּאמֶר לוֹ אֱמָר נָא
אֵלֶיהָ הִנֵּה חָרַדְתְּ אֵלֵינוּ אֶת כָּל הַחֲרָדָה הַזֹּאת מֶה לַעֲשׂוֹת לָךְ הֲיֵשׁ
לְדַבֶּר לָךְ אֶל הַמֶּלֶךְ אוֹ אֶל שַׂר הַצָּבָא וַתֹּאמֶר בְּתוֹךְ עַמִּי אָנֹכִי יֹשָׁבֶת׃
וַיֹּאמֶר וּמֶה לַעֲשׂוֹת לָהּ וַיֹּאמֶר גֵּיחֲזִי אֲבָל בֵּן אֵין לָהּ וְאִישָׁהּ זָקֵן׃
וַיֹּאמֶר קְרָא לָהּ וַיִּקְרָא לָהּ וַתַּעֲמֹד בַּפָּתַח׃ וַיֹּאמֶר לַמּוֹעֵד הַזֶּה
את כָּעֵת חַיָּה אַתְּ חֹבֶקֶת בֵּן וַתֹּאמֶר אַל אֲדֹנִי אִישׁ הָאֱלֹהִים אַל תְּכַזֵּב ב
בְּשִׁפְחָתֶךָ׃ וַתַּהַר הָאִשָּׁה וַתֵּלֶד בֵּן לַמּוֹעֵד הַזֶּה כָּעֵת חַיָּה אֲשֶׁר דִּבֶּר
אֵלֶיהָ אֱלִישָׁע׃ וַיִּגְדַּל הַיָּלֶד וַיְהִי הַיּוֹם וַיֵּצֵא אֶל אָבִיו אֶל הַקֹּצְרִים׃
וַיֹּאמֶר אֶל אָבִיו רֹאשִׁי רֹאשִׁי וַיֹּאמֶר אֶל הַנַּעַר שָׂאֵהוּ אֶל אִמּוֹ׃
וַיִּשָּׂאֵהוּ וַיְבִיאֵהוּ אֶל אִמּוֹ וַיֵּשֶׁב עַל בִּרְכֶּיהָ עַד הַצָּהֳרַיִם וַיָּמֹת׃ וַתַּעַל
וַתַּשְׁכִּבֵהוּ עַל מִטַּת אִישׁ הָאֱלֹהִים וַתִּסְגֹּר בַּעֲדוֹ וַתֵּצֵא׃ וַתִּקְרָא
אֶל אִישָׁהּ וַתֹּאמֶר שִׁלְחָה נָא לִי אֶחָד מִן הַנְּעָרִים וְאַחַת הָאֲתֹנוֹת
את וְאָרוּצָה עַד אִישׁ הָאֱלֹהִים וְאָשׁוּבָה׃ וַיֹּאמֶר מַדּוּעַ אַתְּ הֹלֶכֶתִי אֵלָיו
הלכת הַיּוֹם לֹא חֹדֶשׁ וְלֹא שַׁבָּת וַתֹּאמֶר שָׁלוֹם׃ וַתַּחֲבֹשׁ הָאָתוֹן וַתֹּאמֶר
אֶל נַעֲרָהּ נְהַג וָלֵךְ אַל תַּעֲצָר לִי לִרְכֹּב כִּי אִם אָמַרְתִּי לָךְ׃ וַתֵּלֶךְ
וַתָּבוֹא אֶל אִישׁ הָאֱלֹהִים אֶל הַר הַכַּרְמֶל וַיְהִי כִּרְאוֹת אִישׁ הָאֱלֹהִים
אֹתָהּ מִנֶּגֶד וַיֹּאמֶר אֶל גֵּיחֲזִי נַעֲרוֹ הִנֵּה הַשּׁוּנַמִּית הַלָּז׃ עַתָּה
רוּץ נָא לִקְרָאתָהּ וֶאֱמָר לָהּ הֲשָׁלוֹם לָךְ הֲשָׁלוֹם לְאִישֵׁךְ הֲשָׁלוֹם
לַיָּלֶד וַתֹּאמֶר שָׁלוֹם׃ וַתָּבֹא אֶל אִישׁ הָאֱלֹהִים אֶל הָהָר וַתַּחֲזֵק
בְּרַגְלָיו וַיִּגַּשׁ גֵּיחֲזִי לְהָדְפָהּ וַיֹּאמֶר אִישׁ הָאֱלֹהִים הַרְפֵּה לָהּ כִּי נַפְשָׁהּ
מָרָה לָהּ וַיהוָה הֶעְלִים מִמֶּנִּי וְלֹא הִגִּיד לִי׃ וַתֹּאמֶר הֲשָׁאַלְתִּי
בֵן מֵאֵת אֲדֹנִי הֲלֹא אָמַרְתִּי לֹא תַשְׁלֶה אֹתִי׃ וַיֹּאמֶר לְגֵיחֲזִי
חֲגֹר מָתְנֶיךָ וְקַח מִשְׁעַנְתִּי בְיָדְךָ וָלֵךְ כִּי תִמְצָא אִישׁ לֹא תְבָרְכֶנּוּ וְכִי

ושלמי את נשיכי · ושלמי למרי חובתיך · ובתוספתא וכד אתרחים לה ההוא כיסא אמרה ליה לנביא דה' אית עלי עשור מהאי מישחא או לא אמר לה בעליך זן
נבייא דה' במילתא דליכא עליה עשורא ואף את לית על משחך עשור דמן כיסא הוא הדרה ואמר ליה מה נעביד מבני דאחאב אי שמעי עלי ואכסי לי מתיב ואמ'
לה דסגר פומ' דכלבי דמצרי' ועתיד למיסגר פום אריותא דדניאל יטמטם עינוהי דבני אחאב ויסגר אדניהון דלא לבאשא לך ויהבת אורייתא ותושבחתא ואזלת:
אשה גדולה · חשובה בעלת נכסים ובעלת השם · ובדרש כי אחותה של אבישג השונמית היתה אמו של עדוא הנביא . ות"י דחלת חטאין : הנה נא ידעתי ·
כי היה ידוע אלישע בישראל כי איש אלהים הוא וקדוש . ולפי' שאמרה נא אינו אומר כי עתה ידעה ולא קודם זה אלא מלת נא ר"ל עתה צריך לנו לעשות לו דבר
כיון שהוא רגיל אצלינו · ידעתי כי איש אלהים קדוש הוא וצריך שנעשה לו כבוד ונייחד לו מקום בביתנו · וכמוהו הנה נא העיר הזאת קרובה . אינו אומר כי
עתה תהיה קרובה ולא קודם זה אלא עתה צריך אני להמלט בה כיון שהיא קרובה · ורבו' ז"ל דקדקו מלת נא ר"ל שעתה ידעה כי קדוש הוא ולא קודם זה ואמרו
מנא ידעה ואמרו שלא ראתה לו קרי במטתו : עלית קיר · עלייה בנויה בקירות אבנים או לבנים לא במסכך : חרדת אלינו · לשון תנועה והשתדלות על
הדבר · וכן ויחרדו זקני העיר לקראתו · יחרדו כצפור ממצרים . ובענין זה ת"י הא עסקת לנא ית כל עסקא הדא : היש לדבר לך · ר"ל שידבר בעבורה אם
תצטרך והיא השיבה בתוך עמי אנכי יושבת · כלומר בתוך עמי ומשפחתי והם ידברו בעבורי אם אצטרך ואמר אלישע לגיחזי כי היא הלכה מלפניו אחר
שענתה לו לפיכך שאל אלישע לגיחזי : ומה לעשות . כלומר במה נוכל לגמלה טובה לטובה שעשתה עמנו אמר גיחזי אבל בן אין לה · כלומר לזה שאלת
אינה צריכה ולא לשום דבר אבל לזה הדבר צריכה כי בן אין לה : ואישה זקן . כלומר אם תאמר אין לא עתה יהיה לה בן לזמן שיבא אישה זקן ולא ידע יום
מותו כי קרוב לפרקו הוא ואם תוכל שיהיה לה בן ממנו זו תהיה לה טובה גדולה : ות"י בתוך עמי אנכי יושבת בגו עסקי עמי אנא מסוברא : קרא לה · כי כבר
הלכה מלפניו : ויאמר למועד הזה . אפשר שנ' לו באותה העת בנבואה · או אמר מלבו ובטח באל ית' שיקיים דברו כמו שכתוב באדם הצדיק ותגזר אומר
ויקם לך · וכן כתי' בשמואל הנביא ולא הפיל מכל דבריו ארצה · וכן אמרו בדרש רצון יראיו יעשה . עשה הקדוש ברוך הוא רצונו של נביא והרתה וילדה :
כעת חיה . למועד הזה כעת שתהיה ראויה שתהיה יולדת לשבעה חדשים או לתשעה והיול' דת תקרא חיה בדברי רז"ל והחיה תנעול את הסנדל : חובקת בן .
שתטלי אותו בחיקך : אל אדוני · אמרה שני פעמים אל לחזק הדבר לבקש ממנו שלא יכזב בה שיהיה הדבר על כל פנים אחר שיחל אותה עליו · ושיהיה בן
של קיימא . כי מה יועיל לה אם לא יהיה בן של קיימא · ופי' אל תכזב בשפחתך כמו אשר לא יכזבו מימיו . ות"י אל אדוני בבעו רבוני . ותרגם אל תכזב לא
יתכדב פתגמך באמתך : כעת חיה · כעדן דהיא קיימא : ראשי ראשי · היה לו כאב הראש ודרך הכואבים או הנוהים לכפול דבריהם וכן מעי מעי אוחילה :
הולכתי · כתיב ביו"ד כמו שנמצאו יודין נוספות כמו אהבתי לדוש מלאתי משפט והקרי הולך אחר הרוב : לא חדש ולא שבת · למדו רז"ל מזה כי חייב אדם
להקביל פני רבו בשבת וברגל שנאמר לא חדש ולא שבת מכלל דבחדש ובשבת היה לה ללכת אליו . ואא' ז"ל פירש לא עבר לא חדש ולא שבת שראית אותו מה
לך ללכת אליו עתה : ותאמר שלום · לא רצתה לגלות לאדם עד שתראה הנביא : נהג ולך . י"מ כי היא היתה רוכבת ואמרה לנער שינהג הבהמה כלומר
שיכה האתון במתג למהר ללכת · ופי' אל תעצור לי לרכוב . אל תעצור האתון ללכת בנחת בעבור רכיבתי אלא אם אומר לך נהג לך בנחת · וי"מ כי היתה
הולכת ברגל במר נפשה ואמרה לנער שינהג האתון וילך לו אחרי האתון ולא יעצור האתון כדי שתרכב היא אם לא תאמר לו . ועל הדרך הזה ת"י אלא שתרגם ל
תעצור על האשה שתרכ' לא תרחק עלי למירכב אלהן כד אימר לך : להדפה · בעבור כבודה שלא תשק רגלי הנביא או לכבוד הנביא שלא תחזק ברגליו :
העלים ממני . עד עתה כי באותה שעה שנפלה לרגליו נאמר לו בנבואה : לא תשלה אותי · כמו שאמרה ל תכזב בשפחתך . ותשלה כמו תשגה · תרגום
שגגה שלו כלומר שלא תטעה אותי ומה לי לבן אם לא יחיה · ות"י הלא אמרית לך אם מתיהב לי בר קיים אם לא לא תנסיס יתי : חגור מתניך . אמר לו זה לפי
שילך במהרה בזריזות : כי תמצא איש לא תברכנו · זה אמר לו כדי שלא יתעכב בדרך ותהיה כוונתו בשליחותו ולא יפנה לבו לדבר אחר לא במעשה ולא
בדבור . ובדרש שהיה כשחוק בעיניו וכל האדם שהיה פוגע בו היה אומר לו התאמין שהמטה הזה תחיה את המת לפיכך לא עלתה בידו :

ואין

וברכך איש לא תעננו ושמת משענתי על פני הנער׃ ותאמר אם
הנער חי יהוה וחי נפשך אם אעזבך ויקם וילך אחריה׃ וגחזי
עבר לפניהם וישם את המשענת על פני הנער ואין קול ואין קשב
וישב לקראתו ויגד לו לאמר לא הקיץ הנער׃ ויבא אלישע הביתה
והנה הנער מת משכב על מטתו׃ ויבא ויסגר הדלת בעד שניהם
ויתפלל אל יהוה׃ ויעל וישכב על הילד וישם פיו על פיו ועיניו
על עיניו וכפיו על כפו ויגהר עליו ויחם בשר הילד׃ וישב וילך כפיו
בבית אחת הנה ואחת הנה ויעל ויגהר עליו ויזורר הנער עד שבע
פעמים ויפקח הנער את עיניו׃ ויקרא אל גיחזי ויאמר קרא אל
השנמית הזאת ויקראה ותבוא אליו ויאמר שאי בנך׃ ותבא ותפל
על רגליו ותשתחו ארצה ותשא את בנה ותצא׃

ואלישע שב הגלגלה והרעב בארץ ובני הנביאים ישבים לפניו ויאמר
לנערו שפת הסיר הגדלה ובשל נזיד לבני הנביאים׃ ויצא אחד הגדולה
אל השדה ללקט ארת וימצא גפן שדה וילקט ממנו פקעת שדה עות
מלא בגדו ויבא ויפלח אל סיר הנזיד כי לא ידעו׃ ויצקו לאנשים
לאכול ויהי כאכלם מהנזיד והמה צעקו ויאמרו מות בסיר איש ה
האלהים ולא יכלו לאכל׃ ויאמר וקחו קמח וישלך אל הסיר ויאמר
צק לעם ויאכלו ולא היה דבר רע בסיר׃ ואיש
בא מבעל שלשה ויבא לאיש האלהים לחם בכורים עשרים לחם ש
שערים וכרמל בצקלנו ויאמר תן לעם ויאכלו׃ ויאמר משרתו מה
אתן זה לפני מאה איש ויאמר תן לעם ויאכלו כי כה אמר יהוה אכול
והותר׃ ויתן לפניהם ויאכלו ויותרו כדבר יהוה׃

ונעמן שר צבא מלך ארם
היה איש גדול לפני אדניו ונשא פנים כי בו נתן יהוה תשועה לארם ה
והאיש היה גבור חיל מצרע׃ וארם יצאו גדודים וישבו מארץ
ישראל נערה קטנה ותהי לפני אשת נעמן׃ ותאמר אל גברתה
אחלי אדני לפני הנביא אשר בשמרון אז יאסף אתו מצרעתו׃
ויבא ויגד לאדניו לאמר כזאת וכזאת דברה הנערה אשר מארץ
ישראל׃ ויאמר מלך ארם לך בא ואשלחה ספר אל מלך ישראל
וילך ויקח בידו עשר ככרי כסף וששת אלפים זהב ועשר חלפות

וישאל בשלמך גברא לא תתיביניה ותשוי חוטרי על אפי רביא׃ ואמרת
אמיה דרביא קיים הוא יי וחי נפשך אם אשבקינך וקם ואזל בתרהא׃
וגחזי עבר קדמיהון ושוי ית חוטרא על אפי רביא ולית קל ולית דמציית
ותב לקדמותיה וחוי ליה למימר לא אתער רביא׃ ואתא אלישע לביתא
והא רביא מית רמי על ערסיה׃ ועל ואגיף דשא באפי תרויהון וצלי
קדם יי׃ וסליק ושכיב על רביא ושוי פומיה על פומיה ועינוהי על
עינוהי וידוהי על ידוהי ואלהית עלוהי וחם בסריה דרביא׃ ותב
והליך בביתא זימנא חדא לכא וזימנא חדא לכא וסליק ואלהית עלוהי
ואתמוקק רביא עד שבע זמנין ופקח רביא ית עינוהי׃ וקרא לגחזי
ואמר קרי לשונמיתא הדא וקרא לה ואתת לקדמוהי ואמר סבי בריך׃
ואתת ונפלת קדם ריגלוהי וסגידת על ארעא ונסיבת ית ברה
ונפקת׃ ואלישע תב לגלגלא וכפנא
בארעא ותלמידי נביא יתבין קדמוהי ואמר לעולימיה תפי דודא רבא
ובשיל תבשילא לתלמידי נביא׃ ונפק חד לחקלא ללקטא ירוקנין
ואשכח גופנא בחקלא ולקיט מיניה פיקועי חקלא מלי לבושיה ואתא
ופרס ורמא לדודא דתבשילא ארי לא ידעו׃ ואריקו לגבריא למיכל
והוה כמיכלהון מתבשילא ואינון צווחו ואמרו מותא בדודא נבייא
דיי ולא יכילו למיכל׃ ואמר איתו קימחא ורמו לדודא ואמר אריק
לעמא וייכלון ולא הוה מדעם ביש בדודא׃
וגברא אתא מארעא דרומא ואיתי לנביא דיי לחם בכורין עסרין
טולמין דלחם סעורין ופירוכן בלבושיה ואמר הב לעמא וייכלון׃
ואמר משומשניה מה אתן דין קדם מאה גברא ואמר הב לעמא וייכלון
ארי כדנן אמר יי ייכלון ויותרון׃ ויהב קדמיהון ואכלו ואותרו
כפתגמא דיי׃ ונעמן רב חילא דמלכא
דארם הוה גבר רב קדם רבוניה ונסיב אפין ארי על ידיה עבד יי
נצחנא לאנש ארם וגברא הוה גבר חילא והוא לקי בסגירותא׃
ואנש ארם נפקו משרין ושבו מארעא דישראל עולימתא זעירתא
והוה משמשא קדם אתת נעמן׃ ואמר למרתה טובי רבוני אם יזיל
לקדם נביא די בשמרון בכן יסי יתי מסגירותיה׃ ואתא וחוי לרבוניה
למימר כדין וכדין מלילת עולימתא די מארעא דישר׃ ואמר מלכא
דארם איתא אזיל ואשדר אגרתא לות מלכא דישר׃ ואזל ונסיב בידיה
עסר ככרין דכסף ושיתא אלפין דינרין דדהב ועסרא איצטלוון דל

ואין קול׃ לענות׃ ואין קשב. לשמוע כי אלו היה שומע ולא היה יכול לענות היה מתנועע או רומז בעיניו או בידיו. אבל זה לא היה בו לא זה ולא זה׃ לא הקיץ הנער. מבאנו הקיצה למת כמו הקיצו ורננו שוכני עפר. והסברא אשר אמרנו בילד שהחיה אליהו היא הסברא עצמה בזה הנער שהחיה אלישע. ובדברי רבותינו ז"ל שאלו בן השונמית מהו שיטמא והיתה התשובה מת מטמא ואין מטמא חי׃ וישם פיו על פיו. כמו שפירשנו באליהו שאמר ויתמודד על הנער והכל לכוין לשון התפילה על מי שמתפלל עליו כמו שאמר ביצחק לנוכח אשתו. ואפשר גם כן להכניס על הנער לחממו בחום הטבעי היוצא מפיו ומעיניו כי רוב הנסים נעשים עם מעט תחבולה מדרך העולם׃ ויגהר עליו. התנפל והשתטח עליו כמו ויגהר ארצה. אבל זה ת"י ואלהית עלוהי׃ וישב וילך בבית אחת הנה ואחת הנה. וישב לארץ להתפלל. כי כבר עלה על המטה אשר הנער שם ושכב עליו והתנפל עליו עד שחם בשרו ואחר כך שב לארץ והתפלל והתנפל עוד ומה שהלך אחת הנה ואחת הנה לכוין לבו יותר. וכן אמר דוד אתהלך בתום לבבי בקרב ביתי׃ ויזורר הנער. כתעטש. ותרגום עטישותיו תהל אור. זרירוהי׃ ותבא. מעלית אלישע׃ שפות הסיר. ערוך. כלומר שים אותה על השפתים׃ נזיד. תבשיל. כמו ויזד יעקב נזיד׃ ללקט אורות. ללקט ירקות לאכול. ותר' ללקט ירקינין. וכן כי טל אורות טלך. טל הראוי לירקות. ובדברי רז"ל מאי אורות. תנא משמיה דר' מאיר זה גרגיר. אמר ר' יוחנן למה נקרא שמו אורות שמאירות את העינים. והוא הנקרא אירוגא בלעז. והעלים יצא ללקט לא הזרע׃ וימצא גפן שדה. ת"י ואשכח גופנא בחקלא ולקיט מיניה פקועא חקלא. וי"מ גפן כמשמעו. ומפרשים פקועות פטריות הידוע בדברי רבו' ז"ל וגדלו הפטריות ההם אצל הגפן ומצאנו בפי' הגאונים ז"ל פקועות שדה כעין אבטיחים קטנים והם מרים ועושין מזרע שלהם שמן. הוא שאמרו רז"ל בשמן פקועות. והוא הנקרא בלשון ישמעאל חנטול. אכ"ל לזה הפירו' ירצה לומר גפן שדה שהקנה ההוא שגדלין בו אלה הפקועות הוא כעין גפן ונקרא גפן שדה׃ וילקט ממנו. כמצא גפן זכר ונקבה ברוב וזכר כמו זה שאמר ממנו. וכן גפן בוקק. ובעל המסרה חשבו עם השפה שקורין ממנו וסברין ממנה׃ ויפלח. כמו ויבקע. מן כפלח הרמון. כמו פולח ובוקע בארץ. כי לא ידעו שהם מרים׃ ויצקו לאנשים. היוד מעמדת בגעיא לחסרון היוד פא הפעל מהמכתב. וענינו שיצקו התבשיל בקערות לאנשים לאכול׃ כאכלם. כנף׃ מות בסיר. לפי שהיו מרים׃ וקחו קמח. הוי"ו כאותן הווין שכתבנו שהם בראש ענין ואינם לתוספת ענין כמו ויטא אברהם את עיניו והדומים לו. או תורה מלה נסתרת עמו ופי' לכו וקחו׃ וישלך אל הסיר. והלא כבר יצקו התבשיל בקערות אלא נראה שצוה להחזיר התבשיל בסיר ואחר כך השליך הקמח בסיר שלא תצטרך לתת הקמח בכל קערה וקערה׃ מבעל שלישה. שם מקום הנזכר בספר שמואל ויעבר בארץ שלישה. וי"ת זה וזה ארע דרומא׃ לחם בכורים. מן השעורים הראשונים שקצרו כי זמן קציר שעורי' היה׃ וכרמל בצקלונו. בקליפתו כתרגומו ופרוכין בלבושיה׃ כי בו. כתרגומו ארי על ידי' עבד ה' נצחנא לארם. ובדרש היה מושך את הקשת לתומו והרג את אחאב. ועוד בדרש בשעה שגמלו חסד עם יעקב כמו שכתוב ויאסוף לבן את כל אנשי המקום ויעש משתה אמר להם הקדוש ברוך הוא גמלתם חסד עם יעקב אני אתן שכרכם לבניכם בשביל שלא יהיה שכר לרשעים בעול' הבא שנ' כי בו נתן ה' תשועה לארם׃ גבור חיל מצורע. כי היה גבור חיל והיה מצורע׃ נערה קטנה. מן השבי ששבו היתה זאת הנערה ואמר קטנה כי יש נערה גדולה. ובדברי רבותי' ז"ל קרי לה נערה וקרי לה קטנה אלא קטנה היתה והיתה ממקום ששמו נערן׃ ותהי לפני. היתה משמשת לפניה׃ אחלי אדוני. תחנות אדוני ובקשותיו יהיו לפני הנביא אשר בשמרון׃ אז יאסוף אותו מצרעתו כי הנביא ית עושה נסים על ידו. ואחלי שם בפלס אשרי. ות"י טובי רבוני׃ יאסוף אותו מצרעתו. כתרגומו יסי יתיה מסגירותיה. ונקראת רפואת הצרעת אסיפ' מפני שהמצורע ישב בדד ובהרפאו יאסף בין בני אדם׃ ויבא ויגד כנעמן. הגיד למלך ארם אדוניו דברי הנערה אחר שספרה לו אשתו׃ וששת אלפים זהב. כתרגומו ושיתא אלפין דינרין זהב׃ ויבא

דלבושא: ואיתי אגרתא למלכא דישראל
למימר וכן כתיב בה וכען כמיתי אגרתא הדא לותך הא שדרית לך
ית נעמן עבדי ותסיניה מסגירותיה: והוה כד קרא מלכא דישראל
ית אגרתא ובזע ית לבושוהי ואמר הצרוך אית בי מן קדם יי למקטל
ולאחאה ארי דין שלח לי לאסאה גברא מסגירותיה ארי ברם דעו כען
וחזו ארי תוסקפא דין בעי לאתגראה בי: והוה כד שמע אלישע
נביא דיי ארי בזע מלכא דישראל ית לבושוהי ושלח לות מלכא למימר
למא בזעתא לבושך ייתי כען לותי וידע דאית נביא בישראל: ואתא
נעמן בסוסוהי וברתיכוהי וקם בתרע ביתא דאלישע: ושלח לותיה
אלישע איזגדא למימר איזיל ותטבול שבע זימנין בירדנא ויתוב בסרך
לך ואיתסי: ורגיז נעמן ואזל ואמר הא הויתי אומר דלותי יפוק מיפק
ויקום ויצלי בשמא דיי אלהיה וירים ידיה על אתר בית מחתא ותיתסי
סגירותא: הלא טבין אמנא ופרפר נהרי דמשק מכל מי ארעא דישראל
הלא אטבול בהון ואתסי ואתפני ואזל ברגז: וקריבו עבדוהי ומלילו
עמיה ואמרו מרי אילו פתגמא רבא נביא מליל עמך הלא תעביד ואף
אלהין דאימר לך טבול ואתסי: ונחת וטבל בירדנא שבע זימנין
כפתגמא נביא דיי ותב בסריה כבסר יניק זעיר ואתסי: ותב לות
נביא דיי הוא וכל משיריתיה ואתא וקם קדמוהי ואמר הא כען ידעית
ארי לית אלהא קיים בכל ארעא אלהן בישראל וכען קביל כען ת
תיקרובתא מן עבדך: ואמר קיים הוא יי דו משמשינא קדמוהי אם
אקביל ואתקיף ביה לקבלא ולא אבא: ואמר נעמן ולא יתיהיב כען
לעבדך טעון זוג כודנוון מעפר אדמת ארי לא יעביד עוד עבדך עלת
ודבח לטעות עממיא אלהן לשמא דיי: לפתגמא הדין ישבוק יי
לעבדך במיעל רבוני לבית רמון למסגיד תמן והוא סמיך על ידי ו
ואסגוד בית רמון במסגדי בית רמון ישבוק יי לעבדך בפתגמא הדין
: ואמר ליה איזיל לשלם ואזל מלותיה כרוב ארעא: ואמר גחזי
תלמידא דאלישע נביא דיי הא מנע רבוני ית נעמן ארמאה הדין
מלקבלא מניה ית דאיתי קיים הוא יי אלהן ארהוט בתרוהי ואיסב
מיניה מדעם: ורדף גחזי בתר נעמן וחזא נעמן גברא רהיט בתרוהי
ואיתרכין מן רתיכא לקדמותיה ואמר השלם: ואמר שלם רבוני
שלחני למימר הא כען דין אתו לותי תרין עולימין מטורא דבית אפרים
מתלמידי נביא הב כען להון ככרא דכספא ותרין איצטלוון דלבושא:
ואמר נעמן שרי סב תרתין ככרין ואתקיף ביה וצר תרתין ככרין דכסף
בתרין פילדסין ותרין איצטלוון דלבושין ויהב לתרין עולימוהי ונסיבו
קדמוהי: ועל לאתר כסי ונסיב מידהון ופקיד בביתא ושלח ית
גבריא ואזלו: והוא אתא וקם קדם רבוניה ואמר ליה אלישע מנן
את אתי גחזי ואמר לא אזל עבדך לכא ולכא: ואמר ליה ברוח נבואה
אתחואה לי כד אתהפיך גברא מעל רתיכיה לקדמותך השעא היא
לך דנסיבתא כספא ונסיבתא לבושיא וחשיבתא בלבך למקני זיתין
וכרמין ועאן ותורין ועבדין ואמהן: וסגירות

בגדים: ויבא הספר אל מלך ישראל לאמר ועתה כבוא הספר הזה
אליך הנה שלחתי אליך את נעמן עבדי ואספתו מצרעתו: ויהי
כקרא מלך ישראל את הספר ויקרע בגדיו ויאמר האלהים אני
להמית ולהחיות כי זה שלח אלי לאסף איש מצרעתו כי אך דעו נא
וראו כי מתאנה הוא לי: ויהי כשמע אלישע איש האלהים כי
קרע מלך ישראל את בגדיו וישלח אל המלך לאמר למה קרעת
בגדיך יבא נא אלי וידע כי יש נביא בישראל: ויבא נעמן
סיג בסוסו וברכבו ויעמד פתח הבית לאלישע: וישלח אליו אלישע
מלאך לאמר הלוך ורחצת שבע פעמים בירדן וישב בשרך לך וטהר
: ויקצף נעמן וילך ויאמר הנה אמרתי אלי יצא יצוא ועמד
וקרא בשם יהוה אלהיו והניף ידו אל המקום ואסף המצרע:
אבנה הלא טוב אבנה ופרפר נהרות דמשק מכל מימי ישראל הלא ארחץ
בהם וטהרתי ויפן וילך בחמה: ויגשו עבדיו וידברו אליו ויאמרו
אבי דבר גדול הנביא דבר אליך הלוא תעשה ואף כי אמר אליך רחץ
וטהר: וירד ויטבל בירדן שבע פעמים כדבר איש האלהים וישב
בשרו כבשר נער קטן ויטהר: וישב אל איש האלהים הוא וכל
מחנהו ויבא ויעמד לפניו ויאמר הנה נא ידעתי כי אין אלהים בכל
הארץ כי אם בישראל ועתה קח נא ברכה מאת עבדך: ויאמר חי
יהוה אשר עמדתי לפניו אם אקח ויפצר בו לקחת וימאן: ויאמר
נעמן ולא יתן נא לעבדך משא צמד פרדים אדמה כי לא יעשה עוד
עבדך עלה וזבח לאלהים אחרים כי אם ליהוה: לדבר הזה יסלח
יהוה לעבדך בבוא אדני בית רמון להשתחות שמה והוא נשען
על ידי והשתחויתי בית רמן בהשתחויתי בית רמן יסלח נא יהוה
לעבדך בדבר הזה: ויאמר לו לך לשלום וילך מאתו כברת ארץ:
ויאמר גיחזי נער אלישע איש האלהים
הנה חשך אדני את נעמן הארמי הזה מקחת מידו את אשר הביא
חי יהוה כי אם רצתי אחריו ולקחתי מאתו מאומה: וירדף גיחזי
אחרי נעמן ויראה נעמן רץ אחריו ויפל מעל המרכבה לקראתו
ויאמר השלום: ויאמר שלום אדני שלחני לאמר הנה עתה זה
באו אלי שני נערים מהר אפרים מבני הנביאים תנה נא להם ככר
כסף ושתי חלפות בגדים: ויאמר נעמן הואל קח ככרים ויפרץ
בו ויצר ככרים כסף בשני חרטים ושתי חלפות בגדים ויתן אל שני
נעריו וישאו לפניו: ויבא אל העפל ויקח מידם ויפקד בבית
וישלח את האנשים וילכו: והוא בא ויעמד אל אדניו ויאמר אליו
מאין אלישע מאן גחזי ויאמר לא הלך עבדך אנה ואנה: ויאמר אליו
לא לבי הלך כאשר הפך איש מעל מרכבתו לקראתך העת לקחת
את הכסף ולקחת בגדים וזיתים וכרמים וצאן ובקר ועבדים ושפחות

ויבא הספר אל מלך ישראל לאמר. הביא הספר אל מלך ישר' ודברי הספר היו ועתה כבוא הספר הזה אליך היו בתחילת הספר דברי' אחרי' אלא שדברי' הצריכי' ספר הכתוב: האלהים אני. ולא נתן אל לבו דבר הנביא אעפ"י שהיה יודע כי הקדוש ברוך הוא עושה נסי' על ידו כי בוש לבא לפניו ולאמר לו להתחנן לאל בעבורו לפי שהוא לא היה שומע אליו להניח עבודת העגלי': מתאנה הוא לי. מתעולל עלי עלילו' ומבקש ממני דבר שלא אוכל לעשותו כדי שילחם עמי. כי בשלום היה אז עמו: בסוסו. כן כתיב וקרי בסוסיו לשון רבים הכתוב אומר על עצמו שהיה הוא רוכב בסוסו והקרי הוא על הבאים עמו: והניף ידו אל המקום. ת"י וירים ידיה על אתר בית מחתא ותתסיא סגירותיה. ופי' ואסף המצורע בשר המצורע כלומר מקום הנגעת: אבנה ופרפר. כתוב בבית וקרי במם והיה הנהר נקרא אבנה ואמנה עם בית ועם מם: הלא ארחץ בהם וטהרתי. אם בטבילה אטהר ארחץ בהם ואטהר. ואחז"ל פיר' הלא בכל יום אני רוחץ: וטהרתי. בתמיה וכי אני טהור בעבור זה. וכן פירש ר' יונה המדקדק: אבי. כמו אדוני. וכת"י מרי. וכן אבי ראה גם ראה: דבר גדול אליך. אם דבר גדול דבר אליך הנביא לעשות כדי שתרפא הלא תעשה כל שכן שדבר קטן דבר אליך שים לך לעשותו שאמר אליך רחץ וטהר. וכת"י אלו פתגמא רבא נביא מליל עמך: וטהרתי. ת"י ואתסי. ר"ל כי רפואתו היא טהרתו: ברכה. מנחה. וכן קח נא את ברכתי: אשר עמדתי לפניו. שאני רגיל לעמוד ולהתהלך לפניו ולעבדו בלבי. ושבועה זו למד מרבו אליהו. וי"מ אשר עמדתי לפניו על אליהו חי ה' וחי אליהו אשר עמדתי לפניו: ולא יתן נא לעבדך. שאלה וכן ולא ילך אתנו אמנון אחי: אדמה. לעשות מזבח בארצו. וכי לא היה יכול הוא לקחתה בלא רשות. אלא אמר שלא יעשה המזבח לה' בגזלה אם לא מרצון הנביא והמלך: בהשתחויתי. מלעיל בשני פסוקין והוא שם יאמר ממנו השתחויה. ובמסכה שלש עשרה השתחויות היו במקדש: יסלח ה' לעבדך. לא כתיב ולא קרי כמו כן יסלח ה' לעבדך. והכתוב ר"ל מעתה יסלח ה' לעבדך. כלומר שאל מאל שיסלח לי: כברת ארץ. הוא שיעור מיל: ויאמר בלבו. ככרים כסף. השוא אשר בכף הוא סימן הסמיכות: בשני חריטים. קשר בשני כיסים. וי"ת פלדסין. וכן תרגם סדינים פלדסין: אל העופל. מקום גבוה שבו היה בית כמו עופל ובחן שהוא מקום גבוה. וי"ת לאתר כסי. תרגם אותו מן עפולים שפירושו תחתוניות שהוא מקום נסתר: ויפקד בבית. הפקיד הכסף והבגדים שם שרצה להעלים מאלישע: וזה לבדו בענין פקדון מן הקל: מאן גחזי. כן כתיב בלא יוד" מאין. ושניה' ענין אחד. כי מאן כמו אן הלכתם: אנה ואנה. אילך ואילך: לא לבי הלך. בתמיה. כלומ' כי לבי ומחשבתי היה עמך בלכתך וידעתי מה שהלכת ועשית: העת. פתח" ההא" והיא לתמיה. כלומ' אם עת שהלכת לקחת לא ידעתי: וזתים וכרמים. כתרגומו וחשבת בלבך למקני זתים וכרמין ועאן ותורין וגו' כלומ' חשבת מן הכסף לקנות לך כל זה:

ורעת

וצרעת נעמן תדבק בך ובזרעך לעולם ויצא מלפניו מצרע
ו כשלג: ויאמרו בני
הנביאים אל אלישע הנה נא המקום אשר אנחנו ישבים שם לפניך
צר ממנו: נלכה נא עד הירדן ונקחה משם איש קורה אחת ונעשה
לנו שם מקום לשבת שם ויאמר לכו: ויאמר האחד הואל נא ולך
עס את עבדיך ויאמר אני אלך: וילך אתם ויבאו הירדנה ויגזרו
העצים: ויהי האחד מפיל הקורה ואת הברזל נפל אל
המים ויצעק ויאמר אהה אדני והוא שאול: ויאמר איש האלהים
אנה נפל ויראהו את המקום ויקצב עץ וישלך שמה ויצף הברזל
ויאמר הרם לך וישלח ידו ויקחהו:
ומלך ארם היה נלחם בישראל ויועץ אל עבדיו לאמר אל מקום
פלני אלמני תחנתי: וישלח איש האלהים אל מלך ישראל לאמר
את השמר מעבר המקום הזה כי שם ארם נחתים: וישלח מלך ישראל
אל המקום אשר אמר לו איש האלהים והזהירה ונשמר שם לא א
אחת ולא שתים: ויסער לב מלך ארם על הדבר הזה ויקרא אל
עבדיו ויאמר אליהם הלוא תגידו לי מי משלנו אל מלך ישראל:
ויאמר אחד מעבדיו לוא אדני המלך כי אלישע הנביא אשר בישראל
יגיד למלך ישראל את הדברים אשר תדבר בחדר משכבך: ויאמר
לכו וראו איכה הוא ואשלח ואקחהו ויגד לו לאמר הנה בדתן:
וישלח שמה סוסים ורכב וחיל כבד ויבאו לילה ויקפו על העיר:
וישכם משרת איש האלהים לקום ויצא והנה חיל סובב את העיר
וסוס ורכב ויאמר נערו אליו אהה אדני איכה נעשה: ויאמר אל
תירא כי רבים אשר אתנו מאשר אותם: ויתפלל אלישע ויאמר
יהוה פקח נא את עיניו ויראה ויפקח יהוה את עיני הנער וירא והנה
ההר מלא סוסים ורכב אש סביבת אלישע: וירדו אליו ויתפלל
אלישע אל יהוה ויאמר הך נא את הגוי הזה בסנורים ויכם בסנורים
כדבר אלישע: ויאמר אלהם אלישע לא זה הדרך ולא זה העיר לכו
אחרי ואוליכה אתכם אל האיש אשר תבקשון וילך אותם שמרונה
ויהי כבאם שמרון ויאמר אלישע יהוה פקח את עיני אלה ויראו:
ויפקח יהוה את עיניהם ויראו והנה בתוך שמרון: ויאמר מלך
ישראל אל אלישע כראתו אותם האכה אכה אבי: ויאמר לא תכה
האשר שבית בחרבך ובקשתך אתה מכה שים לחם ומים לפניהם
ויאכלו וישתו וילכו אל אדניהם: ויכרה להם כרה גדולה ויאכלו
וישתו וישלחם וילכו אל אדניהם ולא יספו עוד גדודי ארם לבוא ב
בארץ ישראל: ויהי אחרי כן ויקבץ בן הדד מלך
ארם את כל מחנהו ויעל ויצר על שמרון: ויהי רעב גדול בשמרון
והנה צרים עליה עד היות ראש חמור בשמנים כסף ורבע הקב

וסגירות נעמן תדבק בך ובבנך לעלם ונפק מן קדמוהי חיוור כ
כתלגא: ואמרו
תלמידי נביא לאלישע הא כען אתרא די אנחנא יתבין תמן קדמך
עק לנא: ניזיל כען עד ירדנא וניסב מתמן גבר כשורא חדא ונעביד
לנא תמן אתרא למתב תמן ואמר איזילו: ואמר חד שרי כען ואזיל
עם עבדך ואמר אנא איזיל: ואזל עמהון ואתו לירדנא וקצו אעיא:
והוה חד מחי בשריתא ואשתליף ברזלא ונפל למיא וצוח ואמר בבעו
ריבוני והוא משאל שאילתיה: ואמר נביא דייי אן נפל ואחזיה ית
אתרא וקץ אעא ורמא לתמן וקפא ברזלא: ואמר טול לך ואושיט
ידיה ונסביה:
ומלכא דארם הוה מגיח קרבא בישראל ואתמליך בעבדוהי למימר
לאתר כסי וטמיר יהי בית משריא: ושלח נביא דייי לות מלכ׳ דישר׳
למימר אסתמר מלמעבר אתרא הדין ארי תמן אנש ארם כסן:
ושלח מלכא דישראל לאתרא דאמר ליה נביא דייי ואזהריה ואסתמר
תמן לא חדא זמנא ולא תרתין זמנין: ואסתער לבא דמלכא דארם
על פתגמא הדין וקרא לעבדוהי ואמר להון הלא תחוון לי מאן
מדילנא גלי רזי למלכא דישראל: ואמר חד מעבדוהי לא רבוני מלכא
ארי אלישע נביא די בישראל יחוי למלכא דישראל ית פתגמיא די
תמליל באידרון בית משכבך: ואמר איזילו חזו איכא הוא ואשלח
ואידבריניה ואתחוא ליה למימר הא בדותן: ושלח תמן סוסון
ורתיכין ומשירין סגיאין ואתו בליליא ואקיפו על קרתא: ואקדים
משומשניה דנביא דייי למיקם ונפק והא משירין אקיפא ית קרתא
סוסון ורתיכין ואמר עולימיה ליה בבעו רבוני איכדין נעביד:
ואמר לא תדחל ארי סגיאין דעמנא מדעמהון: וצלי אלישע ואמר
ייי גלי כען ית עינוהי ויחזי וגלא ייי ית עיני רביא וחזא והא טורא מלי
סוסון ורתיכין דאשתא סחרנות אלישע: ונחתו לותי וצלי אלישע
קדם ייי ואמר מחי כען ית עמא הדין בשבריריא ומחנון בשבריריא
כפתגמא דאלישע: ואמר להון אלישע לא דין אורחא ולא דא קרתא
איתו בתרי ואוביל יתכון לות גברא די אתון בען ואוביל יתהון לשמרון
והוה כמיעלהון לשמרון ואמר אלישע ייי גלי ית עיני אילין ויחזון:
וגלא ייי ית עיניהון וחזו והא בגו שמרון: ואמר מלכא דישראל
לאלישע כד חזא יתהון האיקטול איקטול רבי: ואמר לא תקטול הא
דשביתא בחרבך ובקשתך את קטיל שוי לחם ומיא קדמיהון וייכלון
וישתון ויזלון לרבוניהון: ואתקין להון שירו רבא ואכלו ושתיאו
ושלחינון ואזלו לות רבוניהון ולא אוסיפו עוד משירית ארם למעל
בתחום ארעא דישראל:
והוה בתר כן וכנש בר הדד מלכא דארם ית כל משריתיה וסליק וצר
על שמרון: והוה כפנא רבא בשמרון והא צירין עלה עד דהוה
רישא דחמרא מזדבן בתמנן כסף וריבעת קבא דזבל בפקת יוניא

וצרעת נעמן. הוי"ו כמו הווי"ן הנוספי' שפירשנו· או יהיה דבר נסתר עמו ופירושו הכסף נתון לך והצרעת: ובזרעך לעולם· לא אמר בכל הבנים שיצאו ממנו עד עולם· אלא באותן בנים שהיו לו שתדבק הצרעת בו ובהם לעולם שלא ירפאו ממנה· ואם גחזי חטא בניו מה חטאו אלא מלמד שבניו ידעו בדברי' וכבר הרחבנו בזה הענין בספר שמואל בקללה שקלל דוד ליואב: צר ממנו· שהיו יושבים שם ברוחק כל כך היו רבים התלמידים. ואמרו רז"ל כי כאשר גורש גחזי מלפני אלישע אז רבו התלמידים כי גחזי היה רע להם והיו רבים יראים לבא לפני אלישע מפני רעת גחזי שהיה דוחה אותם. וכשנפרד גחזי ממנו רבו התלמידים עד שצר המקום להם שהיו יושבי' בו מתחלה: ואת הברזל נפל אל המי'· אין מלת את נופלת על הפועל כאשר חשבו רבי' ופירו' ואת הברזל ועם הברזל הקורה עם הברזל נ"ל במי': והוא שאול. אם היה שלי לא הייתי חושש כל כך אלא שאלתיו ועלי לשלמו: ויקצב עץ· למה לא השליך שם עץ שהיה יד הברזל מתחלה למה הוצרך לקצוב עץ· וכר"א כי הכנסי' בדבר חדש יעשו. וכן בצלוחית חדשה: ויקצוב עץ. להיותו יד הברזל שנפל ונכנס העץ בעין הברזל שנכנס בו היד וצף הברזל עם ידו· לפיכך אמ' ויקצב· שפירושו כריתת העץ במדה שצריך· כמו מדה אחת וקצב אחת: ויצף· פועל עומד אשר הציף את מי ים סוף פועל יוצא· ויש לפרש ויצף פועל יוצא כלומר הנביא הציפו: אל מקום פלני אלמוני תחנותי· כתרגו' לאתר כסי וטמיר יהי בית משרכא: נחתים. מן הנחת ה' גבוריך· ותרגו' ויורד ונחת. ופירושו יורדי' וחונים שם· ואמר נחתים כי במקום מורד חנו להסתר שם. ורגם ת"י נחתים מקום הנח בטרידים· וי"ת כחתים כמן: והזהירה. בה"א כמו אהלה: ונשמר שם· ונשמר משם כמו שהיה מזהירו הנביא: לא אחת ולא שתים. לא פעם אחת לבדה ולא שתים לבדו אלא פעמים רבות· וכמוהו והוא איש אחד לא גוע בעונו שפירושו לא גוע לבדו: ויסער· היה מסתער על זה הדבר· מי היה מגלה מסתריו: איכה הוא. כמו אכה הוא· וכן בענין אכה איכה תרעה· אלא שהוא קמוץ וזה בחולם: סביבות אלישע. והלא אלישע בעיר היה והסוסים ורכב אש חוץ לעיר בהר אלא הראה לו לנער כן שהיו סביבו' אלישע והראה לו האל כן לחזק לבו שלא יפחד: כבואם· בכף: כראותו. בכף: האשר שבית· מה דין יש לך בהם שתכה אותם וכי אתה שבית אותם בחרבך ובקשתך: ויכרה להם. תקן להם מאכל גדול· וכן יכרו עליו חברים· אלא כי ויכרה יוצא לשלישי ויכרו יוצא לשני: ולא יספו עוד· אינו אומר עוד לעולם שהרי יאמר ויהי אחרי כן ויקבוץ בן הדד· אלא פי' עוד באותו הזמן. וכן ולא הוסיף עוד מלך מצרים לצאת מארצו. וכאמ' בירמיהו וחיל פרעה יוצא ממצרים וישמעו הכשדים· וכן לא תוסיפו עוד לעלות. וכן ועמלו לא יזכר עוד· ר"ל כל זמן שהיו בו: ראש חמור· כמשמעו· כי הבהמות הטמאו' והשקצים היו אוכלים מפני הרעב. וכן ת"י רים חמרא· וי"מ כמו מעטר החמר· והוא רחוק:
חריונים·

יונא בחמשין סלעין דכסף: והוה מלכא דישראל עובר על שורא
ואתתא קבילא קדמוהי למימר פריק רבוני מלכא: ואמר לא יפרקינך
יי מנן איפרקינך המן אידרא או מן מעצרתא: ואמר לה מלכא מה
ליך ואמרת אתתא הדא אמרה לי הבי ית בריך וניכליניה יומא דין
וית ברי ניכול מחר: ובשילנא ית ברי ואכלנוהי ואמרית לה ביומא
אוחרנא הבי ית בריך וניכליניה ואטמרת ית ברה: והוה כד שמע
מלכא ית פתגמי אתתא ובזע ית לבושוהי והוא עבר על שורא וחזא
עמא והא סקא אסיר על בסריה מלגיו: ואמר כדין יעביד לי יי וכדין
יוסיף אם יתקיים רישא דאלישע בר שפט עלוהי יומא דין: ואלישע
יתיב בביתיה וסביא יתבין עמיה ושלח גברא קדמוהי עד לא ייתי
איזגדא לותיה והוא אמר לסביא החזיתון ארי שלח בר קטולא הדין
לעדאה ית רישי חזו כמיתי איזגדא אחודו דשא ותדחקון יתיה בדשא
הלא קל ריגלי רבוניה בתרוהי: עד דהוא ממליל עמהון והא איזגדא
נחית לותיה ואמר הא דא בישתא מן קדם יי מה אצלי קדם יי עוד:
ואמר אלישע קבילו פתגמא דיי כדנן אמר יי כעידנא הדין מחר סאה
סולתא בסלע וסאתן סעורין בסלעא בתרע דשומרון: ואתיב גברא
דמלכא סמיך על ידוהי ית נביא דיי ואמר אילו יי פתח כוון ומחית
טובא מן שמיא היהי פתגמא הדין ואמר הא את חזי בעינך ומתמן
לא תיכול: וארבעה גברין הוו סגירין יתבין במעלנא
דתרעא ואמרו גבר לחבריה מה אנחנא יתבין הכא עד דנמות: אם
נימר ניעול לקרתא וכפנא בקרתא ונמות תמן ואם יתיב הכא ונמות
וכען איתו ונשתמע למשירית ארם אם יחוננא וניחי ואם יקטלוננא
ונתקטיל: וקמו בקבלא למיעל למשירית ארם ואתו עד סיפי
משרית ארם והא לית תמן אנש: ומן קדם יי אשתמע למשריית ארם
קל רתיכין וקל סוסון קל משירין סגיאן ואמרו גבר לחבריה הא אגר
עלנא מלכא דישראל ית מלכי חתאי וית מלכי מצראי למיתי עלנא:
וקמו וערקו בקבלא ושבקו ית משכניהון וית סוסותהון וית חמריהון
במשריתא כמא דהיא וערקו לשיזבא נפשהון: ואתו סגירויא האילין
עד סייפי משריתא ועלו למשכנא חד ואכלו ושתיאו ונסיבו מתמן
כספא ודהבא ולבושין ואזלו ואטמרו ותבו ועלו למשכנא אוחרנא
ונסיבו מתמן ואזלו ואטמרו: ואמרו גבר לחבריה לא כשר מה
דאנחנא עבדין יומא הדין יום בסורא הוא ואילו אנחנא שתקין ומורכין
עד ניהור צפרא ויערעיננא חובא וכען איתו ונהך ונחוי בית מלכא
: ואתו וקרו לנטרי תרע קרתא וחויאו להון למימר אתינא למשירית
ארם והא לית תמן גבר וקל אנש אלהן סוסון אסירין וחמרין אסירין
ומשכנין כמא דאינון: וקרא נטרי תרעא וחויאו בית מלכא לגיו:
וקם מלכא בליליא ואמר לעבדוהי אחוי כען לכון ית דעבדו לנא אנש
ארם ידעין ארי כפנין אנחנא ונפקו מן משריתא לאטמרא

חריונים בחמשה כסף: ויהי מלך ישראל עבר על החמה ואשה דביונים
צעקה אלו לאמר הושיעה אדני המלך: ויאמר אל יושעך יהוה מאין אליו
אושיעך המן הגרן או מן היקב: ויאמר לה המלך מה לך ותאמר
האשה הזאת אמרה אלי תני את בנך ונאכלנו היום ואת בני נאכל
מחר: ונבשל את בני ונאכלהו ואמר אליה ביום האחר תני את
בנך ונאכלנו ותחבא את בנה: ויהי כשמע המלך את דברי האשה
ויקרע את בגדיו והוא עבר על החמה וירא העם והנה השק על
בשרו מבית: ויאמר כה יעשה לי אלהים וכה יוסף אם יעמד ראש יסיף
אלישע בן שפט עליו היום: ואלישע ישב בביתו והזקנים ישבים
אתו וישלח איש מלפניו בטרם יבא המלאך אליו והוא אמר אל ה
הזקנים הראיתם כי שלח בן המרצח הזה להסיר את ראשי ראו
כבא המלאך סגרו הדלת ולחצתם אתו בדלת הלוא קול רגלי אדניו
אחריו: עודנו מדבר עמם והנה המלאך ירד אליו ויאמר הנה זאת
הרעה מאת יהוה מה אוחיל ליהוה עוד: ויאמר אלישע שמעו דבר ז
יהוה כה אמר יהוה כעת מחר סאה סלת בשקל וסאתים שערים
בשקל בשער שמרון: ויען השליש אשר למלך נשען על ידו את
איש האלהים ויאמר הנה יהוה עשה ארבות בשמים היהיה הדבר
הזה ויאמר הנכה ראה בעיניך ומשם לא תאכל:
וארבעה אנשים היו מצרעים פתח השער ויאמרו איש אל רעהו מה
אנחנו ישבים פה עד מתנו: אם אמרנו נבוא העיר והרעב בעיר
ומתנו שם ואם ישבנו פה ומתנו ועתה לכו ונפלה אל מחנה ארם
אם יחינו נחיה ואם ימיתנו ומתנו: ויקמו בנשף לבוא אל מחנה
ארם ויבאו עד קצה מחנה ארם והנה אין שם איש: ואדני השמיע
את מחנה ארם קול רכב קול סוס קול חיל גדול ויאמרו איש אל וקול
אחיו הנה שכר עלינו מלך ישראל את מלכי החתים ואת מלכי מצרים
לבוא עלינו: ויקומו וינוסו בנשף ויעזבו את אהליהם ואת סוסיהם
ואת חמריהם המחנה כאשר הוא וינסו אל נפשם: ויבאו היא
המצרעים האלה עד קצה המחנה ויבאו אל אהל אחד ויאכלו וישתו
וישאו משם כסף וזהב ובגדים וילכו ויטמנו וישבו ויבאו אל אהל
אחר וישאו משם וילכו ויטמנו: ויאמרו איש אל רעהו לא כן
אנחנו עשים היום הזה יום בשרה הוא ואנחנו מחשים וחכינו ע
עד אור הבקר ומצאנו עוון ועתה לכו ונבאה ונגידה בית המלך
: ויבאו ויקראו אל שער העיר ויגידו להם לאמר באנו אל
מחנה ארם והנה אין שם איש וקול אדם כי אם הסוס אסור
והחמור אסור ואהלים כאשר המה: ויקרא השערים ויגידו בית
המלך פנימה: ויקם המלך לילה ויאמר אל עבדיו אגידה נא לכם
את אשר עשו לנו ארם ידעו כי רעבים אנחנו ויצאו מן המחנה

חריונים. כן כתי' וקרי דביונים. ופי' צואת יונים. והכתוב אומר מה שיוצא מחור היונים. והקרי לשון נקייה יותר מה שזב מן היונים. ותרגום זוב דוב. וכת"י דזבל מפקת יוניא. והיו מבערי' אם בצואת היוני' כי לא היו להם עצי' כי מפני המצור לא היו יכולי' לצאת מן העיר לחטוב עצי' ביער. ואא"א ז"ל פי' דביונים מה שבזפק היוני' יוצאים ואוכלי' התבואה ונכנסים לעיר והיו אנשי העיר לוקחי' מה שבזפק היוני' ואוכלי' כי מפני המצור היה הרעב: ותחביא את בנה: שתאכלנו לבדה. או רחמה עליו להחיותו מבית מבפני': אם יעמוד ראש אלישע. שהיה עליו לבקש רחמים ואינו מבקש: וישלח איש. המלך שלח איש מלפניו להסיר את ראש אלישע: בטרם. חסר וי"ו והיא יתירה במלת והוא אמר. וכן ענין הפסוק המלך שלח איש מלפניו אל אלישע ובטרם יבא המלאך אליו והוא אמר אל הזקנים כי המלך שולח איש להסיר את ראשו כי נאמר לו ברוח הנבואה: הראיתם. ברגש הרים' וכן הראיתם אשר בחר בו ה': בן המרצח. בן אחאב שרצח נבות כן הוא רוצה לרצחני: הלא קול תשמעו קול רגלי אדוניו שיבא אחריו: ויאמר. המלך הבא אחרי המלאך אמר הנה זאת הרעה מאת ה' עד שאוכלו' הנשים בשר בניהם: מה אוחיל לה' עוד. כלומר מה אקוה לה' עוד ומה אקוה לו מה יועילני אחרי זאת הרעה. וי"ת מה אצלי. תרגם אוחיל כמו אחלה: אשר למלך נשען על ידו. דרך קצרה. ופי' השליש אשר למלך שהיה נשען על ידו: ארובות בשמים. להמטיר. או בדרך הפלגה להוריד חטים ושעורים על דרך ירידת המן. ות"י ואילו ה' פתח כוין ומחית טובא מן שמיא: הנכה. בהא. כמו הנכבת עמכה. והדומים להם: וארבעה אנשים. אמרו רז"ל כי אלה הארבעה היו גחזי ושלשת בניו: פתח השער. כמו שדרך המצורעי' להיות חוץ לעיר כמו שכתוב מחוץ למחנה מושבו: עד מתנו. עד אשר מתנו: ונפלה. כמו אל הכשדים אתה נופל: השמיע את מחנה ארם. לפני בא המצורעים באותו לילה כי אם כנו מתחמול ביום ההוא היו רואי' ישראל. וכן אומר ויקומו בנשף תכף כששמעו הקול נכנס פחד גדול בלבם ונסו: וינוסו אל נפשם. להציל נפש'. לא חסו על הממון. ואפילו הסוסים לא אסרו לרכוב עליהם: לא כן. לא טוב כתרגומו לא כשר מה דאנחנא עבדין: מחשים. שותקים מלבשר: וחכינו עד אור הבקר. אם נחכה עד אור הבקר מלבשר מצאנו עון בזה: עוון. מלא בשתי ווי"ן: אל שער העיר ויגידו להם. שער דרך כלל כמו ויליד ביתו הם יאכלו בלחמו. או פירו' קראו אל שוער אחד מן השוערי' וקמו כלם והגידו להם זה הדבר: הסוס אסור והחמור אסור. דרך כלל כמו ויהי לי שור וחמור ופירושו שהיו אסורי' על אבוסיהם: ויקרא השוערים. שוער העיר קרא אל שוערי בית המלך והם הגידו בית המלך פנימה:

להחבא.

נשדה להחבה בהשדה לאמר כי יצאו מן העיר ונתפשם חיים ואל העיר
נבא : ויען אחד מעבדיו ויאמר ויקחו נא חמשה מן הסוסים ה
המון הנשארים אשר נשארו בה הנם ככל ההמון ישראל אשר נשארו
בה הנם ככל המון ישראל אשר תמו ונשלחה ונראה : ויקחו שני
רכב סוסים וישלח המלך אחרי מחנה ארם לאמר לכו וראו : וילכו
אחריהם עד הירדן והנה כל הדרך מלאה בגדים וכלים אשר
נחפזם השליכו ארם בהחפזם וישבו המלאכים ויגדו למלך : ויצא העם
ויבזו את מחנה ארם ויהי סאה סלת בשקל וסאתים שערים בשקל
כדבר יהוה : והמלך הפקיד את השליש אשר נשען על ידו על
השער וירמסהו העם בשער וימת כאשר דבר איש האלהים אשר
דבר ברדת המלך אליו : ויהי כדבר איש האלהים אל המלך לאמר
סאתים שערים בשקל וסאה סלת בשקל יהיה כעת מחר בשער ש
שמרון : ויען השליש את איש האלהים ויאמר והנה יהוה עשה
הדבר ארבות בשמים היהיה כדבר הזה ויאמר הנך ראה בעיניך ומשם לא
תאכל : ויהי לו כן וירמסו אתו העם בשער וימת :

ח ואלישע דבר אל האשה אשר החיה
את את בנה לאמר קומי ולכי אתי וביתך וגורי באשר תגורי כי קרא י
יהוה לרעב וגם בא אל הארץ שבע שנים : ותקם האשה ותעש
כדבר איש האלהים ותלך היא וביתה ותגר בארץ פלשתים שבע ש
שנים : ויהי מקצה שבע שנים ותשב האשה מארץ פלשתים ותצא
לצעק אל המלך אל ביתה ואל שדה : והמלך מדבר אל גחזי נער
איש האלהים לאמר ספרה נא לי את כל הגדלות אשר עשה אלישע
בנה : ויהי הוא מספר למלך את אשר החיה את המת והנה האשה אשר
החיה את בנה צעקת אל המלך על ביתה ועל שדה ויאמר גחזי
אדני המלך זאת האשה וזה בנה אשר החיה אלישע : וישאל המלך
לאשה ותספר לו ויתן לה המלך סריס אחד לאמר השיב את כל
אשר לה ואת כל תבואת השדה מיום עזבה את הארץ ועד עתה :
ויבא אלישע דמשק ובן הדד מלך ארם חלה ויגד לו לאמר בא איש
האלהים עד הנה : ויאמר המלך אל חזהאל קח בידך מנחה
ולך לקראת איש האלהים ודרשת את יהוה מאותו לאמר האחיה
חזהאל מחלי זה : וילך חזאל לקראתו ויקח מנחה בידו וכל טוב דמשק
משא ארבעים גמל ויבא ויעמד לפניו ויאמר בנך בן הדד מלך
ארם שלחני אליך לאמר האחיה מחלי זה : ויאמר אליו
לו אלישע לך אמר לא חיה תחיה והראני יהוה כי מות ימות :

לאטמרא בחקלא למימר אם יפקון מן קרתא ונחודינון כד חיין
ולקרתא ניעול : ואתיב חד מעבדוהי ואמר וידברון כען חמשא
מן סוסותא מן שארא דאשתארו בה הא אינון ככל המונא דישראל
דאשתארו בה אם יברון הא אינון ככל המונ' דישראל דספו ונשלח
ונחזי : ודברו תרין רכבי סוסין ושלח מלכא בתר משירית ארם
למימר איזילו וחזו : ואזלו בתריהון עד ירדנא והא כל אורחא מליא
לבושין ומנין דרמו אינש ארם באיתבעותהון למיערק ותבו איזגדיא
וחויאו למלכא : ונפק עמא ובזו ית משרית ארם והוה סאה סולתא
בסלעא וסאתן סערין בסלעא כפתגמא דייי : ומלכא מניית גברא
דסמיך על ידוהי על תרעא ודשוהי עמא בתרעא ומית כמא דמליל
נביא דייי דמליל כד נחת מלכא לותיה : והוה כד מליל נביא דייי
עם מלכא למימר סאתן סערין בסילעא וסאה סולתא בסילעא יהי
כעידנא הדין מחר בתרעא דשמרון : ואתיב גברא ית נביא דייי
ואמר ואילו ייי פתח כוין ומחית טובא מן שמיא היהי כפתגמא הדין
ואמר הא את חזי בעינך ומתמן לא תיכול : והוה ליה כן ודשו יתיה
עמא בתרעא ומית : ואלישע מליל עם איתתא
דאחי ית ברה למימר קומי ואזילי את ואנש ביתך ודירי באתר
דכשר למידר ארי זמין ייי כפנא ואף עתיד למיתי על ארעא שבע שנין :
וקמת אתתא ועברת כפיתגמא דנביא דייי ואזלת היא ואנש ביתה
ואתותבת בארעא פלשתאי שבע שנין : והוה מסוף שבע שנין ותבת
איתתא מארעא פלשתאי ונפקת למיקבל קדם מלכא על ביתה ועל
חקלה : ומלכא מליל עם גחזי תלמידא דנביא דייי למימר אשתעי
כען לי ית כל רברבתא דעבד אלישע : והוה הוא משתעי למלכא ית
דאחי ית מיתא והא אתתא דאחי ית ברה קבלא קדם מלכ' על ביתה
ועל חקלה ואמר גחזי רבוני מלכא דא איתתא ודין ברה דאחי אליש' :
ושאיל מלכא לאתתא ואשתעיאת ליה ומניה מלכא גואה חד
למימר אתיב ית כל דלה וית כל עללת חקלה מיומא דשבקת ית
ארעא ועד כען : ואתא אלישע דמשק וכר הדד
מלכא דארם מרע ואיתחואה ליה למימר אתא נביא דייי עד הלכא
: ואמר מלכא לחזאל סב בידך תיקרובתא ואזיל לקדמות נביא
דייי למימר ותתבע ית פתגמא דייי מיניה למימר האיחי ממרע דין :
ואזל חזאל לקדמותיה ונסיב תיקרובתא בידיה וכל טוב דמשק ט
טעון ארבעין גמלין ואתא וקם קדמוהי ואמר ברך כר הדד מלכא
דארם שלחני לותך למימר האיחי ממרעי דין : ואמר ליה אלישע
איזל אימר ליה מיחא תיחי ואחזינני ייי ארי ממת ימות : ואסחר

להחבה. בהא' : בהשדה. נכתב בהי' הידיעה כמשפט כמו להגדור אשר בא עליו והדומים לו · וקרי בשדה בלא הי' הידיעה כמנהג ברוב להקל : ככל
המון ישראל אשר נשארו בה. נכתב ההמון על הידיעה בסמיכות כמו העם המלחמה. הארון הברית והדומים להם·וקרי בלא הי' הידיעה כמנהג ברוב. ופי'
הפסוק כן הוא הנם ככל המון ישראל פי' הסוסים כחושי' ורעים ככל המון ישראל שנשארו בשמרון שהם כחושי' מהרעב. ואם תאמר היאך לא נשארו כי אם
חמשה סוסים בשמרון הנם ככל המון ישראל אשר תמו. כמו שתמו האנשים כן תמו הסוסים כן פיר' אאז"ל · ות' ואם יברון הא אינון ככל המונא דישראל דספו:
ככל המון ישראל · בכף : ויקחו שני רכב סוסים. והלא אמר חמשת סוסי' והיאך אמר שלא לקחו אלא שנים כי פירוש שני רכב סוסים שנים סוסים ורוכבים
עליהם · וכת" תרין רכבי סוסון אלא מן החמשה שאמרו בחרו השנים הטובים שבהם : בהחפזם· הכתוב הוא עם הא ויהיה מבנין נפעל אם ההא נקודה
בצר"י והקרי הוא בלא הא מן הקל : ויהי כדבר · לפי שאמר כאשר דבר איש האלהים ספר היאך היו הדברי' אעפ" שכבר כתב למעלה השיב עוד הדברים
הנה על המעשה : אתי וביתך · היוד" בכתב נוספת כמו יודין רבות כמו שכתב' למעלה : שבע שנים· בדברי רז"ל אותן ז' שנים אכלו. שנה ראשונה מה
שבבתים · שניה מה שבשדות · שלישית בשר בהמה טהורה · רביעית בשר בהמה טמאה. חמשית בשר שקצים ורמשים. ששית בשר בניהם ובנותיהם :
שביעית בשר זרועותיהם. לקיים מה שנ' איש בשר זרועו יאכלו : לזעוק אל המלך · יש מרז"ל שלמדו מזה הפסוק כי יש חזקה לבורח כיון שהית' צריכ' למלך
להחזיר השדה והתבואות שמע מינה כי אותם שהחזיקו היו להם דין חזקה · אל ביתה ואל שדה. כמו על · וכמוהו רבים אל במקום על. וכן הוא הבא אחר זה
צעקה אל המלך על ביתה ועל שדה : סריס אחד. כתרגומו גוא' חד. והוא סריס כמשמעו שנכרתו ביציו · ואעפ" שהמעשה הזה אסור בישראל היו להם
למלכי ישראל סריסים שהיו לוקחים אותם מן הגוים · או שהיו סריסים מחמת חולי והם בבתי המלכים כדי לעמוד בפני הנשים כמו שכתוב סריס המלך שומר
הנשים : מיום עזבה · מקור העי"ן נקרא בקמץ חטף והוא רפה ומשפטה במפיק : ויבא אלישע דמשק . למשות את חזאל כדבר ה' אשר דבר אל אליהו
כמו שפיר' למעלה · ובדרש כי בחזי הלך לדמשק ואם הלך שם אומר אני כי הלך אל נעמן שייטיב לו בעבור שנדבק בו ברעתו בקללת אלישע · והם אמרו כי יצא
מן הדת והלך שם אלישע כדי להחזירו בתשובה ולא רצה · אמר לו כך מקובלני אני ממך כל החוטא ומחטיא את הרבים אין מספיקין בידו לעשות תשובה · ומה
עשה שהחטיא את הרבים · מהם אמרו אבן שואבת תלה לחטאת ירבעם והעמידה בין שמים לארץ · ומהם אמרו שם חקק לה בפיה והיתה מכרזת ואומרת
אנכי ולא יהיה לך : וכל טוב דמשק. על דרך הפלגת הרבוי כמו וכל טוב אדוניו בידו · וכל הארץ באו מצרימה · והדומים להם. ובדרש וכי כל טוב דמשק
היה נושא ארבעים גמל אלא ללמדך שהית' בידו אבן טובה שהיתה ראויה ליתן בדמיה כל טוב דמשק : אמר לא חיה תחיה. כתוב באלף לפי שדעתו שלא
יחיה וקרי לו בוי"ו כי אמר לו שיחיה : והראני ה' כי מות ימות · כלומר מן החולי יחיה אם לא יומת אבל הראני ה' כי ימיתוהו · ולפיכך כשאמר אלישע לחזאל
כי יהיה מלך על ארם אמר לו והראני ה' כי מות ימות הבין חזאל כי רצה לומר לו שהוא ימיתהו אלא שלא אמר לו בפירוש :

ואסחר ית אפוהי ואוריך עד סגי ובכא נביא דיוי ׃ ואמר חזאל
מא דין רבוני בכי ואמר ארי ידענא ית דתעביד לבני ישראל בישא
כרכיהון תוקיד בנורא ועולימיהון בחרבא תקטיל ועוליםהון תטרף
ומעדיתהון תבזע ׃ ואמר חזאל ארי מה עבדך כלבא ארי יעביד
פתגמא רבא הדין ואמר אלישע אחזייני יוי יתך מלכא על ארם ׃
ואזל מלות אלישע ואתא לות רבוניה ואמר ליה מה אמר לך אלישע
ואמר אמר לי מיחא תיחי ׃ והוה ביומא דבתרוהי ונסיב גונכא וטבל
במיא ופרס על אפוהי ומית ומלך חזאל תחותוהי ׃
ובשנת חמש ליורם בר אחאב מלכא דישראל ויהושפט מלך שבטא
דבית יהודה מלך יהורם בר יהושפט מלך יהודה ׃ בר תלתין
ותרתין שנין הוה כד מלך ותמני שנין מלך בירושלם ׃ ואזל באורת
מלכי ישראל כמא דעבדו בית אחאב ארי בת אחאב הות ליה לאנתו
ועבד דביש קדם יוי ׃ ולא הות רעוא קדם יוי לחבלא ית דבית יהודה
בדיל דוד עבדיה כמא דאמר ליה למתן ליה מלכו ולבנוהי כל יומיא ׃
ביומוהי מרדו אדומאי מתחות יד אנש יהודה ואמליכו עליהון מלכא ׃
ועבר יורם לצעיר וכל רתיכיא עמיה והוה הוא קם בליליא ומחא
ית אנש אדום דמקיפין ליה וית רבני רתיכיא ואפך עמא לקרווהי ׃
ומרדו אדומאי מתחות יד איניש יהודה עד יומא הדין בכן מרדו יתבי
לבנה בעידנא ההיא ׃ ושאר פתגמי יורם וכל דעבד הלא אינון
כתיבין על ספרא פיתגמי יומיא למלכי דבית יהודה ׃ ושכיב יורם
עם אבהתוהי ואיתקבר עם אבהתוהי בקרתא דדוד ומלך אחזיהו
בריה תחותוהי ׃ בשנת תרתא
עסרי שנין ליורם בר אחאב מלכא דישראל מלך אחזיה בר יהורם
מלכא שבטא דבית יהודה ׃ בר

ויעמד את פניו וישם עד בש ויבך איש האלהים ׃ ויאמר חזאל בוש
מדוע אדני בכה ויאמר כי ידעתי את אשר תעשה לבני ישראל רעה חזהאל
מבצריהם תשלח באש ובחריהם בחרב תהרג ועלליהם תרטש ו
והרתיהם תבקע ׃ ויאמר חזאל כי מה עבדך הכלב כי יעשה הדבר חזהאל
הגדול הזה ויאמר אלישע הראני יהוה אתך מלך על ארם ׃ וילך
מאת אלישע ויבא אל אדניו ויאמר לו מה אמר לך אלישע ויאמר
אמר לי חיה תחיה ׃ ויהי ממחרת ויקח המכבר ויטבל במים ויפרש
על פניו וימת וימלך חזהאל תחתיו ׃
ובשנת חמש ליורם בן אחאב מלך ישראל
ויהושפט מלך יהודה מלך יהורם בן יהושפט מלך יהודה ׃
בן שלשים ושתים שנה היה במלכו ושמנה שנה מלך בירושלם ׃ שנים
וילך בדרך מלכי ישראל כאשר עשו בית אחאב כי בת אחאב היתה
לו לאשה ויעש הרע בעיני יהוה ׃ ולא אבה יהוה להשחית את
יהודה למען דוד עבדו כאשר אמר לו לתת לו ניר לבניו כל הימים ׃ ולבנו
בימיו פשע אדום מתחת יד יהודה וימלכו עליהם מלך ׃ ויעבר
יורם צעירה וכל הרכב עמו ויהי הוא קם לילה ויכה את אדום
הסביב אליו ואת שרי הרכב וינס העם לאהליו ׃ ויפשע אדום והסובב
מתחת יד יהודה עד היום הזה אז תפשע לבנה בעת ההיא ׃ ויתר
דברי יורם וכל אשר עשה הלא הם כתובים על ספר דברי הימים
למלכי יהודה ׃ וישכב יורם עם אבתיו ויקבר עם אבתיו בעיר דוד
וימלך אחזיהו בנו תחתיו ׃ בשנת שתים עשרה שָׁנָה
ליורם בן אחאב מלך ישראל מלך אחזיהו בן יהורם מלך יהודה ׃

ויעמד את פניו וישם עד בוש. פירו' העמיד פניו לצד אחר שלא יראה חזאל ושם ידיו על פניו עד זמן שהיה מתאפק מלבכות ולא יכול ויבך · ות' ואסחר ית אפוהי
ואוריך עד סגי ובכה נביא דה' · ובוש פעל עבר מבנין הקל מחזי הע"ן בשקל הבקר אור · ובושם משה פעל עבר מן המרובע בשקל כונן · ועולליהם תרטש · ענין הפלת
העוללים על הקרקע או בקירות דרך אכזריות · ות' תטרף דומה למה שאחז"ל זו שטרפה בכותל · והרותיהם תבקע · הנשים ההרות · וכת' ומעדיתהון תבזע ·
וזה מדרך אכזריות ׃ ויקח את המכבר ויטבל במים · הוא הכר כמו כביר העזים · וטבלהו במים ופרשה על פניו והיה אומר לו כי לרפואה היה עושה לו הדבר
ההוא והוא היה עושה לחנקו ולהמיתו ׃ ובשנת חמש ליורם מלך ישראל ויהושפט · חמש שזכר עומד במקום שנים. ופירוש חמש ליהושפט. ואחימתי מוכה
לו ליהושפט אלו ה' שנים ממלחמת ראמות גלעד. כן פירש בעל סדר עולם. כי במלחמת ראמות גלעד היה ראוי יהושפט שיהרג שהלך לעזור לרשע וכשזעק
תלו לו שבע שנים · ולסוף ה' שנים מאותה שעה שהיו ה' שני' ליורם בן אחאב וחזר יהושפט ממלחמת עמון ומואב והר שעיר עם מלך ישר' ואחר שהרגו אותם
באו והמליכו את יורם בן יהושפט על יהודה ומלך שתי שנים בחיי אביו · ומה שאמר למעלה וימלוך יהורם בשנת שתים ליהורם בן יהושפט · שידמה כי יהורם
בן יהושפט מלך קודם יהורם בן אחאב שתי שנים · הנה כי מלך יהורם בחיי יהושפט אביו ז' שנים לא המליכו אז · אלא כיון שהיה ראוי יהושפט ליהרג מנה
מאותה שעה המלכות לבנו אבל לא המליכו אלא שתי שנים בחייו · ואכי תמה מדבריו שהוא אומר כי במלחמת ראמות גלעד נגזר עליו הגזרה ומאותה שעה
מנה המלכות לבנו שבע שנים והנה בשנת חמש ליורם בן אחאב שהרי אחזיהו בן אחאב מלך שנתים ואיך היה שנה חמשית לגזרה ליורם
זה לא יתכן. ואיך המליכו שתי שנים בחייו. והלא כשהיו ליורם ה' שנים ממלכותו מת יהושפט כי לא חיה אחר אחאב שבע שנים · ועוד איך אמר מאחר שהרגו
עמון ומואב והר שעיר בחזרתן באו והמליכו את יהורם בן יהושפט ואותה מלחמה לא ראיכו שהיה עם מלך ישראל · ועוד כי אותה מלחמה היתה בימי אחזיהו
בן אחאב ועדיין לא מלך יהורם בן אחאב עד מות אחזיהו אחיו כי כן מבאכו בדברי הימים שאחרי המלחמה הזאת התחבר יהושפט עם אחזיהו בן אחאב
לעשות אניות · אלא פי' ויהושפט ומת יהושפ' כי בשנת ה' ליורם מת יהושפט ומלך יהורם בנו שנית · כי כבר מלך בחיי אביו ז' שנים כמו שפירש'. ועתה כשמת
אביו מלך מלכות שלמה בלא מערער · כי הרג את אחיו והתחזק במלוכה כמו שכתוב בדברי הימים. ואם חסרה מלת ומת אין תמה בזה כי הענין מובן
מהפסוק · וכמוהו רבים במקרא חסירי מלה לפי שיובן ענינה מהפסוק · וכמדומה לזה כגיד חסר תבונות ורב מעשקות שונא בצע יאריך ימים שחסר ימות ·
פירו' נגיד שהוא חסר תבונות ורב מעשקות ימות · אבל נגיד שהוא שונא בצע יאריך ימים. כן בזה הפסוק אחרי שזכר כי בשנת חמש ליורם בן אחאב מלך
יהורם בן יהושפט מובן מהפסוק כי מת יהושפט באותה שנה מת · ולפיכך אמר ויהושפט כאלו אמר ומת יהושפט ושמנה שנים מלך יהורם בן יהושפט ׃ שנה
כתיב ושנים קרי ׃ לתת לו ניר · כמו נר בבר' על דרך ערכתי נר למשיחי · ות' מלכו · וכן תרג' אנקלוס ונירם ומלכו ׃ בימיו פשע · כי תחת מלכי יהודה
היו היום הזה ולא היה בהם מלך אלא מלכי יהודה היו נותנים עליהם נציב והוא היה להם מלך ומפני עונות יהורם פשעו מתחת ידו ׃ צעירה. עיר מאדום
ועבר שם יהורם להלחם עם מלך אדום ׃ ויהי הוא קם לילה. פירו' כשהלך יורם צעירה יצא לו חיל אדום וחנו אלה נוכח אלה עד למחר שילחמו אלה עם אלה
וכאשר היה בלילה קם יורם עם מחנהו והכה במחנה אדום כל אותם שהיו סובבים אליו והכה שרי הרכב · וכשהרגישו היו מבוהלים מחנה אדום כי בפתאום
נפלו עליהם ונס עם אדום הנשארים איש לאהליו · ואמר אחכ"' ויפשע כלומר עם כל זה שעשה יורם לאדום מרדו עוד כל הימים מתחת יד יהודה . ואא"ז ז"ל פי'
ויהי הוא קם לילה על מלך אדום הסובב למלך ישראל כלומ' שהיו בעזרתו שלא מרדו עדיין כי היו באדום עדיין שלא מרדו וקם מלך אדום והכה
אותם ואת שרי הרכב אשר ליורם ׃ וינס העם. ישראל נסו לאהליהם ואמרו לישראל אשר בערים פשע אדום מתחת יד יהודה ׃ הסוביב · ביוד' המשך שלא
כמנהג עם הברי' וכמוהו הקיף את העיר · ובעל כנפים יגיד דבר · והוליד און ׃ אז תפשע לבנה · אם לבנה זו היא לאדום למה אמר ויפשע הלא כבר אמר ויפשע
אדום · ואפשר כי היתה לבנה זו סמוכה לארץ ישראל יותר משאר ארץ אדום · וכשפשע אדום זאת לא מרדה עדיין. ואחרי המלחמה הזאת מרדה לפיכך אמר
בעת ההיא · ורש"י ז"ל כתב כי על לבנה שהיא לישראל אמר שמרדה כשמרד אדום מרדה גם היא במלך · וזה הפי' רחוק בעיני ׃ בעיר דוד. אבל לא עם
המלכים · וכן כתב בדברי הימים ולא בקבורת המלכים ׃ בשנת שתים עשרה · ויהורם אביו מלך בשנת חמש ליורם בן אחאב ומלך ח' שנים. הנה י"ג לא
שלמה שנת י"ג לפיכך לא מנאה לו · וכן תמצא בכל המספרים כמו שכתבנו ׃ בן עשרים

בן עשרים ושתים שנה אחזיהו במלכו ושנה אחת מלך בירושלם
ושם אמו עתליהו בת עמרי מלך ישראל : וילך בדרך בית אחאב
ויעש הרע בעיני יהוה כבית אחאב כי חתן בית אחאב הוא : וילך
את יורם בן אחאב למלחמה עם חזאל מלך ארם ברמות גלעד ויכו
ארמים את יורם : וישב יורם המלך להתרפא ביזרעאל מן המכים
אשר יכהו ארמים ברמה בהלחמו את חזהאל מלך ארם ואחזיהו בן כהלחמו
יהורם מלך יהודה ירד לראות את יורם בן אחאב ביזרעאל כי חלה
הוא : ואלישע הנביא קרא לאחד מבני ט
הנביאים ויאמר לו חגר מתניך וקח פך השמן הזה בידך ולך רמת
גלעד : ובאת שמה וראה שם יהוא בן יהושפט בן נמשי ובאת
והקמתו מתוך אחיו והביאת אתו חדר בחדר : ולקחת פך השמן
ויצקת על ראשו ואמרת כה אמר יהוה משחתיך למלך על ישראל אל
ופתחת הדלת ונסתה ולא תחכה : וילך הנער הנער הנביא רמת
גלעד : ויבא והנה שרי החיל ישבים ויאמר דבר לי אליך השר
ויאמר יהוא אל מי מכלנו ויאמר אליך השר : ויקם ויבא הביתה
ויצק השמן אל ראשו ויאמר לו כה אמר יהוה אלהי ישראל משחתיך
למלך אל עם יהוה אל ישראל : והכיתה את בית אחאב אדניך
ונקמתי דמי עבדי הנביאים ודמי כל עבדי יהוה מיד איזבל : ואבד
כל בית אחאב והכרתי לאחאב משתין בקיר ועצור ועזוב בישראל :
ונתתי את בית אחאב כבית ירבעם בן נבט וכבית בעשא בן אחיה :
ואת איזבל יאכלו הכלבים בחלק יזרעאל ואין קבר ויפתח הדלת
וינס : ויהוא יצא אל עבדי אדניו ויאמר לו השלום מדוע ב
בא המשגע הזה אליך ויאמר אליהם אתם ידעתם את האיש ואת
שיחו : ויאמרו שקר הגד נא לנו ויאמר כזאת וכזאת אמר אלי
לאמר כה אמר יהוה משחתיך למלך אל ישראל : וימהרו ויקחו
איש בגדו וישימו תחתיו אל גרם המעלות ויתקעו בשופר ויאמרו
מלך יהוא : ויתקשר יהוא בן יהושפט בן נמשי אל יורם

בר עשרין ותרתין שנין אחזיה כד מלך ושתא חדא מלך בירושלם
ושום אימיה עתליה בת עמרי מלכא דישראל : ואזל באורח בית אחאב
ועבד דביש קדם יי כבית אחאב ארי חתנא דבית אחאב הוא :
ואזל עם יורם בר אחאב לאגחא קרבא עם חזאל מלכא דארם ברמת
גלעד ומחו אנש ארם ית יורם : ותב יורם מלכא לאתסאה ביזרעאל
מן מחתא דמחוהי אנש ארם ברמתא כד אגיח קרבא עם חזאל מלכא
דארם ואחזיה בר יהורם מלכא שבטא דבית יהודה נחת למסעד ית
יורם בר אחאב ביזרעאל ארי ממרע הוא :
ואלישע נביא קרא לחד מתלמידי נביא ואמר ליה זריז חרצך ונסיב
מנא דמשחא הדין בידך ואזל לרמת גלעד : ותהך לתמן ותחזי
תמן ית יהוא בר יהושפט בר נימשי ותהך ותקימיניה מגו אחוהי
ותעיל יתיה תוון בגו תוון : ותיסב מנא דמישחא ותריק על רישיה
ותימר כדנן אמר יי משחתך למהוי מלכא על ישראל ותיפתח דשא
ותעירוק ולא תסכי : ואזל עולימא תלמידא דנביא לרמת גלעד :
ואתא והא רבני חילא יתבין ואמר פתגם אית לי למללא עמך רבא
ואמר יהוא מן מכולנא ואמר עימך רבא : וקם ועל לביתא ואריק
משחא על רישיה ואמר ליה כדנן אמר יי אלהא דישראל משחתך
למהוי מלכא על עמא דיי על ישראל : ותימחי ית בית אחאב ריבונך
ואתפרע פורענות דם עבדי נביא ודמי כל עבדיא דיי מידא דאיזבל
: ואבד כל בית אחאב ואשיצי לאחאב ידע מדע ואחיד ושביק בישראל :
ואיתן ית בית אחאב כבית ירבעם בר נבט וכבית בעשא בר אחיה :
וית איזבל ייכלון כלביא באחסנת יזרעאל ולית דקביר ופתח דשא
וערק : ויהוא נפק לות עבדי רבוניה ואמר ליה השלם מה דין אתא
שטיא הדין לותך ואמר להון אתון ידעתון ית גברא וית שועתיה :
ואמרו שקרא את אמר חויבען לנא ואמר כדין וכדין אמר לי למימר
כדנן אמר יי משחתך למיהוי מלכא על ישראל : ואוחיאו ונסיבו
גבר לבושיה ושויאו תחותוהי לדרג שעיא ותקעו בשופר ואמרו
מלך יהוא : ומריד יהוא בר יהושפט בר נמשי על יורם ויורם

בן עשרים ושתים. ובדברי הימים בן ארבעים ושתים שנה אחזיהו במלכו. היאך היה זה. ועוד כי כל ימי אביו לא היו אלא ארבעי' שנה שכן כתוב בן לב" שנה במלכו ושמנה שנים מלך הרי ארבעי'. איך היה הוא בן ארבעי' ושתים במלכו. זה לא יתכן. ואמר בסדר עולם כיון שהשיא אשא בתו של עמרי ליהושפט בנו כנגזרה גזרה זו על מלכות בית דוד שתכלה עם בית אחאב. וכן היה שמת אחזיהו מלך יהודה עם מלך ישראל שהרגם יהוא ועתליהו אם אחזיהו מלך יהודה ראתה כי מת בנה ותאבד כל זרע המלוכה. ולפיכך מנה מב" מיום שנגזרה הגזרה. ובשנת אחד ושלשים לאס' כשאה שנ' בשנת שלשים ואחת לאסא מלך עמרי על ישראל. והלא קודם לכן ארבעים ושתים שנה מלך אלא ר"ל מלך מלכות שלמה על ישראל שנתחתן עם אסא ונתעלה והרגו לתבני ומלך על ישראל ומשנת לא' לאסא עד שמת אחזיהו מלך יהודה מב" שני'. כיצד תשע שנים לאסא וכה" ליהושפט הרי לד" ושמנה שנים ליהורם הרי מב". וזהו רחוק מאד מדרך הפשט. והפירו' הנכון כי יהורם חיה יותר מארבעים שנה ולא מנה מימי מלכותו אלא שמנה שני' שמלך בחזקתו אבל מעת שנפל ביד הערבים ונפל גם כן בחליו לא מנו לו ימי מלכותו והשלימו והמליכו אחזיהו בחייו מעת שנפל אביו והלך בלא חמדה והיו עשרים שנה. וכשהמליכו אחזיהו בחיי אביו היה בן עשרים ושתים שנה כמו שאמר הנה ומה שאמר ושנה אחת מלך בירושלם אחר מות אביו אבל בחיי אביו מלך עשרים שנה וכשמת אביו היה בן מב" שנה והמליכוהו פעם אחרת ולא מלך אחר מיתת אביו אלא שנה אחת. ושם אמו עתליהו בת עמרי. ולמעלה אמר כי יהורם אביו בת אחאב היתה לו לאשה כאמר כי בת אחאב היתה. ואמר בת עמרי כי בני בנים הרי הם כבנים. וכן ותבאנה אל רעואל. שהיה אבי אביהן. וכן זרובבל בן שאלתיאל והוא היה בן פדיה שהיה בן שאלתיאל ורבים ככה. ומה שאמר בו חתן בית אחאב והוא היה בן חתן בית אחאב הוא גם כן חתן להם. כלומר כי ע"י חיתון היתה קרובתו עמהם: מן המכים. שם כמו המכות. ואמר האחד מכה בסגול" על משקל מטה. וכן אמר התרגום מן מחתא: אשר יכוהו. כמו הכוהו עתיד במקום עבר. וכמוהו רבים: לאחד מבני הנביאים. אמרו כי יונה בן אמתי היה: חגור מתניך. אמר לו זה כדי שילך במהרה וישוב במהרה בעוד שאין יהורם שהלך להתרפא ביזרעאל. וכן אמר ונסתה ולא תחכה: וקח בידך שמן. ולמה צוה למשחו והלא אין מושחין מלכי ישראל. אמרו רז"ל מפני מחלוקתו של יורם בן אחאב. וזה השמן לא היה שמן המשחה כי לא היו מושחין בו אלא מלכי בית דוד אלא שמן אפרסמון היה. ואמרו שאול ויהוא נמשחו בפך לא נמשכה מלכותן. דוד ושלמה שנמשחו בקרן נמשכה מלכותן: ולך ראמות גלעד. היתה ביד מלך ארם ואחאב שהלך לקחת אותה מידו מת במלחמה ההיא ולא ראינו אחר כן שלקחה מלך ישראל מידו. ואת" במחנה היו ישראל לפני ראמות גלעד שהיו חושבין לקחתה ומלך ארם היה בעיר וישראל בחוץ ושם הוכה מלך ישרא' והלך לו להרפא ביזרעא' והניח מחנהו שם. ואמר אלישע לזה הנביא שילך שם למחנה ישראל שהיה בראמות גלעד וימשח שם את יהוא. זה לא יתכן. כי ידמה כי בתוך העיר היו ישראל שהרי אמר והבאת אותו חדר בחדרי. ואומר ויבא הביתה. ואומר אל גרם המעלות. ואומר אל יצא פליט מן העיר ללכת לגיד ביזרעאל. משכל אלו הפסוקים נראה כי ישראל היו בעיר וארם מבחוץ. אם כן כאמר מלך ישראל לקחה מיד מלך ארם. או יהואחז או יהורם. ואחז"ל בא אחר כן להלחם בה והלך שם מלך ישראל עם מחנהו: ובאת שמה. חלוקה המלה בטעמה: חדר בחדר. חדר לפנים מחדר: אל ישראל. כמו על ישראל: ולא תחכה. שיאמר לך דבר אלא מיד תצא: וילך הנער הנער הנביא. אמר בתחלה הנער ואחר כך פירש איזה נער. ואמר הנער הנביא. ולדעת יונתן הנער הוא סמוך אל הנביא כאלו אמר נער הנביא שתרגם תלמידא דנביא: אל ראשו. אל עם ה'. אל ישראל. כמו על: ודמי כל עבדי ה'. ונבות בכללם: משתין בקיר. ועצור ועזוב. פירשנו אותם למעלה: ואין קבר. כי כשהלכו לקברה לא מצאו בה אלא הגלגלת וכפות הידים ולא קברו העצמות: ויאמר לו השלום. הגדול שבשרים שאל ממנו השלום: המשוגע הזה. היו קוראים לנביא משוגע לפי שפעמים בעת הנבואה היה מנהגם כמו המשוגע ושיגא מדעתו כמו שאמר ויפשט גם הוא בגדיו. לפי שיש להם בטול ההרגשות והכחות הגשמיות. ובני ישראל הרעים שהיה דעתם ולבם אחר הבעל היו קוראים לנביא ה' משוגע דרך בזיון: אתם ידעתם. אתם ידעתם את האיש ואת דבריו כי אני לא ידעתי מה דבריו ולא אמר לי דבר עיקר: שקר. כי אתה מעלים ממנו מה שאמר לך ודבר סוד אמר לך: אל גרם המעלות. אל המעלה העליונה שבמעלות. ויונתן תרגם על דרג שעיא. והוא אבן שמסמנין אותה לדעת השעות: ויתקשר. המרד יקרא קשר. לפי שהמרד הוא בהתקשר זה עם זה להיות בלב אחד ובהסכמה אחת :

ויורם הוה נטיר ברמות גלעד הוא וכל ישראל מן קדם חזאל מלכא
דארם : ותב יהורם מלכא לאיתסאה ביזרעאל מן מחתא דמחוהי
אנש ארם כד אגיח קרבא עם חזאל מלכא דארם ואמר יהוא אם רעוא
נפשכון לא יפוק משיזבא מן קרתא למיזל לחואה ביזרעאל : ורכב
יהוא ואזל ליזרעאל ארי יורם שכיב תמן ואחזיה מלכא שיבטא דבית
יהודה נחת למסעד ית יורם : וסכואה קאים על מגדלא ביזרעאל
וחזא ית משירית יהוא במיתוהי ואמר משירית אנא חזי ואמר יהורם
דבר רכבא ושלח לקדמותהון ויימר השלם : ואזל רכיב סוסיא
לקדמותיה ואמר כדנן אמר מלכא השלם ואמר יהוא מה לך ולשלם
אסתחר לאחורי וחוי סכואה למימר אתא איזגדא עד לותהון ולא
תב : ושלח רכיב סוסיא תיניינא ואתא לותהון ואמר כידנן אמר
מלכא השלם ואמר יהוא מה לך ולשלם אסתחר לאחורי: וחוי סכואה
למימר אתא עד לותהון ולא תב ודברא כדברא דיהוא בר נמשי ארי
בניתא מדברא : ואמר יהורם איזדרזו וטקיס רתיכיה ונפק יהורם
מלכא דישראל ואחזיה מלכא שבטא דבית יהודה גבר ברתיכיה ונפקו
לקדמות יהוא ואשכחוהי באחסנת חקל נבות יזרעאלה : והוה כד
חזא יהורם ית יהוא ואמר השלם יהוא ואמר מה השלם עד טעות
איזבל אמך וחרשהא סגיאין · ואתחזר יהורם לאחורוהי ואפך ואמר
לאחזיה ניכלא אחזיה : ויהוא מלא ידיה בקשתא ומחא ית יהורם בין
דרעוהי ונפק גירא מלביה וכרע ברתיכיה : ואמר לבדקר גבריה
סב רמוהי באחסנת חקל נבות יזרעאלה ארי דכיר אנא ואת כד
הוינא רכיבין זוגי חד אזלין בתר אחאב אבוהי ומן קדם יי אתנטל
עלוהי ית מטל נבואתא הדין : אם לא ית דמי נבות וית דמי בנוהי
גלן קדמי בקריב אמר יי ואשלם לך באחסנתא הדא אמר יי וכען
סב רמוהי באחסנתא כפתגמא דיי : ואחזיה מלכא שיבטא דבית
יהודה חזא ואפך באורח בית גינא ורדף בתרוהי יהוא ואמר אף יתיה
מחוהי ברתיכא במסקנא דגור דעם יבלעם ואפיך למגדו ומית תמן :
ואתיתו יתיה עבדוהי לירושלם וקברו יתיה בקבורתיה עם אבהתוהי
בקרתא דדויד : ובשנת חדא עשרי שנין ליורם בר אחאב
מלך אחזיה על דבית יהודה : ואתא יהוא ליזרעאל ואיזבל שמעת
וכחלת בצירא עינהא ותקינת ית רישה ואסתכיאת מן חרכא :
ויהוא על בתרעא ואמרת השלם   זמרי

ויורם היה שמר ברמת גלעד הוא וכל ישראל מפני חזאל מלך ארם   חזאהל
: וישב יהורם המלך להתרפא ביזרעאל מן המכים אשר יכהו
ארמים בהלחמו את חזאל מלך ארם ויאמר יהוא אם יש נפשכם
אל יצא פליט מן העיר ללכת לגיד ביזרעאל : וירכב יהוא וילך   להגיד
יזרעאלה כי יורם שכב שמה ואחזיה מלך יהודה ירד לראות את
יורם : והצפה עמד על המגדל ביזרעאל וירא את שפעת יהוא
בבאו ויאמר שפעת אני ראה ויאמר יהורם קח רכב ושלח לקראתם
ויאמר השלום : וילך רכב הסוס לקראתו ויאמר כה אמר המלך
השלום ויאמר יהוא מה לך ולשלום סב אל אחרי ויגד הצפה לאמר
בא המלאך עד הם ולא שב : וישלח רכב סוס שני ויבא אלהם
ויאמר כה אמר המלך השלום ויאמר יהוא מה לך ולשלום סב אל
אחרי : ויגד הצפה לאמר בא עד אליהם ולא שב והמנהג כמנהג
יהוא בן נמשי כי בשגעון ינהג : ויאמר יהורם אסר ויאסר רכבו
ויצא יהורם מלך ישראל ואחזיהו מלך יהודה איש ברכבו ויצאו ל
לקראת יהוא וימצאהו בחלקת נבות היזרעאלי : ויהי כראות יהורם
את יהוא ויאמר השלום יהוא ויאמר מה השלום עד זנוני איזבל אמך
וכשפיה הרבים : ויהפך יהורם ידיו וינס ויאמר אל אחזיהו מרמה
אחזיה : ויהוא מלא ידו בקשת ויך את יהורם בין זרעיו ויצא החצי
מלבו ויכרע ברכבו : ויאמר אל בדקר שלשה שא השלכהו בחלקת   שלישו
שדה נבות היזרעאלי כי זכר אני ואתה את רכבים צמדים אחרי אחאב
אביו ויהוה נשא עליו את המשא הזה : אם לא את דמי נבות ואת
דמי בניו ראיתי אמש נאם יהוה ושלמתי לך בחלקה הזאת נאם יהוה
ועתה שא השלכהו בחלקה כדבר יהוה : ואחזיה מלך יהודה ראה
וינס דרך בית הגן וירדף אחריו יהוא ויאמר גם אתו הכהו אל
המרכבה במעלה גור אשר את יבלעם וינס מגדו וימת שם : וירכבו
אתו עבדיו ירושלמה ויקברו אתו בקברתו עם אבתיו בעיר דוד :
ובשנת אחת עשרה שנה ליורם בן אחאב מלך אחזיה על
יהודה : ויבוא יהוא יזרעאלה ואיזבל שמעה ותשם בפוך עיניה ותיטב
את ראשה ותשקף בעד החלון : ויהוא בא בשער ותאמר השלום

ויורם היה שומר. עתה ספר היאך היה הקשר חזק כי אם היה יורם שם לא היה הקשר אז כי היו שרי החיל אשר שם יריאים מיורם ולא היו נסכמים עם יהוא למרוד בו ·אלא שיורם שהיה שם ברמות גלעד שומר העיר מפני חזאל היה מקרהו שהוכה שם. והוצרך לו לשוב להתרפא ביזרעאל · ובין כך בא הנביא אל יהוא ומשחו ונתקשרו עמו שרי החיל אשר שם: מן המכים. שם כמו מן המכות · יואמ' האחד מכה בסגול · וכן אמר התרגו' מן מחתא: אשר יכוהו . כמו הכוהו. עתיד במקום עבר · וכמוהו רבים: אם יש נפשכם · אם רצונכם אתי להמליכני כאשר אתם מראים עזרוני בזה הדבר שלא יצא פליט מן העיר ללכת לגיד ביזרעאל ליהורם · כי טוב הוא שנבא עליו פתאום ולא ישמר ממנו : לגיד. כן כתיב וקרי להגיד ושניהם נכונים · כי מצאנו המקור בחסרון ההא רבים · כמו לשמיע בקול תודה שהוא כמו להשמיע. לראותכם כמו להראותכם · והדומי' להם: את שפעת יהוא. רבוי עם שהיה בא עם יהוא· וכן ששפעת גמלים · שפע ימים ייכקו: שפעת אני רואה · התי"ו כמו הא כי איננו סמוך · וכמוהו חכמת ודעת. אם אתן שנת לעיני · כשמחת בקציר · והדומה לו שכתבנו בספר מכלל: רכב · מתריית רוכב הסוס יקרא רכב · ועתה רכב על סוס ארוניו ללכת לקראת יהוא: עד הם · הראשון כן· והשני עד אליהם שלא כמנהג. כי המנהג עדיהם מלה אחת ועד אליהם היא תוספת ביאור. כי היה מספיק אם יאמר אליהם או עדיהם לבדו: והמנהג כמנהג יהוא · מנהג הרכב כמנהג יהוא שהוא נוהג רכבו בשגעון · ות"ת בשגעון ינהג בניח ידבר: השלום עד זנוני · מה ענין השלום שיגיע עד זנוני אמך לא יאות לה ולך שלום:ויהפוך יהורם ידיו · האוחזות ברסן והפכה להסב פניו ולנוס: מלא ידו בקשת · משך הקשת בכל כחו: שלישה. בהא במקום וי"ו כמו אהלה: כי זכור אני ואתה· זכור היום שאני ואתה היינו רוכבי' יחדיו מחוברים. כלו' שהיו רוכבים שניהם בדבר אחד. או שניהם זה אצל זה ביחד · זהו צמדים· כמו צמד בקר . ומלת את ר"ל עם. כלומ' אני עמך ואתה עמי היינו רוכבים צמדים · ות"ת ארי דכיר אנא כד הוינא רכיבין זווג חד אזלין: וה' נשא עליו · ומן קדם ה' אתנטיל עלוהי מטל נבואתא הדין: את דמי נבות ואת דמי בניו · נחלקו רז"ל בדבר זה יש אומ' בניו נהרגו עמו · ומהם אמרו בנים העתידים לצאת ממנו .ואא' ז"ל פי' ואת דמי בניו שגזל מהם נחלתם: ראיתי אמש. ת"י גלי קדמי בקריב · וי"ל אמש כשמשמעו הלילה שעבר · ונא' לאליהו ממחרת שמת נבות הנבואה הזאת כי ביום שמת נבות שלחו אל איזבל ולא ירד לכרם לרשתו עד למחרתו והנבואה באה אל אחאב בו ביום שהיה אחאב בכרם · ואמר לו ראיתי הלילה דמי נבות ודמי בניו · על דרך קול דמי אחיך צועקים אלי מן האדמה: וינס דרך בית הגן · ובדברי הימים הוא אומר והוא מתחבא בשמרון ויביאוהו אל יהוא וימיתוהו. נרא' כי בדרך הכוהו כמו שאמר להם הכוהו אל המרכבה והם הורו לו חצים והכוהו. והוא נס מוכה אל מגדו וימת שם. ולא מת ממש אלא נשתתק מחמת המכות כמו שאומר בנבל וימת לבו בקרבו ולא מת ממש עד עשרה ימים. וכן פירושו וימת שם שנשתתק ואחר כן נשאוהו עבדיו להחבא בשמרון מפני יהוא. ועבדי יהוא שרדפו אחריו ומצאוהו מתחבא בשמרון והביאוהו אל יהוא ביזרעאל והמיתוהו שם כי עדיין לא מת · ומה שאמר שם ויקברוהו כי אמרו בן יהושפט הוא לא שקברוהו שם אלא שנתנוהו לקבורה והניחו אותו שיוליכוהו עבדיו לירושלם כמו שאמר הנה וירכיבו אותו עבדיו ירושלימה ויקברו אותו בקבורתו וגומ': במעלה גור. לא אמר להם שיכוהו במעלה גור אלא אמר לעבדיו שהיו רודפים הכוהו אל המרכבה והם לא השיגוהו כי הוא היה נס על המרכבה ולא השיגוהו עד מעלה גור שהשיגוהו בחצים שמה והוא נס עם כל זה עד מגידו · וזהו שאמר ויכוהו במעלה גור אשר את יבלעם. והפסוק חסר במלת ויכוהו .ולפי שאמר הכוהו סמך על המבין · וכמוהו הרבה במקרא: ובשנת אחת עשרה · ולמעלה אמר בשנת שתים עשרה · ולפי החשבון הוא בשנת י"ב כמו שכתב' אלא שב' שנים היו בהם מקוטעות · ומה שאומר זה הנה אעפ" שאמר למעלה תחלת מלכותו וסופה עתה בעת מותו ספר בכ" מלכותו להודיע כי בעונו קצרו ימי מלכותו ומת ולא מלך אחר אביו אלא שנה אחת: ותשם בפוך עיניה · ותשם פוך בעיניה · וכמוהו שלחו באש מקדשך · שלחו אש במקדשך ·או פי' ותשם ותתקן בפוך עיניה. והפוך הוא הכחול: ותיטיב את ראשה · ותתקן · כלומר קשטה את עצמה כדי שתמצא חן בעיניו ולא יהרגה:

זמרי הרג

זמרי הרג אדניו : וישא פניו אל החלון ויאמר מי אתי מי וישקיפו
שמטוה אליו שנים שלשה סריסים : ויאמר שמטהו וישמטוה ויז מדמה
אל הקיר ואל הסוסים וירמסנה : ויבא ויאכל וישת ויאמר פקדו
נא את הארורה הזאת וקברוה כי בת מלך היא : וילכו לקברה
ולא מצאו בה כי אם הגלגלת והרגלים וכפות הידים : וישבו ויגידו
לו ויאמר דבר יהוה הוא אשר דבר ביד עבדו אליהו התשבי לאמר
ותהי בחלק יזרעאל יאכלו הכלבים את בשר איזבל : והית נבלת איזבל
כדמן על פני השדה בחלק יזרעאל אשר לא יאמרו זאת איזבל :
י ולאחאב שבעים בנים בשמרון ויכתב
יהוא ספרים וישלח שמרון אל שרי יזרעאל הזקנים ואל האמנים
אחאב לאמר : ועתה כבא הספר הזה אליכם ואתכם בני אדניכם
ואתכם הרכב והסוסים ועיר מבצר והנשק : וראיתם הטוב והישר
מבני אדניכם ושמתם על כסא אביו והלחמו על בית אדניכם : ויראו
מאד מאד ויאמרו הנה שני המלכים לא עמדו לפניו ואיך נעמד
אנחנו : וישלח אשר על הבית ואשר על העיר והזקנים והאמנים
אל יהוא לאמר עבדיך אנחנו וכל אשר תאמר אלינו נעשה לא
נמליך נמליך איש הטוב בעיניך עשה : ויכתב אליהם ספר שנית לאמר
אם לי אתם ולקלי אתם שמעים קחו את ראשי אנשי בני אדניכם
ובאו אלי כעת מחר יזרעאלה ובני המלך שבעים איש את גדלי
העיר מגדלים אותם : ויהי כבא הספר אליהם ויקחו את בני המלך
וישחטו שבעים איש וישימו את ראשיהם בדודים וישלחו אליו
יזרעאלה : ויבא המלאך ויגד לו לאמר הביאו ראשי בני המלך
אותם ויאמר שימו אתם שני צברים פתח השער עד הבקר : ויהי בבקר
ויצא ויעמד ויאמר אל כל העם צדקים אתם הנה אני קשרתי על
אדני ואהרגהו ומי הכה את כל אלה : דעו אפוא כי לא יפל מדבר
יהוה ארצה אשר דבר יהוה על בית אחאב ויהוה עשה את אשר
דבר ביד עבדו אליהו : ויך יהוא את כל הנשארים לבית אחאב
ביזרעאל וכל גדליו ומידעיו וכהניו עד בלתי השאיר לו שריד :
ויקם ויבא וילך שמרון הוא בית עקד הרעים בדרך : ויהוא
מצא את אחי אחזיהו מלך יהודה ויאמר מי אתם ויאמרו אחי אחזיהו
אנחנו ונרד לשלום בני המלך ובני הגבירה : ויאמר תפשום חיים
ויתפשום חיים וישחטום אל בור בית עקד ארבעים ושנים איש
ולא השאיר איש מהם :
וילך משם וימצא את יהונדב בן רכב לקראתו

זמרי קטל רבוניה : וזקף אפוהי לחרכא ואמר מן הכא מן ואסתכיאו
לותיה תרין תלתא גואין : ואמר מגירוהא ומגרוהא ונדא מדמהא
על כותלא ועל סוסותא ודשוהא : ועל ואכל ושתי ואמר סערו כען
ית ארורתא הדא וקברוהא ארי בת מלכא היא : ואזלו למקברה
ולא אשכחו בה אלהין גולגלתא ורגליא ופיסת ידה : ותבו וחויאו
ליה ואמר פתגמא דיי הוא דמליל ביד עבדיה אליה דמן תשוב למימר
באחסנת יזרעאל יכלון כלביא ית בסרא דאיזבל : ותהי נבילתא
דאיזבל כזבל מבדר על אפי חקלא באחסנת יזרעאל דלא יימרון דא
איזבל : ולאחאב שבעין בנין בשמרון וכתב
יהוא איגראן ושדר לשמרון לרברבי יזרעאל סביא ולתורבניא ד
דאחאב למימר : וכען כמיתא אגרתא הדין לותכון ועמכון בני
רבונכון ועמכון רתיכין וסוסון וקרוין כריכן ומאני זינא : ותחזון
דתקין ודכשר מבני רבונכון ותשוון על כורסי מלכותא דאבוהי
ותגיחון קרב על בית רבונכון : ודחילו לחדא לחדא ואמרו הא תרין
מלכיא לא יכילו למיקם קדמוהי ואיכדין נקום אנחנא : ושלח דממנא
על ביתא ודממנא על קרתא וסביא ותורביניא לות יהוא למימר עבדך
אנחנא כל דתימר לנא נעביד לא נמליך גבר דתקין בעינך עביד :
וכתב להון אגרתא תנינות למימר אם דילי אתון ומני אתון מקבלין
סבו ית רישי גברי בני רבונכון ותיתון לותי כעידנא הדין מחר ל
ליזרעאל ובני מלכא שבעין גברא ית רברבי קרתא מרבן יתהון :
והוה כמיתי אגרתא לותהון ודברו ית בני מלכא ונכסו שבעין גברא
ושויאו ית רישיהון בסליא ושדרינון לותיה ליזרעאל : ואתא איזגדא
וחוי ליה למימר איתיאו רישי בני מלכא ואמר שוו יתהון תרין דגורין
במעלנא דתרעא עד צפרא : והוה בצפרא ונפק וקם ואמר לכל
עמא זכאין אתון הא אנא מרדית על רבוני וקטלתיה ומן קטל ית כל
אלין : דעו כען ארי לא יבטל מפתגמא דיי דמליל יי על בית אחאב
ויי קיים ית דמליל ביד עבדיה אליה : ומחא יהוא ית כל דאשתארו
לבית אחאב ביזרעאל וכל רברבוהי וקריבוהי וחברוהי עד דלא א
אשתאר ליה משיזיב : וקם ואתא ואזל לשמרון הוא בית כנישת רעיא
באורחא : ויהוא אשכח ית אחי אחזיה מלכא שבטא דבית יהודה
ואמר מן אתון ואמרו אחי אחזיה אנחנא ונחתנא למסעד שלם מלכא
ובני מלכתא : ואמר אוחדינון כד חיין ואחדונון כד חיין ונכסונון
לגו בית כנשתא ארבעין ותרין גברא ולא אשתאר אנש מנהון :
ואזל מתמן ואשכח ית יהונדב בר רכב לקדמותיה ושאיל

זמרי הרג אדוניו · לפי שהרג זמרי את בעשא אדוניו ויהוא גם כן הרג אדוניו לפיכך קראו אותו כן : מי אתי · מי עם בעזרתי : שמטוה · הפילוה מן החלון
לארץ . וכתוב בוי"ו שהוא כנוי לזכר . והקרי בקמץ ההא" לנקבה והוי"ו נוספת · והכתב יש בו דרש רמז לנבות שבותה לשמוט אותו ולסלקו כן כוה הוא לשמטה ·
כי דין סקילה היה לה כי מיתה בנפלה ורמסוה : ויז מדמה . בחירק היוד" מבנין הקל · וכתב זה לגלות משפט האל ברשעה הזאת כי היה דמה נראה ימים ·
בקיר : וירמסנה · יהוא רמסה בסוסו כי בת מלך היא . ואף על פי שהיתה ממלכי אומות העולם צריך לנהוג כבוד בכל נכבד באומתו מדרך המוסר . ולא
תלה בכבוד בעלה לפי שהיא גרמה מיתתו ואבדון מלכותו : כי אם הגלגלת · כי שאר כל הגוף אכלו הכלבים . ולא מצאו בה כי אם הגלגלת והרגלים וכפות
הידים · ושבו והגידו ליהוא ולא קברו ממנה דבר כיון שהיה רוב גופה נאכל כמו שאמר הנביא ואין קובר · ובדרש למה נשאר בה הגלגלת והרגלים וכפות
הידים שלא אכלו הכלבים לזכות שהיתה מרקדת לפני הכלות נשארו בה הרגלים . ולפי שהיתה מטפחת לפניהם נשארו בה כפות הידים . ולפי שהיתה
מקשקשת בראשה לפניהן נשאר בה הגלגלת · ולדעת הדרש הנשאר בה קברו . ומה שאמר ואין קובר כי קודם שיבואו לקבר נאכל רוב גופה : בחלק יזרעאל ·
כי החלון הזה היה פתוח אל כרם נבות . כמו שאמר הכתוב כי הכרם היה אצל היכל אחאב : והיית · הכתוב הוא בלא הא כמו ועשת את התבואה . והקרי
על הרוב : כדומן · כתרגומו כזבל דמבדר על אפי חקלא : אל שרי יזרעאל · שרי יזרעאל היו אז בשמרון · אולי הלכו שם כששמעו המרד להתיעץ שם לפי
ששמרון היתה עיר המלוכה : ואל האומנים אחאב · האומנים בני אחאב . כמו שאמ' גדולי העיר מגדלים אותם : והלחמו · לנסותם כתב להם כן : את
ראשי אנשי בני אדוניכם · בני הוא פי' אנשי כי אם היה אומ' אנשי אדוניכם היו סבורי' כי על כל אנשי ביתו אמר אעפ" שאינם בניו · לפי' אמ' בני אדניכם . ובני
המלך לא היה זה בספר אלא ספור הכתוב הוא שמספר כי בני המלך שצוה יהוא להביא את ראשיהם היו שבעי' איש עם גדולי העיר שהיו מגדלי' אותם : בדודים ·
בסלים · וכן תי" בסליא . וכמוהו שני דודאי תאנים : הדוד האחד : שני צבורי' · כמו גלים לפי שהם נאספים יחד · כמו גל אבנים · לפיכך נקראו צבורים ·
מן ויצבור יוסף · אם יצבר בעפר כסף · וי"ת דגורין כמו שתרג' אנקלוס חמרי' חמרי' : צדיקים אתם · אינכם חייבים בדם אלה האנשים . תאמרו כי אני
עשיתי רע וקשרתי על אדוני והרגתיו אלא לא הכיתי אני אלא גדולי העיר הכו אותם ולא רצו להלחם עליהם תוכלו להכיר ולדעת כי מה' יצא הדבר ואני ואתם
צדיקים בדם כל בית אחאב : ומיודעיו קרוביו · כמו ולנעמי מודע לאישה · וכת" וקריבוהי : וכהניו · כהני במות . וי"ת וחברוהי : בית עקד הרועי' ·
ת" בית כנישת רעיא . וכתב אא" ז"ל כי נקרא כן לפי שהיו הרועים גוזזים שם את צאנם ובעת הגזיזה קושרים אותם ברגליהם מקום העקידה : מצא את אחי
אחזיהו בני אחי אחזיהו · כמו שאומר בדברי הימי' וימצא את שרי יהודה ואת בני אחי אחזיהו · ובן אחיו קורא אחיו כמו ואת לוט אחיו : לשלום בני המלך ובני
הגבירה . בני אחאב ובני איזבל . ומה שאמר ובני הגבירה · אחר שאמר לשלום בני המלך לפי שהכבוד היה תלוי בה שאף בחיי אחאב היתה היא גבירה
ואחאב היה נשמע אליה ועושה על פיה . לא ידעו ענין זה המרד ושהומתה איזבל ושהומת אחזיהו לפיכך לא נכו מיהוא אבל שמעו כי מת יהורם ברמות גלעד
לפיכ' אמרו לשלום בני המלך . וכן את' שם בדברי הימים מטרתים לאחזיהו שהיו באים לעבודת אחזיהו לעזור לבית אחאב כמו שהיה הוא עמה': תפשום חיים ·
ומה שצוה כן ובלבבו להרגם כמו שאמר וישחטם להגדיל הנקמה שלא ימיתום דרך מלחמה :

ושאיל בשלמיה ואמר ליה האית לבך כשר כמא דלבי עם לבך ואמר
יהונדב אית ואית הב ית ידך ויהב ידיה ואסקיה לותיה לרתיכא :
ואמר איתא עמי וחזי בקינאתי דאנא מקני קדם יי ואחית יתיה
ברתיכיה : ואתא לשמרון ומחא ית כל דאשתארו לאחאב בשמרון
עד דשיציה כפתגמא דיי דמליל עם אליה :

וכנש יהוא ית כל עמא ואמר להון אחאב פלח ית בעלא זעיר יהוא
יפלחיניה סגי : וכען כל נביי בעלא וכל פלחוהי וכל כומרוהי זמינו
לי אנש לא ישתגי ארי דבח רב לי לבעלא כל דישתגי לא יתקיים ויהוא
עבד בחוכמא בדיל לאבדא ית פלחי בעלא : ואמר יהוא זמינו כנישת
לבעלא וזמינו : ושלח יהוא בכל ישראל ואתו כל פלחי בעלא ולא
אשתאר אינש דלא אתא ועלו לבית בעלא ואתמלי בית בעלא ספא
בספא : ואמר לדממנא על קמטריא אפיק לבושיא לכל פלחי בעלא
ואפיק להון לבושיא : ואתא יהוא ויהונדב בר רכב לבית בעלא
ואמר לפלחי בעלא בלושו וחזו דילמא אית כא עמכון מעבדיא דיי
אלהן פלחי בעלא בלחודיהון : ועלו למעבד ניכסת קודשין ועלון
ויהוא מני ליה בברא תמנין גברא ואמר גברא דישתיזיב מן גבריא
דאנא מעיל על ידיכון נפשיה חלף נפשיה : והוה כד שיצי למעבד
עלתא ואמר יהוא לרהטיא ולגבריא עולו מחונון אינש לא יפוק
ומחונון לפתגם דחרב ורמו רהטיא וגבריא קטילין ואזלו עד קרית
בית בעלא : ואפיקו ית קמת בית בעלא ואוקידוהא : ותרעו ית
קמת בעלא ותרעו ית בית בעלא ושויוהא לבית מפקת אנשא עד
יומא דין : ושיצי יהוא ית בעלא מישראל : לחוד בחובי ירבעם בר
נבט דחייב ית ישראל לא סטא יהוא מבתריהון אישתעביד לעגלי דהבא
די בבית אל ודי בדן : ואמר יי ליהוא חלף דאתקנתא
למעבד דכשר קדמי ככל דברעותי עבדתא לבית אחאב בנין רביעאין
יתבון לך על כורסי מלכותא דישראל : ויהוא לא נטר למהך באוריתא
דיי אלהא דישראל בכל לביה לא סטא מעל חובי ירבעם דחייב ית
ישראל : ביומיא האינון שרי רוגזא דיי למיתקף בישראל ומחונון
חזאל בכל תחום ארעא דישראל : מן ירדנא מדנח שמשא ית כל
ארעא שבטא גד ושבטא ראובן ושבטא דמנשה מערער דעל כיף נחלא
דארנון וארעא גלעד ומתנן : ושאר פתגמי יהוא וכל דעבד וגבורתה
הלא אינון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכי ישראל : ושכב יהוא
עם אבהתוהי וקברו יתיה בשמרון ומלך יהואחז בריה תחותוהי :
ויומיא דמלך יהוא על ישראל עסרין ותמני שנין בשמרון :

ועתליה אמיה דאחזיה חזת ארי
מית ברה וקמת ואבידת ית כל זרעא דמלכותא : ונסיבת יהושבע
בת מלכא יורם אחתיה דאחזיה ית יואש בר אחזיה וגנבת יתיה
מגו בני מלכא דמתקטלין ואטמרת יתיה וית מניקתיה באידרון בית
ערסתא ואטמרו יתיה מן קדם עתליה ולא איתקטיל : והוה עמה
בבית מקדשא דיי מיטמר שית שנין ועתליה מלכת על ארעא :
ובשתא שביעתא שלח יהוידע ודבר ית רבני מאותא

ויברכהו ויאמר אליו היש את לבבך ישר כאשר לבבי עם לבבך
ויאמר יהונדב יש ויש תנה את ידך ויתן ידו ויעלהו אליו אל- ה
המרכבה : ויאמר לכה אתי וראה בקנאתי ליהוה וירכבו אתו ברכבו :
ויבא שמרון ויך את כל הנשארים לאחאב בשמרון עד השמידו
כדבר יהוה אשר דבר אל אליהו :

ויקבץ יהוא את כל העם ויאמר אלהם אחאב עבד את-
הרבה הבעל מעט יהוא יעבדנו הרבה : ועתה כל נביאי הבעל כל עבדיו
וכל כהניו קראו אלי איש אל יפקד כי זבח גדול לי לבעל כל אשר-
יפקד לא יחיה ויהוא עשה בעקבה למען האביד את עבדי הבעל :
ויאמר יהוא קדשו עצרה לבעל ויקראו : וישלח יהוא בכל ישראל
ויבאו כל עבדי הבעל ולא נשאר איש אשר לא בא ויבאו בית הבעל
וימלא בית הבעל פה לפה : ויאמר לאשר על המלתחה הוצא
לבוש לכל עבדי הבעל ויצא להם המלבוש : ויבא יהוא ויהונדב בן-
רכב בית הבעל ויאמר לעבדי הבעל חפשו וראו פן יש פה עמכם
מעבדי יהוה כי אם עבדי הבעל לבדם : ויבאו לעשות זבחים ועלות
ויהוא שם לו בחוץ שמנים איש ויאמר האיש אשר ימלט מן האנשים
אשר אני מביא על ידיכם נפשו תחת נפשו : ויהי ככלתו לעשות
העלה ויאמר יהוא לרצים ולשלשים באו הכום איש אל יצא ויכום ל
לפי חרב וישלכו הרצים והשלשים וילכו עד עיר בית הבעל :
ויצאו את מצבות בית הבעל וישרפוה : ויתצו את מצבת הבעל
וישמהו ויתצו את בית הבעל וישמהו למחראות עד היום : וישמד יהוא
למוצאות את הבעל מישראל : רק חטאי ירבעם בן נבט אשר החטיא את-
ישראל לא סר יהוא מאחריהם עגלי הזהב אשר בית אל ואשר בדן :
ויאמר יהוה אל יהוא יען אשר-
הטיבת לעשות הישר בעיני ככל אשר בלבבי עשית לבית אחאב בני
רביעים רבעים ישבו לך על כסא ישראל : ויהוא לא שמר ללכת בתורת-
יהוה אלהי ישראל בכל לבבו לא סר מעל חטאות ירבעם אשר ה
החטיא את ישראל : בימים ההם החל יהוה לקצות בישראל ויכם
חזאל בכל גבול ישראל : מן הירדן מזרח השמש את כל ארץ
ארנן הגלעד הגדי והראובני והמנשי מערער אשר על נחל ארנן והגלעד
וגבורתו והבשן : ויתר דברי יהוא וכל אשר עשה וכל גבורתו הלוא הם
כתובים על ספר דברי הימים למלכי ישראל : וישכב יהוא עם אבתיו
ויקברו אתו בשמרון וימלך יהואחז בנו תחתיו : והימים אשר מלך
יהוא על ישראל עשרים ושמנה שנה בשמרון :

יא ועתליה אם אחזיהו וראתה כי מת בנה ותקם ותאבד את כל-
ראתה זרע הממלכה : ותקח יהושבע בת המלך יורם אחות אחזיהו את-
יואש בן אחזיה ותגנב אתו מתוך בני המלך הממותים אתו ואת-
מומתים מינקתו בחדר המטות ויסתרו אתו מפני עתליהו ולא הומת :
ויהי אתה בית יהוה מתחבא שש שנים ועתליה מלכת על הארץ :
ובשנה השביעית שלח יהוידע ויקח את שרי

ויברכהו. נתן לו שלום : ויאמר יהונדב יש ויש תנה את ידך. יהונדב אמר יש ויש כפל לחזק כי ישר לבבו ואחר כן אמר לו יהוא תנה את ידך להעלותו למרכבה עמו. או פירושו ויש תשובת יהוא. דרך שאלה. כלומר כן הוא כמו שאתה אומר כי יש לבבך עם לבבי. אכ" תנה ידך ויתן ידו ויעלהו אליו אל המרכבה : עד השמידו. בחירק היוד" כי כן יבוא המקור פעמים : בעקבה. כתרגו' בחכמה. וכן ויעקבני : קדשו עצרה. זמנו עצרה שיהיו נעצרים כל העם לפני הבעל : לאשר על המלתחה. ת' לדממנא על קומטריא. פי' גנזי הבגדים. וכן בדברי רז"ל קומטרי דספרי. פי' גנזי הספרים : נפשו תחת נפשו. נפש השומר תחת נפש הנמלט : וישליכו. הוא על דרך הרחבת הלשו' מרוב חפזם ומהירותם אותם לשלחם לעיר בית הבעל לנתוץ את המצבות : ויוציאו. הראשון מצבות לשון רבים. והשני מצבת לשון יחיד : וישרפוה. כל אחת מן המצבות : למחראות. כתיב וקרי למוצאות. ושניהם ענין אחד. אלא שהקרי לשון נקיה יותר. והענין שהיו נפנין שם : אשר בית אל. כמו בבית אל. וכן הנמצא בית ה' : ויאמר ה' אל יהוא. ע"י נביא. ובסדר עולם מי אמר לו יונה בן אמתי : בני רבעים. כמו בנים רביעים יהואחז יהואש ירבעם זכריה. ואמרו בזכות שהשחית בית אחאב שמלכו ארבעה דורות עמרי אחאב אחזיהו יהורם מלכו מבניו ארבע' דורות : ויהוא בער הבעל ולא בער העגלי' כי אותם נעשו לשם ה' ואעפ"כ היה חטא גדול כמו שכתוב לא תעשון אתי וגו': לקצות בישראל. להכרית. כמו מקצה רגלים חמס שותה : וראתה כי מת בנה. כתוב בוי"ו וקרי בלא וי"ו והענין אחד : ותאבד ובמקומו בדברי הימים ותדבר. וסימ' תאבד דוברי כזב : הממלכה. פי' ממלכות יהודה. וכן אומר בדברי הימים : הממותים. כתיב וקרי המומתי' והענין אחד. אלא שהכתו' הוא תואר כמו ממותי חללים. והקרי הוא מהפעלים מבנין הפעיל : בחדר המטות. חסר. וענינו ותסתירהו. ואת מניקתו בחדר המטות וכתי' ואטמרת יתיה באדרון ערסתא. וכן בדברי הימים ותתן אותו ואת מניקתו בחדר המטות ואמר אח"כ ויסתירו אותו ר"ל היא הסתירה אותו לשעה ומכאן ואילך הסתירו אותו בנ"י היודעי' שלא בא הדבר לעתליה כל שש השנים. ופי' בחדר המטות החדר שהיה בעזרת הלוים או הכהנים. ובדברי רז"ל בחדר המטות בתאים. ר' ישמעאל אומ' בעליות בימות החמה שהיו שוכבי' שם הכהני' והלוי' ויש בו דרש בית המקדש קורא חדר המטות על שם בין שדי ילין. ועוד כתיב אף ערשנו רעננה:

שרי המאיות.

המאות המאיות לכרי ולרצים ויבא אתם אליו בית יהוה ויכרת להם ברית
וישבע אתם בבית יהוה וירא אתם את בן המלך: ויצום לאמר
זה הדבר אשר תעשון השלשית מכם באי השבת ושמרי משמרת
בית המלך: והשלשית בשער סור והשלשית בשער אחר הרצים
ושמרתם את משמרת הבית מסח: ושתי הידות בכם כל יצאי השבת
ושמרו את משמרת בית יהוה אל המלך: והקפתם על המלך
סביב איש וכליו בידו והבא אל השדרות יומת והיו את המלך בצאתו
ובבאו: ויעשו שרי המאיות ככל אשר צוה יהוידע הכהן ויקחו
איש את אנשיו באי השבת עם יצאי השבת ויבאו אל יהוידע הכהן:
ויתן הכהן לשרי המאיות את החנית ואת השלטים אשר למלך דוד
אשר בבית יהוה: ויעמדו הרצים איש וכליו בידו מכתף הבית הימנית
ויוציא עד כתף הבית השמאלית למזבח ולבית על המלך סביב: ויוצא
את בן המלך ויתן עליו את הנזר ואת העדות וימלכו אתו וימשחהו
ויכו כף ויאמרו יחי המלך: ותשמע עתליה
את קול הרצין העם ותבא אל העם בית יהוה: ותרא והנה המלך
עמד על העמוד כמשפט והשרים והחצצרות אל המלך וכל עם ה
הארץ שמח ותקע בחצצרות ותקרע עתליה את בגדיה ותקרא קשר
פקודי קשר: ויצו יהוידע הכהן את שרי המאיות פקדי החיל ויאמר אליהם
הוציאו אתה אל מבית לשדרת והבא אחריה המת בחרב כי אמר
הכהן אל תומת בית יהוה: וישמו לה ידים ותבוא דרך מבוא הסוסים
בית המלך ותומת שם: ויכרת יהוידע את
הברית בין יהוה ובין המלך ובין העם להיות לעם ליהוה ובין המלך
תיו ובין העם: ויבאו כל עם הארץ בית הבעל ויתצהו את מזבחתו
ואת ואת צלמיו שברו היטב ואת מתן כהן הבעל הרגו לפני המזבחות

מאותא לגבריא ולרהטיא ואעיל יתהון לותיה לבית מקדשא דיי וגזר להון קיים ואומי יתהון בבית מקדשא דיי ואחזי יתהון ית בר מלכא: ופקידינון למימר דין פתגמא דתעבדון תלתא מנכון עלי שבא ונטרי מטרת בית מלכא: ותלתא בתרע גבריא ותלתא בתרעא דבתרוהי תרע רהטיא ותטרון ית מטרת ביתא מדאשתלי: ותרין חולקין בכון כל נפקי שבא ותיטרון ית מטרת בית מקדשא דיי על מלכא: ותקיפון על מלכא סחור סחור גבר וזיניה בידיה ודייעול לגו מן סדרא יתקטיל והוו עם מלכא במיפקיה ובמיעליה: ועבדו רבני מאותא ככל דפקיד יהוידע כהנא ודברו גבר ית גברוהי עלי שבתא עם נפקי שבתא ואתו לות יהוידע כהנא: ויהב יהוידע כהנא לרבני מאותא ית מורניתא וית שלטיא די למלכא דוד די בבית מקדשא דיי: וקמו רהטיא גבר וזיניה בידיה מעיבר ביתא מימינא עד עיבר ביתא מסמלא למדבחא ולבית כפורי על מלכא סחור סחור: ואפיק ית בר מלכא ויהב עלוהי ית כלילא וית סהדותא ואמליכו יתיה ומשחוהי וטפחו יד ואמרו יצלח מלכא:

ושמעת עתליה ית קל דרקדנין עמא ואתת לות עמא לבית מקדשא דיי: וחזת והא מלכא קאים על אסטוונא כהילכתא ורברביא עמיה וחצוצרתא קדם מלכא וכל עמא דארעא חדן ותקעין ב בחצוצרתא ובזעת עתליה ית לבושהא וקרת מירדא מירדא: ופקיד יהוידע כהנא ית רבניה מאותא דממנן על חילא ואמר להון אפיקו יתה לגיו מן סידרא ודייעול בתרהא יתקטל בחרבא ארי אמר כהנא לא תיתקטל בבית מקדשא דיי: ושויאו לה אתרא ועלת באורח מעלנא דסוסיא לבית מלכא ואתקטילת תמן: וגזר יהוידע ית קיימא בין מימרא דיי ובין מלכא ובין עמא למהוי לעם משמיש קדם יי בין מלכא ובין עמא: ועלו כל עמא דארעא לבית בעלא וסתרוהי וית איגורוהי וית צלמוהי תבירו יאות וית מתן כומריא דבעלא קטלו קדם

איגורא ומני

שרי המאיות. כתוב ביוד׳ וקרי בלא יוד׳ המאות׳ וכן כלם אשר בפרשה זאת עד ויכרת יהוידע כן כתוב וכן קרי והכתוב הוא בהראות היוד׳ למד הפועל הנסתרת ממלת מאה. כי ההא׳ במאה לנקבה והא הסרס כעלמות׳ ואלה שרי המאות כהנים ולוים היו כי רבים היו׳ כי דוד מנה מן הלוים ארבעת אלפי שוערים וארבעת אלפים משוררים ומהללים: לכרי ולרצים. כמו לכרים. וכמוהו הרודד עמי תחתי כמו עמים. והדומי׳ לה׳ שכתבנו בספר מכלל׳ ות״י לכרי לגבריא׳ ופי׳ לקח שרי המאו׳ אשר בלוים׳ וקרא בנ׳ לשרים ולרצים׳ לשרי׳ להתיעץ עמהם׳ וכן אומר בדברי הימים וראשי האבות לישראל׳ וקרא לרצים בנ׳ להכניס למשמרת המלך: וירא אותם׳ מבנין הפעיל בתשלומו ויראה בפתח היוד״: באי השבת ושמרי משמרת׳ שיתעסקו בעבודתם וישמרו משמרת הבית׳ ופירו׳ באי השבת כי משמרות קבועות היו בכהנים ובלוים מימי דוד ושמואל שתקנו אותם והיה משמר אחד עובד השבוע ויוצא בשבת אחר הקרבת המוספין ונכנס המשמר האחר. ואמר להם יהוידע שישמרו המלך ויהיה השלישית מן השומרי׳ מן באי השבת ושתי הידות כל יוצאי השבת׳ כי יוצאי השבת יותר פנויים מן באי השבת שעל באי השבת עבודת השבוע. ויהיה השלישי׳ בבית המלך השלישית בשער סור והשלישית בשער אחר הרצים׳ ולא חלק אותו יהיה שלישית כאן ואותו שלישי׳ יהיה כאן אלא שיחלקו באי השבת עם יוצאי השבת לשלשה חלקים ויהיו על השלש מקומות הנזכרים ויהיו מוכנים לשמור הנכנסים והיוצאים שלא יבואו עוזרי עתליהו להמית המלך: בשער סור. ובדברי הימים בשער היסוד׳ ות״י בתרע גבריא׳ ויש נסחאו׳ בתרע כטוריא׳ ובדברי רז״ל שהוא שער המזרחי׳ וז׳ שמות נקראו לו שע׳ סור ששם היו טמאין פורשים ההד״ סורו טמא קראו למו׳ שער היסוד ששם היו מיסדים את ההלכה׳ שער חרסית שהיה מכוון כנגד זריחת החמה ההד״ האו׳ לחרס ולא יזרח׳ שער האיתון שהוא משמש כניסה ויציאה׳ שער התוך שהוא ממוצע בין שני שערים. שער חדש ששם חדשו סופרי׳ את ההלכה. שער עליון שהוא למעל׳ מעזרת ישראל: בשער אחר הרצי׳. ת״י בתרעא דבתרוהי תרע רהטיא׳ ובדברי הימי׳ לשוערי׳ הספים. והוא שער שהיה לדרוס העזרה. ועליו נאמר בדברי הימים בית האספים׳ ומה שכנהו בשער הרצים לשעתו שהיו רצי המלך שם: מסח׳ פי׳ משמרת מסח שתשמרו מתסח והיא הכתיתה וההריסה׳ כמו ונסחתם מעל האדמה׳ ובמקום הזה הוא הריסת המשמרה׳ על דרך פן יהרסו לעלות אל ה׳׳ והזהירם שיהיו במשמרה כאחד זה אצל זה שלא יפרד אחד מסדר המשמרה ללכת אל מקום אחר. או יהיה מסח מן הסיח הדעת שישמרו שלא יסיחו דעתם לענין אחר אלא דעתם יהיה למשמרת לשמור את המלך: אל המלך׳ בעבור המלך: והבא אל השדרות. כתרג׳ ודיעול לגו מן סדרא׳ כלומר אדם אחד שיכנס תוך סדר משמרותיכם יומת. ובדברי הימים והבא אל הבית יומת ואחד הוא׳ כי כל הבית היה משמרתם׳ כמו שנא׳ מכתף הבית הימנית עד כתף הבית השמאלית למזבח ולבית: ויקחו איש את אנשיו׳ כל אחד משרי המאות לקח אנשיו עמו: את החנית. שם כלל כי לא נתן להם חנית אחד לבד אלא ר״ל החניתים. וכן אומר בדברי הימים את החניתים ואת המגנות ואת השלטים׳ ופירוש השלטים ברמות מגינים׳ וכן כל שלטי הגבורים: אשר למלך דוד׳ שהיה לוקח דוד במלחמות והיה מקדיש כמו שלטי הזהב אשר לקח מהדד עזר וזולתו והיו גנוזים לאוצרות בית ה׳: את הנזר ואת העדות׳ בגדי מלכות׳ מן ועדית עדי: עדות. בשקל גאות׳ ות״י ית כלילא וית סהדותא׳ ובדברי רז״ל כי זה הנזר היה עדות למלכי בית דוד מי שראוי למלכות הולמתו ומי שאינו ראוי למלכות אינה הולמתו. ואדניהו בקש להלמו ולא הולמתו: וימשחהו יהוידע ובניו. וכן כתו׳ בדברי הימים וימשחוהו יהוידע ובניו. ומפני מה משחוהו והלא אין מושחין מלך בן מלך מפני מחלוקתו של עתליהו כמו שמשחו שלמה מפני מחלוקתו של אדניהו: יחי המלך. ת״י יצלח מלכא: את קול הרצין העם. או יהיה חסר הסמך ומשפטו הרצי׳ רצי העם כמו סיגים כסף׳ אומרים אמת. או הוא כמו הפוך׳ כמו שהוא אומר בדברי הימים את קול העם הרצים׳ או יהיה קול עומד במקום שנים. ופירוש את קול הרצים ואת קול העם׳ וכון״ הרצים במקום מם וכן לקץ הימין כמו הימים. ופי׳ קול הרצים קול השמחה שהיו שמחים והיו אומרים יחי המלך. ובדברי הימים את קול העם הרצים ומהללים את המלך. ות״י את קול הרצים העם ית קל דרקדנין עמא׳ פי׳ שהיו מרקדין ומטפין כמו שאמר ויכו כף: עומד על העמוד׳ פי׳ סמוך לעמוד׳ וכן וזבחת עליו סמוך לו׳ ועליו מטה מנשה סמוך לו׳ ות״י קאי על אסטוונא׳ ופי׳ סטיו שהוא ספסל שיושבים בו השרים הגדולים. ולדעתי יהיה פי׳ עמוד שהיה באותו הסטיו מקום נכבד לעמוד שם המלך לפיכך נקרא עמוד׳ וכן אומר בדברי הימים על עמדו׳ כלו׳ מקום הראוי לו לעמוד בו: הוציאו אותה אל מבית לשדרות׳ הוציאו אותה מבית ה׳ ותצא דרך מקום השדרות שהיא מעכבת השומרים׳ ואם יבא איש אחריה לעזרתה המיתוהו בחרב: המת׳ מקור: וישימו לה ידים׳ נתנו לה מקו׳ שתצא באותו הדרך אשר מבית ה׳ לבית המלך והוא דרך מבוא הסוסים לבית ושם המיתוה: בין ה׳ ובין המלך׳ מתחלה כרת ברית בין ה׳ והמלך והעם שיהיו כלם לעבודת ה׳ ולהסיר הבעלים ואחכ׳ כרת ברית בין המלך והעם. ואת מתן. כהן הבעל היה שמו מתן:

וישם הכהן פקדות על בית יהוה: ויקח את שרי המאות ואת הכרי
ואת הרצים ואת כל עם הארץ וירידו את המלך מבית יהוה ויבואו
דרך שער הרצים בית המלך וישב על כסא המלכים: וישמח כל
המלך עם הארץ והעיר שקטה ואת עתליהו המיתו בחרב בית ׳ מלך:
יב בן שבע שנים יהואש במלכו: בשנת
שבע ליהוא מלך יהואש וארבעים שנה מלך בירושלם ושם אמו
צביה מבאר שבע: ויעש יהואש הישר בעיני יהוה כל ימיו אשר
הורהו יהוידע הכהן: רק הבמות לא סרו עוד העם מזבחים
ומקטרים בבמות: ויאמר יהואש אל הכהנים כל כסף הקדשים
אשר יובא בית יהוה כסף עובר איש כסף נפשות ערכו כל כסף אשר
יעלה על לב איש להביא בית יהוה: יקחו להם הכהנים איש מאת
מכרו והם יחזקו את בדק הבית לכל אשר ימצא שם בדק:
ויהי בשנת עשרים ושלש שנה למלך יהואש לא חזקו
הכהנים את בדק הבית: ויקרא המלך יהואש ליהוידע הכהן
ולכהנים ויאמר אלהם מדוע אינכם מחזקים את בדק הבית ועתה
אל תקחו כסף מאת מכריכם כי לבדק הבית תתנהו: ויאתו הכהנים
לבלתי קחת כסף מאת העם ולבלתי חזק את בדק הבית: ויקח
מימין יהוידע הכהן ארון אחד ויקב חר בדלתו ויתן אתו אצל המזבח בימין
בבוא איש בית יהוה ונתנו שמה הכהנים שמרי הסף את כל הכסף
המובא בית יהוה: ויהי כראותם כי רב הכסף בארון ויעל ספר המלך
והכהן הגדול ויצרו וימנו את הכסף הנמצא בית יהוה:
ידי ונתנו את הכסף המתכן על יד עשי המלאכה
המפקדי' הפקדים בית יהוה ויוציאהו לחרשי העץ ולבנים העשים בית
יהוה: ולגדרים ולחצבי האבן ולקנות עצים ואבני מחצב לחזק
את בדק בית יהוה ולכל אשר יצא על הבית לחזקה:

ומני כהנא מטרן על בית מקדשא דיי: ודבר ית רבני מאותא וית זבריא וית רהטי' וית כל עמא דארעא ואחיתו ית מלכא מבית מקדשא דיי ועלו באורח תרע רהטיא דבית מלכא ויתיב על כורסי מלכיא: וחדי כל עמא דארעא וקרתא שדוכת וית עתליה קטלו בחרבא בית מלכא: בר שבע שנין יהואש כד מלך: בשנת שבע ליהוא מלך יהואש וארבעין שנין מלך בירושלם ושום אמיה צביה מבאר שבע: ועבד יהואש דכשר קדם יי כל יומוהי כמא דאלפיה יהוידע כהנא: לחוד במתא לא עדרו כען עמא מדבחין ומסקין בוסמין על במתא: ואמר יהואש לכהניא כל כסף קודשיא דמתעל לבית מקדשא דיי כסף תיקליא דעבר על מניין גבריא כסף פורקן נפשת דמתן גבר פורקן נפשיה אף כל כסף דמתנדב גבר בליביה לאיתאה לבית מקדשא דיי: יסבון להון כהניא גבר מן מכריה ואינון יתקפון ית בידקא דביתא לכל אתר די תישתכח תמן בידקא:

והוה בשנת עסרין ותלת שנין למלכא יהואש לא תקיפו כהניא ית בידקא דביתא: וקרא מלכא יהואש ליהוידע כהנא ולכהניא ואמר להון מא דין ליתכון מתקפין ית בידקא דביתא וכען לא תסבון כספא מן מכריכון ארי לבידקא דביתא תתנוניה: ואיטפסו כהניא בדיל דלא למיסב כספא מן עמא ובדיל דלא לתקפא ית בידקא דביתא: ונסיב יהוידע כהנא ארונא חד ונקב חורא ברשיה ויהב יתיה בסטר מדבחא מימינא במיעל גברא לבית מקדשא דיי ויהבת תמן כהניא אמרכליא ית כל כספא דמיתעל לבית מקדשא דיי: והוה כד חזו ארי סגי כספא בארונא וסליק ספרא דמלכא וכהנא רבא וצרו ומנו ית כספא דאשתכח בית מקדשא דיי: ויהבין ית כספא דמתקם על ידי עבדי עיבידתא די ממנן על בית מקדשא דיי ומפקין לנגרי אעיא ולארדיכליא דעבדין בית מקדשא דיי: ולארגובליא ולפסלי אבניא ולמזבן אעין ואבנין פסילן לתקפא ית בידקא בית מקדשא דיי ולכל דיפוק על ביתא לתקפותיה:

וישם הכהן פקדות · ת' ומני כהנא מטרות · ר"ל המשמרות אשר היו מתוקנות מתחילה כן הושיבם עתה כי נראה כי מפני שהיו עובדי' הבעל המלכים אשר היו לפני זה לא נשאר דבר בבית ה' על מכונו ועל סדורו · וכן כתוב בדברי הימי' וישם יהוידע פקדו' בית ה' ביד הכהנים הלוים אשר חלק דוד על בית ה' להעלות עולות וגו': בית מלך · כן כתיב וקרי המלך ואחד הוא אלא שבכתוב חסרון הידיעה: כל ימיו אשר הורהו יהוידע הכהן. לא כל ימיו כי אחרי מות יהוידע עשה הרע בעיני ה' כמו שכתוב בדברי הימים אלא פי' כל הימים אשר הורהו יהוידע הכהן כלומר כל זמן שיהוידע היה חי · וכן כתוב בדברי הימים כל ימי יהוידע הכהן: כל כסף הקדשים. אומר בדברי הימי' ויהי אחרי כן היה עם לב יואש לחדש את בית ה' כי היה צריך חזוק כי שם אומר הטעם כי עתליהו המרשעת ובניה פרצו את בית האלהים לפיכך היה צריך חוזק כי לולי זה היה עדיין קיי' הבנין כי מיום שנבנה הבית עד שבדקו יואש לא היה אלא מאה וחמשים וחמש שנה ובנין חזק כאותו בנין היה עומד יותר ויותר לולא שפרצוהו עתליהו ובניה · ובניה הם שהיו לה מאיש אחר · ולפי שעשו בו פריצות שם יואש על לבו לתקנם והיה צריך לקבץ קדשי ישראל שיקדישו שקלים או קדשי נדבות · וההקדשות שהיו בבית ה' אומר בדברי הימים כי עתליהו ובניה עשו אותם לבעלים הרוב . ומה שנשאר לא רצה יהואש להוציאו בבנין כדי שלא ישאר אוצר ה' ריק וחשב שיעשהו מקדשי הארץ · ואמר לכהני' שיקבצו כל כסף המובא בית ה' וגם הכריז על השקלים שיביאו אותם כמו שאומר בדברי הימים ויתנו קול ביהודה ובירושלם להביא בית ה' משאת משה עבד האלהים . ומשאת משה הוא כסף שקלי' · קראו משאת על שם כי תשא את ראש בני ישראל . ושלשה כספים זכר הנה כסף עובר הוא מחצי' השקל כמו שכ' כל העובר על הפקודי' איש כסף נפשות ערכו הוא האומר ערכי עלי או ערך פלוני עלי: כל כסף אשר יעלה על לב איש · הוא המתנדב לבדק הבית · וכתי' הפסוק כל כסף קודשיא דמיתעל לבית מקדשא דה' כסף תקליה דעבר על מנין גובריא גבר כסף פורקן נפשתא דמיתן גברא פורקן נפשיה · אף כל כסף דמתנדב גבר בלביה לאיתאה לבית מקדשא דה'. ואם תאמר כיון שנתנו השקלים לבדק הבית ממה היה להם התמידים באותה שנה שהיו לוקחין אותן בכל שנה מתרומת השקלים. ונרא' כי נתרשלו מלהביא אותה תרומה אותן השני' שמלכה עתליהו והיה לבם ועבודתם לבעלי' ולא לבית ה' ולא היו מעלים עולות תמיד כמו שאו' בדברי הימי' ויהיו מעלים עולות תמיד בבית ה' כל ימי יהוידע. נראה כי קודם לכן לא היו מעלים תמיד · ומפני זה הוצרך יהואש להחזירם ולהעביר קול ולהביא משאת ה'· והטובים שבהם שבו אל ה' בכל לבם הביאו מה שהם חייבין מהשנים שעברו והספיק לזה ולזה: איש מאת מכרו · כל איש ואיש מאת הכהנים יקח הכסף מאת ישראל המכיר אותו והרגיל אצלו שנותן לו מתנותיו ויקחו הכהני' מעט כמו שבא לידם: והיה עליהם לחזק את בדק הבית. פי' בדק הבית מקום השבר וההריסה· ונקרא בדק לפי שצריך לבדקו ולעמוד עליו מה יצטרך: מדוע אינכם מחזקים. נראה שהיו הכהנים שומרים עד שיהיה הכסף רב בידם ואחר יחזקו את בדק הבית והמלך חשד אותם שהיו לוקחים הכסף לעצמם לפיכך אמר להם שלא יקחו הכסף לעצמם אלא מיד שיבא לידם יתנוהו לבדק הבית: ויאתו הכהני': בזה ויסר בעיניהם שלא יקחוהו כלל כדי שלא יהיו נחשדים בזה הדבר וכיון שלא יקחו הם לא יהיה מוטל עליהם לחזק את הבית· וזהו שאמר לבלתי חזק את בדק הבית לפיכך לקח יהוידע הארון ונתנו במבוא הבית שישימו אותו הכהנים שם תכף שיבא לידם: ארון אחד · ארון איש אחד: בימין · כתי' מימין קרי והוא אחד בענין: שומרי הסף. שומרי כלי הבית · וסף הוא שם כלל לכלי השרת. ות"א אמרכליא והם הגזברים הגדולי' אשר ממוני' אחרי' תחתיהם כמו שתרגם אנקלוס. ונשיא נשיאי הלוי אלעזר בן אהרן הכהן ואמרכליא דממנא על רברבי ליואי: ויהי כראותם · יום יום כשהיו רואים שהארון מלא היו מערי' אותו ומשיבי' אותו למקומו וכן כתוב בדברי הימי' ויערו את הארון וישאוהו וישיבוהו אל מקומו כה עשו ליום ביום: ויצורו וימנו. היו מונין תחילה ואחר כך היו משימין אותו בצרורות הכסף שהיה מטבע צרור לבדו ואשר לא היה מטבע צרור לבדו · והיו נותנין הכסף המתוכן והוא שהיה עשוי מטבע היו נותנין אותו על ידי עושי המלאכה והיו מוציאין אותו לחרשי' ואשר לא היה מטבע היו עושין אותו מטבע · או צורפין אותו במטבע כי בהוצאה לא יוציא אדם אלא המטבע לשכר האומנין ולבקשת עצי' ואבני' · ופי' המתוכן מתוקן בצורה שהיה נשלם בצורתו ותכניתו. ויש לפרש ויצורו · מענין צורה כי הכסף שלא היה מטבע עשו אותו מטבע: על יד. כן כתיב וקרי ידי ואחד הוא בענין: הפקדים · כן כתיב וקרי המפקדים והכתו' הוא תואר כמו חכם חכמים והקרי הוא מהפעלי' ואחד הוא: לחרשי העץ. הם כורתי העצים בלבנון ועושין אותם במקצועות · ולבונים · שבונים העצים בבית: ולגודרים · הבונים קירות האבנים: ולחוצבי האבן · שחוצבין האבנים בהר: ולקנות עצים ואבני מחצב · היו להם פוסלים בלבנון ובהר והיו קונין גם כן מאחרים שהיו להם עצים כרותי': ואבני מחצב · כלומר אבנות חצובות · מחצב שם בשקל משען · ות"א ולבונים ולארדכליא והם אומני האבן הגדולי' אשר תחתיהם אומנין אחרי'. ותרג' ולגודרי' ולארגובליא הם אומני האבן הגדולים בוני הקירות:

אך לא

אך לא יעשה בית יהוה ספות כסף מזמרות מזרקות חצצרות כל-
כלי זהב וכלי כסף מן הכסף המובא בית יהוה: כי לעשי המלאכה
יתנהו וחזקו בו את בית יהוה: ולא יחשבו את האנשים אשר יתנו
את הכסף על ידם לתת לעשי המלאכה כי באמנה הם עשים: באמונה
כסף אשם וכסף חטאות לא יובא בית יהוה לכהנים יהיו:
אז יעלה חזאל מלך ארם וילחם על גת וילכדה
וישם חזאל פניו לעלות על ירושלם: ויקח יהואש מלך יהודה את
כל הקדשים אשר הקדישו יהושפט ויהורם ואחזיהו אבתיו מלכי
יהודה ואת קדשיו ואת כל הזהב הנמצא באצרות בית יהוה ובית
המלך וישלח לחזאל מלך ארם ויעל מעל ירושלם: ויתר דברי יואש
וכל אשר עשה הלוא הם כתובים על ספר דברי הימים למלכי יהודה
: ויקמו עבדיו ויקשרו קשר ויכו את יואש בית מלא היורד סלא
: ויוזבר בן שמעת ויהוזבד בן שמר עבדיו הכהו וימת ויקברו
אתו עם אבתיו בעיר דוד וימלך אמציה בנו תחתיו:
בשנת עשרים ושלש שנה ליואש
י ג בן אחזיהו מלך יהודה מלך יהואחז בן יהוא על ישראל בשמרון ש
שבע עשרה שנה: ויעש הרע בעיני יהוה וילך אחר חטאת ירבעם בן
נבט אשר החטיא את ישראל לא סר ממנה: ויחר אף יהוה בישראל
ויתנם ביד חזאל מלך ארם וביד בן הדד בן חזאל כל הימים:
ויחל יהואחז את פני יהוה וישמע אליו יהוה כי ראה את לחץ ישראל
כי לחץ אתם מלך ארם: ויתן יהוה לישראל מושיע ויצאו מתחת
יד ארם וישבו בני ישראל באהליהם כתמול שלשום: אך לא סרו
מחטאת בית ירבעם אשר החטי את ישראל בה הלך וגם האשרה החטיא
עמדה בשמרון: כי לא השאיר ליהואחז עם כי אם חמשים פרשים
ועשרה רכב ועשרת אלפים רגלי כי אבדם מלך ארם וישמם כעפר
לדש: ויתר דברי יהואחז וכל אשר עשה וגבורתו הלוא הם כתובים
על ספר דברי הימים למלכי ישראל: וישכב יהואחז עם אבתיו
ויקברהו בשמרון וימלך יואש בנו תחתיו:

ברם לא מתעביד בית מקדשא דיוי קולין וכסף מזמריא מזרקיא
חצוצרתא כל מאני דהבא ומאני כספא מן כספא דמיתעל לבית
מקדשא דיוי: ארי לעבדי עיבידתא יהבין ליה ומתקפין ביה ית בית
מקדשא דיוי: ולא מחשבין עם גבריא דיהבין ית כספא על ידיהון
למתן לעבדי עיבידתא ארי בהמנותא אינון עבדין: כסף אשמא וכסף
חטותא לא מיתעל לבית מקדשא דיוי לכהניא יהבין ליה:
בכין סליק חזאל מלכא דארם ואגיח קרבא על גת וכבשה ושוי חזאל
אפוהי למיסק לירושלם: ונסיב יהואש מלכא שיבטא דבית יהודה
ית כל קודשיא די אקדישו יהושפט ויהורם ואחזיהו אבהתוהי מלכא
דבית יהודה וית קודשוהי וית כל דהבא דאשתכח באוצרי בית מקדשא
דיוי ובית גנזי מלכא ושדר לחזאל מלכא דארם ואסתלק מעל ירושלם
: ושאר פתגמי יואש וכל דעבד הלא אינון כתיבין על ספר פתגמי
יומיא למלכא דבית יהודה: וקמו עבדוהי ומרדו מרדא ומחו ית
יואש בית מילו דנחית לסילא: ויוזבר בר שמעת ויהוזבד בר שמר ע
עבדוהי מחוהי וקטלוהי וקברו יתיה עם אבהתוהי בקרתא דדויד
ומלך אמציה בריה תחותוהי: בשנת עסרין ותלת שנין
ליואש בר אחזיה מלכא שיבטא דבית יהודה מלך יהואחז בר יהוא
על ישראל בשמרון שבע עסרי שנין: ועבד דביש קדם יוי ואזל בתר
חובי ירבעם בר נבט דחייב ית ישראל לא סטא מנהון: ותקיף רוגזא
דיוי בישראל ומסרינון ביד חזאל מלכא דארם וביד בר הדד בר חזאל
כל יומיא: וצלי יהואחז קדם יוי וקביל צלותיה יוי ארי גלי קדמוהי
דוחקא דישראל ארי דחק יתהון מלכא דארם: ויהב יוי לישראל
פריק ונפקו מתחות יד אנש ארם ויתיבו בני ישר' בקירויהון כמאתמלי
ומדקמוהי: ברם לא סטו מחובי ירבעם דחייב ית ישראל בהון אזלו
ואף אשרתא קמת בשמרון: ארי לא אשאר ליהואחז עם אלהן חמשין
פרשין ועסר רתיכין ועסרא אלפין גבר רגלי ארי אבידינון מלכא
דארם ושוינון כעפרא לדייש: ושאר פתגמי יהואחז וכל דעבד
וגבורתיה הלא אינון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכא ישראל:
ושכיב יהואחז עם אבהתוהי וקברוהי בשמרון ומלך יואש בריה
תחותוהי: בשנת

אך לא יעשה בית ה' ספות כסף. ובדברי הימים אומר ויעשו כלים לבית ה' כלי שרת. ור"ל הקשו אלה הפסוקים ותרצו. כאן שגבו והותירו כאן שגבו ולא הותירו. וזהו שאמר ובכלותם הביאו לפני המלך ויהוידע כי לפני כלות המלאכה לא היו עושי' כלי' כמו שאומ' הנה אך לא יעשה בית ה' ספו' כסף כי לעושי המלאכה יתנוהו שעדיין לא נעשתה המלאכה אך כאשר נעשתה המלאכה כמו שאומ' שם ויעמידו בית האלהים על מתכונתו וגו'. ובכלותם עשו הנותר כלי שרת: ולא יחשבו את האנשים. מכאן אר"ל שאין מחשבין עם גבאי צדקה כי כשממנין אנשים על הצדקה אנשים נאמנין ממנין ואין מחשבין עמהם שאין חושדין בכשרים: כי באמונה הם עושים. ידועים היו כי אנשים נאמנים היו: כסף אשם. פיר' רז"ל המפריש מעות לחטאתו או לאשמו ולקח הבהמה לחטאת או לאשם והותיר מן המעו' המותר לא יובא בית ה' לבדק הבית אלא לכהנים יהיה אותו הכסף והם לוקחים מהם עולו' לקיץ המזבח. ואמרו זה מדרש דרש יהוידע הכהן אשם הוא לה' אשם הוא לכהן להביא כל דבר הבא ממותר חטאת ואשם ילקח בדמיו עולות הבשר לה' ועורות לכהנים: אז יעלה חזאל. בדברי הימים כתי' כי אחרי מות יהוידע עשה יהואש הרע בעיני ה' וגם הרגו זכריה בנו במצות המלך לפי שהיה מוכיחם. ולתקופת השנה עלה עליו חיל ארם וגו'. ושתי מלחמות היו. וזו המלחמה שאמר הנה היתה ראשונה. ובאמרו אז יעלה חזאל פי' כשעשה הרע בעיני ה' אחרי מות יהוידע והביא עליהם האל מלך ארם ונלחם בהם על גת ולכדה. והיא היתה למלכי יהודה כי דוד לקחה מיד פלשתים: וישם חזאל פניו לעלות לירושלם. ולא עלה כי יהואש לקח קדשי בית ה' הכסף והזהב הנמצא באוצרות בית ה'. ואעפ"י שאמר כל הזהב לא ר"ל כלו אלא רובו שהרי בימי אמציה בנו לקח יהואש מלך ישראל הכסף והזהב הנמצא' בבית ה' ובאוצרות המלך. אלא הרוב לקח ושלח לחזאל ויעל מעל ירושלם. כלומר נמנע מלעלות ירושלם. ואחר כך כשהרגו זכריה שהיה מוכיחם לתקופת השנה עלה חיל ארם ויבואו אל יהודה וירושלם והשחיתו כל השרים ורבים מהעם ואת יואש עשו שפטים ועזבו אותו בתחלואים רבים ואז קשרו עליו עבדיו והרגוהו בעון שהרג זכריה כמו שאומר שם בדמי בני יהוידע. בית מלוא היורד סלא. בית מלוא שם מקום וסלא שם מקום. ובאמרו היורד סלא נראה כי בית מלוא אחר היה. ובדברי הימים אמר ויהרגוהו על מטתו וכן היה כי במלחמה הוכה כמו שאומר שם ואת יואש עשו שפטי' ובלכתם ממנו כי עזבו אותו בתחלואים רבי' וגו'. ונשאוהו במטה להוליכו לירושלם ובדרך הרגוהו עבדיו על מטתו: ויוזבר. בכף ובריש: ויהוזבד. בבית ובדלת. והרבה כמאה בשנוי השם בשמות בני אדם. ובדברי הימים בן שמעת העמונית ויהוזבד בן שמרית המואבית. ויש בו דרש למה פיר' שם אמותם. ללמדך שנפרע בו הקב"ה על יד אנשי' כיוצא בו. אמר יבואו עמוני ומואבי כפויי טובה שכפו בטובתו של אברהם אבינו שעשו ללוט שנלחם עם המלכי' להצילו והם שכרו את בלעם לקלל את בניו ויפרעו מיואש שכפה בטובתו של יהוידע הכהן והרג זכריה בנו: בעיר דוד. ובדברי הימים ולא קברוהו בקברות המלכים. כי שרי יהודה שחזקו את ידו ופתו אותו לעשות הרעות שעשה מתו במלחמה כמו שאומר שם והכירו את העם כי מאת ה' היה כל זה שלקח נקמה מן השרי' ומן יואש על הרעות שעשו לעבוד ע"ז ולהרוג זכריה. ולפיכך עשו לו העם זה הבזיון ולא נתנוהו שיקברוהו בקברות המלכים: בשנת עשרים ושלש. היה לו לומר בשנת עשרים ואחת שהרי בשנת שבע ליהוא מלך יהואש וכ"ח ואחת הרי כ"ח. וכת' שנה מלך יהוא. א"כ בנו מלך בשנת כ"א ליואש מלך יהודה. כלומ' כי מה שאמר בשנת שבע ליהוא מלך יהואש ר"ל בתחלת שבע. ובשנת כ"ב ליואש ר"ל בתחילת כ"ב: ויתן ה' לישראל מושיע. הוא יהואש בן יהואחז כי כל ימי יהואחז לחץ אותם מלך ארם: אשר החטיא את ישראל. בה הלך. חסר אלף. וכמוהו וה' חפץ דכאו החלי: גם האשרה. כי לא כרת אותה יהוא אלא הבעלים הוא שהשמיד: כי לא השאיר ליהואחז. אינו טעם לדבק אליו אלא למה שאמר למעלה כי לחץ אותם מלך ארם:

בשנת

בשנת תלתין ושבע שנין ליואש מלך שיבטא דבית יהודה מלך
יהואש בר יהואחז על ישראל בשמרון שית עסרי שנין: ועבד דביש
קדם יי לא סטא מכל חובי ירבעם בר נבט דחייב ית ישראל בהון אזל:
ושאר פתגמי יואש וכל דעבד וגבורתיה דאגיח עם אמציה מלכא
שיבטא דבית יהודה הלא אינון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכי
ישר': ושכיב יואש עם אבהתוהי וירבעם יתיב על כורסיה ואתקבר
יואש בשמרון עם מלכי ישראל:

ואלישע מרע ית מרעיה דימות ביה ונחת לותיה יואש מלכא דישרא'
ובכא על אפוהי ואמר רבי רבי דטב ליה לישראל בצלותיה מרתיכין
ומפרשין: ואמר ליה אלישע סב קשתא וגירריא ונסיב לותיה קשתא
וגירריא: ואמר למלכא דישראל אחית ידך על קשתא ואחית ידיה
ושוי אלישע ידוהי על ידי מלכא: ואמר פתח כוון למדינחא ופתח
ואמר אלישע שדי ושדא ואמר הדין גירא יתעביד לנא פורקנא מן
קדם יי והדין גירא יתעביד לנא נצחנא באינש ארם ותמחי ית אנש
ארם באפק דישתיצון: ואמר סב גירריא ונסיב ואמר למלכא דישר'
מחי לארעא ומחא תלת זמנין ופסק: ורגיז עלוהי נביא דיי ואמר
הוה חזי לך למימחי חמש או שית זימנין בכן פון מחיתא ית אנש ארם
עד שיציותא וכען תלת זימנין תמחיית אנש ארם: ומית אלישע
וקברוהי ומשריית מואב עלו בארעא במיעל שתא: והוה עד דאינון
קברין גברא והא חזו ית משיריתא ורמו ית גברא בקברא דאלישע
ואזל וקריב גברא בגרמי דאלישע וחייא וקם על רגלוהי:

וחזאל מלכא דארם דחיק ית ישראל כל יומי יהואחז: ורחם יי עליהון
ורחם עליהון ואיתפני במימריה לאוטבא להון בדיל קיימיה דעם
אברהם יצחק ויעקב ולא אבה לחבלותהון ולא אגלינון מארע בית
שכינתיה עד כען: ומית חזאל מלכא דארם ומלך בר הדד בריה
תחותוהי: ותב יהואש בר יהואחז ונסיב ית קרויא מיד בר הדד בר
חזאל די נסיב מן יהואחז אבוהי בקרבא תלת זמנין מחהי יואש
ואתיב ית קרוי ישראל:

בשנת

בשנת שלשים ושבע שנה ליואש מלך יהודה מלך יהואש בן יהואחז
על ישראל בשמרון שש עשרה שנה: ויעשה הרע בעיני יהוה
לא סר מכל חטאות ירבעם בן נבט אשר החטיא את ישראל בה ה
הלך: ויתר דברי יואש וכל אשר עשה וגבורתו אשר נלחם עם
אמציה מלך יהודה הלא הם כתובים על ספר דברי הימים למלכי אמציהו
ישראל: וישכב יואש עם אבתיו וירבעם ישב על כסאו ו
ויקבר יואש בשמרון עם מלכי ישראל:

ואלישע חלה את חליו אשר ימות בו וירד אליו יואש מלך ישראל
ויבך על פניו ויאמר אבי אבי רכב ישראל ופרשיו: ויאמר לו
אלישע קח קשת וחצים ויקח אליו קשת וחצים: ויאמר למלך
ישראל הרכב ידך על הקשת וירכב ידו וישם אלישע ידיו על ידי ה
המלך: ויאמר פתח החלון קדמה ויפתח ויאמר אלישע ירה ויור
ויאמר חץ תשועה ליהוה וחץ תשועה בארם והכית את ארם באפק
עד כלה: ויאמר קח החצים ויקח ויאמר למלך ישראל הך ארצה
ויך שלש פעמים ויעמד: ויקצף עליו איש האלהים ויאמר להכות
חמש או שש פעמים אז הכית את ארם עד כלה ועתה שלש פעמים
תכה את ארם: וימת אלישע ויקברהו וגדודי מואב יבאו בארץ בא
שנה: ויהי הם קברים איש והנה ראו את הגדוד וישליכו את האיש
בקבר אלישע וילך ויגע האיש בעצמות אלישע ויחי ויקם על רגליו
: וחזאל מלך ארם לחץ את ישראל כל ימי יהואחז:

ויחן יהוה אתם וירחמם ויפן אליהם למען בריתו את אברהם יצחק
ויעקב ולא אבה השחיתם ולא השליכם מעל פניו עד עתה: וימת
חזאל מלך ארם וימלך בן הדד בנו תחתיו: וישב יהואש בן
יהואחז ויקח את הערים מיד בן הדד בן חזאל אשר לקח מיד יהואחז
אביו במלחמה שלש פעמים הכהו יואש וישב את ערי ישראל:

בשנת שלשים ושבע. היה לו לומר בשנת שלשים ותשע שהרי בתחילת שנת עשרים ושלש ליהואש מלך יהודה מלך יהואחז בן יהוא ומלך שבע עשרה שנה. הנה כלו לו י"ז בשנת תשעה ושלשים ליואש מלך יהודה. ונראה כי מלך יהואש בחיי יהואחז אביו שתי שנים. וזהו שאמר ויתן ה' לישראל מושיע. והמושיע הוא יהואש: ואחרי שחלה יהואחז את פני ה' ואמר וישמע אליו ה' היאך ידע ששמע אליו ה' אם לא החלה התשועה בימיו. אלא מלמד שהחלה התשועה בימיו אך לא על ידו אלא ע"י בנו. ואולי על ידי כן היא המליכו בחייו שאמר לו כי על ידי בנו תהיה התשועה ובעבור שיראה תחלת הישועה המליכו בחייו: ויתר דברי יואש. למה הזכיר הנה סוף מלכו' יואש והלא עתיד לזכור עדין את אשר עשה ואחר כן ויתר דברי יהואש. אלא סמך תחלת מלכות בנו לתחלת מלכותו ואמר וירבעם ישב על כסאו להודיע כי בימיו המליכו כמו שמלך הוא בחיי אביו. אולי הרגיש בבנים אחרים שהיו לו שיחלקו עליו. לפיכך טרם מותו הושיבו על כסאו. וזהו שאמר ירבעם ישב על כסאו. ולא אמר וימלוך ירבעם בנו תחתיו כמו שאמר בשאר המלכים. אלא כיון שאמר בלשון זה נראה כי בנו ישב על כסאו לפני מותו. ובסדר עולם אומר ירבעם מלך בחיי אביו שנה שנ' וירבעם ישב על כסאו: ואלישע חלה. כבר כתבנו למעלה מה שדרשו בפסוק זה כי שלשה חלאים חלה אלישע ומזה החולי השלישי מת: ידיו על ידי המלך. לחזק לבו להאמין בסימן החצים: ויאמר פתח החלון. כבר אמר לו טרם שירכיב ידו על הקשת זו. אמר פתח לאחד מן העומדים שם: קדמה. לפי שארם היה למזרח ארץ ישראל כמו שכתוב ארם מקדם. והחץ הראשון הוא שירה דרך החלון. אבל האחרים הכה בהם בארץ. ואמר אלישע בהורותו החץ זה החץ יהיה תשועה שיושיע ישראל. ובאיזה עם יפול החץ שתהיה תשועה ממנו לישראל בארם יפול החץ. זהו שאמר חץ תשועה לה' וחץ תשועה בארם: באפק עד כלה. אפק הוא מערי יהודה. ואף על פי שהיה גם כן אפק בנחלת בני אשר זה היה לבני יהודה כמו שפיר' למעלה בדבר אחאב. והוא המקום שנלחמו בו ישראל עם מלך ארם בימי אחאב. והכו בני ישראל את ארם מאה אלף רגלי ביום אחד. ואמר לו אלישע בנבואה כי באותו מקום שהיתה אז התשועה תהיה עוד התשועה לישראל במלחמות ארם. ואמר לו אלישע עד כלה. כי כן נאמר לו בנבואה אם יורה המלך החצים פעמי' רבות. והיה סבור אלישע כי לא יעמוד מלירות החצים עד שיאמ' לו עמוד. ומפני זה קצף עליו אלישע כאשר עמד: להכות חמש. אם עלה בלבך להכות חמש או שש פעמים. אז הכית ארם עד כלה: וימת אלישע. בסדר עולם היא שנה עשירית ליואש מכאן אתה מחשב כמה שנים פרנס אלישע לישראל משנת י"ט ליהושפט עד עכשיו יותר מששים שנה. ולא ידעתי מאין היה לו כי בשנה העשירית ליואש מת. אבל נראה כי בתחילת מלכותו מת כי אז התחילה התשועה שהרי מעת שחלה יהואחז אביו את פני ה' שמע ה' את תפלתו: וגדודי מואב. כיון שמת אלישע התחיל הפורענות לבא. התחילו גדודי מואב לבא שעל ידו נושעו ישראל מיד מואב ועשו ישראל בהם רעה גדולה כמו שכתוב למעלה. ושמת הוא התחילו לבא בארץ: בא שנה. תרגו' במיעל שתא. ואפשר שתהיה האלף תמורת הא הנקבה והוא כמו בה שנה. כלומר באותה שנה עצמה שמת אלישע באו גדודי מואב בארץ. וכמוהו על כן גבהא קומתו באלף במקום הא' הנקבה. וכן בה ברוב גלוליו בהא' במקום אלף: וישליכו את האיש. מרוב חפזם מפחד הגדוד השליכוהו בקבר אלישע. כלומר במערת אלישע שנקבר בה ולא היה להם אלא לפתוח פי המערה ולהשליכו בתוכה והיה נקל להם לעשות זה מלחפור קבר לאיש. ופירוש ויהי הם קוברים איש. רוצים לקברו מתעסקים בקבורתו. וכיון שפתחו פי המערה השליכוהו שם ונתגלגל האיש עד שנגע בעצמות אלישע. וזהו וילך ויגע האיש בעצמות אלישע: ויחי ויקם על רגליו. מרז"ל כי חיה והוליד בנים. והטעם שחיה לקיים ברכת אליהו שנתן לו פי שנים ברוחו ואליהו החיה מת אחד. והוא החיה שנים אחד בחייו בן השונמית ואחד במותו זה האיש. ואמרו כי הוליד בן והאיש הזה היה שלום בן תקות. והוא מגדולי הדור והיה עושה צדקו' בכל יום. ומה צדקות היה עושה. היה ממלא את החמת מים והיה יושב על פתח העיר וכל אדם שהיה בא מן הדרך היה משקה אותו ומשיב את נפשו ובזכות הצדקות שעשה שרתה רוח הקדש על אשתו. שנאמ' אל חולדה הנביאה אשת שלום בן תקות. וכשמת גמלו כל ישראל עמו חסד ויצאו עמו לקברו. וראו הגדוד והשליכו האיש בקבר אלישע ויגע בעצמות אלישע ויחי. ואחרי כן הוליד את חנמאל שנאמ' הנה חנמאל בן שלום דודך. וכן אמר בתרגומו של תוספתא דין הוה שלום בן תקות והוליד ית חנמאל בתריה. ומהם אמרו שלא חיה אלא שלא יקבר עם אלישע הצדיק והאיש הזה היה רשע. ההד"אל תאסוף עם חטאים נפשי. ודקדקו ויקם על רגליו. על רגליו עמד ואל ביתו לא הלך אם כן לא חיה אלא כדי שלא יהיה נקבר אצל אלישע. וכאשר יצא מן המערה מת ונקבר במקום אחר. וברכת פי שנים נתקיימה כשריפא צרעת נעמן. כי המצורע חשוב כמת:

בשנת שתים

יד בשנת שתים ליואש בן יהואחז מלך ישראל מלך אמציהו
יואחז בן יואש מלך יהודה: בן עשרים וחמש שנה היה במלכו ועשרים
יהועדן ותשע שנה מלך בירושלם ושם אמו יהועדין מן ירושלם: ויעש
הישר בעיני יהוה רק לא כדוד אביו ככל אשר עשה יואש אביו עשה
: רק הבמות לא סרו עוד העם מזבחים ומקטרים בבמות: ויהי
כאשר חזקה הממלכה בידו ויך את עבדיו המכים את המלך אביו:
ואת בני המכים לא המית ככתוב בספר תורת משה אשר צוה יהוה
לאמר לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות כי אם
יומת איש בחטאו ימות: הוא הכה את אדום בגיא המלח עשרת אלפים
מלח ותפש את הסלע במלחמה ויקרא את שמה יקתאל עד היום הזה:
אז שלח אמציה מלאכים אל יהואש בן
יהואחז בן יהוא מלך ישראל לאמר לכה נתראה פנים: וישלח
יהואש מלך ישראל אל אמציהו מלך יהודה לאמר החוח אשר ב
בלבנון שלח אל הארז אשר בלבנון לאמר תנה את בתך לבני ל
לאשה ותעבר חית השדה אשר בלבנון ותרמס את החוח: הכה
הכית את אדום ונשאך לבך הכבד ושב בביתך ולמה תתגרה ברעה
ונפלתה אתה ויהודה עמך: ולא שמע אמציהו ויעל יהואש מלך
ישראל ויתראו פנים הוא ואמציהו מלך יהודה בבית שמש אשר
ליו ואת ליהודה: ויגף יהודה לפני ישראל וינסו איש לאהלו: ואת
אמציהו מלך יהודה בן יהואש בן אחזיהו תפש יהואש מלך ישראל
ויבא בבית שמש ויבאו ירושלם ויפרץ בחומת ירושלם בשער אפרים עד
שער הפנה ארבע מאות אמה: ולקח את כל הזהב והכסף ואת כל
בבית הכלים הנמצאים בית יהוה ובאוצרות בית המלך ואת בני התערבות
וישב שמרונה: ויתר דברי יהואש אשר עשה וגבורתו ואשר נלחם
עם אמציהו מלך יהודה הלוא הם כתובים על ספר דברי הימים ל
למלכי ישראל: וישכב יהואש עם אבתיו
ויקבר בשמרון עם מלכי ישראל וימלך ירבעם בנו תחתיו:
ויחי אמציהו בן יואש
מלך יהודה אחרי מות יהואש בן יהואחז מלך ישראל חמש עשרה
שנה: ויתר דברי אמציהו הלוא הם כתובים על ספר דברי הימים
למלכי יהודה: ויקשרו עליו קשר בירושלם וינס לכישה
וישלחו אחריו לכישה וימתהו שם: וישאו אתו על הסוסים
ויקבר בירושלם עם אבתיו בעיר דוד: ויקחו כל עם יהודה את
עזריה והוא בן שש עשרה שנה וימלכו אתו תחת אביו אמציהו:

בשנת תרתין ליואש בר יהואחז מלכא דישראל מלך אמציה בר יואש מלכא שיבטא דבית יהודה: בר עסרין וחמש שנין הוה כד מלך ועסרין ותשע שנין מלך בירושלם ושום אימיה יהועדן מן ירושלם: ועבד דכשר קדם יי לחוד לא כדוד אבוהי ככל דעבד יואש אבוהי עבד: לחוד במתא לא עטרא עד כען עמא מדבחין ומסקין בוסמין על במתא: והוה כד תקיפת מלכותא בידיה וקטל ית עבדוהי די קטלו ית מלכא אבוהי: וית בני קטלויא לא קטל כמא דכתיב בספר אוריתא דמשה דפקיד יי למימר לא יומתון אבהן על פום בנין ובנין לא יומתון על פום אבהן אלהן אנש בחוביה ימות: הוא מחא ית אנש אדום בגי מלח עסרא אלפין וכבש ית כרכא בקרבא וקרא ית שמה יקתאל עד יומא הדין:

בכן שלח אמציה איזגדין לות יהואש בר יהואחז בר יהוא מלכא דישראל למימר אתא נקביל אפין בקרבא: ושלח יהואש מלכא דישר' לות אמציה מלכ' שבטא דבית יהודה למימר חוחא די בליבנן שלח לארזא די בליבנן למימר הב ית ברתך לברי לאנתו ועברת חית ברא די בליבנן ודשת ית חוחא: מימחא מחיתא ית אנש אדום וראים עלך לבך אתיקר ותיב בביתך ולמה את מתגרי בבישתא ותתקטיל את ודבית יהודה עמך: ולא קביל אמציה וסליק יהואש מלכא דישראל ואקבילו אפיהון בקרבא הוא ואמציה מלך שיבטא דבית יהודה בבית שמש די לשיבטא יהודה: ואתברו אינש יהודה קדם ישראל ואפכו גבר לקירוהי: וית אמציה מלכא שיבטא דבית יהודה בר יהואש בר אחזיה אחד יהואש מלכא דישראל בבית שמש ואתא לירושלם ופרץ בשורא דירושלם בתרע שיבטא אפרים עד תרע זויתא ארבע מאה אמין: ונסיב ית כל דהבא וכספא וית כל מני דאשתכחו בית מקדשא דיי ובגינזי בית מלכא וית בני רברביא ותב לשמרון: ושאר פתגמי יהואש די עבד וגבורתיה ודאגיח עם אמציה מלך שיבטא דבית יהודה הלא אינון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכי ישראל: ושכיב יהואש עם אבהתוהי ואתקבר בשמרון עם מלכי ישראל ומלך ירבעם בריה תחותוהי: וחיא אמציהו בר יואש מלכא שיבטא דבית יהודה בתר דמית יהואש בר יהואחז מלכא דישראל חמש עסרי שנין: ושאר פתגמי אמציה הלא אינון כתיבין על ספר פתגמי יומיא דמלכי דבית יהודה: ומרדו עלוהי מרדא בירושלם ואפך ללכיש ושלחו בתרוהי ללכיש וקטלוהי תמן: ונטלו יתיה על סוסותא ואתקבר בירושלם עם אבהתוהי בקרתא דדוד: ודברו כל עמא דיהודה ית עזריה והוא בר שית עסרי שנין ואמליכו יתיה תחות אבוהי אמציה:

בשנת שתים ליואש בן יהואחז· כיצד בשנת תשעה ושלשים ליואש מלך יהודה מת אחזיהו ומלך יואש בנו. ואף על פי שמלך בחיי אביו כמו שפירשנו אחר מיתת אביו מונה לו עתה המלוכה· הנה תשעה ושלשים· ושנת הארבעים שמת יואש מלך יהודה ומלך אמציה בנו באותה שנה הנה בשנת שתים ליואש מלך ישראל מלך אמציהו: לא יומתו אבות על בנים. כי משמעות הכתוב כן הוא כמו שאמר איש בחטאו יומתו אלא שרבותי' ז"ל קבלו כי בכלל לאו זה עדות הקרובי'. כמו שתרגם אנקלוס על פום בנין ועל פום אבוהון· אבל עיקר ההזהרה הוא שלא יומתו האבו' בעון הבנים והבנים בעון אבות· כמו שהביא ראיה הנה מן הפסוק: ימות· כתיב· וקרי יומת· והענין אחד: בגיא המלח· כתוב וקרי גי מלח· והענין אחד: עשרת אלפים· זכר המוכים בגי מלח ולא זכר השאר שאומר בדברי הימים עוד עשרת אלפים שבו חיים ויביאום לראש הסלע וישליכום מראש הסלע· וכלם נבקעו: ותפש את הסלע במלחמה· ת' וכבש ית כרכא בקרבא: המצודה היתה בסלע: יקתאל· אחר שלקח המצודה שנה את שמה וקרא את שמה יקתאל על ענין ידוע אצלם: לכה נתראה פנים. פי' למלחמ'. והענין שרצה להלחם עמו· אומר בדברי הימים כי בלכת אמציהו להלחם באדום שכר מישראל מאה אלף גבור שילכו עמו והניחם במצות הנביא. ואמר להם שילכו למקומם וחרה אפם ופשטו בערי יהודה והכו מהם ג' אלפי' ובזו בזה רבה· ומפני זה רצה להלחם אמציה עם מלך ישראל: החוח אשר בלבנון· משלו משל זה· וקרא מלך יהודה חוח וקרא עצמו ארז· ומשל תנה את בתך לבני. כלומר אפי' רצה להתחבר עמו דרך שלום היה נבזה בעיניו להתחבר עמו כש"כ דרך מלחמה: בבית שמש אשר ליהודה· ולמה אמר אשר ליהודה כי ידוע כי בית שמש ליהודה אלא להודיע כי בגבול בני יהודה בא מלך ישראל להלחם עמו: ויגף יהודה· בעון שהבי' מלך יהודה אלהי בני שעיר· ולפניהם ישתחוה· כמו שאומר בדברי הימים לפיכך אמר להשחיתו: בשער אפרים· שער היה בירושלם שהיה נקרא שער אפרים שהיה פתוח נכח גבול אפרים ודרך אותו השער היו נכנסים בני אפרים בבואם לירושלם עד שער הפנה. הוא שער הפנים. ונקרא כן לפי שהיה שם פנת החומה: הנמצאים בית ה'· כמו בבית ה'. וכמהו רבים: ואת בני התערבות· בני השרים שמשימין ערבים למלך שלא ימרדו בו· ות"י בני רברביא: וישב שמרונה. אומר בסדר עולם בו בפרק מת יהואש מלך ישראל ובא לו אמציה לירושלם· ואמת הוא כי מלך ישראל מת בשנת ארבעה עשר לאמציה לפי חשבון השנים· אבל לא נתברר לנו בכמה שני' לאמציהו היתה מלחמת אדום· ומלחמת ישראל: חמש עשר' שנה· זה החשבון ישר· כי אמציהו מלך בשנת שתים ליואש ויואש מלך חמשה עשר שנה. נמצא כי ארבעה עשר שנה מלך יואש בפני אמציהו ואמציהו מלך כט'· הנה כי טו" שנים היה אמציהו אחרי יואש: על הסוסים· על רכב משנה סוסים;

הוא בנה

הוּא בְּנָה יַת אֵילַת וַאֲתִיבַהּ לְבֵית יְהוּדָה בָּתַר דִּשְׁכֵיב מַלְכָּא עִם אֲבָהָתוֹהִי׃ בִּשְׁנַת חֲמֵשׁ עַסְרֵי שְׁנִין לַאֲמַצְיָה בַּר יוֹאָשׁ מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה מְלַךְ יָרָבְעָם בַּר יוֹאָב מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל בְּשֹׁמְרוֹן אַרְבְּעִין וְחַדָא שְׁנִין׃ וַעֲבַד דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ לָא סְטָא מִכָּל חוֹבֵי יָרָבְעָם בַּר נְבָט דְּחַיֵּיב יַת יִשְׂרָאֵל׃ הוּא אֲתֵיב יַת תְּחוּם יִשְׂרָ' מִמַּעֲלָנָא דַחֲמָת עַד יַמָּא דְמֵישְׁרָא כְּמָא דְמַלֵּיל יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל דִּי מַלֵּיל בְּיַד עַבְדֵּיהּ יוֹנָה בַר אֲמִתַּי נְבִיָּא דִּי מִגַּת חֵפֶר׃ אֲרֵי גְלֵי קֳדָם יְיָ שִׁעְבּוּדָא דְיִשְׂרָאֵל תַּקִּיף לַחֲדָא וְאִינוּן מְטַלְטְלִין וּשְׁבִיקִין וְלֵית דְּסָעִיד לְיִשְׂרָאֵל׃ וְלָא הֲוַת רַעֲוָא קֳדָם יְיָ לְמִמְחֵי יַת שְׁמָא דְיִשְׂרָאֵל מִתְּחוֹת שְׁמַיָּא וּפָרְקִינוּן עַל יְדֵי יָרָבְעָם בַּר יוֹאָב׃ וּשְׁאָר פִּתְגָּמֵי יָרָבְעָם וְכָל דַּעֲבַד וּגְבוּרְתֵיהּ דְּאַגִּיחַ וּדְאָתֵיב יַת דַּמֶּשֶׂק וְיַת חֲמָת לִדְבֵית יְהוּדָה בְּיִשְׂרָאֵל הֲלָא אִינוּן כְּתִיבִין עַל סְפַר פִּתְגָּמֵי יוֹמַיָּא לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃ וּשְׁכֵיב יָרָבְעָם עִם אֲבָהָתוֹהִי עִם מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל וּמְלַךְ זְכַרְיָה בְרֵיהּ תְּחוֹתוֹהִי׃
בִּשְׁנַת עַסְרִין וּשְׁבַע שְׁנִין

הוּא בָּנָה אֶת־אֵילַת וַיְשִׁבֶהָ לִיהוּדָה אַחֲרֵי שְׁכַב־הַמֶּלֶךְ עִם־אֲבֹתָיו׃
בִּשְׁנַת חֲמֵשׁ־עֶשְׂרֵה שָׁנָה לַאֲמַצְיָהוּ
א בֶּן־יוֹאָשׁ מֶלֶךְ יְהוּדָה מָלַךְ יָרָבְעָם בֶּן־יוֹאָשׁ עַל־יִשְׂרָאֵל בְּשֹׁמְרוֹן
אַרְבָּעִים וְאַחַת שָׁנָה׃ וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה לֹא סָר מִכָּל־חַטֹּאות
יָרָבְעָם בֶּן־נְבָט אֲשֶׁר הֶחֱטִיא אֶת־יִשְׂרָאֵל׃ הוּא הֵשִׁיב אֶת־גְּבוּל
יִשְׂרָאֵל מִלְּבוֹא חֲמָת עַד־יָם הָעֲרָבָה כִּדְבַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יט
דִּבֶּר בְּיַד עַבְדּוֹ יוֹנָה בֶן־אֲמִתַּי הַנָּבִיא אֲשֶׁר מִגַּת הַחֵפֶר׃ כִּי־רָאָה
יְהוָה אֶת־עֳנִי יִשְׂרָאֵל מֹרֶה מְאֹד וְאֶפֶס עָצוּר וְאֶפֶס עָזוּב וְאֵין עֹזֵר
ל לְיִשְׂרָאֵל׃ וְלֹא־דִבֶּר יְהוָה לִמְחוֹת אֶת־שֵׁם יִשְׂרָאֵל מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם
וַיּוֹשִׁיעֵם בְּיַד יָרָבְעָם בֶּן־יוֹאָשׁ׃ וְיֶתֶר דִּבְרֵי יָרָבְעָם וְכָל־אֲשֶׁר עָשָׂה
ב וּגְבוּרָתוֹ אֲשֶׁר־נִלְחָם וַאֲשֶׁר הֵשִׁיב אֶת־דַּמֶּשֶׂק וְאֶת־חֲמָת לִיהוּדָה
בְּיִשְׂרָאֵל הֲלוֹא־הֵם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל הלא
וַיִּשְׁכַּב יָרָבְעָם עִם־אֲבֹתָיו עִם מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּמְלֹךְ זְכַרְיָה בְנוֹ
תַּחְתָּיו׃
בִּשְׁנַת עֶשְׂרִים וָשֶׁבַע טו

הוא בנה את אילת · ובדברי הימים את אילות · ואחד הוא. והיתה למלך אדום כמו שכתוב בתורה מאת אחינו בני שעיר מאילת ומעציון גבר. וכן אמר בדברי הימים אז הלך שלמה לעציון גבר ואל אילות על שפת הים בארץ אדום · ואפשר כי דוד לקחה ממלך אדום כי מושל היה בכל ארץ אדום. כמו שאומר וישם דוד באדום נציבים. ובימי יהורם בן יהושפט פשע אדום מתחת יד יהודה ואילות שלקחה דוד השיבוה אליהם. ועתה כשמלך עוזיהו לקח אילת ממלך אדום והשיבה ליהודה · ועוזיה בנה אותה אחר שהשיב' ליהודה כי לא בנה אותה והיא ביד אדום אלא לאחר שלקחה מידי אדום · ואפשר שהרסו חומותיה בעת הכבוש עד שהוצרך לבנותה · וכמו וי"ו זה הן אתה קצפת ונחטא · אחר שחטאנו קצפת · ובאמרו אחרי שכב המלך עם אבותיו. נראה כי קודם שמת אביו מלך שאם לא כן לא הוצרך לומר אחרי שכב המלך · ומתי היה אלא אחרי מות אביו · אלא קודם מלך כיון שנס אביו מירושלם מפני הקושרים עליו. ולא ידענו מתי הוא זה שקשרו עליו ונס לכישה. והנה נראה מהפסוקים כי תכף שנס שם שלחו אחריו והמיתוהו שם ונשאוהו לירושלם וקברוהו והמליכו את בנו. ואפשר כי וישלחו אחריו שאמר לא היה תכף שהיה בלכיש אלא לאחר זמן · ולדברי בעל סדר עולם נראה כי בשובו ממלחמת אדום ונלחם עם ישראל קשרו עליו קשר עבדיו. ומקרא מסייעו בדברי הימים · ומעת אשר סר אמציה מאחרי ה' ויקשרו עליו קשר וגומ' · ובשובו ממלחמת אדום הוא שסר מאחרי ה' שהביא אלהי שעיר · ובעל סדר עולם אמר כי בשנת שלש עשרה לאמציהו עשה מלחמת אדום. ואם כן הוא ובשובו מן המלחמה אחרי שנלחם עם ישראל קשרו עליו עבדיו והמיתוהו כל זה היה בשנת שלש עשרה לאמציהו · או בשנת ארבעה עשר והנה נשארו משני מלכותו י"ו שנה או טו' שנה. כי הכתוב אומר כי עשרי' ותשעה שנה מלך בירושלם והיאך היה זה · ובסדר עולם אומר גם כן מה תלמוד לומר אחרי שכב המלך עם אבותיו אלא שמלך בחיי אביו ולא פירש כמה: ועוד אמר בו טעם אחר מה יהורם ואחזיהו ויואש מתו מיתת תחלואים ע"י אחרים אף אמציהו מת מיתת תחלואים ע"י אחרי' · לפיכך אמר אחרי שכב המלך עם אבותיו · מת כמות אבותיו · ורש"י ז"ל כתב כי אותן חמשה עשר שנה לאמציהו שקשרו עליו קשר ומלך עוזיהו ואמציה ישב בלכיש כל אותן חמשה עשר שנה ועוזיהו בנו מלך. ולא נראה כן לפי הפסוקים · כי הכתוב אומר כי אחר שנקבר אמציהו לקחו כל עם יהודה את עזיהו בנו וימליכו אותו תחת אביו והוא בן י"ו שנה היאך מלך חמשה עשר שנה בחיי אביו · ואם יאמר כי ויקחו כל עם יהודה את עוזיהו כשקשרו על אמציהו ונס לכישה אז המליכו בנו ואז היה בן י"ו' שנה לא נראה כן לא במלכים ולא בדברי הימים כי אחר מיתת אביו אומר שהמליכוהו · ועוד היאך אומר הכתוב על אמציהו כי תשעה ועשרים מלך והוא לא מלך אלא חמשה עשרה · ואם היה מתחבא בלכיש חמשה עשר שנה מה מלכות היה זה. ועוד כי לבנו אינו מונה אלא שתים וחמשים שנה והם אחר מות אביו · כי כן כתוב כי בן ששה עשר היה במלכו וכב' שנה מלך · ואותן טו' שנה אם תמנה אותן לבנו הרי מלך ס"ז · והראיה שהוא מביא מהימים שעמד הבית אינה ראיה · כי שני חשבונות תמצא בימי הבית כי אם תמנה מתחלת בנין הבית עד שלש ליהויקים שבא עליו נבוכדנצר תמצא ארבע מאות ועשר ושלשה חדשים · ואם תמנה עד שחרב הבית מבל וכל ב"א שנה לצדקיהו תמצא ארבע מאות ותשע וששה חדשים: ועוד לדבריו כי היה הקשר טו' שנה והוא עומד בלכיש היאך היה זה. והכתו' אומר כי בנוסו ללכיש שלחו אחריו והמיתוהו שם · ואם אחר טו' שנה היה לא היה אומר וישלחו אחריו. כי אחריו נראה מיד אחר שנס שם שלחו אחריו · אלא הנראה בזה כי מלחמת אמציהו עם אדום ועם ישראל היתה עד ארבעה עשר לאמציהו · כי מארבעה עשר ואילך לא יכול להיות כי בשנת ארבעה עשר לאמציהו מת מלך ישראל · ואם תרצה לומ' כי בשנת שלש עשרה לאמציהו היתה המלחמה · כמו שאומר בסדר עולם. אבל הקשר שקשרו עליו לא היה אלא סמוך למיתתו. ומה שאמר בדברי הימים ומעת אשר סר אמציהו מאחרי ה' ויקשרו עליו רוצה לומר מעת אשר סר מאחרי ה' החלה הרעה לבא עליו. שהרי נגף במלחמת ישראל · ועוד בכל יום ויום ענינו היה ברע עד סוף ימיו שקשרו עליו עבדיו וזאת קשה מכלם שנס מפניהם לכישה וישלחו אחריו והמיתוהו שם · והכתוב קצר וסיפר הרעה האחרונה. כי כן דרך הכתוב בהרבה מקומות: ומה שאמר אחרי שכב המלך עם אבותיו · לומר כי תכף שמת אביו החלה ההצלחה לבא כמו שהיה הפכה בחיי אביו: כמו שאומר בדברי הימים · ובימי דרשו את ה' הצליחו האלהים · ותחילת הצלחתו הוא שהשיב אילת ליהודה: הוא השיב את גבול ישראל · והנה יואש אביו השיב ערי ישראל אלא שיואש השיב אותם הערים שלקח מלך ארם. וירבעם בנו השיב מלבא חמת עד ים הערבה מיד מלכי הגוים שלקחו אותם. ולא ראינו ביד מי היו ויש מחלוקת בדברי רז"ל בזה יש מי שאומר מה שכבש יהושע כבש זה. ויש מי שאומר יותר ממה שכבש יהושע כבש זה. ואנחנו רואים כי גבול לבא חמת וים הערבה הוא מארץ הנכבשת בין משה ויהושע. ועוד הכתוב אומר השיב מלמד שכבר היתה נכבשת: אשר דבר ביד עבדו יונה בן אמתי: לא נכתבה נבואה זו · ויש בדבר זה מחלוקת בדברי רז"ל שהם אמרו יונה תבע כבוד הבן ולא כבוד האב · ר"ל חשש לכבוד ישראל לפיכ' ברח חוצה לארץ שאינה מקום נבואה כדי שלא ישלחהו האל לנינוה שידע שיהיו קרובי תשוב' ויהיה בא העונש לישראל. ולא חשש לכבוד האל. מה נאמר בו ויהי דבר ה' אל יונה בן אמתי שנית · שנית דבר עמו ולא שלישית · והקשו והא כתיב אשר דבר ביד עבדו יונה בן אמתי הנביא · ותרצו על עסקי נינוה לא דבר אלא פעם שנית ולא שלישית. ויש מי שאמר דבר עמו לא בנינוה ולא בדבר אחר אלא פעם שנית · ומה שאמר אשר דבר ביד עבדו יונה בן אמתי · ר"ל כמו שנתהפך להם בנינוה מרעה לטובה כך בימי ירבעם נהפך להם מרעה לטובה: כי ראה ה' · לא בשביל תשובה שעשו אלא שריחם עליה' כי ראה עונים מרה מאד משתנה ומתחלף מרעה אל רעה · וי"ת שעבודא דישראל תקיף לחדא: ואשר השיב. דמשק וחמת לארם היו · אם כן איך אמר השיב · נאמר כי דוד המלך נלחם בארם והכה בהם מכה גדולה עד שהיו לו עבדים ושם נציבים בדמשק וגם בחמת אף על פי שלא נראה זה בכתו' · כי בחמת שם נציבים · נראה כי בחמת היתה המלחמה ואם דמשק לקח כל שכן חמת · ואומר ותהי ארם עבדים לדוד · וזה שאמר ליהודה. כי מלך ישראל לקחם והשיבם ליהודה כי להם היה המשפט כיון שדוד לקחם · ומה שאמר בישראל לומר אף על פי שהוא היה מלך ישראל והשיבם למלך ישראל ויהודה לא הקפיד בזה כיון שהשיבם בישראל: בשנת עשרים ושבע. והלא בשנת יד' שנה לירבעם מלך עזריה שהרי מלך ירבעם בשנת טו' לאמציהו ומלכות אמציהו כט"ב · נמצא כי בשנת י"ד לירבעם מת אמציהו ומלך עזריה. אלא פי' עשרים ושבע לירבעם בסוף מלכותו שהוא יד' שנה לתחלת מלכותו מלך עזריה. כי מא"ם מלך ירבעם וי"ד וכ"ז הרי מ"א. ובסדר עולם בשנת עשרים ושבע לירבעם מלך ישראל מלך עזריה וגו' · וכי אפשר לומר כן והלא ירבעם ועזריה מלכו כאחת אלא שמלך מלוכה מנוגעת · פי' וכן היו כ"ז. או כן' לעצמו. אם מלכו כאחת · כלומר שתחלת מלכותם היתה בזמן אחד. ומכאן ואילך מלך מלכות מנוגעת · הכ' הכי מלכותם מלכות מנוגעת · והכ' לדבריו למה אמר בשנת עשרים ושבע לירבע' · היה לו לומר בשנת כ"ז למלכו מלך מלכות מנוגעת. למה תלה הדבר במלכות ירבעם · ובדברי רז"ל בכ' יותם לא היה לעוזיהו אלא בימי חלוטו שהרי בן כה' שנה היה במלכו כשמת אביו · הנה שנה אחת היה לו לעוזיהו כשנצטרע כשנולד יותם הא' שמש מטתו בימי חלוטו · ולמדו מזה כי מותר למצורע לשמש מטתו בימי חלוטו. ומה שאמר הכתו' וישב מחוץ לאהלו שבעת ימים · בימי ספרו הוא · הנה הסכימה דעתם כדעת בעל סדר עולם · כי ירבעם ועזיהו מלכו כאחת · ולא ידעתי מאין היה להם זה · ולא יתכן זה לפי הפסוקים אם לא מלך עזיהו בימי אמציהו אביו יד' שנה · וכבר כתב' למעלה כי לא יראה זה לפי הפסוקים שאפי' שנה אחת מלך בחייו:

וינגע ה'

שנה לירבעם מלך ישראל מלך עזריה בן אמציה מלך יהודה: בן
שש עשרה שנה היה במלכו וחמשים ושתים שנה מלך בירושלם
ושם אמו יכליהו מירושלם: ויעש הישר בעיני יהוה ככל אשר
עשה אמציהו אביו: רק הבמות לא סרו עוד העם מזבחים ומקטרים
[בית] בבמות: וינגע יהוה את המלך ויהי מצרע עד יום מתו וישב בבית
החפשית ויותם בן המלך על הבית שפט את עם הארץ: ויתר
דברי עזריהו וכל אשר עשה הלא הם כתובים על ספר דברי הימים
למלכי יהודה: וישכב עזריה עם אבתיו ויקברו אתו עם אבתיו
בעיר דוד וימלך יותם בנו תחתיו: בשנת
שלשים ושמנה שנה לעזריהו מלך יהודה מלך זכריהו בן ירבעם
על ישראל בשמרון ששה חדשים: ויעש הרע בעיני יהוה כאשר
עשו אבתיו לא סר מחטאות ירבעם בן נבט אשר החטיא את ישראל
[קבלעם] ויקשר עליו שלם בן יבש ויכהו קבל עם וימיתהו וימלך תחתיו:
ויתר דברי זכריה הנם כתובים על ספר דברי הימים למלכי
ישראל: הוא דבר יהוה אשר דבר אל יהוא לאמר בני רביעים ישבו
לך על כסא ישראל ויהי כן: שלום בן
[לעזריהו] יבש מלך בשנת שלשים ותשע שנה לעזיה מלך יהודה וימלך ירח
ימים בשמרון: ויעל מנחם בן גדי מתרצה ויבא שמרון ויך את
שלום בן יבש בשמרון וימיתהו וימלך תחתיו: ויתר דברי שלום
וקשרו אשר קשר הנם כתובים על ספר דברי הימים למלכי ישראל:
אז יכה מנחם את תפסח ואת כל אשר בה ואת גבוליה מתרצה
כי לא פתח ויך את כל ההרותיה בקע: בשנת שלשים ותשע
שנה לעזריה מלך יהודה מלך מנחם בן גדי על ישראל עשר שנים
בשמרון: ויעש הרע בעיני יהוה לא סר מעל חטאות ירבעם בן
נבט אשר החטיא את ישראל כל ימיו: בא פול מלך אשור על
הארץ ויתן מנחם לפול אלף ככר כסף להיות ידיו אתו להחזיק [ה]
הממלכה בידו: ויצא מנחם את הכסף על ישראל על כל גבורי
החיל לתת למלך אשור חמשים שקלים כסף לאיש אחד וישב מלך
אשור ולא עמד שם בארץ: ויתר דברי מנחם וכל אשר עשה הלוא
הם כתובים על ספר דברי הימים למלכי ישראל: וישכב מנחם עם
אבתיו וימלך פקחיה בנו תחתיו:
בשנת חמשים שנה לעזריה מלך יהודה מלך פקחיה
בן מנחם על ישראל בשמרון שנתים: ויעש הרע בעיני יהוה לא
סר מחטאות ירבעם בן נבט אשר החטיא את ישראל: ויקשר
[המלך] עליו פקח בן רמליהו שלישו ויכהו בשמרון בארמון בית מלך

שנין לירבעם מלכא דישראל מלך עזריה בר אמציה מלכא שיבטא
דבית יהודה: בר שית עסרי שנין הוה כד מלך וחמשין ותרתין
שנין מלך בירושלם ושום אמיה יכליה מירושלם: ועבד דכשר קדם
יי ככל דעבד אמציה אבוהי: לחוד במתא לא עטרא עד כען
מדבחין ומסקין כוסמא על במתא: ואיתי יי מכתש על מלכא והוה
סגיר עד יום מותיה ויתיב בר מן ירושלם ויותם בר מלכא ממנא על
ביתא דאין ית עמא דארעא: ושאר פתגמי עזריה וכל די עבד הלא
אינון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכין דבית יהודה: ושכיב
עזריה עם אבהתוהי וקברו יתיה עם אבהתוהי בקרתא דדוד ומלך
יותם בריה תחותוהי:
בשנת תלתין ותמני שנין לעזריה מלכא שיבטא דבית יהודה מלך
זכריה בר ירבעם על ישראל בשמרון שיתא ירחין: ועבד דביש קדם
יי כמא דעבדו אבהתוהי לא סטא מחובי ירבעם בר נבט דחייב ית
ישראל: ומרד עלוהי שלום בר יבש ומחוהי קדם עמא וקטליה ומלך
תחותוהי: ושאר פתגמי זכריה הא אינון כתיבין על ספרא פתגמי
יומיא למלכי ישראל: הוא פתגמא דיי די מליל עם יהוא למימר בנך
רביעאין יתבון לך על כורסי מלכותא דישראל והוה כן:
שלום בר יבש מלך בשנת תלתין ותשע שנין לעזריה מלכא שיבטא
דבית יהודה ומלך ירח יומין בשמרון: וסליק מנחם בר גדי מתרצה
ואתא לשמרון ומחא ית שלום בר יבש בשמרון וקטליה ומלך ת
תחותוהי: ושאר פתגמי שלום ומרדיה די מרד הא אינון כתיבין
על ספרי פתגמי יומיא למלכא ישראל: בכין מחא מנחם ית תפסת
וית כל די בה וית תחומהא מתרצה ארי לא פתחת תרעה לאשלמא
ומחוהי ית כל מעדיתהא בזע: בשנת תלתין ותשע שנין לעזריה
מלך שיבטא דבית יהודה מלך מנחם בר גדי על ישראל עסר שנין
בשמרון: ועבד דביש קדם יי לא סטא מעל חובי ירבעם בר נבט
דחייב ית ישראל כל יומוהי: אתא פול מלכא דאתור על ישראל ויהב
מנחם לפול אלף ככרין דכסף לאשלמא ידוהי עימיה לתקפא מלכותא
בידיה: ורמא מנחם ית כספא על ישראל ועל כל גבורי חילא למתן
למלכא דאתור חמשין סלעין דכסף לגברא חד ותב מלכא דאתור
ולא אנזיק תמן בארעא: ושאר פתגמי מנחם וכל די עבד הלא אינון
כתיבין על ספר פתגמי יומי למלכא ישר': ושכיב מנחם עם אבהתוהי
ומלך פקחיה בריה תחותוהי: בשנת חמשין שנין לעזריה
מלכא שיבטא דבית יהודה מלך פקחיה בר מנחם על ישרא' בשמרון
תרתין שנין: ועבד דביש קדם יי לא סטא מחובי ירבעם בר נבט
דחייב ית ישראל: ומרד עלוהי פקח בר רמליה גיבריה ומחוהי
בשמרון באידרון בית מלכא ית ארגוב

וינגע ה' את המלך· בדברי הימים אומר למה נגעהו לפי שנכנס להיכל להקטיר קטרת· ודרשו כי למשה רמז בזה הדבר· וזהו שאמר במחלוקת קרח כאשר
דבר ה' ביד משה לו· כשלקתה יד משה בצרעת רמז לו כי כל החולק על הכהונה ילקה בצרעת· לפיכך לקה עוזיהו בצרעת: וישב בבית החפשית. אמרו
רז"ל כי המלכות היא עבודה שהרי צריך לשאת כל משא העם עליו ולשמוע אליהם ולשפוט משפטיהם בין ברצונו בין שלא ברצונו· אם כן המלכות היא עבדות·
וכשנצטרע עוזיהו וישב לו בבית אחד לבדו הנה הוא חפשי מן העבודה שהיה בה לפיכך נקראת הבית בית החפשית ועוד אמרו שעשה לו בית בבית הקברות·
כדא" במתים חפשי· ות' ויתיב מברא לירושלם: שופט את עם הארץ· לדבריכו כל הימים שאביו היה מצורע. הוא היה שופט את עם הארץ· וכן הוא
משמעות הכתוב· ולדברי רז"ל כי בשנת שנצטרע נולד ולא שפט את עם הארץ אלא אחר שגדל והיה בן דעת. ויקודם לכן היו הזקנים והשרים שופטים את עם
הארץ: בשנת שלשים ושמנה לעזריהו. אם כדברי רז"ל שעזיהו וירבעם מלכו כאחת היה לו לומר בשנת ארבעים ואחת לעזריהו מלך זכריהו בן ירבעם אלא
שנה' לדעתם כי זכריהו מלך בחיי אביו ג' שנים. וזה לא מצאנו בכתו'· וגם בעל סדר עולם לא דבר בזה דבר· ואותם ג' שנים מנה אותם לזכריהו וגם
לדבריכו יתירים יא שנה· וכאמר כי אותם יא שנה מלך זכריהו בימי אביו ולא ידענו למה אלא כן נראה לפי החשבון: קבלעם. שתי מלות. והוא כמו נגד
העם· תרגום נגד קבל· ות' קדם עמא: הוא דבר ה' אשר דבר. מלת היא טעמו למעלה וימיתהו וימלך תחתיו כאשר דבר ה'· וכיון שמלך רב או מעט
כבר נתקיים דבר ה' והוסבה המלוכה לאחרים· כי הם היו רשעים כלם ואלו היו טובים ארכה מלכותם עוד· וכבר היתה מלכותם ראויה להפסק קודם זה מפני
עונותם ולא מלך זה אותם ששה חדשים אלא לקיים דבר ה' בעבור שידעו העם כי אמת דבר הנביא ליהוא בשם ה' כשאמר לו בני רבעי' ישבו לך על כסא ישר':
את תפסח ואת כל אשר בה· תפסח לא היתה מארץ ישראל אלא מעבר הנהר מארם· וכן כתוב כי הוא רודה בכל עבר הנהר מתפסח ועד עזה. ונראה כי
היתה לגבול ארץ ישראל כמו תרצה· ותרצה היתה מארץ ישראל מקומו של מנחם· ומנחם בא להלחם על תפסח וקרא לשלום אליה להיותה לו למס ולא פתח
לו עם העיר· וזהו שאמר כי לא פתח ויך: והכה אותה ואת כל גבוליה מתרצה. כלו' מגבול תרצה ואילך כל הנמצא בכל גבוליה הכה· ועוד כי כל ההרות
שבה בקע דרך נקמה ובזיון: ההרותיה· בשתי ידיעות כמו בתוך האהלי': ולא עמד שם בארץ· לא נתעכב שם אלא שב לו לארצו כיון שקבל הכסף ולא
שמרם מאויב אחר· ות' ולא אנזיק תמן בארעא: בארמון בית המלך· כן כתיב וקרי המלך והענין אחד: את ארגב

ית ארגוב וית אריא ועימיה חמשין גברא מבני גלעאי וקטליה ומלך
תחותוהי: ושאר פתגמי פקחיה וכל די עבד הא אינון כתיבין על
ספרא פתגמי יומיא למלכא ישראל:
בשנת חמשין ותרתין שנין לעזריה מלכא שיבטא דבית יהודה מלך
פקח בר רמליהו על ישראל בשמרון עסרין שנין: ועבד דביש קדם
יי לא סטא מן חובי ירבעם בר נבט דחייב ית ישראל: ביומי פקח
מלכא דישראל אתא תגלת פלאסר מלכא דאתור ושבא ית עיון וית
אבל בית מעכה וית יבוח וית קדש וית חצור וית גלעדה וית גלילא
כל ארעא שבטא נפתלי ואגלינון לאתור: ומריד מירדא הושע בר
אלה על פקח בר רמליא ומחוהי וקטליה ומלך תחותוהי בשנת
עסרין ליותם בר עזיה: ושאר פתגמי פקח וכל די עבד הא אינון
כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכא ישראל: בשנת תרתין לפקח
בר רמליה מלכא דישראל מלך יותם בר עזיה מלכא שיבטא דבית
יהודה: בר עשרין וחמש שנין הוה כד מלך ושית עשרי שנין מלך
בירושלם ושום אמיה ירושא בת צדוק: ועבד דכשר קדם יי ככל
דעבד עזיה אבוהי עבד: לחוד במתא לא עטרא עוד כען עמא מדבחין
ומסקין בוסמיא על במתא הוא בנא ית תרע בית מקדשא דיי עלאה:
ושאר פיתגמי יותם וכל די עבד הלא אינון כתיבין על ספר פתגמי
יומיא למלכא דבית יהודה: ביומיא האינון שרי יי לגראה בדבית
יהודה רצין מלכא דארם וית פקח בר רמליה: ושכיב יותם עם
אבהתוהי בקרתא דדוד אבוהי ומלך אחז בריה תחותוהי:
בשנת שבע עסרי שנין לפקח בר רמליה מלך
אחז בר יותם מלך דבית יהודה: בר עשרין שנין אחז כד מלך ושית
עסרי שנין מלך בירושלם ולא עבד דכשר קדם יי אלהיה כדוד אבוהי:
ואזל באורח מלכי ישר׳ ואף ית בריה אעביר בנורא כתועבות עממי
דתריך יי יתהון מן קדם בני ישראל: ודבח ואסיק בוסמין על במתא
ועל רמתא ותחות כל אילן עבוף: בכין סליק רצין מלכא דארם ופקח
בר רמליה מלכא דישראל לירושלם לאגחא קרבא וצרו על אחז ולא
יכילו לאגחא: בעידנא ההיא אתיב רצין מלכא דארם ית אילת לארם
ותריך ית יהודאי מאילת וארמאי אתו לאילת ויתיבו תמן עד יומא
הדין: ושלח אחז אזגדין לות תגלת פלסר מלכא דאתור למימר
עבדך וברך אנא סק ופרוקני מיד מלכא דארם ומיד מלכא דישראל
דקמו עלי: ונסיב אחז ית כספא וית דהבא דאישתכח בבית מקדשא
דיי ובאוצרי בית מלכא ושדר למלכא דאתור שוחדא: וקביל מיניה
מלכא דאתור וסליק מלכא דאתור על דמשק ואחדה ואגלי עמא די
בה לקירנא וית רצין קטל: ואזל מלכא אחז לקדמות תגלת פלאסר
מלכא דאתור לדומשק וחזא ית מדבחא די בדמשק ושדר מלכא אחז
לות אוריה כהנא ית דמות מדבחא וית טיקוסיה לכל עובדוהי:
ובנא אוריה כהנא ית מדבחא כמא דשלח מלכא אחז מדמשק כן
עבד אוריה כהנא עד דאתא מלכא אחז מדמשק: ואתא מלכא
מדמשק וחזא מלכא ית מדבחא וקריב מלכא על מדבחא ואסיק
עלוהי: ואסיק ית עלתיה וית מנחתיה ונסיך ית נסכיה וזרק
ית דם נכסת קודשיא דיליה על מדבחא:
וית מדבחא

את ארגב ואת האריה ועמו חמשים איש מבני גלעדים וימתהו וימלך
תחתיו: ויתר דברי פקחיה וכל אשר עשה הנם כתובים על ספר
דברי הימים למלכי ישראל:
בשנת
חמשים ושתים שנה לעזריה מלך יהודה מלך פקח בן רמליהו על
ישראל בשמרון עשרים שנה: ויעש הרע בעיני יהוה לא סר מן
חטאות ירבעם בן נבט אשר החטיא את ישראל: בימי פקח מלך
תשאת ישראל בא תגלת פלאסר מלך אשור ויקח את עיון ואת אבל בית
מעכה ואת ינוח ואת קדש ואת חצור ואת הגלעד ואת הגלילה כל
ארץ נפתלי ויגלם אשורה: ויקשר קשר הושע בן אלה על פקח
בן רמליהו ויכהו וימיתהו וימלך תחתיו בשנת עשרים ליותם בן
עזיה: ויתר דברי פקח וכל אשר עשה הנם כתובים על ספר
דברי הימים למלכי ישראל:
בשנת
שתים לפקח בן רמליהו מלך ישראל מלך יותם בן עזיהו מלך
יהודה: בן עשרים וחמש שנה היה במלכו ושש עשרה שנה מלך
בירושלם ושם אמו ירושא בת צדוק: ויעש הישר בעיני יהוה
ככל אשר עשה עזיהו אביו עשה: רק הבמות לא סרו עוד העם
מזבחים ומקטרים בבמות הוא בנה את שער בית יהוה העליון:
ויתר דברי יותם וכל אשר עשה הלא הם כתובים על ספר דברי
הימים למלכי יהודה: בימים ההם החל יהוה להשליח ביהודה
רצין מלך ארם ואת פקח בן רמליהו: וישכב יותם עם אבתיו
ויקבר עם אבתיו בעיר דוד אביו וימלך אחז בנו תחתיו:
יו בשנת שבע עשרה שנה לפקח
בן רמליהו מלך אחז בן יותם מלך יהודה: בן עשרים שנה אחז
במלכו ושש עשרה שנה מלך בירושלם ולא עשה הישר בעיני
יהוה אלהיו כדוד אביו: וילך בדרך מלכי ישראל וגם את בנו
העביר באש כתעבות הגוים אשר הוריש יהוה אתם מפני בני
ישראל: ויזבח ויקטר בבמות ועל הגבעות ותחת כל עץ רענן:
אז יעלה רצין מלך ארם ופקח בן רמליהו מלך ישראל ירושלם
למלחמה ויצרו על אחז ולא יכלו להלחם: בעת ההיא השיב רצין
ואדומים מלך ארם את אילת לארם וינשל את היהודים מאילות וארומים
באו אילת וישבו שם עד היום הזה: וישלח אחז מלאכים אל תגלת
פלסר מלך אשור לאמר עבדך ובנך אני עלה והושעני מכף מלך
ארם ומכף מלך ישראל הקומים עלי: ויקח אחז את הכסף
ואת הזהב הנמצא בית יהוה ובאצרות בית המלך וישלח למלך
אשור שחד: וישמע אליו מלך אשור ויעל מלך אשור אל
דמשק ויתפשה ויגלה קירה ואת רצין המית: וילך המלך אחז
לקראת תגלת פלאסר מלך אשור דומשק וירא את המזבח אשר
בדמשק וישלח המלך אחז אל אוריה הכהן את דמות המזבח ואת
תבניתו לכל מעשהו: ויבן אוריה הכהן את המזבח ככל אשר
שלח המלך אחז מדמשק כן עשה אוריה הכהן עד בוא המלך אחז
מדמשק: ויבא המלך מדמשק וירא המלך את המזבח
ויקרב המלך על המזבח ויעל עליו: ויקטר את עלתו ואת מנחתו
ויסך את נסכו ויזרק את דם השלמים אשר לו על המזבח:

את ארגב ואת האריה · עם ארגב ועם האריה · ושני גבורים היו שמם כך : ועמהם בא ועם חמשים מבני גלעדים וימיתהו : בשנת עשרים ליותם · והיאך היה זה והלא יותם לא מלך אלא י״ו והיאך מונה לו עשרים · ועשרים של פקח שלמו בשנת ארבע לאחז אם כן היה לו לומר בשנת ארבע לאחז · ואומר בסדר עולם וכי אפשר לומר כן אלא שהיתה גזירה גזורה בימי יותם · דבר אחר שרצה הכתוב למנות ליותם בקבר ולא לאחז בחיים : בשנת שתים לפקח · בתחילת שתים. ופקח מלך בשנת חמשים ושתים לעזריה. ועזריה מת בסוף נ״ב לו ומלך יותם · הכה בשנת שתים לפקח מלך יותם: הוא בנה את שער בית ה׳ העליון. השער הזה היה בין בית ה׳ ובין בית המלך. כמו שראינו בדבר יואש ויורד המלך מבית ה׳ ויבואו בתוך השער העליון בית המלך · ומה שאמר כי הוא בנה אותו הוסיף בו בבניין. או כפל ובנהו שהרי שלמה בנה שער בין ביתו ובית ה׳ · כמו שאמר ועולתו אשר יעלה בית ה׳ : בימים ההם החל ה׳ · אחר שמת יותם : את אילת לארם · שכבר לקחה עזריה מלך יהודה : וינשל את היהודי׳ מאילות · זהו אילת. כי כן היתה נקראת אילת ואילות · וכן בדברי הימים אילות. ופירו׳ וינשל כמו ונשל גוים רבים מפניך · ענין גירושין ושילוח : וארמים באו אילות · כתיב ארמים לפי שמלך ארם לקחה ועל ידו ישבו האדומים · וקרי אדמים בדלת כי לבני אדום היתה כמו שפירשנו למעלה : הקומים עלי. תואר בפלס טובים : ויגלה קירה. העם אשר בה הגלה אל קיר וקיר היתה מאשור. הוא שאומר עמוס הנביא יגלו עם ארם קירה אמר ה׳ : ויקרב המלך על המזבח · פועל יוצא · וזה לבדו מן הקל יוצא · ר״ל הקריב על המזבח קרבנותיו והעלה עולותיו. או יהיה ויקרב פועל עומד כמשפטו. ויהיה על המזבח כמו אל המזבח · קרב הוא בעצמו אל המזבח והעלה עליו :

ואת המזבח

ואת המזבח הנחשת אשר לפני יהוה ויקרב מאת פני הבית מבין
ה המזבח ומבין בית יהוה ויתן אתו על ירך המזבח צפונה : ויצוהו
המלך אחז את אוריה הכהן לאמר על המזבח הגדול הקטר את
עלת הבקר ואת מנחת הערב ואת עלת המלך ואת מנחתו ואת ע
עלת כל עם הארץ ומנחתם ונסכיהם וכל דם עלה וכל דם זבח עליו
תזרק ומזבח הנחשת יהיה לי לבקר : ויעש אוריה הכהן ככל אשר
צוה המלך אחז : ויקצץ המלך אחז את המסגרות המכנות ויסר
את מעליהם ואת הכיר ואת הים הורד מעל הבקר הנחשת אשר
מוסך תחתיה ויתן אתו על מרצפת אבנים : ואת מיסך השבת אשר בנו
בבית ואת מבוא המלך החיצונה הסב בית יהוה מפני מלך אשור :
ויתר דברי אחז אשר עשה הלוא הם כתובים על ספר דברי הימים
למלכי יהודה : וישכב אחז עם אבתיו ויקבר עם אבתיו בעיר
דוד וימלך חזקיהו בנו תחתיו :
י ז בשנת שתים עשרה לאחז מלך יהודה מלך הושע בן אלה בשמרון
על ישראל תשע שנים : ויעש הרע בעיני יהוה רק לא כמלכי ישראל
נאסר אשר היו לפניו : עליו עלה שלמנאסר מלך אשור ויהי לו הושע
עבד וישב לו מנחה : וימצא מלך אשור בהושע קשר אשר שלח
מלאכים אל סוא מלך מצרים ולא העלה מנחה למלך אשור ב
כשנה בשנה ויעצרהו מלך אשור ויאסרהו בית כלא : ויעל מלך
אשור בכל הארץ ויעל שמרון ויצר עליה שלש שנים : בשנת
התשיעית להושע לכד מלך אשור את שמרון ויגל את ישראל א
אשורה וישב אותם בחלח ובחבור נהר גוזן וערי מדי :
ויהי כי חטאו בני ישראל ליהוה אלהיהם
המעלה אתם מארץ מצרים מתחת יד פרעה מלך מצרים וייראו
אלהים אחרים : וילכו בחקות הגוים אשר הוריש יהוה מפני בני
ישראל ומלכי ישראל אשר עשו : ויחפאו בני ישראל דברים
אשר לא כן על יהוה אלהיהם ויבנו להם במות בכל עריהם ממגדל
נוצרים עד עיר מבצר : ויצבו להם מצבות ואשרים על כל
גבעה גבהה ותחת כל עץ רענן : ויקטרו שם בכל במות כגוים
אשר הגלה יהוה מפניהם ויעשו דברים רעים להכעיס את יהוה :
את ויעבדו הגללים אשר אמר יהוה להם לא תעשו את הדבר הזה :

וית מדבחא דנחשא די קדם יי וקריב מן קדם ביתא מבין מדבחא
ומבין בית מקדשא דיי ויהב יתיה על שידא דמדבחא צפונא : ופקיד
מלכא אחז ית אוריה כהנא למימר על מדבחא רבא אסיק ית עלת
צפרא וית מנחת רמשא וית עלת מלכא וית מנחתיה וית עלת כל
עמא דארעא ומנחתהון ונסכיהון וכל דם עלת וכל דם ניכסת קודשי
עלוהי תזרוק ומדבחא דנחשא יהי לי לבקרא : ועבד אוריה כהנא
ככל דפקיד מלכא אחז : וקציץ מלכא אחז גדנפי בסיסיא ואעדי
מנהון ית כיורא וית ימא אחית מעל תוריא דנחשא דתחותוהי ויהב
יתיה על רצפת אבניא : וית טיקוס שבתא די בנו בביתא וית מעלנא
דמלכא בראה אסחר לבית מקדשא דיי מן קדם מלכא דאתור :
ושאר פתגמי אחז דעבד הלא אינון כתיבין על ספר פתגמי יומיא ל
למלכיא דבית יהודה : ושכיב אחז עם אבהתוהי ואתקבר עם
אבהתוהי בקרתא דדוד ומלך חזקיה בריה תחותוהי :
בשנת תרתין עסרי לאחז מלך שבטא דבית יהודה
מלך הושע בר אלה בשמרון על ישראל תשע שנין : ועבד דביש
קדם יי לחוד לא כמלכי ישר' דהוו קדמוהי : עלוהי סליק שלמנאסר
מלכא דאתור והוה ליה הושע עבדא ואתיב ליה תקרובתא : ואש…
מלכא דאתור בהושע מרדא דישלח אתגדין לות סוא מלכא דמצרים
ולא אסיק תיקרובתא למלכא דאתור כשנא בשנא ואחדיה מלכא
דאתור ואסריה בבית אסירי : וסליק מלכא דאתור בכל ארעא וסליק
לשמרון וצר עלה תלת שנין : בשתא תשיעתא להושע כבש מלכא
דאתור ית שמרון ואגלי ית ישר' לאתור ואותיב יתהון בחלח ובחבור
נהר גוזן וקירוי מדי : והוה כד חבו בני
ישראל קדם יי אלההון דאסיק יתהון מארעא דמצרים מתחות יד
פרעה מלכא דמצרים ודחילו טעות עממיא : ואזלו בגזירת עממיא
דתריך יי מן קדם בני ישראל ומלכי ישראל דעבדו : ואמרו בני
ישר' מילין דלא כשרין קדם יי אלההון ובנו להון במן בכל קירויהון
ממגדל תקיף עד קירוין כריכן : ואקימו להון קמן ואשירין על כל רמא
מנטלא ותחות כל אילן עבוף : ואסיקו בוסמין תמן על כל במתא
כעממיא דאגלי יי מן קדמיהון ועבדו קדמוהי פתגמין בישין לארגזא
קדם יי : ופלחו ית בעליא די אמר יי להון לא תעבדון ית פתגמא
הדין : ואסהיד

ואת המזבח הנח… אשר לפני ה'· סמוך עם הא הידיעה· וכמוהו הממלכות כנען. והוא המזבח שעשה שלמה כמו שפירשתי בבנין הבית· אמר שזה המזבח נתן אותו עם המ… אשר לפני ה'· ופירוש ויקרב מאת פני הבית הקריב זה המזבח ממזבח הנחשת שהיה בעזרה את פני הבית· הקריב זה יותר לצד הבית ונתן אותו בין ה…ח ובין בית ה' על ירך המזבח לצד צפון: ויצוהו המלך אחז· כתוב בוי"ו וקרי בלא וי"ו והכתוב הוא כמו ותראהו את הילד· ועניין אחד הוא הכתוב והק… על המזבח הגדול· זהו המזבח שעשה ואמר שיהיה הוא עקר ומזבח ה' כטפל לו· וזהו שאמר יהיה לי לבקר. כלומר לפעמי' כשארצה לבקרו ולהעל… את המסגרות המכונות· כמוך עם הא הידיעה כמו המזבח הנחשת. ופירוש קצץ המסגרות המכונות שהיו סוגרות הכיורות בתוכן· ויקצץ אותן …יר הכיורות· וכן הים הוריד מעל הבקר הנחשת ונתן אותו על מרצפת אבני'· וכן הכיור נתן על מרצפת אבנים. ובאמרו את הכיור הוא שם כלל כי עשרה כיורות היו. ואחר שאמר המסגרות המכונות ידענו כי על הכיורות אמר כן· כי אם אמר על כיור אחד לבדו לא היה אומר המכונות כי אם המכונה. וכל זה …ה לא עשה אלא דרך בזיון והכעסה כמו שעשה מן המזבח גם כן. וכמו שכבה את הנרות וכמו שסגר דלתות בית ה' כדי שלא יכנס שם אדם להקרי' ו… זבחו' בכל פנה בירושלם כמו שאומר בדברי הימי'· ומתחלה שם המזבח שעשה לפני מזבח ה' ועשה אותו עקר ומזבח ה' טפל לו וכאשר הכעיס …ור הס… לי בית האלהים וסגר הדלתות שלא יכנס אדם שם: אשר תחתיה· זכר הים בלשון נקבה ובשאר מקומות לשון זכר: מרצפת אבנים. כמו רצפת בהם … וקרקע ההיכל לא היה מרצפת אבנים כי אם מצופה זהב היה מרוקע על נסרים של ארז· אלא מרצפת אבנים ר"ל שהוא עשה להם מרצפות אבנים במקום ה…ות: ואת מיסך השבת· כתיב ביוד" וקרי בויו" ואחד הוא. ופרשו יסך מענין סכך שניהם שרשים וענין אחד. וי"ת טיקוס שבתא· ובמקבת כמחוזות ית טק… דשבתא· ועניינו בניין שעשו לאנשי המשמר לחסות תחתיו. ובשמכו אותו לשבת נראה כי למשמר היוצא עשו אותו שהיה יוצא בשבת והיו פנוים מן העבודה מאותו היום והיו יושבין שם עד פנות היום שהיו הולכים להם ולא אמר מה עשה בו· אבל נראה שסתר אותו והוא סמוך למה שאמר שהוריד הכיור והים כן הוריד זה המסך וסתר אותו: ואת מבוא המלך החיצונה. מלעיל והה"א נוספת כהא השערה החדרה והוא כמו החצון. והיסב מבוא ביתו שהיה מחוץ הסב אותו בית ה' ולא היו נכנסין בו אלא דרך בית ה' להסגב בו מפני מלך אשור: בשנת שתים עשרה. והלא מלך בשנת ארבע לאחז לפי החשבון כמו שכתבנו למעלה· ואמר בסדר עולם שנים למרדו אבל הוא מלך משנת ארבע לאחז עד שנת שש לחזקיהו. ובשנת י"ב לאחז שהיא שנת שמנה להושע מרד במלך אשור ומשנה שמרד בה עד סוף מלכותו ט' שנים: רק לא כמלכי ישראל אשר היו לפניו· אמרו שהעביר כל אותן פרדסאות שהושיב ירבעם בן נבט על התחומין שלא לעלות ירושלם. ואמר כי בטו" באב ביטל אותן פרדסאות לפיכך היו ישראל עושין י"ט בטו" באב: ויעל מלך אשור בכל הארץ. פי' וילכדה· ואחב" עלה שמרון וצר עליה: ומלכי ישראל אשר עשו· פי' וכחקות מלכי ישראל אשר עשו: ויחפאו בני ישראל דברים אשר לא כן על ה' אלהיהם· בדברי רז"ל מה אמרו. אמרו העמוד הזה אינו רואה ואינו שומע. וזהו לשו' ויחפאו שהסתירו הידיעה מהבורא· כמו שאמר יחזקאל הנביא שהיו אומרים אין ה' רואה אותנו עזב ה' את הארץ· וכן אמר ישעיהו ויאמרו מי רואנו ומי יודענו· ובא אלף ויחפאו תמורת הא. חפה עצי ברושים כי ענין אחד ושרש אחד הם: אשר לא כן. אשר לא טוב: ממגדל נוצרים עד עיר מבצר. ממגדל שעומדים בו השומרי'· וי"ת ממגדל תקיף עד קרוין כריכן· ויעד ה'.

ואסהיד ייי בישראל וביהודה ביד כל ספר כל מליף למימר תובו מ
מאורחתכון בישתא וטרו פיקודיי וקיימי ככל אורייתא דפקידית ית
אבהתכון ודשלחית לותכון ביד עבדי נביא: ולא קבילו ואקשיאו
קדלהון כקדלא דאבהתהון דלא הימינו במימרא דייי אלההון: וקצו
בקיימוהי ובגזירתיה דיגזר עם אבהתהון ובסהדוותיה דאסהיד בהון
וטעו בתר טעוותא והוו ללמא ובתר עממיא די בסחרניהון די פקיד
ייי יתהון כדיל דלא למיעבד כוותהון: ושבקו ית כל פקודיא דייי
אלההון ועבדו להון מתכא תרין עיגלין ועבדו אשירתא וסגידו לכל
חילי שמיא ופלחו ית בעלא: ואעבירו ית בניהון וית בנתהון בנורא
וקסמו קסמין ונחישו וחשיבו למיעבד דביש קדם ייי לארגזא קדמוהי:
והוה רגז מן קדם ייי לחדא בישראל ואגלינון מארעא בית שכינתיה
לא אשתאר לחוד שבטא דבית יהודה בלחודוהי: אף דבית יהודה
לא נטרו ית פקודיא דייי אלההון ואזלו בגזירת ישראל דעבדו:
וקץ ייי בכל זרעא דישראל וענינון ומסרינון ביד בזוזין עד דאגלינון
מאתר בית שכינתיה: ארי אתפליגו בית ישראל על דבית יהודה
ואמליכו ית ירבעם בר נבט ואטעי ירבעם ית ישראל מבתר פולחנא
[illegible] וחייבינון חובא רבא: ואזלו בני ישראל בכל חובי ירבעם דעבד
[illegible] סטו מינה: עד דאגלי ייי ית ישראל מארעא בית שכינתיה כמא
דמליל ביד כל עבדוהי נבייא וגלו ישראל מעל ארעהון לאתור עד
יומא הדין: ואתי מלכא דאתור
מבבל ומכות ומעוא ומחמת ומספרוים ואותיב בקירוי שמרון
חלף בני ישראל וירתו ית שמרון ויתיבו בקרוהא: והוה בשרוית
למיתבהון תמן לא הוו דחלין מן קדם ייי וגרי ייי בהון ית אריוותא והוו
קטלין בהון: ואמרו למלכא דאתור למימר עממיא דאגלית ואותיבת
בקרוי שמרון לא הוו ידעין ית דין אלהא דארעא וגרי בהון ית אריוות
והא אינון מקטלין יתהון כדלית אינון ידעין ית דין אלהא דארעא:
ופקיד מלכא דאתור למימר אובילו לתמן חד מכהניא דאגליתינון
מתמן ויהכון ויתבון תמן ויילפון ית דין אלהא דארעא: ואתא חד
מכהניא דאתגליאו משמרון ויתיב בביתאל והוה מליף יתהון איכדין
יהון דחלין מן קדם ייי: והוו עבדין עמא עמא טעותיה ואחיתו
בבית במתא
דעבדו

ויעד יהוה בישראל וביהודה ביד כל נביאו כל חזה לאמר שבו
מדרכיכם הרעים ושמרו מצותי חקותי ככל התורה אשר צויתי
את אבתיכם ואשר שלחתי אליכם ביד עבדי הנביאים: ולא שמעו
ויקשו את ערפם כערף אבותם אשר לא האמינו ביהוה אלהיהם:
וימאסו את חקיו ואת בריתו אשר כרת את אבותם ואת עדותיו אשר
העיד בם וילכו אחרי ההבל ויהבלו ואחרי הגוים אשר סביבתם
אשר צוה יהוה אתם לבלתי עשות כהם: ויעזבו את כל מצות יהוה
אלהיהם ויעשו להם מסכה שני עגלים ויעשו אשירה וישתחוו לכל שנים
צבא השמים ויעבדו את הבעל: ויעבירו את בניהם ואת בנותיהם
באש ויקסמו קסמים וינחשו ויתמכרו לעשות הרע בעיני יהוה ל
להכעיסו: ויתאנף יהוה מאד בישראל
ויסרם מעל פניו לא נשאר רק שבט יהודה לבדו: גם יהודה לא
שמר את מצות יהוה אלהיהם וילכו בחקות ישראל אשר עשו:
וימאס יהוה בכל זרע ישראל ויענם ויתנם ביד שסים עד אשר
השליכם מפניו: כי קרע ישראל מעל בית דוד וימליכו את ירבעם
בן נבט וידא ירבעם את ישראל מאחרי יהוה והחטיאם חטאה ג וידח
גדולה: וילכו בני ישראל בכל חטאות ירבעם אשר עשה לא סרו
ממנה: עד אשר הסיר יהוה את ישראל מעל פניו כאשר דבר ביד
כל עבדיו הנביאים ויגל ישראל מעל אדמתו אשורה עד היום הזה:
ויבא מלך אשור מבבל
ומכותה ומעוא ומחמת וספרוים וישב בערי שמרון תחת בני ישראל ומעוה
וירשו את שמרון וישבו בעריה: ויהי בתחלת שבתם שם לא יראו
את יהוה וישלח יהוה בהם את האריות ויהיו הרגים בהם: ויאמרו
למלך אשור לאמר הגוים אשר הגלית ותושב בערי שמרון לא
ידעו את משפט אלהי הארץ וישלח בם את האריות והנם
ממיתים אותם כאשר אינם ידעים את משפט אלהי הארץ:
ויצו מלך אשור לאמר הליכו שמה אחד מהכהנים אשר הגליתם
משם וילכו וישבו שם וירם את משפט אלהי הארץ: ויבא אחד
מהכהנים אשר הגלו משמרון וישב בבית אל ויהי מורה אתם
איך ייראו את יהוה: ויהיו עשים גוי גוי אלהיו ויניחו בבית הבמות

ויעד ה'. מבנין הפעיל מנחי העי"ן ענינו ההתראה על ידי עדים. וכן העד העיד בנו האיש· העידותי בכם היום: ביד כל נביאו. כל חוזה. כתו' בוי"ו· ר"ל ביד כל מי שהיה נביאו לא נביאי השקר וקרי נביאי והוא כמו נביאים· וכן חלוקי סקופים כמו חלוקים· אבני מחוקה· כמו אבנים· ועמ' שהעיד בהם ביד כל חוזה ונביא. ובדרש ביד כל נביאו כמו נביאים. העידותי בהם אחד בשחרית ואחד בין הערבים: נביאו. כתיב: ויתמכרו· [illegible] פירשנו בפסוק יען התמכרך לי: רק שבט יהודה לבדו· ושבט בנימן טפל לו ונכלל עמו: וידא· כן כתיב וקרי וידח והכתיב פי' מן המנדים ליום רע· משליכים מנדיכם. ופי' הרחיקו מאחרי ה' את ישראל. והקרי ידוע: וישב בערי שמרון. ולא אמר בשמרון ובעריה· וכן אמר וירשו את שמרו' וישבו בעריה. כי [illegible] החריבה מלך אשור עד היסוד כמו שניבא עליה מיכה המורשתי· ושמתי שמרון לעי השדה למטעי כרם: אשר הגליתי· הניעותי וטלטלתי· כי [illegible] גלות זולת השבי. וכן ויגלם מנחת: אחד מהכהנים· שהם מורי התורה: איך ייראו את ה'· הורה אותם שאעפ"י שהם עובדים איש אלהיו יהיה להם [illegible] ישראל אעפ' שהיו עובדים העגלי' לא היו עושים אלא להיותם אמצעיים בינם ובין האל. כי כן היתה דעת האומות בזמן ההוא שעל כל פנים היה צריך [illegible] אמצעי להתקרב אליו ולעבדו· וישראל טעו אחרי דעות האומות. אכ"מ מה בין ישראל ובין האומות· יש אומרי' כי האומות כשהיו עובדים איש את אלהיו החכמים שבהם היו יודעים כי הצלמים לא יועילו אלא להיותם אמצעיים ולעבדם. והעבודה ההיא תיסר בעיני האלהים אבל המון העם לא היה להם לב [illegible] אם על הנעבד והיו חושבים כי הוא המטיב והמריע· וישראל לא כן אלא כלם היו יודעים מירושת אבות כי האל יתברך הוא אלהי האלהים אלא שהיו טועים [illegible] דעות האומות לפי שהיו נבדלים מכל שאר האומות. וכשהיו רואים ההצלחה לאומות העולם היו סבורים כי אלהיהם האמצעיים היו גורמים להם ההצלחה ההיא. והיו אומרים איכה יעבדו הגוים האלה את אלהיהם ואעשה כן גם אני. כמו שאמר אחז כי אלהי מלכי ארם הם מעזרים אותם להם אזבח ויעזרוני· ואמ' הרשעים שבהם היו דורשים את ה'. כי ירבעם אמר חל נא את פני ה' אלהיך. כי כוונתו כי הוא המטיב והמריע. ולא אמר כי יבושת ידו היה מקרה· וכשחלה בנו שלח אשתו לדרוש את ה' מאחיה השלוני· ואחאב כשכעס עם אליהו בדבר נביאי הבעל וחרד לדבר הנביא שאמר לו והיתה נפשך תחת נפשו· ומנבואת אליהו חרד וקרע את בגדיו וכס ושכב בשק. ויהורם אמר כי קרא ה' לשלשת המלכים האלה לתת אותם ביד מואב· יראת השם זאת היתה בלבם כי מאת האל יתב' הטוב והרע אף על פי שהיו בהם קצת כופרים שהיו אומרים לא ייטיב ה' ולא ירע· והיו אומרי' מי רואנו ומי יודענו· אותם היו מעטים· ודעת אחרת היתה בהם והיו אומרי' בסתר. כמו שאמר ויחפאו בני ישראל. ואותם היו מאמינים שהטוב והרע אינו בכוונת מכוון לא באל ולא באחד מן הנעבדים· אבל המאמינים בע"ז והעובדי' אותה היו רבים· ואותם היתה דעתם לאל יתברך אלא שהיו עובדים על ידי אמצעי· ויראת אלהים זאת לא היתה אתם· כי האל צוה אותם לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב. ר"ל שתחשבו שיהיו אמצעיים ביני וביניכ' ובזה היו טועים והולכים בחקות הגוים בדברים אחרים רבים שמנעם האל יתבר'· לפיכך הקיאה אותם הארץ כמו שאמר להם ה' יתב'. ולא תלכו בחקות הגוים ולא תקיא הארץ אתכם· ומפני מה היו נענשים הגוים האלה אשר באו בשמרון ולא היו נענשים בארצם· כי ארץ ישראל מקודשת מכל הארצות ולא תסבול הארץ התועבות ההם. כמו שאמר הכתוב אלהי נכר הארץ. לפיכך אמר ויורם את משפט אלהי הארץ· ואמר כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם· וזה הכהן הבא להורות אלה הגוים בשמרון אם יאמר להם שלא יהיו עובדים ע"ז כלל לא היו מאמינים כי הוא דבר שגדלו בו כל האומות מקדם והוא אצלם כמו מושכל ראשון. אך אמר להם שיהיו עובדים את אלהיהם כמו שהיו עובדים. ובלבד שתהא כוונת האל בלבם כי אלה האלהים לא ירעו ולא ייטיבו כי אם ברצון האל אלא שעובדים אותם להיותם בינם ובין הבורא והורה אותם גם כן שישמרו מהתועבות הגדולות בטומאת הגוף כמשכב זכור ומשכב בהמה ומשכב הקרובות. כמו שאמר הכתוב כי את כל התועבות האל עשו אנשי הארץ אשר לפניכם ותטמא הארץ. וזהו את משפט אלהי הארץ· וזהו יראת ה'. שיראו ממנו ויתנו לו הכח כי הוא אל על כל אלהים ויזהרו מהטומאות האלה בעבור יראתו והזהרתו שלא יעשו בארץ ההיא יותר משאר הארצות:

אשר עשו

אשר עשו השמרנים גוי גוי בעריהם אשר הם ישבים שם : ואנשי
בבל עשו את סכות בנות ואנשי כות עשו את נרגל ואנשי חמת ע
את־ עשו את אשימא : והעוים עשו נבחז ואת תרתק והספרוים
אלהי שרפים את בניהם באש לאדרמלך וענמלך אלה ספרים : ויהיו
ספרוים־ יראים את יהוה ויעשו להם מקצותם כהני במות ויהיו עשים להם
בבית הבמות : את יהוה היו יראים ואת אלהיהם היו עבדים כמשפט
הגוים אשר הגלו אתם משם : עד היום הזה הם עשים כמשפטים
הראשנים אינם יראים את יהוה ואינם עשים כחקתם וכמשפטם
וכתורה וכמצוה אשר צוה יהוה את בני יעקב אשר שם שמו ישראל
: ויכרת יהוה אתם ברית ויצום לאמר לא תיראו אלהים אחרים ולא
תשתחוו להם ולא תעבדום ולא תזבחו להם : כי אם את יהוה אשר
העלה אתכם מארץ מצרים בכח גדול ובזרוע נטויה אתו תיראו ולו
תשתחוו ולו תזבחו : ואת החקים ואת המשפטים והתורה והמצוה
אשר כתב לכם תשמרון לעשות כל הימים ולא תיראו אלהים אחרים
: והברית אשר כרתי אתכם לא תשכחו ולא תיראו אלהים אחרים :
כי אם את יהוה אלהיכם תיראו והוא יציל אתכם מיד כל איביכם :
ולא שמעו כי אם כמשפטם הראשון הם עשים : ויהיו הגוים האלה
יראים את יהוה ואת פסיליהם היו עבדים גם בניהם ובני בניהם כ
יח כאשר עשו אבתם הם עשים עד היום הזה : ויהי
בשנת שלש להושע בן אלה מלך ישראל מלך חזקיה בן אחז מלך
יהודה : בן עשרים וחמש שנה היה במלכו ועשרים ותשע שנה
מלך בירושלם ושם אמו אבי בת זכריה : ויעש הישר בעיני יהוה
ככל אשר עשה דוד אביו : הוא הסיר את הבמות ושבר את
המצבת וכרת את האשרה וכתת נחש הנחשת אשר עשה משה
כי עד הימים ההמה היו בני ישראל מקטרים לו ויקרא לו נחשתן :
ביהוה אלהי ישראל בטח ואחריו לא היה כמהו בכל מלכי יהודה

דעבדו שמרונאי עמא עמא בקירויהון דאינון יתבין תמן : ואנשי
בבל עבדו ית סכות בנות ואנשי כות עבדו ית נרגל ואינשי חמת
עבדו ית אשימא : ועואי עבדו נבחז וית תרתק ואינש ספרוים
מוקדין ית בניהון בנורא לאדרמלך וענמלך טעות ספרוים : והוו
דחלין מן קדם יי ועבדו להון מקצתהון כומרי במתא והוו ע[illegible]
להון בבית במתא : מן קדם יי הוו דחלין וית טעותהון הוו [illegible]
כנימוסי עממיא דאגליאו יתהון מתמן : עד יומא הדין אינון עבדין
כנימוסי קדמאי ליתנון דחלין מן קדם יי וליתנון עבדין כגזירתהון
וכר חזי להון וכאוריתא וכתפקידתא דפקיד יי ית בני יעקב דשוי שמיה
ישראל : וגזר יי עמהון קיים ופקידינון למימר לא תדחלון לטעות
עממיא ולא תסגדון להון ולא תפלחינון ולא תדבחון להון : אלהן
קדם יי דאסיק יתכון מארעא דמצרים בחיל רב ובדרע מרמא [illegible]
תדחלון וקדמוהי תסגדון ועל מדבחיה תדבחון : וית קיימיא
וית דיניא ואוריתא ותפקידתא דכתב לכון תיטרון למעבד כל יומיא
ולא תדחלון לטעות עממיא : וקימא דיגזרית עמכון לא תתנשון
ולא תידחלון לטעות עממיא : אלהן קדם יי אלהכון תידחלון [illegible]
ישזיב יתכון מיד כל בעלי דבביכון : ולא קבילו אלהן כנימוסי
קדמאי אינון עבדין : והוו עממיא האילין דחלין מן קדם יי [illegible]
צילמניהון הוו פלחין אף בניהון ובני בניהון כמא דעבדו אבהתהון
אינון עבדין עד יומא הדין : והוה בשנת תלת
להושע בר אלה מלכא דישראל מלך חזקיה בר אחז מלכא שבט דבית
יהודה : בר עסרין וחמש שנין הוה כד מלך ועסרין ותשע שנין מלך
בירושלם ושום אימיה אבי בת זכריה : ועבד דכשר קדם יי ככל
דעבד דוד אבוהי : הוא אעדי ית במתא ותבר ית קמתא וקץ ית
אשירתא ופסיק ית חיויא דנחשא דעבד משה ארי עד יומיא האינון
הוו בני ישראל מסקין בוסמין ליה והוו קרן ליה נחושתן : במימרא
דיי אלהא דישראל איתרחיץ ובתרוהי לא הוה כותיה בכל מלכיא
דבית יהודה ודהוו

אשר עשו השומרונים . זה ישראל שהיו בשמרון . ובאותם בתי הבמות שעשו הם הניחו אלה הגוים אלהיהם . גוי גוי בעריהם אשר היו יושבים שם היה עושה כל
אחד בעירו בארץ ישראל כמנהגם בארצם : את סכות בנות . כן היה שם עז שהיו עובדים בארצם . ונראה כי שם עז של בבל בל כמו שאמר הכתוב כרע
בל קורס נבו . זה היה בימי נבוכד נצר כמו שאמר הכתוב בל כשם אלהיה' . אבל בימי מלך אשור היה עז שלהם סכות בנות . ובדברי רבותי' ז"ל סכות בנות זה
תרנגולת . כלומר דמות תרנגולת היו עובדים והיה שמה סכות בנות . וכמו שקורין לתרנגול סכוי כן היו קורין לתרנגולת סכות . ובנות . פי' עם אפרוחיה :
נרגל . זה תרנגול הבר . וירושלמי את נרגל רגליה דיעקב ורגליה דיוסף : אשימא . ברחא קרחא . והוא התיש . ונקרא אשימא לפי שאין לו צמר והוא כמו
שומם . ובירושלמי אשימא אימרא . כמה דתימא באיל האשם : נבחז . בזין . ויש ספרים כתוב בכון . ואיכו כי אם בזין . וטעות הוא בספרים ופירו' נבחז
הוא כלב . והיא מלה מורכבת נובח חז . נובח מן לא יוכלו לנבוח . חז לשון מראה שמראה שיניו : תרתק . פיר' בו צורת חמור : לאדרמלך : וענמלך .
אדרמלך הוא הפרד . ונקרא כן דאדר ליה למריה בטועניה . פירוש שנושא לרבו כל משאותיו : אדר . כמו אדרי טוענא : ענמלך זה הסוס . דעני
ליה למריה בקרבא . ובירושלמי אדרמלך וענמלך זה טווס ופסווני . וטווס הוא הנקרא בלשון לעז פאון וידוע הוא . ופסיוני הוא שלו . ותרגום שלו ויבא שלו .
שאילו בישרא וזיוון פסיוונין : ויהיו עושים להם . הכהנים היו עושים להם עבודתם וקרבנותיהם בבמות : כמשפט הגוים אשר הגלו אותם משם . כמשפט
ישראל שגלו משם . [illegible] כן היו עושים אלה הגוים שהיו יריאים את ה' ועובדים אלהים אחרי' כמו שפיר' או יהיה פירושו כמשפט הגוים גויי ארצותם אשר באו משם .
ויהיה טעמו אל אלהיהם היו עובדים לא אל ה' היו יריאים . כלומר כן היו עושים ועובדים אלהיהם כמו שהיה משפטם בארצם : עד היום הזה . לפירוש הראשון
יהיה פי' עד היום הזה הם עושים על ישראל . פי' ישראל אשר גלו לא שבו בגלותם מן דרכם הרעה ועד היום הזה עושי' במקום אשר גלו שם כמשפטי' הראשוני'
שהיו עושי' בשמרון איכן יריאים את ה' שלא לעבוד עז . כי גם שם עובדים עז בגלותם ולא יראו את ה' . היראה היא לעבוד את ה' לבדו . כמו שאמר להם יהושע
ועתה יראו את ה' ועבדו אותו בתמי' ובאמת והסירו את אלהי' אשר עבדו אבותיכם בעבר הנהר ובמצרי' . וכן אמר להם שמואל אך יראו את ה' ועבדתם אותו
באמת . ואינם עושים בחוקותם ובמשפטם רק בחקות הגוים ובמשפטיהם . ואינם עושים כתורה וכמצוה אשר צוה ה' את בני יעקב . ומה שאומר אשר שם שמו ישר'
כי אז כשאמר יעקב לבניו הסירו את אלהי הנכר אשר בתוככם והטהרו והחליפו שמלותיכם אז נראה אליו ה' ואמ' לו ישראל יהיה שמך . ולפי' אחרון יהיה פי' אינם
יריאים את ה' על הגוי' אעפי' שאמר את ה' היו יראים לא היו יראים את ה' בלב שלם כי אם מפחד האריות לפיכ' קראו אותם גרי אריות . ואמר כמשפטי' הראשוני'
היו עושים שהיו עושים רעה בארצם כן היו עושי' ולא היו עושי' בחקותם וכמשפטם וכתורה אשר צוה ה' את בני יעקב וכל העניין . וכיון שראו הגוים האלה כי
ישראל גלו משם לפי שלא עשו כתורה וכמצוה אשר צוה ה' אותם היה להם ללמוד ולעשות כתורה וכמצוה ולא עשו כן . והפי' הראשון נכון בעיני : כי אם כמשפטם
הראשון . לא שמעו כנביאים המוכיחים אותם והם עושים אחר התוכחה כמו לפני התוכחה . ויהי בשנת שלש להושע בן אלה . שנת שלש למרדו כמו שפירשנו .
וכתת נחש הנחשת . יש מרז"ל שאמרו מוחק וזורה לרוח . כי היה אסור בהנאה . ומהם אמרו כי לא היה אסור בהנאה כי משה רבי' ע"ה משלו עשה אותו . שכ'
עשה לך שרף משלך . שהעובדים אותו לא היו יכולים לאוסרו כי אין אדם אוסר דבר שאינו שלו . ובדין הוא כמי דכתותי' לא הוה צריך אלא כיון דחזא חזקיה
דקא טעו ישראל בתריה עמד וכתתו : כי עד הימים ההמה היו בני ישראל מקטירים לו . מעת שהרעו מלכי יהודה וטעו ישראל אחר עז עד הימי' ההמה שמלך
חזקיהו היו בני ישראל מקטרים לו כיון שמצאו כתו' וראה אותו וחי . היו חושבים כי טוב הוא להיות אמצעי ולעבוד אותו והיה מנחש . ומות משה זה הנחש לזכרו'
הנס כמו צנצנת המן . ואסא ויהושפט שלא בערוהו כאשר בערו שאר העז מפני שלא מצאו כשמלכו שהיו עובדין ומקטרים לזה הנחש והיו מניחים אותו לזכרון
הנס . וחזקיהו ראה לבער אותו כשביער העז . כי בימי אביו היו עובדים לו כמו לעז . אעפ"שהטובים היו זוכרים בו הנס אמר טוב לבער אותו וישכח הנס
מלהניחו ויטעו בני ישראל היום או מחר אחריו . ורבו' ז"ל אמ' אפשר בא אסא ולא בערו בא יהושפט ולא בערו והלא כל עז שבארץ יהודה אסא ויהושפט ביערום
אלא מקום הניחו לו אבותיו להתגדר בו : ויקרא לו נחשתן . דרך בזיון . כלומר איכו אלא נחשת מה כח יש בו להרע ולהטיב . בעת שכתתו קרא לו כן אמר
להם לישראל איך יעלה בלב אדם כי זה יועיל כי איכו אלא נחשת . ותוספת הנון להקטינו כיור האמיכון ויו"נון אישון שבתון . ויונ' והוו קרן ליה נחשתן . כלומ'
ישראל שהיו עובדים אותו היו קורין אותו נחשתן :

ודהוו קדמוהי : ואדביק בדחלתא דיוי לא סטא מבתר פולחניה
ונטר פקודוהי דפקיד יוי ית משה : והוה מימרא דיוי בסעדיה בכל
אתר דנפיק מצלח ומריד במלכא דאתור ולא פלחיה : הוא קטל
ית פלשתאי עד עזה וית תחומהא ממגדל תקוף עד קרוין כריכן :
והוה בשתא רביעיתא למלכא חזקיה היא שתא
[שב]יעיתא להושע בר אלה מלכא דישראל סליק שלמנאסר מלכא
[דאת]ור על שמרון וצר עלה : וכבשוהא מסוף תלת שנין בשנת שית
[לחז]קיה היא שנת תשע להושע מלכא דישראל אתכבישת שמרון :
וא[גלי] מלכא דאתור ית ישראל לאתור ואשרינון בחלח ובחבור נהר
גוזן [וק]רוי מדי : על דלא קבילו למימר דיוי אלההון ועברו ית קימיה
ית [כל ד]פקיד משה עבדא דיוי ולא קבילו למימרי ולא עבדו רעותיה :
ובא[רב]ע עסרי שנין למלכא חזקיה סליק סנחריב מלכא דאת[ור] על כל
קו[רי] דבית יהודה כריכתא ואחדינון : ושלח חזקיה מלכא שיבטא
ד[בית] יהודה לות מלכא דאתור ללכיש למימר חבית אסתלק מיני ית
ד[ת]רמי עלי אקבל ורמא מלכא דאתור על חזקיה מלכא שבטא דבית
[יהוד]ה תלת מאה כברין דכסף ותלתין כברין דדהבא : ויהב חזקיה
[ית כל] כספא דאשתכח בית מקדשא דיוי ובגנזי בית מלכא : בעידנא
[ההי]א קליף חזקיה ית דשי היכלא דיוי וית סקופיא דחפי חזקיה מלכא
[ש]בטא דבית יהודה ויהבינון למלכא דאתור :
ושלח מלכא דאתור ית תרתן וית רב סריס וית רב שקה מן לכיש
לות מלכא חזקיה במשיריין סגיאן לירושלם וסליקו ואתו לירושלם
וסליקו ואתו וקמו במזיקת בריכתא עיליתא דיבכיבש חקל משטח
קצריא : וקרו למלכא ונפק לותהון אליקים בר חלקיה דממנא על
דוכרניא : ואמר להון רב שקה אמרו בען לחזקיה כדנן אמר מלכא
דרבתא מלכא דאתור מה רוחצנא

ואשר היו לפניו : וידבק ביהוה לא סר מאחריו וישמר מצותיו אשר־
צוה יהוה את־משה : והיה יהוה עמו בכל אשר־יצא ישכיל וימרד
במלך־אשור ולא עבדו : הוא הכה את־פלשתים עד־עזה ואת־גבוליה
ממגדל נוצרים עד־עיר מבצר :
ויהי בשנה הרביעית למלך חזקיהו היא השנה השביעית
להושע בן־אלה מלך ישראל עלה שלמנאסר מלך־אשור על־שמרון
ויצר עליה : וילכדה מקצה שלש שנים בשנת־שש לחזקיה היא
שנת־תשע להושע מלך ישראל נלכדה שמרון : ויגל מלך־אשור
את־ישראל אשורה וינחם בחלח ובחבור נהר גוזן וערי מדי : על
אשר לא־שמעו בקול יהוה אלהיהם ויעברו את־בריתו את כל־אשר
צוה משה עבד יהוה ולא שמעו ולא עשו :
ובארבע עשרה שנה למלך חזקיהו עלה סנחריב מלך־אשור
על כל־ערי יהודה הבצרות ויתפשם : וישלח חזקיה מלך־יהודה
אל־מלך־אשור לכישה לאמר חטאתי שוב מעלי את אשר־תתן עלי
אשא וישם מלך־אשור על־חזקיה מלך־יהודה שלש מאות ככר־כסף
ושלשים ככר זהב : ויתן חזקיה את־כל־הכסף הנמצא בית־יהוה
ובאצרות בית המלך : בעת ההיא קצץ חזקיה את־דלתות היכל יהוה
ואת־האמנות אשר צפה חזקיה מלך יהודה ויתנם למלך אשור :
וישלח מלך־אשור את־תרתן ואת־רב־סריס ואת־
רב־שקה מן־לכיש אל־המלך חזקיהו בחיל כבד ירושלם ויעלו ויבאו
ירושלם ויעלו ויבאו ויעמדו בתעלת הברכה העליונה אשר במסלת
שדה כובס : ויקראו אל־המלך ויצא אלהם אליקים בן־חלקיהו אשר
על־הבית ושבנה הספר ויואח בן־אסף המזכיר : ויאמר אלהם ושבנא
רב־שקה אמרו־נא אל־חזקיהו כה־אמר המלך הגדול מלך אשור מה

ואשר היו לפניו. ר"ל חוץ מדוד ושלמה. אבל בשאר מלכי יהודה אשר היו לפניו אעפ' שהיו בהם מלכים טובים. והם אסא ויהושפט ויהואש כל ימי יהוידע ועוזיהו ויותם לא היה בהם שעשה הישר בעיני ה' כמוהו. שאמר עליו ככל אשר עשה דוד אביו: ישכיל. יצליח: וימרוד במלך אשור. לפי שאחז אביו היה עבדו אמר כי מרד בו ולא עבדו שבטח באל לבדו: ממגדל נוצרים עד עיר מבצר. ממגדל שעומדים בו השומרי'. ות' ממגדל תקוף עד קרוין כריכן: מקצה שלש שנים. מתחלת שנה שלישית. וכמוהו מקץ. שבע שנים תשלחו איש את עבדו: וכן מקץ שבע שנים תעשה שמטה. להשמטת קרקע ולשלוח עבדים. כי הוא עלה בשנה הרביעית לחזקיהו היא שנת שביעית להושע ולכדה בשנת שש לחזקיהו היא שנת תשע להושע אין כאן כי אם שתי שנים והוא מקצה שלש. אבל פירושו מתחלת שלש. ות' מסוף תלת שנין. ואבי"א לדעתו בשנה הרביעית ובשנה השביעית ר"ל בתחלת השנה הרביעית והשביעית: ויגל מלך אשור. מבנין הפעיל כי הוא כלו בשגול. ובתשלומו ויגלהו: ויתפשם. מה שאמר בדברי הימים ויאמ' לבקעם אליו. פי' אמר לבקעם ובקעם. וכן להרגו בערמה והרגו. לשכב את בת יעקב ושכב. כי תחל לזנות. וזנתה. והדומה להם: וישלח חזקיה. אחר שתפש ערי יהודה הבצורות ושם פניו ירושלם כמו שאומר בדברי הימים. ופנה למלחמה על ירושלם שלח לו חזקיה אל לכיש שהיה שם מלך אשור והיא מערי יהודה ושלח לו חטאתי שוב מעלי. כלומר חטאתי שמרדתי בך ולא עבדתיך שוב מעלי ות' אשר תגזור עלי אתן ושב לו בפעם ההיא אחר שנתן לו מה שהטיל עליו שלש מאות ככר כסף ושלשים ככר זהב. לאחר זמן שב לו לארץ יהודה לאחר שפסק מלתת לו שנה בשנה מה שהטיל עליו כמו שאמ' לו רב שקה על מי בטחת כי מרדת בי ובא עד לכיש ומשם שלח מלאכיו עם קצת חיילותיו לירושלם. ודבר מה שדבר: ולא קבלו אותן הדברים ושב לו רב שקה עם חיילותיו. ואמר כי אז השלימו עמו שבנא וסיעתו. ועליהם נאמר לא תאמרון קשר לכל אשר יאמר העם הזה קשר. ומצאו רב שקה כי נסע מלכיש ובא ונלחם על לבנה ושם באה לו שמוע' כי תרהקה מלך כוש יצא להלחם עמו ונסע משם. ומשם שלח מלאכים אל חזקיהו פעם שנייה והפחידו כי בשובו ממלחמת כוש יבא עם חיילותיו על ירושלם והלך לו ונלחם על כוש ומלך מצרים ועם כל השבי בא לו לירושלם וחנה על העיר ובלילה ההוא יצא מלאך ה' והכה במחנה אשור. ויצאו ישראל ובזזו כל הבזה ההיא. ועל זה אמר נתתי כפרך מצרים כוש וסבא תחתיך. וכן נאמר יגיע מצרים וסחר כוש וסבאים אנשי מדה עליך יעברו ולך יהיו וגו'. ואותם שנצלו מן המלחמה שבו לדת ישראל כמו שאמר אך בך אל ואין עוד אפס אלהים. ועליהם נאמר והיו חמש ערים בארץ מצרים מדברות שפת כנען ונשבעות לה' צבאות. וכל אותה הפרשה בארתי כל העניין הזה כאחד לפי שאינו מבואר כלו במקום אחד לא בזה הספר ולא בישעיה ולא בדברי הימים: את אשר תתן עלי אשא. העונש אשר תתן עלי אשא אסבול אותו ואתננהו: קצץ חזקיהו את דלתות ההיכל. קלף הזהב מעליהם. כי הדלתות היו מצופות זהב והזהב הוא שלקח. וכתי' קליף: ואת האומנות. ת' וית אסקופי'. ותרגם את מפתן הבית סקוף בית מקדשא. והאסקופות האלה אשר צפה חזקיהו זהב. אפשר כי הזהב אשר עליהם מבנין שלמה הוסר או נפשר. וחזקיה צפה אותו זהב. ועתה כשנצטרך לזהב לתת למלך אשור קלף אותו הזהב: את תרתן ואת רב סריס ואת רב שקה. ובישעיה אמר רב שקה לבדו. נראה כי הוא היה עיקר השליחות והשנים טפלים לו. וכן נראה הוא גם כן רב שקה הוא היה המדבר. ובסדר עולם הוא אומר כי רב שקה לבדו בא בשליחות ראשונה כמו שאומר בישעיה ותרתן ורב סריס באו בשליחות שנייה. ומה שזכר הנה תרתן ורב סריס לפי שגם הם היו שלוחים אבל לא בפעם הזאת אלא בשליחות שנייה כשמצאו רב שקה נלחם על לבנה. ולבנה היא מארץ ישראל כמו שכ' במלכי כנען מלך לבנה אחד. ואמרו רז"ל כי רב שקה ישראל משומד היה. ולא אמרו מפני שהיה מדבר יהודית הרבה בני אדם ימצאו מדברים בלשון עם אחר. והנה אליקים ושבנא ויואח היו מכירים בלשון ארמי. אולי קבלה היתה בידם: בחיל כבד. בחיל עם כבד: בתעלת הבריכה העליונה. הבריכה היא חריץ בנוי באבנים ובסיד ומתכנסין שם מי גשמים. או מושכין שם מים מן המעין. ובבריכה הזאת יהיו מכונסין המים ויום בבריכה הזאת נקב ויסתמו אותו עד זמן שירצו להוציא מים מן הבריכה. והתעלה היא חפירה סמוכה לבריכה ומוציאי' מים מן הבריכה לתעלה בזמן שירצו להשקות או לכבס בגדים: אשר במסלת שדה כובס. המסלה היא הדרך שמתקנים אותה באבני' כדי שיוכלו ללכת בה בימות הגשמים. ועיקר הלשון הוא לשון הרמה. מענין סלו לרוכב בערבות שענינו רוממו. והמקו' הזה היה בזה השדה והוא מורם ומתוקן באבנים. ועל המקום הזה היו עומדים מכבסי הבגדי' במי התעלה ובשדה היו שוטחים הבגדים לשמש. וכתי' שדה כובס חקל משטח קצריא: ויקראו אל המלך. קראו לאשר על החומה או לאשר מצאו בשדה כובס שיאמרו למלך שיצא לדבר עמהם. ויצאו אליהם במצות המלך אליקים ושבנא ויואח אליקים בן חלקיהו אשר על הבית. וכן אמר בישעיה בזאת הפרשה. אבל בפרש' שנאמרה על שבנא כה אמר לך בא אל הסוכן הזה על שבנא אשר על הבית. ונבא עליו שיהדפנו מהסדרה שהיה בה שהיה על הבית ויתננה לאליקים בן חלקיהו. ולא נוכל לומר כי קודם המעשה הזה מרד שבנא ונתנו סדרתו לאליקים. ומפני זה אמר אליקי' אשר על הבית כי אלו היו המלאכים הראשונים אשר באו ממלך אשור לירושלם ושבנא יצא אליהם עם אליקים

ואמרו לרב

הבטחון הזה אשר בטחת׃ אמרת אך דבר שפתים עצה וגבורה
למלחמה עתה על מי בטחת כי מרדת בי׃ עתה הנה בטחת לך על
משענת הקנה הרצוץ הזה על מצרים אשר יסמך איש עליו ובא
בכפו ונקבה כן פרעה מלך מצרים לכל הבטחים עליו׃ וכי תאמרון
אלי אל יהוה אלהינו בטחנו הלוא הוא אשר הסיר חזקיהו את
במתיו ואת מזבחתיו ויאמר ליהודה ולירושלם לפני המזבח הזה — במותיו
תשתחוו בירושלם׃ ועתה התערב נא את אדני את מלך אשור — המלך
ואתנה לך אלפים סוסים אם תוכל לתת לך רכבים עליהם׃ ואיך
תשיב את פני פחת אחד עבדי אדני הקטנים ותבטח לך על מצרים
לרכב ולפרשים׃ עתה המבלעדי יהוה עליתי על המקום הזה
להשחתו יהוה אמר אלי עלה על הארץ הזאת והשחיתה׃ ויאמר
אליקים בן חלקיהו ושבנא ויואח אל רב שקה דבר נא אל עבדיך — ושבנה
ארמית כי שמעים אנחנו ואל תדבר עמנו יהודית באזני העם אשר
על החמה׃ ויאמר אליהם רב שקה העל אדניך ואליך שלחני אדני — החומה
לדבר את הדברים האלה הלא על האנשים הישבים על החמה לאכל
את חריהם ולשתות את שניהם עמכם׃ ויעמד רב שקה ויקרא — צואתם
בקול גדול יהודית וידבר ויאמר שמעו דבר המלך הגדול מלך אשור — מימי
׃ כה אמר המלך אל ישא לכם חזקיהו כי לא יוכל להציל אתכם מידו׃ — רגליהם
ואל יבטח אתכם חזקיהו אל יהוה לאמר הצל יצילנו יהוה ולא תנתן — מירי
את העיר הזאת ביד מלך אשור׃ אל תשמעו אל חזקיהו כי כה אמר
מלך אשור עשו אתי ברכה וצאו אלי ואכלו איש גפנו ואיש תאנתו
ושתו איש מי ברו׃ עד באי ולקחתי אתכם אל ארץ כארצכם ארץ
דגן ותירש ארץ לחם וכרמים ארץ זית יצהר ודבש וחיו ולא תמתו — תמותו
ואל תשמעו אל חזקיהו כי יסית אתכם לאמר יהוה יצילנו׃ ההצל
הצילו אלהי הגוים איש את ארצו מיד מלך אשור׃ איה אלהי חמת
וארפד איה אלהי ספרוים הנע ועוה כי הצילו את שמרון מידי׃
מי בכל אלהי הארצות אשר הצילו את ארצם מידי כי יציל יהוה
את ירושלם מידי׃ והחרישו העם ולא ענו אתו דבר כי מצות
המלך היא לאמר לא תענהו׃ ויבא אליקים בן חלקיה אשר
על הבית ושבנא הספר ויואח בן אסף המזכיר אל חזקיהו

רוחצנא הדין דאתרחיצתא׃ אמרת ברם במלל סיפוון במלך
וגבורא אעביד קרבא כען על מן אתרחיצתא ארי מרידתא בי׃
כען הא אתרחיצתא לך על סמיך קניא רעיעא הדין על מצרים דאם
יסתמיך גברא עלוהי ויעול בידיה ויבזעיניה כן פרעה מלכא דמצרים
לכל דמתרחצין עלוהי׃ וארי תימרון לי על מימרא דיי אלהנא
אתרחיצנא הלא הוא דאעדי חזקיה ית במותוהי וית מדבחוהי ואמר
לאנש יהודה וליתבי ירושלם קדם מדבחא הדין תסגדון בירושלם׃
וכען אתערב כען עם רבוני עם מלכא דאתור ואתן לך תרין אלפין
סוסוון אם תיכול למנאה לך רכבין עליהון׃ ואיכדין את מדמי לאתבא
ית אפי חד משלטוני עבדי רבוני זעיריא ואתרחיצת לך על מצראי
לרתיכין ולפרשין׃ כען הבר ממימרא דיי סליקית על אתרא הדין
לחבלותה יי אמר לי סק לארעא הדין וחבלינה׃ ואמר אליקים
בר חלקיה ושבנה ויואח לרב שקה מליל כען עם עבדך ארמית ארי
שמעין אנחנא ולא תמליל עמנא יהודית קדם עמא דעל שורא׃
ואמר להון רב שקה העל רבונך ועלך שלחני רבוני למללא ית כל
פתגמיא האילין הלא על גבריא דיתבין על שורא למיכל ית [illegible]הון
ולמישתי ית מימי ריגליהון בצירא עמכון׃ וקם רב שקה וק[illegible]
בקל רב יהודית ומליל ואמר שמעו פתגמא דמלכא דרבתנא מלכא
דאתור׃ כדנן אמר מלכא לא יטעי יתכון חזקיה ארי לא יכול לשיזבא
יתכון מן ידיה׃ ואל ירחיץ יתכון חזקיה על מימרא דיי למימר
שיזבא ישזבננא יי ולא תתמסר קרתא הדא ביד מלכא דאתור׃
לא תקבלון מן חזקיה ארי כדנן אמר מלכא דאתור עיבידו עימי שלם
ופוקו לותי ואכלו גבר פירי גופניה וגבר פירי תינוהי ושתו גבר מי
גוביה׃ עד מיתא ואדבר יתכון לארעא טבא כארעכון ארעא עבור
וחמר ארעא חקלין וכרמין ארעא דזיתהא עבדין משחא והיא עבדא
דבש וחיון ולא תמותון ולא תקבלון מן חזקיה ארי יטעי יתכון למימר
יי ישזבננא׃ השיזבא שיזבא דחלת עממיא גבר ית ארעיה מיד
מלכא דאתור׃ אן דחלת חמת וארפד ואן דחלת ספרוים הלא
טלטילונון ואגליאנון ארי שיזבו ית שמרון מן ידי׃ מן בכל דחלת
מדינתא דשיזבו ית ארעהון מן ידי ארי ישיזיב יי ית ירושלם מן ידי׃
ושתיקו עמא ולא אתיבו יתיה פתגמא ארי תפקידת מלכא היא
למימר לא תתיבוניה׃ ואתא אליקים בר חלקיהו דממנא על ביתא
ושבנא ספרא ויואח בר אסף דממנא על דכרניא לות חזקיהו

ואמרו לרב שקה דבר נא אל עבדיך ארמית כי שומעים אנחנו׃ וכאמר ויבא אליקים ושבנא הסופר ויואח קרועי בגדים. נראה כי עדיין לא מרד אלא בסוף רב שקה אומר שמרד׃ ובסדר עולם אומר כשהלך לכוש סטף שבנא וסיעתו והלך לכוש. ובדברי רז״ל כשבא סנחריב וצר על ירושלם כתב שבנא כתב והשליכו עם החץ שירד למחנה אשור והיה כתוב בו שבנא וסיעתו השלימו׃ חזקיהו וסיעתו לא השלימו׃ וכאשר יצא עם סיעתו בא גבריאל וסגר דלתות העיר בפני סיעתו׃ כשבא אצל סנחריב אמ׳ לו היכן סיעתך. אמ׳ להם חזרו בהם נקבוהו בעקביו ותלאוהו בזנבי הסוסים והיו מגררים אותו על הקוצים ועל הברקונים. וזה אינו כדב׳ בעל סדר עולם שאמ׳ שסטף שבנא וסיעתו. ואפשר כי קודם לכן מרד מעת שבא מלך אשור על ערי יהודה אבל בסתר ולא היה מראה עצמו׃ וכן במעשה הזה שבא קרוע בגדים היה מראה הוא עצמו עצב ולבו לא נכון. והנביא גלה דעתו לחזקיהו והורידו מפקידותו ונשאר סופר והפקיד אליקים על הבית׃ אמרת אך דבר שפתים׃ חשבת להנצל בדבר שפתים׃ כלומ׳ בתפלה אין זה כי אם עצה וגבורה צריך אדם למלחמה׃ כך פירש אא״ז ז״ל. והחכם ר׳ אברהם בע״פ׳ אמרת לאנשיך כי יש לך עצה וגבורה׃ והוא דבר שפתים׃ והטעם כי גבורתך הוא בדבור לבד׃ ות״י ברם תמלל ספוון במילך וגבורא אעביד קרבא׃ כי מרדת בי׃ שלא נתן מה שהטיל עליו שנה בשנה׃ הרצוץ׃ שהוא רצוץ בראשו׃ ואותם קטנים נכנסין בכף האדם בהשען עליו׃ הלא הוא אשר הסיר׃ כלומר כשהסיר חזקיהו ונתץ המזבחות לא עשה כי אם לכבודו ולהנאתו כדי שיבואו כלם לירושלם כי המזבחות בכל מקום לשם ה׳ היו וחזקיהו הסירם ונתצ׳ איך תחשבו כי ה׳ יעזור אותו ואיך תבטחו עליו׃ ליהודה ולירושלם׃ כתרגו׳ לאנשי יהודה וליתבי ירושלם׃ התערב נא׃ הכנס עמו בערבון בזה הדבר אם תוכל לעשותו׃ רוכבים עליהם. רכבים שיהיו פרשים׃ המבלעדי ה׳׃ להפחידם אמר כן׃ או פירוש אחר שכל הארצות נתן ה׳ בידי וגם כל ארץ ישראל הוא אמר אלי עלה אל הארץ והשחיתה׃ ואם רב שקה היה ישראל משומד אמר זה לפי שישעיה נבא ואמר הנני מעלה את מי הנהר העצומים והרבים את מלך אשור וגו׳׃ כי שומעים אנחנו. מבינים ומכירים בלשון ארמית׃ העל אדניך. כמו האל׳ וכן הוא בישעיה׃ וכן על האנשים כמו אל׳ ולאליקים אמר שהוא הגדול׃ וכן הוא אומר ויאמ׳ אליקים וגו׳׃ חריהם׃ כן כתיב וקרי צואתם. וענין אחד הוא׃ והקרי הוא לשון נקיה׃ שיניהם׃ כן כתיב וקרי מימי רגליהם. והכתוב הוא רמז לתחתוניות. וכן בדברי רז״ל המקנח בדבר שהאור שולט בו שיניו נושרות. וענין לאכול את צואתם שתושבין להיות במצור עד שיאכלו צואתם. וכן הוסיף יונתן בצירא עמכון׃ ברכה׃ ר״ל פשרה ושלום. ובת״י שלמא׃ איש מי בורו׃ הבורות שהם חוצה לעיר בגנות׃ עד בואי ולקחתי אתכם׃ כי כן עשה בכל הגוים אשר כבש היה מגלה אותם מארצם ומשכן אחרים תחתיהם כדי שיהיו כלם נכבשין תחתיו. וכן עשה יוסף באנשי מצרי׳ ואת העם העביר אותו לערים׃ ארץ לחם וכרמים׃ אמר זה אחר שאמר ארץ דגן ותירוש׃ כי אפשר שהדגן והתירוש יבואו לה מעיירות אחרות לרוב. כמו שאמר בצור. לפיכ׳ אמר ארץ לחם וכרמים׃ כי הארץ ההיא עושה לחם ויש בה כרמים. וכת״י ארע חקלין וכרמין ארע דזיתהא עבדין משחא והיא עבדא דבש׃ כי יסית אתכם׃ הדגש תמורת הנח כויסת דוד׃ וכן ברגש הסיתוך ויכלו לך׃ הנע ועוה׃ שמות מדינות׃ או שמות אלהים אחרים׃ ולדעת יונתן פירושו הניע ועוה אות׳ מארצ׳ שתרג׳ הלא טלטליתון ואגליאונון׃ כי הצילו את שמרון מידי׃ בתמיה׃ וכי ה׳ אלהיכ׳ שאתם בוטחים בו הצילו את שמרון מידי שתחשבו שיציל את ירושלם מידי׃ וכן הוא אומ׳ בישעיה׃ וכי יצילו׃ בוי״ו שדומה ענין תמיהה׃ וי״מ וכי הצילו העגלים את שמרון מידי׃

מבזעין לבושיהון וחויאו ליה ית פתגמי רב שקה : והוה כד שמע
מלכא חזקיה ובזע ית לבושוהי ואתכסי סקא ועל לבית מקדשא דיי׳
: ושלח ית אליקים די ממנא על ביתא ושבנא ספרא וסבי כהניא
כד מכסן סקיא לות ישעיה נביא בר אמוץ : ואמרו ליה כדנן אמר
חזקיהו יום עקא ותיסודין וניאוצא יומא הדין ארי אקיפתנא עקא
כאתתא דיתבא על מתברא וחיל לית לה למילד : מאם שמיע קדם
יי׳ אלהך ית כל פתגמי רב שקה דשלחיה מלכא דאתור רבוניה לחסדא
עמא דיי׳ קיימא ויעביד פורענותא על כל פתגמיא דשמעין קדמוהי
יי׳ אלהך ותתחנן בצלו על שארא הדין דישתאר : ואתו עבדי מלכא
חזקיה לות ישעיה : ואמר להון ישעיה כדנן תימרון לרבונכון כדנן
אמר יי׳ לא תידחל מן קדם פתגמיא דשמעתא דחסידו עולימי מלכא
דאתור קדמי : הא אנא יהיב ביה רוחא וישמע בסורא ויתוב לארעיה
ואפיליניה בחרבא בארעיה : ותב רב שקה ואשכח ית מלכא דאתור
מגיח קרבא על לבנה ארי שמע ארי נטל מלכיש : ושמע על תירהק
מלכא דכוש למימר הא נפק לאגחא קרבא עמך ותב ושלח אזגדין
לות חזקיה למימר : כדנן תימרון לחזקיה מלכא שיבטא דבית יהודה
לא יטעינך אלהך דאת רחיץ ביה למימר לא תתמסר ירושלם
ביד מלכא דאתור : הא את שמעתא ית דעבדו מלכא דאתור לכל
מדינתא לגמרותהון ואת מדמי לאשתיזבא : השיזבא יתהון דחלת
עממיא דחבילו אבהתי ית גוזן וית חרן ורצף ובני עדן דבתלסר :
אן מלכא דחמת ומלכא דארפד ומלכא דלקרתא ספרוים הא טלטילינון
ואגליאונון : ונסיב חזקיה ית איגרתא מיד אזגדיא וקרינון וסליק
לבית מקדשא דיי׳ ופרסינון חזקיה קדם יי׳ :
וצלי חזקיהו קדם יי׳ למימר יי׳ אלהא דישראל דשכינתיה שריא על
מן כרוביא את הוא יי׳ ולית בר מינך לכל מלכוות ארעא את עבדתא
ית שמיא וית ארעא : גלי קדמך יי׳ ודון ושמיע קדמך יי׳ ואתפרע
ועביד פורענותא על פתגמי דסנחריב דשלחיה לחסדא עמא דיי׳
קיימא : בקושטא יי׳ אחריבו מלכי אתור ית עממיא וית ארעהון :
ומוקדין ית טעוותהון בנורא ארי לא טעון דאית בהון צרוך אינון
אלהין עובד ידי אנשא אעא ואבנא ואבדונון : ובען יי׳ אלהנא פרוקנא
כען מן ידיה וידעון כל מלכוות ארעא ארי את יי׳ אלהים לית בר מינך :
ושלח ישעיה בר אמוץ לות חזקיה למימר כדנן אמר יי׳
אלהא דישראל דבעיתא מן קדמי על סנחריב מלכא דאתור שמיע
קדמי : דין פתגמא דיגזר יי׳ עלוהי מבסרא לך מעיקא ערך מלכות
כנישתא דציון בתרך רישיהון מנידין עמא דירושלם ית מן חסידתא
ועל מן איתרברבתא וקדם מן ארימתא קלא וזקפתא לרומא עינך
אמרת מילין דלא בשרין קדם קדישא דישראל : ביד איזגדך חסידתא
עמא דיי׳ ואמרת בסגיאות רתיכי אנא סלקית לתקוף

קרועי בגדים ויגדו לו את דברי רב שקה : ויהי כשמע המלך חזקיהו יח
ויקרע את בגדיו ויתכס בשק ויבא בית יהוה : וישלח את אליקים
אשר על הבית ושבנא הספר ואת זקני הכהנים מתכסים בשקים
אל ישעיהו הנביא בן אמוץ : ויאמרו
אליו כה אמר חזקיהו יום צרה ותוכחה ונאצה היום הזה כי באו ב
בנים עד משבר וכח אין ללדה : אולי ישמע יהוה אלהיך את כל
דברי רב שקה אשר שלחו מלך אשור אדניו לחרף אלהים חי והוכיח
בדברים אשר שמע יהוה אלהיך ונשאת תפלה בעד השארית ה
הנמצאה : ויבאו עבדי המלך חזקיהו אל ישעיהו : ויאמר להם
ישעיהו כה תאמרון אל אדניכם כה אמר יהוה אל תירא מפני ה
הדברים אשר שמעת אשר גדפו נערי מלך אשור אתי : הנני נתן
בו רוח ושמע שמועה ושב לארצו והפלתיו בחרב בארצו : וישב
רב שקה וימצא את מלך אשור נלחם על לבנה כי שמע כי נסע ם
מלכיש : וישמע אל תרהקה מלך כוש לאמר הנה יצא להלחם
אתך וישב וישלח מלאכים אל חזקיהו לאמר : כה
תאמרון אל חזקיהו מלך יהודה לאמר אל ישאך אלהיך אשר אתה
בטח בו לאמר לא תנתן ירושלם ביד מלך אשור : הנה אתה
שמעת את אשר עשו מלכי אשור לכל הארצות להחרימם ואתה
תנצל : ההצילו אתם אלהי הגוים אשר שחתו אבותי את גוזן ואת
חרן ורצף ובני עדן אשר בתלאשר : איו מלך חמת ומלך ארפד ומלך
לעיר ספרוים הנע ועוה : ויקח חזקיהו את הספרים מיד המלאכים
ויקראם ויעל בית יהוה ויפרשהו חזקיהו לפני יהוה :
ויתפלל חזקיהו לפני יהוה ויאמר יהוה אלהי ישראל ישב הכרבים
אתה הוא האלהים לבדך לכל ממלכות הארץ אתה עשית את השמים
ואת הארץ : הטה יהוה אזנך ושמע פקח יהוה עיניך וראה ושמע
את דברי סנחריב אשר שלחו לחרף אלהים חי : אמנם יהוה החריבו
מלכי אשור את הגוים ואת ארצם : ונתנו את אלהיהם באש כי
לא אלהים המה כי אם מעשה ידי אדם עץ ואבן ויאבדום : ועתה
יהוה אלהינו הושיענו נא מידו וידעו כל ממלכות הארץ כי אתה י
יהוה אלהים לבדך : וישלח ישעיהו בן אמוץ
אל חזקיהו לאמר כה אמר יהוה אלהי ישראל אשר התפללת אלי
אל סנחריב מלך אשור שמעתי : זה הדבר אשר דבר יהוה עליו בזה
לך לעגה לך בתולת בת ציון אחריך ראש הניעה בת ירושלם : את
מי חרפת וגדפת ועל מי הרימות קול ותשא מרום עיניך על קדוש
ישראל : ביד מלאכיך חרפת אדני ותאמר ברכב רכבי אני עליתי גו״ב

קרועי בגדים · רז״ל פי׳ כי בעבור ששמעו ברכת השם קרעו בגדיהם · וסמכו מזה הפסוק כי כל השומע ברכת ה׳ חייב לקרוע · ואותו קרע אינו מתאחה לעולם. ואינו חייב לקרוע אלא אם כן שומע הגדוף מישראל׳. והם שקרעו ששמעו מרב שקה לפי שקבלה היתה בידם כי רב שקה ישראל משומד היה ומה חירוף אמר רב שקה שקרעו בגדיהם כששמעו שאמר מי בכל אלהי הארצות אשר הצילו את ארצ׳ מידי כי יציל ה׳ את ירושלם מידי · אין לך גידוף גדול מזה · שהשוה בורא הכל לאלהי עץ ואבן. והסיר היכולת מהבורא. וכן הא׳ ית׳ חשב לו דבריו לחירוף וגידוף · ואמר עליו את מי חרפת וגדפת · ואמ׳ ביד מלאכיך חרפת את ה׳ ויקרע את בגדיו · על מה שהגידו לו שחירף וגידף רב שקה ה׳ ית׳ שמו : ויתכס בשק. לענות עצמו שירחם האל עליו ועל העם : יום צרה ותוכחה ונאצה תוכחה שרב שקה הוכיחנו בדברי הפחדה וחירופין. או פירוש שהאל מוכיח אותנו על עונותינו : ונאצה. שנאץ רב שקה האל. ות״י יום עקא וחיסודין וניאוצא : כי באו בנים עד משבר · המשיל הצרה לאשה אשר יאחזוה חבליה · ובא הבן עד המשבר והוא הרחם מקום יציאת הולד · כי אז חבליה יותר קשים כשהולד קרוב לצאת · ואם אין כח ליולדה לחזק עצמה להוליד הולד הנה היא בחוזק חבליה בלי תקוה למנוחה כן הצרה גדולה עלינו ואין לנו כח לצאת ממנה אם לא יעזרנו האל : ללדה. פתח תוקף. ות״י הפסוק כן ארי אקפתנא עקא כאיתתא דיתבא על מתברא וחיל לית לה למילד : לחרף אלהים חי. כמו שאומר כי יציל את ירושלם מידי. ות״י לחסדא על עמא דה׳ קיימא : והוכיח בדברים · רב שקה הוכיח בדברי גידופין · או פי׳ האל יוכיח בדברים אשר שמע · וכן ת״י ויעביד פורענות על פתגמיא דה׳ דישמעין קדמוהי · נערי · עבדי. כי המשרת יקרא נער · והם רב שקה וחביריו : נותן בו רוח. רצון : ושמע שמועה. זהו ששמע שמלך כוש יצא להלחם אתו ושב לארצו · כי מלך כוש יצא לארץ מלך אשור להלח׳ בארצו בעו׳ שהיה מלך אשו׳ בארץ ישראל · ואני אתן בו רוח שישוב לארצו להלחם עם מלך כוש ויניח מלחמת העיר הזאת ואח׳ כך אפילנו בחרב בארצו · וזה היה אחר שנשב ממלחמ׳ כוש לירושלם ונגף מחנהו ע״י המלאך ושב לארצו ושם נפל בחרב כמו שכתוב · אבל נבואת המגפה לא אמר להם ישעיהו בפי׳. ואין לשאול טעם למעשי האל ית׳ כי ה׳ נורא עלילות למה לא נגפו אז אלא עד שהלך להלחם עם מלך כוש ואחר כך שב לירושלם · והטעם הנר׳ לנו בזה כדי שיהיה להם לישראל בזאת כוש ומצרים. ועוד שידעו כוש ומצרים הנפלאות שעשה לאוהביו ולדורשי שמו. כי מלך אשור נצח אותם וכל הארצות כבש ובירושלם נגף בלא חרב ובלא חנית · והאל נתן בלב מלך אשור להביא חיל מלך כוש ומצרי׳ לירושלם עמו להפחיד יושבי ירושלם עוד : איו מלך חמת. על האלהים אמר אשר לא יוכלו להציל ארצות עובדיהם · וגם המלכים איה הם שלא עמדו לפני כלם ואמר עם ספרוים · לעיר שהיתה גדולה מכלם : ויפרשהו. אחד מהספרים או כל אחד מהם · ורז״ל פי׳ ויפרשהו על הספר שבו היה גדוף האלהים : אל סנחריב · בעבור סנחריב : אשר שלחו · שלא המדבר החירוף : בזה לך · פועל עבר מנחי העין והוא מלרע שלא כמנהג ברוב : בתולת בת ציון · מלכות כנישת׳ דציון בת ירושלם עמא דבירושלם · ופי׳ בתולה. כבתולה שלא נכבשה. וכן בכל מקום שזוכר בתולה על עם ועל עדה זהו ענינו : על קדוש ישראל · כמו אל קדוש · וכן כתוב בישעיה :

מרום הרים·

מבחר

מרום הרים ירכתי לבנון ואכרת קומת ארזיו מבחור ברשיו ואבואה
מלון קצה יער כרמלו׃ אני קרתי ושתיתי מים זרים ואחרב בכף
פעמי כל יאורי מצור׃ הלא שמעת למרחוק אתה עשיתי למימי
קדם ויצרתיה עתה הביאתיה ותהי להשות גלים נצים ערים בצרות׃
וישביהן קצרי יד חתו ויבשו היו עשב שדה וירק דשא חציר גגות
ושדפה לפני קמה׃ ושבתך וצאתך ובאך ידעתי ואת התרגזך אלי׃
יען התרגזך אלי ושאננך עלה באזני ושמתי חחי באפך ומתגי
בשפתיך והשיבתיך בדרך אשר באת בה׃ וזה לך האות אכול השנה
ספיח ובשנה השנית סחיש ובשנה השלישית זרעו וקצרו ונטעו
כרמים ואכלו פרים׃ ויספה פליטת בית יהודה הנשארה שרש למטה
ועשה פרי למעלה׃ כי מירושלם תצא שארית ופליטה מהר ציון
צבאות — קנאת יהוה ∘ תעשה זאת׃ לכן כה אמר יהוה אל
קרי לא — מלך אשור לא יבא אל העיר הזאת ולא יורה שם חץ ולא יקדמנה
כתיב — מגן ולא ישפך עליה סללה׃ בדרך אשר יבא בה ישוב ואל העיר
הזאת לא יבא נאם יהוה׃ וגנותי אל העיר הזאת להושיעה למעני
ולמען דוד עבדי׃ ויהי בלילה ההוא ויצא
מלאך יהוה ויך במחנה אשור מאה שמונים וחמשה אלף וישכימו
בבקר והנה כלם פגרים מתים׃ ויסע וילך וישב סנחריב מלך אשור

לתקוף כרכיהון אף אחוד בית מקדשהון ואקטול שפר גבריהון מבחר שילטוניהון ואכביש קירית תוקפיהון ואישיצי סגי משריתהון׃ אנא הויתי חפיר גובין ושתי מיין נוכראין וטפחית בפרסת ריגלי עמא דעמי כל מי נהרין עמיקין׃ הלא שמעתא מלקדמין מה דעבדית לפרעה מלכא דמצרים על דשליט בהון ואף עלך אתנביאו נביי ישראל ולא תבתא ודא חזיא קדמי מיומי קדם למעבר לך אף אתקינתא כען איתיתה ודא הות לך לתקלא על דהואה קדמך כאתרגושת גלין דישהו קירוין כריכן׃ ויתביהון אתקצר חיליהון אתברו ובהיתו הוו כעשב חקלא וכירוק דיתאה כעשב אגריא דישלוק עד דלא מטא למהוי שובלין׃ ומתבך בעיצא ומיפקך לאגחא קרבא ומיתך לארע דישראל גלי קדמי וית דארגזתא קדמי גלי׃ חלף דארגיזתא על מימרי ואיתרגשותך סלקת לקדמי ואשוי שירין בליסתך וזמם בספוותך ואתיבינך באורחא דאתיתא בה׃ ודין לך אתא אכול בשתא חדא כתין ובשתא תיניתא כתכתין ובשתא תליתת זרועו וחצודו וצובו כרמין ואיכולו איבהון׃ ויוספן משיזביא דבית יהודה דאישתארון כאילן דימשלח שורשוהי לרע ומריס נופיה לעילא׃ ארי מירושלם יפקון שאר צדיקיא ושיזבת מקיימי אוריתא מטורא דציון במימרא דיי צבאות תתעביד דא׃ בכין כדנן אמר יי למלכא דאתור לא יעול לקרתא הדא ולא יקשית תמן גיר ולא יקדמינה בתריסין ולא יצבר עלה מיליתא׃ באורחא דאתא בה יתוב ולקרתא הדא לא יעול אמר יי׃ ואגין על קרתא הדא למיפרקה בדיל מימרי ובדיל דוד עבדי׃ והוה בליליא ההוא ונפק מלאכא דיי וקטל במשריית אתוראה מאה ותמנן וחמשא אלפין ואקדימו בצפר והא כולהון פגרין מתין׃ ונטל ואזל ותב סנחריב מלכא דאתור

מרום הרים. ארץ ישראל שהיא גבוהה מכל הארצות. והמשילה ללבנון לפי שהלבנון הוא יער עצים בארץ ישראל נקרא כן. ולפי שהמשיל גדולי ישראל שריו וגבוריו לברושים ולארזים המשיל הארץ ללבנון. ר"ל עליתי על הארץ וכבשתי אותה ועתה אבא לירושלם. ולפי שהיא טובה ונכבדת מכל הארץ קראה מלון קיצו יער כרמלו. כי הכרמל הוא טוב מן היער. וכי הכרמל הוא מקום זרע ואילני פירות. ויער לבנון הוא אילני סרק. ומה שקראה מלון בעבו' בית המקדש שבה שהוא משכן האל ומלונו. ובישעיה מרום קצו. והענין אחד כי בית המקד' במקום גבוה בהר המוריה. ומה שאמר קצו כאלו היתה ירושלם קץ כל ארץ ישראל לפי שכבש כל ארץ ישראל זולתי ירושלם. כלומר מלון קצו שאין לו עוד. על דרך ובא עד קצו ואין עוזר לו. וי"ת סליקית לתקוף כרכיהון וגו'. ובדברי רז"ל כתיב מלון קצו וכתי' מרום קצו. אמר אותו רשע בתחלה אחריב דירה של מטה ואח"כ אחריב דירה של מעלה׃ מבחור. בחולם. ובישעיה מבחר בפתח והענין אחד׃ אני קרתי. באתי עד המקור כלומ' חפשתי אחר מקור המים כי לא היו מספיקין לי מרוב חיילותי המים הנמצאים על הארץ. וזהו שאמר ואחריב בכף פעמי כל יאורי מצור. וקראם זרים לפי שלא היו ידועים ונראים לבני אדם. ועל הדרך הזה ת' הפסוק אנא הויתי חפר גובין וגו'. ויש מפרשין יאורי מצור כמו מצרים לפי שהוא נהר גדול אח"כ על דרך הפלגה׃ הלא שמעת למרחוק. אמר לו הקב"ה הלא שמעת מזמן רחוק הגזרה שגזרתי על האומות להחריבם אותה הגזר' עתה הביאותיה שמשלכו מלכי אשור הבאתי הגזרה על ידם ועל ידך על האומות ועל ישראל אני הוא שגזרתי שיהיו ערים בצורות לגלים נצים ויהיו יושבי הערים קצרי יד ויהיו כעשב השדה וירק דשא וכיותר חלוש מהם והוא חציר גגות שלא היה כח ביושבי הערים להלחם כנגדך והכל היה מאתי ואני גזרתי ואמרתי ע"י נביאי טרם שהיתה הגזרה. ואיך תתפאר על מה שעשיתי אני. וכן אמר עליו הנביא ז"ל היתפאר הגרזן על החוצב בו. וי"ת כן הלא שמעת מלקדמין וגו'. ואח"ז פי' כן׃ אותה עשיתי. ירושלם. וכן אמר ויוצרה מרחוק לא ראיתם. אמר כי מימים קדמונים אני עשיתיה׃ ועתה הביאותיה. בתמיה אמר הביאותיה עתה שתהי להשות גלים נצים ערים ושיהיו יושביהן קצרי יד וחתו ובשו ושיהיו כעשב השדה׃ להשות. שרשו שאה. ומשפטו בתשלומו להשאות כמו שכתוב בישעיה ובשתכו תנועות האלף והוא מפני חסרון האלף׃ גלים נצים ערים בצורות. להשות ערים בצורות להיות גלים נצים. ופי' נצים חריבים מן עריך תצינה׃ ושדפה לפני קמה. העשב שהכה השדפון טרם היותו קמה כלומר שלא הספיק להיותה קמה ולהיות נגמר בשולו והוכה בשדפון. ובישעיה ושדמה במם והוא כמו בפא כי המם והפא ממוצא אחד׃ ושבתך וצאתך ובאך. שבתך בארצך וצאתך מארצך ובואך הנה הכל גלוי וידוע לפני׃ ואת התרגזך אלי. גם כן ידעתי שהקצפת אלי ודברת בי כדבר אל עץ ואבן. וי"ת שבתך ומותבך בעצה׃ ושאננך. כמו ושאנני׃ וכפל הנון להפלגת השאנן כן כתבו ר' יונה וכן הוא דעתי. ודעת יונת' שתרגם ואתרגשותך סלקת קדמי. ויש לפרשו כמשמעו בעבור כי התרגזו היה בעבור שהיה שלו שקט ושאנן׃ ושמתי חחי באפך. הוא הברזל כמין מחט וראשו כפוף כוכב אף הדג ולחיו ומעלין אותו מן המים. וכן ובחוח תקוב לחיו. וכתתי חחים בלחייך׃ ומתגי בשפתיך. המתג הוא הברזל שמשימין בפה הבהמה להנהיגה. וכת"י וזממי בספוותך. ותרגם ורסן מתעה וזמם דטעי. ר"ל אני אראה לך שאתה ברשותי ואנהוג אותך למקום שארצה כמו שמנהיג האדם הבהמה ומושכה למקום שירצה וכמו שהדייג מושך הדג אליו מן המים בתחבולה׃ בדרך אשר באת בה. כמו אשר תבא בה. כי עתה ע"י מלאכים שלח הדברי' והוא הלך להלחם עם מלך כוש אלא אחר המלחמה שב לירושלם. וכל אותו הדר' אמר שעתיד לשוב ולבוא לירושלם. כי באותו הדרך שיבא ישוב לארצו אחר שינגף מחנהו׃ וזה לך האות. אמר לחזקיה זה שאמרתי לך בנבואה הראשונה ושמע שמועה ושב לארצו. וכן עשה. שהרי ראינו ששלח מלאכיו ושב לארצו להלחם עם מלך כוש. ובזה האות שנתאמת אלך דברי תדע כי גם נבואה זאת תהיה אמת׃ בזה לך לעגה לך בתולת בת ציון. לא יבא מלך אשור אל העיר הזאת. שיכבוש אותה. ועוד אני אומר שתאכלו השנה ספיח. כי אותה השנה לא זרעו מפני חיל מלך אשור ואכלו הספיחים. אם כן מה אמר להם הנביא כי יודעים היו שיאכלו הספיחים אחר שלא זרעו לא היה להם קציר אחר. אלא אמר להם הנביא שיתברך להם התבואה שבשדות ויספיקו להם אותם הספיחים כל השנה ההיא. ובשנה השני' גם כן לא תשתרכו לזרוע כי תאכלו הסחיש. והוא היוצא מהכופל מהספיח. ובשנה השלישית תזרעו ממותר הסחיש על אכלכם ותקצרו בשלום כי לא יהיה לכם פחד מאויב ותטעו כרמי' ותאכלו פרים בהשקט ובבטחה. ובסדר עולם ב"א ביובל עלה סנחריב. בשנה הרביעית בשבוע. וכן הוא אומר אכול השנה ספיח שעלה בערב הפסח ולא יכלו לזרוע ואכלו הספיחים ובשנה השנית סחיש שנגדעו לגדיונות את האילנות. ובשנה השלישית זרעו. מלמד שלא נשתייר בשבוע אלא שנה אחת׃ שרש למטה. ת"י כאילן דמשלח שרשוהי ומריס נופיה לעיל׃ כן תבא שארית. יפקון שאר צדיקיא ושיזבת מקיימי אוריתא מטורא דציון׃ קנאת ה' צבאות. קרי ולא כתי'. שקנאת האל לשמו לפי שחרף וגידף מלך אשור ביד מלאכיו. וי"ת במימרא דה' צבאות תתעביד דא׃ לא יבא אל העיר הזאת. שיכבשנה. כי אל העיר בא עם מחנהו מחוץ לירושלם ושם נגף מחנהו. או פי' לא יבא לא יכנס תוך העיר. וכתי"ו לא ייעול לקרתא הדא׃ לא יקדמנה מגן. חסר בית השמוש במגן. כי בעלי המגיני' באים ראשונים אל העיר כשנלחמים עליה. וכת"י לא יקדמנה בתריסי'׃ ולא ישפוך עליה סוללה. כתרגומו ולא יצבור עלה מליתא. ומליתא הוא תל עפר. מדברי רז"ל מוליא בנכא. והוא שצוברין עפר לעשות תל ולהגביה כנגד חומת העיר ללכוד העיר. וכן אמר ויצבור עפר וילכדה׃ ויהי בלילה ההוא. היום שחזר מלך אשור על ירושלם עם מחנהו ועם כל השבי באותה הלילה יצא מלאך ה' והכה במחנה אשור. ורז"ל אמרו כי ליל פסח היה. ועוד אמרו כי לפני תפלתו של סנחריב חלה חזקיה. ויום שלישי לחליו היתה מפלתו של סנחריב ואותה הלילה אמרו ישראל שירה. שנ' השיר יהיה לכם כליל התקדש חג. ואמרו מאה ושמונים אלף שהכה במחנה אשור כלם היו קשורים כתרים בראשיהם. וכדבריהם נראה בדברי הימים. שנ' ויכחד כל גבור חיל ונגיד ושר במחנה מלך אשור. וכן מה שנ' בישעיה במשמניו רזון. ואמרו כי מכתם היתה שריפת נשמה וגוף קיים. שנ' ותחת כבודו יקד יקוד. כלומ' תחת הלבוש שהוא כבודו של אדם כשרפת בני אהרן שנ' וישאום בכתנותם׃

ויתיב בנינוה׃ והוה הוא סגיד בית נסרך טעותיה ואדרמלך ושראצר
בנוהי קטלוהי בחרבא ואינון אישתיזבו לארע קרדו ומלך אסרחדון
בריה תחותוהי׃ ביומיא האינון מרע חזקיהו לימטת
ואתא לותיה ישעיה בר אמוץ נביא ואמר ליה כדנן אמר יי פקיד
על אינש ביתך ארי מאית את ולא תיחי ממרעך׃ ואסחר ית אפוהי
לכותל בית מקדשא וצלי קדם יי למימר׃ קביל בעותי יי אידכר
כען ית דפלחית קדמך בקשוט. ובלבב שלים ודתקין קדמך עבדית
ובכא חזקיה בכיא סגיאה׃ והוה ישעיה לא נפיק לדרתא
מציעאה ופתגם נבואה מן קדם יי הוה עמיה למימר׃ תוב ותימר
לחזקיה מלכא דעמי כדנן אמר יי אלהיה דדוד אבוך שמיע קדמי
צלותך גליא קדמי דמעתך הא אנא מסי לך ביומא תליתאה תיסק
לבית מקדשא דיי׃ ואוסיף על יומך חמש עסרי שנין ומיד מלכא
דאתור אשזבינך וית קרתא הדא ואגין על קרתא הדא בדיל מימרי
ובדיל דוד עבדי׃ ואמר ישעיהו יסבון דבלת תינין ונסיבו ושויאו
על שיחנא ואתסי׃ ואמר חזקיהו לישעיהו מא את ארי יסי יי לי
ואסיק ביומא תליתאה לבית מקדשא דיי׃ ואמר ישעיה דין לך אתא
מן קדם יי ארי יעביד יי ית פתגמא דמליל היהך טולא עסר שעין אם
יתוב עסר שעין׃ ואמר חזקיה קלילא דא דיהך טולא עסר שעין ברם
ביסא יתוב טולא לאחורוהי עסר שעין׃ וצלי ישעיה נביא קדם יי
ואתיב ית טולא בצורת אבן שעיא דנחתת במסקנא דאחז שמשא
לאחורוהי עסר שעין׃ בעידנא ההיא שלח ברודך בלאדן
בר בלאדן מלכא דבבל איגראן וקורבנין לות חזקיה ארי שמע ארי
מרע חזקיה׃ וחדי עליהון חזקיה ואחזינון ית כל בית גנזוהי ית כספא
וית דהבא וית בוסמניא וית משחא טבא וית בית מנוהי וית כל
דאשתכח בגנזוהי לא הוה מדעם דלא אחזינון חזקיה בביתיה ובכל
שולטניה׃ ואתא ישעיה נביא לות מלכא חזקיה ואמר ליה מה אמרו
לך גבריא האילין ומנן אתו לותך ואמר חזקיה מארעא רחיקא אתו
לותי מבבל׃ ואמר מה חזו בביתך ואמר חזקיה ית כל די בביתי חזו
לא הוה מדעם די לא

וישב בנינוה׃ ויהי הוא משתחוה בית נסרך אלהיו ואדרמלך
ושראצר הכהו בחרב והמה נמלטו ארץ אררט וימלך אסרחדן בנו בניו
תחתיו׃ בימים ההם חלה חזקיהו למות ויבא אליו כ
ישעיהו בן אמוץ הנביא ויאמר אליו כה אמר יהוה צו לביתך כי מת
אתה ולא תחיה׃ ויסב את פניו אל הקיר ויתפלל אל יהוה לאמר׃
אנה יהוה זכר נא את אשר התהלכתי לפניך באמת ובלבב שלם
והטוב בעיניך עשיתי ויבך חזקיהו בכי גדול׃
ויהי ישעיהו לא יצא העיר התיכונה ודבר יהוה היה אליו לאמר׃ חצר
שוב ואמרת אל חזקיהו נגיד עמי כה אמר יהוה אלהי דוד אביך ש
שמעתי את תפלתך ראיתי את דמעתך הנני רפא לך ביום השלישי
תעלה בית יהוה׃ והספתי על ימיך חמש עשרה שנה ומכף מלך והספתי
אשור אצילך ואת העיר הזאת וגנותי על העיר הזאת למעני ולמען
דוד עבדי׃ ויאמר ישעיהו קחו דבלת תאנים
ויקחו וישימו על השחין ויחי׃ ויאמר חזקיהו אל ישעיהו מה אות
כי ירפא יהוה לי ועליתי ביום השלישי בית יהוה׃ ויאמר ישעיהו זה
לך האות מאת יהוה כי יעשה יהוה את הדבר אשר דבר הלך הצל
עשר מעלות אם ישוב עשר מעלות׃ ויאמר יחזקיהו נקל לצל
לנטות עשר מעלות לא כי ישוב הצל אחרנית עשר מעלות׃ ויקרא
ישעיהו הנביא אל יהוה וישב את הצל במעלות אשר ירדה במעלות
אחז אחרנית עשר מעלות׃
בעת ההיא שלח בראדך בלאדן בן בלאדן מלך בבל ספרים ומנחה
אל חזקיהו כי שמע כי חלה חזקיהו׃ וישמע עליהם חזקיהו ויראם וישמח
את כל בית נכתה את הכסף ואת הזהב ואת הבשמים ואת שמן
הטוב ואת ׳ בית כליו ואת כל אשר נמצא באוצרתיו לא היה דבר כל
אשר לא הראם חזקיהו בביתו ובכל ממשלתו׃ ויבא ישעיהו הנביא
אל המלך חזקיהו ויאמר אליו מה אמרו האנשים האלה ומאין יבאו
אליך ויאמר חזקיהו מארץ רחוקה באו מבבל׃ ויאמר מה ראו
בביתך ויאמר חזקיהו את כל אשר בביתי ראו לא היה דבר אשר

וישב בנינוה· שלא יצא במלחמה עוד: בניו. קרי ולא כתיב· הכוהו בחרב· בהגדה שנחריב שאל את חכמיו כאמר הכה המלאך מחנהו· מה זכות של אומה זו שאלהיהם כלחם להם· אמרו לו אברהם אביה' העלה את בנו עולה אמר אף אני אעלה את שני בני לאלהי. כששמעו בניו הכוהו בחרב בעוד שהיה משתחוה: כי מת אתה ולא תחיה· לא תרפא מחולי זה כי מתוך זה החולי תמות. וכתי' ולא תחי ממרעך. ורז"ל אמרו כי מת אתה בעולם הזה ולא תחיה לעולם הבא· מאי טעמא דלא עסקת בפריה ורביה· ואמת הוא כי בניו נולדו אחר חוליו· שנאמ' בן שתים עשרה שנה מנשה במלכו: אל הקיר. כדי לכוון לבו בתפלה. כי היה תמה בלבו למה היה שאל מקבר ימיו שהרי לא היה אלא בן לט"שנים כשחלה חלי זה· וי"ת אל הקיר לכותל בית מקדשא דה': התהלכתי לפניך· זה עבודת הלב· ואחר כך זכר המעשה: והטוב בעיניך עשיתי· כמו שהעיד עליו הכתוב ויעש הישר בעיני ה' ככל אשר עשה דוד אביו. ואומר וישמור מצותיו אשר צוה ה' את משה· ובדרש והטוב בעיניך עשיתי. שגנז ספר רפואות שעשה שלמה· והיו העם בוטחים בו ולא היו דורשים את ה' בלבם: לא יצא העיר התיכונה· העיר כתיב· וחצר קרי· ובדברי רז"ל כתיב העיר וקרינן חצר. מכאן שהסרטיא של מלכים כעיירות בינוניות· ובמקום אחר אמר בירושלמי כתוב העיר לומר מהר הקבה"· להודיעו רפואתו בטרם יצא קול הברה בעיר שנכנסה עליו מיתה: והוספתי על ימיך. שהיו קצובים לך· ובזה מחלוקת בדברי רז"ל· י"א שאלו הוסיפו לו· כי ימיו הקצובי' היו יותר· ולעונם עון היו מחסרין לו· וים אומרים תוספת עשו לו על הקצובים לו· ובספר שמואל בפסוק כי אם ה' יגפנו פירש' זה הענין: ומכף מלך אשור אצילך· זה ראיה כי קודם מפלתו של סנחריב חלה חזקיה: דבלת תאנים· בדברי רז"ל והלא אם אתה נותן טרף של תאנים על הבשר מיד הבשר מתחבל אלא נס בתוך נס. כיוצא בדבר ויורהו ה' עץ· עץ מר היה· כך הוא דרכו של הקדוש ברוך הוא במר הוא ממתיק את המר: מה אות· שאל אות לפי שאמר לו הגזרה כפולה כי מת אתה ולא תחיה חשב כי מה שאמר לו ישעיה הנני רופא לך לא אמר אלא לנחמו לפי שראה אותו שבכה בכי גדול. ואף על פי שראה שנתרפא השחין לא חשב שנתרפא עד שיתחזק ויוכל לעלות בית ה'. כי אפשר שישוב השחין עדיין או שלא סר החולי ממנו: הלך הצל· כמו ילך. שאל לו באיזה אות יבחר אם ילך הצל לפנים עשר מעלות ברגע אחד או ישוב אחורנית עשר מעלות. ואמר חזקיהו נקל לצל לנטות עשר מעלות. כי הגלגל במרוצתו יהיה נקל האות שימהר מרוצתו יותר ממנהגו· אבל האות יהיה יותר חזק אם ישוב אחורנית ממהלכו: במעלות אשר ירדה. אשר ירדה השמש והלך הצל עשר מעלות ושב השמש אחורנית והיה הצל במעלה הראשונה: במעלות אחז· כי הוא בנה אותם המעלות· ובדר' אשר ירדה במעלו' אחז. כי במות אחז קצר היום ונטה הצל עשר מעלות וירדה השמש עשר מעלות טרם זמנו כדי שלא יספדוהו לפי שהיה רשע ואותם עשר מעלו' שירדה לאחז חזרה אחורנית לחזקיה לאות. וי"ת וצלי ישעיה נביא' קדם ה' ואתיב ית טולא בצורת אבן שעיא די נחתת במתכנת דאחז שמשא לאחורוהי עשר שעין· ר"ל במעלות היתה אבן מסומנת לדעת שעות היום: בראדך· ובישעיה מרודך· כתיב בשם ואחד הוא· כי השם ממוצא אחד· ובלאדן הוא שם כנוי כשמך לאביו שהיה שמו בלאדן. וזה מלך אסרחדון· כי סנחריב מלך בבל היה· וכן בימי מנשה כאמר בדברי הימים ויבא עליהם את שרי הצבא אשר למלך אשור ובומר. ווליכם בבלה: כי שמע כי חלה· לא היה עקר שליחותו על חליו אלא על המופת שנעשה לו על חליו וכן הוא בדברי הימים לדרוש המופת אשר היה בארץ: וישמע אליהם· כמו עליהם· ועל כמו אל· ורבים כמוהו· כמו וילך אלקנה הרמתה על ביתו· כמו אל ביתו· ומה שאמר וישמע כראה שהם בקשו ממנו להראותם נכתה ושמע אליהם ועשה כן· וכתי' וקביל מנהון· ובישעיה וישמח עליהם: את כל בית נכתה. כל בית חמדתו. כלומר כל ה־ברים שהיו לו. ואחר כך פרט מה הם הדברים הנחמדים· וכן נכאת וצרי ולוט: דבר נחמד· ובדברי רז"ל מאי בית נכותה· יש אומרים אשתו היתה משקה להם· ויש אומ' זין או כלי זין הראה להם: שמן הטוב. זה שמן אפרסמון שלא היה בכל העולם אלא ביריחו· ואמרו כי לפיכ' נקרא יריחו· והיה רע בעיני ה' כי הראה להם בית נכתה· כי כתנשאה בבא אליו השלוחים מארץ רחוקה וכי היה מצליח בכל דרכיו· וכן אומר בדברי הימים כי גבה לבו· ואמר בשלוחים האלה שבאו לכבודו והיה לו לומר שבאו לכבוד האל כי לדרוש המופת באו· וכן אומר בדברי הימים· וכן במליצי שרי בבל המשולחים עליו לדרוש המופת אשר היה בארץ עזבו האלהים לנסותו לדעת כל אשר בלבבו:
אשר תוליד

לא הראיתם באצרתי: ויאמר ישעיהו אל חזקיהו שמע דבר יהוה:
הנה ימים באים ונשא כל אשר בביתך ואשר אצרו אבתיך עד היום
הזה בבלה לא יותר דבר אמר יהוה: ומבניך אשר יצאו ממך אשר
יקחו תוליד יקח והיו סריסים בהיכל מלך בבל: ויאמר חזקיהו אל ישעיהו
טוב דבר יהוה אשר דברת ויאמר הלוא אם שלום ואמת יהיה בימי:
ויתר דברי חזקיהו וכל גבורתו ואשר עשה את הברכה ואת התעלה
ויבא את המים העירה הלא הם כתובים על ספר דברי הימים למלכי
יהודה: וישכב חזקיהו עם אבתיו וימלך מנשה בנו תחתיו:
כא בן שתים עשרה שנה מנשה במלכו וחמשים
וחמש שנה מלך בירושלם ושם אמו חפצי בה: ויעש הרע בעיני
יהוה כתועבת הגוים אשר הוריש יהוה מפני בני ישראל: וישב ויבן
את הבמות אשר אבד חזקיהו אביו ויקם מזבחת לבעל ויעש אשרה
כאשר עשה אחאב מלך ישראל וישתחו לכל צבא השמים ויעבד
אתם: ובנה מזבחת בבית יהוה אשר אמר יהוה בירושלם אשים
את שמי: ויבן מזבחות לכל צבא השמים בשתי חצרות בית יהוה:
והעביר את בנו באש ועונן ונחש ועשה אוב וידענים הרבה לעשות
להכעיס הרע בעיני יהוה להכעיס: וישם את פסל האשרה אשר עשה בבית
אשר אמר יהוה אל דוד ואל שלמה בנו בבית הזה ובירושלם אשר
את־ בחרתי מכל שבטי ישראל אשים את שמי לעולם: ולא אסיף להניד
רגל ישראל מן האדמה אשר נתתי לאבותם רק אם ישמרו לעשות
ככל אשר צויתים ולכל התורה אשר צוה אתם עבדי משה: ולא
שמעו ויתעם מנשה לעשות את הרע מן הגוים אשר השמיד יהוה
מפני בני ישראל: וידבר יהוה ביד עבדיו הנביאים לאמר: יען
בות אשר עשה מנשה מלך יהודה התעבות האלה הרע מכל אשר עשו
האמרי אשר לפניו ויחטא גם את יהודה בגלוליו:
לכן כה אמר יהוה אלהי ישראל הנני מביא רעה על
שמעה ירושלם ויהודה אשר כל שמעיו תצלנה שתי אזניו: ונטיתי על
ירושלם את קו שמרון ואת משקלת בית אחאב ומחיתי את ירושלם
כאשר ימחה את הצלחת מחה והפך על פניה: ונטשתי את שארית
נחלתי ונתתים ביד איביהם והיו לבז ולמשסה לכל איביהם: יען
אשר עשו את הרע בעיני ויהיו מכעסים אתי מן היום אשר יצאו א
אבתם ממצרים ועד היום הזה: וגם דם נקי שפך מנשה הרבה
מאד עד אשר מלא את ירושלם פה לפה לבד מחטאתו אשר החטיא
את יהודה לעשות הרע בעיני יהוה: ויתר דברי מנשה וכל אשר
עשה וחטאתו אשר חטא הלא הם כתובים על ספר דברי הימים
למלכי יהודה: וישכב מנשה עם אבתיו ויקבר בגן ביתו בגן עזא
וימלך אמון בנו תחתיו: בן עשרים
ושתים שנה אמון במלכו ושתים שנים מלך בירושלם ושם אמו
משלמת בת חרוץ מן יטבה: ויעש הרע בעיני יהוה כאשר עשה
מנשה אביו: וילך בכל הדרך אשר הלך אביו ויעבד את הגללים
אשר עבד אביו וישתחו להם: ויעזב את יהוה אלהי אבתיו ולא הלך
בדרך יהוה: ויקשרו עבדי אמון עליו וימיתו את המלך בביתו: ויך
עם הארץ את כל הקשרים על המלך אמון וימליכו עם הארץ את

לא אחזיתינון בגנזי: ואמר ישעיהו לחזקיה קביל פתגמא דיי:
הא יומיא אתן ויתנטיל כל די בביתך ודגנזו אבהתך עד יומא הדין
ויתוב לבבל לא אשתאר מדעם אמר יי: ומבנך דיפקון מינך דתוליד
ידבר ויהון רברבין בהיכלא דמלכא דבבל: ואמר חזקיה לישעיה
תקין פתגמא דיי דמלילתא ואמר הלא אם שלם וקשוט יהי ביומי:
ושאר פתגמי חזקיה וכל גיברותיה ודעבד ית בריכתא וית מזיקתא
ואיתי ית מיא לקרתא הלא אינון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכי
דבית יהודה: ושכיב חזקיהו עם אבהתוהי ומלך מנשה בריה
תחותוהי: בר תרתא עסרי שנין מנשה כד מלך וחמשין
וחמש שנין מלך בירושלם ושום אמיה חפציבה: ועבד דביש קדם
יי כתועבות עממיא דתריך יי מן קדם בני ישראל: ותב ובנא ית
במתא דאביד חזקיה אבוהי ואקים איגורין לבעלא ועבד אשירתא
כמא דעבד אחאב מלכא דישראל וסגיד לכל חילי שמיא ופלח יתהון:
ובנא איגורין בבית מקדשא דיי דאמר יי בירושלם אשרי ית שכינתי:
ובנא איגורין לכל חילי שמיא בתרתין דרת בית מקדשא דיי:
ואעבר ית בריה בנורא ועונן ונחיש ועבד בידין וזכורו אסגי למעבד
דביש קדם יי לארגזא קדמוהי: ושוי ית צלם אשירתא דעבד בביתא
דאמר יי לדוד ולשלמה בריה בביתא הדין ובירושלם דאתרעתי
מכל שבטיא דישראל אשרי ית שכינתי לעלם: ולא אוסיף לטלטלא
ית ישראל מן ארעא דיהבית לאבהתהון לחוד אם יטרון למעבד ככל
תפקידתא דפקידתינון ולכל אוריתא דפקיד יתהון עבדי משה: ולא
קבילו ואטעינון מנשה למעבד ית דביש מן עממיא דשיצי יי מן קדם
בני ישראל: ומליל יי ביד עבדוהי נביא למימר: חלף דעבד מנשה
מלכא שבטא דבית יהודה ית תועבתא האילין אבאיש מכל דעבדו
אמוראי דקדמוהי וחייב ית דבית יהודה בפולחן טעותיה:
בכין כדנן אמר יי אלהא דישראל הא אנא מיתי בישתא על
ירושלם ויהודה דכל דישמעינה יצלן תרתין אודנוהי: ואיגוד על
ירושלם ית חוט חורבן שמרון וית מתקולת צרות בית אחאב ואימחי
ית ירושלם כמא דמתמחא צלוחיתא ית מחיא ומתהפכא על אפהא
: ואנטוש ית שארא דאחסנתי ואמסרינון ביד בעלי דבביהון ויהון
לבז ולתבר לכל סנאיהון: חלף דעבדו דביש קדמי והוו מרגזין קדמי
מן יומא דנפקו אבהתהון ממצרים ועד יומא הדין: ואף דם זכאי
דאשד מנשה סגי לחדא עד דמלא ית ירושלם ספא בסיפא בר מ
מחובוהי דחייב ית דבית יהודה למעבד דביש קדם יי: ושאר
פתגמי מנשה וכל דעבד וחובוהי דחב הלא אינון כתיבין על ספר
פתגמי יומיא למלכא דבית יהודה: ושכיב מנשה עם אבהתוהי
ואיתקבר בגן ביתיה בגן עזא ומלך אמון בריה תחותוהי:
בר עסרין ותרתין שנין אמון כד מלך
ותרתין שנין מלך בירושלם ושום אימיה משולמת ברת חרוץ מן
יוטבה: ועבד דביש קדם יי כמא דעבד מנשה אבוהי: ואזל
בכל אורחא דאזל אבוהי ופלח ית טעותא דפלח אבוהי וסגיד להון:
ושבק ית פולחנא דיי אלהא דאבהתוהי ולא הליך באורחא דתקנא
קדם יי: ומרדו עבדי אמון עלוהי וקטלו ית מלכא בביתא:
וקטל עמא דארעא ית כל דמרדו על מלכא אמון ואמליכו עמא
דארעא ית   יאשיה

אשר תוליד יקחו. יקח כתיב וקרי יקחו. ואמרו זה דניאל חנניה מישאל ועזריה: והיו סריסים. מחלוקת בדברי רז"ל מהם אמרו סריסים ממש. ומהם אמרו שנסתרסה ע"ז בימיהם. כלומר שהכירו הכל שאין בה ממש. וי"ת רברבין כמו שריס. ועל דניאל חנניה מישאל ועזריה אמר שהם היו בהיכלי מלך בבל. וכאמר עליהם מבני יהודה והם היו מזרע המלוכה. כי כן אמר נבוכד נאצר לבקש מזרע המלוכה ומן הפרתמים: כאשר עשה אחאב. כי הוא החל לעשות אשרה: במלכי ישראל. כי עד שמלך אחאב לא רצונו לאחד מן המלכים שעשו אשרה אלא שהיו הולכים בחטאת ירבעם: לעשות הרע בעיני ה' להכעיסו. אמ' שסלק השם העליונ' שהית' במזבח מעת שירדה אש בימי שלמה עמד הוא וסלקה. וזה המעשה היה להכעיס: ולא אוסיף להניד. אמר אוסיף כי כשהיו חוטאים היה משליט בהם אויביהם והיו מנידים ומגלים אותם מארצם אף על פי שלא גלו גלות שלמה לפני דוד: וידבר ה' ביד עבדיו הנביאים. בסדר עולם יואל נחום וחבקוק נתנבאו בימי מנשה. ולפי שלא היה מנשה כשר לא נקראו על שמו: כל שמעיו. כתיב וקרי שמעה. והקרי בעבור כי רעה לשון נקבה. והכתו' על הענין: תצלנה שתי אזניו. פרשו כלל. מבנין כפעל. מפעלי הכפל. מענין לקול צללו שפתי. והוא ענין תנודת הרעשה טנדרימנט בלעז: את קו שומרון. קו החרבן על דרך ונטיתי עליה קו תהו ואבני בהו. וכן ת"י ואיגוד על ירושלם ית חוט חורבן שמרון וית מתקולת צרות בית אחאב: ומחיתי. ענין קינוח: הצלחת. הקערה: כאשר ימחה. חסר אים. וכן כאשר ישבור אים: כאשר ישבור כלי היוצר. מחה. פי' כאשר ימחה האדם את הצלחת שמחה אותה ואחר כך הפכה על פניה. כי כן דרך המקנח הקערה שהופך אותה אחר כך על פניה כדי שלא תתטנף. כן ימחה ירושלם וינקה אותה מאנשיה. ואחר כך יהפכנה: חרבה מאד. יש מרז"ל שדרשו בו שהרג ישעיהו:

יאשיהו בנו תחתיו: ויתר דברי אמון אשר עשה הלא הם כתובים
על ספר דברי הימים למלכי יהודה: ויקבר אתו בקברתו בגן עזא
וימלך יאשיהו בנו תחתיו: בן שמנה
כב שנה יאשיהו במלכו ושלשים ואחת שנה מלך בירושלם ושם אמו
ידידה בת עדיה מבצקת: ויעש הישר בעיני יהוה וילך בכל דרך
דוד אביו ולא סר ימין ושמאול:
ויהי בשמנה עשרה שנה למלך יאשיהו שלח המלך את שפן
בן אצליהו בן משלם הספר בית יהוה לאמר: עלה אל חלקיהו
הכהן הגדול ויתם את הכסף המובא בית יהוה אשר אספו שמרי
הסף מאת העם: ויתנה על יד עשי המלאכה המפקדים בבית יהוה ויתנהו בית
ויתנו אתו לעשי המלאכה אשר בבית יהוה לחזק את בדק הבית:
לחרשים ולבנים ולגדרים ולקנות עצים ואבני מחצב לחזק את הבית:
אך לא יחשב אתם הכסף הנתן על ידם כי באמונה הם עשים:
ויאמר חלקיהו הכהן הגדול על שפן הספר
ספר התורה מצאתי בבית יהוה ויתן חלקיה את הספר אל שפן
ויקראהו: ויבא שפן הספר אל המלך וישב את המלך דבר ויאמר
התיכו עבדיך את הכסף הנמצא בבית ויתנהו על יד עשי המלאכה
המפקדים בית יהוה: ויגד שפן הספר למלך לאמר ספר נתן לי בבית
חלקיה הכהן ויקראהו שפן לפני המלך: ויהי כשמע המלך את
דברי ספר התורה ויקרע את בגדיו: ויצו המלך את חלקיה הכהן
ואת אחיקם בן שפן ואת עכבור בן מיכיה ואת שפן הספר ואת
עשיה עבד המלך לאמר: לכו דרשו את יהוה בעדי ובעד העם
ובעד כל יהודה על דברי הספר הנמצא הזה כי גדולה חמת יהוה
אשר היא נצתה בנו על אשר לא שמעו אבתינו על דברי הספר
הזה לעשות ככל הכתוב עלינו: וילך חלקיהו הכהן ואחיקם
ועכבור ושפן ועשיה אל חלדה הנביאה אשת שלם בן תקוה בן
חרחס שמר הבגדים והיא ישבת בירושלם במשנה וידברו אליה:
ותאמר אליהם כה אמר יהוה אלהי ישראל אמרו לאיש אשר שלח
אתכם אלי: כה אמר יהוה הנני מביא רעה אל המקום הזה ועל
ישביו את כל דברי הספר אשר קרא מלך יהודה: תחת אשר עזבוני
ויקטרו לאלהים אחרים למען הכעיסני בכל מעשה ידיהם ונצתה
חמתי במקום הזה ולא תכבה: ואל מלך יהודה השלח אתכם לדרש

יאשיה בריה תחותוהי: ושאר פתגמי אמון וכל דעבד הלא אינון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכי דבית יהודה: וקבר יתיה בקבורתיה בגינת עזא ומלך יאשיה בריה תחותוהי: בר תמני שנין יאשיה כד מלך ותלתין וחדא שנין מלך בירושלם ושום אימיה ידידה בת עדיה מבצקת: ועבד דכשר קדם יי ואזל בכל אורח דויד אבוהי ולא סטא לימינא ולסמלא: והוה בתמני עסרי שנין למלכא יאשיה שלח מלכא ית שפן בר אצליה בר משולם ספרא לבית מקדשא דיי למימר: סק לות חלקיה כהנא רבא ויתקין ית כספא דאיתעל בבית מקדשא דיי דיכנשו אמרכליא מן עמא: ויתנוניה על ידי עבדי עיבידתא דממנן בית מקדשא דיי ויתנון יתיה לעבדי עיבידתא דבית מקדשא דיי לתקפא ית בידקא דבית: לנגרי ולארדיכליא ולארגובליא ולמזבן אעין ואבנין פסילן לתקפא ית ביתא: ברם לא מתחשב עמהון כספא דמתיהב על ידיהון ארי בהימנות אינון עבדין: ואמר חלקיה כהנא רבא לשפן ספרא ספרא דאוריתא אשכחית בבית מקדשא דיי ויהב חלקיה ית סיפרא לשפן וקרהי: ואתא שפן ספרא למלכא ואתיב ית מלכא פתגמא ואמר טקיסו עבדך ית כספא דאשתכח בביתא ויהבוהי על ידי עבדי עיבידתא דממנן בבית מקדשא דיי: וחוי שפן ספרא למלכא למימר סיפרא יהיב לי חלקיה כהנא וקריהי שפן קדם מלכא: והוה כד שמע מלכא ית פתגמי סיפרא דאוריתא ובזע ית לבושוהי: ופקיד מלכא ית חלקיה כהנא וית אחיקם בר שפן וית עכבור בר מיכי וית שפן ספרא וית עשיה עבדא דמלכא למימר: אזילו תבעו מן קדם יי עלי ועל עמא ועל כל דבית יהודה על פתגמי סיפרא דאישתכח הדין ארי סגיאה חימתא דיי דהיא דליקת בנא על דלא קבילו אבהתנא ל לפתגמי ספרא הדין למעבד ככל דכתיב עלנא: ואזל חלקיה כהנא ואחיקם ועכבו ושפן ועשיה לות חולדה נביית אתת שלום בר תקוה בר חרחס נטר לבושיא והיא יתבא בירושלם בבית אולפנא ומלילו עימה: ואמרת להון כדנן אמר יי אלהא דישראל אמרו לגברא דשלח יתכון לותי: כדנן אמר יי הא אנא מיתי בישתא על אתרא הדין ועל יתבוהי ית כל פתגמי סיפרא דקרא מלכא שבטא דבית יהודה: חלף דשבקו פולחני ואסיקו בוסמין לטעות עממיא בדיל לארגזא קדמי בכל עובדי ידיהון ויידלק רוגזי באתרא הדין ולא יטפי: ולמלך שבטא דבית יהודה דשלח יתכון למתבע אולפן מן

ויתם את הכסף. ושלים. כלומר ישלים לגבותו: ויתנוהו לעושי המלאכה. כי היה צריך הבית חזוק ובניין לפי שנהרס מימי יהואש שחזק בדק הבית עד היום ההוא שהיו רכ"ד שנה. ובסדר עולם מאתים ושמנה עשרה: שומרי הסף. שומרי כלי בית המקדש. וי"ת אמרכליא. והם הגזברים. וכבר פירשנו כל הענין הזה בבדק יהואש: ויתנה. כתי' וקרי ויתנוהו. הכתוב אומר על חלקיהו והא' הכנוי על המגבה. והקרי ויתנוהו על שומרי הסף שיתנוהו הכסף. והא' וו' הכנוי על הכסף: המופקדים בית ה'. כמו בבית: על שפן הסופר. כמו אל שפן. וכן וילך אלקנה הרמתה על ביתו. כמו אל ביתו: ספר התורה מצאתי בבית ה'. דרשו כי אחז שרף את התורה. והטמינו מפניו ספר תורה אחת והטמינוהו תחת הנדבך ועכשיו מצא חלקיה ספר התורה הזה. ורחוק הוא זה שחזקיהו שבא אחריו שרבץ תורה בישראל איך לא הוציאו. וכמה ספרי תורה הכין חזקיהו במותו. אלא מנשה מלך זמן רב שהרי מלך נה' שנה ועשה הרע בעיני ה' כתועבות הגוים ובנה מזבחות לע"ז בבית ה' והוא השכיח התורה מישראל ואין פונה אליה כי כלם היו פונים אל אלהים אחרים ואל חקות הגוים. ובנה' שנה נשתכחה התורה. ועכשיו כאשר צוה יאשיהו לחפש בית ה' לכל אשר ימצא שם בדק ולהוציא הכסף המובא בית ה'. והיה חלקיהו מחפש בבית ה' ובבית קדש הקדשים ובדביר מצא ספר תורה שהיה מונח במקומו מצד הארון. וכן הוא אומר בדברי הימים ובהוציאם את הכסף המובא בית ה' מצא חלקיהו הכהן את ספר תור' ה' ופתח וקראו וכתנו אל סופר המלך שיביאהו אל המלך שיקרא בו ויראה איך שכחו התורה המונעת כל המעשי' הרעים שהיו עושים בישר'. ואם תאמר והיו מנשה עשה תשובה כמו שכתוב בדברי הימים כשהגלו אותו שרי מלך אשור והוליכוהו בבל. אמר ובהצר לו חלה את פני ה' ויכנע מאד ויתפלל אליו ויעתר לו ויושיבהו ירושלם. וידע מנשה כי ה' הוא האלהים. ואמר שהסיר את אלהי הנכר ואת הסמל מבית ה' ויאמר ליהודה לעבוד את ה'. אם כן היאך לא החזיר את התורה ליושנה ולא קרא בה: ואיך היה אבל חלקיה ואבל אחרים חדוש דברי התורה. אפשר כי הגלות שגלה מנשה היה בזקנותו ואחר שעשה תשובה לא האריך ימים כל כך. אלא שידע ושמע כי ע"ז רע בעיני ה' כמו שהעידו בו הנביאים בעודו ברשעו. והע"ז בער כשעשה תשובה ולא נתן אל לבו לחפש ספר התורה. ויאשיהו היה קטן בימי מנשה בן שש שנים ולא למד תורה עדיין. ואמון אביו היה רשע ואחז בדרכי אביו הרעים שגדל בהם. ובסוף מנשה מרשעו לא הכין הוא את לבבו. כמו שכתוב ולא נכנע מלפני ה' כהכנע מנשה אביו. ומפני זה היה חדוש אצלם ספר התורה. אבל למה שמצינו בסדר עולם ובדברי רז"ל כי בשנת כב' למנשה גלה ואחר כך עשה תשובה. ושמו זה למה שכתוב ויעש אשרה כאשר עשה אחאב. וכמה מלך אחאב כב'. רצו לומר כי מנשה הרע כאחאב. ואחאב עשה הרע כב' שנה כל ימי מלכותו. ומנשה עשה הרע גם כ"ב שנה. הנה לג' שנים היה מנשה בתשובה והוא רחוק. ואיך היה זה שעמד לג' שנים בתשובה רוב ימי מלכותו ולא דרש ספר התורה. זה רחוק מאד: ויהי כשמוע המלך. אמרו כי מצאו הספר נגלל בפר' תוכחות. יולך ה' אותך ואת מלכך וגו': כי שם נרמז ענין גלות שמרון וגלות יהודה עם מלך יהודה כמו שבארנו שם. ואולם חלקיה קרא זה אל שפן לסבב שיקראהו שפן אל המלך ויקח עצה להסיר ממנו זה הרע לפי מה שאפשר: ואת עכבור. ובדברי הימי' ואת עבדון. ושני שמות היו לו. וכמוהו רבי': נצתה בנו ידלקה במו כמו הכנוי מבית בך אם מדליק: על דברי הספר. כמו אל: אל חולדה הנביאה. אמרו בדרש כי משכני בניה של רחב היתה. ולמה הלכו אל חולדה ולא הלכו אל ירמיה. ים מרבו' ז"ל שאמרו מפני שהנשים רחמניות. ומהם אמרו כי ירמיה לא היה שם כי הלך להחזיר עשרת השבטי'. ואמרו כי ירמיה היה אז נביא. שהרי תחלת נבואתו היתה בי"ג שנה ליאשיה. וזה הענין היה בשנת י"ח. אלא שלא היה שם בירושלם אז כשמצאו התורה. אולי היה בענתות או במקו' אחר. וחולדה היתה יושבת בירושלם. לפיכך שלח אליה. ואמרו רבו' ז"ל כי שלשה נביאים שנתנבאו בימי יאשיהו. והם ירמיה וצפניהו וחולדה. כי ירמיהו היה מתנבא בשוקים וצפניה בבתי כנסיות וחולדה אל הנשים: בן חרחס. בסמוך ב' ישנה. כתרגו' בבית אולפנא: אשר קרא מלך יהודה. כוה לקראם כאלו קראם. וכן ויבן שלמה את הבית. והדומים להם. וכן הוא בדברי הימי' אשר קרא לפני מלך יהודה. ובדב' רז"ל אשר קרא מלך יהודה. וכי מלך יהודה קראם והלא שפן קראם. אלא מכאן לשומע כעונה: על אבותי·

את יהוה כה תאמרו אליו כה אמר יהוה אלהי ישראל הדברים אשר
שמעת: יען רך לבבך ותכנע מפני יהוה בשמעך אשר דברתי על
המקום הזה ועל ישביו להיות לשמה ולקללה ותקרע את בגדיך
ותבכה לפני וגם אנכי שמעתי נאם יהוה: לכן הנני אספך אל
אבתיך ונאספת אל קברתיך בשלום ולא תראינה עיניך בכל הרעה
אשר אני מביא על המקום הזה וישיבו את המלך דבר:
כג וישלח המלך ויאספו אליו כל זקני יהודה וירושלם: ויעל המלך
בית יהוה וכל איש יהודה וכל ישבי ירושלם אתו והכהנים והנביאים
וכל העם למקטן ועד גדול ויקרא באזניהם את כל דברי ספר ה
הברית הנמצא בבית יהוה: ויעמד המלך על העמוד ויכרת את
הברית לפני יהוה ללכת אחר יהוה ולשמר מצותיו ואת עדותיו
ואת חקתיו בכל לב ובכל נפש להקים את דברי הברית הזאת ה
הכתבים על הספר הזה ויעמד כל העם בברית: ויצו המלך את
חלקיהו הכהן הגדול ואת כהני המשנה ואת שמרי הסף להוציא
מהיכל יהוה את כל הכלים העשוים לבעל ולאשרה ולכל צבא העשוים
השמים וישרפם מחוץ לירושלם בשדמות קדרון ונשא את עפרם
בית אל: והשבית את הכמרים אשר נתנו מלכי יהודה ויקטר
בבמות בערי יהודה ומסבי ירושלם ואת המקטרים לבעל לשמש
ולירח ולמזלות ולכל צבא השמים: ויצא את האשרה מבית
יהוה מחוץ לירושלם אל נחל קדרון וישרף אתה בנחל קדרון וידק
לעפר וישלך את עפרה על קבר בני העם: ויתץ את בתי
הקדשים אשר בבית יהוה אשר הנשים ארגות שם בתים לאשרה:
ויבא את כל הכהנים מערי יהודה ויטמא את הבמות
אשר קטרו שמה הכהנים מגבע עד באר שבע ונתץ את במות
השערים אשר פתח שער יהושע שר העיר אשר על שמאול איש
בשער העיר: אך לא יעלו כהני הבמות אל מזבח יהוה בירושלם כי
בן אם אכלו מצות בתוך אחיהם: וטמא את התפת אשר בגי בני

מן קדם יי כדין תימרון ליה כדנן אמר יי אלהא דישראל פתגמא די שמעתא: חלף דרע לבך ואתכנעתא מן קדם יי כמשמעך דגזרית על אתרא הדין ועל יתבוהי למהוי לצדו וללוט ובזעתא ית לבושך ובכיתא קדמי ואף קדמי שמיע אמר יי: בכן הא אנא כניש לך לות אבהתך ותתכניש לקברך בשלם ולא יחזין עינך בכל בישתא די אנא מיתי על אתרא הדין ואתיבו ית מלכא פתגמא: ושלח מלכא וכנשו לותיה כל סבי יהודה וירושלם: וסליק מלכא לבית מקדשא דיי וכל אנש יהודה ויתבי ירושלם עמי וכהניא וספריא וכל עמא למזעירא ועד רבא וקרא קדמיהון ית כל פתגמי ספרא דקימא דאשתכח בבית מקדשא דיי: וקם מלכא על אסטונא וגזר ית קימא קדם יי למהך בתר פולחנא דייי ולמטר פקודוהי וית סהידותיה וית קימוהי בכל לבא ובכל נפש לקימא ית פתגמי קימא הדין דכתיבין על ספרא הדין וקבילו כל עמא עליהון קימא: ופקיד מלכא ית חלקיהו כהנא רבא וית סגן כהניא וית אמרכליא לאפקא מהיכלא דיי ית כל מני דעבידין לבעלא ולאשרתא ולכל חילי שמיא ואוקרינון מברא לירושלם בנחלא דקדרון ואוביל ית עפרהון לביתאל: ובטיל ית כומריא די יהבו מלכין דבית יהודה ואסיקו בוסמין על במתא בקרויא דבית יהודה ובסחרני ירושלם וית דאסיקו בוסמין לבעלא ולשמשא ולסהרא ולמזלתא ולכל חילי שמיא: ואפיק ית אשירתא מבית מקדשא דיי מברא לירושלם לנחלא דקדרון ואוקידיתה בנחלא דקדרון ואדקה לעפרא ורמא ית עפרא לקברי גלויא: ותרע ית בתי הקדיש טעותא די בבית מקדשא דיי די נשיא מייתין תמן מכולין לאשירתא: ואיתי ית כל כומריא מקרויא דבית יהודה וסאיב ית במתא דאסיקו בוסמין תמן כומריא מגבע עד באר שבע ותרע ית במת תרעיא די קדם תרע יהושע רב קרתא די על שמאלא גברא במיעליה תרע קרתא: ברם לא סלקין כהניא כומרי במתא לדבחא על מדבחא דיי בירושלם אלהן אכלי פטיר בגו אחיהון: וסאיב ית תופת די בחילת בר

הינם

על אבותיך. כמו אל: ונאספת אל קברותיך בשלום. והלא כתיב ויורו המורים למלך יאשיהו. מהו בשלום שלא חרב בית המקדש בימיו. וכן הוא מפרש והולך ולא תראינה עיניך בכל הרעה אשר אני מביא אל המקום הזה: קברותיך. ר"ל קברות אבותיך: והכהנים והנביאים. ת' וכהניא וספריא. תרגם הנביאים סופרים יכלול תלמידי' לפי שלא היו שם נביאי' אחרים שהרי המלך שלח אל חולדה מלמד שלא היו שם נביאי' אחרי' וכן תרגם שופט ונביא. דיין וסופר. ונוכל לפרש נביאים כמשמעו כי ירמיה וצפניה בן כושי היו נביאי' בזמן ההוא ואוריהו בן שמעיהו אפשר שהיה נביא גם כן בזמן ההוא ולא היו בירושלם בעת שמצא חלקיה הכהן את ספר התורה. ועתה כאשר שלח המלך לאסף איש יהודה באו גם כן הנביאים לירושלם: על העמוד. כתרגו' על אסטונא. וכבר פי' למעלה בדבר יהואש. ובדברי הימים ויעמוד המלך על עמדו כלומר במקום שהיה רגיל לעמוד שם: עדותיו. בהגעת הוי"ו. ויעמד כל העם בברית. עמדו והתחזקו בפיהם ובלבם בברית. וכן היעמוד לבך. אם תחזקנה ידיך. ותי' וקבילו כל עמא עליהון קימא: ואת כהני המשנה. שהיו סגנים לכהן גדול. וכתי' וית סגן כהניא: שומרי הסף. פירשנוהו: להוציא מהיכל ה'. והלא מנשה הוציא הכל כשעשה תשובה כמו שאומר בדברי הימים ויסר את אלהי הנכר ואת הסמל מבית ה' וגומר. אלא שאמון החזירם שם. ובשנת שתי' עשרה למלכו החל לטהר ולהעביר את השקוצי' כמו שאומ' בדברי הימים. אבל לא כלה עד שנת שמנה עשרה אחר שמצא הספר כמו שאומר הנה: בשדמות קדרון. כתרגומו במשרי קדרון: ונשא את עפרם בית אל. כי שם היה עקר העכו"ם שהיה שם העגל וטמא אותו המקום שהיה בו העגל והמזבח ונשא עפר שריפת הבעל והאשירה וכליהם ששרף בירושלם בשדמות קדרון נשא את עפרם שם: והשבית את הכמרי'. האנשים העובדים לפני הבעל נקראין כמרי'. וכן תרגם הכהני' שהם עובדי עכו"ם כומריא. שאמר שם הכמרי' עם הכהנים ושניהם עובדי עכו"ם אלא שמשתנים בלבושיהם. כי הכמרים הם לובשים שחורי' לפי' נקראו כמרי' מענין עורנו כתנור נכמרו. ואומר כי הכמרי' האלה נתנו אותם מלכי יהודה לזו העבודה ויאשיהו בטל העכו"ם ובטל העובדי' מעבודתם והחזירם למוטב: ויקטר בבמות. ויקטר כל אחד מהמלכי'. וכתי' ואסיקו בוסמין על במתא: ומסבי. כמו ובמסיבי. ואת המקטרי'. פירו' והשבית גם כן את המקטרי' לבעל לשמש ולירח: על קבר בני העם. העם שהיו עובדי' להם בחייהם השליך עפר השריפ' על קבריהם לבזותם. כלומר ראו מה שהייתם עובדי' בחייכם כדי שיוסרו החיי'. וכן אומ' בדברי הימי' ויזרק על פני הקברי' הזובחים להם והוא חסר הנסמך קברי הזובחים להם. כמו העם המלחמה. ות' לקברי גלויא וגלויא שם עכו"ם. וכן בדברי רבותינו ז"ל בית גלויא קורין לה בית כריא: ויתץ את בתי הקדשים. ת' ית בתי טעוותא. והענין מורה עליו: אשר הנשים אורגות שם בתי' לאשרה. אבל וגם קדש יהיה בארץ. ויעבר את הקדשים מן הארץ. תרגם כמשמעו נפקת ברא. כי אם היה הקדשים זה ענין זמה מה ענין בבית ה'. אבל האשרה שעשה מנשה בבית ה'. עשה שם בתים לנשים שיארגו יריעות לכבוד האשרה: בתים לאשרה. יריעות היו אורגו' שם והיריעות היו בתי' לאשרה כמו בתי' לבדים. אפשר שהיו אותן יריעות תלויות סביב האשרה והיה לאשרה בית ומקום. וי"ת דנשיא מחין תמן מכולין לאשרתא. ופירש בעל הערוך כמו מכילתא שהם מדות: ויבא את כל הכהנים. אלה הכהנים היו מזרע אהרן. ותרגם אותם יונתן כומריא לפי שנטעו כומרים לעכו"ם והביא אותם לירושלם והחזירם בתשובה: ויטמא. שם אותם מקום טומאה להשליך שם נבלות וכל טומאה להרחיק העכו"ם מלב העם: אשר פתח. כמו ואשר פתח. וכמוהו שמש ירח. ופי' נתץ את במות השערי' והבמה אשר היתה פתח שער יהושע. שער העיר גם כן נתץ אולי היתה גדולה משאר הבמות לפיכך זכר אותה לבדה: אשר על שמאל איש בשער העיר. כלומר הבא איש בשער העיר היתה זאת הבמה לשמאלו. וכן ת"י במעלי תרע קרתא: כי אם אכלו מצות. פירשו רבותינו ז"ל הרי הם כבעלי מומין חולקין ואוכלין אבל לא מקריבין. ומה שאומ' מצות. פירוש מנחות שהיו באפות מצות והוא הדין לכל הקדשי': וטמא את התופת. שם מקום שהיו מעבירין שם בניהם למולך היה שם המקום תופת. ואמרו כי נקרא כן כי היו מרקדים ומכי' בתופים בשעת העבודה כדי שלא ישמע האב צעקת בנו כשהיו מעבירין אותו באש ויכמרו רחמיו עליו ויקחהו מידם. והמקום הזה היה גיא שהיה לאדם הנקרא הנם. ונקרא גי הנם וגי בן הנם. והכתוב בזה בני הנם. והקרי בן הנם. כי לבני הנם היה זה הגיא או לאחד מהם: וטמא יאשיהו אותו המקום. כלומר שם אותו מקום טומאה להשליך שם נבלות וכל טומאה שלא יעלה עוד על לב איש להעביר עוד את בנו ואת בתו באש למולך. ומעשה המולך פירשו בדרש. אמרו רז"ל אעפ"י שהיו כל בתי עכו"ם בירושלם המולך היה חוץ לירושלם והיה עשוי צלם חלול נתון לפנים משבע קנקלים וכל מי שמקריב סלת פותחין לו אחד מהם. תורין ובני יונה פותחין לו שנים. כבש פותחין לו שלשה. איל פותחין ארבעה. עגל פותחין לו חמשה. שור פותחין לו ששה. וכן מי שהיה מקריב בנו פותחין לו שבעה. וחיו פניו של עגל וידיו פשוטות כאדם שפותח ידיו לקבל מחבירו והיו מסיקין אותו באש. והכומרי' נוטלין את התינוק ונותנין תוך ידיו של מולך והתינוק מוציא נפשו. ולמה נקרא תפת והנם. תפת שהיו מנהמין בתופי' שלא ישמע אביו קול הנער וירחם עליו ויחזור בו:

הנם שהיה

הנם לבלתי להעביר איש את בנו ואת בתו באש למלך: וישבת את
הסוסים אשר נתנו מלכי יהודה לשמש מבא בית יהוה אל לשכת
ד״ס נתן מלך הסריס אשר בפרורים ואת מרכבות השמש שרף באש:
ואת המזבחות אשר על הגג עלית אחז אשר עשו מלכי יהודה ואת
המזבחות אשר עשה מנשה בשתי חצרות בית יהוה נתץ המלך ו
וירץ משם והשליך את עפרם אל נחל קדרון: ואת הבמות אשר
על פני ירושלם אשר מימין להר המשחית אשר בנה שלמה מלך
ישראל לעשתרת שקץ צידנים ולכמוש שקץ מואב ולמלכם תועבת
בני עמון טמא המלך: ושבר את המצבות ויכרת את האשרים
וימלא את מקומם עצמות אדם: וגם את המזבח אשר בבית אל
הבמה אשר עשה ירבעם בן נבט אשר החטיא את ישראל גם את
המזבח ההוא ואת הבמה נתץ וישרף את הבמה הדק לעפר ושרף
אשרה: ויפן יאשיהו וירא את הקברים אשר שם בהר וישלח ויקח
את העצמות מן הקברים וישרף על המזבח ויטמאהו כדבר יהוה
אשר קרא איש האלהים אשר קרא את הדברים האלה: ויאמר
מה הציון הלז אשר אני ראה ויאמרו אליו אנשי העיר הקבר איש
האלהים אשר בא מיהודה ויקרא את הדברים האלה אשר עשית על
המזבח בית אל: ויאמר הניחו לו איש אל ינע עצמתיו וימלטו
עצמתיו את עצמות הנביא אשר בא משמרון: וגם את כל בתי
הבמות אשר בערי שמרון אשר עשו מלכי ישראל להכעיס הסיר
יאשיהו ויעש להם ככל המעשים אשר עשה בבית אל: ויזבח את
כל כהני הבמות אשר שם על המזבחות וישרף את עצמות אדם
עליהם וישב ירושלם: ויצו המלך את כל העם לאמר עשו פסח
ליהוה אלהיכם ככתוב על ספר הברית הזה: כי לא נעשה כפסח
הזה מימי השפטים אשר שפטו את ישראל וכל ימי מלכי ישראל
ומלכי יהודה: כי אם בשמנה עשרה שנה למלך יאשיהו נעשה
הפסח הזה ליהוה בירושלם: וגם את האבות ואת הידענים ואת
התרפים ואת הגללים ואת כל השקצים אשר נראו בארץ יהודה
ובירושלם בער יאשיהו למען הקים את דברי התורה הכתבים על
הספר אשר מצא חלקיהו הכהן בית יהוה: וכמהו לא היה לפניו מלך

הינם בדיל דלא לאעברא גברא ית בריה וית ברתיה בנורא למולך:
ובטל ית סוסותא די הבו מלכיא דבית יהודה לשימשא ממעלב דבית
מקדשא דיוי ללשכת נתן מלך גואה דבפרווריא וית רתיכי שימשא
אוקיד בנורא: וית אגוריא די על איגר עיליתא אחז דעבדו מלכיא
דבית יהודה וית אגוריא דעבד מנשה בתרתין דרת בית מקדשא דיוי
תרע מלכא וארחיק מתמן ורמא ית עפרהון לנחלא דקדרון: וית
במתא די על אפי ירושלם דמדרום לטור זיתיא דיבנא שלמה מלכא
דישראל לעשתורת שקוץ צידונאי ולכמוש שקוץ מואבאי ולמלכום
רחוק בני עמון סאיב מלכא: ותבר ית קמתא וקצית אשירתא ומלא
ית אתרהון גרמי אנשא: ואף ית איגורא די בביתאל במתא דעבד
ירבעם בר נבט דחייב ית ישראל אף ית איגורא ההיא וית במתא תרע
ואוקיד ית במתא ארקה לעפרא ואוקיד אשירתא: ואתפני יאשיהו
וחזא ית קבריא דתמן בטורא ושלח ונסיב ית גרמיא מן קבריו ואוקיד
על אגוריא וסאביה כפתגמא דיוי דמליל נביא דיוי דאתנבי ית
פתגמיא האילין: ואמר מה ציונא הדין די אנא חזי ואמרו ליה אנשי
קרתא קברא דנביא דיוי דאתא משיבטא יהודה ואתנביית פתגמיא
האילין דעבדתא על אגוריא בביתאל: ואמר שבוקו מניה אנש לא
יניד גרמוהי ושיזיבו גרמוהי עם גרמי נבי שקרא דאתא משמרון:
ואף כל בתי במתא די בקרוי שמרון דיעבדו מלכי ישראל לארגזא
פלי יאשיהו ועבד להון ככל עיבידא דעבד בביתאל: ונכיס ית כל
כומרי במתא די תמן על אגוריא ואוקיד ית גרמי אנשא עליהון ותב
לירושלם: ופקיד מלכא ית כל
עמא למימר עיבידו פסחא קדם יוי אלהכון כמא דכתיב על ספרא
דקיימא הדין: ארי לא אתעביד כפסחא הדין מיומי נגידיא דדנו
ית ישראל וכל יומי מלכי ישראל ומלכיא דבית יהודה: אלהן בתמני
עסרי שנין למלכי יאשיהו אתעבד פסחא הדין קדם יוי בירושלם:
ואף ית בידין וית זכורו וית צלמניא וית טעותא וית כל שקוציא
דאתחזיאו בארעא דבית יהודה ובירושלם פלי יאשיה בדיל לקיימא
ית פתגמי אוריתא דכתיבין על ספרא דאשכח חלקיה כהנא בבית
מקדשא דיוי: וכותיה לא הוה קדמוהי מלכא

הנם· שהיה התינוק מנהם וקול כהמותיו עולה· דבר אחר הנם שהיו הכומרי׳ אומרים הנה לך יערב לך יתבסם לך: וישבת את הסוסים· ובטל גם כן זה המעשה שהיו עושים מלכי יהודה שהיו עובדים לשמש ונתנו שם סוסים שהיו מוכנים לזאת העבודה שהיו רוכבים עלהם והולכים לקראתו ממקום שהיה מבוא בית ה׳ עד לשכת נתן מלך· וזהו שאמר מבוא בית ה׳ אל לשכת נתן מלך· ובוא· הוא שם כמו מבוא. ותרג׳ ממעלנא דבית מקדשא דה׳: ללשכת נתן מלך הסריס· כמשמעו· ותרג׳ גוואה· וכבר פירשנו זה הענין בפסוק ויתן לה המלך סריס אחד: אשר בפרורים· פירוש מגרשי הערים· ותרגום ירעשו מגרשות. יזועון פרוריא· ובדברי רז״ל בבל וכל פירוריא· ונתן מלך זה היה פקיד על מגרשי העיר: מרכבות השמש· מרכבות הסוסים שהיו הולכים בהם לקראת השמש: הגג עלית אחז· חסר הסמך הגג גג עלית אחז. וכן הארון הברית· הארון ארון הברית. וסמך גג העליה לאחז אולי הוא בנה אותו לזאת העבודה: וירץ משם. מן הקל והוא פעל יוצא. כלומר הריצם משם· ויש לפרשו ענין שבר ותתיכה. כמו כי בך ארוץ גדוד. לדעת רבים· ואפשר שיהיה פרשו רצץ. ויהיו לו חברים רבים בענינו. ותר׳ ופליטין מתמן· ר״ל ביערם משם. כא׳ וארחיק מתמן: להר המשחית. הר הזתים· ונקרא הר המשחה. ולגנאי מפני הע״ז שהיה שם קראו הר המשחית· וכן תרגם יונתן לטור זיתיא: אשר בנה שלמה: והיאך לא ביערו אותם אסא ויהושפט שביערו כל עבודה זרה אשר היתה בארץ ישראל לפניהם· עבודה זרה בערו אבל הבמות לא בערו. כי היו אז מקריבים עליהם לאל. כי בכלם נאמר והבמות לא סרו עוד העם מזבחים ומקטרים בבמות. ויאשיהו נתץ גם כן הבמות כיון שבעצמו מתחלה לע״ז: או כדי שלא יקריבו עליהם אפילו לשם שמים שכיון שהיה בית המקדש קיים אסורות היו הבמות· לפיכך כתוב עליו לא היה לפניו מלך אשר שב אל ה׳ בכל לבבו ובכל נפשו ובכל מאודו· כי המלכים אשר היו לפניו לא הסירו הבמות אף על פי שהיו מלכים טובים: עצמות אדם. עצמות עובדי עבודה זרה שהיה מוציא אותם מקבריהם ונותנם במקום האשרות והמצבות לבזיון ושרפם שם: מה הציון הלז· נראה כי הנבי׳ הזקן בוה לבניו שישמו על הקבר ציון גדול שיהא ניכר בין הציונים האחרים· כי ידע כי תתקיים נבואת הנביא. כמו שאמר כי היה יהיה הדבר. והנביא אמר מה שעשה יאשיהו שיוציא העצמות מקבריהם וישרפו אותם. לפיכך צוה להם שיהיה ציון אותו הקבר ניכר בין האחרים· כי עצמות נביא האמת ידע שלא יוציאו מקברו לפיכך שאל יאשיהו מה הציון הלז· ובדרש ראה שהיו אחד עלו בו חרולים וקמשונים ובדו אחד עלו בו הדסים ועשבי בשמים לפיכך תמה ושאל מה הציון הלז. והיה זה כי צדיק ורשע היו נקברים בו· נביא אמת ונביא השקר: ויאמרו אליו אנשי העיר· קבלה היתה בידם כי מעת שנקבר שם הנביא עד הזמן ההוא יותר משלש מאות וחמשים שנה. אלא קבלה היתה בידם בן מפי אב: הקבר איש האלהים. חסר הכסמך הקבר קבר איש· וכן הארון הברית: על המזבח בית אל· בא הא הידיעה עם הסמוך שלא כמנהג· וכמוהו הלשכות הקדש· היחד הארג· והדומים להם שכתבנו בספר מכלול: וימלטו· כי בקבר אחד היו עצמותיו אבל עצמות הנביא אשר בא משמרון· הוא הנביא הזקן נביא השקר. ובבית אל היה יושב אז· אבל משמרון בא שם כמו שפירשנו למעלה במקומו: אשר בערי שמרון· והלא הכותיים היו יושבי׳ בשמרון וישראל גלו משם אלא הבמות היו עדיין קיימים· וגם שארית נשארה בארץ אחר גלות ישרא׳ מפוזרים בארץ זעיר שם זעיר שם והיו עובדים ע״ז עדיין כמו שאמר ויזבח את כל כהני הבמות אשר שם· וכן אמר בדברי הימים כי מאפרי׳ וממנשה היה שם שארית בימי יאשיהו· וכן בימי חזקיהו היה שארית בארץ מזבולון ומאשר וממשמעון ואפרי׳ ומנשה. ורבו׳ ז״ל אמרו כי ירמיהו החזיר מעשרת השבטים ומלך עליהם יאשיהו: כי לא נעשה כפסח הזה. תכלית הספור הוא זה· כי נותן טעם למה שקדם· וכן כי נתן ה׳ בידינו את כל הארץ. ר״ל כי עשו הפסח כמו שצוה אותם יאשיהו ונתקבצו כלם לירושלם. וארך הספור ההוא כמו שכתוב בדברי הימים. וסוף הספור כי לא נעש׳ כפסח הזה מימי השופטים· ובדברי הימים כתיב מימי שמואל הנביא וזמן אחד הוא כי שמואל בימי השופטים היה ובימיו החלה המלוכה בישראל· ומה שאמר כי לא נעשה כפסח הזה שהיו כל ישראל בלב אחד לעבוד את ה׳· וכן אמר שמואל וינהו כל בית ישראל אחרי ה׳· ואמר ויסירו בני ישראל את הבעלים ואת העשתרות ויעבדו את ה׳ לבדו· וגם פסח שעשה חזקיהו רבים מישראל שלא היו שם. ולא עוד אלא שהיו מלעיבי׳ ברצים שהיה שולח חזקיהו· ואף אותם שהיו בירושלם רבים היו טמאים ואכלו את הפסח בטומאה: ואת התרפים· כתרגו׳ צלמניא. והם צלמים עשוים לדעת העתידות· וכבר פירשנוהו עוד בספר שמואל:

בכל אשר־שב אל־יהוה בכל־לבבו ובכל־נפשו ובכל־מאדו ככל תורת
משה ואחריו לא־קם כמהו: אך לא־שב יהוה מחרון אפו הגדול אשר
־חרה אפו ביהודה על כל־הכעסים אשר הכעיסו מנשה: ויאמר
יהוה גם את־יהודה אסיר מעל פני כאשר הסירתי את־ישראל ו
ומאסתי את־העיר הזאת אשר־בחרתי את־ירושלם ואת־הבית אשר
אמרתי יהיה שמי שם: ויתר דברי יאשיהו וכל־אשר עשה הלא־
הם כתובים על־ספר דברי הימים למלכי יהודה: בימיו עלה פרעה
נכה מלך־מצרים על־מלך אשור על־נהר פרת וילך המלך יאשיהו
בראתו לקראתו וימיתהו במגדו כראתו אתו: וירכבהו עבדיו מת ממגדו
ויבאהו ירושלם ויקברהו בקברתו ויקח עם־הארץ את־יהואחז בן־
יאשיהו וימשחו אתו וימליכו אתו תחת אביו:
בן־עשרים ושלש שנה יהואחז במלכו ושלשה חדשים מלך
בירושלם ושם אמו חמוטל בת־ירמיהו מלבנה: ויעש הרע בעיני
יהוה ככל אשר־עשו אבתיו: ויאסרהו פרעה נכה ברבלה בארץ
ממלך חמת במלך בירושלם ויתן־ענש על־הארץ מאה ככר־כסף וככר זהב
: וימלך פרעה נכה את־אליקים בן־יאשיהו תחת יאשיהו אביו
ויסב את־שמו יהויקים ואת־יהואחז לקח ויבא מצרים וימת שם:
והכסף והזהב נתן יהויקים לפרעה אך העריך את־הארץ לתת את־
הכסף על־פי פרעה איש כערכו נגש את־הכסף ואת־הזהב את־עם
הארץ לתת לפרעה נכה:
בן־עשרים וחמש שנה יהויקים במלכו ואחת עשרה שנה מלך ב
זבודה בירושלם ושם אמו זבידה בת־פדיה מן־רומה: ויעש הרע בעיני
כד יהוה ככל אשר־עשו אבתיו: בימיו עלה נבכדנאצר מלך בבל

דתב לפולחנא דיי בכל לביה ובכל נפשיה ובכל נכסוהי ככל אוריתא
דמשה ובתרוהי לא קם כותיה: ברם לא תב יי מתקוף רוגזיה רבא
דתקף רוגזיה בדבית יהודה על כל ארגזותא די ארגיז קדמוהי מנשה:
ואמר יי אף ית דבית יהודה אגלי מארעא בית שכנתי כמא דאגליתי
ית ישראל וארחיק ית קרתא דאתרעיתי בירושלם ובביתא דאמרית
יהי שמי תמן: ושאר פתגמי יאשיהו וכל די עבד הלא אינון כתיבין
על ספר פתגמי יומין למלכיא דבית יהודה: ביומוהי סליק פרעה
חגירא מלכא דמצרים על מלכא דאתור על נהר פרת ואזל מלכא
יאשיהו לקדמותיה וקטליה במגדו כד חזא יתיה: ואחתוהי עברוהי
כד מית ממגדו ואיתיאוהי לירושלם וקברוהי בקבורתיה ודבר עמא
דארעא ית יהואחז בר יאשיהו ומשחו יתיה ואמליכו יתיה תחות
אבוהי: בר עסרין ותלת שנין יהואחז כד מלך ותלתא ירחין
מלך בירושלם ושום אמיה חמוטל בת ירמיה מן לבנה: ועבד דביש
קדם יי ככל דעברו אבהתוהי: ואסריה פרעה חגירא ברבלה בארע
דחמת מלמולך בירושלם ורמא מגביתא על עמא דארעא מאה ככרי
כספא וככרא דדהבא: ואמליך פרעה חגירא ית אליקים בר יאשיהו
תחות יאשיהו אבוהי ושוית שמיה יהויקים וית יהואחז דבר ואתא
למצרים ומית תמן: וכספא ודהבא יהב יהויקים לפרעה ברם רמא
מגביתא על עמא דארעא למתן ית כספא על מימרא דפרעה גבר כד
חזי טקים ית כספא וית דהבא מן עמא דארעא למתן לפרעה חגירא:
בר עסרין וחמש שנין יהויקים כד מלך
וחדא עסרי שנין מלך בירושלם ושום אימיה זבודה בת פדיה מן
רומה: ועבד דביש קדם יי ככל דעבדו אבהתוהי: ביומוהי
סליק נבוכדנאצר מלכא דבבל והוה

אשר שב אל ה': שחרד לדברי תורה ועשה ככל הכתו' בה. והסיר הבמות · לא השאיר אחד ולא הקריבו בימיו כי אם בבית המקדש לבדו · והמלכים אשר
לפניו אעפ"י שהיו בהם טובים לא הסירו הבמות כמו שאומר עוד העם מזבחים ומקטרים בבמות · ונמצא בחסא דברים אשר לא כן שכשען על מלך ארם והוצי'
כסף וזהב מאוצרות בית ה' · ושלח לו · ואמר וגם בחליו לא דרש את ה' · ויהושפט גב"היה עוזר למלכי ישראל הרשעים ונתחתן עמהם · וחזקיה גם כן
כת' עליו הסיב חזקיהו כי גבה לבו ויהי עליו קצף ועל יהודה ועל ירושלם · אבל יאשיהו נאמר עליו ככל תורת משה · ויש מחלוקת בזה בדברי רז"ל מהם אמרו
כי יאשיהו חטא לא שעשה תשובה גדולה אשר שב אל ה' ובו' · ומהם אמרו שלא חטא אלא מה אני מקיים אשר שב אל ה' שכל דין שדן מבן שמנה ועד י"ח החזירו להם
שמא תאמר נטל מזה ונתן לזה · תל' ובכל מאודו שהחזיר להם משלו: פרעה נכה · כתרגומו פרעה חגירא שהיה נכה רגלים: וילך המלך יאשיהו לקראתו
להלחם אתו לפי שהיה עובר בגבולו בכרכמיש על פרת והוא היה הולך להלחם על מלך אשור שכבש כרכמיש מתלך ארם ושלח לו מה לי ולך מלך ישראל לא
עליך אתה היום כי אל בית מלחמתי כמו שכתו' בדברי הימים ולא שמע אל דברי פרעה נכה · ואמרו רז"ל מאי דרש יאשיהו וחרב לא תעבור בארצכם · אפי' חרב
של שלו' · כיון שהיו עושין רצונו של מקום והוא לא היה יודע שכל דורו עובדי ע"ז היו אלא שהיו עושין בסתר שהרי בימי יאשיהו היה ירמיהו מוכיח כי מספר עריך
היו אלהיך יהודה · וימיתהו במגידו: כראותו אותו · בבקעת מגידו היתה המלחמה כמו שאומ' בדברי הימים · ופי' כראותו אותו כשראה אותו שדעתו להלחם
עמו שהתרה בו וראה אותו לבוש כלי מלחמה · כמו שאומר בדברי הימים כי להלחם בו התחפש · ובעבור שיאשיהו לפי שלא שמע יאשיהו אליו כי מפי אלהים היה אומר
לו · כמו שאומר בדברי הימים ולא שמע אל דברי נכה כי ירמיהו התנבא בזה · וכן אמרו רז"ל כי אלהים האמור ביאשיהו קדם · ומהם אמרו כי חדל לך מאלהים
אשר עמו ע"ז · ובעוד פרעה שם נלחם בכרכמיש על פרת לקח ה' ית' נקמת יאשיהו ממנו שכר שם ימים רבים עד השנה הרביעי' ליהויקים בן יאשיהו ובא עליו
נבוכד נצר והוא שהתנבא ירמיהו למצרים על חיל פרעה נכה מלך מצרי' אשר היה על נהר פרת בכרכמיש אשר הכה נבוכד נצר מלך בבל וגו' ואומר והיום היום
ההוא לה' צבאות יום נקמה להנקם מצריו · היא נקמת המלך יאשיהו: בקבורתו · בקברות המלכים כמו שאומר בדברי הימים בקברות אבותיו · ומה
שאומר בקבורתו איפשר שהוא כרה לו קבורה בחייו: וימשחו אותו · מפני מה משחו אותו והלא אין מושחין מלך בן מלך ולא משחו שלמה אלא מפני מחלוקתו
של אדוניהו ואת יהואש מפני מחלוקתו של עתליה ויהואחז גם כן משחו מפני מחלוקתו של יהויקים שהיה גדול ממנו שתי שנים · ומשחו יהואחז אעפ"שהיה קטן
ממנו מפני שהיה ממלא מקום אבותיו ויהויקים לא היה ממלא מקום אבותיו כך פי' רבותינו ז"ל · ויהויקים שהיה גדול מיהואחז שתי שנים ראו מהפסוקים · שנ'
בן עשרים ושלש יהואחז במלכו · וכתי' בן עשרים וחמש יהויקי' במלכו ולא מלך יהואחז אלא שלשה חדשים · והנה מצאנו בדברי הימים ובני יאשיהו הבכור יוחנן
השני יהויקים השלישי צדקיהו הרביעי שלום · והנה לא נזכר שם יהואחז · והם אמרו כי יוחנן הוא יהואחז וקראו בכו' שהיה בכור למלכות · ושלו' הוא צדקיהו ·
ואמר השלישי צדקיהו שהיה שלישי לבני יאשיהו · ואמר עליו הרביעי שלום שהיה רביעי למלכות יאשיהו · וקראו שלו' ששלמה מלכות בית דוד בימיו · ואני פירשתי
בדברי הימים כי שלום הוא יהויכין · ובזכרו בן הבן בסדר הבנים רבים כמוהו בספר · והחכם ר' אברהם בע"כתב כי יוחנן היה בכור ולא מלך ושלום הוא
יהואחז · והנה יהואחז היה במות אביו בן עשרי' ושלש · וצדקיה שהיה גדול ממנו בן כד' · ויהויקי' בן כה' · והנה במלו' צדקיהו לפי זה החשבו' היה בן לה"
והכתו' אומ' בן עשרי' ואחת צדקיהו במלכו · אלא שהמליכו יאשיהו אביו בחייו שלם שני' לפני מותו · וכשמת יאשיהו לא רצו העם במלכותו והמליכו את יהואחז
שהוא שלום · וזהו שאומר ויקח עם הארץ את יהואחז בן יאשיהו וימשחו אותו וימליכו אותו תחת אביו · נראה כי בחזקה המליכוהו · והביא ראיה ממה שכתוב
בירמיה בראשית ממלכת יהויקי' וכו' · ואמר עשה לך מוסרות ומוטות וגו' · ביד המלאכי' הבאים ירושלם אל צדקיהו מלך יהודה · והיאך היה צדקיהו מלך
בראשית ממלכת יהויקים אלא שהיה נודע בגוים כי יאשיה המליך צדקיהו בחייו אלא שלא רצו בו עם הארץ אחרי מות אביו · ואנחנו נפרש זה הענין בספר
ירמיהו ובעה": ויאסרהו פרעה נכה · נראה כי יהואחז במלכו חשב לנקום נקמת אביו מפרעה נכה והלך ופשט בארץ מצרים והכה בהם מכה גדולה ובשובו
פגע בו פרעה בארץ חמת ולכדו ואסרו · וזהו שאמר יחזקאל וילמד לטרוף טרף אדם אכל · כי מה ענין ויאסרהו מבלי שיקדם לו ענין שנלחם עמו או עלה על
ארצו · והלא פרעה התנכל ליאשיהו ואמ' לו לא עליך אתה היום · אלא שכן נראה הענין כמו שפירשנו · ומשל יחזקאל מורה עליו : במלך בירושלם ·
כן כתיב · ר"ל בעוד מלכו בירושלם מעט הזמן הזה לקחו · וקרי ממלוך · שהסירו מהמלוכה לפי שהחל להלחם עמו והוא לא פשע במיתת אביו לפי דעתו כי
הוא לא היה בא להלחם עמו · ואעפ"כן לקח האל י"ת נקמתו ממנו כמו שכתבנו · והמליך פרעה נכה את אחיו כדי שיהיה לו עבד וידע כי מידו הוא מולך :
וככר זהב · כמשמעו ככר אחד זהב · וי"ת וככרי דהבא · ר"ל ככרי' · ולא זכר כמה : ויסב את שמו יהויקים · הטעם כדי שידמה שברשותו הוא והמלוכה לו
מאתו כי השם לא מאסו : אך העריך · כתרגו' ברם רמא מגבתא על עמא דארעא : איש כערכו · גבר כדחזי · כל אחד כמו שהיה ראוי לתת לו לפי ממונו:
נגש את הכסף ואת הזהב את עם הארץ · נגש את עם הארץ לתת את הכסף ואת הזהב : זבידה · כתוב ביוד וקרי זבודה בוין עם הרבם : אבותיו · אמון ומנשה ·

והוה ליה יהויקים עבדא תלת שנין ותב ומריד ביה׃ וגרי ייי ביה ית
משירית כסדאי וית משירית ארם וית משירית מואב וית משירית בני
עמון וגרינון ברבית יהודה לאובדיהון כפתגמא דייי די מליל ביד
עבדוהי נביאיא׃ ברם על דארגיזו קדם ייי הות דא ברבית יהודה
לאגליותהון מארעא בית שכינתיה בחובי מנשה ככל דעבד׃ ואף
דם זכאי דאשד ומלאית ירושלם חובת דם זכאי והות רעוא קדם ייי דלא
למישבק׃ ושאר פתגמי יהויקים וכל די עבד הלא אינון כתיבין על
ספר פתגמי יומיא למלכא דבית יהודה׃ ושכיב יהויקים עם אבהתוהי
ומלך יהויכין בריה תחותוהי׃ ולא אוסיף עוד מלכא דמצרים למיפק
מארעיה ארי נסיב מלכא דבבל מנחל מצרים עד נהר פרת כל דהוה
למלכא דמצרים׃ בר תמני עסרי שנין יהויכין כד מלך ותלתא ירחין
מלך בירושלם ושום אמיה נחושתא בת אלנתן מירושלם׃ ועבד
דביש קדם ייי ככל דעבד אבוהי׃ בעידנא ההיא
סליקו עבדי נבוכדנאצר מלכא דבבל לירושלם ועלת קרתא בציירא
׃ ואתא נבוכדנאצר מלכא דבבל על קרתא ועבדוהי צייריז עלה׃
ונפק יהויכין מלכא שיבטא דבית יהודה על מלכא דבבל הוא ואמיה
ועבדוהי ורברבוהי וגברוהי ודבר יתיה מלכא דבבל בשנת תמני
למלכיה׃ ואפיק מתמן ית כל אוצרי בית מקדשא דייי וית אוצרי
בית מלכא וקציץ ית כל מני דהבא דעבד שלמה מלכא דישראל בהיכלא
דייי כמא די מליל ייי׃ ואגלי ית כל ירושלם וית כל רברביא וית כל
גברי חילא עסרא אלפין בגלותא וכל אומניא

ויהי לו יהויקים עבד שלש שנים וישב וימרד בו׃ וישלח יהוה בו
את גדודי כשדים ואת גדודי ארם ואת גדודי מואב ואת גדודי בני
עמון וישלחם ביהודה להאבידו כדבר יהוה אשר דבר ביד עבדיו
הנביאים׃ אך על פי יהוה היתה ביהודה להסיר מעל פניו בחטאת
מנשה ככל אשר עשה׃ וגם דם הנקי אשר שפך וימלא את ירושלם
דם נקי ולא אבה יהוה לסלח׃ ויתר דברי יהויקים וכל אשר עשה
הלא הם כתובים על ספר דברי הימים למלכי יהודה׃ וישכב
יהויקים עם אבתיו וימלך יהויכין בנו תחתיו׃ ולא הסיף עוד מלך
מצרים לצאת מארצו כי לקח מלך בבל מנחל מצרים עד נהר פרת
כל אשר היתה למלך מצרים׃ בן שמנה עשרה
שנה יהויכין במלכו ושלשה חדשים מלך בירושלם ושם אמו נחשתא
בת אלנתן מירושלם׃ ויעש הרע בעיני יהוה ככל אשר עשה אביו
׃ בעת ההיא עלה עבדי נבכדנאצר מלך בבל ירושלם ותבא העיר עלו
במצור׃ ויבא נבכדנאצר מלך בבל על העיר ועבדיו צרים עליה
׃ ויצא יהויכין מלך יהודה על מלך בבל הוא ואמו ועבדיו ושריו
וסריסיו ויקח אתו מלך בבל בשנת שמנה למלכו׃ ויוצא משם את
כל אוצרות בית יהוה ואוצרות בית המלך ויקצץ את כל כלי הזהב
אשר עשה שלמה מלך ישראל בהיכל יהוה כאשר דבר יהוה׃ והגלה
את כל ירושלם ואת כל השרים ואת כל גבורי החיל עשרה אלפים עשרת

ויהי לו יהויקים עבד שלש שנים • הנה מצאנו כי נבוכד נאצר מלך בשנה הרביעית ליהויקים כי כן כתי׳ בירמיהו הדבר אשר היה אל ירמיהו על כל עם
יהודה בשנה הרביעית ליהויקים בן יאשיהו מלך יהודה היא השנה הראשונה לנבוכד נצר מלך בבל. ובדניאל אומר בשנת שלש למלכות יהויקים בא נבוכד נצר
וגו׳. ויתן ה׳ בידו את יהויקים מלך יהודה ומקצת כלי בית האלהים ויביאם ארץ שנער. והנה אמר כי יהויקים הגלה בבל. וכן אומר בדברי הימים להוליכו
בבלה. וירמיה נתנבא עליו שחוב והשלך מהלאה לשערי ירושלם. נראה כי בדרך מת. ואמר כי בשנת שלש למלכות יהויקים שהמליכו פרעה נכה ובסוף שלש
שנים ליהויקים בתחלת שנה רביעית לו התנבא ירמיהו שיבא נבוכד נצר על ירושלם • ובא בשנה ההיא וצר עליה ולכדה ולקח את יהויקי׳ והוליכו בבל. כמו
שאומר בספר דניאל. והשיבו לירושלם שלש שנים באמונתו עם מלך בבל ומרד בו. זהו שאמר ויהי לו יהויקים עבד שלש שני׳: וישב וימרד
בו. וזהו שאמר וישב כי כבר לקחו והוליכו בבל ואחר כך שב ומרד בו • הנה היו לו ממלכותו שבע שנים או יותר • כי לא ידענו כמה היה בבבל טרם שובו
לירושלם • כי אם נאמר כי בשנה ההיא שהוליכו בבל השיבו לירושלם ועמד ג׳ שנים באמונתו ומרד • הנה עברו שבע שנים ממלכותו ונשארו ארבע שנים
ממלכותו • אח״כ לא באו גדודי כשדים לירושלם עד סוף ארבע שנים אלו ועמד במרדו ד׳ שנים ושבע שעברו הרי י״א שנה שמלך יהויקים. ואם נאמר שהיה שם
בבבל יותר נוכל לומר כי עד ארבע שנים היה שם • ונשובו לירושלם עברו שמנה שנים ממלכותו ונשארו ג׳ שנים ממלכותו ואותן שלש עמד באמונתו עם מלך
בבל והיה לו עבד. ובסוף שלש שנים שהיא שנת י״א לו מרד ובאו גדודי כשדי׳ ולכדוהו ושחבו אותו ובדרך מת ולא נקבר והיתה נבלתו מושלכת לחורב ביום
ולקרח בלילה • ובסדר עולם אומר וכן בדברי רז״ל כי בשנה הראשונה שמלך נבוכד נצר כבש נינוה. שנייה כבש יהויקים והיא השנה החמישית ליהויקים והיה
לו עבד ועמד שלש שנים שהרי שמנה שנים שמלך ארבע קודם מלכות נבוכד נצר ושנה שנכבש בידו ושלש שנים שהיה לו עבד הרי שמנה שנים שמרד בו ולסוף
שלש שנים למרדו בא נבוכד נצר וכבשו פעם שנייה. וזהו שאומ׳ בדניאל בשנת שלש הרי י״א ליהויקים ושמנה למלכות נבוכד נצר ואותה שנה שמיתת המליך
יהויכין ומלך שלשה חדשים והגלהו עם החרש והמסגר. וזהו שאמרו גלו בשמנה בשבע לכבוש יהויקים שהיה שמנה למלכות נבוכד נצר שהרי
שנה אחת מלך קודם כבוש יהויקים : ואת גדודי ארם ואת גדודי מואב ואת גדודי בני עמון • כלם באו בשליחות נבוכד נצר הרשע שנתן ה׳ בלבם לבא
להאבידו לפי שעשה הרע בעיני ה׳ • וזהו שאמר וישלח ה׳ בו ולא אבה האל ית׳ להאריך לו עוד. לפיכך אמר וישלח ה׳ בו. אך על פי ה׳ היתה ביהודה • כלו׳ קודם
מלכות יהויקים היתה הגזירה על פי ה׳ שדבר ביד עבדיו הנביאי׳ בחטאת מנשה • כי לולי חטאתיו שרבו היה סולח לחטאות הבאים אחריו אך בחטאתיו נגזרה
הגזרה להחריב ירושלם: למלכי יהודה. ושם כתוב בשתם • ותועבותיו אשר עשה • והנמצא עליו. הנם כתובים על ספר מלכי ישראל ויהודה • ואם אמר
על זה הספר אין כאן כתוב דבר ממעשיו אלא בשתם ויעש הרע. והנראה כי על ספר ירמיהו אמ׳ כי שם מספר׳ תועבותיו בפרשת הוי בונה ביתו : וישכב
יהויקים עם אבתיו ר״ל שמת אבל לא נקבר עם אבתיו • שהרי לא נקבר כלל כמו שכתוב אלא בא על דרך ויאסף אל עמיו : ולא הוסיף עוד מלך מצרים. פי׳
באותו הזמן עד שמלך צדקיהו ואז יצא כמו שכתוב בירמיהו וימלך מלך צדקיהו וגו׳ • וחיל פרעה יצא ממצרים וישמעו הכשדי׳ הצרים על ירושלם את שמעם
ויעלו מעל ירושלם. וכמוהו ולא יספו עוד גדודי ארם לבא בארץ ישראל. ר״ל בזמן ההוא אבל אח״כ באו כמו שכתוב : בן שמנה עשרה שנה יהויכין במלכו.
ובדברי הימים בן שמנה שנים יהויכין במלכו ושלשה חדשים ועשרת ימים מלך בירושלם. אפשר כי יהויקים אביו המליכו בשנה ראשונה שמלך הוא שימלוך
תחתיו אחר מותו אולי היו לו בנים אחרים. ועוד כי ראה שמלכותם תלויה ביד אחרים לא ידע אם יסירוהו מהמלוכה כמו שעשו לאחיו והמליך בנו יהויכין שימלוך
תחתיו אחריו והיה אז יהויכין בן ח׳ שנים • ועתה כשמת אביו ומלך הוא היה בן שמנה עשרה שנה ומלך שלשה חדשים ולא חשש כאן לכתוב עשרה ימים היתירי׳ •
ובסדר עולם שמנה עשרה של מלך נבוכד נצר שמנה משנתחתם גזר דין לגלות: בעת ההיא. כמו שאומר בדברי הימים ולתשובת השנה שלח המלך
עלו עבדי נבוכד נאצר. כתיב עלה וקרי עלו. כי הוא עלה אחר כן ושאם צרים על העיר. וקרי עלו כי עבדיו עלו בתחילה : ויצא יהויכין. יצא אל מלך
בבל שיעשה בו רצונו והוא לקחו ולמה העבירו מהמלוכ׳ אמרו חשב מלך בבל שיהיה מורד יהויכין כמו שהיה אביו מורד. אמר מכלבא בישא גורא טבא לא נפיק.
לפיכך העבירו והמליך דודו תחתיו: סריו וסריסיו. תרגם יונתן רברבנוהי וגברוהי : בשנת שמנה למלכו. בתחלת שמנה שהרי יהויקים מלך אחת
עשרה שנה ונבוכד נאצר מלך בשנה הרביעית ליהויקים. ואם היה בסוף שמנה היו שתים עשרה. אלא כך פירושו בתחלת שמנה. וכן בירמיהו אומר וזה העם
אשר הגלה נבוכד נאצר בשנת שבע סוף שבע ותחילת שמנה. והרבה פירשנו כזה בזה הספר. ולדברי בעל סדר עולם שנת שבע לכיבוש יהויקים היא שנת
שמנה לנבוכד נאצר: גבורי החיל. הם עשרת אלפים גולה. כתיב עשרה ועשרת קרי ואחד הוא. ואמר עוד ואת כל אנשי החיל שבעת אלפים. ובירמיהו
אומר בשנת שבע יהודים שלשת אלפים עשרים ושלשה. היאך הוא זה. החשבון הראשון שהוא עשרת אלפים הוא כלל לכל. ופרט אחר כן שבעת אלפים.
והם משבט בנימין ושאר שבטים • ופרט עוד בירמיהו שלשת אלפים. והם אנשים מקובצים שהיו משבט יהודה כמו שאמר יהודים והכל עשרת אלפים. ועשרים
ושלשה הוא מספר מועט ולא חשש לספרו עם עשרת אלפים זה הוא גלות שגלה עם יהויכין. ובספר ירמיהו אומר מה שגלו בגלות צדקיהו שהוא שנת שמנה
עשר לנבוכד נצר והיו בשמנה מאות ושלשים ושנים. ואחר החורבן שנת עשרים ושלשה לנבוכד נצר היו הגולים תשמ״ה אותם שהיו בעמון ומואב. ואמר גולה
כמו גולים. והוא דרך כלל בלשון יחיד. ולדעת יונתן הוא שם שתרגם בגלותא: וכל החרש

גולה וכל החרש והמסגר לא נשאר זולת דלת עם הארץ: ויגל את
אילי יהויכין בבלה ואת אם המלך ואת נשי המלך ואת סריסיו ואת אולי
הארץ הוליך גולה מירושלם בבלה: ואת כל אנשי החיל שבעת
אלפים והחרש והמסגר אלף הכל גבורים עשי מלחמה ויביאם מלך
בבל גולה בבלה: וימלך מלך בבל את מתניה דדו תחתיו ויסב
את שמו צדקיהו: בן עשרים ואחת שנה
חמוטל צדקיהו במלכו ואחת עשרה שנה מלך בירושלם ושם אמו חמיטל
בת ירמיהו מלבנה: ויעש הרע בעיני יהוה ככל אשר עשה יהויקים:
כי על אף יהוה היתה בירושלם וביהודה עד השלכו אתם מעל
כה פניו וימרד צדקיהו במלך בבל: ויהי
בשנת התשיעית למלכו בחדש העשירי בעשור לחדש בא נבכד
נאצר מלך בבל הוא וכל חילו על ירושלם ויחן עליה ויבנו עליה
דיק סביב: ותבא העיר במצור עד עשתי עשרה שנה למלך צדקיהו:
בתשעה לחדש ויחזק הרעב בעיר ולא היה לחם לעם הארץ:
ותבקע העיר וכל אנשי המלחמה הלילה דרך שער בין החמתים
אשר על גן המלך וכשדים על העיר סביב וילך דרך הערבה:
אחרי וירדפו חיל כשדים אחר המלך וישגו אתו בערבות ירחו וכל חילו
נפצו מעליו: ויתפשו את המלך ויעלו אתו אל מלך בבל רבלתה
וידברו אתו משפט: ואת בני צדקיהו שחטו לעיניו ואת עיני
בבל צדקיהו עור ויאסרהו בנחשתים ויביאהו בבלה:
ובחדש החמישי בשבעה לחדש
היא שנת תשע עשרה שנה למלך נבכדנאצר מלך בבל בא
נבוזר אדן רב טבחים עבד מלך בבל ירושלם: וישרף את בית
יהוה ואת בית המלך ואת כל בתי ירושלם ואת כל בית גדול שרף
את באש: ואת חומת ירושלם סביב נתצו כל חיל כשדים אשר רב
טבחים: ואת יתר העם הנשארים בעיר ואת הנפלים אשר נפלו

וכל אומניא ותרעיא לא אישתאר אלהן חשיכי עמא דארעא: ואגלי
ית יהויכין לבבל וית אמא דמלכא וית נשי דמלכא וית רברבוהי וית
רברבי ארעא אוביל בגלותא מירושלם לבבל: וית כל גברי חילא
שבעא אלפין אומניא ותרעיא אלפין כולהון גברין גבריעבדי קרבא
ואיתינון מלכא דבבל בגלותא לבבל: ואמליך מלכא דבבל ית מתניה
אחאבוהי תחותוהי ושוי ית שמיה צדקיה: בר עסרין וחדא שנין
צדקיהו כד מלך וחדא עסרי שנין מלך בירושלם ושום אמיה חמוטל
בת ירמיהו מן לבנה: ועבד דביש קדם יי ככל דעבד יהויקים: על
דארגיזו קדם יי הות בירושלם וביהודה עד דאגלי יתהון מארעא
בית שכינתיה ומריד צדקיהו במלכא דבבל:
והוה בשתא תשיעיתא למלכי בירחא עשיראה בעשרא לירחא אתא
נבוכד נצר מלכא דבבל הוא וכל משיריתיה על ירושלם ושרא עלה
ובנו עלה כרקום סחור סחור: ועלת קרתא בציירא עד חדא עשרי
שנין למלכא צדקיהו: בתשעא לירחא ותקיף כפנא בקרתא ולא
הוה מיכל לעמא דארעא: ואיתרעת קרתא וכל גברי עבדי קרבא
בליליא באורח תרעא בין שוריא די על גינתא דמלכא וכסדאי שרן
על קרתא סחור סחור ואזל באורח מישרא: ורדפא משירית כסדאי
בתר מלכא וארביקו יתיה במישרי יריחו וכל משיריתיה איתבדרת
מניה: ואחדו ית מלכא ואסיקו יתיה לות מלכא דבבל לרבלת ומלילו
עימיה פתגמי דינין: וית בנוהי דצדקיהו נכיסו לעינוהי וית עיני
צדקיה עור ואסריה בשילשלן דנחש ואובליה לבבל:
ובירחא חמישאה בשבעא לירחא היא שנת תשע עסרי שנין
למלכא נבוכד נצר מלכא דבבל אתא נבוזר אדן רב קטוליא עבדא
דמלכא דבבל לירושלם: ואוקיד ית מקדשא דיי וית בית מלכא וית
כל בתי ירושלם וית כל בתי רברביא אוקיד בנורא: וית שורי ירוש׳
סחור סחור תרע כל משירית כסדאי דעם רב קטוליא: וית שאר עמא
דאישתארו בקרתא וית שמיעיא דאישתמעו
על מלכא

וכל החרש והמסגר. תרגם יונתן אומניא ותרעיא: והחרש והמסגר אלף. אלה אינם בכלל העשרת אלפים שזכר במספר של מעלה ובסדר עולם הוא אומר
ומתוכן החרש והמסגר אלף היו. כלומר שמכלל העשרת אלפים היו. ואין דרך המקרא לכלול מספר ואחר כן לפרטו אם לא לאחרם על ענין הראשון. ואם כן
לבד אלה הראשונים היו: הכל גבורים עושי מלאכה. בסדר עולם. וכי מה גבורה הם עושים בני אדם ההולכים בגולה. ומה מלחמה עושין בני אדם
האסורים בזיקים הנתונים בשלשלאות של ברזל. אלא גבורים בגבורה של תורה. וכן הוא אומר גבורי כח עושי דברו. עושי מלחמה עושין מלחמתה של
תורה. וכן הוא אומר על כן יאמר בספר מלחמות ה׳: חרש. אחד מדבר והכל שותקין: מסגר. שהכל יושבין לפניו ולמדים ממנו לקיים מה שנא׳ ופתח
ואין סוגר וסגר ואין פותח: אילי הארץ. אלה חורי יהודה. עליהם הכתוב אומר כתאנים הטובות האלה: ויסב שמו צדקיהו. הטעם פיר׳ למעלה. ומה
שנה כל כך שמו וקראו צדקיהו אומ׳ בדרש אמר לו יהי צדיק עליך את הדין אם תמרוד בי: בן עשרים ואחת צדקיהו. היאך הוא זה. והלא בן חמשה ושלשים
שנה היה לפי חשבון של אחיו שהרי הבן השלישי ליאשיהו היה ויהויקים שהיה גדול ממנו נאמר בו בן חמש ועשרים שנה יהויקים במלכו. ואז שנה מלך הרי ל״ה
לצדקיהו. וכבר כתבנו למעלה לדעת החכם ר׳ אברהם אע״כ הוא אומר שמלך שלש שנים בחיי אביו ואז היה בן עשרים ואחת ויכל זה היה צריך לדעתו שאמר
כי שלום הוא יהואחז. והוא היה הקטן שבבני יאשיהו. וכתיב בן עשרים ושלש במלכו. אבל לדברי רז״ל שאמרו כי שלום הוא צדקיהו אין כאן קושיא כלל. כי
צדקיהו היה הקטן שבבני יאשיהו והיה במות אביו בן עשר שנים. ועתה כשמלך בן כ״א. אלא שרחוק הוא שזכר שני בנים בסדר והאחר אינכו. ולפירושינו כי
שלום הוא יהויכין הנה צדקיהו היה הקטן שבבני יאשיה ואין צרי׳ כאן תיקון. כי על אף ה׳ הוא טעם למה שאמר אחר כן וימרוד. האל ית׳ שם בלבו שימרד במלך
בבל כדי שיבא מלך בבל טענה להחריב הכל: היתה בירושלם. הפלטה הנשארה היתה בירושלם: על אפו ועל חמתו. בעבור
המעשים הרעים שהיו עושים: בשנה התשיעית למלכו. למלכות צדקיהו. והיא שנת י״ז לנבוכד נאצר: ויבנו עליה דייק. הוא מגדל עץ שבונין כנגד
העיר לכבשה: בתשעה לחדש. ולא זכר באיזה חדש. ובספר ירמיה אמר בחדש הרביעי בתשעה לחדש: ותבקע העיר. בקעו הכשדים חומת העיר.
וכיון שראו אנשי המלחמ׳ אשר בעיר כי בקעו העיר ברחו בלילה ההוא. וזהו שאמר וכל אנשי המלחמה אשר בעיר לילה. ר״ל ברחו בלילה ההוא. וכן אמ׳ בספר
ירמיהו וכל אנשי המלחמה ברחו ויצאו מן העיר לילה: דרך שער בין החומותים אשר על גן המלך. יצאו דרך השער שהיה בין שתי החומות בסתר שלא
ירגישו בהם הכשדים: וילך דרך הערבה. וילך צדקיהו ואשר יצאו עמו. ובדרש בין החומותים מערה היתה מבית צדקיהו עד ערבות יריחו וברח לו דרך
המערה והקדוש ברוך הוא זמן צבי שהלך על גג המערה ורדפו כשדים אחר הצבי וכשהגיעו לפתח המערה בערבות יריחו היה צדקיהו יוצא וראוהו ולכדוהו
הוא שאמר יחזקאל ופרשתי רשתי עליו ונתפש במצודתי: אל מלך בבל רבלתה. והרי נבוכד נצר בא לירוש׳ כמו שכתוב בא נבוכד נצר מלך בבל וכל חילו
על ירושלם. אלא שארכו ימי המצור כמו שאומר והלך לו נבוכד נצר בארץ חמת רבלתה והניח חילו במצור. וכשכבשו ירושלם היה הוא ברבלתה והעלו את
צדקיהו אליו. ובדרש לא עלה נבוכד נצר לירושלם. אלא מה שאומר בא נבוכד נצר נבוזר אדן הוא שעלה ודמות דיוקנו של נבוכד נצר היתה חקוקה לו במרכבתו
והיתה אימתו מוטלת עליו כאלו הוא עומד לפניו. כמו שאומר בספר ירמיה עמד בפני מלך בבל לירושלם: וידבר אתו משפטי. הוכיחו על שמרד בו ועבר
על שבועתו כמו שכתוב. וגם במלך נבוכד נצר אשר השביעו באלהים: בשבעה לחדש. ובירמיה כתיב בעשור לחדש. פירשו רז״ל בשבעה בו נכנסו גוים
להיכל ואכלו ושתו וקלקלו בו שמיני ותשיעי. ובתשיעי סמוך לחשכה הציתו בו את האור והיה דולק והולך עד סוף עשירי: היא שנת י״ט למלך נבוכד נצר. וכן
כתוב בירמיה. ובזה הפסוק היא שנת תשע עשרה. אבל בסוף אמר בשנת שמנה עשרה לנבוכד נצר מירושלם שמנה מאות. כמו שפירשנו בשבע ובשמנה
סוף שבע ותחלת שמונה. וכן הוא שנת י״ח ב סוף י״ח והתחלת י״ט. ורז״ל אמרו גלו בי״ט גלו בי״ח. וחשבון אחד הוא. אלא י״ט למלכות נבוכד נצר וי״ח לכבוש
יהויקים שהיה בשנה שנייה לנבוכד נצר: ואת כל בי׳ גדול. כל בית אדם גדול ר״ל בתי הגדולים. וכן ת״י בתי רברביא: אשר רב הטבחי׳. אשר עם רב הטבחי׳.
וכן כתוב בירמיהו אשר את רב טבחים: ואת הנופלים אשר נפלו. שיצאו אליו קודם כבוש העיר ומסרו עצמם אליו. כמו אל הכשדים אתה נופל. ות״י וית
שמועיא דאשתמעו. כלומר שסרו אל משמעתו:
על המלך

על מלכא דבבל וית שאר המונא אגלי נבוזר אדן רב קטוליא:
ומחשיכי עמא דארעא אשאר רב קטוליא למהוי מפלחין בחקלין
ובכרמין: וית עמודי נחשא די בבית מקדשא דיי וית בסיסיא וית
ימא דנחשא די בבית מקדשא דיי תברו כסדאי ואובילו ית נחשיהון
לבבל: וית דודיא וית מגרופיתא וית מזמריא וית בזיכיא וית כל מני
נחשא דהוו משמשין בהון נסיבו: וית מחתיתא וית מזרקיא די דהב
דהבא ודי כספא כספא נסיב רב קטוליא: עמודיא תרין ימא חד
ובסיסיא דעבד שלמה לבית מקדשא דיי לא הוה מתקל לנחשתהון
דכל מניא האילין: תמני עסרי אמין רומיה דעמודא חד וקרונתהון
עלוהי דנחשא ורומא דקרונתהון תלת אמין וסריגתא ורמוניא על
קרונתהון סחור סחור כולא נחשא וכאילין לעמודא תנינא על סריגתא:
ודבר רב קטוליא ית שריה כהנא רבא וית צפניה סגן כהניא וית
תלתא אמרכליא: ומן קרתא דבר גוזה חד דהוא ממנא על גברי
עבדי קרבא וחמשין גברין דחזן אפי מלכא דאשתכחו בקרתא וית
ספרא רב חילא דכנוש ית עמא דארעא ושיתין גברא מעמא דארעא
דאישתכחו בקרתא: ודבר יתהון נבוזר אדן רב קטוליא ואוביל
יתהון לות מלכא דבבל לריבלת: ומחא יתהון מלכא דבבל וקטלינון
ברבלה בארעא דחמת וגלו דבית יהודה מעל ארעהון: ועמא
דאישתאר בארעא דבית יהודה דאשאר נבוכדנצר מלכא דבבל ומני
עליהון ית גדליה בר אחיקם בר שפן: ושמעו כל רבני חילותא אינון
וגבריהון ארי מני עליהון מלכא דבבל ית גדליה ואתו לות גדליה
למצפיא וישמעאל בר נתניה ויוחנן בר קרח ושריה בר תנחומת
דמנטופא ויאזניה בר מעכת אינון וגבריהון: וקיים להון גדליה
ולגבריהון ואמר להון לא תדחלון מעבדי כסדאי תיבו בארעא ופלחו
ית מלכא דבבל וייטב לכון:
והוה בירחא שביעאה אתא ישמעאל בר נתניה בר אלישמע מזרעא
דמלכותא ועסרא גברין עימיה ומחו ית גדליה ומית וית יהודאי וית
כסדאי דהוו עמיה במצפיא: וקמו כל עמא מזעירא ועד רבא ורבני
חילותא ואתו למצרים ארי דחילו מן קדם כסדאי:
והוה בתלתין ושבע שנין
לגלות יהויכין מלכא שיבטא דבית יהודה בתרי עשר ירחין בעשרין
ושבעא לירחא רבי אויל מרודך מלכא דבבל בשנת מימלכיה ית ריש
יהויכין מלך שבטא דבית יהודה מבית אסירי: ומליל עמיה פתגמין
תקנין ויהב ית כורסוהי עיל מן כורסי מלכיא די עמיה בבבל: ושני
ית לבושי איסוריה ואכיל לחמא תדירא קדמוהי כל יומי חיוהי:
ושירותיה שירות תדירא מתיהבא ליה מן קדם מלכא פתגם יום
ביומיה כל יומי חיוהי:

על־המלך בבל ואת יתר ההמון הגלה נבוזר־אדן רב־טבחים:
ומדלת הארץ השאיר רב־טבחים לכרמים וליגבים: ואת־עמודי
הנחשת אשר בית־יהוה ואת־המכנות ואת־ים הנחשת אשר בבית־
יהוה שברו כשדים וישאו את־נחשתם בבלה: ואת־הסירות ואת־
היעים ואת־המזמרות ואת־הכפות ואת כל־כלי הנחשת אשר ישרתו־
בם לקחו: ואת־המחתות ואת־המזרקות אשר זהב זהב ואשר־כסף
כסף לקח רב־טבחים: העמודים שנים הים האחד והמכנות אשר־
עשה שלמה לבית יהוה לא־היה משקל לנחשת כל־הכלים האלה:
שמנה עשרה אמה קומת העמוד האחד וכתרת עליו נחשת וקומת
הכתרת שלש אמה ושבכה ורמנים על־הכתרת סביב הכל נחשת
אמות וכאלה לעמוד השני על־השבכה: ויקח רב־טבחים את־שריה
כהן הראש ואת־צפניהו כהן משנה ואת־שלשת שמרי הסף:
ומן־העיר לקח סריס אחד אשר־הוא פקיד על־אנשי המלחמה
וחמשה אנשים מראי פני־המלך אשר נמצאו בעיר ואת הספר שר
הצבא המצבא את־עם הארץ וששים איש מעם הארץ הנמצאים ב
בעיר: ויקח אתם נבוזר־אדן רב־טבחים וילך אתם על־מלך בבל אל
רבלתה: ויך אתם מלך בבל וימיתם ברבלה בארץ חמת ויגל יהודה
מעל אדמתו: והעם הנשאר בארץ יהודה אשר השאיר נבוכדנאצר
מלך בבל ויפקד עליהם את־גדליהו בן־אחיקם בן־שפן:
וישמעו כל־שרי החילים המה והאנשים כי־הפקיד מלך־בבל את־
גדליהו ויבאו אל־גדליהו המצפה וישמעאל בן־נתניה ויוחנן בן־
קרח ושריה בן־תנחמת הנטפתי ויאזניהו בן־המעכתי המה ואנשיהם:
וישבע להם גדליהו ולאנשיהם ויאמר להם אל־תיראו מעבדי
הכשדים שבו בארץ ועבדו את־מלך בבל ויטב לכם: ויהי
בחדש השביעי בא ישמעאל בן־נתניה בן־אלישמע מזרע המלוכה
ועשרה אנשים אתו ויכו את־גדליהו וימת ואת־היהודים ואת־ ה
הכשדים אשר־היו אתו במצפה: ויקמו כל־העם מקטן ועד־גדול
ושרי החילים ויבאו מצרים כי יראו מפני כשדים:
ויהי בשלשים ושבע שנה לגלות יהויכין מלך־יהודה בשנים עשר
חדש בעשרים ושבעה לחדש נשא אויל מרדך מלך בבל בשנת
מלכו את־ראש יהויכין מלך־יהודה מבית כלא: וידבר אתו טבות
ויתן את־כסאו מעל כסא המלכים אשר אתו בבבל: ושנא את
חיו בגדי כלאו ואכל לחם תמיד לפניו כל־ימי חייו: וארחתו ארחת תמיד
נתנה לו מאת המלך דבר־יום ביומו כל ימי חייו:

חזק ונתחזק

סכום פסוקי ספר מלכים אלף וחמש מאות ושלשים וארבעה וסימן
תתתשל״ד: ברוך הנותן ליעף כח ולאין אונים עצמה ירבה:

על המלך בבל. סמוך הא הידיעה. כמו הארון הברית: לכורמים וליוגבים. כורמים. עובדי הכרמים. יוגבים עובדי השדות. וכן ת״י למהוי מפלחין בכרמין ובחקלין. וכתו׳ וליוגבים בלא יוד פא הפועל. ובדברי רז״ל תני רב יוסף לכורמים אלו מלקטי אפרסמון מעין גדי עד רמתא. וליוגבים אלו צדי חלזון מסולמה דצור עד חיפה: כהן הראש. כהן גדול שהוא ראש לשאר הכהני׳: כהן המשנה. שני לכהן גדול והוא הסגן. וכן ת״י סגן כהניא: שומרי הסף. שומרי כלי בית המקדש: ומן העיר לקח. לפי שאלו שזכר היו מבית המקדש אמר ומן העיר לקח: סריס אחד. סריס ממש כתרגומו וגו׳: וחמשה אנשים מרואי פני המלך. ובירמיהו אומר שבעה אנשים מראי פני המלך. השנים לא היו גדולים כמו החמשה. לפיכך לא מנא׳ כאן. ובדברי רז״ל כתוב אחד אומר חמשה וכתוב אחד אומר שבעה להביא שני סופרי הדיינין: המצבא את עם הארץ. שעל פיו היו יוצאים העם לצבא: בעשרים ושבעה לחדש נשא אויל מרודך. שמת נבוכד נצר ומלך אויל מרודך בנו. ובירמי׳ אומ׳ בעשרי׳ וחמשה. פירשו רבו׳ ז״ל בעשרים וחמשה מת נבוכד נצר. בעשרים וששה נקבר בעשרים ושבעה הוציאו אויל מרודך בנו מקברו. כי פחד שמא ישוב עדיין כמו שעשה אחר שנטרד ודר עם החיות והמית בן אחד שהמליכו תחתיו. ובקבלת הכשאות בדרש כתוב אויל מרודך הוא שהמליכו תחתיו וכששב נבוכד נצר ומצאו על כסאו נתנו בבי׳ האיסורי׳ ועכשיו פחד אויל מרודך אולי ישוב ויהרגהו והוציאוהו מקברו לראות אם מת בלא ספק לקיים עליו מה שכתוב ואתה השלכת מקברך כנצר נתעב: ושנא. באלף במקום הא. ושל ירמיהו כתיב בהא: לפניו. לא לפניו ועל שלחנו שהרי אומ׳ ארוחת תמיד נתנה לו מאת המלך דבר יום ביומו כל ימי חייו. ימי חייו של יהויכין. ובדברי רבו׳ ז״ל רב ולוי חד אמר ימי חייו של אויל מרודך. וחד אמר ימי חייו של יהויכין. ומסתברא כמאן דאמר ימי חייו של יהויכין. שהקב״ה נותן שלוה לצדיקים אינו נוטלה מהם אלא הולכת עמהם לגן עדן: תם ונשלם ספר מלכים. שבח ותהלה לאלהי העולם יתברך. ברוך הנותן ליעף כח ולאין אונים עצמה ירבה:
חזק ונתחזק.

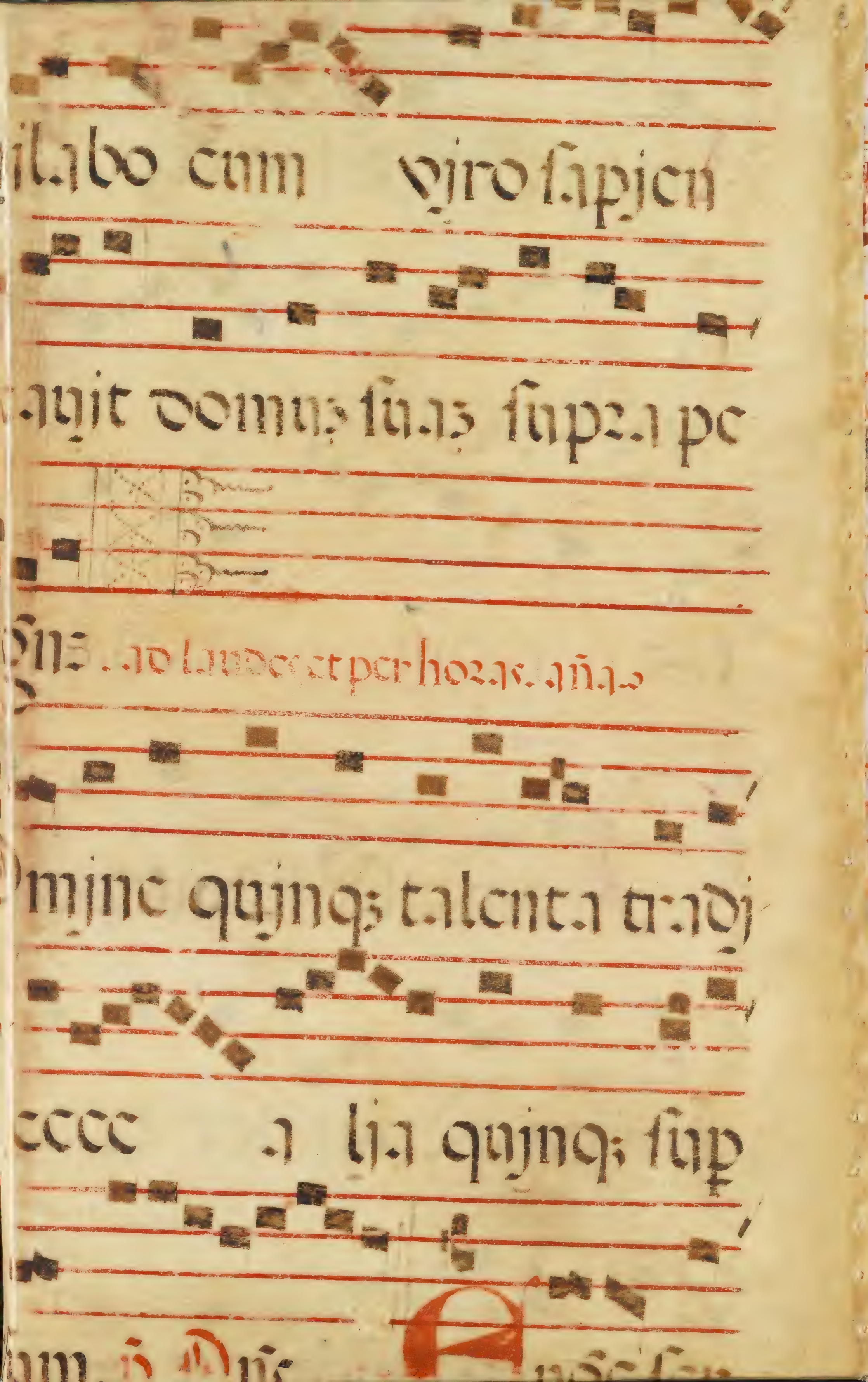
ilabo cum viro sapien
auit domus suas supra pe
ad laudes et per horas. aña.
mine quinque talenta tradi
cccc a lia quinque sup

Department R

Shelfmark R2°° 35V 3091 (75A2) Order

Author תנ"ך. רע"ח. ונציה

Title

כר' 3 - 4: נביאים אחרונים. כתובים

Place and date of publication 1518 רע"ח. ונציה

CENTIMETRES 1 2 3 4 5 INCHES 1 2 Reduction

RD RS8

2 K

1

נביאים אחרונים עם התרגום

ועם פירוש רד״ק נדפס עם רב העיון בויניזיאה בשנת יו׳
לדוכוס ליאונרדו לורידנו על ידי דניאל
בומברגי איש פלאנדריאה:

רוח נבואה בה ישאלו וינבאו אנשי אמת ואל יכלו ויכמהו :
תפריד יחידתם מעל גויתם עודם בחייתם יראו ויתמהו :
סודות פליאות אכן בישראל בלבד ועם אחר לא ידעו מה הוא :
ואני בנו קמחי מאל אני שואל עזרי בבאורי בחזון ישעיהו :

אמר דוד

בר יוסף בן קמחי הספרדי ארבע ספרים אלו שהם ישעיהו ירמיהו יחזקאל ותרי עשר הם נבואות ותוכחות ונחמות על ישראל · גם יש בהם נבואות לאומות העולם על פורענותם · ולפי שהרעו לישראל נכתבו בין הנבואות בכתבי הקדש כמו שנבאו הנביאים עליהם. להודיע כי נקם מהם הקב"ה נקמות ישראל · וישעיה נבא בימי ארבעה מלכים אלה · גם הושע מאלו שנבא בימי ארבעה מלכים אלה על יהודה וירושלם · והושע זכר ירבעם בן יואש מלך ישראל לפי שנתנבא על חרבן בית יהוא ועל מלכות אפרי' שתכלה. וישעיה לא נבא אלא על יהודה וירושלם. ואף על יאמר ובעוד ששים וחמש שנה יחת אפרים מעם לא על נבואת יהוא בא אותו הפסוק אלא להבטיח את יהודה שלא יפחדו עוד מאפרים · וכן מה שאמר וידעו העם כולו אפרים ויושב שמרון בעבור יהודה אמר כמו שאמר בסוף הפרשה מנשה את אפרים ואפרים את מנשה יחדו המה על יהודה . וכן מה. שאמר הוי עטרת גאות שכורי אפרים בעבור שזכר יהודה שלמדו ממעשיהם. כמו שאמ' וגם אלה ביין שגו ובשכר תעו וגו' · שכל מקום עקר נבואתו היתה על יהודה . ואמרו כי בשנה שנתנגע עזיהו מלך יהודה היתה תחלת נבואת ישעיה · לפי שאמר בשנת מות המלך עזיהו . ואמר את מי אשלח ואמר הנני שלחני . ואותה הפרשה היתה ראויה להיות תחלת הספר אלא שאין מוקדם ומאוחר בתורה · ואפשר כי בתחלת מלכות עזיהו היתה תחלת נבואתו · כי אמר בדברי הימים ויתר דברי עזיהו הראשונים והאחרונים הלא הם כתובים בספר אשר כתב ישעיהו בן אמוץ הנביא · נראה כי גם בדבריו הראשונים נתנבא. אבל בשנת מות המלך עזיהו ראה המראה הגדולה שלא ראה כמוה קודם לכן · לפיכך נבהל בראותה מראה · ומה שאמר את מי אשלח נביאים אחרים היו בימיו . כי היה עמוס והיה זכריה המבין בראות אלהים והיה הושע בן בארי · ואמר את מי אשלח שידע להוכיח את העם הזה כי שלחתי אליהם נביאים ולא הועילו . ואמר ישעיהו הנני שלחני . כלומר הנני עדיין שלחני כי אם לא הועלתי עד עתה אולי אועיל עדיין . ואפשר לפרש פסוק דברי הימים . כי דברי עזיהו הראשונים שהיו קודם נבואתו כתבם בספר עם האחרוני' אחר שנתנבא :

חזון

א ישעיהו בן אמוץ אשר חזה על יהודה וירושלם בימי עזיהו יותם אחז
יחזקיהו מלכי יהודה: שמעו שמים והאזיני ארץ כי יהוה דבר בנים
קונהו גדלתי ורוממתי והם פשעו בי: ידע שור קנהו וחמור אבוס
בעליו ישראל לא ידע עמי לא התבונן: הוי גוי חטא עם כבד
עון זרע מרעים בנים משחיתים עזבו את יהוה נאצו את קדוש ו
ישראל נזרו אחור: על מה תכו עוד תוסיפו סרה כל ראש לחלי וכל
לבב דוי: מכף רגל ועד ראש אין בו מתם פצע וחבורה ומכה טריה

נבואת

ישעיה בר אמוץ דאיתנבי על אנש יהודה ויתבי
ירושלם ביומי עזיה יותם אחז יחזקיהו מלכיא
דבית יהודה: שמעו שמיא וזועו כד יהבית
אוריתי לעמי ואציתי ארעא דאתרגישת מן קדם פיתגמי ארי יי מליל
עמי בית ישראל קריתי להון בנין חביבתינון ויקרתינון ואינון מרדו
בממרי: ידע תורא זבניה וחמרא אוריא דמרוהי ישראל לא אליף
למידע דחלתי עמי לא אסתכל למיתב לאוריתי: ווי דאתקריאו עם
קדיש וחטו בנישא בחירא ואסגיאו חובין אתכניאו בזרעא רחימא
ואבאישו איתאמר להון כבנין חביבין וחבילו אורחתהון שבקו ית פ
פולחנא דיי קצו בדחלתא קדישא דישראל ובדיל עובדיהון בישיא איסתחרו והוו לאחורא: לא מסתכלין למימר על מה לקינא עוד מוסיפין למיחטי ולא
אמרין מא דין כל ריש מרע וכל לב דוי: משאר עמא ועד רישיא לית בהון דשלים בדחלתי כולהון סרבין ומרדין איתגעלו כחובין כמחא מרססא לא

חזון

ישעיהו בן אמוץ · לא ידענו יחסו מאי זה שבט היה אלא שרבותינו ז"ל קבלו כי אמוץ ואמציה אחים היו: שמעו · שמים · התחיל ספרו בדברי
תוכחה כי בני דורו היו רעים ואף על פי שכתו' בעזיהו ויעש הישר בעיני ה' וכן יותם הרי נאמ' בעזיהו ובחזקתו גבה לבו עד להשחית ·
ובימי שניהם היו העם מזבחי' ומקטרי' בבמו' · וכתוב בדברי הימים במלכו' יותם עוד העם משחיתי' כל שכן בימי אחז שהיה רע ועשה
רעות גדולות כמו שכתוב · וכן העם היו רעים בימיו כמו שכתוב בעזבם את ה' אלהי אבותם ואף בימי חזקיהו לא היה לבבם שלם אל ה' כמו שכתוב בדברי
הימים · ואמר בפתחו דברי תוכחה שמעו שמים · וכן אמר משה רבינו עליו השלום כשבא להוכיח את ישראל אמר האזינו השמים כי הם עדים בין ה' ובין ישרא'
כמו שכתוב והעידה בם את השמי' ואת הארץ לפי שהם קיימין לעולם והדורות הולכין · או לפי שאם יעברו על הברית השמים לא יתנו טלם והארץ לא תתן את
יבולה · ויש דרשות למה אמר שמעו לשמי' והאזיני לארץ בהפך מה שאמר משה רבינו עליו השלום ואחת מהם לפי שהיה משה קרוב לשמים לפיכך אמר האזינו
השמים · ולפי שהיה רחוק מן הארץ לפיכך אמר ותשמע הארץ · בא ישעיהו ואמר שמעו שמים לפי שהיה רחוק מן השמי' ואמר והאזיני ארץ שהיה קרוב לארץ:
כיה' דבר · מה שאני אומר הם דברי ה' אשר שלחני שאוה צועק על בניו · ואמר בני' גדלתי ורוממתי והם פשעו בי · כי גדלתי אותם ורוממתים מכל עם והכפל
לחזק הענין במלים שונים והענין אחד · וכן מנהג המקרא במקומות רבים ואדוני אבי ז"ל פירש גדלתים בתורתי ורוממתים בשכינתי: והם פשעו בי · מרדו
בי במרד ובמעל עברו על תורתי להכעיסני כי יש מכירים וכופרים · ויש שאין מכירים ועליהם אמר: ידע שור · זכר הבהמות שהן גדולות עם האדם לעבודתו
ואף על פי שאינן בני דעת בכח ההכרה שיש בהם לרחק מן הנזק ולקרב אל התועלת יכירו מי שייטיב להם תמיד והם הבעלים ושבים לביתם ולמקום מאכלם
כשבאים ממלאכתם · ואין פירוש קונהו קונה אותו בדמים לבד אלא המגדלו ועושה לו צרכיו תמיד · וכן אביך קנך וכן אמר קונה שמים וארץ · ופירו' אבוס מקום
מאכל הבהמה והוא כרי' בשקל אטון · והוא אחד בסמוך ובמוכרת · והנה אלה הבהמות אף על פי שהם בהמות מכירים המטיב להם וישראל שהם עמי שקניתי
מבית עבדי' הם לא ידעו כי אני המטיב ונתתי להם ארץ נחלה וגרשתי גוים מפניהם שהם אם הכירו זה לא עזבוני ולא עבדו אלהים אחרים במקומו · והם לא
התבוננו כי בשמרם את תורתי הם בטובה ובעזבם אותה הם ברעה · איך לא התבוננו זה: היו גוי חוטא · הוי לשון קריאה וצעקה הן לאבל הן להשמיע השומע ·
ואת זה לשון אבל כמו אוי שתרג' ווי על עם דאתקריאו עם קדיש וחטו: כבד · שם תאר בשקל מלך עבר והוא אחד בסמוך ובמוכרת: מרעי' · אינו אומ' על האבו'
אלא עליהם אומר שהם זרע המרעים לעצמם במעשיהם הרעים הפך זרע ברוכי ה' · וכן הם בנים משחיתים דרכיהם: נאצו · הכעיסו את קדוש ישראל
שנתקדש בתוכם בנפלאותיו ובנקמות אשר עשה באויביהם והם עזבוהו: נזרו אחור · נזרו בשקל יכלו מענין ויזרו מקדשי בני ישרא' · כלומר כבדלו מהא' והלכו
להם אחורנית מעבודתו · או פירושו שהפכו אלי' ערף ולא פנים כמו שאמ' ויהיו לאחור ולא לפנים · ותרגם יונתן וחזרו לפולחני קדל וגו' · ויתכן להיות נזרו מבנין
נפעל בשקל שדי' כונו · נסבו מענין זר · ויונתן תרגם נזרו אחו' לענין העונש ולא לענין המעשה שתרג' ובדיל עובדיהון וגו': על מה תכו · לא תעלו על לבבכם
על מה אתם מכים: כי עוד תוסיפו סרה · ולא תחשבו כי האל הוא המכה אתכם על עונותיכם אלא תלכו בקרי ותאמרו כי הרע בא עליכם דרך מקרה ולא עונש
עונותיכם · ויש מפרשים על מה תכו מה יועיל הכות אתכם כי לא תוסרו בזה · כי עדין אחר המכות תוסיפו לחטוא ולא תוסרו על ידי המכו' · וסרה שם תאר כמו
דרך סררת ומעוותת: כל ראש לחלי · לא תחשבו אם האל יתב' מכה אתכם ותאמרו דרך מקרה נפלו החלאי' הרעים על כולכם אין זה כי אם על עונם עונותיכ'
כי כל ראש מזומן לחלי וכל לבב דוי כמו שאמר בתוכחות משה רבינו עליו השלום יככה ה' בשגעון ובעורון ובתמהון לבב: מכף · כמו שכתוב בתוכחות יככה
ה' בשחין רע על הברכים ועל השוקים אשר לא תוכל להרפא מכף רגלך ועד קדקדך:

לא זרו ולא חבשו ולא רככה בשמן: ארצכם שממה עריכם שרפות
אש אדמתכם לנגדכם זרים אכלים אתה ושממה כמהפכת זרים:
ונותרה בת ציון כסכה בכרם כמלונה במקשה כעיר נצורה: לולי
יהוה צבאות הותיר לנו שריד כמעט כסדם היינו לעמרה דמינו:
שמעו דבר יהוה קציני סדם האזינו
תורת אלהינו עם עמרה: למה לי רב זבחיכם יאמר יהוה שבעתי
עלות אילים וחלב מריאים ודם פרים וכבשים ועתודים לא חפצתי:
כי תבאו לראות פני מי בקש זאת מידכם רמס חצרי: לא תוסיפו
הביא מנחת שוא קטרת תועבה היא לי חדש ושבת קרא מקרא לא
אוכל און ועצרה: חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי היו עלי לטרח
נלאיתי נשא: ובפרשכם כפיכם אעלים עיני מכם גם כי תרבו
תפלה אינני שמע ידיכם דמים מלאו: רחצו הזכו הסירו רע
מעלליכם מנגד עיני חדלו הרע: למדו היטב דרשו משפט אשרו
חמוץ שפטו יתום ריבו אלמנה:
לכו נא ונוכחה יאמר יהוה אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג

לא שבקין מזדוניהון ולא מחמרין לתיובתא אף לא זכוון להון לאגנא
עליהון: ארעכון צדיא קירויכון יקידת נור ארעכון לקיבליכון עממיא
מחסנין יתה וכחוביהון צדיאת מנכון אתחלפת והות לנוכראין:
ואשתארת כנשתא דציון כמטללתא בכרמא בתר דקטפוהי כערסל
מבתותא במקטיא בתר דאבעיוהי כקרתא דצירין עלה: אלולפון
מותר טוביה דיי צבאות אשאר לנא שיזבא ברחמוהי אית עמנא חובין
דכאינש סדום פון אבדנא וכיתבי עמרה אשתיצנא: קבילו פתגמא
דיי שלטוניא דעובדיהון בישין כשלטוני סדום אציתו לאוריתא
דאלהנא עמא דעובדיהון דמן לעם עמרה: לא רעוא קדמי בסגיאות
נכסת קודשיכון אמר יי שבעית מסת עלות דיכרין ותרב פטימין ודם
תורין ואימרין וגדין דכאידלית לא רעוא קדמי בהון: דאתון אתן
לאתחזאה קדמי מה תבע דא מידכון למיתי לא תדושון עזרתי: לא
תוסיפון לאיתאה מנחת אניסא קורבן מרחק הוא קדמי ירחין ושבין
כנישא אתון מתכנשין לא שבקין חוביכון לקבלא צלותכון בעידן כנ
כנשתיכון ירחיכון ומועדיכון רחיק מימרי הוו קדמי לריחוק אסגיתי
למשבק: וכד כהניא פרסין ידיהון לצלאה עליכון מסליקנא אפי
שכנתי מנכון ואף כד אתון מסגן לצלאה לא רעוא קדמי לקבלא צלותכון מדידיכון דם זכאי מליין: תובו לאוריתא ואידכו מחוביכון ואעדו בישות עובדיכון מקביל
מימרי אתמניעו מלאבאשא: אילפו לאוטבא תבעו דינא זכו דאניס דונו דין יתמא עיבידו קבילו קבלת ארמלתא: בכן כד תתובון לאוריתא תיבעון מן קדמי
ואעביר בעותכון אמר יי אם יהון חוביכון כתימין כצבעונין כתלגא

יחורון

לא זרו ולא חבשו ולא רככה בשמן. כי לא תועיל בה רפואה כמו שאמ' בתוכחו' אשר לא תוכל להרפא. ורפואת המכה לזור אותה ולחבשה ולרכך אותה במשיחה
וכיון שאתם רואים כי לא תועיל רפואה למכתכם היה לכם לחשוב כי מהשם היה כמו שיעד לכם בתוכחות. ופירוש מתום ר"ל שלמות כלומר אין בבשרכם דבר
שלם ובריא כי כלו נגוע. ופירוש פצע מכה המוציאה דם או ליחה שנפצע הבשר. ופירוש חבורה מכה שנצרר הדם או הליחה. ופירוש טריה לחה כלו' מכתכם
טריה היא שלא תתיבש לעולם אלא כל זמן היא לחה. וזה סימן למכה שאין לה רפואה. ויונתן תרגם הפסוק הזה על דרך משל מאחר עמא ועד רישא וגומר:
ארצכם. כמו שכתוב בתוכחו' והיתה ארצכם שממה ועריכם יהיו חרבה. ופירוש שרופות אש כאלו הם שרופות אש כל כך הם חרבות. ופירוש אדמתכם שדות
הזריעה ואילנותיהם: זרים אוכלים אותה. לעיניכם ולנגדכם ואין בכם יכולת למנע' כמו שכתוב בתוכחות ישא ה' עליך גוי מרחוק וגו'. ואכל פרי בהמתך
ופרי אדמתך וגו': כמהפכת זרים. והנה נותרה האדמה שממה. כי גוים זרים באים ואוכלים אותה מה שימצאו ואתם אין אתם יכולין לעבוד את האדמה עוד
כי הנה האויבים באים עליכם יום יום. והנה האדמה שממה והיא כמהפכת סדום ועמרה שהיו זרים מיראת האל. וכן כתוב בתוכחות כמהפכת סדום וגומר.
ויונתן תרגם וכחוביכון וגו'. ויש מפרשים זרים כמו זרם מטר כלומר המקום ששטף המטר הסחף: ונותרה. כי רוב ערי יהודה היו חרבות ובימי חזקיהו כל
הערים הבצורות תפשם מלך אשור והנה נותרה ירושלם לבדה כמו הסכה שהיא בכרם וכמו המלונה שהיא בשדה הקשואים שאין סביבותיה בית וסכה אחרת.
וסכה ומלונה ענין אחד במלות שונות כי הסכה היא שילין בה השומר. ויונתן תרגם כמטללתא בכרמא וגו'. ופירוש דאבעיוהו חפשוהו שלא נשארו בו קשואים
מן נבעו מצפוניו. ירצה לומר שלא נשארו בו קשואים אחר שנקטפו הענבים שהולך לו השומר. וכן כמלונה אחר שלקטו הקשואי' וחפשו המקשה שלא נשאר בה
קשואים והולך לו השומר כן נשארה ציון בלא שומר. כי הקב"ה שומר ישראל סילק שכינתו מהם. ואמר סוכה בכרם ומלונה במקשה ולא כסוכה בגן כי בסוכת
הגן כל הימים השומר שם כי אחר שילקטו פרי זה או ירק זה ישאר אחר. וכן כל השנה. אבל בכרם ובמקשה אחר שילקטו הענבים והקשואים לא נשאר דבר
לשמור והולך לו השומר: כעיר נצורה. פירוש כעיר חרבה מאנשיה. וכן ובנצורים ילינו ונצורי ישראל להשיב ענין חרבה. ויונתן תרגם כקרתא דצריין
עלה: לולי ה' צבאות. כן נקרא על שם צבאות מעלה ועל צבאות מטה שהם ישראל שנקראו צבאות לפיכך לא רצה לכלותינו כולנו כמו שהיינו חייבים והותיר
לנו שריד למען שמו הנקרא עלינו. והשריד הוא מעט ולולי כי ברחמיו הותיר לנו כמעט כסדו' היינו ולעמורה דמינו שלא היה בהם שריד ופליט כי אנחנו עשינו
מעשיהם והיינו חייבים כליה כמוהם. וכף כמעט כף האמתות שבאה על המלין לאמת הדבר כמו השבעה לי כיום כי אותו כהיום תמצאון אותו היו שרי יהודה
כמשיגי גבול והדומים להם כמו שכתבנו בספר מכלול. וזה הפסוק הוא לשון הנביא וכלל עצמו עם הפושעים לכבוד ישרא' כמו שאמ' ירמיהו נחנו פשענו ומרינו.
ואמר הקב"ה למשה רבינו עד אנה מאנתם לשמור מצותי ותורותי וגו': שמעו. אמר לשרים ולעם כי הקציניהם דומים לקציני סדום ועמרה בעשקם העניים
ובהטותם המשפטים והעם גם כן דומה לעם סדום ועמרה במעשיהם הרעים ואמר להם שמעו דבר ה' ותורת אלהינו והדבר והתורה היא זאת התוכחה שאמר
להם למה לי רוב זבחיכם וכל הפרשה: למה לי רוב זבחיכם. אף על פי שהיו מזבחים ומקטרים בבמות היו מביאים גם כן קרבנות לבית המקדש בחדשים
ובמועדים והואיל ואתם עוזבים תורתי למה לי רוב זבחיכם כי לא צויתי אתכם עליהם אלא כדי שתזכרוני ותעלוני על לבבכם תמיד ולא תחטאו. ואם חטאתם
שתתודו עם הקרבן ותשובו מדרכיכ' הרעי' ואלו עשיתם כן היו לי לריח ניחוח כמו שאמור בתורה אבל עתה אני קץ בהם ומואסם כאדם השבע מן הדבר שהוא
קץ בו ומואסו. וזהו שאמר שבעתי עולות אילים ודם פרים וכבשים וגו': כי תבאו. בשלש רגלי' זו הראייה מי בקשה מידכם שתבאו לפני ותמרו את דברי אני
חושב לכם זה לכבוד אלא לבזיון שתרמסו חצרי. ואמר חצרי כי בחצרות בית השם היו עומדים ישרא' ולא היה נכנס להיכל כי אם הכהנים: לא תוסיפו. אם
עשית' עד עתה לא תביאו עוד מכאן ואילך כי תביאו מנחה לפני ואין לבבכם אלי זאת היא מנחת שוא והבל ותועבה היא לפני. ושתקראו מקרא קדש ותאספו
ואתם נעצרים בביתי לקדש חדש או מועד שהוא יום שבתון ובלבבכם און ושוא לא אוכל אני לראות זה און ועצרה. וכפל עוד ואמר: חדשיכם. לטורח. למשא
כבד. היו עלי עד שנלאיתי לסבול אותם. ויונתן תרגם אסגיתי למשבק כלומר הרבה נשאתי וסלחתי לכם עונותיכם ולא אוכל עוד לסלוח: ובפרשכם. הרי"ש
בחירק תחת שנ"ל כדברכם. פרישת כפים היא לתפלה כמו אפרוש כפי אל ה' ואיך לא תבושו ותפרשו אלי כפיכם ששפכו דמים. לפיכך אני אעלים עיני מכם
ולא אקבל תפלתכם אפילו תרבו תפלה ותצעקו כל היום. ורבותינו זכרונם לברכה דרשו הפסוק בנשיאות כפים בכהן ואמרו כל כהן שהרג הנפש לא ישא כפיו
שנאמר ובפרשכם כפיכם ידיכם דמים מלאו: רחצו הזכו. רחיצת הלב וזכותו. ופירוש הסירו רוע מעלליכם חדלו הרע חדלו לכם מלהרע איש לאחיו. ורבינו
שלמה ז"ל פירש חדלו הרע כמו להרע: למדו. מן הטוב ומן הרע חדלו ותלמדו להטיב איש לחבירו. דרשו משפט. בין עושק לעשוק: אשרו חמוץ. אשרו כמו ישרו:
חמוץ הוא הגזול כמו מכף מעול וחומץ שפירושו גוזל. ישרו מי שהוא גזול ומעוות בדינו. ורבותינו פירשו לשון חמץ ואמרו אשרי הדיין שמחמץ את דינו: שפטו
יתום ריבו אלמנה. שפטו משפט יתום ריבו ריב אלמנה. כי הם העשוקים ברוב ואינכם משימים אזניכם לצעקתם: לכו נא. לכו אינו ענין הליכה ממש אלא ענין
זירוז. וכן לכו ונחשבה על ירמיהו. לכה נא אנסכה בשמחה והדומי' להם שכתבנו בספר מכלול: ונוכחה. ענין ספור הטענות בעל דין עם בעל דינו וכן שם ישר
נוכח עמו ועם ישראל אתוכח והדומים להם. ויאמר האל שיתוכחו עמו ויספר הוא הטובו' שעשה לכם והרעו' שעשיתם אתם לפניו. ואתם כיון שלא תוכלו לטעון
כנגדו דבר תתחרטו על מעשיכם הרעים ואם תעשו כן אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו. ופירוש תולע. כמו תולעת השני שהוא צבע קרמזי"ן ואף על פי
שזכר שנים שפירושו אדום זכר אחריו תולע רצה בו יותר אדום. ודמה החטא לאדום שהוא צבע חזק ונראה למרחוק ואם יהיה בבגד כתם מאותו צבע לא יבוא
בכיבוס. וכן אמר אם תכבסי בנתר ותרבי לך בורית נכתם עונך לפני. והתשובה היא לבון הכתם:

ילבינו

יַלְבִּינוּ אִם־יַאְדִּימוּ כַתּוֹלָע כַּצֶּמֶר יִהְיוּ׃ אִם־תֹּאבוּ וּשְׁמַעְתֶּם טוּב
הָאָרֶץ תֹּאכֵלוּ׃ וְאִם־תְּמָאֲנוּ וּמְרִיתֶם חֶרֶב תְּאֻכְּלוּ כִּי פִּי יְהֹוָה דִּבֵּר׃
אֵיכָה הָיְתָה לְזוֹנָה קִרְיָה נֶאֱמָנָה מְלֵאֲתִי מִשְׁפָּט
צֶדֶק יָלִין בָּהּ וְעַתָּה מְרַצְּחִים׃ כַּסְפֵּךְ הָיָה לְסִיגִים סָבְאֵךְ מָהוּל בַּמָּיִם׃
סרוים שָׂרַיִךְ סוֹרְרִים וְחַבְרֵי גַּנָּבִים כֻּלּוֹ אֹהֵב שֹׁחַד וְרֹדֵף שַׁלְמֹנִים יָתוֹם לֹא
יִשְׁפֹּטוּ וְרִיב אַלְמָנָה לֹא־יָבוֹא אֲלֵיהֶם׃
לָכֵן נְאֻם הָאָדוֹן יְהֹוָה צְבָאוֹת אֲבִיר יִשְׂרָאֵל הוֹי אֶנָּחֵם
כבור מִצָּרַי וְאִנָּקְמָה מֵאוֹיְבָי׃ וְאָשִׁיבָה יָדִי עָלַיִךְ וְאֶצְרֹף כַּבֹּר סִיגָיִךְ וְאָסִירָה
כָּל־בְּדִילָיִךְ׃ וְאָשִׁיבָה שֹׁפְטַיִךְ כְּבָרִאשֹׁנָה וְיֹעֲצַיִךְ כְּבַתְּחִלָּה אַחֲרֵי־
כֵן יִקָּרֵא לָךְ עִיר הַצֶּדֶק קִרְיָה נֶאֱמָנָה׃ צִיּוֹן בְּמִשְׁפָּט תִּפָּדֶה וְשָׁבֶיהָ
בִּצְדָקָה׃ וְשֶׁבֶר פֹּשְׁעִים וְחַטָּאִים יַחְדָּו וְעֹזְבֵי יְהֹוָה יִכְלוּ׃ כִּי יֵבֹשׁוּ
מֵאֵילִים אֲשֶׁר חֲמַדְתֶּם וְתַחְפְּרוּ מֵהַגַּנּוֹת אֲשֶׁר בְּחַרְתֶּם׃ כִּי תִהְיוּ כְּאֵלָה
עליה נֹבֶלֶת עָלֶהָ וּכְגַנָּה אֲשֶׁר־מַיִם אֵין לָהּ׃ וְהָיָה הֶחָסֹן לִנְעֹרֶת וּפֹעֲלוֹ
לְנִיצוֹץ וּבָעֲרוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו וְאֵין מְכַבֶּה׃
ב הַדָּבָר אֲשֶׁר חָזָה יְשַׁעְיָהוּ בֶּן־אָמוֹץ עַל־יְהוּדָה וִירוּשָׁלָם׃

יחוורון אם יסומקון כזהוריתא כעמר נקי יהון: אם תיבון ותקבלון למימרי טובא דארעא תיכלון: ואם תסרבון ולא תקבלון למימרי בחרב סנאה תתקטלון ארי כמימרא דיי גזיר כן: איכדין תבו עובדהא למהוי כטעיתא קרתא מהימנתא דהות מליא עבדי דינא קושטא הוה מיתעבר בה וכען אינון קטולי נפשן: כספך הוה לפסולא וחמריך מעורב במא: רברבך מרדין ושותפין לגנבין כולהון רחימין לקבלא שוחדא אמרין גבר לחבריה עיביד לי טב בדיני ואשלים לך בדינך דין יתמא לא דיינין וקבילת ארמלתא לא עלת לקדמיהון: בכן אמר רבון עלמא יי צבאות תקיפא דישראל קרתא ירושלם אנא עתיד לנחמותה ברם ווי לרשיעיא כד אתגלי למעבד פורענות דין מסנאי עמי ואתיב נקמא לבעיל דבבא: ואתיב מחת גבורתי עלך ואברר כמא דמבקן בבוריתא כל רישעא ואעדי כל חובך: ואמני בך דייני קושט תקנין כדבקדמיתא ומלכי מלכך כד מן אולא ובתר כן יתקרי לך קרתא דקושטא קרתא מהימנתא: ציון כד יתעבד בה דינא תתפרוק ודעברו אוריתא יתותבון לה בזכו: ויתברון מרודין וחייבין כחדא ודשבקו אוריתא דיי ישתיצון: ארי תתבהתון מאילני טעותא דחמדתון ותתכנעון מגיני טעותא דאתון מסתייעין בהון: ארי תהון כבוטמא די מיתר טרפוהי וכגינת שקיא דמיין לית לה: ויהי תוקפיהון דרשיעיא כנעורת כתנא ועובד ידיהון כניצוץ נורא כמא דמקרבין דין לדין ודלקין תרויהון כחדא כן יסופון רשיעיא אינון ועובדיהון בישיא ולא יהי עליהון חייס: פתגם נבואה דאתנבי ישעיה בר אמוץ על אנש יהודה ויתבי ירושלם: ויהי

ילבינו יאדימו · פועלים עומדים: כצמר יהיו . חסר המתואר ופירושו כצמר לבן ונקי · וכן הכותן שלג כצמר וכמוהם בחסרון התאר וזכר המתאר מלובשים בגדים · זרע אנשים . ימותו אנשים · בא בנשים · ופי' אדוני אבי ז"ל אם יהיו חטאיכם כשנים שאינו אדום אחר כשלג ילבינו אכפר על עונותיכם ואם יהיו אדומים אחר כתולע אז יהיו כצמר שאינו לבן אחר כמו השלג: אם תאבו · טוב הארץ · מה שאוכלים זרים לעיניכם תאכלו אתם: ואם תמאנו ומריתם . לא תהיו אוכלי' אבל אכולים לחרב · חרב כמו בחרב חסר ב"ית השימוש · וכן הנמצא בית ה' לזכות בית אביה ויקברוהו ביתו ירחצו מים כי ששת ימים והדומים להם: כי פי ה' דבר . וכיון שדבר הוא יקים את דברו: איכה · הזונה איכה נאמנה לבעלה אבל משקרת בו ומזנה תחתיו וכן ירושלם שהיתה נאמנת לאל בימי דוד ובימי שלמה ובימי אסא . ובימי יהושפט לא היו מזבחים ומקטרי' בבמות אלא בבית המקדש ואחר כך שבה להיות זונה יעזבו בית ה' והם מזבחים ומקטרי' בבמו' ולאשרו'. מלאתי משפט · היו"ד נוספת אומר כי ירושלם היתה מלאה משפט מתחלה כי יהושפט העמיד שפטי' בכל ערי יהודה ואמר להם ראו מה אתם עושים כי לא לאדם תשפטו כי אם לאלהים וגו' · וגם בירושלם העמיד למשפט ה' ולריב וגו' · ועתה אין בה משפט כמו שאמר בסמוך כלו אוהב שחד ורודף שלמונים: צדק ילין בה . ילין אינו לשון לינה ממש אלא לשון השקירה והתמדה בדבר וכן ובהמרותם תלן עיני ובצוארו ילין עוז · ולנה בתוך ביתו והדומי' לו · וירושלם היה הצדק תמידי בה ועתה מרצחים . ועוד כספך היה לסיגים וגו' כל זה הפך הצדק . ורבו' ז"ל אמרו דיני ממונות גומרין בו ביום בין לזכות בין לחובה ודיני נפשות בו ביום לזכות וביום שלאחריו לחובה . ועשו לפסוק הזה סמך וחשב' מרצחים כשאין מלינים בו דיני נפשות אלא דנין אותו בו ביום: כספך · עושים בה מטבע שקר והושבים בני אדם כי כלו כסף ויש בו סיגים נחשת ובדיל והדומים להם ומחופה בכסף ומטעין בו בני אדם וכן מוכרי יין חושבים הקוני' שהם קונים יין חי והוא מעורב במי' · סבאך הוא היין הנמכר בחנות · לפי שבאים שם רקים ופוחזים וסובאים ומשתכרין שם: מהול · מעורב ואין לו ריע במקרא · ואדוני אבי הביא לו חבר מהערבי' אלמהל: סריך . השרים שהיה להם לתקן המעוות הם סוררים ומעוותי' היושר והם חברי גנבים כי הגנבי' חולקי' עמהם לפיכך לא ייסרו אותם . ולא ימנעום מלגנוב: כלו · דרך כלל על השרים כי כלם בדרך אחד לפיכך אמר כלו בלשון יחיד והם אוהבים לקבל שחד ומטים המשפט: ורודף שלמנים · כתרגומו אמרין גבר לחבריה עביד לי בדיני ואשלם לך בדינך: יתום לא ישפטו · מן העושקים אותו: לא יבא אליה' · כי אינם רוצים לשפוט משפטה ולריב ריבה מן העושקים אותה לפיכך לא תביא אליהם ריבה כי לא תועיל · ויונתן תרגם קבילת ארמלתא לא עלת קדמיהון כלומר צועקת לפניהם על ריבה ואינם שומעים אותם: לכן האדון · כי בעת ההיא יכירו הכל כי הוא אדון הכל וכן אדון צבאות מעלה ומטה: אביר ישרא' . שיהיה עוד חוזק העשוקים ויקח נקמה מהעושקים אותם והם צריו ואויביו נקמה שלמה יקח מהם עד שינחם כלומר שיכלה כעסו וינחם · ומלת הוי פירשתיה: ואשיבה ידי · פעם אחר פעם עד שאצרוף אותך ותשארי נקיה והסיגים והבדילים הם הרשעים: כבור . כמו הדבר המברר הכסף מן הסיגים וישאר נקי ואני שמעתי כבור הינו כבורית שפו"ן בלעז · כמו שהבורית מוציא כל כתם כך אוציא אני סיגיך ובדיליך · בדיליך מה ר"ל כי הבדיל מעורב בכסף עד שינקוהו ממנו . ואמר בלשון רבי' בדיליך להביא כל התערובות המעורבים בו: ואשיבה שפטיך כבראשונה . כמו שאמר מלאתי משפט · וזה יהיה בימות המשיח שיכלו הרשעים כלם · ושארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב · ציון . במשפט שיעשו ישרא' תפדה כלומר יפדו הם וישובו לה ובצדקה שיעשו ישובו לה הגולים ממנה זהו ושביה בצדקה: ושבר . ואז ישברו ויכלו הפושעים וחטאים יחדו . כמו שאמר בנבואת מלאכי . והיו כל זדים וכל עושי רשעה קש ולהט אותם היום הבא: כי יבשו . אמר יבשו ואמר תחפרו . כי כן מנהג המקראות לדבר לנכח ושלא לנכח כאחד . כמו שמעו עמים כלם תשובו ובאו נא · והדומים להם כמו שכתבנו בספר מכלל . אלה הג' פסוקי' עד סוף הפרשה אינם לימות המשיח · כי מימי חרבן בית ראשון ואילך לא היו עובדים עבודה זרה בישרא' בגנות ותחת כל עץ רענן כמו שהיו . ואין זכרון אלים וגנות אלא לאותם דורות שהיו בבית ראשון · ולפי שזכר כליון הרשעים כלם בין מעובדי עבודה זרה בין משאר עבירות . וזה יהיה בימו' המשיח אמר כי כליון עבודה זרה תהיה טרם זה . וזהו בחרבן בית ראשון שיכלו עובדי עבוד' זרה בישראל שהיו בוחרים הגנות והאלים לאשירה ואז בחרבן הבית יבשו כי יראו כי לא יועילו להם האשרים ולא יצילום מיד האויב המחריב אותם והמגלה אותם . אז יבשו ויחפרו וידעו כי שקר היה נסכם ועבודתם לאלילי' · לפיכך לא היה בבית שני עובדי עבו' זרה כלל בישרא' · ואלים כמו אילנים . וכן הנחמים באלים אילי הצדק · ותרגם יונתן ארי תתבהתתון מאילני טעותא דחמדתון · והפסו' כפול בענין במלות שונות כמנהג: כי תהיו . יאמר אתם המרתם אותי באלים ותהיו כאלה נובלת · אתם בחרתם גנות ותהיו כגנה אשר אין מים לה: עליה · חסר יוד' הרבים מהמכתב · אמר כן תהיו כאלה נובלת עליה שלא ישאר בה דבר ירוק כן תהיה כל ארצכם חרבה שלא ישאר בה אחד מכם · ותהיו כמו הגנה אשר מים אין לה להשקותה שיבשו הירקות והזרעים לא יצמחו . וכאשר המשילם לאלה הבטיחם שישובו לארצם כמו האלה שתוציא העלים עוד לזמן הנצת האילנו' · וכן כגנה כשיבאו מים לה תצמיח זרעיה ויאלחו שרשי הירקות . ואלה תרגומו בוטמא · וכן תרגם רבינו סעדיה בערבי בוטמא: ואלה נובלת עליה . פירושו את שעליה נובלים . וכן מגלחי זקן · שזקנם מגלח · ודמה אותם לאלה ולא לאילן אחר . כי האלה והאלון כשיפלו עליהם ידמה שהם יבשי' מכל וכל יותר משאר אילנו'. וזכר אחד מהם למשל: והיה החסון · אמר על הצלמים ועל עובדיהם: אמר כי החסון והחזק שבצלמים · כמו שאמר עץ לא ירקב יבחר · אמר מה יועילו להם חוזק הפסילי' · כי כמו הנעורת יהיו שיכלה מהרה מפני נצוץ האש כן ישרפו מהרה וכן היה . כי נבוזר אדן שרף כל בתי ירושלם באש ובהם היו הפסילי' והצלמי'. ואמר ופועלו לנצוץ כי העושה אותו צלם הוא גרם לו הבערה כמו שהנצוץ מבעיר הנעורת · וכשהנצוץ נאחז בנעורת במעט זמן יכבו שניהם · כי הנצוץ אינו אש שיעמוד אלא מעט והוא כבה · וכן הנעורת הבוערת לא תהיה בוערת אלא זמן מועט ותכבה · כן יהיו פועלי הצלם והצלם כי שניהם יכלו יחד. כי בחרבן ירושלם כשרפו הבתים והאלילים עמהם ונהרגו העובדים הצלמים והעושים אותם: ואין מכבה · ואין מציל אותם מן הדלקה · ונעורת הוא מה שמנערין מן הפשתן סטופ"א בלעז . ונצוץ הוא שביב האש בלאבא בלעז · ויונתן תרגם הפסוק כן ויהי תוקפהון דרשיעיא וגו': הדבר · אחר שאמר הפורענות אשר חזה על יהודה וירושלם אמר הנחמה אשר חזה על יהודה וירושלם גם כן: והיה

ויהי בסוף יומיא מתקן יהי טור בית מקדשא דיי בריש טוריא ומנטל
מרמתא ויתפנון למפלח עלוהי כל מלכותא : ויהכון עממין סגיאין
ויימרון איתו וניסק לטור בית מקדשא דיי לבית שכינת אלהא דיעקב
ויליפיננא מאורחן דתקנן קדמוהי ונהך באולפן אוריתיה ארי מציון
תפוק אוריתא ואולפן פתגמא דיי מירושלם : וידין בין מלכותא ויוכח
לעממין סגיאין ויעפפון סיפיהון לסיכין ומורניתיהון למגלין לא יטול
עם באפי עם זין ולא יתאלפון עוד מגבן קרבא : ימרון דבית יעקב
איתו ונהך באולפן אוריתא דיי : ארי שבקתון דחלת תקיפא דהוה
פריק לכון דבית יעקב ארי אתמליאת ארעכון טעון כמלקדמין ועננין
כפלשתאי ובנימוסי עממיא אזלין : ואתמליאת ארעהון כסף ודהב
ולית סוף לגנזוהי ואתמליאת ארעהון סוסון ולית סוף לרתיכוהי :
ואתמליאת ארעהון טעון לעובדי ידיהון סגדין לדאתקינו אצבעתהון :
ויתמאך אנשא ויחלש תקוף גברין ולא תשבוק להון : ויעלון למערק
במערק בטינרא ולאטמרא בעפרא מן קדם דחלא דיי ומזיו יקריה :
עיני רמות אנשא ימאכן ויחליש תקוף גברין ותקיף יי בלחודוהי בעידנא
ההוא : ארי יומא עתיד למיתי מן קדם יי צבאות על כל גיותניא ורמי
לבא ועל כל תקיפיא וימאכון : ועל כל מלכי עממיא תקיפיא וחסיניא
ועל כל טורני מדינתא : ועל כל טוריא רמיא ועל כל רמתא מנטלתא :
ועל כל דיתבין במגדל רם ועל כל דשרן בשור כריך : ועל כל דיתבין
בניסי ימא ועל כל דשרן בבירנית שופרא : וימאך רמות אנשא ויחליש תקוף גברין ותקיף יי בלחודוהי בעידנא ההיא : וטעותא גמירא יסופון :

והיה באחרית הימים נכון יהיה הר בית יהוה בראש ההרים ונשא
מגבעות ונהרו אליו כל הגוים : והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה
אל הר יהוה אל בית אלהי יעקב ויורנו מדרכיו ונלכה בארחתיו כי
מציון תצא תורה ודבר יהוה מירושלם : ושפט בין הגוים והוכיח
לעמים רבים וכתתו חרבותם לאתים וחניתותיהם למזמרות לא
ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה :
בית יעקב לכו ונלכה באור יהוה : כי נטשתה עמך בית יעקב
כי מלאו מקדם ועננים כפלשתים ובילדי נכרים ישפיקו : ותמלא
ארצו כסף וזהב ואין קצה לאצרתיו ותמלא ארצו סוסים ואין קצה
למרכבתיו : ותמלא ארצו אלילים למעשה ידיו ישתחוו לאשר עשו
אצבעתיו : וישח אדם וישפל איש ואל תשא להם : בוא בצור
והטמן בעפר מפני פחד יהוה ומהדר גאנו : עיני גבהות אדם שפל
ושח רום אנשים ונשגב יהוה לבדו ביום ההוא : כי יום ליהוה
צבאות על כל גאה ורם ועל כל נשא ושפל : ועל כל ארזי הלבנון
הרמים והנשאים ועל כל אלוני הבשן : ועל כל ההרים הרמים ועל
כל הגבעות הנשאות : ועל כל מגדל גבה ועל כל חומה בצורה : ועל
כל אניות תרשיש ועל כל שכיות החמדה : ושח גבהות האדם ושפל
רום אנשים ונשגב יהוה לבדו ביום ההוא : והאלילים כליל יחלף :

והיה באחרית הימים . כל מקום שנאמר באחרית הימים הוא ימות המשיח : הר בית ה' · זהו הר המוריה שבו נבנה בית המקדש : בראש ההרים · שיהא נכון ונשא ונעלה מכל אחר הר ובגבעה שכל הגוים יכבדוהו וינשאוהו ויבאו לעבוד בו לשם ה' · וזכר הרים לפי שהגוים היו עובדים את אלהיהם על ההרים הרמים : ונהרו · וירוצו · ומזה נקרא מקום מרוצת מים הרבים נהר : והלכו . לכו ונעלה · כל עם יאמר לחברו : כי מציון . זה דברי הנביא לא דברי העמים · כלומר למה יאמרו הגוים לכו ונעלה ויורנו מדרכיו כי מציון תצא תורה ומצוה לכל העמים · והמורה הוא מלך המשיח , ועליו אמר ושפט : ושפט · השופט הוא מלך המשיח : וכן ויגד ליעקב המגיד · ויאמר ליוסף האומר · והדומים להם כמו שכתבנו בספר מכלל . אמר כי אם יהיה בין גוי לגוי מלחמה או תביעות ביניהם יבאו למשפט לפני מלך המשיח שיהא אדון כל העמים והוא יוכיח להם . ויאמר למי שימצא בו העול ישר המעוות לבעל ריבך . ומפני זה לא תהיה מלחמה בין עם לעם כי הוא ישלים ביניהם . ולא יצטרכו לכלי מלחמה וכתתו אותם לעשות מהם כלי לעבודת האדמה : לאתים · המר שחופרים בו נקרא את . ודגש תי"ו לאתים מקום הנח אשר במלת את מחרשתו ואת אתו : למזמרות . הם הכלים שזומרים בהם הגפנים ושאר אילנות · כמו וכרמך לא תזמר : בית יעקב · אלה דברי הנביא לאנשי דורו · ואמר בית יעקב לפי שאמר למעלה כי לעתיד יאמרו כל האמים לכו ונעלה אמר אתם שאתם חייבים ומצווים מעתה ללכת באור ה' לכו ונלכה באור ה' . ואור ה' הוא התורה והמצות · ומלת לכו פירשנו למעלה שהוא ענין זרוז . ויונתן תרגם ויימרון וגו' · ואמר ונלכה כשתתף הנביא עמהם כמו שפירשנו בפסוק לולי ה' צבאות : כי נטשתה . כנוי נטשתה כנגד האל · אמר אתה האל שנטשתה עמך בית יעקב עתה הדין עמך כי הם מלאו מקדם . ויונתן פירשו כנגד ישראל ארי שבקתון דחלא תקיפא דהוה פריק לכון דבית יעקב · ופירוש עמך לפי דעתו אתה שהיית עושה מעשה עמך . כמו שאמרו רבותינו ז"ל בעושה מעשה עמך ולא היית גואל אותם מכל צרה ועתה נטשת אותו : כי מלאו מקדם · פירוש מלאו כשפים יותר מבני קדם . וידוע היה זה ביניהם כי בני קדם היו מכשפים ומעננים · וכן פלשתים היו יותר מעננים מבני קדם וישראל כהם . ועננים שם נ"אר . וכן בני עננה · ונקראו ארם בני קדם לפי שהם למזרח ארץ ישראל . והם למדו מעשים רעים אשר לפניהם ואשר לאחריהם · וכן ארם מקדם ופלשתים מאחור : ובילדי נכרים ישפיקו · עוזבים תורת ה' ומתעסקים בספרי הכשופים והנחושים ומספיקים בהם · והם אומרים דיינו באלה הספרים · והם ספרים נולדים להם מקרוב · כמו שאמר משה רבינו עליו השלום חדשים מקרוב באו שלמדו אותם מהאמות שהם נכרים · והתורה שלמדו אותה מקדם ונכשוו בה הם ואבותיהם מכמה שנים עזבו אותה . ויונתן תרגם כי מלאו מקדם ארי אתמליאת וגו' . ר"ל כמו שהיתה בימי הכנענים . ותרגם ובילדי נכרים ישפיקו ובנמוסי עממיא אזלין : ותמלא ארצו · ארצו של זה העם שזכר כי נטשת עמך · אמר כאשר נתמלאה ארצו כסף וזהב וסוסים עד שאין סוף לאוצרותיו ולמרכבותיו אז נמלאה ארצו אלילים . כמו שאמר וישמן ישרון ויבעט · ואמר וכסף הרביתי לה וזהב עשו לבעל - וזה היה בימי שלמה שהיתה ארץ ישראל מלאה כסף וזהב · כמו שכתוב ויתן שלמה את הכסף בירושלם כאבנים · וכן זהב לרוב שהיו מביאין לו מאופיר ומלכת שבא ומכל המלכים . וסוסים כמו שכתוב ויהי לו ארבעים אלף ארות סוסים · ובימות שלמה החלו לעשותם ולעבוד להם ואף בחייו החלו לעשות כמו שכתוב · ופירוש ואין קצה · ואין סוף · כלומר אין סוף למספרם · והוא דרך הפלגה : ותמלא . פירשנוהו : וישח אדם וישפל איש · כפל הענין במלות שונות . ויש מפרשים אדם הקטנים . איש הגדולים · וישח וישפל בוי"ו פתוחה עבר במקום עתיד כמנהג הלשון · וברוב דברי הנבואה · אמר עוד יבא זמן שישפלו בני אדם ולא יגבהו ברוב כסף וזהב וברוב סוסים . וזה יהיה בימות המשיח שיתקבצו כל הגוים להלחם בירושלם ואז יראו כי לא יועילו להם לא כספם וזהבם ולא גבורתם ולא הרבות עמים ואז תשפל גבהותם וישח גאונם : ואל תשא · תי"ו תשא כנגד האל . אמר לא תשא ולא תסלח להם מה שהרעו לישראל אלא תעניסם בפעם ההיא על כל מה שעשו : בא בצור · ואז יאמר איש לאחיו בא בצור : בעפר . במחלות עפר · עיני גבהות אדם . לפי שגבהות האדם נראה בעינים לפיכך סמך עיני אל גבהות · וכן אמר עינים רמות . רום עינים : שפל . בשקל כי חפץ בבת יעקב . והוא עבר במקום עתיד · כמו ישפל . וטעמו לגבהות · כמו ושח גבהות אדם· או טעמו לעיני · כמו ועיני גבוהים תשפלנה · ואמר שפל על כל אחד ואחד · והמנהג ענין בלשון זכר · שבעה עינים . עיניך לנוכח יביטו · עיני ה' המה משוטטים : ונשגב ה' לבדו . כמו שאמר והיה ה' למלך על כל הארץ : כי יום . טעם למה שאמר ונשגב · אמר כי יום לה' צבאות כי כל גאה ורם ונשא ישפל ואותו היום יהיה לה' כי הכל יכירו במלכותו · ושפל כמו וישפל : ועל כל ארזי · ארזי ואלוני משל על מלכי האומו' . וזכר ארזים ואלונים כי הם הגדולים מכל העצי' . וכן אשר כגובה ארזים גבהו · וחסון הוא כאלונים · ותרגם יונתן על כל מלכי עממיא וגו' : ועל כל ההרים . זכר הדברים אשר יתגאה האדם בהם וכל הגאו' ישפל ביום ההוא . כי האל יגבה על כלם ויודו לו גבהותו וישפלו לפניו · והדברים שיתגאה אדם בהם על בני אדם הם ההרים הרמים והגבעות הנשאות שיהיה נשגב בהם מפני אויביו· ויעשה הוא בהם והם לא יעשו בו · וכן מי שים לו במישור מגדל גבוה או חומות העיר בצורה . וכן מתגאה האדם בעושר וברוב נכסים גדולים הבאים לאדם דרך סחורת הים ברוב . ועל כן אמר ועל כל אניות תרשיש . וזכר תרשיש כי היא חוף אניות · ויונתן תרגם ועל כל דיתבין בניסי ימא . ויתגאה אדם גם כן בדירות גדולות ונאות ומצוירות : ועל כל שכיות החמדה · פירוש שכיות ציורים · כמו איש בחדרי משכיתו . ותרגם יונתן ועל כל ברניות שופרא : ושח · מפורש הוא : והאלילים · אף על פי שהאלילים כבר פסקו מקצת האמות היום עוד יש בקצה המזרח עובדי אלילים · ועוד יחשבו גם הם עובדי אלילים שהם משתחוים ועובדים לצלם . ואז בימות המשיח כל האלילים יכריתו עד גמירא · לפיכך אמר כליל . וכן כליל תקטר · ופירוש יחלוף · יכרית · כלומר האל יכרית אותם כלם · וכן בענין כריתה אם יחלוף ויסגיר וחלפה רקתו :

ובאו

ובאו במערות צרים ובמחלות עפר מפני פחד יהוה ומהדר גאונו
בקומו לערץ הארץ׃ ביום ההוא ישליך
את־ האדם את אלילי כספו ואת אלילי זהבו אשר עשו לו להשתחות ל
לחפר פרות ולעטלפים׃ לבוא בנקרות הצרים ובסעפי הסלעים
מפני פחד יהוה ומהדר גאונו בקומו לערץ הארץ׃ חדלו לכם מן־
ג האדם אשר נשמה באפו כי במה נחשב הוא׃ כי הנה האדון יהוה
צבאות מסיר מירושלם ומיהודה משען ומשענה כל משען לחם
וכל משען מים׃ גבור ואיש מלחמה שופט ונביא וקסם וזקן׃
שר־חמשים ונשוא פנים ויועץ וחכם חרשים ונבון לחש׃ ונתתי
נגש נערים שריהם ותעלולים ימשלו בם׃ ונגש העם איש באיש ואיש
ברעהו ירהבו הנער בזקן והנקלה בנכבד׃ כי יתפש איש באחיו
בית אביו שמלה לכה קצין תהיה לנו והמכשלה הזאת תחת ידך׃

ויעלון במערת טנרא ובמחילי עפרא מן קדם דחלא דיי ומזיו יקריה
באתגליותיה למתבר רשיעי ארעא׃ בעדנא ההיא ירחקון בני אנש
ית טעות כספהון וית טעות דהבהון דעבדו להון למסגד לטעותא
ולצלמניא׃ למיעל במערת טנריא ובשקיפי כיפא מן קדם דחלא
דיי ומזיו יקריה באתגליותיה למתבר רשיעי ארעא׃ איתמנעו לכון
מלאשתעברא לאנשא במעבדיה דחלא דנשמת רוח חיין באפוהי
ארי יומא דין הוא קיים סהר ליתוהי וכלמא חשיב הוא׃ ארי הא רבון
עלמא יי צבאות מעדי מירושלם ומיהודה סמך וסעיד כל סמך מיכל
וכל סעיד משתי׃ גבר וגבר עביד קרב דיין וספר ומשתאל וסב׃
רב חמשין ונסב אפין ומליך מילך ואמר ומשתמע ותכים וסוכלתן
בעצה׃ ואמני ינקיא פרנסיהון וחלשיא ישלטון בהון׃ ויתגרון עמא
גבר בגבר וגבר בחבריה ישלטון עולימיא בסבא ודשיט ביקיר׃
ארי יחוד גבר באחוהי מזרעית בית אבוהי למימר כסו אית לך רב
תהי עלנא ומגביתא הדא תהי תחות ידך׃ יתיב

באו במערות צרים. מערות לא נמצא בסמיכות. אמר עובדי האלילים יתחבאו במערות ובמחלות כי יחשבו להנצל שם: לערוץ הארץ. כתרגומו למתבר
רשיעי ארעא: ביום ההוא. בימות המשיח כשיעשה האל משפט ברשעים: אלילי כספו ואלילי זהבו. כמו שפירש'. כי עוד היום בקצה ארץ המזרח עובדי אלילי
כסף וזהב. וכן בצורת של כסף ושל זהב: לחפר פירות. טעם הלמד למלת ישליך שזכר. כלומר אל החפירות ואל חורי העטלפים שם ישליכו האלילים. ויונתן
פירש טעם הלמד למלת להשתחות הסמוך לה. שתרגם למיסגד לטעותא ולצלמניא. תרגם ולעטלפים ולצלמניא. כי יש עובדים צורת עטלף. ולפירושו גם כן
יהיה לחפור פירות פירוש כמו מלה אחת אף על פי שהוא שתי מלות. ותפרשים אותו עוף שמנקר הפירות. ויש מפרשים שרץ שחופר בארץ חפירות והיו עובדים
צורתו. ולפיכך יהיה פירושו לחפר פירות פירוש שתי מלות. ויהיה פירוש פירות חפירות. ודומה לו בדברי רבותינו פירא דשופלי. שפירושו חפירה שמשליכי' שם
נרעיני התמרים. ואמר שישליך האדם האלילים למקומות שיחפרו החפירות להסתר שם וישליכו האלילים שם דרך בזיון כי לא הועילו להם: אם יכולו ישברום
להיות כסף וזהב לא צלמים: לבא בנקרת הצורים. ר"ל יברחו להכנס במערות הצורים. ונקראו המערות נקרות. וכן ושמתיך בנקרת הצור. לפי שמנקרים
בצורים ועושים שם מערות: ובסעיפי הסלעים. ויבאו גם כן להסתבך בסדקי הסלעים הגבוהים. ודמה שן הסלע לסעיף האילן הגבוה. וכן בסעיף סלע עטם:
חדלו לכם. אז יאמר כל אחד לחבירו חדלו לכם מן האדם כי יהיה פחד ה' על כל העולם. ויאמ' איש לאחיו לא יהיה עוד מורא בשר ודם עליכם אך מורא האל לבדו.
כי האדם כאין נחשב כי במעט רגע ימות כי הנשמה באפו. כלומר קרוב לצאת. ואמר באפו כי רוח החיים תלוי באף. כי דרך נקבי האף יצא החום הטבעי
אשר בלב תמיד. וכן יכנס אליו דרך נקבי האף קרירות האויר ובזה חיי האדם כמו שידוע בחכמת הטבע. אם כן שחייו קצרים במה נחשב הוא ואיך יתכן
לבטוח עליו או לירא ממנו: כי הנה האדון. אמר בפרשה שלמעלה גמול הרשעים וכלתם בימי מלך המשיח. ועתה אמר כי עתה יעשה דין ברשעים בירושלם
וביהודה ויתמו ברעב ובחרב הגדולים שבהם וישארו הנערים והתעלולי'. ואמ' האדון להודיעם כי הוא אדון ובידו להרוס ולבנו' להשביע ולהרעיב. והם אינם
חושבים כי הוא אדון ויפנה אל מעשיהם כי אם היו חושבים זה לא היו חוטאים ולא היו יוצאים מרשותו וממצותו: משען ומשענה. לפי שכפל הענין לחזק כמנהג
שנה הענין במלות שונות זכר ונקבה. ואחר כך פירש כל משען לחם ומשען מים. ואמר משען כי המאכל והמשתה משען גוף האדם ובהם ישען ויחיה. וכן אמר
בתורה בתוכחות בשברי לכם מטה לחם כמו המטה שישען האדם עליו כן ישען במאכל ובמשתה: גבור ואיש מלחמה. אלה ימותו בשדה בחרב: שופט
ונביא וקוסם וזקן. אלה ימותו בעיר ברעב ובדבר. ואלה הארבעה אנשים הנכבדים שבעם. ויונתן תרגם ונביא וסופר ותרגם וקוסם ודמשתאיל. ר"ל סופר
ומזהיר בעם. ודמשתאיל האדם הנשאל שישאלו את פיו על העתידות כמו חוזה בככבים: שר חמשים. אפילו שר חמשים אין צריך לומר שרי אלפי' ושרי מאו':
ונשוא פנים. מי שהוא נכבד מרוב עשרו וגדולתו: ויועץ. מי שיש לו עצה ודעת בדרכי העולם ובעסקים שבין אדם לחבירו: וחכם חרשים. הוא מי שמתעסק
בחכמות וקנה אותם וידעם: וחרשים. בפלס חכמים. ופירוש חרשים מענין מחשבה. כמו אל תחרוש על רעך רעה. כי עיקר החכמה במחשבת הלב.
ואמר וחכם סמוך לומר כי הוא חכם על חכמים אחרים. כלומר שיש לו תלמידים חכמים: ונבון לחש. פירוש מי שהוא נבון בחכמת הטענה והדבר. ואמר
לחש שהוא הדבור בחשאי ובנחת. כמו כי עבדיו מתלחשים. לפי שבענין זה הם דברי חכמים. כמו שכתוב דברי חכמים בנחת נשמעים. ובאלה הד' שזכר
הוא תיקון העיר וקיומה וזולתם הוא חרבות העיר והשחתתה. והחכם הגדול רבי משה בר"מימון פירש יועץ נקרא מי שעבתו נכונה ועסקיו כראוי בדברים
המכתבים אך לא יבין שום שכל ואשר יש לו החכמות המושכות בפעל הוא נקרא חכם חרשים. ואשר הוא מבין ודק הטבע ויכול להשלים הענינים בפירוש קצר
מתוקן הוא הנקרא נבון לחש אך לא התעסק בחכמה ולא השיג החכמות. ויונתן תרגם רב חמשין וגומר. ובדברי רבו ז"ל אך קללות הללו ישעיהו הנביא
את ישראל ולא נתקררה דעתו עד שאמר להם. ירהבו הנער בזקן והנקלה בנכבד. מאי היא דכתיב כי הנה האדון ה' צבאות וגו'. משען אלו בעלי מקרא.
משענה אלו בעלי משנה. כל משען לחם אלו בעלי תלמוד. שנאמ' לכו לחמו בלחמי. וכל משען מים אלו בעלי הגדה שמושכין לבו של אדם כמים. גבור זו בעלי
שמועות. ואיש מלחמה זה שיודע ליסא וליתן במלחמתה של תורה. שופט זה דיין שדן דין אמת לאמתו. נביא כמשמעו. קוסם זה מלך. שנאמר קסם על שפתי
מלך במשפט לא ימעל פיו. זקן זה שראוי לישב בישיבה. שר חמשים זה שיודע ליסא וליתן בחמשה חומשי תורה. דבר אחר שר חמשים אמר רבי אבהו מכאן
שאין מעמידין תורגמן על הצבור פחות מנ' שנה: ונשוא פנים. זה שנושאים פנים לדורו בעבורו למעלה. כגון רבי חנינא בן דוסא. למטה כגון רבי אבהו
בקסרי: יועץ. זה שיודע לעבר שנים ולקבוע חדשים: חכם. זה תלמיד המחכם את רבותיו: חרשים. שבשעה שפותח פיו נעשו הכל כחרשים:
ונבון. זה המבין דבר מתוך דבר. לחש זה מי שראוי למסור לו דברי תורה בלחש. ואמר עוד אין מוסרין סתרי תורה אלא למי שיש לו חמשה דברים הללו. יועץ
וחכם חרשים ונבון לחש: ונתתי נערים. כיון שהוא הסיר הזקנים הרי הוא כאלו נותן הנערים להיות שרים עליהם. ודרך הדרש אלו בני אדם שמנוערין מן
המצות: ותעלולים. כמו נערים. וכן עוללים שאלו לחם. אלא שהוא משקל אחר. והוא תאר בשקל תחלואי רעב. ויונתן תרגם וחלשיא. והדרש תעלי בני
תעלי. פירוש שועלים: ונגש העם. עוד קללה אחרת שלא יכנעו מפני שריהם ומפני המושלים שישימו עליהם אלא כל אחד יהיה נעשה נוגש ושוטר בחברו
ואפילו הקטן בגדול. ופירו' ירהבו יחזקו עליו ויעיזו בו פניהם הנער בזקן והנקלה בנכבד: ירהבו. ענין חזק. מן ורהבם עמל ואון. ויונתן תרגם ונגש
ויתגרון. ותרגם ירהבו ישלטו. וענין אחד הוא. כמו שפירשתי. והדרש הנער בזקן מי שמנוער מן המצות ירהב במי שמלא מצות כרמון: והנקלה בנכבד.
מי שחמורות דומות עליו כקלות ירהב במי שקלות דומות עליו כחמורות: כי יתפש. כאשר יתפוש איש באחיו. כלומר שיתפשוהו בבגדו לדבר עמו ולבקש
ממנו זה. ופירוש בית אביו משפחת בית אביו. כי איננו רוצה לומר אחיו בן אביו אלא איש ממשפחתו שיש לו קרוב דעת עמו: ויאמר לו. בבקשה כיון שמלה
לך. כלומר שאתה מלובש בבגדים נאים ותתראה גדול ויאמר פניך תהיה קצין לנו ותוכיח מי שראוי להוכיח ותהיה תחת ידך ותחת ממשלתך המכשלה הזאת
שאכחנו נכשלים איש ברעהו ואין אכחנו יראים מפני רעהו: לכה. כתוב בהא"נוספת. כמו ולכה איפוא מה אעשה בני. והדרש שמלה דברים שמתכסה אדם
בהם כשמלה. והמכשלה דברים שאין בני אדם עומדין עליהם אלא אם כן נכשלים בהם ישנן תחת ידך. קצין תהיה לנו. ואת המכשלה ומגביתא. כלומר
לגבות המס שהיו מלכי האומות מטילים עליהם. כמו שכתוב בפרעה נכה ויתן ענש על הארץ מאה ככר כסף וככר זהב:

ישא ביום ההוא לאמר לא אהיה חבש ובביתי אין לחם ואין שמלה
לא תשימני קצין עם : כי כשלה ירושלם ויהודה נפל כי לשונם
ומעלליהם אל יהוה למרות עני כבודו : הכרת פניהם ענתה בם
וחטאתם כסדם הגידו לא כחדו אוי לנפשם כי גמלו להם רעה :
אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו : אוי לרשע רע כי
גמול ידיו יעשה לו : עמי נגשיו מעולל ונשים משלו בו עמי מאשריך סא
מתעים ודרך ארחתיך בלעו :
נצב לריב יהוה ועמד לדין עמים : יהוה במשפט יבוא עם
זקני עמו ושריו ואתם בערתם הכרם גזלת העני בבתיכם : מלכם סה לכם
תדכאו עמי ופני עניים תטחנו נאם אדני יהוה צבאות :
ויאמר יהוה יען כי גבהו בנות ציון ותלכנה
נטוות גרון ומשקרות עינים הלוך וטפוף תלכנה וברגליהם ת נטויות
תעכסנה : ושפח אדני קדקד בנות ציון ויהוה פתהן יערה : וטפף אדני
ביום ההוא יסיר אדני את תפארת העכסים יהוה

יתיב בעידנא ההיא למימר לית אנא כשר למהוי ריש ובביתי לית מה
דאיכול ולית מה דאיתכסי לא תמנוני רב בריש כל עמא : ארי אתקילו
יתבי ירושלם ואנש יהודה גלו ארי ממלל פומהון ואגר עובדיהון גלן
קדם יי ומרגזין קדם יקריה : אשתמודעות אפיהון בדינא אסהיד
בהון וחטאיהון כסדומאי קבלין ולא מנעין ווי לנפשהון ארי גרמו ד
דתיתי להון בישתא : אמרו לצדיקיא טוביכון ארי פירי עובדיהון
ישתלמון : ווי לרשיעיא דעובדיהון בישין ארי גמלא דידיהון יתתב
להון : עמי דפרנסוהי בזוזי כמעללי כרמא וכמרי חובא שליטו ביה
עמי משבחך אטעיוך ואורח שבילך קלקילו : עתיד למדן יי ומתגלי
למעבר פורענות דין מן עממיא : יי בדינא יעול ית סבי עמא ורברבוהי
ואתון אנסתון ית עמי חטוף מסכינא בבתיכון : מה לכון דאתון
ממסכנין ית עמי ואפי חשיכיא מבלין אתון ומיתן בדיניהון אמר יי
אלהים צבאות : ואמר יי חלף דאתרברבאו בנת ציון ואזלן מרימן
צואר ומסרכקן עינין אזלין ובפותהין מקפן ובריגליהון מרגזן :
וישעביד יי יקירת בנת ציון ויי יקרהן יעדי : בעידנא ההיא יעדי
יי ית תושבחת מסניא ושביסיא וסבכיא :

ישא · פירוש ישא הקול בפיו . כלו' ישבע · וכן לא תשא את שם יי' לשוא : וחובש · מושל · נקרא כן לפי שהוא חובש ואוסר העוברים על מצותו · וכמוהו האף שונא משפט יחבש · וטעם לא אהיה . כי איני ראוי לכך כי אין בביתי לחם ושמלה · ואף על פי שאני מתראה בחוץ בשמלה זו . וכל זה אמר להודיע כי עניות ומסכנות רב יהיה בעיר כי אפילו המתראי' בחוץ ביתם רק מכל טוב · והדרש לא אהיה חובש לא הייתי מחובשי עצמן בבית המדרש ובידי אין לחם ואין שמלה שאין בידי לא טעם מקרא ולא טעם משנה : כי כשלו · ומה טעם כשלו ונפלו · לפי שחטאו לה' בפה ובמעשה להכעיסו · וזהו למרות עיני כבודו · כלו' כי הוא רואה מעשיהם והם עוברים על מצותו כאלו הוא אינו רואה מעשיהם : למרות . כמו להמרות : עיני . חסר היוד" ע"ן הפעל : הכרת · מענין ולא אחיו לא הכיר · ר"ל כי בפניהם יוכל האדם להכיר שהם רעים וחטאים כסדום והם גם הם מגידים חטאתם בפיהם ואינם מכחידים כמו שהיו אנשי סדום עושים שהיו מתפארים ברשעם · ואדוני אבי ז"ל פירש הכרת ההא שרש · ופירש עזות פניהם · וכן פירש לא תבושו תהכרו לי · תעיזו פניכם לי · ודמהו ללשון ערב שאומרי' הכר לעזו' מצח · ויונתן תרגם הכרת פניהם שהם מכירי' פניהם בדין · אשתמודעות אפיהון בדינא אסהיד בהון : אוי לנפשם · כלו' שתאבד נפשם במותם מפני מעשים הרעים לבד מן הפורענו' שיבא להם בחייהם והנה הם גמלו רעה לנפשם · כלו' לעצמם ברעה שעושין לאחרים : אמרו · אינו צווי לאנשים מיוחדים אלא לכל אדם . כמו ראה ריח בני . אמר למלך ולגבירה · והדומים להם · אומר לכל מי שיכיר האמת וידע כי משפט האל אמת · אמרו וקראו לכל כי אל צדיק ה' ישלם לכל צדיק כצדקתו ולרשע כרשעתו · וסמך זה לפסוק אוי לנפשם · לפי שלפעמים יהיה טוב לרשע בעולם הזה . אמר כי על כל פנים תאבד נפשו גמול מעשיו הרעים כי אל אמונה ואין עול : צדיק כי טוב · פירוש צדיק כאשר יהיה טוב שלא ישוב מצדקתו ועשה עול אמרו כי פרי מעלליהם יאכלו בזה ובבא . וכן אמרו אוי לרשע רע · אוי לרשע שיעשה רע · ולא שב מרשעתו כי על כל פנים גמול ידיו יעשה לו בזה או בבא . אבל בזה העולם יהיה גמולם ברוב כמו שתראו בישראל כי כשלו ונפלו מפני מעשיהם הרעים ועליהם תצדיקו את הדין . ורז"ל דרשו הפסוק אמרו צדיק כי טוב · וכי יש צדיק טוב ויש צדיק שאינו טוב אלא טוב לשמי' וטוב לבריו' . זהו צדיק טוב . ועליו נאמר כי פרי מעלליהם יאכלו שאוכל פירות בעולם הזה . והקרן קיימת לעולם הבא . טוב לשמים ואינו טוב לבריות זהו צדיק שאינו טוב · אוי לרשע רע · וכי יש רשע רע ורשע שאינו רע אלא רע לשמים ורע לבריות זהו רשע . רע לשמים ואינו רע לבריות זהו רשע שאינו רע · ורשע רע גמול ידיו יעשה לו בעולם הזה . ואמרו הזכות יש לה קרן ויש לה פירות · שנ' כי פרי מעלליהם יאכלו · עבירה יש לה קרן ואין לה פירות . שנאמר כי גמול ידיו יעשה לו · שהעבירה עקרה היא ואין לה פירות . אלא אם כן עשתה פירות כגון שבא על הערוה והוליד ממנה בן . ויונתן תרגם אמרו לצדיקיא טוביכון וגו' : עמי נוגשיו מעולל · כמו עולל · כמו שאמר ונתתי נערים שריהם וגו' · ויונתן תרגם עמי דפרנסוהי בזוזי כמעללי לכרמא : ונשים משלו בו · חלשים כמו נשים . או פירוש מרוב רודפם אחותם במשגל משלו בהם הנשים · הפך והוא ימשל בך . ויונתן תרגם נשים מענין נושא בהא . וכמרי חוביה שליטין ביה : עמי מאשריך מתעים · מי שאומר לך אשריך כשתעשה מעשים רעים אותם הם מתעים אותך והם נביאי השקר שמשבחים אותך במעשיך הרעים והם בלעו ושחתו דרך אורחותיך שלא חזרת לדרך הטובה והלכת בדרך רעה · וכן תרגם יונתן משבחך אטעיוך ואורח שבילך קלקלו . ויש מפרשי' מאשריך כמו מיסריך · כלו' אותם שהיו ראויי' ליסר אותך בדרך הטובה הם הטעו אותך : נצב לריב . כמו להריב . וכן לדין כמו להדין · ואלו היה שם היה הלמד בפת"ח לדין עמים · אמ' אל תחשבו כי לא יעניש האל על הרעות שתעשו כי בכל זמן הוא נצב ועומד לדין כל העמים כל שכן עמו ישראל שהשגחתו יותר עליהם מפני שהם קרובי' אליו יותר משאר העמי' : יהוה במשפט יבא . כי גם זקני העם ושריו עליהם עון העם שלא יוכיחו אותם וגם הם אונסים וגוזלים דלת העם : ואתם בערתם . יאמר להם בשפטו אותם ישרא' הנקרא כרם השם אתם בערתם וכליתם אותו · ובערתם מענין ובער בשדה אחר : גזלת העני · מי שיחפש אחריכם ימצא גזלת העני בבתיכם שמלתו וכלי ביתו שאתם גוזלים אותם . ובדברי רז"ל עם זקני עמו ושריו · אם שרים חטאו זקנים מה חטאו אלא לפי שלא מיחו בשרים : מלכם . פירוש מלה אחת . ההא נבלעת בדגש · וקרי מה לכם . וכן מזה בידך . אומר להם לשרים מה לכם תדכאו עמי והם העניים · וכן אם כסף תלוה את עמי את העני עמך · וקורא אותם עמי לפי שהעניים אין להם עוזר וסומך אלא האל יתברך לא די לכם שתגזלו ממונם אלא שתדכאו אותם בגופם ותמרטו פניהם · כלומר תכו אותם ותכתתו פניהם . ר"ל מכת לחי : נאם ה' · הוא אומר לכם זה כי הוא יודע במעשיכם הרעים ואתם תחשבו אין ה' רואנו והנה הוא מעיד בכם על גזלת העני שהיא בבתיכם . ועל מה שתדכאו ותכו העניים והוא רואה הכל וישפוט אתכם על הכל כי הוא אדון בצבאות מעלה ובצבאות מטה : ויאמר ה' · גבהו · פירושו לפניו : נטויות גרון וגו' . אלה דברי גבהות וגאות . ורבותינו פירשו שהלכות בקומה זקופה : בנות ציון · ציון היתה עיר מלוכה לפיכך זכר בנות ציון · ועוד כי רוב ארץ ישראל היתה חרבה בימי אחז והיו הנשים מתגאות ביופין ומראות עצמן בשוקים וברחובות : נטויות גרון · שיסתכלו בהן הרואים . ורבותינו פירשו נטויות גרון שהיו מהלכות ארוכה בצד קצרה : ומשקרות עיניהם · כלומר רומזות להם עיניהן שילכו אחריהן לבית · ותרגו' עין שצפתו עינא דסקריתים . ורז"ל פירשו שהיו הולכו' עקב בצד גודל : תעכסנה · מקשקשות ברגליהם בעכסים שתלויין בהם שהם הפעמונים ומשמיעין קול : ושפח ה' . כתוב בשין והוא ענין ספחת . אמר במקום שהיו מתגאות בו תהיינה נספחות · והקדקד הוא מקום חלוק השער לכאן ולכאן והיו מחלקות שער ראשן ומתיפו' בו והאל יביא על קדקדן מספחת הפך גאותן ביופין : פתהן יערה · פתחם ידלה · והוא כנוי לבית הערוה · כלומר שתלכנה ערומות לפני האויב המוליך אותן בשביה · ות"י יקריהון יעדי . ובדברי רז"ל רב ושמואל חד אמר שנשפכה כקיתון ותד אמר שנעשו פתחיהן כיער : ביום ההוא · זה וביום ההוא הבא אחריו ימ"ביֹמי אחז וחזקיהו כי הפורענות אשר בפרשה היה בימי אחז ולנשארים היה הטוב והכבוד בימי חזקיהו . ועליו נאמר צמח ה' לצבי ולכבוד · ויש לפרש כל זה בשוב הגלות שילכו רבים מישראל שלא שבו לה' בכל לבם · כמו שנאמר עליהם וברותי מכם המורדים והפושעים בי וגו' · ונאמר עוד עליהם והבאתי את שלישיתם באש והנשארים יהיו ענוים וקדושים הפך מה שהיו בימי אחז שהיו גאים וטמאים ולא תהיינה הנשים עוד מתפארו' בתכשיטיהן · לפיכך אמר יסיר ה' את תפארת העכסי' וגו' . ונאמר בנבואת צפניה אז אסיר מקרבך עליזי גאותך ולא תוסיפי לגבהה עוד בהר קדשי והשארתי בקרבך עם עני ודל וחסו בשם ה' · ועתה זכר הדברים אשר היו מתגאו' ומתפארו' בהם בימי אחז שכולם יהיו בטלים לעתיד לבא שלא תהיה אז גאוה לא באנשים ולא בנשים והדברים ההם הם העכסים והשביסים והשהרונים . ופירוש העכסים עדי שמשימה האשה ברגליה שמקשקש · ויונתן תרגם מסניא . ואפשר שיהיה זה שמקשקש תלוי במנעל : והשביסים

והשביסים והשהרנים: הנטפות והשרות והרעלות: הפארים
והצעדות והקשרים ובתי הנפש והלחשים: הטבעות ונזמי האף:
המחלצות והמעטפות והמטפחות והחריטים: והגלינים והסדינים
והצניפות והרדידים: והיה תחת בשם מק יהיה ותחת חגורה נקפה
ותחת מעשה מקשה קרחה ותחת פתיגיל מחגרת שק כי תחת יפי:
מתיך בחרב יפלו וגבורתך במלחמה: ואנו ואבלו פתחיה ונקתה
ד לארץ תשב: והחזיקו שבע נשים באיש אחד ביום ההוא לאמר לחמנו
נאכל ושמלתנו נלבש רק יקרא שמך עלינו אסף חרפתנו:
ביום ההוא יהיה צמח יהוה לצבי ולכבוד ופרי
לכבוד הארץ לגאון ולתפארת לפליטת ישראל: והיה הנשאר בציון
והנותר בירושלם קדוש יאמר לו כל הכתוב לחיים בירושלם: אם
רחץ אדני את צאת בנות ציון ואת דמי ירושלם ידיח מקרבה ברוח
משפט וברוח בער: וברא יהוה על כל מכון הר ציון ועל מקראה
ענן יומם ועשן ונגה אש להבה לילה כי על כל כבוד חפה:

ושביסיא וסיבכיא: ענקיא ושירי ידיא ותגיסנסיא: כליליא ושירי ריגליא וקול מזמסיא וקדישיא וחליטתא: עזקתא וטלטוליא: כיתוניא ושושיפיא לבורנקיא ומחכיא: ומחזיתא וקרטסיא וכיתני וכבינתא: ויהי אתר דהואה יהבן כוסמין יתמסי אתר דהואה אסרן פסיקיא יהי רושמין דמחא יחלף אקפות פתא גיזוז ריש ויחלף דהוא מהלכן בגיוה יסרן סקין דא פורענותא תתעביד מבהון ארי טעאה בשופריהון: שפר גבריך בחרבא יתקטלון ועבדי נצחניך בקרבא: ויצדון ויסופון תרעי קירוהא ותרוקין ארעה תחרובא: ויתקפן שבע נשין כגברא חד בעידנא ההיא למימר דילנא ניכול ודילנא ניתכסי לחוד יתקרי שמך עלנא כנוש בהתתנא: בעידנא ההיא יהי משיחא דיי לחדוה וליקר ועבדי אוריתא לירבו ולתושבחא לשזבת ישראל: ויהי דאשתאר יתוב לציון ודעבד אוריתא יתקיים בירושלם קדיש יתאמר ליה כל דכתיב לחיי עלמא יחזי בנחמת ירושלם: אם יעדי יי ית תגאלת בנת ציון וית אשדי דם זכאי דבירושלם יגלי מגוה במימר דין ובמימר גמירא: ויברי יי על כל מקדש טורא דציון ועל אתר בית שכינתיה ענן יקר יהי מטיל עלוהי בימם ואמיטתא וזיהור כאישא שלהובי בליליא ארי יתיר מן יקרא דאמיר לאיתאה עלוהי שכינתא תהי מגנא עלוהי בגנון:

והשביסים. כמו בצדי'. מן ושבצת את הכתנת שש. והוא כלי עשוי במלאכת תשבץ: והשהרונים. כלי עשוי בדמות ירח סהרא. ויונתן תרג' וסבכיא כולן מיני סבכה: הנטפות. מן כטף ושחלת. ופירוש כלי שמניחין בו הצרי ותולין אותו הנשים בצואריהן. ויש מפרשים הענקים שעושין אותו מאבני הבדולח הקטני'. וכן נקרא הבדולח הזך בערבי אלנטף. וכן תרגם יונתן ענקיא: והשרות. תרגם יונתן ושירי ידא. והם הצמידים כתרגומו: והרעלות. מן התמכה ערביות רעלות. ופירשו הגאונים בעיף שמשימות על ראשן ומתכסות בו כל הפנים שאין נראה להם אלא העינים וקושרות למטה ויונתן תרגם חנים כמיא כמו שתרגם חמנים. וכן תרגם אנקלוס חמניכם חניסיכון: הפארים. כמו מגבעות. מן את פארי המגבעות. פארי פשתים יהיו על ראשם. ויונתן תרגם כלילא. והצעדו'. כמו אצעדה. והוא עדי שנושאות הנשים בשוקיהן. וכן תרגם יונתן ושירי רגליא: והקשורים. יתרי משי שקושרות מהם ראשן. ויונתן תרגם קול משמשיו. ולא ידעתי מה הוא: ובתי הנפש. הוא עדי שתולות הנשים בין שדיהן על לבן. ויונתן תרגם קדשיא: והלחשים. הוא עדי שתולין אותו הנשים באזניהם נקראו כן לפי שהאזנים בעלות הלחש. ויונתן תרג' וחליטתא. וכן תרגם ויתער נזמה וחליתה ותתקינת בקדשהא ובחליטת מרגליתהא: הטבעות. ידוע. וכן נזמי האף. וכן ואשים הנזם על אפה: המחלצות. כמו והלבש אותך מחלצות. והם לבושים נאים. וכן תר' יונתן כתוניא: והמעטפות. כסות שמתעטפת בו. כמין בעיף. וכן הבי' המטפחת אשר עליך: החריטים. כיסים. וכן בשני חריטים. וכן נקרא בערבי הכיס כרטא והחית בעברי בערבי כף במקומות רבים. ויונתן תרגם ומחכיא. ותרגם אנקלוס וכומז ומחוך: והגליונים. המראות נקראו כן לפי שנגלים בו הפנים לרואה בהם. וכן תרגם יונתן ומחזייתא וכן תרגם אנקלוס במראות הצובאות במחזיית נשיא: והסדינים. ידוע: והצניפות. ידוע. כמו מצנפת בד יצנף: והרדידים. הוא לבוש דק נקרא בערבי אריד. וכן נשאו את רדידי מעלי. וכן תרגם יונתן כבינתיא. ובדברי רז"ל תכתן כבינתי לבתי: והיה. זו הקללה עד סוף הפרשה בימי אחז והיה הבשם. מחזיק הבשר ומעמידו ויהיה מק בהפכו. והוא מסיסת הבשר. כמו ולשונו תמק בפיהם: נקפה. יהיה הבשר נגוע ומוכה שלא יוכלו לחגור עליו כמו ואחרי עורי נקפו זאת. ובדברי רבותי' ז"ל אין אדם נוקף אצבעו מלמטה אלא אם כן מכריזין עליו מלמעלה: מעשה מקשה. פירוש מעשה טוה. וכן כתמר מקשה המה. וענינו תחת אשר היו מתקנות השער ומשוו' אותו תהיה עתה קרחה תחת אותה השוית השער ותקונו. ומעשה אינו סמוך כי הוא נקוד סגול. ומקשה תאר לו: פתיגיל. חגורת משי רחבה. ויונא' בלעז: תחת יופי. כל זה הכעור בא להן תחת שהיו מתיפות בעדיהן ובקישוטיהן. ויש מפרשי' כי זה לשון כויה. וכן בדברי רז"ל כי תחת יופי. אמר רבא היינו דאמרי אנשי חלופי שופרא כואה: מתיך. תהיה זאת לנשים הקללה הנזכרת. לאנשים בחרב יפלו. והדבור כנגד ציון כמו שאמ' למעלה בנות ציון: וגבורתך. פירוש מתי גבורתיך. ומתיך שזכר עומד במקום שנים. פירוש אנשי גבורתך שהיתה בוטחת בגבורתם יפלו במלחמה. וכן תרגם יונתן ועבדי מצותיך בקרבא: ואנו. מענין תאניה ואניה: ואבלו. ענין אבל. והוא על דרך משל כמו כל שעריה שוממין: ונקתה. תהיה נקיה מאנשיה מאין יושב בה: לארץ תשב. שתהיה חרבה ויפלו חומותיה ובתיה ומגדליה לארץ. או פירוש לארץ תשב על דרך משל דרך אבלות. כאלו תשב העיר לארץ על אנשיה שיצאו ממנה. כמו ישבו לארץ ידמו זקני בת ציון. ויונתן תרגם ותדחקן ארעא ותחרוב: והחזיקו. כמו והחזיקי את ידך וזה היה בימי אחז שהרג פקח בן רמליהו ביהודה מאה ועשרים אלף ביום אחד ונשארו הנשי'. ועל זה אמר עשתו לי אלמנותיו מחול ימים: ושבע. אינו לחשבון מכוון אלא כן דרך המקרא לזכור שבע ושבעה לחשבון רב לפי שכל ימי העולם שבועות. כמו שבע כחטאתיכם. שבע יפול צדיק וקם. על אבן אחת שבעה עינים. וכן שבע נשים רוצה לומר נשים רבות: לחמנו נאכל. מה שחייב אדם לעשות לאשתו משלנו שאר כסו'. ואמרו לו אכחנו נעשה משלנו שאר כסות רק שתקחנו לנשים שיאמרו עלינו בעולות בעל הן: אסוף חרפתנו. כי חרפה היא לאשה שיושבת בלי בעל. ויש דרש כי נבוכד נצר צוה לחייליו שלא יבעלו אשת איש לפיכך היו מבקשות שיהיה להם שם בעל: ביום ההוא. כבר פירשנו למעלה כי ביום ההוא ביום התשועה בבא הגואל. ופירוש צמח ה' משיח בן דוד. שנ' והקימותי לדוד צמח צדיק: לצבי. פירושו חפץ. או הדר ותפארת. כמו צבי היא לכל הארצות. לעטרת צבי. ופרי הארץ הוא אומר גם כן על המשיח. מתחילה יהיה כמו הצמח היפה שישמח האדם בראייתו וכשיגיע להיות פרי יהנו עוד ממנו וישמחו בו יותר. כן מלך המשיח מתחילה ישמחו ואחר כן כשיעשה מעשה וינצח מלחמת גוג ומגוג וישים הארץ שלוה ושקטה שכל העולם יראו ממנו. אחר כן יהיה לגאון ולתפארת שיתגאו ויתפארו בו על כל הגוים. ואמר לפליטת. כמו שכתוב והסירותי מקרבך עליזי גאותך והשארתי בקרבך עם עני ודל וחסו בה' ונומר. וכן אמר הנה והיה הנשאר. ויונתן תרגם צמח ה' משיחא דה' ותרגם ופרי הארץ ועבדי אורעא: והיה. זכר ציון וירושלם כי היא ראש מלכות ישר'. או לפי ששם תהיה מלחמת גוג ומגוג: יאמר לו. ואמר בעבורו: כי הוא קדוש. ובדיק הכתוב שיגזור עליו שיחיה לפי ישרו ומעשיו הטובים. וכמוהו מחני נא מספרך אשר כתבת. ויונתן תרגם הפסוק כן ויהא דאשתאר ישוב לציון וגו': אם רחץ. אם זה ענינו כמו והיה אם בא אל אשת אחיו. אם יהיה היובל לבני ישר'. ואם תקריב מנחת בכורים. והדומים להם כמו שכתוב בספר מכלל. ופי' הפסוק לענין הנזכר למעלה קדוש יאמר לו וגו'. מתי יהיה זה כשירחץ ה' צאות בנות ציון. כלומ' הטנוף והצואה. והוא דרך משל למעשים הרעים שהם בציון היום לא יהיו שם אז אסיר מקרבך עליזי גאותך: ורחץ. עבר במקום עתיד. וכמוהו רבים בדברי הנבואה ברוב: ורחץ. וידיח. כפל ענין במלות שונות. וכן צואת ודמי וכן משפט ובער. כלומר כי במשפט יעשה ולא יאריך עוד לרשעים ובזה יבער הרע כלו ולא ישאר ממנו דבר. וסמך רוח אל לשון הדחה ורחיצה רוצה לומר לרוב הבעור שלא ישאר מלכלוכית החטא דבר כמו שהרוח מיבש הדבר. או יהיה פירוש רוח כמו וברוח שפתיו וברוח פיו. וכן תרגם יונתן במימריה: וברא ה'. מתחילה היה ענן הכבוד חופה במשכן ובבית המקדש אבל בסוף הגלות יראה ענן הכבוד על בתי החכמים והגדולים והחסידים. וזהו שאמר על כל מכון הר ציון. ועל מקראיה. כלומר על כל נכון ונשא בכבוד יושביו. ונקרא גם כן המקום ההוא מקרא לפי שנקראים שם העדה לפני החכמים. וכנוי הא מקראיה לציון ויהיה שם ביומם ענן ועשן ובלילה נוגה אש להבה כמו שהיה במשכן עמוד הענן ביום ועמוד האש לילה. ועשן הוא הענן העב. ותרג' יונתן ועשן ואמטתא. ופירוש על דרך שאמר וערפל סביביו. והוא משל על השגחת אמתת האל שלא תוסב על האמת. כי לא יראנו האדם וחי. אפילו חיות הקדש אין רואין אותו. ואמר שבאותו הזמן תרבה השגת בני אדם: כי על כל כבוד חפה. פירוש על כל כבוד בתי ירושלם חפה. כלו' תהיה כבוד האל חופף עליהם בענן ביום והאש בלילה. ויונתן תרגם על כל מכון על כל מקדש טורא דציון:

והנה.

ועל ירושלם תהי מטלת ענני יקרא עלה כיומם משרב ולבית סתר
ולאגנא מזרמית ומטר: אמר נביא אשבחיה כען לישראל
דמתיל לכרמא זרעיה דאברהם רחמי תושבחת רחמי לכרמיה עמי
חביבי ישראל יהבית להון אחסנא בטור רם בארעא שמינא:
וקדישתינון ויקרתינון וקיימתינון כמצב גפן בחירא ובניתי מקדשי
ביניהון ואף מדבחי יהבית לכפרא על חטאיהון ואמרית די יעבדין ע
עובדין טבין קדמי ואינון אבאישו עובדיהון: נביא אמר להון הא בית
ישראל מרדו מן אורייתא ולא צבן למתב כען יתבי ירושלם ואנש יהודה
דינו כען דינא קדמי מן עמי: מה טבא אמרית למעבד עוד לעמי ולא
עבדית להון מא דין אמרית די יעבדון עובדין טבין ואינון אבאישו
עובדיהון: וכען אחוי כען לכון ית דאנא עתיד למעבד לעמי אסלק
שכינתי מנהון ויהון למיבז אתרע בית מקדשהון ויהון לדיש:
ואשוינון רטישין ולא אסתערון ולא יתסמכון ויהון מטלטלין ושביקין
ועל נביא אפקיד דלא יתנבון עליהון נבואה: ארי עמיה דיי צבאות
בית ישראל ואנש יהודה ניצבא חדותיה ואמרית די יעבדון דינא והא
אינון אנוסין אמרית די יעבדין זכו והא אינון מסגן חובין: ווי דמקפין

וסכה תהיה לצל יומם מחרב ולמחסה ולמסתור מזרם וממטר:
ה אשירה נא לידידי שירת דודי לכרמו
כרם היה לידידי בקרן בן שמן: ויעזקהו ויסקלהו ויטעהו שרק
ויבן מגדל בתוכו וגם יקב חצב בו ויקו לעשות ענבים ויעש באשים
: ועתה יושב ירושלם ואיש יהודה שפטו נא ביני ובין כרמי: מה
לעשות עוד לכרמי ולא עשיתי בו מדוע קויתי לעשות ענבים ויעש
באשים: ועתה אודיעה נא אתכם את אשר אני עשה לכרמי הסר
משוכתו והיה לבער פרץ גדרו והיה למרמס: ואשיתהו בתה לא משכתו
יזמר ולא יעדר ועלה שמיר ושית ועל העבים אצוה מהמטיר עליו
מטר: כי כרם יהוה צבאות בית ישראל ואיש יהודה נטע שעשועיו
ויקו למשפט והנה משפח לצדקה והנה צעקה:
הוי מגיעי בית בבית שדה בשדה יקריבו עד אפס מקום
והושבתם לבדכם בקרב הארץ: באזני יהוה צבאות אם לא בתים
רבים לשמה יהיו גדלים וטובים מאין יושב: כי עשרת צמדי
כרם יעשו בת אחת וזרע חמר יעשה איפה:

בא על בא חקל אונס בחקלתהון מקרבין אמרין עד דנחסין כל אתר ומרמן דיתבין בלחודיהון בגוה דארעא: אמר נביא באודני הויתי שמע כד אית גזרית דא
מן קדם יי צבאות אם לא בתין סגיאין לצדו יהון רברבין וטבין מבלי יתיב: ארי בחובא דלא יהבו מעשריא בית עשר אשברין דכרם יעבדון ביתא חדא ובית
כור זרע יעביד תלת סאין: ווי

וסכה. ולותה החופה תהיה להם לצל יומם מחורב שלא יכם שמש ושרב ולא יזיקם. וכן המטר לא יזיקם כי החופה תהיה להם למחסה ולמסתור. ותרגם יונתן על ירושלם תהא וגו': אשירה נא. דברי הנביא עושה משל בין האל יתברך ובין ישר'. וקורא ישר' כרם והאל בעל הכרם. וקורא זה המשל שירה. ודבר זה המשל על אנשי דורו לפי שהוא שבח האוהב ואהבתו עם האהוב. וכן שיר השירים אשר לשלמה לפי שהוא מספר אהבת החושק עם החשוקה. והוא משל לאל עם כנסת ישר'. וקורא הנביא האל יתברך ידידי ודודי על דרך כי בי חשק: בקרן בן שמן. כתרגומו בטור רם ובארע שמנה. וקרא ארץ ישר' קרן לפי שהיא גבוהה מכל הארצות. והקרן גבוה מכל הגוף. וקורא אותה בן שמן כמו שנאמר עליה ארץ זבת חלב ודבש. ותרג' יונתן וקדישתינון וגו'. ויעזקהו. פירוש חפרו. מדברי רבותינו ז"ל מבאוס יושב ועוזק תחת הזיתים. או פירוש גדרו סביב. מתרגומו טבעת עזקא שהיא עגולה מסבבת. והרוצה לטעו' כרם גודרו תחילה כדי שלא תכנס שם חיה ותשחית הנטעים וגם חופר מקום נטיעת הגפנים. וכן מסקל ממנו האבנים ואחר כך נוטעו ממבחר הנטעים שימצא. זהו שאמר ויסקלהו שהסיר משם האבנים ואחר כך ויטעהו שורק. ושורק היא הנטיעה החשובה. וכן כנטעתיך שורק. ואמרו כי נקרא שורק הגפן שמוציא ענבים טובים שאין בהם חרצן. ופי' המשל כי שמר האל ישר' כשהכניסן לארץ. והגדר הם הענניס אשר סביבותם. וסקל מן הכרם האבנים. זהו שבעה אמות מארץ ישר'. ונטע בו זה העם שהוא נטע נבחר זרע אמת שהוא זרע אברהם יצחק ויעקב והיו ראויים שיעשו פרי טוב. ויש דרש שם אלות ושם מצות כמנין שורק הוספתי להם על שבע מצות שנצטוו בני נח: ויבן מגדל בתוכו. מי שיש לו כרם טוב וירצה לשמרו שמירה מעולה בונה מגדל בתוכו לשומרו תמיד וגם עושה בו יקב ודורך שם הענבים ושומר שם היין כל זה עושה לאהבתו הכרם. גם יש שבונים מגדל אחד בכרם לשמור כל הכרמים כן האל יתברך בנה מגדל בתוכו שהבטיחם בשמירתו כל זמן שישמעו לקולו יבטחו בשמו שלא יבואם רע. וזהו המגדל החזק. כמו שכתוב מגדל עז שם ה' בו ירוץ צדיק ונשגב. וגם יקב חצב בו. הם הנביאים. כמו שנאמר חצבתי בנביאים. והיקב דורכין בו הענבים להוציא פרי הענבים למעשה. כן הנביאים מורים לישר' התורה כדי שיהיו מעשיהם טובים עם אלהים ואדם. ויונתן תרגם מגדל בית מקדשא. ותרגם יקב מדבחא: ויקו לעשות ענבים ויעש באושים. והנה הוא קוה שיעשה זה הכרם ענבים טובים כמו שהיה המטע טוב כי ממטע טוב היו מאברהם יצחק ויעקב. וכן הורם תורת אמת והיה ראוי שיהיו מעשיהם טובים: ויעש באושים. פירוש ענבים רעים. וכן פירש רבינו סעדיה מתרגום וירע ובאש. ורבינו האיי ז"ל כתב באושים הוא מין ירוע ממיני הענבים ואשר הרע שבהם. וירוע הוא מלשון משנה הענבים האובשים במוקדם האלף על הבי"ת. כן ישר' במקום שהיו ראוים לעשות מעשים הטובים עשו מעשים רעים: ועתה. כלומר אתם בעצמכם תהיו שופטי' ביני וביניכם. ואמר יושב ירושלם ואיש יהודה כי אמר עשרת השבטים גלו כשנאמרה נבואה זו. כי בשנת שש לחזקיהו גלו עשרת השבטים: מה לעשות. כל השמירות והמלאכות שאדם עושה לכרמו עשיתי לו לא נשאר לי דבר טוב לעשות שלא עשיתי אם כן מדוע היה שקויתי לעשות ענבים ויעש באושי': קויתי. בצר"י הוי"ו: ועתה הסר משוכתו. בדגש השי"ן: כמשוכת חדק. ברפי'. והמשוכה היא שעושים לכרם מקוצים חוץ לגדר אבנים שעושים לו ועושין זה לרוב שמירה ואם אין משוכה יכנס בו אדם על ידי הדחק. וזהו והיה לבער כלומר למאכל. כמו ובער בשדה אחר. ואחר שיפרוץ גדר האבנים הוא למרמס שירמסוהו חיות ובהמות. והמשל במשוכה ובגדר הוא שמירת האל שיסלק מעליהם ואומות העולם יהיו שולטות בהם. כמו שאמר הכתוב והסתרתי פני מהם והיה לאכול: ואשיתהו בתה. ועוד אעשה לו זה כי אף על פי שעשיתיו הפקר ואכלוהו ורמסוהו החיות אף על פי כן הגפנים הנשארים בו לא אעשה בהם טוב עבור שיוציאו פירות אלא אניחנו שיהיה שממה לא יזמר ולא יעדר. ופירוש יזמר כריתת הזמורה להרבות בפירות. ופירוש יעדר שחופרי' סביב הזמורה ותולשין הקוצים והעשבים הרעים וכיון שלא יעבד יעלה שמיר ושית כמו הארץ שאינה נעבדת שצומחין בה שמיר ושית. ושמיר ושית מיני קוצים הם. ובתה פירוש שממה. וכן בכתלי הבתות אף על פי שהוא דגוש וזה רפי. והמשל אף על פי שסלקתי שמירתי מהם והם למאכל לגוים והגלו אותם מארצם רובם כי עשרת השבטים גלו אף על פי כן הנשארים לא אעשה עמהם טובה ולא אשלח ברכתי להם שיפרו וירבו כמו שחותכין הזמורה כדי שתוציא פירות יותר: ועלה שמיר ושית. שיהו מעשיהם לקללה. כמו שאמר והמשתכר ישתכר אל צרור נקוב. ומשל ועל העבים אצוה יתפרש כמשמעו שאמנע ברכתי מארצם. כמו שכתוב ועצר את השמי' ולא יהיה מטר. ויונתן תרגם על נביאיא וגו': כי כרם ה'. עתה פירש המשל בית ישר' עשרת השבטי': ואיש יהודה. שבט יהודה ובנימן: נטע שעשועיו מתחילה כשנטעם נטע שעשועיו היו שהיה משתעשע בהם ושמח עמהם כשהיו עושים מעשים טובים וקוה מהם שיעשו תמיד מעשים טובי' ויעשו משפט העניי' כמו שהיה עושה עמהם תמיד טובות: והנה משפח. פי' נגע. כמו ספחת. ולבחות הלשון סמך משפח אל משפט. וכן צעקה לצדקה: מפני שהם קרובי' להם באותיות. וענין הפסוק רוצה לומר אני קויתי שיעשו משפט העניים והעשוקים והנה הם להם משפח ונגע ברעת וקויתי שיעשו להם צדקה והנה צעקה שצועקי' העניים מהעושק שעושקים אותם: משפח. כתוב בשין': הוי מגיעי בית. רוצה לומר שמשיגים גבול וגוזלים העניים ואם יש לעני בית סמוך לבית העשיר או שדה סמוך לשדהו בא עליו בעקיפין עד שלוקחו ממנו ומחברו עם שלו: עד אפס מקום. עד שלא נשאר מקום לעניים לשבת ואתם סבורים שאתם לבדכם תשבו בארץ שאתם גדולים ועשירים: והושבתם. מבנין הופעל. והמושיבים הדיינים הרעים: באזני. אמר הקדוש ברוך הוא. אמר מה שאתם מדברים ביניכם ומסכימים לגזול העניים באזני עלה כי אני אדון בצבאות מעלה ובצבאות מטה ובידי להשפיל ולהרים. ואני אומר בתים רבים לשמה יהיו. אתם הייתם חושבים שאתם תשבו לבדכם ואני אומר שאתם תגלו מהם ובתיכם שהיו רבים וגדולים יהיו שממה מאין יושב: אם לא. לשון שבועה. וכן אם לא כאשר דמיתי כן היתה. אם לא שויתי ודוממתי. והוא כאדם שאומר לא יהיה זה אם לא יהיה זה: רבים. כמו רבי המלך. כלומר חשובים בבנין יפה. וכן גדולי' וטובים. והוא כפל ענין במלות שונות. ויונתן תרגם הפסוק כן אמר נביא באודני הויתי שמע וגו': כי עשרת צמדי כרם. עתה נתן טעם למה יהיו הבתים שממה מאין יושב כי אשלח קללה בשדות ובכרמים תחת אשר היו גוזלים אותם מהעניים לפיכך תהיה תבואתם לקללה וכיון שלא יהיו הפירות לא יהיו היושבים. ופירוש עשרת צמדי בקר מקום בכרם שיחרשו עשרת צמדי בקר ביום אחד לא יצא ממנו יין אלא בת אחת. ומדת בת היא בלח כשיעור איפה ביבש. ומקום בשדה כשיזרעו בו כור לא יעשה אלא איפה. וחומר הוא הכור והוא עשר איפות. ויונתן תרגם ארי בחובא וגו'.

הוי משכימי

הוי משכימי בבקר שכר ירדפו מאחרי בנשף יין ידליקם : והיה כנור
ונבל תף וחליל ויין משתיהם ואת פעל יהוה לא יביטו ומעשה ידיו
לא ראו : לכן גלה עמי מבלי דעת וכבודו מתי רעב והמונו צחה צמא :
לכן הרחיבה שאול נפשה ופערה פיה לבלי חק וירד הדרה
והמונה ושאונה ועלז בה : וישח אדם וישפל איש ועיני גבהים
תשפלנה : ויגבה יהוה צבאות במשפט והאל הקדוש נקדש בצדקה :
ורעו כבשים כדברם וחרבות מחים גרים יאכלו :
הוי משכי העון בחבלי השוא וכעבות העגלה חטאה : האמרים
ימהר יחישה מעשהו למען נראה ותקרב ותבואה עצת קדוש ישראל
ונדעה : הוי האמרים לרע טוב ולטוב
רע שמים חשך לאור ואור לחשך שמים מר למתוק ומתוק למר :
הוי חכמים בעיניהם ונגד פניהם נבנים :
הוי גברים לשתות יין ואנשי חיל למסך שכר : מצדיקי רשע
עקב שחד וצדקת צדיקים יסירו ממנו : לכן כאכל קש לשון אש

ווי דמקדמין בצפרא למשתי חמר עתיק רדפין מאחרין למפטר
מרמשין על שויהון חמר אונסין מדליק להון : והוי על ידי כינר ונבל
קתרוס אבובא וחמרא משתיהון ובאוריתא דיי' לא אסתכלו ועובד
גבורתיה לא חזו : בכן גלו עמי מבלי דעתא ויקיריהון מיתו בכפנא
וסגיהון בכוצירתא בצחותא : בכן אפתיאת שאול נפשה ופתחת
פומה ולית סוף ונחתו יקריהון וסיגויהון ואתרגשיתהון ודתקיף
בהון : ויתמאך אנשא ויחליש תקוף גברין ועיני רמיא ימאכן : ותקיף
יי' צבאות בדינא ואלהא קדישא קדיש בזכותא : ויתפרנסון צדיקיא
כמא דאמיר עליהון ויסגון ונכסי רשיעיא צדיקיא יחסנון : ווי דמשרן
למחטי צבחר בגדין חובין בחבלי למא אזלין וסגן עד דתקפין וכגדילת
עגלתא חובין : דאמרין אימתי יוחי ויגלי פרישתיה בדיל דנחזי ויקריב
וייתי מלכיה דקדישא דישראל ונדעיניה : ווי דאמרין לרשיעיא
דמצלחין בעלמא הדין אתון טביא ולעינותניא אמרין אתון רשיעיא
הלא במיתי נהורא לצדיקיא יחשוך לרשיעיא ויבסמון פתגמי אוריתא
לעבדיהון וייתי מרדא לרשיעיא וידעון דבסופא מריר חיטאה לעבדי
: ווי דחכימין בעיני נפשהון וקביל אפיהון סוכלתנין : ווי דגברין למשתי חמר וגיברין מרי ניכסין לאיתרוואה מן עתיק : מזכן ליה לחייבא חלף
דמקבלין מניה ממון דשקר וזכות זכיא כרשע מערן מנהון : בכן יתאכלון כקשא באשתא ובעמירא

הוי משכימי בבקר · לשתות יין יאחרו להם שכל עסקם הוא לשתות ולתענוג הבשר ואינם עוסקים בדברי תורה וחכמה ובבקר ישכימו לשתות כאלו ירדפו השכר אשר ימצאו אותו טוב. וכן בנשף מאחרים בבית המשתה עד שידליקם היין ויבעירם לעשות כל תאות נפשם: והיה כנור. עתה מספר איך היו משתיהם הכנור והנבל והתוף והחליל שמנגנין בהם והיין לפניהם ובדרך הזה הוא משתיה' בדברים שמושך אותם לשתות כלי הנגון והיין לפניהם : ואת פעל ה' לא יביטו ומעשה ידיו לא ראו · הנה הם פנוים ממלאכה כי הם עשירים. והנה כל עסקם במשתה ובשמיעת הנגונים ולא יתעסקו בכל עתות הפנאי בדברי תורה ובדברי חכמה שהם פעל ה'. ומעשה ידיו שכתוב על הלוחות עשרת הדברים. והם כלל לכל המצות שבין אדם לחברו ושבין אדם למקום · ויש לפרש את פעל ה' ומעשה ידיו חכמת הככבים כי מתוכו יגיע האדם לכבוד הבורא · כמו שאמר במזמור מה אדיר שמך בכל הארץ · אמר כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך · ואמר השמים מספרים כבוד אל · רוצה לומר כל העומד על סוד בריאתם ידע כבוד האל · ואמר הנביא שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה · רוצה לומר שיתבוננו בחכמה זאת וממנה ידעו כבוד הבורא · וכן אמרו רז"ל כל היודע לחשב בתקופות ומזלות ואינו מחשב עליו הכתוב אומר ואת פעל ה' לא יביטו ומעשה ידיו לא ראו · ועוד דרשו ואת פעל ה' לא יביטו שלא התפללו שחרית וערבית. כלומר יוצר אור ומעריב ערבית זהו פעל ה' ומעשה ידיו : לכן גלה עמי מבלי דעת · בעבור שלא ידע מעשה האל ולא התבונן בו ופנה אל המאכל והמשתה והתענוג לפיכך יגלה ממקומו ויהיה ברעב ובצמא מדה כנגד מדה · ופירוש כבודו. ואנשי כבודו · כלומר אותם שהיו נקראים אנשי הכבוד יהיו נקראים אנשי רעב : מתי. כמו אנשי · כמו מעיר מתים : והמונו · והמון העם יהיו יבשים בצמא : צחה · מן והשביע בצחצחות נפשך שהוא ענין יובש. ותרגום צמא צחותא. וענין יבשים שייבשם גרונם מפני הצמא · וצחה תאר סמוך בשקל אשה ריח ניחח לה' · ואמרו הרעב לאנשי הכבוד והצמא להמון העם לא להביא זה על זה וזה על זה אלא כולם יהיו שוים ברעב ובצמא אנשי הכבוד והמון העם · ויונתן תרגם מתי כמו מתי בצרי"ה המם מענין מות. שתרגם ויקריהון מיתו בכפנא וסגיהון בצורתא בצחותא · ולפי הדקדוק לא יתכן כי מתי בשוא' המם שרשו מתה ומתי בצרי"ה המם שרשו מות : לכן הרחיבה · אמר דרך משל לרוב בני אדם שימותו מישראל : הרחיבה שאול נפשה. לקבל המתים : וירד הדרה. פירו' הדר ארץ ישראל. או הכנוי כנגד ירושלם , אמר שירדו לשאול אנשי הכבוד והמון העם · ועוד כפל הענין במלו' שונות · ואמר ושאונה ועלז בה · ושאונה · כמו המונה שזכר : ועלז בה · כמו הדרה שזכר · ופירוש ועלז בה ומי שהיה עלז ושמח בעיר מרוב הטובה ירד לשאול כמו כן. ויונתן תרגם ועלז בה ודתקיף בהון · והוא כענין שפירשנו · ויש מפרשים ועלז בה האויב : וישח אדם · כפל הדבר במלות שונות · או פירוש אדם על הפחותים ואיש על הגדולים. כמו גם בני אדם גם בני איש. וכן תרגם יונתן וימאך איניש ויחלש תקוף גברין : ועיני גבוהי' · לפי שגבהות אדם נראה בעינים לפיכך אמר עיני גבוהים. וכן אמר ועיני גבהות אדם · וכן אמר עינים רמות · וכן אמר רום עינים : ויגבה · באותו משפט שיעשה ברשעי ישראל יהיה הוא גבוה במשפטו · ויאמרו כי הוא רם ונשא ושופט העולם כרצונו והאל הקדוש בעשותו בהם המשפט יהיה נקדש בהם · כמו שאמר בקרובי אקדש. ואמר ונקדשתי בם · ופירוש בצדקה ביושר כמו משפט : ורעו כבשים. משל הוא על הצדיקים והחלושים שהיו טרם זה גרושים מבתיהם והולכים מפני הרשעים ובכלות הרשעי' יאכלו העניים מה שהיו אוכלים הרשעי'. וזה היה בימי חזקיהו שהיה מלך צדיק ושופ' אמת ובימיו לא היה כח ביד החזקים לעשוק החלושים ומתו או גלו רוב ישראל בימיו. ופירוש כדברם כמנהגם · מתרגמינן ויכהג ודבר. כלומר אין אוכם להם · ופי' וחרבות מחים · חרבות השמנים בעלי מוח והם העשירים שהיו עושקים העניי' בתיהם שיהיו חרבות גרים יאכלו העניים שברחו מפניהם יבאו עתה לגור בהם ולאכול את חלקם. ויונתן תרגם הפסוק כן ויתפרנסון צדיקיא וגו' · תרגמו על דעת שפירשתי אלא שתרג' כדברם ענין דבור : הוי מושכי העון · אמר על דרך משל כי כמו שמושך האדם העגלה הטעונה בחבלים ובעבותות כן הם מושכים העון אליהם בחזקה. וחבליה' הם חבלי שוא ושקר · וחטאת המשיכ' היא התענוגים ומשתה היין שמושכין האדם ומביאין אותו לעון גלוי עריות ולגזל ולשפיכות דמים והם מושכים העון ברצונם אליהם בהרגילם התענוגים אליהם ומשתה היין · וכן אמר שלמה בזה הלשון למשוך ביין את בשרי. וכעבות בכף השמוט. רוצה לומר כמו שמושכים העגלה בעבור כן הם מושכים החטאת אליהם · וחטאה כמו חטאת : ועבות. שם לחבל היחיד בשקל שאור יאור בשוא הוא במוכרת או בסמוך כמו מעשה עבות ולרבים עבותים או עבותות. והחבל שהוא עשוי משלש יתרים יקרא עבות · ובדברי רז"ל יצר הרע בתחילה דומה לחוט השערה ולבסוף כעבות העגלה. שנאמ' הוי מושכי העון בחבלי השוא : האומרים. כשאני שולח להם נביא אומרים להם הרע שאני מביא להם בעונם מעשיהם הרעים הם אומרים אין אנו מאמינים : ימהר יחישה מעשהו. כלומר מעשה הפורענות ונראה שנביאינו אומרים אמת כי עתה אין אנו מאמינים : עצת קדוש ישראל · מה שיעץ להביא עלינו כי הוא קדוש ישראל ואיך ירע לנו כי הם חושבי' שאין מעשיה' רעים. כמו שאמר הוי האומרים לרע טוב : הוי האומרים · למעשיהם הרעים שהם עושים הם אומרים כי טובים הם ולהתעסק בתורה ובחכמה הם אומרים רע ויגיעת בשר. והם כאלו שמים חשך לאור כיון שלא יבדילו בשכל מה הוא טוב ומה הוא רע הרי הם כמו שלא יבדילו בחושים ויכזב להם חוש הראות וחוש הטעם : הוי חכמים · הם חושבים עצמם חכמים ונבונים וכשאומרים להם הנביאים זו דרך טובה לכו וסורו מדרך הרעה הם אומרים להם לא כי אלא הדרך שאנחנו אוחזים היא הטובה ואנחנו חכמים מכם להכיר הטוב והרע · ואדוני אבי ז"ל פירש חכמים המה לעשות הישר בעיניה' ונבונים המה לתקן מה שהוא נגד פניהם נכון. והוא על דרך שאמ' חכמים המה להרע : הוי גבורים · כל גבורתם היא לשתות יין · כלומר כחם וגבורתם אינה נראית להלחם עם אויביהם אלא כל עסקם לשתות יין. ושתיית היין והתענוגים מביאים החולשה · והנה הם מפסידים חכמתם וגבורתם בשתיית היין והתענוגי' · וכן אמר ושריך בבקר יאכלו. ובהפכו ושריך בעת יאכלו בגבורה ולא בשתי · הנה כי שתית היין מונעת הגבורה : ואנשי חיל · כמו גבורים · כי פירוש חיל כח. כמו המאזרני חיל למלחמה · ותרגום כח חילא · ויונתן תרגם וגוברין מרי נכסי . כמו עשה לי את החיל : למסך . כמו למזוג : מצדיקי. השפטים מצדיקי' הרשע בדינו : עקב שוחד · בשכר שוחד שלוקחים ממנו. והצדיק בדינו יסירו במשפטם צדקתו ממנו. ואמר ממנו אחר שאמר צדיקים רוצה לומר מכל אחד ואחד מהצדיקים הבאים למשפט : לכן כאכול קש · מנהג הלשון להקדים הפועל לפעול אבל כשהדבר מבואר שאין לטעות בו יקדימו הפעול לפועל כמו זה כי ידוע כי האש אוכלת הקש ולא הקש האש · וכן מים תבעה אש. אבנים שחקו מים · לשון אש הלהבת שהיא כצורת הלשון :

וחשש להבה.

וחשש להבה ירפה שרשם כמק יהיה ופרחם כאבק יעלה כי מאסו
את תורת יהוה צבאות ואת אמרת קדוש ישראל נאצו : על כן
חרה אף יהוה בעמו ויט ידו עליו ויכהו וירגזו ההרים ותהי נבלתם
כסוחה בקרב חוצות בכל זאת לא שב אפו ועוד ידו נטויה : ונשא
נס לגוים מרחוק ושרק לו מקצה הארץ והנה מהרה קל יבוא : אין
עיף ואין כושל בו לא ינום ולא יישן ולא נפתח אזור חלציו ולא נתק
שרוך נעליו : אשר חציו שנונים וכל קשתתיו דרכות פרסות
ישאג סוסיו כצר נחשבו וגלגליו כסופה : שאגה לו כלביא ושאג ככפירים
וינהם ויאחז טרף ויפליט ואין מציל : וינהם עליו ביום ההוא כנהמת
ים ונבט לארץ והנה חשך צר ואור חשך בעריפיה : יתרו
ו בשנת מות המלך עזיהו ואראה את אדני ישב על כסא רם ונשא
ושוליו מלאים את ההיכל : שרפים עמדים ממעל לו שש כנפים
שש כנפים לאחד בשתים יכסה פניו ובשתים יכסה רגליו ובשתים
יעופף : וקרא זה אל זה ואמר קדוש קדוש קדוש יהוה צבאות

וכעמירא בשלהביתא מסגן תוקפהון כשבן יהי וממון אונסיהון כ
כאבקא דפרח ארי קצו באוריתא דיי צבאות וית מימר קדישא דישראל
רחיקו : על כן תקיף רוגזא דיי צבאות בעמיה וארים מחת גבורתיה
עליהון כד מחנון וזעו טוריא והואה נבלתהון משגרן כסחיתא בגו
שוקיא בכל דא לא תבו מחוביהון דיתוב רוגזיה מנהון ועד כען ם
מתקפין מירדיהון ועוד מחתיה עתידא לאתפרע מנהון : ויזקוף
את לעממי מרחיק ויכלי ליה מסיפי ארעא והא בפריע מלך במשריתי
כעננין קלילין ייתי : לית דמשלהי ולית דמתקיל ביה לא ינום ולא
ירמוך ולא ישתרי זריז חרציו ולא תתפסיק ערקת מסניה : די גירוהי
מחרפין וכל קשתתיה מתיחן פרסת סוסותי כטינרא תקיפין וגלגלוהי
קלילין הא כעלעולא : ניהומי ליה כאריא ינהום כבר אריון ויכלי
וייחוד ביזא וישיזיב ולית דמציל : ויכלי עלוהי בעידנא ההיא כאתרגושת
ימא דאם יבעון רשיעיא סעיד מיתבי ארעא עקא ותבר אייתי עליהון
ברם צדיקיא דיהון בשעתא ההיא יתכסון מן קדם בישתא : בשתא
דאתנגע בה מלכא עזיה אמר נביא חזיתי ית יקרא דיי שרי על כורסי
רם ומתנטל בשמי מרומא ומזיו יקריה אתמלי היכלא : שמשין
קדישין ברומא קדמוהי שיתא גפין לחד שיתא גפין לחד בתרין מכסי אפוהי דלא חזי ובתרין מכסי גויתי דלא מתחזי ובתרין משמש : ומקבלין דין מן דין ואמרין
קדיש בשמי מרומא עילאה בית שכינתיה קדיש על ארעא עובד גבורתיה קדיש לעלם ולעלמי עלמיא יי צבאות
מליא

וחשש להבה ירפה · כפל ענין במלות שונות · חשש הוא הקש הדק. ופירוש ולשון להבה ירפה החשש. כלומר יחליטנו ויבעירנו · כלומר כמו שהמעטה הזה
הוא קל מהרה שלשון האש יאכל הקש ולשון להבה ירפה החשש כן יבא להם הרע קל מהרה ויכלם עד ששרשם כמק יהיה. ומק הוא מקק הנזכר בדברי רז"ל מקק
של סופרים והוא הרקב · ומשל שרשם ר"ל החזק שלהם יהיה כמק וכמס · ופרחם הוא משל על החלשים כמו האבק שמרוב קלותו יעלה באויר ויכלה כן יכלו כולם
החזקים והחלשי' שהם רעים : כי מאסו את תורת ה' צבאות ואת אמרת קדוש ישר' נאצו · כפל ענין במש': כאבק · כלו קמוץ "וגם הכף · וית וחשש להבה
וכעמירא בשלהוביתא. ובדרש לכי כאכול קש לשון אש · וכי יש לך קש שהוא אוכל אש אלא קש זה עשו שכל זמן שמרפים ישראל ידיהם מן המצות שולט בהם
בישר' שהם אש עשו שהוא קש · שנאמר והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש : על כן · וירגזו ההרים · דרך משל כאלו רגזו ההרים ורעשה
הארץ להם מרוב צרתם : כסוחה · בשקל ושכולה אין בהם · ופירוש כרותה · תרגום לא תזמר לא תכסח : לא שב אפו · לפי שהם אינם שבים בתשובה :
ונשא נס · כאלו האל ישא להם נס וכאלו ישרוק להם שיבאו לא"י להחריבה · ועניינו שיעיר את רוחם לבא מהרה קל הכפל לחזק המהירות והוא מלך אשור שיבא
מהרה ובקלות · כמו הקל ברגליו שהולך מהרה · ויונתן תרגם קל כעננין קלילין : אין עיף · הפסוק הזה הוא על דרך הפלגה מרוב חפצם ומהירותם לבא
לא יעפו ולא יגעו מן הדרך ולא יכשל אחד מהם בדרך · כלומר שלא תגוף רגלו באבן בדרך מפני מהירותם ללכת לא ינום ולא יישן ביום וגם בלילה לא יישן אחד
מהם דרך קבע שיצטרך להתיר אזורו ולהתיר שרוך נעליו אלא לבוש ונעליו ברגליו יישן מה שיישן בלילה וכל זה דרך הפלגה : נתק · פירושו התרת קשר המנעול :
אשר חציו · וכן כלי מלחמתו כולם ערוכים להלחם · חציו שנונים ומחודדים · וכן קשתותיו דרוכות. לא יצטרכו לדרוך אותם כשירצו להלחם שלא יתעכבו
במלחמה · וכן פרסות סוסיו כמו הצור. והוא האבן החזק כחשבו שלא יכאבו מן הדרך ולא יצטרכו להטיל להם ברזלים · וכן גלגלי המרכבה יבאו מהרה כמו
הסופה · והוא הקש המתגלגל ברוח · וכל זה דרך הפלגה : שאגה לו · ושאג כתוב · ישאג קרי. והענין אחד : ויאחז טרף · כי לא תהיה שאגתו והמתו
לחנם אלא שיאחז טרף. כמו שנאמר הישאג אריה ביער וטרף אין לו כן האויב הזה. והוא מלך אשור יאחז טרף ואין מציל מידו שהרי בבאו כבש כל ארץ ישרא'
וגם כל ערי יהודה הבצורות. ופירוש ויפליט יקח הפלטה והיא ארץ יהודה כי הכל כבש זולתי ירושלם : וינהם · כנהמת ים · כנהמת גלי הים : ונבט לארץ ·
מבנין פעל הדגוש בשקל אבר ושבר. אומ' יביט ישר' לארץ בבא עליו האויב פתאם יביט אם יבא לו עוזר ואין ולא יראה כי אם חשך. ומהו החושך חשך צר :
כלומר חשך האויב הבא עליו. ולפע"ש במלת חשך עמד הטעם הענין דבק עם צר : ואור חשך בעריפיה · ואור השמש חשך לו ליושב בשמים · כלומר קדרו לו
השמים ממעל מרוב הצרה. והשמים נקראו עריפים מפני שמזילים המטר · כמו שאמר אף שמיו יערפו טל · ופירוש יערפו יזלו. וכן יערוף כמטר לקחי יזל. ויש
מפרשים בעריפיה · ברחובותיה · כמו יערוף מזבחותם · שהוא ענין הריסות. ויש מפ' רשים צור ואור שמש וירח : בשנת מות המלך עזיהו. תרגם יונתן
בשתא דאתנגע בה מלכא עזיהו · והוא כשנכנס להקטיר קטרת בהיכל והצרעת זרחה במצחו · ויש לפרש מיתה ממש. ולפירוש הזה לא יהיה זה תחילת נבואתו
ומה שספר הענין שראה זאת המראה לפי שבמותו הרעו העם כמו שנאמ' בתחילת מלכות יותם אמר ואראה את ה' ראה במראה הנבואה כבוד ה' כי פי' ה' כבוד
ה' · וכן תרגם יונתן יקרא דה' · וכן נאמר על הכבוד וירד ה' על הר סיני. ותרגם גם כן אונקלוס ואתגלי יקרא דה'. וכן אמר יחזקאל על דמות הכסא ועל דמות
הכסא כמראה אדם עליו מלמעלה · וזהו שאמר ואראה את ה' יושב על כסא רם ונשא. ורם ונשא הוא על הכסא. והכל הוא דמות במראה הנבואה . ורבותינו
הקשו הפסוקים · ואמרו כתיב כי לא יראני האדם וחי וכתיב ואראה את ה'. לא קשיא כאן בא ספקלריא המאירה כאן באספקלריא שאינה מאירה · ואמרו רבותינו
ז"ל כל מה שראה יחזקאל ראה ישעיהו יחזקאל למה הוא דומה לבן כפר שראה את המלך ישעיהו לבן כרך שראה את המלך · כלו' שיחזקאל ספר פרטי הדברי' לפי
שהיה חדוש גדול אצלו או אצל בני דורו אבל ישעיה לא ספר אלא דרך כלל כי הוא היה שלם יותר מיחזקאל ולא היתה המראה כל כך חדוש אצלו או בני דורו
היו שלמים יותר מבני דורו של יחזקאל · וישעיהו זכר שרפים ולא זכר החיות : ושוליו. הכנוי כנגד הכבוד · וכן תרגם יונתן ומזיו יקריה אתמלי היכלא · או
יהיה הכנוי כנגד הכסא והשולים הם תחתית הבגד או זולתו. והמשל הנה כי ההיכל מכוון כנגד כסא הכבוד : מלאים את ההיכל. כמו ממלאים וכן וכבוד
ה' מלא את המשכן וההיכל הוא היכל בית המקדש · או פירוש ההיכל השמים כמו ה' בהיכל קדשו ה' בשמים כסאו : שרפים ממעל לו · סמוך לו וכן ועליו מטה
מנשה וזבחת עליו · וית ממעל במרומא · ותרג' לו כמו לפניו קדמוהי · ותרג' שרפים עומדים שמשין קדישין. תרגם עומדים קדישין ר"ל עומדים קיימים והם
המלאכים הקדושים שהם קיימים לעד : שש כנפים לאחד · ולא זכר מנין השרפים אבל זכר כי לכל אחד מן השרפים ראה שש כנפים וזה כי לכל תנועה מהם הם
ארבע סבות כמו שיתבאר בספר החכם הגדול רבינו משה זכרונו לברכה · וכנפים הם סבת התנועה הממהרת מכל תנועות והוא העופפות · וישעיה זכר לשרף
שש כנפים. והנה זכר הנגלה כי בשתים יכסה פניו ובשתים יכסה רגליו ובשתים יעופף · והנה מפרש בספרו טעם ההסתר וטעם שתים · ורז"ל אמרו כאן בזמן
שבית המקדש קיים כאן בזמן שאין בית המקדש קיים כביכול נתמעטו כנפי החיות · ואני תמה למה סמך הרב הארבעה לתנועה כי לא היו בחיות אלא שתים
לעופף ושתים לכסות גויותיהן כמו שאמ' ושתי' מכסות את גויותיהנה ובשתים שהיו פרודות מלמעלה היתה העופפות · והוא שאמר פרודות מלמעלה · פירוש
פרודות מהגוף ופרושות לעופף כי השתים האחרות היו מחוברות לגוף כדי לכסות את גויותיהן · והנראה לנו לפי מה שלמדנו מדברי הרב כי טעם ארבע וטעם
שש כי ההסתר בשרפים בפנים וברגלים וזה דרך משל · וההסתר בחיות בגופן לא ברגליהם וגם לא בפניהם וזה סוד ידוע למשכילים · ויונתן תרגם בתרי
מכסן אפוהי דלא חזו ובתרין מכסן גויתהון דלא מתחזי ובתרין משמש · ומה אמר הטיב פירושו למבינים. וכל המראה הזה במראה הנבואה ולא בהשגת חוץ
לשכל. כי אין למלאכים שקראן שרפים לא פנים ולא רגלים ולא כנפים לפי דעת החכמים הפלוסופים · וכן דעת החכם הגדול הנזכר : וגם בדברי רבותינו
זכרונם לברכה דברים מסכימים מורים זו הדעת · וקראם שרפים לפי שראם במראה הנבואה בדמות אש שורף וזה לגלות עון הדור שהיו חייבים כליה : וקרא
זה אל זה ואמר · שמעתי שהיה קורא שרף אל שרף זה והיה אומר אחד לחבירו דרך זרוז והיה קורא אחד לחבירו קדוש קדוש כקורא לחבירו פלוני פלוני והיו
אומרים כקדם האל ביחד ונאמר קדוש ה' צבאות שהוא אדון צבאו' מעלה וצבאות מטה :
אלא כל

מלא כל הארץ כבודו: ויגעו אמות הספים מקול הקורא והבית
ימלא עשן: ואמר אוי לי כי נדמיתי כי איש טמא שפתים אנכי
ובתוך עם טמא שפתים אנכי ישב כי את המלך יהוה צבאות ראו עיני
: ויעף אלי אחד מן השרפים ובידו רצפה במלקחים לקח מעל
המזבח: ויגע על פי ויאמר הנה נגע זה על שפתיך וסר עונך
וחטאתך תכפר: ואשמע את קול אדני אמר את מי אשלח
ומי ילך לנו ואמר הנני שלחני: ויאמר לך ואמרת לעם הזה
שמעו שמוע ואל תבינו וראו ראו ואל תדעו: השמן לב
העם הזה ואזניו הכבד ועיניו השע פן יראה בעיניו ובאזניו
ישמע ולבבו יבין ושב ורפא לו: ואמר עד מתי אדני ויאמר עד אשר
אם שאו ערים מאין יושב ובתים מאין אדם והאדמה תשאה שממה:

מליא כל ארעא זיו יקריה: וזעו אילות ספי היכלא מקל מלולא ובית
מקדשא אתמלי אמיטתא: ואמרית ווי לי ארי חבית ארי גבר חייב
לאוכחא אנא ובגו עמא דמגעל בחובין אנא יתיב ארי ית יקר שכינת
מלך עלמיא יי צבאות חזאה עיני: ואשתדי לותי חד מן שמשיא ובפומי
ממלל דקביל מן קדם דשכינתיה על כורסי יקרא בשמי מרומא עיל
מן מדבחא: וסדר בפומי ואמר הא שויתי פתגמי נבואתי בפומך
ויעדון חובך וחטאך יתכפרון: ושמעית ית קל מימרא דיי דאמר ית
מן אשלח לאתנבאה ומן יהך לאלפא ואמרית הא אנא שלח יתי: ואמר
איזיל ותימר לעמא הדין דשמעין משמע ולא מסתכלין וחזן מחזא ולא
ידעין: טפיש ליביה דעמא הדין ואודנוהי יקר ועינוהי עמעם דילמא
יחזון בעיניהון ובאודניהון ישמעון ובלבהון יסתכלון ויתובון וישתבק
להון: ואמרית עד אימתי יי ואמר עד דיצדון קדויא מבלי יתיב
ובתיא מבלי אנשא וארעא תיחרוב ותצדי: וירחיק

מלא כל הארץ כבודו. כי הוא ברא הכל ועל הכל יכבדוהו בעלי השכל. ויש לפרש כי השלש תיבות הם על האל. וזכר שלש פעמים קדוש כנגד שלשה עולמות
עולם העליון והוא עולם המלאכים והנשמות. ועולם התיכון והוא עולם הגלגלים והכוכבים. ועולם השפל והוא זה העולם. והככבד בזה העולם הוא הארם:
ואמ' שהוא קדוש ומרומם ונעלה מג' העולמות ובשני העולמות יקדישוהו וירוממוהו בתהלתם והארם גם כן בעולם השפל. וי"ת קדיש בשמי מרומא עלאה בית
שכנתיה קדיש על ארעא עובד גבורתיה קדיש לעלם ולעלמי עלמיא. כלל כל העליונים כאחד. וזכר אחר כן הארץ שהיא עולם השפל. ומה שאמר קדיש לעלם
ולעלמי עלמיא רוצה לומר לאורך זמן כן היה וכן יהיה לעולם ועד. וכן תרגם ה' ימלוך לעולם ועד. ה' מלכותיה קאים לעלם ולעלמי עלמיא. והחכם הכוזרי
כתב כן וקדוש הוא כנוי שהוא נקדש ומרומם משתאכה לו מדה ממדות הברואים ואם יקרא בהם הוא דרך העברה. ועל כן שמע ישעיה קדוש קדוש עד אין
תכלית. והטעם שהוא נקדש ומרומם משתשיגהו מאומה מטומאת העם אשר השכין כבודו ביניהם. וכן ראה אותו על כסא רם ונשא: וינועו אמות הספים.
כתוב בסדר עולם עשאם נתנבא לפני הרעש שנאמר שנתים לפני הרעש ישעיהו נתנבא בימי הרעש היינו הוא דאמ' וינועו אמות הספי' מקול הקורא. ובדרש עוד
כי אותו יום שנכנס עזיהו להיכל להקטיר היה הרעש. ואמת הוא כי הרעש היה בימי עזיהו כמו שכתוב בנבואת זכריה ונסתם כאשר נסתם מפני הרעש בימי
עזיהו מלך יהודה אבל פסוק זה איננו מן הדומה אלא במראה הנבואה דבר הלמד מעניינו. ואמר כי הקול אשר שמע במראה הנבואה שהיה קורא זה אל זה ואמר
קדוש קדוש אותו הקול היה גדול עד שנעו וזעו אמות הסיפים ממנו. וראה גם כן שהבית נמלא עשן פירוש בית המקדש ראה במראה הנבואה שהיה מלא עשן
כמו שראה אברהם אבינו עליו השלו' במראה הנבואה שנאמר והנה תנור עשן ולפיד אש. ותרגם יונתן וזעו אלות ספי היכלא מקל מלולא ובית מקדשא אתמלי
אמיטתא. והסיפים הם מזוזות השער ואמות הם האלי' אשר על הסיפי' מבית ומחוץ שהם עשויים כמין כפה. ובשמכו אמות אל הסיפי' רוצה לומר כי האמות כנגד
עם הסיפי'. ויש מפרשי' אמות כמו אמה ארכו כלו' הסיפי' נעו ממקומם אמות שתי' או שלש כמו שהיו: והבית ימלא עשן. זה היה משל על חרון האף על ישר' כמו אז
יעשן אף ה'. ואמ' אוי לי כי נדמיתי. כיון ששמע הקול הגדול וראה הבית שנתמלא עשן פחד שימות כי חשב שלא היה ראוי להסתכל בכבוד אלא להסתיר פניו כמו
שנאמ' במשה ויסתר משה פניו כי ירא מהביט אל האלהי' וזהו שאמ' כי את המלך ה' צבאות ראו עיני כיון שראיתי הכבוד אמות כמו שאמ' מנוח מות נמות כי אלהי'
ראינו ופירוש המלך כבוד המלך. וכן תרגם יונתן ארי ית יקר שכינת מלך עלמיא ה' צבאות חזו עיני. ופירוש נדמיתי נכרתי כמו נדמה מלך ישר'. ויונתן תרגם
ווי לי ארי חבית ארי גבר חייב לאוכחא אנא ובגו עמא דמגעל בחובין אנא יתיב. ואדוני אבי זכרונו לברכה פירש נדמיתי נשתתקתי. ופירוש טמא שפתים
הראשון סגור שפתים כמו נטמינו בעיניכם ונטמתם גם רוצה לומר כי חשב במו עון שלא הקדים האל עם כתות השרפים כי לא נתן לו רשות לדבר עד שהגיע
המלאך הרצפה אל פיו. והנראה בעיני כי לפיכך זכר טומאת שפתים ולא טומאת הגוף כי כששמע הנביא דברי השרפי' המקדישים האל אמר להם נאה לראות
הכבוד ולהקדיש האל כי הם טהורים ודבריהם טהורים ולהם נאה לראות בשכליהם הכבוד ולהקדיש האל בדבריהם אבל אני שאני טמא כי כל גוף בשר טמא
ושפתי טמאים מלהזכיר בפי קדושת האל כשאערוך עצמי כנגדם כל שכן שאני שוכן בתוך עם טמא שפתים כמו שנאמר עליהם וכל פה דובר נבלה ואיך אני
ראוי לכל זה הכבוד לפיכך אני ירא שאמות מהמראה הזאת שראיתי והקול הזה בעבורי נהיה לכלותי ולאבדני מן העולם לפי שנסתכלתי בכבוד ואני בשר ודם
טמא: ויעף. העין נקראת בקמץ חטף. ויעף דוד העי"ן נקראת בפתח שהוא ענין אחר ענין עיפות וזה ענין עופפות ושניהם שרש אחד אמר אחר שנבהלתי
מהמראה ומהקול ותשבתי שאמות עף אלי אחד מן השרפים ובידו רצפה והיא גחלת אש ואני ראיתי שהוא לקחה מעל המזבח במלקחים להגיעה אל פי. וכתב
אדוני אבי זכרונו לברכה כיון שהוא שרף למה לקחה במלקחים אלא עשה כן כדי שלא ישרף הנביא אם יגע על פיו בידו. ויונתן תרגם הפסוק על דרך משל
ואשתדי לותי חד מן שמשיא ובפומיה ממלל דקביל מן קדם דשכינתיה על כורסיה יקרא בשמי מרומא עיל מן מדבחא: ויגע על פי. הגיע הרצפה על פי להסיר
העון במכות אש ההיא ומכאן ואילך יהיה לי רשות לדבר. ויונתן תרגם דרך משל וסדר בפומי ואמר הא שויתי פתגמי נבואתי בפומך ויעדון חובך וחטאך
יתכפרון. ובדרש העון הוא שחרף ישראל ואמר ובתוך עם טמא שפתים: ואשמע את קול ה'. מזה הפסוק אמרו כי זה היה תחלת נבואתו וכבר פירשנו הענין
בפתיחת הספר. ופי' לנו בעבורנו. ואמר לנו לשון רבים כאלו היה מדבר עם השרפים ונמלך עמהם בזה הדבר וכן הבה נרדה. ובדרש את מי אשלח
שלחתי את מיכה והיו מכין אותו על הלחי היינו הוא דאמר' בשבט יכו על הלחי את שופט ישראל שלחתי את עמוס והיו קורין אותו פסילוסא אמ' לא היה לו להקדוש
ברוך הוא להשרות שכינתו אלא על הדין פסילוסא פירוש קטיע לישנא. אמר רבי פנחס למה נקרא שמו עמוס על שהיה עמוס בלשונו. ואומר הנני שלחני אמר
לו הקדוש ברוך הוא ישעיה בני טרחנים הם סרבנים הם אם אתה מקבל להתבזות לך ואמר לו על מנת כן היינו הוא דאמר גוי נתתי למכים: ויאמר. יש מפרשי'
שמעו וראו לשון צווי כשמעו וכן השמן וזה דין ומשפט מאת האל יתברך כשירצה החוטא לחטוא הקדוש ברוך הוא מונע ממנו דרכי התשובה עד שיקבל עונשו
וכן נאמר בפרעה ויחזק ה' את לב פרעה וכן בסיחון כי הקשה ה' אלהיך את רוחו ואמץ את לבבו וכן בבני עלי ולא ישמעו לקול אביהם כי חפץ ה' להמיתם וגם
פירשנו. ויש לפרש שמעו וראו צווי במקום אתן כאלו אמר תשמעו ותראו. כלומר אתם שומעים באזניכם דברי הנביאים המוכיחים אתכם ואין אתם מבינים'
ותראו נפלאות הבורא ואין אתם יודעים כלומר לא תשימו לבב ואין אתם מסכימי' אלי ואתם מטמינים בכונה לבבכם ומכבדי' אזניכם ומשיעים עיניכם שלא
תשמעו ולא תראו ולא תבינו ולא תדעו כי אינכם חפצים בתשובה ולא ברפואה שהיא הסליחה אחר התשובה. ועל הדרך הזה תרגם יונתן דשמעין משמע
ולא מסתכלין וחזן מחזי ולא ידעין: השמן. פירשנוהו על שני פנים: השע. כענין שנאמר כי טח מראות עיניהם. ותרגום וטח את הבית וישיע ית ביתא כאלו טחו
על העין כדי שלא יראו: ולבבו יבין. כמו ובלבבו: ורפא. רפואת הנפש והיא הסליחה וכן כתוב רפאה נפשי כי חטאתי לך: ואמר עד מתי. לפירוש הראשון
יהיה פירו' עד מתי תמנע מהם התשובה כבר לקו בעונם וקבלו עונם חטאתם עתידים הם לקבל עוד עונם: ויאמר עד אשר אם שאו ערים מאין יושב. ולפי'
השני יהיה פי' עד מתי יהיו מקשים לבבם ואינם רוצים לשמוע תוכחות ויאמר ידעתי כי לא ישובו עד אשר אם שאו ערים: אשר אם. זה פירושו כי כמו ואם
תקריב מנחת בכורים שהוא כמו וכי תקריב וכן אם יהיה היובל לבני ישראל כי יהיה היובל והדומים להם שכתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו וזה גם כן
כמותם כאלו אמר עד כי שאו ערי'. ואמר אשר ואמר אם שפירושו כי כפל הענין במלו' שונות כמנהג הלשון לחזק הענין. ושאו עבר במקום עתיד ואפשר שיהיו
הערים שיהיו מעטים היושבים בהם אבל ישארו קצת בתי' בעיר שימצא בהם אדם אמר גם זה לא יהיה אלא כל הבתים גם כן יהיו שאיות מאין אדם והאדמה
גם כן תשאה שממה כי אין עובד אותה על דרך והאדמה לא תשם:
ורחק ה'.

וירחק יהוה את האדם ורבה העזובה בקרב הארץ׃ ועוד בה עשיריה ושבה והיתה לבער כאלה וכאלון אשר בשלכת מצבת בם זרע קדש מצבתה׃ עכ ויהי בימי אחז בן יותם בן עזיהו מלך יהודה עלה רצין מלך ארם ופקח בן רמליהו מלך ישראל ירושלם למלחמה עליה ולא יכל להלחם עליה׃ ויגד לבית דוד לאמר נחה ארם על אפרים וינע לבבו ולבב עמו כנוע ע עצי יער מפני רוח׃ ויאמר יהוה אל ישעיהו צא נא לקראת אחז אתה ושאר ישוב בנך אל קצה תעלת הברכה העליונה אל מסלת שדה כובס׃ ואמרת אליו השמר והשקט אל תירא ולבבך אל ירך משני זנבות האודים העשנים האלה בחרי אף רצין וארם ובן רמליהו׃ יען כי יעץ עליך ארם רעה אפרים ובן רמליהו לאמר׃ נעלה ביהודה ונקיצנה ונבקענה אלינו ונמליך מלך בתוכה את בן טבאל׃

כה אמר אדני יהוה לא תקום ולא תהיה׃

וירחיק יי ית בני אנשא ותסגי צדיותא בגוה דארעא׃ וישתארון בה חד מן עסרא צדיקיא ויתובון ויהון לצרכא כבוטמא וכבלוטא דבתר טרפוהי דמין ליבשין ועד כען אינון רטיבין לקיימא מנהון זרעא כן גלותא דישראל יתכנשון ויתובון לארעהון ארי זרע דקודש ניצבתהון׃ והוה ביומי אחז בר יותם בר עזיה מלך שבטא דבית יהודה סליק רצין מלכא דארם ופקח בר רמליה מלכא דישראל לירושלם לאגחא קרבא עלה ולא יכיל לאגחא עלה׃ ואתחואה לבית דוד למימר אתחבר מלכא דארם עם מלכא דישראל למיתי עלוהי וזע ליביה ולבא דעמיה כאשתדיות אילני חורשא מן קדם רוחא׃ ואמר יי לישעיה פוק כען לקדמות אחז את ושאר דלא חטו ודתבו מחיטאה תלמידך לסיפי סזיקת בריכתא עליתא דבכיבש חקל משטח קצריא׃ ותימר ליה אשתמר ונוח לא תדחל ולבך לא יזוע מן קדם תרין מלכיא דאינון כאודיא מתננא האילין בתקוף רגז רצין וארם ובר רמליה׃ חלף ארי מלך עלך ארם בישא אפרים ובר רמליהו למימר׃ ניסק בארעא דבית יהודה ונחברינון ונשוינון עימנא ונמליך מלכא בגוה ית מן דכשר לנא׃ כדנן אמר יי אלהים לא תקום ולא תהוי׃ ארי

ורחק ה'. שמא תאמר יגלו למקום קרוב וישובו לארצם לא כן אלא ירחק אותם בקצות הארץ כמו עשרת השבטים שגלו לחלח וחבור ויהודה ובנימין לבבל. וכן אמר בנבואת עמוס והגליתי אתכם מהלאה לדמשק כלומר לא תחשבו כי תגלו למקום קרוב לארצכם כמו דמשק אלא רחוק מדמשק מאד. ומה שאמר את האדם אינו אומר על המין כולו כמו אמחה את האדם. אלא על ישר' וכן ונפלה נבלת האדם: העזובה. שם בשקל מלוכה כלומר העזובה שתעזב הארץ מהם: רבה תהיה. כלומר זמן רב: ועוד בה עשיריה. שם בשקל תחתיה ועניינו כי עוד ימלכו בארץ עשרה מלכי' מעת נבואה זו ונבואה זו היתה בשנת מות המלך עזיהו ועשרה מלכים הם יותם אחז חזקיהו מנשה אמון יאשיהו יואחז יהויקים יהויכין צדקיהו. ואחרי כן ושבה הארמה והיתה לבער שיכלה הכל שיגלו כולם וחרבה ירושלם: לבער. ענין כליון כמו ובערת הרע כאשר יבער הגלל: כאלה וכאלון אשר בשלכת מצבת בם. ובעודם יהיה כבעור האלה והאלון שישירו עליהם בזמן החרף ויראה אותם יבשים. וזהו פירוש בשלכת פירוש בהשליך עליהם ואף על פי כן מצבת בם. פירוש העמדה כי עמדה לאותם בהם אף על פי שנראין יבשים כי בימי ניסן ישובו ויפרחו העלים כן זרע קדש מצבתה כי אף על פי שיגלו כולם לא תחשבו כי יכלו בגלות ולא ישובו לארצם כי עוד יפרחו ויצמחו וישובו לארצם. וכן תרגם יונתן הפסוק כבוטמא וכבלוטא דבתר טרפוהי דמין ליבשין ועוד כען אנון רטיבין לקיימא מנהון זרעא כן גלותא דישראל יתכנשון ויתובון לארעהון ארי זרעא דקדשא נצבתהון. פירוש מצבת כמו מטע כתרגום ויטע ונציב. וכנוי הה"א מצבתה כנגד הארמה כמו שאמר ושבה והיתה לבער. ויונתן תרגם ועוד בה עשיריה וישתארון בה חד מן עשרה. ויש מפרשים בשלכת שם שער שהיה בבית המקדש וזה זכר בדברי הימים עד שער שלכת ושם היו נטועים אלה ואלון ואמר המשל בהם: ויהי בימי אחז אמר בן יותם בן עזיהו. כי שניהם היו צדיקים ואף על פי שאחז היה רשע והחטיא את יהודה עד שהעניש הא-ל ונתנו ביד מלך ארם וביד מלך ישראל. ומלך ארם שבה ממנו שביה רבה. ומלך ישראל הרג ביהודה מאה ועשרים אלף ביום אחד ועתה עלו שניהם להלחם עליה: ולא יכול. רצין כי הוא היה עקר המלחמה והוא הביא עמו פקח. וכן אמר עלה רצין נראה כי הוא העקר. ואמר ולא יכול לא מפני חוזק יהודה וירושלם שהרי הם פחדו שלא יכבשו ירושלם שנאמר וינע לבבו ולבב עמו אלא ולא יכול כי לא רצה הא-ל לתת את ירושלם ביד אויב כי זכות היתה עומדת להם עדין כמו שאמר גם בימי חזקיהו למעני ולמען דוד עבדי עד עת בא עתה וחרבה על ידי נבוכד נצר. ובדרש ויהי בימי אחז בן יותם בן עזיהו מה ראה הכתוב ליחסו אלא אמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ברוך הוא ווי הוא זה שמלך זה הרשע אמר להם הקדוש ברוך הוא בן יותם הוא בן עזיהו אבותיו צדיקים היו לפיכך אי אפשר לפשוט יד בו הדא היא דכתיב ולא יכול להלחם עליה מפני זכות אבותיו: ויגד לבית דוד. אמר לבית דוד כי לולי דוד כבר פסקה המלכות מזרעו בעונם ובעון זה המלך שהיה רשע: נחה ארם על אפרים. כמו ויבאו הארבים על הכנים. והגד למלך כי מחנה ארם עם מחנה אפרים נחה כלומר באו עד קרוב לירושלם ותקעו אהליהם ונחו שם לצור על ירושלם ולהלחם עליה. ואמר נחה לשון נקבה על המחנה או על עדת ארם כמו ותהי ארם ותהי ישראל: וינע לבבו. פחדו מאד כי כבר נכשל לפניהם כי כן כתוב במלכים. וינע מן הקל הפתחה הנו"ן מפני העי"ן: ואמר עצי יער. שכולם נעים מפני הרוח ואחד מניע חברו שנוגע בו מפני התנועה והנה התנועה רבה מתנועת עץ יחידי מפני רוח כן היו כל אחד מהם פוחדים והאחד מפחיד חברו. ויש דרש קול אילני סרק נשמע יותר מקול אילני פירות לפיכך אמר עצי יער: ויאמר. ושאר ישוב בנך שני בנים היו לו לישעיהו האחד שמו שאר ישוב לאות ולסימן כי שאר יהודה ישובו עוד אחר הגלות ולא כן עשרת השבטים שלא שבו אחר שבעים ועדין לא שבו אף על פי שעתידין לשוב ועוד כי לא מהרו לגלות יהודה כמו עשרת השבטי'. והבן האחר קרא שמו מהר שלל חש בז לאות ולסימן עשרת השבטים שימהרו לגלות קודם שבט יהודה. ודעת יונתן כי שאר ישוב לא היה בן ישעיהו אלא פירוש שאר ישוב חכמים טובים. שהיו תלמידי ישעיהו. ותרג' כן ושאר דלא חטו ודתבו מחטאה תלמידך: תעלת הברכה. תעלה היא אמת המים הנמשכת מן הברכה והברכה היא עשויה בבנין אבנים שמי המטר מתכנסין בה. ואמר העליונה כי שתי ברכות היו שם וזו היתה העליונ': שדה כובס. שהיו כובסים שם הבגדים לפיכך נקרא שדה כובס. ויונתן תרגם חקל משטח קצריא שהיו מכבסי' הבגדים לפיכך נקרא שדה בתעלה והיו שוטחין הבגדים לשמש בזה השדה: ואמרת. השמר. זה לבדו מלרע לפיכך פירשנוהו ענין אחר ענין שמרים כלומר שב על שמריך בנחת כיין היושב על שמריו. ויונתן תרגם ענין שמירה כלומר אשתמר. וכן פירש רבינו סעדיה השמר מעשות מלחמה והשקט פעל עומד או יוצא פירו' השקט לבך: משני זנבות האודים. האוד הוא עץ שמנהרדין בו האש. ובדברי רז"ל ליטול אור מבין העצים ואינו עשוי להדליק אלא שנשרף מאליו מעט מעט כשמנהרדין בו האש תמיד וכשנשרף עד שאות' קטן שאין ראוי לאוחזו ביד ולנהרד בו האש משליכין אותו לצד אחד והוא עשן ויקרא זנב האוד ואחרון האף כמשל לעשן כמו יעשן אף ה' עד מתי עשנת. וכמו שזנב האוד אין בו כח להבעיר דבר אלא שהוא עשן ומבער בני הבית מעט עד שיכלה העשן כן אלו המלכי' באו בחרון אפם אבל אין כח בהם להבעיר ולכלות ובמעט זמן יכלה עשנם וישובו להם ויכלו: ובן רמליהו. פירוש עם אפרים כמו שאמר רצין וארם. וקצר הכתוב דבריו וסמך על המבין כי בזכור המלך הוא הדין לעם. וכן אמר בפסוק הבא אחריו: יען. מזכר ארם ולא זכר המלך: נעלה ביהודה. במי שהוא ראש יהודה והיא ירושלם: ונקיצנה. נעשה לה מצור עד שיקוצו מפנינו ויפתחו לנו: ונבקיענה אלינו. או נבקיענה כלומר נבקיע חומותיה ונכנס בה ותהיה ברשותינו ונמליך מלך בתוכה על ידינו וממנו. ומי יהיה זה את בן טבאל והוא היה איש מבני אפרים שהיו חושבים להמליכו בירושלם זאת היתה עצתם ולא תקום ולא תהיה. ויונתן תרגם ונקיצנה ונבקיענה אלינו ונחברינון ונשוינון עמנא. ותרגם את בן טבאל ית מאן דכשר לנא. עשה מלת טבאל נוטריקון הטוב אלינו. ויש מפרשים טבאל רמלא באלפא ביתא דאט"בש: רמלא הוא על בן רמליהו: כה אמר. לא תקום. עצתם ולא תהיה:

כי ראש:

כי ראש ארם דמשק וראש דמשק רצין ובעוד ששים וחמש שנה יחת
אפרים מעם: וראש אפרים שמרון וראש שמרון בן רמליהו אם
לא תאמינו כי לא תאמנו: ויוסף יהוה דבר אל
אחז לאמר: שאל לך אות מעם יהוה אלהיך העמק שאלה או הגבה
למעלה: ויאמר אחז לא אשאל ולא אנסה את יהוה: ויאמר שמעו
נא בית דוד המעט מכם הלאות אנשים כי תלאו גם את אלהי: לכן
יתן אדני הוא לכם אות הנה העלמה הרה וילדת בן וקראת שמו ע
מנו אל: חמאה ודבש יאכל לדעתו מאוס ברע ובחור בטוב: כי
בטרם ידע הנער מאוס ברע ובחור בטוב תעזב האדמה אשר אתה
קץ מפני שני מלכיה: יביא יהוה עליך ועל עמך ועל בית אביך ימים
אשר לא באו למיום סור אפרים מעל יהודה את מלך אשור:

ארי ריש ארם דמשק וריש דמשק רצין ובסוף שיתין וחמש שנין
יבטלון בית ישראל ממלכו: וריש אפרים שמרון וריש שמרון בר
רמליה אם לא תהימנון במלי נביא ארי לא תתקימון:
ואוסיף נביא דיי למללא עם אחז למימר:
שאל לך אתא מן קדם יי אלהך שאל די יתעביד לך נס על ארעא או
דיתחזי לך את בשמיא: ואמר אחז לא אשאל ולא אנסי קדם יי:
ואמר שמעו כען בית דוד הזער לכון דאתון מהלן ית נביא ארי תהלון
אף ית פתגמי אלהי: בכן יתן יי הוא לכון אתא הא עולימתא מעדיא
ותליד בר ותקרי שמיה עמנואל: שמן ודבש ייכול עד לא ידע עולימא
לרחקא בישא ולקרבא טבא: ארי עד לא ידע עולימא לרחקא בישא
ולקרבא טבא תתרטש ארעא דאת מעיק מן קדם תרין מלכהא:
ייתי יי עלך ועל עמך ועל בית אבוך יומין דלא אתו למיומא דאתפליגו
בית ישראל על דבית יהודה ית מלכא דאתור: ויהי

כי ראש. לא יהיו הם ראש ומלך בירושלם כמו שחשבו. כי דמשק הוא ראש ממלכת ארם וראש דמשק הוא רצין ולא יהיה ראש ירושלם. ועוד אני אומר להם כי בעוד ששים וחמש שנה יחת אפרים מעם. ופירושו יחת עם אפרים. כלומר רצין וארם יחת עם אפרים מהיות זה עם זה. ויהיה חסר אפרים וי"ו השמוש. כמו שמש ירח. ורבים כמוהו. ופירוש יחת רצין הנזכר כי עליו היה מדבר ועל ארם. ואמר כי הוא יחת ואפרים גם כן מהיות עם ולא יהיה ראש רצין אפילו מארם גם ארם לא יהיה עיר שיוכלו להלחם ולעשות דבר מעצמם. וכן שמרון שהוא ראש אפרים היום וראש שמרון הוא בן רמליהו לא יהיה זה לאורך זמן כי יחתו ארם ואפרים מעם. וכן אמר ישא את חיל דמשק ואת שלל שמרון לפני מלך אשור. ואמר ושאר ארם ככבוד בני ישראל יהיו. וחשבון ששים וחמש שנה אינו מתחיל מנבואה זו שהרי בזה הפרק נולד הבן שנקרא עמנו אל. ואמר בטרם ידע הנער קרוא אבי ואמי ישא את חיל דמשק ואת שלל שמרון לפני מלך אשור: וכן נאמר במלכים ויעל מלך אשור אל דמשק ויתפשה ויגלה קירה ואת רצין המית. אלא פירושו ובעוד ששים וחמש שנה בהשלמת ששי' וחמש שנה מנבואות עמוס שהתנבא על דמשק. ואמר ושברתי את בריח דמשק וגומר. וגלו את ארם קירה אמר ה'. וכן התנבא על גלות ישראל והיתה נבואות עמוס לפי החשבון בשנת שבע עשרה לירבעם בן יואש מלך ישראל. כיצד ירבעם מלך אחד וארבעים ומנחם עשר הרי אחד וחמשים ופקחיהו בן מנחם שנתים הרי חמשים ושלש. ופקח עשרים הרי שבעים ושלש. והושע בן אלה תשע ואז גלו ישראל הרי שמנים ושנים. הסר מהם שבע עשרה הרי ששים וחמשה חשבון מכוון ולא חשבנו ששה חדשים לזכריה וירח ימים לשלום: וראש אפרים. פירשתיו: אם לא תאמינו כי לא תאמנו. אמר הנביא אם לא תאמינו לדברי אלה למה הוא זה לפי שאין אתם נאמנים וקיימים באמונת האל: תאמנו. ענין קיום כמו מימיו נאמנים: ויוסף ה' דבר אל אחז. פירוש על ידי ישעיהו: שאל לך אות. ידע שלא היה מאמין בדברי האל והוא עצמו הוכיח שלא היה מאמין ששלח מלאכים אל מלך אשור ואמר לו עלה והושיעני מכף מלך ארם ומכף מלך ישראל הקמים עלי. ואם היה מאמין בדברי האל לא היה עושה כן ולא שלח לו שחד אלא מתוך שלא בטח בדברי האל שהבטיחו מהם שלח שחד למלך אשור לעזור לו מהם: ה' אלהיך. אמר לו אלהיך אף על פי שהוא לא היה מאמין בו אמ' הוא אלהיך ושופטך מיד אלה המלכים. והאמן בו כי הוא אלהים עליון אדון ומשגיח ושופט: העמק שאלה. העמק לשאל איזה אות תרצה שיתן לך. שאלה מקור במשקל הצווי. ה' שמעה. ה' סלחה. ופי' העמק והגבה אם תרצה אות בשמים או בארץ. וכן תרגם יונתן שאל דיתעביד לך נסין על ארעא או יתחזי לך בשמיא. ואמר נסין על אשר בארץ כי על ידי נס היה האות שנתן לו בארץ להיות דעת והכרה לתנוק: ויאמר אחז לא אשאל ולא אנסה. כל זה היה מעט האמנה. ואף על פי שהוא אמר בלשון האמנה כי לא ינסה האל אף על פי כן הנביא ידע את לבבו כי לא אמר אלא ממיעוט האמנה כאומר איני חושש לנסותו בזה לפיכך ענה לו הנביא כי תלאו גם את אלהי: ויאמר. בית דוד. לגנותו לא קראו בשמו. כמו שמע נא בן אחיטוב. וזכר דוד ולא זכר אביו כי בעבור דוד היתה לו המלוכה ובעבורו עושה עמו האל נסים. וכן ויאמר משה אל קרח שמעו נא בני לוי: אנשים. כתרגומו ית נביאיא. וכן את אלהי ית פתגמי אלהי. כלומר שאין אתם מאמינים בהם ותחשבו בלבבכם כי הוא נלאה וחלש מלהקים את דבריו. והלאות והיגיעה בדברים או בפעולות: לכן. הוא יתן לכם אות מעצמו אף על פי שאין אתם חפצים בו והוא יתננו לכם כדי שתאמינו בו על כרחכם: הנה העלמה הרה: העלמה איננה בתולה אלא עלמה כמו נערה תהיה בתולה או בעולה. והנה דרך גבר בעלמה היא בעולה. וכן לזכר קטן בשנים יקרא עלם. בן מי זה העלם. ואת היתה קטנה בשנים, לפיכך נקראת עלמה. והעלמה הזאת היא אשת הנביא או אשת אחז. והוא הנכון. כי אם היתה אשת הנביא היה אומר הנביאה כמו שאמר ואקרב אל הנביאה. ועוד שאמר מלא רחב ארצך עמנואל. משמע כי בן מלך היה. אמר עתה היא הרה ועתה היא יולדת בן ותקרא אמו שמו עמנואל: וקראת. על אמו הוא אומר והיה מנהגם כי האמות היו קוראות שם לבניהן. ואמר וקראת דרך צווי כי הנביא היה מצוה שתקרא שמו כן. כי מיום שיולד יהיה לכם שלום ויהיה האל עמכם לכך תקרא שמו עמנואל. ומהו האות: חמאה ודבש יאכל. כלומר מיום שנולד יאכל לדעתו חמאה ודבש וכל דבר מתוק שיקריבו לפיו הוא יפתח פיו לו ויקחנו ואם יקריבו לפניו מאכל רע ימאסנו ויסגור פיו לו ולא ירצה בו. וזהו מאוס ברע ובחור בטוב. ויבחר במאכל הטוב. כמו שאמר חמאה ודבש יאכל לדעתו. ומלת לדעתו היא נקשרת למעלה ממנה ולמטה ממנה. וזה הבן לא נוכל לומר כי הוא חזקיהו. כי כשמלך אחז היה חזקיהו בנו בן תשע שנים וזאת הנבואה נאמרה לאחז בימי מלכותו. והעלמה גם כן איננה אם חזקיהו כי לא היתה עלמה כשנאמרה נבואה זו. ויונתן תרגם פסוק חמאה ודבש כן שמן ודבש יכול עד לא ידע לרחקא בישא ולקרבא טבא. ולהשיב למינים בזאת הפרשה מבואר בספר הברית שחבר אדוני אבי ז"ל בתשובת המינים. וענין הפרשה סותר דבריהם בפירוש כי אחז היה מפחד בעבור שני המלכים האלה שלא ילכדו את ירושלם ונתן לו אות כדי להאמין שלא ילכדוה ואם האות דבר כאשר הם אומרים מה אות היה זה לאחז דבר שהיה אחר כן ליותר מארבע מאות שנה ואיך יתחזק לבו בזה הדבר שלא היה בימיו. ושאר התשובות מסודרות שם בספר הברית: כי בטרם. פי' אדוני אבי ז"ל אמר לו כי בטרם שיגיע זה האות להם ילכו להם המלכים. זהו שאמר תעזב האדמה. כלומר תעזב מהם שילכו להם. אבל היה יכול שישובו אחרי כן וילכדו אותה לכך נתן לו האות שכיון שיראה האות בנער יבטח לבו באל. כי כמו שהאות הזה שנתן לו נתקיים כן יתקיים דברו שלא ילכדו ירושלם ולא תקום עצתם ולא תהיה. ומה שאמר מפני מלכיה והם לא היו מלכי האדמה ההיא שהיא ירושלם אלא מלכי דמשק ושמרון כך פירוש מפני אלה השני' שהיו מחשבים שהיו מלכיה. ויש לפרש הפסוק בענין אחר ולא יהיה פירוש מאוס ברע השני כמו הראשון אלא פירוש זה השני מאוס ברע ובחור בטוב כשאר נערים שיגדלו ותכנס בהם דעת הבחירה מעת שיחלו לדבר. ואמר כי בטרם שיחל נער זה לדבר שיהיה בעת בחירת הטוב ומאוס ברע כשאר הנערים וזה עד שלש שנים או קודם תעזב אדמ' שמרון ודמשק ותהיה שממה אשר אתה קץ עתה מפני שני מלכיה. והם רצין ופקח. וכדי שתאמין זה נתן לך האל זה האות מעתה. כי מיד שיולד הנער יבחר במאכל טוב וימאס ברע לדעתו כמו שפירשנו: יביא ה' עליך. מאלה המלכים לא תפחד אבל עוד יביא ה' עליך ועל עמך ועל בית אביך ימים אשר לא באו וגומר. כלומר ימי רעה אשר לא באו מיום שנחלק המלכות. כי אז החלו הרעות לבא על ישראל ולא היו בכל הימים שעברו ימי רעה כמו אלה הימים. ומי יהיה העושה הרעה הגדולה הזאת שיביא ה' עליך את מלך אשור. ואמר עליך. כי עליו עלה תגלת פלאסר מלך אשור ויצר לו. כמו שכתוב בדברי הימים. ואמר ועל בית אביך. בעבור חזקיהו בנו שעליו עלה סנחריב מלך אשור על כל ערי יהודה הבצורות ויתפשם ולא נשארה עיר בכל ארץ יהודה שלא כבש אלא ירושלם. ואמר ועל בית אביך. ולא אמר על בנך לכבוד חזקיהו שהיה צדיק ואחז היה רשע: והיה

והיה ביום ההוא ישרק יהוה לזבוב אשר בקצה
יארי מצרים ולדבורה אשר בארץ אשור: ובאו ונחו כלם בנחלי
הבתות ובנקיקי הסלעים ובכל הנעצוצים ובכל הנהללים: ביום
ההוא יגלח אדני בתער השכירה בעברי נהר במלך אשור את הראש
ושער הרגלים וגם את הזקן תספה:
והיה ביום ההוא יחיה איש עגלת בקר ושתי צאן: והיה מרב
עשות חלב יאכל חמאה כי חמאה ודבש יאכל כל הנותר בקרב
הארץ: והיה ביום ההוא יהיה כל מקום אשר יהיה שם אלף גפן
באלף כסף לשמיר ולשית יהיה: בחצים ובקשת יבוא שמה כי
שמיר ושית תהיה כל הארץ: וכל ההרים אשר במעדר יעדרון
לא תבוא שמה יראת שמיר ושית והיה למשלח שור ולמרמס שה:
ח ויאמר יהוה אלי קח לך גליון גדול וכתב עליו בחרט אנוש
למהר שלל חש בז: ואעידה לי עדים נאמנים את אוריה הכהן
ואת זכריהו בן יברכיהו: ואקרב אל הנביאה ותהר ותלד בן ויאמר
יהוה אלי קרא שמו מהר שלל חש בז: כי בטרם ידע הנער קרא אבי
ואמי ישא את חיל דמשק ואת שלל שמרון לפני מלך אשור:
ויסף יהוה דבר אלי עוד לאמר:

וכל

ויהי בעידנא ההיא יכלי יי לעם קוטרי משריית גיברייא דסגיאין
כדיבביא וייתיכון מסיפי ארעא דמצרים ולעזיזי משריתא דאינון תקיפין
כדבריתא וייתיכון מסיפי ארעא דאתור: וייתון וישרון כולהון ברחובי
קרויא ובשקיפי כיפיא ובכל מתכרי נעצוציא ובכל בתי תושבחתא:
בעידנא ההיא יקטול יי בהון כמא דמתקטיל בחרבא חריפא כסיבביא
ובמגירויא בעברי נהרא במלכא דאתור ית מלכא וית משריתיה ואף
ית שלטוניא כחדא ישיצי: ויהי בעידנא ההיא יקיים גבר עגלת תורין
ותרין ען: ויהי מסגי טוב משח יכול שמן ארי שמן ודבש יתפרנסון
כל צדיקיא דאשתארון בגו ארעא: ויהי בעידנא ההיא יהי כל אתר
דיהון תמן אלף גופנין שוין באלף מנין כסף להובאי ובור יהי: בגירין
ובקשתן יהכון לתמן ארי הובאי ובור תהי כל ארעא: וכל טורי דבית
יהודה די במעדר יתפלחון לא תיעול לתמן דחלת הובאי ובור ויהי
לבית ארבעה בקרן דתורין ולבית משכי עדרין דען: ואמר יי לי סב
לך לוח רב וכתוב עלוהי כתב מפרש מוחי למיבז ביזא ולמעדי עדאה:
ואסהיד קדמי סהידין מהמנין ית לוטיא דאמרית לאיתאה בנבואת
אוריה כהנא והא אתו אף כן כל נחמתא דאמרית לאיתאה בנבואת
זכריה בר יברכיה אנא עתיד לאיתאה: ועלית לות נביאתה ועדיאת
וילידת בר ואמר יי לי קרי שמיה מוחי למבז ביזא ולמעדי עדאה: ארי
עד לא ידע עולימא מיקרי אבא ואימא ישבי ית נכסי דמשק וית עדאי
שמרון קדם מלכא דאתור: ואוסיף מימר דיי למללא עמי עוד למימר:

והיה ביום ההוא ישרוק· כאלו ישרוק להם שיבאו. כלו' שיעיר את רוחם· וכן אמר למעלה ושרק לו מקצה הארץ· ואמר זבוב ודבורה לפי שמתאספי' לרוב כרגע לפי המשיל חיל מצרים וחיל אשור לזבוב ולדבור' שיתאספו מהרה ויבאו מהרה כמו שאמר למעלה והנה מהרה קל יבא· וכן באמר במשל סבוני כדבורים· באשר תעשנה הדבורים· ות"י כן יכלי ה' לעם קטרי משרית גבריא וגו' ואמ' בקצה יאורי מצרים כי הקצינים שבמצרים יבאו עם מלך אשור כשיעלה על ארץ ישר' וזכר יאורי לפי שעובדי האדמה מתקנים יאורים בכל מקום להשקות אדמתם· ואמר כי אפילו עובדי האדמה יניחו עבודתם ויבאו מרוב תאותם להשחית את ארץ ישר': ובאו ונחו כולם. אמר ונחו כולם לפי שהדבורי' נחות על הפרחים· ואמר בנחלי הבתות ובנקיקי הסלעים· כלומ' בעברי' אמר בעמקי' ובערים הבצורות אשר בסלעי'· ופירו' הבתות חרבות. כמו ואשיתהו בתה. ודגש התי"ו תמורת הכח· ופירוש נקיקי הסלעים שני סלעים: ובכל הנעצוצי' ובכל הנהלולים· הם עצים פחותים· כמו תחת הנעצו' יעלה ברוש ותחת הסרפד יעלה הדס. והם משל על ערי הפרזות· ות"י ובכל הנהלולים בתי תושבחתא: ביום ההוא· זה היה במגפה אשר היה במחנה אשור כשבא לירושלם אחר שכבש כל ארץ ישר'· ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור· והמשיל המגפה לתער לפי שהתער משחית השער מכל וכל כך היתה המגפה רבה בהם ובגדוליה'. כמו שכתוב ויכחד כל גבור חיל ונגיד ושר במחנה מלך אשור. ופירוש בעברי נהר בחיל הבא מעברי הנהר. וזהו במלך אשור שבא עם צבאותיו לירושלם· ומה יגלח בהם הראש· פירו' את שער הראש. וכן וגלח את ראשו· והוא משל על ראש הצבאות· ושער הרגלי' הוא שער הערו' והוא כנוי להמון העם: וגם את הזקן תספ'. והזקן כנוי למלך. לפיכך אמר וגם כי אין דרך לגלח את הזקן ואפילו מי שיגלח את ראשו לא יגלח את זקנו· אבל שער הרגלים דרך העולם לגלחו· ואמר על הזקן תספה ולא היתה בכלל יגלח לפי שמלך אשור לא מת במחנה כי בארצו מת במוכו כי בניו הכוהו בחרב· ומלת תספה פעל עומד· ותי"ו תספה לזקן כי הוא לשון נקב' כמו וכל זקן גרועה אעפ' שמצאנו גם כן בלשון זכר· ות"י את הראש ית מלכא· ותרגם וגם את הזקן ואף ית שלטוניא· ושער הרגלים· תרגם כמו שפירשנו. ופירו' השכירה כי התער שישכור אדם הוא טוב ומחודד· ות"י שכירה גדולה· וכן גם שכיריה בקרבה גדוליה· ות"י חרבא חריפא· ושער הוא אחד בסמוך ובמוכרת והוא בשקל נער שער ואינו ממשקל שער זהוב: והיה ביום ההוא יחיה איש· גם זה בימי חזקיהו. ואמר שיהיה שלום וברכה בארץ ומרוב הברכה יגדל איש עגלת בקר ושתי צאן ודי לו בהם· כמו אם יהיו לו עדרי' מהם בזמן אחר כי זמן ברכה יהיה בימים ההם: מרוב חלב· מרוב שיעשו חלב יאכלו החמאה כי החלב יש בו הקום שהוא נקרא דחלבא וכשישתה החלב ישתנו מעורב ובימי' ההם מרוב שיהיה להם חלב יעשו ממנו חמאה ולא יחושו על הקום וישפכו אותו ולא יאכלו מן החלב אלא החמאה שיוציאו ממנו וגם דבש יהיה להם הרבה מאד· כמו שנאמר על האדמה זבת חלב ודבש: כל הנותר· כי בימי חזקיהו גלו רוב ישר'· ואמר כי הנותרים יהיה להם שבע גדול בימי חזקיהו: והיה. הפסוק כמו הפוך· וככה פירושו. כל מקום אשר הוא עתה לשמיר ולשית שאין יכולין לעובדו מפני המלחמה יהיה בעומד בו. כאלו אמר אשר הוא עתה לשמיר ולשית וכמוהו רבים· ואמר כי אותו המקום יהיה עבוד ביום ההוא עד שאלף גפן בו ישוו אלף כסף שיהיה הפרי מבורך ומוציא הרבה ופרי טוב: בחצים יבא שמה· עתה בא שמה מי שירצ' לבא בחצי' ובקשת מפני המלחמות לפי' תהיה עתה כל הארץ שמיר ושית שאיננה עבודה מפני המלחמה ותעלה שמיר ושית: וכל ההרים. והם ההרים שהם בישוב שנעבדו· גם ההרים בימי חזקיהו לא תבא שמה יראת שמיר ושית כמו שהוא עתה. כי יעדרון במעדר ולא יהיו יראים שיעלה שמיר ושית גם אבל יהיו למשלח שור ולמרמס שה שירעו בהם הבהמות ולא יחושו מרוב התבואה. על דרך משלחי רגל השור והחמור. ומעדר הוא שם הכלי שחופרין בו: יעדרון. יחפרון: ויאמר ה' אלי. גליון· פי' אגרת· ות"י לוחי. ובאמרו גדול והוא לא צוה לכתוב בו אלא ארבע תיבות אולי היו דברים רבים והיה ענינם זה למהר שלל חש בז או לא היו אלא ארבע תיבות אלה· והגליון היה גדול למשל על ארץ ישר' כמו שהיה הגליון גדול והכתב בה מעט כן היתה ארץ ישר' רחבת ידים והיושבים בה מעט שגלו י' השבטים והיתה חרבה רובה· ופירוש בחרט אנוש· לפי שהיה זה במראה הנבואה אמר לו שיכתוב זה בחרט אנוש כלו' שלא יחשוב כי זה שצוה לו לכתוב במראה הנבואה לבד אלא שיעשה כן ממש בעבור הנבואה מעלי' יכתוב זה בחרט אנוש כי אותו שהוא נכתב בחרט אנוש במראה הנבואה אינו בחרט אנוש כי אינו מעשה ממש כמו שהלך ישעיהו ערום ויחף ולקח הושע אשת זנוני' והעביר יחזקאל תער על ראשו ועל זקנו כל זה היה במראה הנבואה. לפיכך אמר לו וכתוב עליו בחרט אנוש למהר שלל חש בז. והמלות האלה כפל ענין במלות שונות· והכפל לחזק הענין ולמהרו· ויונתן תרגם בחרט אנוש כתב מפרש: ואעידה לי· אלה הם דברי הנביא ואעפ' שלא זכר כתיבת הגליון ידוע הוא כי כתבו כמו שצוה לו האל. ועוד עשה בו ואף על פי שלא ראינו שצוה בו האל העיד עליו עדו' כלומר החתים בו העדים שתהיה נבואה זו כתובה וחתומה כי כן עתידה להיות בקרוב· ואוריה נתנבא בימי יהויקים וזכריה בשנת שתים לדריוש· ואף על פי שבניהם היו בימי ישעיהו. ודע' רבותי' ז"ל שלא היו בזמן אחד שאמרו· וכי מה ענין אוריה אצל זכריה אלא אוריה נתנבא פורענות ציון שדה תחרש וזכריה נתנבא נחמות עוד ישבו זקנים וזקנות וגו'· נבואת אורי' עדות לנבואת זכריה כשם שנתקיימה נבואת אוריה כך תתקיים נבואת זכריה· ולדעתם יהיה ואעידה לי דברי האל יתברך· וכן תרגם יונתן ואסהיד קדמי סהדי וגו'· ואקרב אל הנביאה· הוא אשתו וקראה נביאה לפי שהיתה אשת נביא· ושני דברי' העיד בענין זה כתיב' הגליון והבן הנולד לישעיהו הנביא: מהר שלל חש בז· לא נקרא שם הנער בד' תיבות האלה כאחד אלא אמר שיקראו שמו מהר שלל או חש בז· כי שני הזוגות ענין אחד פעם יקראו אותו מהר שלל ופעם יקראו אותו חש בז: כי בטרם· זמן אחד הוא זה עם מה שאמור למעלה בבן אחז בטרם ידע הנער מאוס ברע ובחור בטוב כי אז יחל לדבר הנער ותחלת דברו הוא שיקרא אביו ואמו כי בזה הדב' ירגילוהו תחילה: ישא את חיל דמשק· ישא הנושא את נכסי דמשק ואת שלל שמרון לפני מלך אשור· ישא חסר הפעל· כמו ויגד ליעקב. ר"ל לומר המגיד. וכן אמ' ויאמר ליוסף. רוצה לומר האומר· וכמוהם רבים: ויוסף ה'· אמ' ויוסף לפי שזכר בזה הענין עצמו, ולפיכך אמר עוד גם כן:

יען

השילוח יען כי מאס העם הזה את מי השלח ההלכים לאט ומשוש את רצין
ובן רמליהו: ולכן הנה אדני מעלה עליהם את מי הנהר העצומים
והרבים את מלך אשור ואת כל כבודו ועלה על כל אפיקיו והלך על
כל גדותיו: וחלף ביהודה שטף ועבר עד צואר יגיע והיה מטות
כנפיו מלא רחב ארצך עמנו אל:
רעו עמים וחתו והאזינו כל מרחקי ארץ התאזרו וחתו התאזרו
וחתו: עצו עצה ותפר דברו דבר ולא יקום כי עמנו אל:
כי כה אמר יהוה אלי כחזקת היד ויסרני מלכת בדרך
העם הזה לאמר: לא תאמרון קשר לכל אשר יאמר העם הזה
קשר ואת מוראו לא תיראו ולא תעריצו: את יהוה צבאות אתו
תקדישו והוא מוראכם והוא מעריצכם: והיה למקדש ולאבן נגף
ולצור מכשול לשני בתי ישראל לפח ולמוקש ליושב ירושלם:
וכשלו בם רבים ונפלו ונשברו ונוקשו ונלכדו:
צור תעודה חתום תורה בלמדי: וחכיתי ליהוה המסתיר
פניו מבית יעקב וקויתי לו: הנה אנכי והילדים אשר נתן לי יהוה
לאתות ולמופתים בישראל מעם יהוה צבאות השכן בהר ציון:
וכי יאמרו אליכם דרשו אל האבות ואל הידענים המצפצפים
הלוא והמהגים הלוא עם אל אלהיו ידרש בעד החיים אל המתים:

חלף דקץ עמא הדין במלכותא דבית דוד דמדבר להון בניח כמי שילוחא דנגדין בניח ואתרעיאו ברצין ובר רמליה: בכן הא יי מייתי ומסיק עליהון ית משירית עממיא דסגיאין כמי נהרא תקיפי וחסינא ית מלכא דאתור וית כל משיריתיה ויסק על כל פצידוהי ויהך על כל כיפוהי: ויעדי בארעא דבית יהודה כנחל מגבר עד ירושלם ימטי ויהי עם משיריתיה מלי פתאי ארעך ישראל: אתחברו עממיא ואתברו ואציתו כל די בסיפי ארעא אתתקפו ואתברו אתתקפו ואתברו: אתמליכו מלך ויעדי מלילו פיתגמא ולא יתקיים ארי בסעדנא אלהא: ארי כידנן אמר יי לי כמיתקף נבואתא ואלפני מלמהך באורח עמא הדין למימר: לא תימרון מרוד לכל דיימר עמא הדין מרוד ולדחלתיה לא תדחלון ועל תוקפיה לא תימרון תקוף: ית יי צבאות יתיה תימרון קדיש והוא דחלתכון והוא תוקפכון: ואם לא תקבלון ויהי מימריה בכון לפורען ולאבן מחי ולכיף מתקל לתרין בתי רברבי ישראל לתבר ולתקלא על דאתפליגו על דבית יהודה דיתבין בירושלם: ויתקלון בהון סגיאין ויפלון ויתברון ויתצדון ויתאחדון: נביא טר סהדותא לא תסהיד בהון ארי לא מקבלין חתום וטמר אוריתא לא צבן דילפון בה: אמר נביא על דא צליתי קדם יי דאמר לסלקא שכינתיה מבית יעקב ובעיתי מן קדמוהי דאנא קיים ועולימי דיהב לי יי יתקיימון בנא אתין ומופתין דאמירן למיתי על ישראל ראם יחזון ויתובון תיבטל גזירתא די גזירא עליהון דיגלון מלאתחזאה קדם יי צבאות די שכינתיה בטורא דציון: וארי יימרון לכון עממיא דאתון ביניהון תבעו מן בידין ומן זכורו דמנצפין ודמנהמין הלא כן אורח עממיא פלחי טעותא עמא מן טעותיה תבעין חייא מן מיתיא:

כדין

יען. כי היו ביהודה ובירושלם רבים שהיו רוצים במלכות פקח בן רמליהו והיו מואסים במלכות בית דוד לפי שהיתה יד מלכות אפרים תקפה ומלכות בית דוד חלושה בימי אחז. וחבר עם בן רמליהו רצין לפי שבשניהם יחד היו נלחמים ביהודה. והמשיל מלכות בית דוד למי השלוח ההולכים לאט שהוא כנחל קטן ומימיו הולכים בנחת כן מלכות בית דוד לא היה להם כח להרע לאויביה רצין ובן רמליהו: ומשוש את רצין. יהיו ששים ושמחים עמהם אם יהיו הם מולכים בירושלם. ומשוש שם סמוך למלת אל. וכן מקום לא ידע אל: ולכן. הוא״ו אינ׳ לתוספת ענין. שהרי הוא התחלת דברים. טעם למה שאמר יען אשר עשו כך וכך יעשה להם כך וכך. כמו ויפתח אברהם את עיניו. ורבים כמוהו. אמר הנביא דבר אלי ה׳ כי בעבור ששמח לבם עם הנלחמים עם מלכות בית דוד יפלו ביד קשים מהם. והם מחנה אשור. והמשיל אותם למי הנהר העצומים והרבים כאשר הם מתגברים בארץ ושוטפו כל אשר יעבור עליהם כן מלך אשור ומחנהו הרב שכבש כל ארץ יהודה זולתי ירושלם: ואת כל כבודו. הוא חילו הגדול שהתכבד בו על כל העמים וכבש אותם תחת ידו: ועלה על כל אפיקיו. ואעפ״י שהאפיקי׳ הם עמקים ואמר ועלה כנגד ארץ ישראל שהיא גבוהה מכל הארצות. ר״ל שכל הארץ תמלא מהם. כמו שהאפיקים מלאים מים. ועוד מרובם ילכו על כל גדות האפיקי׳. והם שפתי העמקים למעלה שהם גבוהים מן העמק. וגדותיו הם משל על כל ערי יהודה הבצורו׳: וחלף. תרגו׳ ועבר: עד צואר יגיע. המשיל ירושלם לראש הגוף. וכשהמי׳ מגיעי׳ לאד׳ עד צואר הנה הוא קרוב לטבוע בהם. ואם יתגברו מעט יעברו ראשו ויטבע בהם כן מלך אשור בבאו עד ירושלם היה כמו המי׳ המגיעי׳ עד הצואר והיתה ירושלם קרוב׳ להכבש לולי רחמי האל. וכתו׳ עד צואר יגיע עד ירושלם ימטי: והיה מוטות כנפיו. הדגש הוא לחסרון נון״ מונטות מן נטה. ר״ל נטית מחנהו והתפשטותו יהי׳ מלא רחב של ארץ יהודה כלה. ואמר עמנו אל שהוא הבן הנולד לאחז. לאות כי לא תכבש. כלו׳ אתה עמנו אל שאתה בירושלם בך יכירו כי עמה׳ האל שתנצל מיד מלך אשור כי כל שאר ארצך תהיה מלאה מהם. ובדר׳ כמה הם מוטו׳ התרגו׳ א׳ מס׳ בכנפיו א׳ מס׳ באכלוסי סנחריב מלא רח׳ ארץ יהודה: רעו. ענין שבר. כמו תרועם בשבט ברזל. אמר כנגד העמי׳ הנאספי׳ עם מלך אשור שברו ואחר כן תהיו נשברי׳: וחתו. פעל עמד. השברו והאזינו כל מרחקי ארץ כל העמי׳ שבאת׳ לירוש׳ האזינו זאת הנבוא׳ כי בתחילה תשברו ואחר כך תשברו: מרחקי. הקוף בשבא: התאזרו התאזרו תחלה התחזקו למלחמה ואחר תשברו. והכפל לחזק הענין. וי״ת רעו מענין רעך ורע אביך אתחברו עממי׳ ואתברו: עוצו. מה תועיל לכם עצתכם על ירושלם כי תופר. וכן דברכם עליה לא יקום ולמה כי עמנו אל. ומלת עוצו השורק במקו׳ חולם. ויבא בחולם בכחי הפא׳ כמו גשו הנה בחסרי הפא׳: כי כה אמר ה׳. הטעם בכי למה שאמ׳ כי לא תקום עצתם על ירושלם. כי כן אמר לי בחזקת היד כי הוא יהיה מעריצכם שיתן לכם חוזק ותוקף למאמיני׳ בו ולמקדישי׳ שמו. גם יסר אותו שלא אלך בדרך העם הזה המואסים במלכות בית דוד מפני מורא המלכי׳ האלה. ופירוש בחזקת היד בחוזק הנבואה. וכן ויד ה׳ היתה עלי חזקה. והחוזק בנבואה הוא שירא׳ במראה הנבוא׳ מראה נוראה ונפלא׳. או שיאמ׳ דברי׳ והוא יסרני שלא אלך בדרך ה׳ ולאמ׳ גם כן לאחרי׳ וליסרם ולהזהירם שלא ילכו בדרכי העם המורדי׳ ואומ׳ להם: לא תאמרון. לא תחשבו ולא תרגו זה שתקשרו ותמרדו במלכו׳ בית דוד. וכמוהו הלהרגני אתה אומ׳. ויאמ׳ להכו׳ את דוד. או פי׳ לא תאמרון [illegible] לאחיו: ואת מוראו לא תיראו. מה שהם יראי׳ והם רצין ופקח לא תיראון אותם ולא תערצון לא תתנו להם בלבבכם ובפיכ׳ העריצו׳ והכח כמו שהעם הזה עושים. כי אין להם כח עליכם אם לא ירצה האל. ויש מפרשי׳ נבואה זו בימי חזקיהו שהיו יראי׳ ממלך אשור. ואמ׳ כי שבנא וסיעתו השלימו בסתר עם מלך אשור. וכן פירשו רז״ל: את יהוה צבאות. הוא אדון צבאו׳ מעלה ומטה ובידו הכל תיראו אותו ותקדישו הוא יכיל אתכם מצבאות מטה הנלחמי׳ עליכ׳ והוא מוראכם שתיראו אותו לבדו: והוא מעריצכם. והוא יתן לכם עריצו׳ וכח ולא יוכלו אויביכ׳ להרע לכם: והיה למקדש. מקדש הוא ארמון ומקום מבצר שיסגר אדם בו. כמו כי מקדש מלך הוא: ובא ע מקדשו. אמ׳ כי הקדוש ברוך הוא יהיה לשני בתי ישרא׳ לאחד למקדש. והם הבוטחי׳ בו ורצי׳ במלכו׳ בית דוד. ולאחד לאבן נגף ולצור מכשול: לפח ולמוקש ליושב ירושלם. לאחד מן הבתי׳ היושבים בירושלם והם המואסים במלכות בית דוד ובוחרים במלכות בן רמליהו. ואם בימי חזקיהו שבנא וסיעתו. וי״ת ליושב לירושלם: וכשלו בם. באבן נגף ובצור מכשול שזכר יכשלו בם רבים. והם המורדי׳ הם חושבי׳ להמלט במרדם והם יפלו בתוך המוקש וילכדו: צור תעודה. צור בשקל סוב בתשלומו. ענינו ענין קשירה. כמו ותהיינה צרורות. ומבוקעים ומצוררי׳. וצור מקור. וכן חתום. והוא דברי הנביא. אמר אין לי אלא לצרור ולחתום התורה בלמודי כלו׳ עם למודי שלא יראוה אחרים אלא התלמידי׳ כי האחרי׳ אינם רוצים לא לראות ולא לשמוע דברי תורה. ואחר שהוא כן טוב שיצרור אותה אדם ויחתמנה ולא תזכר אלא עם התלמידי׳ כי האחרי׳ אם אזכור להם או אראה להם דברי תורה ולא יעשוה הנה ענשם כפול אחר האזהרה. ולמודי שם תואר לתלמידי׳. וכן כל בניך למודי ה׳ למוד מדבר. ויש מפרשים כי הוא דברי האל ויהיה צור וחתום כצווי. וכן תרגם יונתן. ופי׳ צור כמו נצור טור סהדותא וגו׳: לפירושינו יהיה זה הפסוק נקשר עם אשר לפניו. ולפירו׳ האחר יהיה זה דברי הנביא ואשר לפניו דברי האל. וכן תרגם יונתן. ואמר וחכיתי לה׳ כל זמן אני מחכה לה׳ אפילו בעת שמסתיר פניו מבית יעקב: וקויתי לו. כפל ענין במ״ש: וחכיתי. בחירק עי״ן הפעל׳ וקויתי בצרי: הנה אנכי. מעשים שעשיתי לאות כמו כתיבת הגליון וקריאת שמות הילדים שאר ישוב ומהר שלל חש בז מעם ה׳ צבאות לא עשיתי דבר מעצמי אלא הכל כאשר לי מעם השם צבאות השוכן בהר ציון והוא יושיענה מיד מלך ארם ומיד מלך אשור. ואלה הדברי׳ היה אומר הנביא לתלמידי׳ היושבי׳ לפניו. ואמר להם גם כן: וכי יאמרו אליכם. כי יאמרו אליכם העם הזה דרשו אל האבות והידעוני׳ כמו שאנו עושים הלא תראו כי הם מצפצפים ומהגים. אם כן ראוי לדרוש מהם ולהאמין בהם. אתם תאמרו להם הלא עם אל אלהיו ידרוש אפי׳ אותם שדורשים אל אלהים אחרים כל עם ועם דורשים אל אלהיו יש שעושה אלוה החמה ויש שעושה הלבנה ויש שאר הככבים וכל אלה הם חיים ויש בהם כח אף על פי שאין ראוי לדרוש מאתם כי הכח בא להם מהאל יתברך והוא אדון הכל ואליו ראוי לדרוש. אבל זה שאתם אומרי׳ לנו שנדרוש אל האובות ואל הידעונים זהו דבר שאין הדעת סובלו כי הם מתים. ואיך נדרוש בעד החיים אל המתים. כי המתים אינם יודעים מאומה. והמצפצף הוא דרך מרמה למתנבאים בהם. ויונתן תרגם ואם ימרון לכון עממיא וגו׳:

לתורה ולתעודה אם לא יאמרו כדבר הזה אשר אין לו שחר׃
ועבר בה נקשה ורעב והיה כי ירעב והתקצף וקלל במלכו ובאלהיו
ופנה למעלה׃ ואל ארץ יביט והנה צרה וחשכה מעוף צוקה
ט ואפלה מנדח׃ כי לא מועף לאשר מוצק לה כעת הראשון הקל ארצה
זבלון וארצה נפתלי והאחרון הכביד דרך הים עבר הירדן גליל
הגוים׃ העם ההלכים בחשך ראו אור גדול ישבי בארץ צלמות אור
ל׳ נגה עליהם׃ הרבית הגוי לא הגדלת השמחה שמחו לפניך כשמחת
בקציר כאשר יגילו בחלקם שלל׃ כי את על סבלו ואת מטה שכמו
שבט הנגש בו החתת כיום מדין׃ כי כל סאון סאן ברעש ושמלה
מגוללה בדמים והיתה לשרפה מאכלת אש׃ כי ילד ילד לנו בן נתן
לנו ותהי המשרה על שכמו ויקרא שמו פלא יועץ אל גבור אביעד
למרבה שר שלום׃ למרבה המשרה ולשלום אין קץ על כסא דוד ועל
ממלכתו להכין אתה ולסעדה במשפט ובצדקה מעתה ועד עולם
קנאת יהוה צבאות תעשה זאת׃

פרין תימרון להון לאוריתא דאתיהיבת לנא ולסהדו אנחנא שמעין
אי לא תיגלון לביני עממיא ויימרון לכון כפיתגמא הדין מכען לית
מן דישתזיב ויבעיניה׃ ויעידי תקלא בארעא ויהי עקא וכפן ויהי אר
יחזי כפן וסיגוף ויילוט ויבזי שום פת כריה וטעותיה ויתפני לעילא
למבעי פורקן בתר דתתחתם גזירתא ולא יכיל׃ וסעיד מיתבי ארעא
יבעי ארי ייתי עלוהי עקא כפן ושלהוי עקא קבל ובדור׃ ארי לא
ישתלהי כל דייתי לאעקא להון כעידן קדמאי גלו עם ארע זבולן ועם
ארע נפתלי ושארהון מלך תקיף יגלי על דלא אדכרו גבורת ימא
וניסי ירדנא קרב כרכי עממיא׃ עמא בית ישראל דהוו מהלכין במצרים
ברבקבלא נפקו למחזי נהור סגי יתבין בארעא טולימותא נהורא
אזהר עליהון׃ אסגיתא עמא בית ישראל להון אסגיתא חדוא חדיאו
קדמך כחדות ניצחי קרב כמא דהוו חדן בפלגותהון ביזתא׃ ארי
אעדיתא ית ניר מרותיה וית שולטן עקתיה שלטון דהוה מפלח בית
אתבר כיום מדין׃ ארי כל מיסבהון ומתנהון ברשע אתגעלו בחובין
הא כבסו דמא ושא כרם דלא דכן רישמיה כיתמא מינה כן כמא דלית
ביה צרוך אלהן לאתוקדא בנורא כן יתן עליהון עממיא דתקיפין באישתא ויקטלנונון׃ אמר נביא לבית דוד ארי רבי אתיליד לנא בר אתיהב לנא וקביל
אוריתא עלוהי למטרה ואתקרי שמיה מן קדם מפליא עצה אלהא גברא קיים לעלמיא משיחא דשלמא יסגי עלנא ביומוהי׃ סגי רבו לעבדי אוריתא ולנטרי
שלמא לית סוף על כורסי דוד ועל מלכותיה לאתקנא יתה ולמבנא בדינא ובזכותא מכען ועד עלמא במימרא דיי צבאות תתעביד דא׃ פתגמא

לתורה ולתעודה. שבועה כאדם האומ' בתורה יהיה כך וכך. וכן אם לא שבועה. כמו אם לא שויתי ודוממתי. והדומים להם. יאמרו אלה שאמ'. וכי יאמרו אליכם:
תדעו באמת כי כן יאמרו אליכם כדבר הזה אשר אמרתי. והוא דבר אשר אין לו שחר. פירוש אורה כלו' אין להם שום טעם ודבר חשוך ואפל הוא. ויונתן תרגם
כדי תימרון להון לאוריתא וגו'. כלו' לאוב ולידעוני אין לו מי שיסחר פניו ויבקשנו. כלו' אין ראוי לכך. ובדרש אין לו שחר על עצמו אינו מזריח את השחר שהרי
פניהם לו ולא ירצה ואיך יזריח על אחרים. ובדרש עוד אמר רבי סימון בארה אביו של הושע בן בארי נבא שני מקראות הללו. וכי יאמרו לתורה ולא היה להם
כדי ספר ונטפלו בישעיה ונבא לג' את עשרת השבטים כשהגלה מלך אשור לראובני ולגדי הוא אשר הגלה תגלת פלאסר: ועבר בה. פירוש בארץ. שהרי זכר
למעלה בהר ציון. כלו' מי שיעבור בה נקשה ורעב יהיה כי לא ימצא בארץ מה יאכל. ופירוש נקשה קשה יומו. כמו אם לא בכיתי לקשה יום: והיה כי ירעב. כאשר
לא ידע מה יעשה ולא ידע עצה לנפשו כי ירעב והתקצף וקלל במלכו שאין לו כח להושיעו כי הרעב מפני מלחמת האויבי': ובאלהיו. באליליו שהיה עובד. וכאשר
יראה שאין לו עזר מזה ומזה ופנה למעלה ישוב לא' יתברך שיעזרהו וגו'. ויש אומרי' פת כתריה וטעותיה ויתפני לעילא למבעי פורקן בתר דתתחת' גזרתיה ולא
ייכול. ופת כומריה ענין עבוד' זרה. וכן שכות מלככם הנשבעי' במלכם: ואל ארץ. כתרגומו וסעיד מיתבי ארעא יבעי. והפסוק כפול בענין במלות שונות:
צרה וחשכה. כמו צוקה ואפלה. ופירוש מעוף חשך. כמו ארץ עיפתה כמו אופל. כי שניהם שרש אחד להם. ויונתן תרג' לסוף עייפו: ואפלה מנודח. כמו ולאפלה'
כלומר יראה עצמו מנודח אל החשך ואל האפלה. ויונתן תרגם מנודח שם כאלו אמ' ואפלה ודחי: כי לא מועף. לא חשב ישרא' עצמו בחשך ובצרה וצוקה הבאה
לארץ תחלה. כלומר עדיין לא הרגיש בעצמו כשהגלו זבלון ונפתלי. ופירוש מועף פעול מן הפעיל מנחי העי"ן. והוא ענין חשכה. כמו ארץ עיפתה ומוצק גם
כן פעול. וכמוהו ענין צוקה: ולה. פירוש לארץ: הקל. המגלה אותם. והוא תגלת פלאסר אשר הגלה לראובני ולחצי שבט המנשה ולזבלון ולנפתלי. וגלו'
ראובני וגדי כתוב בספר דברי הימי'. וגלות נפתלי בספר מלכי'. וכן זבלון היה סמוך לנפתלי: והאחרון הכביד. המגלה אותם. והוא סנחריב הכביד עליהם
והגלה אותם שאר השבטים. ואמר דרך הים עבר הירדן גליל הגוים. לפי שנשארה ירושלם שלא נכבשה והיא באמצע ארץ ישרא' ספר המקומות שהם בגבול
ארץ ישרא' והים והירדן מגבולו' ארץ ישרא'. כי גם ארץ יהודה לא נכבשה עד בימי חזקיהו ולא היה זה אלא לשעה כי שבו אליהם אחר שהוכה מחנהו כשבא לירושל'
ובדרש כעת הראשון לא כראשונים שהקלו מעליהם עול תורה אלא האחרונים הכבידו עליהם עול תורה וראויין לעשות להם נס כדורכי הים וכעוברי הירדן:
מאי גליל הגוים אמר הקדוש ברוך הוא אם חוזר בו מוטב ואם לא אעשה אותו גלילה בגוי': העם ההולכי'. אמ' עתה כשיכביד מלך אשור לבא על ירושלם שבט
יהודה ובנימין שהיו הולכים בחשך ראו אור גדול במפלת מחנה אשור. וחצי הפסוק האחרון כפל ענין במלות שונות: הרבית הגוי. גוי ישראל הרבית אותו.
משל לאויביהם במפלת מחנה אשור: לא הגדלת השמחה. פירוש לו לגוי שזכר. וכתוב לא באלף. ופירוש לו לגוי הרבית השמחה אבל לאויביהם לא הגדלת
אבל המעטת: שמחו לפניך. בבית המקדש שנתנו שבח והודאה ושמחו שמחה גדולה: כשמחת בקציר. כמו שדרך העולם לשמוח בעת הקציר. והתי"ו במקום
הא' כמו בשמחה. וכן אם אתן שנת לעיני. שפעת אני רואה. והדומים: כאשר יגילו בחלקם שלל. כמו ששמחו בעת שחלקו שלל מחנה אשור כן שמחו שמחה
גדולה אחר כן כשבאו לבית ה' להודו' ולשבח על הנס הגדול שעשה להם האל. ויש לפרש כאשר יגילו בני האדם בחלקם שלל כן שמחו הם לפניך. על דרך שש
אנכי [illegible] ירתך כמוצא שלל רב. אלא שגם הם חלקו מחנה אשור ואין צריך לומר משל אחר. ופירוש הראשון הוא הנכון: כי את. מלך אשור היה עול סבלו של
ישראל ומטה שכמו. כלומר שהיה למשא עליו והיה שבט הנוגש בישרא'. ואתה החתות אותו השבט: כיום מדין. כמו שהחתות מדין במלחמת גדעון. וכן אמר
בתהלו' עשה להם כמדין. כי אותו היום היה בו נס גדול ותשועה גדולה כי גדעון בשלש מאו' איש הכה את כל מחנ' מדין שהיה כדי ארב' לרוב ולהם ולגמליה' אין
מספר: כי כל סאון ברעש. כי לא תהי' זאת המלחמה כשאר המלחמות כי כל שאר המלחמו' ילחם הלוחם ברעש הסוסים. כמו שנ' עליו ברעש ורגז יגמא ארץ.
וכן רעש הכידוני'. כמו שאמר עליו לרעש כידון. וכן בשאר המלחמות שמלה מגוללה בדמים. כי יכו אלו באלה במכת חרב ושמלה מגוללת בדמי'. אבל זה לא
תהי' בה לא חרב לא רעש ולא דמים אלא כהויתה לשרפה מאכלת אש שהכה בה המלאך בלילה ושרפו. ויש מחלוק' זה בדברי רז"ל. יא כי היתה נשמה נשרפה וגוף
קיים. וי"א כי גם הגוף נשרף אבל לא בבגדיהם: וסאון סאן. הנון שרש ופי' לפי ענינו ענין מלחמה. ולא מצאנו לו חבר. ויהי' סאון תאר וסואן פעל. כאלו אמר
כי כל עושה מלחמה לוחם ברעש. או יהיה סאון שם למלחמה. אמר כי כל מלחמו' לוחם אדם ברעש: כי ילד ילד. זה אמר על חזקיהו לפי שבימי מלכותו היתה
התשוע' הזאת לישרא' שנגף מחנ' אשור. כאלו אמ' זה יהי' בזכות הילד שילד לנו: בן נתן לנו. כפל ענין במלות שונות: ותהי המשר' על שכמו. למה אמ' שכמו לענין משר'.
והלא לא נזכר שכמו אלא לענין עבוד' כמו ויט שכמו לסבול. ואת מטה שכמו יסור סבלו מעל שכמך. אלא לפי שאחז היה עובד למלך אשור והי' סובלו על שכמו אמ'
כי זה הילד לא תהי' עבוד' על שכמו אלא משרה: ויקר' שמו. פי' הקב"ה שהו' פלא יועץ אל גבור אבי עד. קרא שם הילד הזה שר שלום בעבו' כי המשרה תהי' לו
ולא יעבד מלך אחר. כמו שאמ' וימרד במלך אשו' ולא עבדו. שלום. כי שלום יהי' לישרא' בימיו. ואמר אלו הכנויים בא' ית' לענינים מורי' על דבר חזקיהו: פלא. על
דבר הפלא שעשה לו אחורני': יועץ. כי עצת ה' קמה לו ועצת סנחריב הופרה: אל גבור. יכול גבור. שאעפ"י שבא סנחריב בחיל גדול וגבורי' היה יכול עליהם:
וגבר וכרגע קטן הכה את מחנהו: אבי עד. שהוא קיים לעולם והוא אבי הזמן והוא בראו ובידו הוא להוסיף ולגרוע ולהוסיף זמן חיי חזקיהו חמש עשרה שנה:
למרבה המשרה. המם סתומה בכתוב. וקרי בתם פתוחה. ובהפך זה בעזרא הם פרוצים. מם פתוח' בסוף התיבה בכתוב. ויש בו דרש כאשר יסתמו חומות
ירושלם שהם פרוצים כל זמן הגלות ולעת הישועה יסתמו הפרוצי' ואז תפתח המשרה שהיא סתומה עד מלך המשיח: למרבה. הוא שם. והוא סמוך לפיכך הוא
נקוד בצרי. אמ' לרוב המשרה ולשלו' אין קץ. שיהיה על כסא דוד ועל ממלכתו. והוא כפל ענין במלות שונו': ולסעדה. שלא תמוט מלכותו ומשרתו מעתה ועד
עולם. ואף על פי שיהיה לה הפסק בימי הגלות עוד תשוב לקדמותה. וא"ר במשפט ובצדקה. כי בהם יכון הכסא ותקום המלוכה: קנאת ה' צבאות תעשה זאת.
זאת המשרה שתהיה עתה לבית דוד והתשועה הגדולה כי יקנא ה' צבאות בדברי נערי מלך אשור אשר חרפו וגדפו ה' יתברך: דבר

דבר שלח אדני ביעקב ונפל בישראל: וידעו העם כלו אפרים
ויושב שמרון בגאוה ובגדל לבב לאמר: לבנים נפלו וגזית נבנה
שקמים גדעו וארזים נחליף: וישגב יהוה את צרי רצין עליו ואת
איביו יסכסך: ארם מקדם ופלשתים מאחור ויאכלו את ישראל
בכל פה בכל זאת לא שב אפו ועוד ידו נטויה: והעם לא שב עד
המכהו ואת יהוה צבאות לא דרשו:

ויכרת יהוה מישראל ראש וזנב כפה ואגמון יום אחד: זקן ונשוא
פנים הוא הראש ונביא מורה שקר הוא הזנב: ויהיו מאשרי העם
הזה מתעים ומאשריו מבלעים: על כן על בחוריו לא ישמח אדני
ואת יתמיו ואת אלמנתיו לא ירחם כי כלו חנף ומרע וכל פה דבר ויתמו
נבלה בכל זאת לא שב אפו ועוד ידו נטויה: כי בערה כאש רשעה נתיו
שמיר ושית תאכל ותצת בסבכי היער ויתאבכו גאות עשן: בעברת
יהוה צבאות נעתם ארץ ויהי העם כמאכלת אש איש אל אחיו לא
יחמלו: ויגזר על ימין ורעב ויאכל על שמאול ולא שבעו איש בשר
זרעו יאכלו: מנשה את אפרים ואפרים את מנשה יחדו המה על
יהודה בכל זאת לא שב אפו ועוד ידו נטויה:

הוי החקקים חקקי און ומכתבים עמל כתבו: להטות מדין דלים
ולגזל משפט עניי עמי להיות אלמנות שללם ואת יתומים יבזו:
ומה תעשו ליום פקדה ולשואה ממרחק תבוא על מי תנוסו לעזרה
ואנה תעזבו כבודכם: בלתי כרע תחת אסיר ותחת הרוגים יפלו
בכל זאת לא שב אפו ועוד ידו נטויה:

תרגם פתגם שלח יי בדבית יעקב ואשתמע בישראל: ואתרברבו עמא כולהון
אפרים ויתיב שמרון ברבו ובתקוף לבב למימר: רישיא גלו ורשימין
מנהון נמני נכסיא אזבזו ודשפירין מנהון נקני: ותקיף יי ית סנאה
דרצין עלוהי וית בעלי דבבוהי יעורר: ארם ממדינחא ופלשתאי ממערב
ובזו ית נכסי ישראל בכל אתר בכל דא לא תבו מחוביהון דיתוב
רוגזי מנהון ועד כען מתקפין מרדיהון ועוד מחתיה עתיד לאתפרע
מנהון: ועמא לא תבו לפולחן מן דאיתי עליהון מחא ואולפן מן קדם
יי צבאות לא תבעו: ושיצי יי מישראל ריש והגמון שלטון ואיטרון
יומא חד: סב ונסיב אפין הוא רישא וספר מליף שקר הוא חלשא:
והוו משבחי עמא הדין מטען ודברבנוהי מסלעמין: על כן על
עולימוהי לא יחדי יי ועל יתמוהי ועל ארמלתוהי לא ירחים ארי
כולהון חניפין ובישין וכל פומהון ממללין שקר בכל דא לא תבו
מחוביהון דיתוב רוגזי מנהון עד כען מתקפן מירדיהון ועוד מחתי
עתירא לאתפרע מנהון: ארי תדליק כאשתא פורענות חוביהון
חטאיא וחייביה תשיצי ותשלוט בשאר עמא ותשיצי סגי משריתא:
בתעבור מן קדם יי צבאות חרובת ארעא והוה עמא כיקידת נור גבר
על אחוהי לא חייסין: ובז מן דרומא וכפין ושיצי מן ציפונא ולא סבע
גבר נכסי קריביה יבזון: דבית מנשה עם דבית אפרים ודבית אפרים
עם דבית מנשה כחדא יתחברון למיתי על דבית יהודה בכל דא לא
תבו מחוביהון דיתוב רוגזיה מנהון ועוד כען מתקפן מירדיהון ועוד
מחתיה עתידא לאתפרע מנהון: ווי דרשמין רישמין דמינס וכתב
דליאו כתבין: לאסטאה מדין מסכינין ולמינס מה דדען מחשיכי עם
בריבא למהוי ארמלן עדיהון וית נכסי יתמיא יבזון: ומה תעבדון ליום
דיסעירין עליכון חוביכון הלריגוש עקא מרחיק יתי לאן תיערקון לסעיד והיכא תשבקון יקרכון: בכן בר מן ארעכון אסירין תתאפרון ובר מקרייכון קטילין תתרמון
בכל דא לא תבו מחוביהון דיתוב רוגזיה מנהון ועד כען מתקפן מירדיהון ועוד מחתיה עתידא לאתפרע מנהון:

ווי

דבר שלח· הרעה הזאת הבאה על יעקב שנלטו אויביהם בהם מאת האל הוא שלא יאמרו מקרה הוא אלא בעונם עונותם בא להם כי טרם בואת הרעה שלח על ידי נביאיו כך וכך יבא להם אם לא ישובו· וכמו ששלח הדבר בהם כן נפל בהם. וכן יפול עד שיגלו מארצם כמו שאמרו להם הנביאים מפיו: וידעו. ואז ידעו העם הזה כי אמת אמרתי להם שהם היו אומרים בתחלת הפורענות הבאה עליהם לבנים נפלו וגזית נבנה ולא היו נותנים אל לבם כי בעונם בא להם עתה הרע· אבל היו אומרים אם בא עתה הרע עוד יבא הטוב כפלים· וכשיפול בהם דבר ה' כלו ויגלו מארצם אז ידעו כי הדברים שהיו אומרי' בגאוה ובגודל לבב כי הבל ינחמון כי אז תכלה גאותם וגודל לבבם: לבנים נפלו. דרך משל כתרגומו רישיא גלו וגו': וישגב· צרי רצין. מלך אשור ולכדהו שתפש דמשק והמית רצין. ואמר זה לפי שאפרים היה עמהם בברית ושניה' היו נלחמים על יהודה· אמר כי לא יועיל אחד לחבירו כי האל ישגב ויחזק את אויבי רצין עליו: ואת אויביו יסכסך· יבלבל עמו בארצו שיבאו ללכדה: ארם מקדם· כי לפני מלוך פקח בן רמליהו היה נלחם ארם בישראל מאד. כמו שנאמר וישימם כעפר לדוש וארם היה להם ממזרח ארץ ישראל ופלשתי' ממערב. ואלה ואלה נלחמי' בהם ואכלו אותם בכל פה: בכל זאת לא שב אפו· כלו' לא שבו הם כדי שישוב האל מחרון אפו· ועוד ידו האל נטויה עליהם לכלות' כיון שלא שבו כמו שאמר: והעם לא שב עד המכהו· לא התבונן כי האל הוא המכהו בעונותיו ולא שב אליו ולא דרשו אותו: ויכרת. כפה ואגמון. החזקים והחלשי'. כפה הוא ענף העץ. כמו וכפתו לא רעננה· ואגמון הוא הגומא הגדל במים: יום אחד· הוא אותו היום שגלו השבטים: זקן· הוא הזנב· כי נביאי השקר מקטני העם היו ולמצא חן בעיני הגדולי' היו מתנבאים להם טובה ומבטיחי' אותם על שקר כדי שיתנו להם פת או יין· כמו שכתוב אטיף לך ליין ולשכר והיה מטיף העם הזה: ויהיו· אותם שהיו ראוים ליסר אותם ולהדריכם בדרך טובה אותם היו מתעים אותם והם בעיניהם מאשרים אותם· לפיכך ומאושריו מבולעים. שהיו מאושרים בעיניה' כשהיו מורים אותם הדרך הרעה היו מבולעים ונשחתים בעצתם הרעה: על כן לא ישמח. בהפך וגלתי בירושלם וששתי בעמי. כי כשאוחז אדם דרך הרעה ותבא לו בעבור זה הרעה הנה האל על דרך משל יעצב· כמו ויתעצב אל לבו· וכשאוחז אדם הדרך הטובה ותבא לו בעבור זה הטובה הנה האל על דרך משל שמח. כמו שאמר וששתי בעמי· ואמר ישמח ה' במעשיו· ואמר בחוריו· כי הם ברוב תרים אחר עיניהם ולא תפילים בגבורתם וכחם מהרעה הבאה עליהם· עכ"ל לא ישמח ה': ואת יתומיו ואת אלמנותיו לא ירחם· אפילו היתומים והאלמנות שראוי לחמול ולרחם עליהם לא ירחם האל עליהם: כי כלו חנף ומרע· בין גדולים בין קטנים בין חזקים בין חלושים בכל זאת שתבא להם רעה גדולה שלא מצאו מרחמים לא שבו הם. לפיכך לא שב אפו מהם: ועוד ידו נטויה עליהם להרע להם אפילו בגלות': כי בערה כאש רשעה· הרשעה שעשו הם בערה בהם כאש· ודרך האש שתחל לבער בקוצי' ובעצים דקים תחילה כמו שאמר ומצאה קוצים ואחר כך תבער בעצים הגדולי'· כן רשעתם תאכלם תחל בקטני'. והם הקוצי'· ואחר כך ותצת בסבכי היער· והם הגדולים: ויתאבכו. לפי מקומו ויתגאו: גאות עשן· חסר כף הדמיון כגאות עשן· וכן לב שמח ייטיב גהה כגהה. לפי שהמשיל רשעתם לאש בוערת אמר ויתגאו· כלו' עשנם גאה כגאות עשן· כלו' שהתפרסמו במעשיהם הרעי' עד שכל האומות ידעו בהם כי יש רואה העשן ולא יראה האש כן ידעו הרחוקים מהם מעשיהם הרעים: בעברת. נעתם ארץ. חשך בלשון ערבי· ויונתן תרגם חרובת ארעא. ובא ארץ בלשון זכר. כמו שרץ ארצ' צפרדעים: כמאכולת אש. כמו הדבר הנאכל באש שהעץ שאכל בו האש דולק העץ האח' כן העם הזה איש את אחיו לא יחמלו· לא די הרע שעושין להם אויביהם כי גם הם מריעים זה לזה: ויגזור· העם הזה חוזר על כל צדדיו וחוטף מכאן כל אחד מחברו· ואף על פי כן הוא רעב כי לא יספיקו לו· ופי' ויגזר ויחטוף. כי החוטף גוזר הדבר ממקומו· וכן אומר אחר כן: מנשה את אפרים· זכר אלה לפי שהמלכות היתה לאפרי' ומנשה ואפרי' אחים אף על פי כן אלה יבוזו את אלה ואחר כך יחדו המה על יהודה: בכל זאת· עם כל הרעה הזאת הבאה עליהם לא שבו ממעשיהם הרעי' כדי שישוב ה' מחרון אפו: הוי החוקקי'· עתה דבר על הדיינים ועל סופריה' היו הדיינ' מטים את הדין ואומרי' לסופריהם לכתוב דין שפסקו שיהא להם קיום· ואמר החקקים על הסופרים. ואמר ומכתבים על הדיינים. כי הם מכתבים· וכתבו יוצא לפניהם הם מצוים לסופרי' והסופרי' כותבים וחוקקים חקקי און והדיינים מכתבים להם אותו העמל והאון: להטות· כשבאים לפניהם לדין העשיר והגדול עם העני והאלמנה ויתום שהם חלושים אם הדין עם החלושים שהוא ברוב מפני חולשתם ותוקף שכנגדן והדיינים מטין את הדין ונותנים לעשיר ומהדרין פניו בדין והנה הדיינים כאלו הם שוללים ובוזזים העניים היתומים והאלמנות: ומה תעשו ליום פקודה· ליום שיפקוד האל עונותיכם: ממרחק. זהו מלך אשור שבא מארץ רחוקה לארץ ישראל להשחיתם: על מי. כמו אל. כמו הרמתה על ביתו. והדומי' להם: ואנה תעזבו כבודכ'· כי אתם תגלו מכבודכ': בלתי כרע. הי"ד לכנוי. כמו ומושיע אין בלתי. אמר לפי שהעם הזה בלתי אינם עמי ולא שומעי' אלי לפיכך כרע תחת אסיר· כלו' במקום האסירי' כרע להיות עמהם ובמקום הרוגי' גם כן יפלו הם הרוגי'· כלו' מהם שבוים ומהם הרוגי' לא ישאר אחד מהם בארצו כי כולם יהיו גולים או הרוגי'. והמפרשי' פירשו בלתי כי היו"ד אינה לכנוי· יש מפרשי' כן לא ימלט אלא מי שיכרע ויחביא עצמו בין האסורי' או במקום ההרוגים שלא יחשבוהו שהוא חי. ואדוני אבי ז"ל פירש בעבור שלא כרע לאל אסורי' והרוגי' יהיו· ורבי אחי הר"ר משה ז"ל פירש זולתי הכריעה שיש להם בארצם שהגוי' מכניעי' אות' זולתי זאת תבא להם גדולה מזאת והיא הגלו' שיהיו מהם אסורי' או מהם הרוג'

הוי אשור שבט אפי ומטה הוא בידם זעמי: בגוי חנף אשלחנו
ועל עם עברתי אצונו לשלל שלל ולבז בז ולשימו מרמס כחמר חצות ולשומו
: והוא לא כן ידמה ולבבו לא כן יחשב כי להשמיד בלבבו ולהכרית
גוים לא מעט: כי יאמר הלא שרי יחדו מלכים: הלא ככרכמיש
כלנו אם לא כארפד חמת אם לא כדמשק שמרון: כאשר מצאה
ידי לממלכת האליל ופסיליהם מירושלם ומשמרון: הלא כאשר
עשיתי לשמרון ולאליליה כן אעשה לירושלם ולעצביה:
והיה כי יבצע אדני את כל מעשהו בהר ציון ובירושלם
אפקד על פרי גדל לבב מלך אשור ועל תפארת רום עיניו: כי אמר
בכח ידי עשיתי ובחכמתי כי נבנותי ואסיר גבולת עמים ועתודתיהם תורתיה'
שושתי ואוריד כאביר יושבים: ותמצא כקן ידי לחיל העמים וכאסף שוסתי
ביצים עזבות כל הארץ אני אספתי ולא היה נדד כנף ופצה פה כביר
ומצפצף: היתפאר הגרזן על החצב בו אם יתגדל המשור על מניפו
כהניף שבט ואת מרימיו כהרים מטה לא עץ: לכן ישלח האדון
יהוה צבאות במשמניו רזון ותחת כבדו יקד יקד כיקוד אש: והיה
אור ישראל לאש וקדושו ללהבה ובערה ואכלה שיתו ושמירו ביום
אחד: וכבוד יערו וכרמלו מנפש ועד בשר יכלה והיה כמסס נסס:

ווי אתוראה שולטן רוגזי ומלאך שליח מן קדמי עליהון בלוט: בכנש
חנפא אשלחיניה ועל עמא דעברו על אוריתא אפקדיניה למיבז
ביזא ולמיעדי עדאה ולשויותיה לדייש כסין שוקין: והוא לא כן מדמי
ולביה לא כן מחשיב ארי לשיצאה אמר בלביה ולאספא עממין דלא
בחיס: ארי יימר הלא כל שלטוני כחד כמלכין חשיבין קדמי: הלא כמא
דכרכמיש כבישא קדמתכן כלנו אם לא כמא דארפד מסירא בידי כן
חמת כמא דעבדית לדמשק כן אעביד לשמרון: כמא דאשכחת ידי
מלכוון דפלחן לטעותא וצלמניהון מירושלם ומקמתא דשמרון:
הלא כמא דעבדית לשמרון ולטעותהא כן אעביד לירוש' ולצלמניא
די בה: ויהי ארי ישיצי יי למעבדיה כל דאמר בטורא דציון ובירוש'
אסער על עובדי רם לבא דמלכא דאתור ועל תושבחת רמות עינוהי:
ארי אמר בתקוף ידי עבדית ובחוכמתי ארי סוכלתן אנא ואגליתי ע
עממיא ממדינה למדינה וקריי תושבחתהון בזיתא ואחתית בתקוף
ית יתבי כרכין תקיפין: ואשכחית כקינא ידי ניכסי עממיא וכמכנש
ביעין שביקין כל דיירי ארעא אנא כנשית ולא הוה נטיל מבא ושדי כא
ופתח פומא וממליל מלא: האיפשר דישתבח חולילא על דחליל ביה
למימר הא אנא חללית אם יתרברב מסרא על דנגיר בה למימר הלא
אנא נגרית בארמא חוטרא למימחי לא חוטרא מחי אילהין מאן דמחי
ביה: חלף דאתרבב מלכ' דאתור בכן ישלח ריבון עלמא יי צבאות ברברבנוהי מחא ותחות מאני יקרהון מיקר יוקרון כיקידת אישא: ויהי מריה נהוריה ישראל
וקדישי מימרי תקיף כאשתא ופתגמוהי כשלהובית ויקטול וישיצי שלטנוהי וטורנוהי ביום חד: ויקר סגי משיריתי נפשהו עם פגריהון ישיצי ויהי תביר ועריק:

הוי אשור. לשון קריאה · קורא לו מיבא על ארץ ישראל לשלול שלל · וקוראהו שבט אפו ומטה זעמו שבו מיסר ישראל · ופירוש בידם במקומם · כלו' בארץ ישראל אשלח זה השבט. ויש מפרשים בידם של מחנה אשור. כלומר מטה זעמי שמתי בידם ואחר כך פירש עוד ואמר: בגוי חנף · והפסוק כפול בענין במלות שונו': ולשומו מרמס · כי הכל יהיו דורכים ורומסים עליהם: והוא לא כן ידמה · כפול בענין במלות שונות. אמר כי מלך אשור לא יחשב כי הוא שלוחי ומטה זעמי. אבל חשב כי בכח ידו עושה מה שעושה מכליית האמות והוא אינו יודע כי הוא שלוחי וכאשר ארצה אמנענו מלהשחית והוא חושב להשחית הכל ואפי' ירושלם: לא מעט · אחר שהשחית כל הממלכות וגם רוב מלכות ישראל אמר שלא ישאר זה המעט והיא ירושלם שלא יכבוש אותה: כי יאמר. בלבו: או לעמו · איך תעמד עיר לי ממלכה לפני הלא כל אחד משרי הוא חשוב כמלך ויש לכל אחד מהם עם גדול וחיל רב · או פירוש שרי מלכים הם והם מלכי האומו' שסבבם: הלא ככרכמיש. אלה העיירות על נהר פרת ממלכות ארם וכבשם מלך אשור · לפיכך אמר הלא ככרכמיש · כלו' זו כזו כי כולם היו שוות לפני ונמסרו בידי · וכן שמרון כמוהם · וכלנו. הוא כלנה הוא הנזכר בספר עמוס: כאשר · לממלכות האליל ופסיליהם · כלו' אף על פי שיש בהם אלילים ופסילי' לא היה בהם כח להציל ארצם מידי מירושלם ומשמרון. פירוש שהיו חזקי' מירושל' ומשמרון · וכיון שלהם מצאה ידי כל שכן שמרון וירושלם. וזה אמר קודם שלכד שמרון ואחר שלכד שמרון אמר: הלא כאשר. אליליה ועצביה. ענין אחד במלות שונות: והיה כי יבצע · כי ישלים · כמו ידיו תבצענה · בצע אמרתו · אמר כאשר ישלים ה' את כל מעשהו בגוים ובישראל על ידי מלך אשור בהר ציון ובירושלם אפקוד עליו עונות שחשב כי בכחו עשה מה שעשה בירושלם כי שם מת מחנהו ושם נפקד עונו · ומה שאמר על פרי גודל לבב מלך אשור לפי שמחשבתו הרע' עשתה פירו' שהיה מתפאר בה לבני אדם · ואומ' בכח ידי עשיתי ובחכמתי כי נבונותי והיה מצליח בכל דרכיו לפיכך היה חושב כי בחכמתו תלויה הצלחתו. זהו שאמר על פרי · וכפל הענין ואמר ועל תפארת רום עיניו · כי גבהות הלב נראה בעיני'. וכן אמר רום עינים ורחב לב: כי אמ'. גבולות עמים. לפי שכבש כל הארצות כאלו הסיר כל הגבולות · כי לכל עם יש גבול לארצו לפי התפשט המלכות · כאמרך מלכות עם פלוני מכאן ועד כאן · וכיון שהוא כבש הכל שב הכל מלכו' אחת · וכאלו אין מלכיות הגוים נחלקות והנה הוא כאלו הסיר הגבולות: ועתידותיהם שושתי. כתוב ביוד' וקרי ועתודותיהם בוי"ו · ואחד הוא בענין: שושתי · בשני שינ"ן · השניה קורין סי"ן והוא כמו שמך". מן שוסים את הגרנות. ושוסיתי מן הדומה למרובע · ופי' עתידותיה' אוצרותיה' לפי שממון האוצרות הוא טמון בהם לעתיד אם יצטרך לו. ויונתן תרגם וקרוי תושבחתהון בזיתי: ואוריד כאביר יושבי' · אלף כאביר נוספת · או המלה נוספת מן כביר ואביר · ושניהם ענין אחד וההרכבה להגדלה · פירוש אותם שיושבים במקום כביר וחזק אני אוריד אותם לארץ. ובפסוק ואסיר ואוריד לעתיד · כי הוא"ו בשוא" · ושוסיתי עבר והנה עבר ועתיד בפסוק. והטעם כי כבש המדינות ועתיד לכבוש הארצות: ותמצא כקן ידי. כמו שהקן מופקר ונעזב לכל עוברי · וכן כתוב גם כן כצפור נודד קן משולח. אמר חיל העמים מצאה אותו ידי כמו שימצא האדם הקן ויקחנו ואין ממחה בידו כן אני לא מצאתי בכל העמים מי שיעמד כנגדי · וכמו שיאסוף אדם ביצים עזובות שאין האם עליהם. כי כשהעוף עליהם נודד כנפיו ומכה בקן למנוע מלקחתם אם יוכל · אבל כשהם עזובו' יקחם בלא מניע · כן אני לא מצאתי מונע לכל מה שלקחתי ואספתי. ולא אפילו כדבור כל שכ"ן במעשה · ולפי שהמשיל חיל עמים לקן ולביצים עזובות המשיל העמים לעוף · לפיכך אמ' נודד כנף ופוצה פה ומצפצף · ולמד" לחיל כלמד הרבו לאכבר. ונודד הוא פעל יוצא. או יהיה פעל עומד כחבריו · והוא כמו נובלת עליה · לפי שעליה נובלים תקרא האלה נובלת · כלו' מכר עליה שהם נובלי' · וכן נודד כנף · מכר כנפיו שהוא נודד: היתפאר. אמר הנביא אלה דברי מלך אשור. וזה תימה. היאך יתפאר הגרזן על החוצב בו · והגרזן הוא מלך אשור והחוצב בו הוא הא' יתברך. וכפל הענין לחזק: ומשור הוא המגרה. ותרגם נסר והנון כבלעה ברגש הש"ן. וממנו תשכנין בנסרי' הנזכר במשנה: כהניף שבטו. כמו שמניף זה השבט. והוא מלך אשור · כמו שאמר שבט אפי. ועם מי הוא לא עם מטה כמוהו אלא עם מי שמרים אותו להכות העמים והוא הא' יתברך. ואמר מרימיו לשון רבים. כמו אלהים קדושים יאוה · וכפל הדבר במלות שונות · ואמר כהרים מטה לחזק הענין · ופירוש לא עץ זה המטה לא יבא שיהא עץ כשאר העצים. כלו' לא יגדל יותר ממה שהוא עתה ומעתה בהתפארו יסוף ויכלה: לכן ישלח האדון. בעבור זה שלא חשב הוא שיש עליון מכהיב אותו שלא אמר כי בכחו ובחכמתו היה עושה מה שהיה עושה לפיכך יראה לו הא' כי הוא האדון והוא אדון צבאות מעלה וצבאות מטה והוא ישלח בצבאותיו מגפה. ואמר רזון והוא המות. כמו וישלח רזון בנפשם. ועוד לפי שאמר במשמניו אמר גם כן רזון · ופירוש במשמניו גדולי' שבהם גבורי' ובריאי'. כמו ויכחד כל גבור חיל ונגיד ושר במחנה מלך אשור · וכן נקראו הבריאי' והחזקי' בלשון הזה · כאמרו כל שמן וכל איש חיל. וכן אמר ויהרג במשמניה' ובחורי ישראל הכריע: ותחת כבודו · ובמקום כבודו · כלומר במקום שהיה שם מתכבד מחנהו הגדול והעצום שם יקד יקוד כיקוד אש תבער בו מגפה שורפת שתשרפנו כשרפת אש: והיה אור ישראל. הא' שהוא אור ישרא' והאיר להם בחשכה שהיו בה · כמו שאמר למעלה העם ההולכים בחשך ראו אור גדול. והנה הא' יתבר' כמו האור המאיר והאוכל ויאיר לישראל ויאכל במחנה אשור · וכפל הענין במלות שונות לחזק הענין · ופירוש שיתו ושמירו כתרגומו שולטנוהי וטורנוהי. וקרא השרים הגדולי' שבמחנהו קוצים לפי שבהם היה מכאיב העולם כקוץ מכאיב: וכבוד יערו וכרמלו · היער הוא מקום העצים הגדולי' והארזי' והכרמל הוא מקום העבוד שבו שדות וכרמים · והמשיל מחנה אשור ליער ולכרמל כי היו במחנהו מלכים ושרים גדולים והיה במחנהו די מכל ברכיה' וממון רב משלל מצרים וכוש והיה בהם עם רב עובדי אדמה וזולתם. וכבוד כל המחנה מתו כולם · ומה שאמר מנפש ועד בשר יכלה. מראה כי הגוף גם כן נשרף · ויש בזה מחלוקת בדברי רבותינו. וחלקו על פסוק ותחת כבודו ולא כבודו ממש כמו שהוא בפרק חלק והנה פסוק זה מסייע למי שאומ' כי הנפש עם הגוף נשרפו. והפסוק שאמ' וישכימו בבקר והנה כולם פגרים מתים מסייע למי שאמר נשמה נשרפה וגוף קיים · כי הפגרים היו אלה שהיו מתים · ואף על פי שהם לא הביאו אלא שני פסוקי' הנה מראה טעם כל אחד ואחד · ונוכל לתרץ שני הפסוקי' כי נשרף מקצת גופם. וכן אומר למטה בפרשת הן אדם והיו עמים משרפו' שיד: והיה כמסוס נוסס · והיה מחנהו כמו מחנה שימס נושא הנס כי יפול כל המחנה. ויונתן תרגם ויהא תביר ועריק יהיו נשברים ונסים · כלומר המעטים הנותרים ינוסו: ושאר עץ

ושאר עץ יערו מספר יהיו ונער יכתבם׃
והיה ביום ההוא לא יוסיף עוד שאר ישראל ופליטת בית יעקב
להשען על מכהו ונשען על יהוה קדוש ישראל באמת׃ שאר ישוב
שאר יעקב אל אל גבור׃ כי אם יהיה עמך ישראל כחול הים שאר
ישוב בו כליון חרוץ שוטף צדקה׃ כי כלה ונחרצה אדני יהוה צבאות
בספרים אחרים לא יש כי עשה בקרב כל הארץ׃ לכן כה אמר אדני יהוה
צבאות אל תירא עמי ישב ציון מאשור בשבט יככה ומטהו ישא
עליך בדרך מצרים׃ כי עוד מעט מזער וכלה זעם ואפי על תבליתם׃
ועורר עליו יהוה צבאות שוט כמכת מדין בצור עורב ומטהו על הים
ונשאו בדרך מצרים׃ והיה ביום ההוא יסור
סבלו מעל שכמך ועלו מעל צוארך וחבל על מפני שמן׃ בא על עית
עבר במגרון למכמש יפקיד כליו׃ עברו מעברה גבע מלון לנו
חרדה הרמה גבעת שאול נסה׃ צהלי קולך בת גלים הקשיבי לישה
עניה ענתות׃ נדדה מדמנה ישבי הגבים העיזו׃
בת עוד היום בנב לעמד ינפף ידו הר בית ציון גבעת ירושלם׃

ושאר עבדי קרבי יסופון למהוי עם דמנין ומלכו חלשא יתחשבון׃
ויהי בעידנא ההיא לא יוספון עוד שארא דישראל ושזבת בית יעקב
לאסתמכא על עממיא דהוו מפלחין בהון ויסתמכון על מימרא דיי קדישא
דישראל בקשוט׃ שאר דלא חטו ודתבו מחטאה שארא דבית יעקב
יתובון למפלח קדם אלהא גברא׃ ארי אם יהי עמך ישראל סגי כחלא
דימא שאר דלא חטו ודתבו מחטאה יתעבדון להון גבורן דמתגברן
ומדכרן בזכו׃ ארי גמירא ושיצאה יי אלהים צבאות עבד עם כל רשיעי
בגו ארעא׃ בכן כדנן אמר יי אלהים צבאות לא תדחל עמי יתיב ציון
מאתורא בשולטניה ימחינך ומרותיה ירמי עלך כד באורח מצרים׃
ארי עוד ציבחר כזעיר ויסופון לוטי מנכון דבית יעקב ורוגזי על עממיא
עבדי תכלא לשיצאותהון׃ וייתי עלוהי יי צבאות מחא כמחת מדין
בשקיף עורב ומרותיה תעדי מנכון כמא דעדת מרות פרעה על ימא
ויתעבדן לכון גבורן כד באורח מצרים׃ ויהי בעידנא ההיא תעדי
מרותיה מנך ונידיה מעל צורך ויתברון עממיא מן קדם משיחא׃
אתא על עית עבר במגרון למכמש ימני רבני משיריתיה׃ גזו עברו
ירדנא כגבע בתולהון אתברו יתבי רמתא אנש גבעת שאול ערקו׃
ארימו קליכון אנש בת גלים אציתו והית בין בליש דדירין בעניה ענתו׃ אתברו אנש מדמנה יתבי גיבים גלו׃ עד כען יומא רב וסגי עדן ליה למיעל הא סנחריב מלכא
דאתור נטל ועבר תלת אוונין ודבר עמיה ארבעין אלפין גוספנין דדהב דבני מלכין קטירי תגא יתבין בהון ודבר עימיה מאתן אלפין אחידי סייפין ורומחין ודבר
עימיה מאתן ושיתין אלפין מחצצי גירין גוברין דרהטין קדמוהי מאה אלפין אורכא דמשיריתיה ארבע מאה פרסין צואר סוסוותי ארבעין פרסין מניין משיריתיה
מאתן ושיתין אלפין ריבוא חסר חד וכן אתו על אברהם כד רמו יתיה לגו נורא יקידתא וכן עתידין למיתי עם גוג ומגוג כד ישלם עלמא קיצי למתפרקא משיריתא
קדמיתא כד עברו בירדנא שתו מיא דהוו בירדנא משיריתא תניתא כד עברו בירדנא דלו עיקבי סוסותא ושתו מיא משיריתא תליתאה כד עברו בירדנא חפרו
בירין ושתו מיא אתא וקם בנוב קרית כהניא לקביל שורא דירושלם ועני ואמר לחילותיה הלא דא היא קרתא ירושלם דעלה ארגישית כל משריתי ועלה כבישית
כל מדינתי הא היא זעירא וחלשא מכל כרכי עממיא דכבישית בתקוף ידי עלה קם מניד ברישיה מוביל ומייתי בידיה על טור בית מקדשא די בציון ועל עזרתא דבירושלם׃

ושאר עץ יערו · לפי שהמשיל המחנה לעצי היער אמר הנשארים מעץ יערו שלא ימותו מספר יהיו · פי' מעטים · כמו ואני מתי מספר : ונער יכתבם · פירשו בו כי עשרה היו הנשארי' והנער כשמתחיל לכתוב בלמדו הכתיבה תחילה יכתוב אות היוד' כי הוא ראשית האלף . ויתכן לפרש כי הנער לא ילאה לכתבם כי מעטים יהיו והנער יוכל לספרם ולכתבם : והיה ביום ההוא · להשען על מכהו · כמו שהיה אחז נשען על מלך אשור והיה מכהו במס שהיה מכביד עליו או מכהו במלחמ' כי אחר כן נלחם בו ועתה הכירו כי אין להשען בא"ד כי צריך לו שיעבדנו ויתן לו מס וכאשר לא יתן או הוא לא ירצה בו יכהו וילחם בו · אבל ראוי להשען על ה' צבאות כי לא יבקש מהאדם דבר אלא שישען בו באמת ויושיענו מכל צרותיו · ולפי שחזקיהו נשען על ה' הכה מלך אשור שהי' מכהו ונודע לכל כי ה' קדוש ישראל : שאר ישוב · לפי שבימי חזקיהו גלו רוב ישראל לפיכך אמר שאר · פי' מה שנשאר מישראל ישוב · ובאר עוד ואמר שאר יעקב למי ישוב אל גבור ישוב בתשובה שלמה אל ה' שהראה גבורתו כגבורי האד' : כי אם יהיה · כנוי עמך כנגד חזקיהו · פי' אפילו אם יהיו רבים כחול הים שאר יקראו מי שישוב בו · כי כשהלך הרוב המעט יקרא שאר · כן ישראל רובם יכלו ויעבור עליהם כליון חרוץ שישטפם בצדקה ויכלם לפי שהם פושעים והנשאר בו שהוא המעט ישוב לאל · וזה אומר על עשרת השבטים שגלו והשאר יהודה ובנימן שבו לאל בימי חזקיהו והושיעם האל מיד מלך אשור : וכליון חרוץ · פי' כליון גמור : כי כלה ונחרצה . כמו שאמר כליון חרוץ וכפל ונחרצה לחזק . פי' כי הכלה תהיה גמורה . פי' כלה אני עושה והכלה תהיה נחרצה : לכן · פי' יושב ציון לפי שסבב מלך אשור כל ארץ יהודה . כמו שכתו' ויחן על כל ערי יהודה הבצורו' ויתפש' ולא נשארה אלא ירושלם . ואמר ציון שהיא ראש הממלכה : בשבט יככה . לא יכלה אותך מכל וכל אלא כמי שמכה בשבט שמכאיב האדם המוכה ואינו ממיתו כן יעשה מלך אשור ביהודה : ומטהו ישא עליך · זה המס שהטיל על יושבי ירושלם שלש מאות ככר כסף ושלשים ככר זהב : בדרך מצרים . כאותו דרך ובאותו ענין שעשו המצריים בישראל · שנאמר וישימו עליו שרי מסים למען ענותו בסבלותם ענו אותם במסים ובעבודה קשה אבל לא כלו אותם כן עשה מלך אשור בישראל : כי עוד מעט מזער · הכפל להמעיט הזמן אמר עוד מעט זמן יהיה שיכלה זעמי על מלך אשור כי הוא היה עד כה שבט אפי ומטה זעמי להכות העמים ועתה יכלה זעמי ואפי עליו עד שיכלה · וזה הוא ואפי על תבליתם : תבליתם · בשקל תכליתם : ועורר עליו . שוט · הוא קשה משבט ומטה · פי' הוא הכך בשבט והקב"ה יכהו בשוט ותהיה המכה שיכהו כמכת מדין בצור עורב שהכה מחנה מדין ושרי מדין שברחו רדפו אחריהם והרגו את עורב בצור עורב ואת זאב ביקב זאב · וזכר צור עורב לבד כמי שמזכיר ראשי הדברים · כי ידוע הוא הענין וכתוב בספר שפטים כן הכה מחנה מלך אשור והמלך שברח הכוהו בניו בחרב : ומטהו על הים · ומטהו שהיה נושא עליך יהיה סופו כמו שהיה סוף מטה פרעה על הים כי שם כלה זעם ה' עליו ונשא הקב"ה מטהו עליו : בדרך מצרים · כאותו דרך שעש' במצרי' שטבעם בים כן כלה מחנה אשור בירושלם · וכף כמכת במקום שנים · ופי' מטהו על הים · פי' כמו שהיה על הים : והיה ביום ההוא · וחובל עול מפני שמן . עול סנחריב ישחת מפני שמן חזקיהו · והנה הוא בהפך כי שמן כואר השור ישחת מהעול אשר עליו תמיד כן הוא דרך העולם . וכן היה ראוי שישחת שמנו של ישראל מפני עול סנחריב כי הם היו מעטים וסנחריב עם עם רב והקב"ה ברחמיו הפך את הדבר והיה השמן קשה מן העול וחובל עול סנחריב מפני שמן ישראל ות"י ויתברון עממיא מן קדם משיח' . פירוש חזקיהו שנמשח בשמן המשחה . ולפי' שלא נמשח כי אין מושחין מלך בן מלך ראוי היה להמשח אלא שלא היה צריך · ובדרש מפני שמנו של חזקיהו שהיה מדליק בבתי כנסיו' ובבתי מדרשו' : בא על עית · עתה מספר שבא סנחרי' עם מחנהו אל ירושלם וזוכר המסעו' שעבר בארץ בנימן וביהוד' והיה בהבטחה להשחית ירושלם כל אלה שמו' הערי' לא נזכרו רובם בספר יהושע כי לעיר אחת שני שמות : למכמש יפקיד כליו · הלמד במקו' בי"ת . כמו הרבתי לפשעי . לפניכם לחרב · והדומי' להם כמו שכתבנו בספר מכלל בשמוש האותיות · והפקיד במכמש רוב כלי מלחמתו כדי שילך לו במהרה לירושלם כי היה חושב בלבו כי לא היה צריך לרוב כלי מלחמה כי היה נקל בעיניו לכבשה : עברו מעברה . ת"י מעברת הירדנא : גבע מלון · פי' כשעברו הירדן באו ללון בגבע שהיא עיר לבנימן וכן' פרשו כן יושבי הרמ' חרדו : חרדה הרמה · פי' יושבי הרמה חרדו · וכן גבעת שאול נסו . פי' יושבי גבעת שאול נסו . כי כן דרך המקרא במקומו' רבים · וגבע וגבעה שתי עיירות הן בארץ בנימן · כמו שכתוב בספר יהושע · ואפשר כי גבעת שאול היא גבעת בנימן שזכר בספר שמואל ושמכה אל שאול לפי שהיה מלך והיה משבט בנימן · או בנה הוא שם ארמון לשבתו לפיכך נקראת על שמו . וכן בספר שמוא' ושאול עלה אל ביתו גבעת שאול · ואפש' גם כן כי גבעת שאול היתה זולתי גבעת בנימן ושאול בנה אותה הגבעה ונקראת על שמו : צהלי קולך · הרימי קולך כשופר כדי שישמעו אנשי ליש ויברחו . ומחנה אשור היה בדרכו פוגע בעיר שמה בת גלי' תחילה ואחר כך בלים : נדדה מדמנה . זאת העיר מדמנה בערי מואב שמה מדמנה . אבל בערי ישראל לא מצאנו זה השם . והוא כמו שכתבנו שים לעיר שני שמו' . ואפשר שהיא העיר הנזכרת בערי יהודה וצקלג מדמנה וסנסנה אף על פי שאין נקודם שוה אותיותיהם שוות · וכן הגבים שם העיר · והעיזו · לשון אסיפה · כמו שלח העז את מקנך : עוד היום בנוב · דרך הדרש כי ביום אחד הלך כל המסעו' הנזכרי' ודחק עצמו שיהיה באותו היום בנוב כי משם יראה ירושלם . וכיון שראה אותה משם : ינופף ידו · על ירושלם כאדם המבזה שדבר ואו' אין זו נחשבת בעיני כי כמה עיירו' בצורו' מזאת כבשתי · ואדוני אבי זכרונו לברכה פירש הפסוק כן עוד היום שישובו לנוב לעמוד שם אותם שברחו משם מפני סנחריב : ינופף ידו הר בת ציון . פי' על דרך משל כי עוד ינופף ידו הר בת ציון על מחנה אשור במפלתו . וכן גבעת ירושלם . והוא כפל הענין במלו' שונות . ובא הפסוק הזה כענין שאמר בזה לך לעגה לך בתולת בת ציון אחריך ראש הניעה בת ירושלם ;

הנה האדון יהוה צבאות מסעף פארה במערצה ורמי הקומה גדעים גדועים
והגבהים ישפלו : ונקף סבכי היער בברזל והלבנון באדיר יפול :
יא ויצא חטר מגזע ישי ונצר משרשיו יפרה : ונחה
עליו רוח יהוה רוח חכמה ובינה רוח עצה וגבורה רוח דעת ויראת
יהוה : והריחו ביראת יהוה ולא למראה עיניו ישפוט ולא למשמע
אזניו יוכיח : ושפט בצדק דלים והוכיח במישור לענוי ארץ והכה
ארץ בשבט פיו וברוח שפתיו ימית רשע : והיה צדק אזור מתניו
והאמונה אזור חלציו : וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי ירבץ ועגל
וכפיר ומריא יחדו ונער קטן נהג בם : ופרה ודב תרעינה יחדו ירבצו
ילדיהן ואריה כבקר יאכל תבן : ושעשע יונק על חר פתן ועל
מאורת צפעוני גמול ידו הדה : לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי מארת
כי מלאה הארץ דעה את יהוה כמים לים מכסים :

הא ריבון עלמא יי צבאות רמי קטול במשיריתיה כבעוט דמתבעיט
במעצרתא ורמי קומא יתקטפון ותקיפיא ימאכון : ויקטול גיברי
משיריתיה דמתגברין כברזלא ועבדי קרביה על ארעא דישראל יתרמון
: ויפוק מלכא מבנוהי דישי ומשיחא מבני בנוהי יתרבי : ותשרי
עלוהי רוח נבואה מן קדם יי רוח חוכמא וסוכלתנו רוח מלך
וגבורא רוח מדע ודחלתא דיי : ויקרביניה לדחלתיה דיי ולא לחיזו
עינוהי יהי דאין ולא למשמע אודנוהי יהי מוכח : וידין בקושטא
מסכינין ויוכח בהימנותא מחשיכי עמא דארעא וימחי חייבי ארעא
במימר פומיה ובממלל ספותיה יהי מאית ארמילוס רשיעא : ויהון
צדיקיא סחור סחור ליה ועבדי הימנותא מקרבין ליה : ביומוהי
דמשיחא דישראל יסגי שלמא בארעא ויידור דיבא עם אמרא ונמרא
עם גדיא ישרי ועיגלא ואריא ופטים כחדא וינוק זעיר יהי מדבר להון :
ותורתא ודיבא ירעיין כחדא ישרון בניהון ואריא כתורא יכול תבנא :
ויתחייך ינקא על חור חוי פתן ועל חיזו גלגלי עיני חוי חורמן חסילא ידו יהי יושיט : לא יבאשון ולא יחבלון בכל טורא די קודשי ארי תתמלי ארעא למידע ית
דחלתא דיי במיא לימא חפן :

ויהי

הנה האדון · סנחריב חשב כי אין עליו אדון כמו שאמר בכח ידי עשיתי ובחכמתי כי נבונותי · אמר הנביא הנה האדון ה' צבאות הוא אדון צבאות מעלה ומטה והוא יפיל צבא מלך אשור · והמשיל מחנהו ליער מלא עצים גבוהים · ואמר כי האדון מסעף · ופירוש כורת הפארות · במערצה · פי' ביד חזקה יערצם וישברם : ורמי הקומה · כלו' העצים רמי הקומה יהיו גדועים והוא משל על השרים הגדולים שהיו עמו : ונקף · מבנין הדגוש והוא ענין כריתה כמו חגי' ינקופו · ותרגום וערפתו ותנקפיה : וסבכי · משל על השרים הגדולים שבאו בעצה אחת עם סנחריב והסתבכו זה עם זה בעצה אחת ובלב אחד כלו' ענפי העצים המסתבכים זה עם זה : בברזל · כמו העץ שהענפים נכרתים בברזל כן יהיו הם נכרתים בחזק מהם : והלבנון · כלל כל עצי היער · ואמר לבנון שהוא שם יער בארץ ישרא' · ודבר הכתוב על ההוה : באדיר · הוא המלאך המכה אותם : ויצא חטר · סמך פרשה זו שהיא עתידה לימות המשיח להבטחה שהיתה בימי חזקיהו · אמר אל תתמהו על פלא גדול כזה שיעשה בימי חזקיהו במפלת מחנה אשור ברגע אחד כי עוד יעשה לישרא' פלא גדול מזה בימות המשיח שיהיה לישראל בקבוץ גליו' · וזה יהיה ממשפחת המלך חזקיהו · וזכר ישי לפי שממנו יצא המלך הראשון · ופירוש חטר מטה כתרגומו · ואמר מגזע · ומשרשיו · לפי שהעץ הנכרת יחליף ויוציא יונקו' מגזעו ומשרשיו · ופירוש גזע מה שנשאר מן העץ על הארץ ומצדי הגזע יעלו הנכרים · וכן מן השרשים שהם תחת הארץ יפרחו גם כן · ולפי שישראל גלו אחרכם זה כמה שנים ונפסקה מלכותם כאלו נכרת העץ אבל הגזע והשרשי' נשארו אמר כי עוד יש תקוה שיחליף הגזע · ואמ' הנביא כי משרשי ישי ומגזעו יצא עוד חטר נכר ויהיה עוד מלך על ישרא' כבתחילה ויותר ממה שהיה ואמר : ונחה עליו רוח ה' · כי מה' יהיה כל זה · אמ' בתחילה רוח ה' ואחר כך פירש רוח חכמה ובינה רוח עצה וגבורה רוח דעת ויראת ה' . וחכמ' הוא הדבר שילמדנו אד' וידענו ויהיה מזומן בכל עת · ובינה התבוננו' האד' במה שלא למד ממה שלמד : ועצה · היא הידיעה והרגילו' במוסרי' ודרכי בני העולם זה עם זה · והדעת ויראת ה' שניהם סמוכין על השם · ר"ל שידע ה' ויירא ממנו : והריחו ביראת ה' . לפי שהריח היא הרגשה קלה אומר לדבר קל שהרגשה ריח · וכן מרחוק יריח מלחמה · כאשר ינתק פתיל הנעורת בהריחו אש . וכן אמ' והריחו ביראת ה' . כלומר במעט הכנה ירגיש בני אדם הטובי' והרעי' · ולא יצטרך לראיית עיני' ולמשמע אזן בשפטו בני אדם ולהוכיח אות' כי מדעתו ומתבונתו יבין מעשיה' במעט התבוננו' · ואדוני אבי זכרונו לברכה פירש והריחו ודבורו · ר"ל רוח פיו וכן לרוחתי לשועתי . ר"ל כי דבורו תמיד יהיה ביראת ה' : ושפט בצדק . אמר דלים וענוי ארץ · ואף על פי שהוא ישפוט כל האדם בצדק דלים ועשירים . לפי שדרך העולם להדר פני הגדולים והעשירי' אומר כי הוא לא יעשה כן אלא בצדק יקח משפט הדלים מן העשירי' ויוכיח החזקים במישור בעבור ענוי ארץ שלא יגזלום ולא יעשקום בעבור שהם רפים וחלשים . ולמד' לענוי ארץ במקום בעבור כלמד' אמרי לי אחי הוא וזולתו : והכה ארץ בשבט פיו . ר"ל רשעי ארץ . ולפי שזכר ענוי ארץ שהן הפכם סמך על המבין : גם סוף הפסוק מוכיח שאמר ימית רשע : וגם בלא חסרון יובן הענין שיכה בני ארץ מי שראוי להכות שהרי אמר והוכיח במישור לענוי ארץ . ופירוש בשבט פיו וברוח שפתיו . כי יקללם וימותו כמו שכתוב בצדיקי' ותגזר אומר ויקם לך . ואמר בשמוא' הנביא כל אשר ידבר בא יבא · וכאמר באלישע הנביא ויקללם בשם ה' · ותצאנה שתים דובים מן היער . ותבקענה מהם ארבעי' ושנים ילדי' : והיה צדק · הצדק והאמונה שיחזיק בהם יהיו לו חוזק שלא ימעדו מתניו · והפסוק כפול במלות שונות . וגר זאב . יש מפרשים כי בימות המשיח יתחלפו טבעי החיות והבהמות וישוב למה שהיה בתחילת הבריאה ובתיבת נח · כי בתחלת הבריאה אלו היה אוכל האריה השה הנה נשחתה הבריאה · ומה אכל האריה או זולתו מן הטורפי' אוכלי בשר כי אם אכל בשר משאר החיות והבהמות הנה היה חסר העולם אותה בריה · כי כולם נולדו זכר ונקבה לא יותר ולא המתינו מלאכול עד שפרו ורבו הנטרפים . אלא בודאי אכלו עשב השדה עד שפרו ורבו הנטרפי' · והיה טבעם מאותו היום ואילך לאכול בשר · וכן בתיבת נח אלו אכלו הטורפים הנטרפים הנה חסרה אותה הנטרפת מן העולם . כי שנים שני' נכנסו ולא יותר אלא אם כן נאמר כי שבעה שבעה שהכניס מן הטהורה היו לצורך הטורפי' . ויש מפרשים כי כל זה משל כי הזאב והנמר והדוב והאריה הם משל לרשעים העושקים והגוזלים שהם לחלשים כמו החיות הטורפי' לנטרפי' . והכבש והפרה והעגל והגדי הם משל לענוי ארץ . ואמר כי בימות המשיח יהיה שלום בארץ ולא ירעו איש את חברו · ולא יתכן זה הפי' לפי שאמר לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי · ובימות המשיח בכל העולם יהיה שלום כמו שכתוב וכתתו חרבותם לאתים וחניתותיהם למזמרו' ולא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה . ואמ' ונכרתה קשת מלחמה . ואמר במשיח ודבר שלום לגוים · והנכון כי טבע החיות לא תתחלף ויטרפו ויאכלו בשר כמו שהם עושים עתה אלא הבטיח את ישראל שהחיות הרעות לא יזיקו בכל ארץ ישרא' זהו שאמר לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי . והטעם כי מלאה הארץ דעה את ה' וכיון שהם טובים ושמרו דרך ה' לא תשלוט בהם חיה רעה ולא בבהמת' בכל אשר להם כמו שהבטיח על ידי משה רבינו עליו השלום · והשבתי חיה רעה מן הארץ . ואפילו אם יעברו בארץ לא יזיקו : ופרה ודוב תרעינה וגומר · וכן אמר בהושע הנביא וכרתי להם ברית ביום ההוא עם חית השדה ועם עוף השמים וגו' · ומה שאמר ואריה כבקר יאכל תבן · כאלו יאכל תבן כמו הבקר שלא יטרוף בשר הבהמה בארץ ישראל אם לא ימצאנה נבלה . ויש לפרש עוד הענין דרך משל והארי והדוב והנחש הם משל לאמונו' הרעו' · ופירוש ופרה ודוב תרענה · כי כל עסק הבהמה לא יהיה אלא לעסוק בעבוד' הש' לא להבלי העולם · וזהו שאמר כי מלאה הארץ דיעה את ה' . ומריא · יש אומרים שהוא מין ממיני הבקר הגדולים . ויש מפרשים המפוטמים שבבהמות יקראו מריאים . וכן תרגם יונתן ופטים : ופרה ודוב · ודוב היא הנקבה · וכן ותצאנה שתי' דובים · וכן עז עזים רחלים . וכן ילדיהן ירבצו יחדו : ושעשע . מאורת · כמו חור נקרא כן לפי שיכנס ממנו למקום שהנחש בו . וכן המנהרות אשר בהרים שפירשנו המערות ויש להם חור שתכנס ממנו האורה לפיכך נקראו כן . והפסוק כפול בענין במלות שונות . ופירוש גמול · כמו יונק אלא שגמול נקרא בעת השלמת יניקתו . ואמר יונק וגמול · לענין הנחש לפי שהנחשים נמצאים פעמים בחורי הבית והקטנים מטפחים בקרקע הבית ובחורי הקירות . ופירוש הדה כמו ידה · ר"ל שלח ידו · והנה איבת הנחש הנגזרת בימי בראשית עם האדם תסתלק בימות המשיח בכל ארץ ישראל ולעם ישרא' בכל מקום שילכו לא יזיקם נחש ולא חיות רעות · ויונתן תרג' מאורת בפעוני חיזו גלגלי עיני חיון חורמן · פירוש כי הנחש כשהוא בחורו והוא מקו' חשך וגלגל עינו מאיר והינוק רואה את האורה מבחוץ וסבור אבן יקרה היא או זכוכית ומושיט ידו לקחת אותו הדבר שסבור נוגע בצפעוני ולא יזיקנו הצפעוני · וזכר פתן וצפעוני · לפי שהם רעים שבמיני הנחש ואף על פי כן לא יזיקו כל שכן שאר הנחשים : לא ירעו . כל ארץ ישראל קרא הר קדשי . וטעם הר לפי שהיא גבוה מכל הארצות · והטעם למה לא ירעו כי מלאה הארץ דעה את ה' : הארץ . ר"ל ארץ ישראל כמו שאמר ירמיהו הנביא כי כלם ידעו אותי מקטנם ועד גדולם וגו' : כמים לים מכסים . מקום שתים יקרא ים המים ממלאים אותו המקום עד שמכסים אותו שלא יראה קרקע הים :

והיה

וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא שֹׁרֶשׁ יִשַׁי אֲשֶׁר עֹמֵד לְנֵס עַמִּים אֵלָיו גּוֹיִם
יִדְרֹשׁוּ וְהָיְתָה מְנֻחָתוֹ כָּבוֹד׃ וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יוֹסִיף
אֲדֹנָי שֵׁנִית יָדוֹ לִקְנוֹת אֶת שְׁאָר עַמּוֹ אֲשֶׁר יִשָּׁאֵר מֵאַשּׁוּר וּמִמִּצְרַיִם
וּמִפַּתְרוֹס וּמִכּוּשׁ וּמֵעֵילָם וּמִשִּׁנְעָר וּמֵחֲמָת וּמֵאִיֵּי הַיָּם׃ וְנָשָׂא נֵס
לַגּוֹיִם וְאָסַף נִדְחֵי יִשְׂרָאֵל וּנְפֻצוֹת יְהוּדָה יְקַבֵּץ מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ׃
וְסָרָה קִנְאַת אֶפְרַיִם וְצֹרְרֵי יְהוּדָה יִכָּרֵתוּ אֶפְרַיִם לֹא יְקַנֵּא אֶת יְהוּדָה
צור וִיהוּדָה לֹא יָצֹר אֶת אֶפְרָיִם׃ וְעָפוּ בְכָתֵף פְּלִשְׁתִּים יָמָּה יַחְדָּו יָבֹזּוּ
אֶת בְּנֵי קֶדֶם אֱדוֹם וּמוֹאָב מִשְׁלוֹחַ יָדָם וּבְנֵי עַמּוֹן מִשְׁמַעְתָּם׃ וְהֶחֱרִים
ים יְהוָה אֵת לְשׁוֹן יָם מִצְרַיִם וְהֵנִיף יָדוֹ עַל הַנָּהָר בַּעְיָם רוּחוֹ וְהִכָּהוּ
לְשִׁבְעָה נְחָלִים וְהִדְרִיךְ בַּנְּעָלִים׃ וְהָיְתָה מְסִלָּה לִשְׁאָר עַמּוֹ אֲשֶׁר
יִשָּׁאֵר מֵאַשּׁוּר כַּאֲשֶׁר הָיְתָה לְיִשְׂרָאֵל בְּיוֹם עֲלֹתוֹ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃
יב וְאָמַרְתָּ בַּיּוֹם הַהוּא אוֹדְךָ יְהוָה כִּי אָנַפְתָּ בִּי יָשֹׁב אַפְּךָ וּתְנַחֲמֵנִי׃ הִנֵּה
אֵל יְשׁוּעָתִי אֶבְטַח וְלֹא אֶפְחָד כִּי עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ יְהוָה וַיְהִי לִי לִישׁוּעָה׃
וּשְׁאַבְתֶּם מַיִם בְּשָׂשׂוֹן מִמַּעַיְנֵי הַיְשׁוּעָה׃ וַאֲמַרְתֶּם בַּיּוֹם הַהוּא הוֹדוּ
לַיהוָה קִרְאוּ בִשְׁמוֹ הוֹדִיעוּ בָעַמִּים עֲלִילֹתָיו הַזְכִּירוּ כִּי נִשְׂגָּב שְׁמוֹ׃
מודעת זַמְּרוּ יְהוָה כִּי גֵאוּת עָשָׂה מוּדַעַת זֹאת בְּכָל הָאָרֶץ׃ צַהֲלִי וָרֹנִּי יוֹשֶׁבֶת
צִיּוֹן כִּי גָדוֹל בְּקִרְבֵּךְ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל׃

ויהי בעידנא ההיא בר בריה דישי עתיד דיקום את לעממיא ליה מלכון ישתמעון ויהי אתר בית משרוהי ביקר: ויהי בעידנא ההיא יוסיף יי תניינות גבורתיה למפרוק ית שארא דעמיה דאשתאר מאתור וממצרים ומפתרוס ומהודו ומעילם ומבבל ומחמת ומנגוות ימא: ויזקוף את לעממיא ויכניש מבדרי ישראל וגלות יהודה יקרב מארבע רוחי ארעא: ותעדי קנאתא דבית אפרים ודמעיקין לדבית יהודה ישתיצון דבית אפרים לא יקנון בדבית יהודה ודבית יהודה לא יעיקון לדבית אפרים: ויתחברון כתף חד למחי פלשתאי די במערבא כחדא יבוזון ית בני מדינחא באדום ומואב יושיטון ידיהון ובני עמון ישתמעון להון: ויבש יי ית לישן ימא דמצרים וירים מחת גבורתיה על פרת במימר נבוהי וימחיניה לשבעא נחלין ויהכון ביה בסנדלין: ותהי אורח כבישא לשארא דעמיה דאשתאר מאתוראה כמא דהות לישראל ביום מסקיהון מארעא דמצרים: ותימר בעידנא ההיא אודי קדמך יי ארי על דחבית קדמך הוה רוגזך עלי וכדו דתבית לאוריתא יתוב רוגזך מיני ותרחם עלי: הא על מימר אלהא פורקני אנא רחיץ ולא אזדעזע ארי תוקפי ותושבחתי דחילא יי אמר במימריה והוה לי לפריק: ותקבלון אולפן חדת בחדוא מבחירי צדיקיא: ותימרון בעידנא ההיא אודו קדם יי צלו בשמיה חוו בעממיא עובדוהי אידכרו ארי תקיף שמיה: שבחו קדם יי ארי גבורן עבד גליא דא בכל ארעא: בועי ושבחי כנשתא דציון ארי רבא אמר לאשראה שכינתיה בגווך קדישא דישראל:

והיה שרש ישי · פירוש היוצא משרש ישי · כמו שאמר ונצר משרשיו יפרח · כי ישי הוא השרש . וכן תרגם יונתן בר בריה דישי : אשר עומד · פירוש אשר יהיה עומד ביום ההוא שהוא יום קבוץ גליות ויהיה הוא לכל העמים כמו הנס בחיל שילכו אחר נושא הנס כל החיל . כן ידרשו כל הגוים אל המשיח וילכו אחריו לעשות מה שיצוה · כולם יהיו נשמעים אליו · לפיכך יהיה בכבוד שלא יהיה לו מלחמה ויהיה במנוחה ובכבוד כי כל הגוים יכבדוהו ויעבדוהו : והיה · שנית · כי ראשונה קנה אותם מבית עבדי' ממצרים וביום קבוץ גליות יוסיף ה' שנית ידו לקנותם מכל הגוי' אשר נפוצו שם . ועל גלות בבל לא נאמר זה כי לא יצאו אלא יהודה ובנימן שהיו בגלות בבל ולא נקבצו עשרת השבטים לפיכך לא נוכל לומר על אותו הקבוץ שנית כי ממצרים יצאו כל ישראל לא נשאר אחד ולא יאמר שנית אלא שתדמה לראשונה . וקבוץ זה הגלות תהיה שנית למצרים שיצאו כולם · וכן יצאו כולם בקבוץ זה הגלות · לפיכך אמר מאשור וממצרים ומפתרוס ומכוש ומעילם ומשנער ומחמת ומאיי הים · ומה שאמר את שאר עמו אשר ישאר · לפי שרבים מהם כלו בגלות : ומאיי הים . גם אשר בארצו' אדום וישמעא' אשר מארץ ישרא' והנה שהם איי הים : ונשא נס . כאלו הקדוש ברוך הוא ירים נס לגוים שיחרדו לבא אל מקום הנס כן ישלחו ביום ההוא כל הגוי' את ישראל אשר בארצם שילכו להם בכבוד : וסרה · כשיקבצו בני ישראל בארצם תסור הקנאה שהיתה ביניהם בגלותם מארצם שהיתה בהם חלוק מלכיו' וקנאת' במלכות בית דוד : וצוררי יהודה יכרתו · כי מקדם היו ביהודה צוררים לאפרים : ואפרים . ר"ל כל ישרא' לבד מיהודה · ומפני שהיו ישראל מקנאים במלכות בית דוד היו יהודה צוררים ואויבים להם · וכן ראינו שעכבו המלכות שבע שנים שלא מלך דוד אלא על יהודה . וכן בשוב דוד אל המלכות אחר שברח מפני אבשלום אמר מדוע גנבוך אחינו וגו' . ואומר ויקש דבר איש יהודה מדבר איש ישראל . ותקע שבע בן בכרי בשופר והלכו אחריו ובני יהודה דבקו במלכם · וכן עד שנחלקה המלכות במלוך רחבעם שאמר אני אוסיף על עלכם · ומה שאמר יכרתו . ר"ל שלא יהיו · וכן ונכרתה קשת מלחמה . והפסוק כפול בענין במלות שונו' : ועפו · ינועון אל עבר פלשתים למערבה של א"י וכת"י · ולכתנו מפרשים ועפו ענין עופפות שהיא התנועה המהירה . ואמר בלשון עופפות למהירות תנועתם אל מקום פלשתים להכות' ולבוז אותם . ויש מפרשי' ועפו ענין עיף ויגע . כלו' יהיו עיפים מהכות בכתף פלשתים · ומלת בכתף סמוך ובא על דרך מוכרת · כי על דרך הסמיכו' משפטו בשם נקודות . וכתב בן אשר כי בא כן בהיותו מלרע לתקן קריאת הפא מפני בא פלשתים : אדום ומואב · אף על פי שאין נכרים היום באומות לבד ישראל שהם נבדלים מן האומות בתורתם ושלא התערבו עם האומות · אבל שאר האומו' התערבו רובם · והנה הם בין דת ישמעאלים ובין דת נוצרים כשנזכר אדום ומואב ובני עמון ר"ל ארצותם והיושבי' בהם היום . וכן מה שאמר בנבואות דניאל העתידה ואלה ימלטו מידו אדום ומואב וראשית בני עמון כן פירושו : משלוח ידם . שישלחו בהם ישראל ידיהם לכל אשר ירצו : משמעתם . שיהיו נשמעים לכל אשר יצוו אותם . וזכר אלה המקומות לפי שהם קרובים לארץ ישרא' אבל גם כן כל האומות יהיו תחת יד ישרא' : והחרי' . ענין כריתה כי כל לשון חרם כריתה והשחתה · וכן והחרים ענין כריתה וגזרה . ובא בענין הזה בים שאמר לגוזר ים סוף לגזרים : את לשון ים מצרים . הוא נהר מצרים הנקרא שיחור · ויבא ברצון האל שיעור דרך שיעברו בו גאולים : והניף ידו על הנהר · הנהר הזה הוא נהר פרת · וכן תרגם יונתן · ופירוש והניף ידו שינהג רוח חזק שייבשהו כמו שעשה בים סוף ביציאת מצרים כמו שאמ' והיתה מסלה לשאר עמו וגו' : בעים רוחו . בחזק רוחו שיוליך על הנהר וייבשהו · ומלת עים תתפרש לפי הענין ואין לה חבר במקרא · ורבי אחי רבינו משה פירוש עים מן לעי השדה שפירושו גל . ופירש בעים כמו בגלים כלומר בגלי הים · והנהר יניף ידו ורוחו להשקיטם וליבשם · ויונתן תרגם בעים רוחו במימר נביאוהי : והכהו לשבעה נחלי' · יכה הקדוש ברוך הוא נהר פרת ויכהו ברוח עזה עד שישוב לשבעה נחלים ויהיה דרך בין נחל לנחל : והדריך . העוברים באותם הדרכים בנעלים שתהיה הדרך חרבה כאלו לא היה שם מים ויעברו בהם בנעליהם ברגליהם · והדריך פעל יוצא והא' הוא המדריך והעובר הוא הדורך · ומה שאמר לשבעה אפשר שיהיו שבעה דרכים ולא יותר . ואפשר גם כן שיהיה שבעה ענין רבוי כלו' לדרכים רבים כי כן הוא דרך הלשון · כמו שבע כחטאותיכם · שבע יפול צדיק וקם : והיתה . בזה הנהר תהיה מסלה לשאר עמו כלו' שתהיה דרך סלולה כאלו זמן רב היתה דרך . וכן תרגם יונתן · ומה שאמר לשאר · פירשנוהו . ומה שאמר מאשור · כי אותם שהם באשור הוא דרך ישרה לעבור בנהר פרת אל ארץ ישראל : כאשר היתה . פירוש כאשר היתה מסלה בים סוף כן תהיה מסלה בנהר פרת : ואמרת · כי אנפת בי . פירוש לפי שאנפת בי והגליתני ועתה שב אפך ונחמתני · לפיכך צריך אני להודות לך ששב אפך ממני ולא הנחתני בגלות כמו שהייתי חייב לפי עונותי : הנה אל ישועתי · כי עזי · העי"ן בקמץ חטף : וזמרת . כמו וזמרתי · והראיה כי הרי"ש קמוצה ואלו היה סמוך היה פתח · וכן אשר נתנך היום ביד כמו בידי : ושאבתם מים בששון · דרך משל כמו השואב מן המעין שלא יפסקו מימיו כי בכל עת ימצא בו לשאוב כי הוא מקור תמידי כן לא תפסוק מהם הברכה והישועה ויהיו בששון כל ימיהם . ויונתן תרג' הפסוק במשל למוד החכמה כי החכמה נמשלת למים · והתלמידים הם כמו המעין והתלמידים הם השואבים . ואמר חדת לפי שאותו הלמוד יהיה חדש כן ילמדו אז דעת את ה' מה שלא למד אדם עד אותו היום כמו שאמר כמים לים מכסים : ואמרתם · תאמרו זה אל זה דרך זרוז : קראו בשמו . קראו לעמים בשמו . כמו ויקרא שם אברם בשם ה' . וזהו טעם הודיעו הזכירו . או פי' קראו בשמו כשתתפללו לו · וכן ואני אקרא בשם אלהי . וכת"י צלו בשמיה : זמרו לה' כי גאות עשה · כמו שאמר על ים סוף כי גאה גאה · וזאת הגאות תהיה מודעת בכל הארץ שיוציא עם דל מבין עמים רבים ועצומים · ומגפת גוג ומגוג גם כן תהיה מודעת בכל הארץ . ועל כל זה ראוי לכם לזמר לה' : צהלי . הרימי קולך בשירה ובשבח האל כי קדוש ישראל היה גדול בקרבך · כלומר גדול שמו בקרבך בנפלאות שעשה כמו שאמר בנבואות גוג ומגוג ביחזקאל והתגדלתי והתקדשתי וגומר :

יג מַשָּׂא בָּבֶל אֲשֶׁר חָזָה יְשַׁעְיָהוּ בֶּן־אָמוֹץ׃ עַל הַר־נִשְׁפֶּה שְׂאוּ־נֵס הָרִימוּ
קוֹל לָהֶם הָנִיפוּ יָד וְיָבֹאוּ פִּתְחֵי נְדִיבִים׃ אֲנִי צִוֵּיתִי לִמְקֻדָּשָׁי גַּם קָרָאתִי
גִבּוֹרַי לְאַפִּי עַלִּיזֵי גַּאֲוָתִי׃ קוֹל הָמוֹן בֶּהָרִים דְּמוּת עַם־רָב קוֹל שְׁאוֹן
מַמְלְכוֹת גּוֹיִם נֶאֱסָפִים יְהוָה צְבָאוֹת מְפַקֵּד צְבָא מִלְחָמָה׃ בָּאִים מֵאֶרֶץ
מֶרְחָק מִקְצֵה הַשָּׁמָיִם יְהוָה וּכְלֵי זַעְמוֹ לְחַבֵּל כָּל־הָאָרֶץ׃ הֵילִילוּ כִּי
קָרוֹב יוֹם יְהוָה כְּשֹׁד מִשַּׁדַּי יָבוֹא׃ עַל־כֵּן כָּל־יָדַיִם תִּרְפֶּינָה וְכָל־לְבַב
אֱנוֹשׁ יִמָּס׃ וְנִבְהָלוּ צִירִים וַחֲבָלִים יֹאחֵזוּן כַּיּוֹלֵדָה יְחִילוּן אִישׁ אֶל־
רֵעֵהוּ יִתְמָהוּ פְּנֵי לְהָבִים פְּנֵיהֶם׃ הִנֵּה יוֹם־יְהוָה בָּא אַכְזָרִי וְעֶבְרָה
וַחֲרוֹן אָף לָשׂוּם הָאָרֶץ לְשַׁמָּה וְחַטָּאֶיהָ יַשְׁמִיד מִמֶּנָּה׃ כִּי־כוֹכְבֵי
הַשָּׁמַיִם וּכְסִילֵיהֶם לֹא יָהֵלּוּ אוֹרָם חָשַׁךְ הַשֶּׁמֶשׁ בְּצֵאתוֹ וְיָרֵחַ לֹא־יַגִּיהַּ
אוֹרוֹ׃ וּפָקַדְתִּי עַל־תֵּבֵל רָעָה וְעַל־רְשָׁעִים עֲוֺנָם וְהִשְׁבַּתִּי גְּאוֹן זֵדִים
וְגַאֲוַת עָרִיצִים אַשְׁפִּיל׃ אוֹקִיר אֱנוֹשׁ מִפָּז וְאָדָם מִכֶּתֶם אוֹפִיר׃
עַל־כֵּן שָׁמַיִם אַרְגִּיז וְתִרְעַשׁ הָאָרֶץ מִמְּקוֹמָהּ בְּעֶבְרַת יְהוָה צְבָאוֹת
וּבְיוֹם חֲרוֹן אַפּוֹ׃ וְהָיָה כִּצְבִי מֻדָּח וּכְצֹאן וְאֵין מְקַבֵּץ אִישׁ אֶל־עַמּוֹ רעהו
יִפְנוּ וְאִישׁ אֶל־אַרְצוֹ יָנוּסוּ׃ כָּל־הַנִּמְצָא יִדָּקֵר וְכָל־הַנִּסְפֶּה יִפּוֹל בֶּחָרֶב׃ ינוסו
וְעֹלְלֵיהֶם יְרֻטְּשׁוּ לְעֵינֵיהֶם יִשַּׁסּוּ בָּתֵּיהֶם וּנְשֵׁיהֶם תִּשָּׁגַלְנָה׃ הִנְנִי מֵעִיר תשכבנה
עֲלֵיהֶם אֶת־מָדָי אֲשֶׁר־כֶּסֶף לֹא יַחְשֹׁבוּ וְזָהָב לֹא יַחְפְּצוּ־בוֹ׃ וּקְשָׁתוֹת
נְעָרִים תְּרַטַּשְׁנָה וּפְרִי־בֶטֶן לֹא יְרַחֵמוּ עַל־בָּנִים לֹא־תָחוּס עֵינָם׃

מטל כס דילוט לאשקאה ית בבל דאתנבי ישעיה בר אמוץ: על כרכא
דיתב שליוא זקופו את אריתו קלא להון אניפו יד וייעלון בתרעהא
מנדבין: אנא פקידית למזמיני אף ערעית גברי ויתפרעון מנהון רוגזי
תוקפי ותושבחתי: קל המון בטוריא דמות עם סגי קל אתרגושת
מלכוון עממין דמתכנשין יי צבאות ממני משירין בקרבא: אתן
מארעא רחיקא מסיפי ארעא יי ומני כס דילוט קדמוהי לחבלא כל
רשיעי ארעא: איליל ארי קריב יומא דעתיד למיתי מן קדם יי כבתא
מן קדם שדי ייתי: על כן כל ידיא יתרשלון וכל לבא דאנש יתמסי:
ויתבהלון עקא וחבלין יחדונון זיע כילידתא יזועון גבר לחבריה
יתמהון אפי שלהובין אפיהון: הא יומא מן קדם יי עתיד למיתי אכזרי
ותעבור ותקוף רגז לשואה ארעא לצדו וחיבהא ישיצי מנה: ארי
כוכבי שמיא ונפיליהון לא יזהרון ניהוריהון וקבל שמשא במפקיה
וסיהרא לא מזהר ניהוריה: ואסער על דיירין בתבל בישתא ועל
רשיעי חוביהון ואיבטיל רבות רשיעין ותקוף תקיפין אמאיך: אחביב
דחלי מדהבא דמתיקרין מיניה בני אנשא ועברי אוריתא מטסנגא
דאופיר: על כן שמיא אזיע ותזוע ארעא מאתרהא מן קדם יי צבאות
וביום תקוף רוגזיה: ויהי כטביא מפריד וכען ולית דמכניש גבר
לעמי יתפנון וגבר לארעיה יערקון: כל דישתכח בה יתקטל וכל
דייעול לכרכי ציריא יתקטול בחרבא: ועולימיהון יתרפון לעיניהון
יתבזזון בתיהון ונשיהון ישתכבן: הא אנא מייתי עליהון ית מדי די
בכספא לא מטקסין ודהבא לא מתרעין ביה: וקשתתהון עולימין יבזען ועל ולד מעין לא ירחמון על בניא לא תחוס עיניהון: ותהי

משא בבל. אמר אשר חזה להודיע כי נתנבא גם על אומות העולם. ובראשון אמר אשר חזה ולא הוצרך לומר על האחרים: על הר נשפה. נשא וגבוה. כמו וילך
שפי. ופתח על שפיים קיכה. ויונתן תרגם על כרכא דיתיב שליוא. ר"ל בבל שהיתה שלוה ושקטה. פירוש מלשון רבותינו והוא שאכלוס בעליהם שלם שניס
בשופי. אמר שאו נס הניפו יד. על דרך משל כאלו קראו להם ונשאו להם נס על הר גבוה והניפו להם יד שיבאו מהרה אל בבל להשחיתה והבאים אליה הם מדי
ופרס. ותנופת היד הוא כאדם הקורא והוא רחוק לו שאינו שומעו ומניף לו בידו שיבא: ויבאו פתחי נדיבי'. כמו בפתחי חצר בית השמוס. כמו לזנו' בית אביה.
ואחרים רבים. ושרי בבל קורא נדיבי' שהיו בעושר ומעלה. והם הנקראים נדיבים כי ברוב אנשים גדולים ואנשי שם רוח נדיבה בהם. ויש מפרשים נדיבי' על
מדי ופרס. ויכרסו פתחי כמו חרבות. וכן ואת ארץ נמרד בפתחיה: אני צויתי למקודשי. והם מדי ופרס. ואמר צויתי ואמר למקודשי. ר"ל שהעיר את רוחם לבא
על בבל והרי הם כאלו צוה ויקדש וזמן אותם לבא: לאפי. קראתי אותם לעשות בבבל אפי וחמתי ויהיו עליזים ושמחים: בגאותי. שאני מתגאה על בבל על ידם:
קול המון. אמר הנביא כי שמע בנבואה קול המון בהרים דמות עם רב כאלו היו עם רב בהרים מדברים ושמע קול המון ההרים בו ושמע קול שאון ממלכו' גוים
נאספים ורב הצבא הזה ה' צבאות והוא היה מפקדם. כלו' מונה אות'. כענין שנאמר תפקדו אותם לצבאות'. כי כן דרך העולם בצבא בבא למלחמה מונה אותם
האדון המושל עליהם לדעת מנינם בבאם למלחמה. ויש לפרשו ענין מנוי כלומר הוא היה משים פקידים עליהם. וכן תרגם יונתן: באים. מקצה השמים.
ממזרח. אמר מקצה השמים על דרך הפלגה לרחוק הקצה כאלו נוגע לשמים מן הצד ההוא: ה' וכלי זעמו. הוא המנהיג הצבא ועם הצבא הם כלי זעמו ובהם
יחבל הארץ בבל: הלילו. אמר כנגד אנשי בבל: כשוד משדי יבא. כשוד שיבא מחזק שאין דרך להנצל ממנו. וכן כקול שדי כקול חזק. וכן תרגם יונתן: על כן.
כי אין להם תחבולה להנצל כיון שבא להם זה מאת ה': תרפינה. הידי' מלהלחם כנגד אויביהם והלב ימס שלא ימצא בעצמו שום גבורה ואומץ כי הגבורה היא
בלב. כמו שאמר ואמיץ לבו בגבורים: ונבהלו. בקמץ מפני הסגולת כי יש לה משפט ההפסק. ופירוש יושבי בבל יהיו נבהלים ולא יוכלו להשיב יד: יאחזון:
בצר"י מפני ההפסק. ופי' הם יאחזום צירים. וזה הענין משמש בשני פנים כי הצירים יאחזו האדם הנבהל. כמו חיל אחז יושבי פלשת. הלא חבלים יאחזון.
צירים אחזוני. ובהתחזק הצירים על האדם תמיד כאלו האדם יאחז הצירים שלא יפרדו ממנו. לפיכך אמר צירים וחבלי' יאחזון. ולדעת יונתן יהיה נו"ן יאחזון
נו"ן הכנוי והוא כמו יאחזום. ויהיה בענין כמו חבריו וטוב הוא פירושו. לכן תרגם יאחזינון: יתמהו. לפי שבא להם הרעה פתאם יתמהו איש אל רעהו איך היה
זה: פני להבים פניהם. כאדם שיש לו בשת שישובו פניו אדומים: הנה יום ה' בא אכזרי ועברה. יהיה אכזרי ועברה וחרון אף עמו: הארץ. פירוש ארץ בבל:
וחטאיה. יושבי בבל שהם חטאים ורשעים ישמידם מבבל עד שתשאר שממה מאנשיה: כי כוכבי. הנביאים מדברים דרך משל. ואומרים על מי שתבא לו צרה
כי הוא יושב בחשך ולא יזרח לו השמש ולא יאירו לו הככבים ולא שום אורה. כמו שאמר ידעך נרו באישון חשך. וכן זה הפסוק ואחרי' רבים בזה הענין. ופירוש
וכסיליהם. כתב רבי יונה כי כסיל הוא ככב גדול נקרא בערבי סה"ל והככבים המתחברים אליו נקראו' על שמו כסילי': יהלו אורם. ענין נוגה שרשו הלל מבנין
הפעיל. ויהלו כמו יגיהו. כמו שאמר וירח לא יגיה אורו. כאלו אמר לא יתנו אורם והפעלה על הככבים. אם אראה אור כי יהל. הפעלה על האור באותו שיתן
אורו: ופקדתי על תבל. ר"ל על ארץ בבל אפקוד עליהם רעה שעשו לישראל: ועל רשעים. הכשדי' שהם רשעים והרעו לישראל יותר מראוי. כמו שאמר אני קצפתי
מעט והם עזרו לי לרעה: גאון זדים. שהיו גאים ואנשי זדון אשבית ואדוכם: אוקיר. אשים בני תבל יקרים יותר מפז. כלו' אם ירבה אדם לפדותם שלא יהרגום
לא יקחו מדי ופרס בהם משקלם זהב שלא יהרגו אותם: מכתם אופיר. מזהב אופיר. והפסוק כפול בענין במלות שונות. ויונתן תרגם הפסוק בענין אחר אמר אח'
אחבב דחלי וגו'. ר"ל על ישראל שהיו בבבל שלא יומתו בין המומתים מאנשי בבל כי יהיו יקרים בעיני מדי ופרס יותר מפז ויצטרו אותם שלא יהרגו: על כן
שמים. דרך משל. כאלו ירגזו השמים ותרעש הארץ מרוב הרעה הבאה על בבל כי לא יוכלו להנצל מן החרב בשום ממון. לפיכך אמר על כן: והיה. העם
הנכרי אשר בבבל יהיה בבא הרעה על בבל כצבי מודח. שידיחוהו וירדפו אחריו ללכדו שהוא רץ בכל כחו כן כל אשר הוא מעם אחר יבאו בחפזון מתוכו איש
אל עמו יפנו ואיש אל ארצו ינוסו: כל הנמצא. כל הנמצא בתוכו מעם אחר ידקר. כמו אנשי העיר. וכפל הענין במלות שונות. ואמר כל הנספה יפול בחרב.
ופירוש הנספה כמו נוסף שהוא מעם אחר ונוסף אל אנשי העיר. והוא משרש למען ספות הרוה. ויסף וספה בענין אחד. ובענין הזה תרגם יונתן. וענין ידקר
הוא מכת החרב. ויש מפרשים כל הנספה כמו ויש נספה בלא משפט. ואמר כל מי שיגיע זמנו למות לא ימות על מטתו אלא יפול בחרב: ועולליהם ירטשו. הבני'
בעיני האבו'. וישסו בתיה' ונשיה' תשכבנה לעיניהם. ואחר כן יהרגו אותם. וכל זה הוא דרך אכזריות. וענין ירוטשו הוא הכלת העוללי' בקרקע או אל הקירו'
דרך אכזריות. וישסו ענין בזה והוא מפעלי הכפל מבנין נפעל: ותשכבנה. כתוב ותשגלנה קרי: הנני מעיר. אעיר את רוחם לבא אל בבל להלח' עליה וזה
מדי כי דריוש המדי הוא שכבש בבל ובמותו מלך עליה' כורש הפרסי. וזה העם לא יחשבו כלום כסף וזהב לפדיון אנשי בבל אלא יהרגו אותם ולא יהיה להם פדיון.
כמו שאמר אוקיר אנוש מפז: וקשתות. פי' עם קשתותיהם ירוטשו הנערים כי הכה הקשתות תרטשנה הנערים. ופי' בו כי היו משימים הנעדי' בקשתות מקום
חצים ומורים אותם על הקרקע ואל הקירות: פרי בטן. ובנים. ר"ל בעודם קטנים. וכן ואכל פרי בטנך. אם בנים ואם בנות יכיל. אם בן יגח או בת יגח: לא
תחוס עינם. בשורק' והוא לבדו בשורק' כי כל השאר בחולם: והיתה

והיתה בבל צבי ממלכות תפארת גאון כשדים כמהפכת אלהים את
סדם ואת עמרה: לא תשב לנצח ולא תשכן עד דור ודור ולא
יהל שם ערבי ורעים לא ירבצו שם: ורבצו שם ציים ומלאו בתיהם
אחים ושכנו שם בנות יענה ושעירים ירקדו שם: וענה איים
באלמנותיו ותנים בהיכלי ענג וקרוב לבוא עתה וימיה לא ימשכו:
יד כי ירחם יהוה את יעקב ובחר עוד בישראל והניחם על אדמתם ונלוה
הגר עליהם ונספחו על בית יעקב: ולקחום עמים והביאום אל
מקומם והתנחלום בית ישראל על אדמת יהוה לעבדים ולשפחות
והיו שבים לשביהם ורדו בנגשיהם: והיה
ביום הניח יהוה לך מעצבך ומרגזך ומן העבדה הקשה אשר עבד
בך: ונשאת המשל הזה על מלך בבל ואמרת איך שבת נגש שבתה
מדהבה: שבר יהוה מטה רשעים שבט משלים: מכה עמים בעברה
מכת בלתי סרה רדה באף גוים מרדף בלי חשך: נחה שקטה כל
הארץ פצחו רנה: גם ברושים שמחו לך ארזי לבנון מאז
שכבת לא יעלה הכרת עלינו: שאול מתחת רגזה לך לקראת בואך
עורר לך רפאים כל עתודי ארץ הקים מכסאותם כל מלכי גוים:
כלם יענו ויאמרו אליך גם אתה חלית כמונו אלינו נמשלת:

ותהי בבל דהות מלקדמין חדוות מלכון תושבחת יקרות כסדאי כהפיכתא דהפך יי ית סדום וית עמורה: לא תתיתב לעלם ולא תשרי עד דר ודר לא יפרוס תמן ערבי משכניה ורעין לא ישרון תמן: וישרון תמן תמון ויתמלון בתיהון אוחין וישרון תמן בנת נעמין ושידין יחייכון תמן: ויצפון חתולין בבירניתהון וירודין בבית משרי תפנוקיהון וקריב למיתי עידן תברה דבבל ויומהא לא יתרחקון: ארי ירחם יי על דבית יעקב ויתרעי עוד בישראל וישרינון על ארעהון ויתוספון גיורין עליהון ויסתמכון על בית יעקב: וידברינון עממין ויובילונון לארעהון ויחסנינון בית ישראל על ארעא שכינתא דיי לעבדין ולאמהן ויהון שבין לשוביהון ויפלחון במשעבדיהון: ויהי ביומא דיניח יי לך מצערך וממרותך ומן פולחנא קשיא דאתפלח בך: ותיטול מתלא הדין על מלכא דבבל ותימר איכדין בטילת מרוות משעבדנא סף תקוף חייבא: תבר יי תקוף רשיעין שולטן חייבין: דהוה מחי עממין בתקוף מחא די לא פסיק מפלח בתקוף עממין מפלח ולא מנע: נחת שרוכת כל ארעא יבעו תושבחא: אף שלטונין תריאו עלך עתירי נכסיא אמרין מעידן דשכבתא לא סליק מחבלא עלנא: שאול מלרע זעת לך לקדמות מיתך אעירת לך גיברין כל עתירי נכסיא אקימו מכורסותיהון כל מלכי עממיא: כולהון יתיבון ויימרון לך אף את מרעיתא כותנא לנא דמיתא: אתחת

והיתה בבל. פירוש בבל שהיתה צבי ממלכות תפארת גאון כשדים תהיה עתה כמהפכת אלהי' את סדום ואת עמור' ופירוש צבי חפץ שכל הממלכות היו חפצים בה והכשדים שהיתה להם היו מתפארים ומתגאים בה עתה תהיה כמהפכה שהפך אלהים את סדום ואת עמרה שתהיה חרבה ולא יהיה בה ישוב לעד והעיר בבל שמלכו עליה דריוש וכורש. ושהיא היום אינה בבל הקדומ' כי אותה החריב דריוש ובנה עיר אחרת באותה הבקעה היא שמה בבל עד היום. ובסדר עולם אומר כי כשכבש אותה דריוש והרג בלשצר מלך עליה שנה ובשנה השניה הפכה אלהי' כמהפכת סדום ועמרה. ושמה"ובא בשנה השמועה זו של דריוש. ואחרין בשנה השמועה זאת כמהפכה שהפכה אלהי': לא תשב. פי' תשב ותשכון על העיר כנגד היושבי' והשוכני' בה. כמו העיר האכלת אלף. רוצה לומר כל אנשיה היוצאי' ממנה: לא יהל. משפטו לא יאהל. רוצה לומ' לא יטה אהלו. ואמר ערבי לפי שהערביי' הם השוכני' באהלי': ורועי'. ואפילו רועי' לא ירביצו שם צאנם. כי אחר תחלה לא תשב. כלו' לא תהיה בנויה עד שישבו בה אנשי' ולא אפילו אהל לא יטה אדם שם דרך ערארי ואין צריך לומר אלא אפילו הצאן לא ירביצו שם שלא ירביצו שם הרועי' כי משכן החיות רעות תהיה כמו המדבר: ורבצו. הצאן לא ירביצו שם אלא מי ירבץ שם חיות המדבר יקבצו שם. ופירוש ציים חיות השוכנות במקום ציה לפיכך נקראו ציים. וי"מ שהם כמיות הנזכר בדברי רבו' כדי שלא תקפוץ הכמיה מרט"כא בלעז: בתיה'. החרבי': אוחי'. חיה שקורין בלעז פורון: בנות יענה. הם הקטני' מן היעני' והאמות מעופפי' בעולם ומניחו קטניהם ויתאבלו לחוסר מזונותם. לפיכך אמר ואבל כבנות יענה ודרך היעני' לשכן במדבר ובמקומות החרבי': ושעירי'. הם השדי'. כמו לשעירי' אשר הם זוני' אחריהם. ונקראו כן לפי שהם נראי' כדמות שעירי' למאמין בהם. וכן ת"י ושדי' יחיכון תמן: וענה. פי' ויצעק. כמו ענו לה. ותען להם. וענתה שמה והדומי' להם ענין הגבהת קול. וכן דרך האיי' והתני' להגביה קולם והוא כקול אבל: איי'. שם חיה מחיות המדבר. וי"ת ויצפון חתולין בבירנתהון. כא"ויצפון כדי"קודם לפא: באלמנותיו. כמו בארמנותיו. כתרגו' ותני' בהכלי ענג. וכן תני' יענו בהיכלי ענג שהיו ועתה יהיו חרבי' מדור החיות: וקרוב לבא עתה. עת חרבן בבל קרוב לבא: וימיה. ימי שלותה לא ימשכו כי קרובי' יהיו: כי ירחם ה'. בעבור שירחם ה' את יעקב יבא בקרוב עת חרבן בבל כי בחרבנה תהיה תשועת ישר': והניחם יתרגומו וישרינון: ונלוה הגר עליהם. יתחברון גרי' אליהם לראותם כי בחרבן בבל תהיה תשועתם יודו כי בסבתם היה החרבן ההוא לפי שהרעו לישר' יותר מדאי. כמו שאמר קצפתי על עמי וגומר: לא שמת להם רחמי'. ומלך מדי ופרס שלקח בבל הודה כי מה' היתה לו כמו שאמ' כל ממלכות הארץ נתן אלהי' בידי וגומר. ואמ' מי בכם בכל עמו ויעל. וגרי' שנתגיירו אז בגלותם מבבל לא ראינו זה בכתו' ולא לקחו' עמי' וגומ'. אבל מצאנו שהיו להם שוטני' רבי' בבנין ירושלם. לפיכך הנכון בעיני בזה כי זה הפסוק יתפרש לשני פני'. כי ירחם ה' את יעקב. עתה בגלות בבל ירחם עליהם ויוציאם מגלותם ובחר עוד בישר' בימי המשיח ואז ונלוה הגר עמם. כמו שכתוב ונלוו גוי' רבי' אל ה' ביום ההוא. וכמה פסוקי' מורי' על זה הענין בימות המשיח בדברי הנביאי': וכן ולקחום עמי'. כמו שכתוב והביאו את כל אחיכם מנחה לה'. וכמה פסוקי' מורי' על זה: ונספחו ויתחברו. כמו ספחני נא אל אחת הכהונות: ולקחו' והתנחלו'. יתנחלו מהם להנחילם לבניהם אחריהם: להיות לה' לעבדי' ולשפחות. כמו שכתוב ועמדו זרי' ורעו צאנכ' ובני נכר אכריכ' וכורמיכם: והיה. אמר כנגד ישר' היושבי' בגלות בבל ביום שהניח ה' מעצבך תשא המשל הזה. והוא יום חרבן בבל: מעצבך. מצער הגלות: ומרגזך. המם בחירק. וכן מאחרי דוד. מרדף אחרי ישר': אשר עבד בך. אף על פי שמלת העבודה לשון נקבה אמר עבד לשון זכר רוצה לומ' על ענין העבודה. וכן יעשה מלאכה והדומי' להם: ונשאת המשל. משל הוא הדבר שאינו מובן כמשמעו. וכן בזה: מדהבה. מטה. שבט. גם ברושי'. ארזי לבנון. ופי' מדהבה מתרגום זהב דהבא. והוא אמר לבבל שהיתה בעלת הזהב שהיתה לוקחת מס מכל הארצות. ויונתן תרגם סף תקוף חייבא: שבר. מטה. ושבט משל על החוזק והממשלה: רשעי' מושלי'. אמר על נבוכד נצר ועל אויל מרודך ועל בלשצר: מכה. אומר על נבוכד נצר. ולפי שהוא היה תחלת הממשלה והוא כבש כל הארצות אמר זה הענין עליו כי בניו אף על פי שעבדו אותם כל הגוי' הם לא לקחו להם דבר אלא מה שהניח להם אביהם בעברה שלא היה לו חמלה עליהם: מכת בלתי סרה. התיו' במקום הא' כי איננו סמוך. וכן חכמת ודעת. שפעת אני רואה. והדומי' להם כמו שכתבנו בספר מכלל. אמ' כי מכתו לא היתה סרה מכל העמי' אלא תמיד היה מכה אותם: רודה באף. והיה רודה בהם באף ובחימה. ובי"ת באף קמוצה מורה על הא' הידיעה. רוצה לומר האף הידוע לו למלך בבל: מורדף בלי חשך. כל גוי וגוי מורדף מפניו בלי חשך ולא מנע מלרדפו אלא תמיד הוא מורדף מפניו לא יתן לו מנוחה: נחה. ועתה במות בן בנו וסרה ממשלת הרשע נבוכד נצר נחה שקטה כל הארץ ופצחו רנה. ואמר דברי' כנגד נבוכד נצר כאלו מת הוא ביום ההוא: גם ברושי'. לפי שאמר נחה שקטה כל הארץ והוא אומ' על עם הארץ שהיו תחת עבודתו והיו בצרה לפיכך אמ' גם ברושי'. והוא משל על המלכי'. וכן ארזי הלבנון. אמר שגם המלכי' שמחו באבוד מלכותו וממשלתו. כלו' אפי' המלכים והשרים שאין נותני' עליהם עבוד' כמו על עם הארץ אפי' הם שמחו לו באבודו כי במות בן בנו אבדה ממשלתו: לא יעלה הכורת עלינו. לפי שהמשיל הגדולי' לברושי' ולארזי' אמר גם כן הכורת דרך משל. ואמר מאז שכבת. כלו' מעת שמת נבוכד נצר. כי אף על פי שעבדו הגוי' את בנו ואת בן בנו לא היו מצירין להם אלא שהיו נותנים להם מס. אבל נבוכד נצר היה הורגם ונותנם בבית האסורי' ומעבידן עבודות קשות: שאול מתחת. החיי' שמחו והמתי' רגזו ופחדו. על דרך משל לפי שהיה מחריד כל העולם בחייו אמר כי המתי' יפחדו שלא יחרידם במותו. והוא על דרך משל מרוב החרידו כל העולם. אמר בדרך הפלגה כי המתי' חרדו ופחדו בבואו אליהם. ושאול בזה הפסוק זכר ונקבה. כמו שאמר רגזה. ואמר עורר. אמר עדת"כי השאול העיר המתי' הגדולי' לבאת לקראת' במותך. וכאו המלכי' בקברם בכסאותם כמו בחייהם והשאול הקי' אותם לקראתך: רפאי'. מתי'. וכן רפאי' בל יקומו. אם רפאי' יקומו. וי"ת גברין. כלו' הגדולי' והגבורי' המתי': עורר לך עתודי ארץ. המלכים נקראים עתודים דרך משל. כמו שהעתודי' מנהיגים הצאן והולכים לפניהם. כמו שאמר כעתודים לפני צאן כן המלכים מנהיגי' העם: כלם יענו. יענו התחלת הדבור. כמו וענית ואמרת. ויען איוב הראשון. גם אתה ואף על פי שבחייך היית מושל על כלנו עתה נראה שגם אתה חלית כמונו. קרך מקרה המות כמו שקרה לנו ונחלית מבנין שלא נזכר שם פעלו כמו אשר חלה ה' בה:

הורד שאול

אתחת לשאול יקרך אתרגושת זמרך תחותך ישוון רמה
ועיל מינך ריחשא׃ איכדין אתרכנתא מן רומא דהויתא זיותן בגו
בני אנשא ככוכב נוגהא בין כוכביא יאתרטישתא לארעא דהויתא
קטול בעממיא׃ ואת אמרת בלבך לרומא אסק עיל מן עמיה דאלהא
אשוי כורסי מלכותי ואתיב בטור זמן בסיפי צפונא׃ אסק עילוי כל
עמא איהי עילאי מכולהון׃ ברם לשאול תתחת לסיפי גוב בית
אבדנא׃ חזך עלך ידיקון בך יסתכלון ויימרון הדין גברא אזיע ארעא
צזעזע מלכותא׃ שוי תבל במדברא וקרוהי פגר לאסירוהי לא פתח
תרעא׃ כל מלכי עממיא כולהון שכבין ביקר גבר בבית עלמיה׃
ואת אתרכינתא מקברך כי חם טמיר חפי קטילין מטעני חרב נחתין
לגוב אבני בית אבדנא כפגר מרשדש׃ לא תהי כחד מנהון בקבורה
ארי ארעך חבלתא ועמך קטלתא לא יתקיים לעלם זרע מבאשין׃
אתקינו לבניהון קטול בחובי אבהתהון דילמא יקומון ויחסנון ארעא
ויתמלון אפי תבל בעלי דבבין׃ ואתגלי לאתפרעא מנהון אמר יי
צבאות ואישיצי לבבל שום ושאר ובר ובר אמר יי׃ ואשוינה
לירותת קופדין בית צדו ביצין דמיין ואיהמסינה כמא דמהממין ב
במכינא ואית בבינה לשיצאה אמר יי צבאות׃
קיים יי צבאות למימר אם לא כמא

הורד שאול גאונך המית נבליך תחתיך יצע רמה ומכסיך תולעה׃
איך נפלת משמים הילל בן שחר נגדעת לארץ חולש על גוים׃
ואתה אמרת בלבבך השמים אעלה ממעל לכוכבי אל ארים כסאי
ואשב בהר מועד בירכתי צפון׃ אעלה על במתי עב אדמה לעליון׃
אך אל שאול תורד אל ירכתי בור׃ ראיך אליך ישגיחו אליך
יתבוננו הזה האיש מרגיז הארץ מרעיש ממלכות׃ שם תבל
כמדבר ועריו הרס אסיריו לא פתח ביתה׃ כל מלכי גוים כלם שכבו
בכבוד איש בביתו׃ ואתה השלכת מקברך כנצר נתעב לבש הרגים
מטעני חרב יורדי אל אבני בור כפגר מובס׃ לא תחד אתם בקבורת
כי ארצך שחת עמך הרגת לא יקרא לעולם זרע מרעים׃ הכינו
לבניו מטבח בעון אבותם בל יקמו וירשו ארץ ומלאו פני תבל ערים׃
וקמתי עליהם נאם יהוה צבאות והכרתי לבבל שם ושאר ונין
ונכד נאם יהוה׃ ושמתיה למורש קפד ואגמי מים וטאטאתיה
במטאטא השמד נאם יהוה צבאות׃
נשבע יהוה צבאות לאמר אם לא

הורד שאול גאונך · שהיית מתגאה ומרמה בעצמך שאתה כמו אל לפי שהיית מושל על כל העמים. ועתה נראה שהורד שאול אותו הגאון והנך מת כאחד העם׃
המית נבליך · שהיה נשמע בביתך קול המיית נבלים וכנורות ועתה הורד ושאול עמך · כי פסקו אותם השמחות תחתיך · ועתה הנה תחת המצעים היקרים
והמכסי' הנכבדים שהיו לך בחייך עתה במותך הם רמה ותולע'. ואמ' יצע ומכסיך שהוא לשון זכר ואעפ"י שרמה ותולע' לשו' נקבה לפי שרמה ותולעה הוא דרך
כלל על רבי' מן התולעי' וכשידבר דרך כלל ידבר פעמי' לשון זכר ופעמי' לשון נקב'. כמו ומכסך תולע' לשון זכר ורמה תכסה על ידם לשון נקבה · וכן ותהי
הכנם ותעל הצפרדע׃ איך נפלת · כי היית בחייך כמו כוכב השמי' ולא כל כוכב אלא כוכב המגיה אורו הרב'. והוא כוכב השחר. והוא הנקרא הלל · מענין בהלו
נרו עלי ראשי. ועתה איך נפלת משמי' לארץ ונגדעת והנה בחייך היית חולש על גוים ועתה נחלשת ונגדעת׃ חולש · כמו ויחלש יהושע. ועל במקו' בית השמוש'
כאלו אמר חולש בגוים · וכתי' · וכמו זה ועל חרבך תחיה. כמו בחרבך · ותהת אותם על של אחד כמו בשל. ורז"ל פי' כי חולש מפיל גורל · כמו שאמר תטילי'
חלשים על הקדשי' ב"ט אבל לא על המנות . ואמ' מאי משמע דהאי חלשים ליסנא דפוריא הוא דכתיב חולש על הגוים. והוא שאמר כי עמד מלך בבל על אם
הדרך וגומר. ואמר קלקל בחצים שאל בתרפים ראה בכבד. ואמר בימינו יהא הקסם ירושלם הנה שהיה מפיל גורלו באיזה עם ילחם כי כולם היו לפניו לעמו'
בהם כרצונו ובאו ירושלם הטיל גורל אם ילך לרבת בני עמון או לירושלם׃ ואתה אמרת · בחייך היית חושב בלבבך מרוב הצלחה שהיה לך היית חושב
השמים אעלה דרך משל. כלומר למעלה מכל בני אדם · וכתי' לרומא אסק׃ ממעל לכוכבי אל · ועוד ארים יותר גבוה מכל הככבים על דרך משל. דמה ישר'
לכוכבי אל · ויפה פי'׃ ואשב בהר מועד בירכתי צפון · הר מועד הוא הר ציון לפי שהיו נועדים שם כל ישר' תמיד נקרא הר מועד. ואמר ירכתי צפון · כי ציון
לצפון ירושלם. וכן אמר הר ציון ירכתי צפון. כלומ' המפאר בעצמו שיכבוש ירושלם וישים כסאו בה · ואדוני אבי ז"ל פי' הר מועד וירכתי צפון בבל. אמר
כשאשב הר מועד בירכתי צפון אני חושב בעצמי כי ממעל לכוכבי אל ארים כסאי · וקורא בבל הר מועד לפי שכל העולם היו נועדים שם אל מלך בבל. וקראה
הר לפי שהיתה עיר חזקה. וכן קראה ירכתי צפון כי היא בפונית מזרחית ליטוב העולם׃ אעלה. כפל הענין לחזק. ובמתי עב. ר"ל השמים שהם ממעל
לעבי'׃ אדמה. מבנין התפעל ומשפטו אתדמה׃ אך אל שאול. תחת ממעל לכוכבי אל שהיית חושב תורד אל שאול · ותחת ירכתי צפון תורד אל ירכתי בור
ובור הוא הקבר׃ רואיך. במותך אליך ישגיחו וההשגחה היא דקות הראות׃ שם תבל. גם זה מדברי המתבוננים בו. ויאמרו הזה הוא שם תבל כמדבר.
ותבל הוא שם לארץ המיושבת׃ לא פתח ביתה. לא פתח להם בית הסהר לעולם כיון שנתנם בבית האסורים לא הוציאם עוד משם׃ כל מלכי איש בביתו. פי'
איש בקברו. וכן תי'׃ ואתה השלכת מקברך. אמרו בשעה שנטרד נבוכד נצר והיה עם החיות שבעה שנים ועם הארץ המליכו אויל מרודך בנו · וכאשר שב
נבוכד נצר לדעתו ושב אל היכלו אל בבל ומצא בנו יושב על כסאו נתנו בבית האסורים ולא יצא משם עד שמת נבוכד נצר והוציאוהו העם להמליכו והוא לא
רצה למלוך · אמר איני מאמין שמת ואם יבא כמו שבא בפעם אחרת וימצאני יהרגני הוציאו אותו מקברו והראו לו שמת. ועל זה נאמר ואתה השלכת מקברך.
כא' בתרגום שתרגם שכבו בכבוד איש בביתו אתכנשו ביקר גבר בביתיה. ותרגם ואתה השלכת מקברך ואת אתרכינת מאתרך. וזה נוטה לדרך הפשט יותר׳
ויתפרש איש בביתו כמשמעו. כלו' כל המלכי' נחו בביתם ובהיכליהם ואתה השלכת מקברך. מביתך שהיית חושב שתהיה בו לזמן רב כמו שאדם בקבר והשלכת
מתוכו כלו' ברוח רעה שעברה עליך מאת האל השליכה אותך מביתך והלכת לדור בין החיו'׃ כנצר נתעב. כשנוטע אדם נטיעי' ויש ביניהם שאינו מצליח עוקר
אותו משרשיו ומשליכו. וכן לבוש הרוגי' שהוא מלוכלך בדם משליך אד' אותו. כי כיון שהוא לבוש הרוג אין אד' חושש בו לרחצו וללבשו. כי אין דרך בני אדם ללבשו
כיון שהוא מהרוג. ועו' שהוא מנוקב מדקירות החרב׃ מטועני חרב. הוא הרוגים. וכפל הענין במ"ש לחזק הענין · ופי' מטועני מדוקרים וכן פי' א"א ז"ל טענו
את בעירכם. ודמהו ללשון הערב׃ יורדי אל אבני בור · אמר על המלבושים · ואעפ"י שאמר לבוש בלשון יחיד הרבה כמוהו במקרא. אמר כי מלבושי ההרוגי'
מושלכים ויורדים אל אבני בור כמו ההרוג. והוא פגר מובס ונרמס בין הרוגיו. וכן השלכת אתה כמו אותם הלבושים · ואמ' אבני בור בעבור הקבר שבונין
בתוכו באבנים סביב הנקבר · והוא הנקרא בלשון משנה דופק׃ לא תחד אתם · לא תתיחד עם מלכי גוים בקבורה · כלומ' לא תהיה שוה להם במותך ויקברוך
כי לשאר מלכי' יעשו כבוד גדול בקבר' אותם ושורפים עליהם וחוצבים אותם. אבל לך לא יעשו עמך כבוד אלא שתקבר כאחד העם · ולמה. כי ארצך שחת.
פי' בכובד המס שהיה מטיל עליהם עמך הרגת מרוב אומה שהיה מטיל עליהם עד שבחטא קל היה הורג אנשיו · כי הנה חכמי ארצו הרג על שלא ידעו להגיד
לו חלומו ופתרונו. וזה אכזריות גדולה · לפיכך שמחו כל עמו במותו ולא עשו לו כבוד בקבורתו כמו שעושים לשאר מלכים׃ לא יקרא לעולם זרע מרעים · בניו
שהם זרע מרעים לא יקרא לזמן רב בן פלוני׃ כי במהרה יכרת זרעו. כי במות בלשצר בן בנו נכרת זרעו מכל וכל׃ הכינו לבניו · שיהרגו אותם וזה בעון
אבותם. ויש לכם לירא שיהיו הבנים כמו האבות רעים · לפי' הרגו אותם שלא יקומו וירשו ארץ׃ ומלאו פני תבל. ערים. אם הם יקומו ימלאו פני תבל שונאים
ורעים לפי' השמרו שלא יקומו׃ ערים · שונאים. כמו ויהי ערך · וכן בלשון ארמי ופטריה לערך · וכן תי' · ויש לפרש ערים כמשמעו · ויתפרש כך אם הם לא
יקומו ויירשו ימלאו פני תבל ערים וירבה הישוב כי הם היו שובתי' הערים ומחריבים הישוב׃ וקמתי עליהם · כלומר אתעורר עליהם להכריתם׃ לבבל · פי'
למלך בבל. ואמר לבבל כי בהכרת זרעו של מלך נכרתה ונחרבה בבל · או פי' לבבל ליושבי בבל · כי כולם ימותו בחרב אבות ובנים יחדו׃ שם ושאר. הכריתת
השם הוא שלא ישאר לו דבר שנזכר שמו עליו · או יהיה ושאר קרוב · כמו איש איש אל כל שאר בשרו. ואם זה בקמץ וזה בציר"י׃ נין. הוא הבן׃ ונכד. הוא בן
הבן. וכן תי' בר ובר בר׃ ושמתיה למורש קפוד. כמו שאמ' בחרבן אדו' וירשוה קאת וקפוד · וקפוד הוא הנקרא בערבי קנאפד · ובל' טלרטוג"י והיא כמצאת
תמיד במקום המים׃ וטאטאתיה במטאטא השמד. ענין מכבדו' שמכבדין את הבית בלשון משנה. והוא הנקרא בלשון מקר' יעים ויעה ברר אמר כמו
שמכבדין הבית וישאר קרקע הבית נקי כן תהיה בבל נקיה מאנשיה ומכבוד' ומהרכוש ומכל דבר ואותו הכבוד יהיה כבו' השמד והשחתה · וכן בדברי רבותינו
ז"ל לא הוו ידעי רבנן מאי וטאטאתיה עד דשמעוה לאמתי' דרבי דקאמרה להדיא אתתא שקלי טאטיתך וטאטי ביתא. והנה נשלמת נבואת בבל · ופרשה
זאת אחריה על מלך אשור׃ נשבע. דברו הוא שבועתו. כי דברו קיים כמו השבועה · לפיכך אמר אם לא שהוא כענין שבועה. כאדם שאומר אם יהיה כך לא
יהיה כך. וכן אם לא בתים רבים לשמה יהיו · אם לא שויתי ודוממתי׃
כאשר דמיתי

כאשר דמיתי כן היתה וכאשר יעצתי היא תקום : לשבר אשור
בארצי ועל הרי אבוסנו וסר מעליהם עלו וסבלו מעל שכמו יסור :
זאת העצה היעוצה על כל הארץ וזאת היד הנטויה על כל הגוים :
כי יהוה צבאות יעץ ומי יפר וידו הנטויה ומי ישיבנה :
בשנת מות המלך אחז היה המשא הזה : אל תשמחי פלשת כלך
כי נשבר שבט מכך כי משרש נחש יצא צפע ופריו שרף מעופף :
ורעו בכורי דלים ואביונים לבטח ירבצו והמתי ברעב שרשך
ושאריתך יהרג : הילילי שער זעקי עיר נמוג פלשת כלך כי מצפון
עשן בא ואין בודד במועדיו : ומה יענה מלאכי גוי כי יהוה יסד ציון
טו ובה יחסו עניי עמו :
משא
מואב כי בליל שדד ער מואב נדמה כי בליל שדד קיר מואב נדמה :
עלה הבית ודיבון הבמות לבכי על נבו ועל מידבא מואב ייליל בכל
וכל ראשיו קרחה כל זקן גרועה : בחוצתיו חגרו שק על גגותיה
גלו וברחבתיה כלה ייליל ירד בבכי : ותזעק חשבון ואלעלה עד
יהץ נשמע קולם על כן חלצי מואב יריעו נפשו ירעה לו :
לבי למואב יזעק בריחה עד צער עגלת שלשיה כי מעלה ח

כמא דחשיבית כן תהי וכמא דיעצית היא תקום : למתבר אתוראה בארעי ועל טורי עמי אידושיניה ותעדי מנהון מרותי ונירה מעל צואריהון יתפסק : דא מלכא די מליך על כל יתבי ארעא ודא גבורתא די מרממא דשליט על כל מלכותא : ארי יוי צבאות מלך ומן יעדי וגבורתיה מרממא ולית דיתיבנה :
בשתא דמית מלכא אחז הוה מטל נבואתא הדא : לא תיחדון פלשתאי כולכון ארי אתבר שולטן דהוה מפלח בכון ארי מבני בנוהי דישי יפוק משיחא ויהון עובדוהי בכון כחויי מחרית : ויתפרנסון חשיכי עמא ועינותניא ביומוהי לרוחצן ישרון ויסות בכפנא בנך ושאר עמך יקטול : איליל על תרעך צווחי על קרוך אתברתון פלשתאי כולכון ארי מצפונא פורענותא אתי ולית דמאחר בזמנוהי : ומה יבסרון אזגדי עממיא ארי יוי שכליל ציון ובה יתרחצון חשיכי עמא : מטל כס דלוט לאשקאה ית מואב ארי בליליא איתבזזת לחית מואב ואינון דמיכין ובליליא אתכביש כרכא דמואב ואינון דדמין : סליקו לבתיא דדיבון לבמתא למבכי על נבו ועל מידבא מואבאי מיללין בכל רישיהון מרטא ובכל דקן גלוח : בשוקיהון יסרון סקין על אחריהון וברחובתיהון כולהון מיללין מצוחין ובכן : וצווחו יתבי חשבון ואלעלה עד יהץ אישתמע קלהון על כן מזרזי מואב מיללין ועל נפשהון מצוחין : בלביהון מואבאי ימרון למערק עד זוער עגלת תלתות רבתא ארי במסוקית לוחית

כאשר דמיתי · כמו שחשבתי על מלך אשור : כן היתה · עבר במקום עתיד . וכן תרגם יונתן כן תהא : וכאשר יעצתי · היא הגזרה תקום כמו שיעצתי עליו. ועצה היא תקון הדבר וברורו : לשבור אשור · ומה היא העצה לשבור אשור בארצי · והיא ארץ ישר' . כי שם קרוב לירושלם נפל אשור . כי יצא מלאך ה' והכה מחנאו · כמו שכתוב ואמר ועל הרי כי ירושלם הרים סביב לה ושם היה מחנה אשור : וסר מעליהם עולו · שהיה מטיל עליהם מס גם כבש כל הארץ לבד ירושלם כמו שכתוב : זאת העצה . אמר על כל הארץ · ואמר על הגוים כי מלך אשור כבש כל אלו הארצות והיה פחדו ואימתו על כל הגוים וכיון שהיתה יד ה' נטויה עליו והכהו חרדו כל הגוי' ויראו מה' ולכושי כוש ומצרים שהיו במחנה וראו מפלת מלך אשור עבדו את ה' ויראו ממנו · כמו שכתוב והיה מזבח לה' בארץ מצרים : כי ה' · כיון שהוא רוצה אין מי שיפר עצתו אם כן דבריו קיים . כמו שאמר על יד נביאיו כן יהיה וכן יקום : בשנת מות המלך אחז · נבואה זו על פלשתים נאמרה בשנת אחז ומלך חזקיהו אמר הנביא כנגד פלשתים עוד : אל תשמחי פלשת כלך · כמו ששמחת עד עתה משמת עזיהו · והוא שבט מכך כמו שהוא אומר בדברי הימי' ויצא וילחם בפלשתים ויפרץ את חומת גת ואת חומת יבנה ואת חומת אשדוד ויבנה ערי' באשדוד ובפלשתים · וכשמת עזיהו שמחו פלשתים ולחצו את ישר' בימי אחז כמו שכתוב שם ופלשתים פשטו בערי השפלה והנגב ליהודה וילכדו בית שמש ואת אילון ואת הגדרות ואת שוכו ובנותיה ואת תמנה ובנותיה ואת גמזו ואת בנותיה וישבו שם · וכשמת אחז ומלך חזקיהו אמר הנביא אל תשמחי פלשת כי הנ' קם מי שיכך והוא מזרע מי שהכך בתחילה : כי משרש נחש · על עזיהו שהכהו כמו שהנחש מכה וממית · ויונתן תרגם ארי מבני בנוהי דישי יפוק משיחא . אמר נחש על ישי כי כן נקרא כמו שכתוב אשר בא אל אביגיל בת נחש : צפע ושרף מעופף . כאמר על חזקיהו . כלומר זה יהיה קשה לך מעזיהו כמו שהצפע והשרף קשים מהנחש · ופירוש מעופף מדלג ממקום למקום · ויונתן תרגם ויהון עובדוהי בכון כחויי מפרח · ואמר כלך לרוב השמחה שהיו שמחים כולם במות עזיהו · וחזקיהו הכה בפלשתים כמו שכתוב בספר מלכים הוא הכה את פלשתים עד עזה ואת גבוליה . ממגדל נוצרים עד עיר מבצר : ורעו בכורי דלים · ישר' שהיה להם עד עתה בכורה וחלק גדול בדלות עתה ירעו הנה והנה שלא יהיה להם פחד מאויביהם ולבטח ירבצו · דמה אותם לצאן שרועים במדבר בלא פחד · כי בעוד שהיו אויביהם שולטים בהם לא היו יוצאים מעריהם הבצורות והיו רעבי' ועתה יצאו לכל מקום בלי פחד וישבעו מטוב העמים : והמתי ברעב שרשך · הם ירעו ואתם תמותו ברעב · ואמר שרשך על האספים בערי המבצר : ושאריתך · והנשארים מן הרעב שלא ימותו ברעב : יהרוג · חזקיהו · ואמר והמתי שהוא מאמר ישר' . ואמר יהרוג כי מה שיעשה חזקיהו הוא מעשה האל כי בעזרתו עשה מה שעשה : הילילי שער · זעקי עיר · הילילי על שער וזעקי על עיר על השבר הגדול הבא עליך . וכן תרגם יונתן איליל על תרעך צווחי על קרוך : נמוג פלשת כלך · נמוג ונשבר את פלשת כלך · ואמר נמוג לשון זכר · ואמר הילילי זעקי לשון נקבה · לשו' זכר הוא כנגד העם ולשון נקבה כנגד העדה : כי מצפון עשן בא . הפורענות שהוא כעשן · ואמר מצפון ארץ ישר' שהיא צפונית לארץ פלשתים : ואין בודד במועדיו · במועדים שיתן חזקיהו ללכת להלחם על פלשתים אין ביש' שיהי' בודד בעצמו שלא ילך עם החיל כי כולם ילכו בשמחה · וכן תרגם יונתן ולית דמאחר בזמנוהי : ומה יענה מלאכי גוי · כל אחד ממלאכי הגוים ההולכים בשליחות מארץ אל ארץ כשישאלו אותו חדשות מה יאמר . יאמר כי ה' יסד ציון במלוך חזקיהו כי היה לציון כמו יסוד לבנין · כי חשב מלך אשור להחריבה והתפלל חזקיהו ועכהו האל על ידי ישעיה הנביא · ואמר לא יורה שם חץ ולא יקדמנה מגן ולא ישפך עליה סוללה · ואמר וגנותי על העיר הזאת להושיעה : ובה יחסו עניי עמו · כל ערי יהודה הבצורות נתפשו והיא נשארה ובה חסו ישר' : משא מואב · נבואה זו על פורענות מואב · ואמר הנביא כי בלילה יבא להם השדד בעודם ישנים שלא יהיו נשמרים ממנו . ואמר בליל בדרך הסמיכות אולי חסר הנסמך · רוצה לומר בליל פלוני · או בא סמוך במקום מוכרת כמו אל חזקיהו בחיל כבד ופירוש נדמה נכרת : ושדד ונדמה מלות שונות והענין אחד . ואמר שדד ונדמה ועלה עבר במקום עתיד כדרך הנבואות : ער מואב . הוא עיר מואב ששמה ער וכסמכה אל מואב אולי היתה עיר אחרת ששמה כך · ותרגומה לחית · ואולי ער היא ערוער כי היא למואב · וכן תרגום ירושלמי מערוער על שפת נחל ארנון מלחית די על כיף נחלא דארנונא · ויש מפרשים ער כמו עיר · ותרגם יונתן ואנון דמיכין . פירשו בענין דממה כי כשהאדם ישן הוא דומם : וקיר · הוא עיר למואב ששמה קיר . וכן כתוב ואדם מקיר וגלו עם ארם קירה · וזה היה למואב לפיכך אמר קיר מואב · ויונתן תרגם כרכא דמואב : עלה הבית ודיבון · עלה מואב אל הבית . והוא בית עבוד' זרה · ודיבון והוא שם המקום שהיה שם בית עבודה זרה : הבמות . וכן היו שם במות לבד בית ע"ז . וכאשר יבאו האויבים עליהם פתאום יעלו עליהם לבכי ולבכות שם לפני עבודה זרה שלהם ולספוד ולקרוא כדי שירחם עליהם כמוש אלהיהם לפי דעתם : על נבו ועל מידבא ייליל . שכבשו אותם האויבים ויקרחו ראשיהם עליהם ויגדעו זקניהם . ואמר לשון גרעון על הזקן ולשון קרחה על הראש כי כן המנהג לתלוש שער הראש על צער הגדול ועל אבל לגדוע הזקן . כלומר לגלח הזקן · כי הזקן המגודל הוא תפארת הפנים · ומפני האבל יסירו התפארת · וכן אמר מגלחי זקן וקרועי בגדים · ולא אמר הנה מגלחת ואמר גרועה לגנאי : בכל ראשיו קרחה · זה לבדו בא בחולם הרים' בלשון רבים : בחוצותיו · בשוקים וברחובות : ועל הגגות . כלומר בגלוי יחגרו שק ויללו ויבכו · וכשמדב' בלשון יחיד הוא על הכלל ובלשון רבים הוא על הפרט · ופירוש יורד בבכי כאלו כל גופו יורד ונתך בבכי . והוא דרך הפלגה מרוב הבכי · ויונתן תרגם יורד מצווחין . מענין אריד בשיחי ואף על פי שאינו משרשו : ותזעק חשבון ואלעלה · ערי מואב · וכן יהץ והיא יהצה הנזכ' בתורה · והיא בגבול מואב לפיכך אמר עד : על כן חלוצי מואב . אותם חלוצי צבא שהיו במואב כשראו כל העם בוכים · גם הם הריעו תרועת הבכי והיללה עמהם ולא שמו לבם להלחם כנגד אויביהם : נפשו ירעה לו · ירעה מענין תרועה ואף על פי שאינו משרשו . ופירוש נפש מואב ירעה בעבור עצמו . כלומר על הרעה שבאה לו : לבי למואב . מדבר הנביא על לשון העם שיאמר כל אחד מהם כך : ואמר יזעק ללב על דרך משל מרוב המייתו . ויונתן תרגם בלבהון מואבאי ימרון למערק עד צוער : בריחיה · אמר בכנוי הנקבה לפי שהמשיל מואב לעגלה שלישיה · ופירוש עגלה גדולה בת שלשה שנים כי היא הטובה · וכן היתה מואב מלאה כל טוב כשבאה אליה הרעה · ואמר כי הנמלטים ממואב יברחו עד צוער · ואמר עגלת בתיו' כמו בהא · כמו ותועבת לאדם לץ · אף גילת ורנן . אל תתני פוגת לך · והדומים להם שכתבנו בספר מכלל . ויונתן תרגם עגלת תלתית רבתא

הלוחית

הלוחית בבכי יעלה בו כי דרך חרנים זעקת שבר יעערו׃ כי מי
נמרים משמות יהיו כי יבש חציר כלה דשא ירק לא היה׃ על כן
יתרה עשה ופקדתם על נחל הערבים ישאום׃ כי הקיפה הזעקה
את גבול מואב עד אגלים יללתה ובאר אלים יללתה׃ כי מי דימון
יו מלאו דם כי אשית על דימון נוספות לפליטת מואב אריה ולשארית
אדמה׃ שלחו כר מושל ארץ מסלע מדברה אל הר בת ציון׃ והיה
כעוף נודד קן משלח תהיינה בנות מואב מעברות לארנון׃ הביאו הביאי
עצה עשו פלילה שיתי כליל צלך בתוך צהרים סתרי נדחים נדד עשי
אל תגלי׃ יגורו בך נדחי מואב הוי סתר למו מפני שודד כי אפס
המץ כלה שד תמו רמס מן הארץ׃
והוכן בחסד כסא וישב עליו באמת באהל דוד שפט ודרש משפט
ומהר צדק׃ שמענו גאון מואב גא מאד גאותו וגאונו ועברתו לא
כן בדיו׃ לכן ייליל מואב למואב כלה
ייליל לאשישי קיר חרשת תהגו אך נכאים׃ כי שדמות חשבון
אמלל גפן שבמה בעלי גוים הלמו שרוקיה עד יעזר נגעו תעו מדבר
שלחותיה נטשו עברו ים׃ על כן אבכה בבכי יעזר גפן שבמה שלחותיה

לוחית בירבבן יסקון ביה ארי במחוזית חורונים צוחת תבירי קרב
יכפרון׃ ארי מי נמרים לצדו יהון ארי יבש עסבא סף דיתאה ירוק
לא הוה׃ על כן שאר נכסיהון יתבזזון ותחומיהון דעל ימא מערבא
יתנסב מנהון׃ ארי אקיפת צוחתא ית תחום מואב על אגלים מיללין
ובאר אילים מצוחין׃ ארי מי דימון אתמליאו דם קטולין ארי אמני על
דימון כנישת משריין לשיזבת מואב מלך במשריתא יסק ולמיבז
שארא דארעהון׃ יהון מסקי מסין למשיחא דישראל דית קוף על דהוו
במדברא טור כנשתא דציון׃ ויהי כעופא דאפריחוהי מקיניה ויטלטל
יתפקן ויהויין בנת מואב מגזין להון לארנון׃ אתמליכו מלך עיבידו
עצה שואה כלילא טוליך סימפא כגו טיהרא טמרי מטלטליא ומבדריא
לא תקרבון׃ יתיתבון ביך מטלטלי מלכות מואב הוי סיתרא להון מן
קדם בזוזין ארי סף מעיקא אשתיצי בזזא ספו כל דהוו דיישין מן ארעא
׃ בכן משיחא דישראל יתקן בטוב כורסוהי ויתיב עלוהי בקשוט
בקרתא דדוד דאין ותבע דין ועבד קשוט׃ שמענא ברברבי מואב
דמתגאן להדא יקריהון ומפנקיהון וגיותנותהון לקביל פורענותיהון
לא שוי להון׃ בכן מיללין מואבאי על מואבאי כולהון מצוחין על אנש
ברך תוקפיהון דהוון ימרון ברם כבישין׃ ארי אתבזיזא משרית חשבון
אתקטלא סיעת שבמה מלכי עממיא קטלו שלטוניהון עד יעזר מטו
טעו למדברא מטלטליהון גזו עברו ימא׃ על כן כמא דאיתיתי משרין על יעזר כן איתי קטולין על שבמה אירוויך

הלוחית. שם מקום גבוה. אמר כאשר יברחו ילכו הולך ובכה ויזעקו זעקת שבר הבא עליהם פתאום׃ חורונים. שנים הם חורון העליון וחורון התחתון. פירוש יעוערו׃ כמו יעירו. ונכפלה הפא׳ ויש מפרשים שהוא הפוך כמו ירועעו מענין תרועה. ולפי דעתי שהוא מענין שבר׃ מדברי רבותינו כמחקה המגלה ואמרה אבי שותה מערערין אותה׃ פירוש משברין ומכין אותה עד שתשתה׃ אף על פי שביעוערו לא נכפלה בו כי אם הפא בלבד שניהם ענין אחד. ופירוש יעוערו ישברו עצמם בזעקם על שברם ויכו כף אל כף וכף אל ירך כמנהג הזועקים הבוכים׃ כי מי נמרים. נמרים שם נהר או שם מקו׳ בארץ מואב׃ ואמר משמות יהיו כיון שאין שם יושבים כאלו אין שם מים ואין שם ירק ועשב כי יושבי הארץ מהם נהרגו ומהם ברחו׃ על כן יתרה עשה׃ חסר מלת אשר ומשפטו אשר עשה. וכן לעם עליה אשר עליה. את הדרך ילכו בה אשר ילכו בה. בעבור זה עשה ה׳ לי בעבור זה אשר ה׳ עשה לי׳ ופי׳ על כן ייליל מואב ויבכה כי יתר ההמון שכבש ופקודתם הכל ישאו האויבים על נחל הערבים׃ ונחל הערבים. נחל סמוך לעיר מואב שהיו בו ערבים כמו ערבי נחל׃ ומה שיוציאו מן העיר ישאו על שפת הנחל ההוא ושם יקבצו הכל ואחר כך יחלקו ביניהם השלל. ופירוש פקודתם ממונם. נקרא ההמון פקודה לפי שהאדם פקיד ונגיד עליו׃ וכפל הענין במלות שונות׃ כי הקיפה. בכל גבול מואב סביב יזעקו ויילילו׃ וכן עד אגלים ובאר אלים׃ וכן ערי מואב על הגבול או סמוכות לגבול׃ כי מי דימון׃ דימון שם נהר בערי מואב. ואמר כי מדם החללים מלאו מי הנהר דם׃ כי אשית׃ מאמר האל אמר אשית על דימון׃ נוספות. שיהיה הדם נוסף על מי הנהר׃ ופירוש נוספות בלשון נקבות תעלות או גלות מדם נוספות על הנהר שילכו מזה ומזה לנהר פלגים יבלי דם׃ לפליטת מואב אריה׃ הפליטים מן האויבים יבא להם אריה שימיתם׃ ולשארית אדמה. כפל ענין במלות שונות׃ אדמה. אדמת מואב. ויש מפרשים אריה נבוכד נצר שהיה נמשל לאריה כמו שאמר עלה אריה מסבכו׃ רוצה לומר כי זה החרבן הראשון הוא שיחריבם סנחריב מלך אשור ומה שישאר מהם יחריבם נבוכד נצר׃ וכן תרגם יונתן מלך במשריתיה יסק׃ שלחו כר. כתוב במלכים ומישע מלך מואב היה נוקד והשיב למלך ישר׳ מאה אלף כרים ומאה אלף אלים צמר׃ ויהי במות אחאב ויפשע מלך מואב במלך ישר׳ לפיכך אמר הנביא שלחו כר׳ כלומר אותן כרים ואלים שהייתם שולחים למלך ישר׳ למס ומרדתם בו היה לכם לשלוח אותו מס ולא באה אליכם זאת הרעה אם תעשון כן׃ ואמר מסלע מדברה שהיא עיר ראש מלכות מואב. ואמר על הר בת ציון שהיא ראש ממלכת ישר׳. ואחר שלא היה מלך בשמרון היה לכם לשלוח לציון אל מלך יהודה׃ ואפשר שיהיה פי׳ שלחו לעתיד כלומר עתה שתשפל מלכותם שיחריב אתכם מלך אשור וסרה גאותכם תשלחו המס שהייתם שולחים מתחילה למלך ישר׳ תשלחו עתה אל הר בת ציון לחזקיהו מלך יהודה שיהיה מלך צדיק וחזק במלכותו ותכנעו לפניו ותעלו לו מס׃ והיה כעוף נודד׃ כן יהיה מואב כמו העוף הנודד מקנו. וכמו קן האפרוחים משולחים מקנם שאין להם מקום לנוח כן תהיינה בנות מואב. והם הכפרים כמו בחשבון ובכל בנותיה כולם יעברו לארנון ויוליכום בגולה. וארנון היא גבול מואב׃ הביאו עצה׃ עשו פלילה. הביאו כתוב בוי״ו וקרי ביו״ד׳ עשי כתוב ביו״ד וקרי בוי״ו׳ והענין אחד. כי כשמדבר בלשון נקבה ידבר כנגד הכנסה וכשידבר לשון רבים כנגד העם. ואמר היה לך להביא עצה לעשות משפט בעצמך להצלת ישר׳ כי אברהם עשה כמה ענייני להצלת לוט והיה לך לשמור החסד לבניו והיה לך לשית צלך כליל בתוך צהרים׃ והוא דרך משל שהיה להם להסתיר אותם מישר׳ שהיו בורחים מפני האויב דרך ארצם׃ ודמה צרת האויב לחום הצהרים שמצר לאדם כשיעמד לחום השמש בצהרים שהחום בצהרים בתקפו והצלה ממנו הוא הצל׃ ואמר כליל לפי שכלו צל׳ כלומר צל גדול כצל הלילה היה לך לפרוש עליו׃ כלומ׳ הסתר גדול שתכסי ותסתירי אותם מפני האויב שלא ימצאם׃ סתרי נדחים׃ אל תגלו׃ כפל הענין לחזק׃ יגורו בך נדחי׃ הכנוי כנגד האל׳ כשהיו ישר׳ נדחים מארצם ועוברים דרך ארצך היה מן הדין שיגורו וישכנו בך ושתהיה להם סתר מפני שודד והוא סנחריב. ומואב הוא לשון קריאה כמו מטה מטה׃ כי אפס המץ׳ היה לך להסתיר כי הנה עתה אפס השודד שלהם והמוצץ כל טובם והרומס ארצם כולם תמו׃ וזהו אמרו על מפלת סנחריב בירושלם׃ ושוד תאר׃ והוא כמו שודד׃ וכן המבליג שוד על עז׃ אמר הם יכלו מן השודד׃ והוכן בחס׳ כסא׃ למלך חזקיהו ומואב יכלה ויבא עליו עוד שודד אחר שודד וישפלו מגאותם׃ וזהו שאמר אחריו שמענו גאון מואב וגומר׃ והוכן בחסד כסא׃ של חזקיהו יהיה נכון בחסד שיעשה. וכן וישב עליו באמת שיעשה. כמו שכתו׳ ויעש הטוב והישר והאמת לפני ה׳ אלהיו׃ או פירוש באותו חסד ואמת שהבטיח האל את דוד. כמו שאמר וחסדי לא אסיר ממנו׃ ואמר וחסדי לא אפר מעמו ולא אשקר באמונתי׃ באהל דוד. רוצה לומר בית המלכות אשר לדוד׃ ויהיה זה המלך שופט ודורש משפט ומהיר צדק׃ פירוש שופט שיהיה שופט משפט צדק בביתו לכל הבא לפניו וגם היה דורש וחוקר על אשר לא יבא לפניו והיה דורש משפט העניים והעשוקים אף על פי שלא יזעקו אליו׃ ומהיר צדק. זריז ומהיר לעשות מעשה היושר והצדק׃ שמענו׃ יאמר הנביא בלשון האמות שיאמרו כן על מואב׃ שמענו שהיה מתגאה מאד מואב בעודו בשלותו. וכפל לשון הגאוה כמה פעמים לרוב הגאוה׃ גא מאד׃ כמו גאה אלא שנכפל ממנו למד הפעל׃ ועברתו׃ שהיה מתקצף ומתעבר ללא דבר על הגוים שכנו מרוב גאותו׃ לא כן בדיו׃ לא אמת כזביו׃ כלומר דבריו שהיה מדבר בגאותו לא נתקיימו עתה שבאה אליו הרעה. כמו כן בנות בלפאר דברות׃ בדיו׃ כמו חרב על הבדים ונואלו׃ לכן ייליל׳ המואבים הנשארים יבכו ויילילו על הנהרגים׃ לאשישי קיר חרשת. אשישיה הם היסודות כמו נפלו אשויתיה׃ וכן בארמית ואושיא יחיטו. והוא משל על אצילי מואב וגדוליה׃ תהגו אך נכאים׃ אתם נכאים הנשארים תהגו. כמו אהגה כיונה׃ נכאים׃ כמו נכאי לבב׃ קיר חרשת. שם מערי מואב׃ כי שדמות׃ פירו׳ גפנים׳ וכן ומשדמות עמרה. כל הפסוק הוא על הגפן׃ בעלי גוים׃ מלכי גוים׃ שרוקיה׃ כמו נטעתיך שורק. והוא הטוב מן הגפנים׳ ומלת שרוקיה נכתבה בוי״ו עם הדגש׃ שלוחותיה׃ הם הפארות הגפן המתפשטות׃ נטשו׃ התפשטו עד שעברו ים׳ וכן והנה נטושים מתפשטים׃ והפסוק הזה הוא משל על בני מואב שיהרגו מקצתם וילכו בגולה מקצתם. ושדמות משל על המון העם׳ וגפן שרוקיה על השרי׳ וכן תרגם יונתן שדמות משריית גפן וגו׳׃ על כן אבכה׃ תאמ׳ הנביא בלשון מואב׃ גפן שבמה׃ בבכי גפן שבמה ובבכי מזכר עומד במקום שנים׃

אריוך דמעתי׃

ארויך דמעתי חשבון ואלעלה כי על קיצך ועל קצירך הידד נפל :
ונאסף שמחה וגיל מן הכרמל ובכרמים לא ירנן לא ירעע יין ביקבים ולא
לא ידרך הדרך הידד השבתי : על כן מעי למואב ככנור יהמו וקרבי
לקיר חרש : והיה כי נראה כי נלאה מואב על הבמה ובא אל
מקדשו להתפלל ולא יוכל : זה הדבר אשר
דבר יהוה אל מואב מאז : ועתה דבר יהוה לאמר בשלש שנים
כשני שכיר ונקלה כבוד מואב בכל ההמון הרב ושאר מעט מזער
לוא כביר : משא דמשק הנה דמשק מוסר לא
מעיר והיתה מעי מפלה : עזבות ערי ערער לעדרים תהיינה ורבצו
ואין מחריד : ונשבת מבצר מאפרים וממלכה מדמשק ושאר ארם
ככבוד בני ישראל יהיו נאם יהוה צבאות :
והיה ביום ההוא ידל כבוד יעקב ומשמן בשרו ירזה : והיה כאסף
קציר קמה וזרעו שבלים יקצור והיה כמלקט שבלים בעמק רפאים
: ונשאר בו עוללות כנקף זית שנים שלשה גרגרים בראש אמיר
ארבעה חמשה בסעפיה פריה נאם יהוה אלהי ישראל : ביום ההוא
ישעה האדם על עשהו ועיניו אל קדוש ישראל תראינה : ולא
ישעה אל המזבחות מעשה ידיו ואשר עשו אצבעתיו לא
יראה והאשרים והחמנים :

אידויניך דמעתא חשבון ואלעלה ארי על חצדיך ועל קטפיך בזוזין
בפלו : ותתכניש ביע וחדוה מן כרמלא ובכרמיא לא יהוצון ולא
יתייבון וחמר במעצריא לא יעצרון עיצורין עיצור אבטילית : על כין
מעיהון דמואבאי ככינריא המן ולבהון על אנש כרך תוקפיהון דוון :
ויהי ארי יחזה ארי ילאי מואב על במתא ויעול לבית טעותיה למבעי
ולא יכיל : דין פתגמא די מליל יי על מואבא מבכן : וכען מליל יי למימר
בתלת שנין כשני אגירא ויסוף יקריהון דמואבאי בכל המון סגיא
ושאר ציבחר כזעיר יסוף כל יקריהון : מטל כוס דלוט לאשקאה ית
דמשק הא דמשק סתעדיא ממלכו ותהי לכרך מחמרא : שביקן
קרויהון חרבנו לבית מישרי עדרין דען יהון וישרון ולית דמניד :
ויבטיל שולטן מאפרים ומלכו מדמשק ושאר יחידאין מארם תיקריהון
כיקר בית ישראל יהון אמר יי צבאות : ויהי בעידנא ההיא ימאך
יקר יעקב ועותר יקריה יגלי : ויהי כמכנש חצד קמה ודרעיה שובלין
יתצוד ויהי כמלקט שובלין במישר גבריא : וישתארון ביה עוללן
כביעור זיתא תרין תלתא גרגרין בריש ענפא ארבעה חמשא בסוכת
מרדא כן ישתארון יחידאין צדיקיא בגו עלמא ביני מלכותא אמר יי
אלהא דישראל : בעידנא ההיא יסתמיך אנש לפולחן עבדיה ועינוהי
למימר קדישא דישראל יסברון : ולא יסתמיך על איגוריא עובד
ידוהי ודאתקינא אצבעותיה לא יתקיים ואשיריא וחניסנסיא :

אריוך דמעתי · כנגד חשבון ואלעלה הוא מדבר ואומר ארוה אותך דמעתי. והוא דרך הפלגה כאלו הדמעה כמטר שמרוה הארץ · ומלת אריוך מן הדגוש
הייוד עין הפעל והווי למד הפעל : כי על קיצך ועל קצירך הידד נפל · בזמן הקציר באו עליהם האויבי'. והידד הוא לשו' קריאה והוא שצועקים העוללי' כשיבאו
על העיר פתאום · וכן הוא לשון הדורכים כמו שכתוב הידד כדורכים יענה : וקיצך · הוא פירות הקיץ לחים ויבשים : ונאספה. כאלו יאסף מן המקום ההוא
אל מקום אחר השמחה והגיל. ומה שאמר ונאסף ושמחה הסמוך אליו הוא לשון נקבה פירו' בחסרון מלת דבר · כלומר כל דבר שמחה יהיה נאסף מן הכרמל·
ופירוש כרמל מקום שדות זריעה ועצי פרי · ויש לפרש ונאסף ענין כליון מן אסוף אסיפם · והדומים לו : לא ירנן ולא ירועע · כי מנהג הוא לשמוח ולרנן ולהריע
בשמחה בבציר ובקציר ובאסיפת הפירות · וכן כתוב כשמחת בקציר . ובכרמי מואב לא יעשו בהם שמחה והלולים כי יגלו מארצם ותהיה ארצם שממה : לא
ידרך. אמר על היין לא ידרך על פס סופו . כמו וטחני קמח אפיתי על גחליו לחם · והידד הוא קריאת הדורכים בשמחה : על כן יאמר הנביא בלשון מואב :
מעי. וקרבי · הוא כפל ענין במלות שונות · כי הקרב הוא המעים · ויונתן תרגם וקרבי ולבהון . וכן הוא הלב בכלל הקרב : וקיר חרש · הוא קיר חרשת הנזכר
למעלה : והיה כי נראה כי נלאה. כאשר יהיה נראה לעם כי נלאה מלבכות בבמה · כמו שאמר למעלה בבמות לבכי · וכאשר יהיה נראה שהוא נלאה מהבכי
יבוש לעמוד שם בבמה : ובא אל מקדשו. ירצה לבא אל בית מקדשו . והוא בית אלהיו ירצה לבא שם ולהתפלל אולי יועילנו ולא יוכל ללכת מתוך לאותו מן הבכי :
וכן תרגם יונתן אל מקדשו לבית טעותיה : הדבר . נבואה זו כאמרה על מואב מאז זה שנים ולא קבע לה זמן ועתה הוסיף לאומרה וקבע לה זמן : כי בשלש
שנים · כשני שכיר ונקלה כבוד מואב . כלומר עד שלש שנים מצומצמות כימי שכיר שהוא מדקדק בזמנו ולא יוסיף עליו כן תבא הרעה על מואב עד שלש שנים
מצומצמות · וכבודו ישוב לקלון כבודו שהוא עתה וגאותו בכל ההמון הרב שים לו עם רב וממון רב הכל יסוף : ושאר מעט מזער . ומה שישאר מהם יהיה מעט
מזער . והכפל למעט : לא כביר . לא יהיה עוד כביר חזק כמו שהיה . ובדרש אמר דבר ה' אל מואב מאז כשסכר בלק את בלעם נגזרה גזרה
זו על מואב . ובסדר עולם בשנת בא תרתן אשדודה בשלוח אותו סרגון מלך אשור שטף עמוני' ומואבי' שהיו מסייעים אותו כשבר על שמרון שלש שנים
לקיים מה שנאמ' בשלש שנים כשני שכיר ונקלה כבוד מואב . כלומר לפי שהם סייעו מלך אשור שלש שנים על שמרון כאלו היו שכירים . לפיכך יפלו
בידו ונקלה כבוד מואב ביד מלך אשור : משא. נבואה זו על דמשק שתחרב כי מלך אשור החריבה כמו שכתוב · וכן החריב שמרון אחר כן . וזכר חרבן ישר'
בזאת הנבואה כי שני המלכים רצין מלך ארם ופקח בן רמליהו מלך ישר' נועדו על ירושלם להלחם . לפיכך זכר חרבן ישר' שהיא מלכות אפרים בנבואה זו :
מוסר מעיר. מוסר מהיות עיר : והיתה מעי מפלה. שתפילנה ותהיה גל אבנים . וזכר דמשק לפי שהיתה ראש הממלכה כמו שאמר כי ראש ארם דמשק :
עזובות ערי ערוער. אפשר שהיתה בארם עיר ששמה ערוער והיתה עיר גדולה. לפיכך סמך אליה הערים הקטנות . ואמר ערי ערוער ואף על פי שהית' בערי
מואב ערוער והיא שכבשוה בני ישר' היתה גם כן בערי דמשק עיר ששמה ערוער כמו שכתוב עד ערוער אשר על פני רבה . ובמדרש עומד בדמשק ומכריז
בערוער אלא שהיו בדמשק שוקים כמנין ימות החמה וכל אחד יש בו עז והיו עובדים כל אחת ביומה וישר' היו עובדים כולם ביום אחד לכך הזכיר מפלת ערוער
שהיה ביִשר' אצל מפלת דמשק. לעדרים תהיינה. שיהיו חרבות ויהיו למדבר צאן : ונשבת מבצר. היא שמרון שהיה מבצר אפרים וראש ממלכתם וממלכה
מדמשק. כי מלך אשור המית רצין מלך ארם והחריב דמשק : ושאר ארם. לפי שזכר דמשק אמר לא דמשק לבדה כי גם שאר ארם יגלו כמו כבוד בני ישר' כן
יגלה כבוד' כי שניהם גלו בזמן אחד על ידי מלך אשור : והיה ביום ההוא. בזמן ההוא שגלו עשרת השבטי' שהיו כבוד יעקב : ידל. ענין דלות ואביות והוא
הפך הכבוד. כי עם העושר הוא הכבוד : ומשמן בשרו ירזה. דרך משל על עשרם וכבודם שגלה הרזון הפך המשמן : והיה כאסוף קציר. כמו שהקציר יאסוף
הקמה ויברכה יחד לא ישאר אלא שבלי' מעטי' אחת הנה ואחת הנה כן יעשה מלך אשור ביִשר' שיגלה אותם לא נשארו בעשרת שבטים אלא מעטי' מפוזרים
בארץ וגם מהם יקחו וילקטו אותם אשר ימצא : קציר. שם תאר בשלם שריד ופליט : וזרועו שבלים יקצר. כפל הענין במלות שונות : והיה כמלקט שבלים
בעמק רפאים. יהיה זה האויב מלקט ישר' הבורחים כמו שמלקט שבלים אחת הנה ואחת הנה כן ילקטם האויב מה שמצא מהם בורחים. ואנה ילקטם
בעמק רפאים ובשאר המקומות. אבל זכר עמק רפאים כי הוא סמוך לירושלם ומלך אשור תפש הכל מה שלכד שהיה חוץ לירושלם · ועמק רפאים נזכר בספר
יהושע אשר בקצה עמק רפאים צפונה. נקרא כן העמק ההוא אולי היה לענקים · ונשאר · אמר זה על יושבי ירושלם שהיו כעוללות כנגד שאר ישר' שהיו רבים
והם מעטים כעוללות להם : וכנוקף זית · כמו אחר נקיפת זית שנשארים בזית גרגרים מעטים שלא נשרו בעת הנקיפה והם אשר בראש אמיר שלא תשיג יד
המנקף להסירם · ואמיר נקרא הסעיף העליון : כן היא ירושלם שהיא גבוהה ומעולה שבארץ ישר' ואשר יהיו בתוכה לא תשיגם יד מלך אשור : ביום ההוא ישעה·
פירוש יפנה או יבטח · ועל כמו אל אם פי' יפנה. והוא כי חזקיהו החזיר למוטב ישר' ובער עבודה זרה מבי' המקדש ומן הארץ והבין והורה אות' כי ה' הוא אלהים
ולו ראוי לעבוד ולבטוח בו. זהו שאמר על עושהו שיבינו כי האלהי' הוא עושה את האדם ויוצרו והוא קדוש ישר' שקדש ישר' והבדילם מן העמי' להיות לו ולעובדו
לבדו : ולא ישעה אל המזבחות מעשה ידיו · לא אמר על המזבחות מעשה ידיו כי כל מזבחות מעש' ידי אדם את המזבחות סמך למעשה ידיו. ומעשה ידיו הם
האלילים והוא עושה המזבחות להם ועובד עליהם לשתי'. ואף על פי שבא הסמיכות בהא הידיעה כן בא כמוהו המזבח בית אל. ואחרים כמוהו כמו שכתבנו
בספר מכלל : ואשר עשו. כפל ענין במלות שונות :

ביום ההוא·

ביום ההוא יהיו ערי מעזו כעזובת החרש והאמיר אשר עזבו מפני
בני ישראל והיתה שממה: כי שכחת אלהי ישעך וצור מעזך לא זכרת
על כן תטעי נטעי נעמנים וזמרת זר תזרענו: ביום נטעך תשגשגי
ובבקר זרעך תפריחי נד קציר ביום נחלה וכאב אנוש:
הוי המון עמים רבים כהמות ימים יהמיון ושאון לאמים כשאון מים
כבירים ישאון: לאמים כשאון מים רבים ישאון וגער בו ונס ממרחק
ורדף כמץ הרים לפני רוח וכגלגל לפני סופה: לעת ערב והנה
בלהה בטרם בקר איננו זה חלק שוסינו וגורל לבזזינו:
יח הוי ארץ צלצל כנפים אשר מעבר לנהרי כוש: השלח בים צירים
ובכלי גמא על פני מים לכו מלאכים קלים אל גוי ממשך ומורט אל
עם נורא מן הוא והלאה גוי קו קו ומבוסה אשר בזאו נהרים ארצו:
כל ישבי תבל ושכני ארץ כנשא נס הרים תראו וכתקע שופר
תשמעו: כי כה אמר יהוה אלי
אשקוטה ואביטה במכוני כחם צח עלי אור כעב טל בחם קציר:

בעדנא ההיא יהוין קרוי תוקפיהון ככרך דחריב ואתחמר די אישתביק מן קדם בני ישראל ותהי לצדו: ארי שבקתא אלה פורקניך ודחלת תקיפא די מימרי בסעדיך לא אדכרת בדיל דאת נציבת ניצבא בחירא ועובדין מקלקלין אסגית: באתר דאתקדשתון למהוי עם תמן קלקלתון עובדיכון ואף כר עלתון לארעא בית שכינתי תמן הוה חזי לכון למפלח קדמי שבקתון פולחני ופלחתון לטעות ארחיקתון תיובתא עד דמטא יום תברכון בכן הוה כיכון למפחת נפש:

ווי המון עממין
סגיאין די כמהמי ימא המן ואתרגושת מלכוון דכאתרגושת מיין ת תקיפין מתרגשין: מלכוון דכאתרגושת מיין תקיפין מתרגשין ויזוף ביה ויערוק מרחיק ויתירדיף כמוץ טוריא קדם רוחא וכגלגלא קדם עלעולא: לעידן רמשא והא כדלא הוה עד דלא צפר והא כדליתוהי דין חלק לאנסנא ועדב לבוזזנא: ווי ארעא דאתן לה בספינן מארעא רחיקא וקלעיהון פריסן כנשרא דטאיס בכנפוהי דמעיבר לנהרי הודו: דמשלח בימא איזגדין ובידגוגין על אפי מיא איזילו איזגדין קלילין לות עמא אניסא ובזיזא לות עמא דתקיף מבכן ולהלא עמא אניסא ובזיזא דבזו עממיה ארעיה: כל דיתבין בתבל ודשרן בארעא כמיתקף את עד טוריא תחזון אתא וכמיתקע שופרא תשמעון פורקן: ארי כדנן אמר יי לי אניח לעמי ישראל ואשקיט להון ואיתרעי ממדור קודשי לאוטבא להון בירכן ונחמן אייתי להון בפריעכשחין פציה על שמש כענן טל בשחין חצד:

ביום ההוא. כעזובת החרש והאמיר. פס דבר. כמו ורבה העזובה בקרב הארץ. אמר כי ערי מעוזו יהיו עזובות מפני האויב כעזובת החרש והאמיר שעוזב מלקט הפירות הפוזב אותם לגבהם ולמעוטם כמו שאמר למעלה שנים שלשה גרגרים בראש אמיר: אשר עזבו מפני בני ישראל. פירוש כעזובה שעזבו הכנעני מפני בני ישראל. ובעזובת שזכר עומד במקום שנים. כי משבעה אומות רבים מהם ברחו ועזבו עריהם כשבאו ישראל לארץ. ובדברי רז״ל אמרו כי הכנעני פנה לפניהם והלך לאפריקי שהם אומרים כי הפריזי פנה. כן ישראל עזבו אפילו ערי המעוז מפני מלך אשור. ואפשר שעליהם כאמר ויעל על כל ערי יהודה הבצורות ויתפשם ולא הוצרך להלחם עליהם כי מצאן עזובות ולא הניחו בהם אלא הכשים והטף. וזהו שאמר ויאמר לבקעם אליו כלומר חשב לבקעם בדיון ומחי קביל ולא הוצרך כי מצאם עזובות: והיתה שממה. והיתה הארץ שממה מאין יושב: כי שכחת. אמר כנגד כנסת ישראל למה קרה לך כל זה אפילו ערי מעוזך עזובות לפי שאת עזבת צור מעוזך ואלהי ישעך שהיה לך מגדל עוז ומושיעך מן האויב ואת שכחת אותו ולא זכרת אותו בעת צרתך לפיכך הניחך ביד אויב: על כן תטעי נטעי נעמנים. על כן בא לך זה לפי שהיית מתחילה נוטעת נטעי נעמנים ועתה זמורת זר תזרענו אותו. הנעימות הפכת לזרות. והוא משל כי עבור הא הגדול הפכת לעבודת א זר: ביום נטעך. מתחילה בעוד שהיית הולכת אחרי האל הגדול היית מצלחת במעשיך כמו על דרך משל אם יטע אדם כטע ויטגא ביום הנטיעה ובבקר יוציא פרח ויציץ ציץ כן היו כל מעשי ידיך באים על הנכונה והיתה בהם ברכה מרובה ועתה בהשחיתך דרכך נד קציר נד הנטע והקציר: ביום נחלה וכאב אנוש. ביום שבאה לך המכה הגדולה והכאב האנוש: קציר. כמו ועשה קציר כמו נטע. ואמר תטעו. ואמר תזרענו. ואמר נטעך. ואמר זרעך. כי הכוונה בשני דרכים בנטיעה ובזריעה. ואמר תטעי בלשון נקבה. ואמר תזרענו לשון זכר. כי כן דרך הפסוק כשידבר לעם פעם בלשון זכר ופעם בלשון נקבה כשידבר לשון נקבה הוא כנגד הכנסה וכשידבר לשון זכר הוא כנגד העם: הוי המון עמים. הוי כמו הוי. או הוא לשון קריאה. אמר על מחנה אשור הבא בירושלם בחיל כבד. והמון ושאון ענין אחד. ושנה הענין ושלש לחזק הענין. ודמה החיל הכבד למים רבים ששוטפים הארץ כן מחנה אשור שטף כל ישראל עד ירושלם וכשבא לירושלם גער בו הא: ונס. זאת היא המליצה גם כן המים. כמו שתרגם ויגער בים סוף ויחרב. וכן אמר מה לך הים כי תנוס. וכן גער האל במחנה אשור והמית רבים מהם בגערתו והנשארים נסו והמלך גם כן נס לו. ובאמרו ממרחק והיה לו לומר למרחק אלא רוצה לומר כי הוא נס מירושלם ואפילו כשהיה רחוק מירושלם גם עדין מאותו מקום רחוק כי לא היה בוטח בעצמו. וכן אמר וסלעו ממגור עבר: ורדף. יכום כאלו רודפים אחריו ומלאך ה׳ היה רודפו. ובאמרו כמוץ הרים לפי שהרוח נושבת בהרי׳ בחזקה יותר מאשר נושבת במישור רוצה לומר כי רודפו היה חזק: לאמים. מפורש הוא: לעת ערב. כמו שכתוב ויצא מלאך ה׳ ויכה במחנה אשור מאה ושמנים וחמשה אלף: בטרם בקר איננו. כמו שכתוב וישכימו בבקר והנה כולם פגרים מתים: זה חלק שוסינו. אמר הנביא זה החלק והגורל ראוי לשוסינו ולבוזזינו והם מחנה אשור ששסו ובזזו את ישר׳: הוי ארץ צלצל כנפים. אחר שזכר הישועה אשר היתה בימי חזקיהו סמך אליה הישועה הגדולה העתידה להיות בימות המשיח. ואמר הוי והוא לשון קריאה. קרא כנגד הארץ ההיא אשר מעבר לנהרי כוש. וקראה צלצל כנפים לרוב הספינות אשר בה. כי בפרס הקלעים בהם ידמו לכנפי׳ וילכו בהם כמו העוף שעופף בכנפיו והקלעי׳ יעשו צל. וכן תרגם יונתן ואי ארעא דאתו וגו׳. השולח בים צירים. הוא המלך אשר מעבר לנהרי כוש ישלח מלאכים דרך ים ובכלי גמא ישלחם. ופירושו כפינות עשויות מהגומא והם קלות ללכת על פני המים. ודברינו סעדיה ז״ל כתב כן בספר האמונות ומי שיהיה מהם בארץ כוש ישאו אותם בערבות של גומא עד שיגיעו למצרים כי במקום הגבוה מהנהר הר יוצא במים לא יוכלו הדוגיות לעבור שלא ישברו. אך עריבות הגומא העשויות כשעוה אם יגעו בהר יפלו ולא ישברו: וענין צלצל כנפים שארצותם מסובבים ונכתורים מהרבה בני אדם. ואלה המלאכים ישלחם עם מנחה וגם בני ישר׳ אשר בארצו ישלחם למנחה. כמו שכתוב בנבואת צפניה. מעבר לנהרי כוש עתרי בת פוצי יובילון מנחתי. ויאמר למלאכים לכו מלאכים קלים. כלומר שהם בספינות קלות. כמו שאמר ובכלי גמא לכו אל ישר׳ שהיו עד עתה גוי ממושך וממורט שמשכו אותו אומות העולם אלה מזה ואלה מזה ומרטו אותו. כלומר משיכתם אותו היתה במריטת שערם ובשרם׳ כלומר שהשחיתו גופם וארצם: אל עם נורא. מן הוא והלאה. מהיום אשר היה לעם היה עם נורא. רוצה לומר שהיה אדם רואה בהם נפלאות ונוראות שהיה עושה עמהם האל בטובתם וברעתם. כי בטובתם היה מצליחם על כל גוי. וברעתם היה מכה אותם דרך מוסר לא לכלותם כי בכל אשר מסכום הגוי׳ ומרטו אותם לא היה כח בידם להכריתם מגוי: גוי קו קו ומבוסה. מעט מעט בססוהו הגוים. וענין קו קו דרך משל כמו שהבנאי נוטה הקו ועושה כדבך אחד ונוטה אותו למעלה מזה לעשות נדבך אחר. וכן מעט מעט עד כלותו הקיר. כן כל עושה דבר עתה מעט ועוד מעט עד שיעשה הדבר. וכן מה שאמר קו לקו צו לצו זעיר שם זעיר שם: אשר בזאו נהרים ארצו. בזאו כמו בזזו האלף תמורת הכפל: נהרים. הוא משל על מלכי אומות העולם: כל יושבי תבל. כמו שיעשה זה אשר מעבר לנהרי כוש כן תעשו כולכם: כנשא נס הרים. כמו שאמ׳ ונשא נס לגוים ואסף נדחי ישר׳: וכתקוע שופר. כמו שאמר והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול. וזה דרך משל. כי כשירצה אדם לקבץ עם ישא נס בהרים כדי שיראו הנס למרחוק ויבאו. וכן יתקע בשופר וישמעו הקול למרחוק ויבאו כן יקבצו בני ישר׳ אל ארצם מפה ומפה בעת הישועה. וכן הגוים יביאו אותם ויקבצו אותם כאלו נשאו להם נס ותקעו בשופר: כי כה אמר ה׳ אשקטה. כתוב בוו״ו וקרי בלא וי״ו בחטף קמץ הקוף׳ ואחת היא. אמר הנביא אז בבא הגואל אנוח ואשקוט מהמתייתי עליהם. כמו שאמ׳ למען ציון לא אחשה ולמען ירושלם לא אשקוט עד יצא כנוגה צדקה. ואז כשיצא כנוגה צדקה אשקוט ואביטה במכוני והוא בית המקדש אביט בו לטובה: כחום צח עלי אור. כמו שיהיה לטובה חם צח ובהיר עלי אור. והוא המטר. כמו יפיץ ענן אורו. כי כשהיה השמש בהיר על הארץ אחר המטר הוא יפה וטוב לצמחים. כמו שאמר מנוגה וממטר דשא מארץ. וכן עב טל בחם קציר הוא טוב. כי בעת הקציר יהיה החום הגדול וכשתעבור עב טל יהיה טוב לבני אדם לקרר האויר. ואמר טל ולא אמר מטר כי המטר יזיק לקציר אבל הטל ייטיב ולא יזיק.

כי לפני

גמל כי לפני קציר כתם פרח ובסר גמל יהיה נצה וכרת הזלזלים ב
במזמרות ואת הנטישות הסיר התז׃ יעזבו יחדו לעיט הרים
ולבהמת הארץ וקץ עליו העיט וכל בהמת הארץ עליו תחרף׃
בעת ההיא יובל שי ליהוה צבאות עם ממשך
ומורט ומעם נורא מן הוא והלאה גוי קו קו ומבוסה אשר בזאו
נהרים ארצו אל מקום שם יהוה צבאות הר ציון׃
י ט משא מצרים הנה יהוה רכב על עב קל ובא
מצרים ונעו אלילי מצרים מפניו ולבב מצרים ימס בקרבו׃ וסכסכתי
מצרים במצרים ונלחמו איש באחיו ואיש ברעהו עיר בעיר ממלכה
בממלכה׃ ונבקה רוח מצרים בקרבו ועצתו אבלע ודרשו אל
האלילים ואל האטים ואל האבות ואל הידענים׃ וסכרתי את מצרים
ביד אדנים קשה ומלך עז ימשל בם נאם האדון יהוה צבאות׃
ונשתו מים מהים ונהר יחרב ויבש׃ והאזניחו נהרות דללו וחרבו
ועל יארי מצור קנה וסוף קמלו׃ ערות על יאור על פי יאור וכל מזרע
יאור ייבש נדף ואיננו׃ ואנו הדיגים ואבלו כל משליכי ביאור חכה
ופרשי מכמרת על פני מים אמללו׃ ובשו עבדי פשתים שריקות
שכר וארגים חורי׃ והיו שתתיה מדכאים כל עשי שכר אגמי נפש׃
אך אולים שרי צען חכמי יועצי פרעה עצה נבערה איך תאמרו

ארי עד לא ימטי זמן חצדא אילנא לאפרחא ובוסרא מיניה סמדר ויקטול שלטוני עממיא בחרבא וית תקיפיהון יעדי ויעבר׃ ישתבקון כחדא לעופא דטוריא ולבעירא דארעא בקיטא יהי שרי עלוהי כל עופא דשמיא וכל בעירא דארעא עלוהי יעבדון סיתוא׃ בעידנא ההיא ייתיניה בתוקרבתא לקדם יי צבאות לעמא אניסא ובזיזא ולות עמא דיתקף מבכן ולהלא עמא אניסא ובזיזא דבזו עממיא ארעיה לאתרא דאתקרי שמיה דיי צבאות דשכינתיה בטורא דציון׃ מטל כוס די לוט לאשקאה ית מצרי הא יי מתגלי בענן יקריה לאתפרעא ממצרי ויתברון טעות מצראי מן קדמוהי ולבא דמצרים יתמסי במעיהון׃ ואיגרי מצרים במצראי ויגיחון קרב גבר באחוהי וגבר בחבריה קרי בקרי ומלכו במלכו׃ ויתמסי רוחא דמצרים במעיהון וחכימיהון אסלעים ויתבעון מן טעוון ומן חרשין ומן בידין ומן זכורו׃ ואמסר ית מצראי ביד ריבון קשי ומלך תקיף ישלוט בהון אמר ריבון עלמא יי צבאות׃ ויצדון מיא מימא ונהרהון יחרוב ויבש׃ ויצדון בהרוותהון יבשון ויחרבון נהריהון עמיקיא קנה וגומא לא יסקון׃ יבש רוביה דנהרא ויהי כביפיה וכל בית מזרע נהרהון יבש ויחרב ולא יצלח׃ ויצדון צירי נוניא ויתאבלון כל דהוו רמן בנהר חכתא ופרסי מצדן על אפי מיא יצדון׃ ויבהתון פלחי כיתן דסריקין ומחן מיניה מצדן׃ ויהי אתר בית שתי מחא כבישין אתר דהוו עבדין סיברא וכנשין מיא גבר לנפשיה׃ ברם אוטפשו רברבי טאניס חכימיא דמלכו הי לפרעה מלך דטעו איכדין תימרון לפרעה

כי לפני קציר׳ המשיל גוג ומגוג והגוים הבאים עמו על ירושלם אחר הישועה לגפן פורחת׳ וכשהשליך הפרח יהיה הנץ והנץ יהיה בוסר והבוסר גומל מעט מעט עד שיהיו ענבים בשלות. וזה משל על גוג ומגוג שיבאו בעם רב סוסים ופרשים לבושי מכלל כולם קהל רב צנה ומגן תופשי חרבות וירבו בכל יום׳ כמו שאמר פרס כוש ופוט אתם וגומ׳. ופי׳ לפני קציר. לפני השלמת זמן קציר׳ כי תבוא כימן אייר׳ ואבי סיון יקרא עת הקציר מארבע עתי השנה׳ ובחצי סיון יהיה פרי הגפנים בוסר בארץ ישראל ברוב׳ וזהו שאמר יהיה כנה שטב הנץ להיות בוסר׳ והבוסר גומל ומתבשל׳ והטעם כי כמו שהבוסר גומל יהיה קרוב לבשולו׳ כן גוג ומגוג כשיהיו קרובים לגמור הצלחת׳ עד שיכבשו ירושלם ויבא חצי העיר בגולה׳ אז יבא ה׳ ונלחם בגוים ההם׳ וזהו וכרת הזלזלים במזמרות. והזלזלים הם יניקות הגפנים הרכים והם קרובים להפחת׳ והנטישות הם הענפים המתפשטים יקראו שליחות ויקראו נטישות כמו שאמר שלוחותיה נטשו עברו ים׃ התז׳ ענינו כרת. והוא מפעלי הכפל שרשו תזז׳ מדברי רבו׳ ז״ל רוח תזזית׃ וכנה. רפה ההא עלתה כנה מפיק הא׳ ואפשר כי כנה הרפה ההא לנקבה לא לכנוי׳ וממנו וישלך כזית כנתו׃ יעזבו. זהו מתכה גוג ומגוג׳ וכן אמר בנבואת יחזקאל אמר לצפור כל כנף ולחית השדה הקבצו ובאו האספו מסביב על זבחי אשר אני זובח לכם וגומ׳. ואמר כי הנה קיץ וחורף יהיו הפגרים מושלכים׳ ובאמרו העוף בקיץ והבהמה בחורף׳ כי העוף יעופף ברוב בימי הקיץ והחיות ילכו בימי החורף ברוב׳ והנה אמר בנבואת יחזקאל וקברום בית ישראל למען טהר את הארץ שבעה חדשים. ואיך אמר יעזבו יחדו לעיט ההרים ולבהמת הארץ׳ זה יהיה בעוד שיתעסקו בקבורתם׳ ואף על פי כן לא יוכלו לקברם כולם ויאכלו מהם החיות והעופות בקיץ ובחורף׃ בעת ההיא יובל שי׳ אמות העולם יובילו שי עם ישראל לה׳ מנחה. כמו שאמר והביאו את כל אחיכם מכל הגוים מנחה לה׳ וגומ׳׃ אל מקום שם ה׳ צבאות. אל מקום אשר יקרא שם ה׳ צבאות והוא הר ציון׃ משא מצרים׳ אמר רוכב על עב קל׳ דרך משל לרוב מהירות הגזרה עליהם׃ ונעו אלילי מצרים׳ אליליה׳ שהיו בוטחים בהם ינועו מפניו לא יושיעום בעת צרתם׳ ואמר ונעו אלילי מצרים ידמה כי אלילים רבים היו להם׳ וכן אמר ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים. ותרגם יונתן ויתברון׃ וסכסכתי. ענין בלבול׃ וכן ואת אויביו יסכסך׳ אמר יבלבל אותם ביניהם לבד מהאויבים שיבאו עליהם תהיה ביניהם בלבלה ונלחמו איש באחיו מתלכה בממלכה אף על פי שמצרים כולו מלכות אחת היו שרים תחת המלך הגדול זה מולך במדינה אחת וזה מולך במדינה אחרת כמו מלכי כנען ובקה. מבנין נפעל׳ מענין בפן בקק׳ והוא ענין ריקות. כלומר לא תשאר ברוחם חכמה ובינה ולא ידעו לקחת עצה לעצמם׃ ועצתו אבלע. כפל ענין במלות שונות׳ אבלע ענין השחתה׳ ואמר זה הענין במצרים לפי שהיו בהם חרטומים וחכמי׳ וכשיראו שאבדה עצתם ידרשו אל האלילים ואל האטים׳ ותרגם יונתן ומן חרשין׳ ותרגום מכשפה לא תחיה חרשא לא תחי׃ וסכרתי׳ כמו וסגרתי. מן יסגרך ה׳ בידי. וכן תרג׳ יונתן ואמסר׃ אדנים קשה׳ ומלך עז׳ כפל הענין במלות שונות׳ ואדונים לשון תפארת ליחיד. וכן אם אדניו יתן לו אשה וזולתו׳ ומלך עז הוא מלך אשור׃ ונשתו׳ מה שאמר בנבואה זו מיובש הנהר והפסק מחיתם ממנו הכל הוא דרך משל׳ לפי שנהר נילוס הוא משקה הארץ עד שלא יצטרכו לגשמים ומהנהר יבא להם רוב הדגים׳ כמו שאמר זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם׳ ולולי היאור לא היה ישוב במצרים והיתה חרבה מאין אדם כי לא ירדו שם גשמים. לפיכך המשיל חרבנה על יד מלך אשור כאלו פסק מהם הנהר׳ וכן הים הסמוך לנהר שלא יוכל לבא להם דרך ים שום מחיה׃ ונשתו. מבנין נפעל מענין נשתה גבורתם ענין הפסק הדבר ואבודו׃ והאזניחו נהרות׳ כחלקו במלה הזאת׳ יש אומרים כי ההא לבנין הפעיל כהא הפקידו השמידו והאלף נוספת׳ ויש אומרים כי כהנו באלף על לשון ארמי אשתיו המרה אתבריאות רוחי וכתבו ההא על לשון עברית והאלף על לשון ארמית. ורבי אחי ר׳ משה פירש כי האלף במקום הא הבנין כאלף וכל מלבושי אגלתי וההא כהא השבא אטיב את בנך במקום אם׳ כאלו אמר ואם האזניחו. ופירושו כן ונהר יחרב ויבש ואם הנהרות יחרבו ויבשו דללו וחרבו יאורי מצור כי היאורי׳ יהיו מהנהרות כו׳. כשיבא הנהר ימלאו היאורים מים׳ וכן קנה וסוף שהם על שפת היאורים קמלו. אחר שאין שם מים. ופירוש האזניחו רחקו׳ כמו ותזנח משלום נפשי׳ וכשיבשו הנהרות הנה רחקו. ופירוש דללו כמו חרבו. כמו דלו מאנוש נעו׳ ופירוש מצור מצרים. ופירוש קמלו כרתו׳ כמו החפיר לבנון קמל. ויונתן תרגם יאורי מצור נהרי עמיקיא׃ ערות על יאור. ערות תאר לירקות ולדשאים הלחים׳ וכן ומתערה כאזרח רענן מתלחלח׳ ואמר הירקות שהיו סמוך ליאור ועל פי יאור. כלומ׳ על שפת היאור ויבש נדף ואיננו׃ ואנו הדיגים. הפסוק כפול בענין במלות שונות. הדיגים הם צדי הדגים והם צדים אותן כשמשליכי חכה והוא כמין מתג שראשו כפוף וכבג׳ בפי הדגים ומושכין אות׳ בה ופורשין גם כן מכמורת והיא הרשת ונתפשים שם הדגים׃ ואנו כמו ואבלו. וכן ותאניה ואניה׃ ובשו עבדי פשתים. פירו׳ עושי׳ מתרגמין מעשה עובדא׳ וכן יכיר מעבדיהם כמו מעשיהם׳ ואמר כי יבושו עושי פשתן׃ שריקות׳ כלו׳ שסורקין הפשתן במסרק והטוב והיפה שבו עושים ממנו הרשתות׳ וזהו שאמר ואורגים חורי. כי הרשתות הן עשויות נקבים׃ חורי. כמו חורים׳ וכן וחשופי שת כמו חשופים׳ וקרע לו חלוני כמו חלונים. ואחר שיבש הנהר יבושו עושי הרשתות לצוד הדגים. ויש מפרשים שריקות הטוב שבפשתן׳ וכן נקרא בערבי סרק. וכן מפרשין חורי לבנים׃ והיו שתתיה. כמו רשתותיה. וכן כי השתות יהרסון׳ וכן בדברי רבותינו ההוא שותא דהוו מנכו עלה בי תרי׳ פירוש רשת׃מדוכאים. כמו ויכסרו מעיכות׳ רוצה לומר שסוגרים בפני המים כדי שיקוו המים ויבאו בהם דגים׳ כמו שאמרו בתלמוד השוכר את המים מערב יום טוב ולמחר הסכי׳ ונכנו בה דגים׳ אמר אותם שהיו עושים שכר עתה יהיו מדוכאים ואגמי נפש. ויש מפרשים אגמי נפש האגמים שיש בהם דגים וקרא הדגים נפש. ויונתן תרגם ויהא אתר בית שתי כבישין אתר דהוו עבדין סכרא וכבשין מיא גבר לנפשיה׃ אך אוילים׳ חכמי יועצי פרעה. בא סמוך על סמוך׳ כמו נהרי כוש׃ דבש וחמאה. את מפקד מספר העם׃
אל פרעה׃

לפרעה בני חכימין אנחנא ואת בר מלכין דמלקדמין: אן אינון חכימך ויחוון כען לך וידעון מה מלך יי צבאות על מצרים: אטפשו רברבי טאנים טעו אנש ממפיס אטעיוית מצראי רבני פלכהא: יי רמא ביניהון רוח דטעו ואטעיאו ית מצרים בכל עובדיהון כמא דטעי רויא ומ ומרשרש בתוכיה: ולא יהי למצרים מלכא דמלך ריש והגמון שלטון ואיטרון: בעידנא ההיא יהון מצראי חלשין כנשין ויזועון ויתברון מן קדם ארמות גבורתא דיי צבאות דהוא מרים עליהון: ותהי ארע דבית יהודה למצרים לרחלא וכל דידכר יתה ליה יזוע מן קדם מלכא דיי צבאות דהוא מלך עליהון: בעידנא ההיא יהוין חמש קרוין בארעא דמצרים ממללן ממלל כנענאה וקיימן בשמא דיי צבאות קרתא בית שמש דעתידא למיחרב יתאמר היא חדא מנהון: בעידנא ההיא יהי מדבחא מתקן קדם יי בגו ארעא דמצרים וקמתא בסטר תחומה קדם יי: ויהי לאת ולסהיד קדם יי צבאות בארעא דמצרים ארי יצלון קדם יי מן קדם דוחקיהון וישלח להון פריק ודיין וישזבינון: ותתגלי גבורתא דיי לאוטבא למצראי וידעון מצראי למדחל מן קדם יי בעידנא ההיא ויפלחון בנכסת קודשין ובקורבנין וינדרון נדרין קדם יי וישלמון: וימחי יי ית מצרים מחא ואסי ויתובון לפולחנא דיי ויקבל צלותיהון ויסי יתהון: בעידנא ההיא תהי אורח כבישא ממצרים לאתור ויתיתון אתוראי למצראי ומצראי באתוראי ויפלחון מצראי ית אתוראי: בעידנא ההיא יהי ישראל תליתאה למצראי ולאתוראי בירכא בגו דארעא: דבריכיה יי צבאות למימר בריך עמי דאפקית ממצרים דעל דחבו קדמי אגליתי יתהון לאתור וכדו דתבו מתקרן עמי ואחסנתי ישראל:

בשתא

אל פרעה בן חכמים אני בן מלכי קדם: איה אפוא חכמיך ויגידו נא לך וידעו מה יעץ יהוה צבאות על מצרים: נואלו שרי צען נשאו שרי נף התעו את מצרים פנת שבטיה: יהוה מסך בקרבה רוח עועים והתעו את מצרים בכל מעשהו כהתעות שכור בקיאו: ולא יהיה למצרים מעשה אשר יעשה ראש וזנב כפה ואגמון: ביום ההוא יהיה מצרים כנשים וחרד ופחד מפני תנופת יד יהוה צבאות אשר הוא מניף עליו: והיתה אדמת יהודה למצרים לחגא כל אשר יזכיר אתה אליו יפחד מפני עצת יהוה צבאות אשר הוא יועץ עליו: ביום ההוא יהיו חמש ערים בארץ מצרים מדברות שפת כנען ונשבעות ליהוה צבאות עיר ההרס יאמר לאחת: החרס
ביום ההוא יהיה מזבח ליהוה בתוך ארץ מצרים ומצבה אצל גבולה ליהוה: והיה לאות ולעד ליהוה צבאות בארץ מצרים כי יצעקו אל יהוה מפני לחצים וישלח להם מושיע ורב והצילם: ונודע יהוה למצרים וידעו מצרים את יהוה ביום ההוא ועבדו זבח ומנחה ונדרו נדר ליהוה ושלמו: ונגף יהוה את מצרים נגף ורפוא ושבו עד יהוה ונעתר להם ורפאם: ביום ההוא תהיה מסלה ממצרים אשורה ובא אשור במצרים ומצרים באשור ועבדו מצרים את אשור: ביום ההוא יהיה ישראל שלישיה למצרים ולאשור ברכה בקרב הארץ: אשר ברכו יהוה צבאות לאמר ברוך עמי מצרים ומעשה ידי אשור ונחלתי ישראל:

אל פרעה· בעבור פרעה· איך תאמרו בעבור פרעה שהוא אומר בן חכמים אני בן מלכי קדם ואיה חכמתו ומלכותו ואיה חכמתכם גם כן שלא תוכלו לתת לו עצה להנצל מרעתו· ויש מפרשים שכל אחד מחכמיו היה אומר בן חכמים אני. כלומר אני חכם ובן חכם ויודע לתת עצה טובה לכל דבר ואיך נואלתם בפעם הזאת· ועל דרך הזה תר' יונתן איכדין תימרון לפרעה בני חכימין אנחנא ואתבר מלכין דמלקדמין: איה איפה חכמיך. כפל הענין במלות שונות· אמר בכל חכמתם לא יוכלו להגיד מה יעץ ה' צבאות על מצרים הפורענות שעתידה לבא עליהם· ואמר יעץ כאלו יעץ האויב לבא עליהם: נואלו· נשאו· מבנין נפעל מענין השא השאת. כאלו השעו אותם ואבדה חכמתם: התעו את מצרים. הם השרים והחכמים התעו את מצרים שהיא פנת שבטיה. כלומר ראש הממלכה. והם התעו אותה שהיו מבטיחים אותה בחכמתם שלא יוכל לבא לה רעה שלא ידעו הם בחכמתם· והנה זאת הרעה לא ידעו אותה: יהוה מסך בקרבה· כלומר מאת האל יתברך בא להם זה שבלבל עצתם והשחית חכמתם: מסך· ענין ערוב ובלבול .כמו ביין מסכתי· שהוא ענין ערוב המים ביין: ועועים. שרשו עוה· והוא כפל הפא· מענין ונעוה לב: והתעו· פירוש השרים והגדולי' פירוש השרים מזכר· כלומר השרים הגדולים שדרכם ליעץ אותה הם התעו אותה. שהאל בלבל עצתם. וכנה מצרים בלשון נקבה שאמר פנת שבטיה· ובלשון זכר באמרו אל כל מעשהו· כן מנהג הלשון במקומות רבים· כי פעמים ידבר בלשון נקבה ידבר בעד הכנסה· וכשידבר בלשון זכר ידבר כנגד העם: כהתעות שיכור בקיאו: תרגם יונתן כמא דטעי רויא ומדשדש בתוכיה· פירוש כמו שהשכור כתעה ולא ידע מה יעשה ויקיא ויתגלגל אחר כן בקיאו: ולא יהיה למעשה אשר יעשה. פירוש לא ימצא למצרים מעשה שיעשה ולא יועילנו: ראש וזנב. כלומר כל חכמת חכמיו וחרטומיו הכל יכשה להנצל מרעתו ולא יועילנו: ראש וזנב כפה ואגמון· הן משל על חכמי מצרים החכמי' והגדולים הם ראש· והפחותים זנב· וכן כפה ואגמון· כי כפה הם החזקי' בחכמה· ואגמון הם החלושים· והוא כפל הענין במלות שונו'. רוצה לומר לכם יעצו חכמתם ולא תועילם. ויונתן תרגם מעשה כמו עצה· אמר מלכא דימלוך ריש והגמון שלטון ואיטרון. ויש מפרשים ראש וזנב ראש התלי וזנבו המתעסקים בחכמת הכוכבים· ולא ידעו הרעה הבאה עליהם: ביום ההוא. אמר ביום ההוא לפי שבזמן אחד היה שהחריב מלך אשור מצרי' וכוש ואחר כן בא לירושלם ונגף שם· לפיכך אמר ביום ההוא כי בזמן אחד היה הכל: כנשים· חלשי' כנשים מפני תנופת יד ה' צבאות· כלומ' מאת ה' צבאות באה להם זאת הרעה· לפיכך לא יהיה להם כח להלחם כנגד אויביהם ויהיו כנשים: והיתה· כשישמעו מצרים הנותרים בארצם מפלת סנחריב בירושלם תהיה להם אדמת יהודה לפחד ורגזו וחלו ממנה: לחגא. פירוש תנועת הפחד ורעדה· וכן יחוגו וינועו כשכור: מפני עצת ה' צבאות מפני שראו תחלת מפלתן ביד מלך אשו' ואחר כך מפלת מלך אשור בארץ יהודה ידעו כי עצת ה' צבאות היתה מפלתם כמו שהיתה מפלת אשור ביד ה' שהרי היו כלם פגרים מתי' בלא חרב ידעו כי הכל מאת ה' הוא: ביום ההוא· כשיראו מפלת אשור שבי מצרים וכוש שהיו שם במחנה אשור בשלשלאות של ברזל כמו שאומ' יגיע מצרים וסחר כוש וגו'. ואומ' בזיקים יעברו וגו'· ואמרו אך בך אל וגו'· יכירו וידעו כי אין אלהים כי אם אלהי ישראל וישובו לאמונת ישראל· כי חזקיהו התיר כל השבוים שהיו במחנה ממצרים ומכוש ולקח כל הבזה והתיר השבוים ושבו לארצם והגידו נפלאות הבורא. והיו חמש ערים במצרים שסבו לאמונת האל ובנו מזבח והעלו עולות לה'· ועל זה כאמ' יהיו חמש ערים בארץ מצרים מדברות שפת כנען. רוצה לומר שפת ארץ ישראל שהוא לשון עברי לפי שהיו הולכים ושבים לארץ ישראל ולומדים מעשיהם ולשונם· ואמר כנען לפי שמצרים וכנען היו אחים בני חם ונפלה ארץ כנען לישראל לנחלה ושבה ארץ כנען כנכריה למצרים ועתה ישובו אליה כאלו היא לכנען אחיהם כי יחשבו ישראל אחים: ונשבעות לה' צבאות· כי בו יאמינו ובו ישבעו לא באלילים שהיו מאמינים מתחילה: עיר ההרס יאמר לאחת. הכל יהיו דבקים באמונת האל עד שיסכימו ביניהם שאם תשוב מעבודת האל אחת מחמש ערים יאמר לה עיר ההרס· כלומ' שיעמדו עליה ויהרסוה. ויונתן תרגם כמו החרס באות מן האומר לחרס· ותרגם קרתא בית שמש דעתיד ליחרב יתאמר היא חדא מנהון: ביום ההוא· פירשנוהו: והיה לאות ולעד· זה יהיה למצרים לאות ולעד. כי כל זמן שיחזיקו באמונת האל יקראו אל ה' והוא יושיעם מיד כל מנגשיהם· וזה יהיה להם לאות כי האל ישמרם כשיחזיקו באמונתו: מושיע ורב· גדול· כמו על כל רב ביתו· כלומר גדול יהיה המושיע שישלח להם והוא מלאך ה' שיכה בשונאיהם והם נצולים· ויונתן תר' ורב ודיין. וזה רוצה לומר שישפוט בשונאיהם: ונודע ה'· כי בזה ידעוהו עוד ויכירוהו מלבד מה שידעוהו מתחילה במגפת מלך אשור גם בעצמם ידעוהו ויכירוהו שיצילם בכל אשר יקראוהו: ועבדו זבח ומנחה. ועבדו כמו ועשו. מתרגמי' מעשה עובדא· וכן ועבדת הצדקה· והדומים לו. או פירושו כמשמעו· ופירושו ועבדו לה' בזבח ומנחה. וכן תרג' יונתן ויפלחון בנכסת קדישין ובקרבנין: ונדרו נדר לה'· בעת צרתם ידרו נדרים וישלמו לא שידרו ולא ישלמו אחר שינצלו אלא שישלמו מה שידרו כי יכירו כי ה' הוא המושיעם: ונגף ה'. יכם וירפאם כדי שיכירו כי הוא המוחץ והרופא כי בשובם אל ה' ובצעקם אליו יעתר להם וירפאם מיד: ביום ההוא. לפי שמתחילה היו מתגרין זה בזה מצרים ואשור· ועתה הנותרים ממגפת מחנה אשור וראו יד ה' שהיתה בהם ידעו כי ה' הוא האלהים ותהיה להם חברה ואחוה ואהבה עם מצרים שידעו גם כן את ה'· ותהיה מסלה ממצרים לאשור ומאשור למצרים: ועבדו מצרים את אשור· פירוש עם אשור שניהם יעבדו את ה' וישראל תהיה להם שלישיה: ביום ההוא. שלישיה· שלישית תהיה להם באמונת האל ויהיו ברכה בקרב הארץ שתהיה להם ברכה על שאר האומות כל זמן שיחזיקו באמונת האל: אשר ברכו ה'· כל אחת משלשתם ברכו ה' צבאות ואמר ברוך עמי מצרים שסבו להיות עמי: ומעשה ידי אשור· שהכירו שהם מעשה ידי ואני האל ואין עוד: ונחלתי ישראל· ישראל הם נחלתי מקדם· ויונתן תרגם הפסוק כלו על ישראל בריך עמי דאפקית ממצרים דעל דחבו קדמי אגליתינון לאתור וכד דתבו לאוריתי מתקריין עמי ואחסנתי ישראל:

בשנת בא

כ בשנת בא תרתן אשדודה בשלח אתו סרגון מלך אשור
וילחם באשדוד וילכדה׃ בעת ההיא דבר יהוה ביד ישעיהו בן
אמוץ לאמר לך ופתחת השק מעל מתניך ונעלך תחלץ מעל רגליך
ויעש כן הלך ערום ויחף׃ ויאמר יהוה כאשר
הלך עבדי ישעיהו ערום ויחף שלש שנים אות ומופת על מצרים ועל
כוש׃ כן ינהג מלך אשור את שבי מצרים ואת גלות כוש נערים
וזקנים ערום ויחף וחשופי שת ערות מצרים׃ וחתו ובשו מכוש
מבטם ומן מצרים תפארתם׃ ואמר ישב האי הזה ביום ההוא הנה
כה מבטנו אשר נסנו שם לעזרה להנצל מפני מלך אשור ואיך נמלט
כא אנחנו׃ משא מדבר ים כסופות בנגב לחלוף
ממדבר בא מארץ נוראה׃ חזות קשה הגד לי הבוגד בוגד והשודד
שודד עלי עילם צורי מדי כל אנחתה השבתי׃ על כן מלאו מתני
חלחלה צירים אחזוני כצירי יולדה נעויתי משמע נבהלתי מראות׃
תעה לבבי פלצות בעתתני את נשף חשקי שם לי לחרדה׃ ערך
השלחן צפה הצפית אכול שתה קומו השרים משחו מגן׃
כי כה אמר אלי אדני לך העמד המצפה אשר יראה יגיד׃

בשתא דאתא תרתן לאשדוד כד שלח יתיה סרגון מלכא דאתור ואגיח קרבא באשדוד וכבשהא׃ בעידנא ההיא גזר יי׳ ביד ישעיה בר אמוץ למימר איזיל ותיסר סקא מחרצך ומסנך תשלוף מעל ריגלך ועבד כן אזל פחחי ויחיף׃ ואמר יי׳ כמא די מהליך עבדי ישעיה פחח ויחיף תלת שנין את ומופת על מצראי ועל כושאי׃ כן ידבר מלכא דאתור ית שבי מצראי וית גלות כוש עולימין וסבין פחחין ויחיפין וגלן עריה קלן מצרי׃ ויתברו ויבהתון מכוש בית רוחצנהון ומן מצרי תושבחתהון׃ ויימר יתיב ניסא הדין בעידנא ההיא הכדין הוה בית רוחצנא דהוינא סבירין למיערוק לתמן לסעיד לאשתזבא מן קדם מלכא דאתור ועד כען נפשהון לא שיזיבו ואיכדין נשתיזיב אנחנא׃ מטלן משירין דאתין ממדברא כמי ימא דנגדין כעלעולין ואתן כאורח דרומא מדברן ואתין ממדברא מארעא דאתעבידא בה חסינין׃ אמר נביא נבואה אתחואה לי אניסיא מתאנסין ובוזזיא מתבזזין סקו עילמאי תקופי מדאי כל דהוו מתאנחין מן קדם מלכא דבבל אנחית להון׃ על כן אתמליאו חרציהון זיעא דחלא אחדתינון הא כחבלין ליולדתא אטפשו מלמשמע טעו מלמחזי׃ טעה לבהון עקא וביעותין אחדינון אתר בית רוחצניהון הוה להון ליתבר׃ סדרו פתורין אקימו סכואין אכלו שתו קומו רברביא מריקו וצחצחו זינא׃ ארי כדנן אמר לי יי׳ איזיל אקים סכואה דיחזי יחוי׃ ויחזי

בשנת בא תרתן׳ זה הענין היה בשנת ארבע עשרה שנה לחזקיהו מלך יהודה שבא על ירושלם ושמע על תרהקה מלך כוש שיצא להלחם עמו ונסע משם ונלחם עם מצרים ועם כוש וכבשם ובא עם השבי וחזר לירושלם וכו׳ לכן באותה שנה שלח תרתן לאשדוד ולכדה׃ ואז נאמרה נבואה זו לישעיה כי כמו שלכד מלך אשור אשדוד כן ילכד מצרים וכוש׃ ויש מפרשים כי שלש שנים קודם שבא לירושלם מלך אשור היה זה שבא תרתן לאשדוד ולכדה ואז נאמרה נבואה זו לישעיה׳ כי לסוף שלש שנים ינהג מלך אשור את שבות מצרים ואת גלות כוש כמו שאמר שלש שנים אות ומופת על מצרים ועל כוש׃ ולפירושינו שלש שנים ידבק עם הלך עבדי ישעיהו ערום ויחף׃ אמר כי שלש שנים הלך וזה אות ומופת על מצרי׳ ועל כוש כי כן ילכו הם׃ וסרגון׳ הוא סנחריב׃ ורבותינו ז״ל אמרו שמונה שמות יש לו׃ בעת ההיא׃ ביד ישעיהו הנביא פורענות מצרים וכוש דבר בידו׃ ואמר לו שיעשה האות בעצמו שיהיה סימן להם וילך ערום ויחף׃ ומה שאמר לו ופתחת השק לפי שהיה לובש שק על גלות השבטים ומתאבל עליהם׃ ואמר לו שיפתח השק שהיה חקוק על בשרו על מתניו ויחלוץ נעליו וילך ערום ויחף׃ ויעש כן׃ הלוך ערום ויחף׃ הדבר הזה אין לפרשו כמשמעו שצוה האל את הנביא שילך ערום ויחף חלילה׃ וכן מה שאמר האל להושע קח לך אשת זנונים׃ וכן מה שאמר ליחזקאל והעברת על ראשך ועל זקנך תער׳ וכן מה שאמר לו שיאכל עוגת שעורי׳ אפויה בגלגלי הבקר׳ והדומים להם אינם דברים שיצוה האל לנביאיו לעשותם׃ אלא הכל היה במראה הנבואה שהיה רואה הנביא במראה הנבואה שהיה מצוה אותו האל שיעשה כך והיה עושה כך במראה הנבואה ההוא׃ ואף על פי שיארך הזמן כמו בזאת הנבואה שלש שנים ובנבואת הושע וילך ויקח ותהר ותלד בן ואחר כך ותהר ותלד בת כל זה במראה הנבואה׃ ואף על פי שיראה שהיה זמן רב הכל היה במראה הנבואה בפעם אחת׃ ונעלך׃ אמר לשון יחיד דרך כלל׃ ויונתן תרגם ופתחת השק בהפך הענין ותסר שקא מחרצך׃ ויאמר׃ כן שמע במראה הנבואה אחר שהלך ערו׳ ויחף שהיה קורא ואומר כאשר הלך עבדי ישעיהו אות ומופת מה שעשה עבדי ישעיהו זה כאש׳ צויתי לאות ולמופת על מצרים ועל כוש עשה כן להודיע כי כן ילכו הם לפני שוביהם׃ כן ינהג׃ אמר וחשופי שת אחר שאמר ערו׳ ויחף כי הגבות בלכתם ערומים הוא שילכו חשופי ערוה כמו שעשה מלך עמון במלאכי דוד לגבות׳ ויכרות את מדויה׳ בחצי עד שתותיהם׃ וחשופי׳ כמו וחשופים׃ וכן ויקרע לו חלוני כמו חלונים׃ והדומים להם׃ ושת׳ הוא כנוי לענבו׳ ולערוה׳ וכן עד שתותיה׳׃ ואמר ערות מצרים והוא הדין לכוש כי בכר זכר שניהם׃ ומה שסמה הענין במצרים לרוב גבותם כמו שאמר עליהם גדולי בשר אשר בשר חמורים בשרם׃ וחתו ובשו׃ על ישראל אמר שהיה בטחונ׳ בכוש ובמצרים לפי שהיו בעלי מלחמה למלך אשור׃ כמו שאמר על תרהקה מלך כוש יצא להלחם אתך׳ ועל יהודה ובנימין אמר ועל השרידים שנשארו מעטים בארץ כי עשרת השבטים בכלל כבר גלו בשנת שש לחזקיהו׳ וכאשר נהג מלך אשור את שבות מצרים וגלות כוש היה בשנת ארבע עשרה לחזקיהו והיו מביטי׳ לכוש שילחמו למלך אשור ומתוך כך ימלטו מידו׳ וכן היו מתפארים להנצל על ידם ממלך אשור וכאשר יראו שנלכת כוש ומצרים ביד מלך אשור יחתו ויבשו׃ ואמר׳ האי׳ ארץ ישראל כי היא על גבול שנים׃ אשר נסנו שם לעזרה׃ כתרגומו דהוינן סבירין למערק לתמן לסעיד לאשתזבא מן קדם מלכא דאתור עד כען נפשיהון לא שזיבו ואיכדי׳ נשתזיב אנחנא׃ משא מדבר ים׃ נבואה זו נאמר׳ על בבל ואעפ״י שכבר נתנבא עליה באמרו משא בבל שנה ושלש עליה לפי שהרעו לישראל יותר מדאי׃ וכן נתנבא על מפלת מלך אשו׳ כמה פעמים וקרא בבל מדבר ים לפי שמדי ופרס היו במזרחית צפונית של בבל כמו שאמר העירותי מצפון ויאת ממזרח שמש׳ והנה בבל מערב למדי ופרס והמערב יקרא ים׃ ואמר מדבר כי מדבר יש בין בבל למדי ופרס׃ וי״ת מטלן משרין דאתו ממדברא כמי ימא׃ כסופות בנגב׃ כמו רוח סערה בנגב׃ במדבר׃ במקום יבש שהוא שם תמיד הרוח כן יבאו מדי ופרס להלוך אל בבל׳ וי״ת בנגב דרום׃ ואתן באורח דרומא מדברן ואתין ממדברא׃ והוא מה שפיר׳ שארץ מדי ופרס מזרחית צפונית לבבל׳ אם כן בבל לה מערבית דרומית ים ונגב׃ מארץ נוראה׃ מארץ רחוקה׃ מדי ופרס שהיא רחוקה מבבל׃ והרחוק יקרא נורא לפי שהאדם ירא הרחוק שלא ידע גבורתו ומנהגו יותר מן הקרוב שידע גבורתו ומנהגו׃ ויונתן תרג׳ מארע דאתעבידו בה חסינן׃ חזות קשה׃ אמר הנביא נבואה קשה לבבל נאמר לי מאת השם׃ ומה היא הנבואה הבוגד בוגד מי שהיה בוגד יבא בוגד שיבגוד בו ומי שהיה שודד יבא שודד שישדדנו׃ ומי הוא הבוגד והשודד זה מלך בבל שהיה בוגד באומות שהיו בשלום עמו ושודדן כן יבא לו בוגד שיבגוד בו ויששנו והוא כורש׃ עלי עילם׃ צורי מדי ופרס׳ ואמר כל הנבואה כנגד עילם ומדי שיעלו לבבל ויצורו עליה׃ צורי׃ טעמו מלרע׃ כל אנחתה השבתי׳ פירוש אנחת בבל׃ ר״ל מה שהיו נאנחים מפחדה׳ כי הכנויים בשמות יפלו על הפעל ועל הפעול׳ כמו מנגד נגעי יעמודו׳ הסר מעלי נגעך׳ בבית תפלתי׳ שמעתי את תפלתך׳ נשכתי מלכי׳ ואלהי מלכי מקדם׳ והא׳ אנחתה רפ״ה ומשפטה במפיק׳ וכמהו רבים׳ כמו ושערה לא הפך לבן׳ ורחמה הרת עולם׳ ראמה בתה עונה בה׳ ואמר לה בעז והדומי׳ להם׃ על כן׃ הנביא מדבר בלשון כל אחד מבני בבל׃ או בלשון בלשצר המלך׃ נעויתי משמוע׃ משמוע הפורענו׳ הבא לבבל כל שכן שאבא׳ כשתראנה׃ תעה׃ חשקי׃ בחיריק החי״ת׃ הנביא מדבר בלשון בלשצר שעשה משתה רב בלילה והיה אותו הלילה נשף חפצו וחשקו ותאותו שהוקם מלך והיה שמח עם עבדיו ושם לו הקב״ה אותו הנשף בחרדה בכתב שכתב המלאך בכותל ההיכל׳ חרד מאד על הכתב ההוא כמו שכתוב אדין מלכא זיוהי שנו ורעיונוהי יבהלוניה וקטרי חרציה משתריין וארכובתיה דא לדא נקשן׃ פלצות׃ ענין רעדה׃ כמו שכתוב דא לדא נקשן׃ ערוך השלחן׃ בעת שהיו עורכי׳ השלחנות היו אומרין צפה הצפית שיצפה הצופה׳ כי היו מפחדים מעם מדי ופרס ובעת שהיו אוכלים ושותים היו אומרי׳ קומו השרים משחו מגן כלומר בחנו המגינים למלחמה׃ וכן תרגם יונתן צפה הצפית אקימו סכואין׃ ותרגם משחו מגן מריקו וצחצחו זינא׃ תרגם מגן זיינא׃ ר״ל כלי זיין כגון השריונו׳ והכובעי׳ כי גם הם מגן על האדם במלחמה׃ ויש מפרשים משחו מגן משחו המלך כי המלך מגן העם לפי שבאותו הלילה מת בלשצר׳ כמו שכתוב ביה בליליא אתקטיל בלשצר מלכא׃ אמר הנה מת מלככם משחו אחר תחתיו׃ ובב״ר צפה הצפית סדר מנרתא אית אתרא דקריין מנרתא צפיתא׃ כי כה אמר׃ כאלו הנביא בבבל ואמר על לשון שרי בבל שאמרו זה לזה שיעמידו המצפה לראות אם בא חיל מדי ופרס ויגיד אשר יראה׃

וראה רכב צמד פרשים רכב חמור רכב גמל והקשיב קשב רב קשב:
ויקרא אריה על מצפה אדני אנכי עמד תמיד יומם ועל משמרתי
אנכי נצב כל הלילות: והנה זה בא רכב איש צמד פרשים ויען
ויאמר נפלה נפלה בבל וכל פסילי אלהיה שבר לארץ: מדשתי ובן
גרני אשר שמעתי מאת יהוה צבאות אלהי ישראל הגדתי לכם:
משא דומה אלי קרא משעיר שמר מה מלילה שמר מה
אתה מליל: אמר שמר אתא בקר וגם לילה אם תבעיון בעיו שבו אתיו:
בערב משא בערב ביער בערב תלינו ארחות
דדנים: לקראת צמא התיו מים ישבי ארץ תימא בלחמו קדמו נדד:
כי מפני חרבות נדדו מפני חרב נטושה ומפני קשת דרוכה ומפני
כבד מלחמה: כי כה אמר אדני אלי בעוד
שנה כשני שכיר וכלה כל כבוד קדר: ושאר מספר קשת גבורי בני
קדר ימעטו כי יהוה אלהי ישראל דבר:
כב משא גיא חזיון מה לך אפוא כי עלית כלך לגגות:
תשאות מלאה עיר הומיה קריה עליזה חלליך לא חללי חרב ולא
מתי מלחמה: כל קציניך נדדו יחד מקשת אסרו כל נמצאיך
אסרו יחדו מרחוק ברחו: על כן אמרתי שעו מני אמרר בבכי

והא דין רתך אנש ועמיה זוג פרשים רכיב על חמור רכיב על גמלא
אמר נביא אצתית אצתא וחזית והא משירין לחדא: אמר נביא
קל משירין דאתין בסיטוניהון מאריא ועל סכותא קדם יי אנא קאים
תדירא ביממא ועל מטרתי אנא מעתדכל ליליא: והא דין אתא רתך
אנש ועמיה זוג פרשין ואתיב ואמר נפלת ואף עתידא למפל בבל וכל
צלמי טעותהא ירקדקון לארעא: מלכין דאומנין לאנחא קרבא ייתון
עלה למבזא הא כאכרא דאומן למידש ית אידרא אמר נביא דשמעית
ית קל מימרא דיי צבאות אלהא דישראל חויתי לכון: מטל כס דילוט
לאשקאה ית דומה עלאי אכלי מן שמיא נביא פריש להון ית נבואתא
נביא פריש להון מה דעתיד למיתי: אמר נביא אית אגר לצדיקיא
ואית פורענו לרשיעיא אם תיבין אתון תובו עד דאתון יכלין למתב:
מטל כס דילוט לאשקאה ית ערבאי בחורשא ברמשא יביתון שיירת
בני דדן: לאפי צהיא פוקו גידונין למי דיתבין בארעא דרומא מיטא
דאתון אכלין זמינו למערקיא: ארי מן קדם קטול ערקו מן קדם
חרבא שליפא ומן קדם קשת מתיחא ומן קדם תקוף קרבא: ארי
כדנן אמר יי לי בסוף שנא כשני אגירא ויסוף כל יקרהון דערבאי:
ותקוף עבדי קרב גיברי בני ערבאי יזערון ארי במימרא דיי אלהא
דישראל גזיר כן: מטל נבואתא על קרתא דיתבא בחילתא דאתנביאו
עלה נביא מה לכון בדין ארי סליקתון כולכון לאיגרי: מן קדם אתרגושא דאתמליאת קרתא משבחתא כרכא חדאה קטיליך לא אתקטלו בחרבא ואף בקרבא
לא מיתו: כל שלטוניך אטלטלו כחדא מן קדם מתח קשתא גלו כל דאשתכח ביך אתקטלו כחדא מרחיק ערקו: על כן אמרית שבוקו מיני איבכי במרר לא.

וראה רכב. וראה המצפה רכב צמד פרשים רכב שרוכבים עליו זוג פרשים. וראה גם כן רכב חמור רכב גמל: והקשיב קשב רב קשב. יקשיב אם
הם קרובים אם ישמע קול פרסותם. ויונתן תרגם ויחזי יתך איכם ונומר: ויקרא. וקרא המצפה אריה על המצפה המשיל מדי ופרס לאריה העומד על
המצפה ומביט אילך ואילך אנה יטרוף. אמר הנביא בלשון קריאה בראותו זה: אדני אנכי עומד תמיד. יומם ולילה על משמרתי אנכי נצב כל הלילות.
כלומר ביום ובלילה אני עומד ומצפה מתי יהיה זה שיבא חיל מדי ופרס ויחריבו בבל לפי שהרעו לישראל. ובדרש כי אריה אמר על חבקוק הנביא. אמר
ישעיהו כי חבקוק עתיד לומר זה אנכי עומד תמיד יומם ולילה שעג עוגה ועמד בתוכה כמו שמפרש בתרגום תפלה לחבקוק. וקרא חבקוק אריה כי כן הוא
בגמטריא חשבון חבקוק כחשבון אריה. ואת הפסוק כן אמר ישעיה נבואה קל משריין וגו': והנה זה. בעוד שהיה המצפה מקשיב הנה בא החיל כמו
שהיה רואה קרבו אל העיר: ויען. המצפה ויאמר נפלה נפלה בבל. הכפל לחזק: סבר. פירוש המסבר. ויונתן תרגם נפלה נפלה נפלת אף עתידה
למיפל בבל. ר"ל שתי נפילות ראשונה על ידי מדי ופרס ושניה על ידי שמים. שנ' והיתה בבל צבי ממלכות תפארת גאון כשדים כמהפכת אלהים את סדום ואת
עמורה. וזה היתה לעולם כי אותה בבל לא נתישבה עוד לעול' כמו שפירשנו למעלה במשא בבל: מדשתי. ובן גרני. יאמר הנביא בלשון הא' בבל היא מדשתי
שאדוש אותה בחיל מדי ופרס כמו שדשין התבואה: ובן גרני. כפל ענין במלות שונות. כי הבר והתבן יקרא בן גרן לפי שידוש בגורן: אשר שמעתי. אמר
הנביא זאת הנבואה אשר שמעתי על בבל הגדתי לכם כמו ששמעתיה. ואמר אלהי ישראל לפי שבעבור ישראל יביא האל הפורענות לבבל: משא דומה. דומה
היא מבני ישמעאל. כמו שכתוב ומשמע ודומה ומשא. אמ' הנביא אלי קורא קול הנבואה כי משעיר יבא להם המחריב ארצם ובקרוב תבא אליהם הרעה ויש שומרים
שומרים בחומות העיר. אומר שיקומו בני אדם מרוב פחדם ויסובבו בעיר וישאלו לשומרים מה מלילה. וכפל הדבר כדרך השואלים: מה מליל. בא על דרך
הסמיכות. וכמוהו בא אל חזקיהו בחיל כבד: אמר. ענה להם השומר אתא בקר. כלומר הבקר יבא. אבל מה תועילו כי גם הלילה יבא אחריו שתצטרכו לשמור
עוד מפחד האויב: אם תבעיון בעיו. אם תשאלו תשאלו: שובו אתיו. לשאל. כלומר עוד הלילות תשאלו בזה כי אין לכם בטח מן האויב. ואא"ז ל פיר' כי עתידי
בני שעיר להחריב דומה. וקורא הנביא שומר וצופה והנביא מדבר כאלו בני שעיר קוראים אליו ושואלים לו מה מלילה כלומר מה מלילות' ויומותם של דומה. כלו'
אם הגיע זמן קצם עדין וכלך עליהם. והנביא משיב להם כבר כשלמו הימים והלילות ובא בקר מפלתם שובו עתה עליה ותבליחו. ותרגם יונתן כן מטל כס
דלוט וגו'. ובדברי רבותי' ז"ל בספרו של רבי מאיר מצאו כתוב משא דומה משא רומי: אלי קורא משעיר. אמר רבי יוחנן אלי קורא מבני שעיר: שומר מה מלילה.
אמרו לישעיה רבי' ישעיה וכי מה יוצא לנו מתוך הלילה הזה אמר להם המתינו לי עד שאשאל כיון ששאל חזר אצלם אמרו לו שומר מה מליל. שומר העולמים.
אמר להם לא כשאתם סבורין אלא בקר לצדיקים ולילה לרשעים בקר לישראל ולילה לאומו' העולם. אמרו לו אימתי אימת דאתון בען הוא בעי אם תבעיון בעיו.
ואומרים להם ומי מעכב אמר להם תשובה שובו אתיו: משא בערב. נבואה זו כאמר' על ערב והם בני קדר. ובית בערב במקום על. כמו כן יתנן בו כי אם
הבהמ' אשר אני רוכב בה כמו עליה: ביער בערב תלינו ארחו' דדנים. אומר כנגד שיירות בני דדן שהיו עוברים ושבים בערב. אמר בחרבן ערב תלינו ביער
כי לא תמצאו אהלים ללון שם כי חרבו אהלי קדר. ויונתן תרגם בחורשא ברמשא תביתון. תרגם בערב כמו בערב: לקראת צמא התיו מים. התיו כמו אתיו.
אומר דרך משל למים שיבאו לקראת הצמא כי בני קדר יהיו גולים ונודדים במדבר ולא ימצאו מים לשתות ויושבי ארץ תימא כשימצאום גולים ונודדים צריך
שיקדמום בלחמם: כי מפני חרבות. ואם תשאלום מפני מה הם נודדי' מפני חרבות שפשטו בארצם מפני חרב נטושה שפשטה בארצם. וכן ויטשו בלחי.
כמו ויפשטו. ויש מפרשים כמו לטושה. ויונתן תרגם שליפא: כי כה אמר ה'. בעוד שנה. שנאמר אלי נבואה זו: וכלה כל כבוד קדר. כשני שכיר. שהם
מצומצמים. ומדקדק בזמנו לצאת כמו שאומר כעבד ישאף צל וכשכיר יקוה פעלו. וכן זאת השנה תהיה מצומצמת: ושאר מספר קשת. ומה שישארו מהם
רובי קשת שיברחו ויאסו מתי מספר: ימעטו. יהיו הולכים ומתמעטים כי ה' אלהי ישראל דבר. לפי שהרעו לישראל כשהגלם מלך אשור. אולי באו בני קדר
עם מלך אשור והרעו לישראל בעת שהיו מוליכים אותם בשביה. או שעברו ישראל דרך ארצם בגלותם והרעו להם: משא גיא חזיון. נבואה זו נאמרה על
ירושלם. וקראה גיא חזיון לפי שהיא מקום הנבואה. ומה שקראה גיא והיא הר לכנותה לרעה לפי שהפילוה יושביה לרעתם והשיבוה מהר אל בקעה ואיכה
ראויה שתקרא הר אלא גיא: מה לך איפה כי עלית כלך לגגות. דרך בני העיר לעלות לגגות ולמגדלים בעת שיבאו להם האויבים ויכנסו בעיר בחזקה
יעלו לגגותם להסגב בהם. או להלחם מהם אל כשפותם אם יוכלו. אמר הנביא כנגד ירושלם מה לך והלא היית אתמול תשואות מלאה עיר הומיה מה לך עתה
שנאספת אל הבתים ועלית אל הגגות מפני מה היה זה מפני עונך: תשאות מלאה הארץ. פירוש תשאות קול המון העיר מרוב העם אשר בתוכה. וכן
תשאות חן חן לה: חלליך לא חללי חרב. כי לא יצאו חוץ לעיר להלחם עם אויביהם אלא נאספו אל העיר ומתו בתוכה ברעב והנה איכם חללי חרב אלא חללי
רעב: כל קציניך נדדו. קציניך וראשיך שנדדו וברחו: מקשת אסרו. כלומר רובי קשת שרדפו אחריהם השיגום ואסרו אותם והם צדקיהו ושריו שברחו
לילה ורדפו אחריהם הכשדים ותפשום: כל נמצאיך. פירוש כל הנמצאים בתוך העיר אסרו. וכן אשר מרחוק ברחו שחשבו להמלט אסרו גם כן: על כן
אמרתי. דברי הנביא אמר כנגד המנחמים: שעו מני. כלומר הרפו ממני אל תנחמוני כי אמרר נפשי בבכי שאבכה: אל תאיצו

אל תאיצו לנחמני על שד בת עמי : כי יום מהומה ומבוסה ומבוכה
לאדני יהוה צבאות בגי חזיון מקרקר קר ושוע אל ההר : ועילם בנגא
נשא אשפה ברכב אדם פרשים וקיר ערה מגן : ויהי מבחר עמקיך
מלאו רכב והפרשים שת שתו השערה : ויגל את מסך יהודה ותבט
ביום ההוא אל נשק בית היער : ואת בקיעי עיר דוד ראיתם כי רבו
ותקבצו את מי הברכה התחתונה : ואת בתי ירושלם ספרתם ותתצו
הבתים לבצר החומה : ומקוה עשיתם בין החמתים למי הברכה
הישנה ולא הבטתם אל עשיה ויצרה מרחוק לא ראיתם : ויקרא
אדני יהוה צבאות ביום ההוא לבכי ולמספד ולקרחה ולחגר שק :
והנה ששון ושמחה הרג בקר ושחט צאן אכל בשר ושתות יין אכול
ושתו כי מחר נמות : ונגלה באזני יהוה צבאות אם יכפר העון הזה
לכם עד תמתון אמר אדני יהוה צבאות :
כה אמר אדני יהוה צבאות לך בא אל הסכן הזה על שבנא אשר על
הבית : מה לך פה ומי לך פה כי חצבת לך פה קבר חצבי מרום
קברו חקקי בסלע משכן לו : הנה יהוה מטלטלך טלטלה גבר

לא תתבעיתו לנחמותי על תבר כנשתא דעמי : ארי יום ריגוש
ואתרשא וקיטול קדם יי אלהים צבאות על קרתא דיתבא בחילתא
דאתנביאו עלה נביא מבלשין בתיא מקפין מגדליא ברישי טוריא :
ועילמאי נטלו זין ברתך אנש ועמי זוג פרשין ועל שור רבקו תריסין
: והוה שפר משרך אתמליאו רתיכין ופרשין ממנן על תרעין : וגלי
ית מטמורית בית יהוד ואסתכי בעידנא ההיא על זין בית גנזי מקדשא
: וית פלוגת קרתא דדויד חזיתון ארי סגיאת וכנשתון ית עמא למי
בריכתא ארעיתא : וית בתי ירושלם מניתון ותרעיתון בתיא לתקפא
שורא : ומקויא עבדתון בין שוריא למי בריכתא עתיקתא ולא
אסתכלתון ברעבדה ודיברה מלקדמין לא חזיתון : ואכלי נביא דיי
אלהים צבאות ביומא ההוא למבכי ולמספד ולגזוז ריש ולמיסר סקין
: והא בדיע וחידוה אמרין נקטיל תורין ונכנוס עאן ניכול בסר ונשתי
חמר ניכול ונשתי מדינמות לא אליהי : אמר נביא באודני הויתי שמע
כד אתגזירת דא מן קדם יי צבאות אם ישתביק חובא הדין לכון עד
די תמותון מותא תיניגא אמר יי אלהי צבאות : כדנן אמר יי אלהים
צבאות איתא איזיל לות פרנסא הדין לות שבנא די ממנא על ביתא :
ותימר ליה מה לך כא ומה לך כדין ארי אתקינית לך כא אתר אתקין ברומא אתריה שוי בכיפא בית מדוריה : הא יי מטלטלך טלטול דגברא

אל תאיצו לנחמני · כפל ענין במלות שונות . אמר אל תרחקו לנחמני על שד בת עמי כי רב הוא מלהנחם עליו : כי יום מהומה . ענין שבר · כמו והמם מהומה גדולה : מבוסה . ענין הרמיסה והגאול · כמו כפגר מובס · בוסס כטיט חוצות : מבוכה · ענין בלבול . כמו נבוכים הם בארץ : מקרקר קיר . הורס הקיר כמו משרש עוקר השורש . ומה שאמר קיר תוספת ביאור · כי די לו במקרקר · וכן לבבא בבא · ותשרש שרשיה . ויקסמו קסמים . וענין מקרקר קיר שהרסו הכשדי' חומת ירושלם . כמו שכתוב ותבקע העיר . ואומר ויתצו את חומת ירושלם : ושוע אל ההר . היוצאים מן העיר הולכים וצועקים מהר אל הר ומגבעה אל גבעה · ויונתן תרגם מבלשין בתיא מקפין מגדליא ברישי טוריא : ועילם . פירוש בני עילם : נשאו אשפה · בחצים וקשת להלחם על ירושלם · וכן קיר והיא עיר למלך אשור . כמו שאמר ויגלהו קירה · וכן בני קיר גלו המגיני' לבא למלחמה על ירושלם : ערה . ענין גלוי . כמו את מקורה הערה . ויש לפרש קיר כמשמעו כותל וערה ענין דבוק . וכן בדברי רבותינו ז"ל מעורה בטרפשין · פירוש דבוקה · ופירוש הפסוק עילם נשא אשפה לירות החצים אל ירושלם · וכן דבק אל החומה המגינים לחתור החומה תחתיהן · וכן תרגם יונתן ועל שוריא דבקו תריסין : ברכב אדם פרשים · תרגם יונתן ברתך אנש ועימיה זוג פרשין : ויהי מבחר עמקיך · אומר כנגד ירושלם מבחר ארצך ימלא ברכבי האויבים . ואמר עמקיך כי הרכב לא ילך בהרים אלא בעמקים : שות שתו · שמו פניהם לשערי ירושלם להלחם · ויש מפרשים כלחמו . וכן ופה ישית בגאון גליך ילחם . ויונתן תרגם עמקיך משריך · ושות שתו ממנן על תרעין : ויגל את מסך יהודה . גלה האויב את מסך יהודה שהיו סבורין שהיו מסוככין שלא תבא עליהם רעת האויב מפני בית המקדש שהיה בנחלתם · והנה בא האויב בעונותם וגלה המסך שלהם : ותבט · אומר כנגד עם ירושלם או כנגד המלך · אמר כשראית האויב בא עליך הבטת אל נשק בית יער הלבנון שנתן שם שלמה מגינים ונתת עיניך בהם להביאם אל ירושלם · כלומר הכינות עצמך למלחמה ולא לתשובה ומעשים טובים . כלומר הבטתך היתה אל הנשק ולא אל האל . כמו שאמר ולא הבטתם אל עושהו · ויונתן תרגם אל נשק בית יער על זין בית גנזי מקדשא : ואת בקיעי עיר דוד ראיתם · פרצות שהיו בחומות עיר דוד היא ציון ועשיתם הכנה לבנות אותם פרצות : ותקבצו את מי הברכה התחתונה · מי הברכה שהיו מתפזרים ממנה ולחוץ קבצתם אותם לתוכה להיות המים מזומנים לעשות בהם חמר לבנין הפרצות · וברכה היא חריץ בנוי באבנים מתקבצים בה מי גשמים : ואת בתי . הנה הכינותם המים · וכן הכינותם האבני' שספרתם הבתי' ומי שהיה לו בית יתר נתצתם אותו לבנות פרצות החומה מאותם האבנים : ותתצו . תי"ו השרש רפה ומשפטה להדגש כי שרשו נתץ : לבצר . ענינו לחזק מן ערים בצורות : ומקוה . בקמץ בשקל מטרה · עוד עשיתם הכנה למים בין שתי החומות סמוך לפי הברכה הישנה עשיתם שם חריץ שיקוו בו מי גשמים כל אלה ההכנות עשיתם מפני האויב כדי להציל ירושלם מידו : ולא הבטתם אל עושיה · ולא הבטתם אל הבורא אשר עשה אותה ותקנה עד הנה ושמרה מיד האויב לא הבטתם לשוב אליו וללכת בדרכיו כי הוא היה מציל אתכם אם שבת' אליו יותר מכל ההכנות שעשיתם : ויוצרה מרחוק לא ראיתם · מי שיצר לירושלם זה זמן רב . ורחוק להערות שכינתו בה ובחר אותה מכל הארצות לא ראיתם אותו לשוב אליו . ובדרש ויוצרה מרחוק לא ראיתם מי שברא אותה קודם שנברא העולם · כמו שאמרו רבותינו ז"ל ז' דברים נבראו קודם שנברא העולם ואלו הן גן עדן ותורה וצדיקים וישראל וכסא הכבוד וירושלם ומשיח בן דוד . ואין משמעות הדרש הזה כמו שמבינים אותו המון התלמידים אלא פירוש שעמדו בכח להבראות קודם שנברא העולם לפי שהדברים האלה הם תכלית בריאת העולם : ויקרא · קרא ה' על ידי הנביאים נבואה זו טרם היות הפורענות כדי שיבכו ויספדו ויקרחו ויחגרו שק וישובו בתשובה שלמה לפני האל יתברך וינחם על הרעה והם לא עשו כן אלא והנה ששון ושמחה : והנה ששון ושמחה · לא דאגו ולא פחדו לדברי האל אלא לעגו ושמחו · ואמרו הואיל וסופנו למות מעתה נעשה ששון ושמחה ונהרג בקר ונשחוט צאן ונאכל בשר ונשתה יין כי מחר נמות ונשמח בעודנו בחיים וכל זה ללעג ולשחוק לדברי האל וזהו חלול ה' : ונגלה . מה שהם אומרים נגלה באזני וידוע לפני אני ה' צבאות · לפיכך אני נשבע : אם יכופר העון הזה לכם עד תמותון · כי קשה עון זה הדבר מהעונות שקדמו לכם ולא יכופ' העון הזה בגלות אלא עד תמותון אבל המיתה שתמותו בחרב אותה תכפר עליכם · ויונתן תרגם עד תמותון מותא תנינא : ר"ל מיתת הנפש בעולם הבא . ותרגם ונגלה באזני אמר נביא באדני הויתי שמע כד אתגזרת גזרתא דא מן קדם ה' צבאות . ואמרו רז"ל כל מי שיש בידו חלול ה' אין כח בתשובה לתלות וביום הכפורים לכפר ולא ביסורין למרק אלא כולן תולין ומיתה ממרקת . שנאמר אם יכופר העון הזה לכם עד תמותון : כה אמר ה' · הסוכן · פירוש אוצר מן ערי מסכנות לפרעה . וכן תרגם יונתן פרנסא · ושבנא היה פקיד ואוצר בבית המלך חזקיהו ונטה דעתו על מלך אשור להסגיר לו העיר וקשר קשר עם קצת אנשי העיר · ועליו נאמר ולא תאמרון קשר לכל אשר יאמר העם הזה קשר . כמו שפירשנו במקומו : על שבנא . כמו אל שבנא · וכן ותתפלל על ה' כמו אל ה' : ואשר על הבית . ר"ל שממונה על בית המלך · מה לך פה · כאלו יאמר ואמרת אליו מה לך פה שהרי אמר לו לך בא אל הסוכן הזה . וכן תרגם יונתן ותימ' ליה מה לך כה · נראה כי שבנא לא היה מבני ירושלם אלא שבא לגור שם ונעשה פקיד בבית המלך · ובדר' כי מעי' שמיה סכני היה לפיכך קראו סוכן ובא לו לירושלם ולפי שלא היה מתושבי העיר ונשאו לבו לקשור קשר להסגיר העיר למלך אשור אמר לו מה לך פה מה עסק יש לך בעיר הזאת ואינה ארץ מולדתך · ומי לך פה אי זה אח או קרוב יש לך בעיר שאתה עושה דברים כאלה בעיר : כי חצבת לך פה קבר · אתה מדמה בעצמך כאלו חצבת לך פה קבר שאתה בוטח שתמות כאן לא יהיה זה אלא הנה ה' מטלטלך : חצבי מרו' קברו . ואתה כמי שחוצב במקום גבוה קברו שלא יפח' שיורידוהו משם . וכמי שחקק משכנו בסלע שאתה בוטח שתהיה לעולם בעי' הזאת בשררה שאתה בה היום שלא יהיה אדם שיורידך ממנה · לפיכך קשרת עם מלך אשו' לא יהיה זה כי אחר יבא תחתך שיורידך מן שררתך . כמו שאמר וקראתי לעבדי לאליקי' בן חלקיהו · וי"ת קרב קברו אתר אתרוהי · ורז"ל פירשו חצבי מרום קברו שחצב לו קבר בקברי בית דוד לפיכך אמר מה לך פה . ויו"ד חצבי חקקי נוספת על הפעל כיו"ד היושבי בשמים · והוא דרך צחות : הנה ה' מטלטלך טלטל' גבר · פירש אדוני אבי ז"ל טלטול גדול · וגבר שם תאר לטלטול והא טלטלה נוספ' ואינה לנקבה . ורז"ל פירשו טלטלת איש ואמר טלטולא דגבר' קשה מדאתתא · וזה לפי שהאשה תמצא יות' מרחמים בגלותה מן האיש . כלומר תגלה למקו' שלא תמצא מרחמי' · וכן ת"י טלטול דגבר · ולפי דעתי כי מלת גבר הוא לשון קריאה · כלומר אתה הגב' הנה ה' מטלטלך טלטלה . וקראו גבר לפי שהיה מתגאה ומתגב' · ובדר' טלטלה גבר כהדין תרנגולא דמטלטל מאתר לאתר :

ותחפינך כהתא: יעדי מינך ית מצנפתא ויקפונך בעלי דבב כשור
סקף ויגלונך לארע פתיות ידיין תמן תמות ולתמן רתיכי יקרך יתובון
בקלן על דלא נטרת יקר בית ריבונך: ואידחינך ממקמך ומשימושך
ימגרינך: ויהי בעידנא ההיא וארבי לעבדי לאליקים בר חלקיה:
ואלבשיניה כיתונך והמינך אזרזיניה ושולטנך אתן בידיה ויהי לאב
ליתבי ירושלם ולבית יהודה: ואיתן מפתח בית מקדשא ושולטן בית
דוד בידיה ויפתח ולית דאחיד וייחוד ולית דפתח: ואימניניה
אמרכל מהימן משמש באתר קיים ויהי לכורסי יקר לבית אבוהי:
ויסתמכון עלוהי כל יקירי בית אבוהי בניא ובני בניא מרברביא ועד
זעירקיא מכהניא לבשי אפודא ועד בני ליואי אחדי נבליא: בעידנא ההיא
אמר יי צבאות יעדי אמרכל מהימן די משמש באתר קיים וית קטיף
ויפל ותבטל מטל נבואתא די עלוהי ארי במימרא דיי גזר כן: מטל כס
דלוט לאשקאה ית צור אילילו נחתי ספיני ימא ארי איתבזיזו מחוזיהון
מלמיתי מארעא כיתאי אתי עליהון: אתכרו יתבי ניסא תגרי צידון
דהוו עדן ימא מלוך דהוות מספקא סחורא לעממין סגיאין דכי חצד
כנישת נהרא עללתה והות סחורא לעממיא: בהיתו צידונאי ארי
אמר מערבאה די יתיב בתקוף ימא למימר לוי לא מרעית אעדיתי ולא רביתי עולימין פניקית בתולן:

ועטך עטה: צנוף יצנפך צנפה כדור אל ארץ רחבת ידים שמה
תמות ושמה מרכבות כבודך קלון בית אדניך: והדפתיך ממצבך
וממעמדך יהרסך: והיה ביום ההוא וקראתי
לעבדי לאליקים בן חלקיהו: והלבשתיו כתנתך ואבנטך אחזקנו
וממשלתך אתן בידו והיה לאב ליושב ירושלם ולבית יהודה: ונתתי
מפתח בית דוד על שכמו ופתח ואין סגר וסגר ואין פתח: ותקעתיו
יתד במקום נאמן והיה לכסא כבוד לבית אביו: ותלו עליו כל כבוד
בית אביו הצאצאים והצפעות כל כלי הקטן מכלי האגנות ועד כל
כלי הנבלים: ביום ההוא נאם יהוה צבאות תמוש היתד התקועה
במקום נאמן ונגדעה ונפלה ונכרת המשא אשר עליה כי יהוה דבר:
כג משא צר הילילו אניות תרשיש
כי שדד מבית מבוא מארץ כתים נגלה למו: דמו ישבי אי סחר
צידון עבר ים מלאוך: ובמים רבים זרע שחר קציר יאור ת
תבואתה ותהי סחר גוים: בושי צידון כי אמר ים מעוז הים
לאמר לא חלתי ולא ילדתי ולא גדלתי בחורים רוממתי בתולות:

כמא

ועטך עטה · כמו שאומר צנף יצנפך צנפה כדור. כמו שאמ' עוטה הבגד וגופו וכורכו כמו כדור ומשליכו למקו' רחוק · ויש שמפרשו ענין עיט · כלו' מפריחך אבל אינו משרשו. ובדברי רז"ל עטך מלמד שפרחה בו צרעת כמו על שפם יעטה · וי"ת ותחפינך בהתתא · פירו' תכסך בושה כמו האדם המתביים שמכסה פניו: צנוף. כנוף מקור בכפה שם · ופירושו כמה שפירשנו: ועטך עטה. כמו שכורך אדם המצנפת ומשליכה למקום רחוק · ואמר עוד כדור אל ארץ רחבת ידים. כמו שמשליך אדם הכדור בארץ רחבת ידים שאין שם גדר או דבר מעכבו שהוא מתגלגל והולך עד שימצא דבר שיעכבנו · וכדור הוא הנקרא פלוטא והכף שרש . וכן במסכה הכדור והאמוס ותחסר ממנו במקום הזה כף הדמיון יצנפך ככדור. וכן לב שמח ייטיב גהה כגהה וגו': שמה תמות. ולא כמו שחשבת שתחבת לך פה קבר: ושמה מרכבות כבודך קלון בית אדונך. פי' אדוני אבי ז"ל באותו מקום שתהיה שם מטולטל תרכב מרכבה שתחשב אותה לעצמך לכבוד גדול ובאמת היה לך בה קלון אם תרכב אותה אך שם תהיה מכובד בה. כלומר הכבוד שיש לך בעיר הזאת יהפך שם לקלון לך. ורבותינו פירשו בקש קלון בית אדוניו כהפך כבודו לקלון · כי כשיצא למלך אשור שאלו אותו איה העם שקשרת עמהם · אמר להם חזרו בהם נקבוהו בעקביו וקשרוהו בזנבות סוסיה' והיו מגררין אותו על הקוצים ועל הברקנים · וזהו מרכבות כבודך המרכבות שהיית חושב שיתנו לך מרכבות לכבוד כתנו אותם לך לקלון שקשרו אותך בזנבי סוסיהן · ויונתן תרגם תמן תמות וגו': והדפתיך · אמר והדפתיך כאלו האל מדבר · ואמר יהרסך דבר הנביא על האל · וכן מנהג לשון הקדש במקומות רבים. כמו שמעו עמים כלם · כלם תשובו ובאו נא · לכלם ולמרכיכם · והדומי' להם · והמצב והמעמד הוא הפקידות שהיה בה: והיה ביום ההוא · ביום שתגלה ממקומך זה אתן במקומך אליקי' בן חלקיהו · ופירוש ביום בזמן ההוא · כמו והיה ביום ההוא שרש ישי אשר עומד לנס · והדומים לו פירושם בזמן ההוא · ופירוש וקראתי שיתן בלב חזקיהו למנות פקיד אליקים במקום שבנא וכאלו האל יקראהו שיבא ויקח הפקידו' · ויונתן תרגם וקראתי וארבי. כלומר אגדילהו ואמנהו על בית דוד. וכן תרגם אנקלוס ראה קראתי בשם חזי דרביתי בשום. וטוב הוא פירושו. וכן שליטים וקרואים ר"ל גדולים · וכן קרואי עדה גדולי העדה שהם נקראים לכל עצה · והנה מצאנו בספר מלכי' ובספר זה כי אליקים היה על הבית ושבנא היה סופר כמו שאמר ויצא אליו אליקים אשר על הבית ושבנא הסופר וזה היה כשבא סנחריב לירושלם · ואפשר כי קודם לכן מרד והיו דבריו עם מלך אשור והיה מכסה עצמו והאל גלהו על ידי הנביא ואמר לו לך בא אל הסוכן הזה. והנביא אמר לחזקיהו והורידהו מגדולתו ושם תחתיו אליקים וכשבא סנחריב לירושלם היה אליקי' על הבית ושבנא כאשר סופר ואף על פי כן היה שבנא מכסה עצמו וקרע בגדיו על דברי רב שקה כמו האחרי': והלבשתיו כתנתך ואבנטך · דרך משל כי הכתנת מלבוש הוד ותפארת לגדולה והאבנט היא חגורה על המתני' · והוא משל לחוזק שלא ימעד מגדולתו: והיה לאב · ליועץ כאומן ולמנהיג טוב: ונתתי מפתח · דרך משל כי הוא יהיה יועץ של מלך יהודה ועל פיו יעשה לסגור ולפתוח. ואמר על שכמו והמפתח לא ישא אדם אותו על שכמו אמר הענין בשני משלים אמר מפתח כי בידו יהיה ענין בית המלכות לפתוח ולנעול. ואמר על שכמו שהוא כמו משא שישא אדם על שכמו. ר"ל כי הוא ישא ויסבול ויכלכל דברי המלכות · ואפשר שהיה אליקים בן חלקיהו כהן ומצאנו חלקיהו ביחס דברי הימים ושלום הוליד את חלקיה וחלקיה הוליד את עזריהו ועזריה זה אפשר שהוא אליקים ושני שמות היו לו ומצאנו עזריה שהיה נגיד בית האלהים בימי חזקיהו: ותקעתיו יתד במקום נאמן. הוסיף עוד למשול משל על הגדולה ועל השררה שתהיה לו עד שיהיה לכבוד לכל בני משפחתו וכלם יהיו נתלים בו כמו היתד שהוא נתלה בגדול ונסמך עליו · והמשילו ליתד שהיא תקועה במקום נאמן חזק וקיים שהיא ראויה לתלות בה כל דבר ולא יראו שתשבר ותזוז ממקומה: ותלו עליו. לפי שהיתד תולין עליה אמר דרך משל כי כל בני משפחתו יהיו מתכבדים בו ונתלי' עליו. ופירו' הצאצאי' והצפיעות הבני' והבנות · ותרגם יונתן בניא ובני בניא: כל כלי הקטן · אמר אפילו הקטנים יהיו מתכבדים ומתפארי' בו כי כל כך תהיה גדולתו מפורסמ' · ואמר כלי דרך משל לפי שהמשילו ליתד יהיו תולין עליה גדולים וקטני' לפי חזקה של יתד. ופירוש כלי קטן כלי התשמי' הקטן כי מכל התשמישים תולין על היתד · לפיכך אמר מכלי האגנו' עד כל כלו הנבלי' ושמיכות כלי האגנות וכלי הנבלי' לפי שהאגנו' יש בהם גדולות וקטנות ומוכנות לתשמיש' מפוכים זה מזה · וכן הנבלים יש בהם זה משונה מזה ביתרותיו או במיתריו וכלם יקראו נבלים. ות"י כלי הקטן מרברבי ועד דעדקיא. ותרגם מכלי האגנו' עד כל כלי הנבלי' מכהניא לבושי אפודא ועד בני לוי אחדי נבליא: ביום ההוא · היתד התקועה במקו' נאמן · וזה משל על שבנא שהיה סבו' שיהיה בכבודו קיים עד יום מותו. כמו שאמר חוצבי מרו' קברו וכרת המשא אש' עליה כמו היתד כשתשבר ותפול ישתברו ויפלו ויכרתו הכלי' התלוי' והנשואים עליה שיפלו עמה כן כשישב' שבנא תשבר משפחתו וכל סיעתו: משא צור · נתנבא על צור שתחר' והיתה עיר סחורה. כמו שאומר · לפיכך קרא כנגד תרשי' שהיא על הים והיא היתה עיר סחורה בכ"היו באו' הספינו' תמיד מתרשי' לצור · לפיכך אמר הלילו אניות תרשי'. כלומר ספדו כי אין לכם מקום שתלכו שם שצור תחרב. וזהו שאמר שדד מבית מבא שדד מבא שם עתה שדד בתיכם ומקומכם שהיה באכם שם כל סוחר. ופירוש מבית מהיו' בית ומקום וכן והשבתיך מזונה מהיות זונה. וימאסך ממלך מהיות מלך. ויסירה מגבירה מהיות גבירה · מארץ כתים נגלה למו · ת"י מארע כתאי אתו עלוהי. ולכן רואים כי נבוכד נצר החריבה כמו שמפורש ביחזקאל. וכתים הם מבני יון · אם כן איך אמר מארץ כתים נגלה. ופירש אדוני אבי ז"ל כי כתים היו סוחרים הולכים לבבל ואמרו להם שיבאו לצר ויוכלו לתפוש אותה והם יעזרום ויבאו להם דרך הים: דמו יושבי אי. היושבי' באיים אשר על הים שהם סוחרי' באניו' עתה דמו כלו' שתקו והעצבו כי עיר סחורתכם נחרבה · ויונתן תרג' דמו אתברו. וצידון היא על הים גם כן: סוחר צידון עובר ים מלאוך · לשון יחיד דרך כלל · כמו ויהי לי שור וחמור · כי אם הסוס אסיר והחמור אסור · כה תאמרו לאיש יבש בלעד: והדומי' להם · מלאוך כנגד צור · ופירושו מלאו אותך סחורה · ומלאוך קל הלמד וראוי להדגש כי הוא מהדגום: ובמים רבי' · הפסוק כמו הפוך · אמ' וזרע שיחור שהוא במי' וקציר יאור הוא תבואת צר · כלו' כי ממצרי' היה בא לה ברכה מתבואה לפי שמצרים רבת תבואות כי לא תצטרך לגשמי' כי הנהר שנקרא שיחור משקה את הארץ ההיא · וזהו שאמר במים רבים: ותהי סחר גוים · צר היתה סחור גוי' כי כלם היו סוחרי' בה: בושי צידון. כיון שנחרב מקו' סחורתך בושי והכלמי · כי הנה אמ' ים והיא צר לפי שהיתה סחורתך דרך ים והיא היתה מעוז הים. כלו' מעוז כל הערי' שהם לחוף הים · אמרה כשראתה בחורבנה הנני היום כאלו לא חלותי ולא ילדתי ולא גדלתי בחורי' ולא רוממתי בתולות כי אני היום חרבה · והוא דרך משל להמשיל העיר באשה חלה וילדת בני' ומגדל' אותם ומרוממת אותם · וכן אמר כי חלה גם ילדה ציון את בניה · ויונתן תרג' כי אמ' ים ארי אמר מערבאה דיתיב בתקוף ימא ותרג' לא חליתי ולא ילדתי לוי לא מרעתי ולא אעדתי ולא רבתי עולמין פנקית בתולן · כלו' הלואי שלא היה לי כל הכבוד כי מה יועיל אחר שסופי להיו' חרבה:

כאמר

כאשר שמע למצרים יחילו כשמע צר : עברו תרשישה הילילו ישבי
אי : הזאת לכם עליזה מימי קדם קדמתה יבלוה רגליה מרחוק לגור :
מי יעץ זאת על צר המעטירה אשר סחריה שרים כנעניה נכבדי
ארץ : יהוה צבאות יעצה לחלל גאון כל צבי להקל כל נכבדי א
ארץ : עברי ארצך כיאר בת תרשיש אין מזח עוד : ידו נטה על
הים הרגיז ממלכות יהוה צוה אל כנען לשמד מעזניה : ויאמר לא
תוסיפי עוד לעלוז המעשקה בתולת בת צידון כתיים קומי עברי גם כתים
שם לא ינוח לך : הן ארץ כשדים זה העם לא היה אשור יסדה לציים
הקימו בחיניו עוררו ארמנותיה שמה למפלה : הילילו אניות תרשיש בחוניו
כי שדד מעזכן : והיה ביום ההוא ונשכחת צר שבעים
שנה כימי מלך אחד מקץ שבעים שנה יהיה לצר כשירת הזונה :

כמא די שמעו למחתא דלקו מצראי זעו כד שמעו צוראי : גלו למדינת
ימא אילילו יתבי ניסא : ההדא לכון תקיפת צור מיומי קדם מלקדמין
הוו מיתן לה קורבנין מארע רחיקא כדו לאתותבא הא גליא : מן מליך
דא על צור דהות ממלכא מלכין די תגרהא רברבין שלטונהא יקירי
ארעא : יי צבאות מלכה לאפסא יקר כל חדותא לאקלא כל יקירי
ארעא : גלא מארעיך כמי נהרא ערוקי למדינת ימא לית תקוף עוד :
גבורתיה מרממא על ימא לאזעא מלכותא יי פקיד על כנענא לשיצאה
תוקפהא : ואמר לא תוספון עוד למתקף דהויתון אנסין לעמא די
בצידון לכיתים קומו גלו אף לתמן לא יהי לכון נייח : הא ארע כסדאי
דין עמא כד לא הוה אתוראה שכללה לנגוון אקימו חזותהא פגרו ב
בירניתהא שויוהא לדמחמרא : אילילו נחתי ספיני ימא ארי אתבזיזו
מחוז תוקפכון : ויהי בעידנא ההיא ותתרחיק צור שבעין שנין כיומי
מלכא חד מסוף שבעין שנין יהי לצור כתושבחת נפקת ברא : אתת

כאשר שמע למצרים · כאשר ישמעו מצרים חרבן צר יפחדו ויחילו בעבור עצמם · כמו שחלו יושבי צר כששמעו כי נבוכדנצר בא עליהם להלחם · כי קוד' החריב
נבוכדנצר צר ואחר כך מצרים כמו שמפורש בספר יחזקאל : עברו תרשישה · אמר כנגד הסוחרים אש' בצור עברו לכם תרשישה כי צור תחרב ותרשיש גם כן
על הים והיו סוחרים באים אליה אבל לא כמו אל צור · ועתה אין לכם עוד מסחר אל צור ועברו לכם תרשישה : הלילו יושבי אי · יושבי איי הים הלילו כי חרבה
עיר סחורתכם · ולדעת יונתן אומר כנגד אנשי העיר שתרגם עברו גלו למדינת ימא : הזאת לכם · אמ' כנגד אנשי העיר הזאת חשבת' שתהיה לכם צור שהיתה
עליזה מרוב כבודה והיתה מני קדם ועתה יובילוה רגליה לגור מרחוק · כלומר לגלות מארצה ולגור בארץ שהיא מרחוק · ואמר רגליה · כלומר כי על כרחה
יוליכוה רגליה ללכת בגלות . זוהי על דרך שאמר רגלוהי דבר אינש אינון ערבין ביה לאתר דמתבעי תמן מובילין יתיה · וקדמתה · שם כמו שקדמת סלף יבא ·
והה"א לנקבה והיא במפיק · כלומר קדמות העיר היא מני קדם · ויונתן תרגם מיומי קדם מלקדמין וגו' : מי יעץ · מי היה יועץ להחריב צור שתקום עצתו לולי כי
האל יתברך יעץ ועצתו תקום · כי צור היתה עיר גדולה ומעטירה . כלומר נותנ' עטרה למלכה ולעמה מרוב עשרה וכבודה · ולמי היה עולה בלב להחריב' כי
סוחריה היו שרים · היו נחשבים כמו שרים · וכנעניה כמו נכבדי ארץ · והענין כפול במלו' שונות : כנעניה · פירוש סוחריה · וכן כנען בידו מאזני מרמה · אלא
שהוא משקל אחר · ויונתן תרגם שלטונהא : יהוה צבאות יעצה לחלל גאון כל צבי להקל כל נכבדי ארץ . כפל ענין במלות שונות · ופירוש הפסוק ה' צבאות
יעץ זאת לפי שהיתה מתגאה ברוב עשרה והיתה נותנת העטרה לעצמה ולא לאל לפיכך צוה להחריבה : לחלל גאון כל צבי . כלומר כל ארץ צבי וחפץ ישפל
גאונם ויחולל כשיראו חרבן צור יעשו קל וחומר בעצמם ויהיו בעיניהם נקלים ומחוללים : עברי ארצך · מהרה ובלי משם : כיאור · יש מפרשים כיאור מצרים
שיוצא ממקומו ומתפשט כן תצאי ממקומך אנה ואנה . או יהיה פירושו כמו היאור שעובר במהרה . ועל הדרך הזה המשיל במקום אחר כי יבא כנהר צר ואנה
תעברי לבת תרשיש . כלומר לעדת תרשיש . כמו בת ציון · ותרשיש גם כן על הים סמוך לצור . ואומר שתעבור לתרשיש כי אין מזח עוד . כלומ' אין לך עוד חוזק
בארצך · ובת תרשיש חסר למד השמוש · כמו ויבא ירושלם · וכמהו רבים : ידו נטה . הקב"ה נטה ידו על הים . ר"ל על צור שהיא על הים וכל עושרה מהים . וכאלו
הקב"ה נטה ידו על הים שלא יבא לצור עוד דרך ים כל עובר ים כי הרגיז הממלכות אל צור שהיא כנען · כלומר שהיא עיר סחורה כמו שפירש כנעניה : צוה ·
לנבוכדנצר שיבא עליה לשמיד מעזניה . או יהיה פירוש הפסוק כן · והוא שב למה שאמר למעלה השם צבאות יעצה . אמר לא יהיה זה פלא בעיניכם אם ה' צוה
להחריב צור כי כן צוה ונטה ידו על הים בטביע' פרעה ומצרי' . וכן הרגיז ממלכות רבות כסיחון ועוג וזולתם · והוא שצוה על ארץ כנען לשמיד מעזניה אף על
פי שהיו' בהם ערים גדולות ובצורות בשמים הוא צוה להשמיד כל המעוזי' ההם ויסר' במצותו ורצונו כבשו הכל לא היתה קריה אש' שגבה מהם : לשמד . כמו
להשמיד . וכן בחסרון ההא . ולכשיל ידך · ולשבית עניי ארץ . והדו' להם : מעזניה . הנון במקו' אות הכפל שהיה משפטו מעוזזיה ולהקל הקריאה החליפו אות
הכפל בנון · וכן כי לא תמנו כמו תממו : ויאמר · האל אמר כנגד צור · ומה שאמר לא תוסיפי עוד לעלוז לא אמר עוד לעולם שהרי לשבעים שנה חזרה לאיתנה
אלא פירוש עוד לזמן רב · וכן ולא יספו עוד גדודי ארם . ועמלו לא יזכור עוד : המעושקה · אמר ואת בת צידון גם כן . קומי עברי לך לארץ כתיי' כי חרבה צור
שהיא באה אליך בסחורה שהיתה סבה לך ואין לך עוד מעמד ואת מעושקה מצד צור · גם אפשר כי צידון גם כן החריב נבוכדנצר כשהחריב צור כי סמוכות
היו . ואמר המעושקה שעשקוה עם צור · וכן נבא על שתיהן יואל · ואמר וגם מה את לי צור וצידון וגו' . ק"ל מהר' אשיב גמולכם בראשיכם · אבל צור היא העיקר.
לפי' כאמר' הנבואה על צור . ואמר בתולת לפי שלא נכבשה עד היום . וכן בתולת בת ציון . בתולת בת יהודה · קורא העיר בתולה קודם שיכבשוה ותהיה ברשו'
אחר כי היא כבתולה קודם בואה לרשות בעל : כתיים · בספרי' יודין כתוב ולא קרי · כי החיריק בתי"ו ולא ביוד" ואחד הוא · כמו עבריים ועברים : הן ארץ · הנה
בבל וננוה וכל שאר הארץ שהיא ארץ כשדים היום זה העם לא היה שם מקד' כי אשור יסדה לציים · כמו שאומר בתורה מן הארץ ההיא יצא אשור ויבן את ננוה
ואת רחובות עיר ואת כלח . וכשדים היו בני כשד בן נחור וכבשו הארץ הזאת והיא נקרא' היום ארץ כשדים ואשור יסדה מקדם על כן נקרא הארץ ההיא בכלל
אשור · והמולכים עליה נקראים מלכי אשור · אבל היא היום לבבל ולכשדים כי הם כבשוה והם הקימו בחוניו שהם היום . ועוררו ארמנותיה שהיו בה מתחלה
ושמוה למפלה · ובאמרו שמה לשון יחיד הוא אומר על מלכם · ובכלל על הגוי · ופי' לציים כמו לפניו יכרעו ציים . לעם לציים · והם השוכנים במדבר בארץ ציה ·
ואמר כי אשור יסד זאת הארץ שיהיו שוכנים בה אותם שהיו יושבי אהלים בציה קודם זה · ואמר ענין הפסוק על צור · כלומר אל יהי הדבר הזה פלא בעיניכם אם
תחרב צור כי הנה אלה הכשדים שבאים להחריבה ארצם גם כן היתה לאחר מתחילה ואחר כן לקחוה הם מהראשונים והם עוד יקחוה אחרים מהם . כי כן
מנהג העולם זה עולה וזה יורד להודיע כי האל הוא אדון כל הארץ · ופי' בחוניו מגדליו . כמו עפל ובחן . ופירוש עוררו שברו . כמו ערער תתערער · ויש
מפרשים הן ארץ כשדים על צור . כלומר זאת העיר ארץ כשדים היא כי זה העם לא בנה אותה אלא אשור יסדה לספינותיו : ציים . ספינות כמו וצי אדיר . והם
עם אשור הקימו מגדליו ועתה באו כשדים עם נבוכדנצר ועוררו ארמנותיה ושמה למפלה . ויש מפרשים הן ארץ כשדי' גדולי' הם ממך והבורא עתיד להחריבה
על ידי פרס ומדי והוא עתיד להחריבה ולשמה עד שיאמרו רואיה זה העם לא היה . וכן אשור יחריב האל ארצו ותהיה מיוסדת לציים ולחיות והם הקימו מגדלים
והוא שמה למפלה : הילילו · שהייתם באים בספינות לסחורה לצור או לצידון עתה הלילו כי שדד מעזכם שהוא צור · כי רוב האניות הם בתרשיש והסוחרים היו
באים שם באניות ללכת לצור או לצידון וכיון שנחרבו הלילו כי אבד שכרכם כי צור היה מעוז לכם שהייתם באים שם עם הסוחרים : והיה ביום ההוא . ביום
שתחרב צור יהיה נגזר עליה שתהיה נשכחת שבעים שנה שלא תבנה : כימי מלך אחד . פירשו המפרשים כימי מלך דוד · ולא פירשו למה נתן הסימן הזה .
והנר' בעיני כי אמר כימי מלך אחד לפי שימי האדם הם שבעים שנה ברוב · כמו שאמר ימי שנותינו בהם שבעים שנה . ואמר כי זמן זה תשבת ממלוכה · ולפי
שהיתה לה מלוכה גדולה וכבוד גדול · כלומר כמו שיוכל לחיות מלכה ומלכותה כן תהיה מאין מלוכה . ולדברי המפרשים שפירשו כימי מלך דוד נראה לי
הטעם לפי שמלך דוד היה לו ברית עם חירום מלך צור ואחרי מות דוד ושלמ' לא שמרו הברית והרעו לישראל כפי יכולתם . ואמר כי זמן זה תשבת מלכותם כדי
שיזכרו ברית דוד שהיה לו עם מלכם והם לא שמרו הברית וידעו כי באותו עון בא להם הגזר' הזאת : מקץ שבעים שנה יהיה לצור כשירת הזונה · לפי שהיתה
צור רבת הסחורה ומכל הגוים והממלכות יובאים לה ובאים לה בסחורה דמה אותה לזונה שיבאו אליה בני אדם רבים ופעמים תשכח ולא יבא אליה אחד · כן
תהיה צור שתשכח מן הזונים אחריה והם הסוחרים · ובסוף שבעים שנה יהיה לה פקידה כמו שירת הזונה . כי הזונה אחרי שתהיה נשכחת זמן רב ורואה
הזונים עוברים ולא יפנו אליה היא מרימה קולה בשיר כדי שיבאו אליה . כן צור לסוף שבעים שנה תבנה וישובו הסוחרים אליה כאלו היא הרימה קולה בשיר
כדי שיפנו אליה וישובו :

קחי כנור סבי עיר זונה נשכחה היטיבי נגן הרבי שיר למען תזכרי :
והיה מקץ שבעים שנה יפקד יהוה את צר ושבה לאתננה וזנתה
את כל ממלכות הארץ על פני האדמה : והיה סחרה ואתננה קדש
ליהוה לא יאצר ולא יחסן כי ליושבים לפני יהוה יהיה סחרה לאכל
לשבעה ולמכסה עתיק : הנה יהוה בוקק הארץ כד
ובולקה ועוה פניה והפיץ ישביה : והיה כעם ככהן כעבד כאדניו
כשפחה כגברתה כקונה כמוכר כמלוה כלוה כנשה כאשר נשה בו : נשא
הבוק תבוק הארץ והבוז תבוז כי יהוה דבר את הדבר הזה : אבלה
נבלה הארץ אמללה נבלה תבל אמללו מרום עם הארץ : והארץ חנפה
תחת ישביה כי עברו תורת חלפו חק הפרו ברית עולם : על כן אלה
אכלה ארץ ויאשמו ישבי בה על כן חרו ישבי ארץ ונשאר אנוש מזער אבלה
: אבל תירוש אמללה גפן נאנחו כל שמחי לב : שבת משוש תפים
חדל שאון עליזים שבת משוש כנור : בשיר לא ישתו יין ימר שכר
לשתיו : נשברה קרית תהו סגר כל בית מבוא : צוחה על היין בחוצות
ערבה כל שמחה גלה משוש הארץ : נשאר בעיר שמה ושאיה יכת
שער : כי כה יהיה בקרב הארץ בתוך העמים כנקף זית כעוללת
אם כלה בציר : המה ישאו קולם ירנו בגאון יהוה צהלו מים :

אתחלף יקריך אשלטיל למדינה קרתא דיהות כנפקת ברא אתרחקת
הפוכי כינריך לאבלא וזמריך לאליא מאים יעול דכרניך : ויהי מסוף
שבעין שנין יעול דוכרנה דצור קדם יי ותתוב לאתרה ותהי מספקא
סחורה לכל מלכות עממיא די על אפי ארעא : ויהי סחורתה ואגרה
קודשא קדם יי לא יתאצר ולא יתגניז ארי לדמשמשין קדם יי יהי
אגרה למיכל למסבע ולכסו דיקר : הא יי מביז ארעא ומסר לה
לסנאה יתחפי בהתא אפי רברבהא על דעברו על אוריתא ויבדר ית
דיתבין בה : ויהי חילונאה ככהנא עבדא כריבוניה אמתא כמרתה
זבנא כמזבננא יזפא כמוזפא רשא כמאן דרשי ביה : אתבזזא תתבזיז
ארעא ואתרששא תתרושש ארי יי מליל ית פתגמא הדין : אתאבלת חרובת
ארעא צדיאת חרובת תבל ספו תקוף עמא דארעא : וארעא חבת
תחות יתבהא ארי עברו על אוריתא אבטילו מועדיא אשניאו קימא
די מן עלמא : על כן מן קדם סוטי דשקר חרובת ארעא וצדיאו
דיתבין בה על כן ספו יתבי ארעא ואשתאר אנשא כזעיר : אתאבלו
כל שתי חמר ארי אתפריכו גופניא אתאנחו כל חדיי לבא : בטילת
חדות תופין אתמנעת אתרגושת תקיפין פסקת חדות כנרא : על ידי
זמר לא ישתון חמר יימר עתיקא לשתוהי : איתברת קרתהון צדיאת
אחידו כל בתיא מלמיעל : מצווחין על חמרא בשוקיא שלימת
כל חדותא גלא בית מן ארעא : אשתאר בקרתא צדו ואתרגושת בפיגור תרעין : ארי כדין ישתארון יחידאין צדיקיא בגו ארעא ביני מלכותא כביעור זיתא
כעוללן בתר קטף : אינון ירמון קליהון ישבחון במימרא דיי יבעון כמא דרבעו על גבורן דאתעבידא להון על ימא : על כן

קחי כנור. אמר לה דרך משל שתעשה כמו שעושה הזונה הנשכחת שתקח הכנור בידה ותסובב העיר אחרי שנשכחה בביתה וראתה שאין פונה אליה תקח הכנור ותסובב העיר אולי יראה אותה אדם וישמע אותה אדם ויערב לו קולה ויבא אליה . לפיכך אמר סבי עיר זונה נשכחה וגו' : והיה מקץ . יפקד ה' . הוא החריבה והוא יפקדנה למען תדע כי מה' היתה לה . כי הנביא נבא עליה בשם ה' טרם שתחרב נבא על חרבנה ועל פקודתה : וזנתה . תסחר . כמו שפירשנו . וכן תרגם יונתן ותהא מספקא סחורה לכל מלכות עממיא די על אפי ארעא : והיה סחרה . זה הפסוק היא נבואה העתידה בימי המשיח . או אולי היתה בבית שני אך הקרוב כי היא עתידה . וכן הפרשה הבאה אחריה : הנה ה' בוקק . המפרשים פירשו פרשה זו על גלות עשרת השבטים . וכן נראה מדברי רז"ל . וכן דעת יונתן . והנכון בעיני כי היא עתידה . וכן מבואר בסוף הפרשה : בוקק . מריק . כלומר אני אריק אותה שתהיה רקה מאנשיה . אבל בנין בוקק הוא פעל עומד וזה יוצא : ובולקה. גוזר אותה מן הישוב . וכן ומבוקה ומבולקה . וכזה הענין בדברי רבותי' ז"ל לא הילך ידענא ולא בילך ידענא . פירוש שמבלק הטבעת וכורתה . ואדוני אבי ז"ל פירש ענין פתיחה מן הערבי בלקת אלבאב . ר"ל פתיחת השער . ופירוש בולקה פותח אותה שיבאו אנשים ממנה . ולזה נטה דעת המתרגם שתרגם ובולקה ומסר יתה לסנאה : ועוה פניה . על דרך משל יעוה פני הארץ שלא ימצא בה כל חי . ויונתן תרגם ויתחפון בהתא אפי רברבהא על דעברו על אוריתא . וכל אלו המלות אשר זכר בזה הפסוק הם כפל ענין בהשחתת הארץ . וכפל ענין במלו' שונות כמו שהוא דרך המקרא כדי לחזק הענין : והיה כעם . אלה הם כפי הדמיון וכל אחד נושא וכנוי לפיכך תבא הכף עם שניהם . ר"ל זה כזה וזה כזה . וכן כמוך כמוהם . כמוך כפרעה . ובאמרו כעם ככהן כעבד כאדוניו . וכן כולם . ר"ל כי בהשחתת הארץ לא יכירו בה המשחיתים הנכבד ולא יראו פני גדול אלא כולם יהיו שוים בגזרה ויהיה הגדול כקטן והקטן כגדול . וכל אלה שזכר הם זה למעלה מזה . כי הכהן אדון לעם . כמו יתרו כהן מדין . והקונה למעלה מן המוכר . כי המוכר נחלתו מפני עוניו מוכר והקונה עשיר והעשיר אדון לעני . וכן אמ' הכתוב עשיר ברשים ימשול . וכן המלוה אדון ללוה . וכן אמ' הכתוב עבד לוה לאיש מלוה . ומה שאמר כנושה כאשר נושה בו אחר שאמ' כמלוה כלוה לפי שהאחד משאת כסף והאחד משאת אוכל . ופירוש כנושה הוא הלוה . ונושה בו הוא המלוה . וקשר הבי"ת מפריד ביניהם : הבוק . כי ה' נבאות דבר . וכיון שהוא דבר לא יוכל אדם לגזור עליו כי באמת יהיה שתבוק הארץ : אבלה . ענין השחתה . וכן אבל תירוש : נבלה . כמו נפלה . וכן כנבול עלה מגפן . וכפל הענין לחזק : מרו' עם הארץ. גדולי כל עם ועם ישפלו : והארץ חנפה . כאלו הראתה רשעתה שהיתה שממה ולא נתנה פירותיה . ולמה היה זה לה בעון יושביה . וזהו פי' תחת בעונם . כמו תחת אשר לא עברת : כי עברו תורת . אם על השבטי' אמר כמו שפירשו המפרשים הוא כפשוטו כי לרוב רשעתם גלו . ולפי שהיא עתידה על אומות העולם יהיה פירוש כי עברו תורות על השעבוד שעבדו בישראל יותר מדאי . כמו שאמר הקדוש ברוך הוא אני קצפתי מעט והמה עזרו לי לרעה . הנה כי עברו תורות וחלפו חק בשעבוד ישראל : הפרו ברית עולם . כמו שאמר באדום ולא זכר ברית אחים . וכן עמון ומואב וישמעאל אחים היו לישראל וכולם הרעו להם והרעות שבאו לאומות העולם בעונם ישראל באו להם . וכן לעתיד לגוג ומגוג ולשאר האומות בעונם ישראל יבא להם מה שיבא מהרעה : על כן . ואעפ"י שיש שאר עבירות שבעבורם נענשו ישראל ושאר האומות האלה היא על כולם שנשבעים בשם האל לשקר ועליה היא חרבן הארץ ברוב . וכן אז"ל כל עבירו' שבתורה נפרעין ממנו וכאן ממנו ומכל העולם כולו שנ' אלה וכחש וגו' . ואמר על אלה אבלה ארץ : אכלה ארץ . בכף : ויאשמו . בשוא' האלף והשי"ן והוא לשון שממה : חרו . ענין יובש ושרפה . ר"ל ענין כליון : אבל . חרבן הארץ היא בכלות פירותיה שלא תתן הדגן והתירוש והיצהר ואם אין עובדי האדמה אין פירות . אבל . ענין שממה . וכן על כן תאבל הארץ : נאנחו כל שמחי לב . טעם הדגן והתירוש כי ברבותם ישמח האדם ובכלותם יאנח : שבת משוש תפים . כי בתפים ובכנורות היו שמחים בבית המשתה שהיו עליזים ושמחים ועתה שבת וחדל : בשיר . כמו שהוא דרך השמחים ששותים על השיר והזמירות והם יהיו נאנחים ואין בפיהם שיר . וגם אותו המעט שכר שישתו ימר להם יהיה כמו מר בפיהם מרוב הצרות : נשברה קרית תהו . אחר שנשברה היא קרית תהו . וכן אפיתי על גחליו לחם . והדומים להם : כי סגר כל בית מבא . באמרו כל ר"ל רוב . כמו וכל הארץ באו מצרימה . כי הרבים יהיו רוב הבתים ואין בהם ענין להכנס בהם : צוחה על היין . בשוקי' צועקים על היין מי שיש לו יין למכור ולא ימצאו . והצועקים הם עוברי דרך או המעט שישארו בעיר . או פירוש צווחה ויללה תהיה על היין בחוצו' כי חסר מהם : ערבה כל שמחה . חשכה כל שמחה כי השמחה ביין . כמו שאמר ויין ישמח לבב אנוש . וערבה מן ערב שהוא חשך . והשמחה אורה והפכה חשך : גלה משוש הארץ . גלה והלך המשוש מארצם : נשאר . המשוש גלה מן העיר ולא נשאר אלא שמה ושאיה . ופירוש בעיר . בכל עיר ועיר מערי אומות העולם . ופירוש שאיה ובשאיה יוכת שער העיר . כי אין יוצא ואין בא . ושאיה אחות שמה כמו אם שאו ערים מאין יושב וכל הפורענות הגדול הזה שזכר יהיה בימי המשיח בגוג ומגוג ובשאר האומות . ואלה השלשה פסוקים אשר זכר בסוף פרשה זו מעידים על פירושנו כי עתידה זו הנבואה בימי גוג ומגוג ובשאר האומות שיסופו רוב העמים וישאר המעט . כמו שאמר ונשאר אנוש מזער . ובפסוק אחר זה גם כן אמר כנוקף זית : כי כה יהיה . כל הנזכר יהיה בקרב הארץ : בתוך עמי'. עד שיהיו הנשארים כנוקף זית או כעוללות אם כלה בציר . ופירוש כנוקף זית כחביטת עץ זתים כשאדם חובט ונוקף אותו ישארו מעט זתים שלא יפלו בחביטתו אחת הנה ואחת הנה . וכן אחר שיבצר אדם כרמו ישארו בו עוללות מעט . כן יהיו העמים כי רובם יסופו והמעט ישארו . והנשארי' יודו באל ויכלתו כי הוא אדון הכל ובידו הכל כשיראו מפלת גוג ומגוג . ועליהם נאמר לקרא כולם בשם ה' ולעבדו שכם אחד . וכן הנשארים ממחנה אשור כשראו מפלתו שבו לעבוד את ה' . כמו שכתוב וכמו שפירשנו למעלה בפרשת נבואת מצרים : אם כלה . כאשר כלה . וכן אם יהיה היובל לבני ישראל . ואם מזבח אבנים תעשה לי . והדומים להם : המה ישאו קולם . בשבח האל וירונו בגאון ה' שראו שגאה על כל העמים בהפילו אותם בבאם על ירושלם : צהלו מים . כמו יצהלו עבר במקום עתיד וכמהו רבים . ובנבואות ברוב . ופירוש מים ממערב . כלומר אותם שהם רחוקים מירושלם בארץ מערב ירונו ויצהלו בגאון ה' :

על כן

על כן בארים כבדו יהוה באיי הים שם יהוה אלהי ישראל :
מכנף הארץ זמרת שמענו צבי לצדיק ואמר רזי לי רזי לי
אוי לי בגדים בגדו ובגד בוגדים בגדו : פחד ופחת ופח עליך יושב
הארץ : והיה הנס מקול הפחד יפל אל הפחת והעולה מתוך הפחת
ילכד בפח כי ארבות ממרום נפתחו וירעשו מוסדי ארץ :
רעה התרעעה הארץ פור התפוררה ארץ מוט התמוטטה
ארץ : נוע תנוע ארץ כשכור והתנודדה כמלונה וכבד עליה פשעה
ונפלה ולא תוסיף קום : והיה ביום ההוא יפקד כה
יהוה על צבא המרום במרום ועל מלכי האדמה על האדמה : ואספו
אספה אסיר על בור וסגרו על מסגר ומרב ימים יפקדו : וחפרה
הלבנה ובושה החמה כי מלך יהוה צבאות בהר ציון ובירושלם ונגד
זקניו כבוד : יהוה אלהי אתה ארוממך אודה שמך
כי עשית פלא עצות מרחק אמונה אמן : כי שמת מעיר לגל קריה
בצורה למפלה ארמון זרים מעיר לעולם לא יבנה : על כן יכבדוך
עם עז קרית גוים עריצים ייראוך : כי היית מעוז לדל מעוז
לאביון בצר לו מחסה מזרם צל מחרב כי רוח עריצים כזרם קיר :

על כן במיתי נהורא לצדיקיא יקרון קדם יי בניסי ימא יהון מודן ומברכין שמא דיי אלהא דישראל : מבית מקדשא דמתמן עתיד למיפק חדוא לכל יתבי ארעא תושבחא שמענא לצדיקיא אמר נביא רז אגר לצדיקיא אתחזי לי רז פורענות לרשיעיא אתגלי לי ווי לאנוסיא דמתאנסין ולבזוזן בזוזין דהא מיתבזין : דחלא וכומצא ומצדא עלך יתיב ארעא : ויהי דיערוק מן קדם דחלא יפול לגו כומצא ודייסק מגו כומצא יתאחד בסריגתא ארי גבורן בשמיא אתעבידא וזעו יסודי ארעא : מזוע תזוע ארעא מנוד תנוד ארעא פירוק תתפריק ארעא : אשתדאה תשתדי ארעא כרויא ותהי אזלא ואתיא כארזלא ויתקפון עלה חובהא ותפול ולא תוסיף למקם : ויהי בעידנא ההיא יסער יי על חילות תוקפא דיתבין בתוקפא ועל מלכי בני אנשא דדיירין על ארעא : ויתכנשינון מיכנש לבית אסירי ויגינונון לבית עגנה ומסגי יומין יעול דכרנהון : ויבהתון דפלחין לסיהרא ויתכנעון דסגדין לשמשא ארי תתגלי גבורתא דיי צבאות בטורא דציון ובירושלם וקדם סבי עמי' ביקר : יי אלהי את ארוממינך אודי שמך ארי עבדתא פרישן מלכין דאמרתא לאיתאה מלקדמין בכין איתיתא וקיימתא : ארי שויתא קירוי פצחין לגלין כרך תקיף דמתחמרא בית דחלת עממיא בקרתא ירושלם לעלם לא יתבני : על כן יקרון קדמך עם תקיף קרית עממין חסינין ידחלון מן קדמך : ארי הויתא תקוף למסכן סעיד לחשיך בעידן עקא כמא דמיטמרן מן קדם זרמית מטל משרב כן מילי רשיעיא לצדיקיא כזרמית דשקפא בכותל :

כשרב

על כן באורים . בעמקים · כמו מאור כשדים . ומה שאמר באורים כי רוב הערים הם בעמקים לא בהרים . ואמר על כן ר"ל כשתראו ותשמעו ביכולת האל וגאונו על העמים כבדוהו בדברי שבח . וכן באיי הים הרחוקים כבדו לה' אלהי ישראל · כי בעבורם עשה מה שעשה בעמים : מכנף הארץ · גם זו הבשורה עתידה כמו אשר לפניה · אמר הנביא מכנף הארץ זמירו' שמענו צבי לצדיק מכנף הארץ · פי' קצה הארץ · וכן לאחוז בכנפו' הארץ בקצות הארץ · כלומ' מרחוק באה לנו השמועה והבשורה הזאת · ואמר שמענו כי גם הנביאים שהיו בימיו נבאו על עתידה זו כמו שכתוב בנבואתם : צבי לצדיק · פירוש צבי חפץ ופאר · וכן צבי היא לכל הארצו' . והדומים להם · כלומר אלו הזמירו' ששמענו למי הם, לצדיק כי הצדיק ראוי לשמוח בהם והם לו לזמירות . כמו שאמר הוא בתחלת הספר ביום ההוא יהיה צמח ה' לצבי ולכבוד . ולמי יהיה לפלטת ישראל והם הצדיקים . כמו שאמר הנה לצדיק · ואמר והיה הנשאר בציון והנותר בירושלם : ואמר רזי לי רזי לי · כאלו אמר הנביא כשראיתי זה הפורענות העתידה לבא בישראל בימי הגאולה שיצרפו ולא ישארו אלא הצדיקים : רזי לי · כלו' רזון · כאלו אמר משמן בשרי ירזה על זה ואוי לי על זה כי כמה בוגדים יש בהם וכולם יכלו . או פירוש כמה בוגדים יבגדו בהם · או פירוש שהוא רמז על ארבע מלכיות · בבל בוגדים מדי ופרס בגדו בהם · ובגד בוגדי' · על מדי ופרס יבגדו יון · ועל יון רומי . וכולם כשתעבדו בישראל ובגדו בהם בגלות' ביניהם . ורז"ל דרשו ואמרו יצתה בת קול ואמרה רזי לי רזי לי . אמר הנביא עד מתי · יצתה בת קול ואמרה בוגדים בגדו וגומר · עד דאתו בוזזי ובוזזי דבוזזי . ויוד' רזי למד הפעל כיוד' בכיי · ורזי מלעיל מפני מלת לי שהיא בברה שהיא מלה זעירה · ויונתן תרגם רזי ענין סוד · כמו וכל רז לא אניס לך · וכן תרגם הפסוק מבית מקדשא דמתמן וגו' : פחד · זה אמר כנגד אמות העולם אדום וישמעאל וזולתם שהיו יושבי הארץ ואדוני' עליה וישרא' בגלו' ביניהם . אמר אל תחשבו כי לישראל לבד תהיה הצרה כי גם לכולכם שתחשבו שתהיו אדונים ויושבי הארץ תנועו מתוכה וכל אומה ואומה תנוע ממקומה וישראל יכלו מהצרה והצדיקים ההם יכתבו לחיים אבל אתם לא תמלטו : והיה . זה הפסוק פירוש לאשר לפניו : והפחת · היא החפירה הגדולה : כי ארבות ממרום נפתחו · לפי שהגזרות יורדות מן השמים אמר כאלו הוא מטר גובר . כמו שאמר במבול וארובות השמים נפתחו · וכן תהיינה הגזרות יורדות מן השמים לרוב מאד כמו המבול · ומפני זה וירעשו מוסדי ארץ שלא תהא עמידה ליושביה : רעה התרועעה · ענין שבר · וכן פור התפוררה · כמו אתה פוררת בעזך ים · וכפל הכפל לחזק הצרות הגדולו' שתהיינה בעת ההיא על הארץ : נוע תנוע ארץ · כמלונה . סכת שומר הכרמים שעושה סכתו בהר ושומר משם כל הכרמי' ואותה הסוכ' היא עשויה מעצי' קלים כי אין לה קבע כי אין יושב בה השומר אלא כל זמן שהענבי' בכרמי' ואותה הסכה נקראת מלונה לפי שנכנס בלילה לן שם השומ' וכשהרוח מכה באותה מלונה היא מתנודדת אילך ואילך ומפני קלותה היא עומדת בהתנודדה שלא תפול לארץ ואם יש בראשה דבר שיכבד עליה תפול . כן תהיה הארץ ינודו יושביה אילך ואילך ולא תהיה להם עמידה כי פשעיהם יכבדו עליהם ויפלו לארץ ולא יוסיפו לקום עליה עוד : והיה ביום ההוא יפקד ה' על צבא המרום במרום . יש מפרשים זה על קדרות המאורות כי הוא סימן ואות לרעת האמות לפיכך אמר ועל מלכי האדמה · והחכם רבי אברהם בן עזרא ז"ל פירש כי צבא המרום המלאכי' שהם עומדים לעזור לגוי אחד ולהסטין לגוי אחר כאשר הוא מפורש בספר דניאל · ועל כן אמר ועל מלכי האדמה כי מלכות הגוים דבק עם מלכות המלאכים : ואספו אספה אסיר · חסר כף הדמיון · ופירוש כאסיר · כמו שמאספים האסירים בלילה אל הבור וסוגרים אותם במסגר עד הבקר שיוציאום לעבודתם כן יאספו האמות · ר"ל שיהיו כאסירים לפני ישראל שלא יהיה להם רשות להרים יד ורגל עד שיפלו לפניהם בתכלית השפלות : ומרוב ימים · ר"ל לימים רבים יפקדו ויהיו כל גוי וגוי במלכותו כי אחר שהורגלו ימים רבים בשפלות לא ירעו עוד וישובו גוי וגוי במלכותו · ואדוני אבי ז"ל פירש הפסוק על ישרא' שיהיו בגלות ימים רבי' וסגרו על מסגר בין עשו ובין ישמעא' ומרוב ימי' יפקדו כל גוי וגוי . ואחר שיהיו ימים רבים בגלות ירחם עליהם האל ויפקדו : וחפרה הלבנה · פי' וחפרה להם לאמות העולם הלבנה ובושה להם החמה . כלומר יחשוך העולם עליהם מרוב הצרות · וזה יהיה במלחמת גוג ומגוג ואז תראה מלכות ה' צבאות בהר ציון ובירושלם כי שם יחנו על ירושלם גם יכבשו חצי העיר ויצא השם ונלחם בגוי' ההם · ואז יכירו כל הנשארים מכל הגוים כי לה' המלוכה ויהיה נגד זקניו עמו לכבוד ולתפארת . כמו שאמר בראש הספר יהיה צמח לה' לצבי ולכבוד וגו' . ואמר והיה הנשאר בציון וגו'. והם זקניו הנשארים הנה : יהוה אלהי · ואז יאמר בימים ההם כל אחד מהזקנים שזכר ונגד זקניו כבוד לאמר ה' אלהי אתה . כלו' אתה שופטי כי לקחת משפטי מאמות העולם עתה אני מכיר שאתה אלהי באמת על כן ארוממך אודה שמך · כלומר אתן לך בתהלתי רוממות לפי שהתרוממת ונשאת על כל הגוים · ואמר ארוממך ואמר שמך · כי הוא שמו ושמו הוא כי עשית עמנו פלא דבר נפלא בעיני כל לקחתנו מבין הגוים שהיינו נפרדים ביניהם ועובדים להם . ועוד אחרי קבוץ גליות שיתקבצו עלינו גוג ומגוג ועמי' רבי' אשר אתו יפילם על הרי ישראל · כמו שכתוב בנבואת יחזקא' ובנבואת זכריה שלא גדול יהיה זה : עצות מרחוק אמונה אומן · העצות שאמרת מזמן רחוק על ידי נביאיך נתקיימו קיום חזק . זהו אמונת אומן . כמו ונאמנים שפירושו חזקים וקיימים · וכן במקום כאמן חזק וקיים : כי שמת מעיר · מאותו מקום שהיה עיר עשית גל · כלומר שמתו גל אבני' כי רבים מערי הגוים יהרסו באותן הימים . וכפל הדבר במלות שונות לחזק הענין ואמר קריה בצורה למפלה בצ"רי הפא : ארמון זרים מעיר · יהיה נשבת מעיר כי לעולם לא יבנה · וארמון זרים אמר על שהיא כמו ארמון לכל ערי הגוים והגוים יקראו זרים ונכרים : על כן . אפילו העזים והעריצים שבאמות העולם ייראוך ויכבדוך כשיראו מה שעשית בגוג ומגוג ומחנהו : כי היית מעוז לדל . מחסה דל ואביון הם ישראל · ודמה הצרות והגלות לזרם מים ולחורב השמש והאל היה מחסה וצל להם שלא כלו בגלות · ופירש המשל ואמר כי רוח עריצים כזרם קיר · רוצה לומר כעס עריצי הגוים על ישראל היה להם כזרם מים המפיל הקיר · ולולי רחמי האל לא היה לנו תקומה . ורוח כעס · כמו אל תבהל ברוחך לכעוס . כל רוחו יוציא כסיל · הניחו את רוחו :

כחרב בציון שאון זרים תכניע חרב בצל עב זמיר עריצים יענה:
ועשה יהוה צבאות לכל העמים בהר הזה משתה
ממחים שמנים משתה שמרים שמנים ממחים שמרים מזקקים: ובלע בהר
הזה פני הלוט הלוט על כל העמים והמסכה הנסוכה על כל הגוים:
בלע המות לנצח ומחה אדני יהוה דמעה מעל כל פנים וחרפת עמו
יסיר מעל כל הארץ כי יהוה דבר: ואמר ביום ההוא
הנה אלהינו זה קוינו לו ויושיענו זה יהוה קוינו לו נגילה ונשמחה
בישועתו: כי תנוח יד יהוה בהר הזה ונדוש מואב תחתיו כהדוש
במו מתבן במי מדמנה: ופרש ידיו בקרבו כאשר יפרש השחה לשחות
ארבות והשפיל גאותו עם ארבות ידיו: ומבצר משגב חומתיך השח השפיל
כו הגיע לארץ עד עפר: ביום ההוא יושר השיר הזה בארץ
יהודה עיר עז לנו ישועה ישית חומות וחל: פתחו שערים ויבא גוי
צדיק שמר אמנים: יצר סמוך תצר שלום שלום כי בך בטוח: בטחו
ביהוה עדי עד כי ביה יהוה צור עולמים: כי השח ישבי מרום קריה
נשגבה ישפילנה ישפילה עד ארץ יגיענה עד עפר: תרמסנה רגל
רגלי עני פעמי דלים: ארח לצדיק מישרים ישר מעגל צדיק תפלס:

כשרב בארעא צחיא אתרגושת תקיפין תמאיך כטלל כיף מקר בארעא משלהיא כן נייח רוחא לצדיקיא כד יתאכון רשיעיא: ויעביד יי צבאות לכל עממיא בטורא הדין שירו וזמן מרמין דהיא דיקר ותהי להון לקלן משתן חילא משתן דלא ישתיזבון מנהון משתן דיסופון בהון: ויסתלעמון בטורא הדין אפי רבא דרב על כל עממיא ואפי מלכא דשליט על כל מלכוותא: יתינשון מותא לעלמין וימחי יי אלהים דמעת מעל כל אפיא וחסודי עמיה יעדי מעל כל ארעא ארי במימרא דיי גזיר כן: וימר בעידנא ההיא הא אלהנא דין די סברנא ליה ויפרקיננא דין יי דהוינא מסברין למימריה נבוע ונחדי בפורקניה: ארי תתגלי גבורתא דיי בטורא הדין ויתדשון מואבאי באתרהון כמא דמידש תיבנא בטינא: ויפרוס מחת גבורתיה ביניהון כמא דמפריס שיטא לטישט וימאיך יקריה עם אשוות ידוהי: וכרך תקוף כרכי עממיא ימגר ירמי ימטי לארעא עד עפרא: בעידנא ההיא ישבחון תושבחתא חדתא בארעא דבית יהודה קרית תוקפא לנא פורקן יתשם על שורהא ורחמין: פתחו תרעיא ויעול עמא זכאה די נטרו אוריתא בלבב שלם: בלבב שלם נטרו שלמא שלמא יתעביד להון ארי במימרך אתרחיצו: אתרחיצו על מימרא דיי לעלם ולעלמי עלמיא בכן תתפרקון במימר דחילא דיי תקיף עלמיא: ארי אמאיך יתבי רומה קריא תקיפא ימאיכנה ירמינה עד ארע ימטינה עד עפר: ידושינה ריגלין רגלי צדיקיא פרסת ענותניא חשיבי עמא: אורחות צדיקיא כיונן אף עובדי אורחת צדיקיא תתקן:

כחורב בציון. כי החורב והשרב במקום ציה אין לאדם בעבורו מחסה ומפלט כן הכנעת אתה אותם שאון זרים והמוכס שלא יהיה להם מפלט ומקלט: חורב בצל עב. ואותו החורב יהיה לגוים כחורב בציון ויהיה לישראל כחורב בצל עב. כלומר כי צרות גדולות יהיו באלו הימים לאומות העולם ולישרא' כמו שכתבנו למעלה בפסוק וחפרה הלבנה וישראל ימלטו מאותה הצרה כמו שכתוב כל הנמצא כתוב בספר. ויהיה להם אותו החורב כמו החורב שיבא עליו צל ויקרר אותו אבל לגוים יהיה כריתה שיכניע אותם: זמיר. ענין כריתה. כמו וכרמך לא תזמור: ויענה. ענין כניעה. כמו לענו' מפני והעריצים הם הגוים: ועשה ה'. בהר זה בהר ציון כי שם יהיו נקבצים כל הגוים על ירושלם: משתה שמנים. מענין שומן. והוא דרך משל על הכוס שישתו שם. כמו שאמר כי כאשר שתיתם על הר קדשי ישתו כל הגוים. וכל זה דרך משל כמו שאמר גם כן אתן את ירושלם סף רעל לכל העמים. ואמר שהמשתה ההוא שיעשה משתה שמנים: ממחים. כלומר שמני' הרבה מענין מוח ואם אינו משרשו. והמשתה השמן ביותר כשישתה אד' ממנו הרבה מכביד הלב וטורדו וכל שכן משתה שמרי' שיהיו מזוקקי' מן היין. וכל זה משל למהומו' ה' שתהייה בהם והם עצמם יהרגו אחד את חברו. כמו שאמ' ועלתה ידו על יד רעהו ות"י בטורא הדין שירו וגו'. ופי' שירו סעוד. ופי' זמן שיזמינ' לבא לסעודה זאת. וזהו ענין שאמר והעליתיך מירכתי צפון והביאותיך על הרי ישרא': ובלע. ענין השחתה. כמו כבלע רשע צדיק ממנו. והדומי' להם: והלוט הלוט. הראשון שם והשני פעול. כמו והמסכה הנסוכה. ואף על פי שהוא בחולם. או הוא תואר. והפסוק כפול במלות שונות. כי ענין הלוט הלוט כענין המסכה הנסוכה. ופי' הפסוק הסתר והכסוי שנסתרו בו הגוי' עד היום ההוא שהיו כולם בשלו' ובטרדה. ישחית הא' אותו הכסוי ויהיו מגולים ומוכני' לרעה הבאה עליהם ולא יהיה להם מכסה ומחסה ממנה. ופי' פני כי עד היום היו כאלו לא היו פניהם נראים. כענין שבת בעדו אשר דרכו נסתרה. ואא"ז ל' פי' הלוט הלוט רמז לאומה שמכסי' את פניהם: בלע המות. ישחית ויבטל המו'. ר"ל מיתה מקרית לא מיתה טבעית. ר"ל ההריגה שהיו הורגים אותם הגוים בגלות אז תבטל אותה המיתה והדמעה שהיתה על כל פנים. ר"ל על פני עם ישראל שהיו בוכים בגלות תמיד מהרעות שהיו עושים להם הגוים אז ימחה הא' אותה הדמעה מעל פניהם כי לא תהיה להם צרה עוד וחרפת עמו יסיר מעל כל הארץ שהיו מפוזרים בכל הארץ והיה להם חרפה בכל מקום הא' יסיר אותה חרפה: כי ה' דבר. באמת יהיה זה כי ה' דבר. ומה שהוא מדבר יקום על כל פנים: ואמר. עמי שזכר יאמר ביום ההוא כשיראו התשועה הגדולה הנה אלהינו זה קוינו לו בגלו' שיושיענו הנה הוא שיושיענו. וכפל הענין ואמר זה ה' קוינו לו עתה שיושיענו נגילה ונשמחה בישועתו: כי תנוח יד ה'. להכות בגוים: ונדוש מואב. אף על פי שאמו' כתבלבלו ולא נכר היום איזה עמון ואיזה מואב ואיזה אדום. וכן באותן הימים גם כן לא יהיו נכרים העמי'. וכן כתוב בנבואת דניאל ואלה ימלטו מיד אדום ומואב וראשי בני עמון. פירוש מיד מלך הצפון. אבל אם ימלטו מיד מלך הצפון לא ימלטו מיד הא' במלחמת גוג ומגוג. והענין כי אף על פי שאינם נכרי' והם מעורבים זה עם זה אפשר שיהיו בהם משפחות ידועות. או אפש' שקורא אדום האומה השוכנה בארץ אדום. וקורא מואב לשוכנת בארץ מואב וכן לכולם. וזכר הנה מואב כי יהיה לעזר לגוים הבאים מארץ צפון לירושלם עם גוג ומגוג. ולפי שמואב הם שכנים לארץ ישראל וקרובים להם יכינו להם לבאים דרכם ויהיו עמהם. לפיכך זכר מואב בפרט. ואמר כדוש מואב תחתיו. פירוש במקומו. וכן תרג' יונתן באתריהון. ויהיה נדוש כמו שהוא נדוש התבן באשפה: מתבן. כמו תבן: ומדמנה. הוא האשפה. כי הזבל שבאשפ' יקרא דומן. היו דומן לאדמה. כדומן על פני השדה. ואדוני אבי ז"ל פירש מדמנה שם עיר מערי מואב. כמו שכתוב בנבואות מואב. גם מדמן תדמי. ופירוש הפסוק כן ונדוש מואב במקומו שהיא מדמנה כהדוש מתבן כמו שדשין התבן: ופרש הא'. יפרש ידיו בקרב מואב כאשר יפרש השוחה לשחות כי האדם השט במים יפרש ידיו בכל כחו והא' ישפיל גאות מואב: עם ארבות ידיו. והם אצילי הידים. כי השוחה ישפיל כל דבר שיזדמן לו במים בשחותו תחת אצילי ידיו בפשטו אותה. כן הא' ישפיל כל גאות מואב. ובמקום אחר זכר גם כן מואב בגאות. כמו שאמר שמענו גאון מואב גאה מאד וגו': ומבצר משגב. סמוך על סמוך. וכן מספר מפקד העם. והדומים להם: עד עפר. שלא תהיה לו עוד תקומה: ביום ההוא. כל זה בזמן הישועה. והשיר שיושר הם אלו הפסוקים שאומר והולך. ואמר בארץ יהודה כי שם תהיה המלחמה והתשועה. יאמרו על ירושלם שהיא עיר עז לנו והשית הקדוש ברוך הוא חומותיה וחילה ישועה. וכן אומר וקראת ישועה חומותיך. וחיל היא החומה הקטנה שלפני החומה הגדולה. ובדברי רז"ל מאי חיל וחומה שורא ובר שורא. ופירוש חיל החפירה שסביב החומה. מתרגמינן ביה חילתא: פתחו. דרך משל שארץ ישראל תפתח להם שהיא היום כאלו סגורה בפניהם: שומ' אמוני'. שמרו בגלות אמונת הא' ולא עבדו עבודה זרה כמו שאמר אם שכחנו שם אלהינו ונפרש כפינו לאל זר: יצר סמוך. אומר כנגד הא' היוצר היצר שהוא סמוך ונשען עליך תצור אותו כי בך בטוח לפי שבטח נצרת אותו ונתת לו שלום שלום. והכפל לחזק השלום: ובטוח. שם תאר בשקל פעול: בטחו בה' עדי עד. עד עולם. או יהיה עדי גם כן עולם. ויהיה כפול. כלומר בכל העולמים בטחו בו. וכן תרגם יונתן לעלם ולעלמי עלמיא: כי ביה ה' צור עולמים. כי בו ראוי לבטוח כי הוא צור העולמים. פירוש חזק הזמנים כולם. וצור תאר. וכן הצור תמים פעלו. ויש לפרש צור שם כי הוא חזק הזמנים. ועל דרך זה חי העולמים. ופירוש ביה ה' הראשון שם תאר מורה על היות העולם מאתו. והשני יוד" הא" וי"ו הא" שם העצם: כי השח. בזה תראו כי טוב לחסות ולבטוח בו לפי שאתם בית ישרא' בטחתם בו כי השח והשפיל שונאיכם שהיו יושבי מרום קריה נשגבה וכל קריה נשגבה מהם השפיל. או אמר על קריה מיוחדת מהם והיא ישפילנה וגו'. הכפל לחזק הענין: תרמסנה. אחר שתפול לארץ תרמסנה רגל. ואיזה רגל רגלי עני והם ישראל: פעמי דלים. כפל הענין במלות שונו' כמנהג. ר"ל שירמסו ישרא' גאותם ונאוכם ויהיו אדונים עליהם תחת אשר היו עבדים תחתיהם: ארח לצדיק. כמו ארח מישרים לצדיק. ופירושו אתה תתן לצדיק ותכוין לפניו ארח מישרים ותפלס מעגלו: ישר. הוא לשון קריאה כנגד הא' יתברך. אמר אתה הא' ישר ותישר מעגל צדיק. והוא על דרך שאמרו בא ליטהר מסייעין אותו: ותפלס. ענין יושר. וכן פלס מעגל רגליך. ולזה נקרא מטה המאזנים פלס לפי שהוא מיושר המשקל. וכן ושקל בפלס הרים:

אף ארח

אַף אֹרַח מִשְׁפָּטֶיךָ יְהוָה קִוִּינוּךָ לְשִׁמְךָ וּלְזִכְרְךָ תַּאֲוַת־נָפֶשׁ׃ נַפְשִׁי
אִוִּיתִךָ בַּלַּיְלָה אַף־רוּחִי בְקִרְבִּי אֲשַׁחֲרֶךָּ כִּי כַּאֲשֶׁר מִשְׁפָּטֶיךָ לָאָרֶץ צֶדֶק
לָמְדוּ יֹשְׁבֵי תֵבֵל׃ יֻחַן רָשָׁע בַּל־לָמַד צֶדֶק בְּאֶרֶץ נְכֹחוֹת יְעַוֵּל וּבַל
יִרְאֶה גֵּאוּת יְהוָה׃ יְהוָה רָמָה יָדְךָ בַּל־יֶחֱזָיוּן
יֶחֱזוּ וְיֵבֹשׁוּ קִנְאַת־עָם אַף־אֵשׁ צָרֶיךָ תֹאכְלֵם׃ יְהוָה תִּשְׁפֹּת שָׁלוֹם
לָנוּ כִּי גַּם כָּל־מַעֲשֵׂינוּ פָּעַלְתָּ לָּנוּ׃ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּעָלוּנוּ אֲדֹנִים זוּלָתֶךָ
לְבַד־בְּךָ נַזְכִּיר שְׁמֶךָ׃ מֵתִים בַּל־יִחְיוּ רְפָאִים בַּל־יָקֻמוּ לָכֵן פָּקַדְתָּ
וַתַּשְׁמִידֵם וַתְּאַבֵּד כָּל־זֵכֶר לָמוֹ׃ יָסַפְתָּ לַגּוֹי יְהוָה יָסַפְתָּ לַגּוֹי נִכְבָּדְתָּ
רִחַקְתָּ כָּל־קַצְוֵי־אָרֶץ׃ יְהוָה בַּצַּר פְּקָדוּךָ צָקוּן
לַחַשׁ מוּסָרְךָ לָמוֹ׃ כְּמוֹ הָרָה תַּקְרִיב לָלֶדֶת תָּחִיל תִּזְעַק בַּחֲבָלֶיהָ כֵּן
הָיִינוּ מִפָּנֶיךָ יְהוָה׃ הָרִינוּ חַלְנוּ כְּמוֹ יָלַדְנוּ רוּחַ יְשׁוּעֹת בַּל־נַעֲשֶׂה
אֶרֶץ וּבַל־יִפְּלוּ יֹשְׁבֵי תֵבֵל׃ יִחְיוּ מֵתֶיךָ נְבֵלָתִי יְקוּמוּן הָקִיצוּ וְרַנְּנוּ
שֹׁכְנֵי עָפָר כִּי טַל אוֹרֹת טַלֶּךָ וָאָרֶץ רְפָאִים תַּפִּיל׃
לֵךְ עַמִּי בֹּא בַחֲדָרֶיךָ וּסְגֹר דְּלָתְךָ בַּעֲדֶךָ חבי

אף לאורח דינך יי סברנא לשמך ולדכרנך חמדת נפשנא: נפשי מחמדא לצלאה קדמך בליליא אף רוחי במעי מברכא לך ארי כמא דדינך תקין לארעא קושטא יתאלפון למעבד דדיירין בתבל: יהבתא להון ארכא לרשיעי אם יתובון לאוריתך ולא תבו כל יומין דהוו קיימין יעברון קשוט על ארעא הוו שקרין אף אינון לא יחזון בתושבחת יקרך יי: יי כד תתגלי בגבורתך לאוטבא לדחלך לא ינהר לסנאי עמך יחזון רשיעיא ויבהתון פורענות עמא תחפינון אף אשתא לבעלי דבבך תשיצי: יי תתקין שלמא לנא ארי בכל עידן חסיבנא מחובנא את עביד עמנא: יי אלהנא שליטו בנא עממיא למהוי עלנא ריבונין בר מינך ברם במימרך אנחנא רחיצין בשמך אנחנא מודן: אינון פלחין למיתין דלא יחון לגבריהון דלא יקומון בכן כד תסער עליהון חוביהון ותשיצינון ותוביד כל דכרניהון: אתגליתא לכנשא מבדרי עמך יי אף עתיד את לקרבא גלותהון לאתגלאה בגבורתך לדחקא כל רשיעיא לגהנם: יי בעקא הוו דכירין לדחלתך בעקתהון הוו מלפין אולפן אוריתך בחשי: כמעדיא דמטא בעידן מילדה זיעא ומצוחא בחיבלהא כן הוינא מן קדם דחבנא קדמך יי: אוחתנא עקא במעדיא דמטא עידן מילדה קליל ברוחה פורקן לא איתיאו ארעא לא עבדו אף פרישן לא יכלין למעבד דדיירין בתבל: את הוא מחי מיתין גרמי נבלתהון את מקים יחיון וישבחון קדמך כל דהוו רמן בעפרא ארי טל נהור טלך לעבדי אוריתך ורשיעיא די יהבתא להון גבורא ואינון עברו על מימרך לגהנם תמסר: אזילי עמי עביד לך עובדין טבין דיגנון עלך בעידן עקא אטמר

אף ארח. אף בדרך משפטיך ה' קוינוך. כלו' אפילו בעת שהגיעו משפטיך עלינו שהיית מיסר אותנו בגלות בחטאתינו אף על פי כן קוינו לך ולא היינו מתיאשים מן הגאולה ולשמך ולזכרך היתה תאות נפשנו. ופי' ולשמך ולזכרך שהיינו מתאוים לגאולה שיזכור לנו שמך. ויאמ' לנו בגלות דבר אחר: נפשי אויתיך. כשמדבר על לשון ישר' פעמי' מדבר בלשון רבי' על דרך פרט ופעמי' בלשון יחיד. אמר בנפשי אויתיך. כלו' בכל כחי ורצוני אויתיך: אף רוחי בקרבי. כל עוד שיהיה רוחי בקרבי אשחרך ואקדמך בתפלתי: כי כאשר משפטיך לארץ. אף על פי שמשפטך תבא עלינו לא אמנע בעבור זה מרדף אחריך ומהתאוות אליך כי אני רואה כי משפטיך טובי' כי כאשר משפטיך יבאו לארץ הם נוסרו ולמדו לעשות צדק יושבי תבל והם אשר נגע יהי' בלבם שבעבורם מתקיימת תבל. אבל הרשעים לא יוחנו. והו שאמ': יוחן רשע. ופירו' בתמיה. אמ' יוחן רשע והוא לא למד צדק בעבור משפטיך. כי אמ' אינם למוסר אלא מקרה הוא בעולם לית דין ולית דיין: בארץ נכחו' יעול. בארץ ששבו לעשות נכחות ונוסרו בעבור משפטיך שנגעו בהם הוא לא כן יעשה אלא יעול יעש' עול כמשפטו: ובל יראה גאות ה'. יש מפרשי' אותו דרך תפלה שלא יראה הרשע גאות ה'. כלו' שלא יראה בטובה. והנכון שהוא על דרך הזה. כמו שאמ' יעול. ולמה שאינו רואה בגאות ה' ולא יחשוב שהאל משגיח בענייני בני אדם ויגאה עליהם לגמלם כרשע': יהוה רמה ידך בל יחזיון. הם הרשעי' אינ' רואי' כשרמה ידך. כלומר אינם חושבי' בבא הפורענות על הרשעי' כי מידך הוא: יחזו ויבושו קנאת עם. יראו בעת הישועה כשתקנא לעמך ותושיעם יראו הם ויבשו. כמו שאמ' קנאתי לירושלם קנאה גדולה. כי אז לא יוכלו לומר מקרה הוא כי יראו מעט עם נושעי' מעמים רבים ואז יבשו ויכלמו: אף אש צריך תאכלם. אותה האש שאכל צריך. כי כשיבוש האדם יהפכו פניו לאש. כמו שאומ' פני להבי' פניהם. יהוה תשפת. אמר תערוך שלום לנו כי בידך לעשות כמו שפעלת אתה פעלת הכל ועשית לנו כל מעשינו מה שקרה לנו ממעשה העולם הן טוב הן רע אתה פעלת הכל ולא היה בדרך מקרה. והואיל ובידך הכל ערוך לנו השלום כי כמה ימים היינו בצער בגלות ומכאן ואילך תן לנו שלום. ואדוני אבי ז"ל פירש תערוך לנו השלום כי כשתתן לנו השלום כל מעשינו פעלת לנו הכל תלוי בשלום: יהוה אלהינו. זכור לנו מה שהתחזקנו עמך בגלות כי אף על פי שהיו האומות בעלים ואדוני' לנו והיו עובדי' בנו בפרך אף על פי כן לבד בך נזכיר שמך. ואלו היינו זוכרי' שם אלהי' אחרי' לאויבינו אשר היינו תחתיהם היינו נכולי' מידם והיינו במעלה ובגדולה כמוהם ולא רצינו וסבלנו העינוי וזכרנו את שמך לאויבינו ואמרנו כי בך בטחוננו ולא נמיר אותך באחר: מתים בל יחיו. ואלה העמי' ההם שלא פנינו אליהם בגלות כי הם מתים ואין בהם חיות והם כמו המתים שלא יקומו. כמו שאמ' ממקומו לא ימוש: לכן פקדת. אתה עליהם. ועל עובדיהם והשמדת אותם מן העולם עד שלא נשאר זכר להם: כל זכר. פירוש שום זכר. כמו כל מלאכה לא תעשו: יספת לגוי ה'. אותם השמדת ואבדת אבל הגוי שהוא לך יספת והגדלת להם כל טובה יספת להם לפי שנכבדת עמהם ולא עם הגוים האחרי'. לפיכך רחקת אותם עד קצוי ארץ. כלומ' טלטלתם הנה והנה והגליתם מארצם עד קצוי ארץ: יהוה בצר פקדוך. כשהיו ישר' בגלות בצרה פקדוך. כלו' אותך לבדך פקדו בעת צרתם לא אחר: צקון לחש מוסרך למו. בעת שהיה מוסרך להם היו שופכי' לפניך תפלה כי יודעי' היו כי הצרה הבאה להם בגלות מוסרך היה ולא בדרך מקרה אלא שהיית מיסר אותם על עונם והם היו מתודי' ומתפללי' לפניך כן היה דרכם וחקם כל זמן שהיו בגלות: צקון. הנון נוספת כנון אשר לא ידעון אבותיך. והוא חסר פא הפעל ושרשו יצק. ולחש פירוש תפלה. וקראת כן לפי שהיא כאמרת בלחש. וי"ת ה' בעקא וגו'. ר"ל בעתות השמד בגלות שהיו גוזרי' עליהם שלא ללמוד תורה ושלא לעשות מצות והם היו לומדי' ועושי' בחשאי: כמו הרה. פירשו אדוני אבי ז"ל דבק עם הפסוק שלמעלה צקון לחש מוסרך למו. ואמ' כל כונה שתכם ותיסרם הם בכל עת שבים אליך ואהבוך. כמו הרה תקריב ללדת כי בעת שהיא קרובה ללדת חבליה יותר חזקים ואף על פי שהיא ידעת כי בעלה גרם לה זה אינה שונאה אותו ובאותה שעה שחבליה חזקים היא תאהבנו. וכן היינו מפניך כי בעת שתכנו ותיסרנו אנו אוהבים אותך יותר ושבי' אליך בכל לב: הרינו חלנו. כמו ילדנו רוח. פירש אדוני אבי ז"ל היולדת כאשר ילדה ידעה כי כבר נמלטה. אך ענינו כמו האשה שתקריב ללדת בלא עתה ולא ילדה. זהו כמו רוח ואינה שמחה בהפסק החבלים, כי יודעת היא כי בקרוב תעמד עוד במשבר בנים. כן היינו אנחנו בגלו' כי בעת שהיינו נמלטים מצרה לא היינו שמחים כי ידענו כי אחרת תכופה ועתידה לבא אחריה. כי בענין זה היינו בכל ימי הגלות כי דבר הישועות אשר הבטחתנו לא היה נעשה בארץ: ובל יפלו ישבי תבל. לא היו נופלים מתלכות אמו' העולם כי אותו דבר הוא סימן לישועתינו כשיפלו הם נקום אנחנו ובכל עת שהיינו נצולים מצרה לא היינו שמחים בזה כי היינו יודעים כי לא הגיע עת הישועה ולא היינו רואים שהיו נופלי' יושבי תבל: נעשה. כפעל עומד: יחיו מתיך. אמר אז בעת הישועה יחיו מתיך כי עתיד הקדוש ברוך הוא להחיות מתים בעת הישועה. וכן אמר בנבואת דניאל ורבי' מישיני אדמת עפר יקיצו. וכבר כתבנו בתחלת פרשה זו שהיא ביום ההוא יושר השיר הזה. והשיר הוא ענין הפרשה הזאת עד זה הפסוק. ואמ' הנביא אז יחיו מתיך והכנוי הוא כנגד האל. רוצה לומר הצדיקי' שהם לאל כמו שאמרו רבותינו זכרם לברכה כי תחית המתים לצדיקים ולא לרשעים. וכן נראה בזה הפסוק שאמ' מתיך. וכן מנבואת דניאל שאמ' ורבי'. ואמ' נבלתי יקומון. וחסר עם או כף כנבלתי או עם נבלתי. אומ' כשתקום נבלתי מן העפר יקומו גם כן שאר הצדיקי' והוא היה בוטח באמת שיקום שהיה יודע בעצמו שהוא צדיק: הקיצו ורננו. ויאמ' כל אחד לחברו הקיצו ורננו שוכני עפר. או יצא קול מן השמי' ויאמ' להם זה: כי טל אורות טלך. אורות הם ירקות. כמו ללקט אורות. אמר על דרך משל טל הראוי לירקות הוא טלך כמו שהטל מחיה הירקות ומצמיחם כן טלך אמ' כנגד השם שיחיה המתי': וארץ רפאים תפיל. הארץ תפליך המתים ממנה לחוץ. לשון האשה המפלת. וארץ כמו והארץ נעדרה ממנו הא הידיעה. או יהיה תי"ו תפיל כנגד האל. אמ' תחיה מתיך אבל הרשעי' והם הרפאי' תפיל אותם לארץ עד שלא תחיה אותם. לך עמי. זה הפסוק אמר במלחמת גוג ומגוג שתהיה צרה לישר' מעט זמן אמ' דרך משל לך עמי בא בחדריך וסגור דלתך בעדך. וזה משל להסתר במעשים טובי' ובתשוב' שלמה. כי כמעט רגע יהיה הזעם ויעבור והטובי' ימלטו. כמו שאמ' כל הנמצא כתוב לחיים: חבי

חבי כמעט רגע עד יעבור זעם׃ כי הנה יהוה יצא ממקומו לפקד ויענו
עון ישב הארץ עליו וגלתה הארץ את דמיה ולא תכסה עוד על ח
הרוגיה׃ ביום ההוא יפקד יהוה בחרבו כו
הקשה והגדולה והחזקה על לויתן נחש ברח ועל לויתן נחש ע
עקלתון והרג את התנין אשר בים׃ ביום ההוא כרם חמר ענו לה׃
אני יהוה נצרה לרגעים אשקנה פן יפקד עליה לילה ויום אצרנה׃ אפקר
חמה אין לי מי יתנני שמיר שית במלחמה אפשעה בה אציתנה
יחד׃ או יחזק במעזי יעשה שלום לי שלום יעשה לי׃ הבאים מעוזי
ישרש יעקב יציץ ופרח ישראל ומלאו פני תבל תנובה׃ הפטרת
הכמכת מכהו הכהו אם כהרג הרגיו ואלה
הרג׃ בסאסאה בשלחה תריבנה הגה ברוחו הקשה ביום קדים׃ שמות
לכן בזאת יכפר עון יעקב וזה כל פרי הסר חטאתו בשומו
כל אבני מזבח כאבני גר מנפצות לא יקמו אשרים וחמנים׃

אטמר כזעיר זמן עד דיעדי לוט׃ ארי הא יי מתגלי מאתר שכנתיה
לאסערא חוב יתיב ארעא עלוהי ותגלי ארעא על דם זכאי דאתשיד
בה ולא תכסי עוד על קטילהא׃ בעידנא ההיא יסער יי בחרביה
רבתא תקיפתא וחסינתא על מלכא דאיתרבב כפרעה מלכא קדמאה
ועל מלכא דאתגאי כסנחריב מלכא תנינא ויקטול ית מלכא דתקיף
כתנינא די בימא׃ בעידנא ההיא כנישתא דישראל דהיא ככרם נציב
בארע טבא שבחו לה׃ אנא יי נטר להון קיים אבהתהון ולא אישיצינון
אלא בזמן דאינון מרגזין קדמי אנא משקי להון כוס פורענותיהון
אלא חוביהון גרמין לאתפרע מנהון כבר ליליו יומם מסרי מגין עליהון
הא גבורן סגי קדמי הלא אם ישוון בית ישראל אפיהון למעבד׃
אוריתא אשלח רוגזי וחמתי בעממיא דמתגרן בהון ואשיצינון כמא
דמשיצי אשתא הובאי וכור כחדא׃ אם יתקפון בפתגמי אורייתי
אתעביד שלמא להון מכען שלמא יתעביד להון׃ יתכנשון מביני
גלותיהון ויתובון לארעהון תמן יתילידון דבית יעקב יפשון ויסגון
דבית ישראל וימלון אפי תבל בני בנין׃ הכמחתא דהוה מחי מחוהי
אם כקטול קטלוהי יתקטל׃ בסאת דהויתא כאיל בה יכילון לך דהויתא שלח ומעיקלהון מתי עליהון במילא מתקיף עליהון ביום לוט׃ בכן ברא ישתבקון
חובי בית יעקב ודין כל עוברי אסטות חובוהי בשויותיה כל אבני מדבחא כאבני גיר מנפצן לא יתקיימון אשיריא וחניסנסיא׃
ארו

חבי · אמ' לשון נקבה כנגד עמי שזכר כי עם מצאנו בלשון נקבה . כמו מדוע שובבה העם הזה · וחטאת עמך . אבל ברוב הוא לשו' זכר . ויש מפרשים אותו שם בפלס שבי כבי . ודלתיך כתוב ביוד' לשון רבי' וקרי דלתך לשון יחיד על דרך כלל . ואיננו משקל דלת בסגול'. כי היחיד הוא' דלתיך · כמו ויקוב חור בדלתו : יעבור · כתוב בוו' וקרי בלא ויו בקמץ חטף מפני המקף : כי הנה ה' יוצא ממקומו . על דרך משל כמו שאמ' גם כן ויצא ה' ונלחם בגוי' ההם וכל עונם שקדם יפקד עליהם בעת ההיא וכל דם נקי ששפכו יפקד עליהם וכאשר לא ינקם הדם יראה כאלו הוא מכוסה תחת הארץ וכשינקם כאלו הוא מגולה · וכן אמר איוב ארץ אל תכסי דמי · לפיכך אמ' ולא תכסה עוד על הרוגיה . וזכר הדם ולא זכר החמסי' האחרי' שעשו כי הדם הוא החמס הגדול . וכן אמר בנבואת יואל ונקיתי דמם לא נקיתי : ביום ההוא . הקשה הגדולה והחזקה · הכפל לחזק כריתת החרב בגוי' שלא היתה כמוה . וכל זה במלחמת גוג ומגוג כמו שפירשנו · ולויתן שזכר הוא משל על מלכי האמות החזקי' · ולויתן הוא הדג הגדול אשר בים . ויקרא גם כן תנין . כי כן כתוב ויברא אלהי' את התנינים הגדולי' · לפיכך המשיל המלכי' הגדולים בלויתן ותנין · והתנין הוא הנחש · ומה שאמר בריח ואמ' עקלתון כאלו מבריח היה מן הקצה אל הקצה מרב גדלו ובמקומות מעקל עצמו מרוב ארכו לפי' נקרא עקלתון · ומה שאמ' לויתן לויתן תנין שלשה רמז למלכות פרס וישמעאל ומלכות ההודו' שלשה . ויש מפרשי' נחש בריח התלי שהוא מבריח מן הקצה אל הקצה גם הוא עקלתון · ועליו נאמ' חוללה ידו נחש בריח . ולפירו' הזה גם כן הוא משל על מלכי האמות . וכן הוא בפרקי דרבי אליעזר התלי מכור המאורות ונטוי מן הקצה אל הקצה כבריח נחש עקלתון : ביום ההוא כרם חמר ענו לה · פירוש לכנסת ישר' שירו לה וענו לה כרם חמר כרם שעושה יין טוב · ולפי שהנביא בתחילת נבואתו קרא לה כרם שעושה באושי' ולא ענבי' לפיכך אמ' כי בעת ההיא שהיא עת הישועה אז יקראו לה כרם חמר שעושה ענבי' טובי' שיצא מהם יין חשוב אדום טוב . כי חמר ענין אדמימות . וכן את יין חמר רוצה לומר שאודם היין בו כי כן חשיבות היין אדמימותו · כמו שאמ' אל תרא יין כי יתאדם · והאדום יקרא בערבי אלאחמר · ותרגום יין חמרא : אני ה' נוצרה · הפך מה שאמ' הסר משוכתו והיה לבער : לרגעי' אשקנה · הפך מה שאמ' ועל העבי' אצוה מהמטיר עליו מטר : פן יפקד עליה · פירש אדוני אבי ז"ל עליה מן עלה זית · ואמ' לרגעי' אשקנה פן יחסר אפילו העלי' שלה כל שכן הפרי . או פירוש פן אפקד האויב עליה לילה ויום אצרנה · ופירוש המשל אני ה' נוצרה שתהיה השגחתי תמידה עליה · כמו שאמ' ושמתי עיני עליהם לטובה : לרגעי' אשקנה · שאשפיע עליהם רוח דעת ורוח נבואה כמים לרוב . כמו שאמ' כי מלאה הארץ דעה את ה' כמי' לים מכסי' . ואמ' אשפוך רוחי על כל בשר ואינו אומ' כל בשר אלא על ישר' . כמו שאומר אחר כן ונבאו בניכם ובנותיכם וגומר : אצרנה · בקמץ חטף הצד"י במקצת ספרי' : חמה אין לי · כי איננה ממדותי אלא ארך אפי' . ואף על פי שכתוב נוקם ה' ובעל חמה הרי פירש אחריו נוקם הוא לצריו והם אמות העולם להם הוא נוקם ונוטר לעת יבא אידם · ואף על פי שמאריך להם זמן רב עושה זה כדי להאבידם ולהשמידם מכל שלום ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו ואומ' להשמדם עדי עד . אבל לישר' איני עושה כן אלא כשחטאו מעט מעט הוא פוקד עונם ואינו שומר להם עד שיכלם · כמו שאמ' רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה על כן אפקוד עליכם את כל עונותיכם · לפיכך אמ' חמה אין לי · כלומ' על ישר' שאם היה לי חמה מי הוא שיתן לי שמיר ושית . כלו' הכרם שנותן לי שמיר ושית במקום ענבי' אם היה לי חמה הייתי פושע בה פשיעה אחת והייתי שורפה כלה כאחד במלחמה כשאני לוחם עמה על כל עונותיה . כן פירש אדוני אבי ז"ל הפסוק . והוא הטוב שבפירושי' : שמיר שית . חסר וי"ו השמוש כאלו אמ' שמיר ושית · כמו שמש ירח . ראובן שמעון והדומי' להם · שמיר שית הם מיני קוצי' : או יחזק במעזי · או יחזק בתורתי . כלו' הייתי מכלה אותם או היה מחזיק במעזי . כלו' תורתי שהיא מעוז להם : יעשה שלום לי . כלו' יבא זמן עוד שיעשה שלום לי : שלום יעשה לי . הכפל לחזק השלום שלא תהיה עוד מלחמה בין האל ובין ישר' והוא זמן הישועה · וזהו שאמ' אחריו : הבאי' . כלומ' הימי' הבאי' והוא זמן הישועה כמו הנה ימי' באי' נאם ה' והקמותי לדוד צמח צדיק וגו'. ואז בימי' ההם ישרש יעקב . ופירוש ישרש יתן שרש כמו שאמ' ויך שרשיו כלבנון כי עתה בגלות הוא כמי שאין לו שרש אבל בימי' ההם ישרש מלמטה ויציץ פרח מלמעלה : ומלאו פני תבל תנובה . כלו' בתנובה כמו שאמ' ויציצו מעיר כעשב הארץ · ותנובה חסר כף הדמיון כמו לב שמח ייטיב גהה שפירושו כגהה : הכמכת מכהו הכהו · כי עתה בזמן הזה תוכלו להכיר ולדעת כי אין חמה לאל על ישר' כמו שאמ' חמה אין לי כי אם כמכת מכהו הכהו ומכהו הוא מכה ישר' כמו פרעה וסנחריב וזולתם ועתה אם בכל אשר חטא ישר' הכהו האל כמו שהכה מכה ישר' שהכה בעשר מכות : אם כהרג הרוגיו הורג . כפל הדבר אמ' אם הורג ישר' כמו שהרגו הרוגיו והם אויבי ישר' . והכנוי כנגד ישר' כי הם הרוגי האל שהרגם בשביל ישר' . או יהיה הכנוי לישר' ואמ' הרוגיו כי בעבור ישר' הם הרוגי' והרי הם כאלו הרגם : בסאסאה . אמ' לא עשה האל עם ישר' כמו שעשה עם אויביו ששפך חמתו לפני ואבדם מן העולם לא עשה כן לישר' אלא כשהיו חוטאים לפניו במדה נפרע מהם לא יותר מן המדה שהיא שפיכת חמה אלא במדה קו לקו הוא נפרע מהם · והמדה שהוא שולח להם תריבנה . כלו' תריב כנסת ישר' בשלחה והוא כלל לפרות התבואה ולמכות הפרי כלו' ששולח להם השדפון והירקון ארבה וחסיל וכיוצא בהם : הגה ברוחו הקשה . הסיר הפרי ברוחו הקשה שמשיב בהם · ביום קדים . יום שנושבת רוח קדים עזה רוחו הוא ששולח בהם להנקם מהם לאכול תבואתם ופירותיהם לא שישפך חמתו עליהם בלא מדה עד שיכלם זה לא יעשה האל עם ישר' · וזהו שקדם חמה אין לי אלא הכמכת מכהו · ושלחה הוא שם על הגבות ושדות התבואה כמו ברכת השלח לגן המלך · שלחיך פרדס רמונים . ואדוני אבי ז"ל פירש הפסוק כן במדה שהיא רבית לריב אתה ולשפטה ובשלחה וחרבה רבית להורגה לדון אותה באם כמדת סדום כי מעשיהם היו כמעשיהם לולי שחמל האל והנה האם הסירה ברוח קדים עזה לאחר שנזרקה על העיר כמו שמפורש ביחזקאל · הגה ענין הסרה כמו הגה סיגים מכסף הגה רשע לפני מלך : לכן בזאת יכופר עון יעקב · אף על פי שיש בם עונות אחרים זהו עיקר עונו האשרים והחמנים שהם עובדים אותם ואם יתן המזבחות אשר עשו לבעלי' יתשם וינפצם היטב כמו אבני גיר מנופצות ובתנאי שלא יקומו עוד אשרים וחמנים כי אם ינתצום עתה ויחזרו ויבנו אותם אחר זמן אין תשובת' שלמה אלא שיעקרו אמונתם מלבם וינתצום וינפצום שלא ישובו לבנותם עוד בזה יכופר עונם : וזה יהיה כל פרי הסיר חטאתו · כי אם יסיר מה יהיה פרי ההסרה הסרת כל חטאתו כי מאחר שיעקרו עבודה זרה כל שכן שישובו משאר העונו' כי מעת שימחו עבודה זרה ממעשה וממחשבה ישובו לו בתשובה שלמה ויעשו מצותיו כי העבודה זרה היא עיקר כל העונות : גיר הוא סיד ובארמית על גירא די על כותל היכלא :

כי עיר

כי עיר בצורה בדד נוה משלח ונעזב כמדבר שם ירעה עגל ושם י
ירבץ וכלה סעפיה: ביבש קצירה תשברנה נשים באות מאירות אותה
כי לא עם בינות הוא על כן לא ירחמנו עשהו ויצרו לא יחננו :
והיה ביום ההוא יחבט יהוה משבלת הנהר עד נחל מצרים
ואתם תלקטו לאחד אחד בני ישראל : והיה
ביום ההוא יתקע בשופר גדול ובאו האבדים בארץ אשור והנדחים
כ ח בארץ מצרים והשתחוו ליהוה בהר הקדש בירושלם : הוי
עטרת גאות שכרי אפרים וציץ נבל צבי תפארתו אשר על ראש גיא
שמנים הלומי יין : הנה חזק ואמץ לאדני כזרם ברד שער קטב
כזרם מים כבירים שטפים הניח לארץ ביד : ברגלים תרמסנה
עטרת גאות שכורי אפרים : והיתה ציצת נבל צבי תפארתו אשר
על ראש גיא שמנים כבכורה בטרם קיץ אשר יראה הראה אותה
בעודה בכפו יבלענה : ביום ההוא
יהיה יהוה צבאות לעטרת צבי ולצפירת תפארה לשאר עמו :

ארי קרתא דהות כריכא בלחודה תתיב תהי מטלטלא ושביקא כמדבר
בה יגיחון צדיקיא ויבזזון ית נכסהא ויסופון משריתהא מלמיפק :
יתקצר חיליהון ויבהתון בעובדיהון יתברון נשי טלן לבית דחלתהון
ומלפן יתהו ארי לא עם סוכלתן אינון על כן לא ירחם עליהו דעבדונון
ודברינון לא יחוס עליהון : ויהי בעידנא ההיא יתרמון קטלין קדם
יי מכיף נהרא פרת עד נחלא דמצרים ואתון תתקרבון חד לסטר חד
בני ישראל : ויהי בעידנא ההיא יתקע בשופרא רבא וייתון די גלו
לארעא דאתור ודאטלטלו לארעא דמצרים ויסגדון קדם יי בטורא
דקודשא בירושלם : ווי די יהיב כתרא לגיותנא טפשא רבא דישרא'
ויהיב מצנפתא לרשיעא דבית מקדש תושבחתיה די על ריש חילא
שמינא כתשי חמר : הא מחן תקיפן וחסינן אתיין מן קדם יי כזרמית
ברד בעל עול רוח כזרמית מיין תקיפין שטפין כן ייתון עליהון עממיא
ויגלונון מארעהון לארעא אוחרי כחובא די בידיהון : ברגלין יתדש
כיתרא דגיותנא טפשא רבא דישראל: ויהי דיהיב מצניפתא לרשיעא
דבית מקדשא תושבחתיה די על ריש חילא שמינא כביכורא עד לא
קיטא דאסיחזי דחזי יתה כאילו היא בידיה יבלעינה: בעידנא ההיא יהי משיחא דיי צבאות לכלילא דחידוא ולכתר תושבחא לשארא דעמיה: למימר

כי עיר בצורה · כי עתה מעברו עבודה זרה העיר שהיתה בצורה היתה בעונותם בדד מאין יושב בה ואותו שהיה נוה ומשכן האדם הוא עתה חרב: משלח
ונעזב · כמדבר והיא מקום מרעה הבהמות. או פי' עיר בצורה בדד. עתידה כלו' בעונותיכם עיר שהיא בצורה עתה תהיה בדד. ויונת' זה על ירושלם או על
שמרון כי כשנאמרה נבואה זו לא גלו עדין השבטי' כמו שאמ' הוי עטרת גאות שכורי אפרי'. וזה אמ' על בית המלכות או על בית המקדש אמ' שיחרב בעונותם
ויהיה משלח ונעזב כמדבר ושם ירעה עגל ושאר בהמות והוא כמשמעו או על דרך משל: וכלה סעפיה · אמ' סעפיה לפי שהמשיל כנסת ישר' לכרם אמר כי העגל
ירעה אותה וכלה סעפיה כמו שאמ' בנבואה הראשונה הסר משוכתו והיה לבער · ואדוני אבי זכרונו לברכה פירש עגל משל על מלך מצרי' כמו שקרא עגלה
יפיפיה מצרי' וזה כשלקח יהואחז. ופירש החכם רבי אברהם בן עזרא סעפיה משל על ערי הפרזות· ואם עגל משל על פרעה יהיה סעפיה משל על הכסף והזהב
שענש פרעה את הארץ: ביבש קצירה · קציר הוא ענף העץ כמו וטל ילין בקצירי תשלח קצירה עד ים. וקצירה הוא לשון יחיד דרך כלל ואמ' על הפרט דרך רבוי
תשברנה רוצה לומ' הסעפי' והפארות · ואמ' דרך משל כמו העץ כשיבש בו ענף ישבר מאליו כן ישראל בהגיע עת פורענותם ישברו מאליהם ואפילו נשי' באות
מאירות אותה · פירוש מבעירות ומדליקות אותה כי כיון שיבש הענף אינו ראוי כי אם לשרפה. פירוש אותה כנסת ישר'· ורוצה לומ' כי כל אומה אפי' יהיו חלשים
כנשי' ירעו וישחיתו אותם: כי לא עם בינות הוא · ישר' עתה אינו עם בינות שאלו היה עם בינות היה מתבונן בעצמו ורואה כי כל זה הרע בא לו על שעזב ה':
על כן לא ירחמנו · לפי שאינו מתבונן על מעשיו ואינו שב לאל בבא עליו הרעה לא ירחמנו מי שעשה אותו וגדלו על כל עם: ויוצרו · להיות לעבד לו והוא לא כן
עשה על כן לא ירחם עליו ולא יחננו והסתיר פניו מהם והיה לאכול ומצאוהו צרות רבות ורעות אולי אז ישוב · ויונתן תרגם אלה שני הפסוקים על אומות העולם
כלו' אם יעשה שיסיר האשרי' והחמני' תהיה עיר בצורה של אומות העולם בדד · וכן תרגם יונתן ארי קרתא וגו': והיה ביום ההוא · בזמן הישועה: יחבט . כמו
שהוא חובט חיטי' מן הקש וכמו שהוא חובט זתי' מהאילן כן יחבט האל ישר' מהאומות כי הם בתוך העמי' כחטי' בתוך הקש וכזתי' לאילן הזית שילקט אדם ממנו
הטוב שהם הפרי ויניח הקש והעצי': משבולת הנהר · שבולת הוא חוזק מרוצ' הנהר כמו ושבלת שטפתני. ופירוש הנהר הוא נהר שבטיון כמו שאמ' על השבטים
וזרם מעבר הנהר · ואמ' עד נחל מצרי' כי עד מצרי' יבאו שם יתקבצו עם אחיהם בני הגלות הזה ויעלו לירושלם. ואמ' ואתם כנגד בני הגלות שהם יהודה
ובנימין שהם מפוזרי' בכל פאה לפיכך אמ' ואתם תלוקטו כאלו אמ' ואתם בני ישר' אשר מעבר הלז תלוקטו לאחד אחד כמו שאמ' בנבואת ירמיהו ולקחתי אתכם
אחד מעיר ושני' ממשפחה והבאתי אתכם ציון · ופירוש לאחד אחד אחד לחבירו כלו' אחד מזה ואחד מזה יתקבצו יחד. ומה שאמ' עד נחל מצרי' כי במצרי' סוף
מלכות העמי' בהלחם מלך הצפון עם מלך הנגב ויבא מלך הצפון עד מצרי' ומשל במכמני הזהב והכסף ובכל חמודות מצרי' וכו' כמו שכתוב בחזיון דניאל ·
ואמ' בעת ההיא יעמד מיכאל השר הגדול העומד על בני עמך וגו': והיה ביום ההוא · כפל עוד הענין לחזק: יתקע בשופר גדול. כך יתקבצו כאלו היה נתקע
בשופר גדול להשמיע הקול בכל העולם כמו שאמ' גם כן וה' אלהי' בשופר יתקע כך יבאו מכל פאה כאלו תקעו להם שיבאו האובדי' הם השבטי' שהגלו מעבר
הנהר שהגלם שם מלך אשור והוא בארץ אשור שהיו שם כאלו אבודי' שלא יבאו עוד משם כי גלות בבל שהיו יהודה ובנימן שבו אחר כן לסוף שבעי' שנה ואחר כן
גלו פעם שניה והם נדחי' בכל פאה ומפוזרי'. ומה שאמ' בארץ מצרי' כי שם יבאו כמו שפירש ומשם יעלו והשתחוו לה' בהר הקדש ובירושלם. פירוש בהר הקדש
שהוא בירושלם: והר הקדש · הוא הר המוריה והוא מקום בית המקדש: הוי עטרת גאות. עתה דבר על אנשי דורו במלכות אפרי' על השבטי' שלא גלו עדין והיו
מתענגי' בטובה שהיתה להם והיה כל עסקם במאכל ומשתה ובתענוג בשמן המבושם עד שבאו' לידי שכרות ומקיאי' ויוצאי' כדרך השכורי' והיו נמשכים אחר
הנאות העולם ושכחו האל ומצותיו כמו שאמ' שמנת עבית כשית ויטוש אלוה עשהו וגומר . ואמ' רבותינו ז"ל חמרא דפרוגיתא דדורמסקית הם קפחו עשרת
השבטי' מישר' · ואמ' הנביא עליהם הוי ואוי עטרת גאות על דרך משל כי מן הגאוה היו עושין עטרות להם והיו מתפארי' בעטרם ובתענוגם ודמה חמדתם
והתפארותם כציץ העשב או האילן שהוא יפה בגאותו וכשהרוח נושבת בו הוא נובל ונופל לארץ והנה נשחת יפיו ושב עפר כן יהיה צבי תפארת אפרי' ועטרת
גאותם · ואמ' אפרי' כי היא ראש מלכות ישר'· וצבי פירושו חפץ וחמדה ופאר כמו צבי היא לכל הארצות. ואמ' אשר על ראש גיא שמני' פירוש עטרת הגאות
וציץ התפארת שהוא על ראש גיא השכורי' האלה שהם הלומי יין כלומ' מוכי היין שהיין מכה אותם לארץ שנופלי' שכורי' מתגוללי' בקיאם ובצואתם. וקרא ראש
גיא שמני' על דרך הפלגה מרוב השמן המבושם שיוצקי' על ראשם כאלו היא גיא מלאה מים ועתה אומ' להם מה סוף תענוגם ואמ': הנה חזק ואמץ לה' . הנה
יום חזק לה' שיבא עליהם כזרם ברד שמפיל האילנות ומשברם: שער קטב. וכשער · וכף כזרם עומדת במקום שני' · ושער הוא אומ' על רוח סערה שקוטב וכורת
הכל. ועוד המשילו לזרם מים כבירי' שיבאו וישטפו כל אשר יעבור עליהם ויפילו האילנות הגבוהי' לארץ כן זה היום החזקה והאמיץ יניח עטרת גאותם לארץ
ביד כלו' בחזקה · ברגלי' תרמסנה · ולא די שיניח עטרת גאותם לארץ אלא שירמסנה ברגלי' לאחר שתפול לארץ וזה כלו משל לרוב שפלותם. ואמ' תרמסנה לשון
רבות ואמ' עטרת יחידה ואמ' עטרת דרך כלל ואמ' תרמסנה דרך פרט על כל עטרותיהם רוצה לומ' כל הדברי' שהם מתגאי' בהם וכן כי תקראנה מלחמה: והיתה
ציצת · נזכר בלשון זכר ציץ ובלשון נקבה ציצת וכן כן וכנה · וציצת אינו סמוך אלא התי"ו תבא במקומות רבי' במקום הא כמו עגלת שלישיה· אל תתני פוגת לך·
והדומי' להם כמו שכתבנו בספר מכלל· ולפי שזכר הציץ בלשון זכר ובלשון נקבה אמ' והיתה· ואמ' נובל עוד דמה ציץ תפארתם לבכורה בטרם קיץ ואמ' כבכורה
בטרם קיץ כלו' התאנה הבכורה בטרם שיבאו פירות הקיץ כלו' הבכורה שתבא בתחילה בני אדם קופצין עליה לקחתה והרואה אותה בתחילה לוקח אותה :
עודה בכפו יבלענה· כלו' בזמן שתהיה בכפו תכף יבלענה מרוב חמדתו אותה כן יהיה עושר אפרי' וטובם יבלעם האויב במהרה: כבכורה · מפיק הא ואינה
לכנוי רק היא לתפארת הקריאה וכמוהו ותעלומה יוציא אור וגולה על ראשה· ואדוני אבי ז"ל פירש בכפו ענף כמו וכפתו לא רעננה כלו' כשיראה אותה בענף
יבלענה מרוב תאותו לה. ביום ההוא · שיגלו עשרת השבטי' כמו שאמ' באותו עת יהיה ה' צבאות לעטרת צבי ולצפירת תפארה לשאר עמו והם יהודה ובנימן
שנשארו ומלך עליהם חזקיהו שעשה הישר בעיני ה' ובשנת שש לחזקיה גלו השבטי'· ואמר לעטרת צבי הפך לעטרת גאות שאמר על השבטי' וכפל הענין ואמר
לצפירת תפארה לחזק הענין כי עטרה וצפירה אחד וצבי ותפארה אחד ומנהג המקרא הוא לכפול הענין במלות שונות לחזק הענין. וצפירה הוא ענין סבוב
לפיכך נקראה העטרה או מצנפת הראש צפירה לפי שהיא סביב הראש. ובמשנה הקופה שעשה בה שתי צפירות והם מה שעושי' מן הגומא סביב הקופה ואמ'
שהאל יהיה להם לכבוד ולתפארת בימי חזקיהו:

ולרוח משפט.

ולרוח משפט ליושב על המשפט ולגבורה משיבי מלחמה שערה :
וגם אלה ביין שגו ובשכר תעו כהן ונביא שגו בשכר נבלעו
מן היין תעו מן השכר שגו בראה פקו פליליה : כי כל שלחנות
מלאו קיא צאה בלי מקום : את מי יורה דעה ואת מי יבין שמועה
גמולי מחלב עתיקי משדים : כי צו לצו צו לצו קו לקו קו לקו זער
שם זער שם : כי בלעגי שפה ובלשון אחרת ידבר אל העם הזה :
אשר אמר אליהם זאת המנוחה הניחו לעיף וזאת המרגעה ולא א
אבוא שמוע : והיה להם דבר יהוה צו לצו צו לצו קו לקו קו לקו זער
שם זער שם למען ילכו וכשלו אחור ונשברו ונוקשו ונלכדו :
לכן שמעו דבר יהוה אנשי לצון
משלי העם הזה אשר בירושלם : כי אמרתם כרתנו ברית את
מות ועם שאול עשינו חזה שיט שוטף כי עבר לא יבואנו כי שמנו שוט יעב
כזב מחסנו ובשקר נסתרנו :
לכן כה אמר אדני יהוה הנני יסד בציון אבן אבן בחן פנת יקרת

למימר קשוט דדין ולדיתבין בבית דינא למידן דין דקשוט ולמתן ג
נצחנא לדנפקין בקרבא לאתבותהון בשלם לבתיהון : ואף אלין
בחמרא רוו ובעתיקא אסתלעמו כהנא וספר רוו מן עתיק אסתלעמו
מן חמר טעו מן עתיק אתפניאו בתר מיכל בסים טעו דיינהא : ארי
כל פתוריהון מלן מיכל מגעל ומשקץ לית להון אתר דידכן מן אונס :
למן אתיהיבת אוריתא ולמן אתפקד למסבר חוכמא הלא לבית ישראל
דרחימין מכל עממיא וחביבין מכל מלכוותא : ארי אתפקדו למעבד
אוריתא ומא דאתפקדו לא צביאו למעבד ואתנביאו עליהון נביא
דאם יתובון ישתביק להון ולמילי נבייא לא קבילו הליכו ברעות ג
נפשהון ולא חמירו למעבד אוריתי סברו דיתקיים להון פולחן ט
טעותא ולא סברו לפולחן בית מקדשי כזעיר הוה בעיניהון בית
מקדשי למפלח תמן כזעיר בעיניהון שכינתי תמן : ארי בשינוי ממלל
ובלישן תולעבא הוו מלעגין לקביל נבייא דמתנבן להון עמא הדין :
דאמרין להון נבייא דין בית מקדש פלחו ביה ודא אחסנת בית נייחא
ולא אבו לקבלא אולפן : דין יהי כוס פורענותיהון על דעברו על
פתגמא דיי ועל דאתפקדו למעבד אוריתא ומא דאתפקדו לא צביאו
למעבד בכן יתמסרון לעממיא דלא ידעו אוריתא על דהליכו ברעות נפשהון ולא חמירו למעבד רעותי בכן יסברון לסעיד בעידן דאיתי עליהון עקא ולא יהי
להון סעיד וסמיך על דהוה זעיר בעיניהון בית מקדשי למפלח תמן בכן ישתארון כזעיר ביני עממיא דיגלון לתמן בדיל דיהכון ויתקלון לאוחרא ויתברון ויתצדון
ויתאחדון : בכן קבילו פתגמא דיי גברין רשיען שלטוני עמא הדין די בירושלם : ארי אמרתון גזרנא קים עם קטולא ועם מחבלא עבדנא
שלמא מחת סנאה ארי תיתי עליכון כנחל מגבר דאתון אמרין לא תיתי עלנא ארי שוינא בכדיב רוחצננא ובגין שקרין איטמרנא :
בכן כידנן אמר יי אלהים הא אנא ממני בציון מלך מלך תקיף גבר
ואומתן

ולרוח משפט . ויהיה האל לרוח משפט למי שיהיה יושב על המשפט והוא חזקיהו שיהיה מלך ויושב על כסא מלכות לעשות משפט ואמר כי האל יהיה לו
לרוח משפט כלומר שהאל יתן לו דעת ובינה לעשות משפט אמת . ואמר רוח כמו שאמר ונחה עליו רוח ה' רוח חכמה ובינה כי החכמה והבינה מחלקי
הרוח שהיא הנשמה : ולגבורה . שיהיה להם האל לגבורה וכן יהיה להם לשלום במחנה אשור בעבורם ולא הוצרכו לגבורת אדם כי האל יהיה להם לגבורה .
וכן כשנלחמו באויביהם והשיבו מלחמה להם עד שער עריהם הגבורות האל היה להם לגבורה ובגבורתו נכחו אויביהם כמו שכתוב הוא הכה את פלשתי'
עד עזה ואת גבוליה ממגדל נוצרי' עד עיר מבצר . ויונת' תרגם שני הפסוקי' כן בעדנא ההיא יהא וגו' . וכן רבותינו ז"ל פירשו הענין הזה בימי המשיח לעתיד ואמ'
לעושי רצונו של הקדוש ברוך הוא ולצפירת תפארה למצפין תפארתו : וגם אלה . אלה אומ' על יהודה ובנימן אמ' כמו שאמ' על השבטי' שכורי אפרי' הלומי יין כן
אמ' על יהודה ובנימן כי אפילו הם ביין שגו ובשכר תעו וזה היה בימי אחז וכן היו אלה ראויי' לגלות כמו אלה אלא שעתיד למלוך מלך עליהם שישיבם אל הדרך
הטובה והוא חזקיהו : כהן ונביא . הכהן והנביא שהיה להם להורו' התורה הם שגו כמוהם במשתה ובתענוג העולם . ונביא אינו אומ' על נביאי האמת כי אם על
נביאי השקר שהיו ביניהם והם היו מתעי' אותם ומתירי' להם התענוג ואומרי' להם שלום יהיה לכם אל תיראו עשו מה שתרצו . וית' כהן וספר ר"ל תלמיד : נבלעו
מן היין . כשתתו מרוב שתית היין ותעו מן הדרך הנכונה מרוב שתית השכר : שגו בראה פקו . רואה שם בפלס יורה ומלקוש ופי' שגו בנבואה בנבואת נביאי
אמת שגו ולא הלכו בה . ואדוני אבי ז"ל פירש אפילו בדבר הנראה לעין הם שגו בו : פקו פליליה . כמו מן ופיק ברכי' שפי' מכשול אמ' כשלו במשפט ולא שפטו דין
אמת הכהן והנביא שהיה להם להורותם התורה ולשפטם המשפט משפט אמת : פליליה מן ונתן בפלילי' : כי כל שלחנות . אפילו שלחן הכהני' מלאו קיא צואה פי'
קיא וצואה חסר וי"ו השמוש כמו שמש ירח ראובן שמעון אמ' שהם שותים עד שמשתכרים ומקיאים כי כן דרך השכור כמו שאומר כהתעות שכור בקיאו והנה הם
מקיאי' דרך פיהם ויוצאי' דרך נקביהם ממעל ומתחת : בלי מקום . עד שאין מקום נקי במקום משתיהם אלא הכל מלא קיא וצואה : את מי . אחר שהם משתכרים
וכל עסקם במאכל ובמשתה ומשתכרי' המורה שיבא להורותם למי יורה דעה ולמי יבין שמועה מה ששמע הנביא מאת האל לצוותם ולהורותם ולהבינם ולמי יורה
והנה הם אינ' בני דעה והשכל והרי הם כנערי' שמתגלגלי' בעצמן ואין להם דעת ללכת למקו' מוקצה להפנות : גמולי מחלב עתיקי משדי' . הם הנערי' הקטנים
אחר שנגמלה יניקתם כמו ויגדל הילד ויגמל . עד יגמל הנער והנערי' כשתשלם יניקתם מתחילין לדבר ואין להם עדין מתבונת האדם והבדל מן הבהמה אלא
הדבור כי אין להם עדין דעת כן הם אלה הגדולי' כקטני' ופי' עתיקי משדי' מן השדי' כמו שאמ' ויעתק משם . ואמ' גמולי עתיקי בדרך הסמיכות על אות השמוש
כמו לנביאי מלכם האלהי מקרוב השכוני באהלי' : כי צו לצו . צו היא שם כמו מצוה ולא באמרה המצוה בזה הלשון במקו' אחר . ורוצה בו באמרו צו מצוה קטנה
אמ' כי הם כמו הנערי' ולנערי' יצוה אדם אותם מעט מעט וילמדם כדי שיקבלו כי אין להם לקבל אלא דברי' מעטי' . וכן פי' קו לקו והקו הוא קו הבנין והבנאי נוטה
אותו עד שיעשה אותו טור אחר ואחר יסלקהו ויטהו לעשו' טור אחר . וכן יעשה מעט מעט עד שישלי' הקיר . וכן הוא הלמוד וההרגל לנערי' . וכן צריך שילמד
הנביא לעם הזה כי הם מעטי הבינה ועוד כי הם כלאי' לשמוע דבר ה' בעבור שאינם חפצי' בו ואחר שאמ' צו לצו קו לקו וכפלם לחזק הענין אמר זעיר שם זעיר
שם כלומ' יאמר להם מעט בדבר זה ומעט בדבר זה ואף על פי כן אינם מקבלי' : כי בלעגי שפה . אמר הנביא שידבר אל העם הזה ידמה שידב' לה' בלעגי שפה
כמו הלועג בשפתותיו שלא יוכלו בני אד' להבין את דבריו היטב או כמי שידבר בלשון אחרת כן עושין עצמן שלא יבינו דברי הנביא: אשר אמ' אליהם . והנביא
ממנה . והיה אומר לכהניהם ונביאיהם הניחו לעיף ישראל שהו' עיף ויגע בצרות רבות שיבאוהו הניחו לו והורוהו דבר ה' בו ינוח ולא תתעוהו בשקרותיכם
ובפחזותיכם : ולא אבוא שמוע . נכתב באלף . וכן ההלכוא אתו וכן מלת הוא : והיה להם דבר ה' . שלא רצו לשמוע מעט מעט והיה להם למכשול עון מעט מעט
מדה כנגד מדה : למען ילכו וכשלו אחור . כלו' כשיחשבו ללכת לפנים יכשלו לאחור ותהיה בהם יד אויביה' ונוקשו ונלכדו : לכן שמעו אנשי לצון . שאתם
מתלוצצים על דבר ה' ולא תחשבוהו לכלום : מושלי העם הזה . אמר כנגד שרי יהודה שהם כמושלים על העם הזה כי אחז המלך לא היה עושה התועבות ההם
אם השרים היו מוחים בידו אבל כשהנביא היה מוכיחם ומודיעם הפורענות העתידה לבא עליהם היו מתלוצצים ואומרים כרתנו ברית את מות . כי אמרתם .
שאתם מתיאשי' מן הפורענות ואומרים דרך ליצנות כרתנו ברית את מות שלא יבא לנו . וכן שוט האויב כשיעבור בעולם לא יבא אלינו : חוזה . שם כמו רואה
ספירשנו . כלומ' מחזה עשינו עמו כאדם המתרא' פני' עם בעל דינו לעשות שלום ביניהם : כי שמנו כזב . והם נביאי השקר : כזב מחסנו . שם לא היו אומרי' כזב
ושקר אלא הנביא קורא אותו מחס' כזב . והם דברי נביאי השקר שהיו מבטיחים אותם על שקר : שיט . כתוב ביו"ד וקרי שוט בוי"ו ואותיות אהו"י מתחלפות : עבור .
כתוב בלא יוד והוא מקור וקרי יעבור ביוד האותן . והענין אחד : לכן כה אמר ה' . יסד שם תאר . ולפע"ד שהוא פתח . אמר הנני מיסד בציון אבן והוא המלך
המשילו באבן גדולה שנותנין אות' ליסוד הבנין . וכן פנות הבי' עושים מאבנים גדולות לקיים הבנין . ואמ' שימלוך מלך טוב בציון שתנצל על ידו מן האויב והוא
חזקיהו שיחזי' העם בתשובה ויבע' הרשעי' . ופי' בחן מבצר מן הקימו בחוניו עפל ובחן : יקרת . שם כמו יקר והתי"ו במקום הא ואיננו סמוך כמו שפי' בתולת בית:
מוסד מוסד.

מוסד מוסד המאמין לא יחיש: ושמתי משפט לקו וצדקה למשקלת
ויעה ברד מחסה כזב וסתר מים ישטפו: וכפר בריתכם את מות
וחזותכם את שאול לא תקום שוט שוטף כי יעבר והייתם לו למרמס:
מדי עברו יקח אתכם כי בבקר בבקר יעבר ביום ובלילה והיה ר
רק זועה הבין שמועה: כי קצר המצע מהשתרע והמסכה צרה
כהתכנס: כי כהר פרצים יקום יהוה כעמק בגבעון ירגז לעשות
מעשהו זר מעשהו ולעבד עבדתו נכריה עבדתו: ועתה אל
תתלוצצו פן יחזקו מוסריכם כי כלה ונחרצה שמעתי מאת אדני
יהוה צבאות על כל הארץ:

האזינו ושמעו קולי הקשיבו ושמעו אמרתי: הכל
היום יחרש החרש לזרע יפתח וישדד אדמתו: הלוא אם שוה
פניה והפיץ קצח וכמן יזרק ושם חטה שורה ושערה נסמן וכסמת
גבלתו: ויסרו למשפט אלהיו יורנו: כי לא בחרוץ יודש קצח ואופן
עגלה על כמן יוסב כי במטה יחבט קצח וכמן בשבט: לחם יודק

ואמתן אתקפיניה ואחסניניה אמר נביא וצדיקיא דהימנו באלין
במיתי עקא לא יזדעזעון: ואישוי דינא תקין דאטמרהון כחוט בנינא
וזכותא כאבן משקולתא וידליק רוגזי ברותחצן כדביכון ועל דאטמרתון
מן קדם מעיקא יתכון עממיא יגלון: ויבטיל קיימיכון דעם קטולא
ושלמיכון דעם מחבלא לא יתקיים מחת סנאה ארי תיתי עליכון כנחל
מגבר ותהון להון לדיש: בזמן מעידוהי יגלי יתכון ארי בצפר בצפר
יעדי בימם ובליליו ויהי עד לא ימטי זמן לווא תסתכלון במילי נביא:
ארי יתקצר תיליהון משעבוד תקיף ושלטון מעיק יסגי מרווא:
ארי כמא דזעו טוריא כד אתגלי יקרא דיי ביומי עוזיה מלכא ובניסין
דעבד ליהושע במישר גבעון לאתפרעא מרשיעיא דעברו על מימריה
כן יתגלי לאתפרעא מרעברין עוברין נוכראין עובדיהון ומפלחין
פולחן טעותא פולחנהון: וכען לא תתרשיעון דילמא יתקפון יסוריכון
ארי גמירא ושיצאה שמעית מן קדם יי אלהים צבאות על כל יתבי
ארעא: אמר נביא אציתו ושמעו קלי אתפנו וקבילו למימרי: הכל
עידן מתנבן נביי לאלפא מאים יתפתחן אודני חייבא ויקבלון אולפן:
הלא אם ישוון בית ישראל אפיהון למעבד אוריתא ויתוב ויכניש יתהון מביני עממיא דאינון מבדרין ביניהון הא כקיצחא וכמונא דמזדריק ויקריב יתהון זרעין
זרעין לשבטיהון הא כזרעי חיטין על ליגנין וסעורין על סומנין וכונתין על תחומין: הא כל אילין אולפן דדין רידעון די אלהא מחוי להון אורחא דתקנא די
יהכון בה: ארי לא במוריגי ברזלא מדירכין קיצחא וגילגלי עגלא על כמונא מחזרין ארי בחוטרא חבטין קצחא וכמונא במחבוטא: ית עבורא מדירכין אף יתיה

מוסר מוסד. הראשון שם והשני פעול והוא דגוש עם הוי"ו ופי' יסוד חזק שביסודו' יהיה זה היסוד והו' חזקיהו. ואמ' המאמין לפי שרוב' לא היו מאמינים בדברי הנביא בימי אחז לפי' אמר המאמין לא יחיש המאמין שיש בכם לא יחיש וימהר לברוח' זאת הנבואה אבל על כל פני' ירחה אותה ואם לא תהיה כל כך בקרוב לא תרחק ושמתי על יד'. זה המלך שיקום אשי' משפט לקו לא כמו שהוא עתה שאין משפט ואין חסד ואין דעת אהי' בארץ אבל בימי המלך הזה יהיה המשפט במישור כמו הקו שנוטין אותו ליישר הבנין. וכמו המשקלת והיא אבן הבדיל או העופרת שמעבירי' אותו על הבנין גם כן לברחו' אם הוא ישר ועל פי המשקלת ההי' מיושרי' הבנין כן תהיה הצדק' במישו'. למשקלת שם בפלס משמרת ושפני האתנח נקמצה הקוף': ויעה ברד. המשיל האויב לברד ולמי' שוטפי' כמו שאמ' למעלה כזרם מי כבירי' כזרם ברד ויעה מגזר יעי' שהם המנקות שמנקי' אדם בהם הבית. ואותו הכזב שהיו אומרי' כי שמנו כזב מחסנו הברד יסיר אותו המחס' ואותו סתר שקר שאמרת' ובסתר נסתרנו אותו הסתר ישטפו אותו מי' והוא רמז למחנה אשור שיבא כמי' שוטפי'. כמו שאמ' למעלה את מי הנהר העצומי' ואמ' וחלף ביהודה שטף ועבר וגו' כמו שאמ' ויעל על כל ערי יהודה הבצורות ויתפש' ואז נשטפו הרשעי' אשר ביהודה שהיו משימי' סתרם ומחסם השקר והכזב: וכפר. יתבטל ויוסר. כמו ואים חכם יכפרנה: וחזותכם. שאמרתם עשינו חוזה לא תקום כמו שחשבתם. וכן שוט שוטף שאמרתם לא יבאנו לא כמו שאמרתם אלא שתהיו לו למרמס: מדי עברו. מעת שיעבור אותו השוט יקח אתכם: כי בבקר בבקר יעבור. כלומר בכל יום ויום כי מעת נסעו לבא לארץ ישר' לא ינוח ביום ובלילה. כמו שאמר למעלה לא ינום ולא יישן. ומה שאמ' בבקר בבקר והמחנה היה הולך ביום ובלילה כי בלילה לא היו נראים אלא בכל בקר ובקר היו נראים בארץ שהיו באים אל ירושלם: והיה רק זועה הבין שמועה. כששיבינו שמועתו יזועו וירעדו ויפחדו ממנה כי עתה אינם מאמיני': זועה. תנועה. כמו ולא קם ולא זע ממנו כי המפחד ירעד ויזוע גופו: כי קצר המצע. פעל עבר כי תחתיו קמץ וחתף פתח. וכן צרה פעל עבר כי הוא מלעיל. אמר דרך משל כאדם ששוכב על מצע והוא קצר ואינו יכול לפשוט רגליו ולהשתרע בו. וכן כאדם שיתכסה בשכבו במסכה שהיא צרה ולא יכול להתכנס ולהתאסף תחתיה כן יהיה בישר' כי מחנה אשור יתפשט בארצם והנה רחב ארצם תשוב צר וקצר. כמו שאמ' מלא רחב ארצך עמנו אל. ולא נשאר להם מכל ארצם אלא ירושלם והיתה צרה וקצרה מהתכנס כולם בתוכה: מהשתרע. מענין שרוע וקלוט שהוא ענין יתרון: כהתכנס. כשירצה להתכנס תחתיה לא יוכל. התכנס ענין אסיפה. כמו נדחי ישר' יכנס: כי כהר פרצים. כמלחמה שנלחם דוד בפלשתים בבעל פרצים והיה שם הר. כמו שכתו' ויעלו בבעל פרצים. ואותו הדבר היה פלא גדול שהכה אותם דוד בעם אשר היו אתו אז ועליהם נאספו כל פלשתים. ואמ' דוד פרץ ה' את אויבי לפני כפרץ מים. כלומ' מאת ה' היתה זאת וכמו אותו המעשה שהיה גדול שקם ה' ונלחם בהם כן יקום עתה וילחם בישר'. וכמו מלחמת יהושע בגבעון שהיה פלא גדול ואמר ויהומם ה' כן יהום עתה ה' את ישר' ולא יהיה בהם כח לעמוד כנגד אויביהם. ומה שאמר בעמק בגבעון ר"ל כמו שעשה בעמק אילון ובגבעון: לעשות מעשהו זר מעשהו. כשיקום לעשות מעשהו זה זר מעשהו כי לא עשה כזה אתמול שלשם. וכפל ענין במלות שונות כי זר ונכריה אחד ומעשהו ועבודתו אחד כתרגום מעשה עובדא. ואחז"ל פי' זר מעשהו כי בהר פרצים ובגבעון קם בעזרת ישראל להנקם מאויביהם אך עתה זה יהיה בהפך כי מישר' ינקם עתה. ויונתן תרגם הפסוק כן. ועתה אל תתלוצצו. כמו שאמר עליהם אנשי לצון ולרוב הפעלה בפעל יבא בלשון התפעל. כמו מתנקם בכפשי. מתרפקים על הדלת. והדומים להם: יחזקו. בשוא' החית והזין: מוסריכם. יסוריכם. אמר שתמרו לכם שלא תתלוצצו עוד על דברי ה' פן יהיו יסוריכם חזקים הכל כפי מעשיכם הפורענות עתידה לבא. כי שמעתי מאת ה' כי כלה ונחרצה. הכלה שתהיה נחרצה תהיה. כלומר גמורה. וכן כליון חרוץ כליון גמור: האזינו. אמ' להם דרך משל. ואמ' להם שיאזינוהו וישמעוהו. וכפל הענין במלות שונות לחזק הענין: הכל היום יחרש החרש. דמה משפטי האל ומכותו על ידי הנביאי' למשפטי החרישה והזריעה. וכפר' תחילה המליצה ואחר כך המשל. אמ' החורש שהוא חורש אדמתו כדי לזרעה יחרוש כל היום לא יעשה זה מה יעשה אחר שחרש קצת היום יפתח ויתיר שוריו וישדד אדמתו. כלו' יכתוש הרגבי'. וזהו וישדד שהולך בשדה וכותת הרגבי' במקום שימצאם: הלא אם שוה פניה. אם כמו כאשר. וכן אם יהיה היובל. אמ' כאשר ישוה פני האדמה שכתת הרגבי' ישוה פני הניר כדי שיפול הזרע בשוה: והפיץ קצח וכמון. כי לכל אחד מן הזרעי' יש משפט היאך יזרע והקצח והכמון צריך לזרען במקום שהעפ' כתות הרבה ודק מאד: שורה. מדה. כמו במשקל ובמשורה שפירושו מד'. ושורה תאר לדב' הנתן במדה. והיא בלשון נקבה לפי שהיא תאר לחטה שהיא לשון נקבה. ואמ' וכן ישים החטה בזריעתו במקום שהוא יודע מן האדמה שהוא מקום טוב לזריעת החטה יזרענה שם במדה לא יוסיף על המקום ההוא ולא יגרע מן האדמה שהיא טובה. וכן שעורה גם כן נסמן שים לו סימן במקום זריעת השעורי'. וכוסמת גם כן ישימנה בגבולה הידוע לו. וכן לכל זרע וזרע כמשפטו ובמקום הראוי לו. אבל זכר אלו שהן עיקר מאכל האדם והבהמה. וכן הקצח והכמון הם מיני תבלין צריכים למאכל האדם. כן הוא משפט הזריעה. ושורה וכסמן וגבולתו ענין אחד. ואמ' הענין במלות שונות כמנהג. וקצח הוא זרע שחור והוא ממיני התבלין. וכמון ידוע והוא הנקרא כומי"ן בלעז: ויסרו למשפט. האל יסר הזורע משפט הזריעה והורהו. כאלו אמר ואלהיו יסרו למשפט ויורנו. כלו' שנתן הכמה זו לבדו בלבו. ואחז"ל פירש הפסוק כן אמ' ויסרו למשפט על דרך משל כמו שמיסר המכה אמ' שיכה הזורע הרגבים הקשי' כדי לשוות פני הקרקע כמשפטו. כמו שאמ' אחר כך אלהיו יורנו. פירוש ימטירנו מענין יורה ומלקוש. כלו' הזורע יזרע כמשפט ואחר כך יקוה לאל שיתן מטר ויצמחו הזרעים: כי לא בחרוץ. פי' הוא לוח עץ ואבנים דקות תחובות תחתיו לדוש. אמ' כמו שיש חלוק בין הזרעים בעת הזריעה ומשפט זה אינו כמשפט זה כן בעת האסיפ': כי לא בחרוץ יודש קצח. ואופן עגלה על כמון יוסב. יוסב בוי"ו עם הרגש. ופירו' ולא אופן עגלה. ולא שזכר עומד במקום שני'. פירוש כי הקצח והכמון הם מיני זרעי' דקי' ולא ידושו אותם לא בחרוץ ולא בעגלה אלא במטה יחבטו. ומטה ושבט אחד: לחם יודק. אבל הלחם רוצה לומ' מה שעושין ממנו הלחם והם החטי' והשעורי' והכוסמין יודק על ידי החרוץ והעגלה. ומה שאמ' יודק כמו יודש אלא אמ' יודק על התבן שעל הזרע שיודק בדישה עד שיתגלה הזרע שבתוכו:
כי לא לנצח.

ארי לא לעלמא אדרכא ידרכוניה ומבלבל בגלגלי עגלתיה ומפריש
ית עיבורא ומפרח ית דוקא: אף דא מן קדם יי צבאות נפקת דאתקין
עלמא במחשבת דעתיה רבתא אסגי עובדי בראשית בסגי חוכמתי
: ווי מדבחא מדבחא דבני בקרתא די שרא בה דוד מן קדם כנישת
משריין דמתכנשין עלה שנא בשנא בידהגין יבטלון ואעיק לקרתא
דמדבחא בה ותהי צדיא וריקניא ותהי מקפא קדמי דם קטילין כאקופת
מדבחא דם נכסת קודשיא בזמנא דחגא סחור סחור: ואשרי עלך
משריין ואיבני עלך כרקום ואצבור עלך מליתא: ותמאכין מארעא
תמללין ומעפרא יתמכן מלך ויהי כאוב מארעא קליך ומעפרא מילך

כי לא לנצח אדוש ידושנו והמם גלגל עגלתו ופרשיו לא ידקנו:
גם זאת מעם יהוה צבאות יצאה הפליא עצה הגדיל תושיה:
הוי אריאל אריאל כט
קרית חנה דוד ספו שנה על שנה חגים ינקפו: והציקותי לאריאל
והיתה תאניה ואניה והיתה לי כאריאל: וחניתי כדור עליך
וצרתי עליך מצב והקימתי עליך מצרת: ושפלת מארץ תדברי
ומעפר תשח אמרתך והיה כאוב מארץ קולך ומעפר אמרתך

כי לא לנצח. אף על פי כן לא יודשו לעולם אלא זמן קצוב יש להם שיבין האדם הדש בחרוץ או בעגלה מה שהוא מודש. ואדוש האלף בו נוספת וראשונה בחירק ושניה בפתח והוא מקור: והמם גלגל עגלתו. כמו אופן עגלה שזכר כי אופן ועגלה אחד הוא כי אם יעב־ זה זמן רב אופן העגלה יהום ויכתת הזרע. וכן בחרוץ גם כן ישמר שלא יעבירנו על התבואה זמן רב כדי שלא ידיקו פרשי החרוץ הזרע. ופרשיו הם השנים מהחרוץ שבהם נכתת התבן מעל הזרע ואם יעשה זה זמן רב אפילו הזרע יהיה שבור ומכותת. וכנוי ידושנו וידוקנו על הלח' שזכר. ופעל ידושנו שהוא לשון יחיד על האופן. וכן פעל ידוקנו על החרוץ: גם זאת. לפי שאמר בתחילת הפרש' קולי ואמרתי אמר אל תחשבו כי זה אמרתי לכם מלבי כי גם זאת החידה כמו הדברים האחרי' שאני אומר לכם מעם ה' צבאות יצאה שהפליא בזה עצה והגדיל בו תושיה. כי המשל הזה הוא כפלא וגדול ותושיה היא החכמה והתורה כי החכמה יש במשל הזה. ועתה נפרש המשל החורש הוא הא' יתברך והאדמה היא ישראל. וכמו שהחורש יתקן האדמה כדי שתהיה נכונה לקבל הזרע כן הא' ית' תקן ענין ישראל כדי שיהיו נכונים לקבל דבריו תחילה הוציאם ממצרים שהיו בה כשדה שאינו עבור ומעלה קוצים כן היו הם במצרים במעשים רעים שדומים לקוצים והוא שלח להם משה נביאו אחר שלח להם אהרן ונביאים אחרים. כמו שאמר בנבואת יחזקאל ואומר להם איש שקוצי עיניו השליכו ובגלולי מצרים אל תטמאו וגו' ואחר שלח להם משה ועשה להם אותות ומופתים עד שהאמינו. כמו שאמר ויאמן העם והוציאם בכסף וזהב והכה אויביהם במכות הידועות והראה להם עמוד הענן ביום ועמוד האש לילה והעבירם בים ביבשה ונער פרעה וחילו. וכל זה הוא תקון האדמה לקבל הזרע שיקבלו מצותיו וחקותיו. וכן אמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע. ותקון האדמה ושווי פניה לא יעשה אותו החורש כל היום כן הא' לא יראה הנפלאות ההם בכל עת. ואחר תקון האדמה התחיל לזרוע בה והוריד שכינתו לעיניהם בהר סיני בקולות ולפידים והשמיע להם דבריו עד שכולם היו במדרגת נביאים אבל לא היו כולם שוי'. כמו שאמרו רבותינו ז"ל משה מחיצה בפני עצמו ואהרן מחיצה בפני עצמו. וכן כולם איש איש לפי שכלו. והטובים בשכלם דקי העיון הם הנמשלים למקום שהוא מיטב האדמה דקת העפר שראוי לזרוע בה הקצח והכמון שהם זרעי' דקים ואינם מאכל בפני עצמם אלא לטעם. כל זה הוא דקות הענין ומעוט ההגשמה. וכן קבלו דקי העיון שבהם והשכילו הדברי' הדקים הרוחני' והחטה והשעורה והכסמת. גם בדברים גשים יש בהם זה דק מזה. וכן במקבלין יש בהם שעיונו טוב זה מזה כמו שהחטה טובה דקת המאכל מהשעורה והכוסמת וצריך לה מקום טוב מן האדמה לזורעה בו. וכן השעורה והכוסמת כל אחת לפי מה שהיא כן כל אחד מהדברים הדקים העיוניים יש לו משפט בפני עצמו. וכן במקבליהם ומשכיליהם כל אחד יש לו משפט. וכמו שהזורע מקוה בזרעו שתוציא לו האדמה מגרגיר אחד כמה גרגירים כן קוה הא' מישראל שיוסיפו על מה שהורם וישכילו ויבינו דבר מתוך דבר. כי כמו שטבע האדמה להוציא יותר על מה שנזרע בה כן טבע האדם בכח הנפש המשכלת שנתנה בו להוסיף על מה שילמדוהו. וכן אמר תן לחכם ויחכם עוד וגו'. ויסרו למשפט הוכיחם תמיד. והמטר לאדם הוא המעורר לאדם והם הנביאים. והנה הא' שלח להם נביאים תמיד לעוררם ולהשכילם. והם כמו המטר באדמה כמו שאמר אלהיו יורנו. ועוד כי הזרע יעמד באדמה זמן קצוב עד זמן צמיחתו וגמר בשולו ואחר כך יקצור אדם אותו וידושנו להוציא המאכל וליהנות בו כן ישראל אחר שנתן הזרע בהם. והם החכמה והתורה והמצות ונתקיימו בהם והורגלו בהם. וזה כנגד עמידת הזרע באדמה היה ראוי שימצא הזורע תוספ' ויראה הטוב שבו לעיני כל. כמו שאמר כי הי' חכמתכ' ובינתכם לעיני העמים. והיה להם להשכיל ולהטיב מעשיהם עד שיאמרו העמים עליהם רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה. והדישה הוא מאמר הנביא ואזהרתו להוציא הפרי הטוב. והם המעשים הטובים והמשכילים ראוים שיספיק להם מעט האזהרה כמו הקצח והכמון שיחבטו במטה. והעם ראוים לאזהרה גדולה וחזקה כמו הזרעים הגסי' החט' והשעורה והכוסמת שצריך לדושם בחרוץ ואופן עגלה. ואף על פי כן לא יהיה זה לנצח כן הנביאים לא יעשו אזהרתם לנצח כי כמו שהזרע יהיה נשב' ונפסד ברוב הדישה כן דברי הנביא הם נפסדים ברוב האזהרה אחר שאינם מקובלים. והנה נשארו באדמה ללא תועלת. כי ישראל כל מה שיזהירם הנביא יוסיפו לחטוא. והנה הדברים נפתחים אחר שלא יהנו מהם ולא ישובו בעבורם מדרך הרעה והנה הם הפך המבוקש מהם והתקוה בהם ויאמרו העמים עליהם עם סכל ואין לב הפך מה שנאמר עליהם כשהיו שומרים דרך ה' רק עם חכם ונבון. ויונתן תרגם כן כל היום בכל עדן מתכבין וגו': הוי אריאל אריאל. המזבח נקרא אריאל. וכן בספר יחזקאל והאריאל ולמעלה קרנות ארבע. וכן תרגם יונתן ווי מדבחא מדבחא דבני בקרתא דשרא בה דוד. ורבותינו ז"ל אמרו שההיכל צר מאחריו ורחב מלפניו ודומה לארי. שנאמר הוי אריאל מה הארי הזה צר מאחריו ורחב מלפניו וכו'. וכפל אריאל כדרך הנוהים שכופלים דבריהם כי הנביא היה נוהה עליו. ואמר עליו הוי. ופירוש קרית חנה דוד כתרגומו. או יהיה אריאל הסמוך לקרית. וקרית אינו סמוך אלא התי"ו במקום הא במוכרת. כמו אלת מנה אחת. חמת לתוגיבות נובל. והדומי' להם. וטעם שזכר דוד בפסוק הזה לפי שלדוד נראה מקום המזבח תחילה בהר המוריה והיה קרבנו שם ונעתר שם באש ונעצרה המגפה. אבל מה שמקריבי' עתה שם אינו לרצון כמו שאמ' עולותיכם לא לרצון כיון שמעשיהם רעי'. גם זובחי' גם כן לאלהי' אחרי' והשוחט שם נחשב לו כאלו נוקף ועורף. וכן אמ' זובח השה עורף כלב. לפיכך אמ' חגי' ינקפו הכבשים שישחטו נחשב להם כאלו עורפי' אותם. ותרגום וערפתו ותנקפיה. חגי'. כמו כבשי'. וכן אסרו חג בעבותי'. ומה שאמ' ספו שנה על שנה. פירוש מה שתוסיפו לבא שנה בשנה לזבוח זבחי' אינם זבחי': והציקותי לאריאל. קרא שם העיר ירושלם אריאל על שם המזבח אשר בה. ואמ' שיציק לה וכן היה כי כל סביבותי' תפש מלך אשור: והיתה תאניה ואניה. שיבכו בעיר ירושלם על אחיהם הנהרגים בערים סביבותיהם וגם יפחדו על עצמם: והיתה לי כאריאל. ירושלם תהיה לי כמו המזבח שמוקף זבחים כן תהיה מוקפת הרוגים בערים אשר סביבותיה. ומה שאמר לי כי כמו שזבחי המזבח הם לי שמקריבים אותם כן דם ההרוגי' הוא לי כי ברצוני נעשה כמו שקרא מלך אשור שבט אפי ומטה זעמי: וחניתי. כשיחנה מלך אשור על ירושלם אני הוא שאחנה עליה כי במצותי וברצוני יעשה מה שיעשה. וכן וצרתי והקימותי. ופירוש כדור סבוב. וכן במשנה הכדור והאמוס. ונקרא כן לפי שהוא עגול. וחסר כף או בי"ת השמוש: וחניתי עליך סביביך. כמו הכדור. וכן כדור אל ארץ רחבת ידים. ובמשקל אחר כמלך עתיד לכדור: וצרתי. מענין כי תצור אל עיר: מוצב. מגדל עץ שמעמידים על העיר ללכדה מצורות. מן ובנית מצור. ואף על פי שלא נכתב בפרשה ההיא שבנה מלך אשור על ירושלם מצור אבל אמר הנביא לא יבא אל העיר הזאת ולא יורה שם חץ ולא יקדמנה מגן ולא ישפוך עליה סוללה. ומה שאמר לא יבא רוצה לומר לא יכנס לתוך העיר שיכבשנה. ומה שאמר לא יורה ולא יקדמנה ולא ישפוך לא עשה אבל הכינו אותם היום לירות ולשפוך מחר גם הקימו מגדל עץ ומצור להלחם מחר ובלילה הכם מלאך ה' והופרה עצתם. ויונתן תרגם וצרתי עליך מוצב ואבני עלך כרקום: כמו שתרגם אנקלוס ובנית מצור ותבני כרקומין. ותרגם והקימותי עליך מצורות ואצבר עלך מליתא כמו שתרגם ולא ישפוך עליה סוללה לא יצבר עלה מליתא: ושפלת. אז תשפילי. אמר כנגד ירושלם רוצה לומר היושבים בה: מארץ תדברי. אמר תדברי בשפל קול כאלו יצא הקול מתחת הארץ. וכן אמר גם תשח כאלו תצא מעפר. וכפל הענין במלות שונות כמנהג. ועוד כפל ואמר והיה כאוב מארץ קולך וגומר. ופירוש כאוב כי בעלי האוב ישמיעו קול כמו מתחת הארץ. כמו שפירשנו בספר שמואל בפרשת בעלת אוב :

תצפצף : והיה כאבק דק המון זריך וכמץ עבר המון עריצים והיה
לפתע פתאום : מעם יהוה צבאות תפקד ברעם וברעש וקול גדול
סופה וסערה ולהב אש אוכלה : והיה כחלום חזון לילה המון כל־
הגוים הצבאים על אריאל וכל־צביה ומצדתה והמציקים לה :
והיה כאשר יחלם הרעב והנה אוכל והקיץ וריקה נפשו וכאשר יחלם
הצמא והנה שתה והקיץ והנה עיף ונפשו שוקקה כן יהיה המון כל־
הגוים הצבאים על הר ציון : התמהמהו
ותמהו השתעשעו ושעו שכרו ולא־יין נעו ולא שכר : כי־נסך עליכם
יהוה רוח תרדמה ויעצם את־עיניכם את־הנביאים ואת־ראשיכם
החזים כסה : ותהי לכם חזות הכל כדברי הספר החתום אשר־יתנו
אתו אל־יודע הספר לאמר קרא־נא זה ואמר לא אוכל כי חתום הוא
: ונתן הספר על אשר לא־ידע ספר לאמר קרא־נא זה ואמר לא
גנש ידעתי ספר : ויאמר ארני יען כי נגש
העם הזה בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רחק ממני ותהי יראתם אתי
מצות אנשים מלמדה : לכן הנני יוסף להפליא את־העם־הזה הפלא
ופלא ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבניו תסתתר :
הוי המעמיקים מיהוה לסתר עצה והיה במחשך
מעשיהם ויאמרו מי ראנו ומי ידענו : הפככם אם כחמר היצר יחשב

ינצפן : ויהי כאבק דקיק המון מבדריך וכמוץ דעדי אתרגושת
תקיפין ויהי בתכיף אתרגושא : מן קדם יי צבאות תתפקיד ברעם
ובזיע וקל סגי בעלעול וברוח ושלהובי אשא דמשיצי : ויהי כמיחלם
הירהור ליליא המון כל עממיא דמתכנשין על קרתא דמדבחא בה וכל
משיריתהון וחיליהון ודמעיקין להון : ויהי כמא די יחלום כפנא והא
אכיל ומתער וחסירא נפשיה וכמא דיחלון צחיא והא שתי ומתער
והא משלהי ונפשיה משלהיא כן יהי המון כל עממיא דמתכנשין על
טורא דציון : אתרפו שהו אישתגישו אתזמימו ואשתממו רוו ולא מן
חמר טעו ולא מן עתיק : ארי רמא ביניכון יי רוח דטעו ואטמר
מנכון ית נביי וית ספריא וית מלפיא דהוו מלפין לכון אולפן אוריתא
טמר : והות לכון נבואת כולא כפתגמי ספרא דחתים דאם יתנון יתיה
לדידע ספרא למימר קרי כען דין ויימר לית אנא יכיל ארי חתים הוא :
ויתיהב סיפרא לדלא ידע ספרא למימר קרי כען דין ויימר לית אנא
ידע ספרא : ואמר יי חלף דאתרברב עמא הדין בפומהון ובספותהון
מיקרין קדמי ולבהון אתרחק מדחלתי והות דחלתהון קדמי כתפקיד
גברין מלפין : בכן הא אנא מוסיף למחאי ית עמא הדין מחן מפרשן
ותיבד חוכמתא מחכימיהון וסוכלתנותא מסוכלתנותהון תטמר : ווי
דמדמן לאטמרא עיצא מן קדם יי ויהוון כיד בקבלא עובדיהון ואמרין
לית דחזי לנא ולית דידע בעובדנא : הלמיהפך עובדיכון אתון בען
הא כמא דטינא ביד פחרא כן אתון חשיבין
קדמי

תצפצף · על האמירה · כמו תאו תפחו · אמר כל כך יהיה הקול כמוך עד שלא ידמה דבור אדם אלא כצפצוף העופות · והענין הזה אמר על אליקים ושבנה ויואח שאמר אל רב שקה דבר נא אל עבדיך ארמית ואל תדבר אלינו יהודית באזני העם הזה · ואלה הדברים קול כמוך אמרו לו כדי שלא ישמעו העם . ואומר ויעמד רב שקה ויקרא בקול גדול יהודית כדי שישמעו העם : והיה כאבק · כמו האבק הדק שילך בנפיחת הפה כן יהיה המון זריך שיכלו במהרה · ופירוש זריך הזרים החונים עליך והוא מחנה אשור · וכפל הענין עוד ואמר וכמוץ עובר וגומר : לפתע פתאום · הלמד לשמוש בי"ת · כמו בפתע פתאום . וכן הרגתי לפנעי . לפניכם לחרב . והדומים להם · כלומר יבא פתאום שברם כי בבקר מצאום כולם פגרים מתים. ופתע כמו פתאם . וכפל הענין במלות שונות לחזק : מעם · אומר איך תהיה זאת הגזרה הגדולה פתאום לפי שתבא מעם ה' צבאות · והמשיל המגפה לרעם ולרעש וכו' : והיה כחלום חזון לילה · מה שרואה אדם בחלומו יקרא חזון ואף על פי שאיננו נבואה . ותרגם יונתן כמחלם הרהור ליל' · וזה מפר' בפסוק הבא לפניו : על אריאל · על העיר שהמזבח בתוכה כמו שפירשנו : צוביה . כמו צובאיה : ומצדתה · בחולם . ופי' אכסי מצודתה · כלומר בונין מצודות עליה ללכדה : והיה כאשר יחלום · כמו שהאדם רעב שישן ובשנתו רואה שהוא אוכל והוא מה שהיה מהרהר בעוד שהיה ער והנה בהקיצו רקה נפשו כמו שהיתה קודם השינה · כי כל חולם לא ימצא דבר בהקיצו מכל מה שהיה חולם . וכן הצמא והנה עיף . כמו הצמא לפי שהעיף מן הדרך צמא נקרא העיף צמא · וכן הארץ הצמאה ככל שלג כבר בארץ עיפה : שוקקה · מתאוה · מן ואל אישך תשוקתך . והוא תאר מן המרובע על משקל כפרה סוררה : התמהמהו ותמהו . זאת הנבואה בימי אחז אמר התמהמהו כנגד אנשי יהודה . ופירוש התעכבו · כמו ויתמהמה · והעכוב הזה במחשבה . אמר האריכו במחשבותיכם ותחשבו בלבבכם בעכוב כדי שתתבוננו בדבר ואחר שתתבוננו בדבר תמהו בעצמכם איך נהיתה בכם הרעה הזאת שתניחו דברי אלהים חיים שאומרי' לכם נביאי האמת ואתם מתפתי' בדברי נביאי השקר אשר השתעשעו ושעו · ופירש אדוני אבי ז"ל התעדו ועורו אחרים · מענין ועיניו השע . והם נביאי השקר התעורו ועורו אתכם מלראות הנכונה : שכרו ולא יין · הם נביאי השקר · ואמר ולא יין ולמעלה אמר תעו בשכר איננו או' בזה הפסוק שאינם משתכרים אלא אומר כי גם בעת שאינם שותים הם שכורים כי לא ישכילו ולא יבינו כמו השכור . וכפל הפסוק בענין במלות שונות · כי נעו כמו שכרו · כי השכור יניע ויניד גופו הנה והנה עד שנופל : כי נסך · כסה · כמו והמסכה הנסוכה · ואת קשות הנסך שהוא ענין כסוי . כלומר כסה אתכם בכח תרדמה שהפיל עליכם עד שאתם חשובים כנרדמים שאין אתם שומעי' למי שיקרא לכם : ויעצם · וישגור . וכן מן הקל עוצם עיניו כסה עליכם וסגר עיניכ' שלא תראו ולא אתכם לבדכם אלא הנביאים שהם נביאי שקר : ואת ראשיכם החוזים כסה · והם הם המעצמים את עיניכם עד שלא תראו · ומה שאמר כי נסך ה' עליכם כלומר כל כך הוא הכסוי חזק עד שידמה כי מה' הוא · או פירושו על דרך השמן לב העם הזה כמו שפירשנו : ותהי לכם חזות הכל · נבואת הכל . כלומר נבואת כל נביאי ה' המתנבאים לכם הוא לכם כמו הספר החתו' שאם יתנו האגרת ליודע לקרות' יאמ' לא אוכל כי חתום הוא · ימצא זאת העלה לפי שאין רצונו לקרותה כי אם היה רצונו לקרותה היה אומר פתח אותו ואקראנו . כן החכמים שבכם אומרים כי יש בדברי ה' דברים סתומים לפיכך לא יתנו לב להם ואם היה רצונם לשמוע ולהבינם יאמרו לנביא פרש לנו זה הדבר הסתום : ונתן לאשר לא ידע ספר . ואמר לא ידעתי לקרו' ספר . ואפילו יהיה פתוח . כי הכסילים שבכם ימצאו עלה אין אנחנו מבינים דברי אלהים אמרו לחכמינו והנה חכמיהם ונביאיהם יטעום הנה כי בין זה ובין זה הספר לא יקרא · כן דברי ה' לא ישמעו ביניכם לא לחכמים ולא לכסילים . ויתכן לפרש חזות הכל שלא יהיה חזות סמוך · ויהיה הכל כמו לכל . ופירו' הנבואה היא לכולכם בין לחכמיכם בין לכסיליכם כדברי הספר החתום : על אשר לא ידע · כלומר אל אשר לא ידע · כמו וילך אלקנה הרמתה על ביתו · כמו ותתפלל על ה' כמו אל · ויש מפרשים הספר החתום שדבריו סתומים וחתומים : ויאמר ה' · כי נגש . יש מחלוקת בקריאת המלה הזאת יש קוראים אותה בשי"ן הנקודה לבד ימין כמו נגש יוסף ורחל ענין קריבה · וכן הוא לפי המסרה אשר עליו שאמר לית כוותיה בספרא · ואם בשי"ן הנקודה בבד שמאל הנה אחר כמוהו נגש והוא כענה · אבל אי"ת בשי"ן כמו והנוגשים אשר שתרגם חלף דאתרברב · וכן נמצא במקצת ספרים נגש בשי"ן · ופירוש הפסוק לקריאת נגש בשי"ן כן · ויהיה טעם יען כמשך אל לכן שאמר בפסוק אחר . אמר בעבור שעשו זה לכן הנני יוסיף · אמר הנה הם קרובים אלי בגרונם ומכבדים אותי בפיהם ומרחקים לבם ממני : ולקריא' נוגש בשי"ן יתפרש לפי דעת המתרג' בעבור שהם גדולים בעיניהם ומראים עצמם כנוגשי' על העם לכבד את ה' בפיהם ולהתפלל לפניו . ואנחנו נפרש נגש כרחק כמו נגש והוא כענה · ואמר כי בעת שיש להם צרה יכבדוני בפיהם ומקרבים אלי פיהם ושפתותיהם ומרחקים ממני לבם ותהי יראתם אותי מצות אנשים מלומדה כי מי שאינו עושה אלא מה שמצוה לבד ואינו מוסיף מעצמו אינו עושה הדבר מחפצו ומרצונו : לכן יוסיף . פעל והוא בחירק כמו בכרי . וכן הנני יוסף על ימיך . תומיך גורלי בחירק : ואמר יוסיף רוצה לומר עוד על מה שהבאתי עליכם עוד אביא רעה גדולה עליכם : להפליא · להביא רעה עליהם עד שיפלא בעיני הרואה · על דרך ותרד פלאים . לפיכך כפל ואמר הפלא ופלא : ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבוניו · בגלות ובטלטול תאבד חכמתם שהם חכמים · אבל חכמתם לרע להם ולא להטיב · כמו שאמר חכמים המה להרע ולהטיב לא ידעו · או פירוש ואבדה כי כשתבא להם הרעה תאבד חכמתם שלא יהיה להם עצה ותחבולה להנצל ממנה ולא תועיל להם אז חכמתם : הוי המעמיקים . מעמיקים במחשבתם להסתיר עצתם מהאל · כלומר כי הם חושבים כי ה' אינו משגיח בענייני הארץ לפיכך עושים כל רצונם . כי אומרי' כי אין רואה ואין יודע · ופירוש במחשך כאלו מעשיהם במקום חשך כנגד בני אדם שאין רואי' אותם כן חושבים כי כל מעשיהם בסתר ובגלוי לא יראם האל · וכן תרגם יונתן במחשך כדבקבלא : לסתיר . כמו להסתיר : הפככם . אם . כענין אמת · כמו ואם בריאה יברא ה' · ואם ללצים הוא יליץ . והדומים להם · ספירשתי אותם כך בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו · אמר באמת הפככם נקל בעיני כחומר היוצר יחשב לפני · כמו היוצר שהחומר בידו שיעשה כלי ואחר כך שב לעשות כלי אחר כאשר ישר בעיני היוצר כן נקל הפככם בידי כי אתם בידי כמו החומר ביד היוצר · והיאך אתם אומרים כי אינני רואה מעשיכם :

כי יאמר

קדמי האיפשר דיימר טינא לעבדי' לא עבדתני ובריתא דתימר לברהא
לא חכמת לי: הלא עוד ציבחר כזעיר ויתוב ליבנן למהוי ככרמלא
וכרמלא קירוין סגיאין יתיב: וישמעון בעידנא ההיא דכחרשין מלי
ספר ומקבל ומחשיך עיני סומן יחזיין: ויוספון מקבלי עולבן במימר
דיי' חדוא וחשיכי בני אנשא במימר קדישא דישראל יבעון: ארי סף
מעיקא ואשתיצי בזזא וספו כל דהוו משחרין למינס: מחייבין בני
אנשא במיליהון ולדמוכח להון בית דינא פתגמי אוריתא כען ליה
תקלא ואסטיאו בשקר דין זכאין: בכן כדנן אמר יי' על בית יעקב
דפריק ית אברהם לא כען יבהתון דבית יעקב ולא כען אפיהון
ישתנון: ארי במחזוהי גבורן דאעביד לבנוהי טבוות אברהם לזרעית
בתרוהי על ארעהון ביניהון יקדישון שמי ויימרון קדיש על קדישא
דיעקב ועל אלהא דישראל יימרון תקיף: וידעון דלא אליפו רוח
דסוכלתנו ודהוו אמרין לית כל אילין יקבלון אולפן: ווי בניא מרודיא
אמר יי' למעבד עיצה ולא ממימרי ולאתמלכא מלך ולא שאלין בנביי
בדיל לאוספא חובין על חובי נפשהון: דאזלין למיחת למצרים
ובפתגמי נביי לא שאילו לאתקפא בתקוף פרעה ולאתרחצא בטלל
מצרים: ויהי לכון תקוף פרעה לבהתא ואתרחצא בטלל מצרים לאיתכלמא: ארי הוו בטאניס רברבוהי ואזגדוהי עד תחפנחס מטו:

כי יאמר מעשה לעשהו לא עשני ויצר אמר ליצרו לא הבין: הלא
עוד מעט מזער ושב לבנון לכרמל והכרמל ליער יחשב: ושמעו
ביום ההוא החרשים דברי ספר ומאפל ומחשך עיני עורים תראינה:
ויספו ענוים ביהוה שמחה ואביוני אדם בקדוש ישראל יגילו:
כי אפס עריץ וכלה לץ ונכרתו כל שקדי און: מחטיאי אדם בדבר
ולמוכיח בשער יקשון ויטו בתהו צדיק:
לכן כה אמר יהוה אל בית יעקב אשר פדה את אברהם לא עתה
יבוש יעקב ולא עתה פניו יחורו: כי בראתו ילדיו מעשה ידי בקרבו
יקדישו שמי והקדישו את קדוש יעקב ואת אלהי ישראל יעריצו:
וידעו תעי רוח בינה ורוגנים ילמדו לקח:
ל הוי בנים סוררים נאם יהוה
לעשות עצה ולא מני ולנסך מסכה ולא רוחי למען ספות חטאת על
חטאת: ההלכים לרדת מצרים ופי לא שאלו לעוז במעוז פרעה
ולחסות בצל מצרים: והיה לכם מעוז פרעה לבשת והחסות
בצל מצרים לכלמה: כי היו בצען שריו ומלאכיו חנס יגיעו:

כי יאמר מעשה לעושהו · בתמיה · וכי יאמר מעשה לעושהו לא עשאני ומה לו להפוך אותי מכלי אל כלי · וכפל הדבר במלות שונות · ואמר ויצר אמר ליוצרו לא הבין: ויצר · הוא שם לכלי הנוצר ביד היוצר · ולמד' לעושהו ליוצרו במקום בעבור כלומר אמרי לי: הלא עוד. הלא עוד במעט זמן תראו ההפך מאשר עושה בכם, ואמ' מעט מזער כפל ענין במלות שונות להמעיט הזמן · והנבואה נאמרה בימי אחז ואמר שזה יהיה בקרוב בימי חזקיהו: ושב לבנון לכרמל. לבנון הוא יער הלבנון שיש בו ארזים גבוהים ונשאים: וכרמל. הוא מקום שדות התבואה וכרמים ועצים שפלים. וזה המשל אמר על הגאים הרמים שהיו בימי אחז שישובו שפלי' בימי חזקיהו עד שלא יהיה להם רשות לדבר וישובו על כרחם לדרך הטובה. והכרמל והם שפלים והענוים שהיו בימי אחז ולא היה כח בידם להוכיח' בימי חזקיהו יהיו נשאים כארזי יער הלבנון ויוסיפו בכבוד ובגדולה עד שידמו לארזי הלבנון כמו שאמר ויספו ענוים בה' שמחה: ושמעו. אותם שהם חרשים עתה לשמוע דברי הספר והם עורים לראותם · כמו שאמר למעלה ותהי לכם חזות. הכל כדברי הספר החתום: ומאפל ומחשך · שיהיה להם. רוצה לומר הצרה תראנה הנבואה שתתקיים שהיו עורים בה כשהיה מוכיחם הנביא: ויספו · הם יהיו בצרה והענוים יוסיפו לשמוח בה' שהיו מאמינים בו קודם בא הצרה עתה יוסיפו לשמוח כשיראו שתתקיים הנבואה ולרשעים הצרה ולהם הרוחה והכבוד. וכפל הענין במלות שונות · ואמר ואביוני וגומר. כלומר האביונים שבאדם שהיו בירושלם והם הענוים: כי אפס. ישמחו ויגילו כשיראו אפיסת העריצים והלצים ושקדי און שהם לא היה להם רשות לדבר לפניהם ולא להוכיחם כשיראו בפורענותם יגילו · כמו שאמר באבוד רשעים רנה · פירוש שקדי און מתעסקים ומהירים אל האון: מחטיאי. כשאדם מוכיחם בדברי חושבים הדבר עליו לחטא כאלו הכה אותם · וכן למוכיח בשער יקושון. מי שמוכיחים בשער. כלומר ברבים כדי שיוסרו ישימו לו מוקש ויכשילוהו בדרכיו. כלו' יזמינו לו כל רע וישימו עליו למלך ומטים הצדיק בתהו והבל · ותרגם יונתן ואחטיאו בשקר דין זכאין: יקושון · מנחי העי"ן והוא מענין מוקש. ויהיה יקש וקוש בענין אחד · וכתו' בעין ליה תקלא. ויש לפר' יקושון מענין קש ותפרשו שהוא שרש קשש · וכן התקוששו וקושו. מן לקושש קש. כלומר שמקוששים עצים או קש' לוקט מכאן ומכאן ואוספן יחד כן מחרף האדם מלקט מומיו מזה ומזה ואומרן לו · כן הם עושים מי שמוכיחם אומרים לו חרפה וגדופים מלקטים ואומרים לו הלא אתה עשית כך וכך במקום פלוני או בזמן פלוני · ועוד עשית כך ואיך תעשה עצמך מוכיח: לכן. אל בית יעקב אשר פדה את אברהם. פירוש הפסוק כה' אשר פדה את אברהם אמר אל בית יעקב שלא יבוש יעקב · והענין כי כולם בני יעקב וכאשר יש בהם אנשי' רשעי' הרי יעקב אביהם כאלו בוש ממעשיהם אלו היה חי כאדם שהוא צדיק שיבא בנו לתרבות רעה שהוא בוש ונכלם ממעשיו · וטעם אשר פדה את אברהם כי כמו שהיה אברהם אבינו בין רשעים ופדה ה' אותו מידם והוציאו מארצם כן היו הענוים שזכר למעלה בין הרשעים ולא היה בידם יכולת להחזיק בדרכי ה' בפרהסיא. אמר עתה יבא זמן וזהו בימי חזקיהו שיחזיקו בגלוי בדרכי ה'· והקדישו קדוש יעקב והם יקראו בית יעקב באמת ולא יבוש יעקב ממעשיהם אלא ישמח ממעשה ילדיו בימי חזקיהו שישובו לדרך טובה ויכלו הרשעי' במלחמות שקדמו ואותם שישארו מהם שלמדו ממעשיהם ולא היו רשעים כהם אותם שהיו תועי רוח ורעי' ישובו לדרך טובה ולא יבוש יעקב ממעשיהם אלו היה חי: פניו יחורו · יתלבנו · מתרגום לבן חיור. והבוש יתלבנו פניו. וכן בדברי רז"ל המלבין פני חברו ברבים: כי בראותו · פירוש בראות יעקב ילדיו שהם ילדיו ובניו באמת בלכתם בדרך הטובה ובראותו מעשה ידי בקרבו והוא מה שאעשה במחנה אשור הבא בארצו ובראותו כי יקדישו ילדיו שמי על הנס הגדול: והקדישו את קדוש יעקב · שיאמרו בהקדישם שמו קדוש יעקב ואלהי ישראל שהוא אביהם אז לא יבוש יעקב אבל ישמח · וכל זה דרך משל כמו שפירשנו. ופירוש יעריצו יתנו לו בתהלתם הכח והמערכה שהכה במחנה אשור בלילה מאה ושמנים וחמשה אלף ולא הועילה להם גבורתם וכחם ורוב חילם. ומה שסמך קדושת האל ליעקב בכל מקום ולא עשה כן לשאר האבות כמו שאמר קדוש יעקב · ואמר כי כה אמר ה' צבאות קדוש ישר' אביר יעקב. ואמר קדוש ישר' מושיעך · ואמר גואלכם קדוש ישר' ואמר קדוש ישר' ויוצרו . ואמר גואל ישר' קדושו · ואף על פי שמקצתם יש לפרש על כלל ישר' מכל מקום יש בהם שאין להם דרך לפרשם אלא על יעקב עצמו · ואמר זה לפי שיעקב ראה קדושת האל במראה הנבואה במחזה סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה: וידעו אותם · שהיו תועי רוח מתחלה בראותם הנס הגדול הזה ידעו בינה כלומר יתבוננו במעשה האל וידעו כי הוא משגיח במעשה האדם וידעו כי כל אשר היו אומרים להם הנביאים כנביאי השם היה אמת · וכפל הענין במלות שונות. ואמר ורגנים הם תועי רוח · ולקח הוא התורה· כמו כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו: הוי בנים סוררים. הנה אמר בתחלת הספר שישעיהו נבא בימי עוזיהו יותם אחז ולא ראינו במלכים אלה שבקשו עזר ממצרים . כמו שאמר באלה הפרשיות והוכיחם בזה · ואם נאמר כי נתנבא על דור צדקיהו שהיה אחריו ואמר עליהם הוי שישלחו למצרים לעזרה וכן עשו. ולא נראה כן לענין הפרשיות שהוא אומר אחרי כן בתשועה שנעשית בימי חזקיהו. לפיכך נאמר כי בימי אחז היה זה ואף על פי שלא נכתב בספר מלכים ולא בדברי הימים. או בימי חזקיהו עצמו שלא היו שרי יהודה טובים כי בהכרח גדול השיבם חזקיהו למוטב. והנה מלך אשור עלה על כל ערי יהודה הבצורות ויתפשם. ואלו היו טובים לא בא להם כן. וזהו הנכון לפי ענין אלו הפרשיות הסמוכות. ומה שאמר בכל פרשה מהם קדוש ישר' לפי שנקדש בישר' בדבר מחנה אשור· ואמר הוי בנים סוררים אוי להם לאותם שנקראו בנים. כמו שכתוב בנים אתם לה' אלהיכם. אבל הם סוררים כפרה סוררה ונוטי' מדרך הטובה ועוזבים אביהם שבשמים ושנתנבא אליהם צרה לא ישובו אליו ולא יבקשו ממנו עזר אלא מבקשי' עזר מאויביהם ובכל אשר הם עושים לא ישאלו פי נביא לשאול את פי ה' על מעשיהם אלא עושים בעצת עצמם: ולא מני. והעצה אינה ממני. וכפל הענין במלו' שונות ואמר ולנסוך מסכה: ולא רוחי. לא מרוחי ולא מדברי: ולנסוך מסכה. כמו לעשות עצה כי העצה בסוד ובסתר· וכן לנסוך מסכה ענין כסוי וסתר העצה · ותר"י ולאתמלכא מלך ולא שאלן בנביאי. או פירוש ולנסוך מסכה שחושבים להתכסות בצל מצרים: למען ספות חטאת על חטאת. לא די להם בעונם ובחטאתם אלא שמוסיפין עליהם חטאת זו ששאלו על פני עזר מאחר שלא ברשותי· וזהו מרד גדול העבד באדוניו שנתלה באדון אחר על פניו: ההולכים. ההולכים מארצם לרדת מצרים לבקש להם עזר: והיה מעוז פרעה. שחשבת' שיהי' לכם מעוז יהיה לכם לבשת שלא תעזרו בו ותכלמו מעצתכם: והחסות לצל מצרים· חסות שם בפלס גלות: כי היו שריו · שרי יהודה או הכנוי למלך יהודה:

כל הבאיש

כל הבאיש על־עם לא־יועילו למו לא לעזר ולא להועיל כי לבשת וגם
לחרפה׃ משא בהמות נגב בארץ צרה וצוקה לביא
עירים ולייש מהם אפעה ושרף מעופף ישאו על־כתף עירים חיליהם ועל־
דבשת גמלים אוצרותם על־עם לא יועילו׃ ומצרים הבל וריק יעזרו
לכן קראתי לזאת רהב הם שבת׃ עתה בוא כתבה על־לוח אתם ועל־
ספר חקה ותהי ליום אחרון לעד עד־עולם׃ כי עם מרי הוא בנים
ב כחשים בנים לא־אבו שמוע תורת יהוה׃ אשר אמרו לראים לא תראו
ולחזים לא תחזו־לנו נכחות דברו־לנו חלקות חזו מהתלות׃ סורו
מני־דרך הטו מני־ארח השביתו מפנינו את־קדוש ישראל׃
לכן כה אמר קדוש ישראל יען מאסכם בדבר הזה ותבטחו
בעשק ונלוז ותשענו עליו׃ לכן יהיה לכם העון הזה כפרץ נפל
נבעה בחומה נשגבה אשר־פתאם לפתע יבוא שברה׃ ושברה כשבר
כתות נבל יוצרים כתות לא יחמל ולא־ימצא במכתתו חרש לחתות אש
מיקוד ולחשף מים מגבא׃
כי כה־אמר אדני יהוה קדוש ישראל בשובה
ונחת תושעון בהשקט ובבטחה תהיה גבורתכם ולא אביתם׃
ותאמרו לא־כי על־סוס ננוס על־כן תנוסון ועל־קל נרכב על־כן
יקלו רדפיכם׃ אלף אחד מפני גערת אחד מפני גערת חמשה
תנסו עד אם־נותרתם כתרן על־ראש ההר וכנס על־הגבעה׃

כולהון אזלין למבהת לות עמא דלא יהנון להון לא לסעיד ולא להנאה
ארי לבהתא ואף לחיסודין׃ נטלין על בעיריהון באורח דרום בארעא
עקא וטיווק אתר דאריא בר אריון וחיוון חורמנין מפירחן נטלין על
כתף עילין נכסיהון ועל חיטוריאת גמלין מא דבאוצריהון מובלין לעם
דלא יהנין להון׃ ומצראי למא וריקנו סעדהון בכן ערעית סנהון
קטילין זמנין איתי עליהון׃ כען עול כתוב על לוח ביניהון ועל שיטין
דספר רשום ותהי ליום דין לסהדו קדמי עד עלמא׃ ארי עם סרבן
אינון בניא כדיבא בניא לא אבו לקבלא אולפן אוריתא דיי׃ דאמרין
לנביא לא תתנבון ולמלפיא לא תלפון לנא אולפן אוריתא בסימן פ
מליהו עמנא אשתעו לנא שנין׃ אסטיונא מאורחא דתקנא אבטלונא
ממסרתא ארחיקו מן קדמנא ית מימר קדישא דישראל׃ בכן כדנן
אמר קדישא דישראל חלף דקצתון בפתגמא הדין ואתרחצתון בשיקר
ובאונסא ואסתמכתון עלוהי׃ בכן יהי לכון חובא הדין כרך דחרוב
ואתחמר בשור מתקף דבתכיף שלוייתי תבריה׃ ותבריה כתיבור
מן דחסף דפחרא דמדקק לא ניחים ולא משתכח בריקוקיה חסף
למיחתי נור מסבעור ולמזלח מיין מפציד׃ ארי כידנן אמר יי אלהים
קדישא דישראל אמרית דתתובון לאוריתא תנוחון ותתפרקון ת
תשקטון ותשרון לרוחצן תהון גיברין ולא אביתון׃ ואמרתון לא
אלהן על סוסון בעירוק על כן תעירקון ועל קלילין נרכוב על כן יהון
קלילין רודפיכון׃ אלפא חד מן קדם מזופית חד מן קדם מזופית חמשא
תערקון עד דתשתארון כבוערא על ריש טורא וכאתא על רמתא׃

כל הבאיש. בשני כתיב האלף והיוד. וכבר כתבנוהו עם חביריו בספר מכלל בחלק הדקדו' ממנו. והוא מענין בשת. ופי' הכל בושו ממנו ונכלמו כשהלכו על עם לא יועילו למו: על. במקו' אל. כמו ותתפלל על ה' וילך אלקנה הרמתה על ביתו. והדומים להם: משא בהמות נגב. נבואה זו שנתנבא שיבאו בהמות הנגב. ר"ל חיות המדבר שיאכלו ההולכים לבקש עזר ממצרי'. ונגב. פי' ארץ יבשה וחררה. כמו ארץ הנגב נתתני. והוא מדור חיות הרעות יקרא נגב מצרים לפי שהי' דרומית לא"י: בארץ צרה וצוקה. אותה הדרך שהם הולכים בה היא צרה וצוקה שישכנו בה חיות רעות. ואמר שיבא מהם לביא ולים אפעה ושרף מעופף. אל אשר ישאו על כתף עירים חיליהם שנושאים ממון על העירים ועל הגמלים לתת למלך מצרים שיעזרם ממלך אשור: דבשת. היא חטוריאת הגמל והיא סובלת המשא כמו הכתף בחמור: על. פי' שהוא כמו אל עם. וי"ת משא כמו משא כמד פרדים אדמה. אמר נטלין על בעיריהו' בארע דרומא: ומצרים. לכן קראתי לזאת. פי' קראתי לזאת ירושלם: רהב הם שבת. החוזק שלהם הוא שבתם בעיר ירושלם ולא ילכו לבקש עזר ממצרים כי לא יועילו להם. ורהב פי' חוזק. כמו ורהבם עמל ואון. וי"ת בכן ערעית מכהון קטולי': עתה. אמר האל לנביא בוא כתוב אותה הנבוא' על לוח אתם. ר"ל אתם שתראה מה שתכתוב על לוח ואחר כך חקה אותה הנבואה על ספר כדי שתהיה עדות ליום אחרון. ופי' לעד עד עולם כדי שיראו הם והבאים אחריהם כי לא לחנם הבאתי עליהם פורענות אלא בעבור עונם כי עם מרי הו' וכבר העידותי בהם יום יום ע"י נביאי ולא אבו שמוע. לפיכך כתוב התוכחה והרעה העתידה לבא עליהם כדי שתהיה לעדו': חקה. ההא במפיק ועניכו חקוק אותה. ולדעת יונתן אין הא חקה במפיק ולא הא כתבה שתרגם עול כתב על לוח ביניהון ועל סטין דספר רסום: כי עם מרי. כחשי. תאר האחד כחש והוא מן הדגושים ולולי התי"ו היה דגוש בשקל אכר אכריהם. ופי' עם מרי כתרגומו עם סרבן שמורי' באל ובמצותיו: בנים כחשים. שהם היו בני האל וכחשו בו שאיננו אביהם כי אינם שומעים עליו כי הבן שאיננו שומע לאביו הרי הוא כאלו מכחש בו שאינו אביו: אשר אמרו לרואים. ולחוזים. הם נביאי ה': נכוחות. דברים ישרים: חלקות. כמו שאומרים נביאי השקר שמחליקים להם ואומרים שלום יהיה לכם עשו כתאותיכם: מהתלות. הם אינם אומרים שהם מהתלות אבל הנביא קורא לדברי נביאי השקר מהתלות שהם מהתלים בהם ואומרים להם אל תיראו. והם אומרים לנביאי ה' חזו לנו כדברי אלו הנביאי' שרואי' לנו שלום וטוב והם אינם יודעים כי הם מהתלות ולא דברים ישרים: סורו מני דרך. מני ארח. שניהם הכוונ בבר"י. אומרים לנביאי ה' סורו מן הדרך הזה ומן הארח הזה שאתם רוצי' שנלך בו ולא נעשה כתאות לבנו השביתו מפנינו מה שאתם אומרים לנו בכל יום ויום בשם קדוש ישראל: לכן. בדבר הזה. בדבר נביאי ה' שמוכיחים אתכם ללכת אל הדרך הטובה: בעשק ונלוז. ותבטחו בממונכם שהוא מעושק וגזל: ונלוז. פירוש מוטה. כלומר דין מוטה. כלומר שתטו משפט דין העשוקים בממון שתקחו מהעושק והנה ממונכם חמס ועשק ואתם בוטחי' ונשענים עליו שתושעו בו שתשלחו שחד למלך מצרים לעזור לכם מיד מלך אשור. כמו שאמר למעלה ישאו על כתף עירים חיליהם. ואמר קדוש ישראל על הבוטחים בו כי הבוטחים בו ומקדישים שמו הוא יהיה בעזרם ואתם שבוטחים בהם תפלו כפרץ נופל: לכן. כפרץ נופל. אחר שכפל הבנין הוא פרץ כי הפרץ לא יפול אלא כאמר על שם סופו. וכן וטחני קמח. והנה פירש אחריו מה הפרץ ואמר נבעה בחומה נשגבה: ונבעה. הוא מקום נפוח בקיר והוא מענין שאין אבעבעו' וכאשר בקיר מקום נפוח הוא קרוב ליפול. ואמ' בחומה נשגבה לפי שתכבד החומה שהיא גבוהה על מקום הנפח שהיא באמצעיתה או למטה ממנה ותפול פתאם ותשבר לכובד גבהותה. וכמו שאותו מקום הנפוח הוא גורם לנפילת החומה הנשגבה כן יהיה לכם העון הזה שאתם מבקשים עזר ממצרים יגרום לכם מפלתכם נפילה גדולה בשבר גדול מאין מרפא כנפילת החומה הנשגבה שישברו אבני' בנפילתה מפני שכחבטת חביטה רבה מפני גבהותה. וכן המשיל לענין אחר בחומה נשגבה מפני שהם חשבו להם פרעה מלך מצרים שיהיה להם כמו חומה נשגבה מפני האויב: ושברה. האל ישבור אותה החומה שאתם חושבים להשגב בה ישבור אותה: כשבר נבל יוצרים. כמו שישבר נבל יוצרים שהוא כלי חרש כי העושה כלי חרש יקרא בשם יוצר ויהיה זה השבר כמו שישבור כלי היוצר בלי חמלה שאין בדעתו להשאיר ממנו מכתה אחת לחתות בה אש מיקוד. או לחשוף בה מים מגבא אלא ישברהו עד שיהיה כתית כתיתות דקות. והמקום שיוקדת בו האש נקרא יקוד. וכן בדרך העולם לקח' אש מיקוד במכתת חרש. ולחתות כמו לקחת: וכן היחתה איש אש בחיקו. וגבא יקרא מקום שיקוו בו מעט מים. וכן בגבותיו וגבאיו ואין אדם יכול לקחת ממנו בכלי כי אם בשבר כלי שיכול לסמוך שפתי השבירה בקרקע הגבא ויקח מעט מים שבו וכאשר יקח המי' מן הגבא הנה נשאר הגבא חשוף ומגולה. לפיכך אמ' ולחשוף. וכן לחשוף חמשים פורה לקחת כל התירוש עד שלא ישאר ביקב כלום. ויונתן תרגם ולחשוף ולמדלא ענין דלוח מים: כי כה אמר ה' בשובה ונחת. כפל ענין במלות שונות. וכן כפל עוד ואמר בהשקט ובבטחה. אמר אני אמרתי אם תשמעו לי כי בנחת תושעון ולא תצטרכו ללכת לטרוח לבקש עזר כי אם שתשבו בעריכם וזאת תהיה גבורתכם. ר"ל כי ה' נלחם לכם ולא אביתם: ותאמרו לא כי על סוס ננוס. אם יבא האויב יש אתנו סוסים וננוס עליהם מפני האויב עד יעבור ואחר כן נשוב לארצינו: ועל קל נרכב. סוס או גמל קל. וכדבריכם כן יהיה שתנוסון אבל לא המנוסה שחשבתם שתנצלו מיד האויב כי אם תרכבו אתם על קל רודפיכם יקלו מכם וישיגו אתכם: אלף אחד. אמר אחד ואף על פי שאין צריך אלא אמר כן לפי שהאלף הוא אחד במעלה הרביעית ואחד הוא אחד במעלה הראשונה. ואמר שהרב ינוס מפני המעט: מפני גערת חמשה תנוסו. כולכם: עד אם נותרתם. אם במקום אשר. כי ימצא במקום אשר. כמו עד אם דברתי דברי. ובמקום כאשר כמו אם יהיה היובל לבני ישראל. ואם מזבח אבנים תעשה לי. והדומים להם. אחר כל כך תנוסו הנה והנה עד שהנשארים בכם יהיו מעטים בין רבים. כמו התורן על ראש ההר שיראה יחידי מרחוק. וכן כמו הנס על הגבעה. והענין כפול כי הנס יפרשו על התרן:

ולכן יחכה יהוה לחננכם ולכן ירום לרחמכם כי אלהי משפט יהוה
אשרי כל חוכי לו׃ כי עם בציון ישב
בירושלם בכו לא תבכה חנון יחנך לקול זעקך כשמעתו ענך׃
ונתן לכם אדני לחם צר ומים לחץ ולא יכנף עוד מוריך והיו עיניך
ראות את מוריך׃ ואזניך תשמענה דבר מאחריך לאמר זה הדרך
לכו בו כי תאמינו וכי תשמאילו׃ וטמאתם את צפוי פסילי כספך
ואת אפדת מסכת זהבך תזרם כמו דוה צא תאמר לו׃ ונתן מטר
זרעך אשר תזרע את האדמה ולחם תבואת האדמה והיה דשן ושמן
ירעה מקניך ביום ההוא כר נרחב׃ והאלפים והעירים עבדי
האדמה בליל חמיץ יאכלו אשר זרה ברחת ובמזרה׃ והיה על כל
הר גבה ועל כל גבעה נשאה פלגים יבלי מים ביום הרג רב בנפל
מגדלים׃ והיה אור הלבנה כאור החמה
ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הימים ביום חבש יהוה את
שבר עמו ומחץ מכתו ירפא׃ הנה שם יהוה בא ממרחק
בער אפו וכבד משאה שפתיו מלאו זעם ולשונו כאש אכלת׃

ובכן עתיד יי למיחס עליכון ותקיף הוא למרחם עליכון ארי אלהא
עביד דינא טובי צדיקיא דמסברין לפורקניה׃ ארי עמא בציון
יתיב בירושלם מבכא לא תבכי רחמא ירחם עלך קל צלותך יקביל ויי
ויעביד בעותך׃ ויתן לכון יי נכסי סנאה וביזת מעיקא ולא יסלק עוד
שכינתיה מבית מקדשא ויהוין עינך חזיין ית שכינתיה בבי מקדשא
ואודנך ישמעון פתגם מבתרך למימר הדא אורחא דתקנא הליכו
בה לא תסטון לימינא ולסמלא׃ ותסאבון ית חפוי צלמי כספיכון וית
תקון מתכת דהבכון ותרחיקינון כמא דמרחקין ית טומאתא כן ת
תרחיקינון׃ ויתן מטר זרעך די תזרע ית ארעא ועיבורא ועללא יסגי
בארעא ויהי פרנוס וטב ויתפרנסון צדיקיא מניתיהון בעידנא ההיא
שמן רכיכין ופטימן׃ ותוריא וחמריא די מפלחין בהון ית ארעא בליל
מפטם יכלון דידרא בריחתא ובמריא׃ ויהי על כל טור רם ועל כל
רמא מנטלא פצירין נגדין מיין תקלא למלכין ולמשיריתהון ביום ק
קיטול רב במיפל רברבין׃ ויהי נהור סיהרא כניהור שמשא ונהור
שמשא יהי עתיד לאזהרא על חד תלת מאה ארבעין ותלתא כנהור
שבעת יומיא ביומא דיתיב יי ית גלות עמיה ומרע מחתיה יסי׃
הא שמא דיי מתגלי כמא דאתנביאו עלוהי נביאיא מלקדמין תקיף רוגזיה וקשי מלסוברא מן קדמוהי על רשיעיא נפיק לוט ומימריה כאשא אכלא׃ ומימריה

ולכן יחכה ה׳ · יחכה פעל יוצא. כלומר יבטיחכם שתחכו לו לחננכם שעוד יחון אתכם וישער אתכם · ובענין הזה על אשר יחלתני · יש מפרשים הפסוק הזה עם הפרשה הבאה אחריו עתידה · והנכון שהוא מענין הפרשה שמדבר על דורו של חזקיהו ועל הרעי׳ שבהם שמבקשים עזר ממצרי׳ אמר עד הפסוק הזה · והפסוק הזה כנגד הטובים חזקיהו וסיעתו׃ לחננכם · לחנן אתכם. לחנן בשקל אין בחלת לחמם׃ ירום לרחמכם · ירום וינשא על מחנה אשור לרחם אתכם׃ כי אלהי משפט ה׳. ולא יספה הצדיקים עם הרשעים׃ אשרי כל חוכי לו. כי הם ינצלו׃ כי עם בציון ישב. לא כשאר ערי יהודה שנתפשו ביד מלך אשור בעבור שלא היו חוסים בא׳׃ בירושלם בכו לא תבכה · אתה העם אשר בירושלם שלא יצאתם ממנה לבקש עזר ממצרים בכה לא תבכה כמו שבוכים האחרים שנתפשו כי הא׳ יחנך לקול זעקך׃ כשמעתו ענך. כאשר שמע זעקך ענה אותך · וזהו שקרע חזקיהו בגדיו והתכסה בשק ובא בית ה׳ והתפלל שם וענה אותו הא׳ על ידי ישעיהו הנביא · ואמר אל תירא מפני הדברי׳ אשר שמעת וגו׳׃ ונתן לכם ה׳. המפרשי׳ פירשו כמו ואם נתן. כמו כי אכך יואב. ופירושו כי אם אכך יואב ובמית והלכת. והדומים להם · ויהיה לזה הפי׳ וי״ו ולא יכנף כפא רפא בלשון ישמעאל. אמר אם עד עתה נתן לכם לחם צר ומים לחץ לא יהיה עוד זה כי לא יכנף עוד מוריך · ויהיה מוריך כמו מטרך מן יורה ומלקוש · ופי׳ לא יכנף לא יאסף ולא יעצר . והדומה לו בדברי רז״ל כנופיא לאסיפת העם ולעצירתם · ואז בימי חזקיהו היה להם בצורת ובשר להם אותם בשבע · כמו שאמר אכול השנה ספיח ובשנה השנית שחיס ובשנה השלישית זרעו וקצרו וגו׳ · או פירוש ולא יכנף לא ידחף בכנף הארץ . כלומר לא יהיה רחוק מכם המטר אלא קרוב שיהיו עיניכם רואות תמיד · ויש לפרש מוריך מן ולא שמעתי לקול מורי · ואמר זה על חזקיהו · ואם יוד׳ מוריך לרבים יהיה חזקיהו ושריו. רוצה לומר שלא ישלח שלוחים בכנף הארץ כמו שעשה אחז ששלח למלך אשור לעזור לו במלחמ׳ רצין ופקח אבל חזקיהו יהיה בטוח במקומו ולא יצטרך אל עזר אדם ועיניך יראו אותו תמיד בירושלם שיורה אותך הדרך הטובה והישרה · ויונתן פירש הפסוק על מחנה אשור שתרגם הפסוק כן ויהב ה׳ לכון נכסי שנאה וגו׳ . וכנון הוא פירושו׃ ומים לחץ · בא בסמיכות עם המם. כמו מם ברכים׃ ואזניך · אפילו יקרא אותך המור׳ מאחריך . ויאמר לך זה הדרך לכו בה תשמענה אזניך ותקשבנה כל שכן כשיורה אותך פנים בפנים · ר״ל שיהיו דורו של חזקיהו בימים ההם חפצים לשמור התורה והמצות ושומעים לקול מוריהם אפילו יקראו אתם מאחריהם׃ כי תאמינו וכי תשמאילו · כשתרצו להטות אל הימין או השמאל לא תטעו אלא הדרך הישר נגד עיניכם לכו בו לא תטו ימין ושמאל ממצות המורה. ותאמינו · כמו כי תימינו האלף תמורת היוד׳׃ וטמאתם. כשידבר כנגד העם ידבר פעם לשון יחיד דרך כלל ופעם לשון רבים דרך פרט · ופירוש וטמאתם תתנו אותו כמו טמא · כי כן אמר חזקיה על הפסילים שעשה אחז אביו · אמר ללוים והוציאו את הנדה מן הקדש . ואמר ויוציאו את כל הטומאה אשר מצאו בהיכל ה׳ · ואמר ויקבלו הלוים להוציא לנחל קדרון חוצה . והנדה והטומאה הם הפסילים והמסכות׃ אפדת · כמו ויחשב אפדתו · כתרגומו ענין תקון׃ תזרם · תזרם למקום רחוק׃ כמו דוה. כמו הנדה שתשב במקום רחוק מבעלה בימי נדת דותה׃ צא תאמר לו · תאמר לפסל צא חוצה . וי״ת צא כמו צואה ותשלכנה לחוץ . וכן הוא במסרה לית לשון טנוף׃ ונתן. יתן לך הא׳ מטר לצורך זרעך אשר תזרע · וכן יתן לך לחם תבואת האדמה כי לא יבא בו שדפון וירקון ולא יאכלנו הארבה · ועוד יהיה לחם הרבה דשן ושמן וגם מקנך ירעה כמו כן׃ כר נרחב · כי הכל יהיה מלא תבואה וירעה המקנה בחרב כר הוא מקום מרעה׃ ומקניך · כתוב ביו״ד אפשר שהוא לרבים . או הוא תמורת למד הפעל׃ והאלפים · השורים. כמו שגר אלפיך׃ והעירים · הם עולי החמורים׃ עובדי האדמה · שעובדים בהם האדמה׃ בליל חמיץ יאכלו · מרוב התבואה שיהיה להם יאכילו השורים והחמורים המספא הנקי שינקו אותה להם ויזרו ויבררו כמו החטים למאכל האדם׃ בליל . הוא המספוא · כמו אם יגעה שור על בלילו׃ חמיץ · נקי לפי ענינו · וגם יש לו דומה בלשון ערבי · וי״ת בליל פטי׳׃ זורה · בינוני משלא נזכר פעלו מן הדגום לפי׳ הוא בשגול׃ וברחת · רחת מן רוח לפי שמזרין בה ומנקים הקש מן התבואה׃ והיה · לענין שאמר שיתן מטר על פני האדמה אמר כל כך יהיה שפע המים עד שההרים והגבעו׳ יבאו בהם מים ויהיה זה ביום הרג רב בנפול מגדלים׃ ביום · כמו בעת · כמו ביום הכותי כל בכור יום בעקתי בלילה כנגדך · וכן כל ביום ההוא שאומר על עתידה׃ והרג רב · הוא מה שהכה הא׳ במחנה אשור כי אחר כן ברכם הא׳ ליושבי ירושלם ויהודה בכל טוב . ופי׳ בנפול מגדלים שרים גדולים · וכת״י רברבין · כמו שאו׳ ויכחד כל גבור חיל ונגיד במחנה אשור׃ והיה אור הלבנה · רוב המפרשים פי׳ פסוק זה לעתיד · ויש שפי׳ כמשמעו · ואיננו נכון · ויש שפי׳ משל לרוב הטוב׳ שתהיה לעתיד בימי המשיח . וכן הוא · אבל יתכ׳ לפרשו גם כן משל בימי חזקיהו שיהיה להם טובה רבה אחרי מות מחנה אשור והתשועה ממנו היתה גדולה . וכמו שקורא הצרה חשך ואפלה · כמו שאו׳ שמש וירח קדרו והכוכבים אספו נגהם והפסוקים הדומים להם לזה · כן יקרא התשועה אורה . כמו שאומר ליהודים היתה אורה ושמחה לא שהוסיף להם אור השמש ואור הלבנה אלא הישועה היא האור׳ · וכן לא יבא עוד שמשך וירחך לא יאסף עוד . והדומים לזה · ושבעתים ר״ל אורות גדולות רבות · כמו שבעתים יוקם קין · ר״ל נקמות רבות לא שני פעמים שבעה לבד · כי חשבון שבע ושבעה יבא להגדיל החשבון · כמו שבע יפול צדיק וקם · שבע כחטאתיכם · והדומים להם׃ כאור שבעת הימים · דרך משל כאלו אור שבעת ימי השבוע יהיו כאחד בתוספת האחד על חברו׃ ביום חבוש ה׳ את שבר עמו · אם לעתיד ביום קבוץ גליות או אחר מלחמת גוג ומגוג ועליו יתפרש לזה הפי׳ הפסוק שלפני זה ביום הרג רב שלא תהיה אחר המלחמה ההיא צרה בעולם · וכאלו יהיה כל העולם אורה . ואם בימי חזקיהו אחרי מות מחנה אשור . ולענין הפרשיו׳ האלו לפני הפסוקי׳ הבאים האלה ולאחריהם יראה הענין הזה בימי חזקיהו כמו שפי׳ · וכן דעת הגדול רבי׳ משה מימון ז״ל · ופירוש כאור שבעת הימים שבעת ימי חנכת שלמה׃ הנה שם ה׳ · שם ה׳ שחרפו מלאכי מלך אשור הנה הוא בא להנקם ממנו · ומה שאמ׳ ממרחק לפי שהיה חושב מלך אשור כי הא׳ כאלו הוא במרחק ממנו ולא יוכל להרע לו לפיכך אמר כי הנה הוא בא ממרחק׃ בוער אפו · שאפו בוער על מלך אשור ועל מחנהו׃ וכובד משאה · ההא׳ יכה כנוי לנקבה כי היא רפה . ואמר כובד משאה כלו׳ כבד יהיה עליהם לסבול המשאה הכבדה ההיא שישא הא׳ עליה׳׃ שפתיו מלאו זעם . ולשונו וגו׳ . כפל ענין במלות שונות ושפתיו ולשונו הם דברי הנבואה שהתנבא הנביא עליהם׃

ורוחו

ורוחו כנחל שוטף עד צואר יחצה להנפה גוים בנפת שוא ורסן
מתעה על לחיי עמים : השיר יהיה לכם כליל התקדש חג ושמחת
לבב כהולך בחליל לבוא בהר יהוה אל צור ישראל : והשמיע יהוה
את הוד קולו ונחת זרועו יראה בזעף אף ולהב אש אוכלה נפץ וזרם
ואבן ברד : כי מקול יהוה יחת אשור בשבט יכה : והיה כל מעבר
מטה מוסדה אשר יניח יהוה עליו בתפים ובכנרות ובמלחמות ת
נס היא תנופה נלחם בה : כי ערוך מאתמול תפתה גם הוא למלך הוכן
העמיק הרחב מדרתה אש ועצים הרבה נשמת יהוה כנחל גפרית
ל א בערה בה : הוי הירדים מצרים לעזרה
על ועל סוסים ישענו ויבטחו על רכב כי רב ועל פרשים כי עצמו מאד
ולא שעו על קדוש ישראל ואת יהוה לא דרשו : וגם הוא חכם ויבא
רע ואת דבריו לא הסיר וקם על בית מרעים ועל עזרת פעלי און :
ומצרים אדם ולא אל וסוסיהם בשר ולא רוח ויהוה יטה ידו וכשל
עוזר ונפל עזר ויחדו כלם יכליון : כי כה אמר יהוה
אלי כאשר יהגה האריה והכפיר על טרפו אשר יקרא עליו מלא רעים
מקולם לא יחת ומהמונם לא יענה כן ירד יהוה צבאות לצבא על הר
ציון ועל גבעתה : כצפרים עפות כן יגן יהוה צבאות על ירושלם
גנון והציל פסח והמליט : שובו לאשר העמיקו סרה בני ישראל :

ומימריה כנחל מגבר עד צואר תקיפין יקטיל לארמא עממיא ברמות
ריקנו וזמם דטעו בליסת עממי : תושבחא תהי לכון כליליא דאתקדש
ביה חגא וחדות ליבא כמא דנגדין בחורתא באבובא למיעל בטור
קודשא דיי לאתחזאה קדם תקיפא דישראל : וישמע יי ית זיו קל מימרי
ותקוף דרע גבורתיה יגלי בתקוף רגז ושלהובי אשא דמשיצא פסלין
בידור וזרמית ואבנין דברד : ארי מקל מימרא דיי מתבר אתוראה די
בשולטן מחי : ויהי כל מעבר רברביהון ותקיפיהון די יניח יי פורענו
גבורתיה ביניהון בתופין ובכנרין ישבחון בית ישראל ועל קרבא תקיף
דיתעביד להון בעממי : ארי מסדרא מן עלמין לקביל חוביהון גהנם
אף היא מלך עלמיא אתקנא לעמיקא ולאפתאה מדורא אשתא דלקא
בה כר באעין סגיאין מימרא דיי כנחל מגבר גפרית דלקא בה : ווי
דנחתין למצרים לסעיד ועל סוסותא מסתמכין ומתרחצין על רתיכי
ארי סגיאין ועל פרשי ארי תקיפין לחדא ולא אסתמיכו על מימ קדיש
דישראל ואולפן מן קדם יי לא תבעו : ואף הוא כחוכמתיה איתי
בישתא על דעבדי ויתפתגמוהי לא בטיל ואקים על בית מבאשין ועל
דסעדין ליאות שקר : ומצרים אנש ולא רב וסוסותהון בסר ולא רות
ויי ירים מחת גבורתיה ויתקל לסעיד ויפל לסעוד וכחדא כולהון
ישתיצון : ארי כידנן אמר יי ליכמא דמכלי אריא בר אריון על ציידיה
דמזדמנין עלוהי דיר רעין מקלהון לא אתבר ומאתרגושתהון לא
מזדעזע כן תתגלי מלכותא דיי צבאות למשרי על טורא דציון ועל
רמתה : כעופא דטאיס כן תתגלי גבורתיה דיי צבאות על ירושלם יגין וישיזב יציל ויעדי : תובו לאוריתא ארי אסגיתון למיחטי בני ישראל : ארי

ורוחו. ודבורו. וכן תרגם יונתן ומימריה כמו שאמר שפתיו ולשונו כן אמר ורוחו. או יהיה פירוש ורוחו מלאכו והוא המלאך שהכה במחנה אשור יהיה להם כנחל
שוטף שישטפם : עד צואר יחצה. כמו מי הנהר שהגיעו לאדם עד צוארו שאין לו דרך לצאת מהם אלא יטבע בתוכם או הוא קרוב להיות טובע. וכן מחנה
אשור כמעט כלו כולם כי לא נשארו אלא מעט כשעור הראש אצל הגוף : להנפה גוים בנפת שוא. מקור. כמו להניף. פירוש רוחו יבא להניף הגוים אשר במחנה
אשור בהנפת שוא. ונפה היא הכברה שמניפין בה התבואה ואותה איכה לשוא אלא לברר הבר מן התבן. אבל זאת הנפה שיניף האל בה הגוים תהיה נפת שוא
שלא ישאר בה דבר כורך אלא הכל ילך לשוא ולאבוד. ויהיה גם כן רוחו לעמים האלה כמו רסן מתעה כי הרסן שמשימין בפי הבהמה הוא מיסר הבהמה שתלך
דרך ישרה למקום שרוצה הרוכב אבל זה הרסן ישים האל על לחיי העמים להתעותם לא ליסרם ויוליכם לאבדון : השיר. באותו היום שתהיה המגפה במחנה
אשור יהיה לכם יושבי ירושלם שיר ושמחה כמו הלילה שמתקדש בו החג והוא הלילה של חג שמשמחים בו ואומ' בו שיר כן יהיה לכם זה ביום מפלת מחנה אשור
שתשמחו ותשירו ותהללו לאל שעשה לכם נס גדול. והשיר הזה הוא בפה והשמחה היא בלב. לפיכך אמר ושמחת לבב. ואמר כהולך בחליל. כי ההולך בחליל
באמת יש לו שמחת לבב. ואמר הולך כי המחול הו' שהולכים רבים איש ביד חברו סביב סביב והחליל מכה בתוכם : לבא בהר ה'. שיבאו בהר ה' שהוא בית
המקדש לשיר ולהלל שם אל צור ישראל שהיה צורם ונחזקם עם מלך אשור. ורז"ל פירשו כי בליל פסח היתה מגפת מחנה אשור. שנאמר השיר יהיה לכם כליל
התקדש חג שאומרי' בו שירה והלל זהו ליל הפסח : והשמיע ה'. כשבא מלאך ה' בא בקול רעש שהבהילם ובאלה כשמתם : ונחת. מתרגמינן וירד ונחת. ונחת
הוא שם הירידה ר"ל שיוריד האל זרועו עליהם. ר"ל מכתו : ולהב אש אוכלה. פירשו רבותינו ז"ל שרפת נשמה וגוף קיים כמו שפירשנו בפסוק ותחת כבודו יקד
יקוד : נפץ וזרם. כאלו ירדו עליהם ברקים מנפצים ומשברים וזרם מטר ואבן ברד כן יכלו במהרה : כי מקול ה'. בשבט יכה. הא יכה אותו בשבטו. או פירוש
אשור שהיה מכה בשבט עתה יחת ויתבר שהרי קראו שבט. כמו שאמר הוי אשור שבט אפי. וכן תרגם יונתן : והיה כל מעבר מטה מוסדה. בכל מקום שיעבור
במחנה המטה שיסד האל לו שיכהו עתה על מלך אשור בתפים ובכנורות ותהי המלחמה שילחם ה' עליו בתפים ובכנורות לא בכלי מלחמה. ומה שאמר בתפי'
ובכנורות כי באבוד רשעים רנה. וכאלו המלך מנגן בשעה שמכה אותם : ובמלחמות תנופה. כפל ענין כי המנגן מניף בידו : מוסדה. שם והה"א רפה : נלחם
בה. בה כתוב ר"ל במחנה כי הוא בלשון נקבה. כמו המחנה האחת. אם תחנה עלי מחנה. וקרי בם ר"ל באנשי המחנה : כי ערוך מאתמול. בעורך כמו באולם
תפתה. הוא גיהנם. אומר כי ערוך הוא להם מאתמול קודם מותם שהנביא התנבא בטרם בא הגזרה על נפילתם ובמות גופם תמות גם כן נפשם ותהיה
בגיהנם : ותפתה. זכרו בפסוק בלשון זכר ובלשון נקבה : גם הוא למלך הוכן. גם למלך אשור הוכן התפתה אף על פי שהיה מתגאה ומתנשא בעצמו ואומר
בכח ידי עשיתי ובחכמתי כי נבונותי. לפיכך אמר גם כן העמיק הרחיב האל העמיק והרחיב תפתה למחנה הגדול הזה שיכנסו כולם שם : מדורתה. מדורת
התפתה תהיה גדולה לשרוף נפשות הרשעי' האלה כי יש שם אש ועצים רבי' ונשמת ה' שהיא כנחל גפרית להם הם שם כמדורה שבוערה בה שלא תכבה בוערת
דולקת. ופירוש נשמת ה' ההבל היוצא מהפה שיקרא נשימה. וכן אמר נפשו גחלים תלהט. וכל הענין הזה דרך משל על הגזרה שהביא האל עליהם קשה ורעה.
וכן אמר על אברון נפשות הרשעים מדורה אש ועצים הרבה והעמיק והרחיב הכל דרך משל : הוי. ועל סוסים ישענו. על סוסי מצרים : ולא שעו על קדוש ישרא'
ולא בטחו. וכן ישעה האדם על עושהו : וגם הוא חכם. וגם האל חכם ויודע מחשבותם כי לא דרשו אל ה' וירדו אל מצרים לעזרה בעבור כי דעתם ומחשבותם
כי לא יטיב ה' ולא ירע. ולכן לפי מחשבתם הביא עליהם רע להראותם כי ייטיב וירע ולא תועיל להם מה שחשבו להעזר במצרי' ואת דבריו לא הסיר מה שנבאו
הנביאים בשמו לא הסיר אותם הדברים אלא הקים אותם למען ידעו כי האל משגיח בעניני בני אדם ומדבר עם הנביאים ושולח אותם להוכיח בני אדם.
וברואתם שיבא עליהם הרע שדברו להם הנביאים בשם ה' ידעו כי רואה אותם : וקם על בית מרעים. אלו ישראל. ועל עזרת פועלי און אלו מצרים : ומצרים
אדם ולא אל. אין בידם לעזור אם לא ירצה כי אין בידו הטוב או הרע שיבא לו כי האדם אומר ולא יעשה ודבר ולא יקימנה : וסוסיהם. גם כן שהיו בוטחים
בהם ישראל בשר ולא רוח. ופי' ולא מלאך ושקר הסוס לתשועה ואיך יעזרו מצרים והם לא יעזרו לעצמם כי ה' יטלהו עליהם : וכשל עוזר. מצרים : ונפל
עזור. ישראל : ויחדו. הוא מלך אשור ושבט אפו ומטה זעמו כי גם בזו כשבא מלך אשור ובאותו השבי והבזה בא ירושלם כשחנה עליהם. ועל זה כאמר יגיע
מצרים וסחר כוש וגו'. ויונתן תרגם ולא אל ולא רב : כי כה אמר ה'. הנה אשור ומצרים יכליון באשר לא ידעוני והנה תדעו כי יריע השם לאשר ירבה. וכן יטיב
לאשר ירב' והם יושבי ירושלם. כי מלך אשור שהשחית את ישראל ויהודה ומצרי' יבא להשחית ירושלם ולא יהיה כח בידו לפי שלא ירבה האל. כי כה אמר ה' אלי.
אמר הנביא כי כן אמר לו האל כי יבא האל על המחנה ההוא כמו הארי על טרפו. ויהגה כמו ישאג. אשר יקרא. כתרגומו דמזדמן : מלא רעים. אסיפת רועים.
כמו קראו אחריך מלא. והדומים לו. ענין אסיפה וקבוץ ולשאג האריה יבאו הרועי' שפה ושפה להציל הטרף מידו אם יוכלו. והוא האריה מקול הרועים לא יחת
ולא יעזוב בעבורם טרפו : ומהמונם לא יענה. פי' לא יכנע. כמו לענות מפני. והדומים לו. כן ירד ה' צבאות על המחנה שבא לצבא על הר ציון ועל גבעתה.
וציון הוא לשון נקבה. כמו ציון היא דורש אין לה. או פירוש לצבא צבא כי האל ירד עליה לצבא צבא כנגד צבא מחנה אשור : כצפרים עפות. לשון נקבה. כמו כל
צפור טהורה. וכתב אא"ז ל המשיל מלאך ה' אשר הכה מחנה אשור לאריה בגבורתו ולצפרים עפות למהירותו : והציל. מקור בחירק ההא. וכן והמליט. וכמו כן
למען הרגיע את הארץ'. והדומים לו כתבנו בספר מכלל : שובו. אומר כאשר העמיקו לעשות סרה שובו. והם בני ישראל שהרשיעו לעשות שובו מדרככם הרעי'
שובו טרם בא היום שתשובו על כל פני' כאשר תראו המעשה הגדול שיעשה הא' במחנ' אשור ויותר יהיה לכ' גמול טו' אם תשובו קוד' לכן ותאמינו לדברי הנביא :

כי ביום ההוא ימאסון איש אלילי כספו ואלילי זהבו אשר עשו לכם
ידיכם חטא׃ ונפל אשור בחרב לא איש וחרב לא אדם תאכלנו
ונס לו מפני חרב ובחוריו למס יהיו׃ וסלעו ממגור יעבור וחתו מנס
שריו נאם יהוה אשר אור לו בציון ותנור לו בירושלם׃
הן לצדק ימלך מלך ולשרים למשפט ישרו׃ והיה לב
איש כמחבא רוח וסתר זרם כפלגי מים בציון כצל סלע כבד בארץ
עיפה׃ ולא תשעינה עיני ראים ואזני שמעים תקשבנה׃ ולבב
נמהרים יבין לדעת ולשון עלגים תמהר לדבר צחות׃ לא יקרא
עוד לנבל נדיב ולכילי לא יאמר שוע׃ כי נבל נבלה ידבר ולבו יעשה
און לעשות חנף ולדבר אל יהוה תועה להריק נפש רעב ומשקה
צמא יחסיר׃ וכלי כליו רעים הוא זמות יעץ לחבל ענוים באמרי עניים
שקר ובדבר אביון משפט׃ ונדיב נדיבות יעץ והוא על נדיבות יקום׃
נשים שאננות קמנה שמענה קולי
בנות בטחות האזנה אמרתי׃ ימים על שנה תרגזנה בטחות כי כלה
בציר אסף בלי יבוא׃ חרדו שאננות רגזה בטחות פשטה וערה
וחגורה על חלצים׃ על שדים ספדים על שדי חמד על גפן פריה׃
על אדמת עמי קוץ שמיר תעלה כי על כל בתי משוש קריה עליזה׃

ארי בעידנא ההיא ירחקון גבר טעות כספהון וטעות דהבהון דעבדו
לכון ידיכון חובא׃ ויפיל אתוראה בחרב לא אנש וחרב לא אנש
תשיציניה ויעירוק ליה כמן קדם דקטלין בחרבא וגיברוהי לתבר יהון׃
ושילטונוהי מן קדם דחלא יעידון ויתברון מן קדם ניסא רברבוהי
אמר יי דזיהוריה בציון לעבדי אוריתא ותנור בעיר ליה דאישא
בירושלם לדעברו על מימריה׃ הא
לקושטא ימלוך מלכא וצדיקיא למעבד פורענות דין מן עממיא
יתרבון׃ ויהון צדיקיא דמיטמרין מן קדם רשיעיא כמא דמטמרין
מן קדם זרמית יתובון ויתרבון ויתקביל אולפנהון בפריע כפצידי מי
דנגדין בארע משלהיא כטלל כיף מיקר בארעא משלהיא׃ ולא יטמטמן
עיני צדיקיא ואודני מקבלי אולפן יציתן׃ ולבב מהרהרין יסבר למידע
ולישנהון דהוה בלים יותי למללא בצחצחן׃ לא יתאמר עוד לרשיעי
צדיקא ולדעברו על מימריה לא יתאמר תקיפין׃ ארי רשיעיא רישעא
ממללין ובליבהון מתעשתין אונס למעבד שקר ולמללא קדם יי סטי
לשלהאה נפש צדיקיא דמחמדין לאולפנא הא ככפנא ללחם ופתגמי
אוריתא דאינון כציהיא למיא מדמן לבטלא׃ ורשיעיא דעובדיהון
בישין ואינון על עיצת חיטאין מיתמלכין לחבלא ענותני במילי שקר
ופיתגמי חשיכיא בדינא׃ וצדיקיא קושטא מתמלכין ואינון על
קושטהון יתקיימון׃ מדינן דיתבן שליוא קומא שמענא קלי כרכין
דישרן לרוחצן אציתא למימרי׃ יומין עם שנין יזועון דישרן לרוחצן ארי סף עיבורא עללא לית למכנש׃ איתברו דיתבין שליוא זעו דישרן לרוחצן שלחו
ואיתערטילו ואסרו על חרצין׃ על דדין ספדין על חקלי חמידתא על גופנין טענין׃ על ארעא עמי דהובאי ובור תסיק ארי על כל בתי דיץ קרייא תקיפא׃

כי ביום ההוא· שיכה הא׳ מחנה אשור ויראו כי לא בחרב איש יפול ידעו כי יד ה׳ עשתה זאת וימאסו כל איש אלילי כספו וידעו כי הבל המה וה׳ הוא האלהים ואין
עוד. והאלילים שעשו לכם ידיכם תכירו שהוא חטא ושגיאה גדולה שעלתה בדעתיכם כי הם לא יועילו ולא יצילו כי תהו המה ולא הצילו המחזיקים בהם שהרי
כתפשו כל ערי יהודה ונצלה ירושלם לפי שהחזיקו בה׳ והתפללו לפניו שיושיעם מיד מלך אשור׃ ונפל· כי המלאך לא איש לא אדם׃ ונס לו מפני חרב. פירוש
ונס לו מלך אשור כמפני חרב כאלו שולפי חרב ירדפו אחריו כשראה המגפה הגדולה במחנהו ינוס לו׃ ובחוריו. המעט הנותרים׳. ולמס יהיו· שימס לבבם מפני
פחדם׃ וסלעו. ואל סלעו ומגדלו החזק יעבור כי לא יבטח בעצמו עד היותו שם מרוב פחד. ויש מפרשים אפילו סלעו יעבור מרוב פחד ויברח לו יותר רחוק·
והראשון נכון· ויונתן תרגם ושלטונוהי מן קדם דחלא יעדון׃ וחתו מנס שריו· כמו מנס שיפחד אדם ויחת כשיראה נס החיילות כן יחתו שריו השרידים מהמגפה
אשר יראו׃ אשר אור לו. זה האור וזה התנור יש לו בציון ותנור על המזבח שהוא בבית המקדש. ויש מפרשים אשר אור לו בציון ותנור לו בירושלם שישרפם. כלומר לכבוד
מזבחו ומקדשו יהיה זה׃ הן לצדק. זה המלך הוא חזקיהו ימלוך לעשות צדק ומשפט לפיכך תהיה תשועה זו בימיו· וכן השרים ישורו למשפט וצדק. ולמד לשר׳
להורות על העצם ומפיק זולתה· כמו הרגו לאבנר. והשליטי לאבשלום· לאמות חמם· והדומים להם שכתבנו בספר מכלל׃ והיה איש. איש זה חזקיהו יהיה
לבני דורו מחסה׃ כמחבא רוח· כמקום שנחבא אדם שם מפני הרוח או שנסתר אדם שם מפני זרם מטר כן יסתרו בני דורו בו בצדקתו להנצל מרעת מלך
אשור׃ כפלגי מים בציון. יהיה להם כפלגי מים שימצא אדם במקום ציה. או כצל סלע כבד בארץ עיפה· פירוש בארץ צמאה· וכן בארץ ציה ועיף בלי מים·
והוא המדבר שהוא מישור אין שם מים ואין שם צל ויצרו ההולכים בו שמכה אותם כל היום שרב ושמש ואם ימצאו מים וכן אם ימצאו סלע גדול שינוחו בצלו מפני
השמש ישיבו נפשם אליהם בו· כן היה חזקיהו שהיו ישראל בצער בשבי ובבזה בימי אביו. וכבד גדול. כמו עמך הכבד הזה׃ ולא תשעינה. מענין ועיניו
השע. שני פרשים· והענין אחד· אמר כי באותו זמן לא יהיו עורים וחרשי׳ לדברי ה׳ לא יראו וישמעו ויקבלו דברי ה׳. וכן אמר למעלה ושמעו ביום ההוא החרשי׳
דברי ספר וגומר· כי עד הזמן הזה היו עורים וחרשים כמו שאומר ויעצם את עיניכם׃ ולבב נמהרים· שהיו עד עתה נמהרים עתה יבינו לדעת דבר ה׳·
ונמהרים הם הכסילים. כמו ועצת נפתלים נמהרה. אמרו לנמהרי לב· אמר אותם שהיו עושי׳ עצמם פתאים ועלגים להבין דבר ה׳· כמו שאמר כי בלעגי שפה
ובלשון אחרת ידבר אל העם הזה· ואחרי התשועה הגדולה הזאת ישובו להיו׳ רואי׳ ושומעי׳ ומביני׳ ומדברי׳ צחות׃ לא יקרא עוד. אינו אומ׳ עוד כל ימי עולם לא עוד
כל ימי חזקיהו· וכן הוא אומר ועמלו לא יזכור עוד· ר״ל כל זמן שהיין בו. ואמ׳ זה בעבו׳ כי היו מתחלה מחניפי׳ הרשעים ומיפי׳ להם מעשיהם בפיהם וקוראים
לנבל נדיב ולכילי שוע· ואמר כי עוד כל ימיו לא יראו מפני הרשעים ולא יחניפום עוד אלא לכל אחד יאמרו מה שיש בו. והנדיב הוא האיש שהוא בעל נפש טובה
ונותן מה שנותן בעין טובה· ונבל הפכו שהוא אדם פחות ולא יתן אלא בהכרח ובעין רעה׃ ולכילי. שנותן במדה לא יותר דבר בפנים ועינו צרה אבל
אינו פחות כמו הנבל׃ ושוע. הוא ותרן בממונו אחר שמח במתנותיו והוא יותר במעלה מהנדיב׃ כי. צריך להפריש בין הנבל והנדיב כי מעשיהם ועניכם
בהפך· כי נבל ידבר בפיו נבלה ויחשב בלבו לעשות און כי הלב אינו עושה אלא חושב· ואמר יעשה כי הוא חושב תמיד עד שיבא לידי מעשה· וכן אמר ולעשות
חונף ולדבר אל ה׳ תועה· יחשב לדבר בעבור דבר התועה שאומר שאינו משגיח בבני אדם לפיכך יגזול כשיוכל כי חושב כי אין משפט ואין ה׳ רואה את הארץ
ואינו מפחד כי אם מבני אדם׃ להריק נפש רעב· כי העניים שהם רעבים וצמאים אין להם עוזרים ברוב והנבל יריק נפשם· כלומר יגזול מהם מאכלם והרג
הוא כאלו יריק נפשם ויוציאה· וכן יחסיר משקם׃ וכילי· בצרי הכף. והוא כמו ולכילי שזכר בחירק הכף· ודבר על הנבל שהוא עושה מעשה נבלה ועתה מדבר
על הכילי שמחשבתו רעה אבל אינו כמו הנבל· כי הנבל יעשה מעשה הרעה. אבל הכילי אינו רע כל כך שיעשה מעשה אבל חושב ומדבר רע על החלושים
העניים ובאמרי שקר שמדבר יועץ לחבל העניים· וכן במשפט האביון ידבר לחייב אותו בדין ולהעניש. זהו שאמר ובדבר אביון משפט. כאלו אמר ובדברו
על אביון במשפט לחבלו ולהשחיתו· ופירוש כליו רעים מדותיו· אומר כמו שהוא צר עין ודעת חסרה ורעה כן כליו רעים וחסרי׳ וכשימכור ימכור במדה חסרה׃
זמות· דברי נבלות· כמו כי זמה עשו׃ ונדיב· וכלל בכללו השוע. והנה הוא הפך הכילי כי הוא זמות יעץ והנדיב נדיבות יעץ׃ והוא על נדיבות יקום. בעבור
הנדיבות יקום ויעלה במעלה גדולה׃ נשים. כתרגומו מדינן. וכן בנות כרכין. אמר כנגד ערי יהודה שהיו חושבות להיות שאננות ובטוחות אמר להן אף על
פי שאתם בוטחות עתה עוד תרגזנה׃ ימים על שנה· כמו עם שנה· וכן ויבאו האנשים על הנשים· ר״ל שנה עם שנה. כלומר לא שנה אחת לבד אלא שנה
אחר שנה תרגזנה כי האויב ישחית הקציר והבציר ואחר כן יגלה אותם ותהיינה הערים חרבות׃ אסף· אסיפת התבואה· ונבואה זו אפשר לפרשה עתידה על
חרבן ארץ ישראל כלה וחרבן בית המקדש בימי צדקיהו או חרבן בית שני· וכן תרגם יונתן כי ארמון נוטש בית מקדשא חריב· ויהוה כחמת עד יערה עלינו
רוח ממרום וגו׳. וכל הפרשה עתידה בימי המשיח· או תהיה נבואה זו על חורבן ערי ישראל וגלותם בימי הושע בן אלה· ויהיה פירוש ארמון נוטש על שמרון
שהיה ארמון מלך ישראל וגם על ערי יהודה שתפשם מלך אשור· ותהיה נחמת עד יערה עלינו וכו׳ בימי חזקיהו אחר מגפת מחנה אשור׃ חרדו שאננות· אמר
חרדו שהוא בווי דברים לפי שענינו על העם אשר בתוך הערים׃ רגזה· בווי הנקבות בא בנון הא ופעמים בנו״ן לבדה כמו קראן לו ופעמים בהא לבדה כמו
רגזה· וכן פשטה וערה וחגורה· ויש אומרים כי ארבעתם מקור. ועורה מן ערום ועריה׃ וחגורה· פירוש וחגור שק׃ על שדים סופדים· על שדים שהיו
יונקים מהרעב· וכן יהיו סופדים על שדי חמד על גפן פוריה· כלומר על לחם ויין שאין להם שדי חמד שדי חמדה שהיו מתחילה ועתה הם בורים· וכן גפן
פוריה שהיתה מתחילה ועתה בוקקה׃ על אדמת עמי· וכן יהיו סופדים על אדמת עמי שתעלה ותצמיח קוצים ושמירים. ואף על פי שאמר על שדי חמד לא
פירש מה הם· ועתה פירש קוץ ושמיר תעלה׃ קוץ שמיר· חסר וי״ו השמוש כמו קוץ ושמיר· וכן שמש ירח. ראובן שמעון. מלך ושרים והדומים להם׃ כי על
כל בתי משוש· כי גם עליהם יהיה ההפסד שהיו בתי משוש מתחילה. וכן קריה שהיתה עליזה מתחילה׃ כי ארמון

כי ארמון נטש המון עיר עזב עפל ובחן היה בעד מערות עד עולם
משוש פראים מרעה עדרים : עד יערה עלינו רוח ממרום והיה
והכרמל מדבר לכרמל וכרמל ליער יחשב : ושכן במדבר משפט וצדקה
בכרמל תשב : והיה מעשה הצדקה שלום ועבדת הצדקה השקט
ובמנוחות ובטח עד עולם : וישב עמי בנוה שלום ובמשכנות מבטחים ובמנחות
שאננות : וברד ברדת היער ובשפלה תשפל העיר : אשריכם
זרעי על כל מים משלחי רגל השור והחמור :
לג הוי שודד ואתה לא שדוד ובוגד ולא בגדו בך כהתמך שודד
תושד כנלתך לבגד יבגדו בך : יהוה חננו לך
תיתו קוינו היה זרעם לבקרים אף ישועתנו בעת צרה : מקול המון נדדו
תיד עמים מרוממתך נפצו גוים : ואסף שללכם אסף החסיל כמשק גבים
שקק בו : נשגב יהוה כי שכן מרום מלא ציון משפט וצדקה :
עתיד והיה אמונת עתך חסן ישועת חכמת ודעת יראת יהוה היא אוצרו :
הן אראלם צעקו חצה מלאכי שלום מר יבכיון :
נשמו מסלות שבת עבר ארח הפר ברית מאס ערים לא חשב אנוש :

ארי בית מקדשא חרוב המון קירויא דהואה פלחין ביה צדיאה בית
תקפנא ומטמורנא אתכלש וכדו חרוב וצדי עד זמן אתר דהוה בית
חידוא חידו למלכיא כדו הוה מיבז למשירין : כל דנה עד דייתי לנא
רוח מן קדם דשכינתיה בשמי מרומא ויהי מדברא לכרמלא וכרמלא
קירוין סגיאן יתיב : וישרון במדברא עבדי דינא ועבדי צדקתא ית
כרמלא ייתבון : ויהון עבדי צדקתא שלם ומפלחי צדקתא ישקטון
וישרון לרוחצן עד עלמי : ויתיבון עמי במדוריהון שלם ועל ארעהון
לרוחצן ובקירויהון שליוא : וייחות ברדא ויקטיל משירית עממיא
ויצדון ויסופון דיריהון : טוביכון צדיקיא עבדתון לכון עובדין טבין
דאתון דמן לדזרעין על שיקיא משלחין לאדרכא בתוריא ולמכנש
בחמריא : ווי דאתי למיבז ויתך לא יבזון ודאתי למינס ויתך ינסון כד
תיתי למיבז יבזונך וכד תילאי למינס ינסונך : יי רחים עלנא למימרך
סברנא הוי תוקפנא בכל יום אף פורקננא בעידן עקא : מקל המון
אתברו עממיא מסגי גבורן אתבדרו מלכוותא : ויכנשון בית ישראל
נכסי עממיא סנאהון כמא דכנשין ית זחלא ואזן במאני זיינא כמא
דאזן בזירקתא : תקיף יי דאשרי שכינתיה בשמי מרומא דאמר למימלי
ציון עבדי דין דקשוט וזכו : ויהי מא דאמרתא לאוטבא לדחלתך
איתיתא וקיימתא בעידניה תקוף ופורקן חוכמתא ומדע לדחלתא דיוי אוצר טוביה עתיד : הא כד תתגלי להון יצווחון במרד אזגדי עממיא דאזלו לבסרא שלם
תבו למהוי בכן במריר נפש : צדיאו כבשיא פסקו עדי אורחא על דאשניאו קימא אתרחיקו מקרויהון לא חשיבו בני אנשא דבישתא אתיא עליהון : אתאבלת

כי ארמון · פירשנוהו : עופל ובחן · מגדלים גבוהים וחזקים יהיו : בעד מערות · יהיו עוד למערות שידורו בם חיות השדה : בעד · במקום למד השמוש · כי תבא זאת המלה בענין אותיות השמוש · וכן בא במקום מם בעד החלון : משוש פראים · שישמחו בם פראי' במדבר · פרא למוד מדבר · מרעה עדרים מחיות השדה : עד יערה · עד ישפך עלינו רוח רצון ממרום · כלומר יהיה זה החרבן עד ירצה האל וישפוך רצונו עלינו ואז יהי' המדבר לכרמל : רוח · רצון · כמו אשר יהיה שמה הרוח : והיה מדבר לכרמל · מה שהוא מדבר יהיה כרמל שהוא מקום זרע ושדות תבואה ועצי מאכל : והכרמל ליער יחשב · ברוב עצים · כלומר ישגא ישראל ממדרגה למדרגה · וכרמל כתוב והכרמל קרי · והענין אחד : ושכן · כתרגומו : והיה מעשה · בעבור מעשה הצדקה שיעשו יהיה להם שלום · ובעבור עבודת הצדקה יהיה להם השקט ובטח עד עולם · והפסוק כפול בענין במלות שונות · כי עבודת פירו' מעשה · כתרגום מעשה עובדא · וכן עובדי פשתים שריקות · אבל יונתן תרגמו עבודה ממש ומפלחי צדקתא : וישב · הפסוק כפול בענין במלות שונות ופשוט הוא : וברד · חציו קמץ וחציו פתח והוא פעל עבר ואם היה שם יהיה כולו קמוץ · אמר כשיברד יפול הברד ביער שלא יזיק לבתים ועצי מאכל ברדת שם כמו ברד : ובשפלה תשפל העי' · לא יזכר שום שפלות בעיר ירושלם אלא אם כן יזכרו השפלה שהיא העמק אבל לא שפלות מעלה כי לא תשפל מעלת ישראל · ויש מפרשים שתשב פרזות שיבנו בתים בבקעה כי לא יצטרכו לבנות בהר ומגדלים חזקים : אשריכם זורעי על כל מים · על כל מקום מים כי בכל מקום שתזרעו תמצאו מי' : משלחי רגל השור והחמו' · כל כך יהיה השבע גדול עד שישלחו השורים והחמורים לרעות בשדות : הוי שודד · אם נחמה זו כמו שכתבנו היא בימי חזקיהו אמר הוי שודד על סנחריב · ואם עתידה בימות המשיח יאמר הוי שודד על מלך הגוים שיהיה בימים ההם · והיא מלכות רביעית במראה דניאל · ואמר אוי לך שודד שלא היית עד עתה שדוד והיית בוגד ולא בגדו בך עדין : כהתימך שודד תושד · כשתשלים להיות שודד כן תושד אתה שישדדו אותך · ר"ל שיבא זמן שתשבר שתשלם מלכותך : כנלותך · משפטו כהכלותך · כי הוא מקור מבנין הפעיל · וענינו כמו כהשלימך · וכן לא יטה לארץ מנלם שפי' השלמתם ותכלית' : כהתימך · משפטו בדגש המ"ם · כי שרשו תמם והוא קל · כמו שהוקלו רבים מפעלי הכפל : תושד · בוי"ו עם הדגש : יהוה חננו · אם בימי חזקיהו פחדו יושבי ירושלם ממלך אשור עד שהוצרכו להתפלל ולבקש רחמים · כמו שכתוב ואמרו ה' חננו לך קוינו · ואם בימי המשיח יפחדו מפני גוג ומגוג ויצטרכו להתפלל ולבקש רחמים : היה זרועם לבקרי' · בכל בקר ובקר היה זרוענו מפני האויב : אף ישועתינו · כל שכן בעת צרה שצריך שתהיה ישועתינו והיה כושעים בך · ומה שאמר זרועם בכנוי הנסתרים ואמר חננו קוינו ישועתינו בכנוי המדברי' בעדם כן דרך הלשון · כמו שמעו עמי' כולם · ואולם כולם תשובו ובאו נא · והדומים להם כמו שכתבנו בספר מכלל : מקול המון נדדו · אם במחנה אשור פי' מקול המון המלאך המכה במחנה אשור · ואם בגוג ומגוג גם כן כמו שכתוב ויצא ה' ונלחם בגוים ההם : נדדו עמים · נפצו גוים · הנשארים מן המגפה : מרוממתך · מהרוממות שלך שידעו כי רמת ונשגבת עליהם ולא הועילה להם גבורתם ורב חילם : ואוסף שללכם · שלל הגוים שיהיה שללכם שתאספו ותשללו אותו : אוסף החסיל · כאסיפ' החסיל והארבה שאוספים אותם כשבאו על האדמה שיוצאי' בני העיר ואוספי' אותם בכליהם שלא ישחיתו התבואה כן יצאו בני ירושלם ויאספו שלל מחנה אשור · ודמה גם כן הליכת המלאך במחנה אשור להלוך הארבה בתבואה שמשחיתה : ואמר כמשק גבים שוקק בו · ומשק ושוקק ענין הליכה · כמו ובן משק ביתי : גבים · ארבה · כתרגו' ארבה גובא · וי"ת הפסוק כן ויכנסון בית ישראל וגו' · ואם הענין בימות המשיח הנה כתוב גם כן ויצאו יושבי ערי ישראל ובערו והשיקו בנשק וגו' · ושללו את שולליהם ובזזו את בוזזיהם · אבל רבותינו ז"ל פירשוהו בימי חזקיהו וכך אמרו · אמר להם נביא לישראל אספו שללכם · אמרו לו לבוז או לחלק · אמר להם אוסף החסיל · מה אסיפת החסיל זה כל אחד ואחד לעצמו אף שללכם כל אחד ואחד לעצמו · אמרו לו והלא ממון עשרת השבטים מעורב בו · אמר להם כמשק גבים שוקק בו · מה גבים הללו מעלין את האדם מטומאה לטהרה אף ממונם של ישראל כיון שנפל ביד גוים מיד טהור : נשגב ה' · בזאת התשועה נשגב הוא שישגבוהו העמים על הנס הזה ויודו לו כי הוא שוכן מרום ובידו להשפיל הגבוהים ולהרים השפלים שהשפיל מחנה אשור שבא על ירושלם ביד רמה והרים יושבי ציון שהיו שפלים : ומלא ציון משפט וצדקה · נשגב · בינוני מבנין נפעל כי הוא קמוץ · ופירוש מלא ציון כי מהיום ההוא והלאה יהיו בציון עושי' משפט וצדקה · וכן ת"י אמר למימלי ציון עבדי דין דקשוט וזכו · ויש לפרש מלא ציון משלל העמי' במשפט ובצדקה : והיה אמונת עתך · אמר כנגד ישראל קיום זמנך וחוזק ישועתך יהיה חכמת ודעת ויראת ה' שהיא אוצרו של אדם · כלומר הנה באה לכם ישועה זאת ואת' בשלום אם תרצו שיהיה קיים לכם השלום והישועה כל זמניכם התעסקו בחכמה ודעת ויראת ה' שהיא אוצרו של אדם · כי כמו שאוצר האדם הוא מבטחו של אדם ועומד לו בעת צרה כן יראת ה' · לפיכך תהיו יראי ה' והתעסקו בחכמה ודעת אלהים ותנצלו מכל צרה ותהיו בשלום כל עתכם אמונת קיום · כמו במקו' נאמן · שפירושו קיים : חוסן · חוזק · כמו והיה החוסן לנעורת : חכמת · בתי"ו במקום הא · כמו שירת נובל · חלת מצה · מכה בלתי סרה · והדומים להם · ואדז"ל פירש מי גרם לכם ישועה זאת חכמת אלהים ודעת שבחזקיהו ויראת ה' שהיא אוצרו · ויונתן תרגם הפסוק כן ויהא מה דאמרת וגו' : הן אראלם · פרשה זו על הפורענות הבאה לישראל קודם מפלת מחנה אשור : ואראלם · מלאכים · כי אראל שם למלאך · וכן רבותינו ז"ל זכרו המלאך בזה השם · ואמרו נצחו אראלים את המצוקים ונשבה ארון הקודש · כי כמו שמלת מלאך יאמר על שליח גופני ועל שליח רוחני כן מלת אראל · והפסוק כפול בענין במלות שונות · אמר המלאך שלהם שהיו שולחים מתחילה מעיר לעיר והיו מתחילה מלאכי שלום עתה יצעקו חוצה כי האויב בא בארץ ויבכיון מר · ויונתן תרגם מלת אראלם בשתי מלות · כלומר אראה להם · וכן תרגמו הא כד אתגלי להון וגו' : נשמו מסלות · מפני האויב נשמו המסלות כי שבת עובר אורח : הפר ברית מאס ערי' · פיר' אדוני אבי ז"ל היו ישראל אומרים כבר הפר בריתו האל עמנו ומאס עריכו הפך מה שאמר עיני ה' אלהיך בה : לא חשב אנוש · לא חשב אותנו לכלום · ויונתן תרגם על דאשניאו וגו' :

אבל אמללה ארץ החפיר לבנון קמל היה השרון כערבה ונער בשן
וכרמל: עתה אקום יאמר יהוה עתה ארומם עתה אנשא: תהרו
חשש תלדו קש רוחכם אש תאכלכם: והיו עמים משרפות סיד
קוצים כסוחים באש יצתו: שמעו רחוקים אשר
עשיתי ודעו קרובים גברתי: פחדו בציון חטאים אחזה רעדה חנפים
מי יגור לנו אש אוכלה מי יגור לנו מוקדי עולם: הלך צדקות ודבר
מישרים מאס בבצע מעשקות נער כפיו מתמך בשחד אטם אזנו
משמע דמים ועצם עיניו מראות ברע: הוא מרומים ישכן מצדות
סלעים משגבו לחמו נתן מימיו נאמנים: מלך ביפיו תחזינה עיניך
תראינה ארץ מרחקים: לבך יהגה אימה איה ספר איה שקל איה ספר
את המגדלים: את עם נועז לא תראה עם עמקי שפה משמוע נלעג
לשון אין בינה: חזה ציון קרית מועדנו עיניך תראינה ירושלם נוה דינו
שאנן אהל בל יצען בל יסע יתדתיו לנצח וכל חבליו בל ינתקו:

אתאבלת חרובת ארעא יביש לבנן נתר הוה שרונא כמשרא צדי
מתנן וכרמלא: כען אתגלי אמר יי כען אתרומם כען אתנטל:
איתעשתון לכון עממיא אתעשתינתון דירשע עבדתון לכון עובדין
בישין בדיל עובדיכון בישי מימרי כעלעולא לקשא ישיצי יתכון: ויהון
עממיא יקידת נור כובין מפסכין בנורא יתוקדון: שמעו צדיקיא
דנטרו אוריתי מלקדמין מא דעבדית ודעו חייבי דתבו לאוריתי קריב
גבורתי: אתברו בציון חייבין דחלא אחדתינון לרשיעיא דהוו מגנבין
אורחתהון אמרין מן ידור לנא בציון דבה זיהור שכנתיה כאשא אכלא
מן יתותב לנא בירושלם עתידין רשיעי לאיתדנא לאתמסרא לגהנם
יקידות עלם: אמר נביא יתבון בה צדיקיא כל דמהלך בזכו וממלל
כיונן מתרחיק מממון דשקר מרחיק נפשיה מן אנוסין מנע ידוהי
מלקבלא שוחדא מטמטם אודניה מלמשמע באשדי דם זכאי וכלי
עינוהי מלמחזי בעבדי ביש: הוא באתר רם ומנטל יהי בית מישרוהי
בית מקדש תיסבע נפשיה מזוניה מספק מוהי קיימין כמבוע דמיין
דלא פסקין מוהי: ית יקר שכינת מלך עלמיא בתושבחתיה יחזיין
עינך תסתכל ותחזי בנחתי ארע גהנם: לבך יחשוב רברבן איכא ספריא איכא רברביא איכא חשביא יתון אם יכלון לחשבא מניין קטילי רישי משירית
גבריא: ית מרות עם תקיף לא תיכול למיחזי עמא דהוו עמיק ממללהון מלמשמע מלעגין בלישנהון מדלית בהון סוכלתנו: תחזי במבלתהון ציון קרית זמננא
עינך יחזיין בנחמת ירושלם באצלחותא בשליותא כמשכנא דלא מתפרק ולא משתלפן סיכוהי לעלם וכל אטונוהי לא יתפסקון: ארו

אבל. ענין השחתה. וכן על כן תאבל הארץ. וזכר ארץ בלשון זכר ובלשון נקבה. וכן נעתם ארץ. מרץ ארצה. בלשון זכר ובלשון נקבה ברו': היה השרון כערבה. השרון יקרא מקום דשן ושמן. וכן על הבקר הרועים בשרון. ואומר שאותו המקום יהיה כמדבר: ונער בשן וכרמל. נוער פירותיו הבשן והכרמל. כלומר ישלו אילנותיהם פירותיהם: עתה אקום. אקום על מלך אשור המחריב ארצכם וארומם ואנשא עליו: תהרו חשש. אומר כנגד העמי' אשר במחנה מלך אשור. וקורא המחשבה הריון והמעשה לידה והם חשבו ללכוד ירושלם ולא עלה בידם הנה מחשבתם הבל ומעשיהם תהו. וזהו חשש וקש. וחשש הוא הקש הדק: רוחכם אש תאכלכם. מחשבתכם תהיה אש שתאכל אתכם. כלומר כי בעבור שבאתם לירושלם וחשבתם ללכדה תצא אש ה' שתאכלכם והוא מלאך ה' שהכה במחנה אשור. וכנה אותה המגפה בשרפת אש. וכן למעלה בפרשת לכן ישלח האדון. ושם הארכנו בפירוש: והיו עמים משרפות סיד. אותם עמים אשר במחנה מלך אשור יהיו כמו האבנים ששורפים לסיד. או כמו קוצים כסוחים שיבשו וידלקו באש: כסוחים. פירוש כרותי'. ותרגום לא תזמר לא תכסח. ואמר כסוחים לפי שהקוצים שאינם כרותי' אלא מחוברים הם לחים ולא ידלקו במהרה אבל כשהן כרותים והם יבשים ידלקו במהרה כן תהיה המגפה בפתע: שמעו רחוקים אשר עשיתי. במחנה מלך אשור הרחוקי' ישמעו והקרובי' שהיו במחנה אשור ידעו גבורת האל שגבר עליהם והכם וידעו כי מלך אשור מה שעשה לא בכחו עשה כמו שהתפאר ואמר בכח ידי עשיתי: פחדו בציון. החטאים שהיו בציון פחדו כאשר ראו מחנה אשור הגדול והחנפים שהיו בה אחזם רעדה: ואמר מי יגור לנו. כלומר מי יעמד בעבורנו כנגד מחנה הזה שהוא אש אוכלה ומוקדי עולם. והחוטאים והחנפי' אשר בציון הם שפחדו כי לא בטחו בה' שיצילם והם שבנא וסיעתו אבל הצדיקים אשר בה אם פחדו בטחו בה' ולא אמרו מי יגור כי ידעו כי האל יצילם בשובם אליו וזעקם והתפללם לפניו והם חזקיהו וסיעתו: אוכלה. בצר"י עי"ן הפעל. וכן ולהב אש אוכלה. כוערה את הכרמים. והדומים להם. ויונתן תרגם אש אוכלה על הא'. ותרגם אמרין מאן ידור לנא בציון וגו': הולך צדקות. אמר הנביא אתם אומרים מי יגור לנו הולך צדקות יגור לכם והוא חזקיהו ובצדקתו תנצל העיר. ואף על פי שתלה הזכות בדוד ואמר למעני ולמען דוד עבדי זכות דוד עמדה להם עם זכות חזקיהו אלא זכר דוד כי הוא עקר ראש מלכות ציון וקראת עיר דוד. ויונתן תרגם כל הפסוק על כל הצדיקים אשר בירושלם אמר יתיתבון בה כל צדיקיא וגו': הולך צדקות. חסר בי"ת השמוש כמו הולך בצדקות. ואלה המדות אשר אמר בפסוק הם ראויות למלך ובהם תעמוד מלכותו: הולך צדקות. כל דרכיו ומעשיו הם בצדקה ובמשפטים טובים: מואס בבצע מעשקות. הנה אומר בתורה בשפטים שנאי בצע: אמר בצע סתמא כי כל ממון שונאים שאינם רודפים אחר הממון כי מתוך שאינם חומדים לא יטו אל השחד. אבל הנה אמר בבצע מעשקות שרוצה לומר בממון של גזל ושל עשק לפי שזה מדבר במלך והמלך יצטרך לממון לתת לבני חילו ואנשי מלחמתו ועבדיו ומשרתיו וצריך לו שישתדל אחר הממון שיהיה מן הדין אבל ממון שאינו מן הדין מואס אותו. לפיכך אמר בבצע מעשקות אף על פי שיש בידו כח לקחת ממון אחרים מואס אותו אם לא יהיה מן הדין כגון שיענש אדם למלכות בממונו: נוער כפיו. מתמוך בשחד. לפיכך אמר נוער כפיו לומר כי שום שוחד בעולם לא יקבל אפילו לזכות את הזכאי ולחייב את החייב ואפילו מנחה לא יקבל מיד בעל הדין בעוד הדין לפניו מנער ידיו משום שחד בעולם: אוטם אזנו משמוע דמים. לפי שביד המלך להרוג העוברים על מצותו אמר כי לא יהרוג. כי אם בדין ואם יבאו בני ביתו ויאמרו לו פלוני חייב לך מיתה שפשה לך כך וכך אוטם אזנו. כלומר אינו רוצה לשמוע אם לא יתברר לו באמת שהוא חייב מיתה ודמים ר"ל דם זכאי או אפילו חייב בדבר שהוא לעצמו מוחל ומעביר פשעו כי קשה בעיניו הריגת אדם אם לא לבער רעה מן הארץ: ועוצם עיניו מראות ברע. אינו רוצה לראו' בשום רע שבעולם. או פי' ברע באדם רע כלומר אדם שהוא רע לא יוכל לראותו. כמו שאמר דוד דובר שקרים לא יכון לנגד עיני. וכל אלה המדות היו בחזקיהו: הוא מרומים ישכון: זה המלך ישכון בטח כשוכן במגדלים גבוהים. וכפל עוד הענין במלות שונות לחזק. ופי' מצדות. מגדלים חזקים ולא נשתנה בסמיכות להקל הקריאה: לחמו נתן. קמץ כי הוא בזמני: מימיו נאמנים. קיימים שלא יפסקו. ואמר הענין הזה לומר כי שבע יהיה בימי חזקיהו כמו שאמר בפרשה של מעלה אשריכם זורעי על כל מים וגו': מלך ביפיו. הוא חזקיהו. ואמר תחזינה עיניך כנגד שבט יהודה. ואמר תראינה ארץ מרחקים. פי' עיניך שהיו רואות עד עתה מלך ארץ מרחקים והוא מלך אשור שהיו עוברים אותו מתחילה ורואים את פניו במנחה שהיו מביאים לו. אמר עוד לא תראו אותו אלא מלך זה תראו ביופיו ובהדרו שלא יפחד וישב על כסאו בכבוד. ועליו נאמר וינשא לעיני הגוי'. ומלך שזכר עומד במקו' שנים כמנהג המקרא כאלו אמר מלך ביפיו תחזינה עיניך תראינה מלך ארץ מרחקים. ומרחקים השם פתוחה: לבך יהגה אימה. לבך שהיה הוגה אימה טרם זה. כלומר כל היום היית בפחד המס והיית מחשב בלבך איה סופר עתה יבא עלינו כותב המס ושוקל הכסף מידינו: וסופר את המגדלים. פירוש שהיה סופר המגדלי' אשר בעיר ועיר כי אותם הבתים הגבוהים היו חשובים ונותנים יותר במס וכל אותה המחשבה והפחד לא יהיה לך עוד: את עם נועז לא תראה. עוד לא תראה הסופרים והשוקלים: את עם נועז. כמו עז והוא נפעל ושרשיו עז ויעז ועזות בענין אחד. ועם עז הם הכשדים: עם עמקי שפה. משמע שהיו מדברים ארמית שלא היו שומעים ומבינים אותו ישראל אלא יחידים. כמו שאמרו אליקים ושבנא ויואח אל רב שקה דבר נא אל עבדיך ארמית כי שומעים אנחנו ואל תדבר אלינו יהודית באזני העם. נראה כי העם לא היו מביני' ארמית. ולשון אחרת לאשר לא יבינו הוא לו עמוק וכלעג. כמו שאמר כי בלעגי שפה ובלשון אחרת: משמוע. פי' מהבין. כמו גוי אשר לא תשמע לשונו. וכן אמר אין בינה שלא היו מבינים אותו. והענין כפול במלות שונות: חזה ציון. אותו עם נועז לא תראה אלא מה תראה ציון קרית מועדינו שהיו באים שם במועדים שלש פעמים בשנה כי עד עתה לא היתה קרית מועדינו בימי מלכי ישראל שלא היו באים שם כל ישראל גם בימי אחז שהיו בטלים מועדי ה' וזכרנותיו כי גם בתחילת מלכות חזקיהו כתב על אפרים ומנשה אגרות שיבאו בירושלם לעשות פסח והיו מלעיגים ומשחקים ברצים ולעגי' בם ועתה עיניך תראינה ירושלם נוה שאנן כי עד עתה לא היה נוה שאנן כי היתה יד מלכי האמות עליה: אהל בל יצען. פי' לפי ענינו כתרגומו במשכנא דלא מתפרק כי לא מצאנו לו חבר במקרא. ואא"ז פי' משרש יצע ומענינו והנון נוספת בשקל בנין קנין אלמן רחמן. ופירוש אהל שלא יורד ולא יהיה מצע לעולם אלא לעולם יהיה פרוס ונטוי: בל יסע יתדותיו. אפילו אחת מיתדותיו לא יסע. ולפי שדמה אותו לאהל אמר יתדותיו וחבליו שניטה עם יתדות וחבלים. וזה שאמר לנצח רוצה לומר זמן רב: כי אם

אורים כי אם שם אדיר יהוה לנו מקום נהרים יארים רחבי ידים בל תלך בו
תלך אני שיט וצי אדיר לא יעברנו: כי יהוה שפטנו יהוה מחקקנו יהוה
מלכנו הוא יושיענו: נטשו חבליך בל יחזקו כן תרנם בל פרשו
נס אז חלק עד שלל מרבה פסחים בזזו בז: ובל יאמר שכן חליתי
ל״ד העם הישב בה נשא עון: קרבו גוים לשמע
ולאמים הקשיבו תשמע הארץ ומלאה תבל וכל צאצאיה: כי קצף
ליהוה על כל הגוים וחמה על כל צבאם החרימם נתנם לטבח:
וחלליהם ישלכו ופגריהם יעלה באשם ונמסו הרים מדמם: ונמקו
כל צבא השמים ונגלו כספר השמים וכל צבאם יבול כנבל עלה
מגפן וכנבלת מתאנה: כי רותה בשמים חרבי הנה על אדום תרד
ועל עם חרמי למשפט: חרב ליהוה מלאה דם הדשנה מחלב מדם
כרים ועתודים מחלב כליות אילים כי זבח ליהוה בבצרה וטבח גדול
בארץ אדום: וירדו ראמים עמם ופרים עם אבירים ורותה ארצם
מדם ועפרם מחלב ידשן: כי יום נקם ליהוה שנת שלומים לריב ציון:
ונהפכו נחליה לזפת ועפרה לגפרית והיתה ארצה לזפת בערה: לילה
ויומם לא תכבה לעולם יעלה עשנה מדור לדור תחרב לנצח נצחים
אין עבר בה: וירשוה קאת וקפוד וינשוף וערב ישכנו בה ונטה עליה
קו תהו ואבני בהו: חריה ואין שם מלוכה יקראו וכל שריה יהיו אפס:

ארי אלהין מתמן תתגלי גבורתא דיי לאוטבא לנא מאתר נפקין
נהרין שטפין פתיות ידין דלא תיזול ביה ספינת צידין ובורני רבתא
לא תגוזיניה: ארי יי דיננא דאפקנא בגבורתיה ממצרים יי כלפנא
די הב לנא אולפן אוריתא מסיני יי מלכנא הוא יפרקיננא ויעביד לנא
פורענות דין מן משרית גוג: בעידנא ההיא יתברון עממיא מתוקפיהון
ויהון דמן לספינא דאתפסקו חבלהא ולית לה תקוף על תרנירהון
דאתפסיק ולא אפשר למפרס עלוהי קלע בכן יפלגון בית ישראל
נכסי עממיא סגיאות עדי ובוז ואפילו ישתארון בהון עוירין וחגרין
אף אינון יפלגון סגיאות עדי ובוז: ולא יימרון מכען לעמא דשרן סחור
סחור אתוב לשכינתא מלותכון אתת עלנא מחת מרע עמא בית ישראל
יתכנשון ויתובון לארעהון שביק לחוביהון: אתקרבו עממיא
למשמע ומלכותא אציתיאו תשמע ארעא ומלהא תבל וכל דדיירין
בה: ארי רגז מן קדם יי על כל עממיא וקטולא על כל משריתיהון
חייבינון מסרינון לקטלא: וקטיליהון יתרמון ופגריהון ייסק תננהון
ויתמסון טוריא מדמהון: ויתימסון משחביב כל חילי שמיא ויתמרון
מתחות שמיא כמא דאמיר עליהון בספרא וכל משריתיהון יסופון
כמיתר טרף מגפן וכדבלא מתאנה: ארי תתגלי בשמיא חרביה הא
על אדום תתגלי ועל עמא דחייבית לדינא: חרבא קדם יי אתמליאת
דם אדהנת מתרב מדם מלכין ושלטונין מתרב כלית רברבין ארי ק
קטלא קדם יי בבצרא ונכסא סגיאה בארעא דאדום: ויתקטלון
גברין עמהון ושלטונין עם טורנין ותרוי ארעהון מדמהון ועפרהון מתרבהון ידהן: ארי יום פורענותא קדם יי שנת תושלימא למעבד פורענות דין עולבנא
דציון: ויתהפכון נחלהא דרומי לזפא ועפרה לגופריתא ותהי ארעה לזפא בוערה: ליליא ויום לא תטפי לעלם יסק תננה מדר לדר תחרוב לעלם עלמיא
לית דיעדי בה: ויחסנונה קתין וקפודין וקיפופין ועורבין ישרון בה ויתנגיד עלה חוט דחורבנא ומשקלתא דצדיותא: דהוו אמרין בני חירין אנחנא ולא צבן
לקבלא עליהון מלכו וכל רברבהא יהון ללמא: ויסקון

כי אם שם · זה אם פירושו כמו אמת. וכן כי אם יש אחרית. כי אם כאשר היוצר יחשב · והדומי׳ להם. אמר איך תהיה ירושלם נוה שאנן ואהל בל יצען כי באמת
שם בירושלם אדיר ה׳ שהוא לנו ובעזרתינו והוא אדיר ויכול על מחנה אשור ואף על פי שהוא רב ועצום: מקום נהרים יאורים · והוא יהיה לנו מקום נהרים כאלו
סביב לירושלם יהיו נהרים ויאורים רחבי ידים שלא יוכלו לעבור עליה האויבים ואפילו אני שיט וצי אדיר לא יוכל ללכת בנהר הגדול הזה ולא לעבור אותו · ולפי
שהמשיל מחנה אשור לנהר גדול כמו שאמר את מי הנהר העצומים והרבים את מלך אשור וגו׳. אמר כי ה׳ יהיה להם מקום נהר גדול ממנו שלא יוכל מלך אשור
לעבור בו ולכבוש ירושלם: אני שיט. שמוליכים אותו במשוטים: וצי אדיר. ספינה גדולה: כי ה׳ שפטנו · והוא ישפטנו מיד מלך אשור · כלומר שיקח משפטנו
ממנו שעשה לנו כמה רעות: ה׳ מחוקקנו · הוא משל בנו · כי המושל יקרא מחוקק. כמו ומחוקק מבין רגליו. לפי שהוא משים חקים בעם. כלומר הוא שופטנו
ומחוקקנו ומלכנו והוא יושיענו מידו: נטשו חבליך · אמר כנגד מחנה אשור שדמה אותו לאני שיט ולצי אדיר. והספינה ינהיגוה בחבלים הקשורים בוילון הפרוש
על התרן שימשכו החבלים כפי הכמת רב החובל ויפרוש הנס שהוא הוילון ותלך הספינה ברוח שקולט הוילון · ואמר נטשו חבליך בל יחזקו כן תרנם בל פרשו
נס · כאלו נטשו החבלים ואין חבל למשוך והחובלים לא יוכלו לחזק הטב התורן שלהם ולפרוש הנס כיון שהחבלים נטשו ונפסקו · או פירש נטשו נתפשטו ואינם
נטוים כמו והנם נטושים על פני האדמה: אז חלק עד שלל מרבה · אז כיון שלא תוכל הספינ׳ ללכת יחלקו שללה השוללים · כן מחנה אשור כיון שמתו יבאו ישראל
ושללו ובזזו המחנה ואפילו הפסחים אשר בירושלם הלכו לשלול ולבזוז כי קרוב מהעיר היה המחנה: עד · כמו שלל. מתרגמינן שלל עדאה · וכן בבקר יאכל עד.
וחסר וי״ו השמוש כאלו אמר עד ושלל · וכן שמש ירח · ראובן שמעון · והדומים להם. ואמר עד ושלל כפל ענין במלות שונות לחזק הענין כמו שהוא דרך המקרא:
מרבה. שם בפלס מרוה משקה · ר״ל ששלל רב שללו: ובל יאמר שכן · לא יאמר השוכן בירושלם חליתי כמו שהיו אומרים מתחלה מרוב הצרות חליתי וכאבנו לא
יאמרו עוד זה כי ה׳ נשא עונם בסבת חזקיהו שהוכיחם והחזירם למוטב והושיעם האל תשועה גדולה · ויש מפרשים הפרשה הזאת כולה עתידה לימות המשיח ·
והנכון כמו שפירשנו: קרבו גוים · פרשה זו עתידה והוא על חרבן אדום ואחר כך זכר תשועת ישראל עד ויהי בארבע עשרה שנה. וקרא אותם בשם בצרה
כמו שהיתה בצרה עיר גדולה בארץ אדום · וכן אמר ירמיהו הנביא במגלת איכה תם עונך בת ציון לא יוסיף להגלותך פקד עונך בת אדום גלה על חטאתיך.
הנה כשתחרב ארץ אדום יבאו ישראל מגלות זה שלא יוסיפו עוד לגלות · ואמר בנבואה זו גוים ולאמים תבל וכל צאצאיה · ואמר על כל הגוים כי גם מלכות
ישמעאל תחרב בזמן הזה ורוב הגוים בין מלכות אדום ומלכות ישמעאל: כי קצף על כל צבאם · שיבאו גוי על גוי ובזה יהיה ההרג והטבח בהם: וחלליהם
ישלכו · שלא יהיה להם קובר · לפיכך יעלה באשם וסרחונם: ונמסו ההרים מדמם · זה על דרך הפלגה: ונמקו. זה על דרך משל כי למי שתבא לו צרה גדולה
כאלו נהפכו השמים והארץ עליו והרי העולם לו כהפך וכאלו אין צבא השמים כי אין לו אורה והעולם חשך עליו. וזה המשל תראנו תמיד בדברי הנביאים: ונגלו
כספר. כי השמים נטוים כאהל ועתה ידמו להם שיהיו נגללים כמו הספר הנגלל: וכנובלת. פירוש ונבלה נובלת מתאנה. והנכון שיהיה הנסתר תאנה לא עלה
כי עלה מן הדומה הוא לשון זכר אא״כ ר״ל כתאנה הפרי שנובלת מעץ התאנה · כי הפרי יקרא תאנה והעץ תאנה · לפיכך היה נכון שיאמ׳ בשתם וכנובלת משיאמר
וכתאנה מתאנה. ותאנה לשון נקבה לפיכך אמר עליה נובלת: כי רותה חרבי · שהיא בשמים תרוה מדם החללים האלה ועל מי תרד החרב הזאת מן השמים
על אדום ועל עם חרמי כי אדום הוא עם שאני רוצה להחריב לעשות משפטו בהם על מה שהרעו לישראל · וטעם בשמים וטעם חרב דרך משל כי הגזרו׳ יורדות
מן השמים · ורותה פעל עומד מן הדגוש · וכן רותה ארצי מדם: חרב לה׳. החרב שתהיה בגוים שיהרגו אלה את אלה לה׳ היא כי הוא צוה ורצה זה: מלאה דם ·
מרוב הריגה. ואמר מלאה דרך משל על דרך אשכיר חצי מדם: הודשנה · מלשון דשן ושמן · כלומר השמנה מחלב כרים: ועתודים. ואלים וראמים ופרים ואברי׳
הוא משל על מלכי הגוים פחות וסגנים · ודקדוק מלת הדשנה היא מורכבת מן הפעל והתפעל. כי הראוי התדשנה והשין ראויה להדגש: וירדו עמם · עם מלכי
אדום ימותו מלכים רבים אחרים ממלכי האמות: כי יום נקם · כל זה הוא נקם ושלומים לה׳ שנוקם מהם ומשלם להם גמולם וריב ציון הוא רב עמהם: ונהפכו
נחליה לזפת · תרג׳ ויתהפכון כחלה׳ וגו׳. למד כל הפרשה על אדום · ומה שאמר לזפת ולגפרית משל על חרבנה · או תהיה כארץ סדום ועמורה: לילה · על
שאמ׳ תהיה גפרית וזפת בערה אמר כי לעול׳ יעלה עשנה כמו שהיא עוד היום ארץ סדום ועמרה שעולה עשן ממנה תמיד: מדור לדור. בקמץ הלמד ולית כותיה:
וירשוה. שיהיו תמיד בה כאדם שעמד על ירושתו · ואלה שזכר דרכם לעמוד בחרבות: קאת · הוא הנקרא במשנה קיק והוא עוף מדברי כמצא בברכי הים.
וקפוד הוא הנקרא קאפוד בערבי בלעז טרטוגא: וינשוף. בחולם והוא עף בלילה · או אותו שהוא צועק בלילה · ולפיכך נקרא ינשוף מן נשף: ונטה עליה. הא
נטה עליה קו תהו ואבני בהו כי מי שבונה נוטה קו ואבן העופרת שהיא המשקולת והאל יחריב. והקו והמשקלת יהיו של תהו ושל בהו · כלומר הפך הבנין יעשה
בה שהוא החרבן: חוריה. שהיו קוראים מתחלה אין שם מלוכה כי אכתבו מלכים הם יהיו עתה אפס וכל שריה: ואין שם. בוי״ו · כמו וישא אברהם את
עיניו · והדומים לו שאינם לתוספת: חוריה. סגניה. וכן ואת כל חורי יהודה · ואריבה את החורים:

ועלתה ארמנתיה סירים קמוש וחוח במבצריה והיתה נוה תנים
חציר לבנות יענה : ופגשו ציים את איים ושעיר על רעהו יקרא
אך שם הרגיעה לילית ומצאה לה מנוח : שמה קננה קפוז ותמלט
ובקעה ודגרה בצלה אך שם נקבצו דיות אשה רעותה : דרשו מעל
ספר יהוה וקראו אחת מהנה לא נעדרה אשה רעותה לא פקדו כי פי
הוא צוה ורוחו הוא קבצן : והוא הפיל להן גורל וידו חלקתה להם
בקו עד עולם יירשוה לדור ודור ישכנו בה :

ל״ה ישׂשׂום מדבר וציה ותגל ערבה ותפרח כחבצלת : פרח
תפרח ותגל אף גילת ורנן כבוד הלבנון נתן לה הדר הכרמל ז
והשרון המה יראו כבוד יהוה הדר אלהינו :
חזקו ידים רפות וברכים כשלות אמצו : אמרו לנמהרי לב
חזקו אל תיראו הנה אלהיכם נקם יבוא גמול אלהים הוא יבוא
וישעכם : אז תפקחנה עיני עורים ואזני חרשים תפתחנה : אז ידלג
כאיל פסח ותרן לשון אלם כי נבקעו במדבר מים ונחלים בערבה :
והיה השרב לאגם וצמאון למבועי מים בנוה תנים רבצה חציר לקנה
וגמא : והיה שם מסלול ודרך ודרך הקדש יקרא לה לא יעברנו
טמא והוא למו הלך דרך ואוילים לא יתעו : לא יהיה שם אריה
ופריץ חיות בל יעלנה לא תמצא שם והלכו גאולים : ופדויי יהוה
ישבון ובאו ציון ברנה ושמחת עולם על ראשם ששון ושמחה ישיגו
ונסו יגון ואנחה :

ויסקון בירניתהא סירין קרסולין וחוחין בתקוף כרכהא ותהי מדור
ידורין אתרא לבת נעמין : ויערעון תמון בחתולין ושידין חד עם
חבריה יחייכון ברם תמן ישרין לילין וישכחן להן נוח : תמן תקנן
קופרא ותשזיב וקוריהון יתצפון בטולא ברם לתמן יתכנשון דיתא
אתתא לות חברתה : תבעו מעל ספרא דיי ובעו חדא מנהון לא שגת
ואתתא לחברתה לא עכיבת ארי במימריה יתכנשן וברעותיה יתקרבן :
והוא במימריה רמא להון עדבא וברעותיה פליג להון בחוטא עד
עלמא יחסנונה לדור ודור ישרון בה : יחדון דהתבין במדברא בארעא
ציהא ויבעון דישרן במישרא ויהרון כשושנא : מידע ידוצון ויחדון
אף ביע וחירוא יקר לבנן יתיהיב להון זיו כרמלא ושרונא בית ישראל
דילהון אמרין אילין אינון יחזון יקרא דיי זיו תושבחתא דאלהנא :
אמר נביא תקיפו ידין דרשלן ורכובין דרעלן חסינו : אמרו לדמוחן
בלבהון למעבד אוריתא תקפו ולא תדחלון הא אלהכון למעבד פ
פורענות דין אתגלי מרי גמלי יי הוא יתגלי ויפרקינכון : בכן יתפתחן
עיני בית ישר' דאינון כסומין מן אוריתא ואודניהון דכחרשין לקבלא
למילי נביא יציתן : בכן כמחזיהון גלוותא דישראל דמתכנשין וסלקן
לארעהון הא כאילין קלילין ולא לאתעכבא וישבח לישנהון דהוה
בלים ארי בכן אתבזעו במדברא מיא ונחליא במישרא : ויהי שרובא
לאגמין דמיין ובית צהוונא למבועי מיא אתר דהוה ידורין שרין תמן
יסקון קנה וגומא : ויהי תמן כביש אורח ותיקון אורחא דקודש יתקרי
לה לא יעברון בה מסאבין ולא יפסקון עדי אורח ודלא אליפו לא יטעון :
לא יהי תמן מלך מבאיש ושלטון מעיק לא יגוזיניה ולא ישתכחון
תמן ויהכון פריקין : ופריקיא דיי יתובון ויתכנשון מביני גלוותהון
ויעלון לציון בתושבחתא וחדות עלם תהי להון די לא פסקא ועגן יקר תהי מטל על רישיהון ביע וחדוא ישכחון ויסוף מנהון מבית ישראל דוונא ותינחתא :

ועלתה · תעלה הארץ מקום ארמנותיה סירים כי במקום החרב יעלו ויצמחו הקוצים : סירים קמוש וחוח · מיני קוצים הם : חציר כמו חצר בברי׳ · וכן ימים
ויסש · ותרגם יונתן כמו מקום אתרא לבת נעמא : ופגשו · חיות עם חיות יפגשו שם כי מדור החיות מדבריות תהיה העיר : ציים · חיות השוכנו׳ בציה במדבר.
ותרגם יונתן קמוש טמיון · ואיים תרגם חתולין · ושעיר כתרגומו שד · וכן לשעירי׳ אשר הם זונים אחריהם מתרגמינן לשדים · ואפשר שהוא חיה מחיו׳ המדבר ·
וכן לילית חיה שצועקת בלילה או עוף שעף בלילה · ובדברי רז״ל המפלת דמות לילית טמאה לידה ולד הוא אלא שיש לה כנפים : שמה קננה קפוז · כמו קפוד :
ותמלט · כמו והמליטה זכר · ר״ל ותלד : ובקעה ודגרה · כמו קורא דגר · ענין אסיפה · כלומר אסיפת הביצים · וי״ו ודגרה כמו אחר · כלומר אחר שאספה
הביצים וחממה אותם ואחר כך תבקע הבצים ויצאו הבני׳ · כמו וי״ו ויבקעו המים · הן אתה קצפת ונחטא : דיות · כמו ואת הדיה · אולטו״ל בלעז : אשה רעותה ·
פי׳ עם רעותה : דרשו מעל ספר ה׳ וקראו · אומר כנגד מי שירצה בחרבן דרשו מעל ספר ה׳ והוא הספר הזה וקראו החיות והעופות הנזכרות בזאת הפרשה
כי כן תראו אותם כולם בחרבנה שתהיינה שוכנות בעיר הזאת לא תחסר אחת מהן : לא פקדו · לא חסרו אחת מהן את רעותה אלא כולם תהיינה שם · ואדוני
אבי ז״ל פירש ספר ה׳ זה ספר תורת משה רבי׳ · דרשו כל חיות ועופו׳ הכתובות בפרשת ויהי ביום השמיני אחת מהן לא נעדרה · והחכם רבי אברהם פירש כי
הוא דרך משל רמז לגזרות שמים הכתובות באצבע אלהים · והטעם שכל הגזרות תבאנה על ארץ אדום : כי פי הוא צוה · מאמר האל יתברך · פירו׳ צוה שיהיה
כך לפיכך יהיה על כל פנים לא יעדר : ורוחו · פירוש רוח פי האל · על דרך וברוח פיו כל צבאם · ר״ל רצונו וחפצו והוא קבצן שיבאו כולם בארץ אדום :
והוא הפיל · כאלו הפיל גורל בארץ אדום שתהיה להם ירושה : וידו חלקתה · ידו חלקה אותה הארץ להן לחיות ולעופו׳ : בקו · על דרך משל כמו שמחלק אדם
הארץ בחבל ובקו : ישושום מדבר וציה · בחרבן ארץ אדום ישושום מדבר וציה עד״ מש׳ · ומם ישושום במקום נון הנוספת בעתידים רבים ישמעון יזכרון · או
מם במקום בם או עמם כמם בטלם הבשר שהוא כמו בשל להם · ר״ל המדבר והציה שהיו שוכנות בהם החיות האלה ישושו בהם כשילכו לשכון בארץ אדום ·
וים לפרש מדבר וציה ארץ ישראל שהיתה כמדבר מיום שגלו ישראל ממנה עתה בחרבן ארץ אדום תשיש ותגיל · כי כשתחרב זאת תתישב זאת כמו שפירשנו ·
ויונתן תרגם יחדון דיתבין במדברא בארעא בחיא ותפרח כחבצלת · כמו הורד שתפרח ותתן ריחה : פרוח · אף גילת ורנן · תגל גילה אחר גילה · והתי״ו
במקום הא׳ · וכמוהו רבים · ורנן שם מקור : נתן לה · לארץ ישראל : המה · בני ישראל בשובם לארצם יראו כבוד ה׳ בשוב כבודו בירושלם : חזקו · פעמים יבא
הכווי לא לאדם מיוחד אלא למי שיהיה · כמו ריח בני · אמור למלך ולגבירה · וכן זה חזקו ידים רפות · או אומר זה כנגד הנביאים או כנגד מי שיש לה׳ לב חזק
בגלות ובוטחים באל ובוטחים יום יום להביא הישועה · אומר להם שיחזקו ידי הרפי׳ בגלות · וכן תרגם יונתן אמר ה׳ נביאי תקיפו ידין דמרשלן : אמרו לנמהרי
לב · אותם שהיו נבהלים בלבם בצרות גדולות מן הגלות : נקם יבא · בנקם יבא · או לעשות נקם באדום : גמול אלהים · ועתה תראו גמול אלהים כי הוא יבא
ויושיעכם מהגלות : אז תפקחנה · ישראל שהם בגלות כעורים וכחרשים וכפסחים וכאלמים : כי נבקעו · במדבר מים · הנה אמר מיכה המורשתי כימי
צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות · והנה יהיה זה מהנפלאות שיבקעו במדבר מים : ונחלים בערבה · שימצאו מים רבים בדרך בשובם לארצם : והיה
השרב · מקום השרב ומקום הצמאון יהיה לאגם ולמבועי מים שיהיו נובעים להם בדרכם בלכתם במקום ציה שהוא מקום השרב שאין שם מים מרוב החום ·
ותרגום אכלני חורב אכלני שרבא : בנוה תנים רבצה · מקום שהיה נוה תנים והיו רובצות התנות שם יהיה חציר לקנה וגומא · שיצמחו שם קנה וגומא שאינם
צומחים אלא במקום מים : חציר · כמו חצר · כמו שפירשנו למעלה · ואמר רבצה וכל אחת ואחת מהתנים ותנים אומר על הנקבות כמו שאומר גם תנים
חלצו שד : והיה שם · שם במדבר שלא היה שם דרך מעולם יהיה עתה מסלול ודרך · ובדרש עכשיו אין דרך במדבר שכולו חול והשיירה איכה הולכת בלילה אלא
לאור המזלות · ואז יהיה מסלול ודרך · ומסלול כמו מסלה : ודרך הקדש יקרא לה · לאותה הדרך · כי עם קדש ילכו בה : לא יעברנו טמא · ר״ל אחד מן
הגוים : והוא למו · לישראל לבד יהיה אותו הדרך : הולך דרך · בין הולך דרך שהוא רגיל ללכת דרכים בין אוילים לא יתעו באותה הדרך : ואוילים ·
רוצה לומר אותם שהם אוילים לענין דרכים שלא הורגלו בהם בזה הדרך לא יתעו · אבל ילכו דרך ישר עד ירושלם : לא יהיה · לפי שמתחילה היה מדור
חיות רעות שהיה מדבר עתה שילכו בה בני ישראל לא יהיה שם אריה ופריץ חיות לא יעלה באותה הדרך ולא תמצא שם חיה רעה · ופי׳ ופריץ חיות · אפילו
הפריץ שבחיות שפורץ מנהג החיות שהולך למקום שבני אדם מצוין אפילו אותה לא תבא שם והלכו שם גאולים בלי פחד : ופדויי ה׳ ישובון · ושמחת עולם על
ראשם · דרך משל כי ילכו קוממיות ראש כשוא בשמחה : ששון ושמחה ישיגו ונסו יגון ואנחה · זהו ישיגו ונסו ושלמטה מזה בפרשת עורי עורי לבשי עוזך ישיגון
בנון ונסו אין וי״ו בראש המלה · והסימן שלא תטעה בהם וי״ו נון · ופירוש הסימן כי הוי״ו קודם לנון · וזה שהוא ישיגו ונסו בוי״ו בסוף ישיגו וי״ו בראש ונסו הוא
הראשון · והאחרון נון בסוף ישיגון ונון בתחילת נסו אין שם וי״ו : ויהי

לו ויהי בארבע עשרה שנה למלך חזקיהו עלה סנחריב מלך אשור על
כל ערי יהודה הבצרות ויתפשם: וישלח מלך אשור את רבשקה
מלכיש ירושלמה אל המלך חזקיהו בחיל כבד ויעמד בתעלת ה
הברכה העליונה במסלת שדה כובס: ויצא אליו אליקים בן חלקיהו
אשר על הבית ושבנא הספר ויואח בן אסף המזכיר: ויאמר
אליהם רבשקה אמרו נא אל חזקיהו כה אמר המלך הגדול מלך א
אשור מה הבטחון הזה אשר בטחת: אמרתי אך דבר שפתים עצה
וגבורה למלחמה עתה על מי בטחת כי מרדת בי: הנה בטחת על
משענת הקנה הרצוץ הזה על מצרים אשר יסמך איש עליו ובא
בכפו ונקבה כן פרעה מלך מצרים לכל הבטחים עליו: וכי תאמר
אלי אל יהוה אלהינו בטחנו הלוא הוא אשר הסיר חזקיהו את
במתיו ואת מזבחתיו ויאמר ליהודה ולירושלם לפני המזבח הזה
תשתחוו: ועתה התערב נא את אדני המלך אשור ואתנה לך אלפים
סוסים אם תוכל לתת לך רכבים עליהם: ואיך תשיב את פני פחת
אחד עבדי אדני הקטנים ותבטח לך על מצרים לרכב ולפרשים:
ועתה המבלעדי יהוה עליתי על הארץ הזאת להשחיתה יהוה אמר
אלי עלה אל הארץ הזאת והשחיתה:
ויאמר אליקים ושבנא ויואח אל רבשקה דבר נא אל עבדיך
ארמית כי שמעים אנחנו ואל תדבר אלינו יהודית באזני העם אשר
על החומה: ויאמר רבשקה האל אדניך ואליך שלחני אדני
חומה לדבר את הדברים האלה הלא על האנשים הישבים על החמה לאכל
צואתם את חראיהם ולשתות את שיניהם עמכם: ויעמד רבשקה ויקרא
מימי בקול גדול יהודית ויאמר שמעו דברי המלך הגדול מלך אשור:
רגליהם כה אמר המלך אל ישא לכם חזקיהו כי לא יוכל להציל אתכם:
ואל יבטח אתכם חזקיהו אל יהוה לאמר הצל יצילנו יהוה לא תנתן
העיר הזאת ביד מלך אשור: אל תשמעו אל חזקיהו כי כה אמר
המלך אשור עשו אתי ברכה וצאו אלי ואכלו איש גפנו ואיש תאנתו
ושתו איש מי בורו: עד באי ולקחתי אתכם אל ארץ כארצכם ארץ
דגן ותירוש ארץ לחם וכרמים: פן יסית אתכם חזקיהו לאמר יהוה
יצילנו ההצילו אלהי הגוים איש את ארצו מיד מלך אשור: איה
אלהי חמת וארפד איה אלהי ספרוים וכי הצילו את שמרון מידי:
מי בכל אלהי הארצות האלה אשר הצילו את ארצם מידי כי יציל
יהוה את ירושלם מידי: ויחרישו ולא ענו אתו דבר כי מצות
המלך היא לאמר לא תענהו: ויבא אליקים בן חלקיהו אשר
על הבית ושבנא הספר ויואח בן אסף המזכיר אל חזקיהו
לז קרועי בגדים ויגידו לו את דברי רבשקה: ויהי כשמע המלך חזקיהו
ויקרע את בגדיו ויתכס בשק ויבא בית יהוה: וישלח את אליקים
אשר על הבית ואת שבנא הספר ואת זקני הכהנים מתכסים ב
בשקים אל ישעיהו בן אמוץ הנביא: ויאמרו
אליו כה אמר חזקיהו יום צרה ותוכחה ונאצה היום הזה כי באו ב
בנים עד משבר וכח אין ללדה: אולי ישמע יהוה אלהיך את ד
דברי רבשקה אשר שלחו מלך אשור אדניו לחרף אלהים חי והוכיח
בדברים אשר שמע יהוה אלהיך ונשאת תפלה בעד השארית ה
הנמצאה: ויבאו עבדי המלך חזקיהו אל ישעיהו: ויאמר אליהם
ישעיהו כה תאמרון אל אדניכם כה אמר יהוה אל תירא מפני ה
הדברים אשר שמעת אשר גדפו נערי מלך אשור אותי: הנני נותן
בו רוח ושמע שמועה ושב אל ארצו והפלתיו בחרב בארצו: וישב
רבשקה וימצא את מלך אשור נלחם על לבנה כי שמע כי נסע מ
מלכיש: וישמע על תרהקה מלך כוש לאמר יצא להלחם א
אתך וישמע וישלח מלאכים אל חזקיהו לאמר: כה

והוה בארבע עסרי שנין למלכא חזקיה סליק סנחריב מלכא דאתור
על כל קירויא דבית יהודה כריכתא ואחדינון: ושלח מלכא דאתור
ית רב שקה מלכיש לירושלם לות מלכא חזקיה במשירית סגיאן וקם
במזיקת בריכתא עליתא דכביש חקל משטח קצריא: ונפק לותיה
אליקים בר חלקיה די ממנא על ביתא ושבנא ספרא ויואח בר אסף די
ממנא על דכרניא: ואמר להון רב שקה אמרו כען לחזקיה כדנן אמר
מלכא דרבתנא מלכא דאתור מה רוחצנא הדין דאת רחיצתא: אמרית
ברם במללי ספוון במלך וגבורא אעביד קרב כען על מן אתרחיצתא
ארי מרדת בי: הא אתרחיצתא על סמך קניא רעיעא הדין על פרעה
מלכא דמצרים דאם יסתמיך גברא עלוהי ויעול בידיה ויבזעיניה כן
פרעה מלכא דמצרים לכל דמתרחצין עלוהי: וארי תימרון לי על
מימרא דיוי אלהנא אתרחצנא הלא הוא דאעדי חזקיה ית במתוהי
וית איגורוהי ואמר לאנש יהודה וליתבי ירושלם קדם מדבחא הדין
תסגדון: וכען אתערב כען עם רבוני מלכא דאתור ואתן לך תרין
אלפין סוסון אם תיכול למנאה עלך רכבין עליהון: ואיכדין את מתיב
לאתבא ית אפי חד משלטוני עבדי ריבוני זעיריא ואתרחצתא לך על
מצרים לרתיכין ולפרשין: וכען הבר ממימרא דיוי סלקית לארעא
הדא לחבלותה יוי אמר לי סק על ארעא הדא וחבלה: ואמר אליקים
ושבנא ויואח לרב שקה מליל כען עם עבדך ארמית ארי שמעין אנחנא
ואל תמליל עמנא יהודית קדם עמא די על שורא: ואמר רב שקה
הלוות ריבונך ולך שלחני ריבוני למללא ית פתגמיא האילין הלא
על גבריא דיתבין על שורא למיכל ית מפקתהון ולמשתיית מימי
רגליהון בצירא עמכון: וקם רב שקה ואכלי בקל רב יהודית ואמר
שמעו ית פתגמי מלכא דרבתנא מלכא דאתור: כדנן אמר מלכא לא
יטעי לכון חזקיה ארי לא ייכול לשיזבא יתכון: ולא ירחיץ יתכון חזקיה
על מימרא דיוי למימר שיזבא ישיזביננא יוי לא תתמסר קרתא הדא
ביד מלכא דאתור: לא תקבלון מן חזקיה ארי כדנן אמר מלכא דאתור
עבידו עמי שלמא ופוקו לותי ואיכולו גבר פירי תינוהי ושתו גבר מי
גוביה: עד מיתא ואדבר יתכון לארעא טבא כארעכון ארעא עיבור
וחמר ארעא חקלין וכרמין: דילמא יטעי יתכון חזקיה למימר יוי
ישיזביננא השיזבא דחלת עממיא גבר ית ארעיה מיד מלכא דאתור:
אן דחלת חמת וארפד אן דחלת ספרוים וארי שיזבא ית שמרון מן
ידי: מן בכל דחלת מדינתא האילין דשיזיבו ית ארעהון מן ידי ארי
ישיזיב יוי ית ירושלם מן ידי: ושתיקו ולא אתיבו יתיה פתגמא ארי
תפקידת מלכא היא למימר לא תתיבוניה: ואתא אליקים בר חלקיה
די ממנא על ביתא ושבנא ספרא ויואח בר אסא די ממנא על דוכרניא
לות חזקיה כד מבזעין לבושיהון וחויאו ליה ית פתגמי רב שקה:
והוה כד שמע מלכא חזקיה ובזע ית לבושוהי ואתכסי בסקא ועאל
לבית מקדשא דיוי: ושלח ית אליקים די ממנא על ביתא וית שבנא
ספרא וית סביכהניא כד מכסן סקיא לות ישעיה בר אמוץ נביא:
ואמרו ליה כידנן אמר חזקיה יום עקא וחיסודין וניאוצא יומא הדין
ארי אקפתנא עקא כאתא דיתבא על מתברא וחיל לית לה למילד:
מאים שמיע קדם יוי אלהך ית פתגמי רבשקה דשלחית מלכא דאתור
ריבוניה לחסרא עמא דיוי קיימא ויעביד פורענותא על כל פתגמיא
דשמעין קדם אלהך ותתחנן בצלו על שארא דאשתאר: ואתו עבדי
מלכא חזקיה לות ישעיה: ואמר להון ישעיה כדין תימרון לרבונכון
כידנן אמר יוי לא תדחל מן קדם פתגמיא די שמעתא דחסרו עולימי
מלכא דאתור קדמי: הא אנא יהיב ביה רוחא וישמע בסורא ויתוב
לארעיה ואפיליניה בחרבא בארעיה: ותב רב שקה ואשכח ית מלכא
דאתור מגיח קרבא על לבנה ארי שמע ארי נטל מלכיש: ושמע על
תרהקה מלכא דכוש למימר נפק לאגחא קרבא עמך ושמע ושלח
איזגדין לות חזקיה למימר: כדין תימרון

ויהי בארבע עשרה שנה· פרשה זו פירשנוה בספר מלכים באר היטב. ויש ביניהם שנוי מעט אלא שהענין אחד. במלכים: אמרת אך דבר שפתים ·
אמר רב שקה כשאר חזקיהו חשבת בלבך שדבר שפתים יכילך· וזו היא התפלה. ואין זה כי עצה וגבורה צריך למלחמה· ובזה הספר אמרתי. אמר רב שקה
אמרתי כי אתה חושב להשען על דבר שפתי׳ רוצה לומ׳ על תפלתך. והחכם רבי אברה׳ בן עזרא פי׳ אך דבר שפתי׳ העצה והגבורה שלך כדבר שפתי׳ היא לבד:
ויקראהו.

תימרון לחזקיהו מלך שבטא דבית יהודה למימר לא יטעינך אלהך
די את רחיץ ביה למימר לא תתמסר ירושלם בידא מלכא דאתור: הא
את שמעתא דעבדו מלכי אתור לכל מדינתא לגמרותהון ואת מדמי
לאשתיזבא: השיזבא יתהון דחלת עממיא דחבילו אבהתי ית גוזן
וית חרן ורצף ובני עדן דבתלסר: אן מלכא דחמת ומלכא דארפד
ומלכא דלקרתא ספרוים הלא טלטילינון ואגליאונון: ונסיב חזקיה
ית אגרתא מיד אזגדיא וקרא חדא מנהון וסליק לבית מקדשא דיי
ופרסיה חזקיה קדם יי: וצלי חזקיה קדם יי למימר: יי אלהא צבאות
אלהא דישראל דשכינתיה שריא עיל מן כרוביא אתה הוא יי ולית בר
מנך לכל מלכות ארעא את עבדתא ית שמיא וית ארעא: גלי קדמך
יי ורון ושמיע קדם יי ואתפרע ועביד פורען על כל פתגמי סנחריב
דשלח לחסדא עמא דיי קימא: בקושטא יי אחריבו מלכי אתור ית
כל מדינתא וית ארעהון: ומוקרין ית טעותהון בנורא ארי לא טעון
דאית בהון צרוך אינון אלהן עובד ידי אנשא אעא ואבנא ואבדונון:
כען יי אלהנא פרוקנא מן ידיה וידעון כל מלכוות ארעא ארי את יי
ולית בר מינך: ושלח ישעיה בר אמוץ לות חזקיה למימר כדנן אמר
יי אלהא דישראל דבעיתא מן קדמי על סנחריב מלכא דאתור: דין
פתגמא די מליל יי עלוהי מכסרא עלך מעיקא עלך מלכות כנשתא
דציון בתרך רישיהון מנידין עמא דבירושלם: ית מן חסדתא וית מן
אתרברבתא וקדם מן ארימתא קלא וזקפתא לרומא עינך ואמרת מלין
דלא כשרין קדם קדישא דישראל: ביד עבדך חסידתא עמא דיי
ואמרת בסגיאות רתיכי אנא סליקית לתקוף כרכיהון ואף אחור בית
מקדשהון ואקטול שפר גבריהון מבחר שלטוניהון ואכבוש קרית
תוקפהון ואישיצי סגי משיריתהון: אנא הויתי חפיר גובין ושתי מיין
וטפחית בפרסת ריגלי עמא דעמי כל מי נהרין עמיקין: הלא שמעת
מלקדמין מא עבדית לפרעה מלכא דמצרים ואף עלך אתנביאו נביי
ישראל ולא אתכתא ורא חזיא קדמי מיומי קדם למעבר לך ואף אתקינת
כען איתיתא ורא הות לך לתקלא על דהואה קדמך כאתרגושת גלין
דשחו קירוין כריכן: ויתביהון איתקצר חיליהון אתברו ובהיתו הוו
כעשב חקלא וירוק דיתאה כעשב איגרי דשלוק עד לא מטא למהוי
שובלין: ומיתבך כעצה ומפקך לאגחא קרבא ומיתך לארעא דישראל
גלי קדמי וית דארגיזתא קדמי גלי: חלף דארגזתא על מימרי
ואתרגושתך סליקת לקדמי ואשוי שירין בלוסתך וזמם בספותך וא
ואתיבינך באורחא דאתיתא בה: ודין לך אתא אכול בשתא הדא
כתין ובשתא תנייתא כתכתין ובשתא תליתתא זרעו וחצודו וצובו
כרמין ואיכולו אבהן: ויספון משיזביא דבית יהודה דאשתארון
כאילן דמשלח שורשוהי מלרע ומרים נופיה לעילא: ארי מירושלם
יפקון שאר צדיקיא ושזבת מקיימי אוריתא מטורא דציון במימר דיי
צבאות תתעביד דא: בכן כדנן אמר יי על מלכא דאתור לא ייעול
לקרתא הדא ולא יקשת תמן גיר ולא יקדמינה בתריסין ולא יצבור
עלה מליתא: באורחא דאתא בה יתוב ולקרתא הדא לא ייעול אמר
יי: ואגין על קרתא הדא למפרקה בדיל מימרי ובדיל דוד עבדי:
ונפק מלאכא דיי וקטל במשריית אתוראה מאה ותמנן וחמש אלפין
ואקדימו בצפרא והא כולהון פגרין מתין: ונטל ואזל ותב סנחריב
מלכא דאתור ויתיב בנינוה: והוה הוא סגיד בית נסרוך טעותיה
ואדרמלך ושראצר בנוהי קטלוהי בחרבא ואינון אשתיזבו לארעא
קרדו ומלך אסרחדון בריה תחותוהי: ביומיא האינון מרע חזקיה
לממת ואתא לותיה ישעיה בר אמוץ נביא ואמר ליה כדנן אמר יי
פקיד על אינש ביתך ארי מאית את ולא תיחי ממרעך: ואסחר חזקיהו
אפוהי לכותל בית מקדשא וצלי קדם יי: ואמר קביל בעותי יי אדכר
כען ית די פלחית קדמך בקשוט ובלב שלם ודתקין בעינך עבדית
ובכא חזקיה בכיא סגיאה: והוה פתגמי נבואה מן קדם יי עם ישעיה למימר: איזיל ותימר לחזקיה כדנן אמר יי אלהיה דדוד אבוך שמיע קדמי צלותך גליא
קדמי דמעתך הא אנא מוסיף על יומך חמש עסרי שנין: ומיד מלכא דאתור אשיזבינך

תאמרון אל־חזקיהו מלך־יהודה לאמר אל־ישאך אלהיך אשר אתה
בוטח בו לאמר לא תנתן ירושלם ביד מלך אשור: הנה אתה
שמעת אשר עשו מלכי אשור לכל־הארצות להחרימם ואתה
תנצל: ההצילו אותם אלהי הגוים אשר השחיתו אבותי את־גוזן ואת־
חרן ורצף ובני־עדן אשר בתלשר: איה מלך־חמת ומלך ארפד ומלך
לעיר ספרוים הנע ועוה: ויקח חזקיהו את הספרים מיד המלאכים
ויקראהו ויעל בית יהוה ויפרשהו חזקיהו לפני יהוה: ויתפלל
חזקיהו אל־יהוה לאמר: יהוה צבאות אלהי ישראל ישב הכרבים
אתה הוא האלהים לבדך לכל ממלכות הארץ אתה עשית את־השמים
ואת־הארץ: הטה יהוה אזנך ושמע פקח יהוה עינך וראה ושמע
את כל דברי סנחריב אשר שלח לחרף אלהים חי: אמנם יהוה החריבו
מלכי אשור את כל־הארצות ואת־ארצם: ונתן את־אלהיהם באש כי
לא אלהים המה כי אם־מעשה ידי־אדם עץ ואבן ויאבדום: ועתה
יהוה אלהינו הושיענו מידו וידעו כל־ממלכות הארץ כי־אתה יהוה
לבדך: וישלח ישעיהו בן־אמוץ
אל־חזקיהו לאמר כה־אמר יהוה אלהי ישראל אשר התפללת אלי
אל־סנחריב מלך־אשור: זה הדבר אשר־דבר יהוה עליו בזה
לך לעגה לך בתולת בת־ציון אחריך ראש הניעה בת ירושלם: את־
מי חרפת וגדפת ועל־מי הרימותה קול ותשא מרום עיניך אל־קדוש
ישראל: ביד עבדיך חרפת אדני ותאמר ברב רכבי אני עליתי
מרום הרים ירכתי לבנון ואכרת קומת ארזיו מבחר ברושיו ואבוא
מרום קצו יער כרמלו: אני קרתי ושתיתי מים ואחרב בכף פעמי
כל יארי מצור: הלא־שמעת למרחוק אותה עשיתי מימי קדם
ויצרתיה עתה הבאתיה ותהי להשאות גלים נצים ערים בצרות:
וישביהן קצרי־יד חתו ובשו היו עשב שדה וירק דשא חציר גגות
ושדמה לפני קמה: ושבתך וצאתך ובואך ידעתי ואת התרגזך אלי:
יען התרגזך אלי ושאננך עלה באזני ושמתי חחי באפך ומתגי
בשפתיך והשיבתיך בדרך אשר־באת בה: וזה־לך האות אכול השנה
ספיח ובשנה השנית שחיס ובשנה השלישית זרעו וקצרו ונטעו
כרמים ואכול פרים: ויספה פליטת בית־יהודה הנשארה שרש למטה
ועשה פרי למעלה: כי מירושלם תצא שארית ופליטה מהר ציון ואכלו
קנאת יהוה צבאות תעשה־זאת: לכן כה־אמר יהוה אל־
מלך אשור לא יבוא אל־העיר הזאת ולא־יורה שם חץ ולא־יקדמנה
מגן ולא־ישפך עליה סוללה: בדרך אשר־בא בה ישוב ואל־העיר
הזאת לא יבוא נאם־יהוה: וגנותי על־העיר הזאת להושיעה למעני
ולמען דוד עבדי: ויצא
מלאך יהוה ויכה במחנה אשור מאה ושמונים וחמשה אלף וישכימו
בבקר והנה כלם פגרים מתים: ויסע וילך וישב סנחריב מלך־אשור
וישב בנינוה: ויהי הוא משתחוה בית נסרך אלהיו ואדרמלך
ושראצר בניו הכהו בחרב והמה נמלטו ארץ אררט וימלך אסרחדן
בנו תחתיו: בימים ההם חלה חזקיהו למות ויבא אליו
ישעיהו בן־אמוץ הנביא ויאמר אליו כה־אמר יהוה צו לביתך כי מת לח
אתה ולא תחיה: ויסב חזקיהו פניו אל־הקיר ויתפלל אל־יהוה:
ויאמר אנה יהוה זכר־נא את אשר התהלכתי לפניך באמת ובלב
שלם והטוב בעיניך עשיתי ויבך חזקיהו בכי גדול:
ויהי דבר־יהוה אל־ישעיהו לאמר: הלוך ואמרת אל־חזקיהו כה־
אמר יהוה אלהי דוד אביך שמעתי את־תפלתך ראיתי את־דמעתך ה
הנני יוסף על־ימיך חמש עשרה שנה: ומכף מלך־אשור אצילך

וית

ויקראהו· כל אחד ואחד מן הספרים· וכן הוא במלכים ויקראם. וכן אמר ויפרשהו· ויונתן תרגם ויקראהו וקרא חד מנהון. ולדברי אבי ז"ל פירש ויקראהו
ויפרשהו על הספר שהיה בו גדוף האל: את כל הארצות ואת ארצם· כתרגומו ית מדינתא וית ארעהון. רוצה לומר המדינות והכפרים: שחיס· ובמלכים
סחיש· והענין אחד· כמו כשב וכבש. שמלה ושלמה:

מכתב

ואת העיר הזאת וגנותי על העיר הזאת: וזה לך האות מאת יהוה
אשר יעשה יהוה את הדבר הזה אשר דבר: הנני משיב את צל
המעלות אשר ירדה במעלות אחז בשמש אחרנית עשר מעלות ו
ותשב השמש עשר מעלות במעלות אשר ירדה:

מכתב לחזקיהו מלך
יהודה בחלתו ויחי מחליו: אני אמרתי בדמי ימי אלכה בשערי
שאול פקדתי יתר שנותי: אמרתי לא אראה יה יה בארץ החיים
לא אביט אדם עוד עם יושבי חדל: דורי נסע ונגלה מני כאהל רעי
קפדתי כארג חיי מדלה יבצעני מיום עד לילה תשלימני: שויתי עד
בקר כארי כן ישבר כל עצמותי מיום עד לילה תשלימני: כסוס
עגור כן אצפצף אהגה כיונה דלו עיני למרום אדני עשקה לי ערבני
: מה אדבר ואמר לי והוא עשה אדדה כל שנותי על מר נפשי
: אדני עליהם יחיו ולכל בהן חיי רוחי ותחלימני והחייני:
הנה לשלום מר לי מר ואתה חשקת נפשי משחת בלי כי השלכת
אחרי גוך כל חטאי: כי לא שאול תודך מות יהללך לא ישברו
יורדי בור אל אמתך: חי חי הוא יודך כמוני היום אב לבנים יודיע

וית קרתא הדא ואגין על קרתא הדא: ודין לך אתא מן קדם יי
דיעביד יי ית פתגמא הדין די מליל: הא אנא מתיב ית טול אבן שעיא
דנחתת במסקנא דאחז שמשא לאחורוהי עסר שען ותב שימשא
עסר שען בצורת אבן שעיא דנחתת: כתב אודאה על ניסא
דאתעביד לחזקיה מלך שבטא דבית יהודה כד מרע ואתסי ממרעיה
: אנא אמרית בדוון יומי אהך בתרעי שאול על דכרני לטב אתוסף
על שני: אמרית לא אתחזי עוד קדם דחילא דיי בארעא בית שכינתיה
די בה אריכות חייא ולא אפלח קדמוהי עוד בבית מקדשא דתמן
עתיד למיפק חידוא לכל יתבי ארעא מלמידר בירושלם קרתא דקודשא
מדורי פסק: מבני דרי אתנשלו יומי אתקציצו וגלו מני אתכפילו
כמשכנא דרעיא אתקפלו כנול גרדאין חיי מיקר מלכותי אנא גלי
יממי ולילותי שלימו: נהמית עד צפרא כאריא דנהים ותבר כל גרמי
חיותא כין מתברין מן קדם דוונא כל גרמי יממי ולילותי שלימו:
כסוסיא דאחיד ומצפצף כן נציפית ונהמית כיונה זקפית עיני דיהתי
לי רוח מן קדם דשכנתיה בשמי מרומא יי קביל צלותי עביד בעותי:
מה אמליל תושבחתא ואמר קדמוהי והוא אסגי טבון למעבד עמי
מה אפלח ואשלים קדמוהי כל שניא דאוסיף על חיי ושזיב ממריר
נפשי: יי על כל מיתיא אמרתא לאחאה וקדם כולהון אחייתא רוחי ואחייתני וקיימתני: הא לעבדי אוריתא סגי שלמא קדמך ואת מיתי מררא לרשיעיא בכן
כד ידעית יום מותי שפכית דמעתי בצלו קדמך מר לי סגי ואת אתרעיתא בחיי בדיל דלא לחבלא נפשי ארי ארחקתא מן קדמך כל חטאי: ארי לא דבשאול מודן
קדמך מיתיא לא משבחין לך לא מסברין נחתי גוב בית אבדנא לפורקנך: דחי חי יודי קדמך כותי יומא הדין אבהן לבניהון יחוון גבורתך ויודון למימר דכל

מכתב. כתב הודאה זו כשנתרפא מחליו ועלה בית ה' אמר הודאה להיות למזכרת על החסד שעשה עמו האל שהוסיף על ימיו ובמלכים ובשמואל פירש ענין תוספת הימים: ויחי. ענין רפואה. וכן עד חיותם: אני אמרתי בדמי ימי. בכריתת ימי. כי לא היה אלא בן שלשים ותשע שנה. וכן ודמיתי. אמר אוי לי כי נדמיתי. והדומים להם. ענין כריתה. אמר אני חשבתי כשאמר לי הנביא כי מת אתה ולא תחיה איך אלך בכריתת ימי לקבר טרם זמני ואיך פקדתי יתר שנותי שחיים רוב בני אדם יותר מחמשים שנה. ואמ' רז"ל כי מת עד חמשים שנה זו היא מיתת כרת: פקדתי. חסרתי. וכן אשה רעותה לא פקדו. ולא נפקד ממנו איש. והדומים להם ענין חסרון: אמרתי לא אראה יה. פירש רבינו סעדיה ענין הודאה. וכנוי הוא כי ראות האל הוא ההודאה והשבח לפניו והתבונן ברכיו. ואדוני אבי ז"ל פירש לא אראה מעון יה. כלומר בית המקדש. והנה הוא פירוש מה הוא לא אראה יה בארץ החיים. ר"ל בזה העולם שיש בו ראית הלב וראית העין. וראית הלב הוא בלב. והוסיף עוד ואמר לא אביט אדם עוד וזהו ראית העין: עם יושבי חדל. עם יושבי העולם הזה שנקרא חדל וחלד. כמו כבש וכשב: דורי. פירוש מגורי. וכן מדור באהלי רשע. אמרתי כי מגורי בעולם הזה נסע ממני: ונגלה מני. כמו ממני: כאהל רעי. כמו רועה היו"ד תמורת הא למד הפעל. ופירוש כמו הרועה שמסיע אהלו ממקום למקום. ונגלה ענין גלות שהוא הטלטול: קפדתי כארג חיי. אמרתי שקפדתי חיי כמו האורג שמקפד היריעה כשכשלמה אריגתה. וקפדתי ענין כריתה. כמו קפדה בא שהוא ענין כריתה. ומה שאמר קפדתי רוצה לומר אני גרמתי בעונותי: מדלה יבצעני. אמרתי כי מחולי זה ימיתני האל. מדלה מחלה. כמו מדוע את ככה דל בן המלך חולה: יבצעני. ענין פתיחה וחתיכה. וכן יתר ידו ויבצעני. ותרגום פתות אותה פתים בצע יתה בצוצין: מיום עד לילה תשלימני. ביום החולי אמרתי כי עד לילה תשלימני. כלומר תשלים ימי. ובאמרו יבצעני ואחר כך אמר ישלימני כן דרך הכתוב לדבר בפסוק אחד לנכח ושלא לנכח. כמו שמעו עמים כולם. וזולתו: שויתי עד בקר. שויתי כמו שמתי. והנה בהיותי בערב וראיתי כי לא מתי עדין שמתי זמני עד בקר. והנה הלילה חזק חליי עד שסבר החולי כל עצמותי כמו האריה שסובר עצמות החיה הנטרפת בפיו. וחשבתי כי מיום עד סוף הלילה והוא עד הבקר שאמר תשלימני. תשלים זמני ואמות. ויש מפרשי' כארי כן ישבר רצון עצמות לא שבירתם מפני הקדחת זהו שאמ' כי האריה תקחנו קדחת בכל יום ויש לו רצון עצמות: כסוס עגור. חסר וי"ו השמוש. ופירוש כסוס ועגור. וכן שמש ירח. ראובן שמעון. והדומים להם. וסוס הוא עוף. והוא נכתב ביו"ד בירמיהו ותור וסיס ועגור. ותרגם יונתן וכורכיא. ובדברי רבותינו ז"ל קם ריש לקיש ובוא ככורכיא. ופירוש רש"י שהוא גרוא"ה בלעז. ועגור. תרגם יונתן וסנוניתא והוא סנונית הנזכר בדברי רבותינו ז"ל. ופירש רבינו האיי כטיף בערבי והוא שקורין ארונדי"א. אבל בכאן תרגם יונתן כסוס עגור בענין אחר כמשמעו כמו סוס ורוכבו. כסוסיא דאחיד ומצפצף כן צפית. תרגם עגור כענין צפצוף. וענין מצפצף כמו הפוך בדברי רבותינו ז"ל שוש שכנף. אמר אני בחליי אצפצף כמו העופות המצפצפים ואהגה כמו היונה והוא כהומות החולה בחליו: דלו עיני למרום. ומתוך חליי הכבד נשאו עיני למרום לאל שהוא במרום ואמרתי לו ה' עשקה לי מחלתי: ערבני אתה. כמו ערוב עבדך לטוב. ענין הנחה והשקט. ויש לפרש עשקה כווי. ואף על פי שהענין אינה חטופה אלא נקראת בתאריך. וכמוהו שמרה נפשי כי חסיד אני. וענינו ענין תוספת ויתור. וכן בדברי רבותינו ז"ל עשיק לגביך ושוי לכרסיך. אמר הוסיפה לי על ימי וערבני: דלו עיני. ענין הרמה. ויש לו חברים בשרש דלה. ארוממך ה' כי דליתני. והדומה לו. וענין הרמת העינים. כמו שאמר אליך נשאתי את עיני היושבי בשמים. לפי שהאל נקרא יושב שמים ואעפ"י שאין לו מקום כבודו הגדול הוא בשמים: מה אדבר. מה אוכל לדבר ולשבח לפניו. ואמר לי על ידי הנביא שאחיה מחלי זה ואעלה בית ה' ביום השלישי. וכן עשה. וכן יעשה גם כן בתוספת השנים אין לי לעשות אלא שאזכור זה כל שנותי ובדברי זה אודה לאל שהצילני: ופירוש אדדה כמו האשה שמדדה את בנה בדברי רבותינו ז"ל. והוא ההנענע מעט מעט. וכן הוא דרך האדם כשזוכר הצרה שעברה עליו וכבר נמלט ממנה מנענע בראשו. ופירוש על מר נפשי על מרירות נפשי שהיה לי ונמלטתי ממנה: אדני עליהם יחיו. אמר עתה ידעתי כי עליהם יחיו. פירוש על הימים הקצובים לאדם יוכלו לחיות אם רצונך כמו שאני עושה. כי כבר נשלמו ימי הקצובים והוספת עליהם חמשה עשר שנה: ולכל בהן חיי רוחי. לכל אספר ואומר כי בהן בשני התוספת חיי רוחי: ותחלימני והחייני. אני מתחנן לפניך שבאלה השני' שהוספת לי תחלימני ותחייני. והוא כפל הענין במלות שונות: והוא ענין הבריאות שאהיה בריא באלה השנים: הנה לשלום. הנה בחליי היה לי מר בעבור שלום שלא היה לי. והחכם רבי אברהם אבן עזרא פי' הנה לשלום כאשר הייתי בחצי ימי כי בן תשעה ושלשים שנה היה כשחלה. כי אם תתגבר המרה האדומה על האדם לעולם יהיה חולה בנערותו ויהיה בשלום בזקנותו והפך זה אם תתגבר הליחה והנה אתבעיים שנות שלום: ואתה חשקת נפשי משחת בלי. חשקת נפשי להצילה משחת הבליה. והוא הקבר שגופו של אדם בלה בו: כי השלכת. ואף על פי שהייתי חייב לפי עונותי וחטאי אתה השלכתם אחרי גוך. דרך משל כאדם המשליך הדבר אחרי גוו שלא יראה אותו: כי לא שאול תודך. ושנה ושלש הענין במלו' שונות לחזק הענין. אמר טוב הוא שתחיה בני אדם בזעקם לפניך בשובם מחטאם כי יודוך בחייהם ולא יודוך במיתתם. ועל הגוף אמ' שהוא מת לא על הנשמה שתחיה אחר מיתת הגוף: מות. ולא מות. ולא נזכר עומד במקום שנים. וכמוהו רבי': לא ישברו הגופות שהם יורדי בור לא ישברו אל אמתך לספרה ולהגידה כמו שהחיים עושים ואין זה כנגד תחיית המתים כי הוא אינו מדבר אלא על הגופות בעודם בקבר ולא כל הגופות יחיו ויעמדו מן הקבר: חי חי. כל חי וחי יודוך כמוני היו' ואם הייתי מת לא הייתי מודה לך הודאת הפה כמו שאני עושה עתה. ועוד אב לבני' יודיע אל אמתך אם לא היו לו בני' ותחיהו ויהיו לו בנים ויודיע אמתך כמו שאעשה אני. ואף אם יהיו לו בנים כל זמן שיחיה עמהם ילמדם ויודיעם. אם כן הוא טוב שתאריך לאדם. ואם חלה שתרפאהו מחליו ויודה לך הטובה שעשית לו ויודיע לבניו אחריו וכן אמרו רז"ל כי לא היו בנים לחזקיהו אלא עד אחר החליו. ואף על פי שההודאה וההודעה לא תועיל לו ולא תסכן כמו שאמר אם צדקת מה יסכן לו. אף על פי כן אחר שהוא רצה וברא בני אדם אם כן הוא רוצה בקיומם ובלכתם בדרך טובה ושיהיה בהם דעת להבין בחסדי הבורא ולהודות לפניו עליהם כי זה מהדרך הטובה וכאשר לבם נכון הוא מסייע אותם ועוזרם בזה: אל אמתך:

דכל אילין קשוט: יי למפרקנא אמר וניגון תושבחתיה ננגן כל יומי
חיינא על בית מקדשא דיי: ואמר ישעיה יסבון דבלת תינין וישטרון
על שיחנא ואיתסי: ואמר חזקיה מה את ארי אסק לבית מקדשא דיי:
בעידנא ההיא שלח מרודך בלאדן בר בלאדן מלכא דבבל איגרין
וקורבנין לות חזקיה כד שמע ארי מרע ואתסי: וחדי עליהון חזקיה
ואחזינון ית בית גנזוהי ית כספא וית דהבא וית בוסמנא וית משחא
טבא וית כל בית מנוהי וית כל דאשתכח בגנזוהי לא הוה מדעם דלא
אחזינון חזקיה בביתיה ובכל שולטניה: ואתא ישעיה נביא לות
מלכא חזקיה ואמר ליה מה אמרו גבריא האילין ומנן אתו לותך ואמ
חזקיה מארעא רחיקא אתו לותי מבבל: ואמר מה חזו בביתך ואמר
חזקיה כל די בביתי חזו לא הוה מדעם דלא אחזיתינון בגנזי: ואמר
ישעיה לחזקיה קביל פתגמא דיי צבאות: הא יומיא אתן ויתנטיל כל
די בביתך ודי גנזו אבהתך עד יומא הדין ויתובל לבבל לא ישתאר
מדעם אמר יי: ומבנך דיפקון מינך דתוליד ידברון ויהון רברבין
בהיכלא מלכא דבבל: ואמר חזקיה לישעיה תקין פתגם דיי דמלילת
ואמר ארי יהי שלם וקשוט ביומי:
נבייא אתנבו תנחומין על עמי אמר אלהכון: מלילו על לבא דירושלם
ואתנבו עלה ארי עתידא דתתמלי מעם גלותא ארי אשתביקו לה
חובהא ארי קבילת כוס תנחומין קדם יי כאילו תרתין על חד בכל
חטאהא: קל דמכלי במדברא פנו אורח מן קדם עמא דיי כבישו
במישרא כיבשין קדם כנישתא דאלהנא: כל חיליא יתרמון וכל טור
ורמא ימאכון ויהי כפלא למישרא ובית גידודין לבקעה: ויתגלי יקרא
דיי ויחזון כל בני בסרא כחדא ארי במימרא דיי גזר כן: קל דאמר
אתנבי ומתיב ואמר מה אתנבי כל רשיעיא כעשבא וכל תוקפהון
כמוצא דחקלא: יבש עסבא נתר נציה ארי רוחא מן קדם יי נשבת
ביה בכן בעסבא חשיבין רשיעיא בעמא: מית רשיעיא אבדו עשתונוהי
ופתגמא דאלהנא קיים לעלמין: על טור רם סקו נבייא
די מבסרין לציון ארימו בחילא קלכון די מבסרין לירושלם ארימו לא

אל אמתך: יהוה להושיעני ונגינתי ננגן כל ימי חיינו על בית יהוה:
ויאמר ישעיהו ישאו דבלת תאנים וימרחו על השחין ויחי: ויאמר
חזקיהו מה אות כי אעלה בית יהוה:
לט בעת ההיא שלח מראדך בלאדן בן בלאדן מלך בבל ספרים ומנחה
אל חזקיהו וישמע כי חלה ויחזק: וישמח עליהם חזקיהו ויראם
את בית נכתה את הכסף ואת הזהב ואת הבשמים ואת השמן
הטוב ואת כל בית כליו ואת כל אשר נמצא באוצרתיו לא היה דבר
אשר לא הראם חזקיהו בביתו ובכל ממשלתו: ויבא ישעיהו הנביא
אל המלך חזקיהו ויאמר אליו מה אמרו האנשים האלה ומאין יבאו
אליך ויאמר חזקיהו מארץ רחוקה באו אלי מבבל: ויאמר מה ראו
בביתך ויאמר חזקיהו את כל אשר בביתי ראו לא היה דבר אשר
לא הראיתם באוצרתי: ויאמר ישעיהו אל חזקיהו שמע דבר יהוה
צבאות: הנה ימים באים ונשא כל אשר בביתך ואשר אצרו אבתיך
עד היום הזה בבל לא יותר דבר אמר יהוה: ומבניך אשר יצאו
ממך אשר תוליד יקחו והיו סריסים בהיכל מלך בבל: ויאמר חזקיהו
אל ישעיהו טוב דבר יהוה אשר דברת ויאמר כי יהיה שלום ואמת
פ בימי: נחמו נחמו עמי יאמר אלהיכם
: דברו על לב ירושלם וקראו אליה כי מלאה צבאה כי נרצה עונה
ככל כי לקחה מיד יהוה כפלים בכל חטאתיה: קול קורא במדבר פנו
גיא דרך יהוה ישרו בערבה מסלה לאלהינו: כל גיא ינשא וכל הר
וגבעה ישפלו והיה העקב למישור והרכסים לבקעה: ונגלה כבוד
יהוה וראו כל בשר יחדו כי פי יהוה דבר: קול אמר קרא ואמר מה
אקרא כל הבשר חציר וכל חסדו כציץ השדה: יבש חציר נבל
ציץ כי רוח יהוה נשבה בו אכן חציר העם: יבש חציר נבל
ציץ ודבר אלהינו יקום לעולם: על הר גבה
עלי לך מבשרת ציון הרימי בכח קולך מבשרת ירושלם הרימי

אל אמתך· כמו את אמתך. וכן יבא את במקום אל· כמו והראה את הכהן· והדומים לו. וכן יבא אל במקום את· כמו אספרה אל חק· וירדפו אל מדין· או
פירוש יודיעם הדרך שיבואם אל אמתך והחסד שעושה האל עם בני אדם אמת הוא מגר עצמו כי הוא רב חסד· וזהו מדרכיו אם כן הוא אמת· ונראה כי יונתן
תרגם אל זה כמו בכו״י· כמו הארצות האל שתרגם אבהן לבכן יחזון גבורתך ויודון למימר דכל אילן קשוט. וכן פירש החכם רבי אברהם אבן עזרא·· וזהו
לשון פירושו אב לבנים יודיע אלה האמונות. ואני תמה בזה כי לא ראיתי בשום ספר אלא אל נקוד סגול״ וסמוך במקום עם אמתך כמו האחר. והמסרה אל
אמתך שנים. והם אלה השנים אשר הם בפסוק כי לא שאול תודך ובפסוק חי חי: יהוה להושיעני. ה׳ אמר להושיעני מן החלי. וכן עשה שהושיעני· וכמו
אמר להרגו בערמה. לשכב את בת יעקב· והדומים להם: ונגינותי ננגן. ועל התשועה שהושיעני אודה לפניו תמיד וננגן אני וחברי בנגינותי שחברתי
על התשועה כל ימי חיינו ננגן אותם: ועל בית ה׳. כמו בבית ה׳. כי יבא על בענין בית השמוש. כמו ועל חרבך תחיה שהוא כמו בחרבך· ונתת אותם
על סל אחד כמו בסל· המלט על נפשך כמו בנפשך: ויאמר ישעיהו. זה הפסוק והפסוק שאחריו אינם מהמכתב ולא מצאתי להם טעם למה נכתבו הנה אחר
המכתב· כי משפטם למעלה אחר וגנותי על העיר הזאת· וכן הם בספר מלכים: דבלת תאנים. וזה היה נס בתוך נס כי התאנים מזיקים לשחין: וימרחו·
ענין חבישה ונתול: ויחי. וירפא· כמו עד חיותם: ויאמר חזקיהו· מה שאמר למעלה שאמר ישעיהו וזה לך האות חזקיהו שאלו מישעיהו ואמר לו מה
אות כי אעלה בית ה׳. רוצה לומר שארפא ואעלה בית ה׳ כמו שאתה אומר: בעת ההיא· גם זו הפרשה פירשתיה בספר מלכים באר היטב: נחמו נחמו.
כל אלה הנחמות עתידות לימות המשיח והכפל לחזק· ותרגם יונתן נביאיא אתנביאו על עמי אמר אלהכון· נחמו. וכן דברו כמו שפירשנו בפסוק חזקו ידים
רפות: דברו· צבא׳· זמנה. וכן הלא צבא לאנוש עלי ארץ· ופירוש כי מלאה כי השלימה שם זמנה רוצה לומר זמן שהיה לה להיות בגלות. ויונתן תרגם
ארי עתידה דתתמלי מעם שבי גלותהא. תרגם צבאה כמשמעה מן לצבא צבא: כי נרצה עונה· כשלם ענשה כמו אז תרצה ארץ את שבתותיה. וכן עונה
ענשה כמו כי לא שלם עון האמרי וגומר. ויונתן תרגם אשתביקו לה חובהא: כי לקחה מיד ה׳ כפלי׳ בכל חטאתיה· הכפל יוכל להיות פעמים שתים או יותר
כמו ותכפל חרב שלישיתה רוצה לומר שלש פעמים תכפל· ובאמרו כפלים רוצה לומר שתים והוא אומר על שתי גליות שגלו ישראל גלות בבל וזה הגלות ולמה
היה זה בעבור כל חטאתיה. והחכם רבי אברהם אבן עזרא פירש כפלים מכרות שלקח כל גוי· ואדוני אבי ז״ל פירש כפלי׳ עונותיהם ועונות אבתיהם כמו שאמר
ירמיהו הנביא אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיה׳ סבלנו. ויונתן תרגם ארי קבלת כס תנחומין מן קדם ה׳ כאלו לקתה על חד תרין בכל חטאתהא: קול
קורא· כאלו קול קורא. וטעם פנו ישרו· כי ימצאו במדבר ובערבה דרך סלולה כאלו פנו וישרו אותה להם בני אדם. וטעם לאלהינו כי הוא מנהיג זה העם היוצא
מהגלות: כל גיא. כל זה דרך משל כי העליה בהרים והירידה תיגע הולכי דרכים והם לא יגעו ולא ייעפו· והעקוב הוא הדרך המעוות: והרכסים.
גבשושית הדרכים כי הוא ענין גבהות וכן מרוכסי איש: ונגלה· אז כשיצאו מהגלות ביד רמה וימצאו אפילו במדבר מים וכל צרכם כמו שאמר לא ירעבו ולא
יצמאו אז יגלה כבוד ה׳ לעיני כל העמים: וראו כל בשר· ידעו כל בני אדם כי פי ה׳ דבר כלומר ידעו אז כי הנחמות האלה שדברו הנביאים על פי ה׳ דברו מה
שדברו כשיראו שיתקיימו הנבואות· וראו ענין ידיעה והבנה· רוצה לומר ראית הלב כמו ולבי ראה הרבה והדומים לו: קול אומר קרא: כאלו קול קורא.
או פירוש קול נבואה קורא לנביא קרא. ואמר הנביא מה אקרא ויאמר לו הקול קרא· ואומר כי כל הבשר חציר. רוצה לומר על הגוים שיבאו עם גוג ומגוג
שימותו רובם ומה שאמר כל הבשר הוא דרך הפלגה כמו וכל הארץ באו מצרימה והדומים לו· ומה שאמר וכל חסדו אפילו עשו חסדים הרבה לא יזכרו להם כי
עונותיהם רבים ועוד שהרעו לישראל ויקבלו ענשם· והמשילם לחציר ולציץ השדה שהם יבשים במהרה והציץ נופל גם כן ברוח המנשבת: יבש· יעבר במקום
עתיד כמנהג ובדברי הנבואה ברוב: יבש. כפל עוד הענין לחזק הענין: ודבר אלהינו· שדבר על ידי נביאיו: על הר גבוה. דרך משל כי מי שרוצה
להשמיע קולו עולה במקום גבוה ולפי שירושלם היא עיקר ארץ ישראל וכן ציון כי שתיהן עיר אחת לפיכך שם אותן בדברי הנבואה כאלו הן מבשרות שאר הערים.
ופירוש מבשרת ציון את ציון המבשרת וכן מבשרת ירושלם: אל תיראי.

אל תיראי אמרי לערי יהודה הנה אלהיכם: הנה אדני יהוה בחזק
יבוא וזרעו משלה לו הנה שכרו אתו ופעלתו לפניו: כרעה עדרו
ירעה בזרעו יקבץ טלאים ובחיקו ישא עלות ינהל: מי מדד
בשעלו מים ושמים בזרת תכן וכל בשלש עפר הארץ ושקל בפלס
הרים וגבעות במאזנים: מי תכן את רוח יהוה ואיש עצתו יודיענו
את מי נועץ ויבינהו וילמדהו בארח משפט וילמדהו דעת ודרך
תבונות יודיענו: הן גוים כמר מדלי וכשחק מאזנים נחשבו הן איים
כדק יטול: ולבנון אין די בער וחיתו אין די עולה: כל הגוים כאין
נגדו מאפס ותהו נחשבו לו: ואל מי תדמיון אל ומה דמות
תערכו לו: הפסל נסך חרש וצרף בזהב ירקענו ורתקות כסף
צורף: המסכן תרומה עץ לא ירקב יבחר חרש חכם יבקש לו להכין
פסל לא ימוט: הלוא תדעו הלוא תשמעו הלוא הגד מראש לכם

לא תדחלון אמרו לקרויא דבית יהודה אתגליאת מלכותא דאלהכון
: הא יוי אלהים בתקוף מתגלי ותקוף דרע גבורתיה שלטא קדמוהי
הא אגר עבדי מימריה עמיה דכל עובדיהון גלן קדמוהי: כרעיא
דעדריה רעי בדרעיה מכניש אמרין ובחיניה מסובר רביבין מינקתא
ביניה מדבר: מן אמר אילין קום אמר ועביד דכל מי עלמא חשיבין
קדמוהי כטיפא בשועלא ומשחת שמיא כאילו בזרתא מתקנין ועפר
דארעא כאילו במכילא אתכל וטוריא כאילו מתקל תקילין ורמתא כר
במוזניא: מן תקין ית רוח קודשא בפום כל נביא הלא יוי וצדיקיא
עבדי מימריה פתגמי רעותיה הודעינון: להון דבעו מן קדמוהי
איסבר חוכמא ואליפינון אורח דדין ויהב לבניהון אוריתא ואורח
דסוכלתנו לבני בניהון הודעינון: הא עממיא כטיפא מדול וכעול
מוזניא חשיבין הא נגותא כדוקא דפרח: ואילנא דלבנן לא יספקון
לאדלקא וחיותא דביה לית היא כמיסת לעלתא: כל עממיא כלמא
עובדיהון גמירא ושיצאה אינון חשיבין קדמוהי: ולמאן אתון מדמן
למרן קדם אל ומה דמות אתון מסדרין קדמוהי: הא צילמא נגרא עביד וקנאה בדהב מחפי ליה ושלשלין דכסף קינאה מאחיד ליה: אורן ברי אעא דלא
אחיד ביה ריקבא בחר נגר אומן בעיליה לאתקנא צלם דלא יצטלי: הלא ידעתון הלא שמעתון הלא אתחואה מן אולא עובר סדרי בראשית לכון הלא

אל תיראי· אל תפחדי מלבשר ולאמר לערי יהודה הנה אלהיכם כי על כל פנים יבא רוצה לומר כבודו מישוב לירושלם. ומה שזכר יהודה בעבור ירושלם ועוד כי המלכות ליהודה: הנה ה' בחזק יבא· ביד חזק כי לא יצטרך ליד אחרת אלא ידו החזקה: וזרועו משלה לו· רוצה לומר לעצמו היא תעמד לו למשול בעמים. ותואר היד בחזק שהוא לשון זכר כי ימצא לשון זכר כמו והנה בו מגלת ספר: שכרו· שיתן לבוטחים בו בגלות: ופעלתו· שכר פעלה לפעלי אמת והנה הוא פעלתו ופעלתם· וכן כספתי מלכי מלכים מקדם בבית תפלתי שמעתי את תפלתיך והדומים להם. וחסרון שכר מפעלתו כמו לא תלין פעלת שכיר רוצה לומר שכר פעלת שכיר: כרעה עדרו. כמו רועה טוב שירעה עדרו שיקבץ הטלאי' הקטנים שלא יוכלו עדין ללכת כשאר הבהמות ויקבצם מזה אחד ומזה אחד וישאם בחיקו והעלות שהן אמותיהן ינהל לאטם ולא ידפקם כך הקדוש ברוך הוא ינהל את ישר' מהגלות לאטם ויסמוך כל חולה וכל נשבר· ונקראו האמות עלות על שם בניהם שהם קטנים כמו עול ימים שהם נשמכי' לאמותיהם לינק· ואדוני אבי ז"ל דקדק במלת עדרו שהעדר שהוא שלו חומל עליו יותר מן העדר שישמור בשכירות: מי מדד· אמר לא יתמהו הגוים אם הוציא ישר' מעבדותם שעמדו ברשותם כמה שנים כי מי שברא העולם מאין יכול לעשות זה לפיכך אמר מי מדד בשעלו מים. ופירוש שעלו אגרופו. והוא ערת"כי אין לו יד ואגרוף יתברך ויתברך· ופירוש מדד לפי שהמים במקום מקוה כאדם שמודד מים ונותן בתוך כלי שידע מדתן. כן שם האל המים במקומם וידע מדתן. והשמים לפי שהם שטוחי' אמר בהם מדת הזרת כי דבר השטוח ימדדו אותו בזרת ובקנה. ואמ' תכן מפני השטח שצריך תקון כמו שכתוב וימתחם כאהל לשבת: וכל· פירוש ומדד· תרגום וימדו בעמר וכלו בעומרה: בשלש. מדה גדולה וכן ברמעות שלים: בפלס· הוא מטה הברזל שהוא מסומן בנקודות לדעת בהם המשקל: מאזנים. ידוע· ואמר וכן עפר הארץ הוא כאלו הוא מדוד אצלו וכן ההרים והגבעות כאלו הן שקולי' אצלו וכולם בראם בשיעור טוב ומדה נכונה ·כמו שאמר וירא אלהי' את כל אשר עשה והנה טוב מאד ומי שעשה כל זה בלי עוזר יוכל להוציא ישר' מיד חזקי' ממנו: וזכר מארבע יסודות השלש כי שמים זכר במקום יסוד האש כי הם לדעת רבים מיסוד האש ואפילו יהיו יסוד חמישי כדברי ארסטו' זכרן במקום יסוד האש לפי שהוא סמוך לגלגל הלבנה ולא זכר יסוד הרוח לפי שאיננו נראה ואף על פי שהוא מורגש. וענין הפסוק לא כאמ' אלא כנגד הסכלי' שהם לא יאמינו אלא מה שיראו: לפיכך זכר שלש היסודות הנראים אבל החכמים לא יתמהו בזה אם יוציא האל ישראל מהגלות כי ידעו בחכמתם כי לא קצרה יד ה' מהושיע· ויש מפרשים כי זכר גם כן הרוח והוא מי תכן את רוח ה' כי מפרשים מלת ה' תשובה לשאלה ואינו נסמך רוח אל ה'. והחכם רבי אברהם אבן עזרא פירש על זה בענין סמוך כמו ורוח אלהים מרחפת· ולפי דעתי כי שמי' שזכר הוא במקום שני היסודות העליוני' כי שמים במקום יסוד האש כמו שפירשנו וכן במקום יסוד האויר כי נקרא שמים כמו שכתוב ויקרא אלהים לרקיע שמים· וסמך השלש לעצמו שאמר בשעלו ובזרת לפי שהם עליונים· ואף על פי שהמי' תחתונים שהמי' יעלו כמו העבי'. אבל יסוד העפר שהוא התחתון שבהם והכבד סמך אותו לדבר חוץ מעצמו בשלש ובפלס ובמאזנים· ואף על פי שזה וזה דרך משל כמו שפירשנו: מי תכן את רוח ה'. כשעשה כל זה מי תכן את רוחו כמו ונפשו אותה ויעש אין מלאך וכל שכן אדם שיתקן את רוחו ושיודיעהו עצתו כשעשה העולם ואמר לו כן תעשה וכן אמר נוטה שמים לבדו· ומי שזכר עומד במקום שנים כאלו אמר ומי איש עצתו יודיענו וכפל הענין עוד ואמר: את מי נועץ ויבינהו· בארח משפט· פירוש בדרך תכונת העולם מי למדהו. וכן וארמון על משפטו ישב פירוש על תכונתו· וכן כמשפט הראשון והדומים להם: הן גוים· ואחר שכל זה עשה מאין עוזר מאין תלמד איך יוכלו הגוים למונעו מהוציא ישראל מתוכם· והלא כולם הן לפניו כמו הטיפה מדלי שהוא דבר מועט כנגד מי הדלי· וזכר הדלי לפי שהטיפה נופלת מהדלי כששואבין: או כשחק מאזנים. שהוא דבר מועט מן המעט כי בנפיחה מעוטה יצא העפר הדק ההוא אשר במאזנים: הן איים כדק יטול· כשירצה כל האיים ישאם ויטלם ויהפכם כמו הדבר הדק· ויונת' תרגם הא נגויתא כדוקא דפרח· פירש יטול פעל עומד אם כן הוא מבנין נפעל משרש טיל· וכן כתבו לבני יהודה חיוג": ולבנון. לגוים שחושבים עלי ואומרים שאין לי יכולת להוציא ישראל מידם לא יכופר להם בשום עולה שיקריבו לפני אחר שיראו שהוציאם זית חדשו במה שאמרו· כל עצי הלבנון להדליק אש וכל חית הלבנון לשרפה לעולה לפני לא יספיקו להם. ומה שאמר לבנון דבר על ההוה לפי שהוא יער בארץ ישראל: כל הגוים מאפס. פחות מאפס על דרך המה מהבל יחד: ואל מי· אתם חושבים כי כמו שהאלוהות שלכם אין בהם כח להציל כך הוא האל חלילה שתדמו או תערכו אותם לו כי הפסל שאתם עושים אלוה מעשה ידי אדם הוא: הפסל נסך· ענין כסוי כלומר שעושה הפסל מאבן או מעץ ואחר כך מכסהו בזהב או בכסף· או פירוש נסך ענין התיכה וענינו על הכסף ועל הזהב: ירקענו. כמו וירקעו את פחי הזהב· ורתוקות כסף. שלשלאות כסף כמו עשה הרתוק ואם אינו ממשקלו: צורף. הצורף נותן בו שלשלאות של כסף. ויונתן תרגם שלשלן דכסף קינאה מאחיד ליה· המסכן תרומה· מסכן כמו ילד מסכן כי זכר למעלה זהב וכסף והם העשירים שעושים הפסילים בזהב ובכסף. אבל העני שלא יוכל לעשות בזהב ובכסף יבחר לו עץ טוב שלא ירקב וממנו יעשה פסלו וכל כך הוא בטחונם בפסל: הלא תדעו. אמר כנגד עובדי הפסל איך תוכלו לטעות בזה ולעבוד הפסל וכי הוא אדון העולם הלא תדעו מדעתכם מי הוא אדון העולם ואם לא תדעו זה מדעתכם הלא תשמעו ממה שקוראים בספרי' ואם לא זה וזה הלא הגד מראש לכם והיא הקבלה לא שמעתם דרך קבלה שהיה מראש מימים קדמונים כי באלה השלש ידע האדם או יבין מעצמו או ילמד ממי שילמדהו או ישמע מן המגידי' דרך קבלה· וחזר ואמר הלא הבינותם מוסדות הארץ· כלומר אם יש לכם דעת להבין תוכלו להבין ממוסדות הארץ· ואאריך מעט בזה הענין ואמר כי עובדי הפסילים אינם חושבי' שהאבן ההיא או העץ ההוא או הזהב או הכסף ברא את העולם ושהוא אדון העולם לא יעלה על הדעת שום שכל בעולם שיאמין זה אלא הפסילים עשו מתחילה לשם כוכב מן הכוכבי' או צורה מן הצורות העליונות ·דמו העושים מתחילה שהם מורידים כח הכוכב ההוא על הצורה ההיא ושעובד הצורה כאלו עובד את הכוכב ·והכוכבי' מנהיגי' העולם התחתון אם כן ראוי לעבדם עד שנשתקע דבר זה בלבות בני אדם לעבוד את הצורות ולא נתנו לב למה עשו בתחילה אלא חושבי' שהצורה הזאת הנעשית מאבן או מעץ או משום דבר כיון שנעשת בצורה הזאת מטיבה ומריעה ואחרים בצורה אחרת· והנה הראשונים טעו בדעתם והאחרונים טעו מבלי דעת· ועל זה היו מוכיחים אותם הנביאים כמו שאמר ולא ישיב אל לבו וגומר. חציו שרפתי במו אש וגומר:

וכן אומר

הָלָא תִסְתַּכְּלוּן לְמִדְחַל מִן קֳדָם דִּבְרָא יְסוֹדֵי אַרְעָא׃ דְּאַשְׁרֵי בִּתְקוֹף
רוּמָא שְׁכִינַת יְקָרֵיהּ וְכָל יָתְבֵי אַרְעָא חֲשִׁיבִין קֳדָמוֹהִי כְּקַמְצִין דְּמִתַּח
כִּזְעֵיר שְׁמַיָּא וּפְרִסִינוּן כְּמִשְׁכַּן יְקָרָא לְבֵית שְׁכִינְתָּא׃ דִּמְסַר שׁוּלְטוֹנִין
לְחוּלְשָׁא דַּיָּינֵי אַרְעָא כִּלְמָא עֲבִיד׃ אֲפִילוּ יִפְשׁוּן אֲפִילוּ יִסְגוּן אֲפִילוּ
יִתְרַבּוּן בְּאַרְעָא בְּנֵיהוֹן וְאַף רוּגְזֵיהּ יְשַׁלַּח בְּהוֹן וְיִבַהֲתוּן וּמֵימְרֵיהּ
כְּעַלְעוֹלָא לְקַשָּׁא יְבַדַּר יַתְהוֹן׃ וּלְמַן תְּדַמּוּן קֳדָמַי וְתִשְׁווּן יֵימַר קַדִּישָׁא׃
זְקוּפוּ לְרוּמָא עֵינֵיכוֹן וַחֲזוֹ לְמִדְחַל קֳדָם מַן דִּבְרָא אִילֵּין דְּאַפִּיק בְּמִנְיָן
חֵילֵי שְׁמַיָּא לְכוּלְּהוֹן בִּשְׁמָהָן יִקְרֵי מִסְּגֵי גְבוּרָן וְתַקִּיף חֵיל חד

הֲלוֹא הֲבִינוֹתֶם מוֹסְדוֹת הָאָרֶץ׃ הַיֹּשֵׁב עַל חוּג הָאָרֶץ וְיֹשְׁבֶיהָ כַּחֲגָבִים
הַנּוֹטֶה כַדֹּק שָׁמַיִם וַיִּמְתָּחֵם כָּאֹהֶל לָשָׁבֶת׃ הַנּוֹתֵן רוֹזְנִים לְאָיִן שֹׁפְטֵי
אֶרֶץ כַּתֹּהוּ עָשָׂה׃ אַף בַּל נִטָּעוּ אַף בַּל זֹרָעוּ אַף בַּל שֹׁרֵשׁ בָּאֶרֶץ
גִּזְעָם וְגַם נָשַׁף בָּהֶם וַיִּבָשׁוּ וּסְעָרָה כַּקַּשׁ תִּשָּׂאֵם׃ וְאֶל מִי תְדַמְּיוּנִי
וְאֶשְׁוֶה יֹאמַר קָדוֹשׁ׃ שְׂאוּ מָרוֹם עֵינֵיכֶם וּרְאוּ מִי בָרָא אֵלֶּה
הַמּוֹצִיא בְמִסְפָּר צְבָאָם לְכֻלָּם בְּשֵׁם יִקְרָא מֵרֹב אוֹנִים וְאַמִּיץ כֹּחַ

ברא

וכן אומר ממקומו לא ימיש. וכן אמר אף להם ולא יריחון וגומ'. כרלה שהם היו חושבי' כי הצורות ההם ייטיבו ויריעו והיו מקריבי' להם ומנסכי' ומקטרי' להם ולא
כתנו ש לבם שיש לעולם בורא והוא מנהיג העולם ומטיב לטובים ומריע לרעים אלא העולם הוא כמו שהוא היה ויהיה מאין בורא ומאין מנהיג כמו הדבר שיפול
במקרה. והדברים האלה שאנחנו עובדי' ומכבדים כן עשו אבתינו ובעבודה זו היו מצליחים וכן אנחנו אחריהם. וכן חשבו בדברים רבים ובמעשים שיעשו
אותם ואומר שהדבר ההוא יועיל או יזיק יחלה או יבריא ואין הדברי' ההם לא מדרך חכמה ולא מדרך רפואה ולא מדרך כח מן הכחות הידועי' אלא כמו שהורגלו
דור אחר דור וחושבים כי הדברים ההם הם עקר ואין לדרוש בורא או מנהיג או מכוין. ואלו הם דרכי האמרי שזכרו רבותינו ז"ל ומי שהוא משתדל ברעתו להבין
העולם בכלל ובפרט יבין כי לעולם מנהיג ואליו ראוי לדרוש לפיכך אמר הנביא כנגד עובדי הפסל הלא הבינותם מוסדות הארץ. כלומ' אם יש בכם דעת להבין
תוכלו להבין ממוסדי הארץ ומהשמי' כמו שאמר הנוטה כדוק שמים וכמו שאמר גם כן אחר זה מן הככבים. אמר הנביא מכל זה תוכלו להבין כי בורא יש לעולם
שמנהיגו ובראו בסדר מסודר לא נפל כך במקרה. ומוסדות הארץ הם ארבע יסודות האש והרוח והמים והעפר וכל הנבראי' אשר בארץ הם מארבע יסודות אלה
כמזגים ובין היסודות האלה מחלוקת וטבעם משונה זה מזה והנה האש חם ויבש והמי' בהפך קרי' ולחי' ושניהם כדורי' זה על זה והאויר שביניהם לא ימנע האש
ולא המים מלעבור בתוכו אם כן שם גבול לאש שלא ירד ממקומו ולמים שלא יעלו ממקומם עד שיפגשו זה בזה ונמצא מחלוקת ביניהם וינצח הגובר כמו שאנו
רואים באש ובמי' אשר בינינו כשיפגשו זה בזה. אם כן מי יוכל לומר שזה היה במקרה בלא הנהגת מנהיג שעם טבע באש שלא ירד אל יעלה ובעלותו גם כן שם
לו גבול ולא יוכל לעלות אלא עד גלגל הלבנה כי שם גלגל הלבנה חזק בטבעו מגלגל האש שלא יוכל האש לעוברו אף על פי שטבעו הוא לעלות וכן שם טבע
במי' לרדת ולא לעלות ובירידתן גם כן שם גבול ולא ירדו אלא עד הארץ כי שם לארץ טבע חזק וקשה לעמוד כנגד המים שהם לחים ורכים והארץ יבשה ולא
יעברוה המים. וכן שם האויר בין האש ובין המי' להפריד ביניהם. לפיכך האויר חם ולא דומה בחומו לאש ובלחותו למי'. ומי יאמ' שהיה כל זה אלא במסדר חכם
שם כל אחד מהם בסדר שיוכל לעמוד וכל אחד יעמוד בסדרו ולא ישתנה לעולם ודבר שהוא במקרה לא יהיה על סדר אחד קיים אלא פעם יהיה כך ופעם יהיה
כך. ועוד שהארבע יסודות הם כמזגי' בגוף אחד חי וזה כנגד זה וטבעו בהפך חברו ואיך יעמוד הגוף שהם בו בשלום אלא שיש מסדר ומנהיג שסדרם בדרך
שלא יגבר האחד על חברו ויעמידו ארבעתם כאחד הגוף עד עת יבוא קצו. וגם בגופות המתים כגון האבנים והמתכות הם כמזגי' ארבעתם בכל אחד ואחד
כפי משפטו. והנה העולם בכללו כמו בית בנוי והשמים כמו התקרה על הבית והככבים כנרות בבית. וכמחי הארץ כשלחן ערוך בבית ובעל הבית שבנה
הבית הוא האל יתבר' בעולם והאדם בעולם כמו הפקיד בבית אשר נתן בידו כל ענייני הבית והוא לא ראה בעל הבית בעיניו אלא שגדל באותו הבית ואמר לו
שאביו היה פקיד בזה הבית והוא גם כן יהיה כן אחריו ואם הפקיד בעל שכל ידרוש לבעל הבית מי הוא כדי שיבא לפניו תמיד וכדי שלא יחטא בפקודתו כי יודע
הוא כי לזמן קרוב או רחוק יבא לחשבון עמו על פקידתו וחושב בלבו כאלו בעל הבי' על ראשו תמיד ונותן עיניו בו ובמעשיו. ואם עשה מעשיו בשכל ימצא חן
בעיני בעל הבי' ואם ימצא בו רעה יעבירנו מפקידתו והפקיד הסכל לא יעשה זה אלא כיון שרואה עצמו פקיד יעשה בו כרצונו וכתאות לבו. לא ישגיח אל בעל
הבית מי הוא ואומר בלבו כיון שאיני רואה בעיני כי יש לבית זה בעלי' מי יביאני לחשוב זה שיש לו בעלי' אלא אוכל ואשתה מה שאני מוצא בבית הזה ואעשה בו
כלבבי בעוד שאני מוצא איני חושש אם יש בעל בית אם אינו. וכשיודע זה בעל הבית בא ומוציאו מן הבית ברחיפה ובקצף גדול כן האל יתברך הוא אדון
העולם ושם האדם פקיד בעולם התחתון ואם נותן אל לבו שיש אדון בעולם והוא הוא שנתנו פקיד בעולם ויירא ממנו כעבד שירא מאדוניו כי ירא' בשכלו כי אי
אפשר לזה העולם מבלי אדון המנהיג ומסדר ימצא חן בעיני האדון ואם הוא סכל ולא ישים אל לבו לא דעת ולא תבונה ואמר בלבו איני חושש אם יש אדון אם
אין אדון כי בשרירות לבי אלך ובכח לבי אעשה כתאות לבי האל טורדו ועוקרו מן העולם ומונע הכח והיכולת ממנו לפיכך אמ' אחר זה הנותן רוזני' לאין וגומר.
יראה להם שהוא אדון בעולם מורים ומעשיר משפיל אף מרומם: היושב. כאלו אמר על השמים כי הם חוג הארץ כמו שיעשה אדם במחוגה העגולה כי למחוגה
יש שתי אצבעות האחת יעמוד ובשנית יקיף העגולה והנה הנקודה בתוך העגולה והארץ כמו הנקודה כי היא התחתון שבעגולה והשמים סביב הארץ כמו
העגולה. ואמר היושב דרך משל כי אין לו מקו' יתעלה מכל דמיון אלא כאדם היושב על מקום גבוה מאד ומביט במקום השפל ידמה לו הדבר הגדול קטן לפיכך
אמ' ויושביה כחגבי'. כמו שאמר ונהי בעינינו כחגבים וכן היינו בעיניהם. ויונתן תרגם דאשרי בתקוף רומא שכינת יקריה תרגם היושב כמו המושיב. ואלה
השמים שהם חוג הארץ הוא נוטה אותם וכפל הענין במלות שונות. כי וימתחם כמו הנוטה וכאהל כמו הדוק. כי פירוש דוק יריעה שיעשה אדם ממנה אהל.
ופי' לשבת תחתיהם. כי לא ישב אדם בבית אם אין עליו תקרה. ויונתן תרגם הנוטה כדוק דמתח כזעיר. וענין וימתחם הנטיה והפרישה. וכן בדברי
רבותינו זכרונם לברכה מקום שנמתח עמו וממנו נקרא הספק אמתחת כמו שפירשנו בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו: הנותן רוזנים ושופטי ארץ שמתגאי'
בגדולתם ובוטחי' בכחם ובחילם. ומה שאמר עשה כמו שאמר ונטה עליה קו תהו כי ההריסה אינה מעשה על דרך האמת: ורוזנים. ידוע כמו ורוזנים נוסדו
יחד כענין שרים וגדולי': אף בל נטעו. כל כך יתנם לאין עד שיאמרו עליהם לא נטעו ולא זורעו ולא נשרש בארץ גזעם על דרך שאמר עליהם ולא נודע מקומו
אים וכאמר עוד עליהם על הדרך הזה אם יבלענו ממקומו וכחש בו לא ראיתיך. ואף שלמה כל אחד לרבות את חבירו כמו גם אכחנו גם אתם גם טפנו: שרש.
ענינו כמו נשרש והוא מהבנין אשר לא נזכר פעלו על דרך המרובע: גזעם. שרש האילן מה שנראה ממנו על הארץ יקרא גזע והטמון תחת הארץ יקרא שרש כמו
שאמרו רבותינו זכרונם לברכה העולה מן הגזע שלו מן השרשים של בעל הבית: וגם נשף. וגם עקירתם היא במהרה כנשיבת הרוח. נשף כמו נשפת ברוחך:
וסערה. כמו ורוח סערה: ואל מי תדמיוני ואשוה. אל מי תוכלו לדמות אותי שאהיה אני כדמה לאותו הדבר ואשוה לו כי לא תוכלו לדמותי בדבריכם אם לא
בסכל ובעבור דמיונכם לא אשוה אני אם כן אני יחיד ובורא העולם כולו. ואמר קדוש כי הוא קדוש ובעל המחשבות: שאו מרום עיניכם. אמר הסתכלו בככבי'
לפי שהם גופים עצומים וגדולים בגוף ובמראה מנבראי' מטה וכבר אמר להם שיבינו בארבע יסודות ובארץ ובשמים הנטוים עליה כאהל. עתה אמר להם
שיסתכלו בככבים שהם נבראים עצומים וראו בדעתכם מי ברא אלה כי ברואים הם ואינם בוראים כי יש לאדם להבין בדרכי החכמה כי העולם מחודש וכיון
שיתברר לו שהעולם מחודש ידוע שיש לו מחדש. כי אין הדבר מחדש עצמו והמחדש לא יתכן להיות אלא אחד כמו שיתברר במופת בדרכי החכמה אם כן הככבי'
שהם רבים ברואים הם ולא בוראים. וראו גם כן בדעתכם המוציא במספר צבאם מה שאין כן יכולת באדם לספור אותם. ומה שאמרו חכמי התכונה והסכימו
כי יש מספר לככבים והם אלף וכ"ב זהו לככבים הגדולים המאירים על הארץ אבל ידוע מדרך החכמה כי יש ככבים רבים אין מספר להם אבל בני אדם אבל מי
שבראם יודע מספרם. ופירוש לכולם בשם יקרא. כמו שאמר דוד עליו השלום מונה מספר לככבים לכולם שמות יקרא. רוצה לומר כי לכל אחד מהם קרא שם
הנאות לו לפי הדבר הנברא בעבורו לסבת אותו הדבר אחר סבת עצמו כי כל כוכב וכוכב יש לו כח וממשלה על נבראי' מטה כל אחד על מין ידוע שנותן בו כח
לעשות מלאכתו ותולדתו. וכן אמרו רז"ל אין לך כל עשב ועשב מלמטה שאין לו מזל מלמעלה מכה אותו ואומר לו גדל שנאמר הידעת חקות שמים אם תשים
משטרו בארץ. וזהו שאמר הנה גם כן מרוב אונים השמות שקורא להם מרוב כחות שיש לכל אחד מהם על יצורי מטה. ולפי הכח שיש לכוכב נקרא שמו לפי
אותו ענין וכל אחד מהם הוא אמיץ כח כי לא יפסיד כחו ולא ישתנה כמו שהוא בנבראי' מטה שהם נפסדים באישיהם אעפ"י שעומד מיניהם. אבל נבראי' מעלה

אים מהם

איש לא נעדר׃ למה תאמר יעקב
ותדבר ישראל נסתרה דרכי מיהוה ומאלהי משפטי יעבור׃ הלוא
ידעת אם לא שמעת אלהי עולם יהוה בורא קצות הארץ לא ייעף ולא
ייגע אין חקר לתבונתו׃ נתן ליעף כח ולאין אונים עצמה ירבה׃
ויעפו נערים ויגעו ובחורים כשול יכשלו׃ וקוי יהוה יחליפו כח
יעלו אבר כנשרים ירוצו ולא ייגעו ילכו ולא ייעפו׃
החרישו אלי איים ולאמים יחליפו כח
מא יגשו אז ידברו יחדיו למשפט נקרבה׃ מי העיר ממזרח צדק יקראהו
לרגלו יתן לפניו גוים ומלכים ירד יתן כעפר חרבו כקש נדף קשתו׃
ירדפם יעבור שלום ארח ברגליו לא יבוא׃ מי פעל ועשה
קרא הדרות מראש אני יהוה ראשון ואת אחרנים אני הוא׃

חד מסדריה לא מתעכב׃ למה תימר יעקב ותמליל ישראל
מטמרא אורחי מן קדם יי ומן קדם אלהי דיני יעידי׃ הלא ידעתא
אם לא שמעתא אלהא עלמא יי די ברא יסודי ארעא לא בעמל ולא
בליאו לית סוף לסוכלתנותיה׃ יהיב לצדיקיא דמשלהן לפתגמי
אוריתא חוכמא ודלית להון תקוף נכסין מסגי׃ וישתלהון עולימין
חייבין וילאון ורוקי רשיעיא אתקלא יתקלון׃ ודסברו לפורקנא דיי
יתכנשון מביני גלותהון ויסופון חיל ויתחדתון לעולמיהון כצימות
דסליק על גרפי נשרין ירהטון ולא ילאון יהכון ולא ישתלהון׃
אציתו למימרי נגוון ומלכוון יסופון חיל יתקרבון בכן ימללון כחדא
לדינא נתקרב׃ מן איתי בגלאי ממדינחא אברהם בחיר צדיקיא
בקשוט קרביה לאתריה מסר קדמוהי עממין ומלכין תבר רמא כ
בעפרא קטילין קדם חרביה כקשא רדפינון קדם קשתיה׃ רדפינון
עבר שלם חילת אורח ברגלוהי לא עלת׃ מן אמר אילין קיים אמר ועביד דסדר דריא מלקדמין אנא יי ברית עלמא מבראשית אף עלמי עלמיא דילי אינון
בר מיני לית אלהא׃

איש מהם לא נעדר לעולם בסוס העדר לא בכולו ולא במקצתו וכמו שהיה ביום הבראו כן יהיה כל ימי עולם לא יוסיף ולא יגרע כי אין התוספת אלא לבעלי החסרון והם שלמי' בבריאתם וכל זה חייב אדם ללמוד מספרי החכמות ולהבין בדעתו בנבראים בין בנבראי מעלה בין בנבראי מטה ומהם יכיר הבורא והנה הנביא הזהיר בני אדם בזה ואמ' הלא תדעו הלא תשמעו הלא הבינותם ואמר שאו מרום עיניכם וראו פירוש וראו כמו שפירשנו ראיית הלב ואמרו רז"ל כל מי שאינו מחשב בתקופות ומזלות עליו הכתוב אומ' ואת פעל ה' לא הביטו ומעשה ידיו לא ראו ואמרו מנין שמצוה לאדם לחשב בתקופות ומזלות שנאמ' ושמרתם ועשיתם כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים איזו היא חכמה ובינה שהיא לעיני העמי' זהו חשוב תקופות ומזלות ואמרו רז"ל כל היודע לחשב בתקופות ומזלות ואינו מחשב אסור לספר הימנו: למה תאמר יעקב. אומר כנגד ישר' שהם בגלות למה תאמר זה כי בעבור אורך הגלות תאמר כי נסתרה דרכך מה' ולא ישגיח עליך ועל צרות הגלות שאתה סובל: דרכי. רוצה לומר ענייני שאני בו וכן מדוע דרך רשעים צלחה והדומים לו רבים: משפטי יעבור. משפטי ודיני שהיה לו לריב עם הגוים העובדים בי יעבור ממנו ולא יהיה לפניו לזכרון כי איננו חושש בו ולמה תאמר זה: הלא ידעת. מדרך השכל מדעתך: אם לא שמעת. מתלמוד ותורה כי אלהי עולם ה'. אלהי' שופט כמו עד האלהים יבא דבר שניהם וכן כל אלהים שהוא על האל יתברך רוצה לומר שופט העולם ומשגיח בו ושופט כל אחד לפי מה שהוא אלא שאין אנחנו משיגים דעת משפטו בכל מקום לפיכך אמ' איך תחשוב כי לא ישגיח עליך והוא משגיח על כל העולם כלו כי הוא בראו וכיון שמעשה ידיו הוא באמת משגיח עליו ואחר שהוא שופט הכולם באמת יקח משפטך מן הגוי' העובדים בך. ומה שאמר בורא קצות הארץ להודיע שברא הארץ עגולה באמצע הגלגלים המקיפי' סביבותיה והיא כנקודה בתוך העגולה והקדוש ברוך הוא מעמידה בכחו באמצע בלי שום סמיכה כמו שאמר תולה ארץ על בלימה ואין אחת מקצותיה נוטה לאחת משש הפאות אלא כולה באמצע מכל צד ומכל קצה זהו שאמר בורא קצות הארץ ואם תאמרו הנה כי הוא אלהי עולם וברא אותו ומשגיח עליו אבל לא יוכל בכל עת לשפוט כי ייגע לפעמים וחלילה לפיכך אמר לא ייעף ולא ייגע שהרי אתה רואה כי הוא מסבב הגלגלי' והם כוכבי' סביב שאין לו הפסק וזה בכח מסבב שאין הפסק לכחו ולפיכך אין הפסק לסבוב הגלגלים שהם סובבים בכח שאין לו הפסק אם כן אתה רואה כי לא ייעף ולא ייגע אם כן איננו מכד לאות ויגיעה כאשר איננו עושה משפט ברשעים המעבידים ישראל. ואם תאמר מאחר שברא העולם ומעמידו בכחו הגדול ומשגיח בו ושופטו והכח בידו לשפוט בכל עת ואין לכחו הפסק למה ראה זה הזמן הארוך בצרת ישראל בגלות ולא יושיעם מצרתם ולא יעשה משפט באויביהם. התשובה אין חקר לתבונתו אין אנחנו יודעים ויכולים להשיג חכמתו ותבונתו ולא נוכל לחקור עליה ולדעת אותה אבל הוא יודע מה יעשה אלא שאין אנחנו מכירים ויודעים וזהו נותן ליעף כח. והוא יתן בשירבה כח ועצמה לישראל שהם בגלות ויעפים ויגעים ואין אונים: ויעפו נערים ויגעו. אמות העולם שמוסיפים כח בכל יום כמו הנערים יעפו כשיהיה רצון האל ייגעו ויפסק כחם ולא יהיה להם אפילו כח נערים ובחורים ואמות העולם שהם גם כן כבחורים שהם שלמי' בכחם כימי הבחרות לא יועילם כחם כשירצה האל אלא כשול יכשלו: וקוי ה'. וקוי כתיב ביוד אחת לבד והיא עי"ן הפעל ויו"ד הרבים נעלמת מהמכתב ונמצאה במבטא. אמר הגוים כשול יכשלו אבל ישראל שהם קוי ה' בגלות ואפס כחם עוד יחליפו כח כמו העץ אם יכרת ועוד יחליף והוא ענין התחדשות הדבר בתמורת הדבר מחלף ועבר: יעלו אבר כנשרים. כתב רבינו סעדיה כי הנשר יעלה לעשר שנים גבוה מאד על פני רקיע השמים ויקרב לחום האש ויפיל עצמו לים מרוב חומו וימרט ויתחדש אחר כן ויעלה אבר וישוב לימי עלומיו וכן כל עשר שנים עד מאה ובשנת המאה יעלה כמנהגו ויפול בים וימות: ירוצו. במושם לארצם ולא ייגעו ילכו בדרך ולא ייעפו: החרישו אלי איים. החרישו שתקו והאזינו אלי כי המדבר לא יאזין ופירוש איים שוכני איים: יחליפו כח יתאמצו בטענות אם יוכלו להשיבני. יבטו. אלי לשמוע דברי: אז ידברו. אז אחר שישמעו דברי ידברו אם יש להם טענה: יחדו. אני והם נקרב למשפט על טענותי וטענותיהם כי הם מחשרים כחי ויכולתי ואומרים שאין בי כח להציל ישראל מידם ועובדים פסילים שאין בהם ממש יאמרו לי: מי העיר ממזרח. והוא אברהם אבינו שהעיר אותו האל לבאת מארץ מזרח שהיתה ארץ מולדתו כמו שאמר ארצה בני קדם והעיר אותו האל מבי' עובדי פסילים: צדק יקראהו לרגלו. בכל מקום שהיה הולך זהו לרגלו בכל מקו' שהיה רגלו שם היה קורא צדק ואמת כמו שאמר ויקרא שם אברם בשם ה'. וכנוי יקראהו לצדק זהו הצדק והאמת שהיה אומר להם עזבו עבודת האלילי' כי אין בהם ממש ועבדו מי שברא העולם והיה מלמד אותם דרכי האמונה. היש פלא כזה איש אחד בין כל בני הארץ שהיו כולם עובדי אלילי' ומוכיחם על אמונתם ולא פחד מהם ומתמלכיהם מי העיר לבבו לעשות זה הלא אנכי ה': יתן לפניו גוים. ומי הוא שנתן לפניו גוים והרדה אותו במלכים והם ארבעה מלכי' כדרלעומר והמלכים אשר אתו רדפם אברהם בשלש מאות ושמנה עשר איש והכם והציל מהם כל השבי וכל הרכוש אשר לקחו וזה היה ברוב בטחונו בי: ירד. ענין ממשלה והוא מבנין הפעיל ומעניינו כמו לא תרדה בו בפרך ורדו בכם שנאיכם. ופי' ומלכים ירד. ובמלכים רוצה לומר שהשליטו במלכים והוא במעט עם. יקראהו יתן ירד ירדפם יעבר יבא כולם עתיד במקום עבר וכמוהו רבים. והטעם שאמר אלה כולם בלשון עתיד כי כמו שעשה האל עם אברהם אז כן יעשה בכל דור ודור עם כל צדיק שיהיה בו אהבת האל כמו אברהם: יתן כעפר חרבו. נתנם האל כעפר לדוש לפני חרב אברהם ונתנם כקש נדף לפני קשתו. וכן ת"י רמא כעפרא קטולין קדם חרביה כקשא רדופין קדם קשתיה. ויש מפרשים נתן חרב של כל אחד מהמלכים וקשתו כעפר וכקש נדף: ירדפם יעבור שלום. רדף אותם ועבר בשלום כי לא מת במלחמה אחד מאנשיו. שלום בחסרון בי"ת השמוש וכן הנמצא בית ה' כמו בבית ה' וכמוהו רבים. ויש לפרש שלום שם תאר כמו ויבא יעקב שלם ויהיה בשקל קרוב רחוק וכמוהו שלח ידו בשלומיו: אורח ברגליו לא יבא. וזהו תימה אורח שלא בא בו ברגליו ולא טעה בו בלילה שבא עליהם והכם. וי"מ אורח רע ברגליו לא יבא שלא קרה לו שום רע בדרך ההיא. ויונתן תרגם חיילת ארח ברגלוהי לא עלת. ויש מפרשים הענין הזה ענין נבואה על כורש שיעירהו האל ממזרח לבא על בבל ויתפשה ולא יעמדו לפניו גוים ומלכים. והנכון כמו שפירשנו. וכן פירשו אחז"ל. וכן פירש יונתן שתרגם מי העיר ממזרח מאן אייתי בגלאי ממדינחא אברהם בחיר צדיקיא: מי פעל ועשה. כפל הענין במלות שונות אמר מי פעל ועשה גבורות אלו: קורא הדורות מראש. מי שקורא הדורות העתידות מקדם והחזיק באברהם וגלו שידע שיבא ממנו זרע שיהיה נכון לפניו נבחר מכל העמים: אני ה'. אני הוא שאני ראשון ואני עם אחרונים שעתידים להיות כלומר שאני יודע כל הדורות מראש ועד סוף. ופירוש קורא כאלו קורא כך וכך יהיה בעתיד וכן קורא על ידי נביאיו עתידות רבות: ראו איים.

וזא

ראו איים וייראו קצות הארץ יחרדו קרבו ויאתיון : איש את רעהו יעזרו ולאחיו יאמר חזק : ויחזק חרש את צרף מחליק פטיש את הולם פעם אומר לדבק טוב הוא ויחזקהו במסמרים לא ימוט :
ואתה ישראל עבדי יעקב אשר בחרתיך זרע אברהם אהבי : אשר החזקתיך מקצות הארץ ומאציליה קראתיך ואמר לך עבדי אתה בחרתיך ולא מאסתיך : אל תירא כי עמך אני אל תשתע כי אני אלהיך אמצתיך אף עזרתיך אף תמכתיך בימין צדקי : הן יבשו ויכלמו כל הנחרים בך יהיו כאין ויאבדו אנשי ריבך : תבקשם ולא תמצאם אנשי מצתיך יהיו כאין וכאפס אנשי מלחמתך : כי אני יהוה אלהיך מחזיק ימינך האמר לך אל תירא אני עזרתיך :
אל תיראי תולעת יעקב מתי ישראל אני עזרתיך נאם יהוה וגאלך קדוש ישראל : הנה שמתיך למורג חרוץ חדש בעל פיפיות תדוש הרים ותדק וגבעות כמוץ תשים : תזרם ורוח תשאם וסערה תפיץ אתם ואתה תגיל ביהוה בקדוש ישראל תתהלל : העניים והאביונים מבקשים מים ואין לשונם בצמא נשתה אני יהוה אענם אלהי ישראל לא אעזבם : אפתח על שפיים נהרות ובתוך בקעות מעינות אשים מדבר לאגם מים וארץ ציה למוצאי מים : אתן במדבר ארז שטה והדס ועץ שמן אשים בערבה ברוש תדהר ותאשור יחדו :

ע״ב

חזו נגוותה וידחלון דבסיפי ארעא יזועון יתקרבון וייתון : גבר ית חבריה יסעדון ולאחוהי יימר תקף : הלא יבהתון בעובדיהון דמתקיף נגרא עם קנאה מחי כפטישא עם דמטפח בקורנסא זימנא אומר על דבקא תקין הוא ומתקיף ליה במסמרין דלא יצטלי :
ואת ישראל עבדי יעקב דאתרעיתי בך זרעיה דאברהם רחמי : דקריבתך מזרעית ארעא וממלכותא בחרתך ואמרית לך עבדי את אתרעיתי בך ולא ארחיקינך : לא תדחל ארי בסעדך מימרי לא תתבר ארי אנא אלהך אתקפינך אף אסעדינך אף אחרינך בימין קושטי : הא יבהתון ויתכנעון כל עממיא דהוו מתגרין בך יהון כלמא ויבדון אנשי דינך : תבעינון ולא תשכחינון לאנשי מצותך יהון כלמא וכלא מידעם גברין דהוו מתגרין למעבד עמך קרב : ארי אנא יי אלהך מתקיף ימינך דאמרית לך לא תדחל מימרי בסעדך : לא תדחלון שבטיא דבית יעקב זרעית דישראל מימרי בסעדכון אמר יי ופריקכון קדישא דישראל : הא שויתיכון למורג תקיף חדת מלי ספסורין יתקטיל עממיא ותשיצי ומלכותא כמוצא תשוי : תידרינון ורוחא תיטולינון ומימריה כעלעולא לקשא יבדר יתהון ואת תבוע במימרא דיי בקדישא דישראל תשתבח : ענותניא וחשיכיא דמתחמדין לאולפנא הא כצהיא למיא ולא משכחין רוחיהון בסגופא משלהיא אנא יי אקבל צלותהון אלהא דישראל לא ארחיקינון : אקרב גלותהון סביבי עממיא ואדברינון באורח תקנא ואפתח להון על נגדין נהרין ובגו משריין מבועין ואשוי מדברא לאגמין דמיין וארעא בית צהוונא למבועי מיא : אתן במדברא ארזין שיטין והדסין ואעין דמשח איבי במישרא בירוון מורנין ואשכרועין כחדא :

בדיל

ראו איים . ישבי האיים ההם כשראו ושמעו זה הדבר הגדול שעשה יראו ופחדו גם כן קצות הארץ ששמעו זה הדבר מפי המגידי' חרדו לזה הדבר : קרבו ויאתיון · קרבו ובאו לפני אברהם כמו מלך סדום שיצא לקראתו ואף על פי כן איש אל רעהו יעזרו לעשות הפסילי' ולא נתנו אל לבם לא דעת ולא תבונה איך היה זה הדבר באברהם שלא היה אלא בשלש מאות וי"ח איש ונצח ארבעה מלכים גדולים וזה דבר פלא שאם תאמרו המלכים היו חלושי' הרי הם שהיו ארבעה ונצחו מתחילה חמשה מלכים והכו כל הארץ אם כן היה להם לתת לב למה היה זה הפלא על ידי אברהם אלא שאמונתו נבדלת מאמונת כל הגוים והאל אשר דבק בו ועבד אותו הוא עזרהו על המלכי' האלה ולא די שלא אמרו זה אלא שהחזיקו יותר בפסילים ואמרו בפחדם וביראתם מהמעש' הגדול אשר ראו נתחזק ונתאמץ בעבודת אלהינו כל אחד בפסילו והם יעזרונו : איש את רעהו · ולאחיו . כמו ואיש אל אחיו · והפסוק כפול בענין במלות שונות : ויחזק חרש . חרש ענינו עושה תחילה הפסל מעץ ומחזק בדבריו צורף הכסף והזהב לעשות צפוי הכסף מהרה ויצפנו : מחליק פטיש · והצורף מה יעשה ממהר מלאכתו ומחליק פטיש להכות בו טסי הכסף או הזהב · מחליק מענין ואנכי איש חלק חלקלקות : את הולם פעם · הולם שם דבר כי הוא מלעיל ופירוש הולם מכה מן והלמה סיסרא ופירוש פעם הסדן שמונין עליו ופירוש מחליק פטיש להכות בו הטסין על הסדן · ואת במקום לאחר השמוש כאלו אמר למכת הסדן · ויונתן תרגם מחא בפטישא עם דמטפח בקורנסא . ויהיה לדבריו פטיש המקבת הגדולה ופעם המקבת הקטנה תקרא בדברי רבותינו ז"ל קורנס · וכן דרך הצורף מתחילה מכה במקבת גדולה ואחר כך בקטנה : אומר לדבק טוב הוא · כשמדבק הטסין על פסל העץ וכשמדבק יפה שמח ואומר טוב הוא ואחר כן יחזקהו במסמרי' כדי שלא ימוט היום או מחר טס הכסף מעל פסל העץ : ואתה ישר' עבדי . איך כגויי הארצות כי עבדי אתה ואני בחרתיך להיות לי עבד . ולמה שאתה זרע אברהם אוהבי שאהבני ודבק בי ויצא מתוך עובדי פסילי' ואלילים : אשר החזקתיך · עבר במקום עתיד כדרך הנבואות . רוצה לומר אחזיק בך להוציאך מהגלות : מקצות הארץ ומאציליה · מגדולי הארץ וממלכיה קראתיך שתצא מרשותם ולא יהיה בהם כח לעצור אותך : ולא מאסתיך · אף על פי שארך הגלות : אל תירא · זהו כי עמך אני ואמר אחריו בפרשת החרשים שמעו אל תירא כי אתך אני · וזהו פסוק סימן וירדתי ודברתי עמך שם וגומר : אל תשתע כי אני אלהיך · לפי ענינו אל תפחד · ויונתן תרגם לא תתבר . ובדברי רז"ל אל תשתע כי אני אלהיך אל תהיה כשעוה כלו' כדונג שנמס מפני האש כן אל תמס אתה . ואדוני אבי ז"ל פירש מענין שעו ממנו שפי' הרפו. ופירוש אל תשתע אל תתרפה כענין אל ירפו ידיך : הן יבשו הנחרי' בך · כמו בני אמי נחרו בי מן חרה : יבשו ויכלמו . כיון שלא תעלה מחשבתם שהיו חושבים שלא יצאו מרשותם לעולם : תבקשם . אפילו אם תבקשם לא תמצאם כל כך יאבדו ויהיו כאין וכאפס : מצותיך · כמו הן לריב ומצה : כי אני . ואחר שאני אומר לך אל תירא בטוח תהיה כי לא איש אל ויכזב : אל תיראי תולעת יעקב . לפי שהם חלשי' בגלו' כתולע' ובו למדנו למה נמשלו ישר' לתולעת לומר לך מה תולעת זו אינה מכה את הארזי' אלא בפה והיא רכה ומכה את הקשה כך ישר' כל כחם בתפלה ומכי' אמות העולם שהם חזקים כארזים ונמשלו בהם שנאמר ארז בלבנון: ומתי · כמו אנשי : עזרתיך . לשון נקבה כנגד התולעת אף על פי שאמר מתי : הנה שמתיך למורג חרוץ . כמו למורג וחרוץ וכן שמש ירח ראובן שמעון והדומים להם · ואף על פי שהמורג הוא החרוץ הכלי ההוא עשוי בשתי תכונו' לאחד קוראי' מורג ולאחד חרוץ · או יהיה חרוץ תאר למורג רוצה לומר מורג מחתך היטב כי חרוץ ענין חתוך כמו אם חרוצים ימיו · אמר כנגד תולעת יעקב הנה שמתי אותך לגוים בצאתך מהגלות למורג וחרוץ חדש : בעל פיפיות · בעל פיות רבות לפיכך נכפל בו הפא והיו"ד כי כל מורג הוא בעל פיפיות והם המסירים הקליפה מעל הבר : הרים וגבעות · משל למלכי האמות ושריהם : תזרם · אתה תזרה אותם כאדם שזורה התבואה אחר הדישה והרוח תשא ותפיץ המוץ והם יהיו כמו המוץ : העניים והאביונים · בני הגלות בצאתם מהגלות לשוב לארצם וילכו דרך מדברות מקום שאין מים יבקשו מים במדבר ולא ימצאו ולשונם יבשה בצמא ויצעקו אלי ואני אענם כי אני אלהי ישראל ואני הוצאתים מהגלות לא אעזבם למות בצמא במדבר אלא מה אעשה להם אפתח על שפים נהרות : נשתה . כמו נשתה גבורתם · ודגש התי"ו מפני הפסק . אפתח על שפים · המקומות הגבוהי' כמו וילך שפי : נהרות . מים שילכו נהרות מהם : ובתוך בקעות · וכל שכן בתוך בקעות שיצאו מעינות רבות והכל יהיה דרך פלא כי לא יצאו מים במדבר לא בהר ולא בבקעה : אתן . לא יצאו מים במדבר לבד אלא אפילו עצים יגדלו בהם . ואם תאמר מה צורך להם בעצים אלה בעלותם מהגלות נוכל לומר שיבראו אלה העצים במדבר בקומתן כמו שנבראו בימי בראשית ויהיה להם צל שלא יכם שרב ושמש. או להעמיד הפלא ההוא מהיום ההוא והלאה ויהיו באותן מדברות לעולם מים ועצים גדולי' בהם ויאמרו בני העולם בעברם בהם זה עשה האל לכבוד ישראל ויורו לשם ה' לעולם על הפלא ההוא. וכן אמר למטה בפרשת דרשו ה' והיה להם לשם לאות עולם לא יכרת : עץ שמן . הוא העץ שקורין בלעז פי"ן והוא עבי שמן והשמן שיוצא ממנו הוא הזפת . וכן תרגם יונתן אעין דמשחא . ולא נוכל לומר כי הוא עץ זית כי בעזרא זוכר אותם בשנים והביאו עלי זית ועלי עץ שמן: תדהר · תרגם יונתן מורנין · ובדברי רז"ל תדהר שאגא ופירוש שאף בלעז: ותאשור . תרגם יונתן ואשכרועין · ובדברי רז"ל תאשור שורבינא . וכתב רבי יונה כי כן נקרא בערבי שורבין · ובעל הערוך פירש אשכרוע בערבי בקס והוא שקורין לו בלעז בוי"ש אם כן לדבריו ברוש אינו בוי"ש :

למען

למען יראו וידעו וישימו וישכילו יחדו כי יד יהוה עשתה זאת וקדוש ישראל בראה: קרבו ריבכם יאמר יהוה הגישו

תקרינה עצמותיכם יאמר מלך יעקב: יגישו ויגידו לנו את אשר תקרינה הראשנות מה הנה הגידו ונשימה לבנו ונדעה אחריתן או הבאות השמיענו: הגידו האתיות לאחור ונדעה כי אלהים אתם אף תיטיבו

נגראה ותרעו ונשתעה ונרא יחדו: הן אתם מאין ופעלכם מאפע תועבה יבחר בכם: העירותי מצפון ויאת ממזרח שמש יקרא בשמי ויבא סגנים כמו חמר וכמו יוצר ירמס טיט: מי הגיד מראש ונדעה ומלפנים ונאמר צדיק אף אין מגיד אף אין משמיע אף אין שמע אמריכם: ראשון לציון הנה הנם ולירושלם מבשר אתן: וארא ואין איש ומאלה ואין יועץ ואשאלם וישיבו דבר: הן כלם און אפס מעשיהם רוח ותהו נסכיהם:

מב הן עבדי אתמך בו בחירי רצתה נפשי נתתי רוחי עליו משפט

ומשפט לגוים יוציא: לא יצעק ולא ישא ולא ישמיע בחוץ קולו: קנה רצוץ לא ישבור ופשתה כהה לא יכבנה לאמת יוציא משפט: לא יכהה ולא

הפטרת ירוץ עד ישים בארץ משפט ולתורתו איים ייחלו:

בראשית כה אמר האל יהוה בורא השמים ונוטיהם רקע הארץ וצאצאיה נתן נשמה לעם עליה ורוח להלכים בה:

בדיל דיחזון וידעון וישוון דחלתי על לבהון ויסתכלון כחדא ארי גבורת דיי עבדת דא וקדישא דישראל בראה: קריבו דינכון אמר יי אעילו חזותכון אמר מלכא דיעקב: יתקרבון ויחוון לנא ית דערענא קדמיתא מה אינון חוו ונשוי לבנא ונדע סופהון או דעתידין למיתי בסרונא: חוו דאתיין לסופא ונדע אם לטעון דאית בהון צרוך אתון פלחין אם יכלין אינון לאוטבא ולאבאשא ונסתכל ונידון כחדא: הא אתון למא ועובדיכון לא מדעם תועיבא דאתרעיתון ביה לכון: איתי בגלאי מלך דתקיף כרוח צפונא וייתי כמפק שמשא בגבורתיה ממדינחא אגבריניה בשמי וייתי וידוש שלטוני עממיא כמא דדשין ית עפרא וכפחרא דעריך ית טינא: מן חוי מן אולא ונדע ומלקדמין ונימר קשוט אף לית די מחוי אף לית דמשמע אף לית דשמע למיליכון: פתגמי נחמתא דאתנביאו נביאיא מלקדמין על ציון הא אתו ולירושלם מבסר אתן: וגלי קדמי ולית גבר די לית עובדין טבין ומאילין ולית דמליך מלך ושאלתינון אם יתיבון פתגם: הא כולהון למא ולא מדעם עובדיהון בישא ותברא עשתוניהון: הא עבדי משיחא אקרביניה בחירי דאתרעי ביה מימרי אתן רוחא דקודשי עלוהי דיני לעממין יגלי: לא יצוח ולא יכלי ולא ירים בברא קליה: ענותניא דמן אינון לקני רעיע לא יתבר וחשיכיא דכבוצין עמי לא יטפי לקושטיה יפוק דינא: לא ילהי ולא ילאי עד די יתקין בארעא דינא ולאוריתיה נגוון יכתרון: כדנן אמר אלהא עלמא יי דברא שמיא ותלנון שכליל ארעא ודירהא יהב נשמתא לעמא די עלה ורוח לדמהלכין בה:

למען · אעשה הנפלאות האלה למען יראו אותם אומות העולם · לפיכך אמר יחרדו כל הגוים וידעו וישימו על לבם וישכילו כי יד ה' עשתה זאת שהוציא ישראל מהגלות ועשה להם הנפלאות האלה: בראה · זאת הפלאה כי הפלא הוא חדוש. לפיכך אמר בלשון בריאה: קרבו · צווי מפני הדגוש אלא שהרי"ש איננה מקבלת דגש. עתה שב לדבר כנגד עובדי הפסילים: ריבכם · הריב שיש לכם עם ה' ועם עמו. וכפל הענין במלות שונות: עצמותיכם · הטענות עצומות שיש לכם: יגישו · הפסילים שאתם אומרים שהם אלהים יגישו אלינו דבריהם. אומר הנביא בעדו ובעד ישראל שאינם עובדי' הפסילים כמו הגוים אלא האל יתברך לבדו: ויגידו לנו את אשר תקרינה · המקרים העתידים לבא · ואמר בלשון נקבות כאלו אמר הקורות המוצאות בני העולם: הראשונות מה הנה. יאמרו לנו הראשונות שעברו מה הנה: הגידו · אמר כנגד הפסילים כאלו מדבר עמהם: ונשימה לבנו. לזכור אם היו ראשונות' כמו שאמרו: ונדעה אחריתן. ונדעה שתדעו אחריתן אם ידעת' ראשיתם או הבאות השמיעונו העתידות לבא: הגידו האותיות · פירוש הבאות · וכן אתא בקר · כתרגום בא אתא: לאחור · לבסוף. וכן תרגום לסופא · כי בתחילה אמר הבאות לעתיד שלא בזמן רחוק מאד ואחר כך אמר הגידו האותיות לאחור ר"ל באחרית הימי' אם תעשו זה: ונדעה כי אלהים אתם. אף תטיבו ותריעו כמו שחושבים עובדיכם: ונשתעה ונרא · כן כתוב בלא הא וקרי ונראה בהא והענין אחד. ונשתעה פירוש ונספר · כמו שהוא תרגום ואשתעיא · כלומר נספר עליכם ונראה אתכם יחדיו אנחנו כמו עובדיכם אחר שתאמרו כל זה: הן אתם · ופעליכם. על מחשבת העובדים כי אין לאלילים פעל: מאפע · כמו מאפס. כי הסמך עין באחת מאלפא ביתא אשר ברכא" שערי · ורבי אחי רבי משה ז"ל פי' כמו אפעה · כלומר פעליכם כמעשה הנחשים הממיתי' לדבקיהם: תועבה יבחר בכם · איש תועבה: העירותי מצפון ויאת. המפרשים פירשו זה על כורש מלך פרס כי ארצו מזרחית צפונית לבבל · לפיכך אמר מצפון. ואמר ממזרח שמש כי הוא החריב בבל וצוה את ישראל לעלות לארצם לפיכך אמר ראשון לציון הנה הנם · ואדוני אבי ז"ל פירש הפרשה על המשיח ואמר העירותי ולא אמר מי עד שאמר הן עבדי אתמוך בו · וזה הנכון · ומה שאמר מצפון ואמר ממזרח כי שם עשרת שבטים בחלח וחבור נהר גוזן וערי מדי ואותה הארץ היא צפונית מזרחית: ויבא סגנים · יבא על סגנים והם מלכי האומות: כמו חמר · כמו היוצר על החומר שמגבל אותו ברגליו · ושנה הענין ואמר וכמו יוצר ירמס טיט. ויוצר הוא העושה כלי החרס · ויאת בא בחסרון למד הפעל והוא כמו ויאתה: מי הגיד מראש. מתחילה טרם בא העתידה מתחילה מי הגידה מהאלילים ועובדיהם ואם הגידה אחד מהם נדעה כי הם אמת: ומלפנים. ומי הגידה מלפנים ונאמר עליו כי הוא צדיק ונאמן בדברו: אף אין מגיד · אבל ידענו כי אין מגיד: ואין משמיע · בכל האלילים ואין מעובדיהם שיאמר ששמע את אמריכם. אמר לנכח האלילים כי פה להם ולא ידברו. וענין כפול במלות שונות: ראשון לציון · ראשון לציון מהגלות יבשר ציון ויאמ' לציון הנה הנם בניך. וכפל המלה למהירות הענין: וארא ואין איש. מעובדי האלילי' שידע דבר: ואין יועץ · מאלה · אמ' על האלילי' ואין בהם יועץ לעבדיו מה לעשו' ואשאלם וישיבו דבר אכי אשאלם והם לא יענו ולא ישיבו דבר · ואין שזכר שהוא כמו לא עומד ענינו במקום שנים · כאלו אמר ולא ישיבו: הן כולם · כל האלילים ונסכיהם כמו הפסל נסך חרש כלו לרוח ותהו עשו אותם ונסכו וחפו אותם כסף וזהב כי לא יועילום ולא יגידו להם מן העתידות דבר: הן עבדי · זהו מלך המשיח כמו שפירשנו: אתמך בו. דרך משל כמו המלך הנשען בעבדו נאמנו: נתתי רוחי עליו · כמו שאמ' גם כן עליו ונחה עליו רוח ה': משפט לגוים יוציא. יוציא משפטם לאור וישלים בין גוי לגוי שלא יהיה עוד מלחמה ביניהם · כמו שאמר גם כן עליו ושפט בין הגוים והוכיח לעמים רבים וגו' · ואמר ודבר שלום לגוים ומשלו מים ועד ים. וזה יהיה אחר מלחמת גוג ומגוג: לא יצעק · כמו שהוא דרך השופט לזעוק על הנשפטים לפניו ולהכריחם לדבר משפטו הוא לא יהיה צריך לזה כי בנחת ידבר להם והם יקבלו דבריו: ולא ישא · פירוש ולא ישא קולו. וכפל הענין לחזק: קנה רצוץ · רצוץ ענינו קנה שהוא קרוב להשבר. וכן על משענת קנה הרצוץ שאם היה שבור מכל וכל לא היה אדם נשען עליו. אמר כל כך יהיו דבריו והנהגת מלכותו בנחת עד שאפי' החלושים לא ירגישו בו · ודמה החלושי' לקנה רצוץ ולפשתה כהה שענינה שהיא קרובה לכבות · ולא יעלה על דעתך לפי שיהיה נח ורפה לא יעשה משפט אלא אף על פי כן לאמת יוציא משפט: לא יכהה ולא ירוץ. לא יתרשל ולא יחרש ולא יתרפה עד שישים לארץ משפט. ופירוש לארץ ליושבי הארץ · וכן איים שוכני איים: ולתורתו · שיורה להם ייחלו. כמו שאמר והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה' ואל בית אלהי יעקב ויורנו מדרכיו ונלכה באורחותיו: כה אמר האל ה'. האל שהוא בורא שמים · הענין הזה אמרו הנביא כמה פעמים לפי שהיו בדורו בעלי אמונה רעה שהיו מאמינים כי העולם לא נברא אלא כך היה קדמון אבל הוא עלול ויש לו עלה. ויש שהיו מאמינים כי העולם מקרה אין לו בורא ולא עלה כמו שכתבנו · ומפני האמונות הרעות ההם היה שונה תמיד הענין הזה כי יתברך הוא בורא העולם ומחדשו והוא מוציאו מאין ליש · ואמר בורא השמים. אמר אל יחשוב אדם כי השמים בעבור שהם קיימים ולא יקרה אותם שום הפסד ושום שנוי שהם קדמונים אלא האל בראם וחדשם: ונוטיהם · שנטה אותם כאהל על הארץ · ומלת ונוטיהם נכתבה ביוד' הרבוי בלשון רבים כמו איה אלהי עושי. ישמח ישראל בעושיו: רוקע הארץ · הרקוע היא הפריסה והרדוד כמו וירקעו את פחי הזהב ורקע ברגלך. והנה הארץ עגולה ככדור והנה האל כשהקוה המים אשר על פני הארץ אל מקום אחד להיות עליה נמחים וכולל אותם במלת וצאצאיה עשה הארץ שהיא היבשה כאלו היא שטוחה לשבת עליה כאדם הרוקע דבר ושוטח אותו כמו הצורף ששוטח הטסים: וצאצאיה · פירו' ברא צאצאיה עליה כי אחר שאמר ותראה היבשה אמר תדשא הארץ ואחר כן נתן נשמה לעם עליה ורוח להולכי' בה · וזה היה ביום הששי שברא האד' ונפח בו נשמה כמו שאמ' ויפח באפיו נשמת חיים והוא נותן נשמה לעם עליה ויצר שאר החיו' כמו שאמ' תוציא הארץ נפש חיה למינה · וזהו ורוח להולכי' בה כי לא יאמ' נשמה אלא על האדם. ופירוש כל אשר נשמת רוח חיים באפיו אמר נשמת בעבור האדם ואמר רוח בעבור שאר החיו' · והקדי' אדם אף על פי שהיה אחרון לפי שהוא עיקר היצירה. וכן אמ' עשיתי ארץ ואדם עליה בראתי · זכר אדם לבדו לפי שהוא עיקר היצירה:

אני יהוה קראתיך בצדק ואחזק בידך ואצרך ואתנך לברית עם לאור
גוים: לפקח עינים עורות להוציא ממסגר אסיר מבית כלא ישבי
חשך: אני יהוה הוא שמי וכבודי לאחר לא אתן ותהלתי לפסילים:
הראשנות הנה באו וחדשות אני מגיד בטרם תצמחנה אשמיע
אתכם: שירו ליהוה שיר חדש תהלתו מקצה הארץ יורדי הים ומלאו
איים וישביהם: ישאו מדבר ועריו חצרים תשב קדר ירנו ישבי סלע
מראש הרים יצוחו: ישימו ליהוה כבוד ותהלתו באיים יגידו:
יהוה כגבור יצא כאיש מלחמות יעיר קנאה יריע אף יצריח על איביו
יתגבר: החשיתי מעולם אחריש
אתאפק כיולדה אפעה אשם ואשאף יחד: אחריב הרים וגבעות
וכל עשבם אוביש ושמתי נהרות לאיים ואגמים אוביש: והולכתי
עורים בדרך לא ידעו בנתיבות לא ידעו אדריכם אשים מחשך ל
לפניהם לאור ומעקשים למישור אלה הדברים עשיתם ולא
עזבתים: נסגו אחור יבשו בשת הבטחים בפסל האמרים למסכה
אתם אלהינו: החרשים שמעו והעורים
הביטו לראות: מי עור כי אם עבדי וחרש כמלאכי אשלח מי עור
כמשלם ועור כעבד יהוה: ראית רבות ולא תשמר פקוח אזנים ראות
ולא ישמע: יהוה חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר:

אנא ייי רביתך בקשוט ואתקיפית בידך ואתנינך לקיים
עם לנהור עממין: לפתחא עיני בית ישראל דאינון כסמין מן אוריתא
לאפקא גלותהון מביני עממיא דאינון דמן לאסירין ולמפרקהון מ
משיעבוד מלכותא דאינון עגנין כאסירי קבל: אנא ייי הוא שמי
ויקרי דאתגליתי עליכון לעם אוחרן לא אתן ותושבחתי לפלחי צלמיא:
קדמיתא הא אתאה וחדתן אנא מחוי עד לא ייתין אבסר יתכון:
שבחו קדם ייי תושבחתא חדתא אמרו תושבחתיה מסיפי ארעא נחתי
ימא ומלואה נגוון ויתבהן: ישבחו מדברא וקירוהי דיתבין ביה פציחין
יתבון מדבר ערבאי ישבחון מיתיא כד יפקון מבתי עלמיהון מרישי
טוריא ירימון קלהון: ישוון קדם ייי יקרא ותושבחתיה בנגוון יחוון:
ייי למעבד גבורן אתגלי למעבד גבורא מתגלי ברגז במדול אף בזיע
על בעלי דבבוהי מתגלי בגבורתיה: יהבית להון ארכא מעלמא דאם
יתובון לאוריתא ולא תבו כחיבלין על ילידתא יתגלי דיני עליהון יצדון
ויסופון כחדא: אחריב טורין ורמן וכל עסביהון איביש ואשוי נהרין
לנגוון ואגמין איביש: ואדבר לבית ישראל דדמן לסמן באורח דלא ידעו
בשבילין דלא אליפו אדרכינון אשוי קבל קדמיהון לנהור וכפלא למ
למישרא אילין פתגמיא אעבדינון ולא ארחיקינון: יסתחרון לאחורא
יבהתון בהתא פלחי צלמיא דאמרין לצלם מתכא אתון טעותנא:
רשיעיא דאינון כחרשין הלא אודנין לכון שמעו וחייביא דאינון כסמן
הלא עיינין לכון אסתכלו וחזו: הלא אם יתובון רשיעיא יתקרון
עבדי וחייביא דיכבוי שלחית עליהון אלהן רשיעיא עתידין לאשתלמא פורענות חוביהון ברם אם יתובון יתקרון עבדיא דייי: חזיתון סגיאן ולא נטרתון אתפתחא
אודניכון ולא קבילתון אולפן: ייי רעי בדיל לזכותיה דישראל ירבי לעבדי אוריתיה ויתקיף יתהון: והוא

אני ה'. אומר לישראל אני ה' שעשיתי כל זה יכול להוציאך מהגלו' ואני הוא שקראתיך בצדק כשהגיע זמנך לצאת שתצא ולא תירא בצאתך כי אני אחזיק בידך: ואצרך. אשמרך מן הגוים שלא ירעו לך: ואחזק. בצרי והאל"ף במקום לבדו: לברית עם. לקיום כל עם ועם כי בעבורך מתקיים כל העולם וכל ברית הוא ענין קיום וכן תהיה גם כן לאור גוים. כמו שאמר והלכו גוים לאורך. והאור היא התורה שתצא להם מציון. וישרא' יהיו קיום האומות על שני פנים האחד שיהיה שלום בעבורם בכל הגוים כמו שאמר על המשיח ודבר שלום לגוים. ואמר והוכיח לעמים רבים. וכתתו חרבותם לאתים וגו'. והשנית כי בסבת ישראל יהיו הגוים שומרים שבע מצות וילכו בדרך טובה כמו ויורנו מדרכיו ונלכה בארחותיו וגו'. לפקח. אני ה' קראתיך לפקוח עינים עורות כלומר עיניכם שהם עורות בגלו' מרוב הצרות: וכן להוציא ממסגר אסיר. אתה שאתה אסיר בגלות ויושב בחשך: אסיר. ברבים: אני ה' הוא שמי. הוא שמי המיוחד לי לא כשם הפסילים אף על פי שעובדיהם ישתפו אותם עמי בשם אלהי' לא יוכלו לשתפם בזה השם ואני הוא אדון על הכל ועוד לא אתן כבודי לאחר כמו שעשיתי עד הנה שלא עשיתי משפט ברשעים על כן לא הכירוני וכשו אחרי האלילים ואחרי הוציאי ישראל מהגלו' ואעשה עמהם נפלאות גדולות יכירוני כל העמים כי אין בלעדי אחרי עשותי משפט ברשעי'. כמו שאומר והיו כל זדים וכל עושי רשעה קש ולהט אותם היום הבא וגו': ותהלתי לפסילים. ולא תהלתי. ולא שזכר עומד במקום שני' וכן תקות ענוים תאבד ורבים כמוהם: הראשונות הנה באו. אמר הנביא הנבואות הראשונות שנבאתי על סנחריב הנה באו כי בימי ישעיהו הנביא באו: וחדשות אני מגיד. ועתה אני מגיד לכם נבואות חדשות שלא שמעתם ואשמיע אותן אתכם בטרם תצמחנה ותדעו כי כמו שנתקיימו הראשונות כן יתקיימו האחרונות. ואלה הם העתידות שאומר להוציא ישראל מגלות זה. ואמר תצמחנה על דרך משל. וכן אצמיח קרן לדוד אצמיח קרן לבית ישראל כי הדבר החדש הוא כמו הצמח שיתחדש ויתגלה על פני הארץ אחרי הסתרו כן תהיה תשועת ישראל: שירו לה'. בעת גאולת ישראל: מקצה הארץ. תהלתו יגידו הגוים מקצה הארץ כי ממזרח שמש ועד מבואו ידעו בגאולת ישראל כי הם מפוזרים בכל פאות והגוים בראותם הנפלאות ההם ישירו תהלתו. וכן יורדי הים באניות כלומר בים וביבשה ישירו לה'. ואמר ומלואו. על דגי הים שהם מלא הים והוא על דרך משל כמו וכל עצי השדה ימחאו כף. וכן איים ויושביהם כאלו המקומות ישירו: ישאו קול. מדבר ועריו על דרך משל כאלו ישאו קול בשירה המדבר והערים. כי יש מקומות במדבר שיש שם ערים: חצרים תשב קדר. וכן ישאו קול החצרים שתשב קדר בהם כי בני קדר שוכנים במדבר באהלים שהם כמו החצרים שהם הכפרי'. כמו ובתי החצרי'. כי בני קדר אינם יושבי' באחד אלא מפוזרי' במדבר שהם בו הנה והנה כמו הפרזים. ופירוש תשב קדר. עדת קדר כמו ותהי ישראל ותהי ארם. וזכר מדבר ובני קדר כי דרך מדבר יבאו ישראל מהגלות: ירנו יושבי סלע. וכן יושבי סלע ר"ל המגדלים הבנוים על הסלעים ועל ההרים ירנו ויצוחו וצויחה ענין צעקה. אחר ישבי סלעים והרים שהם רואים הולכי מדבר והערבה מרחוק: ישימו. יתנו לו בפיהם הכבוד והתהלה: יהוה כגבור יצא. לתשועת ישרא' כמו הגבור שיצא למלחמה בלא פחד: יעיר קנאה. קנאת ישרא' שהעבידום בגלות כמה שנים: יריע אף יצריח. הכל דרך משל למנצחים במלחמה שהם מריעים ומצריחי' להתגבר על אשר כנגדם: ויצריח. כמו יריע. ובאמרו אף יצריח כי הצריחה יותר בהגבהת קול מהתרועה: החשיתי. אמר האל יתברך מזמן רב החשיתי ושתקתי בצער ישראל בגלות והתאפקתי בסבל לחכם כאדם המתאפק ולא יראה לאחרי' מה שבלבו ומתחזק להסתיר רצונו. כמו ויתאפק ויאמר שימו לחם. ויתאפק המן: כיולדה אפעה. עתה אצעק כמו היולדה שצועקת בחבליה כן אזעק על אויבי ישראל שהם אויבי כמו שאמר בפסוק שלמעלה מזה כי יותר מדאי התאפקתי ולא אוכל עוד לסבול בצערם: אשום ואשאף יחד. אשימם ואבלעם יחד כל אויבי. וכן כי שאפני אנוש שאפה רוח. שמות ושאוף ענין בליעה והשחתה: אחריב הרי' וגבעו'. משל על מלכי האומות וכן עשבם משל על האומו': וכן נהרי' ואגמי' משל על האומו' שהם מלאי' כל טוב כמו הנהרו' והאגמי' עתה יחסרו כל הטוב ההוא ויהיו כמו הנהרו' והאגמים שיבשו ושבו איים שהם מקומות לשבת: אחריב. ענין חרבן: והולכתי. אבל ישראל שהם כעורי' בגלות אוליך אותם בדרך לא ידעו שאוליכ' לארצם דרך מדבר העמי': לאור. כי ההולך בחשך או בדרך מעקשים יכשל וההולך בדרך לא ידע כאילו הולך בחשך או במעקשים וישראל ילכו כהולך באור ובדרך מישור: עשיתים. עבר במקום עתיד והיהו רבים ובדברי הנבואות ברוב העתידו' כאו כעשו: נסוגו. ואז יבושו עובדי פסילים וכן הבוטחי' בהם ויסוגו אחור ממחשבתם: החרשי'. אמר האל כנגד ישראל אשר בדור הנביא אתם ישראל שאתם חרשים לשמוע דבר ה' ועורים לראותו שמעו אלו הטובות שאני עתיד להטיב לישראל ומן הראשונות שבאו תדעו שהאחרונות העתידו' יבואו ואיך תקשו לבבכם ולא תשמעו לי להטיב דרכיכם ולא עוד אלא שאתם אומרי' כשאקרא אתכם שאתם חרשי' ועורי': מי עור. תאמרו על נביא ה' שהוא עבדי שהוא עור: כמלאכי. כנביאי שאשלח לכם תאמרו מי עור וחרש כמוהו. וכפל הענין במלו' שוני': כמשלם. עבדי הנביא שהוא שלם בראו' הלב תאמרו עליו מי עור כמוהו: ראות. ואתם תראו ברות רבות: ולא תשמור. בעין לבבכם למה באו אלינו הצרו' האלו והנה עיניכם רואות ועורות כי מה תועיל הראיה לרואה אם לא ישמור את דרכו. וכן אזניכם פקוחות ולא ישמע אחד מכם התוכחה והנה אתם כחרשים. ראות מקור וכן פקוח. ואמר תשמור ישמע לשון יחיד כי אכילו אחד מהם לא ישמור ולא ישמע לשוב אל הדרך הטובה. ובאמרו תשמור בתי"ו הנוכח ואחר כך אמר ישמע אין תימה בזה כי כמוהו רבים במקרא ידבר לנכח ושלא לנכח בפסוק אחד כמו שמעו עמי' כולם ואלתו: יהוה חפץ למען צדקו. יעשה לא למענכם שיגדיל תורתו צדקו בימי הגאולה ויאדיר אותה כמו שכתוב כי מלאה הארץ דעה את ה' ואז תפקחנה עיני עורים ואזני חרשים תפתחנה אבל עתה הם חרשים ועורים כי הוא עם בזוז ושסוי ולא יבינו ולא ישכילו כי בעונותיהם יהיה להם זה. ויונתן תרגם ה' רעי בדיל לזכותיה לישראל ירבי לעבדי אוריתיה ויתקף יתהון: והוא עם

והוא עם בזוז ושסוי הפח בחורים כלם ובבתי כלאים החבאו היו
לבז ואין מציל משסה ואין אמר השב: מי בכם יאזין זאת יקשב
למשיסה וישמע לאחור: מי נתן למשוסה יעקב וישראל לבוזים הלא יהוה
הלוא זו חטאנו לו ולא אבו בדרכיו הלוך ולא שמעו בתורתו: וישפך
עליו חמה אפו ועזוז מלחמה ותלהטהו מסביב ולא ידע ותבער בו
מג ולא ישים על לב: ועתה כה אמר יהוה בראך יעקב
ויצרך ישראל אל תירא כי גאלתיך קראתי בשמך לי אתה: כי תעבר
במים אתך אני ובנהרות לא ישטפוך כי תלך במו אש לא תכוה
ולהבה לא תבער בך: כי אני יהוה אלהיך קדוש ישראל מושיעך
נתתי כפרך מצרים כוש וסבא תחתיך: מאשר יקרת בעיני נכבדת
ואני אהבתיך ואתן אדם תחתיך ולאמים תחת נפשך: אל תירא כי
אתך אני ממזרח אביא זרעך וממערב אקבצך: אמר לצפון תני ולתימן
אל תכלאי הביאי בני מרחוק ובנותי מקצה הארץ: כל הנקרא בשמי
ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו: הוציא עם עור ועינים יש
וחרשים ואזנים למו: כל הגוים נקבצו יחדו ויאספו לאמים מי בהם
יגיד זאת וראשנות ישמיענו יתנו עדיהם ויצדקו וישמעו ויאמרו אמת

והוא עם בזיז ואניס אתחפיאו בהתא עולימין כולהון ובבתי יסורין עגנהון הוו לעדי ולית דמשיזיב לביזא ולית דאמר אתיב: מן בכון יצית דא יקביל ויסבר לסופא: מן מסר לעדי יעקב וישראל לבוזזין הלא יי מן קדם דחבו קדמוהי ולא אבו למהך באורחן דהתקנן קדמוהי ולא קבילו אולפן אוריתיה: ושפך עליהון חימת רוגזיה ותקוף עבדי קרבא איתי עליהון וקטלו בהון מסחור סחור ולא ידעו ושליטו בהון ולא שויאו דחלתי על לבא: וכען כדנן אמר יי די ברך יעקב ודאתקנך ישראל לא תדחל ארי פרקתך רביתך בשמך די לי את: בקדמית כד עברתון בימא דסוף מימרי הוה בסעדכון פרעה ומצראי דסגיאין כמי נהרא לא יכילו לכון ואף בתנינתא כד תהכון לביני ע עממיא דתקיפין כאשתא לא יכלין לכון ומלכוון דחסינן כשלהוביתא לא ישיצון יתכון: ארי אנא יי אלהך קדישא דישראל פרקך יהבית חליפך מצרים כוש וסבא תחותך: מדי את חביב קדמי אתיקרתא ואנא רחימתך ומסרית עממיא תחותך ומלכותא חלף נפשך: לא תדחל ארי בסעדך מימרי ממדינחא איתי בנך וממערבא אקריב גלותך: אימר לציפונא איתא ולדרומא לא תעכיב איתו בניא מרחיק וגלות עמי מסיפי ארעא: כל דא בדיל אבהתכון צדיקיא דאתקרי שמי עליהון וליקרי בריתינון אתקינית גלותהון אף עבדית כל עממיא יתכנשון כחדא ויתקרבון מלכוון מן בהון יחוי דא וקדמיתא אתון להון נסין: דאפיק עמא ממצרים דאינון כסמן ועינין להון וכחרשין ואודנין להון: יבסרוננא יתנון סהדיהון ויזכון וישמעון ויימרון קשוט:

והוא עם. ישראל הוא עם בזוז שבוזזים אותם אויביהם ושוסים אותם תמיד: הפח בחורים כולם. כמו על חור פתן ואומר כי בחורי' אשר התחבאו שם יפיחו אותם אויביהם כלומר ילכדו אותם בפח שלהם. ובאמרו חורים ר"ל מערות ואמר חורים על דרך נכוחי כמו שאמרו פלשתים הנה עברים יוצאים מן החורים אשר התחבאו שם: ובבתי כלאי' החבאו. אמר כשילכדום אויביהם יחביאום בבתי כלאים ובכל הרע הזה ובכל הבזיון הזה לא ישובו אל לבם בעונינו הוא זה: השב. בפתח השי"ן מקום צרי בעבור ההפסק ורוצה לומר אין אומר לאויב השב הבזה: מי בכם יאזין זאת. זאת התוכחה מי בכם שיאזיננה ויקשיבנה וישמע מה שעתיד להיות בסוף הימים והוא לאחור ויתודה ויאמר מי נתן למשיסה: מי נתן. שלא יאמר מקרה הוא היה לנו אלא שהקדוש ברוך הוא עשה זה בחטאתינו: למשוסה. כתיב בוי"ו וקרי באלף וי"ו והענין אחד אלא שבכתוב הוי"ו במקום אות הכפל: זו חטאנו. זו אשר חטאנו לו. ויש מפרשים זו במקום אשר וכן ברשת זו טמנו: ולא אבו. כן דרך המקרא כמו שכתוב כמה פעמים שיאמר בפסוק אחד בכנוים משונים זה מזה והענין אחד ודומה לזה היה זרועם לבקרים אף ישועתינו בעת צרה: וישפוך. לפי שחטא ישראל לפניו שפך עליו חמה אפו כמו חמה באפו. או הוא מוכרת במקום סמוך כאלו אמר חמת אפו. וכן כאיפה שעורים אסיפה אסיר: ועזוז. שם שלם והוא כמו עז אלא שברוב יבא חסר הכפל וזה בא שלם וכן ועזוזו ונפלאותיו: ותלהטהו. המלחמה: ולא ידע. ולא ישים על לב כי בעונותיו בא לו כל זה וישוב בתשובה ותסור מעליו הרעה ואמר ותלהטהו מסביב על ביאת סנחריב על ערי יהודה ויתפשם: ותבער בו. כאשר בא חילו לירושלם כן פירש אדוני אבי ז"ל: ועתה כה אמר ה'. יש מפרשים פרשה זו בענין כרש מלך פרס ששלח ישראל מגלות בבל. ואדוני אבי ז"ל פירש אותה בענין סנחריב והוא הנכון. והנה הענין הזה דבק במה שלמעלה מזה ותלהטהו מסביב כמו שפירשנו ועתה הבטיח יושבי ירושלם מסנחריב. ויש לפרש גם כן זאת הפרשה עתידה: בוראך יעקב. שתכיר כי אני בוראך ובורא העולם: אל תירא כי גאלתיך. מחרב סנחריב כי לא ילכוד ירושלם. ואם היא עתידה פי' גאלתיך מן הגלות: לי אתה. ועלי לגאלך: כי תעבור במים. לפי שהמשיל חיל סנחריב למי הנהר כמו שאמר את מי הנהר העצומים והרבים את מלך אשור וגומר. ואמר שטף ועבר עד צואר יגיע אמר ליושבי ירושלם כי לא ישטפום נהרות מלך אשור ולא תבער בהם אשו כי המשילם גם כן לאש כמו ותלהטהו מסביב. ואם היא עתידה יאמר כי בצאתך מהגלות ותעבור בין האומ' שהם כנהרות או כמו אש לא יזיקוך. ויונתן תרגם ארי בקדמיתא כד עברתון בימא דסוף מימרי הוה בסעדכון ופרעה ומצרים דסגיאין כמו נהרא לא יכילו לכון אף בתנייתא כד תהכון ביני עממיא דתקיפין כאשא לא יכולון לכון ומלכוון דחסינין כשלהוביתא לא ישצון יתכון: כי אני ה'. קדוש ישראל. אני קדוש ישראל אביכם ואני מושיע אותך: נתתי כפרך מצרים כוש וסבא תחתיך. כאשר בא חיל סנחריב ושם פניו לירושלם שמע על תרהקה מלך כוש לאמר יצא להלחם אתך ושב לו ונלחם עם כוש וסבא ומצרים ושב לו עם השבי ההוא להלחם בירושלם ושם נגף מחנהו ועתה אומר כי כוש וסבא ומצרים נתנם האל כופר לישרא' ונתנו ביד מלך אשור תחת ישראל ואף על פי שסבא בן כוש כלל בכוש הבני' האחרים. ואם עתידה יהיה הענין מה שאמר בנבואת דניאל כי בא מלך הצפון ברכב ובפרשים ובאניות רבות וישלח ידו בארצות וארץ מצרים לא תהיה לפליטה. ואמר ומשל במכמני הזהב והכסף וכל חמודות מצרים ולובים וכושים במצעדיו. ואמר בעת ההיא יעמד מיכאל השר הגדול העומד על בני עמך וגו': מאשר יקרת. כפל הענין עוד ואמר מאשר יקר ונכבד ישראל בעיני אתן אלה האומות תחתיך הם יכלו וישראל ינצלו ויצאו מהגלות: אל תירא. זה לא יתכן פירושה אלא עתידה. ולמה שפירשנו מה שלפני זה על סנחריב יאמר אל תירא כי כמו שעשיתי עמך כאשר עבר כן אעשה עמך בעתיד ואקבץ גלותך מארבע כנפות העולם. ומה שאמר זרעך ר"ל אפילו הקטנים אנהלם לאטם. או אמר זרעך בעבור שהנבואה עתידה לזה הגלות והנבואה נאמרה לאותם שהיו בזמן ההוא והם לא יהיו בזה אלא זרעם הוא שיהיה לפיכך אמר אביא זרעך. ומה שאמר אקבצך יורה על תחית המתים שיחיו אותם שהיו בדור ההוא וגלו: אומר. והנה זכר ארבעה רוחו' כי תימן הוא דרום. ואמ' תני תכלאי הביאי בלשון נקבה לפי שהרוח בלשון נקבה. ומה שאמ' לרוחו' הוא על דרך משל כאלו הרוחו' ישאום ממקומם ויביאום אל ארץ ישרא'. או אמ' על יושבי הרוחות כמו שאמ' והביאו בניך בחצן וגו'. וטעם בני ובנותי האנשי' והנשי' כי יקהל לאט הנשים עם ילדיהם כמו שאמ' עלות יקהל: כל הנקרא בשמי. כי ישראל נקרא עם ה'. ובאמרו כל אומ' כי לא ישאר אחד מהם אף על פי שהם מפוזרי' בכל פאות. או אמר כל הנקרא בשמי מישראל והם הצדיקים כי יצרפם האל בגאתם והטובים ימלטו כמו שאמר כל הכתוב לחיים בירושלם והם הנקראים בשם ה': ולכבודי בראתיו. כמו שאמר בוראך יעקב ויוצרך ישראל שהם מכירים ויודעים כי האל בראם וברא העולם והם מודים בזה יותר משאר האומות והנה הם נבראים לכבוד האל כי הם מודים בו ומודיעים שהשם ברא יצירת האדם מאין יש לא מאין ממש שהרי נברא מן העפר אלא כיון שלא נברא תכמותו שהוא בשר כאלו נברא מאין. היצירה תקון אבריו. העשיה תקון תנועותיו וצרכי גופו לפיכך אמר עשיתיו. לפיכך צריך האדם להתבונן ביצירת האדם ובתקון אבריו היאך נעשו בחכמה ובתקון פרנסתו מיום הולדו וזאת החכמה מביא' האדם להכיר בוראו ולשבחו ולהודות לשמו וזהו כבוד האל. לפיכך אמר ישראל שבראתיו לכבודי והוא מתבונן במעשי ומודה לי דין הוא שאוציאנו מהגלו'. ויש לפרש הפסו' על העולם כולו לפי שאמ' אומ' לצפון תני וגו' אמ' אני ראוי לצות לארבע רוחו' העולם כי כל העולם הוא הנקרא בשמי כמו שאמר בראשית ברא אלהים את השמי' וגו'. ולכבודי בראתיו. שהוצאתיו מאין ליש כי לא היה שם דבר שנברא ממנו: יצרתיו. צורותיו וגבורתו: עשיתיו. כל תקון פרטיו. ות"י כל דא בדיל אבהן דאתקרי שמי עליהון וליקרי בראתינון אתקנית גלותהון אף אעביד להון גבורן: הוציא. מקור כלומר אמרתי להוציא עם עור שהם בגלו' כעורים וכחרשי': כל הגוים נקבצו. עבר במקום עתיד יאספו הם וחכמיהם כולם: מי בהם. שיגיד זאת העתידה: וראשונות ישמיענו. הראשונות הם ענין סנחריב: ישמיענו אותם טרם היותם כמו שהשמעתים אני על ידי נביאי: יתנו עדיהם. שאמרום טרם היותם: ויצדקו. כאשר עליהם כי צדיקים הם במאמרם ונאמנים בדבריה': וישמעו ויאמרו אמת. ואם לא ידעו ישמעו מה שיאמר הנביא ויאמרו כי אמת הוא ויודו על האמת:

: אַתֶּם עֵדַי נְאֻם־יְהוָה וְעַבְדִּי אֲשֶׁר בָּחָרְתִּי לְמַעַן תֵּדְעוּ וְתַאֲמִינוּ לִי
וְתָבִינוּ כִּי־אֲנִי הוּא לְפָנַי לֹא־נוֹצַר אֵל וְאַחֲרַי לֹא יִהְיֶה :
אָנֹכִי אָנֹכִי יְהוָה וְאֵין מִבַּלְעָדַי מוֹשִׁיעַ : אָנֹכִי
הִגַּדְתִּי וְהוֹשַׁעְתִּי וְהִשְׁמַעְתִּי וְאֵין בָּכֶם זָר וְאַתֶּם עֵדַי נְאֻם־יְהוָה וַאֲנִי־אֵל
: גַּם־מִיּוֹם אֲנִי הוּא וְאֵין מִיָּדִי מַצִּיל אֶפְעַל וּמִי יְשִׁיבֶנָּה :
כֹּה־אָמַר יְהוָה גֹּאַלְכֶם קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל לְמַעַנְכֶם
שִׁלַּחְתִּי בָבֶלָה וְהוֹרַדְתִּי בְרִיחִים כֻּלָּם וְכַשְׂדִּים בָּאֳנִיּוֹת רִנָּתָם : ס
אֲנִי יְהוָה קְדוֹשְׁכֶם בּוֹרֵא יִשְׂרָאֵל מַלְכְּכֶם :
כֹּה אָמַר יְהוָה הַנּוֹתֵן בַּיָּם דָּרֶךְ וּבְמַיִם עַזִּים נְתִיבָה :
הַמּוֹצִיא רֶכֶב־וָסוּס חַיִל וְעִזּוּז יַחְדָּו יִשְׁכְּבוּ בַּל־יָקוּמוּ דָּעֲכוּ כַּפִּשְׁתָּה כָבוּ :
אַל־תִּזְכְּרוּ רִאשֹׁנוֹת וְקַדְמֹנִיּוֹת אַל־תִּתְבֹּנָנוּ : הִנְנִי עֹשֶׂה חֲדָשָׁה עַתָּה
תִצְמָח הֲלוֹא תֵדָעוּהָ אַף אָשִׂים בַּמִּדְבָּר דֶּרֶךְ בִּישִׁמוֹן נְהָרוֹת :

אַתּוּן סַהֲדִין קֳדָמַי אֲמַר יְיָ וְעַבְדִּי מְשִׁיחָא דְּאִתְרְעֵיתִי בֵּיהּ בְּדִיל דְּתִידְעוּן
וּתְהֵימְנוּן קֳדָמַי וְתִסְתַּכְּלוּן אֲרֵי אֲנָא הוּא דְּמִלְּקַדְמִין אַף עָלְמֵי עָלְמַיָּא
דִּילִי אִינּוּן וּבַר מִנִּי לֵית אֱלָהָא : אֲנָא אֲנָא יְיָ וְלֵית בַּר מִנִּי פָּרִיק :
אֲנָא אִתְגְּלֵיתִי לְאַבְרָהָם אֲבוּכוֹן בֵּין בִּתְרַיָּא וַאֲנָא הוֹדַעְתֵּיהּ מָה דַּעֲתִיד
לְמֵיתֵי אֲנָא פְּרַקִית יַתְכוֹן מִמִּצְרַיִם כְּמָא דְּקַיֵּימִית לֵיהּ בֵּין בִּתְרַיָּא וַאֲנָא
אַשְׁמָעִית יַתְכוֹן אוּלְפַן אוֹרַיְתִי מִסִּינַי וְעַד אַתּוּן קַיָּימִין וְלֵית בְּכוֹן נ
נוּכְרָאֵי וְאַתּוּן סַהֲדִין קֳדָמַי אֲמַר יְיָ וַאֲנָא אֱלָהָא : אַף מֵעָלְמָא אֲנָא
הוּא וְלֵית דְּמִן יְדִי מְשֵׁיזֵיב אַעְבְּדִינָהּ וְלָא אֲתִיבִינַהּ : כִּדְנַן אֲמַר יְיָ
פָּרִיקְכוֹן קַדִּישָׁא דְּיִשְׂרָאֵל בְּדִיל חוֹבֵכוֹן אִתְגְּלֵיתִי לְבָבֶל וְאַחְתִּית ב
בְּמָשׁוֹטִין כּוּלְּהוֹן וְכַסְדָּאֵי בִּסְפִינֵי תּוּשְׁבַּחְתְּהוֹן : אֲנָא יְיָ קַדִּישְׁכוֹן
דִּבְרָא לְיִשְׂרָאֵל מַלְכְּכוֹן : כִּדְנַן אֲמַר יְיָ דְּאַתְקִין בְּיַמָּא אוֹרְחָא וּבְמַיִּין
תַּקִּיפִין שְׁבִילָא : דְּאַפֵּיק רְתִיכִין וְסוּסְוָן מַשִּׁרְיָין וְעַם סַגֵּי כַּחֲדָא אִתְכְּלָעוּ
וְלָא קָמוּ דְּעִיכוּ כְּבוּצִין עֲמֵי טְפוּ : לָא תִדְכְּרוּן קַדְמֵיתָא וּדְמִן אַוְלָא
לָא תִסְתַּכְּלוּן : הָא אֲנָא עָבֵיד חַדְתָּא וּכְעַן תִּתְגְּלֵי הֲלָא תִּדְּעוּנַהּ אַף
אֲשַׁוֵּי בְּמַדְבְּרָא אוֹרַח בְּצַדְיוּתָא נַהֲרָוָן : יקירון

אתם עדי · אמר לישרא׳ . ועבדי אשר בחרתי הוא הנביא · אמר אתם עדי כי מה שאמרתי לכם בדבר סנחריב על הרעה שעשה לכם ועל מפלתו הכל אמרתי לכם על ידי הנביא קודם שיהיה · וכן הנביא עד שאמר לכם בשמי וכאשר אמר כן היה : למען תדעו · מן הראשונות תדעו האחרונות כי יתקיימו ותאמינו לי כי כן אקיים כמו שאמרתי העתידות להוציא בניכם מהגלות האחרון ותבינו כי אפילו לא יהיה לכם עדות בזה מדעתכם תוכלו להבין כי מה שאני אומר אמת הוא כי אני הוא אמת ודברי אמת . והחכם רבי אברהם בן עזרא פירש אני הוא זה היחוד שאין למעלה ממני כי כל יש איננו הוא בעצמו : לפני לא נוצר אל · הדבר הזה קשה למפרשים בעבור שאמר לפני ואחרי והוא יתברך אין לו ראשית ואחרית ועוד שאמר נוצר לפיכך פירשו מקצתם נוצר כמו יצר ורוצה לומר לפני שיצרתי היצירות לא יצר אל זולתי שום יצירה ואמר זה על האלילים ואחרי שיצרתי גם כן לא יצר אל זולתי שום יצירה . ואדוני אבי ז״ל פירש נוצר כמשמעו כפעל ופירשו סמוך כי הוא פתוח ר״ל לא היה דבר נוצר על ידי אל זולתי לפי שהיו נוצרים היצירות על ידי וכן לא יהיה דבר נוצר על יד שום אל אחר גם כן כלומר אחר שנוצרו על ידי לא יהיה דבר נוצר על יד שום אל · ויונתן תרגם אתון סהדין קדמי אמר ה׳ ועבדי משיחא דאתרעיתי ביה בדיל דתדעון ותהמנון קדמי ותסתכלון ארי אנא הוא דמלקדמין אף עלמי עלמיא דילי אינון ובר מיני לית אלה : אנכי . הכפל לחזק · וכן אני אני הוא . אמר אנכי השם המורה על עצם אמתתו ואחר שאני עיקר המצואים וכל המצואים בסבתי אין מושיע זולתי · ר״ל מאין רצוני ועושה דבר זולתי והושעתי כמה פעמים אתכם ואושיע עוד ואין מונע · והחכם רבי אברהם בן עזרא פי׳ אנכי פעמים שלא השתנה כהשתנות צבאות מעלה כנגד המונח והתחתיים בעצם ובתבנית על כן אושיע בכל עת : אנכי . הגדתי והושעתי כל הפעמים שהושעתי אתכם קודם הגדתי לכם ע״י נביאי והשמעתי אתכם על ידיהם אושיעכם . וכן עשיתי: ואין בכם זר · ואין בכם אל זר כמו באומות . לפיכך שמתי פני אליכם לטובה להושיעכם ולא עשיתי כן לשאר העמים כי יש בהם אל זר ובוטחים בו ואתם עדי בזה כי כן עשיתי עם אבותיכם ועמכם ואני אל היכול בראשונה ובאחרונה · ויונתן תרגם אנא חויתי לאברהם אבוכון וגו׳ : גם מיום . טרם שיהיה יום · כלומר קודם שיהיה העולם . וטעם גם לפי שאמר הגדתי והשמעתי ר״ל בימים הקדמונים בימי אבותיכם אמר גם קודם זה אני הוא . ועוד קודם שיהיה העולם גם כן אני הוא . וכן מעולם ועד עולם אתה אל מטרם שהיה העולם · ואחר שאני כן אין מידי מציל כשארצה להושיע עם מעט או הרבה להרע לכם : אפעל ומי ישיבנה . וכאשר אפעל ואעשה דבר מי ישיב אותה הפעלה לאחור · ויש לפ׳ גם כן מיום אני הוא מזמן רב אני הוא עמכם · כמו שאמר כי מעולם שברתי עולך וגו׳ · ר״ל מזמן רב ובכל אשר הייתי עמכם והושעתי אתכם מיד צריכם אין מידי מציל : כה אמר ה׳ · נבואה זו על גלות בבל : גואלכם . מגלות בבל : קדוש ישראל · אביכם · וכבר פירשנו בפסוק כי בראותו טעם אמרו קדוש ישראל אביכם . ואמר אותו כמה פעמים בזה הספר · ר״ל כי בזכותו הוא מטיב להם בגלותם . כמו שאמר וזכרתי את בריתי יעקב : למענכם שלחתי בבלה · בעבוריכם כדי שתבאו מהגלות שלחתי כורש לבבל להחריב ולהוציא אתכם מתוכה ולהשיבכם לארצכם : והורדתי בריחים כולם · אוריד יושבי בבל ממעלותם ויברחו להם בבא כורש : בריחים · תאר · כמו בריחיה עד צוער אלא שזה מן הדגוש לולי הרי״ש מן הרפים : וכשדים באניות רנתם . וכשדי׳ יברחו באניות וצעקתם כלומר צעקת הבכי · וכמוהו קומי רני בלילה . ויש מפרשים בריחים כמו באניות : והבי״ת לשמוש · ובריחים שם האניות לפי שהולכות ברוח · ויונתן תרגם כמשוטין . ואני תמה מהחכם רבי אברהם אבן עזרא שכתב פי׳ שלחתי כאלו הוא קורא אותו שולחתי בקבוץ שפתים השי״ן מבנין פעל שלא נזכר שם פעלו וכך הוא לשון פי׳ · והנה הטעם כל כך באתי במהרה לגאול אתכם כאלו שלחתי · וחכם גדול בספרד אמר כי הכבוד ידבר עם הנביא ושר ישרא׳ הוא המשולח אל בבל לגאול ישראל · תם לשונו . ואני מקובל כי קריאתו שלחתי בחירק השין מבנין פעל הדגוש · וכן מצאתי בכל הספרים המדוייקים אשר ראיתי · והמתרגם ידמה גם כן שכן היה קורא אותו שתרגם בדיל חוביכון אתגליתון לבבל · אלא שאין פירושו כפירושינו כי הוא ר״ל שלחתי אתכם בגלות לבבל . אבל לפי מה שנמצא בדברי רבותינו זכרונם לברכה ידמה שהם היו קוראין שלחתי בקבוץ שפתי׳ השין שאמרו כל מקום שגלו ישראל שכינה עמהם . גלו לבבל שכינה עמהם . שנאמר למענכם שלחתי בבלה · גלו לעילם שכינה עמהם שנאמר ושמתי כסאי בעילם : אני ה׳ קדושכם · שאני מקדים שמי בכם . כמו שאמר כורש כל ממלכות הארץ נתן לי ה׳ מי בכם מכל עמו יהיה אלהיו עמו ויעל : בורא ישראל · כמו שפירשנו בוראך יעקב : מלככם . הוא מלככם באמת ולא יעזבכם ביד מלכי האמות : כה אמר ה׳ הנותן בים דרך . מי שנותן לעמו ישראל דרך בים סוף הוא יושיעכם מהגלות הזה · כי הענין דבק למעלה · וכפל הענין במלות שונות ואמר ובמים עזים נתיבה · או אמר מים עזים על הירדן : המוציא . ואחר שזכר הנס שעשה להם בים סוף זכר גם כן הנס שעשה להם בדבר סנחריב . כלומר מי שעשה לכם הנסים האלה יעשה לכם עוד בבבל . ואמר המוציא שהוא הוציא חיל מלך אשור ברכב וסוס והביאו לארץ ישראל · כמו שכתוב ישרוק ה׳ לזבוב אשר בקצה יאור מצרים ולדבורה אשר בארץ אשור וגו׳ · ואמ׳ אשור שבט אפי והנה הוא הוציאם והוא הפילם בירושלם : יחדו ישכבו בל יקומו · כשישכבו בלילה לא קמו . כמו שאמר וישכימו בבקר והנה כולם פגרים מתים · זהו שאמר דעכו כפשתה כבו . כלומר כי ברגע מתו כמו הפשתה שדולקת שכבה במהרה . ודעכו כמו כבו : אל תזכרו ראשונות . אמר הנה אלה הנפלאו׳ הראשונות אל תזכרו אותם בקבוץ גליות כל כך תהיה הפליאה ההיא גדולה . וכפל הענין במלות שונות · ואמר וקדמוניות אל תתבוננו · וכן אמר ירמיהו הנביא לא יאמרו עוד חי ה׳ אשר העלה וגו׳ · ורז״ל פי׳ אל תזכרו ראשונות זהו שעבוד מלכיות · וקדמוניות אל תתבוננו . זה יציאת מצרים : הנני עושה חדשה · הנני עושה פליאה חדשה · והיא אומר על קבוץ גליות : עתה תצמח · ובאמרו עתה וענין המלה הזאת על זמן קרוב לפי שהגאולה קרובה לבא אם ישובו ישרא׳ בתשובה וזה כמה הגיע זמנה אם זכו ישראל · כמו שאמרו רז״ל · ובעונותינו שרבו יצאו מהם מה שיצאו · או אמר עתה כאלו עתה תצמח · כלומר תהיו בטוחים בה כאלו תראו אותה בעיניכם : הלא תדעו . זאת הישועה הלא תדעוה מקדם כי כתובה היא בתורת משה . שנ׳ ושב ה׳ את שבותך ורחמך ושב וקבצך מכל העמים וגו׳ . וזה לא נאמר על גלות בבל כי לא היו נפוצים בכל העמים ולא יצאו מן הגולה כי אם גולי בבל כי עשרת השבטי׳ לא יצאו מגלותם · ועוד כי אמ׳ כי תשוב אל ה׳ אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך · והשבי׳ מבבל לא שבו אל ה׳ בכל לבבם ובכל נפשם שהרי היו בהם מחללי שבת ונושאי נשים נכריות · ומה שאמר בספר ירמיה לפי מלאת לבבל שבעים שנה . ואמר ובקשתם אותו ומצאתם . על שתי הגליות זכר באותה הפרשה : אף אשים · אמר אף כלו׳ עוד אעשה עמכם טובה גדולה ופליאה רבה שלא תדעוה מן התורה שאשים במדבר דרך בישימון נהרו׳ . כמו שאמר למעלה בפסוק קול קורא . וכן אמר למעלה בפרשת חזקו ידים רפות כל הענין : בישימון . מקום שמם שהוא המדבר . ושרשו ישם מן והבמות תשמנה :

תְּכַבְּדֵנִי חַיַּת הַשָּׂדֶה תַּנִּים וּבְנוֹת יַעֲנָה כִּי־נָתַתִּי בַמִּדְבָּר מַיִם נְהָרוֹת
בִּישִׁימֹן לְהַשְׁקוֹת עַמִּי בְחִירִי׃
הפטרת ויקרא
אותי עַם־זוּ יָצַרְתִּי לִי תְּהִלָּתִי יְסַפֵּרוּ׃ וְלֹא־אֹתִי קָרָאתָ יַעֲקֹב כִּי־יָגַעְתָּ בִּי
הבאת יִשְׂרָאֵל׃ לֹא־הֵבֵיאתָ לִּי שֵׂה עֹלֹתֶיךָ וּזְבָחֶיךָ לֹא כִבַּדְתָּנִי לֹא הֶעֱבַדְתִּיךָ
שה בְּמִנְחָה וְלֹא הוֹגַעְתִּיךָ בִּלְבוֹנָה׃ לֹא־קָנִיתָ לִּי בַכֶּסֶף קָנֶה וְחֵלֶב זְבָחֶיךָ
לֹא הִרְוִיתָנִי אַךְ הֶעֱבַדְתַּנִי בְּחַטֹּאותֶיךָ הוֹגַעְתַּנִי בַּעֲוֺנֹתֶיךָ׃
אָנֹכִי אָנֹכִי הוּא מֹחֶה פְשָׁעֶיךָ לְמַעֲנִי וְחַטֹּאתֶיךָ לֹא אֶזְכֹּר׃
הַזְכִּירֵנִי נִשָּׁפְטָה יָחַד סַפֵּר אַתָּה לְמַעַן תִּצְדָּק׃ אָבִיךָ הָרִאשׁוֹן חָטָא
וּמְלִיצֶיךָ פָּשְׁעוּ בִי׃ וַאֲחַלֵּל שָׂרֵי קֹדֶשׁ וְאֶתְּנָה לַחֵרֶם יַעֲקֹב וְיִשְׂרָאֵל
מד לְגִדּוּפִים׃ וְעַתָּה שְׁמַע יַעֲקֹב עַבְדִּי וְיִשְׂרָאֵל בָּחַרְתִּי בוֹ׃ כֹּה־אָמַר יְהוָה
עֹשֶׂךָ וְיֹצֶרְךָ מִבֶּטֶן יַעְזְרֶךָּ אַל־תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב וִישֻׁרוּן בָּחַרְתִּי בוֹ׃ כִּי
אֶצָּק־מַיִם עַל־צָמֵא וְנֹזְלִים עַל־יַבָּשָׁה אֶצֹּק רוּחִי עַל־זַרְעֶךָ וּבִרְכָתִי עַל־
צֶאֱצָאֶיךָ׃ וְצָמְחוּ בְּבֵין חָצִיר כַּעֲרָבִים עַל־יִבְלֵי־מָיִם׃ זֶה יֹאמַר לַיהוָה
אָנִי וְזֶה יִקְרָא בְשֵׁם־יַעֲקֹב וְזֶה יִכְתֹּב יָדוֹ לַיהוָה וּבְשֵׁם יִשְׂרָאֵל יְכַנֶּה׃

יְיַקְּרוּן קֳדָמַי כַּד אֵיתֵיב מְרִינָן וּצְדִין אֲתַר דַּהֲוָאָה שָׁרַן יָרוֹרִין וּבְנַת
נַעֲמִין אֲרֵי יְהָבִית בְּמַדְבְּרָא מַיָּא נַהֲרִין בְּצַדְיוּתָא לְאַשְׁקָאָה גָלוּת עַמִּי
דְאִתְרְעִיתִי בֵיהּ׃ עַמָּא דֵין אַתְקֵינִית לְפוּלְחָנִי בְּתוּשְׁבַּחְתִּי יְהוֹן מִשְׁתָּעַן
אָמִיר עַל יְדֵי נְבִיַּיָּא׃ וְלָא בְפוּלְחָנִי עַרְעִיתוּן דְּבֵית יַעֲקֹב אֲרֵי לָאִיתוּן
בְּאוּלְפַן אוֹרָיְתִי יִשְׂרָאֵל׃ לָא אַיְתִיתָא קֳדָמַי אִמְּרִין לַעֲלָתָא וְנִכְסַת
קוּדְשָׁךְ לָא יַקַּרְתָּ קֳדָמַי לָא אַסְגֵּיתִי עֲלָךְ בְּקוּרְבָּנַיָּא וְלָא אַתְקֵיפִית ע
עֲלָךְ בִּלְבוֹנָא׃ לָא זַבֵּינְתָּא קֳדָמַי בִּכְסַף קְנֵי בוּסְמִין וּתְרַב נִכְסַת
קוּדְשָׁךְ לָא רְהֵינְתָּא עַל מַדְבְּחִי בְּרַם אַסְגֵּיתָא קֳדָמַי בְּחוֹבָךְ אַתְקֵיפְתְּ
קֳדָמַי בַּעֲוָיָתָךְ׃ אֲנָא אֲנָא הוּא שָׁבִיק לְחוֹבָךְ בְּדִיל יְקַר שְׁמִי וְחֶטְאָךְ
לָא יִדְּכְרוּן׃ אִידְּכַר כְּעַן נִידוֹן כַּחֲדָא אִישְׁתָּעֵי אַתְּ בְּדִיל אִם תֵּיכוּל וְתִזְכֵּי׃
אֲבוּךְ קַדְמָאָה חָטָא וּמַלְּפָךְ מְרַדוּ בְּמֵימְרִי׃ וְאַפֵּיס רַבְרְבֵי קוּדְשָׁא
וְאֶמְסַר לְקַטְלָא יַעֲקֹב וְיִשְׂרָאֵל לְחִיסוּדִין׃ וּכְעַן שְׁמַע יַעֲקֹב עַבְדִּי
וְיִשְׂרָאֵל דְּאִתְרְעִיתִי בֵיהּ׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ דַּעֲבָדָךְ וּדְאַתְקְנָךְ מִמְּעֵי
יִסְעֲרִינָּךְ לָא תִדְחַל עַבְדִּי יַעֲקֹב וְיִשְׂרָאֵל דְּאִתְרְעִיתִי בֵיהּ׃ אֲרֵי כְמָא
דְמִתְיַהֲבִין מַיָּא עַל אַרְעָא בֵית צַהֲוָנָא וּמִתְנַגְּדִין עַל יַבֶּשְׁתָּא כֵּן אֶתֵּן
רוּחַ קוּדְשִׁי עַל בְּנָךְ וּבִרְכָתִי עַל בְּנֵי בְנָךְ׃ וְיִתְרַבּוּן צַדִּיקַיָּא רְכִיכִין
וּמְפַנְּקִין כִּלְבְלְבֵי עֲסַב כְּאִילָן דִּמְשַׁלַּח שָׁרְשׁוֹהִי עַל נַגְרִין דְּמַיִין׃ דֵּין יֵימַר מִדַּחֲלִין דַּיְיָ אֲנָא וְדֵין יְצַלֵּי בְּשׁוּם יַעֲקֹב וְדֵין יְקָרֵיב קוּרְבָּנֵיהּ קֳדָם יְיָ וּבִשְׁמָא דְיִשְׂרָאֵל יִתְקָרֵיב׃

תכבדני. על דרך משל. כמו או שיח לארץ ותורך. כמו שאמר למעלה ישושום מדבר וציה כי בהיות במקום ציה מים כאלו המדבר והציה ישישו וכל שכן חית השדה שתבא להם הנאה מן המים שישישו וישמחו וכאלו תכבדני בתהילותיה: עמי בחירי. שבחרתי בו משאר העמים: עם זו יצרתי. לי יצרתי להיות לי לעם והם יספרו תהלתי על הניסים שאעשה להם בהוציאי אותם מהגלו'. ועתה החל בפרשה אחרת להוכיח את ישראל שבאותו הדור אמר כי כל הטוב שאני עתיד להטיב לבניכם אחריכם שיהיו בגלות לא במעשיכם הטובים ולא למענכם אעשה ואמר: ולא אותי קראת יעקב. אפילו לא קראת לי בעת צרתך כל שכן שלא יגעת בי ישרא'. ופי' כי יגעת כי תאמר שיגעת בי לא עשית כי אפי' לא קראת לי: בי. ר"ל בעבודתי: לא הבאת לי. וזה היה בימי אחז שבטל עבוד' הא"ל מבית המקדש כמו שכתוב עליו ויסגור את דלתות בית ה' ויעש לו מזבחות בכל פנה בירושלם ובכל עיר ועיר בנה בית לקטר לאלהים אחרי'. וכן התודה עליו חזקיהו בנו ואמר כי מעלו אבותינו ויסבו פניהם ממשכן ה' ויתנו עורף גם סגרו דלתות האולם ויכבו הנרות וקטרת לא הקטירו ועולה לא העלו בקדש לאלהי ישראל: זבחיך. כמו ובזבחיך חסר בי"ת השמוש וכמוהו רבים: לא העבדתיך. כי אם עבדתני ויגעת בעבורי אני הייתי המעביד והמיגע וכיון שלא יגעת ולא עבדת אנכי מעביד ומיגע: בלבונה. כי לבונה זכה היתה בקטרת והם לא הקטירו: לא קנית קנה. קנה הוא קנה בשם שהיה בקטרת. ואמ' בכסף קנית לפי שלא היה הקנה בארץ ישראל כי אם על ידי קנין כי מארץ רחוקה היה בא להם כמו שכתוב וקנה הטוב מארץ מרחק: הרויתני. על דרך משל: אך העבדתני. והנה הדבר הזה להפך כי אני לא העבדתיך ואתה העבדתני והטעם שהייתי סובל כעבד סובל טרחו וכן אמר היו עלי לטורח נלאיתי נשוא כי החטאים והעונות היו עלי למשא כבד וזה על דרך משל ואני סבלתי משאכ' כעב' שאין לו יכולת להקל טרחו והיה מדרך המשפט שאכלה אתכם כרגע על רוב חטאתיכ' אך סבלתי שלא כליתי אתכם וזה למעני כי לא למענכם ועל חטאתיכם אני נפרע מעט מעט מהם: אנכי אנכי הוא. הכפל לחזק ר"ל אנכי הוא שסלחתי פשעם לדור המדבר ואנכי הוא הסולח ומוחה פשעיכם בכל דור ודור: למעני. שלא יחולל שמי בכם אם אכלה אתכם: הזכירני. ואם תאמר שאני שכחתי צדקותיך ואיכם רבות חטאתיך כאשר אני אומר הזכירני כאדם המזכיר לחברו דבר ששכח: נשפט' יחד. אני ואתה אם הכיתיך כפי פשעיך או אם מחיתי אותם לך: ספר אתה למען תצדק. ספר אתה תחילה צדקותיך למען תצדק בדין כמו שאמר צדיק הראשון בריבו. ר"ל שאפי' תספר אתה אם תספר האמת לא תצדק ואפילו לא תספר כל חטאתיך ולא תספר כל צדקותי שעשיתי עמך: אביך הראשון חטא. ואיך לא חטאת אתה והנה אביך הראשון חטא והוא אדם הראשון כי האדם מוטבע בחטא: ומליציך פשעו בי. פי' שריך וגדוליך וכן במליצי שרי בבל כי הענין אחד במש' כמו את מספר מפקד העם. וזכר השרי' שהם היו ראוים להוכיח העם ולהשיב אותם לדרך הטובה והם פשעו בי. וי"מ אביך מלכך כמו והיתה יד ה' בכם ובאבתיכם ומפרשי' אותו על ירבעם. ויותר נכון להיות פירושו על שאול כי הוא מלך על כל ישראל: ואחלל. הוי"ו פתוחה כי אין הענין עבר אלא פירושו בכל דור ודור אני מחלל שרי קדש ואני נותן לחרם יעקב וישרא' לגדופי' בעונותיהם אבל איני מכלה אותם מכל וכל. ואמר שרי קדש לפי שאמר ומליציך פשעו בי אמר כי שרי קדש שיש בישראל הם מחוללים ביד האויב ונספים בעון השרים הפושעים והעם כי הטובים הם נספים בעון הרעים שהם רבים. וכן אמר נתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים בשר חסידיך לחיתו ארץ הנה היו עבדי הא"ל וחסידיו ונספו בעון הרבי'. ועל זה אמר כי עד צדק ישוב משפט. ופי' לחרם להרג כמו ואת כל הנשמה החרים: לגדופים. שהם לחרפ' וגדופה בין האמות. ובדרש ואחלל שרי קדש אלו הלוים: ועתה שמע. אף על פי שאני מחלל אתכם ומכה אתכם בעונותיכם עוד אטיב לכם טובה גדולה ועתה שמע הנחמה הטובה כי אתה עבדי בין שאר האמות ובך בחרתי מכל והעבד הטוב אף על פי שיחטא לפעמים לא יגרשהו אדוניו או מיסרו ובאחרונה אחר שיהיה נוסר כמה פעמי' ויכחש העבד וישוב לעבוד את אדוניו ביושרת לבב וייטיב לו אדוניו טוב' רבה: כה אמר ה'. עושך. כמו אשר עשה את משה ואת אהרן שפירושו אשר הגדילם ולמדם. פירוש עושך. כמו בוראך פירוש כשיוצרך מבטן. פי' החכם רבי אברהם אבן עזרא כי רמז ליעקב כמו שאמר בבטן עקב את אחיו כלומר מי שעזר יעקב בבטן בכח שאחזה ידו בעקב עשו שלא כדרך שאר העוברים כי אין העובר מוציא ידו מן השליא כל שכן שיתפוש בידו וזה היה מעשה נס ומי שהיה עם אביכם בבטן יהיה עמכם בגלות שהוא מקום צר לכם כמו הבטן לעובר. ויתכן לפרש ויוצרך מבטן כמו שפי' בוראך. וטעם מבטן כי בעת צאת הבן מן הבטן יכניסהו בברית הא"ל וימול אותו לשמונה: יעזרך. שיעזרך והוא אומר לך אל תירא: וישורון. ידוע שהוא ישראל ונקרא כן לפי שהוא ישר בין העמים: כי אצק. כי כמו שאני יוצק מים על מקום צמא כן אצק רוחי על זרעך. וכן אמר יואל אשפוך רוחי על כל בשר וכל בשר אינו ר"ל אלא ישראל לבד כמו שאמר ונבאו בניכם ובנותיכם. וכן אצק עליהם ברכתי. ובאמרו על זרעך ועל צאצאיך כי הנביא היה מתנבא כנגד דורו והיה מבטיח הישועה על בניהם שתבא הגאולה בימיהם. והמשיל המי' לשני ענינים לרוחי וברכתי האחד לענין הנפש שישראל צמאים בגלות לדבר הנבואה שפסקה זה כמה שנים וכן אמר לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע את דבר ה' והבטיח לרוות הצמא כמו שהמים מרוים המקום הצמא ואמר אצק רוחי על זרעך. ולענין הגוף שישראל צמאים בגלות לישועה ולכל הטוב שהבטיח' הא"ל בשובם לארצם ועל זה אמר וברכתי על צאצאיך. ובאמרו על יבשה ר"ל יבשה וצמאה כי כל הארץ נקראת יבשה על דרך כלל כמו שאמר ויקרא אלהים ליבשה ארץ אבל זהו פרט למקום הצמא והיבש מן הארץ: וצמחו. כבין חציר. כף כבין השמוש' הוא לתוספת באור כי מספיק היה אם אמר בין חציר וכמוהו בי"ת בתוך. אמ' יצמחו ישראל בטובה כאלו היו נזרעי' בין חציר וזה על דרך משל והחציר הוא צומח במהרה ולזה המשילם לחציר למהירו' צמיחת'. לא לעמידה כי החציר לא יעמוד כמו שאמר כי כחציר מהרה ימלו לפיכך אמ' אחר כך כערבי' על יבלי מים שעומדים בלחותם כל הימים: זה יאמר. כי הנשארים בישראל כולם יהיו קדושים וכולם יקראו שהם לה' ושהם מזרע יעקב כמו שאמר והיה הנשאר בציון והנותר בירושלם קדוש יאמר לו וגו'. וכן אמ' והיה כל אשר יקרא בשם ה' ימלט: יכתוב ידו לה'. יאמר בפיו ויכתוב בידו לה' ר"ל כי הוא לה'. ויונתן תרגם ויקרב קרבניה. ובאמרו זה וזה וזה לפי שיבא מזה אחד ומזה אחד כמו שכתוב ואתם תלקטו לאחד אחד בני ישראל: יכנה. יכנה עצמו בשם ישראל כי לא יזכר שם עצמו אלא יאמר ישראל אני:

כדנן אמר יי מלכא דישראל ופרקיה יי צבאות אנא הוא דמלקדמין אף עלמי עלמיא דילי אינון ובר מני לית אלהא : ומן כותי די ערעבא (?) וחוינה ויסדרינה קדמי משויתי עמא דמן עלמא ודאתיין ודעתידין למיתי יחוון לנא : לא תדחלון ולא תתברון הלא מכבן בסרתך וחויתי ואתון סהדין קדמי האית אלהא בר מני ולית דתקיף אילהין דמן קדמי מתיהיב ליה תקוף : עברי צילמיא כולהון לקא ופלחיהון דלא יהנון להון וסהדין אינון בנפשתיהון דלא חזן ולא ידעין בדיל דיבהתון : מן עבד דחלא וצילמא אתיך בדיל דלא להנאה : הא כל פלחיהון יבהתון ואומנין עבדונין מבני אנשא יתכנשון כולהון יקומון יתברון יבהתון כחדא : נפחא מברזלא חצינא עביד ונפח נור בשיחורין ובמקובין מתקיף ליה ועביד ליה בתקוף חיליה ראם יכפן עבדיה לא יכול דלא יהיביה חיל ואם יצחי ולא ישתי מיא יהי משלהי : נגרא אעין נפיץ בחוטא מסר ליה במשקולתא מגזי ליה באזמילא ובנצמין מאחיד ליה ועביד ליה כדמות גבר כתושבחת איתא יתבת ביתא : למיקץ ליה ארזין ונסיב תרז ובלוט ומתקיף ליה באעי חורשא נציב אורנא ומטרא מרבי : והוי לאנשא לאדלקא ונסיב מנהון ושחין אף אזא ואפא לחם אף עבריה דחלא וסגיד אתכיה צילמא ובעא מיניה : פלגיה אוקיד בנורא

כה אמר יהוה מלך ישראל וגאלו יהוה צבאות אני ראשון ואני אחרון ומבלעדי אין אלהים : ומי כמוני יקרא ויגידה ויערכה לי משומי עם עולם ואתיות ואשר תבאנה יגידו למו : אל תפחדו ואל תרהו הלא מאז השמעתיך והגדתי ואתם עדי היש אלוה מבלעדי ואין צור בל ידעתי : יוצרי פסל כלם תהו וחמודיהם בל יועילו ועדיהם המה בל יראו ובל ידעו למען יבשו : מי יצר אל ופסל נסך לבלתי הועיל : הן כל חבריו יבשו וחרשים המה מאדם יתקבצו כלם יעמדו יפחדו יבשו יחד : חרש ברזל מעצד ופעל בפחם ובמקבות יצרהו ויפעלהו בזרוע כחו גם רעב ואין כח לא שתה מים ויעף : חרש עצים נטה קו יתארהו בשרד יעשהו במקצעות ובמחוגה יתארהו ויעשהו כתבנית איש כתפארת אדם לשבת בית : לכרת לו ארזים ויקח תרזה ואלון ויאמץ לו בעצי יער נטע ארן נון קטנה
וגשם יגדל : והיה לאדם לבער ויקח מהם ויחם אף ישיק ואפה לחם אף יפעל אל וישתחו עשהו פסל ויסגד למו : חציו שרף במו אש

על

כה אמר ה' מלך ישראל וגואלו · כי כשיגאלנו יהיה הוא מלך ישראל לבדו שלא יהיו ברשות מלכי הגוים והוא אדון צבאות מטה ומעלה ובידו הכל והיכולת בידו להוציאם מהגלו' אני ראשון אף לצבאות מעלה העומדים שלא ישתנו אף להם אני ראשון ואני ברואתים ואני אחרון הם יכלו ואני קיים ומבלעדי אין אלהים לבטל אמונת העובדים לשמש ולירח ולכוכבים אין באחד מהם שהוא אלהים אלא במכותי וברשותי הם מנהיגים מה שמנהיגים : ומי כמוני · ומי שהוא אלהים כמוני יקרא העוברות והעתידות ויגידם ויערך לו מה שהיה משומי עם עולם כלומ' מבריאת העולם · והנה יאמר משומי כלומר כי אני שמתי הנבראים בעת שבראתים כל אחד ואחד בגבולו העליונים למעלה והתחתונים למטה וכן יאמר לי האותיות אשר תבאנה ואינו כפל לשון אלא פירוש האותיות העתידות לבא בזמן קרוב ואשר עתידות לבא בזמן רחוק · ולמו תרגם יונתן כמו לנו ויש לפרשו כמשמעו · ופירוש בעבורם כלומר יגידו כדי לצדק עצמם והא יגידם ויערכה על ההווה מעבר מבריאת העולם עד הנה : אל תפחדו · אמר לישראל אל תפחדו מאלהים אחרים ואל תרהו מהם וכן אמר ירמיהו אל תיראו מהם כי לא ירעו וגם היטב אין אותם : ואל תרהו · פירוש לפי מקומו כמו אל תפחדו · ויונתן תרגם לא תרחלון ולא תתברון כמו לא תירא ולא תחת הלא מאז שהשמעתיך והגדתי העתידות לבא ובאו ואתם עדי כי לכם שלחתי נביאי ועמכם עשיתי נסים ונפלאות ואתם יודעים אם יש אלוה מבלעדי כמו שאמר משה רבינו או הנסה אלהים לבא לקחת לו גוי מקרב גוי במסות באותות וגו' · לעיניכם כמו שאמר והנה אתם עדי : ואין צור בל ידעתי · כי אין למעלה ממנו ידוע כי כל הידועים כולם אבלי · או פירוש אין צור שלא ידעתי והם אינם יודעים אותם על האמת כי אינם אלוה · ואמר זה על המלאכים ועל הגלגלים · ות"י ולית דתקיף אלא מן קדמי מתיהב ליה תקיף : יוצרי פסל · האומנים שעושים ויוצרים הפסל כולם תהו כי מעשיהם תהו והפסילים שהם חמודיהם שהם חומדים ואוהבים אותם והם לא יועילו להם למה חומדי' אותם : ועדיהם המה · ואם תאמרו אין אנו יודעים שלא יועילו עדיהם המה הפסילים הם עדים בעצמם שלא יועילו כי לא יראו ולא ידעו וכיון שאינם רואים ואינם שומעים ויודעים היאך יועילו לאחרים · למען יבושו · יזכרו זה למען יבושו מעבודתם אותם : מי יצר אל · מי יעשה מעשה תהו כזה שיטרח לתהו וישים כספו להבל הים שגעון כזה : נסך · פרשתיו : הן כל חבריו · המתחברים אליו לעשותו או לעבדו · או פירוש חבריו כמשמעו שהפסל תהו והמתעסקים בו הם תהו כמוהו כמו שאמר יוצרי פסל כולם תהו הנה הם חברים לפסל בדבר תהו : וחרשים המה מאדם · אינם מלאכים ושרפים שעושים זה האל אלא אומנים מבני אדם שעושים שאר מלאכות ועושים אל · זה דבר תימה : יתקבצו כולם · פירוש כל עובדי הפסל יתקבצו וישאו ויתנו במעשיהם מהו ויסתכלו בו אם יעשו זה יש להם שיפחדו מהאל על מה שעשו ויבשו מעצמם ממעשיהם שהוא תהו שיתבוננו בו : חרש · סמוך לברזל כי הרי"ש פתוחה · ספר עתה במעשה הפסל איך טורחים להבל מי שהוא אומן ברזל יעשה מעצד ויעשה המקבות כי כל אומן צריך לכלי ברזל יעשו הפסל מעץ או מאבן או מברזל או בדיל או כסף או שאר מתכות בכלי ברזל יעשו אותם : מעצד · כלי ברזל שחותך בו חרש עצים והוא שקורין דולודויר"ה בלעז או איי"שה : ופעל בפחם ובמקבו' · אותו החרש פעל בפחם שנופח בו לחמם הברזל שיעשה ממנו הכלי ופעל במקבות שיעשה אותם שיכור בהם הפסל זהו שאמר יצרהו ופעל במקבות שיצרהו בהם · יצרהו שרשו יצר ופא הפעל כבלעת ברגם : ויפעלהו בזרוע כחו · בכל כחו הוא פועל בו כי יקוה בפעלתו שכר טוב וענינו בזרוע בכחו · ובא' בזרוע תמשמת במקום שנים · או פירוש כמו הפוך בכח זרועו וכן מקום שם קבר : גם רעב ואין כח · עד שמרוב חשקו במלאכה כשיגיע עת האכילה לא ירצה לקום מהמלאכה והוא רעב ופועל עד שלא ישאר בו כח וכן צמא ולא יקום אפילו לשתות והנה הוא עיף וצמא ורעב ועם כל זה פועל מרוב חשקו במלאכה : חרש עצי' · גם כן סמוך והרי"ש פתוחה · נטה קו המדה : יתארהו בשרד · יתארהו יגבלהו כלומר ישים גבול בעץ בשרד והוא חוט הצבע שמסמן בו הנגר מה שרוצה לכרו' מן העץ וכן ויתאר הגבול · והצבע ההוא יקרא שרד והקו שאמר הוא החוט שצובע אותו בשרד : יעשהו במקצעות · ואחר שסמן אותו יתקנהו במקצעות ומקצעות הם שני כלים דומין במלאכת' לאחד קורין לו פלאנ"א ולאחר שמכתו שמקלף בהם הנגר פני העץ ומחליקו · ותרגום ואת הבית יקציע יקלף ותרגם יונתן במקצעות באזמליא ואלו הכלים עשויין כמו אזמלים : ובמחוגה יתארהו · מחוגה קו"מפאס בלעז ובו יעשו הצורות ויתאר הדברים המצויירים · יתארהו הראשון אלף בחטף פתח והשני האלף בחטף קמץ : כתפארת אדם · כי צורתו כזה ומפוארת משאר בעלי חיים · ותרג' יונתן כתפארת אדם כתושבחת אתתא למתב בביתא כלומר כמו שהוא תפארת האשה שתשב בבית שלא תצא לחוץ כן הוא הפסל יושב בבית וכמוהו וכפש אדם מן הכשים · ואדוני אבי ז"ל פירשו כמשמעו והענין כפול ואמר ויעשהו בתבנית איש כתפארת אדם ולמה לשבת בית לא לצורך אחר כי הוא ממקומו לא ימיש : לכרות לו ארזים · עד הנה ספר מעשה הפסל מעץ הטוב עתה אומר כי עוד יטרח עושה הפסל שהולך אל היער לכרות לו ארזים לעשות מהם פסל · ועוד טורח יותר מזה שנוטע נטיעה ויגדל אותה עד שתהיה ראויה לכרות ממנה עצים לעשות פסל · ראו עד היכן הגיע כח עבודת' והכל נקל בעיניהם בחשבם לקבל שכר טוב על זה והם טורחים לתהו ובהו והבל לא יתבוננו במעשיהם · ובאמרו ארזים מבקש המשובח שבהם לכרותו : תרזה · אילן מאילני סרק · ופירשו בו שהוא שקורין לו בערבי שנאבר : אלון · הוא ערמון : ויאמץ לו בעצי יער · לבקש מהם הטוב : נטע ארן · שם אילן גם כן טוב למלאכה · ובדברי רבותינו ז"ל עצי ארזי' ארני' וברושים : וגשם יגדל · יש מפרשים גשם גוף ר"ל גוף עץ · ובן בארמי גשמי יצטבע · והנכון לפרשו כמשמעו · וכן תרגם יונתן ומטרא ירבי · והוצרך לומר וגשם יגדל · כי ידוע הוא כי כל צומח יגדל אותו הגשם אלא אמ' שאף על פי שהוא נוטע העץ לשם עבודה זרה הגשם יגדל אותו והרי הגשם בשליחו' הא' יתברך בא ואף על פי כן עול' כמנהגו נוהג כמו שאמרו רבותינו ז"ל בזה הענין הרי שגזל סאה של חטין וזרעה דין הוא שלא תצמח אלא עולם כמנהגו נוהג ושוטים שקלקלו עתידים ליתן את הדין : והיה · כי כשכורת העץ וחושב אותו לפסל החתיכו' הנפסלו' יהיו לו לבער ולהחם ולאפות באותם פסילי העצי' : ויחם · החית נקרא בקמץ חטף והזקף בו"ר : ישיק · כמו יבעיר כלומר ישיק בהם את התנור : ואפה לחם · כמו וטחני קמח : למו · כמו לו או כמשמעו להם · ופירוש לפסילי' אף על פי שלא זכר אלא אחד רבים הם : חציו · ר"ל מקצתו אמר כי בחציו שמבער יהנה בשני פנים שיבלה בו כלי ויאכל עד שישבע ועוד שיחם בשרו באש :

על חציו

ר עַל חציו בשר יאכל יצלה צלי וישבע אף יחם ויאמר האח חמותי
ראיתי אור: ושאריתו לאל עשה לפסלו יסגוד לו וישתחו ויתפלל
אליו ויאמר הצילני כי אלי אתה: לא ידעו ולא יבינו כי טח מראות
עיניהם מהשכיל לבתם: ולא ישיב אל לבו ולא דעת ולא תבונה
לאמר חציו שרפתי במו אש ואף אפיתי על גחליו לחם אצלה בשר
ואכל ויתרו לתועבה אעשה לבול עץ אסגוד: רעה אפר לב הותל
הטהו ולא יציל את נפשו ולא יאמר הלא שקר בימיני: הלוא
זכר אלה יעקב וישראל כי עבדי אתה יצרתיך עבד לי אתה
ישראל לא תנשני: מחיתי כעב פשעיך וכענן חטאתיך שובה אלי וישראל
כי גאלתיך: רנו שמים כי עשה יהוה הריעו תחתיות ארץ פצחו הרים
רנה יער וכל עץ בו כי גאל יהוה יעקב ובישראל יתפאר: ע"כ
כה אמר יהוה גאלך ויצרך מבטן אנכי יהוה עשה כל נטה כל
שמים לבדי רקע הארץ מאתי: מפר אתות בדים וקסמים יהולל מאתי
משיב חכמים אחור ודעתם יסכל: מקים דבר עבדו ועצת מלאכיו
ישלים האמר לירושלם תושב ולערי יהודה תבנינה וחרבותיה
אקומם: האמר לצולה חרבי ונהרתיך אוביש: האמר לכורש רעי
וכל חפצי ישלם ולאמר לירושלם תבנה והיכל תוסד:
כה אמר יהוה למשיחו לכורש אשר החזקתי בימינו לרד לפניו ס ה
גוים ומתני מלכים אפתח לפתח לפניו דלתים ושערים לא יסגרו:

על פלגיה בסרא אכיל טוה טיה וסבע אף שחין ואמר אח שחינית
חזיתי אור: ושאריה לדחלא עבד לצילמא סגיד ואשתעביד ליה ובעא
מיניה ואמר שזבני ארי דחלתי את: לא ידעין ולא מסתכלין ארי
מטמטן מלמחזי עיניהון מלאסתכלא בלבהון: ולא מתיב לליביה ולא
מדע ולא סוכלתנו למימר פלגיה אוקידית בנורא ואף אפיתי על גו
גומרוהי לחים טוית בסרא ואכלית ושאריה לתועיבא אעביד לבלי
אעא אסגוד: הא דחלתיה פלגיה קטמא לביה שטיא אטעיה ולא
ישיזיב ית נפשיה ולא ייםר הלא שיקרא עבדת ימיני: אידכר אילין
יעקב וישראל ארי עבדי את אתקינתך למהוי עבד פלח קדמי את ישר'
לא תתנשי דחלתי: מחיתי כעבא חובך וכעננא אעדיכל חטאך תוב
לפולחני ארי פרקתך: שבחו שמיא ארי עבד יי פורקן לעמיה יבעון
יסודי ארעא בועו טוריא תושבחתא חורשא וכל אילניא די ביה ארי
פרק יי יעקב ובישראל ישתבח: כידנן אמר יי דפרקך ודאתקנך
ממעין אנא יי עביד כולא תלית שמיא במימרי שכללית ארעא בגבורתי:
מבטל אתיות בידין וקסומין משגש מתיב חכימיא לאחור ודעתהון
מסקלקל: מקים פתגם עבדוהי צדיקיא ומלך שליחוהי משלים דאמר
לירושלם תתותב ולקירויא דבית יהודה יתבניין וחרבתהא אקומם:
דאמר על בבל תחרוב ונהרהא איבש: דאמר על כורש למיתן ליה
מלכו וכל רעותי יקיים ולראומר לירושלם תתבני והיכלא ישתכלל:
כדנן אמר יי למשיחיה לכורש דאתקיפית בימיניה למימסר קדמוהי
עממין וחרצי מלכין אישרי לפתחא קדמוהי דשין ותרעין לא יתאחדון:

על חציו בשר יאכל· פירוש יצלה צלי היאך יאכל בשר על חציו שיצלה בו הצלי: ויאמר האח· שמחה וכן האח האח ראתה עיננו· יאמר הסכל הזה מתפתה
בדבר הפסל וישמח בו לסכלותו בשני פנים בהנאת הגוף לשעה ובחשבו כי יהיה לו שכר טוב בעבודתו יאמ' מה טוב לי זה הפסל כי אני כהנה מתקנתו בהנאת
גופי ומקנתו אעבדנו ויצילני בעת צרתי: חמותי· מלרע: ושאריתו לאל· פירוש לפסילו זהו האל שלו: יסגוד לו. ישתחוה כפל ענין במלו' שונות כי יסגוד כמו
ישתחוה כתרגומו· או פירוש יסגוד לו כריעה: וישתחו· פשוט ידים ורגלי' כמו שפירשו רבותינו ז"ל ויונתן תרגם סגיד ליה ואשתעביד ליה: לא ידעו ולא יבינו·
טח· מכחי העי"ן. ואם הוא פתח והוא פעל יוצא בחבירו והטח הוא האל על דרך השמן לב העם הזה כמו שפירשנו. או יהיה הטח יכרס הרע הגובר על שכלם:
ולא ישיב. וי"ו ולא דעת כוי"ו ויפח אברהם את עיניו· או הוא כפל ענין. אמר ולא ישיב אל לבו אלה הדברים שזכר כי הם דברי תימה ואין בלבו לא דעת ולא תבונה
לאמר זה כלומר לחשוב בלבו חציו שרפתי במו אש ואף וגו': אפיתי על גחליו· ולמעלה אמר אף ישיק כי שניהם יעשה אדם בעצים. או ישיק בהם את התנור
ויאפה הלחם על ידי הדבקה או יאפה הלחם על הגחלים: ויתרו· הנותר ממנו והוא שם מן יתר הגזם: לתועבה. לדבר שתעב האל ומנע מעבוד אותם: לבול
עץ. לענף עץ· וכן כי בול הרים ישאו לו. ועקרו יבול: רועה אפר· אמר זה העושה הפסל לעבדו רועה אפר הוא כלומ' מתעסק בדבר שלא יועיל לו והוא על דרך
אפרי' רועה רוח. ויונתן תרגם הא דחלתא פלגי קטמא: לב הותל הטהו. הותל תאר ואם הוא פתוח ומשפטו להדגש אלא בא קל כמו התל בי· אמר יצר הרע
שמהתל בו הטהו לדרך רעה והוא לא יבין ולא יציל את נפשו טרם אבדה ולא יאמר הלא שקר בימיני מה שפעלתי ועשיתי בימיני שקר הוא· וכת"י הלא שקרא
עבדית בימיני: זכור אלה יעקב. אם העמים עובדי פסילים לא יבינו אתה זכור הדברים האלה ולא תפותה לעובדי הפסילים: כי עבדי אתה. ואז עבדי
אתה ולא עבד הפסילים ועל כן יצרתיך להיות לי עבד· וטעם יצרתיך כמו שפירשתי בורא ויוצר· או עת שלקח ישראל לעם והוציאם מבית עבדים הוא עת
היצירה· ויונתן תרגם אתקנתיך למהוי עבד פלח קדמי: וישראל לא תנשני. לא תנשה ממני זכרני אתה ואזכרך: מחיתי כעב פשעיך· כמו העב שנמחה
במים כן מחיתי פשעיך: שובה אלי. ומה שאמרת עד הנה מחיתי· והחכם רבי אברהם בן עזרא כתב כעת העוברת בצאת השמש. וכפל הענין במלות שונו':
שובה. מלרע: גאלתיך· עתה אגאלך מגלות בבל: רנו שמים· על דרך משל כאלו כל העולם ישמח בצאת ישרא' מהגלות: כי עשה ה'. טובה עם עמו וגאלם:
תחתיות ארץ· היא הנקודה האמצעית אשר בארץ. והנה זכר העגולה והנקודה וזכר הדומם והצומח והחיים לא זכר כי לא ישמחו כולם כי בכל תאבל: פצחו.
ענינו הרמת קול· וזכר הרים לפי שעיקר בריאת הארץ ההרים שבה: יתפאר. כי תפארת האל יהי' בהוציא עמו מהגלות והעמי' יפארוהו בזה· וכן אמר כרש כל
ממלכות הארץ נתן לי ה': כה אמר ה'· ויוצרך מבטן. פירשתיו: עושה כל. עשיתי כל העולם בעת הבריא' ולא היה אלא אני לבדי ובכל יום אני עושה שאני
מעמידו בכחי: נוטה שמים. רוקע הארץ· פירשתים. ובאמרו לבדי ומאתי ר"ל כי אני ראשון לכל הנבראי' ובעת הבריאה לא היה אלא אני לבדי ומאתי ומכחי
היה הכל· ובבראשית רבה הכל מודים שלא נבראו מלאכים ביום ראשון שלא יהיו אומרי' מיכאל היה מותח בדרומו של רקיע וגבריאל בצפונו והקדוש ברוך הוא
ממדד באמצעיתו אלא אני ה' עושה כל נוטה שמים לבדי רוקע הארץ מאתי: מי אתי· כתוב לומר מי היה שותף עמי בבריאתו של עולם: מפר אותות בדי'.
וכיון שהוא אדון הכל הוא מפר ומבטל כשירצה המעשים מהחכמים שהיו בבבל שהיו כוזבים באותותם שהם אותות השמים· כמו שאמר ומאותות השמים אל
תחתו. או פי' אותות שעות היום· כמו שאמר והיו לאותות· שלא הכירו הרעה שתבא להם. כמו שאמר יעמדו נא ויושיעוך הוברי שמים וגו'. וקראם בדים לפי
שהם כוזבים במשפט המזלו' לפעמים. ובדים מן בדיך מתים יחרישו שפי' כזביך. וכן פי' קוסמים הם החוזים. כמו בלעם בן בעור הקוסם· כי חוזה בכוכב'
היה· ובדים וקוסמים וחכמים הם כפל ענין במלות שונות· והחכם רבי אברהם בן עזרא פי' בדים מגזרת בדד כי יש נשמות שיש להם כח להתבודד ויגידו
העתידות ולא בדרך חכמה. וקוסמים הם חכמי המזלות וחכמים הם הרואים בכבד ובכתף: מקים דבר עבדו· הוא ישעיהו ומלאכיו שאר הנביאי' שנתנבאו
על בנין בית שני: לירושלם· בעבור ירושלם· וכן ולערי: תושב· שישובו יושביה עליה· תושב· שרשו ישב משלא נזכר פועלו מהכוסף: וחרבותיה. טעמו
על ירושלם שזכר: האומר לצולה· היא בבל המשיל אותה למצולת ים לשני דברים האחד שהיא מלאה מים והשני לפי שהיתה בקעה: חרבי. כלומר יבשי.
כלומר שלא ישאר כל טוב בה אלא תחרב על ידי כרש. וכן ונהרותיך אובים דרך משל· והנה ביד האל הכל כי הוא אמר לירושלם שהיתה חרבה שתבנה ואומר
לבבל שהיתה בנויה שתחרב: האומר לכרש· בעבור כרש אומר שהוא רועה שלי כלו' שינהג את צאני והוא ישרא': וכל חפצי ישלים. בבבל ובירושלם. והיכל
תוסד· הנה כמצא היכל זכר ונקבה כי נמצא והיכל ה' לא יסד· ואפש' כי התי"ו תי"ו הנכח· ואמ' תוסד כי בימי כרש לא עשו אלא היסוד כי בטלו העמוני' את מלאכתם
והיתה בטלה עד שנת שתים לדריוש: כה אמר ה' למשיחו לכורש· כמו שקראו רועי כן קראו משיחי· כלומר מלכי כי אני המלכתיו להחריב את בבל והמלך
הוא משוח· או לפי שהמלוכה היתה על ידי משיחה נקרא המכוי שממנה האדם על איזה דבר בלשו' משיחה. וכן ומשחת את חזאל. תמשח לנביא תחתיך· יען
משח ה' אותי· וכן למשיחו לכרש הממונה שלו כי האל מנה אותו למלך: לרד לפניו: מקור מן הקל בשקל כסך יקושים· והוא מגזרת הרודד עמי תחתי.
והוא ענין פריסה ורקיעה כתרגום וירקעו וררידו: אפתח· שלא יהיה בהם כח לפני כורש כי האוזר תוזק המתנים: לפתוח· כאלו הם פתוחות· וכן
לא יסגרו כאלו לא יסגרו שהרי אמר דלתות נחושה אשבור:

אני לפניך אלך והדורים אושר דלתות נחושה אשבר ובריחי ברזל אסר
אגדע: ונתתי לך אוצרות חשך ומטמני מסתרים למען תדע כי אני טו
יהוה הקורא בשמך אלהי ישראל: למען עבדי יעקב וישראל בחירי
ואקרא לך בשמך אכנך ולא ידעתני: אני יהוה ואין עוד זולתי אין
אלהים אאזרך ולא ידעתני: למען ידעו ממזרח שמש וממערבה כי נה
אפס בלעדי אני יהוה ואין עוד: יוצר אור ובורא חשך עשה שלום
ובורא רע אני יהוה עשה כל אלה:

הרעיפו שמים ממעל ושחקים יזלו צדק תפתח ארץ ויפרו ישע
וצדקה תצמיח יחד אני יהוה בראתיו:

הוי רב את יצרו חרש את חרשי אדמה היאמר חמר ליצרו מה
תעשה ופעלך אין ידים לו: הוי אמר לאב מה תוליד ולאשה מה
תחילין: כה אמר יהוה קדוש ישראל ויצרו
האתיות שאלוני על בני ועל פעל ידי תצוני: אנכי עשיתי ארץ ואדם
עליה בראתי אני ידי נטו שמים וכל צבאם צויתי: אנכי העירתיהו
בצדק וכל דרכיו אישר הוא יבנה עירי וגלותי ישלח לא במחיר ולא
בשחד אמר יהוה צבאות: כה אמר יהוה יגיע מצרים
וסחר כוש וסבאים אנשי מדה עליך יעברו ולך יהיו אחריך ילכו בזקים
יעברו ואליך ישתחוו אליך יתפללו אך בך אל ואין עוד אפס אלהים: ואליך

מימרי קדמך יהך ומישרא אכבש דשין דנחש אתבר ועברין דברזל
אקצץ: ואתן לך אוצרין דחשוך וסימן דמטמרן בדיל דתדע ארי אנא
יי דרביתך בשמך אלהא דישראל: בדיל עבדי יעקב וישראל בחירי
וקריתלך בשמך אתקנתך ולא ידעתא למדחל קדמי: אנא יי ולית
עוד ובר מיני לית אלהא סעדתך ולא ידעתא למדחל קדמי: בדיל
דידעון ממדנח שמשא וממערביה ארי לית בר מיני אנא יי ולית עוד
: דאתקן ניהור וברי חשוך עביד שלם וברי ביש אנא יי עביד כל
אלין: ישמשון שמיא מלעילא ועננא יגדון טובא תפתח ארעא ויחון
מיתיא וזכותא תתגלי כחדא אנא יי בריתינון: ווי די מדמי למרד
לקביל פתגמי ברוהי ורחיץ דיוטבון ליה צלמי פחרא דעבדין מעפר
ארמתא האיפשר דיימר טינא לעבדיה לא עבדתני ועובדך לית ידין
ליה: ווי דאמר לאב מה תוליד ולאיתתא מה תעדין: כדנן אמר יי
קדישא דישראל דאתקניה אתיין דעתידין למיתי אתון שאלין מן קדמי
על עמי ועל עובד גבורתי תפקדונני: אנא במימרי עבדית ארעא
ואנש עלה בריתי אנא בגבורתי תלית שמיא וכל חיליהון שכללית:
אנא איתיתי בגלי בקשוט וכל אורחתיה אתקן הוא יבני קרתי וגלוות
עמי ישלח לא כדמין ולא בממון אמר יי צבאות: כדנן אמר יי ליאות
מצרים ותגרי כוש ואנש סבא גברין דסחורא עלך יעירון ודילך יהון
בתר פתגמך יהכון בשלשלן יעידון ולך יסגדון מיניך ויודון למימר ב
בקושטא ביך אלהא ולית עוד אלהא בר מיני: בקושטא

אני לפניך · כלומר עזרי ילך לפניך: והדורים. דרכים עקלקלות אישרם לפניך . והוא על דרך משל שלא יכשל בבאו לבבל בשום ענין · ודומה להדורים בדברי רבותינו ז"ל הדורה דכנתא: אושר · כתוב בוי"ו וקרי אישר ביו"ד . והענין אחר כי אותיות אהו"י מתחלפות: אשבר · אגדע · כי בעזרתי תלכד בבל אף על פי שדלתותיה נחושה ובריחיה ברזל: ונתתי לך אוצרות חשך . כי מה שאדם אוצר מכסף וזהב ואבנים טובות תחת הקרקע יאצור אדם אותם במקום שהוא חשך ומסתרים ובבבל היו אוצרות רבות כמו שקורא אותה מדהבה . כלומר בעלת הזהב: ומטמוני · בשו"רק המם הסגיה: למען תדע כי אני ה' . כי זה הכבוד שאתה עושה בארצות להכניע מלכי הארצות תחתיך לא בחיל ולא בכח כי אם ברוחי וברצוני . וכורש הכיר זה בדעתו כי מה' היתה לו . וכן אמר כל ממלכות הארץ נתן לי ה' אלהי השמים · ולפי שהמלכים אשר לפניו התגאו ולא הכירו האל עד ששלח ידו בהם . כמו מלך אשור שאמר בכח ידי עשיתי ובחכמתי כי נבונותי · ונבוכדנצר אמר אעלה על במתי עב אדמה לעליון · לפיכך התבונן כורש בעצמו וראה שהראשונים שנתגאו נפלו ביד האל הכיר כי הכח לאל וידע כי בידו הכל והוא המגביה והוא המשפיל: למען עבדי יעקב . זה שאני עושה לא למענך אלא למען עבדי יעקב וכל זה להחריב בבל שהעבידום יותר מדאי והכבידו עולם ולהוציאם מהגלות בעבור זה אני נותן לך הכח הזה: אכנך ולא ידעתני · כי כמה שנים לפני כורש ולפני גלות ישראל התנבא הנביא על חרבן בבל · ואמר ואקרא לך בשמך · ואמר אכנך כי פעם היתה בשם כורש כמו בזאת הפרשה ופעם בלא זכר שם כורש וזהו הכנוי: ולא ידעתני · ועדין לא היית יודע אותי כשהייתי קורא על ידי נביאי שאתה תחריב בבל: אני ה' אאזרך . אתן אזור במתניך עד שלא ידעתני כי כבר דברתי על ידי עבדי הנביאים עליך שאתן לך כח על ממלכות הארץ ועל בבל: למען. וממערבה · ההא רפה ואינה לכנוי אלא הוא שם בלשון נקבה כמו מערב שם בלשון זכר · ויתכן להיות ההא כנוי לשמש · כי ימצא בלשון נקבה ואם היה רפה ימצא כמוה . וזכר ממזרח וממערב כי ממזרח למערב הוא הישוב השלם ולא כן מצפון לדרום: יוצר אור ובורא חשך . מלרע: ובורא רע · מלעיל . וזכר אור וחשך ושלום ורע דבר והפכו זכרם למשל כי כן יעשה האל יתן אור ושלום וחשך ורע לבבל ורע הפך שלום כי השלום טוב והמלחמה רע . ואמר על אור ושלום יוצר ועשה כי הם מעשה ועל חשך ורע אמר בורא כי אינם דבר כי הסרת האור היא החשך · והסרת הטוב והשלום הוא רע: ובורא · ענין גזרה. כמו ואם בריאה יברא ה' גזר שיהיה . ואאז"ל פירש ובורא חשך הארץ · כי היא הגורמת החשך בעולם כשתפסק השמש הארץ מסך בין השמש ובינינו לפיכך הוא החשך . ופירש עושה שלום בין התולדות שהם הפוכות בטבעם . ובהסכמת ארבעה תולדות אלה יהיה בריאות הגוף והוא שלום ואם תכבד אחת מהם על חברתה הקרה על החמה או החמה על הקרה או הלחה על היבשה או היבשה על הלחה זהו חלי הגוף שהוא רע וזה יבא מהמאכלים רעים לגוף כי אם יהיו חמים ויאכל מהם יותר מדאי תגבר יד תולדת החמה או ההפך כי כל אחת עומדת כנגד חברתה · או יבא החלי מדברים אחרים והבורא ברא הדברים והמאכלים · ואעפ"י שאדם גורם לעצמו החלאים שהם על המאכלים הבורא ית' בראם · זהו ובורא רע · ואף על פי שהוא לא בראם לרע . וכתב רבינו סעדיה יחס הטוב והרע לבריאת האל כנגד מחשבת מי שהוא מאמין בשני אלוהות אחד טוב ואחד רע . לפיכך אמר אני ה' עושה כל אלה: הרעיפו שמים ממעל · ענין הזלה . וכן מן הקל ושחקים ירעפו טל . והוא כמו הפוך: ירעפו · אמר זה על דרך משל על התשועה שתבא לישראל כאלו מלאכי שמי' באים לעזרתם . וכן יושבי הארץ: ויפרו ישע וצדקה תצמיח יחד · פירוש ויפרו ישע וצדקה שתצמיח הארץ יחד . ואעפ"י שהזקף בישע דבק עם וצדקה לפיכך אמר ויפרו לשון רבים: בראתיו · כל אחד מהם הישע והצדקה · ו'את הפסוק על תחית המתים: הוי רב את יוצרו . אמר זה על מלך בבל שהיה מתגאה ומתנשא כנגד האל והוציא כלי בית המקדש לשתות בהם · והמשיל משל ואמר אם החומר יריב עם היוצר אותו ויאמר לו מה תעשה אני יודע יותר ממך: חרש את חרשי אדמה · כי זה המלך חרש יתחשב עם חרשי אדמה · כי ככלי יוצר נפץ במהרה כמו שכתוב ביה בליליא אתקטיל בלשצר מלכא: אין ידים לו · ידמה שלא עשהו ידים · וכן המשילו לבן שאמר לאב מה תוליד או לאם מה תחילין כי זה דבר שאינו · ואיך יתגאה מלך בבל על האל שהוא בידו כחומר ביד היוצר · וכן אמר על מלך אשור היתפאר הגרזן על החוצב בו: כה אמר ה' · האותיות שאלוני · יאמר כנגד האמות שאלו לי העתידות הבאות לישראל אני אגיד לכם לא כאלהיכם שאינם יודעים מאומה: על בני · על ישראל שהם בני ופועל ידי תצוו לנביאים בעבורי שיאמרו לכם דברי והם יגידו לכם מה אני עתיד לעשות בעבור בני והכח בידי לעשות כי אני בראתי הכל: אנכי · ואדם עליה בראתי · זכר האדם כי הוא ממונה עליה והוא ראש בריאות הארץ וכל הנבראים בה בעבורו · אמר ידי נטו שמים · ואמר וכל צבאם צויתי · כמו שאמר דוד כי הוא צוה ונבראו: לאודיעך כי המעשה והנטיה לא היה אלא מצוה והמצוה אינה בדבור אלא רצון: אנכי העירותיהו בצדק · הכנוי על כורש שנזכר למעלה. אמ' אני הוא שעשיתי כל זה העיר העירותי לכורש שיעשה צדק ויוציא ישרא' מהגלו' ויחריב שוביהם ומעבידיהם'. וזהו צדק: הוא יבנה עירי · כי הוא נתן להם כסף וזהב לבנות הבית והעיר: לא במחיר ולא בשחד . כי אם לעשות רצוני כי ידע בלבו כי אני המלכתיו · כמו שאמר נתן לי ה' אלהי השמים . ואמר והוא פקד עלי לבנות לו בית: וגלותי ישלח . כמו שאמר מי בכם מכל עמו יהי אלהיו עמו ויעל · והנה זאת תשועה לישראל ועוד ישועה אחרת טרם זאת וטרם גלותם והוא דבר סנחריב . ועל זה אמר: כה אמר ה' יגיע מצרים · וזה הענין כמו שאמר למעלה נתתי כפרך מצרים כוש וסבא תחתיך . ושם פירשנו הענין · וכן פירשנו בפרשת יהיו עוד חמש ערים בארץ מצרי': וסבאים אנשי מדה · פירוש מדה גדולה · וכן אנשי מדות עליך יעברו . כי מלך אשור העבירם שם על ירושלם: ולך יהיו · כי לקחו ישראל כל הבזה והם היו בזיקים ובשלשלאות · ועליך ואליך אמר לירושלם: ואליך ישתחוו · ואליך יתפללו . להתירם ממאסרם ויודו לך שאין אל אלא אתה ואין עוזר זולתך ואפס אלהים אלא אלהי ישראל: אכן

אכן אתה אל מסתתר אלהי ישראל מושיע: בושו וגם נכלמו כלם
יחדו הלכו בכלמה חרשי צירים: ישראל נושע ביהוה תשועת
עולמים לא תבשו ולא תכלמו עד עולמי עד:
כי כה אמר יהוה בורא השמים הוא
האלהים יצר הארץ ועשה הוא כוננה לא תהו בראה לשבת יצרה
אני יהוה ואין עוד: לא בסתר דברתי במקום ארץ חשך לא אמרתי
לזרע יעקב תהו בקשוני אני יהוה דבר צדק מגיד מישרים: הקבצו
ובאו התנגשו יחדו פליטי הגוים לא ידעו הנשאים את עץ פסלם
ומתפללים אל אל לא יושיע: הגידו והגישו אף יועצו יחדו מי
השמיע זאת מקדם מאז הגידה הלא אני יהוה ואין עוד אלהים
מבלעדי אל צדיק ומושיע אין זולתי: פנו אלי והושעו כל אפסי
ארץ כי אני אל ואין עוד: בי נשבעתי יצא מפי צדקה דבר ולא
ישוב כי לי תכרע כל ברך תשבע כל לשון: אך ביהוה לי אמר
צדקות ועז עדיו יבוא ויבשו כל הנחרים בו: ביהוה יצדקו ויתהללו
מו כל זרע ישראל: כרע בל קרס נבו היו עצביהם לחיה ולבהמת

בקושטא את אלהא אשרית בתקוף רומא שכינתך אלהא דישראל פריק:
בהיתו ואף אתכנעו כולהון כחדא הליכו באתכנעו פלחי צלמיא:
ישראל יתפריק במימרא דיי פורקן עלמיא לא תבהתון ולא תתכנעון
לעלם ולעלמי עלמיא: ארי כידנן אמר יי דברא שמיא הוא אלהים
דשכליל ארעא ועבדה הוא אתקנה לא לריקנו ברה אלהן לאסגאה
עלה בני אינשא אתקנה אנא יי ולית עוד: לא בסיתרא מליית
באתר ארעא קבל ולא אמרית לזרעא דבית יעקב לריקנו תבעו
דחלתי אנא יי ממליל קשוט מחוי כיונן: אתכנשו ואיתו אתקרבו
כחדא משיזבי עממיא לא ידעין דנסבין ית אעי צילמיהון ובען מן דחלא
דלא יפרוק: חוו ואתקרבו אף אתמליכו כחדא מן בסר דא מלקדמין
מבכן חויה הלא אנא יי ולית עוד אלהא בר מני אלהא דזכי ופריק
לית אלא אנא: אתפנו למימרי ואתפריקו כל דבסיפי ארעא ארי אנא
אלהא ולית עוד: במימרי קיימית נפק מן קדמי בזכו פתגם ולא יבטיל
ארי קדמי תכרע כל ברך תתקיים כל לישן: ברם במימרא דיי עלי
אמר לאיתאה זכוון ותקוף במימריה יודון ויבהתון בטעותהון כל ע
עממיא דהוו מתגרן ביה: במימרא דיי יזכון וישתבחון כל זרע דישראל:
חמיט בל אתקטף נבו הוו צלמניהון דמות חיוא ובעיר מטולי

אכן. כן יאמרו הם. או הם דברי הנביא כי כן יודו האמות · וכן הוא באמת שאתה אל מסתתר שאינך נראה ואתה אלהי ישראל כי בהם נראה כחך ונבורתך בתשועה שתושיעם בעת צרתם: ומסתתר. פירשו יונתן כמו נסתר שתרגם בקושטא את אלהא דאשריתא בתקוף רומא שכינתך. והחכם רבי אברהם בן עזרא פירש כמשפטו שהוא מבנין התפעל אמת כי אתה אל מסתתר מסתתר מהגוים שאין לך חפץ בו ואתה אלהי ישראל מושיע: בושו גם נכלמו. אמר כי הכלימה יותר מן הבשת: חרשי צירים. אומני הפסילים · ונקראו צירים שהוא ענין צירים וחבלים יאחזון כמו שנקראו עצבים · והנה הלכו בכלימה אומני הפסילים ועובדיהם כי לא הושיעום בעת צרתם הפסילים שהביאו עמהם אבל ישראל לא יבושו ולא יכלמו כי הוא נושע בה' תשועת עולמים · ופירוש עולמים זמנים ארוכים: ולא תבשו. דברי הנביא לישראל: עד עולמי עד · כל ימי עולם: כי כה אמר ה' · אמר כי לפי מזלת הפרשה טעם לאמר עליה שדבר בענין האלילים שלא יושיעו ולא יכילו ואין מושיע אלא האל שהוא ברא הכל: בורא שמים. כבר פירשנו כי זה הענין זכר אותו הנביא כמה פעמי' מפני האמונות הרעות שהיו בדורו: הוא האלהי' וכיון שהוא ברא הכל הוא האלהים · רוצה לומר השופט והמנהיג ולא הגלגלים והככבים כי אף על פי שהם מנהיגים התחתונים במצותי הם עושים ואני אלהים עליהם · כמו שכתוב הוא אלהי האלהים · ואמר זה הענין כנגד עובדי האלילים כי אין ראוי לעבוד אלא למי שהוא אדון על הכל · וכן הוא אומר יוצר הארץ לקבל בת והנהגת העליונים: ועשה · מתקנה. כלומר הוא תקנה להיות יושבים עליה כשהקוה המים אל מקום אחד: הוא כוננה. כונן אותה להיות הנבראים עליה פרים ורבים. כמו שאמר להם פרו ורבו · ואם הם מתמעטים הוא בפשע בני אדם שיש להם דעת להבין הטוב והרע ובעונותם הרע הם מתמעטים או זה על ידי זה במלחמ' או על ידי מגפה מאת האל · כמו שנגף מחנה אשור שזכר ובעונם נגפו ונתמעטו כי האל ברא הארץ לפרות ולרבות לא ברא אותה לתהו להיו' תהו מאין אדם ובהמה אלא להיות יושבים עליה ואם מתמעטי' כא"בעונם: אני ה' ואין עוד. מוחץ ורופא ממית ומחיה אלא אני לבדי: לא בסתר דברתי כשדברתי במעמד הר סיני לא היה בסתר ובמקום ארץ חשך שלא ראה ולא שמע אדם' כי נגלו נגלתי על הר סיני לזרע יעקב בקולות וברקים וענן כבד וקול שופר חזק מאד ושמעו וראו הקולות המקומות הסמוכים להר סיני ומהם שמעו אחרים ואחרים מאחרים · כי אי אפשר לענין גדול כזה שלא היה נודע בכל העולם וכל זה לא עשיתי לתהו אלא לצורך כדי שידעו כי אני הוא האלהים ואמרתי לזרע יעקב שיבקשוני · כמו שאמר אנכי ה' אלהיך. ולא יבקשו אחר זולתי. כמו שאמר לא יהיה לך אלהים אחרים על פני. ואמרתי לזרע יעקב והוא הדין לכל בני אדם אלא הם ואבותם היו דבקים בי יותר משאר הגוי' ולקחתים סגולה מכל העמי' והיה להם לשאר העמי' ללמוד מהם ולא לבקש אלהים אחרים כי לא יועילום · כמו שזכר כי לא הועילו ולא הושיעו הפסילים שהיו במחנה אשור: אני ה' דובר. מה שדברתי והגדתי להם לזרע יעקב צדק ומישרים הוא הכל: הקבצו · התנגשו · תהיו נגשים כלכם אלי: פליטי הגוים · הפחותים שבגוים והם עובדי הפסילים שאי אפשר שאין בגוים חכמים ומכירים כי הבל הוא עבודת הפסילים ואם הם רבים קורא אותם פליטי. רוצה לומר פחותי'. וכן פליטי אפרים אתם פירושו הפחותים שבאפרים לא ידעו אלה הנושאי' את עץ פסלם לא ידעו ולא יבינו איך הוא אלוה והוא נושא אותו ומתפלל אליו · ובאמת הוא אל שלא יושיע: הגידו · אום לחברו והגישו זה את זה לפני גדוליכם ומנהיגיכ': אף יועצו יחדו. הם אם ידעו זה ויאמרו מי מכל אליליהם השמיע זאת מקדם טרם בואה ומי מכל פסיליה' הגידה מאז לפני שתבא זאת הגזרה שהבאתי על מחנה אשור. וכן הגזרה שהבאתי על בבל · ואמר זאת כי על שתיהן דבר בפרשה שלמעלה מזו: הלא אני ה'· אני הוא שהגדתי על ידי עבדי הנביאים הגזרה הזאת טרם בואה: ואין עוד אלהים מבלעדי. שהגידה ואני הוא אל צדיק. כלומר נאמן בדברי ומושיע שהושעתי ירושל' ממלך אשו' והושעתי ישראל מגלות בבל: פנו אלי · כמו שראיתם ישראל שהם נושעים בי לפי שהם פונים אלי כן אתם כל אפסי ארץ · כלומר כל הגוים מקצות הארץ ועד קצות הארץ פנו אלי גם כן ותהיו נושעים בי גם כן ותדעו כי אני אל ואין עוד: בי נשבעתי · השבועה היא הגזירה שלא תשוב · אמר בי נשבעתי שזה יהיה באחרית הימים שיפנו אלי ויושעו כל אפסי ארץ · וזהו שאמר יצא מפי צדקה דבר ולא ישוב · רוצה לומר יצא מפי בצדקה ולא ישוב אחור אותו הדבר · ומה הוא כי לי תכרע כל ברך תשבע כל לשון. כמו שאמר בצפניה הנביא כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כלם בשם ה' ולעבדו שכם אחד: תשבע כל לשון · כמו שאמר ובשמו תשבע. רוצה לומר שלא יזכירו שם אלהים אחרים ולא יכרעו לפניו אלא לפני האל יכרעו ויתפללו ובשמו ישבעו באמת: אך בה' לי אמר צדקות. המפרשים פירשו כי אלה דברי הנביא. ויש מפרשים אמר הנביא אלה העתידות לא ידעתי בדרך החכמה אך בשם שאמר לי אלהי הצדקות והעוז · והחכם רבי אברהם בן עזרא פירש אך בה' לבדו צדקות ועוז · ונכנסה מלת לי · והטעם בשם הדבר עמי · ואדוני אבי ז"ל פירש אמר הנביא אני נשבע בה' כי לי אמר צדקות ועוז: עדיו יבא. כלומר בעל צדקות ועוז יקרב אליו ויבשו ויכלמו כל הנחרים בו. רוצה לומר כל הכועסי' והקוצפים בו · ויונתן תרגם ברם במימרא וגו': והנכון אצלי בפירו' הפסוק הזה כי הוא דבק באשר למעלה ממנו · אמר תשבע כל לשון אך בה' לבדו ולא באל אחר · והראיה לפירוש זה כי תשבע אין לו קשר באותו הפסוק · כי לי שזכר איננו לו קשור. כי לא יקשר ענין שבועה בזה הדרך אלא עם בי"ת לא עם למד. כמו בה' נשבעתי. בי נשבעתי · ובשמו תשבע · ותשבע לו בה'. וכן כולם: לי אמר. ה' צדקות ועוז. וכן האל אמר לי צדקות ועוז לתתם לאשר עבדוני. עדיו יבא ויבשו כל הנחרים בו · כל העמים שהיו נחרים בו ומואסים בו ובעבודתו עד היו' ההוא אז יבאו עדיו ויתודו לפניו ויבשו על מה שעשו. ואמר יבא בלשון יחיד רוצה לומר כל עם ועם · ואמר באתנח כי יבא זה אחד מן דסבירין לשון רבים: ביהוה יצדקו. העמים יבשו אבל זרע ישראל יצדקו בעבודת' אותו ויתהללו בו לעיני העמים. כי הם דבקו בו אפילו בגלות'· כמו שאמר אם שכחנו שם אלהינו ונפרוש כפינו לאל זר: כרע בל. עתה שב לנחום על הפסילים שזכר הנושאים את עץ פסלם · אמר כי כשנלכדה בבל לא די שלא הצילם אלהיהם אלא הוא עצמו כרע · רוצה לומר שסברו אותו וכרע ונפל לארץ. וכן נבו קורס . והוא כמו כרע. ובל הוא שם פסל שעובדין אותו בבבל · וכן נבו: לחיה ולבהמה. שנשאו אותם אחר ששברו אותם טענו אותם על הבהמות להוליכם למדי ופרס כי היו מכוסים כסף וזהב · ויש חיה שטוענים עליה משא כמו הפיל:

נשאותיכם

נשאתיכם עמסות משא לעיפה: קרסו כרעו יחדו לא יכלו מלט
משא ונפשם בשבי הלכה: שמעו אלי בית
יעקב וכל שארית בית ישראל העמסים מני בטן הנשאים מני רחם
: ועד זקנה אני הוא ועד שיבה אני אסבל אני עשיתי ואני אשא
ואני אסבל ואמלט: למי תדמיוני ותשוו
ותמשלוני ונדמה: הזלים זהב מכיס וכסף בקנה ישקלו ישכרו שילוני
צורף ויעשהו אל יסגדו אף ישתחוו: ישאהו על כתף יסבלהו
ויניחהו תחתיו ויעמד ממקומו לא ימיש אף יצעק אליו ולא יענה ם
מצרתו לא יושיענו: זכרו זאת והתאששו
השיבו פושעים על לב: זכרו ראשנות מעולם כי אנכי אל ואין עוד
אלהים ואפס כמוני: מגיד מראשית אחרית ומקדם אשר לא נעשו
אמר עצתי תקום וכל חפצי אעשה: קרא ממזרח עיט מארץ
מרחק איש עצתו אף דברתי אף אביאנה יצרתי אף אעשנה: עצתי
שמעו אלי אבירי לב הרחוקים מצדקה:
קרבתי צדקתי לא תרחק ותשועתי לא תאחר ונתתי בציון תשועה
לישראל תפארתי: רדי ושבי על עפר בתולת בת בבל שבי לארץ מז
אין כסא בת כשדים כי לא תוסיפי יקראו לך רכה וענגה: קחי
רחים וטחני קמח גלי צמתך חשפי שבל גלי שוק עברי נהרות:
תגל ערותך גם תראה חרפתך נקם אקח ולא אפגע אדם: גאלנו
יהוה צבאות שמו קדוש ישראל:

במטלי טעותהון יקרין על נטליהון ואינון משלהן: אתקטעו
ואתקטיפו כחדא ולא יכילו לשיזבא נטליהון ופלחיהון בשביא אזלו:
קבילו למימרי דבית יעקב וכל שארא דבית ישראל דרחימין מכל ע
עממיא וחביבין מכל מלכותא: ועד עלמא אנא הוא ועד עלם עלמיא
מימרי קיים אנא בריתי כל אנשא ואנא בדרית יתהון לביני עממיא
אף אנא אשבוק לחוביהון ואסלח: למן תדמון קדמי ותשוון
ותכוונון קדמי בקשוט: הא עממיא גבן דהב מכיס וכספא במוזניא
תקלין אגרין קינאה ועבד ליה דחלא סגדין אף משתעבדין: נטלין
ליה על כתיפיהון סבלין ליה מחתין ליה באתריה וקאים מאתריה לא
אפשר ליה דינוד אף יבעי מיניה לא יתיביניה מעקתיה לא יפרקיניה
: אדכרו דא ואתקיפו ואתיבו מרודין על לב: אדכרו קדמיתא דמן
עלמא ארי אנא אלהא ולית עוד אלהא בר מיני: מחוי מן אולא לסופא
ומלקדמין דלא אתעבידא אומר מלכי יתקיים וכל רעותי אעביד:
דאמר לכנשא גלותא ממדינחא לאיתאה ביגלי כעוף קליל מארעא
רחיקא בני אברהם בחירי אף מלילית אף אייתינה אתקינתה אף א
אעבדינה: קבילו למימרי תקיפי לבא דרחיקין מזכותא: קריבא
זכותי לא תתרחק ופורקני לא יתעכב ואתן בציון פריק לישראל
תושבחתי: חותי תובי על עפרא מלכות כנישתא דבבל תיבי לארעא
לית כורסי יקר מלכות כסדאי ארי לא תוספין דיקרון ליך רכיכא
ומפנקא: קבילי מרועא ועולי בשיעבוד גלא יקר מלכותך אתברו
שולטניך אתבדרו עם משריתיך גלו כמי נהרא: תתגלי בהתתיך אף
יתחזי קלניך פורענות גמירא אתפרע מיניך ואשני דיניך מן בני
אנשא: פורקנא יי צבאות שמיה קדישא דישראל: תיבי

נשאותיכם עמוסות. אמר דרך שחוק ולעג מנשאותיכם הם עמוסות הבהמות · כלומר טעונות יותר מדאי כי יכבדו המשואות מרוב הזהב שבהם עד שיאמרו החמרים והגמלים: משא לעיפה. עיפה. תאר לבהמה שהיא עיפה מכובד משאה: נשואותיכם · כמו משואותיכם. והוא תאר. ויש לפרש נשואותיכם תאר לבהמות הנושאות · ואמר עמוסות שהם טעונות יותר מדאי · וכנוי נשואותיכם כנגד העצבים ללעג הבהמות הנושאות אותם עמוסות הם ועיפות · ויונתן תרגם חמוט בל יתקטף נבו וגו'. ועוד שנה הענין ואמר: קרסו כרעו · מלט משא. למלט עצמם מן המשא שלא ישאו אותם הבהמות. ונפשם הם עצמם הלכו בשבי כל שכן שלא הצילו עובדיהם · ונפשם עצמם · כמו ברזל באה נפשו · או אמר נפשם לפי מחשבת עובדיהם · ויונתן תרג' לא יכילו לשיזבא נטליהון ופלחיהון בשביה יהכון: שמעו · אמר וכל שארית על גלות בבל שהיו שארית עשרת השבטים שגלו ראשונה והם לא שבו בשוב גלות בבל: העמוסים מני בטן · אתם עמוסים ונשואים עלי מבטן ומרחם אמכם · וכן אשא ואסבול אתכ' עד שיבה. כלומר כל ימיכם כי לא אטוש אתכם. או אמר ועד שיבה שצריך יותר סבל וסעדי רוצה לומר כי בכל עת שתהיו בצרה אני אסבל אתכם · וכן אמר דוד עליך השלכתי מרחם · ואמר ועד זקנה ושיבה אלהים אל תעזבני: ועד זקנה. שיבה יותר מזקנה· וכן אמרו בן ששים לזקנה בן שבעים לשיבה: אני הוא · אני הוא עמכם: אני עשיתי · וכיון שעשיתי וגדלתי אתכם עלי לשאת ולסבול אתכם והמשא והסבל עליו יתברך היא דרך משל · ואמלט. אמלט אתכם מגלות בבל: למי תדמיוני. ונדמה · ואהיה נדמה. אמר זה כנגד בני בבל שהיו בוטחים בפסיליהם ומעבידי' ישר' ואומרים לא יוכל אלהיהם להציל אותם מידינו כי אלהינו מסרם בידינו · לפיכך אמר איך תדמו אותם אלהים לי כי אותם הם מזהב וכסף ומעשה ידי אדם הם: הזלים · ענין זול · ובדברי רבותינו ז"ל מוזילין הזהב בזול אף על פי שהזהב ביוקר הם עושים אותו לפסילים בזול ומוציאים הרבה ממנו מכיסם: בקנה. הוא קנה המאזנים: אף ישתחוו · ההשתחואה יותר מהסגידה · לפיכך אמר אף כמו שפירש בפסוק יסגוד לו וישתחו: ישאהו. אחר שיעשהו הצורף ישאוהו לביתם כי לא ילך ברגליו: תחתיו. במקומו: ויעמוד · יעמוד שם במקום שיניחוהו: לא ימיש · פעל עומד מבנין הפעיל · וכן לא ימיש מתוך האהל: זכרו זאת והתאוששו · מבנין איש. כלומר היו אנשים ולא בהמות שלא יבינו ולא ישכילו · ויש מפרשי' התחזקו בענין אשישי קיר חרשת שענינו יסודות שהם חוזק הקיר · וכן תרגם יונתן אתקפו· ואדוני אבי ז"ל פירש מענין אש הכוו והצרפו. כלומר הכלמו ממעשיכם הרעים: זכרו ראשונות מעולם · שהוצאתי ישראל ממצרים בעל כרחם ובאלהיהם עשיתי שפטים בזה תוכלו להכיר כי אנכי אל ואין עוד אלהים: ואפס · כמו אין: מגיד. כי כל העתידות האלה הגדתי טרם בואם שיבא כורש ויחריב בבל ואלהיה ויוציא ישראל מתוכה: אומר עצתי תקום · אני אומ' ונוס' ועצתי שאמרתי תקום ואין מפר וכל חפצי אעשה ואין מוחה בידי: קורא · אמר זה על כרש שיבא מארצו שהיא מזרחית לבבל ויבא קל מהרה כמו העוף לפיכך קראו עיט: איש עצתי · שקיים מה שיעצתי על בבל דברתי זאת הגזרה ואביאנה · ובאמרו אף לרבות המעשה על המאמר · והראשון לרבות הקריאה שזכר. והקריאה היא שהעיר את לבבו כאלו קרא לו והדבור הוא על ידי הנביא. ואדוני אבי ז"ל פירש זה הפסוק על מלך המשיח וקראו עיט שיעוף במהרה בזמנו · וכן שני הפסוקים שאחר זה על גאולת הגלות הזה. וכן תרגם יונתן על הדרך הזה דאמר לכנשא גלותא וגו': שמעו· אמר לאנשי בבל שהם אבירי לב ואכזרים לישראל: הרחוקים מצדקה · מעשות צדקה להם: קרבתי. תפארתי · התשועה שאתן להם תהיה תפארת לי: רדי ושבי· רדי מכסא ממלכה שהיית מולכת על כל הארצות · ושבי על עפר לא שתהיה לך מלוכה אפילו בארצך כי על עפר תשבי · כלומר שתהיי חרבה. וקראה בתולה שהיתה עד עתה כבתולה שלא נבעלה. כלומר שלא שלטה יד אדם עליה. וכפל הענין במלות שונות. ואמר שבי לארץ וגומר: כי לא תוסיפי · מלרע בפסט אחר לבד: אמר לא תוסיפי שיקראו לך רכה וענוגה כמו שהיו קוראים עד עתה שהיית בעלת תענוגים. ובעל התענוגים יקרא רך. וכן אמר האיש הרך בך והענוג הרכה בך והענוגה · כי לפי התענוג יהיה הרוך והחולשה באברי' כי אנשי העמל והיגיעה שאין להם תענוג ומאכליהם גסים יהיו קשים וחזקים ויסבלו העמל והטורח: קחי רחים כדרך השבוים שישימו אותם בבית הסוהר ויטחנו שם. כמו שאמר עד בכור השבי אשר אחר הרחים. וכן אמר בשמשון ויהי טוחן בבית האסורים. אמר לה שתלך בשביה: גלי צמתך. הצמה הוא השער שמתקנת אותו האשה על צדעיה מעל פניה ומכסה אותו בצעיף · וזהו כבודה. אבל האשה שתלך בגלות ירד כבודה ולא תשים צעיף. והנה צמתה מגולה נופלת על פניה כאשה בזויה: חשפי שובל · חשפי כמו גלי · מענין מחשוף הלבן · וחשופי שת · והרגל יקרא שובל מענין שביל שהוא הדרך · שבילי עולם · ושבילך במים רבים · והאשה אף על פי שמכסה רגליה בלכתה בדרך תגלה אותם ואם תעבור נהר תגלה אפילו השוק. ולפי שדמה בבל לאשה רכה וענוגה אמר לה שתהיה עוד שפחה טוחנת ותלך בשבי גלוית צמה ותעבור נהרות גלוית שוק: חשפי · החי"ת בסגול. ובמדרש מפרש שובל מענין שבלת הנהר. שאמר במדרש חזית חשפי שובל קלפי שבלתא דנהרא: תגל ערותך · וכפל ואמר גם תראה חרפתך · ואמר גם תראה רוצה לומר שתראה לכל העולם חרפתה: נקם אקח. מהרעה שעשו לישראל: ולא אפגע אדם · מענין פן יפגענו בדבר או בחרב · ואדם חסר כף השמוש. כמו לב שמח יטיב גהה · פירוש כגהה. וכן אדם פירוש כאדם · כלומר לא אפגעם כשאר אדם אלא אקח נקמה שלמה מהם ועל הדרך הזה תרגם יונתן ולא אשני דינך מבני אנשא. ויש מפרשים אפגע מענין בקשה · כמו אל תפגעי בי · וכאשר הוא בלא בי"ת הוא נופל על הנעתר · וכן לא אפגע אדם · לא אקבל בקשת אדם עליהם · וכן פגעת את שם. כמו שאני עתיד לפרשו: גואלנו · מי עשה כל זה בבבל גואלנו ה' צבאות והוא יקרא קדוש ישראל כי בעבור ישרא' יראה קדושת שמו בבבל:

שבי דומם ובאי בחשך בת כשדים כי לא תוסיפי יקראו לך גברת
ממלכות: קצפתי על עמי חללתי נחלתי ואתנם בידך לא שמת
להם רחמים על זקן הכבדת עלך מאד: ותאמרי לעולם אהיה גברת
עד לא שמת אלה על לבך לא זכרת אחריתה: ועתה שמעי זאת אחריתך
עדינה היושבת לבטח האמרה בלבבה אני ואפסי עוד לא אשב אלמנה
ולא אדע שכול: ותבאנה לך שתי אלה רגע ביום אחד שכול ואלמן
כתמם באו עליך ברב כשפיך בעצמת חבריך מאד: ותבטחי ברעתך
אמרת אין ראני חכמתך ודעתך היא שובבתך ותאמרי בלבך אני א
ואפסי עוד: ובא עליך רעה לא תדעי שחרה ותפל עליך הוה לא
תוכלי כפרה ותבא עליך פתאם שואה לא תדעי: עמדי נא בחבריך ולא
וברב כשפיך באשר יגעת מנעוריך אולי תוכלי הועיל אולי תערוצי:
נלאית ברב עצתיך יעמדו נא ויושיעך הברו שמים החזים בכוכבים הברו
מודיעים לחדשים מאשר יבאו עליך: הנה היו כקש אש שרפתם
לא יצילו את נפשם מיד להבה אין גחלת לחמם אור לשבת נגדו:
כן היו לך אשר יגעת סחריך מנעוריך איש לעברו תעו אין מושיעך
: שמעו זאת בית יעקב הנקראים בשם ישראל
וממי יהודה יצאו הנשבעים בשם יהוה ובאלהי ישראל יזכירו לא
באמת ולא בצדקה: כי מעיר הקדש נקראו ועל אלהי ישראל

תיבי שתקא ועולי בקבלא יקר מלכות כסדאי ארי לא תוסיפין דיקרון
ליך תקיפת מלכות: רגיזית על עמי אפיסית אחסנתי ומסרתינון בידיך
לא אתמלית עליהון רחמין על סבא אתקיפתא מרותיך לחדא:
ואמרת לעלם איהי תקיפת מלכון עד לא שוית אילין על לביך לא
אדכרת לסופא: וכען שמעי דא מפנקתא דיתבה לרוחצן דאמרה
בלבבא אנא ולית בר מיני עוד לא אתיב ארמלו ולא אידע תכלו: וייתין
ליך תרתין אילין ביומא חד תכלו וארמלו כד שלמן ייתין עלך ב
בסגיאות חרשך בתקוף קסמך לחדא: ואתרחיצת בבישתך אמרת
לית דחזי חוכמתיך ומדעיך היא קלקלתיך ואמרת בלביך אנא ולית
בר מיני עוד: ותיתי עלך בישתא לא תידעין למיבעי עלה ותפול
עלך עקא לא תיכלין לאעדיותה ותיתי עלך בתכיף אתרגושתא לא
תדעין: קומי כען בקסמיך בסגיאות חרשך דהויתא מתעסקא בהון
מינקותיך מאים תיכלין להנאה תיכלין למתקף: לאית בסגיאות מלכך
וקומון כען ויפרקנך דהוו מסכן למזלות שמיא חזן בכוכביא מהודעין
זמניא מטען ליך למימר כן עתיד למיתי עלך ירח בירח: הא הוו
חלשין כקשא עממיא דתקיפין כאשתא שיצאונון לא ישזבון ית ב
נפשהון מיד קטולין לית שאר ומשיזב אף לא אתר לאשתזבא ביה:
כן הוו ביך עוברי שקריך דהויתא מתעסקא בהון מינקותיך שלטוני
תוקפך גבר לקבל אפוהי גלו לית דפריק ליך: שמעו דא בית יעקב
דמתקרן בשמא דישראל ומזרעית יהודה נפקו דגזיר לדהון קים
בשמא דיי אלהא דישראל לא ופסיק דכרנהון הלא קיים ממרי בקשוט
ובזכו: ארי בקרתא דקודשא חולקהון ועל אלהא דישראל רוחצנהון

שבי דומם. שבי בשתיקה שלא ישמע קולך. כמו שאמר והיה כאוב מארץ קולך. ודומם שם או תאר כלל לזכר. כמו לנקבה ריק. וכן עורי לאבן דומה ובאי בחשך שלא תראי כי הדרך עליך שתהיי בכלמת ולא ישמעו אותך ולא יראו אותך בני אדם כי היית גברת ממלכות ועתה את שבויה וגולה. ואם תאמרי שתשובי עוד למלכתך: לא תוסיפי יקראו לך גברת ממלכות. לא תוסיפי שיקראו לך והוא מלרע. כמו אשר בפסוק שלמעלה. והם במסרה שנים מלרע: קצפתי. כל זה העונש בא לך בשביל ישראל שקצפתי עליה' והם כחלתי וחלקי מכל שאר האומות וכאשר קצפתי עליהם בעונם לא שמת להם רחמי': על זקן. שדרך העולם לכבדו ולא להטריחו. וכן אמ' ירמיהו פני זקנים לא נהדרו: ותאמרי. אלה. פי' אלה העתידות לבא עליך לא חשבת שיוכלו לבא. וכידם עוד אמר כל כך חשבת שתהיי לעולם גברת עד שלא שמת שום דבר על לבך מרעה שתבא עליך כי חשבת שתהיי לעולם לא זכרת אחרית גאותך הגדולה שתשפל. ויש מפרשים לא זכרת אחרית ירושלם שהיתה גברת ונפלה בידך: ועתה. עדינה. כמו שקראה גם כן ענוגה: ואפסי. ואפס זולתי בגדולה כמוני: אלמנה. העיר אלמנה במות מלכה שהוא לה כמו בעל לאשה והיא שכולה במות עמה שהם כמו בנים לה: ותבאנה. הוא במו': רגע ביום אחד. כי בלילה נהרג בלשצר המלך ונכנסו פרס ומדי ולכדו העיר כמו שכתוב ביה בליליא קטיל בלשצר מלכא כשדאה ודריוש מדאה קביל מלכותא. ופירוש ביום בעת. כמו יום בעקתי בלילה נגדך: שכול ואלמון. שם. רוצה לומר שימותו נעריה וגדולים ותהיינה הנשים אלמנות מבעליהן ושכולות מבניהן: כתמם. כהשלמתם. כלו' רעות שלמות יבאו אליך: ברב כשפיך. כלומר עם רב כשפיך ועצמת חבריך שלא יועילוך. והענין כפול במלות שונות: חבריך. מן וחובר חבר והוא ענין כשפים: ותבטחי ברעתך. אמר רעתך על הכשפים שהם רעה והסרת הבטחון מהאל ואת בטחת בהם ולא יועילוך: אין ראני. כי מעשה הכשפים יעשה בלט ובסתר. וכן אומר ויעשו כן החרטומים בלטיהם. ואף על פי שהיית עושה בסתר אני ראיתי. ואלף ראני פתח במקום צרי ובמקצת ספרים הוא קמוץ. וכן להוכיח: מתמכרים הקמץ במקום צרי. חכמתך ודעתך. חכמות חיצוניות שהיו בך החכמה ההיא היא שובבה אותך מלפנות לאל שהיית חושבת שהיא תועילך היא המרידה אותך באל: שובבתך. ענין מרד. כמו שובו בנים שובבים. והדומים להם: ובא עליך רעה. ובא לשון זכר ורעה לשון נקבה. על כן נאמר כי הוא חסר יום או דבר. כלומר יום רעה: לא תדעי שחרה. ולא תדעי עת בואה כמו השחר שבא בבקר ברגע. ויש מפרשים לבאת ממנה לאור כי הרעה חשך. ויונתן תרגם לא תדעין למבעי עלה: הוה. כמו שבר: כפרה. להסיר אותה. כמו אכפרה פניו במנחה שפירושו אסיר כעסו: שואה. פירו' שממה: עמדי. מנעוריך. כל ימי היותך. או פי' שמלמדין הנערים אותם כשפים וחברים: אולי. דרך לעג: תערוצי. תתחזקי. והוא פעל עומד מענין עריץ. כלומר תהיי ערוצה: נלאת. כי לא יועילוך עצתיך וכשפיך ונלאת בהם: ונלאת. כמו יגעת: עצתיך. ברבוי הזכרים לבד: הוברי שמים. פירושו שמו החוזים בכוכבים. ופירוש גוזרי משפט העתידות על פי הכוכבים. וכת וב הוברו. כלומר אשר חזו לך עד עתה. וקרי הוברי שחוזים עתה ושניהם ענין אחד מודיעים: לחדשים. הלמד בסגול שלא כמנהג. וכתב החכם רבי אברהם אבן עזרא מודיעים העתידות בחכמתם: לחדשים. כי לא יסתכלו לדעת כל הקורות באויר ובמדינות רק מעת התחברות המאורות כי הם עיקר אמונתם. וזהו טעם לחדשים עליך. ופי' כי מאשר יבאו דבק עם ויושיעוך. ורז"ל הדביקוהו לחדשים שאמרו מאשר ולא כל אשר. כלומר מודיעים מקצת העתידות ולא כולם. וטעם הפסוק החוזים שמודיעים הקורות הבאות איך לא הודיעו לך זאת הרעה הבאה עליך טרם בואה אם ידעוה ועתה אם יש להם תחבולה להושיעך ממנה יושיעך: הנה היו. החוזים היו כקש שנשרף מהר מפני האש והנה הם לא יוכלו להציל עצמם מיד הלהבה ששרפתם והיא הכרה ואיך יושיעוך: אין גחלת לחמם. הנה החוזים אינם כמו העץ הנשרף שיש תועלת בגחלתו אלא כמו הקש הנשרף שאין בו תועלת כי אין בו גחלת וגם להבתו לא תעמוד כן אלה החוזים בבא הצרה נכהלו ולא הועילו בחכמתם לא לעצמם ולא לאחרים: לחמם. מקור בפלם לשבא את בת יעקב. רוצה לומר להתחמם בה. והלמד פתוחה מפני החי"ת: אור לשבת נגדו. ואין אורי ואין שזכר עומד במקום שנים: ואור הוא הלהבת. כלומר הלהבה שרפתם לא שקבלו תועלת בה לשבת נגדה להתחמם כן בבא הצרה לא מצאו לנפשם שום מקום תועלת: כן היו לך. חכמיך. כן עתדו לך בעת צרה כמו שתראי: אשר יגעת. בהם להיות חכמים בתוכך מכשפים והוברים וחוזים וכולם לא הועילוך ולא היו לך בעת צרתך. וכן סוחריך מנעוריך ששחרו בארצך זה כמה שני' בעת צרתך ברחו מן העיר והלכו להם: איש לעברו. זה למזרח וזה למערב: אין מושיעך. ואומר תעו. כי ברחו כתועים בדרך הנה והנה: שמעו זאת. אמר הנביא כנגד אנשים שהיו רעים שמעו זאת העתידה שאמרתי שאחריב בבל בעבורכם אחר שתגלו אליה בעונותיכם. ועם כל זה לא נטשתי אתכם ואתם בית יעקב שהיה עבדי והיה לכם ללמד מעשה אביכם הנקראי' בשם ישראל. וכיון שאתם נקראים בשם ישראל אביכם היה לכם להיות כמוהו: וממי יהודה יצאו. כלומר מזרע יהודה שהיה טוב. ועל הדרך הזה עין יעקב ממקור ישראל. וזכר יהודה כי על שבט יהודה נבא כמו שאמר בראש הספר אשר חזה על יהודה וירושלם: הנשבעים בשם ה' ובאלהי ישראל יזכירו. כפל הענין במלות שונות. והנה הם נשבעים בו. ומזכירים שמו לא באמת ולא בצדקה כי אינם עושים מצותיו ואינם יראים אותו ואינם חוששי' בהזכרת שמו אם לאמת אם לשוא כי אם ישבע אדם בחי המלך והוא מורד בו ראוי שיענשהו: כי מעיר הקדש. יהיה ירושלם שהיא עיר הקדש כי האל בחרה לשכנתו שהוא קדוש ישראל והיה לכם להיות קדושים ולא לטמא העיר אשר אתם נקראים על שמה. כמו שאמר ובני ציון גילו ושמחו בה' אלהיכם ואינו אומ' על ירושלם לבדה כי אם על כל יושבי ארץ יהוד':

רוחצניהון יי צבאות שמיה: קדמיתא מבכין חויתי ומממרי נפקא
ובסרתינון בתכיף עבדתינון ואתאה: גלי קדמי דאת סרבן וקשי
כברזלא קדלך ובית עינך חסין כנחשא: וחויתי לך מבכין עד לא יתון
בסרתך דילמא תימר דחלתי עבדתינון וצלמי ומתכי אתיכינון:
שמעתא הא אתגליאת לכל עמא מה דאתגליאת
לכון ואתון הלא תחוון בסרתך חדתן מכען ונטירן ולא ידעתנון: כען
אתבריאה ולא מבכין וקדם יום מיתיהון ולא בסרתינון דילמא תימר
הא ידעתינון: אף לא שמעתא לפילי נביא אף לא קבילתא אולפן
אוריתא אף לפתגמי בידכון ולוטין קיימי דאקימית עמכון בחורב לא
ארכינתא אודנך לקבלהון ארי גלי קדמי דתשקרא תשקר ומרוד מ
ממעין יתקרי לך: בדיל שמי ארחיק רוגזי ותושבחתי אקיים לך בדיל
דלא לשיציותך: הא צרפתך ולא בכסף בחרתך בדחוק מסכינין:
בדיל שמי בדיל מימרי אעביד דלא יתחל ויקרי דאתגליתי עליכון לעם
אוחרן לא איתן: קבילו למימרי דבית יעקב וישראל מזמני אנא הוא
אנא הוא דמלקדמין אף עלמי עלמיא דילי אינון ובר מיני לית אלהא:
אף במימרי שכלילית ארעא ובגבורתי תלית שמיא קרית אנא להון
קמו כחדא: אתכנשו כולכון ושמעו מן בהון חויית אילין יי מרחים ליה לישראל יעביד רעותיה בבבל ותקוף דרע גבורתיה יגלי בכסדאי:

נסמכו יהוה צבאות שמו: הראשנות מאז הגדתי
ומפי יצאו ואשמיעם פתאם עשיתי ותבאנה: מדעתי כי קשה אתה
וגיד ברזל ערפך ומצחך נחושה: ואגיד לך מאז בטרם תבוא
השמעתיך פן תאמר עצבי עשם ופסלי ונסכי צום: שמעת חזה
כלה ואתם הלוא תגידו השמעתיך חדשות מעתה ונצרות ולא ידעתם:
עתה נבראו ולא מאז ולפני יום ולא שמעתם פן תאמר הנה
ידעתין: גם לא שמעת גם לא ידעת גם מאז לא פתחה אזנך כי
ידעתי בגוד תבגוד ופשע מבטן קרא לך: למען שמי אאריך אפי
ותהלתי אחטם לך לבלתי הכריתך: הנה צרפתיך ולא בכסף בחרתיך
בכור עני: למעני למעני אעשה כי איך יחל וכבודי לאחר לא אתן:
שמע אלי יעקב וישראל מקראי
אני הוא אני ראשון אף אני אחרון: אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה
שמים קרא אני אליהם יעמדו יחדו: הקבצו כלכם ושמעו מי
בהם הגיד את אלה יהוה אהבו יעשה חפצו בבבל וזרעו כשדים:

נסמכו. בפיהם ולא בלבבם והוא ה' צבאות שמו שהוא אדון צבאות מעלה ומטה ובידו הכל לעשות בהם כרצונו ואיך לא יראתם מפניו: הראשונות. דבר
סנחריב. כי זאת התוכחה אחריו כאמרה. וכיון שהגדתי על ידי נביאי ובא מה שאמרתי היה לכם להאמין בי ולשמור מצותי כי ראיתם כי פתאו' עשיתי בסנחריב
מה שגזרתי עליו. כמו שאמר ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור: ואמר הראשונות בלשון רבים. וכן יצאו ואשמיעם ותבאנה. כי פעמים רבות התנבא על דבר
סנחריב כמו שכתוב בזה הספר כמו שפירשנו: מדעתי. כבר ידעתי כי קשה אתה ואף על פי כן אוכיחך כי התשועה הגדולה שראית בימי סנחריב הרי אתה
כאלו לא ראית היום קושי לב בעולם כזה. וכן אמר משה רבינו עליו השלום כי אני ידעתי את מריך ואת ערפך הקשה. ואמר ידעתי כי השחת תשחיתון: וגיד
ברזל. קשה כגיד ברזל כי אחר שהפכת ערפך אלי כאלו לא פנית עוד אלי כאלו ערפך גיד ברזל שלא יוכל לחזור כאלו איננו פרקים. וכן מצחך הוא כנחושה שלא
תבוש מפני. כי העזות יראה במצח ובפנים. כי מי שיש בו העזות ירים מצחו ופניו כנגד מוכיחו כאלו מצחו ופניו קשים שלא יוכל להכניעם ולהכלם אלא ירים
בעזות מצחו ופניו. וכן כתוב חזקו פניהם מסלע: ואגיד. הגזרה העתידה לבא הגדתי לך אותה מאז בטרם תבא כן תאמרי שאלו לא עשיתי זה שמא היית
אומר עצבי עשם עשה אלו הגזרות הבאות ונסכי צוה אותם שיבאו: שמעתי חזה כלה. שמעת אותה הגזר' כמו שהשמעתיך ראה אותה כלה באה: ואתם
הלא תגידו. כי כן הוא. וכי תכחישו מה שראיתם בעיניכם והנה השמעתיך עוד חדשות מעתה העתידו' לבא והוא חרבן בבל כמו שיספר: ונצורות. שמורות
אצלי ולא ידעתם אותם: עתה נבראו. העת שיבאו מפי השם הוא עת בריאתם: ולפני יום. ולא לפני היום הזה שאני מגידם שמא תאמר הנה ידעתין זה
לא היה כי עתה נבראו ולא ידעת' ולא שמעתם עד עת': גם לא שמעת. יש לפרשו דבק בפסוק שלפניו. והנכון לפרשו בפני עצמו. אמר לו דרך תוכחה גם
לא שמעת מה שצויתיך. כלומר לא קבלת גם לא ידעת כי סרו המצות מלבבך ושכחתם והנה לא ידעת אותם: גם מאז. לא היה עתה תחילת בגדך כי גם
מאז הדורו' שעברו לא פתחה אזנך לקבל דברי. וחירק הפא מקום שורק. וכן ופתחו שעריך. פתח השמדר. והנכון שיהיו כמשמעם מבנין פעל והם פעלים
עומדים: בגוד תבגוד. בכל דור ודור יש בך בוגדים. כי מבטן. ר"ל מעת היותך לי לעם פשעת בי. וכן קרא לך פושע כי במדבר פשעת בי כמה פעמים
כי מי שהוא פושע פעם אחת לא יקרא פושע אלא מי שמוחזק תמיד בפשעו יקרא פושע. או פירוש מבטן כי הרשע יש קצת ממדותיו בטבע יצירתו. וכן הצדיק
כמו שאמר ברשעים זורו רשעים מרחם תעו מבטן דוברי כזב. וכן אומר על הצדיק בטרם אצרך בבטן ידעתיך: למען שמי. שנקרא שמי עליכם שנקראתם
עם ה'. וכן אמר משה רבינו בתפלתו והם עמך ונחלתך: אאריך אפי. בכל דור ודור. כי אתם חייבים כליה במעשיכם הרעים אלא שאני מאריך אפי למען
שמי ולמען תהלתי כי תהלה היא לי בהיות לי עם מיוחד מבין העמים דבקים בי כי אם יפשעו בי ישובו אלי: אחטם. כמו אאריך אפי. כי האף יקרא חוטם:
הנה צרפתיך. לא רציתי להכריתך בעונותיך אבל צרפתיך על ידי ענוים בחרב ובשבי ובדבר: ולא בכסף. ולא כצרוף כסף כי צורף הכסף יסיר כל הסיגי'
מן הכסף ויכלה אותם ממנו עד שלא ישאר בו אלא כסף צרוף ואני לא עשיתי כן כי מעטים היו הנשארים אם עשיתי כן אבל הרשעים שבכם שהם הסיגים עניתי
בחלאים או בשבי או בשכול בנים או בפרי בהמה או בפרי האדמה כמו שכתו' בקללות לא להכריתם מכל וכל. וזהו שאמר בחרתיך בכור עוני: ועוני כולל כל
מיני ענוים. יש מפרשים בחרתיך כמו בחנתיך ואין צורך רק הוא כמשמעו כי הצרוף הוא בחירת הכסף מהסיגים. למעני למעני. הכפל רוצה לומר למען
שמי ולמען תהלתי. כמו שאמר כי איך יחל איך יהיה מחולל שמי אם אכריתך: וכבודי לאחר לא אתן. לא אתן לאל אחר כבודי שיתפארו עובדי אל אחר עלי
שיאמרו אלהיהם מסר ישראל ולא היה כח בידו להושיעם מידם: יחל. מבנין נפעל מבעלי הכפל: שמע אלי יעקב וישראל מקוראי. שאני קראתיו ישראל
ואתם נקראים על שמו ישראל: אני הוא. אני ראשון. בזמן עובר: אני אחרון. בזמן עתיד: אף ידי. לא תאמר כי מראשית הזמן
אני לבד כי אף טרם הזמן אני כי ידי יסדה ארץ וימיני טפח' שמים והזמן נברא בבריאתם. ואמר יסדה לפי שהארץ כיסוד לבנין לפי שהיא תחתונה והשמים
בנויים עליה. וזכר היד שהיא שמאל לארץ לפי שהיא נקלה כנגד השמים. וזכר הימין לשמים שהשמי' נכבדים מהארץ כמו שהימין נכבדת מהשמאל. ועוד כי
פעלת הימין יותר קיימת מפעלת השמאל כן השמים קיימים באישיהם ואין כן אישי הארץ. ופירוש טפחה תכן אותם בטפחו. כמו שאמר ושמים בזרת תכן:
קורא אני אליהם יעמדו יחדו. הנה נחלקו רבותינו ז"ל בבריאת שמים. בית שמאי אומ' שמים נבראו תחילה ואחר כך הארץ. שנאמר בראשית ברא אלהים את
השמים ואת הארץ. ובית הלל אומרי' הארץ נבראת תחילה ואחר כך השמים. שנאמר לפנים הארץ יסדת ומעשה ידיך שמים. אמר רבי תנחומא אנא אמרית
טעמא לבריאה שמים קדמו. שנאמר בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ. לשכלול הארץ קדמה שנאמר ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים. אמר רבי
שמעון בן יוחי תמה אני איך נחלקו אבות העולם בית שמאי ובית הלל על בריאת שמים וארץ אלא שניהם לא נבראו אלא כאלפס וכסויה שנאמר קורא אני אליהם
יעמדו יחדו. ואדוני אבי ז"ל פירש יעמדו יחדו כי כאשר ברא הבורא יתברך שמים וארץ הנה הוציאם מאין ליש ומכח הטבע למעשה ומחוברי' ברום בראשיתם
ועלו השמים בטבעם כדרך העליונים לעלות וירדה הארץ בטבעה כדרך התחתונים לרדת ואלו לא העמידם האל היו עוד היום השמים עולים והארץ יורדת
אך כאשר ראה האל יתברך טוב עמידתם העמידם. וזהו שאמר קורא אני אליהם יעמדו יחדו. והחכם רבי אברהם פירש אני עשיתים ובעת שאקרא אליהם
למלא חפצי יעמדו שניהם לפני כעבדים. והנכון בעיני שפירושו כן אני אשיתים בתחילת בריאתם וכל ימי עולם הם עומדי' יחדו בכחי. ופירוש קורא אני אליהם
שאני משפיע עליהם כחי בכל עת ובו יעמדו על תכונתם וכאלו אני קורא להם שיעמדו ועומדים: הקבצו. וכיון שאני עשיתי הכל בידי כל הנבראי' ואני אשפיל
מלכות זו ואריס אחרת כמו שאעשה לבבל להשפילה ולהרים כרש. וכשתקבצו כולכם היש בכם בנקבצים מי שידע אלה העתידות שאני עושה: מי בהם.
שהגידם: ה' אהבו. פירוש כרש. וכבר זכרו כמה פעמים שהוא יחריב בבל לפיכך סמך על המבין. וזכרו בכנוי ולא זכר שמו. ה' אהב אותו כי יעשה חפץ
האל בבבל ויראה זרוע האל בכשדים כי הוא לא התפאר בכחו כמו סנחריב ונבוכד נצר. אלא אמר כל ממלכות הארץ נתן לי אלהי השמים. ומה שאמר הקבצו
לנכח ואמר בהם שלא לנכח כן דרך הלשון. וכן שמעו עמים כולם חולתו: כשדים. חסר בית השמוש. והוא כמו בכשדים. וכן לזנות בית אביה שהוא כמו
בבית אביה. ורבים כמוהו. ויונתן פירש אהבו על ישראל שתרגם ה' דרחים ליה לישראל עביד רעותיה בבבל ותקף דרע גבורתיה גלי בכשדאי: אני אני

אֲנִי אֲנִי דִּבַּרְתִּי אַף־קְרָאתִיו הֲבִאֹתִיו וְהִצְלִיחַ דַּרְכּוֹ׃ קִרְבוּ אֵלַי שִׁמְעוּ־
זֹאת לֹא מֵרֹאשׁ בַּסֵּתֶר דִּבַּרְתִּי מֵעֵת הֱיוֹתָהּ שָׁם אָנִי וְעַתָּה אֲדֹנָי יֱהוִה
שְׁלָחַנִי וְרוּחוֹ׃ כֹּה־אָמַר יְהוָה גֹּאַלְךָ קְדוֹשׁ
יִשְׂרָאֵל אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מְלַמֶּדְךָ לְהוֹעִיל מַדְרִיכְךָ בְּדֶרֶךְ תֵּלֵךְ׃ לוּא
הִקְשַׁבְתָּ לְמִצְוֹתָי וַיְהִי כַנָּהָר שְׁלוֹמֶךָ וְצִדְקָתְךָ כְּגַלֵּי הַיָּם׃ וַיְהִי כַחוֹל
זַרְעֶךָ וְצֶאֱצָאֵי מֵעֶיךָ כִּמְעֹתָיו לֹא־יִכָּרֵת וְלֹא־יִשָּׁמֵד שְׁמוֹ מִלְּפָנָי׃
צְאוּ מִבָּבֶל בִּרְחוּ מִכַּשְׂדִּים
בְּקוֹל רִנָּה הַגִּידוּ הַשְׁמִיעוּ זֹאת הוֹצִיאוּהָ עַד־קְצֵה הָאָרֶץ אִמְרוּ גָּאַל
יְהוָה עַבְדּוֹ יַעֲקֹב׃ וְלֹא צָמְאוּ בָּחֳרָבוֹת הוֹלִיכָם מַיִם מִצּוּר הִזִּיל לָמוֹ
וַיִּבְקַע־צוּר וַיָּזֻבוּ מָיִם׃ אֵין שָׁלוֹם אָמַר יְהוָה לָרְשָׁעִים׃
שִׁמְעוּ אִיִּים אֵלַי וְהַקְשִׁיבוּ לְאֻמִּים מֵרָחוֹק יְהוָה מִבֶּטֶן קְרָאָנִי מִמְּעֵי
מט אִמִּי הִזְכִּיר שְׁמִי׃ וַיָּשֶׂם פִּי כְּחֶרֶב חַדָּה בְּצֵל יָדוֹ הֶחְבִּיאָנִי וַיְשִׂימֵנִי
לְחֵץ בָּרוּר בְּאַשְׁפָּתוֹ הִסְתִּירָנִי׃ וַיֹּאמֶר לִי עַבְדִּי־אָתָּה יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־
כליתי בְּךָ אֶתְפָּאָר׃ וַאֲנִי אָמַרְתִּי לְרִיק יָגַעְתִּי לְתֹהוּ וְהֶבֶל כֹּחִי כִלֵּיתִי אָכֵן
מִשְׁפָּטִי אֶת־יְהוָה וּפְעֻלָּתִי אֶת־אֱלֹהָי׃
וְעַתָּה אָמַר יְהוָה יֹצְרִי מִבֶּטֶן לְעֶבֶד לוֹ לְשׁוֹבֵב יַעֲקֹב אֵלָיו וְיִשְׂרָאֵל לֹא
יֵאָסֵף וְאֶכָּבֵד בְּעֵינֵי יְהוָה וֵאלֹהַי הָיָה עֻזִּי׃ וַיֹּאמֶר נָקֵל מִהְיוֹתְךָ לִי
ונצורי עֶבֶד לְהָקִים אֶת־שִׁבְטֵי יַעֲקֹב וּנְצִירֵי יִשְׂרָאֵל לְהָשִׁיב וּנְתַתִּיךָ לְאוֹר
גּוֹיִם לִהְיוֹת יְשׁוּעָתִי עַד־קְצֵה הָאָרֶץ׃

אֲנָא בְּמֵימְרִי גְּזָרִית קְיָים עִם אַבְרָהָם אֲבוּכוֹן אַף רַבִּיתֵיהּ אַעִילְתֵּיהּ לְאַרְעָא בֵּית שְׁכִינְתִּי וְאַצְלַחִית אוֹרְחֵיהּ׃ אִתְקְרִבוּ לְמֵימְרִי שְׁמָעוּ דָא לָא מִן אוּלָא בְּסִתְרָא מַלֵּילִית מֵעִידָּן דְּאִתְפָּרְשׁוּ עַמְמַיָּא מִדַּחְלְתִּי מִתַּמָּן אַבְרָהָם קָרֵבְתֵּיהּ לְפוּלְחָנִי אֲמַר נְבִיָּא וּכְעַן יְיָ אֱלֹהִים שַׁלְחַנִי וּמֵימְרֵיהּ׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ פָּרִיקָךְ קַדִּישָׁא דְּיִשְׂרָאֵל אֲנָא יְיָ אֱלָהָךְ מַלִּיף לָךְ לַהֲנָאָה מְחַוֵּי לָךְ בְּאוֹרַח דִּתְהָךְ׃ אִילּוּ אַצֵּיתָא לְפִיקוֹדַיְיָ וַהֲוָה פוֹן כִּשְׁפַע נְהַר פְּרָת שְׁלָמָךְ וּזְכוּתָךְ כְּגַלֵּי יַמָּא׃ וַהֲוָה פוֹן סַגִּי כְּחָלָא דְּיַמָּא בְּנָךְ וּבְנֵי בְנָךְ כִּפְרוּדוֹהִי לָא יִפְסוֹק וְלָא יִשְׁתֵּיצֵי שְׁמֵיהּ דְּיִשְׂרָאֵל מִן קֳדָמַי לְעָלַם׃ פּוּקוּ מִבָּבֶל עֲרוֹקוּ מִמְּדִינַת אַרְעָא כַּסְדָּאֵי בְּקַל תּוּשְׁבַּחְתָּא חַוּוּ וּבַסַּרוּ דָא אַפְּקוּהָא עַד סְיָפֵי אַרְעָא אִמְרוּ פְּרַק יְיָ עַבְדוֹהִי דְּבֵית יַעֲקֹב׃ וְלָא אַצְחִינוּן בְּחָרְבָתָא אַדְבְּרִינוּן מַיָּא מִטִּינָרָא אַפִּיק לְהוֹן וּבְזַע טִינָרָא וּנְגַדוּ מַיָּא׃ לֵית שְׁלָמָא אֲמַר יְיָ לְרַשִׁיעַיָּא׃
קַבִּילוּ נַגְוָון לְמֵימְרִי וְאַצִּיתוּ מַלְכְּוָון מֵרְחִיק יְיָ עַד לָא הֲוֵיתִי זַמְּנַנִי מִמְּעֵי אִמִּי אַדְכַּר שְׁמִי׃ וְשַׁוִּי פִּתְגָּמוֹהִי בְּפוּמִי כְּחֶרֶב חֲרִיפָא בִּטְלַל גְּבוּרְתֵּיהּ אַגִּין עֲלַי וְשַׁוְּיַנִי כְּגִיר בְּחִיר די בְּבֵית אַזֵּינַן מְסַתַּר׃ וַאֲמַר לִי עַבְדִּי אַתְּ יִשְׂרָאֵל דְּבָךְ אֶשְׁתַּבַּח׃ וַאֲנָא אֲמָרִית לְרֵיקָנוּ לְאִיתִי וּלְמָא וְלָא מִדְּעַם חֵילִי שֵׁיצִיתִי בְּרַם דִּינִי גְּלֵי קֳדָם יְיָ וַאֲגַר עוֹבָדַי קֳדָם אֱלָהִי׃ וּכְעַן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ דְּאַתְקְנַנִי מִמְּעִין לְמֶהֱוֵי עֲבֵד פָּלַח קֳדָמוֹהִי לַאֲתָבָא דְּבֵית יַעֲקֹב לְפוּלְחָנֵיהּ וְיִשְׂרָאֵל לִדְחַלְתֵּיהּ יִתְקָרִיב וְיַקִּירְנָא קֳדָם יְיָ וּמֵימַר אֱלָהִי הֲוָה בְּסַעֲדִי׃ וַאֲמַר הַזְּעֵיר לְכוֹן דְּאַתּוּן מִתְקְרַן עַבְדַּי לַאֲקָמָא יָת שִׁבְטַיָּא יַעֲקֹב וְגָלְוָות יִשְׂרָאֵל לַאֲתָבָא וְאֶתְּנִינָךְ ל
לִנְהוֹר עַמְמִין לְמֶהֱוֵי פּוּרְקָנִי עַד סְיָפֵי אַרְעָא׃ כדנן

אני אני. הכפל לחזק · או פירוש אני שהייתי ואני שאהיה · וכמו שדברתי על כרש על ידי נביאי כן הביאותיו אל בבל ותצליח דרכו · ומה שאמר אף קראתיו קראתיו בשם. כמו שאמר למשיחו לכרש: קרבו. אלה דברי הנביא: לא מראש בסתר דברתי · נבואת סנחריב שהיתה ראשונה לא דברתי בסתר אלא בגלוי ואמרתי כי כן יהיה: מעת היותה. מעת היות הגזרה כמו שאמרתי ואתם עדי · וכן עתה אדני אלהים שלחני על הגזרה העתידה לבא והיא חרבן בבל: ורוחו · פירוש מלאכו · כלומר ומלאכו בא אלי בשליחות האל יתברך בנבואה והודיעני זאת הגזרה העתידה לבא ושלחני אליכם שאודיענה לכם · ומה שהוצרך לומר ורוחו · כי פעמים ישמע הנביא קול בלא ראית מלאך ופעמים יראה מלאך במראה הנבואה · ואדוני אבי ז"ל פירש לא מראש כאשר נבאתי נבואת סנחריב בגלוי דברתי ומעת היותה אותה הנבואה שאמר את מי אשלח ומי ילך לנו שם אני מזומן · ועתה ה' שלחני ורוחו שם בקרבי להתנבא העתידות · והגאון רב סעדיה פירש כמו ברוחו. על דרך ותעד בם ברוחך ביד נביאיך · וכמוהו דרשו ה' ועזו כמו בעזו · והחכם רבי אברהם בן עזרא פירש ורוחו ומלאכו הממונה על מלכות פרס כי יש מלאכים ממונים על המלכיות כמו שכתוב בספר דניאל · ויונתן תרגם מעדן דאתפרשו עממיה וגו': כה אמר ה' גאלך. מגלות בבל על ידי כרש: מלמדך. אני מלמד בכל יום להועיל לך שתהיה בשלום אם תשמע לי ולא תגלה לבבל ולא תצטרך לתשועה זאת אם תלך בדרך שאני מדריכך: לוא הקשבת · אלו עשית זה שהקשבת למצותי: ויהי כנהר שלומך · ולא תשלוט בך יד אויב ובא כנהר · רוצה לומר כמימי הנהר שהם רבים · ויונתן תרגם כשפע נהר פרת: וצדקתך · וצדקה שהייתי עושה עמך כגלי הים שהם תמידים בלי הפסק זה אחר זה: ויהי כחול · והיה כמו כן כחול זרעך שהייתי מברך אותך בפרי בטנך. וכפל הענין במלות שונות. ואמר וצאצאי מעיך כמעותיו · ומעותיו הם אבני החול שהם כדמו' מעות הכסף' כדברי רבותינו ז"ל. ויש מפרשים כמעותיו כמעי הים והם הדגים · ויונתן תרגם כפרודוהי והם אבני החול שהם פרודות קטנות: לא יכרת ולא ישמד שמו · פירוש שם זרעך. כלומר אף על פי שלא הקשבת למצותי לא אכריתך מכל וכל אלא אגלה אותך לארץ אויביך ואחר כך אגאלך ואומר לך צאו מבבל: מלפני · אלא אושיבך לפני בבית שכינתי · ואמר כנוי שמו על זרעך בעבור כי רוב השבי מהגולה היו הבנים כי האבות מתו: צאו מבבל ברחו מכשדים. אין זה בריחה מפחד כי ביד רמה יצאו ובקול רנה אלא פי' מהירות ההליכה. וכן לברוח תרשישה כי מלפני ה' הוא בורח. כמו שפירש אדוני אבי ז"ל: הוציאוה · זאת הבשורה: ולא צמאו. אם נבואה זו על השבי מגלות בבל כמו שהוא בנראה הוא תימה איך לא נכתב בספר עזרא כשספר בצאתם מהגלות שנעשו עמהם נסים אלו שבקע צור בעבורם במדבר: אין שלום. אמר ה' לרשעים לאנשי בבל · וזהו שאמר אמר ה' · ושלמטה בפרשת כי כה אמר רם ונשא שוכן עד אמר אלהי · והסימן ה' אלהי: שמעו איים. פירוש יושבי איים · ואלה דברי הנביא על עצמו. ואמר שמעו והקשיבו על העמים שהם מרחוק כאלו הם אצלו לפי שהתנבא אליהם פורענות העתידה לבא עליהם · שהרי התנבא על סנחריב מלך אשור כמה פעמים והתנבא על בבל ועל מואב ועל דמשק ועל מצרים ועל דומה ועל צור וצידון: ה' מבטן קראני. אל תתמהו עלי אם אני מתנבא רעו' עליכם כי אני מזומן לנבואה מן הבטן · והוא על הדרך שפירש בפסוק ופושע מבטן: וישם פי. לא אוכל למנוע עצמי מלהתנבאות כי הוא שם פי כחרב חדה לדבר העתידות בחתוך לפום בלא מורא: בצל ידו החביאני · שלא יוכלו להרע לי ישראל אף על פי שדברתי עליהם רעות: וישמני לחץ ברור. לירות בלשוני למרחוק לאומות: באשפתו הסתירני · לפי שדמה עצמו לחץ דמה סתרו האל לאשפה שהחצים נסתרים שם · ואמר חרב חדה כנגד ישראל שהם קרובים אליו · ובחרב יכה אדם לקרוב ולא לרחוק · ואמר חץ כנגד האומות שהם רחוקי' ובחץ יורה אדם למרחוק · ופירוש ברור מרוק ומרוט עד שהוא זך וברור: ויאמר לי עבדי אתה. שאתה מזומן לשליחותי כעבד לאדון שאמרת הנני שלחני: ישראל · ואמר בכלל ופרט אתה ישראל שאתפאר בך כאדון המתפאר בעבדו הנאמן: ואני אמרתי. בראותי כי לא שבו ישראל בתשובה בתוכחתי אמרתי לריק יגעתי. וכפל הענין במלות שונות משפטי ופעלתי הם את ה' שהוא שלחני אליהם ולא הועלתי ועמו אריב על זה: ועתה אמר לשובב יעקב אליו לפיכך יצרני להיות לו לעבד ולהשיב יעקב אליו בתוכחתי ושיאסף ישראל לו. כלומר לעבודתו ואם לא יועיל בדור הזה די לי שאכבד בעיני ה' ויודיעני סודותיו ועתידותיו והוא היה עזי שלא ירעו לי: וכתוב לא יאסף באלף ופירוש הכתוב בתמיה: ויאמר. נקל · כפעל עומד והקוף בצרי · ופירו' בתמיה והוא חסר הא התמה. כאלו אמר הנקל למה אמרת כי לריק יגעת וכי נקל הוא מהיותך לי עבד לא די לך בזה אף על פי שלא ישמעו אליך אנשי דורך די לך שעשית שליחותי · ועוד להקים את שבטי יעקב מנפילתם בגלות בין העמים ולא די לך שהתנבאת הטובה שאני עתיד להביא עליהם: ונצורי ישראל להשיב · פירוש להשיב אותם לקדמותם: ונצורי. פירוש חרבות · כמו ובנצורים ילינו: ונתתיך לאור גוים · פירוש כי נבואותיך יהיו לעתיד לאור גוים שיראו שיתקיימו נבואותיך וישובו לדרך טוב ויאירו בך להיות ישועתי עד קצה הארץ · כי בתשועת ישראל יהיו נושעים גם כן הגוים אחר מלחמת גוג ומגוג. כמו שאמר יבאו כל בשר להשתחוות לפני · ואמר והלכו גוים לאורך: כה אמר

כה אמר יהוה גאל ישראל קדושו לבזה נפש למתעב גוי
לעבד משלים מלכים יראו וקמו שרים וישתחוו למען יהוה אשר
נאמן קדש ישראל ויבחרך : כה אמר יהוה ויבחרך
בעת רצון עניתיך וביום ישועה עזרתיך ואצרך ואתנך לברית עם
להקים ארץ להנחיל נחלות שממות : לאמר לאסורים צאו לאשר
בחשך הגלו על דרכים ירעו ובכל שפיים מרעיתם : לא ירעבו ולא
יצמאו ולא יכם שרב ושמש כי מרחמם ינהגם ועל מבועי מים ינהלם
: ושמתי כל הרי לדרך ומסלתי ירמון : הנה אלה מרחוק יבאו והנה
אלה מצפון ומים ואלה מארץ סינים : רנו שמים וגילי ארץ ופצחו ופצחו
הרים רנה כי נחם יהוה עמו ועניו ירחם :

הפטרת עקב

ותאמר ציון עזבני יהוה
וארני שכחני : התשכח אשה עולה מרחם בן בטנה גם אלה
תשכחנה ואנכי לא אשכחך : הן על כפים חקתיך חומתיך נגדי
תמיד : מהרו בניך מהרסיך ומחריביך ממך יצאו : שאי סביב
עיניך וראי כלם נקבצו באו לך חי אני נאם יהוה כי כלם כעדי ת
תלבשי ותקשרים ככלה : כי חרבתיך ושממתיך וארץ הרסתך כי הריסתיך
עתה תצרי מיושב ורחקו מבלעיך : עוד יאמרו באזניך בני שכליך
צר לי המקום גשה לי ואשבה : ואמרת בלבבך מי ילד לי את אלה
ואני שכולה וגלמודה גלה וסורה ואלה מי גדל הן אני נשארתי לבדי
אלה איפה הם : כה אמר אדני יהוה הנה אשא אל גוים
ידי ואל עמים ארים נסי והביאו בניך בחצן ובנתיך על כתף תנשאנה
: והיו מלכים אמניך ושרותיהם מיניקתיך אפים ארץ ישתחוו לך
ועפר רגליך ילחכו וידעת כי אני יהוה אשר לא יבשו קוי :

כדנן אמר יי פריקיה דישראל קדישיה לדבסירין בני עממיא לדמטלטלין
ביני מלכותא לדהוו עבדין לשלטונין להון מלכין יחזון ויקומון ר
רברבין ויסגדון בדיל יי דמהימן קדישא דישראל ואתרעי בך : כדנן
אמר יי בעידן דאתון עבדין רעותי אנא מקביל צלותיכון וביום עקא
אנא מקים פורקן וסעיד לכון ואתקנינך ואתנינך לקיים עם לאקמא
צדיקיא דשכבין בעפרא לאחסנא ירותן דצדין : למימר לדאסירין
ביני עממיא פוקו ולדעגינין ביני מלכותא כבר בקבלא אתגלו לנהור
על אורחן ישרון ובכל ניגדין בית משריהון : לא יכפנון ולא יצהון
ולא ילקינון שרבא ושימשא ארי דעתיד לרחמא עליהון ידברינון ועל
מבועי מיא ישרינון : ואשוי כל טוריא כבישין קדמיהון כאורח וכבשיא
יתאמון : הא אלין מרחיק ייתון והא אלין מציפונא וממערבא ואלין
מארעא דרומא : שבחו שמיא ובועי ארעא ודוצו טוריא תושבחתא
ארי עתיד יי לנחמא עמי ועל עניתנוהי ירחים : ואמרת ציון סליק
שכינתי דיי מיני ויי רחקני : האפשר דתתנשי אתתא ברה מלרחמא
על בר מעהא אף אם אלין יתנשיין ומימרי לא ירחיקינך : הא כדעל
ידין את צירא קדמי שוריכי לקבלי תדירא : יוחון יתכנשון לגויך
בניכי מפגריך ומחרבך מיניך יגלון : זקופי ירושלם סחור סחור עינך
וחזא כל בני עם גלוותיך מתכנשין ואתן לגויך קיים אנא אמר יי ארי
כולהון ליך כלבוש דיקר ועובדיהון בגויך כקישוט כלתא : ארי
חרבותיך וצדיותיך וארעא מפגרותיך ארי כען תדחקין מיתיב וי
ויתרחקון מסלעמך : מכען יימרון חד חד בגויך בני עם גלוותיך עק
לי אתרא רווח לי ואתוב : ותימרין בלבך מן רבי לי ית אלין ואנא
תכלא ויהידא גלי ומטלטלא ואלין מן רבי הא אנא אשתארית בלחודי
אלין איכא הוו : כדנן אמר יי אלהים הא אגלי בעממיא גבורתי ועל
מלכותא ארים ניסי וייתון בנך בציבין ובנתך על פרון יתנטלן : ויהון מלכיא תורבינך ומלכוותהון משמשניך על אפיהון על ארעא ישתטחון למבעי מניך
ועפר ריגלך ילחכון ותדעין ארי אנא יי דלא יבהתון צדקיא דמסברין לפורקני :

היתנסיב

כה אמר ה'. גואל ישראל. מגלות העמים. כי עתידות הם אלה הפרשיות הבאות אחר זה : קדושו. שיתקדש בהם בנפלאות שיראה בהוציאו אותם מהגלות:
לבזה נפש. אמר הא' בעבור ישראל שהוא בזוי נפש ומתעב אותו כל גוי והוא עבד מכמה מושלים עוד יראה שיראוהו מלכים ויקומו מפניו ושרים וישתחוו לו :
למען ה' אשר נאמן. למען ה' שהוא בעזרת ישראל יעשו זה. כמו שאמר זכריה יחזיקו עשרה אנשים וגו'. נלכה עמכם כי שמענו אלהי' עמכם : אשר נאמן
בדברו ובהבטחתו שהבטיח את ישראל ולמען קדוש ישראל אשר בחר בך : כה אמ' ה' בעת רצון. יאמר האל לישראל בעת שתעשה רצוני אני עניתיך בזעקך
אלי מצרה אם באה עליך : וביום ישועה. פי' וביום שתהיה צריך לישועתי עזרתיך ואצרך. וכן אעשה בכל דור ודור שאשמרך מן הכליה אף על פי שאתם
חייבים לפעמים מכל מקום אצרך עד שאתנך לברית עם לקיום עם. כמו שאמר יקימך ה' לו לעם קדוש : להקים ארץ. פירוש להקים חרבות ארץ ישראל
ולהנחיל נחלות שהיו שממות כל זמן הגלות. וכן ת"י בעת רצון כמו שפירש בעדן דאתון עבדין רעותי אנא מקבל צלותכון וביום עקא אנא פריק וסעיד לכון.
ותרגם להקים ארץ לאקמא צדיקיא דשכבין בעפר' : לאמר לאסורים צאו. שהם בגלות כמו אסורים שאין להם כח לצאת מתחת ממשלת הגוים. וכן דמה
הגלות לחשך : ירעו. שימצאו בכל מקום ספקם בצאתם מהגלות : ובכל שפיים. מקומו' הגבוהים. וכן וילך שפי. וזכר שפיים כי אין דרך למצו' מרעה
לבהמו' בהרים כי אינם מקום מים כן המקומו' שלא ימצא בהם הולך דרך ספקו הם ימצאו בהם ספקם : לא ירעבו. בכל הדרך לא יהיה להם רעב וצמא כי
האל יזמין להם כי יפתח להם במדבר מעינות ויצמיח להם גם כן עצי מאכל עם פירותיהם. וזה דרך נס ופלא. כמו שאמר בצאתם ממצרים ארחנו נפלאות :
שרב. כמו אכלני חרב תרגו' שרבא : מבועי. שרשו נבע בכל מקום שילכו במדבר יהיו נובעים להם מים : ושמתי. כמו שאמר כל גיא ינשא וכל הר ובגעה
ישפלו. וזה יהיה כמשמעו דרך נס כדי שלא יעלו וירדו בדרכים. או הוא דרך משל רוצה לומר שלא ייגעו ולא יעפו בדרכים כי העליה והירידה תיגע ההולך והאל
יחזק כחם שלא ייעפו. ואמר הרי ומסלותי בכנוי המדבר והוא האל רוצה לומר שהוא יחדש הדרכים ההם במדברות מקום שאין שם דרך. כמו שאמר והיה שם
מסלול ודרך וגו' : הנה אלה. זכר ארבע הפאות שישראל מפוזרים בכולם. ואמר על פאת מזרח מרחוק לפי שארץ ישראל באמצע הישוב בקרוב והיא רחוקה
מפאת מזרח יותר כי היא נטה לפאת מערב בארץ. לפיכך אמר על מזרח מרחוק : ומים. הוא המערב : מארץ סינים. הוא הדרום. כמו שתרגם יונתן
מארע דרומא. כי הסינים שוכנים שם. והסיניים הוא מבני כנען. כמו שכתוב. ופירש רב סעדיה ז"ל אטראף בלפון : רנו שמים. דרך משל כאלו כל העולם
שמח בצאת ישראל מהגלות : ופצחו. כתוב יפצחו קרי והענין אחד. ופירוש הרמת קול בשמחה. וזכר הרי' בפני עצמם ואף על פי שהם בכלל ארץ לפי
שהם עיקר בריאת הארץ והחלק הקיים שבה. ועוד כי בהם המתכות : ותאמר ציון. זכר ציון לפי שהיא ראש ממלכת ישראל וכאלו העיר מתאוננת על בניה
שגלו ממנה. וכל ישראל בניה ולא יושביה לבד כי אליה היו באים כל ישראל לעבוד את ה' : עזבני. שכחני. אמרה זה לאורך הגלות הזה שידמה שעזבה האל
ושכחה : התשכח אשה עולה. בנה הקטן כי היא מרחמת עליו יותר בעבור שאין לו כח לבקש פרנסתו כמו הגדול. וכפל הענין ואמר מרחם בן בטנה.
וכן אמר גם כן על הקטן כמו עול וכן או בן יגח או בת יגח. אם בנים ואם בנות. אמר התשכח אשה עולה שלא תרחם בן בטנה זה לא יהיה : גם אלה
תשכחנה. פעמים שגם אלה הנשים תשכחנה בניהן כשים בהן מדת אכזריות כי ימצא בהן אבל אני הן מעטות אבל אני רחום ולא אשכחך לעולם : הן על כפים.
פירש רב סעדיה ז"ל כמו עננים וכן נשא לבבינו אל כפים. והנכון כמשמעו. וכן תרגם יונתן הא כיד על ידין את מצרה קדמי כאלו את חקוקה לפני שאזכרך
תמיד : חומותיך. פירוש חומותיך ההרוסות : מהרו. עבר במקום עתיד כמו ימהרו וכן הוא המנהג בנבואות ברוב : מהרסיך ומחריביך. והם הפושעים
יצאו ממך שיגלו שלא יהיה בך עוד רשע ופושע כי הם היו סבת ההריסה והחרבן : שאי סביב עיניך. כי מכל פאה יבאו כולם כל בניך מכל הפאות : חי אני.
א ההבטחה שלא תשוב אחור כמו בי נשבעתי בהקבץ כל ישר' אליך יהיו לך כמו העדי והקשורים לכלה : כי חרבותיך ושוממותיך. שאת דואגת עליהם לא תדאגי
עוד : כי עתה תצרי מיושב. כל החרבות והשוממות יהיו מיושבות עד שתצרי מרוב יושבים : תצרי. תדחקי : ורחקו מבלעיך. משחיתיך ירחקו בקצה
הארץ שלא יבא עוד בגבוליך משחית : עוד. שכליך. שאת שכולה מהם יהיו רבים בתוכך עד שיאמר כל אחד לחברו צר לי המקום גשה לי ואשבה. כלומר
גש הלאה בעבורי שאוכל לשבת כל כך יהיו רבים היושבי'. ויונתן תרגם רוח לי ואתיב : ואמרת. גלמודה. יחידה : גולה וסורה. מגר בניה שגלו וסרו
ממנה וכן כאלה נוטלת עליה : וסורה שם תאר כמו וסורי בארץ יכתבו : איפה הם. מאיפה כלומר מאיזה מקום באו. או פירוש איפה היו : כה אמר.
בחצן. זרוע או כנף הבגד וכן חצני נערתי : והיו. אמניך. מגדליך כמו כאשר ישא האומן את היונק : וידעת. אז תדעי כי אני ה' ובידי הכל להשפיל
ולהרים ואם היית שפלה ימים רבים תהיי רמה על כל העמים ואני הוא אשר לא יבושו קוי כי אם קויתם אותי ימים רבים בגלות לא אבדה תקותכם ולא יהיה לכם
עוד בשת מן האמות שהיו אומרים כי אין לכם תקוה :

היקח מגבור.

היקח מגבור מלקוח ואם שבי צדיק ימלט: כי
כה אמר יהוה גם שבי גבור יקח ומלקוח עריץ ימלט ואת יריבך
אנכי אריב ואת בניך אנכי אושיע: והאכלתי את מוניך את
בשרם וכעסיס דמם ישכרון וידעו כל בשר כי אני יהוה מושיעך
נ וגאלך אביר יעקב: כה אמר יהוה אי
זה ספר כריתות אמכם אשר שלחתיה או מי מנושי אשר מכרתי א
אתכם לו הן בעונתיכם נמכרתם ובפשעיכם שלחה אמכם: מדוע
באתי ואין איש קראתי ואין עונה הקצור קצרה ידי מפדות ואם
אין בי כח להציל הן בגערתי אחריב ים אשים נהרות מדבר תבאש
דגתם מאין מים ותמת בצמא: אלביש שמים קדרות ושק אשים
כסותם: אדני יהוה נתן לי לשון למודים לדעת לעות
את יעף דבר יעיר בבקר בבקר יעיר לי אזן לשמע כלמודים:
אדני יהוה פתח לי אזן ואנכי לא מריתי אחור לא נסוגתי: גוי נתתי
למכים ולחיי למרטים פני לא הסתרתי מכלמות ורק: ואדני יהוה
יעזר לי על כן לא נכלמתי על כן שמתי פני כחלמיש ואדע כי לא א
אבוש: קרוב מצדיקי מי יריב אתי נעמדה יחד מי בעל משפטי יגש אלי

היתנסיב מגברא עדי ואם דשבו זכאין ישתזיב: ארי כדנן אמר יי אף
דשבו גברין אתיב ודעדו תקיפין אשיזיב וית פורענותיך אנא אתפרע
וית בנך אנא אפרוק: ואתין ית כסר דהוו מונן ליך מיכל לכל עופא
דשמיא וכמא דמתרוון מן חמרא מרית כן חית ברא מדמהון תתרוי
וידעון כל בני בסרא ארי אנא יי פרקיך ומשזביך תקיפא דיעקב:
כדנן אמר יי אידא היא אגרת פיטורין דיהבית לכנישתכון ארי
ב אתרחקת או מן גבר די ליה חובא קדמי דזבנית יתכון ליה הא
בחוביכון אזדבנתון ובמרדיכון אתרחקת כנשתכון: מא דין שלחית
נביי ולא תבו אתנביאו ולא קבילו האתקפדא אתקפדת גבורתי
מלמיפרוק ואם לית קדמי חיל לשיזבא הא במזופתי אחריב ימא
אשוי נהרין מדברא יסרון נוניהון מבלי מיא וימותון בצהותא: אכסי
שמיא כרבקבלא וכסקא אשוי כסותהון: יי אלהים יהב לי לשן דמלפין
להודעא לאלפא לצדיקיא דמשלהן לפתגמי אוריתיה חוכמא בכן
בצפר בצפר מקדים לשלחא נביוהי מאים יתפתחן אודני חייביא
ויקבלון אולפן: יי אלהים שלחני לאתנבאה ואנא לא סרבית לאחורא
לא אסתחרית: גבי יהבית למחן ולסתי למורטין אפי לא טמרית
מאתכנעו ורוקי: ויי אלהים סעיד לי על כן לא אתכנעית על כן שויתי
אפי תקיפין כטינרא וידענא ארי לא אבהית: קריבא זכותי מן ידין
עמי נקום כחדא מן בעיל דיני יתקרב לותי: הא יי

היקח מגבור. אלה הם דברי האומות איך יוקח מגבור מלקוח שלקח: ועוד כי הוא שבי צדיק כי בצדק ובמשפט לקחו איך ימלט מידו משני פנים האחד שהוא
גבור והאחד שהוא צדיק בשביו כן ישראל איך יצאו מתחת רשותינו: כי כה. ענה הקדוש ברוך הוא: גם שבי גבור יוקח. כי אני גבור מכם שאקחנו מידכם.
ומה שאמרו צדיק אינו כי אם עריץ כי בכח ובעריצות לקחתם אותו לא בצדק ובמשפט כך פירשו אדוני אבי ז"ל: יריבך. שם תאר והיו"ד נוספת כיו"ד יקום.
כלומר המריב אותך בגלות ואוסיב בניך מתוכם: והאכלתי את מוניך. אונסיך. כמו ולא יונו עוד נשיאי עמי ותרגומו ולא יכסון: את בשרם. על דרך אים
בשר זרועו יאכלו: וכעסיס. יין ענבי' או יין רמוני' נקרא כן לפי שיוצא על ידי סחיטה וכתישה מן ועסותם רשעי' וכן מעסים רמונים יטפו ההרי' עסים: דיס
מרגום. ותרגם יונתן ית בסר דהוו מונן לך למיכל לעוף שמיא וכמה דמתרוי מחמר חדת כן חיות ברא מדמהון תתרוי: כה אמר ה' אי זה ספר כריתות אמכם.
הנה אמר ירמיהו שלחתיה ואתן את ספר כריתותיה אליה. פירשו המפרשים כי ירמיה דבר כנגד עשרת השבטים שנתן להם ספר כריתות שלא יהיה מהם עוד
מלך כי בקבוץ גליות נאמר ועבדי דוד נשיא להם. ואמר ולא יחצו עוד לשתי ממלכות. אבל ליהודה לא נתן ספר כריתות אלא כבעל שמוכיח אשתו מביתו שקשה
עליה אבל לא נתן לה ספר כריתות לפי שעתיד להחזיר' אליו כן יהודה עתיד להחזיר המלכות לו. ונוכל לפרש גם כן לפי שעשרת השבטי' לא שבו בשוב הגלות
מבבל ועוד שמשגלו לא יצאו ממקום גלותם ואורך להם הגלות מאד הרי הם כאלו נתן להם ספר כריתות ובני יהודה שבו לארצם אח' שבעי' שנה. וישבו בארצם
ארבע מאות ועשרי' שנה. ואף על פי שיהודה לא גלה עדין הנביא דבר על העתיד ונחמה שמנחם את ישראל שהם בזה הגלות שישובו כי לא נמכרו כי אם
בעונותיהם ובשובם אל האל ישיב שבותם. ואמר כנגד יהודה אי זה ספר כריתות: כלומר כי קרובים אתם לשוב אלי כאשר שבתם פעם אחרת כי אין
ביני וביניכם ספר כריתות ובשובכם ישובו גם כן שאר השבטים כי דוד ימלוך על ישראל כלו. וכן אמר יחזקאל הנה אני לוקח את עץ יהודה אשר ביד אפרים
ושבטי ישראל חבריו ונתתי אותם עליו את עץ יהודה ועשיתים לעץ אחד. ואף על פי שנתן להם ספר כריתות כבר היה הכריתות גדול ואורך גלותם מאד והנה
ישיב אותם עם שבט יהודה. והאם היא הכנסת והכלל והבנים הם הפרט והנה לא נמכרתם ואינכם צריכים לכסף בפדותכם אלא עונותיכם היו דמי המכירה
והתשובה תהיה כסף הפדות: מדוע. אתם מעכבים הגאולה כי אני מזומן לקבל אתכם בתשובה אם תשובו. ולמה היה זה כי באתי ואין איש עונה אלי:
קראתי. שובו אלי ואשובה אליכם: ואין עונה. מכם: הקצור קצרה ידי מפדות. וכי חשבתם לאורך גלותכם כי לקוצר ידי הוא זה שלא פדיתי אתכם
עד עתה אין זה אלא בשבילכם שלא שבתם אלי. והביאה והקריאה הם דברי הנביאים כמו שכתבנו בכמה מקומות כי האל מקבל השבים בכל עת קראם אליו
בלב שלם הוא קרוב אליהם ונכון לקבלם: הן בגערתי. איך תחשבו כי מקוצר ידי הוא זה שלא גאלתם עד עתה והנה אחריב הים בגערתי כמו שעשיתי
בים סוף בגערה לבד. וכן כתיב ויגער בים סוף ויחרב. והגערה הוא שהוליך רוח קדים עזה את הים לחרבה: אשים נהרות מדבר. כשארצה אוביש
הנהרות כמו שעשיתי בירדן שהובשתי אותו עד שעברו ישראל וממקום המעבר עד הים יבש הנהר כמו שאמר והיורדים על ים הערבה ים המלח תמו נכרתו
והנה מתה הדגה שהיתה בנהר כשתמו המים ובאשה. ומה שאמר על הירדן נהרות והוא אחד מפני נהרות אחרים הנשפכים לתוכו. וכן אמר על זה אתה
הובשת נהרות איתן. כמו שפרשתי בספר תהלים: אלביש. וכן עשיתי במצרים בהפסד האויר להם שהלבשתי להם השמים קדרות שהיה להם חשך שלשת
ימים: ושק אשים כסותם. כאלו שק היה כסותם שלא ראו אור. והשק הוא שחור ועם כל זה עשיתי כן אוכל לעשות להוציאכם מהגלו' ואעפ"י שאתם בתוך
עמי' רבים. חבר המים והאויר לפי שהם יסודות ואם ביסודות יעשה חפצו כל שכן בנבראים מהם. ויש לפרש עוד אלביש שמים קדרות על קדרות השמש והירח.
או על העננים כמו שנאמר עליהם והשמים התקדרו עננים ורוח. אלא שנכון הוא לפרש הכל במה שעשה בעבור ישראל. ויתכן לפרש הפסוקים האלה דרך משל
דמה טובות העמים שהיה להם בשפע כמו הים והנהרות. ואמר שיחריב אותם ויוביש אותם כלומר שיפסיק טובתם בעבור הרעה שעשו לישראל. והענין כמו
שפרשנו בפסוק ושמתי נהרות לאיים ואגמים אוביש: אדני אלהים. אלה דברי הנביא אומרם על עצמו. אמר נתן לי לשון למודים לשון חכמים מורגלים בלשון
כמו למוד מדבר. וכן אמר למעלה וישם פי כחרב חדה. שתקן לשוני לדבר בחות מהרה כאדם הרגיל בדבר לדעת דברי השם ולעות בו את מי שהוא עיף.
ר"ל צמא לשמוע את דבר ה' כמו לשתות היעף במדבר ר"ל הצמא. וכן בארץ ציה ועיף בלי מים. ופי' לעות לאמר דבר בעתו: יעיר בבקר בבקר. אולי היו
נבואותיו במראות הלילה והיה כאלו האל מעירו בבקר והנבואה. או פי' בבקר בבקר יום אחר יום כי לא היתה הפסקה בנבואתו שיהיה בלא נבואה חדש או
ימים: יעיר לי אזן. הנה תקן פי לדבר ואזני לשמוע כלמודים. כמו שאמר ה' אלהים נתן לי לשון למודים: אדני אלהים. אמר שני פעמים ה' אלהים ועוד
אמר וה' אלהים. הן ה' אלהים. לפי שהיה מדבר על הנבואה והנבואה תבא לנביא באמצעות המלאכים הנקראים אלהים: לא מריתי. ללכת בשליחותו
ולא נסוגותי אחור שלא אלך אלא אמרתי הנני שלחני: גוי. ואף על פי שאתבזה בעבור השליחות לא נמנעתי בעבור זה אלא ברצון הלכתי ואין זה כדברי
ירמיה שאמר ואמרתי לא אזכרנו וגומר. ומה שאמר גוי נתתי למכים אפשר שהיה זה אבל לא מצאנו זה בכתוב. ואפשר שיהיה פי' הפסוק כן אפי' היו מכים
ומורטים אותי אני אקבל ברצון לאהבת האל: למרטים. מורטים שער לחייו וזקנו: ואדני אלהים יעזור לי. אם הכו אותי. ואמר יעזור לי שלא יתנכו בידם
להמיתני. ואם לא הכוהו פי' יעזור לי בהקים דברי נבואתי על כן לא נכלמתי באמרי בפרהסיא דברי נבואתי כי ידעתי כי לא אבוש כי יתקיימו דברי: כחלמיש.
פי' האבן החזק: קרוב מצדיקי. שיצדיק דברי ויעשה אותם אמת וקרוב הוא אלי תמיד הוא מחדש נבואות אלי גם טוכח הוא אלי תמיד על כל פנים יקיי' אותם
אם לא יעשו הם תשובה שתשוב אחור דברו וינחם על הרעה. או פי' קרוב כי בקרוב יצדיק דברי: מי יריב אתי. שלא יהיה כמו שנבאתי:
הן ה'

הא יי אלהים סעיד לי מן הוא די יחייבינני הא כולהון כלבושא דבלי
דעשא אכיל ליה: מן בכון מדחליא דייי די שמע בקל עבדוהי נבייא
דעבד אוריתא בעקא כגבר די מהליך בקבלא ולית זיהור ליה מתרחיץ
בשמא דייי ומסתמיך על פורקנא דאלהיה: הא כולכון מגרן כאישא
מתקפי חרב אזילו פילו באישא דגריתון ובחרב דתקיפתון מימרי
הות דא לכון לתקלתכון תתובון: קבילו למימרי רדפי קושטא דבען
אולפן מן קדם יי אסתכלו דכחציבא מטינרא אתחצבתון וכפסולא
דמגוב ריקן אתפסלתון: אסתכלו באברהם אבוכון ובשרה
דאעדיאתכון ארי חד הוה אברהם יחידאי בעלמא קריבתיה לפולחני
וברכתיה ואסגיתיה: ארי עתיד יי לנחמא ציון לנחמא כל חרבתהא
וישוי מדברהא כעדן ומישרהא כגינתא דייי ביע וחידוא ישתכח בה
מעלי תודתא וקל דמשבחין: קבילו למימרי עמי וכנישתא לפולחני
אצית ארי אוריתא מן קדמי תיפוק ודיני כניהור לניהור עממין אגלי:
קריב זכותי נפק פורקני ובתקוף דרע גבורתי עממי יתדנון למימרי
נגון יסברון ולתקוף דרע גבורתי יכתרון: זקופו לשמיא עיניכון
ואסתכלו בארעא מלרע ארי שמיא כתננא דעדי כן יעידון וארעא
ככסות דבליא כן תבלי ויתבהא אף אינון הא כן ימותון ופורקני לעלם
יהי וזכותי לא תתעכב: קבילו למימרי ידעי קושטא עמא דאולפן
אוריתי בלבהון לא תדחלון מחיסודי בני אנשא ומאתרברבותהון לא
תתברון: ארי כלבושא דאכיל ליה עשא וכעמרא דאחיד ביה רקבא
וזכותי לעלם תהי ופורקני לדר דרין: אתגלא אתגלא לבשי תקוף
גבורא מן קדם יי אתגלא כיומי קדם דריא מלקדמין הלא ברילך
כנשתא דישראל תברית גבריא שיציתי פרעה ומשיריתיה דהוו תקיפין
כתנינא: הלא ברילך כנשתא דישראל אחריבית ימא מי תהום רבה שויתי עומקי ימא אורח למיגז משיזביא:
ופריקיא

הן אדני יהוה יעזר לי מי הוא ירשיעני הן כלם כבגד יבלו עש
יאכלם: מי בכם ירא יהוה שמע בקול עבדו
אשר הלך חשכים ואין נגה לו יבטח בשם יהוה וישען באלהיו:
הן כלכם קדחי אש מאזרי זיקות לכו באור אשכם ובזיקות בערתם
מידי היתה זאת לכם למעצבה תשכבון:
נא שמעו אלי רדפי צדק מבקשי יהוה הביטו אל צור חצבתם ואל
מקבת בור נקרתם: הביטו אל אברהם אביכם ואל שרה תחוללכם
כי אחד קראתיו ואברכהו וארבהו: כי נחם יהוה ציון נחם כל
חרבתיה וישם מדברה כעדן וערבתה כגן יהוה ששון ושמחה י
ע״כ ימצא בה תודה וקול זמרה: הקשיבו אלי
עמי ולאומי אלי האזינו כי תורה מאתי תצא ומשפטי לאור עמים
ארגיע: קרוב צדקי יצא ישעי וזרעי עמים ישפטו אלי איים יקוו
ואל זרעי ייחלון: שאו לשמים עיניכם והביטו אל הארץ מתחת כי
שמים כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה וישביה כמו כן ימותון ו
וישועתי לעולם תהיה וצדקתי לא תחת:
שמעו אלי ידעי צדק עם תורתי בלבם אל תיראו חרפת אנוש ז
ומגדפתם אל תחתו: כי כבגד יאכלם עש וכצמר יאכלם סס וצדקתי
לעולם תהיה וישועתי לדור דורים:
עורי עורי לבשי עז זרוע יהוה עורי כימי קדם דורות עולמים הלא
את היא המחצבת רהב מחוללת תנין: הלא את היא המחרבת
ים מי תהום רבה השמה מעמקי ים דרך לעבר גאולים:

הן ה' אלהים. מי הוא ירשיעני בדבריו ולא אמר מי שלא ימצא מי שירשיעהו כי רבים היו מרשיעים אותו אלא אמר מי הוא שירשיעני כבגד יבלו. ופי' ירשיעני
כמו והרשיעו את הרשע. אשר ירשיעון אלהים: כלם. כל העומדים כנגדי לסתור את דברי: מי בכם. אחר שהם מרשיעים אותי מי שהוא בכם ירא את
ה' ישמע אלי וגם מאשר הלכו בחשך עד עתה ישוב מדרכו הרעה ויבטח בשם ה' וטוב לו: הן כלכם. רוצה לומר רובכם. כי באמת יראי האל היו בהם אף
אותם שהיה קורא להם אשר הלך חשכים שישובו לו אמר ידעתי שלא תשובו כי כלכם אתם שהייתם בדרך רעה עד עתה קודחי אש אתם ר"ל קודחי אש באף האל.
כמו כי אש קדחה באפי אבל אותו פעל עומד וזה פעל יוצא: וכן יוצא כי אש קדחתם באפי. מאזרי זיקות. זיקות הם ניצוצי האש. ויונתן תרגם מגרן כאשתא.
כתרגום והשלחתי בכם ואגרי בכון: לכו באור אשכם. אש בערתם ואותו האש תאכלכם. כי העון יכלה אתכם: מידי היתה זאת. הרעה לכם שתשכבון
למעצבה. והשכיבה הזאת שאמר כמו שכיבת החולי או המות. כלומר שלא יהיה בכם כח לקום לפני אויביכם: אשכם. האלף בסגול והשין רפה: שמעו
דבר ה'. כנגד הטובים יראי ה'. הביטו אל צור חצבתם. פי' חצבתם ממנו. זה אברהם: ואל מקבת בור נקרתם. נקרתם בו וזהו שרה. דמה רחם האשה
לבור. ופי' מקבת נקיבת הבור. כאלו אמר אל בור נקובה שנקרתם בה ממנה. והחכם רבי משה בן עזרא פי' בור שרה. כי הוא הנפעלה. והמקבת אברהם
כי הוא הכלי הפועל בבור: נקרתם. מן העיני האנשים ההם תנקר: הביטו. עתה פי' המשל: תחוללכם. תחולל אתכם. ותחולל עתיד במקום עבר
כאלו אמר חוללה אתכם. ועניינו מן חיל כיולדה. אמר הביטו אליהם ולכו בדרכיהם וראו מה עשיתי להם: כי אחד קראתיו. ואמרתי לו לך מארצך וממולדתך.
אחד היה ואחר כן ברכתיו והרביתיו. ומה שסמך לענין זה נחמת ציון פי' אא"ז ז"ל בעבור כי בזמן שנואשו שניהם מהיות להם בן לעת זקנתם אז פקדתי' ונתתי
להם בן. כן ישראל אחר שיארך גלותם מאד עד שיהיו נואשים מן הגאולה אז יפקדם האל ויוציאם מן הגלות: ואברכהו וארבהו. עתיד במקום עבר כי
וארבהו בשוא וכן ואברכהו פתח הוי"ו שהוא במקום שוא: כי נחם ה' ציון. זכר ציון כי היא עיקר המלכות: וערבתה. כמו מדברה וכן במדבר בערבה.
והדומים להם. ואמר נחם וישם עבר במקום עתיד כמנהג הנבואות ברוב: הקשיבו. ולאומי. בוי"ו עם הדגש. והדומים לו כתבנו בספר מכלל: כי
תורה מאתי תצא. כמו שאמר בתחילת הספר כי מציון תצא תורה. כי המלך המשיח יורה העמים ללכת בדרכי ה'. וזה יהיה אחר מלחמת גוג ומגוג: ומשפטי.
כמו שאמר שם ושפט בין הגוים: לאור עמי'. שיאיר עיניהם בדרכי ה' וישפוט ביניהם ויוכיחם שיהיו בשלום זה עם זה. כמו שאמר וכתתו חרבותיהם לאתים
וגו'. וזהו שאמר ארגיע. כלו' אניחם ואשקיטם מעל חמתי או ממלחמה. או פירוש לאור העמי' ארגיע לכם ומשפטי להם. כלומר שאעשה משפט בהם:
קרוב צדקי. אם ישמעו אלי בני הגלות קרוב הוא צדקי לבא: ויצא. הרי הוא כאלו יבא. וכן אמר כי קרובה ישועתי לבא: וזרועי עמים ישפטו. זהו מלחמת
גוג ומגוג. ואמר וזרועי בלשון רבים לרוב הנקמה שיעשה בהם כאדם המכה בשתי ידיו: אלי איים יקוו. יושבי איים יקוו אלי מהיום ההוא והלאה: ואל
זרועי. שאשמור אותם ביד ימיני: שאו. אם הפסוק הזה כשמעו איך יאמר ותשועתי לעולם תהיה ואם העולם יאבד איך תהיה ישועה וצדקה אם אין העולם
נברא. ואא"ז ז"ל פירש זה יהיה ולא יהיה זה. והוא על דרך הפלגה כלומ' קודם יחריב העולם משאני אבטל ישועתי וצדקתי. וכמו שאלו קיימים כן תהיה ישועתי
קיימת. וכן אמר ירמיהו הנביא אם ימושו החקים האלה מלפני גם זרע ישראל ישבתו מהיות גוי לפני. והחכם ר' אברהם בן עזרא כתב כן מזה הפסוק למדו
אנשי תושיה כי נשמת האדם עומדת ודברם אמת והשמים הוא הרקיע והארץ היא המיושבת וישועת האדם וצדקתו לעולם עומדת. ר"ל כי האויר יקרה לו
הפסד ושנוי. וכן הארץ כמו רעש הארץ וכפל ההרים ויבא מזה הפסד הישוב: ויושביה. כמו כן ימותון. ולעפ"ד שהם מד' יסודות זכר השנים כי באויר הם
חיי הגוף ויסוד הגוף הוא העפר. וכן אמר כי עפר אתה ואל עפר תשוב. אבל הנשמה החכמה לעולם תחיה לא תמות. והרב הגדול ר' משה בר מימון ז"ל פי'
דרך משל על אבוד האומות והמרעים לישראל. אמ' ראו איך נתתכו השמים ההם ושממה הארץ ההיא וימות מי שעליה ואתם נעדרים. כאלו אמר שהם אשר מלאו
את הארץ והיה נחשב בהם העמידה והקיום כשמים. על דרך משל ונמשל אבדו מהר וכלו ככלות העשן ועניניה' הקיימים בקיימות הארץ יאבדו העניני' ההם
כאבוד הבגד הבלה: נמלחו. ענין השחתה. וכן ארץ מלחה לא תשב. והוא עבר במקום עתיד: תחת. תשבר. כמו אל תירא ואל תחת: שמעו.
אמר עוד כנגד בני הגלות. וכפל הענין במש"א שאדם בו קצת הענין: תורתי בלבם. אות שתורתי בלבם לא בפיהם לבד כי הם יראו הישועה: חרפת
אנוש. שמחרפים אותם האומות על אחור הגלות. וכן אמר כל היום כלמתי נגדי וגו': ומגדופתם. גדופה כמו חרפה: כי כבגד. זה הפסוק מסייע פי'
הרמב"ם ז"ל: יאכלם. הכנוי לאומות. כלומר יאכל אותם הרע הבא עליה' כמו הבגד שיאכל אותו העש. וסס הוא אחי עש ובערבי יקרא סוס כי הם יאבדו מן
הארץ ואתם תהיו בה לעולם בצדקתי וישועתי שאתן לכם: עורי עורי. שניהם מלרע: לבשי עוז. דרך משל כמו גאות לבש: עורי. זה מלעיל: כימי
קדם. במצרים: עולמים. זה ימים רבים וזמנים ארוכים שעברו: הלא רהב. זה מצרים. וכן אזכיר רהב ובבל. ואמר המחצבת שהכה אותם בעשר
מכות: מחוללת. מגזרת חיל כיולדה: תנין. זה פרעה. וכן אמר התנים הגדול הרובץ בתוך יאוריו: הלא את היא המחרבת ים. זה ים סוף. כמו
שאמר וישם את הים לחרבה. ושנה הענין ושלש במלות שונות: השמה. מלעיל בשני ששין כי הוא פעל עבר והוא במקום אשר שמה. וכן הבאה מכרימה
שבנים. אשר באה. כי לא תבא הא הידיעה על העוברים:

ופרוש׳

ופדויי יהוה ישובון ובאו ציון ברנה ושמחת עולם על ראשם ששון
ושמחה ישיגון נסו יגון ואנחה:
הפטרת שפטים אנכי אנכי הוא מנחמכם מי את ותיראי מאנוש ימות ומבן אדם
חציר ינתן: ותשכח יהוה עשך נוטה שמים ויסד ארץ ותפחד תמיד
כל היום מפני חמת המציק אשר כונן להשחית ואיה חמת המציק:
מהר צעה להפתח ולא ימות לשחת ולא יחסר לחמו: ואנכי יהוה
רוגע אלהיך רגע הים ויהמו גליו יהוה צבאות שמו: ואשם דברי בפיך
ואשים ובצל ידי כסיתיך לנטע שמים וליסד ארץ ולאמר לציון עמי אתה:
התעוררי התעוררי קומי ירושלם אשר
שתית מיד יהוה את כוס חמתו את קבעת כוס התרעלה שתית מצית
ז אין מנהל לה מכל בנים ילדה ואין מחזיק בידה מכל בנים גדלה:
שתים הנה קראתיך מי ינוד לך השד והשבר והרעב והחרב מי א
אנחמך: בניך עלפו שכבו בראש כל חוצות כתוא מכמר המלאים
חמת יהוה גערת אלהיך: לכן שמעי נא זאת עניה ושכרת ולא מיין:
כה אמר אדניך יהוה ואלהיך יריב עמו
הנה לקחתי מידך את כוס התרעלה את קבעת כוס חמתי לא תוסיפי
לשתותה עוד: ושמתיה ביד מוגיך אשר אמרו לנפשך שחי ונעברה
ותשימי כארץ גוך וכחוץ לעברים:
גב עורי עורי לבשי עזך ציון לבשי בגדי תפארתך ירושלם עיר הקדש
כי לא יוסיף יבא בך עוד ערל וטמא: התנערי מעפר קומי שבי
התפתחו ירושלם התפתחו מוסרי צוארך שביה בת ציון:

ופריקיא דיי יתכנשון מביני גלותהון ויעלון לציון בתושבחתא
וחדות עלם תהי להון דלא פסקא ועגן יקר יהי מטל על רישיהון ביע
וחדוא ישכחון ויסוף מנהון מבית ישראל דוונא ותינחתא: אנא
אנא הוא מנחמכון ממן אתון דחלין מאנשא דמאית ומבר אנשא ד
דכעסבא חשיב: ואתנשיתא פולחנא דיי דעבדך דתלא שמיא ושכליל
ארעא ודחלתא תדירא כל יומא מן קדם חמת מעיקא כמא דמתקנין
לחבלא וכען אן היא חמת מעיקא: סוחי פורענא לאתגלאה ולא
ימותון צדיקיא לחבלא ולא יחסרון מזוניהון: ואנא יי אלהך דנזיף
בימא והמן גלוהי יי צבאות שמיה: ושויתי פתגמי בפומך ובטלל
גבורתי אגינית עלך לקיימא דאמיר עליהון דיסגון ככוכבי שמיא
ולשכללא כנישתא דאמר עליהון דיסגון כעפרא דארעא ולמימר לדדיירין
בציון עמי אתון: אתרבא אתרבא קומי ירושלם דקבילת מן קדם
יי ית כסא דחימתיה ית פיילי כסא דילווטא שתית אעדית: לית דמנחם
לה מכל בנין דילידת ולית דמתקף בידה מכל בנין דרביית: תרתין
עקן אתאה עלך ירושלם לא יכלית למיקם אף כד ארבע ייתין עלך
ביזא ותברא וכפנא וחרבא לית די מנחמנך אלהן אנא: בנך יהון
מטרפין רמן בריש כל שוקיא כמרזקי מצדן מלין חימתא מן קדם יי
מזופיתא מן קדם אלהך: בכן שמעי כען דא מטלטלתא דרויא מן עקא
ולא מן חמר: כדנן אמר ריבוניך יי ואלהך דעתיד למעבד פורענות
דין עמיה הא קבלית מן ידיך ית כסא דילווטא ית פיילי כסא דחימתי
לא תוסיפין למשתה עוד: ואמסרינה ביד דהוו מונן ליך דהוו אמרין
לנפשיך אמאיכי ונעידי ואמאיכת כארעא יקריך והוית כשוק לעדן:
אתגלא אתגלא לבשי תוקפיך ציון לבשי לבושי תושבחתיך ירושלם
קרתא דקודשא ארי לא יוספון דיעדון עוד ביך ערלין ומסאבין: אתנפצי מעפרא קומי תיבי על כורסי יקרא ירושלם אתפסקו תנקי צווריכון שבויי כנשתא דציון:

ופדויי. כמו שעשית מקדם כן תעשה עוד עם גלות ישראל. ועוד כמו שעברו גאולים ובאו לארצם כן פדויי ה' ישובון מהגלות: ובאו ציון ברנה. וי"ו ופדויי
במקום כן. כי יש וי"ו להשוות דברי' כמו שכתוב בספר מכלל. וכן וי"ו ושפתי רננות יהלל פירושו כמו שפירשנו בספר תילים. וכן ושמועה טובה תדשן עצם.
ובספר משלי כמו אלה הווי"ן רבים: ושמחת עולם על ראשם. דרך משל כי ילכו קוממיות ראשם נשוי בשמחה: ישיגו נסו. ושל מעלה מזה בפרשה תזקו ידים
ישיגון נסו ושם כתבנו הסימן שהוא וי"ו כון: אנכי אנכי הוא מנחמכם. אמר מנחמכם לשון רבים ואמר מי את ותיראי לשון נקבה ואחר כך אמ' ותשכח ותפחד
לשון זכר כי כן מנהג המקרא כשמדבר כנגד כנסת ישראל כשמדבר בלשון רבים מדבר כנגד הפרטים וכשמדבר בלשון יחיד מדבר כנגד הכלל וכשמדבר
בלשון נקבה מדבר כנגד הכנסה: ימו'. כי בן תמות הוא ואם יבא לך היום לא יבא לך מחר: חציר. פירוש כחציר. וכן גור אריה יהודה והדומי' לו רבי': ותשכח.
ואחר שהוא בורא העול' היה לך לחשוב כי יש כח בידו להצילך מיד בן אדם ואיך פחדת מבן אדם ולא זכרת הא' שאם תשוב אליו ותבקש מלפניו הוא יצילך מידו:
נוטה ויוסד. פירשתים כמה פעמים: אשר כונן להשחית. ולמה אתה מפחד ממנו טוב לאל ולא תפחד ממנו כי בן אדם אם עלתה חמתו וכונן להשחית לא
יעשה ולא יספיק לו כדבר סנחריב ואיה חמתו הלכה כענן: מהר צועה. לא תזיקך חמת המציק כי עתה ימהר הגולה להפתח מבית גלות והוא ישראל שהוא
גולה בין העמים. ולשון צועה הוא ענין טלטול ונוע ממקום למקום יש בטלטול השבי ויש בטלטול אחר. וכן לשון גלות כי גולה אתה למקומך אינו טלטול השבי.
ולשון צועה יש בו פעל עומד כמו זה מהר צועה. וכן את צועה זונה. ויש שהוא פעל יוצא כמו ושלחתי לו צועים וצעוהו צועה ברוב כחו: ולא ימות לשחת.
לא ימות בגלות שהוא לו כמו קבר. ועל הכלל מדבר כי אם ימותון בגלות יחידים יעלו בתחית המתים. אבל באמרו ולא ימות על הכלל יאמר. כלומר שלא ישאר
שם כי על כל פנים יצא ויפתח ממאסר הגלות: ולא יחסר לחמו. בעודו בגלות אף על פי שהוא שבוי האל מזמין להם בין הגוים אויביהם ושוביהם טרפם
וברכם בכבוד. או פירוש ולא יחסר לחמו בצאתו מהגלות בדרך כמו שאמר לא ירעבו ולא יצמאו. ובדרש מפרש הפסוק כן איך תפחד מבן אדם שימות והנה
בעודו בחיים הוא דבר חלום מאד אפילו נקביו קשים עליו צריך למהר הוא ולהפתח בהלוך המעים כדי שלא ימות לשחת. וכיון שמאחר להפתח צריך למזונות
שלא יחסר לחמו ימות. ויונתן תרגם כן מוחי פורענותא לאתגלאה ולא ימותון צדיקיא לחבלא ולא יפסקון מזוניהון: ואנכי ה'. שיש בידי כח להוציאך מהגלו'
ואנכי רגע הים כל שכן שאגער בעמים המחזיקים בכם: רוגע. תרגם יונתן כמו גוער דנזיף בימא. ויש לפרשו כמו בוקע. וכן עורי רגע וימאס. בכחו רגע
הים. והנה גערתי בי' סוף לעברכם: ויהמו גליו. במקום הבקיעה. ולא יכלו לעבור עד שעברו ישראל. וכן והמו גליו ולא יכלו: ה' צבאו' שמו. והוא אדון
צבאות מעלה ומטה ובידו הכל: ואשים. הנה שמתי דברי בפיך להיות לי לעם. וכן ודברי אשר שמתי בפיך: ובצל ידי כסיתיך. שלא יוכלו העמים לכלותך
בגלות כל זמן שיהיו דברי בפיך ובלבבך כי לא שמתי אותם בפיך אלא להיותם בלבבך לעשותם כמו שאמר בפיך ובלבבך לעשותו: לנטוע שמים. וכל זה
אכסה עליך בגלות עד שיבא עת לנטוע שמים וליסוד ארץ וזהו קבוץ גליות שיהיו ישראל עולם חדש. וכן אמר הנני בורא השמים החדשים והארץ החדשה
ולא תזכרנה הראשונות וגו': ולאמר לציון עמי אתה. פירוש לבני ציון וזכר ציון כי היא עקר המלכות. ויונתן תרגם לקיימ' עמא דאמיר עליהון דיסגון
ככוכבי שמיא ולשכללא כנשתא דאמיר עליהון דיסגון כעפרא דארעא ולמימר לדיירין בציון עמי אתון: התעוררי. קבעת. שמרי הכוס: התרעלה. הרעדה. או
פירושו סם המות אמר די לך בגלות כבר שתית כוס התרעלה עד השמרים גם מצית אותה עד שלא נשאר בכוס אפילו טפה כלומר כל הרעות הכתובות הגיעו
עליך ודי לך קומי מהגלות והתעוררי: אין מנהל לה. בעודה בגלות לא היה כח ביד בני הגלות לנהל האחד חברו ולהחזיק בידו ולסמכו מהרעה כי כולם היו
שוים בה: שתים הנה. הרעות הקוראות אותך בהיותך בארצך קרוב לגלות שתים רעות היו השוד והשבר והם הרעב והחרב כי השוד הוא החרב והשבר הוא
הרעב אלה הרעות היו לך לבך רעות הגלות שסבלת זה כמה: קראתיך. בנוע האלף: מי אנחמך. איזהו עם שלקה כמותך שאוכל לנחמך בו: בניך עלפו
שכבו. מענין על ראש יונה ויתעלף ענין עיפות ורפיון האברים עד שלא יוכל לעמוד על עצמו כמו שאמר בקינות ירמיה שכבו לארץ חוצו' נער וזקן: כתוא
מכמר. כתוא שהוא סובב במכמר שלכדו אותו בו. ותוא היא החיה הנזכרת בתורה ותאו וזמר בהפוך האותיו' כמו כבש וכשב והוא שור הבר ומכמר הוא רשת.
וכן יפלו במכמוריו רשעים. וכן ופורשי מכמורת: לכן. ושכורת ולא מיין פירוש ושכורת הצרות ולא מיין: כה אמר אדניך. הוא יהיה אדוניך ולא מלכי
האמות והוא אלהיך שיקח משפטך מן העמים: יריב עמו. יקח ריב עמו ומשפטם מן הגוים. וכן ריבו אלמנה: ושמתיה ביד מוגיך. שרשו יגה מן כי ה'
הוגה: לנפשך. אמר בנפשך ואמר גוך כי הנפש מעונה בענוי הגוף: וכחוץ. פירוש כמו השוק שהכל עוברים עליו וכל זה סבלת לאהבתי לפיכך אמר
ותשימי: עורי עורי. עזך. שהיית מופשטת ממנו עד עתה לבשי אותו: ערל וטמא. ערל זה מלכות אדום והם הערלים. וטמא זה מלכות ישמעאל שהם
מראים עצמם טהורים ברחיצת גופם והם טמאים במעשיהם הרעים ושתי המלכויות האלה החזיקו בירושלם מיום החרבן ושניהם נלחמים עליה זה זמן רב זה
כובשה מזה וזה מזה ומיום הגאולה ואילך לא יעברו בה עוד כל ימי עולם. וכן אמר וזרים לא יעברו בה עוד כל ימי עולם: התנערי מעפר. דמה ישיבתם
בגלות כמי שהתפלש בעפר ואומר התנער מעפר וקום: שבי. כמו את השבי ואת המלקוח. ויונתן תרגם ענין ישב קומי תיבי על כורסי יקרך: התפתחי
מוסרי צוארך. חבר שם השמוש מתוסרי צוארך שהרי היא בגלות כאלו עול מוסרים בצואר: שביה. תאר בפלס עניה:

ח ו

כי כה אמר יהוה חנם נמכרתם ולא בכסף תגאלו׃ כי כה אמר
אדני יהוה מצרים ירד עמי בראשנה לגור שם ואשור באפס עשקו׃
ועתה מה לי פה נאם יהוה כי לקח עמי חנם משלו יהילילו נאם יהוה מושליו
ותמיד כל היום שמי מנאץ׃ לכן ידע עמי שמי לכן ביום ההוא כי
אני הוא המדבר הנני׃ מה נאוו על
ההרים רגלי מבשר משמיע שלום מבשר טוב משמיע ישועה אמר
לציון מלך אלהיך׃ קול צפיך נשאו קול יחדו ירננו כי עין בעין יראו
בשוב יהוה ציון׃ פצחו רננו יחדו חרבות ירושלם כי נחם יהוה עמו
גאל ירושלם׃ חשף יהוה את זרוע קדשו לעיני כל הגוים וראו כל
אפסי ארץ את ישועת אלהינו׃ סורו סורו צאו משם
טמא אל תגעו צאו מתוכה הברו נשאי כלי יהוה׃ כי לא בחפזון תצאו
ובמנוסה לא תלכון כי הלך לפניכם יהוה ומאספכם אלהי ישראל׃
עכ הנה ישכיל עבדי ירום ונשא וגבה מאד׃
כאשר שממו עליך רבים כן משחת מאיש מראהו ותארו מבני אדם׃
כן יזה גוים רבים עליו יקפצו מלכים פיהם כי אשר לא ספר להם
נג ראו ואשר לא שמעו התבוננו׃ מי האמין לשמעתנו וזרוע
יהוה על מי נגלתה׃ ויעל כיונק לפניו וכשרש מארץ ציה

ארי כדנן אמר יי מגן אזדבנתון ולא בכסף תתפרקון׃ ארי כדנן אמר
יי אלהים למצרים נחת עמי בקדמיתא לאתותבא תמן ואתוראה
בלמא אנסיה׃ וכען עתידנא למפרק אמר יי ארי אזדבן עמי מגן
עממיא דשליטו בהון משתבחין אמר יי ותדירא כל יומא על פולחן
שמי מרגזין׃ בכן יתרבא בעממיא שמי בכן בעידנא ההיא תדעון ארי
אנא הוא ממליל ומימרי קיים׃ מה יאין על טורי ארעא דישראל ריגלי
דאליה נביא כד מהלכין לבסרא משמע שלם מבסר טב משמע פורקן
אומר לכנשתא דציון אתגליאת מלכותא דאלהיך׃ קל פרנסך די מרימין
קלהון כחדא משבחין ארי בעיניהון יחזון גבורן די עבד יי כד יתיב
שכינתיה לציון׃ בועו ושבחו כחדא חרבות ירושלם ארי עתיד יי
לנחמא עמיה פרק ירושלם׃ גלא יי ית דרע קודשיה לעיני כל עממיא
ויחזון כל דבסייפי ארעא ית פורקנא דאלהנא׃ אתפרשו אתפרשו
פוקו מתמן במסאב לא תקרבון פוקו מגוה אתבחרו נטלי מני בית
מקדשא דיי׃ ארי לא בבהילו תפקון מביני עממיא ובערוקי לא
תתובלון לארעכון ארי מדבר קדמיכון יי ועתיד לכנשא גלותכון
אלהא דישראל׃ הא יצלח עבדי משיחא ירום ויסגי ויתקיף לחדא׃
כמא דסברו ליה בית ישראל יומין סגיאין דהוה חשוך ביני עממיא
חיזויהון וזיויהון מבני אנשא׃ כן יבדר עממין סגיאין עלוהי ישתקון
מלכין ישוון ידיהון על פומהון ארי דלא אשתעיאו להון חזו ודלא
שמעו אסתכלו׃ מן הימין לבסורתנא דא ותקיף דרע גבורתיה דיי כדון על מן אתגליאת׃ ויתרבא צדיקיא קדמוהי הא כלבלבין דפרחן וכאילן דמשלח שורשוהי
על נגדין דמיין כן יסגן תולדת קודשא בארעא דהות צריכא ליה
לא

כי כה אמר ה׳. חנם. בלא כסף אלא בעונות׃ ולא בכסף. אלא בתשובה. ועוד נאריך בענין זה בפסוק וירא כי אין איש׃ כי כה אמר ה׳. מצרים ירד עמי בראשונה. זכר שתי גליות גלות מצרים וגלות בבל כי מלך אשור הוא מלך בבל. ואמר מצרים שירד שם בראשונה לגור שם ואשור כמו כן באפס עשקו כל אחד מהם. כי מצרים לא הי׳ לו דין להעבידו בפרך כי לגור בא שם תחילה. וכן אשור לא היה לו דין בהם ולא היו בני מלחמתו למה בא סנחריב והגלה עשרת השבטים ונבוכדנצר הגלה יהודה ובנימן והוא באפס בלא משפט ואף על פי שהיתה גזרה מהאל הם המצריים העבידום וענו אותם יותר מדאי. וכן אשור כמו שאמ׳ אני קצפתי מעט והם עזרו לי לרעה׃ ועתה. בזה הגלו׳ שהוא גלות שלישי׃ מה לי פה. מה לי כל כך בזה הגלות שהארכתי אותם זמן רב בגלות כן יאמר הא׳ בהגיע זמן הגאולה׃ כי לקח עמי חנם. אינם מתעכבים בגלות בשביל כסף שהם חייבים לשוביהם אלא בעונותם גלו וכבר לקחו עונשם׃ משלו יהילילו. הגוים המושלים בהם יהי׳לו אותם בעבודתם הקשה ובלא צעקתם אי. ועוד כי כל היום שמי מנואץ שהגוים ינאצוהו שהם הורגים ומוללי׳ אותם על יחוד שמי׃ לוקח. פתוח כי הוא פעל עבר שלא נזכר פעלו מן הדגוש׃ יהילילו. שרשו ילל מענין יללה והוא מבנין הפעיל והוא פעל יוצא׃ מנואץ. מורכב מפועל והתפעל וכבר בארנו דקדוקו היטב בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו בבנין פועל׃ לכן ידע עמי שמי. שאינו נודע בגלות אבל הוא מנואץ בעת הגאולה ידעו עמי שמי זהו שאמר ביום ההוא אז ידע עמי שמי. וכן שאר העמים ידעוהו אז אלא זכר עמי כי הם ידעוהו באמת וידעו כי הנבואה לא דברה לשוא וההבטחה שהבטחתים על ידי הנביאים אז ידעו שהיא אמת וידעו כי אני הוא המדבר לא שדברו הנביאים מעצמן אלא הם נבאו בשמי. ובראותם שיתקיימו ההבטחות ההם ידעו כי אני הוא שדברתי אותם והנני כמו שהייתי לא שניתי ולא אשנה אלא שהם לא ידעוני כמו שידעוני אז בעת הגאולה׃ מה נאוו. שרשו אוה והאלף נחה והנון לנפעל. וכן נאוו לחייך והוא ענין יופי׃ ואמר ענין יופי על הרגלי׳ על דרך משל כמו מה יפו פעמיך כלומר מה יהיו נאים ויפים רגלי המבשר שיעלה על ההרים להשמיע קולו לבשר שלום וטוב וישועה ולאמר לציון מלך אלהיך כי עד הזמן ההוא לא יראה שהוא מלך אלהיך אבל אז יאמרו הכל שהוא מלך כמו שאמר והיתה לה׳ המלוכה. והענין דרך משל כי ידוע הדבר בעולם כלו כא׳ו אנשים על ההרים משמיעי׳ קול הישועה. וכן דרך העולם לבשר על הטובה הזריז משובח לבשר עליה׃ קול צופיך. כביאור כי הנביא יקרא צופה כמו צופה נתתיך על הגוים לפי שהוא צופה העתידות ואחר כן פירש מה יהיה קול צופיך. ואמר נשאו קול כלומר שיגביהו קול בשמחה׃ ויחדו ירננו. כי יראו עין בעין בשוב השם ציון כלומר יראו במראה הנבואה כי שב הכבוד לציון והוא רוח הנבואה שפסקה משמתו חגי זכריה ומלאכי ובעת הישועה תשוב רוח הנבואה לקדמותה ועוד יותר משהיתה. וכן אמר עין בעין נראה אתה השם כי כולם היתה בהם רוח הנבואה במעמד הר סיני ולבד הכבוד שראו בחוש העין. ויונתן תרגם צופיך פרנסיך׃ פצחו. ענינו הרמת קול. וכן פצחי רנה׃ חשף. דרך משל כלומר כי ישועת ישראל תהיה בגלוי. וכן וזרועך חשופה גלויה׃ סורו סורו. הכפל לחזק׃ משם. ממקום הגלות׃ טמא. ארום וממעצ׳ שאתם גולים ביניהם והם טמאים ואתם עד כה נטמאת׳ עמהם ועתה באו מביניהם אל תטמאו עוד בתוכם ואל תגעו בם׃ מתוכה. מתוך כל עיר ועיר שאתם בה׃ הברו. הנקו מכל טומאה ומכל עון׃ נושאי כלי ה׳. כלי זיין שלכם יהיו כלי ה׳ ולא חרב ולא חנית אלא חסדי האל ורחמיו הם יהיו כליכם בצאתכם מהגלות וטעמו לפניו׃ כי לא בחפזון. כלומר ביד רמה תצאו לא תפחדו מאדם ולא תהיו צריכים לכלי זיין. ויונתן תרגם נטלי מאני דבית מקדשא. ולא ידעתי דעתו כי אין בזה הגלות כלי בית המקדש שהיו בגלות בבל שנשאו אותם בצאתם מהגלות׃ כי הולך לפניכם. לפיכך תצאו בנחת כי לא תיראו מאדם אבל ממצרים יצאו בחפזון לפי שהמצריים היו ממהרים אותם לצאת מפני מכותם אבל משיצאו מן העיר הלכו ביד רמה׃ הנה ישכיל עבדי. הפרשה הזאת נאמרה על גלות ישראל. וקרא אותו עבדי כמו שאמר ואתה ישראל עבדי יעקב אשר בחרתיך. ואמר הנה יבא עת שיצליח עבדי וירום ונשא וגבה מאד׃ ישכיל. יצליח. כמו ויהי דוד בכל דרכיו משכיל. וכן תרגם יונתן ויצלח. ואמר ירום ונשא וגבה. אמר לשון המעלה בכל לשון לפי שמעלתו תהיה מעלה יתרה. ועתה אפרש הפרשה כמו שפירשה אדוני אבי ז״ל בספר הגלוי ובספר הברית שחבר תשובה על המינין׃ כאשר שממו. ענין תמיה כמו משממים בתוכה. אמר כאשר תמהו מרוב שפלותך. והדין היה עליהם שיתמהו כי היו רואים שהיה משחת יותר מכל איש מראהו ותארו יותר משאר בני אדם. ואשר תדבר פעם לנכח כמו שאמר עליך ופעם שלא לנכח כמו שאמר מראהו ותארו כן דרך המקרא בכמה מקומות כמו שכתבנו. והחכם רבי אברהם פירש כי כן משחת מאיש מראהו דברי הגוים שיתמהו על ישראל ואמרו כי משחת מאיש מראהו כי כמה גוים יש בעולם שיחשבו כי צורת היהודי משונה מכל הצורות גם יש בהם שישאלו היש ליהודי פה או עין כן הוא בארץ ישמעאל ובארץ אדום׃ משחת. בחירק המם והוא תאר. וכן הערים המבדלות בחירק המם. תאר ותארו בחולם מפני האלף׃ כן יזה. ענין דבור. כמו יטיף שהוא כענין הזיה. וכענין דבור. נטפי מים לשון הזיה. אל יטיפו יטיפון לשון דבור. כן יזה ענין דבור והוא יוצא לשלישי פרלאר בלעז. אמר כמו שיתמהו על שפלותו כן יתמהו על גדולתו וידברו עליה תמיד׃ עליו יקפצו מלכים פיהם. אפילו למלכים יראה כבודם כבוד גדול. וכן אמר וראו גוים צדקך וכל מלכים כבודך׃ יקפצו. לשון סגירה. כמו מקפץ על הגבעות שהוא פתיחת המפסע ברגלים. ובלשון סגירה כמו לא תקפוץ ידך. ופיהם יכולים להתפרש על מלת יקפצו יפתחו פיהם לספר בגדולתו או ישימו יד על פה מרוב תמהון׃ כי אשר לא סופר להם ראו. יותר יראו מגדולתו משסיפר להם ויותר מאשר שמעו יתבוננו באותו הזמן מגדולתו׃ מי האמין. הגוים יאמרו אז מי היה מאמין לשמועה שהיינו שומעים עליו מפי הנביאים או מפי האומרים בשמם לא היינו מאמינים׳ מה שאנו רואים עתה בעינינו׃ וזרוע ה׳ על מי נגלתה. כמו שנגלתה על זה. או יהיה פירוש על מי דרך בזיון על מי נגלתה כמו שנגלתה על זה. כלומר מי היה שנגלתה עליו זרוע ה׳׃ ויעל כיונק. מן ילכו יונקותיו. כמו השרש שהוא בארץ ציה׃ ויעל כיונק. מתנו שאין לו תאר ולא הדר כן היה זה. ולפי דעתי כי פירושו עלה זה מן הגלות לפני האל ועלה מהגלות על דרך פלא. כמו אם יעלה יונק מארץ ציה או אם ימצא שרש עץ או עשב שצומח בארץ ציה שיהיה פלא כן היה פלא עלותו מהגלות. והענין כפול במלות שונות׃ [illegible] לא תאר

לֹא־תֹאַר לוֹ וְלֹא הָדָר וְנִרְאֵהוּ וְלֹא־מַרְאֶה וְנֶחְמְדֵהוּ׃ נִבְזֶה וַחֲדַל
אותות אִישִׁים אִישׁ מַכְאֹבוֹת וִידוּעַ חֹלִי וּכְמַסְתֵּר פָּנִים מִמֶּנּוּ נִבְזֶה וְלֹא ח
הוא חֲשַׁבְנֻהוּ׃ אָכֵן חֳלָיֵנוּ הוּא נָשָׂא וּמַכְאֹבֵינוּ סְבָלָם וַאֲנַחְנוּ חֲשַׁבְנֻהוּ
מחלל נָגוּעַ מֻכֵּה אֱלֹהִים וּמְעֻנֶּה׃ וְהוּא מְחֹלָל מִפְּשָׁעֵנוּ מְדֻכָּא מֵעֲוֹנֹתֵינוּ
שלטינו מוּסַר שְׁלוֹמֵנוּ עָלָיו וּבַחֲבֻרָתוֹ נִרְפָּא־לָנוּ׃ כֻּלָּנוּ כַּצֹּאן תָּעִינוּ אִישׁ
לְדַרְכּוֹ פָּנִינוּ וַיהוָה הִפְגִּיעַ בּוֹ אֵת עֲוֹן כֻּלָּנוּ׃ נִגַּשׂ וְהוּא נַעֲנֶה וְלֹא
יִפְתַּח־פִּיו כַּשֶּׂה לַטֶּבַח יוּבָל וּכְרָחֵל לִפְנֵי גֹזְזֶיהָ נֶאֱלָמָה וְלֹא יִפְתַּח פִּיו׃
מֵעֹצֶר וּמִמִּשְׁפָּט לֻקָּח וְאֶת־דּוֹרוֹ מִי יְשׂוֹחֵחַ כִּי נִגְזַר מֵאֶרֶץ חַיִּים מִפֶּשַׁע
עַמִּי נֶגַע לָמוֹ׃ וַיִּתֵּן אֶת־רְשָׁעִים קִבְרוֹ וְאֶת־עָשִׁיר בְּמֹתָיו עַל לֹא־חָמָס
עָשָׂה וְלֹא מִרְמָה בְּפִיו׃ וַיהוָה חָפֵץ דַּכְּאוֹ הֶחֱלִי אִם־תָּשִׂים אָשָׁם נַפְשׁוֹ
יִרְאֶה זֶרַע יַאֲרִיךְ יָמִים וְחֵפֶץ יְהוָה בְּיָדוֹ יִצְלָח׃ מֵעֲמַל נַפְשׁוֹ יִרְאֶה
יִשְׂבָּע בְּדַעְתּוֹ יַצְדִּיק צַדִּיק עַבְדִּי לָרַבִּים וַעֲוֹנֹתָם הוּא יִסְבֹּל׃ לָכֵן אֲחַלֶּק
לוֹ בָרַבִּים וְאֶת־עֲצוּמִים יְחַלֵּק שָׁלָל תַּחַת אֲשֶׁר הֶעֱרָה לַמָּוֶת נַפְשׁוֹ

לָא חֵזוּ חוֹלָא חֶזְוֵיהּ וְלָא אֵימְתֵיהּ אֵימַת הֶדְיוֹט וִיהֵי זִיו קוּדְשָׁא זִיוֵיהּ דְּכָל דְּיֶחֱזֵינֵיהּ יִסְתַּכַּל בֵּיהּ׃ בְּכֵן יְהֵי לְבוּסְרָן וְיִפְסוֹק יְקַר כָּל מַלְכְּוָתָא יְהוֹן חַלָּשִׁין וְדָוָן הָא כֶּאֱנָשׁ כֵּיבִין וּמְזוּמַן לְמַרְעִין וּכְמָא דַהֲוָת מְסַלְּקָא אַפֵּי שְׁכִינְתָּא מִנָּנָא בְּסִירִין וְלָא חֲשִׁיבִין׃ בְּכֵן עַל חוֹבָנָא הוּא יִבְעֵי וַעֲוָיָנָא בְּדִילֵיהּ יִשְׁתַּבְקָן וַאֲנַחְנָא חֲשִׁיבִין כְּתִישִׁין מְחָן מִן קֳדָם יְיָ וּמְעַנָּן׃ וְהוּא יִבְנֵי בֵית מַקְדְּשָׁא דְּאִתְחַל בְּחוֹבָנָא אִתְמְסַר בַּעֲוָיָתָנָא וּבְאוּלְפָנֵיהּ יִסְגֵּי שְׁלָמָא עֲלָנָא וּבְדְנִתְנְהֵי לְפִתְגָמוֹהִי חוֹבָנָא יִשְׁתַּבְקוּן לָנָא׃ כּוּלָנָא כְּעָנָא אִתְבַּדַּרְנָא גְּבַר לְקֳבֵיל אוֹרְחֵיהּ גְּלֵינָא וּמִן קֳדָם יְיָ הֲוָת רַעֲוָא לְמִשְׁבַּק חוֹבֵי כוּלָנָא בְּדִילֵיהּ׃ בָּעֵי וְהוּא מִתּוֹתַב וְעַד לָא פְתַח פּוּמֵיהּ מִתְקַבֵּל תַּקִּיפֵי עַמְמַיָּא כְּאִמְרָא לְנִכְסְתָא יִמְסַר וּכְרַחְלָא דִּי קֳדָם גּוֹזְזָהָא שַׁתְקָא וְלֵית לְקַבְלֵיהּ דְּפָתַח פּוּמֵיהּ מְמַלֵּיל מִלָּא׃ מִיסוּרִין וּמִפּוּרְעָנוּ יְקָרֵב גָּלְוָתָנָא פְּרִישָׁן דְּיִתְעַבְדָן לָנָא בְּיוֹמוֹהִי מַן יִיכוּל לְאִשְׁתָּעָאָה אֲרֵי יַעֲדֵי שׁוּלְטַן עַמְמַיָּא מֵאַרְעָא דְּיִשְׂרָאֵל חוֹבִין דְּחָבוּ עַמִּי עַד לְוָתְהוֹן יִמְטֵי׃ וְיִמְסַר יַת רַשִּׁיעַיָּא לְגֵיהִנָּם וְיַת עַתִּירֵי נִכְסַיָּא דְּאַנִּיסוּ בְּמוֹתָא דְּאַבְדָנָא בְּדִיל דְּלָא יִתְקַיְּמוּן עָבְדֵי חֶטְאָה וְלָא יְמַלְּלוּן נִכְלִין בְּפוּמְהוֹן׃ וּמִן קֳדָם יְיָ הֲוָת רַעֲוָא לְמִצְרַף וּלְדַכָּאָה יַת שְׁאָרָא דְעַמֵּיהּ בְּדִיל לְנַקָּאָה מֵחוֹבִין נַפְשְׁהוֹן יֶחֱזוּן בְּמַלְכוּת מְשִׁיחֲהוֹן יִסְגוּן בְּנִין וּבְנָן יוֹרְכוּן יוֹמִין וְעָבְדֵי אוֹרַיְתָא דַיְיָ בִּרְעוּתֵיהּ יִצְלְחוּן׃ מִשִּׁעְבּוּד עַמְמַיָּא יְשֵׁיזֵיב נַפְשְׁהוֹן יֶחֱזוּן בְּפוּרְעָנוּת סַנְאֵיהוֹן יִסְבְּעוּן מִבִּזַּת מַלְכֵיהוֹן בְּחָכְמְתֵיהּ יְזַכֵּי זַכָּאִין בְּדִיל לְשַׁעְבָּדָא סַגִּיאִין לְאוֹרַיְתָא וְעַל חוֹבֵיהוֹן הוּא יִבְעֵי׃ בְּכֵן אֲפַלֵּיג לֵיהּ בִּזַּת עַמְמִין סַגִּיאִין וְיַת נִכְסֵי כְּרַכִּין תַּקִּיפִין יְפַלֵּיג עַדְאָה חֲלָף דִּמְסַר לְמוֹתָא נַפְשֵׁיהּ וית

לא תאר לו. בעוד שהיה בגלות לא היה לו לא תאר ולא הדר. ר"ל פאר יפה: ונראהו ולא מראה. והיינו רואים אותו ולא היה מראהו יפה אלא כעור ומשונה משאר בני אדם: ונחמדהו. ולא היינו חומדי' אותו שלא מתעבי' אותו. ולא שזכר עומד במקום שנים: נבזה. אין צריך לומר שלא היינו חומדים אותו אלא אף נבזה היה בעינינו: וחדל אישים. פחות שבבני אדם היה. או פירו' חדל הוא מאישי' שלא היו מתחברי' עמו: איש מכאובו' וידוע חולי. המכאובו' והחולי הוא צער הגלות. ופירוש ידוע. כי ידוע ורגיל היה לעבור עליו עול הגלות: וכמסתר פנים ממנו. היינו כמסתרים פנים ממנו שלא היינו רוצי' להביט בו מרוב מאוס שהיינו מואסים אותו ולא חשבנוהו לכלום: אכן חליינו. הנה כתב יחזקאל הנביא בן לא ישא בעון האב ואב לא ישא בעון הבן כל שכן איש אחר באיש אחר וכל שכן אומה באומה אחרת. אם כן מה הוא חליינו הוא נשא. ואינו דומה לזה מה שאמר ירמיהו בספר קינות אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו. כי הוא על דרך פוקד עון אבות על בנים. והוא כשאוחזי' הבני' מעשה אבותם בידיהם. כמו שאמר לשונאי. שזהו משפט אמת הא' שנושא הבן עונו ועון האב. ומה שאמר ירמיהו אמר על לשון השכוהים כי מתוך צערם לא יהיו דבריהם במשפט ובמשקל. וזה שיאמרו האומות אכן חליינו הוא נשא והרומי' לזה הוא דברי עכו"ם לא שישרא' סבלו עון האומות אלא הם יחשבו זה ברעתם כאשר יראו בעת הישועה כי האמונה שהחזיקו בה ישראל היא האמת והאמונה שהחזיקו הם בה היא שקר. ויאמרו אך שקר נחלו אבותינו הבל ואין וגו'. יאמרו לפי סברתם אם כן מה היה הצער שהיו סובלין ישרא' בגלו' הנה לא היה בעונם כי הם היו מחזיקים אמונה ישרה ואנחנו שהיה לנו שלום ושלוה והשקט ובטח היינו מחזיקי' אמונת שקר. אם כן החולי' והמכאוב שהיה ראוי לבא עלינו היה בא עליהם והם היו כופר וכפרה לנו ואנחנו חשבנוהו בהיותו בגלות שהוא נגוע ומכה אלהי' ומעונה מיד האלהים בעונו והנה אנו רואים כי לא זה בעונו אלא בעונינו וזהו שאמ': והוא מחולל מפשעינו. מחולל פעל מן המרובע. מענין חיל כיולדה ומפרשו: ומדכא. מן דכא לארץ חיתי: מוסר שלומינו עליו. שלומינו כמו כלנו. כמו הגלת שלומים. כמו גלות שלומים כלו' גלות שלמה. היסורי' שהיו ראוים לבא עלינו כולם באו עליו. וי"מ שלומינו מן שלום. כלומר כשהיינו בשלום והיה ראוי המוסר לבא עלינו בעונינו והיה בא עליו: ובחבורתו. מן חבורה תחת חבורה אלא שזה דגוש וזה קל. והחבורה והנגע הוא משל על צער הגלות. וטעם נרפא לנו. כמו כי אני ה' רופאך. כלומר נרפא לנו עונשם שהיה ראוי לבא לנו. או אמר כן על הרע שיבא לאומות העולם ולא יעמוד להם. הנה נרפאו הם מאותו הרע וישראל נשארו ברע: כלנו כצאן תעינו. ר"ל כצאן מבלי רועה. לפיכך אמר כצאן השפתח בכף לידיעה כי אותו הצאן הוא תועה שאין לו רועה: איש לדרכו פנינו. כל עם ועם לאלהיו. ועתה אנו רואין כי תעינו כולנו ועם ישראל האמת. הפגיע. העון הוא הפוגע בהם והאל הוא המפגיע ששולח להם הרע. פירוש עון עונם העון. כמו כי לא שלם עון האמרי עד הנה: נגש והוא נענה. נגש בממון. כמו נגש את הכסף. לא יגוש את רעהו: נענה. בגוף שמענים גופו במכות. ועם כל זה לא יפתח פיו לא היה לו רשות לצעוק ולהתלונן על מה שהיינו עושים לו אלא היה כמו השה שיובילו אותו לשחוט שלא יפתח פיו ולא יצעק או כמו הרחל שנאלמה לפני גוזזיה. ודמיון השה הוא לענוי הגוף ולתמותתו. ודמיון הרחל הוא לגביית הממון שהוא בדמיון הגז. ודמה אותו לרחל ולא לכבש לחולשתה ונקבה. כי בכל המינין הנקבה חלושה מהזכר כן ישרא' בגלות הם חלושים מאד: נאלמה. מלעיל והוא נפעל עבר: ולא יפתח פיו. לא לגוף ולא לממון: מעצר. מעצור הגלו' שהיה נעצר שם וממשפט הסבי' שהיו עושים בו שפטים לוקח ונפדה מכל זה: ואת דורו מי ישוחח. מי היה מדבר שיהיה דורו כל כך בגדולה. וכמוהו מי מלל לאברהם: ישוחח. ענין דבור. וכן במעשה ידיך אשוחח. והם מבנין מרובע מנחי העי"ן: כי נגזר מארץ חיים. כאשר גלה מארצו שנקראת ארץ חיים. כמו אתהלך לפני ה' בארצות החיים. ויש לפרש כי בגלות נחשב באמת כאלו נגזר מארץ חיים ואיך היינו חושבים שתהיה לו גדולה כזו: מפשע עמי. כל עם ועם יאמר כן כי מפשעו היה בא להם הנגע לא מפשע עצמם: ויתן. היו הורגים אותו בגלות כמו שהורגים הרשעים על רשעם והוא לא עשה חמס ולא דבר מרמה בפיו והיו הורגים אותו כאלו עשה רע והם היו מונים אותו עם רשעים. וטעם ויתן שהוא היה מוסר עצמו למיתה כי הם היו פוטרים אותו אם היה כופר בתורתו וחוזר לתורת' והיה מוסר עצמו למית' ולא יכפור בתורתו. וכן אמר כי עליך הורגנו כל היום. וטעם ואת עשיר במותיו. כי גם העשיר הורגי' אותו בעבור עשרו והוא נהרג לא בעבור רשע שהיה בו אלא בעבור עושר שהיה לו. וטעם במותיו. לשון רבים כי מיתות רבות יעשו לו יש מהם נשרפים ויש מהם נהרגי' ויש מהם נסקלים ולכל מוסרים עצמם על יחוד השם: ויהוה חפץ דכאו החלי. אין אנו רואים במכאוביו ובצרותיו בגלות אלא חפץ האל כי הוא מחזיק בתורתו שהיא תורת אמת והיה מוסר עצמו עליה אם כן אין אנו רואים במכאוביו טעם אלא או היה נתפש בעונותינו או היה חפץ האל כך לדכאו ולהחליאו וחפץ האל לא ידענו: החלי. חסר אלף שהיא למד הפעל והוא נקרא כבעלי האלף ואף על פי שרוב הפרש הוא בהא: אם תשים אשם נפשו. אך זה אנו רואים כי גמול טוב יש לו על הרע שסבל אם שמה נפשו עצמה במקום אשם. כמו שאמר את רשעים עתה יראה זרע רב. כמו שאמ' זכריה הנביא עליהם ורבו כמו רבו. ואמר ואל ארץ גלעד ולבנון אביאם ולא ימצא להם. ואמר יחזקאל והרבה אותם כצאן אדם: יאריך ימי'. כמו שאמ' בספר הזה כימי העץ ימי עמי. ואמר זכריהו הנביא ואיש משענתו בידו מרוב ימים: וחפץ ה' בידו יצלח. הנה היה בגלות חפץ ה' לדכאו ובגמול זה יצלח בידו. חפץ ה' שירבה אותו וייטיב לו עד מאד. עד כאן דברי האומו' מכאן ואילך דברי האל: מעמל נפשו. מעמל נפשו שסבל בגלות יהיה לו גמול שיראה ישבע. כלומר יראה טוב שישבע בו: בדעתו יצדיק צדיק עבדי לרבים. עבדי הוא ישרא' כמו שאמרנו בתחילת הפרשה. ופירוש בדעתו. כמו שכתוב כי מלאה הארץ דעה את ה'. וכתוב כי כולם ידעו אותי. והנה עבדי ישראל שהיה צדיק ויודע את ה' יצדיק בדעתו גוים רבים. כמו שכתוב והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה' ואל בית אלהי יעקב ויורנו מדרכיו וגו': ועונותם הוא יסבול. הוא בצדקתו יהיה שלום וטוב בעולם אפילו לגוים: לכן אחלק לו ברבים. רבים ועצומים הם גוג ומגוג והעמים אשר יבאו עמו על ירושלם. כמו שאמר זכריה הנביא ואסף חיל כל הגוים סביב זהב וכסף ובגדים לרוב. וזה יהיה לו תחת אשר הערה למות נפשו בגמול שמסר עצמו למיתה ביד הגוי' בגלות יהיה לו כל הכבוד הזה ויהיה ממונם תחת ממונו שלקחו ונפשם תחת נפשו שימותו עם כל חיל גוג ומגוג כמו שכתוב: הערה. שפך נפשו למות. וכן ותער כדה. ענין שפיכה, אבל הוא בנין אחר:

ויה סרודיא שיעביד לאוריתא והוא על חובין סגיאין יבעי ולמרודיא
ישתביק בדיליה: שבחי ירושלם דהות כאיתא עקרה דלא ילידת בועי
תושבחת ודוצי דהוי כאיתת דלא אעדיאת ארי סגיאין יהון בני ירושלם
צדיתא מבני רומי יתיבת אמר יי: אפתיא אתר בית משרך וקירוי ארעיך
יתיבי לא תמנעין אסגא עם משיריתיך ושלטוניך תקיפי: ארי לדרום
ולציפונא תתקפין ובנך עממין ייריתון וקירוין דצדיין ייתבון: לא
תדחלין ארי לא תבהתין ולא תתכנעין ארי לא תתכלמין ארי בהתת
עולימתיך תתנשי וחיסודי ארמלותיך לא תידכרין עוד: ארי מריך
דעבדיך יי צבאות שמיה ופרקיך קדישא דישראל אלהא כל ארעא
יתקרי: ארי כאתא שביקא ועקית רוח ערעך שכינתא דיי וכאתת
עולמין דאתרחקת אמר אלהיך: ברגז זעיר רחקתיך וברחמין סגיאין
אקרב גלותיך: בתקוף רגז סלקי אפי שכינתי זמן זעיר מניך ובטבות
עלם דלא פסקן ארחים עלך אמר פרקיך יי: כיומי נוח דא קדמי
דקיימית במימרי דלא יעידון מי טופנא דהוו ביומי נוח עוד על ארעא
כן קיימית במימרי דלא יחול רוגזי עלך ולא איתוף ביך: ארי טוריא
יעידון ורמתא יתפרקן וטובי מיניך ירושלם לא יעידי וקיים שלומי לא
יתרחק אמר דעתיד לרחמא עלך יי: חשיכתא מקבלת עולבן קרתא
דאמרין עלה עממיא לא תתנחם הא אנא כביש בצירא אבני
רצפתיך ואשכללינך באבנין טבין: ואישוי כמרגלין אעך ותרעך
לאבני גמר וכל תחומך לאבני צרוף: וכל בנך אלפין באוריתא דיי
וסגי יהי שלם בנך: בזכותא תתקנין אתרחקי מעושקא ארי לא תדחלין ומתבירא ארי לא ייעול עלך: הא

ואת פשעים נמנה והוא חטא רבים נשא ולפשעים יפגיע: הפטרת
נד לנח ותצא רני עקרה לא ילדה פצחי רנה וצהלי לא חלה כי רבים
בני שוממה מבני בעולה אמר יהוה: הרחיבי מקום אהליך ויריעות
משכנותיך יטו אל תחשכי האריכי מיתריך ויתדתיך חזקי: כי ימין
ושמאול תפרצי וזרעך גוים יירש וערים נשמות יושיבו: אל תיראי
כי לא תבושי ואל תכלמי כי לא תחפירי כי בשת עלומיך תשכחי ו
וחרפת אלמנותיך לא תזכרי עוד: כי בעליך עשיך יהוה צבאות
שמו וגאלך קדוש ישראל אלהי כל הארץ יקרא: כי כאשה עזובה
ועצובת רוח קראך יהוה ואשת נעורים כי תמאס אמר אלהיך: ברגע
קטן עזבתיך וברחמים גדולים אקבצך: בשצף קצף הסתרתי פני
רגע ממך ובחסד עולם רחמתיך אמר גאלך יהוה:
כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי מעבר מי נח עוד על הארץ כן נשבעתי
מקצף עליך ומגער בך: כי ההרים ימושו והגבעות תמוטינה וחסדי
עב מאתך לא ימוש וברית שלומי לא תמוט אמר מרחמך יהוה:
כי תצא הפטרת ראה עניה סערה לא נחמה הנה אנכי מרביץ בפוך אבניך
ויסדתיך בספירים: ושמתי כדכד שמשתיך ושעריך לאבני אקדח
וכל גבולך לאבני חפץ: וכל בניך למודי יהוה ורב שלום בניך: בצדקה
תכונני רחקי מעשק כי לא תיראי וממחתה כי לא תקרב אליך:

ואת פשעים נמנה. כמו שפירשנו ויתן את רשעים קברו והוא חטא רבי'. ויתכן לפרשו בגלות ור"ל חטא רבים שחטאו בו הגוי' והוא נשא וסבל בצערם. והוא על דרך וחטאת עמך: ולפשעים יפגיע. ואף על פי כן היה מתפלל בעבור הפשעי' שהיו פשעים בו היה מבקש מהם לברך את ארצם. כמו שאמר ודרשו את שלום העיר אשר הגליתי אתכם שם וגומר. וכמהו מן הכבד בלשון תחנה ובקשה הפגיעו במלך. ויתרגום' כי אין מפגיע. גם יש לפרש בעת הגאולה ויהיה פירו' כמו שפירשנו ועונותם הוא יסבל. ורבותינו פירשוה על משה רבינו עליו השלום ואמרו תחת אשר הערה למות נפשו שמסר עצמו למיתה שנאמר ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת. ואת פשעים נמנה שנמנה עם מתי מדבר. והוא חטא רבים נשא שכפר על מעשה העגל. ולפשעים יפגיע שבקש רחמי' על פשעי ישראל: רני עקרה. כתרגומו. כי הרה תחיל קרוב ללדתה וכן חיל כיולדה: בני שוממה. אף על פי שהיתה ירושלם ימים רבים שוממה רבים יהיו בניה: מבני בעולה. והם אמות העולם שהם כבעולו'. כלומר מיושבת עם בניה והפכה האלמנה והשכולה שהיא שוממה והיא ירושל' שהיא כאלמנה. ואמ' כאלמנה ולא אלמנה ממש כי בעלה חי וקיי'. וי"ת ארי סגיאין וגו'. זכר רומי לפי דעתי שהיא מלכות הרביעית כי מלכו' ישמעא' אף על פי שהיא תקיפה מלכו' רומי גוברת עליה: הרחיבי. מרוב בני' שיבאו לך: מקום אהלך. הוא ירושלם: ויריעו' משכנותיך. אמר ערי ישרא': יטו. המטים היריעות וימשכו אותם למרחוק להרחיב האהל והמשכנו' כמו שאמר זכריהו הנביא משא דבר ה' בארץ חדרך ודמשק מנוחתו. ואמ' ועד חמת תגבל בה צור וצידון. ואמ' ורחבה ונסבה תחתיה וגו'. ואמר ירמיהו הנביא הנה ימים באים נאם ה' ונבנתה העיר לה' ממגדל חננאל עד שער הפנה ויצא עד קו המדה וגו': כי ימין ושמאל תפרצי. על דרך ופרצת ימה וקדמה וזכר דרום וצפון: וזרעך גוים ירש. כולל מזרח ומערב: וערים נשמות. בין מארץ ישראל בין משאר ארצות ישרא' יושיבו אותם: אל תיראי. אל תפחדי שיהיה בארץ מגלות זה כבארץ משאר גליות שמצאוך בארצך צרות רבות ורעות בבית ראשון ובבית שני: כי לא תבושי. לעולם אחר שתבאי מזה הגלות לא תהיה לך צרה לעולם: כי בעלות האדם לגדולה ותמצאהו שפלות אחר כך יבוש ויכלם: כי בשת עלומיך. הצרות שהיו לך בארצך ובהיות הימים ההם קדמונים קראם עלומים: וחרפת אלמנותיך. הצרות שהיו לך בגליות שהיית כאלמנה ומרוב טובה תשכחי כל הצרות הראשונות כמו שאמר בסוף הספר כי נשכחו הצרות הראשונות: אל תכלמי. במקום אל תיראי שזכר כלומר אל תכלמי מפחד שתפחדי אחר היותך בארצך לא יהיה זה כי לא תחפירי והוא כמו תבושי והוא פעל עומד מן הכבד. וכן החפיר לבנון: כי בועליך. מי שהיה אדוניך הוא עושיך מי שעשאך וכוננך הוא יהיה בעליך כי בגלות בעלוך אדונים אחרים כמו שאמר בעלונו אדונים זולתך: ה' צבאות שמו. והיכולת בידו כי הוא אדון צבאות מעלה ומטה: אלהי כל הארץ יקרא. אז יקרא כמו שאמר ולעבדו שכם אחד כי כל העמים יודו בו אז: ובועליך ועושיך לשון רבים דרך כבוד כמו אלות אלהי'. וכן ישמח ישראל בעושיו: כי כאשה. אין את כמו האשה שמת בעלה כי בעלך חי וקיים לעולם אלא הרי את כאשה שקצף עמה בעלה ועזבה ימים רבים: ועצובת רוח. כן קרא שמך ה' אשה עזובה ולא אשה אלמנה. ואם תאמר שיעזבך לעולם כי ימאס בך והלא את אשת נעורים ולא ימאס אותה בעלה לעולם: ברגע. אף על פי שארכו ימי הגלות כולם יהיו נחשבים כרגע קטן כנגד הרחמי' שיהיו גדולים כשאקבצך. ובי"ת ברגע ר"ל בימים שעזבתיך אותם הימים הם רגע כנגד ימי הטובה: בשצף קצף. זה הפסוק כענין הפסוק הראשון אלא שכפל הענין במלו' שונות לחזק הענין. ומלת בשצף פירש מנחם לפי הענין כמו בחרי קצף. ואדוני אבי ז"ל פירש במעט קצף. וכן תרגם יונתן בשעה זעירה סלקית אפי שכינתי מניך: כי מי נח. יש מחלוקת בספרים במלה הזאת ברוב הספרים הם שתי מלות ופי' מנחם מי המבול וסמכם לנח שבאו בימיו ובכן מהם. ויש ספרים שהיא מלה אחת כמו כימי כרת דותה. וכן תרגם יונתן כיומי נח מכל מקום הענין אחד. אמ' כמו דבר מי המבול שהיו בימי נח שנשבעתי שלא יעברו עוד על הארץ והיא גזרה שלא תבטל כן נשבעתי אחרי צאתך מהגלות מקצוף עליך ומגער בך. ופי' זאת הגלות והשביה היא לך כמו מי נח כמו שהם לא יהיו עוד כן לא יהיה לך גלות עוד. ושבועת מי נח היא שאמר שני פעמים ולא יכרת כל בשר עוד ממי המבול ולא יהיה עוד מבול לשחת כל בשר. כך פירשו רבותינו ולמדו מזה כי לאו לאו שבועה ומדלאו לאו שבועה הן הן נמי שבועה. ויש לפרש כי הברית היא השבועה כמו שאמר והקמותי את בריתי אתכם והברית הוא קיום הדבר וכן שבועה היא קיום הדבר: מגער בך. העי"ן נקראת בחטף קמץ: כי ההרי' ימושו. ההרים והגבעות הם הדברים הקיימים אשר בארץ ואף על פי כן פעמים ימושו ותמוטנה ברעש הארץ אבל חסדי ובריתי אתך הוא יותר קיי' שלא ימוש לעולם. ויש לפרש ההרי' והגבעו' על מלכי האומו': עניה סערה. סוערת בסערת הגלו': לא נחמה. פי' עד עתה לא נחמה: מרביץ. מושיב או משכיב כלומר שיהיו אבני היסוד אבני פוך שהם כעין כחול והם מרגליות ועליהם ארביץ אבני הקיר. וכן ויסדתיך בספירים וזה אומר לירושלם: וספיר. פירש הגאון רב סעדיה שהוא אבן לבנה. והחכם רבי אברהם כתב שהיא אדומה. ויונתן תרג' באבני טבן כמו שתרגם אנקלוס לבנת הספיר כעובד אבן טבא: ושמתי כדכד. תרגום ירושלמי כפך ספיר כדכדינא וספירינא וכפך היא מרגלית שחורה: שמשותיך. החלונות שתכנס בהם השמש אפשר כי פנות החלונות יהיו אבן כדכד או אפשר אויר החלונות יבנה בכדכד כמו שעושין אותו בזכוכית צבועה במיני צבעונים וכשיכה נכון השמש עליה' יהיה המראה יפה מבפנים: לאבני אקדח. אלמד מורה על העצ' כלמד לכל כליו תעשה נחשת. הרגו לאבנר. והפליגו לאבשלו': אקדח. אבן מזהירה כאש וכן בתוך אבני אש התהלכתי לפיכך נקראת אקדח מן קדחי אש. וכן תרגם יונתן לאבני גמר כתרגום גחלת גומרא: לאבני חפץ. אבני שיש חפץ בהם. ומה שאמר כל גבולך כלו' לא ירושלם לבדה אלא אף ערי גבולה. ויתכן לפרש למד לאבני אקדח לאבני חפץ משמשות כלומר האבנים שהיו בהם מתחילה אשים אותם לאבני טובו' ומרגליו'. וכן למד ושמתי' ליער והדומי' להם. והדברי' האלה אפשר שיהיו כן כמשמעם או אפשר שהם משל לרוב הגדולה שתהיה לישרא' ושפע הטובה עד שאם רצו יעשו בניהם באבנים טובות ומרגליות: וכל בניך למודי ה'. למודי תאר כמו שפירשנו לשמוע כלמודים. וזה כענין שאמר ירמיהו הנביא ולא ילמדו עוד איש אל רעהו ואיש את אחיו דעו את ה' כי כולם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם: ורב שלום בניך. ר"ל וירבה כי רב פעל עבר מבעלי הכפל מוסר ותורה לעתיד מפני הוי"ו: בצדקה. בצדקה שתעשי תהיי נכונה בגדולה לעולם ותהיי רחוקה מעשק בני אדם: כי לא תיראי. אפילו פחד ויראה לא יהיה לך ממחתה שלא תקרב אליך. והענין כפול במלות שונות: רחקי. כמו תרחקי. וכן ומות בהר כמו ותמות. ושים בסלע קנך כמו ותשים: הן גור

ס אתי הן גור יגור אפס מאותי מי גר אתך עליך יפול: הן אנכי בראתי חרש
הנה נפח באש פחם ומוציא כלי למעשהו ואנכי בראתי משחית לחבל:
כל כלי יוצר עליך לא יצלח וכל לשון תקום אתך למשפט תרשיעי
זאת נחלת עבדי יהוה וצדקתם מאתי נאם יהוה:
נה הוי כל צמא לכו למים ואשר אין לו כסף לכו שברו
ואכלו ולכו שברו בלוא כסף ובלוא מחיר יין וחלב: למה תשקלו
כסף בלוא לחם ויגיעכם בלוא לשבעה שמעו שמוע אלי ואכלו טוב
ותתענג בדשן נפשכם: הטו אזנכם ולכו אלי שמעו ותחי נפשכם
לאמים ואכרתה לכם ברית עולם חסדי דוד הנאמנים: הן עד לאומים
נתתיו נגיד ומצוה לאמים: הן גוי לא תדע תקרא וגוי לא ידעוך
עב אליך ירוצו למען יהוה אלהיך ולקדוש ישראל כי פארך:
הפטרת הפטרת וילך דרשו יהוה בהמצאו קראהו בהיותו קרוב:
תענית יעזב רשע דרכו ואיש און מחשבתיו וישב אל יהוה וירחמהו ואל
אלהינו כי ירבה לסלוח: כי לא מחשבותי מחשבותיכם ולא דרכיכם
דרכי נאם יהוה: כי גבהו שמים מארץ כן גבהו דרכי מדרכיכם
ומחשבותי ממחשבתיכם: כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים
ושמה לא ישוב כי אם הרוה את הארץ והולידה והצמיחה ונתן זרע
לזרע ולחם לאכל: כן יהיה דברי אשר יצא מפי לא ישוב אלי
את ריקם כי אם עשה את אשר חפצתי והצליח אשר שלחתיו:

הא אתכנשא יתכנשון ליך גלוות עמיך לסופא מלכי עממיא דמתכנשין לאעקא ליך ירושלם בגויך יתרמון: הא אנא בריתי נפחא נפח נור בשיחורין ומפיק מנא לצורכיה ואנא בריתי מחבלא לחבלא: כל זין דאתקן עליך ירושלם לא יצלח וכל לישן דיקום עמך לדינא ת תחייביניה דא אחסנת עבדיא דיוי וזכוותהון מן קדמי אמר יוי: ווי כל דצבי למילף ייתי ויילף ודלית ליה כסף איתו שמעו ואילפו איתו שמעו ואילפו בלא דמין ובלא בממון אולפן דטב מחמר ומחלב: למא תתקלון כספכון בלא למיכל ולאותכון בלא למסבע קבילו קבלא למימרי ואיכולו דטב ותתפנק בדרהין נפשכון: ארכינו אודניכון וקבילו למימרי שמעו ותתקיים נפשכון ואגזר לכון קיים עלם טבוות דויד דמהימנן: הא רב לעממיא מניתיה מלך ושליט על כל מלכוותא: הא עם דלא תדע יפלחינך ועם דלא ידעוך ירהטון לאסקא לך מיסין בדיל יוי אלהך ולקדישא דישראל ארי שבחך: תבעו דחלתא דיוי עוד דאתון חיין בעו מן קדמוהי עד דאתון קימין: ישביק רשיעא אורחיה דרשיעא וגבר אניס עשתונוהי ויתיב לפולחנא דיוי וירחים עלוהי ולדחלתא דאלהנא ארי מסגי לסלחא: ארי לא כמחשבותי מחשבתכון ולא אורחתכון תקנן כאורחת טובי אמר יוי: ארי כמא דרמין שמיא מן ארעא כן תקנן אורחתי מאורחתכון ומחשבותי תקנן ממחשבתכון: ארי כמא דנחית מטרא ותלגא מן שמיא ולתמן לית איפשר ליה דיתוב אלהין מרוייא ית ארעא ומרבי לה ומועיל לה ויהיב בר זרעא כמיסת לזרע ולחמא כמיסת לאכיל: כן יהי פתגם טובי דנפיק מן קדמי לא איפשר דיתוב לקדמי ריקן אלהין דעביד ית רעותי ומצלח לדשלחתני ליה:

הן גור יגור. פירושו כתרגומו וענין אסיפה כמו יגורו עלי עזים. ודרך פשוטו יתפרש כן הנה יאספו עליך עמים: אפס מאותי. לא במצותי כמו שנאספו עליך פעמים אחרים במצותי כסנחריב וכנבוכדנצר אבל אלה הגוים שיאספו אליך והם גוג ומגוג לא במצותי ואין האסיפה ההיא מאתי. ואף על פי שאמר בנבואת יחזקאל והעליתיך מירכתי צפון והביאותיך על הרי ישראל. ומה שאמר יעלו דברים על לבבך זהו הענין בעצמו כי הא' שם בלבו לבא שם לא לרעת ישראל אלא לטובתם ולקחת נקמת ישראל ממנו ומן הגוים האחרים שהרעו לישראל ובארץ ישראל יקח נקמתו מהם לכבוד שמו ולכבוד ישראל ולהכאתם שיהיה בזאתם וכלם לישראל וזהו פירושו אפס מאותי לא יעלו מאותי להרע לך כמו שתהיה מחשבתם כן: מי גר אתך עליך יפול. מי שיאסוף אתך להלחם עליך יפול כמו שאמר על הרי ישראל יפול: הן. כן כתיב וקרי הנה והענין אחד. אמר אף על פי שכלי המלחמה הם מעשה האדם ויבא גוג ומגוג והגוים אשר עמו בכלי מלחמה לרוב מי שעשה כלי המלחמה אני עשיתי אותו וכיון שאני עשיתי העושה ובידי לחבל העושה כל שכן המעשה ואם הם באים בכלי מלחמתם אני בראתי משחית לחבל הם וכליהם כמו שאמר והכתי קשתך מיד שמאלך וחציך מיד ימינך אפיל: באש פחם. כי בפחם יפעלו חרשי ברזל. ויונתן תרגם הפך בית השמוש שתרגם נפח אור בשחורין: ומוציא כלי למעשהו. למה שהוא רוצה לעשות חץ או חרב או חנית או רומח: כל כלי יוצר. ענינו יפעל כמו שפירשנו ובמקבות יצרהו ושרשו יצר היוצר תבנית אלא נזכר שם פעלו מהנוסף ואם לא נכתב: לא יצלח. לא יצלח לבעליו ולא יזיק לך: וכל לשון. אם יהיה לך משפט עם גוי אחר תרשיע אותו במשפט ויצא הוא חייב ותהיה טענתו בטלה ואת תצאי מהמשפט זכאה כלו' לא יזיקו לך לא במעשה ולא בדברים וזאת הברכה היא נחלת עבדי ה'. כלו' בנחלה היא להם לעולם וישראל יהיו עבדי ה' מיום הגאלה עד עולם: הוי כל צמא. הוי לשון קריאה וכן הוי ציון המלטי. ואחר מלחמת גוג ומגוג יכירו האמות כי האל הוא מולך על כל ואין זולתו ואז יבאו אל ירושלם ללמוד משפטי האל ותורותיו כמו שאמר בתחלת הספר ונעלה אל הר ה' וירנו מדרכיו ויהיה הענין כאלו קראם לבא וללמוד. והמים משל לתורה ולחכמה כמו שאי אפשר לעולם בלא מים כך אי אפשר לעולם בלא חכמה וכמו שהבהמה מתאוה למים כך הנפש החכמה מתאוה לתורה ולחכמ' כמו שנאמר בנבואת עמוס לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע את דבר ה': ואשר אין לו כסף. לא יחוש כי אינו צריך כי בחנם יתנו לו יין וחלב. כמשלה תורה ליין מה יין משמח הלב כמו שנאמר ויין ישמח לבב אנוש אף דברי תורה כן שנאמר פקודי ה' ישרים משמחי לב. וחלב כמו שהחלב קיום היונק וגדולו כן דברי תורה קיום הנשמה וגדולה שהיא הולכת וגדלה בלמודה במדרגתם כמו שהיא. ואמ' אכילה על היין והחלב כי הם מאכל ומשקה לגוף: למה תשקלו כסף. פירש החכם רבי אברהם שיגעו עצמם בחכמות נכריות שלא יועילו. ויפה פירש. וזהו בלא לשבעה וגם הם לא יקראו לחם כי לא יועילו לגוף ולנפש: ואכלו טוב. זה התורה שנאמר כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו: ותתענג בדשן נפשכם. לעולם הבא וכן ותחי נפשכם. כי כמו שהדבר שהוא שמן ודשן הוא תענוג הגוף כן התורה והחכמה הוא תענוג הנשמה וחייה: הטו אזניכם. חסדי דוד הנאמנים. הוא המשיח כי יקרא שמו דוד וכן נאמר עליו ודוד עבדי נשיא להם לעולם: הנאמנים. הקיימים כמו במקום נאמן כלומר כמו שחסדי עם דוד קיימים כן תהיה בריתי עמכם קיימת ועוד זכר דוד בעבור שהוא יהיה המורה לעמים כמו שאמר בתחלת הספר ושפט בין הגוים והוכיח לעמים רבים: הן עד. מזהיר ומעיד בהם כמו העדותי בכם היום העד העיד בנו האיש לאמר והועד בבעליו ואף על פי שאלה והדומים להם ענין התראה לשון עדות הם גם כן כי המתרה מתרה בפני עדים כדי שלא יכחיש בו המותרה. וכן אמר העידותי בכם היום את השמים ואת הארץ כאלו אמ' בפניהם אני מתרה בכם שיהיו עדים ביני וביניכם. ועל המשיח אמ' שיהיה מזהיר העם ומוכיחם. ויונתן תרגם הא רב לאומיא עם הדבקים: נגיד ומצוה. בדברי שלא כמנהג: אמ' כי יהיה נגיד עליהם ומצוה אותם כמו שהאדון מצוה עבדיו: הן גוי. אמר כנגד ישראל גוי שלא תדע שהוא רחוק מארץ ישראל תקרא אותו ויבא לפניך אף על פי שלא תדעם ולא ידעוך עד היום בשמעם הנפלאות שעשה האל עמך ייראו ממך וירוצו לעבודתך למה שתצוה. ומי נתן לך זה התפארת ה' אלהיך: דרשו ה'. אמר לבני הגלות דרשו ה' בהמצאו. הנכון בפירושו מה שפירש אדוני אבי ז"ל דרשוהו בענין שימצא לכם: בהיותו קרוב. בענין שיהיה קרוב. וזו היא דרישה בכל לב כמו שכתוב קרוב השם לכל קוראיו לכל אשר יקראוהו באמת. ורבותינו ז"ל פירשו בהמצאו קודם גמר דין. ויונתן תרגם תבעו דחלתא דה' עד דאתון חיין בעו מן קדמוהי עד דאתון קיימין. ר"ל שיעשו תשובה קודם מיתה כי אז הוא נמצא וקרוב ולא אחר מיתה כי אחר מיתה אין תשובה לנפש כמו שאמר כי אין מעשה וחשבון ודעת וחכמה בשאול אשר אתה הולך שמה: יעזוב רשע דרכו. במעשה ובפה. וכן יעזוב מחשבותיו הרעות כי אין תשובה מועילה בגלוי אם לא תהיה גם כן בנסתר כי טובות האדם ורעותיו הם תלויות ביד ובפה ובלב ומשלשתן צריכה התשובה: כי ירבה לסלוח. אף על פי שהאדם הרבה להרע: כי לא. כי אם חטא אדם לחברו יבקש ממנו ולא ימחול לו ואף על פי שימחול לו בגלוי ישמור לו בלבבו. והגלוי יקרא דרך כמו שפירשנו והנסתר מחשבה. והנה אני מרבה לסלוח לא ככם וכאשר אני מוחל באמת לא ישאר אצלי מהעון דבר: כי גבהו. כמו שאמר דוד כי כגובה שמים על הארץ גבר חסדו על יראיו וזהו חסד גדול כשישובו לירא מהאל ימחול להם וייטיב להם גם אתם בגלות אם הרעותם והרבה לכם גלותכם שובו אלי ודרשוני ותמצאוני קרוב לכם כי לא ימוש דברי הטוב שהבטחתי אתכם. והמשיל זה הענין לגשם היורד מן השמים ואמר: כי כאשר ירד הגשם ושמה לא ישוב. כי לא יבא הגשם לבטלה שלא יעשה מעשה וישוב לו זה לא יהיה עד מה יעשה הרוה את הארץ: ונתן זרע לזורע. הגשם הוא הנותן כמו ונתנה הארץ את יבולה ומתבואות הארץ יבכיע האדם תחלה מה שיצטרך לזרוע לו בשנה הבאה והשאר הוא למאכלו. ופשוטו של פסוק נראה כי אחר שהרוה ישוב הגשם אל השמים. פירש אא"ז ז"ל כי שוב הגשם הוא חום השמש שסולף אותו ולולי זה לא היתה הארץ צריכה גשם. גם נכון הוא מה שפירשנו בו ושמה לא ישוב לעולם אלא יעשה עליותו והרוה את הארץ: כן יהיה דברי. שהבטחתי אתכם להושיעכם מהגלו' ומפי אמרוהו הנביאים. לא ישוב אלי ריקם אלא באמת יעשה מה שחפצתי והצליח. הענין שלא יתבטלו פגע שיתבטל קצת ממנו אלא הכל יעשה כמו שאמרתי:

כי בשמחה תצאו ובשלום תובלון ההרים והגבעות יפצחו לפניכם
ותחת רנה וכל עצי השדה ימחאו כף: תחת הנעצוץ יעלה ברוש תחת
הסרפד יעלה הדס והיה ליהוה לשם לאות עולם לא יכרת:
נו כה אמר יהוה שמרו משפט ועשו צדקה
כי קרובה ישועתי לבוא וצדקתי להגלות: אשרי אנוש יעשה
זאת ובן אדם יחזיק בה שמר שבת מחללו ושמר ידו מעשות כל רע:
ואל יאמר בן הנכר הנלוה אל יהוה לאמר הבדל יבדילני יהוה מעל
עמו ואל יאמר הסריס הן אני עץ יבש: כי כה אמר יהוה לסריסים
אשר ישמרו את שבתותי ובחרו באשר חפצתי ומחזיקים בבריתי:
ונתתי להם בביתי ובחומתי יד ושם טוב מבנים ומבנות שם עולם
אתן לו אשר לא יכרת: ובני הנכר הנלוים על יהוה לשרתו ולאהבה
את שם יהוה להיות לו לעבדים כל שמר שבת מחללו ומחזיקים ב
בבריתי: והביאותים אל הר קדשי ושמחתים בבית תפלתי עולתיהם
וזבחיהם לרצון על מזבחי כי ביתי בית תפלה יקרא לכל העמים:
על נאם אדני יהוה מקבץ נדחי ישראל עוד אקבץ עליו לנקבציו:
כל חיתו שדי אתיו לאכל כל חיתו ביער:
צפיו צפו עורים כלם לא ידעו כלם

ארי בחידוא תיפקון מביני עממיא ובשלמא תתובלון לארעכון טוריא ורמתא יבועון קדמיכון תושבחא וכל אילני חקלא ישענון בענפיהון: חלף רשיעיא יתקיימון צדיקיא וחלף חייביא יתקיימון דחלי חטאה ויהי קדם יי לשום לאת עלם דלא יפסק: כדנן אמר יי טרו דינא ועבידו צדקתא ארי קריב פורקני למיתי וזכותי לאתגלאה: טוביהון אנשא דיעביד דא ובר אינשא דיתקף בה יטר שבתא מאחלותיה ויטר ידיה מלמעבד כל דביש: ולא יימר בר עממין דמתוסף על עמיה דיי למימר אפרשא יפרשינני יי מעל עמיה ולא יימר סריסא הא אנא חשיב כאעא יביש: ארי כדנן אמר יי לסריסיא דיטרון ית יומי שבתא דילי ומתרעין כרעבונא ומתקפין בקימי: ואתן להון בבית מקדשי ובארעא בית שכינתי אתר ושום דטב מבנין ומבנן שום עלם איתן להון דלא יפסוק: ובני עממיא דמתוספין על עמיה דיי לשמשותיה ולמרחם ית שמא דיי למהוי ליה לעבדין כל דיטר שבתא מאחלותיה ומתקפין בקימי: ואיתינון לטורא דקודשי ואחדינון בבית צלותי עלותהון ונכסת קודשיהון לרעוא על מדבחי ארי בית מקדשי בית צלו יתקרי לכל עממיא: אמר יי אלהים דעתיד לכנשא מבדרי ישראל עוד אקריב גלותהון לכנשא יתהון: כל מלכי עממיא דמתכנשין לאעקא ליך ירושלם בגויך יתרמון יהון מיכל לחית ברא תסבע מנהון חית חורשא: סכואהון סמן כולהון לא ידעין מדעם כולהון כלבין

כי בשמחה תצאו • מהגלות: ובשלום תובלון • לארצכם: ההרים והגבעות • וכל עצי השדה • דרך משל ר״ל שישמח כל העולם: ימחאו כף • יכו כף לשמחה כמו ויכו כף אל כף ויאמרו יחי המלך: תרגו' ויך ומחא • או יהיה ההרים והגבעות משל על מלכי אמות העולם • וכל עצי השדה משל על העמי': תחת הנעצוץ • מין ממיני הקוצים וכן סרפד • ואלה יגדלו במדבר • ואמר שהא׳ יתן תמורתם במדבר ברוש והדס כמו שאמר למעלה בפרשת העניים והאביונים אתן במדבר ארז שטה והדס וגו' • ויונתן תרגם דרך משל חלף רשיעיא יתקיימון צדיקיא וחלף חייביא יתקיימון דחלי חטאה: כה אמר ה' • אמר לבני הגלו' שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבא אם תטיבו דרכיכם מרוב כי התשובה מעכבת ביאת המשיח: אשרי אנוש יעשה זאת: שמירת שבת: יחזיק בה • שנזהר בה כל ימיו • מחללו • שלא יעשה בו שום מלאכה • וכן הוא בכלל שמירת שבת לקדשו כמו שאמר זכור את יום השבת לקדשו וקדוש שבת להבדילו משאר הימים • כי כן כל לשון קדושה הוא ענין הבדלו מאחר במעלה • כמו שאמר ויבדל אהרן לקדשו קדש קדשים ומבדילו משאר הימי' במאכל ובמשתה וכסות נקיה וזהו בענין הגוף ובענין הנפש שתהיה נפשו פנויה מעסקי העולם ובדלה מהם ומתעסקת בדברי תורה וחכמה ומתבוננת במעשי האל • וזכר ענין השבת בפרט במקום הזה לפי שהוא מדבר לבני הגלות שיטיבו דרכיהם ויצאו מהגלות והטובה שבהם הוא שמירת השבת ובעון שבת גלו מארצם • ואמרו רז״ל לא חרבה ירושלם אלא בשביל שחללו בה את השבת שנאמר ומשבתותי העלימו עיניהם ואחל בתוכם • ואמרו אם משמרים ישרא׳ שתי שבתות מיד נגאלים שנאמר אשר ישמרו את שבתותי וגו' וכתיב בתריה והביאותים אל הר קדשי וגו' • ובזכרו מצות שבת הוא הדין לשאר מצות עשה אבל זכר החמורה ואף על פי שיש בה מצו' לא תעשה העשה הוא הכל שאם ישבות לא יעשה מלאכה • ואמר אחר כך מעשות כל רע • שהוא מצות לא תעשה בכלל • ואמר מחללו לשון זכר אף על פי ששבת לשון נקבה ר״ל יום השבת: ואל יאמר • מה שזכר בן הנכר והסרים מישראל בן הנכר שאין לו ירושה בארץ והסרים שאין לו בן שירשנו ויאמרו בעבור זה שהם מובדלים מארץ ישרא׳ אני מבטיח אותם טובות אחרות כן פירש אא״ז • והנה מצאנו ביחזקאל כי הגרים תהיה להם נחלה בארץ ישראל • ואמר כי בן הנכר שאמר הנה שלא הוליד בנים אחרי שהתגייר והרי הוא כסרים שאין לו בן • ויחזקאל אמר על אשר הולידו בישראל אחרי שנתגיירו • וכן אמר אשר הולידו בתוככם והיו לכם כאזרח בבני ישראל: יבדילני • פתח הלמד מקום צרי • וכן יאהבני איסי והדומים לו שכתבנו בספר מכלל • וההבדלה הזאת שיהו חושבים שיאמר בן הנכר אף על פי שנלויתי אל ה' ונתגיירתי ואין לי בן בישראל לא אהיה נחשב מעם ה' בין בעולם הזה בין בעולם הבא • וכן יאמר הסרים מה אני בעולם כיון שלא אניח בן כמותי הרי אני כאלו לא באתי לעולם ולא חפץ בי האל • והרי אני כעץ יבש שלא יוציא פרי וענף והנה האל ברא העולם לפריה ורביה כמו שכתוב פרו ורבו • וכתיב לשבת יצרה • ואחר שלא זכיתי להניח בן ובמותי יכרת שמי וזכרי מן העולם אין האל רוצה בי • ועל ענין זה אמרו רז״ל מי שאינו מניח בן ליורשו הרי הוא כמנודה לשמי'. לא אמרו מנודה אלא כמנודה שירצה כמנודה ואינו אם מעשיו טובים • אמר אל יאמר אל יחשוב זה לא בן הנכר ולא הסרים: כי כה אמר ה' לסריסים • והקדים הסריסים לפי שהמשלים בסרים וכן דרך בכתוב לתפוש האחרון כמו את יעקב ואת עשו ויתן לעשו את הר שעיר: אשר ישמרו את שבתותי • פירש אא״ז שבת בראשית ושבת הארץ כי גם בעון שמטת הארץ גלו כמו שכתוב בבריתי ואף על פי שהיה הכל בכלל בכלל: ובחרו באשר חפצתי • זכר הברי' בפי' כי המצות יותר חזקו' לפי שנתנו בברית כמו שאמר משה הנה דם הברית אשר כרת ה' עמכם על כל הדברים האלה • או אמר בבריתי על המילה כי הנה גם היא נתנה בשלש עשרה בריתות: ונתתי • בביתי ובחומותי • כתרגומו בבית מקדשי ובארע בית שכינתי • ר״ל בבתי ההיכל ובחומותי תוך חומות העזרה כי שם ימצאו החכמי' תמיד ויזכרו מעשי החסידים שהם בזמנם ושעברו: יד • מקום כמו ויד תהיה לך • אבל זה אינו מקום גופנו אלא במקום מעלה ושבח • וכן ברוך ה' ממקומו • וכענין הנמצא בדברי רז״ל ממלא מקום אבותיו והדומים לו: ושם • שאמסיך שמו לדורות הבאים כמו שאמר שם עולם אשר לא יכרת • ומה שאמר ונתתי ואתן כמו שאמ' לדוד ועשיתי לך שם כשם הגדולים אשר בארץ כי אף על פי שמעשי האדם הישרים והטובים ממשיכים שמו כן הוא אבל בהיות האדם טוב לפני האלהי' ומעשיו בכוונה טובה האל נותן בלבות בני אדם להזכירו לטוב כל הימים כמו שישמעו מעשיו בן מפי אב • וזה קצת גמולו הטוב אחרי מותו מלבד הגמול הגדול השמור לנשמתו • ואמר לו אחר שאמר להם • ר״ל לכל אחד מן הסריסים • וכן דרך המקרא בהרבה מקומות: ובני הנכר • על ה' • כמו אל ה' • וכן ויתפלל על ה' • וכן כל שומר שבת • זכר את השבת בפירוש לטעם שפירשנו • ועוד כי שמירת שבת יסוד גדול באמונת האל כי לא ישמור שבת אלא מי שיודה שהעולם מחודש ויש לו מחדש ברא מאין ואין זולתו אם כן אין לשרת ולעבו' זולתו ויאמין כי בששת ימים ברא אלהים את העולם וישבות ביום השביעי כמו שכתב משה רבינו וצוה לעמו אשר בחר בו לשמור את השבת להיות להם לעדות ולזכרון כי הוא ברא את העולם • ובעבור זה נתנה להם קודם מתן תורה כי אחר שהודיעם שהוא ארון ובורא אחד כך היה ראוי לצוותם על תורתו ומצותיו כאדון המצוה לעבדיו ומי שילוה אל ה' ראוי שיאמין כי משה ותורתו אמת ובזה ילוה עם ה' להיות לעם אחד: והביאותים • כמי שמכניס אורח בביתו ומקבלו בשמחה כן אמר אנוה לכהנים שיקבלום בשמחה כשיבאו להתגייר: ושמחתים בבית תפלתי • שיהיו שמחים בראותם עצמם בעזרה שהוא בית התפלה שנה בשנה עם ישראל בתפלתם ובעולותיהם ובזבחיהם: לכל העמים • כמו שאמר שלמה בתפלתו וגם אל הנכרי כל שכן לשבים לדת ישראל: נאם ה' • עוד אקבץ עליו לנקבציו • פירש אדוני אבי ז״ל לאחר שאקבץ נדחי ישראל עוד אקבץ עליהם נקבצים אחרים על נקבציו והם גוג ומגוג והפסוק שאחריו מורה זה הפירוש: כל חיתו • אמר כל חית השדה וכל חית הארץ אתיו לאכול הפגרים אשר במחנה גוג ומגוג • וכן אמר בנבואת יחזקאל אמור לצפור כל כנף ולכל חית הארץ הקבצו ובאו האספו מסביב על זבחי אשר אני זובח לכם: חיתו • הוי״ו נוספת כוי״ו בנו בעור • והדומים לו וכן חיתו יער • ובא הסמיכות על בי״ת השמוש • כמו השכוני בשמים • והדומים לו שכתבנו בספר מכלל: אתיו • בווי שלם מנחי הלמד • כמו בעיו • ובא אלף בבריי שלא לחטף עליו: צופו • חסר יו״ד הרבים ממכתב שיתה בהשלימו הנחמה שב הנביא להוכיח ישראל בני דורו שהיו רעים • ואמר צופיו עורים הם נביאי השקר שהם מטים אותם לדרך רעה • ואמר ולא ידעו ולא אמר לא ראו כי פירוש עורים עורי הלב:

כלבים

כלבים אלמים לא יוכלו לנבח הזים שכבים אהבי לנום׃ והכלבים
עזי נפש לא ידעו שבעה והמה רעים לא ידעו הבין כלם לדרכם פנו
איש לבצעו מקצהו׃ אתיו אקחה יין ונסבאה שכר והיה כזה יום
נג מחר גדול יתר מאד׃ הצדיק אבד ואין איש שם על לב ואנשי חסד
נאספים באין מבין כי מפני הרעה נאסף הצדיק׃ יבוא שלום ינוחו
על משכבותם הלך נכחו׃ ואתם קרבו הנה בני עננה זרע מנאף
ותזנה׃ על מי תתענגו על מי תרחיבו פה תאריכו לשון הלוא
באלים אתם ילדי פשע זרע שקר׃ הנחמים באלים תחת כל עץ רענן
שחטי הילדים בנחלים תחת סעפי הסלעים׃ בחלקי נחל חלקך
הם הם גורלך גם להם שפכת נסך העלית מנחה העל אלה
אנחם׃ על הר גבה ונשא שמת משכבך גם שם עלית לזבח
זבח׃ ואחר הדלת והמזוזה שמת זכרונך כי מאתי גלית ו
ותעלי הרחבת משכבך ותכרת לך מהם אהבת משכבם יד חזית׃

כלבין חרשין לא יכלין למיבח ניימין שכבין רחמין למירמך׃ וכלביא תקיפי נפשן לא ידעין למסבע ואינון מבאשין לא ידעין לאסתכלא כולהון גבר לקבל אורחיה גלו גבר למיבז ממוניה דישראל׃ אמרין איתו וניסב חמר ונתרוי מן עתיק ותהי שירותנא דמחר טבא מריומא דין רבא סגיאה לחדא׃ צדיקיא מיתין ולית אנש דמשוי דחלתי על לב וגברי גמלי חיסד מתכנשין ולא מסתכלין ארי מן קדם בישתא דעתיד למיתי מתכנשין צדיקיא׃ יהכון שלם ינוחון על אתר בית משכבהון עבדי אוריתיה׃ ואתון אתקרבון הלכא עם דרא דעובדיהון בישין דמנצבת קודשא כנצבתהון ואתון מבאפין ומזנן׃ על מן אתון מתפנקין וקדם מן תפתחון פומכון תסגון למללא רברבן הלא אתון ילידי מרוד זרעי שקרא׃ דפלחין לטעותא תחות כל אילן עבוף נכסי ינקיא בנחליא תחות שקיפי כיפיא׃ בשעיעות כיף נחלא חולקיך אף תמן אינון עדבך אף להון נסכת נסכין אסיקת קורבנין העל אילין יתוב מימרי׃ על טור רם ומנטל שוית אתר בית משרך אף לתמן סליקת לדבחא דבח׃ ואחורי דשא ומזוזתא שוית דוכרן טעותיך הוית דמיא לאיתתא דרחימא על בעלה וטעת בתר נוכראין אפתית אתר בית משרך וגזרת ליך מנהון קיים רחימת אתר בית משכבהון אתר בחרת׃ כד

כלבים אלמים· דמה אותם לכלבים לפי שהכלבים שומרים הצאן · וכשירגישו בחיה רעה שבאה אל הצאן ינבחו והחיה הולכת לה ונביאי השקר עושים עצמם כצופים ושומרים ישראל· והנה הם כמו כלבים אלמים שלא יוכלו לנבוח שלא יועילו לצאן כי תבא החיה ותטרוף הצאן כרצונה· או הם כמו הכלבים שאוהבים לנום ולא יעורו לקול שאגת החיה ותבא ותטרף· והנה הכלבים כמו שאינם ולא יועילום אבל יזיקום כי שומר הצאן ישען עליהם שינבחו ולא תבא החיה לטרוף· כן נביאי השקר שעושים עצמם שומרי ישראל· והנה יבאו אמות העולם שהם כמו חיות רעות וישחיתו בישראל· והנה השומרים לא יועילום אבל יזיקום שבעון דרכיהם הרעים שיורו אותם יבא האויב על ישראל· גם כן מנהג הכלבים לנום תמיד לפיכך המשילם לכלבים גם הם הצופים אוהבים לנום · ובמדרש וכי יש כלב אלם אלא מה הוא אלמים· מה טובו של כלב זה אדם משליך לו פרוסה סוכר את פיו כך היו דייני ישראל: הוזים· כתרגומו ניימין שכיבין אין לו חבר: אוהבי לנום· סמוך על אות השמוש· וכן משכימי בבקר· לנביאי מלכם· והדומים להם: והכלבים· ואם תאמר הכלבי' האלה לא יאכילום בעליהם· לפיכך לא ישמרו הצאן· הנה הם אוכלים אבל אינם שבעים כי עזי נפש הם כנפש המתאוה היא עזה וחזקה ולא תשבע· כן אלה הצופי' כל עסקם במאכל ובמשתה ואינם שבעים כי הם רודפים אחר התאוה· ומי שנפשו כן לא ישבע לעולם: שבעה· שם או מקור: והמה רועים· רועים את עצמם ולא יחושו על הצאן שהם ישראל: לא ידעו הבין. לא ידעו להבין במעשיהם כי מעשיהם תהו הם ותועים ומתעים את ישראל וכל אחד מהם פונה לדרכו שיוכל להועיל לעצמו במאכל ובמשתה ולבצוע בצע ולא יחושו על העם: מקצהו. כל אחד מקצה שלו ובסכונתו עושים מעשים האלה. ומן התימה שתרגם יונתן רעים מבאישים ירמה שהוא קורא המלה בקמץ הרי"ש: אתיו· אומר כל אחד מנביאי השקר לבני העם בואו אצלי ואקח היין לכם שנשתה ביחד· ונסבאה· מן זולל וסובא: יום מחר· כעשה כמו היום· או יותר יהיה גדול יום מחר במשתה מן היום הזה: יתר· שם או תואר. אלה הם הדרכים שמורים נביאי השקר לישראל ומפתים אותם במאכל ובמשתה עד שישמעו להם לכל אשר יצוו אותם ומסירים אותם מדרך ה': הצדיק. הפסוק כפול במלות שונות. ואינו אומר על צדיק מיוחד אלא על הצדיקים שעברו מן הדור ההוא. וכן אמר ואנשי חסד נאספים· פירוש נאספים אל עמם· ובאמרו אבד לא ר"ל שהצדיק אבד במותו כי לעצמו לא אבד· אבל כשמתו בחיים ערבים טובים מחיי הגוף אלא אבד מדורו כי להם היא האבידה: ואין איש שם על לב· שיוכיח ישראל על המעשים הרעים האלה· או פירוש ואין איש שם על לב כפירוש ואין מבין שטעמו דבק עם כי מפני הרעה נאסף הצדיק. כלומר הצדיק ואנשי חסד נאספו מן הדור טרם זמנם מפני הרעה העתידה לבא על הדור ההוא ושלא יראו הם ברעה ההיא. כמו שאמרה חולדה הנביאה על פי הדיבור ליאשיהו הנני אוסיפך אל אבותיך ונאספת אל קברותיך בשלום ולא תראינה עיניך בכל הרעה אשר אני מביא על המקום הזה: ואין איש שם על לב· ואין מבין כי מפני הרעה נאסף הצדיק שלא יראה ברעה: יבא שלו'· כשנאסף הצדיק טרם זמנו לטובתו הוא כמו שאמר מפני הרעה· ועוד כי במותו יבא למנוחה טובה ויבא בשלום· כי טרם הרעה ימות בשלום· כמו ואתה תבא אל אבותיך בשלום: ינוחו על משכבותם· החסידים שזכר במותם ינוחו במרגוע גדול. והמיתה תקרא שכיבה. כמו ושכבתי עם אבותי· כי אף על פי שיובן ממנו שכיבה כמשמעה והיא שכיבת הגוף בקבר אף על פי כן באותה שכיבה תהיה מנוחה לנפש· כי לשון שכיבה גם כן כענין מנוחה. כמו לא שכב לבו ועורקי לא ישכבו: הולך נכחו· השלום שזכר יבא נכח הצדיק בהאספו· כלומר בשלום מת ולשלום יבא במותו· וכאלו השלום יצא לקראתו · והחכם רבי אברהם פירש לכל מי שיהיה הולך בחייו נכח השם יהיה לו במותו השלום והמנוחה: ואתם קרבו הנה· אמר כנגד בני דורו הרעים קרבו הנה למשפט על מעשיכם הרעים: בני עוננה . שאמותיכם מעוננות ומכשפות· כי הכשוף נמצא ברוב בנשים· ואבותיכם מנאפים ואמותיכם זונות ואיך תהיו אתם טובים: ועוננה· תאר. וכן ועוננים כפלשתים. אם פרשם שלם עון ואם פרשם עונן: ותזנה. ר"ל ותזנה אמכם· כן היו בני הדור ההוא רעים בני רעים· ועל הדרך הזה אמר הושע לא אפקוד על בנותיכם כי תזנינה ועל כלותיכם כי תנאפנה כי הם עם הזונות יפרדו: על מי תתענגו. כמו שאמר אתיו אקחה יין וגו'· שהיו מתענגים במאכל ובמשתה והיו מרחיבים פה ומאריכים לשון על נביאי ה' ומתלוצצים עליהם. כמו שאמר למעלה בפרשת הוי עטרת גאות· ואמר שמעו דבר ה' אנשי לצון · על עצמכם היה לכם להרחיב פה שאתם ילדי פשע זרע שקר: ילדי· היוד בחירק שלא כמנהג אלא בפתח: הנחמים. הנה ראינו בספרי הנביאים שהמשילו ישראל ועובדי ע"ז לאשה שהיא מזנה תחת בעלה· ודברי יחזקאל ברוב על זה הדרך. וכן תחילת דברי הושע על הדרך הזה · ועל הדרך הזה ענין פרשה זו· וזהו ענין הנחמים באלים· שמת משכבך· אהבת משכבם· וכל לשון הפרשה: הנחמים. מבנין נפעל שרשו יחם· מן בכל יחם הצאן משכב הזכר. והנקבה אמר בלשון חמימות כמו יחמתני אמי. והיה בכל יחם הצאן. ויחמו הצאן· ליחמנה במקלות: באלים· ופירש אחר כך. תחת כל עץ רענן· כי אלים כלל לעצים כי כן היה דרכם לעבוד עבודה זרה תחת העצים הרעננים שענפיהם ועליהם לחים: שוחטי הילדים. היא עבודה זרה שהיו זובחי' לה הבני'· וכן אמר יחזקאל הנביא ובשחטם את בניהם לגלוליהם· והיו עושים זה בנחלים מקום שהיו שם סלעים תחת הסעפי'· ופי' סעפים שנים· וכן בסעיף סלע עיטם. כמו שן סלע· נקרא כן לפי שהוא לסלע כמו הסעיף לאילן: בחלקי נחל· כשהיו מוצאין אבן חלקה ויפה באבני הנחל היו עובדי' לה· על דרך שאמרו רבותינו זכרו' לברכה זקף לבנה והשתחוה לה: חלקי· שם תואר לאבן חלקה· כמו חלוקי אבנים אלא שהם שני משקלים ובשניהם האמר דגושה. הם האבנים חלקך וגורלך. הפך ה' מנת חלקי וכוסי אתה תומך גורלי. ואמר חלקי ואמר חלקך לשון נופל על הלשון: אנחם· מבנין נפעל· כמו וינחם ה' על הרעה· אמר העל אלה. כלומר אם על אלה המעשים הרעים אוכל להנחם על הרעה שהבאתיה להם: על הר גבוה. כמו שאמר על ההרים הגבוהים ותחת כל עץ רענן: משכבך. כבר פירש' שהוא כנוי לעבודה זרה שהיו עובדי' שם גם שם לא חששת לטורח העליה היה הכל נקל לך לאהבתך העבודה ההיא: ואחר הדלת והמזוזה שמת זכרונך· שמת דבר ממין העבודה שתזכרי תמיד העבודה· הפך וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך. אני נתתי לך מצות מזוזה שתזכרי תמיד עבודתי ואת הנחת עבודתי בעבור עבודת אלהי' אחרים ושמת להם זכרון אחר הדלת והמזוזה והנחת הזכרון שנתתי לך לזכרני תמיד · ויש מפרשים זכרונך מן זכרו כיין לבנון. אזכרתה לה'· כלומר שמת קטורת לעבודה זרה אחר הדלת והמזוזה: כי מאתי גלית ותעלי· כי מאתי גלית עצמך אני צויתי לך עבודתי במקום סתר· מזבח אדמה תעשה לי· לא בנית אבנים גבוה וצויתי לא תעלה במעלות על מזבחי· ואת עשית בהפך לאלהים אחרים במקום מגולה על ההרים הרמים: הרחבת משכבך· אני אמרתי לא תעלה עולותיך בכל מקום אשר תראה כי אם במקו' אשר יבחר ה' אלהיך באחד שעריך. ואת הרחבת משכבך במקומו' רבי' כי מספר עריך היו אלהיך יהוד': יד חזית. בכל מקו' ומקו' אשר ראית הפך בכל מקו' אשר תראה כי אני צויתי לך זה שלא תלמדי ממעשי הגוי' שהם מקריבי' בכל מקו' ועשית הפך מצותי בכל דבר:

ו ותשרי למלך בשמן ותרבי רקחיך ותשלחי ציריך עד מרחוק
ותשפילי עד שאול: ברב דרכך יגעת לא אמרת נואש חית ידך
מצאת על כן לא חלית: ואת מי דאגת ותיראי כי תכזבי ואותי לא
זכרת לא שמת על לבך הלא אני מחשה ומעולם ואותי לא תיראי:
אני אגיד צדקתך ואת מעשיך ולא יועילוך: בזעקך יצילך קבוציך
ואת כלם ישא רוח יקח הבל והחוסה בי ינחל ארץ ויירש הר קדשי:
הפטרת יום כפורים בשחרית ואמר סלו סלו פנו דרך הרימו מכשול
מדרך עמי: כי כה אמר רם ונשא שכן עד וקדוש שמו מרום וקדוש
אשכון ואת דכא ושפל רוח להחיות רוח שפלים ולהחיות לב נדכאים
: כי לא לעולם אריב ולא לנצח אקצוף כי רוח מלפני יעטוף ונשמות
אני עשיתי: בעון בצעו קצפתי ואכהו הסתר ואקצף וילך שובב בדרך
לבו: דרכיו ראיתי וארפאהו ואנחהו ואשלם נחמים לו ולאבליו:
בורא נוב שפתים שלום שלום לרחוק ולקרוב אמר יהוה ורפאתיו: טב

כד עבדית ליך אוריתא אצלחת במלכותא וכד אסגיאת ליך עובדין
טבין סגיאה משיריתיך ושלחת איזגדך עד מרחיק ואמאיכת תקיפי
עממיא עד לשאול: בסגיאות אורחתיך לאית לא אמרת למתב נכסין
סגיאין אסגית על כן לא סברת למתב: וית מן ייציפת וקרם מן דחלת
ארי אסגית למללא כדבין ופולחנילא אידכרת לא שוית דחלתי על
ליבך הלא אנא יהבית ליך ארכא ומעלמא דאם תתובון לאוריתי ול
ולקדמי לא תבת: אנא חויתי לך עובדין טבין דאינון זכוון ליך ואת
אסגית ליך עובדין בישין דלא יהנון ליך: אצווחיכען אם יפרקונך
עובדי שקריך דהוית מתעסקא בהון מינקותיך וית כולהון יטול
רוחא יהון ללמא ודרחיץ על מימרי יחסין ארעא ויירת טורא דקודשי:
ויימר אליפו ואזהרו אפנו לב עם לאורח תקנא סליקו תקלת רשיעי
מאורח כנשתא דעמי: ארי כדנן אמר רמא ומנטלא דשרי בשמיא
וקדיש שמיה ברומא שרי וקדיש שכינתיה אמר למפרק לתבירי לבא
ולמכיכי רוחא לקיימא רוח מכיכין ולמסעד לב תבירין: ארי לא
לעלמא אתפרע בדין ולא לאפרש יהי רוגזי ארי רוחי מיתי אנא עתיד לאתבא ונשמתא אנא עבדית: בחובי ממונהון דאניסו הוה רוגזי עליהון ואמלקתינון
סליקית שכינתי מנהון וטלטליתינון בדרית גלותהון על דטעו בתר הרהור לבהון: אורח תיובתהון גליא קדמי ואשבוק להון וארחם עליהון ואשלם תנחומין
להון ולדמה אבלין עליהון: דברא ממלל ספון בפום כל אנש אמר נבייא שלמא יתעביד לצדיקיא דינטרו אוריתי מלקדמין ושלמא יתעביד לתביא דתבו
לאוריתי מקריב אנא אמר יי ואשבוק להון: ורשיעיא

ותשרי למלך בשמן. ותשורי פירש רב סעדיה ז"ל מענין תשורה שהוא מנחה. ואני פירשתיו בספר השרשי' כמו ותלכי. וכן תשורי מראש אמנה. ישור על אנשים.
וכן שרותיך ומערביך. וכן בדברי רבותינו ז"ל שיירה העוברת ממקום למקום: למלך. בפתח הלמד לידיעה. ר"ל מלך אשור שהוא היה מושל בכל הארצו' בימי'
ההם. אמר לא די שעבדת אלהים אחרים אלא שלקחת בטחונך ממני ובטחת בזרוע בשר ודם. ועל זה נאמר ארור הגבר אשר יבטח באדם ושם בשר זרועו
ומן ה' יסור לבו. שאלו היו עובדים ע"ז ודעתם לאל שהו' הסבה הראשונה והירא לכבודו ועובדי' בורותם לעבוד היה רע. כמו שאמר לא תעשון
אתי אלהי כסף וגו'. אף עוד עשו רעה שהסירו לבם ובטחונם מהאל ובטחו במלך אשור ואחר כן נפלו בידו: ואמר בשמן כי שמן היו מוליכים מארץ ישראל.
כמו שנ' עליה ארץ זית שמן. ואמר יהודה וארץ ישראל המה רוכליך בחטי מנית ופנג ודבש ושמן וצרי נתנו מערבך. ואמר ושמן למצרים יובל: ותרבי רקחיך. שהיית
שולחת להם למנחה שמן רוקח עשית ממנו הרב' לשלוח למלך אשור להיות לך לעזר: ציריך. שלוחיך. שלחת אותם במנחה עד מרחוק כי ארץ אשור רחוקה
היא מארץ ישראל: ותשפילי. השפלת עצמך עד שאול ובזית בשלחך אל ארץ רחוקה לבקש עזר. ואפשר שיהיה תשפילי פעל עומד. וכן השפילו שבו. כלומר
שפלת עד שאול בעבור המעשים הרעים. ות"י הפסוק כן כד עבדת לך אוריתא וגו': ברוב דרכך יגעת. אלו רבית היית נושעת במנוחה בארצך אלו הלכת
בדרכי האל ית' ועתה כי מרדת בו הוצרכת לבקש עזר ויגעת ברוב דרכים: לא אמרת נואש. כמו האדם היגע בדרכים שיאמר נואש לבי מלכת בדרכי' האלה
אשב ואנוח לא אמרת את כן אלא ערב היה לך כל הטורח ההוא על כן לא חלית ולא כאבת בטורח ההוא מאהבתך ללכת בדרכי העמים ולסור מדרך ה'. ופי'
חית ידך. חיי כחך. כלו' מצאת דבר שהיה ערב לך כמו המזונות שהם חיי האדם וכחו: ואת מי דאגת. ממי פחדת ותיראי: כי תכזבי. אם תרצי לכזב ולומ'
שלא עשית אלה המעשים שזכרתי ממי פחדת כי אותי לא זכרת כשהיית עושה המעשים הרעים ולא שמת על לבך כי לא היית חושבת שאני רואה מעשיך אם כן
לא פחדת ממני למה תכזבי טוב הוא שתתודי עליהם: הלא אני מחשה. הלא אני שתקתי לך והארכתי אפי ולא הענשתיך מיד: ומעולם. ומקדם מדתי כן עם
בריותי שאני מאריך אפי עליהם: ואותי לא תיראי. אבל את לא יראת אותי כי אם יראת אותי לא היית עושה המעשים הרעים ואם לא יראת אותי בעת המעשה
לא תיראי אותי בעת התוכחה שתכזבי את ותאמרי צדיקה אני: אני אגיד. אעפ"י שתכזבי את ותאמרי צדיקה אני אני אגיד הצדקה שעשית והם המעשים
הנזכרים התאמרי כי הם מעשים טובים: ואת מעשיך. ואגיד מעשיך המעשים שעשית ולא יועילוך כאשר חשבת אבל יזיקוך: בזעקך. עתה תראי
אם יועילוך מעשיך בהתזעקך מרעת האויב תראי איך יצילוך קבוציך. ר"ל העמי' שהיית מקבצת לך והיית נושאת מנחה להם להיות לך לעזרה עתה תראי אם
יצילוך כי הם יחריבוך כי מלך אשור החריב או' והנה הם לא הצילו עצמם כשבא לירושלם בעם כבד: ואת כולם ישא רוח. כמו הרוח שישא המוץ קל מהרה כן
מתו כולם ברגע אחד: והחוס' בי. והוא חזקיהו וסיעתו ינחל ארץ לא כמו שחשב מלך אשור ללכוד ירושלם: ויירש הר קדשי הוא ירושלם. ואעפ"י שענין זה על
חזקיהו וכלל בו בנ"כל האדם וכל קבוץ האדם לא יועיל לו בזעקו מצרתו. כי כל קבוצי האדם בעולם הזה הוא רוח והבל וירשת ה' הוא אוצרו. והחוסה בי ינחל
ארץ ויירש הר קדשי. העולם הבא נקרא ארץ חיים והר הקדש והעולם הזה מכשול והרמתו היא התשובה: ואמר סלו סלו. החוסה בי יאמר במגפת האויב סלו
סלו פנו דרך. כי המכשול שהיה בדרכים הורס. והוא האויב שלא היו יכולים ישראל לבא ירושלם מפני האויב. אמר פנו להם הדרך עתה והרימו המכשול. אם יש
בדרכים אבני מכשול הרימו אותם כי המכשול הגדול והוא האויב כבר הוסר. והכוו' אינו לאנשים מיוחדים אלא למי שיהיה. וכן ראה ריח בני. אמור למלך
ולגבירה. חזקו ידים רפות. והדומים להם. ואמר שיפנו להם דרך ויבא עתה ישראל בהשקט ובטחה. וענין סלו ומסלה שמרימים הדרכים באבנים שמשימים
בדרכים שהם מקולקלות בטיט. ו"מ סלו מה שמסירין האבנים מן הדרכים שלא יכשלו בהם בני אדם העוברים בדרכים והבהמות: כי כה אמר ה'. מאמר
הנביא: שוכן עד. שוכן לעולם. וטעם שוכן עד כי כמו שיקרא שוכן מי שמתמיד עמידתו במקום כן יקרא האל ית' שוכן עד לפי שמתמיד הסבתו בנבראים:
וקדוש שמו: כמו ששמעתי שהיו קוראים אותו השרפים קדוש ה' צבאות מה יאמר האל מרום וקדוש אשכון: ואת דכא ושפל רוח. ואעפ"י שאשכון עם מרומים
וקדושים והם הגלגלים והמלאכי' כן אשכון עם התחתונים עם מי שהוא בהם דכא ושפל רוח להחיות רוחם ולבם אעפ"י שהם בצרה. פעמים לא תחשבו שאני
מטביח עליהם. וכן ישראל שעתידין להיות זמן ארוך בגלות והם שפלים ונדכאים אני עתיד להחיותם כי הם כמו מתים בגלות מרוב הצרות: כי לא לעולם
אריב. מיום היותם לי לעם ועד עתה הייתי במריבה עמהם הם חוטאי' ואני קוצף עליהם ולא תהיה זאת המריבה והקצף לעולם כי אסיר לב האבן מהם ועשיתי
אשר בחקי ילכו: כי רוח מלפני יעטוף. הרוח מלפני הוא והוא יעטוף וילבש הגוף ויכבוש אותו ללכת בדרך הטובה. וכפל הענין ואמר: ונשמות אני עשיתי.
כמו שאמר מלפני כי אין בנשמה מטבע הארץ כמו הגוף שהוא מטבע הארץ. לפיכך הוא חוטא והולך אחר תאות הבהמות וימשוך הרוח אחריו ולא תהיה כן
לעולם אלא יכיר האדם כי הנשמות מלפני הם ואני לבדי עשיתי אותם ואין בהם מטבע הארץ ומלאו דעה את ה' וזה מיום שאעלה אותם מהגלות ואחיה אותם
מתמותת הגלות. ות"י הפסוק על תחית המתים. ארי לא לעלמא וגו': בעון בצעו. שהיה חומד ועושק. כי עון החמס גדול ואף על פי שאין בו מיתה. ומה שלא
חייבה עליו תורה מיתה לפי שאין עון זה נמצא ברוב כי הוא מפסיד סדר הישוב לפיכך מונעים אותו בני אדם. אבל כשהעון הזה מתפשט במדינה לא תוכל
לעמוד ותחרב מפני החמס. והמבול בא לעולם מפני החמס כמו שכתוב כי מלאה הארץ חמס מפניהם: הסתר. פירוש הסתר פני' כמו שאמ' ואנכי הסתר אסתיר
פני מהם: וילך שובב. מרד שמרד בי ובעבודתי ופנה אחרי אלהים אחרי' כמו שהתעו לבו: דרכיו ראיתי. ראיתי דרכיו כי אינו עמד זמן ארוך בדרך טוב שלא
יחטא וישוב וכיון שהכתיו והגליתיו זמן רב אשוב: וארפאהו. ר"ל רפואת הנפש. כמו רפאה נפשי: ושב ורפא לו. אסלח לעונו: ואנחהו. בדרך הטוב. כלו' אייסר
לבו שלא יחטא עוד: ואשלם נחומים לו ולאבליו. על הצרו' ועל הרעה שסבל בגלו' אשלם לו נחומי'. כלו' טובו' שינחם בהם ויותר ויותר לאבליו לאותם שהתאבלו
בגלות על חרבן ירושלם. כמו שאמר שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה. ו"ת דרכיו ראיתי ארח תיובתהון גלי קדמי. ותרגם לו ולאבליו להון ולמתאבלין
עליהון: בורא. ואהיה מחדש דבר שפתים שיאמר בפי הכל שלום שלום ולא יזכר שם מלחמה בעולם. וזה יהיה אחר מלחמת גוג ומגוג. ופי' לרחוק ולקרוב.
לרחוק מירושלם ולקרוב לה. ולפי שהמלחמה ההיא תהיה בירושלם סמך השלום אליה: ורפאתיו. שב לישראל כמו שפירשנו וארפאהו. ויש מחלוקת בדברי
רז"ל בדבר זה. ומקצתם פירשו בהפך זה. ופירשו רחוק בעלי תשובה. ופירשו קרוב הצדיקים. ולמדו מזה ואמרו גדולים בעלי תשובה מצדיקי' גמורים שנאמר
לרחוק ולקרוב בראשה רחוק והדר קרוב. ופירשו רחוק מי שהיה רחוק ונתקרב וקרוב מי שהיה קרוב כבר: והרשעים

והרשעים כים נגרש כי השקט לא יוכל ויגרשו מימיו רפש וטיט:
נח אין שלום אמר אלהי לרשעים: קרא בגרון אל תחשך כשופר
הרם קולך והגד לעמי פשעם ולבית יעקב חטאתם: ואותי יום יום
ידרשון ודעת דרכי יחפצון כגוי אשר צדקה עשה ומשפט אלהיו
לא עזב ישאלוני משפטי צדק קרבת אלהים יחפצון: למה צמנו
ולא ראית עינינו נפשנו ולא תדע הן ביום צמכם תמצאו חפץ וכל
עצביכם תנגשו: הן לריב ומצה תצומו ולהכות באגרף רשע לא
תצומו כיום להשמיע במרום קולכם: הכזה יהיה צום אבחרהו יום
ענות אדם נפשו הלכף כאגמן ראשו ושק ואפר יציע הלזה תקרא
צום ויום רצון ליהוה: הלוא זה צום אבחרהו פתח חרצבות רשע
התר אגדות מוטה ושלח רצוצים חפשים וכל מוטה תנתקו: הלוא
פרס לרעב לחמך ועניים מרודים תביא בית כי תראה ערם וכסיתו
ומבשרך לא תתעלם: אז יבקע כשחר אורך וארכתך מהרה תצמח
והלך לפניך צדקך כבוד יהוה יאספך: אז תקרא ויהוה יענה
תשוע ויאמר הנני אם תסיר מתוכך מוטה שלח אצבע ודבר
און: ותפק לרעב נפשך ונפש נענה תשביע וזרח בחשך אורך
ואפלתך כצהרים: ונחך יהוה תמיד והשביע בצחצחות נפשך
ועצמתיך יחליץ והיית כגן רוה וכמוצא מים אשר לא יכזבו מימיו: עצמתיך

ורשיעיא כימא דתריד דבעי למינח ולא יכיל ועכרין מוהי סיין וטין: לית שלמא אמר אלהי לרשיעיא: נביא אכלי בגרונך לא תמנע כקל שופרא ארים קלך וחוי לעמי מרדיהון ולבית יעקב חוביהון: וקדמי יום אולפן תבעין כאלו למידע אורחן דתקנן קדמי צבן כעמא דזכי עבד ומדין אלהיא לא רחיק שאלין מן קדמי דין וקשוט כאלו לאתקרבא לדחלתא דיי צבן: אמרין למא אנחנא צוימין וקדמך גלי סגוף נפשתנא וקדמך ידיע נביא אמר להון הא ביום תעניתכון אתון תבעין צורכיכון וכל תקלתיכון אתון מקרבין: הן לתחרו ולמצו אתון צוימין ולמחי בכורמתא דרשיעא לא תתענון תענין כאלין לאשמעא במרומא קליכון: הכדא היא תעניתא דרעינא בה יומא דמסגיף אנשא נפשיה הכפיף רישיה כאגמון ועל סקא וקיטמא באית הלהדא אתון קרן תעני ויומא דרעוא ביה מן קדם יי: הלא דא תעניתא היא דרעינא בה פרו כינשת רישעא שרו קיטרי כתבי לאו ודין מסטי ופטרו כל דהוו אניסין בני חורין וכל דין מסטי תסלקון: הלא תפרנס לכפנא מלחמך וחשיכין מטלטלין תעיל לגו ביתא ארי תחזי ערטילאה ותכסיניה ומקריב בשרך לא תכבוש עינך: בכן יתגלי כשפרפרא נהורך ואסות מחתך בפריע תיסק ויהכון קדמך זכותך ביקר מן קדם יי תתכניש: בכן תצלי ויי יקבל צלותך תבעי מן קדמוהי ויעביד בעותך אם תעדי מבינך אסטיות דין מרמן באצבע ומללא מלין דאונס: ותתפת קדם כפנא נפשך ונפש מסגפא תסבע ויזדנח בחשוכא נהורך וקבלך יהי כטיהרא: וידברינך יי תדירא ויסבע בשני בצורתא נפשך וגופך ייחי בחיי עלמא ותהי נפשך מליא כתפנוקין כגינת שקיא דמרויא וכמבוע דמיין דלא פסקין מוהי:

ויבנון

והרשעים. ואז יסופו הרשעים· כמו שאמר בנבואת מלאכי והיו כל זדים וכל עושי רשעה קש וגומר· ופי' הפסוק כמשך טעמו עד אין שלום לפי שאמר שלום שלום לרחוק ולקרוב אבל הרשעים שהם כים נגרש אין שלום להם אלא יסופו כולם אז· ופירוש כים נגרש. כמו הים שהוא נגרש אל השפה כל רגע ורגע כי השקט לא יוכל אלא יבא גל אחר גל לעולם לא ינוח ובבאו אל השפה יגרשו מימיו רפש וטיט מקרקע הים אל היבשה· ודמה מעשי הרשעים לרפש וטיט כי לעולם לא ינוחו הרשעים מהרגש העולם עד שימותו כמו שאמר שם רשעים חדלו רגז: אין שלום אמר אלהי. כן הוא· והספרים שכתוב בהם אמר ה' טעות הוא כי הראשון אשר בפרשת באו מבבל הוא אמר ה' וזהו אמר אלהי והסימן ה' אלהי: קרא בגרון· אמר האל לנביא שיקרא בקול לבני דורו שהיו מראים עצמם טובים והיו רעים ויוכיחם על מעשיהם וירים קולו אליהם כמו השופר שישמע קולו למרחוק· והקריאה היא בגרון אף על פי שהדבור הוא נחתך בפה הקול יוצא מן הגרון· וכן אמ' רוממות אל בגרונם· בקראי נחר גרוני: אל תחשך. אלא תמיד קרא להם: לעמי· שהם נקראים עמי· וכפל הענין במלות שונות: ואותי· דורשים וחפצים בפה ולא בלב ולא במעשה כי העושה צדקה ומשפט לו נאה לדרוש ולשאול איך יעשה· אבל מי שלא יעשה למה ידרוש הנה בדרשו כפל עונו: למה צמנו· והם אומרים לי למה צמנו ולא ראית תעניתנו ולא קבלת תפלתינו: ולא תדע. כאלו לא תדע כלומר אין אתה משגיח בנו ואויבינו מושלים בנו וצמנו ולא ראינו שהושעתנו· והתשובה הן ביום צומכם· ואיך אראה צומכם ואינו כי אם למריבה· כי ביום התענית יאספו העם ויראה אדם בעל חובו וישאל ממנו חפצו כלומר חובו· כי ימצאנו ביום התענית ואם לא יתן ינגוש אותו וידחקנו עד שיתן וגם יכנו באגרוף רשע אם יענה לו שלא כרצונו הנה כי אין צומכם לאל כי אם לצרכיכם: עצביכם. ממונכם. כמו ועצביך בבית נכרי· כי הממון יגיע האדם ועצבונו· ודגש כד״ עצביכם לתפארת הקריאה כדגש קוף מקדש· והדומים להם: תנגשו· מן לא יגוש את רעהו ובא בחולם״· ומן התימה שתרגם אותו יונתן וכל תקלתכון תקרבין תרגם כמו בשי״ן כמו ויגש אליו יהודה שתרגומו וקריב לותיה יהודה: הן לריב· הנה אין צומכם כי אם לריב ומצה ואיך ארצהו אותו: אגרוף. ידוע בדברי רבותינו זכרונם לברכה כאמרם בעלי אגרופים וזולתו: כיום. כמו היום והכף כף האמתי. כמו כף השבעה לי כיום· והדומים לו. להשמיע במרום שאתם צועקים בתפלתכם כאלו אתם שופכים נפשיכם לפני ואינו כי אם דרך מרמה כאלו איני יודע לבבכם: הכזה· אין הצום הנרצה התענית מלאכול ומלשתות וכפיפת הראש כמו האגמון והוא הגומא שכופף ראשו ולא הצעת השק והאפר כי אין המעש' האלה נבחרים ונרצים לפני אם לא בלב נשבר ובמעשים טובים וסור מדרכי' רעים: הלא זה· חרצבו' רשע· קשורי רשע· וכן כי אין חרצבות למותם· כי מעשה הרשע כשיתחז' ידמה לקשר אמיץ שלא יוכל אדם לפתחו ולהתירו כי אם בטורח גדול· וכפל הענין במלות שונות: ואמר התר אגדות מוטה. כי מוטה כמו רשע שמטים העניים מן ימינו עלי און· או יהיה המוט' שם העול. כמו ויקח חנניה את המוטה· דמה דחקם העניים וכבשם אותם כאלו ישימו עול ומוטה על צוארם. ויונתן תרגם שרי קטרי כתבי דין מסטי: ושלח רצוצים חפשים. הם העבדים שהם רצוצים ושבורים ביד אדוניהם עוברים על לא תרדה בו בפרך ולא ישלחום מקץ שבע שנים כמו שהוכיח ירמיהו הנביא גם כן בני דורו על זה: מוטה פירשנוהו: הלא פרוס. הפריסה היא הבציע' ידוע בדברי רז״ל בענין התיכות הלחם מברך ואחר כך בוצע וזולתו: מרודים. כתרגומו מטלטלין· וכן עניי ומרודי' עניה ומרודיה ענין טלטול: ומבשרך אל תתעלם· להאכיל הרעב ולכסות הערום הוא חייב לכל ישר' אבל מי שהוא קרובו הוא חייב יותר זה. ואם יראה אותו שהוא עני לא יעלי' עיניו ממנו עד שיצטרך לשאול מחיתו אלא חייב להלוות לו ולפתוח לפניו דרכים שירויח בהם: ומבשרך. כמו איש איש אל כל שאר בשרו· ומי שעושה המעשי' האלה מוחזק הוא שמקיים כל המצות אלא זכר מעשים אלו שהם הפך המעשים הרעים שזכר: אז. אם תעשה מעשים אלו לא תצטרך לצום ולשק ואפר ויבקע כשחר אורך כמו השחר שהולך ואור עד נכון היום: אורך· רוצה לומר הצלחתך: וארוכתך. מהרה תצמח רפואתך אם באה עד עתה עליך רעה בגופך או בממונך· עתה בהטיבך מעשיך תצמח רפואתך מהרה כצמח האדמה שהולך וגדל כן תהיה הצלחתך זה יהיה בעולם הזה ובעולם הבא: והלך לפניך צדקך. כשתמות כבוד ה' יאספך אל מקום הכבוד אשר נפשות הצדיקי' צרורות שם בצרור החיים. ושנה זה הענין ושלש במלות שונות לחזק הענין אלא שבפעם שנית פרט דברים שזכר בכלל ובפעם השלישית זכר בפרט שמירת שבת שהוא יסוד גדול לכל המצות כמו שפירשנו למעלה: אז תקרא· כי עתה בעשותך המעשים הרעי' תאמר למה צמנו ולא ראית אבל בהטיבך מעשיך תדע שאענה אותך בקוראך אלי ואראה צומך ואשמע תפלתך: אם תסיר. אם תשוב מהמעשים האלה הרעים ותעשה מעשים טובים: מוטה. פירשתיו: שלח אצבע. מקור כמו שאמר למעלה ולהכות באגרוף רשע· אמר אם תסיר אותו המעשה הרע ואפילו שלח אצבעך תסיר כדרך בני אדם המריבים שישלח אצבעו האחד אל פני חברו לא שיכנו· וכן תסיר דבר און שלא תריב עם רעך אפילו בדברים· והכל הוא בכלל חרצבות רשע שזכר: ותפק לרעב נפשך· ואלה המעשים הטובים שתעשה שתוציא לרעב נפשך ורצונך· כלומר כשתפרוס לו לחמך ברוח נדיבה תעשה ובהסברת פנים שיכיר כי ברצון ובלב טוב אתה נותן לו· וכן על הכסות שזכר זכרו: ותפק· כמו ותוצא· וכן ויפק רצון מה'· מפיקים מזן אל זן: תשביע. שתהיה פרוסת הלחם שתתן לו כדי שבעה: כצהרים. אם היה לך אפלה וצרה תשוב כמו הצהרים שהוא חוזק אור היום: ונחך ה'· בדרך. ה' נחני בצדקתיך. כלומר תמיד ישגיח עליך בכל אשר תפנה: בצחצחות· ענין יובש. כמו צחה צמא בעת שיהיה צמא וחסרון טוב בעולם הוא ישביע נפשך: ועצמותיך יחליץ· ידשן· על דרך ושמועה טובה תדשן עצם· וזכר העצמות לפי שהם מוסדות הגוף· וכענין זה אמרו רבותינו ז״ל העובר לפני התיבה ביום טוב של ראש השנה אומר החליצנו ה' אלהינו. כלומר השביענו ודשננו במצותיך. או פירוש הניחנו כי כן פירשוהו לשון מנוחה· ואמרו כי בארבע לשונות נשתמשו בלשון הזה ישלף ישזיב יזון יניח ישלף כמו וחלצה נעלו. ישזיב כמו חלצני ה'· יזין כמו חלוצים תעברו· יניח כמו ועצמותיך יחליץ· היך מה דאת אמר רבה והחליצנו: כגן רוה· שיש בו מעינות ישקוהו והוא רוה ושבע תמיד והירקות אשר בו לחים. או תהיה כמו מוצא מים והוא המקור אשר לא יכזבו מימיו כי אפילו בעת היובש הוא נובע. ובלשון הדבר הוא כזב כאלו מכזב בו שלא היה שם מעולם. על דרך כחש מעשה זית ותירוש יכחש בה:

ובנו ממך·

ובנו ממך חרבות עולם מוסדי דור ודור תקומם וקרא לך גדר פרץ
משובב נתיבות לשבת : אם תשיב משבת רגלך עשות חפצך ביום
קדשי וקראת לשבת ענג לקדוש יהוה מכבד וכבדתו מעשות דרכיך
ממצוא חפצך ודבר דבר : אז תתענג על יהוה והרכבתיך על במותי
ארץ והאכלתיך נחלת יעקב אביך כי פי יהוה דבר : הן לא נט
קצרה יד יהוה מהושיע ולא כבדה אזנו משמוע : כי אם עונתיכם
היו מבדלים בינכם לבין אלהיכם וחטאותיכם הסתירו פנים מכם
משמוע : כי כפיכם נגאלו בדם ואצבעותיכם בעון שפתותיכם
דברו שקר לשונכם עולה תהגה : אין קרא בצדק ואין נשפט
באמונה בטוח על תהו ודבר שוא הרה עמל והוליד און : ביצי צפעוני הח
בקעו וקורי עכביש יארגו האכל מביציהם ימות והזורה תבקע והוליד
אפעה : קוריהם לא יהיו לבגד ולא יתכסו במעשיהם מעשיהם
מעשי און ופעל חמס בכפיהם : רגליהם לרע ירצו וימהרו
לשפך דם נקי מחשבותיהם מחשבות און שד ושבר במסלותם :

ויבנון מינך חרבות עלם יסודי דר ודר תקומם ויקרון לך מקיים
אורחא דתקנא מתיב רשיעיא לאוריתא : אם תתיב משבתא ריגלך
למיעבד צורכך ביומא דקודשי ותערע לשבתא בתפנוקין לקודשא
דיי תיקר ותיקר קדמוהי מלמיעבד אורחך ומלספקא צורכך ומ
ומלמללא מילין דאונס : בכן תתפנק קדם יי ואשרינך על תוקפי
ארעא ויוכלינך פירי אחסנת יעקב אבוך ארי במימרא דיי גזיר כן :
הא לא מקפדות ידא מן קדם יי לית אתון מתפרקין ולא מיקר
קדמוהי מלמשמע לא מתקבלא צלותכון : אלהין חוביכון הוו
מפרישין ביניכון לבין אלהכון וחטאיכון גרמו לסלקא אפי שכינתא
מינכון מלקבלא צלותיכון : ארי ידיכון שותפן בדם זכיי ואצבעותיכון
בחובין סיפותיכון ממללין שקר לישנכון ניכלין מחשב : לית דמצלי
בקשוט ולית דסהדין בהימנותא מתרחצין על למא וממללין שקר מותן
ומפקין מלבהון מילין דאונס : הא כביעי חיוון דחורמנין מפרתין
וכקורין דעכוביתא מחיא דמן דאכיל מביעיהון מאית ומשחנן ומפקן
חיוון חורמנין מפירתין : הא כקורין דעכוביתא דלא כשרין לאתכסאה
כן לית הנאה בעובדיהון דרשיעיא עובדיהון עובדי אונס וליאות
שקר בידיהון : ריגליהון למעבד דביש ירהטון ומוחי למשפך דם זכאי עשתוניהון עשתוני אונס ביזא ותבירא בכבשיהון : אורח

ובנו ממך · כי כמו שהמעשים הרעים מחריבים הארץ כן המעשים הטובים מיטבים אותה · ופי' ממך · המעשי' הטובי' היוצאים ממך יבנו חרבו' העולם החרבות שהיו זמן רב : מוסדי דור ודור · המוסדות שנפלו זה דור ודור אתה במעשיך הטובים תקומם אות' : וקורא לך גדר פרץ . בני העולם יקראו לך כי בזכותך ובמעשיך הטובים יגדרו הפרצות : משובב נתיבות לשבת · כי בחרבן הארץ הנתיבות שוממות אין עובר בהם . כמו שאמר דרכי ציון אבלו' מבלי באי מועד. ויאמרו עליך כי אתה המשובב הנתיבות לעבור בהם לשבת · כי מפני ישיבת הערים ישובו גם כן הדרכים · ויונתן תרגם ויקרון לך מקים אורח תקנא מתיב רשיעיא לאוריתא : אם תשיב משבת . מלכת בשבת חוץ לתחום · ואמר אם תשיב כלו' אם היית הולך בדרך וזכרת שהוא שבת והשיבות רגליך אחור מלכת כמו לכבוד שבת כל שכן עשות חפציך שהוא כולל המלאכות שחייבין עליהם מיתה כי אפילו לצאת חוץ לתחום שהוא בלאו חמור עליך ותשמר ממנו : ביום קדשי · שאני קדשתי כמו שאמר ויקדש אותו . והקדוש הוא שהבדילו משאר הימים · ופירוש עשות חפציך מעשות · ואם משבת עומדת במקום שנים . ורגליך · וחפציך · חסרים יוד הרבים · ורבותינו זכרונם לברכה פירשו רגליך דרך המקרא לשון רבים שאמרו רגלו אחת בתוך התחום ורגלו אחת חוץ לתחום יכנס שנאמר אם תשיב משבת רגלך · רגליך קרינן · כלומר אף על פי שכתוב רגלך בלא יוד"ים אם למקרא : וקראת לשבת עונג . אם תשיב משבת · מצות לא תעשה · וקראת לשב' עונג · מצות עשה לענג הגוף ביום השבת במאכלים ערבים וטובי' שמתוך שישבהו משאר ימים לטוב יזכור מעשה בראשית ושהאל חדשו מאין ושבת ביום השביעי ומתוך כך ישבח לאל ויפארהו בפיו ובלבבו . ותתענג נפשו בו · ופי' וקרא' כמו מקרא קדש : לקדוש ה' מכובד . כפל ענין במש' ורבו' פירשו ביום הכפורים שאמרו מאי דכתיב לקדוש ה' מכובד זה יום הכפורים שאין בו לא אכילה ולא שתיה אמרה תורה כבדהו בכסות נקיה : וכבדתו מעשות דרכיך . זהו הכבוד שתמנע מעשות כל מלאכה · כי פירוש דרכיך חפציך ומעשיך . כמו דרכי ספרתי · ודרכיך למחות מלכין והדומים להם · ורז"ל פירשו דרכיך מנהגיך שלא יהא מנהגו של שבת כמנהגו של חול . כמו שאמרו וכבדתו שלא יהא מלבושך של שבת כמלבושך של חול · וכן שלא יהא הלוכך של שבת כהלוכך של חול · וכן שלא יאכל המאכלים והמשתה של שבת כשל חול · ופי' לשנו' מנהג עת האכילה להקדים או לאחר : ממצוא חפצך . כפל ענין במש"כי הוא כמו מעשות דרכיך כמו שפי' על דרך הפשט . וכתי' מלספקא צורכך · ורז"ל פיר' ממצוא חפצך · בדברי' שלא ידבר בשבת בחפציו . והם הדברים שצריך לעשותם בחול . ודקדקו מחפציך ואמרו חפציך אסור לדבר הא חפצי שמים מותרים כמו שאמרו חשבונות של מצוה מותר לחשבן בשבת · ואמרו פוסקין צדקה לעניים בשבת · ואמרו משדכין על התינוקות ליארס ועל התינוק ללמדו ספר וללמדו אומנות . כי כל הדברים האלה אם ידבר בהם הם מצוה · ואפי' ללמדו במה שיחיה כדי שלא יהיה גנב ולסטם את הבריות · ואמרו ודבר · שלא יהיה דבורך של שבת כדבורך של חול . כלומר שידבר בשבת בנחת וימעט בדברים . ואמרו דבר דבור אסור הרהור מותר ואף על פי כן החסידים היו נשמרים אפילו מהרהור חפציהם אלא בחפצי שמים כמעשה החסיד ההוא שמספר במסכת שבת . וי"ת ודבר דבר ומלמללא מלין דאונס. פי' דבר און כי כן מתרגם און אונס וזה אסור אפילו בחול : אז תתענג על ה' · אם תתענג את השבת תתענג על ה' כלומר ישפיע לך טובות עד שתתענג עליו ותודה בו ובטובו כי מאתו הכל ובידו . והתענוג על ה' הוא תענוג הנפש · והגאון רב סעדיה פירש תענוג הגוף כלו' תענוג גופך יהיה על ה' לא ככסילים שכ' בהם לא נאה לכסיל תענוג אבל המשכיל לא ירבה בתענוג יותר מדאי כי אם במשפט בעבו' כי הוא מתעסק בחכמה ובה יתענג יותר אלא שתענוגי הגוף במשפט ייטיבו שכלו ויחזקו כחותיו השלמה והם כח הזכרונות וכח הבחינה וכח המחשבה : והרכבתיך על במותי ארץ · כמו ירכיבהו על במותי ארץ והיא ארץ ישראל שהיא גבוה מכל הארצות . כלומר אם תגלה ממנה ישליטך עוד עליה בשכר שמירת שבת ושאר המצות וההבטחה הזאת לכל בני הגלות אם הוא קרוב מזמן הגאולה יזכה לישועה ואם הוא רחוק מזמן הגאולה יזכה לתחיית המתים ויזכה לארץ ישראל ולטובה : והאכלתיך . כפל הענין במלות שונות · ואמ' יעקב כי בניו הם מיוחדים בנחלה לא ישמעאל בן אברהם ולא עשו בן יצחק . וכן אמר ויעמידה ליעקב לחק לישראל ברית עולם לאמר לך אתן את ארץ כנען חבל נחלתכם . ורז"ל דרשו כל המענג את השבת נותנין לו נחלה בלא מצרים שנאמ' והאכלתיך נחלת יעקב אביך . לא כאברהם שנאמר בו קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה · ולא כיצחק שנאמר בו כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל . אלא כיעקב שנ' בו ופרצת ימה וקדמה וצפונה ונגבה : כי פי ה' דבר . וכיון שהוא דבר יקיים דברו : הן לא קצרה · אחר שהשלים להורותם על המעשים הטובים ושיסורו מהמעשים הרעים שב להוכיחם עוד על רוע מעשיהם . ואמר כי לשוא יתלוננו על האל · ואומרים למה צמנו ולא ראית · ואמר להם זה שלא ראה האל צומכם ולא הושיע אתכם מאויביכם לא מפני שקצרה ידו מהושיע ולא מפני שכבד' אזנו משמוע כי הוא שומע צעקתכם ובידו להושיע אתכם אלא שעונותיכם גרמו לכם והם מבדילים ביניכם לבינו והרי הוא כאלו אינו שומע או כאלו אין כח בידו להצילכם . ולמה מפני עונותיכם : הסתירו · עובר לשלישי : כי אם · מפורש הוא : כי כפיכם נגאלו בדם . בשפיכות דם נקי : ואצבעותיכם בעון · לשלח אצבע ולהכות באגרוף : שפתותיכם · והנה העון במעשה ובדבור · ומלת נגאלו מורכבת מן נפעל ופעל שלא נזכר שם פועלו . וסבת ההרכבה כתבנו בספר מכלל · וענינו ענין טנוף מן לחם מגואל : אין קורא · אחד מהם לחבירו להוכיח בצדק · ויונתן תרגם לית דמצלי בקשוט : ואין נשפט . באמונה כי השופט יעות דינו : בטוח על תהו · כשמדבר עם חבירו שוא שאין לבו עמו כפיו על מה הוא בוטח על תהו כי חושב בלבו שלא יגלה לחבירו אם הוא מדבר בשוא והלא הוא גלוי לפני האל וגם לחבירו יגלה יום אחד מתוך מעשיו והנה בטחונו בהבל : הרה עמל . דמה המחשבה להריון והדבור והמעשה ללידה : והוליד · נכתב ביוד המשך : ביצי . דמה עוד מחשבותם ומעשיהם לביצי צפעוני כשיבקעו יצאו מהם צפעונים כן מחשבותם רעות ומעשיהם רעים · ופירוש בקעו הצפעונים מבקעי' אותם· כמו ביצת האפרוח שמנקר בחוטמו ובוקע הקליפה מעט מעט עד שיצא כך הם מטרידים לבם תמיד במחשבות רעות עד שיוציאום למעשה : וקורי עכבים · יריעות שאורג העכבים שאין להם תועלת וקיום והעמדה כן מעשיהם לא יועילום : האוכל מביציהם · שב לביצי צפעוני שזכר · אמר כמו האוכל ביצי צפעוני שימות בלא ספק כן המתחבר אליהם ולמעשיהם ימות : והזורה · כמו והזורה בקמץ הרי"ש על משקל על פי אבשלום היתה שומה . ובא בסגול תחת הקמץ כמו ולנה בתוך ביתו שהוא כמו ולנה בקמץ · וענינו כמו ותשכח כי רגל תזורה · והוא אומר על ביצי הצפעוני כשהיא זורה ברגל . אמר אם יאכל אדם מביצי הצפעוני ימות · וכן אם תזורה רגלו על הביצה תבקע הביצה ויצא האפעה וימיתנו כן כל המתחבר עם הרשעי' בכל ענין שיתחבר עמהם ימיתוהו . ואפעה הוא הצפעוני ושני שמות יש לו . וכן תרגם יונתן שניהם חיון חורמנין . ותרגם והזורה תבקע אפעה . ומשחנן ומפקין חיון חורמנין מפרייתהון : קוריהם . כמו קורי עכבים שאינם ראוים לעשות מהם בגד ולהתכסות בהם כן לא יתכסו הם במעשיהם כבא הרעה עליהם בעבור כי מעשיהם מעשה און : רגליהם · וימהרו · כי אפילו החייב מיתה ראוי לדיין לאחר דינו ולא ימהר בדיני נפשות והם ימהרו לשפוך דם נקי :

דרך שלום

דרך שלום לא ידעו ואין משפט במעגלותם נתיבותיהם עקשו להם
כל דרך בה לא ידע שלום : על כן רחק משפט ממנו ולא תשיגנו
צדקה נקוה לאור והנה חשך לנגהות באפלות נהלך : נגששה
כעורים קיר וכאין עינים נגששה כשלנו בצהרים כנשף באשמנים
כמתים : נהמה כדבים כלנו וכיונים הגה נהגה נקוה למשפט
ואין לישועה רחקה ממנו : כי רבו פשעינו נגדך וחטאותינו
ענתה בנו כי פשעינו אתנו ועונותינו ידענום : פשע וכחש
ביהוה ונסוג מאחר אלהינו דבר עשק וסרה הרו והגו מלב דברי
שקר : והסג אחור משפט וצדקה מרחוק תעמד כי כשלה ברחוב
אמת ונכחה לא תוכל לבוא : ותהי האמת נעדרת וסר מרע
משתולל וירא יהוה וירע בעיניו כי אין משפט : וירא כי אין איש
וישתומם כי אין מפגיע ותושע לו זרעו וצדקתו היא סמכתהו :

אורח שלמא לא ידעין לית דינא במהכהון שביליהון עקימו להון כל
דדריך בהון לא ידע שלמא : על כן אתרחק דינא מננא ולא מטרען
לנא זכוון סברנא לנהור והא חשוך לזיהור והא כדבקבלא אנחנא
מהלכין : נמשש כסמן כותלין וכדלית להון עיינין נמשש אתקלנא
בטיהרא כמא דמתקלין בקבלא אתאחד עלמא כאפפנא כמא דאחידין
קבריא באפי מיתיא : נחמא עמנא מן קדם בעלי דבבנא דמתכנשין
עלנא כדובין כולנא וכיונין נהמא נהימנא סברנא לדינא ולית לפורקן
אתרחיק מננא : ארי סגיאין חובנא לקבלך וחטאנא אסהידו בנא
ארי חובנא גלן לנא ועויתנא ידענא להון : מרדנא וכדיבנא במימר
דייי ואסתחרנא לאחרנא מבתר פולחנא דאלהנא הוינא ממללין
שקר וסטיא מוחין ומפקין מלבהון פתגמי שקר : ואסתחר לאחורא
דינא וזכותא מרחיק קמת ארי אתקילו ברחובא עבדי קושטא ועבדי
הימנותא לא יכלין לאתגלאה : והוו עבדי קושטא מטמרין ודסטן מן
קדם ביש מתבזזין וגלי קדם ייי ובאיש קדמוהי ארי לית דינא : וגלי
קדמוהי דלית גבר דיליה עובדין טבין וירע קדמוהי ולית אינש דיקום ויבעי עליהון ויפרקינון בדרע תוקפיה ובמימר רעותיה סעדינון : ויתגלי

דרך שלום לא ידעו. כי לא דרכו בה : עקשו להם. הם עותו נתיבותיהם לעצמם כי יכשלו בם : על כן. הפסוקים האלה עד וירא כי אין איש הם דברי הנביא
על לשון בני הגלות הזה כי בעון האבות עם עון הבנים ארכה הגלות הזאת כי רוב ישראל לא שבו עוד משגלו בגלות ראשונה. וכן אמר ירמיהו הנביא על לשון
בני הגלות אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו · ואמר דוד על לשון בני הגלות אל תזכור לנו עונות ראשונים · ואמר על כן שהרבו אבתינו להרע אנחנו
עוד היום בגלות והנה האל שופטנו מדה כנגד מדה הם רחקו המשפט והצדקה והשלו' על כן רחק משפט ממנו : ולא תשיגנו צדק'. כי ממדות הבורא הוא
לפקוד עון אבות על בנים כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם : נקוה לאור. יום יום נקוה לאור ולישועה שהיא האור והנה חשך והוא הגלות . וכפל הענין
במלות שונות · נגששה כעורים קיר · כמו כמששה · מן והיית ממשש בצהרים והצרות בגלות הם החשך והעורון : באשמנים כמתים · הרי אנו חשובים כאלו אנו
נקברים כמו המתים · ומלת באשמני' פירשה אדוני אבי ז"ל כי הנון נוספת ופרשו אשם · מן תאשם שמרון שהוא ענין שממה והקברי' הם מקום שממה : נהמה כדובי'
כלנו · קול הדובים בקול המיה ויללה . וכן היונים הוגות בקול יללה כי ההגינה והיללה נמצא בזה הענין בקול יללה . וכן אמר כיוני הגאיות כולם הומות : למשפט.
שיקח האל משפטנו מאויבינו : כי רבו פשעינו · עם פשעי אבותינו כי בתחלה אמר כי בפשעי האבות היה אריכות הגלות . ועתה הוסיף ואמר לא בפשעי
האבות לבד ולא בפשעי הבנים לבד אלא אלה ואלה גרמו · ואמר נגדך כי אנחנו מתודים בגלות על עונותינו שהם גלוי' וידועים לפני' לפיכך אמר נגדך לא כמו
האבות שהיו אומרים מקבתם אין ה' רואה אותנו : וחטאתינו ענתה בנו · אמר וחטאתינו לשון רבות ואמר ענתה לשון יחידה רוצה לומר כל אחת ואחת
מהחטאות העידה בנו כי בעונם העונות באות לנו הצרות . וכמוהו לשון יחיד על רבים ועיניו קמה · ובא אלי אנשים · כלכדה הקריות . לא תמעד אשוריו .
והדומי' להם : אתנו. שאנחנו מכירים בהם ומתודים עליהם . וכפל הענין ואמר ועונותינו ידענום : פשע וכחש בה' · שניהם מקור · וכן נסוג דבר : הורו
והגו. מקור. או יהיה נסוג מבחי' הע"ן והנון" לנפעל . כמו לא נסוג אחור לבינו . ופירוש וכחש אין זה כמו כחשו בה' ויאמרו לא הוא שהרי אמר נגדך כלו' שהוא
יודע בנו ובמעשינו . אלא פירוש וכחש בה' כי כשיכחש איש בחברו כאלו מכחש בה' · וכן אמר ומעלה מעל בה' וכחש בעמיתו וכיון שמכחש בעמיתו שהפקיד
אצלו או שהלוה לו בלא עדים הרי הוא כאלו מכחש בה' שהרי הוא עד ביניהם . או פירוש בה' כמו שתרגם יונתן במימרא דה' · כלומר כחש במצותו שצוהו לא
תכחשו ולא תשקרו איש בעמיתו : ונסוג מאחר אלהינו · הפך אחרי ה' אלהיכם תלכו . ונסוג פרשו נסג עניינו ענין התאחרות כמי שסב לאחור · וכן והוסג
אחור משפט : וסרה · רוצה לומר דבר סרה פירוש מעוותת : הורו · כמו הרו עמל הנזכר למעלה ובאה ההא בחולם והיה משפטו בקמץ . וכן והגו כי שרשו
הגה ובא ההא בחולם" במקום קמץ · ופירושו כמו הרו עמל שפירשנו למעלה · ומה שחושבים בלבם ומוציאים מן המחשבה אל הדבור ואל המעשה מחשבותיהם
ודבריהם דברי שקר . ואדוני אבי זכרונו לברכה פירש הרו כמו להורות את בני ישראל ששרשו ירה · ויונתן תרגם הרו והגו מורין ומפקין : והסג. אמר על
דרך משל כי המשפט סב לאחור כי אין לו מקום ביניהם . וכן הצדקה מרחוק תעמוד לא תקרב אליהם . והמשפט הוא לשפוט בין שני בעלי ריב להצדיק הצדיק
ולהרשיע הרשע בדינו : והצדקה · היא לתת לעני ולהלוות לו ובגמילות חסדים ותקון המדות בין לעניים בין לעשירים · והאמת להיות דובר אמת ולא ישקר
בעמיתו בפקדון או בתשומת יד והדומה להם ולא יהיה אחד בפה ואחד בלב וראש האמת שיודה באל ובמצותיו : ונכוחה · הוא היושר שיהיה ישר בדרכיו ובמה
שבינו לחברו ולא יאהב לעצמו יותר מלחברו · כמו שנאמר ואהבת לרעך כמוך . ויהיה ישר עם כל אדם מאיזה עם שיהיה . ומה שאמר ברחוב כי בסתר היו
בהם אנשי אמת · וכן אמר ירמיהו ובקשו ברחבותיה אם יש איש מבקש אמונה כי אנשי אמת היו נחבאים לא היו מתראים בפני האחרים כי היו נבזים ושפלים
בעיניהם · ויונתן תרגם משפט עבדי דינא וצדקה עבדי רעו זכותא אמת עבדי קושטא ונכוחה עבדי הימנותא : ותהי האמת נעדרת · שלא היתה נמצאת
ביניהם כלל כאלו לא היתה מעולם : וסר מרע משתולל · אינו נמצא כאלו שללו ובזזו אותו מן העולם : וירא ה' וירע בעיניו · כי אין משפט · זכר משפט והניח
האחרי' כי זה קשה מכולם כי אם אין משפט בטל סדר בני אדם ולא יעמוד הישוב . ואמ' רבותינו ז"ל גדול כחו של חמס שהרי דור המבול עברו על הכל ולא נחתם
עליהם גזר דין אלא על החמס . שנאמ' כי מלאה הארץ חמס מפניהם : וירא כי אין איש · הנה מצאנו בתורה ושבת עד ה' אלהיך ושמעת בקולו . ואמ' ושב ה'
אלהיך את שבותך ורחמך . וכן אמ' ובקשתם משם את ה' אלהיך ומצאת כי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך · הנה על ידי התשובה יהיה קבוץ גליות · וישעיה אמ'
וירא כי אין איש ותושע לו זרועו וגומ' · וכן אמ' ואביט ואין עוזר . וכן אמ' דרכיו ראיתי וגומ' · כמו שפירשנו למעלה . ואמ' יחזקאל לא למענכם אני עושה בית ישר'
וגומ' . ואמ' והוצאתי אתכם מן העמי' וגו' · ואומ' וברותי מכם המורדי' והפושעי' בי מארץ מגוריהם אוציא אותם ואל אדמת ישר' לא יבאו · וגם בתורה אמ'
וזכרתי להם ברית ראשוני' וגומ' · נראה כי בחסד האל ובזכות האבות יגאלו לא בזכותם וגם בדברי רז"ל ראינו שהיו כנוכי' בזה אם יגאלו על ידי תשובה אם לאו ·
ואמרו אמ' רבי יוחנן אין בן דוד בא אלא או בדור שכלו זכאי או בדור שכלו חייב . בדור שכלו חייב דכתיב וירא כי אין איש וישתומם כי אין מפגיע . והדר ותושע לו
זרועו · בדור שכלו זכאי דכתיב ועמך כולם צדיקי' לעולם ירשו ארץ · ועוד אמרו רבי יהושע בן לוי רמי כתיב וארו עם ענני שמיא כבר אנש אתה הוי · וכתיב עני
ורוכב על חמור הא כיצד זכו עם ענני שמיא לא זכו עני ורוכב על חמור . ועוד בדבריהם רבי אליעזר אומ' אם ישר' עושין תשובה מיד נגאלין שנאמר שובו בנים
שובבי' · אמ' לו רבי יהושע והלא כבר נאמ' חנם נמכרתם בעבודה זרה ולא בכסף תגאלו אלא בתשובה ומעשי' טובי' · הנה אנו רואי' כי מסופקי' היו אם יהיה קבוץ
גליות על ידי תשובה או לאו וזה מפני מחלוקת הפסוקי' · ואפשר לתרץ הפסוקי' כי רוב ישר' ישובו בתשובה אחר שיראו סימני הגאולה · ועל זה נאמ' וירא כי אין איש
כי לא ישובו בתשובה עד שיראו תחלת הישועה ועדין יהיו בהם פושעי' ומורדי' ויצאו מהגלות בכלל רוב ישר' השבי' בתשובה ויכלו בדרך שלא יבאו לארץ ישרא' ·
ובאמרו וירא כי אין איש רוצה לומ' על כלל ישר' שלא ישובו בתשובה שלמה ולא יפגעו לא בלב נכון עד שיראו סימני הגאולה . ואיש אומ' על כלל ישר' כמו ואיש ישר'
נשבע במצפה שהיו שם כל ישר' כי לא יתכן שלא יהיה איש ואנשי' בישר' צדיקי' וטובי' שיהיו ראוי' לגאולה אבל לא לגאול כל ישר' בזכותם · וכן מה שאמ' רבותינו ז"ל
דור שכלו חייב רובו כי לא היה מעולם בישר' דור שכלו חייב שלא היו בהם אנשי' צדיקי' וטובי' . וגם החייבי' לא אמ' שיהיו חייבי' כליה חס ושלום אלא שאין ראוין
לגאולה : וישתומם · ענין תמהון לבב · וכן כאשר שממו עליך רבי' · השתומם כשעה חדא : מפגיע · ענין תפלה ובקשה · כמו אל תפגע בי : ותושע לו זרועו · כי אין עוזר
וסומך עמו כי אם כחו וצדקתו לבדו כי מעשה האיש וצדקתו הם כעוזרי' וסומכי' למושיע אותו . ואמ' זרועו ואמ' צדקתו אמ' זרועו כנגד הגוי' לקחת נקמה מהם
האומרי' היוקח מגבור מלקוח כמו שפירשנו . ואמ' צדקתו כנגד האבות שזכר בריתו עמהם ולזרעם אחריהם ועושה עמהם הצדקה להושיעם מהגלות . ובאמרו
תושע לו רוצה לומר לעצמו והטעם לפי שעל האדון מוטל להושיע עבדו מיד המחזיקים בו והמשתעבדים בו כמו שעושים בנו אמות העולם היום ובתשועת
העבד יושע האדון · רוצה לומר שיגדל שמו · וכן הושיעה ימינך ועזרי : ויושע לו זרועו ויגדל שמו · ויצדקתו היא סמכתהו : · ולבשו צדקה ·

וילבש צדקה כשרין וכובע ישועה בראשו וילבש בגדי נקם תלבשת
ויעט כמעיל קנאה׃ כעל גמלות כעל ישלם חמה לצריו גמול לאיביו גמולות
לאיים גמול ישלם׃ וייראו ממערב את שם יהוה וממזרח שמש את
כבודו כי יבא כנהר צר רוח יהוה נססה בו׃ ובא לציון גואל ולשבי
פשע ביעקב נאם יהוה׃ ואני זאת בריתי אותם אמר יהוה רוחי אשר
עליך ודברי אשר שמתי בפיך לא ימושו מפיך ומפי זרעך ומפי זרע
זרעך אמר יהוה מעתה ועד עולם׃ ס הפטרת כי תבא
קומי אורי כי בא אורך וכבוד יהוה עליך זרח׃ כי הנה החשך יכסה
ארץ וערפל לאמים ועליך יזרח יהוה וכבודו עליך יראה׃ והלכו
גוים לאורך ומלכים לנגה זרחך׃ שאי סביב עיניך וראי כלם נקבצו
באו לך בניך מרחוק יבאו ובנתיך על צד תאמנה׃ אז תראי
ונהרת ופחד ורחב לבבך כי יהפך עליך המון ים חיל גוים יבאו לך׃
שפעת גמלים תכסך בכרי מדין ועיפה כלם משבא
יבאו זהב ולבונה ישאו ותהלות יהוה יבשרו׃ כל צאן קדר
יקבצו לך אילי נביות ישרתונך יעלו על רצון מזבחי ובית תפארתי

ויתגלי למעבד זכון לעמיה תקוף ופורקן ייתי במימריה לדחלוהי
למעבד לאתפרעא בתקוף מסנאי עמיה ויתיב נקמתא לבעיל ד
דבבוהי׃ מרי גמליא הוא גימליא ישלם פורענותא לסנאוהי גימלא
לבעיל דבבוהי לנגוותא גימלא ישלם׃ וידחלון ממערבא ית שמא דיי
וממדינחא שמשא ית יקריה ארי ייתון כשפע נהר פרת מעיקין ב
במימרא דיי יתבזזון׃ וייתי לציון פריק ולאתבא מרודיא דבית יעקב
לאוריתא אמר יי׃ ואנא דין קימי עמהון אמר יי רוח קודשי די עלך
ופתגמי נבואתי דשויתי בפומך לא יעידון מפומך ומפום בנך ומפום
בני בנך אמר יי מכען ועד עלמא׃ קומי אנהרי ירושלם ארי
מטא זמן פורקניך ויקרא דיי עלך יתגלי׃ ארי הא חשוכא יחפי ארעא
וקבלא למלכוותא וביך ישרי שכנתיה דיי ויקריה עלך יתגלי׃
ויהכון עממיא לנהוריך ומלכיא לקביל זיהוריך׃ זקופי ירושלם סחור
סחור עינך וחזא כל בני עם גלותיך דמתכנשין ואתן לגוויך בנך ם
מרחיק ייתון ובנתך על גססין יתרבבן׃ בכן תחזן ותנהרין ותידחלין
ויפתי לביך כד תהלת חטאין ארי אתחלף ליך עותר מערב נכסי עממיא
יתעלון לגויך׃ שירת ערבאי תחפי סחרניך הוגני מדין והולד כולהון
משבא ייתון דהב ולבונה יהון טעינין ודאתן עמהון בתושבחתא דיי
יהון משתען׃ כל עאן ערבאי יתכנשון לגויך דיכרי נבט ישמשוניך יתסקון לרעוא על מדבחי ובית תושבחתי

אשבח

וילבש צדקה׳ כלו יהיו שני מיניס על דרך משל כלי צדקה וישועה לישראל וכלי נקם לגוים. והמשיל כלי הישועה לכלי מלחמה שהם מגן שריון וכובע׳ משל שיגן
על ישר׳ בגלות ובצאתם מהגלות מהאויבים שלא ירעו להם׳ והשריון והכובע אינם מלבושים אלא לפי שעה בעת המלחמה׳ והתשועה תארך מעת התחלתה
עד שיהיו ישר׳ בארצם ובשעת מלחמת גוג ומגוג׳ והמשיל כלי הנקם והקנאה לבגדים והמעיל שילבש האדם אותם כל שעה כי עוד כל ימי עולם יהיו אמות
העולם עבדים לישראל וירדו בשונאיהם ובני נכר אכריהם וכורמיהם והוא נקם וקנאה על השעבוד ששעבדו בישראל כל ימי הגלות׃ תלבשת׳ שם׳ ואמר השם
אחר הפעל לחזק הענין׳ כמו ויבוס דוד בוס׳ קצף ה׳ על אבתיכם קצף׳ ומעלה מעל׳ למען טבוח טבח׃ והדומים להם׃ כמעיל׳ המם נקראת רפה שלא
כמנהג ברוב אלא שמכאת כמוהו׃ כעל גמולות׳ כמו שלבש קנאה על גמולות שגמל לפרעה ולסנחריב ולשאר צוררי ישראל כן ילבש קנאה כשיוציאם מגלותם׃
וכפל הענין עוד לחזק׃ ואמר כעל ישלם׃ כמו ששלם על אותם גמולות לאויביו כן ישלם׃ ומהו השלום חמה לצריו גמול לאויביו׃ גמול׳ הרע שעשו ליש׳
ישלם להם׃ וכפל עוד ואמר לאיים גמול ישלם׃ לאיי הגוים׃ וזכר איים לפי שישראל מפוזרים בגלות בכל האיים וכולם הרעו לישראל ולכולם ישלם האל גמול׃
וייראו׃ ואחר שישלם הגמול ייראו אותו כל העולם ממערב וממזרח כלומ׳ בכל העולם׃ כי יבא כנהר צר׃ פירש אא״ז יבא לשון שקיעה׳ כמו ובא השמש וטהר׳
אמר ישקע הצר ולא יראה עוד׃ כמו הנהר שיכנס בים ולא יראה׃ ופי׳ נססה ענין ניסה׃ אמ׳ רוח ה׳ תניס הצר שלא יראה׃ ונססו׃ מבנין מרובע ושרשו נוס׃
ואז ובא לציון גואל׃ ובדברי רז״ל אם ראית דור שצרות רבות עליו חכה לו׃ שנאמר כי יבא כנהר צר וגו׳ וכתיב בתריה ובא לציון גואל׳ ויש לפרש כי יבא כנהר
צר טעם למה שאמר וייראו ממערב וגו׳׃ וטעם למה ייראו ה׳ כי יבא כנהר צר כי יבא גוג ומגוג שהוא הצר בארץ ישראל׃ כמו הנהר הבא במרוצה ואז רוח
ה׳ נוססה בו ותכלנו מן העולם׃ כמו שנאמר בנבואות יחזקאל ובנבואות זכריה׃ ואז ובא לציון גואל׃ כי אף על פי שיהיו ישר׳ בירושלם קודם שיבא גוג ומגוג
כיון שיבא הוא יאמרו כי לא בא להם גואל הואיל ואמות העולם באים וכל אחים עליהם וכשישפטהו האל שם בדבר ובדם ובגשם שוטף ואבני אלגביש אז יאמרו כי
בא לציון באמת ולשבי פשע ביעקב׃ כי אז ישובו כל ישראל בתשובה שלמה׃ ונוססה מענין נס׃ כמו כמסוס נוסס׃ כי מנהג העולם כי כושא הנס מכה בראשונה
בחיל שכנגדו ורוח ה׳ תהיה נוססה בו ומכה בחיל גוג ומגוג׃ ועל הדרך הזה תרגם יונתן וייתון כשפע נהר פרת מעיקים ובמימרא דה׳ יתבזזון׃ ובא לציון
גואל׃ מפורש הוא׃ ולשבי׃ מלרע׃ ואני זאת בריתי אותם׃ פירש החכם רבי אברהם בן עזרא זאת הברית שאכרות עמהם רוח הנבואה שיהיה להם׃
זהו שאמר רוחי אשר עליך׃ ודברי אשר שמתי בפיך׃ כפל דבר כמו שכתוב והיה אחרי כן אשפוך רוחי על כל בשר וגו׳ והנבואה לא תפסק מהם לעולם. זהו
שאמר לא ימושו מפיך וגו׳ אמר כנגד ישראל׃ ואדוני אבי ז״ל פירש כי בריתי היא התורה שנתנה בברית והבטיחם שלא תמוש מפיהם לעולם ותהיה ברית דבר
שהוא קיים כי כל ברית הוא קיום דבר׃ ולפי דעתי כי כן הוא פירוש הפסוק׃ אמר ואני׳ פירוש ואני מבטיח אותם בזאת׃ לפי שאמר ולשבי פשע ביעקב שיהיו
בלי עון נקיים מכל פשע אמר כי זאת תהיה בריתי אותם׃ כמו שאמר ירמיהו וכרתי את בית ישר׳ ואת בית יהודה ברית חדשה וגומר׃ ואמר ונתתי תורתי בלבם
וגומר׃ ואמר כי כולם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם׃ וזהו שאמר רוחי אשר עליך זאת רוח טהרה שאתן בתוכם שלא יחטאו עוד׃ וזהו שאמר יחזקאל ואת רוחי
אתן בקרבכם ועשיתי את אשר בחקי תלכו וגומר׃ זהו שאמ׳ לישעיהו רוחי אשר עליך כי זאת הרוח היתה בנביא ואמר לו שזאת הרוח תהיה לישראל אז ודברי׃
כמו שהם סדורים בפיך׃ ואמר כנגד ישר׳ לא ימושו מפיך אחר שאשים אותם בפיהם לא ימושו עוד לעולם לא מפיך ולא מפי זרעך לעולם׃ קומי אורי׃ אמר
כנגד ירושלם׃ ואורי צווי וכבר פירשנו׃ כי האורה משל על השמחה ועל הטובה׃ והחשך בהפכו על הצרה ועל הרעה שיבא. כי בא אורך׃ הגיע זמן ישועתך
שהוא לך אורה גדולה׃ וכפל הענין ואמר וכבוד ה׳ עליך זרח׃ וכן תרגם יונתן ארי מטא זמן פורקנך׃ ויש מפרשים כי בא אורך שקע אורך כמו ובא השמש
אמר דרך משל שקע אורך שהוא אור בעולם הזה ויהיה לך תמורתו אור גדול והיא הישועה והשמחה׃ וכן אמר לא יהיה לך עוד השמש לאור יומם והכל דרך משל׃
כי הנה החשך׃ חשך וערפל משל על הצרות׃ יזרח ה׳׃ וכבודו עליך יראה׃ כפל ענין במלות שונות כי ה׳ כבוד ה׳׃ ויש מפרשים כמו בכבודו׃ וכן כראה
בכבודו׃ והלכו גוים׃ כמו שאמר והלכו עמי׳ רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה׳ ואל בית אלהי יעקב ויורנו מדרכיו ונלכה בארחותיו זהו שילכו הגוים לאור ישר׳
ומלכיה׳ ושריהם׃ זרחך׃ שם ואמר ממנו זרח על משקל במח פרח׃ שאי סביב׃ כולם פירוש בניך ובנותיך׃ וכתי׳ כל עם גלותך ובא הידיעה אחר הכנוי
כמו ויטנו את טעמו ותפתח ותראהו את הילד והדומים להם שכתבנו בספר מכלל׃ תאמנה׃ מענין כאשר ישא האומן את היונק והיתה הנון ראויה להדגש
לחסרון נון השרש כי הנון כתובה לרבות׃ ואא״ז כתב כי המלה יחידה והנון שרש והאל נוספת כהא ותקרבנה ותבאנה ואף על פי שאמ׳ ובנותיך׃ ר״ל כל אחת
ואחת׃ ופי׳ על צד תאמנה׃ על צד המלכות והשרות כמו שכתוב ושרותיהם מניקותיך׃ אז תראי׃ מן ראה׃ ורבים טעו בזאת המלה שקראו התי״ו בגעיא׃ כמו מן
ירא׃ וגם יש ספרי׳ שכתוב ביוד״ וטעות היא כי מן ראה היא׃ וכן ת״י בכן תחזין ותנהרין׃ ופי׳ תראי בניך שיבאו מכל צד ויהבו פניך׃ זהו ונהרת שהוא ענין
אורה כמו ואל תופע עליו נהרה הביטו אליו ונהרו׃ ופחד ורחב לבבך׃ ופחד כאדם הנבהל בבא אליו טובה רבה פתאום ורחב לרוב הטובה ולרוב העם שיבאו
בך כי כמו שיצר הלב בעבור הרעה והצרה והאבל כן ירחב לטובה ולשמחה׃ כי יהפך עליך המון ים׃ כי היית חרבה ושממה ועתה תהיי בהפך כי יבאו עליך
עמי׳ רבי׳ כהמון ים׃ שפעת׃ ענין רבוי וכן ושפעת מי׳ תכסך כי שפע ימי׳ יינקו׃ בכרי׃ הם גמלי׳ הקטני׳ עולי ימי׳ וכן בכרה קלה׃ ותהלו׳ ה׳ יבשר׃ כתרגו׳ כלו׳ הגמלי׳
והסוחרי׳ והזהב והלבונה יביאו אותם בסחורה גם למנחה למלך המשיח ולבית ה׳׃ וטעם יבשרו לפי שיהיו אמו׳ העולם חדשי׳ בספור תהלות ה׳ כי עד אותו הזמן
ישר׳ הוא שיתיחדו בספור תהלו׳ ה׳ וכל מספר חדשות יקרא מבשר׃ כל צאן קדר׃ ר״ל רוב כמו וכל הארץ באו מצרימה׃ קדר ונביות מגדלי צאן לרוב כי הם יושבי
אהלי׳ ונוסעי׳ ממקום למקום מבקשי׳ מקום המרעה׃ אילי נביות ישרתונך׃ חסר בי״ת השמוש ופי׳ באילי נביות ישרתונך הגוי׳ שיביאו לך מנחה מהם׃ ישרתונך׃
מלעיל האתנחתא בתי״ו לפיכך הנון בסגול״׃ יעלו על רצון מזבחי׃ כמו הפוך יעלו על מזבחי לרצון׃ וכן מקום שם קבר כמו מקום קבר שם ופירוש יביאו מנחה
מהם׃ וכן יעלו מהם על מזבחי שיקריבו מהם קרבן לה׳׃ או ישר׳ יקריבו מהם׃ ויש מחלוקת בדבר זה בדברי רז״ל כי רבי אליעזר אומ׳ שאין מקריבין מבהמו׳ הגוי׳
לא אחזו ולא הם לפי שחושדין בהם לרביעה׃ והקשו זה הפסוק לר׳ אליעזר ותרץ כולם גרי׳ גרורי׳ הם לעתיד לבא דכתיב כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה
לקרא כולם בשם ה׳ ולעבדו שכם אחד׃

הפאר׃

אֲפָאֵר׃ מִי־אֵלֶּה כָּעָב תְּעוּפֶינָה וְכַיּוֹנִים אֶל־אֲרֻבֹּתֵיהֶם׃ כִּי־לִי׀ אִיִּים
יְקַוּוּ וָאֳנִיּוֹת תַּרְשִׁישׁ בָּרִאשֹׁנָה לְהָבִיא בָנַיִךְ מֵרָחוֹק כַּסְפָּם וּזְהָבָם אִתָּם
לְשֵׁם יְהוָה אֱלֹהַיִךְ וְלִקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל כִּי פֵאֲרָךְ׃ וּבָנוּ בְנֵי־נֵכָר חֹמֹתַיִךְ
וּמַלְכֵיהֶם יְשָׁרְתוּנֶךְ כִּי בְקִצְפִּי הִכִּיתִיךְ וּבִרְצוֹנִי רִחַמְתִּיךְ׃ וּפִתְּחוּ
שְׁעָרַיִךְ תָּמִיד יוֹמָם וָלַיְלָה לֹא יִסָּגֵרוּ לְהָבִיא אֵלַיִךְ חֵיל גּוֹיִם וּמַלְכֵיהֶם
נְהוּגִים׃ כִּי־הַגּוֹי וְהַמַּמְלָכָה אֲשֶׁר לֹא־יַעַבְדוּךְ יֹאבֵדוּ וְהַגּוֹיִם חָרֹב
יֶחֱרָבוּ׃ כְּבוֹד הַלְּבָנוֹן אֵלַיִךְ יָבוֹא בְּרוֹשׁ תִּדְהָר וּתְאַשּׁוּר יַחְדָּו לְפָאֵר
מְקוֹם מִקְדָּשִׁי וּמְקוֹם רַגְלַי אֲכַבֵּד׃
וְהָלְכוּ אֵלַיִךְ שְׁחוֹחַ בְּנֵי מְעַנַּיִךְ וְהִשְׁתַּחֲווּ עַל־כַּפּוֹת רַגְלַיִךְ כָּל־מְנַאֲצָיִךְ
וְקָרְאוּ לָךְ עִיר יְהוָה צִיּוֹן קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל׃ תַּחַת הֱיוֹתֵךְ עֲזוּבָה וּשְׂנוּאָה
וְאֵין עוֹבֵר וְשַׂמְתִּיךְ לִגְאוֹן עוֹלָם מְשׂוֹשׂ דּוֹר וָדוֹר׃ וְיָנַקְתְּ חֲלֵב גּוֹיִם
וְשֹׁד מְלָכִים תִּינָקִי וְיָדַעַתְּ כִּי אֲנִי יְהוָה מוֹשִׁיעֵךְ וְגֹאֲלֵךְ אֲבִיר יַעֲקֹב׃
תַּחַת הַנְּחֹשֶׁת אָבִיא זָהָב וְתַחַת הַבַּרְזֶל אָבִיא כֶסֶף וְתַחַת הָעֵצִים
נְחֹשֶׁת וְתַחַת הָאֲבָנִים בַּרְזֶל וְשַׂמְתִּי פְקֻדָּתֵךְ שָׁלוֹם וְנֹגְשַׂיִךְ צְדָקָה׃
לֹא־יִשָּׁמַע עוֹד חָמָס בְּאַרְצֵךְ שֹׁד וָשֶׁבֶר בִּגְבוּלָיִךְ וְקָרָאת יְשׁוּעָה
חוֹמֹתַיִךְ וּשְׁעָרַיִךְ תְּהִלָּה׃ לֹא־יִהְיֶה־לָּךְ עוֹד הַשֶּׁמֶשׁ לְאוֹר יוֹמָם וּלְנֹגַהּ חומתיך
הַיָּרֵחַ לֹא־יָאִיר לָךְ וְהָיָה־לָךְ יְהוָה לְאוֹר עוֹלָם וֵאלֹהַיִךְ לְתִפְאַרְתֵּךְ׃
לֹא־יָבוֹא עוֹד שִׁמְשֵׁךְ וִירֵחֵךְ לֹא יֵאָסֵף כִּי יְהוָה יִהְיֶה־לָּךְ לְאוֹר עוֹלָם
וְשָׁלְמוּ יְמֵי אֶבְלֵךְ׃ וְעַמֵּךְ כֻּלָּם צַדִּיקִים לְעוֹלָם יִירְשׁוּ אָרֶץ נֵצֶר וירשו
מַטָּעַו מַעֲשֵׂה יָדַי לְהִתְפָּאֵר׃ הַקָּטֹן יִהְיֶה לָאֶלֶף וְהַצָּעִיר לְגוֹי מטעו
עָצוּם אֲנִי יְהוָה בְּעִתָּהּ אֲחִישֶׁנָּה׃
עכ

אשבח׃ מן אלין דאתן כיגלאי בעננין קלילין ולא לאתעכבא גלותא
דישראל דמתכנשין ואתיין לארעהון והא כיונין דתיבן לגו שובכיהון
׃ ארי למימרי נגוון יסברון ונחתי ספיני ימא אידא פרסא קלעהא
בקדמיתא לאיתאה בנך מרחיק כספהון ודהבהון עמהון לשמא דיי
אלהך ולקדישא דישראל ארי שבחך׃ ויבנון בני עממיא שורך
ומלכיהון ישמשונך ארי ברוגזי אלקיתיך וברעותי ארחם עלך׃
ויתפתחון תרעך תדירא יימם ולילי לא יתאחדון לאעלא לגויך נכסי
עממיא ומלכיהון זקיקין׃ ארי עם ומלכו דלא יפלחונך ירושלם ייבדון
ועממיא אשתיצאה ישתיצון׃ יקר לבנן לגויך יתעל ברוון מורנין
ואשכרעין כחדא לשבחא אתר בית מקדשי ואתר בית אשריות שכינתי
איקר׃ ויהכון לגויך כפיפין בני משעבדך וישתטחון למבעי מינך
על פרסת ריגלך כל דהוו מרגזין ליך ויקרון ליך קרתא דיי ציון ד
דאתרעי בה קדישא דישראל׃ חלף דהוית שביקא ומטלטלא ולית
דעדי ואשוינך ליקר עלם בית דיץ דר ודר׃ ותסבעין ניכסי עממיא
ובביזת מלכיהון תתפנקין ותדעין ארי אנא יי פריקך ומשיזביך
תקיפא דיעקב׃ חלף נחשא דבזו מינך ירושלם איתי דהבא וחלף ברזלא
איתי כספא וחלף אעיא נחשא וחלף אבניא ברזלא ואשוי פרנסך שלם
ושלטונך בזכו׃ לא ישתמע עוד חטופא בארעיך ביזא ותברא בתחומיך
ויערעון פורקן על שורך ועל תרעך יהון משבחין׃ לא תצטרכין
עוד לניהור שמשא ביממא ואף לא לזיהור סיהרא בליליא ויהי ליך יי
לנהור עלם ואלהך לתושבחתיך׃ לא תבטל עוד מלכותיך ויקריך לא
יעדי ארי יי יהי ליך לנהור עלם וישלמון יומי אבליך׃ ועמיך כולהון
זכאין לעלם יחסנון ארעא ניצבא דחדותי עובד גבורתי לאשתבחא׃
דזעיר בהון יהי לאלפא ודחליש לעם תקיף אנא יי בזמנה איתינה׃

אפאר. שיביאו להם הגוים מנחה וקרבנות. וטעם אפאר שאתן בלבם לפארו וכן טעם אהפוך אל עמים׃ מי אלה. אמר תעופינה לשון נקבות על קהלות ישר׳ העולות
מהגולה מזה ומזה ותבאנה קל מהרה כמו העב. והמשיל מרוצת הקהלות לעופפות כי היא התנועה הקלה שבתנועות. וכן מחץ יעוף יומם׃ וכיונים אל ארבותיהם.
כי יותר יעופו מהרה בשובם אל קניהם ממה שיעופו בצאתם מהם מפני שממהרות לשוב אל גוזליהם שהניחו להאכילם מאשר בפיהם׃ ארבותיהם. הם חלונות
השובך׳ וכף כיונים פתוחה לידיעה כלומר היונים שיניחו הגוזלים בשובך׃ כי לי איים יקוו. פירוש שוכני האיים יקוו לי כי ידעו כי אני המטיב ומריע לפיכך יביאו
בניך במקומם׳ ואפילו יהיו רחוק יביאו אותם אל ארץ ישראל׃ ואניות תרשיש בראשונה. בחסרון כף הדמיון כבראשונה כמו שהיו באות אניות תרשיש בראשונה
בימי שלמה׃ כספם וזהבם אתם. אפשר כספם וזהבם של ישראל כלומ׳ עם כל ממונם יבאו לא יניחו מממונם דבר בארצות הגולה. או אפשר כספם וזהבם של
הגוים כמו שנאמר בעולי בבל ינשאוהו אנשי מקומו בכסף ובזהב וברכוש ובבהמה לשם ה׳ אלהיך כי ישמעו את שמע כבודו וגדלו שיעשה בהוציאו עמו מהגלות
ובעשותו נקמה בשוביהם׃ פארך. בקמץ הריש לנקבה כמו בכנוי הזכר בעבור כי כאשר מדבר כנגד כנסת ישראל ידבר פעם בלשון זכר ופעם בלשון נקבה
לשון זכר כנגד העם ולשון נקבה כנגד הכנסה. ופירוש פארך הוא כתן לך הפאר והכבוד הזה שיעבדוך הגוים׃ ובנו בני נכר. אמר שיעבדוך במנחות שיביאו
לך יעבדוך בארצך שיבנו חומותיך וישמו מלאכתך׃ ישרתוך. מלעיל כמו אשר לפניו׃ כי בקצפי. אז תכירי כי כל עניניך בין הטו׳ בין הרע הוא מאתי ואינו מקרה
כלל כי בעת שהיה קצפי עליך היית אמה לעבדים בגלות ובעת רצוני שיהיה עליך יעבדוך אפילו מלכי הגוים כל שכן העם׃ ופתחו. מן הדגוש והוא פעל עומד׳
וכן פתח הסמדר פתחה אזניך. כלומר יהיו נפתחים תמיד יומם ולילה להביא אליך חיל גוים. אמר כנגד העיר ירושלם כמו שהוא כל הפרשה שעריך יהיו נפתחים
תמיד בלילה כמו ביום כדי שיכנסו נושאי חיל הגוים אליך למנחה כי יהיה שלום בעולם וילכו בלילה בעד החוש. וכן תרגם יונתן להביא אליך לאעלאה בגוך
נכסי עממי׳׃ ומלכיהם נהוגים. יהיו נהוגים אליך שיבאו לפני מלך המשיח כעבדים לפני אדוניהם. ומה שאמר נהוגי׳ כי מנהג המלכי׳ כשילכו בדרך ילכו רוכבי׳
או ברגלים ינהגו אותם שרים דרך כבוד. ויונתן תרג׳ נהוגים זקיקים רוצה לומר אסורים בזיקים׃ כי הגוים חרוב יחרבו. ועניין חרבן. ויש מפרשים ענין חרב כלו׳
יהרגו׃ כבוד הלבנון. העצים הטובים שבו. ואחר כך מפרש מה הם כמו שהיה משלח מלך צור למלך שלמה׃ ברוש תדהר ותאשור. כבר פירשנו בפרשת הענני׳
והאביוני׳׃ לפאר מקום מקדשי. שיבנו בהם בית המקדש׃ ומקום רגלי אכבד. כי בית המקד׳ מכון כנגד כסא הכבוד ואם כסא הכבוד מושבו בית המקדש הדום
רגליו אכבד כי הוא יתן בלבם להביא׃ והלכו שחוח. שם בשקל גבוה קומתו. מן תחתיו שחחו׃ בני מעניך. אות׳ שהיו מעניך בגלות ומתו כבר בזמן הישועה בניה׳
ילכו אליך שוחחים ומתנפלים לפניך. ור״ל מעניך מעני בניך. כי כנגד ירושלם מדבר על כפות רגליך ועל כפות רגלי בניך ורוצה לומר על מדרך הכפות כי הכף
מתחת׃ עיר ה׳. כי כבודו יראה בה׃ ציון קדוש ישראל. סמוך ציון של קדוש ישראל׃ תחת עזובה. שנגלה כבוד ה׳ מעליך׃ ואין עובר. בחרבנה׃ משוש דור
ודור. לכל דורות העולם תהיה משוש כמו שנקראת יפה נוף משוש כל הארץ׃ וינקת חלב גוים. דרך משל כלומר שתאכלי טוב ארץ הגוי׳׃ ושוד מלכי׳. בחולם
כמו בפתח חלבו שד׳ והוא על דרך משל רוצה לומר טובם. וכן תרגם יונתן ותסבעון נכסי עממיה ובבזת מלכין תתפנקון׃ תחת הנחשת. תחת הנחשת שלקחו
הגוים ממך אביא זהב. כלומר אתן בלבם לשלם לך כפלים וכפלי כפלים מאשר לקחו ממך הם ואבותיהם׃ ושמתי פקדתך שלום. תחת פקדתך שהיו הגוים
נותנים פקידים לגבות מהם מס אשים לך שלום וצדקה ולא יהיו עוד עליך פקידים ונוגשים׃ לא ישמע עוד חמס. שיעשו לך הגוים לא ישמע עוד׃ וקראת ישו׳
תקראי ישועה חומותיך כי לא תצטרכי עוד לעלו׳ על החומות ולסגור השערים מפני האויב. לפיכך תקראי להם ישועה הפך המלחמה שהיתה מקדם בשערי׳.
בשערים לא יספרו בהם אלא תהלות ה׳. ויונתן תרגם ויערעון פורקן על שורך ועל תרעך יהון משבחין׃ לא יהיה. כבר פירשנו כי ימשיל הישועה והטובה לאורה. וכן
אמר כל כך יהיה אורך גדול שהוא אור ה׳ והוא הטובה הגדולה עד שלא יהיה נחשב אור השמש ואור הירח לכלום והכל דרך משל כמו שאמר ואור החמה יהיה
שבעתים׃ לתפארתך. שתתפארי בכבודו וטובו שיגדיל עמך׃ לא יבא. גם זה משל. כתרגומו לא תבטל עוד מלכותך ויקרך לא יעדי׃ ועמך כולם צדיקי׳.
שיברך אותם האל. כמו שכתוב וצרפתים כצרוף כסף והנשארים יהיו כולם צדיקים וקדושים. כמו שכתוב והיה כל הנשאר בציון והנותר בירושלם קדוש יאמר לו
וגומר׃ לעולם ירשו ארץ. שלא יגלו עוד ממנה לעולם כי יהיו נצר מטעי שירשו במעשיהם כי אני נטעתים לא כבראשונה שנאמר עליהם מדוע קויתי לעשות
ענבים ויעש באושים ולא היה נראה שהיה מטע ה׳ אלא זמורת זר׃ להתפאר. שאתפאר בהם בקרא להם עם ה׳ כמו שאמר ישראל אשר בך אתפאר׃ הקטן.
אינו אומר על גוף אחד כי מה ענין קטן וצעיר אלא רוצה לומר השבט והמשפחה הקטן מהם יהיה לאלף פעמים ממה שהוא עתה. וכפל הענין במ״ש כמנהג. ואמ׳
הצעיר לגוי עצום׃ אני ה׳ בעתה אחישנה. זאת הטובה שאני מבטיחם אני ה׳ אעשנה שהיכולת בידי. ואמ׳ בעתה ואמ׳ אחישנה. אם זכו אחישנה לא זכו בעתה. ויש
לפרש כשיגיע עתה אחישנה לגמרה מהרה כי לא יארך זמן מעת החל הישוע׳ עד כלותה. ויונתן תרגם אנא השם בזמנה איתינה׃

רוח ה׳ עלי

סא רוח אדני יהוה עלי יען משח יהוה אתי לבשר ענוים שלחני לחבש
לנשברי לב לקרא לשבוים דרור ולאסורים פקח קוח: לקרא שנת
לאבלי רצון ליהוה ויום נקם לאלהינו לנחם כל אבלים: לשום לאבלי
ציון לתת להם פאר תחת אפר שמן ששון תחת אבל מעטה תהלה
תחת רוח כהה וקרא להם אילי הצדק מטע יהוה להתפאר: ובנו
חרבות עולם שממות ראשנים יקוממו וחדשו ערי חרב שממות דור
ודור: ועמדו זרים ורעו צאנכם ובני נכר אכריכם וכרמיכם:
ואתם כהני יהוה תקראו משרתי אלהינו יאמר לכם חיל גוים תאכלו
ובכבודם תתימרו: תחת בשתכם משנה וכלמה ירנו חלקם לכן
בארצם משנה יירשו שמחת עולם תהיה להם: כי אני יהוה אהב
גזל משפט שנא גזל בעולה ונתתי פעלתם באמת וברית עולם אכרות
להם: ונודע בגוים זרעם וצאצאיהם בתוך העמים כל ראיהם
יכירום כי הם זרע ברך יהוה: שוש אשיש ביהוה תגל
הפטרת נפשי באלהי כי הלבישני בגדי ישע מעיל צדקה יעטני כחתן יכהן
אתם פאר וככלה תעדה כליה: כי כארץ תוציא צמחה וכגנה
נצבים זרועיה תצמיח כן אדני יהוה יצמיח צדקה ותהלה נגד כל הגוים:

אמר נביא רוח נבואה מן קדם יי אלהים עלי חלף דרבי יתי יי לבשר
ענותניא שלחני לתקפא לתבירי לבא למקרי לדישבן חירו ולאסירין
אתגלו לנהור: למקרי שנת רעוא קדם יי ויום פורענותא קדם
אלהנא לנחמא כל אבליא: לשואה לאבילי ציון למיתן להון כליל חלף
קטם משח דחדוה חלף אבלא רוח משבחא חלף רוחיהון דהות עמיא
ויקרון להון רברבי קושטא עמיה דיי לאשתבחא: ויבנון חרבות
עלם צדיאת קדמאי יקוממון ויחדיתון קרוין דהואה חרבן צדיאת
דר ודר: ויקומון נוכראין וירעון ענכון ובני עממיא אכריכון ומפלחי
כרמיכון: ואתון כהניא דיי תתקרון דמשמשין קדם אלהנא יתאמר
לכון ניכסי עממיא תיכלון וביקרהון תתפנקון: חלף דבהתתון
ואתכנעתון על חד תרין בטבוון דאמרית לכון אייתי לכון ויבהתון
עממיא דהוו משתבחין בחולקהון בכן בארעהון על חד תרין יחסנון
חדות עלם תהי להון: ארי אנא יי רחימנא דינא מרחק קדמי שקרא
ואונסא ואתן אגר עובדיהון בקשוט וקיים עלם אגזר להון: ויתרבון
בעממיא בניהון ובני בניהון בגו מלכותא כל חזואיהון ישתמודעונון
ארי אינון זרעא דבריכה יי: אמרת ירושלם מחדא אחדי במימרא
דיי תבוע נפשי בפורקנא דאלהי ארי אלבישני לבושין דפורקן מעיל
דזכו עטפני כחתנא דמצלח בגנוניה וככלתא דמתקשטא בתקונהא
ארי כארעא דמפקא צמחה וכגינת שקיא דזרועהא מרביא כן יי אלהים יגלי זכותה ותושבחתא דירושלם לקביל כל עממיא: ער

רוח ה' עלי. אלה הם דברי הנביא על עצמו. רוצה לומר כי הבשורות הטובות שאמר ושעתיד לומר רוח הנבואה מאת ה' היא ששרתה עליו ושלחו האל לבשר
בהם ישר' העתידים להיות בגלות זמן ארוך וימצאו אלה הנחמות כתובות ולא יתיאשו מן הגאולה. כי מפי ה' הם אלה הנחמות ששלחני לאומרם ולכתבם לבשר
בהם בני הגלות שהם ענוים ונשברי לב כי סובלים הגלות לשם ה'. ואלו רצו להפר' מיהודו ומתורתו היו כאחד מהעמים אשר הם ברשותם. וטעם משח. רבה
גדל ומנה אותי להיות שליח באלה הנחמות. וכן ומשחת את חזאל. תמשח לנביא תחתיך. אל תגעו במשיחי. ולפי שמנוי המלכים הוא על ידי משיחה כאמר
למנוי אחר לשון משיחה. ואף על פי שאין שם משיחה. ופירוש יען בעבור. כי אפשר שתשרה עליו רוח נבואה ולא ימנה אותו להיות שליח לבשר בנבואה ההיא
אחרי'. לפיכך אמר רוח ה' עלי יען משח אותי. כלומר מה שאני אומר ברוח נבואה שהיתה עלי בעבור כי האל מנה אותי לזה להיות שליח לבשר ענוים. לחבש
לנשברי לב: פקח קוח. שתי מלות ועניינם מלה אחת. ופירושם פתוח המאסר. ויש לפרשו כענין שתי מלות ושיקראו לאסירים פקח. רוצה לומר שיפתחו
ממאסרם. וכן יקראו להם קוח שרצו לקח. ר"ל שילקחו מהגלות. ואאז"ל פירש כי שם המאסר קוח לפי שהם לקוחים וכלואים בו. כאלו אמר פתחו בית המאסר
ויצאו האסירים. ויונתן תרגם ולדאסירין אתגלו לנהור: לקרא שנת רצון. שנת הגאולה שהיא שנת רצון. כמו שכתוב וברצוני רחמתיך אבל שנות הגלות
היו שנות קצף. כמו שאמר כי בקצפי הכיתיך: ויום נקם. הוא יום גוג ומגוג שינקום ה' בהם ובזה ינחם האל כל אבלים. ואחר כך פירש מי הם האבלים
ואמר לאבלי ציון: לשום פאר תחת אפר. כי מנהג האבל לשום אפר בראשו: שמן ששון. וכן שמן ששון מחבריך: וזה גלה על חברו פאר תחת אפר:
מעטה תהלה. הוא משל. כי אין מעטה תהלה הפך רוח כהה אם לא יהיה דרך משל. כי מצאנו גם כן מעטה ולבישה ברוח. כמו ורוח לבשה את עמשי: שמן
ששון תחת אבל. כי האבל אינו סך שמן. כמו שאמר בדבר התקועית: כהה. תאר לנקבה. וכן והיא כהה. ופי' רוח קדרה ואלוטה. וכן וכהתה כל רוח כי
רוח ישר' קדרה בגלות: אילי הצדק. כמו אלני. כמו שאמ' מטע ה'. כמו כי יבשו מאלים: להתפאר. כבר פירשנוהו: ובנו חרבות עולם. בזה אין בו
ספק אלא באותו של מעלה בפרשת קרא בגרון ובנו ממך חרבות עולם. וכן מתחלף באשר המלות. ופי' ובנו ישר' אילי הצדק שזכר חרבות עולם שהיו חרבות
מזמן רב: שממות ראשונים. שהיו שוממות מדורות הראשונים הם יקוממו אותם: וחדשו ערי חרב. אותן הערים שהיו חרבות יחדשו אותם. והפסוק כפול
במלות שונות: ועמדו זרים. ועמדו מעצמם יקומו ממקומם ויבאו לעבוד אתכם ורעו צאנכם: אכריכם. עובדי שדותיכם: וכורמיכם. עובדי כרמיכם:
ואתם לא תהיו צריכים לעבוד עבודתכם כי בני נכר יעשו אותה ותהיו פנוים לעבוד את השם. כמו הכהנים שהיו מוכנים ומזומנים לעבודת בית המקדש כן
תהיו פנוים מעסקי העולם ותתעסקו בתורת אלהים ובדברי חכמה לדעת את ה': חיל גוים תאכלו. וזה מלבד שיעבדו אתכם בארצם יביאו לכם למנחה זהב
וכסף וכל טוב ארצם. והחכם ר' אברהם בע"פירש והנה יהיו הגוים כנגד ישר' וישראל כנגד בני אהרן הכהנים. על כן חיל גוים כנגד המעשר: תתימרו.
תתגדלו ותתרוממו בכבודם שהוא ממונם: תתימרו. היוד' תחת אלף וה' האמירך היום. וי"ת תתפנקון: תחת בשתכם. שהייתם בגלות לבשת ולחרפה
ותחת אותו הבשת יהיה לכם הפכו והוא הכבוד על פי שנים שיהיה לכם בשת יהיה לכם כבוד. וי"ת חלף דאבהתון ואתכנעתון על חד תרין בטבון די אמרית
אייתי לכון: וכלימה ירונו חלקם. תחת שזכר עומד במקום שנים. ותחת כלימה שהיה להם בגלות ירונו בחלקם הטוב שאתן להם. וי"ת ויתבהתון עממיא
דהוו משתבחין בחולקהון: לכן בארצם משנה יירשו. ולא יצטרכו לצאת מארצם לסחורה להרויח ממון כי בארצם יירשו מטוב העולם משנה ממה שהיה להם.
ואותה השמחה תהיה להם לעולם שלא תפסק: כי אני ה' אוהב משפט. נותן טעם למה שאמר שיתן להם משנה. אמר כי אני אוהב משפט. וזה יהיה עול ולא
משפט. כי ישראל שהם מבחר הגוים ואשר דבקו בה' כל ימיהם וארכו להם ימי הגלו' והרעה אם לא יהיה להם עוד תקוה לא יהיה משפט. ואני ה' אוהב משפט
אוהב שיעשו אותו בני האדם כל שכן שאעשהו אני כי אפילו בעבודתי אני שונא גזל. וזהו בעולה כמו שאמ' והבאתם גזול. אם כן על כל פני' כיון שאני אוהב
משפט ושונא הפכו שהוא גזל צריך שאגמול להם תחת גלותם. ורעתם רב טובה כפליים מה שהיה להם ברעה כי הכל סבלו לשמי. לפיכך ונתתי פעלתם באמת
שכר פעלתם שפעלו ועשו לשמי אתן להם באמת וברית עולם שלא יהיה לו הפסק אכרות להם לא כברית אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים שהיה לו הפסק: ונודע
בגוים. שילכו בארצות הגוים לטייל או לסחורה אף על פי שלא יצטרכו יהיו נודעי' ונכרים לרוב הכבוד והגדולה שיהיה להם וילכו בבגדי חופש לרבבה יאמרו
עליהם אלו בני ישר' הם אלו זרע ברך ה' הם. ובאמרם ונודע בגוים זרעם וצאצאיהם בתוך העמים. כי הבחורים הם שילכו לתאותם לראות ארצות הגוים:
שוש אשיש בה'. אלה הם דברי ירושלם לדעת המתרגם שתר' אמרת ירושלם מחדא אחדי במימרא דה'. או הם דברי ישראל בשובם מהגלות. וכתב אדוני אבי
ז"ל בה'. במדת רחמים: באלהי. במדת הדין. ועל כן כפל שוש אשיש. ועוד כי כאשר זכר מדת רחמים הגוף והנפש שמחים אך במדת הדין תגל הנפש שהיא
עליונית ומקבלת יסורין יותר מהגוף: בגדי ישע מעיל צדקה. דרך משל. והבגדים הם שילבשו אותם האדם והמעיל הוא שיתעטף בו. לפיכך אמר יעטני על
מעיל: יכהן פאר. יגדיל פארו בלבושים נאים. כי הכהן שהוא עובד האל הוא ראש העם וגדולם. לפיכך כאמרה הגדולה בלשון כהונה. וכן ובני דוד כהנים
היו. ויונתן תרגם כחתנא דמצלח בגנוניה וככלתא רבא דמתקן לבושוהי. כליה. כלי תכשיטין וקשוריה: כי כארץ. ועוד המשיל ישועת ישראל לארץ שתוציא
צמחה. כי היה הגרגיר בארץ נפסד ונשחת ואחר כך יצמח ויתחדש וישוב למה שהיה ויותר טוב ויפה בחדושו. כי ברוב החדש טוב מן הישן ועוד כי מגרגיר
אחד יצאו כמה גרגירים. כן ישר' היו ימים רבים בגלות נשחתים ונפסדים וכמעט אבדה תקותם ויצמחו בהגיע עת הגאולה ויפרו וירבו ויוסיפו על מה שהיו
במספר ובכבוד ובגדולה יות' ממה שהיו כפלי כפלים. ועוד המשיל אותם לגנה שתצמיח זרועיה זו אחר זו שאין הירקו' צומחין כאחד אלא לפי עתי השנה ויתחדשו
בה צמחים לפי עתי השנה. כן ישר' תתחדש להם טובה אחר טובה וזה יהיה נגד כל הגוים כי כולם ידעו ויכירו בטובתם שהיא גדולה על כל הטובה שבעולם:
זרועיה. שם על כל זרע זרוע תואר. ואדוני אבי זכרונו לברכה פירש כי מקבלת הטובות הם מאת הבורא יתברך והוא משל כארץ תוציא צמחה מעצמה בלא
זריעה ומקבלתם שישראל זרעו בטובות שעשו והוא משל כגנה זרועיה תצמיח בזורעים אותה ומצמחת כן יצמיח צדקה מאתו ותהלה מזכות ישר': למען

סב לְמַעַן צִיּוֹן לֹא אֶחֱשֶׁה וּלְמַעַן יְרוּשָׁלַם לֹא אֶשְׁקוֹט עַד יֵצֵא כַנֹּגַהּ צ
צִדְקָהּ וִישׁוּעָתָהּ כְּלַפִּיד יִבְעָר׃ וְרָאוּ גוֹיִם צִדְקֵךְ וְכָל מְלָכִים כְּבוֹדֵךְ
וְקֹרָא לָךְ שֵׁם חָדָשׁ אֲשֶׁר פִּי יְהוָה יִקֳּבֶנּוּ׃ וְהָיִית עֲטֶרֶת תִּפְאֶרֶת בְּיַד וצניף.
יְהוָה וּצְנוּף מְלוּכָה בְּכַף אֱלֹהָיִךְ׃ לֹא יֵאָמֵר לָךְ עוֹד עֲזוּבָה וּלְאַרְצֵךְ
לֹא יֵאָמֵר עוֹד שְׁמָמָה כִּי לָךְ יִקָּרֵא חֶפְצִי בָהּ וּלְאַרְצֵךְ בְּעוּלָה כִּי חָפֵץ
יְהוָה בָּךְ וְאַרְצֵךְ תִּבָּעֵל׃ כִּי יִבְעַל בָּחוּר בְּתוּלָה יִבְעָלוּךְ בָּנָיִךְ וּמְשׂוֹשׂ
חָתָן עַל כַּלָּה יָשִׂישׂ עָלַיִךְ אֱלֹהָיִךְ׃
עַל חוֹמֹתַיִךְ יְרוּשָׁלַם הִפְקַדְתִּי שֹׁמְרִים כָּל הַיּוֹם וְכָל הַלַּיְלָה תָּמִיד
לֹא יֶחֱשׁוּ הַמַּזְכִּרִים אֶת יְהוָה אַל דֳּמִי לָכֶם׃ וְאַל תִּתְּנוּ דֳמִי לוֹ עַד
יְכוֹנֵן וְעַד יָשִׂים אֶת יְרוּשָׁלַם תְּהִלָּה בָּאָרֶץ׃ נִשְׁבַּע יְהוָה בִּימִינוֹ וּבִזְרוֹעַ
עֻזּוֹ אִם אֶתֵּן אֶת דְּגָנֵךְ עוֹד מַאֲכָל לְאֹיְבַיִךְ וְאִם יִשְׁתּוּ בְנֵי נֵכָר תִּירוֹשֵׁךְ
אֲשֶׁר יָגַעַתְּ בּוֹ׃ כִּי מְאַסְפָיו יֹאכְלֻהוּ וְהִלְלוּ אֶת יְהוָה וּמְקַבְּצָיו יִשְׁתֻּהוּ
בְּחַצְרוֹת קָדְשִׁי׃
עִבְרוּ עִבְרוּ בַּשְּׁעָרִים פַּנּוּ דֶּרֶךְ הָעָם סֹלּוּ סֹלּוּ הַמְסִלָּה סַקְּלוּ מֵאֶבֶן
הָרִימוּ נֵס עַל הָעַמִּים׃ הִנֵּה יְהוָה הִשְׁמִיעַ אֶל קְצֵה הָאָרֶץ
אִמְרוּ לְבַת צִיּוֹן הִנֵּה יִשְׁעֵךְ בָּא הִנֵּה שְׂכָרוֹ אִתּוֹ וּפְעֻלָּתוֹ לְפָנָיו׃

עד דאעביד פורקן לציון לא אניח לעממי ועד דאייתי נחמא לירושלם לא אשקיט למלכותא עד דיתגלי כשפרפרא נהורה ופורקנה כבעור יבער: ויחזון עממיא זכותיך וכל מלכיא יקריך ויקרון לך שמא חדתא די במימריה דיי יפרשיניה: ותהוין כליל דחידוא קדם יי וכתר דתושבחתא קדם אלהיך: לא יתאמר ליך עוד שביקא ולארעיך לא יתאמר עוד צדיא ארי ליך יתקרי עבדי רעותי בה ולארעיך יתבנא ארי תהי רעוא מן קדם יי ביך וארעיך תתיתיב: ארי כמא דמתיתב עולים עם בתולתא כן יתיתבון בגויך בנייכי וכמא דחדי חתנא עם כלתא יחדי עלך אלהיך: הא עובדי אבהתך צדיקיא קרתא ירושלם מתקנין ונטירין קדמי כל יממא וכל ליליא תדירא לא פסקין מתאמר דוכרן טבותיך קדם יי לא פסיק לכון: ולא יפסוק דוכרנהון מן קדמוהי עד דיתקין ועד די שוית ירושלם תושבחתא בארעא: קיים יי בימיניה ובדרע תוקפיה אם אתין ית עיבוריך עוד מיכל לבעלי דבביך ואם ישתון בני עממיא חמריך דלאית ביה: ארי דכנשוהי לעבורא ייכלוניה וישבחון קדם יי ודעצרוהי לחמרא ישתוניה בדרת קודשי: נביא עברו ותובו בתרעיא אפנו לב עמא לאורח תקנא בסרו בסורן טבן ונחמן לצדיקיא דסליקו הירהור יצרא דהוא כאבן תקלא ארימו אתא על עממיא: הא יי אשמע לסיפי ארעא אמרו לכנשת דציון הא פריקיך מתגלי הא אגר עבדי מימריה עמיה וכל עובדיהון גלן קדמוהי:

ויקרון

למען ציון. אלה הם דברי ה' בהיות ישראל בגלות ואמר למען ציון אשר נקרא שמי עליה. וזכר ציון וירושלם הוא כפל ענין במלות שונות וכן לא אחשה ולא אשקוט כי ציון וירושלם עיר אחת אלא שהמצודה נקראת ציון: כלפיד יבער. כלפיד הבוער שיראו אותו מרחוק כן צדקך וישועתך יראו אותה הגוים הרחוקים: וראו גוים צדקך. הצדק שיעשה האל עמך צדקך וכבודך אמר כנגד ירושלם: שם חדש. כמו שאמר חפצי בה: יקבנו. יפרשנו כמו אשר נקבו בשמות: והיית. הענין כפול במלות שונות: עטרת וצניף. תפארת ומלוכה יד וכף. וטעם ביד ה' בכף אלהיך לומר כי הוא יחזקם לך שלא יפלו לעולם עטרת תפארתך וצניף מלכותך כי תמיד יהיה ידו עמך לסמכם והטעם שתהיה את עטרת תפארת לאמות העולם שיתפארו בה ובמלכותה: לא יאמר. ולארצך. אמר ארץ ישראל כי לירושלם ידבר: חפצי בה. כי בירושלם יהיה הכבוד: בעולה. על דרך משל כי הארץ המיושבת דומה לאשה שיש לה בעל וכשהיא שוממה היא כאלמנה שאין לה בעל. וכן אמר העיר רבתי עם היתה כאלמנה. ותרגם יונתן בעולה יתבא וכן תרגם תבעל תתותב: כי יבעל. כי כמו שיבעל בחור בתולה שהוא דבר נאה ומתקבל בחור שיבעל בתולה יותר משיבעל זקן בתולה או בחור בעולה כן ארץ ישר' כל זמן שלא יהיו בניה בתוכה אף על פי שהיו יושבים בה אמות העולם לא היתה נקראת בעולה כי לא היו מתקבלי' בה ולא היה נאה שבתם בה אלא כמו זקן עם בתולה או בחור עם בעולה אבל כשישובו ישר' בתוכה הרי היא כבעילת בחור בתולה: ומשוש חתן על כלה. בימי חופתה שהוא נקרא חתן והיא כלה ואז הוא הששון והשמחה ביניהם יותר כי אז הם בחדושם כן יהיה שמחת אלהיך עליך כל הימים: על חומותיך. דרך הדרש בזה ידוע שהשומרים הם המלאכים והם מתפללים לאל על ירושלם שישיבנה ליושבה. ויש מפרשים כי השומרים הם אבלי ציון שמתפללים ביום ובלילה על ירושלם. וגם יש לפרש על כל ישראל בגלותם שהם שומרים וצופים תמיד בנין ירושלם ומזכירי' בונה ירושלם ביום ובלילה בתפלותיהם ובברכותיהם. ויונתן תרגם על עובדי אבהתך צדיקיא קרתא ירושלם מתקני' ונטירין קדמי כל יממא וליליא תדירא לא פסקין מתאמר דוכרן טבותהון קדם ה' לא פסיק להון וכן תרגם יונתן אל תתנו דמי לו ולא יפסוק דוכרנהון מן קדמוהי עד דיתקן ועד דישוי ית ירושלם תושבחתא בארעא. ויש לפרש הפסוק כן על חומותיך ירושלם אמר האל לירושלם אחר שיבנו חומותיך אל תפחדי שיפלו עוד לעולם כי אני הפקדתי עליהם שומרים כל היום וכל הלילה תמיד: לא יחשו. כי אמר שומרי חומות אם הם ערים בלילה ולא יחשו מלדבר להעיר האחד את חברו וביום הם ישני'. אבל שומרי חומות ירושלם יהיו ערי' ביום ובלילה תמיד. והשומרים הם דרך משל כלומר השגחת האל כמו עיני ה' אלהיך בה מראשית השנה ועד אחרית השנה: המזכירים את ה'. אמר כנגד בני הגלות אתם שעליכם להזכיר ה': אל דמי לכם. לא יהיה לכם דמי ושתיקה והתפללו לפניו תמיד ושפכו לפניו לבבכם עד יכונן ירושלם בחומותיה ובבניניה וישימה תהלה בארץ. הפך מה שהיא עתה כל ימי הגלות חרפה לגוים וקלסה לכל הארצות. ודברים אלה הם דברי האל מראש הפסוק. על דרך שובו בנים שובבים ארפא משובותיכם. הננו אתאנו לך כי אתה אלהינו שמזרז אותם על התשובה. ומה שאמר תחלה הפקדתי ואחר כך אמר המזכירים את ה' ואמר אל תתנו דמי לו כן דרך הכתוב. כמו ואל משה אמר עלה אל ה' והדומים לו. ויש לפרש כי המזכירים את ה' הם דברי הנביא כנגד בני הגלות ואמר הואיל וכל ההבטחות הטובות האלה מבטיח אתכם האל הזכירו את שמו תמיד שפכו לפניו לבבכם עד יקבץ הגלות ויכונן ירושלם וישימה תהלה בארץ: ואל תתנו דמי לו. כפל ענין לחזק ומפורש הוא בפסוק שלמעלה ממנו. ואמר דמי לכם. ואמר דמי לו. כי כמו שהמדבר לחברו מתעסק בדברו ומן התמדת דבורו מזקיק את חברו להיות מאזין לו שיתן את לבו לכל דבריו בלא דמי ובלא הפסק. והנה כשיפסוק מלדבר תהיה השתיקה וההפסק לשומע כמו למדבר: נשבע ה'. כי כאשר יזכור השבועה הוא קיום הדבר בלא תנאי. ואמר נשבע. ואמר אתן. כמו שפירשנו כמו ואל משה אמר עלה אל ה'. ואמר בימינו ובזרוע עזו. רוצה לומר כי הכח והיכולת בידו לקיים השלום ולא ישלטו עוד בהם אויבים: ובימינו ובזרוע עזו. הוא כפל ענין במלות שונות כי הימין הוא הזרוע העז באדם. וכן מדבר האל על דרך משל: כי מאספיו. מן הדגוש והוא מן הקל וכמוהו רבים. וטעם והללו את ה' רמז למעשר שני ונטע רבעי. וזהו כי מאספיו יאכלוהו. שהיו נאכלים לבעלי'. ונטע רבעי הוא הלולים לה'. וכן במעשר שני היה מתודה ומהלל לאל. והוא שאמר בחצרות קדשי. כי מעשר שני ונטע רבעי לא היו נאכלין אלא בירושלם לפנים מן החומה כמו שכתוב לפני ה' אלהיך תאכלנו. וכל העיר נקרא לפני ה' אלהיך. וכן נקראת חצרות קדשי. והחצר כלל הבתים: עברו עברו. הכפל כמו שפירשנו במלת סלו סלו. והכפל גם כן לחזק הענין: בשערים. על דרך עברו משער לשער במחנה: פנו דרך העם. עם ישראל. וענין סלו ומסלה פירשנוהו גם כן שם: סקלו מאבן. לפירוש הראשון שפירשנו שם יהיה פירוש סקלו מאבן שישליכו במסלות אבנים. וזהו פירוש סקלו. ומה שאמר מאבן. רוצה לומר מאבנים גדולות סקלו אותם. ולפירוש השני יהיה פירוש סקלו הסרת האבנים מהדרכים: הרימו נס על העמים. שיעבירו אותם בכל מקום שהם בגלות. וכל זה דרך משל לא שירימו נס ויסקלו דרכים. אלא דרך משל כאומר פנו דרך לפלוני שבא: כי בהגיע עת הישועה יאמרו העמים לישראל באו שובו לארצכם כאלו הרימו להם נס כל כך תגלה הישועה לכל: הנה ה'. הנה שכרו אתו. שכר טוב שישלם לישראל על הגלות שסבלו בעבור שמו הגדול: ופעלתו לפניו. ושכר פעלתו. ושכר שזכר עומד במקום שנים. ופירוש ופעלתו הפעלה הטובה שעשו הם לאל בהחזיקם בגלות בתורתו ובמצותיו עם הצרות הגדולות. וכנוי וי"ו ופעלתו שב לאל כי פעלתם היא פעלתו כי לשמו יעשוה. וכן ושמחתים בבית תפלתי כמו שפירשנו. ולפניו. רוצה לומר עמו כי מה שעמו הוא לפניו ומה שלפניו הוא עמו. ויונתן תרגם הא אגר עבדי מימריה עמיה וכן עובדיהון גלן קדמוהי:

וקראו

וקראו להם עם הקדש גאולי יהוה ולך יקרא דרושה עיר לא נעזבת :
ס ג מי זה בא מאדום חמוץ בגדים מבצרה
זה הדור בלבושו צעה ברב כחו אני מדבר בצדקה רב להושיע :
מדוע אדם ללבושך ובגדיך כדרך בגת : פורה דרכתי לבדי ומעמים
אין איש אתי ואדרכם באפי וארמסם בחמתי ויז נצחם על בגדי וכל
מלבושי אגאלתי : כי יום נקם בלבי ושנת גאולי באה : ואביט ואין
עזר ואשתומם ואין סומך ותושע לי זרועי וחמתי היא סמכתני : ואבוס
עמים באפי ואשכרם בחמתי ואוריד לארץ נצחם :
חסדי יהוה אזכיר תהלת יהוה כעל כל אשר גמלנו יהוה כלי
ורב טוב לבית ישראל אשר גמלם כרחמיו וכרב חסדיו : ויאמר
אך עמי המה בנים לא ישקרו ויהי להם למושיע : בכל צרתם לא לו
צר ומלאך פניו הושיעם באהבתו ובחמלתו הוא גאלם וינטלם
וינשאם כל ימי עולם : והמה מרו ועצבו את רוח קדשו ויהפך עכ
להם לאויב הוא נלחם בם : ויזכר ימי עולם משה עמו איה המעלם
מים את רעה צאנו איה השם בקרבו את רוח קדשו : מוליך לימין רעי
משה זרוע תפארתו בוקע מים מפניהם לעשות לו שם עולם :

ויקרון להון עמא דקודשא פריקיא דיי ולך יתקרי תביעתא קרתא דלא אתרחקת : מן אמר אילין עתיד לאיתאה מחא על אדום פורענא תקיפא על בוצרה למעבד פורענות דין עמיה כמא דקיים להון במימריה אמר הא אנא מתגלי כמא דמלילית בזכו סגי קדמי חיל למפרק : מא דין יסמקון טורין מדם קטילין ומישרין יפיקון כחמר במעצרא : הא כבעוט דמתבעט במעצרא כן יסגי קטול במשרית עממי ולא יהי להון תקוף קדמי ואקטלנון ברוגזי ואדושינון בחימתי ואתבר תקוף תקיפהון קדמי וכל חכימהון אסלעם : ארי יום פורענותא קדמי שנת פורקן עמי מטת : וגלי קדמי ולית גבר דליה עובדין טבין וידיע קדמי ולית אנש דיקום ויבעי עליהון ופרקתינון בדרע תוקפי ובמימר רעותי סעדתינון : ואקטיל עממיא ברוגזי ואדושינון בחימתי וארמי לארעא ארעיתא קטילי גבריהון : אמר נביא טבוותא דיי אנא מדכר תושבחתא דיי כעל כל די גמלנא ייי וסגי טוביה לבית ישראל די גמלינון כרחמוהי וכסגיאות טבוותיה : ואמר ברם עמי אינון בניא דלא ישקרון והוה מימריה להון לפריק : בכל עידן דחבו קדמוהי לאיתאה עליהון עקא לא אעיק להון ומלאך שליח מן קדמוהי פרקינון ברחמיה ובמחסתיה עליהון הוא שזבינון ונטלינון וסוברינון כל יומי עלמא : ואינון סריבו וארגיזו על מימר נביי קודשיה ואתהפיך במימריה להון לבעיל דבב הוא אגיח קרבא בהון : וחס על יקר שמיה בדיל דכרן טבוותיה דמן עלמא גבורן דעבד על ידי משה לעמיה דילמא יימרון אן דאסיקינון מן ימא אן דדברינון במדברא כרעיא לענא אן דאשרי ביניהון ית מימר נביי קודשיה : דבר לימינא דמשה דרע תושבחתיה בזע מיא דסוף מן קדמיהון למעבד ליה שום עלם : דברינון

וקראו · דרושה. הפך שהיו קוראים לך ציון היא דורש אין לך : עיר לא נעזבה. הפך מה שאמרת עזבני ה': מי זה בא מאדום. נבואה זו על חרבן אדום העתיד כמו שפירשנו בפרשת קרבו גוים לשמוע. והמשיל האל יתברך המחריבה לגבור שוטה נקמה באויביו ובגדיו אדומים מדם ההרג ובאלו אדם שואל מי הוא זה · והוא עונה אני מדבר בצדקה · כלומר מה שדברתי אני בצדקתי לישר' עשיתי כי אני רב להושיע. כלומר רב כח להושיע ישר' כי בחרבן אדום תהיה ישועת ישר' כמו שפירשנו באותה פרשה : חמוץ. אדום · לפי ענין הפסוק : מבצרה · בצרה היתה עיר גדולה לאדום לפיכך כנה רומי בשם בצרה : הדור בלבושו · שלבש בגדי נקם : צעה ברב כחו. מניע ומטלטל הגוים מקצה אל קצה · וכבר פירשנו המלה בפסוק מהר צועה להפתח : מדוע אדום ללבושך. הלמד כלמד לאמות חמס. הרגו לאבנר. והשלישי לאבשלום · והדומי' להם. וכל זה דרך משל כמו שפירשנו שדמה האל לגבור הורג באויביו ובגדיו אדומי' מן הדם : פורה · והנה הוא כעונה לשואלין ואמר פורה דרכתי לבדו. הגת נקראת פורה לפי שמפררין ומרצצים בתוכה הענבים כשדורכים אותם · והמשיל הגוי' כאלו הם ענבי' בגת והאל דורכם. ומה שאמר לבדי ואין איש אתי. רוצה לומר שאין זכות לישראל והוא היה כעוזר לאל אם היה להם זכות · וכבר פירשנו זה בפסוק וירא כי אין איש : גם מהעמי' אין איש · לעזרתי להנקם באויבי ישראל כי כולם היו אויביהם ובכולם אעשה נקמה : לפיכך אדרכם באפי . שים לי עליהם על שהרעו לישר' שהגלותים ביניהם ואני קצפתי מעט והם עזרו לי לרעה : נצחם · דמם יזה על בגדי לפיכך הם אדומים ונקרא הדם נצח לפי שהוא חיי האדם והוזק: אגאלתי · כמו הגאלתי · ואלף תמורת הא הפעל. וכן אתחבר יהושפט כמו התחבר . ואגאלתי ענין טנוף ולכלוך . וכן לחם מגואל : כי יום · היה בלבי · זמן רב עד שבאה שנת גאולי · ואז יהיה יום נקם בעמים : ואביט · פירשנו זה הענין בפסוק וירא כי אין איש . ואמ' למעלה זרועו וצדקתו · והנה אמ' זרועי וחמתי . זרועי כמו שפי' שם וחמתי על נקם שיעשה בגוי' בזמן הישועה לפיכך סמך לו ואבוס עמים : ואבוס . ענין רמיסה ודריכה כמו בוסם בטיט חוצות : ואשכרם בחמתי · אשקם כוס חמתי עד שישכרו : נצחם · חזקם ותקפם : חסדי ה' · אמר הנביא על החסדים שהראה לו האל שיעשה לעתיד לעמו אזכור לבני אדם החסדים שעשה להם בשעבר כדי שידו וישבחו שמו . ואמר חסדים לבד לפי שהם מרו את דברו והוא הטיב להם בכל דור ודור · לפיכך אמר תהלות ה' כי על אותם החסדי' ראוי להלל את ה': כעל כל אשר גמלנו ה' אזכיר אותם החסדים כמו שהיו על כל אשר גמלנו . ורב טוב שעשה לבית ישראל אשר גמלם כרחמיו וכרוב חסדיו לא לפי מעשיהם : ויאמר · כאשר לקחם לו לעם כשהוציאם ממצרים אמר אך עמי המה · אלה עמי הם שלקחתי' מתוך עם אחר ולקחתים לי לבני' ולא ישקרו בי לעולם : ויהי להם למושיע. כיון שהיה להם למושיע שהושיעם ממצרים אמר שלא ישקרו בו לעולם . ומלת אך היא לאמת הדבר כמו אך עצמי ובשרי אתה · אך טוב לישראל אלהים והדומים להם · בכל צרתם לא צר · כתוב באלף וקרי בוי"ו . ופי' הכתוב לא הרבה להם הצרה כי הושיעם ממנה · ופי' הקרי לו לאל צר בצרתם · על דרך ותקצר נפשו בעמל ישר' . והכל דרך משל . ודברה תורה בלשון בני אדם . ורז"ל כתבו על הפסוק הן יקטלני לא איחל · שהוא קרי וכתוב גם כן אמרו לא חזי האי בלמד אלף כתוב אי בלמד וי"ו כתוב וכל היכא דכתוב למד אלף לא הוא אלא מעתה בכל צרתם לא צר דכתוב בלמד אלף הכי נמי דלא הוא וכי תימא הכי נמי והא כתיב ומלאך פניו הושיעם אלא משמע הכי ומלאך פניו הושיעם מסבב סבות להושיעם והסבות יבאו מלפניו לא שיהו מקרה · והסבה תקרא מלאך גאלם מהצרה שהם בה כן יעשה עמהם בכל דור ודור · זהו שאמר כל ימי עולם : וינטלם · וינשאם . כפל ענין במלות שונות : והמה מרו · ענין מרי · כמו מריתם פי : ועצבו · ענין הכעסה . וכן כמה ימרוהו וגו'. אמר אחר שהיה גואל אותם מהצרה המה שבו ומרו את דברו ולא שמעו לקולו ורוח קדשו והוא דברי נביאיו הנאמרים ברוח הקדש . וכן ת"י: ויהפך להם אויב · הפך שגאלם מיד אויב הוא נלחם בם והיו שכיניהם באים להם בדרך רעה עד שהיו אומרים זה מיד האלהים הוא : ויזכור ימי עולם . ישר' בגלות בעתות הצרה הוא זוכר ימים מקדם . זהו ימי עולם · כשפלא משה לעמו : ועמו · חסר למד השמוש . כמו ויבא ירושלם . והדומים לו . ואמר הנביא בדרך הנבואה כי ישראל זוכר בגלות אותם הימים ואומ' הנה ישראל במצרים היו רבים בהם עובדי עבודה זרה כמו שמפורש בספר יחזקאל · ואף על פי כן כיון שראה את עניים רחם עליהם · ואמר וישמע אלהים את נאקתם ונגלה למשה ואמר ראה ראיתי את עני עמי אשר במצרים ושלחו להם ועשה עמהם אותות ומופתים והוציאם ממצרים וגאלם . ואף על פי כן כשראו מצרים אחריהם לא זכרו הנפלאות שעשה עמהם . ואמר המבלי אין קברים במצרים וגו' . ואף על פי כן העבירם בים ביבשה והעלם מן הים ויכסו מים צריהם · ולפיכך הם תמהים בגלות ואומרים איה המעלם מים : את רועי צאנו · והם משה ואהרן · ואף על פי שאנו חוטאי' לפניו הלא גם אבותינו חטאו והיה מושיעם בעת צרתם למה ארך לנו זה הגלות כל כך עד שנצטרך לומר איה הוא המושיע את אבותינו כאלו היו' אינו נמצא : איה השם בקרבו את רוח קדשו · שישלח בהם רוח נבואה מלבד משה אהרן ומרים היו שבעים זקני' שנחה עליהם רוח נבואה גם ביום מעמד הר סיני היו כולם נביאי' ומי שעשה עמהם כל זה איה הוא עתה · והנה עתה נסתלק רוח נבואה משמתו חגי זכריה ומלאכי שאלו היו עמנו נביאים היו מודיעים לנו קץ הגאולה והיה לנו נחת רוח בזה אבל אנחנו זה כמה בגלות ואין לנו נביא ולא אתנו יודע עד מה : המעלם . בצר"י ומנהג הפעל בקמץ עם מם הפעלים . כמו אוכני רוכס · והמפרשי' פירשו ויזכר על האל יתברך . ועל הדרך הזה תרגם יונתן : מוליך לימין משה · עתה ספר איך העלם מים ואיך ירדו בתוך הים · ואף על פי שהוא ידוע אומר כן להגדיל הספור ולהודות האל יתברך כי בנס גדול ופלא מופלא היה שהיה מוליך זרוע תפארתו לימין משה שהיה בימינו המטה . ואיך היה מטה משה בוקע הים אלא שהאל היה מוליך לימינו זרוע תפארתו · והיה בוקע מי' מפניהם פירוש מפני ישר' כדי שיעברו בתוכו : לעשות לו שם עולם . שיזכרו אותו כל העמי' על זה הדבר הגדול ויראו ממנו כמו שאמר שמעו עמים ירגזון · כי לא היה צריך זה להעביר ישר' לפאה האחרת כי מאותה הפאה שנכנסו לאותה הפאה עצמה יצאו אלא עשה זה להראות ידו הגדולה ולהראות כי בידו הכל אפילו להפך הטבעים היסודיים וזהו תפארת לו ושם עולם . וכל זה הראה על ידי משה ויש' עמו מאהבתו אותם:

מוליכם בתהמות כסוס במדבר לא יכשלו: כבהמה בבקעה תרד
רוח יהוה תניחנו כן נהגת עמך לעשות לך שם תפארת: הבט משמים
וראה מזבל קדשך ותפארתך איה קנאתך וגבורתך המון מעיך זגל
ורחמיך אלי התאפקו: כי אתה אבינו כי אברהם לא ידענו וישראל תיך
לא יכירנו אתה יהוה אבינו גאלנו מעולם שמך: למה תתענו יהוה
מדרכיך תקשיח לבנו מיראתך שוב למען עבדיך שבטי נחלתך: תיד
למצער ירשו עם קדשך צרינו בוססו מקדשך: היינו מעולם לא
משלת בם לא נקרא שמך עליהם לוא קרעת שמים ירדת מפניך
הרים נזלו: כקדח אש המסים מים תבעה אש להודיע שמך
לצריך מפניך גוים ירגזו: בעשותך נוראות לא נקוה ירדת סד
מפניך הרים נזלו: ומעולם לא שמעו לא האזינו עין לא ר
ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו: פגעת את שש ועשה
צדק בדרכיך יזכרוך הן אתה קצפת ונחטא בהם עולם ונושע:

דברינון בין תהומיא כסוסיא די במדברא לא מיתקל כן אף אינון לא אתקילו: כבעירא די במישרא מדברא מימר דיי דברינון כן דברתא לעמך למעבד לך שום דתושבחא: אסתכי מן שמיא ואתגלי ממדור קודשך ותושבחתך אן פורענותך וגבורתך המון טבוותך וסגיאות רחמך עלנא יתחסנון: ארי את הוא דרחימך עלנא סגיאין מאב על בנין ארי אברהם לא אפקנא ממצרים וישראל לא עבד לנא פרישן במדברא את יוי דרחימך עלנא סגיאין מאב על בנין פריקנא מעלמא שמך: למה תרחיקיננא יוי למטעי מאורחן דתקנן קדמך כעממיא דלית להון חולק באולפן אוריתך לא יתפני לבנא מדחלתך אתיב שכינתך לעמך בדיל עבדך צדיקיא דקיימתא להון במימרך למיעבר ביניהון שבטי אחסנתך: זעיר דירותו עמא דקודשך בעלי דבבנא דושישו מקדשך: הא אנחנא עמך דמן עלמא לא לעממיא יהבת אוריתך לא אתקרי שמך עליהון לא להון ארכינתא שמיא אתגליתא מן קדמך טוריא זעו: כד שלחתא רוגזך כאשתא אתמסיא טוריא ימא מיא מלחבא אשתא להודעא שמך לסנאי עמך מן קדמך עממיא זעו: במעבדך פרישן לא סברנא להון אתגליתא מן קדמך טוריא זעו: ומעלמא לא שמעת אודן קל גבורן לא אציתת למילול זיע עין לא חזת מה דחזו עמך שכינת יקרך יי ארי לית בר מינך דאת עתיד למעבד לעמך צדיקיא דמסברין לפורקנך: מתרעין קדמך עובדי אבהתנא צדיקיא דהדריאו למעבר רעותך בקשוט ובזכו באורח טובך ורחמך הוו דכירין לדחלתך הא בכל עידן דהוה רגז מן קדמך עלנא על דחבנא בהון בעובדי אבהתנא צדיקיא דמן עלמא אנחנא מתפרקין:

והוינא

מוליכם. עוד ספר גודל הנס שלא תאמר אף על פי שהיה יבש קרקע הים לא היה כל כך יבש שהיו יכולים ללכת בו בחזקה או לרוץ בו לפיכך אמר מוליכם בתהומות כסוס במדבר. הוליכם באותם התהומות כמו הסוס הרץ במדבר שהיא ארץ המישור ואין שם לא אבן ולא טיט שיהיה לו מכשול כן היו הם יכולין לרוץ באותו קרקע הים כל כך נתקשה הקרקע בים כרגע ולא נכשלו בו: כבהמה. והמשיל עוד לכתם בקרקע הים ואמר כי הם ירדו בתוך הים כמו שתרד הבהמה בבקעה בלי עמל. כי המורד מעט והליכה בבקעה נוחה כי היא דרך מישור: רוח ה' תניחנו. הכנוי לעמך שזוכר אחר כן. כמו ותראהו את הילד. והדומים לו. אמר רוח ה' הניח עמך מצריו והרודפים אחריו. ואמר רוח ה' כמו רוחך. וכן ואל משה אמר עלה אל ה'. ומלת כן מושב לדמיון כבהמה שזכר. וענין הפסוק כן כבהמה בבקעה תרד כן נהגת עמך ורוח ה' תניחנו. ויונתן תרגם תניחנו כמו תנחנו. מן נחה את העם. כבעירא דבמישרא מדברא מימרא ה' דבריכון: שם תפארת. שם שיהיה לך תפארת וכבוד לעולם והנה כל זה עשית בימים הקדמונים ועתה נטשתנו בגלות זה כמה שנים: הבט. על דרך כי רם ה' ושפל יראה. והשמים זבול קדשו ותפארתו כי בהם יראה כזו כי הם עומדים לעד בגבורת' לא ישנו ולא יחליפו. קנאתך וגבורתך שהיית מקנא בראות עוני עמך ומראה גבורתך בעמים. איה הם עתה המון מעיך ואיה המון מעיך ורחמיך שאמרת המו מעי לו רחם ארחמנו נאם ה' איה המון המעי' ואיה הרחמים: אלי התאפקו. אני רואה שהתאפקו והתחזקו רחמיך אלי ולא נכמרו למהר לרחם עלי ואיך היה זה: כי אתה אבינו. והאב לא יתאפק על הבן אלא ירחם עליו מיד: כי אברהם לא ידענו. על דרך אבי ואמי עזבוני וה' יאספני. כי אף על פי שאברהם אבינו הנה כמה דורות שמת והאב בשר ודם לא ידע בנו או בן בנו אלא בחייו אלא אתה אבינו חי וקיים מעולם ועד עולם ואין לנו לבעוק אלא אליך ובכל הדורו' שעברו ושיהיו אתה אבינו ואתה גואלנו מכל צרה ומעולם שמך עלינו. וזכר אברהם כי הוא ראש האבות. ועוד שאמר לו האל כי ביצחק יקרא לך זרע. ואמר ואתן לו את יצחק ולא אמר את ישמעאל. כמו שאמר ואתן ליצחק את יעקב ואת עשו. וזכר ישראל כי כל זרעו זרע אמת לא כיצחק שיצא ממנו עשו: ואומר ואהב יצחק את עשו: למה תתענו ה'. בראותינו שלות הרשעים ואורך הגלות לנו והצרו' תמידו' עלינו. הנה אנו תועים מדרכיך ואומרים אין תקוה עוד. וכאלו אתה תתענו בהאריכך גלותינו. ובאמרו תתענו מקשיח לבנו. אינו אומר על כלם אלא רבים מישראל נתיאשו מהגאולה לאורך הגלות וכיון שים בהם קצת מדבר בלשון כלל. וכן אמר הכה' אל משה עד אנה מאנתם. בעבור קצת העם שיצאו בשבת ללקוט מן. וכן אמר דניאל חטאנו והרשענו והעוינו ומרדנו: תקשיח. ענין אכזריות ורחוק הלב מהדבר הנאהב. וכן תקשיח בניה ללא לה: שוב למען עבדיך. שוב מחרון אפך בנו ואם לא למעננו כי אנחנו חוטאים שוב למען עבדיך. והם האבות ולמען שבטי נחלתך והם י"ב שבטי'. ופירוש נחלתך שהיו לך לנחלה כמו שכתוב יעקב חבל נחלתו: למצער. לזמן מעט ירשו הארץ עם קדשך שנתת להם הארץ נחלה מעט זמן עמדו בה וגלו ממנה כי לא היו בה אלא ארבע מאו' ועשר שנה בראשונה ורוב ישראל לא שבו עוד אליה: צרינו בססו מקדשיך. זמן מצער עמדו ובאו צרינו ורמסו אותה ולא עוד אלא שבססו ורמסו מקדשך שהיה מקום כבוד ולא היו נכנסים בו אלא יחידים: היינו מעולם. היינו אנחנו תחת ממשלתך לא צרינו כי לא משלת בם ולא נקרא שמך עליהם ואיך באו הם תחתינו בארץ ירושתנו: לוא קרעת שמים ירדת. דרך שאלה שמא קרעת שמים וירדת לדבר עמהם כמו שעשית לנו ואם מפניך הרי' נזלו בעבורם כמו בעבורנו. וזה היה ביום מעמד הר סיני שירד כבודו על הר סיני והיה אש וענן וההר חרד ונזדעזע הוא והאחרים שהיו קרובי' אליו כמו הר שעיר והר פארן גם כן נזלו מים מהענן ששכן עליהם אלא שעקר הדבר היה על הר סיני לפיכך נזכר בתורה הר סיני לבד. והנה היה ההר בוער באש ונוזל מים כי האש והענן עליו: קרעת שמים. דרך משל. כמו ודלתי שמים פתח. ושמים הוא האויר: נזלו. דגש הלמד לתפארת הקריאה מפני ההפסק: כקדוח אש המסים. המסים שם שרשו מסס והיתה הסמך ראויה להדגש בחסרון הכפל אלא שבא הנח תמורת הדגש והאחד מן המסים המס. ואש גדול וחזק יקרא אש המסים שממס כל דבר כן היה האש ההוא על הר סיני: קדוח. ענין בעירה ושריפה. כמו כי אש קדחה באפי. כי אש קדחתם. והיתה אש שתבעה מים כי האש היתה בהר ומים היו בהר הנה היו המים רותחי' והיה ההר עשן כלו בין מקום האש בין מקום המים. כי המים הרותחין יעלו עשן וכל זה להודיע שמך לצריך שאינם יודעים שמך ולא היו מכירי' בך ועל ידי הנוראות הודעת להם כי יש אדון בעולם ומנהיג יעשה בכל כרצונו ישביר ההרים שלא כמנהג וטבע העולם. ובעבור שרגזו גוים מפניך כאשר רגזו ההרים שאותו היום נשמע ונודע בעולם: מים תבעה אש. אש הוא הפועל אף על פי שבא אחרון והמים הוא הפעול אף על פי שבא ראשון. כי הדבר מבואר כי האש תרתיח המים ואין לטעות בו לפיכך לא הקפידו בראשון ובאחרון: תבעה. ענין רתיחה. לפי שהמי' ברתיחתם יעלו אבעבועות נאמר בזה הלשון. ויש לפרש הענין הזה כלו דרך משל על המלחמות שנלחם האל בעבור ישראל באויביהם: ואמר קרעת שמים וירדת על דרך הכוכבי' ממסלותם נלחמו עם סיסרא. וכן ההרים משל על מלכי האומות. והאש כמו שאמר והיו עמים משרפו' שיד: בעשותך. לא נקוה הנוראות שהיית עושה עמנו לא היינו מקוים להם שתעשה בעבורנו כל כך נוראות שתרד בעבורנו ויזלו הרים מפניך: ומעולם לא שמעו. אמות העולם ולא האזינו הנוראות שעשית עמנו ולא שמעו ולא ראו אלהים זולתך. ר"ל שום אלוה זולתך שיעשה למחכה לו מה שעשית אתה למחכה לך. ובדברי רבותי' ז"ל אמר שמואל כל הנביאים לא נתנבאו אלא לימות המשיח אבל לעולם הבא עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו: פגעת את שש. ועשה צדק. יש אומרים פגיעה המיתה. כלומר סלקת מן העולם הצדיקים שהיו ששים במצותיך ועושים צדק. ויש מפרשי' פגעת קבלת תחנת הצדיקי'. וכן לא אפגע אדם לא אקבל תחינת אדם עליהם. ולפי הפירושי' ענין הפסוק על דרך אבד חסיד מן הארץ. אמ' אותם הצדיקים שהיו עושים מצותיך בשמחה אינם בעולם עתה שיעמדו לנו בפרץ כמו שהיו עושים הראשוני': בדרכיך יזכרוך. היו זוכרי' אותך בדרכיך שהם שלש עשרה מדות כשהיית כועס על עמך בעונותם היו הצדיקים עומדי' לפניך. כמו שעשה משה בדבר העגל ובדבר המרגלים. אמר ה' ארך אפים ורב חסד נושא עון וגו'. סלח נא לעון העם הזה וגו': הן אתה קצפת ונחטא. כשהיית קוצף עלינו בעבור שחטאנו לפניך: בהם עולם ונושע. בהם היינו נושעי' כל ימי עולם. כלומר בכל דור ודור שהיו בהם צדיקי' והיינו נושעים בהם שהיו מתפללין לפניך בעדנו אבל עתה בגלות אפסו החסידי' והצדיקים ולכן אנחנו כטמא אין דבר אלא שתעשה אתה למען שמך: ונחטא. אחר שחטאנו. וכן וירם תולעים ויבאש. אחר שבאש. וכן ויבקעו המים אחר שנבקעו המים:

א ז א

ונהי כטמא כלנו וכבגד עדים כל צדקתינו ונבל כעלה כלנו ועוננו נינו
כרוח ישאנו׃ ואין קורא בשמך מתעורר להחזיק בך כי הסתרת
פניך ממנו ותמוגנו ביד עוננו׃ ועתה יהוה אבינו אתה אנחנו החמר נינו
ואתה יצרנו ומעשה ידך כלנו׃ אל תקצף יהוה עד מאד ואל לעד
תזכר עון הן הבט נא עמך כלנו׃ ערי קדשך היו מדבר ציון מדבר
היתה ירושלם שממה׃ בית קדשנו ותפארתנו אשר הללוך אבתינו
היה לשרפת אש וכל מחמדינו היה לחרבה׃ העל אלה תתאפק
יהוה תחשה ותעננו עד מאד׃ נדרשתי ס ה
ללוא שאלו נמצאתי ללא בקשני אמרתי הנני הנני אל גוי לא קרא שוני
בשמי׃ פרשתי ידי כל היום אל עם סורר ההלכים הדרך לא טוב
אחר מחשבתיהם׃ העם המכעיסים אתי על פני תמיד זבחים בגנות
ומקטרים על הלבנים׃ הישבים בקברים ובנצורים ילינו האכלים
בשר החזיר ופרק פגלים כליהם׃ האמרים קרב אליך אל תגש בי ומרק
כי קדשתיך אלה עשן באפי אש יקדת כל היום׃ הנה כתובה לפני
לא אחשה כי אם שלמתי ושלמתי על חיקם׃ עונתיכם ועונת אל
אבותיכם יחדו אמר יהוה אשר קטרו על ההרים ועל הגבעות ח
חרפוני ומדתי פעלתם ראשנה על חיקם׃ אל
כה אמר יהוה כאשר ימצא התירוש באשכול ואמר אל
תשחיתהו כי ברכה בו כן אעשה למען עבדי לבלתי השחית הכל׃

והוינא כמסאב כולנא וכלבוש מרחק כל זכותנא ונתרנא כמיתר טרף כולנא ומן קדם חובנא כרוחא אתנטילנא׃ ולית דמצלי בשמך מתרעי לאתקפא ברחלתך ארי סלקתא אפי שכינתך מננא ומסרתנא ביד חובנא׃ וכען יי דרחימך עלנא סגיאין מאב על בנין אנחנא טינא ואת בריתנא ועובד גבורתך כולנא׃ לא יהי רגז מן קדמך יי בנא עד לחדא ולא לעלמא תדכר חובין הא גלי קדמך דעמך אנחנא כולנא׃ קרוי קודשך הואה מדברא ציון מדברא הות ירושלם צדיא׃ בית קודשנא ותושבחתנא אתר דפלחו קדמך אבהתנא הוה ליקידת נור וכל בית ריגגנא הוה לחרבא׃ העל אלין תתחסן יי ואתיהיב ארכא לרשיעיא ומשעבדין בנא עד לחדא׃ אשתאלית במימרי לדלא שאילו קדמי תבעית אולפן אוריתי לדלא תבעו דחלתי אמרית הא אנא משתאיל תדירא כל יומא לות עמא דלא מצלי בשמי׃ שלחית נביי כל יומא לות עמא סרבנא דאזלין באורח דלא תקנא בתר עשתוניהון׃ עמא דמרגזין על מימרי קדמי תדירא דדבחין בגיני אף טעותא ומסקין בוסמין על לבניא׃ דיתבין בבתיא דבנן מעפר קבריא ועם פגרי בני אנשא דיירין אכלין בסר חזירא ורטב פיגול במניהון׃ דאמרין רחק להלא לא תתקרב בי ארי אנא דכיא מינך אילין רוגזיהון כתננא קדמי פורענותהון בגהנם דאישתא דלקא בה כל יומא׃ הא כתיבא קדמי לא אתן להון ארכא בחייא אלהן אשלם להון פורענות חוביהון ואמסר למותא תניניא ית גוייתהון׃ חוביכון וחובי אבהתכון גלן קדמי כחדא אמ׳ יי דאסיקו בוסמין על טוריא ועל רמתא חסידו קדמי ואיתן אגר עובדיהון בקדמיתא אל חניהון׃ כדנן אמר יי כמא דאשתכחת נח זכאה בדרא דטופנא ואמרית דלא לחבלותיה בדיל לקיימא עלמא מיניה כן אעביד בדיל עבדיי צדיקיא בדיל דלא לחבלא כולא׃ ואפיק

ונהי כטמא. עדים. מתרגום ספחת עדיה. ויש מפרשי׳ מתרגום הרה מעדיא. כלומר כשתלד בגדיה מלוכלכי׳ בדם. ויש לפרש בגד משרשות ובלוי. וכן בדברי רבותינו ז״ל המשמשת בעדים עד שהוא כתון תחת הכר. והענין אחד כי בגד מלוכלך הוא מוסר מחבריו. אמר אנחנו כשאנחנו בגלות כמו הדבר הטמא. או כמו בגד עדים שהוא נמאס כן כל צדקותינו אפילו הצדקו׳ שאנו עושים אינם רצויות אלא נמאסות כי אין אנחנו עושים אותם אלא להתפאר בהם ולהתגדל ולקנאת איש מרעהו. ולפיכך ונבל כעלה כלנו. כמו העלה שהוא נובל כן אנחנו נובלים כלנו. וכמו הרוח שנושא העלה הנופל כן ישאונו עונותינו לזרותינו בכל פאה. והדקדוק מלת ונבל יש אומרים שהוא מבנין נפעל ומשפטו ונבל ובהעדר פא הפעל הוטלה תנועתה על נון איתן. ויש אומרי׳ שהוא מבנין הפעיל והיה משפט הבי״ת להדגש ובא הנח תמורת הדגש. כמו שבא במלת ויזד יעקב: ועוננו. חסר יו״ד הרבים מהמכתב: ואין קורא בשמך. כמו שהיו חסידים הראשוני׳ עושים: מתעורר. ואין מתעורר. ואין שוכר עומד במקום שנים: להחזיק בך. במצותיך ובדרכיך כי הסתרת פניך: כי. כענין כאשר. כמו כי תוליד בנים. אמר כאשר הסתרת פניך ותמוגגנו ביד עונינו אין קורא בשמך: מתעורר להחזיק בך. כמו שהיו עושים הראשונים שהיו עומדים בפרץ לפניך: ותמוגגנו. ענין המסיסה והבסיסה. ואמר ביד עונינו כי לא אתה עשית אלא עונינו: ועתה ה׳. אף על פי שחטאנו לפניך אנחנו בניך ואתה אבינו והאב לא יזנח הבן ואף על פי שחטא לו. והנה אנחנו החומר ואתה יוצרינו והיוצר ישנה החומר מכלי לכלי כאשר יושר בעיני היוצר כן אנחנו בידך ולא כן שאר הגוים כי אין השגחתך עליהם תמידה אבל אנחנו בידך כחומר ביד היוצר שעיניו תמיד בחומר ועושה כלי. ואם לא ישר בעיניו ישוב ויעשהו כלי אחר. כן אתה עיניך בנו תמיד ופוקד מעשינו ואם חטאנו וקצפת עלינו והכית אנחנו כלי נשחת שוב ועשנו כלי אחר ואל תזכור לעד עונינו והבט כי עמך כלנו. ואף על פי שחטאנו לא יצאנו מתחת רשותך ולא עזבנו שמך הגדול ולא פנינו אל אלהים אחרים לפיכך העבר עונינו ורחם עלינו: אל תקצוף. מפורש הוא: ערי קדשך. והבט ערי קדשך שהיו מדבר ציון וירושלם שהיו משכן כבודך הנה הם מדבר ושממה. אף על פי שאחר חרבנה שבו הגוי׳ ובנו אותה כיון שאין ישראל עליה הרי היא חרבה ושממה מיושביה; ועוד כי בידם תחרב מזמן כי יבאו אדומי׳ ויקחוה מיד ישמעא׳ ויחריבוה והנה היא היתה בזה הענין מיום גלות ישרא׳ ממנה: בית קדשנו. אבתינו הללוך בו והיה לשרפת אש בראשונה ובשנייה. ועודנו בחרבנו כי לא נבנה מעולם מקום המקדש ביד הגוים: וכל מחמדינו. היה בית המקדש והנה הוא לחרבה זה כמה שני׳: העל אלה. איך תוכל להתאפק על אלה ולא תרחם: תחשה. תשתוק כאלו אין אתה שומע צעקתינו: ותעננו. שאנחנו מעונים בגלו׳ ביד האויבים: נדרשתי. והנה האל משיב לבני הגולה כי בעונות אבותיהם שגברו ועבדו עבודה זרה ובעונות בגלות ועברו על המצות ארך הגלות כל כך. ואמר נדרשתי ללא שאלו נדרשתי לאבותיכ׳ אם ידרשוני ולא שאלוני. וכפל הענין במלות שונות ושלש הענין ורבע שאמר מצאתי ואמ׳ אמרתי ואמר פרשתי ידי. וכל זה לחזק הענין. כי כמה פעמי׳ היה שולח להם ביד הנביאים שובו אלי ואשובה אליכם וכיוצא בענין הזה: לא קורא בשמי. כאלו לא נקרא בשמי עם ה׳ כן לא פנה אלי: פרשתי ידי. לקבלם בתשובה אם ירצו: לא טוב. ר״ל דרך רע. וכן מנהג הלשון. כמו יתיצב על דרך לא טוב. אשר לא טהורה היא. אשר איננו טהור. והדומים לו: העם. על פני. ר״ל בירושלם גם בבית המקדש עשו תועבות: בגנות. כמו שהיה מנהג תחת כל עץ רענן: על הלבני׳. בשעה שהיו שורפין הלבני׳ היו מסמיכין עליהם קטרת לעבוד׳ זרה: היושבים בקברים. לדרוש אל המתים: ובנצורים ילינו. בחרבות ילינו בלילה שיראו להם השדי׳ לדעתם. כי המזיקי׳ נראים בחרבו׳ למתאוים בהם. וכן ובנצורי ישראל להשיב ענין חרבות: בשר החזיר. עוברין על כל הנמנע בתורה: ומרק פיגולים. כולל כל שאר הבהמות טמאות שקצים ורמשים וכלם הם פגולים ונתעבים: ומרק. כמו ואת המרק שפך. כי הוא מרוק הבשר וכליהם כראלו׳ באותו השומן הדבק בהם ויכיר אדם כי בשר חזיר ושקצי׳ בשלו בהם אם ירצו לכפור בהם ולומר שלא אכלום. וכתוב ופרק והענין אחד: האומרי׳. הם טמאים ואוכלים כל טמא ואומרים למי שהוא טהור אני טהור ממך: קרב אליך. כלומר עמוד בעצמך אל תקרב אלי: אל תגש בי כי קדשתיך. אני קדוש ממך: אלה. שעשו המעשי׳ הרעים האלה ולא הכירו בעצמם כי רע עשו הם מעלים עשן באפי: אש יוקדת. באפי כל היום עליהם ועל זרעם אחריהם. לפיכך ארכה הגלות לבניהם זמן רב: הנה כתובה. החטאת הגדולה לא נמחת אלא הרי היא כתובה לפני לזכרה תמיד: לא אחשה. ולא אשקוט: כי אם שלמתי. עד אשר אשלם להם משלם רעות אבותיהם המצטרף עם עונותם בגלות אבל העיקר הוא עונות אבותם שגדל: ושלמתי על חיקם. אף על פי שאני עתיד לשלם גמולם לבניהם אחריהם מעתה אשלם לעצמם שעשו הרעה: עונותיכם ועונות אבותיכם יחדו. כלו׳ הצטרפו אלה עם אלה והאריכו אתכם בגלות: אשר קטרו. אותו המעשה הרע כפרו בי ועבדו עבודה זרה. והוא שאמר חרפוני. כי כשעבדו על הגבעות הנה חרפוני וביזוני וכפרו בי כי אני צויתי שלא לעבוד עבודה זרה כי העובד עבודה זרה כופר בעיקר: ומדותי פעולתם ראשונה אל חיקם. תחלה אמדד להם עצמם פעולתם אל חיקם ואחר כך לבניהם. הראשון כתוב א׳ וקרי על חיקם וזה השני על חיקם: כה אמר ה׳. אמר כנגד בני הגלות אל תתיאשו בעבור זה שאמרתי מן הגאולה כי אף על פי שאשלם לכם עון אבתיכם בהאריכי גלותכם בעונכם עם עונותיכם לא אתום אתכם. אלא על כל פנים אוציא אתכם מן הגלות ואשיבכם אל ארצכם אחר שישלם ענשכם. והמשיל לאשכול ענבים שבשל להוציא ממנו התירוש. ואם יבא אדם להשחיתו יאמר לו חברו אל תשחיתהו כי ברכה בו כי תירוש יש בו שהוא ברכה וטובה. ואף על פי שיש בו חרצנים וזגים שאין בהם ברכה בעבור התירוש שיש בו השאירהו. כן ישראל אף על פי שיש בהם חוטאים צדיקים יש בהם שהם ברכה לעולם ובעבור הצדיקי׳ אין ראוי להשחיתו אלא כמו שעשו באשכול שדרכו אותו ויוציאו ממנו התירוש וישליכו ממנו החרצנים והזגים כן יעשה האל בישראל יוציאם מהגלות בהגיע עתם ויברכם בדרך. כמו שכתוב בנבואת יחזקאל וברותי מכם המורדים והפושעים בי וגו׳

והוצאתי מיעקב זרע ומיהודה יורש הרי וירשוה בחירי ועבדי ישכנו
שמה: והיה השרון לנוה צאן ועמק עכור לרבץ בקר לעמי אשר
דרשוני: ואתם עזבי יהוה השכחים את הר קדשי הערכים לגד שלחן
והממלאים למני ממסך: ומניתי אתכם לחרב וכלכם לטבח תכרעו
יען קראתי ולא עניתם דברתי ולא שמעתם ותעשו הרע בעיני ובאשר
לא חפצתי בחרתם: לכן כה אמר אדני
יהוה הנה עבדי יאכלו ואתם תרעבו הנה עבדי ישתו ואתם תצמאו
הנה עבדי ישמחו ואתם תבשו: הנה עבדי ירנו מטוב לב ואתם
תצעקו מכאב לב ומשבר רוח תילילו: והנחתם שמכם לשבועה
לבחירי והמיתך אדני יהוה ולעבדיו יקרא שם אחר: אשר המתברך
בארץ יתברך באלהי אמן והנשבע בארץ ישבע באלהי אמן כי נשכחו
הצרות הראשנות וכי נסתרו מעיני: כי הנני בורא שמים חדשים שנות
וארץ חדשה ולא תזכרנה הראשנות ולא תעלינה על לב:

ואפיק מיעקב זרעא ומיהודה ירית טורי ויחסנונה בחירי ועבדי
צדיקיא ישרון תמן: ויהי שרונא לבית משרי עדרין דען ומישר עכור
לבית רבעה בקרן דתורין לעמי די תבעו דחלתי: ואתון בית ישראל
שבקתין פולחנא דיי אתנשיתון ית פולחן טורא דקודשי דמסדרין
לטעוון פתורין וממזגן לדחלתהון אגנין: ואמסרינכון לחרבא
וכולכון לקטלא תתמסרון חלף דשלחית נבייא ולא תבתון אתנביאו
ולא קבילתון ועבדתון דביש קדמי ובדלא צבינא אתרעיתון: בכן
כדנן אמר יי אלהים הא עבדי צדיקיא יכלון ואתון רשיעיא תכפנון
הא עבדי צדיקיא ישתון ואתון רשיעיא תיצהון הא עבדי צדיקיא
יחדון ואתון תבהתון: הא עבדי צדיקיא ישבחון מטוב לב ואתון
תצוחון מכאיב לב ומתבר רוח תילילון: ותשבקון שומכון לקיימא
לבחירי וימיתינכון יי אלהים מותא תנינא ולעבדוהי צדיקיא יתקרי
שמא אוחרנא: דמבריך בארעא יבריך באלהא קיימא ודמקיים
בארעא יקיים באלהא קיימא ארי יתנשון עקא קדמיתא וארי מסתרן
מן קדמי: ארי אנא ברא שמיא חדתין וארעא חדתא ולא ידכרון
קדמיתא ולא יתסקן על לב:

והוצאתי מיעקב זרע· פירוש זרע ברכה. כלומר זרע הראוי ליעקב. וכלל בכלל יעקב עשר' השבטי': ומיהודה. כלל בו בנימן· כי מלכות אחד היו וגלו כאחד·
וכ' שתי הגליות שלא יתיאשו אפי' עשרת השבטים שלא שבו משגלו בראשונה מבטיח אותם שישובו עוד לארצם וירשוה· ואמר הרי ר"ל הר ציון והר הבית שהוא
בחלק יהודה: והיה השרון לנוה צאן. כמו שהיה· כי השרון מקום מרעה· וכן כתוב ועל הבקר הרעים בשרון: ועמק עכור לרבץ בקר. וכן העמקים ירבצו
בהם הבקר וירעו בהם כמו שהיו ויותר טוב כי ירבצו בטח ולא יפחדו מאויב והעמקי' מקו' מרעה גם כן· ומה שזכר עמק עכור לפי שהיה לו שם בגלוי מתחילה·
אמ' עוד לא יזכר אותו השם כי רבץ בקר יקראו עמק ברכה· וכן אמ' הושע ואת עמק עכור לפתח תקוה· ולמי תהיה כל זאת הברכ' לעמי אשר דרשוני לא לאשר
עזבוני· לפיכך אמר אחריו: ואתם עוזבי יהשם· אמ' כנגד אנשי הדור שהיו עובדים עבודה זרה והם יכלו ברשעת'הם ובשמתם ולא יראו בטובת ישרא' לעתיד
לבא· כמו שאמר ורבים מישני אדמת עפר יקיצו רבים ולא כלם אלא הצדיקים: השכחים. שם התאר· אמר הם השוכחי' הר קדשי שהוא בית המקדש מלהקריב
עליו קרבן: העורכים לגד שלחן· גד פירושו מזל. כלומר מקריבים למזל מן המזלו'· ואמר רבי משה כהן שהוא כוכב צדק כי כן יקרא בלשון ערבי: והממלאי'
למני ממסך· וכן ממלאים. כלומר משלימים ממסך יין· ר"ל כסך למני והוא שם כוכב· ויש מפרשים לככבים שהם מנוים והם שבעה ככבי לכת: ומניתי· לשון
נופל על הלשון· והוא דרך צחות· כמו גד גדוד יגודנו. דן ידין עמו· ועקרון תעקר· ולפי שאמר למני אמר ומניתי. אתם עובדים למנין הככבים ואני אמנה
אתכם לחרב ולא יחסר אחד· וכן אמר אחריו כלכ' לטבח תכרעו יען: ובאשר לא חפצתי· זה היה מרד להכעים שבחרתם באשר לא חפצתי: לכן כה אמר ה'.
מה שאמר למעלה מזה הוא כנגד אותו הדור שהיה הנביא בו כמו שפירשנו שהיו עובדים עבודה זרה. ואם כנגדם אמר זאת הפרשה גם כן לא יתכן זה כי כלם
גלו כשגלו צדיקים ורשעים. גם מהצדיקי' מתו בחרב כמו שכתיב נתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים בשר חסידיך לחיתו ארץ· אלא מה שאמר ומניתי
אתכם לחרב על הרשעים גמורים המכעיסים האל בעבודה זרה. אמר שלא כשאר אחד מהם שלא מת בחרב אבל האחרי' גלו הצדיקים ושאינם צדיקי' גמורי'.
ואף על פי שמתו מן הצדיקים אל אמונה ואין עול ידע מה שעשה אין להרהר אחריו. ואם נאמ' כי זאת הפרשה כנגד עולי הגולה כמו שכתוב שיפרשם בעלותם
מהגלות אינו דבק במה שכתוב למעלה. ועוד שאמר ואתם תרעבו ולא אמר ואתם אלא לאותם שזכר. על כן הנכון בעיני כי אלה הפסוקים נאמרו דרך משל
על שכר העולם הבא· אשר מתחלה ענשם בעולם הזה ומניתי אתכם לחרב. ועתה אמר שכרם לעולם הבא ואמר הנה עבדי יאכלו· ר"ל תשיג נפשם המשכלת
בחכמה העליונה בידיעת האל· והשגה הזאת תענוג חכפם כמו שהאכילה והשתיה תענוג הגוף. וכן נאמר גם כן דרך משל הוי כל צמא לכו למים ואמר לכו
שברו ואכלו· ואמר שמעו שמוע אלי ואכלו טוב· כל זה משל לחכמה. וכתוב לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע דבר השם· וכן צמאה נפשי לאלהים·
וכן בספר משלי הרבה כזה· ורבותינו ז"ל משלו גם כן שכר העולם הבא וענשו בזה הענין. והביאו גם כן אלה הפסוקים לראיה· אמרו תנן התם רבי אליעזר
אומר שוב יום אחד לפני מיתתך· אמרו לו תלמידיו וכי אדם יודע באיזה יום ימות אמר להם כל שכן ישוב היום שמא ימות למחר ונמצא כל ימיו בתשובה· ואף
שלמה אמר בחכמתו בכל עת יהיו בגדיך לבנים אלו תשובה ומעשים טובים. אמר רבן יוחנן בן זכאי משל למלך שזמן את עבדיו ולא קבע להם זמן פקחים
שבהם קשטו את עצמן וישבו על פתח בית המלך אמרו כלום בית המלך חסר כלום טפשים שבהם הלכו ועשו מלאכה ואמרו כלום יש סעודה שאין בה טורח
פתאום בקש המלך את עבדיו הללו נכנסין מקושטין והללו נכנסין כשהן מלוכלכים שמח המלך לקראת פקחין וכעס לקראת טפשים אמר הללו ישבו ויאכלו והללו
יעמדו ויראו· זויאי חתנו של רבי מאיר בשם רבי מאיר אומר אף הם נראים כשמשים אלא אלו ואלו יושבים הללו אוכלים והללו רעבים הללו שותים והללו צמאים·
שנאמר לכן כה אמר השם הנה עבדי יאכלו ואתם תרעבו הנה עבדי ישתו ואת' תצמאו וגו': הנה עבדי· מנהג הסעודה לאחר אכילה ושתיה שהם שמחי' ישמחו
וירנו וירימו קול בשירים וצעקתם תהיה להפך· כי הרמת קול עבדי תהיה מטוב לב והרמת קולכם תהיה מכאב לב ומשבר רוח ויהיה קולכם קול יללה:
והנחתם· על עונש הגוף אמר זה כי עונש הנפש לא ידע אדם בו· אלא פירוש כשתמותו מיתת הגוף בחרב תניחו אחריכם שמכם לשבועה ולקללה הפך הצדיק
שכתוב בו זכר צדיק לברכה· אבל אתם יזכר שמכם לקללה כי בחירי יקללו בכם מי שיקללו ויאמרו יהיה כך וכך והמיתך ה' כמו שהמית פלוני ופלוני. כמו שאמ'
על צדקיהו ואחאב שקללם מלך בבל· שנ' בהם ולוקח מהם קללה לכל גלות יהודה אשר בבבל לאמר ישימך אלהי' כצדקיהו וכאחאב אשר קלם מלך בבל באש:
ולעבדיו יקרא שם אחר. בהפך זה שיהיה שמם וזכרם אחריה' לברכה ויתברכו בהם· כמו שאמר בך יברך ישראל לאמר ישימך אלהים כאפרים וכמנשה:
לשבועה. כמו לקללה. וכן אמר בסוטה יתן ה' אותך לאלה ולשבועה· כי בשבועה יזכיר האדם קללה כמו שאומר אדם בשבועתו תהיה כך וכך אם עשיתי זה:
ויונתן תרגם והמיתך וימיתינכון ה' אלהים מותא תנינא: אשר המתברך· ומתי יהיה זה שיקללו בחירי ה' הרשעים אחר צאת ישראל מהגלו' ויבאו הרשעי' לעת
כליון והיו כל זדים וכל עושי רשעה קש· כי באותו הזמן המתברך בארץ יתברך באלהי אמן שלא ישאר בעולם שום אמונה ושום יראה שיתברך וישבע אדם אלא
באלהי אמן לבד· ואמר בארץ כי בכל העולם תהיה אמונה אחת והיא אמונת אלהי אמן· ופי' אלהי אמן. כמו אל אמונה. כמו שאמר כי אז אהפוך אל עמים שפה
ברורה לקרא כולם בשם ה' ולעבדו שכם אחד· ופי' מתברך מבקש הברכה לעצמו· כמו והתברכו בזרעך· ולא אמר ונברכו בך· והמתברך יאמר אלהי אמן
יברכני כמו שברך פלוני ופלוני הצדיקים. וכן לא ישבעו שום שבועה אלא באלהי אמן. כמו שאמר כי לי תכרע כל ברך תשבע כל לשון: כי נשכחו הצרות
הראשונות· כי עד אותו הזמן לא היה העולם בלא צרות ובלא מלחמות ובאותו זמן יהיה שלום בעולם· כמו שאמר ודבר שלום לגוים. ואמר וכתתו חרבותם
לאתים וחניתותיהם למזמרות ולא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה. וכל כך יהיה שלום עד שישכחו הצרות הראשונות· ובאמרו וכי נסתרו מעיני.
הראה כי הכל היה מאת ה' לכל גוי וגוי לא בדרך מקרה. וכן דברו הנביאים מפי ה' על הצרות והמלחמות על כל גוי וגוי טרם בואם: כי הנני. מרוב הטובה
שתהיה כאלו יהיה העולם חדש השמים חדשים והארץ חדשה· כמו שאמר ולא תזכרנה הראשונות· פי' הצרו' הראשונו' כמו שאמרנו· והחכם רבי אברהם פירש
שמים חדשים על הרקיע· אמר שהאל יחדש אויר טוב שיהיו בני אדם בריאים ויהיו שנים רבות גם יוסיף בכח הארץ והנה היא חדשה· ואם כפירושו יהיה זה
בכל העמים והנה אמר הכתוב כי כימי העץ ימי עמי לא עמים אחרים:

אלהן יחדון ויבועון עד עלם עלמיא דאנא ברי ארי הא אנא בריית
ירושלם ביע ועמה חדי : ואבוע בירושלם ויחדון בה עמי ולא ישתמע
בה עוד קל דבכין וקל דצוחין : ולא יהי כתמן עוד יניק יומין וסבא
דלא ישלים ית יומוהי ארי דחאיב עולים בר מאה שנין יהי מאית ודחטי
בר מאה שנין יתרך : ויבנון בתין ויתבון ויצבון כרמין ויכלון ית
איביהון : לא יבנון ואוחרנין יתבון לא יצבון ואוחרנין יכלון ארי כיומי
אילן חייא יומי עמי ועובד ידיהון יבלון בחירי : לא ילאון לריקן ולא
ירבון למותא ארי זרעא דבריכיה ייי אינון ובני בניהון עמהון : ויהי עד
לא יצלון קדמי אנא אקביל צלותהון ועד לא יבעון מן קדמי ואנא
אעביד בעותיהון : דיבא ואימרא ירעון כחדא ואריא כתורא ייכול
תבנא וחויא עפרא מזוניה לא יבאשון ולא יחבלון בכל טורא דקודשי
אמר ייי : כדנן אמר ייי שמיא כורסי יקרי וארעא כיבש קדמי אידין
ביתא דתיבנון קדמי ואידין אתר בית אשריות שכינתי : וית כל אילין
גבורתי עבדא והואה כל אילין אמר ייי ובדין רעוא קדמי לאסתכלא
ברעינוהון ומכיך רוח ומשתוי לקביל פתגמי : נכיס תור כקטיל גבר
דבח אימר כנקיף כלב מסקי קורבן דם חזירא קורבן מתנתהון מתנת
אונס אף אינון אתרעיאו באורחתהון ובשקוציהון נפשהון אתרעיאו :

כי אם שישו וגילו עדי עד אשר אני בורא כי הנני בורא את
ירושלם גילה ועמה משוש : וגלתי בירושלם וששתי בעמי
ולא ישמע בה עוד קול בכי וקול זעקה : לא יהיה משם עוד עול
ימים וזקן אשר לא ימלא את ימיו כי הנער בן מאה שנה ימות
והחוטא בן מאה שנה יקלל : ובנו בתים וישבו ונטעו כרמים ואכלו
פרים : לא יבנו ואחר ישב לא יטעו ואחר יאכל כי כימי העץ ימי עמי
ומעשה ידיהם יבלו בחירי : לא יגעו לריק ולא ילדו לבהלה כי זרע
ברוכי יהוה המה וצאצאיהם אתם : והיה טרם יקראו ואני אענה
עוד הם מדברים ואני אשמע : זאב וטלה ירעו כאחד ואריה כבקר
יאכל תבן ונחש עפר לחמו לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי א
אמר יהוה : הפטרת שבת ור"ח
סו כה אמר יהוה
הרום השמים כסאי והארץ הדום רגלי אי זה בית אשר תבנו לי ואי זה מקום
מנוחתי : ואת כל אלה ידי עשתה ויהיו כל אלה נאם יהוה
ואל זה אביט אל עני ונכה רוח וחרד על דברי : שוחט השור
מכה איש זובח השה ערף כלב מעלה מנחה דם חזיר מזכיר לבנה מכה ל
מברך און גם המה בחרו בדרכיהם ובשקוציהם נפשם חפצה :

כי אם שישו · יאמר כנגד ישראל יאמר להם האל שישו וגילו עדי עד מרוב הטובה לא יאמר להם דבר אחר . כלומר שום דבר רע כי אם זה הדבר הטוב : אשר אני בורא · פירוש מחדש . כי הדבר החדש יקרא בריאה · כמו בראשית ברא אלהים וגו'. ואם בריאה יברא ה' : כי הנני בורא את ירושלם גילה · שיהיה שמה גילה ושם עמה משוש · וזכר ירושלם כי אף על פי שיהיה שלום בכל העולם תהיה ירושלם העיקר ומשם יצא השלום לעולם והתורה והדרך הטוב שבעבורו יהיה שלום . כמו שאמר על מלך המשיח ודבר שלום לגוים · ואמר והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה' ואל בית אלהי יעקב ויורנו מדרכיו ונלכה בארחותיו , כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלם . ורב הטובה והשלום ואריכות הימים בירושלם ובארץ ישראל יהיה · כמו שאומר נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים ונשא מגבעות : וגלתי בירושלם . לפיכך יהיה שמה גילה כי אני אשמח בה מפני שישבו בה רצוני וישכון בה כבודי · וכן עמה משוש שאשים בהם שיהיו עבדי ובחירי ועושי חפצי : קול בכי וקול צעקה · כי יבכו בני אדם בעיר על מת בלא זמנו או על חלל או על שביה ששבו מן העיר וכל זה לא יהיה כי חרב ומלחמה לא יהיה ומיתה טבעית לא תהיה כי אם לשנים ארוכים שיהיה האדם מלא ימים כשימות עד שלא יבכו לו · והנה יהיה הפירוש בפסוק שאחריו : לא יהיה משם · מירושלם . והוא הדין לכל ארץ ישראל אבל ירושלם היא העיקר והיא ראש ממלכת ישראל · ופירוש משם כי באמרו לא יהיה · ר"ל לא יצא משם לקבורה : עול · נער כמו עולל וזקן · כי בן ששים לזקנה והנה הוא זקן ולא מלא את ימיו עד שיהיה בן שבעים . וזה בזמן הזה אבל באותו הזמן לא יאמרו על זקן שמלא את ימיו עד שיהיה בן שלש מאות וחמש מאות שנה ויותר כמו שהיו הדורות הראשונים בתחלת בריאת העולם היו חיים ההם בכלל או ביחידים ולעתיד לבא יהיה בכלל ישראל: כי הנער בן מאה שנה ימות · אם ימות אדם בן מאה שנה וזה יהיה בעונו יאמרו עליו נער מת · ופירש זה ואמר והחוטא בן מאה שנה יקלל · כלו' כי קללת האל תהיה לו וחוטא הוא כשימות בן מאה שנה : ובנו בתים וישבו בהם . כל ימי עמוד הבנין ויותר . וכן ונטעו כרמים ואכלו פרים כל ימי היותם נושאי פרי , ופירש הענין ואמר : לא יבנו · כי כימי העץ שיטעו כן יהיו ימיהם . כמו שאמר לא יטעו ואחר יאכל · ואמר עמי ובחירי כי להם יהיה אריכות הימים לבד ועל דרך מופת לא לשאר העמים · ויונתן תרגם כי כימי העץ ארי כיומי אילן חייא · ואפשר שכיון בזה למה שאמרו רבותינו ז"ל עץ חיים מהלך חמש מאות שנה : יבלו בחירי · שיבלה מעשה ידיהם בימיהם · כמו שאמר ולא יבנו ואחר ישב : לא יגעו לריק · הפך מה שאמר בקללה וזרעתם לריק זרעכם ואכלוהו אויביכם . אמר להם כי כל יגיעם יהיה לברכה כי לא יבא אויב שיאכל יגיעם ולא שדפון וירקון : ולא ילדו לבהלה · כי לא ימותו בניהם בחייהם שיבהלו במיתתם : וצאצאיהם אתם · כל ימיהם יהיו אתם כי לא ימותו בחייהם · וכפל הענין במלות שונות : והיה · הפך מה שנאמר בגלותם סכותה בענן לך מעבור תפלה : טרם יקראו · פעמים טרם יקראו ופעמים עוד הם מדברים : זאב וטלה . כבר פירשנו הענין בפרשת ויצא חטר : ונחש עפר לחמו . כמו שהיה לא דבר אחר . כלומר לא ישוך אדם מישראל · כמו שמפרש לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי והיא ארץ ישראל · והמשיל התורה כנחש יהיה פירוש שלא יהיה מאכלו אלא מי שהוא עפר , שנאמר כי עפר אתה כי ישראל נאמר עליו בזמן ההוא כי מלאה הארץ דעה את ה' והנה אוכלו עפר ולא ישוך הנחש עקבו : כה אמר ה' · עתה חזר להוכיח בני דורו הרשעים והוכיחם על דברי הזבחים עם מעשים רעים כמו שהוכיחם בתחלת הספר גם כן למה לי רוב זבחיכם וגו' . אמר השמים כסאי · כלומר וכי סבורים אתם שהבית שאתם מביאים שם הזבחים שאני שוכן בו ושיכילני הבית כמו שמכיל הגוף אין זה כי הנה השמים כסאי והארץ הדום רגלי · כמו שאמר שלמה הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך אף כי הבית הזה אשר בניתי אלא אני לא בניתי על הבית שאשכון אני בו ולא על הזבחים שאוכלם לא בניתי אלא כדי שיכינו ישראל לבם אלי ויהיה להם מקום מיוחד לבא שם להתפלל ולהעלות עולות וזבחים לעורר לבם לבער המחשבות הרעות ולשרפם כדמות הדבר הנשרף על המזבח אם כן אם אתם עושים הרע ובאים לבית וזובחים לפני הפסדתם הכונה ואין זה מצותי ואין אתם עושים בזה רצוני אלא ההפך ואתם מכעיסים אותי בזה לפיכך אמר השמים כסאי · ומה שאמר כסאי לא שיהיה הוא יתברך גוף שישב בכסא אלא דרך משל כמלך שיושב על הכסא ורגליו בשרפרף ומצוה על עמו מה יעשו · והכסא באמת מכובד משרפרף · לפיכך דמה השמים לכסא והארץ להדום רגלים שהוא השרפרף · וכל מה שבשמים ובארץ הוא שבה לכל והכל בגבה במעלתו ובגדולתו מן העליונים אל התחתונים : ואי זה מקום · כפל ענין במלות שונות : ואת כל אלה · ולא תחשבו לפי שאמרתי השמים כסאי והארץ הדום רגלי כי הם קדומים כמוני לא כן אלא אני הקדמון לבדי וחדשתי ועשיתי את כל אלה השמים וכל צבאם הארץ וכל אשר עליה : ויהיו כל אלה. אני עשיתים והיו כמו שצויתי ועם כל זה שאני רם על כל רמים אני מביט אל השפלים והענוים והחרדים אל דברי לקיים מצותי אף על פי שאין מקריבין קרבן מי שאינו חוטא אין צריך לקרבן אבל המקריבים קרבן ומעשיהם רעים אין קרבנם לרצון אבל הם לעון ועל זה אומר : שוחט השור · אמר מי ששוחט השור להקריבו לפני והוא ברשעו הרי אני חושב אותו כשוחט השור כאלו מכה איש ומת · וכן זובח השה להקריבו כאלו עורף כלב להקריבו לפני · וכן מעלה מנחה לפני כאלו מעלה דם חזיר לפי שהם כמו הכלב והחזיר טמאים . וכן מזכיר לבונה כאלו מברך און ודבר שוא לפני כלומר בז"ל שהוא און ושוא : מזכיר · מקטיר כמו אזכרתה לה' : מברך . מביא מנחה כמו קח נא ברכתי שענינו כמו מנחתי · וכן קח נא ברכה מאת עבדך · מנחה וכן לשאול לו בשלום ולברכו ולהביא לו מנחה · ומה שאמר עורף כלב לפי שאינו בן שחיטה אמר כן לשון עריפה כמו שאמר בפטר חמור וערפתו · וכן וערפו שם את העגלה שהיו מכין אותה בקופיץ ממול ערפה · ופירוש כריתות הערף . וערף קריאתו בשני טעמים והוא פעל כי השם הוא מלעיל ערף ולא פנים · וזכר כלב וחזיר לפי שהכלב מפריס פרסה . אף על פי שאינו שוסע שסע והחזיר מפריס פרסה ושוסע שסע · והנה שניהם יש בהם בד סימני טהרה והם טמאים · כך הם מראים בעצמם כד מעשה טוב בהקריבם הקרבן והם טמאים במעשיהם הרעים · ואמר גם המה · פירוש הם ששוחטים השור וזובחים השה גם המה הם כמו עורף כלב ומעלה דם חזיר למה לפי שבחרו בדרכיהם הרעים : ובשקוציהם נפשם חפצה . לא בדרכי ובמצותי שאמרתי להם אל תשקצו את נפשותיכם :

גם אני אבחר בתעלוליהם ומגורתם אביא להם יען קראתי ואין עונה עליליהם
דברתי ולא שמעו ויעשו הרע בעיני ובאשר לא חפצתי בחרו׃
שמעו דבר יהוה החרדים אל דברו אמרו אחיכם
שנאיכם מנדיכם למען שמי יכבד יהוה ונראה בשמחתכם והם יבשו׃
קול שאון מעיר קול מהיכל קול יהוה משלם גמול לאיביו׃ בטרם
תחיל ילדה בטרם יבוא חבל לה והמליטה זכר׃ מי שמע כזאת מי ומי
ראה כאלה היוחל ארץ ביום אחד אם יולד גוי פעם אחת כי חלה גם
ילדה ציון את בניה׃ האני אשביר ולא אוליד יאמר יהוה אם אני
המוליד ועצרתי אמר אלהיך׃ שמחו את ירושלם וגילו בה כל
אהביה שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה׃ למען תינקו
ושבעתם משד תנחמיה למען תמצו והתענגתם מזיז כבודה׃
כי כה אמר יהוה הנני נוטה אליה
כנהר שלום וכנחל שוטף כבוד גוים וינקתם על צד תנשאו ועל
ברכים תשעשעו׃ כאיש אשר אמו תנחמנו כן אנכי אנחמכם
ובירושלם תנחמו׃ וראיתם ושש לבכם ועצמותיכם כדשא תפרחנה
ונודעה יד יהוה את עבדיו וזעם את איביו׃ כי הנה יהוה באש יבוא
וכסופה מרכבתיו להשיב בחמה אפו וגערתו בלהבי אש׃ כי באש
יהוה נשפט ובחרבו את כל בשר ורבו חללי יהוה׃ המתקדשים
והמטהרים אל הגנות אחר אחד בתוך אכלי בשר החזיר והשקץ אחת

אף אנא איצבי בתבירהון ומה דמצפן לא ישתזבון חלף די שלחית נביי ולא תבו אתנביאו ולא קבילו ועבדו דביש קדמי ובדלא צבינא אתרעיאו׃ קבילו פתגמא דיי דמשתוין לקבל פתגמי רעותי אמרין אחיכון דבית עשו סנאיכון מרחקיכון דבית ישמעאל בדיל שמי יסגי יקרא דיי ונחזי בחדותכון ואינון דשיעיא יבהתון׃ קל אתרגושא מקרתא דירושלם קל מהיכלא קל מימרא דיי משלם גמלא לבעלי דבבוהי׃ עד לא מיתי עקא לה לירושלם תתפריק עד לא ייתי לה זיע כחיבלין על ילדא יתגלי מלכא׃ מן שמע כסרא כחדא מן חזא נסין כאלין האיפשר דתתעביד ארעא ביומא חד אם יתרבי עמא זמן חדא ארי עתידא דתתנחם ציון ותתמלי מעם שבי גלותהא׃ אנא אלהא ברית עלמא מבראשית אמר יי אנא ברית כל אינשא אנא בדרית יתהון לביני עממיא אף אנא עתיד לכנשא גלותיך אמר אלהיך׃ חדו בירושלם ובועו בה כל רחמהא דוצו עמה דיץ כל דהוו מתאבלין עלה׃ בדיל דתיכלון ותסבעון מביזת תנחומהא בדיל דתישתון ותתרוון מחמר זיו יקרהא׃ ארי כדנן אמר יי הא אנא מיתי לה כשפע נהר פרת שלם וכנחל מגבר יקר עממיא ותתפנקון על גססין תתנסבון ועל רכובין תתנטלון׃ כגבר דאימיה מנחמא ליה כן מימרי ינחמא יתכון ובירושלם תתנחמון׃ ותיחזון ויחדי לבכון וגויתכון כדיתאין יהרון ותתגלי גבורתא דיי לאוטבא לעבדוהי צדיקיא ויהי לווט לבעלי דבבוהי׃ ארי הא יי באשתא מתגלי ובעלעולין רתיכוהי לאתבא בתקוף רוגזיה ומזופיתיה כשלהובית אשתא׃ ארי באשתא עתיד יי למידן ובחרביה ית כל בישרא וסגיאין קטילוא קדם יי׃ דמזדמנין ודמדכן לגיני אד טעוותא סיעא בתר סיעא אכלי בשר חזירא ושיקצא ועכברא כחד

גם אני אבחר בתעלוליהם. כיון שהם משחיתים דרכיהם גם אני אבחר בהשחתת מעשיהם. וכן ובעלילותם הנשחתות. והדומים להם ענינם מעשה הרס והשחתה: ומגורתם. מה שהם יראים ממנו והוא החרב והרעב אביא להם: יען קראתי. להם על ידי הנביאים להשיבם לדרך הטובה: ואין עונה. כלומר אין מקבל דברי: שמעו. מנדיכם. מרחיקים אתכם בעבור שאתם חרדים לדבר ה' הם שונאים אתכם ומרחיקים אתכם והם אומרים למען שמי יכבד ה'. כלו' כבד הוא עליכו במצותיו אשר צוכו. כמו ולא ככבד עליך. הם אמרו זה בעבור ה' אבל הוא האל יהיה נראה ונגלה בשמחתכם שתשמחו בישועתו והם יבשו. ומתי יהיה זה כאשר יהיה קול שאון מעיר: ואם כנגד בני דורו אמר החרדים אל דבר ה' כמו שאמר וחרד על דברי ויהיה פירושו ונראה בשמחתכם על שכר הכנעות כמו שפירשנו. או לפי שהם עתידים לחיות בתחית המתים לימות המשיח. ויתכן לפרש כי אמר זה כנגד עולי הגולה החרדים אל דבר ה': קול שאון מעיר. אז לימות המשיח יבא קול שאון מעיר ירושלם על גוג ומגוג והם אויבי ה'. וכן אמר בנבואת זכריה ויצא ה' ונלחם בגוים ההם: בטרם. ר"ל כי פתאום תבוא הישועה לישראל. והמשיל ירושלם לאם וישראל לבנים. ואמר זכר כי הוא טוב וחזק מן הנקבה ובו ישמחו יולדיו יותר מן הנקבה כן יהיה אותו הדור שתהיה להם הישועה. והנה אמר בטרם תחיל ילדה. ואמר אחר כן היוחל. ואמר כי חלה. הטעם כי הישועה תבא להם פתאום כמו אם תלד הנקבה בטרם יבא חבל לה. אבל קודם שתשלם הישועה וטרם שיקבצו כל ישראל בארצם ותשלם שלותם תהיה להם מעט זמן כמו חבלי יולדה כמו שאמר חבי כמעט רגע עד יעבור זעם כמו שפירשנו. וכן אמר בנבואת זכריהו ונלכדה העיר ונשסו הבתים וגו' ואחר החבלים האלה ויצא ה' ונלחם בגוים ההם. ואמר לעת ערב יהיה אור. וזהו הלידה אחר שחלה. ואמר וישבו בה וחרם לא יהיה עוד: והמליטה הלידה. כאמרה בזה הלשון. וכן שמה קננה קפוז ואגמון ותמלטו: מי שמע: היוחל ארץ. בא בלשון זכר כמו ולא נשא אותם הארץ. והוא מפעל לא נזכר שם פעלו מהנוסף. והנוסף ימצא כן פעל עומד ויוצא. העומד כמו יחילו עמים ולאשה מה תחילין. והיוצא קול ה' יחיל מדבר. יחילו דרכיו בכל עת. ומלת היוחל פעול מהיוצא כי ממנו יבנה שלא נזכר פועל: האני אשביר. אחר שהמשיל ציון לאשה יולדת אמר האני אשביר ולא אוליד כלומר אם אביא האשה על המשבר ולא אוליד אותה כן זה לא יתכן. ואם אביא ציון על המשבר במלחמת גוג ומגוג באמת אוליד אות'. והלידה היא הישועה: אם אני המוליד ועצרתי. אני הוא המוליד ארבות הגוים עד הזמן ההוא ואני אעצור אותם מלדת כי הגדולה והכבוד יהיה לישראל לבדם. שמחו. כל אוהביה. בגלות על דרך כי רצו עבדיך את אבניה ואז בקבוץ גליות תשמחו בה ותשישו בתוכה שתראו בבנינה כמו שראיתם בחרבנה והתאבלתם עליה כן תשמחו בה ותשישו בתוכה: למען. התאבלתם עליה למען שתראו בשמחתה ותינקו ושבעתם משוד תנחומיה כי ידעתם כי זה יהיה גמולכם: משוד. כמו ושוד מלכים תינקי והוא כמו שד בפתח והוא על דרך תענוג: תמצו. ענין מציצה: מזיז. ענינו לפי מקומו כמו זיו. ויונתן תרגם מחמר יקריה: כי כה אמר ה'. שלום. שלום הגוים שיבאו מכל פאה לשאול שלומם ומביאים להם מנחה. ומה שאמר כנחל שוטף. לא שיזיק כמו הנחל השוטף אלא כמו שהנחל השוטף יבא במרוצה כן יבא להם כבודם וממונם במרוצה. ועל הדרך הזה בא כוש תריץ ידיו לאלהים: וינקתם. על דרך משל כמו שיונק התינוק החלב מאין עמל כן תאכלו כבוד הגוי' שלא יגעתם בה. ואחר שהמשיל אותם לתינוק ביניקה המשיל אותם גם כן ליונק כמו שנושאת אותו האומנת על זרועיה והיא משעשעת אותו על ברכיה וכל זה ממיני גדול היונק כן תהיו אתם מנושאים בגוים ומכובדים בכל מיני כבוד וגדולה: תשעשעו. מבנין פעל שלא נזכר שם פועלו מבנין פועל שמתנו יובא זה. וכן ושעשע יונק: כאיש אשר אמו תנחמנו. מצרה שעברה עליו כן אנכי אנחמכם מצרת הגלות: ובירושלם תנוחמו. כי שמה יראה כבודי עליכם. ומה שזכר האם ולא האב לפי שהאשה מגדלת בדברים יותר מן האיש: וראיתם. ועצמותיכם כדשא תפרחנה. הפך ורוח נכאה תיבש גרם. כי כמו שהדאגה והיגון יבשו עצמותיכם בגלות כן כשתשובו לירושלם השמחה והששון יפריחו עצמותיכם: את עבדיו. כמו עם עבדיו שתהיה יד ה' עמהם לטובה ועם אויביו לרעה ולזעם וזה יהיה במלחמת גוג ומגוג: וזעם. מלרע כי הוא פעל לפיכך חציו קמץ וחציו פתח. ויונתן תרגם ועצמותיכם כדשא תפרחנה וגויתכון כדתאין יהירון: כי הנה ה' באש נשפט. כמו שאמר בנבואת יחזקאל אש וגפרית אמטיר עליו ועל אגפיו: מרכבותיו. גזרותיו היורדות מן השמים להשיב בחמה אפו שלא היה עדין גדול על כל גוים עתה ישיבנו בחימה. וחימה גדולה מאף. כי חימה לשון חמום כי כשיתחמם בעל הכעס בדבר שיכעס בו יהיה כעסו גדול. ועל הדרך הזה תרגם יונתן לאתבא בתקוף רוגזיה: ואדוני אבי ז"ל פירש להשיב להבעיר מן סביב אש. והוא על משקל להקל כל נכבדי ארץ. ואם זה בחירק וזה בצרי אחד הוא: כי באש ה' נשפט. בפעל עומד והוא קמוץ. ואמר כי יהיה נשפט עם גוג ומגוג באש כמו שאמר בנבואת יחזקאל ונשפטתי אתו בדבר ובדם וגומר. ובחרבו הוא מה שאמר שם חרב איש באחיו תהיה והוא חרב ה' את כל בשר: כמו שנאמר בנבואת זכריה ואספתי את כל הגוים אל ירושלם למלחמה: המתקדשים. רוב המפרשים פירשו אלו שהם מתקדשים בידיהם בשתי וערב שעושים. וזה קוראים בזה הלשון בלעז סנטי"גר: והמטהרים. דינו מתטהרים כי הוא מבנין התפעל כמו המתקדשי' וכן הוא הענין בענין התפעל כמו והתברך בלבבו כי לא יהיה ברוך לא מתברך הוא בעצמו שהוא חושב שיהיה ברוך. וכן מתכבד וחסר לחם הוא מראה עצמו נכבד ועשיר ואינו כי הוא חסר לחם. וכן המתקדשים מראים עצמם קדושים והם טמאים. וכן המטהרים והם הישמעאלי' שהם מטהרים גופותם ורוחצים עצמם תמיד והם טמאים במעשיהם הרעים ומטונפים והנה הם מראים עצמם טהורים ואינם: אל הגנות. בברכות המים אשר בגנות: אחר אחד בתוך. אחר הברכה הגדולה המיוחדת שהוא בתוך הגן הולכים אחרים ושם רוחצים גופם ומעשיהם מכוערים עם בזנות. והכתוב אחד והקרי אחת כלומר יהיה מענין או ברכה. כי מעין לשון זכר וברכה לשון נקבה. ויש מפרשים אחר אחת האשרות בתוך הגן. והנה אין עתה עובדי אשרה אולי יש בקצות הארץ: אוכלי בשר החזיר. אלו הנכרים. כי הישמעאלים אינם אוכלים החזיר: השקץ והעכבר. אלו הישמעאלים שהם אוכלים השקץ והעכבר:

בתרא יסופון אמר ייי : וקדמי גלן עובדיהון ועשתוניהון עתידנא
לכנשא ית כל עממיא אומיא ולישניא וייתון ויחזון ית יקרי : ואשוי
בהון אתא ואשלח מנהון משיזבין לביני עממיא למדינת ימא פולאי
ולודאי דנגדין ומחן בקשתא למדינת תובל ויון נגותא רחיקיא די לא
שמעו ית שמע גבורתי ולא חזו ית יקרי ויחוון ית יקרי בעממיא :
וייתון ית כל אחיכון מכל עממיא קורבנא קדם ייי בסוסון וברתיכין
ובדחילן ובכורכון ובכרכרן ובתושבחן על טורא דקודשי לירושלם
אמר ייי כמא דייתון בני ישראל ית קורבנא במן דכי לבית מקדשא
דייי : ואף מנהון אקרב למהוי כהניא וליואי אמר ייי : ארי כמא דשמיא
חדתין וארעא חדתא די אנא עביד קיימין קדמי אמר ייי כן יתקיים
זרעכון ושמכון : ויהי בזמן ירח בירח ובזמן שבא בשבת ייתון כל בני
בסרא למסגד קדמי אמר ייי : ויפקון ויחזון בפגרי גבריא חייביא
דמרדו במימרי ארי נשמתהון לא ימותון ואשתהון לא תטפי ויהון
מתדנין רשיעיא בגהינם עד דיימרון עליהון צדיקיא מסת חזינא :

והעכבר יחדו יספו נאם יהוה : ואנכי מעשיהם ומחשבתיהם באה
לקבץ את כל הגוים והלשנות ובאו וראו את כבודי : ושמתי בהם
אות ושלחתי מהם פליטים אל הגוים תרשיש פול ולוד משכי קשת
תובל ויון האיים הרחקים אשר לא שמעו את שמעי ולא ראו את חבי
כבודי והגידו את כבודי בגוים : והביאו את כל אחיכם מכל הגוים
מנחה ליהוה בסוסים וברכב ובצבים ובפרדים ובכרכרות על הר
קדשי ירושלם אמר יהוה כאשר יביאו בני ישראל את המנחה בכלי
טהור בית יהוה : וגם מהם אקח לכהנים ללוים אמר יהוה : כי
כאשר השמים החדשים והארץ החדשה אשר אני עשה עמדים
לפני נאם יהוה כן יעמד זרעכם ושמכם : והיה מדי חדש בחדשו
ומדי שבת בשבתו יבוא כל בשר להשתחות לפני אמר יהוה : ויצאו
וראו בפגרי האנשים הפשעים בי כי תולעתם לא תמות ואשם לא
תכבה והיו דראון לכל בשר : והיה מדי חדש :

חזק ונתחזק:

יחדיו · והמתקדשים יסופו או במלחמת גוג ומגוג כי שתי מלכיות אלה גוברות בעולם בזמן הזה . והיא מלכות רביעית במראו' דניא ושתיהם נחשבו' למלכות אחת לפי שלא שלטה אחת לבדה בעולם . והמפרשים הפסוק על ישראל אינו נכון כי אינו ענין הפרשה אלא על העתיד בימי גוג ומגוג ואין עתה בישרא' אוכלי בשר החזיר ועוברי אמרה · ואנכי מעשיהם . אנכי אהיה עם מעשיהם ומחשבותיהם של אלה הגוים המתקדשים · אמר העת הבאה לקבץ את כל הגוים . כלו' אני אסבב שיבאו כל הגוים עם גוג ומגוג כדי שיראו את כבודי שאכבד בהם כמו שאמר בנבואת יחזקא' ונתתי חחים בלחייך . והוצאתי אותך . ואמ' והעליתיך והביאותיך · ואמר יעלו דברים על לבבך וחשבת מחשבה רעה כמו שאמר הנה ומחשבותיהם . ואמר בנבואת זכריה ואספתי את כל הגוים אל ירושלם · כראה כי האל יסבב ויתן בלבם . לפיכך אמר הנה ואנכי מעשיהם ומחשבותיהם · ואמר באה על העת · כלומר העת ההיא העתידה · וכן אמר בנבואת זכריה הנה יום בא לה' · וכמהו בחסרון עת הנה באה ונהיתה שנאמר בזה הענין בנבואת יחזקאל : ושמתי בהם אות · זהו שאמר בנבואת זכריה ועיניו תמקנה בחוריהם והוא האות שישים האל · ואלה שילכו בגוי' יהיו עדות על המעשה הגדול שעשה האל במחנה גוג ומגוג · וכן ושלחתי מהם פלטים אל הגוים הוא שנאמר שם והיה כל הנותר מכל הגוים הבאים על ירושלם ועלו מדי שנה בשנה וגו' . כי האל יותירם להגיד כבודו בגוים שלא באו לירושלם והם איים רחוקים מירושלם שלא שמעו . ואלה הפלטים ובעלי האות ילכו בכל הארצות להגיד · ואומר מושכי קשת הם הטורקש : תובל ויון · ואף על פי שכתוב כי גוג הוא נשיא משך ותובל אם כן יבאו עמו ואיך יאמר כי להם יגידו המגידים לא יתכן שלא ישארו בארצם רבים מן הגוים אלא בעלי מלחמה ילכו והמגידים יגידו לנשארים בארצות : והביאו ישרא' · שהיו נשארים באיים הרחוקים שלא עלו עם אחיהם אותם הגוים אשר הם בתוכם כשישמעו זה הפלא הגדול שעשה האל במחנה גוג ומגוג יביאו ישרא' בסוסי' וברכב מנחה לה' ויביאו אותם מלובשים בגדי תפארת ורוכבים בסוסים וברכב כמו שמביאים ישראל את המנחה בכלי טהור בית ה' כן יביאו הגוים את ישרא' בבגדי' טהורי' נאים ובמרכבות נאות ונכבדו' · ופי' בצבי' · כמו שש עגלות צב שתרגומו כר מחפיין . והם כלים מעשים מחוברי' שנושאי' בהם בני אדם על גבי בהמה ועוטי' אותם משפני' בבגדים נאים : ובכרכרות · הם הגמלים או שאר בהמה שהם קלים בהליכתם עד שמרוב מרוצתם ידמה שהם מרקדי' לפיכך נקראו כרכרות · כמו ודוד מכרכר שפירושו מרקד : על הר קדשי . כמו אל . וכן ותתפלל חנה על ה' כמו אל ה' · וילך אלקנה הרמתה על ביתו כמו אל ביתו . והדומים להם : וגם מהם · כלומר אפילו מאותם שהיו משוקעים בגוים באיים הרחוקים עד שלא נודע זכרם ולא עלו עם אחיהם בית ישראל מן הגולה · ואפשר ששכחו קצת מן הדת אף על פי כן מהם אקח לכהנים ללוים אותם שהיו כבר ממשפחות כהונה ולויה אקח אותם הכהנים להיות כהנים משרתים לפני והלוי' לשרת כמו הלוים לשורר בשיר בכנורות ובנבלים · ובדברי רבותינו ז"ל וגם מהם אקח משהם מביאים אותם ומנחתם והם באים לילך והוא זה ישראל וזה כהן וזה לוי כנען שנמכרו לעבדים ונשתכחו ועל אותם נעשו גוים · אמר רבי אליעזר וגם מהם אקח שהם מביאים את ישראל למלך המשיח כל מי שיהיה בהן ישראל או כהן או לוי גם מהם אקח מן המביאים ומן המובאים : ואדוני אבי ז"ל פירש וגם מהם אקח לכהנים ללוים לצורך הכהנים להיות להם חוטבי עצים ושואבי מים . וכן אמר בנבואת זכריה ולא יהיה כנעני עוד בבית ה' · ר"ל הגבעונים שהיו חוטבי עצי' ושואבי מים כי מגדולי הגוים יהיו עובדים הכהנים : כי כאשר השמים החדשי' · קראם חדשים כי הם עומדים בחדושם ולא יבלו כמו שהיו ביום שנבראו כן הם היום . וכן יהיו · וכן הארץ עומדת בחדושה לא תבלה אלא שתולדותיה כלים . וכן אמר שלמה דור הולך ודור בא והארץ לעולם עומדת · ופירוש לפני כי אני שבת קיומם ועמידתם : ופירוש אשר אני עושה שאני מעמידם בחדושם . וכן יעמד זרעכם ושמכם שלא תחשבו אתם שתהיה בימיכם הגאולה שמא זרעכם אחריכם יגלו מארצם ויאבד שמם בגלות לא יהיה זה כי באותה הטובה שתהיו אתם יעמד זרעכם אחריכם כל ימי עולם כימי השמים על הארץ כי לעולם לא יאבד שם ישרא' ולא יגלו עוד מארצם כמו שחשבו אלו הגוי' שבאו עם גוג ומגוג להלחם על ירושלם שחשבו להגלות את ישראל ולאבד שמם · לפיכך אמר כי כאשר לא יהיה כמו שהם חשבו כי לעולם יעמוד זרעכם כעמוד השמים והארץ : והיה מדי חדש בחדשו . כמו חדש לחדש . ומלת די מורה על התמדת הדבר בלא הפסק . וזכר שני זמנים הקרובים לקרובים והרחוקים לרחוקי'. כמו משנה לשנה או יותר לפי רחוק הארצות וקרבתם לירושל' : וכל בשר . ר"ל כל בני אדם ואפילו שאר העמים · וכן ויברך כל בשר את שם קדשו . והנה ראינו בנבואת זכריה כי כל הנותר מכל הגוים הבאים אל ירושלם יעלו מדי שנה בשנה להשתחוות למלך ה' צבאות ולחוג את חג הסוכות . וטעם בחג הסכות כי מלחמת גוג ומגוג תהיה באותו הזמן : ויצאו וראו . אותם הגוים שיבאו להשתחוות מחדש לחדש או משבת לשבת יצאו חוץ מירושלם לעמק יהושפט לראו' בפגרי מחנה גוג ומגוג שפשעו בא' וחשבו לעשות כנגדו להגלות ישראל מארצם · וזה יהיה קרוב ליום המשפט · ואף על פי שיקברום בית ישראל כמו שכתוב וקברום בית ישראל למען טהר את הארץ שבעה חדשים אפשר כי באותם שבעה חדשי' יראו משפט הרשעים ההם : כי תולעתם לא תמות ואשם לא תכבה . והאש תהיה לאות בהם . וכן התולעת תהיה גם כן אות שלא תמות מפני האש : והיו דראון לכל בשר . לאותם שבאים להשתחות להשם כמו שאמר יבא כל בשר להשתחוות לפני · וכשיצאו ויראו בהם משפט הנגזר להם ויראו פגריהם מלאים תולעים אוכלים אותם והאש הבוער בהם יעלה באשם באפם ויהיה מאוס להם וילכו מפניהם אחר שראו משפטם לא יוכלו לעמוד שם שעה מרוב הסרחון . ומלת דראון ענין מאוס · וכן לדראון עולם . ועיקר מלת דראון היא תולעת מלשון רבותינו ז"ל הדרא דכנתא שבתבואה כשרים מפני שאין בהם לחה · ויש מפרשים שזה הוא יום הדין לפושעי ישראל ויבאו הצדיקים חוץ לירושלם בגיא בן הנום ושם יראו בפושעים זה המשפט · ויש מפרשים שזה יהיה אחר תחית המתים ויקיצו גם כן הרשעים ויהיו אחר שיקיצו לדראון עולם כמו שכתוב בדניאל · ואחרים אמרו כי ואשם לא תכבה . רמז לנשמה בהפרדה מעל גויתה אם לא היתה זוכה לעלות אל מלאכי האל תשאר אבל בגלגלי האש : ותולעתם לא תמות : אמר על הגוף שהרי אמר בפגרי האנשים . והנכון בעיני מה שפירשנו .

סכום הפסוקים של ספר ישעיהו אלף ומאתים ותשעים וחמשה
וסימן אר"ה וחציו כי שם אדיר ה' לנו :

דברי · פתגמי

הפטרת מטות ירמיהו בן חלקיהו מן הכהנים אשר בענתות בארץ בנימן׃ אשר
היה דבר יהוה אליו בימי יאשיהו בן אמון מלך יהודה בשלש עשרה
וגם ואלה שנה למלכו׃ ויהי בימי יהויקים בן יאשיהו מלך יהודה עד תם עשתי
עשרה שנה לצדקיהו בן יאשיהו מלך יהודה עד גלות ירושלם בחדש
אצורך החמישי׃ ויהי דבר יהוה אלי לאמר׃ בטרם אצורך
בבטן ידעתיך ובטרם תצא מרחם הקדשתיך נביא לגוים נתתיך׃
ואמר אהה אדני יהוה הנה לא ידעתי דבר כי נער אנכי׃ ויאמר יהוה
אלי אל תאמר נער אנכי כי על כל אשר אשלחך תלך ואת כל אשר
אצוך תדבר׃ אל תירא מפניהם כי אתך אני להצלך נאם יהוה׃ וישלח
יהוה את ידו ויגע על פי ויאמר יהוה אלי הנה נתתי דברי בפיך׃

נבואת ירמיה בר חלקיה מן רישי מטרת כהניא מן אמרכליא דהוו
בירושלם גברא דקביל אחסנתיה בענתות בארעא שבטא בנימן׃
דהוה פתגם נבואה מן קדם יי עמיה ביומי יאשיה בר אמון מלך
שבטא דבית יהודה בתלת עסרי שנין למלכיה׃ והוה ביומי יהויקים
בר יאשיה מלך שיבטא דבית יהודה עד דשלימא חדא עסרי שנין
לצדקיה אחוהי בר יאשיה מלך שיבטא דבית יהודה עד דאתא נבוכד
נצר מלכא דבבל וצר על ירושלם תלת שנין ואגלי עמא די בה בירחא
חמישאה׃ והוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר׃ עד לא בריתך
במעין את קינתך ועד לא אתיתא לעלמא זמינתך נבי משקי כס דלוט
לעממיא מניתך׃ ואמרית קביל בעותי יי אלהים הא לית אנא ידע
לאתנבאה ארי רביא אנא ומשריותי עקא וגלו אנא מתנבא על עמא
הדין׃ ואמר יי לי לא תימר רביא אנא ארי לכל אתר דאשלחינך תהך וית כל דאפקדינך תתנבי׃ לא תדחל מן קדמיהון ארי בסערך מימרי לשיזבותך אמר יי׃
ושלח יי ית פתגמי נבואתיה וסדר בפומי ואמר יי לי הא שויתי פתגמי נבואתי בפומך׃ חזי

בזוד כח אל אדיר · ועין לבי האיר · בכתבי דברי · ירמיהו הנביא · היה עם פי עטי · בדבר לא יחטיא · ויצדק מבטי · וישר מחשבי ·
סמוך אלי תמוך בידי לנבי · היה עמי בפירוש י רמיהו · בחיבתך ועזרתך הלא היא · וביתי באיכה הוא ומה הוא

אמר דוד בן יוסף בן קמחי זה הספר מאחר שהוא מסודר בסדרן של נביאים אחר ספר ישעיהו וכן כתבתי פירושו אחר פי' ספר ישעיהו · ואף על פי שאינם מסודרין כן בדברי רבותינו ז"ל שאמרו סדרן של נביאים יהושע שפטים שמואל מלכים ירמיה יחזקאל ישעיה תרי עשר · ונתנו טעם כיון דמלכים סופיה חרבנא וירמיה כוליה חרבנא ויחזקאל סופיה נחמתא וישעיה כוליה נחמתא סמיך חרבנא לחרבנא ונחמתא לנחמתא · אף על פי כן בכל הספרים הטובים אשר ראינו שנכתבו בספרד מכמה שנים סדרם לפי זמנם ישעיהו קודם לירמיהו כמו שקדם זמנו לזמנו · וכן ירמיהו קודם ליחזקאל · ובשנים עשר שהוא אחרון הסם עם סדר רז"ל אף על פי שיש בהם נביאי' קדמו לירמיהו ויחזקאל לפי שנבואתן קטנה לא נכתבו כל ספר וספר לבד כדי שלא יאבד במיעוטו כמו שאמרו רבותינו זכרם לברכה איידי דזוטרי מרכסו וכתבו נבואתם בספר אחד עם נבואת חגי זכריה ומלאכי שהיו נביאים האחרונים ונבואתם גם כן קטנה · ואני אכתוב בפי' הספר הפסוקים שצריך לפרשם והמלין שצריך לדקדקן לא פסוק אחר פסוק בכל מקום כמו שעשיתי בספר ישעיהו אלא כמו שעשיתי בפירוש ארבעת ספרים הראשונים · ומאלו שלשה נביאים שנתנבאו באותו הדור ירמיהו וצפניהו ותגלדה · אמרו רבותינו זכרם לברכה ירמיהו היה מתנבא בשוקים וצפניה בתוך בתי כנסיות וחולדה אצל הנשים · ועתה אתחיל בעזרת המלמד אדם דעת:

דברי ירמיהו בן חלקיהו · כתב אאז"ל כי חלקיהו זהו חלקיהו בן שפן הכהן שמצא ספר התורה בבית ה' בימי יאשיהו וירמיהו בנו נבא בימי יאשיהו ותחלת נבואתו היתה בשנת שלש עשרה למלכו ועדין לא שבו יאשיהו ויהודה מרעתם עד שמנה עשרה שנה למלכו שמצא ספר תורה: מן הכהני' · תרגם יונתן מן רישי מטרת כהניא מן אמרכליא דהוו בירושלם גברא דקביל אחסנתיה בענתות · ענתות · היא עיר מערי הכהנים כמו שכתוב בספר יהושע · ומה שהחל בדברי לפי שכולל בספר הזה כל דברי נבואות שנבא על ישראל ועל הגוים וכן דברי עצמו מה שקרה לו בנבואתו עם ישרא' · ובדרש שלשה נביאי' על ידי שהיתה נבואתם דברי קנתורין לפיכך תלת נבואתן בעצמן ואו הן דברי קהלת דברי עמוס דברי ירמיהו. ר"ל בעצמן שדברו בדברי עצמן כמו שאמ' אני קהלת הייתי מלך וכל הענין מספר בעצמו · וכן עמוס ספר בדברי עמוס קשר עליך עמוס וכל הענין כמו שכתו' וכן בתוך ספרו מה שספר מן הרעו' שעשו לו: ויהי דבר ה' · שהיה אליו והיה גם כן בימי יהויקי' בן יאשיהו · וכן בימי צדקיהו עד תום מלכותו שמלך י"א שנה ובשנת אחת עשרה נפל ביד מלך בבל וגלתה ירושלם בחדש החמשי כמו שכתוב בסוף ספר מלכי': בטרם אצורך · כן כתי' בוי"ו וקרי הצדי' בקמץ חטף כמשפטו עם הכנוים ואין עמו וי"ו והענין אחד · וענין בטרם אצרך · כתב אאז"ל כאשר ברא היסודות הארבע ידעו בכח הטבע ואחר כך הוציאו לפעל · וכן אמר ישעיהו מעת היותה שם אני בכח היסודות הייתי מזמן שהיית עתה בעולם ועתה הוציאני מכח לפעל ושלחני ברוחו · או פי' ידעתיך כמו ידעתיך בשם שאמר למשה ומורה עליו ובטרם תצא מרחם הקדשתיך מלשון קדושה וידעתיך לשון גדולה · ולפי' הראשון יש לשאול והלא כל הנביאים והצדיקי' וכן הרשעי' בטרם הבראם ידעם והכירם · אך יורה זה שאביו ואמו נזהרו בקדושה וטהרה בעת ההריון שיהיה הנביא מקודש · והחכם הגדול רבי משה בר מימון ז"ל כתב כי זה ענין כל נביא אי אפשר לו מבלתי הכנה טבעית בעיקר יצירתו שיהיה נכון לנבואה עם ההתלמדות · ויש לדעתו לשאל למה לא אמר זה הענין לנביא אחר אלא לירמיהו · ונוכל לומר לפי שידע האל ית' שירמיהו יסרב בשליחות האל הודיעו כי הוא מוכן לנבואה מן הבטן כדי שיחזק לבו ללכת בשליחות האל · ואם תאמר והלא משה רבינו ע"ה היה מסרב בשליחות האל ולא אמר לו כן · הנה הראה לו אות גדול לחזק את לבו והוא אות הסנה והאותות האחרי' לפני פרעה · וגם נוכל לומר כי משה רבינו כבר ידע זה מעצמו כי חכם גדול היה והודע כי בעיקר יצירת האדם יש הכנה טבעית לנבואה למי שהוא עתיד להתנבא ולא זה בלבד אלא כל חכמה וכל טבע שיש באדם שהוא גובר בו יש לו קצת הכנה בו בעיקר היצירה יגבר בה עם ההתלמדות: ואומר אהה. לשון קריאה על הצער ועל הדאגה · ומה שאמר לא ידעתי דבר ר"ל דברי תוכחה כי אני נער ואיך אוכיח עם אחד · ואין תמה אם באה לו נבואה והוא נער כי הנה גם כן שמואל היה נער בתחלת נבואתו כמו שכתוב ורוח הנבואה החכימה אותם אעפ"י שהיו נערים · ואפשר כי נער ר"ל משרת ואעפ"י שהוא גדול בשנים יקרא נער כמו שכתוב ומשרתו יהושע בן נון נער · והיה משרת נביא אחד שהיה בימיו או חכם · ור"ל ביד גדול ממני ראוי לשלוח את השליחות לא בידי כמו שאמר משה רבינו שלח נא ביד תשלח · והמפרשים פירשו כי נער היה בשנים בהנבאו וכן שמואל וזכריהו בן עדוא: כי על כל אשר אשלחך · על במקום אל · וכן וילך אלקנה הרמתה על ביתו כמו אל ביתו · ומה שאמר אשלחך תלך כי בענתות באה לו הנבואה בתחילה וצוה האל לשלחו לירושלם מקום המלוכה להוכיח את המלך ואת עמו והבטיחו שיחזק לבו ללכת למקו' שלא היה רגיל שם ויתקן דבריו בפיו שידע לדבר דברי תוכחות בלא מורא: להצילך · בא בטרחא בסגול הלמד לפי שיש לו העמדה ופעמים יש לו משפט והרי לא הבטיחו שלא יגעו בו אלא יגעו בו ויכוהו ויכלאוהו מידם שלא ימיתוהו אעפ"י שהיה ברצונם להמיתו כמו שכתוב וכשבאו להמיתו ואת ברוך אמר ויסתירם ה': וישלח ה' את ידו · הוא המלאך הנראה אליו ודבר אליו בשם השם וקרא בשמו ונראה אליו במראה הנבואה שהושיט ידו אליו והגיע הדברי' על פיו ונראה לו כאלו שם בפיו דבר שיש בו ממש לתקן אעפ"י שאין הגעתה הדבר אלא על האוזן על הפה במראה הנבואה נראה לו כאלו שם בפיו דבר שיש בו ממש לתקן בו בפיו לדבר בתיקון לשון בלא מורא · וכן אמר בישעיהו ויגע על פי שהגיע הרצפה על פיו · כי שניהם ויגע בפתח היוד מבנין הפעיל · ואת הפסוק דרך משל:

ראה הפקדתיך היום הזה על הגוים ועל הממלכות לנתוש ולנתוץ
ולהאביד ולהרוס לבנות ולנטוע:
ויהי דבר יהוה אלי לאמר מה אתה ראה ירמיהו ואמר מקל שקד
אני ראה: ויאמר יהוה אלי היטבת לראות כי שקד אני על דברי
לעשתו: ויהי דבר יהוה אלי שנית לאמר מה
אתה ראה ואמר סיר נפוח אני ראה ופניו מפני צפונה: ויאמר יהוה
אלי מצפון תפתח הרעה על כל ישבי הארץ: כי הנני קרא לכל
משפחות ממלכות צפונה נאם יהוה ובאו ונתנו איש כסאו פתח
שערי ירושלם ועל כל חומתיה סביב ועל כל ערי יהודה: ודברתי
משפטי אותם על כל רעתם אשר עזבוני ויקטרו לאלהים אחרים
וישתחוו למעשי ידיהם: ואתה תאזר מתניך וקמת ודברת אליהם
את כל אשר אנכי אצוך אל תחת מפניהם פן אחתך לפניהם:
ולחמת ואני הנה נתתיך היום לעיר מבצר ולעמוד ברזל ולחומת נחשת על
כל הארץ למלכי יהודה לשריה לכהניה ולעם הארץ: ונלחמו אליך
ולא יוכלו לך כי אתך אני נאם יהוה להצילך:
ויהי דבר יהוה אלי לאמר: הלך וקראת באזני ירושלם לאמר כה
אמר יהוה זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולתיך לכתך אחרי ב
תבואתו במדבר בארץ לא זרועה: קדש ישראל ליהוה ראשית תבואתה כל
ע"כ אכליו יאשמו רעה תבא אליהם נאם יהוה: הפטרת מסעי
ב שמעו דבר יהוה בית יעקב וכל משפחות בית ישראל: כה אמר יהוה

חזי דמניתך יומא הדין על עממיא ועל מלכותא למעקר ולתרעא
ולאבדא ולפגרא ועל בית ישראל למבני ולקיימא: והוה פתגם
נבואה מן קדם ייי עמי למימר מה את חזי ירמיה ואמרית מלך דמוחי
לאבאשא אנא חזי: ואמר ייי לי יאות חזיתא ארי מוחי אנא על פתגמי
למעבדיה: והוה פתגם נבואה מן קדם ייי עמי תנינות למימר מה
את חזי ואמרית מלך דרתח כדוד אנא חזי וטיקוס משיריתיה דמדברן
ואתין מארעא ציפונא: ואמר ייי לי מציפונא תשרי בישתא למיתי
על כל יתבי ארעא: ארי הא אנא מקרי לכל זרעיית מלכוות ציפונא
אמר ייי וייתון ויתבון גבר כורסוהי לקביל תרעי ירושלם ועל כל שורהא
סחור סחור ועל כל קרויא דבית יהודה: ואמליל פורענות דיני מנהון
על כל בישתהון די שבקו פולחני ואסיקו בוסמין לטעות עממיא
ואשתעבידו לעובדי ידיהון: ואת תתקף חרצך ותקום ותתנבי להון
ית כל די אנא מפקיד לך לא תתמנע מלאוכחותהון דילמא אתברינך
קדמיהון: ואנא הא יהבתך יומא דין תקיף כקריא כריכא וכעמוד
דברזל וכשור דנחש לאשקאה כס דלוט לכל יתבי ארעא למלכיא דבית
יהודה לרברבהא לכהנהא ולעם דארעא: ויהון דיינין ומגיחין לקבלך
למסתר ית פתגמי נבואתך ולא יכלון לך ארי בסעדך מימרי אמר ייי
לשיזבותך: והוה פתגם נבואה מן קדם ייי עמי למימר: איזיל
ותתנבי קדם עם דבירושלם למימר כדנן אמר ייי דכירנא לכון טבות
יומי קדם רחמת אבהתכון דהימנו במימרי ואזלו בתר תרין שליחי
בתר משה ואהרן במדברא ארבעין שנין בלא זוודין בארעא לא
מזדרעא: קדישא אינון דבית ישראל קדם ייי על בזזיהון כרימעא
ארמות עללא דמאן אכיל מיני חייב לממת וכשירו חצד עומר ארמותא דעד לא מקרבין מיניה כהניא בני אהרן קורבנא על מדבחא כל דאכיל מיניה מתחייב אף כן
כל בזזיהון דבית ישראל יחובון דין דקטול ובישתא תיתי עליהון אמר ייי: קבילו פתגמא דייי בית יעקב וכל זרעית בית ישראל: כדנן אמר ייי מה

ראה. תתנבא עליהם כן יבא עליהם וכפל לשונו· הנתיצה וההריסה לפי שהרבה לדבר רע על ישראל ועל האומות והטוב היה מעט באומות כמו שאמר בבני עמון ואחר כך אשיב שבות בני עמון ואמר בעילם והיה באחרית הימים אשיב את שבות עילם. ואמר לבנות כנגד לנתוש ולנטוע כנגד לנתוץ. ויונתן תלה הפסוק הרע לאומות והטוב לישראל שתרגם חזי דמניתך יומא הדין על עממיא ועל מלכותא למעקר לתרעא ולאבדא ולפגרא ועל בית ישראל למבני ולקיימא:
ויהי דבר ה'. זה היה במראה הראשונה כי בתחלה אמר שילך באשר ישלחהו ואחר כן באותה המראה עצמה הראה לו במראה הנבואה מקל שקד כאמרו מקל שקד אני רואה כי ראה המקל בלא עלים ובלא פרחים והתבונן אליו במראה הנבואה והכיר שהוא מעץ שקד לפיכך אמר לו הטבת לראות שאלו ראה אותו בעלים ובפרחים מה היתה הטבת הראייה כקל הוא להכיר זה והראה לו האל מקל שקד להיות משל על הפורענות העתידה לבא על ישראל שתבא להם במהרה כמו שעץ השקד ממהר לפרוח יותר משאר העצ' לפיכך נקרא שקד כי השקידה ענין המהירו'. וההשתדלות וכן אמר כי שוקד אני על דברי לעשותו ואמר לשקוד על דלתותי יום יום. ויונתן תרגם מקל שקד מלך דמתי לאבאשא אנא חזי: ויהי דבר ה' שנית. מה שאמר שנית לפי ששתי המראות היו בענין אחד ואף על פי שהדברים הנראים לו נשתנו אמר כי בענין זה נראה לו פעם שנית ששאלו גם כן מה הוא רואה ופירש לו גם כן המשל תוך המראה לא שבא לספר הפעמים שנראה לו כי לא ספר אלא זאת. וכן ויהי דבר ה' אל יונה שנית לפי שדבר עמו בענין כמוה שתי פעמים לפיכך אמר שנית לא כדברי בעל הדרש שאמר שנית דבר עמו שלישית לא דבר עמו: סיר נפוח. נפוח תואר ופירושו רותח והסיר כשהוא רותח מעלה הבל כמו הנופח באש שמוציא הבל מפיו בעת הנפיחה:
ופניו מפני צפונה. הבד מן הסיר שיצקו ממנו יקרא פנים: מפני צפונה· יהיה לו לומר אל פני צפונה אלא באמרו בשם באר בו שני ענינים כי מפני צפונה מורה כי פני הסיר היו פוני' פני צפונה. ואמר אותו בשם להורות כי המרתיחין אותה היו מארץ צפון והיא בבל שהיא מזרחית צפונית לארץ ישראל. ואדו' אבי ז"ל פי' פניו פני השופתים או הכירה ששופתין עליה הקדרה אמר כי פני השפתים שמכניסי' משם האש תחת הסיר היו לצד צפון מורה שהמבעיר האש תחת הסיר יבא מצפון והסיר היא ירושלם כמו שהמשיל אותה גם כן בנבואות יחזקאל לסיר. ואמר שפות הסיר שפות וכל הענין וגם מבואר הענין· וי"ת סיר נפוח מלך דרתח כדודא אנא חזי וטיקוס משריתיה דמדברין ואתיין מאפי צפונא: תפתח. ענין התרה כמו ויפתח את הגמלים כאלו היתה קשורה עד הנה ועתה תהיה מותרת לבא על ישראל. ועל הדרך הזה תרגם יונתן תשרי בשתא כמו שתרגם אונקלוס ויפתח את הגמלים ואשרי ית גמליא. ואפשר גם כן ענין פתיחה ושני הענינים קרובים: כי הנני קורא. כאלו אני קורא להם שיבאו כלומר אשים בלבם שיבאו: משפחות ממלכות צפונה. המשפחות אמר על העם וממלכו' אמר על המלכי' ראשי הממלכות ועל שמם נקראים ממלכות ואומר זה על מלכי ארץ בבל והמלך הגדול היה נבוכדנצר. ועל הממלכות אמר ובאו ונתנו איש כסאו. ר"ל כשיבואו על ירושלם והם נרגל שראצר רב מג זירות וכל רבי מלך בבל שזכר למטה כאשר נלכדה ירושלם: ודברתי. דבור האל עמהם הוא הביא המלכים עליהם וכן אמר אליהוא כי באחת ידבר אל וגו'. ואמר ובמוסרם יחתום והוא הדבור שידבר עמהם שיביא יסורים עליהם להוכיחם: למעשי ידיהם. ביו"ד. ויש ספרים שכתוב בהם למעשה בהא טעות הוא. ועל פי המסורת הנה ידענו זה: ואתה תאזור מתניך. ללכת בזריזות כמו שאמר באליהו וישנס מתניו וירץ לפני אחאב: פן אחתך. אם לא תירא מהם ותבטח כי אצילך מידם ואם תירא מהם אחתך ואפילך לפניהם על כל הארץ. ואחר כך פי' למלכי יהודה. ואמר תהיה כנגדם כעיר מבצר כל שכן אם יהיו לה חומו' נחשת. ומה שאמר לעמוד ברזל שלא יוכל אדם להטותו ולשברו. וי"ת על כל הארץ לאשקאה כס דלוט על כל יתבי ארעא: ונלחמו אליך. כמו שת"י ויהון דיינין ומגיחין לקבלך למסתר פתגמי נבואתך: להצילך. שלא ימיתוך: הלוך. מקור או צווי וכן זכור את יום השבת תמוך אשורי: באזני ירושל'· ר"ל ובם ירושלם ומדבר כנגד העיר כאלו מדבר כנגד העם: זכרתי לך חסד נעוריך. אף על פי שאני מביא עליך רעה בעבור מעשיך הרעי' לא אעשה אותך כלה וגם אבנים המריעי' לך כי זכרתי לך חסד נעוריך. וענין חסד נעוריך אהבת כלולותיך כמו שת"י דכיר אנא לכון טובו' יומי קד' רחמת אבהתכו' דהימינו במימרי ואזלו בתר תרין שלוחי בתר משה ואהרן במדבר ארבעין שנין בלא זוורין בארעא דלא מזדרעא. ואפשר שהיה דעתו באמרו יומי קדם על האבו' אברהם יצחק ויעקב שהיו אנשי חסד. או אהבת כלולותיך פי' חסד נעוריך והכל ענין אחד על דור המדבר וקורא הימים הקדמוני' ימי נעורי' בדרך השאלה כמו שהנערי' קודמי' לבחורים ולזקנים. ופי' כלולותיך שם מן כלה כי כנסת ישרא' נדמית לכלה ביום מתן תורה והקב"ה נדמה לחתן: קדש ישרא'. כתוב כמו קדש שלא יאכלנו זר· ומה שאמר ראשית תבואתה הוא כפל ענין במלו' שונו' כי התרומה שהיא ראשית התבואה היא קדש וכל זרים אוכליו יש עליהם אשם. כן ישרא' אף על פי שהקב"ה מביא עליהם האויב הוא נענש עליהם כי זוכר להם חסד נעורים שהוא חסד האבות כמו שראינו בסנחריב וכן בנבוכדנצר ולעונש ישראל נחרבה בבל כמו שכתוב: תבואתה. כתוב בהא במקום וי"ו כמו אהלה והדומים לו. וי"ת קדש התרומה וראשית תבואתה העומר שתרגם כן קודשא אנון בית ישראל קדם ה' ועל בזיזיהון כרמעא ארמות עללא דמאן דאכיל מיניה חייב לממת וכשירו חצד עומר ארמותא עד לא מקריבין מניה כהניא בני אהרן קרבנא על גבי מדבחא כל דאכיל מניה מתחייב אף כן כל בזוזיהון דבית ישראל יחובון דין דקטול ובישתא תיתי עליהון אמר ה': ואשמו. האלף בשוא לבדו: כה אמר

מה מצאו אבותיכם בי עול כי רחקו מעלי וילכו אחרי ההבל ויהבלו:
ולא אמרו איה יהוה המעלה אתנו מארץ מצרים המוליך אתנו ב
במדבר בארץ ערבה ושוחה בארץ ציה וצלמות בארץ לא עבר בה
איש ולא ישב אדם שם: ואביא אתכם אל ארץ הכרמל לאכל פריה
וטובה ותבאו ותטמאו את ארצי ונחלתי שמתם לתועבה: הכהנים
לא אמרו איה יהוה ותפשי התורה לא ידעוני והרעים פשעו בי ו
והנביאים נבאו בבעל ואחרי לא יועלו הלכו: לכן עד אריב אתכם
נאם יהוה ואת בני בניכם אריב: כי עברו איי כתיים וראו וקדר שלחו
והתבוננו מאד וראו הן היתה כזאת: ההימיר גוי אלהים והמה לא
אלהים ועמי המיר כבודו בלוא יועיל: שמו שמים על זאת ושערו
חרבו מאד נאם יהוה: כי שתים רעות עשה עמי אתי עזבו
מקור מים חיים לחצב להם בארות בארות נשברים אשר לא יכלו
המים: העבד ישראל אם יליד בית הוא מדוע היה לבז:
עליו ישאגו כפירים נתנו קולם וישיתו ארצו לשמה עריו
נצתה מבלי ישב: גם בני נף ותחפנס ירעוך קדקד: נצתו תחפנחס

מה אשכחו אבהתכון במימרי שקר ארי אתרחקו מדחלתי וטעו בתר
טעותא והוו ללמא: ולא אמרו נדחל מן קדם יי דאסיק יתנא מארעא
דמצרים ודבר יתנא במדברא בארעא מישר וחרוב בארעא צדיא
וטולי מותא בארעא דלא עדא בה אנש ולא אתותב אנשא תמן:
ואעלית יתכון לארעא דישראל דהות מנצבא כברמלא למיכל אבה
וטובה ועלתון וסאיבתון ית ארעא בית שכינתי ואחסנתי שויתון
לפולחן טעותא: כהניא לא אמרו נדחל מן קדם יי ומלפי אוריתא
לא אלפו למידע דחלתי ומלכיא מרדו במימרי ונביי שקרא מתנבן
בשום טעותא ובתר דלא יהנון להון אזלו: בכן אנא עתיד לאתפרע
מנכון אמר יי ועם בני בניכון דאם יעברון כעובדיכון אנא עתיד
לאתפרעא: ארי עברו לנגוות כיתאי וחזו ולמדינת ערבאי שלחו
ואסתכלו לחדא וחזו עממיא דגלן מכרך לכרך וממדינה למדינה
נטלין ית טעותהון ומובילין להון עמהון ובאתר דאינון שרן פרסין
ית משכניהון ומקימין ית טעותהון וסגדין להון אידא היא אומא
ולישן דעבדת כעותכון בית ישראל: הא עממיא לא שבקו פולחן
טעותא ואינון טעון דלית בהון צרוך ועמי שבקו פולחני די ברדיליה
אנא מייתי עליהון טובא ואזלו בתר דלא יהנון להון: אתאבלו שמיא
על כדין על ארעא דישראל דעתידא למחרב ועל בית מקדשא דעתיד לאצדאה ועל דעובדין בישין עבדו עימי לחדא אמר יי: ארי תרתין בישן עבדו עמי
פולחני שבקו די ברדיליה אנא מייתי עליהון טובא כמבוע דמיין דלא פסיק וטעו בתר טעוות דאינון להון כגובין תבירין דלא יכלין לקיימא מוא: הכעבדא הוה
ישראל אם יליד ביתא הוא מא דין אתמסר לבזוזין: עלוהי יכלין מלכין ירימון קלהון וישוון ארעיה לצדו קירוהי יצדיין מבלי יתיב: אף בני מפיס ותחפנחס
יקטלון גברך ויבזון נכסך: הלא

כה אמר· מה מצאו אבותיכם. הדורות הראשונים שהכעיסו לארץ שעברו עד: איה ה'. לא נתנו על דעתם לאמר איך נעבוד אלהים אחרים ואיה ה' המעלה
אותנו כלומר איה השלכנו אותו אחרי גוינו ולא פנינו אליו: ערבה ושוחה. כתרגומו מישר וחרוב: ולא ישב אדם שם. שלא תאמר כבר בימים ההם נתישבו
המקומות ההם ואחר כך חרבו ושבו מדבר זה לא היה כי אין המקומות ההם ראוים לישוב כי אינם מקום זרע· ומה שדרשו רבו' ז"ל בזה ידוע. ופי' אדם אדם
הראשון. ואמר מאחר שלא עבר שהיכן ישב אלא כל ארץ שגזר עליה אדם הראשון לישוב נתישבה ושלא גזר עליה אדם הראשון לישוב לא נתישבה: אל ארץ
הכרמל· מה שסמך אותה אל הכרמל לפי שהארץ הנעבדת בשדות ובכרמים ואילנות טובים נקרא כרמל. ולפי שארץ ישר' היתה כן כמו שכתוב עליה ארץ חטה
ושעורה וגפן ותאנה ורמון וגו' קראה ארץ הכרמל: ות"י לארעא דישר' דהות מנצבת ככרמלא: לתועבה· כתרגו' לפלחן טעותא שהם תועבת ה'· ומה שאמ' ארבה
נחלתי· רוצה לומ' הארץ הראויה לי לשרות בה שכינתי כי היא נבחר' מכל הארצו' לטעם ידוע אצל המשכילים: הכהנים· איה ה'. פירשנוהו והכהנים שהם לפני
ה' כל היום ומקריבים קרבנות לפניו היה להם לומר לעם העובדי' לבעל איה ה' שתעבדו לזולתו: ותופשי התורה· הם החכמים לומדי התורה לא ידעוני שלא
למדו התורה לשמה לקיים מה שכתוב בה אלא לומדים בפה ולא בלב זהו לא ידעוני· כי המחשבה הטובה והמעשים הטובים הוא דעתה לא הלמוד לבד. ות"י
ומלפי אוריתא לא אליפו למדע דחלתי: והרועים· הם המלכים שהם רועי העם כמו שהרועים רועים הצאן. וכת"י ומלכיא מרדו במימרי: והנביאים. הם נביאי
השקר: לכן עוד אריב אתכם· אדבר אתכם עוד דברי ריב ותוכחה. ואמ' כמו שאמרתי על אבותיכם כן אני צריך לומר לכם כי גם אתם רעים כמותם. וכן
אהיה צריך להריב עם בני בניכם כי גם הם ירעו ככם· וזה על הדרך שאמר משה רבינו כי ידעתי כי השחת תשחיתון· וסרתם מן הדרך. ודברי תוכחה
אלה האחרונים כי עברו איי כתיים וראו· וכל הענין. ות"י בכן אנא עתיד לאתפרעא מנכו' אמר ה' ומן בני בניכון אם יעברון כעובדיכון אנא עתיד לאתפרעא:
כי עברו איי כתיים· מלא בשתי יודין· פירשו רז"ל כי לפיכך זכר אלו האומות כי הקדרים עובדים לאש והכתים עובדים למים ואעפ"י שיודעים עובדי האש כי המי'
מכבי' האש ואעפ"י כן אינם ממירים אלהותם. ות"י כן ארי עברו לנגוות כתיא וחזו למדינת ערבאי שלחו ואסתכלו לחדא וחזו עממיא ארי גלו מכרך לכרך וממדינה
למדינה נטלין ית משכניהון ומשכנין יתהון מקימין ית טעותהון וסגדין להון ארכא היא דאתיהבא לכל אלין אומיא ולישן דעבדו כותהון בית ישר': והארך הוא
על זה הפסוק: הן היתה כזאת. בדרך שאלה לא שיהיה הן בדרך אם כמו שכתב רבינו יונה אבל הן כמשמעו לקיים הדבר בחבריו ויבא ענין השאלה בלא הא
השאלה ובלא אם כמו אתה זה בני והדומה לו: ההימיר· כן כתוב ביוד בין ההא והמם וכתב כן להביא במלה שני ענינים ענין החלפה כמו ואם המר ימיר
מכחי העין. והענין השני מן ובכבודם תתימרו מכחי הפא והוא ענין גדולה· ר"ל אם החליף גוי אלהיו ואם הגדיל אלוה גוי אחר ואעפ"י שהמה לא אלהים לא זה
ולא זה כל אחד דבוק בשלו: שומו· כלומר ראוי העולם שיהיה חרב על זאת הרעה· שומו ענין שממה: שערו. ענין סערה: חרבו. ענין חרבן· והחית נקראת
בקמץ חטף והוא בווי מן הקל· והמסורת עליו לית חטף. וכתב רבי יונה כי יש אנשים שהיו קוראים אותו חרבו כמו חרבו פני האדמה והיו מפרשין אותו בווי
אבל מן הדבוק כמו פרקו נזמי הזהב. והשיב הוא עליהם מפני המסרה· ועוד המסרה על חרבו פני האדמה שנים ובפסוק· ות"י הפסוק כן אתאבלו שמיא על
כדין על ארעא דישראל דעתידא למחרב ועל בית מקדשא דעתידא לאצטדאה ועל דעובדין בישין עבדין עמי לחדא אמר ה': כי שתים. המשיל הטוב המשפיע
לישר' בעודם מחזיקי' בתורתו למקור מים חיי' שנובע מים בלא הפסק· כן הייתי לה' אני ועזבוני לעבוד אלוהות שהם כמו בארות: בארות הם חריצי' עשוי' בבנין
לאסוף לתוכם מי המטר ואם הם נשברי' יצאו המי' מהם כמו שיכנסו בהם והנה תוחלת הבוטחי' בהם נכזבה· והנה טוב האל למיחלי' לו הוא כמשל למקור מים
חיי' לשני פני' לטובה אחד שלא יבאו לו המי' ממקום אחר אלא ממקומו הם נובעי': ועוד שאין להם הפסק כן טוב האל למיחלי' לו כי הטוב יבא להם מאתו והוא לא
יקבלנו מאחר וטובו גם כן אין לו הפסק. וכן המשיל הטוב שמיחלי' ישר' מהאלוהות ומהאומות העובדי' אותם והיו בוטחי' במלך אשור ובמלך מצרי' שהיו בוטחים
בו שיעזרום מהאויבי' הברי' אותם כמו הבארות הנשברי' כי אפילו יהיו שלמי' יש להם הפסק כשיכלו המי' המכונסי' כי ממקום אחר יבאו להם המים המכונסים לא
מעצמם כן הכח שהיה לעוזריהם היה בא להם מאחר כי המלך לא יעשה דבר אלא בעזר צבאותיו גם כן אם לא בעזר אלהי' כמו שנ' אין המלך נושע ברוב חיל
ואם הם בוטחים שאלהיהם יעזר' הנה הם כמו בארות נשברים שלא יכילו המים כי אפילו ישים אדם בהם מים יצאו בעד השברים ולא ימצא בהם מים כן הם
שבוטחי' באלהי' אחרי' אפילו יהיו עם רב אפילו יהיו להם כלי זיין הרי הם כאלו אינם וינצחום אויביהם אפילו יהיו מדוקרים· וכן רבנם ותרוסם יהיו למארה כמו
שאמר פנה אל הרבה והנה מעט. ואמר והבאתם הבית ונפחתי בו: יכילו· יחזיקו כמו אלפים בת יכיל: העבד· ההא פתוחה כי היא לתמיה כלומר אם עבד
הוא או יליד בית וגם הוא עבד שנולד מן השפחה שים לו לאדם בביתו והלא נקרא בני בכורי בנים אתם לה' אלהיכם ומנהג האב לרחם על הבן ואיך נטשו האל
שיבזו אותו אויביו· וכי עבד הוא שאין משגיח האדון כל כך עליו כמו שמשגיח האב על הבן· ומדוע עליו ישאגו כפירים ונתנו קולם עליו הבהילוהו בקולם
ובזזוהו בידם ומדוע היה זה· והכפירי' הם מלכי האומות נדמו לכפירי אריות. והשאלה הזאת כאלו ישר' שואלי' מדוע היה להם זה והנביא משיבם הלא זאת תעשה
לך עזבך את ה' אלהיך: נצתה. חרבו ושממו· וכת"י כריין ופרשו יצת וכתיב בהא וקרי בוי"ו כמו ידיכו לא שפכה והדומי' לו· או יהיה נצתו ענין הדלקה והבערה
כמו ותצת בסבכי היער והוא על דרך עריכם שרפות אש· ואחז"ל פירש נצתו נמחו כי המקום החרב יעלה במחים: גם בני נף. אמר הנביא והשיב להם כתוכם
דבריהם. כן הוא כמו שאתם אומרים· ועוד כי אפילו בני נף ותחפנחס שאת בוטחת בהם והולכת למצרים לבקש עזר ממצרים גם הם ירעוך קדקד ומה יעשה
לך כל זה עזבך את ה': ירעוך· ישברוך. כמו רעה עקרה ורעו את דליותיו ורעו את ארץ אשור· ומה שאמר קדקד כי מכת הקדקד מכה רבה מוחבת הראש
באמצע כי הוא חובה הראש וטרף זרוע אף קדקד· ות' ירעוך קדקד יקטלו' גברך ויבזו נכסך: ותחפנס· כתיב וקרי ותחפנחס והיא עיר בארץ מצרים תקרא
בזה וכזה כי קרובים הם:

הלא זאת

הלא זאת תעשה לך עזבך את יהוה אלהיך בעת מולכך בדרך ׃
ועתה מה לך לדרך מצרים לשתות מי שחור ומה לך לדרך אשור
לשתות מי נהר ׃ תיסרך רעתך ומשבותיך תוכחך ודעי וראי כי
רע ומר עזבך את יהוה אלהיך ולא פחדתי אליך נאם אדני יהוה
צבאות ׃ כי מעולם שברתי עלך נתקתי מוסרותיך ותאמרי
לא אעבור כי על כל גבעה גבהה ותחת כל עץ רענן את צעה
זנה ׃ ואנכי נטעתיך שורק כלה זרע אמת ואיך נהפכת לי
סורי הגפן נכריה ׃ כי אם תכבסי בנתר ותרבי לך ברית
נכתם עונך לפני נאם אדני יהוה ׃ איך תאמרי לא נטמאתי
אחרי הבעלים לא הלכתי ראי דרכך בגיא דעי מה עשית בכרה קלה ואחרי
משרכת דרכיה ׃ פרה למד מדבר באות נפשו שאפה רוח נפשה
תאנתה מי ישיבנה כל מבקשיה לא ייעפו בחדשה ימצאונה ׃

הלא דא פורענותא תתעביד מינך על דשבקתא ית פולחנא דיי
אלהך ואתחזיך אורח דתקנא ולא הליכת בה ׃ וכען מה לכון לאתחברא
לפרעה מלכא דמצרים למרמי דכוריכון בנהרא ומה לכון למגזר קים
עם אתוראה לאגלאה יתכון להלא מעיבר פרת ׃ איתיתי עלך יסורין
ולא מנעת מבישתיך ועל דלא תבת לאורייתא פורענותא תתעביד
מינך ודעי וחזאי ארי בישתא ומרירא איתי עלך ירושלם ועל דשבקת
ית פולחנא דיי אלהך ולא שוית דחלתי לקבל עינך אמר יי אלהים
צבאות ׃ ארי מעלמא תברית ניר עממיא מצואריכון פסקית חנקכון
ואמרתון לא נוסיף עוד למעבר על מימרך ארי על כל רמא מנטלא
ותחות כל אילן עבוף את פלחא לטעותא ׃ ואנא קיימתכון קדמי
במצב גפן בחירא כולכון עבדי קשוט ואיכדין אשתניתון קדמי ב
בעובדיכון מקלקלא סטיתון מבתר פולחני דהויתון כגפן דלית ביה
הנאה ׃ ארי אם תדמן לאתנקאה אתחוביך כמא דמנקן בנתרא
ומחוורין בבוריתא הא כרושם כיתמא דלא דכי כן סגיאו חובך קדמי
אמר יי אלהים ׃ איכדין תמרין לא אסתאבית ובתר טעות עממיא לא הליכית זקופי עינך על אורחתיך וחזא כד הוית יתבא בחילתא לקביל בית פעור ודעי מה
עבדת הוית דמיא לינקא קלילא דמקלקלא אורחתהא ׃ כערדא דמדורה מדברא מהלכא ברעות נפשה שתיא רוחא כירורא כן כנשתא דישראל מרידה וטעת
מן אורייתא ולא צביאת למתב נבייא אמר לה כל בעהא דאורייתי לא ישתלהון בזמנה ישכחונה ׃ מנעי

הלא זאת תעשה לך · אמר תעשה בלשון נקבה על עזבך שהוא מקור לפי שהמקור הוא כדמות השם ויבא לשון זכר ולשון נקבה · ואמר בלשון זכר כי רע ומר עזבך את ה' אלהיך וכשאמר הלא זאת תעשה לך עזבך כאלו אמר עזיבתך כי הוא דמות השם וכן בא בלשון נקבה. כמו הנקלה בעיניכם התחתן במלך: בעת מוליכך בדרך · הוא היה מוליך אותך בדרך ישרה ואת נטית מעליה ועזבת את ה' ללכת אחרי אלהים אחרים · ואמ' בדרך בידיעה כלומר הדרך הידועה שהלכו בה אבותיך הראשונים: ועתה מה לך · למה תלכי לבקש עזר ממצרים ומאשור ועזרך במקומך אם תרצי ללכת דרך ישרה לא היית צריכה לטרוח דרכי' רחוקי' כאלו התאוית לשתות מי שיחור או מי נהר מלך אשור · ות"י וכען מה לכון לאתחברא לפרעה מלכא דמצרי' דמרמי דכוריכון בנהרא ומה לכון למגזר קי' עם אתוראה לאגלאה יתכון להלא מעבר פרת: תיסרך · אמר שנסית כמה פעמים כי בעשותך רעה יבא לך רע ובעבור משובותיך שאת מורדת בי ימשול בך האויב · הם עצמם רעתך ומשובותיך יהיו לך מוסר ותוכחה ליסרך שלא תשובי עוד בדרך הרעה שהרי נסית כי יבא לך רעה בעבורה · ודעי וראי כי רע ומר עזבך את ה' אלהיך: פחדתי · שם בשקל פחדה אהבה אחוה · אמר יראתי ופחדתי לא היתה אליך ולא פחדת שאביא עליך רע בעונם מעשיך הרעים: כי מעולם. מזמן קדמון שברתי עול מצרים מעליכם וכן בכל דור ודור נתקתי מוסרות הגוים מעליך וכשהייתי מציל אותך היית אומרת לא אעבור עוד עבודה זרה לא עשית כן אלא בטוח לך עברת על מצותי ושבת לעבוד עבודה זרה כמו שאתה עושה עתה כי על כל גבעה גבוהה וגו': צועה זונה · דמה אותה בעבודתה אלהים אחרים כמו הזונה שתדבק מעט זמן בזונה אחד ואחר כך תחשוק זונה אחר ותלך אחריו · ובזה המשל הם רוב דברי יחזקאל כן את עובדת עבודה זרה פלו' זמן אחד ואחר כך עבודה זרה פלו' · ואת הולכת מגבעה אל גבעה ומעץ רענן אל עץ רענן לעבוד עבוד' זרה: צועה. הולכת ונוסעת ממקום למקום. וכן מהר צועה להפתח · וכן צועה ברב כחו אך הוא פועל יוצא: ואנכי · שורק · הוא הגפן המשובח ממיני הגפן ואומ' כי בענביו לא ימצא חרצן. ואמר זה על אברהם אמר איך היה זה ואיך יצאת כמו גפן נכריה כי מטעתך היה גפן נבחר וזרע אמת והיה ראוי שיצא ממנו גם כן פרי טוב והבנים שיטעו ממנו והיו טובי' ואיך נהפכת לי סורי הגפן נכריה · והוא הגפן הרע והוא נכר למטע שהיה שורק ונטע אמת הוא לי כמו נכרי וזר כאלו לא יצא ממנו · וסורי הגפן הם הבדי' הרעי' שמסירין אותם מן הגפן שאין בהם צורך · אמר נהפכת לי כמו סורי הגפן או כמו גפן נכריה שפירותיה באושים לא ענבים והגפן תמצא בלשון זכר ובלשון נקבה · בלשון זכר גפן בוקק. וימצא גפן ולקט ממנו. ובלשון נקבה והיא כפורחת לגפן אחת והגפן האדרת הגפן נכריה: כי אם תכבסי · כמו שמכבסין הבגד בנתר ובבורית להעביר ממנו הכתם כן אם תכבסי עצמך ותנקי כלומר שתשובי בתשובה אף על פי כן אעניש על עונך כל כך הוא רב ועצום · והנה כתוב כבסי מרעה לבך ירושלם למען תושעי התשובה לזאת השאלה · כי על כל פנים אם עמו ישר' שאותו הדור תשובה היו נושעים מהאויב ולא היה מגלה אותם אבל היו מקבלי' עונם עונש הרב באחרים · כי יש עון שאינו מכופר בתשובה לבדה אלא עם היסורין שממרקין העון אחר התשובה. ורז"ל הקשו אלו הפסוקי' ותרצו זה וזה אחר גזר דין אלא כאן בגזר דין שיש עמו שבועה כאן בגזר דין שאין עמו שבועה כי גזר דין שיש עמו שבועה אינו נקרע כמו שנאמר לכן נשבעתי לבית עלי אם יתכפר עון בית עלי בזבח ובמנחה עד עולם: ונתר · יש מפרשים הוא שקורין לו בלעז אלומי · ויש מפרשים שהוא העפר שרוחצין בו הראש ובו מנקין כל דבר. ובורית. יש מפרשים שהוא עשב שמכבסין בו · ויש מפרש' שהוא שקורין לו בלעז סבון". איך תאמרי. רוצה לומר כל כך עונך מגולה שאם רצית להכחישו לאמר לא נטמאתי ואחרי הבעלי' לא הלכתי לא תוכלי לכחש : ראי דרכך בגיא · הלא כל הגבעות היתה עובדת איך אמר בגיא · אלא ר"ל ראי דרכך שהוא דרוך בגיא לעלות אל הגבעה. וזכר הגיא בעבור כי הגבעה כמו ההר היא אבן ולא יכיר בה אויב הדרך כמו בגיא לפיכך תוכלי לראות הדרך שיש לך בגיא שלא היה לך דרך בה אלא לעלות אל הגבעה לעלות עולות ואת תמודה ללכת שם עד שהדרך נעשה מסלה נכרת לכל שרואין בה בני אדם ואין באותו הגיא דרך כי לגבעה הסמוכה לו דעי מה עשית מעבודת הבעל בגבעה . ולמה שפירש בו יונתן הוא פי' נכון שתרגם כן ראי דרכך · זקפי עיניך וגו'. ולפי דרך יונתן נפרש הפסוק כן איך תוכלי לומר אחרי הבעלים לא הלכתי ראי דרכך שהוא כמו שהיה בגיא מול בית פעור שהלכת אחרי בית פעור כן את הולכת עתה אחרי הבעלים ואיך תוכלי לכחש : דעי מה עשית · בגיא מול בית פעור והנה גם כן בדרכך הנה את כבכרה קלה משרכת דרכיה פעם תרוץ הנה ופעם תרוץ הנה כן את פעם את עובדת עז' פלוני' ופע' ע"ז פלונית · ות"י הוית דמיא כינקתא קלילא דמקלקלא בארחה: ובכרה. היא הגמלה הנערה עולת ימים והיא רצה יותר מהזכר : משרכת · מענין שרוך הנעל שקושרין אותו סביב הנעל כמה פעמים : פרה · בהא כמו באלף פרא אדם הן פראים במדבר והוא חמור הבר. אמר והנה את כמו הפרא שהוא למוד מדבר שהוא רגיל במדבר והוא ארץ מישור לרוץ בו מאד · וזכר הפרא בפסוק זכר ונקבה כי פרא הוא לשון כלל לזכר ולנקבה כמו חמור ושור ויהי לי שור וחמור.ואפשר שהנקבה רצה יותר לפיכך זכר לשון נקבה ואמר באות נפשה. אבל אחר שהוא כתוב נפשו לשון זכר כאמר המשל הזה על זה · והקרי נפשה כמו שהוא רוב הפסוק בלשון נקבה · ואמר באות נפשה שאפה רוח · כי היא רצה למקום שתאוה לא יכול אדם להשיבה מתקו' תאותה . וענין שאפה רוח כמו שאפו רוח כתנים והיא ההרחה ומשיכת האויר אל האף . והשאיפה היא במרוצה כמו שכתב החכ' הגדול רבי שלמה בן גבירו"ל כי רמז חום הריח באמרו כי לא לקלי' המרוץ מפני שהמרוץ יהיה בשאיפת האויר מחוץ לרחף או לנוכף על החימומ' הטבעי אשר בתוך גוף האדם והשאיפה תהיה בחוש האף . ולולי האף לא היתה הנשימה שהיא מביאה לידי התנופה. ויונתן תרגם שאפה רוח שתיא רוח מדורה. הוסיף בו כתנים כמו שנאמר שאפו רוח כתנים : תאנתה · מן אנה לידו שהוא גרם הדבר וסבובו כלומר כאשר תאנה עצמה ללכת למקום תאותה מי יוכל להשיבה : כל מבקשיה לא ייעפו · כי בחנם ירוצו אחריה כי לא יוכלו להשיגה : בחדשה ימצאונה . יש מפרשים החדש שתשלם הריונה אז היא מלאה וכבדה ולא יוכלו להשיגה ולמצאה כן כנסת ישר' והמבקשים אותה הם הנביאים המוכיחים אותה לשוב אל ה' ולא יועילו. אמר כי בחדש שיכבד עליה פשעה נפלה והוא חדש אב שנפל הבית והוחרב אז ימצאוה ותודה על פשעה כי לא שמעה אל הנביאים כשתראה בחורבנה · ויש מפרשים בחדשה בחדושה כלומר בכל עת ימצאוה כאלו עתה תחל לרוץ והיא חדשה במרוצה . ויונתן תרגם בזמנה ישכחונה : ומנעי

מנעי רגלך מיחף וגורנך מצמאה ותאמרי נואש לוא כי אהבתי זרים
ואחריהם אלך : כבשת גנב כי ימצא כן הובישו בית ישראל המה
מלכיהם שריהם וכהניהם ונביאיהם : אמרים לעץ אבי אתה
ולאבן את ילדתני כי פנו אלי ערף ולא פנים ובעת רעתם יאמרו ילדתנו
קומה והושיענו : ואיה אלהיך אשר עשית לך יקומו אם יושיעוך
בעת רעתך כי מספר עריך היו אלהיך יהודה : על
למה תריבו אלי כלכם פשעתם בי נאם יהוה : לשוא הכיתי את
בניכם מוסר לא לקחו אכלה חרבכם נביאיכם כאריה משחית :
הדור אתם ראו דבר יהוה המדבר הייתי לישראל אם ארץ מאפליה מאפליה
מדוע אמרו עמי רדנו לוא נבוא עוד אליך : התשכח בתולה עדיה
כלה קשריה ועמי שכחוני ימים אין מספר : מה תיטבי דרכך לבקש שכחני
אהבה לכן גם את הרעות למדתי את דרכיך : גם בכנפיך נמצאו תטבי
דם נפשות אביונים נקיים לא במחתרת מצאתים כי על כל אלה : למדת
ותאמרי כי נקיתי אך שב אפו ממני הנני נשפט אותך על אמרך לא
חטאתי : מה תזלי מאד לשנות את דרכך גם ממצרים תבשי בושי

מנעי רגליך מלאתחברא לעממיא ופומיך מלמפלח לטעותא ואמרת תבית מבתר פולחנך לא ארי רחמית לאתחברא לעממיא ובתר פולחן טעותהון איהך : כבהתת גנב דמתחשיב מהימן ומשתכח גניב כן בהיתו בית ישר׳ אינון מלכיהון ורברבנהון כהניהון ונביאיהון דשקרא : אמרין לצלם אעא אבונא את ולמה דמתעביד מן אבנא אמרין ליה את בריתנא ארי אחזרו בפולחני קדל ולא שויאו דחלתי לקביל אפיהון ובעידן דבישתא אתיא עליהון כפרין בטעותהון ומודן קדמי ואמרין רחים עלנא ופרוקנא : ואן דחלתכון דעבדתון לכון יקומון אם יכלין למפרקכון בעידן בישתכון ארי מנין קרויכון הואה דחלתכון דבית יהודה : למא אתון מרמן למרן לקביל פתגמי כולכון מרידתון במימרי אמר יוי : למגן אלקיתי ית בניכון אולפן לא קבילו קטילת חרבכון נביאיכון כאריא דמחבל : דרא אתון קבילו פתגמא דיוי הא כמדבר צדי דלית ביה נ׳ באה הוה מימרי לישראל אם כארעא חרבא מא דין אמרו עמי אטלטלנא לא נתוב עוד לפולחנך : האיפשר דתתנשי בתולתא תיקונה וכלתא קשוטהא ועמי שבקו פולחני יומין דלית מנין : מה את משפרא כאורחתיך למעבד רחימו בכן אף ית בישן אליפת מן אורחתיך : אף בסתרא אשתכחת דאשדת דם זכאי דם נפשן דמסכינין זכאין לא כמא דמשכחין במחתרתא אילהין על כל אילין עברת : ואמרת ארי זכיתי ברם תב רוגזיה מיני הא אנא עביד עמך פורענות דיני על דאמרת לא חטיתי מא את מסתכלא לחדא לקלקלא ית אורחתיך אף ממצרי תבהתין

מנעי · כשהנביאים אומרים לך מנעי רגלך מיחף שלא תלך יחף וגרונך מנעי גם כן מצמאה כלומר שלא תלכי בדרכים רחוקים להעזר מן האומות ובדרכים יקרה לאדם צמא והלך יחף כי יבלו מנעליו בדרכים . וכן לא ימצא בכל מקום מים ואם תרבי לא תצטרכי לזה כי במקומך יהיה לך עזר מהא׳ אם תלכי אחריו ואת אמרת להם נואש כלומ׳ כואב לבי מלכת אחרי ה׳ לא אלך עוד אחריו אלא אחרי זרים שלבי רואה שהם מצליחי׳ ואהבתי אותם ואחריהם אלך . ויונתן תרגם מנעי רגלך מלאתחברא לעממיא ופומך מלמפלח לטעות עממיא ואמרת תבית מבתר פולחנך לא ארי רחימית לאתחברא לעממיא ובתר פלחן טעותהון איהך : יחף . שם כי אלו היה תאר היה אומר יחפה כי רגל היא בלשון נקבה . או יהיה זכר ונקבה כמו יד והנה יד שלוחה אלי והנה בו מגלת ספר : צמאה · שם במשקל שמלה : וגרונך · וגרונך כתיב והענין אחד אולי הם שני משקלים : כבשת גנב · פירו׳ הנכון כתרגומו כבהתת גנבר דמתחשב כאמן ואשתכח גנב . כי הגנב המפורסם אין לו בשת : כן הובישו · פירוש היה להם להוביש כי הם לא היה להם בשת כי אלו היה להם בשת היו שבים מדרכיהם הרעים אלא היה להם להוביש ממעשים הרעים כי הם היו עם אשר בחר ה׳ בהם ובאבותיהם והם תעו אחרי אלהים אחרים הנה הם במשל כאדם שהיה מוחזק בנאמן ונמצא בגנבה שיתביים מהמעשה אשר קרהו · באמת כן ישר׳ היו מוחזקים בעם ה׳ עושים מצותיו ודבקים בו · ושבו לעבוד אלהים אחרים היה להם להוביש כי יצאו מחזקתם: שריהם · באלף ויו כמו בויו כויו שמש ירח ראובן שמעון והדומים להם : וכהניהם . כהני הבעל : נביאיהם · נביאי השקר : אומרים לעץ . ולאבן · לצלמי העץ והאבן אבי אתה בדולי אתה : ילדתנו . כמו יצרתנו וכן בטרם הרי׳ יולדו : כי פנו אלי עורף · רוצה לומר כל עבודתם אינה אלא לעבודה זרה אינם פוני׳ לעבודתי כלל ופנותם אלי אין אלא בעורף והיא כפירה בי · וכן נזכר כפירה בעורף · הפכה עורף מעבודתי · ובעת צרתם כשתבא אליהם הרעה ורואים כי אין אלהיהם מושיעים אותם יאמרו אלי קומה והושיענו כמו שאמר צדקיהו דרוש נא בעדינו את ה׳ כי נבוכדנצר מלך בבל נלחם עלינו : ואיה . כי מספר עריך . ואם תאמר אין לי אלהים מספר עריך היו אלהיך כי בכל עיר יש לך אלוה : למה תריבו · ענין מריבה ותלונה · אמר כשיבא האויב עליכם אתם מריבים אלי ואומרים למה עזבנו ה׳ ויתננו ביד אויבינו ולמה זה אתם מריבים אלי והלא כלכם פשעתם בי · ופי׳ כלכם גדוליכם וקטניכם . לשוא · אמר בניכם לפי שאמר כלכם אמר אתם מריבים אלי . ואם תאמ׳ למה אני מכה אתכם ביד האויבים אתם פשעתם בי . ואם תאמרו למה אני מכה בניכם לפי שהם למדים מקטנות׳ לרב׳ שוא ואם מיסרים אותם נביאי ה׳ מוסר לא לקחו אם כן למה תריבו אלי · ויונתן תרגם לשוא למגן . כלומר בחנם הכיתי אותם כי מוסר לא לקחו · ורז״ל פירשו לשוא על עסקי שוא שאמרו בעון נדרים בנים מתים שנאמר לשוא הכיתי את בניכם מוסר לא לקחו: אכלה חרבכם נביאיכם · יש מפרשים כי אמר זה על זכריה ועל אוריה הנביאים שהרגום · ואין זה הפי׳ נכון · כי לא היה אומר נביאיכם כי לא היו נביאיהם אלא נביאי השקר · כמו שאמר כהניהם ונביאיהם . אלא הנכון כמו שפי׳ אא״ז · אמר נביאיכם שהם נביאי השקר אתם הרגתם אותם כשמעכם דבר ה׳ ונבואתם גרמה לכם אבוד הנפשות · לפיכך אמר כאריה משחית שמשחית הבשר וקורעו קרעים בטרפו כן אתם השחתם אותם בנפשותם ובגופותם : הדור · ההא׳ הא׳ הקריאה כהא הקהל חקה אחת לכם : ראו דבר ה׳ · הבינו מה שהוא אומ׳ לכם כי יש ראיה בלב . כמו ולבי ראה הרבה . ראה דבריך טובים . והדומים להם · ובדבר׳ כי בנבכת המן הראה להם . לפיכך אמר להם ראו ולא אמר שמעו : המדבר הייתי · אם הייתי להם כמו המדב׳ או ארץ מאפליה שלא ימצא בהם האדם צרכו אלא כל צרכם וספוקם מצאו בי כל זמן שהלכו אחרי אם כן מדוע אמרו עמי רדנו . כלומר יש לנו ממשלה מלכים ושרים לא נבא עוד אליך : רדנו . מענין רד עם אל שהוא ענין ממשלה : מאפליה . מלה אחת בשוא׳ הלמד׳ ונקודתה מחלוקת בין הספרים יש ספרים שנקו׳ מאפליה המם׳ בפתח והאלף בשוא׳ · ויש ספרים שנקו׳ בהם מאפליה המם בשוא׳ והאלף בפתח והפא׳ דגושה . ופירוש ארץ אפל ולהגדיל האפל׳ סמך אותו למלת יה׳ . וכן שלהבת יה׳ . כהררי אל · עיר גדולה לאלהים · ותהי לחרדת אלהים · נפתולי אלהים . ויונתן תרגם מאפליה חרובה · כי היא כמו ארץ אופל שלא ימצא בה דבר · ותרגם רדנו אטלטלנו · וכן תרגם עניים מרודים מטלטלין : התשכח בתולה עדיה . בתולה כלה רוצה לומר · וכפל הענין כמש׳ · כי אין בעדיים וקשורין כא׳ בתולה : וכן אין בתולה בעדי׳ ובקשורין כא׳ כלה . וישר׳ נמשלו לכלה ביום מעמד הר סיני ואיך שכחו אותי היום והלכו אחרי אלהים אחרים זה כמה ימים ושנים · ובאמרו אין מספר הוא להפלגה : מה תיטיבי · תתקני דרכך לבקש אהבה · כלומר אהבת האומות . כמו שאמר מה לך לדרך מצרים ומה לך לדרך אשור · ונמצא לשון הטבה ברעה . כי רוצה לומר תקון הדבר או חזוקו · כמו ההיטב חרה לך . כי יטיב את אבי הרעה עליך ככל הרע להטיב גם את הרעות · כלומר האמנת הרעות למדת את דרכיך כלומר שהרעות מהם וגם למדו מרעותיך · וכתיב למדתי והוא מאת׳ האל רוצה לומר למדתי אותך בדרכיך שהן רעות ויבא לך בעבורן רע כאלו למדתי אותן מדרכיך שיוסרו עליך והקרי למדת כמו שפירשנו : גם בכנפיך . בכנפי בגדך · על דרך ויז נצחם על בגדי וכל מלבושי אגאלתי · ויונתן תרגם אף בסתרא אשתכחת דאשדיאת דם זכאי תרגם בכנפיך סתרא · כמו ולא יגלה כנף אביו שמפרשי׳ אותו סתר אביו והיא אשתו · ומה שאמר נמצאו ואמר דם כאלו אמר דמי׳ . שהרי אמר נפשות לא במחתרת . שנאמר אם במחתרת ימצא הגנב והכה ומת אין לו דמים ואת לא מצאת אותם במחתרת למה הרגת אותם והם נקיים: מצאתים . מצאת אותם כי כן תחבר הנקב׳ המצאת עם הכנוי בחירק התי״ו : כי על כל אלה . טעמו דבק עם הפסוק הבא אחריו : ותאמרי . אמר כי על כל אלה אני מוכיחך על שאת הולכת אחרי העמי׳ ועובדת אלהיהן ושופכת גם כן דם נקי ואת אומרת כי נקית ממעשים רעים ושב אף האל ממני ולא ירע לי עוד · ובזה עונך כפול כמה שאמר החכם כפירת העון שתי עונות . ובזה אני נשפט אותך ומעניש בזה על אמרך לא חטאתי : מה תזלי · פרשו אז״ל והוא ענין הלוך כתרגומו · אמר מה תלכי הנה והנה לבקש עזר ותשנה את דרכך פעם לאשור פעם למצרים · ומה שאמר מאד כמו שאמר מה תיטיבי דרכך כמו שפירשנו :

כאשר בושת

כאשר בשת מאשור: גם מאת זה תצאי וידיך על ראשך כי מאס
ג יהוה במבטחיך ולא תצליחי להם: לאמר הן ישלח איש את אשתו
והלכה מאתו והיתה לאיש אחר הישוב אליה עוד הלוא חנוף תחנף
הארץ ההיא ואת זנית רעים רבים ושוב אלי נאם יהוה: שאי עיניך
שכבת על שפים וראי איפה לא שגלת על דרכים ישבת להם כערבי במדבר
ותחניפי ארץ בזנותיך וברעתך: וימנעו רבבים ומלקוש לא היה
קראת ומצח אשה זונה היה לך מאנת הכלם: הלוא מעתה קראתי לי אבי
דברת אלוף נעורי אתה: הינטר לעולם אם ישמר לנצח הנה דברתי
ותעשי הרעות ותוכל: ויאמר יהוה אלי בימי
גבה יאשיהו המלך הראית אשר עשתה משבה ישראל הלכה היא על
כל הר גבה ואל תחת כל עץ רענן ותזני שם: ואמר אחרי עשתה
ותרא את כל אלה אלי תשוב ולא שבה ותראה בגודה אחותה יהודה:

כמא די בהית מאתורא: אף מלות דין תפקין וכהתת חובך על רישך
ארי רחיק יי רוחצניך ולא תצלחין להון: למימר הא יפטר גבר ית
אתתיה ותהך מלותיה ותהי לגבר אוחרן האיפשר דיתוב לותה עוד
הלא מיתב תתוב ארעא ההיא ואת טעית ואתחברת לעממין סגיאין
ותובו מכען לפולחני אמר יי: זקופי עיניך על נגרין וחזא איכא לא
אתחברת ליך למפלח לטעותא על אורחת בית משריהון אוריכת
להון כערבאי דשרן בשכונין במדברא וחיבת ארעא בטעותיך
ובבישתיך: ואתמנעו רסיסי ומלקושא לא הוה וחוצף כאיתא נפקת
ברא הוה ליך מסרבת לאתכנעא: הלא מכען תצלן קדמי ריבוני את
פריקי דמן עלמא: האפשר דתנטרון ליך חובין לעלם אם תתקוף
עלך מחא לאפרש הא מלילת ועבדת בישין ואסגית: ואמר יי לי
ביומי יאשיה מלכא הא חזיתא מה דעבדו דמתחסנין למיתב לפולחני
דבית ישראל אזלין אינון על כל רמא מנטלא ותחות כל אילן עבוף
ופלחין תמן לטעותא: ואמרית בתר דעבדו ית כל אילין לפולחני
יתובון ולא תבו וחזו משקרא אחיהון דבית יהודה: וגלי

כאשר בושת מאשור. שפלח לו אחז שחד. ואומ' בדברי הימים ויצר לו ולא חזקו וכן בימי חזקיהו תפש כל ערי יהודה הבצורות ואמר גם כן תבושי ממצרים שנתן יהואחז שחד לפרעה נכה והעריך את הארץ לתת השחד ויעזור לו ממלך בבל ולא הועיל כי יבאו גדודי כשדים ולא הוסיף עוד מלך מצרים לצאת כי לקח מלך בבל מנחל מצרים והנה בושה יהודה מעזרה מעוזר וכשל עוזר ונפל עזור. לפיכך אמר אחר זה הפסוק: גם מאת זה תצאי. רוצה לומר מן המקום הזה שלא יועילוך מבטחיך שהיית בוטחת בהם ולא תצליחי להם. רוצה לומר בעבורם. ומה שאמר וידיך על ראשך כי כן דרך האשה הצועקת על אידה הולכת וידיה על ראשה. כמו שאמר בתמר ותשם ידה על ראשה ותלך הלוך וזעקה: לאמר. ענינו עם כי מאס ה'. הוא מאס בך בעבור מבטחיך ואומר לך: הן ישלח איש את אשתו. חנוף תחנף הארץ ההיא שיעשה בה זה המעשה. כמו שאמרה תורה כי תועבה היא לפני ה' ולא תחטיא את הארץ. כן אמר הנה חנוף תחנף הארץ כלומר תחטא: ואת זנית רעים רבים ושוב אלי. במקומות רבים המשיל הכתוב כנסת ישר' לאשה והקב"ה בעלה. כלומר שלקחה לו לעם כאלה והיה לו כאשה והוא לה כבעל. וכמו האשה שתזנה תחת בעלה שהיא חייבת כן ישר' שהלכו אחרי עמים רבים ודבקו בטעותם קורא הכתו' זה זנות. ושמשו בו בכל לשון של זנות. וזה הרבה בספר יחזקאל. אמר ואחר שהלכת לבעלים איך תשובי אלי עוד. ואפילו תשובי בתשובה לא תוכלי לשוב אלי עד שתגלי מארצך ותשבי שם ימים רבים עד תשכחי עונך הראשון ולא יעלה על לבך עוד עבודת אלילים ואחר כן תשוב אלי ואשוב אליך: שאי. שפים. מקומות גבוהים. כמו ההרים הרמים והגבעות הנשאו'. כי כן הי' דרך עובדי ע"ז בזמן ההוא כמו שכתו': שגלת. כתי' שכבת קרי. כמו ישגלנה ישכבנה לשון נקיה. וכבר פירשנו כי לשון הזנות והשכיבה הוא ענין הע"ז: על דרכי' ישבת להם. פי' לעובדי ע"ז. כלומר ישבת מיחלת עוברי דרכי' שהם מכמה מקומות. רוצה לומ' עם ועם עובד אלהיו ואת התאוית לכלם לעבדם. כמו שאמ' כי מספר עריך היו אלהיך יהודה: כערבי במדבר. כי כן דרך הערביים השוכנים במדבר יושבים להם על הדרכי' מיחלי' השיירות העוברו' למכור להם ולקנות מהם. וי"ת שפים נגרין. כמו נגרי ברית בתלמו': בזנותיך. בסימן רבוי אחד לבד. והדומים לו כתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו:
וימנעו רביבים. הוא המטר והוא היורד במרחשון והוא הנקרא יורה ומורה. וכן בדברי רז"ל יורה במרחשון ומלקוש בניסן כי אלה שני הזמנים הם זמני המטר לצורך התבואה וברוב הזמנים רוב המטר יורד במרחשון. לפיכך נקרא ירח בול מענין מבול. ונקרא המטר ההוא רביבים במקום שקראו במקום אחר יורה. וענין הפסוק אומר כי נמנעו הגשמים מפני מעשיהם הרעים. כמו שאמר בתורה וסרתם ועבדתם אלהים אחרים וגו'. וחרה אף ה' בכם ועצר את השמים ולא יהיה מטר. ועם כל זה שמנעתי הרביבים בעונך ומלקוש לא היה לך מצח אשה זונה שאינה בושה מנאפופיה ומרימה מצח ומעיזה פניה אעפ"י שהנביאים מוכיחים אותך ואומרים לך הלא תשובי ממעשיך ראי העונש שמשיגך בעבורם עם כל זה מאנת הכלם. זהו שאמר מאנת. כלומר שהיית ממאנת בתוכחת הנביאים ולא בושה מפניהם. ורז"ל דרשו הפסוק ואמרו אין הגשמים נעצרי' אלא בשביל עזי פנים. שנ' וימנעו רביבי' וגו' ותר' וחוצפא כאתתא דנפקת ברא הוה לך. ועז פנים יקרא חנוף בלשון רז"ל: הלא מעתה קראתי. כתיב ביו"ד כאלו הוא מדבר בעדו וקרי בלא יו"ד כמו למצא. ופי' הכתוב אמ' הלא מעתה כלומר היה לך מעתה לקרוא לי אבי כיון שקראתי לך ע"י נביאי היה לך לענות ולומר לי אבי אלוף נעורי אתה ולא עשית כן. ופי' הקרי אמ' הלא מעתה כיון שראית שעברתי הגשמים היה לך לשוב אלי ולקרוא לי אבי אלוף נעורי אלופי וגדולי מימי הנעורים. והוא זמן יציאת מצרים כי אז נכנסו ישר' תחת כנפי השכינה ונתחנכו במצותיו ובידיעת אלהותו כמו הנער הנכנס ללמד ומתחנכין אותו בידיעת תורה וחכמה. ותרגם יונתן אלוף נעורי פריקי דמן עלמא: הינטור. אמר הנביא אם עשית זה הינטור האל לך לעולם עונך אם ישמור חטאתך לנצח לא יעשה זה אלא בשובך אליו ישוב אליך ויטיב לך ואת לא עשית כן אלא דברת ותעשי הרעות ותוכל: דברתי. כתיב ביו"ד. אמר הנביא הנה דברתי לך לטוב ולא עשית אלא הרעות לעשות ותעשי הרעות. וקרי דברת בשוא"התיו"כנוי הנמצאת. אמר הנה דברתי לך לטוב ולא עשית כן אבל אל הנביא הנה דברת לעשות רעות ועשית כמו שדברת: ותוכל. תרגם יונתן ואסגיאת. כלומר הרבית לעשות רעות ככל יכלתך. וזה הפירוש הוא נכון. אמ' עשית הרעות כמו שיכולת עשות. או פירושו כאשר יכולת לעשו'. ויש ויו במקום כאשר. כמו אם לא ישבעו וילינו. ושפתי רננות יהלל פי. ובאמרו ותעשי לשון נקבה ותוכל לשון זכר כן הוא מנהג המקרא כשרוצה כנגד כנסת ישר' ידבר בלשון נקבה כנגד הכנסה ולשון זכר כנגד העם והכל אחד. ואדז"ל פירש שני אלו הפסוקים כן הלא מעתה קראת לי אבי מעתה מקרוב כשחזר יאשיה המלך בתשובה ושבו אנשי יהודה עמו מוכרחים היו כמו שהוא מפורש שאמר בכל זאת לא שבה אלי בגודה אחותה יהודה בכל לבה כי אם בשקר. הינטור לעולם כך היו אומרי' הם והנביא אומר להם הנה דברת ועשית הרעות ותוכל: ויאמ'. בימי יאשיהו המלך. למה אמר זה והלא ידוע כי בימי יאשיהו נתנבא לא לפי שנתנבא אף בימי יהויקים ובימי צדקיהו אמר כי נבואתו היתה בימי יאשיהו קודם שעשה תשובה יאשיהו ויהודה שהרי יאשיהו בער עבודה זרה מן הארץ. וכאן הוא אומר ותנאף את האבן ואת העץ אם כן הנבואה נאמרה קודם התשובה. ומה שאמר בכל זאת לא שבה אלי כי אם בשקר שרומה שעשו תשובה אלא שעשו אותה בשקר. אפשר כי בתוכחת הנביא ירמיה שהתנבא עליהם אפשר ששבו מקצתם בגלוי ובגלוי לא בסתר. וזהו שאמר בשקר. וגם יש לפרש שנבואה זו נאמרה אחר התשובה. ואף על פי שאומר ביאשיהו אשר שב אל ה' בכל לבבו ובכל נפשו יאשיהו הוא שב בכל לבבו אבל אנשי דורו שבו מוכרחים מאימת המלך. וזהו שאמר לא שבה אלי כי אם בשקר:
הראית אשר עשתה. זה לא היה בימי יאשיהו שכב' גלו ישר' בשנת שש לחזקיהו. ואיך ראה ירמיהו מה שעשו ישר' קודם גלותם והלא בתחלת נבואת ירמיהו היה לגלות ישר' צ"ב שנה והוא אמר לא ידעתי דבר כי נער אנכי. ואם כן כפרש הראית שמעת או הידעת כמו וירא יעקב כי יש שבר במצרים. והדומים לו. או כפרש אשר עשתה על השארית הנמצא מישר' מפוזרי' בארץ מצרים ומנשה ושמעון ומנפתלי שהיו שם בימי יאשיהו. כמו שאמר בדברי הימים ובערי מנשה ואפרים ושמעון ועד נפתלי. ואמר אשר אספו הלוים שומרי הסף מיד מנשה ואפרים ומכל שארית ישר': משובה. שם תאר וענינו מורדת. מן שובו בני' שובבים: הולכה היא. לפירוש הראשון פי' שהיתה הולכת היא. ולפי' השני כי עתה הלכ' היא ולא לקחה מוסר כאשר גלו: ותזני שם. היו"ד במקו' הא למד הפעל. והוא כמו ותזנה וכן בור ילדך תשי. וחטאתם מלפניך אל תמחי: ואומ'. אמרתי כיון שעשת' כל הרעות האלה ומצאוה צרות רבות ורעות עליה תתחרט על מעשיה הרעי' ותשוב אלי והנה לא שבה עם כל זה: ותרא בגודה אחותה יהודה. כלומר ראתה שעשתה כל זה משובה ישראל ולא שתה אל לבה. והכתוב חסר הענין אבל מן הכתוב נבין מה שאינו כתוב. וכן פסוקים רבים במקרא. כמו נגיד חסר תבונות. וזולתו כמו שכתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו: ותרא. ותראה כתיב ואחד הוא: בוגדה. שם תאר בא בקמץ הבי"ת על דרך היחיד: והרא.

וארא כי על כל אדות אשר נאפה משבה ישראל שלחתיה ואתן את
ספר כריתתיה אליה ולא יראה בגדה יהודה אחותה ותלך ותזן גם
היא: והיה מקל זנותה ותחנף את הארץ ותנאף את האבן ואת העץ
: וגם בכל זאת לא שבה אלי בגודה אחותה יהודה בכל לבה כי אם
בשקר נאם יהוה: ויאמר יהוה אלי צדקה נפשה משבה ישראל
מבגדה יהודה: הלך וקראת את הדברים האלה צפונה ואמרת
שובה משבה ישראל נאם יהוה לוא אפיל פני בכם כי חסיד אני נאם
יהוה לא אטור לעולם: אך דעי עונך כי ביהוה אלהיך פשעת ותפזרי
את דרכיך לזרים תחת כל עץ רענן ובקולי לא שמעתם נאם יהוה
: שובו בנים שובבים נאם יהוה כי אנכי בעלתי בכם ולקחתי אתכם
אחד מעיר ושנים ממשפחה והבאתי אתכם ציון: ונתתי לכם רעים
כלבי ורעו אתכם דעה והשכיל: והיה כי תרבו ופריתם בארץ
בימים ההמה נאם יהוה לא יאמרו עוד ארון ברית יהוה ולא יעלה
על לב ולא יזכרו בו ולא יפקדו ולא יעשה עוד: בעת ההיא יקראו
לירושלם כסא יהוה ונקוו אליה כל הגוים לשם יהוה לירושלם ולא
ילכו עוד אחרי שררות לבם הרע:

בימים ההמה ילכו בית יהודה

וגלי קדמי ארי על כל עיסק דטעו דמתחסנין למיתב לפולחני דבית
ישראל שלחתינון כמא דיהכין אנתא פטורין ומשלחין ולא דחילו פ
משקריא דבית יהודה אחיהון ואזלו וטעו אף אינון: והוה מקלילא
בעינהא טעותא וחייבת ית ארעא וטעת עם פלחי אבניא ואעיא: ואף
בכל דא לא תבו לפולחני משקריא אחיהון דבית יהודה בכל לבהון
אלהן בשקרא אמר יי: ואמר יי לי זכיאו נפשהון דמיתחסנין למתב
לפולחני דבית ישראל ממשקריא דבית יהודה: איזיל ותתנבי פתגמיא
האילין בארעא ציפונא ותימר תובו דמתחסנין למתב לפולחני דבית
ישראל אמר יי כד תתובון לא אשלח רוגזי בכון ארי מסגי למיעבד
טבון אנא אמר יי לא יתנטרון ליך חובך לעלם: ברם דעי חוביך
ארי במימר דיי אלהך מרידת וקלקלת ית אורחתיך לאתחברא לעממי
פלחי טעותא תחות כל אילן עבוף ולמימרי לא קבילתון אמר יי: תובו
בניא דמתחסנין למתב אמר יי ארי אנא אתרעיתי בכון ואקריב
יתכון כאילו אתון משתארין חד מקרתא ותרין מזרעיתא ואעיל יתכון
לציון: ואמני עליכון פרנסין עבדי רעותי ויפרנסון יתכון במדע
ובחוכמתא: ויהי ארי תיסגון ותיפשון בארעא ביומיא האינון אמר יי
לא ייתרון עוד ארון קימא דיי ולא ייסק על לב ולא ידכרון עוד ולא
יתועון ולא יתעתון ביה עוד קרב: בעידנא ההיא יקרון לירושלם אתר
בית שכינתא דיי ויתכנשון למפלח בה כל עממיא לשמא דיי לירושלם ולא יהכון עוד בתר הרהור לבהון בישא: ביומיא האינון יתחברון דבית יהודה עים

וארא. ואני גם ראיתי כי היא ראתה ולא שבה: ומה ראתה כי על כל אודות אשר נאפה משובה שלחתיה. עם כל זה לא יראה בגודה אחותה יהוד' שאשלח אותה
גם כן ולא שבה אלי. ומה שאמ' וארא טעמו מקשר בסוף הענין כי אם בשקר. לפיכ' אמר וארא כי בני אדם לא ראו זה אבל אני ראיתי כי תשובתה בשקר ולא בכל
לבה ואני בוחן לב ראיתי כל זה ואתן את ספר כריתותיה אליה. והנה אמ' ישעיהו איזהו ספר כריתות אמכם אשר שלחתיה. וירמיהו אמר ואתן את ספר כריתותיה
אליה. פי' המפרש כי ירמיהו דבר כנגד עשרת השבטים שנתן להם ספר כריתות שלא יהיה עוד מהם מלך. כי בקבוץ גליות אמר ודוד עבדי נשיא להם לעולם:
ואמר ולא יחצו עוד לשתי ממלכות עוד: אבל ליהודה לא נתן ספר כריתות אלא כבעל שמוציא אשתו מביתו שקצף עליה. אבל לא נתן לה ספר כריתות מפני
שעתיד להחזירה אליו. וכן יהודה עתיד להחזיר המלכות אליו. ונוכל לפרש גם כן לפי שעשרת השבטים לא שבו בשוב הגלות מבבל. ועוד משגלו לא יצאו ממקום
גלותם והרך להם הגלות מאד הרי הם כאלו נתן להם ספר כריתות. ואף על פי שעתידים לחזור אבל שבט יהודה הרי הם כאלו לא נתן להם ספר כריתות שהרי
שבו לארצם אחר שבעים שנה וישבו בארצם תכ' שנה. ואף על פי ששבט יהודה לא גלו עדיין הנביא דבר על העתיד: ונחמה שמנחם ישר' שהם בזה הגלות
שישובו כי לא נמכרו כי אם בעונותיהם ובשובם אל האל ישיב שבותם. ואמר כנגד יהודה אי זה ספר כריתות. כלומר כי קרובים אתם לטוב אלי כמו ששבתם
פעם אחרת כי אין ביני וביניכם כריתות ובשובם ישובו גם כן שאר השבטים כי דוד ימלוך על כל השבטים. וכן אמר יחזקאל הנה אני לוקח את עץ יוסף אשר
ביד אפרים ושבטי ישר' חבריו ונתתי אותם עליו את עץ יהודה ועשיתים לעץ אחד. ואפילו שנתן להם ספר כריתות כבר היה הכריתות גדול וארך גלותם מאד
והנה ישיב שבותם עם שבט יהודה: בגדה. בא בצרי ע"ן הפעל על דרך היחיד. וכן נטרה את הכרמים. והדומים להם: והיה מקול זנותה. ענין קלות. ואמר
המסרה עליו לית חסר בקלילותא. ופי' כתרגו' והוה מדקלי לה בעיניהא טעוותא וחייבת ית ארעא וטעת עם פלחי אבניא ואעיא. והבר פי' כילשון זנות וכאות
הנזכר בזה הענין הוא ענין הדבקות בעבודה זרה: וגם בכל זאת. בכל זאת שראתה ששלחתי אחותה לא שבה אלי בכל לבה וזה קודם תשובת יאשיהו או אחר
תשובתו כמו שפיר למעלה בפסוק ויאמר ה' אלי: בגודה. שם תאר היה משפטו בשוא פא"הפעל. כמו קרובה רחוקה. ובא עם הקמץ כמו שהוא לזכר: ויאמר
ה' אלי צדקה נפשה. אף על פי שחטאה משובה ישר' תחלה הנה אחותה יהודה הוסיפה לחטא עד שנחשבת אחותה ישר' צדיקה כנגדה. ותוספת החטא ביהודה
הוא לבזותם בית האל להכניס שם פסיליהם ואליליהם ולבטל שם עבודת האל ולעבוד עבודה זרה בבית עצמו. כמו שנאמר באחז שצוה לעשות מזבח בבה'
דמות המזבח אשר בדמשק ובטל עבודת מזבח ה' וגומר. וסגר את דלתות בית ה' ונאמר ויכבו את הנרות וקטרת לא הקטירו. ונאמר עליו וגם בניו העביר
באש כתועבות הגוים. וכן במנשה נאמר וישתחו לכל צבא השמים. ונאמ' והעביר את בניו באש ועונן ונחש וכשף ועשה אוב וידעוני הרבה לעשות הרע בעיני
ה'. ונאמר עליו הרע מכל אשר עשו האמרי אשר לפניו והחטיא גם את יהודה בגלוליו. ונאמר וגם דם נקי שפך מנשה הרבה מאד עד אשר מלא ירושלם פה לפה
חללים: הלוך וקראת. אינו אומר לנביא שילך צפונה במקום שגלו עשרת השבטים כי הגלה אותם מלך אשור בחלח וחבור ועדי מדי והם כפון העולם כלפי
מזרח אלא פירושו הלוך ענין זרוז. כמו לכה נא אנסכה בשמחה. לכו ונפילה גורלות. והדומים להם. ומה שאמ' וקראת רוצה לומ' שיקרא הדברים האלה בירושלם
לפני זקני יהודה ויקרא הדברים כנגד ישר' שגלו. כאלו מדבר עמהם פנים בפנים ואומר להם שובה משובה ישר'. רמז להם שעתידים לשוב באחרית הימים:
וזהו שאמר לא אטור לעולם שלא ישאר עונכם לעולם אלא ישיבם אליו אחר זמן ארוך ויקבצם עם גלות יהודה. ומה שאמר לא אפיל פני בכם. ר"ל לעולם. וטעם
לעולם שפנים ללא אפיל ולא אטור. כי כבר הפיל פניו בהם בהגלותו אותם: ופני. פי' כעסי. כמו ונתתי אני את פני באיש ההוא. פני ה' חלקם. והדומי' להם.
ומה שאמר כי חסיד אני. ר"ל כי אעפ"י שחטאתם והייתם חייבים כליה אני חסיד. כמו שאמר במדות האל ורב חסד והחסד הוא יתרון הטובה יותר על הראוי: אך
דעי. אך קוד' שאשיבך אלי צרי' שתדעי עונך ותכירי בעצמך על מה הגליתיך כי בה' אלהיך פשעת. וכיון שתכירי זה תשובי אלי ואשובה אליך: ותפזרי. כי
לא עבדת ע"ז אחת לבדה אלא פזרת את דרכך לזרים לזה ולזה. כמו שאמר כי מספר עריך היו אלהיך יהודה: ובקולי לא שמעתם. כי הייתי מתרה בכם
תמיד ע"י הנביאים ולא שמעתם: שובו בנים שובבים. מורדים כמו שפי' משובה שפירש: כי אנכי בעלתי בכם. כלומר אבעל בכם אחר שגרשתי אתכם. ות"י
אתרעי בכון. ואאז"ל פי' בעלתי קצתי לפי שהוא קשור בבי"ת. וכן אנכי בעלתי בכם נאם ה'. ודמה אותו בלשון ערבי כזה הענין: אחד מעיר. אפילו יהודי אחד
יהיה בעיר בערי הגוים משם אקחנו. וכן אם יהיו אפילו שנים לבדם באומה אחת משם אקחם. והאומה נקראת משפחה. כמו ואם משפחת מצרים לא תעלה.
וכן לכל משפחות ממלכות צפונה. ור"ל אמ' אחד מעיר מזכה את כל העיר שנים ממשפחה מזכים את כל המשפחה ובזכותן יצאו כלם מהגלות: ונתתי. כלבי
שירעו אותם כלבי ואפני לא כרועים הראשונים והם מלכי ישר' ויהודה שהיו מדריכים אותם בדרך רעה ולעבוד ע"ז אבל אות' הרועים שאתן להם בזמן הישועה
ידעו אותם דעה והשכל. והרועים הם פרנסי ישר' שיהיו עם מלך המשיח. כמו שנא' בנבואת מיכה והקמונו עליו שבעה רועים ושמונה נסיכי אדם: והיה כי
תרבו. לא יאמרו עוד ארון ברית ה' ולא יעלה על לב. כלומ' אף על פי שתרבו ופריתם בארץ לא יקנאו בכם הגוים שיבאו להלחם בכם ותצטרכו לבאת למלחמה
וארון האלהים עמכם כמו שהיה מנהגם שהיו מוציאים הארון במלחמה ובימים ההם לא יצטרכו לזה כי לא יהיה להם מלחמה עוד. ולזה אמ' לא יאמרו ולא יעלה
על לב ולא יזכרו בו ולא יפקדו ולא יעשה עוד. כלומר לזה הדבר להוציא למלחמה. וכת"י ולא יתחון ביה עוד קרב: בעת ההיא. אין צריך לומר
שלא יבאו הגוים על ירושלם להלחם אלא יקראו אותה כסא השם ונקוו אליה כל הגוים לשם ה' ולעבדו לא להלחם. ומה שאמר לירושלם אחר שאמר אליה רוצה
לומ' שיאמרו אחד לחברו נלך לירושלם ולא ילכו עוד אחרי שרירות לבם הרע לא ישר' ולא הגוים: שרירו' לבם. חזוק לבם מדברי רז"ל שריר וקים: בימי ההמה.
בקבוץ גליות:

על בית

עם בית ישראל ויתון כחדא מארעא ציפונא על ארעא דאחסינית ית
אבהתכון ׃ ואנא אמרית אכדין אצלחיניך בבניא ואתן לך ארעא
חמדתא אחסנת חירות תושבחת עממיא ואמרית ריבוני תצלון קדמי
ומבתר פולחני לא תתובון ׃ בכן כמא דמשקרא אתתא בבעלה כן
שקרתון במימרי בית ישראל אמר יי ׃ קלא על נגדין אשתמע דבכן
ומתאנחין בני ישראל ארי קל קלו ית אורחתהון אתנשיאו ית פולחנ
דיי אלההון ׃ תובו בניא דמתחסנין למיתב אשבוק לכון כד תתובון
הא כבל ע דן אתון אמרין תבנא לפולחנך פרוקנא ארי את יי אלהנא ׃
בכן לשקרא פלחנא לרמתא ולא לאהנאה אתרגשנא על טוריא ברם
במימרא דיי אלהנא פורקנא דישראל ׃ ובהתת חובין אסיפת ית
ליאות אבהתנא מזעורנא ית ענהון וית תוריהון וית בניהון וית בנתהון
׃ נשכוב בבהתת חובנא ותחפיננא אתכנעותנא ארי קדם יי אלהנא
חבנא אנחנא ואבהתנא מזעורנא ועד יומא הדין ולא קבילנא למימרא
דיי אלהנא ׃ אם תתוב ישראל לפולחני אמר יי תתקבל תיובתך עד
לא תתחתם גזירתך ואם תעדי שקצך מן קדמי לא תטלטל ׃ אם
תקיים בשמי קים הוא יי בקושטא בדינא ובזכותא ויתברכון עממי
בישראל וביה ישתבחון ׃ ארי כדנן אמר יי לאנש יהודה
וליתבי ירושלם עיבידו לכון עובדין טבין ולא תבעון פורקן בחובכון ׃

על בית ישראל ויבאו יחדו מארץ צפון על הארץ אשר הנחלתי את
אבותיכם ׃ ואנכי אמרתי איך אשיתך בבנים ואתן לך ארץ חמדה
א ט נחלת צבי צבאות גוים ואמר אבי תקראו לי ומאחרי לא תשובו ׃
אכן בגדה אשה מרעה כן בגדתם בי בית ישראל נאם יהוה ׃ קול
על שפיים נשמע בכי תחנוני בני ישראל כי העוו את דרכם שכחו
את יהוה אלהיהם ׃ שובו בנים שובבים ארפה משובתיכם הננו
המון אתנו לך כי אתה יהוה אלהינו ׃ אכן לשקר מגבעות המון הרים
אכן ביהוה אלהינו תשועת ישראל ׃ והבשת אכלה את יגיע אבותינו
מנעורינו את צאנם ואת בקרם את בניהם ואת בנותיהם ׃ נשכבה
בבשתנו ותכסנו כלמתנו כי ליהוה אלהינו חטאנו אנחנו ואבותינו
מנעורינו ועד היום הזה ולא שמענו בקול יהוה אלהינו ׃ אם תשוב
ישראל נאם יהוה אלי תשוב ואם תסיר שקוציך מפני ולא תנוד ׃
ובשמו י ונשבעת חי יהוה באמת במשפט ובצדקה והתברכו בו גוים ובו
יתהללו ׃ כי כה אמר
יהוה לאיש יהודה ולירושלם נירו לכם ניר ואל תזרעו אל קצים ׃

על בית יש׳ · עם בית יש׳ . וכן ויבאו הלכים על הכסים : מארץ צפון . כמו שכתבנו כי השבטים בארץ צפון כלפי מזרח מהלאה לבבל : ואנכי אמרתי . זה
שנאמר עד הנה אני עתיד לקיים לכם באחרית הימים אף על פי שתהיו בגלו׳ ימים רבים אבל אם תרבו לא תגלו כי אנכי אמרתי איך אשיתך בבנים · כלומר
במאמר שתקראו לי בנים . כמו שאמר בנים אתם לה׳ אלהיכ׳ . ואתנך . כלומר אשאירך כמו שנתתיך לך ואיך יהיה זה ענין שאתנה לך · אמרתי בזה הענין יהיה
שאשיתך בבנים אתן לך הארץ שנקראת ארץ חמדה שחומדין אותה כל הגוים : נחלת צבי · כפל ענין במש׳ כי צבי פי׳ חפץ . כמו חמדה שזכר שחפצו בה
צבאות הגוים . וית׳ צבי צבאות חרות תושבחות עממיא : אבי תקראי . שתקראי לי אבי : ומאחרי לא תשובי . תקראו כתיב וקרי תקראי כנגד הכנסה והכתוב
כנגד העם ואחד הוא · אם תקראו לי אב אקרא לכם בנים . כמו שאמר אשיתך בבנים : תשובו . כתיב לשון רבים וקרי תשובי לשון נקבה כמו שפי׳ במלת
תקראו : אכן בגדה . כמו שבגדה אשה מרעה והוא בעלה כן בגדתם בי · כשקשר זה הלשון עם מה שלא כמנהג ר״ל כי בבגד׳ בבעלה הולכת מאתו לאיש אחר :
קול על שפים נשמע . כפעל בינוני כי הוא קמץ . ופי׳ שפים המקומות הגבוהים . כמו וילך שפי ואמר על שפים כדי שישמע קולם למרחוק בהתודותם · ופי׳ הפסו׳
אמ׳ היה ראוי להם להשמיע קולם על שפי׳ ויבכו ויתחננו לאל בני יש׳ ויתודו לו כי הם הטו את דרכם ושכחו את ה׳ אלהיהם כי אם היו עושים זה אני הייתי מקבל
אותם בתשובה . ואומר שובו בנים שובבים ארפה משובותיכם והם יאמרו הננו אתנו לך כי אתה ה׳ אלהינו : שובו ארפה . כתיב בהא והוא כמו באלף ענין
רפואה על הסליחה דרך המשלה · וכן רפאה נפשי כי חטאתי לך . כי כמו שמכת הגוף נרפאת ברפואה שעושין לה כן מכת הנפש והוא העון רפואה הסליח׳ שם
התשוב׳ : הננו . קל ובשוא׳ הנון׳ : אתנו . נקרא בקמץ כבפעל האלף · והוא מפעלי ההי׳ וכן ואתא מרבבות קדש : אכן לשקר . יתודו ויאמרו לשקר עבדנו עבודת
זרה כי לא הועילה לנו כי העבודה זרה היו עובדים על ההרי׳ ועל הגבעות · לפיכך אמר מגבעות המון הרים . ופי׳ מגבעות התשועה שהיינו מקוים מעבודת
הגבעות לשקר היא כי אין תשועת יש׳ כי אם בה׳ אלהינו · והמון קמץ ההא׳ ואיננו סמוך להרים שאם היה סמוך היה אומר המון בסגול׳ ופתח ההא׳ כמו אב המון
גוים · ופירוש התשועה שהיינו מקוים מהגבעות בעבודה שהיינו עובדים לשקר הוא . וכן ההמון שהיינו מתקבצים בהרים לעבוד שם עבודה זרה לשקר היא ׃
והרים חסר ב״ית השמוש · כמו הנמצא בית ה׳ . לזנות בית אביה וזולתו . והדומין להם שכתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו ועל הדרך הזה פי׳ יונתן הפסוק
בכן לשקר פלחנא על רמתא ולא להנאה אתרגושנא על טוריא · ויש לפרש הפסוק בענין אחר אכן לשקר מגבעות · אנחנו שהיינו מצפי׳ מהגבעות עזר מהאלהות ·
וכן מההרים היינו מצפי׳ שיבא מן הגוים לעזרתנו ולשקר היו · כמו שאומר בצפיתנו צפינו אל גוי לא יושיע . וכן פי׳ אחז״ל · ובאמרו תשועת יש׳ לפי שעינו עליהם
לטובה כשילכו בדרכיו ושמרם תמיד ולא כן שאר האמות : והבשת · יתודו גם כן ויאמרו כי הבשת והיא העבודה זרה אכלה את יגיע אבותינו : מנעורינו .
הבעל שהיו עובדים נקרא בשת · כמו וינזרו לבשת · כמו שהוא לבעל · וכן נקרא ירובשת ירובעל · כי הבעל בשת וכלמה למי שיתעסק בו : והיגיעה היא
תבואת השדה כי בעונם זה העון היה בתבואתן השדפון או ירקון או ארבה או חסיל · וכן אכלה את צאנם ואת בקרם ואת בניה׳ ואת בנותיהם שהיו מתי׳ בדבר
בעונם עון עבודה זרה הנה שאנחנו יודעים כי הבשת והיא עבודה זרה אכלה הכל . וית׳ ובהתת חובין אספת ית לאות אבהתנ׳ · ובאמרו אבותינו ואמר מנעורינו
רוצה לומר כי אנחנו ראינו מנעורינו כי יגיע אבותינו נאכל בעונינו : נשכבה בבשתנו . אנחנו גם כן כמו אבותינו שהיו כלים בבשתם כן אנחנו אחריהם אחזנו
דרכיהם ונשכבה בבשתינו . ובאמרו נשכבה לפי שהאדם שהוא בצרה גדולה ולא ידע מה לעשות יפיל עצמו ושוכב · וכן על הדרך הזה אם
תשכבון בין שפתים · והיית כשוכב בלב ים · וכשוכב בראש חבל · וכן אמר ותכסנו כלימתינו . על דרך ובשת פני כסתני · מנעורינו · מנעורינו עשינו הרע כמו
שעשו אבותינו : אם תשוב · אם תתודו בדברים האמורים ותשובו אלי אני אקבל אתכם בתשובה ותנוחו ולא תגלו מארצכם : תשוב · השני ענין מנוחה כמו
בשובה ונחת תושעון וכפל הענין במלות שונות · ואמר אם תסיר שקוציך מפני ולא תנוד · כלומ׳ לא תנודו מארצכם . וי״ו ולא כוי״ו וישא אברהם את עיניו . ובאמרו
מפני רוצה לומ׳ בכל מקום שהם בארצכם השקוצים והגלולים כי בכל מקום שהם הם לפני ויותר בארצכ׳ שהוא מקום קבול רוח עליוני ויותר בית המקדש ששמו
שם השקוצים · וית׳ תשוב השני קבול התשובה · אמר אם תשוב יש׳ לפולחני אמר ה׳ תתקבל תיובתך עד דלא תתחתם גזרתך : ונשבעת · לא כמו שאתם
נשבעים בשם ה׳ לשקר . כמו שאמר ואם חי ה׳ יאמרו אכן לשקר ישבעו · ומה שאמר באמת במשפט ובצדקה פי׳ אחז״ל באמת כשתרע שהוא באמת במשפט
כשתתחייב מן הדין בשבועה ובצדקה שאם תכיר שהמשפט איננו בצדקה לא תקבל השבועה . וית׳ ונשבעת ואם נשבעת ואם תתקיים בשמי קים הוא בקושטא
ובדינא ובזכותא . רוצה לומר אם תצטרך להשבע תשבע באמת : ויתכן פי׳ ונשבעת כמו ובשמו תשבע · כי השבועה בשם השם הוא כבוד והדר למי שיראנו
ויעבדנו בלב שלם השבועה בדבר שיזדמן לו להשבע הוא מצוה · והרי הוא כמו שמהללו ומגדלו כשנשבע בשמו כמו שדרך העולם להשבע במה שיאהב יותר
כמו נפשו וראשו · כן הנביאים היו נשבעים תמיד בדבריהם ולא כל אדם ראוי להשבע אפילו באמת אם יראי השם ואוהביו לפיכך אמר באמת במשפט ובצדקה ·
וכן אמר בתורה את ה׳ אלהיך תירא ואותו תעבוד ובו תדבק ובשמו תשבע . ופירשו רבותינו זכרם לברכה כשיהו בך כל המדות האלה ראוי לך להשבע בשמו ·
ואם לאו אי אתה רשאי להשבע בשמו : והתברכו בו גוים ובו יתהללו · כי עוד יבא זמן שאפילו שאר הגוים יתברכו בו ויתהללו בו ולא באלילים . ויתכן לפרש כנוי
בו שם ליש׳ . כלומר אם תעשה כל זה יתברכו הגוים בך . כמו שכתוב והתברכו בזרעך כל גויי הארץ . ומה שאמר ונשבעת לנכח ואמר בו שלא לנכח כן דרך
המקרא במקומות רבים : כי כה אמר ה׳ נירו לכם ניר · נירו כמו הנירו . כמו שומו השומו · כי הא״ הבנין נופלת להקל . והניר הוא חרישת השדה קודם הזריעה
ובחר ישה ההיא יעקרו את הקוצים והעשבי׳ הרעים מן השדה ויהיה ראוי לזריעה אחר כן והמשל הוא שיטיבו את לבם להבין דברי השם ולקבלם בלב נכון והוא
כחורש האדמה לקבל הזרע לא שיאמרו בפה כשמע את דבר השם ולבם לא נכון עמו · כמו שאומר למעלה לא שבה אלי בכל לבה כי אם בשקר . זהו כזורע אל
הקוצי׳ שלא יצמח : ויונתן תרגם עבדו לכון עובדין טבין ולא תבעון פורקן בחובין : אל קוצי׳ · כמו על קוצי׳ כמו ויך הפלשתי אל מצחו כמו על מצחו והדומין לו ׃
המלו לה׳ ׃

המלו ליהוה והסרו ערלות לבבכם איש יהודה וישבי ירושלם פן
תצא כאש חמתי ובערה ואין מכבה מפני רע מעלליכם : הגידו
תקעו ביהודה ובירושלם השמיעו ואמרו ותקעו שופר בארץ קראו מלאו
ואמרו האספו ונבואה אל ערי המבצר : שאו נס ציונה העיזו אל
תעמדו כי רעה אנכי מביא מצפון ושבר גדול : עלה אריה מסבכו
ומשחית גוים נסע יצא ממקמו לשום ארצך לשמה עריך תצינה
מאין יושב : על זאת חגרו שקים ספדו והילילו כי לא שב חרון אף
יהוה ממנו : והיה ביום ההוא נאם יהוה יאבד לב המלך
ולב השרים ונשמו הכהנים והנביאים יתמהו : ויאמר אהה אדני יהוה
אכן השא השאת לעם הזה ולירושלם לאמר שלום יהיה לכם ונגעה
חרב עד הנפש : בעת ההיא יאמר לעם הזה ולירושלם רוח צח שפיים
במדבר דרך בת עמי לוא לזרות ולוא להבר : רוח מלא מאלה יבוא
לי עתה גם אני אדבר משפטים אותם : הנה כעננים יעלה וכסופה
מרכבותיו קלו מנשרים סוסיו אוי לנו כי שדדנו : כבסי מרעה לבך
ירושלם למען תושעי עד מתי תלין בקרבך מחשבות אונך : כי קול
מגיד מדן ומשמיע און מהר אפרים : הזכירו לגוים הנה השמיעו על
ירושלם נצרים באים מארץ המרחק ויתנו על ערי יהודה קולם :

תובו לפולחנא דיי ואעדו רשע לבכון אנש יהודה ויתבי ירושלם
דילמא ידלק כאשתא רוגזי וישיצי ולא יהי חיס מן קדם בישות עובדיכון
: חוו ביהודה ובירושלם בסרו ואמרו תקעו שופרא בארעא אכלו
אסגו ואמרו אתכנשו וניעול לקרוין כריכן : זקופו אתא על ציון גלו
לא תתעכבון ארי בישתא אנא מיתי מציפונא ותבירא רבא : סלק מלכא
מכרכיה ומחבל עממיא נטל במשריתיה נפק מאתריה לשואה ארעיך
לצדו קירוין יצדין מבלי יתיב : על דא ייסרון סקין יספדון ויללון ארי
לא תב תקוף רוגזא דיי מיננא : ויהי בעידנא ההיא אמר
יי ויתבר לבא דמלכא ולבא דרברביא ויצדון כהניא ונביי שקרא
ישתעממון : ואמרית קבל בעותי יי אלהים בכן הא נביי שקרא מטען
לעמא הדין וליתבי ירושלם למימר שלמא יהי לכון וכען הא חרבא
מקטלא בעמא : בעידנא ההיא יתאמר לעמא הדין וליתבי ירושלם
כרוח טיהרין על רישי נגדין דמיין במדברא כן אורח בכנישתא דעמי
לא למידרי ולא לבדרא : על דטעו בתר נביי שקרא דמתנבן להון
ברוח שקרא בכן משרית עממיא מאילין קלילין דרוחין ייתון עליהון
כען אף במימרי איתינון ואמליל פורענות דיני מנהון : הא מלך
במשריתיה יסק עליהון כעננא דסליק וחפי ית ארעא וכעלעולין ר
רתיכוהי קלילין מנשריא סוסותיה ווי לנא ארי אתי למבזזנא :
אתחורי מלמעבד בישא לבך ירושלם בדיל דתתפרקין עד אימתי
יורכון ויתקימון עבדי אונס די בגויך : ארי קל נביא דמתנבן עליהון דיגלון על דפלחו לעיגלא די בדן ומבסר בסורן בישן ייתון עליהון קטולין על דאשתעבדו
לצילמא דאקים מיכה בטורא דבית אפרים : אדכרו לעממיא הא בסרו על ירושלם אמרו משרית עממין חטופין כקטופין אתן מארעא רחיקא וישרון על קרויא
דבית יהודה ויריםון עליהון בקלהון : כנטרי

המלו לה'. זאת היא מלת הלב · ופי' לפניו והסירו ערלת לבבכם : הגידו · אות' לשומעים כבואתו שיגידו איש לחבירו שמלך בבל עתיד לבא עליהם מפני רוע מעלליהם השמיעו על ידי כרוז ולהשמיע יותר יתקעו בשופר : קראו מלאו · בווי מהדגום והוא קל הלמד והיה ראוי להדגש · ופי' אספו : כמו מלא רעים · קראו אחריך מלא שפירושו ענין אסיפה · וכל זה כדי שיאספו אל ערי המבצר · ועוד ישאו נס במגדל ציון כדי שיראוהו מרחוק וינוסו ויאספו אל ערי המבצר או לירושלם · ושפי' שכלם עתידים להכנס ערי המבצר וירושלם אמר להם זה להצלת זמן מועט · או אמ' להם זה לפי מחשבתם שינצלו : שאו נס ציונה · כלו' במגדל ציון כי הוא מקו' גבוה ויראוהו למרחוק : העיזו · ענין אסיפה · כמו שלח העז את מקנך · ענין המנוסה והאסיפה אל העיר : מצפון · מבבל שהוא צפון לארץ ישר' : עלה אריה מסבכו · זהו מלך בבל והמשילהו לאריה שאין עומד לפניו · ופי' המשל לפניו : ומשחית גוים מסבכו. היא סכתו שהוא שוכב בה תמיד . ולפי שמעת מסבכו עצים נקראת כן : תצינה · ענינו לשון תחרבנה · כמו גלים נצים . וכן תר' קרוין צדין · ואחז"ל פי' ענין תצתנה . מענין הנצו הרמוני' . ויהיו לפי זה הפתרון שני פרחים וענין אחד . כי הערים החרבות יכמיחו דשאים ועשבים . והראשון יותר נכון : על זאת . כי לא שב חרון אף ממנו כי לא שבנו אליו וחרון אפו לא שב ממנו אלא עתיד לבא עלינו : והיה ביום ההוא · יאבד לב המלך ולב השרים . כי דרך המלך והשרים לחזק העם בבא עליה' אויב והם יאבד לבם ויהיו כנהלים בבא עליהם האויב הגדול . המלך הוא צדקיהו . הכהנים הם כהני הבמות ואז יהיו נשמים כי בטלה עבודתם · והנביאים נביאי השקר יתמהו כי שקר נבאו לעם שהיו אומרים להם שלום יהיה לכם . וכתי' יתמהו ישתממון · כמו שתרג' אונקלוס ובתמהון לבב ובשעימות לבא : והוא אבדת הלב והבהלה : ויאמר אכן השא השאת . כיון שהיה מדריך אף לנביאי השקר המטעים אותם ומשיאין אותם שלו' שלום הרי הוא כאלו אתה משיא אותם ויחשבו רוב העם כי ה' דבר אתם . והם על מה שהנבי' אם ישמעו לי ואם ישמעו להם ורובם נוטים אחריהם לפי שהם רבים . או פי' כמו אני ה' פתיתי את הנביא ההוא שענינו הערת חפץ כדי לגלות סתריהם ורעתם שצופין בסתר . ועוד כפרש זה הענין בספר יחזקאל בפסוק והנביא כי יפותה · ובאמרו לעם הזה ולירושלם · פי' ולעם הזה לעם שזכר · וזכר בפרט ירושלם לפי שהיא העקר · ורבי' סעדיה פירש השאת רוצה לומר גלות נביאי השקר המשיאי' אותם · וכן אני ה' פתיתי את הנביא באתרי עלין שהוא מפותה : ומליצה זו כמו והצדיקו את הצדיק והרשיעו את הרשע : ונגעה חרב עד הנפש · והנה חרב האויב נגעה עד הנפש כלומר שהחלו להרג בעם לא שבי ולא בזה לבד אלא אף הורג · ואיך יאמרו שלום יהיה לכם : בעת ההיא · בעת יבא האויב · אמר להם הנה האויב בא עליהם כמו רוח צח העובר על שפיים שהם מקומות הגבוהים כמו ההרים והגבעו' . או כמו רוח העובר במדבר שבאלה המקומות יעבור הרוח מאין מונע כי בישוב כשתעבור הרוח תמצא מונעים הרבה שלא תעבור הבתים והכותלים והגדרות · אבל בשפיים ובמדבר לא תמצא מונע . כן האויב בא ואין מונע אותם . ואיזה דרך בא דרך בת עמי · וזה הרוח לא ימצאו בו שום נחת רוח כמו רוח שזורי' בו התבואה ומבררי' אותה מן המוץ על ידי הרוח · הנה הרוח כשלא תהיה חזקה יותר מדאי אף על פי שתזיק לדברים תועיל לדברים . אבל הרוח הזה שנמשל בו האויב לא יבא לישראל אלא להרע להם לא ימצאו בו שום דבר טוב · והוא שאומר אחר כן רוח מלא מאלה . זה הרוח יותר חזק מאלה . כלומר מרוח שהוא לזרות ושהוא להבר · ופירוש רוח צח זך ובהיר . כמו דודי צח ואדום . צחו מחלב . רוצה לומר שהאויב הוא בכל רצונו בעם רב בסוסים ופרשים לבוזי מכלל כלם · או פי' רוח צח רוח יבש . כמו והשביע בצחצחות נפשך . כלומר שייבש הארץ ויחריבנה · רוח מלא . חזק · כלומר יבא הרוח מלא בכל כחו . וכן על הדרך הזה מלא ידי בקשת : יבא לי · מאמר הנביא במקום ישראל עתה קודם בואו אני מדבר משפטים אתם פי' על ישראל . ובאמרו גם אני לרבות על משפט הנבואה ותוכחותיה · אדבר גם אני מעצמי משפט תוכחה עמם אולי ישובו בהרבותי תוכחתי עליהם : הנה כעננים · כמו שהעננים עולי' מן הארץ . כמו שנאמר ואד יעלה מן הארץ · ועולים קל מהרה כן יעלה האויב על ארץ ישר' · ואומר יעלה כי ארץ ישר' גבוהה מכל הארצות : וכסופה · היא הרוח החזקה שהולכת במרוצה ובחוזקה : כן ילכו מרכבותיו : קלו מנשרים . כי הנשר קל לעוף משאר עופות וגם בגובה האויר יותר מכלם · וכן אמר כאשר ידאה הנשר : כי לשדוד אותנו יבא : כבסי . לא תהיה תשובתך בנראה לבד אלא אף בנסתר · וזהו שאמר לבך כמו שאמר למעלה ולא שבה אלי בכל לבה כי אם בשקר · וכן אמר הנה תלין בקרבך מחשבות אונך · זהו כי תשובתם לא היתה מלב . ומה שאמר תלין לשון זכר והוא מדבר כנגד נקבה שהיא ירושלם כבר פירשנו למעלה . כי כשמדבר הנביא כנגד כנסת ישר' ידבר פעם לשון זכר פעם לשון נקבה כי הנקבה כנגד הכנסיה והזכר כנגד העם . וכן כשמדבר כנגד ירושלם · והנה אמ' הנה כבסי למען תושעי · ולמעלה אמ' כי אם תכבסי בנתר ותרבי לך בורית · ובאותו פסוק נתכנו תשובת השאלה : ואונך · מענין עמל ואון · ובא הוי"ו נחה · כמו ועולתה . פעם נחה פעם נעה · וענין תלין אינו לינת הלילה אלא הפקידה על הדבר תמיד · כי כן נמצא בלשון הקדש לשון לינה בזה הענין . כמו ובהמרותם תלן עיני · ובאורו ילין עז . והדומים להם : כי קול מגיד מדן . אומר כי מדן יבא מי שיגיד ביאת האויב · וזכר דן כי הוא גבול ארץ ישר' כמו שנאמר מדן ועד באר שבע · וכן אפרים : ואון · פי' עמל ורעה . כמו עמל ואון . והפסוק כפול בענין במלות שונות . כי משמיע כמו מגיד . הזכירו לגוים . ומה הוא הקול המגיד שאומר בעבור הגוים כי הנה הם · וכן השמיעו על ירושלם כי נוצרים באים · ולמד לגוים כמו בעבור . כמו אמרי לי אחי הוא · והדומים להם . ופירוש נוצרים תיל כבוצר כבר ונקראו על שמו . וי"ת נוצרים כמו בוצרים בב"ית · שתרגם משרית עממיא חטופין כקטפין אתן מארע רחיקא · ותרג' לא תבצור לא תקטף : ויתנו על ערי יהודה קולם · כלומר השמיעו על ירושלם · ופירוש נתינת הקול תקיעת השופרות והתרועות בחיל : כשמרי

כנטרי חקלין הוו עלה מסחור סחור ארי על מימרי סריבת אמר יי׃
אורחתיך בישתא ועובדיך מקלקליא גרמו אילין ליך דא בישתא איתי
עלך ירושלם עד דאיתחבר רשע ליביך׃ אמר נביא מעי מעי כיבין לי
זע סמך לבי המו לי לבי לא שתיק ארי קל צוחת קרנא שמעת נפשי
יבבות עבדי קרבא׃ תבר על תבר אתערע ארי אתבזיזת כל ארעא
בתכיף חרובת ארעא זמן חדא כל קרוי׃ עד אימתי אחזי סימנין שמע
קל קרנא׃ ארי אטפשו עמי מדע דחלתי לא אליפו בנין טפשין אינון
ולא סוכלתנין אינון חכימין אינון לאבאשא ולאוטבא לית אינון ידעין׃
חזיתי ית ארעא והא צדיא וריקניא ואסתכלית בשמיא והא לא ם
מזהרין נהוריהון׃ חזיתי טוריא והא זיעין וכל רמתא אתפרקן׃
חזיתי והא לית עמא שרי עלה וכל עופא דשמיא אטלטלו׃ חזיתי
והא ארעא דישראל דהות מנצבא ככרמלא תבת למהוי כמדברא וכל
קירוהא צדיאה מן קדם יי ומן קדם תקוף רוגזיה׃ ארי כדנן אמר
יי צדו תהי כל ארעא וגמיר לא אעביד׃ על דא תחרוב ארעא ויקבלון
גהורי שמיא מלעילא על דגזרית כמימרי חשיבית בעצתי אעבדינה
ולא אתיבינה׃ מקל פרשין ורמגרין בקשתא גלו כל יתבי קרתא עלו
למערוק בחורשיא סליקו לאטמרא בכיפיא כל קרויהון שבקו ולית
דיתיב בהון אנש׃ ואת הא מתבזזא מאית בידך חיל למיעבד ארי
אתרחיצתא על לבושי צבעונין ועל דמתקנין בתיקונין דדהב ארי

כשמרי שדי היו עליה מסביב כי אתי מרתה נאם יהוה׃ דרכך
ומעלליך עשו אלה לך זאת רעתך כי מר כי נגע עד לבך׃
מעי מעי אחולה קירות לבי המה לי לבי לא אחריש
כי קול שופר שמעתי נפשי תרועת מלחמה׃ שבר על שבר נקרא
כי שדדה כל הארץ פתאום שדדו אהלי רגע יריעתי׃ עד מתי אראה
נס אשמעה קול שופר׃ כי אויל עמי
אותי לא ידעו בנים סכלים המה ולא נבונים המה חכמים המה להרע
ולהיטיב לא ידעו׃ ראיתי את הארץ והנה תהו ובהו ואל השמים
ואין אורם׃ ראיתי ההרים והנה רעשים וכל הגבעות התקלקלו׃
ראיתי והנה אין האדם וכל עוף השמים נדדו׃ ראיתי והנה הכרמל
המדבר וכל עריו נתצו מפני יהוה ומפני חרון אפו׃
כי כה אמר יהוה שממה תהיה כל הארץ וכלה לא אעשה׃ על
זאת תאבל הארץ וקדרו השמים ממעל על כי דברתי זמתי ולא
נחמתי ולא אשוב ממנה׃ מקול פרש ורמה קשת ברחת כל העיר
באו בעבים ובכפים עלו כל העיר עזובה ואין יושב בהן איש
ואתי שדוד מה תעשי כי תלבשי שני כי תעדי עדי זהב כי׃

אוחולה
שמעת
אהלי
ואת וס

כשומרי שדי. כמו שדה או שדות. ובא בחסרון מם. כמו ויקרע לו חלוני שהוא כמו חלונים. וחשופי שת כמו וחשופים. והדומים להם. או היוד תמורת ההא והוא כמו שדה. אבל ת״י לשון רבים כנטרי חקלין ופי׳ כשומרי שדי כמו שומרי השדות מהבהמות שלא יכנסו בו לרעות שצריך שיעמדו סביב השדה שלא תכנס בו הבהמה משום צד. כן באו האויבים סביב ירושלם כי בכל ערי יהודה שהם סביבה חנו. כי פירוש עליה על ירושלם. ועליה רוצה לומר שמיך לה. כמו ועליו מטה מנשה. והדומים להם: כי אותי מרתה. אותי פירוש דברי על יד הנביאים. כי דברו כמו עצמו. וכן ממרים הייתם עם ה׳: פי׳ את פי ה׳. כי לשון מרי יקשר במלת את עם דבר. כמו מריתם את פי ה׳. ולא מרו את דברו. כי ענין מרי הוא שנות והחליף הדבר והמצוה. או יהיה פירוש אותי בי. כי יבא בקשר הבית. כמו כי מרו בך. וימרו בי: דרכך ומעלליך. הדרך שהלכת בה ומעשים שעשית הם גרמו לך כל זה הרע שבא האויב להחריב ארצך: עשו. מקור. והוא במקום עבר כאלו אמר עשה או עשו: זאת רעתך. רעתך גרמה כי מר וקשה הדבר הרע הבא עליך עד כי נגע עד לבך: מעי מעי אוחילה. הכפל כדרך הנוהג שכופלים דבריהם. וכן ראשי ראשי: אוחילה. מענין חיל כיולדה. ויהיה יחיל וחיל בענין אחד. אמר הנביא אצעק מכאב מעי. כלומר שאחזני חיל וכאב במעי על הרעה הבאה לכוי וכן קירות לבי אוחילה. ואם תאמרו אצעק פעם ואחרים כפעם הומה לי לבי: לא אחריש. לא אוכל להחריש כי לבי הומה לי תמיד: שמעת נפשי. אמר למה לא אוכל להחריש כי את נפשי שמעת קול שופר תרועת מלחמה. וכתוב שמעתי ביו״ד ואחד הוא עם הקרי כי שמיעתו היא שמיעת הנפש. ומה שאמר קירות לבי הוא דרך המשלה לפי שהלב דפנות בחללים שיש בו: שבר על שבר. שבר השבטים בא תחלה ועתה בא שבר יהודה: נקרא. ענין מקרה אף על פי שהוא באלף: שדדו אהלי. כנה הבתים החשובים והארמונים הגבוהים באהלים כאלו היו אהלים ויריעות נטוות שנקל לכבשם כמו האהלים כן הם שדדו פתאם ורגע: עד מתי. השומרים מנהגם לעמוד במגדלים הגבוהים ובהרים הרמים וכשרואין האויבים מרימים הנס כדי שיראוהו העם ויתקעו בשופר כדי שישמעו העם ויהיו נזהרים. ואמר הנביא עד מתי יהיה זה הלא תשוב מחרון אפך על עמך ישראל ועניהו האל: כי אויל עמי. כי אלו היו חכמים ומכירים הדרך הטובה וידעו אותי כי אני המטיב להם והמריע לפי מעשיהם לא היו רואין כס ושומעים קול שופר: בנים סכלים. לפי שנקראו בני האל. כמו שאמר בנים אתם לה׳ אלהיכם. ואמר אלה הבנים סכלים המה ולא נבונים המה. כלומר תבונתם וחכמתם אינה נחשבת תבונה וחכמה אלא סכלות כיון שלא ידעו את ה׳. כמו שאמר במקום אחר הנה בדבר ה׳ מאסו וחכמה מה להם. וכן אמר ישעיהו הנביא ובילדי נכרים ישפיקו. והחכמה השלמה אינה כי אם עם תורת ה׳. כמו שאמ׳ כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמי׳. ואחר שאינם יודעי׳ את ה׳ ולא עושים מצותיו וחכמתם היא ערמה ותחבולה להרע לא להטיב אבל התורה מלמדת את האדם לעשות הטוב והישר: ראיתי. אמר הנביא ראיתי בנבואה את הארץ: והנה תהו ובהו. כתרגומו צדיא וחרובא. כיון שהיא שממה ואין יושבין עליה הרי היא כתהו ובהו. כמו בתחלת בריאתה. שנאמר והארץ היתה תהו ובהו: ואל השמים. כמו ואת השמים. וכן אספרה אל חק כמו אספרה את חק. וירדפו אל מדין כמו את מדין. והדומים להם. ויונתן הוסיף הבטתי אסתכלית לשמיא. וכל זה דרך משל מרוב הצרה כאלו קדרו השמים ורעשו ההרים והגבעות. וכן ועוף השמים נדדו. אמר דרך הפלגה מרוב חרבן הארץ כלו העופות משם ולא יעופו באותה הארץ: ראיתי. התקלקלו. ענין קלקול ידוע בדברי רז״ל. ואחז״ל פי׳ ענין קלות כלומר רעשו מרוב קלותם כי כבדותם עומדים: ראיתי. אין האדם. האדם שהיו בארץ אינם והם ישראל: ראיתי. הכרמל. הכרמל שהוא מקום תבואה ועץ פרי ראיתי אותו כמו המדבר: עריו. סמך הערים לכרמל שאמר עריו לפי שהערים שבת היטיב בהם הם שדות וכרמים ועץ פרי והם נקראים בכלל כרמל: נתצו. ענין נתיצה והריסה. ויונתן תרגם כמו הפוך צדיה. כמו שתרגם נצתו. אולי היה לומר כן אבל אנחנו מצאנו נתצו התי״ו קודם לצד״י: כי כה אמר. וכלה לא אעשה. כמו שהבטיחם בתורה לא מאסתים ולא געלתים לכלותם: על זאת תאבל. תשחת. וכן אבל תרגומו בחתת: על כי דברתי זמתי. כי מה שדברתי אל הנביאים כאשר חשבתי לא נחמתי עד הנה ולא אשוב ממנה עוד כי כאשר חשבתי ודברתי כן יהיה על זאת ראוי שתאבל הארץ: וקדרו השמים. זה דרך משל לרוב הצרה כמו שפירשנו: מקול פרש ורמה קשת. פרש ורומה קשת לשון יחיד על דרך כלל. כמו ויהי לי שור וחמור. ורומה קשת. יורה חצים בקשת. אמר כשישמע קול הפרשים והקשתות שהוא מחנה רב וישמעו קולם מרחוק יברחו ויבאו מהערים להסתבב במקומות הגבוהים: בורחת כל העיר. בורחים כל אנשי העיר. וכן אמר וכל הארץ באו מצרימה. והדומין לו. ואינו אומר על עיר מיוחדת כאמרו כל העיר אלא רוצה לומר כל עיר ועיר: באו בעבים. במקומות הגבוהים בעבים. על דרך הפלגה או פירוש בעבים ענין עובי רוצה לומר ביערים העבי׳ והמסובכים באילנו׳ להסתר שם. וכן תרגם יונתן עלו למערק בחורשיא ותרגו׳ יער חורשא: ובכפים עלו. תרגו׳ וסלע כיפא: כל העיר עזובה. רוצה לומר כל עיר ועיר כמו שפירשנו. לפיכך אמר ואין יושב בהן איש: ואת שדוד. לא שהוא בחסר כף הדמיון ענינו ואת כשדוד׃ ואין צורך לכל זה כי לכנסת ישראל ידבר פעם לשון נקבה פעם לשון זכר. וכל אחד מהן נכון כמו שפירשנו בפסוק ותעשי הרעות: מה תעשי. כשיבא לך השוד והשבר מה תעשי. כלומר במה תנצלי כי תלבשי עתה שני ותתיאשי מן הפורענות ולא תחושי לרעה העתידה לבא עליך ולא תכנעי והיה לך להכנע מפני האל וללבוש שקים כדרך הנכנע ושב מחטאתו לא תלבש שני ולעדות עדי זהב. כמו שאמר עליהם ישעיהו הנביא והנה ששון ושמחה הרג בקר ושחט צאן ונומר והיו אומרים עוד כרתנו ברית עם מות ועם שאול עשינו חוזה. שוט שוטף כי יעבור לא יבאנו ונומר. הנה אתה רואה שהיו מתיאשים מן הפורענו׳. והמשילה גם כן לזונה כמו שפירשנו. וכמו שדרך הזונה ללבוש בגדים נאים ולהתיפות ולקרוע בפוך כדי שיחשקו בה חושקים. כן כנסת ישראל היתה מתדמה במעשה האמות לעבוד את אלהיהם וללבוש כלבושיהם להתגדל ולהתפאר בפניהם בבגדים נאים ובמרכבות נאות כדי שיאהבו אותה ויאמרו הרי היא כמונו ונאהבנה: והנביא אמר לה מאסו בך עוגבים נפשך יבקשו. אמר להפך מה שחשבתם כי אתם סלקתם בטחונכם מעלי ובטחתם באמות והתדמיתם להם גם כן במעשיכם כדי למצא חן בעיניהם ויהיו חשקים בכם והנה מאסו בכם עד שיבקשו נפשותיכם להרג ולאבד:

תקרעי

תקרעי בפוך עיניך לשוא תתיפי מאסו בך עגבים נפשך יבקשו :
כי קול כחולה שמעתי צרה כמבכירה קול בת ציון תתיפח תפרש
כפיה אוי נא לי כי עיפה נפשי להרגים :
ה שוטטו בחוצות ירושלם וראו נא ודעו ובקשו ברחובותיה
אם תמצאו איש אם יש עשה משפט מבקש אמונה ואסלח לה :
ואם חי יהוה יאמרו לכן לשקר ישבעו : יהוה עיניך הלוא לאמונה
הכיתה אתם ולא חלו כליתם מאנו קחת מוסר חזקו פניהם מסלע
מאנו לשוב : ואני אמרתי אך דלים הם נואלו כי לא ידעו דרך יהוה
משפט אלהיהם : אלכה לי אל הגדלים ואדברה אותם כי המה ידעו
דרך יהוה משפט אלהיהם אך המה יחדו שברו על נתקו מוסרות :
על כן הכם אריה מיער זאב ערבות ישדדם נמר שקד על עריהם כל
היוצא מהנה יטרף כי רבו פשעיהם עצמו משבותיהם : אי לזאת
אסלוח לך בניך עזבוני וישבעו בלא אלהים ואשבע אותם וינאפו ו אסלח
ובית זונה יתגודדו : סוסים מוזנים משכים היו איש אל אשת מזונים
רעהו יצהלו : העל אלה לא אפקד נאם יהוה ואם בגוי אשר
כזה לא תתנקם נפשי :
עלו בשרותיה ושחתו וכלה אל תעשו הסירו נטישותיה כי לוא
ליהוה המה : כי בגוד בגדו בי בית ישראל ובית יהודה נאם יהוה :

תכחלין בצירא עינך לא להנאה תתקנין קצו ביך רחמך מקטליך
בעון : ארי קל כמערא שמעית עקא כאיתא דמשריא למילד בכור
קל כנישתא דציון די משתטחא ופרסא ידהא אמרה ווי כען לי ארי
משלהיא נפשי מן קדם קטולין : הליכו בשוקי ירושלם וחזו כען ודעו
ובעו ברחובהא אם תשכחון גבר דאית ליה עובדין טבין אם אית עביד
דין דקשוט בעי הימנותא ואשבוק לה : ואם בשמא דיי ימון כבן
לשקרא אינון משתבעין : יי הלא גלי קדמך לאיטבא לעבדי הימנותא
רשיעיא אלקיתיה יתהון ולא תבו שיציתינון סריבו לקביל אולפן
אתקיפו אפיהון מטינרא מסרבין למתב : ואנא אמרית ברם מדמסכינין
אינון אטפשו ארי לא אליפו אורחן דתקנן מן קדם יי למעבד דין ד
דקשוט קדם אלההון : איהך לי לות רברביא ואמליל עמהון ארי אינון
אליפו למדע אורחן דתקנן מן קדם יי למעבד דין דקשוט קדם לם
אלההון ברם אינון כחדא מרדו מן אוריתא אתרחקו מן פולחנא :
על כן מלך במשיריתיה יסק עליהון כאריא מחורשא ויקטלינון עממי
דתקיפי כדיבי רמשא ויבזונון שלטונין דחסינין כנימרא כמנין על
קירויהון כל דיפוק מנהון יתקטיל ארי סגיאין מרדיהון תקיפין ת
תיובתהון : נביא אמר לה כנישתא דישראל על אידא אשבוק לכון
אנא קריתי לכון בנין ואינון שבקו פולחני ומקיימין בשום טעותא
ועוד סבעית יתהון טובא ואינון תבו למהוי זנאין ובית נפקת ברא
מסתייעין : סוסון אגוריסין אחדין הוו גבר על אתת חבריה מצוחין :
העל אילין לא אסער לאיתאה עליהון כנישא אמר יי ואם מן עמא דכרין עובדוהי לא אתפרע מנהון כרעותי : סקו בקרוהא וחבילו וגמירא לא תעברון פגרו
ברניתהא ארי לא רעוא קדם יי בהון : ארי שקרא שקרו במימרי בית ישראל ובית יהודה אמר יי : כדיבו

תקרעי · כתרגומו תכחלין . ואמר בלשון קריעה כי היא קורעת עיניה מרוב התמדתה לכחול אותם : עוגבים · חושקים · וכן תרגם יונתן קצו בך רחמך . וכן ותעגב על מאהביה · והדומים לו בזה הלשון ענין חשק : כי קול כחולה · חולה פה תואר בפלס טובה · מענין חיל כיולדה ומצרתו · ואמר דרך משל כי בת ציון תרים קול כמו האשה היושבת על משבר תחיל תזעק בחבליה . ועוד הגדיל הענין והמשילה למבכירה והיא האשה היולדת ראשונה כי חבליה קשים מחבלי אשה אחרת · ופירוש צרה שהיא צועקת צרה כמבכירה : תתיפח . מענין ויפח לקץ שהוא ענין הגיון תהגה ותהמה ותקונן על הרוגיה · ואומרת אוי נא לי כי עיפה נפשי . אמרה נפשי כנגד בת ציון אוי נא לי כי עיפה מסבול הצער הגדול לרוב הורגים שמאחורי · וענין תפרש כפיה תחבר ידיה . כמו פרשה ציון בידיה כי כן דרך המצטער לפרש כפיו אחת באחת לרוב הצער : שוטטו · חפשו ובקשו · והנה אמר דוד בספר תהלים נתנו נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים בשר חסידיך לחיתו ארץ · הנה כי היו בירושלם חסידים ועבדי האל ואיך אמר ירמיה אם יש עשה משפט מבקש אמונה ואסלח לה · פירוש חז"ל כי ירמיה אמר בחוצות ירושלם ואמר ברחובותיה כי החסידים שהיו בירושלם היו מתחבאים בבתיהם ולא היו יכולים להתראות ברחובות ובחוצות מפני הרשעי' · ורז"ל פירשו כיון שנהרגו ע"י אויבים אף על פי שהיו רשעים וחייבי מיתה נתכפר להם במיתתן וקרי להו עבדיך וחסידיך : אם תמצאו איש . ר"ל איש טוב וגדול במעשים וכן איש אתה · וכן תרגם יונתן : ואם חי · כי ברוב הם נשבעים באלהים אחרים כמו שאמר וישבעו בלא אלהים . ואם יהיה שישבעו בי להראות עצמן שהם יראי שמי הם נשבעים בשמי לשקר הם נשבעים בשמי ואני היודע : יהוה עיניך הלא לאמונה · אמר הנביא תמיה על זה הענין אמר דרך קריאה ה' עיניך הלא לאמונה . כלומר השגחתך בעולם היא לאמונה כלומר לא חלו ולא הרגישו בעצמם כי אתה המכה אותם בעונם אם כן מה הועילה השגחתך בהם · ודומה למה שאמר לשוא הכיתי את בניכם מוסר לא לקחו · וכן מה שאמ' ישעיה הנביא על מה תכו עוד תוסיפו סרה : כליתם מאנו קחת מוסר · הבאתם עד קרוב לכליה אף על פי כן מאנו קחת מוסר ואם נביאיך מזהירים אותם חזקו פניהם מסלע ולא בשו מפניהם : מאנו · לשוב לאמונה ענין קיום כמו אמונה אומן במקום נאמן : ואני אמרתי . אמר הנביא נסיתי אותם בענייני התוכחה הקטנים והגדולים · אמרתי כלומר חשבתי בעצמי כשהוכחתי העם ולא קבלו : אמרתי אך דלים הם נואלו . ברוב דלת העם אין להם דעת ובינה כמו הגדולים לפי שהם כורמים ויוגבים וכל עסקיהם עבודת האדמה ולא יתעסקו בדברי מוסר ובתורה ובחכמה לפיכך לא קבלו תוכחת כי נואלו ואין להם דעת כי לא ידעו דרך ה' משפט אלהיהם : אלכה לי אל הגדולים . כי לפי שהם גדולים ועשירים ואינם מתעסקים במלאכה יש להם פנאי ללמוד תורה וחכמה וברוב הם בעלי מוסר ודעת ולמדו תורה ומשפט אלהיהם ואולי תועיל בהם תוכחתי · כי יבינו וישכילו למה שאומר להם והנה כשדברתי עמהם יחדיו שברו עול התורה אף על פי שידעוה נתקו עולה מעליהם ונתקו מוסרותיה · ואמר יחדו ר"ל כולם מגדולים כן . וכן תרגם יונתן : על כן הכם . ששברו עול התורה מעליהם הכם אריה · המשיל האויב לאריה שיוצא מן היער לטרוף ולזאב שיוצא לעת ערב ובא סמוך לישוב כדי לטרוף הבהמה יחידי כי איננו בעל לב חזק כמו הנמר וכל שכן האריה לפיכך ירא לצאת ברוב אלא לעת ערב לפיכך אמ' זאב ערבות · ואמר זאב ערבות ישדד"ם . שלם נקוד על דרך החסר · או הוא מבנין מרובע · כמו יסודד מצבותיו ובא כמשפטו · והוא הנכון · האריה משל למלך כמו שהאריה מלך החיות והזאב משל לחיל והנמר שרי החיל . וכן תרגם יונתן · ויש מפרשים ערבות כמו במדבר בערבה : נמר שקד · כמו שוה שוקד שומר · ענין השתדלות על הדבר וההתמדה בו : מהנה · ר"ל מהעריים : אי לזאת אסלח לך . מלת אי הוא לשון קריאה והוא הפוך בלשון ערבי יא" . מה טובה יש בך שאומר לזאת אסלח לך · כלומר בעבור זאת הטובה ואינני מוצא בך טובה רק רעות רבות : בניך עזבוני וכו' . והקריאה כנגד ירושלם . ואשביע אותם ויגאפו · על דרך וישמן ישורון ויבעט : יתגודדו · יתקבצו גדודים ולא יבושו איש מחברו · וכן תרגם יונתן מסתייעין : סוסים מוזנים . כתיב בוי"ו וקרי ביו"ד · ואותיות אהוי מתחלפות והוא כמו הפוך : מזונים · מן מזון · אמר הנה הם כמו הסוסים שנתנו להם מזון רב בלילה והם שבעים בתאותם בבקר יצאו ויצהלו . וכהלתם היא כתינת קולם ובשמחה אור"ליר בלעז · כן הם ילכו בלילה עם נשי רעיהם וימלאו תאותם ובבקר יוצאים שמחים מתהללים ברעתם : ואל אשת רעהו · בעבור אשת רעהו : משכים · פס · וכן כטל משכים הולך כלומר בהשכמה בבקר : העל אלה · אם על אלה לא אפקוד אי אפשר שלא אענישם על הרעות הגדולות האלה . וכפל הענין במלות שונות ואמר : ואם בגוי אשר כזה לא תתנקם נפשי · ונפשו הוא והוא נפשו · וכן נשבע ה' בנפשו כמו בי נשבעתי . ויונתן פי' בנפשי כלו' ברצוני · ותרגם ואם עמא דכרין עובדיהון לא אתפרע מנהון כרעותי : ואם בגוי כזה . זה עם וי"ו השמוש ואם והבאים אחר זה בפרשיות האחרות אם בלא וי"ו השמוש שיהיה בעם הזה או פירוש אם בגוי אשר כזה מעשיהם כתרגומו : עלו בשרותיה . בחומותיה תרגום חומה שורא . והכנוי לירושלם . והצווי עלו ושחתו כנגד האויבים · ויונתן תרגם בשרותיה בקרוהא : הסירו נטישותיה . הם שיני החומה . ויונתן תרגם כמו ארמנותיה בירניתהא : כי לא לה' המה . עתה כבר היו לה' שאמר ובנותי על העיר הנה הם עזבוהו והוא עזבה והתירם לאויב . ויש מפרשים הסירו נטישותיה כמו ואת הנטישות הסר התז שהם סעיפי האילנו' המתפשטי' ; וכאמרו וכלה לא תעשו איננו אומר על החומה שהרי נתצוה כלה · כמו שאמר ואת חומות ירושלם סביב נתצו כל חיל כשדים אלא פי' וכלה לא תעשו בעם : כי בגוד : לפיכך תקחו נקמתי מהם ובדין אני מצוה לכם שתשחיתום כי בגוד בגדו בה' :

כחשו ביהוה ויאמרו לוא הוא ולא תבוא עלינו רעה וחרב ורעב לא נראה: והנביאים יהיו לרוח והדבר אין בהם כה יעשה להם:
לכן כה אמר יהוה אלהי צבאות יען דברכם את הדבר הזה הנני נתן דברי בפיך לאש והעם הזה עצים ואכלתם: הנני מביא עליכם גוי ממרחק בית ישראל נאם יהוה גוי איתן הוא גוי מעולם הוא גוי לא תדע לשונו ולא תשמע מה ידבר: אשפתו כקבר פתוח כלם גבורים: ואכל קצירך ולחמך יאכלו בניך ובנותיך יאכל צאנך ובקרך יאכל גפנך ותאנתך ירשש ערי מבצריך אשר אתה בטח בהנה בחרב: וגם בימים ההמה נאם יהוה לא אעשה אתכם כלה: והיה כי תאמרו תחת מה עשה יהוה אלהינו לנו את כל אלה ואמרת אליהם כאשר עזבתם אותי ותעבדו אלהי נכר בארצכם כן תעבדו זרים בארץ לא לכם: הגידו זאת בבית יעקב והשמיעוה ביהודה לאמר: שמעו נא זאת עם סכל ואין לב עינים להם ולא יראו אזנים להם ולא ישמעו: האותי לא תיראו נאם יהוה אם מפני לא תחילו אשר שמתי חול גבול לים חק עולם ולא יעברנהו ויתגעשו ולא יוכלו והמו גליו ולא יעברנהו: ולעם הזה היה לב סורר ומורה סרו וילכו: ולא אמרו בלבבם נירא נא את יהוה אלהינו הנתן גשם וירה ומלקוש בעתו שבעות חקות קציר ישמר לנו: עונותיכם הטו אלה וחטאותיכם מנעו הטוב מכם:

ירושש

יורה

כדיבו במימרא דייי ואמרו לא מן קדמוהי אתיא עלנא טבתא ואף לא תיתי עלנא בישתא ודקטלין בחרבא ובכפנא לא ניחזי: ונביי שקרא יהון ללמא ונבואת שקרהון לא תתקיים דא פורענות תתעביד מנהון: בכן כדנן אמר ייי אלהים צבאות חלף דאתנביתון ית פתגמא הדין הא אנא יהיב פתגמי נבואתי תקיפין כאשתא ועמא הדין חלשין כקש ויקטלונון: הא אנא מיתי עליכון עם מרחיק בית ישראל אמר ייי עם תקיף הוא עמא דמעלמא הוא עמא לא תדע לישניה ולא תשמע מה דממליל: בית איתיניה כקיברא פתיח כולהון גיברין: ויבוז חצרך ומיכלך יקטלון בנך ובנתך ישבי ענך ותורך יבוז פירי גופנך ותינך יבוז קירוי ארעך כריכתא די את רחיץ לאשתזבא בהון מן קדם דקטלין בחרבא: ואף ביומיא האינון אמר ייי לא אעביד עמכון גמירא: ויהי ארי תימרון חלף מה עבד ייי אלהנא לנא ית כל אילין ותימר להון כמא דשבקתון פולחני ופלחיתון לטעוות עממיא בארעכון כן תשתעבדון לעממיא פלחי טעותא בארעא לא דילכון: חוו כען דא בדבית יעקב ובסרוהא בדבית יהודה למימר: שמעו כען דא עמא טפשא דלית ליה לב דעיינין להון ולא חזן ואודנין להון ולא שמעין: האמן קדמי לא תדחלון אמר ייי אם קדם מימרי לא תזועון דשויתי חלא תחום לימא קים עלם ולא עדי ליה ומטרפין ולא יכלין והמן גלוהי ולא עדן ליה: ולעמא הדין הוה לב סטי ומרוד ועל דסטו מבתר פולחני גלו: ולא אמרו בלבהון נדחל כען קדם ייי אלהנא דמחית מטר בכיר ולקיש בעדניה דבזמן קים שבועיא דבזמן חצדא נטר לנא: חוביכון גרמו אילין לכון וחטאיכון מנעו טובא מנכון:

ארי

כחשו בה' ויאמרו לא הוא · פירוש לא הוא שיטגיח עלינו ויראה במעשינו ואם נעשה כחפצנו לא תבא עלינו רעה בעבור זה וחרב ורעב לא נראה אף על פי שמפחידין אותנו נביאיו על זה שקר הם אומרים כי לא להם נבואה מאת האל כי הוא אינו רואנו ואינו יודענו · ועל הדרך הזה תרגם יונתן: והנביאים · הנביאי׳ שמטעים אותם ואומרים שלום יהיה לכם יהיו לרוח · כלומר כמוץ לפני רוח · והדבר אין בהם · כלומר רוח הקדש איך ידעו הם כך וכך לא שהם סומכין בחלומותיהם או בקסמיהם ומבטיחים העם לטוב כדי שימצאו חן בעיניהם כשמיפין להם מעשיהם ואומרי׳ לא תבא עליכם רעה ובעונם זה יכלו ויהיו לרוח: כה יעשה להם · כלומר כך וכך רעה יעשה להם: לכן כה אמר · את הדבר הזה · שאתם אומרים עלי לא הוא ולא נבואתי · והנה דברי מגיעים אליך: הנני נותן דברי בפיך · והעם הזה עצים ואכלתם · ובזה יכירו כי נבואתי מגעת אליך שיתקיימו עליהם דברי לרעה · כמו שאתה אומר ויהיו דבריך להם כמו האש לעצים שתאכל אותם · ומה שאמר דברכם כמדבר כנגד העם · ואמר בפיך כמדבר כנגד הנביא · הרי הוא כאומר אמור להם יען דברכם את הדבר הזה כי הנני נותן דברי בפיך והעם הזה עצים ואכלתם · ויונתן פירש דברכם כנגד הנביאים שתרגם חלף דאתנביתון ית פתגמא הדין: הנני מביא · בית ישראל · קריאה: ממרחק · כי בבל היא רחוקה מארץ ישראל: גוי איתן · חזק שלא תוכל להלחם כנגדו: גוי מעולם הוא · מזמן רב הוא גוי זה חזק ושאר הגוים הם יראים אותו ולא תוכל להעזר עם גוי זולתו: גוי לא תדע לשונו · ולא תבין מה יאמר וזה יותר קשה מאויב שמבין אדם לשונו · וכן אמר בתורה בקללות גוי אשר לא תשמע לשונו ולא תשמע ולא תבין · והענין כפול במלות שונות: אשפתו · כי חצי האשפה ימיתו כל מי שיגעו בהם וכאלו כלם קבורים באשפה · ואמר כקבר פתוח שמוכן להשליך בו המתים כלם גבורים כי הם מלומדי מלחמה ואין להם מפלט להנצל מידם: ואכל · לחמך כלל כל מאכל · והאכילה הנזכרת בפסוק יש אכילה היא איכות המאכל ויש אכילת החרב · כמו שתרגם יונתן ויבזון אורכך וגו׳: ירושש · ענין רש ועוסר וענין הריסות נופל גם כן בהריסת הערים · כמו כי תאמר אדום רששנו ונשוב ונבנה חרבות: בחרב · בעת החרב · או טעם בחרב למעלה לבניך ולבנותיך כאלו אמר יאכלו בניך ובנותיך בחרב · ומה שאמר בניך ובנותיך כי כמו כן יאכל האבות ואכל פרי בטנך וזה להכאיב נפש האבות שישחטו בניהם לעיניהם והם הקטנים שמתים בעון אבותם: גם בימים ההמה · כשיבא האויב ויאכל זה וזה · כמו שכתוב לא אעשה אתכם כלה כי אתן בלב האויב להשאיר לכם פלטה: והיה כי תאמרו · מדבר כנגד העם כמו שדבר עד הנה ושב לדבר כנגד הנביא שיענה להם תשובת השאלה כאשר עזבתם וגו׳. והשאלה והתשובה תהיה אחר שיבא האויב ויגלה העם: כן תעבדו זרים · מדה כנגד מדה אתם עבדתם אלהי נכר בארצכם תעבדו עם נכר בארץ לא לכם: הגידו · אומר לכל השומעים דברו שיאמרו להם זאת התוכחה: שמעו נא · מבואר הוא: האותי · איך לא תיראו מפני והנה יש לי שני עדי׳ שלא תוכלו להכחיש כי האחד הוא בכלל העולם והאחד יש בכם לבדכם · אשר הוא בכלל העולם הוא דבר הים כי בראשית בריאת העולם היו המים מכסים הארץ כולה כי כן היה טבעם אחר כן אמרתי שיקוו המים אל מקום אחד ותראה היבשה · והנה בהקוות המים שהיו על פני כל הארץ אל מקום אחד היו שוטפים על המקום ההוא ככבים כמו נד והיה להם לפי טבעם לרדת ולהתפשט על פני כל הארץ כבתחלה אלא שאני אמרתי לו עד פה תבא ולא תוסיף · והאמירה היא הרצון · ושמתי החול על שפתו גבול לו שלא יעברנהו והנה החול אין חומה גבוה שתעמוד בפני המים ולא עוד שגלי הים מתגעשים והומין ובאים עד השפה כאלו יעברו עליה כפי טבעם ולא יוכלו לפי שאני מנעתי טבעם בזה · ובזה תוכלו להכיר כי אני משגיח בתחתונים ועושה בהם כרצוני ואיך לא תיראו אותי ולא תחילו מפני ולא תעלו בדעתכם שאני יכול לעשות בכם כרצוני אם תעברו מצותי אם כן ראוי לקרוא אתכם עם סכל ואין לב שלא תבינו זה · או אם תבינו ויש לכם לב להבין אם כן לבבכם סורר ומורה שאתם מכירים וכופרים כי הנה שמתי בכם עד כי בעשותכם רצוני אני נותן גשמיכם בעתם יורה במרחשון ומלקוש בניסן ונתנה הארץ את יבולה ועץ השדה יתן פריו ובימי הקציר לא ירד לכם מטר · וזהו שאמר שבעות חקות קציר ישמור לנו · ובהיותכם מיוחדים בין שאר האמות בזאת הברכה איך לא תשימו זה על לב כי אני משגיח עליכם ואיך תכחשו בי ותאמרו לא הוא · ואם תאמר למה לא נתן להם לעדים האותות והמופתים הכתובים כמו קריעת ים סוף והירדן וזולתן משנוי הטבע שאי אפשר להם מבלתי מכוין ומשגיח הופך הטבע כרצונו · כאמר כי כל האותות והמופתים יוכלו להכחיש בהם אם ירצו כי לא היו אלא פעם אחת בזמן אחד ואותם שלא היו בזמן ההוא יוכלו להכחיש בהם אם יהיו כופרי׳ בתורה אבל זה העד היות החול גבול לים הוא חק עולם לא סר ולא יסור כל ימי היות עולם ובזה לא יוכלו להכחיש שהרי רואים בעיניהם ושומעים באזניהם רואים את גלי הים עד השפה ולא יעברו החול שהוא שפה לים ושומעים התגעשות הגלים והמייתם כאלו בבאם יעברו הכל ויכסו פני הארץ זה דבר שלא יוכל אדם להכחיש: תחילו · מן חיל כיולדה: יעברנהו · הנו״ן נוספת · כמו כל היום יברכנהו · ויתגעשו גליו שאומר בים סוף · ויעברנהו גם כן בנו״ן נוספת: ולעם · סרו וילכו · סרו מהדרך הטובה והלכו לה׳ בשרירו׳ לבם: ולא אמרו · כירא נא · כו״ן נא כקריאת רפה אעפ״י שמלת כירא נקראת מלעיל: הנותן גשם · ואחר כך פי׳ יורה ומלקוש בעתו אבל למה שכתב ויורה בוי״ו השמוש הנותן גשם בשאר עתי השנה לצורך הגנות ולשתו׳ ולשאר צרכי האדם והבהמו׳. ונתן גם כן יורה ומלקוש לצורך התבואה כל אחת בעתו שבועו׳ חקות הקציר ישמור לנו אותם שבועות מחקות קציר ישמור לנו שלא ירד מטר בימי הקציר שלא יפסיד הקציר · וזהו חק הקציר ומשפטו · וגם שתהיה רוח טובה נושבת בימי הקציר לזרות ולהבר הוא חק הקציר · ומשפטו גם כן לפיכך אמר חקות · ומה שאמר שבועות ולא אמ׳ ימי הקציר לפי שאלו סופרים שבעות על חג שבעו׳ לפיכך תלה ימי הקציר בשבעות: עונותיכם · והיה לכם לאמר בלבבכם כי אלה הרעות הבאות עליכם עונותיכם הטו אתכם שהרי כשהייתם עושים רצון הא׳ היה נותן לכם גשם בעתו וכל דבריכם באים על הנכונה אם כן מי מנע הטוב מכם ומי הביא עליכם הרע אלא עונותיכם וחטאתיכם:

כי נמצאו

כי נמצאו בעמי רשעים ישור כשך יקושים הציבו משחית אנשים
ילכדו: ככלוב מלא עוף כן בתיהם מלאים מרמה על כן גדלו ויעשירו
: שמנו עשתו גם עברו דברי רע דין לא דנו דין יתום ויצליחו ומשפט
אביונים לא שפטו: העל אלה לא אפקד נאם יהוה אם בגוי אשר
ו כזה לא תתנקם נפשי: שמה ושערורה
נהיתה בארץ: הנבאים נבאו בשקר והכהנים ירדו על ידיהם ועמי
אהבו כן ומה תעשו לאחריתה: העזו בני בנימן מקרב ירושלם
ובתקוע תקעו שופר ועל בית הכרם שאו משאת כי רעה נשקפה
מצפון ושבר גדול: הנוה והמענגה דמיתי בת ציון: אליה יבאו
רעים ועדריהם תקעו עליה אהלים סביב רעו איש את ידו: קדשו
עליה מלחמה קומו ונעלה בצהרים אוי לנו כי פנה היום כי ינטו צללי
ערב: קומו ונעלה בלילה ונשחיתה ארמנותיה:
כי כה אמר יהוה צבאות כרתו עצה ושפכו על ירושלם
גיד סללה היא העיר הפקד כלה עשק בקרבה: כהקיר בור מימיה
כן הקרה רעתה חמס ושד ישמע בה על פני תמיד חלי ומכה:

ארי אשתכחו בעמי חייבין בנכלין אשדין דם זכי כלבוש צירין דמתי
וקטיל מתעשתין לחבלא נפשין קטלין: כבית פטמא דמלי עופא כן
בתיהון מלן נכלין על כן סגיאו ועתירו: עתרו אף קנו ניכסין אף
עברו על פתגמי אוריתא עבדו דביש דין דקשוט לא דיינין ואילו הוו
דיינין דין יתמא הוו מצליחין ודין חשיכיא בקושטא לית אינון דינין:
העל אילין לא אסער לאיתאה עליהון בישא אמר יי אם מן עמא
דכדין עובדוהי לא אתפרע מנהון כרעותי: תימה ושנו הוו בארעא:
נביי שקרא מיתנבן שקר וכהניא מסיעין על ידהון ועמי רחימו כן
ומה תעבדון לסופא: גלו בני בנימן מגו ירושלם ארי קל ציוחת קרב
אשתמעת בארעא ועל בית בקעת כרמיא זקפו עממיא סמותא ארי
בישתא אסתכיאת מציפונא ותבירא רבא: יאתא ומפנקתא איכדין
קלקילת ית אורחתיך דכן כהיתת כנישתא דציון: להיתון מלכין
ומשיריתיהון יגרון עלה משכנין סחור סחור וסיען גבר ית חבריה:
זמינו עלה עבדי קרבא קומו וניסק בטיהרא ווי לנא ארי פנא יומא
ארי נגדו טולי רמשא: קומו וניסק בליליא ונחביל בירניתהא: ארי
כדנן אמר יי צבאות קוצו אעא וצברו על ירושלם מליתא היא קרתא
דאתפקרו לה חובהא כולהון אניסין בגוה: כגובא דמקיים מוהי
כן אוריכו ואתקיימו בגוה עבדי בישתא קל חטופין וביזוזין משתמע בה קדמי תדירא על כן איתיתי עלה מרע ומחא: אתירדא

כי נמצאו · ישור כשך יקושים. יביט כל אחד בדרכים אם יעבור אדם שיגזלו ממנו מה שמצו כאדם המניח יקושים ומציב משחית ללכד העופות כן יביטו הם וירצו ויארבו והציבו משחית אנשים ילכודו ולא עופות. ומשחית יקרא הפח שלוכד העופות · כן הם מציבים ומארבים זה מרה ללכוד אנשים ולגזול מהם מה שעמהם: ישור. יביט · כמו אשורנו ולא קרוב · כשך. הוא מקור כמו כהניח · או תאר והוא כמו מניח. מן וחמת המלך שככה שפירושו נחה. ושך הוא פעל יוצא ושככה פעל עומד. יקושים. כמו מוקשים: ככלוב מלא עוף. כלוב כלי עשוי מכסרין מגדלין בהם עופות ומפטמין אותם שם · וכן ת״י כבית פטמיא · ודומה לו והנה כלוב קיץ סל עשוי מכסרים · והמשילם לכלוב מלא עוף כי כמו שהכלוב ממלאי' אותו עופות כפי מה שהוא וכותנים לתוכו מאכלם ומשקם ואוכלין שם תמיד כן בתי אלה הרשעים מלאים מרמה. ר״ל ממון מקובץ במרמה ובאון ומתעדנין בו ועל כן גדלו ויעשירו: שמנו עשתו · על דרך משל · כמו וישמן ישורון ויבעט. כלומר הרבו בנכסי' · גם יש בו קצת המליצה כי העשירים ברוב הם שמנים ודשנים: עשתו · מן עשת שן כי השמן עור בשרו זך · וכן תרגם יונתן עתרו אף קנו נכסין: גם עברו דברי רע · לא דים בעשרם אלא הרבו לגזול ולחמול עד שעברו כל דברי איש רע · כלומר יותר הרעו לעשות משאר אנשים רעים עד שעברו עליהם ברעתם. ויונתן תרגם אף עברו על פתגמי אוריתא עבדו דבים דין יתום לא דנו . ופי' דין יתום כלומר משפט היתום והאדם החלוש שלא שפטו ולא לקחו משפטם מעושקיהם ויצליחו ואף על פי כן ויצליחו: ומשפט אביונים. כפל ענין במלות שונות: העל אלה · פירושו כתרגומו: שמה ושערורה נהיתה. שמה ענין תימה. כמו כאשר שממו עליך רבים · כלומר דבר תימה הוא מה שנהיה בארץ מרעות שעושין ודבר טנוף ולכלוך · וזהו פירוש שערורה כמו התאנים השוערים. וכת״ שמה תמה · ויש נוסחאות תיימא והוא לשון כליון · כמו מתם תיימי מיא בדברי רז״ל · ותרגום שערורה שנוי: הנביאים. עתה פי' מה היא השמה והשערורה שנהיתה בארץ נבאו בשקר לעם ויאמרו שלום יהיה לכם ובזה מטים העם לדרך רע: נבאו בשקר והכהנים ירדו על ידיה'. ענין לקיחה · מן רדה הרבש . כלומר יקחו השחד לעות המשפט יקחו אותם על ידיהם כרודה הרבש בידו שהוא טוב וערב. וי״א אותו ענין ממשלה מן והוא רודה לא תרדה בו. ר״ל הכהנים רודים בעם על ידי הנביאים ומצותם ומטי' המשפט כרצונם: ועמי אהבו כן. ר״ל רוצים בכל זה לפי שהם מיפים להם מעשיהם הרעי': ומה תעשו לאחריתה. כלומר לאחרית שמה ושערורה שזכר. כלומר אם השערורה יפה בעיניכם עתה מה תעשו לאחרית' כי תדעו כי מרה תהיה באחרונה: העיזו · הניסו · כמו שלח העז מקנך אומר לבני בנימן שהם בירושלם אתם בני בנימן נוסו והניסו את אשר לכם מקרב ירושלם כל שכן משאר עריכם כי אפילו ירושלם תלכד · ומה שאמר העיזו הוא דרך גוזמא כי אין להם מקום אנה ינוסו שם אלא כאומר אכן יש לכם מקום שתנוסו נוסו והניחו מקרב ירושלם כי גם היא תלכד וירושלם היתה ליהודה ובנימן . ומה שאמר לבנימן ולא אמר ליהודה כאדם שנוהה על קרוביו תחלה כי הוא כואב עליהם יותר ממה שהוא כואב על אחרי' והוא מענתות בארץ בנימן והם היו קרוביו בני משפחתו כמו שאמר לו עליהם כי גם אחיך ובית אביך גם המה בגדו בך. וי״ת העיזו גלו: ובתקוע תקעו שופר · תקוע שם מקום הוא · שנאמר וישלח יואב תקועה. ואמר דרך צחות ובתקוע תקעו לשון נופל על לשון · כמו ועקרון תעקר · ואמ' תקעו שופר להניס העם אל העיר: ועל בית הכרם שאו משאת · מגדל שבונים בכרם אחד גבוה לשמור כל הכרמי' אשר סביבותיו ואותו נקרא בית הכרם · וכן הוא אומר ויבן מגדל בתוכו · ואמר שישאו בו משאת שיראו הרחוקים הלהבה וינוסו: ומשאת · כמה משיאין משואות במשנה · נשקפה · נראה ונגלתה עתה תבא: מצפון · היא בבל שהיא לצפון: הנוה והמעונגה דמיתי · פעל יוצא כמו אם היה מן הדגוש. דמיתיך רעיתי · כלומר דמיתי בת ציון לאשה הנוה והמעונגה והנה אני רואה שיבאו עליה רועים ועדריהם להחרידה. ופירוש הנוה האשה השוכנת בנוה שלא שוקטת · ומעונגה ונוה תאר לנקבה בפלס דוה · ורבי יהודה ח״ג פירש הנוה כמו נאוה באלף · מן נאוו לחייך בתורים ענין יופי ונוי . וכן תרגם יונתן ומפנקא. ואדוני אבי זכרונו לברכה פירש דמיתי כרתי · כמו נדמו עמי: אליה · המשיל המלכים הבאים אליה להחריבה לרועים. והעדרים הם חיליהם ובאותם וכמו זה רבים במקרא · והמשיל המלכים והמנהיגים לרועים והעם לצאן · כמו הוי רועה אוילי ונתתי להם רועים כלבי והדומים להם: רעו איש את ידו · את מקומו. וכן רועות על ידיהן · כלומר מלך אחד או שר יצור על עיר או על ערים וכן האחר עד כלותם לכבוש את הארץ: קדשו עליה מלחמה · אומר איש לחברו מהרועים זמנו מלחמה על ציון · כלומר אף על פי שרעו איש את ידו כולם זמנו עצמן למלחמה על ציון: קומו ונעלה בצהרים. ואמר בפסוק שאחריו קומו ונעלה בלילה. זכר צהרים ולילה לפי שהם זמני הפגעים · כמו שאמר מדבר באפל יהלך ומקטב ישוד צהרים · אמרו בזמנים קשים להם עולה עליהם. אמר הנביא אוי לנו כי פנה היום כלומר בצהרים שאומרים אויבנו לרעה הוא לנו ולא לטובה כי צהרים קשה לרוב החום ועת יפה לרוב האורה ואכחנו כפגע מתנו הרע. ולא הטוב כי לנו חשך היום. זהו כי פנה היום · כלומר האור פנה לו לדרכו והצללים הם נוטים ומתפשטים כי אין לנו אורה אלא חשכה: קומו · ארמנותיה. שהם חושבים להשגב בהם נשחיתה אותם: כי כה אמר ה' · כלומר מאת ה' היתה זאת כי הוא רוצה להשחית והעיר את רוחם לבא אליה. וכאלו אמר להם כרתו עצה. עצה כמו עץ · והאלף איננה לכינוי כי היא רפה · אמר כרתו עצים לעשות מהם דיק ולשפוך סוללה על ירושלם והיא האבנים שמשליכי' בדיק וכדומה לו על העיר לנתוץ חומותיה ומגדליה · ולדעת יונתן סוללה הוא תל גבוה שתרגומו סוללה מילאתא והוא שטופתין עפר ועצים תוך החפירות אשר סביב העיר על מלוי החפירות כדי לעלות מהם לחומה והוא הנקרא סוללה: העיר הפקד . היא העיר שהפקד עונה אף על פי שהאריך לה בקצה. הקדוש ברוך הוא לא יאריך לה עוד כי כלה עשק בקרבה בכל העיר ימצא אדם עשק בקרבה · כלומר אפילו בתוך העיר עושקים אין צריך לומר חוץ לעיר בדרכי': כהקיר ביר. כהקיר מן המקור · ביר כמו באר · אמר כמו שהבאר מימיה נובעין תמיד בלי הפסק כן הקרה רעתה · וזהו שאמר על פני תמיד. ומה שאמר על פני כלומר שאני רואה ומסבית עליה לא כמו שהם אומרים אין ה' רואה אותנו: חלי ומכה · אמר חמס ושוד וחלי ומכה ישמע בה שמחלים העניים ומכים אותם · כמו שנאמר ופני עניים תטחנו . אף פי' עונש החמס והשוד שהם עושים אני מביא עליהם חלי ומכה.

אתרדא ירושלם דילמא ירחיק מימרי יתיך דילמא אשוינך צדיא כארעא סדום דלא אתיתבת: כדנן אמר יי צבאות אתבזזא יתבזזון כמא דמהלכין על שולי גפן למקטף שארא דישראל ועוד תתוב מחתך עליהון כרקטיף על סלסלין: על מן אמליל ואסהיד ויקבלון אולפן הא אטפשת אודניהון ולא יכלין למצת הא פתגמא דיי הוה להון לחסודין מדלא צבן ביה: וית נבואה בתקוף מן קדם יי אתמליתי לאית לסוברא ולא ייכלית למשפך על ינקין בשוקא ועל סיעת עולימין כחדא ארי אף גבר עם איתא יתאחדון סב עם דסבע יומין: ויסתחרון בתיהון לאוחרנין חקלין ונשין כחדא ארי ארים ית מחת גבורתי על יתבי ארעא אמר יי: ארי מזעיריהון ועד רבהון כולהון אנסי ממון ומספר ועד כהן כולהון עבדי שקר: ואסיאו ית תבר כנשתא דעמי במלי שקרהון למימר שלמא שלמא ולית שלם: עליהון למבהת ארי תועיבתא עבדו אף מבהת לית אינון בהתין אף אתכנעו לית אינון ידעין בכן יתמסון קטילין בעדן דאסער עליהון חוביהון יתקלון אמר יי: כדנן אמר יי קומו על אורחא וחזו ושאילו לשבילין דמן עלמא אידא אורחא דתקנא והליכו בה ואשכחו ניח לנפשכון ואמרו לא ניזיל: ואקימית עליכון מלפין קבילו למלי נביא ואמרו לא נקביל: בכן שמעו עממיא ודעי כנישתא דישראל ית חוביהון: שמעי ארעא דישראל הא אנא מיתי בישתא על עמא הדין תושלמת עובדיהון ארי לפתגמי עבדי נביא לא קבילו ואוריתי וקצו בה דלמא דנן קדמי לבונתא דמשבא תיתי וקנה טובא מארעא רחיקא עלותכון לא לרעוא ונכסת קודשיכון לא יתקבלון קדמי: בכן כדנן אמר יי הא אנא מיתי על עמא הדין תקלן ויתקלון בהן אבהן ובנין כחדא מגיר וקריביה ייבדון: ברנן

הוסרי ירושלם פן תקע נפשי ממך פן אשימך שממה ארץ לוא
נושבה: כה אמר יהוה צבאות עולל יעוללו
כגפן שארית ישראל השב ידך כבוצר על סלסלות: על מי אדברה
ואעידה וישמעו הנה ערלה אזנם ולא יוכלו להקשיב הנה דבר יהוה
היה להם לחרפה לא יחפצו בו: ואת חמת יהוה מלאתי נלאתי הכיל ולא
שפך על עולל בחוץ ועל סוד בחורים יחדו כי גם איש עם אשה
ילכדו זקן עם מלא ימים: ונסבו בתיהם לאחרים שדות ונשים יחדו
כי אטה את ידי על ישבי הארץ נאם יהוה: כי מקטנם ועד גדולם
כלו בוצע בצע ומנביא ועד כהן כלו עשה שקר: וירפאו את שבר
בת עמי על נקלה לאמר שלום שלום ואין שלום: הובישו כי
תועבה עשו גם בוש לא יבושו גם הכלים לא ידעו לכן יפלו בנפלים
בעת פקדתים יכשלו אמר יהוה:
כה אמר יהוה עמדו על דרכים וראו ושאלו לנתבות עולם אי נתיבות
זה דרך הטוב ולכו בה ומצאו מרגוע לנפשכם ויאמרו לא נלך:
והקמתי עליכם צפים הקשיבו לקול שופר ויאמרו לא נקשיב:
לכן שמעו הגוים ודעי עדה את אשר בם: שמעי הארץ הנה אנכי
מביא רעה אל העם הזה פרי מחשבתם כי על דברי לא הקשיבו ו
ותורתי וימאסו בה: למה זה לי לבונה משבא תבוא וקנה הטוב
מארץ מרחק עלותיכם לא לרצון וזבחיכם לא ערבו לי: לכן כה
אמר יהוה הנני נתן אל העם הזה מכשלים וכשלו בם אבות ובנים
יחדו שכן ורעו יאברו: ואבדו

הוסרי. פן תקע נפשי ממך. שאם לא תוסרי יפרד רצוני ממך שלא ארצה לך. תקע נפשי ממך. כמו ותקע כף ירך יעקב. ענין הסרת הדבר ממקומו ושרשו קבע או יקע: לא נושבה. כאלו לא נושבה מעולם כל כך תהיה שממה: כה אמר ה'. עולל. מקור מן הדומה למרובע כי שרשו עלל. אמר כמו שמעוללין הגפן אחר שבצרו אותה שישובו על העוללות הנשארות ויבצרו אותם כן יעשו האויבים. כי שארית ישראל הוא כמו העוללות בגפן. ועוד פי' ואמר השב ידך. לבוצר ולשלל כמו שהוא בוצר ומשים בסלסלים ומשיב ידו פעם אחר פעם עד שיעולל הגפן כולה. ויונתן פי' השב ידך דברי הנביא כנגד האל ותתיב מחתך עליהון כר קטוף על סלסלין: סלסלות. כמו סלים שרשו סלל והרבם לאות סלי חורי ובסלסלות נכפלה גם כן פא' הפעל: על מי. ואעידה. ענין הזהרה. כמו העד בעם. העד העיד בנו האיש. ובא בלשון עדות. כי המזהיר לאחד מזהיר בו בפני עדים כדי שלא יכחיש בו אחר כן: ולא יוכלו להקשיב. הם עושים עצמן כאלו ערלה אזנם ואין בהם יכולת להם להקשיב: לחרפ'. כי מה שהוא חרפ' לאדם לא ירצה לשמעו כן הוא להם דבר ה': ואת חמת. חמת ה' היוצאת על ישראל מלאתי ממנה עד שנלאתי להכילה: שפוך על עולל. לשפוך החמה על עולל: בחוץ. כלומר שיהרגו האויבים העוללים בחוצות בלי חמלה. וכן נשפכה החמה: ועל סוד בחורים יחדיו. ולא תועיל להם כחם. סוד ר"ל סיעה שמתחברים יחד בסוד אחד ובעצה אחת ולא יועילם כל זה: איש עם אשה. כלומר עם אשתו: זקן עם מלא ימים. כי לא יחמלו על זקן. ומלא ימים הוא יותר מהזקן. ת"י ואת חמת ה' וית נבואת דה' בתקוף מן קדם ה' אתמלאתי: ונסבו. שדות ונשים. וכן שדותיהם תהיינה לאחרים: כי מקטנם. כמו שחטאו כולם כן ילקו כולם: ומנביא. נביא השקר. ות"י מספר. ר"ל סופר מזהיר העם. וכן כהן הבעל או מכהני הלוים כי גם הם היו רעים: וירפאו. נביאי השקר והכהנים רפאו את שבר עמי: על נקלה. כלומר על אמירה נקלה שאין בו ממש: לאמר שלום שלום ואין שלום. הם אמרו שלום והנה אין שלום כי הנה האויב בא יום יום: הובישו. פי' בתמיה כששמעו תשובה לא הובישו: גם הכלים לא ידעו. פי' לא הרגישו בכלימה שיכלימם אדם על רוע מעשיהם: לכן יפלו בנופלים. נביאי השקר וכהני הבעל יפלו בעת שיפלו שאר הנופלי' מישראל. וזה יהיה בעת פקודתם שאפקוד עליהם חטאתם והוא יום חרבן הבית והעיר: כה אמר ה' עמדו על הדרכים. פי' עמדו בדעתיכם על הדרך הטוב ועל הדרך הרע וראו בבינתכם. ואמר זה כמו שאמ' אליהו לעובדי הבעל. עד מתי אתם פוסחי' על שתי הסעיפי' אם ה' הוא האלהים לכו אחריו. וכן אמר להם הנה נביאי האמת אומרי' לכם הוסרו ושובו מדרכיכם הרעים ואל תנתנו ביד אויב. ונביאי השקר אומרים להם טוב הוא הדרך שאתם אוחזין לא תסורו ממנו. ומה שהנביאים מפחידים אתכם כי תנתנו ביד אויב אל תיראו כי שלום יהיה לכם ועתה בחנו בשכלכם איזה הוא הדרך הטוב: גם שאלו לנתיבות עולם. כלו' שאלו בעבור הדרכים אשר מעולם. כלו' הדורות שעברו ותמצאו כי מי שאחז דרך האמת בא לו הטוב ומי שאחז דרך שמורים אתכם נביאי השקר בא לו הרע לפי שאוחז בדרך השקר ומשני פנים אלה תוכלו להכיר איזה הדרך הטוב ולכו בה או מדרך השכל או מדרך הקבלה ותמצאו מרגוע לנפשכם ובזה תמצאו מרגוע נפש ונחת רוח בשתי הסעיפי'. וכשאמרתי לכם זה אמרת' לא נלך ולא נחקור על הדרכים כי מה שאנו אוחזין הוא טוב: והקימותי. צופים. נביאי אמת שמזהירים אותם ואומרים להם איך הקשיבו לקול השופר ראו איך מבטיחין אתכם נביאי השקר על תוהו שאומרים לכם שלום יהיה לכם ועתה הקשיבו לקול שופר שתוקעים סביבותיכם בשופר מפני האויב להכים העם ויאמרו לא נקשיב. וכן אמרו לא נחוש לכל זה כי אנחנו בירושלם נהיה בשלום: לכן שמעו הגוים. אחר העמים שמעו כי אני מזהיר בכם: ודעי עדה. ואת עדת ישראל דעי: את אשר בם. כמו שאמר ראי את עונך. וזהו את אשר בם. העונות אשר באנשיך מקטנם ועד גדולם. וכן ת"י: שמעי הארץ. כי את עדה ביני וביניהם. ואמר הארץ ולא אמר השמים כי גם הם עדים ולפי שהארץ תהיה חרבה בעונם: פרי מחשבותם. אינו אומר שיענישם על המחשבה לבד אלא על מעשיהם לפיכך הולכים אחר לבם למלאות תאותם: על דברי. כמו אל דברי. וילך אלקנה הרמתה על ביתו כמו אל ביתו. ואחז"ל פירש פרי מחשבותם המחשב' שאדם חושב ולא באו לידו על כן כתב מעשות' עליהם אמר פרי מחשבותם. אבל המחשבות שיבאו לידו ונמנע מעשותם מיראת שמים לא יצטרכו למעשים. ות"י פרי מחשבותם תושלמת עובדיהון: ותורתי וימאסו בה. כמו ואל תורתי לא הקשיבו. כי על דברי ר"ל דברי הנביאים שמזהירים אותם. ותורתו ר"ל תורת משה. לא די שלא הקשיבו לה כשקוראים אותה אליהם אלא גם מאסו בה שלא ירצו לקרותה ולשמעה כי בימי יאשיהו כשמצא חלקיהו ספר התורה ויקראו בה היה חדוש אצלם כי כבר שכחו אותה: למה זה לי לבונה. וקנה הטוב. שהיו מביאין אותם מארץ מרחק לקטרת כי לא היתה נמצאת בארץ ישראל ושאר סמני הקטרת היו נמצאים בה. או זכר השנים והוא הדין לאחרים. והקטרת היתה באה להכשיר הקרבן. ואם הקרבן אין נרצה לפני למה תטרחו להביא הכשרו' שהוא הקטרת: לכן. אבות ובנים. שכן ורעו. זכר כן להודיע כי האב לא יזהיר הבן אם ידע. וכן אם הבן ידע לא יזכיר לאב. וכן האיש עם שכנו ר"ל שהוא סוכן אצל ביתו. וכן עם רעו שיש לו משא ומתן או שותפות עמו אין אחד מהם מתירא ומזהיר את חברו לפיכך יאבדו כולם כי כל אחד ירצה ברעת חברו: יאברו. כתיב ואברו קרי והענין אחד:

כה אמר

כה אמר יהוה הנה עם בא מארץ צפון וגוי גדול יעור מירכתי־
המה ארץ : קשת וכידון יחזיקו אכזרי הוא ולא ירחמו קולם כים יהמה
ועל־סוסים ירכבו ערוך כאיש למלחמה עליך בת־ציון : שמענו את־
זיקתנו שמעו רפו ידינו צרה החזיקתנו חיל כיולדה : אל־תצאי השדה ובדרך
תצאו אל־תלכי כי חרב לאיב מגור מסביב : בת־עמי חגרי־שק והתפלשי
תלכו באפר אבל יחיד עשי לך מספד תמרורים כי פתאם יבא השדד ע
עלינו : בחון נתתיך בעמי מבצר ותדע ובחנת את־דרכם : כלם
סרי סוררים הלכי רכיל נחשת וברזל כלם משחיתים המה : נחר מפח
מאשתם עפרת לשוא צרף צרוף ורעים לא נתקו : כסף נמאס
קראו להם כי־מאס יהוה בהם :
ז הדבר אשר היה אל־ירמיהו מאת יהוה לאמר : עמד בשער
בית יהוה וקראת שם את־הדבר הזה ואמרת שמעו דבר־יהוה כל־
יהודה הבאים בשערים האלה להשתחות ליהוה :
כה־אמר יהוה צבאות אלהי ישראל היטיבו דרכיכם ומעלליכם
ואשכנה אתכם במקום הזה : אל־תבטחו לכם אל־דברי השקר לאמר
היכל יהוה היכל יהוה היכל יהוה המה : כי אם־היטיב תיטיבו את־
דרכיכם ואת־מעלליכם אם־עשו תעשו משפט בין איש ובין רעהו :
שוקו גר יתום ואלמנה לא תעשקו ודם נקי אל־תשפכו במקום הזה ואחרי
אלהים אחרים לא תלכו לרע לכם : ושכנתי אתכם במקום הזה בארץ
אשר נתתי לאבותיכם למן־עולם ועד־עולם : הנה אתם בטחים לכם
רצוח על־דברי השקר לבלתי הועיל : הגנב רצח ונאף והשבע לשקר
נאוף וקטר לבעל והלך אחרי אלהים אחרים אשר לא־ידעתם :

כדנן אמר יי הא עמא אתי מארעא ציפונא ועממין רברבין ייתון ביגלי מסיפי ארעא : קשתאן ותריסין אחידין אכזראין אינון ולית להון רחמין קלהון כימא באתרגושתיה ועל סוסותא רכיבין מסדרין אינון כגבר עביד קרבין עלך כנישתא דציון : שמענא ית שמעיהון אתרשלא ידנא עקא אחדתנא הא כחיבלין דילידתא : לא תפקון לחקלא ובאורחא לא תהכון ארי חרבא דסנאה מקטלא לדמתכנשין מסחור סחור : כנשתא דעמי אסרו סקין וחופו רישיכון בקיטמא איבלא כיחיד עיבידו לכון מספד במרד ארי בתכיף ייתון בזוזין עלנא : בחיר יהבתך בעמי כברך תקיף ותהודע ותחוי להון ית אורחתהון : כל רברביהון מרדין מהלכין בנכילו כמא דמערב נחש עם ברזל כולהון מחבלין אינון : הא כמשב נפחין דחריך בגוא נורא כן חש קלהון דנביא דמתנבן להון תובו לאוריתא ולא תבו וכאברא דמתמסי בגו כורא כן הואה בטילין בעיניהון מילי נביא דמתנבן להון לא להנאה אליפינון מלפיהון ועובדיהון בישיא לא שבקו : הא מכסף פסולא מרחיקין קרו להון ארי רחיק יי יתהון : פתגם נבואה דהוה עם ירמיה מן קדם יי למימר קום בתרע בית מקדשא דיי ותתנבי תמן ית פתגמא הדין ותימר קבילו פתגמא דיי כל דבית יהודה דעלין בתרעיא האילין למסגיד קדם יי : כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל אתקינו אורחתכון ועובדיכון ואשרי יתכון באתרא הדין : לא תתרחצון לכון על פתגמי נביי שקרא דאמרין קדם היכלא דיי אתון פלחין קדם היכלא דיי אתון דבחין קדם היכלא דיי אתון סגדין תלת זמנין בשתא אתון מתחזן קדמוהי : ארי אם אתקנא תתקנון ית אורחתכון וית עובדיכון אם מעבד תעבדון דין דקשוט בין גברא ובין חבריה : גיור יתום וארמלא לא תוניסון ודם זכי לא תשדון באתרא הדין ובתר טעות עממיא לא תהכון לאבאשא לכון : ואשרי יתכון באתרא הדין בארעא דיהבית לאבהתכון למן עלמא ועד עלמא : הא אתון מתרחצין לכון על פתגמי נביי שקרא בדיל דלא להנאה : גנבין קטולי נפשן וגייפין ומשתבעין לשקר ומסקין בוסמין לבעלא ואזלין בתר טעות עממיא דלא ידעתון :

כה אמר ה'. יעור · ואני הוא המעיר אותו לבא מבבל אל ירושלם ארץ רחוקה לא יהיה בלתי הערה · ויעור מבנין נפעל : קשת וכידון. כל אחד יחזיק בידו שני כלי זיין : כים יהמה · כגלי הים : ועל סוסים ירכבו · כי לא יבאו רגלי' לבד אלא אף רוכבי סוסים יהיו בהם רבים ומלחמת' יותר חזקה : ערוך כאיש למלחמה · כל אחד מהם יהיה ערוך בכלי זיין כמו איש אחד הנועד להלחם עם חברו מלחמה ערוכה שמגין עצמו בכלי זיין וברוב לא יהיו הרבים כל כך מזויינין · וזה החיל יהיה כל אחד מהם ערוך למלחמה כאיש אחד ועל מי יבאו אליך בת ציון : שמענו. אם שמענו שמעו הגוי שזכר. והנפרד מן שמעו שומע כפלס רומח · ושמענו מאמר הנביא שכולל עצמו עם ישראל החרדים אל דבריו : אל תצאי · תלכי · תצאי כתוב ביו"ד הנקבה מדבר כנגד הכנסה. תלכו תצאו קרי מדבר כנגד הפרטים והענין אחד : חרב. יש לאויב מבחוץ להכותכם אם תצאו · ומגור · ופחד בכל סביבותיכם כי בכל סביבותיכם אל תצאו : בת עמי התפלשי באפר · התגוללי בתוך האפר : אבל יחיד · אבל אדם שמת לו בנו יחידו שהוא אבל קשה : מספר תמרורים · מספר סמוך לפיכך הוא פתוח מספד של מרירות · ובמסרה והסימן תמריא סמיכין לרמוניא. פירוש תמריא מספד תמרורים סמיכין מספד בית האבל רמניא כמספד הדרימון. כי פתאום · מעתה התחילו לספוד כי לא תדעי עת בואו כי פתאום יבא עלינו : בחון · אמר לנביא אף על פי שאתה אומר להם דברים קשים ומתנבא עליהם רעות אל תירא מהם כי בחון ומבצר נתתיך להם : בחון · פירושו מבצר · כמו הקימו בחוניו · וכן אמר לו בתחלת נבואתו הנה נתתיך היום לעיר מבצר ולעמוד ברזל לפיכך אל תירא מהם וחפש אחר דרכיהם. וזהו שאמר ותדע ובחנת את דרכם · ואמר ובחנת לשון נופל על לשון לפי שקראו בחון אמר ובחנת את דרכם · ויונתן תרגם בחון בחור : כלם סרי סוררים · סרי בסמך כמו בשין : השרים הם שרי סוררים. כלומר שעבדיהם סוררים והשרים כמו כן סוררים והעבדים הולכי רכיל לאדוניהם לחבל עניים באמרי שקר · והנה השרים עם העבדים נמשלים לנחשת וברזל שיעשו המלאכה כאחד כשהן מעורבין זה בזה · והנחשת בזה המקום פירוש הברזל שקורין בלעז אצי"ר שמערבין אותו עם הברזל לעשות בו כלי אומנות כי לא יתחוך הברזל לבדו אלא עם זה הנחשת · וכן פירש אדוני אבי כל נחושה ונחושה שבמקרא שמדבר לענין חוזק : נחר מפוח. לפי שהמשילם לנחשת וברזל שעושה אותם הנפח כלי על ידי האש המשילם עוד למלאכת הצורף כשיתיך הכסף ישים העופרת עם הכסף כדי שלא יכלה הכסף האש והנופח הנופח במפוח באש לצרף הכסף · והמפוח הוא משל על הנבי' הנופח הוא הנביא והמפוח הוא פיו וגרונו · אמר כי המפוח נשרף מרוב התמדת הנופח בו ודבור הנביא הוא הנפיחה והעופרת תם ועדיין הכסף הרע לא נתך והם ישראל הרעים מדבר אליהם השכם והערב תמיד עד שנחר גרונו ועדיין רעים לא נתכו ועודם בקשים. והעופרת משל למעשה ההשתדלות והתמדת בדבר משל ומליצה להחזירם למוטב והנה לשוא צרף צרוף : צרוף. שם תאר בשקל גדול : נחר. מבנין נפעל ענין שרפה · וכן וחרה נחשתה : מאשתם · כתיב מלה אחת וקרי תרתין מלין : כסף נמאס · ואחר שלא נתקו מרעתם והנה הם כסף נמאס · וכן קראו אותם היודעים אותם ורעותם : כי מאס ה' בהם · כיון שלא נתקו מרעותם ואינן חוזרים למוטב : הדבר · אמר בזה הענין הדבר אשר היה אל ירמיהו מה שלא אמר כן בפרשיות הקודמות אלא כה אמר ה' לפי שאמר לו בזאת הנבואה בשער בית ה' לפיכך אמר הדבר אשר היה להודיע כי מה שעמד בשער בית ה' מאת ה' כאמר לו דבר זה שיעשה כן : עמוד בשער בית ה' · והוא שער מזרחי כי הוא המיוחד שבשערים : הבאים בשערים האלה · שבעה שערים היו בעזרה שלשה בצפון ושלשה בדרום ואחד במזרח : כה אמר · ואשכנה אתכם. אעמיד אתכם בשכונכם במקום זה ולא תגלו ממנו · וכמוהו החייתם כל נקבה העמדתם אותן בחיים : אל תבטחו לכם אל דברי השקר. לשון בטחון נקשר עם מלת אל ועם מלת על בזה הפסוק הוא אל דברי ובפסוק הנה אתם בטחים הוא על : היכל ה' היכל ה' היכל ה' המה · אלו דברי השקר המתעים אותם. או הם היו אומרים לנביא והוא ירמיהו והיו אומרים לו לא יחריב היכלו בעבור העון ולא תחרב העיר הזאת · ואמר שלשה פעמים היכל ה' לפי שהיו שלשה אולם והיכל ודביר. כן פי' אא"ז . ופי' כי פסוק ארץ ארץ ארץ תשובת דבריהם · אמר הרי ההיכלות שאתם אומרים לפני חשובים כמו הארץ כיון שאתם חוטאים לפני ומבזים ההיכלות · ויתכן כי הכפל לחזק כי כן מנהג הלשון לכפול המלות לחזק הענין פעם בשתי מלות פעם בשלש : כי אם היטב תטיבו · מקור בוי"ו כמו בה"א : גר יתום · כמו שמש ירח בחסרון וי"ו החבור . וזכר אלה והוא הדין לאחרים אלא זכר אלה לפי שהם עשוקי' ברוב לחולשתם : במקום הזה · בכל מקום הוא רע ובמקום הזה הוא יותר רע שהוא מקום שכינה : לרע לכם · אתם רעים כי לרע לכם הוא הליכתכם אחרי אלהים אחרים כי בזמן שאתם עושין זה אתם נופלים לפני אויביכם : ושכנתי · למעולם ועד עולם למזמן רב שנתתיה לכם מימי אברהם נתתיה להם עד עולם. ר"ל כל ימי עולם אם ילכו בניהם בדרכי : הנה. לבלתי הועיל. כי אתם רואים כי אין תועלת באותם הדברים : הגנוב. התחשבו שתעשו מעשים רעים ותכלו מעונכם בעבור שתבאו ותעמדו לפני בבית הזה כאשר אתם אומרי' אחר שתעשו כל התועבות האלה ותבאו במקום הזה נצלנו · ופי' למען אתם אומרים נצלנו בעבור שתשובו לעשות את כל התועבות האלה :

ואתן אתון וקיימין קדמי בביתא הדין דאתקרי שמי עלוהי ואמרין
אתון שיזיבנא בדיל למעבד ית כל תועבתא האילין: הכבית כנישת
דשיעין הוה ביתא הדין דאתקרי שמי עלוהי בעיניכון אף קדמי כין
גלי אמר יי: ארי אזילו כען לאתר בית שכינתי די בשילו דאשריתי
שכינתי תמן בקדמיתא וחזו ית דעבדית ליה מן קדם חובת עמי ישראל:
וכען חלף דעבדתון ית כל עובדיא האילין אמר יי ושלחית לותכון
ית כל עבדי נביא מקדים ומלל ולא קבילתון ואתנביאו לכון ולא
תבתון: ואעביד לביתא דאתקרי שמי עלוהי דאתון רחיצין ביה
ולאתרא דיהבית לכון ולאבהתכון כמא דעבדית לשילו: ואגלי יתכון
מארעא בית שכינתי כמא דאגליתי ית כל אחיכון ית כל זרעא דישראל:
ואת לא תצלי על עמא הדין ולא תתחנן עליהון בבעו וצלו ולא תבעי
מן קדמי ארי לא רעוא קדמי לקבלא צלותך: הלית את חזי מא דאינון
עבדין בקירויא דבית יהודה ובשוקי ירושלם: בניא מלקטין אעא
ואבהתן מדליקין ית נורא ונשיהון לשין לישא למעבד כרדוטין לכוכבת
שמיא ולנסכא נסכין לטעות עממיא בדיל לארגזא קדמי: המדמן
די קדמי אינון מרגזין אמר יי הלא לאבאשא להון בדיל דיבהתון
בעובדיהון: בכן כדנן אמר יי אלהים הא רוגזי וחמתי חל באתרא
הדין על אנשא ועל בעירא ועל אילן חקלא ועל איבא דארעא וישיצי
ולא יהי חיס: כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל עלותכון אוסיפו
על ניכסת קודשיכון ואכלו בסרא: ארי לא מלית עם אבהתכון
ולא פקידתינון ביום דאפיקית יתהון מארעא דמצרים על עסקי עלון
ונכסת קודשין: אילהין ית פתגמא הדין פקידית יתהון למימר קבילו
למימרי ואיהי לכון לאלהא ואתון תהון קדמי לעם ותהכון בכל
אורחא דאפקיד יתכון בדיל דייטב לכון: ולא

ובאתם ועמדתם לפני בבית הזה אשר נקרא שמי עליו ואמרתם
נצלנו למען עשות את כל התועבות האלה: המערת פריצים היה
הבית הזה אשר נקרא שמי עליו בעיניכם גם אנכי הנה ראיתי נאם
יהוה: כי לכו נא אל מקומי אשר בשילו אשר שכנתי שמי שם
בראשונה וראו את אשר עשיתי לו מפני רעת עמי ישראל: ועתה
יען עשותכם את כל המעשים האלה נאם יהוה ואדבר אליכם השכם
ודבר ולא שמעתם ואקרא אתכם ולא עניתם: ועשיתי לבית אשר
נקרא שמי עליו אשר אתם בטחים בו ולמקום אשר נתתי לכם ול
ולאבתיכם כאשר עשיתי לשלו: והשלכתי אתכם מעל פני כאשר לשילו
השלכתי את כל אחיכם את כל זרע אפרים:
ואתה אל תתפלל בעד העם הזה ואל תשא בעדם רנה
ותפלה ואל תפגע בי כי אינני שמע אתך: האינך ראה מה המה
עשים בערי יהודה ובחצות ירושלם: הבנים מלקטים עצים והאבות
מבערים את האש והנשים לשות בצק לעשות כונים למלכת השמים
והסך נסכים לאלהים אחרים למען הכעסני: האתי הם מכעסים עוסים
נאם יהוה הלוא אתם למען בשת פניהם: לכן כה
אמר אדני יהוה הנה אפי וחמתי נתכת אל המקום הזה על האדם
ועל הבהמה ועל עץ השדה ועל פרי האדמה ובערה ולא תכבה: תכבת
הפטרת צו כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל עלותיכם
ספו על זבחיכם ואכלו בשר: כי לא דברתי את אבותיכם ולא צויתים הם
ביום הוציא אותם מארץ מצרים על דברי עולה וזבח: כי אם את הוצאי
הדבר הזה צויתי אותם לאמר שמעו בקולי והייתי לכם לאלהים ואתם
תהיו לי לעם והלכתם בכל הדרך אשר אצוה אתכם למען ייטב לכם:

ובאתם · מפורש הוא: המערת פריצים. וכי תחשבו הבית כמו מערת פריצים וכן הוא בעיניכם הבית הזה מה שתחשבו שאתם נצולי' בבואכם אליו. הוא כאלו
שוככם שתעיזו פניכם לבא אלי אחר עשותכם מה שמנעתי לעשותו אין זה אלא פריצו' ועזות מצח וקשי לב שתעשו הפך רצוני ותבאו לפני זה מרד גדול והכעסה:
גם אנכי הנה ראיתי · לא תחשבו כי אני לא אראה מחשבותיכם הרעות כי אינני כמו בן אדם שיכול אחד לגנוב לבבו ולהראות לפניו מה שאין בלבו כי איני כמו
בן אדם כי אני ראיתי לבבכם וראיתי כי בבואכם אלי אין לבבכם אלי אלא בלבבכם שתעשו עוד את התועבות אשר עשיתם מתחילה · ומה שאמר מערת כי כן
דרך הפריצים בעשותם הרעות להאסף יחד חוץ לעיר באחת המערות להסתר שם מבני אדם · ומה שתאמרו כי לא אחריב ביתי בעבור מעשיכם כמו שאמר
היכל ה' כמו שפירשנו למעלה אלה הם דברי שקר: כי לכו נא · ראו מה עשיתי לו מפני רעת עמי ישראל שהחרבתי אותו וסלקתי שכינתי ממנו וגלה הארון ממנו
והיה עם פלשתים ולא חששתי לכבודי אחר שהיו הם מבזים אותו כן אעשה בבית הזה לפיכך אל תבטחו אל דברי שקר כאלו. ושלשת הפסוקי' הבאים אחר זה
הפסוק מבוארים הם: את כל זרע אפרים. עשרת השבטים שגלו · וכנה אותם לאפרי' לפי שהמלכות היתה לאפרים ביום שנחלקה המלכות ומשם ואילך נקראו
עשרת השבטים בשם אפרים: ואתה תשא · ענין הגבהת הקול · כמו וישא עשו את קולו: רנה. צעקה · כמו ויעבר הרנה · קומי רני: האינך · ובחצות
ירושלם · שלא יבושו להכעיסני בגלוי בשוקים וברחובות: הבנים. כל בני הבית מתעסקים בעבודה זו: לעשות כונים · מיני מאכלים שהיו מכינים ומביאים
למלאכת השמים · וכן עשינו לה כונים · וכן ואת כיון צלמיכם . ואולי קראם כונים לפי שמכוין לבו ודעתו אליהם לעשותן ולתקנן היטב . ות"א כונים כרדוטין:
למלכת השמים · חסר אלף · ופי' כמו מעשה השמים · כלומר לכוכבים לשון מלוכה לשון עבודה · ר"ל לכוכב גדול שבשמים · ות"א לכוכבת שמיא: האותי · הם
עושים להכעיסני · וכי סבורים הם שהם מכעיסי' אותי כי לא תחול בי מדת כעס ולא מדה אחרת אינם מכעיסי' אותי אלא עצמן כי עליהם יחול הכעס וחרון אף:
למען בשת פניהם . שיבושו במעשיהם הרעים כי אני איני ראוי שאכעס במעשיהם אפי' תחול בי שום מדה מה שלא תחול כי לא יזיקו לי מעשיהם הרעים ולא
יטיבו לי מעשיהם הטובי' . כמו שאמר אליהוא לאיוב אם חטאת מה תפעל בו ורבו פשעיך מה תעשה לו או מה מידך יקח · לאיש כמוך רשעך ולבן אדם צדקתך·
ומה שאמר בתורה כעסוני בהבליהם הכעיסוני בפסיליהם דברה תורה כלשון בני אדם אבל הוא ית' אין בו מדת כעס ולא מפחיתו' המדו' המצויות בבני האדם
כמו הכעס וזולתו: לכן. אפי וחמתי · כי הם עשו להכעיסני והכעס יחול עליהם ואף וחמה · ואמר נתכת לרוב מרוצתה לבא עליהם כדבר הנתך · ובאמרו
נתכת לשון נקבה וחסר גם כן אף שהוא לשון זכר כי כן הוא דרך לשון הקדש להיות דבר הפועל עם השם הדבק בו יהיה ראשון או אחרון · כמו ותדבר מרים
ואהרן · ותכתוב אסתר בת אביחיל ומרדכי היהודי . ותאכל היא והוא · גרי ביתי ואמהותי לזר תחשבוני: ובערה · אמר בערה ולא זכר האש לפי שהחמה ענין
חמימות וטבע האש אשר באדם מוליד הכעס והחמה: כה אמר ה' צבאות. זכר העולות שהן כליל וזכר הזבחים שהם השלמים שמהם יאכלו הבעלים בשר
ולא זכר חטאת ואשם כי לא היו מתודים מחטאתם ולא שבים · ועוד כי במזיד היו חוטאים ואין על המזיד קרבן אלא היו מביאים עולות להראות עצמם שהם
עובדים את ה' בנראה והשלמי' היו מביאין לאכול בשר עם הראות במעשיהם עבודת האל · ואמר מה לכם להביא זבחיכם ולהוסיף עוד עליהם עולות ותחשבו
כי יהיו לרצון לי כמו שכתוב בהם ונרצה לו לכפר עליו וזה לא יהיה כי אם אין מעשיכם רצוין לפני עולות וזבחים לא יהיו רצוין: ספו . ענין תוספת שני שרשים
בענין אחד יסף וספה וכן ספות חטאת על חטאת לספות עוד · ואפשר גם כן ספו משרש יסף בשקל שבו רדו · והכוונה הזה אינו למצוה רצויה אלא כאומר לחברו
עשה מה שתעשה כי לא יועילך: כי לא דברתי ביום הוציאי אותם מארץ מצרי'. יש מפרשים כי הי' המצוה הראשונה והוא מה שצוה אותם במרה שנאמר בו שם
שם לו חק ומשפט והוא מה שאמרו רז"ל שבת ודינין במרה נפקדו ולא צוה על דבר עולה או זבח · ויש לפרש גם כן כי עיקר המצוה לא היתה על דברי עולה וזבח
אלא שמעו בקולי והייתם לי לעם · ובזה התנאי נתן להם התורה ואין בכל עשרת הדברים שהם כלל התורה כלה דבר עולה וזבח ואף כשדבר על הקרבנות לא
צוה להם שיקריבו קרבן אלא אדם כי יקריב מכם קרבן אם יעשה מדעתו יהיה כך וכך · והתמידים שצוה בהם הוא לכבוד הבית והיו באין לצבור אבל ליחידי'
לא צוה להקריב קרבן כמו שצוה ליחידים לעשות משפט ושאר המצות ולא צוה ליחיד לעשו' קרבן אלא אם כן יחטא בשוגג וצוה בפרשת האמורין להשיב החוטא
אל לבו לצרף התאוות הבהמיות לפי שתולדתם מחלב ודם ויהיה נזהר שלא יהיה שוגג במצוה כל שכן מזיד . והתמידי' גם בנין הבית לעבודה אפשר שהיא כמו
שכתב מורה צדק רבינו משה ז"ל להעתיק הדעות הזרות ובנין ההיכלו' שהיו לשם ע"ז רצה להעתיקם לעבודת האל ושימחה שם ע"ז משם: כי אם · מבואר הוא:
ולא שמעו

ולא שמעו ולא הטו את אזנם וילכו במעצות בשררות לבם הרע
ויהיו לאחור ולא לפנים: למן היום אשר יצאו אבותיכם מארץ
מצרים עד היום הזה ואשלח אליכם את כל עבדי הנביאים יום השכם
ושלח: ולוא שמעו אלי ולא הטו את אזנם ויקשו את ערפם הרעו
מאבותם: ודברת אליהם את כל הדברים האלה ולא ישמעו אליך
וקראת אליהם ולא יענוכה: ואמרת אליהם זה הגוי אשר לא שמעו
בקול יהוה אלהיו ולא לקחו מוסר אבדה האמונה ונכרתה מפיהם:
גזי נזרך והשליכי ושאי על שפים קינה
כי מאס יהוה ויטש את דור עברתו: כי עשו בני יהודה הרע בעיני
נאם יהוה שמו שקוציהם בבית אשר נקרא שמי עליו לטמאו: ובנו
את במות התפת אשר בגיא בן הנם לשרף את בניהם ואת בנתיהם
באש אשר לא צויתי ולא עלתה על לבי:
לכן הנה ימים באים נאם יהוה ולא יאמר עוד התפת וגיא בן
הנם כי אם גיא ההרגה וקברו בתפת מאין מקום: והיתה נבלת
העם הזה למאכל לעוף השמים ולבהמת הארץ ואין מחריד: והשבתי
מערי יהודה ומחצות ירושלם קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול
ח כלה כי לחרבה תהיה הארץ: בעת ההיא נאם יהוה ויוציאו את — יוציאו
עצמות מלכי יהודה ואת עצמות שריו ואת עצמות הכהנים ואת
עצמות הנביאים ואת עצמות יושבי ירושלם מקבריהם: ושטחום
לשמש ולירח ולכל צבא השמים אשר אהבום ואשר עבדום ואשר
הלכו אחריהם ואשר דרשום ואשר השתחוו להם לא יאספו ולא
יקברו לדמן על פני האדמה יהיו: ונבחר מות מחיים לכל השארית
הנשארים מן המשפחה הרעה הזאת בכל המקומות הנשארים אשר — המקמות
הדחתים שם נאם יהוה צבאות: ואמרת
אליהם כה אמר יהוה היפלו ולא יקומו אם ישוב ולא ישוב: מדוע
שובבה העם הזה ירושלם משבה נצחת החזיקו בתרמת מאנו לשוב: — תרמית

ולא קבילו ולא ארכינו ית אודניהון ואזלו בעצתהון בהרהור לבהון
בישא ואתזרו בפולחני קדל ולא שויאו דחלתי לקביל אפיהון: למן
יומא דינפקו אבהתכון מארע דמצרים עד יומא הדין ושלחית לותכון
ית כל עבדי נביא יום מקדים ומשלח: ולא קבילו למימרי ולא ארכינו
ית אודניהון ואקשיאו ית קדלהון אבאישו מאבהתהון: ותמליל
עמהון ית כל פתגמיא האילין ולא יקבלון מינך ותתנבי להון ולא
יתיבונך: ותימר להון דין עמא די לא שמעו למימרא דיוי אלההון
ולא קבילו אולפן פסקת הימנותא ואתמנעת מפומהון: תלישי על
רברביך דיגלו וטולי על ביגרין אליא ארי רחיק יוי ורטיש ית עם דרא
דעברו על מימריה: ארי עבדו בני יהודה דביש קדמי אמר יוי שויאו
שקוציהון בביתא דאתקרי שמי עלוהי לסאבותיה: ובנו במת תופא
די בחילת בר הנם לאוקדא ית בניהון וית בנתיהון בנור דלא פקדית
באוריתי ולא רעוא קדמי: בכן הא יומיא אתן אמר יוי ולא יתאמר עוד
תופת וחילת בר הנם אלהן חילת קטליא ויקברון בתופת מבלי אתר
: ותהי נבלתא דעמא הדין משגרא למיכל לעופא דשמיא ולבעירא
דארעא ולית דמניד: ואבטיל מקרויא דבית יהודה ומשוקי ירושלם
קל בדיע וקל חידוא קל חתנין וקל כלן ארי לחורבא תהי ארעא:
בעידנא ההיא אמר יוי יפקון ית גרמי מלכיא דבית יהודה וית גרמי
רברביהון וית גרמי כהניא וית גרמי נביי שקרא וית גרמי יתבי ירוש'
מקבריהון: וישטחינון לשמשא ולסיהרא ולכל חילי שמיא דרחמונון
ודפלחונון ודטעו בתריהון ודתבעונון ודסגידו להון לא יתכנשון
ולא יתקברון לזבל מבדר על אפי ארעא יהון: ויתרעון במותא
מבחייא לכל שארא דישתארון מן זרעיתא בישתא הדא בכל אתריא
דישתארון דאגליתינון לתמן אמר יוי צבאות: ותימר להון כדנן
אמר יוי היפלון ולא יקומון אם למתב גלי קדמי דלא יתובון: מא דין
מתחסנין למתב לפולחני עמא הדין יתבי ירושלם תבו למרד מן א
אוריתא ולא צבן למתב אתקיפו בנכלין מסרבין למתב:
אצית

ולא שמעו במועצות. פירוש בעצה שלהם לא בעצתי כמו שפי' בשרירות לבם הרע. ושרירות פירוש הבטת לבם מענין ישר על אבטים למה שלבם פונה אליו. ות' תקוף לבם מענין שריר וקים בדברי רז"ל. ות' הרהור לבהון: ויהיו לאחור. ומה היה עונשם שהיו לאחור ולא לפנים כלומר שהיה מארה במעשה ידיהם ולא ברכה: למן היום. כי בכל דור ודור היו בהם פושעים ורוב הדורו' היו רובם פושעים ולעפ"י שהייתי מזהירם תמיד על ידי הנביאים: יום יום. כלומר יום ויום: השכם ושלוח. בכל בקר ובקר כי רוב ההזהרה תהיה בבקר קודם שילך אדם למלאכתו: ושלוח. הייתי שולח בהשכמה הנביאים להזהירם: ולא הטו את אזנם. הרעו מאבותם בכל דור ודור רובם הרעו מאבותם כמו מנשה ואמון שהיו אחרונים הרבו אשמה מן הראשונים: ודברת. ולא ישמעו. ידעתי כי לא ישמעו אליך ואפילו לא יענוכה כשתקרא להם אעפ"י כן הזהירם: יענוכה. נכתב בו הא המבטא אחר כף הנסתר וכן וחסידיך יברכוכה. והדומין לו: ואמרת. מפיהם. אפילו מפיהם אבדה ונכרתה שלא יאמרו אמת בפיהם כל שכן בלבבם כי רוב בני אדם מדברים בפיהם מה שאין כן בלבבם להראות עצמן טובים ואיכם הפך מי שאמר עליו ודובר אמת בלבבו אבל אלה אפילו בפיהם אין אמת: גזי נזרך. גדול השער נקרא נזר לפי שהנזיר היה מגדל שערו. וענין גזי נזרך כענין קרחי וגזי על בני תענוגיך והשליכי הנזר שהיה לך לפאר גזי אותו והשליכי בעפר לאבל. ואמר לשון נקבה על הכנסיה. ות' תלושי על רברביך דיגלון: את דור עברתו. הדור הזה ששפך עליהם עברתו וחמתו. ות' ית דרא די עברו על מימריה: כי עשו: שמו שקוציהם. אחז ומנשה עשו זה כמו שכתוב ובני יהודה עמהם: ובנו. אשר לא צויתי ולא עלתה על לבי. לא היה רצוני בזה ולא צויתי להם שישרפו לי בניהם ובנותיהם ואם צויתי על בשר בהמה לשרוף לפני לא צויתי להם שישרפו בניהם ובנותיהם והם שורפי' אותם לאל אחר ואיכם מרחמים עליהם לרוב אהבתם הע"ז. ות' דלא פקידית באוריתי ולא רעוא קדמי. ורז"ל פירשו אשר לא צויתי זה יפתח. ולא עלתה על לבי זה מישע מלך מואב שנאמר ויקח את בנו הבכור ויעלהו לעולה ודעתם שהעלהו לשמים: לכן. וקברו בתופת מאין מקום. כי לא היה לפני זה מקום לקבורה: והיתה. אותם שלא יוכלו לקבור מאין מקום או שימלאו הקברים מרוב ההרוגים: והשבתי. לחרב תהיה כל הארץ ובמקום קול שמחה יהיה קול יללה קול בכי וצעקה: בעת ההיא. ויוציאו כתיב וקרי יוציאו והענין קרוב כי פירוש ויוציאו מיוציאו לא שיוציאו מעצמם. וזה הענין לא ספר הכתוב בחרבן ירושלם בספר מלכים שהוציאו הכשדים עצמות המלכים והשרים והכהנים והנביאי' מיושבי ירושלם מקבריהם אלא הנביא שנבא עליהם שיהיה כך והיה כך. ואף על פי שלא ספר הכתוב כי זה יהיה העונש להם אחר מיתתם כמו שכ' אשר אהבום ואת אשר עבדום לו כך אמר על יהויקים כשהתנבא עליו עונשו לא יהיה לו יושב על כסא דוד ונבלתו תהיה מושלכת לחורב ביום ולקרח בלילה: וכן אמר בפושעי ישראל והיו מושלכים בחוצות ירושלם. ורז"ל אמרו בעון חיים מתים נחטטים. וסמכו זה בפסוק והיתה יד ה' בכם ובאבותיכם זה חטוטי שכבי: והביאו. זה גם כן בפסוק לא יאספו ולא יקברו. והקשו אליו הפסוק הבא אחריו ונבחר מות מחיים. ופירוש ונבחר מות מחיים לרשעים שלא יהיו בעולם הזה ויתמו ויכלו בגיהנם: לדומן. לזבל יהיו. כלומר כי לעולם יהיו על פני האדמה כי לא יקברו ולרוב עמידתם על פני האדמה ירקבו וישובו עפר ותבל: ונבחר. המתים יהיה עונשם מה שאמר שיהיו נחטטים מקבריהם והחיים והם השארית הנשארים שלא יהרגו ויגלו יבחרו בגלותם מות מחיים כי יהיו ביד גוי נבל עבדים לעם אכזרים שלא ירחמו עליהם וטוב מותם מחייהם: בכל המקומות הנשארים. בכל מקום שיהיו הנשארים כמו הפוך הנשארים בכל המקומות אשר הדחתים שם. כמו ותשם בפוך עיניה. וכל הארץ באו מצרימה לשבר אל יוסף. באו מצרימה אל יוסף לשבר. לי יזעקו ישראל אלהי ידענוך. והדומים להם שכתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק: ואמרת. היפלו ולא יקומו. טעמו דבק עם הפסוק הבא אחריו: מדוע שובבה. כלומר למה זה החזיקו כל כך במעשיהם הרעים ומאנו לשוב וכי נפלו בעונם מעשיהם שלא קמו אחר כן. כלומר כמה פעמים נפלו בעונם מעשיהם ואחר כן בשובם קמו וכי סבורים הם שאם ישובו הם למוטב לא ישוב האל מחרון אפו עליהם היה זה פעם עד עתה שנפלו ולא קמו אחר כן. או אם ישוב ישראל ממעשיו הרעים ולא ישוב האל מחרון אפו זה לא היה אם כן מדוע שובבה: מדוע שובבה. בא הנה עם לשון נקבה כי רצונו על הכנסיה כמו שפירשנו. וכן ותטאת עמך. העם אשר בקרבה. יושבת לבטח. שובבה ענין מרד. וכן בנים שובבים: משבה. ישר': העם הזה ירושלם. חסר הסמך העם הזה עם ירושלם. וכמוהו רבים כמו שפירשנו בחלק הדקדוק מספר מכלל: משובה נצחת. פתח באתנח ופירוש עולמית מן נצח. משובה פס. משובה ישראל. ת"א: החזיקו בתרמית מאנו לשוב. ירמה כי לעולם ירצו להחזיק בה בתרמית כמו מרמה:

הקשבתי ואשמע לוא כן ידברו אין איש נחם על רעתו לאמר מה
רוצתם עשיתי כלה שב במרצותם כסוס שוטף במלחמה: גם חסידה בשמים
וסים ידעה מועדיה ותור וסוס ועגור שמרו את עת באנה ועמי לא ידעו
את משפט יהוה: איכה תאמרו חכמים אנחנו ותורת יהוה אתנו אכן
הנה לשקר עשה עט שקר ספרים: הבשו חכמים חתו וילכדו הנה
בדבר יהוה מאסו וחכמת מה להם:
לכן אתן את נשיהם לאחרים שדותיהם ליורשים כי מקטן ועד
גדול כלה בצע בצע מנביא ועד כהן כלה עשה שקר: וירפו את
שבר בת עמי על נקלה לאמר שלום שלום ואין שלום: הבשו כי
תועבה עשו גם בוש לא יבשו והכלם לא ידעו לכן יפלו בנפלים בעת
פקדתם יכשלו אמר יהוה:
הפטרת ט באב
אסף אסיפם נאם יהוה אין ענבים בגפן ואין תאנים בתאנה
והעלה נבל ואתן להם יעברום: על מה אנחנו ישבים האספו ונבוא
דוש אל ערי המבצר ונדמה שם כי יהוה אלהינו הדמנו וישקנו מי ראש
כי חטאנו ליהוה: קוה לשלום ואין טוב לעת מרפה והנה בעתה:
מדן נשמע נחרת סוסיו מקול מצהלות אביריו רעשה כל הארץ
ויבואו ויאכלו ארץ ומלואה עיר וישבי בה: כי הנני משלח בכם
נחשים צפענים אשר אין להם לחש ונשכו אתכם נאם יהוה:

אציתית וגלי קדמילא כרכשר ממללין לית גבר דתתיב מבישתיה למימר
מה עבדית כולהון מסגן ברעות נפשהון כסוסיא דגיר בקרבא: אף
חורדיתא בשמיא ידעה זימנהא ושפנינא וכורכיא וסנוניתא נטרין
ית עידן מיתיהון ועמי לא הוו ידעין למעבד ית דינא דיי: איכדין
תימרון חכימין אנחנא ועל אוריתא דיי אנחנא רחיצין בכין הא לשיקר
עבד ספר קולמוס דשקר למזיפא: בהיתו חכימין אתברו ואתאחדו
הא כפתגמא דיי קצו וחולק בחוכמתא לית להון: בכין אתן ית
נשיהון לאוחרנין חקלתהון לירותין ארי מזעירא ועד רבא כולהון
אנסי ממון מספר ועד כהן כולהון עבדי שקר: ואסיאו ית תבר
כנשתא דעמי במלי שקריהון למימר שלמא שלמא ולית שלם: עליהון
למבהת ארי תועיבא עבדו אף מיבהת לית אינון בהתין ואתכנעו לית
אינון ידעין בכן יתרמון קטילין בעידן דאסער עליהון חוביהון יתקלון
אמר יי: שיצאה אשיצינון אמר יי ויסופון כמסף ענבין מן גפן
וכניבלא מתאינה וכטרף מן אילן על דיהבית אוריתי מסיני ועברו
עלה: על מה אנחנא יתבין אתכנשו וניעול לקירוין כריכן ונשתוק
תמן ארי יי אלהנא איתי עלנא תבר ואבהתנא ואשקינא כס דלוט
ביש כרישי חיוין ארי חבנא קדם יי: סברנא לשלם ולית טב לעידן
סליחות חובין והא פורענות חטאין: על דיי פלחו לעגלא דבדן מלך
במשיריתיה יסק עליהון ויגלינתהון מקל פסיעות גיברוהי יזועון כל
יתבי ארעא ייתון ויבזון ארעא ומלואה קרווא ודיתבין בהון: ארי הא
אנא מגרי בכון עממין קטולין כחיוון חורמנין דלית להון לחשא ויקטלון יתכון אמר יי:

הקשבתי. אמר הנביא כשאני הולך ביניהם אני מקשיב ומאזין להם אם אחד מדבר טוב ואם לא כן טוב וכשר. כמו כן בנות צלפחד דוברות: אין איש נחם.
כפעל עומד כי הוא קמוץ גם מלת אין מורה עליו: כלה שב במרוצתם. וכתוב במרוצתם לשון רבות והכתוב דרך כלל והקרי דרך פרט. כלם הולכים ושבים
במרוצתם לעשות כסוס שוטף במלחמה. ולרוב המרוצה אמר שוטף שהוא כמו נחל שוטף במרוצתו במלחמה. ויונתן תרגם הקשבתי מאמר האל יתברך אציתי
וגלי קדמי: גם חסידה. אפילו העופות שאין להם שכל בכח הדמיון שיש להם יש להם ידיעה להתרחק מן הנזק ולהתקרב אל הטוב ושומרים מנהגם. ומה
שגדלו עליו ובני שיש להם שכל לא ידעו את משפט ה' שהיה להם לדעתו מן השכל גם לשמרו לפי מה שהנהיגו אותם מורי התורה ומה שגדלו בו מן אבותם דור
אחר דור. ואמר להם ירמיהו זה כדרך שאמר ישעיהו ידע שור קונהו וחמור אבוס בעליו. ועוד זכר חסידה וזכר בשמים לפי שהיא מקננת בישוב במגדלים
הגבוהים ובמדבר בעצים הגבוהים. כמו שאמר חסידה ברושים ביתה. לפיכך אמר בשמים שהוא גובה האויר. כמו שאמר גדולות ובצורות בשמים. הדך
כנר בשמים. והחסידה מנהגה לשכון בימי הקור והחרף במקום אחד ובימי הקיץ והחום במקום אחר. וזהו מועדיה שאמר ולא תשנה מנהגה: ועמי. משנים
משפט ה' שידעוהו בשכל אם ירצו וגדלו עליו אבותיהם והם ואינם רוצים להחזיק בו: ותור וסוס ועגור. גם כן שמרו את עת באנה במקום אחד בזמן ידוע
ובזמן אחר במקום אחר במקום ידוע הכל לפי השתנות התקופות והזמני' ושומרות חקן ומנהגן ולא ישנוהו ולא כן עמי: חסידה. פי' רז"ל זו דיה לבנ' ולמה נקרא שמה חסידה
שעושה חסידות עם חברותי' כלומר במזונות שמחלקה להם. וי"מ שהיא שקורין לה ציגוניא: ותור. ידוע: וסוס. כתוב בוי"ו וקרי ביו"ד. וכן נמצא כתוב ביו"ד
וקרי בוי"ו כסים עגור כן אצפצף. ות"י וכורכיא. ובדברי רבותינו ז"ל קם ריש לקיש כוח כי כורכיא. ופי' רש"י ז"ל גרוא"ה בלע"ז. ועגור. ת"י וסנונית'. ובדברי רבותינו
ז"ל אימת סנונית על הכשר. ופי' רבי' האי קטאף בערבי והוא הדרור שקורי' בלע"ז רונדינא. וי"מ הוא העוף שמצפצף מלות מצוות כלשון בני אדם כשמלמדין
אותו ביי"ט בלע"ז: איכה תאמרו חכמים אנחנו. בחכמות החיצונות. ועוד תורת ה' אתנו. כלומר אצלנו היא כתובה: אכן לשקר עשה עט. אם תורת ה' אתכם
מה תועיל אם לא תקיימו אותה מי שעשה הקולמוס לכתוב אותה לחנם עשה אותו. וכן שקר סופרים הסופרים כתבו אותה לחנם כי אחרי שאין אתם מקיימין
אותה הרי היא כאלו אינה כתובה: לשקר. לחנם. כמו אך לשקר שמרתי: הובישו. כי שקר עשו כשיראו שלא תועיל להם חכמתם אז בוש יהיה להם בשת
פנים ויראו כי אם התעסקו בתורה וקיימו אותה היתה מועילה להם להצילם מהרעו' הבאות עליהם ואחר שבדבר ה' מאסו ולא רצו ללמוד התורה ולעשותה מה
חכמה להם לא תועיל החכמה מבלי התורה: וחכמת. סמוך למלת מה כלומר מה תועיל ממה שיש להם חכמה אם אין להם התורה: לכן אתן ליורשים. כלומר
למי שיחזיקו בהם בגלות כאלו הם יורשי': כי מקטון ועד גדול. כל זה הענין הוא כתוב למעלה עם שאר הפסוקי' הבאים אחר זה במלות שונות כי כל הכופל
ענין ישנה במלות למעלה מקטנם ועד גדולם והנה מקטון ועד גדול למעלה כלו בוי"ו והנה כלה בה' ואחר הוא: וירפו. למעלה וירפאו בא' כנע והכ' וירפו בבעלי
הה' והענין אחד ענין רפואה. למעלה את שבר עמי. והנה את שבר בת עמי: הובישו. פירשנוהו למעלה כי פירושו בתמיה למעלה. גם הכלים והנה הכלם
מבנין נפעל ומפורש הוא והכלים שהוא מבנין הפעיל פירו' למעלה עם שאר הפסוקים ולמעלה בעת פקדתיה פירשנו פקדתי אותם והנה בעת פקדתם עם
והענין אחד: אסוף אסיפם נאם ה'. שניהם לשון כליון. אסף מקור מן ואספת נפשך ונפש ביתך. אסיפם. מן יחדו יסופו. אלא שמלת אסיפם מבנין הפעיל
והוא יוצא. ויסופו מבנין הקל והוא עומד. הכל יכלה עד שלא ימצאו ענבים בגפן ולא תאנים בתאנה. וזכר אלה שני המינים כי הם עיקר הפירות ואותם שירבה
אדם מהם יותר מאשר הפירות כמו שאמר בברכה איש תחת גפנו ותחת תאנתו. ואמר בקללה יאכל גפנך ותאנתך: והעלה נבל. אפילו העלה יבול טרם
זמנו כדי להרבות רעתם: ואתן להם. יעברום. מה שנתתי להם רוב הפירו' וברכתי פרי אדמתם יעברו מהם שיאכלום האויבים. מם יעברום. במקום מהם.
וכן חזקתני ותוכל חזקת ממני. תמלאמו נפשי תמלא מהם. בני יצאוני. יצאו ממני. והמפרשים פירשו בעבור שנתתי להם תורה ומצות ועברו עליהם בעונם
זה אסיפם. וכן דעת יונתן. ותרגם הפסוק כן שיצאה אשיצינון אמר ה'. ויסופון כמסף ענבים וכנבלה מתאנה וכטרף מאילן על דיהבית להון אוריתי מסיני
ועברו עלה: על מה אנחנו יושבים. בכפרים ובערי המישור כבטוחי' ועל מה עזר יש לנו. ונדמה. ענין שתיקה כלומר אין לנו להתלונן ולהתרעם על בא עלינו
הברה כי ה' אל זכו הדימנו כי חטאנו לו. ונדמה שרשו דמה והוא מן הקל ממשקל יסם ויטרק מה אקוב ידמו כאבן. ולדעת אחז"ל שרשו נדם. הדימנו שרשו דמם
מבנין הפעיל והוא בסוח"ו ופתח' ויהיה ענין שתיקה. כלומר הוא השתיקנו שאין לנו רשות להתלונן כי חטאנו לו ואיך נעיז פנינו לנגדו. או יהיה ענין כריתה כמו
ידמו לשאול ונדמו נאות השלום: וישקנו מי רוש. סם המות משחית עשב לפיכך אמר מי. וענינו כתרגו' ואשקנא כס דלוט ביש כרישי חיון. והפסוק אמר
הנביא בלשון ישראל: קוה לשלום. מקור. כלומר ואם נקוה לשלום מהאויב ואין טוב ואיננו השלום שהוא טוב: לעת מרפה. בהא כמו באלף אם קוינו לרפואה
ממכאוב הצרות והנה בעתה צרות גדולות שמאויבים ושמבעיתים אותנו. וי"ת לעדן סליחת חובין והא פורענות חטאין. כענין רפאה נפשי כי חטאתי לך:
מדן כשמע. לפי שהיה קצה ארץ ישראל זכרו. וי"ת על דפלחו לעגלא די בדן מלך במשריתיה יסק עליהון ויגלה יתהון: נחרת סוסיו. עטישת סוסיו.
ונקראת העטישה כן על שם הנחירים שהם נקבי האף: מקול מצהלות אביריו. על הסוסים אמר אביריו. ומצהלות. ענין השמעת קול הסוסים בצהלה
ושמחה כמו שנאמר על הסוס ישחק. וי"ת מקל פסיעות גברוהי: כי הנני משלח בכם. פי' כתרגום ארי הא אנא מגרי בכון עממין קטולין כחיוון
חורמנין דלית להון לחישא ויקטלון יתכון אמר ה':

מבליגיתי

מבליגיתי עלי יגון עלי לבי דוי: הנה קול שועת בת עמי מארץ
מרחקים היהוה אין בציון אם מלכה אין בה מדוע הכעיסוני ב
לא בפסיליהם בהבלי נכר: עבר קציר כלה קיץ ואנחנו לוא נושענו
הצרי : על שבר בת עמי השברתי קדרתי שמה החזקתני: הצרי אין
בגלעד אם רפא אין שם כי מדוע לא עלתה ארכת בת עמי: מי
יתן ראשי מים ועיני מקור דמעה ואבכה יומם ולילה את חללי בת
ט עמי: מי יתנני במדבר מלון ארחים ואעזבה את עמי ואלכה מאתם
כי כלם מנאפים עצרת בגדים: וידרכו את לשונם קשתם שקר ולא
ידעו לאמונה גברו בארץ כי מרעה אל רעה יצאו ואתי לא ידעו נאם יהוה
איש אח : ואיש מרעהו השמרו ועל כל אח אל תבטחו כי כל אח עקוב יעקב
וכל רע רכיל יהלך: ואיש ברעהו יהתלו ואמת לא ידברו למדו
לשונם דבר שקר העוה נלאו: שבתך בתוך מרמה במרמה מאנו
דעת אותי נאם יהוה: לכן כה אמר
יהוה צבאות הנני צורפם ובחנתים כי איך אעשה מפני בת עמי:
שחוט חץ שוחט לשונם מרמה דבר בפיו שלום את רעהו ידבר ובקרבו
ישים ארבו: העל אלה לא אפקד בם נאם יהוה אם בגוי אשר
כזה לא תתנקם נפשי:
על ההרים אשא בכי ונהי ועל נאות מדבר קינה כי נצתו מבלי איש
עובר עבר ולא שמעו קול מקנה מעוף השמים ועד בהמה נדדו הלכו:

על דהוו מלעיגין לקביל נביאיא דמתנבן להון דוונא ותנחתא איתי
עליהון מן קדם תוביהון עליהון אמר נביא לבי דוי: הא קל צוחת
כנישתא דעמי מארעא רחיקא נביא אוכח יתהון השכינתא דיוי לית
בציון אם מלכה לית בה מא דין מרגזין קדמי בצלמניהון בפולחן ט
טעותא: אמרת כנישתא דישראל עדא זימנא שלים קיצא ואנחנא
לא מתפרקין: אמרת ירושלם על תבר כנישתא דעמי אזדעזעית
אתחפיאו אפי אכרום אוכמין בקדרא אשתממו אחדתני: אמר ירמיה
נביא דילמא לא אית לי עובדין טבין למיבעי על בית ישראל הלא
מתמיר הויתי לאולפניה דאליה נביאה דמגלעד דפתגמוהי אינון א
אסותא ארי על דלא תבו בכן לא סליקת אסו למחת כנישתא דעמי:
מן יתן רישי כנחל דמיין ועיני כמבועא דמעיין ואיבכי יממ ולילי על
קטילי כנישתא דעמי: מן יתנני במדברא בית מבתת עדי אורחן
ואשבוק ית כנישתא דעמי ואיהך מלותהון ארי כולהון מנאפין סיעת
שקרין: ואליפו ית לישנהון פתגמי שקר דמן אינון כקשתא נכילא
ולא להימנותא תקיפו בארעא ארי מבישתא לבישתא נפקו ומידע
דחלתי לא אליפו אמר יוי: גבר מחבריה אסתמרו ועל כל אחא לא
תתרחצון ארי כל אחא מכמן כמין וכל רחים בכבילו יהליך: וגבר
בחבריה משקרין וקושטא לא ממללין אליפו לישנהון פתגמי שקר
אטפשו טעו: יתבין בבית כנישתהון ומשתען על עויתהון בכבילו
מסרבין למדע דחלתי אמר יוי: בכן כדנן אמר יוי צבאות הא אנא
מייתי עליהון עקא וצריף להון ובחר להון ארי איכדין אעביד מן קדם
חובי כנישתא דעמי: כגיר די מחריף לישנהון כיכלין מחשיב בפומהון שלמא גבר עם חבריה ממללין ובמעוהי משוי כמנתיה: העל אילין לא אסער לאיתאה
עליהון כישתא אמר יוי אם מן עמא דכדין עובדוהי לא אתפרע מינהון כרעותי: על טוריא אנא מרים קלי ובכי ומספד ועל דירוות מדברא אילייא ארי צדיאו
מבלי אנש דעדי ולא אשתמע קל בעירא בארעהון מעופא דשמיא ועד בעירא אטלטלו גלו: ואתן

מבליגיתי עלי יגון. ענין התחזקות. כמו ואבליגה מעט. ורבי יונה פירש המלה הזאת מורכבת מפועל ופועלת. כי מהפועל אומר מבליגי ומהפועלת מבליגיתי והורכבה המלה משניהם. ופי' אמר הנביא אנשים ונשים המחזקים אותי עלי יגון אומר להם שלא אוכל להתחזק כי עלי לבי דוי. ור' אחי רבי משה פירש המלה שם מבליגית בשקל מרבית שהיא בתשלומו מרביית ובמשקלו מבליגיתי. אמר הנביא התחזקי עלי יגון כלומ' שארבה להתחזק על יגוני לא אוכל כי עלי לבי דוי ומה שאמר עלי לבי דוי. על ברתי תוסף על ברת ישר' שאני מוכיחם ולא ישמעו לי וזהו שאמ' עלי: הנה קול שועת בת עמי מארץ מרחקים. צועקי' מפחד האויב הבא מארץ מרחקים. ואומר הה' אין בציון. אם מלכה אין בה. אם כן איך יבא עלינו. הלא ה' שכינתו בציון ומלכה יש בציון ואיך ישלוט בה האויב. והאל משיבם מדוע הכעיסוני. איך יחשבו להנצל בהיותי בציון והם הכעיסוני בפסיליהם בהבלי נכר. רוצה לומר בהבלי אל נכר: מרחקים. המם בפתח: הה'. ההא בפתח: עבר קציר. הוא זמן שיכנע אדם מפני הכבורות ואדם שמח בבא הקציר. כמו שכתוב כשמחה בקציר. וכן זמן הקיץ אדם שמח בפירות הקיץ. ואומ' זה דרך משל כלומר עברו הזמנים שחשבנו להושע בהם ולא נושענו: על שבר. הוא מאמר הנביא על עצמו שהשבר לשבר ישר'. ויונתן פי' שהוא מאמר ירושלם שתרגם אמרת ירושלם על תבר כנשתא וגו'. וכרוס. פי' מן נתכרכמו פניו: הצרי אין בגלעד. אמר דרך משל אם אין צרי בגלעד אם רופא אין שם לרפאות עמי ממכתו. ובגלעד היה מקום הצרי כמו שאמר גם כן עלי גלעד וקחי הצרי. והיא רפואה לחלאים קשים כמו כתיבת הנחש וזולתו. כלומ' לא יהיה להם שלום מזאת הצרה וכי אין חסיד ביניהם שיספר האל בעדו: ארוכת. רפואת: מי יתן ראשי כלו מים. ויזוב דרך עיני בבכי. וכן תהיה עיני מקור דמעה שלא יפסק: את חללי בת עמי. מי שבוכים עליו נעשה כפעול לבכי. ואם לא ישימנו כן דרך לשון העברי. וכן אמר ויבך אותו אביו: וכן ולבכותה. וכן נעשה זה השמוש בלשון אחר זולתי העברי. לפי שבעבורו נעשה הבכי הרי הוא כאלו מקבל הפעולה: מי יתנני מלון אורחי' במדבריש בתי מלון לעוברי ארח שילינו שם בלילה' ואמר הנביא שיתאוה להיות שוכן באותו המלון שלא יראה עוד את ישר' כי לא יוכל לראות רעתם: עצרת בוגדים. שהם נעצרי' יחד לדבר בגד ושקר. וכן תי' סיעת שקרין. והאל"ל פירש תלכות בוגדי' מן יורש עצר. זה יעצר בעמי: וידרכו. תבנין הפעיל משפטו וידריכו. וכמוהו בא וידבקו גם המה: לשונם. היא קשת דרוכה ותכיהם דבר שקר ודבר מר: ולא לאמונה גברו בארץ. מה שהם מתגברים ומתחזקים על החלשי' לא לאמונה שישפטו משפט אמת ושישמעו העושקים: כי מרעה אל רעה יצאו. יש לפרשו על המעשים יוצאים ממעשה למעשה. ר"ל כי כל ימיהם במעשה רע עוסקים עתה בזה ועתה בזה ובכל זה לא נתנו אל לבם שעה אחת לדעת את ה'. ויש לפרשו על העונש מרעת אויב זה לרעת אויב אחר או לוקים שנה זו בשדפון ושנה זו בירקון או בארבה. ועם כל זה לא נתנו לבם לשוב ממעשיהם הרעים ולדעת את ה': ואיש מרעהו עקוב יעקב. ענין התרמית והערמה. כמו ויעקבני זה פעמים. ויעקבני העין בשוא לבדו וכל שאר יעקב שום בר אנש העין בשוא ופתח: ואיש. יהתלו. דגש הלמד לתפארת הקריאה מפני ההפסק: למדו לשונם. הרגילו כמו פרא למוד מדבר: העוה נלאו להתעוות ולעשות מעשה עולה ובא על דרך תאומים הלאת: שבתך. אמר האל יתברך מה יועיל שבתך בתוך מרמה. כלומ' בתוך עם מרמה שלא תוכל להסיבם אליך במרמה כל כך גדלו במרמה עד שמאנו לדעת אותי לא יוכלו להכיח דרכם הרעה: לכן הנני צורפם. בצרות שאביא עליהם אראה אם ישארו סיגי' או אם ישובו כסף נבחר מפני הצרוף: כי איך אעשה מפני בת עמי. כי איך אעשה שלא אצרפ' מפני שהיא בת עמי לא אוכל שלא אצרפם כי איך אניחם ברעת' והם נקראים עמי: חץ שוחט. כן כתיב וקריכן שחוט. והכתוב רוצה לומר כמו שוחט שהוא הורג כן הורגים הם בני אדם בלשונם הרע שהם הולכי רכיל. והקרי שחוט רוצה לומר כמשך אפ"לט בלעז. רוצה לומר שהוא נמשך על המשחזת לחדדו. ויונתן תרגם כגיר דמחרף. כמו סכינא חריפא בדברי רבותינו זכרונם לברכה שפי' מחודד ודק החתיכה. ומה שפי' בו גם כן לשון מדברי רבותינו זכרונם לברכה שאמרו התיז את הראש בבת אחת פסולה ואמרו מנא הני מילי אמ' קרא חץ שחוט לשונם ואמ' תנא דבי רבי ישמעאל ושחט אין ושחט אלא ומשך. וכן הוא אומר זהב שחוט ואומר חץ שחוט לשונם מרמה דבר. ואדו' אבי זכרונו לברכה פירש שחוט שם תאר כמו שוחט. וכן במשקלו אדם עשוק בדם נפש כמו עושק: מרמה דבר. כל אחד מהם ידבר מרמה לחברו. ומפרש במה היא המרמה בפיו שלום את רעהו: העל אלה. מבואר הוא: לא אפקוד בם. והספרים הראשונים אין כתוב בם. והענין אחד: על ההרים. נאות מדבר. ההרים מקום מרעה הצאן והעזים ברוב. או זכר הרים להשמיע קולו למרחוק. וכן נאות מדבר. רוצה לומ' אהלי המדבר כי נאות מדבר פי' אהלים ומשכנים. כמו נדמו נאות השלום. וכן בווין נוה משלח ונעזב נות כרות רועים. ואמר מדבר כי יש מדבר שיש בו מקום מרעה. כמו וינהג את הצאן אחר המדבר. ותרג' אונקלוס בתר שפר רעיא במדברא. וכן על פני דרך המדבר. ואמר הנביא בראותו חרבן הארץ שישא בכי ונהי לקינה במקומות המרעה. כי נחרבו מבלי איש עובר אין צריך לומר שאין אהלים תקועים לרועים אלא אפילו אין עובר שם לרעות מקנה ולא נשמע קול מקנה. כי כלם נדדו הלכו בשבי. ובאמרו מעוף השמים. הוא דרך גוזמא להפליג הדבר. או כאמר זה לענין חרבן הארץ כמשמעו. כי רוב העופות לא ישכנו במדבר כי אם במקומות שימצאו זרע ופירות ופרחי האילנות: נצתו. ענין חרבן וכן נצתו כמדבר ושרפו יצת. ובדברי רז"ל ר' יהודה אומ' חמשים ושתים שנה לא עבר איש ביהודה שנ' על ההרים הרמים מעוף השמים ועד בהמה נדדו הלכו בהמה בגימטריא נב"הוו. רבי יוסי אומר שבע שנים נתקיים בה גפרית ומלח שרפה כל ארצה: ונתתי לגלי'

ונתתי את ירושלם לגלים מעון תנים ואת ערי יהודה אתן שממה
מבלי יושב : מי האיש החכם ויבן את זאת ואשר דבר פי יהוה אליו
ויגדה על מה אבדה הארץ נצתה כמדבר מבלי עבר :
ויאמר יהוה על עזבם את תורתי אשר נתתי לפניהם עוכר
ולא שמעו בקולי ולא הלכו בה : וילכו אחרי שררות לבם ואחרי רירות
הבעלים אשר למדום אבותם : לכן כה אמר יהוה
צבאות אלהי ישראל הנני מאכילם את העם הזה לענה והשקיתים
מי ראש : והפצותים בגוים אשר לא ידעו המה ואבותם ושלחתי רוש
אחריהם את החרב עד כלותי אותם : כה אמר יהוה
צבאות התבוננו וקראו למקוננות ותבואינה ואל החכמות שלחו
ותבואנה : ותמהרנה ותשנה עלינו נהי ותרדנה עינינו דמעה
ועפעפינו יזלו מים : כי קול נהי נשמע מציון איך שדדנו בשנו מאד
כי עזבנו ארץ כי השליכו משכנותינו : ומי
כי שמענה נשים דבר יהוה ותקח אזנכם דבר פיו ולמדנה בנתיכם
נהי ואשה רעותה קינה : כי עלה מות בחלונינו בא בארמנותינו
להכרית עולל מחוץ בחורים מרחבות : דבר כה נאם יהוה ונפלה
נבלת האדם כדמן על פני השדה וכעמיר מאחרי הקוצר ואין מאסף
: כה אמר יהוה אל יתהלל חכם בחכמתו ואל יתהלל הגבור
בגבורתו אל יתהלל עשיר בעשרו : כי אם בזאת יתהלל המתהלל ואל
השכל וידע אותי כי אני יהוה עשה חסד משפט וצדקה בארץ

ואתן ית ירושלם ליגרין מדור ידורין וית קרויא דבית יהודה אתן
מבליתיב : מן גברא דחכים ויסבר ית דא ודאתמלל מן קדם יי
עמיה ויתוינה על מה חרובת ארעא צדיאת כמדברא מבלי עדי :
ואמר יי על די שבקו ית אוריתי די הבית קדמיהון ולא קבילו למימרי
ולא הליכו בה : ואזלו בתר הירהור לבהון ובתר בעליא דאליפינון
אבהתהון : בכן כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל הא אנא
מייתי עקא על עמא הדין מרר כגירין ואשקינון כס דלוט כרישי חיוין
: ואבדרינון ביני עממיא דלא ידעו אינון ואבהתהון ואיגרי בהון
דקטלין בחרבא עד דאשיצי יתהון : כדנן אמר יי צבאות
אסתכלו וקרו לאליתן וייתן ולחכימתא שלחו וייתין : ויוחין ויטלן
עלנא אליא וישגרן עיננא דמעין וגלגלי עיננא יגרון מיא : ארי קל
אילויא אשתמע מציון אכדין אתבזזנא בהיתנא לחדא ארי חרובת
ארענא ארי צדיאת בירניתנא :
ארי שמענא נשיא פתגם דיי ותצית אודניכון למילי נבוהי ואליפנ
לבנתכון אליא ואתתא לחברתה עינויא : ארי סליק מותא בחרכנא
על בירניתנא לשיצאה ינקין משוקא עולימין מרחובין : אתנבי כדנן
אמר יי ותתרמי נבלתא דאנשא כזבל מבדר על אפי חקלא וכעמרא
מבתר חצורא ולית דמכניש : כדנן אמר יי לא ישתבח חכים
שלמה בר דוד חכימא בחוכמתיה ולא ישתבח שמשון בר מנוח גיבר
בגבורתיה ולא ישתבח אחאב בר עמרי עתירא בעתריה : אילהן
בדא ישתבח דמשתבח דחכים ואליף למידע דחלתי ארי אנא יי עביד
חסדא דין דקשוט וזכו

ונתתי לגלים · גלי אבנים מאבתים והחומות שנשרפו : מעון תנים · משכן התנים ומגורם · ות' תנין ירודין : מי האיש החכם . יבין
מדעתו · והנביא יגיד התשובה והשאלה כמו שנאמרה לו מפי ה' : ויאמר ה' · לפניהם לא בשמים היא ולא מעבר לים היא : וילכו שרירות ·
פירושו למעלה : למדום אבותם . הרגילו בהם האבות וראו אותם עובדים אותם ועבדום הם גם כן אחריהם · והאבות הם הדורות הרשעים שעברו :
לכן · מאכילם . בא הכנוי קודם הידיעה שהוא את העם · כמו ותראהו את הילד . אשר לא יעבדו אותו נבוכד נצר · והדומים להם שכתבנו בספר
מכלול בחלק הדקדוק ממנו . והמשיל הצרות ללענה ורוש והם סמי המות . ובאמרו מי רוש לפי שהוא מי סחיטת העשב שקורין רוסינב'. גם יש שהוא
מראש הפתן . ואמרו כי לפיכך נקרא ראש כי ברוב עושין אותו מראש הפתן : והפצתים · עד כלותי אותם . רובם : כה אמר · התבוננו ·
בפורענות הקרוב לבא ומעתה קראו : למקוננות . בפתח הלמד . ר"ל המקוננות הידועות : ואל החכמות · שהן חכמות בדברי הספד הקינה :
ותבואינה · הראשון בתנועת האלף בשגול והשני ותבואנה בהעלם האלף בתנועה · ושני המשקלים נמצאים בנחי העין במסרה : ותמהרנה ·
ותשאנה עלינו . מאמר הנביא בכלל ישראל בהעלם האלף מהמכתב : ותרדנה עינינו דמעה · כלומר לקול נהיין והספדן נבכה · ופי' דמעה
ברמעה · כי תרדנה פעל עומד . ומרב הבכי דמה העינין כאלו העין נתכת ויורדת ברמעה · וכן עיני יורדה מים · ות' ויטגרן עיננא דמעין : ועפעפינו ·
הם חיצוני העינים · וכפל הענין במלות שונות · ות' ובלגלי עיננא יגרון מיא : כי קול נשמע מציון . וכן נשמע משאר המקומות אלא קודם שנכבשה
ציון היו חושבים להשגב בציון וירושלם שאם תשאר להם ירושלם עוד היו נבנות שאר הערים שנכבשו וחוזרין ליושבן כמו שעשו בימי סנחריב שכבש הכל זולתי
ירושלם . וכיון שנשארה ירושלם נשאר הכל ולא גלו ולא עזבו ארץ ישראל · אבל כיון שנכבשה ירושלם אין עוד תקוה : ואז היה קול נהי נשמע ·
ואומרים איך שדדנו בושנו מאד כי עזבנו ארץ : ארץ . בקמץ בזקף והוא אחד ארץ שהם זקפין קמצין : כי השליכו משכנותינו . כאלו משכנותינו השליכו
אותנו חוצה · על דרך ולא תקיא הארץ אתכם ואין בשת גדול מזה שיצא אדם מוכרח מביתו לפיכך בושנו מאד : כי שמענה . כי המספד והנהי בנשים
ברוב כי הן רכות הלב יותר מן האנשים : כי עלה . הארמון · הוא הבית הגבוה ובהסגר שערי הארמון אין דרך להכנס בו אלא שיעלה הנכנס בו
דרך החלונו' וזה דבר רחוק כי הם גבוהים לפיכך לא יסגרו חלוני הארמון אלא יהיו פתוחים תמיד · ואמר דרך משל כי עלה מות בחלונינו בא בארמנותינו.
כלומר כי באה לנו הצרה פתאום שלא היינו נשמרים ממנה ואף על פי שהיו נביאי האמת אומרים זה אלינו תמיד לא היינו שומעי' אליהם ולא עלה על לבנו שתהיה
ואם תהיה שתהיה גדולה כזאת : עולל מחוץ · כי דרך העוללים לשחוק בשוק והבחורים ברחובות והנה הם נכרתים משם : דבר כה נאם ה' ·
אמר האל לנביא דבר ואמור כה נאם השם · כמו כה אמר ה' אלא שנאם הוא שם המאמר : כדומן · כבר פירשנוהו למעלה : וכעמיר · ששכחו
הקוצר ונשאר מאחריו ואין מאסף אותו כן יהיו פגריהם נשכחים על פני השדה ואין קובר אותם : כה אמר ה' · אם יש בכם חכמים אל יתהללו בחכמתם
כי לא תועילם כיון שלא ידעו את ה' ולא הלכו בדרכיו חכמה מה להם . וכמו שאמר חכמים המה להרע · כן אם יש בכם גבורים אל יתהללו בגבורותם
כי לא תועילם להצילם מן המות או מן השבי . וכן אם יש בכם עשיר אל יתהלל בעושרו כי לא יפדהו מן החרב כי הוא ועושרו יאבדו · וזכר אלו התכונות
השלש כי החכם ינצל פעמים בתחבולותיו ובערמתו · וכן הגבור ינצל בגבורתו ובכחו . וכן העשיר יפדה נפשו מיד האויב בעשרו · כן מנהג העולם
ברוב . ואמר להם הנביא כי לא ינצלו באלה השלש שדרך העולם להנצל בהם אלא במה ינצלו אותם שינצלו · בהשכל וידוע אותי · פירוש בהשכל אותי
ובידוע אותי והשכל האל הוא שישכיל כי הוא אחד קדמון ואין גוף והוא בורא הכל ומשגיח על הכל ומנהיג כל העולם בחכמתו עליונים ותחתונים . וידיעת
האל היא ללכת בדרכיו לעשות חסד משפט וצדקה כי כן עושה אתם הוא : בארץ · כלומר עם בני העולם · וההולך בדרכיו הוא יודע אותו · כמו
שאמר אביך הלא אכל ושתה ועשה משפט וצדקה אז טוב לו · כי דן דין עני ואביון אז טוב לו . הלא הוא הדעת אותי נאם ה' הנה כי מעשה המשפט
והצדקה הוא ידיעת האל . ובזה נצולו דניאל וחבריו שגלו בחרבן הארץ עם גלות יהודה ונצלו מן הקלון והבזיון שהיה מגיע לשאר השבוים והיו נכבדים וגדולי'
בארץ גלותם לפי שהיו צדיקים וחסידים ולא היה להם דרך להנצל מן הגלות כי איך ישארו בארץ שלשה או ארבעה או אפילו עשרה : כי אם בזאת · בזאת
התכונה שתהיה לו תכונה נפשית להשכיל ולדעת אותי · ומה שאמר כי אני ה'. טעם למה שאמר וידוע אותי כי בכלל וידוע אותי עשות חסד ומשפט וצדקה
במו שפירשנו לפיכך פירש ואמר כי אני ה' עושה חסד . אלה הם דרכי ומדותי שאני מתנהג בהם בעולמי : באלה

כִּי־בְאֵלֶּה חָפַצְתִּי נְאֻם־יְהוָה׃ ס הִנֵּה יָמִים
בָּאִים נְאֻם־יְהוָה וּפָקַדְתִּי עַל־כָּל־מוּל בְּעָרְלָה׃ עַל־מִצְרַיִם וְעַל־יְהוּדָה
וְעַל־אֱדוֹם וְעַל־בְּנֵי עַמּוֹן וְעַל־מוֹאָב וְעַל כָּל־קְצוּצֵי פֵאָה הַיֹּשְׁבִים
בַּמִּדְבָּר כִּי כָל־הַגּוֹיִם עֲרֵלִים וְכָל־בֵּית יִשְׂרָאֵל עַרְלֵי־לֵב׃
שִׁמְעוּ אֶת־הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה עֲלֵיכֶם בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ כֹּה אָמַר יְהוָה
אֶל־דֶּרֶךְ הַגּוֹיִם אַל־תִּלְמָדוּ וּמֵאֹתוֹת הַשָּׁמַיִם אַל־תֵּחָתּוּ כִּי־יֵחַתּוּ הַגּוֹיִם
מֵהֵמָּה׃ כִּי־חֻקּוֹת הָעַמִּים הֶבֶל הוּא כִּי־עֵץ מִיַּעַר כְּרָתוֹ מַעֲשֵׂה יְדֵי־חָרָשׁ
בַּמַּעֲצָד׃ בְּכֶסֶף וּבְזָהָב יְיַפֵּהוּ בְּמַסְמְרוֹת וּבְמַקָּבוֹת יְחַזְּקוּם וְלוֹא
יָפִיק׃ כְּתֹמֶר מִקְשָׁה הֵמָּה וְלֹא יְדַבֵּרוּ נָשׂוֹא יִנָּשׂוּא כִּי לֹא יִצְעָדוּ אַל־ ונשאו
תִּירְאוּ מֵהֶם כִּי־לֹא יָרֵעוּ וְגַם־הֵיטֵיב אֵין אוֹתָם׃
מֵאֵין כָּמוֹךָ יְהוָה גָּדוֹל אַתָּה וְגָדוֹל שִׁמְךָ בִּגְבוּרָה׃

ארי באלין רעוא קדמי אמר יי׃ הא יומיא אתן אמר יי ואסער על
כל עממיא ערליא׃ על מצרים ועל יהודה ועל אדום ועל בני עמון
ועל מואב ועל כל מקפי פתא דישרן בשכונין במדברא ארי כל עממי'
ערלין בבסריהון וכל בית ישראל ערלין בלבהון׃ קבילו ית פתגמא
די מליל יי עליכון בית ישראל׃ כדנן אמר יי מאורחת עממיא לא
תילפון ומאתון דמשתנן בשמיא לא תתברון ארי מתברין עממיא
מנהון׃ ארי גזרת עממיא למא אינון ארי אעא מחורשא קאיץ ליה
עובד ידי נגר בחציננא׃ בכספא ובדהבא מחפי ליה במסמרין ובמקובין
מתקיף ליה דלא יצטלי׃ עובד נגיד זקיפין אינון ולא ממללין אתנטלא
יתנטלון ארי לית להון רוחא להלכא לא תדחלון מנהון ארי לא
מבאשין ואף לאוטבא לית אינון ידעין׃ לית בר מינך
יי רב את ורב שמך בגבורתא׃ מנלא

באלה חפצתי. שיעשה אותם האדם וחי בהם. ומה שאמר בארץ חסדו וצדקתו גם כן בשמים. כמו שאמר ה' בהשמים חסדך · אמר בארץ לפי שחסדו וצדקתו
בארץ גלויה לבני אדם כלם ומה שבשמים אינו גלוי כי אם לחכמים · הנה פירשתי לך שני הפסוקי' האלה לפי ענין הפרשה דבקים בעניניה באר היטב. והחכמי'
אשר ראינו ספריהם פירשו אלה שני הפסוקים לענין נאות אבל לא הדביקום לענין הפרשה · והחכם רבי אברהם בר חייא המכונה צאחב אלשרטה פירש אלו
שלש התכונות · בחכמה יקנה האדם החכמה ויקרא חכם. וכשיהיה מוסיף על קנינו ויתגבר בה נקרא גבור · והמעדיף על זה נקרא עשיר ואשר מגיע אל עומק
החכמה נקרא משכיל והכתר על ראש החכמות והמגדל הבנוי עליהם הוא דעת אלהים שאין האדם ראוי להתהלל כי אם בה כמו שאמר כי אם בזאת יתהלל
המתהלל בידיעת האל ובלמוד תורתו אשר היא חסד ומשפט וצדקה בה ראוי שיתהלל המתהלל · והחכם הגדול מורה צדק רבי משה בר מימון ז"ל פי' כן. ואמר
תחלה כי שם החכמה נופל בלשון עברי על ארבעה ענינים נופל על השגת האמתיות אשר תכלית כונתם השגתו יתברך שמו אמר והחכמה מאין תמצא · ונופל
על ידיעת המלאכות איזו מלאכה שתהיה וכל חכם לב בכם · וכל אשה חכמת לב · ונופל על קנות מעלו' המדות. וזקניו יחכם · בישישי' חכמה · ונופל על הערמה
והתחכמות הבה נתחכמה לו. ולפי זה הענין אמר ויקח משם אשה חכמה · ומזה הענין חכמי' המה להרע · ואפשר שיהיה ענין החכמה מורה על הערמה ושמוש
המחשבה פעמים יהיה החכמה ההיא וההתחכמות לקנות מעלות שכליות או לקנות מעלות מדות אמר שאין שלמות הקנין ולא שלמות בריאות הגוף ולא שלמות
המדות הטובות אין כל זה שלמות שראוי להתפאר ולהתהלל בו והשלמות שראוי להתהלל בו הוא ידיעת האל יתברך שהיא החכמה האמיתית · ופירש גם כן
שלשת השמות חסד ומשפט וצדקה · חסד הוא ההפלגה בגמילות הטובה. וכולל שני ענינים האחד לגמול טוב למי שאין לו חק עליו כלל והשני להטיב למי שראוי
לך להטיב לו יותר ממה שהוא ראוי · וצדקה הוא היושר לתת לכל אחד כפי הראוי לו · ומשפט לדון במה שראוי על הנדון יהיה נקמה או יהיה טוב. ואמר שאין ראוי
לאדם להתהלל לא בחכמה ולא בגבורה ולא בעושר כי אם בהשכל וידוע האל שהיא החכמה הגמורה ולא בזה לבד אלא גם בידיעת מדות האל ותאריהם והם
עשות חסד משפט וצדקה כמו שאני עושה אותם והוא ית' לפי המציאו הכל נקרא חסיד ולפי שרחמיו על העניים רוצה · לומר הנהגתו בבעלי חיים בכחותיהם
יקרא צדיק · ולפי מה שיחדש בעולם מן הטובות והרעות כפי מה שמחייב אותם הדין הנמשך אחר החכמה יקרא שופט · והוסיף עוד ואמר בארץ. להודיע כי
השגחתו גם כן בארץ כפי מה שהיא כמו שמשגיח בשמים כפי מה שהם: הנה ימים באים · קרובים לבא · וזכר אלה האומות בעבור ישר' כי אלו הם אשר הרעו
לישר'. ועוד כי אלו האמות החריב נבוכד נצר. וגם הוא וזרעו לקו באחרונה לפי שהרעו לישר' יותר מדאי: על כל מול בערלה. על כל מול אלו ישר' שהם מולים.
ועל אשר בערלה אלו האמות שזוכר · ועל שזכר עומד במקום שנים: על מצרים ועל יהודה. כי ישר' מלכות אפרי' החריב מלך אשור כבר. ויהודה החריב נבוכד
נצר · וכן שאר הגוים שזכר: ועל כל קצוצי פאה היושבים במדבר · זה קדר וממלכות חצור אשר הכה נבוכד נצר כמו שהתנבא ירמיהו · ונבואתו כתובה בסוף
הספר · ופירוש קצוצי פאה שוכנים בקצה הפאה · כלומר רחוקים במדבר והדבר הרחוק יקרא קצה. ויקר' פאה כי קצה ופאה רחוקי הגבול בכל דבר ·
וקצה וקצץ בענין אחד: כי כל הגוים · עתה פי' מול. ופי' בערלה כי בערלה אמר על הגוים שהם ערלים. ומול אמר על ישראל כי אף על פי שהם מולי בשר הם
ערלי לב וראוין ליענש ולא אמר על הגוים שיהיו ענושים בעבור הערלה כי לא נצטוו עליה אלא בעבור ישר' אמר · כלומ' הרי שבו ככל הגוים שהם ערלים שלא
נבדלו מן האמות במילתם אלא שיבדלו מהם גם כן במעשיהם וכיון שמעשיהם כמעשה הגוים והם ערלי לב לא תועילם מילת הבשר והרי הם כאלו לא מלו כי
מלת הבשר נתנה לברית ולאות להיות סגולה מכל העמים לעבוד את ה' · כמו שאמ' לברית עולם להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך · ונחתם אות בבשרם למען
יזכרו תמיד כי הם נבדלים מן האמות והואיל והתערבו בגוים ולמדו ממעשיהם הרי הם כהם כאלו הפרו הברית והאות ואינו להם לאלהי' כי בחרו תחתיו אלהי'
אחרים · לפיכך אמר אחר זה אל דרך הגוים אל תלמדו וגומר: שמעו · מבואר הוא: כה אמר ה'. אל דרך הגוים · כמו את דרך הגוים · וכמהו אספרה אל חק ה'.
וירדפו אל מדין · אמר אל תלמדו דרך הגוים כיון שאתם מולים לאות ולברית ביני וביניכם שמרו את דרכי ולא דרכי הגוי' ומאותות השמים אל תחתו · ואם תאמר
נעבד הכוכבים כדרך הגוים כי הם שולטים בארץ ואותותם נראים להטיב ולהרע כמו השמש שיש לו ממשלה בארץ בתבואות ובפירות. כמו שכתוב וממגד
תבואות שמש ואם נעבד אותו ירבו תבואותינו ואם לא נעבדנו ירע לנו ויחסרו תבואותינו ונירא גם כן מקדרותו שהוא סימן רע לעולם אל תחתו ממנו ומזולתו
מן הכוכבים כי הם עבדי ועושי דברי ואם תעבדו האדון לא תצטרכו אל העבד ואם תעבדו העבד יכעס האדון וישלח מארה בתבואותיכם הפך מחשבתכם:
כי יחתו הגוים מהמה. אף על פי שיחתו הגוי' מהמה אתם אל תחתו כי אם תעבדוני אין להם רשות להרע לכם ולא תזיק לכם קדרותם ואם הם כדרך הנהגתם
בעולם ויהיה קיום העולם ולפעמים יבא הפסד בפרטים בדרך מהלכם זהו לשאר העמים · כמו שאמר אשר חלק ה' אלהים אותם לכל העמים אם להטיב אם
להרע ואתכם לקח אם תעבדוהו בלב שלם יצילכם מכל נזק משפטי הכוכבי' וגם הגוי' לא תועילם עבודתם להם כי האדון ראוי ליעבד לא העבד לפיכך לא
תועילם עבודתם מנזקם: כי חקות העמים. ראו אל מה הביאם אמונה זו כי מעבודת הככבים באו אל עבודת הצלמים כי יאמרו להם כהניהם צלם זה נעשה
במקום השמש ולכבודו נעשה והעובדו כאלו עובד השמש. כמו צלם הזהב שעשה נבוכד נצר לשמש. וכן יעשו הצלמים לשאר הכוכבים ואלו הם חקות ששמו
להם לחק כהני הצלמים. והרגילו אותם בזה הדעת עד שארכו השנים בזה הדעת עד שיחשבו ההמון כי זה הצלם מטיב ומריע. וזה הוא הבל ודבר שאין בו
ממש · כי הצלם הזה עץ הוא ומיער כרתו העושה אותו והוא מעשה ידי חרש שתקנו במעצד. והוא שקורין אותו דולדוי"רא בלעז · וזה הצלם אין לו פעולה בעצמו
ואיך יטיב ואיך ירע כאשר יחשבו אלה הסכלים וזה הבל שאין כמוהו: בכסף ובזהב ייפהו · לפי שהוא עץ חופה אותו בכסף ובזהב כדי שיהיה יפה ונאה בעיני
הרואים ויכנס בלבם לעבדו: יחזקום. טסי הכסף והזהב יחזקו אותם על העץ במסמרות והמקבות שיכו בהם עליהם עד שלא יפיק · כלומר שלא יצא מתכונתו
ולא יפסל · מענין ופיק ברכי · ויש לפרשו מענין ותפק לרעב ויהיה זה פעל עומד · רוצה לומר שלא יצא ממקומו: כתמר מקשה · כמו התמר שהוא שוה אין בגופו
עוות כי ענפיו הם למעלה וכל גופו שוה · וכן מעשה מקשה שוה. כן הצלם עומד זקוף שוה בדמות אדם ולא ידברו כי אין בקרבם רוח תניעה כל שכן מדברת ·
וזהו שאמר נשוא ינשוא · אם ישאום ממקומם למקום ינשאו כי הם לא יצעדו ברגליהם. ואחר שהם כך אל תבטחו בהם ואל תיראו מהם כי לא ירעו: וגם
היטב אין אותם. אין בהם כח להטיב: תומר · כמו תמר · וכן בא בהולם והיא יושבת תחת תמר: ינשוא · הפוך כי הראוי ינשאו · וכן נשוא לנשוא עריך · כמו
נשאו: מאין כמוך · ממה שאנו רואים ויודעים שאין כמוך לא בעליונים ולא בתחתונים ידענו כי גדול אתה וגדול שמך בגבורה · ואמר אתה ואמר שמך להודיע
כי הוא שמו ושמו הוא:

מן לא ידחל מן קדמך מלך כל עממיא ארי דילך היא מלכותא ארי בכל
מלכי עממיא ובכל מלכותהון לית בר מינך: ובחדא יחובון עממיא
על דאטפשו ועל דפלחו לטעותא דלמא אינון: כספא די מחפן
מאפריקא מיתן ודהבא מאופיר עובד נגר וידי קיני תכלא וארגונא
לבושיהון עובד חכימין כולהון: ויי אלהים קשוט הוא אלהא קיים
ומלך עלם מרוגזיה תזוע ארעא ולא יכלין עממיא לסוברא רוגזיה :
דנה פרשגן איגרתא די שלח ירמיה נביא לות שאר סבי גלותא
דבבל ואם יימרון לכון עממיא די אתון ביניהון פלחו לטעותא בית
ישראל כן תתיבון וכדין תימרון להון טעון דאתון פלחין להון טעון
דלית בהון צרוך אינון מן שמיא לא יכלין לאחתא מיטרא ומן ארעא
לא יכלין לצמחא פירין אינון ופלחיהון ייבדו מן ארעא וישתיצון ם
מתחות שמיא אילין : כדין תימרון להון אנחנא פלחין לדעבד
ארעא בחיליה שכליל תבל בחוכמתיה ובסוכלתנותיה מתח שמיא :
לקל מיתניה דיכפת דמיין בשמיא ומסיק עננין מסיפי ארעא ברקין לזמן מיטרא עבד ומפיק רוחין מבית גנזוהי: אטפשו כל עממיא מלמידע חוכמא בהית כל
קיני מלמעבד צלם ארי שקרא אתיכונון ולא רוחא בהון: למא אינון עובד תולעבא בעידן דאסער עליהון חוביהון ייבדון : לא

מי לא יראך מלך הגוים כי לך יאתה כי בכל חכמי הגוים ובכל יראך
מלכותם מאין כמוך: ובאחת יבערו ויכסלו מוסר הבלים עץ הוא
: כסף מרקע מתרשיש יובא וזהב מאופז מעשה חרש וידי צורף צורף
תכלת וארגמן לבושם מעשה חכמים כלם: ויהוה אלהים אמת הוא
אלהים חיים ומלך עולם מקצפו תרעש הארץ ולא יכלו גוים זעמו : יכילו
כדנה תאמרון להום אלהיא די שמיא וארקא לא עבדו יאבדו מארעא תימרון
ומן תחות שמיא אלה: עשה ארץ בכחו ומתחות
מכין תבל בחכמתו ובתבונתו נטה שמים: לקול תתו המון מים
בשמים ויעלה נשאים מקצה ארץ ברקים למטר עשה ויוצא רוח הארץ
מאוצרותיו: נבער כל אדם מדעת הביש כל צורף מפסל כי שקר
נסכו ולא רוח בם: הבל המה מעשה תעתעים בעת פקדתם יאבדו : תועים

מי לא ייראך. ביוד האיתן לבד ופא הפעל נעלמת מהמכתב· ונמסכת היוד בנעיא להורות על יוד הנסתרת· אמר מי לא יראך לפי שאמר אל תיראו מהם אמר אותם אין ראוי לירא מהם אבל אתה מי לא ייראך אפילו הגוים העובדים האלילים ראוי להם שייראוך כי אתה מלך עליהם: כי לך יאתה· המלוכה לא לאחר. כלומר ראויה היא לך וליחס אותה אליך לא לאחר כי בכל חכמי הגוים ובכל מלכותם אומרים מאין כמוך ואינם עובדים הכוכבים אלא להיותם אמצעיים בינך ובינם· ואמר חכמי הגוים כי הם יודעים כי הפסל אינו כלום ואם יעבדו הכוכבים לא יעבדום אלא מפני שהם מצריך להיותם אמצעיים. אף על פי כן חוטאים כי אין צריך אמצעי בין האל ובין האדם כי רם ה' ושפל יראה· אבל ההמון חושבים כי הפסילים מטיבים ומריעי' מפני שהורגלו בעבודתם· ואמר ובכל מלכותם כי המלכים ברוב הם חכמים גם יש עמהם חכמי' ויודעים ומכירים כי המלכות לבן אדם היא מלכות נפסקת ואין מלכות קיימת כי אם לה': ובאחת. חכמי הגוים באחת יבערו ויכסלו שהם מיסרים העם לעבוד הפסילי' שהם הבלי' ועץ הוא מרוקע בכסף וזהב ואין לו פעולה בעצמו כי הוא עשוי מן השפל שבנמצאות והוא הדומם כי הנמצאות שלשה חי צומח דומם: כסף מרוקע. מן וירקעו את פחי הזהב· והם מרקעי' הטסים לחפות בו פסל העץ ליפותו· ועוד מטריחים עצמם להביא כסף טוב מתרשיש וזהב מאופז מי שהם רחוקים מאלה המקומות. ועוד לובשים אותם בתכלת וארגמן מרוקם במלאכת החכמים במלאכה. וכל זה להראות בעיני ההמון יפים ושיכנס בלבם יראתם ושיאמינו בהם ויעבדום: ויהוה אלהים אמת· אלה האלהים שעושין לעבדם הם שקר והם מתים כי אינם אלהים ואין יכולת בהם. אבל ה' אלהים אמת שהוא אדון על כל האלהים והם הכוכבים הוא לבדו אמת אלהים. ויכול על הכל ושופט הכל ואמר זולתו אינם אמת אף על פי שהם אלהים כי אין כחם אלא ממנו והוא לבדו היכול האמתי והשופט האמתי שאין כחו והנהגתו תלוים ביד אחר: הוא אלהים חיים· הוא החי האמת שאין חייו תלויין באחר כי חייו ממנו וכל החיי' זולתו חייהם ממנו. ואמר חיים בלשון רבים כמו אלהים קדושים הוא דרך כבוד. והוא מלך עולם ותכירו זה כי מקצפו תרעש הארץ ולא יכלו גוים זעמו ואין יכולת בהם שיכלכלו ממנו כשיקצוף עליהם ולא יוכלו להכיל ולסבול זעמו· ורעש הארץ הוא משל לחרבן יושבי הארץ איזה גוי שיהיה· ויוכלו להכיר כי מאתו הוא שמודיע אותם תחלה קודם בא הפורענות ביד עבדיו הנביאים: ותרעש הארץ. נוכל לפרש גם כן כמשמעו שתפקע עיר ויושביה פעמים ברעש הארץ: כדנה תאמרון להום· זה מאמר האל שלח ירמיהו לבבל לבני הגולה שיענו זה לכשדים כשיאמרו להם שיעבדו אלהיהם אלהיא די שמיא וארקא לא עבדו יאבדו מארעא ומתחות שמיא אלה· וכתב להם המאמר הזה בלשון ארמי שאמרו אותו לכשדים בלשונם· ומה שאמר כדנה תאמרון להום והוא אזהרה להם לישר' גם כן בלשון ארמי כדי שלא לחלוק בפסוק שיהא חציו עברי וחציו ארמי· ואמר להום במם כי פעמים בא כן במם כמו שנמצא בעזרא· וכן אמרו להום· וענין אלהיהום אעפ"י שברוב יבא בנון· אלה· לשון עברי ולשון ארמי גם כן מצאנוהו בעזרא אלה מניא. בכתוב הוא אלה וקרי אל· ואל ואלה אחד. כמו הארצות האל. ואמר אלה לפי שהם נראין לבני האדם אעפ"י שהם גבוהים: וארקא· פי' ארץ. ובדברי רז"ל ארבע שמות נקראו לה כנגד ארבע תקופותיה ארץ תבל אדמה ארקא. ולא האריך בלשון הארמי כי עדיין לא הפסיק הענין עד ה' צבאות שמו הכל· הוא מענה שיאמרו להם בני ישר' כי אנחנו לא נעבוד אלה האלהות שלא עשו שמים וארץ אלא אלהים שעשה ארץ בכחו. והם יבינו העברי ויאמרו להם בלשון ארמי אבל פתח הדברים שלח להם ירמיה בלשון ארמי. וכן פי' יונתן בזה הענין עשה ארץ בכחו· כדין תימרון להום אנחנא פלחין לדעביד ארעא בחיליה· ואמת הוא שלא עבדו ישר' ע"ז משגלו. ומה שהשתחוו לצלם שהעמיד נבוכד נצר אנוסים היו· ואעפ"כ היו ענושים בזה בימי המן לולי שרחם עליהם האל כמו שאמרו מפני מה נתחייבו ישר' שבאותו הדור כליה מפני שהשתחוו לצלם: עושה ארץ בכחו. למי שעשה הארץ בכחו אנחנו עובדים. וזכר בכחו על הארץ לפי שהגלגלים רבים עליה סביב תמיד בכחו שאין לו הפסק הבא מאתו ית' ובאותו הכח עומדת הארץ תלויה בינתי' לא תזוז אילך ואילך אפי' כחוט השערה· כמו שכתוב תולה ארץ על בלי מה· לא ידע אדם במה אלא שהחכם מתבונן כי מכח הסבוב היא עומדת בנתים בלא שום סמיכה אעפ"שים טעם אחר כי בטבעה הוא שתעמוד באמצע לפי שהיא כבדה אעפ"כ האל שם בה זה הטבע ומכחו הוא הכל: מכין תבל בחכמתו· תבל הוא מקומות הישוב מן הארץ. והכין אותה האל בחכמתו בנהרות כמסכי' ובמעינות ונחלים שלא יתכן הישוב מבלעדיהם ויצמחו בהם כל עשב וכל עץ פרי הצריכי' לישוב אדם ולבהמה· וכל התועלות הנמצאות בה הכל עשה בחכמה: ובתבונתו נטה שמים· שנטה אותם כאהל לשבת תחתיו· כמו שאמר וימתחם כאהל לשבת· והאהל הוא כחצי כדור ואין אנו מטיבים מן השמים אלא חצי כדור אשר על הארץ. אלא שאנחנו מתבוננים שיש חצי כדור אחר כי עגולים הם ונטיתם ומהלכם ותרופתם ממזרח למערב וממערב למזרח הכל נעשה בתבונתו שלא תושג: לקול תתו· וכן אנחנו עובדים אותו לקול תתו המון מים בשמים· והוא האויר הנקרא רקיע כי ידענו כי הוא הנותן מטר. כמו שאמר הנותן מטר על פני ארץ ולא האלילים. כמו שאמר היש בהבלי הגוים מגשימים· אם השמים יתנו רביבים הלא אתה הוא אלהינו. והנה אנחנו ישר' שאנו חלק ה' ית' ועמו מודים בו כי בידו לעשות כל זה שזכר לא יתנו השמים המטר כי אין בהם מים אלא הוא נותן אותם בהם אחר שיעלה נשיאים מקצה הארץ. כמו שאמר ואיד יעלה מן הארץ והשקה את כל פני האדמה. והמים לא יעלו מן הארץ אלא איד הוא שיעלה מן הארץ שמעלה אותו האל בטבע ששם בו והאל יתכהו מים באויר בכח שנתן בו· וזהו שאמר לקול תתו המון מים בשמים: ויעלה נשיאים. ויו ויעלה כוי"ו וירד מעשות החטאת והעולה שפי' אחר שירד מעשות העולה כשא ידיו על העם ויברכם. וכן הן אתה קצפת ונחטא אחר שקצפתנו קצפת. וכן ויעלה נשיאי' אחר שמעלה נשיאי' נותן המי'· כי באויר במקו' מיוחד שבו ישוב האיד מים· ובאמרו מקצה הארץ זה מאמר הפילוסופי' שאומרי' שהאידי' עולי' מפאתי צפון ודרום. זהו מקצה הארץ הפאות הרחוקות מן הישוב: ארץ· כתוב הארץ קרי והענין אחד: ברקים למטר עשה. ועוד פלא גדול עושה בירידת המטר שיורדי' ברקים עם המטר והברק אש ואין המי' מכבין אותו· ומה שאמר לקול תתו הוא זחילת המטר שמשמעת קול. וכן אמר כי קול המון הגשם: ויוצא רוח מאוצרותיו. זכר המטר וזכר הרוח כי בסבת הנשיאים שמעלה מן הארץ יהיה המטר ויהיה הרוח כי שני אידים הם שעולים מן הארץ שקורא אותם נשיאים לנשיאתם מעל הארץ האחד לח והוא הנקרא איד וממנו יהיה המטר והאחד יבש וממנו יהיה הרוח והוא הנקרא קיטור· ומה שאמר באוצרותיו לפי שהיא מרחפת ואינה נראת כדבר הכתוך באוצר: נבער כל אדם מדעת· מדעת חכמתו שעושה הדברים בחכמה: הוביש כל צורף מפסל. וכל צורף יבוש לפסלו שלא יוכל לעשות זה וקורא אותו אלוה יש לו להבוש כי שקר נסכו לשקר חפה אותו בזהב כי לא יועיל כלום אלא להטעות העם והוא שקר: כי לא רוח בם· באלילים והוא נסך וחפה אותם בזהב ובכסף ללא צורך: נסכו· ענין כסוי וחפוי· כמו המסכה הנסוכה· ואת קשות הנסך: הבל· בעת פקדתם יאבדו. כמו שאמר למעלה יאבדו מארעא ומתחות שמיא אלה. ופקדתם. היא פקידת בבל שפקד האל עלי' עונה והחריבוה מדי ופרס ואז באה פקודת האלילי' גם כן שאבדו אלהותם ומעבודתם· כמו שאמר כרע בל קורס נבו היו עצביה' לחיה ולבהמה וגו'· כלומר ששברו אותם ונשאו על הבהמות רוצה לומר הכסף והזהב שבהם:

לא כאלה

יעקוב לֹא־כְאֵלֶּה חֵלֶק יַעֲקוֹב כִּי־יוֹצֵר הַכֹּל הוּא וְיִשְׂרָאֵל שֵׁבֶט נַחֲלָתוֹ יְהוָה
צְבָאוֹת שְׁמוֹ׃ אִסְפִּי מֵאֶרֶץ כִּנְעָתֵךְ יֹשֶׁבֶתִי
בַּמָּצוֹר׃ כִּי־כֹה אָמַר יְהוָה הִנְנִי קוֹלֵעַ אֶת־יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ בַּפַּעַם הַזֹּאת
וַהֲצֵרוֹתִי לָהֶם לְמַעַן יִמְצָאוּ׃ אוֹי לִי עַל־
שִׁבְרִי נַחְלָה מַכָּתִי וַאֲנִי אָמַרְתִּי אַךְ זֶה חֳלִי וְאֶשָּׂאֶנּוּ׃ אָהֳלִי שֻׁדָּד
וְכָל־מֵיתָרַי נִתָּקוּ בָּנַי יְצָאֻנִי וְאֵינָם אֵין־נֹטֶה עוֹד אָהֳלִי וּמֵקִים יְרִיעוֹתָי׃
כִּי נִבְעֲרוּ הָרֹעִים וְאֶת־יְהוָה לֹא דָרָשׁוּ עַל־כֵּן לֹא הִשְׂכִּילוּ וְכָל־
מַרְעִיתָם נְפוֹצָה׃ קוֹל שְׁמוּעָה הִנֵּה בָאָה וְרַעַשׁ
גָּדוֹל מֵאֶרֶץ צָפוֹן לָשׂוּם אֶת־עָרֵי יְהוּדָה שְׁמָמָה מְעוֹן תַּנִּים׃ יָדַעְתִּי
יְהוָה כִּי לֹא לָאָדָם דַּרְכּוֹ לֹא־לְאִישׁ הֹלֵךְ וְהָכִין אֶת־צַעֲדוֹ׃ יַסְּרֵנִי
יְהוָה אַךְ־בְּמִשְׁפָּט אַל־בְּאַפְּךָ פֶּן־תַּמְעִטֵנִי׃ שְׁפֹךְ חֲמָתְךָ עַל־הַגּוֹיִם
אֲשֶׁר לֹא־יְדָעוּךָ וְעַל מִשְׁפָּחוֹת אֲשֶׁר בְּשִׁמְךָ לֹא קָרָאוּ כִּי־אָכְלוּ אֶת־
יַעֲקֹב וַאֲכָלֻהוּ וַיְכַלֻּהוּ וְאֶת־נָוֵהוּ הֵשַׁמּוּ׃
יא הַדָּבָר אֲשֶׁר הָיָה אֶל־יִרְמְיָהוּ מֵאֵת יְהוָה לֵאמֹר׃ שִׁמְעוּ
ועל אֶת־דִּבְרֵי הַבְּרִית הַזֹּאת וְדִבַּרְתֶּם אֶל־אִישׁ יְהוּדָה וְאֶל־יֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִָם׃

לא כאלין דחולקיה דיעקב די ברא כולא הוא וישראל שבטא דאחסנתיה יי צבאות שמיה׃ כנושי מארעא סחורתיך דיתבא בתוקפא בקירוית כרכן׃ ארי כדנן אמר יי הא אנא מיתי עקא על עמא הדין וכמא דשדן אבנא בקילעא כן אבדר ית יתבי ארעא בזמנא הדא ואעיק להון בדיל דיקבלון פורענות חוביהון׃ ווי לי על תברי מכתש מרעא מחתי ואנא אמרית ברם דין מרעי ואסובריניה׃ ארעי חרובת וכל קירוי אתבזיזו עמי גלו וליתיהון ולית דמתח עוד משכני ומקים יריעתי׃ ארי אטפשו מלכיא ואולפן מן קדם יי לא תבעו על כן לא יצלחון וכל עמהון יתבדרון׃ קל בסורתא הא אתיא ותבירא רבא מארעא ציפונא לשואה ית קירויא דבית יהודה לצדו מדור ירודין׃ ידענא יי ארי לא לאנשא אורחיה ולא לגבר דאזיל ומתקין ית פסיעתיה׃ איתא עליהון ייסורין יי ברם בדין חסוד ולא יתקף רוגזך בהון דילמא יזערון׃ שפוך חימתך על עממיא דלא אליפו למדע דחלתך ועל מלכוותא דפולחן שמך לא תבעו ארי שליטו בדבית יעקב ובזו נכסיהון וש ושיציאונון וית מדוריהון אצדיאו׃ פתגם נבואה דהוה עם ירמיה מן קדם יי למימר׃ קבילו ית פתגמי קימא הדין ותמללון עם אנש יהודה ויתבי ירושלם׃ ותימר

לא כאלה חלק יעקב. לא כמו אלה האלילים שהם חלקם אין חלק יעקב כאלה כי יוצר הכל הוא וישראל שבט נחלתו ואנחנו לא נעבוד בלתו כי הוא יוצר הכל ואין זולתו נוצר ונבר' ובחר יש' לנחלה שיעבדוהו ויהיה הוא חלק' והם חלקתו ונחלתו ואף על פי שגלינו לא עזבנוהו ובעבור שעזבנוהו בארצינו גלינו ממנה· וזה אנחנו מכירים ומודים ה' צבאות שמו שהוא אדון צבאות מעלה ומטה והאדון ראוי לעבוד לא הכוכבים שהם צבאותיו. כל אלה הדברי' שלח ירמיהו הנביא לזקני יש' אשר בגלות בבל שגלו ראשונה עם יהויכין שיענו הדברים האלה לכשדים אם ירצו לפתותם בעבודת האלילים· והחכם הכוזרי פירש בעת פקודתם יאבדו אם תפקדם ותחפש עליהם יהיו לאפס כדבר המזויף שאם יחפשו עליו יהיו מוצאים התחבולה· אבל הענין האלהי כל אשר תחפש עליו תמצאהו כזהב: אספי מארץ כנעתך. יאמ' כנגד בבל אל תתגאו עתה על יש' בשביל שגלו ביניכם כי לא בצדקתכ' ולא תאמרו לה' שיעבדו אליליכם בעבור שאתם עתה מושלי' באמות כי הנה קול ה' אומר לך בבל אספי מן הארץ כנעתך. ההכנע' שהיית מכנעת העמים אספי אותה ההכנע' כי לא תכניעי עוד. וענין אספי כענין אסוף ידיך. וי"ת כנושי מארעא סחורתך· פירש כנעתך מן כנעניה כנכבדי ארץ: יושבת במצור. את שאת יושבת במקום חזק ואת חושבת שלא תפלוט בך אומה: מצור. ענין חוזק כמו ותבן צור מצור לה. וכתי' יושבתי. כתיב בתוספת יוד' כמו אוהבתי לדוש. וקרי יושבת והענין אחד: כי כה אמר ה'. קולע. כמו שמשליכין אבן בקלע ישליכו כל גוי וגוי ממקומו ויגלו כולם לא יש' בלבד. לפיכך אל תרחיבו פה עליהם· וכן נבא עליהם ירמיהו לאדום ולמואב· וכן השאר כמה שכתוב בפעם הזאת כי כלם לקו על ידי נבוכדנצר ואחר כך לקה הוא ונלכדה בבל בתחלת מלכות בן בנו: והצרתי להם למען ימצאו. אשר דברתי עליהם על ידי עבדי הנביאים למען ידעון כי מאתי הכל: והצרתי. ענין צרה ומוקה· והחכם ר' א' בע' פירש כן כי ה' יביא עליהם קולעים ויצר להם מקומם· והטעם להיותם נחברים במקום אחד למען ימצאו אותם הקולעים· ואא"ז ז"ל פירש סמוך לפסוק הבא אחריו למען ימצאו צרות עד שיאמר כל אחד מהם אוי לי על שברי כי יש' לוקין: והצרתי מלעיל הטעם ברי"ש: אוי לי על שברי· אמר הנביא לפי שדבר בפורענות יושבי הארץ שאר האומות העתידה לבוא אמר בין כך ובין כך אוי לי על שברי כי יש' לוקים תחלה: נחלה מכתי· החי"ת בשוא לבדו: נחלה. פירוש נכאבת· כלומר מכה קשה היא וחשבתי שזה חלי שאוכל לסבול אותו ולא אוכל כי אהלי שדד: אהלי· המשיל ירושלם לאהל וערי יהודה כמיתרים לאהל: בני יצאוני· כי העם כבנים לנביא שמיסר אותם כאב המיסר את בנו אם ישמעו אליו: יצאוני· יצאו ממני. כלומר שגלו עם יהויכין. וכן חזקתני ותוכל. חזקת ממני. אין נוטה עוד אהלי אם אומר עוד יהיה מלך שיטה האהל שסדר ראיתי כי איננו ואין מקים יריעות האהל שנפלו כי האהל עשוי מיריעות: כי נבערו הרועים· לפיכך אין נוטה עוד האהל והרועים הם יהויקים וצדקיהו שהיו מלכים והמלך יקרא רועה· וכן תרגם יונתן: לא השכילו. לא הצליחו עוד. כמו ויהי דוד בכל דרכיו משכיל· והרועים לו יהויקי' וצדקיה בעבור שלא דרשו את ה' כמו יאשיהו על כן לא הצליחו במלכות כמו שהצליח הוא. כמו שכתוב עליהם וכל מרעיתם נפוצה הצאן שהיו רועים והם יש' נפוצו בגלות: קול שמועה. הקול שאנחנו שומעים ורעש גדול בשמועות תבהלות כמו הרעש בא מארץ צפון· כלומ' שמענו שנסע נבוכדנצר ממקומו זה היה הקול אבל לא היו אומרי' לאיזה מקום יבא· ואמר הנביא שראה בנבואה כי יבא לשום את ערי יהודה שממה: ידעתי ה'. פי' כמו שפירש אא"ז ז"ל כי על נבוכדנצר נאמר שהיה דעתו על בני עמון· כמו שאמר כי עמד מלך בבל על אם הדרך. כי הוא היה דעתו על בני עמון בנסעו ממקומו· וכאשר היה על אם הדרך והיה לשני דרכים האחת לבני עמון והאחת לירושלם עמד בדעתו כאלו חזר בו מדעתו שהיה בתחילה והאל החליף רוחו ושנה את קסמיו לבא אל ירושלם בעבור צדקיהו שעבר על שבועתו וחלל את השם· ואמר הנביא ידעתי כי לא לאדם בקמץ הלמד לידיעה לאדם הידוע והוא נבוכדנצר: אין לו דרכו. כלומר אינו ברשותו כי אתה תשנה רצונו: לא לאיש הולך· וכן לא לאיש הולך בעולם שהולך בדרך אין לו דרכו להכין צעדו כי לא ידע מה יבואנו ואין ההכנה בידו. כמו שאמר שלמה מה' מצעדי גבר כוננו ודרכו יחפץ: יסרני ה' אך במשפט. פירושו כמו שפיר' ר' יונה כי הנביא מדבר בלשון יש' בלשון יחיד דרך כלל· ואמר בראותו נבוכדנצר בא אל ארץ יהודה לשום הכל שממה. אמר ידעתי כי זה מוסר שאתה מיסר אותנו טוב שתיסרנו אך במשפט כפי שנוכל לסבול אל באפך פן תמעיטנו כי אם תיסרני באפך תמעיטני מהיות גוי· וכן ת"י· וכן ויסרתיך למשפט ונקה לא אנקך: שפוך חמתך· אם יש לך אף וחמה שפוך אותה על הגוים אשר לא ידעוך ועל משפחות הממלכות אשר בשמך לא קראו· כי יש' ואעפ"י שחטאו לפניך לא יבאו מתחת רשותך מכל וכל ולא נתערבו עם עם אחר אלא הם נבדלים מכל האומות ומחזיקים ברוב המצות וקוראים בשמך ומתפללי' לפניך ואעפ"י שאין לבם נכון ישובו עוד בתשוב' כי לא אבדה תקוה מהם ועוד היום יש בהם חסידים: משפחות· כמו גוים כי האומה תקרא משפחה. כמו ואם משפחת מצרי' לא תעלה: כי אכלו· ואעפ"י שהם שבט אפך על יש' אתה קצפת מעט והם עזרו לרעה ורצון הם ליענם ועליהם שפוך חמתך: הדבר· לאמר· שיאמר אותו לאיש יהודה ומהו הדבר שאמר שמעו את דברי הברית הזאת· ודברי הברית הם כתובים בתורת משה ברכות וקללות אם תשמעו אם לא תשמעו· וכתב בסוף אלה דברי הברית אשר צוה ה' את משה לכרות את בני יש' בארץ מואב מלבד הברית אשר כרת אתם בחורב· ובחורב אמר ויקח ספר הברית ויקרא באזני העם ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה. ואמר ויקח משה את הדם ויזרוק על העם ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע· ונאמר ויאמר הנה דם הברית אשר כרת ה' עמכם על כל הדברים האלה. ודברי הברית הם שישמעו לקול ה' ויעשו מצותיו והוא יהיה להם לאלהים והם יהיו לו לעם. ובאמרו הזאת כמו שכתוב בתורה ודברת אתה ונביאי האמת האחרי' עמך כי היה נבואה שנתנבא בימי יאשיהו ואולי היו אחרים אמ' לו שיאמרו דברי הברית לאיש יהודה וליושבי ירושלם וזכר להם הברית לפי שהברית הוא דבר קיום אפילו בין אדם לחבירו אם יעשו תנאים ביניהם יעשו ברית לקיו' התנאים ביניהם כל שכן בין האל ובין בני האדם שראוי לקיים הברית: אל איש יהודה. כולל לכלם כאחד· וכן הלשון לומר לשון יחיד על רבים דרך כלל· כמו ויהי לי שור וחמור. ואיש יש' נגש· ורבים כמו הם: ועל יושבי ירושלם· כמו ואל יושבי ירושלם· וכן וילך אלקנה הרמתה על ביתו כמו אל ביתו· ותתפלל על ה' כמו אל ה'. והדומים להם. וי"ת ודברתם ותמללון: נראה שהיה קורא ודברתם בקמץ התיו ואנחנו מצאנו בכל הספרים המדויקים ודברתם בסגול התיו: ואמרת.

ותימר להון כדנן אמר יי אלהא דישראל ליט גברא דלא יקביל ית
פתגמא הדין : דפקידית ית אבהתכון ביומא דאפיקית יתהון מארעא
דמצרים מכורא דברזלא למימר קבילו למימרי ותעבדון יתהון ככל
דאפקיד יתכון ותהון קדמי לעם ואנא אהוי לכון לאלהא : בדיל
לקימא ית קיימא דקיימית לאבהתכון למיתן להון ארעא עבדא חלב
ודבש כיומא הדין ואתיבית ואמרית אמן יוי : ואמר יוי לי אתנבי ית
כל פתגמיא האלין בקרויא דבית יהודה ובשוקי ירוש' למימר קבילו
ית פתגמי קיימא הדין ותעבדון יתהון : ארי אסהדא אסהידית
באבהתכון ביומא דאסיקית יתכון מארעא דמצרים ועד יומא הדין
מקדים ומסהיד למימר קבילו למימרי : ולא קבילו ולא ארכינו ית
אודניהון ואזלו גבר בהרהור לבהון בישא ואיתיתי עליהון פורענות
דלא קבילו לפתגמי קיימא הדין די פקידית למעבד ולא עבדו :
ואמר יי לי אשתכח די מרדו במימרי אנש יהודה ויתבי ירושלם : תבו
לחובי אבהתהון קדמאי דסריבו לקבלא ית פתגמי ואינון טעו בתר
טעות עממיא למפלחהון אשניאו בית ישראל ובית יהודה ית קיימי
די גזרית עם אבהתהון : בכן כדנן אמר יי הא אנא מיתי
עליהון בישתא דלא יכלו לאשתזבא מינה ויצלון קדמי ולא אקביל
צלותיהון : ויהכון אנשי קרויא דבית יהודה ויתבי ירושלם ויבעון מן
טעותא דאינון מסקין בוסמין להון האם יכלון למפרקהון בעידן ב
בישתהון : ארי מנין קרויכון הואה דחלתכון דבית יהוד' ומנין שוקי
ירושלם שויתון איגורין לבהתא איגורין לאסקא בוסמין לבעלא :
ואת לא תצלי על עמא הדין ולא תתחנן עליהון
בבעו וצלו ארי לא רעוא קדמי בעידן דאת מצלי עליהון קדמי בעידן
בישתהון : מא לעמא דהוה חביב קדמי שבקו פולחן בית מקדשי
עבדו עיצה ליחטא סגיאין מערבין בסר שקוצין עם בסר קודש יגלון
מניך מן קדם בישתיך בכן הויתא תקיפא : הא כאילן זיתא דשפיר
בריוא ויאי בחיזויה וסוכיה מטלן כאילניא כן רבי יי שמיך בעממיא
וכדו דעברת על אוריתא משרית עממין דתקיפין כאשתא יתון עלך

ואמרת אליהם כה אמר יהוה אלהי ישראל ארור האיש אשר לא
ישמע את דברי הברית הזאת : אשר צויתי את אבותיכם ביום
הוציאי אותם מארץ מצרים מכור הברזל לאמר שמעו בקולי
ועשיתם אותם ככל אשר אצוה אתכם והייתם לי לעם ואנכי אהיה
לכם לאלהים : למען הקים את השבועה אשר נשבעתי לאבותיכם
לתת להם ארץ זבת חלב ודבש כיום הזה ואען ואמר אמן יהוה :
ויאמר יהוה אלי קרא את כל הדברים
האלה בערי יהודה ובחצות ירושלם לאמר שמעו את דברי הברית
הזאת ועשיתם אותם : כי העד העדתי באבותיכם ביום העלותי
אותם מארץ מצרים עד היום הזה השכם והעד לאמר שמעו בקולי
: ולא שמעו ולא הטו את אזנם וילכו איש בשרירות לבם הרע
ואביא עליהם את כל דברי הברית הזאת אשר צויתי לעשות ולא ע
עשו : ויאמר יהוה אלי נמצא קשר באיש
יהודה ובישבי ירושלם : שבו על עונת אבותם הראשנים אשר גות
מאנו לשמוע את דברי והמה הלכו אחרי אלהים אחרים לעבדם
הפרו בית ישראל ובית יהודה את בריתי אשר כרתי את אבתם :
לכן כה אמר יהוה הנני מביא אליהם
רעה אשר לא יוכלו לצאת ממנה וזעקו אלי ולא אשמע אליהם :
והלכו ערי יהודה וישבי ירושלם וזעקו אל האלהים אשר הם
מקטרים להם והושע לא יושיעו להם בעת רעתם :
כי מספר עריך היו אלהיך יהודה ומספר חצות ירושלם
שמתם מזבחות לבשת מזבחות לקטר לבעל :
ואתה אל תתפלל בעד העם הזה ואל תשא בעדם רנה ותפלה כי
אינני שמע בעת קראם אלי בעד רעתם :
מה לידידי בביתי עשותה המזמתה הרבים ובשר קדש יעברו מעליך
כי רעתכי אז תעלזי :
זית רענן
יפה פרי תאר קרא יהוה שמך לקול המולה גדלה הצית אש עליה שמך

ואמרת · עוד תאמר אליהם הדברים בקללה בארור · כמו שנאמרו בתורה בסיני ובערבות מואב תדבר להם עוד לשון ארור אולי יפחדו וישובו : אשר. ביום הוציאי · בהר סיני בעת שהוצאתים מארץ מצרים כי לחמשים יום שיצאו ממצרים נכרתה זה הברית : ויום · פי' במקומות עת וזמן · כמו והיה ביום ההוא טרם ימי . ואחרה אפי בו ביום ההוא : מכור הברזל . שהיו שם במצרף הצרוף כמו שצורפין הכסף והזהב בכור : ועשיתם אותם · המצות · וזהו שמעו בקולי המצות שיצום : למען ואען . ואומר . אמן ה' · אמת יהיה זה שיהיה ארור מי שלא ישמע אל דברי הברית · וה' לשון קריאה ותפלה כלומר כן יהיה : ויאמר · הוסיף עוד והזהירו לקרוא אליהם את כל הדברים . ופי' לו כי מה שאמר אל איש יהודה שלא ימתין להם עד שיבאו לירושלם אלא שילך הוא בערי יהודה ויקרא באזניהם כל הדברים ויאמר להם בלשון ארור ויתרה בהם אולי ישובו · וכן מה שיאמר ליושבי ירושלם יאמר להם בחוצות בפרהסיא כנגד כל העם : כי העד · באבותיכם התרתי כשהעליתי אותם מארץ מצרים וכן בכל דור ודור עד היום הזה השכם והעד ששלחתי להם הנביאים להתרות בכל בקר ובקר בכל יום ויום תמיד : ולא שמעו · את כל דברי הברית · הקללות שהן תנאי הברית אם לא ישמעו · זהו שאמר אשר צויתי לעשות ולא עשו . צויתי להם לקיים דברי הברית ולא קיימו . ובכלל קיום הברית עשה ולא תעשה · וקיום הברית קורא מעשה : ויאמר ה' אלי נמצא קשר . יראה מן הדומה כי נבואה זו נאמרה בימי יהויקי' · וזהו שאמר נמצא קשר. כלומר מרדו בי אחר ששבו בימי יאשיהו : שבו על עונות אבותם הראשונים . דור אמון ומנשה ואחז וכל הפסוקים עד מה לידידי מבוארים הם · ופי' והלכו ערי הורה יושבי ערי יהודה . וכן וכל הארץ באו מצרימה · ופסוק ואתה אל תתפלל פירשנוהו למעלה . ולמעלה אמר כי אינני שומע אותך · והנה אמר כי אינני שומע בעת קראם אלי הוסיף לומר כי אפילו הם יקראו אלי לא אשמע אליהם לא אנקם מהם כל כך הרבו לעשות הרע בעיני להכעיסני לא אוכל להמלט את הפורענות: בעד רעתם · על רעתם · וכן בעד השלח יפלו · והדומים להם רבים : מה לידידי בביתי . אמ' הנביא מה לידידי בביתי קרא האל ידידי לפי שהוא היה מאוהבי האל . אמר מה לו עוד בביתי · ר"ל בבית המקדש כלומר להשרות שכינתו שם : עשותה המזמתה הרבים · בעשות כנסת ישר' התועבה את רבים · כלומר עם אלהים אחרים . כמו שאמר למעלה כי מספר עריך היו אלהיך יהודה · וכיון שהיא הניח אל אחד ועשתה מזמה את הרבים ועבדה אותם מה לו לידידי בביתי : ואמר בביתי כמו שאמר לידידי כי ידיד הנביא הוא ולא ידידם . וכן בית המקדש בית הנביא הוא ולא ביתם : ובשר קדש יעברו מעליך · חוזר לכנסת ישר' ואומ' לה את מקרבת קרבנות לרבים שהם אלהים אחרים : ובשר קדש · בשר מזבח ה' שהיא קדש : או שם קרבנות הקדש עוברים מעליך . כלומר כאלו אינם מוטלים עליך לעשותם : כי רעתיכי אז תעלוזי · ולא שים לך בשת ורוע לב מזה כי בעת שתעשי הרעות אז תעלוזי ותשמחי . ויש מפרשי' ובשר קדש כמו ואנשי קדש . וכמו יבא כל בשר להשתחות שפי' בני אדם · כלומ' החסידי' אנשי קדש עברו מעליך לפיכך את עושה המזמת' . הכפל לחזק הענין · וכן ישועתה עזרתה : רעתיכי . היוד נוספת כיוד כעוריכי תחלואיכי · ובדרש בשעה שחרב בית המקדש מצאו הקב"ה לאברהם עומד בבית המקדש ואמר לו מה לידידי אמ' לו על עסקי בני באתי אמר לו בניך חטאו וגלו אמר לו ושמא בשוגג חטאו אמר לו עשותה המזמתה אמ' לו שמא מעוטם חטאו אמר לו הרבים אמר לו היה לך לזכור בשר המילה אמ' לו ובשר קדש יעברו מעליך אמ' לו שמא אם המתנת להם היו חוזרים בתשובה אמר לו כי רעתיכי אז תעלוזי אמר לו שמא חס ושלום אין להם תקנה אמ' לו זית רענן וגו' : זית רענן · המשילה לזית לפי שהוא רענן כל זמן וכל ימות השנה עליו לחים : יפה פרי . תאר . פי' יפה פרי ויפה תאר · ויפה שזכר עומד במקום שנים . ר"ל שפריו יפה ותארו יפה · אמר לכנסת ישראל מתחלה קרא ה' שמך זית רענן כשהיית עושה רצונו היית כמו זית רענן לא יבול עלהו . ר"ל שההצלחה היתה תמידה עמך ואת היית עושה מעשים טובים . ויפים דומים לפרי זית אשר בדשנו והוא שמנו יכבדו אלהים ואנשים : לקול המולה גדולה · ועתה גרמו עליך עוניך להביא גוים רבים ישמעו קול המולתם שהיא גדולה ועל ידם הצית אש עליה · כאלו אמר עליך כי כן דרך המקרא לדבר בפסוק אחד לנכח ושלא לנכח . כמו שמעו עמים כולם · כי יבשו מאלים אשר חמדתם . וה' הודיעני אז הראיתני . והדומים להם רבים :

ורעו

ורעו דליותיו: ויהוה צבאות הנוטע אותך דבר עליך רעה בגלל
רעת בית ישראל ובית יהודה אשר עשו להם להכעסני לקטר לבעל
: ויהוה הודיעני ואדעה אז הראיתני מעלליהם: ואני ככבש אלוף
יובל לטבוח ולא ידעתי כי עלי חשבו מחשבות נשחיתה עץ בלחמו
ונכרתנו מארץ חיים ושמו לא יזכר עוד:
צדיק ויהוה צבאות שפט צדק בחן כליות ולב אראה נקמתך מהם כי אליך
גליתי את ריבי: לכן כה אמר יהוה על
אנשי ענתות המבקשים את נפשך לאמר לא תנבא בשם יהוה ולא
תמות בידנו: לכן כה אמר יהוה צבאות הנני
ימותו פקד עליהם הבחורים ימותו בחרב בניהם ובנותיהם ימתו ברעב:
ושארית לא תהיה להם כי אביא רעה אל אנשי ענתות שנת פקדתם
יב : צדיק אתה יהוה כי אריב אליך אך
משפטים אדבר אותך מדוע דרך רשעים צלחה שלו כל בגדי בגד:
נטעתם גם שרשו ילכו גם עשו פרי קרוב אתה בפיהם ורחוק מ
כליותיהם: ואתה יהוה ידעתני תראני ובחנת לבי אתך התקם
כצאן לטבחה והקדשם ליום הרגה:
עד מתי תאבל הארץ ועשב כל השדה ייבש מרעת ישבי בה

ויתחברון להון סומכין: ויי צבאות דקיים יתיך גזר לאיתאה עלך בישתא בדיל חובי בית ישראל ובית יהודה דעברו להון לארגזא קדמי לאסקא בוסמין לבעלא: ויי אלפני ואליפית בכן אחזיתני עובדיהון: ואנא כאימר בחיר דלניכסתא מתובל ולא ידעית ארי עלי חשבו עשתונין בישין אמרין נירמי סמא דמותא במיכליה ונשיציניה מארעא דישראל ושמיה לא ידכר עוד: ויי צבאות דאין דקשוט גלין קדמוהי כוליין ולבא אחזי פורענות דינך מנהון ארי קדמך אמרית ית עולבני: בכן כדנן אמר יי על אנשי ענתות דבען למיקטלך דאמרין לא תתנבי בשמא דיי ולא תמות בידנא: בכן כדנן אמר יי צבאות הא אנא מסער עליהון עולימיהון יתקטלון בחרבא בניהון ובנתיהון ימותון בכפנא: ושארא לא יהי להון ארי איתי בישתא על אינשי ענתות שנת סוערן חוביהון: זכי את יי מלמרן לקביל פתגמך ברם שאילת דינין אנא שאיל מן קדמך מא דין אורחת רשיעיא מצלחא שלן שלותא כל משקרי שקר: קיימתינון אף תקיפו עתרו אף קנו נכסין קריבין פתגמי אוריתך בפומהון ורחיקא דחלתך מכוליתהון: ואת יי כולא ידע וגלי קדמך דאת בחר לנביא דרעין בדחלתך רשיעיא אתקינינון כענא לניכסתא וזמינינון ליום קטול: עד אימתי תחרוב ארעא ועסבא דכל חקלא תיבש מחובי רשיעיא דיתבין בה

ורעו דליותיו · ואותם הגוים ישברו דליות הזית שהיית משלת בו. ואא"ז ז"ל פירש עליה כמו עלה זית · ר"ל הבית אם בעליה · פירוש בעלי הזית שהיו רעננים ולחים עתה יצית אש בהם. וכנה הזית בלשון נקבה ואף על פי שהוא לשון זכר כמו שאמר רענן דליותיו. והנה מצאנו גפן בלשון זכר גפן בוקק ומצאנוהו בלשון נקבה לגפן אדרת כן יהיה זית כמוהו · ועוד לפי שהמשיל בו כנסת ישר' שהיא בלשון נקבה זכר הזית שהוא משל לה גם כן בלשון נקבה כאלו זכר הכנסת ואחר כך שב לדבר בלשון זכר בלשון עצמו ואמר דליותיו: המולה · כתוב בוי"ו עם הדגש וכמוהו מעט' נמצאו באותיות אהו"י עם הדגש וזכרונם בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו · ופירוש המולה כמו מלה. וכן קול המולה כקול מחנה. ופי' הצית הבעיר · כמו ויצת אש בציון · והדומים לו: ורעו · פי' וישברו. כמו ירעוץ קדקד'. ורעו ארץ אשור בחרב: דליותיו. פירוש ענפיו ויקראו בזה הלשון ר"ל מלשון ארוממך ה' כי דליתני שפירושו רוממתני · וזכר הענפי' בזה הלשון רוצה לומ' שאפילו הענפי' הרמים ישברו · והוא משל על ירושלם ובית המקדש: ויהוה צבאות · הנוטע אותך · לפי שהמשילה לזית אמר עליה לשון נטיעה · כלומ' שהשכינך בארץ טובה כמו שעשה לך טובה בנטעותך טובה כן דבר עתה אליך על ידי הנביאים שעתיד לבא עליך בגלל רעת בית ישר' ובית יהודה על בית ישר' דבר רעה ובאה להם ועליך גם כן דבר רעה ותבא לך: ויהוה הודיעני · פירש אא"ז ז"ל הודיעני שהיו חושבים להאכילני סם המות · כמו שאמר בפסוק שאחר זה. אמ' הודיעני כי ואדעה אז ידעתי כי לא הייתי יודע כי לא היה עולה על לבי כי אני לא הרעתי להם אם אני מוכיח אותם לטובות' אני עושה אז הראיתני מעלליהם כי בזה הראיתני מעלליהם הרעים אם לי היו רוצים לעשות כן קל וחומר לאחרים. ואמר הודיעני ואמר הראיתני שלא לנכח ולנכח כאחד · וכמוהו רבי' במקרא כמו שכתבנו למעלה: ואני ככבש אלוף · כמו ואלוף חסר וי"ו החבור · וכן שמש ירח · ראובן שמעון · והדומים להם. ואלוף הוא שור · כמו אלופי' מסובלי' וכן במשקל אחר שגר אלפיך. וי"ת כאמר בחיר. פי' אלוף תאר לכבש שהיה נבחר · כמו אלוף תימן. אמר הנביא אני הייתי עמהם קודם שהודיעני האל זה כמו הכבש או השור שיובילו אותו לבית המטבח' לטבוח והוא כשמוליכין אותו איננו יודע כי לשוחטו מוליכין אותו כן אני היו מוליכין אותי קרובי ומיודעי לאכול עמהם לא הייתי יודע כי להמיתני מוליכין אותי והנה אם לא הודיעני האל היו ממיתים אותי · ומה היו חושבים עלי ואומרים נשחיתה עץ בלחמו · ופי' כתרגו'. ואמר נשחיתה במקום נשימה כי התשומה הזאת היתה השחתה: ועץ · פירוש עץ מות · כלומר עץ שהוא סם המות · וכן ויורהו ה' עץ אמרו שהוא עץ מר והיה נס בתוך נס: בלחמו · במאכלו כי לחם כלל לכל מאכל: מארץ חיים. מן העולם הזה: לא יזכר עוד · פי' בחיים. וכפל הענין במלות שונות: ויהוה צבאות שופט צדק · שפטני מהם כי אתה שופט בצדק בוחן כליות ולב כי אתה בחנת לבם וכליותם והודעתני מחשבותם כדי שאשמר מהם: אראה נקמתך. כלו' שלא אמות עד שאראה שתקח נקמה מהם: כי אליך גליתי את ריבי. אין לי אח וקרוב לגלות את ריבי כי הם חשבו להמיתני אליך גליתי את ריבי ואתה תקח משפטי מהם · ואמרו גליתי דברה תורה בלשון בני אדם כי גלוי וידוע לפניו · וכן תרגם יונתן: לכן · ולא תמות בידינו. ואיך אמר ירמיהו וה' הודיעני והרי היו אומרים לו על פניו כי ימיתוהו אם יתנבא אלא שירמיהו לא היה חושש למה שהיו אומרי' בפניו כי חשב כי זה דרך הפחדה וגזום כי לא יתכן שימיתוהו בגלוי ולא היה מפחד מזאת אך שימיתוהו בסתר על ידי סם זה היה יכול להיות כי היה דבר שלא היה נודע כי יש סם שמאכיל אותו שלא ימות מיד אלא עד שנה או עשרה ימים ואם ימות על הדרך הזה לא היו אומרים כי על ידי סם המות מת: לכן כה אמר ה'. הבחורים ימותו בחרב · הבחורים שיבטחו בגבורתם ויצאו להלחם ימותו בחרב: בניהם ובנותיהם ימותו ברעב. בעיר · וזכר הבנים ולא האבות כי האבות אם ישיגו דבר מאכל יאכלו הם כי חייהם קודמים לחיי בניהם ולא עוד אלא שיאכלו בשר בניהם ובנותיהם מפני הרעב: ושארית · אנשי ענתות ילקו יותר משאר ישר' לפי שהיה להם להחזיק יד ירמיהו שהם קרוביו ובני עירו והם היו אומרים להמיתו אם יתנבא בשם ה': שנת פקדתם. שנת החרבן שהיתה שנת תשע עשרה לנבוכד נצר שפקד האל עליהם את עונם וחרבה הארץ וגלו הנשארים מן החרב ומן הרעב · ואמר כי אנשי ענתות לא תהיה להם שארית ואף על פי שנגזרה עליהם גזרה שלא תהיה להם שארית בעת שחלה עליהם הגזרה ולכדו האויבים את העיר עשו תשובה והיתה להם שארית · וכן אמרו רז"ל · וכן מצאנו בסוף גלות בבל אנשי ענתות מאה ועשרים ושמנה: צדיק אתה ה' כי אריב אליך · כלומר שאם אומר שאריב אליך לא יתכן שאתה צדיק ואין לי לחלוק בזה: אך משפטים אדבר אותך · אך אדבר עמך כאדם הנשפט על חברו ונושא ונותן בטענות הנבוכין כי אני נבוך בזה: מדוע דרך רשעים צלחה · כי היו ביש' רשעים מצליחים · וכתו': נטעתם · משל על הצלחתם שהיא קיימת והולכת וגדלה · ובאמרו נטעתם הראה כי טובת הרשעים תבא להם מאת האל לא שהיא להם דרך מקרה. וכן אמר בתורה ומשלם לשנאיו אל פניו להאבידו. כתרגומו שרשו מבנין פעל הכבד אמר על דרך המרובע. וכן בל שרש בארץ גזעם: וקרוב אתה בפיהם. אם יקראוך בתפלה או יזכרוך בשבועה לשקר הוא כי אתה רחוק מכליותיהם ואינם חושבים כי בידך טובת' שאתה המטיב והמריע: ואתה ה' ידעתני תראני. ואתה ראה אותי במה שאני ובחנת תוכי אתך ובחנת לבי שהוא אתך לא כלבם שאת' רחוק ממנו אם כן למה הם בטוב ואני ברע: התיקם כצאן לטבחה · כמו עד התיקנו אותם מן העיר. אמר אלו השלו' הרשעים התיקם ממקום רבצם לרעתם כצאן לטבחה: והקדישם · והזמינם ליום הריגה ליום שיהיה בו הרג רב והוא יום החרבן הזמינם לחרב ולא יהיה להם מקום להנצל מן ההרג ואז יודע לעולם כי רשעתם גרמה להם אבל עתה יש מבוכה בהצלחתם: עד מתי תאבל הארץ · עד מתי יהיה זה שהוקדשו אלה ליום הריגה כשתאבל הארץ והוא יום החרבן: ועשב כל השדה ייבש. זה על דרך הפלגה. וכן ספתה בהמות ועוף · ומפני מה תאבל ותשחת הארץ מרעת יושבי בה · כי אמרו הדין נותן שלא ינצלו אלה הרשעים השלוים מיום הריגה כי הם אומרים בשלותם לא יראה אחריתנו אם יאמרו להם נביאי האמת האל יביא אחריתם לרע אף על פי שהם שלוים עתה והם אומרים לא יראה האל אחריתנו כי איננו משגיח בנו ובמעשינו ואיננו יודע מה אחריתנו:

ספתה בהמות ועוף כי אמרו לא יראה את אחריתנו : כי את רגלים
רצתה וילאוך ואיך תתחרה את הסוסים ובארץ שלום אתה בוטח
ואיך תעשה בגאון הירדן : כי גם אחיך ובית אביך גם המה בגדו
בך גם המה קראו אחריך מלא אל תאמן בם כי ידברו אליך טובות :
עזבתי את ביתי נטשתי את נחלתי
נתתי את ידדות נפשי בכף איביה : היתה לי נחלתי כאריה ביער
נתנה עלי בקולה על כן שנאתיה : העיט
צבוע נחלתי לי העיט סביב עליה לכו אספו כל חית השדה התיו
לאכלה : רעים רבים שחתו כרמי בססו את חלקתי נתנו את חלקת
חמדתי למדבר שממה : שמה לשממה אבלה עלי שממה נשמה כל
הארץ כי אין איש שם על לב : על כל שפים במדבר באו שדדים
כי חרב ליהוה אכלה מקצה ארץ ועד קצה הארץ אין שלום לכל בשר
: זרעו חטים וקצים קצרו נחלו לא יועלו ובשו מתבואתיכם
מחרון אף יהוה :

ספף בעיר ועופא ארי אמרו לא גלי קדמוהי סופנא : דנא תיובתא
לירמיה נביא על בעותיה נביא את דמי לגברא דירהט עם ריגלויה
ולאי ואיכדין את מרמי למרהט כקביל סוסותא בבקעתא ובארעא
שלמא את מתכטח ונפיל ואכדין את מרמי למיעבר כקביל חיות ברא
ברופי ירדנא ואם על טיבון די אנא מוטיב לנבוכד נצר מלכא דבבל
דיגלאה נביא את חזי ומתמה ומן פון דאחזיך מה דאנא עתיד למעבד
לאבהתך צדיקיא דמן עלמא דירהטו כסוסותא למיעבד עובדין טבין
קדמי ואת אמרית להון דאיתי על בניכון נחמן וביכרן הא כמיא דנ
דנחתין שטוף בירדנא : ודאת בעי עליהון רחמין ארי אף אחך ובית
אבוך אף אינון שקרו בך אף אינון אמרו עלך מילין בישין לא תהימין
בהון ארי ימרון עלך פתגמין תקנין : שבקית ית בית מקדשי
רטשית ית אחסנתי מסרית ית עמא דהוא חביב קדמי ביד סנאוהי :
הות קדמי אחסנתי כאריא בחורשא סליקת עלי אתרוגשתה על כן
רחיקתה : כעופא דמתבדר כן אתבדרא אחסנתי קדמי וכעופא
דמשתרי כן יתכנשון עלה דקטלין בחרבא מסחור סחור מלכי עממי
ומשריתיהון ייתון עלה למיבזה : מלכין סגיאין קטילו עמי דושו ית
אחסנתיהכון ית אחסנת חמדתי למדבר צדי : שויוהא לצדו אתאבלת קדמי חרובת צדיאת כל ארעא ארי לית אינש דמשוי דחלתי על לבא : על כל ניגורין
במדברא אתו בזזין ארי חרבא קדם יי מקטלא מסיפי ארעא ועד סיפי ארעא לית שלמא לכל בסרא : לא תהון דמין לדזרעו חטין על בייר ולא משכחין למכנש
אלהן כובין ומעללתהון לית להון הנאה ותבהתון בעובדיכון במיתי עליכון תקוף רוגזא דיי : כדנן

ספתה · ענין כליון . כמו האף תספה צדיק עם רשע אלא שהוא פעל יוצא וזה פעל עומד והנה שאל ירמיהו על הצלחת הרשעים ולא השיבו האל : כי את רגלים . פי' אא"ז כי זה הפסוק תשובת שאלתו שלא יהרהר אחר מדות הקב"ה . אמר ועל מה ששאלתני אני משיבך זה המשל כי אני רואה אותך שרצת עם רגלים כמותך והלאוך כי רצו יותר ממך ולא היתה בך יכולת להשיגם והלאוך במרוצתם להשיגם : ואיך תתחרה את הסוסים . ואיך תתערב עם הסוסים לרוץ עמהם · וזה פי' המשל הנה אתה בין בני אדם כמותך ואינך יודע דעתם וסודותם שהרי אמרו להאכילך סם המות ולא ידעת ולא הרגשת בהם אם לא הודעתיך ואתה איך תרצה לדעת דעתי וסודותי בהנהגת העולם בהצלחת הרשעים ורעת הצדיקים בעולם הזה לפיכך שתוק ואל תהרהר אחר מדותי · והוסיף לו עוד על המשל לדבר לו על הענין עצמו וכלל בו מראש הפסוק ענין עצמו ואמר לו אני רואה אותך חלוש ונלאה בשליחותי וצריך שתחזק עצמך ולכך כי אני רואה כי רצת את רגלים כמותך · והם אנשי ענתות שהם בני משפחתך ובמדרגה אחת עמך לענין גדולה והם הלאוך והפחידוך להמיתך ואיך תתחרה את הסוסים כשתלך לירושלם שהם שרים גדולים וגם המלך שם איך תתנהג עמם כשצריך אתה שתתחזק שלא תפחד מהם ותדבר להם שליחותי בלא מורא · והוסיף לו עוד ואמר ובארץ שלום אתה בוטח · פירוש אתה בוטח באנשי ענתות שהיה ראוי שתהיה לך ארץ שלום והיה לך לבטוח בהם שיצילוך מיד המבקשי' להרע לך כי הם קרוביך ובני עירך ומדרך העולם שהקרובים ובני עיר אחת שנתגדלו ביחד להגן זה על זה ושיתאהבו האחד על חברו עד שיתמסרו למות על אהוביה' או קרוביה' ואתה לא תוכל לבטוח בהם כי הם מערימים עליך להמיתך : ואיך תעשה בגאון הירדן · כלומ' במקום שמתגאין גלי הירדן · והוא משל על שרי יהודה וירושלם והמשילם לגאון הירדן לפי שהוא הנהר שבתוך ארץ ישר' כי פרת בגבול ארץ ישר' הוא · ויתכן לפרשו על נבוכד נצר העתיד להעמיד חיילותיו בארץ ישראל מעבר לירדן ואמר לו לירמיהו אם אתה מפחד מהם שהם מעט' איך תעשה במי שהוא דומה לגאון הירדן . ויונתן גם כן פירש הפסוק לפי תשובת השאלה מיושב על הענין וכן תרגמו דנא תיובתא לירמיה וגו' : כי גם בגדו בך · כי היית בוטח בהם ואמרו להאכילך סם המות : קראו אחריך מלא · קבוץ · כלומר התקבצו אחריך לירא' ולבהלך אם תתנבא להם · וכן מלא רעים קבוץ רעים שיתקבצו אחרי האריה אל תאמן בם אם יקרבוך וידברו אליך טובות אל תאמן בם כי שקר הם דוברים כי דעתם כדי שתקרב אצלם ותהיה בבתיהם לאכול ולשתות עמהם ודעתם להאכילך או להשקותך סם המות . ורבי' האי פירש מלא מן המלות שמפרשים אותן בהפכן כלומר חסר בכל דבר כמו שאומרים לסמיא סגי נהור . ואא"ז פירש מלא מן חסר מלאו לבו אומרים עליך שלא בפניך שאין לך שום יראה בעולם שהם אומרים לך לא תנבא בשם ה' ולא תמות בידינו ואתה מוסיף עוד להנבא ולא תפחד מן המיתה : עזבתי את ביתי . אמר האל כאדם הנוהם על אבדתו את ביתי זה בית המקדש נחלתי זה ישר' · כמו שאמר יעקב חבל נחלתו : ידידות נפשי . אהבתיה אהבה עזה ועתה בעונותיה נתתיה בכף אויביה : היתה . כאריה ביער . כשואג האריה ביער ונותן קול וישמעו העוברים ושבים הקול יעזבו דרך היער או הסמוך לו כן עזבתי אני את נחלתי כי היתה לי כמו האריה ביער השואג בלילה ונתינת קולה ושאגתה היא צעקת העשוקים מפני החמס או נתינת קול עובדי עבודה זרה בבתי האלילים . כמו שנאמר במעשה אליהו עם אחאב ויקראו בשם הבעל מהבק' ועד הצהרים לאמ' הבעל עננו ואמ' ויקראו בקול גדול על כן שנאתי' ונטשתי' כי נחלתי כשוא עוד מעשי' הרבי' : העיט . שניהם ההא בפתח כי היא לשאלה . ופירש אא"ז הפסוק כן העיט צבוע בדם חללים יהיה סביב על נחלתי שבחרתי לי · ואחר שישבעו העיט יבאו כל חיות השדה לאכול . כמו שנאמר לכו אספו כל חית השדה התיו לאכלה · אמר לעופות אחר שתשבעו אתם לכו אספו כל חית השד' בעבור כי כן מנהג שהעופות יבאו על החללים תחלה כי הם יראו בעופפם · כמו שאמר באשר חללים שם הוא והחיות רואות העופות בגופים מדם החללים ויתורו ממקומם : התיו . ההא תמורת אלף אתיו אקחה יין . שובו אתיו וענינו כמו באו . והחיות הן משל על האמות שבאו עם נבוכד נצר להחריב ירושלם כאלו עשו להם אות והרימו להם נס שיבאו משל העיט הצבוע לחיות והוא דבר הנבואה : רעים רבים · מלכי גוים שבאו עם נבוכד נצר והמלך כמו הרועה לצאן . וכת"י : כרמי . ישר' · כמו שאמר כי כרם ה' צבאות בית ישר' : בססו · רמסו : שמה · נבוכד נצר . ואף על פי שלא זכרו הרי זכר רועים רבים והוא היה בראש והוא שם החלקה לשממה : אבלה עלי שממה · שם תאר כנסת ישר' שהיא שממה · התאבלה עלי על שממותיה לאמר שאני השימותיה : כי אין איש שם על לב · למה החרבה כי אין איש מהם שם על לב דברי ותוכחותי שהייתי מוכיח אותם ע"י הנביאים ולא שמו על לבם ולא שמעו אליהם : על כל שפים במדבר . מקום מרעה הבהמות יקרא מדבר כמו שפיר' · ושפים הם המקומות הגבוהים כמו הרים וגבעות גם לשם שהוא מן הישוב באו שודדים : חרב לה' אכלה · כמו אוכלת . אמר בזה ובזה כמו אם אכלה אבל ברוב יאמר על משקל פעלת והחרב הוא אכילת החרב · כמו וחרבי תאכל בשר . כזה וכזה תאכל החרב : מקצה ארץ ועד קצה הארץ . כי גם בשאר המקומות תהיה כי בכולם פשטה יד נבוכד נצר : וחרבו לה' . כי הוא העיר את חרבו עליה' והנבי' התנבא על אחת מהן טרם בא לה הפורענות כמו שכתוב בזה הספר · וזהו שאמר אין שלום לכל בשר : זרעו חטים וקוצים קצרו · אמר הנביאים זורעים חטים בכם ישר' שאתם נקראים חלקתי · כמו שאמר למעלה והנה הנביאים זרעו בחלקה חטים והם דברי הנבואה : וקוצים קצרו . כי לא צמחו להם בחלקה כי אם קוצים אלו הם מעשים רעים שדומין לקוצי' : נחלו ולא יועילו · ונחלו הנביאי' על זה כי לא הועילו מעשיהם : ובשו מתבואותיכם · היה להם לנביאים בשת מתבואותיכם שהיו מיחלים שיהיו חטים והיו קוצים ונחלו הנביאי' על זה מחרון אף ה' מפחדם מחרון אף ה' העתיד לבא עליכם מפני מעשיכם הרעים . ואמר ירמיהו משל זה על החלקה כמו שאמר ישעיהו משל דומה לו על הכרם · שאמר ויטעהו שורק ויקו לעשות ענבים ויעש באושים · ויטר' הם שנקראת כרם ה' ונחלת ה' . ואא"ז פירש זרעו ישר' חטים והוא משל על הממון הרב שהיו שולחים למלכי מצרי' שיהיו להם לעזרה ושיבאו לעזרתם מפני מלך בבל ובטחונם על משענת קנה רצוץ · זהו וקוצים קצרו נחלו ולא יועילו · נחלו · מרוב ממון שנתנו ולא היה להם בו שום תועלת . ופירוש בשו מתבואותיכם בווי . כלומר יש לכם ליבוש מתבואותיכם שהם קוצים .

כה אמר

כה אמר יהוה על כל שכני הרעים הנגעים בנחלה אשר
הנחלתי את עמי את ישראל הנני נתשם מעל אדמתם ואת בית
יהודה אתוש מתוכם : והיה אחרי נתשי אותם אשוב ורחמתים
והשבתים איש לנחלתו ואיש לארצו : והיה אם למד ילמדו את דרכי
עמי להשבע בשמי חי יהוה כאשר למדו את עמי להשבע בבעל ונבנו
בתוך עמי : ואם לא ישמעו ונתשתי את הגוי ההוא נתוש ואבד נאם
יג יהוה : כה אמר יהוה אלי הלוך וקנית לך אזור
פשתים ושמתו על מתניך ובמים לא תבאהו : ואקנה את האזור
כדבר יהוה ואשם על מתני : ויהי דבר יהוה
אלי שנית לאמר : קח את האזור אשר קנית אשר על מתניך וקום
לך פרתה וטמנהו שם בנקיק הסלע : ואלך ואטמנהו בפרת כאשר
צוה יהוה אותי : ויהי מקץ ימים רבים ויאמר יהוה אלי קום לך פרתה
וקח משם את האזור אשר צויתיך לטמנו שם : ואלך פרתה ואחפר
ואקח את האזור מן המקום אשר טמנתיו שמה והנה נשחת האזור
ולא לא יצלח לכל : ויהי דבר יהוה אלי לאמר :
כה אמר יהוה ככה אשחית את גאון יהודה ואת גאון ירושלם הרב :
העם הזה הרע המאנים לשמוע את דברי ההלכים בשררות לבם
וילכו אחרי אלהים אחרים לעבדם ולהשתחות להם ויהי כאזור הזה
אשר לא יצלח לכל : כי כאשר ידבק האזור אל מתני איש כן הדבקתי
אלי את כל בית ישראל ואת כל בית יהודה נאם יהוה להיות לי לעם
ולשם ולתהלה ולתפארת ולא שמעו : ואמרת אליהם את הדבר
הזה כה אמר יהוה אלהי ישראל כל נבל ימלא יין ואמרו אליך הידע
לא נדע כי כל נבל ימלא יין : ואמרת אליהם כה אמר יהוה הנני
ממלא את כל ישבי הארץ הזאת ואת המלכים הישבים לדוד על
נבאים כסאו ואת הכהנים ואת הנביאים ואת כל ישבי ירושלם שכרון :
ונפצתים איש אל אחיו והאבות והבנים יחדו נאם יהוה לא אחמול
ולא אחוס ולא ארחם מהשחיתם :
שמעו והאזינו אל תגבהו כי יהוה דבר : תנו ליהוה אלהיכם כבוד
בטרם יחשך ובטרם יתנגפו רגליכם על הרי נשף וקויתם לאור ושמה
ושית לצלמות ישית לערפל : ואם לא תשמעוה במסתרים תבכה נפשי

כדנן אמר יי על כל מגריא בישיא דמנזקין באחסנתא דאחסנית ית עמי ית ישראל הא אנא מטלטל להון מעל ארעהון וית דבית יהודה איטלטל מביניהון : ויהוה בתר דאטלטל יתהון אתוב במימרי ואירחם עליהון ואתיבינון גבר לאחסנתיה וגבר לארעיה : ויהי אם מילף ילפון מאורחת כנישתא דעמי לקיימא בשמי קיים הוא יי כמא דאליפו ית עמי לקיימא בשום טעותא ויתקיימון בגו עמי : ואם לא יקבלון אולפן ואטלטל ית עמא הדית טילטול דאבדן אמר יי : כדנן אמר יי לי איזיל ותזבין לך זרז דכיתן ותשוויניה על חרצך ובמיא לא תעיליניה : וזבנית ית זרזא כפתגמא דיי ושויתיה על חרצי : והוה פיתגם נבואה מן קדם יי עימי תיניינות למימר : סב ית זרזא די זבינתא די על חרצך וקום איזיל לפרת וטמרוהי תמן בשעיעות כיף גלי : ואזלית וטמרתיה בפרת כמא די פקיד יי יתי : והוה מסוף יומין סגיאין ואמר יי לי קום איזיל לפרת וסב מתמן ית זרזא די פקידתך למטמריה תמן : ואזלית לפרת וחפרית ונסיבית ית זרזא מן אתרא דטמרתיה תמן והא אתחבל זרזא לית ביה צרוך לכל מדעם : והוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר : כדנן אמר יי כדין אחבל ית תקוף אנש יהודה וית תקוף יתבי ירושלם דהוה סגי : עמא הדין דעובדיהון בישין דסריבו לקבלא ית פתגמי דאלין בתר הירהור לבהון וטעו בתר טעות עממיא למפלחהון ולמסגיד להון ויהון כזרזא הדין דלית בהון צרוך לכל מדעם : ארי כמא דמדבק זרזא בחרצא דגברא כן קריבית לפולחני ית כל בית ישראל וית כל בית יהודה אמר יי למהוי קדמי לעם ולשום ולתושבחא ולרבו ולא קבילו : ותימר להון ית פתגמא הדין כדנן אמר יי אלהא דישראל כל גרב יתמלי חמר ויימרון לך המידע לא הוינא ידעין ארי כל גרב יתמלי חמר :
ותימר להון כדנן אמר יי הא אנא ממלי ית כל יתבי ארעא הדא וית מלכא דיתבין לדוד על כורסוהי וית כהניא וית נביא דשיקרא וית כל יתבי ירושלם עקא ויהון דמן לרויא : ואיגריבון גבר באחוהי ואבהן ובנין כחדא אמר יי לא אחמול ולא איחוס ולא ארחם מלחבלותהון :
קבילו ואציתו ולא תתרברבון ארי במימרא דיי גזיר כן : הבו קדם יי אלהכון יקרא עד לא תיתי עליכון עקא ותהון דמין לדמהלכין כ כרבקיבלא ועד לא יתנגפון ריגליכון על טורי קבל ותסברון לנהור ויהי עליכון חשוך לזיהור והא כרבקיבלא תהון מהלכין אתון :
ואם לא תקבלון אולפן בר בסיתרא תבכי נפשי מן קדם

כה אמר ה' על כל שכני הרעים · הם פלשתים ועמון ומואב וצר וצידון ואדום שהיו שכנים לארץ ישראל והיו מריעים להם · ואמר שכני כי ישראל הם חלקתו וכרמו והנה הם שכניו : הנוגעים · פירוש להרע · וכן כל הנוגע בהם · הנוגע באיש הזה כתרגומו דיזיק · וכן הנגעים דמנזקין : הנני נתשם · גם הם יגלו כמו עמי לפיכך אל ישמחו לגלותם אותם מתוכם אותם שגלו מביניהם אתוש מתוכם בשובי שבות עמי : והיה : אשוב ורחמתים · כמו שנבא עליהם ירמיהו כשנבא על גלותם נבא גם כן על שובם · כמו שנאמר והשבתי את שבות מואב · ואמר ואחרי כן אשיב את שבות בני עמון · ואמר כי כששבו יהודה ובנימין מגלות בבל שבו גם הם : והיה · את דרכי עמי · הדלת תעמדת בגעיא : בשמי חי ה' · כי מעת ששבו ישראל מגלותם לא עבדו עבודה זרה ולא נשבעו בבעל ואם הם ילמדו דרכם בזה ובזה הוא בטול עבודה זרה כאשר למדו כי באמת ישראל לא למדו לעבוד עבודה זרה כי אם משכניה' : ונבנו בתוך עמי · כי הרבה נתגיירו מהם בשובם מגלותם ושכנו בתוך בני ישראל : ונבנו · יהיה להם בנין ביניהם · כלומר עמידה וקיום · וכן תרגם יונתן ויתקיימון : ואם · ואבד · שלא ישובו עוד לארצם · ומה שאומר בנבואת בני עמון ואחרי כן אשיב את שבות בני עמון אותם שלמדו דרכי ישראל · או עדין לא שבו כדברי רבי יהושע במחלקתו של רבן גמליאל בברכות : כה אמר ה' · ענין האזור אפשר שהיה ממש ועשה כן ירמיהו מה שצוהו האל · והחכם הגדול מורה צדק רמב"ם כתב כי בחלום של נבואה היה כל המעשה הזה · ומה שאמר לו ובמים אל תביאהו לא ארע בו טעם עדין · ואם ר"ל שלא יכבסהו אחר שחגרו ימים אלא יחגרהו עם הזיעה למה לא אמר לא תכבסהו · ושאר הענין מפור' · ופירוש בנקיק הסלע בחור הסלע · ות"י בשעיעות כף גלי · ומה שאמר שילך בנהר פרת לטמנו שם לפי שהוא גבול ארץ ישראל ר"ל כי כשיגלו מא"י לבבל ישחת גאונם : לא יצלח · לכל דבר לשום דבר · כמו כל מלאכה לא תעשו שום מלאכה · כל חלב וכל דם שום חלב ושום דם : המאנים · שם תאר האחד מאן בצר"י לפיכך הוא בקבוץ האלף בשוא ופתח : ויהי כאזור · ופי' ויהיה גאונם שזכר את גאון יהודה ואת גאון ירושלם : ואמרת · כל נבל ימלא יין · אמור להם גם כן זה המשל והנבל הוא כלי חרס · והנבל היה להם משל לשני דברים האחד כי כמו שהנבל ימלא יין וכו' כלו' ימלא בתוכו ושהו' נבלע ברפניו כן יהיו מלאים שכרון מכל צד · והשכרון הוא משל לרוב הצרות כי כמו שהשכור שאין בו דעת לא ידע מה יעשה כן מי שתכפוהו הצרות הוא נבהל ונדהם ולא ידע מה יעשה · והדבר השני שנמשלו בנבל כי כשיכה אדם נבל בנבל ישברו שבריו · וכן כתוב לשון נפוץ בנבלים · כמו שכתוב ונבליהם ינפצו · כן יהיה מריבה ביניהם על רוב צרותיהם אפילו האבות עם הבנים ינופצו איש באחיו והנה ישחתו ע"י האויבים וע"י עצמם : שמעו · אל תגבהו · לא תתגאו ותחשבו עצמכם כי המוסר והחכמה עמכם ואינכם צריכים לשמוע מוסר האל ע"י נביאיו לא תעשו זה ותנו כבוד לאלהיכם ואל תבזוהו שלא לשמוע דבריו אלא תנו לו כבוד : בטר' יחשיך · יחשיך עליכם השמש · כלומר שידמה לכם היום לילה מרוב הצרות : ובטר' יתנגפו רגליכם על הרי נשף · על הרי חשך · נשף פי' לילה · ואמר הרי כשתחשבו להסגב כאדם הנסגב בהרים כן תחשבו להסגב בעזר מצרי' או על ההרים עצמם יתנגפו רגליכם כמי שהולך בחשך שתנוף רגליו באבן כמו שנבא עליהם ישעיהו משא בהמות נגב כמו שפירשנו : וקויתם לאור · ע"י מצרים : ושמה לצלמות · האל ישים אותה התקוה לצלמות : ושית לערפל · כפל ענין במלות שונות : ישית · כתוב פי' כמו ישים וקרי ושית והוא מקור והענין אחד : ואם לא תשמעוה · את הנביא אם לא תשמעו זאת הנבואה שאני אומר לכם מפי האל ית' במסתרים תבכה נפשי כי אני רואה אחריתכם · ובכית הנפש במסתרים היא הדאגה :

מן קדם דיעדי מנכון יקרבון ומדמע תדמע ותשגר עיני דמעין ארי
אישתבי עמא דיוי: אמר למלכא ולמלכתא אמאיכו תיבו ארי גלא
יקרבון מינכון נפל כליל תושבחתכון: קירוי דרומא אתאחידו ולית
דפתח גלו דבית יהודה כולהון גלו שלמא אתקבלו תושלימת עובדיכון:
זקופו עיניכון וחזו דאתן מציפונא אן עמא דאיתמסר ליך עם
תושבחתיך: מה תימרון ארי יסער עלך חובך ואת אליפת יתהון
למיעבר בישין עלך הוו רברבין כדמין אולא הלא עקא וחיבלין
יחדונך הא כחיבלין לילדתא: וארי תימרין כלבך מא דין ערעוני כל
אילין על דסגיאו חובך אתגליאת בהתתיך אתחזי קלניך: האיפשר
דישני הידואה משכיה ונימרא שלטי ריקמתיה אף אתון תיכלון
לאוטבא דהויתון מלפין למעבד בישין: ואבדרינון כקשא דעדי מן קדם
רוחא למדברא: דין עדביך וחולק אחסנתיך מן קדמי אמר יי׳ דשבקת
פולחני ואתרחצת על שיקרא: ואף אנא אגלי בהתת חוביך על אפך
ויתחזי קלניך: טפשותיך ושטותיך עיצת חיטאיי נקותיך על רמתא
בחקלא גלן קדמי שיקוציך ווי ליך ירוש׳ לא תדכן עד כען ליך ארכא
יומין סגיאין: דהוה פתגם נבואה מן קדם יי׳ עם ירמיה על עסקי
בצורתא: אתאבלו דבית יהודה וקירויהון חרובא אתחפיאו אפיהון
איכרום אוכמין כקידרא אתרטישו לארעא וצוחת יתבי ירוש׳ סליקת:
ותקיפיהון שלחו תינוניהון למיא אתו על פצידיא ולא אשכחו מיא תבו מניהון ריקן בהיתו ואתכנעו וחפו רישיהון:

מפני גוה ודמע תדמע ותרד עיני דמעה כי נשבה עדר יהוה: אמר
למלך ולגבירה השפילו שבו כי ירד מראשתיכם עטרת תפארתכם:
לומס עָרֵי הנגב סגרו ואין פתח הגלת יהודה כלה הגלת שלומים: שאי
שאי ראו עיניכם וראי הבאים מצפון איה העדר נתן לך צאן תפארתך: מה
תאמרי כי יפקד עליך ואת למדת אתם עליך אלפים לראש הלוא
יאחזוך חבלים יאחזוך כמו אשת לדה: וכי תאמרי בלבבך מדוע קראני
אלה ברב עונך נגלו שוליך נחמסו עקביך: היהפך כושי עורו ונמר
חברברתיו גם אתם תוכלו להיטיב למדי הרע: ואפיצם כקש עובר
לרוח מדבר: זה גורלך מנת מדיך מאתי נאם יהוה אשר שכחת
אותי ותבטחי בשקר: וגם אני חשפתי שוליך על פניך ונראה
קלונך: נאפיך ומצהלותיך זמת זנותך על גבעות בשדה ראיתי
שקוציך אוי לך ירושלם לא תטהרי אחרי מתי עד:
יד אשר היה דבר יהוה אל ירמיהו
על דברי הבצרות: אבלה יהודה ושעריה אמללו קדרו לארץ
עי וצוחת ירושלם עלתה: ואדיריהם שלחו צעוריהם למים באו על
גבים לא מצאו מים שבו כליהם ריקם בשו והכלמו וחפו ראשם:

מפני גוה · מפני גאותכם שאין אתם רוצים להשפיל עצמכם לשמוע דבר ה׳ · כמו שנאמר להם ואל תגבהו: גוה · כמו גאה · וי״ת מן קדם דיעדי מנכון יקרבון:
ודמוע תדמע · כפשי תבכה במסתרים ועיני תדמע בגלוי כי אני רואה שנשבה עדר ה׳ שהיה האל להם רועה ועתה נטשם כי לא שמעו לו והניחם ביד שובים:
ותרד · כל כך תדמע עיני עד שתרד בדמע: אמר למלך ולגבירה · זה הצווי אינו לאדם מיוחד אלא לכל מי שיהיה · וכן ראה ריח בני · קול אומר קרא · אמרו
למהרי לב · והדומים להם . והמלך והגבירה הם יהויכין ואמו שהם גלו ראשונים עם הגבורי׳ והחרש והמסגר: השפילו שבו · כאלו אמר שבו בשפל · כי השפילו
פעל עומד · כמו כי השפילו ותאמר גוה · או יהיה פעל יוצא ופירו׳ השפילו כסאכם ושבו על הקרקע: כי ירד מראשותיכם · בפלס מתלכותיכם האחר מראשה
בפלס ממלכה והוא שם לרשות ולממלכה . ואמר ירד ואמר מראשותיכם לשון רבים ר״ל שום רשות לא נשאר לכם אלא הכל יורד כי אף בגלותם לא נהגו בהם
מנהג מלכים שהרי נתנו יהויכין בבית הכלא כאחד העם: עטרת תפארתכם . כפל הענין במלות שונות · ואמר ירד לשון זכר ומראשותיכם ועטרת לשון נקבה
רוצה לומר דבר מראשותיכם · וכן כי יהיה נערה · יעשה מלאכה · אשר כמוהו לא נהיתה · והדומי׳ לו . ובזה נוכל לתקן גם לשון רבוי אבל ענין טוב
הוא מה שכתבנו בו : ערי הנגב · ת״י קרוי דרומא · ועל ערי יהודה אומר כי חלק יהודה היה בדרום א״י כמו שכתוב · וזכרו בזה הלשון מפני הפסוק
הבא אחריו שזכר צפון הבאים מצפון כי המחריבים והמגלים יבאו מצפון : סגרו ואין פותח . ר״ל חרבו כי העיר החרבה אין יוצא ואין בא אין סוגר ואין
פותח . ובאמרו סוגר ר״ל שלא יכנס אדם שם . וכן אמר בזה הלשון בחרבן הארץ בנבואות ישעיהו סגר כל בית מבא : הגלת יהודה כלה · ולעפי׳ שלא הגלת כלה
עד צדקיהו כיון שגלה מלכ׳ והוא יהויכין הרי היא כאלו גלתה כלה כי סופה לגלות בקרוב והגדולים שבהם גלו עם יהויכין : הגלת שלומים · כפל ענין במלות
שונות · כי שלומים כמו כלם ר״ל שלמים . וכן מוסר שלומנו עליו כמו מוסר כלנו · וי״ת רבוי מלת שלומים וכלל בו שני ענינים גלו שלמא אתקבלו תושלמת עובדיהון:
הגלת · משפט הגלתה . כמו והרבת את שבתותיה והרבתה : שאו עיניכם . כתוב שאי וראי כנגד הכנסה כמו תכלית הפסוק ושני הפסוקים הבאים אחריו .
וקרי שאו וראו כנגד הרבים הפרטים · ולפי דעתי כי שאו וראו אמר למלך ולגבירה שזכר כי להם היה העדר כי הם הרועים · ומה שזכר בלשון נקבה הוא כנגד
כניסת השרים הגדולים שגלו עם יהויכין החרש והמסגר שגם להם הוא העדר והם בכלל הרועים · אמר שאו עיניכם וראו הבאים מצפון ראו הכשדים הבאים
מצפון להגלותכם איה העדר כתן לך ראה העדר שנתן לך להיות רועה עליהם והיו כאן תפארתך איה הם עתה כי לא תרעם עוד : מה תאמרי כי יפקוד עליך .
יפקוד האויב עליך · כלומר שיבא עליך להגלותך ולהחריבך מה תאמרי אז · וי״ת ארי יסער עלך חובך . ר״ל יפקוד האל · אבל לענין הפסוק נראה מה שפירשנו ·
שהרי אומר ואת למדת אותם עליך אלופים לראש . ואמר מה תאמרי כי יפקוד עליך האויב כי את למדת אותם להיות עליך אלופים ולהיות לך לראש כי אתה שלחת
למלך אשור עבדך ובנך אני עלה והושיעני מכף מלך ארם ומכף מלך ישראל הקמים עלי . אמר את גרמת לך שיגלוך אלה ויחריבוך כי את הרגלת אותם עליך
כי רחוקים היו מארצך מה תאמרי כשיבאו להחריבך כי כבר באו להושיעך : הלא חבלים יאחזוך . כשתראי זה יאחזו אותך חבלים כמו אשת לידה האשה
העומדת ללדת · וזה הענין יתהפך כי כאשר כי כירים וחבלים יאחזוך : יאחזוך · החית בחטף סגול : לדה · יתכן שיהיה שם כמו מלידה ומבטן . ויהיה
אשת סמוך · גם אפשר שיהיה לדה תואר · כמו וכח אין ללדה · ויהיה אשת מוכרת כמו אשת יפת תואר : וכי תאמרי · נגלו שוליך · שולי הבגד הם התחתונים
ושיהפכו למעלה הנה הם נגלים והלובש נגלה · וכן אמר וגלותי שוליך על פניך · והנה אחר שיהפכו השולים העקבים נגלים : נחמסו · כמו נגלו · וכן ויחמוס
כגן סוכה ויגלה . וזה הוא משל על כנסת ישראל שהיתה נסתרת תחת כנפי האל ונכבדת בארצה ועתה היא גולה והוסר סתרה מעליה והנה היא גלויה ונגלה
קלונה לעין כל בארצות נכרים : היהפוך · כי דבר טבעי הוא השחרות בכושי ואינו דבר מקרי ולא יסור ממנו לעולם . וכן החברבורות בנמר כן הרשע לא
יוכל לסור מכם כאלו הוא טבעי בכם כנ״ל למדתם והרגלתם עצמכם במעשה הרע עד ששב אצלכם דבר טבעי : למדי · כמו למוד מדבר מורגל : הרע . מקור ·
כמו ואם הרע תריע . וי״ת כושי הידואה: חברבורותיו · כתמיו . וי״ת שלטי רקמתיה : ואפיצם . לפיכך אפיץ אותם מהרה בקלות כקש עובר לרוח מדבר . פירו׳
כקש שהוא עובר מהרה בעבור הרוח שנושבת בו כן אפיצם במדבר · כלומר אוציאם מעריהם למקום רחוק כמו המדבר . גם יש מדבר בין ירושלם ובבל :
זה מנת מדיך · כמו מדותיך · או יהיה מדה מחובר בלשון זכרים . כמו שער הפנים · כן יאמר מן מדה מדות . ויאמר מדים וממנו מדיך · ופי׳ במדה שמדדת
מדדתי לך את שכחת אותי ואני שכחתי אותך פנית אלי עורף ולא פני׳ ואני הסתרתי פני ממך והיית לאכול ומצאוך צרות רבות ורעות וזה גורלך ומנתך מאתי :
וגם אני · מבואר הוא : נאופיך · כבר פירשנו כי כל ענין הנאוף הוא משל לע״ז : ומצהלותיך · שהיית שמחה על מעשיך הרעים לא תטהרי אחרי מתי עוד : לא
תטהרי · אחרי שנטמאת · ואם תאמרי את טהרי מתי עוד כיון שלא תטהרי קודם שתגלי · וי״ת לא תדכן עוד כען ליך ארכא יומין סגיאין : אשר היה · הבצרות
האחד בצרה . וי״מ מזה לעתות בצרה הבית שרש . ופירושו יוקר המאכל והוא הרעב · ובמשקל אחר ובשכת בצורת · והוא מלשון לא יבצר מהם ענין מניעה · כי
הרעב מפני מניעת הגשמים · ובאמרו בלשון רבים בצרות ר״ל יוקר מעות ויוקר פירות : והיה דבר ה׳ אליו קודם היות הבצורות כי יהיה · ואמר לו בנבואה כך :
אבלה יהודה · ענין השחתה · כמו אבל תירוש אמלל יצהר · וי״ת אתאבלו דבית יהודה : ושעריה אמללו . על דרך כל שעריה שוממי׳ . ר״ל אין יוצא ואין בא בהם .
או שבתו הזקנים משבת בשערים · כמו שאמר זקנים משער שבתו · וי״ת וקרויהון חריבא : קדרו לארץ . השערים על דרך משל · או פי׳ יושבי השערים . על
דרך ישבו לארץ ידמו · וי״ת ואתחפיאו אפיהון ככרום אוכמין כקדרא ואתרטישו לארעא : וצוחת ירושלם עלתה · על דרך ותעל שועת העיר השמימה . ר״ל יושבי
העיר יושבי ירושלם : ואדיריהם . הגדולים שלחו צעיריהם חוץ לעיר לראות אם ימצאו מים באו על החפירות שדרך למצא בהם מים התכנסים שם מי
גשמים . או שיהיה שם מקום מים לעומק המקום והנה לא מצאו מים לפיכך היה להם בשת ששבו כליהם רקים . כלומר שבו ריקם · כמו שנאמר באיוב בשו כי
בטח · ופי׳ שבו כליהם · שבו עם כליהם · או פי׳ שבו על הכלים . כלומר ע׳ משיב · וכן אפוד ירד בידו לבלתי באו אל הכלי : צעוריהם . כתיב וקרי ביו״ד
ושניהם נכונים במשקל השמות אלא שהקרי יותר מבואר . כי נמצא צעיר ביו״ד ולא נמצא צעור בוי״ו :
בעבור

בעבור האדמה חתה כי לא היה גשם בארץ בשו אכרים חפו ראשם:
כי גם אילת בשדה ילדה ועזוב כי לא היה דשא: ופראים עמדו על
שפים שאפו רוח כתנים כלו עיניהם כי אין עשב: אם עונינו ענו
בנו יהוה עשה למען שמך כי רבו משובתינו לך חטאנו: מקוה
ישראל מושיעו בעת צרה למה תהיה כגר בארץ וכארח נטה ללון:
למה תהיה כאיש נדהם כגבור לא יוכל להושיע ואתה בקרבנו יהוה
תניחנו ושמך עלינו נקרא אל תנחנו: כה אמר
יהוה לעם הזה כן אהבו לנוע רגליהם לא חשכו ויהוה לא רצם עתה
תכור יזכר עונם ויפקד חטאתם: ויאמר יהוה אלי
אל תתפלל בעד העם הזה לטובה: כי יצמו אינני שמע אל רנתם
וכי יעלו עלה ומנחה אינני רצם כי בחרב וברעב ובדבר אנכי מכלה
אתם: ואמר אהה אדני יהוה הנה הנביאים אמרים להם לא תראו
חרב ורעב לא יהיה לכם כי שלום אמת אתן לכם במקום הזה:
נבאים ויאמר יהוה אלי שקר הנביאים נבאים בשמי לא שלחתים
ל"ל מית ולא צויתים ולא דברתי אליהם חזון שקר וקסם ואלול ותרמות לבם
המה מתנבאים לכם: לכן כה אמר
יהוה על הנביאים הנבאים בשמי ואני לא שלחתים והמה אמרים
חרב ורעב לא יהיה בארץ הזאת בחרב וברעב יתמו הנביאים ההמה:

בדיל חוביהון יתבי ארעא אתברו ארי לא הוה מיטרא בארעא בהיתו
אכריא חפו רישיהון: ארי אף אילתא בחקלא ילידא ושביקא ארי לא
הוו דיתאין דעשבא: ועדרין קמו על ניגרין שתן רוחא כירורין קמא
עיניהון ארי לית עשבא: אם חובנא אסהידו בנא יי עביד בדיל שמך
ארי סגיאין תיובתנא קדמך חבנא: סיבור ישראל פרקיה בעידן
עקא למא יחול רוגזך עלנא ואנחנא כתותבין בארעא וכעדי אורחא
דסטא למבתא: למא יחול רוגזך עלנא ואנחנא מטלטלין ושביקין
את גיבר יכיל למפרק ואת שכינתך בינגא יי ושמך עלנא אתקרי לא
תשבקיננא: כדנן אמר יי לעמא הדין כמא דרחימו כן אתפרע מנהון
דאגליותהון מארעא בית שכינתי וכמא דהוו מערבין בפולחן טעות
ומבית מקדשי ריגליהון לא מנעו וקדם יי לא רעוא בהון כען יסער
עליהון חוביהון ויתפרע עויתהון: ואמר יי לי לא תצלי על עמא הדין
לטבא: ארי יצומון לא רעוא קדמי לקבלא צלותהון וארי יסקון עלת
ומנחתא לא רעוא קדמי בהון ארי בחרבא ובכפנא ובמותא אנא
משיצי יתהון: ואמרית קביל בעותי יי אלהים הא נביי שקרא אמרין
להון לא תחזון דקטלין בחרבא וכפנא לא יהי לכון ארי שלם דקשוט
איתן לכון באתרא: ואמר יי לי שקרא אמרין נביי שקרא דמתנבן
בשמי לא שלחתינון ולא פקידתינון ולא מלילית עמהון נבואת שקר
ואולפן וכרבין ורשע לבהון אינון מתנבן לכון: בכן כדנן אמר יי על
נביי שקרא דמתנבן בשמי ואנא לא שלחתינון ואינון אמרין חרבא
וכפנא לא יהי בארעא הדא בחרבא ובכפנא יסופון נביי שקרא האינון:

בעבור האדמה חתה. בעבור טעם הפסוק שעליו למה חפו ראשם בעבור שהאדמה חתה ונשברה כי לא היה גשם בארץ. או טעם בעבור לסוף הפסוק הזה
שאמר בשו אכרים חפו ראשם: היה· מלרע: בארץ. ר"ל בארץ ישראל· אכרים הם עובדי השדות: כי גם אילת. אפי' האילת ילדה העפרים ועזבה אותם מחסרון
מרעה כי לא היה דשא ועזבה ילדיה לבקש מרעה בארץ אחרת ולא חששה על ילדיה אעפ"י שהיא רחמנית והלכה להחיות את נפשה: עזוב. מקור במקום עבר
כאלו אמר ועזבה: וכן והחיות רצוא ושוב כאלו אמר רצו ושבו: ופראים. שפים. חסר יו"ד הרבים מהמכתב· וכבר פירשנו פירושו המקומות הגבוהים
ועמידתם שם לראות משם אם יראו עשבים בשום מקום וילכו שם· ושאיפת הרוח פיר' בפסוק פרא למוד מדבר שם אמר על הפרא שאיפת רוח בלא סמיכה אל
אחר· והנה סמך אותם אל התנים כראה כי עקר השאיפה היא בתנים. וכן הוסיף המתרגם שם ואמר כרורא· ובאמרו שאפו רוח ר"ל כי לא היה להם הנאה
בעמדם על השפים אלא שאיפת הרוח: כלו עיניהם· כי אין עשב כאלו כלו עיניהם מרוב הביטם למרחוק ולא ראו עשב וזה היה בעונם עונותיהם בישוב
ובמדבר ושאר הגוים היה להם שובע וזה היה להם בעמים לאות לקבל עונם עונותיהם את האל· כמו שאמר והיו בך לאות ולמופת: אם עונינו ענו בנו· אמר
הנביא בראותו בנבואה הרעה שיהיה אומר לאל וכולל עצמו בכלל ישראל ואף על פי שהוא לא היה בו עון אם עונינו ענו בנו עשה למען שמך. וכן אמר משה
רבינו וסלחת לעונינו ולחטאתינו ונחלתנו· אמר אם עונינו ענו בנו העידו בנו כי בהיות מניעת הגשם בארצנו ולא בארצות הגוים הם העידו בנו כי עליהם אנו
לוקים ואף על פי כן עשה למען שמך הנקרא עלינו· כי רבו משובותינו לך חטאנו. אמת כי הדין עליך להענישנו כי רבו משובותינו שמרדנו בך בכמה דברים
בעבור אלהים אחרים והרבו' החמס ובשמוע לנביאי השקר ולא לנביאי האמת· לפיכך אמר כי רבו· ואעפ"כ עשה למען שמך הנקרא עלינו שאנו נקראים עם
ה': עונינו· חסר יו"ד הרבים: מקוה ישראל· כי אף על פי שסרו מדרכיך לך הם מקוים ובכל דור ודור אתה מקוה ישראל ואתה מושיעו בעת צרה אף על פי
שהצרה תבא להם בעונם אתה מושיעם ותרחם עליהם גם כן עתה בזמן הזה הושיעם ורחם עליהם ולא יכלו ברעב: למה תהיה כגר בארץ· במקומות רבי'
דברה תורה בענין הבורא כלשון בני אדם ויחסה אותו בראות ובשמע ובריח וביד וברגל כדברי בני אדם· והכל דרך משל להבין בני אדם ובכל מקום רחקו
אונקלוס מתרגם התורה. ויונתן בן עוזיאל מתרגם ספרי הנביאים רחק מעל הבורא יחסי התארים· וענין הפסוק גם כן ואחר אחריו הסב יונתן הדבר
שאמר על האל על ישראל ראה לרחק מעליו יתברך אפילו דרך דמיון· ותרגם כן סבור ישראל וגו'· ופשט הפסוקים כן הוא: למה תהיה כגר בארץ. כי מי
שהוא גר בארץ ואינו מאזרחי הארץ ומתושביה אינו חושש בענין הארץ מה יהיה בה כי אם הוא בה היום לא יהיה בה למחר וכל שכן האורח שנטה בעיר ללון
בה לבד כי הוא עובר אורח שאינו חושש בטובתה וברעתה ואתה דומה להם בענין הזה בהסתירך פניך מהארץ ולא תחוס לצרתה ולך הארץ ואנחנו גרים בה
ותושבים עמך. או אתה דומה בענין הזה כאיש נדהם וכנבהל לא ידע מה לעשות· או כגבור· אמר כגבור כי בידו התשועה ויש עת שלא יוכל להושיע בגבורתו:
ואתה בקרבנו ה'. ואיך תוכל להעלים עיניך מצרותינו: ושמך עלינו נקרא· כי אנחנו נקראים על שמך עם ה' לפיכך אל תניחנו. ובדרש שמך משותף בשמינו
ישראל: נדהם. פירושו לפי מקומו נבהל· ואא"ז ז"ל כתב כי מפרש אותו מן הערבי למי שהוא מכוסה לב מחלי מדהום: כה אמר ה'. כן אהבו לנוע· כמו שאהבו
הם לנוע כן אעשה עמהם כי הם הולכים למצרים ולאשור לבקש מהם עזר מאויביהם ולא בטחו בי ורגליהם לא חשכו מלכת אף על פי שהיו מוכיחים אותם
הנביאים. כמו שאמר להם ועתה מה לך לדרך מצרים לשתות מי שיחור ומה לך לדרך אשור לשתות מי נהר· ואף על פי כן לא מנעו רגליהם מלכת· וכיון
שאהבו לנוע אני אניעם ואגלם בין העמים· ואם תאמר מה תשובה היתה זאת לדברי ירמיהו כי הוא היה מתפלל על הרעב. כאמר כי אף על פי שהיה מניעת
גשמים אם היו יכולין לבאת לארצות הגוים להביא תבואה לא היה הרעב כל כך גדול אבל האויבים היו באים עליהם בכל יום ולא היו יכולים לבאת לפיכך היה
רעב. לפיכך השיב לו האל על שלוט האויבים בהם ויגלו אותם ובין כך הרעב והחרב עליהם· לפיכך אמר עתה יזכור עונם. כלומר עתה קודם הגלות יזכור
עונם ברעב ויפקוד חטאתם בחרב· ויונתן תרגם הפסוק כן כדנן אמר ה' לעמא וגו': ויאמר ה'· לטובה· לפי שהתפלל על מקנתם לרעה והם רצו להמיתו.
ואמר ארחה נקמתך מהם· ואמר התיקם כצאן לטבחה והקדישם ליום הרגה· לפיכך אמר לו לטובה אל תתפלל עליהם: כי יצומו· כשיקראו צו' ויתענו
ויתפללו אינני שומע אל רנתם. פי' אל צעקתם· כמו קומי רני בלילה. ואמר אל רנתם והוא לא הזכיר תפלה וצעקה אלא הצום לפי שאין צום בלא תפלה וצעק':
רצם. ירצה אותם· כלומר עולותם ומנחת' לא יהיו לרצון לפני: ואמר. מה יוכל ישראל לעשות אם הנביאים מטעים אותם ואומר להם לא תראו חרב ורעב:
שלום אמת· שלום של קיימא: ויאמר ה'· חזון שקר. כי לא ראו זו בנבואה. והם אומרי' כי בנבואה ראו אותה: וקסם ואליל ותרמית לבם. קסם כתב החכם
הגדול ר"מבם ז"ל כי יש אנשים שישפע עליהם הכח השכלי בכח המדמה עד שידברו עתידות ויחלמו חלומות צודקות ומזה הכת היו נביאי הבעל· ומפני זה היו
מאמינים בהם ויקרא זה הענין קסם. ויקרא בעליו קוסם. וכן בלעם הקוסם. ויש מפרשים כי חוזה בכוכבים יקרא קוסם: ואלול ותרמות. כתוב בוי"ו
וקרי ביו"ד והענין אחד. ואליל הוא דבר שאינו· וזה שהם אומרים חרב ורעב לא יהיה זהו דבר שאינו כי באמת יהיה הרעב והחרב: ותרמית לבם· מרמה
חושבים בלבם כיון שחושבים אותנו שאנו צודקים בדברינו· כמו שנסו אותנו בקצת העתידות כאמר להם שלא יפחדו מדברי ירמיהו כי אנחנו ראינו בנבואה
כי לא יראו חרב ורעב וניפה להם מעשיהם כדי שנהיה נכבדים בעיניהם ונאהבים להם· וזהו תרמי' לבם שהם חושבים לרמות העם בדבריהם: מתנבאים
לכם. אמר לכם וכלל הנביאים עמהם כמו שהוא היה כולל עצמו בכלל ישראל כאומר כי רבו משובותינו וגו': לכן· יתמו הנביאים ההמה. ר"ל ראשונה
ולקו הם בחרב וברעב בעבור שהם התעו את ישראל:

עמא דאינון מתנבן להון יהון מטרפין רמן בשוקי ירושלם מן קדם
כפנא וחרבא ולית דקביר להון אינון נשיהון בניהון ובנתהון ואשפך
עליהון ית בישתיהון ׃ ותימר להון ית פתגמא הדין ישגרן עיני דמעין
יימם ולילי ולא ישתקן ארי תברא אתברת מלכות כנישת דעמי מחא
ממרעא לחדא ׃ אם נפקית חקלא והא קטילין חרבא ואם עלית לקרתא
והא ממרעי כפנא ארי אף ספר אף כהין אתפניאו לסחורתא על דלא
מה בארעא ולא בקרו ׃ המרטש רטשתא ית דבית יהודה ואם יתבי
ציון רחיק מימרך מא דין אלקיתנא ולית לנא אסא סברנא לשלם
ולית טב לעידן סליחת חובין והא פורענות חטאין ׃ ידענא ייי חובנא
וחובי אבהתנא ארי חבנא קדמך ׃ לא תרחיקיננא בדיל שמך לא
תנבל אתר בית מוקדשך יקרך ויעול דוכרן קים אבהתנא קדמך לא
תשני קיימך עמנא ׃ הא לית צרוך בטעות עממיא לאחתא מטרא
ואם שמיא לא יתנון רסיסין אלהן על מימרך הלא את הוא ייי אלהנא
ונסבר קדמך ארי את עבדתא ית כל אלין ׃ ואמר ייי לי אם יקום משה
ושמואל למיבעי מן קדמי לא רעוא קדמי בעמא הדין שלח מארעא
בית שכינתי ויגלון ׃ ויהי ארי יימרון לך לאן ניגלי ותימר להון כדנא
אמר ייי די למותא למותא ודי לחרבא לחרבא ודי לכפנא לכפנא ודי
לשביא לשביא ׃ ואסער עליהון ארבע פורענון בישן אמר ייי ית
דקטלין בחרבא למקטל וית כלביא לגררא וית עופא דשמיא וית
בעירא דארעא למיכל ולחבלא ׃ ואתנינון לזיע לכל מלכוות ארעא
על דלא תבו כמנשה בר יחזקיה מלך שיבטא דבית יהודה על דאסגי
למיעבר בירושלם ׃ ארי מן יחוס עלך ירושלם ומן יבעי עלך ומן יחור
למישאל לשלמא

והעם אשר המה נבאים להם יהיו משלכים בחצות ירושלם מפני
הרעב והחרב ואין מקבר להמה המה נשיהם ובניהם ובנתיהם
ושפכתי עליהם את רעתם ׃ ואמרת אליהם את הדבר הזה תרדנה
עיני דמעה לילה ויומם ואל תדמינה כי שבר גדול נשברה בתולת
בת עמי מכה נחלה מאד ׃ אם יצאתי השדה והנה חללי חרב ואם
באתי העיר והנה תחלואי רעב כי גם נביא גם כהן סחרו אל ארץ
ולא ידעו ׃ המאס מאסת את יהודה אם
בציון געלה נפשך מדוע הכיתנו ואין לנו מרפא קוה לשלום ואין טוב
ולעת מרפא והנה בעתה ׃ ידענו יהוה רשענו עון אבותינו כי חטאנו
לך ׃ אל תנאץ למען שמך אל תנבל כסא כבודך זכר אל תפר
בריתך אתנו ׃ היש בהבלי הגוים מגשמים ואם השמים יתנו רביבים
הלא אתה הוא יהוה אלהינו ונקוה לך כי אתה עשית את כל אלה ׃
טו ויאמר יהוה אלי אם יעמד משה ושמואל לפני
אין נפשי אל העם הזה שלח מעל פני ויצאו ׃ והיה כי יאמרו אליך
אנה נצא ואמרת אליהם כה אמר יהוה אשר למות למות ואשר לחרב
לחרב ואשר לרעב לרעב ואשר לשבי לשבי ׃ ופקדתי עליהם ארבע
משפחות נאם יהוה את החרב להרג ואת הכלבים לסחב ואת עוף
השמים ואת בהמת הארץ לאכל ולהשחית ׃ ונתתים לזועה לכל לזועה
ממלכות הארץ בגלל מנשה בן יחזקיהו מלך יהודה על אשר עשה
בירושלם ׃ כי מי יחמל עליך ירושלם ומי ינוד לך ומי יסור לשאל

והעם · לפי' שהיו מטעי' אותם כנביאי השקר היה להם לבחון בין נביא האמת לנביאי השקר כי נביא האמת מעמיד אותם על תורת משה ונביאי השקר מופי' ע"ז שהוא בטול התורה. ולפי' שהם צודקים בקצת דבריהם בעתידות היה לכם להחזיק' זה בקשם לא בנבואה כיון שדבריהם לבטול תורה והוא ע"ז שאפי' יעשו אותות ומופתי' אמר' תורה יומת כי דבר סרה · וקיום האותו' והמופתים אמר הכתוב הטע' כי מנסה ה' אלהיכם אתכם ׃ ואין מקבר להמה · זה יהיה עונם עונש מוסף על היסורים והמיתה ׃ נשיהם · כי היו נשמעות לדברי שקר יותר מן האנשים ׃ ובניהם ובנותיהם · הקטנים בעונם אבותיהם כי כן הוא המשפט מאת הא' ית' שהוא אל אמונה ואין עול ׃ ואמרת · אתה תאמר להם זה הדבר שאתה בוכה ומצטער על שברם שאתה רואה שיבא עליהם בנבואה ותאמר להם שאתה רואה גם כן חללי חרב מבחוץ ותחלואי הרעב מבפנים וזה להפחידם אולי ישבר לבם ויכנעו בשמעם את הדברי' האלה ׃ בתולת בת עמי · עד שנגלה היא כמו הבתולה שלא ידע' איש ולא שלט עליה · וכן היא דומה לבתולה כלומר שלא שלטו עליה הגוי' להגלותה מארצה עד עתה ותהיה נכנעת להם בגלותה כמו הבתולה כשנבעלה ׃ מכה נחלה · מכה קשה בחולי גדול ׃ אם · תחלואי רעב · שם תאר · על משקל ותעלולים ימשלו בם · וזכר החולים מפני הרעב ולא זכר המתים ברעב כי החולים היו רבים מהמתים ׃ כי גם נביא גם כהן · נביא מנביאי השקר כהן מכהני הלוים שהיו בהם רעים · כמו שאמר כי גם אחיך ובית אביך גם המה בגדו בך ׃ סחרו אל ארץ ולא ידעו · סבבו ללכת לגלות אל ארץ אחרת ולא ידעו לא הרגישו בעצמם עד שגלו כי אף על פי שהיה מתנבא על הנביאים שיתמו בחרב וברעב מהם גלו בימי יהויכין כמו שכתוב שהיו מתנבאים שם בגולה · ואמר גם ר"ל גם הם שהם גדולי העם כי גלו עם יהויכין החרש והמסגר · ואמרו סחרו לפי שההולך דרך רחוקה אי אפשר שלא יסוב הדרכים כי אין כל הדרך ישרה ׃ המאוס מאסת · חזר הנביא להתפלל עוד · ואף על פי שאמר לו האל אל תתפלל בעד העם הזה על מקצת העם שב להתפלל · אם בציון · אם ביושבי ציון · כתרגומו כי לא דבר עד עתה על החרבן אלא על צרת היושבים בה ׃ הכיתנו · מכת רעב ואין לנו מרפא כי אין מטר ׃ קוה לשלום · מקוה אם נקוה שלום מהאומות שסביבנו והלך ונשבור בר בארצם ׃ ואין טוב · שום טובה לא יבא לנו משום צד ׃ ולעת מרפא · מרפא מכת הרעב ומכת האויב ׃ והנה בעתה · והנה אנחנו נבעתים מכת שניהם · ויונתן תרגם ולעדן סליחת חובין והא פורענות חטאין · ומקצת זה הפסוק הוא פסוק למעלה בפרשת אסף אסיפם · ויש ביניהם שנוי מעט הראשון לעת וזה ולעת · הראשון מרפא בהא' וזה מרפא באלף ׃ ידענו · ידענו רשענו וידענו גם כן עון אבתינו כי חטאנו לך אנחנו והם והדין עליך לפקוד עלינו עונם ועונינו כי אחזנו מעשיהם הרעים בידינו · וזכר בפסוק המרדים והוא שאמר רשענו · וזכר הזדונות והוא שאמר עון · וזכר גם כן השגגות והוא שאמר חטאנו לך ׃ אל תנאץ · אף על פי כן למען שמך עשה ואל תנאץ ׃ אל תנבל כסא כבודך · אל תפילהו לארץ כי כסא כבודך הוא ירושלם אל תפילהו ותנבלהו בהיות יושביה נעזבים אין פונה אליהם ׃ זכור · כלומר זכור ברית אבות ואותו הברית אל תפירהו אתנו · וכן תרגם יונתן יעול דוכרן קיי' אבהתנא קדמך לא תשני קימך עמנא ׃ היש · למי נצעק על המטר הא לך הים בהבלי הגוים מגשימי' · פירוש נותני' גשם ׃ ואם השמים יתנו רביבים · אפילו השמי' והוא הרקיע שנותני' המטר · וכי השמי' הם נותני' המטר זולתך זה אינו שהרי אתה עוצרם כשתרצה שלא יתנו מטר אם כן אין נתינת המטר ברשותם וברצונם · וכן אתה פותחן כשתרצה הלא אתה הוא ה' אלהינו הנותן מטר · לפיכך עלינו שנקוה לך שתתן מטר כי אתה עשית את כל אלה מניעת הגשמים אתה עשית אותה שעצרת הגשמים שלא יתנו מטר והארץ שלא תתן את יבולה · וזהו שאמר את כל אלה · וכן אמר בנבואת זכריה כי זרע השלום הגפן תתן פריה והארץ תתן את יבולה והשמים יתנו טלם והנחלתי את שארית העם הזה את כל אלה · הנה אמר את כל אלה על מניעת הגשמים שלא יתנו מטר והארץ לא תתן את יבולה ׃ ויאמר ה' · למה תרבה בתפלה לפני כי אם יעמוד משה ושמואל לפני בתפלה שהיו גדולים ממך אם יעמדו הם לפני אין נפשי אל העם הזה ׃ נפשי · ר"ל רצוני · כמו אל תתנני בנפש צרי · וזכר משה ושמואל שהיו לוים ונביאים והגדול שבנביאי' אחר משה רבינו היה שמואל · וכן אמר משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו · ובאמ' כי כאמן שמואל לנביא לה' · ובאמר ולא הפיל מכל דבריו ארצה ׃ שלח מעל פני ויצאו · שלחם מעל פני ויצאו · ואמר הנוי כנגד ירמיהו כאלו אמר אם בידך לשלחם טוב שתשלחם משתתפלל עליהם ׃ והיה כי יאמרו · אשר למות · אמרו ר"זל כל המאוחר בפסוק זה קשה מחברו חרב קשה ממות · איבעית אימא סברא האי קא מנוול והאי לא מנוול ואיבעית אימא קרא יקר בעיני ה' המותה לחסידיו ׃ רעב קשה מחרב · סברא האי קא מצטער והאי לא מצטער · ואמר קרא טובים היו חללי חרב מחללי רעב · שבי · קשה מכולם כלהו איתנהו ביה ׃ ופקדתי · משפחות · על דרך המשלה · כלומר ארבע מיני פורעניות ׃ לסחוב · כי דרך הכלבים לגרר הנבלה באכלם אותה ׃ ונתתים לזועה · כתיב וקרי לזעוה והענין אחד · אלא שהם שני שרשים והם ענין התנועה ׃ בגלל מנשה · כי הוא הנהיג את יהודה במעשים רעים ודם נקי שפך עד שמלא ירושלם חללים · כמו שכתוב · וית על דלא תבו כמנשה בר חזקיהו ׃ כי מי ינוד לך · כמו לנוד לו ולנחמו · וענין נחמת האבל וספוד הצרות עמו · ובא בזה הלשון לפי שהמנחמים כדרך מתקומן זה מפה וזה מפה לנחם האבל · אמר מי יחמול ומי ינוד לך ומי יסור לשאול לך כי את גרמת חרבנך שנטשת אותי לפיכך תלכי אחור ולא לפנים ׃ את כלאתי

לשלום לך : את נטשת אתי נאם יהוה אחור תלכי ואט את ידי עליך
ואשחיתך נלאיתי הנחם : ואזרם במזרה בשערי הארץ שכלתי
לא תיו אבדתי את עמי מדרכיהם לוא שבו : עצמו לי אלמנותו מחול ימים
הבאתי להם על אם בחור שדד בצהרים הפלתי עליה פתאום עיר
ובהלות : אמללה ילדת השבעה נפחה נפשה באה שמשה בעד יומם
בושה וחפרה ושאריתם לחרב אתן לפני איביהם נאם יהוה :
אוי לי אמי כי ילדתני איש ריב ואיש מדון לכל הארץ
סריתיך לא נשיתי ולא נשו בי כלה מקללוני : אמר יהוה אם לא שרותך
לא לטוב אם לוא הפגעתי בך בעת רעה ובעת צרה את האיב : הירע
ברזל ברזל מצפון ונחשת : חילך ואוצרותיך לבז אתן לא במחיר
אשר ובכל חטאותיך ובכל גבוליך : והעברתי את איביך בארץ לא
ידעת כי אש קדחה באפי עליכם תוקד : אתה ידעת
יהוה זכרני ופקדני והנקם לי מרדפי אל לארך אפך תקחני דע שאתי
עליך חרפה : נמצאו דבריך ואכלם ויהי דבריך לי לששון ול
לבי ולשמחת לבבי כי נקרא שמך עלי יהוה אלהי צבאות : לא ישבתי
בסוד משחקים ואעלז מפני ידך בדד ישבתי כי זעם מלאתני :

לשלמא לך : את שבקת פולחני אמר יי לאחרא אסתחרת ואריס ית מחת גבורתי עלך ואחבלינך על דהוית איכלא למיתב ולא תבת : וכמא דדרן במדרא כין אבדר ית עמי בקרוי ארעא תבלית אבדית ית עמי מאורחתהון לא תבו : סגיאה קדמי ארמלתהון מחל ימין איתיתי עליהון על סיעת עולימהון בזוזין כד בטיהרא ואיתיתי עליהון משירין בתכיף וחבילא קרויהון : צדיאת ארעהון מבלי עמה הוו למפחת נפש גלא יקרהו בחייהו ועד דאינון קיימין בהיתו ואתכנעו ושארהון לחרבא אמסר קדם בעלי דבביהון אמר יי : ווי לי אמי ארי ילידתני למהוי גבר דין ואינש מצו לכל ארעא לא רשאן בי ולא מה דאנא רשי אנא תבע מנהון כולהון מלטטין לי : אמר יי אם לא סופך יהי לטב אלא איתון ויבעון מינך בעידן דאיתי עליהון סנאה ועיק להון בעיל דבבא : מלך דתקיף כברזלא יסק לסעיד מלך דתקיף כברזלא וכנחשא ייתי מציפונא עלה למתרה : נכסיכון ובית גנזיכון לביזא אתן לא ברמין בחובין דהויתון פלחין לטעותא ובכל תחומיכון : ותשתעבדון לבעלי דבביכון בארעא דלא ידעתון ארי קידום תקוף כאשא נפק מן קדמי ברגז עליכון ייחול : את גלי קדמך יי יעול דוכרני קדמך ופקדני ואסער על בעלי דבבי ואתפרע לי מרדפי לא תתן ארכא לעולבני גלי קדמך קבילית חסורין על מימרך : קבילית לפתגמך וקיימתינון והוה מימרך לי לביע ולחדות לבי ארי אתקרי שמך עלי יי אלהא צב׳ : לא יתבית בסיעת משבחין ולא חדיתי מן קדם מימרך פריש יתבית ארי נבואן דילוט מליתני :

למה

את. נלאיתי הנחם · כמה פעמים נחמתי על הרעה אשר דברתי לעשות להם ולא עשיתי נלאיתי על זה לא אוכל עוד להנחם אלא אפרע מהם : ואזרם · כמו מזורים התבואה במזרה כן אזרם בשערי הארץ . כלומר בגלותם אפיצם בכל ערי הארץ · ואמר בשערי במקום בערי כי דרך השער נכנסין ויוצאין בעיר · וכן אמר לכל באי שער עירו כל יוצאי שער עירו · וכתי׳ בכל קרוי ארעא · וכן תרגם במקומות רבים בשעריה בקרוהא · ואמר ואזרם על שארית השבטים שגלו · וכן שכלתי אבדתי אומר עליהם · ואף על פי כן שבט יהודה שראו מדרכיהם הרעים לא שבו · ואמר שכלתי כי בניו היו : עצמו לי. יבא זה הלשון בענין הכמות והאיכות . ואמר לי ר״ל כי אני שבר עליהם ורבו אלמנותיו בעיני · אלמנותו · כתוב בלא יוד וקרי ביוד וימצאו רבים כמוהו · וזה היה בימי אחז שהרג פקח בן רמליהו ביהודה מאה ועשרים אלף ביום אחד ונשארו הנשים אלמנות : והבאתי להם על אם בחור שודד בצהרים · על קהלת בחורים : הבאתי שודד. כלומר כי לא באו בלילה כגנבים אלא בצהרים ולא הועילה לבחורים גבורתם : אם · ר״ל קהלה או משפח׳ כמו שנקראת אום ואומה : בחור. על דרך כלל כמו בחורים · וכן שש מאות רכב בחור . וכן תי׳: הפלתי עליה פתאום עיר ובהלות · עליה על האם שזכר הפלתי עיר · ר״ל חרבן הערים. ובהלות. כמו פתאום · כמו ויבהילו את המן מהרוהו ללכת פתאום · וכאלו אמר הפלתי עליה פתאום ובהלות עיר . והכפל לחזק הענין. כמו פתע פתאום · ואא״ז פירש עיר מוכה · מן ויהי עריך : אמללה יולדת השבעה . ויולדת בנים רבים והיא כנסת ישר׳ . ושבעה ענין רבוי במקומות לא חשבון מכוון . וכן עד עקרה ילדה שבעה · שבע יפול צדיק וקם . שבע כחטאתיכם : נפחה נפשה · ענין דאבון . כמו מפוח נפש : באה שמשה. בעוד יומם על דרך משל מרוב הצרות כמו שאמר גם כן על הצרות חשך השמש בצאתו : באה. כתוב בא׳ קרי · והשמש ימצא לשון זכר ולשון נקבה : בושה וחפרה · כפל ענין במלות שונות : ושאריתם . השארית שלא ילכו בגלות אתן לחרב · ויש לפרש ושאריתם בניהם · כמו שם ושאר : אוי לי אמי : איש ריב ואיש מדון · כי כלם מריבים עמי · ומדון כמו ריב : לא נשיתי ולא נשו בי · לא נשיתי בהם שאהיה תובע הלואתי מהם ויקללוני בעבור זה . וגם הם לא נשו בי שיהיו תובעים הלואתם ממני ולא ארצה לתת להם ובעבור זה יקללוני אין שום דבר מכל זה שמקללים אותי מפני שאני מוכיח אותם לטובתם : כלה מקללוני · הורכבה המלה · מש׳: שרשים. מן קלל ומן קלה כי הם שני ענינים הקללה היא הפך הברכה והקלון הוא הפך הכבוד · וכן אמר הנביא כלה מקללני ותקלני והורכבו שניהם כאחד ואמר במלה אחת שני ענינים׳ לקצר הלשון ולבאותו · והוומרה הא קלה בוי״ו כמנהג התחלפה במקומות ולולי שהחליפוה וקראו למד הפעל בקריאה לא היה נכר במלה ענין קלה : אמר ה׳ · אמר לי האל כשהייתי מתרעם עליהם שסופי יהיה לטוב : ואם לא · כענין שבועה · כמו אם לא שויתי ודוממתי · אם לא כאשר דמיתי כן היתה : שרותיך · כמו שריתך וחריתך התיו במקום סגול · וכן תיו ותפוצותיכם חירק התיו במקום סגול · ואלף שאר נעלם מהמכתב . וכן וגם כל שרית ישר׳ כמו שארית · ושאריתך ענינו אחריתך · כלומר מה שנשאר לך מהזמן בבא רעתם · וכן תרגם יונתן : אם לא הפגעתי בך בעת רעה ובעת צרה . מהאויב · בעת רעת האויב לישר׳ וצרתם אפגיע בך את האויב והוא נבוזר אדן יפגע בך שתעשה הטוב והישר בעיניך אם לשבת אם ללכת . כמו שכתוב : הפגעתי · בפעל יוצא · כלומר אשימנו שיפגע בך ויבקש ממך שתעשה איזה דבר שתרצה · ויש לפרש הפגעתי ענין פגיעת החרב . ויהיה הפסוק חלוק אם לא שריתיך יאמר כנגד הנביא. אם לא הפגעתי בך יאמר כנגד ישר׳ · כי גם לפירוש הראשון יאמר חילך ואוצרותיך כנגד ישר׳ . ויש מפרשים שאריתך התרתיך מן משרה קטרין . כמו שאמר לו נבוזר אדן הנה פתחתיך היום מן הזיקים אשר על ידיך : שרותך. כתוב בוי״ו וקרי ביוד והענין אחד ואותיות אהו״י מתחלפות : הירוע · מן תרועם בשבט ברזל ענין שבר · אמר היש בר ברזל את ברזל אחר יחתוך ברזל אחר את הברזל שהוא מעורב עם הנחשת והוא הברזל החזק שקורין בלעז אצ״יר. ר״ל יחשבו שהם יוכלו לעמוד בפני נבוכד נצר כי אם הם ברזל נבוכד נצר הוא ברזל ונחשת : מצפון · כי בבל צפונית לארץ ישר׳ . כמו שנאמר מצפון תפתח הרעה : חילך · לא במחיר כל כך יהיו בוזזים רבים כי לא ימכר ולא יתן במחיר השלל אלא כל אחד ואחד יבוז לעצמו : ובכל חטאתיך · ובעבור מה יהיה זה בעבור כל חטאתיך : ובכל גבוליך · הם חטאתיך כי לא במקום אחד לבד אלא בכל גבוליך הם במותיך שהם חטאתיך · וזה הענין עד תוקד · ונאמר אחר זה בפר׳ חטאת יהודה במלות שונות במקצת: והעברתי · ברי״ש · פירוש אעביר אותך אל אויביך בארץ אשר לא ידעת : את אויביך · כמו אל אויביך . וכן והראה את הכהן כמו אל הכהן · ונר׳ כי יונתן היה קורא והעבדתי בדלת כי כן תרגם ותשתעבדון לבעלי דבביכון · אבל אנחנו קראנו והעברתי ברי״ש . וכן נמצא בספרים המדוייקי׳ הראוין לסמוך עליהם · ובפר׳ חטאת יהודה והעבדתיך בדלת : קדחה . פעל עומד פירוש בערה : אתה ידעת · כלומר ידעת מה שעושים לי מה שאומר על התוכיחים אותם : אל לארך אפך תקחני · אם תאריך אפך עליהם אל תקחני · כלומר אל תמיתני כדי שאראה נקמתך מהם . ות״א לא תתן ארכא לעולבני : דע שאתי עליך חרפה . כלומר הראה להם שידעת ולא נעלם ממך : נמצאו . כשנמצאו לי דבריך בנבואה קבלתיה ברצון כמו שאוכל אדם הדבר הערב לו · לפיכך אמר ואכלם כי נקרא שמך עלי בזה אני שמח אשר שיאמרו עלי נביא השם ושאר הנביאים יקראו נביאי הבעל : ויהי דבריך · כתו׳ ביוד׳ וקרי דברך בלא יוד׳ לשון יחיד · כמו שאמר ויהי והכתוב דרך פרט והקרי דרך כלל : דברך · הוא שמחת לבבי · ובאמרו לבבי ר״ל שמחת השכל · אבל שמחה אחרת לא היתה שמחה שהיא שמחת הגוף שאשב בסוד ובקלס כשהם משחקים ואשמח עמהם זה לא היה לי אפי׳ לחברה לא היה לי עמהם אלא בדד ישבתי כי אני מתבודד בבית מפני ידך · רוצה לומר מפני יד הנבואה · כמו היתה על יד ה׳ · וכן תרגם יונתן מן קדם מימרא פרוש יתיבית . וכן תרגם כי זעם מלאתני ארי נבואה דלוט מלאתני . ויש לפרש מפני ידך מכתך · כמו הנה יד ה׳ הויה · והמכה והזעם והכאב הוא בזותם אותו וקללם אותו עד שהיו מכים אותו כמו שכתוב :

למה היה כאבי נצח ומכתי אנושה מאנה הרפא היו תהיה לי כמו
אכזב מים לא נאמנו: לכן כה אמר יהוה אם
תשוב ואשיבך לפני תעמד ואם תוציא יקר מזולל כפי תהיה ישבו
המה אליך ואתה לא תשוב אליהם: ונתתיך לעם הזה לחומת נחשת
בצורה ונלחמו אליך ולא יוכלו לך כי אתך אני להושיעך ולהצילך
ופדיתיך נאם יהוה: והצלתיך מיד רעים ופדתיך מכף עריצים:
יו ויהי דבר יהוה אלי לאמר: לא תקח לך אשה ולא יהיו
לך בנים ובנות במקום הזה: כי כה אמר יהוה על
מותם הבנים ועל הבנות הילודים במקום הזה ועל אמתם הילדות אתם
ימותו ועל אבותם המולדים אתם בארץ הזאת: ממותי תחלאים ימתו לא
יספדו ולא יקברו לדמן על פני האדמה יהיו ובחרב וברעב יכלו ו
והיתה נבלתם למאכל לעוף השמים ולבהמת הארץ: כי
תגוד כה אמר יהוה אל תבוא בית מרזח ואל תלך לספוד ואל תנד להם כי
אספתי את שלומי מאת העם הזה נאם יהוה את החסד ואת הרחמים

למה הוה כיבי לאפרש ומחתי תקיפא מסרב לאתסאה לא יהי מימרך
לי דרבין כמבוע דמיין דפסקין מוהי: בכין כדנן אמר יי
אם תתוב ואתיבינך קדמי תשמש ואם תתיב רשיעיא למהוי צדיקי
דעות מימרי תקיים יתיבון אינון לפתגמך ואת לא תתוב למטעי
בתריהון: ואתנינך לעמא הדין כשור דנחש כריך ויגיחון לקבלך
ולא יכלון לך ארי בסעדך מימרי למפרקך ולשיזבותך אמר יי:
ואשיזבינך מיד מבאשין ואפרקינך מיד תקיפין: והוה
פתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר: לא תיסב לך אתתא ולא יהון לך
בנין ובנן באתרא הדין: ארי כדנן אמר יי על בנין ועל בנן דמתילדן
באתרא הדין ועל אמהתהון די לידן יתהון ועל אבהתהון דמולידין
יתהון בארעא הדא: ממת ממרעי כפן ימותון לא יסתפדון ולא
יתקברון לזבל מבדר על ארעא יהון בחרבא ובכפנא יסופון ותהי
נבילתהון משגרא למיכל לעופא דשמיא ולבעירא דארעא:
ארי כדנן אמר יי לא תיעול לבית מרזחא ולא תהך למספד ולא תדוי
להון ארי כנשית ית שלומי מן עמא הדין אמר יי ית חסדא וית רחמי:
ויסותון

למה היה · למה ברגש ומלעיל על ההא והיא אחד מן החמשה: כנח · עולמי ותמידי שלא יפסק כי בכל יום ויום אני במריבה וכאלו מכתי מאנה הרפא · ולשון
מאנה באמ' על דרך מליצת השיר כי אין למכה רצון. למה היה זה מה עון יש בי: היו תהיה לי כמו אכזב · והנה אתה תהיה לי כמו אכזב. רוצה לומר כמו מקור
אכזב · וכמו מים לא נאמנו שיבטח אדם שימצא מים ויכזבו · כלומר יפסקו והנה לא נאמנו · והענין אחד כפול במלות שונות. ובאמרו אכזב וזכר התאר ולא
זכר המתאר כן דרך הכתוב במקומות. כמו כעדר הקצובות ומאכלו בריאה · ואמר המשל כנגד האל בעבור שאמר לו בתחלת נבואתו ואני הנה נתתיך היום
לעיר מבצר ולעמוד ברזל ולחומות נחושת וגו' · והנה הם מחרפים ומכים אותי · ואף על פי שאמר לו ונלחמו אליך יהיה דעתו שהמלחמה ההיא לא תהיה תמידית
אלא שיהיה לה הפסק · וברואתו כי לא היה לה הפסק נתרעם על האל. ואמר למה היה כאבי נצח היו תהיה לי כמו אכזב: אכוזה · כמו אכוזה מכותיה וכאב
אנוש. רוצה לומר חזקה וכבדה. ואכזב האלף נוספת והוא התאר · כמו כזב · והוא בשקל ארבע · ויונתן הוסיף לא יהא מימרך לי כזבין כמבוע דפסקין מוהי: לכן
כה אמר ה' אם תשוב ואשיבך לפני תעמוד. אמר לו האל דברת כנגדי דברי' אשר לא כן באמרך היו תהיה לי כמו אכזב והנה חטאת לי ועתה אם תשוב בתשוב'
ותתחרט על מה שאמרת אני אשיבך בתשובה ואסלח לך ותעמוד לפני כבתחלה · והעמידה לפני ה' היא התפלה וההודאה לפניו וקבול הנבואה · כמו שאמ' אם
יעמוד משה ושמואל לפני. ואברהם עודנו עומד לפני ה' · ולא יאמר זה הלשון אלא בנביא: ואם תוציא יקר מזולל כפי תהיה · ואם תטריח עצמך עליהם להחזירם
למוטב ותוציא יקר מזולל שתוכל להשיב הרשעים שהם זוללים להשיבם טובים ויקרים: כפי תהיה · מה שתגזור ותאמר יתקיים כאלו אני אומר אותו · כמו שאמ'
בשמואל הנביא ולא הפיל מכל דבריו ארצה · ויש מפרשים כפי תהיה כמאמרי תהיה כמו שאמרתי לך לעיר מבצר ולחומות נחשת: ישובו המה אליך ואתה לא
תשוב אליהם. אבל זה השמר לך שלא תשוב לדעתם בהשתדלותך עמהם שמא יטעוך ברוב טענותם זה השמר לך השתדל עמהם שישובו המה אליך והשמר
שלא תשוב אתה אליהם: ונתתיך · אמר לא אהיה לך כמו אכזב אלא כמו שאמרתי לך בתחלה כן אעשה שאתנך לעם הזה לחומת נחשת בצורה ונלחמו אליך
ולא יוכלו לך כי אני לא אמרתי שמלחמתם אליך תהיה לזמן ואתה לא הבינות היטב דברי אלא כמו שהבטחתיך כן אקיי' כי לא יוכלו לך להמיתך אבל הם ילחמו
אליך בין בדברים בין במכות ובין בבזיון כל זמן שתוכיחם. וכל זה הטורח תסבול להשיבם אי כי אם לא תשיב כלם אי אפשר שלא תשיב מקצתם · כמו שראינו
שאמרו מקצתם כשרצו להמיתו · אמרו השרים אין לאיש הזה משפט מות כי בשם ה' אלהינו דבר אלינו · ואם תטרח בזה ולא תחוש לחרפתם וגדופם תקבל שכר
מאתי: והצלתיך מיד רעים · ומכף עריצים. שרוצים להמיתך: ויהי דבר ה'. לא תקח לך אשה · יש הנה מבוכה למה צוהו האל שלא יקח אשה ולא יוליד בנים
ובנות לפי שכבר גזרה גזרה על הבנים ועל הבנות הילודים במקו' הזה שימותו ברעב. וכי לא היה כדאי ירמיהו שיחיו בניו בזכותו · והנה הקטנים אינם מתי' אלא
בעון אבותיהם · וירמיהו לא היה לו עון שימותו בניו בעונו · ועוד אף על פי שכבר גזרה גזרה שימותו בחרב וברעב הגזרה על קצתם ולא על כלם כי גם גלות כגזר
עליה'. והנה כאמר בנבואות יחזקאל על ירושלם והנה נותרה בה פלטה המוצאים בנים ובנות. ועוד שגם על האבות ועל האמות גזר שימותו ולא מתו כלם שהרי
גלו מהם · וכענין הזה כאמר בנבואות יחזקאל אם בנים ואם בנות יצילו המה לבדם ינצלו: ולמה לא הצילו האבות הצדיקים את בניהם שהרי הם כמותם כי אין
לבנים הקטנים חטא שימותו בעבורו אלא כשהם מתים בעון אבותיהם מתים · ואם האבות הם צדיקים למה ימותו הבנים · ומה שאני רואה בזה הוא כי במקום
הזה רוצה לומר בענתות · ובענתות כאמרה לו נבואה זו והזהירו שלא יקח אשה ולא יוליד בנים ובנות שם כי נגזרה גזרה על הבנים והבנות המולדים בענתות ·
וכן אמר למעלה על אנשי ענתות ושארית לא תהיה להם כי אביא רעה על אנשי ענתות שנת פקדתם.. הנה אמ' כי לא תהיה שארית לאנשי ענתות אבל בירושלם
תהיה שארית ופלטה. כמו שנאמר בנבואות יחזקאל והנה נותרה בה פלטה המוצאי' בנים ובנות · וכיון שנגזרה גזרה זו על אנשי ענתות כולם אם יהיה לירמיהו
שם בנים ובנות יסופו ככל האחרים. כמו שנאמר כי עד צדק ישוב משפט · כמו שפירשנו במקומו · כי יסוף צדיק אחד בתוך אלפים אנשים חייבים · כמו שאמרו
ללוט פן תספה בעון העיר · וכל שכן מי שאין לו זכות מעצמו כמו הבני' והבנות · ואלו היו לירמיהו בנים ובנות בענתות והיה מוציאם מענתות טרם באה הגזרה
לא היו נספים עם האחרים אלא שלא היו מניחי' אותם קרוביהם בני ענתות כי לא היו מאמינים בנבואה· לפיכך אמר לו האל שלא יהיו לו שם בנים ובנות כי יסופו
בעון העיר. ואפי' היה ירמיהו עצמו בענתות שמא לא יוכל בין כלם. ומה שאמר המה לבדם ינצלו זהו כשיהיו שלשה צדיקים בעיר אחת · כמו שאמר נח דניאל
ואיוב בתוכה· לא אמר צדיק אחד לבד אלא כשהם שלשה או יותר ינצלו · כי ירבו זכיות שלשתן להצילם. ואם יהיו עשרה הם בצדקתם יצילו כל העיר. כמו
שאמר ונשאתי לכל המקום בעבורם · ואם ינצלום ממיתה אפשר שלא יצילום מגלות או ממכאוב אחר: ומה שנאמר בשיר של פגעי' יפול מצדך אלף ורבבה מימינך
אליך לא יגש· לא יקרה זה לכל צדיק אלא למי שהשגחה בו תמיד לא תסור ממנו. כמו שנאמר בו כי בי חשק ואפלטהו אשגבהו כי ידע שמי · ולעפ"ש שנגזרה
גזרה על אנשי ענתות שלא תהיה להם שארית היתה להם שארית שעשו תשובה בעת בבוא הארץ · כי מצאנו בשוב גלות בבל אמר אנשי ענתות מאה ועשרים
ושמנה· אף על פי כן האל צוה ירמיהו על מה שהיתה גזרתם תחלה ולא גלה תשובתם לירמיהו לפי שאמר לה' כי גזרתם קשה עד שצוהו האל שלא יקח אשה
במקום ההוא: כי כה, הילודים שם תאר. וכן הילודים במדבר: ממותי · שם בפלס כמבואי עיר מבוקעה · ובלא מם נוספת מותי חללים תמות · והוא קבוץ
מן מות · רוצה לומר מיתת תחלואים ימותו · ותחלואים רוצה לומר בחלי רעב ימותו. כמו שאמר למעלה ואם באתי לעיר הנה תחלואי רעב · וכן תרגם יונתן
ממרעי דכפן ימותון · ואם לא יהיה זה פירושו מה ירצה לומר מיתת תחלואים ימותו כל בני אדם מתים בחולי אם לא ימותו בחרב · אלא כך פירושו כמו שתרג'
יונתן: לא יספדו ולא יקברו. כי כל אחד יהיה טרוד בעצמו לא יהיה פנאי לספוד ולקבור: כי כה: בית מרזח · בית אבל · כן פירשו רז"ל · וכן וסר מרזח סרוחים ·
ואדוני אבי ז"ל פירש כי מרזח הוא לשון הרמת קול בין לבכי בין לשמחה · וכן הוא בלשון ערבי מרזח: ואל תנוד להם. באבלם · וכבר פירשנו למעלה: כי אספתי את
שלומי מאת העם הזה · השלום והחסד והרחמים שהייתי נותן לעם הזה לקחתי אותם מאתם ואספתי אותם אלי · וכיון שאספתי אני שלומי מהם לא תדרוש אתה
בשלומם לא באבלם ולא במשתם:
ומתו

ו ומתו גדלים וקטנים בארץ הזאת לא יקברו ולא יספדו להם ולא
יתגדד ולא יקרח להם: ולא יפרסו להם על אבל לנחמו על מת
ולא ישקו אותם כוס תנחומים על אביו ועל אמו: ובית משתה לא
תבוא לשבת אותם לאכל ולשתות:
כי כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל הנני משבית מן המקום הזה
לעיניכם ובימיכם קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה: והיה
כי תגיד לעם הזה את כל הדברים האלה ואמרו אליך על מה דבר
יהוה עלינו את כל הרעה הגדולה הזאת ומה עוננו ומה חטאתנו
אשר חטאנו ליהוה אלהינו: ואמרת אליהם על אשר עזבו אבותיכם
אותי נאם יהוה וילכו אחרי אלהים אחרים ויעבדום וישתחוו להם
ואתי עזבו ואת תורתי לא שמרו: ואתם הרעתם לעשות מאבתיכם
שרורות והנכם הלכים איש אחרי שררות לבו הרע לבלתי שמע אלי:
והטלתי אתכם מעל הארץ הזאת על הארץ אשר לא ידעתם אתם ו
ואבותיכם ועבדתם שם את אלהים אחרים יומם ולילה אשר לא אתן
לכם חנינה: לכן הנה ימים באים נאם יהוה
ולא יאמר עוד חי יהוה אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים:
כי אם חי יהוה אשר העלה את בני ישראל מארץ צפון ומכל הארצות
שבותים אשר הדיחם שמה והשבתים על אדמתם אשר נתתי לאבותם:
לדיגים הנני שלח לדוגים רבים נאם יהוה ודיגום ואחרי
כן אשלח לרבים צידים וצדום מעל כל הר ומעל כל גבעה ומנקיקי
ולא הסלעים: כי עיני על כל דרכיהם לא נסתרו מלפני ולא נצפן עונם
מנגד עיני: ושלמתי ראשונה משנה עונם וחטאתם על חללם את
ארצי בנבלת שקוציהם ותועבותיהם מלאו את נחלתי:
יהוה עזי ומעזי ומנוסי ביום צרה אליך גוים יבאו
נותינו מאפסי ארץ ויאמרו אך שקר נחלו אבותינו הבל ואין בם מועיל:

וימותון רברבין וזעירין בארעא הדא לא יתקברון ולא יסתפדון להון
ולא יתהמסון ולא ימרטון להון: ולא יפרסון להון על אבלא
לנחמותהון על מתא ולא ישקון יתהון כס תנחומין גבר על אבוהי
ועל אמיה: ובית משתיא לא תיעול לאסחר עמהון למיכל ולמשתי:
ארי כידנן אמר יי צבאות אלהא דישראל הא אנא מבטל מן
אתרא הדין לעיניכון וביומיכון קל בוע וקל חדוא קל חתנין וקל כלין:
ויהי ארי תחוי לעמא הדין ית כל פתגמיא האילין ויימרון לך על מה
גזר יי עלנא ית כל בישתא רבתא הדא מה חובנא ומה סורחננא דחבנא
קדם יי אלהנא: ותימר להון על דשבקו אבהתכון פולחני אמר יי
וטעו בתר טעות עממיא ופלחונון וסגידו להון ופולחני שבקו וית
אוריתי לא נטרו: ואתון אבאשתון למעבד מאבהתכון והא אתון
אזלין גבר בהירהור לביה בישא בדיל דלא לקבלא למימרי: ואטלטל
יתכון מעל ארעא הדא לארעא דלא ידעתון אתון ואבהתכון ותפלחון
תמן לעממיא פלחי טעותא יימם ולילי דלא יהי עליכון רחמין:
בכין הא יומיא אתן אמר יי ולא יהון משתען עוד בגבורתא
דיי דאסיק ית בני ישראל מארעא דמצרים: אילהן יהון משתען
בגבורתא דיי דאסיק ית בני ישראל מארעא ציפונא ומכל מדינתא
דאגליינון תמן ואתיבינון לארעהון דיהבית לאבהתהון: הא אנא
שלח לעממין קטולין אמר יי ויקטלנונון ובתר כן אשלח לסניאין
צידין ויצודינונון מעל כל טור ומעל כל רמתא ומשקיפי כיפיא: ארי
קדמי גלן כל אורחתהון לא מסתתרן מן קדמי ולא מיטמרין חוביהון
מקביל מימרי: ואשלם לתניינין כקדמאין חוביהון וחטאיהון על
דאחילו ית ארעא בית שכינתי בנבילת שיקוציהון ותועבתהון מלן
ית אחסנתי: יי תוקפי ורוחצני ומשזבי ביום עקא לשמע
גבורתך עממיא ייתון מסייפי ארעא ויימרון ברם לשקרא פלחו א
אבהתנא לדמא ולית בהון הנאה:

האיפשר

ומתו. ולא יתגודד ולא יקרח להם. ואף על פי שהוא אסור לישראל לעשותו. כמו שכתוב לא תתגודדו לא תשימו קרחה בין עיניכם למת. אולי היו עושין
כמנהגי הגוים כמו שהיו עושים עבירות אחרות כמנהג הגוים. ואמר כי לא יהיה להם פנאי לעשות הדברים שעושים על מת לא דברי אבל ולא דבר נחמה:
ולא יפרסו. בסמך כתוב. וענינו כמו פרשה ציון בידיה. פריסת הידים באבל והכות כף אל כף. ופירוש לא יפרסו ולא יתגודדו על המתים ולא יתנחמו מן
החיים. ורז"ל פירש ולא יפרסו כמו שפורסין ובוצעין הלחם לאבל כשמברין אותו. וזהו שאמר לנחמו על מת. ואמר על אביו ועל אמו לשון יחיד והפסוקים לשון
רבים. רוצה לומר כל אחד על אביו ועל אמו. וכן תרגם יונתן גבר על אבוהי ועל אמיה: ובית משתה. הפסוקים האלה מבוארים עד לכן הנה ימים באים:
על מה דבר ה'. מה בסגול והוא אחד ממה שהם בסגול בר מן חי"ת ועי"ן: עוננו. בלא יוד. וכן חטאתינו יחיד: ואתם הרעותם. והואמן הדין פוקד
עון אבות על בנים כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם. והטלתי. ענינו והשלכתי: ועבדתם שם אלהים אחרים יומם ולילה. כתרגומו: חנינה. רחמים.
כלומר לא ירחמו עליכם האויבים שלא יעבדו בכם בפרך: לכן הנה ימים באים. זו היא עתידה. והיה הנביא אומר להם נחמה זו אחר פורענות והיה האל
שולח להם בזה הענין על ידי נביאיו פורענות ונחמה כדי שלא יאמרו אבדה תקותינו. כי אף על פי שיפרע מהם על מעשיהם הרעים עוד באחרית הימים תהיה
להם תקוה: ולא יאמרו עוד חי ה'. כשישבע אדם ויאמר חי ה'. ודרך העולם לסמוך על הזכרת ה' דבר ממעשיו או מנפלאותיו. כמו שאמר ברקיהו חי ה' אשר עשה
לנו את הנפש הזאת. וכן היו אומרים חי ה' אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים. ואמר הנה ימים באים שלא יאמר כי אם חי ה' אשר העלה וגומר. וזה יהיה
בימות המשיח בקבוץ גליות: אשר הדיחם. המדיחים והם מלכי האומות המגלים אותם. ותרגם יונתן לא יהון משתען עוד בגבורתא דה' דאסיק ית בני
ישראל וכו'. והענין הזה מחלוקת בדברי רבותינו זכרונם לברכה. יש אומרים שלא יזכרו יציאת מצרים כל עיקר. ויש אומרים שיזכרוה אלא שיהא שעבוד
מלכיות עיקר ויציאת מצרים טפל לו: הנני שולח לדוגים. כתוב בוי"ו. כמו עמדו עליו דוגים. וקרי לדיגים ביו"ד והענין אחד והוא תואר לצדי הדגים
ודיגום. מספטו והדגום. כמו מדוע אלי רבות. מספטו הרבות. אמר עתה הנני שולח לדיגים. כלומר שיעיר את רוחם לבא כאלו שלח להם שיבאו. והמשל
כמשל צידת הדגי' וכמשל צידת החיות והעופות. ומשל הדגים הוא על המתים בחרב. כי הדגים מתים בצידתם כשיעלו אותם מן המים. ומשל החיות הוא
על הגולים כי צדי החיות והעופו' יצודו אותם חיים ולא ימותו בצידתם אם לא ימיתון אחרי כן. וכן תרגם יונתן לדיגים לעממין קטולין ויקטלינון: כי עיני.
לא כמו שהם אומרים אין ה' רואה אותנו: ושלמתי ראשונה. בתחלה אפרע מהם על חלול הארץ שהיא ארץ טהורה והם טמאוה כי לא תסבול הארץ תועבות
מעשים רעים. כמו שאמר אהי ככר הארץ. ואמר ויורם את משפט אלהי הארץ. ואמר ולא תקיא הארץ אתכם בטמאכם אותה כאשר קאה את הגוי אשר
לפניכם. כי אפילו לא צויתי ולא הזהרתי על התועבות כמו שלא צויתי ולא הזהרתי הגוים שהיו בה מקדם אף על פי כן הארץ לא סבלה אותם התועבות והקיאה
אותם. כי אף על פי שהגוים לא נצטוו הרי נתן בהם האל שכל ובינה. ומדרך השכל יש להשמר מכל התועבות לעבוד אלהים אחרים עץ ואבן כל שכן ישראל
שנצטוו שהוא מן הדין שתקיאם הארץ. לפיכך בתחלה יפרע מהם על חלול הארץ. ומה שאמר משנה עונם רוצה לומר עונותיהם ועונות אבותיהם. כמו שאמ'
פוקד עון אבות על בנים. והוא כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם. כמו שאמר לשונאי. ויונתן תרגם ואשלם לך לתניינין כקדמאין על חד תרין חוביהון
וחטאיהון על דאחילו ית ארע בית שכינתי. ומה שאומר בנבלת שקוציהם ובגלוליהם. ועל הדרך הזה כאמר והשלכתי עליך שקוצים ונבלתיך. כי עבודת
השקוץ דבר כעור ומגונה הוא. ומה שאמר ארצי כחלתי הארץ הראויה לי להשרות בה שכינתי. וכן אמר ותבואו ותטמאו את ארצי: ונחלתי שמתם לתועבה.
כי היא מקודשת מכל הארצות לטעם ידוע אבל מבינו תדע: יהוה עזי ומעזי ומנוסי. אמר הנביא דרך קריאה אתה ה' שאתה עזי מאלו הנלחמים עמי ואנוס
אליך ביום צרתי איך שאני מוכיחם על העז"א אתם רוצי' לשוב מדרכם הרעה וידעתי כי יבא זמן שאפי' הגוים הרחוקי' ישובו ויבאו אליך מאפסי ארץ יבאו אליך
במקום הזה ויאמרו אך שקר נחלו אבותינו והבל. וזה יהיה בימות המשיח ויאמרו כאלו שעבדו עז דור אחר דור נחלה לבנים מאבות: ואין בם מועיל. פי'
באלהים אחרים כי אין בהם שיהיה מועיל שום תועלת:

האפשר דיעביד ליה אנש דחלן ואינון טעון דלית בהון צרוך׃ בכן הא
אנא מחוי להון בזמנא הדא אחוינון ית פורענותי וית מחת גבורתי וידעון
ארי שמי יי׃ חובי בית יהודה כתיבן כעיט דברזל אגוריהון ואשיריהון
בטפר שמיר חריתין על לוח לבהון ולקרנת איגוריכון׃ כאדכרא בניהון
תחות כל אילן עבוף ועל רמתא מנטלתא׃ על דיפלחתון על טוריא
בחקלא ניכסיכון וכל בית גנזיכון לביזא אמסר בחובין דהויתון פלחין
לטעותא בכל תחומיכון׃ ואיתי סנאה על ארעכון ותהי צדיא
בשמיטתא ובכן אעביד פורענות דינין עד דאגלי יתכון מאחסנתכון
דיהבית לכון ותשתעבדון לבעלי דבביכון בארעא דלא ידעין ארי קידו
תקיף כאשא נפק מן קדמי ברגז עד עלמא יחול׃ כדנן אמר
יי ליט גברא דאתרחיץ באנשא וישוי בסרא רוחצניה ומן מימרא
דיי יעדי ליביה׃ ויהי כעכוביתא במישרא ולא יחזי ארי ייתי טובא
וישרי דלא ולד במדברא כארעא שרוס דלא איתיתבת׃
בריך גברא דיתרחיץ במימרא דיי ויהי מימרא דיי רוחצניה׃ ויהי
כאילן דשתיל על מבוע דמין ועל ניגדין ישלח שורשוהי ולא יחזי ארי
ייתי חומא ויהון טרפוהי עבוף ובשנת בצורתא לא ייתר ולא יפסוק מלמעבד פירין׃ נכיל ליבא מכולא ותקיף הוא מן ידעיניה׃

היעשה־לו אדם אלהים והמה לא אלהים׃ לכן הנני מודיעם בפעם
הזאת אודיעם את־ידי ואת־גבורתי וידעו כי־שמי יהוה׃ חטאת יהודה יז
כתובה בעט ברזל בצפורן שמיר חרושה על־לוח לבם ולקרנות צפרן
מזבחותיכם׃ כזכר בניהם מזבחותם ואשריהם על־עץ רענן על־גבעות
הגבהות׃ הררי בשדה חילך כל־אוצרותיך לבז אתן במתיך בחטאת
בכל־גבוליך׃ ושמטתה ובך מנחלתך אשר נתתי לך והעבדתיך את־
איביך בארץ אשר לא־ידעת כי־אש קדחתם באפי עד־עולם תוקד׃
כה אמר יהוה ארור הגבר אשר יבטח באדם ושם בשר
זרעו ומן־יהוה יסור לבו׃ והיה כערער בערבה ולא יראה כי־יבוא זרעו
טוב ושכן חררים במדבר ארץ מלחה ולא תשב׃ ברוך הגבר אשר
יבטח ביהוה והיה יהוה מבטחו׃ והיה כעץ שתול על־מים ועל־יובל
ישלח שרשיו ולא ירא כי־יבא חם והיה עלהו רענן ובשנת בצרת לא יראה
ידאג ולא ימיש מעשות פרי׃ עקב הלב מכל ואנש הוא מי ידענו׃ יבוא

היעשה לו. אלהים. לא יעשו משפט אלהים שיענום בקראם אליהם ויעזרום מצרתם זה אמרו הגוים כשיבאו אליך ויתודו על עונם ויתמהו איך היתה עולה על דעתם זאת האמונה: לכן. אמר לו האל לכן הנני מודיעם לאלה שאינם רוצים לשוב כי בפעם הזאת אודיעם את ידי: וידעו כי שמי ה'. כמו כי אני ה' כי הוא שמו ושמו הוא: חטאת יהודה. ידמה כי חטאתם היא כתובה וחרושה על לוח לבם שלא תוכל להמחה מלבם כאלו היא כתובה וחרושה בעט ברזל כי הדבר שיכתוב האדם בו וחוקק באבן הוא דבר קיים לעולם כמו שאמ' בעט ברזל ועופרת לעד בצור יחצבון. ומה שזכר עופרת כי ימלא אדם חקיק הכתיבה בעופרת כדי שלא ישברו כרי החקיק ותפסד צורת הכתיבה. ופירו' בצפורן כמו בעט כי לפי שהאדם חוקק בצפרניו דמה עט ברזל שאדם חוקק בו לצפורן. או נקרא צפורן. וכן הוא אומר במדרש כעל' צפורן של ברזל וחוקק בו: ושמיר. פירושו הברזל החזק כמו שקרא האבן החזק שמיר באמרו כשמיר חזק מצור נתתי מצחך. ותרגום ירוש' מצור החלמיש שמיר טינרא. ויש לפרש כי שמיר אמר על האבן החזק וב"ית בצפורן במקום שנים כאלו אמר בשמיר כלומר כתובה בעט ברזל ובצפורן ובשמיר כי אחר שאמר הכלי שיכתוב בו צריך שיאמר הדבר שיכתוב עליו ואף על פי שאמר על לוח לבם הוא שמיר וחזק כמו שהמשילו במקום אחר לאבן שנאמר והסירותי את לב האבן. ותכונת הפסוק כן היא כתובה בעט ברזל בצפורן ברזל והיא כתובה בשמיר ובאבן חזק כי היא חרושה על לוח לבם ולוח לבם הוא השמיר. וב"ית בעט בצפורן תהיה הב"ית שקוראים ב"ית העזר וב"ית בשמיר תהיה ב"ית כלי. ופי' חרושה כמו חרותה מן חרות על הלוחות: ולקרנות מזבחותיכם. בכף אף על פי שאמר לבם לשון נסתר ואחר כך אמר מזבחותיכם לשון נמצא כן הוא דרך המקרא במקומות רבים אמר וכן חטאתיכם חרושה בקרנו' מזבחותיכם כי הם החטאת. ולמד ולקרנות במקום ב"ית כלומר לפניכם לחרב הרגתי לפגעי יושבת לכסא והדומים להם: כזכור. אמר זכירת מזבחותם ואשריהם והספור עליהם הוא ערב כזכור בניהם שהם חביבים עליהם וזוכרים אותם תמיד לאהבתם אותם. ויש מפרשים כזכר ענין הקטרה כמו אזכרתה לה' כלומר שהיו מעבירים בניהם באש והראשון נכון. ויונתן תרגם כדאכרתא בניהון אגוריהון: על עץ רענן. טעמו דבק עם מזבחות' לא עם אשריהם כי עץ רענן היא האשרה. ופי' על סמוך כמו ועליו מטה מנשה וזבחת עליו את עולותיך והדומים להם. כי האשרה היא העץ שהיו נוטעים לעבדו. או שהיו מניחים הצורה שהיו עובדים תחת האילן ועליו כאמר בכל מקום תחת כל עץ רענן והיו בונין מזבחותם סמוך לאותו אילן שהיו מקריבין עליו קרבנות לעבודה זרה הנעבדת תחת האילן או לאילן עצמו. וכן היו בונין מזבחות על ההרים הרמים ועל הגבעות הגבוהות שהיו עובדים שם אלהיהם כמו שכתוב: על גבעות. חסר וי"ו השמוש כמו שמש ירח ראובן שמעון והדומים להם. ואני תמה מהמתרגם שתרגם על עץ רענן תחות כל אילן עבוף איך תרגם מלה בהפכה כי על ותחת שני הפכים: הררי בשדה. לפי שהיו עובדים על ההרים קרא ישראל הררי אמר דרך קריאה אתה הררי. ומלת בשדה אף על פי שהטעם עמד בה פירושה שהיא דבוקה עם חילך אמר אתה הררי בשדה חילך וכל אוצרותיך לבז אתן כלומר שיוציאו השוללים הבזה בשדה לחלוק שם השלל: חילך. ממונך: כל אוצרותיך. חסר וי"ו השמוש כמו שמש ירח ראובן שמעון והדומים להם: במותיך בחטאת. כמו הפוך כאלו אמ' בחטאת במותיך שהם בכל גבולך כלומר למה יהיה כל חילך וכל אוצרותיך לבז בעבור חטאת במותיך. וכמוהו רבים תיבות שהן הפוכו' בטעמם כמו מקום שם קבר שטעמו מקום קבר שם. ומספד אל יודעי נהי כמו ויודעי נהי אל מספד והדומים להם רבים. וכן תרגם יונתן הפוך בחוביכון דהויתון פלחין לטעותא בכל תחומיכון: ושמטתה ובך. פירוש ושמטתה והשמטה תהיה בך שתשמט מנחלתך לפי שלא שמטת אותה בהיותך בה. ויונתן תרגם ואייתי סנאה על ארעכון ותהא צדיא משמטתא ובכון אעביד פורענות דינין: והעבדתיך. בדלת ולמעלה בפרשת אוי לי אמי והעברתי בריש: קדחתם. הבערתם ולמעלה קדחה עד עולם ולמעלה עליכם: כה אמר ה'. לפי שהיו ישראל בוטחים במצרים ובאשור אמר זה: ומן ה' יסור לבו. כי אם לא יסור לבו מה' אינו רע אם יבטח באדם שיעזרהו ותהיה כונתו כי בעזרת האל יוכל האדם לעזרו לא זולתו: והיה כערער בערבה. תי' כעכוביתא במשרא. ופירש רב האי ז"ל עכבית הוא קוץ מבחוץ ומבפנים פרי כאכל וקורא ערער: ולא יראה. על דרך המשלה כי יבא טוב הוא המטר: ושכן חררים במדבר. שהעץ ההוא ישכון במקום שהוא חררי' וזהו במדבר במקו' שלא יפול שם מטר מרוב החום. וחררים ענין שרפה ודלקה מרוב חמימות מן ועצמי חרה מני חרב וחרה כחטתה כחר מפוח. חררים שם בשקל חברים וכפל הענין במלות שונות. ואמר ארץ מלחה לא תשב ומלחה תואר לארץ שלא תצמיח ונגזרה מן הישוב וכן ברית מלח ברית נגזר וכן ארץ פרי למלחה. ותי' כארע סרו' דלא אתיתבת. והמשיל האדם שישיר בטחונו מהאל בזה העץ שאין מתחלה אלא עומד ביובש כל זמן ואעפ"י שאין מת כן האדם הרע יהיה ברע כל ימיו ויבחר מותו מחייו: ברוך הגבר. והיה ה' מבטחו. אם יבטח בו הוא יהיה מבטחו ולא יירא מכל רע: והיה. על מים. שלא יבשו לעולם: ועל יובל. ועל פלגי מים ישלח שרשיו. שאפילו שרשיו שיתפשטו במקום רחוק יהיו על פלגי מים: ולא יראה. על דרך המשלה כלומר אפי' כשיהיה חום בעולם לא יחום ממנו כי על מים הוא שתול ולא יוכל החום ליבשו ואפי' עלהו יהיה רענן שלא יפול כשאר העצים שנובלין עליהם בימות הגשמים ואפילו יהיה שנת בצורת שימנעו גשמים לא ידאג מפני זה כי הוא על מים. ואמר ידאג על דרך המשלה: ולא ימיש מעשות פרי. כי אפי' בשנת בצורת יהיה בלחותו ויתן פריו בעתו כן האדם הטוב אשר יבטח בה' לא יסור טובו לעולם ואפי' בשעה שאר בני אדם בצרה הוא יהיה בטוב כמו שאמ' בשש צרו' יצילך ובשבע לא יגע בך רע ופרי האדם הטוב שילמדו בני אדם חכמתו ומעשיו הטובים. והעלה הוא משל לממונו ועשרו שיהנו בני אדם ממנו: עקוב הלב. לפי שדבר על הבטחון שהוא רע כשישים בטחונו באדם וזה תלוי בכונת הלב כמו שאמר ומן ה' יסור לבו כמו שפי' לפיכך דבר בכונת הלב ואמר כי הלב עקוב יותר מכל דבר כלומר מרמה כי יוכל אדם להראות בפיו ובמעשיו טוב ויהיה לבו רע ומי ידע זה בלתי האל לפיכך אמר מי ידענו: ואמר אני ה' חוקר לב. והמרמה תלויה בלב לא בפה ובמעשה כי אף על פי שתהיה לפעמי' המרמה בפה שיאמר דברים שהכונה בהם על שני פנים או יעשה מרמה בידיו הכל הוא בכונת הלב לפיכך אמר מכל כי אין דבר מרמה כמו הלב: ואנוש הוא. ענין כאב ושבר כמו אנוש כאבי אנושה מכתי. ויאמר על דרך המשלה בכאב הלב ביגון או בדאגה או בעסקים רעים או במחשבה לפיכך אמר ואנוש הוא. ואמר חרפה שברה לבי ואנושה:

כי אֲנִי יְהוָה חֹקֵר לֵב בֹּחֵן כְּלָיוֹת וְלָתֵת לְאִישׁ כִּדְרָכָו כִּפְרִי מַעֲלָלָיו׃
ימיו קֹרֵא דָגַר וְלֹא יָלָד עֹשֶׂה עֹשֶׁר וְלֹא בְמִשְׁפָּט בַּחֲצִי יָמָו יַעַזְבֶנּוּ
וּבְאַחֲרִיתוֹ יִהְיֶה נָבָל׃ כִּסֵּא כָבוֹד מָרוֹם מֵרִאשׁוֹן מְקוֹם מִקְדָּשֵׁנוּ׃
וסורי מִקְוֵה יִשְׂרָאֵל יְהוָה כָּל עֹזְבֶיךָ יֵבֹשׁוּ יְסוּרַי בָּאָרֶץ יִכָּתֵבוּ כִּי עָזְבוּ מְקוֹר
מַיִם חַיִּים אֶת יְהוָה׃ רְפָאֵנִי יְהוָה וְאֵרָפֵא הוֹשִׁיעֵנִי וְאִוָּשֵׁעָה כִּי תְהִלָּתִי
אָתָּה׃ ע״כ הִנֵּה הֵמָּה אֹמְרִים אֵלַי אַיֵּה דְבַר
יְהוָה יָבוֹא נָא׃ וַאֲנִי לֹא אַצְתִּי מֵרֹעֶה אַחֲרֶיךָ וְיוֹם אָנוּשׁ לֹא הִתְאַוֵּיתִי
תהיה אַתָּה יָדָעְתָּ מוֹצָא שְׂפָתַי נֹכַח פָּנֶיךָ הָיָה׃ אַל תִּהְיֵה לִי לִמְחִתָּה מַחְסִי
אַתָּה בְּיוֹם רָעָה׃ יֵבֹשׁוּ רֹדְפַי וְאַל אֵבֹשָׁה אָנִי יֵחַתּוּ הֵמָּה וְאַל אֵחַתָּה
שנה אָנִי הָבִיא עֲלֵיהֶם יוֹם רָעָה וּמִשְׁנֶה שִׁבָּרוֹן שָׁבְרֵם׃
כֹּה אָמַר יְהוָה אֵלַי הָלֹךְ וְעָמַדְתָּ בְּשַׁעַר בְּנֵי עָם
העם אֲשֶׁר יָבֹאוּ בוֹ מַלְכֵי יְהוּדָה וַאֲשֶׁר יֵצְאוּ בוֹ וּבְכֹל שַׁעֲרֵי יְרוּשָׁלִָם׃

אֲנָא יְיָ חָקַר לִיבָּא וּבְחַר כּוּלְיָתָא וּלְמִתַּן לֶאֱנָשָׁא כְּאוֹרְחָתֵיהּ כְּפֵירֵי עוֹבָדוֹהִי׃ הָא כְקוֹרְיָאָה דְמַכְנִישׁ בֵּיעִין דְּלָא דִילֵיהּ וּמַשְׁחִין אֶפְרוֹחִין דְּבַתְרוֹהִי לָא יְהוֹן כֵּן כָּל גְּבַר רַשִׁיעָא דְקָנֵי נִכְסִין כְּלָא בְדִינָא בְּפַלְגוּת יוֹמוֹהִי שָׁבֵיק לְהוֹן וּבְסוֹפֵיהּ מִתְקְרֵי רַשִׁיעָא׃ פּוּרְעֲנוּתָא הִתְעֲבִיר מִינֵּיהּ מִן קֳדָם דִּשְׁכִינְתֵּיהּ עַל כּוּרְסֵי יְקָרָא בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא עֵיל מִן אוּלָא מְקַבֵּיל אֲתַר בֵּית מַקְדְּשָׁנָא׃ סִיבּוּר יִשְׂרָאֵל יְיָ כָּל דִּשְׁבָקוּ פּוּלְחָנָךְ יִבַּהֲתוּן וְרַשִׁיעַיָּא דַּעֲבָרוּ עַל מֵימְרָךְ בְּגֵיהִנָּם אִינוּן עֲתִידִין לְמִיפַּל אֲרֵי שְׁבָקוּ פּוּלְחָנָךְ יְיָ דִּבְדִילֵיהּ אַתְּ מַיְתֵי עֲלֵיהוֹן כְּמַבּוּעַ דְּמַיִין דְּלָא פָּסְקִין מוֹהִי׃ אַסֵּינִי יְיָ וְאִתְּסֵי פְּרוֹקְנִי וְאִתְפְּרַק אֲרֵי תוּשְׁבַּחְתִּי אַתְּ׃ הָא אִינוּן אָמְרִין לִי אָן דְּאִיתְנַבֵּיתָא בִּשְׁמָא דַיְיָ יִתְקַיַּים כְּעַן׃ וַאֲנָא לָא עַכֵּיבִית עַל מֵימְרָךְ לְאִתְנַבָּאָה עֲלֵיהוֹן לְאַתְבוּתְהוֹן לְדַחְלְתָךְ וְיוֹם בִּישׁ דְּאַתְּ מַיְתֵי עֲלֵיהוֹן וְלָא חֲמֵירִית אִתְגְּלֵי קֳדָמָךְ אַפָּקוּת סִפְוָתִי גְּלֵי קֳדָמָךְ הֲוָה׃ לָא יְהֵי מֵימְרָךְ לִי לְתַבַּר רוּחַ צְבִי אַתְּ בְּעִידַן עָקָא׃ יִבַּהֲתוּן רָדְפַי וְלָא אֶיבְהַת אֲנָא אִתְכַּלְמוּן אִינוּן וְלָא אִתְכַּלְמֵי אֲנָא אַיְתֵי עֲלֵיהוֹן יוֹם בִּישׁ וְעַל חַד תְּרֵין תְּבִירָא תַּבְרִינוּן׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ לִי אֵיזִיל וּתְקוּם בִּתְרַע בְּנֵי עַמָּא דְּיַעֲלוּן בֵּיהּ מַלְכַיָּא דְבֵית יְהוּדָה וְדִיפְּקוּן בֵּיהּ וּבְכָל תַּרְעֵי יְרוּשְׁלֵם׃

אני ה' חוקר לב בוחן כליות. זכר כליות כי הכליות יועצות והלב גומר: ולתת. בפרשה זו ולתת בוי"ו ולמטה בפרשת חנמאל בן שלום בהפך לתת בלא וי"ו וכפרי בוי"ו והסימן ויכלו. ופי' ולתת אמר אני ה' חוקר לב וכן בידי גם כן לתת לאיש כדרכיו: כדרכו. לשון יחיד כתיב וקרי כדרכיו לשון רבי' והענין אחד כי זה דרך כלל וזה דרך פרט או הוא גם כן ככתוב לשון רבי' ויוד הרבי' חסרה מהמכתב: קורא דגר. לפי שאמ' לתת לאיש כדרכיו אמ' אל תתמה על הרשע שהוא מצליח בנכסים איך לא יתן לו האל כדרכיו כי תדע כי הרשע שאין עשרו במשפט לא יעמוד לו אלא יצא מידו בחצי ימיו. והמשילו לקורא והוא עוף שקורין בלע"ז פרדי"ץ והוא רובץ על ביצי עוף אחר ומחמם אותם והביצים ההם כשיבקעו ויצאו האפרוחי' לא יהיו כמו בניו שילכו אחריו אלא יעזבוהו ולא יכירוהו אלא אחרי מי שהיא להם אם גם כן הרשע שעשה עשר ולא במשפט בחצי ימיו יעזבנו. או ימות הוא ויעזוב עשרו לאחרים ולא ישלים ימיו עם העשר שעשה ויהיה נבל באחריתו כלומר נופל מת טרם זמנו. או יאבד העושר מידיו בחצי ימיו ויהיה נבל ופחות באחריתו. וכן תי' הפסוק הא כקוריא די מכנש בעין דלאו דיליה ומשחין אפרוחין דבתרוהי לא יהכון כן כל גבר רשיעא דקני נכסין דלאו בדינא בפלגו' יומוהי שביק להון ובסופיה מתקרי רשיעא: ימו. כתוב בלא יוד הרבי' וקרי ימיו ביוד הרבים וכמוהו יחתו מריבו עליו בשמים ירעם: כסא כבוד. פירש הגאון רב סעדיה דבק עם סוף הפסוק שלמעלה ממנו כאלו אמ' יהיה נבל מכסא הכבוד כלו' מושלך. וי"ת פורענותא תתעביר מניה מן קדם דשכינתיה על כורסי יקרא בשמי מרומא עלמין מקביל אתר בית מקדשנא. ורבותי' פירשו על בית המקדש שאמרו שבעה דברים נבראו קודם שנברא העולם ואחד מהם מקום בית המקדש שנאמר כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו מראשון עד שלא נברא העולם. ועוד אמרו שבית המקדש מכוון כנגד כסא הכבוד שנאמר כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו וזה הדרך דרכו המפרשים ואמרו בספר יצירה והיכל קדש מכוון באמצע. ואני הארכתי בזה הענין בפירוש תהלי' במזמור שיר המעלות זכור ה' לדוד והענין הוא טוב אלא שאין ענינו דבק עם הפסוק שלפניו ושלאחריו והחכם רבי שמואל בן תבון הדביקו לענין הפסוק שאמר אני ה' חוקר לב בוחן כליות וגומר ופירש כסא כבוד בחסרון כף הדמיון כאלו אמר ככסא כבוד וכמוהו רבים. ופירש הענין כן בא הנביא להודיע שה' ית' שוכן במקדש כמו שיושב בכסא כבוד מרום שהוא השמים העליונים שקראו ישעיהו הנביא גם כן כסא רם ונשא כן קראו ירמיהו מרום. ואמר שהוא מראשון כלומר מקדם כמו שכתוב נכון כסאך מאז אמר כמו שהשמים שהם כסא ה' והם כסא כבודו מעידים על מציאותו ועל כבודו כן מקום מקדשנו מעיד ומורה על עצם מציאותו שהשכין אורו וכבודו בו. ולא יחשוב החושב שהיות ה' ית' על כסא רם ונשא והוא השמים ימנעהו מלדעת את אשר בארץ ולהשגיח בשפלי' ומענוש הרעי' על רשעם כי מקום מקדשנו הוא עדות וראיה שהוא רואה בשפלי' וחוקר לבותם וכליותם כי הוא שוכן במקדשנו ושכנו ושב"א בשמים והראה בו אורו וכבודו ואחר שהוא שוכן בו והוא נמצא בתוכנו מן ההכרח להאמין שה' רואה אותנו ופוקד את מעשינו ובוחן את לבבינו וכליותינו לטוב ולרע. וזה הוא שהוסיף ואמר מקוה ישר' וגומר. וענין וסורי בארץ יכתבו כלומר הסורים אשר בעמו שהם סרי' מה' ית' ומעבודתו: יכתבו בארץ. לשוב עפר כבהמות לא יהיה בהם חלק נשאר שיכתב בשמים מבני עליה וזה מפני שעזבו מקור מים חיים הוא ה' יתברך על כן לא יחיו אך ימותו כבהמות וזה הפירוש הוא נכון לענין הפרשה: מקוה ישר'. ענינו לשון קריאה אתה שאתה מקוה ישר' ומבטח לכל הבוטחים בך כל עוזביך שאין להם בטחון בך יבשו ממבטחם בבשר ודם כמו שהקדים שהיו בוטחי' באדם. ואמר עוד וסורי בארץ יכתבו והסורי' ממך כמו שאמר ומן ה' יסור לבו: בארץ יכתבו. לא יהיה להם חלק בך כיון שעזבוך אלא יכתבו בארץ כמו הבהמות שלא ישאר מהם דבר שיהיה להם חלק בך כי עזבו מקור מים חיים את השם וזהו מדה כנגד מדה שהם עזבוך שאתה מקור מים חיי' שלא יפסקו כן הדבקי' בך לא תפסק טובתם לא בזה ולא בבא והם שעזבוך ושמו בטחונם בבשר ודם שהוא חלק הארץ כן יכתבו הם בארץ ולא בשמי': מקוה. ענין תקוה וכן תרגם יונתן סבור ישר'. ויש מפרשין כמו מקוה מים כלומ' שאתה מקוה טהרה לישר' והראשון נכון: וסורי. יסורי כתוב כלומ' אותם שיסורו ממך וקרי וסורי והוא תאר מנחי העי"ן בשורק כמו סורי הגפן נכריה גולה וסורה כחלץ חסר' והדומי' להם. והנכוני' לנביא כלו' סורי ממני שה' סרי' מהם כי אני דבק בהם והם סרי' ממני ועוזבי' את ה'. ועל הדרך הזה אמ' ככל אשר צוך משה עבדי אל תסור ממנו כי ממנו שב אל משה ור"ל מדרכו הטוב. וכן אמ' ירמיה. וסורי ר"ל הסורי' ממני כלומ' מדרכי הטובה שאני דבק באל' ולאפשר שיהיה וסורי כמו וסורי' ויהיה חסר מם הרבי' כמו וקרע לו חלוני שהוא כמו חלוני' והדומי' להם: רפאני ה'. הוא בקש רפוא' מן המכה והכאב כמו שאמ' למה היה כאבי נצח ומכתי אנושה. והכאב והמכה כמו שפירשנו הוא הבזוי והקללה: כי תהלתי אתה. אני מתהלל בך שתגאלני מידם: הנה המה. דבר ה'. שאתה אומ' שתחרב הארץ יבא כי אין אנחנו מאמיני' כי ה' דבר להחריב עירו: ואני לא אצתי. לא דחקתי עצמי ולא דאגתי מזה הדבר שאהיה רועה אחריך. כלומ' שאהיה נביא: ויום אנוש לא התאויתי. כי יום אנוש יהי' לי יום הנבואה אבל אתה הכרחת אותי: יום אנוש. יום חזק וכבד: מוצא שפתי. שאמרתי לך הנה לא ידעתי דבר כי נער אנכי. ויונתן תרגם ואנא לא עכבי' על מימרך לאתנבאה עליהון וגו': אל תהיה לי למחתה. כלומר אל תגרום לי בנבואתי שאהיה מחתה לפניהם כי מחסי אתה ביום רעה ביום שחושבי' עלי רעה אתה מחסי. וכן תעשה תמיד שלא אחת לפניהם כמו שהבטחתני: יבשו רודפי. הבא עליהם אחר שהם אומרי' יבא כה הבא אותו עליהם: ומשנה שברון שברם. ומשנה אינינו סמוך כי הוא נקוד סגול"י והוא כמו ושברון שני. וכן ומשנה כסף כמו וכסף שני. ורוצה לומר בשברון שני שברון אחר שברון ולא רצה לומ' שנים לבד באמרו משנה אלא שברון אחר שברון כמה פעמים. וכן ושוב מול את בני ישר' שנית כמו שפירשנו: כה אמ' ה'. עם כתוב וקרי העם ואחד הוא אלא שהכתוב חסר הא הידיעה: אשר יבאו בו. תחלה קרא בשער שנכנסין ויוצאין בו מלכי יהודה כי להם ראוי להוכיח העם ולשמור את יום השבת. ומה שאמר בשער בני העם לקרוא באזני העם הנכנסי' והיוצאים באותו שער. כי לא מלכי יהודה לבד היו נכנסים ויוצאי' בו כי גם העם שהיו שוכני' סמו' לאותו שער היו נכנסין ויוצאין בו. ואמ' לו שיקר' אח' כן בכל שערי ירושלם כדי להזהי' כל העם. ומה שאמ' לו לקרוא בשערי' לפי שהיו מכניסין ומוציאין דרך השערי' בשבת ולא הזהירם לא בהכנס' והוצאה דרך השערי' חוץ לעיר כי בעיר לא היו חייבי' כי ירושלם דלתותי' נעולות בלילה ואין חייבין עלי' משום ר"ה. לפיכך אמר והבאת' בשערי ירושלם. ואמ' ולבלתי שאת משא ובא בשערי ירושלם. ומה שאמ' ולא תוציאו משא מבתיכ' ביום השב' ר"ל חוץ לעיר. ומה שזכר ההבאה יותר מן ההוצאה לפי שירושלם היה כרך גדול ובכרך המביאי' משא הם יותר מן המוציאי' כי מביאי' בני הכפרי' לעיר תבוא' ופירות וכן ממכרי. וכן כתו' בספ' עזר' כשהוכיח נחמיה על השבת. ואמ' ומביאים ירושלם ביום השבת. ואמר ויסגרו הדלתות. ואמר אשר לא יפתחום עד אחר השבת. ומשערי העמדתי על השערי' לא יבא משא ביום השבת. הנה לא הזהירם אלא מחוץ לעיר לא בתוך העיר כי לא היו חייבי' בהכנסה והוצאה מבתיהם בתוך העיר לפי שירושלם היו דלתותיה נעולות בלילה ואין חייבי' עליה משום ר"ה ומה שאמ'. שמעו

ואמרת אליהם שמעו דבר יהוה מלכי יהודה וכל יהודה וכל ישבי
ירושלם הבאים בשערים האלה: כה אמר יהוה השמרו בנפשותיכם
ואל תשאו משא ביום השבת והבאתם בשערי ירושלם: ולא תוציאו
משא מבתיכם ביום השבת וכל מלאכה לא תעשו וקדשתם את יום
השבת כאשר צויתי את אבותיכם: ולא שמעו ולא הטו את אזנם
שמוע ויקשו את ערפם לבלתי שומע ולבלתי קחת מוסר: והיה אם שמע
ט תשמעון אלי נאם יהוה לבלתי הביא משא בשערי העיר הזאת ביום
השבת ולקדש את יום השבת לבלתי עשות בה כל מלאכה: ובאו
בשערי העיר הזאת מלכים ושרים ישבים על כסא דוד רכבים ב
ברכב ובסוסים המה ושריהם איש יהודה וישבי ירושלם וישבה
העיר הזאת לעולם: ובאו מערי יהודה ומסביבות ירושלם ומארץ
בנימן ומן השפלה ומן ההר ומן הנגב מבאים עלה וזבח ומנחה
ומביא ולבונה ומבאי תודה בית יהוה: ואם לא תשמעו אלי לקדש
את יום השבת ולבלתי שאת משא ובא בשערי ירושלם ביום השבת
והצתי אש בשעריה ואכלה ארמנות ירושלם ולא תכבה:
יח הדבר אשר היה אל ירמיהו מאת יהוה לאמר:
קום וירדת בית היוצר ושמה אשמיעך את דברי: וארד בית היוצר
והנה הוא והנהו עשה מלאכה על האבנים: ונשחת הכלי אשר הוא עשה בחמר
ביד היוצר ושב ויעשהו כלי אחר כאשר ישר בעיני היוצר לעשות:
ויהי דבר יהוה אלי לאמר: הכיוצר הזה
לא אוכל לעשות לכם בית ישראל נאם יהוה הנה כחמר ביד היוצר
כן אתם בידי בית ישראל: רגע אדבר על גוי ועל ממלכה לנתוש
ולנתוץ ולהאביד: ושב הגוי ההוא מרעתו אשר דברתי עליו ונחמתי
על הרעה אשר חשבתי לעשות לו: ורגע אדבר על גוי ועל ממלכה
הרע לבנות ולנטע: ועשה הרעה בעיני לבלתי שמע בקולי ונחמתי
על הטובה אשר אמרתי להיטיב אותו: ועתה אמר נא אל איש
ישבי יהודה ועל יושבי ירושלם לאמר כה אמר יהוה הנה אנכי יוצר עליכם
יועץ רעה וחשב עליכם מחשבה שובו נא איש מדרכו הרעה והיטיבו ד
דרכיכם ומעלליכם: ואמרו נואש כי אחרי מחשבותינו נלך ואיש
שררות לבו הרע נעשה:
לכן כה אמר יהוה שאלו נא בגוים מי שמע כאלה שערורת
עשתה מאד בתולת ישראל: היעזב מצור שדי שלג לבנון אם

ותימר להון קבילו פתגמא דיי מלכיא דבית יהודה וכל דבית יהודה
וכל יתבי ירושלם דעלין בתרעיא האילין: כדנן אמר יי אסתמרו
בנפשתכון ולא תיטלון מטול ביומא דשבתא ותעלון בתרעי ירושלם:
ולא תפקון מטול מבתיכון ביומא דשבתא וכל עיבידא לא תעבדון
ותקדשון ית יומא דשבתא דפקדית ית אבהתכון: ולא קבילו ולא
ארכינו ית אודנהון ואקשיאו ית קדלהון בדיל דלא למשמע ובדיל
דלא לקבלא אולפן: ויהי אם קבלא תקבלו למימרי אמר יי בדיל
דלא לאעלא מטול בתרעי קרתא הדא ביומא דשבתא ולקדשא ית
יומא דשבתא בדיל דלא למעבד ביה כל עיבידא: ויעלון בתרעי קרתא
הדא מלכין ורברבין יתבין על כורסי דוד רכיבין ברתיכין ובסוסון
אינון ורברביהון אנש יהודה ויתבי ירושלם ותיתב קרתא הדא לעלם:
וייתון מקירויא דבית יהודה ומסחרני ירושלם ומארע שיבטא בנימן
ומן שפלתא ומן טורא ומן דרומא מייתן עלון ונכסת קודשין ו
וקורבנין ולבונתא ומעלי תודתא לבית מקדשא דיי: ואם לא תקבלון
למימרי לקדשא ית יומא דשבתא ובדיל דלא למיטל מטול ומיעל
בתרעי ירושלם ביומא דשבתא ואדליק אישתא בקירוהא ותשיצי
בירנית ירושלם ולא תטפי: פתגם נבואה דהוה עם ירמיה
מן קדם יי למימר: קום ותחות לבית פחרא ותמן אשמעינך ית
פתגמי: ונחתית לבית פחרא והא הוא עביד עיבידתא על סדנא:
ואתחבל מנא דהוה עביד דטינא ביד פחרא ותב ועבדיה מן אוחרן
כמא דכשר בעיני פחרא למעבד: והוה פתגם נבואה מן
קדם יי עימי למימר: הכפחרא הדין הלא יוכלא קדמי למעבד לכון
בית ישראל אמר יי הא כמא דטינא ביד פחרא כן אתון חשיבין
קדמי בית ישראל: זמן איכליל על עמא ועל מלכותא
למעקר ולתרעא ולאברא: ויתוב עמא ההוא מבישתיה דגזרית
עלוהי ואתיב מן בישתא דחשבית למעבד ליה:
וזמן אמליל על עמא ועל מלכותא למיבני ולקיימא: ויעביד דביש
קדמי בדיל דלא לקבלא למימרי ואתיב מן טבתא דאמרית לאוטבא
ליה: וכען אימר כען לאנש יהודה וליתבי ירושלם למימר כדנן אמר
יי הא אנא גרי עליכון בישא ומחשיב עליכון בישא תובו כען גבר
מאורחיה בישתא ואתקינו אורחתכון ועובדיכון: ואמרו תבנא
מבתר פולחנך ארי בתר עשתוננא נהך וגבר הרהור ליביה בישא
נעביד: בכן כדנן אמר יי שאילו כען בעממיא מן
שמע כאילין שנו עבדת לחדא כנשתא דישראל: הא כמא דלית
איפשר דיפסוק תלג דנחית על חקלי לבנן כן לא

שמעו דבר ה' מלכי יהודה. ולא היה אלא מלך אחד ר"ל המלך ובניו. ולפי שהיו עתידים למלוך אחר האב קראם מלכים: עשות בה כל מלאכה. בא כתיב וקרי בו ושניהם נכונים. כי ימצא שבת לשון זכר ולשון נקבה לשון נקבה ברוב. ולשון זכר כל שומר שבת מחללו. ומה שאמר ובאו בשערי העיר הזאת ר"ל ובאו ויבאו. כמו שאמר אשר יבאו בו מלכי יהודה ואשר יצאו בו. ומה שצוה להזהירם על השבת והיו כמה עברות אחרות בידם ואף ע"ז לפי ששמירת שבת עיקר גדול באמונת האל בחדוש העולם ובאמונה באותות ובמופתים ובקיום כל התורה וכל המשמר השבת באמונה ישרה לא במהרה הוא חוטא בשאר המצות. ואמרו רז"ל כל המשמר שבת כהלכתה אפי' עובד ע"ז כדור אנוש מוחלין לו. שנאמ' אשרי אנוש יעשה זאת ובן אדם יחזיק בה כל שומר שבת מחללו. אל תקרי מחללו אלא מחל לו. והמכוה הראשונה שנכשלו ישראל קודם מתן תורה היא שבת ואתה רואה כמה גדולה שמירת שבת שהרי תלה חרבן ירושלם בשמירת שבת. ומפסוק והצתי אש בשעריה ואכלה ארמנות ירושלם למדו רז"ל רמז. ואמרו אין הדליקה מצויה אלא בבית שיש בו חלול שבת. ואמרו מאי לא תכבה בשעה שאין בני אדם מצוין לכבותה. והנה הפרשה מבוארת. וענין פרשת היוצר גם כן מבוארת. וענינה כי ההשגחה בבני אדם והיכולת ביד האל. וכל שכן ישראל שהשגחתו תמיד עליהם. לפיכך אמר כן אתם בידי בית ישראל: והנהו. כתוב מלה אחת וקרי והנה הוא שתי מלות והענין אחד: האבנים. כלי היוצר שעושה עליו הכלים בחומר אשר בידו. וי"ת סדנא ובספ' השרשים הארכתי בפירושו עוד: יוצר. פעל עבר כי הוא קמוץ הציו וחציו פתח. מרעתו אשר דברתי עליו. פי' מרעתו אשר דברתי עליו בעבורה להרע לו. אחר כן אמר ורגע אדבר וגו': לבנות ולנטוע. פי' וכן עשיתי שבניתים ונטעתים. ואחר כך עשה הרע ונחמתי. והזכרנו לפי' הזה לפי שצריך להפריש בין שתי המדות האלה. כי הרעה לא תחול אם יעשו תשובה אבל הטובה תחול על כל פנים כיון שיעדה האל. אבל לא תעמוד אם יעשו הרעה כמו שאמר ירמיהו לחנניה בן עזור. ויש רמז בענין הזה כי ברעה אמר חשבתי ובטובה אמר אמרתי: להטיב אותו. כמו להטיב לו. וכן את מי הגדת מלין כמו למי. ועל יושבי כמו ואל יושבי. וכן ותתפלל על ה' כמו אל ה': יוצר עליכם רעה. מחדש. ואמר בזה הלשון לפי שזכר בפרשת יוצר כלי חרש שהוא מחדש הכלים ועושה כלי זה ואחר כך כלי אחר חדש שלא ידמה לראשון כן אחדש עליכם רעה אחר רעה: ואמרו נואש. וכשתאמר להם זה הם יאמרו לך נואש. כלומר נואש לבנו מהלוך אחרי ה': לכן. שערורית. ענין לכלוך וטנוף: מי שמע כזה. שיניח אדם טהור וילך אחרי גלול וטנוף. וי"ת שנוי. כלו' דבר משונה עשתה. והמשיל משל ואמר: היעזוב מצור שדי שלג לבנון. היעזוב אדם המים היוצאים מצור שדה וזכר שדה לפי שהם כמצאים אתו בשדה ומזומנים לו ולא יצטרך ללכת אחריהם לרחוק לשתות מהם אבל אם הם בשדהו וכו"ל' מצור שהם קרי' היעזוב אדם אותם משתותם בימי החום באמת לא יעזוב אותם. ואני לישראל טוב כמים קרים על נפש עיפה ואני מזומן וקרוב אליהם בכל קראם אלי. ואיך עזבוני ושכחוני עמי. והמשיל עוד משל אחר קרוב לזה כי המים הקרים והטובים יביאום בני אדם מרחוק דרך בכורות מתחת הארץ עד לעיר או קרוב לעיר מרוב חשיבותם. וקראם זרים לפי שהם באים ממקום זר ורחו' ואותן מים אם ינתשו באמ' לא ינתשו. ואני רחוק מהם לפי מעלתי וקרו' אליהם להטו' להם אם ישמעו לי ואיך נטשוני ושכחוני עמי: ינתשו.

ינתשו מים זרים קרים נוזלים: כי שכחני עמי לשוא יקטרו ויכשלום
בדרכיהם שבילי עולם ללכת נתיבות דרך לא סלולה: לשום ארצם
ריקות לשמה שרוקת עולם כל עובר עליה ישם ויניד בראשו: ברוח
כרוח קדים אפיצם לפני אויב ערף ולא פנים אראם ביום אידם:
ויאמרו לכו ונחשבה על ירמיהו מחשבות כי לא
תאבד תורה מכהן ועצה מחכם ודבר מנביא לכו ונכהו בלשון ואל
נקשיבה אל כל דבריו: הקשיבה יהוה אלי ושמע לקול יריבי:
הישלם תחת טובה רעה כי כרו שוחה לנפשי זכר עמדי לפניך לדבר
עליהם טובה להשיב את חמתך מהם: לכן תן את בניהם לרעב
והגרם על ידי חרב ותהינה נשיהם שכלות ואלמנות ואנשיהם יהיו
הרגי מות בחוריהם מכי חרב במלחמה: תשמע זעקה מבתיהם כי
שוחה תביא עליהם גדוד פתאם כי כרו שיחה ללכדני ופחים טמנו לרגלי:
ואתה יהוה ידעת את כל עצתם עלי למות אל תכפר על עונם
ויהיו וחטאתם מלפניך אל תמחי והיו מכשלים לפניך בעת אפך עשה בהם:
יט כה אמר יהוה הלוך וקנית בקבק יוצר חרש
ומזקני העם ומזקני הכהנים: ויצאת אל גיא בן הנם אשר פתח שער
סית, החרסות וקראת שם את הדברים אשר אדבר אליך: ואמרת שמעו
דבר יהוה מלכי יהודה וישבי ירושלם כה אמר יהוה צבאות אלהי
ישראל הנני מביא רעה על המקום הזה אשר כל שמעה תצלנה
אזניו: יען אשר עזבני וינכרו את המקום הזה ויקטרו בו לאלהים
אחרים אשר לא ידעום המה ואבותיהם ומלכי יהודה ומלאו את
המקום הזה דם נקיים: ובנו את במות הבעל לשרף את בניהם
באש עלות לבעל אשר לא צויתי ולא דברתי ולא עלתה על לבי:
לכן הנה ימים באים נאם יהוה
ולא יקרא למקום הזה עוד התפת וגיא בן הנם כי אם גיא ההרגה:

לא יפסקון ממטר נחיתין ומי מבוע נבעין: ארי שבקו פולחני עמי
לא להנאה אסיקו בוסמין ואטעיאונון באורחתהון בישתא משבילין
תקנין דמן עלמא למיהך באורחן דלא תקנן בשבילן דלא מכבשין:
לשואה ארעהון לצדו אשתממות עלם כל די עיבר עלה יכלי ויניד
ברישיה: כבידור רוח קידומא איבדרינון קדם בעלי דבביהון קדל
ולא אפין אחזינון ביום תברהון: ואמרו איתו ונחשיב על
ירמיהו מחשבן ארי לא תפסוק אוריתא מכהן ומילך מחכים ואולפן
מספר איתו ונסהדוניה סהידין דשקר ולא נציית לכל פתגמוהי:
צלי קדמך יי דיני ושמע קדמך עולבני: האיפשר לשלמא חלף טבתא
בישא ארי כרו פחית למקטלי ייעול דוכרן מקמי קדמך למללא עליהון
פתגמין תקנין לאתבאה ית חימתך מנהון: בכין הב ית בניהון לכפנא
ותבבינון על ידי קטולי חרבא ויהוין נשיהון תכלן וארמלן וגיבריהון
יהון קטולי מותא עולימיהון מטעני חרבא בקרבא: תשתמע צוחתא
מבתיהון ארי תיתי עליהון משרין בתכיף ארי כרו פחירת למקטלי
וקולין צלו לפרסת ריגלי: ואת יי ידיע קדמך ית כל מלכיהון עלי
למקטלי לא תכפר על חוביהון וחטאיהון מן קדמך לא יתמחון ויהון
מתקלין דמן קדמך בעידן פורענות רוגזך אתפרע מנהון:
כדנן אמר יי איזיל ותזבון זלוע דחסף פחר ותדבר עמך מסבי עמא
ומסבי כהניא: ותיפוק לחילת בר הינום דקדם תרע קלקילתא
ותתנבי תמן ית פתגמיא דאמליל עמך: ותימר קבילו פתגמא דיי
מלכיא דבית יהודה ויתבי ירושלם כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל
הא אנא מיתי בישתא על אתרא הדין דכל דישמעיניה יצלן אודנוהי:
חלף דשבקו פולחני וסאיבו ית אתרא הדין ואסיקו ביה בוסמין
לטעות עממיא דלא ידעונון אינון ואבהתהון ומלכיא דבית יהודה
ומלו ית אתרא הדין דם זכאין: ובנו ית במת בעלא לאוקדא ית
בניהון בנורא עלון לבעלא דלא פקדית באוריתי ולא שלחית ביד
נביי ולא רעוא קדמי: בכין הא יומיא אתן אמר יי לא יתקרי
לאתרא הדין עוד תופת וחילת בר הינום אילהין חילת קטיליא:
ואקלקל

ינתשו. בתי"ו כמו בטי"ת שהיא כטוש ועזיב' כי הטי"ת והתי"ו ממוצא אחד ויבאו בענין אחד כמו טעה ותעה. וכן ונטשתי אתכם ואת העיר אשר נתתי לכם ולאבותיכם מעל פני. כענין ונתשתי בתי"ו. וי"ת הפסוק כן: כי שכחוני ויכשילום. חסר המכשילים. וכן ויגד ליעקב ויגד המגיד. והמכשילי' הם נביאי השקר: שבילי עולם. אם' לעזוב שבילי עולם הם המכשילים השבילים שדרכו אבותיהם הצדיקים מעולם וללכת נתיבות: דרך לא סלולה. כי דרכם היא דרך לא דרוכה כי חדשה היא. כמו שאמר חדשים מקרוב באו: שבולי. כתוב בוי"ו וקרי שבילי ביו"ד והענין אחד. אבל המשכילים אינם אחד וחסרון מלת לעזוב ימצאו כמוה רבים כי כן דרך הכתוב לחסר מלה שיובן ענינה מהכתוב. ותם עליך שחסר כמשפט או עיניה ותכל דוד. והדומים להם רבים כמו שכתבנו בספ' מכלל: לשום. הם גורמין בדרכיהם הרעים לשום ארצם לשמה: שרוקות עולם. כתוב בוי"ו וקרי ביו"ד שריקות. רוצה לומר שישרוק עליהם כל עובר וזה יהיה לעולם כלומר זמן רב: ישם ויניד בראשו. ישתומם בלבו ויניד בראשו כאדם התמה: ברוח. כמו רוח קדי' שהיא חזקה ומפיצה הקש והדברי' הדקים כן אפיצם לפני האויב שיברחו לפניו הכה והכה ערף ולא פנים: אראם. מדה כנגד מדה כמו שהם פנו אלי ערף ולא פנים כן אפנה להם ערף ולא פנים אראם כי אפנה אליהם. כלומר כשיבא יום אידם אסתיר פני מהם ולא אראם בפנים להושיעם רק ראיית ערף שהוא הסתרת פנים והשלכה אחר גו: ויאמרו. אלה הם דברי ירמיהו שאמר כנגד האל. כלומר אני אוכיחם בדבריך והם אומרים איש לאחיו לכו וכתשבה על ירמיהו: לכו. ענין זרוז כמו לכה נא אנסכה בשמחה. לכו נא ונוכחה. לכו ונכהו בלשון. והדומים להם: מחשבות. רוצה לומר מחשבות רעות להמיתנו: כי לא תאבד תורה מכהן. כלומר מה אנו חסרים אם ימות כי לא תאבד בעבור זה התורה כי שאר הכהנים יודעים אותה וכן לא תאבד עצה מחכמים וכן לא תאבד נביאים שיאמרו לנו דברי נבואה ולא יהיו כמו זה שאינו מתנבא עלינו כי אם רע: ונכהו. מכלשין עליו למלך בדברים רעים כדי שימיתהו: ואל נקשיבה אל כל דבריו. כלומר אל רבו דבריו שאומר לנו אל נקשיבה. ואמר ירמיהו: הקשיבה. הם אומרים שלא יקשיבו לי אתה הקשיבה אלי כלומר לתפלתי: ושמע לקול יריבי. כלו' לדבריהם שמדברי' עלי: הישלם. כי כרו שוחה לנפשי משל המו' שרצו להשקותו שהוא כמו שכורים שוחה לאדם להפילו בה בלא ידיעתו וככה הם מתפלשים לי רעה תחת טובה כי אני דברתי עליהם טובה לפניך והתפללתי עליהם עד העת ההיא שגלית לי שרצו להמיתני: לכן. מעתה אני רשאי להתפלל עליהם לרעה כיון שחשבו להמיתני: והגרם. כאמ' לשון הגרה בחרב מפני הדם הנגר. וכן יגרהו על ידי חרב: שכולות מבניהם ואלמנות מאנשיהם שיהיו הרוגי מות. כלומר שימותו בדבר והבחורים שדרכם לצאת במלחמה יהיו מוכי חרב במלחמה: תשמע זעקה. כי הזעקה תהיה בשיבת הגדוד פתאם: כי כרו שוחה. כתוב ביו"ד וקרי בוי"ו שוחה והשוחה והפחי' הוא שם המות שחשבו להאכילו: ואתה אל תמחי. כמו אל תמחה הי"וד במקום הא למד הפעל כמו בור ילדך תשי: והיו מוכשלים. כתוב וקרי והיו והענין אחד: בעת אפך. עשה בהם. על דרך ויחר אפי בהם ואכלם: כה אמר השם. בקבק. יוצר חרש מיוצר חרש תקבה הבקבוק כי יש בקבוק מעץ או מזכוכית או משאר מתכות: ויונתן תרגם הפך המלות ותרגם דלוע חסף פחר. וחסרון התם ימצא כמוהו אל חנן בן דוד בית לחם בנותבית לחם: ומזקני העם ומזקני הכהנים. פירוש תוליך עמך הזקנים כדי להשמיעם הנבואה ולשבר לעיניהם הבקבוק להיו' להם למופת כמו שאומר ושברת את הבקבוק לעיני האנשים ההולכי' אתך. וכן תרגם יונתן ותדבר עמך מסבי עמא. והפרשה מבוארת זולתי מעט ממנה שצריכה באור: אשר פתח שער החרסות: משער החרסית יצאים לגיא בן הנם. ותרג' יונתן די קוד' תרעא קלקלתא וקלקלתא הוא בדברי רז"ל אשפה. ולדעתי הוא השער הנזכר בספר עזרא ואת שער האשפות. ורז"ל פירשו שהוא שער העזרה שהוא שער מזרחי. ואמרו שבעה שמות נקראו לו שער סור ששם היו טמאים פורשים הדא הוא דכתיב סורו טמא. שער היסוד ששם היו מיסדים ההלכה. שער החרסית שהוא מכוון כנגד זריחת החמה היך מה דתימר האומר לחרס ולא יזרח. שער האיתון שהוא מפתח כניסה וביאה. ושער התוך שהוא ממוצע בין שני שערים. שער חדש ששם חדשו סופרי את ההלכה. שער העליון שהוא למעלה מעזרת ישראל: החרסות. בוי"ו כתיב וקרי ביו"ד החרסית ואחד הוא: אשר אדבר אליך. הדברים שאני מדבר עתה אליך ושם מן ואמרת עד והסך נסכים לאלהים אחרים: תצלנה אזניו. ענין תנועת הרעשה. והוא מבנין כפעל. וכאמר זה הלשון באזנים ובשפתים כמו לקול צללו שפתי: וינכרו. כמו שכתוב אלהי נכר הארץ שלא וכבוד המקום שהוא עבודה זרה: אשר לא צויתי. פרשתיו בפרשת בשי נורך: ויונתן תרגם דלא פקדית ודלא שלחית ביד עבדי נביאיא ולא רעוא קדמי:

אקלקל ית מלך אינש יהודה ויתבי ירושלם באתרא הדין ואקטלינון
בחרבא קדם בעלי דבביהון וביד דבען למיקטלהון ואתן ית נבילתהון
משגרא למיכל לעופא דשמיא ולבעירא דארעא : ואישוי ית קרתא
הדא לצדו ולאשתממו כל די עיבר עלה יכלי ויניד על כל מחתהא :
ואכלינון ית בסר בניהון וית בסר בנתהון וגבר ניכסי קריביה יבזון
בצירא ובעקתא דייעיקון להון בעלי דבביהון ודבען למקטלהון :
ותיתבר זלועא לעיני גבריא דאזלין עימך : ותימר להון כדנן אמר יי
צבאות כדין איתבר ית עמא הדין וית קרתא הדא כמא דמיתבר ית מנא
דפחרא דלא איפשר לאיתסאה ליה עוד ובתופת יקברון מבלי אתר
למקבר : כין אעביד לאתרא הדין אמר יי וליתבוהי ולמיתן ית אתרא
הדין כתפת : ויהון בתי ירושלם ובתי מלכי דבית יהודה כאתר תופת
דמסאב לכל בתיא דאסיקו בוסמין על איגוריהון לכל חילי שמיא
ונסיכו נסכין לטעות עממיא : ואתא ירמיה מתופת דשלחיה יי תמן
לאתנבאה וקם בדרת בית מקדשא דיי ואמר לכל עמא : כדנן אמר יי
צבאות אלהא דישראל הא אנא מיתי על קרתא הדא ועל כל קירוהא
ית כל בישתא דגזרית עלה ארי אקשיאו ית קדלהון בדיל דלא לקבלא
ית פתגמי : ושמע פשחור בר אמר כהנא והוא ממנא סגן כהניא
בבית מקדשא דיי דירמיה מתנבי ית פתגמיא האילין : ואלקי פשחור
ית ירמיה נביא ויהב יתיה לכיפתא דבתרע שיבטא בנימן עילאה דבבי
מקדשא דיי : והוה ביומא דבתרוהי ואפיק פשחור ית ירמיה מן
כיפתא ואמר ליה ירמיה לא פשחור דבוי יי שמך אלהן יתכנשון עלך
דקטלין בחרבא מסחור סחור : ארי כדנא אמר יי הא אנא
מסר לך לתברא לך ולכל רחמך ויתקטלון בחרבא דבעלי דבביהון ועינך
חזיין וית כל דבית יהודה אמסר ביד מלכא דבבל ויגלינון לבבל וי
וימחינון בחרבא : ואיתן ית כל עותר קרתא הדא וית כל עמלה וית
כל ליאותה וית כל אוצרי מלכיא דבית יהודה אמסר ביד בעלי ד
דבביהון ויבזונון וישבינון ויובילונון לבבל : ואת פשחור וכל יתבי
ביתך תהכון בשביא ולבבל תתובל ותמן תמות ותמן תיתקבר את וכל
רחמיך דאיתנביתא להון לשקרא : שבישתני יי ואשתבשית
תקפתני ויכלית לי הויתי לחעכ כל יומא כולהון מחייכין בי : ארי בזמן
דאנא מתנבי אנא מרים קלי בכי ומצוח ועל חטופין ובזוזין אנא
מיתנבי ארי הוה פיתגמא דיי לי לחסודין וללעיב כל יומא : ואמרית

ובקתי את עצת יהודה וירושלם במקום הזה והפלתים בחרב לפני
איביהם וביד מבקשי נפשם ונתתי את נבלתם למאכל לעוף השמים
ולבהמת הארץ : ושמתי את העיר הזאת לשמה ולשרקה כל עבר
עליה ישם וישרק על כל מכתה : והאכלתים את בשר בניהם ואת
בשר בנתיהם ואיש בשר רעהו יאכלו במצור ובמצוק אשר יציקו
להם איביהם ומבקשי נפשם : ושברת הבקבק לעיני האנשים
ההלכים אותך : ואמרת אליהם כה אמר יהוה צבאות ככה אשבר
את העם הזה ואת העיר הזאת כאשר ישבר את כלי היוצר אשר לא
יוכל להרפה עוד ובתפת יקברו מאין מקום לקבור : כן אעשה
למקום הזה נאם יהוה ולישביו ולתת את העיר הזאת כתפת : והיו
במקום בתי ירושלם ובתי מלכי יהודה כמקום התפת הטמאים לכל הבתים
אשר קטרו על גגתיהם לכל צבא השמים והסך נסכים לאלהים א
אחרים : ויבא ירמיהו מהתפת אשר שלחו
יהוה שם להנבא ויעמד בחצר בית יהוה ויאמר אל כל העם : כה
סביא אמר יהוה צבאות אלהי ישראל הנני מבי אל העיר הזאת ועל כל
עריה את כל הרעה אשר דברתי עליה כי הקשו את ערפם לבלתי
אל שמוע את דברי : וישמע פשחור בן אמר הכהן והוא פקיד נגיד
בבית יהוה את ירמיהו נבא את הדברים האלה : ויכה פשחור את
ירמיהו הנביא ויתן אתו על המהפכת אשר בשער בנימן העליון
אשר בבית יהוה : ויהי ממחרת ויצא פשחור את ירמיהו מן המהפכת
ויאמר אליו ירמיהו לא פשחור קרא יהוה שמך כי אם מגור מסביב :
כי כה אמר יהוה הנני נתנך למגור לך ולכל אהביך
ונפלו בחרב איביהם ועיניך ראות ואת כל יהודה אתן ביד מלך בבל
הגלם והגלם בבלה והכם בחרב : ונתתי את כל חסן העיר הזאת ואת כל
יגיעה ואת כל יקרה ואת כל אוצרות מלכי יהודה אתן ביד איביהם
ובזזום ולקחום והביאום בבלה : ואתה פשחור וכל ישבי ביתך תלכו
בשבי ובבל תבוא ושם תמות ושם תקבר אתה וכל אהביך אשר
נבאת להם בשקר : פתיתני יהוה ואפת חזקתני
ותוכל הייתי לשחוק כל היום כלה לעג לי : כי מדי אדבר אזעק
חמס ושד אקרא כי היה דבר יהוה לי לחרפה ולקלס כל היום :

ובקותי. ענין ריקות. כמו בוקק הארץ. ויונתן תרגם ואקלקל: מכותה. חסר יוד הרבים מהמכתב: כי כאשר ישבור. פירוש כאשר ישבור איש. וכן אם
יחרש בבקרים החורש: להרפה. בהא כמו באלף. ובא בדרך השאלה כמו וירפא את מזבח ה' ההרוס: ובתפת יקברו. אף על פי שהוא מקום ע"ז שלהם
במקום התפת אשר טמאו יאשיהו: הטמאים. טעמו אל בתי ירושלם ובתי מלכי יהודה: לכל הבתים. פירוש בעבור כל הבתים. או על כל הבתים
כלומר זה שאני אומר שיהיו בתי ירושלם ובתי מלכי יהודה במקום התפת על הבתים אשר קטרו על גגותיהם אני אומר: כה אמר ה' צבאות אלהי ישראל.
אדון צבאות מעלה ומטה והצבא עליכם צבא מטה: אלהי ישראל. אף על פי שהם חוטאים לפני ועבדו אלהים אחרים אלהיהם אני כי כלם לא פשעו בי.
ואלת הפושעים שיחזרו בהם. הנני מבי. חסר אלף מהמכתב. ועל כל עריה. ערי יהודה כי כלם היו נסמכות אל ירושלם כי היא האם: פקיד. נגיד. הפקיד
הגדול שהוא נגיד על כלם. ותרגם יונתן ממנא סגן כהניא: על המהפכת. יש מפרשים שהוא בית הסוהר. ואא"ז פירש כלי שהו' עשוי שני עצים ועושי'
נקבים בית צואר ומכניסין שם צוארי האסורי'. וית לכיפתא: בשער בנימן העליון. השער הזה היה בחלק בנימן כי בית המקדש היה מקצתו בחלק יהודה
ומקצתו בחלק בנימן: לא פשחור קרא ה' שמך. אמר קרא ה' שמך לפי שהוא היה מחזיק עצמו כנביא. והוא אומר כי ה' קרא לו לשלום לכם. לפיכך אמר לו
ירמיהו אשר נבאת להם בשקר. ואמר לו ירמיהו אתה שאתה אומר כי קרא ה' שמך ודבר עמך לא קרא ה' אותך בשם פשחור כי אם מגור מסביב לא תהיה בטוח
כמו שאתה אומר אלא פחד יהיה לך מכל סביבותיך ומגור ראוי לקרוא שמך כי מגור יהיה לך: כי כה אמר ה'. כתוך למגור. היה לו לומ' נותן מגור לך ולכל אוהביך
אלא כך אמר לו במקום שאתה בנבואתך מבטח לך ולכל אהביך שבוטחים בדברים שאתה אומר תהיה להם במקום מבטח למגור ולפחד וגם אתה תפחד
עמהם: ונתתי. החוסן. ענין חזק ותקף כמו והיה החסון לנעורת. וחוסן הוא האוצר. וחסון כ"ל האוצר הטוב והיקר. וכן חוסן ויקר יקחו. וכן הנפעל ממנו לא יאכר
ולא יחסן וקרא האוצר חוסן לפי שהאוצר חוזק האדם ותקפו לעת צרה: ואתה. אתה וכל אהביך. ולמעלה אמר על אהביו שיפלו בחרב אויביהם והנה אומ'
שיקברו בבבל רוצה לומר אותם שימלטו מחרב ירושלם ילכו בשבי בבבל ושם ימותו ויקברו והקללה הוא שיקברו בארץ טמאה. לפיכך אמר ושם תקבר. כי אחר
שאמר ושם תמות ידוע הוא ששם יקבר. אלא דרך קללה זכר לו הקבורה שיקבר בארץ טמאה. ומה שאמר בכל פסוק מהם כל אהביך רוצה לומר רבי' מאהביך
כי יבא כל בענין הזה. כמו וכל הארץ באו מצרימה רוצה לומר רבים מהארץ וכמוהו רבים: פתיתני. לפי שהכה אותו פשחו' ונתן אותו במהפכת בעק חמס מתוך
בערו ואמר פתיתני ה' כאדם המפתה חברו כי אני הייתי מונע עצמי מן שליחותך ואמרתי אהה ה' אלהים הנה לא ידעתי דבר כי נער אנכי ואתה פתיתני ואמרת
אל תאמר נער אנכי: ואפת. ואני הייתי נפתה לדבריך: חזקתני ותוכל. היית חזק ממני בטענה ויכולת לי ועשיתי שליחותך והנה הייתי לשחוק כל היום כי הם
שוחקים ולועגים לי: כלה. אומר על ישראל דרך כלל ואפת מבנין נפעל ויהיה בתשלומו ואפת' על משקל ואבנה ובחסרון למד הפעל אפת כמו תגל ערותך ויקר
אלהים. והדבר הזה אשר דבר ירמיה לא היה דבר שלא כהוגן כנגד האל אלא דברי צער על עצמו לפיכך לא חשב לו אלה הדברים באלה הפסוקים לעון. כמו
שחשב לו לעון מה שאמ' למעלה היו תהיה לי כמו אכזב כי אותו הדבר היה דבר חטא כנגד האל. לפיכך אמר לו אם תשוב ואשיבך כמו שפירשנו: כי מדי.
בכל עת שאדבר בדברי נבואתי יוכן מדי עברו והיה מדי צאתם. והדומים להם: אזעק. אמר אני זועק ומרים קולי להם להוכיחם והנה חמס ושוד אקרא שהם אומרי'
לי דברי חמס ושוד עד שיכוני ואצטרך לקרא חמס על דבריהם הרעים שאומרים לי כי היה דבר ה' לי לחרפה ולקלס. כל היום. כל הימים שאדבר דבר ה' הוא לי
לחרפה ולקלס שהם מחרפים אותי עליו. וקלס ענינו לעג. ובוז. וכן וקלסה לכל הארצות. ויונתן תרגם ארי בזמן דאנא מתנבא אנא מרים קלי בכי ומצוח ועל
חטופין ובזוזין אנא מתנבא ארי הוה פתגמא דה' לי לחסודין וללעב כל יומא: ואמרתי

ואמרתי לא אזכרנו ולא אדבר עוד בשמו והיה בלבי כאש בערת עצר
איתי בעצמתי ונלאיתי כלכל ולא אוכל: כי שמעתי דבת רבים מגור מסביב
הגידו ונגידנו כל אנוש שלומי שמרי צלעי אולי יפתה ונוכלה לו ונקחה
נקמתנו ממנו: ויהוה אותי כגבור עריץ על כן רדפי יכשלו ולא יכלו
כי בשו מאד כי לא השכילו כלמת עולם לא תשכח: ויהוה צבאות בחן
צדיק ראה כליות ולב אראה נקמתך מהם כי אליך גליתי את ריבי:
שירו ליהוה הללו את יהוה כי הציל
את נפש אביון מיד מרעים: ארור היום אשר ילדתי בו יום אשר
ילדתני אמי אל יהי ברוך: ארור האיש אשר בשר את אבי לאמר
ילד לך בן זכר שמח שמחהו: והיה האיש ההוא כערים אשר הפך
יהוה ולא נחם ושמע זעקה בבקר ותרועה בעת צהרים: אשר לא
מה מותתני מרחם ותהי לי אמי קברי ורחמה הרת עולם: למה זה
מרחם יצאתי לראות עמל ויגון ויכלו בבשת ימי:
הדבר אשר היה אל ירמיהו מאת יהוה בשלח אליו המלך צדקיהו
את פשחור בן מלכיה ואת צפניה בן מעשיה הכהן לאמר: דרש
דנו אל נא בעדנו את יהוה כי נבוכדראצר מלך בבל נלחם עלינו אולי
יעשה יהוה אותנו ככל נפלאתיו ויעלה מעלינו:
ויאמר ירמיהו אליהם כה תאמרן אל צדקיהו: כה אמר יהוה אלהי
ישראל הנני מסב את כלי המלחמה אשר בידכם אשר אתם נלחמים
בם את מלך בבל ואת הכשדים הצרים עליכם מחוץ לחומה ואספתי
אותם אל תוך העיר הזאת: ונלחמתי אני אתכם ביד נטויה ובזרוע
חזקה ובאף ובחמה ובקצף גדול: והכיתי את יושבי העיר
הזאת ואת האדם ואת הבהמה בדבר גדול ימתו: ואחרי כן
נאם יהוה אתן את צדקיהו מלך יהודה ואת עבדיו ואת העם ואת
הנשארים בעיר הזאת מן הדבר מן החרב ומן הרעב ביד נבוכד
ראצר מלך בבל וביד איביהם וביד מבקשי נפשם והכם לפי חרב

ואמרית לא אדכריניה ולא אמליל עוד בשמיה והוון פתגמוהי בלבי
כאשא בערא שטפין ית גרמי ולאיתי לסוברא ולא יכלית: ארי שמעית
מילי סגייא דמתכנשין סחור סחור חוו ונחויניה אמרין כל אנש שלמי
כמנין לאבאשא לי מאים יטעי וניכול ליה ונתפרע פורענות מיניה:
ויי מימריה בסעדי כגיבר תקיף על כן רודפי יתקלון ולא יוכלון ל
למיקם יבהתון לחדא ארי לא יצלחון ותחפינון אתכנעות עלם דלא
תפסוק: ויי צבאות בחר קשוט גלין קדמוהי כלין ולב אחזי פורענו
דינך מנהון ארי קדמך אמרית ית עולבני: שבחו קדם יי אודו
קדם יי ארי שזיב ית נפש מסכן מיד מבאשין: ליט יומא דאיתילידית
ביה יומא דילדתני ביה אמי לא יהי בריך: ליט גבר דבסר ית אבא
למימר אתיליד לך בר דכר חדאה חדיא: ויהי גברא ההוא כקירויא
די הפך יי ברוגזיה ולא אתיתיבא וישמע צווחתא בצפרא ויבבא בעידן
טיהרא: לווי דלא אמרו עלי דמיתית ממעין והות לי פון אמי קברי
והוית כדלא הוית: למא דנן מכטנא נפקית למחזי עמל ודוון וספו
בבהתא יומי: פתגם נבואה דהוה עם ירמיה מן קדם יי כד שלח לותי'
מלכא צדקיה ית פשחור בר מלכיה וית צפניה בר מעשיה כהנא למימר
צלי כען קדם יי עלנא ארי נבוכדראצר מלכא דבבל מגיח קרבא
בנא מאים יעביד יי עמנא ככל פרישתיה ויסתלק מיננא: ואמר
ירמיה להון כדין תימרון לצדקיה: כדנן אמר יי אלהא דישראל הא
אנא מסחר ית מני קרבא די בידיכון דאתון מגיחין קרבא בהון עם
מלכא דבבל ועם כסדאי דצײרין עליכון מברא לשורא ואיכנוש יתהון
לגו קרתא הדא: ואגיח אנא עמכון ביד תקיפא ובדרע מרממא וברגז
ובחמא ובתקוף רב: ואימחי ית יתבי קרתא הדא וית אנשא וית בעיר
במותא סגיאה ימותון: ובתר כן אמר יי אמסר ית צדקיה מלך שיבטא
דבית יהודה וית עבדוהי וית עמא דאשתארו בקרתא הדא מן מותא
מן חרבא ומן כפנא ביד נבוכדראצר מלכא דבבל וביד בעלי דבביהון
וביד דבען למקטלהון וימחונון לפתגם דחרב ולא

ואמרתי. ואם אחשב בלבי שלא אזכרנו עוד ושלא אדבר בשמו עוד לא אזכרנו להם ולא אדבר עוד בשמו להם כי אני כבזה עליו: והיה בלבי כאש בערת. היה דבר ה' בלבי כאש בוערת שאשתדל בכל כחי להוציאה. וכן כמו אם היה אש עצור בעצמותי שאשתדל להוציאו בכל כחי כן דבר ה'. נלאיתי כלכל. נלאתי לכלכלו ולא אוכל לסבלו בקרבי כמו אם היה אש ואני על כרחי מוציאו בשפתי ואומרו להם. ואמר עצור. ואמר בוערת. כי האש ימצא זכר ונקבה כי אש יצאה מחשבון. ובפסוק אחר זכר ונקבה תאכלהו אש לא נפח: כלכל. ענין סבל. וכן ומי מכלכל את יום בואו: כי שמעתי דבת רבים. לשון הרע שאומרי' עלי: מגור מסביב. מפחידים אותי מסביב זה מכאן וזה מכאן. ויונתן תרגם מגור לשון אסיפה. דמתכנשין מסחור סחור. כמו יגורו עלי עזים. יגורהו בחרמו. ומה הם אומרים עלי זה לזה: הגידו ונגידנו. פירוש הגידו דבר שקר עליו ונגידנו למלך. כמו שאמר לכו ונכהו בלשון. כל אנוש שלומי שומרי צלעי. אותם שהייתי חושב שהם אנשי שלומי הם שומרים ומצפים מתי אהיה צולע ונכשל בשום דבר: ואולי יפתה ונוכלה לו: אולי יפתה לדברינו שיאכל וישתה עמנו ונקחה נקמתינו לפי שנשקהו סם המות. ות"י מתי יטעי: ויהוה אותי. הם חושבים להמיתני ומזה לא אפחד כי ה' הבטיחני. ואמר אלי ונלחמו אליך ולא יוכלו לך והוא עמי כמו גבור עריץ שיהיה עמי שלא אפחד. אף פי' וכתן אותי כמו גבור עריץ לעמוד כנגדם. ות"י וה' ממריה בסעדי כגבר תקיף: בשו מאד כי לא השכילו. ענין הצלחה. כמו ויהי דוד בכל דרכיו משכיל. והוא עבר במקום עתיד: יבשו מאד כי לא השכילו. כלמת יהיה להם בשת שלא יצליחו במעשיהם ובמחשבותם עלי. ואותה הבושת תהיה כלימה שלא תשכח כי יהיו לקללה בפי האנשים לעולם: ולא יכלו. חסר וי"ו שהוא במקום יוד פא הפעל מהמכתב: ויהוה צבאות בוחן צדיק. אותו שהוא צדיק לעיני בני אדם לא ידעו בו אם תוכו כברו. וה' צבאות בוחן אותו אם לבו בסתר כמו מעשיו בגלוי יגמלהו כצדקו ואם לאו יגלהו ויפרסמהו לעיני האנשים: שירו לה'. אמר זה כנגד החסידים אשר היו בירושלם: כי הציל. שגלה לו שלא יאכל ולא ישתה עמהם כי היו רוצים להמיתו: ארור היום. ממרירות נפשם יקללו הצדיקים יום הולדם בו ואף על פי שלא תשיגהו קללה כי כבר עבר. וכן אמר איוב יאבד יום אולד בו וגומר. והוסיף הענין במלות שונות ואמר יום אשר ילדתני אמי: ארור האיש אשר בשר את אבי. ואעפ"י שהיה מקלל ממרירות נפשו יש לתמוה איך היה מקלל המבשר כי אם הוא היה בחיים תשיגהו קללה. ואולי היה איש טוב המבשר והיה לירמיהו עון על קללו אותו. ואומר כי נודע לו כי פשחור בן אמר היה המבשר: שמח. שמחהו באמת שמחהו כשאמר לו כי בן זכר יולד לו כי בני אדם שמחי' לבן זכר ודואגים על הנקבה ואם היה יודע אבי סופי שיהיו ימי בעמל ויגון לא היה שמח בי: והיה. ושמע זעקה בבקר. זעקה מקרוביו ומאוהביו: בבקר. כלומר בתחלת היום. וכן ישמע תמיד עד עת צהרים. וכן מכאן ואילך כל היום. אלא זכר צהרים לפי שהאור הולך ומוסיף מהבקר עד עת הצהרים תהיה קללתו מוספת והולכת. כי התרועה יותר מהזעקה והתרועה תהיה לשמחה. כמו לא ירונן ולא ירועע. יתרועעו אף ישירו. ותהיה לאבל ולצער. כמו למה תריע רע. וכן ותרועה בעת צהרים: אשר לא מותתני מרחם. מותתני מבנין מרובע. אומר על איש למה לא המיתני קודם צאתי מרחם. או אומר על האל כמו שאמר איוב כי לא סגר דלתי בטני: ותהי לי אמי קברי. שאם מותתני מרחם היתה לי אמי קברי: ורחמה הרת עולם. רחם למה לא היתה לי להריון עולם ממני: הרה. בסמוך הרת. כמו מן שנה שנת שלומים. שפה שפת היאור. ובאמרו הרת לשון נקבה. ורחם מן הדומה לשון זכר טעם הנקבות על האם שתהיה הרת עולם ממני שאהיה לעולם ברחמה: למה. זה מבואר הוא. וכן הפרשה הבאה אחריו מבוארת: נלחם עלינו. קמוץ כי הוא בינוני: כה תאמרן. חסר וי"ו המשך: הנני מסב. כאלו כלי המלחמה אשר בידכם יהיו בידם שלא יהיה לכם כח להלחם כנגדם: ואספתי אותם. הכשדים: ונלחמתי. הכשדים ילחמו אתכם מחוץ ואני אלחם אתכם בדבר גדול שאכה אתכם ואת בהמתכם: מן הדבר ומן החרב. מחרב המלחמ' בהלחמם על העיר אתן אותם ביד נבוכד נצר כשיכבוש העיר ואף צדקיהו ועבדיו שברחו והכם לפי חרב מי שירצה להמית ימית ומי שירצה להגלות יגלה: לא יחוס

ולא יחוס עליהון ולא יחמול ולא ירחם: ולעמא הדין תימר כדנן אמר
יי הא אנא יהיב קדמיכון ית אורח חיי וית אורח מותא: דיתיב בקרתא
הדא יתקטיל בחרבא ובכפנא ובמותא ודיפוק וישתמע לכסדאי ד
דצײרין עליכון ויחי ותהי ליה נפשיה לשיזבא: ארי חל רוגזי בקרתא
הדא לבישא ולא לטבא אמר יי ביד מלכא דבבל תתמסר ויוקדינה
בנורא: ולבית מלך שבטא דבית יהודה קבילו פתגמא דיי:
בית דוד כדנן אמר יי דינו לצפרא דינא ושזיבו אניסא מיד דאניס
ליה דילמא ידליק כאשתא רוגזי וישיצי ולא יהי חיס מן קדם בישות
עובדיכון: הא אנא שלח רוגזי עלך דיתבא בתוקפיא בקירוין כדיכן
אמר יי דאמרין מן ייחות עלנא ומן ייעול בבירניתנא: ואסער עליכון
כפירי עובדיכון אמר יי ואדליק אשתא בקירוהא ותשיצי כל סחרנהא
: כדנן אמר יי חות לבית מלך שבטא דבית יהודה ותתנבי
תמן ית פתגמא הדין: ותימר קביל פתגמא דיי מלך שבטא דבית
יהודה דיתיב על כורסיה דדוד את ועבדך ועמך דעלין בתרעיא האלין
: כדנן אמר יי עיבידו דינא וצדקתא ושיזיבו אניסא מיד דאניס ליה
וגיור יתום וארמלא לא תונון ולא תנסון ודם זכי לא תשדון באתרא
הדין: ארי אם מעבד תעבדון ית פתגמא הדין ויעלון בתרעי ביתא
הדין מלכין דיתבין לדוד על כורסוהי רכיבין ברתיכין ובסוסון הוא
ועבדוהי ועמיה: ואם לא תקבלון ית פתגמיא האילין במימרי קיימית
אמר יי ארי לחרבא תהי ביתא הדין: ארי כדנן
אמר יי על בית מלך שבטא דבית יהודה אילו את חביב קדמי כבית
מקדשא דרם בריש טוריא אם לא אשוינך מדברא קרוין דלא א
אתיתבא: ואזמין עלך מחבלין גבר וזייניה ויקטלון שפר גברך כמא
דקצצין אעי חורשא ורמן לנורא: ויעברון עממין סגיאין על קרתא
הדא ויימרון גבר לחבריה על מה עבד יי כדין לקרתא רבתא הדא :
ויימרון על די שבקו ית קימא דיי אלההון וסגידו לטעות עממיא
ופלחונון: לא תבכון על מית ולא תדוון עלוהי בכו מבכא
לדגלי ארי לא יתוב עוד ויחזי ית ארעא ילדותיה: ארי

ולא לא יחוס עליהם ולא יחמול ולא ירחם: ואל-העם הזה תאמר כה
וחס אמר יהוה הנני נתן לפניכם את-דרך החיים ואת-דרך המות: הישב
בעיר הזאת ימות בחרב וברעב ובדבר והיוצא ונפל על-הכשדים
והיה הצרים עליכם יחיה והיתה-לו נפשו לשלל: כי שמתי פני בעיר
הזאת לרעה ולא לטובה נאם-יהוה ביד-מלך בבל תנתן ושרפה באש
: ולבית מלך יהודה שמעו דבר-יהוה: בית דוד כה אמר יהוה דינו
לבקר משפט והצילו גזול מיד עושק פן-תצא כאש חמתי ובערה ואין
כס מכבה מפני רע מעלליהם: הנני אליך ישבת העמק צור המישר
נאם-יהוה האמרים מי-יחת עלינו ומי יבוא במעונותינו: ופקדתי
עליכם כפרי מעלליכם נאם-יהוה והצתי אש ביערה ואכלה כל-
כ ב סביביה: כה אמר יהוה רד בית-
מלך יהודה ודברת שם את-הדבר הזה: ואמרת שמע דבר-יהוה
מלך יהודה הישב על-כסא דוד אתה ועבדיך ועמך הבאים בשערים
האלה: כה אמר יהוה עשו משפט וצדקה והצילו גזול מיד עשוק
ויתום וגר יתום ואלמנה אל-תנו אל-תחמסו ודם נקי אל-תשפכו במקום
תבו ואל הזה: כי אם-עשו תעשו את-הדבר הזה ובאו בשערי הבית הזה
דינ מלכים ישבים לדוד על-כסאו רכבים ברכב ובסוסים הוא ועבדו
ועמו: ואם לא תשמעו את-הדברים האלה בי נשבעתי נאם-יהוה
לא כי-לחרבה יהיה הבית הזה: כי-כה אמר
יהוה על-בית מלך יהודה גלעד אתה לי ראש הלבנון אם-לא אשיתך
בו מדבר ערים לא נושבה: וקדשתי עליך משחתים איש וכליו וכרתו
מבחר ארזיך והפילו על-האש: ועברו גוים רבים על העיר הזאת
ואמרו איש אל-רעהו על-מה עשה יהוה ככה לעיר הגדולה הזאת:
ואמרו על אשר עזבו את-ברית יהוה אלהיהם וישתחוו לאלהים
אחרים ויעבדום: אל-תבכו למת ואל-
תנדו לו בכו בכו להלך כי לא ישוב עוד וראה את-ארץ מולדתו:

לא יחוס עליהם ולא יחמול ולא ירחם. שהרי שחט בני צדקיהו לעיניו. וכן בחורים ובזקנים לא חמל: הצרים עליכם יחיה. כתוב וקרי וחיה והענין אחד:
והיתה לו נפשו לשלל. לרוח כאלו שלל אותה: ולבית מלך יהודה. חסר תאמר כמו שאמר למעלה ואל העם הזה תאמר. וסמך על המבין בחסרונו. וזה מנהג
המקרא במקומות רבים. ופירושו ולבית לו ולבניו ושריו שהם בני משפחתו: בית דוד. זכר דוד לפי שהוא היה עושה משפט. כמו שאמ' ויהי דוד עושה
משפט וצדקה לכל עמו. וכן היה ראוי שיעשו בניו ובני ביתו שילמדו ממעשיו הטובים: דינו לבקר משפט. לבקר קודם שתתעסקו באכילה ושתיה ובדבר
מצרככם תשבו במקום הדין לדון כל מי שיבא לצעוק. וכן אמר במשה רבינו עה"ויושב משה לשפט את העם מן הבקר: והצילו גזול מיד עושק. מיד מי שעושק
אותו וגוזלו. והגזל הוא מי שחוטף מיד חברו או לוקח מידו או מביתו בחזקה. ועושק מי שבא ממון חברו לידו בפקדון או בהלואה או שכירות ואין רוצה לתתו
לו ומי שגוזל כל שכן שעושק. לפיכך אמר והצילו גזול מיד עושק כי הגוזל גוזל ועושק: מעלליהם. כתוב בהא לנסתרים וקרי בכף מעלליכם לנמצאים. כמו
שאמר שמעו דינו והצילו: הנני אליך. אמר כנגד ירושלם. וקראה יושבת העמק לפי שהיא גבוהה וסביבותיה עמק והיא יושבת בעמק. וכן קראה צור
המישור כי היא צור והר וסביבותיה מישור. ואמר לה הנני אליך לפי שיושביך מתגאים ואומרים מי יחת עלינו ומי יבא במעונותינו: הנני. אבא אליך ואלחמתי
אתך: יחת. שרשו נחת. ולולי האות שהיא גרונית היתה דגושה ופי' ירד ויחנה. וכן ותנחת עלי ידיך. ותרגום וירד ונחת. ואמר בלשון ירידה לענין המלחמה
שהיא בעמק ובמישור. כמו שאמר או במלחמה ירד ונספה: ופקדתי ביערה. הכנוי לירושלם רוצה לומר הערים אשר סביבותיה. המשילם ליער לענין האש.
כמו כאש תבער יער. וכת' ביערה בקרובה: כה אמר ה' רד בית מלך יהודה. בהר הבית כאמרה לו נבואה זו. לפיכך אמר רד. ואף על פי שזאת הנבואה
כבר אמרה בית דוד כה אמר ה' דינו לבקר משפט. אמר לו עוד שיאמר אותה להם עוד בבתיהם ושיבטיחם ההבטחה הטובה אם ישמעו: בשערים האלה.
בשערי העזרה כמו שאמר בסמוך ובאו בשערי הבית הזה. או יהיה פי' הבית הזה בית המלך לפי שאמר רוכבים ברכב ובסוסים ולא יכנס אדם רוכב בשערי
העזרה: כה אמר ה'. מיד עשוק. תואר בפלס קרוב גדול וענינו כמו עושק: כי אם עשו תעשו. עשו מקור בו"ו במקום הא למד הפעל: ועבדו. כתוב
בלא יוד הרבים והענין אחד וכמוהו רבים: ואם לא. מבואר הוא: כי כה אמר ה' גלעד אתה לי ראש הלבנון. אמר על בית מלך יהודה ראש. ממלכת ישר'
אתה היית לי כמו גלעד. כי גלעד עיר אחת בעבר הירדן וכל הארץ ההיא ארץ סיחון ועוג וכל הבשן היתה נקראת על שמה ארץ הגלעד כי היא ראש להם. וכן
היית אתה לי ראש ממלכת ישראל כי ציון וירושלם ראש לכל ארץ ישראל. וכן היית ראש הלבנון שנקראת גם כן ארץ ישראל בשם הלבנון. כמו שאמר ההר הטוב
הזה והלבנון. ועתה אשיתך מדבר ואשית הערים אשר סביבותיך כאלו לא נושבו: אם לא. ענין שבועה. כמו אם לא שויתי ודוממתי. אם לא בתי' רבים.
והדומים להם: נושבה. כתוב בהא על הארץ דרך כלל. וקרי נושבו על הערים. ויונתן פי' גלעד בית המקדש. ותרג' הפסוק כן ארי כדנן אמר ה' על בית
מלך שבטי וגו': וקדשתי. אזמן עליך משחיתים שישחיתו בתיך: איש וכליו. ר"ל וכלי מפצו להפיל הבית: מבחר ארזיך. רוצה לומר קירות הבתים
שספונים כמו שאמר למטה בענין וספון בארז. וכן כי ארזה ערה אמר על קירות הבתים הספונים בארז: והפילו על האש. כמו שאמר וישרוף את בית ה'
ואת בית המלך וגו': ועברו. מבואר הוא. וכן ואמרו: אל תבכו למת. למי שימות מבית דוד שזכר והוא יהויקים שמת בדרך כשהוציאו אותו מירושלם
להגלותו. אמר אל תבכו לו כיון שמת טוב הוא משיגלה ויחיה חיי צער ובזיון כמו יהויכין. ואמר בעבור יהויקים אל תבכו ואל תנודו לו כי טובה היא לו מיתתו
אלא למי ראוי שתבכו למי שהולך בגלות כי לא ישוב עוד וראה את ארץ מולדתו וזהו יהויכין שהגלו אותו לבבל ושם מת והיה בבית הכלא ל"ז שנה לו ראוי לבכות.
ודרשו רז"ל אל תבכו למת יותר מדאי ואל תנודו לו יותר מכשיעור. הא כיצד. שלשה לבכי שבעה להספד שלשים לגיהוץ ולתספורת. ואמר בכו בכו להולך בלא
בנים: בכו. מקור בו"ו במקום הא למד הפעל:

כי כה אמר יהוה אל שלום בן יאשיהו מלך יהודה המלך תחת
יאשיהו אביו אשר יצא מן המקום הזה לא ישוב שם עוד: כי במקום אס
אשר הגלו אתו שם ימות ואת הארץ הזאת לא יראה עוד :
הוי בנה ביתו בלא צדק ועליותיו בלא משפט
ברעהו יעבד חנם ופעלו לא יתן לו : האמר אבנה לי בית מדות
ועליות מרוחים וקרע לו חלוני וספון בארז ומשוח בששר : התמלך שות
כי אתה מתחרה בארז אביך הלוא אכל ושתה ועשה משפט וצדקת
אז טוב לו : דן דין עני ואביון אז טוב הלא היא הדעת אתי נאם- היא
יהוה : כי אין עיניך ולבך כי אם על בצעך ועל דם הנקי לשפוך ועל-
העשק ועל המרוצה לעשות : לכן כה אמר
יהוה אל יהויקים בן יאשיהו מלך יהודה לא יספדו לו הוי אחי והוי
אחות לא יספדו לו הוי אדון והוי הדה : קבורת חמור יקבר סחוב
והשלך מהלאה לשערי ירושלם :
עלי הלבנון וצעקי ובבשן תני קולך וצעקי
מעברים כי נשברו כל מאהביך : דברתי אליך בשלותיך אמרת לא
אשמע זה דרכך מנעוריך כי לא שמעת בקולי : כל רעיך תרעה נעוריך
רוח ומאהביך בשבי ילכו כי אז תבשי ונכלמת מכל רעתך :

ארי כדנן אמר יי על שלום בר יאשיהו מלך שבטא דבית יהודה די
מלך תחות יאשיה אבוהי דגלא מן אתרא הדין לא יתוב לתמן עוד :
אלהין באתרא דאגליאו יתיה תמן ימות וית ארעא הדא לא יחזי עוד :
ווי דיבני ביתיה בלא קשוט ועיליתיה בלא דינא כד יחזי בחבריה מפלח
מגן ואגריה לא יהיב ליה : דאמר אבני לי בתין דמשחן ועילין מרוחן
ופצים ליה חרכין ומטלל בכיורי ארזין ומצייר בסממנין : הא את מדמי
למהוי כמלכא קדמאה אבוך הלא אכל ושתי ועבד דין דקשוט וזכו
בכן טב ליה : דן דין מסכן וחשיך בכן הוה טב הלא היא דעתא דרעינא
בה אמר יי : ארי לית עינך ולבך אלהן על ממונא למינס ועל דם זכאי
למשפך ועל עושקא ועל דברעות נפשך למיעבד : בכן כדנן אמר יי
על יהויקים בר יאשיה מלך שבטא דבית יהודה לא יספדון ליה ווי
על מלכא ווי על מלכותיה : כמא דמשגרין ית ניבלת חמרא כן ישגרון
ית נבילתיה יתגרר וישתדי להלאה לתרעי ירושלם : סקי לבית
מקדשא וצווחי ובתרעי טור ביתא ארימי קליך וצווחי על מגזתא ארי
אתברו כל רחימיך : שלחית לותך ית כל עבדי נביא כד הוית יתבא
שליוא אמרת לית אנא מקבלא אולפן דא אורחיך מזעוריך ארי לא
קבילת למימרי : כל פרנסך יתבדרון לכל רוחא ורחמך בשביא יהכון
ארי בכן תבהתין ותתכנעין מכל בישתיך : דיתבא

כי כה אמר ה' אל שלום בן יאשיהו : שלום הוא יהויכין ושני שמות היו לו ואף על פי שהיה בן בנו בני בנים הרי הם כבנים . לפי שאמר בכו בכו להולך . פירש מי
הוא ההולך והוא לא שב עדין מטגלה ומת בבבל . ורז"ל פירשו כי שלום הוא צדקיהו . והחכם רבי אברהם בן עזרא פי' כי שלום הוא יהואחז כי במצרי' מת . וכבר
בארתי כל זה הענין בספר מלכים ובספר דברי הימים : הוי בונה ביתו . זה נאמר על יהויקים שזכר בפסוק אל תבכו למת כמו שפירשנו . ואחר שפירש ההולך
פי' המת שבנה בתים ועליות בגזל ובחמס . וכן זכרו בפי' בסוף הפרשה לכן כה אמר ה' אל יהויקי' : ברעהו יעבוד חנם . היה שוכר הפועל במלאכת הבתים ולא
היה נותן לו שכרו זהו חנם . והוסיף לפרש ואמר ופעלו לא יתן לו . ופעלו שם . מן ואת פעל ה' לא יביטו . ואמר פעלו הע"ין בקמץ חטף . כמו מן תאר מה תארו ובא
זה בחולם "הפא" כמו שבא מן תאר ותארו מן בני אדם . ופירוש שכר פעלתו לא יתן לו זהו חנם שאמ' . וכן לא תלין פעלת שכיר שכר פעלתו . ואא"ז ל פירש ופעלו
פעל לו שם כאלו אמר ופועלו שעבד עמו לא יתן לו שכרו : האומר אבנה לי . אמר לבנות ובנה : בית מדות . גדולות . וכן אנשי מדות : עליות מרווחים . מן ורוח
לשאול ענין הרחבה . ויתכן להיות מרווחים מענין רוח . כלומר שיכנס בהם הרוח עשוים לימי הקיץ . וזהו שאמר וקרע לו חלוני . ופירוש פתח לו חלונים . כתרגומו
ופצים ליה חרכין : חלוני . כמו חלונים . וכן על דברי חוזי כמו חוזים . ואורגי חורי וחשופי שת . והדומי' להם : וספון בארז . פירוש בית מדות שזכר הוא מקורה
בקורות ולוחות ארזים . ועוד הוא משוח בששר . פירוש מצויר במיני צבעות . וזכר אחד מהם שמציירים בו ברוב . והוא ששר נקרא בערבי זנג'פ"ר ובלעז מי"ני :
ספון . מקור . כמו חלקת מחקק : ספון . אתם יושבים בבתיכם ספוני' : בארז . האלף בזקף : ומשוח . שם התאר בפלס קרוב רחוק . ונקרא מעשה הציור בזה
הלשון לפי שהוא במשיכת היד על הדבר כמו המשיחה : התמלוך . התחשוב לעמוד במלכותך בעבור זאת ההנאה שאתה נהנה בבתי' הנאים הבנוי' בחמס :
מתחרה בארז . מתערב בארז . כלומר בבנין הארזים אתה מתערב ונאחז להנאתך : אביך הלא אכל ושתה ועשה משפט וצדקה . כלומר איני תופש אותך
בהנאותיך אם היית עושה משפט וצדקה כי אביך יאשיהו אכל ושתה כדרך המלכים ונהנה בטובתו . וכיון שעשה משפט וצדקה אז טוב לו והיה בטוב כל ימיו
אבל אתה נהנה בטובת העולם הזה בדרך רעה שבניניך שאתה נהנה בהם אינם ביושר ובמשפט כי אם בעשק . וכן מאכלך ומשקך ושאר הנאותיך הם בחמס .
כמו שאמר כי אין עיניך ולבך כי אם על בצעך וגומר . ויש אומרים כי יהויקים היה מתענה תמיד והיה סבור כי התעניות היו תשלום מעשיו הרעים . לפיכך אמר
לו אביך הלא אכל ושתה ועשה משפט וצדקה . ויונתן תרגם הא את מדמי למהוי כמלכא קדמאה . רוצה לומר כדוד שהיה המלך הראשון ואתה לפי שאתה מזרעו
אתה חושב להיות כמוהו אין זה כי דוד עשה משפט וצדקה . וקרא דוד ארז כי היה כארז בלבנון : דן דין עני . הלא היא הדעת אותי כאשר ה' פי' אותו בפסוק כה
אמר ה' אל יתהלל חכם וגו' . ות"י הלא היא דעתא דרעינא אמר ה' : כי אין . בצעך . אחר חמדתך בממון : המרוצה . ענין שבר . כמו את מי עשקתי ואת מי
רצותי . ואם אינו משרשו כי ימצא זה הענין מנחי העין כמו לא יכהה ולא ירוץ . והעשק בממון והמרוצה בגוף שהיה עושק שכר שכיר כמו שכתו' . והיה מכה אותם
ומכריחם לעבודתו זהו המרוצה שאמר וגם היה שופך דם נקי . ועל כל זה אמר בדברי הימי' ותועבותיו אשר עשה והנמצא עליו הנם כתובים על ספר מלכי ישר'
ויהודה . ועל זה הספר אמר שמדבר על ישר' ויהודה ועל מלכיהם : לכן . הוי אחי והוי אחות . הספד הקרובים . כמו שאמר הוי אדון והוי הודו . הורה הספד העם
ואיך יספדו אותו אלא זכר לשון הספד שהקרובים סופדים על האיש הוי אחי ועל האשה הוי אחות . או אמר הוי אחות על אשת יהויקים . ואעפ"י שלא נזכרה הוי
הודה והדרו ר"ל מלכותו : כמו שת"י ווי על מלכותיה . והא במקום וי"ו הכנוי כהא אהלה . והדומים לו : קבורת חמור . ר"ל כמו שהחמור לא יקבר כן לא יקבר הוא .
כי מה הוא קבורת החמור שיסחבו אותו וישליכוהו לאשפה כן יסחבו נבלת יהויקי' וישליכו אותו מהלאה לשערי ירושלם כי מחוץ לירושלם מת כשהיו מוליכין אותו
בגלות בפעם השנית והכשדי' לא הניחוהו להקבר : עלי הלבנון . אמר כנגד כנסת ישר' ראי אם יש לך עזר מכל מאהביך שהם אשור ומצרי' שהיית בוטחת בהם
וסלקת בטחונך ממני . עתה כבא שברך צעקי להם אם יושיעוך כי גם להם בא שבר . כי מלך אשור נשבר ומצרים גם כן נשברו ע"י נבוכד נצר בימי יהויקים .
כמו שאמר ולא הוסיף עוד מלך מצרים לצאת מארצו כי לקח מלך בבל מנהר מצרי' עד נהר פרת כל אשר היה למלך מצרים . ואעפ"י שאחר זמן בימי צדקיהו אמר
וחיל פרעה יצא ממצרים וגומר . באחרונה נצח נבוכד נצר והחריב מצרים . ואמר על דרך משל עלי הלבנון ר"ל עלי להר הלבנון . וכן ובבשן ר"ל ובהר הבשן כי
מן ההרי' ישמע קול הצועק למרחוק . וצועקי בקמץ העין מפני הזקף והצדי מפוארת בקמץ חטף : מעברים . מכל עבר ומכל צד גם כן צעקי וראי כי לא יועילוך
כי נשברו כל מאהביך . ות"י סקי לבית מקדשא וצוחי ובתרעי טור ביתא ארימי קליך תרגם לבנון בית מקדשא . כמו שתרגם אונקלוס ההר הטוב הזה והלבנון
ובית מקדשא . וכן פירשו רז"ל ואמרו למה נקרא בית המקדש לבנון שהיה מלבין עונותיהם של ישר' . אבל ובבשן שתרגם ובתרעי טור ביתא לא ידעתי טעם . אולי
כנה הר הבית בשם בשן לפי שהבשן היה מקום מרעה הבהמות ובבית המקדש גם כן היו תמיד בהמות לקרבן : דברתי אליך בשלותיך . אמר בלשון רבים כי
היו להם שלוות רבות כשהיו מעשיהם טובים וכאשר החלו להרע והיו בשלותם הוכיחם האל על ידי הנביאים ולא הועיל : מנעוריך . רוצה לומר דור המדבר
שהיה להם כימי הנעורי' כי תחלת הכנס האומה בעבודת האל ובמצותיו היה הדור ההוא . וכן פירוש חסד נעוריך : כל רעיך תרעה רוח . כתרגומו כל פרנסיך
רוצה לומר מלכי אשור ומצרים שהיו להם כפרנסים וכרועים אותם : תרעה רוח . תאכלם הרוח . כלומר שישברו קל מהרה כאלו הרוח הדיחה אותם : ותרגם
יונתן יתבדרון לכל רוח : כי אז תבושי . כשיכלה בטחונך :
יושבתי

ישבת יושבתי בלבנון מקננתי בארזים מה נחנתי בבא לך חבלים חיל כ
יולדה כיולדה: חי אני נאם יהוה כי אם יהיה כניהו בן יהויקים מלך יהודה
חותם על יד ימיני כי משם אתקנך: ונתתיך ביד מבקשי נפשך וביד
אשר אתה יגור מפניהם וביד נבוכדראצר מלך בבל וביד הכשדים:
והטלתי אתך ואת אמך אשר ילדתך על הארץ אחרת אשר לא
ילדתם שם ושם תמותו: ועל הארץ אשר הם מנשאים את נפשם
לשוב שם שמה לא ישובו: העצב נבזה נפוץ האיש
הזה כניהו אם כלי אין חפץ בו מדוע הוטלו הוא וזרעו והשלכו על
הארץ אשר לא ידעו: ארץ ארץ ארץ שמעי דבר יהוה: כה אמר יהוה
כתבו את האיש הזה ערירי גבר לא יצלח בימיו כי לא יצלח מזרעו איש
כג ישב על כסא דוד ומשל עוד ביהודה: הוי רעים
מאבדים ומפצים את צאן מרעיתי נאם יהוה: לכן כה אמר יהוה
אלהי ישראל על הרעים הרעים את עמי אתם הפצתם את צאני
חס ותדיחום ולא פקדתם אתם הנני פקד עליכם את רע מעלליכם נאם
יהוה: ואני אקבץ את שארית צאני מכל הארצות אשר הדחתי
אתם שם והשבתי אתהן על נויהן ופרו ורבו: והקמתי עליהם רעים
ורעום ולא ייראו עוד ולא יחתו ולא יפקדו נאם יהוה:
הנה ימים באים נאם יהוה והקמתי
לדוד צמח צדיק ומלך מלך והשכיל ועשה משפט וצדקה בארץ:

דיתבא בבית מקדשא בינוי מלכיא מרביא כנשרא מה תעברין במיתי לך עקא וזיעהא בחיבלין ליולדתא: קיים אנא אמר יי ארי אם יהי כניה בר יהויקים מלך שבטא דבית יהודה כגלף דעיזקא על יד ימיני ארי מתמן במימרי אגליניך: ואתנינך ביד דבען למקטלך וביד די את דחיל מן קדמיהון וביד נבוכדנאצר מלכא דבבל וביד כסדאי: ואיטלטל יתך וית אימך דילדתך לארעא אוחרי דלא אתילדתון תמן ותמן תמותון: ולארעא די אינון מטען ית נפשהון למיתב תמן לתמן לא יתובון: בסירא חלישא מטלטלא גברא הדין כניה כמנא דלית צרוך ביה מדין אטלטלו הוא ובנוהי ואתגליאו לארעא די לא ידעו: מארעיה אגלוהי לארעא אוחרי ארעא דישראל קבילו פתגמא דיי: כדנן אמר יי כתובו ית גברא הדין דלא ולד גברא לא יצלח ביומוהי ארי לא יצלח מזרעיה גבר יתיב על כורסי דוד ועביד שולטן עוד דבית יהודה: ווי פרנסיא דמאבדין ומבדרין ית עם דאתקרי שמי עליהון אמר יי: בכן כדנן אמר יי אלהא דישראל על פרנסין דמפרנסין ית עמי אתון בדרתון ית עמי וטלטלתינון ולא תבעתון יתהון הא אנא מסער עליכון ית בישות עובדיכון אמר יי: ואנא איכנוש ית שארא דעמי מכל מדינתא דאגליתי יתהון תמן ואותיב יתהון לאתריהון ויפשון ויסגון: ואקים עליהון פרנסין ויפרנסונון ולא יתחלון עוד ולא יתברון ולא יזועון אמר יי: הא יומיא אתן אמר יי ואקים לדוד משיח דצידקא וימלוך מלכא ויצלח ויעביד דין דקשוט וזכו בארעא:

יושבתי בלבנון מקוננתי בארזים. יושבתי מקוננתי ביוד יתרה בכתב לא במבטא ומבטאת יתרה גם במבטא אהבתי לדוש. מלאתי משפט. ושתי המלות האלה אמרו שהן מורכבות יושבתי מן ישבתי ויושבת. מקוננתי מן מקננת ומקוננת. וטעם ההרכבה רוצה לומר שיושבת וקוננת מקדם וגם עתה את יושבת ומקוננת כי עדין היו בארץ שהיא מיוחסת ללבנון. וזכר לבנון וארזים לפי שהיו בתי הגדולים בירושלם ספונים בארז כבית המלך. כמו שאמר על יהויקים וספון בארז: מה נחנתי. עקרו נחננת והוא מענין חן. ומה ימצא לשני פנים למעלת הדבר ולחסרונו למעלה. כמו מה רב טובך. מה יקר חסדך אלהים. ולחסרון מה אנוש כי תזכרנו. ובזה יתפרש לשני הפנים למעלה. כלומר מה חן ומה יופי היה לך כשבאו לך החבלים והצרות האלה. ולחסרון אמר מה חן הוא אשר נשאר לך מכל אשר בבית וקוננת בארזים בבא לך החבלים: חי אני. כיון שדבר על יהויקים דבר גם כן על יהויכין בנו וקראו כניהו לפחיתות: חותם על יד ימיני. הטבעת שחותמים בה הכתבים נקראת חותם: וכן שימני כחותם. חותמך ופתילך. והטבעת ההיא לא תסור מיד האדם לא ביום ולא בלילה. לפיכך אמר כי אפילו יהיה כניהו כמו החותם על ידי הימין שלא יוסר ממנה משם אסירך: ואתקנך. פרשו נתק ורבינו שלמה ז"ל מורה חסרון הנון והנון האחרונה נוספת כנון יברכנהו יכרכנהו. ויש דרש על הנון היתר אמרו שבמקום שנתק שם נתקן כי בבית האסורים עשה תשובה וקבלו הקדוש ברוך הוא ונולד לו בן בבית האסורים ומשל בן בנו זרובבל בן שאלתיאל ביהודה וישב על כסא דוד. ואמר לו ונתתיך כחותם כנגד מה שאמר לאביו אם יהיה כניהו חותם על יד ימיני כי משם אתקנך: ונתתיך. כל אלו ביד שאמר לענין אחרים. וכן אשר הציל אתכם מיד מצרים ומיד פרעה אשר הציל את העם מתחת יד מצרים. זה הכפל גם כן לענין ההוא. ופירוש ביד מבקשי נפשך שלא יחמלו עליך: אשר אתה יגור מפניהם. שלא יהיה לך כח לעמוד כנגדם. וביד נבוכד נצר מלך בבל שהוא מלך עז וקשה. כמו שכתוב עליו עלה אריה מסבכו ומשחית גוים נסע ממקומו: וביד הכשדים. שהם גוי עז וקשה אשר לא ישא פנים. כמו שנאמר עליהם הגוי המר והנמהר: והטלתי. כמו והשלכתי וכן ויטילו את הכלים. ובאמרו אשר ילדתך ר"ל שהיה דומה לה במעשים רעים. לפיכך היה אומר ושם אמו במלכים שהיה הבן דומה לאם: על הארץ אחרת. בידיעת המתואר בלא ידיעת התאר. כמו הגפן נכריה. הכבש אחד. הדור אחד: אשר לא ילדתם שם. שלא תמצאו שם בני משפחה שירחמו עליכם: ושם תמותו. גם זו קללה. כלומר בארץ טמאה ימותו: ועל הארץ. כמו ואל הארץ. ורבים כמוהו: אשר הם מנשאים את נפשם. שהיו מבטיחים אותם נביאי השקר שישובו הגולים עתה מהרה. כמו שאמר הנה כלי בית ה' מושבים מבבל עתה מהרה וכו'. ובעבור זה היו מנשאים את נפשם ובוטחים על שקר המלך יהויכין ושאר הגולים: העצב נבזה. ההא הא השאלה לפיכך היא פתוחה. אמר אם כניהו הוא כמו עצב נבזה. ועצב הוא מן עצבים שהוא שם לצלמים. והעצב הוא נבזה ומשליך אותו המכיר בו שהוא הבל אין בו תועלת משליך אותו ומשבר אותו. וזהו שאמר נפוץ. כמו וכנפוץ הכדים. כי בהשליך אדם הכלי ישבר ויתנפצו שבריו ויתפזרו. וכן כלי שאין חפץ בו ישליכנו האדם חוץ מביתו: הוטלו. כמו הושלכו הוא וזרעו. והנה היה לו זרע בגלותו. שהרי אמר עליו ערירי. ואפשר שהיו לו בני' בצאתו בגולה ומתו בבבל והנה הוא ערירי. וכפל הענין. ואמר הושלכו אחר שאמר הוטלו והענין אחד לחזק הדבר כי כן דרך המקרא לכפול הענין במלו' שונות לחזק הדבר: ארץ ארץ. כבר כתבתי בפסוק היכל ה' היכל ה' היכל ה' מה שפירש בו אא"ז. ויתכן לפרש כי הכפל לחזק הענין כי כן מנהג הלשון פעם בשתי מלות פעם בשלש. בשתי מלות כמו כל הקרב הקרב. נחמו נחמו עמי. והדומים להם. ובשלש מלות כמו ארץ ארץ ארץ. היכל ה' היכל ה' היכל ה'. עוה עוה עוה אשימנה. והקריאה לארץ ר"ל לאנשי הארץ. ות"י מארעיה אגלוהי לארע אחרי ארעא דישראל קבילי פתגמא דה': כה אמר ה'. כתבו. זה הכנוי כנוי ראה ריח בני. סולו סולו. והדומי' להם: ערירי. אם היו לו בנים ימותו בחייו ואם לא היו לו לא יהיו לו כי כל ימי חייו היה בשבי: כי לא יצלח. וגם בזה לא תהיה לו הצלחה שיהיה מזרעו מושל ביהודה. והנה זרובבל שהיה בן בנו היה מושל ביהודה. אלא כמו שאמרו רבותינו ז"ל שעשה תשובה בבית האסורין. ואמרו רבותינו ז"ל גדולה תשובה שמקרעת גזר דינו של אדם. שנ' כתבו את האיש הזה ערירי. וכיון שעשה תשובה נהפך לו גזר דין לטובה. ואמר לו אקחך זרובבל בן שאלתיאל עבדי ושמתיך כחותם כי בך בחרתי. ועוד אמרו א"ר יוחנן גלות מכפרת על הכל. שנאמ' כתבו את האיש הזה ערירי. ובתר דגלה כתיב ובני כניה אסיר בנו שאלתיאל בנו וגו': הוי רועי. אמר על מלכי יהודה הרעים. אמר להם הוי אתם מאבדים ומפיצים את צאן מרעיתי. כלומר שאני הייתי רועה אותם כשהיו שומעים לקולי ואחר שהייתם אתם רועי' אתם נהגתם אותם בדרך רעה ואבדתם והפיצותם אותם בגלות: לכן. ולא פקדתם אותם. ולא השגחתם עליהם אנה הם ומה הם עושים אם טוב ואם רע והיה לכם לדעת כי בעון הוא שהם נדחים וגולים ובעונכם שלא פקדתם אותם הנני פוקד עליכם את רוע מעלליכם: ואני אקבץ. אם על גלות בבל אמר יהיה פי' ולא ייראו עוד זמן רב. או יהיה כמשמעו לעולם. והוא אומר על קבוץ זה הגלות כמו הפרשה הבאה אחריו והוא הנכון: והקימותי. ורעום. ירעו אותם כמו הרועה הטוב: ולא יפקדו. לא יחסרו. כמו ולא נפקד ממנו איש: הנה ימים באים. צמח צדיק. זהו המשיח. וקראו צמח שיהיה צאתו בעולם כצאת צמח השדה שהיא רבבה כן בהיות צדיק יהיו עמו צדיקים רוב העולם. כמו שאמר יפרח בימיו צדיק. ואמר והוכיח עמים רבים ומלך מלך. ואמר הכפל לחזק הפעולה כי בזכור הפעולה השם כנזכר עמה. ובזכור אחריה השם הוא לחזק. כמו למען בצוע בצע. ממטיר עליו מטר. כל בוגדי בגד. וכן ומלך מלך כי באמרו ומלך ידענו שהוא מלך. ובהוסיפו מלך הוא לחזק המלכות שתהיה מלכותו בכל הארץ לא בישראל לבד: כמו שאמר עליו וימשול מים ועד ים ומנהר עד אפסי ארץ: והשכיל. הצליח. וכת' ויצלח. וכן ויהי דוד בכל דרכיו משכיל. ואחרי' זולתו:

בימיו תושע יהודה וישראל ישכן לבטח וזה שמו אשר יקראו יהוה או
צדקנו׃ לכן הנה ימים באים נאם יהוה ולא
יאמרו עוד חי יהוה אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים׃ כי
אם חי יהוה אשר העלה ואשר הביא את זרע בית ישראל מארץ
צפונה ומכל הארצות אשר הדחתים שם וישבו על אדמתם׃ צפון
לנביאים נשבר לבי בקרבי רחפו כל עצמותי הייתי כאיש שכור וכגבר
עברו יין מפני יהוה ומפני דברי קדשו׃ כי מנאפים מלאה הארץ כי
מפני אלה אבלה הארץ יבשו נאות מדבר ותהי מרוצתם רעה ו
וגבורתם לא כן׃ כי גם נביא גם כהן חנפו גם בביתי מצאתי רעתם
נאם יהוה׃ לכן יהיה דרכם להם כחלקלקות באפלה ידחו ונפלו
בה כי אביא עליהם רעה שנת פקדתם נאם יהוה׃ ובנביאי שמרון
ראיתי תפלה הנבאו בבעל ויתעו את עמי את ישראל׃ ובנבאי גביאי
ירושלם ראיתי שערורה נאוף והלך בשקר וחזקו ידי מרעים לבלתי
שבו איש מרעתו היו לי כלם כסדם וישביה כעמרה׃
לכן כה אמר יהוה צבאות על הנבאים הנני מאכיל אותם נביאים
לענה והשקתים מי ראש כי מאת נביאי ירושלם יצאה חנפה לכל שקיתים
הארץ׃ כה אמר יהוה צבאות אל תשמעו
על דברי הנבאים הנבאים לכם מהבלים המה אתכם חזון לבם י
ידברו לא מפי יהוה׃ אמרים אמור למנאצי דבר יהוה שלום יהיה
לכם וכל הלך בשררות לבו אמרו לא תבוא עליכם רעה׃ כי מי עמד
בסוד יהוה וירא וישמע את דברו מי הקשיב דברו וישמע׃

ביומוהי יתפרקון דבית יהודה וישראל תשרי לרוחצן ודין שמיה דיהון
קרן ליה יתעבדן לנא זכוון מן קדם יי ביומוהי׃ בכן הא יומיא אתן
אמר יי ולא יהון משתען עוד בגבורתא דיי דאסיק ית בני ישראל
מארעא דמצרים׃ אלהין יהון משתען בגבורתא דיי דאסיק ודאיתי
ית בני ישראל מארעא ציפונא ומכל מדינת דאגליתינון לתמן ויתבון על
ארעהון׃ מן קדם נביי שקרא אתבר לבי במעי זעא כל גרמי הויתי כגבר
רוי וכגבר דמשתטי מן קדם חמרי מן קדם יי ומן קדם פתגמי קודשיה׃
ארי זנאין אתמליאת ארעא ארי מן קדם מומי דשקר חרובת ארעא
יבישו דירות מדברא ועל דמסגן ברעות נפשהון בישתא תיתי עליהון
וגיבריהון לא יצלחון׃ ארי אף ספר ואף כהן גניבו אורחתהון אף
בבית מקדשי גלין קדמי בישתהון אמר יי׃ בכין תהי אורחתהון
להון כמשרועין בקבלא יתקלון ויפלון בה ארי איתי עליהון בישא
שנת סעורן חוביהון אמר יי׃ ובנביי שמרון חזיתי רשע מיתנבן
בשום טעותא ומטען ית עמי ית ישראל׃ ובנביי ירושלם חזיתי שנו
זנאין ומהלכין בשקר ומתקפין ידי מבאשין בדיל דלא למתב גבר
מבישתיה הוו קדמי כולהון כסדם ויתבהא כעמורה׃ בכן כדנן אמר
יי צבאות על נביי שיקרא הא אנא מיתי עליהון עקא מרר כגידין
ואשקינון כס דלווט ביש כרישי חיוון ארי מן נביי ירושלם נפקת ח
חנופתא לכל יתבי ארעא׃ כדנן אמר יי צבאות לא תקבלון לפתגם
נביי שיקרא דמיתנבן לכון מטען אינון יתכון רשע ליבהון ממללין לא
מימרא דיי׃ אמרין בנביאות שקריהון לדמרגזין קדמי מליל יי שלם
יהי לכון וכל דאזיל בהירהור ליביה אמרין לא תיתי עליכון בישתא׃
ארי לא קמו דיתגלי להון רז מן קדם יי ולא חזו ולא שמעו ית פתגמוהי
ולא אציתו למימריה ולא קבילו׃ הא

בימיו. וזה שמו אשר יקראו ה' צדקנו. יקראו ישראל. יקרא המשיח בזה השם ה' צדקנו לפי שבימיו יהיה צדק ה' לנו קיום תמידי לא יסור. וזו הקריאה על דרך
שקרא משה רבי' עליו השלום למזבח ה' נסי. וקרא יעקב למזבח אל אלהי ישראל כל אחד לפי ענינו הנמצא בו. וכן ושם העיר מיום ה' שמה: לכן. אלה
שני הפסוקים כאמרו למעלה אלא שיש ביניהם שנוי מעט בקצת המלות כי דרך המקרא לכפול מלין או פסוקים במלות שונות והענין אחד. והכפל בכל מקום
לחזק הענין. וכבר פירשנו אלו הפסוקים למעלה במקומם: לנביאים. בעבור נביאי השקר שהם מטעי' ישרא' כי לולי הם שהם אומרים שהם נביאים ודבר
ה' אתם היו ישראל שבים בתשובה בתוכחות נביאי האמת. אבל הם מטעים אותם ואומרים להם עשו איש כתאות לבו כי דבר ה' לנו שלא תבא עליכם רעה:
רחפו. התנודדו. וכן מן הכבר מרחפת על פני המים: וכגבר עברו יין. עבר עליו היין. כלומר שגבר עליו ונשתכר ואינו יודע מה יעשה כן הייתי מפני ה'
שהוא מחולל ע"י הנביאים האלה. ומפני דברי קדשו שהם מחוללים על פיהם שהם אומרים כי דברי ה' הם מה שהם אומרים: כי מנאפים. איך יוכלו ליכות
מהם מעשיהם והנה מנאפים מלאה הארץ. ועוד כי מפני אלה אבלה הארץ. ומפני שבועת שקר נשחתה הארץ. אלו שתי הרעות הם ברוב אנשי הארץ. ואיך
יוכלו נביאי השקר להטעותם כי תבוא עליהם רעה והנה הם רואי' בעיניהם כי רוב ארץ ישרא' נשחתה מפני רוב מעשיהם הרעים: נאות מדבר. מקום מרעה
הבהמות: ותהי מרוצתם רעה. זריזותם ומרוצתם הם לרעה כי לא ירוצו לדבר מצוה ולעבודת האל אלא לרעה: וגבורתם לא כן. וכן גבורתם אינם לדבר
אמת: כן. פירושו אמת. כמו כן בנות צלפחד דוברות. שהיה להם להתגבר על נביאי השקר ולמנעם מלספר חלומותם ודברי שקריהם והם מתגברי' על
נביאי האמת ואומרי' להם שלא יתנבאו בשם ה'. כמו שאמרו לירמיהו לא תתנבא בשם יי' ולא תמות בידינו. וי"ת מרוצתם ענין רצון וכן תרגם ועל דמסגן
ברעות נפשהון בישתא תיתי עליהון וגבריהון לא יצלחון: כי גם נביא גם כהן. חנפו. בדברי בגזרת פעל. ופי' נביא וכהן כתרגומו ארי אף ספר אף כהן.
ר"ל כי ספר מזהיר העם. כי נבואה ענין דבור. ויש מהם דבור רוח הקדש ויש מהם דבור דברי שקר כדברי נביאי השקר. וכן מזהיר העם מדבר לה' לפי דעתו
דברים להזהירם. וכהן הוא מכהני הלוים. כמו שאמר גם בביתי מצאתי רעתם: חנפו. ענין רשע ובשות פנים. ותי' גניבו ארחתהון: גם בביתי. כי
גם בבית המקדש היו עובדים ומזבחים לאלהים אחרים: לכן. יהיה כחלקלקות באפלה. כמו דרכים חלקלקות שתמעד רגל ההולך בהם כל שכן כשתהיה
אפלה שלא יראה אנה יסמוך ואנה ילך: ידחו ונפלו בה. כאלו ידחה אותם דוחה מאחריהם. כי על כל פנים יפלו בה לרוב המהירות. הנפילה. זכר בה שלש
שבות חלקות הדרך והאפלה והדחיה: ידחו. מלעיל שלא כמנהג כחי הלמד: ובנביאי שומרון. תפלה. כמו נביאיך חזו לך שוא ותפל. ולא נתן תפלה
דבר גרוע שאין לו טעם: הנבאו בבעל. כי אחאב עבד הבעל וקמו נביאי שקר רבים מתנבאים בבעל שהיו ארבע מאות וחמשים בימי אחאב שהרגם אליהו
ואחרי כן קמו אחרים שהרג יהוא והם היו מתעים את ישראל עד שגלו בעונם. אבל בירושלם לא קמו נביאי הבעל ולא עבדו לבעל מלכי יהודה כי אם מנשה
ואחרי כן שב בתשובה: הנבאו. חסר תי"ו התפעל ומשפטו התנבאו: ובנביאי ירושלם. לא התנבאו בבעל אבל היתה בהם דרך רעה: שערורה.
פי' רשע ולכלוך. נאוף. כמו שנאמר בצדקיהו ובאחאב וינאפו את נשי רעיהם: והלוך בשקר. שהיו אומרים כי דבר ה' בהם: וחזקו ידי מרעים. שהיו
אומרים להם שלום יהיה לכם לפיכך לא היו שבים מרעתם: לבלתי שבו. שלא שבו. כלומר הם גרמו להם שלא שבו. וכן לבלתי הקריב שלא להקריב.
לבלתי ראו אומר מה שלא ראו: כסדום. כאנשי סדום: ויושביה כעמורה. ויושבי ירושלם כאנשי עמורה. כלומר הנביאים כעם והעם כנביאים ברשע ובמעשים
רעים: לכן. מאכיל אותם לענה. אביא עליהם צרה מרה כלענה וכמי ראש והוא סם המות: חנופה. רשע ובשות פנים שהם מיפים להם מעשיהם ונושאים
פניהם שלא להוכיחם: לכל הארץ. לכל יושבי ארץ יהודה: כה אמר ה'. על דברי הנביאים. כמו אל דברי. וכן וילך אלקנה הרמתה על ביתו כמו אל ביתו.
ונתן הספר על אשר לא ידע ספר כמו אל: מהבילים. מפתים אתכם בדברי הבל לאמר שלום יהיה לכם כי החזו' שהם אומרים מלבם הוא לא מפי ה':
אומרים אמור. המקור הוא ברוב קודם הפעל וכאשר יבא אחרי הפעל הוא לחזק הפעולה. כמו ויברך ברוך אתכם והדומים לו: וכל הולך בשרירות לבו.
כמו ולכל הולך. ולמד למנאצי שזכר עומדת במקום שנים: כי מי עמד. כי מי מהם שעמד בסוד השם. רוצה לומר בסוד הנבואה ואיך יאמר כי דבר השם
אתם: וירא. פירוש במראה הנבואה: וישמע. הראשון בשוא' הוי"ו והשני בפתח הוי"ו:
ח

הנה סערת יהוה חמה יצאה וסער מתחולל על ראש רשעים
יחול׃ לא ישוב אף יהוה עד עשתו ועד הקימו מזמות לבו באחרית
הימים תתבוננו בה בינה׃ לא שלחתי את הנבאים והם רצו לא
דברתי אליהם והם נבאו׃ ואם עמדו בסודי וישמעו דברי את עמי
וישבום מדרכם הרע ומרע מעלליהם׃
האלהי מקרב אני נאם יהוה ולא אלהי מרחק׃ אם יסתר איש
במסתרים ואני לא אראנו נאם יהוה הלוא את השמים ואת הארץ
אני מלא נאם יהוה׃ שמעתי את אשר אמרו הנבאים הנבאים
בשמי שקר לאמר חלמתי חלמתי׃ עד מתי היש בלב הנבאים נבאי
השקר ונביאי תרמת לבם׃ החשבים להשכיח את עמי שמי
בחלומתם אשר יספרו איש לרעהו כאשר שכחו אבותם את שמי ב אל
בבעל׃ הנביא אשר אתו חלום יספר חלום ואשר דברי אתו ידבר
דברי אמת מה לתבן את הבר נאם יהוה׃ הלוא כה דברי כאש נאם
יהוה וכפטיש יפצץ סלע׃ לכן הנני על
הנבאים נאם יהוה מגנבי דברי איש מאת רעהו׃ הנני על הנבאם נביאים
נאם יהוה הלקחים לשונם וינאמו נאם׃ הנני על נבאי חלמות
שקר נאם יהוה ויספרום ויתעו את עמי בשקריהם ובפחזותם ואנכי
לא שלחתים ולא צויתים והועיל לא יועילו לעם הזה נאם יהוה׃

הא מזופיתא מן קדם יי ברגז נפקת ועל עול משתגיש על ריש ד
רשיעין יחול׃ לא יתוב רוגזא דיי עד דיעבד ועד דיקיים מחשבת
רעותיה בסוף יומיא תסתכלון בה אסתכלא׃ לא שלחית ית נביי
שקרא ואינון רהטין לאבאשא לא מלילית עמהון ואינון מתנבן שקר׃
ואילו קמו איתגלי להון רז מן קדם יי ואשמעו פתגמי ית עמי וא
ואתיבינון מאורחהון בישתא ומבישות עובדיהון׃ אנא אלהא בריית
עלמא מבראשית אמר יי אנא אלהא עתידנא לחדתא עלמא לצדיקיא׃
אם ידמי גבר לאטמרא כדבסתרא וקדמי הלא גלי אמר יי הלא ית
שמיא וית ארעא יקרי מלי אמר יי׃ שמיע קדמי ית דאמרין נביי
שקרא דמתנבן בשמי שקרא למימר פתגם נבואה איתחואה לי׃
עד אימתי אית בלבהון דנביי שקרא דמיתנבן שקר ומיתנבן רשע
ליבהון׃ דימחשבין לאשכחא ית עמי שמי בחלמיהון דמשתען גבר
לחבריה כמא דשבקו אבהתהון ית פולחן שמי ומקיימין בשום טעותא
׃ נבייא דעמיה חילמא ישתעי חילמא ודפתגמי עימיה ימליל פתגמי
קשוט הא כמא דפריש מדמי בין תיבנא לעיבורא כן פריש בין רשיעיא
לצדיקיא אמר יי׃ הלא כל פיתגמי תקיפין כאשתא אמר יי וכפטישא
דמפצע כיפא׃ בכן הא אנא שלח רוגזי על נביי שיקרא אמר יי
מגנבין פתגמי גבר מן חבריה׃ בכן הא אנא שלח רוגזי על נביי
שיקרא אמר יי דמיתנבן כרעות לבהון ואמרין כן אמר׃ הא אנא
שלח רוגזי על דמיתנבן חלמין דשקר אמר יי ומשתען ומטען ית עמי
בשקריהון ובבקרותהון ואנא לא שלחתינון ולא פקידתינון ואהנאה לא יהנון לעמא הדין אמר יי׃ וארי

הנה סערת ה׳ חמה יצאה׳ עבר במקום עתיד כדרך הנבואות במקומות כי דבר ה׳ הנבואה קיים כאלו נעשה. והנבואה הזאת עתידה לימות המשיח כי אז
יכלו הרשעים כלם. ואמר זה הענין על דבר נביאי השקר הרשעים׳ כי כבר אמר כי יעשה משפט בהם כמו שאמר הנני מאכיל אותם לענה׳ ואמר שעפ"י שאין
האל עשה משפט ברשעי׳ כלם הנה ימים באים שתצא סערת ה׳: חמה יצאה. בחמה תצא אותה הסערה מלפני האל ותחול על הרשעים עד כלותם: וסער
מתחולל. כפל הענין לחזק הדבר. ויונתן תרגם בהפרש מעט ביניהם שתרגם סערת מזופיתא׳ ותרגם וסער מתחולל ועלעול משתגשי׳ וענין מתחולל
ויחול ענין נפילה וחני׳ כמו יחולו על ראש יואב: לא ישוב. באחרית הימים. זהו בימות המשיח ואז תתבוננו בזאת הנבואה כי עד אותם הימים הרי אתם
כאלו אינכם מתבוננים בה לפי שאינכ׳ רואים כליון הרשעים׳ ובאמרו בינה אחר התבוננו הוא לתוספת באור ולחזק הפעולה. כמו קצף ה׳ על אבתיכם קצף׳
ויכס דוד כוס׳ למען טבוח טבח׳ והדומים להם׳ ובאמרו תתבוננו ולא אמר יתבוננו רמז לתחית המתים בימות המשיח: לא שלחתי את הנביאים׳ אלה
נביאי השקר אני לא שלחתי אותם: והם רצו. ומהרו לומר לעם דברים אשר בדו מלבם בשמי: ואם עמדו בסודי. ואם הוא כמו שהם אומרים עמדו
בסודי ודבר הנבואה באה להם מאתי ישמיעו את דברי אל עמי לא דבר שקר וישיבום מדרכם הרעה לא שיחזיקו ידי מרעים. וו"ו וישמיעום כו"ו וטמאה שבועי׳
כברתה׳ ונתתי במכס. והדומים להם שהוא לתנאי. כלומר אם יהיה זה יהיה זה: האלהי מקרוב. כמו אלהים אחרים. שנאמר עליהם חדשים מקרוב
באו׳ וכי אינני אלהי מרחוק הלא מבריאת עולם ידעוני בני אדם כי אני אלהי עולם ואינני כמו אלהים חדשים. אלה אשר לא יראו ולא ישמעו כי אני רואה מעשי
בני אדם ושומע דבריהם ואני שומע דברי הנביאים הנבאים בשמי לשקר: אם יסתר׳ אני מלא׳ כמו וכבוד ה׳ מלא את המשכן׳ כלומר שהיה ממלא את
המשכן׳ כי כאמר זה על האור שנברא כן אני מלא. רוצה לומר אני ממלא׳ כלומר כי בכל מקום אני׳ וזה דרך משל כי הוא יתברך אינכו גוף שיהיה ממלא
מקום אלא רוצה לומר כי השגחתו בכל מקום בשמים ובארץ. ותרגם יונתן יקרי מלי: שמעתי׳ חלמתי חלמתי. הפעל לחזק הענין והיו אומרים שהוא
חלום של נבואה: עד מתי׳ היש בלב. רוצה לומר היש לעולם כמו שנאמר עד מתי: נבאי השקר׳ מבנין נפעל: ונביאי תרמית לבם. כמו מרמה.
כלומר הם נביאי מהתרמית שחושבים בלבם לא שבאה אליהם הנבואה: החושבים להשכיח את עמי שמי׳ כי הם מונעים אותם לשמוע אל נביאי האמת
המדברי׳ בשמי׳ כמו שהיו עושים אבותם כשהיו עובדים הבעל שהיו נביאי הבעל מתנבאים להם בבעל ושכחו שמי כן עתה שוכחים שמי בחלומות נביאי
השקר: הנביא׳ אמר איך תשוו חלום החולם עם הנבואה הבאה בחלום כי החולם יספר חלומו ואם יזדמן שיהיה בו דבר אמת מעט הוא כי חלומות מדמיו׳
המחשבות בהקיץ והמחשבות בעתידות לא יצדקו רובם. וכן חלומות שוא ידברו: ואשר דברי אתו ידבר דברי אמת. ידבר דבר שהוא אמת אם יהיה דברי
בחלום לנביא: ידבר דברי. דברי אמת אין בו שקר כלל אם כן דברי החולמי׳ הם כמו התבן והתבן אין בו הנאה כי אם למאכל הבהמות או למלאכה׳ והבר
הוא מאכל לבני אדם אם כן איך ישוו ביניהם מה לתבן את הבר ואמ׳ בחלום יספר ובנבואה ידבר כי מספר החלום אין דבריו אלא ספור דברים שראה בחלומו
כמו שיספר דברים ששמע אין לשכל בהם חלק כי אם בכח המדמה. אבל דברי חלום הנבואה נאמר עליהם ידבר כי הם בכח הדברי. רוצה לומר השכלי עם
כח המדמה. ויונתן תרגם הא כמה דפריש בין תבנא לעבור׳ כן פריש רשיעיא לצדיקיא. ורז"ל אמרו וכי מה ענין בר ותבן אצל חלום׳ אמר רבי יוחנן כשם
שאי אפשר לבר בלא תבן כך אי אפשר לחלום בלא דברים בטלים: הלא כה דברי׳ דברי החולמים הם בטלים כמו שתראו כי הם אומרים שלום שלום ואין
שלום אבל דברי כאש שתצא ותשרף את אשר תמצא׳ וכן הוא כפטיש יפוצץ סלע לא יעמוד דבר לפני דברי לבטלו כי את אשר דברתי יעשה ולא יפול דבר:
לכן הנני על הנביאים׳ כלומר הנני עליהם לכלותם. וכן תרגם יונתן הא אנא שלח רוגזי. וכן תרגם כל אלה הנני אשר בפרשה׳ ואמר שלשה פעמים הנני
כי שלשה חלקים היו נביאי השקר באותו הזמן היו בהם נביאים שהיו שומעים דברי נביאי האמת בנבואות אומות העולם כמו שהתנבא ירמיהו על האמות והיו
הולכים לעם ואומרים להם כה אמר השם לעמון׳ וענין הנבואה כמו שאמר ירמיה בביתו לתלמידיו כדי שילמדו העם להם באמרם להם בשם ה׳ שלום יהיה
לכם. ועל אלה אמר מגנבי דברי איש מאת רעהו. ועל זה אמרו רז"ל המתנבא מה שלא נאמר לו הא לחברו נאמר כגון חנניה בן עזור דקאי ירמיה בשוק
העליון ואמר כה אמר ה׳ צבאות הנני שובר את קשת עילם ראשית גבורתם. נשא חנניה קל וחומר בעצמו ומה עילם שלא בא אלא לעזור את כשדי׳ אמ׳ הקדוש
ברוך הוא הנני שובר את קשת עילם כשדים עצמן על אחת כמה וכמה׳ אתא איהו לשוק התחתון ואמר כה אמר ה׳ אלהי ישר׳ לאמר שברתי את עול מלך בבל.
והקשו על זה ואמרו האי לחברו לא נאמ׳ כיון דאתיהיב קל וחומר כמאן דאתמר ליה דמי. והחלק השני היו בהם נביאים שהיו בעלי לשון צח ומתק שפתים׳
ועליהם נאמר הלוקחים לשונם: וינאמו נאם׳ היו אומרים לעם דברי שלום בשם ה׳ והיו מראים פניהם במתק דבריהם כדי שישמעו להם. ועל זה אמרו
רבותינו זכרונם לברכה המתנבא מה שלא שמע׳ והחלק השלישי נביאי חלומות שקר שהיו אומרים כי חלומותיהם נבואה והיו אומרים אותה לעם בשם ה׳:
הנני׳ הלוקחים לשונם׳ המחליקים לשונם. וכן הטתו ברוב לקחה׳ כמו שאמר במתק שפתיה תדיחנו: הנני על נבאי׳ מבנין נפעל: ובפחזותם.
ובקלותם׳ כלומר בקלות דעתם׳ וכן אנשים ריקים ופוחזים:

וכי ישאלך

וכי ישאלך העם הזה או הנביא או כהן לאמר מה משא יהוה ואמרת
אליהם את מה משא ונטשתי אתכם נאם יהוה׃ והנביא והכהן
והעם אשר יאמר משא יהוה ופקדתי על האיש ההוא ועל ביתו׃
כה תאמרו איש על רעהו ואיש אל אחיו מה ענה יהוה ומה דבר
יהוה׃ ומשא יהוה לא תזכרו עוד כי המשא יהיה לאיש דברו והפכתם
את דברי אלהים חיים יהוה צבאות אלהינו׃ כה תאמר אל הנביא
מה ענך יהוה ומה דבר יהוה׃ ואם משא יהוה תאמרו לכן כה
אמר יהוה יען אמרכם את הדבר הזה משא יהוה ואשלח אליכם
לאמר לא תאמרו משא יהוה׃ לכן הנני ונשיתי אתכם נשא ונטשתי
אתכם ואת העיר אשר נתתי לכם ולאבותיכם מעל פני׃ ונתתי
עליכם חרפת עולם וכלמות עולם אשר לא תשכח׃
כד הראני יהוה והנה שני דודאי תאנים מועדים לפני היכל
יהוה אחרי הגלות נבוכדראצר מלך בבל את יכניהו בן יהויקים מלך
ויבאם יהודה ואת שרי יהודה ואת החרש ואת המסגר מירושלם ויבאם
בבל׃ הדוד אחד תאנים טבות מאד כתאני הבכרות והדוד אחד
תאנים רעות מאד אשר לא תאכלנה מרע׃
ויאמר יהוה אלי מה אתה ראה ירמיהו ואמר תאנים התאנים
טבות הטובות טובות מאד והרעות רעות מאד אשר לא תאכלנה מרע׃
ויהי דבר יהוה אלי לאמר׃ כה אמר יהוה
אלהי ישראל כתאנים הטבות האלה כן אכיר את גלות יהודה אשר
שלחתי מן המקום הזה ארץ כשדים לטובה׃ ושמתי עיני עליהם
לטובה והשבתים על הארץ הזאת ובניתים ולא אהרס ונטעתים
ולא אתוש׃ ונתתי להם לב לדעת אתי כי אני יהוה והיו לי לעם
ואנכי אהיה להם לאלהים כי ישבו אלי בכל לבם׃ וכתאנים הרעות
אשר לא תאכלנה מרע כי כה אמר יהוה כן אתן את צדקיהו מלך
יהודה ואת שריו ואת שארית ירושלם הנשארים בארץ הזאת
לזועה והישבים בארץ מצרים׃ ונתתים לזועה לרעה לכל ממלכות הארץ
לחרפה ולמשל לשנינה ולקללה בכל המקמות אשר אדיחם שם׃
ושלחתי בם את החרב את הרעב ואת הדבר עד תמם מעל האדמה
כה אשר נתתי להם ולאבותיהם׃ הדבר אשר היה על ירמיהו
ביעית על כל עם יהודה בשנה הרבעית ליהויקים בן יאשיהו מלך יהודה

וארי ישאלינך עמא הדין או ספר או כהין למימר מא נבואתא בשמא
דיי ותימר להון כדין נבואתא ואירטיש יתכון אמר יי׃ וספר וכהין
ועמא דיימר נבואתא בשמא דיי ואסער על גברא ההוא ועל ביתיה׃
כדין תימרון גבר לחבריה וגבר לאחוהי מה אתיב יי ומה מליל יי׃
ונבואה בשמא דיי לא תידכרון עוד ארי נבואתא תהי לגבר דמקיים
פתגמי רעותיה ואתון מרמן לבטלא ית פתגמי אלהא קיימא דיי
צבאות אלהנא׃ כדין תימר לנביא מה אתיבך יי ומה מליל יי׃ ואם
נבואה בשמא דיי תימרון בכין כדנן אמר יי חלף דאמרתון ית פתגם
הדין נבואתא בשמא דיי ושלחית לותכון למימר לא תימרון נבואת
בשמא דיי׃ בכן הא אנא שלח רוגזי וארטיש יתכון מירטש וארחיק
יתכון וית קרתא דיהבית לכון ולאבהתכון מקביל מימרי׃ ואתן עליכ
חסודי עלם ותתפנון אתכנעות עלם דלא תפסוק׃ אחזיני יי והא
תרין סלי תינין מתחתין קדם היכלא דיי בתר דאגלי נבוכד נאצר מלכא
דבבל ית יכניה בר יהויקים מלך שבטא דבית יהודה וית רברבי יהוד
וית אומניא וית תרעיא מירושלם ואובילינון לבבל׃ סלא חד תאנין
טבין לחדא כתאנין בכורן וסלא חד תינין בישן לחדא דלא מתאכלין
מבישו׃ ואמר יי לי מה את חזי ירמיה ואמרית תינין תיניא
טבתא טבן לחדא ודבישן בישן לחדא דלא מתאכלין מבישו׃ והוה
פתגם נבואה מן קדם יי עימי למימר׃ כדנן אמר יי אלהא דישראל
כתיניא טבתא האילין כין אשתמודע ית גלות יהודה דאגליתי מן אתר
הדין לארעא כסדאי לטבא׃ ואשוי מימרי עליהון לטבא ואתיבינון
לארעא הדא ואיבנינון ולא איפגר ואקימינון ולא אטלטיל׃ ואתן
להון לב למידע דחלתי ארי אנא יי ויהון קדמי לעם ואנא אהוי להון
לאלהא ארי יתובון לפולחני בכל לבהון׃ וכתאניא בישתא
דלא מתאכלן מבישו כדנן אמר יי כן אתן ית צדקיה מלך שבטא
דבית יהודה וית רברבנוהי וית שארא דירושלם דאשתארו בארעא
הדא ודיתבין בארעא דמצרים׃ ואתנינון לזיע לבישא לכל מלכוות
ארעא לחיסודין ולמתל לשועי וללוטא בכל אתריא דאגלינון לתמן׃
ואיגרי בהון ית דקטלין בחרבא בכפנא ובמותא עד דיסופון מעל
ארעא דיהבית להון ולאבהתהון׃
פתגם נבואה דהוה עם ירמיה על כל עמא דבית יהודה בשתא
רביעתא ליהויקים בר יאשיה מלך שבטא דבית יהודה היא

וכי ישאלך: האל יתברך שהוא חוקר לב ובוחן כליות ידע את לבבם כי כשהיו אומרים משא ה' היה דעתם וכוונתם ענין כבדות׃ ומשא כמו תחת משאו. לפיכך
אמר לירמיהו הנביא שיזהירם שלא ישאלוהו דבר ה' בלשון משא: או הנביא. נביא שקר. ויונתן תרגם ספר. וכבר פירשנוהו: או כהן. מכהני הלוים:
את מה משא. תאמר להם את שאלתם ששואלים מה משא. ומה תאמר ונטשתי אתכם. זו תהיה תשובת שאלתם. ותרגם יונתן ותימר להון כדין נבואתא וארטוש
יתכון: והנביא. מבואר הוא: כה. איש על רעהו. כמו אל רעהו. וכן וילך אלקנה הרמתה על ביתו כמו אל ביתו: מה ענה ה'. כמו דבר. וכן וענית
ואמרת. ויען איוב הראשון: ומשא ה'. כי המשא יהיה לאיש דברו לכל איש מהם יהיה המשא דברו. כלומר בדברו לבד יאמר משא שמשמעו נבואה אך בלבו
הוא לשון כבדות. וזהו שאמר והפכתם את דברי אלהים חיים. כלומר בלבבכם תהפכו אותם מנבואה לכבדות: ה' צבאות. כי הוא אדון צבאות מעלה
וצבאות מטה ובידו להביא עליכם מה שדבר: אלהינו. כלומר אלהינו הוא ולא אלהיכם שאין אתם מאמינים בו. ואדוני אבי זכרונו לברכה פירש כי דברו של
אדם הוא כמילות שפתיו. כמו שאמר וכל אסר אשר אסרה על נפשה. כלומר וכראוי נקראת הנבואה משא שהיא נשאת בפי הנביא אלא שאתם הופכים דברי
אלהים חיים ותחשבו משא ענין כבדות: כה. מבואר הוא: ואם. מבואר הוא. לכן הנני ונשיתי אתכם נשא. מה שאמר בזה הענין בכל דבר ודבר הנני
מורה על מהירות הפורענות עליהם. כלומר הנני מוכן ומזומן להביא עליכם רעה: ונשיתי. ושכחתי. וכבר כתבנו כי בבא המקור אחרון הוא לחזק הפעולה.
ר"ל כמו שאתם שוכחים דברי ואותותי שעשיתי על ידי נביאי ועתה אתם מואסים נבואתי ומבזים אותה אני גם כן אשכח אתכם אף על פי שכרתי אתכם וכרתי
ברית אתכם כי אתם בטלתם הברית תחלה: ונטשתי אתכם. אעזוב אתכם ואת העיר שאשלח שכינתי ממנה. ובאמרו מעל פני טעמו למלאת אתפם. ר"ל
כי בעזבי אתכם תגלו מעל פני כמו שאמר שלח מעל פני. וי"ת וארטיש יתכון מרטש וארחיק יתכון וית קרתא דיהבית לכון ולאבהתכון מקביל מימרי. ויש
לפרש ונטשתי כמו ונתשתי בתיו והוא הנכון. כי התי"ו והטי"ת ממוצא אחד הן. ויבאו בענין אחד. וכן טעה בטי"ת ותעה בתי"ו ענין אחד הוא. וכן אם יכתשו
מים זרים בתיו כמו יכטשו בטי"ת: ונתתי. וכלימות שם בשורק הוי"ו ודגש המם: הראני ה'. בחירק האל"ף: והנה שני דודאי תאנים. אמר הראני
במראה הנבואה. הנבואה שני דודאי תאנים. ואלף דודאי תאנים נוספת כאלף חמשים לנאות. וכן אמר הדוד אחד וענינו סלי. וכתי' סלי מועדי' מוכני' ומזומנים
לאכול. והיה זה אחר הגלות נבוכד נצר מלך בבל את יכניהו: ואת החרש ואת המסגר. יועצים וחכמים היו. וי"ת ית אומניא וית תרעיא: הדוד אחד.
כתאני הבכורות. הסמוכות לעצים. כאלו אמר כתאני עצי התאנה המבכרות: בכורות. תאר וזכר אותם תאני' כי הן נחמדות בעיני מוצאיהן לפי שהן
בכורות. וכן אמר כבכורה בתאנה בראשיתה ראיתי את אבותיכם: ותאנים. כאלו אמר והנשברים יהיו תאנים הרעות. ואחר כן פירש ואמר כה אמר
ה': והיושבים בארץ מצרים. השארית שהיו יושבים אז בארץ מצרים אותם שילכו עם יוחנן בן קרח: לזועה. כתיב וקרי לזועה. והענין אחד כמו
כבש וכשב: לחרפה: בלא וי"ו: לשנינה. בלא וי"ו: את הרעב בלא וי"ו: הדבר. על ירמיהו. כמו אל:

היא שתא קדמיתא לנבוכד נצר מלכא דבבל: דאתנבי ירמיה נביא
על כל עמא דבית יהודה ועל כל יתבי ירושלם למימר: מן תלת עסרי
שנין ליאשיה בר אמון מלך שבטא דבית יהודה ועד יומא הדין דנן
עסרין ותלת שנין הוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי ומלילית עמכון
מקדים ומליל ולא קבלתון: ושלח יי לותכון ית כל עבדוהי נביא
מקדים ומשלח ולא קבילתון ולא ארכינתון ית אודניכון לקבלא:
למימר תובו כען גבר מאורחיה בישתא ומבישות עובדיכון ותיבו על
ארעא דיהב יי לכון ולאבהתכון למן עלמא ועד עלמא: ולא תהכון
בתר טעות עממיא למפלחהון ולמסגיד להון ולא תרגזון קדמי ב
בעובדי ידיכון ולא אבאיש לכון: ולא קבילתון למימרי אמר יי בדיל
לארגזא קדמי בעובדי ידיכון לאבאשא לכון: בכן כדנן אמר
יי צבאות חלף דלא קבילתון ית פתגמי: הא אנא שלח ואידבר ית
כל מלכות ציפונא אמר יי ולנבוכד ראצר מלכא דבבל עבדי ואיתינון
על ארעא הדא ועל יתבהא ועל כל עממיא האילין סחור סחור וא
ואגמרינון ואשוינון לצדו ולאשתממו ולחורבא לעלם: ואוביד מנהון
קל ביע וקל חדוא קל חתנין וקל כלן קל סיען דמשבחין בנהור ב
בוצין: ותהי כל ארעא הדא לחורבא ולצדו ויפלחון עממיא האילין
ית מלכא דבבל שבעין שנין: ויהי כמשלם שבעין שנין אסער על
מלכא דבבל ועל עמא ההוא אמר יי ית חוביהון ועל ארעא דכסדאי
ואשוי יתיה לצדות עלם: ואיתי על ארעא ההיא ית כל פתגמי דגזרית
עלה ית כל דכתיב בסיפרא הדין דאתנבי ירמיה על כל עממיא: ארי
אפלחו בהון אף אינון עממין סגיאין ומלכין רברבין ואשלם להון כ
כאגרהון וכעובדי ידיהון: ארי כדנן אמר יי אלהא דישראל
לי קביל ית כסא דחמר לוטא הדין מן קדמי ותשקי יתיה ית כל עממיא
דאנא שלח יתך עליהון: וישתון ויתגששון ויטרפון מן קדם
דקטלין בחרבא דאנא שלח ביניהון: וקבילית ית כסא מן קדם יי
ואשקיתי ית כל עממיא דשלחני יי לותהון: ית ירושלם וית קירוייא
דבית יהודה וית מלכהא וית רברבהא למתן יתהון לחורבא לצדו
לאשתממו וללוט כיומא הדין: ית פרעה מלכא דמצרים וית עבדוהי
וית רברבוהי וית כל עמיה: וית כל מלכי סומכוותא וית כל
מלכי ארעא עוץ וית כל מלכי ארעא פלישתאי וית אשקלון וית עזה
וית עקרון וית

היא השנה הראשנית לנבוכדראצר מלך בבל: אשר דבר ירמיהו
הנביא על כל עם יהודה ואל כל ישבי ירושלם לאמר: מן שלש
עשרה שנה ליאשיהו בן אמון מלך יהודה ועד היום הזה זה שלש
ועשרים שנה היה דבר יהוה אלי ואדבר אליכם אשכים ודבר ולא
שמעתם: ושלח יהוה אליכם את כל עבדיו הנביאים השכם ושלח
ולא שמעתם ולא הטיתם את אזנכם לשמע: לאמר שבו נא איש שובו
מדרכו הרעה ומרע מעלליכם ושבו על האדמה אשר נתן יהוה לכם
ולאבותיכם למן עולם ועד עולם: ואל תלכו אחרי אלהים אחרים
לעבדם ולהשתחות להם ולא תכעיסו אותי במעשה ידיכם ולא ארע
לכם: ולא שמעתם אלי נאם יהוה למען הכעסוני במעשה ידיכם עיסמי
לרע לכם: לכן כה אמר יהוה צבאות
יען אשר לא שמעתם את דברי: הנני שלח ולקחתי את כל משפחות
צפון נאם יהוה ואל נבוכדראצר מלך בבל עבדי והבאותים על באותים
הארץ הזאת ועל ישביה ועל כל הגוים האלה סביב והחרמתים ו
ושמתים לשמה ולשרקה ולחרבות עולם: והאבדתי מהם קול ששון
וקול שמחה קול חתן וקול כלה קול רחים ואור נר: והיתה כל וקול
הארץ הזאת לחרבה לשמה ועבדו הגוים האלה את מלך בבל שבעים
שנה: והיה כמלאות שבעים שנה אפקד על מלך בבל ועל הגוי
ההוא נאם יהוה את עונם ועל ארץ כשדים ושמתי אתו לשממות
עולם: והבאותי על הארץ ההיא את כל דברי אשר דברתי עליה והבאתי
את כל הכתוב בספר הזה אשר נבא ירמיהו על כל הגוים: כי עבדו
בם גם המה גוים רבים ומלכים גדולים ושלמתי להם כפעלם ו
וכמעשה ידיהם: כי כה אמר יהוה
אלהי ישראל אלי קח את כוס היין החמה הזאת מידי והשקיתה אתו
את כל הגוים אשר אנכי שלח אתך אליהם: ושתו והתגעשו אותך
והתהללו מפני החרב אשר אנכי שלח בינתם: ואקח את הכוס
מיד יהוה ואשקה את כל הגוים אשר שלחני יהוה אליהם: את
ירושלם ואת ערי יהודה ואת מלכיה ואת שריה לתת אתם לחרבה את
לשמה לשרקה ולקללה כיום הזה: את פרעה מלך מצרים ואת
עבדיו ואת שריו ואת כל עמו: ואת כל הערב ואת כל מלכי ארץ
העוץ ואת כל מלכי ארץ פלשתים ואת אשקלון ואת עזה ואת עקרון

היא השנה הראשונה לנבוכד נצר. והנה כתב בתחלת ספר דניאל בשנת שלש למלכות יהויקים מלך יהודה בא נבוכד נצר מלך בבל ירושלם ויצר עליה. אך כאמר כי בשנת שלש למלכות יהויקים בשנה שהמליכו פרעה נכו מלך נבוכד נצר ובא לירושלם ויצר עליה ובשנה הרביעית ליהויקים בתחלת השנה נתן ה׳ בידו את יהויקים והיא שנה ראשונה לנבוכד נצר: על כל עם יהודה. כמו אל: ואל כל יושבי ירושלם. עם יהודה. מן הערים האחרות שבאו לירושלם. ודברי ירמיהו אליהם ואל יושבי ירושלם: זה שלש ועשרים שנה. יאשיהו מלך שלשים ואחת שנה ובי״ג שנה למלכו תחלת נבואת ירמיהו. נמצא ירמיהו נתנבא בימי יאשיהו י״ט שנה. ונבואה זו היתה בשנה הרביעית ליהויקים הנה שלש ועשרי׳ שנה: אשכים ודבר. האלף במקו׳ הא השכם כי אותיות אהוי מתחלפות. וכתבה יו״ד המקף שלא כמנהג עם הברי׳ ברוב: למן עולם ועד עולם. מזמן רב נתנה לאבותיכם ועד עולם יתננה לכם ולבניכם אם תרצו. ואמר למן לא באה על ענין הדבר אלא לאמתת עצם הדבר ויספיק הענין זולתה. וכמוהו למן היום אשר יצאת מארץ מצרים למתי אעתיר לך והדו׳ להם: למען הכעיסוני. כתוב ר״ל בעבור שהכעיסוני וקרי הכעיסוני למען הכעים אותי עושים הע״ז לא להנאה שום להם בה: את כל משפחות צפון. ולמעלה בתחלת הספר אמר לכל משפחות ממלכות צפונה ופי׳ כי משפחות אומר על העם ממלכות אומר על ראשי המלכות. ולפי שאמ׳ ונתנו איש כסאו זכר שם ממלכות: ואל נבוכד נצר מלך בבל עבדי. וטעם ואל אל שולח לא אל ולקחתי. או יהיה ול במקום ואת כמו אספרה אל חק ה׳. וירדפו אל מדין: ועל כל הגוים האלה. הסמוכים לאי׳. או האלה על הגוי׳ שעתיד לזכרם בסמוך בפרשת כוס יין החמה: קול רחים ואור. קול רחים שטוחני׳ תבלין לסעודת שמחה. וכן מדליקין נרות רבות בבית המשתה. ות״י קל סיען דמשבחין בנהור בוצין: כמלאת שבעי׳ שנה. כי נבוכדנצר מלך מ״ה שנה. והיאך ידענו זה שהרי אויל מרודך בנו מלך בשנת ל״ז לגלות המלך יהויכין. כמו שכתוב בספר מלכים בסופו. ובסוף זה הספר ויהויכין גלה בשנת ח׳ לנבוכד נצר הרי מ״ה ואויל מרודך מלך כ״ג שנה: והיאך ידענו זה שהרי מצאנו בלשצר בנו מלך ב׳ שנים כשאמרו כ״ג ביניהם. והשלם לא שלמו לו לבלשצר כי בשנה השלישית נהרג הרי מ״ה וכ״ג הרי ס״ח ושתי׳ לבלשצ׳ הרי ע׳. לפיכך אמר כמלאת כי שלמים היו להם ע׳ שנה כי לא מת בלשצר עד שנה שלישית לו: לשממות עולם. שם מקובץ מן שממה והוא סמוך: את כל הכתוב בספר הזה. עם כל הכתוב. כלומר אביא על ארץ בבל את כל זה הדבר כמו שאביא על כל הגוים: כל הכתוב בספר הזה. אשר נבא ירמיהו: כי עבדו בם גם המה. עברו עבר במקום עתיד. אמר יעבדו בכשדים גם המה כמו שעבדו הם בכל הגוים כן יעבדו בהם גוים רבים ומלכים גדולים והם מלכי מדי ופרס: כי כה אמר. קח והשקית. הכל במראה הנבואה: היין החמה. חסר הנסמך ומשפטו היין יין החמה. וכמוהו העם המלחמה. הספר המקנה. והדומים להם: ושתו והתגועשו. התפעל מורכב עם פעל שלא נזכר פועלו. וענינו ענין ותגעש ותרעש הארץ: והתהללו. ענין הוללות והוא התפעל מורכב עם פעל הדומה למרובע: ואקח ואשקה. הכל במראה הנבואה: את ירושלם. היא שתתה תחלה כי כל אלה הגוים לקו על ידי נבוכד נצר ושנה ראשונה שמלך והיא השנה הרביעית ליהויקים בא על ירושלם: ואת מלכיה. יהויקים ויהויכין וצדקיהו. את שריה. בלא וי״ו: לשרקה בלא וי״ו: ואת כל הערב. שם מקובץ מעמים נתערבו יחד. ות״י סומכוותא לשון ערבוב: ואת כל מלכי ארץ פלשתים. אמר ארץ פלשתים לבד הערים הנזכרות. וכן כתוב בספר שמואל אחר שזכר הערים בענין טחורי הזהב. אמר עוד מעיר ועד כפר הפרזי ולא זכר הנה גת כי לישראל היתה כי דוד לקחה מיד פלשתים. כמו שכתוב בדברי הימים ויקח את גת ואת בנותיה מיד פלשתים. והיא מתג האמה הנזכרת בספר שמואל: ואת שארית

ואת שארית אשדוד׃ את־אדום ואת־מואב ואת־בני עמון׃ ואת
כל־מלכי־צר ואת כל־מלכי צידון ואת מלכי האי אשר בעבר הים׃
ואת דדן ואת־תימא ואת־בוז ואת כל־קצוצי פאה׃ ואת כל־מלכי את
ערב ואת כל־מלכי הערב השכנים במדבר׃ ואת כל־מלכי זמרי ואת
כל־מלכי עילם ואת כל־מלכי מדי׃ ואת כל־מלכי הצפון הקרבים
והרחקים איש אל־אחיו ואת כל־הממלכות הארץ אשר על־פני ה
האדמה ומלך ששך ישתה אחריהם׃ ואמרת אליהם כה־אמר יהוה
צבאות אלהי ישראל שתו ושכרו וקיו ונפלו ולא תקומו מפני החרב וקיו
אשר אנכי שלח ביניכם׃ והיה כי ימאנו לקחת־הכוס מידך לשתות
ואמרת אליהם כה אמר יהוה צבאות שתו תשתו׃ כי הנה בעיר
אשר־נקרא שמי עליה אנכי מחל להרע ואתם הנקה תנקו לא תנקו קה
כי חרב אני קרא על־כל־ישבי הארץ נאם יהוה צבאות׃ ואתה תנבא
אליהם את כל־הדברים האלה ואמרת אליהם יהוה ממרום ישאג
וממעון קדשו יתן קולו שאג ישאג על־נוהו הידד כדרכים יענה אל
כל־ישבי הארץ׃ בא שאון עד־קצה הארץ כי ריב ליהוה בגוים נשפט
הוא לכל־בשר הרשעים נתנם לחרב נאם־יהוה׃
כה אמר יהוה צבאות הנה רעה יצאת מגוי אל־גוי וסער גדול
יעור מירכתי־ארץ׃ והיו חללי יהוה ביום ההוא מקצה הארץ ועד־
קצה הארץ לא יספדו ולא יאספו ולא יקברו לדמן על־פני האדמה
יהיו׃ הילילו הרעים וזעקו והתפלשו אדירי הצאן כי־מלאו ימיכם ידיכם
לטבוח ותפוצותיכם ונפלתם ככלי חמדה׃ ואבד מנוס מן־הרעים
ופליטה מאדירי הצאן׃ קול צעקת הרעים ויללת אדירי הצאן כי־
שדד יהוה את־מרעיתם׃ ונדמו נאות השלום מפני חרון אף־יהוה׃
עזב ככפיר סכו כי־היתה ארצם לשמה מפני חרון היונה ומפני חרון
אפו׃ בראשית ממלכות יהויקים בן־ כו
יאשיהו מלך יהודה היה הדבר הזה מאת יהוה לאמר׃ כה אמר
יהוה עמד בחצר בית־יהוה ודברת על־כל־ערי יהודה הבאים ל
להשתחות בית־יהוה את כל־הדברים אשר צויתיך לדבר אליהם אל־
תגרע דבר׃ אולי ישמעו וישבו איש מדרכו הרעה ונחמתי אל־הרעה
אשר אנכי חשב לעשות להם מפני רע מעלליהם׃ ואמרת אליהם
כה אמר יהוה אם־לא תשמעו אלי ללכת בתורתי אשר נתתי לפניכם
לשמע על־דברי עבדי הנביאים אשר אנכי שלח אליכם
והשכם ושלח ולא שמעתם׃ ונתתי את־הבית הזה ה

וית שארא דאשדוד׃ ית אדום וית מואב וית בני עמון׃ וית כל מלכי
צר וית כל מלכי צידון וית כל מלכי ניסא דבעיברא דימא׃ וית דדן וית
תימא וית בוז וית כל מקפי פתא׃ וית כל מלכי ערב וית כל מלכי
ערבאי דשרן בשכונין במדברא׃ וית כל מלכי זמרי וית כל מלכי עילם
וית כל מלכי מדי׃ וית כל מלכי ציפונא דקריבין ודרחיקין גבר לאחוהי
וית כל מלכוות עממיא דיעל אפי ארעא ומלכא דבבל ישתי בתריהון׃
ותימר להון כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל שתו ורוו ואשתגישו
ונפלו ולא תקומון מן קדם דקטלין בחרבא דאנא משלח ביניכון׃
ויהי ארי יסרבון לקבלא כסא מן ידך למשתי ותימר להון כדנן אמר
יי צבאות מישתא תשתון׃ ארי הא בקרתא דאתקרי שמי עלה אנא
משרי לאבאשא ואתון מדמן מזכא תזכון לא תזכון ארי דקטלין
בחרבא אנא מכלי על כל יתבי ארעא אמר יי צבאות׃ ואת תתנבי
להון ית כל פתגמיא האלין ותימר להון יי ממרומא יכלי וממדור
קודשיה ירים מימריה אכלאה יכלי דייתון בזוזין על ארעא בית
שכינתיה הא כבתתי מעצרא דמרימין קלהון כן ייתי זעוא לכל יתבי
ארעא׃ מטא אתרגושתא עד סיפי ארעא ארי דינא קדם יי בעממיא
מתפרע הוא לכל בישרא רשיעיא דבהון מסרינון לקטלא אמר יי׃
כדנן אמר יי צבאות הא בישתא נפקא מעם לעם ועממין רברבין
ייתון ביגלי מסיפי ארעא׃ ויהון קטילייא דמן קדם יי בעידנא ההיא
מסיפי ארעא ועד סיפי ארעא לא יסתפדון ולא יתכנשון ולא יתקברון
לזבל מבדר על אפי ארעא יהון׃ אילילו מלכיא וצוחו וחופו רישיכון
בקטמא תקיפי עמא ארי שלימו יומיכון לקטלא ותתבדרון ותיפלון
דהויתון רגיגין כמני חמרתא׃ וייבד בית ערוקי מן מלכיא ושזבת
מתקיפי עמא׃ קל צווחת מלכיא ויללת תקיפי עמא ארי אבית יי ית
עמהון׃ ויצדון מדורי שלמהון מן קדם תקוף רוגזא דיי׃ גלא מלך
מכרכיה ארי הות ארעהון לצדו מן קדם חרב סנאה דהיא כחמר
מרויא ומן קדם תקוף רוגזיה׃ בריש מלכות יהויקים בר יאשיהו מלך
שבטא דבית יהודה הוה פתגמא הדין מן קדם יי למימר׃ כדנן אמר
יי קום בדרת בית מקדשא דיי ותתנבי על כל קירויא דבית יהודה
דעלין למסגיד בבית מקדשא דיי ית כל פתגמיא דפקידתך למללא
עמהון לא תמנע פתגם׃ מאים ישמעון ויתובון גבר מאורחיה
בישתא ואתיב מן בישתא דאנא מחשיב למעבד להון מן קדם בישות
עובדיהון׃ ותימר להון כדנן אמר יי אם לא תקבלון למימרי למהך
באוריתי דיהבית להון קדמיכון׃ לקבלא לפתגמי עבדיי נביא דאנא
שלח לותכון מקדים ומשלח ולא קבלתון׃ ואתן ית ביתא הדין

ואת שארית אשדוד· כראה כי כשלכדה כבוכד נצר מצאה כחרבת מקצתה ע״י מלך מצרים או זולתו׃ ואת מלכי האי. אין בו כל בספר מוגה׃ קצוצי פאה· השוכנים בקצה העולם בפאתו כי הפאה הוא קץ הדבר. וי״ת מקפי פאתה׃ ואת כל מלכי ערב. הם הערביים יושבי אהלים· כמו שנ׳ לא יהל שם ערבי׃ ואת כל מלכי הערב. השוכנים במדבר· לפי שזכר למעלה ואת כל הערב פי׳ הנה כי אלה הם אחרים שהם שוכנים במדבר׃ ואת כל מלכי זמרי· אפשר כי זמרי הוא זמרן מבני קטורה׃ הממלכות הארץ. בא הסמיכות עם הא הידיעה שלא כמנהג ברוב· וכן באו כמהו· הלשכות הקדש. היתד הארג· והדומים להם מעטים׃ ומלך ששך. ומלך בבל· וכן תרגם יונתן וששך הוא בבל באלפא ביתא דאת בש׃ וקיו. כי כן דרך השכור להקיא· אבל השכור אחר שיקיא ישוב מעט לדעתו ויקום. אבל להם אמר ונפלו ולא תקומו׃ וקיו· שרשו קאה ובא היו״ד תמורת האלף׃ ממרום ישאג. על דרך משל· כאלו ישאג. וירי׳ קולו ויבאו הגוים לקולו להחריב נוהו והוא בית המקדש׃ הידד כדרכים יענה. יצעק כמו הדורכים בגת שמרימין קול לחזק עצמם ואיש את אחיו במלאכה ודבר הקול הוא הידד׃ נשפט· כאלו נכנס במשפט עמהם כי יענישם על רעתם ונתנם ביד מלך בבל׃ כה אמר ה׳. אפשר שפרש׳ זו מענין אשר לפניה· ויהיה פירוש עזב ככפיר סכו על חרבן בית ראשון ע״י נבוכד נצר או תהיה עתידה והוא הנכון. ויהיה פירוש עזב ככפיר סכו על חרבן בית שני׃ הלילו הרועים· הרועים ואדירי הצאן הם מלכי הארץ׃ והתפלשו· התגוללו בעפר או באפר· לטבוח. שיהיו טובחים איש את רעהו׃ ותפוצותיכם. זאת המלה באה שלא כמנהג כי הפא בחולם והתי״ו בחירק. והנכון הפא בשורק והתי״ו בצרי· כי הוא מן תפוצה בשקל תבוכה תמוכה. והקבוץ תפוצות בשקל תבוכות תמוכות תשובות ועם כנוי הנמצאים תפוצותיכם בשקל ותשובותיכם כשאר מעל· ונאמר כי בא הפעל הפא בחולם לזווג התנועות. כמו תהומות יכסיומו· ובא התי״ו בחירק כמו אם לא שריתך לטוב שראוי שאריתך כמו שפירשנו׃ ונפלתם ככלי חמדה· אתם שהייתם ככלי חמדה בשלותכם עתה תפלו ותשברו· וכתי׳ ותפלון דהויתון רגיגין כמני חמרתא׃ ויללת· בחירק הויו וכוח היוד לבן אשר ולבן כפתלי בשוא הויו וחירק היוד׃ מרעיתם. כאן מרעיתם והם הגוים שהם מלכיהם ורועיהם׃ ונדמו· נכרתו· כמו גם מדמן תדמי׃ נאות השלום. מקומות המרעה שהיו רועים בשלום והוא משל על עריהם ומדינותם׃ עזב ככפיר סכו. הראוי סכתו כי הכפרד סכה. או יהיה הכפרד סוך בפלס עוז חום יאמר ממני סכו בשקל עזו· אמ׳ כמו שהכפיר עוזב סכו מפני שאינו מוצא שם טרפו כן עזב האל ית׳ בית המקדש מפני שלא מצא שם רצונו· וכיון שעזבו והסתיר פניו ממנו נחרב כי היה שממה כי טרם חרבן הבית היתה ארצם לשמה ועם כל זה מוסר לא לקחו ולא יכול להתאפק עוד ועזבו׃ מפני חרון היונה. חרון חרב היונה ר״ל חרב האויב האונסת אותם. מן ולא יונו כשילי עוד את עמי. ומפני חרון אפו והחרב באה מפני חרון אפו· ויונתן פירש היונה מן יין שתרגם מן קדם חרב סנאה דהיא כחמר מרויא׃ בראשית ממלכות· על דברי עבדי הנביאים· כמו אל דברי. וכן וילך אלקנה הרמתה על ביתו׃ כמו אל ביתו· והדומין לו׃

כשילו ית קרתא הדא אתן ללוטא לכל עממי ארעא ׃ ושמעו
כהניא וספריא וכל עמא ית ירמיה מתנבי ית פתגמיא האילין בבית
מקדשא דיי ׃ והוה כד שיצי ירמיה לאתנבאה ית כל דפקיד יי למללא
עם כל עמא ואחדו יתיה כהניא וספריא וכל עמא למימר מימת תמות
׃ מא דין אתנביתא בשמא דיי למימר כשילו יהי ביתא הדין וקרתא הדא
תחרוב מבלי יתיב ואתכניש כל עמא לות ירמיה בבית מקדשא דיי ׃
ושמעו רברבי יהודה ית פתגמיא האילין וסליקו מבית מלכא לבית
מקדשא דיי ויתיבו במעלנא דתרע בית מקדשא דיי מדינחאה ׃
ואמרו כהניא וספריא לרברביא ולכל עמא למימר חובת דין דקטול
לגברא הדין ארי אתנבי על קרתא הדא כמא דשמעתון באודניכון ׃
ואמר ירמיה לכל רברביא ולכל עמא למימר יי שלחני לאתנבאה על
ביתא הדין ועל קרתא הדא ית כל פתגמיא דשמעתון ׃ וכען אתקינו
אורחתכון ועובדיכון וקבילו למימרא דיי אלהכון ויתוב יי מן בישתא
דמליל עליכון ׃ ואנא הא אנא אתמסר בידיכון עבידו לי כמא דתקין
וכמא דכשר בעיניכון ׃ ברם מידע תדעון ארי אם קטלין אתון יתי ארי
דם זכאי אתון יהבין עליכון ועל קרתא הדא ועל יתבהא ארי בקשוט
שלחני יי עליכון לאתנבאה קדמיכון ית כל פתגמיא האילין ׃ ואמרו
רברביא וכל עמא לכהניא ולספריא לית לגברא הדין חובת דין ד
דקטול ארי בשמא דיי אלהנא מליל עמנא ׃ וקמו גבריא מסבי עמא
דארעא ואמרו לכל קהלא דעמא למימר ׃ מיכה דממרישה הוה
מתנבי ביומי חזקיה מלך שיבטא דבית יהודה ואמר לכל עמא דבית
יהודה למימר כדנן אמר יי צבאות ציון חקל תתרדי וירושלם ליגרין
תהי וטור בית מקדשא לחישת חורשא ׃ המיקטל קטלוהי חזקיה
מלך שבט דבית יהודה וכל דבית יהודה הלא דחיל מן קדם יי וצלי
קדם יי ותב יי מן בישתא דמליל עמהון ואנחנא גרמין לאיתאה
בישתא רבתא על נפשתנא ׃ ואף גברא הוה מתנבי בשמא דיי
אוריה בר שמעיה מקרית יערים ואתנבי על קרתא הדא ועל ארעא
הדא ככל פתגמי ירמיה ׃ ושמע מלכא יהויקים וכל גיברוהי וכל
רברביא ית פתגמוהי ובעא מלכא למקטליה ושמע אוריה ודחיל וערק
ואתא למצרים ׃ ושלח מלכא יהויקים גברין למצרים ית אלנתן בר
עכבור וגברין עמיה למצרים ׃ ואפיקו ית אוריה ממצרים ואיתאוהי
לות מלכא יהויקים וקטליה בחרבא ורמא ית נבילתיה לקיברי גלויא
׃ ברם יד אחיקם בר שפן הות עם ירמיה בדיל דלא למימסר יתיה
בידא דעמא למיקטליה ׃ בריש מלכות יהויקים
בר יאשיהו מלך שיבטא דבית יהודה הוה פתגמא הדין עם ירמיה
מן קדם יי למימר ׃ כדנן אמר יי לי עיביד לך חנקין ונירין ותיתנינון
על צורך ׃ ותשלחינון לות מלכא דאדום ולות מלכא דמואב ולות
מלכא דבני עמון ולות מלכא דצור ולות מלכא דצידון ביד איזגדיא
דאתן לירושלם לות צדקיה מלך שיבטא דבית יהודה ׃ ותפקיד
יתהון לות ריבוניהון למימר כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל כדנן
תימרון לריבוניכון ׃ אנא במימרי עבדית ית ארעא ית אנשא וית
בעירא דעל אפי ארעא בחילי רבא ובאדרעי מרממה ויהבתא לדכשר

כשלה ואת העיר הזאתה אתן לקללה לכל גויי הארץ ׃
וישמעו הכהנים והנבאים וכל העם את ירמיהו
מדבר את הדברים האלה בבית יהוה ׃ ויהי ככלות ירמיהו לדבר
את את כל אשר צוה יהוה לדבר אל כל העם ויתפשו אתו הכהנים
והנבאים וכל העם לאמר מות תמות ׃ מדוע נבית בשם יהוה לאמר
כשלו יהיה הבית הזה והעיר הזאת תחרב מאין יושב ויקהל כל העם
אל ירמיהו בבית יהוה ׃ וישמעו שרי יהודה את הדברים האלה
ויעלו מבית המלך בית יהוה וישבו בפתח שער יהוה החדש ׃
באים ויאמרו הכהנים והנבאים אל השרים ואל כל העם לאמר משפט
מות לאיש הזה כי נבא אל העיר הזאת כאשר שמעתם באזניכם ׃
ויאמר ירמיהו אל כל השרים ואל כל העם לאמר יהוה שלחני
להנבא אל הבית הזה ואל העיר הזאת את כל הדברים אשר שמעתם ׃
ועתה היטיבו דרכיכם ומעלליכם ושמעו בקול יהוה אלהיכם וינחם
יהוה אל הרעה אשר דבר עליכם ׃ ואני הנני בידכם עשו לי כטוב
וכישר בעיניכם ׃ אך ידע תדעו כי אם ממתים אתם אתי כי דם
נקי אתם נתנים עליכם ואל העיר הזאת ואל ישביה כי באמת שלחני
אליכם יהוה עליכם לדבר באזניכם את כל הדברים האלה ׃ ויאמרו השרים
וכל העם אל הכהנים ואל הנביאים אין לאיש הזה משפט מות כי
בשם יהוה אלהינו דבר אלינו ׃ ויקמו אנשים מזקני הארץ ויאמרו
מיכה אל כל קהל העם לאמר ׃ מיכיה המורשתי היה נבא בימי חזקיהו
מלך יהודה ויאמר אל כל עם יהודה לאמר כה אמר יהוה צבאות
ציון שדה תחרש וירושלים עיים תהיה והר הבית לבמות יער ׃
ההמת המתהו חזקיהו מלך יהודה וכל יהודה הלא ירא את יהוה
ויחל את פני יהוה וינחם יהוה אל הרעה אשר דבר עליהם ואנחנו
עשים רעה גדולה על נפשותינו ׃ וגם איש היה מתנבא בשם יהוה
אוריהו בן שמעיהו מקרית היערים וינבא על העיר הזאת ועל הארץ
הזאת ככל דברי ירמיהו ׃ וישמע המלך יהויקים וכל גבוריו וכל
השרים את דבריו ויבקש המלך המיתו וישמע אוריהו ויירא ויברח
ויבא מצרים ׃ וישלח המלך יהויקים אנשים מצרים את אלנתן בן
עכבור ואנשים אתו אל מצרים ׃ ויוציאו את אוריהו ממצרים ויבאהו
אל המלך יהויקים ויכהו בחרב וישלך את נבלתו אל קברי בני העם ׃
אך יד אחיקם בן שפן היתה את ירמיהו לבלתי תת אתו ביד העם
כז להמיתו ׃ בראשית ממלכת יהויקם בן
יאושיהו יאשיהו מלך יהודה היה הדבר הזה אל ירמיהו מאת יהוה לאמר ׃ כה
אמר יהוה אלי עשה לך מוסרות ומטות ונתתם על צוארך ׃ ושלחתם
אל מלך אדום ואל מלך מואב ואל מלך בני עמון ואל מלך צר ואל
מלך צידון ביד מלאכים הבאים ירושלם אל צדקיהו מלך יהודה ׃
וצוית אתם אל אדניהם לאמר כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל
כה תאמרו אל אדניכם ׃ אנכי עשיתי את הארץ את האדם ואת
הבהמה אשר על פני הארץ בכחי הגדול ובזרועי הנטויה ונתתיה

כשלה · כשלקחו פלשתים את הארון במלחמה אז חרב משכן שילה ׃ מדוע נבית · בלא אלף כבעלי ההא ׃ כשלו יהיה הבית הזה · הראשון כתוב בהא
[illegible] בו"ו ושניהם חסרים ׃ בפתח שער ה' · החדש הוא שער המזרחית כמו שת"י במעלנא דתרעא בית מקדשא דה' מדינחאה · ופירשו רז"ל כי נקרא החדש כי
שם חדשו סופרים את ההלכה ושבעה שמות נקראו לו · ויתכן לפרש שחדשוהו או חדשו בו שום בנין לפיכך נקרא חדש ׃ ויקומו אנשים מזקני הארץ · אלה
הזקנים היו צדיקים וספרו זה הענין שהיה בימי חזקיהו שנתנבא מיכה ציון שדה תחרש · וכן כתוב בנבואת מיכה ׃ הלא ירא את ה' · כמו שכתוב בדברי
הימים ויכנע חזקיהו בגובה לבו וגומר · ענו אותם העם שרצו להמית את ירמיהו ׃ וגם איש היה מתנבא וגו' · כלומר מה עדות זו שאתם מעידים כי חזקיהו
לא המיתו כשהיה מתנבא רעה · הנה יהויקים מלך יהודה כמוהו ובזאת השנה הרג אוריהו לפי שהיה מתנבא רע כמו ירמיהו גם ירמיהו יהרג ׃ ויירא · ביוד
אותן ויוד הפרס נעלמת מהמכתב ׃ אלנתן · מלה אחת היא ׃ בראשית ממלכת · נבואה זו נאמרה לירמיהו בשנה ראשונה למלכות יהויקים · ואמר לו האל
כי כשימלוך צדקיהו אחר ממלכות יהויקים ויהויכין יעשה מוסרות ומוטות וישלחם למלכים הנזכרים ביד מלאכים הבאים ירושלם אל צדקיהו ויצוה אותם אל
המלכים אדוניהם ששלחו אותם אל צדקיהו ויאמרו להם כל הדברים הנזכרים בפרשה · ויאמר להם ירמיהו גם כן · ואל צדקיהו מלך יהודה דברתי ככל
הדברים האלה · כי נראה כי המלכים הנזכרים שלחו לצדקיהו שיסכים עמהם וימרדו כלם במלך בבל · לפיכך צוה האל לירמיה שיאמר למלאכים האלה אחר
שיכלו דברי אדוניהם יאמר להם · ואל צדקיהו מלך יהודה דברתי ככל הדברים האלה וכלכם תביאו צואריכם בעול מלך בבל · ורז"ל אמרו כי מלך בבל
כשהמליכו המליכו על המלכים האלה · ומה שנאמר לו נבואה זו בראשית ממלכת יהויקים והנבואה היכה עדין עד י"א שנה כדי שידע יהויקים שעתיד למלוך
נבוכד נצר שלא יבעט יהויקים במלך מצרים שהמליכו ׃ מוסרות ומוטות · רצועות וגידי' שקושרים בהם העול על צואר הבהמה · ות"י חנקין ונירין ׃

לאשר ישר בעיני: ועתה אנכי נתתי את כל הארצות האלה ביד
נבוכד נאצר מלך בבל עבדי וגם את חית השדה נתתי לו לעבדו:
ועבדו אתו כל הגוים ואת בנו ואת בן בנו עד בא עת ארצו גם הוא
ועבדו בו גוים רבים ומלכים גדולים: והיה הגוי והממלכה אשר
לא יעבדו אתו את נבוכד נאצר מלך בבל ואת אשר לא יתן את
צוארו בעל מלך בבל בחרב וברעב ובדבר אפקד על הגוי ההוא נאם
יהוה עד תמי אתם בידו: ואתם אל תשמעו אל נביאיכם ואל
קסמיכם ואל חלמתיכם ואל ענניכם ואל כשפיכם אשר הם אמרים
אליכם לאמר לא תעבדו את מלך בבל: כי שקר הם נבאים לכם למען
הרחיק אתכם מעל אדמתכם והדחתי אתכם ואבדתם: והגוי אשר
יביא את צוארו בעל מלך בבל ועבדו והנחתיו על אדמתו נאם יהוה
ועבדה וישב בה: ואל צדקיה מלך יהודה דברתי ככל הדברים
האלה לאמר הביאו את צואריכם בעל מלך בבל ועבדו אתו ועמו
וחיו: למה תמותו אתה ועמך בחרב ברעב ובדבר כאשר דבר יהוה
אל הגוי אשר לא יעבד את מלך בבל: ואל תשמעו אל דברי
ביאים הנביאים האמרים אליכם לאמר לא תעבדו את מלך בבל כי שקר הם
נבאים לכם: כי לא שלחתים נאם יהוה והם נבאים בשמי לשקר
נבאים למען הדיחי אתכם ואבדתם אתם והנבאים הנבאים לכם: ואל
הכהנים ואל כל העם הזה דברתי לאמר כה אמר יהוה אל תשמעו
אל דברי נביאיכם הנבאים לכם לאמר הנה כלי בית יהוה מושבים
מבבלה עתה מהרה כי שקר המה נבאים לכם: אל תשמעו אליהם
עבדו את מלך בבל וחיו למה תהיה העיר הזאת חרבה: ואם נבאים
הם ואם יש דבר יהוה אתם יפגעו נא ביהוה צבאות לבלתי באו
הכלים הנותרים בבית יהוה ובית מלך יהודה ובירושלם בבלה:
כי כה אמר יהוה צבאות אל העמדים
ועל הים ועל המכנות ועל יתר הכלים הנותרים בעיר הזאת: אשר
לא לקחם נבוכד נאצר מלך בבל בגלותו את יכוניה בן יהויקים מלך
יהודה מירושלם בבלה ואת כל חרי יהודה וירושלם:
כי כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל על הכלים הנותרים
בית יהוה ובית מלך יהודה וירושלם: בבלה יובאו ושמה יהיו עד
יום פקדי אתם נאם יהוה והעליתים והשבתים אל המקום הזה:
כח ויהי בשנה ההיא בראשית ממלכת
בשנה צדקיה מלך יהודה בשנת הרביעית בחדש החמישי אמר אלי חנניה
בן עזור הנביא אשר מגבעון בבית יהוה לעיני הכהנים וכל העם
לאמר: כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל לאמר שברתי את על
מלך בבל: בעוד שנתים ימים אני משיב אל המקום הזה את כל
כלי בית יהוה אשר לקח נבוכד נאצר מלך בבל מן המקום הזה
ויביאם בבל: ואת יכניה בן יהויקים מלך יהודה ואת כל גלות יהודה

לדכשר קדמי: וכען אנא יהבית ית כל מדינתא האילין ביד נבוכד
נצר מלכא דבבל עבדי ואף ית חית ברא יהבית ליה למפלחיה:
ויפלחון יתיה כל עממיא וית בריה וית בר בריה עד דמטי עידן תבר
ארעיה אף הוא ויפלחון ביה עממין סגיאין ומלכין רברבין: ויהי עם
ומלכו דלא יפלח יתיה ית נבוכד נצר מלכא דבבל וית דלא יתן ית
צוריה בניר מלכא דבבל בחרבא ובכפנא ובמותא אסער על עמא
ההוא אמר יי עד דאמסר יתהון בידיה: ואתון לא תקבלון מן
נביאכון דשקרא ומן קסמכון ומן חלמי חלמיכון ומן עננכון ומן
חרשיכון דאינון אמרין לכון למימר לא תפלחון ית מלכא דבבל: ארי
שיקרא אינון מתנבן לכון בדיל לארחקא יתכון מעל ארעכון ואיטלטל
יתכון ותיבדון: ועמא דיעיל ית צוריה בניר מלכא דבבל ויפלחניה
ואשריניה על ארעיה אמר יי ויפלחנה ויתיב בה: ועם צדקיה מלך
שיבטא דבית יהודה מלילית ית כל פתגמא האילין למימר אעילו ית
צוריכון בניר מלכא דבבל ופלחו יתיה ועמיה ואתקיימו: למא
תתקטלון את ועמך בחרבא ובכפנא ובמותא כמא דמליל יי על עמא
דלא יפלח ית מלכא דבבל: ולא תקבלון לפתגמי נביי שיקר דאמרין
לכון למימר לא תפלחון ית מלכא דבבל ארי שיקר אינון מתנבן לכון:
ארי לא שלחתנון אמר יי ואינון מתנבן בשמי שיקר בדיל דאיטלטל
יתכון ותיבדון אתון ונביי שקרא דמתנבן לכון: ולכהניא ולכל עמא
הדין מלילית למימר כדנן אמר יי לא תקבלון לפתגמי נבייכון דשקר
דמתנבן לכון למימר הא מני בית מקדשא דיי מתותבין מבבל כען
בפריע ארי שקרא אינון מתנבן לכון: לא תקבלון מנהון פלחו ית
מלכא דבבל ואתקיימו למא תהי קרתא הדא חורבא: ואם מתנבן
אינון ואם אית פתגמא דיי עמהון יבעון כען במימרא דיי צבאות
בדיל דלא יתובלון מניא דאשתארו בבית מקדשא דיי ובית מלך
שבטא דבית יהודה ובירושלם לבבל: ארי כדנן אמר יי
צבאות על עמודיא ועל ימא ועל בסיסיא ועל שאר מניא דאשתארו
בקרתא הדא: דלא שבינון נבוכד נצר מלכא דבבל כד אגלייה ית יכניה
בר יהויקים מלך שיבטא דבית יהודה מירושלם לבבל וית כל רברבי
יהודה וירושלם: ארי כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל על מניא
דאשתארו בית מקדשא דיי ובית מלך שבטא דבית יהודה ובירושלם:
לבבל יתובלון ותמן יהון עד יומא דייעול דכרנהון קדמי אמר יי
ואסיקינון ואתיבינון לאתרא הדין: והוה בשתא
ההיא בריש מלכות צדקיה מלך שבטא דבית יהודה בשתא רביעית
בירחא חמישאה אמר לי חנניה בר עזור נביא שקר דימגבעון בבית
מקדשא דיי לעיני כהניא וכל עמא למימר: כדנן אמר יי צבאות
אלהא דישראל למימר תברית ית ניר מלכא דבבל: בסוף תרתין שנין
אנא מתיב לאתרא הדין ית כל מני בית מקדשא דיי דשבא נבוכד
נצר מלכא דבבל מן אתרא הדין ואובילינון לבבל: וית יכניה בר
יהויקים מלך שבטא דבית יהודה וית כל גלות יהודה דאתגליאו

לאשר ישר בעיני. ישר פעל עבר חציו קמץ וחציו פתח: עבדי. שיעשה רצוני בגוים: וגם את חית השדה נתתי לו לעבדו. עד' וחית השדה השלמה לך. וי"מ כי בזמן שהיה בין החיות היו עובדות אותו במאכל שהיו מביאות לו. וזה דרך דרש. והוא בזמן ההוא שעשב היה אוכל כמו שאמ' לו ועשבא כתורין לך יטעמון. ויש דרש שרכב על ארי וקשר תנין בראשו: ואת בנו. אויל מרודך: ואת בן בנו. בלשצר: אותו את נבוכד נצר. בא הידיעה אחר הכנוי שלא כמנהג. ברוב אלא שפעמי' בא כן. כמו ותראהו את הילד. יביאה את תרומת ה'. והדומים להם שכתבנו בספר מכלל: עד תמי אותם בידו. בא יוצא אף על פי שבנינו עומד. כי המקור כדמות השם: וא' חלמתיכם. פי' ואל חולמי חלומותיכם. וכת' ומן חלמי חלמיכון: וא' כשפיכם. שם תואר למכשפים: כסף. בפלס גנב. לבלתי באו אל הכלים. לגזרת פעול בשקל מה טובו אהליך יעקב. כי אורו עיני. והוא עבר במקום עתיד. ואמר באו אל הכלי' ואעפ"שאינם מבלתי הבאה כמו אפוד ירד בידו. שבו כליהם ריקם: ובית מלך יהודה. כמו ובבית. וב"ת בבית ה' שזכר עומדת במקום שנים: אל העמודים. כמו על. או פירוש בעבור. כמו ויאמר אברהם אל שרי אשתו: בגלותו. כמו בהגלותו. ושכפלה הה"א להקל הקריאה כשחרה תנועתה על ב"ית השמוש: חורי יהודה. גדולי יהודה. כמו חוריהם ואין שם מלוכה יקראו. ואריבה את החורים: עד יום פקדי. ע"י כרש מלך פרס שנתכנס לששבצר הנשיא ליהודה והוא העלם עם הגולה: ויהי בשנה ההיא. השנה שעשה המוסרו' והמוטות אשר צוה בהם ונתן אחת מהן על צוארו. וזה היה בראשית ממלכת צדקיהו: בשנת הרביעית. כן כתוב וקרי בשנה. והענין אחד אלא שהכתוב נסמך אל המספר. כמו בשנת שלש למלכו. והקרי מוכרת כמשפטו. ומה שאמ' בראשית ממלכת צדקיהו ואחר כן אמר בשנה הרביעית פירש בעל סדר עולם כי היא שנה רביעי' למלכות צדקיהו שהלך להקביל פני מלך בבל ושריה שר מנוחה עמו כמו שכתו' בסוף זה הספר. ושב לירושלם למלכותו לפיכך חשב אותה שנה ראשונה ראשית מלכותו. לפיכך אמר בראשית ממלכת צדקיהו. ויתכן לפרש בראשית ממלכת צדקיהו כמשמעו שנה ראשונה שמלך כמו שפירשנו. ויהיה פירוש בשנה הרביעית רביעית לשני השבוע והוא מלך י"א שנה. הנה כשמלכו למלכות צדקיהו ארבע שני' נשלם השבוע ונשארו ממלכותו ז' שנים. והנה שבוע אחד וחרב הבית בסוף השבוע כמו שקבלו רז"ל. כי כשחרב הבית מוצאי שביעית היתה. ונכתב זה הספור הנה להודיע תחילת מלכו' צדקיהו שבימיו היה החרבן בסוף השבוע שישמטו ישראל מנחלתם לפי שלא עמו בה שמיטה. לפיכך כתב גם כן בחדש החמישי לרמוז כי בחדש החמשי יהיה החרבן. וכל הספור הזה היה לצורך כמו שפירשנו: חנניה בן עזור הנביא. נביא שקר היה:

דאתגליאו לבבל אנא מתיב לאתרא הדין אמר יי ארי אתבר ית ניר
מלכא דבבל : ואמר ירמיה נביא לחנניה נביא שקרא לעיני כהניא
ולעיני כל עמא דקימין בבית מקדשא דיי : ואמר ירמיה נביא אמן
כן יהא רעוא מן קדם יי וקיים יי ית פתגמך דאתנביתא לאתבא
מני בית מקדשא דיי וכל גלותא מבבל לאתרא הדין : ברם שמע
כען ית פתגמא הדין די אנא ממליל קדמך וקדם כל עמא : נביא דהוו
קדמי וקדמך מן עלמא ואתנביאו על מדינן סגיאן ועל מלכון רברבן
לקרבא ולבישא ולמותא : נביא דיתנבי לשלמא במיתי פתגם נביא
יתידע נביא דשלחיה יי בקשוט : ונסיב חנניה נביא שיקרא ית ניר
מעל צוור ירמיה נביא ותבריה : ואמר חנניה לעיני כל עמא למימר
כדנן אמר יי כדין אתבר ית ניר נבוכד נצר מלכא דבבל בסוף תרתין
שנין מעל צוור כל עממיא ואזל ירמיה נביא לאורחיה :
והוה פתגם נבואה מן קדם יי עם ירמיה בתר דתבר חנניה נביאה
שקרא ית נירא מעל צוור ירמיה נביא למימר : איזיל ותימר לחנניה
למימר כדנן אמר יי נירין דאע תברתא ותעביד חילופיהון נירין ד
דברזל : ארי כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל ניר דברזל יהבית
על צוור כל עממיא האילין למיפלח ית נבוכד נצר מלכא דבבל וי
ויפלחוניה ואף ית חיות ברא יהבית ליה : ואמר ירמיה נביא לחנני'
נביא שקר שמע כען חנני לא שלחך יי ואת ארחיצתא ית עמא הדין
על שקרא : בכן כדנן אמר יי הא אנא מגלי לך מעל אפי ארעא בשתא
הדא את מאית ולשתא אוחרנתא את מתקבר ארי סטיא מליתא קדם
יי : ומית חנניה נביא שקרא בשתא ההיא ואתקבר בירחא שביעאה :
ואילין פתגמי ספרא דשלח ירמיה נביא מירושלם לות
שאר סבי גלותא ולות כהניא ולות ספריא ולות כל עמא דאגלי נבוכד
נצר מירושלם לבבל : בתר דגלא יכניה מלכא ומלכתא ורברביא
דברבי יהודה וירושלם ואומניא ותרעיא מירושלם : ביד אלעשה
בר שפן וגמריה בר חלקיה דישלח צדקיה מלך שיבטא דבית יהודה
לות נבוכד נצר מלכא דבבל לבבל למימר : כדנן אמר יי צבאות
אלהא דישראל לכל גלותא דאגליתי מירושלם לבבל : בנו בתין ותיבו
וצובו גנין ואיכולו ית איבהין : סבו נשין ואולידו בנין ובנן וסבו
לבניכון נשין וית בנתכון הבו לגבריא וילידן בנין ובנן וסגו תמן ולא
תזערון : ותבעו ית שלם קרתא דאגליתי יתכון לתמן וצלו עלה קדם
יי ארי בשלמה יהי לכון שלם : ארי כדנן אמר יי צבאות אלהא
דישראל לא יטעון לכון נבייכון דשקרא דביניכון וקסמיכון ולא
תקבלון מן חלמי חלמיכון דאתון
מחלמין :

הבאים בבלה אני משיב אל המקום הזה נאם יהוה כי אשבר את על
מלך בבל : ויאמר ירמיה הנביא אל חנניה הנביא לעיני הכהנים
ולעיני כל העם העמדים בבית יהוה : ויאמר ירמיה הנביא אמן
כן יעשה יהוה יקם יהוה את דבריך אשר נבאת להשיב כלי בית יהוה
וכל הגולה מבבל אל המקום הזה : אך שמע נא הדבר הזה אשר
אנכי דבר באזניך ובאזני כל העם : הנביאים אשר היו לפני ולפניך
על מן העולם וינבאו אל ארצות רבות ועל ממלכות גדלות למלחמה
ולרעה ולדבר : הנביא אשר ינבא לשלום בבא דבר הנביא יודע
הנביא אשר שלחו יהוה באמת : ויקח חנניה הנביא את המוטה
מעל צואר ירמיה הנביא וישברהו : ויאמר חנניה לעיני כל העם
נבכד לאמר כה אמר יהוה ככה אשבר את על נבכדנאצר מלך בבל בעוד
שנתים ימים מעל צואר כל הגוים וילך ירמיה הנביא לדרכו :
ירמיה ויהי דבר יהוה אל ירמיהו אחרי שבור חנניה הנביא את
המוטה מעל צואר ירמיה הנביא לאמר : הלוך ואמרת אל חנניה
לאמר כה אמר יהוה מוטת עץ שברת ועשית תחתיהן מטות ברזל :
כי כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל על ברזל נתתי על צואר כל
הגוים האלה לעבד את נבכדנאצר מלך בבל ועבדהו וגם את חית
השדה נתתי לו : ויאמר ירמיה הנביא אל חנניה הנביא שמע נא
חנניה לא שלחך יהוה ואתה הבטחת את העם הזה על שקר : לכן
כה אמר יהוה הנני משלחך מעל פני האדמה השנה אתה מת כי סרה
דברת אל יהוה : וימת חנניה הנביא בשנה ההיא בחדש השביעי :
כט ואלה דברי הספר אשר שלח ירמיה הנביא
מירושלם אל יתר זקני הגולה ואל הכהנים ואל הנביאים ואל כל
נבכד העם אשר הגלה נבכדנאצר מירושלם בבלה : אחרי צאת יכניה
המלך והגבירה והסריסים שרי יהודה וירושלם והחרש והמסגר
מירושלם : ביד אלעשה בן שפן וגמריה בן חלקיה אשר שלח
צדקיה מלך יהודה אל נבכדנאצר מלך בבל בבלה לאמר : כה
הגלתי אמר יהוה צבאות אלהי ישראל לכל הגולה אשר הגליתי מירושלם
בבלה : בנו בתים ושבו ונטעו גנות ואכלו את פרין : קחו נשים
והולידו בנים ובנות וקחו לבניכם נשים ואת בנותיכם תנו לאנשים
ותלדנה בנים ובנות ורבו שם ואל תמעטו : ודרשו את שלום
הי העיר אשר הגליתי אתכם שמה והתפללו בעדה אל יהוה כי ב
בשלומה יהיה לכם שלום :
כי כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל אל ישיאו לכם נביאיכם
אשר בקרבכם וקסמיכם ואל תשמעו אל חלמתיכם אשר אתם

הבאים בבלה· שהיו באים: אמן כן יעשה ה'. פשוטו מבואר · ויש דרש אמר לו ירמיהו אם יהיה כמו שאתה אומר אני רוצה בזה · כי אני נשכר ואתה כפסד · אני נשכר שאני כהן ואוכל מקדשי שמי' אם ישאר הבית בבניינו ואתה תהיה כפסד שאתה גבעוני כמו שנאמ' בגבעון ואתה חוטב לי עצי' ושואב לי מים · ודרך פשוטו ישראל היה ומגבעון היה כי לא ישבו בה גבעונים מעת שנפלה בנחלת בנימן : אך שמע נא · הענין הזה שאמ' לו כי בהבטחת הטובה יבחן הנביא כי אם יבטיח טובה ולא תבא בידוע שהוא נביא שקר כי כל דבר טוב שיבטיח הא' אפי' על תנאי הוא בא אבל באמת תסור ממנו הטובה ההיא אם יחטא . כמו שאמ' ורגע אדבר על גוי ועל ממלכה לבנות ולנטוע ועשה הרע בעיני ונחמתי על הטובה · אמנם על כל פנים תחול הטובה ותבא אבל אם יתנבא לרעה ולא תבא כלל לא יודע בזה שהוא נביא שקר · שהקב"ה ארך אפים ורב חסד ונחם על הרעה כשעשו תשובה כמו שעשה באנשי נינוה : את המוטה מעל צואר ירמיהו הנבי' וישברהו · טעם וישברהו על העול שהוא נתק המוטה מעל צואר ירמיהו ושבר העול שהיה נקשר במוטה : ועשית תחתיהן מוטות ברזל · אמר האל לירמיהו אמור לחנניה מוטו' עץ שברת ואתה תעשה תחתיהן מוטו' ברזל · כשתאמר לו זה הדבר מוטו' עץ שברת ותאמר לו עוד כה אמר ה' אלהי ישראל . כי הוא אמר לו כה אמר ה' צבאות אלהי ישראל שברתי את עול מלך בבל · ומה שאמר מוטות עץ ולמעלה פירשנו מוטו' רצועות כן הוא . כי המוטות רצועות או גידים שקושרי' בהם העול והעול הוא מעץ · לפיכך סמך המוטות אל עץ · וכן מוטות ברזל אין אומר שהמוטות יהיו מברזל אלא העול יהיה מברזל . והמוטות רצועות או גידים שקושרים אותו בהם : מעל פני האדמה · ר"ל שיקבר בתוכה והנה הוא מסולק מעל פניה : בשנה ההיא בחדש השביעי · פירשו רז"ל ואמרו בחדש השביעי שנה אחרת היתה ואת אמרת כן אלא מלמד שמת בערב ראש השנה וצוה את בניו ובני ביתו שיוציאוהו אחר ר"ה כדי לעשות נבואת ירמיהו שקר . וכן ת"י ומית חנניה נביא שקרא בשתא ההיא ואתקבר בירחא שביעאה · ומה שתרגם גם כן השנה אתה מת בשתא הדא את מית ולשתא אחריתא את מתקבר פירוש הוא שפירש . כי כן כוונת ירמיהו לא שאמ' לו כן בפי' שאם כן לא היתה נבואתו מוכחשת בזה . ולפי הפשט אין צריך לכל זה כי הוא לא אמר לו השנה הזאת אתה מת אלא השנה · ור"ל תוך שנה לנבואה זו . וכן אמרו רז"ל לענין נדרים המודר הנאה מחבירו לשנה מונה י"ב חדש מיום ליום . ואם אמר לשנה זו אפילו לא עמד אלא בכ"ט באלול כיון שהגיע אחד בתשרי עלתה לו שנה : והגבירה . היא אם המלך : והסריסים . כתרגומו רברביא : אלעשה . מלה אחת : כי בשלומה יהיה לכם שלום · כל זמן שתמשך הגלות · כי בחורבן בבל היה להם יותר שלום שיצאו מהגלות :
מחלמים

מחלמים: כי בשקר הם נבאים לכם בשמי לא שלחתים נאם יהוה :
כי כה אמר יהוה כי לפי מלאת לבבל שבעים
שנה אפקד אתכם והקמתי עליכם את דברי הטוב להשיב אתכם
אל המקום הזה : כי אנכי ידעתי את המחשבת אשר אנכי חשב
עליכם נאם יהוה מחשבות שלום ולא לרעה לתת לכם אחרית ותקוה
: וקראתם אתי והלכתם והתפללתם אלי ושמעתי אליכם : ובקשתם
אתי ומצאתם כי תדרשני בכל לבבכם : ונמצאתי לכם נאם יהוה
ושבתי את שביתכם וקבצתי אתכם מכל הגוים ומכל המקומות אשר שבותכם
הדחתי אתכם שם נאם יהוה והשבתי אתכם אל המקום אשר
הגליתי אתכם משם : כי אמרתם הקים לנו יהוה נבאים בבלה :
כי כה אמר יהוה אל המלך היושב אל כסא
דוד ואל כל העם היושב בעיר הזאת אחיכם אשר לא יצאו אתכם
בגולה : כה אמר יהוה צבאות הנני
משלח בם את החרב את הרעב ואת הדבר ונתתי אותם כתאנים ואת
השערים אשר לא תאכלנה מרע : ורדפתי אחריהם בחרב ברעב
ובדבר ונתתים לזועה לכל ממלכות הארץ לאלה ולשמה ולשרקה לזועה
ולחרפה בכל הגוים אשר הדחתים שם : תחת אשר לא שמעו אל ולקללה
דברי נאם יהוה אשר שלחתי אליהם את עבדי הנבאים השכם ושלח בם
ולא שמעתם נאם יהוה : ואתם שמעו דבר יהוה כל הגולה אשר
שלחתי מירושלם בבלה : כה אמר יהוה
צבאות אלהי ישראל אל אחאב בן קוליה ואל צדקיהו בן מעשיה
הנבאים לכם בשמי שקר הנני נתן אתם ביד נבוכדראצר מלך בבל
והכם לעיניכם : ולקח מהם קללה לכל גלות יהודה אשר בבבל לאמר
ישמך יהוה כצדקיהו וכאחב אשר קלם מלך בבל באש : יען אשר
עשו נבלה בישראל וינאפו את נשי רעיהם וידברו דבר בשמי שקר
אשר לא צויתם ואנכי הויודע ועד נאם יהוה : היודע
ואל שמעיהו הנחלמי תאמר לאמר : כה אמר יהוה צבאות אלהי
ישראל לאמר יען אשר אתה שלחת בשמכה ספרים אל כל העם
אשר בירושלם ואל צפניה בן מעשיה הכהן ואל כל הכהנים לאמר
: יהוה נתנך כהן תחת יהוידע הכהן להיות פקדים בית יהוה לכל בבית
איש משגע ומתנבא ונתתה אתו אל המהפכת ואל הצינק : ועתה
למה לא גערת בירמיהו הענתתי המתנבא לכם : כי על כן שלח
אלינו בבל לאמר ארכה היא בנו בתים ושבו ונטעו גנות ואכלו את
פריהן : ויקרא צפניה הכהן את הספר הזה באזני ירמיהו הנביא
: ויהי דבר יהוה אל ירמיהו לאמר : שלח
על כל הגולה לאמר כה אמר יהוה אל שמעיה הנחלמי יען אשר
נבא לכם שמעיה ואני לא שלחתיו ויבטח אתכם על שקר : לכן כה
אמר יהוה הנני פקד על שמעיה הנחלמי ועל זרעו לא יהיה לו איש
ישב בתוך העם הזה ולא יראה בטוב אשר אני עשה לעמי נאם
יהוה כי סרה דבר על יהוה :

מחלמין : ארי בשקרא אינון מתנבן לכון בשמי לא שלחתינון אמר יוי
: ארי כדנן אמר יוי ארי לפום משלם לבבל שבעין
שנין יעול דכרניכון קדמי ואקים עליכון ית פתגמי תקנא לאתבא
יתכון לאתרא הדין : ארי קדמי גלין ית מחשבתא די אנא מחשיב
עליכון אמר יוי מחשבת שלמא ולא לבישא למיתן לכון סוף וסיבור :
ותצלון קדמי ואקביל צלותיכון ותתבעון מן קדמי ואעביד בעותכון :
ותתבעון דחלתי ותשכחון ארי תבעון מן קדמי בכל לבכון : ואשתאיל
לכון במימרי אמר יוי ואתיב ית גלותכון ואיכנוש יתכון מכל עממיא
ומכל אתריא דאגליתי יתכון לתמן אמר יוי ואתיב יתכון לאתרא
דאגליתי יתכון מתמן : ארי אמרתון אקים לנא יוי מלפין בבבל :
ארי כדנן אמר יוי על מלכא דיתיב על כורסי דוד
ועל כל עמא דיתיב בקרתא הדא אחיכון דלא נפקו עמכון בגלותא :
כדנן אמר יוי צבאות הא אנא מגרי בהון
ית דקטלין בחרבא וכפנא ומותא ואתן יתהון כתיניא בישתא דלא
מתאכלן מבישו : וארדוף בתריהון בדקטלין בחרבא בכפנא ובמותא
ואתנינון לזיע לכל מלכות ארעא למומי ולצדו ולאשתממו ולחסודית
לכל עממיא דאגליתינון לתמן : חלף דלא קבילו לפתגמי אמר יוי די
שלחית לותהון ית עבדי נביא מקדים ומשלח ולא קבלתון אמר יוי :
ואתון קבילו פתגמא דיוי כל גלותא דאגליתי מירושלם לבבל :
כדנן אמר יוי צבאות אלהא דישראל לאחאב בר קוליה ולצדקיה
בר מעשיה דאתנבאו לכון בשמי שקרא הא אנא מסר יתהון ביד נבוכ
דנאצר מלכא דבבל ויקטלינון לעיניכון : ויתנסיב מנהון לוטא לכל
גלות יהודה די בבבל למימר ישוינך יוי כצדקיה וכאחב דקלינון מלכא
דבבל בנורא : חלף דעבדו קלנא בישראל וזניאו ית נשי חבריהון
ומלילו ית פתגמא בשמי שקרא דלא פקדתינון וקדמי גלי ומימרי
סהיד אמר יוי :
ולשמעיה דמן חלים תימר למימר : כדנן אמר יוי צבאות אלהא דישראל
למימר חלף די שלחתא בשמך אגרן לות כל עמא די בירושלם ולות
צפניה בר מעשיה כהנא ולות כל כהניא למימר : יוי מניך כהין חלף
יהוידע כהנא למהוי ממנא סגן כהניא בית מקדשא דיוי לכל גבר די
משתלי ומתנבי ותתן יתיה לכופתא ולגו ציניקא : וכען למא לא
נזפתא בירמיה די מענתות דמתנבי לכון : ארי על כן שלח לותנא
לבבל למימר ארוכא היא בנו בתין ותיבו וצובו גנין ואכולו ית איביהן :
וקרא צפניה כהנא ית אגרתא הדא קדם ירמיה נביא :
והוה פתגם נבואה מן קדם יוי עם ירמיה למימר : שלח לות כל בני
גלותא למימר כדנן אמר יוי על שמעיה דמן חלים חלף דאתנבי לכון
שמעיה ואנא לא שלחתיה וארחיץ יתכון על שקרא : בכן כדנן
אמר יוי הא אנא מסער על שמעיה דמן חלים ועל בנוהי לא יהי ליה
גבר יתיב בגו עמא הדין ולא יחזי בטובא די אנא עביד לעמי אמר יוי
ארי סטיא מליל קדם יוי : פתגם

מחלמים · משפטו מחלימים כי הוא מבנין הפעיל . וכן הם מעזרים אותם כמו מעזירים . ופי' אשר אתם מחלימים שאתם גורמים שיהיו הם חולמים . שאם לא הייתם אתם שומעים אל חלומותיהם לא היו חולמים · אם כן אתם מחלימים אותם · לפיכך אמר חלומותיכם כי שלכם הם החלומות שהם חולמים : כי לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקד אתכם · ושבעים שנה למלכות בבל כתבנו למעלה חשבונם : אפקוד · שהעיר את רוח כרש מלך פרס כמו שכתוב . והפקידה היתה לשבעים שנה למלכות בבל אבל בנין הבית לא היה אלא עד מלאת לחרבות ירושלם ע' שנה שהוא בגלות צדקיהו : אחרית ותקוה · אחרית טובה כמו שאתם מקוים : והלכתם . פי' בדרכי : כי אמרתם הקים לנו ה' נביא בבלה . זה שאני אומר לכם כי לע' שנה אפקוד אתכם הוא האמת . אבל כשאתם אומרים הקים לנו ה' נביאים בבבל שאומרים לכם מעתה תשובו אינו כלום כי שקר הם נבאים לכם · וי"ת נביאים מלפין : היושב אל כסא . כמו על כסא : כתאנים השוערים · המלוכלכים . כמו שערוריה עשתה . וכן המשילם למעלה בנבואת שני דודאי תאנים שארית ירושלם כתאנים הרעות : השערים · השי"ן בקמץ בפלס כוכבים : אשר הדחתים שם . עבר במקום עתיד . כמו אדיחם · כי עדין לא גלו שארית ירושלם : ולא שמעתם · לא הם ולא אתם : וכאחב · הקטין שמו לגנאי. ויש תוספת לגנאי האמינון אחיך : קלם · שרפם · מן קלוי באש : ואנכי היודע ועד . יודע שהם מדברים שקר בשמי . ועוד שנאפו את נשי רעיהם · וי"ת וגלי קדמי ומימרי סהיד : והיודע · כתוב בהפך האותיות הידוע : הנחלמי · נקרא כן לפי שהיה חולם להם חלומו' שישובו מהרה לירושלם . וי"ת הנחלמי דמן חלם : בשמכה . כתוב בהא · כמו אשר נויתי אתכה · וחסידך יברכוכה . והדומים להם : יהוה נתנך . לפי שהיו כופרין בדברי נביא האמת מודים היו כי ה' הוא הסבה הראשונה · ואמר יהוידע לפי שהיה כהן גדול והיה ראש וגדול בדורו · וכן צפניה היה כהן גדול · כי אמר תחת יהוידע להיות פקידים אתה ושאר הכהנים : בית ה' · כמו בבית ה' · וכן הנמצא בית ה' · והדומים להם : לכל איש משגע . בעבור כל איש . ולנביא היו קוראים לגנאי משגע · וכן מדוע בא המשגע הזה : אל המהפכת ואל הצינוק · המהפכת הוא בית הסהר · וכן ת"י כיפתא · ובדברי רז"ל כונסין אותה לכיפה : הצינוק . כלי נסגר לידים : ארכה · היא הגלות : את פריהן · הראשון פרין וזה פריהן :

הדבר

פתגם נבואה דהוה עם ירמיה מן קדם יי למימר : כדנן אמר יי אלהא
דישראל למימר כתב לך ית כל פתגמיא דמלילית עמך על ספרא :
ארי הא יומיא אתן אמר יי ואתיב ית גלות עמי ישראל ויהודה אמר
יי ואתיבינון לארעא די יהבית לאבהתהון ויחסנונה :
ואילין פתגמיא די מליל יי על ישראל ויהודה : ארי כדנן אמר יי קל
זיעא שמענא דחילא ולית שלם : שאילו כען וחזו אם יליד דיכרא מדין
חזיתי כל גבר ידוהי מחתן על חרציה כילידתא ומשתנין על אפיא
למהוי כירקנא : ווי ארי רב יומא ההוא ולית דכותיה ועידן עקא היא
ליעקב ומינה יתפריק : ויהי בעידנא ההיא אמר יי צבאות אתבר
ניר עממיא מצוריכון וחניקיכון אפסיק ולא ישתעבדון ביה עוד
עממיא : ויפלחון קדם יי אלההון וישתמעון למשיחא בר דוד מלכהון
דאקים להון : ואת לא תדחל עבדי יעקב אמר יי ולא תתבר ישראל
ארי הא אנא פריק לך מרחיק וית בנך מארע גלותהון ויתובון דבית
יעקב וישקטון וישרון לרוחצן ולית דמניד : ארי בסעדך מימרי אמר
יי למפרקך ארי אעביד גמירא בכל עממיא די בדריתך תמן ברם עמך
לא אעביד גמירא ואיתיתי עלך יסורין לאלפותך ברם בדין חסוך ו
ושיצאה לא אשיצינך : ארי כדנן אמר יי תקיף תבריך
ממרעא מחתיך : לית דדאין דינך לרחמא עלך אסו לא סליקת לך :
כל רחמך אתנשיוך משאל בשלמיך לא תבעו ארי מחת סנאה א
אלקיתיך יסור אכזראין על דסגיאו חובך תקיפו חטאך : מה את
מצוחא על תבריך ממרעא מחתיך על דסגיאו חובך תקיפו חטאך
עבדית אילין ליך : בכן כל אניסך יתאנסון וכל סנאך כולהון בשביא
יהכון ויהון עדך לעדי וכל בוזזך אמסר לביזא : ארי איתי אסו ליך
וממחתיך אסינך אמר יי ארי מטלטלא קרו ליך ציון היא תבע לית לה

ל הדבר אשר היה אל ירמיהו מאת יהוה לאמר : כה אמר יהוה אלהי
ישראל לאמר כתב לך את כל הדברים אשר דברתי אליך אל ספר
: כי הנה ימים באים נאם יהוה ושבתי את שבות עמי ישראל ויהודה
אמר יהוה והשבתים אל הארץ אשר נתתי לאבתם וירשוה :
ואלה הדברים אשר דבר יהוה אל ישראל
כל- ואל יהודה : כי כה אמר יהוה קול חרדה שמענו פחד ואין שלום
: שאלו נא וראו אם ילד זכר מדוע ראיתי כל גבר ידיו על חלציו
כיולדה ונהפכו כל פנים לירקון : הוי כי גדול היום ההוא מאין כמהו
ועת צרה היא ליעקב וממנה יושע : והיה ביום ההוא נאם יהוה
צבאות אשבר עלו מעל צוארך ומוסרותיך אנתק ולא יעבדו בו
עוד זרים : ועבדו את יהוה אלהיהם ואת דוד מלכם אשר אקים
להם : ואתה אל תירא עבדי יעקב נאם יהוה ואל תחת ישראל כי
הנני מושיעך מרחוק ואת זרעך מארץ שבים ושב יעקב ושקט :
ושאנן ואין מחריד : כי אתך אני נאם יהוה להושיעך כי אעשה כלה
ויסרתיך בכל הגוים אשר הפיצותיך שם אך אתך לא אעשה כלה ויסרתיך
למשפט ונקה לא אנקך : כי כה אמר יהוה
אנוש לשברך נחלה מכתך : אין דן דינך למזור רפאות תעלה אין
לך : כל מאהביך שכחוך אותך לא ידרשו כי מכת אויב הכיתיך מוסר
אכזרי על רב עונך עצמו חטאתיך : מה תזעק על שברך אנוש
מכאבך מכאבך על רב עונך עצמו חטאתיך עשיתי אלה לך : לכן כל
אכליך יאכלו וכל צריך כלם בשבי ילכו והיו שאסיך למשסה וכל
בזזיך אתן לבז : כי אעלה ארכה לך וממכותיך ארפאך נאם יהוה
כי נדחה קראו לך ציון היא דרש אין לה :

הדבר אשר היה אל ירמיהו · מבואר : כה אמר ה' · את כל הדברים אשר דברתי אליך · פירוש אשר אני מדבר עתה · כי על אלה הדברים אמר כמו שאמר ואלה הדברים אשר דבר ה' וגומר . ואמר שיכתבם בספר כי הם דברים שעתידין לבא באחרית הימים · ואמרם לו סמוך לפורענות שאמר למעלה לפי זאת הפרשה להיות נחמה ליש' שהיו באותו הדור כי כמו שראו שנתקיים הפורענות בקרוב כן ידעו שתתקיים הנחמה הגדולה באחרית הימים : אל ספר . כמו בספר · וכן ואל הארון תתן את העדות כמו ובארון : כי הנה ימים באים . לעתיד לימות המשיח . כמו שאמר ושבתי את שבות עמי ישר' ויהודה · ומגלות בבל לא שבו אלא יהודה ובנימין שגלו שם : ואלה הדברים · הם עתידים כמו שפירשנו : כי כה אמר ה' קול חרדה שמענו · דבר זה יאמרו כל הגוים אז בימות המשיח : שאלו נא וראו אם יולד זכר · הקל מזה הפעל ברוב על האשה ואעפ"י שהוא לפעמים על הזכר . אמר על הרוב אם יולד זכר כלומר כי הזכר מוליד ואינו יולד והאשה היא היולדת ויולדת בחבלים אם כן מדוע ראיתי כל גבר ידיו על חלציו כיולדה . וכי נקבה הוא שיש לה חבלים · ולפי שחבלי יולדה חזקים מחבלים אחרים לפיכך אמ' זה · והמשיל חבלי האכסי' מרוב הצרה שתבואם לחבלי היולדה לירקון · כי ברוב החבלים יכום הדם מהפנים והם ירוקים : הוי · כי גדול מאין כמהו · בגוג הוא' : ועת צרה היא ליעקב . וזה יהיה במלחמת גוג ומגוג . שתהיה לפי שעה צרה ליש' · וכן נאמר בנבואת ישעיהו חבי כמעט רגע עד יעבו' זעם . ונאמר בנבואת דניאל והיתה עת צרה אשר לא נהיתה מהיות וגומר : והיה · עולו · עול גוג ומגוג . או עול כל גוי וגוי שהיו נותנין עולם עליכם בגלות · ותרג' אתבר ניר עממיה מצואריכון . ואמר צוארך ומוסרותיך ואמר בו כי כן דרך המקרא לדבר פעם לנכח ופעם שלא לנכח : ועבדו . דוד אשר אקים להם · ואפשר שאמ' זה על דוד המלך שיקימנו מעפרו בעת תחית המתי' · ואפשר שיאמר על המשיח בנו ויקרא שמו דוד : ואתה אל תירא . מרחוק · מארץ רחוקה שאתם בגלות שם : ואת זרעך . בניך הקטנים . שלא יאמר אדם הגדולים יברחו מהגלות והקטנים שלא יוכלו לברוח ישארו בארץ שבים לא כן אלא בנאת תבאו גדולים וקטנים · כמו שאמר בנבואת ישעיהו כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה לא תלכון : ושאנן . פעל עבר מוסב לעתיד מפני הוי"ו והנון' פתוחה והתאר הנון קמוצה : כי אתך · ויסרתיך למשפט . כמו שפי' : יסרני ה' · אך במשפט . כלומ' איסרך כפי שתוכל לסבול לא כפי אפי וחמתי לפי מעשיכם הרעי' · ותרג' ואייתי עלך יסורין לאלפותך ברם בדין חסוך . ומה שאמר למשפט בפתחות הלמד להורות הידיעה . ר"ל לאותו משפט שהנהגתי עמך מיום שיסרתיך בעונך . כמו שאמר ישעיהו הכמכת מכהו הכהו : ונקה לא אנקך · ענין כריתה · כמו ונקתה לארץ תשב · כי כל הגונב מזה כמוה נקה . גם הם ענין נקיות כי הכריתות מן העול' נקי ממנו · ותר' ושיצאה לא אשיצינך : כי כה אמר ה' אנוש לשברך · הלמד במקום העצם ושפיק זולתה . וכן למד לאמות חמס הרגו לאבנר . והדומי' להם · אחר העתידה שאמר אמר שמוך לענין לא אנקך אנוש לשברך · ודבר בלשון נקבה כנגד הכנסה אמר אעפ"י שעתה אנוש לשברך : ונחלה מכתך . עוד תהי לך תקוה · וכל המרעים לך ילקו בעבורך . זהו שאמר בסוף הענין לכן כל אוכליך יאכלו : אנוש ונחלה . פירשנו למעלה : אין דן . כל כך היא נחלה מכתך שאין רופא שיהיה דן החולי למזור · כלומ' שיועיל בו מזור ותחבושת וכלם אומרים כי אין לך רפואת תעלה : תעלה · פי' רפואה . וכפל הענין במלות שונות לחזק הענין · וחסר וי"ו השמוש כמו שמש ירח · ראובן שמעון · והדומים להם · וענינו רפואה ותעלה · והענין הזה הוא משל . המשיל הצרות הגדולות וחרבן הארץ לחולי כבד שלא יקוו לרפואתו : כל מאהביך שכחוך · אשור ומצרים שהיית הולכת להם לעזרה שכחו אותך : לא ידרשו · ולמה כי מכת אויב הכיתיך · כלומ' שמתיך ביד הגוי המר והנמהר האכזרי · והם בשדים שלא יוכלו הם לעזור לך כי אפילו לעצמם לא יועילו ולא יוכלו להנצל מיד כשוכד כבר · ואחז"ל פירש כל מאהביך שכחוך דבק עם משל החולי : אמ' בדרכי בני אדם שיבאו אוהבי החולה לבקרו אך כאשר יראו כי חליו כבד והוא נוטה למו' יתיאשו ממנו מאהביו הרעים ולא יבקרו ולא ידרשו אותו · אבל אותך שכחוך מאהביך בין רעים בין טובים · ובדין דנו אליך למיתה כי מכת חרב אויב הכיתיך : מוסר אכזרי · פירושו מוסר אדם אכזרי שמכה ומיסר באכזריות : מוסר · סמוך לאכזרי כי הוא פתוח : מה תזעק · אמר תזעק לשון זכר וכל הענין לשון נקבה · וכבר כתבנו כמה פעמים כי כשמדבר ליש' פעם ידבר בלשון זכר כנגד העם ופעם ידבר בלשון נקבה בעד הכנסה . והענין אחד . אמר מה תזעק על שברך אין לך לזעוק עליו כי מאתך בא לך הדבר הגדול על רוב עונך : עצמו חטאתיך . ולפי שעצמו חטאתיך עשיתי אלה לך ואף על פי כן אוכליך לא ינקו כי גם המה יאכלו : לכן · וכל צריך כלם . הכפל לחזק הענין : שאסיך · האלף במקום וי"ו המסך · כי שרשו שסה · ושרש משסה שסס . והענין אחד בזה · וכן בא אלף במקום וי"ו המסך · כמלת בבאתיו ובאיו כי שרשו בזז : כי ארוכה רפואה : קראו לך · אמות העולם ואמרו כי ציון היא עיר שאין לה דורש להטיבה ליש' : כה אמר .

כה אמר יהוה הנני שב שבות אהלי יעקוב ומשכנותיו ארחם ונבנתה
עיר על תלה וארמון על משפטו ישב: ויצא מהם תודה וקול
משחקים והרביתים ולא ימעטו והכבדתים ולא יצערו: והיו בניו
כקדם ועדתו לפני תכון ופקדתי על כל לחציו: והיה אדירו ממנו
ומשלו מקרבו יצא והקרבתיו ונגש אלי כי מי הוא זה ערב את לבו
לגשת אלי נאם יהוה: והייתם לי לעם ואנכי אהיה לכם לאלהים:
הנה סערת יהוה חמה יצאה סער מתגורר על ראש רשעים יחול:
לא ישוב חרון אף יהוה עד עשתו ועד הקימו מזמות לבו באחרית עשותו
הימים תתבוננו בה: בעת ההיא נאם יהוה אהיה לאלהים לכל ל א
משפחות ישראל והמה יהיו לי לעם: כה אמר יהוה הפטרת
מצא חן במדבר עם שרידי חרב הלוך להרגיעו ישראל: מרחוק יום שני
יהוה נראה לי ואהבת עולם אהבתיך על כן משכתיך חסד: עוד של ר"ה
אבנך ונבנית בתולת ישראל עוד תעדי תפיך ויצאת במחול משחקים
: עוד תטעי כרמים בהרי שמרון נטעו נטעים וחללו: כי יש יום
קראו נצרים בהר אפרים קומו ונעלה ציון אל יהוה אלהינו:
כי כה אמר יהוה רנו ליעקב שמחה וצהלו בראש הגוים השמיעו
הללו ואמרו הושע יהוה את עמך את שארית ישראל: הנני מביא
אתם מארץ צפון וקבצתים מירכתי ארץ בם עור ופסח הרה וילדת אותם
יחדו קהל גדול ישובו הנה: בבכי יבאו ובתחנונים אובילם אוליכם

כדנן אמר יי הא אנא מתיב גלות ארעיה דיעקב ועל קירוהי ארחם ותתבני קרתא ירושלם על אתרה ובית מקדשא כדחזי לה ישתכלל: ויסגון בהון מעלי תודתא וקל דמשבחין ואסגינון ולא יזערון ואתקפינון ולא יהון חלשין: ויהון בניהון כד מלקדמין וכנישתהון קדמי תתקן ואסער בישתא על כל דוחקיהון: ויתרבא מלכהון מנהון ומשיחיהון מביניהון יתגלי ואקרבינון ויתיבהון לפולחני ארי מן הוא דין דאתרעי לביה לאתקרבא לפולחני אמר יי: ותהון קדמי לעם ואנא אהוי לכון לאלהא: הא מזופיתא מן קדם יי ברגז נפקא ועלעול משתגיש על ריש רשיען יחול: לא יתוב תקוף רוגזא דיי עד דיעביד ועד דיקיים מחשבת רעותיה בסוף יומיא תסתכלון בה: בעידנא ההיא אמר יי אהוי לאלהא לכל זרעית ישראל ואינון יהון קדמי לעם: כדנן אמר יי די הב רחמין לעמא דאסיקו ממצרים סיפוק צורכיהון במדברא כד הוו מערקין מן קדם דקטלין בחרבא דבר במימריה לאשראה בית ניחא לישראל: אמרת ירושלם מלקדמין יי אתגלי על אבהתנא נביא אמר להון הא רחימת עלמא רחימית יתכון על כן דבריית יתכון בטבון: עוד אקיימינך ותתקיימין כנישתא דישראל עוד תתקנין בתיקונייך ותפקין בסיעת משבחין: עוד תצבין כרמין בטורי שמרון צוכו שתילין ואחילו: ארי אית אריכות יומיא וסגי טובא דעתיד למיתי לצדיקיא דנטרו אוריתי מלקדמין חולקהון בארעא דישראל דהוו מחמרין לשני נחמתא דאתון אמרין אימתי נקום וניסק לציון ונתחזי קדם יי אלהנא: ארי כדנן אמר יי שבחו דבית יעקב בחדוא ודוצו בריש גלי לעיני כל עממיא בסרו שבחו ואמרו פרק יי ית עמיה ית שארא דישראל: הא אנא מיתי להון מארעא ציפונא ואכנשינון מסיפי ארעא דהוו בהון עוירין וחגירין יסגון בהון מעדין וילידן כחדא במשרין סגיאן יתובון הלכא: במיגליהון כד הוו בבן גלו ובמיתביהון מביני גלותהון ברחמין סגיאן אקריבינון אדברינון

על

כה אמר . ונבנתה עיר על תלה . כתרגו' ותתבני קרתא דירושלם באתרה . ואמר על תלה לפי שהיא גבוה מכל ארץ ישר' והתל גבוה וכן העומדות על תלם . ואותו ת"י תקפהון : וארמון . ארמון המלך ובית המקדש . כמו שת"י ובית מקדשא כדחזי ליה ישתכלל : ויצא מהם . מאהלי יעקב וממשכנותיו יצא מהם תודה - כלו' קול תודה וקול משחקים . ופירוש תודה שיהיו מודים לאל על רוב הטובה שנתן להם : והכבדתים . כמו והרביתים . כלומר יהיו עם כבד' וכן יכבדו בניו ולא ידע : ולא יצערו . כלומר ולא ימעטו . והענין כפול במלות שונות . ויונתן תרגם ואתקפינון ולא יהון חלשין : והיה אדירו ממנו . מלכו ממנו . וכן אמר ומושלו . והענ' כפול במלות שונות . ומה שאמר ממנו ומקרבו כי ידוע הוא שהמלך המשיח מישראל יהיה אלא בא להודיע כי לא יהיה לישר' עוד מושל מהאומות כמו שהיה עד עתה כל זמן שהיו בגלות . ואף בהיות' בא"י פעמים שהיו נותנים מס למלכי האומות . ואמר שלא יהיה זה עוד כי לא יהיה עוד מושל בו כי אם ממנו ומקרבו . ופי' מקרבו כמו שאמר מקרב אחיך תשים עליך מלך : והקרבתיו ונגש אליו . יתכן לפרש על המושל . על דרך שאמר אני אהיה לו לאב והוא יהיה לי לבן . וגם יש לפרשו על ישר' . וכת"י ואקריבינון ויתיבהון לפולחני : כי מי הוא זה ערב את לבו לגשת אלי . פירוש מי הוא זה שהטיב את לבו והכשירו לגשת אלי ולא הקרבתיו אפילו מהאומות כל שכן תיושר' שהם עם קרובי מקדם שאקריבם אלי והם יהיו נגשים אלי : הנה סערת ה' . גם זו הפרשה עתידה והיא כתובה למעלה . ושנה אותה עוד לחזק הענין . ויש ביניה' שנוי בקצת המלות . כי למעלה וסער בוי"ו וכזאת סער בלא וי"ו . ולמעלה מתחולל וכזאת מתגורר . והענין אחד . למעלה אף ה' וכזאת חרון אף ה' . למעלה תתבוננו בה בינה וכזאת תתבוננו בה בלבד . וכבר פירש' למעלה מתגורר כענין מתחולל ענין חניה ודירה . וי"ת ענין אסיפה מתכנש : כה אמר ה' מצא חן במדבר . ענין זה דבק לענין הגאולה שאמר למעלה . אמר זה העם כבר מצא חן בעיני פעם אחרת כשהוצאתיו מגלות מצרי' כן מצא חן בעיני והיו עם שרידי חרב שהיו המצריים מתנכלים עליהם להמיתם ולכלותם ואני הוצאתי' מתוכם ומצא חן בעיני במדבר שהולכתים במדבר ארבעי' שנה וכלכלתים במן בלא יגיעה ובלא עמל : הלוך להרגיעו . הלוך מקור במקום עבר . כמו ילדה ועזוב כמו ועזבה כן הלוך ענינו כמו הלך . כלומ' האל הלך לפניהם במדבר להמציא לו מרגוע . כמו שאמר לתור להם מנוחה . ואמר ישר' אחר להרגיעו לתוספת באור . כי כבר זכר עם . וידוע הוא כי אותו עם שמצא חן במדבר הוא ישר' . וכת"י הפסוק : מרחוק ה' נראה לי . הפסוק חלוק במענה ותשובה . אומרת כנסת ישר' בגלות למה שאמר האל מצא חן במדבר אמרה היא אמת הוא זה כי מזמן רחוק ה' נראה לי . אך עתה הסתיר פניו ממני בגלות . ענה אותה האל : ואהבת עולם אהבתיך . לא היתה אהבתי אליך לפי שעה כמו במדבר אלא להיות האהבה לעולם : על כן משכתיך חסד . ר"ל על כן משכתי לך חסדי וכרתי לך בכבודי על הר סיני להיות אהבתי לך לעולם לא לזמן . ואף על פי שעזבתיך בגלות זה שנים עוד אבנך ונבנית וגו' : עוד אבנך . כי העדה הפזורה כמו הבנין ההרוס שיתפזרו אבניו ועציו וכשיבנ' יתקבצו : בתולת ישר' . כי עוד תהיה כבתולה שלא נבעלה ולא יבעלוך אדוני' זולתי : עוד תעדי תפיך . כלו' מרוב הטוב' תגלי ותשמחי בתפים ובמחולות והתפי' יהיו כעדי לך : עוד תטעי כרמי' בהרי שמרון . נטעו נטעים וחללו . נטעו עבר במקום עתיד . דרך העולם לנטוע הכרמי' בהרי' כי יהיה מהם היין משובח ובהיותם פוחדים בארצם מאויביה' היו יראים לצאת לכרמי' כל שכן לנטעת . כמו שאמ' בחגים ובקצת יבאו שמה . ועתה הבטיחם שיהיה להם שלוה גדולה ויטעו כרמי' ויחללו בשנה הרביעית כמשפט פדיון פירות הכרמי' ועושים אותן חולין ויהיו מותרין לזר אחר החלול . וזכר החלול לפי שהיא בשמח' ובשירי' כמו שאמ' קדש הלולים . ובזמן הפחד לא יעשה אדם הלולים . ומה שזכר שמרון לפי שהיו שם בפחד האויב ימים רבים במצור ובמצוק : כי יש יום . יש יום שעתי' לבא שיקראו נצרי' והם הצופים שהיו עומדי' שם מתחלה מפח' האויב יעלו שם לקרא ליושבי הכפרים לעלות לציון להודות לה' על רוב הטוב' . ויום פי' עת וזמן כמו ביום הה' פרש ימי' והדומין לו : כי כה אמר ה' רנו ליעקב שמחה . זה יאמר על תחלת הגאולה בבא קול הבשורה והוא פקדם . כאלו אמר כה אמר ה' ליעקב רנו שמחה . פירוש בשמחה . וכמוהו המוקדם מאוחר מקום שם קבר כמו מקום קבר שם . כל רבים עמי' כמו כל עמים רבים . והדומי' להם שכתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו : וצהלו בראש הגוים . כתרגומו ודוצו בריש גלי לעיני עממיא . השמיעו . הבשורה והללו את ה' : ואמרו הושע ה' . כמו שהשמעתנו הבשורה כן עשה והושע את עמך . אמרו זה ואני אעשה כדבריכם ואביא אתכם מכל המקומות אשר נדחתם שם ועל זה אמר : הנני מביא אותם . מארץ צפון . כי רוב הגלות בצפון : מירכתי ארץ . ארץ בקמץ בסגול . והוא אחד מי"ד שהם קמצין בזקף ובסגול : בם עור ופסח . כל כך יבאו בנחת שאפילו העור והפסח שיהיו בם וההרה והיולדת ילכו לאטם . ואחז"ל פירש ואמר כל כך אובילם בנחת דרך ישר עד שיוכלו ללכת עמהם עור ופסח והרה ויולדת ולא יכשלו בהליכת' : בבכי יבאו . יש בכי של שמחה כמו וישק יעקב לרחל וישא קולו ויבך . ויבך על צואריו עוד . והדומי' להם . כן הוא זה מרוב שמחה שיבאו לארצם יבכו כי כמה שנים גלו ממנה : ובתחנוני' אובילם . ענין תחלה ורחמים כמו חלו נא פני אל ויחננו . לבלתי היות להם תחנה . היתה תחנה מאת ה' אלהינו . והדומי' להם ענין תחלה ורחמים : אל נחלי

על פצידי מיא באורח תקנא לא יתקלון בה ארי הוה מימרי לישראל
כאב ואפרים חביב הוא קדמי: קבילו פתגמא דיי עממיא
וחוו בנגוון מרחיק ואמרו מן דבדריה לישראל יכנשיניה ויטריניה
כרעיא לעדריה: ארי פרק יי ית דבית יעקב ושיזבינון מן יד דתקיפין
מנהון: וייתון וישבחון בטור בית מקדשא דיתבני בציון ויתפנקון
בטובא די הב להון יי בעיבורא ובחמרא ובמשחא ובבני ען ותורין
ותהי נפשהון מליא תפנוקין כגינת שקיא דמרויא ולא יוספון לאצפא
עוד: בכן יחדין כנשתא דישראל כד בחינגין ועולמין וסבין כחדא
ואהפוך איבליהון לביע ואנחמינון ואחדינון מדוונהון: ואסבע נפש
כהניא תפנוקין ועמי בית ישראל ית טובי די הבית להון יסבעון אמר
יי: כדנן אמר יי קלא ברום עלמא אשתמע בית ישראל דבכן
ומתאנחין בתר ירמיה כד שלח יתיה נבוזראדן רב קטוליא מרמתא
אליא ודבכן ממרר ירושלם בכיא על בנהא מסרבא לאתנחמא על
בנהא ארי גלו: כדנן אמר יי מנעי קליך מלמבכי ועיניך מלשיגרא
דמעין ארי אית אגר לעובדי אבהתך צדיקיא אמר יי ויתובון מארעא
בעלי דבביהון: ואית סיבור לסופיך אמר יי ויתובון בניא לתחומיהון:
שמיע וגלי קדמי בית ישראל די בכן ומתאנחין על דאטלטלו אמרין
איתיתא עלנא יסורין ולא אליפנא כעגל דלא מליף ניר כרו אתיבנא
לפולחנך ונתוב ארי את יי אלהנא: ארי כד אבחנא תיבין לאוריתא
מתרחם עלנא וכרו דאתגלי לנא טפחנא על ירכנא בהיתנא ואף א
אתכנענא ארי קבילנא חיסודי חובנא דמלקדמין: הכבר חביב קדמי
ישראל הלא רבי רחים הוא ארי בזמן דמשוי פתגמי אוריתיה על לביה
למעבדהון מידכר דכירנא לאוטבא ליה עוד על כן אתגוללו רחמי
עליהון ורחמא ארחים עליהון אמר יי: כנשתא דישראל אדכרי ליך
עובדי אבהתך תקניא שפוכי תחכינין במרי שואי לביך את תכלי בעובדין דעבדת אם תקנין דכין גלית לאורח רחיקא כרו תובו כנשתא דישראל לאוריתא
ותתיבין לקרויך אילין: עד אימתי אתון מתחסנא למתב כנשתא דסגיאן תיובתא ארי הא יי ברי חדתא בארעא ועמא בית ישראל יתיבהון לאוריתא: כדנן

אל נחלי מים בדרך ישר לא יכשלו בה כי הייתי לישראל לאב ואפרים
בכרי הוא: שמעו דבר יהוה גוים והגידו בכורי
באיים ממרחק ואמרו מזרה ישראל יקבצנו ושמרו כרעה עדרו:
כי פדה יהוה את יעקב וגאלו מיד חזק ממנו: ובאו ורננו במרום
ציון ונהרו אל טוב יהוה על דגן ועל תירש ועל יצהר ועל בני רוש
צאן ובקר והיתה נפשם כגן רוה ולא יוסיפו לדאבה עוד: אז תשמח
בתולה במחול ובחרים וזקנים יחדו והפכתי אבלם לששון ונחמתים
ושמחתים מיגונם: ורויתי נפש הכהנים דשן ועמי את טובי ישבעו
נאם יהוה: כה אמר יהוה קול ברמה
נשמע נהי בכי תמרורים רחל מבכה על בניה מאנה להנחם על בניה הנחם
כי איננו: כה אמר יהוה מנעי קולך
מבכי ועיניך מדמעה כי יש שכר לפעלתך נאם יהוה ושבו מארץ
אויב: ויש תקוה לאחריתך נאם יהוה ושבו בנים לגבולם: שמוע
שמעתי אפרים מתנודד יסרתני ואוסר כעגל לא למד השבני
ואשובה כי אתה יהוה אלהי: כי אחרי שובי נחמתי ואחרי הודעי
ספקתי על ירך בשתי וגם נכלמתי כי נשאתי חרפת נעורי: הבן
יקיר לי אפרים אם ילד שעשועים כי מדי דברי בו זכר אזכרנו עוד שעים
על כן המו מעי לו רחם ארחמנו נאם יהוה: עכ
הציבי לך צינים שמי לך תמרורים שתי לבך למסלה דרך הלכתי
שובי בתולת ישראל שבי אל עריך אלה: עד מתי תתחמקין הבת שבי
השובבה כי ברא יהוה חדשה בארץ נקבה תסובב גבר:

אל נחלי מים. כמו על נחלי מים. כמו ויך את הפלשתי אל מצחו כמו על מצחו. אל ההרים לא אכל כמו על והדומים להם: ואפרים בכורי הוא. זכר אפרים
כי רוב ישר' והם עשרת השבטים היו במלכות אפרים תחלה כשנחלקה המלכות ואחר כך נקראו בשם אפרי'. ואמר בכמה מקומות יהודה ואפרים. ומה שאמ'
בכורי הוא לפי שנתנה הבכורה ליוסף. או פי' חביב הוא עלי כבן הבכור לאביו. וכן אמר בני בכורי ישר' לענין חבה ואהבה. ותרג' ואפרים חביב הוא קדמי:
שמעו. מזרה ישר' יקבצנו. מי שזרה אותו והגלהו בין האומות הוא יקבצנו וידעו הגוים כי לא בכחם הגלוהו אם לא ברצון האל שהרי על כרחם יוציאנו
מרשותם וישיבנו לארצו זהו שאמר אחר כן כי פדה ה' וגומר: ובאו במרום ציון. תי' בטור בית מקדשא דיתבני בציון: ונהרו אל טוב ה'. ענין מרוצה
אל החפץ. וכן ונהרו אליו כל הגוים לרחבה להעבב ולרחב. והוא מקור פה הפעל בפתח בפלס לאהבה את ה' אלהיך: אז תשמח בתולה ר"ל כל בתולה ובתולה:
מיגונם. הי"וד הי' נחה: ורויתי. הטעם מלרע בתי"ו. זכר הכהנים לומ' שתשוב עבודת בית המקדש במקומה וישבעו דשן הקרבנות שירבו מכל המקומות.
כמו שאמ' אילי נביות ישרתונך יעלו לרצון על מזבחי: כה אמר ה' קול ברמה נשמע. אמר על דרך משל על עשרת השבטים שראשם אפרים. וזכר האם לכלם
והיא רחל כאלו בוכה על דרך משל על בניה: כי איננו. פי' העם. וזכר אלו ואמר עליהם איננו לפי שלא שבו עוד משגלו כמו ששבו יהודה ובנימן מגלות ראשון
מבבל ועשרת השבטים לא שבו עוד ולא נודע מקומם איה לפיכך אמר כי איננו. ופי' ברמה. בגבעה רמה להשמיע הקול למרחוק. ויש דרש למה רחל לפי
שהלכו אבות ואמהות לפייס את הקב"ה על שהעמיד מנשה צלם בהיכל ולא נתפייס. נכנסה רחל אמרה לפניו רבונו של עולם רחמי מי מרובין רחמיך או רחמי
בשר ודם הוי אומר רחמיך מרובין. והלא אני הכנסתי צרתי לביתי שכל העבודה שעבד יעקב את אבי לא עבד אלא בשבילי וכשבאתי ליכנס לחפה הכניסו
אחותי. ולא די ששתקתי אלא שמסרתי לה סימני. אף אתה אם הכניסו בניך צרתך לביתך שתוק להם. אמר לה יפה למדת סניגוריא על בניך יש שכר לפעלתך
לצדקתך שמסרת סימניך לאחותך. ועוד יש דרש כי דרך קבר רחל הוליכם בגולה. על כן אמר רחל מבכה על בניה. ודרשו זה על פסוק ותקבר בדרך אפרת:
ואמרו מה ראה יעקב אבינו לקבור את רחל בדרך אפרת אלא שצפה יעקב אבינו ברוח הקדש שהגליות עתידות לעבור דרך שם. לפיכך קברה שם כדי שתהא
מבקשת עליהם רחמים הדא היא דכתיב קול ברמה נשמע וגומר: בכי תמרורים. שבוכה במרירות לב. על דרך אמרר בבכי ובכה אליך במר נפש: רחל
מבכה. יבא הפעל מפעל הדגוש לרוב הבכי. כה אמר ה'. לפעלתך. לפעלת בניך שסבלו הגלות כמה שנים ולא שכחו את שמי ולא עברו על בריתי. ויונתן
תרגם ארי אית אגרא לעובדי אבהתך צדיקיא: ויש תקוה לאחריתך. לאחרית בניך: שמוע. מתנודד. בוכה ונוהה פלונ"רה בלעז. ואומר לי: יסרתני ויסרתני
זה כמה שנים בגלות והנני כוסר ולא אדע עוד: כעגל לא למד. שלא למדו אתו למשוך בעול ולא למד עד שמכין אותו ומרגילין אותו עד שילמוד כך אני סבלתי
יסוריך ולמדתי לשוב אליך והנני שב אליך: השיבני. כלומר קבלני בתשובה: כי אחרי שובי נחמתי. אחרי ששבתי אליך נחמתי ממעשי הרעים. כי בעל
תשובה אין תשובתו תשובה שלמה אם לא יהיה תוהא וניחם על הראשונות. וכן הוא אומר מי יודע ישוב וניחם: ואחרי הודעי ספקתי על ירך. אחרי שנודעתי
בעצמי וחשבתי מעשים רעים שעשיתי והכרתי כי רעות גדולות עשיתי ספקתי על ירך כמצטער ומתאבל. ובשתי בעצמי למעשים שעשיתי: וגם נכלמתי.
הכלימה יותר מהבושה לפיכך אמ' וגם. וכן בשו וגם נכלמו: כי נשאתי חרפת נעורי. כשזכרתי כי מה שנשאתי וסבלתי חרפת נעורי היה. כלו' מהמעשים
הרעים שעשיתי בימי הנעורים שהיו לי לחרפה ולקלס. ופי' נעורי בימי הקדמונים. וקראו הימים הקדמונים נעורים בדרך משאלה. כמו שימי הנעורים
קודמים לימי הבחרות וימי הזקונים. וכן חסד נעוריך כמו שפירש. ותרג' חסודי חובנא דמלקדמין: הבן יקיר. מה זה שאני זוכר אותו תמיד כאלו הוא בן
יקיר לי שלא חטא לי מעולם: אם ילד שעשועים. כאב שמשתעשע עם בנו החביב לו: מדי דברי בו. בכל עת שאדבר בו אזכרנו עו' באהבתי הקדומה
לו. וכן והיה מדי באתם. מדי עברו יקח אתכם. ענינם בכל עת: על כן המו מעי. על כן שאזכרנו באהבה הקדומ' המו מעי לו בדעתי אותו בגלות
רחם ארחמנו. ואוציאנו מהגלו'. ופי' דברי בו לעברי הנביאים. ות' הא כבר חביב קדמי וגו': הציבי לך ציונים. אמר כנגד כנסת ישראל שבאותו
הדור כשתגלי הציבי לך ציונים כמו גלי אבנים. או אבן מצבת להכיר הדרך. ר"ל אעפ"שתגלי לא אבדה תקותך כי עוד תשובי אל עריך אלה: שימי לך תמרורים
כפל ענין במלות שונות. כי תמרורים כמו ציונים כי הוא לשון גובה. כמו ויתמרמר אליו. ר"ל גלים גבוהים: שיתי לבך. ואם לא תציבי שיתי לבך שתזכרי
הדרך שהלכת בה לגלות כי באותה הדרך תשובי. וכל זה דר' משל לנחמה: עד מתי תתחמקין. תהיי מסובבת לכאן ולכאן. מן חמק עבר שעניינו סבב:
הבת השובבה. שהיתה סובבת ומורדת בי. כלומר עד מתי תסבבי הנה והנה ולא תלכי דרך ישרה לשוב אל אישך הראשון. כלומ' עד מתי תתעכלי בתשובה:
כי ברא ה' חדשה בארץ. עתיד לברוא חדשה אחר שתשבי בגלות ימים רבים. ומה היא החדשה כי נקבה תסובב גבר. שדרך העולם שהאיש מחזר ומסובב
אחר האשה. וכן אמרו רבו' זכרונם לברכה בעל אבדה מחזר על אבדתו. ואז הנקבה תסובב אחר אישה. כלומר שישובו בני ישר' אל ה' אלהיהם ויגאלם:
וכן אמר בנבואת הושע ואחר ישובו בני ישר' ובקשו את ה' אלהיהם ואת דוד מלכם ופחדו אל ה' ואל טובו באחרית הימים:
כה אמר

79

כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל עוד יאמרו את הדבר הזה בארץ
יהודה ובעריו בשובי את שבותם יברכך יהוה נוה צדק הר הקדש
כעדר וישבו בה יהודה וכל עריו יחדו אכרים ונסעו בעדר כי הרויתי
הקיצותי נפש עיפה וכל נפש דאבה מלאתי על זאת הקיצתי ואראה ושנתי
ערבה לי הנה ימים באים נאם יהוה וזרעתי
את בית ישראל ואת בית יהודה זרע אדם וזרע בהמה והיה כאשר
ווס שקדתי עליהם לנתוש ולנתוץ ולהרס ולהאביד ולהרע כן אשקד
עליהם לבנות ולנטוע נאם יהוה בימים ההם לא יאמרו עוד אבות
אכלו בסר ושני בנים תקהינה כי אם איש בעונו ימות כל האדם
האכל הבסר תקהינה שניו הנה ימים באים
נאם יהוה וכרתי את בית ישראל ואת בית יהודה ברית חדשה
לא כברית אשר כרתי את אבותם ביום החזיקי בידם להוציאם מארץ
מצרים אשר המה הפרו את בריתי ואנכי בעלתי בם נאם יהוה
כי זאת הברית אשר אכרת את בית ישראל אחרי הימים ההם נאם
בני יהוה נתתי את תורתי בקרבם ועל לבם אכתבנה והייתי להם לאלהים
והמה יהיו לי לעם ולא ילמדו עוד איש את רעהו ואיש את אחיו
כלם לאמר דעו את יהוה כי כולם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם נאם
אותי יהוה כי אסלח לעונם ולחטאתם לא אזכר עוד
כה אמר יהוה נתן שמש לאור יומם חקת
ירח וכוכבים לאור לילה רגע הים ויהמו גליו יהוה צבאות שמו

כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל עוד יימרון ית פתגמא הדין בארעא
דבית יהודה ובקרוהי כד אתיב ית גלותהון יברכנך יי מדור קושטא
טורא קדישא ויתובון בה דבית יהודה וכל קירויהון כחדא אכרין
ודנטלין בסיען ארי סבעית נפש משלהיא וכל נפש יצפא מליתי טוב
אמר נביא על דא בסורתא דיומי נחמתא דעתידין למיתי אתערית
וחזית תבית דמכית ושנתי הנתבי הא יומיא אתן אמר יי ואקיים
ית בית ישראל וית בית יהודה אסגינון כאנשא ואצלחינון כבעירא
ויהי כמא דחשיבית במימרי עליהון למיעקר ולתרעא ולפגרא ולאבדא
ולאבאשא כן יחדי מימרי עליהון למבני ולקיימא אמר יי ביומיא
האינון לא ימרון עוד אבהתא חטו ובניא לקן אלהין אינש בחוביה
ימות כל אינש דיחטי הוא ימות הא יומיא אתן אמר יי ואיגזר עם
דבית ישראל ועם דבית יהודה קיימא חדתא לא כקיימא די גזרית
עם אבהתהון ביומא דאתקיפות בידיהון לאפקותהון מארעא דמצרים
דאינון אשניאו ית קימי ואנא אתרעיתי בהון אמר יי ארי דין קיימא
דאגזר עם בית ישראל בתר יומיא האינון אמר יי אתן ית אוריתי
במעיהון ועל לבהון אכתובנה ואהוי להון לאלהא ואינון יהון קדמי
לעם ולא ילפון עוד גבר ית חבריה וגבר ית אחוהי למימר דעו
למדחל מן קדם יי ארי כולהון ילפון למידע דחלתי למזעריהון ועד
רבהון אמר יי ארי אשבוק לחוביהון ולחטאיהון לא ידכרון עוד
כדנן אמר יי די יהב שמשא לאנהרא ביממא גזירת סיהרא
וכוכביא לאנהרא בליליא דנזיף בימא והמן גלוהי יי צבאות שמו

כה אמר ה'. גם זו הפרשה עתידה. וכן הפרשיות הבאות אחריה עד הדבר אשר היה אל ירמיהו בארץ יהודה. זכר יהודה לפי שבחלקו בית המקדש. והוא נוה צדק הר הקדש. ואמרו יברכך ה'. כלומר שלא תחרב עוד: וישבו בה. בארץ יהודה שזכר ישבו בה יהודה כמו שהיה בה: וכל עריו. פירוש ובכל עריו. וב"ת בה עומדת במקום שנים: אכרים. ונסעו בעדר. פירוש וישבו בה אכרים ועובדי השדות ורועים עדריהם יסעו בהם ממקום למקום ולא יפחדו: כי הרויתי נפש עיפה. נפש ישראל שהיתה עיפה וצמאה בגלות הרויתי אותה ממעיני הישועה: וכל נפש דאבה. שדאבה ודאגה לרוב הצרות מלאתי אותה כל טוב שתשמח הפך הדאבון. וכן תרגם יונתן מליתי כל טוב: על זאת הקיצותי. ההא בשו"א וסגו"ל. והפסוק הזה הם דברי הנביא כי הנבואה תבא ברוב לנביאים בחלום. ופירושו כתרגומו אמר נביא על דא בסורתא דיומי נחמתא דעתידין למיתי אתערית וחזית תבית דמכית ושנתי הכתני. וי"ו ואראה כוי"ו הן אתה קצפת ונחטא רוצה לומר וכבר חטאנו לפיכך קצפת. וכן הקיצותי ואראה. וכבר ראיתי בחלום הנבואה זאת הנחמה ומתוכה הקיצותי ושמחתי וכשסבתי אחר כן שנתי ערבה לי מתוך השמחה יהפך ושנתי כהיתה עלי: ערבה. ענין הנאה: הנה. זרע אדם וזרע בהמה. פירוש אשימם כזרע שמפרוטה אחת יבאו כמה פרוטות: האדם והבהמה. כמו ברוך פרי בטנך ופרי בהמתך ופרי אדמתך. ואחר שאמר וזרעתי רוצה לומר שהוא ישים בהם ברכתו וירבם ולא תהיה בהם משכלה ויש לפרש גם כן שתהיה וי"ו וזרע וי"ו השוואה. כמו מים קרי' על נפש עיפה ושמועה טובה מארץ מרחק. והדומים להם שהם להשוות הדברים. ר"ל כי כזה כן זה. פי' זרע אדם כזרע בהמה. כלומר שיהיו בהם האדם לרוב כמו הבהמה. וכן אמר ארבה אותם כצאן אדם. וי"ת אסגינון כאנשא ואצלחינון כבעירא: והיה. שקדתי. ענין השתדלות בדבר והזריזות בו: לא יאמרו עוד אבות אכלו בוסר ושני בנים תקהינה. משל הוא לחוטא כמו שאמרו קדמוניהם אבתינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו. ואמת הוא כי ממדת הבורא ית' פוקד עון אבות על בני'. וזו המדה היא כשאוחזין הבנים מעשה אבתיכם אז יתחברו עונות האבות עם עונות הבנים ויפקדו על הבנים עון האבות עם עונותיהם. וזה אינו אלא בחטא ע"ז וכיוצא בו חטא גדול. והאל הבטיח את ישראל כי לעתיד יהיה לבבם שלם עם ה' ומלאה הארץ דעה את ה' וימעטו החוטאים ואף החוטאים בזמן ההוא לא יחטאו חטא גדול שאפי' להם עכמן יארך העונש כמו שאמ' והחוטא בן מאה שנה יקולל. כל שכן שלא יענש הבן בחטא אביו אפילו יחטא כאביו. לפיכך האוכל הבוסר תקהינה שניו. ובוס' הוא הפרי שלא נגמ' בשולו והאוכלו שניו קהות. ובספר יחזקאל נאריך עוד בזה הענין בעזרת האל: הנה ימים באים. ברית חדשה. חדושה הוא שתהיה קיימת לא תופר כמו שהופרה הברית שכרת ה' עם בני ישראל בהר סיני בזה. והאומ' כי הנביא נבא על תורה חדשה שעתידה להיות לא כתורה חדשה שנתנה בהר סיני כמו שאמר לא כברית אשר כרתי את אבתם. והיא התורה חדשה שחדש להם תשובתם. הרי אמר ופי' מה היא לא כברית אשר כרתי את אבתם והם הפרו את בריתי וזאת הברית לא יפרוה כי אתן תורתי בלבם ועל לבם אכתבנה שלא תשכח מהם לעולם. וכל הענין כמו שמפ' והולך כי לא תהיה חדוש הברית אלא קיומה. והרי אומר מלאכי חותם הנביאים בחתימת דבריו. זכרו תורת משה עבדי אשר צויתי אותו בחרב על כל ישראל חקים ומשפטים. וכל אותה הפרשה עתידה כמו שאתם הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא וגומר. הרי אתה רואה כי לא תהיה לעולם תורה חדשה אלא אותה שנתנה בהר סיני כמו שכתוב אשר צויתי אותו בחרב: לא החזיקי. בסגו"ל ההא תחת פתח כי הוא מקור. וכן שכל אדם האריך אפו: בעלתי בם. כלומר אף על פי שבעלתי בם והייתי להם לאלהים המה הפרו את בריתי. ותרגם יונתן ואנא אתרעיתי בהון. ואאז"ל פירש כי כל לשון בעילה שהוא קשור בב"ית הוא לשון גנאי. ופירש בעלתי כמו בחלתי ענינו קצתי. כמו וגם נפשם בחלה בי: זאת. מבואר הוא: אכתבנה. בקמץ חטף התי"ו לבן אשר ולבן כפתלי בשו"א ופתח: ולא ילמדו. אינו אומר שיהיו כלם שוים בחכמה כי זה אי אפשר כל שכן שיהיו הקטנים חכמים כגדולים. כמו שאמר למקטנם ועד גדולם אלא פירוש לדעת את ה'. כלומר ליראה אותו וללכת בדרכיו כמו שפירשנו הלא היא הדעת אותי נאם ה': כולם. בוי"ו עם הדגש: כי אסלח לעונם. שעברו בעודם בגלות ואתן להם לב אחד שידעו אותי: כה אמ' ה'. נותן שמש לאור יומם. זכר אלה הדברים שהם קיימים לא נשתנו מאשר היו מקדם ולא ישתנו כן זרע ישראל לא ישתנה מעת שובם מגלות זה מהיות גוי עובד אלהים כל ימי עד. ואמר בירח וכוכבים חקות רוצה לומר חקי מהלכם שהיא חכמה נפלאה ולא ישיגנה האדם על בוריה. וכן אמר הידעת חקות שמים. וטעם נותן על שמש ועל חקות ירח. כאלו אמר ונותן חקות ירח וכוכבים לאור לילה: רוגע הים ויהמו גליו. רוגע כמו בוקע. וכן עורי רגע אבל הוא פעל עומד וזה פעל יוצא. ופירוש שבקע הים לבני ישראל אף על פי שהמו גליו הוא השקיטם ונצבו מי הים כחומה מימינם ומשמאלם ועברו ישראל: ה' צבאות שמו. שהוא אדון צבאות מעלה ומטה ובידו הכל. וי"ו ויהמו כוי"ו וירד מעשות העולה וכל הדומים לו שפירשנו אחר שירד כן פירוש זה אחר שהמו:

אם

כמא דלית אפשר דיעידון קימיא האילין מן קדמי אמר יוי אף זרעא
דישראל לא יבטלון מלמהוי עם משמיש קדמי כל יומיא : כדנן
אמר יוי כמא דלית אפשר די ידע אניש משחת שמיא מלעילא ואף
לא למבדק יסודי ארעא לרע אף מימרי לא ירחיק בכל זרעא דישראל
על כל דחבו קדמי אמר יוי : הא יומיא אתן אמר יוי ותתבני קרתא
ירושלם קדם יוי ממגדל פקוס עד תרע זויתא : ויהי נפיק עוד חוט
משח בבינא לקיבליה עד מטי לגבעתא דסמיכא לגריב ויהי מסתחר
לבריכת עיגלא : וכל מישרא אתרא דנפלו תמן פגרי משרית אתורא
וכל אידיתא עד נחלא דקדרון עד זוית תרע בית ריסא דמלכא מדינחא
קודשא קדם יוי לא יתעקר ולא יתפגר לעלם : פתגם נבואה
דהוה עם ירמיה מן קדם יוי בשתא עשיריתא לצדקיה מלך שבטא
דבית יהודה היא שתא תמני עסרי שנין לנבוכד נצר : ובכן משרית
מלכא דבבל צירין על ירושלם וירמיה נביא הוה כלי בדרת בית
אסיריא די בבית מלך שבטא דבית יהודה : דאסריה צדקיה מלך
שבטא דבית יהודה למימר מא דין את מתנבי למימר כדנן אמר יוי הא
אנא מסרית קרתא הדא ביד מלכא דבבל ויכבשינה : וצדקיה מלך
שבטא דבית יהודה לא ישתיזב מידא דכסדאי ארי אתמסרא יתמסר
ביד מלכא דבבל וימליל פומיה עם פומיה ועינוהי ית עינוהי יחזין :
ולבבל יוביל ית צדקיה ותמן יהי עד דיעול דכרניה קדמי אמר יוי ארי
תגיחון קרב עם כסדאי לא תצלחון : ואמר ירמיה הוה פתגמא דיוי
עמי למימר : הא חנמאל בר שלום אחבוך אתי לותך למימר זבון לך
ית חקלי די בענתות ארי לך חזיא אחסנתא למזבן : ואתא לותי חנמאל
בר אחבי כפתגמא דיוי לדרת בית אסיריא ואמר לי זבון כען ית חקלי
די בענתות די בארעא שבטא בנימן ארי לך חזיא ירותא ולך אחסנתא
זבון לך וידעית ארי פתגמא דיוי הוא : וזבינית ית חקלא מן חנמאל בר
אחבוהי די בענתות ותקלית ליה ית כספא שבעא מנן ועסר סלעין
דכסף : וכתבית בשטרא וחתמית ואסהדית סהדין ותקלית כספא
במוזניא : ונסיבית ית שטרא דזביניא ית דכתיב בעיץ וחתים כהלכתא
וכדחזי   וית

אם ימשו החקים האלה מלפני נאם יהוה גם זרע ישראל ישבתו
מהיות גוי לפני כל הימים :   כה אמר יהוה
אם ימדו שמים מלמעלה ויחקרו מוסדי ארץ למטה גם אני אמאס
בכל זרע ישראל על כל אשר עשו נאם יהוה :   הנה
ימים ° נאם יהוה ונבנתה העיר ליהוה ממגדל חננאל עד שער הפנה : באים
ויצא עוד קוה המדה נגדו על גבעת גרב ונסב געתה :   וכל העמק
הפגרים והדשן וכל השרמות עד נחל קדרון עד פנת שער הסוסים שדמות
מזרחה קדש ליהוה לא ינתש ולא יהרס עוד לעולם :
הדבר אשר היה אל ירמיהו מאת יהוה בשנת העשירית לצדקיהו נה
מלך יהודה היא השנה שמנה עשרה שנה לנבוכדראצר :   ואז חיל
מלך בבל צרים על ירושלם וירמיהו הנביא היה כלוא בחצר המטרה
אשר בית מלך יהודה :   אשר כלאו צדקיהו מלך יהודה לאמר מדוע
אתה נבא לאמר כה אמר יהוה הנני נתן את העיר הזאת ביד מלך
בבל ולכדה :   וצדקיהו מלך יהודה לא ימלט מיד הכשדים כי הנתן
ינתן ביד מלך בבל ודבר פיו עם פיו ועיניו את עיניו תראינה :   ובבל ניו
יולך את צדקיהו ושם יהיה עד פקדי אתו נאם יהוה כי תלחמו את
הכשדים לא תצליחו :   הפטרת בהר
ויאמר ירמיהו היה דבר יהוה אלי לאמר :
הנה חנמאל בן שלם דדך בא אליך לאמר קנה לך את שדי אשר
בענתות כי לך משפט הגאלה לקנות :   ויבא אלי חנמאל בן דדי
כדבר יהוה אל חצר המטרה ויאמר אלי קנה נא את שדי אשר
בענתות אשר בארץ בנימין כי לך משפט הירשה ולך הגאלה ק
קנה לך ואדע כי דבר יהוה הוא :   ואקנה את השדה מאת
חנמאל בן דדי אשר בענתות ואשקלה לו את הכסף שבעה שקלים
ועשרה הכסף :   ואכתב בספר ואחתם ואעד עדים ואשקל הכסף
במאזנים :   ואקח את ספר המקנה את החתום המצוה והחקים

אם ימושו החקים. על שמש ירח וכוכבים אמר שלא ימוש חקם לא על בקיעת הים. כלומ' כמו שלא ימושו החקים האלה כן לא ימושו זרע ולא ישבתו מהיות גוי
לפני כלומ' עוברים לפני כל הימים. ופי' מלפני שאני מעמידם בחקותיהם. ולא זכר רוגע להמשילו לעמידת ישראל וקיומם שהרי אותה הבקיעה לא עמדה אלא
וישב הים לפנות בקר לאיתנו. אבל זכר אותו לומר מי שבטל חק הים בעבור ישראל ועשה דבר חדש בעבורם הוא יעשה זה החדוש עוד שיברא להם לב חדש
ליראה אותו כל הימים ויבטל בעבורם טבע היצירה שכ' עליו כי יצר לב האדם רע מנעוריו. ואחר שהמשיל קיום ישראל על דרך האמת לחקות השמים המשיל
ההבטחה למדידת שמים למעלה ולחקירת מוסדי ארץ מלמט' לבני אדם כמו שאי אפשר לזה כן אי אפש' הפרד האל מישראל שימאס אותם : על כל אשר עשו כלומ'
על כל עונו' שעשו לא ימאס' בעבור זה כי יסלח לעונם. כמו שאמר למעלה. ועל זה אמר : כה אמר ה'. אם ימדו שמים וגומר. וזכר המדידה לשמים לפי
שהם נטוים. ויתכן בהם ענין המדידה. וזכר בארץ מוסדי שהיא תחתונה כיסוד לבנין. וכן אמר בפסוק אחר אף ימיני יסדה ארץ וימיני טפחה שמים : הנה
ימים באים. קרי ולא כתיב : ונבנתה העיר. רוצה לומר ירושלם : לה'. שתהיה כל ימי עד לה' ולא תחרב עוד. ואמר שתחרב העיר ממה שהיתה ונתן
גבול הרחבתה : ממגדל חננאל עד שער הפנה. ר"ל עד שער הפנים. וכן אמר בנבואות זכריה עד שער הפנים. וזכר גם כן שם ומגדל חננאל. וחננאל
שם ידוע אצלם. ויונתן תרגם פקוס : ויצא עוד קו המדה. כתוב קוה בהא כי נמצא זה השם בלשון נקבה כמו תקות חוט השני וקרי קו על הרוב : גרב
וגעתה. שמות למקומות ידועים אצלם בירושלם או סמוך לה : וכל העמק. פירושו כתרגומו. פירוש הדשן מן דשן ושמן. רוצה לומר מחנה אשור שהיו
דשנים ורעננים. ולפי פשו' פירוש הדשן מקום שפך הדשן מחוץ לעיר. וכל זה יהיה תוספת העיר. ומה שתרגם שער הסוסים תרע בי ריסא דמלכא. רוצה
לומר מקום מרוצת הסוסים. רוצה לומר שער שהיה יוצא בו המלך עם פרשיו והיה שם דרך שוה למרוצת הסוסים. והדרך ההוא היה שעור ריס שהוא שבעי'
קנים והקנה שש אמות וזרת : והשדמות. לפי פשוטו השדות. רוצה לומר רוב השדות הסמוכות לעיר עתה יהיו אז בכלל העיר תוך החומה : קדש לה'. כמו
קדש ישראל לה'. כמו שאומר לא ינתש ולא יהרס עוד. או אומר כי מקצת התוספת הזה יהיה במקדש כי גם הוא ירחיב מקומו. כמו שאומר בנבואות יחזקאל
לא ינתש ולא יהרס כמו בית ראשון ובית שני שנהרסו. וזה בנין העיר ובנין הבית לא יהרס עוד לעולם : השרמות. כתוב בריש וקרי בדלת. ויונתן תרגם
אריתא הוא מלשון רז"ל אריתא דדלאי. והוא אמת המים שמשקים ממנה השדות : הדבר. מבואר הוא. וטעמו כמשך עד ויאמר ירמיהו כי דבר חננאל הוא
שהיה אליו בשנה העשירית ואחרי השלימו הדבר ספרו ירמיהו לאנשי המדינה : בחצר המטרה. בחצר שהיו נשמרים שם האסורים : מטרה. שרשו נטר ענין
שמירה. כמו הינטור לעולם. ותרגו' ויאסוף אותם למשמר לבית מטרה : הכתון. מקור בחולם. וכן הנתון תנתן. ואם האכול יאכל : עד פקדי אותו.
רוצה לומר שאקח נשמתו : ויאמר ירמיהו. חנמאל בן שלום דודך. שלום היה דוד ירמיהו אחי אביו. כמו שאומר חנמאל בן דודי בא אליך שהוצרך למכו'
שדהו והנה הוא בא אליך ויאמ' לך שתקנהו : משפט הגאולה. אם מכרתיו לאחר לך משפט הגאולה שתגאלהו מידו אף כי אתה ראוי לקנותו מידי : כדבר
ה'. כמו שאמ' ה' שיבא אלי כן עשה : כי דבר ה' הוא. ידעתי כי מה' הוא שאקנהו כי אם לא היה מאתו למה אמר אלי שיבא חנמאל אלי למכור שדהו. ויש
מפרשים כי חנמאל בא על פי הדבר לירמיהו : ואשקלה לו. הקוף בשוא ופתח : את הכסף. שהתנתי עמו שבעה שקלים ועשרה הכסף. השקלים. הם
מנים והכסף הוא סלעים. וכן תרגם יונתן שבעה מנין ועשר סלעין דכסף : ואכתוב בספר ואחתום : כתבתי דברי המקנה בספר ואחר כך חתמתי הספ'
בחותם : ואעד עדים. במקנה שקניתי העדתי עדים. כלומר בפני עדים שזמנתי לכך קניתי השדה והם היו חותמים בספר המקנה. ואשקול הכסף. במאזני'.
וכבר אמר למעלה ואשקלה לו. אלא רוצה לומר שבפני עדי המקנה שקל לו הכסף משקל יושר במאזנים כדי שלא יוכל להיות ביניהם דברים על משקל הכסף :
ואקח את החתום. רוצה לומר ספר המקנה החתום. כמו שאמר והחתום המצוה והחקים. רוצה לומר ספר והמצוה והחקים. וספר שזכר עומד במקום שנים.
וספר זה הוא תנאי המכירה כמו מספר שני תבואות שהיא מצוה בתורה והחקים מנהגים שהיו נוהגין בזמן ההוא בענין המכירה וכל זה כתוב בספר אחר.
ואת הגלוי.

ואת הגלוי: ואתן את הספר המקנה אל ברוך בן נריה בן מחסיה
לעיני חנמאל דדי ולעיני העדים הכתבים בספר המקנה לעיני כל
היהודים הישבים בחצר המטרה: ואצוה את ברוך לעיניהם לאמר
כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל לקוח את הספרים האלה את
ספר המקנה הזה ואת החתום ואת ספר הגלוי הזה ונתתם בכלי
חרש למען יעמדו ימים רבים: כי כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל
עוד יקנו בתים ושדות וכרמים בארץ הזאת
ואתפלל אל יהוה אחרי תתי את ספר המקנה אל ברוך בן נריה
לאמר: אהה אדני יהוה הנה אתה עשית את השמים ואת הארץ
בכחך הגדול ובזרעך הנטויה לא יפלא ממך כל דבר: עשה חסד
לאלפים ומשלם עון אבות אל חיק בניהם אחריהם האל הגדול
הגבור יהוה צבאות שמו: גדל העצה ורב העליליה אשר עיניך פקחות גדול
על כל דרכי בני אדם לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו:
אשר שמת אתות ומפתים בארץ מצרים עד היום הזה ובישראל ומפתים
ובאדם ותעשה לך שם כיום הזה: ותצא את עמך את ישראל שה
מארץ מצרים באתות ובמופתים וביד חזקה ובאזרוע נטויה ובמורא
גדול: ותתן להם את הארץ הזאת אשר נשבעת לאבותם לתת
להם ארץ זבת חלב ודבש: ויבאו וירשו אתה ולא שמעו בקולך
ובתורתך לא הלכו את כל אשר צויתה להם לעשות לא עשו ותקרא תורתך
אתם את כל הרעה הזאת: הנה הסללות באו העיר ללכדה והעיר
נתנה ביד הכשדים הנלחמים עליה מפני החרב והרעב והדבר ואשר
דברת היה והנך ראה: ואתה אמרת אלי אדני יהוה קנה לך השדה
בכסף והעד עדים והעיר נתנה ביד הכשדים: ויהי
דבר יהוה אל ירמיהו לאמר: הנה אני יהוה אלהי כל בשר הממני
יפלא כל דבר: לכן כה אמר יהוה הנני נתן את העיר הזאת ביד
הכשדים וביד נבוכדראצר מלך בבל ולכדה: ובאו הכשדים הנלחמים עכ
על העיר הזאת והציתו את העיר הזאת באש ושרפוה ואת הבתים א
אשר קטרו על גגותיהם לבעל והסכו נסכים לאלהים אחרים למען
הכעסני: כי היו בני ישראל ובני יהודה אך עשים הרע בעיני
מנעריתהם כי בני ישראל אך מכעסים אתי במעשה ידיהם נאם
יהוה: כי על אפי ועל חמתי היתה לי העיר הזאת

וית שטרא פתיחא: ויהבית ית שטרא דזביני לברוך בר נריה בר
מחסיה לעיני חנמאל אחבוי ולעיני סהדיא דכתיבין בספרא דזביני
לעיני כל יהודאי דיתבין בדרת בית אסיריא: ופקידית ית ברוך
לעיניהון למימר: כדנן אמר יוי צבאות אלהא דישראל סב ית שטריא
האילין ית שטרא דזביני הדין ית דכתיב בעיזקן וחתים וית שטרא
פתיחא הדין ותתנינון במן דחסף בדיל דיתקיימון יומין סגיאין:
ארי כדנן אמר יוי צבאות אלהא דישראל עוד יתזבנון בתין וחקלין
וכרמין בארעא הדא: וצליתי קדם יוי בתר די הבית ית שטרא
דזביני לברוך בר נריה למימר: קביל בעותי יוי אלהים הא את עבדת
ית שמיא וית ארעא בחילך רבא ובאדרעך מרממא לא יתכסי מן
קדמך כל פתגם: עביד טיבו לאלפי דרין ומשלם חובי אבהתא לבניא
בד משלמין למחטי בתריהון אלהא רבא גיברא יוי צבאות שמו:
רברבין מלכוהי וסגיאין עובדוהי די קדמך גליין כל אורחת בני א
אנשא למיתן לאנש כאורחתיה וכפירי עובדוהי: דשויתא אתין
ומופתין בארעא דמצרים עד יומא הדין לישראל עבדתא פרישן בגו
בני אנשא ועבדתא לך שום כיומא הדין: ואפקתא ית עמך ית ישראל
מארעא דמצרים באתין ובמופתין ובידא תקיפא ובאדרע מרמם
ובחזונא רבא: ויהבת להון ית ארעא הדא דקיימתא לאבהתהון
למיתן להון ארעא עבדא חלב ודבש: ועלו ואחסינו יתה ולא קבילו
למימרך ובאוריתך לא הליכו ית כל די פקידתא להון למעבד לא
עבדו וערעת להון ית כל בישתא הדא: הא מיליתא עלו על קרתא
למכבשה וקרתא אתמסרת בידא דכסדאי דמגיחין קרבא עלה מן
קדם דקטלין בחרבא ובכפנא ובמותנא ודמליליתא הוה וקדמך גלי:
ואת אמרת לי יוי אלהים זבון לך חקלא בכספא ואסהיד סהדין וקרתא
אתמסרת בידא דכסדאי: והוה פתגם נבואה מן קדם יוי עם
ירמיה למימר: הא אנא יוי אלהא כל בסרא המן קדמי יתכסא כל פתגם:
בכן כדנן אמר יוי הא אנא מסרית קרתא הדא בידא דכסדאי ובידא
נבוכד נצר מלכא דבבל ויכבשינה: ויעלון כסדאי דמגיחין קרבא על
קרתא הדא וידלקון ית קרתא הדא בנורא ויוקרונה וית בתיא דאסיקו
בוסמין על איגריהון לבעלא ונסיכו נסכין לטעות עממיא בדיל לארגזא
קדמי: ארי הוו בני ישראל ובני יהודה ברם עבדין דביש קדמי
מזעוריהון ארי בני ישראל ברם מרגזין קדמי בעובדי ידיהון אמר יוי:
ארי רוגזי וחימתי חל בקרתא הדא למן

ואת הגלוי · רוצה לומר ספר הגלוי. כי שני ספרים כתב במקנה האחד שהיה חתום ואחד שהיה גלוי כשירצו לראותו ולקרותו שיעשו כדי שלא יפתחו החתום. והנה הם שלשה ספרים · ואא״ז פירש הגלוי ספר שכתב בו שגלה אזן הגואלים אם ירצו לקנות כמו שעשה בעז. ואתן את הספר המקנה · בא בהא הידיעה עם הסמיכות. כמו ממלכות הארץ כמו שכתבנו למעלה: לעיני חנמאל דודי · רוצה לומר בן דודי כי בן דודו היה כמו שאמר למעלה · וכן ואת לוט אחיו רוצה לומר בן אחיו. או חנמאל זה היה אחר שהיה אחר דודו אחי אביו והמוכן היה בן דודו אבל חנמאל זה שהיה דודו היה שם בעת המקנה · ואמרו שכתב לו ספר המקנה רוצה לומר עם הספרים האחרים אלא שזכר ספר המקנה שהוא העיקר הכתוב בספר המקנה · ר״ל שחתמו בו שמם לעדות: לקוח. מקור במקום צווי · כמו זכור את יום השבת. הלוך וקראת · והדומים להם: ואת החתום · ספר המצוה והחקים וגם הוא היה חתום: למען יעמדו ימים רבים · עד סוף הגולה שאז תתקיים כבוא עוד יקנו בתים. ולהיות לאות לשיבת הגלות כוה האל לקנות השדה לנחמה לישראל שלא יחשבו שאברה תקותם אם יגלו: אהה אתה עשית את השמים ואת הארץ · וכיון שעשית אותם לא יתכן שיפלא ויעלם ממך כל דבר הנעשה בהם בין בשמים בין בארץ · ואם תתן העיר ביד הכשדי' אתה ידעת. וחשב ירמיהו כי אולי שב אפו מהם מרוב חסדיו וזכר להם חסדי אבות הראשונים לפיכך אמר: עושה חסד לאלפים. שאם לא כן למה אמר שיקנה השדה והעיר קרוב' להכבש וזהו ענין תפלתו: אל חיק בניהם אחריהם. שאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם כמו שכתוב בתורה לשונאי: האל הגדול הגבור. אמרו רז״ל למה לא אמר ירמיה והנורא אמר כשדים מרקדין בהיכלו ואיה נוראותיו: גדול העצה · שעצותיו גדולות ומעשיו רבים מהשיגם: העליליה. המעשה על כל דרכי בני אדם · לא כמו שאמרו אין ה' רואה אותנו: לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו. ואמר בפר' ה' עזי למעלה ולתת כפרי וזה לתת וכפרי והסימן וכלו: עד היום הזה · פירש עד היום הזה הם ידועים בבני אדם ובישראל ובאדם ובישראל עושה אותות ומופתים ובשאר בני אדם בעבור ישראל: ותעש לך שם · אתה נודע באותות ומופתים ובהם ידעוך בני אדם על כרחם: ותצא. ובאזרוע · באלף נוספת מאותיות אמתי״ן: ויבאו וירשו · ביו״ד אותן לבד ויו״ד השרש נעלמת מהמכתב: ובתרותך · כתוב והוא דרך פרט על התורות וקרי ובתורתך דרך כלל כי כל התורה אמת: ותקרא. מן כי הקרה ה' אלהיך · וכתו' באלף במקום הא. ואמר כן להודיע כי המקרה הרע הבא להם איננו מקרה גמור הבא מאליו אלא הוא ית' הקרה אותו: הנה הסוללות. הם העצים שמשליכים בהם האבנים בחומות העיר להכותם. ויונתן תרגם הא מיליתא בברו על קרתא למכבשה והוא תל עפר שסוברין סביב החומה לעלות משם על החומה · וכן בדברי רז״ל מליא בכבא : ויהי · הממני יפלא · באמת לא יפלא וידעתי שהעיר תנתן ביד הכשדים כי לא שב אפי מהם כי רבו עונותיהם להכעיסני ואף על פי כן אמרתי לך לקנות השדה להיות להם נחמה שישובו מהגלות ויקנו שדות ובתים בארץ הזאת: ואת הבתים. כמו שאמר ואת כל הבית הגדול שרף באש כי היו מקטרים על הבתי' הגדולי' והגבוהים על גגותיהם: מנעורותיהם. מימי נעורים והם ימי המדבר כמו שפירשנו: כי היו בני ישר' · כי הם החלו להכעיסני תחלה ואחר כך בני יהודה · וטעם אך לאמת הדבר · כמו אך עצמי ובשרי אתה. אך לשקר שמרתי · והדומים להם: למן

למן־היום אשר בנו אותה ועד היום הזה להסירה מעל פני: על
כל־רעת בני־ישראל ובני יהודה אשר עשו להכעסני המה מלכיהם
שריהם כהניהם ונביאיהם ואיש יהודה וישבי ירושלם: ויפנו אלי
ערף ולא פנים ולמד אתם השכם ולמד ואינם שמעים לקחת מוסר:
וישימו שקוציהם בבית אשר־נקרא שמי־עליו לטמאו: ויבנו את־
במות הבעל אשר בגיא בן־הנום להעביר את־בניהם ואת־בנותיהם הנם
למלך אשר לא־צויתים ולא עלתה על־לבי לעשות התועבה הזאת
למען החטי את־יהודה: ועתה לכן כה־אמר יהוה אלהי ישראל אל־ ישראל
העיר הזאת אשר אתם אמרים נתנה ביד מלך־בבל בחרב וברעב
ובדבר: הנני מקבצם מכל־הארצות אשר הדחתים שם באפי ובחמתי
ובקצף גדול והשבתים אל־המקום הזה והשבתים לבטח: והיו לי שיבותם
לעם ואני אהיה להם לאלהים: ונתתי להם לב אחד ודרך אחד ליראה
אותי כל־הימים לטוב להם ולבניהם אחריהם: וכרתי להם ברית
עולם אשר לא־אשוב מאחריהם להיטיבי אותם ואת־יראתי אתן
בלבבם לבלתי סור מעלי: וששתי עליהם להטיב אותם ונטעתים
בארץ הזאת באמת בכל־לבי ובכל־נפשי: כי־כה אמר יהוה כאשר
הבאתי אל־העם הזה את כל־הרעה הגדולה הזאת כן אנכי מביא
עליהם את־כל־הטובה אשר אנכי דבר עליהם: ונקנה השדה בארץ
הזאת אשר אתם אמרים שממה היא מאין אדם ובהמה נתנה ביד
הכשדים: שדות בכסף יקנו וכתוב בספר וחתום והעד עדים בארץ
בנימין ובסביבי ירושלם ובערי יהודה ובערי ההר ובערי השפלה
ובערי הנגב כי־אשיב את־שבותם נאם־יהוה: לג
ויהי דבר־יהוה אל־ירמיהו שנית והוא עודנו עצור בחצר המטרה
לאמר: כה־אמר יהוה עשה יהוה יוצר אותה להכינה יהוה שמו:
קרא אלי ואענך ואגידה לך גדלות ובצרות לא ידעתם:
כי כה אמר יהוה אלהי ישראל על־בתי העיר הזאת ועל־בתי מלכי
יהודה הנתצים אל־הסללות ואל־החרב: באים להלחם את־
הכשדים ולמלאם את־פגרי האדם אשר־הכיתי באפי ובחמתי ואשר
הסתרתי פני מהעיר הזאת על כל־רעתם: הנני מעלה־לה ארכה
ומרפא ורפאתים וגליתי להם עתרת שלום ואמת: והשבתי את־
שבות יהודה ואת שבות ישראל ובנתים כבראשנה: וטהרתים
מכל־עונם אשר חטאו־לי וסלחתי לכול עונותיהם אשר חטאו־לי
ואשר פשעו בי: והיתה לי לשם ששון לתהלה ולתפארת לכל
גויי הארץ אשר ישמעו את־כל־הטובה אשר אנכי עשה אותם אתם

למן יומא די בנו יתה ועד יומא הדין לאגליותה מקביל מימרי: על
כל בישת בני ישראל ובני יהודה דעבדו לארגזא קדמי אינון מלכיהון
ורברביהון כהניהון ונבייהון דשקרא ואנש יהודה ויתבי ירושלם:
ואחזרו בפולחני קדל ולא שויאו דחלתי לקביל אפיהון ושלחית לותכון
ית כל עבדי נביא מקדים ומליף ולית אינון צבן לקבלא אולפן: ושויאו
שיקוציהון בביתא דאתקרי שמי עלוהי לסאבותיה: ובנו ית במת
בעלא די בחילת בר הינום לאעברא ית בניהון וית בנתהון למולך
דלא פקידית באוריתי ולא רעוא קדמי למעבד תועבתא הדא בדיל
לחייבא ית דבית יהודה: וכען בכן כדנן אמר יי אלהא דישראל על
קרתא הדא די אתון אמרין אתמסרת ביד מלכא דבבל בחרבא ובכפנא
ובמותא: הא אנא מכניש להון מכל מדינתא דאגליתינון לתמן ברוגזי
ובחימתי ובתקוף רב ואתיבינון לאתרא הדין ואשרינון לרוחצן:
ויהון קדמי לעם ואנא אהוי להון לאלהא: ואתן להון לבא חד ואורח
חדא למדחל קדמי כל יומיא דייטב להון ולבניהון בתריהון: ואגזר
להון קיים עלם דלא יתוב מימרי מבתריהון לאיטבא להון וית דחלתי
אתן בלבהון בדיל דלא יסטון מבתר פולחני: ואחדי מימרי עליהון
לאיטבא להון ואקיימינון בארעא הדא בקשוט במימרי וברעותי:
ארי כדנן אמר יי כמא דאיתיתי על עמא הדין ית כל בישתא רבתא
הדא כן אנא מיתי עליהון ית כל טבתא די אנא ממליל עליהון: ויזדבנון
חקלין בארעא הדא דאתון אמרין צדיא היא מבלי אנשא ובעירא
אתמסרת בידא דכסדאי: חקלין בכספא יזדבנון ויכתובון בשטרא
ויחתמון ויסהדון סהדין בארעא שבטא בנימן ובסחרני ירושלם
ובקרויא דבית יהודה ובקרוי טורא ובקרוי שפלתא ובקרוי דרומא
ארי אתיב ית גלותהון אמר יי: והוה פתגם נבואה מן קדם
יי עם ירמיה תנינות והוא עוד כען כלי בדרת בית אסיריא למימר:
כדנן אמר יי דעבדה יי ברא יתה לאתקנותה יי שמיה: צלי קדמי
ואקביל צלותך ואחוי לך רברבן ונטירן דלא ידעתינון: ארי כדנן אמר
יי אלהא דישראל על בתי קרתא הדא ועל בתי מלכיא דבית יהודה
דמתרעין להון וצברין מליתא לתקפא שורא מן קדם קטלין בחרבא:
אתן לאגחא קרבא עם כסדאי ולמליותהון ית פגרי בני אנשא דאלקיתי
ברוגזי ובחמתי ודסליקית שכנתי מן קרתא הדא על כל בישתהון:
הא אנא מיתי להון אסו ופורקן ואסינון ואיגלי להון תרע תיובא
ואחוינון דיהכון באורח שלם וקשוט: ואתיב ית גלות יהודה וית גלות
ישראל ואקיימינון כדבקדמיתא: ואידכינון מכל חוביהון דחבו קדמי
ואשבוק לכל חוביהון דחבו קדמי ודמרדו במימרי: ויהון קדמי
לשום דחדוא לתושבחא וליקר לכל עממי ארעא די ישמעון על כל
טבתא די אנא עביד עמהון ויזועון

למן היום אשר בנו אותה. כי בימי שלמה שבנה את העיר והבית החלו לזבוח בבמות וכשי שלמה עבדו לאלהים אחרים למן היום ההוא היתה על אפי ועל
חמתי. כלומר היתה קיימת על אפי ועל חמתי כי באפי היה להסירה והארכתי אפי עד היום הזה ולא אאריך עוד. ובדרש ביום שהוסד הבית כנס שלמה את
בת פרעה: ונביאיהם. הנביאים שלהם שהם נביאי שקר: ולמד אותם. ע"י נביאי האמת: וישימו שקוציהם. אחז ומנשה: אשר לא צויתים.
בג' מקומות נאמר זה הענין במלו' שונות ביניהם מעט והענין אחד. הראשון בפרשת גזי נזרך אשר לא צויתים ולא עלתה על לבי. והשני בפרשת וקנית
בקבוק אשר לא צויתי ולא דברתי ולא עלתה על לבי. השלישי בזו הפרשה אשר לא צויתים ולא עלתה על לבי לעשות התועבה הזאת: למען החטי את יהודה.
וענינו פירשנו בפרשת גזי נזרך. החטי. בחסרון האלף למד הפעל. וכן אשר החטיא את ישראל. בה הלך דלך לא פרו חסר אלף למד הפעל: ועתה לכן
כה אמר ה'. פרשה זו עתידה ומבוארת: כי כה אמר ה'. ופרשה זו לזמן שתשוב גלות בבל לשבעים שנה. ומה שזכר ההר והשפלה והנגב כי חלק
יהודה בשלשתן כמו שכתוב בספר יהושע: ויהי דבר ה' שנית. ר"ל על זה הענין: עשה. עושה ירושלם שזכר למעלה. ופי' עשה מגדלה. כלומ'
שהגדיל אותה על כל הארצות. וכן אשר עשה את משה ואת אהרן: יוצר אותה להכינה. מחדש אותה להכינה לעולם. וכן הנה אנכי יוצר עליכם רעה.
וכל יצירה הוא מוציא הדבר למעשה: קרא. אם תקרא אלי אענך כרצונך. הפך מה שאומר ואל תשא בעדם רנה ותפלה: ואגידה לך גדולות ובצורות
ולא ידעתם. אגידה לך נחמות גדולות וחזקות שלא ידעתם. וי"ת רברבן ונטירן היה קורא ונצורות בנון: כי כה אמ' ה'. אל הסללות ואל החרב.
כמו בסללות ובחרב. וכן ואל הארון תתן את העדות כמו ובארון. אלא שאותה ב"ית הכלי ואחת ב"ית העזר. ופי' החרב כשיל שמפילים המגדלים. וכן
ומגדלותיך יתן בחרבותיו: וסללות. פירשנוהו: באים להלחם. אמר למה היו נתוצים לפי שהיו באים יושבי הבתים להלחם עם הכשדים ולא פתחו
להם לפיכך התחזקו הכשדי' והכו הבתי' בסללות ובחרב עד שלכדו העיר למלאם את פגרי האדם והם נרמו גם כן למלא הבתים פגרי האדם שנלחמו בם
הכשדים: הנני מעלה לה. לעיר ירושלם שזכר: ארוכה ומרפא. ענין כפול במלות שונות: וגליתי להם עתרת שלום ואמת. אמר וגליתי לפי שהיה
דבר הקץ מכוסה עד יום הגאולה: עתרת. פי' רוב כי כל לשון עתרת הוא ענין רבוי מה שהוא בענין תפלה. כמו ויעתר יצחק הוא עני' רבוי תפלה. וכן
העתרתם עלי דבריכם רבוי דבריכם: ופחדו ורגזו

ופחדו ורגזו על כל הטובה ועל כל השלום אשר אנכי עשה לה׃
כה אמר יהוה עוד ישמע במקום הזה
אשר אתם אמרים חרב הוא מאין אדם ומאין בהמה בערי יהודה
ובחצות ירושלם הנשמות מאין אדם ומאין יושב ומאין בהמה׃
קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה קול אמרים הודו את יהוה
צבאות כי טוב יהוה כי לעולם חסדו מבאים תודה בית יהוה כי אשיב
את שבות הארץ כבראשנה אמר יהוה׃
כה אמר יהוה צבאות עוד יהיה במקום הזה החרב מאין
אדם ועד בהמה ובכל עריו נוה רעים מרבצים צאן׃ בערי ההר
בערי השפלה ובערי הנגב ובארץ בנימן ובסביבי ירושלם ובערי
יהודה עד תעברנה הצאן על ידי מונה אמר יהוה׃
הנה ימים באים נאם יהוה והקמתי את הדבר הטוב
אשר דברתי אל בית ישראל ועל בית יהודה׃ בימים ההם ובעת
ההיא אצמיח לדוד צמח צדקה ועשה משפט וצדקה בארץ׃ בימים
ההם תושע יהודה וירושלם תשכון לבטח וזה אשר יקרא לה יהוה
צדקנו׃ כי כה אמר יהוה לא יכרת לדוד איש ישב על כסא בית
ישראל׃ ולכהנים הלוים לא יכרת איש מלפני מעלה עלה ומקטיר עולה
מנחה ועשה זבח כל הימים׃ ויהי דבר
יהוה אל ירמיהו לאמר׃ כה אמר יהוה אם תפרו את בריתי היום לאמור
ואת בריתי הלילה ולבלתי היות יומם ולילה בעתם׃ גם בריתי תפר
את דוד עבדי מהיות לו בן מלך על כסאו ואת הלוים הכהנים ס
משרתי׃ אשר לא יספר צבא השמים ולא ימד חול הים כן ארבה
את זרע דוד עבדי ואת הלוים משרתי אתי׃
ויהי דבר יהוה אל ירמיהו לאמר׃ הלוא ראית מה העם הזה
דברו לאמר שתי המשפחות אשר בחר יהוה בהם וימאסם ואת עמי
ינאצון מהיות עוד גוי לפניהם׃ כה אמר יהוה אם
לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי׃ גם זרע יעקוב
ודוד עבדי אמאס מקחת מזרעו משלים אל זרע אברהם ישחק ויעקב

ויזועון וירחלון על כל טבתא ועל כל שלמא דאנא עביד להון׃
כדנן אמר יי עוד ישתמע באתרא הדין דאתון אמרין חרוב הוא
מבלי אינשא ומבלי בעירא בקירויא דבית יהודה ובשוקי ירושלם
דצדין מבלי אנשא ומבלי יתיב ומבלי בעירא׃ קל בוע וקל חדוא
קל חתנין וקל כלן קל דאמרין אודו קדם יי צבאות ארי טב יי ארי
לעלמא טבותיה מעלי תודתא לבית מקדשא דיי ארי אתיב ית גלות
ארעא כדבקדמיתא אמר יי׃ כדנן אמר יי צבאות עוד יהי
באתרא הדין דחרוב מבלי אנשא ומבלי בעירא וכל קרויהון דירוות
בית מישרי רעיין וחוטרין דען׃ בקרוי טורא בקרוי שפלתא ובקרוי
דרומא ובארעא שיבטא בנימן ובסחרני ירושלם ובקרויא דבית יהודה
עוד יתיגהון עמא על ידי משחא אמר יי׃ הא יומיא אתן אמר
יי ואקים ית פתגמא תקנא דמלילית על בית ישראל ועל בית יהודה׃
ביומיא האינון ובעידנא ההיא אקים לדוד משיח דצדקה ויעביד דין
דקשוט וזכו בארעא׃ ביומיא האינון יתפרקון דבית יהודה וירושלם
תשרי לרוחצן ודין שמה דיהון קרן לה יתעבדן לנא זכוון מן קדם
יי בגוה׃ ארי כדנן אמר יי לא יפסוק לדוד גבר יתיב על
כורסי מלכותא דבית ישראל׃ ולכהניא ליואי לא יפסוק גבר מן
קדמי מסיק עלון ומקריב קורבן ועביד נכסת קודשין כל יומיא׃
והוה פתגם נבואה מן קדם יי עם ירמיה למימר׃ כדנן
אמר יי כמא דלית איפשר דיבטיל קיימי דאקימית עם יממא ועם ליליא
וכדיל דלא למהוי יימם ולילי בעידנהון׃ אף קיימי לא יבטיל דאקימית
עם דוד עבדי מלמהוי ליה בר מליך על כורסיה וית ליואי כהניא
דמשמשין קדמי׃ כמא דלית איפשר דיתמנון חילי שמיא ולא יתכיל
חלא דימא כן אסגי ית זרעא דדוד עבדי וית ליואי דמשמשין קדמי׃
והוה פתגם נבואה מן קדם יי עם ירמיה למימר׃ הלא
חזיתא מא עמא הדין ממללין למימר תרתין זרעיתא דאתרעי יי בהון
ורחיקינון וית עמי מרגזין מלמהוי עוד עם משמש קדמי כקבלהון׃
כדנן אמר יי כמא דלית אפשר דיבטל קיימי דאקמית עם
יממא ועם ליליא בין גזירת שמיא וארעא לא שויתינון דיעדון׃ אף
זרעא דיעקב ודוד עבדי לא ארחיק מלקרבא מבניהון עבדין שולטן
על זרעיה דאברהם יצחק ויעקב ארי

ופחדו ורגזו· גויי הארץ יפחדו וירגזו על כל הטובה ועל כל השלום אשר אני עושה להזכירו לירושלם: מביאים תודה· ולא אמר חטאת ואשם לפי שבזמן ההוא לא יהיו בהם רשעים וחוטאים כי כלם ידעו את ה'· וכן אמרו רז"ל כל הקרבנות בטלים לעתיד לבא חוץ מקרבן תודה: מרביצים צאן בכל מקום מאין פחד יהיה לרועים נוה וירבצו שם צאנם בלי פחד: בערי ההר בערי השפלה· בלא וי"ו. והבאים אחריהם בוי"ו: על ידי מונה ישראל כמשל לצאן והרועה הוא המלך ודרך הרועה למנות צאנו אם חסרה אחת מהן· או יאמ' זה הענין לכלות הפושעים מישראל בצאתם מהגלות כמו שמפורש בספר יחזקאל· ואמר שם והעברתי אתכם תחת השבט. וזהו שאמ' הנה גם כן עוד תעבורנה הצאן על ידי מונה: צמח צדקה· זהו מלך המשיח: וזה אשר יקרא לה ה' צדקנו. הק' ברוך הוא יקרא לירושלם ה' צדקנו· כלומר שיושביה יאמרו ה' צדקנו· ות"י ודין שמא דיהון קרן לה יתעבדון לנא זכון מן קדם ה' בגוה. ולמעלה אמר על מלך המשיח וזה שמו אשר יקראו ה' צדקנו· ושניהם עולים לענין אחד ושם פירשנוהו. ואאז"ל פי' וזה אשר יקרא לה הקב"ה שהוא ה' צדקנו: כה אמר ה' אם תפרו את בריתי היום· אם תוכלו להפר בריתי שכרתי עם נח ובניו עוד כל ימי הארץ וגו'· יום ולילה לא ישבותו· כמו שזה לא יופר ולא ישבות כן לא תופר בריתי את דוד שכרתי לו ברית להיות מלכותו קיימת· וכן בריתי שכרתי עם אהרן ועם בניו: בעתם· על סדר התקופות: אשר. כמו כאשר חסר כף הדמיון. וכן כי אשר ראיתם את מצרים היום כמו כאשר: כן ארבה· עד שלא יספר ולא ימד. ולשון ימד נופל על חול הים ולא על צבא השמי' והמספר נופל על זה ועל זה: משרתי אותי· כמו משרתים· כי פעמי' יפול מם הרבוי ויספיק ביוד הרבוי. כמו נטעי נעמנים· מי המרים. מלאכי רעים. והדומים להם: הלא ראית· שתי המשפחות· משפחת דוד ומשפחת אהרן אשר בחר ה' בהם להיות מנהיגי העם: ואת עמי ינאצון. וכיון שראו שהאלהים מאסם ינאצו בניהם את ישראל מהיות עוד גוי לפניהם ולא יוכיחו' ולא ינהיגום בדרך ישרה כי חשבו כי פסקה המלכות והכהונה. כי רוב ישראל גלו והנשארים כתוכים ביד גויי הארצות· ואאז"ל פי' ואת עמי כמו ועמי כלומר כיון שראו עמי כי אלהי' מאסם גם הם ינאצו אותם ולא ילכו אחר מצותיו ולא ירצו להיות גוי לפניהם ולעשות מצותם· ולפירושו יהיה את זה נופל על הפעל· כמו ואת מלכינו ואת שרינו· ואת הברזל נפל אל המי'. וכבר פירשנו אותם על הפעול ככל את שנופל על הפעול: כה אמר ה' אם לא בריתי. כלומר אם לא שהיה בריתי יומם ולילה ולא שמתי חקות שמי' וארץ להיות חוק עולם. אם לא יהיה זה לא יהיה זרע יעקב ודוד שאמאס אבל כל זמן שתהיה קיימת בריתי עם שמים וארץ ועם יומם ולילה תהיה בריתי עם זרע יעקב ודוד· עם זרע יעקב להיות גוי ועם זרע דוד להיות מושל. ולא הוצרך להשיב משפחת הכהונה כי כבר זכרה למעלה ואת הלוים משרתי אותי אבל שנה בדבר המלכות כי הוא עקר הנהגת ישראל מירשת המלכות: גם זרע יעקב ודוד· כתב ר' יונה המדקדק כי יעקב במקום אהרן לפי שזכר שתי המשפחות· וכן אומר בל"ב מדות של רבי אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי במדת מדבר שנא' בזה ואינו ענין לו אבל הוא ענין לחברו כמו וזאת ליהודה שאינו ענין ליהוד' שהרי נאמר שמע ה' קול יהודה תנהו ענין לשמעון. כיוצא בו גם זרע יעקב ודוד שאינו ענין ליעקב שהרי נא' יצחק ויעקב תנהו ענין לאהרן. ראויה לדבר שתי המשפחות שאמר וכבר פירשנוהו· והחכם ר"א בן עזרא ז"ל פי' אף מי שהוא מזרע יעקב אמאס בעבור שאמרה תורה שלא יהא מלך מושל בישראל כי אם מיעקב. ועוד שהוא ממשפחת דוד והם שתי מעלות: אל זרע אברהם. כמו על· וכן ואל ההרים לא אכל כמו על ההרים: ישחק· כתוב בשי"ן כמו בצד"י כי שני השרשים שוים בענין ושתי האותיות ממוצא אחד והוא אחד מד' הכתובים בשי"ן כנוי ליצחק:

ארי אתיב ית גלותהון וארחם עליהון׃ פתגם נבואה דהוה עם
ירמיה מן קדם יי ונבוכד נצר מלכא דבבל וכל משריתיה וכל מלכות
ארעא שולטן ידיה וכל עממיא מגיחין קרבא על ירושלם ועל כל ק
קרוהא למימר׃ כדנן אמר יי אלהא דישראל איזל ותימר לצדקיה
מלך שיבטא דבית יהודה ותימר ליה כדנן אמר יי הא אנא מסרית
קרתא הדא ביד מלכא דבבל ויוקרינה בנורא׃ ואת לא תשתזיב
מן ידיה ארי אתאחדא תתאחד ובידיה תתמסר ועינך ית עיני מלכא
דבבל יחזיין ופומיה עם פומך ימליל ולבבל תתובל׃ ברם קביל
פתגמא דיי צדקיה מלך שיבטא דבית יהודה כדנן אמר יי עלך לא
תתקטיל בחרבא׃ בשלמא תמות וכיקידות אבהתך מלכיא קדמאי
דהוו קדמך כן יוקדון עלך ווי על מלכא יספדון עלך ארי פתגמא
אנא מליליות אמר יי׃ ומליל ירמיה נביא עם צדקיה
מלך שיבטא דבית יהודה ית כל פתגמיא האילין בירושלם׃ ומשרית
מלכא דבבל מגיחין קרבא על ירושלם ועל כל קירויא דבית יהודה
דאשתארא על לכיש ועל עזקה ארי אינון אשתארא בקרויא דבית
יהודה קרוין כריכן׃ פתגם נבואה דהוה עם ירמיה מן קדם
יי בתר דגזר מלכא צדקיה קים עם כל עמא דבירושלם למקרי להון
חירו׃ לשלחא גבר ית עבדיה וגבר ית אמתיה בר ישראל ובת ישראל
בני חורין בדיל דלא יפלחון בהון גבר באחוהי יהודאה׃ ושמעו כל
רברביא וכל עמא דעלו בקימא לשלחא גבר ית עבדיה וגבר ית
אמתיה בני חורין בדיל דלא יפלחון בהון עוד וקבילו ושלחו׃ ותבו
בתר כן ואתיבו ית עבדין וית אמהתא דפטרו בני חורין וכבשונון
לעבדין ולאמהן׃ והוה פתגם נבואה מן קדם יי עם ירמיה
מן קדם יי למימר׃ כדנן אמר יי אלהא דישראל אנא גזרית קים עם
אבהתכון ביומא דאפקית יתהון מארעא דמצרים מבית עבדותא
למימר׃ מסוף שבע שנין תשלחון גבר ית אחוהי בר ישראל דיזדבן
לך ויפלחינך שית שנין ותפטרינה בר חורין מעמך ולא קבילו א
אבהתכון למימרי ולא ארכינו ית אודניהון׃ ותבתון אתון יומא דין
ועבדתון ית דכשר קדמי למקרי חירו גבר לחבריה וגזרתון קים ק
קדמי בביתא דאתקרי שמי עלוהי׃ ותבתון ואחלתון ית שמי
ואתיבתון גבר ית עבדיה וגבר ית אמתיה דפטרתון בני חורין ל
לנפשהון וכבשתון יתהון למהוי לכון לעבדין ולאמהן׃
בכן כדנן אמר יי אתון לא קבלתון למימרי למקרי חירו גבר לאחוהי
וגבר לחבריה הא אנא מכלי לכון חירו אמר יי מן חרבא ומן מותא
ומן כפנא ואתין יתכון לזיע לכל מלכוות ארעא׃ ואתין ית גבריא דעברו
על קיימי דלא קיימו ית פתגמי קימא דיגזרו קדמי עיגלא דפסקו
לתרין ועברו בין פלגוהי׃ רברבי יהודה ורברבי ירושלם ורברבי
וכהניא וכל עמא דארעא דעברו בין פלגי עיגלא׃ ואימסר יתהון ביד
בעלי דבביהון וביד דבען למיקטלהון ותהי נבילתהון משגרא למיכל
לעופא דשמיא ולבעירא דארעא׃ וית צדקיה מלך שיבטא דבית
יהודה וית רברבוהי אמסר ביד בעלי דבביהון וביד דבען למקטלהון
וביד משירית מלכא דבבל

אשיב כי אשוב את שבותם ורחמתים׃
ל ד הדבר אשר היה אל ירמיהו מאת יהוה ונבוכדראצר מלך בבל
וכל חילו וכל ממלכות ארץ ממשלת ידו וכל העמים נלחמים על
ירושלם ועל כל עריה לאמר׃ כה אמר יהוה אלהי ישראל הלך
ואמרת אל צדקיהו מלך יהודה ואמרת אליו כה אמר יהוה הנני נתן
את העיר הזאת ביד מלך בבל ושרפה באש׃ ואתה לא תמלט מידו
כי תפש תתפש ובידו תנתן ועיניך את עיני מלך בבל תראינה ופיהו
את פיך ידבר ובבל תבוא׃ אך שמע דבר יהוה צדקיהו מלך יהודה
כה אמר יהוה עליך לא תמות בחרב׃ בשלום תמות ובמשרפות
אבותיך המלכים הראשנים אשר היו לפניך כן ישרפו לך והוי אדון
יספדו לך כי דבר אני דברתי נאם יהוה׃
וידבר ירמיהו הנביא אל צדקיהו מלך יהודה את כל הדברים
האלה בירושלם׃ וחיל מלך בבל נלחמים על ירושלם ועל כל ערי
יהודה הנותרות אל לכיש ואל עזקה כי הנה נשארו בערי יהודה ערי
מבצר׃ הפטרת משפטים הדבר אשר היה אל
ירמיהו מאת יהוה אחרי כרת המלך צדקיהו ברית את כל העם אשר
בירושלם לקרא להם דרור׃ לשלח איש את עבדו ואיש את שפחתו
העברי והעבריה חפשים לבלתי עבד בם ביהודי אחיהו איש׃ וישמעו
כל השרים וכל העם אשר באו בברית לשלח איש את עבדו ואיש
את שפחתו חפשים לבלתי עבד בם עוד וישמעו וישלחו׃ וישובו
וישבו אחרי כן וישיבו את העבדים ואת השפחות אשר שלחו חפשים
ויכבשום ויכבישום לעבדים ולשפחות׃
ויהי דבר יהוה אל ירמיהו מאת יהוה לאמר׃ כה אמר יהוה
הוציאי אלהי ישראל אנכי כרתי ברית את אבותיכם ביום הוצאי אותם מארץ
מצרים מבית עבדים לאמר׃ מקץ שבע שנים תשלחו איש את אחיו
העברי אשר ימכר לך ועבדך שש שנים ושלחתו חפשי מעמך ולא
שמעו אבותיכם אלי ולא הטו את אזנם׃ ותשבו אתם היום ותעשו
את הישר בעיני לקרא דרור איש לרעהו ותכרתו ברית לפני בבית
אשר נקרא שמי עליו׃ ותשבו ותחללו את שמי ותשבו איש את
עבדו ואיש את שפחתו אשר שלחתם חפשים לנפשם ותכבשו אתם
להיות לכם לעבדים ולשפחות׃
לכן כה אמר יהוה אתם לא שמעתם אלי לקרא דרור איש
לאחיו ואיש לרעהו הנני קרא לכם דרור נאם יהוה אל החרב אל
לזעוה הדבר ואל הרעב ונתתי אתכם לזועה לכל ממלכות הארץ׃ ונתתי
בריתי את האנשים העברים את ברתי אשר לא הקימו את דברי הברית
אשר כרתו לפני העגל אשר כרתו לשנים ויעברו בין בתריו׃ שרי
יהודה ושרי ירושלם הסרסים והכהנים וכל עם הארץ העברים בין
בתרי העגל׃ ונתתי אותם ביד איביהם וביד מבקשי נפשם והיתה
נבלתם למאכל לעוף השמים ולבהמת הארץ׃ ואת צדקיהו מלך
יהודה ואת שריו אתן ביד איביהם וביד מבקשי נפשם וביד חיל מלך

כי אשוב. כתוב בוי"ו וקרי אשיב ביו"ד והענין אחד כי כמבא מן הקל יוצא בזה הענין כמו ושב ה' את שבותך וזולתו׃ אך בזה תתנחם. אעפ"י שתגלה לא תמות בחרב׃ בשלום תמות. אעפ"י שנקרו עיניו כיון שלא ימות בחרב וימות על מטתו ויעשו לו כבוד כמו שעושים למלכים זהו בשלום. ורז"ל אמרו מהו בשלו' שמת נבוכדנצר בימיו׃ ובמשרפות. כמו שהיו שורפי' על מטתם בשמים וזנים מרוקחים כמו שכ' באסא ורז"ל פי' מה היו שורפים עליהם מטתן וכלי תשמישן׃ כי דבר אני דברתי. כי זה הדבר אני דברתי אותו לפיכך תדע שיתקיים׃ אל לכיש ואל עזקה. כמו על לכיש ועל עזקה וכמוהם רבים כמו שכתבנו׃ הדבר אחרי כרות המלך צדקיהו. שבו להם מזה העון וכרתו להם ברית לקיים הדרור. ובסדר עולם כי מה שאומר בספר יחזקאל ויהי בשנה השביעית בחמשי בעשור לחדש באו אנשים מזקני ישראל לדרוש את ה' וישבו לפני. היא שנה שביעית למלכו' צדקיהו ואותה שנה כרת המלך צדקיהו ברית את כל העם אשר בירושלם לקרא להם דרור. פי' להם. לעבדים ולשפחות כמו שאמר לשלח איש את עבדו וגו'. ובא הכנוי טרם הידיעה כמו ותראהו את הילד והדומים לו׃ לבלתי עבד בם. בעברי ובעבריה. ואחר כך הוסיף באור ואמר ביהודי אחיהו איש והוא כמו הפוך לבלתי עבוד איש ביהודי אחיהו וכן מקום שם קבר מקום קבר שם והדומים להם שהמוקדם מאוחר׃ ויכבישם. כתיב ויכבשום קרי. והענין אחד אלא שזה מן נוסף וזה מן הקל׃ הנני קורא לכם דרור נאם ה' אל החרב ואל הדבר ואל הרעב. כי כולם ישלטו בכם ולא יהיה לכם אדון שימנע אתכם מהם כי חפשים תהיו להם׃ לזעוה. לזועה כתיב וקרי לזעוה והענין אחד ענין תנועה ותנודה אלא שהאותיות הפוכות כמו כבש וכשב והדומים להם׃ העגל אשר כרתו לשנים. כן היה דרך כורתי הברית. וכן ברית אברהם אבינו בין הבתרים׃ שרי יהודה ושרי ירושלם. שרי יהודה הם השרים אשר מן הערים חוץ לירושלם. ואמר אחר כך והסריסים והם שרי בית המלך׃ העגלים

בבל העלים מעליכם׃ הנני מצות נאם יהוה והשבתים אל העיר
ושרפוה הזאת ונלחמו עליה ולכדוה ושרפה באש ואת ערי יהודה אתן שממה
ל ה מאין ישב׃ עכ הדבר אשר היה אל ירמיהו
מאת יהוה בימי יהויקים בן יאשיהו מלך יהודה לאמר׃ הלוך אל
בית הרכבים ודברת אותם והבאותם בית יהוה אל אחת הלשכות
והשקית אותם יין׃ ואקח את יאזניה בן ירמיהו בן חבצניה ואת
אחיו ואת כל בניו ואת כל בית הרכבים׃ ואבא אתם בית יהוה אל
לשכת בני חנן בן יגדליהו איש האלהים אשר אצל לשכת השרים
אשר ממעל ללשכת מעשיהו בן שלם שמר הסף׃ ואתן לפני בני
בית הרכבים גבעים מלאים יין וכסות ואמר אליהם שתו יין׃
ויאמרו לא נשתה יין כי יונדב בן רכב אבינו צוה עלינו לאמר לא
תשתו יין אתם ובניכם עד עולם׃ ובית לא תבנו וזרע לא תזרעו
וכרם לא תטעו ולא יהיה לכם כי באהלים תשבו כל ימיכם למען ת
תחיו ימים רבים על פני האדמה אשר אתם גרים שם׃ ונשמע
בקול יהונדב בן רכב אבינו לכל אשר צונו לבלתי שתות יין כל ימינו
לשבתינו אנחנו נשינו בנינו ובנתינו׃ ולבלתי בנות בתים לשבתנו וכרם
ושדה וזרע לא יהיה לנו׃ ונשב באהלים ונשמע ונעש ככל אשר
צונו יונדב אבינו׃ ויהי בעלות נבוכדראצר מלך בבל אל הארץ
ונאמר באו ונבוא ירושלם מפני חיל הכשדים ומפני חיל ארם ונשב
בירושלם׃ ויהי דבר יהוה אל ירמיהו
לאמר׃ כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל הלך ואמרת לאיש יהודה
ישבי וליושבי ירושלם הלוא תקחו מוסר לשמע אל דברי נאם יהוה׃
הוקם את דברי יהונדב בן רכב אשר צוה את בניו לבלתי שתות
יין ולא שתו עד היום הזה כי שמעו את מצות אביהם ואנכי דברתי
אליכם השכם ודבר ולא שמעתם אלי׃ ואשלח אליכם את כל עבדי
השיבו הנביאים השכם ושלח לאמר שבו נא איש מדרכו הרעה והיטבו
מעלליכם ואל תלכו אחרי אלהים אחרים לעבדם ושבו אל האדמה
אשר נתתי לכם ולאבתיכם ולא הטיתם את אזנכם ולא שמעתם אלי׃
כי הקימו בני יהונדב בן רכב את מצות אביהם אשר צום והעם הזה
לא שמעו אלי׃ לכן כה אמר יהוה
יושבי אלהי צבאות אלהי ישראל הנני מביא אל יהודה ואל כל יושבי י
ירושלם את כל הרעה אשר דברתי עליהם יען דברתי אליהם ולא
שמעו ואקרא להם ולא ענו׃ ולבית הרכבים אמר ירמיהו כה אמר
יהוה צבאות אלהי ישראל יען אשר שמעתם על מצות יהונדב א
אביכם ותשמרו את כל מצותיו ותעשו ככל אשר צוה אתכם׃

דבבל דאסתלקא מנכון׃ הא אנא מפקיד אמר יי ואתיבינון על קרתא
הדא ויגיחון קרבא עלה ויכבשונה ויוקרונה בנורא וית קרויא
דבית יהודה אתן לצדו מבלי יתיב׃ פתגם נבואה דהוה עם
ירמיה מן קדם יי ביומי יהויקים בר יאשיה מלכא שיבטא דבית יהודה
למימר׃ איזיל לות בני רכב ותמליל עמהון ותעליניון לבית מקדשא
דיי לחדא מן לשכתא ותשקי יתהון חמרא׃ ודברית ית יאזניה בר
ירמיה בר חבצניה וית אחוהי וית כל בנוהי וית כל בני בית רכב׃
ואעלית יתהון לבית מקדשא דיי ללשכת בר חנן בר יגדליה נביא
דיי דבסטר לשכת רברביא דמעל לשכת מעשיה בר שלום אמרכלא׃
ויהבית קדם בני בית רכב כלידין מלן חמרא וכסין ואמרית להון שתו
חמרא׃ ואמרו לא נשתי חמרא ארי יונדב בר רכב אבונא פקיד
עלנא למימר לא תשתון חמרא אתון ובניכון עד עלמא׃ וביתא לא
תיבנון וזרעא לא תזרעון וכרמא לא תיצבון ולא יהי לכון ארי ב
במשכנין תיתבון כל יומיכון בדיל דתתקיימון יומין סגיאין על אפי
ארעא דאתון דיירין תמן׃ וקבילנא למימר יונדב בר רכב אבונא
לכל דפקדנא בדיל דלא למשתי חמרא כל יומנא אנחנא נשנא בננא
ובנתנא׃ ובדיל דלא למיבני בתין למתבנא וכרמין וחקלין וזרעין
לא יהי לנא׃ ויתיבנא במשכנין וקבילנא ועבדנא ככל דפקדנא יונדב
אבונא׃ והוה כד סליק נבוכד נצר מלכא דבבל על ארעא ואמרנא
איתו וניעול לירושלם מן קדם משרית כסדאי ומן קדם משרית ארם
ויתיבנא בירושלם׃ והוה פתגם נבואה מן קדם יי עם ירמיה
למימר׃ כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל איזיל ותימר לאנש
יהודה וליתבי ירושלם הלא תקבלון אולפן לקבלא לפתגמי אמר יי׃
אתקיימו פתגמי יונדב בר רכב דפקיד ית בנוהי בדיל דלא למשתי
חמרא ולא אשתיאו עד יומא הדין ארי קבילו ית תפקדתא דאבוהון
ואנא שלחית לותכון ית כל עבדיי נביא מקדים וממליל ולא קבילתון
למימרי׃ ושלחית לותכון ית כל עבדיי נביא מקדים ומשלח למימר
תובו כען גבר מאורחיה בישתא ואתקינו עובדיכון ולא תהכון בתר
טעות עממיא למפלחהון ותיבו על ארעא דיהבית לכון ולאבהתכון
ולא ארכינתון ית אודניכון ולא קבילתון למימרי׃ ארי אקימו בני
יונדב בר רכב ית תפקדתא דאבוהון דפקידינון ועמא הדין לא
קבילו למימרי׃ בכן כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל
הא אנא מיתי על אנש יהודה ועל כל יתבי ירושלם ית כל בישתא
דגזרית עליהון חלף דשלחית לותהון ית כל עבדיי נביא ולא קבילו
ואתנביאו להון ולא תבו׃ ולבני בית רכב אמר ירמיה כדנן אמר יי
צבאות אלהא דישראל חלף דקבילתון לתפקידת יהונדב אבוכון
ונטרתון ית כל פתגמוהי ועבדתון ככל דפקיד יתכון׃ בכן

העולים מעליכם· כמו שכתוב בזה הספר למטה וחיל פרעה יצא ממצרים וגו'· וישמעו הכשדים ויעלו מעל ירושלם: בית הרכבים· מבית חובב חותן משה היו ונקראו בית הרכבים על שם רכב אבי יונדב שהיה גדול המשפחה. וכן אמר בדברי הימים המה הקינים הבאים מחמת אבי בית רכב: והשקית אותם יין· אף על פי שהם לא שתו אמר והשקית שתתן לפניהם כוסות יין לשתות: איש האלהים· כתרגומו נביא דה': שומר הסף. סף הוא כלל לכלי הבית וכלי היין וזולתם· ות' שומר הסף אמרכלא: כי יונדב בן רכב אבינו. רוצה לומר אבי אבינו. כי הנה מלאכו יונדב בן רכב במלך יהוא בן נמשי וממנו עד מלכות יהויקי' קרוב לש' שנה: ולא יהיה לכם· טעמו על כלם: לא בית ולא כרם ולא שדה· לא יהיה לכם לא במתנ' ולא במקח מאחר: למען תחיו ימים רבי'· כי הבתי' והשדות והכרמים מעכבים את האדם במקומו ויהיה רעב או חרב וימות בקוצר ימים מדאגה· וכשלא יהיה לו במקומו כל זה שיראה טוב בזה המקום ישב בו וכשיראה רע ילך למקום אחר שיהיה בו בטוב· לפיכך צוה להם שיהיו יושבי אהלי' ויסעו ממקום למקום כפי מה שיראו הטוב במקום בית שדה וכרם ויאריכו ימים בזה· וכן ראינו באבות שהיו נוסעים ממקום למקום באהליהם מפני הרעב· ושתית היין שמנעם ממה שידוע משכתו שמטרף דעת מי שישגה בו· כמו שכתוב כל שוגה בו לא יחכם. וכתוב למי אבוי למי מדיני' למי שיחה למאחרי' על היין. ושבת גלות עשרת השבטי' היה של הרבות שתית היין. כמו שנאמר הוי עטרת גאות שכורי אפרים· ואמר הוי גבורים לשתות היין· ואמר משכימי בבקר שכר ירדפו. וגם יהודה ובנימן שבת גלותם היין· כמו שכתוב וגם אלה ביין שגו· וכל הענין כמו שכתוב· וראשון ששתה היין אחר' שהיה צדיק ותמים נשתכר בו ונתבזה בו: ויהי בעלות נבוכד נצר· בבית: ונאמר באו ונבוא. בואו לשון זרוז· כמו לכו ונלכה הגלגל: הוקם את דברי יהונדב· הוקם לשון יחיד על רבים· כי מלת את כוללת הרבוי: ואשלח· אמר ואל תלכו אחר שאמ' שובו והטיבו כי עבודה זרה שקולה כנגד כל העברות: ושבו אל האדמה· כמו על· וכן אל ההרים לא אכל: על מצות יהונדב. כמו לזוכן וילך אלקנה הרמתה על ביתו:

ב לכן לא

לכן כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל לא יכרת
עומד איש ליונדב בן רכב עמד לפני כל הימים׃
לו ויהי בשנה הרבעית ליהויקים בן יאשיהו מלך יהודה היה
הדבר הזה אל ירמיהו מאת יהוה לאמר׃ קח לך מגלת ספר וכתבת
אליה את כל הדברים אשר דברתי אליך על ישראל ועל יהודה ועל
כל הגוים מיום דברתי אליך מימי יאשיהו ועד היום הזה׃ אולי
ישמעו בית יהודה את כל הרעה אשר אנכי חשב לעשות להם למען
ישובו איש מדרכו הרעה וסלחתי לעונם ולחטאתם׃
ויקרא ירמיהו את ברוך בן נריה ויכתב ברוך מפי ירמיהו
את כל דברי יהוה אשר דבר אליו על מגלת ספר׃ ויצוה ירמיהו
את ברוך לאמר אני עצור לא אוכל לבוא בית יהוה׃ ובאת אתה
וקראת במגלה אשר כתבת מפי את דברי יהוה באזני העם בית יהוה
ביום צום וגם באזני כל יהודה הבאים מעריהם תקראם׃ אולי תפל
תחנתם לפני יהוה וישבו איש מדרכו הרעה כי גדול האף והחמה
אשר דבר יהוה אל העם הזה׃ ויעש ברוך בן נריה ככל אשר
צוהו ירמיהו הנביא לקרא בספר דברי יהוה בית יהוה׃
ויהי בשנה החמשית ליהויקים בן יאשיהו מלך יהודה
בחדש התשעי קראו צום לפני יהוה כל העם בירושלם וכל העם
הבאים מערי יהודה בירושלם׃ ויקרא ברוך בספר את דברי
ירמיהו בית יהוה בלשכת גמריהו בן שפן הספר בחצר העליון פתח
שער בית יהוה החדש באזני כל העם׃ וישמע מכיהו בן גמריהו
בן שפן את כל דברי יהוה מעל הספר׃ וירד בית המלך על לשכת
הספר והנה שם כל השרים יושבים אלישמע הספר ודליהו בן ש
שמעיהו ואלנתן בן עכבור וגמריהו בן שפן וצדקיהו בן חנניהו
וכל השרים׃ ויגד להם מכיהו את כל הדברים אשר שמע בקרא
ברוך בספר באזני העם׃ וישלחו כל השרים אל ברוך את יהודי
בן נתניהו בן שלמיהו בן כושי לאמר המגלה אשר קראת בה באזני
העם קחנה בידך ולך ויקח ברוך בן נריהו את המגלה בידו ויבא
אליהם׃ ויאמרו אליו שב נא וקראנה באזנינו ויקרא ברוך באזניהם׃
ויהי כשמעם את כל הדברים פחדו איש אל רעהו ויאמרו אל ברוך
הגיד נגיד למלך את כל הדברים האלה׃ ואת ברוך שאלו לאמר
הגד נא לנו איך כתבת את כל הדברים האלה מפיו׃ ויאמר להם
ברוך מפיו יקרא אלי את כל הדברים האלה ואני כתב על הספר
בדיו׃ ויאמרו השרים אל
ברוך לך הסתר אתה וירמיהו ואיש אל ידע איפה אתם׃ ויבאו
אל המלך חצרה ואת המגלה הפקדו בלשכת אלישמע הספר ויגידו
באזני המלך את כל הדברים׃ וישלח המלך את יהודי לקחת את
המגלה ויקחה מלשכת אלישמע הספר ויקראה יהודי באזני המלך
ובאזני כל השרים העמדים מעל המלך׃ והמלך יושב בית בבית
החרף בחדש התשיעי ואת האח לפניו מבערת׃ ויהי כ
כקרוא יהודי שלש דלתות וארבעה יקרעה בתער הספר ו

בכן כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל לא יפסוק גבר ליונדב בר
רכב משמש קדמי כל יומיא׃ והוה בשתא רביעיתא
ליהויקים בר יאשיה מלך שיבטא דבית יהודה הוה פתגמא הדין עם
ירמיה מן קדם יי למימר׃ סב לך מגילת ספרא ותכתוב עלה ית כל
פתגמיא דמלילית עמך על יהודה ועל ישראל ועל כל עממיא מיום
דמלילית עימך מימי יאשיה ועד יומא הדין׃ מאם ישמעון דבית
יהודה ית כל בישתא דאנא מחשיב למעבד להון בדיל דיתובון גבר
מאורחיה בישתא ואשבוק לחוביהון ולחטאיהון׃
וקרא ירמיהו ית ברוך בר נריה וכתב ברוך מפום דירמיה ית כל
פתגמיא דיי דמליל עמיה על מגילת ספרא׃ ופקיד ירמיה ית ברוך
למימר אנא כלי לית אנא יכיל למיעל לבית מקדשא דיי׃ ותיתי את
ותקרי במגילתא דכתבתא מפומי ית פתגמיא דיי קדם עמא בבית
מקדשא דיי ביומא דצומא ואף קדם כל בית יהודה דאתן מקרויהון
תקרינון׃ מאם תתקבל בעותהון קדם יי ויתובון גבר מאורחיה
בישתא ארי רב רוגזא וחימתא דגזר יי על עמא הדין׃ ועבד ברוך
בר נריה ככל די פקדיה ירמיה נביא למיקרי בספרא פתגמיא דיי
בית מקדשא דיי׃ והוה בשתא חמשתא ליהויקים בר יאשיה
מלך שבטא דבית יהודה בירחא תשיעאה גזרו צומא קדם יי כל עמא
בירושלם וכל עמא דאתן מקירויא דבית יהודה בירושלם׃ וקרא
ברוך בספרא ית פיתגמי ירמיה נביא בית מקדשא דיי בלשכת
גמריה בר שפן ספרא בדרתא עיליתא במעלנא דתרע בית מקדשא
דיי מדינחאה קדם כל עמא׃ ושמע מיכיהו בר גמריה בר
שפן ית כל פתגמא דיי מעל סיפרא׃ ונחת לבית מלכא ללשכת ספרך
והא תמן כל רברביא יתבין אלישמע ספרא ודליה בר שמעיה ואלנתן
בר עכבור וגמריה בר שפן וצדקיה בר חנניה וכל רברביא׃ וחוי להון
מיכיהו ית כל פתגמיא דשמע כד קרא ברוך בספרא קדם עמא׃
ושלחו כל רברביא לות ברוך ית יהודי בר נתניה בר שלמיה בר כושי
למימר מגילתא דקריתא בה קדם עמא סבהי בידך ואית ונסיב ברוך
בר נריה ית מגלתא בידיה ואתא לותהון׃ ואמרו ליה תוב כען
וקרהא קדמנא וקרא ברוך קדמיהון׃ והוה כמשמעהון ית כל פתגמי
תוהו גבר לחבריה ואמרו לברוך חואה נחוי למלכא ית כל פתגמיא
האילין׃ וית ברוך שאילו למימר חוי כען לנא איכדין כתבתא ית כל
פתגמיא האילין מפומיה׃ ואמר להון ברוך מפומיה קרי לי ית כל
פתגמיא האילין ואנא כתיב על ספרא בדיותא׃
ואמרו רברביא לברוך איזיל איטמר את וירמיה ואנש לא
ידע איכא אתון׃ ואתו לות מלכא לדרתא וית מגילתא פקדו בלשכת
אלישמע ספרא וחויאו קדם מלכא ית כל פתגמיא׃ ושלח מלכא ית
יהודי למיסב ית מגילתא ונסבה מלשכת אלישמע ספרא וקרהא
יהודי קדם מלכא וקדם כל רברביא דקיימין מעילוי מלכא׃ ומלכא
יתיב בית סתווא בירחא תשיעיתא וית נורא קדמוהי מדלקין׃
והוה כד קרי יהודי תלת פצין וארבע כזע באזמיל ספרא ורמי

לכן לא יכרת איש ליונדב בן רכב עומד לפני כל הימים. תרגם יונתן משמש קדמי. ובדברי רבותינו ז"ל רבי יהודה אומר וכי גרים נכנסים להיכל והלא אף ישראל
אין נכנסים אלא שהיו יושבים בסנהדרין ומורים בדברי תורה. וי"א בנותיהם נשואות לכהונה והיו מבני בניהם מקריבים על גבי המזבח: יונדב: בלא הא.
בפרשת פלשה. וסימן ויאמרו ונתב ולא יכרת: ויהי בשנה הרביעית ליהויקים. קח לך מגלת ספר. מגלה וגליון יקרא הספר. או הגויל שיכתוב אדם עליו.
ובשנכו המגלה לספר רוצה לומר שיכתוב עליה ואז תקרא ספר: וכתבת אליה. כמו עליה. את שיכתוב כלל הדברים מראש הספר ועד הנה. ורבותינו ז"ל
דרשו זו מגלת איכה: ביום צום: ביום תענית. וא"ח ז"ל פירש ביום קבוץ. מן בומת הגידין בדברי רבותינו ז"ל. רוצה לומר יום שיתקבצו לדבר ולהתיעץ
על ברתם: החדש: הוא שער המזרחי כמו שכתבנו למעלה. וכן תרגם יונתן מדינחאה: מעל הספר. שהיו כתובים על הספר: על לשכת. כמו אל
לשכת: הגיד: כתיב ביוד המשך שלא כמנהג ברוב: על הספר. על שם סופו כי לא יקרא ספר עד שיכתוב בו: בדיו. הוא שכותבים בו: הסתר.
בתוך חבר המטרה שמא יחרה אף המלך עליכם בשמעו הדברים וירע לכם: חצרה. מלעיל הזקף בבי"ו והה"א נוספת והוא כמו חצר רוצה לומר חצר המלך:
בית החרף. כי עושים בית לקיץ שישלט בו הרוח לקרר. וכן עושים בית לחרף שלא ישלט בה הרוח: ואת האח לפניו מבוערת. כלי שמדליקין בו אש ואמ'
מבוערת מפני העצים המבוערים בה כאלו היא מבוערת. ויונתן תרגם וית נורא קדמוהי מדליקין. ובדברי רז"ל מאי אח רב אמר אחוכה ושמואל אמ' עצים
הנדלקים באחוה: שלש דלתות וארבעה. פירוש דפין. כלומר דפי המגלה. וקראם דלתות לפי שנפתחים ונסגרים כדלתות. ובאו בפסוק זכר ונקבה
שאמר שלש וארבעה. ואמר כן לפי שהוא שם מושאל כי דלת לשון נקבה:
והמלך

והשלך אל האש אשר אל האח עד תם כל המגלה על האש אשר
על האח׃ ולא פחדו ולא קרעו את בגדיהם המלך וכל עבדיו ה
השמעים את כל הדברים האלה׃ וגם אלנתן ודליהו וגמריהו הפגעו
במלך לבלתי שרף את המגלה ולא שמע אליהם׃ ויצוה המלך את
ירחמאל בן המלך ואת שריהו בן עזריאל ואת שלמיהו בן עבדאל עבדיאל
לקחת את ברוך הספר ואת ירמיהו הנביא ויסתרם יהוה׃
ויהי דבר יהוה אל ירמיהו אחרי שרף המלך את המגלה
ואת הדברים אשר כתב ברוך מפי ירמיהו לאמר׃ שוב קח לך מגלה
אחרת וכתב עליה את כל הדברים הראשנים אשר היו על המגלה
הראשנה אשר שרף יהויקים מלך יהודה׃ ועל יהויקים מלך יהודה
תאמר כה אמר יהוה אתה שרפת את המגלה הזאת לאמר מדוע
כתבת עליה לאמר בא יבוא מלך בבל והשחית את הארץ הזאת
והשבית ממנה אדם ובהמה׃ לכן כה אמר
יהוה על יהויקים מלך יהודה לא יהיה לו יושב על כסא דוד ונבלתו
תהיה משלכת לחרב ביום ולקרח בלילה׃ ופקדתי עליו ועל זרעו
ועל עבדיו את עונם והבאתי עליהם ועל ישבי ירושלם ואל איש
יהודה את כל הרעה אשר דברתי אליהם ולא שמעו׃ וירמיהו לקח
מגלה אחרת ויתנה אל ברוך בן נריהו הספר ויכתב עליה מפי
ירמיהו את כל דברי הספר אשר שרף יהויקים מלך יהודה באש
ועוד נוסף עליהם דברים רבים כהמה׃
ל״ז וימלך מלך צדקיהו בן יאשיהו תחת כניהו בן יהויקים אשר המליך
נבוכדראצר מלך בבל בארץ יהודה׃ ולא שמע הוא ועבדיו ועם
הארץ אל דברי יהוה אשר דבר ביד ירמיהו הנביא׃ וישלח המלך
צדקיהו את יהוכל בן שלמיה ואת צפניהו בן מעשיה הכהן אל
ירמיהו הנביא לאמר התפלל נא בעדנו אל יהוה אלהינו׃
לוא וירמיהו בא ויצא בתוך העם ולא נתנו אתו בית הכליא׃
וחיל פרעה יצא ממצרים וישמעו הכשדים הצרים על ירושלם את
שמעם ויעלו מעל ירושלם׃ ויהי דבר יהוה אל
ירמיהו הנביא לאמר׃ כה אמר יהוה אלהי ישראל כה תאמרו אל
מלך יהודה השלח אתכם אלי לדרשני הנה חיל פרעה היצא לכם
לעזרה שב לארצו מצרים׃ ושבו הכשדים ונלחמו על העיר הזאת
תשיאו ולכדה ושרפה באש׃ כה אמר יהוה אל תשאו
נפשתיכם לאמר הלך ילכו מעלינו הכשדים כי לא ילכו׃ כי אם
הכיתם כל חיל כשדים הנלחמים אתכם ונשארו בם אנשים מדקרים
איש באהלו יקומו ושרפו את העיר הזאת באש׃ והיה בהעלות
חיל הכשדים מעל ירושלם מפני חיל פרעה׃
ויצא ירמיהו מירושלם ללכת ארץ בנימן

ורמי לנורא דלגומרי עד דשלימת כל מגילתא על נורא דעל גומרי׃
ולא תוהו ולא בזעו ית לבושיהון מלכא וכל עבדוהי דשמעין ית כל
פתגמיא האילין׃ ואף אלנתן ודליה וגמריה בעו מן מלכא בדיל דלא
לאוקידא ית מגילתא ולא קביל מנהון׃ ופקיד מלכא ית ירחמאל בר
מלכא וית שריה בר עזריאל וית שלמיה בר עבדאל למידבר ית ברוך
ספרא וית ירמיה נביא ואגין עליהון יי׃ והוה פתגם
נבואה מן קדם יי עם ירמיה בתר דאוקיד מלכא ית מגילתא וית
פתגמיא דכתב ברוך מפומא דירמיה למימר׃ תוב סב לך מגילתא
אוחרי וכתוב עלה ית כל פתגמיא קדמאי דהוו על מגילתא קדמיתא
דאוקיד יהויקים מלך שבטא דבית יהודה׃ ועל יהויקים מלכא שיבטא
דבית יהודה תימר כדנן אמר יי את אוקידתא ית מגילתא הדא למימר
מא דין כתבתא עלה למימר מיתי יתי מלכא דבבל ויחביל ית ארעא
הדא ויבטל מינה אנשא ובעירא׃ בכן כדנן אמר יי על
יהויקים מלך שבטא דבית יהודה לא יהי ליה יתיב על כורסי דוד
ונבילתיה תהי משגרא לשרבא ביממא ולגלידא בליליא׃ ואסער
עלוהי ועל בנוהי ועל עבדוהי ית חוביהון ואיתי עליהון ועל יתבי
ירושלם ועל אנש יהודה ית כל בישתא דגזרית עליהון ולא קבילו׃
וירמיה נסיב מגילא אחרי ויהבה לברוך בר נריה ספרא וכתב עלה
מפומא דירמיה ית כל פתגמי ספרא דאוקיד יהויקים מלך שיבטא
דבית יהודה בנורא ועוד אתוספו עליהון פתגמין סגיאין כותהון׃
ומלך מלך צדקיה בר יאשיה חלף כניה בר יהויקים דאמליך
נבוכד נצר מלכא דבבל בארעא דבית יהודה׃ ולא קביל הוא
ועבדוהי ועמא דארעא לפתגם דיי דמליל ביד ירמיהו נביא׃ ושלח
מלכא צדקיהו ית יהוכל בר שלמיה וית צפניה בר מעשיה כהנא
לות ירמיה נביא למימר צלי כען עלנא קדם יי אלהנא׃ וירמיה עליל
ונפיק בגו עמא ולא יהבו יתיה בבית אסירי׃ ומשרית פרעה נפקא
ממצרים ושמעו כסדאי דצירין על ירושלם ית שמעהון ואסתלקו
מעל ירושלם׃ והוה פתגם נבואה מן קדם יי עם ירמיה
למימר׃ כדנן אמר יי אלהא דישראל כדין תימרון למלך שיבטא
דבית יהודה דשלח יתכון לקדמי למתבע אולפן מן קדמי הא משרית
פרעה דנפקא לכון לסעיד תבא לארעהון למצרים׃ ויתובון כסדאי
ויגיחון קרבא על קרתא הדא ויכבשונה ויוקדונה בנורא׃
כדנן אמר יי לא תטעון נפשתכון למימר אסתלקא יסתלקון מיננא
כסדאי ארי לא יסתלקון׃ ארי אם תקטלון כל משרית כסדאי דמגיחין
קרבא עמכון וישתארון בהון גברין מטענין גבר במשכניה יקומון
ויוקדון ית קרתא הדא בנורא׃ והוה כד אסתלקא משרית כסדאי
מעל ירושלם מן קדם משרית פרעה׃ ונפק ירמיה
מירושלם למיזל לארעא שיבטא בנימן לפלגא

והשלך׳ מקור׃ אל האש אשר אל האח׳ כמו על׳ והראשונים אל והאחרונים על ופסוק חד סימן ואל על יקראוהו׳ ורז״ל פירשו שלש דלתות וארבעה שלשה פסוקים וארבעה אמרו מאי שנא שלש דלתות וארבעה אמרו לי׳ ליהויקים כתב ירמיה ספר קינות אמר להו מאי כתיב ביה אמרו ליה איכה ישבה בדד העיר. אמ׳ להו ואנא מלכא. בכה תבכה אמר להו ואנא מלכא. גלתה יהודה אמר להו אנא מלכא. דרכי ציון אבלו אמר להו ואנא מלכא. היו צריה לראש אמר להו מאן אמריה. כי ה׳ הוגה׳ מיד קדר כל האזכרות שבה ושרפה באש׳ ויונתן תרגם דלתות פצין׃ ולא פחדו ולא קרעו׳ כי היה להם לפחוד ולקרוע בשמעם הדברים ולשוב בתשובה לפני האל ולא חששו בשמעם הדברים המלך וכל עבדיו שהיו עמו בבית אבל השרים שבאו אל המלך והגידו לו הם פחדו. כמו שכתוב למעלה פחדו איש אל רעהו׃ הפגיעו במלך לבלתי שרף את המגילה׳ ורז״ל דרשו ולא קרע בגדיהם מכלל דבעי קריעה. וסמכו על זה ואמרו הרואה ספר תורה שנקרע בזרוע חייב לקרוע׃ הפגיעו במלך׳ ענין תחנה ובקשה׳ וכן ויפגעו אותם כי אין מפגיע׃ ויסתירם ה׳. שחפשו במקום שהיו ולא מצאום כי הסתירם ה׳ אפשר שעת חפוש סביבותם או שבטל כח ראותם באותו מקום שהיו ירמיהו וברוך׃ ויהי דבר ה׳׳ אחרי שרוף המלך את המגילה׳ ואת הדברי׳ שלא תאמ׳ בלווני המגלה שרף שלא הדברים הכתובים בה שרף׳ ורבותינו ז״ל ראו מזה שהרואה ספר תורה שנשרף חייב לקרוע שתי קריעות אחת על הגויל ואחת על הכתב׃ שנאמר את המגלה ואת הדברים׳ המגלה זה גויל׃ הדברים זה כתב׃ לא יהיה לו יושב על כסא דוד׳ כי יהויכין לא מלך אלא שלשה חדשי׳ ולא נחשב יושב על כסא׃ לחרב ביום׳ כי לא הניחוהו הכשדים להקבר׃ ועוד נוסף עליהם דברים רבים כהמה׳ בדברי רז״ל רבי חמא בר׳ חנינא ורב חד אמר׃ ועוד נוסף עליהם זה איכה יעיב׳ דברים זה איכה יועם׳ רבים זכור ה׳׳ כהמה זה אני הגבר שהוא מן תלתא תלתא׳ וחד אמר ועוד נוסף עליהם זה אני הגבר שהוא מן תלתא תלתא׳ מלמד שהיה כתו׳ על המגלה הראשונה איכה ישבה ואיכה יעיב ואיכה יועם הדא הוא דכתי׳ ונוסף עליהם דברים כהמה. זה אני הגבר שהוא מן תלתא תלתא׳ רבים זה זכור השם׃ וימלך מלך׳ לפי שמלכות יהויכין לא עמדה אלא ג׳ חדשים אמר וימלך מלך כי יהויכין לא נחשב למלך׃ בית הכליא׳ כתיב ביו״ד וקרי הכלוא בוי״ו והוא בית האסורים. כי במלוך צדקיהו צוה להוציאו משם ולא נתנו אותו שם עד שתפשו וראייה׃ יצא ממצרים׃ לעזור אל צדקיהו כי צדקיהו מרד במלך בבל אשר השביעו באלהים כשהמליכו ומרד בו ושלח למלך מצרים לעזרו וכששלח שם מלך בבל חילו מפני שמרד בו יצא חיל פרעה ממצרים׃

לחלק משם בתוך העם׃ ויהי הוא בשער בנימן ושם בעל פקדת
ושמו יראיה בן שלמיה בן חנניה ויתפש את ירמיהו הנביא לאמר יראייה
אל הכשדים אתה נפל׃ ויאמר ירמיהו שקר אינני נפל על הכשדים
ולא שמע אליו ויתפש יראיה בירמיהו ויבאהו אל השרים׃ ויקצפו
השרים על ירמיהו והכו אתו ונתנו אתו בית האסור בית יהונתן אותו
הספר כי אתו עשו לבית הכלא׃ כי בא ירמיהו אל בית הבור ואל
החנויות וישב שם ירמיהו ימים רבים׃
וישלח המלך צדקיהו ויקחהו וישאלהו המלך בביתו בסתר ויאמר
היש דבר מאת יהוה ויאמר ירמיהו יש ויאמר ביד מלך בבל תנתן׃
ויאמר ירמיהו אל המלך צדקיהו מה חטאתי לך ולעבדיך ולעם הזה
כי נתתם אותי אל בית הכלא׃ ואיו נביאיכם אשר נבאו לכם לאמר ואיה
לא יבא מלך בבל עליכם ועל הארץ הזאת׃ ועתה שמע נא אדני
המלך תפל נא תחנתי לפניך ואל תשבני בית יהונתן הספר ולא
אמות שם׃ ויצוה המלך צדקיהו ויפקדו את ירמיהו בחצר המטרה
ונתן לו ככר לחם ליום מחוץ האפים עד תם כל הלחם מן העיר
וישב ירמיהו בחצר המטרה׃ וישמע שפטיה ל ח
בן מתן וגדליהו בן פשחור ויוכל בן שלמיהו ופשחור בן מלכיה את
הדברים אשר ירמיהו מדבר אל כל העם לאמר׃ כה אמר יהוה
הישב בעיר הזאת ימות בחרב ברעב ובדבר והיצא אל הכשדים יחיה וחיה
והיתה לו נפשו לשלל וחי׃ כה אמר יהוה
הנתן תנתן העיר הזאת ביד חיל מלך בבל ולכדה׃ ויאמרו השרים
אל המלך יומת נא את האיש הזה כי על כן הוא מרפא את ידי אנשי
המלחמה הנשארים בעיר הזאת ואת ידי כל העם לדבר אליהם כ
כדברים האלה כי האיש הזה איננו דרש לשלום לעם הזה כי אם
לרעה׃ ויאמר המלך צדקיהו הנה הוא בידכם כי אין המלך יוכל
אתכם דבר׃ ויקחו את ירמיהו וישלכו אתו אל הבור מלכיהו בן
המלך אשר בחצר המטרה וישלחו את ירמיהו בחבלים ובבור אין
מים כי אם טיט ויטבע ירמיהו בטיט׃ וישמע עבד מלך הכושי איש
סריס והוא בבית המלך כי נתנו את ירמיהו אל הבור והמלך יושב
בשער בנימן׃ ויצא עבד מלך מבית המלך וידבר אל המלך לאמר׃
אדני המלך הרעו האנשים האלה את כל אשר עשו לירמיהו הנביא
את אשר השליכו אל הבור וימת תחתיו מפני הרעב כי אין הלחם עוד
בעיר׃ ויצו המלך את עבד מלך הכושי לאמר קח בידך מזה את

לפלגא אחסנתא דאית ליה תמן בגו עמא׃ והוה הוא בתרע שיבטא
בנימן ותמן גברא ממנא ושמיה יראיה בר שלמיה בר חנניה ואחד
ית ירמיה נביא למימר לכסדאי את משתמע׃ ואמר ירמיה שיקרא
את אמר לית אנא משתמע לכסדאי ולא קביל מיניה ואחד יראייה
בירמיה ואיתיה לות רברביא׃ ורגיזו רברביא על ירמיהו ואלקיאו
יתיה ויהבו יתיה בית אסירי בית יהונתן ספרא ארי יתיה עבדו לבית
אסירי׃ ארי על ירמיה לבית אסירי ולגיו מן חנותא ויתיב תמן ירמיה
יומין סגיאין׃ ושלח מלכא צדקיה ודבריה ושאליה מלכא בביתיה
בסתרא ואמר האית פתגמא מן קדם יי ואמר ירמיה אית ואמר ביד
מלכא דבבל תתמסר׃ ואמר ירמיה למלכא צדקיה מה חבית לך
ולעבדך ולעמא הדין ארי יהבתון יתי לבית אסירי׃ ואן נביאכון דשקר
דאתנביאו לכון למימר לא ייתי מלכא דבבל עליכון ועל ארעא הדא׃
וכען שמע כען רבוני מלכא תתקבל כען בעותי קדמך ולא תתיבנני
לבית יהונתן ספרא ולא אימות תמן׃ ופקיד מלכא צדקיה ופקדו
ית ירמיה בדרת בית אסיריא ויהבון ליה פיתא דלחמא ליומא משוק
נחתומיא עד דשלים כל לחמא מן קרתא ויתיב ירמיה בדרת בית
אסיריא׃ ושמע שפטיה בר מתן וגדליה בר פשחור ויוכל בר שלמיהו
ופשחור בר מלכיה ית פתגמיא דירמיה ממליל עם כל עמא למימר׃
כדנן אמר יי דיתיב בקרתא הדא יתקטיל בחרבא בכפנא ובמותא
ודיפוק וישתמע לכסדאי ויחי ותהי ליה נפשיה לשיזבא ויתקיים׃
כדנן אמר יי איתמסרא תתמסר קרתא הדא ביד משירית
מלכא דבבל ויכבשינה׃ ואמרו רברביא למלכא יתקטיל כען גברא
הדין ארי על כן הוא מרשיל ית ידי גברי עבדי קרב דאשתארו בקרתא
הדא וית ידי כל עמא למללא עמהון כפתגמיא האילין ארי גברא
הדין ליתוהי תבע לשלמא לעמא הדין אילהין לביש׃ ואמר מלכא
צדקיה הא הוא מסיר בידכון ארי לית מלכא יכיל לאתבא יתכון פתגם׃
ודברו ית ירמיה ורמו יתיה לגובא דמלכיה בר מלכא דבדרת אסיריא
ושרביבו ית ירמיה באטוניא ובגובא לית מיא אילהין טינא וטבע
ירמיה בטינא׃ ושמע עבדא דמלכא דצדקיה גבר רב והוא בבית
מלכא ארי יהבו ית ירמיה לגובא ומלכא יתיב בתרע שיבטא בנימן׃
ונפק עבדא דמלכא מבית מלכא ומליל עם מלכא למימר׃ ריבוני
מלכא אבאישו גבריא האילין ית כל דעבדו לירמיה נביא ית דרמוהי
לגובא כבר מית באתריה מן קדם כפנא ארי לית לחמא עוד בקרתא׃
ופקיד מלכא ית עבדא דמלכא צדקיה למימר דבר עמך מכא תלתין

לחלק משם בתוך העם. כמו להחליק חסר הא הפעלה והוטלה תנועה תחת הלמד. וכן לשמיד מעוזניה והדומים להם. ופי' לחליק להחליק עצמו משם שהיה בתוך העם והיה ירא שמא יתנוהו לבית הכלא לפי שאמר כי אם הכיתם את כל חיל כשדים וגו'. וענין לחליק לשון השמטה שהוא קרוב לענין חלקלקות. כלומר היה רוצה להיות כשמט משם. ויונתן תרגם לפלגא אחסנתא דאית ליה תמן בגו עמא. ובדרש ליטול חלק עם הכהנים שהיו בענתות: בשער בנימן. שער משערי ירושלם היה נקרא שער בנימן לפי שהיה בחלקו של בנימן. או שהיה מוצא השער דרך ארץ בנימן: ושם בעל פקידות. בעל מנוי שמנו אותו באותו השער כי היו אנשים ממונים לשמור שלא יצא אדם משם אל הכשדים. ושמו יראייה. בב' יודין. הראשונה נקראת והשנית אינה נקראת. וכן מחויאל ילד את מתושאל. וכן יששכר לקריאת בן אחר. ובדרש כי זה חנניה בן עזור ובשביל שהכחישו ירמיהו בנבואתו ונבא לו במיתה צוה את בנו שאם יוכל להכשיל את ירמיהו יעשה. וכן שלמיה בנו צוה לירא' בנו ועכשיו כשמצא לו עלה תפשו: אל הכשדים אתה נופל. רוצה לומר מתחבר ונשמע אליהם. וכן תרגם יונתן משתמע. ומענין זה וממכשה נפלו על דוד לכו ונפלה אל מחנה ארם: איננו נופל על הכשדים. זה על והראשון אל. וסימן ואל על יקראוהו: בית האסור. בשקל אבוס בעליו: ואל החניות. תר' ולגיו מן חנותא. כלומר זה בית האסור היה לפנים מן החניות שהיו שם לפני בית האסורים: ואיה נביאכם. ואיו כתי'. רוצה לומר איו הדבר שהבטחתם בו מפי נביאכם: מחוץ האופים. משוק הנחתומי'. ובמדרש שהיו נותני' לו פת קיבר שהיא נמכרת חוץ לפלטרא. פירוש פת קיבר פת סובין: יחיה. כתיב וחיה קרי והענין אחד: לשלל. לריוח כלו כאלו שללה שהצילה מן החרב ומן הרעב: יומת נא את האיש הזה. באה מלת את עם הפעול לבדו לתוספת באור. וכן יחלק את הארץ: על כן הוא מרפא. ענין רפיון והאלף תמורת הא למד הפעל. וכן תרגם יונתן מרשל: כי אין המלך יוכל אתכם דבר. אין מנהג לשון הקדש לבא מלת אין עם העוברים והעתידים אם כן פי' אין המלך שיוכל אתכם דבר כלו' איננו כדאי שיוכל לעשות דבר כנגדכם שלא ברצונכם. ויונתן תרגם כמו יכול לית מלכא יכול לאתבא יתכון פתגמא: אל הבור מלכיהו בן המלך. בא בסמיכות עם הא הידיעה. כמו העם המלחמה. הארון הברית. והדומים להם. וכן תרגם יונתן סמוך לגובא דמלכיהו בר מלכא: וישלחו את ירמיהו בחבלים. שלשלו אותו תוך הבור כי היה עמוק: עבד מלך הכושי. זה האיש היה עבד המלך והיה כושי וסריס. וי"ת עבדא דמלכא צדקיהו. ותרג' איש סריס גבר רב. וכן רז"ל פי' הכושי על צדקיהו. ואמרו מה כושי זה משונה בעורו אף צדקיהו משונה בצדקו מבני דורו ואנשי דורו היו רעים. ואמרו זה העבד היה ברו' בן נריה. והנכון בעיני עוד כי זה הכושי עבד מלך היה שמו כי לולי זה למה אמר בכל מקום עבד מלך. ולא אמר המלך באחד מהם כי אם רוצה לומר מלך על צדקיהו היה לו לומר עבד המלך. ועוד למה לא זכר שם האיש הזה באחד המקומות אלא שמו היה עבד מלך כי מצאנו אחימלך ואבימלך: וימת תחתיו. מפני הרעב קרוב למות: תחתיו. במקומו מפני הרעב כי בעוד שהי' בחצר המטר' היו רואין אותו ומרחמים עליו. ועוד כי המלך צוה לתת לו ככר לחם ליום מחוץ האופים עד תום כל הלחם ועדין לא תם כל הלחם. ומה שאמר כי אין הלחם עוד בעיר רוצה לומ' אין הלחם נמצא כי אם בקושי ומאחר שהוא בבור ולא יראו אותו ולא ירחמו אליו ימות בבור מפני הרעב:

שלשים

84

שלשים אנשים והעלית את ירמיהו הנביא מן הבור בטרם ימות :
ויקח עבד מלך את האנשים בידו ויבא בית המלך אל תחת האוצר
ויקח משם בלוי הסחבות ובלוי מלחים וישלחם אל ירמיהו אל הבור בלוי
בחבלים : ויאמר עבד מלך הכושי אל ירמיהו שים נא בלואי הסחבות ובלוי
והמלחים תחת אצלות ידיך מתחת לחבלים ויעש ירמיהו כן : וימשכו אצלות
את ירמיהו בחבלים ויעלו אתו מן הבור וישב ירמיהו בחצר המטרה :
וישלח המלך צדקיהו ויקח את ירמיהו
הנביא אליו אל מבוא השלישי אשר בבית יהוה ויאמר המלך אל
ירמיהו שאל אני אתך דבר אל תכחד ממני דבר : ויאמר ירמיהו אל
צדקיהו כי אגיד לך הלוא המת תמיתני וכי איעצך לא תשמע אלי :
וישבע המלך צדקיהו אל ירמיהו בסתר לאמר חי יהוה את אשר כתיב ולא קרי
עשה לנו את הנפש הזאת אם אמיתך ואם אתנך ביד האנשים האלה
אשר מבקשים את נפשך : ויאמר ירמיהו אל צדקיהו כה אמר יהוה
אלהי צבאות אלהי ישראל אם יצא תצא אל שרי מלך בבל וחיתה
נפשך והעיר הזאת לא תשרף באש וחיתה אתה וביתך : ואם לא תצא
אל שרי מלך בבל ונתנה העיר הזאת ביד הכשדים ושרפוה באש
ואתה לא תמלט מידם : ויאמר המלך צדקיהו
אל ירמיהו אני דאג את היהודים אשר נפלו אל הכשדים פן יתנו
אתי בידם והתעללו בי : ויאמר ירמיהו לא יתנו שמע נא בקול יהוה
לאשר אני דבר אליך וייטב לך ותחי נפשך : ואם מאן אתה לצאת
זה הדבר אשר הראני יהוה : והנה כל הנשים אשר נשארו בבית
מלך יהודה מוצאות אל שרי מלך בבל והנה אמרת הסיתוך ויכלו לך
אנשי שלמך הטבעו בבץ רגלך נסגו אחור : ואת כל נשיך ואת
בניך מוצאים אל הכשדים ואתה לא תמלט מידם כי ביד מלך בבל
תתפש ואת העיר הזאת תשרף באש :
ויאמר צדקיהו אל ירמיהו איש אל ידע בדברים האלה ולא תמות :
וכי ישמעו השרים כי דברתי אתך ובאו אליך ואמרו אליך הגידה
נא לנו מה דברת אל המלך אל תכחד ממנו ולא נמיתך ומה דבר
אליך המלך : ואמרת אליהם מפיל אני תחנתי לפני המלך לבלתי
השיבני בית יהונתן למות שם :
ויבאו כל השרים אל ירמיהו וישאלו אתו ויגד להם ככל הדברים
האלה אשר צוה המלך ויחרשו ממנו כי לא נשמע הדבר : וישב
ירמיהו בחצר המטרה עד יום אשר נלכדה ירושלם והיה כאשר
נלכדה ירושלם : בשנה התשעית ל ס
לצדקיהו מלך יהודה בחדש העשרי בא נבוכדראצר מלך בבל וכל תשיעית
חילו אל ירושלם ויצרו עליה : בעשתי עשרה שנה לצדקיהו בחדש
הרביעי בתשעה לחדש הבקעה העיר : ויבאו כל שרי מלך בבל

תלתין גברין ותסיק ית ירמיה נביא מן גובא עד לא ימות : ודבר
עבדא דמלכא ית גבריא עימיה ועל לבית מלכא לתחות אוצרא ונסב
מתמן בלאי טפסן ובלאי שחקן ושרבינון לות ירמיה לגובא באטונין :
ואמר עבדא דמלכא צדקיה לירמיה שוי כען בלאי טפסן ושחקן תחות
מרפקי ידך מלרע לאטוניא ועבד ירמיה כן : ונגדו ית ירמיה באטוניא
ואסיקו יתיה מגובא ויתיב ירמיה בדרת בית אסירא :
ושלח מלכא צדקיה ודבר ית ירמיה נביא לותיה למעלנא תליתאה
דבבית מקדשא דיי ואמר מלכא לירמיה שאיל אנא יתך פתגמא לא
תכסא מיני פתגם : ואמר ירמיה לצדקיה ארי אחוי לך הלא מקטל
תקטלינני וארי אמלכינך לא תקביל מיני : וקיים מלכא צדקיה
לירמיה בסיתרא למימר קיים הוא יי ית דקיים לנא ית נפשתא הדא
אם אקטלינך ואם אמסרינך ביד גבריא האילין דבען למקטלך : ואמר
ירמיה לצדקיה כדנן אמר יי אלהי צבאות אלהא דישראל אם מיפק
תיפוק לות רברבי מלכא דבבל ותתקיים נפשך וקרתא הדא לא
תתוקד בנורא ותיחי את ואינש ביתך : ואם לא תפוק לות רברבי
מלכא דבבל ותתמסר קרתא הדא בידא דכסדאי ויוקדונה בנורא
ואת לא תשתיזב מידהון : ואמר מלכא צדקיה לירמיה אנא יציף מן
יהודאי דאשתמעו לכסדאי דילמא ימסרון יתי בידהון ויתלעבון בי :
ואמר ירמיה לא ימסרון קביל כען למימרא דיי דאנא ממליל עמך
וייטב לך ותתקיים נפשך : ואם מסריב את למיפק דין פתגמא
דאחזיני יי : והא כל נשיא דאשתארא בבית מלכא שבטא דבית
יהודה מתפקן לות רברבי מלכא דבבל ואינון אמרן אטעינך ויכלו
לך אנשי שלמך אשתקעא בבהתא ריגלך אסתחרא לאחרא : וית
כל נשך וית בנך מתפקן לות כסדאי ואת לא תשתיזב מידהון ארי
ביד מלכא דבבל תתאחד וית קרתא הדא תתוקד בנורא :
ואמר צדקיה לירמיה אנש לא ידע בפתגמיא האילין ולא תמות :
וארי ישמעון רברביא ארי מלילית עימך וייתון לותך ויימרון לך חוי
כען לנא מה מלילתא עם מלכא לא תכסי מיננא ולא נקטלינך ומה
מליל עמך מלכא : ותימר להון בעו אנא בעי קדם מלכא בדיל דלא
לאתבותי לבית יהונתן לימת תמן :
ואתו כל רברביא לות ירמיה ושאילו יתיה וחוי להון בכל
פתגמיא האילין די פקדיה מלכא ושתיקו מיניה ארי לא אשתמע פ
פתגמא : ויתיב ירמיה בדרת אסירא עד יומא דאתכבישת ירושלם
והוה כד אתכבישת ירושלם : בשתא תשיעתא לצדקיה מלכא
שבטא דבית יהודה בירחא עשיראה אתא נבוכד נצר מלכא דבבל
וכל משריתיה לירושלם וצרו עלה : בחדא עסרי שנין לצדקיה בירחא
רביעאה בתשעא לירחא אתרעת קרתא : ואתו כל רברבי
מלכא דבבל ויתיבו

שלשים אנשים · הוצרכו שלשים אנשים להוציא אדם אחד מן הבור מפני שתשש כחם מפני הרעב : בידו · עמו ברשותו לעשות מצותו למשוך ירמיהו מן הבור · וכן אנשי המלחמה אשר בידיכם · או פי' בידו כמשמעו כי משך כל אחד בידו ללכת אתו כי היו מקרבין מפני תשות כחם : בלוי סחבו' · בלוי · ביו"ד למד הפעל לבד ויו"ד הרבים נעלמת מהמכתב ונשארה במבטא : הסחבות · כתיב וקרי סחבות והענין אחד אין ביניהם אלא הא הידיעה · ופירוש חתיכות בגדים בלוי' נסחבים ברגלים · וכן ובלוי מלחים · ופירוש בגדים בלוים נשחתים מפני בלותם · וכן ארץ מלחה נשחתה · ובלוי שם תאר : בלואי הסחבות · והמלחים · באלף תמורת הא למד הפעל : תחת אצילות ידיך · בתי השחי · וכן בלשון זכרים על כל אצילי ידי : אל מבוא השלישי · מקום שהיו באים מבית המלך לבית ה' : את אשר עשה · כתוב את ולא קרי והוא חד מן ח' דכתיבין ולא קריין : אשר עשה לנו את הנפש הזאת · נשבע לו מענין הענין באמרו לו הלא המת תמיתני · ופירוש הנפש הזאת היא המדברת · כלומר הנפש אשר בהכח הדבר והנבואה. ויונתן תרגם דקיים לנא ית נפשתא האלין : אני דואג את היהודים · אני מפחד מן היהודים : פן יתנו · פי' פן יתנו הכשדים אותי בידם : והתעללו בי · יהרגוני בדקירות נקמה ובזיון לפי שהשלימו את הכשדים בנבואה בעל כרחי שאם הייתי יודע הייתי הורגם : אשר הראני · בחיר"ק האל"ף : אשר נשארו בבית מלך יהודה · הוא יהויכין כשיצא הוא ואמו אל מלך בבל נשארו בביתו הנשים האחרות ועתה יהיו מוצאו' אל שרי מלך בבל : והנה אומרות · הנשים אומרות כנגדך כשהם מוצאות הסיתוך אנשי שלומך כנביאי השקר והשרים שהיו מאמינים בהם הסיתוך שלא תשלים עם מלך בבל ויכלו לך אנשי שלומך שהלכת אחר דעתם : הטבעו בבוץ רגלך · בבוץ בטיט וביון · מן היגאה גומא בלא ביצה · בצאתיו וגבאיו : רגלך · חסר יוד' הרבים מהמכתב : נסגו אחור · שלא יכלו רגליך ללכת לפני' · ונסגו אחור אמר זה על דרך משל · או לפי שהשיגוהו הכשדים כשהיה בורח · ודגש סמך הסיתוך תמורת נח הסיתוך : מוציאים אל הכשדים · מוציאים אותם המוציאים מבני העיר או הכשדי' שנכנסו לעיר כשכבשוה הוציאום אל הכשדי' שהיו בחוץ : תשרוף באש · אתה תהיה גורם שתהיה שרופה לפי שלא תרצה לצאת אליהם ולהשלים הרי כאלו אתה תשרף אותה : כי לא נשמע הדבר · לפי שלא נשמע הדבר כלל שדבר עמו המלך לפיכך האמינו לו · כמו שאמר להם ולא חקרו אותו יותר : והיה כאשר נלכדה ירושלם · לפי שזכר עד יום אשר נלכדה ירושלם זכר בסמוך לכידת ירושלם היאך היתה · ואמר כי בשנה התשיעית החלו ימי המצור עד י"א לצדקיהו שנלכדה ירושלם :

ותיבו בתרעא מציעאה נרגל שראצר סמגר נבו שר סכים רב סרים
נרגל שראצר רב מג וכל שאר רברבני מלכא דבבל׃ והוה כד חזנון
צדקיה מלך שבטא דבית יהודה וכל גברי עבדי קרבא וערקו ונפקו
בליליא מן קרתא באורח גינתא דמלכא בתרעא בין שוריא ונפק
באורח מישרא׃ ורדפו משירית כסדאי בתריהון ואדביקו ית צדקיה
במישרי יריחו ודברו יתיה ואסקוהי לות נבוכדנצר מלכא דבבל
לרבלת בארעא דחמת ומליל עמיה פתגמי דינין׃ ונכיס מלכא דבבל
ית בני צדקיה ברבלה לעינוהי וית כל רברבני יהודה נכיס מלכא דבבל׃
וית עיני צדקיה עור ואסריה בשישלן דנחש לאובלא יתיה לבבל׃
וית בית מלכא וית בית עמא אוקידו כסדאי בנורא וית שורי ירושלם
תרעו׃ וית שאר עמא דאשתארו בקרתא וית שמיעיא דאשתמעו
עלוהי וית שאר עמא דאשתארו אגלי נבוזר אדן רב קטוליא לבבל׃
ומן עמא חשיכיא דלית להון מדעם אשאר נבוזר אדן רב קטוליא
בארעא דבית יהודה ומנינון למהוי מפלחין בחקלין ובכרמין ביומא
ההוא׃ ופקיד נבוכדנצר מלכא דבבל על ירמיה בידא נבוזר אדן
רב קטוליא למימר׃ דברהי ועינך שוי עלוהי ולא תעבד ליה מדעם
ביש אלהן כמא די ימליל עמך כן עביד עימיה׃ ושלח נבוזר אדן רב
קטוליא ונבושזבן רב סרים ונרגל שראצר רב מג וכל שאר רברבני
מלכא דבבל׃ ושלחו ודברו ית ירמיה מדרת בית אסיריא ויהבו יתיה
לגדליה בר אחיקם בר שפן לאפקותיה לביתא ויתיב בגו עמיה׃
ועם ירמיה הוה פתגם נבואה מן קדם יי כד הוה כליא בדרת
בית אסיריא למימר׃ איזיל ותימר לעבדא דמלכא צדקיה למימר
כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל הא אנא מייתי פתגמי על קרתא
הדא לבשא ולא לטבא ויהון קדמך ביומא ההוא׃ ואשיזבינך ביומא
ההוא אמר יי ולא תתמסר בידא גבריא דאת דחיל מן קדמיהון׃ ארי
שיזבא אשיזבינך ובחרבא לא תתקטיל ותהי לך נפשך לשיבא ארי
אתרחיצתא על מימרי אמר יי׃ פתגם נבואה דהוה עם ירמיה
מן קדם יי בתר דשלח יתיה נבוזר אדן רב קטוליא מן רמתא כד דבר
יתיה והוא אסיר בזיקיא בגו כל גלות ירושלם ויהודה דאתגליאו
לבבל׃ ודבר רב קטוליא לירמיה ואמר ליה
יי אלהך

ג וישבו בשער התוך נרגל שראצר סמגר נבו שר סכים רב סריס — גל שראצ'
נרגל שראצר רב מג וכל שארית שרי מלך בבל׃ ויהי כאשר ראם — גל שראצ'
צדקיהו מלך יהודה וכל אנשי המלחמה ויברחו ויצאו לילה מן
העיר דרך גן המלך בשער בין החמתים ויצא דרך הערבה׃ וירדפו
חיל כשדים אחריהם וישגו את צדקיהו בערבות ירחו ויקחו אתו — ירחו
ויעלהו אל נבוכדראצר מלך בבל רבלתה בארץ חמת וידבר אתו — אותו
משפטים׃ וישחט מלך בבל את בני צדקיהו ברבלה לעיניו ואת
כל חרי יהודה שחט מלך בבל׃ ואת עיני צדקיהו עור ויאסרהו
בנחשתים לביא אתו בבלה׃ ואת בית המלך ואת בית העם שרפו
הכשדים באש ואת חמות ירושלם נתצו׃ ואת יתר העם הנשארים
בעיר ואת הנפלים אשר נפלו עליו ואת יתר העם הנשארים הגלה
נבוזראדן רב טבחים בבל׃ ומן העם הדלים אשר אין להם מאומה
השאיר נבוזראדן רב טבחים בארץ יהודה ויתן להם כרמים ויגבים
ביום ההוא׃ ויצו נבוכדראצר מלך בבל על ירמיהו ביד נבוזראדן
רב טבחים לאמר׃ קחנו ועיניך שים עליו ואל תעש לו מאומה רע כי
אם כאשר ידבר אליך כן עשה עמו׃ וישלח נבוזראדן רב טבחים — כתיב
ונבושזבן רב סריס ונרגל שראצר רב מג וכל רבי מלך בבל׃ וישלחו — ולא קרי
ויקחו את ירמיהו מחצר המטרה ויתנו אתו אל גדליהו בן אחיקם — שראצר
בן שפן להוצאהו אל הבית וישב בתוך העם׃ — מן
ואל ירמיהו היה דבר יהוה בהיתו עצור בחצר המטרה לאמר׃
הלוך ואמרת לעבד מלך הכושי לאמר כה אמר יהוה צבאות אלהי
ישראל הנני מבי את דברי אל העיר הזאת לרעה ולא לטובה והיו — מביא
לפניך ביום ההוא׃ והצלתיך ביום ההוא נאם יהוה ולא תנתן ביד
האנשים אשר אתה יגור מפניהם׃ כי מלט אמלטך ובחרב לא תפל
והיתה לך נפשך לשלל כי בטחת בי נאם יהוה׃
הדבר אשר היה אל ירמיהו מאת יהוה אחר שלח אתו נבוזראדן רב — ם
טבחים מן הרמה בקחתו אתו והוא אסור באזקים בתוך כל גלות
ירושלם ויהודה המגלים בבלה׃ ויקח רב טבחים לירמיהו ויאמר אליו

וישבו בשער התוך. שער שהיה בין שני שערים. או פי' שער החומה התיכונה. ורז"ל פירשו שהוא שער בעזרה והיא מזרחי. ושבעה שמות נקראו לו. ונקרא
שער התוך שהיה בין שני שערי'. והנכון שהיה משערי ירושלם שנאמר ויבאו וישבו בכניסתם בעיר אחר שהבקעה העיר ישבו בשער התוך. וזהו שנבאה ירמיהו
ובאו ונתנו איש כסאו פתח שערי ירושלם: נרגל. מלה חדא: שראצר. מלה חדא: סמגרנבו. מלה חדא. ויש ספרים שכתוב סמגר נבו תרתין מלין
מקף ביניהם. ויש ספרים כתו בשורק: שרסכים. מלה חדא. וכתוב במ"ן ובמס": רב סרים. תרתין מלין: רב מג. תרתין מלין. ומה שזכר נרגל שראצר
פעם אחרת אולי אחרים היו שמם כשמם: דרך גן המלך. דרשו בו כי מערה אחת היתה מביתו עד ערבות יריחו ודרך המערה ברח שלא ראו אותו וזמן
הקדוש ברוך הוא צבי אחד וראוהו חיל כשדי' ורדפו אחריו והצבי הלך אל המערה והם אחריו כשהיו על פתח המערה ראו צדקיהו יוצא מן המערה ולקחו אותו:
ויעלהו אל נבוכדנאצר רבלתה. והלא בא נבוכדנאצר ירושלם אלא שארכו ימי המצור והלך לו נבוכדנאצר: וידבר אתו משפטים. על שמרד בו והפר בריתו
ועבר על שבועת ה' אשר השביעו באלהים: ואת כל חורי יהודה. קציני יהודה ושריו: בנחשתים. שלשלאות של ברזל והם בלשון שנים לפי שהם לשתי
הרגלים ובלשון נחשת כי מנחשת היו או מן ברזל חזק הנקרא נחושה: לביא אתו בבלה. כמו להביא. וכן מהחל התרומה לביא בית ה': ואת בית העם.
כמו בתי העם דרך כלל. ובדרש ואת בית העם זה בית הכנסת: נבוזראדן. מלה חדא. וכן כל נבוכדנאצר. ונבוכד ראצר מלה חדא: כרמים ויגבים.
שדו'. וכן נקראו עובדי השדות יוגבים. לכורמים וליוגבים. וכן תרגם יונתן למהוי פלחין בחקלין ובכרמין: מאומה רע. ברגש הרי"ש. שום רע
בעולם לא תעשה לו שאם יהיה רע בעיניו בואו בבלה לא תביאהו שם. ואם רע בעיניו השארו עם דלת העם אל תשאירהו: כי אם כאשר ידבר. אם כתו'
ולא קרי: ונבושזבן. בנון זעירא. והוא אחד מן שלש' נונין זעירין: רבי מלך בבל. כמו על כל רב ביתו: וישלחו ויקחו את ירמיהו. זה הפסוק הוא
ספור מה עשו בסוף הענין: כי קודם שנתנו אותו אל גדליהו דבר עמו נבוזר אדן שמצאו בתוך הגלות אסור באזיקים כשאר הגולי' שאסרום הכשדים שנכנסו
בעיר והם לא היו יודעים דבר בירמיהו מה צוה עליו נבוכדנאצר כי לנבוזראדן צוה. ומה שאמר מחצר המטרה רוצה לומ' כי משם לקחו אותו השבים כי שם היה
עד יום שנלכדה ירושלם כמו שכתוב למעלה. ואמר על ירמיהו שלקחו אותו השבים מחצר המטרה והוליכוהו עם שאר הגולים ונתנו אותו אל גדליהו כשאר ארץ
ושאר רבי המלך: להוציאהו אל הבית. אל הבית שהיה שם גדליהו. וכן עשה: וישב בתוך העם. כמו שנאמר בסוף הענין וישב אתו בתוך העם:
הנני מבי. חסר אלף למד הפעל: והיו לפניך ביום ההוא. דברי' שגזרתי על העיר יהיו לפניך שתראה אותם. כלומר שלא תפחד מימיתוך השרים טרם
כבוש העיר לפי שעשית בירמיהו כנגד רצונם. ואתה בעבור שבטחת בי ואתה אחד והשרים רבים ועשית כנגדם תמלט מחרב והם ימותו בחרב אף על פי
שאתה מבני ביתו של צדקיהו והם שיברחו עמו ימותו בחרב ואתה תמלט ותראה כבוש העיר ותראה שיתקיימו דברי בעיר. זהו שאמר והיו לפניך. כלומר
תראה ולא תפחד שתמות בחרב והיתה לך נפשך לשלל: הדבר אשר היה אל ירמיהו. הדבר הזה הוא מה שאומר בסוף כל הענין ויהי מקץ עשרת ימים ויהי
דבר ה' אל ירמיהו. ולפי שאמר ואל ירמיהו היה דבר ה' בהיותו עצור בחצר המטרה. רוצה לומר שלא היה דבר ה' אליו עוד עד אחר כל הענין שמספר אחר
כבוש ירושלם. וכן הוא פירוש הפסוק הדבר אשר היה אל ירמיהו מאת השם. זה הדבו' מתי היה אחר שלוח אותו נבוזר אדן רב טבחים מן הרמה ואחר כל
הענין שהולך ומספר בדבר גדליה עד סוף כל הענין. ובדרש איזה דבר היה אל ירמיהו אחר שלוח אותו נבוזר אדן הוא מה שאמר ושובה אל גדליהו. זהו דבר
ה' שהיה אליו כי לא היה יודע לבחו' אם ילך עם הגולה או אם ישאר: ועודנו לא ישוב. עד שהיה לו דבר ה' ואמר ושובה אל גדליהו מן הרמה. כי ברמה נשאר
נבוזר אדן כשנכנסו שאר שרי בבל לירושלם כי לא נזכר עמהם: באזיקים. האלף נחה. ופי' טבעות כבלים שיאסרו בהם הידים:
יהוה

יהוה אלהיך דבר את הרעה הזאת אל המקום הזה: ויבא ויעש
יהוה כאשר דבר כי חטאתם ליהוה ולא שמעתם בקולו והיה לכם
הדבר דבר הזה: ועתה הנה פתחתיך היום מן האזקים אשר על ידיך אם
טוב בעיניך לבוא אתי בבל בא ואשים את עיני עליך ואם רע בעיניך
לבא אתי בבל חדל ראה כל הארץ לפניך אל טוב ואל הישר בעיניך
ללכת שמה לך: ועודנו לא ישוב ושבה אל גדליה בן אחיקם בן
שפן אשר הפקיד מלך בבל בערי יהודה ושב אתו בתוך העם או אל
כל הישר בעיניך ללכת לך ויתן לו רב טבחים ארחה ומשאת
וישלחהו: ויבא ירמיהו אל גדליה בן אחיקם המצפתה וישב אתו
בתוך העם הנשארים בארץ: וישמעו כל
שרי החילים אשר בשדה המה ואנשיהם כי הפקיד מלך בבל את
גדליהו בן אחיקם בארץ וכי הפקיד אתו אנשים ונשים וטף ומדלת
הארץ מאשר לא הגלו בבלה: ויבאו אל גדליה המצפתה וישמעאל
עיפי בן נתניהו ויוחנן ויונתן בני קרח ושריה בן תנחמת ובני עופי
נטופתי הנטפתי ויזניהו בן המעכתי המה ואנשיהם: וישבע להם גדליהו
בן אחיקם בן שפן ולאנשיהם לאמר אל תיראו מעבוד הכשדים
שבו בארץ ועבדו את מלך בבל וייטב לכם: ואני הנני ישב במצפה
לעמד לפני הכשדים אשר יבאו אלינו ואתם אספו יין וקיץ ושמן ושמו
בכליכם ושבו בעריכם אשר תפשתם: וגם כל היהודים אשר
במואב ובבני עמון ובאדום ואשר בכל הארצות שמעו כי נתן מלך
בבל שארית ליהודה וכי הפקיד עליהם את גדליהו בן אחיקם בן
המקומו שפן: וישבו כל היהודים מכל המקמות אשר נדחו שם ויבאו ארץ
יהודה אל גדליהו המצפתה ויאספו יין וקיץ הרבה מאד:
ויוחנן בן קרח וכל שרי החילים אשר בשדה
בעלים באו אל גדליהו המצפתה: ויאמרו אליו הידע תדע כי בעליס מלך
בני עמון שלח את ישמעאל בן נתניה להכתך נפש ולא האמין להם
גדליהו בן אחיקם: ויוחנן בן קרח אמר אל גדליהו בסתר במצפה
לאמר אלכה נא ואכה את ישמעאל בן נתניה ואיש לא ידע למה יככה
נפש ונפצו כל יהודה הנקבצים אליך ואבדה שארית יהודה: ויאמר
תעשה גדליהו בן אחיקם אל יוחנן בן קרח אל תעש את הדבר הזה כי
מא שקר אתה דבר אל ישמעאל: ויהי
בחדש השביעי בא ישמעאל בן נתניה בן אלישמע מזרע המלוכה
ורבי המלך ועשרה אנשים אתו אל גדליהו בן אחיקם המצפתה
ויאכלו שם לחם יחדו במצפה: ויקם ישמעאל בן נתניה ועשרת
האנשים אשר היו אתו ויכו את גדליהו בן אחיקם בן שפן בחרב
וימת אתו אשר הפקיד מלך בבל בארץ: ואת כל היהודים אשר היו
אתו את גדליהו במצפה ואת הכשדים אשר נמצאו שם את אנשי
המלחמה הכה ישמעאל: ויהי ביום השני להמית את גדליהו
משלו ואיש לא ידע: ויבאו אנשים משכם משלו ומשמרון שמנים
איש מגלחי זקן וקרעי בגדים ומתגדדים ומנחה ולבונה בידם ל

ויי אלהך גזר ית בישתא הדא על אתרא הדין: ואיתי וקיים יוי כמא
דמליל ארי חבתון קדם יוי ולא קבלתון למימריה והוה לכון פתגמא
הדין: וכען הא שריתך יומא דין מן עזקיא די על ידך אם תקין בעינך
למיתא עמי לבבל איתא ואשוי ית עיני עלך ואם ביש בעינך למיתי
עמי לבבל אתמנע חזי כל ארעא קדמך לדתקן ולדכשר בעינך למיזל
תמן איזיל: ואסלית את צבי למתב ותוב לות גדליה בר אחיקם בר
שפן דמני מלכא דבבל בקירויא דבית יהודה ותיב עמיה בגו עמא
או לכל דכשר בעינך למהך איזיל ומניליה רב קטוליא מתנן ונבזבן
ושלחיה: ואתא ירמיה לות גדליה בר אחיקם למצפיא ויתיב עמיה
בגו עמא דאשתארו בארעא: ושמעו כל רבני חילותא די בחקלא
אינון וגבריהון ארי מני מלכא דבבל ית גדליה בר אחיקם בארעא
וארי מני עמיה גבריא נשיא וטפלא ומחשיכי עמא דארעא מדלא
אתגליאו לבבל: ואתו לות גדליה למצפיא וישמעאל בר נתניה ויוחנן
ויונתן בר קרח ושריה בר תנחומת ובני עיפי דמנטופא ויזניה בר
מעכת אינון וגבריהון: וקיים להון גדליה בר אחיקם בר שפן ולגבריהון
למימר לא תדחלון מלמפלח לכסדאי תיבו בארעא ופלחו ית מלכא
דבבל וייטב לכון: ואנא הא אנא יתיב במצפיא למיקם קדם כסדאי
דייתון עלנא ואתון כנושו חמרא ודבילתא ומשחא ושוו במניכון ותיבו
בקירויכון דאחדתון: ואף כל יהודה די במואב ובבני עמון ובאדום
ודי בכל מדינתא שמעו ארי שבק מלכא דבבל שארא לדבית יהודה
וארי מני עליהון ית גדליה בר אחיקם בר שפן: ותבו כל יהודאי מכל
אתריא דאתבדרו לתמן ואתו לארע דבית יהודה לות גדליה למצפיא
וכנשו חמרא ודבילתא סגי לחדא: ויוחנן בר קרח וכל רבני חילותא
אתו לות גדליהו למצפיא: ואמרו ליה המידע תידע ארי בעליס
מלכא דבני עמון שלח ית ישמעאל בר נתניה למיקטלך נפש ולא
האמין להון גדליה בר אחיקם: ויוחנן בר קרח אמר לגדליה בסתרא
במצפיא למימר אזיל כען ואמחי ית ישמעאל בר נתניה ואינש לא
ידע למה יקטלינך נפש ויתבדרון כל דבית יהודה דאתכנישו לותך
ויוביד שארא דבית יהודה: ואמר גדליה בר אחיקם ליוחנן בר קרח
לא תעביד ית פתגמא הדין ארי שקרא את ממליל על ישמעאל:
והוה בירחא שביעאה אתא
ישמעאל בר נתניה בר אלישמע מזרעא דמלכותא ורברבי מלכא
ועסרא גברין עמיה לות גדליה בר אחיקם למצפיא ואכלו תמן לחמא
כחדא במצפיא: וקם ישמעאל בר נתניה ועסרא גברין דהוו עמיה
ומחו ית גדליה בר אחיקם בר שפן בחרבא וקטל יתיה דמני מלכא
דבבל בארעא: וית כל יהודאי דהוו עמיה עם גדליה במצפיא וית
כסדאי דאשתכחו תמן ית גברי עבדי קרבא קטל ישמעאל: והוה
ביומא תנינא למקטל ית גדליה ואנש לא ידע: ואתו גבריא משכם
ומשילו ומשמרון תמנן גברין כד מגלחין דיקניהון ומבזעין לב
לבושיהון ומתהממין וקורבנא ולבונתא בידיהון לאיתאה

יהוה אלהיך דבר את הרעה הזאת · כי שמעו מה שהיה מתנבא להם ירמיהו: כי חטאתם · כנגד הכלל. כמו שאמר הלל למשה רבינו עד אנה מאנתם:
והיה לכם דבר הזה · דבר הזה כתיב וקרי הדבר · ופירוש כמו שדבר ה' כן היה לכם: הנה פתחתיך · כשלקחו מתוך הגלות את פתחו מן האזיקים: ועודנו
לא ישוב · ושובה אל גדליה בן אחיקם · ועוד ירמיהו לא אמר לו שישוב הבית כבוחר ארץ כי דעתו לשוב. ואמר לו ושובה אל גדליה אחר שדעתך להשאר שוב
אל גדליה ושב אתו · או אל כל הישר בעיניך ללכת · או עם גדליה במקום שהוא או במקום אחר שתבחר בארץ לשבת שם לך עשה כרצונך · ויונתן תרגם ואם
לית את צבי למיתב ותוב לות גדליה בר אחיקם: ארוחה ומשאת · שניהם ענין מנחה · והכפל רוצה לומר שני מיני מנחה. ותרג' יונתן מתנן ונבזבן:
אשר בשדה · רוצה לומ' בכפרי': והחילים. הם שברחו מפני הכשדים הנה והנה והקימו להם שרים להתנהג על פיהם: וקיץ. פירוש פירות הקיץ שמיבשים
אותם כמו תאנים וזולתם · והראשון וקיץ בשוא הוי"ו והשני וקיץ הרבה בקמץ הוי"ו: אשר תפשתם · שתפשתם אותם לשבת בם: בעלים. בסמך: אל
תעש · כתי' אל תעשה קרי והענין אחד: ויהי בחדש השביעי. כמו מחר חדש. ובר"ה נהרג גדליה בן אחיקם וקבעו התענית במוצאי ר"ה מפני שהוא י"ט:
מזרע המלוכה · מלכות בית דוד וקנא בגדליה שהפקידו מלך בבל על הארץ · ורז"ל דרשו כי ישמעאל זה בן גרי' היה כי ירחמאל לקח אשה ושמה עטרה כמו
שכתוב בדברי הימים. ואמרו עטרה זו היתה גויה ובת מלכים היתה ולקחה ירחמאל להתעטר בה לפי שהית' בת מלכים · ולפיכך קרא שמה עטרה. ואמרו
אל תאמן בגר עד כ"ד דורות ומעטרה עד ישמעאל זה כ"ד דורות כמו שכתוב שם והכה הרג גדליה ורבי המלך מקצת שרי המלך צדקיהו כי לא הלכו כלם עמו:
אשר הפקיד. פירוש שקנא בו בעבור שהפקידו מלך בבל בארץ: מגלחי זקן וקרועי בגדי'. על חרבן בית המקדש: ומתגודדים. ששרטו שריטות בבשרם לאבל:

להביא בית יהוה: ויצא ישמעאל בן נתניה לקראתם מן המצפה
כפגש הלך הלך ובכה ויהי כפגש אתם ויאמר אליהם באו אל גדליהו בן
כבואם אחיקם: ויהי כבאם אל תוך העיר וישחטם ישמעאל בן נתניה אל
תוך הבור הוא והאנשים אשר אתו: ועשרה אנשים נמצאו בם
ויאמרו אל ישמעאל אל תמתנו כי יש לנו מטמנים בשדה חטים
ושערים ושמן ודבש ויחדל ולא המיתם בתוך אחיהם: והבור אשר
השליך שם ישמעאל את כל פגרי האנשים אשר הכה ביד גדליהו
הוא אשר עשה המלך אסא מפני בעשא מלך ישראל אתו מלא
ישמעאל בן נתניהו חללים: וישב ישמעאל את כל שארית העם
אשר במצפה את בנות המלך ואת כל העם הנשארים במצפה אשר
הפקיד נבוזראדן רב טבחים את גדליהו בן אחיקם וישבם ישמעאל
לעבר את בן נתניה וילך לעבר אל בני עמון:
וישמע יוחנן בן קרח וכל שרי החילים אשר אתו את כל הרעה אשר
עשה ישמעאל בן נתניה: ויקחו את כל האנשים וילכו להלחם עם
על ישמעאל בן נתניה וימצאו אתו אל מים רבים אשר בגבעון: ויהי
כראות כל העם אשר את ישמעאל את יוחנן בן קרח ואת כל שרי
החילים אשר אתו וישמחו: ויסבו כל העם אשר שבה ישמעאל מן
המצפה וישבו וילכו אל יוחנן בן קרח: וישמעאל בן נתניה נמלט
בשמנה אנשים מפני יוחנן וילך אל בני עמון:
ויקח יוחנן בן קרח וכל שרי החילים אשר אתו את כל שארית העם
אשר השיב מאת ישמעאל בן נתניה מן המצפה אחר הכה את גדליה
בן אחיקם גברים אנשי המלחמה ונשים וטף וסרסים אשר השיב
כמהם מגבעון: וילכו וישבו בגרות כמוהם אשר אצל בית לחם ללכת
לבוא מצרים: מפני הכשדים כי יראו מפניהם כי הכה ישמעאל בן
נתניה את גדליהו בן אחיקם אשר הפקיד מלך בבל בארץ:
מב ויגשו כל שרי החילים ויוחנן בן קרח ויזניה
בן הושעיה וכל העם מקטן ועד גדול: ויאמרו אל ירמיהו הנביא
תוגו תפל נא תחנתנו לפניך והתפלל בעדנו אל יהוה אלהיך בעד כל
השארית הזאת כי נשארנו מעט מהרבה כאשר עיניך ראות אתנו:
ויגד לנו יהוה אלהיך את הדרך אשר נלך בה ואת הדבר אשר
נעשה: ויאמר אליהם ירמיהו הנביא שמעתי הנני מתפלל אל יהוה
אלהיכם כדבריכם והיה כל הדבר אשר יענה יהוה אתכם אגיד לכם
לא אמנע מכם דבר: והמה אמרו אל ירמיהו יהי יהוה בנו לעד אמת
ונאמן אם לא ככל הדבר אשר ישלחך יהוה אלהיך אלינו כן נעשה
אנחנו אם טוב ואם רע בקול יהוה אלהינו אשר אנו שלחים אתך
אליו נשמע למען אשר ייטב לנו כי נשמע בקול יהוה אלהינו:
ויהי מקץ עשרת ימים ויהי דבר
יהוה אל ירמיהו: ויקרא אל יוחנן בן קרח ואל כל שרי החילים
אשר אתו ולכל העם למקטן ועד גדול: ויאמר אליהם כה אמר
יהוה אלהי ישראל אשר שלחתם אתי אליו להפיל תחנתכם לפניו:

לאיתאה לבית מקדשא דיי: ונפק ישמעאל בר נתניה לקדמותהון
מן מצפיא אזיל מיזל ובכי והוה כד ערעיתהון ואמר להון עולו לות
גדליה בר אחיקם: והוה כמיעלהון לגו קרתא וכניסינון ישמעאל בר
נתניה לגו גובא הוא וגבריא די עמיה: ועסרא גברין אשתכחו בהון
ואמרו לישמעאל לא תקטליננא ארי אית לנא מטמורין בחקלא חטין
וסערין ומשח ודבש ואתמנע ולא קטלינון בגו אחוהון: וגובא דירמא
תמן ישמעאל ית כל פגרי גבריא די קטל ביד גדליה הוא דעבד מלכא
אסא כד צר עלוהי בעשא מלכא דישראל יתיה מלי ישמעאל בר נתניה
קטילין: ושבא ישמעאל ית כל שארא דעמא דאשתארו במצפיא וית
בנת מלכא וית כל עמא דאשתארו במצפיא דמני נבוזר אדן רב קטולין
על גדליה בר אחיקם ושבינון ישמעאל בר נתניהו ואזל למיעבר לות
בני עמון: ושמע יוחנן בר קרח וכל רבני חילותא די עמיה ית כל
בישתא דעבד ישמעאל בר נתניה: ודברו ית כל גבריא ואזלו לאגחא
על ישמעאל בר נתניה ואשכחו יתיה על בריכת מיין סגיאין די בגבעון
: והוה כד חזא כל עמא דעם ישמעאל ית יוחנן בר קרח וית כל רבני
חילותא די עמיה וחדיאו: ואסתחרו כל עמא דשבא ישמעאל מן מצפיא
ותבו ואזלו לות יוחנן בר קרח: וישמעאל בר נתניה אשתיזב בתמניא
גברין מן קדם יוחנן בר קרח ואזל לות בני עמון:
ודבר יוחנן בר קרח
וכל רבני חילותא די עמיה ית כל שארא דעמא דאתיב מלות ישמעאל
בר נתניה מן מצפיא בתר דיקטל ית גדליה בר אחיקם גברין גברי
עבדי קרבא ונשיא וטפלא ורברביא די אתיב מגבעון: ואזלו ויתיבו
בגירות דיהב דוד לכמהם בר ברזילי גלעדאה די בסטר בית לחם ל
למיזל למיעל למצרים: מן קדם כסדאי ארי דחילו מן קדמיהון ארי
קטל ישמע בר נתניה ית גדליה בר אחיקם דמני מלכא דבבל בארעא
: וקריבו כל רבני חילותא ויוחנן בר קרח ויזניה בר הושעיה וכל עמא
מזעירא ועד רבא: ואמרו לירמיה נביא תתקביל כען בעותנא קדמך
וצלי עלנא קדם יי אלהך על כל שארא הדין ארי אשתארנא זעיר מסגי
כמא דעינך חזיין יתנא: ויחוי לנא יי אלהך ית אורחא דנהך בה וית
פתגמא דנעביד: ואמר להון ירמיה נביא שמעית הא אנא מצלי קדם
יי אלהכון כפתגמיכון ויהי כל פתגם דיתיב יי יתכון אחוי לכון לא
אמנע מנכון פתגם: ואינון אמרו לירמיה יהי מימרא דיי בנא לסהיד
קשוט ומהימן אם לא ככל פתגמיא די שלחינך יי אלהך לותנא כן
נעביד: אם טב ואם ביש למימרא דיי אלהנא די אנחנא שולחין יתך
לקדמוהי נקביל בדיל דייטב לנא ארי נקביל למימרא דיי אלהנא:
והוה מסוף עשרא יומין והוה פתגם נבואה
מן קדם יי עם ירמיה: וקרא ליוחנן בר קרח ולכל רבני חילותא
דעמיה ולכל עמא למזעירא ועד רבא: ואמר להון כדנן אמר יי אלהא
דישראל דשלחתון יתי לקדמוהי למבעי בעותכון קדמוהי: אם

להביא בית ה'. כי כששמעו ממקומם לא ידעו בחרבן הבית וכששמעו בדרך גלחו זקנם וקרעו בגדיהם והתגודדו. ותימה הוא מן החדש החמישי שחרב הבית עד החדש השביעי איך לא שמעו בשילו ובשכם ובשמרון כי נלכדה ירושלם וחרב הבית וגלו ישראל ממנה. ויש לפרש כי שמעו בכבוש ירושלם ובגלות ישראל ממנה אבל חשבו כיון שהשאיר נבוזראדן דלת הארץ השאיר גם כן בית המקדש שלא נתצו ושרפו כלו או מקצתו שיקריבו הנשארים בארץ קרבנותיהם. וכיון ששמעו בדרך שנשרף בית ה' קרעו בגדיהם ושמעו גם כן כי מלך בבל הפקיד גדליה בארץ והיו באים אליו: הלך ובכה. היה מראה עצמו בוכה: אשר הכה ביד גדליהו. בסבת גדליהו כי הוא היה סבה להריגת כלם כי בעבורו בא למצפה להכותו. וכיון שהרג גדליהו הרג גם כן אשר היו עמו והבאים אליו. וכן היד יואב אתך כלומ' סבתו אם הוא סבב את הדבר. ויש לפרש ביד גדליה במקום גדליהו. כלומר במקום שהיה בו במצפה. וכן ויד תהיה לך. ואיש על ידו פירוש מקום. ורז"ל אמרו וכי גדליהו הרגם והלא ישמעאל הרגם אלא כיון שהיה לו לחוש על עצת יוחנן ולא חש מעלה עליו הכתוב כאלו הרגו בידו: אשר עשה המלך אסא מפני בעשא. לא נזכר זה הבור אלא במקום הזה. ותרגם יונתן הוא דעבד מלכא אסא כד צר עלוהי בעשא: ואת בנות המלך. כי לא הכה ישמעאל אלא אנשי המלחמה שהיו במצפה אבל העם שלא היו אנשי המלחמה והנשים והטף שבה אותם ישמעאל ובנות המלך שנשארו עם גדליה גם כן שבה אותם ולא הגלם נבוזראדן עם הגלות אלא הנשארים עם דלת העם. ולא ידענו אם היו בנות המלך צדקיהו או יהויכין: לעבור את בני עמון. כמו אל בני עמון. וכן והראה את הכהן כמו אל הכהן. את מי הגדת מלין כמו אל מי: אל מים רבים אשר בגבעון. כמו על. וכן אל ההרים לא אכל כמו על ותרגם יונתן ועל ברכן מיין סגיאין די בגבעון: וסריסים. תרגם יונתן ורברביא: בגרות כמהם. במקום שגר שם כמהם בן ברזילי. אולי הוא בנה אותו ובא לגור שם לפיכך נקרא על שמו. ויונתן תרגם בגירות דיהיב דוד לכמהם ברזילי גלעדה: אשר אנו שולחים. אנו כתיב וקרי אנחנו והענין אחד אלא שמלת אנו לא נמצא במקרא עוד אלא זה אבל הוא נהוג בלשון משנה ובתלמוד:

אם טוב

אם שוב תשבו בארץ הזאת ובניתי אתכם ולא אהרס ונטעתי אתכם
ולא אתוש כי נחמתי אל הרעה אשר עשיתי לכם: אל תיראו מפני
מלך בבל אשר אתם יראים מפניו אל תיראו ממנו נאם יהוה כי
אתכם אני להושיע אתכם ולהציל אתכם מידו: ואתן לכם רחמים
ורחם אתכם והשיב אתכם אל אדמתכם: ואם אמרים אתם לא
נשב בארץ הזאת לבלתי שמע בקול יהוה אלהיכם: לאמר לא כי
ארץ מצרים נבוא אשר לא נראה מלחמה וקול שופר לא נשמע ו
ולחם לא נרעב ושם נשב: ועתה לכן שמעו דבר יהוה שארית
יהודה כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל אם אתם שום תשמון
פניכם לבא מצרים ובאתם לגור שם: והיתה החרב אשר אתם
יראים ממנה שם תשיג אתכם בארץ מצרים והרעב אשר אתם דאגים
ממנו שם ידבק אחריכם מצרים ושם תמתו: ויהיו כל האנשים אשר תמתו
שמו את פניהם לבוא מצרים לגור שם ימותו בחרב ברעב ובדבר
ולא יהיה להם שריד ופליט מפני הרעה אשר אני מביא עליהם:
כי כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל כאשר
נתך אפי וחמתי על ישבי ירושלם כן תתך חמתי עליכם בבאכם
מצרים והייתם לאלה ולשמה ולקללה ולחרפה ולא תראו עוד את
המקום הזה: דבר יהוה עליכם שארית יהודה אל תבאו מצרים עיתים
ידע תדעו כי העידתי בכם היום: כי התעתם בנפשותיכם כי אתם שותיכם
שלחתם אתי אל יהוה אלהיכם לאמר התפלל בעדנו אל יהוה אלהינו
וככל אשר יאמר יהוה אלהינו כן הגד לנו ועשינו: ואגד לכם היום
ולא שמעתם בקול יהוה אלהיכם ולכל אשר שלחני אליכם: ועתה
ידע תדעו כי בחרב ברעב ובדבר תמותו במקום אשר חפצתם לבוא
לגור שם: ויהי ככלות ירמיהו לדבר אל מ ג
כל העם את כל דברי יהוה אלהיהם אשר שלחו יהוה אלהיהם אליהם
את כל הדברים האלה: ויאמר עזריה בן
הושעיה ויוחנן בן קרח וכל האנשים הזדים אמרים אל ירמיהו שקר
אתה מדבר לא שלחך יהוה אלהינו לאמר לא תבאו מצרים לגור שם
: כי ברוך בן נריה מסית אתך בנו למען תת אתנו ביד הכשדים
להמית אתנו ולהגלות אתנו בבל: ולא שמע יוחנן בן קרח וכל שרי
החילים וכל העם בקול יהוה לשבת בארץ יהודה: ויקח יוחנן בן
קרח וכל שרי החילים את כל שארית יהודה אשר שבו מכל הגוים
אשר נדחו שם לגור בארץ יהודה: את הגברים ואת הנשים ואת
הטף ואת בנות המלך ואת כל הנפש אשר הניח נבוזר אדן רב
טבחים את גדליהו בן אחיקם בן שפן ואת ירמיהו הנביא ואת ברוך ואת
בן נריהו: ויבאו ארץ מצרים כי לא שמעו בקול יהוה ויבאו עד
תחפנחס: ויהי
דבר יהוה אל ירמיהו בתחפנחס לאמר: קח בידך אבנים גדלות
וטמנתם במלט במלבן אשר בפתח בית פרעה בתחפנחס לעיני
אנשים יהודים: ואמרת אליהם כה אמר יהוה צבאות אלהי
ישראל הנני שלח ולקחתי את נבוכדראצר מלך בבל עבדי ושמתי
כסאו ממעל לאבנים האלה אשר טמנתי ונטה את שפרורו עליהם רידו
: ובאה והכה את ארץ מצרים אשר למות למות ואשר ובא
לשבי לשבי ואשר לחרב לחרב: והצתי אש בבתי אלהי מצרים

אם מיתב תיתבון בארעא הדא ואבני יתכון ולא איפגר ואקים יתכון
ולא אטלטל ארי תבית מן בישתא דעבדית לכון: לא תדחלון מן קדם
מלכא דבבל די אתון דחלין מן קדמוהי לא תדחלון מיניה אמר יי ארי
בסעדכון מימרי למפרקיתכון ולשיזבא יתכון מן ידיה: ואתן לכון
רחמין וירחם עליכון ויתיב יתכון לארעכון: ואם אמרין אתון לא נתיב
בארעא הדא בדיל דלא לקבלא למימרא דיי אלהכון: למימר לא אלהן
לארעא דמצרים ניעול דלא נחזי עבדי קרבא וקל שופרא לא נשמע
וללחמא לא נכפן ותמן נתיב: וכען בכן קבילו פתגמא דיי שארא
דבית יהודה כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל אם אתון שואה
תשוון אפיכון למיעל למצרים ותעלון לאתותבא תמן: ותהי חרבא די
אתון דחלין מיניה תמן תדביק יתכון בארעא דמצרים וכפנא די אתון
יצפין מיניה תמן ידביק בתריכון למצרים ותמן ימותון: ויהון כל גבריא
דשויאו ית אפיהון למיעל למצרים לאתותבא תמן יתקטלון בחרבא
בכפנא ובמותא ולא יהי להון שאר ומשיזב מן קדם בישתא די אנא
מייתי עליהון:
ארי כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל כמא דחל רוגזי וחימתי על
יתבי ירושלם כן יחול רוגזי עליכון במיעלכון למצרים ותהון למומי
ולצדו וללוטא ולחיסודין ולא תחזון עוד ית אתרא הדין: גזירת
פתגמא דיי עליכון שארא דבית יהודה לא תעלון למצר מידע תדעון
ארי אסהידית בכון יומא דין: ארי אטעיתון בנפשתיכון ארי אתון
שלחתון יתי לקדם יי אלהכון למימר צלי עלנא קדם יי אלהנא וככל
דיימר יי אלהנא כן חוי לנא ונעביד: וחויתי לכון יומא דין ולא קבלתון
למימרא דיי אלהכון ולכל דישלחני לותכון: וכען מידע תדעון ארי
בחרבא בכפנא ובמותא תמותון באתרא דאתרעיתון למיעל לאתותבא
תמן: והוה כד שיצי ירמיה למללא עם כל עמא ית כל פתגמיא
דיי אלההון דשלחיה יי אלההון לותהון ית כל פתגמיא האילין:
ואמר עזריה בר הושעיה ויוחנן בר קרח וכל גבריא
רשיעיא אמרין לירמיה שקרא את מתנבי לא שלחך יי אלהנא למימר
לא תעלון למצרים לאתותבא תמן: ארי ברוך בר נריה מגרי יתך בנא
בדיל למסר יתנא בידא דכסדאי למקטל יתנא ולאגלאה יתנא לבבל
: ולא קביל יוחנן בר קרח וכל רבני חילותא וכל עמא למימרא דיי
למיתב בארעא דבית יהודה: ודבר יוחנן בר קרח וכל רבני חילותא
ית כל שארא דבית יהודה דתבו מכל עממיא דאתבדרו לתמן לאתותבא
בארעא דבית יהודה: ית גבריא וית נשיא וית טפלא וית בנת מלכא
וית כל נפשתא די שבק נבוזר אדן רב קטוליא על גדליה בר אחיקם
בר שפן וית ירמיה נביא וית ברוך בר נריה: ואתו לארעא דמצרים
ארי לא קבילו למימרא דיי ואתו עד תחפנחס:
והוה פתגם נבואה מן קדם יי עם ירמיה בתחפנחס למימר: סב
עמך אבנין רברבן ותטמרינון בטפול בבניא די בתרע בית פרעה
בתחפנחס לעיני גברין יהודאין: ותימר להון כדנן אמר יי צבאות
אלהא דישראל הא אנא שלח ואדבר ית נבוכד נצר מלכא דבבל עבדי
ואשוי ית כורסוהי עיל מן אבניא האילין דטמרית ויגוד ית אפדניה
עליהון: וייתי ויקטיל ית ארעא דמצרים די למותא למותא ודי לשביא
לשביא ודי לחרבא לחרבא: ואדליק אשתא בבתי טעות מצראי

אם שוב תשבו. שוב מקור בחסרון פא הפעל ומשפטו בתשלומו ישוב. ואף על פי שאין המכתב במקור שהוא בזה המשקל בנחי הפא לבא חסר הנה כמוהו ידעתי כי כל תוכל כמו יכול: והשיב אתכם אל אדמתכם. על הגולים אמר. ואמר אתכם כי הרוב גלו והמעט נכלל ברוב: כי התעתם בנפשותיכם. בנרי הען. ופירוש התעתם אותי ברצונכם. כלומר במה שהיה בנפשותיכם. כמו אם יש את נפשכם. כלומר לא הראיתם לי בפיכם מה שהיה בלבבכם כי הכיר מהם ירמיהו כי דעתם ללכת למצרי'. לפיכך אמר להם ואגיד לכם היום ולא שמעת' כי עדין לא כלה דבריו ולא ענו אותו אלא הכיר בהם כי דעתם היה ללכת למצרים על כל פנים. את גדליהו. עם גדליהו: במלט במלבן. מלבן הוא החומר שעושים ממנו הלבני' או חומר אחר מטיט ומחול במלבן במקו' שרפת הלבנים או במקום שעושין אותם. ויונתן תרגם בטפל בכינא: את שפרורו. כתיב בוי"ו וקרי ביו"ד והענין אחד ואותיות אהו"י מתחלפות. ופירוש אהלו והאהל הנאה נקרא שפריר לנויו. ומן אמרי ספר ושפריר בשקל סגריר: ובאה והכה. כתוב ובאה לשון נקבה על המחנה וקרי ובא לשון זכר על נבוכדנצר:

ושרפם

ויוקדינון וישבינון וירוקין ית ארעא דמצרים כמא דמתעטף רעיא
בלבושיה ויפוק מתמן בשלם: ויתבר ית קמת בית שמש די בארע
דמצ' וית בתי טעות מצר' יוקיד בנורא: פתגם נבו' דהוה עם ירמיה
על כל יהודאי דיתבין בארע דמצ' דיתבין במגדל ובתח' ובמפיס וב
ובארעא פתרוס למימר: כדנ' אמר יוי צב' אלהא דישר' אתון חזיתון ית
כל בישת' דאיתיתי על ירוש' ועל כל קרווא דבית יהוד' ואינון חרבא
יומא דין ולית בהון יתיב: מן קדם בישתהון דעבדו לארגזא
קדמי למהך לאסקא בוסמין למפלח לטעות עממיא דלא ידעונון א
אתון ואבהתכון: ושלחית לותכון ית כל עבדיי נביא מקדים ומשלח
למימ' לא כען תעברון ית עיסק תועיבתא הדא דרחיקית: ולא קבילו
ולא ארכינו ית אודניהו' למתב מבישתהון בדיל דלא לאסקא בוסמין
לטעות עממיא: וחל רוגזי וחמתי ודליק בקירוי דבית יהוד' ובשוקי
ירושלם והואה לחורבא לצדו כיומא הדין: וכען כדנן אמר יוי אלהי
צבאות אלהא דישראל למה אתון גרמין בישתא רבתא על נפשתכון
לשיצאה לכון גבר ואיתא ועלים ויניק מגו בית יהודה בדיל דלא ל
למשבק לכון שארא: לארגזא קדמי בעובדי ידיכון לאסקא בוסמין
לטעות עממיא בארעא דמצ' דאתון אתן לאתותבא תמן בדיל לשיצאה
לכון ובדיל למהויכון ללוטא ולחיסודין בכל עממי ארעא: האתנשיתון
ית בישות אבהתכון וית בישות מלכיא דבי יהוד' וית בישות נשוהי
וית בישתכון וית בישות נשיכון דעבדו בארעא דבית יהודה ובשוקי
ירושלם: לא פסקו עד יומא הדין ולא דחילו ולא הליכו באוריתי
ובקימי דיהבית קדמיכון וקדם אבהתכון: בכין כידנן אמר יוי צבאות
אלהא דישראל הא אנא משוי אפי בכון לבישא ולשיצאה ית כל
דבית יהודה: ואסב ית שארא דבית יהודה דשויאו אפיהון למיעל
לארעא דמצרים לאתותבא תמן ויסופון כולהון לארעא דמצרים
יתרמון בחרבא ובכפנא יסופון מזעירא ועד רבא בחרבא ובכפנא
ימותון ויהון למומי ולצדו וללוטא ולחיסודין: ואסער על דיתבין
בארעא דמצרים כמא דאסערית על ירושלם בחרבא בכפנא ובמותא:
ולא יהי שאר ומשיזיב לשארא דבית יהודה דאתן לאתותבא תמן
בארעא דמצרים ולמתב בארעא דבית יהודה דאינון מטען ית ב
נפשהון למתב למיתב תמן ארי לא יתובון אלהין משיזבין: ואתיבו
ית ירמיה כל גבריא דידעין ארי מסקן בוסמין נשיהון לטעות עממיא
וכל נשיא דקיימן קהלא רבא וכל עמא דיתבין בארעא דמצרים
בפתרוס למימר: פתגמא דמללתא עמנא בשמא דיוי לית אנחנא
צבן לקבלא מינך: ארי מיעבד נעביד ית כל פתגמא דנפק מפומנא
לאסקא בוסמין לכוכבת שמיא ולנסכא לה ניסכין כמא דעבדנא
אנחנא ואבהתנא מלכנא ורברבנא בקירויא דבית יהודה ובשוקי
ירושלם וחוינא סבעין לחמא והוינא שלן ושליוא ובישתא לא חזינא:
ומן עידן דאתמנענא לאסקא בוסמין לכוכבת שמיא ולנסכא לה
ניסכין חסרנא כולא ובחרבא ובכפנא ספנא: וארי אנחנא מסקן
בוסמין לכוכבת שמיא ומנסכן לה ניסכין הבר מגברנא עבדנא לה
כרדיטין
לטעותא

ושרפם ושבם ועטה את ארץ מצרים כאשר יעטה הרעה את בגדו
ויצא משם בשלום: ושבר את מצבות בית שמש אשר בארץ מצרים
ואת בתי אלהי מצרים ישרף באש:
פ ד הדבר אשר היה אל ירמיהו אל כל היהודים הישבים בארץ מצרים
והושבו הישבים במגדל ובתחפנחס ובנף ובארץ פתרוס לאמר: כה אמר
יהוה צבאות אלהי ישראל אתם ראיתם את כל הרעה אשר הבאתי
על ירושלם ועל כל ערי יהודה והנם חרבה היום הזה ואין בהם יושב
עיסני מפני רעתם אשר עשו להכעסני ללכת לקטר לעבד לאלהים אחרים
אשר לא ידעום המה אתם ואבתיכם: ואשלח אליכם את כל עבדי
השכים הנביאים השכם ושלח לאמר אל נא תעשו את דבר התעבה הזאת
אשר שנאתי: ולא שמעו ולא הטו את אזנם לשוב מרעתם לבלתי
קטר לאלהים אחרים: ותתך חמתי ואפי ותבער בערי יהודה ובחצות
ירושלם ותהיינה לחרבה לשממה כיום הזה:
ועתה כה אמר יהוה אלהי צבאות אלהי ישראל למה אתם עשים רעה
גדולה אל נפשתכם להכרית לכם איש ואשה עולל ויונק מתוך
מעשה יהודה לבלתי הותיר לכם שארית: להכעסני במעשי ידיכם לקטר
לאלהים אחרים בארץ מצרים אשר אתם באים לגור שם למען
גויי הכרית לכם ולמען היותכם לקללה ולחרפה בכל גויי הארץ:
השכחתם את רעות אבותיכם ואת רעות מלכי יהודה ואת רעות
נשיו ואת רעתיכם ואת רעת נשיכם אשר עשו בארץ יהודה ובחצות
ירושלם: לא דכאו עד היום הזה ולא יראו ולא הלכו בתורתי ובחקתי
אשר נתתי לפניכם ולפני אבותיכם:
לכן כה אמר יהוה צבאות אלהי
ישראל הנני שם פני בכם לרעה ולהכרית את כל יהודה: ולקחתי
את שארית יהודה אשר שמו פניהם לבוא ארץ מצרים לגור שם
ותמו כל בארץ מצרים יפלו בחרב ברעב יתמו מקטן ועד גדול בחרב
וברעב ימתו והיו לאלה לשמה ולקללה ולחרפה: ופקדתי על
לשמה היושבים בארץ מצרים כאשר פקדתי על ירושלם בחרב ברעב
ובדבר: ולא יהיה פליט ושריד לשארית יהודה הבאים לגור שם
בארץ מצרים ולשוב ארץ יהודה אשר המה מנשאים את נפשם
לשוב לשבת שם כי לא ישובו כי אם פלטים: ויענו את ירמיהו כל
האנשים הידעים כי מקטרות נשיהם לאלהים אחרים וכל הנשים
העמדות קהל גדול וכל העם הישבים בארץ מצרים בפתרוס לאמר
: הדבר אשר דברת אלינו בשם יהוה איננו שמעים אליך:
כי עשה נעשה את כל הדבר אשר יצא מפינו לקטר למלכת
השמים והסיך לה נסכים כאשר עשינו אנחנו ואבתינו מלכינו
והסך ושרינו בערי יהודה ובחצות ירושלם ונשבע לחם ונהיה טובים ורעה
לא ראינו: ומן אז חדלנו לקטר למלכת השמים והסך לה נסכים
חסרנו כל ובחרב וברעב תמנו: וכי אנחנו מקטרים למלכת
השמים ולהסך לה נסכים המבלעדי אנשינו עשינו לה כונים ל
כונים

ושרפם ושבם. ישרוף הבתים שבהם: אלהי מצרים. ויש בה אלהי כסף ואלהי זהב. או פירוש יש בה עובדיהם: ועטה את ארץ מצרים. כלומ' יבזוז את כל שללה: כאשר יעטה הרועה את בגדו. כמו שיתעטף הרוע' בבגדו ויכרוך את עצמו בו כן יכרוך הוא כל שלל ארץ מצרי'. וזכר הרועה לפי שהרועה עומד יומם ולילה במדבר עם הצאן ויתעטף ויתחבק בבגדו היטב מפני קרח הלילה. ואאז"ל פירש כמו הרועה שנוסע ממקום למקום וכשנוסע מן המקום עוטה בגד האהל שיושב בו והולך לו ולא ישאיר דבר באותו מקום: בית שמש. שהיו עובדים שם לשמש. וזכר עוד ואת בתי אלהי מצרים ישרף באש לאז' הענין לומ' כי כלם ישרוף באש לבזיון אלהיהם: מפני רעתם. רעת יושביהם: המה אתם ואבותיכם. המה יושבי הערים שזכר שמתו או שגלו ולא אתם ואבותיכם לא ידעתם אותם: השכחתם. השין קלה והה"א בלא געיא. ויש ספרים הה"א בגעיא: ואת רעות נשיו. נשי כל מלך ומלך. וכן ראיתי באשת אביה שעשתה מפלצת לאשרה: לא דכאו עד היום הזה. לא נכנעו ולא שמו עצמם דכאים מפני הענוש שהשיגם על רעתם שעשו: למלכת השמים. רוצה לומר למעשה השמים והם הכוכבים מלאכת האל ית'. והוא חסר אלף. וכן האחרים אמר בפרשה. ויש מפרשים למלכת מפרש מלך ומעניינו. כלומר כוכב גדול אשר בשמים שהוא מלך על האחרים והוא השמש. ותרגם יונתן ולכוכבת שמיא: ונהיה טובים. שהיינו בשלוה ובטובה: ומן אז חדלנו. והם לא חדלו אלא היו אומרים אם באה לנו רעה לא באה אלא מפני שפסקנו לקטר ולא היינו זריזים כבראשונה: לפיכך ענה להם הנביא הלא את הקטר: המבלעדי אנשינו. מאמר הנשים כי הן עקר המעשה: כונים. הם מיני מאכל' שהיו מכינים ומגישים למלכת השמים. ויונתן תרגם כרדוטין:
להעציבה

צ׳בה להעצבה והסך לה נסכים׃ ויאמר ירמיהו
אל כל העם על הגברים ועל הנשים ועל כל העם הענים אתו דבר
לאמר׃ הלא את הקטר אשר קטרתם בערי יהודה ובחצות ירושלם
אתם ואבותיכם מלכיכם ושריכם ועם הארץ אתם זכר יהוה ותעלה
על לבו׃ ולא יוכל יהוה עוד לשאת מפני רע מעלליכם מפני התועבת
לשמה אשר עשיתם ותהי ארצכם לחרבה ולשמה ולקללה מאין יושב
כהיום הזה׃ מפני אשר קטרתם ואשר חטאתם ליהוה ולא שמעתם
בקול יהוה ובתרתו ובחקתיו ובעדותיו לא הלכתם על כן קראת
אתכם הרעה הזאת כיום הזה׃ ויאמר ירמיהו
אל כל העם ואל כל הנשים שמעו דבר יהוה כל יהודה אשר בארץ
מצרים׃ כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל לאמר אתם ונשיכם
ובידכם ותדברנה בפיכם ובידיכם מלאתם לאמר עשה נעשה את נדרינו
אשר נדרנו לקטר למלכת השמים ולהסך לה נסכים הקים תקימנה
את נדריכם ועשה תעשינה את נדריכם׃ לכן שמעו דבר יהוה כל
יהודה הישבים בארץ מצרים הנני נשבעתי בשמי הגדול אמר יהוה
אם יהיה עוד שמי נקרא בפי כל איש יהודה אמר חי אדני יהוה בכל
ארץ מצרים׃ הנני שקד עליהם לרעה ולא לטובה ותמו כל איש
כלותם יהודה אשר בארץ מצרים בחרב וברעב עד כלותם׃ ופליטי חרב
ישבון מן ארץ מצרים ארץ יהודה מתי מספר וידעו כל שארית
יהודה הבאים לארץ מצרים לגור שם דבר מי יקום ממני ומהם׃
וזאת לכם האות נאם יהוה כי פקד אני עליכם במקום הזה למען
תדעו כי קום יקומו דברי עליכם לרעה׃
כה אמר יהוה הנני נתן את פרעה חפרע מלך מצרים ביד איביו וביד
מבקשי נפשו כאשר נתתי את צדקיהו מלך יהודה ביד נבוכדראצר
מה מלך בבל איבו ומבקש נפשו׃ הדבר אשר דבר ירמיהו הנביא אל
ברוך בן נריה בכתבו את הדברים האלה על ספר מפי ירמיהו
בשנה הרבעית ליהויקים בן יאשיהו מלך יהודה לאמר׃ כה אמר
יהוה אלהי ישראל עליך ברוך׃ אמרת אוי נא לי כי יסף יהוה יגון
על מכאבי יגעתי באנחתי ומנוחה לא מצאתי׃ כה תאמר אליו כה
אמר יהוה הנה אשר בניתי אני הרס ואת אשר נטעתי אני נתש ואת
כל הארץ היא׃ ואתה תבקש לך גדלות אל תבקש כי הנני מביא רעה
על כל בשר נאם יהוה ונתתי לך את נפשך לשלל על כל המקמות
אשר תלך שם׃
מו אשר היה דבר יהוה אל ירמיהו הנביא על הגוים׃
כל־

למעותא ומנסכן לה נסכין׃ ואמר ירמיה לכל עמא
לגבריא ולנשיא ועל כל עמא דמתיבין יתיה פתגמא למימר׃ הלא ית
בוסמניא דאסקתון בקרויא דבית יהודה ובשוקי ירושלם אתון
ואבהתכון מלכיכון ורברביכון ועמא דארעא יתהון דכר יי וגלי קדמוהי
ולא הות רעוא קדם יי עוד דלא למשבק מן קדם בישות עובדיכון
מן קדם תועבתא דעבדתון והות ארעכון לחורבא ולצדו וללוטא
מבלי יתיב כיומא הדין׃ מן קדם דאסקתון בוסמין ודחבתון קדם יי
ולא קבילתון למימרא דיי ובאורייתיה ובקיימוהי ובסהדותיה לא
הליכתון על כן ערעת יתכון בישתא הדא כיומא הדין׃
ואמר ירמיה לכל עמא ולכל נשיא קבילו פתגמא דיי כל דבית יהודה
די בארעא דמצרים׃ כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל למימר
אתון ונשיכון וגזרתון בפומכון וברעותכון קיימתון למימר מעבד
נעביד ית נדרנא די נדרנא לאסקא בוסמין לכוכבת שמיא ולנסכא
לה ניסכין אקמא תקיימון ית נידריכון ומיעבד תעבדון ית נסכיכון׃
בכן קבילו פתגמא דיי כל דבית יהודה דיתבין בארעא דמצרים הא
אנא קיימית בשמי רבא אמר יי אם יהי עוד שמי מתקרי בפום כל
אנש יהודה אמר קיים הוא יי אלהים בכל ארעא דמצרים׃ הא אנא
מסער עליהון לבישא ולא לטבא ויסופון כל אנש יהודה די בארעא
דמצרים בחרבא ובכפנא עד דישתיצון׃ ומשיזבי חרבא יתובון מן
ארעא דמצרים לארעא דבית יהודה עם דמניין וידעון כל שארא דבני
יהודה דאתן לארעא דמצרים לאיתותבא תמן פתגם דמן יתקיים אם
דילי ואם דילהון׃ ודא לכון אתא אמר יי ארי אנא מסער עליכון
באתרא הדין בדיל דתידעון ארי אתקיימא יתקיימון פתגמי עליכון
לבישא׃ כדנן אמר
יי הא אנא מסר ית פרעה חבירא מלכא דמצרים ביד בעלי דבבוהי
וביד דבען למקטליה כמא דמסרית ית צדקיהו מלכא שבטא דבית
יהודה ביד נבוכדנצר מלכא דבבל בעיל דבביה ודבעא למקטליה׃
פתגם נבואה דאתנבי ירמיה נביא על ברוך בר נריה כד כתב ית
פתגמיא האילין על ספרא מפומא דירמיה בשתא רביעיתא ליהויקים
בר יאשיה מלך שבטא דבית יהודה למימר׃ כדנן אמר יי אלהא דישראל
עלך ברוך׃ אמרת ווי כען לי ארי אוסיף יי דוון על תברי לאיתי
בתנחתי ונבואה לא אשכחית׃ כדנן תימר ליה כדנן אמר יי אלהא די
בניתי אנא איפגר וית די קיימית אנא אטלטל וית כל ארעא דישראל
דילי היא׃ ואת בעי לך רברבן לא תבעי ארי הא אנא מייתי בישתא
על כל בסרא אמר יי ואתן לך ית נפשך לשיזבא על כל אתרי די תהך
לתמן׃ דהיה פתגם נבואה מן קדם יי על ירמיה נביא על עממיא׃

להעציבה. על דרך הכנוי. רוצה לומר לשמחה. והה"א רפה ומשפטה במפיק. כי היא לכנוי והכנוי למלאכת השמים. כי בלשון נקבה וזכר אותה כמו שאמר
לה והה"א רפה ודינה במפיק. כתבנו הדומים לה בספר מכלל בחלק הראשון ממנו: הקטר. שם בפלס והדבר אין בהם לי נקם ושלם: אותם זכר ה'. כל
הקטרים שקטרתם כי רבים היו האלוהות. כמו שכתוב כי מספר עריך וגו'. ולכל אחד היה מיוחד קטרו כי הקטר שם כלל: ותעלה על לבו. אותה הקטרת.
כי קטורת וקטר אחד ואמרו בלשון זכר ובלשון נקבה: ובעדותיו. בשוא הדלת ובחולם הוי"ו: ותדברנה בפיכם. הוי"ו כענין כאשר כו"ו אם לא ישבעו וילינו.
ושפתי רננות יהלל פי. אמר כאשר דברתם בפיכם ובידכם מלאתם. כלומר כן מלאתם בידכם. ואחרי כן פי' הדבור והמעשה. ואמר כנגד הנשים. ואף
על פי שאמר אתם ונשיכם כי עקר המעשה היה בנשים כמו שאמר: אם יהיה עוד שמי נקרא. כיון שאין שומעים מה שאומר להם הנביא בשמי לא יהיה שמי
עוד נזכר בפיהם: כי תאכלם חרב ורעב. הפך מה שאמר אשר לא נראה מלחמה וללחם לא נרעב: בפי כל איש יהודה. בפי רובם כי צדיקים היו בהם
כמו ירמיהו וברוך בן נריה. ואמר עד כלותם אחר שאמר ותמו לתוספת באור וחזוק הענין. ומה שאמר כל רוצה לומר רובם שהרי אמר ופליטי חרב ומה שאמ'
עד כלותם הוא דרך הפלגה: מתי מספר. כמו ירמיהו הנביא וברוך בן נריה ומעטים אחרים צדיקים שהיו בהם: וזאת לכם האות. כי כשתראו בקרוב
נבוכד נצר בא אל פרעה כמו שנבאתי לכם תדעו כי סופכם לכלות בארץ מצרי': כי קום יקומו. קום בחולם מקור כמו ושוב אלי: פרעה. חפרע. בח"ית
וכן היה כנוי שם אותו פרעה שהיה בימים ההם. ויש אומרים כי הח"ית מקום הא והוא פרעה בהפך האותיות. רוצה לומר כי יהיה פרוע מן כי פרעה אהרן.
ותרגם יונתן פרעה חבירא: את הדברים האלה. הנזכרים למעלה מראש הספר עד השנה הרביעית ליהויקים כמו שכתוב למעלה: אמרת. כי יסף ה'
יגון על מכאובי. פירוש כי ברוך היה מתרעם על הנבואה ובעת שהיה כותב דברי הנבואה מפי ירמיהו ולא הגיע דבר הנבואה התרעם ואמר אוי נא לי.
ובדרש המכאוב הוא מה שהיו מכאיבים אותו ישר' בחרפה ובוז והיגון דבר הנבואה שלא באת אליו והוא הכין עצמו שיה בכל אשר יכול אלא שלא היתה לו הכנה
טבעית בעת היצירה כמו שכתבנו בתחלת הספר. ובדרש ברוך היה מתרעם על הנבואה אמר יהושע שמש משה רבינו ושרתה עליו רוח הקדש אלישע שמש
אליהו ושרתה עליו רוח הקדש מה נשתנתי אני מכל תלמידי הנביאים אוי נא לי כי יסף ה' יגון על מכאובי ומנוחה לא מצאתי. ואין מנוחה אלא נבואה. שנאמר
ונוח עליהם מה המקום משיבו הנה אשר בניתי אני הורס וגו': ואתה תבקש לך גדולות. ואין גדולות אלא נבואות. שנאמר ספרה נא לי את כל הגדולות
וגו'. ואומר ואגידה לך גדולות ובצורות. אמר הקב"ה ברוך אם אין כרם סייג למה בא אין רועה למה ומפני מה כי הנני מביא רעה על כל בשר וגו'. הרי
בכל מקום אתה מוצא שאין הנביאים מתנבאים אלא בזכותן של ישראל. וכן תרגם יונתן ומנוחה לא מצאתי ונבואה לא אשכחית: ואת כל הארץ היא. כל
הארץ כמו שהיא כלה אהרוס ואתוש. כמו שאמר הנני מביא רעה על כל בשר כמו שהתנבא ירמיהו על האומות. ויונתן תרגם וית כל ארעא דישראל דילי היא:

דמצרים על משרית פרעה חגירא מלכא דמצרים דהוה על נהר פרת
בכרכמיש דמחא נבוכדנצר מלכא דבבל בשתא רביעית ליהויקים בר
יאשיה מלך שבט דבית יהודה׃ סדרו עגילין ותריסין ואתקרבו לאגחא
קרבא׃ טקיסו סוסותא ויסקון פרשיא ויתעתדון בקולסיא צחצחו
מורניתא לבשו סריניא׃ מא דין חזיתי אינון תבירין מסתחרין
לאחורא וגבריהון תבירין ומערק ערקין ולא מתפנן למיקם מן קדם
דקטלין בחרבא דמתכנשין עליהון מסחו סחו׳ אמר יי׃ לא יערק דקליל
ולא ישתזיב דגבר בארע ציפונא על כיף נהרא פרת אתקלו ונפלו׃
מן דין דסליק כמשרייתי כעננא דסליק וחפי ית ארעא כמבוע דמיין
דמטרפין מוהי׃ מלכא דמצרים דסליק במשירייתיה כעננא דסליק
חפי ית ארעא כמבוע דמיין דמטרפין מוהי ואמר איסק אחפי ארעא
ומלאה אוביד קרויא ודיתבין בהון׃ יסקון סוסותא וישתגשגן
רתיכיא ויפקון גבריא כושאי ופוטאי אחדי תריסין ולודאי דנגדין ומחן
בקשתא׃ ויומא ההוא קדם יי צבאות יום פורענותא לאתפרע מסנאי
עמי ותקטל חרבא ותסבע ותרווי מדמהון ארי קטלא קדם יי צבאות
בארעא ציפונא על נהר פרת׃ סקי לגלעד וסבי שעיף מלכות
כנשתא דמצ׳ לא להנאה אסגית סממנין אסו לא סלקת ליך׃ שמעו
עממי קלניך וצוחתיך אתמליאת ארעא ארי גבר בגבר אתקלו כחדא
אתקטלו תרויהון׃ פתגם נבואה דמליל יי עם ירמיה נביא למיתי
נבוכדנצר מלכא דבבל למימחי ית ארע דמצ׳ חוו במצ׳ ובסרו במגדול ובסרו
במפים ובתחפ׳ אמרו אזדרזו ואתקן לך ארי קטלת חרבא סחרנך׃
מא דין איתברו גיבריך ולא יכילו למיקם ארי יי תברינון׃ אסגיאו
מתקליהון אף אשתמעו גבר לחבריה ויימרון קומו ונתוב לעמנא
ולארעא ילדותנא מן קדם חרב סנאה דהיא כחמר מרויא׃ זמינו לתמן
פרעה מלכא דמצרים דסגיאת אתרגושתיה מעדי זמניא׃ קיים

לְמִצְרַיִם עַל־חֵיל פַּרְעֹה נְכוֹ מֶלֶךְ מִצְרַיִם אֲשֶׁר־הָיָה עַל־נְהַר־פְּרָת
בְּכַרְכְּמִשׁ אֲשֶׁר הִכָּה נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל בִּשְׁנַת הָרְבִיעִית
לִיהוֹיָקִים בֶּן־יֹאשִׁיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה׃ עִרְכוּ מָגֵן וְצִנָּה וּגְשׁוּ לַמִּלְחָמָה׃
אִסְרוּ הַסּוּסִים וַעֲלוּ הַפָּרָשִׁים וְהִתְיַצְּבוּ בְּכוֹבָעִים מִרְקוּ הָרְמָחִים בכובעים
לִבְשׁוּ הַסִּרְיֹנוֹת׃ מַדּוּעַ רָאִיתִי הֵמָּה חַתִּים נְסֹגִים אָחוֹר וְגִבּוֹרֵיהֶם השריונות
יֻכַּתּוּ וּמָנוֹס נָסוּ וְלֹא הִפְנוּ מָגוֹר מִסָּבִיב נְאֻם־יְהוָה׃ אַל־יָנוּס הַקַּל
וְאַל־יִמָּלֵט הַגִּבּוֹר צָפוֹנָה עַל־יַד נְהַר־פְּרָת כָּשְׁלוּ וְנָפָלוּ׃ מִי־זֶה כַּיְאֹר
יַעֲלֶה כַּנְּהָרוֹת יִתְגָּעֲשׁוּ מֵימָיו׃ מִצְרַיִם כַּיְאֹר יַעֲלֶה וְכַנְּהָרוֹת יִתְגֹּעֲשׁוּ
מָיִם וַיֹּאמֶר אַעֲלֶה אֲכַסֶּה־אֶרֶץ אֹבִידָה עִיר וְיֹשְׁבֵי בָהּ׃ עֲלוּ הַסּוּסִים
וְהִתְהֹלְלוּ הָרֶכֶב וְיֵצְאוּ הַגִּבּוֹרִים כּוּשׁ וּפוּט תֹּפְשֵׂי מָגֵן וְלוּדִים תֹּפְשֵׂי הוללו
דֹּרְכֵי קָשֶׁת׃ וְהַיּוֹם הַהוּא לַאדֹנָי יְהוִה צְבָאוֹת יוֹם נְקָמָה לְהִנָּקֵם
מִצָּרָיו וְאָכְלָה חֶרֶב וְשָׂבְעָה וְרָוְתָה מִדָּמָם כִּי זֶבַח לַאדֹנָי יְהוִה צְבָאוֹת
בְּאֶרֶץ צָפוֹן אֶל־נְהַר־פְּרָת׃ עֲלִי גִלְעָד וּקְחִי צֳרִי בְּתוּלַת בַּת־מִצְרָיִם
לַשָּׁוְא הִרְבֵּתִי רְפֻאוֹת תְּעָלָה אֵין לָךְ׃ שָׁמְעוּ גוֹיִם קְלוֹנֵךְ וְצִוְחָתֵךְ
מָלְאָה הָאָרֶץ כִּי־גִבּוֹר בְּגִבּוֹר כָּשָׁלוּ יַחְדָּיו נָפְלוּ שְׁנֵיהֶם׃

הפטרת בא אל פרעה

הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֶל־
יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא לָבוֹא נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל לְהַכּוֹת אֶת־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃
הַגִּידוּ בְמִצְרַיִם וְהַשְׁמִיעוּ בְמִגְדּוֹל וְהַשְׁמִיעוּ בְנֹף וּבְתַחְפַּנְחֵס
אִמְרוּ הִתְיַצֵּב וְהָכֵן לָךְ כִּי־אָכְלָה חֶרֶב סְבִיבֶיךָ׃ מַדּוּעַ נִסְחַף
אַבִּירֶיךָ לֹא עָמַד כִּי יְהוָה הֲדָפוֹ׃ הִרְבָּה כּוֹשֵׁל גַּם־נָפַל אִישׁ אֶל־
רֵעֵהוּ וַיֹּאמְרוּ קוּמָה וְנָשֻׁבָה אֶל־עַמֵּנוּ וְאֶל־אֶרֶץ מוֹלַדְתֵּנוּ מִפְּנֵי חֶרֶב
הַיּוֹנָה׃ קָרְאוּ שָׁם פַּרְעֹה מֶלֶךְ־מִצְרַיִם שָׁאוֹן הֶעֱבִיר הַמּוֹעֵד׃

למצרים. נבא תחלה על פורענות מלך מצרי׳ שבאה לו מחוץ לארצו והוא כאשר הלך על נהר פרת בכרכמיש אחר שלכד׳ מלך אשור ומלך ארם. כמו שאמר הלא ככרכמיש כלנו וגומ׳. והלך שם פרעה נכה בימי יאשיהו וארכו לו ימי המצור שם עד השנה הרביעית ליהויקים ועלה עליו נבוכד נצר ונאמר עליו נבואה זו. ואחר כן נבא על ארץ מצרים שיכבשנה נבוכד נצר׃ אשר הכה נבוכד נצר מלך בבל בשנת הרביעית. מנהג הלשון לבוא סמוך על המספר. וכן בשנת שלש למלכו. ואחרים זולתו׃ פרעה נכה. תרגם יונתן פרעה חגירא׃ ערכו מגן. כנגד חיל נבוכ׳ נצר שיערכו להלחם על חיל פרעה. או אמר כנגד חיל פרעה שיערכו לעמוד כנגד חיל נבוכד נצר הבא עליהם׃ וצנה. כמו מגן אלא שהוא עשוי בתכונה אחרת. ותרגם יונתן סדרו עגילין ותריסין׃ אסרו הסוסי׳. כמו ויאסר את רכבו׃ ועלו הפרשים. אותם הפרשים עלו על הסוסים שתאסרו׃ והתיצבו בכובעים. התיצבו על הסוסי׳ בכובעים שבראשיכם׃ מרקו. הרמחי׳ מרקו אותם מהחלודה וצחצחו אות׳׃ לבשו הסריונות. הם לבושי הברזל שעשויים טבעות טבעות׃ מדוע. המה חתים. חיל מצרים ראיתי חתים מפני חיל נבוכד נצר מדוע היה זה אחרי גבורתם׃ נסוגים אחור. שבים לאחור מפני חיל נבוכד נצר׃ יכתו. ענין שבר וכתית׳׃ ומנוס נסו. מנוס שם בפלט מקום׃ ולא הפנו. לא החזירו פניהם כנגד הרודפים אחריהם אלא נסו בחזקה. וזהו שאמר ומנוס נסו לחזק המנוס׃ מגור מסביב. בעודם נסים יהיה להם פחד מסביב שיפחדו שיבאו להם מכל סביבותיהם. ויונתן תרגם מגור ענין אסיפה. ולא מתפנן למיקם מן קדם דקטלין בחרבא דמתכנשין עליהון מן סחור סחור׃ אל ינוס. מי שהוא קל ברגליו לא ינוס כי לא יועילו לו כי ישיגוהו הרודפים׃ ואל ימלט הגבור. ואל יחשב הגבור שימלט אם יעמוד להלחם כנגדם כי לא תועילהו גבורתו ויפול בידם׃ צפונה. בפאת צפון לכרכמיש כי שם היתה המלחמה. או כרכמיש היתה צפונית למצרים. לפיכך אמר צפונה. וכן אמר למטה בארץ צפון׃ מי זה. אמר על פרעה דרך לעג מי זה שהיה עולה מן הארץ׃ כיאור. כמו יאור שעולה ומתפשט בארץ׃ כנהרות. כמו הנהרות הגדולים כן יתגעשו מימיו של פרעה. והוא משל על חילותיו. וכיון שהיו עולים כל כך בגבורה איך כשלו ונפלו עתה לפני נבוכד נצר. וכפל הענין לחזק עוד ואמר׃ מצרים כיאור. הראשון יתגעשו מבנין התפעל וזה השני יתגעשו בחולם הג״ימל מורכבת מן התפעל הדומה למרובע. אמר כמו שהנהרות יתגעשו מים כן יתגעשו חילותיו של פרעה בבאו לארץ. וענין יתגעשו הוא ענין געש המים ותנועתם בחוזק. ויונתן תרגם כיאור כעננא׃ ויאמר אעלה אכסה ארץ. אעלה בפתח האלף במקום סגול. וכן אענה אף אני חלקי כי הם פועלים עומדים ואלו היו מבנין הפעיל היו יובאין ואינו רחוק שתהיה האלף בפתח אף על פי שאין כן המנהג׃ אובידה. מבנין הפעיל משפטו אאבידה אלא שבא כן להניח על האלף כמשפט׃ עלו הסוסים. עתה בבא חיל נבוכד נצר עלו הסוסים כראה מה תעשו אתם הסוסי׳. כלומר סוסי מצרים עלו כנגד החיל הבא עליכם כמו שהייתם עולים טרם בואם כמו המים העולים׃ והתהוללו. אתם הרכב כמו שהיית׳ עושים מתחלה׃ והרכב שם כלל. כמו שש מאות רכב בחור. והוללות הרכב הוא מרוצת הסוסים רצוא ושוב. ודהירתם שידמה הוללות ושגעון׃ כוש ופוט. באו עם פרעה. וכן לודים תופשי דורכי קשת׃ ויבאו הגבורים. בכרי׳ היוד׳ והוא איתן ולית כוותיה ושארה׃ ויבאו. סמוך על סמוך כמו נהרי נחלי דבש וחמאה. חכמי יועצי פרעה ושפוני טמוני חול׃ והיום ההוא. יום נקמה להנקם מצריו. נקמת יאשיהו המלך שהמיתו פרעה נכה במגדו׃ ורותה מדמם. מן הקל ולית כוותיה ושארה רותה ורותה מן הדגוש׃ אל נהר פרת. כמו על. וכן אל ההרים לא אכל׃ עלי גלעד. ואם תעלי ותקחי צרי לא יועילך׃ לשוא הרבית רפואות. לחבש תקחי רפואות למכתך׃ כי תעלה אין לך. ותעלה כמו רפואה. והרפואה היא משל על עזרת העוזרים כמו כוש פוט ולוד׃ הרבתי. כתוב ביוד רוצה לומר שהם יאמרו כן בעת מפלתם. והרבית קרי שאומר הנביא כנגד בתולת בת מצרים׃ שמעו. וצוחתך כמו צעקתך. וכן צוחה על היין׃ גבור בגבור כשלו. כי אפילו הגבורים ינוסו ויכשלו איש באחיו בנוסם. כי בנא ממסת הראשון יכשל ויפול והאחרון יכשל בו בנוסו שימצאהו מוטל בדרך ויכשל בו בנוסו והנה יחדיו נפלו שניהם׃ הדבר. אחר כן בא נבוכד נצר עוד להכו׳ את ארץ מצרי׳ והתנבא הנביא עליה׳ טרם באו ואמר׃ הגידו במצרים. זכר תחלה כלל במצרים ואחר כן פרט במגדול והוא שנזכר בתורה בין מגדול ובין הים וכן בנוף ובתחפנחס ערי ממלכה לפרעה׃ מדוע נסחף אביריך לא עמד. והתשובה כי ה׳ הדפו׃ נסחף. מן מטר סוחף כאלו סחפו מטר לא יוכל לעמוד בעצמו. ואמר נסחף לשון יחיד ואמר אביריך לשון רבים רוצה לומר כל אחד ואחד מן אביריך׃ הרבה כושל. ה׳ שזכר הרבה בהם כושלים׃ גם נפל איש אל רעהו. כמו על רעהו כמו שאמר גבור בגבור כשלו. ויונתן תרגם נפל כמו אל הכשדים אתה נופל שתרגם מתמטע וכן תרג׳ זה אף אשתמעו גבר לחברי׳׃ ויאמרו קומה ונשובה אל בני עמנו. הגרים במצרי׳ מארצות אחרות כי כשהיה רעב היו באים לגור במצרים כי ברוב השנים יש שבע במצרים יותר משאר ארצות וכשיבא חיל נבוכד נצר יאמרו איש לחברו קומה ונשובה אל עמנו׃ היונה. האונסת כי אין מי שיעמוד כנגדה. וכן והאכלתי את מוניך אונסיך וכן לא יונו עוד נשיאי את עמי. ויונתן תרגם מענין יין שתרגם מן קדם חרב סנאה דהיא כחמר מרויא׃ קראו. אמרו שם במצרים דרך קריאה על פרעה מלך מצרים שהיה מלך שאון והמון רב׃ העביר המועד. המועד שנתן למלך בבל לבאת להלחם עמו העביר אותו לו מפחדו אליו׃ ומלך עומד במקום שני׳ מלך מצרים ומלך שאון׃ ויונתן תרגם קראו זמינו׃

חי אני

חַי־אָנִי נְאֻם־הַמֶּלֶךְ יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ כִּי כְּתָבוֹר בֶּהָרִים וּכְכַרְמֶל בַּיָּם
יָבוֹא׃ כְּלֵי גוֹלָה עֲשִׂי לָךְ יוֹשֶׁבֶת בַּת־מִצְרָיִם כִּי־נֹף לְשַׁמָּה תִהְיֶה וְנִצְּתָה
מֵאֵין יוֹשֵׁב׃ עֶגְלָה יְפֵה־פִיָּה מִצְרָיִם קֶרֶץ
מִצָּפוֹן בָּא בָא׃ גַּם־שְׂכִרֶיהָ בְקִרְבָּהּ כְּעֶגְלֵי מַרְבֵּק כִּי־גַם־הֵמָּה הִפְנוּ
נָסוּ יַחְדָּיו לֹא עָמָדוּ כִּי יוֹם אֵידָם בָּא עֲלֵיהֶם עֵת פְּקֻדָּתָם׃ קוֹלָהּ כַּנָּחָשׁ
יֵלֵךְ כִּי־בְחַיִל יֵלֵכוּ וּבְקַרְדֻּמּוֹת בָּאוּ לָהּ כְּחֹטְבֵי עֵצִים׃ כָּרְתוּ יַעְרָהּ
נְאֻם־יְהוָה כִּי לֹא יֵחָקֵר כִּי רַבּוּ מֵאַרְבֶּה וְאֵין לָהֶם מִסְפָּר׃ הֹבִישָׁה
בַּת־מִצְרָיִם נִתְּנָה בְּיַד עַם־צָפוֹן׃ אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל
הִנְנִי פוֹקֵד אֶל־אָמוֹן מִנֹּא וְעַל־פַּרְעֹה וְעַל־מִצְרַיִם וְעַל־אֱלֹהֶיהָ וְעַל־
מְלָכֶיהָ וְעַל־פַּרְעֹה וְעַל הַבֹּטְחִים בּוֹ׃ וּנְתַתִּים בְּיַד מְבַקְשֵׁי נַפְשָׁם
וּבְיַד נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל וּבְיַד־עֲבָדָיו וְאַחֲרֵי־כֵן תִּשְׁכֹּן כִּימֵי־קֶדֶם
נְאֻם־יְהוָה׃ וְאַתָּה אַל־תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב
וְאַל־תֵּחַת יִשְׂרָאֵל כִּי הִנְנִי מוֹשִׁעֲךָ מֵרָחוֹק וְאֶת־זַרְעֲךָ מֵאֶרֶץ שִׁבְיָם וְשָׁב
יַעֲקוֹב וְשָׁקַט וְשַׁאֲנַן וְאֵין מַחֲרִיד׃ אַתָּה אַל־תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב נְאֻם־
יְהוָה כִּי אִתְּךָ אָנִי כִּי אֶעֱשֶׂה כָלָה בְּכָל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הִדַּחְתִּיךָ שָׁמָּה
וְאֹתְךָ לֹא־אֶעֱשֶׂה כָלָה וְיִסַּרְתִּיךָ לַמִּשְׁפָּט וְנַקֵּה לֹא אֲנַקֶּךָּ׃ עַל
אֲשֶׁר הָיָה דְבַר־יְהוָה אֶל־יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא
מז אֶל־פְּלִשְׁתִּים בְּטֶרֶם יַכֶּה פַרְעֹה אֶת־עַזָּה׃ כֹּה אָמַר יְהוָה הִנֵּה־מַיִם
עֹלִים מִצָּפוֹן וְהָיוּ לְנַחַל שׁוֹטֵף וְיִשְׁטְפוּ אֶרֶץ וּמְלוֹאָהּ עִיר וְיֹשְׁבֵי בָהּ
וְזָעֲקוּ הָאָדָם וְהֵילִל כֹּל יוֹשֵׁב הָאָרֶץ׃ מִקּוֹל שַׁעֲטַת פַּרְסוֹת אַבִּירָיו
מֵרַעַשׁ לְרִכְבּוֹ הֲמוֹן גַּלְגִּלָּיו לֹא־הִפְנוּ אָבוֹת אֶל־בָּנִים מֵרִפְיוֹן יָדָיִם׃
עַל־הַיּוֹם הַבָּא לִשְׁדוֹד אֶת־כָּל־פְּלִשְׁתִּים לְהַכְרִית לְצֹר וּלְצִידוֹן
כֹּל שָׂרִיד עֹזֵר כִּי־שֹׁדֵד יְהוָה אֶת־פְּלִשְׁתִּים שְׁאֵרִית אִי כַפְתּוֹר׃

קיים אנא אמר מלכא יי צבאות שמיה ארי כמא דיציב פתגמא דתבור
בטוריא וכברמלא בימא כן ייתי תבריה׃ מני גלותא אתקיני ליך
מלכות כנשתא דמצרים ארי ממפיס לצדו תהי ותצדי מבלי יתיב׃
מלכות יאיא הות מצרים עממין קטולין מציפונא ייתון עלה למבזה׃
אף רברבהא בגוה כעיגלי ריבקא ארי אף אינון אתפניאו ערקו כחדא
לא יכילו למיקם ארי יום תברהון אתא עליהון עידן סעורן בישתהון׃
קל כיקוש זיניהון כחוין זחלין ארי במשרין יהכון עליכון וכמא דעלין
בכשילין למיקץ אעי חורשא׃ שיצו רברבהא אמר יי ארי לית להון
סוף ארי סגיאין מזחלא ולית להון מנין׃ בהיתת מלכות מצרים
אתמסרת ביד עמא דאתא עלה מציפונא׃ אמר יי צבאות אלהא
דישראל הא אנא מסער על אתרגושת אלכסנדריא על פרעה ועל
מצרים ועל טעותהא ועל מלכהא ועל פרעה ועל דמתרחצין עלוהי׃
ואמסרינון ביד דבען למקטלהון וביד נבוכד נצר מלכא דבבל וביד
עבדוהי ובתר כן תשרי כיומי קדם אמר יי׃ ואת לא תדחל עבדי
יעקב ואל תתבר ישראל ארי הא אנא פריק ליך מרחיק וית בניך ס
מארעא גלותהון ויתובון דבית יעקב וישקטון וישרון לרוחצן ולית
דמניד׃ את לא תדחל עבדי יעקב אמר יי ארי בסעדך מימרי ארי
אעביד גמירא בכל עממיא די אגליתך לתמן ברם עמך לא אעביד גמירא
ואייתי עלך יסורין לאלפותך ברם בדין חסוך ושיצאה לא אשיצינך׃
דהוה פתגם נבואה מן קדם יי עם ירמיה נביא על פלשתאי עד לא
ייתי פרעה וימחי ית יתבי עזה׃ כדנן אמר יי הא עממיא אתן מציפונא
ויהון כנחל מגבר ויבזון ארעא ומלאה קרויא ודיתבין בהון ויצוחון
בני אנשא ויללון כל יתבי ארעא׃ מקל מפסועית פרסת גברוהי מזיע
לרתיכוהי אתרגושת גלגלוהי לא אתפנן אבהן לרחמא על בנין ס
מאתרשלות ידין׃ על יומא דאתי למיבז ית כל ארעא פלשתאי לשיצאה
לצור ולצידון כל שאר סעיד ארי אבזיזיית ארעא פלשתאי שאר נגוות קפוטקאי׃
מטת

חי אני. כי כתבור בהרים. פירש אדוני אבי ז"ל כמו שהר תבור הוא מועד לבוא שם ולפרוש שם רשתות כמו שאמר ורשת פרושה על תבור כן יבודו אותם׃ וככרמל בים יבא. כמו עבי הכרמל שמביאים בים כן יביאו אותם בספינה׃ ויונתן תרגם ארי כמה דיציב פתגמא דתבור בטוריא וכברמלא בימא כן ייתי תבריה׃ כלי גולה. יושבת בת מצרים. את בת מצרים שהיית יושבת כלומר יושבת לבטח והיית חושבת שתשבי זמן רב בארצך עתה עשי לך כלי גולה כי תגלי ממנה ונזכר נוף שהיתה עיר ממלכה׃ ונצתה. תשם כמו עריו נצתו ונצתה כמדבר וכן תרגם יונתן ותצדי׃ עגלה יפהפיה מצרים. יפה פיה שתי מלות ועניינו מלה אחת וכן פקחקוח והבוא לבאיונים הוא יכתבו עלמות כל אלו שתי מלות ועניינם מלה אחת וכן יפהפיה. וכפלו בם הענין והאמר לרב היופי ודמה מצרים לעגלה יפהפיה לרב יפיה ודשנה. וכן כנה הכתוב הנשים היפות והדשנות פרות הבשן׃ קרץ מצפון בא בא. ענין קריצה וגזרה כמו מחומר קורצתי גם אני. מצפון. מבבל שהיא בפאתי צפונית. ואמר בא בא כפל הדבר לחזק הענין׃ גם שכיריה. גייסות ששכרו לעזרם הם בקרבה כעגלי מרבק כמו העגלים שעומדים בבית לפטמן כן הם יושבים ואוכלים ושותים ולא יבאו להלחם׃ ויונתן תרגם שכיריה רברבהא כמו השכירה שפירש גדולה׃ מרבק. ענין פטום וכן עגל מרבק. וכן בדברי רבותינו ז"ל הכניסה לרבקה׃ הפנו. פי' הפנו ערף׃ קולה כנחש ילך. קול צעקת מצרים ילך למרחוק כקול נחש׃ ויונתן תרגם קל כקוש זיניהון כחוין זחלין׃ כרתו יערה. מחלוקת במלה הזאת יש קוראים כרתו בצוי כמו חרבו ואחר כאלו מדבר כנגד החיל ויש קוראים כרתו פעל עבר כמו שמרו זכרו ובמחלקת ספרים מדויקים הכף מעמדת בגעיא וזאת היא הקריאה הנכונה לפי הענין. ויש אומרים כי לא יתכן היותו פעל עבר בעבור שאמר אחריו נאם ה' ואין המנהג לבא נאם ה' אחר פעל עבר בדברי הנבואה והנה שכחו ירדו לטבח נאם המלך ה' צבאות שמו ובדברי תוכחה כלכם פשעתם בי נאם ה'. ואמר כרתו לשון עבר ואף על פי שעניינו לעתיד כי כן המנהג במקומות רבים בדברי הנבואה כי דבר הנבואה העתיד הוא קיים כאלו בא׃ יערה. רוצה לומר עבי יערה והוא משל על עם מצרים או על גדוליה. וכן תרגם יונתן רברבהא׃ כי לא יחקר. חיל נבוכד נצר הבא עליה' לא יחקר מרוב׃ הובישה. פעל עומד וכן הובישו אכרים וזולתו. ויש יוצא כמו הובשת היום את פני עבדיך. אמר בשת יהיה לה לבת מצרים כשתנתן ביד עם צפון שהם הכשדים כי הם העלו תחילה הכשדים מעל ירושלם ועתה נתנה בידם ודין הוא שתבוש׃ אמר ה' צבאות אלהי ישראל. לפי שהפורענות הבאה למצרים הוא לענשם שהרע לישראל שישק מלך מצרים וכן פרעה נכה שהמית יאשיהו כמו שאמר נקמה להנקם מצריו כמו שפירש למעלה׃ אל אמון מנא. כמו על אמון הוא מלך העיר הנקראת נא והיא ממלכות מצרי'. ויונתן תרגם אמון כמו המון ותרגם נא אלכסנדרי'. וכן תרגם הא אנא מסער על אתרגושת אלכסנדריא׃ ונתתים. ואחרי כן תשכן כמו שנבא יחזקאל מקץ ארבעים שנה אקבץ את מצרים וגו'. ומה שאמר כימי קדם לא אמר שתהיה במעלתה שהיתה מימי קדם שהרי אמר ביחזקאל והיו שם ממלכה שפלה אלא פירושו שתשכן בארצה כימי קדם׃ ואתה אל תירא. פרשה זו עתידה וכבר פירשתי למעלה במקומה ושנה אותה הנה עם שנוי מלות מעט והענין אחד. והטעם לפי שזכר הנה פורענות הגוים אמר כנגד ישראל ואתה אל תירא שאינך כמותם ואף על פי שהם ישובו בארצם אחר גלותם לא יהיו שלוים ושקטים אלא סופם שיכלו מהיות גוי ולא יזכר שמם וישראל לא יסוף שמם וזכרם יעמד כימי השמים על הארץ׃ אשר היה. אל פלשתים. כמו על. וכן אל ההרים לא אכל וזולתו׃ בטרם יכה פרעה את עזה. בסדר עולם כשיצא חיל פרעה ממצרים היו הכשדים צרים על ירושלם בשנה העשירית לצדקיהו וישמעו הכשדים את שמעם ויעלו מעל ירושלם וכששמע פרעה שעלו מעל ירושלם מפניו הלך עם חילו ושטף את עזה ושב לארצו ובאותו זמן היה דבר ה' אל ירמיהו שיבאו חיל כשדים ויכו את ארץ פלשתים׃ כה אמר ה'. הנה מים עולים. מתגברים. וכן ותעלה המלחמה. והמים הם משל על חיל כשדים שהם מצפון׃ וישטפו את ארץ פלשתים. כי פרעה הכה את עזה ונבוכד נצר יחריב הכל׃ והילילו. הלמד בחירק והוא חסר יוד המשך׃ מקול שעטת. הכות הסוס בארץ ברגליו תקרא שעטה ותקרא דהרה. ויונתן תרגם מקול מפסעות פרסת גברוהי. ואביריו אמר על הסוסים החזקי'׃ המון גלגליו. מהמון. ושם מרעש עומדת במקו' שני׃ לא הפנו אבות אל בנים. אפילו האבות שהם מרחמים על בניהם עתה בבא להם הצרה לא יפנו אל בניהם מרפיון ידים שלא יהיה בהם כח לעמוד לפני אויביהם׃ על היום הבא. כל שריד עוזר צר וצידון היו עוזרים להם כי הם בגלילות פלשתים. כמו שאמ' שם מה אתם צר וצידון וכל גלילות פלשת׃ כי שודד ה' את פלשתים. אין בו מלת כל אבל לשדד יש בו מלת כל׃ שארית אי כפתור. פלשתי' וכפתורים אחים היו. כמו שכתוב אשר יצאו משם פלשתים ואת כפתורים. ופירש רבינו סעדיה כפתור דמיטא. ואמ' שארית שלא ישאר להם שארית׃

באה קרחה

מטת פורענותא ליתבי עזה איתברו אשקלנאי שאר תוקפהון עד
אימתי תיתהממון : ווי חרבא דשליחא מן קדם יי עד אימתי לא
תנוחין איתכנשי לדניך לבית זימנא תנוחין : אכדין תנוחין ויי
פקיד עלה על אשקלון ועל ספר ימא לתמן מזמנה : למואב
כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל ווי נבו ארי אתבזיזת בהיתת
אתכבישת קריתים בהיתו מבית רוחצנהון ואתברו : לית עוד תושבחת
למואב בחשבון חשיבו עלה בישא איתו ונשיצינה מלמהוי עמא אף
מדמן תתברין בתרך יהכון קטולי חרבא : קל צווחתא מחורונים
בזתא ותברא רבא : אתברת מלכות מואב בסרו צווחתא שלטוניהון :
ארי מסוקית לוחית כד בכן יסקון בכן ארי במחתית חורנים צווחת
תבירי קרב יבסרון : ערקו שיזיבו נפשכון והוו כמגדל ערער דשרן
בשכונין במדברא : ארי חלף דאיתרחיצת באוצרך ובבית גינזך אף
את תתאחדין ויפוק כמוש בגלותא פלחוהי ורברבוהי כחדא : וייתון
בזוזין על כל קרויהון וקרוא מינהון לא תישתיזב וייבדון דיתבין ב
בעומקא וישתיצון דשרן במישרא דאמר יי : אעדו כיתרא מן מואב ארי
מגלא תגלי וקרוהא לצדו יהוין מבלי יתיב בהין : ליט די עביד
עלה עובדא מן קדם יי בנכלא וליט דימנע חרביה מקטול : שלן
מואבאי מעוריהון ושקטין אינון על נכסיהון ולא אתגליאו מאתר
לאתר ובגלותא לא הליכו על כין אוריכו שליוא נכסיהון כחמרא
דינטיר על שמריה וריחיה לא פג : בכן הא יומיא אתן אמר
יי ואשלח עליהון בזוזין ויבזונונון ונכסיהון ירוקנון וטוב ארעהון
יגמרון : ויבהתון מואבאי דפלחין לכמוש כמא דבהיתו בית ישראל
מבית אל רוחצנהון : איכדין תימרון גברין אנחנא וגברין דחילא
למעבד קרבא : אתבזיזו מואבאי וקירויהון חרובא ושפר עולמיהון
יתמסרון לקטלא אמר מלכא יי צבאות שמי : קריב תברהון דמואבאי
למיתי ובישתהון מוחיא לחדא : דוו עלוהי כל סחרנוהי וכל ידעי שמיה אמרו איכדין אתבר מלך מבאיש שלטון מעיק : חותי

בָּאָה קׇרְחָה אֶל־עַזָּה נִדְמְתָה אַשְׁקְלוֹן שְׁאֵרִית עִמְקָם עַד־מָתַי
תִּתְגּוֹדָדִי׃ הוֹי חֶרֶב לַיהֹוָה עַד־אָנָה לֹא תִשְׁקֹטִי הֵאָסְפִי אֶל־תַּעְרֵךְ
הֵרָגְעִי וָדֹמִּי׃ אֵיךְ תִּשְׁקֹטִי וַיהֹוָה צִוָּה־לָהּ אֶל־אַשְׁקְלוֹן וְאֶל־חוֹף הַיָּם
שָׁם יְעָדָהּ׃ לְמוֹאָב כֹּה־אָמַר יְהֹוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי מח
יִשְׂרָאֵל הוֹי אֶל־נְבוֹ כִּי שֻׁדָּדָה הֹבִישָׁה נִלְכְּדָה קִרְיָתָיִם הֹבִישָׁה הַמִּשְׂגָּב
וָחָתָּה׃ אֵין עוֹד תְּהִלַּת מוֹאָב בְּחֶשְׁבּוֹן חָשְׁבוּ עָלֶיהָ רָעָה לְכוּ וְנַכְרִיתֶנָּה
מִגּוֹי גַּם־מַדְמֵן תִּדֹּמִּי אַחֲרַיִךְ תֵּלֶךְ חָרֶב׃ קוֹל צְעָקָה מֵחֹרוֹנָיִם שֹׁד עק
וָשֶׁבֶר גָּדוֹל׃ נִשְׁבְּרָה מוֹאָב הִשְׁמִיעוּ זְּעָקָה צְעוֹרֶיהָ׃ כִּי מַעֲלֵה ושבר
הַלֻּחוֹת בִּבְכִי יַעֲלֶה־בֶּכִי כִּי בְּמוֹרַד חֹרוֹנַיִם צָרֵי צַעֲקַת־שֶׁבֶר שָׁמֵעוּ׃ צעיריה
נֻסוּ מַלְּטוּ נַפְשְׁכֶם וְתִהְיֶינָה כַּעֲרוֹעֵר בַּמִּדְבָּר׃ כִּי יַעַן בִּטְחֵךְ בְּמַעֲשַׂיִךְ לחית
וּבְאוֹצְרוֹתַיִךְ גַּם־אַתְּ תִּלָּכֵדִי וְיָצָא כְמִישׁ בַּגּוֹלָה כֹּהֲנָיו וְשָׂרָיו יַחַד׃ כמוש
וְיָבֹא שֹׁדֵד אֶל־כׇּל־עִיר וְעִיר לֹא תִמָּלֵט וְאָבַד הָעֵמֶק וְנִשְׁמַד הַמִּישֹׁר דו
אֲשֶׁר אָמַר יְהֹוָה׃ תְּנוּ־צִיץ לְמוֹאָב כִּי נָצֹא תֵּצֵא וְעָרֶיהָ לְשַׁמָּה תִהְיֶינָה
מֵאֵין יוֹשֵׁב בָּהֵן׃ אָרוּר עֹשֶׂה מְלֶאכֶת יְהֹוָה רְמִיָּה וְאָרוּר מֹנֵעַ חַרְבּוֹ
מִדָּם׃ שַׁאֲנַן מוֹאָב מִנְּעוּרָיו וְשֹׁקֵט הוּא אֶל־שְׁמָרָיו וְלֹא־הוּרַק מִכְּלִי
אֶל־כֶּלִי וּבַגּוֹלָה לֹא הָלָךְ עַל־כֵּן עָמַד טַעְמוֹ בּוֹ וְרֵיחוֹ לֹא נָמָר׃
לָכֵן הִנֵּה־יָמִים בָּאִים
נְאֻם־יְהֹוָה וְשִׁלַּחְתִּי־לוֹ צֹעִים וְצֵעֻהוּ וְכֵלָיו יָרִיקוּ וְנִבְלֵיהֶם יְנַפֵּצוּ׃
וּבֹשׁ מוֹאָב מִכְּמוֹשׁ כַּאֲשֶׁר־בֹּשׁוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל מִבֵּית אֵל מִבְטֶחָם׃
אֵיךְ תֹּאמְרוּ גִּבּוֹרִים אֲנָחְנוּ וְאַנְשֵׁי־חַיִל לַמִּלְחָמָה׃ שֻׁדַּד מוֹאָב וְעָרֶיהָ
עָלָה וּמִבְחַר בַּחוּרָיו יָרְדוּ לַטָּבַח נְאֻם־הַמֶּלֶךְ יְהֹוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ׃
קָרוֹב אֵיד־מוֹאָב לָבוֹא וְרָעָתוֹ מִהֲרָה מְאֹד׃ נֻדוּ לוֹ כׇּל־
סְבִיבָיו וְכֹל יֹדְעֵי שְׁמוֹ אִמְרוּ אֵיכָה נִשְׁבַּר מַטֵּה־עֹז מַקֵּל תִּפְאָרָה׃

באה קרחה אל עזה. אמר קרחה לפי שפרעה הכה אותה תחילה ואחר כך בא נבוכד נצר וקרחה שלא נשאר בה דבר : נדמתה . נכריתה . כמו נדמה מלך ישר' : שארית עמקם . רוב ממונם וחילם . כי הרבוי יקרא מלשון עמק . כמו העמיקו שחתו . העמק שאלה . ותרגם יונתן שאר תוקפהון . ואפשר לפרש שהיו בהם יושבי העמק : עד מתי תתגודדי . ענין שריטה בבשר . כמו לא תתגודדו . ויונתן תרגם עד אימתי תתהממון . כמו שתרגם אונקלוס לא תתגודדו לא תתהממון : הוי חרב לה'. כלומר כי לה' הוא החרב עד אנה לא תשקטי . זה מאמר הנוהה על פלשתים : ואומר מי שכנגדו איך תשקטי אל תערך . הוא נדן החרב : הרגעי . הוא ענין מרגוע כמו שא' תשקטי . כי השקט והמרגו' אח' וכן ודמי ענין דממ' : איך . צוה לה . אל אשקלון צוה לחרב שתלך אל אשקלון להכריתה ואיך תשקט עד שתשלם שליחותה : שם יעדה . שם הזמינה : למואב . אלהי ישר'. כי הוא לקח נקמ' ישר' מהם : נלכד' קריתי'. העיר שנקראת קריתים . ואפשר שיש שני מגדלים בעיר לפיכך נקראת בלשון שני : הובישה המשגב . העיר הנקראת המשגב . ויונתן תרגם בהיתו מבית רחצניהון ואתברו : אין עוד . בחשבון חשבו . לשון נופל על הלשון הוא צחות הלשון . וכן מדמן תדמי . ועקרון תעקר : נשברה צעוריה . כתיב בוי"ו וקרי צעיריה ביו"ד ואח' הו' . ותרגם יונתן שלטוניהון . ואפשר שכנה הכתוב הגדולים בלשון צעיריה על דרך נגלאי : כי מעלה הלחות . כתיב וקרי הלוחית וי"ו ויו"ד מתחלפים במשפט . וזה הפסוק הוא בנבואת ישעיהו בשנוי מלות מעט . אמר כי יעלה מואב מעלה הלוחית שהוא מקום גבוה אולי יחשבו להשגב שם ויעלו עלה ובכה : יעלה בכי . בבכי . וכפל בכי לחזק הענין : חורונים . שנים הם חורון עליון וחורון תחתון : צרי צעקת שבר . שמעו . וצריהם ישמעו מהם צעק' שבר שיצעקו לשברם . וצרי כמו וצרים . וכן חלוני שקופים אטומים כמו חלונים . והרומים להם רבים כמו שכתבנו בספר מכלל : נסו מלטו נפשכם . ותהיינה נפשכם במקום שימלטו : כערוער במדבר . כמו כערער בערבה . כלומר אחר שתצאו מעריכם ותנוסו תהיינה עריכם כמו הערוער במדבר והוא עץ גדל במדבר בארץ ציה . ותרגם יונתן והוו כמגדל ערוער דיתרן בשכונין במדברא : כי יען בטחך במעשיך . במקניך ובקנייניך . וכן ואיש במעון ומעשהו בכרמל . ות' באוצרך ובית גנזך : גם את תלכדי . כלומר גם את כמו הגוים האחרים שאין להם אוצרות כמוך ולא היו בהשקט זמן רב כמוך . כמו שאמר שאנן מואב וגו' לפיכך אמר גם את כי לא יועילוך אוצרותיך שהיית בוטחת בהם גם לא יועילך כמוש אלהיך כי גם הוא יצא בגולה : ויבא . ועיר לא תמלט . כי אל כל עיר יבא השודד : אשר אמר ה'. כמו כאשר . וכן ותאכל מבות אשר צויתיך כמו כאשר : תנו ציץ למואב . כנף . ותרגו' שכפיר ביגין . ואמרו רבותינו ז"ל אלו הם שכפירים שפורחין בהם . אמ' תנו כנף למואב כנף שיפרח בו ויצא מהרה מארצו . זהו שאמר כי נצא תצא עניינו כי היא עוף תעוף . מן כי נצו גם נעו שעניינו מלא הנוצה כי בכח הנוצה עף העוף . לפיכך ממשל ההליכה המהירה בנוצה . ונצא מקור והאלף תמורת הה' . וכן תצא והיה משפטו תנצה בדגש בפלס תטה אלא שבא הצא תמורת הדגש כמו שבא כן במקומות רבים . ויונתן פירש ציץ כמו ציץ הזהב . וכן תרגם אעדו כתרה מן מואב ארי מגלא יגלי : ארור . יקלל מי שיהיה במלחמה וירפה ידו מהרוג . ואמ' זה במואב מה שלא אמר כן בשאר האומות כי קצף ה' גדל עליו לפי שהאל הזהיר את ישר' ואמר אל תצר את מואב והם הרשיעו לעשות להם : מלאכת ה' . כי מה' תבא להם זאת הגזרה מאשר הרע לישראל ומרוב גאותו לרוב שלותו עד שהגדיל על ה' כמו שאומר . ורמיה מי שהוא מרפה ידו מהרע להם . וכפל הקללה לחזק הענין : שאנן מואב . הנון פתוחה כי הוא לשון עבר : ושקט הוא אל שמריו . ודומה אותו ליין שעומד על שמריו והוא היין הטוב כי בהרקת היין מכלי אל כלי ילך ריחו . וטעמו ומואב גם כן לא גלה עדיין ועמד שוקט בארצו : לא נמר . פר' נמר על משקל מרד והוא מבנין נפעל ועניינו לפי מקומו נתחלף . או פירושו ענין רפיון וחליפו' . כתרגומו לא פג . וכן על כן תפוג תורה ת' תתני פוגת לך . ויפג לבו וכן בדברי רבותינו ז"ל וניחוש דלמא פייגא דעתיהו דגבורא . כלומר שמא תחלש דעת הגבור . וכן אמרו גוף קשה יין מפיגו כלומר מחלישו ומתיש כחו . וכן פי' לא נמר לפי תרגומו כלומר שלא נחלש כח היין וריחו : לכן הנה ימים באים . צועים וצעוהו . צועים מן הקל וצעוהו מן הדגוש ועניינו מגלים ומסיעים אותו ממקומו שהיה בו שוקט עד הנה . וכן צועה ברוב כחו . ותרגם יונתן בזוזין ויבזזונון : וכליו יריקו . לפי שהמשיל אותו ליין שלא הורק מכלי אל כלי אמר וכליו יריקו : ונבליהם ינפצו . נבליהם שבהם היין . כמו ונבל יין ינפצו וישברו אותם . וזה דרך משל כמו שפירשנו . ותרגם ונכסיהון ירוקנון וטוב ארעהון יגמרון . ואדוני אבי ז"ל פירש ונפצו כמו יריקו . מתרגומו תער כרה : ונפצת . כפל הענין לחזק : ובוש מואב מכמוש . שהיו בוטחים בכמוש אלהיהם : מבית אל מבטחם . שהיו בוטחים בעגל שהיה בבית אל : מבטחם . בסגול הטית . ומה שסמך להם לישראל להודיעם כי מה שהרעו לישראל לא בצדקתם אלא בעון ישראל שבטחו בבית אל : שדד מואב ועריה עלה . כבר פירשנו כי מנהג הלשון לדבר בעם לשון זכר ולשון נקבה כי ידבר לשון נקבה כנגד הכנסה . ופי' עלה נפסק . רוצה לומר המון עריה נפסק . וכן יכותי עלה . נעלות גדים . ותרגם יונתן וקרויהון חרבא . ואדוני אבי ז"ל פירש ועריה עלה השודד : ודי מכבור

ושבי רדי מכבוד ושבי בצמא ישבת בת דיבון כי שדד מואב עלה בך שחת
ערוער מבצריך: אל דרך עמדי וצפי יושבת ערוער שאלי נס ונמלטה אמרי
הוביש מה נהיתה: הביש מואב כי חתה הילילי וזעקי הגידו בארנון כי
קו לו שדד מואב: ומשפט בא אל ארץ המישר אל חלון ואל יהצה ועל
מיפעת מופעת: ועל דיבון ועל נבו ועל בית דבלתים: ועל קריתים ועל
בית גמול ועל בית מעון: ועל קריות ועל בצרה ועל כל ערי ארץ
מואב הרחקות והקרבות: נגדעה קרן מואב וזרעו נשברה נאם
יהוה יהוה: השכירהו כי על יהוה הגדיל וספק מואב בקיאו והיה לשחק
חוק גם הוא: ואם לוא השחק היה לך ישראל אם בגנבים נמצאה כי
נמצא מדי דבריך בו תתנודד: עזבו ערים ושכנו בסלע ישבי מואב והיו
אה כיונה תקנן בעברי פי פחת: שמענו גאון מואב גאה מאד גבהו וגאונו
לבבו וגאותו ורם לבו: אני ידעתי נאם יהוה עברתו ולא כן בדיו לא כן
עשו: על כן על מואב איליל ולמואב כלה אזעק אל אנשי קיר חרש
יהגה: מבכי יעזר אבכה לך הגפן שבמה נטישתיך עברו ים עד ים
יעזר נגעו על קיצך ועל בצירך שדד נפל: ונאספה שמחה וגיל
מכרמל ומארץ מואב ויין מיקבים השבתי לא ידרך הידד הידד לא
הידד: מזעקת חשבון עד אלעלה עד יהץ נתנו קולם מצער עד חרנים
שלשיה עגלת שלשיה כי גם מי נמרים למשמות יהיו: והשבתי למואב נאם
יהוה מעלה במה ומקטיר לאלהיו: על כן לבי למואב כחללים יהמה
ולבי אל אנשי קיר חרש כחללים יהמה על כן יתרת עשה אבדו:

חותי מיקרא ותובי בצחיא מלכות כנשתא דדיבון ארי בזוזין אתו על
מואב סליקו עלך חבילו כרמך: על אורחא קומו וסכו דיתבין
בערוער שאילו למערקיא ולמשזביא אמרו מה הוה על תברא דיכי:
בהיתו מואבאי ארי אתברו אילילו וצווחו חוו בארנון ארי אתבזיזו
מואבאי: ועברי פורענותא מטו לארעא מישרא לחולון וליהץ ועל
מיפעת: ועל קריתים ועל בית גמול ועל בית מעון: ועל קריות ועל
בצרה ועל כל קירוי ארעא מואב דרחיקין ודקריבין: אתקטפת
מלכות מואב ושלטוניהון אתברו אמר יי: איתא עליהון עקא ויהון
דמן לרוויא ארי על עמא דיי איתרברבו וידדשון מואבאי באתריהון
ויהון ללעיב אף אינון: ועל דחדיתון על תבריה דישראל כדלא חטו
לכון כאילו כגנבין אשתכחו ועל דאסגיתון עליהון פתגמין בכן תת
תטלטלון: שבקו קרויא ושרו בכיפא יתבי מואב והוו כיונה דשבקא
פום שובכה ונחתא ושריא בארעית גובא: שמענא רברבי מואב
דסתגאן לחדא רברביהון ומפנקיהון וגיותנותהון ורמות לבהון:
קדמי גלן אמר יי עובדי רברבהון ולא תקנין יקיריהון לא כדכשר
עברו: על כן על מואבאי מיללין ועל מואבאי כולהון מצווחין על
אנש כרך תוקפהון דוון: בכן כמא דאיתיתי משירין על יעזר כן איתי
קטולין על שבמה מטלטלך גזו עברו ימא עד ים יעזר מטו על חצדיך
ועל קטפיך בזוזין נפלו: ותתכניש ביע וחדוא מכרמלא ומארעא
מואב וחמר ממעצרי אבטלית לא יעיצרון עיצורין ולא ירימון בקלהון
מצווחת חשבון עד אלעלה עד יהץ אשתמע קלהון מצער עד
חורונים עגלת תלתות רבתא ארי אף מי נמרים לצדו יהון: ואבטיל
מן מואב אמר יי מקריב קורבן על במתא ומסיק בוסמין לטעותיה: על כן בלבהון מואבאי כביגרא המן ולבהון על אנש כרך תוקפהון כזמר אבובין דווי על
כן שאר ניכסיהון דקנו יתבזזון: ארי

רדי מכבוד· מהכבוד שהיית בו שלא היית חסרה דבר: ושבי בצמא. רוצה לומר שבי בגלות שתהיי צמאה לכל טוב· ישבי. כתיב וקרי ושבי והכתוב
שתהיה מיושבי בצמא: אל דרך. כמו על דרך· וכן אל ההרים לא אכל: שאלי נס ונמלטה. אומר ליושבי ערוער שתעמוד על דרך ותשאל הנסים והנמלטים
משאר ערי מואב שבא להם תחילה האויב· תשאל מה נהיתה. כלומר מה רעה נהיתה בהם· ואמר נס ואמר נמלטה. כלומר אם איש ואשה: ונמלטה.
מלעיל והוא כפעל עבר. כלומר ואשר נמלטה: הגידו בארנון· כי ארנון גבול מואב והאויב מהגבול שכנגדו: קריות· שם עיר: הרחוקות והקרובות.
הרחוקות הם שעל הגבולים והקרובות הם אשר בתוך הארץ: נגדעה קרן מואב. מלכות מואב· ולפי שהקרן היא גבוה על כל אברי הבהמה נקראת
המלכות קרן שהיא גבוהה במעלה על כל העם· וכן ת"י מלכות וזרועו שריו וחייליו כי הם זרוע המלך והעם וחזקם· כמו חרועות הנגב. וכן תרגם יונתן
ושלטוניהון אתברו: השכירוהו· על דרך משל. אמר לאויבים השכירוהו כוס החימה: כי על ה' הגדיל. כשראו בצרת ישראל הגדילו פיהם עליהם·
ועל ה' שאמרו שלא יוכל להצילם· ותרגם יונתן ארי על עמא דה' אתרברבו· וכן אמר בצבואת צפניה כי חרפו ויגדילו על עם ה' צבאות: וספק מואב בקיאו·
לפי שהמשילו לשכור אמר וספק בקיאו· רוצה לומר כמו שהשכור מתגולל ומתהפך מכד אל כד בהקיאו היין ששתה וספק בגופו לארץ כן יעשה מואב מרוב
צרותיו· ותרגם יונתן וידדשון מואבאי באתריהון דהוון: קיאו· שם בפלס ריבו דינו: והיה לשחוק גם הוא. כמו שישחקו על השכור. ואמר גם הוא
כמו שהוא שחק ולעג על ישראל כן ישחקו וילעיגו עליו גם הוא: ואם לוא השחוק· היה לך לישראל בדרך השאלה. אמר אם לא היה לך לישראל לשחוק כן
תהיה אתה לשחוק: אם בגנבים נמצא. הנמצא ישראל בגנבים שתשחקו עליו כמו שישחקו ויריעו על גנב· כמו שאמר ויריעו עלימו כגנב: כי מדי
דבריך בו תתנודד. כי בכל עת שהיית מדבר בו על גלותו היית מתנודד כאדם השמח בדבר ומתנודד בעבורו בעצמו ומכרכר: עזבו והיו כיונה תקנן בעברי
פי פחת· כמו היונה שתשים קנה בצדי הפחתים כדי שלא יקחו בני אדם אותה ואת אפרוחיה כי מפני הפחת לא יוכלו לעבור אליה· ופחת היא חפירה ושוחה
עמוקה· ותרגומו כי כרו שוחה ארי כרו פחת. ויונתן תרגם והוו כיונה דשבקא פום שובכה ונחתא ושריא בארעית גובא: שמענו· מאמר הנביא בלשון
האומות שיאמרו על מואב. כן שמענו שהיה מתגאה מואב מאד בעודו בשלותו· וכפל לשון הגאוה כמה פעמים לרוב הגאוה: אני ידעתי· עברתו. שהיה
מתעבר ומתקצף ללא דבר על הגוים שסביביו מרוב גאותו: לא כן בדיו· אני ידעתי כי לא יתקיימו דברי כזביו שהיה מדבר בגאותו כן וכן אעשה: ואני
ידעתי נאם ה'· פי' לא יתקיימו דברים כי תבא עליו הרעה: כן בדיו. אמת· כמו כן בנות צלפחד דברות: לא כן עשו· בני מואב כמו שחשבו· ויונתן
תרגם קדמי גלן אמר ה' עובדי רברביהון ולא תקנין יקריהון ולא כדכשר עבדו. ולכחנו בפירושנו קשרנו מלת בדיו עם כן ואף על פי שהאתנח במלת כן. וכן
דעת יונתן· וכן הוא הענין בפסוק של ישעיהו· ויש לפרשו על דרך הטעם: ועברתו לא כן· לא נתקיימה עברתו: על כן על מואב איליל· הנביא מדבר
על לשון עם מואב: קיר חרש· שם עיר מערי מואב· ובישעיה קיר חרשת: יהגה. יהגה מואב. ויהגה הוא ענין בצפוף הפה בקול וילל ה· וכן אהגה
כיונה· ויונתן תרגם קיר חרש· כרך תקיפיהון ותרגם יהגה דוון: מבכי. יאמר שאר עם ערי מואב כשישמע בכי עם יעזר אבכה לך· כלומר בעבורך:
הגפן שבמ'· כי ידעתי כי כן יהי' לך כמו ליעזר· ואלה הערים שזכר למואב כבר לקחום ישראל מיד האמרי כמו שכתוב בתורה. אבל כשגלו ראובן וגד חזרו
מואב וישבו בהם· והגפן שבמה כמו הארץ כנען חסר הכסמך· פי' הגפן גפן שבמה. וכבר פי' בספר ישעיה כי גפן משל על העם שיהרגו האויבים מקצתם
ויוליכו בגולה מקצתן· וזהו שאמ' נטישותיך עברו ים· והנטישות הם פארות הגפן המתפשטות· והם משל על הגוים: על קיצך ועל בצירך שודד נפל·
ובישעיה על קיצך ועל קצירך הידד נפל· וקיצך הוא פירות הקיץ לחים ויבשים. ובזמן הקציר והבציר היו בהם האויבים שוללים ובוזזים: ואספה· ובישעיה
ונאסף· ופי' יאסף מהם אל מקום אחד. או פירושו ענין כליון מן אסוף אסיפם: ומכרמל· מקום שדות זריעה ועצי פרי: ידרוך· פירוש לא ידרוך הדורך·
כמו שהוא בישעיה: הידד הידד לא הידד· הידד הוא קריאת הדורכים בעת הדריכה· אומר הידד שהיה מנהג הדורכים לקרוא עתה לא יקראו. ות"י לא
יעצרו עצורי' ולא ירימון בקלהון: מזעקת· עגלת שלישיה· עגלת כמו עגלה הת"ו במקום הא". וכן ותועבת לא לאדם לך· אף גילת ורנן· אל תתני פוגת
לך· והדומים להם שכתבנו בספר מכלל· ופי' שלישיה גדולה או בת שלש שנים כי היא הטובה. וכן היתה מואב מלאה כל טוב כשבא אליה הרעב. ואמר כי
מצער ועד חורונים תלך מואב הלוך וזעקה· ויונתן תרגם עגלת תורתא רבתא: למשמות יהיו· ונמרים שם נהר או שם מקום בארץ מואב· ואמר שיהיו
למשמות כיון שאין שם יושבים כאלו אין שם מים ואין שם ירק ועשב כי יושבי הארץ מהם נהרגו ומהם ברחו: והשבתי· מעלה במה: מעלה בהמה
קרבן על הבמה: על כן לבי למואב· מדבר הנביא על לשון העם שיאמר כל אחד מהם כך: על כן יתרת עשה אבדו. הת"ו במקום הא· כמו שכתבנו
במלת עגלת· אמר על כן לבי יהמה כי יתר הנכחים וההמון שקבץ אבדו: ועשה· חסר מלת אשר· כאלו אמר אשר עשה· וכן לעם עליה אשר עליה. את
הדרך ילכו בה אשר ילכו בה:

כִּי כָל־רֹאשׁ קָרְחָה וְכָל־זָקָן גְּרֻעָה עַל כָּל־יָדַיִם גְּדֻדֹת וְעַל־מָתְנַיִם שָׂק׃ על־
עַל כָּל־גַּגּוֹת מוֹאָב וּבִרְחֹבֹתֶיהָ כֻּלֹּה מִסְפֵּד כִּי־שָׁבַרְתִּי אֶת־מוֹאָב כִּכְלִי חובותיה
אֵין־חֵפֶץ בּוֹ נְאֻם־יְהוָה׃ אֵיךְ חַתָּה הֵילִילוּ אֵיךְ הִפְנָה־עֹרֶף מוֹאָב בּוֹשׁ
וְהָיָה מוֹאָב לִשְׂחֹק וְלִמְחִתָּה לְכָל־סְבִיבָיו׃
כִּי־כֹה אָמַר יְהוָה הִנֵּה כַנֶּשֶׁר יִדְאֶה וּפָרַשׂ כְּנָפָיו אֶל־מוֹאָב׃ נִלְכְּדָה
הַקְּרִיּוֹת וְהַמְּצָדוֹת נִתְפָּשָׂה וְהָיָה לֵב גִּבּוֹרֵי מוֹאָב בַּיּוֹם הַהוּא כְּלֵב
אִשָּׁה מְצֵרָה׃ וְנִשְׁמַד מוֹאָב מֵעָם כִּי עַל־יְהוָה הִגְדִּיל׃ פַּחַד וָפַחַת וָפָח
עָלֶיךָ יוֹשֵׁב מוֹאָב נְאֻם־יְהוָה׃ הַנִּיס מִפְּנֵי הַפַּחַד יִפֹּל אֶל־הַפַּחַת וְהָעֹלֶה יושב
מִן־הַפַּחַת יִלָּכֵד בַּפָּח כִּי־אָבִיא אֵלֶיהָ אֶל־מוֹאָב שְׁנַת פְּקֻדָּתָם נְאֻם־יְהוָה הנס מתוך
׃ בְּצֵל חֶשְׁבּוֹן עָמְדוּ מִכֹּחַ נָסִים כִּי־אֵשׁ יָצָאה מֵחֶשְׁבּוֹן וְלֶהָבָה מִבֵּין יצאה
סִיחֹן וַתֹּאכַל פְּאַת מוֹאָב וְקָדְקֹד בְּנֵי שָׁאוֹן׃ אוֹי־לְךָ מוֹאָב אָבַד עַם־ סיחון
כְּמוֹשׁ כִּי־לֻקְּחוּ בָנֶיךָ בַּשֶּׁבִי וּבְנֹתֶיךָ בַּשִּׁבְיָה׃ וְשַׁבְתִּי שְׁבוּת־מוֹאָב בותיך
בְּאַחֲרִית הַיָּמִים נְאֻם־יְהוָה עַד־הֵנָּה מִשְׁפַּט מוֹאָב׃
לִבְנֵי עַמּוֹן כֹּה אָמַר יְהוָה הֲבָנִים אֵין לְיִשְׂרָאֵל אִם־יוֹרֵשׁ אֵין לוֹ מַדּוּעַ מ ם
יָרַשׁ מַלְכָּם אֶת־גָּד וְעַמּוֹ בְּעָרָיו יָשָׁב׃ לָכֵן הִנֵּה יָמִים בָּאִים נְאֻם־יְהוָה
וְהִשְׁמַעְתִּי אֶל־רַבַּת בְּנֵי־עַמּוֹן תְּרוּעַת מִלְחָמָה וְהָיְתָה לְתֵל שְׁמָמָה
וּבְנֹתֶיהָ בָּאֵשׁ תִּצַּתְנָה וְיָרַשׁ יִשְׂרָאֵל אֶת־יֹרְשָׁיו אָמַר יְהוָה׃ יורשיו
הֵילִילִי חֶשְׁבּוֹן כִּי שֻׁדְּדָה־עַי צְעַקְנָה בְּנוֹת רַבָּה חֲגֹרְנָה שַׂקִּים סְפֹדְנָה
וְהִתְשׁוֹטַטְנָה בַּגְּדֵרוֹת כִּי מַלְכָּם בַּגּוֹלָה יֵלֵךְ כֹּהֲנָיו וְשָׂרָיו יַחְדָּיו׃

ח ארי כל סער ריש נתר וכל דקן גלוח על כל סיען מתהממין ועל
חרצין סק ׃ על כל איגרהון דמואבאי וברחוביהון כולהון עבדין
מספדא ארי תברית ית מלכות מואב כמנא דלית צרוך ביה אמ׳ יי׃
איכדין אתברו אילילו איכדין אחזרו קדלהון מואבאי בהיתו ויהון
מואבאי לחוך ולתביר לכל סחרנהון׃ ארי כדנן אמר יי הא כנשרא
דמשתדי כן יסק מלך במשיריתיה וישרי על מואב׃ ותתכביש כרכא
ומצרתא יתאחדן ויהי לב גיבריהון דמואבאי ביומא ההוא כלב איתת
דעקא לה בחבלהא׃ וישתיצון מואבאי מלמהוי עם ארי על עמיה דיי
אתרברב׃ דחלא וכומצא ומצדא עלך יתיב מואב אמר יי׃ דיערוק מן
קדם דחלא יפול לגו כומצא ודיסק מן כומצא איתחד בסריגתא ארי
איתי עליהון על מואבאי שנת סעורן חוביהון אמ׳ יי׃ על דאשתמעו
ליתבי חשבון גלו איתקצר חיליהון ערקו ארי קידום תקיף כאשא
נפק מחשבון ועברי קרבא כשלהוביתא מבין סיחון וקטילו רברבי
מואב ויקירי בני איתרגושא׃ וי לכון מואבאי אבדתון עמא דפלחין
לכמוש ארי אידברו בנך בשביא ובנתך בגלותא׃ ואתיב גלות מואב
בסוף יומיא אמר יי עד הכא למיעבר פורענות דין מן מואב׃ לבני
עמון כדנן אמ׳ יי הבנין לית לישראל אם ירית לית ליה מאדין אחסין
מלכהון ית ארעא גד ועמיה בקרוהי יתיב׃ בכן הא יומיא אתן אמר
יי ואשמע לרבת בני עמון יבבות עברי קרבא ותהי לתל צדו ויתבי
כפרנהא בנורא יתוקדון ויחסנון בני ישראל ניכסי עממיא דהוו
מחסנין להון אמר יי׃ אילילו יתבי חשבון ארי איתבזזת צוחו יתבי
כפרני רבה אסרו סקין ספודו ואתהמו בסיען ארי מלכהון בגלותא יהך פלחוהי ורברבוהי כחדא׃

מהאת

כי כל. אמר קרחה בראש כי כן דרך בני אדם שתולשין שער ראשיהם על אבל. וכן אמר וכל זקן גרועה. כי הזקן תפארת הפנים ובעת האבל יגלח האדם אותה להסיר תפארת פניו. וכן אמר מגולחי זקן וקרועי בגדים. וכן תרגם יונתן וכל דקניהון גלוח. ולא אמר כל זקן מגולחת ואמר גרועה לנגהי: על כל ידים גדודו׳. שם האחת גדודה בפלס מלוכה תלושה ועניינו שריטות בבשר. וכן לא תתגודדו: על כל גגות מואב. בגלוי יעשה מספד בגגות שיראום בני אדם. וכן ברחובות: איך חתה. מלעיל בשני פשטין לשון עבר: הילילו. בווי או עבר: איך הפנה ערף. איך הפנה ערפו לנוס מפני אויביו ולא עמד בפניה׳: בוש. פעל עבר על משקל הבקר אור כשהפנה ערף היה לו בשת לפי שהיה לשחוק והוא היה שוחק על ישראל בגלותם: כי כה. כנשר ידאה. האויב יעוף כנשר ויבא מהרה עליהם. והאויב הוא נבוכד נצר: נלכדה הקריות. הקריות לשון רבות. ואמר נלכדה לשון יחידה כי כל הקריות ילכדו מהרה כעיר אחת. וכן והמצדות נתפשה על זה הדרך. והקריות הם הערים שהם במישור והמצדות הם שהם במקום גבוה. ויתכן לפרש הקריות שם עיר מערי מואב. וכן שנאמר על קריות ועל בצרה ואף על פי שנכנסה עליו הא הידיעה הנה כמוהו בקרקר בסכות: כלב אשה מצרה. שהיא מצרה בעת חבליה כשכורעת לילד. וכן תרגם יונתן דעקא לה בחבלהא. ומצרה מפעלה. מן ובהצר לו והוא פעל עומד: כלומר כואבת ועומדת בצרה: הניס. כתיב ביוד כלומר מי שהניס בניו ומקנהו. כמו הניס את עבדיו ואת מקנהו. והקרי הנס. אומר על עצמו ושניהם יהיו בהם נסים ומניסים: פחת. הוא חפירה גדולה ועמוקה: אליה. אל מואב הכנוי קודם הידיעה. כמו ותראהו את הילד: בצל חשבון עמדו. מכח נסים. אותם הנסים מערי מואב מפני האויב חשבו להנצל בצל חשבון מרוב כח אנשי העיר והעיר שהיתה בצורה. כי כבר בימים הקדמונים יצאה אש מחשבון כשהיתה לאמרי: ותאכל פאת מואב. לפיכך חשבו להשגב בה עתה. ואדוני אבי ז״ל פירש כי הנסים מכח אויביהם עמדו בצל חשבון. ויונתן תרגם על דאשתמעו ליתבי חשבון גלו אתקצר חיליהון ערקו: אש יצא. בלשון זכר. וכן אש לא נופח: פאת מואב. כלומר עד הפאה שלא נשאר בה דבר. או הוא דרך משל על הגדולים. וכן תרגם יונתן קטילו רברבי מואב: וקדקד בני שאון. גם כן משל על הראשים לפיכך כנה אותם בקדקד. ופי׳ בני שאון שהיו אנשי שאון והומה ומדברי גבוהות. וכן תרגם יונתן ויקירי בני אתרגשותא: אוי לך. הענין כמו שכתוב בתורה אך המלות שונות: ושבתי שבות מואב. כיון שאמר באחרית הימים היא עתידה. וזה יהיה בימות המשיח. וכן שבות בני עמון שאומר אחרי זה. ואחרי כן אשיב את שבות בני עמון גם כן יהיה לעתיד. וכן אומר בנבואת צפניה על שתי האומות האלה שארית עמי יבזום ויתר גוי ינחלום. ואמר זאת להם תחת גאונם. כי חרפו ויגדילו על עם ה׳ צבאות. כמו שאומר בנבואה זו כי על ה׳ הגדיל. ואומר שם עוד כי רזה כל אלהי הארץ וישתחוו לו איש ממקומו כל איי הגוים. וזה לא יהיה עד ימות המשיח. ואף על פי שנתבלבלו האומות היום אפשר שנתפזרו במקומות קרובים מארצם. ואף על פי שנתערבו באומות אחרות אפש׳ שנשאר שום זכר להם: באחרית הימים. תשוב כל אומה ואומה בארצה. וכולן תהיינה תחת ממשלת ישראל. כמו שאומר אדום ומואב משלוח ידם ובני עמון משמעתם: עד הנה משפט מואב. לפי שהאריך בספור הרעה הבאה עליו אומר עד הנה. ומשפט עניינו גזרה הבאה עליהם בדין ומשפט: לבני עמון. מדוע ירש מלכם את גד. כמו שפירשנו כי כשגלו בני גד ובני ראובן מארצם באו בני עמון ומואב שהיו שכנים להם וישבו בה. ועוד שהיו סבורין שהיה להם בה דין כי מקדם היתה שלהם. ומה שאמר מלכם את גד רוצה לומר את ארץ גד. ואפש׳ בכה בארץ גד מלך בני עמון עיר המלוכה לפיכך אמר מלכם: לכן. לפי שהוא התזיק בארץ גד יבא לו השודד עד עיר המלוכה והיא רבת בני עמון שהיתה לו בארצו ויחריב אותה היא ובנותיה: וירש ישראל את יורשיו. זה לא אמר על הזמן ההוא כי פורענות אלה האומות שזכר על ידי נבוכד נצר תהיה. ואז ישר׳ היו בגלות אלא לפי שאמר כי בני עמון ירשו ארץ בני גד אמ׳ כי עוד יבא זמן שירשו ישראל את עמון שהיו יורשיו. וזה יהיה באחרית הימים. כמו שאמר ובני עמון משמעתם בנבואת ישעיה. ואפשר שהיה ענין וירש ישראל את יורשיו פי׳ בני עמון לקו גם כן על ידי מדי ופרס. כמו שאמר בנבואת יחזקאל הנני נותנך לבני קדם למורשה וישראל עלו מהגולה על ידי כורש מלך פרס. ונתן להם רשות בארץ בני עמון כי בתחילה נכלו ביד מלך בבל כמו שאר האומות ואחר כך מרדו בו כמו שמרד צדקיהו: הילילי חשבון כי שדדה עי. חשבון היתה למואב אחר שגלו בבית שני בני גד ובני ראובן. ועי זו היתה לבני עמון ועי אחרת היתה בארץ כנען כמו שכתוב. ונבוכד נצר כשעלה בארץ שטף בני עמון תחלה ואחר כך מואב וכשבא על בני עמון פגע בעי תחלה. לפיכך אמר הילילי חשבון כי שדדה עי: את חשבון בארץ מואב אף על פי שאת בצורה וגדולה הילילי כיון ששדדה עי שהיתה בצורה לא תנצלי את: וגם בנות רבה והם הכפרים של רבת בני עמון: צעקנה. כי לא יהיה להם מקלט ברבה אף על פי שהיא עיר המלוכה כי גם היא תלכד. ובאמרו לבנות רבה צעקנה חגרנה שקים ספדנה הוא על דרך משל. או אמר כנגד העם שישבו בהם: והתשוטטנה בגדרות. מענין משוט בארץ. כלומר לכו הנה והנה צועקות וסופדות. ובאמרו בגדרות רוצה לומר בגדרות הכפרים. כי לא יקראו מסגרות הכפרי׳ חומה אלא גדרות. כמו גדרות צאן או גדרות הגנות והכרמל. כי לא יעשו חומה בצורה לכפרי׳ ואמר להם זה כלומר התשוטטו ביניהם בגדרותיהם ולא תחשבו ללכת להשגב בעיר חומה דלתים ובריח כי לא תועילכם כי גם היא תלכד. וזו היא שאמר כי מלכם בגולה ילך. מלכם היושב ברבה שהיא עיר המלוכ׳. ואני תמה ממה שתרגם יונתן והתשוטטנה בגדרות ואתהמו בסיען כמו שתרגם על כל ידים גדודות. ודמה שהיה קורא בגדדות בשני דלתין. ומלת והתשוטטנה כקדמה התי״ו לשי״ן לפי ההתחברות שני טית״ן ובא שלא כמנהג באותיות זס״צ

מה תתהללי

מה תתהללי בעמקים זב עמקך הבת השובבה הבטחה באצרתיה
מי יבא אלי׃ הנני מביא עליך פחד נאם אדני יהוה צבאות מכל
סביביך ונדחתם איש לפניו ואין מקבץ לנדד׃ ואחרי כן אשיב את
שבות בני עמון נאם יהוה׃ לאדום כה אמר
נסרחה יהוה צבאות האין עוד חכמה בתימן אבדה עצה מבנים נסרחה ת
חכמתם׃ נסו הפנו העמקו לשבת ישבי דדן כי איד עשו הבאתי עליו
עללות עת פקדתיו׃ אם בצרים באו לך לא ישאירו עוללות אם גנבים
בלילה השחיתו דים׃ כי אני חשפתי את עשו גליתי את מסתריו
ונחבה לא יוכל שדד זרעו ואחיו ושכניו ואיננו׃ עזבה יתמיך אני
אחיה ואלמנותיך עלי תבטחו׃ כי כה אמר
יהוה הנה אשר אין משפטם לשתות הכוס שתו ישתו ואתה הוא נקה
תנקה לא תנקה כי שתה תשתה׃ כי בי נשבעתי נאם יהוה כי לשמה
לחרפה לחרב ולקללה תהיה בצרה וכל עריה תהיינה לחרבות עולם
׃ שמועה שמעתי מאת יהוה וציר בגוים שלוח התקבצו ובאו עליה
וקומו למלחמה׃ כי הנה קטן נתתיך בגוים בזוי באדם׃ תפלצתך
אתך השיא אתך זדון לבך שכני בחגוי הסלע תפשי מרום גבעה כי תגביה
אורידך כנשר קנך משם אורדך נאם יהוה׃ והיתה אדום לשמה כל עבר
מכותיה עליה ישם וישרק על כל מכתיה׃ כמהפכת סדם ועמרה ושכניה
אמר יהוה לא ישב שם איש ולא יגור בה בן אדם׃ הנה כאריה
ארצינו יעלה מגאון הירדן אל נוה איתן כי ארגיעה אריצנו מעליה ומי בחור
אליה אפקד כי מי כמוני ומי יעידני ומי זה רעה אשר יעמד לפני׃

מה את משתבחי במישרך חרובו תוקפך מלכותא טפשת ומתרחצא
בבית גנזהא אמרה מן ייעול עלי׃ הא אנא מיתי עלך דחלא אמר יוי
אלהים צבאות מכל סחרך ותתבדרון גבר לקביל אפוהי ולית דמכניש
למבדריא׃ ובתר כן אתיב ית גלות בני עמון אמר יוי׃ לאדום
כדנן אמר יוי צבאות הלית עוד חוכמא בדרומא פסק מלכא מבניא
אתקלקלת חוכמתהון׃ עירוקו גלו ארחיקו למתב יתבי דדן ארי תביר
עשו איתיתי עלוהי עידן סעורן חובוהי׃ אם חטופין כקטפין אתו
עלך לא אשארו עוללן אם גנביא בליליא חבילו מסתהון׃ ארי אנא
איתיתי בלושין על עשו גליתית מטמרוהי ואם יבעי לאטמרא לא
ייכול אתבזיזו בנוהי ואחוהי וקריבוהי וליתנון׃ אתון בית ישראל
לא תשתבקון יתמיכון אנא אקיים וארמלתכון על מימרי יתרחצן׃
ארי כדנן אמר יוי הא דלא חזי להון למשתי כסא דלוטא מישתה
ישתון ואתון מרמן דמזכא תזכון לא תזכון ארי משתא תשתון׃ ארי
במימרי קיימית אמר יוי ארי לצדו לחיסודין לחורב וללוטא תהי בצר
וכל קרוהא יהוין לחורבא לעלם׃ בסורא שמעית מן קדם יוי ואיזגד
בעממיא שליח אתכנישו ואתו עלה וקומו לאגחא קרבא׃ ארי הא
חלש יהבתך בעממיא בסיר בבני אנשא׃ טפשותך אטעיאת יתך
רשע לבך ואת דמי לנשרא דישרי בשיני כיפא מותביה בתקוף רומא
אם תרים כנישרא מדורך מתמן במימרי אחתינך אמר יוי׃ ותהי אדום
לצדו כל דיעבר עלה יכלי ויניד על כל מחתהא׃ כהפכתא דסדום
ועמרה וקריבהא אמר יוי לא יתיב תמן אינש ולא יתותב בה בר
אינש׃ הא מלך במשריתיה יסק עליהון כאריא דסליק מרום ירדנא
והוי לדיר רעין ארי בזמן איתינון עלה ושילטונין אימני עלה ארי
מן כוותי ומן דיערעינני ולית מלך דאית ליה תקוף קדמי׃ בכן

מה תתהללי בעמקים. היתה משתבחת בארץ המישור שהיתה לה והיתה רבת תבואות׃ זב עמקך. יזוב אותו העמק שאת משתבחת בו כדרס אלליך. ויונתן תרגם בעמקים במישרך. ותרגם זב עמקך חרובו תוקפך׃ איש לפניו. כלומר כל אחד יהיה בורח כנגד פניו לאיזה צד שיכוס. כלומר שלא יתקבצו הנדחים אחד עם אחד ולא יבחנו איש באחיו׃ ואחרי כן אשיב את שבות בני עמון. כמו שפירשנו למעלה בנבואת מואב׃ לאדום. נבואה זו עתידה כמו נבואת ישעיהו שנבא על אדום לעתיד. וכן עובדיה וכן יחזקאל. וכולם משמעות נבואתם שהיא עתידה. וכן אמר בזאת הנבואה אם לא יסחבו צעירי הצאן והם ישראל׃ האין עוד חכמה בתימן. וכן כאמר בנבואת עובדיה והאבדתי חכמי' מאדום. כראה כי חכמה נמצאת בהם ובעת רעתם לא תועילם חכמתם. ותימן הוא מבני אליפז בן עשו. אבל תרגם יונתן בדרומא׃ מבונים. ענין תבונה הבינוני מן הקל. כמו בינה לרעי שהוא מן הקל. וכן אמ' בנבואת עובדיה ותבונה מהר עשו. אבל יונתן תרגם מבניא׃ נסרחה. הרי"ש בקמץ חטף. ועניינו נספרה ונסרחה. מדברי רבותינו ז"ל טפה סרוחה. ויונתן תרג' אתקלקלת׃ נוסו הפנו העמיקו לשבת יושבי דדן. דדן הוא מאדום. כמו שאמר בנבואת יחזקאל ודדנה בחרב יפלו. ופי' הפסוק כן נוסו יושבי דדן כי אויביהם הפנו העמיקו לשבת בארצכם ולגרש אתכם ולהגלות אתכם. ואדוני אבי ז"ל פירש כאשר אמרו נוסו הם הפנו והעמיקו לברוח והחזיקו מקו' שבתם שלא תשיגם יד האויב. וצריך לפרשו כן לפי שלא נוכל לפרש הפנו כמו נוסו צווי כי לא יבא צווי מבנין שלא נזכר פעלו. וכן העמיקו עבר כי ההא בסגול ואלו היה צווי היה בפתח׃ אם בוצרים. יאמר על דרך משל איך נשחת אדום כלה. ועל הדרך הזה נבואת עובדיה׃ כי אני. ונחבה לא יוכל. כתוב בהא במקום אלף והוא מקור בתשלומו וידמה לעבר. כי נמצא מבנין נפעל מקור דומה לעבר. אמ' ונחבה לא יוכל עמו כי אני גליתי מסתריו ואיננו דבק עם הפסוק הבא אחריו׃ עזבה. כלומר אחר שנשדד זרעו ואחיו ושכניו אין מי שיאמר כנגד החלל עזבה יתומיך אני אחיה. כלומר אם אתה נופל על חלל אל תחוש על הנשארים אחריך כי אני אחיה אותם׃ אין מי שאמר להם זה כי כולם ימותו לא יהיה לה' שרידי. כמו שאמר בנבואת עובדיה ולא יהיה שריד לבית עשו׃ עזבה׃ צווי כמו עזוב. והנה פירשנו הפסוק דבק למעלה ממנו. ויונתן תרגם אתון בית ישראל לא תשבקון יתמיכון אנא אקיים וארמלתכון על יתמיכון אתרחצון. ואמר תבטחו זו על הנקבות. וכן ונקרבו עצמות אחר שיש בו סימן נקבות אחת די. כן מגוי יעמדנה. ויתרפה הפרות בסימן נקבו' אחד לבד׃ כי כה אמר ה' הנה אשר אין משפטם לשתות הכוס שתו ישתו. רוצה לומר אין משפטם. כי אין העונש מוטל עליה' כמו שהוא מוטל עליך בעבור כי ישראל אחיך. כי כל האומות לקו בעונם שהרעו לישראל ואדום שהיה אח לישראל לא היה לו להרע לו אלא לעזרו באשר יוכל. וכן אמר בנבואת עובדיה מחמת אחיך יעקב תכסך בושה ונכרת לעולם. לפיכ' משפט אדום לשתות כוס החימה יותר משאר האומות׃ כי בצרה. היא עיר מלוכה באדום׃ שמועה. אומר הנביא שמועה שמעתי מאת ה' וציר בגוים שולח. וכאלו מלאך שולח בגוים שיתקבצו למלחמה על בצרה ועל עריה׃ כי הנה. עם מעט היו אדום או גם ארצם איננה רחבת ידים כן פירש החכם רבי אברהם בן עזרא. והנכון כי פירוש קטן שפל ובזה כמו קטונתי מכל החסדים׃ כתתיך. כמו אתנך כי לא יחושו עליך שאר הגוי' אם תאבד. ויונתן תרגם כן קטן חלש׃ תפלצתך. יש מפרשים עבודה זרה. וכן אשר עשתה מפלצת לאשרה. או יהיה ענינו מן פלצו' בעתתני שהוא ענין אימה ורעדה. אמר אימתך שהיתה מוטלת על שכניך לפי שאיית מבליא אותה המורא השיא אותך. וכן זדון לבך השיאך להגדיל פה ולהרע אף לאחיך יעקב. ויונת' תרג' טפשותך אטעית יתך׃ שוכני בחגוי הסלע. כמו שוכן והיוד נוספת. וכן תופשי מרום גבעה. וכן חוצבי מרום קברו והדומים לו ופירוש בחגוי מן חוגי הארץ. חגה וחוג בענין אחד. כלומר סביב הסלע. רוצה לומ' ראש הסלע והוא המגדל הבנוי עליו. ואמר זה על הר שעיר. ות"י דאתדמית לנשרא דישרי בשכא דכיפ'׃ כי תגביה כנשר. פי' תגבי' מקום שבתך כנשר שהוא עף גבוה מכל העופות׃ הנה כאריה. פי' כתרגומו הא מלך במשריתי' יסק עליהון כאריה דסליק מרום ירדנא והוה לדיר רעין. רוצה לומר יהיה נח להכבש לפניו כמו דיר הרועים. תרגומו נוה דיר כמו שכתוב נוות כרות רועים. ופי' איתן המקום שהוא עתה איתן יהיה כמו נוה רועים. וזה הפסוק נאמר גם כן בנבואת בבל. ויתכן לפרש הפסוק כן המשחית אדום יעלה כמו אריה בלי פחד ויעלה מגאון הירדן. כלומר יעלה ויתגבר כמו שמתגברין המי' כשהירדן בגאונו מלא על כל גדותיו. וזכר הירדן לפי שהוא בארץ ישראל ומגאון ארץ ישראל יבא להם הרע. כמו שאומר בנבואת עובדיה ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו׃ אל נוה איתן. אל מקום איתן והוא הר שעיר׃ כי ארגיעה אריצנו מעליה. רוצה לומר כאשר אשקיט וארגיע לישראל ארוץ אותו מעל ארץ אדום שהוא עם בגלות׃ ומי בחור אליה אפקוד. וכל מי שהוא בחור למלחמ' אפקוד ואשים אותו אל ארץ אדום׃ כי מי כמוני. כלומר מי כמוני שיעמוד כנגדי׃ ומי יועידני. מי יתן לי זמן ומועד למלחמ'׃ ומי זה רועה. ומי זה מלך באדו' אשר יעמוד לפני׃ יועידני. הנון דגושה וזה הענין בעצמו אמ' בנבואת מלך בבל לפי שגדל ענשם כאשר הרעו לישראל. וזה יוכיח הפירו' הזה שפירש בפסוק. כי כרמז בו גדולת ישראל ותשועתם כי אז יהיה חרבן אדום. ויונתן תרגם כי ארגיע מן רגע אחד. וכן תרגם ארי בזמן אייתינון עלה ופלטנין אמני עלה ארי מאן כוותי ומאן דיערעינני ולית מלך דאית ליה תקוף קדמי. ובספר מכלל בחלק השרשים פירשתי כי ארגיע מן רוגע הים. עורי רגע. שעניינם הבקיעה והכריתה. כלומר אכריתם ואגלם מארצם׃

לכן שמעו עצת־יהוה אשר יעץ אל־אדום ומחשבותיו
אשר חשב אל־ישבי תימן אם־לוא יסחבום צעירי הצאן אם־לא ישים ישים
עליהם נויהם: מקול נפלם רעשה הארץ צעקה בים־סוף נשמע נוהם
קולם: הנה כנשר יעלה וידאה ויפרש כנפיו על־בצרה והיה לב
גבורי אדום ביום ההוא כלב אשה מצרה:
לדמשק בושה חמת וארפד כי־שמעה רעה שמעו נמגו בים דאגה
השקט לא יוכל: רפתה דמשק הפנתה לנוס ורטט החזיקה צרה
וחבלים אחזתה כיולדה: איך לא־עזבה עיר תהלה קרית משושי: תהלת
לכן יפלו בחוריה ברחבתיה וכל־אנשי המלחמה ידמו ביום ההוא
נאם יהוה צבאות: והצתי אש בחומת דמשק ואכלה ארמנות בן־הדד: דמשק
לקדר ולממלכות חצור אשר הכה נבוכד
ראצור מלך־בבל כה אמר יהוה קומו עלו אל־קדר ושדדו את־בני צר
קדם: אהליהם וצאנם יקחו יריעותיהם וכל־כליהם וגמליהם ישאו
להם וקראו עליהם מגור מסביב: נסו נדו מאד העמיקו לשבת ישבי
חצור נאם־יהוה כי־יעץ עליכם נבוכדראצר מלך־בבל עצה וחשב
עליהם מחשבה: קומו עלו אל־גוי שליו יושב לבטח נאם־יהוה לא־ כם
דלתים ולא־בריח לו בדד ישכנו: והיו גמליהם לבז והמון מקניהם
לשלל וזרתים לכל־רוח קצוצי פאה ומכל־עבריו אביא את־אידם
נאם־יהוה: והיתה חצור למעון תנים שממה עד־עולם לא־ישב שם
איש ולא־יגור בה בן־אדם: אשר היה דבר־יהוה אל־
ירמיהו הנביא אל־עילם בראשית מלכות צדקיה מלך־יהודה לאמר:
כה אמר יהוה צבאות הנני שבר את־קשת עילם ראשית גבורתם:
והבאתי אל־עילם ארבע רוחות מארבע קצות השמים וזרתים לכל
הרחות האלה ולא־יהיה הגוי אשר לא־יבוא שם נדחי עולם: והחתתי הרוחות
את־עילם לפני איביהם ולפני מבקשי נפשם והבאתי עליהם רעה עילם
את־חרון אפי נאם־יהוה ושלחתי אחריהם את־החרב עד כלותי אותם:

בכין שמעו מלכא דיי דימלך על אדום ומחשבתיה דחשיב על יתבי
ארעא דרומא אם לא יגררון ויקטלון תקיפי עמא אם לא יצדון עליהון
מדוריהון: מקל מפלתהון זעת ארעא צווחתא בימא דסוף אשתמע
קליהון: הא כנישר דסליק ומשתדי כן יסק מלך במשריתיה וישרי על
בצרה ויהי לב גבריהון דאדומאי ביומא ההוא כלב אתתא דעקא
לה בחבלהא: לדמשק בהיתו יתבי חמת וארפד ארי בסורא בישא
שמעו איתברו דחלא כימא ותפא אחדונון הא כנחתי ימא דשקטין
ולא יכלין למנח: אתרשלו יתבי דמשק אתפניאו למיערק ושפלותא
אחדתנון עקא וחבלין אחדונון הא כחיבלין דילדתא: איכדין
לא אשתביקת קרתא משבחתא כרכא חדאה: בכין יתרמון עולימהא
ברחובהא וכל גברי עבדי קרבא יתברון בעידנא ההיא אמר יי
צבאות: ואדליק אשתא בשורי דמשק ותשיצי בירנית בר הדד: לקדר
ולמלכות חצור דמחא נבוכד ראצר מלכא דבבל כדנן אמר יי
קומו סקו על קדר ובזו ית בני מדינחא: משכניהון ועניהון ישבון
יריעתהון וכל מניהון וגמליהון יסבון להון ויתכנשון עליהון דקטלין
בחרבא מסחור סחור: עירוקו גלו לחדא ארחיקו למיתב יתבי
חצור אמר יי ארי מלך עליכון נבוכד ראצר מלכא דבבל מלכא וחשיב
עליכון מחשבא: קומו סקו על עמא דיתבין שליוא שרן לרוחצן
אמר יי לית להות דשין ועברין בלחודיהון שרן: ויהון גמליהון
לביזא והמון גיתיהון לעדי ואבדרינון לכל רוח מקפי פתא ומכל
עיבריהון איתי תברהון אמר יי: ותהי חצור למדור ירודין צדו עד
עלמא לא יתיב תמן אנש ולא יתותיב בה בר אינש: דהוה פתגם
נבואה מן קדם יי עם ירמיה נביא על עילם בריש מלכות צדקיה
מלך שבטא דבית יהודה למימר: כדנן אמר יי צבאות הא אנא
תבר ית תקוף עילם ריש גבורתהון: ואיתי על עילם ארבע מלכון
מארבע רוחי שמיא ואבדרינון לכל רוחתא האילין ולא יהי עם דלא
יהכון לתמן מטלטלי עילם: ואתבר ית עילם קדם בעלי דבביהון
ובעי דבען למקטלהון ואיתי עליהון בישא ית תקוף רוגזי אמר יי
ואיגרי בתריהון דקטלין בחרבא עד דאשיצי יתהון: ואישוי

לכן · אל אדום · כמו על אדום · וכן אל יושבי תימן כמו על וכמוהו רבים : אם לא . ענין שבועה . וכן נשבע ה' צבאות לאמר אם לא כאשר דמיתי כן היתה :
יסחבום . כמו סחוב והשלך . כלומר ימשכום ויגררום : צעירי הצאן · אלו ישראל שהיו עד עתה צעירים וחלשים כנגד האומות . ואמר גם כן צעירי כנגד אדום
כי עשו הגדול · וכן אמר ורב יעבוד צעיר · ובדרש צעירי הצאן אלו בני בניה של רחל ללמד' שאין עשו נופל אלא ביד זרעה של רחל ויוסף ובנימין היו צעירי
השבטים · ויונתן תרגם אם לא יגרריכון ויקטליכון תקיפי עמא : אם לא ישים עליהם . האל יתברך ישים עליהם נויהם . כלומר ישי' בתיהם שממה עמהם:
מקול נפלם · כנופל ממקום גבוה לנמוך שנשמע קול מפלתו כן אדום לרוב גבהותם וגאותם כשתבא מפלתם ישמע למרחוק כאלו רעשה הארץ : צעקה ·
תשמע מהם עד כי בים סוף נשמע קולה . וכל זה להפלגה ולגוזמא · וזכר ים סוף שהוא כנגד ארץ אדו' ואף על פי שמדבר גדול שם נשמע קול ארץ אדום ביום
מפלתה : הנה . ידאה . ויעוף . וכן כאשר ידאה הנשר : כלב אשה מצרה · פי' למעלה : לדמשק · בים דאגה השקט לא יוכל . כמי שהוא בים שים לו
דאגה ופחד ולא יוכל להשקט לבו מדאגה ומפחד כן יהיו יושבי דמשק ועריה : רפתה דמשק · כלומר רפו ידיה לעמוד כנגד אויביה : ורטט החזיקה · כמו
רתת שהוא ענין רעד' ופלצות האברי' : צרה וחבלים אחזתה כיולדה . מנהג הלשון בדבור זכר ונקבה סמוכי' נופל הפעל על הדבק אם ראשון ואם אחרון .
כמו ותדבר מרים ואהרן · ותכתוב אסתר המלכה בת אביחיל ומרדכי היהודי · הנה אפי וחמתי נתכת אל המקום הזה . כאשר קיים עליהם מרדכי היהודי
ואסתר המלכה · והדומים להם . אם כן מה שאמר אחזתה לשון נקבה והדבק' חבלים כפרט וי"ו וחבלים עם. כמו ויוסף היה במצרים והדומים לו . ופי' צרה
וחבלים אחזתה . צרה עיקר הספור לפיכך נפל הענין על צרה ואמר לשון נקבה : איך לא עזבה . איך לא עזבה מלהלחם בה כלומר דמשק · רוצה לומר
אנשיה בנוסם כשבאו האויבים להלחם בנו ולקחת ארצנו איך לא עזבו דמשק שהיא עיר תהלה והיא קרית משוש איך לא עזבוה מלהחריבה · ותרג' יונתן אכדין
לא אשבקת קרתא משבחתא . וכן תרגם יונתן אכדין לא אתכשית · ויש מפרשים עזבה מן ויעזבו את ירושלם ענין בני' וחוזק · כלומר איך לא נבנתה בחומה
חזקה שלא תוכל יד האויב לשלוט בה : תהלה · כתוב ותהלת קרי והענין אחד · כי תבא תיו במקום הא במקומות רבים : לכן ידמו . יכרתו · וכן ואת
תרמי כעונם : והצתי · ענין הדלקה שרשו יצת . וכן למה הציתו עבדיך : בן הדד · כך היה שם מלך ארם בזמן חרבנה על יד נבוכד נצר ורצין שם
המלך בזמן חרבנה על יד סנחריב : לקדר ולממלכו' חצור · אמר בזה שהכה נבוכד נצר מה שלא אמר כן באומות אחרו' אף על פי שלקו על ידו לפי שהאחרו'
לקו על ידי אחרי' פעם אחרת שהרי אדום ומואב ובני עמון וארם לקו על ידי דוד מלך ישראל · אבל קדר וממלכות חצור לא ראינו שלקו אלא על ידי נבוכד נצר ·
לפיכך אמר אשר הכה . וכתוב נבוכד ראצור בוי"ו וקרי בלא וי"ו שהיה נקר' גם כן נבוכד ראצור בחולם : ושדדו · בווי"ו מן הקל בא שלם והוא בפלס חרבו מאד .
משכו אותה : את בני קדם · גם הוא מבני ישמעאל כמו קדר . וכן כתוב בתורה יטור נפיש וקדמה . ויונתן תרגם בני מדינחא · ואפשר שהיו אלה בני קדר
שוכנים במזרח : אהליהם · לפי שהם יושבי אהלים ובעלי מקנה · וכן אמר כל צאן קדר יקבצו לך : נסו נדו . כבר פיר' ענין הפסוק בנבואת אדום : קומו ·
אל גוי שליו · כמו שלו הייתי אלא שזה משקל אחר בשוא השין בפלס שאר פאר זעיר ונכתב בו יוד המשך כמו בזעיר : והיו קצוצי פאה · יהיו קצוצים לכל
פאה מענין קץ כי הפאה היא קץ וסוף : אשר היה . אמרו רבותינו ז"ל כי עילם עזרו את הכשדים ובאו עמהם להרע לישראל לפיכך נאמרה עליהם נבואה זו :
כה אמר ה' · קשת עילם . רוצה לומר חזקם ותקפם כמו שהקשת חוזק הנושא אותו . וכן תרגם יונתן תקוף : והבאתי · ארבע רוחות . כאלו ארבע רוחות
יכוס זאת הרוח תזרה אותם לרוח שכנגדה ושכנגדה הלאה . כן יהיו מפוזרים בכל מקום . וי"ת ארבע רוחות ארבע מלכון : נדחי עולם · ברגש הדלת
לחסרו' פא הפעל · נדחי ישראל יכנס רפה הדלת : עולם . כתיב בוי"ו עילם קרי ביו"ד ואותיות אהוי מתחלפות : והחתתי · בא על דרך השלם ודגש התיו
האחרונה לחסרון תי"ו למד הפעל שרשו חתת ענין שבר : את חרון אפי · על שהרעו לישראל :
ושמתי

ושמתי כסאי בעילם והאבדתי משם מלך ושרים נאם יהוה: והיה
אשיב שבות ק באחרית הימים אשוב את שבית עילם נאם יהוה:
הדבר אשר דבר יהוה אל בבל אל ארץ כשדים ביד ירמיהו
הנביא: הגידו בגוים והשמיעו ושאו נס השמיעו אל תכחדו אמרו
הובישו נלכדה בבל הביש בל חת מרדך הבישו עצביה חתו גלוליה: כי עלה
עליה גוי מצפון הוא ישית את ארצה לשמה ולא יהיה יושב בה
מאדם ועד בהמה נדו הלכו: בימים ההמה ובעת ההיא נאם יהוה
יבאו בני ישראל המה ובני יהודה יחדו הלוך ובכו ילכו ואת יהוה
אלהיהם יבקשו: ציון ישאלו דרך הנה פניהם באו ונלוו אל יהוה
ברית עולם לא תשכח: צאן אבדות
היו בום היה עמי רעיהם התעום הרים שובבים מהר אל גבעה הלכו שכחו
רבצם: כל מוצאיהם אכלום וצריהם אמרו לא נאשם תחת אשר
חטאו ליהוה נוה צדק ומקוה אבותיהם יהוה: נדו מתוך בבל ומארץ
צאן כשדים יצאו והיו כעתודים לפני צאן: כי הנה אנכי מעיר ומעלה
על בבל קהל גוים גדלים מארץ צפון וערכו לה משם תלכד חציו
כגבור משכיל לא ישוב ריקם: והיתה כשדים לשלל כל שלליה
חו וכי ישבעו נאם יהוה: כי תשמחי כי תעלזי שסי נחלתי כי תפושי
זו שו לו כעגלה דשא ותצהלי כאברים: בושה אמכם מאד חפרה יולדתכם הנה
בר אחרית גוים מדבר ציה וערבה: מקצף יהוה לא תשב והיתה שממה
כלה כל עבר על בבל ישם וישרק על כל מכותיה: ערכו על בבל
סביב כל דרכי קשת ידו אליה אל תחמלו אל חץ כי ליהוה חטאה:

ואשוי כורסי מלכותי בעילם ואוביד מתמן מלך ושלטון אמר יי: ויהי בסוף יומיא אתיב ית גלות עילם אמר יי: פתגמא דמליל יי על בבל ועל ארע כסדאי ביד ירמיה נביא: חוו בעממיא ובסרו וזקופו אתא בסרו לא תימנעון אמרו אתכבישת בבל בהיתו דפלחין למרודך בהיתו צילמנהא איתברא טעותהא: ארי סליק עלה עם מארעא ציפונא הוא ישוי ית ארעה לצדו ולא יהי יתיב בה מאנשא ועד בעירא אטלטלו גלו: ביומיא האינון ובעידנא ההיא אמר יי ויתחברון בני ישראל אינון ובני יהודה כחדא במיגלהון כד הוו בכן גלו ובמותביהון מארע גלותהון פולחנא דיי אלההון יתבעון: לציון ישאלון למיזל אורחא מכבשא קדמיהון ייתון ויתוספון על עמיה דיי יגזר להון קיים עלם דלא יפסוק: עאן מבדרא הוו עמי מלכיא שלטיליהון שלטוניא בזונון מטור לרמ גלו אתנשיאו מבית רוחצנהון: כל דאשכחונון בזוגון וסנאיהון אמרין לית עלנא חובא חלף דחבו קדם יי איתרחקו ממדור קודשיה וסיבור אבהתהון יי: גלו מגו בבל ומארעא כסדאי פוקו והוו כרברבין בריש עמא: ארי הא אנא מיתי ומסיק על בבל משרית עממין סגיאין מארעא ציפונא ויסדרון עלה קרב מתמן תתאחד גירוהי כגבר מתכיל לא תיתיבין ריקן: ותהי ארעא כסדאי לביזא כל בזזהא יסבעון אמר יי: ארי תחדון וארי תבועון בזזי אחסנתי ארי תדוצון בעגלי דיבקא ותטולון בגבריא: בהיתת כנשתכון לחדא אתברת מדינתכון הא סופהון בעממיא מדבר צדי וחרוב: על דארגזת בבל קדם יי לא תתיתב ותהי לצדו כלה כל דיעיבר על בבל יכלי ויניד על כל מחתהא: סדרו על בבל סחור סחור כל מתחי קשתא שדו בה לא תחוסון על גירריא ארי קדם יי חבת: יבובו

ושמתי כסאי בעילם. כיון שאאביד משם מלך ושרים ויבינו כי מאתי הוא כאלו שם כסאי ואמליך עליה מלך. ורז"ל פירשו הפסוק על דבר ושתי ודבר המן ובניו כי הכל היה סב' מהא' להטיב לישראל בגלותם. ופי' מלך זה ושתי ושרים זה המן ועשר בניו. וזהו ושמתי כסאי בעילם כי הכל ידעו כי מה' היתה התשועה ההיא: והיה באחרית הימים. פי' בכבושת מואב: אשוב. כתוב בוא"ו וקרי ביו"ד וכן שבית כתוב ביו"ד וקרי בוי"ו והענין אחד: הדבר אשר דבר ה' אל בבל אל ארץ כשדים. הגידו בגוים. לפי שנבוכד נצר השמיד כל הגוים אמר שיבשרו בשורה זו בגוים: הובים בל חת מרודך. אלה הין אלהי בבל. ואמר הרי הם כאלו הובישו עתה וחתו כי לא יוכלו להציל את עובדיהם: חת. פעל עבר בשקל תם עונך. שרשו חתת חתו מלעיל: כי עלה. גוי מצפון. מדי ופרס: בימים ההמה. כי כשתחרב בבל יבאו ישראל המה ובני יהודה יחדו. פי' המה אותם שהיו בגלות בבל עם יהודה ובימין כי כשגלו עשרת השבטים כשארו בארץ מעטים מפוזרים. כמו שכתוב בדברי חזקיהו ויאשיהו. ועל אותם בני ישראל אומר שגלו עם יהודה לבבל והם יבאו עמהם כשעלו מבבל על ידי כרש מלך פרס: הלוך ובכה. משמחתם בטובם לארצם. כי יש בכי של שמחה. כמו בבכי יבאו. כמו וישק לרחל. וישא קולו ויבך ויבך על צואריו עוד: ציון ישאלו. בטובם מגלות בבל ישאלו זה לזה דרך ציון הנה דרך המקום הזה. כמו לא אתם שלחתם אותי הנה. והדומים לו: באו ונלוו אל ה'. כל אחד יאמר לחברו באו ונלוו אל ה': ונלוו. צווי בא על דרך העבר. וכן ונלוו אל ה' ונקבצו שכיהם צווי נלוו ונקבצו. ויונתן תרגם באו ונלוו עבר מושב לעתיד ייתון ויתוספון על עמי דה' יגזר להון קיים עלם דלא יפסוק. דעתו בזה שילוו עמהם גרים בעלותם מבבל. וכן אמר בנבואת בבל בישעיה ונלוה הגר עליהם. ואלתנו פירשנוהו שם כי הוא לעתיד אבי הפסוק בעלותם מבבל ואביו לעתיד בימות המשיח כמו שפי' שם: צאן אובדות. שאין מבקש אותן כן היו עמי עד אותו הזמן שתחרב בבל. כי אז יהיה להם דורש ומבקש: היה עמי. כתו' על דרך כלל היו קרי על דרך פרט: רועיהם התעום. מלכיהם היו סבת אבדתם והם התעום שהלכו בדרך הרעה: הרים שובבים. כתוב ביוד וקרי בוי"ו ואותיות אהוי מתחלפות וענינו ענין גרוש ושלוח. וכן כי שבבים יהיה על דעת רבי יונה פירושו אל ההרים גרושים ושלוחים. ויש לפרש שברום וכתתום בלכתם בגלות מהר אל הר ומהר אל גבעה. וכן כי שבבים יהיה ענין שבר וכתיתה. וכן ושבבתיך ושאשתיך: כל. וצריהם. שעושים להם צרות: אמרו לא נאשם. אין עלינו אשם בהרע להם תחת אשר חטאו. וזה דבר הנביא אומר להם למה באה להם כל הרעה הזאת: נוה צדק. שהיה להם נוה צדק ומעון אמת כשהיו עושים רצונו ומקוה אבותיהם ה'. וכן היה מקוה אבותיכם שהיו בוטחים בו ומקוים אליו הוא היה להם מקוה שהיו מוצאים תקותם בו: נדו. אמר כנגד ישראל נדו מתוך בבל: יצאו. כתיב מדבר שלא לנכח וקרי צאו מדבר לנכח והענין אחד: והיו כעתודים לפני צאן. תהיו בצאתכם כמו העתודים שהולכים לפני הצאן כן תהיו אתם בלא פחד ולא יראה: כי הנה. וערכו לה משם תלכד. במקום שיערכו מלחמה משם ילכדו אותה לא יצטרכו ללכת אל מקום אחר: חציו כגבור משכיל. חצי הקהל הזה שיעלו על בבל יהיו כחצי גבור משכיל שלא ישובו ריקם בירותו שלא יהרג. כן יהיו חצי כל הנלחמים על בבל: משכיל. פעל יוצא הגבור משכיל בהרגו ואם כהרג שכולה: והיתה כשדים. פי' ארץ כשדים. וכן תרגם יונתן ארע כסדאי. או פי' עדת כשדים: כי תשמחי. כתוב ביו"ד וקרי בוי"ו. וכן תעלזי תפושי ותצהלי. כתוב ביו"ד וקרי בוי"ו. והכתוב שהוא כנוי הנקבה כנגד בבל אומר על הכנסה דרך כלל והקרי כנוי הרבים כנגד יושבי בבל. דרך פרט אמר אתם שוסי כאלתי הייתם שמחים ועלזים בהחריבכם ארצי והייתם פשים ורבים בטוב ארצי כמו עגלה דשה והייתם צהלים ושמחים כמו אבירים בנצחם המלחמה ואתם לא בגבורתכם נצחתם את עמי כי אם מפני חרוני שהיה עליהם: תפושו. ענין רבוי. רוצה לומר רבוי הבשר ובריאותו. כמו ויצאתם ופשתם כעגלי מרבק: כעגלה דשא. כעגלה שהיא תמיד רועה בדשא שהיא שמנה ובריאת בשר. ודשא כתוב באלף והוא תאר במקום הא הנקבה ואלף השרש נגרעה או כפלה ההא והקמץ סימן כפילתה. וכן שיוצא מלפני השליט. ומשפטו דשאה בפלס מלאה או דשאה בפלס חכמה. ובמקצת ספרים הוא כתוב בהא. ופי' מענין דיש. ופי' כעגלה שהיא דשה שהיא אוכלת כל היו' מדישה לא כעגלה שהיא חורשת שאוכלה אוכלת. ויונתן תרגם ארי תדוצון כעגלי דבקא: בושה אמכם מאד. מן השמחה שהייתם שמחים כשהייתם שוסים כאלתי תהיו עתה בושים כשיבאו אחרים וישוסו אתכם. ופירוש אמכם ויולדתכם היא כניסתכם וקהילתכם. וכן ריבו באמכם. ותרגם יונתן אמכם כנשתכון. ותרג' יולדתכם מדינתכון: הנה אחרי' גוים. ואחרית גויי מלכות בבל סופם שתהיה ארצם מדבר כי הם יהרגו ותשאר ארצם ציה וערבה ערבה כמו מדבר: מקצף ה'. מקצף שקצף עליה. ויונתן תרג' על דארגזת בבל קדם ה': לא תשב. כלומר לא ישבו בה בני אדם. ומדבר על העיר כמו על יושביה. וכן העיר היוצאת אלף רוצה לומר אנשיה שיוצאים ממנה: והיתה שממה כלה. שלא ישאר בבל העיר שום ישוב. ובבל שיסב דריוש וכרש ושהיא עד היום איננה אותה בבל שהיתה מקדם. כי אותה היא חרבה ובנו עיר אחרת באותה בקעה ושמה בבל גם כן: ערכו. פירושו ערכו מלחמה: ידו אליה. השליכו אליה. ומן הכבד לירות את קרנות הגוים. רוצה לומר השליכו החצי או האבנים: אל תחמלו אל חץ. אל כמו על וכמהו רבים: אמר לא תחוסו על החצים ותאמרו שמא נירה אותו ולא נכה אדם כי לא ישוב ריקם. כמו שאמר למעלה כי כל חץ שתשליכו יהרוג אדם כי לה' חטאה:

הריעו עליה סביב נתנה ידה נפלו אשויתיה נהרסו חומותיה כי נקמת
יהוה היא הנקמו בה כאשר עשתה עשו לה׃ כרתו זורע מבבל ותפש
מגל בעת קציר מפני חרב היונה איש אל עמו יפנו ואיש אל ארצו
ינוסו׃ שה פזורה ישראל אריות
הדיחו הראשון אכלו מלך אשור וזה האחרון עצמו נבוכדראצר
מלך בבל׃ לכן כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל הנני פקד אל
מלך בבל ואל ארצו כאשר פקדתי אל מלך אשור׃ ושבבתי את
ישראל אל נוהו ורעה הכרמל והבשן ובהר אפרים והגלעד תשבע
נפשו׃ בימים ההם ובעת ההיא נאם יהוה יבקש את עון ישראל
ואיננו ואת חטאת יהודה ולא תמצאינה כי אסלח לאשר אשאיר׃
על הארץ מרתים עלה עליה ואל יושבי פקוד
חרב והחרם אחריהם נאם יהוה ועשה ככל אשר צויתיך׃ קול
מלחמה בארץ ושבר גדול׃ איך נגדע וישבר פטיש כל הארץ איך
היתה לשמה בבל בגוים׃ יקשתי לך וגם נלכדת בבל ואת לא ידעת
נמצאת וגם נתפשת כי ביהוה התגרית׃ פתח יהוה את אוצרו ויוצא
את כלי זעמו כי מלאכה היא לאדני יהוה צבאות בארץ כשדים׃
באו לה מקץ פתחו מאבסיה סלוה כמו ערמים והחרימוה אל תהי
לה שארית׃ חרבו כל פריה ירדו לטבח הוי עליהם כי בא יומם עת
פקדתם׃ קול נסים ופלטים מארץ בבל
להגיד בציון את נקמת יהוה אלהינו נקמת היכלו׃ השמיעו אל
בבל רבים כל דרכי קשת חנו עליה סביב אל יהי פליטה שלמו לה
כפעלה ככל אשר עשתה עשו לה כי אל יהוה זדה אל קדוש ישראל
׃ לכן יפלו בחוריה ברחבתיה וכל אנשי מלחמתה ידמו ביום ההוא
נאם יהוה׃ הנני אליך זדון נאם
אדני יהוה צבאות כי בא יומך עת פקדתיך׃ וכשל זדון ונפל ואין
לו מקים והצתי אש בעריו ואכלה כל סביבתיו׃
כה אמר יהוה צבאות עשוקים
בני ישראל ובני יהודה יחדו וכל שביהם החזיקו בם מאנו שלחם׃

אשויתיה
חומותיה
ידעת
לה

יביבו עלה סחור סחור אתמסרת בידיהון נפלא אשיתהא אתפגרא
שורהא ארי פורענות עמא דיי היא אתפרעו מנה כמא דעבדתא
עיבידו לה׃ שיצו מלכא מבבל ואחיד חרבא בעידן קטול מן קדם
חרב סנאה דהוא כחמר מרויא גבר לעמיה יתפנון וגבר לארעיה
יערקון׃ עם מבדרא ישראל מלכיא טלטילנון קדמאה שליט
בהון מלכא דאתור ודין בתראה אסיפינון נבוכד רצר מלכא דבבל׃
בכן כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל הא אנא מסער על
מלכא דבבל ועל ארעיה כמא דאסערית על מלכא דאתור׃ ואתיב ית
ישראל לאתרהון ויתפרנסון בארעא כרמלא מתנן ובטור בית אפרים
וגלעד ומקדשא תסבע נפשהון׃ ביומיא האינון ובעידנא ההיא אמר
יי יתבעון חובי בית ישראל וליתנון וחטאי בית יהודה ולא ישתכחון
ארי אשבוק לשארא דאשאר׃ על ארעא דעמיה סרבן סקו
עלה ועל יתבי פקוד דקטלין בחרבא ייתון לגמרא שארהון אמר יי
ועבד ככל דפקידתך׃ קל קרבא בארעא ותברא רבא׃ איכדין
אתקטיף ואתבר מלכא דהוה מזיע לכל ארעא איכדין הות לצדו בבל
בעממיא׃ אתצדת ליך ואף אתאחדת בבל ואת לא ידעת אתבעאו
חובך אשתכחו ואף איתאחדת ארי בעמא דיי איתגרית׃ גלא יי
ית בית גנזיה ואפיק ית מני כם דלווט קדמוהי ארי עיבידא היא קדם
יי אלהים צבאות בארעא כסדאי׃ עולו לה מסיטרה פתחו איבולהא
גמרו נכסהא כמא דמגמרין ית ערימת עיבורא כן גמרוהא לא יהי לה
שארא׃ שיציאו כל גברהא יתמסרון לקטלא ווי עליהון ארי מטא
יום תברהון עידן סעורן בישתהון׃ קל דערקין ומשתזבין מארעא
דבבל לחואה בציון ית פורענותא דיי אלהנא פורענות היכליה׃
בסרו על בבל סגיאין כל מחתי קשתא שרו עלה סחור סחור לא
יהי לה שיזבא שלימו לה כאגרה ככל דעבדת עיבידו לה ארי על עמא
דיי בסרת אמרת מילין דלא כשרן קדם קדישא דישראל׃ בכן יתרמון
עולימהא ברחובהא וכל אינשי עבדי קרבא יתברון בעידנא ההיא
אמר יי׃ הא אנא שלח רוגזי עלך רשיעא אמר יי אלהים צבאות ארי
מטא יום תבירך עידן סעורן בישתיך׃ ויתקיל מלכא רשיעא ויפול
ולית ליה מקים ואדליק אישתא בקירוהי ותשיצי כל סחרניהון׃
כדנן אמר יי צבאות אנוסין בית ישראל ובית יהודה כחדא וכל שוביהון אתקיפו בהון מסרבין לשלחותהון׃ פריקהון

הריעו עליה סביב׳ פי׳ כרי להבהילם כמו מעמו בידיהו׃ נתנה ידה׳ כלומר מסרה עצמה אל האויבים כי לא תוכל לעמוד בפניהם וכנגדם׃ נפלו אשויתיה׳ האלף כקרא בקמץ חטף׳ ופי׳ יסודותיה׳ וכן בארמית ואושיה יתיטו. פי׳ כאשר עשתה שהרסה חומו׳ ירושלם׃ כרתו זורע׳ אחר שתהיה שממה לא יזרע
בה אדם ולא יקצור. ויונתן תרגם דרך משל שיצו מלכא מבבל ואחידו חרבא בעדן קטול׃ מפני חרב היונה׳ פירשנוהו כי ענינו האונסת׳ מן והאכלתי את
מוניך׳ ולא יוכו כשיאו עוד את עמי. וית מן קדם חרב סנאה דהיא כחמרא מרויא׳ תרגמו ענין יין׃ איש אל עמו יפנו׳ מאשר היו בבבל גולים מעמים
רבים אומר שיפנו איש אל עמו׃ שה פזורה ישראל אריות הדיחו׳ פי׳ הדיחו אותה. ואריות הוא משל על מלכי האמות שהגלו אותם מארצם׃ הראשון אכלו
מלך אשור. פי׳ אכל בשרו שלא נשאר לו אלא העצמות. והוא מלך אשור שהגלה לראובני ולגדי ולחצי שבט המנשה ואחר כך שאר השבטים לא נשאר אלא יהודה
ובנימין׃ וזה האחרון עצמו. פירוש שבר עצמותיו עד שלא נשאר בו דבר זה נבוכד נצר שהגלה יהודה ובנימין שהחריב ירושלם וכל ערי יהודה׃ לכן׳ אל
כמו על׃ ושובבתי. אשיבנו אל נוהו אחר שאפקוד על אויביו רעה׳ לפי שהמשילו לשה ורועה וזכר המקומות האלה שהם ארץ מרעה. וזה הפסוק ואשר
אחריו בשיבת גלות בבל או הם לעתיד. והוא הנכון. כי כמו שפקד על מלך אשור ועל מלך בבל כן יפקוד על כל לוחצי ישראל. כמו שאמר ופקדתי על כל
לוחציו׃ בימים ההם׳ ענין זה הפסוק מוכיח שהיא עתידה׳ כמו שאמר למעלה כי אסלח לעונם ולחטאתם לא אזכור עוד. ואמר כי כולם ידעו אותי למקטנם
עד גדולם. וכמה פושעים וחטאים היו בבית שני ואחריו בגלו׳ זה׃ לאשר אשאיר׳ וגם זה מוכיח שהיא עתידה׳ כמו שאמ׳ והיה הנשאר בציון והנותר
בירושלם קדוש יאמר לו. וכאמר שארית ישראל לא יעשו עולה וגומר. על הארץ מרתים׳ קרא מלכות בבל מרתים ענין מרי׳ וכן תרגם יונתן על ארעא
דעמה סרבן׃ עלה עליה׳ אמר כנגד דריוש׃ ואל יושבי פקוד׳ קראה גם כן פקוד שבא העת לפקוד עונם׳ ויונתן לא תרג׳ כן פקוד לדעתו שהוא שם
מערי בבל כמו שכתוב פקוד ושוע וקוע׃ חרוב והחרים אחריהם. חרוב צווי מענין חרב. כלומר חרוב בחרב׳ כמו והחרם אחריהם. כמו ואת כל הנשמה
החרים׳ ופי׳ אחריהם לאשר ינוסו רדוף אחריהם בחרב׳ כמו וחרב אריק אחריהם׳ והריקותי אחריכם חרב. ויונתן פי׳ אחריהם כמו ואחריתם בחרב אהרוג
ספירש בניהם שהם אחרית האדם ואחריתו. וכן תי׳ ועל יתבי פקוד דקטלין בחרבא ייתון לגמרא שאריתהון׃ קול׳ מבואר הוא׃ איך נגדע׳ פטיש כל
הארץ׳ כי הוא היה כמו הפטיש שסובר ומפוצץ ועתה נשבר איך היה זה׃ יקשתי לך׳ שמתי לך מוקש שנלכדת בו׃ נמצאת וגם נתפשת׳ שאלו ידעת
טרם בא עליך שמא היית בורחת׳ אבל עתה שלא ידעת כי פתאום באה עליך הרעה ונמצאת במקומך ונתפשת. וית אתבעו חובך ואשתכחו׃ התגרית׳
ענין התערב הריב׳ כמו ואל תתגר בם מלחמה׃ פתח׳ על דרך משל שידעו ויכירו כי הוא נלחם בהם׃ באו לה מקץ׳ ת׳ עולו לה מסטרא. ויש לפרש
מקץ מעת שבא קצה באו לה׃ פתחו מאבוסיה׳ המקומות שיאכרו בהם התבואות והפירות׳ מענין אבוס בעליו שהוא מקום שיתנו בו מאכל הבהמות׃
סלוה כמו ערמים׳ ידרכו עליה במסלה כמו שדורכי׳ על הערמי׳ לרוסם׳ ואא״ז פי׳ כי עשו תלים תלים כמו ערמים מסללה. כי לדעתו כל לשון מסלה ענין
הרמה׳ וית גמרו נכסהא כמה דמגמרין ית ערמת עבורא׃ חרבו כל פריה׳ ענין הריגה וזכר פריה משל על גדוליה וגבוריה׳ כמו שבבוני פרים׳ וכן
ת׳ גברהא׃ קול נסים. הנסים והפלטים הם ישראל ואף על פי שלא היה להם לנוס. כי כורש העביר קול בכל מלכותו מי בכם מכל עמו יהי אלהיו עמו ויעל
דריוש מלך קודם כורש והוא כבש בבל והחריבה. וכשבא חילו על בבל היו מקצת ישראל נסים מתוכה והולכים לציון כי ידעו כי דבר ה׳ הוא שבא להם ירמיהו
חרבן בבל׃ השמיעו. אספו לפי שאסיפת העם על יד השמעת קול כאמרה בלשון שמיעה. וכן מן הדגוש וישמע שאול את העם׃ רבים׳ יורי חצים׳ כמו
וימררוהו ורבו׳ יקבו עלי רביו. וית סגיאין׳ כמו הם רבים עתה עם הארץ׃ אל יהי לה פלטה. לה קרי ולא כתיב׳ של מעלה אל תהי לה שארית וזה אל
יהי לה פליטה והסימן תשה׃ כי אל ה׳ זדה. עבר מלעיל ענין זדון. ות׳ ארי עמה דה׳ בסרת אמרת מלי דלא כשרין קדם קדישא דישראל׃ לכן׳ ידמו׳ יכרתו׃
הנני אליך זדון׳ שם תואר כמו זיד יהיר׃ וכשל זדון ונפל. אמר זה כנגד מלך בבל. וכן ת׳ הא אנא שלח רוגזי עלך רשיעא׃ כה אמר ה׳ מבואר הוא׃ גואלם׃

גֹּאֲלָם חָזָק יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ רִיב יָרִיב אֶת־רִיבָם לְמַעַן הִרְגִּיעַ אֶת־
הָאָרֶץ וְהִרְגִּיז לְיֹשְׁבֵי בָבֶל׃ חֶרֶב עַל־כַּשְׂדִּים נְאֻם־יְהוָה וְאֶל־יֹשְׁבֵי
בָבֶל וְאֶל־שָׂרֶיהָ וְאֶל־חֲכָמֶיהָ׃ חֶרֶב אֶל־הַבַּדִּים וְנֹאָלוּ חֶרֶב אֶל־גִּבּוֹרֶיהָ
וָחָתּוּ׃ חֶרֶב אֶל־סוּסָיו וְאֶל־רִכְבּוֹ וְאֶל־כָּל־הָעֶרֶב אֲשֶׁר בְּתוֹכָהּ וְהָיוּ
לְנָשִׁים חֶרֶב אֶל־אוֹצְרֹתֶיהָ וּבֻזָּזוּ׃ חֹרֶב אֶל־מֵימֶיהָ וְיָבֵשׁוּ כִּי אֶרֶץ
פסלים פְּסִלִים הִיא וּבָאֵימִים יִתְהֹלָלוּ׃ לָכֵן יֵשְׁבוּ צִיִּים אֶת־אִיִּים וְיָשְׁבוּ בָהּ
יתהללו בְּנוֹת יַעֲנָה וְלֹא־תֵשֵׁב עוֹד לָנֶצַח וְלֹא תִשְׁכּוֹן עַד־דּוֹר וָדֹר׃ כְּמַהְפֵּכַת
ודור אֱלֹהִים אֶת־סְדֹם וְאֶת־עֲמֹרָה וְאֶת־שְׁכֵנֶיהָ נְאֻם־יְהוָה לֹא־יֵשֵׁב שָׁם אִישׁ
וְלֹא־יָגוּר בָּהּ בֶּן־אָדָם׃ הִנֵּה עַם בָּא מִצָּפוֹן וְגוֹי גָּדוֹל וּמְלָכִים רַבִּים
יֵעֹרוּ מִיַּרְכְּתֵי־אָרֶץ׃ קֶשֶׁת וְכִידֹן יַחֲזִיקוּ אַכְזָרִי הֵמָּה וְלֹא יְרַחֵמוּ קוֹלָם
כַּיָּם יֶהֱמֶה וְעַל־סוּסִים יִרְכָּבוּ עָרוּךְ כְּאִישׁ לַמִּלְחָמָה עָלַיִךְ בַּת־בָּבֶל׃
שָׁמַע מֶלֶךְ־בָּבֶל אֶת־שִׁמְעָם וְרָפוּ יָדָיו צָרָה הֶחֱזִיקַתְהוּ חִיל כַּיּוֹלֵדָה׃
אריצם הִנֵּה כְּאַרְיֵה יַעֲלֶה מִגְּאוֹן הַיַּרְדֵּן אֶל־נְוֵה אֵיתָן כִּי־אַרְגִּעָה אֲרוּצֵם ס
בחור מֵעָלֶיהָ וּמִי בָחוּר אֵלֶיהָ אֶפְקֹד כִּי מִי כָמוֹנִי וּמִי יוֹעִדֶנִּי וּמִי־זֶה רֹעֶה אֲשֶׁר
יַעֲמֹד לְפָנָי׃ לָכֵן שִׁמְעוּ עֲצַת־יְהוָה אֲשֶׁר יָעַץ אֶל־בָּבֶל וּמַחְשְׁבוֹתָיו
לוא אֲשֶׁר חָשַׁב אֶל־אֶרֶץ כַּשְׂדִּים אִם־לֹא יִסְחָבוּם צְעִירֵי הַצֹּאן אִם־לֹא יַשִּׁים
עֲלֵיהֶם נָוֶה׃ מִקּוֹל נִתְפְּשָׂה בָבֶל נִרְעֲשָׁה הָאָרֶץ וּזְעָקָה בַּגּוֹיִם נִשְׁמָע׃
נא כֹּה אָמַר יְהוָה הִנְנִי מֵעִיר עַל־בָּבֶל וְאֶל־
יֹשְׁבֵי לֵב קָמָי רוּחַ מַשְׁחִית׃ וְשִׁלַּחְתִּי לְבָבֶל זָרִים וְזֵרוּהָ וִיבֹקְקוּ
כתיב אֶת־אַרְצָהּ כִּי־הָיוּ עָלֶיהָ מִסָּבִיב בְּיוֹם רָעָה׃ אֶל־יִדְרֹךְ יִדְרֹךְ הַדֹּרֵךְ
ולא קרי קַשְׁתּוֹ וְאֶל־יִתְעַל בְּסִרְיֹנוֹ וְאַל־תַּחְמְלוּ אֶל־בַּחוּרֶיהָ הַחֲרִימוּ כָּל־ צ
חוצותיה צְבָאָהּ׃ וְנָפְלוּ חֲלָלִים בְּאֶרֶץ כַּשְׂדִּים וּמְדֻקָּרִים בְּחוּצוֹתֶיהָ׃

פריקהון תקיפא יי צבאות שמיה אתפרעא יתפרע ית עולבניהון בדיל
לסיתבר רשיעי ארעהון ולאיתאה זיעא לכל יתבי בבל : דקטלין
בחרבא ייתון על ארעא כסדאי אמר יי ועל יתבי בבל ועל רברבהא
ועל חכימהא : דקטלין בחרבא ייתון על קסמהא וישתבשון דקטלין
בחרבא ייתון על גברהא ויתברון : דקטלין בחרבא ייתון על
סוסותהון ועל רתיכהון ועל כל סומכוותא די בגוה ויהון חלשין כ
כנשיא דקטלין בחרבא ייתון על בית גינזהא ויתבזזון : שרבא במהא
ויבשון ארי ארעא צילמניא היא ובטעותא משתבחין : בכין יערעון
תמון בחתולין וישרון בה בנת נעמין לא תיתיב עוד לעלם ולא
תשרי עד דר ודר : רחיק מימרי יתכון כמא דרחיק יי ית סדם וית
עמרה וקריבהא אמר יי לא יתיב תמן אינש ולא יתותב בה בר אינש :
הא עמא ייתי מציפונא ועממין רברבין ומלכין סגיאין ייתון ביגלי
מסיפי ארעא : קשתן ותריסין אחידן אכזראין אינון ולית להון רחמין
קלהון כימא באתרגושתיה ועל סוסותא רכבין מסדרין אינון כגבר
עביד קרבין עלך כנישתא דבבל : שמע מלכא דבבל ית שמעהון
ואתרשלא ידוהי עקא אחדתיה הא כחיבלין לילידתא : הא מלך
במשריתיה יסק עליהון כאריא דסליק מרום ירדנא והוי לדיר רעיין
ארי בזמן איתינון עלה ושלטונין אמני עלה ארי מן כותי ומן ד
דיערעינני ולית מלך דאית ליה תקוף קדמי : בכין שמעו מלכא דיי
דימלך על בבל ומחשבתיה דחשיב על יתבי ארעא כסדאי אם לא
יגררום ויקטלון תקיפי עמא אם לא יצדון עליהון מדוריהון : מקל
דאיתאחדת בבל זעת ארעא וצווחתא בעממיא אשתמעת :
כדנן אמר יי הא אנא מיתי על בבל ועל יתבי ארעא כסדאי עממין
קטולין דרם לבהון ושפירין בקומה רוחהון מחבלא : ואשלח על בבל
בזוזין ויבזונה וירוקנון ית ארעא ארי יהון עלה מסחור סחור ביום ביש : לא יומתח דמתח קשתיה לה יסק בסירייניה לה תחוסון על עולימהא גמירו כל בכסהא :
ויתרמון קטולין בארעא כסדאי ומטענין בשוקהא : ארו לא

גואלם · הרגיע והרגיז · שניהם מקור ובא הה' בהם בחירק כמו העבר · וכן בא כמו הם נבון והכיל · פסוח והמליט · עד השמידו אותם . ופי' הרגיע ענין מרגוע ומנוחה כי ברגז שיבא ליושבי בבל יהיה מרגוע לארץ . כי מלך בבל היה מרגיז הארץ ומרעיש ממלכות . וי"ת הרגיע ענין רוגע הים שתרגם בדיל למתבר רשיעי ארעא ולאיתאה זיעא לכל יתבי בבל : חרב על כשדים · מבואר הוא : חרב אל הבדים ונואלו · הבדים פי' הכוזבים . מן בדיך מתים יחרישו · והם הקוסמים · ועתה בבא הרעה עליהם נואלו ולא ידעו דבר ולא הועילו להם קסמיהם : נואלו · ענין סכלות . וכן נואלו שרי צוען · אשר נואלנו . וכן ת"י על קסמיא וישתבשון : חרב . ואת כל הערב · כמו ערב רב · רוצה לומר אנשים נכרי' שהיו בבבל מכמה ארצות . או יהיה ענין סחורה · כמו ועורבי מערבך . ר"ל אל כל אנשי הערב כלו' הסוחרים : והיו לנשים · חלשים כנשים שלא ילחמו כנגד אויביהם : חרב אל אוצרותיה . אפשר לפרש חרב זה כמו כי חרבך הנפת עליה שהוא חרב הבנין וההריסה והכתיבה . וי"ת דקטלין בחרבא ייתון על בית גנזהא ויתבזזון : חרב אל מימיה ויבשו . מן חרבו המים. לפי שבבל רבת מים אמ' על דרך משל שיבשו מימיה · רוצה לומר שיכלה טובה ועושרה : כי ארץ פסילים היא . ר"ל לפי שהיו בוטחים בפסיליהם : ובאימים יתהוללו · שקראו העצבים אימים לפי שעובדיהם יפחדו מהם . ואמר שיהיו משתגעין בהם ובעבודתם . ומן התימה שתרג' יונתן ובטעותהא משתבחין · תרג' יתהוללו ענין תהלה · והוא לפי הנמצא ענין הוללות וסכלות . כמו ויתהולל בידם · והתהוללו הרכב : לכן · ציים . חיות השוכנות בציה · ותרגם יונתן תמון · ויש מפרשי' שהם כמיות הנזכר בדברי רבותינו זכרו' לברכ' כדי שלא תקפוץ הכמייה מרטיכא בלעז : איים · תרגם יונתן חתולין : כמהפכת . להפלגה . והוא שם סמוך אל הפעול · כמהפכ' סדום ועמור' שם סמוך אל הפעל : ואת שכניה . שכני סדום ושכני עמורה והם אדמה וצבוים והאחרות · ות"י רחיק מימרי יתהון כמה דרחיק ה' ית סדום וית עמורה וקריבתהא : הנה · ומלכים רבים . גדולים וחשובים · כמו על כל רב ביתו והם דריוש וכורש . או פירוש רבים במנין · כי באו עם דריוש אמות אחרות . כמו שאמר לנוטה ממלכות אררט מני ואשכנז : קשת וכידון · כתרגומו קשתן ותריסין · פי' כידון כלי מגן · ואפשר שיהיה כמו רומח . כמו וישחק לרעש כידון . להב חנית וכידון : ערוך כאיש למלחמה · כל אחד מהם ערוך בכל כלי זיין כמו אדם אחד שרוצה להלחם עם חברו עורך עצמו בכל כלי זין : שמע מלך בבל · הוא בלשצר : הנה כאריה יעלה . פירשנו הפסוק למעלה בנבואת אדום · ועוד אנו מפרשים אותו הנה . אמר כי משחית בבל יעלה כמו אריה בלי פחד ויעלה מגאון הירדן . כלומר יעלה ויתגבר כמו שמתגברי' המים כשהירדן בגאונו מלא על כל גדותיו · וזכר הירדן לפי שהוא בארץ ישראל ומגאון ישראל יבא עליהם הרע . כלומר מעונש ישראל יבא הרע לבבל · ויעלו ישראל לגאון על ידי המלך הכובש בבל : אל נוה איתן · אל נוה מקום איתן והוא בבל : כי ארגיעה אריצם מעליה . ר"ל כאשר ארגיע ואשקוט לישראל אריץ אותם מעל ארץ בבל שהם שם בגלות : ומי בחור אליה אפקוד . וכל מי שהוא בחור למלחמה אפקוד ואמנה אותו על בבל להלחם בה · ושאר הפסוק מבואר הוא : יועידני · הנו"ן דגושה כמו אשר למעלה : לכן אל בבל · כמו על בבל · וכן אל ארץ כשדים כמו על : אם לא יסחבום צעירי הצאן · הם ישראל כמו שפי' למעלה · ואעפ"י שהסוחבים בני בבל לא היו ישראל כי אם מדי ופרס ישראל היו סבת סחיבתם והרי הם כאלו הם סחבום כי בעונש ישראל בא עליהם האויב . כמו שנ' נקמת ה' אלהינו נקמת היכלו : אם לא ישים עליהם נוה . ולמעלה נוהו ושם מבואר הענין : מקול נתפשה בבל נרעשה הארץ · מקול שנתפשה הארץ . וכן תרג' יונתן מקל דאתאחדת בבל זעת ארעא : וזעקת בגוים נשמע · פי' וקול זעקה · וקול שזכר עומד במקום שנים . והוצרכנו לזה לפי שזעקה לשון נקבה ונשמע לשון זכר · וכן אשר כמוהו לא נהיתה זכר זעקה זכר ונקבה ואעפ"י שלא זכר קול כי הזעקה היא הקול : כה אמר ה' . ואל יושבי לב קמי · כשדים באת"ב"ש. ויתכן שיהיה ארץ כשדים חסר · כאלו אמר יושבי ארץ כשדים · וסמך אותו על המבין לפי שזכר בבל . וכן מנהג הכתוב בהרבה מקומות . ויהיה לב קמי כמשמעו לב אויבי · ויהיה תכונת הפסוק כן ואל לב קמי יושבי ארץ כשדי' · ועל הדרך הזה תרגם יונתן הפסוק כן הא אנא מייתי על בבל ועל יתבי ארע כשדאי עממין קטולין די רם לבהון ושפירי בקומהון רוחהון מחבלא · הנה הוסיף ארע כשדאי · ופי' לב קמי כמשמעו לפי דעתו : ושלחתי לבבל זרים וזרוה . זרים כזרים : וזרוה · מן מזרה ישראל . והו' לשו' נופל על הלשון לנחות · וזרים בשקל קמים מנחי העי"ן . וזרוה מנחי הלמ"ד מבנין הדגוש והרי"ש איננה ראויה להדגש . ויתכן לפרש זרים וזרוה ענין אחר ושרש אחד · ויהיה זרים תאר בפלס דוים כלים · וכת"י בזוזין ויבזוזינון : ויבוקקו את ארצה . ענין רקות . כמו כי בקקום בוקקים : אל ידרוך הדורך קשתו · אומר אל הדורך שידרוך קשתו אל אשר יתעל בשריונו . אומר אל תחמלו אל בחוריה · וי"ת אל כמו אליה לא יתמח דמתח קשתיה ולא יסך בשריניה: ואל יתעל · אל אשר יתעלה ויתנשא בשריונו שהוא לבוש · ושריון הוא לבוש הברזל אזברג"א בלעז · וידרוך כתוב כפול והאחד כתוב ולא קרי : ונפלו . הפסוק כפול בענין במלות שונות כמנהג לחזק :

ארי לא שביקין בית ישראל ויהודה מאלההון מיי צבאות ארי ארעהון
אתמליאת חיבי קטול ממימר קדישא דישראל : עירוקו מגו בבל
ושיזבו גבר ית נפשיה לא תלקון בחובה ארי עידן פורענותא היא
קדם יי גמלא הוא משלם לה : הא ככסא דדהבא דהוא רגיג מכל
מניא כן עילאי חובה דבבל כבן פורענו תקיפא עתידא דייתי לה מן
קדם יי עתידין דיתרוון מינה דוון כל מלכי עממיא ומכס פורענותא
ישתון עממיא על כן ישתגשון עממיא : בתכיף נפלת בבל ואיתברד
ואיליל עלה סבו שעיף לתברה מאם תתסי : אסינא ית בבל ולא
מיתסיא שבקוה וניזיל גבר לארעיה ארי קריב לשמיא תברה ומטא
עד שמי שמיא : גלא יי ית זכותנא איתו ונישתעי בציון ית עובדא
די עביד יי אלהנא : שננו גיררייא מלו שלטיא אעיר יי ית רוח מלכי
מדי ארי על בבל רעותיה לחבלותה ארי פורענות דיי היא פורענות
היכליה : על שורי בבל זקופו אתא אתקיפו מטרתא אקימו נטריא
אתקינו חוצניא ארי אף חשיב יי אף עבד ית דמליל על יתבי בבל :
דשריא על מיין סגיאין סגיאין בית גנזהא מטא יום תבריך עידן סעורן
בישותיך : קיים יי צבאות במימריה אלהן אימליניך משירית עממין
סגיאין כזחלא וירימון עלך בקלהון : אמר אילין דעבד ארעא
בחיליה שכליל תבל בחוכמתיה ובסוכלתנותיה תלא שמיא : לקל
מיתניה ריכפת דמיין בשמיא ומסיק עננין מסיפי ארעא ברקין לזמן
מטרא עביד ומפיק רוחין מבית גנזוהי : איטפשו כל עממיא מלמידע
חוכמתא בהית כל קיני מלמיעבד צלם ארי שקרא אתיכונון ולא
רוחא בהון : למא אינון עובד תולעבא בעידן דאסער עליהון חוביהון
ייבדון : לא כאילין חולקיה דיעקב ארי די ברא כולא הוא וישראל
שיבטא דאחסנתיה יי צבאות שמיה : מבדר את קדמי כרכא
די ביה מני קרבא ואבדר בך עממין ואחביל בך מלכוון : ואבדר בך
סוסוון ורתיכיהון ואבדר בך רתיכין ורכביהון : ואבדר בך גבר
ואתתא ואבדר בך סב ויניק ואבדר בך עולימין ובתולן : ואבדר בך
רעיא ועדריה ואבדר בך אכר ופדניה ואבדר בך שילטונין וטורנין :
ואשלם לבבל ולכל יתבי ארעא כסדאי ית כל בישתהון דעבדו בציון
לעיניכון אמר יי : הא אנא שלח רוגזי עלך כרכא מחבלא אמר יי
דמחביל ית כל ארעא ואריס ית מחת גבורתי עלך ואמגרינך מן תוקפא ואתנינך לכרך יקידא :

כי לא אלמן ישראל ויהודה מאלהיו מיהוה צבאות כי ארצם מלאה אלמן
אשם מקדוש ישראל : נסו מתוך בבל ומלטו
איש נפשו אל תדמו בעונה כי עת נקמה היא ליהוה גמול הוא משלם
לה : כוס זהב בבל ביד יהוה משכרת כל הארץ מיינה שתו גוים
על כן יתהללו גוים : פתאם נפלה בבל ותשבר הילילו עליה קחו
צרי למכאובה אולי תרפא : רפאנו את בבל ולא נרפתה עזבוה ונלך נרפאתה
איש לארצו כי נגע אל השמים משפטה ונשא עד שחקים : הוציא
יהוה את צדקתינו באו ונספרה בציון את מעשה יהוה אלהינו :
הברו החצים מלאו השלטים העיר יהוה את רוח מלכי מדי כי על
בבל מזמתו להשחיתה כי נקמת יהוה היא נקמת היכלו :
אל חומות בבל שאו נס החזיקו המשמר הקימו שמרים חומת
הכינו הארבים כי גם זמם יהוה גם עשה את אשר דבר אל יושבי ישבי
בבל : שכנתי על מים רבים רבת אוצרת בא קצך אמת בצעך :
נשבע יהוה צבאות בנפשו כי אם מלאתיך אדם כילק וענו עליך
הידד : עשה ארץ בכחו מכין תבל בחכמתו עשה
ובתבונתו נטה שמים : לקול תתו המון מים בשמים ויעל נשאים
מקצה ארץ ברקים למטר עשה ויוצא רוח מאצרתיו : נבער כל
אדם מדעת הוביש כל צורף מפסל כי שקר נסכו ולא רוח בם : הבל הוביש
המה מעשה תעתעים בעת פקדתם יאבדו : לא כאלה חלק יעקוב יעקב
כי יוצר הכל הוא ושבט נחלתו יהוה צבאות שמו :
מפץ אתה לי כלי מלחמה ונפצתי בך גוים והשחתי בך ממלכות :
ונפצתי בך סוס ורכבו ונפצתי בך רכב ורכבו : ונפצתי בך איש
ואשה ונפצתי בך זקן ונער ונפצתי בך בחור ובתולה : ונפצתי ונער
בך רעה ועדרו ונפצתי בך אכר וצמדו ונפצתי בך פחות וסגנים : בחור
ושלמתי לבבל ולכל יושבי כשדים את כל רעתם אשר עשו בציון
לעיניכם נאם יהוה :
הנני אליך הר המשחית נאם יהוה המשחית את כל הארץ ונטיתי
את ידי עליך וגלגלתיך מן הסלעים ונתתיך להר שרפה :

ולא

כי לא אלמן. איננו כמו האלמנה שמת בעלה שהיא עזובה ממנו לעולם לא כן ישראל כי בעלה חי וקיים ואם עזבה בגלות עוד יפקדנה וישוב אליה ויפקוד על
אויביה' כי ארצם מלאה אשם: מקדוש ישראל. ארץ כשדים מלאה אשם וחטאה מקדוש ישראל. כלומר ממה שעשו רעות בעמו. ות"י כן ארי לא שביקין בית
ישראל ויהודה מאלההון מה' צבאות ארי ארעהון אתמליאת חייבי קטול מימר קדישא דישראל: נסו. אומר לאומים אחרים שהיו בה לסחורה שינוסו
מתוכה שלא יכופו בעון העיר: אל תדמו בעונה. ענין כריתה. כמו ונדמו נאות השלום: כוס זהב. קרא היין הזך זהב לזכות הזהב המשל המשילו בו
וכן המשיל השמן הזך בזהב כמו שאמר המריקים מעליהם הזהב. וכן הרוח הזכה מצפון זהב יאתה. ואמר ביד ה' כי מלך בבל היה שליח האל להחריב הגוי'.
והוא מה שאמר למעלה קח את כוס היין החמה הזאת מידי והשקית אותו את כל הגוים. וכן אמ' הנה מיינה שתו גוים: יתהוללו. ישתגעו. מן הוללות וסכלות.
וכן אמ' למעלה ושתו והתגעשו והתהוללו המשילו ליין זך ונקי לפי שפעל האל זך ונקי. הצור תמים פעלו: פתאום. אולי תרפא. דרך לעג: רפאנו. נכתב
כבעלי האלף ונקרא כבעלי הה': ולא נרפתה. כבעלי ההא. ואמרו רפינו דבר על הלשון האומים הנכרים אשר בה: הוציא. דבר על לשון ישראל שהיו
בה: הברו. מן ברר. כמו חץ ברור הוא. והוא מריקה ובריר[ה] ולבון. וכן ת"י שננו. אמ' כנגד האויבים הבאים להלחם עליה: מלאו השלטים. אספו
המגינים. וכן קראו אחריך מלא ענין אסיפה וקבוץ: השלטים. מגינים. כמו כל שלטי הגבורים. וכתב אא"ז הברו משפטו האברו. מן אבר כיונה.
ארך האבר שענינו נוצה. ר"ל שיתו נוצה בחצים כדי ליירם: אל חומות בבל. כמו על. וכמוהו כתבנו רבים בזה הספר: שאו נס. כשתכבשו אותה
שאו נס על החומות להראות כי לכם היא. כי דרך העולם כשיכבשו עיר ישאו נס על המגדלים ועל החומות: החזיקו המשמר. קודם כבוש העיר: גם זמם.
גם עשה כל אחד לרבות על חברו. וכן גם אתם גם מלככם והדומי' להם: שכנתי. נכתבה בו יו"ד והיא נוספת על הפעל. כמו היושבי בשמים. חושבי
מרום קברו. והדומים לו. וכן בנקבה אוהבתי לדוש. אל תשמחי אויבתי לי. אבל שכנתי לא נקרא עם היו"ד כי התי"ו בשוא והוא בשקל יושבת בלבנון והיא
מלה מורכבת כמו שפי' בחלק הראשון בספר מכלל והיא מורכבת מן שוכנת שהיא פעלת ומן שכנתי שהיא פעלתי. וטעם ההרכבה ר"ל שכנת מקדם ואת
שוכנת עדין בבא עליך הרעה. וטעם על מים רבים כמשמעו כי בבל רבת מים. וכן הוא דרך משל על רוב הטוב' שהיה לה מקדם. וכן רבת אוצרות אפשר
אוצרות התבואה או אוצרות כסף וזהב: אמת בצעך. זרוע בצעך. כלומר שהיית מבצעת אחרים בחזקה ובזרוע עתה בא העונש עליך. או פירו' מדת
בצעך. ר"ל במדה שמדדת ובצעת ירושלם כן מדד לך האל: נשבע בנפשו. כאלו אמר בו. כמו בי נשבעתי. כי איננו דבר אחד ונפשו דבר אחר. כמו
האדם. אלא שדברה תורה בלשון בני אדם. וכן נפשו אותה ויעש. ויש מפרש שלא תטעה. ירמיהו נשבע ה' צבאות בנפשו. עמוס קדמה נשבע ה' בקדשו
תניינה נשבע ה' בנפשו. כי אם. לשון שבועה. כמו שפירשנו: מלאתיך. עבר במקום עתיד. ר"ל אמלא אותך לרוב כמו הילק שיבא לרוב. וכן אמר כדי
ארבה לרוב. כלומר שיבוא עליה מחנות האויבים לרוב מאד: וענו. וצעקו. כמו הידד כדורכים יענה: עושה ארץ בכחו. זאת הפרשה כתוב' למעלה אחר
כדנה תאמרון להום. ופה באחרונה. ויש ביניהם שנוי מעט במלו'. למעלה ויעלה נשיאים והנה ויעל נשיאים. למעלה בקצה הארץ באה בקרי והנה מקצה ארץ
בלא הא. למעלה וישראל שבט נחלתו והנה ושבט נחלתו. ושנה הפרשה הנה לענין אלילים שהיו בוטחי' בהם בני בבל והיו חושבים כי בעבודתם היתה
הצלחתם: מפץ אתה לי. מפץ שם הכלי שמנפצים בו האבנים. וכן ואיש כלי מפצו בידו אלא שזה צרי וזה קמץ. והנפוץ הוא השבר עם הפזור. כי כשמשברים
האבנים מתפזרים האבנים הנה והנה. וכן ונפצתי כלם בזה הענין ואמ' האל יתב' כנגד מלך בבל מפץ אתה לי כי בך אני מנפץ ומשחית הגוי' והממלכות אך
עתה אשלם לך על מה שעשית בישראל ואעניש על ישראל שעשית בהם רעה יותר מדאי ואני קצפתי מעט ואתה עזרת לרעה: ונפצתי. כלם מלרע והוא
מורה לעתיד ברוב הנבואה הזאת. אפשר שנאמרה קודם מלוך נבוכד נצר או אחר מלכו. ויתכן בענין עתיד ועבר: הנני אליך הר המשחית. קרא בבל
הר ואם היא בקעה רוצה לומ' הר עיר בצורה. כמו אם היא יושבת בהר. וכן הרות הגלעד רוצה לומ' הערים הבצורות. וכן תרגם יונתן כרכא מחבלא. וכן
מן הסלעים גם כן משל על המגדלים הגבוהים אשר בבבל. וכן ת"י ואמגרינך מן תקפא. כלומר אפילך ממקומות החזקי' והגבוהים: וגלגלתיך. ענין
גלגול ידוע מן גבוה אל הנמוך:

ולא יקחו

ולא יקחו ממך אבן לפנה ואבן למוסדות כי שממות עולם תהיה נאם
יהוה: שאו נס בארץ תקעו שופר בגוים קדשו עליה גוים השמיעו
עליה ממלכות אררט מני ואשכנז פקדו עליה טפסר העלו סוס כילק
סמר: קדשו עליה גוים את מלכי מדי את פחותיה ואת כל סגניה
ותחול ואת כל ארץ ממשלתו: ותרעש הארץ ותחל כי קמה על בבל
מחשבות יהוה לשום את ארץ בבל לשמה מאין יושב: חדלו גבורי
בבל להלחם ישבו במצדות נשתה גבורתם היו לנשים הציתו
בנותיה משכנתיה נשברו בריחיה: רץ לקראת רץ ירוץ ומגיד לקראת מגיד
להגיד למלך בבל כי נלכדה עירו מקצה: והמעברות נתפשו ואת
האגמים שרפו באש ואנשי המלחמה נבהלו:
כי כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל בת בבל כגרן עת הדריכה עוד
ני ני מעט ובאה עת הקציר לה: אכלנו המנו נבוכדרצר מלך בבל
בלעני בי הציגנו כלי ריק בלענו כתנין מלא כרשו מעדני הדיחנו: חמסי ושארי
על בבל תאמר ישבת ציון ודמי אל ישבי כשדים תאמר ירושלם:
לכן כה אמר יהוה הנני
ונקמתי רב את ריבך ונקמתי את נקמתך והחרבתי את ימה והובשתי את
מקורה: והיתה בבל לגלים מעון תנים שמה ושרקה מאין יושב
ככפירים : יחדו ככפרים ישאגו נערו כגורי אריות: בחמם אשית את
יעלוזו משתיהם והשכרתים למען יעלזו וישנו שנת עולם ולא יקיצו נאם
יהוה: אורידם ככרים לטבוח כאילים עם עתודים: איך נלכדה
ששך ותתפש תהלת כל הארץ איך היתה לשמה בבל בגוים:

ולא יסבון מינך מלך למלכו ושלטון לשולטנו ארי צדות עלם תהי אמר
יי: זקופו אתא בארעא תקעו שופרא בעממיא זמינו עלה עממיא
בסרו עלה מלכוות ארעא קרדו משרית הורמיני והדיב זמינו עלה
עבדי קרבא דיהון סלקין סוסותהון מפנכין הא כזחלא דמצלהב:
זמינו עלה עממיא ית מלכי מדי ית שלטונהא וית כל סורנהא וית כל
ארע שולטניה: ותזוע ארעא ותתמרע ארי קמא על בבל מחשבתא
דיי לשואה ית ארעא דבבל לצדו מבלי יתיב: אתמניעו גיברי בבל
מלאגחא קרבא יתיבו במצדיא אתברת גבורתהון הוו חלישין כנשי
אתדלקא ברנייתהא אתברו עברהא: רהיט לקדמות רהיט ירהוט
ומחוי לקדמות מחוי לחואה למלכא דבבל ארי אתכבישת קרתיה
מסופיה: ומגיזתא אתאחדא וית אגמיא אוקידו בנורא וגברי עבדי
קרבא אתבהילו: ארי כדנן אמר יי צבאות
אלהא דישראל כנישתא דבבל דמיא לאידרא דמטא עידן אדריכותיה
עוד ציבחר כזעיר וייתון בזוזין עלה: אמרת ירושלם בז נכסי ושיצני
נבוכדנצר מלכא דבבל נפצני כמן ריקן בלעני כתנינא מלא בית גנזיה
מטוב ארעי טלטלני: חטופי ובוזזי על בבל תימר כנישת דציון וחובת
דם זכאי דאתאשד בי על יתבי ארעא כסדאי תימר ירושלם:
בכן כדנן אמר יי הא אנא דאיזית דינך ומתפרע ית פורענותיך
ואחריב ית ימה ואוביש ית מבועהא: ותהי בבל ליגרין מדור ירורין
צדו ואשתממו מבלי יתיב: כחדא כאריון יכהמון כבני אריון ירימון
קליהון: איתא עליהון עקא ויהון דמן לרוויא בדיל דלא יהון תקיפין
וימותון מותא תנינא ולא ייחון לעלמא דאתי אמר יי: אמסרינון
כתורין לקטלא כדיכרין עם גדיין: איכדין איתכבישת בבל ואתאחדת
תושבחת כל ארעא איכדין הות לצדו בבל בעממיא: סליק

ולא יקחו ממך אבן לפינה ואבן למוסדות · כי מנהג העולם לתת ביסוד הבנין אבנים גדולות · וכן בפינות הקירות · ואמר זה דרך משל כתרגומו ולא יסבון מנך מלך למלכו ושלטון לשלטנו: שאו נס · בווי שהיכנו לאדם מיוחד ולא לאנשי' מיוחדים אלא למי שיהיה · והוא על דרך המליצה. כמו ראה ריח בני · אמור למלך ולגבירה · חזקו ידים רפות · אמרו לנמהרי לב · והדומים להם. וכמוהם שאו נס. תקעו שופר. קדשו עליה · השמיעו עליה . פקדו העלו · כי לפי שאמר בארץ ואמר בגוים לא כאמר כי כנגד מדי אמ' לבד: קדשו. ענין הזמנה: השמיעו עליה · ענין אסיפה וקבוץ. וכן השמיעו אל בבל רבים · וכן מן הדבור וישמע שאול את העם: ממלכות אררט מני ואשכנז. אלו באו עם דריוש · ותרגם יונתן מלכות ארע קרדו משרית הורמיני והדיב: פקדו עליה · ענין מנוי: טפסר. כמו סר · וכן וטפסריך בגוב גוב: כילק סמר. כמו סמר מפחדך בשרי · וכן מן הרגום תסמר שערות בשרי · ענין הנעירה והרעדה כאדם שעמדו שערותיו ארי"שמנטו בלעז · ויונתן תרגם זמינו עלה עבדי קרבא דיהון סלקין סוסותהון מפנכין הא כזחלא דמצלהב · ופירוש מפנכין ענין דהירה. כמו שתרגם גם כן מדהרות דהרות אביריו מפנוכא דהוה מפניך קדם רתיכי גברוהי : ותרעש ותחול · ענין חיל כיולדה: כי קמה על בבל. אמר קמה יחידה · ואמר מחשבות ה' רבים רוצה לומר כל מחשבה ומחשבה שחשב עליה תקום: חדלו · ישבו במצדות · ולא יבאו להלחם ישבו להם במגדלים החזקים להסגב בהם: נשתה גבורתם. פסקה · וכן ונשתו מים מהים: היו לנשים. חלשים כמו הנשים: הציתו. המציתים: רץ לקראת רץ ירוץ. היה לומר רץ אחרי רץ ומגיד אחר מגיד אלא פירושו שכה ילך הראשון ויגיד למלך וישוב לו וימצא רץ אחר בא לקראתו גם כן להגיד למלך כי נלכדה עירו: מקצה · כלומר מקצה האחד : והמעברות נתפשו · מעברו' המי' בכניס' העיר והיו בהם מגדלים למנוע אויבים אם ירצו להכנס בעיר · ולפי שאמר כי נלכדה עירו מקצה שמא יאמר אדם מגדלי המעברות איך לא מנעום התשובה כי המעברות נתפשו: ואת האגמים שרפו באש. הגמא הגדל על הנהרות שרפו באש שלא יתכנס רב הגמא מלבא בעיר. וכן הלכוף כאגמון ראשו הוא קנמא · ורבי יונה כתב כי אגמים הם המבצרי · ודמה אותו ללשון הערב שאומר למבצרי' אגם: כי כה אמר ה' צבאות אלהי ישראל · אמר אלהי ישראל כי נקמת ישראל יקח מהם: הדריכה · בא המקור בחירק ההא ומשפטו בפתח על הרוב · וכן כמוהו מקור ההא' בחירק נכון והכיל פסות והמליט · עד השמידו אותם · ודמה אותם לגורן שהגיע עתה לדרוך ולדוש כן בבל הגיע עתה שירמסוה האויבים: עת הקציר · המשיל הבזה לקציר · וכן תרג' יונתן וייתון בזוזין עלה · ואמר הקציר אחר דריכת הגורן אף על פי שהוא קודם עוד מעט זמן שתבא לה עת הקציר שיבואו וילכדו כל עריה סביב · והוא משל הקציר · ואחר כך יתפשו העיר בבל וירמסוה . כי כמו שאוספין הקציר אל הגורן כן היו אוספין ומכניסי' מיטב חילם כל העירות אל בבל וכשיתפשוה ידריכוה וירמסוה ויכלוה כליון חרוץ: אכלנו הממנו · אלו החמשה שהם בפסוק כתובים בויו' וקריין ביו"ד והכתוב לשון רבים על הפרטים והקרי לשון יחיד על הכלל · והענין מדבר על לשון ישראל שצועקים חמס על בבל: הממני · כמו והמם בגלגל עגלתו ענינם ענין שבר: הציגני כלי ריק · העמידני ריקה כמו כלי ריק · וריק שם כאלו אמר כלי ריקות: מלא כרשו מעדני · על דרך משל כלומר מלא ארצו מטובי: מלא · בקמץ: הדיחני · כמו שידיח אדם את הכלי שלא נשאר בו הבר · ותרגם יונתן הפסוק כן אמרת ירושלם בז נכסי ושיצני נבוכד נצר מלכא דבבל נפצני כמן ריקם בלעני כתנינא מלא בית גנזיה מטוב ארעי טלטלני . וכן ענין הפסוק אשר אחריו על לשון ציון וירושלם כמו שאומר : חמסי ושארי · שארי בשרי · ואמר חמסי על הממון אשר בזזו ושארי על החללים · וכן ודמי . וכפל הענין במלות שונות · ואחז"ל פירם ושארי על הגולים שהיו מענים אותם בגופם : ודמי · על ההרוגי' · ויונתן תרג' חמסי ושארי חטופי ובוזי · ותרגם ודמי וחובת דם זכאי דאתשד ביה : ואל יושבי כשדים · כמו על יושבי ארץ כשדים. וכת' על יתבי ארעא כסדאי : לכן · אומר האל ית' לציון ולירושלם שקוראת חמס על בבל: הנני רב את ריבך . והחרבתי את ימה · משל על טובה הרב כמימי הים : והיתה. ושרקה · שישרוק עליה כל עובר: יחדו ככפירים ישאגו. אפשר לפרשו על בני בבל · על דרך שאגתי מנהמת לבי. ויתכו כמים שאגותי · על חיל מדי הלוכדים בבל · על דרך עליו ישאגו כפירים. שואג לקראתו · הישאג אריה ביער · והדומים להם: נערו · בענין שאגו · ורז"ל כהנו בזה הלשון על חמור. באמרם חמור נוער : כגורי · באולם' : בחמם. בלילה שנלכדה בבל עשה בלשצר משתה גדול . כמו שכתוב בספר דניאל ויצאה היד הכותבת בקיר ההיכל · כמו שכתוב · וזהו אשית את משתיהם · כלומר בעת חמימותם במשתה אשית ברע את משתיהם שנהפך להם השמחה לאבל ולפחד גדול . כמו שכתוב אדין בלשצר שגיא מתבהיל וזיוהי שנין עלוהי ורברבנוהי משתבשין : והשכרתים · למען יעלזו. אשכיר אותם באותו המשתה שישנו שינת עולם כי שאר השכורים ישנו בשכרותם ויקיצו אחר כך מיינם · אבל אלו ישנו שנת עולם ולא יקיצו · וזה למען שהיו שמחים ועלזים בשתותם בכלי בית המקדש וישנו שינת עולם ולא יקיצו נאם ה' שימותו מתוך שכרותם · כמו שכתוב ביה בליליא קטיל בלשצר מלכא כשדאה . ור' יונה פירש למען יעלזו יתחוללו וירעדו מלשון ערבי עלי אלמות · ורעדה שאוחזת מקצת החולים בקרבם למיתה ונראה שיחקו . וכן פירשו מזה כי רעתיכי אז תעלזי . ות' הפסוק כן אייתא עליהון עקא ויהון דמן לרויא בדיל דלא יהון תקיפון וימותון מותא תנינא ולא ייחון לעלמא דאתי אמר ה' : אורידם · מבואר הוא. וכן איך נלכדה: ששך · פירשוהו שהוא בבל בא"ת ב"ש:

עלה

עלה על בבל הים בהמון גליו נכסתה: היו עריה לשמה ארץ ציה — והמן
וערבה ארץ לא ישב בהן כל איש ולא יעבר בהן בן אדם: ופקדתי — יעבור
על בל בבבל והצאתי את בלעו מפיו ולא ינהרו אליו עוד גוים גם
חומת בבל נפלה: צאו מתוכה עמי ומלטו איש את נפשו מחרון א
אף יהוה: ופן ירך לבבכם ותיראו בשמועה הנשמעת בארץ ובא
בשנה השמועה ואחריו בשנה השמועה וחמס בארץ ומשל על
משל: לכן הנה ימים באים ופקדתי על פסילי בבל וכל ארצה
תבוש וכל חלליה יפלו בתוכה: ורננו על בבל שמים וארץ וכל
אשר בהם כי מצפון יבוא לה השודדים נאם יהוה: גם בבל לנפל
חללי ישראל גם לבבל נפלו חללי כל הארץ: פלטים מחרב הלכו
אל תעמדו זכרו מרחוק את יהוה וירושלם תעלה על לבבכם: בשנו
כי שמענו חרפה כסתה כלמה פנינו כי באו זרים על מקדשי בית
יהוה: לכן הנה ימים באים נאם יהוה
ופקדתי על פסיליה ובכל ארצה יאנק חלל: כי תעלה בבל השמים
וכי תבצר מרום עזה מאתי יבאו שדדים לה נאם יהוה: קול זעקה
מבבל ושבר גדול מארץ כשדים: כי שדד יהוה את בבל ואבד ממנה — ואבד
קול גדול והמו גליהם כמים רבים נתן שאון קולם: כי בא עליה על
בבל שודד ונלכדו גבוריה חתתה קשתותם כי אל גמלות יהוה שלם
ישלם: והשכרתי שריה וחכמיה פחותיה וסגניה וגבוריה וישנו שנת
עולם ולא יקיצו נאם המלך יהוה צבאות שמו:
כה אמר יהוה צבאות חמות בבל הרחבה ערער תתערער ושעריה — חומת
הגבהים באש יצתו ויגעו עמים בדי ריק ולאמים בדי אש ויעפו: — בוהים
הדבר אשר צוה ירמיהו הנביא
את שריה בן נריה בן מחסיה בלכתו את צדקיהו מלך יהודה בבל

סליק על בבל מלך במשיריתיה דסגי כמי ימא באתרגושת גלוהי
חפא: הואה קירוהא לצדו ארעא צדיא וחרבא ארעא לא יתיב בה כל
אנש ולא יעיבר בה בר אנש: ואסער על דפלחין לביל בבבל ואבית
ית נכסוהי מפומיה ולא ישתמעון ליה עוד עממיא אף שורי בבל יתרמון
: פוקו מגוה עמי ושיזיבו גבר ית נפשיה מתקוף רוגזא דיי:
ודילמא יזוע לבכון ותידחלון מן קדם בסורתא דתישתמע בארעא
ותיתי בשתא בסורתא ובתרוהי בשתא בסורתא ויסגון חטופין בארעא
ויקום שלטון על שלטון: בכן הא יומיא אתן ואסער על צילמי בבל
וכל ארעא תיחרוב וכל קטילהא יתרמון בגוה: וישבחון על בבל
שמיא וארעא וכל די בהון ארי מציפונא ייתון עלה בזוזין אמר יי:
אף כבבל אתרמיאו קטילי ישראל אף לבבל יתרמון קטילי כל ארעא
: משזביא מחרבא גלו לא תתעכבון אדכרו מרחיק ית פולחנא דיי
וירושלם תיסק לבכון: בהיתנא ארי שמענא חיסודין חפת אתכנעות
אפנא ארי עלו נוכראין וסאיבו ית בית מקדשא דיי:
בכן הא יומיא אתן אמר יי ואסער על צלמהא ובכל ארעא יתרמון
קטולא: ארי תיבני בבל בניינין דרמין עד צית שמיא וארי תיכרוך
כרכין תקיפין עד רומא מן קדמי ייתון בזוזין עלה אמר יי:
קל צווחתא מבבל ותברא רבא מארעא כסדאי: ארי אביז יי ית בבל
ואביד מינה משירין סגיאין ויתכנשון עליהון משרית עממין סגיאין
וירימון באתרגושת קלהון: ארי אתו עלה על בבל בזוזין ואתאחידו
גיברהא איתברא קשתותיהון ארי אלהא מרי גומליא יי שלמא ישלם
להון גמולהון: ואראוי רברבהא וחכימהא ושולטנהא וטורנהא
וגברהא וימותון מותא תיניינא דלא ייחון לעלמא דאתי אמר מלכא
יי צבאות שמיה: כדנן אמר יי צבאות שורי בבל פתיא אתחמרא
יתחמרון ותרעהא רמיא בנורא יתוקדון ויהלון עממיא לריקנו ום
ומלכוותא תסוף אישתא וישתלהון:

פתגמא די פקיד ירמיה נביא ית שריה בר נריה בר מחסיה כד אזל בשליחות צדקיה מלכא שבטא דבית יהודה לבבל

עלה על בבל הים. דרך משל אמר כי החיל הגדול שבא עליהם כסו את הארץ· וכן תרגם יונתן סליק על בבל מלך במשריתי' דסגי כמי ימא: היו. וערבה. כמו מדבר. כמו כארץ ערבה ושוחה. וכן במדבר בערבה: ופקדתי על בל בבבל. בל הוא אלוה שהיו עובדים בבבל ופקדתי שישברו אותו וישאו זהבו· וכן כתוב בנבואת ישעיה כרע בל קורס נבו: והוצאתי את בלעו מפיו· על דרך משל שהיו מביאין לו מנחות על דרך חיל בלע ויקיאנו: ולא ינהרו אליו עוד גוים· ענין מרוצה אל החפץ. וכן ונהרו אליו כל הגוים. ולפיכך נקרא הנהר בזה הלשון לפי שהוא מקום מרוצת המים : גם חומת בבל נפלה· הרבוי לפי שהיתה חזקה ורחבה· כמו שכתוב חומת בבל הרחבה. ופירוש נפלה על ידי המפילים אותה: צאו. מבואר הוא: ופן ירך לבבכם· לפיכך אני מבטיחכם שלא תיראו מפני האויב שיבא אל בבל כי לא ירע' לכם ותצאו מתוכה בשלום. ובלשצר מלך שלש שנים ובשנה ראשונה באה שמועת מדי שיבאו על בבל . וכן בשנה השניה זהו ובא בשנה השמועה· וכן בשנה השלישית זהו ואחריו בשנה השמועה: וחמס בארץ. שיבאו חומסים בארץ כשדי': ומושל על מושל. זהו כורש הפרסי שמלך אחר דריוש המדי ובשרם שלא ייראו ולא ירך לבבם מכל אלו כי לא ירעו להם אבל ייטיבו וכורש שלח הגלות: לכן· וכל ארצה תבוש· כלומר כל אנשי ארצה יהיה להם בושת כי פסיליהם ינתצו וישברו: יפלו בתוכה. כי לא יצאו חוץ לעיר להלחם: ורננו · כאלו שמים וארץ ישמחו וירננו למפלתה: יבא לה השודדים · יבא לה דריוש עם חילו שהם השודדים: גם בבל· נותן טעם למה שאמר וכל חלליה יפלו בתוכה. כי גם היא היתה סבה לנפול חללי ישראל· וכן חללי כל הארץ· לפיכך יפלו חלליה: גם לבבל. בעבור בבל ועל ידה. או פירוש לבבל כמו בבבל· וכן ויסבו אתו לארץ כמו בארץ הרגתי לפצעי כמו בפצעי: פלטים מחרב· אתם ישראל אשר בבבל שנמלטתם מחרב נבוכד נצר וגליתי' לבבל הלכו מבבל: זכרו מרחוק את ה'· זכרו מזמן רחוק זה שבעים שנה: את ה'· כלומר עבודת ה' שבטלה. וכן תרגם יונתן ית פולחנא דה': וירושלם· שחרבה תעלה על לבבכם ובאו מתוך בבל: בשנו · ואמרו בשנו מאז מעת חרבן ירושלם כי שמענו חרפה שהיו האויבים מחרפים אותנו בגלותנו מירושלם : על מקדשי בית ה'. הכל בכלל בית ה' ומקדשו הדביר וההיכל והאולם כל אחד מקדש: לכן. יאנק חלל· החלל בעת מותו מוציא הנשמה באנקה וצעקה: כי תעלה בבל השמים· לא יועיל לה אפילו תבנה בנינים גדולים ובצורים בשמים וכי תבצר ותחזק מרום עזה שתגביה למרום בבניה לא יועיל לה כי מאתי יבאו שודדי' לה· ופי' מאתי כי האל העיר רוח דריוש וכורש לבא אל בבל: תבצר · ענין חוזק· מן גדולות ובצורות. וכן לבצר החומה: קול זעק' מבבל. זעק' שם. הצעקה ישמעו מבבל: כי שודד· ואבד ממנה קול גדול· שהיתה עיר הומיה והיה נשמע בה קול גדול מרוב העם אשר בה שהיו הומים כהמות גלי הים והיה כמו שאון קולם ואבד האל ממנה אותו קול: כי בא עליה על בבל· כמו ותראהו את הילד· והדומים לו: חתתה קשתותם· פירשו המפרשים חירק התי"ו מקום שורק· וכן ופתחו שעריך תמיד. וכתי' אתברא קשתהון· והנכון בעיני שהוא כמשמעו מן הרגוש רוצה לומ' כאלו בבל חתתה ושברה קשתותם ברוב חטאתיה . וזהו שאמר אחריו כי אל גמולות ה' : והשכרתי. מבואר הוא למעלה בפסוק והשכרתי' למען יעלזו: נאם המלך ה'· כי הוא מלך על כל מלך ובידו להסיר המלוכ' ממי שירצה ולתתה למי שירצה והו' אדון צבאות מעלה וצבאות מטה כן שמו וכן הוא: כה אמר ה' צבאות חומות בבל. כל אחת מחומותיה הפנימית והחיצונה שהיא רחבה לא יועיל לה חוזק בניה : כי ערער תתערער · ענין שבר והריסה· וכן עוררו ארמנותיה. ושרשם עור מנחי העין ונכפלו פא הפעל ולמד הפעל בערער תתערער. כמו ותתחלחל המלכה משרש חול : באש יצתו. יבערו באש: ויגעו עמים. בי"וד האיתן לבד והיא מעמדת בגעיא כי הגעיא לחסרון היו"ד פא הפעל: בדי ריק. כמו בריק· וכן בדי אש כמו באש. ומלת די נוספת בהם מורה על התמדת הדבר והגדלתו. וכן בדי שופר בדי ארבה לרוב· ופירוש העמים אשר בבבל אם ייגעו להציל עצמם לריק ייגעו כי הצלתם תהיה באש כי מה שיחשבו להנצל תבא בהם אש ותשרפם הנה יגיעתם לריק או פירושו אז יכירו כי יגיעתם בבנין בבל היתה לריק וסוף יגיעתם לאש· כמו שאמר שעריה הגבוהים באש יצתו· וזה שפי' נראה לי לפי מה שכתוב בנבואת חבקוק כי שם הוא זה הפסוק בשנוי מעט· והענין כפול במלות שונות: ויעפו· לגזרת פעל: הדבר· בלכתו את צדקיהו· כתוב בסדר עולם כי בשנה הרביעית לצדקיהו ירד הוא להקביל פני מלך בבל ושריה שר צבא מנוחה עמו וחזר ובא לו למלכותו בירושלם· ולדעת יונתן לא הלך שם צדקיהו אלא שלח עם שריה. וכן תרגם כד אזל בשליחות צדקיהו: ופירוש את צדקיהו בעבור צדקיהו:

בשנת הרבעית למלכו ושריה שר מנוחה: ויכתב ירמיהו את כל
תנבוא הרעה אשר תבא אל בבל אל ספר אחד את כל הדברים האלה
הכתבים אל בבל: ויאמר ירמיהו אל שריה כבאך בבל וראית
וקראת את כל הדברים האלה: ואמרת יהוה אתה דברת אל המקום
הזה להכריתו לבלתי היות בו יושב למאדם ועד בהמה כי שממות
כלותך עולם תהיה: והיה ככלתך לקרא את הספר הזה תקשר עליו אבן
והשלכתו אל תוך פרת: ואמרת ככה תשקע בבל ולא תקום מפני
הרעה אשר אנכי מביא עליה ויעפו עד הנה דברי ירמיהו:
נב בן עשרים ואחת שנה צדקיהו במלכו ואחת
חמוטל עשרה שנה מלך בירושלם ושם אמו חמיטל בת ירמיהו מלבנה:
ויעש הרע בעיני יהוה ככל אשר עשה יהויקם: כי על אף יהוה
השליכו היתה בירושלם וביהודה עד השליכו אותם מעל פניו וימרד צדקיהו
שויות במלך בבל: ויהי בשנה התשיעית למלכו בחדש העשירי בעשור
לחדש בא נבוכדראצר מלך בבל הוא וכל חילו על ירושלם ויחנו
עליה ויבנו עליה דיק סביב: ותבא העיר במצור עד עשתי עשרה
שנה למלך צדקיהו: בחדש הרביעי בתשעה לחדש ויחזק הרעב
בעיר ולא היה לחם לעם הארץ: ותבקע העיר וכל אנשי המלחמה
יברחו ויצאו מהעיר לילה דרך שער בין החמתים אשר על גן המלך
וכשדים על העיר סביב וילכו דרך הערבה: וירדפו חיל כשדים
יחתו אחרי המלך וישיגו את צדקיהו בערבת ירחו וכל חילו נפצו מעליו:
ויתפשו את המלך ויעלו אתו אל מלך בבל רבלתה בארץ חמת
וידבר אתו משפטים: וישחט מלך בבל את בני צדקיהו לעיניו וגם
את כל שרי יהודה שחט ברבלתה: ואת עיני צדקיהו עור ויאסרהו
בנחשתים ויבאהו מלך בבל בבלה ויתנהו בבית הפקדת עד יום
מותו: ובחדש החמישי
בעשור לחדש היא שנת תשע עשרה שנה למלך נבוכדראצר מלך
בבל בא נבוזראדן רב טבחים עמד לפני מלך בבל בירושלם:
וישרף את בית יהוה ואת בית המלך ואת כל בתי ירושלם ואת כל
חמות בית הגדול שרף באש: ואת כל חמות ירושלם סביב נתצו
כל חיל כשדים אשר את רב טבחים: ומדלות העם ואת יתר העם
הנשארים בעיר ואת הנפלים אשר נפלו אל מלך בבל ואת יתר
האמון הגלה נבוזראדן רב טבחים: ומדלות הארץ השאיר
נבוזראדן רב טבחים לכרמים וליגבים: ואת עמודי הנחשת
ים אשר לבית יהוה ואת המכנות ואת ים הנחשת אשר בבית
יהוה שברו כשדים וישאו את כל נחשתם בבלה: ואת הסירות
ואת היעים ואת המזמרות ואת המזרקת ואת הכפות ואת כל
כלי הנחשת אשר ישרתו בהם לקחו: ואת הספים ואת
קת המחתות ואת המזרקות ואת הסירות ואת המנרות ואת הכפות
ואת המנקיות אשר זהב זהב ואשר כסף כסף לקח רב טבחים:

בשתא רביעתא למימלכיה ושריה רב תוקרבא: וכתב ירמיה ית כל
בישתא דעתידא למיתי על בבל על ספרא חד ית כל פתגמיא האילין
דכתיבין על בבל: ואמר ירמיה לשריה כמיתך לבבל ותחזי ותיקרי
ית כל פתגמיא האילין: ותימר יי את גזרתא על אתרא הדין לשיציותי
בדיל דלא למהוי ביה יתיב למאנשא ועד בעירא ארי צדות עלם תהי:
ויהי כשציותך למיקרי ית סיפרא הדין תקטר ביה אבנא ותרמיניה
לגו פרת: ותימר כדין תשתקע בבל ולא תקום מן קדם בישתא די
אנא מיתי עלה וישתלהון עד הכא נבואת פתגמי ירמיה:
בר עסרין וחדא שנין צדקיה כד מלך
וחדא עשרי שנין מלך בירושלם ושום אימיה חמוטל בת ירמיה
מלבנה: ועבד דביש קדם יי ככל די עבד יהויקים: ארי על דארגיזו
קדם יי הות בירושלם וביהודה עד דאגלי יתהון מארעא בית שכנתי
ומרד צדקיה במלכא דבבל: והוה בשתא תשיעתא למימלכיה בירחא
עשיראה בעסרא לירחא אתא נבוכד נצר מלכא דבבל הוא וכל מ
משיריתיה על ירושלם ושרו עלה ובנו עלה כרקום סחור סחור:
ועלת קרתא בצירא עד חדא עסרי שנין למלכא צדקיה: בירחא
רביעאה בתשעא לירחא ותקיף כפנא בקרתא ולא הות מיכל לעמא
דארעא: ואתרעת קרתא וכל גברי עבדי קרבא ערקו ונפקו מן קרתא
בליליא באורח תרע בין שוריא די על גינתא דמלכא וכסדאי שרן על
קרתא סחור סחור ואזלו באורח מישרא: ורדפו משירית כסדאי
בתר מלכא ואדביקו ית צדקיה במישרי יריחו וכל משיריתיה אתבדרא
מיניה: ואחידו ית מלכא ואסיקו יתיה לות מלכא דבבל לרבלת
בארעא דחמת ומליל עמיה פתגמי דינין: ונכיס מלכא דבבל ית בני
צדקיה ברבלתה לעינוהי ואף ית כל רברבי יהודה נכס ברבלתה:
וית עיני צדקיה עוור ואסריה בשילשלן דנחש ואוביליה מלכא דבבל
לבבל ויהביה בבית אסירי עד יום מותיה:
ובירחא חמישאה בעסרא לירחא היא שנת תשע עשרי שנין למלכא
נבוכד נצר מלכא דבבל אתא נבוזר אדן רב קטוליא קם קדם מלכא
דבבל בירושלם: ואוקיד ית בית מקדשא דיי וית בית מלכא וית כל
בתי ירושלם וית כל בתי רברביא אוקיד בנורא: וית כל שורי ירושלם
סחור סחור תרעו כל משירית כסדאי דעם רב קטוליא: ומחשיכי
עמא וית שארא דעמא דאישתארא בקרתא וית שמועיא דאשתמעו
על מלכא דבבל וית שאר המונא אגלי נבוזר אדן רב קטוליא:
ומחשיכי עמא דארעא אשאר נבוזר אדן רב קטוליא למהוי מפלחין
בחקלין ובכרמין: וית עמודי נחשא די בבית מקדשא דיי וית בסיסי
וית ימא דנחשא די בבית מקדשא דיי תברו כסדאי ואובילו ית כל
נחשהון לבבל: וית דודיא וית מגרופיתא וית מזמריא וית מזרקיא
וית בזיכיא וית כל מני נחשא דהוו משמשין בהון נסיבו: וית קוליא
וית מחתיתא וית מזרקיא וית דודיא וית מנרתא וית בזיכיא וית מ
מכילתא דדהבא דדהבא ודי כספא כספא נסיב רב קטוליא: עמודא

בשנת הרביעית. דרך הלשון לסמוך הנספר אל המספר. וכן בשנת ב' למלכו והדומים לו: שר מנוחה. שהיה ריע המלך והיה עם המלך בעת מנוחתו לשוח ולהתענג עמו. וי"ת כמו מנחה שר תקרבתא: כבאך. בבאך. וכן ככלותך: אל תוך פרת. הנה מצאנו כי נהר פרת גבול ארץ ישראל כמו שכתו' בתורה ובנביאים ובפסוק הזה נראה כי פרת בבבל ושמעתי שהוא נמשך עד בבל: ולא תקום. ולא תתקיים. כלומר לא תהיה לה תקומה: ויעפו. פי' אנשיה שלא יהיה להם כח להלחם כנגד אויביהם: עד הנה דברי ירמיהו. לפי' שהאריך בספור הרעה הבאה על בבל אמר עד הנה דברי ירמיהו. כלומר שזכר על בבל. כמו שאמר למעלה עד הנה משפט מואב כמו שפירשנו. או אמר עד הנה לפי שמכאן ועד סוף הספר הוא ספור דברים לא נבואת ירמיהו אלא מי שכתב הספר כתב בסוף הספר הגלות והחרבן כמו שכתוב בסוף ספר מלכים. ויש לפרש עוד לפי מה שכתוב לדעת החכם הרב הגדול ר' משה בר מימון ז"ל שאי אפשר שלא תפסק הנבואה מהנביא טרם מותו אם בזמן גדול או מעט תפסק ממנו. ולפי דעתו זה אפש' לפרש כן עד הנה דברי ירמיהו. כלומר כשהשלים נבואת בבל פסקה נבואתו ודבריו ולא נבא עוד: בן עשרים ואחד שנה. פרשה זו עד סוף הספר היא כתובה בסוף ספר מלכים ושם באורנוה. גם בבנינה במלכים פירשנו ענין העמודים ממה שכתוב הנה כי חדש דברים הנה שלא פירש שם. ועני' הרמוני' גם כן מבואר שם. וכן המחלוקות שבין שתי הפרשיות פירשנו שם: ומה שיש לנו לפרש בפרשה זו נפרש: בבית הפקדו'. כתיב וקרי בית: עמד לפני מלך בבל. שעמד. ופי' נבוזר אדן שעמד לפני מלך בבל. כמו שאומר במלכי' עבד מלך בבל בא בירושלם. ובירושלם רבק עם בא לא עם מלך בבל: ומדלות העם. ואחר כן אמר ומדלו' הארץ השאיר. מקצת דלת העם הגלם ומקצתם השאיר: ואת יתר האמון. כמו ההמון. כי אותיות אהו"י מתחלפות. וכן כתוב במלכים ההמון. ובמלכים כתו' דלת העם וכאן דלות. במסרה סימן בן המלך דל ירמיה דלות. היינו דאמרי אנשי בתר עניא אזלא עניותא:

העמודים

העמודים שנים הים האחד והבקר שנים עשר נחשת אשר תחת — אחד
המכנות אשר עשה המלך שלמה לבית יהוה לא היה משקל לנחשתם
כל הכלים האלה : והעמודים שמנה עשרה אמה קומה העמד — קומת
האחד וחוט שתים עשרה אמה יסבנו ועביו ארבע אצבעות נבוב : — העמוד
וכתרת עליו נחשת וקומת הכתרת האחת חמש אמות ושבכה ורמנים
על הכתרת סביב הכל נחשת וכאלה לעמוד השני ורמנים : ויהיו — הכותרת
הרמנים תשעים וששה רוחה כל הרמנים מאה על השבכה סביב : — הרמונים
ויקח רב טבחים את שריה כהן הראש ואת צפניה כהן המשנה ואת
שלשת שמרי הסף : ומן העיר לקח סריס אחד אשר היה פקיד
על אנשי המלחמה ושבעה אנשים מראי פני המלך אשר נמצאו
בעיר ואת סופר שר הצבא המצבא את עם הארץ וששים איש מעם — ספר
הארץ הנמצאים בתוך העיר : ויקח אתם נבוזר אדן רב טבחים — אותם
וילך אתם אל מלך בבל רבלתה : ויכה אתם מלך בבל וימתם
ברבלה בארץ חמת ויגל יהודה מעל אדמתו : זה העם אשר הגלה
נבוכדראצר בשנת שבע יהודים שלשת אלפים ועשרים ושלשה :
בשנת שמנה עשרה לנבוכדראצר הגלה מירושלם נפש שמנה — שמונה עלה
מאות שלשים ושנים : בשנת שלש ועשרים לנבוכדראצר הגלה
נבוזר אדן רב טבחים יהודים נפש שבע מאות ארבעים וחמשה כל — בסא
נפש ארבעת אלפים ושש מאות : ויהי בשלשים ושבע שנה לגלות — רית
יהויכן מלך יהודה בשנים עשר חדש בעשרים וחמשה לחדש נשא — וארבעים
אויל מרדך מלך בבל בשנת מלכתו את ראש יהויכין מלך יהודה — לוא
ויצא אתו מבית הכליא : וידבר אתו טבות ויתן את כסאו ממעל — המלכים
לכסא מלכים אשר אתו בבבל : ושנה את בגדי כלאו ואכל לחם
לפניו תמיד כל ימי חייו : וארחתו ארחת תמיד נתנה לו מאת מלך
בבל דבר יום ביומו עד יום מותו כל ימי חייו : — חיו

עמודיא תרין ימא חד ותורי תרי עסר דנחשא דתחות בסיסיא דעבד
מלכא שלמה לבית מקדשא דיי לא הוה מתקל לנחשיהון דכל מניא
האילין : ועמודיא תמנא עסרי אמין רומיה דעמודא חד וחוט משחת
תרתא עסרי אמין מקיף ליה סחור סחור וסומכיה ארבע אצבעין חליל
: וקרונתהון עלוהי דנחש ורומא דקרונתהון חדא חמש אמין וסריגת
ורימוניא על קרונתהון סחור סחור כולא דנחשא וכאילין לעמודא
תניינא ורימוניא : והוו רימוניא תשעין ושיתא בעברתא כל רימוניא
מאה על סריגתא סחור סחור : ודבר רב קטוליא ית שריה כהנא
רבא וית צפניה סגן כהניא וית תלתא אמרכליא : ומן קרתא דבר
גואה חד דהוה ממנא על גברי עבדי קרבא ושבעא גברין דחזן אפי
מלכא דאשתכחו בקרתא וית ספרא רב חילא דכניש ית עמא דארעא
ושיתין גברא מעמא דארעא דאשתכחו בגו קרתא : ודבר יתהון
נבוזר אדן רב קטוליא ואוביל יתהון לות מלכא דבבל לרבלת :
ומחא יתהון מלכא דבבל וקטלינון ברבלה בארעא דחמת ואתגליאו
דבית יהודה מעל ארעהון : דין עמא דאגלי נבוכד נצר בשנת שבע
יהודאי תלתא אלפין ועסרין ותלתא : בשנת תמנת עסרי לנבוכד
נצר מירושלם נפשתא תמני מאה ותלתין ותרתין : בשנת עסרין
ותלת לנבוכד נצר אגלי נבוזר אדן רב קטוליא יהודאי נפשתא שבע
מאה ארבעין וחמש כל נפשתא ארבעא אלפין ושית מאה :
והוה בתלתין ושבע שנין לגלות יהויכין מלכא שבטא דבית יהודה
בתרי עסר ירחין בעסרין וחמשא לירחא דבר אויל מרודך מלכא
דבבל בשנת מלכותיה ית ריש יהויכין מלכא שבטא דבית יהודה
ואפיק יתיה מבית אסירי : ומליל עימיה פתגמין תקנין ויהב ית
כורסוהי מעיל לכורסי מלכיא די עמיה בבבל : ושני ית לבושי אסורי
ואכל לחמא קדמוהי תדירא כל יומי חיוהי : ושריותיה שריות
תדירא מתיהבין ליה מן קדם מלכא דבבל פתגם יום ביומיה עד יום
מותיה כל יומי חיוהי :

העמודים שנים. אעפ"י שזכר ואת עמודי הנחשת וזכר ים הנחשת זכר כמה היו כי העמודים היו שנים והים אחד והבקר שנים עשר · ומה שאמר אשר תחת המכונות אינו אומר כי הבקר היו תחת המכונות כי הבקר תחת הים היו והמכונות תחת הכיורות אלא אשר תחת אינו דבק עם המכונות אלא רוצה לומר אשר תחת הים שזכר · ופירוש המכונות גם כן היו תחת ולא זכר מה. וקצר הענין לפי שהוא נזכר במלכים. וחסרון הזה רבו' במקרא במה שיוכל האדם להבין. ומה שאמר אשר עשה המלך שלמה רוצ' לומר כי לא היו שם אחרים אלא אותם הכלים שעשה בבית המקדש הם היו שם עד החורבן : לנחשתם כל הכלים האלה · בא הכנוי קודם הידיעה. וכן ותראהו את הילד. והדומים להם רבים : קומה העמוד האחד. כתיב קומה כמו המוכרת · ואף על פי שהוא סמוך · וכן כאיפה שעורים והדומים להם. וקרי קומת כמשפט : ויהיו. תשעים וששה רוחה · מלעיל והה"א נוספת · ורוח פי' עבר ופיאה. כמו לכל רוח אזרח · מדר את רוח הצפון והדומים להם. ובספר מלכים בבכיה פירשנו הענין : בשנת שבע · פירשנו במלכים סוף שבע ותחלת שמנה כי שם כתוב שמנה בשנת שמנה עשרה סוף י"ח ותחלת י"ט . כי שם כתוב י"ט בשנת שלש ועשרים · כתוב בסדר עולם כי אז נתנה צור בידו ושטף את כל היהודים שהיו בעמון ובמואב ובסביבות ארץ ישראל : נפש תשמה'. והכל ארבעת אלפים ושש מאות בין שלשת החשבונות האלה : בעשרים וחמשה · ובספר מלכים בעשרים ושבעה. וגם פירשנו הענין : מלכים. כתוב וקרי המלכים : ושנה · כתוב בהא ובמלכים ושנא באלף לפניו · פירשנוהו במלכים. וכן כל ימי חייו :

תם ונשלם ספר ירמיה שבח לאל בורא עולם

הפטרת שבועות

וַיְהִי

בִּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה בָּרְבִיעִי בַּחֲמִשָּׁה לַחֹדֶשׁ וַאֲנִי בְתוֹךְ הַגּוֹלָה עַל־נְהַר כְּבָר נִפְתְּחוּ הַשָּׁמַיִם וָאֶרְאֶה מַרְאוֹת אֱלֹהִים׃ בַּחֲמִשָּׁה לַחֹדֶשׁ הִיא הַשָּׁנָה הַחֲמִישִׁית לְגָלוּת הַמֶּלֶךְ יוֹיָכִין׃ הָיֹה הָיָה דְבַר־יְהוָה אֶל־יְחֶזְקֵאל בֶּן־בּוּזִי הַכֹּהֵן בְּאֶרֶץ כַּשְׂדִּים עַל־נְהַר כְּבָר וַתְּהִי עָלָיו שָׁם יַד־יְהוָה׃

והוה

בתלתין שנין לזמן דאשכח חלקיה כהנא רבא סיפרא דאוריתא בבית מקדשא בעזרתא תחות אולמא בפלגות ליליא בתר מעלני סיהרא ביומי יאשיה בר אמון מלך שבטא דבית יהודה בתמוז בחמשא לירחא אמר נביא ואנא בגו בני גלותא על נהר כבר איתפתחו שמיא וחזית בחיזו נבואה דשרת עלי חיזו יקר שכינתא דיי׃ בחמשא לירחא היא שתא חמישתא לגלות מלכא יויכין׃ מהוה הוה פתגם נבואה מן קדם יי עים יחזקאל בר בוזי כהנא בארעא דישראל תב תנינות ואתמליל עימיה במדינת ארעא כסדאי על נהר כבר ושרת עלוהי תמן רוח נבואה מן קדם יי׃

וחזית

ברוך עליון	אשר חביון	עזו חזיון	יחזקאל הוא	ועל ידו	גלה סודו	אף כבודו	יתארהו.
לאיום תמים	בא בימים	בין חכמים	יסתירהו	וגם בחר	לכן שחר	כתבו אחר	ירמיהו.

מראות אלהים כשנבנו גם נפלאו / ולעין נביאיו בנבואה נבראו: / יראו תמונות יעלו גם ירדו / צורות למיניהם אשר לא נמצאו:
בהם בעולם רק בעת התקשרו / רוחות ברוחות בנביאים נבאו: / כפלו יסודיהם לאישים חכמו / כי גבהו גם עמקו התפלאו:
מראות יחזקאל מראותם נסתמו / וללב נבונים מהביניהם נוראו: / שפיפי בנו קמחי לפרשם ישאלו / מאלהים לעזרם בם למען נפלאו:

אמר דוד בן יוסף בן קמחי הספרדי זאת המראה אשר פתח בה יחזקאל הנביא ספרו היא מראה סתומה מאד · והנני אדבר בה בענין המראה: דע כי מראת הנביא בעין לבבו נראית במחשבו כאלו יצורה בבת עינו · נדמית לדמיונו כמראית המראה אשר בעתה נראה. ומאחרי הספור לרואה כמצאה. ואחרי הקיצו מתרדמת המראה ימצאה במחשבתו כלואה כאלו בעטו יכתבנה או יקראנה. ומחשבתו בעת אחברתו כח המדבר לפעל המחבר. תעלה מרומות. ותרד תהומות. תעשה לה כנפים ותעוף בשמים · תשב חצרים ותכנס בחדרי חדרים · תראה תמונות נפלאות לעתים נקראות. למעתים נבראות לפניו נמצאות · כאלו לעין ההוא נראות · מלפני אל אלהי הרוחות הנה שלוחות בלב הנביא מפותחות פעם ברורות לו ונכוחות. פעם בהם מחשבותיו פוסחות · כמאמר זכריה מה אלה אדוני · ומאמר דניאל ואשתומם על המראה ואין מבין · ואני שמעתי ולא אבין. ישמעו דברים נעלמים וקולות עצומים · ויחזקאל הנביא ראה מראה סתומה ושמע שמועה עצומה אבל ממנו לא נעלמה שאם כן היה שואל עליה כזכריה ודניאל. והמראה הזאת נקראת מרכבה כמו שנאמר בספר מלכי' ומעשה האופנים כמעשה אופן המרכבה. ויונתן תרגם כעובדי גלגלת מרכבת יקרא · וכן נאמר בדברי הימים ולתבנית המרכבה כרובים זהב · וראה שלמה בחכמתו מה שראה יחזקאל הנביא בנבואתו · גם דוד המלך אביו מסר לו הכל על ידי רוח הקדש. כמו שכתוב הכל בכתב מיד ה' עלי · השכיל כל מלאכות התבנית גם צורות בקרים ואריות שבר בקירות הבית. והכל מענין מרכבת הקדש היו שבה ראה יחזקאל הנביא פני אריה ופני שור. והכרובי' שבר בהם היו במקום נשר ואדם אשר במרכבה כי הכרובים פניו פני אדם וכנפיו כנפי נשר הנה הכרוב כלל שניהם. וכן היו בהם ארבעה אופנים · ונקראת מרכבה לפי שנראית על דמות מרכבה בארבע חיות ארבעה אופני' ומרכבה העשויה למרכבת בני אדם היא בארבע בהמות. כמו שכתוב ותצא מרכבה ממצרים בשש מאות כסף וסוס בחמשים ומאה. וכן רבותינו ז"ל קראו המראה הזאת מרכבה כמו שאמר ולא במרכבה ביחיד אלא אם כן היה חכם ומבין מדעתו · ואחר שרבותינו ז"ל הזהירו שלא לדרוש במעשה מרכבה אינני רשאי לכתוב בפירוש הספר הזה מה שעלה בדעתי לפרש במרכבה כי אם אעשה כן אהיה כדורש אותה ברבים כי הפירוש הזה נמסר לכל לומר ספר · לפיכך כתבתי פירוש מעשה המרכבה בקונטרס בפני עצמו כמוס עמדי חתום באוצרותי בעבור שלא אשכחנו ולהועיל בו כל חכם הראוי למסור לו סתרי תורה. ואשוב מעתה לפרש הספר ולא אפרש בפסוקי המרכבה אלא טעמי המלות מפסוק ואילך עד סוף המרכבה · ועתה אחל בעזרת המלמד לאדם דעת: ויהי בשלשים שנה ברביעי בחמשה לחדש · החשבון הזה כתב אא"ז כי לפי פשוטו פירושו שלשים שנה ליובל. והראיה על זה כי כשראה יחזקאל בנבואה בנין העיר ובנין הבית לעתיד היתה שנת היובל והיתה בעשרים וחמש לגלות יהויכין. הנה כי גלה יהויכין בעשרים וחמש ליובל · וזאת המראה שהיתה בשנה החמשית לגלות יהויכין היתה · אם כן בשנת שלשים ליובל · והיאך ידענו כי כשראה בנין העיר ובנין הבית היתה שנת היובל · שנאמר בראש השנה בעשור לחדש. איזוהי שנה שראש השנה שלה בעשור לחדש · הוי אומר זו שנת היובל · ואני אומר כי מה שתרגם יונתן בתלתין שנין לזמן דאשכח חלקיהו כהנא רבא ספרא דאוריתא עולה לחשבון אחר למה שפירש אא"ז · כי בשמונה עשרה שנה למלך יאשיהו מצא חלקיה הכהן הספר בבית ה' כמה נשארו ממלכותו י"ג שנה . . כי ל"א שנה מלך י"ג של יאשיהו וי"א של יהויקים הרי כ"ד · ובעשרים וחמש מלך יהויכין · ואעפ"י שלא עלתה לו מלכותו שנה. כמו שכתוב כי בעשרי' וחמש ליובל גלה יהויכין והמראה הזאת היתה בשנה החמישית לו הרי שלשים שנה ליובל · והראה האל ית' ליחזקאל המראה הזאת שים בה רמז לנסיעת הכבוד מהבית בשלשים שנה למציאת הספר שקרע המלך את בגדיו בשמעו דברי הספר · כי הרעה והגלות תבא לישראל בעברם על דברי הספר · וכבר החלה הרעה לבא בימי יאשיהו: לפיכך הראה האל ית' לנביא סימן נסיעת הכבוד מן הבית. כי כמו שהחלה הרעה בימי יאשיהו כן תבא כלה · והראה לו בשנת שלשים ליובל שהיתה שנה חמשית לגלות יהויכין לפי שצדקיהו בא אל בבל בשנה הרביעית למלכו שהיא שנה חמישית לגלות יהויכין · וכן הראה לו ברביעי שהוא חדש תמוז מפני שהחדש הזה היה בשנת החרבן תחלת החרבן כי בו נבקעה העיר · וכשהראה לו המראה הזאת לשיבת הגלות בימי המשיח ובנין העיר ובנין הבית הראה אותם לו בשנת היובל וביום הכפורים שהוא סימן צאת העבדים מעבדות לחרו' · ולהורות כי האל ית' יסלח לעון ישראל וחטאתם לא יזכור עוד · והראה לו המראה הזאת בבבל כמו שהיה הנביא שם לסימן הגלות שהוא בבבל · וכשהראה לו המראה הזאת לשיבת הגלות הראה אותה לו בענין שראה עצמו בארץ ישראל סימן לשיבת הגלו': ואני בתוך הגולה · בא הכנוי טרם הידיעה כי אחר כך אמר אל יחזקאל בן בוזי · וכן ותראהו את הילד · ותזהמתו חיתו לחם · והדומים להם כמו שכתבנו בספר מכלל בחלק הראשון ממנו · נראה לו במראה הנבואה שהיה עם בני הגולה על נהר כבר · כלומר שהיו עומדים על שפת הנהר והוא בתוכם ובאה לו הנבואה בזה הדרך שנראה לו שנפתחו השמים וראה אלה המראו' שמספר והולך. ומה שאמר מראות אלהים · רוצה לומר מראות גדולות ונפלאות · כי דרך הכתוב כשרוצה להגדיל הדבר סומך אותו לאל כמו עיר גדולה לאלהים · כהררי אל · ארזי אל · מאפל יה · שלהבת יה · וי"ת הפסוק כן · והוה בתלתין שנין וגומר. ובמקצת נסחאות תרגם על נהר כבר נהר פרת · וכן אומרים המגידים כי כבר הוא פרת · ומצאנו בזה מחלוקת בדברי רבותינו ז"ל · רבי יודן ורב הונא. רבי יודן אומר הוא פרת הוא כבר · פרת שהוא פרה ורבה · כבר שפירותיו בשים ואינם יונקים בכברה · רב הונא אומר פרת בפני עצמו כבר בפני עצמו: בחמשה לחדש · כבר כתבנו טעם השנה החמישית: יויכין. כמו יהויכין. וכן יונדב ויהונדב · יונתן ויהונתן: היה היה דבר ה' אל יחזקאל בן בוזי הכהן בארץ כשדים · אמרו רבותינו זכרונם לברכה אין השכינה שורה על הנביאים בחוצה לארץ וכשנדבר עמהם בחוצה לארץ לא נדבר עמהם אלא במקום טהור על המים שנאמר על נהר כבר · ואני הייתי על אובל אולי · ואני הייתי על יד הנהר · רבי אלעזר בר צדוק אומר הרי הוא אומר קום צא אל הבקעה · מגיד שהבקעה בשדה · תדע שאין השכינה נגלת בחוצה לארץ · שנאמר ויקם יונה לברוח תרשישה מפני ה' · ויש אומרים כי פעם ראשונה איננו נדבר עם הנביא בחוצה לארץ פעם שניה מדבר · ולזה נוטה דעת יונתן שתרגם מהוה הוה פתגם מן קדם ה' עם יחזקאל וגו'. ומה שאמר אל יחזקאל בר בוזי היה לו לומר אלי · וכן ותהי עליו עלי · אלא שכן דרך המקרא לפעמים כמו נשי למך · ואל משה אמר עלה אל ה' · את יפתח ואת שמואל · ובתרגום ירושלמי יחזקאל נביא בר ירמיהו נביא · ונקרא ירמיהו בוזי על שהיו מבזין אותו:

ואמר

וארא והנה רוח סערה באה מן הצפון ענן גדול ואש מתלקחת ונגה
לו סביב ומתוכה כעין החשמל מתוך האש: ומתוכה דמות ארבע מל
חיות וזה מראיהן דמות אדם להנה: וארבעה פנים לאחת וארבע
כנפים לאחת להם: ורגליהם רגל ישרה וכף רגליהם ככף רגל עגל
ונצצים כעין נחשת קלל: וידו אדם מתחת כנפיהם על ארבעת ויד׳
רבעיהם ופניהם וכנפיהם לארבעתם: חברת אשה אל אחותה
כנפיהם לא יסבו בלכתן איש אל עבר פניו ילכו: ודמות פניהם פני
אדם ופני אריה אל הימין לארבעתם ופני שור מהשמאול לארבעתן
ופני נשר לארבעתן: ופניהם וכנפיהם פרדות מלמעלה לאיש שתים
חוברות איש ושתים מכסות את גויתיהנה: ואיש אל עבר פניו ילכו תחינה
אל אשר יהיה שמה הרוח ללכת ילכו לא יסבו בלכתן: ודמות החיות
מראיהם כגחלי אש בערות כמראה הלפדים היא מתהלכת בין הלפידים
החיות ונגה לאש ומן האש יוצא ברק: והחיות רצוא ושוב כמראה
הבזק: וארא החיות והנה אופן אחד בארץ אצל החיות לארבעת
פניו: מראה האופנים ומעשיהם כעין תרשיש ודמות אחד לארבעתן תם
ומראיהם ומעשיהם כאשר יהיה האופן בתוך האופן: על
ארבעת רבעיהן בלכתם ילכו לא יסבו בלכתן: וגביהן וגבה להם
ויראה להם וגבתם מלאת עינים סביב לארבעתן: ובלכת החיות ילכו
האופנים אצלם ובהנשא החיות מעל הארץ ינשאו האופנים:
על אשר יהיה שם הרוח ללכת ילכו שמה הרוח ללכת והאופנים
ינשאו לעמתם כי רוח החיה באופנים: בלכתם ילכו ובעמדם יעמדו
ובהנשאם מעל הארץ ינשאו האופנים לעמתם כי רוח החיה
באופנים: ודמות על ראשי החיה רקיע כעין הקרח הנורא נטוי על
ראשיהם מלמעלה: ותחת הרקיע כנפיהם ישרות אשה אל אחותה
לאיש שתים מכסות להנה ולאיש שתים מכסות להנה את גויתיהם גויתהם
: ואשמע את קול כנפיהם כקול מים רבים כקול שדי בלכתם

וחזית והא רוח עלעולא אתי מן ציפונא ענן רב ואשתא משתלהבא
וזיהורא ליה סחור סחור ומגו עננא ומגו עלעולא כעין חשמלא מגו
אשתא: ומגוה דמות ארבע בירין ודין חזויהון דמות אינשא להין:
וארבע אפין לחדא וארבע אפין לכל חד וחד שיתת עסר אפין לבריתא
חדא מניין אפיא דארבע בירין שיתין וארבעא אפין וארבעא גפין
לחדא וארבעא גפין לכל חד וחד שיתת עסר גפין לכל אפא ואפא
שיתין וארבעא גפין לבריתא חדא והוו מניין גפיא דארבע בירין
מאתן וחמשין ושיתא אפין וגפין: וריגליהון ריגלין כיונן ופרסת
ריגליהון כפרסת ריגלין סגלגלן ומזיען עלמא במהכהין ומנצינצן כעין
נחש מצלהב: וידין כידי אינשא עביד להון מתחות גפיהון על ארבע
סיטריהון למיחתי בהן גומרין דאישא מביני כרוביא מתחות רקיעא
דעל רישהון למתן על חופני סירפיא למזרק על אתר רשיעיא לאבדא
חייביא עברי מימריה ואפיהון וגפיהון שוי לארבעתהין: מכוונן
חדא לקביל חדא גפיהון לא מיתחזרין במיזלהין ביריא לקביל אפהא
אזלן: ודמות אפיהון אפי אינש ואפי אריא עביד מימינא לארבעתהין
ואפי תורא עביד מסמלא לארבעתהין ואפי נשרא לארבעתהין:
ואפיהין וגפיהין פרישן מלעילא לחדא תרתין מכוונן חדא ותרתין
מכסן ית גוויתהין: וביריא לקביל אפהא אזלא לאתר דתהוי תמן
רעוא למיזל אזלן לא מיתחזרן במיזלהין: ודמות ביריתא חזויהון
כגומרין דאשא בערן כחזו בעוריא אישתא משתלהבא בין ביריתא
וזיהורא לאישתא ומן אשתא נפיק ברקא: וביריתא באישתלוחיהין
למעבד רעות ריבונהן דאשרי שכינתיה במרומא עילא מנהין כאנפא
עינא למיחזי חזרן ומקפן ית עלמא ותיבן ביריתא חדא וקלילן כחיזו
ברקא: וחזית ביריתא והא גלגל חד משתוי כמלרע לרום שמיא בסטר
ביריתא לארבע אפוהי: חיזו גלגליא ועובדיהון כעין אבן טבא ודמות
חד לארבעתהין וחזויהין ועובדיהין כמא דיהוי גלגל בגו גלגל: על
ארבעא סיטריהין במיזלהין אזלין לא מיתחזרין במיזלהין: וגביהן
שנון לקבלא רקיעא ורומא להין ודחילין אינון וגביהן מלן עינין סחור
סחור לארבעתהין: ובמיזל ביריתא אזלין גלגליא לקיבליהון ובאיתרמא ביריתא כמלרע לרום שמיא מיתרמין לגלגליא: על אתר דהוי רעוא למיזל אזלין
לתמן רעוא למיזל וגלגליא מתרמין לקיבליהון ארי כרוח ביריתא בגלגליא: במיזלהון אזלין ובמקמתהון קימין ובאיתרמהון כמלרע לרום שמיא מתרמין
גלגליא לקיבליהון ארי כרוח ביריתא בגלגליא: ודמות על רישי ביריתא רקיע כעין גליד חסין מרכן על רישיהון מלעילא: ותחות רקיעא גפיהון מכוונן חדא
לקביל חדא לחדא תרתין מכסין להין ולחדא תרתין מכסין להין ית גויתהן: ושמעית ית קל גפיהין כקל מיין סגיאין כקלא מן קדם שדי במהכהין קל

וארא. ואש מתלקחת. פי׳ מתלקחת בתוך הענן. כמו ואש מתלקחת בתוך הברד: ומתוכה כעין החשמל. ת״י ומגו עננא מגו עלעולא כעין חשמלא
מגו אשתא. ודע׳ רז״ל בחשמל שהוא מלאך. ואמרו מעשה בתינוק אחד שהיה קורא בבית רבו בספר יחזקאל והיה מבין בחשמל יצא אש מחשמל ושרפתו. ועוד
דרשוהו נוטריקון חיות אש ממללות. במתניתא תנא עתים חשות עתים ממללות בשעה שהדבו׳ יוצא מפי הקב״ה חשות. בשעה שאין הדבור יוצא מפי הקדוש
ברוך הוא ממללות: ומתוכה. תרגם יונתן חיות בריין: ורגליהם. ונוצצים. מענין נצוץ: קלל. ממורט וזך. ות״י ומנצצן כעין נחשת מצלהב: וידו
אדם. כתוב בוי״ו וקרי ביוד. והכתוב רוצה לומר וידו אדם. כאלו אמר וידיו ידי אדם כמו עיניך יונים. ר״ל כעיני יונים: חוברות אשה. כמו היריעות אשה
אל אחותה כי לכל דבר יקרא איש ואשה. וכנה החיות באשה ואיש כמו שכנה אותם בחיות וכרובי׳. ותרגם יונתן מכוונן חדא לקבל חדא גפיהון לא מתחזרן
במזלהון בריא לקבל אפהא אזלא: ופניהם. מלת ופניהם נפרדת בטעם לומר שאינה דבקה עם הבאה אחריה. ר״ל ופניהם היו כמו שנזכר. וכנפיהם היו
פרודות מהגוף ופרושות למעלה לעופף: ואיש. הרוח. הרצון. וכן תרגם יונתן רעוא: ודמות. פירוש דמות עיניהם כי דמו׳ גופותם כבר אמר: והיא מתהלכת.
היא האש. וכן תרגם יונתן אשתא משתלהבא בין בריתא: והחיות רצוא ושוב. מקור שרשו רצה והאלף במקום הה״א. ויהיה רצה ורוץ בענין אחד. וכן
ותרץ עמו משרש רצה ענין מרוצה. ובזק כמו ברק. וכן תרגם יונתן ברקא. ובדברי רבותינו ז״ל מאי רצוא ושוב. אמר רב יהודה כאור היוצא מפי הכבשן.
מאי כמראה הבזק. אמר רבי יוסי בר חנינא כאור היוצא מבין החרסים. ורבי יהודה אומ׳ בשם רבי שמעון בן פרטא כזה שבוחק גפת בבירה. כלומר כמי
שמפזר גפת שהיא פסולת הזתים בבירה שהאש מתלהט במהרה ומעלה להב והלהב עולה ויורד. וזהו פירושו רצוא ושוב. ולפי׳ שהוא ברק ענינו כי הברק רץ
מהרה ושב ומתכנס מהרה עד שכמעט תשיגנו הראות ברוצו ושובו והתכנסו קל מהרה. ויונתן תרגם הפסוק כן וביריתא באשתלוחיהון למעבד רעו׳ רבונהון
דאשרי שכינתיה במרומא וגו׳. ובקצת נוסחאות באגפא בגימל: וארא החיות. והנה אופן אחד בארץ. פירושו למטה במקום שפל. כמו רקמתי
בתחתיות ארץ. וכת״י: מראה האופנים ומעשיהם כעין תרשיש. תרשיש היא אבן טובה הנזכרת באבני החושן תרשיש שהם וישפה. וכן אמ׳ במראה
השלישית כעין אבן תרשיש ועינה כעין תכלת. ופי׳ ומעשיה׳ בדמיון אבן תרשיש. כי הוא אמר שתי מלות מראיהם ומעשיהם. ואמר לדמיון מראה כעין
תרשיש ולדמיון מעש׳ כתרשיש שהם מקבלים מעשה ופעלה כמוהו: וגביהן. מלת וגביהן נפרדת בטעם. ופירושה כמו שפי׳ במלת ופניהם שאינה דבקה
עם הבאה אחריה. אמר וגביהן כמו שהיו גבב כל אופן אלא שגובה היה להם עד שמרוב גבהם היתה יראה להם כי הדבר שיהיה מופלג בכמותו יקרא נפלא
ונורא. וכן מעט נורא. אל ארץ נוראה. או באיכותו כמו הקרח הנורא. וגבות׳. כמו וגביהן אלא שזה מקובץ בלשון זכרי׳ וזה בלשון נקבו׳. ומפני כפלו שנה
המלה: ובלכת. ת״י ובמיזל ברייתא אזלין וגו׳: על אשר יהיה שם הרוח. הרצון כמו שפירשנו. והוסיף עוד ואמר שמה הרוח ללכת. ר״ל רוח האופנים:
ללכת. בסגול באתנחתא. וכן ויסוב שמואל ללכת: ודמות. הנורא. פירוש נורא בלבנותו ובזהרו: ותחת. לאיש. לכל אחד ואחד: ואשמע
כקול שדי. פירוש חזק ותקיף. וכן כשוד משדי יבא. והיה שדי בצריך: או פי׳ על האל יתברך שנקרא שדי. וכן אמר במראה השלישית כקול אל שדי בדברו.
ורוצה לומר בדברו כשדבר בהר סיני שנאמר בו קול גדול ושם אמ׳ נשמע עד החצר החיצונה שהוא גבול הבית. וכן בהר סיני אף על פי שהיה הקול גדול
לא נשמע חוץ למחנה ישראל. וכן כל קול נבואה אינו נשמע אלא למי שמיוחד אליו הקול:

קול המולה

קול המלה כקול מחנה בעמדם תרפינה כנפיהן : ויהי קול מעל
חס לרקיע אשר על ראשם בעמדם תרפינה כנפיהן : וממעל לרקיע אשר
על ראשם כמראה אבן ספיר דמות כסא ועל דמות הכסא דמות
מל כמראה אדם עליו מלמעלה : וארא כעין חשמל כמראה אש בית לה
סביב ממראה מתניו ולמעלה וממראה מתניו ולמטה ראיתי כמראה
אש ונגה לו סביב : כמראה הקשת אשר יהיה בענן ביום הגשם כן
מראה הנגה סביב הוא מראה דמות כבוד יהוה ואראה ואפל על
ב פני ואשמע קול מדבר : עכ ויאמר אלי
בן אדם עמד על רגליך ואדבר אתך : ותבא בי רוח כאשר דבר אלי
ותעמדני על רגלי ואשמע את מדבר אלי :
בית ויאמר אלי בן אדם שולח אני אותך אל בני ישראל אל גוים המורדים
אשר מרדו בי המה ואבותם פשעו בי עד עצם היום הזה : והבנים
קשי פנים וחזקי לב אני שולח אותך אליהם ואמרת אליהם כה אמר
אדני יהוה : והמה אם ישמעו ואם יחדלו כי בית מרי המה וידעו כי
נביא היה בתוכם : ואתה בן אדם אל תירא מהם ומדבריהם אל
תירא כי סרבים וסלונים אותך ואל עקרבים אתה יושב מדבריהם
אל תירא ומפניהם אל תחת כי בית מרי המה : ודברת את דברי
אליהם אם ישמעו ואם יחדלו כי מרי המה : ואתה
בן אדם שמע את אשר אני מדבר אליך אל תהי מרי כבית המרי פצה
פיך ואכל את אשר אני נתן אליך : ואראה והנה יד שלוחה אלי
אותה והנה בו מגלת ספר : ויפרש אותה לפני והיא כתובה פנים ואחור
קנים וכתוב אליה קנים והגה והי :
ויאמר אלי בן אדם את אשר
ג תמצא אכול אכול את המגלה הזאת ולך דבר אל בית ישראל :
ואפתח את פי ויאכלני את המגלה הזאת : ויאמר אלי בן אדם
בטנך תאכל ומעיך תמלא את המגלה הזאת אשר אני נתן אליך

קל מילוליהן כקל מורן ומברכין ית רבוניהון קיימא מלך עלמיא כקל
משרית מלאכי מרומא במקמהן משתקן גפיהן מן קדם די בירא :
ובזמן דהוי רעוא קדמוהי לאשמעא די בירא לעבדוהי נביי ישראל
הוי קלא ומשתמע מעילוי רקיעא מבין כרוביא מתחות רקיעא די על
רישיהון במקמהן משתקן גפיהן מן קדם די בירא : ומעילוי רקיעא די
על רישיהון כחיזו אבן טבא דמות כורסיא ועל דמות כורסיא דמות
כחיזו אנשא מלעילא : וחזית כעין חשמלא כחיזו אשתא מגיו לה
סחור סחור חיזו יקר דלא יכילא עינא למחזי ולא אפשר לאסתכלא
ביה ולעילא דלא יכילא עינא למחזי ולא אפשר לאסתכלא ביה ולרע
חזיתי כחיזו אשתא וזיהורא ליה סחור סחור : כחיזו קשתא דהוי
בעננא ביומא דמטרא כן חיזו זיהורא סחור סחור הוא חיזו דמות
יקרא דיוי וחזית ואשתטחית על אפי ושמעית קל דמתמליל :
ואמר לי בר אדם קום על ריגלך ואמליל עמך : ועלת בי רוחא כד מליל
עמי ואקמתני על רגלי ושמעית ית דמתמליל עמי : ואמר לי בר אדם
שלח אנא יתך לות בני ישראל לות עממיא סרבניא דסריבו על ממרי
אינון ואבהתהון מרדו במימרי עד כרן יומא הדין : מתקרן בניא אינון
חציפי אפיא ותקיפי לבא אנא שלח יתך לותהון ותימר להון כדנן
אמר יוי אלהים : ואינון אם יקבלון אולפן ואם יתמנעון מלמיחטי ארי
עם סרבן אינון וידעון די נביא הוה ביניהון : ואת בר אדם לא
תדחל מנהון ומפתגמיהון לא תדחל ארי מסרבין ומקשן לקבלך
ובגו עמא דעובדיהון דמן לעקרבין את יתיב ומפתגמיהון לא תדחל
ומן קדמיהון לא תתבר ארי עם סרבן אינון : ותתנבי ית פתגמי נבואתי
להון אם יקבלון אולפן ואם יתמנעון מלמחטי ארי עם סרבן אינון :
ואת בר אדם קביל ית די אנא ממליל עמך לא תהי סרבן כעמא סרבנא
ארכין נפשך וקבילית די אנא יהב לך : וחזית והא דמות יד מתושטא
לצדלותי והא ביה מגלת ספרא : ופרס יתה קדמי והא כתיבא מאפה
ומאחורהא מן דהוה מן שירויא ומה דעתיד למהוי בסופא וכתיב בה
דאם יעברון בית ישראל על אוריתא ישלטון בהון עממיא ואם יעברון
ית אוריתא יסוף מנהון איליא ודוונא ותיבחתא : ואמר לי בר אדם ית דמתיהיב לך קביל קביל מה דכתיב במגילתא הדא ואזיל ואתנבי על בית ישראל :
וארכינית ית נפשי ואחכימני מה דכתיב במגילתא הדא : ואמר לי בר אדם נפשך תסבע ומיעך תמלי אם תקבל מה דכתיב במגילתא הדא די אנא יהיב לך

קול המולה. פי' כמו מלה אלא שזה מורה על מלה חזקה כשמעת ממדברים רבים כקול מחנה : ויהי קול מעל לרקיע. תרג' יונתן הפסוק כן ובזמן דהוי רעוא וגו' : וממעל. דמות כמראה אדם לא תרגמו יונתן : וארא. בית לה. מבפנים לה. ותרגם יונתן הפסוק כן . וחזית כעין חשמלא כחיזו אשתא וגו'. ובנוסחא אחרת מצאתי דלא אפשר לאסתכלא ביה ולרע : כמראה הקשת : ואפול אל פני. ואראה כל המראה הנזכרת מראשה ועד סופה : ואפול על פני. שהשתומם לבי על המראה : ואשמע קול מדבר. ובעודי נופל על פני שמעתי קול שמדבר אלי וזה היה מלאך שדבר עמו. ואמרו רבותינו ז"ל כי ישראל ביום מתן תורה ראו המרכבה כמו שראה אותה יחזקאל עד שאמרו כי קטנה שבנשיהם גדולה היא כיחזקאל בן בוזי. ואמרו כי פני שור ראו כנגד מחניהם לפיכך עשו צורת עגל. ועוד אמרו כי אלה הפנים היו בארבעה דגלים ברגל יהודה פני אריה דכתיב גור אריה יהודה. וברגל ראובן פני אדם. לפי שנאמר בו וימצא דודאים בשדה ולהם צורת אדם. וברגל אפרים פני שור. שנאמר עליו בכור שורו הדר לו. וברגל דן פני נשר. שנאמר יהי דן נחש עלי דרך. ונאמר אפעה ושרף מעופף : ויאמר אלי בן אדם. פירשו המפרשים כי לפיכך קראו בן אדם כדי שלא יתגאה ויחשוב עצמו כאחד המלאכים לפי שראה המראה הגדולה הזאת. והנכון בעיני לפי שראה פני אדם במרכבה הודיעו כי ישר וטוב הוא בעיניו. והוא בן אדם לא בן אריה ולא בן שור ולא בן נשר על הדרך שפירשנו. לפיכך תרגם יונתן בר אדם ולא בר אנשא. ואף על פי שתרגם פני אדם אפי אנשא לענין הדמיון אמ' זה : אותך. כמו אתך ברנם : ותבא בי רוח. כאשר דבר אלי בשעה שדבר אלי באה בי רוח שחזקה אותי והעמדתני על רגלי : מדבר. מבנין התפעל ושפטו מתדבר : ויאמר. אל בני ישראל. אותם שהיו בבבל שגלו בגלות יהויכין. ויתכן גם כן לאותם שהיו בירושלם על ידי כתב כי הוא היה בבבל. ואחר שאמר למטה לך בא אל הגולה נראה כי לאותם שבבבל שלחו : אל גוים המורדים. אף על פי שהיו גוי אחד מפני שהיו חלוקי' במעשיהם הרעים אלה עובדים לעבודה זרה של בני עמון ואלה של מואב או גוי אחר. או אמר גוים לחלוק השבטים והמשפחות. וכן עמים הר יקראו. אחריך בנימן בעממיך : והבנים קשי פנים. תרגם יונתן חציפי אפין. וכן גוי עז פנים מי שאין לו בשת פניו עזים וקשים והפכו מי שיש לו בשת רכו פניו ויתאדמו כשיוכיחנו אדם : כה אמר ה'. כלומר תאמר להם הנבואה בשמי : והמה אם ישמעו ואם יחדלו. אף על פי שאתה מסופק בהם אם ישמעו ואם יחדלו מלשמוע אף על פי כן אמור להם כי בית מרי המה. וים ספק בתשובתם אף על פי כן אמור להם כדי שידעו כי נביא היה בתוכם ומוכיח אם ישמעו אליו. ויונתן תרגם ואם יחדלו ואם יתמנעון מלמחטי : ואתה. כי סרבים. ממאנים וממרים תרגום וימאן וסרב. ותרגום ממרים סרבנין. וכן בית מרי עם סרבן. והוא תואר בשקל חרשים גנבים וסלונים קוצים. וכן סלון ממאיר קוץ. כמו קוצים וכנינים הם אתך אף על פי כן אל תירא מהם : אותך. כמו אתך : ואל עקרבים. כמו ועם עקרבים. והם קוצים קשים. ויונתן תרגם ובגו עממיא דעובדיהון דמין לעקרבים. פירו' כמו כתם טרף ועקרב : ודברת. כי בית מרי המה. פירוש בית מרי המה. כמו ואני תפלה שפי' איש תפלה : ואתה אל תהי מרי כבית המרי. הראשון תואר ובא בסגול בטרחא כמו בהפסק כי כן מנהג הטרחא במקומות : פצה פיך. וכן פציתי פי ואכלתי המגלה במראה הנבואה. והוא משל ללמוד דברי הנבואה ולזכרם. ות"י ארכין נפשך וקבל ית דאנא יהיב לך : ואראה והנה יד שלוחה אלי. והנה בו מגלת ספר. זכר היד זכר ונקבה וברוב היא לשון נקבה. וכן בלשון זכר וכתוב ידו לה' : ויפרש. והיא כתובה פנים ואחור. פנים יקרא הצד שכותבין בו שהוא נגד פני האדם ואשר תחתיו יקרא אחור : וכתוב אליה. כמו עליה : קנים והגה והי. כולם לשון נהי ומספד. ואלה הקנים היו על ישראל : ויאמר אלי את אשר תמצא אכול. פי' אשר תמצא בידי מה שאני נותן לך אכול : ואפתח את פי. האכל דרך משל כמו שכתבנו. ותרגם יונתן וארכינית ית נפשי ואחכמני מה דכתיב במגלתא הדא : ויאמר אלי. בטנך תאכל. דרך משל שלא יקיא מתוך פיו את ואכיל בטנו. ותרגם יונתן ית נפשך תסבע. את המגלה פי' מן. וכן הם יבאו את העיר כמו מן העיר :

ואוכלה

וקבילתהא והוו פתגמהא בפומי כדבש חלי: ואמר לי בר
אדם איתא איזיל לות בני ישראל ותתנבי בפתגמי נבואתי להון:
ארי לא לות עם עמקי ממלל ויקירי לישן את שליח לאתנבאה אילהן
לות בית ישראל: לא לות עממיא סגיאין תקיפי ממלל ויקירי לישן
דלא תשמע פתגמיהון אילו לותהון שלחיתך אינון יקבלון מינך:
ובית ישראל לא ייבון לקבלא מינך ארי לית אינון צבן לקבלא למימרי
ארי כל בית ישראל חציפי אפין ותקיפי ליבא אינון: הא יהבית ית אפך
תקיף כקביל בית אפיהון וית בית עינך חסין כקביל בית עיניהון:
כמא דשמירא תקיף מטינרא כן יהבית ית בית עינך חסין כקביל בית
עיניהון לא תדחל מנהון ולא תיתבר מן קדמיהון ארי עם סרבן אינון
: ואמר לי בר אדם ית כל פתגמי דאמליל עמך קביל בלבך ובאודנך
שמע: ואיתא איזיל לות בני גלותא לות בני עמך ותתנבי להון ותימר
להון כדנן אמר יי אלהים אם יקבלון אולפן ואם יתמנעון מלמחטי:
ונטלתני רוחא ושמעית בתרי קל זיע סגי דמשבחין ואמרין בריך יקר
דיי מאתר בית שכינתיה: וקל כנפי בירייתא נקשין חד לחד וקל
גלגליא לקבליהון וקל זיע סגי: ורוחא נטלתני ונסיבתני ואזלית
במריר בתקוף רוחי ונבואה מן קדם יי עלי תקיפת: ואתית לות בני
גלותא לתל אביב דיתבין על נהר כבר ונחית ביניהון ואינון יתבין תמן
ויתיבית תמן שבעא יומין שתיק ביניהון: והוה מסוף שבעא יומין
והוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר: בר אדם מליף מניתך
לבית ישראל ותקביל ממימרי פתגם ותזהיר יתהון מלמחטי קדמי:
כד אמרית לרשיעא ממת תמות ולא אזהרתוהי ולא מלילת לאזהרא
רשיעא מאורחיה דרשיעא לקיימותיה הוא רשיעא בחוביה ימות
ודמיה מן ידך אתבע: ואת ארי אזהרת רשיעא ולא תב מחוביה
ומאורחיה דרשיעא הוא בחוביה ימות ואת ית נפשך שיזבתא:

ואכלה ותהי בפי כדבש למתוק: ויאמר
אלי בן אדם לך בא אל בית ישראל ודברת בדברי אליהם: כי לא אל
עם עמקי שפה וכבדי לשון אתה שלוח אל בית ישראל: לא אל
עמים רבים עמקי שפה וכבדי לשון אשר לא תשמע דבריהם אם
לא אליהם שלחתיך המה ישמעו אליך: ובית ישראל לא יאבו לשמע
אליך כי אינם אבים לשמע אלי כי כל בית ישראל חזקי מצח וקשי לב מצת
המה: הנה נתתי את פניך חזקים לעמת פניהם ואת מצחך חזק
לעמת מצחם: כשמיר חזק מצר נתתי מצחך לא תירא אותם ולא
תחת מפניהם כי בית מרי המה: ויאמר
אלי בן אדם את כל דברי אשר אדבר אליך קח בלבבך ובאזניך שמע
: ולך בא אל הגולה אל בני עמך ודברת אליהם ואמרת אליהם כה
אמר אדני יהוה אם ישמעו ואם יחדלו: ותשאני רוח ואשמע אחרי
קול רעש גדול ברוך כבוד יהוה ממקומו: וקול כנפי החיות משיקות עכ
אשה אל אחותה וקול האופנים לעמתם וקול רעש גדול: ורוח
נשאתני ותקחני ואלך מר בחמת רוחי ויד יהוה עלי חזקה: ואבוא
אל הגולה תל אביב הישבים אל נהר כבר ואשר המה ישבים שם ואשב
ואשב שם שבעת ימים משמים בתוכם: ויהי מקצה שבעת ימים
ויהי דבר יהוה אלי
לאמר: בן אדם צפה נתתיך לבית ישראל ושמעת מפי דבר
והזהרת אותם ממני: באמרי לרשע מות תמות ולא הזהרתו
ולא דברת להזהיר רשע מדרכו הרשעה לחיתו הוא רשע בעונו לחיותו
ימות ודמו מידך אבקש: ואתה כי הזהרת רשע ולא שב מרשעו
מדרכו הרשעה הוא בעונו ימות ואתה את נפשך הצלת: ומדרכו

ואוכלה. אכלתי את המגילה ותהי בפי כדבש למתוק והאכלתי את בטני שלא הקאתיה: למתוק. כמו מתוק והלמ"ד מורה על העצם ויספיק זולתה. וכן לאמות חמש. והדומים להם שכתבנו בספר מכלל. רוצה לומר שקבלה ולמדה ברצון טוב ובלב טוב: ויאמר אלי. ודברת בדברי. בלשון אשר אני מדבר לך כן תדבר אליהם כי אינם לעוזות שלא יבינו לשונך: כי לא אל עם עמקי שפה וכבדי לשון. כפל ענין במלות שונות. אמר גם הם אינם מדברים לשון אחרת שלא תבין אתה את דבריה' כי בני לשון אחת אתה עמה' הם יבינוך ואתה תבינם: לא על עמים רבים. רוצה לומר רבי המרחק שהם מארץ רחוקה מאד שלא שמעת מעולם לשונם: אם לא אליהם. אם לא לשון שבועה. וכן אם לא בתים רבים לשמה יהיו. אם לא כאשר דמיתי כן היתה. כאדם שאומר לא יהיה זה אם לא יהיה זה כאלו אמר באמת אם אליהם שלחתיך הם ישמעו אליך אף על פי שלא יבינו לשונך ולא תבין לשונם הם יבקשו מי שיפר' להם נבואתך: ובית ישראל לא יאבו לשמוע אליך. ולמה לא יאבו לשמוע אליך כי אינם אובים לשמוע אלי לא מפני שמואסים בך אלא מפני שמואסים המה בדברי ובתוכחתי: הנה נתתי את פניך חזקים. שלא תירא מהם ולא תכנע מפניהם: כשמיר חזק מצר. בחולם. כמו ותקח צפורה צור הברזל: חזק. יקרא שמיר. ואמר כמו שהברזל חזק מן הצור וחותך אותו כן תשברם אתה ותכלם: כי בית מרי המה. וידעתי שיעמדו כנגדך בהוכיחך אותם: ויאמר. קח בלבבך ובאזניך שמע. הוי"ו כוי"ו הן אתה קצפת ונחטא: והדומים לו. אחר שתשמע באזניך קח בלבבך שלא תשכח מה ששמעת: ולך בא אל הגולה. הוא היה במקום אחד ומקצת בני הגולה אשר הוא שלוח אליהם במקום אחר גם כן על נהר כבר: הגולה. רוצה לומר בני הגולה. או פירושו השכנת הגולה: ודברת אליהם ואמרת אליהם. כפל ענין במלות שונו' לחזק הענין. רוצה לומר שיאמר להם פעם אחר פעם אולי ישמעו. ותרגם יונתן ותתנבי להון ותימר להון: ותשאני רוח. במראה הנבואה נדמה לי שנשאתני רוח ללכת אל הגולה: ואשמע אחרי קול רעש גדול ברוך כבוד ה' ממקומו. שנשאתני הרוח שמעתי קול אחרי במקום הנבואה שהייתי שם והקול היה אומר ברוך כבוד ה' ממקומו. רוצה לומר כשסר ממקומו מעל הכפרת מבין שני הכרובים. כי ישראל היו מחסרי' כבודו בהיותו ביניהם בסמל הקנאה המקנה. וכאלו כתוספת כבודו בסורו מהם. ולשון ברכה היא תוספת טובה וכבוד. וכן אמר למטה וכבוד אלהי ישראל נעלה מעל הכרוב אשר היה עליו על מפתן הבית. והחכם הגדול רבינו משה ז"ל פירש ממקומו כפי מעלתו ועצם חלקו במציאות: וקול כנפי החיות. כמו שאמר למעלה ואשמע את קול כנפיהם. ופירוש משיקות שהם נושקות זו לזו. כמו שאמר חוברות אשה אל אחותה. ויונתן תרגם נקשן חד לחד כלומר דופקות זו בזו. כמו וארכובותיה דא לדא נקשן: וקול רעש גדול. והיה הקול רעש גדול ושמיעתו זה הקול פעם אחרת מורה על מהירות הנסיעה והאופנים משמיעים קול בלכתם. וכן קול כנפי החיו' כמו שפי' למעלה: ורוח נשאתני. במראה הנבואה היה זה. והוא מה שאמר למעלה ותשאני רוח אלא לפי שהפסיק בשמיעת הקול חזר ואמר ורוח נשאתני. ובמראה הנבואה היה הנשיאה והלקיחה. וכן אמר למטה ורוח נשאתני ותביאני כשדימה אל הגולה במראה ברוח האלהים. וכל מה שכתוב עד אותו הפסוק הכל היה במראה הנבואה. ובואו אל הגולה תל אביב. ושבתו שם שבעת ימים משמים. ומקץ ז' ימים שב אליו הדבר. ובאתו אל הבקעה. וכן קח לך לבונה. שכב על צדך. קח לך חטים. קח לך חרב חדה. הכל היה במראה הנבואה. וכן בשנה הו' אני יושב בביתי. וכל הענין עד פסוק ורוח נשאתני ותביאני כשדימה וגומר ולא הורשה לדבר אליהם ולהוכיחם עד אותו העת כמו שאמ' ואדבר אל הגולה וגומר: ואלך מר בחמת רוחי. רוצה לומר מר נפש. כמו שאמר בחמת רוחי: ויד ה' עלי חזקה: יד הנבואה: ואבא תל אביב. שם מקום. כמו תל מלח תל חרשא. ואולי הוא אחד מהם. אל נהר כבר. כמו על נהר כבר: ואשר. כתיב ואשב קרי והכתוב רוצה לומר וכאשר ראיתי המה יושבים ואשב שם. ויונתן תרגם זה ונחית ביניהון. ושפי ויתי בית כמשמעו והקרי כמשמעו ואשב. ומה שאמר המה יושבים רוצה לומר ואשב כמו שהיו המה יושבים. ואשר ענין חזוק. ואמר אחר כך ואשב שם שבעת ימים משמי' בתוכם תמה ונבהל. וי"ת שתיק: ויהי מקצה שבעת ימים. סוף השבעה ימים מבואר הוא: בן אדם צופה. כמו הצופה שמזהיר את העם בבא עליהם האויב והזהרת אותם ממני. כלומר בשמי בדברי' ששמעת ממני: באמרי. מדרכו הרשעה. הרשע דרכו רשעה כמו שהטוב דרכו טובה: בעונו ימות. מיתה מופתית בעולם הזה או הכרחית לעולם הבא. וכן פי' לחיותו כי יש עון עונשו בעולם הזה ויש בעולם הבא. ומה שאמר בעונו ימות ואף על פי שלא נזהר לפי שהוא יודע בעצמו שהוא חוטא אף על פי כן אם יזהירנו אפשר שישוב בתשובה: ודמו מידך אבקש. כיון שצויתיך להזהירו. כמו שאמר באמרי לרשע. כי באמרי לך שתאמר לו בשמי כאלו אני אומר לו. והנה אם אתה לא אמרת לו אתה פשעת בנפשו כי היה שב בהזהרתך. לפיכך אבקש דמו מידך ואענשך עליו: ואתה. מבואר הוא:

ובסוב

ובשוב צדיק מצדקו ועשה עול ונתתי מכשול לפניו הוא ימות כי לא
היו הזהרתו בחטאתו ימות ולא תזכרן צדקתו אשר עשה ודמו מידך א
אבקש: ואתה כי הזהרתו צדיק לבלתי חטא צדיק והוא לא חטא
חיה חיו יחיה כי נזהר ואתה את נפשך הצלת:
ותהי עלי שם יד יהוה ויאמר אלי קום צא אל הבקעה ושם
אדבר אותך: ואקום ואצא אל הבקעה והנה שם כבוד יהוה עמד
ככבוד אשר ראיתי על נהר כבר ואפל על פני: ותבא בי רוח
ותעמדני על רגלי וידבר אתי ויאמר אלי בא הסגר בתוך ביתך:
ואתה בן אדם הנה נתנו עליך עבותים ואסרוך
בהם ולא תצא בתוכם: ולשונך אדביק אל חכך ונאלמת ולא תהיה
להם לאיש מוכיח כי בית מרי המה: ובדברי אותך אפתח את פיך
ואמרת אליהם כה אמר אדני יהוה השמע ישמע והחדל יחדל כי בית
ד מרי המה: ואתה בן אדם קח לך לבנה
אותה ונתתה אותה לפניך וחקות עליה עיר את ירושלם: ונתתה עליה
מצור ובנית עליה דיק ושפכת עליה סללה ונתתה עליה מחנות ושים
אתה עליה כרים סביב: ואתה קח לך מחבת ברזל ונתתה אותה קיר ברזל
בינך ובין העיר והכינתה את פניך אליה והיתה במצור וצרת עליה
אות היא לבית ישראל:
ואתה שכב על צדך השמאלי ושמת את עון בית ישראל עליו מספר
הימים אשר תשכב עליו תשא את עונם: ואני נתתי לך את שני עונם
למספר ימים שלש מאות ותשעים יום ונשאת את עון בית ישראל:

וכד יתוב זכאה מזכותיה ויעביד שקר ואתן תקלת חובין קדמוהי הוא ימות ארי לא אזהרתהי בחוביה ימות ולא אידכרן זכותיה דעבד ודמיה מן ידך אתבע: ואת ארי אזהרתא לצדיקא בדיל דלא למחטי צדיקא הוא ולא חטא מיחי יחי ארי אזדהר ואת ית נפשך שזבתא: ושרת עלי תמן רוח נבואה מן קדם יי ואמר לי קום פוק לבקעתא ותמן אמליל עימך: וקמית ונפקית לבקעתא והא תמן יקרא דיי שריא כיקרא דחזיתי על נהר כבר ואשתטחית על אפי: ועלת בי רוחא ואקימתני על ריגלי ומליל עימי ואמר עול איטמר בגו ביתך: ואת בר אדם הא גזירת פתגמי פומי עלך כאיסור גדילן דאסרין בהון ולא תיפוק ביניהון: ולישנך אדביק לחכך ותשתוק ולא תהי להון לגבר מוכח ארי עם סרבן אינון: ובמללותי עימך ארבין ית נפשך ותימר להון כדנן אמר יי אלהים דמקביל יקביל אולפן ודי יתמנע יתמנע מלמחטי ארי עם סרבן אינון: ואת בר אדם סב לך אבנא ותיתן יתה קדמך ותצור עלה קרתא ית ירושלם: ותיתן עלה בציור כרקום ותיצבר עלה מליתא ותישרי עלה משירין ומני עלה אפרוריון סחור סחור: ואת סב לך מסרית ברזל ותיתן יתה כותל ברזל בינך ובין קרתא ותתקין ית אפך לה ותהי בציירא ותצור עלה את היא לבית ישראל: ואת שכוב על סטרך דסמלא ותשוי ית חובי בית ישראל עלוהי מניין יומיא דתישכוב עלוהי תקביל ית חוביהון: ואנא יהבית לך על חד תרין חוביהון למניין יומיא תלת מאה ותשעין יומין ותקביל חובי בית ישראל:

ותשלים

ובשוב צדיק. ונתתי מכשול לפניו. המכשול הוא שימות בחטאו. ואדוני אבי ז"ל פירש המכשול שיצליח בכל מעשיו בעולם הזה. כי פרי צדקותיו שהיה עתיד לאכול לעולם הבא יאכלנו בעולם הזה. וזהו מה שאמר משה רבינו לא יאחר לשונאו כתרגומו. ומה שאמר ולא תזכרנה צדקותיו רוצה לומר לעולם הבא אבל לעולם הזה תזכרנה: צדקתו. כן כתיב על הכלל וקרי צדקותיו על הפרט. ויונתן תרגם ונתתי מכשול ואתן תקלת חובין קדמוהי. כר' שדעתו כדעת רבותינו ז"ל שפירשו באדם שהיה צדיק ושב מצדקו ועשה עול בסתר אמר הקדוש ברוך הוא אני אתן מכשול לפניו כלומר אני אמציא לידו חטא גלוי לכל כדי שידעו הכל כי הוא רשע: ואתה. כי הזהרתו צדיק. הכנוי קודם הידיעה. וכן וישנו את טעמו. וזהמתו חיתו לחם. והדומים להם: צדיק. מי שהיה כבר צדיק: ולבלתי חטא. צדיק שלא ישוב מצדקו: חיו יחיה. בוי"ו במקום ה"א למד הפעל. נזהר. בקמץ והוא כפעל עומד: ותהי עלי שם. בתל אביב. וצוהו לצאת אל הבקעה והראהו שם הכבוד כמו שהראהו על נהר כבר. כי הבקעה מקום טהור יותר מתל אביב שהיו יושבים שם בני אדם ושנה לו פעם אחר פעם להכשילו ההשגחה וההנהגה. ועוד כי באותה הבקעה שבה נבנתה בבל הראהו האל שם השגחתו בברואים שבלל שם שפתם ובטל שם מחשבתם. ובאמרו ככבוד אשר ראיתי על נהר כבר לא הוצרך לפרש ולפרוט דברי המרכבה: ואקום. מבואר הוא: ותבא בי. מתחילה צוהו להיותו בתוכם שותק להודיע כי שתיקתו כדבורו כי בית מרי המה ואחר כך צוהו להיות נסגר בתוך ביתו ולא יבא בתוכם כדי שלא יוכיחם עד כלותו לדבר עמו כל הנבואה עד פסוק ורוח נשאתני ותביאני כשדימה: ואתה. הנה נתנו עליך עבותים ואסרוך בהם. כאלו אסרוהו בעבותים שלא יוכל לצאת מביתו ללכת בתוכם: ולשונך. כאלו דבוקה לשונך אל חכך ותהיה כאלם. כלומר שלא תדבר אליהם ולא תוכיחם: ובדברי אותך. ככלותי לדבר אתך אפתח את פיך. כלומר אתן לך רשות לדבר להם: השומע ישמע והחדל יחדל. וכלותו לדבר עמו היה כשאמר ויעל מעלי המראה אשר ראיתי. ואחז"ל פירשו זה על מה שאמר בבא אליו הפליט ויד ה' היתה אלי בערב לפני בא הפליט ויפתח את פי וגו': ואתה בן אדם קח לך לבנה. למה צוה לו לבנה ולא אמר לו שיצור על לוח כל הענין לפי שבונים בלבני הערים או באבנים תהיה הלבנה משל בזה. והלבנה נוחה לחקק בה יותר מהאבן. ויונתן תרגם לבנה אבנא: ונתת. ובנית דיק. מגדל עץ שבונין נגד העיר לכבשה: ושפכת עליה סוללה. כתרגומו ותצבר עלה מליתא. והוא שמושכים עפר בחפירות שסביב העיר למלאתם ולעשות מן העפר תל גבוה כדי לעלות ממנו אל החומה או להלחם: ושים עליה כרים סביב. כגידים ושרי חיילות. ואדוני אבי ז"ל פירש כרים כבשים כמו עם חלב כרים והדומים לו. והוא שעושין אילי ברזל לנגח החומה: ואתה. מחבת ברזל. מחבת אין לו ענין קבול אלא שהיא פשוטה יותר מפרוד ושאר כלי ברזל לדמותה לקיר: וענין קיר ברזל לשני דברים. האחד לחזק הברזל שלב ישראל חזק כברזל והשחרות לשחרות הברזל משל לעונותיהם שהם שחורים ובעורים כמו שדמה אותם לתאני השוערי'. והם רחוקי' מלהלבין והם מבדילים בינם לבין אלהים כקיר המבדיל בין בית לבית. וענין והכינות את פניך אליה כי פני ה' אליהם אם ישובו אליו. או ענין הכנת פנים כמו ושמתי את פני באיש ההוא. ומה שאמר וצרת עליה אחר שאמר והיתה במצור רוצה לומר וצרת עליה עד רדת חומותיה: אות היא. כי כן יצורו האויבים על ירושלם עד בקעם אותה: ואתה שכב. עוד צוה שיעשה אות אחר להם: שכב על צדך השמאלי. לפי שרוב שכיב' האדם היא על צדו השמאלי. לפיכך צוה לשכב עליו על עון בית ישראל שהם הרוב וצוה לו שישכב עליו ש"ץ יום כי כן היו שני עונם. ורש"י ז"ל פירש לפי ששמרון היתה לשמאל ארץ יהודה כמו שכתוב ואחותך הגדולה שמרון היושבת על שמאלך. לפיכך צוה לו לשכב על שמאלו לשאת עון בית ישראל. ופירוש תשא את עונם תסבול עונם: כי השכיבה על צד אחד זמן רב שלא יהפך לצד אחר הוא קשה מאד והנה זה היה למופת להם כי השנים שלא עבדו האל עבדו הגוים וסבלו עבודתם הקשה. וכל השכיבה הזאת ואף על פי שאמרנו הימים הכל היה במראה הנבואה. ואני נתתי לך את שני עונם למספר ימים שלש מאות ותשעים יום. רוצה לומר שנתן לו ימים במספר כנגד השנים שחטאו יום לשנה יום לשנה ושני עונם היו שלש מאות ותשעים שנה. ורובם מצאנו בפירוש כי בימי השעבוד אשר בין שופט לשופט שהיו עושים הרע בעיני ה' היו משועבדים לגוים מיהושע ועד שמשון תמצא בחשבון קי"א שנים. ובימי מלכי ישראל שעשו הרע בעיני ה' והיו בשיעבוד מלכי האומות תמצא בחשבון מירבעם עד הושע מאתים וארבעים ואחת שנה הרי שלש מאות וחמשים ושתים חסרו שלשים ושמנה הוסף בהם עשרים של שמשון שהיו מושלים בהם פלשתים לפי שהיו עושים את הרע בעיני ה' כמו שכתוב הלא ידעת כי מושלים בנו פלשתים. כי אף על פי שהושיעם שמשון לא היתה תשועה שלמה לפי שלא היה לבם שלם עם ה' חסרו עדין שמונה עשרה שנה אלו שמונה עשרה שנה היו בין ימי שמגר שלא נתפרשו שלא היתה תשועתו אלא מעוטה. וכן כתיב בימי שמגר בן ענת בימי יעל חדלו ארחות. ובין ימים שבין שמשון לעלי שנאמר בימים ההם אין מלך בישראל איש הישר בעיניו יעשה ואז נעשה פסלו של מיכה כמו שפירשנו במקומו. ותימה הוא מה שתרגם יונתן את שני עונם על חד תרין בחוביהון:

ותשלים ית אילין ותישכוב על סיטרך דימינא תניינות ותקביל ית
חובי בית יהודה ארבעין יומין יומא לשתא יומא לשתא יהבית נון לך׃
ולציר ירושלם תתקין אפך ודרעך תתקיף ותתנבי עלה׃ והא
גזרית פתגמי עלך כאיסור גדילין ולא תתהפיך מסיטרך לסיטרך
עד אשלמא אשלמותך יומי צירך׃ ואת סב לך חיטין וסעורין ופולא
וטלופחין ודוחן וכונתין ותתן יתהון במנא חד ותעביד יתהון לך
למיכל מניין יומיא דאת שכיב על סטרך תלת מאה ותשעין יומין ת
תיכליניה׃ ומיכלך דתיכליניה במתקל עסרא פילס ליום מעידן עד
עידן תיכליניה׃ ומיא במכילא תשתי חד מן שתא בהינא מעידן עד
עידן תשתי׃ וחררא דלחים שערין תיכלינה והיא על גלי מפקת אינש
תחררינה לעיניהון׃ ואמר ייי כדין ייכלון בני ישראל ית
מיכלהון מסאב ביני עממיא דאגלינון לתמן׃ ואמרית קביל בעותי
ייי אלהים הא נפשי לא מסאבא ונבילא ותבירא לא אכלית מזעורי
ועד כען ולא אכלית בסר מרחק׃ ואמר לי חזי דיהבית
לך ית גלי תוריא חלף גלי אינשא ותעביד ית מיכלך עליהון׃ ואמר

וכלית את אלה ושכבת על צדך הימיני שנית ונשאת את עון בית
יהודה ארבעים יום יום לשנה יום לשנה נתתיו לך׃ ואל מצור ירושלם
תכין פניך וזרעך חשופה ונבאת עליה׃ והנה נתתי עליך עבותים
ולא תהפך מצדך אל צדך עד כלותך ימי מצוריך׃ ואתה קח לך חטין צרך
ושעורים ופול ועדשים ודחן וכסמים ונתתה אותם בכלי אחד ועשית
אותם לך ללחם מספר הימים אשר אתה שכב על צדך שלש מאות
ותשעים יום תאכלנו׃ ומאכלך אשר תאכלנו במשקול עשרים שקל
ליום מעת עד עת תאכלנו׃ ומים במשורה תשתה ששית ההין במשורה
מעת עד עת תשתה׃ ועגת שערים תאכלנה והיא בגללי צאת האדם
תעגנה לעיניהם׃ ויאמר יהוה ככה יאכלו
בני ישראל את לחמם טמא בגוים אשר אדיחם שם׃ ואמר אהה
אדני יהוה הנה נפשי לא מטמאה ונבלה וטרפה לא אכלתי מנעורי
ועד עתה ולא בא בפי בשר פגול׃ ויאמר אלי ראה
נתתי לך את צפועי הבקר תחת גללי האדם ועשית את לחמך עליהם׃ צפיעי

וכלית את אלה· רוצה לומר כי אחר שגלו עשרת השבטים החלו מלכי יהודה לעשו' הרע בעיני ה'. כי בשנת שש לחזקיהו גלו ואחרי מות חזקיהו החלו לעשות הרע בעיני ה'. ואף על פי שאחז היה רשע לא נגזרה גזרה בחרבן ירושלם עד מנשה· שנאמר עליו אשר עשו האמורי אשר לפניו ויחטיא גם את יהודה בגלוליו· ונאמר הנני מביא רעה על ירושלם וגומ'· ומחיתי את ירושלם כאשר ימחה הצלחת· והנה מנשה מלך חמשים וחמשה שנה ועמד ברשעו עשרים ושתים שנה ועשה תשובה כדברי בעל הדרש· וסמך זה לפסוק ויעש אשרה כאשר עשה אחאב· וכמה מלך אחאב עשרים ושתים שנה וזה הדרש רחוק כמו שכתבנו הטעם בספר מלכים· ולפי זה הפי' נחשב עשרים ושתים למנשה ושמנה עשרה ממלכות יהויקים וצדקיהו· ואף על פי שמלכו בין שניהם עשרים ושתי' לא נחשב הארבעה שנים האחרונות לצדקיהו שהית' הארץ חרב' רבה· ולפי דעתי כי הארבעים שנה נחשבים כולם למנשה כי בעונותיו חרבה הארץ כי לולי כובד עונותיו היה האל סולח לעונות הבאים אחריו ולצדקיהו וליהויקים תלה בחטאות מנשה· כמו שאמר ביהויקים אך על פי ה' היתה ביהודה להסיר מעל פניו בחטאות מנשה ולא אבה ה' לסלוח· וכן אמר בצדקיהו כי על אף ה' היתה בירושלם וביהודה עד השליכו אותם מעל פניו· והארבעים שנה היה מנשה ברשעתו והיה בתשובה חמש עשרה שנה: הימיני. כתוב הימני קרי: ואל מצור ירושלם תכין פניך: אמר לו כי בשכבו על הצד יהיו פניו כנגד הלבנה שחקק בה ירושלם והמצור: וזרועך חשופה· מגולה. כי הרוצה להכות ולהלחם בחזקה חושף זרועו מן הבגד שעליו. וכן חשף ה' את זרוע קדשו. ויונתן תרגם ודרעך תתקף: ונבאת עליה. בעוד שתצור עליה תנבא עליה ותאמר לה דברי מוסר ושתהיה נכבשת אם לא תשוב: והנה נתתי· כאלו נתתי לך עבותים שלא תוכל להתהפך מצדך אל צדך עד שתשלים ימי המצור שהם ארבע מאות ושלשים· ימי מצוריך כתיב ביו"ד הרבוי האחד מצור שמרון והאחד מצור ירושלם. ואלו הארבע מאות ושלשים שנה שהיו ברשעם בטלו השמטות והיובלות ונמצא בהם שבעים שמטות וכנגדם היו בבבל בגלות שבעי' שנה· כמו שאמר אז תרצה הארץ את שבתותיה· וכיצד הם ע' שמטו' בשלש מאות וחמשים שנה יש חמשים שמטות· נשארו לך מן הארבע מאות ושלשים שמונים שנה בחמשים שנה שבע שמטות. הרי הם חמשים ושבע שמטות· נשארו שלשים שנה שבהם ארבעה שמטות. ועוד שתי שנים הרי לך ששים ואחד שמטו' ובארבע מאות שנה שמונה יובלים הם ששים ותשעה שמטות שבטלו· והשמטה האחת למלאת שבעים תחשוב שתי שנים שנשארו לנו משלשים וארבע שנים שלא חשבנו לצדקיהו הרי שש שנים ובשביעית גלו ולא הספיק להם לשמוט אפילו אם רצו: ואתה קח לך חטין· בנון כמו במם· וכן לקץ הימין. כמו הימים. את הול' הרבין· כמו הרבים· והדומים לו· צוה לו גם זה לעשות לאות לבני ישראל כי יאכלו במצור אלה המינים מעורבין מפני הרעב שלא יברור אדם חטים למאכלו אלא יאכלם עם המינים הפחותים מעורבים מפני הרעב'· ופול ועדשים ידוע ולא יעשה אדם מהם לחם אלא בימי הרעב. ודוחן הוא שקורין לו בלעז מיליו· וכסמים כרגם כסמך והוא שקורין בלעז ספילט: בכלי אחד· כלומ' שתערבם כולם· והכל במראה הנבואה: אשר אתה שוכב על צדך. ולא אמ' השמאלי כי למספר הימים שזוכר ידוע שעל השמאלי אמר. או אמר על דרך שתם לבלול שניהם· וזכר מספר הימים של השמאלי והוא הדין לימיני· גם כן ארבעים יום בזה שיאכלנו כי גם כן היו בני יהודה במצור וברעב: ומאכלך· במשקול· במשקל· בחולם במקום שורק. וזה אות לבני ישראל כי במשקל יאכלו לחמם מפני הרעב ולא יאכלו פעמים ביום אלא פעם אחת בין היום והלילה מעת לעת מחסרון הלחם: ומים במשורה תשתה· אמרו רבותינו ז"ל כי משורה מדה קטנה אחד משלשים בלוג· ומה שאמר ששית ההין לא אמר שהמשורה ששית ההין אלא שלא ישתה מעת לעת אלא ששית ההין ומאותו ששית ישתה במשורה מעט מעט שלא ישבע מהמים באחת מן הפעמים אלא מעט מעט ישתה אותה לבני ישראל שלא יהיה להם מים ומה שישתו מהם יהיו מעט במדה מחסרון המים בירושלם כל ימי המצור שהיה משנ' תשע לצדקיהו עד שנת אחד עשר: ועגת שעורים תאכלנה· חסר כף הדמיון: כמו לב שמח ייטיב גהה ונולתה· רוצה לומר וכעוגת שעורים כך תאכלנה כאלו היתה עוגת שעורים לבדם בלא ערוב כי המעורב מכל אלו המיני' קשה לאוכלה· ולא אמר כעוגת חטים כי זה רחוק שיאכל בתאבון העוגה המעורבת כעוגת חטים לבדם: והיא בגללי צואת האדם. מלת והיא מורה על פירושנו כי עוגת שעורים היא דמיון כי אלו היה אומר עוגת שעורים על העוגה המעורבת וסמכה לשעורים לומ' שרובה שעורים היה אומר ובגללי צואת האדם לא היה אומר והיא אלא אמר והיא שב אל העוגה המעורבת· גם לפירוש שפי' עוגת שעורים שתהא עריבתה כעריבת עוגת שעורים שאוכה כאלו לא היה לו לאמר תאכלנה ולא תעגנה: תעוגנה לעיניהם. תעוגנה הנסים· ויש אומרים כי הנון "והאה לפעלה והיתה הנון" ראויה להרגש. פי' אתה בעצמך תעוג אותה· וכן תרגם יונתן תחררנה·· רוצה לומר תאפנה על הגחלים· כי לפי' נקראת העוגה חררה. וענין תעגנה תעשה החררה והמעשה לעוגה היא אפיתה· ואמר לו שיאפה אותה בגללי צואת האדם. ונקראת הצואה היבשה גלל לפי שהיא מתגלגלת. ואמר לו שידליק גללי צואת האדם ויאפה בהם העוגה והוא דבר טמא ומאוס והיא אות לבני ישראל שיאכלו לחמם טמא בגוים· ופירוש לעיניהם לעיני בני ישראל כדי שיראו כי אות היא להם: ויאמר ה'. את לחמם טמא· כי בגלותם בין הגוים לא יוכלו לשמור מאכלם מטומאה ולא יוכלו לאכול בנקיון: ואומר· הנה נפשי לא מטמאה· לא נפשי ולא גופי אינם מטומאים· לא נפשי ממחשבה רעה ולא גופי ממאכל טמא. וזהו שאמ' נבלה וטרפה לא אכלתי. כי הכהנים מוזהרים על הנבלה ועל הטרפה יותר מישראל מפני הטומאה. וכן כתיב כל נבלה וטרפה לא יאכלו הכהנים לטמאה בה: מנעורי· אפילו מנעורי נזהרתי מטומאה. וכן ולא בא בפי בשר פגול· שהכהנים מוזהרים עליו· ואיך תאמר לי שאעשה לחמי בדבר טמא ומאוס. ורז"ל פירשו הנה נפשי לא מטומאה שלא הרהרתי ביום ובאתי לידי טומאה בלילה. ונבלה וטרפה לא אכלתי. שלא אכלתי מבשר כוס כוס מעולם· פירוש בהמה מסוכנת שאומרי' עליה שחוט שחוט· כלומר ממהרים לשחטה שלא תמות: כוס. כמו כוס. תרגום שחוט. כי אם רוצה לומר נבלה וטרפה ממש מאי רבותיה דיחזקאל: ולא בא בפי בשר פגול· שלא אכלתי מבהמה שהורה בה חכם מפום דרבי נתן אמרו שלא אכלתי מבהמה שלא הורמו מתנותיה: ויאמר אלי· צפועי· כתיב בויו וקרי צפיעי ביו"ד ואותיות אהו"י מתחלפות. וצפיעי הבקר פירו' גללי הבקר: וצפיעי כמו צואות ענין יצאה היא. וכן הצאצאים והצפיעות: וצואת הבקר אינה מאוסה כצואת האדם:

ויאמר אלי בן־אדם הנני שבר מטה־לחם בירושלם ואכלו־לחם
במשקל ובדאגה ומים במשורה ובשממון ישתו׃ למען יחסרו לחם
ומים ונשמו איש ואחיו ונמקו בעונם׃
ה ואתה בן־אדם קח־לך ׀ חרב חדה תער הגלבים תקחנה לך והעברת
על־ראשך ועל־זקנך ולקחת לך מאזני משקל וחלקתם׃ שלשית
באור תבעיר בתוך העיר כמלאת ימי המצור ולקחת את־השלשית
תכה בחרב סביבותיה והשלשית תזרה לרוח וחרב אריק אחריהם׃
ולקחת משם מעט במספר וצרת אותם בכנפיך׃ ומהם עוד תקח
אותם והשלכת אותם אל־תוך האש ושרפת אתם באש ממנו תצא־אש אל־
ה כל־בית ישראל׃ כה אמר אדני יהוה זאת
ירושלם בתוך הגוים שמתיה וסביבותיה ארצות׃ ותמר את־משפטי
לרשעה מן־הגוים ואת־חקותי מן־הארצות אשר סביבותיה כי ב
במשפטי מאסו וחקותי לא־הלכו בהם׃
לכן כה־אמר ׀ אדני יהוה יען המנכם מן־הגוים אשר סביבותיכם
בחקותי לא הלכתם ואת־משפטי לא עשיתם וכמשפטי הגוים אשר
בותיכם סביבותיכם לא עשיתם׃ לכן כה אמר אדני
יהוה הנני עליך גם־אני ועשיתי בתוכך משפטים לעיני הגוים׃
ועשיתי בך את אשר לא־עשיתי ואת אשר־לא־אעשה כמהו עוד יען
בותיך כל־תועבתיך׃ לכן אבות
יאכלו בנים בתוכך ובנים יאכלו אבותם ועשיתי בך שפטים וזריתי
את־כל־שאריתך לכל־רוח׃ לכן חי־אני נאם אדני יהוה אם־לא יען
שקוציך את־מקדשי טמאת בכל־שקוציך ובכל־תועבתיך וגם־אני אגרע ולא־
תחוס עיני וגם־אני לא אחמול׃ שלשתיך בדבר ימותו וברעב
יכלו בתוכך והשלשית בחרב יפלו סביבותיך והשלשית לכל־רוח
אזרה וחרב אריק אחריהם׃ וכלה אפי והנחותי חמתי בם ו
והנחמתי וידעו כי־אני יהוה דברתי בקנאתי בכלותי חמתי בם׃

ואמר לי בר אדם הא אנא תבר סעיר מיכלא בירושלם ויכלון לחמא במתקל ובזיצפא ומיא בצרו ובאישתממו ישתון׃ בדיל דיחסר להון מיכל ומישתי ויצדון גבר ואחוהי ויתמסון בחוביהון׃
ואת בר אדם סב לך חרבא חריפא מספר גלביא תיסב לך ותעבר על רישך ועל דיקנך ותיסב לך מוזנוון דמתקל ותפלגינון׃ תלתא בנורא תדליק בגו קרתא כמישלם יומי צירא ותיסב ית תלתא תקטיל בחרבא סחרנהא ותלתא תבדר לכל רוחא דכין יתבדרון ודקטלין בחרבא אגרי בתריהון׃ ותיסב מתמן זעיר במנין ותצור יתהון בכנפך׃ ומנהון עוד תיסב ותירמי יתהון לגו נורא ותוקיד יתהון בנורא בכין תיפוק אשתא על כל בית ישראל׃ כדנן אמר יי אלהים דא ירושלם בגו עממיא שויתהא וסחור סחור לה מדינתא׃ ואשניאת ית דיני למחב בהן מן עממיא וית קימי מן מדינתא די בסחרנהא ארי בדיני קצו וקימי לא הליכו בהון׃ בכן כדנן אמר יי אלהים חלף דחבתון מן עממיא די בסחרניכון בקימי לא הליכתון וית דיני לא עבדתון וכנימוסי עממיא די בסחרניכון לא עבדתון׃ בכן כדנן אמר יי אלהים הא אנא שלח רוגזי עלך אף אנא ואעביד בגויך פורענות דינין לעיני עממיא׃ ואעביד ביך ית דלא עבדית וית דלא אעביד דכותיה עוד חלף כל תועבתיך׃
בכן אבהן יכלון בסר בניהון בגויך ובניא יכלון בסר אבהתהון ואעביד ביך פורענות דינין ואבדר ית כל שאר עמיך לכל רוח׃
בכן קיים אנא אמר יי אלהים אם לא חלף דמקדשי סאיבת בכל שקוציך ובכל תועבתיך ואף אנא איקטוף תקוף דרעיך ולא יחוס מימרי ואף אנא לא ארחם׃ תלתיך במותא ימותון ובכפנא ישתיצון בגויך ותלתיך בחרבא יתקטלון סחרניך ותלתא לכל רוח אבדר ודקטלין בחרבא אגרי בתריהון׃ ויחול רוגזי ואניח חימתי בהון ואסיף וידעון ארי אנא יי גזרית במימרי ואקיים כד יחול רוגזי בהון׃

ויאמר׳ מטה לחם. תשעד כמו שהמטה תשעד האדם שהלום׳ וכן אמר בתורה בקללות בשברי לכם מטה לחם׃ עתה פירש מה שאמר לו שיאכל לחמו במשקל ושתה מימיו במשורה כי אות הי׳ לבני ישראל׃ ובדאגה. שידאגו ויפחדו באכלם שיחסרו לחם ומים׃ ובשממון. בתמהון לבב׃ למען. עתה פירש הדאגה לפי שיחסרו לחם ומים׃ ונשמו איש באחיו. כלומר איש את אחיו שלא יהיה לאחד יתרון על חברו׃ ונמקו. ימק לבבם מרוב צרות וכל זה בעונם שיכירו כי הם גרמו להם זה כי עונם גרם להם כל זה׃ ואתה בן אדם׳ אמר לו שיעשה אות אחר שיקח חרב חדה. והכל במראה הנבואה. וחרב חדה היא תער הגלבים שהיא חריפה מאד וכורתת מהרה גלבי הספרים והם המגלחים ראשי בני אדם וזקנם. ולא מצאנו לו חבר במקרא׳ ובבראשית רבה היה המלאך עומד ומגלב׳ ותרגו׳ ירושלמי וכל זקן גרועה מגליבא׃ שלישית. העברת השער בתער הוא משל על השחתת הדבר כי התער משחית השער לגמרי׳ וכן אמר ולא תשחית את פאת זקנך׳ וכן אמר דרך משל בהשחתת האל מחנה אשור יגלח ה׳ בתער השכירה וגומר׳ וכוהו לחלוק השער המגלח לשלשה חלקים משל לישראל המגולחים ומוסרים מארצם ומהעולם מהם ברעב מהם בחרב מהם בגלות׃ באור תבעיר בתוך העיר׳ העיר שחקק בלבנה׃ במלאת ימי המצור׳ ימי מצורו שהיו ת״ל יום׳ וזה היה משל לאותם שכלו בירושלם בתוך העיר הן ברעב הן בדבר מיום המצור עד יום שנכבשה׃ תכה בחרב סביבותיה׳ זה משל על צדקיהו וסיעתו שיצאו מן העיר והשיגום הכשדי׳ והכום בחרב וזה היה סביבות ירושלם כי בערבות ירחו השיגום והכום׃ והשלישית תזרה לרוח וחרב אריק אחריהם. וכן אמר בתוכחות והריקותי אחריכם חרב׃ וענין הרקת החרב היא הוצאת החרב מתערה׳ וזה משל לאותם שהלכו לארץ מצרים עם יוחנן בן קרח׳ ואמר להם הנביא והיתה החרב אשר אתם יראים ממנה שם תשיג אתכם בארץ מצרי׳ וכן הלכו בשאר ארצות קודם החרבן כמו שכתוב בדבר גדליה׃ ולקחת׳ זה משל לאותם שגלו לבבל׳ לפיכך אמר וצרת אותם בכנפך שיהיו שמורים שם עד שובם לארצם כדבר הצרור והקשור בכנף הבגד׳ ומה שאמר מעט במספר כי מעט היו מתי מספר עשרת אלפים גולה׃ ומהם׳ מן הגולים מבבל שכלו בבבל הרשעים שבהם. גם צדקיהו ואחאב קלם מלך בבל באש׃ ממנו תצא אש׳ מן האש שהוציאך להבעיר תצא אש אל כל בית ישראל בין לאותם שהיו בירושלם בין לאותם אשר בגולה כי זה שהוציאך רמז לכליון ישראל כמו שפירשם׃ כה אמר אדני ה׳. בתוך הגוים שמתיה. וישביה שמתי בה לטובתם לפי שהיא נבחרת מכל הארצו׳ יפה נוף משוש כל הארץ שהיא באמצע הישוב לפיכך אוירה טוב וממוזג מכל הארצות׳ ויושביה היה להם ללכת דרך ישרה ולעשו׳ משפטי הטוב׳ והם המירו אותם לרשעה מן הגוים אשר סביבותיה׳. כמו שאמר ויתעם מנשה לעשות את הרע מן הגוים אשר השמיד ה׳ מפני בני ישראל׳. והגוים ההם אשר סביבותיהם לא המירו משפטיהם והם המירו משפטי בלא יועיל׃ ותמר׳ מן כי המירו את רוחו׳ ממרים הייתם עם ה׳׳ והתי״ו בסגול והוא מבנין הפעיל׃ לרשעה. שם וסמוך וברשעת הגוים ההם׃ כי במשפטי מאסו. והגוים לא מאסו במשפטיהם׃ לכן כה אמר ה׳ יען המנכם מן הגוים׳ המנכם מקור ושרשו המן. ענינו היותכם המון רב׳ רוצה לומר כי אני הרביתי אתכם והרבתי לכם טוב מן הגוים אשר סביבותיכם ויען עשיתי לכם הטוב הזה בחקתי לא הלכתם. על דרך וישמן ישורון ויבעט ויטש אלוה עשהו׳ ואמר וכסף הרבתי לה׳ וזהב עשו לבעל וכמשפטי הגוים אשר סביבותיכם לא עשיתם כי הם לא המירו אלהיהם ואתם המירותם אותי בלא יועיל׃ ורבותינו ז״ל פירשו כמתוקנים שבהם לא עשיתם כמקולקלים שבהם עשיתם׳ ויונתן תרגם יען המנכם חלף דחבתון מן עממיא׃ לכן כה אמר אדני ה׳ הנני עליך גם אני׳ כמו שאתם עשיתם מה שלא עשה גוי אחר כן אעשה גם אני בכם משפטים שלא עשיתי בהם ולא אעשה עוד בהם׳ ואעשה זה לעיני הגוים למען תבשו ותכלמו ממעשיכם הרעים׃ ועשיתי׳ את אשר לא עשיתי׳ פי׳ בגוי אחר׳ וכן אמר בתוכחות והפלא ה׳ את מכותך׃ לכן אבות יאכלו בנים׳ וזה העונש גדול שאין כמוהו׃ לכל רוח׳ מהם הלכו למצרים ומהם הלכו לבבל׳ וכן במואב ובבני עמון ובאדום. וכן בשאר ארצות כמו שכתוב בדבר גדליה׃ לכן׳ את מקדשי טמאת׳ כי מנשה שם פסל האשרה בבית המקדש׃ וגם אני אגרע. כמו שגרעת את כבודי בשומך השקוצים בביתי כן אגרע אני כבודך ותהיה נקלה בעיני אנשים זרים ויעשו בך שפטים׃ ולא תחוס עיני. בחולם׃ וגם אני לא אחמול׳ כמו שאתה לא חמלת על כבודי מלחללו׃ שלישיתיך׳ עתה מפרש המשל שאמר לו לחלק השער לג׳ חלקים׃ אזר׳. מבנין הדגוש והא׳ נקודה בשוא׳ וסגול שלא כמנהג ברוב׃ וכלה אפי. עד׳ אני אכלה בם׳ אמר אחר שיכלה אפי והנחותי חמתי בם אנחם מנקמתי בהם כי רבה תהיה׃ והנחמתי. מבנין התפעל הראוי התנחמתי. כמו ויתאו להתנחם. וסגול הנון מקום פתח ודגש הנון לחסרון התי״ו׃ בכלותי׳ בבי״ת׳ ויונתן תרגם והתנחמתי ואסיף׃

ואתנינך לחורבא ולחסודין בין עממיא די בסחרנך לעיני כל דעדי:
ותהון לחסודין ולאיתרברבא צדו ואשתממו לעממיא דבסחרנך כד
אעביד ביך פורענות דינין ברגז ובחמה ובתקוף רגז אנא יי גזרית
במימרי: בגריותי ית מחת כפנא סכתשין בישין דמתקנין לחבלא
דאשלח יתהון לחבלותכון וכפנא אוסיף עליכון ואתבר לכון סעיד
מיכלא: ואשלח עליכון כפנא וחיתא בישתא ויתכלונך ומותא וקטלא
יעדון ביך ודקטלין בחרבא איתי עלך אנא יי גזרית במימרי:
והוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר: בר אדם קביל
נבואה על טורי ישראל ואתנבי עליהון: ותימר טורי ישראל קבילו
פתגמא דיי אלהים כדנן אמר יי אלהים לטוריא ולרמתא ולפצידיא
ולחיליא הא אנא מיתי עליכון דקטלין בחרבא ואוביד במותיכון:
ויצדון איגוריכון ויתברון חניסנסיכון ואירמי קטיליכון קדם פיגור
טעותכון: ואיתן ית פגרי בני ישראל קדם פיגור טעותהון ואבדר
ית גרמיכון סחרנות איגוריכון: בכל מותבניכון קירויא יחרבן ובמתא
יצדין בדיל דיחרבון ויצדון איגוריכון ויתברן ויבטלן טעותכון ויתקטפון
חניסנסיכון ויתמחון עובדיכון: ויתרמון קטילין ביניכון ותידעון ארי
אנא יי: ואשאר במהוי לכון משיזבי חרבא בין עממיא באיתבדריכון
במדינתא: וידכרון משיזביכון דיהלתי בין עממיא דאשתביאו לתמן
דתברית ית ליבהון טפשא דסטא מבתר פולחני וית חיזו עיניהון
דטעא בתר טעותהון וידנקון ויהון חזן על בישתא דעבדו לכל ת
תועבתהון: וידעון ארי אנא יי לא למגן גזרית במימרי למיעבד להון
בישתא הדא: כדנן אמר יי אלהים טפח בידך ורפוס בריגלך
ואימר ווי על כל תועבתא בישתא בית ישראל די בחרבא בכפנא
ובמותא יתרמון: דרחיק במותא ימות ודקריב בחרבא יתקטל
ודישתאר ודיעול לכרכי צירא בכפנא ימות ויחול רוגזי בהון:
ותדעון ארי אנא יי במהוי קטיליהון בגו פיגור טעותהון סחרנות
איגוריהון על כל רמא מנטלא בכל

כותיך ואתנך לחרבה ולחרפה בגוים אשר סביבותיך לעיני כל עובר: והיתה
חרפה וגדופה מוסר ומשמה לגוים אשר סביבותיך בעשותי בך ש
שפטים באף ובחמה ובתכחות חמה אני יהוה דברתי: בשלחי את
חצי הרעב הרעים בהם אשר היו למשחית אשר אשלח אותם
לשחתכם ורעב אסף עליכם ושברתי לכם מטה לחם: ושלחתי
עליכם רעב וחיה רעה ושכלך ודבר ודם יעבר בך וחרב אביא עליך
ו אני יהוה דברתי: ויהי דבר יהוה אלי לאמר:
בן אדם שים פניך אל הרי ישראל והנבא אליהם: ואמרת הרי
ישראל שמעו דבר אדני יהוה כה אמר אדני יהוה להרים ולגבעות
ולגאיות לאפיקים ולגיאות הנני אני מביא עליכם חרב ואבדתי במותיכם:
הנה ונשמו מזבחותיכם ונשברו חמניכם והפלתי חלליכם לפני גלוליכם:
ונתתי את פגרי בני ישראל לפני גלוליהם וזריתי את עצמותיכם ס
סביבות מזבחותיכם: בכל מושבותיכם הערים תחרבנה והבמות
תישמנה תישמנה למען יחרבו ויאשמו מזבחותיכם ונשברו ונשבתו גלוליכם
ונגדעו חמניכם ונמחו מעשיכם: ונפל חלל בתוככם וידעתם כי
אני יהוה: והותרתי בהיות לכם פליטי חרב בגוים בהזרותיכם
בארצות: וזכרו פליטיכם אותי בגוים אשר נשבו שם אשר נשברתי
את לבם הזונה אשר סר מעלי ואת עיניהם הזנות אחרי גלוליהם
ונקטו בפניהם אל הרעות אשר עשו לכל תועבתיהם: וידעו כי
אני יהוה לא אל חנם דברתי לעשות להם הרעה הזאת:
הכה כה אמר אדני יהוה הכה בכפך ורקע ברגלך ואמר
אח אל כל תועבות רעות בית ישראל אשר בחרב ברעב ובדבר יפלו:
הרחוק בדבר ימות והקרוב בחרב יפול והנשאר והנצור ברעב
ימות וכליתי חמתי בם: וידעתם כי אני יהוה בהיות ח
חלליהם בתוך גלוליהם סביבות מזבחותיהם אל כל גבעה רמה

ואתנך לחרבה. שתהיה ארצך חרבה ותהיה בזה לחרפה בגוים אשר סביבותיך שארצם נושבת וארצך חרבה: לעיני כל עובר. וכן תהיה חרפה לעיני כל עובר עליך שישום וישרוק עליך. בזה הפסוק בגוים ובפסוק שאחריו לגוים. והסימן בל: והיתה חרפה. כן דרך המקרא לדבר לנוכח ושלא לנוכח כאחד. וגדופה שם בשקל מלוכה. וענינו כמו חרפה. וכפל הענין במלות שונות לחזק הענין כמנהג: מוסר ומשמה. מוסר שיוסרו הגוים בך. כמו שאמר ונוסרו כל הנשים. ומשמה ענין תמהון לבב. כמו ישום וישרוק. כלומר שיתמהו ברוב הרעה שתבא עליך. ויונתן תרגם ותהא לחסודין ולאתרברבא עלך כדון ולאשתממו לעממיא: באף ובחמה ובתוכחות חמה. הכפל לחזק הענין: בשלחי את חצי הרעב. חצי הרעב הם השדפון והירקון והארבה שמכלים את התבואה קמתה או רובה. ומה שאמר ורעב אוסיף עליכם עצירת השמים שלא יהיה מטר והאדמה לא תתן את יבולה כלל. הנה לא יהיה להם מה שיאכלו. וזהו ושברתי לכם מטה לחם. ומעט מה שיאכלו מי שיהיה להם כסף להביא מארצות הגוים. וזה לא יהיה אפשר להם כי אם בקושי גדול מפני האויבי' הצרי' עליהם: אוסף. בכ"ף. ורש"י ז"ל פירש ורעב אוסף עליכם חסרון מעות שלא יהיה להם במה לקנות תבואה אף על פי שימצאו לקנות. וזהו קשה משיהיו פירות ביוקר ומעות בזול: ושלחתי עליכם רעב וחיה רעה ושכלך. רעב והחיה רעה ישכלו אתכם שימותו בניכם ובנותיכם כי הקטנים לא יוכלו לסבול הרעב כמו הגדולים. וכן החיה הרעה תשלוט בקטנים בכם יותר מן הגדולים. כי הגדולים יעמדו כנגד החיה בכלי זינם. וגזרה קללה זו בתורה בתוכחות והשלחתי בכם את חית השדה ושכלה אתכם. וגם בגדולים תשלוט החיה והרעב אלא שבקטנים יותר. לפיכך אמר ושכלך: ודבר ודם. דם זה הוא החרב. ומה שאמר אחר כך וחרב אביא עליך הטעם כי מה שזכר תחלה ודם הוא חרב אויב שלא תהיה כונתו הראשונה לישראל כחרב פרעה נכה. וזהו שאמר יעבור בך. ומה שאמר וחרב אביא עליך חרב אויב שתהיה כונתו ראשונה לישראל ובעבורם נסעו מארצם כחרב סנחריב ונבוכד נאצר. וזהו שאמר אביא עליך כי הוא העיר את רוחם לבא עליהם: אני ה' דברתי. וכיון שאני דברתי עלי לקיים ובידי יכולת לקיים. בן אדם. לפי שהיו עובדים על ההרי' הרמים ועל הגבעות לאלהיהם שהיו נותנים שם ותחת כל עץ רענן שהיה באפיקי' ובגאיות אמר שיתנבא עליהם. כלומר כאלו מדבר כנגדם. כי הבמות והמזבחות והחמנים שבגוים עליהם יחרבו וישברו. וסמך הנעבדי' והעובדים להם מפני המעשה הנעשה בהם. ואמר במותיכם מזבחותיכם חמניכם חלליכם גלוליכ' וחרב כולל החרב ההורג העובדי' והחרב הנותצת את המזבחות והבמות. כי גם יקרא חרב והוא הפטיש. כמו כי חרבך הנפת עליה. יתץ בחרבותיו. פירו' חמניכם גלוליכ' שהיו עושים עובדי החמה: ולגאיות. כתיב וקרי ולגאיות ואחד הוא אלא שבקרי סימן הא הנקבה כהפכת ליוד" כראות: ונתתי וזריתי. מלרע בפתח אחד: בכל. תשמנה. פרשה ישם ענין שממה ישם ושמם בענין אחד: וחרבו. בסגול היו"ד והחי"ת ענין חרבן: ויאשמו. בשוא" האלף ענין שממה. וטעם למען בעבור כי חטאו הבמות הם המזבחות והגלולים: ונפל חלל. על דרך כלל: והותרתי. בכם שלא תפלו כלכם בחרב: בהזרותיכם. בא המקור ביו"ד הרבוי לפי שהמקור הוא כדמות השם. וכן בבנותיך גבך: וזכרו. אשר נשברתי לבם הזונה. אמרו קצת המפרשים שהוא כמו שברתי. וכן תרגם יונתן די תברית. ואיננו נכון שיהיה בכי' כפעל יוצא. ופירושו כמשמעו עומד ויהיה את כענין מן כמו כצאתי את העיר. אמר האל על דרך משל שאני נשברתי מלבם הזונה ובא על דרך ויתעצב אל לבו: ונקוטו בפניה' ברגש הטי"ת ופרושו קטט ענינו ענין כרית'. וכן משורש קוט מענין זה ונקוטותם בפניכם. פי' בפניכ' כתרגו' ויהון חזן על דרך ידאו עיניו כידו: אל הרעות. כמו על וכן אל ההרים לא אכל: וידעו כי לא אל חנם דברתי. כמו בחנם. כלומר שיתקיים מה שדברתי. וכן ואל הארון תתן את העדות כמו ובארון: כה אמר ה' הכה בכפך. כפך בכפך. כמו ויספוק את כפיו. או הכה בכפך על ירכך. כמו ספקו על ירך: ורקע ברגלך. כשמכה אדם ברגל על הרגל כאלו רוקע ושוטח הארץ תחתיו: ואמר אח. ענינו אוי ואבוי. וכן תר' ווי: אל כל תועבות רעות בית ישראל. סמוך על סמוך. וכמוהו מספר מפקד העם. כהרי כחלי דבש וחמאה. והרומי' להם: אשר בחרב. אשר בעונם התועבות בחרב ברעב ובדבר יפולו: הרחוק. מי שירחיק עצמו מן האויבים ויברח לארצות בדבר ימות שם והקרוב שיניעוהו האויבים בחרב יפול והנשאר והנצור הנשאר בירושלם והוא שם במצור ברעב ימות. והנצור פעול מן נוצר תאנה ענינו שהוא שמור בתוך העיר. או הוא מענין מצור ומשרשו והוא נפעל ובא בשורק כמו נבוכו הם בארץ: כן כעיר נצורה. וכן תרגם יונתן ודיעול לכרכי צירא: וידעתם. אל כל גבעה. כמו על וכמוהו רבים:

בכל

בכל ראשי ההרים ותחת כל עץ רענן ותחת כל אלה עבתה מקום
אשר נתנו שם ריח ניחח לכל גלוליהם: ונטיתי את ידי עליהם ונתתי
את הארץ שממה ומשמה ממדבר דבלתה בכל מושבותיהם וידעו
ז כי אני יהוה: ויהי דבר יהוה אלי לאמר:
ואתה בן אדם כה אמר אדני יהוה לאדמת ישראל קץ בא הקץ על
ארבעת כנפות הארץ: עתה הקץ עליך ושלחתי אפי בך ושפטתיך ארבע
כדרכיך ונתתי עליך את כל תועבותיך: ולא תחוס עיני עליך ולא
אחמול כי דרכיך עליך אתן ותועבותיך בתוכך תהיין וידעתם כי אני
יהוה: כה אמר אדני יהוה רעה אחת אחת
רעה הנה באה: קץ בא בא הקץ הקיץ אליך הנה באה: באה הצפרה הצפירה
אליך יושב הארץ בא העת קרוב היום מהומה ולא הד הרים: עתה
מקרוב אשפוך חמתי עליך וכליתי אפי בך ושפטתיך כדרכיך ונתתי
עליך את כל תועבותיך: ולא תחוס עיני ולא אחמול כדרכיך עליך
אתן ותועבותיך בתוכך תהיין וידעתם כי אני יהוה מכה: הנה היום תהיינה
הנה באה יצאה הצפרה צץ המטה פרח הזדון: החמס קם למטה
רשע לא מהם ולא מהמונם ולא מהמהם ולא נה בהם: בא העת הגיע מהמהם
היום הקונה אל ישמח והמוכר אל יתאבל כי חרון אל כל המונה: כי
המוכר אל הממכר לא ישוב ועוד בחיים חיתם כי חזון אל כל המונה מוכר
לא ישוב ואיש בעונו חיתו לא יתחזקו: תקעו בתקוע והכין הכל ואין סא באם
הולך למלחמה כי חרוני אל כל המונה: החרב בחוץ והדבר והרעב יהוה
מבית אשר בשדה בחרב ימות ואשר בעיר רעב ודבר יאכלנו:

בכל רישי טוריא תחות כל אילן עבוף ותחות כל בוטמא מעפיא אתר
דפלחו תמן קורבנין לפולחן לכל טעותהון: ואריםית מחת גבורתי
עליהון ואיתן ית ארעא לצדו ואישתממו ממדבר דבלת בכל מותבניהון
וידעון ארי אנא יי: והוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי
למימר: ואת בר אדם כדנן אמר יי אלהים לארעא דישראל קיצא
מטא מטת פורענות קיצא למיתי על ארבע רוחי ארעא: כען מטת
פורענות קיצא למיתי עלך ואשלח רוגזי ביך ואיתפרע מינך כ
כאורחתיך ואיתן עלך ית כל תועבתיך: ולא יחוס מימרי עלך ולא
ארחם ארי חוב אורחתיך עלך אתן ופורענות תועבתיך בגווך יהוין
ותדעון ארי אנא יי: כדנן אמר יי אלהים בישתא בתר בישתא
הא אתיא: קיצא מטא מטת פורענות קיצא למיתי עלך הא אתיא:
איתגליאת מלכותא עלך יתיב ארעא מטא עידן תבירא קריב יום א
איתרגושא ולית לאשתיזבא במצדי טוריא: כען מקריב אשפוך
חימתי עלך ויתמל רוגזי ביך ואתפרע מינך כאורחתיך ואתן עלך ית
כל תועבותיך: ולא תחוס מימרי ולא ארחים כחובי אורחתיך עלך
אתן ופורענות תועיבתיך בגויך יהוין ותידעון ארי אנא יי איתיתי
עלך מחא: הא יום פורענותא מטא הא אתיא איתגליאת מלכות צמח
שולטנא הופע רשיעא: חטופין קמו למסער רשיעיא לא מנהון ולא
מאיתרגושתהון ולא מבניהון ולא מבני בניהון: מטא עידן תושלימת
חובין קריב יום פורענות חיטאין זבנא לא יחדי ומזובנא לא ידוי ארי
רגז מן קדמי על כל איתרגושתהון: ארי מזובנא לזבינא לא
יתוב ועד דאינון חיין ידרכון בגויתהון ארי נבייא מיתנבן על כל
איתרגושתהון ולא תייבין גבר בחובי נפשיה מיתרען ועד דאינון
קיימין בתיובתא לא מתקפין: נפקין באצוחת קרנא ומתקנין במני
זינא ולית דאזיל בקרבא ארי רגז מן קדמי על כל איתרגושתהון: חרבא מלברא ומותא וכפנא מלגיו דבחקלא בחרבא יתקטיל ודי בקרתא כפנא ומותא ישיצוניה:

בכל ראשי ההרים. חסר וי"ו החבור. והוא כמו ובכל. וכן שמש ירח. ראובן שמעון. והדומים להם: עבתה. מן עץ עבות. יאמר מן עבות עבתה לנקבה ברגש התי"ו. כמו מן אדום אדמה: מקום אשר נתנו. מקום סמוך למלת טעם. וכן במקום לא ידע אל: ונטיתי. שממה ומשמה. הכפל לחזק: ממדבר דבלתה. בדלת כמו רבלתה בריש. וכן דעואל רעואל. וזכר המקום הזה לפי ששם היה נבוכדנאצר כאשר צרו חילו על ירושלם ושם העלו צדקיהו. כמו שכתוב ויעלו אותו אל מלך בבל רבלתה: ואתה בן אדם כה אמר ה' לאדמת ישראל. לטובה: קץ בא הקץ. אמר הא"ל כי לטובת אדמת ישראל קץ והנה עתה בא הקץ: על ארבעת. כתיב על ארבע קרי והכתוב לזכר והקרי לנקבה. וכנף יאמר בלשון נקבה: עתה הקץ עליך. פירושו כנפות הארץ כי על ארץ ישראל אמר: כדרכיך. בכף: ולא תחוס. בחולם: כה אמר ה' רעה אחת רעה. רוצה לומר זאת הרעה אחת היא שאין כמוה. כמו שאמר למעלה ועשיתי בך את אשר לא עשיתי ואשר לא אעשה עוד. וידמה כי יונתן היה קורא אחר רעה שתרגם בישתא בתר בישתא: קץ בא הקץ. הכפל לחזק ולמהר הענין. ועוד הוסיף ואמר הקיץ אליך. הקיץ מבנין הפעיל מענין קץ והקיץ פרשו קוץ מנחי הצד"י. וקץ פרשו קצץ מפעלי הכפל הנה באה הרעה שזכר: באה הצפירה. הגזרה באה לך בבקר מתרגו בקר צפרא. או הוא ענין סבוב כלומר סבה היא מאת הא"ל יתברך לבא אליך האויב. ויונתן שתרגם אתגליאת מלכותא פירש הצפירה כמו ולצפירת תפארה שהיא עטרה והיא סימן מלכו': קרוב היום מהומה. חסר הסמך כאלו אמר היום יום מהומה. וכן הארון הברית. והדומים להם: ולא הד הרים. הד הוא לשון קריאה. כמו הידד הידד. אמר שהמהומה הזאת וקריאת הד זאת לא תהיה כמו קריאת הד הרים כשאדם נותן קולו בין ההרי' ידמה שיוצא קול מבין ההרים ואינו קול אחר כמו שידמה אבל זה קול הצעקה והמהומה יהיה קול אמתי לא דמיון קול. ויונתן תרגם ולית לאשתיזבא במצדי טוריא: עתה מקרוב. כמו בקרוב. ויש לפרשו כמשמעו שהוא כמו שאר המ"ן הבאים בזה הדרך שידמה ענינם כשמוש בי"ת כאשר כתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו בשרש מן. ונפרש מקרוב כן לפי שמלת עתה מורה על זמן העומד שהוא בין העבר והעתיד. ופעמים יאמר עתה להרחבת הלשון לזמן שהוא קרוב לזמן העומד מלפניו או מאחריו. ויש קרוב מקרוב ולקרוב הזמן אמר עתה מקרוב. כלומר זה יהיה עתה מזמן קרוב לזה הזמן העומד ומה יהיה עתה שאשפוך חמתי עליך. וענין זה הפסוק כבר אמרו למעלה ושנה אותו הנה לחזק הענין: ולא תחוס עיני. זה הפסוק אמ' למעלה ושנה אותו הנה עם שנוי מעט. למעלה אמר כי דרכיך ובזה אמר כדרכיך בכף השמוש והענין אחד ולמעלה כי אני ה' והוסיף בזה ואמר כי אני ה' מכה: הנה היום. צץ המטה. יש מפרשי' המטה ענין הטית הדין והוא שם ויורה עליו פרח הזדון. כלומר מעשים רעים שעשו ישראל עתה יפרחו ויציצו. כלומר שיקחו הגמול והעונש. ויש לפרשו כמשמעו ונבוכדנאצר קורא מטה. כמו הוי אשור שבט אפי ומטה הוא בידם זעמי. וזהו שאמר מענין יצאה הצפירה. ונבוכדנאצר גם כן קורא זדון. כמו הנני אליך זדון. ועל הדרך הזה תרגם יונתן צמח שולטנא הופע רשעא: החמס קם למטה רשע. החמס שעשו קם להם למטה רשע שמכה אותם. ויונתן תרגם חטופין קמו למסער רשיעיא: לא מהם. לא ישאר אחד מהם שלא יגלה או ימות: ולא מהמונם. ולא מרבוי ממון שלהם. כמו מהמון רשעי'. ומי אוהב בהמון. שפירושם רוב ממון: ולא מהמהם. כמו מהם: וכפל בו המם והה"א כאלו אמר שני פעמים מהם. רוצה לומר משום דבר מהם לא ישאר. ר"ל בניהם ובני בניהם. או יהיה מהמהם מן המה. רוצה לומר דבר שהאדם הומה עליו והם הבנים: ולא נה בהם. לא יהיה נהי ויללה בהם מרוב הצרות לא יבכו החיים על המתי'. כמו שאמר ירמיהו לא יספדו ולא יקברו. ויונתן תרגם לא מהמהם ולא נה בהם לא מבכיהון ולא מבכי בניהון: בא העת: הקונה אל ישמח. דרך העולם שהקונה שמח במקנתו והמוכר מתאבל ומצטער כי מתוך דחקו הוא מוכר. וכן בדברי רבותינו ז"ל הדבר אשר בפי האנשים זבנת קנית זבינת אובדת. ואמרו כי המוכר שדה בארץ ישראל אין לו להתאבל על זה כי אפילו לא ימכרנו מעט יעמוד בידו כי במהרה יגלה ויניחנו. וכן הקונה אין לו במה ישמח כי המקנה לא תעמוד בידו כי אם מעט: כי חרון. יבא מאתי אל כל המונה להמיתם ולהגלותם: כי המוכר. טעם כי אל החרון שזכר כי חרוני יהיה עליהם שלא ישוב המוכר אל הממכר כמו שהוא המשפט בעודם בארץ ישראל בשנת היובל הזאת תשובו איש אל אחזתו אבל הם חרה אפי בם ולא ישובו אל אחוזתם ביובל כי בגלות יהיו: ועוד בחיים חיתם. ואף על פי שיהיו בחיים לא ישובו אל ממכרם כי בארץ אחרת יהיו גולי': חיתם. נפשם. כמו וחיתם בקדמים. וחיתו כאור תראה: כי חזון אל כל המונה. כי כשנאמר החזון אל כל המונה לא ישוב לא היו שבים מרשעם כשהיו מזהירים אותם הנביאים השכם והערב: ואיש בעונו חיתו לא יתחזקו. וכל אחד היתה שקועה נפשו בעונו ולא יתחזקו לשוב אל הנכונה. ותרגם יונתן הפסוק כן ארי מזבינא לזבינא לא יתוב ועד דאינון חיין ידכון בגויתהון ארי נבייא מתנבן על כל אתר משתיהון ולא תייבין גבר בחוביה נפשיה מתרען ועד דאינון קיימין בתיובתא לא מתקפן. בפסוק של מעלה פי' חרון בריש ובזה הפסוק כי חזון בזי"ן וסימן רז: תקעו. בתקוע. השופר נקרא תקוע לפי שתוקעים בו כי הם תוקעים בשופר להכנס אשר בחוץ אל העיר. זהו והכין הכל. כלומר יכינו כל אשר בשדה אל תוך העיר ואין הולך למלחמה ואין אחד מהם יוצא לאויב להלחם אלא כולם נאספים אל העיר מפחד האויב. ולמה להם זה כי חרוני אל כל המונה: החרב בחוץ. רעב ודבר יאכלנו. כתרגו' ישיצינה:

ומשיזבא ישתזבון מנהון ויהון על טוריא כיוני חיליא כולהון מנהמין
גבר בחובי נפשיה׃ כל ידיא יתרשלן וכל רכוביא יתאשדן כמיא׃
ויסרון סקין ותחפי יתהון איתכנעותא ועל כל אפיהון בהתא ובכל
רישיהון מרט׃ כספיהון בשוקין ירמון ודהביהון לבוסרן יהי כספהון
ודהביהון לא יכול לשיזבותהון ביום רוגזא דיי נפשהון לא יסבעון
ומעיהון לא ימלון ארי לתקלת חוביהון יהי׃ וחרות תיקוניה דיקר
יהבתיה ואינון צילמי תועבתהון שיקוציהון עבדו ביה על כן יהבתי
להון לבוסרן׃ ואימסרינה ביד רשיעין למיבז ולחובי ארעא לעדי
ויתחלוניה׃ ואסליק שכינתי מנהון על דאחילו ית ארעא בית שכינתי
ויעלון בה רשיעין ויחלונה׃ עביד שלשלן ארי ארעא
איתמליאת חייבי קטול וקרתא איתמליאת חטופין׃ ואיתי מבאשי
עממיא ויחסנון ית בתיהון ואבטיל רבות רשיעין ויתחלון מקדשיהון
׃ איתקפרת מחת ויבעון שלמא ולית׃ תבר על תבר יתי ובסורתא
על בסורתא תהא ויבעון אולפן מספר ואוראה תיפסוק מכהן ומלך
מחכים׃ מלכא יתאבל ורבא ילבש צדו וידי עמא דארעא יתבהלן
מאורחהון אעביד עמהון ובנימוסיהון אתפרע מנהון וידעון ארי
אנא יי׃ והוה בשתא שתיתיתא בשתיתאה בחמשא לירחא אמר
נביא אנא יתיב בביתי וסבי בית יהודה יתבין קדמי ושרת עלי תמן
רוח נבואה מן קדם יוי אלהים׃ וחזית והא דמות כחיזו אשתא חיזו
יקר דלא יכלא עינא למחזי ולית אפשר לאיסתכלא ביה ולרע חיזו
אשתא וחיזו יקר דלא יכלא עינא למחזי ולא אפשר לאיסתכלא ביה
ולעילא כחיזו זהורא כעין חשמלא׃ ואושיט דמות יד ואחדני בסער
רישי ונטלת יתי רוחא בין ארעא ובין שמיא ואעילת יתי לירושלם

ופלטו פליטיהם והיו אל ההרים כיוני הגאיות כלם המות איש בעונו׃ על
כל הידים תרפינה וכל ברכים תלכנה מים׃ וחגרו שקים וכסתה הומות
אותם פלצות ואל כל פנים בושה ובכל ראשיהם קרחה׃ כספם
בחוצות ישליכו וזהבם לנדה יהיה כספם וזהבם לא יוכל להצילם בחצות
ביום עברת יהוה נפשם לא ישבעו ומעיהם לא ימלאו כי מכשול עונם
היה׃ וצבי עדיו לגאון שמהו וצלמי תועבתם שקוציהם עשו בו על
כן נתתיו להם לנדה׃ ונתתיו ביד הזרים לבז ולרשעי הארץ לשלל
וחללה׃ והסבותי פני מהם וחללו את צפוני ובאו בה פריצים וחללוה
וחללוה׃ עשה הרתוק כי הארץ
מלאה משפט דמים והעיר מלאה חמס׃ והבאתי רעי גוים וירשו
את בתיהם והשבתי גאון עזים ונחלו מקדשיהם׃ קפדה בא ובקשו
שלום ואין׃ הוה על הוה תבוא ושמעה אל שמועה תהיה ובקשו
חזון מנביא ותורה תאבד מכהן ועצה מזקנים׃ המלך יתאבל ונשיא
ילבש שממה וידי עם הארץ תבהלנה מדרכם אעשה אותם ז
ובמשפטיהם אשפטם וידעו כי אני יהוה׃
ויהי בשנה הששית בששי בחמשה לחדש אני יושב ח
בביתי וזקני יהודה יושבים לפני ותפל עלי שם יד אדני יהוה׃ ואראה
והנה דמות כמראה אש ממראה מתניו ולמטה אש וממתניו ולמעלה
כמראה זהר כעין החשמלה׃ וישלח תבנית יד ויקחני בציצת
ראשי ותשא אתי רוח בין הארץ ובין השמים ותבא אתי ירושלמה

ופלטו. כיוני הגאיות· דרך היונים להתקבץ בגיא: הומות. משמיעות קול כקול כי כן יעשו הפליטים בנוסם: והיו על ההרים. להסתתר בהם עד יעבור חיל האויבים. ובהיותם על ההרים יהמו ויבכו ויתודו כל איש מהם כי בעונו בא לו כל זה: אל ההרים· כמו על ההרים: כל הידים תרפינה· כי לא יהיה בהם כח להלחם כנגד כל האויבים: וכל ברכים תלכנה מים. על דרך משל כאלו נמסו שלא יהיה בהם כח מרוב הבהלה: וחגרו. מבואר הוא: כספם בחוצות ישליכו· יוכל לפרש אלילי הכסף והזהב טעמו· כמו שנאמר בישעיה ביום ההוא ישליך האדם את אלילי כספו ואת אלילי זהבו. כיון שראו שאין בהם תועלת ולא הצילום ישליכו אותם בחוצו'. ויתכן גם כן לפרש אוצרו' הכסף והזהב כי לא יועילו להם לא להנצל מן הרעב ולא מן האויב על כן ישליכו אותם בשוקי' וברחובו'. וזהו שאמ' נפשם לא ישבעו כי מן הכסף והזהב לא יוכלו למלא מעיהם כמו שימלאו מן הלחם ואם אין להם הלחם מה יועיל להם הכסף והזהב. וכן יאכלו אותם גם לפירוש הראשון· רוצה לומר כי האלילי' לא ישבעו אותם בעת הרעב: לנדה יהיה. לרחוק כי ירחיקו אותו מבתיהם כי מכשול עונם היה. כלומר כל זה המכשול להם בעבור עונם היה: וצבי עדיו· זהו בית המקדש שהוא פאר יפי כבוד האל הנקדש בתוכו שהיו מתיפים בו כעדי· והקדוש ברוך הוא שמהו לגאון שישראל היו מתגאים ומתגדלים בו על כל עם. כי כבוד האל נראה בו בענן ובאש העליונה והם שמוהו לשקוץ כי עשו בו צלמי תועבותם· על כן נתתיו להם לנדה שהם ירחיקו ממנו ויגלו מארצם: ונתתיו. וחללוה· כתיב וחללוהו קרי הכתיב על השכינה והקרי על הבית: והסבותי· כמו שאמר בתורה והסתרתי פני מהם: וחללו· הזרים· המקום הצפון שלי בבית והוא הדביר שהוא קדש הקדשים ששם הארון ובאו בה פריצים: וחללוה. לשון נקבה על שכינת הכבוד החונה על הארון· או אמר וחללוה על העיר· ויונתן תרגם ואסליק שכינתי מנהון על דאחילו ארע בית שכינתי ויעלון בה רשיעין ויחלונה: עשה הרתוק. עשה שלשלת של ברזל סימן שיוליכו הכשדי' אנשי ירושלם בגלות בשלשלאות כמו שעושי' לשבוי': משפט דמים· כלומר כולם חייבים משפט דמים לפי ששפכו דם נקי ועברו עברות שנתחייבו עליהם מיתה. וכן משפט מות לאיש הזה· כמו משפט דמים: והעיר מלאה חמס· ועוד שעושים בה חמס ועל כן ראוים לגלות ממנה כי לא יתקיים ישוב הארץ עם החמס: והבאתי רעי גוים· הם הכשדים שנאמר עליהם הגוי המר והנמהר: ונחלו מקדשיהם. ונחלו ענין חלול משרש חלל והוא מבנין נפעל ובא מהקל· כמו ונחלת בך והיה משפטו עם הדגש ונחלו בשקל ונמסו ההרים: מקדשיהם. כמו מקדשיהם אלא שהוא משקל אחר מקדש בשקל למתעב גוי שהוא שם תאר: קפדה· בא מלעיל מפני שסמוכה למלה זעירה והוא בא· או ההא נוספת לפיכך הוא מלעיל לפי שאמר בלשון זכר בא והוא ענין כריתה· כמו קפדתי כאורג חיי: ובקשו שלום ואין· יבקשו השלום שהיו אומרים להם נביאי השקר שלום יהיה לכם: הוה על הוה· שבר על שבר. וכן תרגם יונתן תבר על תבר. וכן במשקל אחר יעות שהותו· והות רשעים יהדוף ענין רעה ושבר: אל שמועה. כמו על שמועה. והשמועות הם בא האויב על הארץ: ובקשו חזון מנביא. רוצה לומר ואין כי דבר שלא ימצא יבקש אדם· וכן גם נביאיה לא מצאו חזון מה'. וכן אמר בישעיה שופט ונביא וקוסם וזקן רוצה לומר הן סימותו הן שתפסק חכמתם ונבואתם. כי ברוב הצרות תאבד הנבואה והחכמה והעצה כי לב בני אדם נבהל. ובנבואה ראינו באלישע והיה כנגן המנגן ותהי עליו יד ה': ותורה תאבד מכהן· כי הכהנים היו מורי התורה· ויונתן תרגם מנביא מספר· רוצה לומר סופר ומזהיר העם: המלך. ונשיא· הוא המלך· וכפל הענין במלו' שונות לחזק הענין: מדרכם אעשה אותם· הם מאסו התורה והנבואה ותאבד מהם. כמו שאמר מלכה ושריה בגוים אין תורה וגומ': ובמשפטיהם. בב"ת: ויהי בשנה הששית· פירוש לגלות המלך יויכין: בששי· הוא חדש אלול· וכתב בעל סדר עולם כי שנה זו מעוברת היתה כי הנה הוא התחיל להנבא בשנה החמשית בחמשה לתמוז· ועוד שבעה ימים שהיה משמים בתוכם הרי חצי תמוז· ובאותה שעה אמר לו שכב על צדך ת"ל ימים ומחצי תמוז של שנה חמשית עד ה' באלול של שנה ששית אפילו לעבור אינם כי אם ארבע מאות ימים היאך אמר ואני יושב בביתי. אלא שאותה שנה מעוברת היתה· ונראה מתוך דבריו כי שכיבת הצדדים היתה כמשמעה. אבל לפירושינו שפירשנו כי במראה הנבואה היה אין אנו צריכי' לכל זה: וזקני יהודה. שגלו עם יכניה: יד ה'· רוח נבואה כשתבא בחזקה נקראת יד ה'· ובשלש המראו' האלה שראה בהם מעשה מרכבה נאמר בהם יד ה'· וטעם שלש המראות האלה כנגד שלשה גליות שגלו גלות יהויקים וגלות יהויכין וגלות צדקיהו· וזו האחרונה כנגד גלות צדקיהו שראה הכבוד נוסע מבית המקדש וראה חרבן העיר והבית· לפיכך הביא אותו במראות אלהים ירושלם שראה השקוצים והגלולים בבית שבעבורם נסע הכבוד ממקומו ובנסעו חרב הבית· כמו שאמר בתורה והסתרתי פני מהם וגומ'· ואמר ביום ההוא הלא על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה: ואראה· מבואר הוא למעלה בראש הספר: החשמלה· ההא נוספת לפיכך המלה מלעיל· כמו השער התחתונה. מבא המלך החיצונה· והדומים להם: וישלח. השולח הוא הכבוד הנראה כעין החשמל: בציצת ראשי. היא מחלפת הראש פלוטא"ה בלעז. וכן ועשו להם ציצית שהוא כמו ענף כתלה בבגד· וכל זה היה במראה הנבואה כי לא בא יחזקאל ירושלם ולא סר ממקומו שהיה יושב שם בביתו עד כלות הנבואה. כמו שאמר ותבא אותי ירושלימה:

במראות

במראות אלהים אל פתח שער הפנימית הפונה צפונה אשר שם
מושב סמל הקנאה המקנה: והנה שם כבוד אלהי ישראל כמראה
אשר ראיתי בבקעה: ויאמר אלי בן אדם שא נא עיניך דרך צפונה
ואשא עיני דרך צפונה והנה מצפון לשער המזבח סמל הקנאה הזה
בבאה: ויאמר אלי בן אדם הראה אתה מהם עשים תועבות גדלות בביאה
אשר בית ישראל עשים פה לרחקה מעל מקדשי ועוד תשוב תראה מה הם
תועבות גדלות: ויבא אתי אל פתח החצר
ואראה והנה חר אחד בקיר: ויאמר אלי בן אדם חתר נא בקיר
ואחתר בקיר והנה פתח אחד: ויאמר אלי בא וראה את התועבות
הרעות אשר הם עשים פה: ואבוא ואראה והנה כל תבנית רמש
ובהמה שקץ וכל גלולי בית ישראל מחקה על הקיר סביב סביב:
ושבעים איש מזקני בית ישראל ויאזניהו בן שפן עמד בתוכם עמדים
לפניהם ואיש מקטרתו בידו ועתר ענן הקטרת עלה: ויאמר אלי
הראית בן אדם אשר זקני בית ישראל עשים בחשך איש בחדרי מ
משכיתו כי אמרים אין יהוה ראה אתנו עזב יהוה את הארץ:
ויאמר אלי עוד תשוב תראה תועבות גדלות אשר המה עשים:
ויבא אתי אל פתח שער בית יהוה אשר אל הצפונה והנה שם ה
הנשים ישבות מבכות את התמוז:
ויאמר אלי הראית בן אדם עוד תשוב תראה תועבות גדלות מאלה:

בחיזו נבואה דשרת עלי מן קדם יי במעלנא דתרעא גואה דפתית
לצפונא דתמן מותב צלם קנאתא דמרגזין: והא תמן יקר אלהא
דישראל כחיזוא דחזיתי בבקעתא: ואמר לי בר אדם זקוף כען עינך
לאורח ציפונא וזקפית עיני לרוח ציפונא והא מציפונא לתרע
מדבחא צלם קנאתא הדין במעלנא: ואמר לי בר אדם חזי את מה
דאינון עבדין תועיבן רברבן דבית ישראל עבדין כא לאיתרחקא מעל
מקדשי ועוד תתוב תחזי תועיבן רברבן: ואעיל יתי לתרע
דרתא וחזית והא חורא חד בכותלא: ואמר לי בר אדם חתור כען
בכותלא וחתרית בכותלא והא תרעא חד: ואמר לי עול וחזי ית
תועבתא בישתא דאינון עבדין כא: ועלית וחזית והא כל דמות רחיש
ובעירא שיקוצין וכל טעותא דפלחין להין בית ישראל מצויירין על
כתלא סחור סחור: ושבעין גברא מסבי בית ישראל ויזניה בר שפן
קאים ביניהון קיימין קדמיהון וגבר מחתיתיה דקטרתא בידיה
ויטור ענן קטרתא סליק: ואמר לי הא חזיתא בר אדם דסבי בית
ישראל עבדין בקבלא גבר באדרון בית משכביה ארי אמרין לא גלן
עובדנא קדם יי רחיק יי ית יתבי ארעא: ואמר לי עוד תתוב
תחזי תועיבן רברבן דאינון עבדין: ואעיל יתי במעלנא דתרע בית
מקדשא דיי דפתיח לצפונא והא נשיא תמן יתבן מבכן ית תמוזא:
ואמר לי החזיתא בר אדם עוד תתוב תחזי תועבן רברבן מאילין:

במראות אלהים. הנה אמר כי במראות אלהים הלך ירושלם ובמראה ההיא שבכשדים. כמו שאמר בסוף הנבואה ותביאני כשדימה אל הגולה במראה ברוח אלהים. וכל זה סימן הגלות. ומה שהביא אותו ירושלם להראותו המעשים שבעבורם חרב הבית ונסתלק הכבוד לפיכך לקחו בציצית ראשו למשל כאדם הקוצף על עבדו ולוקחו בציציות ראשו להוליכו לבית הסהר. אבל במראה שהיתה סימן לשיבת הגלות בימי מלך המשיח לא לקחו בציציות ראשו אלא הביאו לארץ ישראל והניחו שם בנחת והושיבו על הר גבוה מאד. כל זה סימן המעלה גדולה שתהיה לישראל בזמן ההוא: אל פתח שער הפנימית. פירוש שער החצר הפנימית והיא העזרה. כמו שאמר במלכים ויבן החצר הפנימית. ונקראת פנימית לפי שהיא פנימית להר הבית הקרואה חיצונה. ובאמרו הפנימית וזכר התאר בחסרון המתאר הנה כמוהו כעדר הקצובות. ומאכלו בריאה. ופירוש אל פתח סמוך לפתח: הפונה צפונה. שהיה הפתח פונה לצד צפון כי בארבע רוחות היו פתחים: מושב סמל הקנאה המקנה. בא בדרך בעלי הה"א ומשפטו המקניא. בשקל מטביא לגוים. ופירושו שהסמל מקניא האל בהיותו בביתו במקום משכן כבודו. כמו שאמר הם קנאוני בלא אל: והנה שם. כמראה אשר ראיתי בבקעה. סמך אותו אל הסמוך. כי בבקעה אמר ככבוד אשר ראיתי על נהר כבר והנה אמר כמראה אשר ראיתי בבקעה. ויאמר אלי. והנה מצפון לשער המזבח. זה שער הצפוני שבו מזבח שבנו לסמל הקנאה הזה. לפיכך אמר שער המזבח ומצפון לאותו שער היה זה הסמל: בביאה. רוצה לומר בכניסת השער מבחוץ בהר הבית. ויונתן תרגם המזבח מדבחא. אם כן דעתו היה על מזבח בית המקדש מזבח העולה שהיה חוץ לפתח האולם. ואולי כנגד המזבח ההוא היה שער העזרה מצפון ואולי היה דעתו כמו שפירשנו היה מתרגמו אגורא. ואולי היה כן דעתו כמו שפירשנו כי פעמים מתרגם גם מזבח הפסילים מדבחא: ויאמר אלי. מהם. כן כתיב מלה חדא וקרי מה הם תרין מלין והוא חד מן ט"ו מלין דכתיבי' מלה חדא וקריין תרין מלין: לרחקה. החי"ת בקמץ חטף לפאר הקריאה ומשפטו על המנהג לרחקה. בשקל וככו כחשת לרחצה ופי' כדי שארחק מעל מקדשיהם עושים התועבות במקדשי על פני: ויבא אותי אל פתח החצר. הוא הפתח שזכר אלא שמתחילה הביאו סמוך לשער מבחוץ ועתה הביאו תוך הפתח וראה בקיר הלשכה הסמוכה לפתח השער מבפנים חור אחד בקיר וחתר בקיר עבודה זרה שנעשה החור פתח שיכול אדם להכנס בו וראה הצלמים מצויירים על הקיר שהיו עובדי' להם. וזו המראה משל חתירת הקיר להראותו בקיעת העיר ובעון העבודה זרה שעובדים בה יחתרו האויבים בקיר חומות ירושלם ויבקעוה עד שיכנסו בה. וענין החור שהיה בו לפני החתירה רמז למצור ולדיק שבנו עליה קודם: ואבוא. מחקה על הקיר. כמו מחוקק. כי חקק וחקה בענין אחד. ואמר מחוקה לשון יחיד על הכלל ובכלל כל גלולי בית ישראל הם אשר מחקה על הקיר צלמי כשדים שזכר למטה בפרשת שתי נשים: ושבעים איש. ע' סנהדרין להראותו מה שנתן להם האל תחלה שיהיו עליהם שבעים זקנים להורותם הדרך הטובה הם היו מתעים אותם. כמו שאמר ישעיהו עמי מאשריך מתעים: ויאזניהו בן שפן. גדול שבכולם היה: מקטרתו. המחתה נקראת מקטרת לפי שמקטרין בה: ועתר ענן הקטורת. עובי הענן. כי היו מחתות רבות מהעובדים שהיו רבים והנעבדים גם כן שהיו רבים. כמו שאמר וענן העשן היה עבה מרבוי. וכן העתרתם עלי דבריכם. עובי הדברים ורבוים: ויאמר. בחשך. כי חושבים שלא יראה האל מה שעושי' בחשך בחדריהם. וכנגדם אמר דוד גם חשך לא יחשיך ממך. ועוד היו אומרי' עזב ה' את הארץ. כלומר אינו משגיח כלל בתחתונים אלא בעליוני' שהם הגלגלים והמלאכי' אבל בענייני הארץ לא ישגיח כלל כי עזבה לבני אדם ויעשו בה כרצונם. כמו שהיו אומרים רשעי עולם עבים סתר לו ולא יראה וחוג שמים יתהלך: ויאמר. מבואר הוא: ויבא אותי אל פתח שער בית ה' אשר אל הצפונה. זה שער התא שנקרא גם כן צפון. ויתכן שהוא בכותל ההיכל מבחוץ. כמו שבארנו בספר מלכים. ואותם שהיו בכותל צפון היו פתוחים לצפון העזרה שהוא חצר הפנימית: מבכות את התמוז. יש מפרשים כי מבכות הוא כנוי. רוצה לומר משמחות את התמוז בירח תמוז היו עושים חג לעבודה זרה והיו הנשים באות לשמחו. ויש מפרשים שהיו עושים בתחבולות שיבאו המים לעיני עבודה זרה הנקראת תמוז והיה נוכה לומר שהיה שואל שיעבדוהו. ויש מפרשים התמוז השרוף מן למזה לאתוכה. רוצה לומר שהיו בוכות על אותו שהיה שרוף שהיו שורפין בכיהם ובכותיהם באש והנשים היו בוכות אותם: מבכות. מן הרבוע. כמו רחל מבכה על בניה: והרב החכם הגדול רבינו משה בר מימון ז"ל כתב כי נמצא כתוב בספר מספרי העבודות הקדמונים כי היה איש מנביאי ע"ז ושמו תמוז וקרא למלך אחד וצוהו לעבוד ז' כוכבי לכת וי"ב מזלות והמיתו המלך ההוא מיתה משונה ובליל מותו התקבצו כל הצלמי' מקצות הארץ אל היכל בבל לצלם הזהב שהוא צלם השמש והיה זה הצלם תלוי בין שמים וארץ ונפל לתוך ההיכל וכן הצלמים סביבו והיה מספר להם מה שאירע לתמוז הנביא והצלמים כולם בוכים וסופדים כל הלילה וכאשר היה בבקר עופפו כל הצלמים להיכליהם בקצות הארץ והיה זה להם לחוק עולם בתחילת יום ראשון מחדש תמוז בכל שנה יספדו ויבכו על התמוז. ויש מפרשים תמוז שם חיה שהיו עובדים צלם שלהם. ותרגום ופגשו ציים את איים ויערעון תמוזין בתעולין. וברוב הנסחאות כתוב תמוז בשני ווין. ומה שהראה לו באלה המראות פתח צפון רמז לו כי מצפון תפתח הרעה אליהם: ויאמר. גדולות מאלה. בא כאשר למעלה לא אמר מאלה שהיו שוות התועבות ההם אבל אלה היו גדולות מהאחרות שהיו אחוריהם אל היכל ה' ופניהם קדמה והם היו עושים הפך מכוונת האל. כי לכוונה זו צוה האל פתח המשכן למזרח וקדש הקדשים למערב לבטל עבודת השמש שהיו רגילים בה באותו הזמן ושיהיו בהכנסם למשכן אחוריהם לשמש שתמחה האמונה ההיא מלבם. וכן צוה במקדש עולמי. ועתה בטלו המצוה והכוונה והחזירו פניהם מעבודת האל ומשתחוו' כנגד בית מקדשו וחזרו לעבודת השמש ולהשתחו' לו. ובדברי רבותינו ז"ל משמע שכאשר ופניהם קדמה אינו יודע שאחוריה' אל היכל ה' אלא מלמד שהיו פורעים אחוריהם כלפי מטה:

ויבא אתי אל חצר בית יהוה הפנימית והנה פתח היכל יהוה בין
האלם ובין המזבח כעשרים וחמשה איש אחריהם אל היכל יהוה
ופניהם קדמה והמה משתחויתם קדמה לשמש : ויאמר אלי הראית
בן אדם הנקל לבית יהודה מעשות את התועבות אשר עשו פה כי
מלאו את הארץ חמס וישבו להכעיסני והנם שלחים את הזמורה
אל אפם : וגם אני אעשה בחמה לא תחוס עיני ולא אחמל וקראו
באזני קול גדול ולא אשמע אותם : ויקרא באזני קול גדול לאמר ט
קרבו פקדות העיר ואיש כלי משחתו בידו : והנה ששה אנשים
באים מדרך שער העליון אשר מפנה צפונה ואיש כלי מפצו בידו
ואיש אחד בתוכם לבש בדים וקסת הספר במתניו ויבאו ויעמדו אצל
מזבח הנחשת : וכבוד אלהי ישראל נעלה מעל הכרוב אשר
היה עליו אל מפתן הבית ויקרא אל האיש הלבש הבדים אשר קסת הלבוש
הספר במתניו : ויאמר
יהוה אלו עבר בתוך העיר בתוך ירושלם והתוית תו על מצחות אליו תָו
האנשים הנאנחים והנאנקים על כל התועבות הנעשות בתוכה :
ולאלה אמר באזני עברו בעיר אחריו והכו על תחוס עיניכם ואל אל עינכם
תחמלו : זקן בחור ובתולה וטף ונשים תהרגו למשחית ועל
כל איש אשר עליו התו אל תגשו וממקדשי תחלו ויחלו באנשים
הזקנים אשר לפני הבית :

ואעיל יתי לדרת בית מקדשא דייי גויתא והא תרע היכלא דייי בין אולמא ובין מדבחא כעשרין וחמשא גברא אחוריהון להיכלא דייי ואפיהון למדינחא והא אינון מתחבלין סגדין למדינחא לשמשא : ואמר לי הא חזיתא בר אדם הזעיר לבית יהודה מלמעבד ית תועיבתא דעבדו כא ארי מלו ית ארעא חטופין ותבו לארגזא קדמי והא אינון מיתן בהתא לאפיהון : ואף אנא אעביד ברגזא לא יחוס מימרי ולא ארחם ויצלון קדמי בקל רב ולא אקביל צלותהון : ואכלי ואנא שמע קל רב למימר אתקרבו דממנן על קרתא וגבר מאן חיבוליה בידיה : והא שית גברין אתן מאורח תרעא עילאה דפתיח לציפונא וגבר מאן בדוריה בידיה וגברא חד ביניהון לביש לבושין ופנקס ספרא בחרציה ועלו וקמו בסטר מדבחא דנחשא : ויקר אלהא דישראל אסתלק בכרובא דהוה שרי עלוהי בית קדש קודשיא ושרא מעיל לקביל סקופת ביתא וקרא לגברא דלביש לבושיא דפנקס ספרא בחרציה : ואמר ייי ליה עיבר בגו קרתא בגו ירושלם ותרשום תוא על בית עיני גבריא דמתאנחין ודמאנקין על כל ת תועיבתא דאתעבידא בגוה : ולאילין אמר ואנא שמע עיברו בקרתא בתרוהי וקטולו לא תחוס עיניכון ולא תרחמון : סב עולים ובתולא ושפלא ונשיא תיקטלון לחבלא ועל כל גברא דעלוהי רושם תוא לא תקרבון ומבית מקדשי תשרון ושריאו בגבריא סביא דקדם ביתא :

ויבא אותי אל חצר בית ה' הפנימית. היא אותה חצר שזכר אלא שהסיע אותו ממקום למקום בחצר כי היה לצד צפון בפתח השער כמו שפירשנו . ועתה הביאו למזרח ההיכל וראה חוץ לפתח ההיכל בין האולם והמזבח כי מזבח העולה היה לפני האולם בעזרה : משתחויתם . מלה מורכבת מן משתחוים ומשתחוית . וטע' ההרכבה אמר הנביא כי מצא אותם האנשים משתחוים קדמה לשמש . ואמר לכנסם השתחויתם דרך שאלה ויונתן פירש שמלה מורכבת מן משחיתים ומשתחוים שתרגם מתחבלין סגדין . וכן בדברי רבותינו משחיתים ההיכל ומשתחוים לחמה : ויאמר . הנקל . בצרי כפעל עבר או תאר . אמר וכי קל הוא בעיניהם מעשות התועבות אשר עשו פה : כי מלאו את הארץ חמס . עד ששבו עוד להכעיסני בביתי : והנם שולחים את הזמורה אל אפם . והנה הם מקטרי' בביתי ושולחי' רוח הקטרתם אל אפי . ולבד הבזיון שעושי' לי שמחזירי' אחוריהם אל היכלי : הזמורה . פירוש ריח רע . והוא על דרך כנוי לקטרת שהיו מקטרין והוא עטוש מלמטה . לפיכך תר' מייתן בהתא לאפיהון . ותרגום בשת בהתא והוא מקום הבשת : אפם . רוצה לומר אפי אלא שכנה הכתוב . והוא אחד משמונה עשרה מלין שהם תקון ספרים : וגם אני . מבואר הוא : ויקרא . פקדות העיר . האנשים הפקודים על אנשי החיל . וכן וישם הכהן פקודות על בית ה' . ושמכם אל העיר ואמר פקדות העיר שבאו אל העיר תחלה ויחל אחריהם . ואלה פקדות העיר שמבאר שהיו ששה אנשים והשביעי בתוכם שהיה סופר המלך אלה הם שבעת השרים שבאו אל העיר כאשר הובקעה העיר כמו שאמר בספר ירמיהו והם נרגל שראצר סמגר נבו שר סכים רב סרים נרגל שראצר רב מג . ואף על פי שהם שמנה הראשון פקיד על השבעה ולא נמנה עמהם והראה לנו ה' יתברך במראה הנבואה כי בזה הדרך תלכד ירושלם . ואיש כלי משחיתו . כלי בחירק כי הוא יחיד . וכן כלי מפצו : משחתו . בצרי והוא שם . וכמוהו שם אבל הוא בחירק תהרגו למשחית . חרבי משחית : והנה ששה אנשים . פירשנוהו על דרך פשוטו . ועל דרך משל הם . ששה מלאכים והשביעי ביניהם שהוא לבוש בדים . וידוע כי כהנים הם בגדי פשתן המגוהצין והוא הסופר הגדול ומכתיב העיר והוא הזורק אש בעיר ואלה הם פקדת העיר . ובדברי רבותינו ז"ל מאי ניהו ששה אנשים משבר משחית מכלה קצף אף וחמה : שער העליון . פירשו רבותינו ז"ל שהוא שער מזרחי . ונקרא עליון שהו' למעלה מעזרת ישראל : אשר מפנה צפונה . מזרחי צפוני היה . וכבר פירשנו הטעם למה הראהו המראה בצפון ובבל היא מזרחית צפונית לארץ ישראל : מפנה . פעול בשקל אשר אתה מראה בהר : מפצו . כמו משחיתו שזכר . כי מפץ שם כלי הוא שמשברים הסלעים בו . וכן מפץ אתה לי והוא בצרי וזה בקמץ : ואיש אחד בתוכם לבוש הבדים . כבר פירשנוהו על דרך משל ורבותינו ז"ל פי' כן . וכן אמרו זה גבריאל . והם אמרו כי גבריאל מלאך של אש לפי שהוא הזורק האש על העיר . וכן ראהו דניאל לבוש בדים וראה פניו כמראה ברק ועיניו כלפידי אש : וקסת הסופר במתניו . קסת הוא כלי הדיו . ויונתן תרגם פנקס ספרא . והפנקס הוא מה שכותב עליו הסופר והוא ניר או לוח . ואף על פי כן ענין הפסוק הוא על כורך שהדיו לא על הלוח שאמר והתוית תו . ואולי לפי שתלוים במתני הסופר ספיר או הלוח עם כלי הדיו כלל הכל בפנקס : לבוש בדי' . בקמץ בסמיכו' . וכן חגור כלי מלחמה . ופי' לבוש בבדי' : ויבאו ויעמדו אצל מזבח הנחשת . זהו מזבח העולה שהיה לפני האולם בעזרה ואותו עשה שלמה כמו שכתוב בדברי הימים . ומה שהראה לו עומדים אצל מזבח הנחשת כי אצל מזבח הנחשת ראה המשתחוי' קדמה לשמש ובעון שבזו כבוד האל יתברך בזה הראהו שבעון זה נעלה הכבוד מעל הכרוב : אל מפתן הבית . מורה הסתלק הכבוד מבית המקדש . ובאמרו מעל הכרוב ולא אמ' הכרובי' פי' שם כרובים היו . ורז"ל כי נסע מכרוב לכרוב ומכרוב למפתן . ואמרו י' מסעות נסעה שכינה . ואפשר כי אמר מעל הכרוב הוא דרך משל . ות' אסתלק בכרובא דהוה שרי עלוהי בית קדש קדשיא . ובאמרו בכרובא ולא אמר מכרובא ר"ל כי עם הכרוב נעלה . רוצה לומ' מי שנשען לו הכרוב דמיון הוא . והוא הספר שעמד אל הארץ רמז שהסתלק הנבואה מישראל לא נשארו אלא חגי זכריה ומלאכי שהתנבאו בבנין בית שני ובהם פסקה הנבואה : וכבוד אלהי ישר' מבואר הוא : הלבוש הבדים . אותו שזכר שהיה לבוש בדים . ובא בידיעת התאר והמתאר : ויאמר ה' אלו . כתיב בוי"ו וקרי ביו"ד ובוי"ו . והוא כמו עליו בשמים ירעם . והדומים לו . ואחר שאמר בתוך העיר אמר בתוך ירושלם אף על פי שידוע כי העיר שזכר היא ירושלם שהרי זכר בענין הפרשה בית ה' והיכל ואולם ומזבח לא הוסיף ואמר ירושלם כלומר העיר אשר בחרתי לשכן שמי בה הם הסיעוני ממנה ברוב עונותם : והתוית תו . ענין סימן וכתיבה . אמר שיתוה בדיו על מצחות האנשים הנאנחים והנאנקים לסימן שלא יגעו בהם המשחיתים . וזה הענין כענין דם הפסח במצרים לאות ולסימן אלא שזה היה במראה הנבואה . ורבותינו ז"ל פי' תיו האות הנקראת תיו אמר לו הקדוש ברוך הוא לגבריאל כתוב על מצחן של צדיקים תיו של דיו . ועל מצחן של רשעים תיו של דם . ואמר מאי שנא תיו רב אמר תיו תחיה תיו תמות . ושמואל אמר תמה זכות אבות . ואלה האנשים היו הצדיקים אשר בירושלם שהיו נאנחים ונאנקים על כל התועבות הנעשות בתוכה : והנאנקים . ענין צעקה וצוחה . כמו האנק דום . ושב הפועל כפעל לרוב הפעולה . וכן המדברים בך : ולאלה אמר באזני . ולאלה הם הששה שזכר . אמר להם שיבאו אחר האיש הזה ויכו : על תחוס . כן כתיב וקרי אל . והכתוב רוצה לומר והכה על אשר תחוס עיניכם וכל שכן על האחרי' . והקרי כמשמעו הזהירם שלא יחוסו על האדם ולא יחמלו : עיניכם . כתיב לשון רבים וקרי עינכם לשון יחיד . כמו לא תחוס עינך . והיחיד הוא דרך כלל . זקן בחור . תהרגו למשחית . שם . רוצה לומר להשחתה שתשחיתו הכל . וממקדשי תחלו . מאשר במקדשי כי אותם חייבים יותר שעובדים עבודה זרה במקדשי על פני להכעיסני : באנשים הזקנים . הם שבעים איש מזקני ישראל שזכר שהיו עובדי' עבודה זרה בלשכה אשר בעזרה לפני הבית . ורבותינו ז"ל דרשו אל תקרי ממקדשי אלא ממקודשי אלו בני אדם שקיימו כל התורה כולה מאלף ועד תיו . ואמרו לא יצאה מדה טובה מאת הקדוש ברוך הוא וחזרה בו לרעה חוץ מדבר זה . שהרי אמר תחלה והתוית תיו . ואמר ועל כל איש אשר עליו התיו אל תגשו . ואחר כך אמר וממקדשי תחלו :

ויאמר

ויאמר אליהם טמאו את הבית ומלאו את החצרות חללים צאו
ויצאו והכו בעיר׃ ויהי כהכותם ונאשאר אני ואפלה על פני ואזעק
ואמר אהה אדני יהוה המשחית אתה את כל שארית ישראל בשפכך
את חמתך על ירושלם׃ ויאמר אלי עון בית ישראל ויהודה גדול
חמס במאד מאד ותמלא הארץ דמים והעיר מלאה מטה כי אמרו עזב יהוה
את הארץ ואין יהוה ראה׃ וגם אני לא תחוס עיני ולא אחמל דרכם
בראשם נתתי׃ והנה האיש לבש הבדים אשר הקסת במתניו משיב
ככל אשר דבר לאמר עשיתי כאשר צויתני׃ ואראה והנה אל הרקיע אשר
על ראש הכרבים כאבן ספיר כמראה דמות כסא נראה עליהם׃ י
ויאמר אל האיש לבש הבדים ויאמר בא אל בינות לגלגל אל תחת
לכרוב ומלא חפניך גחלי אש מבינות לכרבים וזרק על העיר ויבא
כרבים לעיני׃ והכרבים עמדים מימין לבית בבאו האיש והענן מלא את
החצר הפנימית׃ וירם כבוד יהוה מעל הכרוב על מפתן הבית
וימלא הבית את הענן והחצר מלאה את נגה כבוד יהוה׃ וקול כנפי
הכרובים נשמע עד החצר החיצנה כקול אל שדי בדברו׃ ויהי
בצותו את האיש לבש הבדים לאמר קח אש מבינות לגלגל מבינות
לכרובים ויבא ויעמד אצל האופן׃ וישלח הכרוב את ידו מבינות
הכרובים לכרובים אל האש אשר בינות הכרבים וישא ויתן אל חפני לבש
לבוש הבדים ויקח ויצא׃ ויראו לכרבים תבנית יד אדם תחת כנפיהם׃
ואראה והנה ארבעה אופנים אצל הכרובים אופן אחד אצל הכרוב
אחד ואופן אחד אצל הכרוב אחד ומראה האופנים כעין אבן תרשיש׃
ומראיהם דמות אחד לארבעתם כאשר יהיה האופן בתוך האופן׃

ואמר להון סאיבו ית ביתא ומלו ית דרתא קטולין פוקו ונפקו וקטלו בקרתא׃ והוה כקטלותהון ואישתארית אנא ואשתטחית על אפי וצוחית ואמרית קביל בעותי יי אלהים המחבל את ית כל שארא דישראל במשפכך ית חימתך על ירושלם׃ ואמר לי חובי בית ישראל ויהודה תקיפו בהדא לחדא לחדא ואתמליאת ארעא חייבי קטול וקרתא איתמליאת אסטיות דין ארי אמרו רחיק יי ית יתבי ארעא ולית דאגליא קדם יי׃ ואף אנא לא אחוס מימרי ולא ארחים פורענות אורחתהון ברישיהון יהבית׃ והא גברא דלביש לבושא דפינקסא בחרציה מתיב פתגמא למימר עבדית כמא דפקדתני׃ וחזית והא ברקיעא די על ריש כרוביא כאבן טבא כחיזו דמות כורסיא איתחזי עליהון׃ ואמר לגברא דלביש לבושיא ואמר עול לביני גלגלא לתחות כרובא ומלי חופנך גומרין דאשא מביני כרוביא וזרוק על קרתא ועל ואנא חזי׃ וכרוביא קיימין מדרום לביתא במיעל גברא ועננא אמיטתא איתמליאת ית דרתא גוויתא׃ ואיסתלק יקרא דיי בכרובא דהוה שרי עלוהי ושרא מעיל סקופת ביתא ואתמליאת ביתא ית ענן אמיטתא ודרתא איתמליאת ית זהור יקרא דיי׃ וקל כנפי כרוביא אישתמע עד דרתא בריתא כקלא מן קדם שדי במילולא׃ והוה כפקידותיה ית גברא דלביש לבושיא למימר סב אשתא מביני גלגליא מביני כרוביא ועל וקם בסטר גלגלא ואושיט כרובא ית ידיה מביני כרוביא לאשתא די ביני כרוביא ונסיב ויהב לחפני דלביש לבושיא ונסיב ונפק׃ ואיתחזי לכרוביא דמות יד אנשא תחות גדפיהון׃ וחזית והא ארבעא גלגליא בסטר כרובוי גלגל חד בסטר כרובא חד וגלגל חד בסטר כרובא חד וחיזו גלגליא כעין אבן טבא וחזויהון דמות חד לארבעתהון כמא דהוי גלגל בגו גלגל׃

ויאמר אליהם טמאו את הבית. אל תחושו אם תהרגו בבית המקדש ותטמאו את הבית בחללים כי הם טמאוהו ראשונה בגלולי׳: ומלאו. בווי מבנין הדגוש אף על פי שהאמ״ר איננה דגושה פי׳ ימלאו כמוהו קלים מבנין הדגוש. כמו ובקשו ברחובותיה. כי לא מלאו אחרי. ויקנאו בו. והדומים להם: את החצרות. חצרות בית המקדש עזרת אנשים ועזרת נשים והר הבית כי כולם היו חצרו׳: ויהי כהכותם. בכף. כהכותם בחצרו׳ כי שם היה הסבה במראה: ונאשאר. אני כמו נשארתי אני ביכיה׳ שלא הכוני. ומלה זו מורכבת מן נשאר שהוא כפעל עבר ומן אשאר שהוא אית״ן מן הקל. וטעם ההרכבה אמר כשהיו מכים כתתי עיני מי נשאר בחצרות שלא הכו וראיתי כי לא נשאר אלא אני זהו ונשאר. ואמר שני טעמים במלה אחת לקצר והוא על דרך צחות כמו שפירשנו במלת מסת חויתם. ובא להודיע כי לא היה בחצרות בית השם מי שהיה עליו התיו אלא הוא לבדו: ואזעק ואומר. על ירושלם כי הוא היתה שארית כל ישראל כי כל ישראל גלו זולתי ירושלם. וכבר מתו ברעב או בחרב או בגלות: ויאמר אלי. ותמלא הארץ חמס. ארץ ישראל ויהודה: לפיכך הרבה הארץ חמס. ואף על פי שהיו בהם שאר עברות העונש הגדול הוא בעבור החמס כי לא יעמוד שום ישוב בחמס והמבול בא בעבור החמס. ובקצת ספרים המדויקים ותמלא הארץ דמים פירוש שופכי דמים: והעיר מלאה מטה. וגם העיר הזאת ירושלם שהיתה מלאתי משפט עתה היא מלאה משפט מטה ומעוקל והוא החמס אלא לפי שהיתה ירושלם מקום המשפט ואליה באים כל ישראל למשפט זכר הטית הדין שבה. וכל זה גרם להם אמונתם הרעה: כי אמרו עזב ה׳ את הארץ ואין ה׳ רואה. ולא יענוש על הרע ולא יגמול על הטוב. וכבר פירשנו ענין זה למעלה: וגם אני. כמו שהם לא חסו ולא חמלו על העניים גם אני לא תחוס עיני מדה כנגד מדה: והנה האיש. האל גמר תשובתו אלי: והנה האיש לבוש הבדים משיב דבר אליו שעשה במכותו לעבור בעיר ולהתוות התיו: לבוש הבדים. בטוה׳ כמשפט הסמוכים: כאשר צויתני. כתיב. וקרי ככל אשר צויתני. כלומר שלא חסר דבר מכל אשר צוהו: ואראה והנה אל הרקיע. כמו על הרקיע. וכן אל ההרים לא אכל. והדומים להם רבים: אשר על ראש הכרובים. הוא מה שאמר במראה הנבואה הראשונה וממעל לרקיע אשר על ראשם: כי החיות שזכר במראה ההיא הם הכרובים שזוכר במראה הזאת. כמו שאומר למטה ואדע כי כרובים המה: ויאמר אל האיש לבוש הבדים. גם זה בטוה׳ כמשפט הסמוכים: אל בינות לגלגל אל תחת לכרוב. לגלגל במקום הגלגל והידיעה׳. וכן לכרוב כמו הכרוב. וכן מבינות לכרובים כמו הכרובים. וכמוהם אשר למלך כסבן על ידו. עד לשמים הגיע שיר: למעלות לגלגל. על דרך כלל כאלו אמר לגלגלים. וכן אמר לאופנים להם קורא הגלגל באזני. וכן לכרוב על דרך כלל. וכן אמר מבינות לגלגל. מבינות לכרובים: ואל תחת. כמו בינות. ובאמרו תחת רמז בו כי הגלגל תחת הכרוב במעלה: גחלי אש מבינות לכרובים. כמו מתחת לכרובים. זהו שאמר למעלה במרכבה ראשונה היא מתהלכת בין החיות. וגם באמרו הענין: ויבא לעיני. בא אל בינות לגלגל כאשר צוהו ואני ראיתי בואו ולא גמר מה עשה והפסיק בענין הכרובי׳ ואמ׳: והכרובים עומדים מימין לבית בבאו האיש. הראה האל לנביא הכרובי׳ מימין לבית לפי שהראהו התועבו׳ שהיו עושים לצפון הבית לטעם שכתבנו הראהו הכרובים בהפכם: בבאו האיש כמו ותראהו את הילד. והאיש הוא לבוש הבדים. ופי׳ בבאו כאשר בא אל בינות לגלגל: והענן מלא את החצר הפנימי׳. היא העזרה והחצר החיצונה היא הר הבית. וכבר פירשנו דבר הענן במרכבה הראשונה בנסתר. ובהיות הכבוד בבית הענן היה בחצר ובצאת הכבוד מן הבית לחצר נמלא הבית מן הענן: והחצר מלאה את נוגה כבוד ה׳. כי דרך החצר יצא הכבוד: וירם. מבואר הוא: וקול כנפי הכרובים. מבואר הוא במרכבה הראשונה: ויהי בצותו. חזר להשלים ענין ויבא לעיני שאמר: ויעמוד אצל האופן. הוא הגלגל שזכר. ואצל כמו בינות שזכר. או כאמר כי אצל איננו כמו בינות ושנה המצוה בזה כמו ששנה בלקיחת האש מבינות הכרובים שלא לקחה הוא אלא הכרוב. וטעם זה לא נשנו׳ המצוה אלא כאדם הירא להכנס למקום יותר גבוה ונקדם ממנו ועמד אצל האופן לראות מה יהיה ונשנה לקח הכרוב האש מבינות לכרובים ונתנם אל חפניו והכרוב הזה הוא אחד מן הכרובי׳ אשר האופנים אצלם. לפיכך אמר מבינות לכרובים. וישלח. ויקח ויצא. יצא לגמור מצות האל יתברך והוא לזרוק האש על העיר. ובדרש גבריאל שהוא לבוש הבדי׳ בקש מן הכרוב לתתם לו כדי שיצטננו הגחלים מיד אל יד ותקל הגזרה. ועוד היו בחפניו שש שנים כדי שיהיו הגחלים עוממות בידו להקל עוד הגזרה. שהרי נבואה זו היתה בשנה הששית ולא חרבה העיר עד שנת אחת עשרה: ויראו. מה שאמר ויראו ואמר תבנית להראות כי לא היה הכל אלא במראה הנבואה לא שיש לכרובים ידים ורגלים וכנפים כמשמעם. ואמר באחד מהם להורות על האחרים: ואראה. מבואר הוא במרכבה הראשונה בנסתר: ומראיהם. גם זה מבואר:

כמיזלהון על ארבעת סטריהון אזלין לא מתחזרין במיזלהון ארי
לאתרא דמיתפני קדמאה בתרוהי אזלין ולא מתחזרין במיזלהון:
וכל בסריהון וגביהון ואשרתהון וכנפיהון וגלגליא מלן עינין סחור
סחור לארבעתהון דגלגליא: לאופניא להון איתקרי גלגלא ואנא
שמעי: וארבעא אפין לחד אפי חד אפי כרובא ואפי תנינא אפי אנש
ותליתאה אפי אריא ורביעאה אפי נשרא: ואתרמו כרוביא אינון
בריתא די חזיתי בנהר כבר: ובמיזל כרוביא אזלין גלגליא לקיבליהון
ובמיטל כרוביא ית גפיהון לאיתרמא כמלרע לרום שמיא לא מתחזרין
גלגליא אף אינון מקיבליהון: במקמהון קיימין ובאיתרומיהון מיתרמין
עמהון ארי כרוח בריתא בהון: ואיסתלק יקרא דיי דהוה שרי עלוהי
מעיל לקביל סקופת ביתא ושרא על כל כרוביא: ונטלו כרוביא ית
אפיהון ואיתרמו כמלרע לרום שמיא ואנא חזי במפקהון וגלגליא
לקיבליהון וקם במעלנא דתרע בית מקדשא דיי מדינחאה ויקר
אלהא דישראל עליהון מלעילא: אינון בריתא דחזיתי תחות יקר
אלהא דישראל בנהר כבר וידעית ארי כרוביא אינון: ארבע ארבע
אפין לחד וארבע גפין לחד ודמות יד אנשא תחות גפיהון: ודמות
אפיהון אינון אפיא די חזיתי על נהר כבר חזויהון ואינון בריא לקביל
אפהא אזלא: ונטלת יתי רוחא ואעילת יתי לתרע בית מקדשא דיי
מדינחאה דפתית למדינחא והא במעלנא דתרע עסרין וחמשא גברין
וחזית ביניהון ית יאזניה בר עזר וית פלטיה בר בניה רברבי עמא:
ואמר לי בר אדם אילין גבריא דמחשבין למינס ודמלכין מלך ביש
בקרתא הדא: דאמרין לא בקריב למיבני בתין היא חשיבא לנא כדודא
ואנחנא חשיבין בגוה כבסרא דבשיל בגו דודא: בכן איתנבי עליהון
איתנבי בר אדם: ושרת עלי רוח נבואה מן קדם יי ואמר לי אמר כדנן
אמר יי כן אמרתון בית ישראל ודאתון מהרהרין ודסליקת עד לבכון
קדמי גלן: אסגיתון קטיליכון בקרתא הדא ומליתון שוקהא קטילין:
בכן כדנן אמר יי אלהים קטיליכון דשויתון בגוה אינון כבסרא והיא
כדודא ויתכון אגלי מגוה:
מן קדם

בלכתם אל ארבעת רבעיהם ילכו לא יסבו בלכתם כי המקום אשר
יפנה הראש אחריו ילכו לא יסבו בלכתם: וכל בשרם וגבהם וידיהם
וכנפיהם והאופנים מלאים עינים סביב לארבעתם אופניהם:
לאופנים להם קורא הגלגל באזני: וארבעה פנים לאחד פני האחד
פני הכרוב ופני השני פני אדם והשלישי פני אריה והרביעי פני נשר
וירמו הכרבים היא החיה אשר ראיתי בנהר כבר: ובלכת הכרובים כרובים
ילכו האופנים אצלם ובשאת הכרובים את כנפיהם לרום מעל הארץ כרבים
לא יסבו האופנים גם הם מאצלם: בעמדם יעמדו וברומם ירומו ירמו
אותם כי רוח החיה בהם: ויצא כבוד יהוה מעל מפתן הבית ויעמד
על הכרבים: וישאו הכרבים את כנפיהם וירמו מן הארץ לעיני וירומו
בצאתם והאופנים לעמתם ויעמד פתח שער בית יהוה הקדמוני
וכבוד אלהי ישראל עליהם מלמעלה: היא החיה אשר ראיתי תחת
אלהי ישראל בנהר כבר ואדע כי כרובים המה: ארבעה ארבעה
פנים לאחד וארבע כנפים לאחד ודמות ידי אדם תחת כנפיהם:
ודמות פניהם המה הפנים אשר ראיתי על נהר כבר מראיהם ואותם
איש אל עבר פניו ילכו: ותשא אתי רוח ותבא אתי אל שער בית יא
יהוה הקדמוני הפונה קדימה והנה בפתח השער עשרים וחמשה
איש ואראה בתוכם את יאזניה בן עזר ואת פלטיהו בן בניהו שרי
העם: ויאמר אלי בן אדם אלה האנשים
החשבים און והיעצים עצת רע בעיר הזאת: האמרים לא בקרוב רע
בנות בתים היא הסיר ואנחנו הבשר: לכן הנבא עליהם הנבא בן
אדם: ותפל עלי רוח יהוה ויאמר אלי אמר כה אמר יהוה כן אמרתם
בית ישראל ומעלות רוחכם אני ידעתיה: הרביתם חלליכם בעיר הרביתם
הזאת ומלאתם חוצתיה חלל: לכן כה אמר אדני יהוה חלליכם
אשר שמתם בתוכה המה הבשר והיא הסיר ואתכם הוציא מתוכה: אוציא

בלכתם. כי המקום אשר יפנה הראש הוא הכרוב והאופן הולך אחר הכרוב כי רוח החיה באופנים. ויונתן תרגם הראש קדמאה: וכל בשרם. יש להתבונן למה זכר לאופנים בשר ולא לכרובים ומבואר הוא בנסתר: וגבהם. חסר יו"ד הרבוי מהמכתב: וידיהם. תרגם יונתן ואשרתהון ענין אשדות הפסגה שהוא מקום מדרון: לארבעתם אופניהם. זה תוספת באור. כמו להם לבני ישראל. ועמהם הימן וידותון חצוצרות. והדומים להם. ובקצתם היה מספיק באחד שהרי זכר הדבר בסמוך והיה מספיק אם היה אומר לארבעתם לבד אלא שנהגו תוספת באור במקומות. וכנוי אופניהם על עצמם כמו שנהגו בכנוי המספר. כמו באו שלשתיכם ויצאו שבעתם: לארבעתם. תרגם יונתן לארבעתהון דגלגליא: לאופנים להם קורא הגלגל באזני. לא אמר כי לאופני' יקראו גלגלים כי ידוע הוא זה לכל בעלי הלשון כי אופן וגלגל שם אחד במלות שונות כמו בגד ושמלה. ואמ' ואופן ועגלה ואמר והמם עגלתו והענין אחד. ומה בא ללמד הנביא כי שמע כי לאופנים בא קול שקרא להם קול הגלגל והוא ענין קריאה. כמו הדור אתם ראו דבר ה'. כי כל המעשה שזכר לאופנים במכותו וברצונו היה. וכאלו קורא לו המכוה עשה כך ועשה כך ומכות האופן הוא הכרוב: קורא. מפלא נזכר שם פעלו מהדבור והפועל הוא הכרוב הקורא תמיד ואין קריאתו בקול ובכלי הדבור אלא שהשמיע האל את הנביא בנבואה קול להבינו הענין. וכן וקרא זה אל זה ואמר: וארבעה פנים לאחד. לכל אחד מהכרובי': פני האחד פני הכרוב. פי' פני אחד מהפנים. וכן השני והשלישי והרביעי על הפנים שהיו ארבעה אמר. ומה שאמר פני הכרוב במקום שזכר במראה הנבואה הראשונה פני שור ידוע מה שאמרו רבותינו ז"ל. אמרו יחזקאל בקש עליו רחמים והפכו לכרוב. אמר לפניו רבונו של עולם אין קטיגור נעשה סניגור. ופירוש כרוב כרביא שכן בבבל קורין לינוקא רביא. והקשו פני האחד פני כרוב ופני השני פני אדם אדם וכרוב חד הוא. ותרצו אפי רברבי ואפי זוטרי. ואנחנו פירשנו ענין זה בנסתר: וירמו הכרובים. לשון הרמה שנאמר בזו המראה היא לשון הנשאות שנאמר במראה הראשונה. והענין אחד. כי רוממות ונשיאות אחד ושם פירשנו הענין בנסתר. ומלת וירמו מבנין נפעל או התפעל מפעלי הכפל: בעמדם. מבואר הוא במראה הראשונה בנסתר: וברומם בחולם. ויצא: מבואר הוא: וישאו הכרובים. בצאתם. מן הבית כי מתחלה ראה אותם לימין הבית: ויעמוד. על דרך הכלל: על הכרובים. כאלו אמר ויעמדו אלא אמר דרך כלל כי כאחד עמדו: פתח שער בית ה' הקדמוני. בצאתם מתפתן הבית עמדו פתח שער הבית מבחוץ ולא שעמדו בארץ אלא התרוממו מעל הארץ בעמדם. והעמידה שם מפני האנשי' שהיו שם שהיו אחוריהם אל ההיכל וכאלו הם דחקו הכבוד לצאת ולהרום מעל הארץ: עליהם. על הכרובים. ומה שאמר מלמעלה אחר שאמר עליהם לפי שהכבוד ראה על הרקיע שעל ראשי החיות הנקראים כרובים: היא החיה. מבואר הוא: ארבעה ארבעה פנים לאחד. לכל אחד כרוב מהכרובים ארבעה פנים וארבע כנפים: ודמות ידי אדם. ולכל אחד ידי אדם מתחת כנפיה' ומבואר הוא: ודמות פניהם. מראיהם ואותם. ועצמם. כמו ויראו שוטרי בני ישראל אותם ברע. כלומר עצם הפנים ומראיה' היה כפנים אשר ראיתי בנהר כבר: ותשא אותי. וכבר נשאה אותי והביאה אותי אל שער בית ה' הקדמוני כי למעלה זכר זה ויבא אותי אל חצר בית השם הפנימית. ושנה אותו הנה להודיע כי באותם כ"ה אלה היו הע' שרי העם: ויאמר. והיועצים. לפי שהיו שרים וגדולי העיר אמר זה בהם כי בהם תלויה עצת העיר עצת דבר רע: האומרי' לא בקרוב בנות בתים: לא בקרוב תהיה הגזרה שמתנבא הנביא עלינו לפיכך לא נחוש לדבריו ונבנה בתים כי ירושלם היא הסיר ואנחנו הבשר כמו שהבשר לא יוציאוהו מתוך הקדרה עד שיתבשל כן אנחנו לא נצא מירושלם ולא נגלה ממנה עד שיגיע זמנינו למות ונמות בה: בנות. מקור. כמו ביום עשות אלהים: ותפול. כן אמרתם: אמת אמרתם במשל הזה אשר אתם מושלים אבל לא כדבריכם על עצמכם ולא כאשר חשבת' כי מחשבותיכ' אני ידעתיה ידעתי שאתם חושבי' באמרכם המשל הזה שלא תגלו מתוך ירושלם אלא המשל יהיה כמו שאומ' כי חלליכם שהרביתם הם בשר והי' הסיר. כי בתוך העיר שפכתם דם נקי ושמתם החללים בתוכה כבשר בתוך קלחת אבל לעצמיכם לא יהיה המשל כמו שחשבת': ומעלו' רוחכם אני ידעתיה. המחשבה העולה על רוחכם. וקראת מעלה ולרבות מעלות. ופי' ידעתיה כל אחת ואחת מהמעלות: הרביתם. והנה הולך ומפרש המשל: לכן. הוציא מתוכה. מקור במקום אוציא כלומר גזרתי להוציא אתכם מתוכה לא כאשר חשבתם שתהיו בתוכה עד מותכם ולא תגלו ממנה:

חרב יראתם וחרב אביא עליכם נאם אדני יהוה: והוצאתי אתכם
מתוכה ונתתי אתכם ביד זרים ועשיתי בכם שפטים: בחרב תפולו תפלו'
על גבול ישראל אשפוט אתכם וידעתם כי אני יהוה: היא לא תהיה
לכם לסיר ואתם תהיו בתוכה לבשר אל גבול ישראל אשפט אתכם על
: וידעתם כי אני יהוה אשר בחקי לא הלכתם ומשפטי לא עשיתם
וכמשפטי הגוים אשר סביבותיכם עשיתם: ויהי כהנבאי ופלטיהו
בן בניה מת ואפל על פני ואזעק קול גדול ואמר אהה אדני יהוה ואפלה
כלה אתה עשה את שארית ישראל:
ויהי דבר יהוה אלי לאמר: בן אדם אחיך אחיך אנשי גאלתך וכל
בית ישראל כלה אשר אמרו להם ישבי ירושלם רחקו מעל יהוה לנו
היא נתנה הארץ למורשה: לכן אמר כה אמר
אדני יהוה כי הרחקתים בגוים וכי הפיצותים בארצות ואהי להם הפיצו'
למקדש מעט בארצות אשר באו שם: לכן
אמר כה אמר אדני יהוה וקבצתי אתכם מן העמים ואספתי אתכם
מן הארצות אשר נפצותם בהם ונתתי לכם את אדמת ישראל:
ובאו שמה והסירו את כל שקוציה ואת כל תועבותיה ממנה: ונתתי
להם לב אחד ורוח חדשה אתן בקרבכם והסרתי לב האבן מבשרם חדש
ונתתי להם לב בשר: למען בחקתי ילכו ואת משפטי ישמרו ועשו בקרבם
אתם והיו לי לעם ואני אהיה להם לאלהים: את
ואל לב שקוציהם ותועבותיהם לבם הלך דרכם בראשם נתתי נאם מבשרכם
אדני יהוה: וישאו הכרובים את כנפיהם והאופנים לעמתם וכבוד
אלהי ישראל עליהם מלמעלה: ויעל כבוד יהוה מעל תוך העיר
ויעמד על ההר אשר מקדם לעיר: ורוח נשאתני ותבאני כשדימה
אל הגולה במראה ברוח אלהים ויעל מעלי המראה אשר ראיתי
ואדבר אל הגולה את כל דברי יהוה אשר הראני:

מן קדם דקטלין בחרבא דחילתון ודקטלין בחרבא איתי עליכון אמר
יי אלהים: ואגלי יתכון מגוה ואימסר יתכון ביד נוכראין ואעביד
בכון פורענות דינין: בחרבא תיתקטלון על תחום ארעא דישראל
אתפרע מנכון ותידעון ארי אנא יי: היא לא תהי לכון כדודא ברם
אתון תהון בגוה כביסרא דבשיל בגו דודא על תחום ארעא דישראל
איתפרע מנכון: ותדעון ארי אנא יי די בקימי לא הלכתון ודיני לא
עבדתון וכנימוסי עממיא די בסחרנכון עבדתון: והוה כאית נביותי
ופלטיה בר בניה מית ואשתטחית על אפי וצוחית בקל רב ואמרית
קביל בעותי יי אלהים גמירא את עביד עם שארא דישראל:
והוה פתגם נבואה מן קדם יי עימי למימר: בר אדם אחך אחך אנש
קריבך וכל בית ישראל כולהון דאמרין להון יתבי ירושלם אתרחקו
מדחלתא דיי דילנא היא אתיהיבת ארעא למירתה: בכן כדנן אמר
יי אלהים ארי ארחיקתינון לביני עממיא וארי בדרתינון במדינתא
ויהבית להון בתי כנישתא תניין לבית מקדשי ואינון כזעיר במדינתא
דאיתגליאו לתמן: בכן אימר כדנן אמר יי אלהים ואקריב
יתכון מן ביני עממיא ואכניש יתכון מן מדינתא דאיתבדרתון בהין
ואיתן לכון ית ארעא דישראל: ויעלון לתמן ויעדון ית כל שיקוצהא
וית כל תועיבתא מינה: ואיתן להון לב דחיל ורוח דחיל אתן במעיהון
ואתבר ליבא דרשיעא דהוה תקיף כאבנא מביסרהון ואיתן להון לב
דחיל קדמי למיעבד רעותי: בדיל דבקימי יהכון וית דיני יטרון
ויעבדון יתהון ויהון קדמי לעם ואנא אהוי להון לאלהא: ובתר פולחן
שיקוציהון ותועבתהון לבהון טעי פורענות אורחיהון ברישיהון
יהבית אמר יי אלהים: ונטלו כרוביא ית גדפיהון וגלגליא לקבליהון
ויקר אלהא דישראל עליהון מלעילא: ואיסתלק יקרא דיי מן גו קרתא
ושרא על טור זיתא דמדינח לקרתא: ורוח נטלתני ואובילתני
למדינת ארעא כסדאי לות בני גלותא בחזוא ברוח נבואה דשרת מן
קדם יי ואסתלק מעילוי חיזוא דחזיתי: ואיתנביתי לבני גלותא ית
כל פתגמיא דיי דאחזיני:
והוה

חרב יראתם. בצרי. מן ולא ירא אלהים. והם יראו חרב מלך בבל ושלחו למצרים לעזרה. כמו שכתוב בצדקיהו וימרד בו לשלח מלאכיו מצרים לתת לו סוסים ועם רב: וחרב אביא עליכם. אותו חרב שיראתם ממנו אותו אביא עליכם ולא יציל אתכם מלך מצרים: והוצאתי אתכם מתוכה. לא כאשר חשבתם שתהיו בתוכה עד יום מותכם: בחרב תפולו. על גבול ישראל עם צדקיהו. והוא ברבלתה בארץ חמת. כמו שאמ' וגם את כל שרי יהודה שחט ברבלתה. וחמת בגבול ישראל. כמו שאמר מלבוא חמת ועד נחל מצרים: היא לא תהיה לכם לסיר. כמו שחשבתם שלא תצאו מתוכה: ואתם תהיו בתוכה לבשר. אבל לא בתוכה ממש כי אל גבול ישראל אשפוט אתכם ותהיו כבשר שמבשלים אותו והוא נמק בתוכו. כמו שאמר וכבשר בתוך קלחת. ושם בגבול ישראל יגיע זמן בשולכם. וכן תרגם יונתן היא לא תהא לכון כדודא ברם אתון תהון בגוה כבסרא דבשיל בגו דודא: וידעתם. אז בהגיע משפטכם תדעו כי אני ה'. כי כמו שגזרתי עליכם כן יגיע אליכם: וכמשפטי הגוים אשר סביבותיכם עשיתם. לעבוד אלהים אחרים כמו שהם עובדי' ולשפוך דם נקי כמו שהם שופכים: ויהי כהנבאי. בכף. כאשר הייתי מתנבא ראיתי שמת פלטיהו בן בניהו: כלה את עושה. דרך שאלה ואף על פי שאין בו הא השאלה. כמו ארדוף אחרי הגדוד. הזה אתה זה בני עשו. והדומים להם. ומה שצעק על מיתתו שראה והוא היה רשע לפי שראה מיתתו פתאום והוא היה מראשי העם חרד למיתתו. אמר כי אולי יעשה תשובה והאל לא ענה לצעקתו דבר: ויהי. בן אדם אחיך אחיך אנשי גאולתך. אמר שלשה פעמים לגלות בני גד ובני ראובן ולגלות שמרון ולגלות יהויכין וחזר וכללם וכל בית ישראל כלה וסמך ענין זה למה שהיו אומרים בנות בתים היא הסיר ואנחנו הבשר שהיו חושבים שיהיו לעולם בתוכה והיו חושבים ואומרי' לנגד אותם שגלו: רחקו מעל ה'. אותם שגליתם רחקו מעל ה'. כלומר מעל אדמת ה' שהיא אדמת הקדש. כי לנו היא נתנה הארץ למורשה לא לכם שגליתם ממנה: רחקו. בצוי פא הפעל פתוחה. כמו ושחטו הפסח. ואמר היא ואחר כן אמ' הארץ הכנוי קודם הידיעה. כמו ותראהו את הילד. והדומים לו: לכן. כי הרחקתים בגוים. ואף על פי כן לא עזבתים אלא הייתי להם למקדש מעט בארצות אשר באו שם. כלומר אם רחקו ממקדש ה' שהוא מקדש גדול שם בארצו אני אהיה להם למקדש מעט. כלומר בבתי כנסיות שהם נועדים שם להתפלל אלי אני עמהם ושומע קולם ומצילם מיד אויביהם שלא יעשה בהם כלה. ועוד אני עתיד לקבץ אותם. כמו שאמ' בסמוך וקבצתי אתכם: למקדש מעט. פתח כי הוא סמוך למלת מעט. כי מעט אינכו תאר אלא שם כן מצאתיהו בקצת ספרים מדויקים. ובקצת מצאתי קמץ אם כן מעט יהיה תאר. ויונתן תרגם ויהבית להון בתי כנשתא תנין לבית מקדשי ואינון בזעיר במדינתא דאתגליאו לתמן: לכן. אמר כנגד עשרת השבטים שגלו תחילה: וקבצתי אתכם. על גלות השבטי' אמר זאת הנבואה לא על גלות בבל כי לאות' שהיו מבזים יושבי ירושלם בשר קבוץ גלותם. ועוד שאמר מן העמים מן הארצות. ועוד שאמר ונתתי להם לב אחד ורוח חדשה ולא היה כן לעולי בבל: ובאו שמה. כאלקה המלה בטרחא. וכן ויבא כח. ולשון עשר בטעם: את כל שקוציה. השקוצים והתועבות שעשו בהם הגוים והם שקוצי אדום כי בידם תהיה בבא הגאולה וימצאו השקוצים בה והיא סוחת כי עליו נאמ' גם כן ולאת שקוץ משומם: ונתתי להם לב אחד. שיהיה להם לב אחד לידאה את ה' לא יהיה עוד לבם פונה אל התועבות אלא לבם יהיה מיוחד לאל לבדו. ויונתן תרגם לב דחיל: לב האבן. חזק כאבן מלקבל תוכחות מוסר: לב בשר. כי הבשר הוא רך ויהיה לבם רך לקבל המוסר. ותרגם יונתן ואתבר לבא דרשיעיא דהוה תקיף כאבנא מבסרהון ואתן להון לב דחיל קדמי למעבד רעותי: למען. מבואר הוא: ואל לב שקוציהם. ואל אשר הם בירושלם עתה שהולך לבם ללב שקוציהם ותועבותיה' דרכם בראשם נתתי. כלומר אשיב גמולם בראשם. ופי' לב שקוציהם כאלו לבם חלוק לשני לבבות. כמו שאמר אליהו לעובדי הבעל עד מתי אתם פוסחים על שתי הסעיפים. והנה לבם חלוק והולך הרצון אחר שקוציהם יותר: וישאו. כבר פירשנו הענין: ויעל. כי משער בית ה' נסע אל תוך העיר ואם לא נזכר ומעל תוך העיר עלה ועמד על ההר אשר מקדם לעיר והנה הוא מסלק מן העיר ושב לו אל מקומו השמים. ופי' מעל תוך. כי למעלה מהארץ ראה אותו. כמו שאמר וירומו מן הארץ לעיני. וההר הזה הוא הר הזתים שהוא למזרח העיר. וכן תרגם יונתן ושרא על טור זיתא: ורוח נשאתני. במראה ברוח אלהים. להודיע כי ההליכה לירושלם והשיבה לבבל לא היה ממש אלא במראה ברוח אלהים נראה לי כן: ויעל מעלי המראה אשר ראיתי. אז עלתה מעלי רוח הנבואה ונתן לי רשות לדבר. זהו שאמר למעלה ובדברי אותך אפתח את פיך וגו': ואדבר. אשר הראני. בסגול ההא ולית כוותיה. ומה שאמר את כל דבר ה' דבר המגלה ובאו אל הגולה תל אביב ושבתו שם משמים ובאתו אל הבקעה ויקחתו לבנה ושכיבתו על צדו ודבר העבותים ודבר חטין ושעורים וחרב חדה ודברי התוכחה ובואו לירושלם ושובו לבבל הכל אמ' להם זהו את כל דברי ה' אשר הראני:

ויהי

יב ויהי דבר־יהוה אלי לאמר : בן־אדם בתוך בית־המרי אתה ישב אשר
עינים להם לראות ולא ראו אזנים להם לשמע ולא שמעו כי בית מרי
הם : ואתה בן־אדם עשה לך כלי גולה וגלה יומם
לעיניהם וגלית ממקומך אל־מקום אחר לעיניהם אולי יראו כי בית
מרי המה : והוצאת כליך ככלי גולה יומם לעיניהם ואתה תצא
בערב לעיניהם כמוצאי גולה : לעיניהם חתר־לך בקיר והוצאת בו
: לעיניהם על־כתף תשא בעלטה תוציא פניך תכסה ולא תראה את
הארץ כי־מופת נתתיך לבית ישראל : ואעש כן כאשר צויתי כלי
הוצאתי ככלי גולה יומם ובערב חתרתי־לי בקיר ביד בעלטה הוצאתי
על־כתף נשאתי לעיניהם :
ויהי דבר־יהוה אלי בבקר לאמר : בן־אדם הלא אמרו אליך בית הלוא
ישראל בית המרי מה אתה עשה : אמר אליהם כה אמר אדני יהוה
הנשיא המשא הזה בירושלם וכל־בית ישראל אשר־המה בתוכם :
אמר אני מופתכם כאשר עשיתי כן יעשה להם בגולה בשבי ילכו :
והנשיא אשר־בתוכם אל־כתף ישא בעלטה ויצא בקיר יחתרו להוציא
בו פניו יכסה יען אשר לא־יראה לעין הוא את־הארץ : ופרשתי את־ פניך
רשתי עליו ונתפש במצודתי והבאתי אתו בבלה ארץ כשדים ואותה
לא־יראה ושם ימות : וכל אשר סביבתיו עזרה וכל־אגפיו אזרה עזרו
לכל־רוח וחרב אריק אחריהם : וידעו כי־אני יהוה בהפיצי אותם
בגוים וזריתי אותם בארצות : והותרתי מהם אנשי מספר מחרב
מרעב ומדבר למען יספרו את־כל־תועבותיהם בגוים אשר־באו שם ומרעב
וידעו כי־אני יהוה : ויהי
דבר־יהוה אלי לאמר : בן־אדם לחמך ברעש תאכל ומימיך ברגזה
ובדאגה תשתה : ואמרת אל־עם הארץ כה־אמר אדני יהוה ליושבי
ירושלם אל־אדמת ישראל לחמם בדאגה יאכלו ומימיהם בשממון
ישתו למען תשם ארצה ממלאה מחמס כל־הישבים בה : והערים
הנושבות תחרבנה והארץ שממה תהיה וידעתם כי־אני יהוה :

והוה פתגם נבואה מן קדם יוי עמי למימר : בר אדם בגו עמא סרבנא את יתיב די עינין להון למחזי ולא חזן ואודנין להון למשמע ולא שמעין ארי עם סרבן אינון : ואת בר אדם אתקין לך מני גלותא וגלי ביממא לעיניהון ותגלי מאתרך לאתר אוחרן לעיניהון מאים יחזון ארי עם סרבן אינון : ותפיק מנך כמני גלותא ביממא לעיניהון ואת תפוק ברמשא לעיניהון כמפקני גלותא : לעיניהון חתר לך בכותלא ותיפוק ביה : לעיניהון על כתפא תטול בקבלא תיפוק אפך תכסי ולא תחזי ית ארעא ארי את יהביתך לבית ישראל : ועבדית כן כמא דאתפקידית מני אפיקית כמני גלותא ביממא וברמשא איתחתרית לי בכותלא ביד בקבלא נפקית על כתפא נטלית לעיניהון : והוה פתגם נבואה מן קדם יוי עמי בצפרא למימר : בר אדם הלא אם יימרון לך בית ישראל עמא סרבנא מא את עביד : אימר להון כדנן אמר יוי אלהים על רבא מטל נבואתא הדא בירושלם וכל בית ישראל דאינון ביניהון : אימר אנא אתכון כמא דעבדית כן יתעביד להון בגלותא בשביא יהכון : ורבא די ביניהון על כתפא יטול בקבלא יפוק בכותלא יחתרון לאפקותיה ביה אפוהי יכסי חלף דחב הוא ולא יחזי ית ארעא : ואפרוס ית מצדתי עלוהי ויתאחד בסריגתי ואגלי יתיה לבבל למדינת ארעא כסדאי ויתה לא יחזי ותמן ימות : וכל די בסחרנוהי סעדוהי וכל משיריתיה אבדר לכל רוחא ודקטלין בחרב אגרי בתריהון : וידעון ארי אנא יוי כד אגלי יתהון לביני עממיא ואבדר יתהון במדינתא : ואשאר מנהון גברין דמניין מחרבא מכפנא וממותא בדיל דישתעון ית כל תועבתהון בעממיא דאיתגליאו לתמן וידעון ארי אנא יוי : והוה פתגם נבואה מן קדם יוי עמי למימר : בר אדם מיכלך בזיע תיכול ומשתך בצדו ובאישתממו תישתי : ותימר לעמא דארעא כדנן אמר יוי אלהים ליתבי ירושלם על ארעא דישראל מיכלהון בזיע ייכלון ומשתיהון באישתממו ישתון בדיל דתיצדי ארעא ממלואה מחטוף כל דיתבין בה : וקירויא דהואה יתבן יחרבן וארעא לצדו תהי ותדעון ארי אנא יוי : והוה

ויהי דבר. בן אדם. עינים להם לראות ולא ראו. שהרי ראו שגלו הם וכאלו לא ראו ולא שמעו דברי תוכחותיך וכאלו לא שמעו עדין מחזיקים ידי הכשדים בירושלם שהיו שולחים להם נביאיהם וקסמיהם כי לא יגלו הכשדים ושמעיהו הנחלמי ששלח ספרים אל כל העם אשר בירושלם להבטיחם על שקר : ואתה בן אדם עשה לך. תקן לך כלי גולה והם מקל ותרמל וכוס וכד וקערה ותעשה זה לאות שכן יגלו יושבי ירושלם ותעשה זאת לעיני בני הגולה שמבטיחים על שקר יושבי ירושלם לאמר שלא גלו : וגלה יומם. מן היות השמש על הארץ יקרא יומם אבל יום כולל פעמים היום והלילה. ונוהו שני דברים האחד לגלות ממקום למקום בתוך העיר שהיה יושב בה עם בני הגולה ויגלה לבית רחוק מביתו במקום שיהיו בני הגולה רואים. וזה יהיה סימן ואות ליושבי ירושלם שיגלו ממנה ביום בעוד יומם יקדר שמש והאות האחר שיחתר בקיר העיר לילה כאדם היוצא בגנבה וישא כלי גולה על כתפו ויצא לו דרך החור ויכסה פניו בצאתו שלא יראהו אדם כאדם שיש לו בשת. וזה יהיה אות לצדקיהו שיצא מירושלם לילה. כמו שכתוב ויברחו ויצאו לילה מן העיר : והוצאת כליך בכלי גולה. כמו שמוציא אדם כלי גולה שקו בכתפו ומקלו בידו : כמוצאי גולה. כמו שיצא אדם בגולה סר וזעף : מוצאי. שם כמו מוצאי בקר וערב והאחד כמוצא מים : לעיניהם. והוצאת בו. במקום חתירת הקיר תוליך כליך. רוצה לומר שיהיה החור מקום צר ויוציא בו כליו ואחר כך יצא הוא : לעיניהם. בעלטה. בחשך בלא נר כאדם שיש לו בשת בצאתו ולא ירצה שיראוהו בני אדם : ולא תראה את הארץ. על דרך בוששו אחר כי עזבונו מרץ : ואעש. ביד. לא בכלי ברזל שחותרים בו כדי שלא ישמעו קולו. וכמו כן כאדם היוצא פתאם בחפזון שאין לו פנאי לקחת כליו כן צדקיהו וסריו כשראו שרי מלך בבל ברחו מיד ויצאו בחפזון. ואף על פי שאינו כתוב שם שחתרו בקיר כיון שאמר הנה בקיר יחתרו אמת כן היה. וכן נראה מדרך הסברא כי הם יצאו דרך גן המלך שנכנסו דרך פתח הגן וחתרו בקיר הגן שכנגדם לצאת בו וביד חתרו בו כי לא היה להם כלי ברזל לחתור בו כי בחפזון יצאו וברחו : ויהי. בן אדם. הנשיא המשא הזה בירושלם. פירושו כתרגומו על רבא מטל נבואתא הדא בירושלם. והנשיא הוא צדקיהו : אמור אני. כן יעשה להם. ולא אמר כן יעשו להם לפי שעל כרחם גלו בגולה בשביים גולה שאינה שבי. כמו וגם גולה אתה למקומך. ויגלום אל מנחת : והנשיא אל כתף ישא. בגדיו. כאדם הבורח שמרים בגדיו על כתפו ללכת קל מהרה : בעלטה. כי בלילה יצאו. כמו שכתוב בקיר הגן יחתרו לו עבדיו להוציאו בו. יען אשר לא יראה לעין הארץ. בעבור שלא יראה את הארץ בצאתו. יכסה פניו כי בשת הוא לו שיברח מן העיר שהיה מולך עליה. ויונתן תרגם בכותלא יחתרון לאפקותיה בית אפוהי יכסי חלף דחב יקרון ית עינוהי ולא יחזי ית ארעא : ופרשתי. שאתן בלב הכשדים לרדוף אחריו ולהשיגו. ובדרש מערה היתה מבית צדקיהו עד ערבות יריחו וברח לו צדקיהו דרך המערה והקדוש ברוך הוא זמן צבי והלך על גב המערה ורדפו הכשדים אחר הצבי וכשהגיע על פתח המערה היה צדקיהו יוצא ולכדוהו. וזהו שאמר יחזקאל ופרשתי : ואותה לא יראה. כי מלך בבל עור עיניו ברבלתה : וכל אשר סביבותיו. עזרה. בה"א כמו אהלה. ופירוש סביבותיו אותם שהיו עומדים סביבות צדקיהו שהיו לעזור לו שלא לנפול אל הכשדים והיו רוצים להלחם כנגדם ועוברים על דברי הנביא שאמר לצדקיהו אם יצא תצא אל שרי מלך בבל וחיתה נפשך. ואמר והביאו את צואריכם בעול מלך בבל ועבדו אותו ועמו וחיו : וכל אגפיו. בני חילו. וכן אתה וכל אגפיך. ות"י משריתיה. ואא"ז ז"ל פירש אגפיו אגפיך האלף נוספת. והוא מתרגום כנפים גפין. והחיילות יקראו כנפים כמו שכתוב והיה מוטות כנפיו מלא רחב ארצך : אזרה לכל רוח. שהרי הלכו מהם למצרים עם יוחנן וכן ברחו מהם בשאר ארצות : וחרב אריק אחריהם. כמו שאמר להם ירמיהו הנביא והיתה החרב אשר אתם יראים ממנה שם תשיג אתכם : וידעו. אז בהתקיים הנבואה להם ידעו כי אני ה' ויספרו זה לזה בגוים אשר באו שם את כל תועבותם שעשו. כי בעונם בא להם כל זה כמו שדבר ה' על ידי נביאיו ואז ידעו כי אני ה' : והותרתי. מבואר הוא : ויהי. בן אדם לחמך ברעש תאכל. ברעש הגוף וברתת : וכן ברעד תנועת הרתת. כמו וירגז המלך : ואמרת אל עם הארץ. הם בני הגולה : אל אדמת ישראל. כמו על. כלומר ליושבי ירושלם וליושבים על אדמת ישר' : למען תשם ארצה. שרמז ישם. וכן והבמות תשמנה. וכנוי ארצה לירושלם : ממלואה. מהמלוי שהיה בה מעם ומנכסים : והערים. מבואר הוא. רוצה לומר הערים המתמלאים את ירושלם והם כרכים ועיירים אחרים הסמוכים לה הבאים לשם לדין ולמלך : ויהי

ויהי דבר יהוה אלי לאמר׃ בן אדם מה המשל הזה לכם על אדמת
ישראל לאמר יארכו הימים ואבד כל חזון׃ לכן אמר אליהם כה אמר
אדני יהוה השבתי את המשל הזה ולא ימשלו אתו עוד בישראל כי
אם דבר אליהם קרבו הימים ודבר כל חזון׃ כי לא יהיה עוד כל
בנ חזון שוא ומקסם חלק בתוך בית ישראל׃ כי אני יהוה אדבר את
אשר אדבר דבר ויעשה לא תמשך עוד כי בימיכם בית המרי אדבר
דבר ועשיתיו נאם אדני יהוה׃ ויהי דבר יהוה אלי
לאמר׃ בן אדם הנה בית ישראל אמרים החזון אשר הוא חזה
לימים רבים ולעתים רחוקות הוא נבא׃ לכן אמר אליהם כה אמר
אדני יהוה לא תמשך עוד כל דברי אשר אדבר דבר ויעשה נאם אדני
יג יהוה׃ ויהי דבר יהוה אלי לאמר׃ בן אדם
הנבא אל נביאי ישראל הנבאים ואמרת לנביאי מלבם שמעו דבר
הולכים יהוה׃ כה אמר אדני יהוה הוי על הנביאים הנבלים אשר הלכים אחר
רוחם ולבלתי ראו׃ כשעלים בחרבות נביאיך ישראל היו׃ לא
עליתם בפרצות ותגדרו גדר על בית ישראל לעמד במלחמה ביום
יהוה׃ חזו שוא וקסם כזב האמרים נאם יהוה ויהוה לא שלחם ויחלו
לקים דבר׃ הלא מחזה שוא חזיתם ומקסם כזב אמרתם ואמרים
נאם יהוה ואני לא דברתי׃ לכן כה
אמר אדני יהוה יען דברכם שוא וחזיתם כזב לכן הנני אליכם נאם
אדני יהוה׃ והיתה ידי אל הנביאים החזים שוא והקסמים כזב
בסוד עמי לא יהיו ובכתב בית ישראל לא יכתבו ואל אדמת ישראל
לא יבאו וידעתם כי אני אדני יהוה׃ יען וביען הטעו את עמי
לאמר שלום ואין שלום והוא בנה חיץ והנם טחים אתו תפל׃

והוה פתגם נבואה מן קדם יוי עימי למימר׃ בר אדם מא מתלא הדין לכון על ארעא דישראל למימר יורכון יומיא ותבטל כל נבואה׃ בכן אימר להון כדנן אמר יוי אלהים אבטיל ית מתלא הדין ולא ימתלון יתיה עוד בישראל אלהן איתנבי להון איתקרבו יומיא ופתגם כל נבואה׃ ארי לא תהי עוד כל נבואת שקר וכזב כדבין בגו בני ישראל׃ ארי אנא יוי אמליל ית דאמליל פתגמא ויתקיים ולא יבטל עוד ארי ביומיכון עמא סרבנא אמליל פתגמא ואקיימוניה אמר יוי אלהים׃ והוה פתגם נבואה מן קדם יוי עמי למימר׃ בר אדם הא בית ישראל אמרין אולפן דהוא מליף ליומין סגיאין ולעידן רחיק הוא מתנבי׃ בכן אימר להון כדנן אמר יוי אלהים לא יבטיל עוד ית כל פתגמי דאמליל ויתקיים אמר יוי אלהים׃ והוה פתגם נבואה מן קדם יוי עימי למימר׃ בר אדם איתנבי על נביי שקרא דמתנבן ותימר לדמיתנבן כרעות לבהון קבילו פתגמא דיוי׃ כדנן אמר יוי אלהים ווי על נביי שקרא דמישתטן דאזלין בתר הירהור לבהון ומדעם לא חזן׃ כתעלין בחרבתא נביי שיקרך ישראל הוו׃ לא קמתון בתירעתא ולא עברתון לכון עובדין טבין למיבעי על בית ישראל למקם למיבעי עליהון רחמין בעידן דאתו עליהון עברי קרבא ביום רוגזא דיוי׃ מיתנבן שקר ומלפן כדבין אמרין אמר יוי ויוי לא שלחינון ומחצפין דיתקיים מילתהון׃ הלא נבואן דשקר אתנביתון וקסם כדבין אמרתון ואמרין אמר יוי ומן קדם יוי לא איתמלל׃ בכן כדנן אמר יוי אלהים חלף דאיתנביתון שקר ואליפתון כדבין בכן הא אנא שלח רוגזי עליכון אמר יוי אלהים׃ ותהי מחת גבורתי על נביי שיקרא דמיתנבן שקר ומלפין כדיבין ברז טב דגניז לעמי לא יהון ובכתב חיי עלמא דכתיב לצדיקי בית ישראל לא יתכתבון ולארעא דישראל לא יעלון ותדעון ארי אנא יוי אלהים׃ חלף דאיתנביאו שקר וחלף דאטעיאו ית עמי למימר שלמא ולית שלם ואינון דמן לדבני מחיצא ושעעו ליה טין פטיר דלא תבן׃

ויהי בן אדם׳ לכם׳ על דרך שאמ׳ למשה רבי׳ עד אנה מאנתם לשמור מצותי׳ או אמר לנביא שיאמר לישראל מה המשל הזה לכם על אדמת ישראל שאתם אומרים שלא תחרב. ועוד שאתם אומרים יארכו ימים ואבד כל חזון זה שהנביאים אומרים לכו בשם השם אלהי אמת כי תחרב הארץ ונגלה ממנה יארכו ימי החזון שהם מתנבאים׳ כמו שהיו אומרים לא בקרוב בנות בתים׃ ואבד כל חזון׳ פירושו יאבד הדבר הבא בפי הנביאים האומרי׳ חזון כי למרחוק הם מתנבאים ובין כך שיארכו הימים יאבד כל חזון שלא יתקיים׳ כי מתוך אריכות דברי הנביאים לא יתקיימו דבריהם אבל אנו נעמוד על הארץ תמיד. והנה היו הם מתכוונים בזה המשל להכעיס השם יתברך כי הם היו יודעים באמת שסופם לגלות מן הארץ כשיעשו ע״ז וג״ע ושפיכות דמי׳ רק שהיו מתחזקים בדברי נביאי השקר האומרי׳ להם שלא יהיה לכם. וקרא הדבר הזה משל ואף על פי שהוא מליצה לפי שהיה הדבר הזה בפיה׳ תמיד כמשל הנשא בפי האדם תמיד׃ יארכו׳ מן הקל בפעלים יעמדו למשפטו׃ לכן אמר. מבואר הוא׃ כי לא יהיה עוד כל חזון שוא׳ כי לא נבואותי כנבואות נביאיכם שאומרים דבר ולא יבא כי דברי יתקיים ובהתקיים דברי שתחרב הארץ יתבטלו דברי נביאי השקר ואם גם כן ישובו ולא יהיה עוד בתוך בית ישראל חזון שוא׃ ומקסם חלק. ומקסם פתח ואף על פי שהוא סמוך כי חלק שם תאר ואלו היה שם היה הסמיכות נכון כמו חזון שוא אבל אם חלק שם תאר כמו ואנכי איש חלק. לא יהיה מקסם סמוך. ואם הוא פתח הנה מבואו כמוהו משפט אחד יהיה לכם׳ ולשומו מרומם ויהי המלבר׳ ואפשר שיהיה מקסם סמוך ויהיה חלק תאר לאיש ודובר חלקות והוא נביא השקר ומקסם׳ וקסם ענין כולל מלאכה שיעשו אותה לדעת העתידות׃ בתוך בית ישראל. כן הוא. והספרים שכתוב בתוך בני ישר׳ טעות הוא כי כן היא המסרה כל קריאה בתוך בני ישראל בר מן דין בתוך בית ישראל׃ כי אני׳ אין דברי כדברי החוזים שוא׃ כי מה שאני מדבר על ידי נביאי יהיה ויעשה׳ וזו הגזרה שדברתי עליכם לא תמשך עוד׃ אדבר דבר׳ איזה דבר שאדבר יעשה׃ תמשך׳ לשון נקבה על הגזרה כי הדבר ההוא גזרה כגזרת מהלל׃ ועשיתיו׳ תחילה אמר ויעשה ואחר כך ועשיתיו שלא תאמר יעשה הדבר דרך מקרה אלא אני אעשה הדבר כמו שדברתי אותו טרם בואו׃ ויהי׳ עוד שנה הענין הזה לחזק הענין כי על כל פנים תבא הגזרה בקרוב. ומבואר הוא׃ ויהי׳ בן אדם׳ הנבא׳ בקמץ הבי״ת ולית כוותי׳׃ לנביאי מלבם׃ הסמיכות בא על אות השמוש׳ כמו גמולי מחלב׃ והדומים להם׳ ופירוש כי מלבם אומרים הנבואה לא שראו אותה כמו שאמר ולבלתי ראו׃ כה אמר׳ הנבלים אנשים פתותים וכסילים׳ כמו כאחד הנבלים׃ כאחת הנבלות. ותרגם יונתן כאחד מן שטיא׳ ותרגם זה גם כן דמשתטן׃ אחר רוחם. אחר רצונם׃ כשועלים בחרבות׳ כמו השועלים הנכנסים במקום הפרץ בגדר הכרם ומשחיתים הכרמים כן היו נביאיך׳ כמו שאמר שועלים קטנים מחבלים כרמים והפרץ נקרא חרבה כי חרב הוא מקום הפרץ באמרו בפרצו׳ וישר׳ נקראו כרם׳ והנה נביאי השקר שהם שועלים נכנסים דרך הפרץ להשחית הכרם והפרץ הוא משל לקטני אמנה שבהם שמיפים להם נביאי השקר דבריהם וכפתים להם והם סומכים ידיהם שימשנו להם גם כן האחרים ומשחיתים כרם ה׳ צבאות. ואמר נביאיך כלומ׳ נביאיך הם ולא נביאי ה׳׃ לא עליתם בפרצות ותגדרו גדר׳ אמר כנגד שרי ישראל וגדוליו שהיה כח בידם למחות בהם׳ אמר לא עליתם באותם פרצות לעמוד כנגד השועלים שלא יכנסו לבדם ולהכות בהם ולכלותם. וכן לא גדרתם גדר ולא בניתם אותם הפרצות בתשובה ומעשים טובים לשמור על בית ישר׃ לעמוד במלחמה ביום ה׳. כלומר ביום אף ה׳ וגזרתו׃ וכן תרגם יונתן ביום רוגזא דה׳׃ כי אם עשיתם כן מעשיכם היו עומדים לכם במלחמה ולא היתה שולטת בכם יד אויביכ׳׃ חזו שוא וקסם כזב׳ פירוש וקסם כזב קסמו׃ או אמרו כי נביאי השקר היו דבריה׳ על שני פנים היו יודעים דברי קסמים להגיד העתידות ולפעמים היו באים דבריהם׃ כמו שאמר מודיעים לחדשים. מאשר יבאו עליך. מאשר ולא כל אשר׳ לפיכך היו כפתים לדבריהם והיו אומרי׳ גם כן כי דבר ה׳ היה להם בחזון׃ וזהו חזון שוא שאומר שחזו והחזון היה שוא והקסם כזב׃ ויחלו לקיים דבר. מיחלים ישראל לקיים דבריהם והוא תוחלת נכזבת׃ הלא. אמר כנגד הנביאים׃ ואומרים. ואתם אומרים׃ לכן הנני אליכם. כמו ונתתי אני את פני באיש ההוא׃ ויונתן תרגם הא אנא שלח רוגזי עליכון׃ והיתה ידי אל הנביאים׳ כמו על׃ בסוד עמי לא יהיו׳ ובכתב עמי ישראל לא יכתבו. פירושו כתרגומו ברז טב דגניז לעמי לא יהיו ובכתב חיי עלמא דכתיב לצדיקי בית ישראל לא יכתבון׃ ואל אדמת ישראל לא יבאו׳ בשוב גלות בבל׃ יען וביען׳ הכפל לחזק הענין׃ וכן יען וביען במשפטי מאסו. ותרגם יונתן חלף דאתנביאו שקר וחלף דאטעיאו ית עמי׃ והטעו את עמי׳ זה לבדו בטי״ת במקרא׳ כי במקרא ישתמשו בענין זה בתיו תעה לבבי. כי רוח זנונים התעה. וכן כלם בתי״ו׳ אבל במשנה ותלמוד משתמשו בענין הזה בטי״ת׃ העובר לפני התיבה וטעה׳ והטעו את בעל הבית׳ וזולתם רבים. וכן שמושם בענין הזה בטי״ת. והטי״ת והתי״ו ממוצא אחד הם ויבא זה במקום זה׃ והוא בונה חיץ והנם טחים אותו תפל׃ נביא השקר בהבטיחו על שקר דומה למי שבונה חיץ והיא מחיצה גרועה והוא משל שהם אומרים לבנות ירושלם בנין קיים לאמר שלום ואין שלום׳ הנה הבנין תפל וישראל המקבלים דבריהם דומים לטחי החיץ בחומר טפל וגרוע שאין לו קיום׳ כמו היאכל תפל מבלי מלח׳ לפי שהוא דבר שאין לו טעם. ואדוני אבי ז״ל פירש תפל לבנים שאינם שרופים ובנין שעושים מהם כבא הגשם עליו יפול. ויונתן תרגם ושעעו ליה טין פטיר דלא תבן׃ ויש לפרש והנם טוחים אותו תפל על נביאי השקר עצמ׳ שבונים החיץ ואחר כן טחין אותו. כלומר שמיפים דבריהם בדברי חלקות כבונה בית וטח אותו ליפותו׃ וכן אמר למטה בפרשה את ארץ לא מטוהרה היא ובנביאיה טחו להם תפל׃ אמר

אימר לדכני מחצא ושעיע ליה טין פטיר הלא תבן נפיל הוא כען יהי
מטר מגבר וית אבני אלגביש ייתון ורוח עלעולין תבזע׃ והא נפל
כותלא הלא יתאמר לכון אן שיעא דשעיתון׃ בכן כידנן אמר
יי אלהים ואיתי מלך דתקיף כרוח עלעולין בחמתי ועממין קטולין
כמטר מגבר ברוגזי ייתון ומלכוון דחסינין כאבני אלגביש ברגז ל
לשצאה׃ ואפגר ית קרתא דאיתנביתון בה נבואן דשקר ואירמינה
לארעא וית גלון אושהא ותפל ותשתיצון בגוה ותידעון ארי אנא יי׃
ויחול רוגזי בקרתא ובנביי שקרא דאתנביאו בה נבואן דשקר ויתאמר
לכון לית קרתא ולית נביי שיקרא׃ נביי שיקרא דישראל דמתנבן
על ירושלם ומטען לה באולפן שלם ולית שלם אמר יי אלהים׃

ואת בר אדם קביל נבואה על בנת עמך דמתנבן כרעות ליבהון
ואיתנבי עליהון׃ ותימר כדנן אמר יי אלהים ווי עליהן על דמחטטן
דקיעי חשוך על כל מרדכקי ידין ועבדן פת כומרין על ריש כל קומה
לאבדא נפשן הנפשת עמי אתין יכלין לאבדא ולקיימא הלא נפשתכון
דילכין הלא יכלתין לקיימא׃ ואחלתין רעותי בעמי בשעלי סערין
ובמגוסין דלחים לאמתא נפשן דלא חזי להין דימותון ולא אתין ם
מקיימין בכדבותכון לעמי שמעי כדבין׃ בכן כדנן אמר יי
אלהים הא אנא שלח רוגזי על דקיעי חשיכוכין דאתין מטעין למימר
בהון אנחנא מחרשן ית נפשן לאבדא ואפסיק יתהן מעל דרעיכון
ואשזיב ית נפשתא דאתין מחרשן ית נפשהן לאברותהא׃ ואפסיק
ית פתכומריכון ואישזיב ית עמי מידכון ולא יתמסרון עוד בידכון
לאישתיצאה ותדעון ארי אנא יי׃ חלף דאכהתין לב זכאו למהוי שקר
ומן קדם מימרי לא אתכהי ולתקפא ידי רשיעא בדיל דלא למתב מא

אמר אל טחי תפל ויפל היה גשם שוטף ואתנה אבני אלגביש תפלנה
ורוח סערות תבקע׃ והנה נפל הקיר הלוא יאמר אליכם איה הטיח
אשר טחתם׃ לכן כה אמר אדני יהוה ובקעתי
רוח סערות בחמתי וגשם שטף באפי יהיה ואבני אלגביש בחמה
לכלה׃ והרסתי את הקיר אשר טחתם תפל והגעתיהו אל הארץ
ונגלה יסדו ונפלה וכליתם בתוכה וידעתם כי אני יהוה׃ וכליתי
את חמתי בקיר ובטחים אתו תפל ואמר לכם אין הקיר ואין הטחים
אתו׃ נביאי ישראל הנבאים אל ירושלם והחזים לה חזון שלם
ואין שלם נאם אדני יהוה׃ ואתה בן אדם
שים פניך אל בנות עמך המתנבאות מלבהן והנבא עליהן׃ ואמרת
כה אמר אדני יהוה הוי למתפרות כסתות על כל אצילי ידי ועשות
המספחות על ראש כל קומה לצודד נפשות הנפשות תצודדנה
לעמי ונפשות לכנה תחיינה׃ ותחללנה אתי אל עמי בשעלי שעורים
ובפתותי לחם להמית נפשות אשר לא תמותנה ולחיות נפשות
אשר לא תחיינה בכזבכם לעמי שמעי כזב׃
לכן כה אמר אדני יהוה הנני אל
כסתותיכנה אשר אתנה מצדדות שם את הנפשות לפרחות וקרעתי
אתם מעל זרועתיכם ושלחתי את הנפשות אשר אתם מצדדות את
נפשים לפרחת׃ וקרעתי את מספחתיכם והצלתי את עמי מידכן
ולא יהיו עוד בידכן למצודה וידעתן כי אני יהוה׃ יען הכאות
לב צדיק שקר ואני לא הכאבתיו ולחזק ידי רשע לבלתי שוב ם

ובקעתי
תיה
וכליתם
על
תצודדנה
שערים
תמותינה
אתנה
חותיכם
צודה

אמור אל טחי תפל ויפול. הבונים בכלל׳ ויונתן תרגם אמר לדבני מחיצה וטעע ליה טין פטיר דלא תבן כפיל הוא׃ ויפול. הוי״ו כפא׳ רפה בלטון יסמעאלי
כו״ו ויטא אברהם את עיניו׳ והדומים לו׳ כלומר יפול זה הבנין ואפילו יהיה חזק כמחשבותיכם כי יהיה גשם סוטף שיפילנו׃ היה׳ עבר במקום עתיד׃
ואתנה אבני אלגבים תפלנה׳ כנגד אבני הברד ידבר׳ ואומר להם תפלנה הבנין הזה׳ וכן תהיה רוח סערות שתבקע אותו. והגשם והאבנים והרוח משל
לאויבים החזקים׃ ואתנה׳ כמו ואתן ההא נוספת׃ כמו ואתנה. ויונתן תרגם ואתנה כמו ואתן אבני אלגבים יתון׳ ובמקצת נוסחאות
כתיב ואת אבני אלגבים. ואבני אלגבים הם אבני ברד גדולות ויקראו אלגבים ואלגבים מלה אחת במקצת הספרים ובקצתם שתי מלות׳ ויש מפרשים במלה
אחת ענין שתי מלות דומות אלגבים מן ראמות וגבים׃ והנה הלא יאמר אליכם איה הטיח אשר טחתם וכן איה הבנין אשר בניתם אלא לקח הענין האחרון
לקצר. או לפי שבוני החיץ לא יהיו אחרי כפול הקיר כי יכלו ויסיפו נביאי השקר וישארו קצת מן הטחים והם ישר׳ ולנשארים יאמר איה הטיח אשר טחתם. והנה
קרא החיץ קיר ואמר והנה נפל הקיר. רוצה לומר כי בנפול הקיר והיא חומת ירושלם שנבקעה יודע כי נפל החיץ הנאמר על דרך משל׃ לכן ובקעתי. פעל
יוצא לשלישי כי הרוח תבקע׃ והרסתי׳ ונפלה׳ ירושלם׃ בתוכה׳ בתוך ירושלם׳ כי נביאי השקר נהרגו בה בנפול הקיר לא נמלט אחד׃ וכליתי׃
ואומר לכם ואז אומ׳ לכם אין הקיר ואין הטחים אותו והם נביאי ישראל הנבאי׳ מלבם שנאמר משל זה עליהם וגם ישראל המחזיקי׳ בידיהם והמקבלים דבריהם
כלו בתוכה או בחרב או ברעב או בדבר׃ נביאי ישראל הנבאי׳׃ בשו״ הב״ת. וית הקיר הראשון כותלא והאחר קרתא׳ ותרג׳ את הקיר אשר טחת׳ ית
קרתא דאתנביתון בה נבואן דשקר. וכן ובטחים אותו ואין הטחים׃ ואתה. אחר שאמר לו להנבא על נביאי השק׳ אמ׳ לו להנבא על נביאות השקר׃
המתנבאות מלבהן. ואומרות כי רוח ה׳ דבר בהן ומגידות עתידות ואומרות זה יהיה וזה ימות וזה יבא לו כך וכך לטוב או לרע ועושות מעשה כשפים ואומרות
כי בנבואה בא להן זה׃ ואמרת הוי למתפרות כסתות. כסת הוא כר שמשימים תחת הראש כשישכב אדם ופעמים אדם יושב עליו והכסים האלה היו
עושות זה הענין בדרך כשפים והיו מתפרות כסתות על כל אצילי ידי מן השואלים בהן ומתקנות מספחות על ראש כל קומה מן השואלים בהם׳ והיו אומרות
להם כי על ידי אותם מעשים ודברים שהיו הן אומרות ומודיעות להם את העתידות׳ ומה שאמר קומה לפי שהיו מעמידות אותם על רגליהם בעוד שהיו עושות
המעשה׃ אצילי ידי׳ כמו ידים׳ וכן ואורגים חורי כמו חורים׳ וקרע לו חלוני כמו חלונים. ואצילי הם בית השחי׳ וכתיב על כל מרפקי ידיו׳ והמרפק
הוא בית השחי כמו שאמרו רבותינו ז״ל במסכה בפיו ובמרפק׃ המספחות׳ כמו המטפחות. והם הצעיפים שמכסות בהם הנשים את פניהן׃ לצודד
נפשות׃ כי נפשות הצדיקים התמימים הם כאלו נתפשות במצודותיכן שאתן אומרות עליהן שתמותינה לפי שאתם שואלים בכן שידעו כי עון הוא׳ ואף על פי
כן הם מתפחדים מדבריהן וסבורים כי הן יודעות העתידות׳ אבל לרשעים המחזיקי׳ בידיהן ושואלין בהן ונותנין להן שכריהן אומרות להם שתחיינה נפשותם
ותבא להם טובה׃ הנפשות תצודדנה לעמי. הה״א לשאלה׳ כמו הדרכי לא יתכנו׳ וכי תחשבו שתצודדנה נפשות עמי והם התמימים׃ ונפשות לכנה
תחיינה׳ ונפשות שהן לכן והם נפשות הרשעים תחיינה אותנו כאלו בדבריכן נפשות תלויות להמית ולהחיות. ויונתן תרגם הנפשות עמי אתון יכלן לאבדא
ולקיימא הלא נפשתכון דילכון לא יכילתון לקיימא׳ ויש מפרשים ונפשות לכנה תחיינה בשכר שהיו לוקחות במעשיהן׃ ותחללנה אותי אל עמי. כמו בעמי.
וכן ואל הארון כמו בארון. והחלול הוא שמסירין בטחונם ממני ובוטחים בדבריכן שהם כזב׃ בשעלי שעורים ובפתותי לחם. שכר מעשיהן ששואלים בהם
נותנים להם מלא אגרוף שעורים או פת לחם׳ ויש מפרשים כי השעורים והלחם היו נותנות תוך הכסתות׳ ובהם היו עושו׳ המעשה׃ להמית נפשות אשר לא
תמותנה. אלו הן נפשות הצדיקים׃ ולחיות נפשות אשר לא תחיינה. אלו נפשות הרשעים כי בעבור דבריכן לא תחיינה ולא תמותנה אבל אתן מכזבות
להם למי שהם בעמי שומעי כזב׃ בכזבכם׳ הז״ן בסגול׃ לכן הנני אל כסתותיכנה׳ כמו הנני אליכם שפי׳. ודגש סמך כסתותיכנה לתפארת הקריאה
כדגש קוף מקדש ה׳׃ לפורחות׳ להיות פורחו׳ בדבריכם שתאמרו שימותו׃ וקרעתי אותם מעל זרועותיכם׳ הם אצילי ידים שזכר. ואמר זרועותיכם
והם היו על זרועות השואלים אותם בה׳ הם כאלו הם זרועו׳ הם. כי הן היו עושות בהם המעשה. ויש אומרים כי בזרועות המכשפות היו תלויות אלה הכסתות׃
ושלחתי את הנפשות׳ אשלח אותן חפשי מידכן אשר אתן מצודדות אותן׃ את נפשים׳ בא מקובץ בלשון זכרים כמו פלגשים׃ וקרעתי את מספחותיכם׳
וכן אקרע מספחותיכם שהייתן מנימות על ראש כל קומה. וקריעת הכסתות והמספחות הוא כלוין הנשים המכשפות ומיתתן וכיון שיבטלו הן יבטלו מעשיהן׃
למצודה׳ חסר ו״ו׃ יען הכאות לב צדיק שקר ואני לא הכאבתיו׳ שהיה הצדיק מתפחד מדבריהם כמו שפירשנו׳ והן היו מכאיבות אותו בשמי שקר כי אני
לא דברתי להן׃ ולחזק ידי רשע׳ כמו כן שהיו אומרות לו שיחיה׃ הכאות. ענין כאב׳ כמו ונכאה לבב׃ מדרכו

להחיותו מדרכו הרע להחיתו: לכן שוא לא תחזינה וקסם לא תקסמנה עוד
והצלתי את עמי מידכן וידעתן כי אני יהוה: ויבוא אלי אנשים
יד מזקני ישראל וישבו לפני: ויהי דבר יהוה
אלי לאמר: בן אדם האנשים האלה העלו גלוליהם על לבם ומכשול
עונם נתנו נכח פניהם האדרש אדרש להם: לכן דבר אותם ואמרת
אליהם כה אמר אדני יהוה איש איש מבית ישראל אשר יעלה את
גלוליו אל לבו ומכשול עונו ישים נכח פניו ובא אל הנביא אני יהוה
בא נעניתי לו בה ברב גלוליו: למען תפש את בית ישראל בלבם אשר
נזרו מעלי בגלוליהם כלם: לכן אמר אל בית
ישראל כה אמר אדני יהוה שובו והשיבו מעל גלוליכם ומעל כל
בותיכם תועבתיכם השיבו פניכם: כי איש איש מבית ישראל ומהגר אשר
יגור בישראל וינזר מאחרי ויעל גלוליו אל לבו ומכשול עונו ישים
נכח פניו ובא אל הנביא לדרש לו בי אני יהוה נענה לו בי: ונתתי
פני באיש ההוא והשמתיהו לאות ולמשלים והכרתיו מתוך עמי
וידעתם כי אני יהוה: והנביא כי יפתה ודבר דבר אני יהוה פתיתי
בתוך את הנביא ההוא ונטיתי את ידי עליו והשמדתיו מתוך עמי ישראל:
ונשאו עונם כעון הדרש כעון הנביא יהיה: למען לא יתעו עוד בית
ישראל מאחרי ולא יטמאו עוד בכל פשעיהם והיו לי לעם ואני אהיה
להם לאלהים נאם אדני יהוה: ויהי דבר יהוה אלי
למעל לאמר: בן אדם ארץ כי תחטא לי למעל מעל ונטיתי ידי עליה ושברתי
לה מטה לחם והשלחתי בה רעב והכרתי ממנה אדם ובהמה:

מאורחיה בישתא לקיימותיה: בכן שקר לא תיתנבאון ואולפן לא תילפון עוד ואשיזיב ית עמי מידכון ותדעון ארי אנא יי: אמר נביא אתו לותי גברין מסבי ישראל ויתיבו קדמי: והוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר: בר אדם גבריא האילין אסיקו פולחן טעותהון על לבהון ותקלת חוביהון יהבו לקביל אפיהון האישתאלא ישתאיל במימרי להון: בכן איתנבי להון ותימר להון כדנן אמר יי אלהים גבר גבר מבית ישראל דיסיק פולחן טעותיה על ליביה ותקלת חוביה ישוי לקביל אפוהי וייתי לות נביא אנא יי משתאיל לי במימרי דאתי למתבע אולפן מן קדמי אף על גב דמתערב בסגי פולחן טעותה: בדיל לקרבא ית בית ישר' למיתן תיובא בליבהון דסטו מבתר פולחני ואיסתאבו בפולחן טעותהון כולהון: בכן אימר לבית ישראל כדנן אמר יי אלהים תובו לפולחני ואעדו מנכון פולחן טעותכון וית כל תובי פולחן טעות תועבתכון ארחיקו מקביל אפיכון: ארי גבר גבר מבית ישרא ומן גיוריא דיתגיירון בישראל ויסטי מבתר פולחני ויסק פולחן טעותיה על לבי ותקלת חובוהי ישוי לקביל אפוהי וייתי לות נביא למישאל ליה במימרי אנא יי משתאיל ליה במימרי: ואתן רוגזי בגברא ההוא ואשוינה לאת ולמתלין ואשיצינה מגו עמי ותידעון ארי אנא יי: ונביא ארי יטעי וימליל פיתגמא אנא יי אטעיתי ית נביא ההוא ואריס ית מחת גבורתי עלוהי ואשיצינה מגו עמי ישר': ויקבלון חוביהון כחוב דאתי למילף ולא אליף כחוב נביי שיקרא יהי: בדיל לא יטעון עוד בית ישראל מבתר פולחני ולא יסתאבון עוד בכל סירחיהון ויהון קדמי לעם ואנא אהוי להון לאלה אמר יי אלהים: והוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר: בר אדם ארעא ארי תיחוב קדמי לשקרא שקר ואריס מחת גבורתי עלה ואתבר בה סעד מיכלא ואשלח בה כפנא ואישיצי מינה אנשא ובעירא: ויהון

מדרכו הרע. כן ימצא פעמי' דרך למען זכריכמו זה הדרך לכו בו: לכן שוא. מבואר הוא. ויש מפרשי' הענין הזה בבריחת המתים שהיו הנשים בעלות אוב מעלות נפשות המתים בדבריהן. ומפרשים לפורחות בעבור אותן נפשות שאומ' שהיו מעלות מקבריהן ופורחות באויר: ויבוא אלי אנשים מזקני ישראל. וישבו לפני. אמר הנביא כבלות נבואתו זו באו אלי אנשים מזקני הגולה וישבו לפני שהיו מראים עצמם שבאים לדרוש את ה' והאל גלה אלי את לבבם. ואמר ויבא לשון יחיד על רבים להודיע כי בהסכמה אחת ובלב אחד באו כלם על זה: ויהי. בן אדם. האדרש אדרש להם. האלפין בחיריק הראשון מקור בחולם והאלף במקום הא כי כבד על הלשון לקרא שני ההין כאחד. והוא בחולם בשקל הכתוב תכתן. ואמר וכי אדרש להם אחר שלבם אל גלוליהם לא אדרש. וקבול הדרישה היא לתת שאלתם: לכן דבר אותם. עמם. כמו אתם: נעניתי לו בה ברוב גלוליו. ונעניתי לו אבל לא נדרשתי לו אבל אענה לו ואשיבנו על דבריו כדי לגלות צפון לבו אבל לא אדרש לו לתת את שאלתו ולעשות את בקשתו. ונעניתי לו ונענה לו צריכין פירו' לפי בניינם. ולפי ענינם כי נעניתי ונענה הם מבנין נפעל והאל הוא הפועל בענותו הצועק אליו. כמו שאומר ענני ה' ענני. אשר יענה באש הוא האלהים. והאדם הצועק הוא נענה. כמו שאמר הן אצעק חמס ולא אענה. הנה כי האל הוא העונה והאדם הוא הנענה. ואיך אמר הנה על האל יתברך נעניתי ונענה. כאמר כי הטעם לפי שלשון מענה הוא על שני פנים והאחד הוא תחילת הדבור. כמו ויען איוב הראשון. ועניית ואמרת. והשני הוא לשון השבת הדבור והוא הנמצא ברוב כשאמר כי הקדוש ברוך הוא הוא העונה כן הוא לקורא ולצועק. וכשאמר עליו נעניתי ונענה הוא נענה לעונה אליו והוא הקורא והצועק: בה כתיב בה"א וקרי באלף כי אותיות אהו"י מתחלפות. ופי' בעבור שבא ברוב גלוליו אענה לו כדי לגלות צפון לבו. וזהו שאמר אחריו: למען תפוש את בית ישראל בלבם. שהם מכסים את לבם ממני ואני אתפשם בלבם שאגלה להם גלולי לבם ומחשבותם הרעה. ויונתן תרגם אני ה' נעניתי לו בא ברוב גלוליו אנא ה' משתאיל ליה במימרי דאתי למתבע אולפן מן קדמי אף על גב דמער' בסגי פולחן טעוותא. ותרגם למען תפוש בדיל לקרבא ית בית ישראל למתן תיובתא בלבהון דסטו מבתר פולחני ואסתאבו בפולחן טעותהון בלבהון. ורבותי' ז"ל דפירשו למען תפוש את בית ישראל בלבם כי בעבודה זרה מחשבה רעה הקדוש ברוך הוא מצרפה למעשה. כי הם לא היו עובדים עבודה זרה אחר שגלו אלא לפי שהיו חושבים עליה צריך חשבה עליהם כאלו עבדוה: נזורו. אפשר שהכון פרם ויהיה מן הקל לנזרת. פעול בשקל ולא יכלו. מענין ויזרו מקדשי בני ישראל. או יהיה מבנין נפעל משרש זור מענין זר: לכן. שובו והשיבו. לזקני ישראל אומר שובו והושיבו בניכם ובחוריכם: השיבו פניכ' שלא יהיו הגלולים נכח פניכם כמו שהיו: כי איש. ומהגר אשר יגור בישראל. זכר הגרי' כראה כי מן הכשדים שבו לדת ישראל משגלו ישראל לתוכם כי ראו כי אלהי ישראל בתוכם אלהי אמת וכי הביא עליהם כל אשר דבר בעזבם את תורתו: ובא אל הנבי' לדרוש לו בי. לדרוש לנביא בעבורי שאתן שאלתו: אני ה' נענה לו בי. אני ה' אענהו בעבור שמי כדי שאגלה לו צפון לבו הרע אבל לא אדרש לו לתת שאלתו אבל הפך שאלתו אתן לו שאתן פני בו: ונתתי פני. כאדם שאומר פונה אני מכל עסקי ואעסוק בזה. או יהיה כתרגומו ואתן רוגזי. כמו ופניה לא היו לה עוד. אכפרה פניו: והשימותיהו לאות ולמשלים. מהרעה הגדולה שאביא עליו יהיה לאות ולמשל. על דרך היינו משל בגוים: והנביא כי יפתה. אמר וכן יהיה עונש הנביא כי יפתה. והענין הזה כענין מי יפתה את אחאב והוא הערת רוח החפץ. כי נביא השקר ההוא חייב מיתה בדברים יעשה אותם בסתר. כמו שראינו באחאב בן קוליה וצדקיהו בן מעשיה שהיו מנאפים את נשי רעיהם. וכן דברים רעים אחרים בסתר היו עושים אלה הנביאים וכדי לגלותם לבני אדם מביא האל יתברך על ידם כשלון ועל ידי עוברי עבירה בסתר בענינים רבים. ואחד מהם זה הענין נביאי השקר שהיו מתפארי' בנבואה והאל העיר חפצם בזה כדי להודיע שקריהם ופחזותם. ובבא להם העונש מאת האל יתברך יצדיקו בני אדם עליהם את הדין. וזהו שאמר אני השם פתיתי את הנביא ההוא. וזהו טעם והאלהים אנה לידו. וכן פירש אדוני אבי ז"ל. ודומה לזה ואחזקתי את לב פרעה. ורבי סעדיה ז"ל פירש פתיתי באחרתי וגליתי עליו שהוא מפתה: פתיתי. בצרי' התיו עין' הפעל: וכשאר כעון הדורש כעון הנביא. כמו כעם ככהן. עבד כאדוניו. והדורש הוא שזכר למעלה שדורש בנביאי האמת ולבו רע. ותרגם יונתן כעון הדורש כחוב דאתי למילף ולא אליף: למען. מבואר הוא: ויהי. בן אדם ארץ כי תחטא לי למעל מעל. לא בעבור כל חטא אשלח להם העונש הגדול אלא כשיהיה החטא למעול מעל לכחש בי ובגבולתי שיאמרו לית דין ולית דיין כאנשי סדו' ועמור'. ונטיתי ידי עליה. בשדפון ובירקון. או ואצוה על העבים ואמנע מהמטיר עליהם מטר: אדם ובהמה. הבהמה לעונש האדם:

ויהון תלתא גבריא האילין בגוה נח דניאל ואיוב אינון בזכותיהון
ישיזבון נפשהון אמר יי אלהים׃ אילו חיתא בישתא אעבר בארעא
ותתכלינה ותהי לצדו מבלי עדי מן קדם חיתא׃ תלתא גבריא האילין
בגוה קיים אנא אמר יי אלהים אם בנין ואם בנן ישיזבון אינון ב
בלחודיהון ישתזבון וארעא תהי לצדו׃ או דקטלין בחרבא איתי על
ארעא ההיא ואימר דקטלין בחרבא יעידון בארעא ואישיצי מינה אנש
ובעירא׃ ותלתא גבריא האילין בגוה קיים אנא אמר יי אלהים לא
ישיזבון בנין ובנן אלהן אינון בלחודיהון ישתיזבון׃ או מותא אשלח
על ארעא ההיא ואשפוך חימתי עלה בקטול לשיצאה מינה אינשא
ובעירא׃ ונח דניאל ואיוב בגוה קיים אנא אמר יי אלהים אם בר
אם ברת ישיזבון אינון בזכותיהון ישיזבון נפשהון׃
ארי כדנן אמר יי אלהים אף ארי ארבע פורענין בישן חרבא וכפנא
וחיתא בישתא ומותא שלחית על ירושלם לשיצאה מינה אנשא
ובעירא׃ והא אישתארת בה שיזבתא דמיתפקין בנין ובנן אינון נפקין
לותכון ותיחזון ית אורחיהון וית עובדיהון ותתנחמון על בישתא
דאיתיתי על ירושלם ית כל דאיתיתי עלה׃ וינחמון יתכון ארי תחזון
ית אורחיהון וית עובדיהון ותדעון ארי לא למגן עבדית ית כל דעבדי
בה אמר יי אלהים׃ והוה פתגם נבואה מן קדם יי עימי למימר׃ בר אדם
מה שנא אילן גופנא מכל אילנא שבשתא דהות באעי חורשא׃ ת

וְהָיוּ שְׁלֹשֶׁת הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה בְּתוֹכָהּ נֹחַ דָּנִאֵל וְאִיּוֹב הֵמָּה בְצִדְקָתָם
יְנַצְּלוּ נַפְשָׁם נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה׃ לוּ חַיָּה רָעָה אַעֲבִיר בָּאָרֶץ וְשִׁכְּלָתָּה
וְהָיְתָה שְׁמָמָה מִבְּלִי עוֹבֵר מִפְּנֵי הַחַיָּה׃ שְׁלֹשֶׁת הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה בְּתוֹכָהּ ושלשת
חַי אָנִי נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה אִם בָּנִים וְאִם בָּנוֹת יַצִּילוּ הֵמָּה לְבַדָּם יִנָּצֵלוּ
וְהָאָרֶץ תִּהְיֶה שְׁמָמָה׃ אוֹ חֶרֶב אָבִיא עַל הָאָרֶץ הַהִיא וְאָמַרְתִּי חֶרֶב
תַּעֲבֹר בָּאָרֶץ וְהִכְרַתִּי מִמֶּנָּה אָדָם וּבְהֵמָה׃ וּשְׁלֹשֶׁת הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה
בְּתוֹכָהּ חַי אָנִי נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה לֹא יַצִּילוּ בָּנִים וּבָנוֹת כִּי הֵם לְבַדָּם
יִנָּצֵלוּ׃ אוֹ דֶּבֶר אֲשַׁלַּח אֶל הָאָרֶץ הַהִיא וְשָׁפַכְתִּי חֲמָתִי עָלֶיהָ בְּדָם על
לְהַכְרִית מִמֶּנָּה אָדָם וּבְהֵמָה׃ וְנֹחַ דָּנִאֵל וְאִיּוֹב בְּתוֹכָהּ חַי אָנִי נְאֻם
אֲדֹנָי יְהוִה אִם בֵּן אִם בַּת יַצִּילוּ הֵמָּה בְצִדְקָתָם יַצִּילוּ נַפְשָׁם׃
כִּי כֹה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה אַף כִּי אַרְבַּעַת שְׁפָטַי
הָרָעִים חֶרֶב וְרָעָב וְחַיָּה רָעָה וָדֶבֶר שִׁלַּחְתִּי אֶל יְרוּשָׁלִָם לְהַכְרִית
מִמֶּנָּה אָדָם וּבְהֵמָה׃ וְהִנֵּה נוֹתְרָה בָּהּ פְּלֵטָה הַמּוּצָאִים בָּנִים וּבָנוֹת
הִנָּם יוֹצְאִים אֲלֵיכֶם וּרְאִיתֶם אֶת דַּרְכָּם וְאֶת עֲלִילוֹתָם וְנִחַמְתֶּם עַל
הָרָעָה אֲשֶׁר הֵבֵאתִי עַל יְרוּשָׁלִָם אֵת כָּל אֲשֶׁר הֵבֵאתִי עָלֶיהָ׃ וְנִחֲמוּ
אֶתְכֶם כִּי תִרְאוּ אֶת דַּרְכָּם וְאֶת עֲלִילוֹתָם וִידַעְתֶּם כִּי לֹא חִנָּם אל
עָשִׂיתִי אֵת כָּל אֲשֶׁר עָשִׂיתִי בָהּ נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה׃
וַיְהִי דְבַר יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ טו
בֶּן אָדָם מַה יִּהְיֶה עֵץ הַגֶּפֶן מִכָּל עֵץ הַזְּמוֹרָה אֲשֶׁר הָיָה בַּעֲצֵי הַיָּעַר׃

והיו שלשת האנשים האלה בתוכה נח דנאל ואיוב· דנאל חסר היו״ד· וכן האחר הנזכר בפרשה הנה חכם אתה מדנאל והיו״ד נקראת אף על פי שאינה כתובה
כיו״ד ירושלם והאלף כאלו כי הכרי תחת היו״ד והיו״ד דגושה· וזכר אלה השלשה צדיקים לפי שכל אחד מהם ראה שלשה עולמות בנוי וחרב ובנוי. נח ראה העולם
בנוי וראהו חרב במבול וראהו בנוי. דניאל ראה בית המקדש בנוי וראהו חרב וראהו בנוי אף על פי שלא ראהו חרב בעיניו כי בגלות היה שגלה עם יהויקים
אף על פי כן בימיו חרב ואחר כך ראהו בנוי כשצוה כורש לבנותו. איוב ראה עצמו בנוי בבנים ובבנות בעושר ובנכסים וראה עצמו חרב מבנים ומבנות
ומכל נכסיו ומדוכה ביסורין· וזכרם בענין זה כי חרבן הארץ יהיה בעון היושבים בה והם בצדקתם לא הצילו אלא עצמם· כי נח לבדו היה צדיק בדורו עם
בניו. כמו שאמר כי אותך ראיתי צדיק לפני בדור הזה ולא הציל מכל בני דורו אלא הוא ובניו לבדם שהיו צדיקים· ודניאל גם כן לא הציל בצדקתו אלא עצמו.
ומן הגלות לא היה יכול להציל עצמו כי איך ישאר בארץ יחידי או הוא וחביריו הצדיקים כיחזקאל וחנניה מישאל ועזריה. איך יתכן שישארו יחידי בארץ החרבה.
ולטובתם גלו ראשונים כדי שלא יראו בחרבן העיר ובית המקדש· ואף על פי שבחרבן העיר נהרגו חסידים ולא הצילו עצמם· כמו שכתוב נתנו את נבלת
עבדיך וגומר· אפשר שהיה החסיד ההוא יחידי בין רבים בעת ההרג. ונאמר כי עד צדיק ישוב משפטו. אבל כשהם שלשה או יותר יצרפו זכיותיהם ויצילו
עצמם· ואיוב גם כן הציל עצמו לבד ממיתה ולא הציל בניו ובנותיו כי לא היו צדיקים· כמו שאמר אם בניך חטאו לו וישלחם ביד פשעם. וכן אמרו רבותינו
ז״ל ואין מידי מציל· אין אברהם מציל את ישמעאל· ואין יצחק מציל את עשו. ואיוב לא הציל עצמו מיסורין כי לטובתו היה למרק קצת עונות שהיו בו· אף על
פי שהוא לא היה יודעם בעצמו. ועוד זכר אלה השלשה כי שלשתם עמדו בצדקתם בנסיון ונצלו כי דבר נח אין לך נסיון גדול מזה שכיון שאמר לו האל יתברך
עשה לך תיבת עצי גפר עשה אותה לעיני כל בני דורו והיה המעשה ההוא כנגד דעתם ומורה על המחות זכרם ובטח באל יתברך ולא פחד שיהרגוהו· וכן
דניאל עמד בנסיון גדול שהשליכוהו לגוב האריות ובטח באל יתברך שיצילנו ולא כפר בו מיראת מיתתו ונצל. וכן איוב עמד בנסיון שהכהו השטן בשחין רע
מכף רגלו ועד קדקדו ועמד בנסיון ולא חטא בשפתיו לדבר דברים אשר לא כן כנגד האל יתברך ונצל· לפיכך זכר צדקת אלה השלשה צדיקים אף על פי כן
המה בצדקתם הצילו את עצמם ולא אחרים עמם: ינצלו נפש׳· זה לבדו מהדגוש בזה הענין: לו חיה רעה אעביר בארץ ושכלתה. לו כמו אם כמו לו
החייתם אותם: ושכלתה· פעל יוצא כי אין הארץ משכלת אותם כי היא כאם ליושבים בה והחיה משכלת את הארץ: אעביר בארץ· כמו הנני משליח
בך: והיתה שממה מבלי עובר מפני החיה· לא אמר זה ברעב בחרב ובדבר כי אף על פי שתהיה הארץ שממה מיושביה יעברו דרך עליה אנשי ארצות
אחרות ולא תרבה שם החי׳ אבל כשהארץ שממה מפני חיה משולחת שהאל ית׳ השליחם בה. כמו שאמ׳ והשלחתי בכם את חית השדה יראו לעבור בה אפי׳
אנשים אחרים מפני החיה כי תרבותה שם: פלטת· אם בנים ואם בנו׳ יצילו. קטנים וקטנו׳. כמו או בן יגח או בת יגח· כלו׳ אפי׳ הקטנים שהם בלא
חטא לא יצילו כי הם ילקו בעון אבותם ואפי׳ בני הצדיקים הקטנים ימותו· כמו שאמר הם לבדם ינצלו· כי די להם שיצילו עצמם כי היה להם עון שהיו דרים
בין רשעים: או חרב אביא על הארץ· זה לבדו על הארץ בענין זה. וכן היה המסרה מן רים ספרת עד והטף על דרו׳ אל הארץ בר מן חד על הארץ או חרב
אביא על הארץ. ואמרתי חרב תעבור בארץ לא אמר בחיה ובדבר· ואמרתי כי אין פירו׳ ואמרתי להם על ידי נביאי להתרותם כי לא שולח נביא לסדום ועמורה
להתרותם כי השכל הוא המתרה בעברות כאלה שהשכל מורה עליהם· אלא פירושו ואמרתי כי לחרב יש אומרים ומגידים טרם בואה שמגידים עוברי ארחות
מלך פלוני יבא על הארץ הזאת· והאומרים ההם כאלו אמר האל יתברך. כמו והכרתי שהחיל הבא עליהם הם המכריתים אלא שהאל העיר את רוחם לבא
עליהם· אבל חיה משולחת בארץ אין אומר ואין מגיד עד בואה. וכן הדבר אין מגיד עד בואו· ושלטת. מבואר הוא: או דבר· ושפכתי חמתי עליה
בדם· הטעם כי הדבר יבא ברצון האל בהפסד האויר בחום או בקור משונה מהמנהג. והאויר והדם מתדמים בשתי איכותיהם שהם החום והלחות· והדם
הוא הנפש ורוח החיים שהוא בלב תלויה באויר· ואם האויר מופסד הנה גם הדם מופסד וימותו ברגע אחד רבים· לפיכך אמר ושפכתי חמתי ואמר בדם:
ונח. אם בן ואם בת· לא רבים ולא אחד כי הראשון אם בנים ואם בנות והשני בנים ובנות. וזה אם בן ואם בת אלא שנה כל אחד מהשלשה כמנהג המקרא
לשנות מלות בענין כפול: כי כה אמר. אף כי ארבעת שפטי הרעים· רוצה לומר כל שכן· כמו אף כי אנכי אענכו· והדומים לו. אמר בארץ מארבעות
הגוים באחד מארבעת שפטי׳ אני אעשה אותה כלה כל שכן במקום שאביא כל הארבעה שראויה שתהיה כלה ול׳ ירושלם שלחתי הארבעה ועם כל זה לא עשיתי
כלה· כמו שהבטיחם האל יתברך ואותך לא אעשה כלה: להכרית ממנה אדם ובהמה· כדי היתה שיכרתו ממנה אדם ובהמה אלא שחמלתי עליה והותרתי
ממנה פליטה: והנה· המוצאים בנים ובנות. המוצאים מירושלם להגלותם בבלה· ואמר בני׳ ובנות כנגד מה שאמר אם בנים ואם בנות יצילו. אמר כי
בירושלם יהיו נכלים בנים ובנות אף מן הרשעים שימותו שם ולא כלם כי גם כן מהקטנים נהרגו שם ומתו ברעב ואף מן הגדולי׳ נצלו מן המיתה וגלו: הנם
יוצאים אליכם· אמר כנגד בני הגולה הנה הנכלים בירושלם יוצאים בגלות ובאים אליכם בבל שתראו אותם ותכירו כי בדין לקו. ומה שהותרתי מהם לפי מדת
רחמים אשר בי כי עדין תראו אותם ברשע׳ שלא נכנעו מכל אשר עשו והם השארית שנשארו עם יוחנן בן קרח וסיעתו שנשארו ברשעם עדין שלא שמעו לדברי
ירמיהו מפי ה׳ והלכו למצרים: ונחמתם על הרעה. תהיה ראותכם אותם ברשעם נחמה לכם· כי בדין הבאתי את כל אשר הבאתי על ירושלם: ונחמתם.
מבנין נפעל: ונחמו אתכם· מבנין פעל הדגוש: ויהי· בן אדם· מה יהיה עץ הגפן מכל עץ· מה גריעתו מכל עץ אחר ובאיזה עץ גפ׳ אני שואל אותך
לא על עץ גפן שעשה פרי כי אותו חשוב הוא אלא הזמורה אשר בעצי היער והוא כמותם שאינם עושים פרי עליה אני שואל אותך כי אפילו כעצי היער איננה· כי
עצי היער אף על פי שאינם עושים פרי הם ראוים לעשות מהם למלאכה לעשות מהם כלים ולקורות מהם בתים אבל עץ הגפ׳ הזה איננו כן:

היקח ממנו עץ לעשות למלאכה אם יקחו ממנו יתד לתלות עליו כל־
כלי׃ הנה לאש נתן לאכלה את שני קצותיו אכלה האש ותוכו נחר
היצלח למלאכה׃ הנה בהיותו תמים לא יעשה למלאכה אף כי־אש
אכלתהו ויחר ונעשה עוד למלאכה׃ לכן כה
אמר אדני יהוה כאשר עץ־הגפן בעץ היער אשר־נתתיו לאש לאכלה בעצי
כן נתתי את ישבי ירושלם׃ ונתתי את־פני בהם מהאש יצאו והאש
תאכלם וידעתם כי־אני יהוה בשומי את־פני בהם׃ ונתתי את־הארץ
שממה יען מעלו מעל נאם אדני יהוה׃ ויהי דבר־ טז
יהוה אלי לאמר׃ בן־אדם הודע את־ירושלם את־תועבתיה׃ ואמרת נתיה
כה־אמר אדני יהוה לירושלם מכרתיך ומלדתיך מארץ הכנעני אביך
האמרי ואמך חתית׃ ומולדותיך ביום הולדת אתך לא־כרת שרך ומולדותי
ובמים לא־רחצת למשעי והמלח לא המלחת והחתל לא חתלת׃ המלחת

היסבון מיניה אעא למעבר עיבידא אם יסבון מיניה סיכתא למתלי
בה כל מאן׃ הא לאישתא אתמסר לאישתיצאה ית תרין סיטרוהי
אכלא אשתא וגויה חר היכשר לעיבידא׃ הא כד הוה שלים לא כשר
לעיבידא אף אלהן דאשתא אכלתיה וחר היכשר עוד לעיבידא׃
בכן כדנן אמר יי אלהים כמא דאילן גופנא באעי חורשא
דמסרתיה לאישתא לאישתיצאה כן מסרית ית יתבי ירושלם׃ ואתן
ית פורענותי בהון על פתגמי אוריתא דיהיבין מגו אשתא עברו
ועממיא דתקיפין כאשתא ישיצינון ותידעון ארי אנא יי כד יחול רוגזי
בהון׃ ואיתן ית ארעא לצדו חלף דשקרו שקר אמר יי אלהים׃
והוה פתגם נבואה מן קדם יי עימי למימר׃ בר אדם אוכח ית
יתבי ירושלם וחוי להון ית כל תועבתהון׃ ותימר כדנן אמר יי אלהים
ליתבי ירושלם תותבתכון וילדותכון מארעא כנענאי תמן איתגליתי
על אברהם אבוכון בין בתריא והודעתיה דאתון נחתין למצרים ברע
מרמם אנא פריק יתכון ובזכות אבהתכון אנא מתריך מן קדמיכון
ית אימוראי ומשיצי ית חיתאי׃ ואף כד נחתו אבהתכון למצרים תותבין בארעא לא דילהון משעבדין ומענן הות כנישתא דישראל דמיא לולדא דירטיש
על אפי ברא דלא איתפסק שורא ובמיא לא אישתטיף לאיתנקירה ובמלחא לא איתמלח ובאיסורין לא איתאסר׃ לא חסת

היקח. אם יקחו ממנו יתד אין צריך לומר שלא יקחו ממנו עץ למלאכה אלא אפילו יתד לתלות עליו כל כלי לא יקחו ממנו׃ כל כלי. פום כלי אפילו קטן׃ כמו
כל מלאכה לא תעשו פום מלאכה. כל חלב וכל דם לא תאכלו פום חלב ופום דם׃ הנה לאש נתן לאכלה. אין בו צורך אלא להדליק בו האש׃ את שני קצותיו
אכלה האש׃ עוד אתכנו פחות׃ ואו' הנה שני קצותיו אכלה האש כלו' אם יקחו אותו מתוך האש אחר שאכלה שני קצותיו באמת תוכו נחר. כי אם אכלתו
מן הקצ' האחד עוד הקצה האחר רחוק מן האש ולא נחר אבל אם אכלה האש שני קצותיו באמ' תוכו נחר׃ ואעפ' שלא אכלתו האש נחר הוא מפני האש שאכלה
סביבותיו ואין לו צורך שלא שיחזיר אדם אותו לאש׃ כי בהיותו תמי' ושלם לא היה ראוי למלאכ' כל שכן כשאכלתו האש סביביו׃ ותוכו נחר. נחר פרשו חרך
מפעלי הכפל והוא כפעל בפקל ונקל זאת בעיני ה'׃ וכסב גועתה׃ וקמצה חי"ת נחר מפני הזקף׃ או הוא כפעל ביכוני לפיכ' היא קמוצה כמו עם כבר תתבר׃
אבל נחר שפוח שהוא כפעל עבר החי"ת פתוחה׃ וכן ויחר מבנין כפעל בפקל לא ימר אלא מפני שלא תדגם החי"ת והיו"ד בצרי והחי"ת קמוצה מפני הזקף׃
ונחר הוא ענין הדבר המורגם מהאש לא שנשרף ממש. וענין המשל כי המשיל ישראל לעץ גפן שהוא עץ דק ורפה מכל העצים׃ וביחזק' נאמר כי אתם המעט
מכל העמים. וכשיוציא פרי טוב יבא ממנו היין המשמח אלהים ואנשים. הנה העץ הזה אין בו תועלת אלא בפריו וישראל הוא עץ הגפן כמו שהמשילו ישעיהו׃
ואמר כרם היה לידידי בקרן בן שמן ויטעהו שורק ויקו לעשות ענבים ויעש באושים. והנה הוא זמורת היער ואין בו צורך אלא לאש. וישראל כיון שעשה מעשי'
רעים אין לו תקנה אלא לימסרו למשפט ברעב ובחרב ובדבר והוא האש׃ והנה שני קצותיו אכלה האש. כמו שאמר ארם מקדם ופלשתי' מאחור ויאכלו את ישרא'
בכל פה׃ אמר ותלהטהו ולא ידע ותבער בו ולא ישים על לב׃ ואמר ובתוכו נחר זה ירושלם שהיה באמצע ארץ ישראל ובכל הרעה שראו שבאה לעשרת השבטי'
ולכל ערי יהודה לבד ירושלם׃ ואף על פי כן יושבי ירושלם שנחרו מן האש ובאו להם ארבעת השפטים לא לקחו מוסר׃ ומה תקוה יש בהם אם ימלטו מן האש
שלא תאכלם לגמרי הנה לא יכליחו למלאכה. כלומר לא יחזרו בתשובה ולא ייטיבו מעשיהם הנה אין להם תקנה אלא להחזירם לאש לאכלם ולהחריבם גם
ירושלם שתהיה שממה. וזהו שאמר מהאש יצאו והאש תאכלם׃ ואמרתי שירושלם כמלטה מן האש ששלחתי אליהם השכם והערב שישובו בתשובה והעיר לא
תשרף באש ולא שמעו אם כן האש תאכלם׃ הנה בהיותו תמים׃ כשהיו כל ישראל בארצם לא רצו לחזור בתשוב' אעפ"י שהייתי מתר' בהם על ידי נביאי תמיד
והייתי משליט בהם אויביהם לשלול שלל ולבוז בז כדי שייסרו ולא עשו תשובה כל שכן עתה שהרגילו במעשיהם הרעים עד שאכלה אותם האש כל סביבם
והרבה כל ארץ ישראל מלבד ירושלם והקשו את לבם עד שנפעמ' להם האסור כהתר והורגלו במעשי הגוים הרעי' ואחזו בדעה רעה׃ ואמ' כי הגוי' מצליחים
במעשיה' ואעפ' כן גם אנו׃ כמו שאמ' אחז כשבלחם עליו מלך ארם כי אלהי מלכי ארם הם מעזרי' אות' להם אזבח ויעזרוני׃ לפיכ' אין בהם תקוה כי נחרו מן
האש ולא הרגישו אם כן האש תאכלם׃ לכן כה אמר ה'. בעץ היער׃ הדך כלל׃ כמו לא תשחית את עצה׃ אשר נתתיו לאש לאכלה׃ אמר נתתיו שהאל יצר
עץ הגפן בזאת התכונה׃ ונתתי׃ מהאש יצאו והאש תאכלם׃ מבואר הוא למעלה׃ ויונתן תרגם על פתגמי אוריתא דיהבון מגו אשתא עברו ועממיא
דתקיפין כאשתא ישיצינון׃ ויהי׃ בן אדם הודע את ירושלם את תועבותיה׃ כתרגומו אוכח ית יתבי ירושלם ותחוי להון ית תועבתהון׃ ואמרת׃ אמר לו
שיאמר להם תוכחה זו דרך משל ואף על פי שהוא היה יושב בבבל צוה לו שיודיעם שם ע"י ספר אולי ישמעו וישובו׃ מכורותיך. בחולם׃ וענינו כמו מגורותיך׃
ומולדותיך מארץ הכנעני׃ קשר שם מארץ למולדותיך הסמוך למכורותיך׃ אמר במעשיך את דומה לתרבות ארץ כנען כאלו נולדת ושכנת שם וכאלו אביך
האמרי ואמך חתית שעשית כמעשיהם׃ ויונתן תרגם ותימר כדנן אמר ה' אלהי' ליתבי ירושלם תותבותכון וגו'׃ ומולדותיך. עתה החל המשל והמשיל כנסת
ישראל לנערה שהיתה בעת לדתה במקום שלא מצאה חומל ומשגיח עליה לעשות לה כרת הילוד אלא כמו שנולדה עם הגיעול והדם השליכוה אל פני השדה כמו
שמשליכים חוץ לעיר את הנבלה ודבר המגועל עד שעבר עליה חומל וראה אותה מתבוססת בדמים ובשדה וחמל עליה שלא תמות מתוך הגעול ההוא אלא
שתחיה ותקיה עדין כצמח השדה לרבבה והגיחה החומל כמו שהיתה לא רחצה ולא שטף הדמים מעליה והניחה כמו שהיתה עד שגדלה הילדה הזאת ובאה
בעדי עדים. כלומר הגיעה לפרקה בימי הנערות שראוי לעדותה בעדי עדים כמשפט הבנות הראויות להכנס לבעל׃ וכשראה החומל כי הגיע עת דודים
והוגה היא להיות לאיש פירש כנפיו עליה. כלומ' הבטיח' שיקחנה לאשה ונשבע לה על זה ובא בברית אתה׃ וכל הענין כאשר הוא הולך ואו' הנה פירשנו ענין
המליצה. ועתה נפרש ענין המשל. ומולדותיך׃ אמר לך מולדותיך איך היו. ועת הלידה הוא עת וימת יוסף וכל אחיו וכל הדור ההוא׃ ובני ישרא' פרו
וישרצו וירבו שהיתה העת ההיא כנסת ישרא' בלי חומל ומשגיח בלתי הא' ית'׃ ביום הולדת אותך׃ זה הראשון ככתב בוי"ו עם הדגש והוא מקור מבנין הפעל.
ואותך כמו עמך׃ כאלו אמר ביום שנולדת׃ לא כרת שרך׃ כי זה מצרכי הילוד בעת לדתו. וכן שאר הדברים הרחיצה והמליחה והחתול׃ ואם לא יעשו דברי'
אלו לילוד הוא בסכנה שימות. לפיכך התירו לעשות לו בשבת׃ כמו שאמ' כל האמור בפר' תוכחה עושין לחיה בשבת כי הם דברי' שהם סכנה אם לא יעשו
אותם׃ ואמ' ביום הולדת אותך מכאן שמילדים את האשה בשבת׃ לא כרת שרך׃ מכאן שחותכין את הטיבור בשבת׃ ובמי' לא רחצת. מכאן שמרחיצין את
הולד בשב'׃ וכרת שלא נזכר פעלו מן הדגוש וכן והאשרה אשר עליו כרתה׃ שרך. דגוש הרי"ש לחסרון הרי"ש האחרת. והשרר הוא הטבור וידוע הוא׃ ובמים
לא רחצת׃ סתם רחיצ' במי' חמין׃ והמלח לא המלחת׃ מכאן שמולחין את הולד בשב'׃ והחתל לא חתלת. מכאן שמלפפין את הולד בשבת׃ למשעי. פי'
להחליק הבשר כי הרחיצה במים חמין מחליקה הבשר ומעבירה אותו׃ ותרגום חלקת בוהריו שעיעות בוהריה׃ ויהיה היו"ד למשעי במקום אות הכפל׃ והמלח
לא המלחת׃ והמלח בקמץ חטף ההא׃ הומלחת. בשורק הה'׃ כי המלח מחזק עור בשר הילד ומקשה אותו׃ והחתל לא חתלת׃ כמו שמלפפין את הולד
ומחתלין אותו בחתלת בגדים וקושרין אותו לתקן איבריו ולישרם לפי שהיה במעי אמו כרוך בסליותו ראשו בין ברכיו. וענין המשל שהיו ישראל במצרים מעת
מת יוסף וקם מלך חדש על מצרים כילד שאין בו כח לפרנס עצמו ולא מצא חומל שיחמול עליו ולא עוד אלא שהשליכוהו חוץ לעיר על פני השדה מרוב מאסם בו׃
זהו שאמר בגעל נפשך ביום הולדת אותך׃ זהו געל דמי הלידה כן ישראל העבידום מצרים בפרך וענו אותם בכל מיני ענוים עד שהיו קרובים למות מרוב
הענוים ולא עוד אלא שהשליכום חוץ לעיר בשדה. כמו שכתוב בחומר ובלבנים ובכל עבודה בשדה ממאסם בהם שלא ידאום׃ זהו משל ותשלכי על פני השדה.
ויונתן תרגם הפסוק כן ואף כד נחתו אבהתכון למצרים וגו'׃

לא חסה עליך עין לעשות לך אחת מאלה לחמלה עליך ותשלכי אל
פני השדה בגעל נפשך ביום הלדת אתך : ואעבר עליך ואראך
מתבוססת בדמיך ואמר לך בדמיך חיי ואמר לך בדמיך חיי : רבבה
כצמח השדה נתתיך ותרבי ותגדלי ותבאי בעדי עדיים שדים נכנו לה
ושערך צמח ואת ערם ועריה : ואעבר עליך ואראך והנה עתך עת
דדים ואפרש כנפי עליך ואכסה ערותך ואשבע לך ואבוא בברית דודים
אתך נאם אדני יהוה ותהיי לי : וארחצך במים ואשטף דמיך מעליך
ואסכך בשמן : ואלבישך רקמה ואנעלך תחש ואחבשך בשש ואלבישך
ואכסך משי : ואעדך עדי ואתנה צמידים על ידיך ורביד על ואנעלך
גרונך : ואתן נזם על אפך ועגילים על אזניך ועטרת ואתך
תפארת בראשך : ותעדי זהב וכסף ומלבושך ששי ומשי ורקמה שש
סלת ודבש ושמן אכלתי ותיפי במאד מאד ותצלחי למלוכה : ותיפי

לא חסת עליכון עינא דפרעה למעבד לכון טבא חדא לאנחא לכון
משעבודכון לרחמא עליכון וגזר עליכון גזירת גמירא למירמי
דכוריכון בנהרא לאברא יתכון בעידן דהויתון במצרים : ועל דכרן
קים אבהתכון קדמי ואיתגליתי למיפרקכון ארי גלי קדמי ארי אתון
מענן בשעבודכון ואמרית לכון בדמא דמהולתא אחוס עליכון
ואמרית לכון בדם פיסחא אפרוקיתכון : ריבבת כצימחי חקלא
יהבתיכון וסגיתון ותקיפתון והויתון לזרעין ולשיבטין ובעובדי
אבהתכון תקניא עידן פורקן כנישתכון מטא ארי אתון משעבדין
ומענן : ואיתגליתי על משה באסנא ארי גלי קדמי ארי מטא זמן
פורקנכון ואגנית במימרי עליכון ואעדיתי חוביכון וקיימית במימרי
למיפרק יתכון כמא דקיימית לאבהתכון אמר יוי אלהים למהויכון עם
משמיש קדמי : ופריקית יתכון משעבוד מצראי ואעדיתי תקוף
מרוותא מנכון ודברית יתכון בחירותא : ואלבישית יתכון לבושי
ציורין מחמרת סנאיכון ויהבית מסן דיקר בריגליכון וקדישית מנכון כהניא למהוי משמשין קדמי במצנפן דבוץ וית כהנא רבא בלבושי ציבעונין : ותקינית
יתכון תיקון פתגמי אוריתא כתיבין על תרין לוחי אבניא ויהיבין על ידי משה ובקרושת שמי רבא קדישית יתכון : ויהבית ארון קיימי ביניכון ועננ יקרי מטל
עליכון ומלאך שליח מן קדמי מדבר ברישכון : ויהבית משכני ביניכון מתקן בדהב וכסף וידיעות בוץ וציבעונין וציורין ומנא דטב בסולתא וכדבש וכמשח
אכילית יתכון ועתרתון ותקיפתון לחדא לחדא ואצלחתון ושלטתון בכל מלכוותא :
ונפיק

לא חסה עליך עין · אחת מאלה · אפילו אחת מאלה כל שכן כלם שהיית צריכה להון : לחמלה · בשורק החית : אל פני · כמו על פני · וכמוהו רבים : בגועל
נפשך · גופך · וכן ברזל באה נפשו גופו · והגעל הוא דמי הלידה · זהו שאמר ביום הולדת אותך · הגעול שהיה לך ביום שנולדת · וענין זה המשל מבואר הוא
למעלה · ויונתן תרגם לא חסת עליכון עינא דפרעה וגו' : ואעבור עליך · כבר פי' ענין המליצה וענין המשל · זהו שאמר ואודע לכם בארץ מצרים על ידי
אהרן ומרי' ומשה נודע להם בנבואה שהזהירו אותם לאמר להם איש שקוצי עיניו השליכו ובגלולי מצרים אל תטמאו : ואראך מתבוססת בדמיך · מתגוללת
בדמי הלידה · והמשל שהיו מתבוססים בטיט והוא החמר שהיו עושים ממנו הלבנים ולא היה להם פנאי לנקות עצמן ממנו כי תמיד היו מכריחים אותם לעשות
הלבנים יום יום לא ישבותו : בדמיך חיי · לא תראו שתמותו מתוך כובד העבודה הזאת אלא עם כל זה הטנוף והלכלוך וכובד העבודה תחיו ותרבו כצמח
השדה : חיי · כמו תחיי צווי במקום איתן · כמו עלה ומות בהר · כמו תמות · פיס קיקך כמו תמים · ומה שכפל פעמי' בדמיך חיי לחזק את לבה שלא תירא
כי כן מנהג המקרא לכפול הדברים לחזק הענין · ורבותינו ז"ל דרשו הכפל לדם פסח ודם מילה · בשרם כי בזכות שתי המצות האלה יגאלו מהגלות · ויונתן
תרגם על דוכרן קיים אבהתכון קדמי ואתגליתי למפרקכון וגו' : רבבה · מבואר הוא למעלה : ותרבי ותגדלי · כמו שאמר וירבו ויעצמו במאד מאד אחד
מהם ברבוי המספר ואחד מהם ברבוי הגוף : ותבואי בעדי עדים · באת לעת שאת ראויה לעדי עדים כנערה שהגיע זמנה להיות לאיש ראוי לערותה בתכשיטי
כאים · ופי' בעדי עדים בטוב וביפה שבעדים כמו מלך מלכים · כלומר זמן ישראל הגיע לצאת מן הגלות · כמו שאמ' פקוד פקדתי אתכם ואת העשוי לכם
במצרי' ואומר אעלה אתכם מעוני מצרי' · והעדי הוא כלי כסף וכלי זהב ושמלות שנצלו את מצרי' · ואדוני אבי ז"ל פירש עדי עדים עדי הגוף כמו שפירש אחריו שדי'
נכונו ושערך צמח · ואלו הן סימני נערות תכונת השדים והשער הצומח במקום הערוה · ויתכן בעדי עדים על דרך משל על חקי התורה ומשפטיה הטובי' שהם
כעדי · כמו שנאמר בדרך משל כי לוית חן הם לראשך וענקי' לגרגרותיך : צמח · פעל עומד מן הדגוש ובא להורות על רוב הצמיחה ועל מהירותה : ואת ערום
ועריה · ערומה ונלוזה כיום הלידה : ואת ערום ועריה · שם יתפרש בחסרון בי"ת בערום ובעריה · ואפשר שהם תאר · ואמר ערום לשון זכר שכיון שהוא משל
לכנסת ישראל ידבר פעם לשון זכר ופעם לשון נקבה ולשון זכר הוא כנגד העם ולשון נקבה על כנסת ישרא' · וזהו בכמה מקומות בדברי הנבואה שמדבר על
כנסת ישרא' זכר ונקבה · ופירוש ערום ועריה על דרך המשל יתכן כמשמעו שהיו לבושים בגדים פחותים כשבויים ועבדים והרי הם כאלו הם ערומים · או
יהיה דרך משל שהיו ערומים ממצות האבו' לשמור דרך ה' לעשות צדקה ומשפט · וכן שדים נכונו משל על התורה שבכתב ותורה שבעל פה שהיו נכונות לתתם
להם בצאתם ממצרים · וכן יתפרש במשל שיר השירים שני שדיך תורה שבכתב ותורה שבעל פה · כי כמו שהשדים מגדילים התינוק ומעמידים אותו בחיים ·
כן התורה מורה דרך החיים בזה ובבא · וכן ושערך צמח משל ליחידים שבישראל שפירשו מדרך הרעה מעת שהתנבאו להם הנביאים במצרים · כי כמו
שהשער סימן לנערה שיצאה מקטנות לנערות כן בדרך המשל סימן לאותם שהיו קטני אמנה שיצאו מאמונתם הרעה לאמונה טובה על ידי תוכחת הנביאים ·
ועליהם נאמר לך ואספת את זקני ישראל · והנזירים והפרושים מגדלים שערם לפיכך השער משל להם · וכן במשל שיר השירים שערך כעדר העזים משל על
הנזירים והפרושים בישרא' · ואמר ואת ערום ועריה על רוב ישראל שהיו במצרי' · שנאמר עליהם וימרו בי ולא אבו לשמוע אלי איש את שקוצי עיניהם לא השליכו
והיו ערומים מן המצות לעשות צדקה ומשפט · ויונתן תרגם רבבה כצמחי חקלא יהביתכון וגו' : ואעבור עליך ואראך · והנה עתך עת דודים שנגלתי למשה
בסנה ועשה במצותי אותות ומופתי' והראתי כי עת דודי' הגיע שנלחמתי בעבורך במצרי' עד שהוצאתיך משם ביד חזקה : ואפרש כנפי עליך · כמו שאמר ופרשת
כנפיך על אמתך כי גואל אתה · כלומר אמרתי שתהיו לי לעם כמו שאמר ולקחתי אתכם לי לעם : ואכסה ערותך · שהיית ערום ועריה וכסיתיך אם כמשמעו
בבגדים טובים כמו שפירשנו · או בדרך הטובה שהוריתי אתכם ובנסים ובנפלאות שהראיתי לכם עד שסבתם כלכם לאמונה טובה · ואין ערוה ודבר רע
ביניכם ואשבע לך · זהו שאמר לכן אמור לבני ישראל אני ה' והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים · אני ה' שקיימתי שבועתי : ואבוא בברית אתך · בהר
סיני · הנה דם הברית אשר כרת ה' עמכם על כל הדברים האלה : ותהיי לי לעם · כמו שאמר היום הזה נהיית לעם לה' אלהיך · ותרגם יונתן ואתגליתי למשה
בסנה וגו' : וארחצך · הוא מה שאמר לך אל העם וקדשתם היום ומחר וכבסו שמלותם כמו שיצאה מעבדות לחרות שרוחץ ומחליף שמלותיו גם להטהר מן
הטומאה שיצאו ממנה שסבבו בתוך עם טמא · זהו שאמר ואשטוף דמיך מעליך שטף ולכלוך העבודה · כמו שפירשנו ואסכך בשמן לערן הבשר שנתקשה
בעבודה בחמר ובלבנים · וזה משל למנוחה שהיתה להם וספוק צרכם במדבר · כמו שאמ' ויתעדנו מטובך הגדול · וזהו שאמר אחר זה ואלבישך רקמה · וכל
הענין עד ותצלחי למלוכה הוא הרחבת המליצה לרוב הטובה שהיה להם במדבר במאכל ובמשתה ובכל תענוג ובכסות ובנעילה · כמו שנ' שמלתך לא בלתה
מעליך ורגלך לא בצקה זה ארבעים שנה · ואלבישך רקמה · ת' ואלבישית יתכון לבושי ציורין וגו' · אמר רבי יהודה ברבי סימון אמר הקדוש ברוך הוא לא תהיו
סבורין שאתם גומלים שלם עשר' דבר שהפרעתם לי כנגד שלש עשרה דבר שעשיתי לכם במצרים ואלו הן ואלבישך רקמה וגומ' · ואני מעלה עליכם שאתם
גומלים עלי כמו שאמ' דוד אשירה לה' כי גמל עלי לעולם הבא אני פורע לכם כנגד שלש עשרה דבר אלו · וברא ה' על כל מכון הר ציון ועל מקראיה ענן יומם
ועשן ונגה אש להבה לילה · כי על כל כבוד חפה וסכה תהיה לצל יומם מחורב ולמחסה ולמסתור מזרם וממטר · הוי אומר אשירה לה' כי גמל עלי : ואנעלך ·
העי"ן בשוא' ופתח : ואכסך משי · הוי"ו פתוחה ואף על פי שהענין מורה לעבר · וכמוהו ואעמוד עליו ואמותתהו : ואעדך עדי · תרגם יונתן ואתקינית יתכון
וגו' : ואתן נזם · תרגם יונתן ויהבית ארון קיימי ביניכון וגו' : ששי · כן כתיב ביוד' וקרי שש והיוד בכתוב נוספת : ותיפי · מעיל בשני פעמים לבן אשר
ופרשו יפה והוא מנחי הקבוצות : ותצלחי למלוכה · שתמלכי על גוים אחרים · וזה כשהגיע זמן מלכות בית דוד :
ויצא

ויצא לך שם בגוים ביפיך כי כליל הוא בהדרי אשר שמתי עליך נאם
אדני יהוה: ותבטחי ביפיך ותזני על־שמך ותשפכי את־תזנותיך על־
כל־עובר לו־יהי: ותקחי מבגדיך ותעשי־לך במות טלאות ותזני
עליהם לא באות ולא יהיה: ותקחי כלי תפארתך מזהבי ומכספי
אשר נתתי לך ותעשי־לך צלמי זכר ותזני־בם: ותקחי את־בגדי
רקמתך ותכסים ושמני וקטרתי נתתי לפניהם: ולחמי אשר־נתתי
לך סלת ושמן ודבש האכלתיך ונתתיהו לפניהם לריח ניחח ויהי נאם
אדני יהוה: ותקחי את־בניך ואת־בנותיך אשר ילדתי לי ותזבחים להם — ילדת
לאכול המעט מתזנותך: ותשחטי את־בני ותתנים בהעביר אותם להם — תזנותיך
ואת כל־תועבתיך ותזנתיך לא זכרתי את־ימי נעוריך בהיותך עירם — תזנתיך
ועריה מתבוססת בדמך היית: ויהי אחרי כל־רעתך אוי אוי לך נאם — [illegible]
אדני יהוה: ותבני־לך גב ותעשי־לך רמה בכל־רחוב: אל־כל־ראש דרך
בנית רמתך ותתעבי את־יפיך ותפשקי את־רגליך לכל־עובר ותרבי
את־תזנותך: ותזני אל־בני־מצרים שכניך גדלי בשר ותרבי את־ — תזנותיך
תזנותך להכעיסני: והנה נטיתי ידי עליך ואגרע חקך ואתנך — תזנותיך
את־

ונפיק לך שום כנשתא דישראל ביני עממיא בשופריך ארי גמיר הוא
יקרי דשויתי עליך אמר יי אלהים: ואיתרחיצת בשופריך וטעית על
שמיך ואיתחברת ליך למיפלח לטעותא עם כל דעדי ולא כשר ליך
למעבד כן: ונסיבית מלבושיך ועבידית ליך במן מחפין פתכומרין
וטעית עליהון לא כדכשר ולא כדחזי: ונסיבית מני תושבחתיך מדהבי
ומכספי די יהבית ליך ועבידית ליך צלמי דכור וטעית בהון: ונסיבית
ית לבושי ציוריך וכסיתינון ומשחי וקטורת בוסמי שוית קדמיהון:
ושובי דיהבית ליך סולתא ומשח ודבש אכילתיך ויהבתינון קדמיהון
קורבנין לפולחן הלא הואה כל אילין אמר יי אלהים: איכא
אסגית לארגזא קדמי כנישתא דישראל די דברת ית בנך וית בנתך
דעתידין למפק מנהון תולדת קורשא קדמי ונכיסתנון להן קורבנין
לפולחן הזעירא הות בעינך טעותיך: ונכיסית ית בניא ויהבתינון
באעברא יתהון להן: וית כל חובי תועיבתיך וטעותיך לא אידכרת
ית יומין דמלקדמין כד הוית מטלטלא ושביקא מתעניא בשעבודיך
הוית: מה יהי בסופיך על כל בישתיך נבייא אימר לה וויליך על
דחבת ווי ליך על דלא תבת אמר יי אלהים: ובנית ליך איגורין ועבדית
ליך רמן בכל רחוב: בריש כל פרשות אורח בנית רמתיך ואחילת ית
קדושתיך ואיתחברת ליך למיפלח לטעותא ואסגית ית טעותיך עם כל דעדי ואסגית ית טעותיך: וטעית בתר בני מצרים קריבך מסרבלי בסר ואסגית
ית טעותיך לארגזא קדמי: והא ארימית ית מחת גבורתי עלך ומנעית טובך ואמסרינך ביד
בעלי

ויצא לך שם בגוים ביפיך. זה היה במלכות דוד ושלמה. כי כליל הוא שלם בכל ענייני היופי וההדר: בהדרי אשר שמתי עליך. כלומר כל זאת ההצלחה הגדולה
שהיתה לך באלה הימים בעזרתי היתה שהיית את עושה רצוני ואני גם כן הייתי משליט אותך על הגוי' לא בכחך ועוצם ידיך: ותבטחי ביפיך ותזני על שמך־
בטוחת בהצלחה הגדולה ועל שמך שיצא לך שם בגוים וזנית אחרי אלהים אחרים מאלהי העמים. כמו שנאמר וישמן ישורון ויבעט. וכל ענין הזנות הבא בכנסת
ישראל היא עבודה זרה. ואף על פי שהמליצה היא כמשפטי הזנות וכדרך התשמיש הכל היא ענין המליצה לפי שדמה אותה לזונה אבל המשל הוא על כל מיני
עבודה זרה: ותשפכי את תזנותיך על כל עובר. כמו הכלי שהוא מלא יותר מדי ונשפך אמר רבת הזנונים היית עד ששפכת אותם: על כל עובר. על כל מי
שיעבור עליך: לו יהי. לו יהיה חשקך ורצונך כמו הזונ' המופקרת לכל שלא תספיק באנשי עירה עד שמפקרת עצמה על הנכרים העוברים דרך עליה כן את
לא היית מספקת בעבודה זרה אחת ובשתים ובשלש. כי מספר עריך היו אלהיך יהודה. ואם יעבור נכרי מן הגוים הרחוקים ועבודה זרה בידו לו יהיה חשקך
עד שתעשי אותה בארצך: תזנותיך. לשון רבים תזנות בשקל תרבות והרבים תזנותיך. ותרגם יונתן לו יהי כמו לא בא לא כשר לך למעבד כן: ותקחי. דרך
הזונה ליפות ביתה ולהרבות בבגדים נאים בבגדי צבעונים למשוך לב הזונים להכנס בביתה. ופי' במות טלואות: עשית טלאים מבגדים רצובים ומרובים זה
על זה עד שנעשו מהם במות ואותם הבגדים הם מצבעונים שונים זה מזה כדי שיהיה מראה יפה והמראים המתערבים קצתם עם קצתם יתחדש עמהם
ערבות לכסות הכפש. וזהו פירוש טלאות כמו העקודות והטלואות שהם מראים שונים בשער העזים ובצמר הכבשים שחור ולבן או צהוב וכיוצא בהם זה
ענין המליצה. וענין המשל שהיו עושים בית ישראל במות לעבוד' זרה ותו שונה מזו בתבניתה ובעבודתה: לא באות ולא יהיה: לא באות במות כמוהן. כלומר
אינם עתידות לבא ולא יהיה אדם או עם שיעשה כמוהן לרוב. ויונתן תרגם לא כר כשר ולא כר חזי: ותקחי כלי תפארתך מזהבי ומכספי. לחבוב עבודה
זרה עושים מכלי כסף ומכלי זהב המפוארים שים להם ועושים מהם הצלמים. כמו שנאמר בדבר העגל ויתפרקו כל העם את נזמי הזהב אשר באזניהם: אשר
נתתי לך. כמו שנאמר וכסף הרביתי לה וזהב עשו לבעל. ומה שאמר צלמי זכר הוא לענין המליצה כדרך הזונות שעושות צלמי זכרות לדבר התשמיש: ותקחי
לענין המליצה. רוצה לומ' ותכסים על הזונים שהזונה מכסה אותם מבגדי רקמתה ליפותם בעיניה ולמשוך לבבם אליה. ולענין המשל פירש ותכסים על
הצלמים. וכנוי שמני וקטרתי כענין שאמר אשר נתתי לך: וקטרתי. הטי"ת נקרא' בקמץ חטף לבן אשר: נתתי לפניהם. כתוב ביו"ד וקרי בלא יו"ד והכתוב
באלו נתתי לפניהם אני נרמתי לך כיון שנתתי לך. כמו שאמרו במשל מי גרם לך שתבעיטי בי כרשינין שהאכלתיך: ולחמי. ונתתיהו לפניהם. אני נתתי'
לך לאכלה. זהו פי' אשר האכלתיך ואת נתת אותם לפני הצלמים לקרבן. ותי"ו הנקבה הנמצאת נקראת בחירק בהתחברה עם הכנוים: לפיכך תי"ו ונתתיהו
בחירק והיו"ד למסך. וכן לא במחתרת מצאתים. ומה שאמ' ולחמי הוא דרך כלל כי לחם כולל כל מאכל ואחר כן פירש סלת ושמן ודבש האכלתיך. ותרגם
יונתן ולחמי וטובי: ויהי נאם ה'. כל זה היה לא תוכלי להכחיש כי אני יודע ועד וזהו שאמר אני ה'. ויונתן תרגם ויהי בתמיה הלא הואה כל אלין אמר ה'
אלהים. ובדרש יום שעשו את העגל ירד להם המן ונתנו לפניו. ואף על פי כן ביום מחר לא פסק. וכן מפורש בספר עזרא אף כי עשו עגל ומסכה וגו'.
ומכל לא מנעת מפיהם כדי היה למנוע מפיהם ולא מנעת אף כאן אמר ויהי נאם ה' אלהי' היה הלחם ולא פסק מלירד: ותקחי. אשר ילדת לי. שנכנסו בבריתי ולי
היו ואת לקחת אותם ממני ומתורתי וזבחת אותם להם לאכול האש אותם ולהעבירם למולך. כמו שאמר לשרוף את בניהם ואת בנותיהם באש. ובמדרש אשר
ילדת לי מי שהיו לו חמשה בנים כותן מהם ארבעה לעבודה זרה ואחד מקנה לבית הספר בא להקריב. אחד מבניו למולך מקריב לו את זה שהקנה ללמוד
תורה. ויונתן תרגם הפסוק כן איכא אסגית לארגזא קדמי כנשתא וגו': המעט מתזנותך. כתוב בלא יוד וקרי ביוד. אמר המעט לך מה שהכעסתני בבניך
ובבנותיך שהיו לי ותבחת אותם להם. ולפי שקשה העבודה הזאת משאר העבודות חזר עוד ואמר: ותשחטי את בני. אמר בני כמו שאמר אשר ילדת לי: ואת כל
תועבותיך. ועם כל תועבותיך ותזנותיך שעשית להכעיסני לא זכרת את ימי נעוריך כמה חסדים עשיתי עמך בהיותך ערום ועריה כמפורש למעלה: לא זכרתי.
כתוב ביוד רוצה לומר אני לא זכרתי לך בימי נעוריך מה שאת עתידה לחטא וריחמתי עליך בימי נעוריך. והקרי זכרת מבואר הוא: מתבוססת בדמך היית.
ולמעלה אמר בדמיך לשון רבי' והנה אמר בדמך לשון יחיד והענין אחד. וכן נזכרו דמי הלידה בלשון רבי'. תשב בדמי טהרה. וכשיוזכר אותם בלשון רבים מפני
שים מקומו' חלוקי' באשה שיוצא הדם מהם והם החדר והעלייה והפרוזדור גם יש מראי' דם שוני' זה מזה וקרא אותם דרך כלל דם לשון יחיד: עירום. נכתב ביוד
המסך: ויהי אחרי כל רעתך. ויהי כן כמו שהיתה מתחילה ערום ועריה כן היה אחר שעשית כל הרעה שעשית נשארת בערום ובחוסר כל: אוי אוי לך. כמה פעמי'
יש עליך לומר אוי שהפסדת כמה טובות בפשעתך: ותבני. הפסוק כפול בענין במש' כי גב כמו רמה והגב והרמה אמר על המזבחות: אל כל ראש דרך. אל
במקום בית. כמו אל הארון תתן את העדות כמו ובארון. אמר בפרשת דרכים בנית רמתך כדי שיהיה גלוי ונמצא לכל עובר: ותתעבי את יפיך. והדרך שהיה לך
שיבא לך שם בגוים ביפיך בהדרי אשר שמתי עליך את תעבת אותו ולא רצית בו במעשיך הרעים שעשית. ויונתן תרגם ואחלית ית קדושתיך. ואפשר לפרש
ותתעבי פעל יוצא לשלישי. כלומר שיתעבו אותו לאחרים מרוב שהפקרת עצמך לכל: ותפשקי את רגליך לכל עובר. פסוק הרגלים הוא מדרך התשמיש.
ולפי שהמשילה לזונה אמר כן. וענין המליצה הוא שזמנת עצמך לכל עובר שיבא עליך. וענין המשל הוא שהפקרת עצמך לעבודת כל ע"ז שיספר לך כל עובר
עליך: תזנותך. כתוב בלא יוד וקרי ביוד: ותזני אל בני מצרים. כמו עם: גדלי בשר. אבר התשמיש יקרא בשר. דר בשרו או החתים בשרו. וכן אמר על מצרים
אשר בשר חמורי' בשרם. ובדרך התשמיש תאות הנשי' לגדלי בשר. וי"ת מסרבלי בשר. וענין המשל רוצה לומר שהתאוית תאוה גדולה לתועבת מצרי'. תזנותך
לשון יחיד: והנה נטיתי ידי עליך. לשפטך כמעשיך: ואגרע חקך. חק טרפך שנתתי לך סלת ושמן ודבש גרעתי אותו ולקחתי אותו ממך:

ביד בעלי דבביך כפרני פלישתאי דאילו עליהון שלחית נביי איתכנעו
ואת לא תבת מאורחיך דעיצת חטאין׃ וטעית בתר בני אתור מדלא
ידעת אוריתא וטעית בהון ואף לא ידעת תיובתא׃ ואסגית ית טעותיך
לאיתתא ברא לעמא דארעא דכנען למהך בנימוסי כסדאי ואף בדא לא
ידעת אוריתא׃ מה תקיף הוה רשע ליבך אמר יי אלהים במעבדיך
ית כל אילין כעובדי איתא נפקת ברא דשליט לה בנפשה׃ במיבנך
איגורך בריש כל פרשות אורח ורמתך עבדת בכל רחוב ולא הוית
כנפקת ברא דמתהניא באגרא׃ כנישתא דישראל דמיא לאיתתא
דרחימא על בעלה ומזניא עלוהי שבקת ית בעלה וטעת בתר
נוכראין׃ לכל נפקת ברא יהבין אגר ואת אהבית ית אגריך לכל רחמך
ושחדת יתהון למיתי עלך מסחור סחור בטעותיך׃ והוה ביך שנו
כנישתא דישראל מן מדינתא בטעותיך ובתריך לא הוות דטעת
כוותיך במיתניך אגר ואגר לא איתיהב ליך והוית לשנו׃ בכן
דעובדהא כנפקת ברא כנישתא דישראל קבילי פתגמא דיי׃
בדנן אמר יי אלהים חלף דאגליאת בהתתיך ואיתחזי קלניך
בדטעית בתר רחמיך וית כל חובי פולחן טעות תועבותיך ובחובת
דם בניך דנכיסית להן׃ בכן הא אנא מכניש ית כל רחמך דאיתרעית
למיטעי בתריהון וית כל דרחימית עם כל דשנית ואכניש יתהון
עלך מסחור סחור ואגלי בהתתיך להון ויחזון ית כל קלוניך׃
ואיתפרע מינך פורענות גייפן ואשדת דם ואימסרינך לקטול ברגז ובחימה׃ ואמסר יתיך בידיהון ויפגרון שורך ויתרעון רמתיך ישלחון יתיך לבושי
יקריך ויסבון מני תושבחתיך וישבקונך מטלטלא ושביקא׃ ויסקון עלך משירין וירגמון יתיך באבני קלע
חבזעונך

בנפש שנאותיך בנות פלשתים הנכלמות מדרכך זמה׃ ותזני אל בני
אשור מבלתי שבעתך ותזנים וגם לא שבעת׃ ותרבי את תזנותך אל
ארץ כנען כשדימה וגם בזאת לא שבעת׃ מה אמלה לבתך נאם אדני
יהוה בעשותך את כל אלה מעשה אשה זונה שלטת׃ בבנותיך גבך
בראש כל דרך ורמתך עשיתי בכל רחוב ולא הייתי כזונה לקלס א
אתנן׃ האשה המנאפת תחת אישה תקח את זרים׃ לכל זנות יתנו זונות
נדה ואת נתת את נדניך לכל מאהביך ותשחדי אותם לבוא אליך ס נדה
מסביב בתזנותיך׃ ויהי בך הפך מן הנשים בתזנותיך ואחריך לא
זונה ובתתך אתנן ואתנן לא נתן לך ותהי להפך׃ לכן זונה שמעי כן
דבר יהוה׃ כה אמר אדני יהוה יען השפך נחשתך
ותגלה ערותך בתזנותיך על מאהביך ועל כל גלולי תועבותיך וכדמי וכדמי
בניך אשר נתת להם׃ לכן הנני מקבץ את כל מאהביך אשר ערבת
עליהם ואת כל אשר אהבת על כל אשר שנאת וקבצתי אתם עליך אותם
מסביב וגליתי ערותך אלהם וראו את כל ערותך׃ ושפטתיך משפטי אליהם
נאפות ושפכות דם ונתתיך דם חמה וקנאה׃ ונתתי אותך בידם שופכת
והרסו גבך ונתצו רמתיך והפשיטו אותך בגדיך ולקחו כלי תפארתך
והניחוך עירם ועריה׃ והעלו עליך קהל ורגמו אותך באבן

בנפש שונאותיך׳ ברצון. כמו אל תתנני בנפש צרי. רוצ׳ לומר שראו בך נקמה מה שרצו לראות והן היו שונאות ישראל מקדם שהרי כל הימים נלחמו בהם עד שקם דוד והכניעם׃ בנות. כתרגומו כפרכי פלשתאי׃ הנכלמות מדרכך זמה׳ אפי׳ הן שהן שונאותיך נכלמו׳ מדרכך שהיא דרך זמה׃ ותזני אל בני אשור׳ עם בני אשור׃ מבלתי שבעתך׳ שם בפלם חכמתך. אמ׳ לא שבעת בתועבות מצרים הקרובים אליך עד שזנית עם בני אשור הרחוקים ממך התאוות גם לתועבותם׃ ותזנים. ותזני עמם. ות״י מבלתי שבעתך מדלא ידעת אוריתא׳ ותרגם וגם לא שבעת ואף לא ידעת תיובתא׃ ותרבי את תזנותך׳ גם זה לשון יחיד׃ אל ארץ כנען כשדימה. יש מפרשים כמו מארץ כנען׳ והיכנו כמו כי מם השמוש הוא הפך מלת אל ולמד השמוש׳ ועוד מה צריך לזכר כנען היה לו לומר מארצך אלא פי׳ כשתעבו אל ארץ כנען׳ כלומר כתועבות ארץ כנען שהיו עושים הכנעניים אשר הוריש ה׳ מפניך כמעשיהם עשית והרבית את תזנותיך. כמו שכתוב במנשה מכל אשר עשו האמרי אשר לפניו׳ ופירוש אל ארץ כנען דמית בתזנותיך אל ארץ כנען כשהיתה ארץ כנען. וכשדימה רוצה לומר אל כשדים. כלומר הרבית תזנותיך ודמית לארץ כנען ולארץ כשדים בתזנותך כי לא שבעת באחת מהן. וגם בזאת לא שבעת בדרך שתיהן׃ מה אמולה לבתך׳ זכר לב בלשון נקבה לגריעות. אמולה. בזורה׳ כלומר אין לה מחשבה ישרה כאלו היא בזורה ואובה כי לא חשבת כל אשר עשית כי הם מעשים רבים ורעים׃ מעשה אשה זונה שלטת. פירו׳ מעשים שעשית הם מעשי זונה שהיא שליטה בעצמה לעשות כל אשר תתאוה׃ שלטת׳ שם תאר בפלם אדרת עודת׳ אמר לזכר שליט ולנקבה שליטה או שלטת בלעז בליידרא. ויונתן תרגם דשליט לה בנפשה׃ בבנותיך׳ לפי שהמקור דומה לשם בא פעמים בלשון רבוי. וכן בהזרותיכם בארצות׳ ועניין הרבוי רוצה לומר בבניים רבים במזבחות אלהים רבים׃ גבך׳ כמו שאמר למעלה ותבני גב׃ עשיתי׳ ביוד נוספת בסוף. וכן ולא הייתי׳ והקרי בלא יוד כמנהג. כי אין יוד לנקבה אחר תי״ו הנמצאת אף על פי שנהגו כן במקומות אחר כף הנמצאת. כמו עוניכי נעוריכי תחלואיכי׳ לא נהגו כן אחר תי״ו הנמצאת׃ לקלס אתנן. בזה לא היית כזונה כי הזונ׳ לועגת על האתנן ומבזה אותו כדי שיוסיף לה עוד בועלה אבל את כמו זונה מתאוה אל הזנות תאוה גדולה עד שכל אתנן טוב בעיניה ואפילו הפחות שבהם ולא עוד אלא שמרוב תאותה היא תתן אתנן׃ כמו שאמר ואת נתת את נדניך׳ וזהו דרך משל על רוב תאות ישראל לאלהים אחרים עד שמבקשים מיני העבודו׳ בכל מקום ומוכרים שלוחי׳ ומשלחים כסף וזהב לאלהי העמים ומיקרי׳ עבודה זרה שלהם בעיניהם׃ וזהו בהפך כל עם כי כל גוי עובד אלהיו ומבזה אלהי עם אחר. ולפיכך אמר ויהי בך הפך מן הנשים׃ האשה המנאפת׳ כן עשית את תחת האל לקחת אלהים אחרים. וכתב זה הפסוק לבאר כל המשל כי כל מה שנזכר בעניין התשמיש הוא משל לעבודה זרה׃ לכל זונות יתנו נדה. מתן הזונה יקרא נדה׃ ובנין תמורת הא ואת נתת את נדניך׳ ורבותינו ז״ל הרגילו זה הלשון במוהר הבתולות׳ כי מה שמביאה אשה לבעלה יקראו אותו נדוניא. ויונתן תרגם אגרו כמו אתנן׃ ותשחדי׳ בקמץ חטף חירק׳ ועניין הפסוקים האלה כבר פירשנוהו׃ ויהי בך. ואחריך לא זונה׃ בו״ו עם הדגש׳ אמר כמו שבך הפך מן הנשים שהוא עד הזמן הזה כן אחריך לא יהיה כזנותיך׳ ופי׳ ולא זונה לא נעשה ולא יעשה כמעשה הזנו׳ כזנותך׃ והוא מן פעלי שלא נזכר פועלו מהדגוש׃ ותהי להפך. אמר ותהי לשון זכר כמו שזכרנו כמה פעמים כי ידבר כנגד הכנסיה פעם לשון זכר ופעם לשון נקבה׃ לכן. מבואר הוא׃ כה אמר ה׳ אלהים יען השפך נחשתך. פי׳ תחתיתך׳ ובאמרו אחריו ותגלה ערותך הוא כפל עניין במלות שונות׳ כי עניין השפך כעניין ותגלה כי הדבר הנשפך נגלה ונראה. ועניין נחשתך כעניין ערותך כי תחתית האשה היא הערוה. ונחשתך תחתך כמו וחרדה נחשתה. וכן בדברי רבותינו ז״ל נחשתו של תנור פירוש תחתיתו׃ ויונתן תרגם חלף דאתגליאת בהתתיך. ועניין זה המשל כי נגלו מעשיה הרעים לעיני כל האומות בקבלה עונם על מעשיה הרעי׳ וכעניין זה אמר הושע אגלה את נבלותה לעיני מאהביה׃ מאהביך׳ הם שהיית מחבבת ומתחברת להם לעבוד ע״ז שלהם׃ וכדמי בניך׳ בכף. פירוש כאותו החטא קבלת עונם מדה כנגד מדה את לא חמלת על דמי בניך שזבחת להם לעבודה זרה גם אני לא חמלתי על דמך והבאתי עליך חרב נוקמת נקם ברית׃ אשר נתת. מהם לגלולים שזכר׃ לכן אשר ערבת עליהם׳ כמו יערב עליו שיחי׳ עניין ההנאה וההכשר׃ על כל אשר שנאת׳ כמו עם׳ וכן ויבאו האנשים על הנשי׳ כלומר הנני מקבץ אותם הגוים שאהבת עם אותם ששנאת וכולם יבאו עליך מסביב להחריב ארצך׳ וזהו גלוי הערוה׃ וראו את כל ערותך׳ על דרך משל׃ ושפטתיך משפטי נואפות ושופכות דם. כי יש עליהם שני משפטים משפט הנאוף ומשפט שפיכו׳ דם. כי האשה המנאפת פעמים שהיא שופכת דם כי יבאו אליה שני זונים ויתקוטטו זה עם זה עליה או יבא בעלה פתאום בבית וימצא המנאף עם אשתו ויהרגנו. או המנאף יהרג את בעלה. כן את נואפת תחת אישך שהוא האל יתברך על דרך משל ושפכת דם נקי דם בניך ובנותיך לע״ז׃ ונתתיך דם חמה וקנאה. כתרגומו ואמסרינך לקטול. ברוגז ובחמה כי אני יש לי חמה עליך כי את הכעסת אותי במעשיך הרעים. גם קנאה כי קנאת אותי בלא אל. וכן אמר במשלי שלמה כי קנאה חמת גבר ולא יחמול ביום נקם׃ ונתתי אותך בידם. ביד האהובים והשנואים הנזכרים׃ ערום ועריה. כמו שמצאתיך בעת שחמלתי עליך והרסו גבך כמו שפירש כי על המזבחות אמר׃ ויונתן תרגם ויפגרון שוריך ויתרעון רמתך. ושלמעלה גב ובך תרגם יונתן אגורא אגורך׃ והעלו. אלה הנזכרים יקבצו עמהם קהל משאר העמי׳. ואמר והעלו כי ארץ ישראל גבוה משאר הארצות׃ ורגמו אותך באבן׳ כמשפט המנאפות שרוגמים אותם באבנים לא שמיתתה׳ וכן וירגמו אותו אבן הנאמר בעכן׳ ופירש אדוני אבי ז״ל כי אחרי שאמר מליצת המשל והפשיטו אותך בגדיך מזוג׳ כראה שדבר בזונה שהכוה באבנים ועשו בה דקירות חרב ושרפו ביתה וכל המשפטים האלה לבזותה ולהכלימה עד שתהיה נבזת ושפלה בעיני כל ולא יבאו אליה עוד מנאפים ועל כרחה תהיה נשבתת מהיות זונה ואפילו אם תתן היא אתנן לא יהיו עמה כי תשאר נבזה ושפלה בעיני כל׃ ועניין המשל הזה הוא הריסת החומות שמשליכים בקלע ובריך אבנים גדולות אל החומה להפילה. כמו שנאמר בקיר חרשת ויסבו הקלעים ויכוה׃

ובתקיך

ובתקוך בחרבותם׃ ושרפו בתיך באש ועשו בך שפטים לעיני נשים
רבות והשבתיך מזונה וגם אתנן לא תתני עוד׃ והנחתי חמתי בך
וסרה קנאתי ממך ושקטתי ולא אכעס עוד׃ יען אשר לא זכרתי את
ימי נעוריך ותרגזי לי בכל אלה וגם אני הא דרכך בראש נתתי נאם
אדני יהוה ולא עשיתי את הזמה על כל תועבתיך׃ הנה כל המשל
עליך ימשל לאמר כאמה בתה׃ בת אמך את געלת אישה ובניה
ואחות אחותך את אשר געלו אנשיהן ובניהן אמכן חתית ואביכן
אמרי׃ ואחותך הגדולה שמרון היא ובנתיה היושבת על שמאולך
ואחותך הקטנה ממך היושבת מימינך סדם ובנותיה׃ ולא בדרכיהן נותיה
הלכת וכתועבותיהן עשיתי כמעט קט ותשחתי מהם בכל דרכיך׃ חיתי
חי אני נאם אדני יהוה אם עשתה סדם אחותך היא ובנותיה כאשר מהן
עשית את ובנותיך׃ הנה זה היה עון סדם אחותך גאון שבעת
לחם ושלות השקט היה לה ולבנותיה ויד עני ואביון לא החזיקה׃
ותגבהינה ותעשינה תועבה לפני ואסיר אתהן כאשר ראיתי׃
ושמרון כחצי חטאתיך לא חטאה ותרבי את תועבתיך
מהנה ותצדקי את אחותך בכל תועבתיך אשר עשיתי׃ גם את ותצדקי
שאי כלמתך אשר פללת לאחותך בחטאתיך אשר התעבת מהן תיך
תצדקנה ממך וגם את בושי ושאי כלמתך בצדקתך אחיותך׃ מהם

ויבזעונִיך בסיפיהון׃ ויוקדון בתיך בנורא ויעבדון ביך פורענות
דינין לעיני מדינן סגיאן ואבטלינך מלמהוי כנפקת ברא ואף אגר
לא תיתבין עוד׃ ואניח חמתי ביך ותעדי קינאתי מיניך ואסוף ולא
יהי רוגזי עוד׃ חלף דלא אדכרת ית יומין דמלקדמין והוית מרגזא
קדמי בכל אלין ואף אנא פורענות אורחיך ברישיך יהבית אמר יי
אלהים לא עבדת ליך עיצה למיתב מן כל תועבתיך׃ הא כל דמתיל
עלך ימתול למימר כעובדי אימא כן ברתא׃ למא הוית ברתא דלארעא
דכנען למיעבד כעובדי עמא דאיתרחיקו אבהן עם בנין ואחתא לסדם
ועמרה דאישתיצי עמהון אבהן עם בנין הלא אימכון שרה ביני חיתאי
הות ולא עברת כעובדיהון ואבוכון אברהם ביני אמוראי ולא הליך
בעיצתהון׃ ואחתיך רבתא שמרון היא וכפרנהא דיתבא על סמאליך
ואחתיך דזעירא מיניך דיתבא מימינך סדם וכפרנהא׃ ואילו
באורחתהון הליכת וכתועיבתהון עבדת חשוך הורת חוביך אילהין
דאסגית לחבלא מינהון בכל אורחתיך׃ קיים אנא אמר יי אלהים
אם עבדית סדם אחתיך היא וכפרנהא כמא דעבדית את וכפרניך׃
הא דין הוה חוב סדם אחתיך גאותנין סבעין לחמא ושליוא ושידוכי
הוה לה ולכפרנהא ויד מסכן וחשוך לא אתקיפת׃ ואיתרברבא
ועבדא תועיבא קדמי ואגליתינון כמא דיגלי קדמי׃
ושמרון כפלגות חובך לא חבא ואסגית ית תועבתיך מנהון וזכית
ית אחתיך בכל תועבתיך דעבדת׃ אף את קבילי איתכנעותיך
דיבעית לאחתיך בחוביך דאתעיבת מנהון וזכין מיניך ואף את בהיתי וקבילי איתכנעותיך בדזכית אחוותיך׃ ואתיב

ובתקוך בחרבותם׃ כתרגומו ויבזעונך בסיפיהון׃ ושרפו. כי כן עושים לבתים המתכלפות׃ ולענין המשל כמו שכתוב וישרוף את בית ה' ואת בית המלך
ואת בתי ירושלם׃ שפטים. סקילה שרפה והרג׃ לעיני נשים רבות. כדי שיוסרו הנשים הנשארות. ולענין המשל כתרגומו לעיני מדינן סגיאן׃ רוצה לומר
אנשי המדינות אלא שהמדינות קורא אותם נשים בדרך משל׃ והשבתיך מזונה. מהיות זונה. וכן ויסירה מגבירה מהיות גבירה׃ וכאחדים מגוי מהיות
גוי. וענין המלוכה פירשנו. וענין המשל כי מיום שחרבה ירושלם לא עבדו ישראל אלהים אחרים׃ והנחתי. אחר שהגליתיך מארצך והחרבתי ארצך הנה
לקחתי נקמתי ממך ובזה תנוח חמתי ונסכה ולא לי עוד קנאה וכעס כי לא שבת ממך עבוד' אלהים אחרים׃ יען. וכל זה עשיתי לך בעבור שלא זכרת כל החסדים
שעשיתי עמך בימי נעוריך בשמצאתיך ערום ועריה והרגזת והכעסת אותי בעבודת אלהים אחרים׃ ותרגזי. זה לבדו פעל יוצא מן הקל׃ זכרתי. כתיב
ביוד יתירה בסוף׃ וגם אני הא דרכך בראש נתתי׃ את עשית את כל התועבות האלה וגם אני הנה ראיתי שנתתי את דרכך בראש ולקחתי נקמתי ממך׃ הא.
כמו הנה. וכן הא לכם זרע׃ ולא עשיתי. הוא"ו יתירה בכתוב. וכבר פיר' זה. ופי' ולא עשית את הזמה על כל תועבותיך בעוד שהיית עושה התועבות ואני
הייתי מעיד בך יום יום מובי' מהדרך הרעה ולא עשית המחשבה שהיה עליך לעשות׃ כלומר לא נתת אל לבך איך עשה הרעה הגדולה הזאת וחטאתי לאלהי'
שהוציאני מבית עבדי' ונתן לי ארץ נחלה ועשה לי כמה טובו' וכמה חסדי' כל זה לא נתת אל לבך. ועל הדרך הזה תי' ולא עבדת לך עצה למתב מכל תועבותיך׃
הנה כל המשל. ענין משל ומליצה משל שאומרים בני אדם׃ כאמה בתה. כמעשה האם כן עושה הבת. עליך יאמרו זה המשל. והאם היא על דרך משל ארץ
כנען. והבת היא כנסת ישראל והכנסת תקרא בת כמו שכתוב בת ירושלם בת אדום. והפה את עשית כמעשה ארץ כנען והנה ימשול עליך כל מושל כאמה
בתה׃ כאמה. ההא רפה. בתה. ההא מפיק. ומביכו הא רפה שדינה במפיק. כמו ותחמרה בחמר ובזפת. למן היום הוסדה. כל אכחתה השבתיך. והדומי'
להם. ובא הכנוי קודם הידיעה. כמו ישכנו עם אחד. ותראהו את הילד. והדומים להם. ובזה באה הא הידיעה עם הכנוי לענין הדמיון׃ בת אמך. את
שאת דומה לה במעשה עד שיאמרו עליך בת אמה היא. וכמו שגעלה היא אישה ובניה. כמו שכתוב כאשר קאה את הגוי הזה אשר לפניכם. והגעול והקיא
ענין אחד. ואשה ובניה משל על המלך והעם דרך פרט. כי על דרך כלל העם היא הכנסה והיא הבת כן בת ירושלם געלה מלכה ועמה ואחות אחותך. וכן
את אחות אחותך סדום שדומים מעשיך למעשיהם שהיו אנשי חמס ותועבות אחרות. וכן את כמוהו. ואמר אחותך לפי שהיתה שכנה לה. ואמר געלו לשון
רבים על סדום ועמורה. ואמר אחותך דרך כלל גם סדום היה עיקר המלוכה אנשיהן ובניהן מלכיהם ועמם וכל היקום אשר בם כי נהפכה הארץ׃ אמכן
חתית אביכן אמרי. ידמה למעשיכן כי אמכן היתה חתית ואביכן היה אמרי שעשיתם כמעשיהם. ולא כן אלא אמכן ואביכן היו צדיקים אברהם ושרה יצחק
ורבקה יעקב ונשיו ולא למדתן מעשיהם הטובים אלא למדתן בא כאלו אמכן ואביכן היו אמרי וחתית ושאר האומות ההם יושבי הארץ׃
ואחותך הגדולה. רוצה לומר הגדולה ממך. כי במלכות שמרון היו עשרת השבטים׃ על שמאלך. כי חלק יהודה היה לדרום וחלק יוסף לצפון׃ ולא
בדרכיהן הלכת. אלא רע מהן׃ וכתועבותיהן עשית. ולא כתועבותיהן אלא רע מהן׃ כמעט קט ותשחיתי מהן. מעט קט זמן עמדת אחרי גלות שמרון׃
ותשחיתי מהן. משדום ומשמרון. כי גלות שמרון היה בשנת שש לחזקיהו וכשחרו ממלכותו עשרים ושלש ומלך מנשה בנו אחריו והרשיע מכל אשר לפניו. וזה
מעט קט שאמר עשרים ושלש שנה אלה׃ קט. כמו מעט. וכפל במלות שונות למעט יותר׃ חי אני. אם עשתה. כי הם לא המירו אלהיהם ואת המירות
כבודך בלא יועיל. ואפשר כי גם במעשים רעים השחיתה ממנו׃ הנה זה היה. סדום אחותך. גאון היה לה שבעת לחם ושלות השקט היה לה. למה היה
לה גאון לפי שהיה לה שובע לחם ושלות השקט ושמיכות שלות אל השקט לרוב השלום׃ שבעת. שם או תאר בפלס שפלת קומה. וטעם היה לה אל ושלות
השקט׃ ותגבהינה. כמו ותגבהנה אלא בא כן לזווג המלות מפני מלת תעשינה. או יאמר כן בלא זווג. כמו תבלאנה ותבאינה. ואמר ותגבהינה לשון רבות
על סדום ובנותיה שזכר׃ ויהיה פירו' ואסיר אתהן שהשחתי את העם והערים כלם לפי שהפכתי אותם שלא יהיה שם ישוב. ותהו ואסיר. או יהיה פי' ותגבהינה
על סדום ועל שמרון שזכר. ויהיה פי' ואסיר זאת בגלותו זאת בהשחתה. ופי' כאשר ראיתי כמו שנראה לי כי משפטם כן. או פי' כאשר ראיתי כמו שאמר
בסדום ארדה נא ואראה. והנכון כי פי' ותגבהינה ואסיר אתהן על סדום ובנותיה. כי זכר סדום בפרט אחר שזכר אותה בכלל עם שמרון. וכן פרט אחר זה
שמרון ואמר׃ ושמרון. מהנה. משמרון ובנותיה׃ ותצדקי את אחותך. כשאדם רואה תועבותיך חושב אותן צדיקות כנגד מעשים הרעים כאלו את
שמת אותם צדיקו' כנגד מעשיך׃ אחותך. כתיב לשון יחידה וקרי אחותיך לשון רבו' הכתוב על שמרון והקרי על שומרון וסדום׃ עשיתי. כתוב ביו"ד יתירה׃ גם
את אשר פללת לאחותך. פירוש שמרון. אמר קודם שחטאת היית שופטת אותה ומחייבת אותה על רשעה. כמו שאמר אביה מלך יהודה לירבעם מלך ישראל
ועמכם עגלי זהב ואנחנו ה' אלהינו ולא עזבנוהו. כי שומרים אנחנו את משמרת ה' אלהינו ואתם עזבתם אותו. וכן אחר כן כי מלכי יהודה היו טובים ברוב
עד אחז וחזקיהו הטיב מה שהרע אחז אבל מנשה ואילך היו רעים ועובדי עבוד' זרה לבד מיאשיהו׃ אם כן ראוי לך שתכלמי בחטאתיך אשר התעבת מהן׃
תצדקנה ממך. כי עתה הם צדיקו' ממך. ואחר כן אמר מהן ואמר תצדקנה ואמר אחיותיך לשון רבים אמר כן על
בנות שמרון או כלל סדום עם שמרון׃ אחיותיך. בא ברבוי הנקבות לבד בלא רבוי הזכרים. וכן והפלה ה' את מכותך. והדומים להם. ופירוש שאי כלימתך
ענין סבל. כמו שאתי עליך חרפה. ותי' קבילי את כנעותיך׃ בצדקתך. מקור בתוספת תיו'׃

ואתיב ית עמהן להן ית עמא דסדם וכפרנהא וית עמא דשמרון
וכפרנהא ואתיב גלות עמיך ביניהון׃ בדיל דיתקבלין איתכנעותיך
ותיתכנעין מכל דעבדת בכנשותיך יתהן׃ ואחתיך סדם וכפרנהא
יתובון לאוילהן ושמרון וכפרנהא יתובון לאוילהין ואת וכפרנך
תתובון לאוילכן׃ ולא הוית סדם אחתיך לאולפן בפומיך ביום
איתרברבותיך׃ עד לא תיתגלי בישתיך כעידן דחסידו כפרני ארם
וכל סחרנהא כפרני פלשתאי דבזו יתיך מסחור סחור׃ ית חובי
עיצת חיטאך וית פולחן תועבתיך את קבילתינון אמר יי׃
ארי כדנן אמר יי אלהים ואתפרע מניך כמא דעברת דבסרת על מומי
לאשנאה קיים׃ ודכירנא אנא ית קימי דעימך ביומי קדם ואקים לך
קים עלם׃ ותידכרין ית אורחתיך ותיתכנעין בקרבותיך ית מדינן
דרברבן מניך עם דזעירן מניך ומסרית יתהן ליך לאישתמעא ואת
לא עברת ית אוריתא׃ ואקים אנא ית קימי עימך ותדעין ארי אנא
יי׃ בדיל דתידכרין ותיבהתין ולא יהי לך עוד לאיתרברבא במילי
פומיך מן קדם איתכנעותיך כד אשבק ליך לכל דעברת אמר יי
אלהים׃ והוה פתגם נבואה מן קדם יי עימי למימר׃ בר אדם
חוד חידתא ומתיל מתלא על בית ישראל׃ ותימר כדנן אמ׳ יי אלהים
בישרא רבא רב גפין ואריך איברין חפי כנפין דיליה ציורין אתא ל
לליבנן ונסיב ית עוברתא דארזא רמא׃ ית ריש שבשתיה נסיב

ושבתי את שבותהן את שבית סדם ובנותיה ואת שבית שמרון שביתהן
ובנותיה ושבית שביתיך בתוכהנה׃ למען תשאי כלמתך ונכלמת שבות
מכל אשר עשית בנחמך אתן׃ ואחותיך סדם ובנותיה תשבן לקדמתן אותן
ושמרון ובנותיה תשבן לקדמתן ואת ובנותיך תשבינה לקדמתכן׃ תשובינה
ולוא היתה סדם אחותך לשמועה בפיך ביום גאוניך׃ בטרם תגלה
רעתך כמו עת חרפת בנות ארם וכל סביבותיה בנות פלשתים
השאטות אותך מסביב׃ את זמתך ואת תועבתיך את נשאתים נאם בותיך
יהוה׃ כי כה אמר אדני יהוה ועשית אותך כאשר עשיתי
עשית אשר בזית אלה להפר ברית׃ וזכרתי אני את בריתי אותך
בימי נעוריך והקימותי לך ברית עולם׃ וזכרת את דרכיך ונכלמת
בקחתך את אחותיך הגדלות ממך אל הקטנות ממך ונתתי אתהן לך
לבנות ולא מבריתך׃ והקימתי אני את בריתי אתך וידעת כי אני
יהוה׃ למען תזכרי ובשת ולא יהיה לך עוד פתחון פה מפני כלמתך
בכפרי לך לכל אשר עשית נאם אדני יהוה׃

ויהי דבר יהוה אלי לאמר׃ בן אדם חוד י ז
חידה ומשל משל אל בית ישראל׃ ואמרת כה אמר אדני יהוה
הנשר הגדול גדול הכנפים ארך האבר מלא הנוצה אשר לו הרקמה ארך
בא אל הלבנון ויקח את צמרת הארז׃ את ראש יניקותיו קטף

ושבתי את שביתהן׳ כולם בזה הפסוק שבית כתיב ביו״ד וקרי בוי״ו ובמורק שבותהן׃ שביתיך׳ כתיב וקרי בחירק וביו״ד׃ בתוכהנה׳ מלה מורכב׳ מן יחידה ורבות. כי ליחידה אמר בתוכה ולרבות בתוכן ובתוספת הא׳ בתוכהנה יוטעם ההרכבה כי בתוכה דוכה לומ׳ בתוך שבית שמרון כי הם עם אחר וכיון שסדום שכנה לתן אמר בתוכנה. וטעם זה תשובה שאומרים שהנחמות כבר עברו׳ והנה סדום היום עדין בהפיכתה כמו שהיתה ולא שב בה עדין ישוב׃ למען. בנחמך אותן׳ לפי שאת הרשעת מהן ימצאו נחמה בך באשר עשו כאלו את תנחמי אותם ברעתך הגדולה מרעתם׃ ואחותיך. בשיתן רבוי הזכרים לבד בלא רבוי הנקבות׳ וכן כלאת ברוב עניך. שנים הראשונים תשובן והשלישי תשובינ׳ ואחד הוא כמו שכתו׳ תנבאינה ותנבאנה׳ כמו תבאנה ותבאינה׃ ולא היתה׳ לשמועה בפיך ביום גאוניך. לא זכרת בפיך השמועה ששמעת מהפיכת סדום מפני שהתגאו ואת ביום גאוניך לא זכרת בפיך שמועות סדום ולא אמרתם אחד לחבירו סוף הגאון שבר ולא התגאה שהרי סדום נהפכה ונשברה מפני גאוה׃ גאוניך׳ לשון רבים כי בדברים רבים התגאו בני יהודה בעת שלותם׃ בטרם תגלה רעתך׳ לא שבת לדרך טובה בטרם שנגלתה רעתך בימי אחז׳ זהו שאמר כמו עת חרפת בנות ארם. כי בעת ההיא נגלתה רעת יהודה והיו לחרפה בערי ארם׳ זהו שאמר חרפת בנות ארם׳ כי הלכו שם שבי בני יהודה׳ כמו שכתוב ויתנהו ה׳ אלהיו ביד מלך ארם ויכו בו וישבו ממנו שביה גדולה ויבאו דמשק׃ וכל סביבותיה בנות פלשתים השאטות אותך מסביב׳ וכן פלשתים בזזו ושללו אותם ולקחו עריהם. כמו שכתוב ופלשתי׳ פשטו בערי השפלה והנגב ליהודה וילכדו את בית שמש ואת אילון ואת הגדרות ואת שוכו ובנותיה ואת תמנה ואת בנותיה וישבו שם׃ השאטות׳ ענין בזה׳ וכן השאטים אותם׳ והאלף כמו כאלף וקאם סאון׃ את זמתך. את נשאתים׳ סבלת אותם וקבלת עונשם׃ כי כה אמר ה׳. ועשית אותך. כתי׳ ועשיתי וקרי הכתוב אומר את גרמת מה שעשיתי לך אשר בזית אלה להפר ברית. כמו שכתו׳ לעברך בברית ה׳ אלהיך ובאלתו׳ ובהר סיני הוא שבריתי ברית עמך׳ ואמ׳ לא את אבותינו כרת ה׳ את הברית הזאת כי אתנו׳ ואמר לנו ולבנינו עד עולם לעשות את כל דברי התורה הזאת׃ וזכרתי אני את בריתי אותך בימי נעוריך. את הפרת את בריתי אבל אני אזכרנו עוד ולא אפרנו הוא הברית שהיה לי אתך בימי נעוריך והוא מעמד הר סיני׳ כי מה שהיו ישראל במצרים עד שבאו לארץ נקראו ימי נעורים׳ והקימותי לך ברית עולם. כמו שקבלת אותו עד עולם׳ כמו שכתוב לנו ולבנינו עד עולם כן אקימנו עו׳ ברית עולם שלא יהיה לו הפסק׳ וזה יהיה אחר שתקבלי עונשך ותזכרי את דרכיך ותכלמי מהם׃ וזכרתי את דרכיך ונכלמת בקחתך׳ וזה יהיה בצאת ישרא׳ מהגלות הזה ואז תקחי הגדולו׳ עם הקטנות תחת ידך. כי המלכות תהיה ליהודה כמו שאמר ועשיתים לעץ אחד. והגדולות שומרון ובנותיה שהוא אפרים׳ והקטנו׳ בנימין ושמעון שהיה חלק׳ בתוך נחלת בני יהודה׃ ונתתי אתהן לך לבנות ולא מבריתך׳ אף אותם שאינם מבריתך ומתורתך כגון סדום ובנותיה יהיו לך לבנות כמשכו׳ בערי הפרזות לך ותחת ידך יהיו׳ ויו״ת ואף לא עברת אוריתא. לדעתו יהיה פירוש ולא מבריתך מה שלעשה עמך לא מברית שהיה לי שקיימת אותו כי לא עשית דברי התורה ולא קיימת הברית אלא למעני אעשה׳ ובדר׳ ולא מבריתך לא מפטרמוניא שלך לא נתתי׳ לאברהם אביך בברית בין הבתרים׃ והקימותי אני את בריתי אתך. זה אתך ברגם ושלמעלה אותך׃ למען תזכרי ובושת׳ כשאני אקים בריתי אתך תזכרי שאת לא קיימת אותו לי ויהיה לך בשת מזה ולא יהי׳ לך עוד פתחון פה מפני כלימתך כי עד אותו העת היה לך פתחון פה באורך הגלות מפני כלימתך שסבלת בין הגוי׳ והיה לך בזה פתחון פה שהיית אומרת אם חטאנו קבלנו ענשינו מאד עד שאבד תקותינו מאורך הגלות ובהקימי לך בריתי ובכפרי לך לכל אשר עשית לא יהי׳ לך עו׳ פתחון פה עלי׳ ויו״ת ולא יהא לך עוד לאתרברבא במילי פומך׃ ויהי׳ בן אדם חוד חידה. החיד׳ הוא הדבר הסתום יבינו ממנו דבר אחר והמשל הוא דמיון הדבר לדבר אחר׳ כמו זה המשל שהמשיל המלך לנשר והוא חידה שלא יבינוה כל אדם אלא המשכילים׃ ואמרת. הנשר הגדול גדול הכנפים. פי׳ במה הוא גודלו ואמר שהוא גדול הכנפים׳ ועוד אמר ארך האבר מלא הנוצה׳ אמר ארך האבר שגוף הכנף ארוך׳ ואמר עוד מלא הנוצה שהכנף מלא הנוצה. וכל זה נותן לו שהוא מעופף מאד עד הנה תאר גודלו וחוזקו לעוף. ועוד תאר לו הדר ויופי. ואמר אשר לו הרקמה׳ שנוצתו מגוונים צובעים זה מזה שהוא יפה מרא׳ בזה. וזה כמו נוצת הטווס כי רקמה יקרא מעשה האורג בבגד או מעשה המחט בחוטים צובעים זה מזה בצבעונים׳ וזהו מעשה רוקם. כמו שלל צבעים רקמה׃ בא אל הלבנון. לבנון הוא מקום העצים הרבים׳ כמו שאמר יער הלבנון׳ והארז הוא הגבוה שבעצים׳ והצמרת הוא ענף הגבוה שבעץ צימא בלעז׳ והנשר הוא משל לנבוכד נצר מלך בבל. כי הנשר הוא מלך העופות כן נבוכד נצר היה מלך על כל מלכי הארץ ועלה מאד למעלה כמו שהנשר מעופף בגבוה האויר על כל העופות׃ בא אל הלבנון׳ הלבנון היא ארץ ישראל כי בו יער טוב נקרא לבנון וכן ארץ ישראל נקראת על שמו לבנון. וכמו שהארז הוא הגבוה מכל העצי׳ כן ירושלם גבוה מכל הארצות׃ וצמרת הארז. הוא משל להר ציון שהוא בית המלוכה והנשר לוקח טורפו במקום גבוה שלא יראוהו שם שאר העופות כן נבוכד נצר כבש ירושלם שלא יכלו שאר המלכים לכבשה׳ ואפילו סנחריב שמלך על כל הארצות וכבש בית המלוכה בירושלם שהסיר מלך והקים מלך׃ את ראש יניקותיו קטף׳ הענפים הרבים והם העליונים יקראו יניקות כמו הנער היונק שהוא רך׳ וכמו שפירשנו כי צמרת הוא משל לבית המלוכה והצמרת שהוא שענף הגבוה יצאו בו ענפים רבים נקראו יניקות כן בבית המלוכה בנים וגדול הבנים שהוא מלך הוא ראש היניקות׳ והוא משל ליהויכין והנער רך היה במלכו. כי בן שמונה עשרה שנה היה במלכו ונבוכד נצר קטף אותו ממלכותו׃

ויביאהו

ויביאהו אל־ארץ כנען בעיר רכלים שמו׃ ויקח מזרע הארץ ויתנהו
בשדה־זרע קח על־מים רבים צפצפה שמו׃ ויצמח ויהי לגפן סרחת
שפלת קומה לפנות דליותיו אליו ושרשיו תחתיו יהיו ותהי לגפן ו
פארות ותעש בדים ותשלח פראות׃ ויהי נשר־אחד גדול גדול כנפים ורב
נוצה והנה הגפן הזאת כפנה שרשיה עליו ודליותיו שלחה־לו
אותה להשקות אתה מערגות מטעה׃ אל־שדה טוב אל־מים רבים היא
שתולה לעשות ענף ולשאת פרי להיות לגפן אדרת׃ אמר כה אמר
הלוא אדני יהוה תצלח הלא את־שרשיה ינתק ואת־פריה יקוסס ויבש כל־
יקסם טרפי צמחה תיבש ולא־בזרע גדולה ובעם־רב למשאות אותה ם
משרשיה׃ והנה שתולה התצלח הלא כגעת בה רוח הקדים תיבש
יבש יבש על־ערגת צמחה תיבש׃ ויהי דבר־יהוה אלי
לאמר׃ אמר־נא לבית המרי הלא ידעתם מה־אלה אמר הנה־בא מלך־
בבל ירושלם ויקח את־מלכה ואת־שריה ויבא אותם אליו בבלה׃

ואובליה לארעא דכתלא מפולחנא כארעא דכנען ועד לא יעלון לה
בית ישראל כקרית תגרין שויה׃ ונסיב מזרעא דארעא ויהביה
בחקל טב למזרע נצביה על מיין סגיאין גפן נסכה שוייה׃ וצמח
והוה לגפן תקיף סכיך בקומא לכפפא עוברתיה ליה ושרשוהי ת
תחותוהי יהון והוה לגפן ועבד שבקין ושלח עוברן׃ והוה נישרא
חד רבא רב גפין וחפי כנפין והא גופנא הדא כפת שורשהא עלוהי
ועוברתיה שלחת ליה לאשקאה יתה מעוגית נצבתה׃ בחקל טב
עלי מיין סגיאין היא שתולה למעבד ענף למטען פירין למהוי לגפן
תקיף׃ אימר כדנן אמר יי אלהים תצלח הלא ית שורשהא
יפסיק וית איבה יקטיף ויבשון כל טרפי צמחה יתרון ולא במשרין
סגיאין ובעם סגי יתון למיעקר יתה משורשהא׃ והא שתולה
התיצלח הלא כמיקרב בה רוח קידומא תיבש מיבש על עוגית כ
נצבתה תיבש׃ והוה פתגם נבואה מן קדם יי עימי למימר׃
אימר כען לעמא סרבנא הלא ידעיתון מה אילין אימר הא אתא מלכא
דבבל לירושלם ודבר ית מלכה וית רברבהא ואוביל יתהון לותיה לבבל׃

ויביאהו אל ארץ כנען. ארץ סוחר. והוא דרך כלל והפרט בעיר רוכלים. וכן כנען בידו מאזני מרמה סוחר. כנעניה ככבדי ארץ סוחריה. ובבל היתה עיר גדולה סוחרים בה מכל הארצות. ונקראת צבי ממלכות תפארת גאון כשדים. ובנוכד נצר הביא את יהויכין בבבל עם עמו וכסיו ושריו. ויונתן תרגם כן ית ריש שבטתי' נסיב ואוביליה לארעא דבטלה מן פולחנא דכנען עד דלא יעלון לה בית ישראל כקרית תגרין שויה. רוצה לומר דבטלה מן פולחנא שלא היתה עובדת וכותנת מס למוס מלך אחר. אבל היו עובדים אותה וכותנים לה מס מלכים אחרים. וכן היתה ארץ כנען בטרם באו ישראל אליה כי היתה ארץ סוקטת ולא היתה עובד' למוס מלך אחר לפיכך דמה אותה הארץ והיא בבל לארץ כנען אבל אחר שבאו ישראל לארץ כנען היתה נותנת מס ועובדת מלכים אחרים בעורם מאחרי ה': ויקח מזרע הארץ. זה משל לצדקיהו שהיה מזרע המלוכה. כלומר שלא המליך בה מלך מעם אחר שלא היה יודע משפט הארץ כזורע זרע נכרי בארץ שלא יצליח בה אותו הזרע כי אין משפט הארץ ההיא לצמוח בה אותו עשב או אותו אילן כן נבוכד נצר מזר' הארץ המליך בה מלך היה ראוי שיצלח ויעשה פרי תבואה אם היה הולך בדרך טובה. וזהו שאמר ויתנהו בשדה זרע. בשד' הראוי לזרע ומצליח מה שזורע אדם בו כן ירושלם ראויה להיות בה אנשים טובים אנשי אמת עובדי האל יתברך והפכם הוא נכרי מן הארץ. כמו שאמר אלהי נכר הארץ. ואמר ולא תקיא אתכם הארץ כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם: קח על מים רבים. קח פעל עבר כמו לקח והוא קמוץ. כמו אריה שאג מי לא יירא וחבריו. או בא להפרים ביניו ובין קח את הלוים וזולתו שהוא צווי. ופי' לקחו על מים רבים. כלומ' כשלקח מזרע הארץ לקח שדה שהיה ראוי לצמוח מהרה כי על מים רבים היה השדה אשר נתנו שם. כלומר במקום שהיה צדקיהו שהיה מצליח אם רצה כמו הנטע הנטוע על מים רבים. ויונתן תרגם נצביה כנטעו מתרגום ויטע ונציב: צפצפה שמו. פי' רז"ל שהוא מין ממיני הערבה הפחותה. וכן פירוש הפסוק אני עשיתי אותם כערבה הגדלה על מים רבים והם שמו עצמם כצפצפה הגדלה בין ההרים. ולדבריהם פירשו שמו שם ישראל עצמו. ויונתן תרגם גפן נכבה שויה. רוצה לומר אף על פי שלקח זרע וזרעו שם אותו כגפן נטועה כלומ' כי במהרה גדלה. כי הארכן הנזרע לא יצמח ויגדל במהר' כמו הגפן הנטועה: ויצמח. כי עד שמרד צדקיהו הצליח במעשיו ויגדל במהרה ומרדו היה מן הרומה בשנ' החמשית למלכו. כי בשנה הד' למלכו הלך אל בבל כמו שכתוב בסוף ספר ירמיהו והלך להקביל פני מלך בבל ומלך בבל כשהמליכו השליטו על כל המלכי' אשר סביבותיו והם מלך אדום ומלך מואב ומלך בני עמו' ומלך צור ומלך צידון. כי כן כתוב בספר ירמיהו כי אלה המלכי' שלחו מלאכים אל צדקיהו מלך יהודה. ושם פירשנו הענין. ופירו' ויצמח הזרע שזרע צמח: ויהי לגפן סורחת. כמו וסרח העודף היה זרע לגפן יתירה וגדולה. והנה המשילו לגפן ולא לארז כמו שהיה מתחילה לפי שגדלה המלוכה מעט שמלך מנשה. כי מתחילה היתה דומה לארז שהוא גבוה מכל העצים והגפן דקה ומדולדלת מכל העצים שפלת קומה אף על פי שנתן מלך בבל גדולה לצדקיה רצה שיהיה שפל לפניו ולא יתנשא עליו. כמו שאמר בפירוש המשל להיות ממלכה שפלה לפנו' דליותיו אליו. כי הגפן שהיא שפלת קומה לא יגבהו ויעלו דליותיו שהם הענפים אלא פונות אל הגפן. כן רצה נבוכד נצר שיעבדנו צדקיהו ויפנה אליו כעבד אל האדון: ושרשיו תחתיו יהיו. שלא יפשטו שרשי הגפן למרחוק אלא יהיו תחת הגפן במקומו לא רחוק לו. והדליות הם משל לשחר ולעבודה. והשרשים הם משל למלוכה. ובעבור שיתקיים זה כרת עמו ברית והשביעו באלהים. ונזכר גפן בפרשה זכר ונקבה וברוב הוא לשון נקבה. ובלשון זכר נמצא גם כן גפן בוקק ישראל. וילקטו ממנו פקועות שדה: ותהי לגפן אדרת. כמו והיית לאיש: ותעש בדי' ותשלח פארות. פראות כתיב רי"ש קודם לאלף. ובדים הם הגפנים. והפארות הם הענפים היוצאים מהם כן צדקיהו היתה ממשלתו על סביבותיו. והמלכים נשמעים אליו כל זמן שעמד בשבועתו. ולא זכר לה פרי לפי שלא נתקיימו בניו כי נשחטו: ויהי נשר אחד. זה משל למלך מצרים ואף על פי שהיה תקיף לשעתו לא היה כמו הראשון ולא תארו בתוקף ובהדר כמו הראשון. והנה הגפן הזאת כפנה שרשיה עליו. כפנה אספה הפוך מן כנופיה בדברי רז"ל. צדקיהו תלה מלכותו על מלך מצרים ודליותיו שלחה לו ששלח לו שחד ועבדו: להשקות אותה מערוגות מטעה. עזרו בעמו ובחילו הגדול ממלך בבל. זהו מערוגות מטעה. כי מלך בבל שנטעה עשה לו ערוגו' להשקותה דרך אותן ערוגות. כלומר שנתן לו ממשלה להעמיד מלכותו בכבוד. וצדקיהו בקש ממלך מצרים שיעזרהו כדרך שהיה עוזר אותו ומגדל אותו נבוכד נצר שהמליכו: אל שדה טוב אל מים רבים. כמו על. אמר למה הוצרך לעשות זה והלא צדקיהו היה בטוב ובכבוד עם נבוכד נצר והיה מצליח עמו להיות מלך אדיר ושליט למה מרד בו ועבר על שבועתו ואלו לא עשה כן היה עושה ענף ונושא פרי שיתקיימו לו בנים: אמר כה אמר ה'. תצלח. בתמיה. הלא את שרשיה ינתק. הנשר הראשון והוא נבוכד נצר ינתק ויעקר שרשיה. והם משל למלכות צדקיהו שעקר אותה מכל: ואת פריה יקוסס. זהו ששחט בני צדקיהו לעיניו: יקוסס. יכרת. כמו יקוצץ בצדי: ויבש. כיון שנקצץ הפרי ממקומו יבש מאליו. כן בני צדקיהו כיון שמתו יבש ופסק זכרם כי לא היו להם בנים והמלוכה שבה ליהויכין ולבניו: כל טרפי צמחה תיבש. תרגו' עלה זית טרף זיתא. וכן כל עלי צמחה ייבשו והנה תיבש הגפן כיון שיבשו פריה ועליה תיבש הגפן היא גם כן. כי צדקיהו מת בבבל ובמותו יבש ופסק זכרו. וטרפי צמחה הם שרי יהודה ששחטם מלך בבל: ולא בזרוע גדולה ובעם רב. ולא יוכל מידו בזרוע גדולה של פרעה שחשב להצילו מידו ולא בעם רב לא יוכל להצילו מידו: למשאות אותה משרשיה. כשיבא מלך בבל להשיא הגפן הזאת ולעקרה משרשיה לא יועיל פרעה ולא יציל: למשאות. שם במקום מקור בפלס להשאות כמו להשיא. וכן למסע את המחנות כמו להסיע. וי"ת ולא במשרין סגיאין ובעם סגי ייתון למעקר יתה משרשיה. ר"ל לא יצטרך מלך בבל לבא בזרוע גדולה ובעם רב לעקור הגפן הזאת משרשיה כי במעט עם יעקר אותה. כי נבוכד נצר אף על פי שבא הוא וכל חילו ירושלם לא עמד שם נבוכד נצר כל ימי המצור כי ארכו ימי המצור משנה התשיעי' לצדקיהו עד י"א שנה ובין כך הלך לו נבוכד נצר לרבלה בארץ חמת והניח מקצת חילו ונבוזר אדן בראשם וכבשו ירושלם החיל הנשאר שם ולקחו צדקיהו והעלוהו אל מלך בבל רבלתה: והנה שתולה התצלח. והנה חשבה שהיא שתולה ולא תעקר. כי צדקיהו לא רצה לצאת אל הכשדים כמו שהיה אומר לו ירמיהו הנביא כי חשב שלא תנתן העיר ביד הכשדים: התצלח. ואיך תחשב כי תצלח איך היה חושב צדקיהו שימלט מיד הכשדים והוא בזה אלה והפר ברית: הלא כגעת בה רוח הקדים תיבש יבש. המשיל מלך בבל לרוח הקדים כי בבל מזרחית צפונית לארץ ישראל. ועוד כי רוח הקדים היא חמה ומיבשת. וכן אמר רוח הקדים הוביש פריה. ואמר יבא קדים רוח ה' ממדבר עולה ויבש מקורו ויחרב מעינו: תיבש יבש. האחרו' מקור ויבא כן לחזק הפעולה. כמו ויברך ברוך אתכם: על ערוגת צמחה תיבש. במקום שהיה מקוה שישקה אותה מלך מצרים: ויהי. אמור נא. אמור לו שיאמר להם פירוש המשל: את מלכה. זה יהויכין כמו שפירשנו:

ודבר מזרעא דמלכותא וגזר עימיה קים ואעיל יתי' במומי וית רברבי
ארעא דבר: למהוי מלכו חלשא בדיל דלא לאיתרברבא למיטר ית
קיימיה למיפלחיה: ומרד ביה לשלחא איזגדוהי למצרים למיתן ליה
סוסון ועם סגי היצלח הישתזיב דעביד אילין ומשני קים הישתזיב:
קיים אנא אמר יוי אלהים אם לא באתרא דמלכא דאמליך יתיה דבסר
על מומתיה ודאשני ית קיימיה עימיה בגו בבל ימות: ולא במשריין
סגיאן ובעם סגי יעביד עימיה פרעה קרבא במיצבר מיליתא ובמיבני
ברקום לשיצאה נפשן סגיאן: ובסר על מומי לאשנאה קים והא
אמטי ידיה לפרעה וכל אילין עבד לא ישתזיב: בכן כדנן
אמר יוי אלהים קיים אנא אם לא מומתי דבסר וקיימי דשני ואיתן
פורענות אורחיה ברישיה: ואיפרוס עלוהי מצדתי ויתאחד בסריגתי
ואגליניה לבבל ואיתפרע מיניה תמן שיקריה דשקר קדמי: וית כל
גיברוהי בכל משיריתיה בחרבא יתקטלון ודישתארון לכל רוח
יתבדרון ותדעון ארי אנא יוי גזרית במימרי: כדנן אמר יוי אלהים
ואקריב אנא ממלכותא דבית דוד דמתיל כארזא רמה ואקימיניה
מבני בנוהי יניק ארבי ואקימיניה במימרי בטור רם ומנטל: בטור
קודשא דישראל אקימיניה ויכניש משריין ויעביד סומכוון ויהי למלך
תקיף ויסתמכון עלוהי כל צדיקיא וכל עינותניא בטלל מלכותיה
ישרון: וידעון כל מלכי עממיא ארי אנא יוי אמאכית מלכוות דהות
תקיפא ותקיפת מלכוות דהות חלשא אמאכית מלכוות עממיא
דהות תקיפא כאעא רטיב ותקיפית מלכוות בית ישראל דהות חלשא
כאעא יביש אנא יוי גזרית במימרי ואקיים: והוה פתגם נבואה
מן קדם יוי עימי למימר: מא לכון דאתון מתלין ית מתלא הדין על
ארעא דישראל למימר אבהתא חטן ובניא לקן: קיים אנא אמר יוי
אלהים אם יהי לכון עוד מתל מתלא הדין לישראל: הא כל נפשתא
דילי אינון כנפש אבא וכנפש ברא קדמי אינון אינש דיחטי הוא ימות:

ויקח מזרע המלוכה ויכרת אתו ברית ויבא אתו באלה ואת אילי
הארץ לקח: להיות ממלכה שפלה לבלתי התנשא לשמר את בריתו
לעמדה: וימרד בו לשלח מלאכיו מצרים לתת לו סוסים ועם רב
היצלח הימלט העשה אלה והפר ברית ונמלט: חי אני נאם אדני
יהוה אם לא במקום המלך הממליך אתו אשר בזה את אלתו ואשר
הפר את בריתו אתו בתוך בבל ימות: ולא בחיל גדול ובקהל רב
יעשה אותו פרעה במלחמה בשפך סללה ובבנות דיק להכרית כ
נפשות רבות: ובזה אלה להפר ברית והנה נתן ידו וכל אלה עשה
לא ימלט: לכן כה אמר אדני יהוה חי אני
אם לא אלתי אשר בזה ובריתי אשר הפיר ונתתיו בראשו: ופרשתי הפר
עליו רשתי ונתפש במצודתי והביאותיהו בבלה ונשפטתי אתו שם
מעלו אשר מעל בי: ואת כל מברחו בכל אגפיו בחרב יפלו והנשארים חזו
לכל רוח יפרשו וידעתם כי אני יהוה דברתי:
כה אמר אדני יהוה ולקחתי אני מצמרת הארז הרמה ונתתי
מראש ינקותיו רך אקטף ושתלתי אני על הר גבה ותלול: בהר מרום גבות
ישראל אשתלנו ונשא ענף ועשה פרי והיה לארז אדיר ושכנו תחתיו
כל צפור כל כנף בצל דליותיו תשכנה: וידעו כל עצי השדה כי אני
יהוה השפלתי עץ גבה הגבהתי עץ שפל הובשתי עץ לח והפרחתי עץ שפל
יבש אני יהוה דברתי ועשיתי: ויהי דבר יהוה אלי ית
לאמר: מה לכם אתם משלים את המשל הזה על אדמת ישראל
לאמר אבות יאכלו בסר ושני הבנים תקהינה: חי אני נאם אדני
יהוה אם יהיה לכם עוד משל המשל הזה בישראל: הן כל הנפשות
לי הנה כנפש האב וכנפש הבן לי הנה הנפש החטאת היא תמות:

ויקח מזרע המלוכה. זה צדקיהו כמו שפירשנו. ואת אילי הארץ לקח. מלבד האלה והברית לקח עוד אילי הארץ והם השרים להיות בידו תערובות שלא ימרד בו ושיהיה ככנע שיו ושלא יתנשא ויתגאה עליו: להיות. לשמור את בריתו לעמדה. לעמוד בה בברית: וימרד בו. ונמלט. בתמיה. חי אני. אם לא. לשון שבועה. כמו אם לא בתים רבים. אם לא כאשר דמיתי: ולא בחיל גדול. יעשה אותו. יעשה עמו. כלומר לא יעזרהו פרעה בחיל גדול. כמו שהתנה עמו במלחמה כשילחם מלך בבל על ירושלם: בשפוך סוללה ובבנות דיק. כששפכו סוללה ויבנו דיק ללכוד העיר להכרית נפשות רבות שהרג בעיר כשלכדה בכל זה לא עזרו פרעה. סללה ודיק כבר פירשנו בתחילת הספר. וטעם אותו למלך בבל כי הוא אמר כי לא יעשה פרעה עמו מלחמה: ובזה. והנה נתן ידו. כי נתינת היד הוא קיום אהבה ושלו' כמו שראינו שאמר יהוא ליהונדב תנה את ידך: לכן. אם לא. לשון שבועה כמו שכתבנו: אלתי כי באלהי' השביעו: ובריתי. כי בשמו כרת אותו ברית: ונתתיו בראשו. אותו העון אתננו בראשו. כמו אשי' לו גמולו בראשו. או אמר בראשו על עורון עיניו: ופרשתי. שאתן בלב הכשדים לרדוף אחריו ולהשיגו. ובדר' מערה היתה מבית צדקיהו עד ערבות יריחו וברח לו דרך המערה והקב"ה זמן צבי. כמו שכתבנו למעלה בפרשת עשה לך כלי גולה: ונשפטתי אתו שם. כי בבלה יהיה שם בבבל וכאלו אני נשפט ומתוכח עמו כי במעלו אשר מעל בי באה לו הצרה הזאת והוא יתודה בזה. וי"ת ואתפרע מניה תמן: מעלו. חסר בי"ת השמוש. כמו הנמצא בית ה'. והדומים לו: ואת כל מברחו. כתיב באלף וקרי ביו"ד. וכמוהו רבים והוא תאר ועניינו הבורחים שברחו עמו או בלעדיו: בכל אגפיו. בכל חייליו כמו שפיר' למעלה: בחרב יפולו. אותם שישיגו הכשדים והנשארים שלא ישיגום: לכל רוח יפרשו. יהיו מפוזרים בכל פאה: יפרשו. מבנין נפעל לשון פזור. וכן בא בענין זה מן הכבד כי בארבע רוחות השמים פרשתי אתכם: כי אני ה' דברתי. תדעו כי קיימתי מה שדברתי כי אני הוא ה' האומר ועושה גוזר ומקיים: כה אמר ה' ולקחתי אני מצמרת הארז הרמה ונתתי. מאותה צמרת הארז שנקטפה והוסרה ממקומה עוד אקח ממנה ולא כאותה לקיחה שלקחה מלך בבל. כמו שאמר ויקח את צמרת הארז כי הוא לקחה להסירה ולבטלה אבל אני אקחנה ממקום הגלות ונתתי אותה במקומה. זהו שאמר ונתתי: מראש. ינקותיו רך אקטף. ראש ינקותיו הוא יהויכין כמו שפירש' למעלה ממנו: אקטוף. ענף רך לנוטעו במקומו. זהו שאמר ושתלתי אני כשאקטפנו ממקומו שהוא שם לטובתו אקטפנו כי לנטוע אותו בארצו אקטפנו. והרך הזה הוא זרובבל בן שאלתיא' בן יהויכין: על הר גבוה ותלול. פעול מן תל שראש ההר דומה לתל והוא הר ציון תל ובלעז אמולנט: בהר מרום ישראל. מרום ארץ ישראל כי ירושלם גבוהה מכל ארץ ישראל וארץ ישראל גבוהה מכל הארצות. וי"ת בטור קודשא דישראל: אשתלנו. התיו בקמץ חטף לתפארת הקריאה: ועש' פרי. ובצדקיהו לא זכר פרי כי אתו בניו כמו שזכרנו: והי' לארז אדיר. כמו שהיה מתחלה ארז כמו שאמר צמרת הארז לא לגפן כמו שאמר על צדקיהו: ושכנו תחתיו. ישראל ישכנו בצלו: תשכנה. דגש הנון לנון הסרה שבפעל. ופירוש תשכנה הצפורים והוא משל לישראל שישכנו בצל זרובבל: וידעו כל עצי השדה. לפי שהמשיל מלכות בית דוד לארז המשיל מלכי האומו' לשאר עצי היער: וידעו כי אני ה'. השפלתי עץ גבוה הגבהתי עץ שפל: השפלתי עץ גבוה זה מלך בבל הגבהתי עץ שפל זה מלך יהודה והוא זרובבל. וכן הובשתי עץ לח והפרחתי עץ יבש משל גם כן עליהם. ויש מפרשים עץ גבוה ועץ לח זה צדקיהו עץ שפל ועץ יבש זה יהויכין שהיה בגלות שפל והגביהו האל יתעלה שהוציאו אויל מרודך מבית הכלא ונתן כסאו ממעל לכסא המלכי' אשר אתו והיה עץ יבש שלא היו לו בנים בגלותו אחר כן היו לו בנים בבית הכלא אסיר ושאלתיאל הנה שב עץ לח. ויש מפרשים זאת הפרשה על המשיח. וכן נראה שהוא דעת יונתן שתרגם ולקחתי אני מצמרת הארז ואקרב ממלכותא דבית דוד דמתיל בארזא וגו': ויהי. לאמר. שיאמר להם לישראל: מה לכם. על אדמת ישראל. על חרבן ארץ ישראל יאמרו הדור שחרבה בימיהם זה המשל: אבות יאכלו בסר ושני בנים תקהינה. ופירו' המשל מה שהיו אומרים אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו. ובעבור שהיו אומרי' הנביאים לישראל בחטאות ירבעם והיו אומרים לשבט יהודה בחטאות מנשה אמרו אם כן הבנים לוקים בעון אבותיהם. והנה יתכן לומר זה אבות יאכלו בוסר ושיני בנים תקהינה והם לא הבינו ולא השכילו בזה כי בגלל חטאות ירבעם ומנשה היה הקצף הגדול. כי הם החטיאו הבאים אחריהם. ואלו לא אחזו ישראל בחטאות ירבעם ולא אחזו בני יהודה בחטאות מנשה לא היו לוקים על עונותיהם ולא חרבה ארץ ישרא'. ועל זה הענין השיבם האל יתעלה והוא ענין כל הפרשה הבאה אחר זה: חי אני. אם יהיה לכם עוד משול המשל הזה. כי אני אודיע בם משפטי ודרכי ולא תטעו עוד בו ותתנו דעתכם ותראו כי כן הוא כי כל הנפשות לי הנה. ואני נתתי אותם בבשר להכשיר הגוף ללכת אחרי. ואני רוצה בחייהן ולא במיתתן כי לי הנה ומכבודי נבראו כנפש האב וכנפש הבן ואיך תעלו בדעתכם שיענש הנפש אם לא חטאה לי חלילה לי: הן כל הנפשות לי הנה. מבואר הוא: ואיש

ואיש כי יהיה צדיק ועשה משפט וצדקה: אל ההרים לא אכל ועיניו
לא נשא אל גלולי בית ישראל ואת אשת רעהו לא טמא ואל אשה
נדה לא יקרב: ואיש לא יונה חבלתו חוב ישיב גזלה לא יגזל לחמו
ועירום לרעב יתן וערם יכסה בגד: בנשך לא יתן ותרבית לא יקח מעול
ישיב ידו משפט אמת יעשה בין איש לאיש: בחקותי יהלך ומשפטי
חיו שמר לעשות אמת צדיק הוא חיה יחיה נאם אדני יהוה: והוליד בן
מאחד פריץ שפך דם ועשה אח מאחת מאלה: והוא את כל אלה לא עשה כי
גם אל ההרים אכל ואת אשת רעהו טמא: עני ואביון הונה גזלות גזל
חבל לא ישיב ואל הגלולים נשא עיניו תועבה עשה: בנשך נתן
ותרבית לקח וחי לא יחיה את כל התועבות האלה עשה מות יומת ד
דמיו בו יהיה: והנה הוליד בן וירא את כל חטאת אביו אשר עשה וירא
ויראה ולא יעשה כהן: על ההרים לא אכל ועיניו לא נשא אל גלולי בית
ישראל את אשת רעהו לא טמא: ואיש לא הונה חבל לא חבל
ועירום וגזלה לא גזל לחמו לרעב נתן וערם כסה בגד: מעני השיב ידו נשך

וגבר ארי יהי זכאי ויעביד דין דקשוט וזכו: בטוריא לא פלח לטעותא
ועינוהי לא זקף לפולחן טעות בית ישראל וית איתת חבריה לא סאיב
ולות איתא מסאבא לא על: ואנש לא אוני משכון דחובתא אתיב
גזילא לא גזל מלחמיה לכפנא יהב וערטילאה כסי מכסותיה: בחיבוליא
לא יהב ורביתא לא נסיב משיקרא אתיב ידיה דין דקשוט עביד בין
גבר לגבר: בקימי הליך ודיני נטר למעבד קשוט צדיקא הוא מיחא
ייחי אמר יוי אלהים: ואוליד בר רשיעא אשיד דם ויעביד לאחוהי
חדא מאילין: והוא ית כל אילין לא עבד אלהין בטוריא פלח לטעותא
וית איתת חבריה סאיב: מסכן וחשיך אוני גזילא גזל משכונא לא
אתיב ולפולחן טעותא זקף עינוהי תועיבא עבד: בחיבוליא יהב
ורביתא נסיב האיתקיים לא יתקיים ית כל תועבתא האילין עבד
מימת ימות חובת קטוליה ביה תהי: והא אוליד בר וחזא ולא עבד
כותהון: על טוריא לא פלח לטעותא ועינוהי לא זקף לפולחן טעות
בית ישראל וית איתת חבריה לא סאיב: ואנש לא אוני משכונא לא
נסיב וגזילא לא גזל מלחמיה לכפנא יהב וערטילאה כסי מכסותיה:
ממסכינא לא אתיב ידיה חיבוליא

ורביתא

ואיש כי יהיה צדיק· עתה יפרש המשפט כאשר הוא מלפניו כדי שלא יטעו שהם גם אין להם לטעות במה שכתוב בתורה פוקד עון אבות על בנים שהרי כתוב גם לשונאי: כי יהיה צדיק· בהמנעו ממצות לא תעשה: ועשה משפט וצדקה. שקיים מצות עשה· אחר כן פרט קצת העונות והזכיות ואמר: אל ההרים לא אכל· קמץ בזקף לפי שהיו עובדים עז על ההרים הרמים כמו שכתוב לפיכך אמר אל ההרים לא אכל· ואל כמו על. וכמוהו רבים· ואמר אכל לפי שהיו אוכלים שם זבחיהם אחרי הקרבתם לעבודה זרה. וכן ת׳ בטוריא לא פלח לטעוותא: ועיניו לא נשא אל גלולי בית ישראל. אין צריך לומר שלא עבד עז אלא אפי׳ עיניו לא נשא אליה. כענין שנ׳ אל תפנו אל האלילים· ואחר שזכר העז והיא עבירה שבין אדם למקום והיא שקולה כנגד כל העברות זכר מעבירות שבין אדם לחבירו הרגילות במשא ובמתן והלואה שרגילים בה בני אדם· וזכר מן העריות מה שאדם קרוב אליהם. כי כל עריות שהם שאר בשר אין צריך לזכרם· כי רוב בני אדם בדלים מהם ואפילו הרשעים. וזכר ממצות עשה הצדקה שהיא מצוה הגדולה בדברים שבין אדם לחבירו. וכן זכר משפט אמת שהוא קיום הישוב בעולם. וזכר החוקים בכלל ואמר בחקותי הלך. ואחר שאמר כי הבן לא ישא בעון האב והאב לא ישא בעון הבן. אמר כי אפילו עונות עצמו לא ישאם אם ישוב מהם· ובכל זה הענין זכר הגמול בכלל בחיים והעונש בכלל במיתה· וכתב הגאון רב סעדיה ז״ל כי מה שזכר החיים והמיתה הם לעולם הבא· ואני אומר כי אמת כן הוא כי עיקר העונש והגמול הוא לעולם הבא· אבל הענין הנזכר הנה לא נזכר על דבר העולם הבא· כי הענין הזה תשובה לאומרים כי הבן נושא עון האב בראותם הצרות רבות לבנים באותו הדור ואבותיהם חטאו ואינם· ולא היו אלו מתלוננים על דבר העולם הבא כי לא ידעו מה הוא· אלא על מה שהיו רואים בעיניהם. וצריך שתהיה התשובה מענין השאלה והתמיהה· ואם תאמר אם כן למה זכר החיים והמות לבד ואין הגמול והעונש בעולם הזה בחיים ובמות לבד· אלא אף בכל פרטי הברכות והקללות הכתובים בתורה. נאמר כי אמר זה לקצר הענין ולזכר הדבר הכולל והם החיים והמות. כמו שאמ׳ ושמרתם את כל חוקותי ואת כל משפטי אשר יעשה אותם האדם וחי בהם· הנה זכר החיים במקום כל פרטי הברכות. ואף על פי שאנקלוס תרגם ויחי בהון לחיי עלמא אין משמעות וחי אלא בעולם הזה כמו שהיו כל הברכות והקללות שיעדם בתורה בעולם הזה אלא שנרמז במלת וחי בהם חיי העולם הבא· וכן נרמז במקומות אחרים מן התורה אבל פשוטו של דבר הוא בעולם הזה. וכן מה שאמר לאדם הראשון כי ביום אכלך ממנו מות תמות המיתה הזאת כוללת כל הקללות שנגזרו על אדם בעון אכילת הפרי· והוא מה שאמר לו ארורה האדמה בעבורך. בעצבון תאכלנה וגו׳. וקוץ ודרדר תצמיח לך וגו׳· בזעת אפך וגו׳· והנה כלל בלשון המיתה כל אלה הקללות· וכן אמר החיים והמות נתתי לפניך הברכה והקללה ובחרת בחיים למען תחיה אתה וזרעך. והברכה והקללה היא דרך כלל במקום הברכות והקללות. הנה קרא הברכות החיים וקרא הקללות המות· והטעם כי החיים עם ההצלחה והטוב הם החיים ועם הרע הם המיתה. כמו שאמ׳ על המצליח במעשיו ואמרתם כה לחי· והמנוגע בגופו נקרא מת· כמו שאמר אל נא תהי כמת· וכן העני חשוב כמת. ובאמרו הנפש החוטאת היא תמות אמר על הנפש שהיא בעלת התאוה והיא החוטאת עם הגוף· וכן אמר נפש כי תחטא· וכן היא מקבלת העונש עם הגוף הרעב והחולי והשבי וכל זה והדומה לו יקרא מיתה. כי מי שחייו רעים חשוב כמת. וכמה מן הנביאים בחייהם שאלו מיתתם כמו שמצינו באיוב· וכאשר אמר כי הבן לא ישא בעון האב בבן שהוא גדול שהוא ראוי לעונש ולשכר מעצמו אבל הבנים הקטנים מתים בעון אבותם· וכן ייטיב להם בזכות אבותם. אבל הגדולים שהם רשעים לא תועילם זכות אבותם כמו שהצדיקים לא יזיקם עון אבותם. כמו שאמר בתורה פוקד עון אבות על בנים. ואמר לשנאי· ואמר בגמול הטוב שומר הברית והחסד לאוהביו ולשומרי מצותיו לאלף דור. אבל מדה הטובה מרובה ממדת הפורענות כי זכות האבות שומר הבנים ומוסיף להם טובה בזכות אבותם אפילו לאלף דור או לאלפי דורות. כמו ששמר לנו ברית אבותינו אברהם יצחק ויעקב עד היום שאנחנו אוהביו ושומרי מצותיו. ואף על פי שיש בינינו רשעים כל ישראל נקיים היום מעון עבודה זרה ומשאר עונות הנזכרים נקיים רוב ישראל. וכל שכן שהבטיח אבותינו בזה. כמו שאמר כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו וגומר· וכרת עמו ברית בין הבתרים לשמור הברית לבניו עד עול׳· ואמ׳ וזכרתי את בריתי יעקב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם אזכור וגומר· ואמר וזכרתי להם ברית ראשונים וברית כרותה לזרע אברהם יצחק ויעקב שלא ישבותו מהיות גוי לפני האל יתעלה· ואשר יצאו מכלל אומותינו לא היו מזרעם באמת אלא מן האספסוף הגרים שנתגיירו ועון האבות שמור לבנים הרשעים להוסיף להם כרשעתם בעון אבות עד ארבעה דורות לא יותר. כי כן יוכל לראו׳ הזקן המורד שבניו עד ארבעה דורות· כי יש רשע מאריך ברעתו· וזכר עלי שאמר לו האל שישמור לו ולבניו העון עד עולם העון ההוא היה גדול והיה בו חלול השם. וקורא הדורות מראש ידע שלא היו בבנים מי שראוי לכפר עון אבותיו ההוא בעבורו ואם יהיה לא יחול עליו העונש ההוא· כמו שאמרו רז״ל בזבח ומנחה הוא אינו מתכפר. אבל בדברי תורה ובגמילות חסדים מתכפר· וזכר בפרשה זאת שלשה דורות בצדי׳ ורשע וצדיק כנגד הדורות שהיו מתרעמים עליהם. כי חזקיהו היה צדיק ולא נשא עון אחז אביו· ומנשה בנו היה רשע שופך דם· כמו שאמר והוליד בן פריץ שופך דם· והנה לא הועילה לו צדקתו של חזקיהו אביו ונענש על רשעו· ולכדוהו שרי צבאות מלך אשור בחחים ויאסרוהו בנחושתים ויוליכוהו בבלה· והנה בן מנשה היה רשע ונענש על רשעו ונפקד עליו גם עון אביו ולא מלך אלא שתי שנים ויקשרו עליו עבדיו וימיתוהו בביתו. והנה אמון הוליד בן וירא את חטאות אביו אשר עשה ולא עשה כהנה והנה לא מת בעון אביו כיון שהוא היה צדיק. ואם תאמר הנה אמר כי בשוב רשע מכל חטאתיו אשר עשה חיה יחיה וכל פשעיו אשר עשה לא יזכרו לו והנה מנשה שב מרשעו ונזכרו מעשיו הרעים עד חרב הארץ כמו שאמר בחטאת מנשה· נאמר כי הוא חטא והחטיא את הרבים ואם הוא שב חטא הרבים לא היה יכול להשיב ונשארו מעשיו הרעים עם שחרבה הארץ בעבורם· לפיכך היו נזכרים מעשיו אבל לא נזכרו כי לא נענש בעבורם כיון שעשה תשובה ונכנע מלפני אלהי אבותיו ויעתר לו וישמע תפלתו וישיבהו לירושלם למלכותו אבל לא יחזי מעשיו נזכרו. והנה ענין הפרשה והנתלה בה הכל מבואר: ואיש. חבולתו חוב ישיב. בחבולה שהיה לו בחובו ישיב אותה לעני כמו שצותה התורה להשיב את העבוט. וחבולה הוא המשכון. חוב ידוע שהוא המלוה: ועירום· נכתב ביו״ד המשך: בנשך לא יתן. הבי״ת פתוחה לחסרון הא הידיעה· ופירוש הנשך הידוע שאסרה אותו התורה:

ותרבית

ותרביתא לא נסיב דיני עביד בקימי הליך הוא לא ימות בחובי אבוהי
מיחא ייחי׃ אבוהי ארי עשק עישקא גזל גזילא לחד מאחוהי ודלא
תקין עבד בגו עמיה והא מית בחוביה׃ ותימרון מא דין לא לקי
ברא בחובי אבא וברא דין וקשוט וזכו עבד ית כל קימי נטר ועבד
יתהון מיחא ייחי׃ אנש דייחוב הוא ימות ברא לא לקי בחובי אבא
ואבא לא לקי בחובי ברא זכות זכאה ביה יתקיים וחובת חייבא עלוהי
תהי׃ ורשיעא ארי יתוב מכל חובוהי דעבד ויטר ית כל קימי ויעביד
דין דקשוט וזכו מיחא ייחי לא ימות׃ כל חובוהי דעבד לא ידכרון
ליה בזכותיה דעבד יתקיים׃ המרעא רעינא במותיה דרשיעא אמר
ייי אלהים הלא כד יתיב מאורחיה ויתקיים׃ וכד יתוב זכאה מזכותיה
ויעביד שקר ככל תועבתא די עבד רשיעא יעביד דאיתקיים כל
זכותי דעבד לא ידכרון בשיקריה דשקר ובחובוהי דיחב בהון ימות׃
ואמרתון לא מפרשן לנא אורחת טובא דייי שמעו כען בית ישראל
האורחת טובי לא מפרשן לכון הלא אורחתכון דילכון לא תקנן׃
וכד יתוב זכאה מזכותיה ויעביד שקר וימות עליהון בשיקרי די עבד
ימות׃ וכד יתוב רשיעא מחובוהי די עבד ויעביד דין דקשוט וזכו הוא
ית נפשיה יקיים׃ וחזא ותב מכל חובוהי די עבד מיחא ייחי לא
ימות׃ ואמרו בית ישראל לא מפרשן לנא אורחת טובא דייי האורחת
טובי לא מפרשן לכון בית ישראל הלא אורחתכון דילכון לא תקנן׃
בכן אנש כאורחתיה איתפרע מנכון בית ישראל אמר ייי אלהים תובו
לפולחני ואעדו מנכון פולחן טעותא ולא יהי לכון לתקלא חובין׃
ארחיקו מנכון ית כל חוביכון דחבתון בהון ועבידו לכון לב דחיל ורוח
דחלא ולמה תמותון בית ישראל׃ ארי לא רעינא במותא דחייב
לממת אמר ייי אלהים תובו לפולחני ואתקיימו׃
ואת טול אליא על רברבי ישראל׃
ותימר

וְתַרְבִּית לֹא לָקָח מִשְׁפָּטַי עָשָׂה בְּחֻקּוֹתַי הָלָךְ הוּא לֹא יָמוּת בַּעֲוֺן אָבִיו
חָיֹה יִחְיֶה׃ אָבִיו כִּי־עָשַׁק עֹשֶׁק גָּזַל גֵּזֶל אָח וַאֲשֶׁר לֹא־טוֹב עָשָׂה בְּתוֹךְ
עַמָּיו וְהִנֵּה־מֵת בַּעֲוֺנוֹ׃ וַאֲמַרְתֶּם מַדֻּעַ לֹא־נָשָׂא הַבֵּן בַּעֲוֺן הָאָב וְהַבֵּן
מִשְׁפָּט וּצְדָקָה עָשָׂה אֵת כָּל־חֻקּוֹתַי שָׁמַר וַיַּעֲשֶׂה אֹתָם חָיֹה יִחְיֶה׃
הַנֶּפֶשׁ הַחֹטֵאת הִיא תָמוּת בֵּן לֹא־יִשָּׂא בַּעֲוֺן הָאָב וְאָב לֹא יִשָּׂא בַּעֲוֺן
הַבֵּן צִדְקַת הַצַּדִּיק עָלָיו תִּהְיֶה וְרִשְׁעַת רָשָׁע עָלָיו תִּהְיֶה׃ וְהָרָשָׁע כִּי הרשע
יָשׁוּב מִכָּל־חַטֹּאתָו אֲשֶׁר עָשָׂה וְשָׁמַר אֶת־כָּל־חֻקּוֹתַי וְעָשָׂה מִשְׁפָּט תיו
וּצְדָקָה חָיֹה יִחְיֶה לֹא יָמוּת׃ כָּל־פְּשָׁעָיו אֲשֶׁר עָשָׂה לֹא יִזָּכְרוּ לוֹ בְּצִדְקָתוֹ
אֲשֶׁר־עָשָׂה יִחְיֶה׃ הֶחָפֹץ אֶחְפֹּץ מוֹת רָשָׁע נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה הֲלוֹא בְּשׁוּבוֹ הלא
מִדְּרָכָיו וְחָיָה׃ וּבְשׁוּב צַדִּיק מִצִּדְקָתוֹ וְעָשָׂה עָוֶל כְּכֹל הַתּוֹעֵבוֹת אֲשֶׁר
עָשָׂה הָרָשָׁע יַעֲשֶׂה וָחָי כָּל־צִדְקֹתָו אֲשֶׁר־עָשָׂה לֹא תִזָּכַרְנָה בְּמַעֲלוֹ תיו
אֲשֶׁר־מָעַל וּבְחַטָּאתוֹ אֲשֶׁר־חָטָא בָּם יָמוּת׃ וַאֲמַרְתֶּם לֹא יִתָּכֵן דֶּרֶךְ
אֲדֹנָי שִׁמְעוּ־נָא בֵּית יִשְׂרָאֵל הֲדַרְכִּי לֹא יִתָּכֵן הֲלֹא דַרְכֵיכֶם לֹא יִתָּכֵנוּ׃
בְּשׁוּב צַדִּיק מִצִּדְקָתוֹ וְעָשָׂה עָוֶל וּמֵת עֲלֵיהֶם בְּעַוְלוֹ אֲשֶׁר־עָשָׂה יָמוּת׃
וּבְשׁוּב רָשָׁע מֵרִשְׁעָתוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה וַיַּעַשׂ מִשְׁפָּט וּצְדָקָה הוּא אֶת־נַפְשׁוֹ
יְחַיֶּה׃ וַיִּרְאֶה וַיָּשׁוֹב מִכָּל־פְּשָׁעָיו אֲשֶׁר עָשָׂה חָיוֹ יִחְיֶה לֹא יָמוּת׃ וישב
וְאָמְרוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל לֹא יִתָּכֵן דֶּרֶךְ אֲדֹנָי הַדְּרָכַי לֹא יִתָּכְנוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל
הֲלֹא דַרְכֵיכֶם לֹא יִתָּכֵן׃ לָכֵן אִישׁ כִּדְרָכָיו אֶשְׁפֹּט אֶתְכֶם בֵּית יִשְׂרָאֵל
נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה שׁוּבוּ וְהָשִׁיבוּ מִכָּל־פִּשְׁעֵיכֶם וְלֹא־יִהְיֶה לָכֶם לְמִכְשׁוֹל
עָוֺן׃ הַשְׁלִיכוּ מֵעֲלֵיכֶם אֶת־כָּל־פִּשְׁעֵיכֶם אֲשֶׁר פְּשַׁעְתֶּם בָּם וַעֲשׂוּ לָכֶם בי
לֵב חָדָשׁ וְרוּחַ חֲדָשָׁה וְלָמָּה תָמֻתוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ כִּי לֹא אֶחְפֹּץ בְּמוֹת אחפוץ
הַמֵּת נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה וְהָשִׁיבוּ וִחְיוּ׃ השיבו
וְאַתָּה שָׂא קִינָה אֶל־נְשִׂיאֵי יִשְׂרָאֵל׃ י ט

ותרבית לא יקח. אמרו רז"ל הוא כסף הוא תרבית. ולא חלקו עליו הכתוב אלא לעבור עליו בשני לאוין. ואמר לא יתן בשעת המלוה כי אז הוא נותן ואמר לא יקח בשעת גבית החוב כי אז הוא לוקח: מעול ישיב ידו. כמו שאסרה תורה לא תעשו עול במשפט במשקל ובמשורה. משפט אמת אם יהיה שופט בין שני אנשים יעשה להם משפט אמת ולא יכיר פנים לאחד מהם: בחקותי יהלך. מן הדגוש והוא עומד וזכר החקים והמשפטים בכלל מלבד מה שזכר בפרט: והוליד בן פריץ. שפורץ גדר האמת: ועשה אח מאחד מאלה. אח כמו אחד ויאמר ממנו אחת לנקבה כי גם הוא בלא דלת ויאמר בשני לשונות כמו אני ואנכי. ות"י כמשמעו ויעבד לאחוהי מחדא מאלין. ופירוש ועשה אח ועשה עון אחד ואיזה עון מאלה הנזכרים. ופירוש מאחד מאלה הנזכרים. כמו מכל אשר יעשה מאחת מאלה: והוא את כל אלה לא עשה. כל אלה הזכיות שזכר לא עשה אותם אלא עשה הפכם: כי גם אל ההרים אכל. אכל פתח בזקף ושלמעלה לא אכל קמץ בזקף כמו שכתבנו. והסימן לא אכל קמץ פומיה אכל פתח פומיה: עני ואביון הונה. זכר עני לפי שהוא חלוש והוא נקל להונותו. והוא גם אחרי הונה כאשר יכול אלא זכר עני ואביון על ההוה כי לא יירא להונותם מדליותם. וההונאה היא קיחת ממון אחרים במשא ומתן שלא מדעתם או מדעתם. כמו ולא יונו נשיאי עוד את עמי והאכלתי את מוניך: תועבה עשה. שקרב אל נדה: בנשך. וחי. בתמיה: דמיו בו יהיה. זכר דמיו לשון רבים. ואמר יהיה לשון יחיד כמו שפירשנו למעלה בפרשת הודע כי דם נזכר בכלל ובפרט. גם לשון הויה נופל על הענין. כמו כי יהיה נערה: והנה. מבואר הוא: על ההרים: זהו שאמר על ומארה אל: ואיש חבול לא חבל. לא חבל אותו בעת שראוי להשיבו: מעני השיב ידו. מעשות לו שום רע. וכן מאחרים אלא שזכר מי שהוא נקל להרע לו שהוא חלוש: אביו גזל אח. כל ישראל אחים. כמו שאמר עד דרוש אחיך אותו וזולתו. ותרגם יונתן גזל גזילא לחד מאחוהי: ואשר לא טוב עשה בתוך עמיו כאלו אמר ורע עשה בתוך עמיו. ואמר דרך כלל על הרעות. וכן מנהג הלשון לומר לא טוב במקום רע. כמו ויתיצב על דרך לא טוב ומאזני מרמה לא טוב. וכן על הדרך הזה אשר איננה טהורה. אשר לא יהיה טהור: בתוך עמיו. כי לא יבוש לעשות רע בתוך קהלות אנשי: מדע. חסר וי"ו ולית כוותיה. וטעם ואמרתם כי אתם תאמרו אלי כשאומר לכם מדתי זאת מדוע לא נשא הבן בעון האב כמו שאנו רואים אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו. וזה לא יתכן כי הבן משפט וצדקה עשה מדוע ישא עון האב אבל אתם רשעים ואתם נושאים עונותיכם ועון אבותיכם. כמו שהיא מדתי פוקד עון אבות על בנים לשונאי שמר ויעשה אותם שמר מצות לא תעשה ויעשה מצות עשה: הנפש. מבואר הוא: רשע. כתיב וקרי הרשע אין ביניהם אלא הא הידיעה: והרשע. עד הנה דבר באב ובבן ועתה מדבר באדם עצמו בשובו ממעשיו. ואמר כי אם היה רשע ושב מרשעתו ויעשה משפט וצדקה חיה יחיה וכל פשעיו לא יזכרו לו עוד. וכן בשוב צדיק מצדקתו ועשה עול כל צדקותיו אשר עשה לא תזכרנה. והקשו רז"ל ולהוי כמחצה זכאי ומחצה חייב. ותרצו בתוהא על הראשונות שכיון שמתחרט אדם על מעשיו הראשונים אינ' נחשבים לו לכלום: חיה יחיה ולא ימות. יחיה בעולם הזה ולא ימות לעולם הבא. וכן יחי ראובן ואל ימות: מכל חטאתו. חסר יו"ד הרבים מהמכתב: כל פשעיו. מבואר הוא: החפץ אחפוץ מות רשע. אינני חפץ במות רשע אלא אני מאריך לו ברשעו כדי שישוב בתשובה כמו שעשיתי למנשה: ובשוב צדיק וחי. בתמיה: צדקותו. חסר יו"ד הרבים מהמכתב: ואמרתם לא יתכן דרך ה'. שלא תזכרנה לו מעשיו הראשונים אינכו כגון זה. כן תאמרו אתם הדרכי לא יתכן איך תוכלו לומר זה אלא דרכיכם לא יתכנו ודרכי מחשבותיכם ודעתכם לא יתכנו כי אין לדון את האדם אלא לפי מעשיו האחרונים כי הראשונים נתחרט עליהם. ות"ת לא יתכן דרך ה' לא מפרשן לנא ארחן טוביה דה': בשוב. מבואר הוא: ומת עליהם. על שובו והתחרטו מצדקתו ועל טעותו העול על שניהם יענש ולהודיע זה השיב הענין כי כבר זכרו וכן אמר עוד: ובשוב רשע. וחדש בו גם כן זה הענין. והוא אמרו ויראה וישוב כלומר ראה מעשיו הרעים. והתבונן בהם כי רעים הם והתחרט עליהם ושב מכל פשעיו ויעש משפט וצדקה על שניהם יקבל שכר: יחיה. הוא מחיה נפשו בשובו כי בידו החיים והמות לפי מעשיו: ויראה. מבואר הוא: וישוב. כתיב בוי"ו וקרי בלא וי"ו השין קמוצה: חיה יחיה. בוי"ו וכל הנזכרים למעלה חיה יחיה בהא ואחד הוא. כי המקור מבנין הקל יבא בוי"ו או בהא: ואמרו. הדרכי. לשון רבים ושלמעלה הדרכי לשון יחיד: דרכיכם לא יתכנו. כל אחד מדרכיכם: לכן. שובו והשיבו. איש את אחיו. ות"ת תובו לפולחני ועדו מנכון פולחן טעותכון: ולא יהיה לכם. מניעת התשובה למכשול עון: השליכו מעליכם. התחרטו עליכם ובזה תשליכו עונתיכם מעליכם: כי לא אחפוץ במות המת. על שם סופו. וכן יומת המת על שם סופו. וכן ת"י דחייב למימת כמו שתרגם אנקלוס דחייב קטול: ואתה שא קינה אל נשיאי ישראל. אל כמו על. וכמוהו רבים. ונשיאי ישראל הם מלכי יהודה יהואחז ויהויקים וצדקיהו:

ואמרת

ב וְאָמַרְתָּ מָה אִמְּךָ לְבִיָּא בֵּין אֲרָיוֹת רָבָצָה בְּתוֹךְ כְּפִרִים רִבְּתָה גוּרֶיהָ׃ וַתַּעַל אֶחָד מִגֻּרֶיהָ כְּפִיר הָיָה וַיִּלְמַד לִטְרָף טֶרֶף אָדָם אָכָל׃ וַיִּשְׁמְעוּ אֵלָיו גּוֹיִם בְּשַׁחְתָּם נִתְפָּשׂ וַיְבִאֻהוּ בַחַחִים אֶל אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ וַתֵּרֶא כִּי נוֹחֲלָה אָבְדָה תִּקְוָתָהּ וַתִּקַּח אֶחָד מִגֻּרֶיהָ כְּפִיר שָׂמָתְהוּ׃ וַיִּתְהַלֵּךְ בְּתוֹךְ אֲרָיוֹת כְּפִיר הָיָה וַיִּלְמַד לִטְרָף טֶרֶף אָדָם אָכָל׃ וַיֵּדַע אַלְמְנוֹתָיו וְעָרֵיהֶם הֶחֱרִיב וַתֵּשַׁם אֶרֶץ וּמְלֹאָהּ מִקּוֹל שַׁאֲגָתוֹ׃ וַיִּתְּנוּ עָלָיו גּוֹיִם סָבִיב מִמְּדִינוֹת וַיִּפְרְשׂוּ עָלָיו רִשְׁתָּם בְּשַׁחְתָּם נִתְפָּשׂ׃ וַיִּתְּנֻהוּ בַסּוּגַר בַּחַחִים וַיְבִאֻהוּ אֶל מֶלֶךְ בָּבֶל יְבִאֻהוּ בַּמְּצֹדוֹת לְמַעַן לֹא יִשָּׁמַע קוֹלוֹ עוֹד אֶל הָרֵי יִשְׂרָאֵל׃ אִמְּךָ כַגֶּפֶן בְּדָמְךָ עַל מַיִם שְׁתוּלָה פֹּרִיָּה וַעֲנֵפָה הָיְתָה מִמַּיִם רַבִּים׃ וַיִּהְיוּ לָהּ מַטּוֹת עֹז אֶל שִׁבְטֵי מֹשְׁלִים וַתִּגְבַּהּ קוֹמָתוֹ אֶל בֵּין עֲבֹתִים וַיֵּרָא בְגָבְהוֹ בְּרֹב דָּלִיֹּתָיו׃ וַתֻּתַּשׁ בְּחֵמָה לָאָרֶץ הֻשְׁלָכָה וְרוּחַ הַקָּדִים הוֹבִישׁ פִּרְיָהּ הִתְפָּרְקוּ וְיָבֵשׁוּ מַטֵּה עֻזָּהּ אֵשׁ אֲכָלָתְהוּ׃ וְעַתָּה שְׁתוּלָה בַמִּדְבָּר בְּאֶרֶץ צִיָּה וְצָמָא׃ וַתֵּצֵא אֵשׁ מִמַּטֵּה בַדֶּיהָ פִּרְיָהּ אָכָלָה וְלֹא הָיָה בָהּ מַטֵּה עֹז שֵׁבֶט לִמְשׁוֹל קִינָה הִיא וַתְּהִי לְקִינָה׃

וְתֵימַר מַה כְּנִישְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל דַהֲוָת דַמְיָא לְלֵיתָא בֵּינֵי מַלְכַיָא רְבַת בֵּינֵי שִׁלְטוֹנַיָא רְבִיאַת בְּנַהָא׃ וּרְבִיאַת חַד מִבְּנַהָא מַלְכָּא הֲוָה וַאֲלִיף לְמִיקְטַל קְטוּל אֱנָשָׁא קְטַל׃ וּשְׁמַעוּ עֲלוֹהִי עַמְמַיָא בִּסְרִיגַתְהוֹן אִתְאַחַד וְאַיְתִיאוּהִי בְּשַׁלְשְׁלָן לְאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ וַחֲזַת אֲרֵי פְּסַק אֲבַר סִיבוּרְהָא וּרְבִיאַת חַד מִבְּנַהָא מַלְכָּא שַׁוִיתֵיהּ׃ וְהַלִּיךְ בְּגוֹ מַלְכַיָא מַלְכָּא הֲוָה וַאֲלִיף לְמִיקְטַל קְטוּל אֱנָשָׁא קְטַל׃ וְאַצְדֵי בִּירָנְיָתֵיהּ וְקִירְוֵיהוֹן אַחְרִיב וְאַצְדִיאַת אַרְעָא וּמְלוֹאָהּ מִקַּל אִתְרְגוּשְׁתֵּיהּ׃ וְאִתְכְּנִישׁוּ עֲלוֹהִי עַמְמֵי סְחוֹר סְחוֹר מִמְּדִינָת וּפְרַסוּ עֲלוֹהִי מְצָדַתְהוֹן בִּסְרִיגַתְהוֹן אִתְאַחַד׃ וִיהַבוּהִי בְּקוֹלָרִין בְּשַׁלְשְׁלָן וְאַיְתִיאוּהִי לְוַת מַלְכָּא דְבָבֶל אַיְתִיאוּהִי בִּמְצָדַיָא בְּדִיל דְלָא יִשְׁתְּמַע קָלֵיהּ עוֹד עַל טוּרֵי יִשְׂרָאֵל׃ כְּנִישְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל בְּמֶעְבְּדַהּ אוֹרַיְתָא דַמְיָא כְּגוּפַן דִשְׁתִילָא עַל מַבּוּעַ דְמַיִן דְנוֹפַהּ שַׁפִּיר וְסוּכַהּ מַטְלָן הִיא שְׁתִילָה עַל מַיִן סַגִיאִין׃ וַהֲווֹ בַהּ שִׁלְטוֹנִין תַּקִּיפִין מַלְכִין וְגִיבָּרִין לְשַׁעְבָּדָא מַלְכוּ וְרָאִים בְּתוּקְפֵיהּ עַל מַלְכוּתֵיהּ וְאִיתְנַצַּח בְּסוֹמְכוּתֵיהּ בִּסְגֵי גִיבָּרוֹהִי׃ וְאִיתְעַקְרַת בִּתְקוֹף מֵאַרְעָא בֵּית שְׁכִינְתָּא לְאַרְעָא אוֹחֲרֵי אִיתְגַלִיאַת וּמֶלֶךְ דְתַקִיף בְּרוּחַ קִידוּמָא קְטִיל עַמַּהּ אִישְׁתְּלוּ וּגְלוֹ שִׁלְטוֹנֵי תוּקְפַהּ וְעַמְמַיָא דְתַקִיפִין כְּאֶשָּׁתָא שֵׁיצִיאוּנוּן׃ וּכְעַן דַמְיָא לְגוּפַן דִשְׁתִילָא בְּמַדְבְּרָא בְּאַרְעָא צַדְיָא וְחַרְבָא׃ וַאֲתוֹ עַמְמַיָא דְתַקִיפִין כְּאֶישָׁתָא מֵחוֹבֵי זְדוֹנַהּ עַמַּהּ קְטַלוּ וְלָא הֲווֹ בַהּ שִׁלְטוֹנִין תַּקִּיפִין מַלְכִין וְגִיבָּרִין לְשַׁעְבָּדָא מַלְכוּ אֲמַר נְבִיָא אֵלְיָא הִיא נְבוּאָתָא וּתְהֵי לְאֵלְיָא׃

והוה

ואמרת מה אמך לביא· תבא מלת מה בענין כהי כמו זה· וכמו מה אמולה לבתך. הכנסת תקרא אם· וכן ת׳ מה כנישתא דישראל דהות דמיא ללביתא· והמשילה ללביא והיא אם האריות והכפירים אם המלוכה. לפיכך המשיל בהם מלכות בית דוד. ומלת לביא הנכון לביאה אלא שבאה היוד תמורת האלף והאלף במקום הא הנקבה כאלף בבהא קומתו ויוד התמך כבלעת כרגם היוד המוכעת תמורת האלף: בין אריות רבצה· בעוד שהיו עושים רצונו של מקום היו רובצים כארי בלי פחד: בין אריות· בין מלכי האומות: רבתה. ענין גדול. כמו אשר טפחתי ורביתי· והכפיר קטן מהארי וגדול מגור· ואריות משל למלכים וכפירים משל לשלטונים· וכן ת׳ אריות מלכוות׳ וכפירים שלטוניא: ותעל. מבנין הפעיל· היא העלתה אחד מגוריה· ר״ל אחד מבני המלוכה והוא יהואחז. כמו שאמר ויקח עם הארץ את יהואחז בן יאשיהו וימשחו אותו וימליכו אותו תחת אביו· ר״ל ותעל שרבתה אותו עד שעלה במעלה והיה כפיר· ר״ל שמלך יהואחז ויקראו כפיר ולא קראו ארי כי לא היתה לו ממשלה גדולה כי רוב הארץ היתה אז חרבה: וילמד לטרוף טרף אדם אכל· למד זה הכפיר לטרוף טרף עד שאכל אדם. כי הארי או הכפיר רוב טרפו בחיות ופעמים טרף גם האדם כן יהואחז נלחם בגדול ממנו והוא מצרים כמו שפירש בספר מלכים ובעבור זה אסרו פרעה נכה: וישמעו אליו גוים· חיל פרעה שהיה בארץ חמת שמעו כי שפט בארץ מצרים ותפשוהו בשובו משם· זהו שאמ׳ בשחתם נתפש. בשחתם מן כורה שחת· וי״ת כמו במצודתם שתרגם בסריגתהון אתאחד: בחחים. בשלשלאות של ברזל· וכן תרגם יונתן בשלשלן: ותרא כי נחלה· הפך התוחלת· ופירוש אבדה תקותה· ועל הדרך הזה תרגם יונתן וחזת ארי פסק אבר סברה· ויש לפרש כמשמעו ענין תוחלת. כלומר ותרא כי עמדה ימים רבים בתוחלת אולי ייטיב ענינה: והנה אבדה תקותה ותקח אחד מגוריה כפיר שמתהו· אמרה אולי יצלח זה למלוכה· ואף על פי שפרעה נכה המליכו בהסכמת עם הארץ המליכו וכאלו הם שמוהו מלך: ויתהלך בתוך אריות· זה היה יהויקים שהמליכהו פרעה נכה ויתהלך בתוך אריות· כלומר בתוך מלכים והם פרעה נכה ונבוכד נצר כי פעם היה עם זה ופעם עם זה כי מלך בבל כבשו והוליכו לבבל ואחר כך שב לירושלם ומרד במלך בבל והיה נעזר במלך מצרי· כפיר היה שלא עלה במעלה עד שיקרא אריה אלא כפיר היה כמו שהיה בעת מלכו: וילמד לטרוף טרף אדם אכל. אפשר שנלחם באדום ובמואב ובבני עמון כי הם באו עליו עם גדודי כשדים כשמרד במלך בבל· וכן בישראל היה שופך גם דם נקי: וידע אלמנותיו· הכנוי כנגד אדם שזכר ושניהם דרך כלל· אמר כי היה הורג האנשים והיה שוכב עם אלמנותיהם· זהו שפירש וידע כמו וידע עוד אדם את חוה אשתו. וכן העיד עליו הנביא שהיה שופך דם נקי שאמר עליו ירמיהו כי אין עיניך ולבך כי אם על בצעך ועל דם הנקי לשפוך· וי״ת וידע ואצדי בירניותיה. תרגם וידע ענין שבר וחרבן. כמו ויודע בהם אנשי סכות· ותרגם אלמנותיו כמו ארמנותיו· שתרגם ואצדית בירניותיה: ועריהם החריב. ממעשיו הרעים היה חרבן הערים בארץ ישראל כי הוא לא החריב בידים אלא הוא גרם החרבן· וכן ואת העיר תשרוף באש שאמר הנביא לצדקיהו: ותשם ארץ ומלואה מקול שאגתו. שממה ארץ יהודה מקול שאגתו שהיה מטיל יראתו על בני אדם· ולפי שהמשילו לכפיר אמר קול שאגתו: ויתנו עליו גוים סביב ממדינות· נתנו עליו בקולם. כלומר שנאספו גוים רבים. כמו שאמר את גדודי כשדים ואת גדודי ארם ואת גדודי מואב ואת גדודי בני עמון: ויתנוהו בסוגר. הנה לא זכר בזה המשל יהויכין וצדקיהו· ויש לפרש כי יהויכין לא מלך אלא ג׳ חדשי׳ לפיכך לא זכרו. וצדקיהו גם כן כי כיון שהיה מלכות יהויקים וצדקיהו במספר אחד ושניהם נתנו ביד מלך בבל ומתו ברשותו אמר הענין על שניהם כאחד· ועיקר החרבן החל מיהויקים שהרי מלך בבל הוליך עמו בבלה מקצת כלי בית אלהים ומשרי הארץ: בסוגר בחחים· ת״ בקולרין בשלשלן: יביאהו במצודות· ואחר שהביאוהו לבבל הביאוהו במצודות· פירוש מגדלים חזקים להיות שם כלוא. וכן מצודות סלעים משגבו· במצודות ענין גדר: למען לא ישמע קולו· לפי שאמר מקול שאגתו אמ׳ שלא ישמע עוד קול אל הרי ישראל· ואל כמו על. ואם על צדקיהו אמר הוא הנכון כי לא שב עוד לארץ ישראל מיום גלותו· ואם על יהויקים גם כן נכון· כי בגלות ראשונה שגלה הביאו גם כן מלך בבל במצודות למען לא ישוב עוד לארץ ישראל ואף על פי כן השיבו אחר כן שסיכי חשב שלא ימרוד בו והאמין בו ואחר כן בגלות שני תפשוהו הכשדים להוליכו בבל ומת בדרך כמו שכתוב. סחוב והשלך מהלאה לשערי ירושלם· ולדעת קצת המפרשי׳ מת בבבל: אמך כגפן בדמך על מים שתולה. עוד הוסיף למשול משל על כנסת ישראל בענין אחר. דמה כנסת ישראל לגפן פוריה וענפה כן היה ענינה בתחילה עם המלכי׳ הראשוני׳ דוד ושלמה והמלכים הטובים הבאים אחריה׳· וכף אמך כנגד ישראל והאם היא הכנסה. ופירוש בדמך כמו בדמותך· וכן ת׳ כניסתא דישראל במעבדה אוריתא דמיא לגפן דשתילא על מבוע דמיין: ויהיה בדמך. כמו בדמותיך· כמו ונורם לבלות שאול· שהוא כמו ונורתם· אבל פנה כמו פניתה . או הוא משקל אחר דם בשקל בן קו׳ ורב האי ז״ל פירש בדמך כמשמעו שהדם הוא רטיבות הטבע לפי שכל דבר שיוצא מדבר אחר יש בו מרטיבות טבעו: על מים שתולה· לפיכך היתה פוריה וענפה שלא פסקו המים מתחתיה כך כנסת ישראל כל זמן שמנהיגיה היו טובים היתה מצלחת במעשיה והולכת וגדלה כמו הגפן שהיא על המים: פוריה יגדלה ימן פרו ורבו. והוא בשקל בוכיה· או יהיה פוריה עושה פרי לרוב· וענפה שם התואר ענינה בעלת ענפים ארוכים: ויהיו לה מטות עוז אל שבטי מושלי׳· ענפיה היו מטות עוז ותוקף וגדולה עם שבטי המושלי׳ והם המלכי׳ אשר בידם שבטי המוסר: ותגבה קומתו. זכר הגפן בלשון זכר ובלשון נקבה ברוב. ובלשון זכר· כמו שאמ׳ הכה קומתו. ואמ׳ וירא בגבהו ברוב דליותיו· וכן בלשון זכר גפן בוקק ישר׳· וכן וימצא גפן בשדה וילקט ממנו: אל בין העבותי׳· הענף שהוא בין העבותי׳ הוא גבוה על כל שאר הענפי׳ והוא האמצעי שבאילן והוא הנקרא צמרת. וזאת הגפן היתה קומתה על צמרת שאר הענפי׳· והמשל כי מלכות דוד ושלמה בנו היתה עליונה על כל ממלכות הגוי׳ ועל הגבוה והגדול שבהם וכולם היו כשמעים למלכות בית דוד ומשועבדי׳ תחתיה עד שהיתה נראית בגובה ובמעלה על כולם ברוב גבורי׳ ושרי׳ רבי׳ ונכבדי׳ שהיו לה זהו משל ברוב דליותיו· וכן תרגם יונתן הפסוק והוו בה שלטונין וגו׳: דליותיו. בשקל הריותיו: ותתש בחימה· הכתישה הגדולה הזאת לא היתה אלא בחמה ובקצף גדול כי היתה גבוה מהכל ושבה שפלה מהכל כי לארץ השלכה· וכן אמ׳ ויתשם ה׳ מעל אדמתם באף ובחימה ובקצף גדול וישליכם אל ארץ אחרת כיום הזה. ורוח הקדי׳ הוביש פריה· כמו שפירשנו למעלה בפסוק הלא כגעת בה רוח הקדים. כי המשיל מלך בבל לרוח הקדי׳ כי היא חמה ויבשה· ועוד כי בבל מזרחית בפוכית לארץ ישראל: התפרקו ויבשו. דליותיו שזכר מטה עזה אש אכלתהו: מטה עזה· הוא המלך כמו שפירשנו והוא צדקיהו: ועתה שתולה במדבר. בגלות שהוא דומה להם למדבר וארץ ציה: ותצא אש ממטה בדיה. הוא צדקיהו כי הוא גרם החרבן ואחריו לא היה בה מטה עז שבט למשול: קינה היא ותהי לקינה· קינה היא בדבר הנבואה. וכן היתה לקינה בעת החרבן והגלות· ותרגם יונתן אמר נביא אליא היא נבואתא ותהי לאליא:

ויהי

כ ויהי בשנה השביעית בחמשי בעשור לחדש באו אנשים מזקני ישראל
לדרש את יהוה וישבו לפני׃
ויהי דבר יהוה אלי לאמר׃ בן אדם דבר את זקני ישראל ואמרת
אלהם כה אמר אדני יהוה הלדרש אתי אתם באים חי אני אם אדרש אלוהם
לכם נאם אדני יהוה׃ התשפט אתם התשפוט בן אדם את תועבת
אבותם הודיעם׃ ואמרת אליהם כה אמר אדני יהוה ביום בחרי
בישראל ואשא ידי לזרע בית יעקב ואודע להם בארץ מצרים ואשא ישראל
ידי להם לאמר אני יהוה אלהיכם׃ ביום ההוא נשאתי ידי להם
להוציאם מארץ מצרים אל ארץ אשר תרתי להם זבת חלב ודבש צבי
היא לכל הארצות׃ ואמר אלהם איש שקוצי עיניו השליכו ובגלולי אלוהם
מצרים אל תטמאו אני יהוה אלהיכם׃ וימרו בי ולא אבו לשמע
אלי איש את שקוצי עיניהם לא השליכו ואת גלולי מצרים לא עזבו
ואמר לשפך חמתי עליהם לכלות אפי בהם בתוך ארץ מצרים׃
ואעש למען שמי לבלתי החל לעיני הגוים אשר המה בתוכם אשר
נודעתי אליהם לעיניהם להוציאם מארץ מצרים׃ ואוציאם מארץ
מצרים ואבאם אל המדבר׃ ואתן להם את חקותי ואת משפטי חקתי
הודעתי אותם אשר יעשה אותם האדם וחי בהם׃ וגם את שבתותי
נתתי להם להיות לאות ביני וביניהם לדעת כי אני יהוה מקדשם׃
וימרו בי בית ישראל במדבר בחקותי לא הלכו ואת משפטי מאסו בחקותי
אשר יעשה אתם האדם וחי בהם ואת שבתתי חללו מאד ואמר אותם
לשפך חמתי עליהם במדבר לכלותם׃ ואעשה למען שמי לבלתי
החל לעיני הגוים אשר הוצאתים לעיניהם׃ וגם אני נשאתי ידי
להם במדבר לבלתי הביא אותם אל הארץ אשר נתתי זבת חלב
ודבש צבי היא לכל הארצות׃ יען במשפטי מאסו ואת חקותי
לא הלכו בהם ואת שבתותי חללו כי אחרי גלוליהם לבם הלך׃
ותחס עיני עליהם משחתם ולא עשיתי אותם כלה במדבר׃

והוה בשתא שביעתא בחמשא בעסרא לירחא אמ׳ נביא אתו גברין
מסבי ישראל למתבע אולפן מן קדם יי ויתיבו קדמי׃ והוה פתגם
נבואה מן קדם יי עמי למימר׃ בר אדם אתנבי לסבי ישראל ותימר
להון כדנן אמר יי אלהים הלמתבע אולפן מן קדמי אתון אתן קיים
אנא אם אשתאיל לכון במימרי אמר יי אלהים׃ התוכח יתהון התוכח
בר אדם ית תועבת אבהתהון הודיעינון׃ ותימר להון כדנן אמר יי
אלהים ביומא דאתרעיתי בישראל וקיימית להון במימרי לזרעא דבית
יעקב ואתגליתי למפרקהון בארעא דמצרים וקיימית במימרי להון
למימר אנא יי אלהכון׃ ביומא ההוא קיימית להון במימרי לאפקותהון
מארעא דמצרים לארעא די הבית להון עבדא חלב ודבש תושבחתא
היא לכל מדינתא׃ ואמרית להון גבר ית שקוצוהי ארחיקו מקביל
עינוהי ופולחן טעות מצראי לא תסתאבון אנא יי אלהכון׃ וסריבו
על מימרי ולא אבו לקבלא לנביי גבר ית שקוצי עיניהון לא ארחיקו
וית פולחן טעות מצראי לא שבקו ואמרית למשפך חימתי עליהון
דיחול רוגזי בהון בגו ארעא דמצרים׃ ועבדית בדיל שמי בדיל דלא
יתחל לעיני עממיא די אינון ביניהון דאתגליתי למפרקהון לעיניהון
לאפקותהון מארעא דמצרים׃ ואפיקתינון מארע דמצרים ואעלתינון
למדברא׃ ויהבית להון ית קיימי וית דיני הודעית יתהון דאם יעביד
יתהון אנשא ויחי בהון בחיי עלמא׃ ואף ית יומי שבייא דילי יהבית
להון למהוי לאת בין מימרי וביניהון למדע ארי אנא יי מקדשהון׃
וסריבו על מימרי בית ישראל במדברא בקיימי לא הליכו וית דיני קצו
דאם יעביד יתהון אנשא וייחי בהון בחיי עלמא וית יומי שבייא דילי
אחילו לחדא ואמרית למשפך חימתי עליהון במדברא לשיצאותהון׃
ועבדית בדיל שמי בדיל דלא יתחל לעיני עממי דאפיקתינון לעיניהון
׃ ואף אנא קיימית במימרי להון במדברא בדיל דלא לאעלא יתהון
לארעא די יהבית עבדא חלב ודבש תושבחא היא לכל מדינתא׃
חלף די בדיני קצו וית קיימי לא הליכו בהון וית יומי שבייא דילי אחילו
ארי בתר פולחן טעותהון לבהון טעי׃ וחס מימרי עליהון מלחבלותהון
ולא עבדית עימהון גמירא במדברא׃ ואמרית

ויהי בשנה השביעית · לגלות המלך יהויכין · ובכל שנה היה אומ׳ לו הא׳ יתעלה נבואה אחת להוכיחם · ואף על פי שהיו ביניהם נבואות אחרות בכל שנה היתה
תחלת הנבוא׳ זאת שאמ׳ עליה בשנת פלונית ובכל אחת מהם היה עם בני הגולה או עם זקניהם תחלה בשנה החמישית לגלות המלך יהויכי׳. וכן ויהי בשנה
הששית וזקני יהודה יושבי׳ לפני · ועתה בשנה השביעית בחמשי בעשור לחדש באו אנשי׳ מזקני ישר׳ לדרוש את ה׳ וישבו לפני׳ · ספור החדש וימי החדש רמז כי
בזה הזמן תחרב ירושלם והיה מאת ה׳ לבא בזה היום הזקני׳ לפני הנביא כדי שישמעו התוכחה ביום ההוא כי בעונם ובעון אבותם חרב הבית · ואלה הזקני׳
באו לדרוש את ה׳ והצדיקי׳ היו מאותם שגלו עם יהויכין · ומה שאמ׳ להם אם אדרש לכם בעבור עון דורם אמ׳ אולי הם באו לדרוש על הגולה אם תשוב לארץ ·
ומה שאמ׳ להם הבדרך אבותיכם אתם נטמאי׳ כנגד הדור הרע אמ׳ · כמו שאמ׳ למשה רבינו עליו השלום עד אנה מאנתם לשמו׳ מצותי ותורותי · ובסדר עולם מי
היו אלה זקני ישר׳ חנניה מישאל ועזריה היו · ויתכן שבאו לדרוש את השם בעבור הנותרי׳ בארץ מה יהיה אחריתם אם יגלו אם לא לפיכך אמ׳ להם הבדרך
אבותיכם אתם נטמאי׳ כי אותם שגלו לבבל לא עבדו ע״ז אחר שגלו: ויהי · בן אדם . את זקני ישר׳ · כמו עם או א׳: אדרש · האלף בחירק: התשפט · תרגם
יונתן התוכח יתהון התוכח בר אדם · כלומ׳ תרצה לשפוט אותם ברשעתם הוכח אותם על מעשיהם הרעי׳ והודיעם גם כן את תועבות אבותם כי מקדם
הכעיסוני במעשי ידיהם: ואמרת · ביום בחרי בישר׳ · החי״ת בקמץ חטף לתפארת הקריאה· החל התוכחה מעת שהיו לעם בגלות מצרי׳ ויום שבחר בהם הוא
יום ששלח להם תחלה נביאיו ומי הם משה אהרן ומרי׳ · וזה הענין והתוכחה שהוכיחם במצרי׳ על ידי נביאיו לא ראינו אלא מדברי יחזקאל · ובמדרש הרי שנאה זו
היתה כבושה לפני המקום קרוב לתשע מאות שנה משהיו במצרי׳ עד יחזקאל והיתה אהבתו מחפה עליהם ועל ידי שהיו עתה מרבי׳ לפשוע נתעוררה השנאה ·
ועל זה נאמ׳ שנאה תעורר מדני׳ ועל כל פשעי׳ תכסה אהבה: ואשא ידי · כמו שנאמ׳ אשר נשאתי את ידי לתת אותה לאברה׳ ליצחק וליעקב וכאן פירש לזרע יעקב.
כי מה שנתן לאברהם וליצחק בעבור זרע יעקב אמ׳. וכן אמ׳ שם ונתתי אותה לכם מורשה אני ה׳: ואודע להם . נודעתי להם על ידי נביאי׳ ששלחתי להם ואשא
ידי להם כמו שאמ׳ אני ה׳ : אני ה׳ . שבועה · וכן נשאתי את ידי . ואשא את ידי · ויונתן תרגם קיימית במימרי . וכמו כי אשא אל שמי׳ ידי ואמרתי חי אנכי
לעולם : ביום ההוא · כמו שאמ׳ לכן אמור לבני ישר׳ אני ה׳ והוצאתי אתכם : צבי היא לכל הארצות · תפארת וחמדה לכל הארצות היא
כי היא הגוף האמצעי והוא משובח משאר הגופות ואוירה מזוג . וטוב מכל הארצות׳ וכן אמ׳ יפה נוף משוש כל הארץ · ותרגם יונתן צבי היא תושבחתא היא לכל
מדינתא : ואומר אליהם · קודם לכן אמרתי להם על יד הנביאי׳ הראשוני׳ שבאו להם משה רבינו עליו השלום : איש שקוצי עיניו השליכו · כי העיני׳ מביאות
האדם לחטא . כמו שאמ׳ ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זוני׳ אחריהם . וכן אמ׳ בפרשה זו כי אחרי גלוליהם לבם הולך . ואמ׳ אחר כן ואחרי
גלולי אבותם היו עיניהם · ואמרו רז״ל עינא וליבא סרסורי דחטאי נינהו : ובגלולי מצרי׳. כתרגומו ובפולחן טעוות מצראי לא תסתאבון : וימרו בי · לשפוך
חמתי לכלות אפי. כפל הענין במלות שונות . כי כשישפוך אדם מה שבכלי הוא מכלה ממנו מה שבתוכו : ואעשה . לבלתי החל . משבנין נפעל ונרי החית מקו׳
פתח . וכן כי איתחל לזנות . והם ענין חלול : אשר נודעתי · על ידי הנביאי׳ לעיניהם . כי המצריי׳ היו שומעי׳ בדבר אליהם הנביאי׳ והיו מבטיחי׳ אותם להוציאם
מתוכם . אף קודם משה רבינו עליו השלום . כי משבא אליהם משה רבינו עליו השלום בשליחות הא׳ לא החזיקו במעשיהם הרעי׳ . שהרי אמ׳ ויאמן העם וישמעו
כי פקד ה׳ את בני ישר׳ . והאמינו במשה מפני האותות שעשה לעיניהם ולא עשו כן הנביאי׳ הראשוני׳ · ובדברי רבותינו ז״ל כי אף משבא אליהם משה רבינו עליו
השלום בשליחות הא׳ היו בהם רשעי׳ ולא שבו מדרכם הרעה ואותם מתו בג׳ ימי אפילה כדי שלא יראו המצריי׳ במפלתם וישמחו להם : ואוציאם . ואביאם · חסר
יוד : ואתן . וחי בהם . כתרגומו וייחי בהון לחיי עלמא . וכן תרגם אנקלוס וחי בהם אני ה׳: וגם את שבתותי . אמ׳ וגם כי היא מתנה טובה נתנה אלהי׳ לעמו
ישר׳ כדי לזכור להם בו את יום המנוחה שהניח להם והוציא אותם מעבדות לחירות · וזהו האות שהוא בין הא׳ ובין ישר׳ שהוא קדשם והבדילם מן האומות
והפרישם מגלולי מצרי׳ ונתן להם תורה קדושה חקי׳ ומשפטי׳ צדיקי׳ . ואמ׳ שבתותי לשון רבי׳ כלל בו שביתת המועדי׳ · כי גם הם זכר ליציאת מצרי׳ · ולפי שמצות
שבת גדולה ושקולה כנגד כל המצות אמ׳ כמה פעמי׳ בספר׳ תוכחות חלול שבת : וימרו בי · בחקותי לא הלכו . שצוה אותם במר׳ כמו שכתו׳ שם שם לו חק ומשפט:
חללו מאד · כי שבת ראשונה חללו אותה שיצאו ללקוט המן · לפיכ׳ אמ׳ מאד וגם החקי׳ והמשפטים אשר כוס עברו עליהם · כמו שאמר עד אנה מאנתם לשמור
מצותי ותורותי : ואומר . מבואר הוא : וגם אני נשאתי את ידי להם . בדבר מרגלים . שאמר ואולם חי אני וימלא כבוד ה׳ את כל הארץ : יען . מבואר הוא : ותחס
עיני · ולא עשיתי אותם כלה · כי השארתי בניהם אחריהם להביאם אל הארץ׃
ואומר

ואמר אל בניהם במדבר בחוקי אבותיכם אל תלכו ואת משפטיהם
אל תשמרו ובגלוליהם אל תטמאו: אני יהוה אלהיכם בחקותי
לכו ואת משפטי שמרו ועשו אותם: ואת שבתותי קדשו והיו לאות
ביני וביניכם לדעת כי אני יהוה אלהיכם: וימרו בי הבנים בחקותי עֹל
לא הלכו ואת משפטי לא שמרו לעשות אותם אשר יעשה אותם
האדם וחי בהם את שבתותי חללו ואמר לשפך חמתי עליהם לכלות
אפי בם במדבר: והשבתי את ידי ואעש למען שמי לבלתי החל נתי
לעיני הגוים אשר הוצאתי אותם לעיניהם: גם אני נשאתי את ידי
להם במדבר להפיץ אתם בגוים ולזרות אתם בארצות: יען משפטי אותם
לא עשו וחקותי מאסו ואת שבתותי חללו ואחרי גלולי אבותם היו
עיניהם: וגם אני נתתי להם חקים לא טובים ומשפטים לא יחיו
בהם: ואטמא אותם במתנותם בהעביר כל פטר רחם למען אשמם
למען אשר ידעו אשר אני יהוה: לכן
דבר אל בית ישראל בן אדם ואמרת אליהם כה אמר אדני יהוה עוד
זאת גדפו אותי אבותיכם במעלם בי מעל: ואביאם אל הארץ אשר
נשאתי את ידי לתת אתה להם ויראו כל גבעה רמה וכל עץ עבות
ויזבחו שם את זבחיהם ויתנו שם כעס קרבנם וישימו שם ריח
ניחוחיהם ויסיכו שם את נסכיהם: ואמר אלהם מה הבמה אשר אליהם
אתם הבאים שם ויקרא שמה במה עד היום הזה:
לכן אמר אל בית ישראל כה
אמר אדני יהוה הבדרך אבותיכם אתם נטמאים ואחרי שקוציהם אתם זנים הֲדרך
ובשאת מתנתיכם בהעביר בניכם באש
אתם נטמאים לכל גלוליכם עד היום ואני אדרש לכם בית ישראל

ואמרית לבניהון במדברא בגזירת אבהתכון לא תהכון וית נימוסיהון
לא תטרון ובפולחן טעותהון לא תיסתאבון: אנא יי אלהכון בקיימי
הליכו וית דיני טרו ועבידו יתהון: וית יומי שביא דילי קדישו ויהון
לאת בין מימרי וביניכון למידע ארי אנא יי אלהכון: וסריבו על
מימרי בניא בקימי לא הליכו וית דיני לא נטרו למעבד יתהון דאם
יעביד יתהון אנשא ויחי בהון בחיי עלמא ית יומי שביא דילי אחילו
ואמרית למשפך חימתי עליהון דיחול רוגזי בהון במדברא: ואתיב
ית מחת גבורתי ועברית בדיל שמי בדיל דלא יתחל לעיני עממיא
דאפקית יתהון לעיניהון: אף אנא קיימית במימרי להון במדברא
לאגלאה יתהון לביני עממיא ולבדרא יתהון במדינתא: חלף דדיני
לא עבדו ובקיימי קצו וית יומי שביא דילי אחילו ובתר טעות
אבהתהון הואה עיניהון: ואף אנא מדמרדו במימרי ולא אבו לקבלא
לנביי ארחיקתינון ומסרתינון ביד סנאיהון ובתר יצריהון טפשא
אזלו ועבדו גזירן דלא תקנן ונימוסין דלא איתקיימתון בהון:
וסאיבית יתהון במתנתהון באעברא כל פתח ולדא בדיל דאצרינון
בדיל דידעון די אנא יי: בכן איתנבי לבית ישראל בר אדם ותימר
להון כדנן אמר יי אלהים עוד דא ארגיזו קדמי אבהתכון בדשקרו
במימרי שקר: ואעילתינון לארעא דקיימית במימרי למיתן יתה להון
וחזו כל רמא מנטלא וכל אילן עבוף ונכיסו תמן ית נכסיהון ויהבו
תמן ארגזא קורבניהון ושויאו תמן פולחן דבחיהון ונסיכו תמן ית
ניסכיהון: ואמרית להון מא במתא דאתון אתן לאשתטאה תמן
ואיתקרי שמה במתא עד יומא הדין: בכן אימר לבית ישראל כדנן
אמר יי אלהים הבאורח אבהתכון אתון מסתאבין ובתר שיקוציהון
אתון טען: ובמיטל מתנתכון באעברא בניכון בנורא אתון
מסתאבין לכל פולחן טעותכון עד יומא דין ואנא אישתאיל לכון
במימרי בית ישראל קים

ואומר · בחוקי · בו"ו עם הדגש · וכל הענין הוא מבואר : וגם אני נשאתי את ידי להם · במדבר · להפיץ אותם בגוים ולזרות אותם בארצות. וכן אמר דוד עליו השלום וישא ידו להם להפיל אותם במדבר ולהפיל זרעם בגוים ולזרותם בארצות. וזה לא מצאנו מבואר בתורה. והנראה בעיני כי זהו מה שאמר וירד העמלקי והכנעני היושב בהר ויכום ויכתום עד החרמה · וכן מה שאמר וישמע הכנעני מלך ערד וגו' · וישב ממנו שבי · זהו ולזרותם בארצות. כי זה אותו השבי הרחיקו שוביהם ומכרום לשאר גויי הארצות · ובדרש כי על העתיד אמ' שגזר על זרעם להיותם גולים מארצם ולזרותם בארצות· וזהו שאמר כי תוליד בנים ובני בנים וגו' · והפיץ ה' אתכם בעמים וגו' · ואמרו כי מה שאמר ויבכו העם בלילה ההוא ליל תשעה באב היה. אמר הקדוש ברוך הוא אתם בכיתם בכיה של חנם אני אקבע לכם בכיה לדורות כי בתשע' באב חרב הבית בראשונה ובשניה: יען · מבואר הוא: וגם אני נתתי להם חקים לא טובים · כיון שהם מאסו בחקותי מסרתי אותם ביד אויביהם שישימו עליהם חקים שלא יהיו טובים להם · כמו חקי שהיו טובים להם אם היו הולכים בהם · והחקים שמשימים עליהם האויבים הם המסים שמשימים עליהם לחק בכל שנה ושנה ועבודות אחרות ומשפטים לא יחיו בהם שישימו אויביהם משפטי' וגזירות עליהם שלא יחיו בהם אלא ימותו בהם ואם היו עושים משפטי היו חיים בהם. כמו שכתוב אשר יעשה אותם האדם וחי בהם: ואטמא · אולי אמר זה על שנצמדו לבעל פעור שנתחברו לו חבור חזק עד שהעבירו כל פטר רחם שצויתי לתתם לי לקדושה · כמו שאמ' קדש לי כל בכור : והנה הם העבירום ממני ונתנום לע"ז · וזהו טומאתם הפך הקדושה. ופירוש ואטמא שמתי אותם טמאים והרחקתי' ממני תמורת מה שהקדשתים והם לא אבו לכך נתתי אותם טמאים ורחוקים ממני. וזהו שלא נזכר השבט הנצמד לבעל פעור בברכת משה רבינו עליו השלום: למען אשימם · הם עשו הפך רצוני למען שאשימם שממה · כי כבר הזהרתים שאם יעברו על מצותי יהיו שממה והשממה היתה להם מיד סמוך לעונם: למען אשר ידעו אשר אני ה' · וכמו שאמרתי כן עשיתי והענשתי על עונם ונפל מן העם ארבעה ועשרים אלף · אשימם · מבנין הפעיל מפעלי הכפל דינו בתשלומו אשממם : לכן · עוד הודיעם תועבות אבותם משבאו לארץ: ואביאם אל הארץ · ויתנו שם כעס קרבנם : שהיו מכעיסים אותי בקרבנם שהיו מקריבים לע"ז כמשפט הגוים אשר הורשתי מפניהם : ואומר אליהם מה הבמה · כשראיתי שהם מקריבי' לעבודה זרה בכל מקום ואני יחדתי להם מקום מיוחד לשמי והם עשו הפך מצותי בשני פנים בעשות להם במה בכל מקום ואפילו לשמי · ועוד שהקריבו בהם לאלהים אחרי' אמרתי להם מה הבמה מי צוה אתכם לעשות במה גבוה הלא צויתי אתכם מזבח אדמה תעשה לי אלא שאתם למדי' ממעשי הגוי' לעשות מזבח גבוה שנקרא במה לגבהותו או שהוא על הרים גבוהים · כי לשון במה הוא לשון גובה · כמו ירכיבהו על במותי ארץ אעלה על במותי עב · ומתוך שלמדתם מהגוי' לעשות במה כמותם למדתם מהם גם כן לעשותם בכל מקום · ועוד לעבוד בהם לאלהים אחרים: אשר אתם הבאים שם · אמר כנגד העובדים בהם אתם הם הבאי' שם לא שומרי מצותי שאינם באים אלא במקום המיוחד לי: ויקרא שמה במה עד היום הזה : כי להרגל הלשון בהם נקרא אף הכשרה בשמו במה עד היום הזה · כי כאמר בדברי שמואל הרמתה. וכאמר בדבר שלמה הבמה אשר בגבעון. ואמר רק הבמות לא סרו · מהרגל מה שעשו אותה מתחלה לשם ע"ז לא הניחו לעשותן אפילו בימי המלכים שהיו עושים הישר בעיני ה' היו עושים אותה לשמי: לכן אמור אל בית ישראל · על אותם שהיו עדיין בארץ ישראל אמר כמו שפירשנו · אמר איך אדרש לכם ואתם עדיין ברשעתכם: נטמאים. בסו"ף המם. כמו הנמצאים במוסן : ובשאת מתנותיכם. ענין הנטילה והתרומה: והעולה על רוחכם היו לא תהיה המחשבה הרעה שעולה על רוחכם לא תהיה ולא תתקיים : על רוחכם · כמו על לבבכם · כמו שתרגם יונתן. כי הרוח סוכנת בלב : אשר אתם אומרים נהיה כגוים · אתם חושבים לצאת מרשותי ושלא תהיו לי לעם שאתם רואים הגוי' מצליחים בעבודת ע"ז. כמו שאמר אחז כי אלהי מלכי ארם הם מעזרים אותם להם אזבח ויעזרוני. ולא כן הדבר · כי אומו' העולם אינני משגיח עליהם מפחיתותם אבלי כמו הבהמות · אלא כשים להם דבר על ישראל לפקוד עליהם עונם כשישראל עושים רצוני אבל כשעוברי' על מצותי אגביר הגוים עליהם להצלחתם לא לטובתם אלא לרעת ישראל אבל הם בעצמם לא אשגיח עליהם אלא אם כן יהיה חמס גדול כמו דור המבול וסדום ועמורה. וכן מצאנו בדברי רז"ל שאני גוים דלא מקפיד ריגא עלייהו · אבל ישראל שלקחתים מבית עבדים להיות לי לעם סגולה מכל העמים ואני אהיה להם לאלהים עיני תמיד עליהם לטובה ולרעה· כמו שאמר בנבואת עמוס רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה · על כן אפקוד עליכם את כל עונותיכם . ואם תרצו לצאת מעבודתי לא אתן לכם רשות בזה כי אף על פי שתהיו ימים רבים בגלות בין העמים לא תשבתו מהיות גוי · כי אפילו יצאו מעטים מכם מן הכלל כללכם יהיה גוי לפני כל הימים. ובחזקה אמלוך עליכם ואברא אתכם בהוציאי אתכם מן הגלות וכרותי מכם המורדים והפושעים בי :

קיים אנא אמר יי אלהים אם אשתאיל לכון במימרי : ודאתון
מהרהרין ודסליקת על לבכון קדמי גלין דאתון אמרין נהי בעממיא
כזרעית מדינתא לשמשא אעא ואבנא : קיים אנא אמר יי אלהים אם
לא ביד תקיפא ובדרעא מרומם וברגז שפיך אמלוך עליכון : ואפיק
יתכון מביני עממיא ואכניש יתכון מן מדינתא דאיתבדרתון בהון ביד
תקיפא ובדרעא מרומם וברגז שפיך : ואעיל יתכון למדבר עממיא
ואיתפרע מנכון תמן אפין באפין : כמא דאיתפרעית מן אבהתכון
במדברא ארעא דמצרים כן אתפרע מנכון אמר יי אלהים : ואגיזת
עליכון גזרת דיני ואעיל יתכון במסורת קיימא : ואפריש מנכון די
מרדו ודי שקרו במימרי מארעא תותבותהון אפיק יתהון ולארעא
דישראל לא יעלון ותידעון ארי אנא יי : ואתון בית ישראל כדנן אמר
יי אלהים גבר פולחן טעותיה איזילו פלחו ובתר דתתבון ליתיכון צבן
לקבלא למימרי וית שמא דקודשי לא תחלון עוד במתנתכון וב
ובטעותכון : ארי בטור קודשי בטור קודשא דישראל אמר יי אלהים
תמן יפלחון קדמי כל בית ישראל כולהון בארעא חייא תמן יתקבל
קורבנהון ברעוא ותמן אתבע ית אפרשותכון וית ריש אצוותכון
בכל קודשיכון : קורבן לרעוא יתקבל קורבנכון ברעוא כד אפיק
יתכון מביני עממיא ואכניש יתכון מן מדינתא דאתבדרתון בהון
ואתקדש בכון לעיני עממיא : ותדעון ארי אנא יי כד אעיל יתכון
לארעא דישראל לארעא די קיימית במימרי למתן יתה לאבהתכון :
ותידכרון תמן ית אורחתכון וית כל עובדיכון דאיסתאבתון בהון ות
ותידבקון ותהון חזן בכל בישתכון דעבדתון : ותידעון ארי אנא יי כד
אעביד עמכון בדיל שמי לא כאורחתכון בישתא וכעובדיכון מחבליא
בית ישראל אמר יי אלהים : והוה פתגם נבואה מן קדם יי עימי
למימר : בר אדם קביל נבואה לאורח דרומא ואליף על דרומא ואתנבי
על חורשא דחקל דרומא : ותימר לחורשא ודרומא קביל פתגמא דיי
כדנן אמר יי אלהים הא אנא מדליק בך אשתא ותקטול בך כל אילן
יבש לא תטפי לשלהוביתא דמשיציא ויתרשמון

חי אני נאם אדני יהוה אם אדרש לכם : והעלה על רוחכם היו לא
תהיה אשר אתם אמרים נהיה כגוים כמשפחות הארצות לשרת עץ
ואבן : חי אני נאם אדני יהוה אם לא ביד חזקה ובזרוע נטויה ביד
ובחמה שפוכה אמלוך עליכם : והוצאתי אתכם מן העמים וקבצתי
אתכם מן הארצות אשר נפוצותם בם ביד חזקה ובזרוע נטויה ו
ובחמה שפוכה : והבאתי אתכם אל מדבר העמים ונשפטתי אתכם
שם פנים אל פנים : כאשר נשפטתי את אבתיכם במדבר ארץ מצרים גותיכם
כן אשפט אתכם נאם אדני יהוה : והעברתי אתכם תחת השבט אתכם
והבאתי אתכם במסרת הברית : וברותי מכם המרדים והפושעים בי
מארץ מגוריהם אוציא אותם ואל אדמת ישראל לא יבא וידעתם כי יבוא
אני יהוה : ואתם בית ישראל כה אמר אדני יהוה איש גלוליו לכו
עבדו ואחר אם אינכם שמעים אלי ואת שם קדשי לא תחללו עוד
במתנותיכם ובגלוליכם : כי בהר קדשי בהר
מרום ישראל נאם אדני יהוה שם יעבדני כל בית ישראל כלה בארץ
שם ארצם ושם אדרוש את תרומתיכם ואת ראשית משאותיכם בכל
קדשיכם : בריח ניחח ארצה אתכם בהוציאי אתכם מן העמים
וקבצתי אתכם מן הארצות אשר נפצתם בם ונקדשתי בכם לעיני
הגוים : וידעתם כי אני יהוה בהביאי אתכם אל אדמת ישראל אל
הארץ אשר נשאתי את ידי לתת אתה לאבותיכם : וזכרתם שם את אותה
דרכיכם ואת כל עלילותיכם אשר נטמאתם בם ונקטתם בפניכם ב אבותינו
בכל רעותיכם אשר עשיתם : וידעתם כי אני יהוה בעשותי אתכם
למען שמי לא כדרכיכם הרעים וכעלילותיכם הנשחתות בית ישראל
נאם אדני יהוה :
ויהי דבר יהוה אלי לאמר : בן אדם שים פניך
דרך תימנה והטף אל דרום והנבא אל יער השדה נגב : ואמרת
ליער הנגב שמע דבר יהוה כה אמר אדני יהוה הנני מצית בך
אש ואכלה בך כל עץ לח וכל עץ יבש לא תכבה להבת שלהבת

חי אני · ובחימה שפוכה. לכלות הפושעים והמורדים · והוכחתי. אמר כפוכותם בם. בחולם הפא ויבא בשורק · כמו ובחכמתי כי נבונותי : והבאתי
אתכם אל מדבר העמים · כשאוציאכם מן העמים לא אביאכם אל אדמת ישראל עד שאשפוט אתכם במדבר העמי' שם אקח משפטי מכם ואכלה המורדים
והפושעים שאמצא בכם ואקח משפטי מכם במדבר במקום שאין שם אדם ולא עובר ושב כדי שלא ירא[ו] הגוים ברעתכם וישמחו לכם. וזהו שאמר ונשפטתי
אתכם שם פנים אל פנים · כלומר ביני וביניכ' בייחוד בלא אמצעי · וכן ודבר ה' אל משה פנים אל פנים בלא אמצעי · וענין ונשפטתי אודיעכם מעשיכם
הרעים שעברתם על תורתי בגלות ואקח נקמתי מכם שם במדבר : כאשר. מבואר הוא : והעברתי אתכם תחת השבט · על דרך כל אשר יעבור תחת
השבט. כלו' כמו הצאן שהמונה אותם אוחז שבט בידו ומונה אותם אחד אחד והעשירי מוציא למעשר כן אמנה אתכם והחוטא יאבד · וזה המנין על דרך משל.
וכן אמר ירמיה עוד תעבורנה הצאן על ידי מונה אמר ה' · ותרגם יונתן ואגיזת עליכון גזירת דיני ואעיל יתכון במסורת קיימי : במסורת הברית. חסר האלף
פא הפעל ומשפטו במאסורת והוא שם במשקל מחבורת שק. ופירוש ואאסור אתכם בברית שלא תצאו ממנה לעולם : וברותי. פרשו ברר. רוצה לומר אברור
מכם המורדים והפושעים לכלותם במדבר מארץ מגוריהם אוציא אותם מארץ גלותם שלא אכלם בין אויביה' שלא ישמחו להם : לא יבא. דרך כלל כמו לא
יבואו. ובמסרה יא סבירין לשון רבים : ואתם. לפי שדבר עד הנה על בניהם העתידי' לצאת מהגלות שב להוכיח בפסוק זה הדור ההוא שהיו בירושלם.
לפיכך אמר ואתם : איש גלוליו לכו עבדו · הבווי הזה אינו דרך מצוה רצונית כי אם דרך גזום · כמו שמח בחור בילדותך · רוצה לומר שמח ותראה מה
יקרך באחריתך · או פירוש טוב הוא שתעבדו גלוליכם לבד ולא שתביאו לי מתנותיכ' ותעבדו גלוליכם כי זה חלול ה' · ופירוש ואחר אם אינכם שומעי' אלי
ויו ואחר כויו וימת אברהם את עיניו . ואם כענין אשר · כמו עד אם דברתי דברי · ויונתן תרגם ובתר דיתבתון ליתיכון צבן לקבלא במימרי : כי בהר קדשי ·
עתה אינני רוצה במתנותיכם אבל כשיהיו ישראל בהר קדשי בטובם מהגלות שם ארצם : שם ארצם · שם ארצה אותם על ידי קרבנותיהם ומעשיהם הטובים.
ומה שאמר בהר מרום ישראל לפי שבית המקדש גבוה מכל ארץ ישראל וארץ ישראל גבוה מכל הארצות : שם יעבדוני כל בית ישראל כלה בארץ · לפי שאמר
למעלה וברותי מכם המורדים והפושעי' בי אמר הנה כל בית ישראל כלה . לפיכך אמר בארץ אותם שיזכו לשוב בארץ לא יחסר מהם אחד אלא כלם יעבדוני
שם · ואמר כל בית ישראל ואמ' כלה כפל הענין לחזק · וכן וכל טריף כלם בשבי ילכו · כל מלכי גוים כלם · והדומי' להם · וחוזק הענין בזה הדבר לומר כי
אף על פי כן במלחמת גוג ומגוג לא ימותו מהם אחד · ואף על פי שיהיו בצרה . ויונתן תרגם בארץ בארע חייא : ושם אדרש : ארצה שיקריבו לפני כאלו
אני דורש קרבנותיהם. כי בהיות מעשיהם טובים יערבו לי זבחיהם ותרומותיהם : ואת ראשית משאותיכם · מה שתשאו ותרימו לי בראשית הבכורים
והעיסה. ויונתן תרגם וית ריש אצותכון : בריח ניחח · ונקדשתי בכם לעיני הגוים · זה יהיה במלחמת גוג ומגוג. כמו שאמר ואת שם קדשי אודיע בתוך
עמי ישראל : וידעתם. מבואר הוא : וזכרתם · ונקוטותם בפניכם · ענין כריתה · כמו אשר יקוט כסלו · ופירוש תהיו נכרתים בעיניכם. כלומר תחשבו
בעיניכם כשתזכרו רעותיכם שתהיו ראויים להכרת מן העולם · ויונתן תרגם ותרקנון ותהון חזן על בשתכון דעבדתון : וידעתם · מבואר הוא : ויהי דבר
ה' · בן אדם שים פניך דרך תימנה. הנביא היה בבבל ואמר לו האל שיפנה דרך דרום והיא ירושלם שהיא דרומה של בבל · כי בבל היא צפונית לירושלם כמו
שאמר מצפון תפתח הרעה אם כן ירושלם היא דרומה של בבל : והטף אל דרום · ענין דבור · וכן אל תטיפו יטיפון : והנבא אל יער השדה נגב. קרא
ירושלם יער השדה דרך משל כמו היער שיש בו עצים טובים ורעים כן בירושלם צדיקים ורשעים ונספו הצדיקים שהיו מעטים בעון הרשעים שהיו רבים נספו
בכללם. כמו שאמר כי עד צדק ישוב משפט · וכן אמר המלאך ללוט פן תספה בעון העיר · ותרגם יונתן שים פניך קביל נבואה. ותרגם והטף ואליף. ואמר
תימנה דרום נגב כפל הענין במלות שונות לחזק כמנהג הנבואות בכל מקום : ואמרת · הנני מצית בך אש. ענין הדלקה והבערה. כמו ויצת אש בציון :
כל עץ לח וכל עץ יבש · משל כמו שפירשנו לצדיקים ולרשעים · ויונתן תרגם הא אנא מגרי בך עמא דתקיף כאישתא ויקטול בך כל גבר עתיר וכל גבר מסכן
לא ימנע בשלהוביתא דמשציא. ובמקצת נוסחאות הא אנא מדליק בך אשתא ותקטול בך כל אילן רטב וכל אילן יבש לא תטפי שלהוביתא דמשציא : לא תכבה
להבת שלהבת · כפל הענין במלות שונות לחזק הדבר. כי להבת כמו שלהבת · כלומר האש לא תכבה כי בכל עת תעלה להבת עד שיכלו כלם בין גלות
ובין חרב :

וכרבו

140

ונצרבו־בה כל־פנים מנגב צפונה׃ וראו כל־בשר כי אני יהוה
הלא בערתיה לא תכבה׃ ואמר אהה אדני יהוה המה אמרים לי הלא
כא ממשל משלים הוא׃ ויהי דבר־יהוה אלי לאמר׃ בן־
אדם שים פניך אל־ירושלם והטף אל־מקדשים והנבא אל־אדמת
ישראל׃ ואמרת לאדמת ישראל כה אמר יהוה הנני אליך והוצאתי
חרבי מתערה והכרתי ממך צדיק ורשע׃ יען אשר־הכרתי ממך
צדיק ורשע לכן תצא חרבי מתערה אל־כל־בשר מנגב צפון׃ וידעו
כל־בשר כי אני יהוה הוצאתי חרבי מתערה לא תשוב עוד׃
ואתה בן־אדם האנח בשברון מתנים ובמרירות תאנח לעיניהם׃
והיה כי־יאמרו אליך על־מה אתה נאנח ואמרת אל־שמועה כי־באה
ונמס כל־לב ורפו כל־ידים וכהתה כל־רוח וכל־ברכים תלכנה מים
הנה באה ונהיתה נאם אדני יהוה׃
ויהי דבר־יהוה אלי לאמר׃ בן־אדם הנבא ואמרת כה אמר
יהוה אדני אמר חרב חרב הוחדה וגם מרוטה׃ למען טבח טבח
מואסת הוחדה למען היה־לה ברק מרטה או נשיש שבט בני מאסת כל־עץ
למרטה ויתן אתה למרטה לתפש בכף היא הוחדה חרב והיא מרטה
אותה לתת אותה ביד־הורג׃ זעק והילל בן־אדם כי־היא היתה בעמי היא
אל בכל־נשיאי ישראל מגורי אל־חרב היו את־עמי לכן ספק אל־ירך׃

ויתרשמון בה כל אפיא מדרום לציפונא׃ ויחזון כל בני
בישרא ארי אנא יי אדליקתה לא תטפי׃ ואמרית קביל בעותי יוי
אלהים הא אינון אמרין לי הלא ממתיל מתלין הוא׃ והוה פתגם
נבואה מן קדם יי עימי למימר׃ בר אדם קביל נבואה על ירושלם
ואליף על מקדשין ואתנבי על ארעא דישראל׃ ותימר לארעא דישראל
כדנן אמר יי הא אנא שלח רוגזי עלך ואפיק חרבי מנדנה ואגלי מינך
זכאך בדיל לשיצאה חייבך׃ חלף דאגלי מינך זכאך לשיצאה ית
חייבך בכן תיפוק חרבי מנדנה על כל בסרא מדרום לציפונא׃
וידעון כל בני בסרא ארי אנא יי אפיקית חרבי מנדנה לא תתוב עוד׃
ואת בר אדם איתאנח בזיוע חרצין ובמרר תיתאנח לעיניהון׃
ויהי ארי יימרון לך על מה את איתאנח ותימר על בסורתא ארי אתיא
ויתמסי כל לב ויתרשלן כל ידין ותיעמי כל רוח וכל רכוביא יתאשדן
מיא הא אתיא ותתקיים אמר יוי אלהים׃ והוה פתגם נבואה מן קדם
יוי עימי למימר׃ בר אדם איתנבי ותימר כדנן אמר יי אלהים אימר
חרבא דמלכא דבבל תקטול וחרבא דבני עמון תיתבי ותשיצי׃ בדיל
למקטל קטול אישתליפת בדיל למיעבד פורענות אישתנינת על ד
דחדיאו שיבטא דבית יהודה ובנימן לשיבטי ישראל כד גלו על דפלחו
לטעותא ותבו אינון למטעי בתר צלמי אעיא׃ ויהב פורענותהון
לאיתמסרא ביד מלכא דבבל היא מחת חרבא תהי פורענותהון לממסר
יתהון ביד קטולין׃ צוח ואיליל בר אדם ארי היא הות בעמי היא בכל רברבי ישראל קטולי חרבא איתכנשו ואתו על עמי מסחור סחור בכן טפח על ירכא׃

ונצרבו בה כל פנים. מן צרבת השחין היא. ועל שפתיו כאש צרבת. ענין שריפה. ופירוש אותם שלא ימותו ישרפו פניהם משבת וכלימה בגלותם: מנגב
צפונה. מנגב שהיא ירושלם לצפון שהיא בבל. ופירוש כל פנים כל פני הגולים. ויש לפרש כל פנים על שאר האומות. והוא כמו שאמר למטה תצא חרבי
מתערה אל כל בשר. ופירוש מנגב צפונה כמו מנגב לצפון. כמו שלקו ישראל מנגב צפונה כן ילקו שאר האומות ויגלו כמותם: וראו כל בשר. בערתיה
לא תכבה. תרגם יונתן נוסחא אחת ארי אנא ה' אתייאלכון ולא אתמכנון. ולנוסחא אחרת ארי אנא הוא אדליקתיה לא תטפי. ופירוש וראו כל הכל יכירו כי
אתי הרעה הבאה לירושלם. וכן אמר רב טבחים לירמיהו ה' אלהיך דבר את הרעה הזאת אל המקום הזה ויבא ויעש ה' כאשר דבר כי חטאתם לה' ולא שמעת
בקולו והיה הדבר הזה: ואומר אהה ה' אלהים. איך תשלחני אליהם לדבר דרך משל והנה המה אומרי' לי כשאני אומר להם הנבואות דרך משל. כמו הנבואות
שקדמו כנבואות הנשר הגדול ונבואות אמך כגפן בדמך וכן השאר אומרים בעבורי: הלא ממשל משלים הוא. מדבר משלים הוא ואינו אומר על פי הנבואה
אלא להראות עצמו כי הוא יודע למשול משל. לפיכך טובה אליו הדבר בענין זה מבואר בלא משל ואמר לו: שים פניך אל ירושלם. במקום דרך תימנה:
והטף אל מקדשים. במקום והטף אל דרום: והנבא אל אדמת ישראל. במקום והנבא אל יער השדה נגב: ואמרת לאדמת ישראל במקו' ואמרת ליער הנגב:
והוצאתי חרבי מתערה. במקום הנני מצית בך אש: והכרתי ממך צדיק ורשע. במקום ואכלה בך כל עץ לח וכל עץ יבש: ויהי דבר ה' בן אדם. והטף
אל מקדשים. אמר לשון רבים כי בית המקדש ג' בתים אולם היכל ודביר לבד העזרות: או אמר מקדשים רמז לחרבן בית ראשון ולחרבן בית שני: ואמרת
מתערה. הוא תיק החרב. ותרגם יונתן מנדנה. והוא כמו בעברי וישב חרבו אל נדנה. וכן בארמית אתכרית רוחי אנא דניאל בגו נדנה. בחלוף נון בלמד:
כמו נשכה ולשכה: והכרתי ממך צדיק ורשע. כמו שכתבנו למעלה כי הצדיקים נספים בעון הרשעים. וכן אמר נתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמי'
ורב סעדיה פיר' צדיק לבעל ורשע לבעל. כי מי שעובדו תמיד ובכל לב נקרא אצלם צדיק ומי שאינו עובדו תמיד נקרא אצלם רשע ושניהם רשעים אצל הקב"ה.
וכן מדבר עם יעקב מטוב ועד רע טוב היה אצל לבן אם היה גוזל מיעקב רכושו ולא היה הורגו ורע אם היה הורגו ושניהם רעים אצל יעקב. ותרגם יונתן
ואגלי מינך זכאך בדיל לשיצאה חייבך: יען אשר הכרתי ממך צדיק ורשע. בעבור ששעיתי נקמה גדולה בך ושמחו עליכם אויביכ' ועזרו לי לרעה יותר מדאי
לכן ילקו כולם כמו שלקיתם אתם. זהו שאמר לכן תצא חרבי מתערה: אל כל בשר. אל כמו על. וכמוהו רבים. ובאמרו כל בשר רוצה לומר האומות
שהתנבאו עליהם הנביאים: מנגב צפון. כמו שפירשנו למעלה. או' כמו שתכרות חרבי אתכם מנגב לצפון שתגלו אתם שמה וכרתם בחרב מלך צפון
כן ילקו שאר האומות על ידו והוא ילקה אחר כך על ידי מדי ופרס: וידעו. לא תשוב עוד. לא תשוב אל תערה עד אשר תכרו' האומות הנזכרו' בדבר הנביאי':
ואתה. האנח בשברון מתנים. כי כל האנחה על צרה גדולה הוא כאלו נשברו מתניו ויפול מכובד האנחה: ובמרירות. רוצה לומר ובמרירות לבך תאנח
לעיניהם כדי שישאלו אותך על מה אתה נאנח: והיה. אל שמועה. כמו על. וכמוהו רבים. ואמר שמועה כי הם היו בבבל ותבא להם זאת השמוע' מירושלם:
וכהתה כל רוח. תקצר. וכן רוח כהה. כי כהה לשון קצור ועצור וקמוט: תלכנה מים. תלכנה כמו מים שינועו ויזועו מרוב בהלה: הנה באה ונהייתה.
הנה בקרוב השמועה הרעה באה לכם. וכן תהיה כמו ששמעו: ויהי. בן אדם. אמר חרב חרב הוחדה וגם מרוטה. אמור להם כי זאת החרב הנזכרת
שאמרתי והוצאתי חרבי מתערה הוחדה לכרות הטוב ומהר וגם מרוטה שעברה החלודה מעל פניה כדי שתבריק ותפחיד בני אדם במראה. ופירש בפסוק
הבא אחריו למען טבוח טבח. וכפל חרב חרב כדרך הנוהים והכואבים שכופלים דבריהם. כמו מעי מעי. ראשי ראשי. ויונתן תרגם חרבא דמלכ' דבבל
תקטול חרבא דבני עמון תתבי ותשיצי. פירו' חרב בני עמון חרב ישמעאל. כי בעלים מלך בני עמון שלחו: מרוטה. ענין המריקה והעברת החלודה יפה
עד שתבריק כמו כתשת ממורט: למען טבוח טבח. בא שם הפועל עם הפעול לחזק הפעולה. וכן למען בצוע בצע. קצף ה' על אבותיכם קצף. ומעלה
מעל בה'. זיבם דוד בושם. והדומים להם. כמו שכתבנו בספר מכלול בחלק הדקדוק ממנו: למען היה לה ברק. היה מקור כמו היות. וכן הבט ימין וראה:
מורטה. מפלא כזכר שם פועלו ודגש הטי"ת לתפארת הקריאה לא זקוקיא הטי"ת כי כן דרך העברי ובמקומות רבים נמצא כמו זה במקרא כמו שכתבנו בספר
מכלול בחלק הדקדוק ממנו: או נשיש שבט בני מואסת כל עץ. או שמא תאמרו ששים ונשמח לזאת החרב כי לא יבאה לנו אלא לאויבינו לא נוכל לשמוח להי'
כי לכרות שבט בני יבאה ומואסת כל עץ לכרות עתה אלא שבט בני זהו ישראל. ויונתן תרגם הפסוק כן בדיל למקטל קטול אשתליפת וגו': ויתן אותה
למרטה. מקור בתוספת הא. כמו לקרבה אל המלאכה כי הנה רפה. רוצה לומר האל יתברך שהוציאה מתערה נתנה למורט: לתפוש בכף. שיתפוש אותה
ההורג בכף אחר שימרטו אותה. וכפל הענין עוד. ואמר היא הוחדה חרב והיא מורטה לתת אותה ביד הורג. מורטה. גם זה ברגש הטית: היא הוחדה
חרב. כמו שפוך היא חרב הוחדה. וכן כל רבים עמים כמו כל עמים רבים. רבות עתים כמו עתים רבות. והדומים להם: זעק והילל בן אדם. כי היא
היתה בעמי. החרב הזאת תהיה בעמי. לכן זעק והילל בן אדם לא שתים. כמו שאמר או כשים: היא בכל נשיאי ישראל. כי יאשיהו מת בחרב. וכן
יהויקים ובני צדקיהו שכשחטו לעיניו. וכן אותם שגלו בעבור החרב שעברה עליהם גלו: מגורי אל חרב היו את עמי. מענין ויגר מואב ענין פחד ויראה:
פחדי חרב היו עמי קודם שבאה עליהם החרב. כמו שאמר חרב יראתם וחרב אביא עליכם. ובאה מלת מגורי בסמוך על מלת אל כמו שבא הסמיכות על מלת
עליו על מלת את. כמו והולכי על דרך שיחו. ומשוש את רצין. ויונתן תרגם כן צוח ואליל וגו': לכן. שהחרב הזאת היא בעמי ובכל נשיאי ישראל: וספוק
אל ירך. אל כמו על:

כי בחן

ארי איתנביאו עליהון נבייא ולא תבו ומה יהי בסופיהון אימר ואף
שיבטא דבית יהודה וכנישן מיגלא יגלון ובעובדיהון בישיא לא
יתקיימון אמר יי׃ ואת בר אדם איתנבי וטפח יד על יד ותיתכפיל
חרבא תליתתא חרבא קטולין היא חרב פורענות קטולא רבא
דמזיעא להון׃ בדיל למתבר ליבהון ולאסגאה מתקלהון על כל
קירויהון מניתי קטולי חרבא ואי חרבא אשתליפת למקטל אישתנינת
לשיצאה׃ אישתליפי וקטולי מדרומא ושיצי מן ציפונא לאן אפך
מזמנין׃ ואף אנא איתי פורענו על פורענו ואניח חימתי אנא יי גזרית
במימרי׃ והוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר׃ ואת בר אדם
אתקין לך תרתין אורחן דייתון בהון קטולי חרבא דמלכא דבבל מ
ממדינתא חדא יפקון תרויהון ואתר אתקין בריש פרשות אורח קרתא
אתרא אתקין׃ אורחא אתקין דייתון בה קטולי חרבא מרבת בני עמון
ועל דבית יהודה דינפקו מירושלם למיתב בקירוין כריכן׃ ארי קם
מלכא דבבל על אם פרשות אורח בריש תרתין אורחן למיקסם קסם
קשת בגירריא שאיל בצלמניא חזא בכבדא׃ בימיניה הוה קיסמא
נפיל למהך לירושלם למנאה איפרורין לפתחא תרעין דיעלון בהון
קטולין לארמא קל באצווחת קרנא למנאה איפרורין על תרעין
למצבר מליתא ולמבני ברקום׃ והוה להון קיסומיהון כדיבין בעיניהון כחשין דהוה מנחש להון ואינון לא ידעין דארבעין ותשע זמנין הוה

כי בחן ומה אם גם שבט מאסת לא יהיה נאם אדני יהוה׃
ואתה בן אדם הנבא והך כף אל כף ותכפל
חרב שלישתה חרב חללים היא חרב חלל הגדול החדרת להם׃ שלישתה׳
למען למוג לב והרבה המכשלים על כל שעריהם נתתי אבחת חרב לכם
אח עשויה לברק מעטה לטבח׃ התאחדי הימיני השימי השמילי
אנה פניך מעדות׃ וגם אני אכה כפי אל כפי והנחתי חמתי אני מעודות
יהוה דברתי׃ ויהי דבר יהוה אלי לאמר׃ ואתה בן אדם
שים לך שנים דרכים לבוא חרב מלך בבל מארץ אחד יצאו שניהם
ויד ברא בראש דרך עיר ברא׃ דרך תשים לבוא חרב את רבת בני
עמון ואת יהודה בירושלם בצורה׃ כי עמד מלך בבל אל אם
הדרך בראש שני הדרכים לקסם קסם קלקל בחצים שאל בתרפים
ראה בכבד׃ בימינו היה הקסם ירושלם לשום כרים לפתח פה
ברצח להרים קול בתרועה לשום כרים על שערים לשפך סללה
לבנות דיק׃ והיה להם כקסום שוא בעיניהם שבעי שבעות להם ולבנות

כי בחן ומה יכי החרב הזאת הוכיחה לבחון בה בני אדם. וכל המריטה שנעשית להבריקה ולהפסיד בה בני אדם כדי שישובו בני אדם לדרך הטובה והוחדה לכרות בה אם לא ישובו: ומה אם גם שבט מואסת לא יהיה· ומה יהיה זה הבוחן אם גם שבט בני תמאס לכרותו. כמו שמואסת כל עץ מה יהיה הבוחן הזה הכה לסוף מורטה· והבריקה והבריקת החרב היא משל להזהרת הנביאים. ויונתן תרגם ארי איתנביאו עליהון נביאיא ולא תבו וגו׳: ואתה בן אדם· ותכפל החרב שלישיתה· מלעיל והה״א נוספת והוא כמו שלישית· כלומר תכפל שלשה פעמים לכך נקראת החרב שלישית· רוצה לומר שיהיו הכרות שונות ומשלשות עליהם.. יש מפרשים שלישיתה גדולה. כמו השלים אשר למלך. ושלישים על כולו: חלל הגדול. דרך כלל: כלומר חללים רבים וגדולים שיפלו בה מלכים ושרים: החודרת להם. שמכה אותם בחדרי בתיהם· או שהיתה צפונה בחדר עד עתה שיצאה בעבורם. ויונתן תרגם שלישיתה תליתיתא· ותרגם החודרת להם דמזיעא להון· ותרגומו כמו הפוך החודרת ענין חרדה: למען למוג לב· אמר כאן מלת הטעם ואות הטעם כי די לו אם יאמר למען מוג לב או למוג לב מבלי זכר למען והיא לתוספת דבר ולחזק הדבר· ופי׳ בעבור שימס לבבם וירבו מכשוליהם: והרבה. מקור בשקל והחיה אותם· הזכה הזנו: על כל שעריהם נתתי אבחת חרב. פי׳ ענין בעתה· כמו אבעת בך. כך פירשוהו המפרשים לפי ענינו כמו ברק חרב· והדומה לו· ויש מפרשים אבחת טבחת בחלוף אלף בטי״ת באלפא ביתא דאט בח· ויונתן תרגם קטולי חרבא: אח עשויה לברק. אוי. וכן אמר אח. וכן תרגם יונתן ויי׳ ואחי רבי משה ז״ל פירש ענין אכה ובפלה הכון כנון אמן מאמת· אמר כי זאת החרב עשויה לברק המעשה שכפל בה והיא המריטה שעשה בה לברק: כלומר להיות ברק להפחיד בה בני אדם: מעוטה לטבח· לפי ענינו כמו הוחדה. כמו שאמר למען טבוח טבח הוחדה· ואין למלה הזאת חבר לפי הענין. ואדוני אבי ז״ל כתב כי פי׳ מלטון והוא עוטה מעיל אך מעטה מבנין פועל הדגוש כמו מגולה מן גלה. מכוסה מן כסה· וענינו כענין לוטה בשמלה. כלומר מעוטה עד עתה שנגלתה לטבח. ויונתן תרגם ואי חרבא דאשתליפת למקטל אשתכינת לשיצאה: התאחדי הימיני השימי השמילי.. השמילי בחסרון אלף שמאל כי איככה עקרית כי אם למשך. אמר כנגד החרב התאחד באחת הפאות כי לא ככר בך אכה פניך מועדות או לצד ימין שהיא ירושלם או לצד שמאל שהיא בבל· ופי׳ השימי שימי פניך לצפון השמילי שם· או פירוש השמילי לרבת בני עמון· כמו שאמר אחרי זאת רבת בני עמון ואת יהודה· ויונתן תרג׳ אשתליפי וקטולי מן דרומא ושיצאי מן צפונא לאן אפך מזמנין: וגם אני אכה כפי אל כפי· אמר לפי שאמר הנביא והך כף אל כף אמר לו האל יתברך גם אני כמוך אכה כפי אל כפי· אמר דרך משל אכה כפי אל כפי על ירושלם ועל יש׳ כי עליהם מועדות פני החרב הזאת והם בהבריקי אותה על פניהם לפיכך ילקו בה: והניחותי חמתי· ובזה תנוח חמתי אחר שאנקום מהם. על דרך וחמת המלך שככה: אני ה׳ דברתי. ובידי לקיים מה שדברתי. ויונתן תרגם ואף אנא מייתי פורענותא וכו׳: ויהי דבר ה׳· ואתה בן אדם שים לך. תחשב בלבך שיהיו שנים דרכים. או תקון לך ועשה שני דרכים. כענין קח לבנה והכל במראה הנבואה: לבא חרב מלך בבל. שחרב מלך בבל יבא על אחד משני הדרכים. והוא החרב שהוכאתי מתערה והוחדה ומרטה ונתתי ביד הורג. והורג הוא מלך בבל: מארץ אחד יצאו שניהם· שני הדרכים יצאו מארץ אחת והוא בבל. ותרגם יונתן ממדינתא חדא יפקון תרויהון· ונזכר ארץ בלשון זכר ואמר אחד והוא כמו ולא נשא אותם הארץ. או פירוש אחד על המלך כאלו אמר מארץ מלך אחד:. ויד ברא בראש דרך עיר ברא· ויד פי׳ מקום· כמו ויד תהיה לך מחוץ למחנה: ברא. צווי מענין ברו לכם איש שהוא ענין בחירה אלא שמלת ברו מן הקל ומן בעלי ההא וברא מן הדגוש ומבעלי האלף. וכמוהו ובראת לך שם. אמר בחר לך מקום שיפגו אליו שני דרכים כי כן יעשה מלך בבל יעמוד על אם הדרך לראות באיזה דרך ילך. ואמר עוד זה המקום ברא בראש דרך עיר ברא אותו דרך שיהיה מבואו לעיר. ותרגם יונתן ואתרא אתקין בריש פרשת ארח קרתא אתקין פרשת כמו שמצאנו בדברי רבותינו ז״ל בפרשת דרכים:. דרך תשים. את רבת בני עמון. כמו אל. וכן ואת יהודה כמו ואל יהודה· וכן והראה את הכהן כמו אל: בירושלם בצורה: יהודה שיושב בירושלם שהיא עיר בצורה וחזקה וחושבי להסגב בה. אמר החרב שתבא תבא לאחת משתי הערים האלה· ונזכר רבה וירושלם שהם ערי הממלכה· ויונתן תרגם ארחא אתקין דייתון בה קטולי חרבא וגו׳: כי עמד מלך בבל אל אם הדרך· כמו על· וכמוהו רבים. ונקראת אם הדרך שהדרכים פונים אליה והיא להם כאם והם לה כבנות:. לקסום קסם· לראות בקסמיו לאיזה דרך ילך אם לדרך שהיא לירושלם או לאותה שהיא לרבת בני עמון. ובאמרו לקסום קסם בא שם הפועל עם הפעול לחזק הפעולה· כמו למען טבוח טבח. והדומים לו שכתבנו· ואחר שאמר לקסם דרך כלל פירש הקסם מה הוא ואמר: קלקל בחצים שאל בתרפים ראה בכבד וכל זה ממעשי הקסם. ופירוש קלקל כמו והוא לא פנים קלקל והוא שמחדדין ומלטשין פני ברזל החץ עד שיהיה בהיר מאד ורואין בו בעלי הקסם כמו שרואים בבוחן היד בצפורן לבהירות הציפורן. וכן רואים בסיף וכן במראה וכן רואים בכבד שיש לו בהירות ותרפים הם צלמים ירא׳ו בהם העתידות· ובפלשת מיני קסם אלה ראה כבוכר כבר אם ילך לירושלם שהיתה לצד ימינו או לרבת בני עמון שהיתה לצד שמאלו ונפל לו הקסם לירושלם. ואדוני אבי ז״ל כתב קלקל ענין קלות. כלומ׳ ירה החצים והפריחם באויר לראות לאיזה צד יפלו. וכן תרגם יונתן קשית בגירייא: בימינו. מבואר הוא בפסוק של מעלה מזה: לשום כרים· כגידים שרי חיילות. וכן ושים עליה כרים. ואדוני אבי ז״ל פירש כרים כבשים. כמו עם חלב כרים ואלים· והוא שעושין אילי ברזל לנגח החומה: לפתוח פה ברצח. שיפתח בו כבוכר כבר פיו· וכן שרי החיל בפתח לעם - כלומר שירצחו כל הנמצא בעיר: להרים קול בתרועה. שירימו כולם קול בתרועה להבהיל העם אשר בעיר: לשום כרים על שערים. כשישברו אנשי העיר השערים ישימו כרים עליהם לשברם ולהכנס בהם לכל אחד מן הפירושים שפירשנו במלת כרים לפי ענינו: לשפוך סוללה· כתרגומו למצבר מליתא· והוא שצוברים עפר כנגד החומה ועושים תל גבוה מן החומה להלחם משם ולהכנס בעיר: ולבנות דיק. הוא מגדל עץ שעושים כנגד העיר לכבשה: והיה להם כקסום שוא בעיניהם. כקסום כתיב בוי״ו וקרי בלא וי״ו בקמץ חטף והוא מקור. אמר כי בעיני ישראל היה קסם כבוכר כבר כמו אם היה קסם שוא שהיו בוטחי׳ על דברי נביאי השקר שהיו מבטיחים אותם על שקר שלא תנתן העיר ביד מלך בבל: שבועי שבועות· כאלו היו הכשדים שבועי שבועות להם. כלומר כאלו נשבעו להם שבועות רבות: והוא מזכיר

והוא מזכיר עון להתפש: לכן כה אמר אדני
חטאותיכ' יהוה יען הזכרכם עונכם בהגלות פשעיכם להראות חטאתיכם בכל
עלילותיכם יען הזכרכם בכף תתפשו:
ואתה חלל רשע נשיא ישראל אשר בא יומו בעת עון קץ:
כה אמר אדני יהוה הסיר המצנפת והרים העטרה
זאת לא זאת השפלה הגבה והגבה השפיל: עוה עוה עוה אשימנה
גם זאת לא היה עד בא אשר לו המשפט ונתתיו:
ואתה בן אדם הנבא ואמרת כה אמר אדני יהוה אל בני עמון ואל
חרפתם ואמרת חרב חרב פתוחה לטבח מרוטה להכיל למען ברק:
בחזות לך שוא בקסם לך כזב לתת אותך אל צוארי חללי רשעים
אשר בא יומם בעת עון קץ: השב אל תערה במקום אשר נבראת
בארץ מכרותיך אשפט אתך: ושפכתי עליך זעמי באש עברתי
אפיח עליך ונתתיך ביד אנשים בערים חרשי משחית: לאש תהיה
לאכלה דמך יהיה בתוך הארץ לא תזכרי כי אני יהוה דברתי:

הוה כמין ומתיתב על פתגמא עד דתיתי ליה שעתא דיתמסרון בידיה:
בכן כדנן אמר יי אלהים חלף דאדכרתון חוביכון באיתגלאה
מרדיכון לאיתחזאה חטאיכון בכל עובדיכון חלף דאידכרתון ביד
מלכא דבבל תתמסרון: ואת חייב קטלא רשיעא רבא דישראל
דמטא יום תבריה עידן תושלמת חובוהי: כדנן אמר יי אלהים אעדי
מצנפתא משריה כהנא רבא ואבטל כיתרא מצדקיה מלכא אימר דין
ודין כאתריה לא יתקיים מיגלא יגלון גדליה בר אחיקם דלא הוות
דיליה יסבינה צדקיה דדיליה היא תעדי מיניה: חוביהון דחבו
כחוביהון איתפרע מנהון אף לדין לא יתקיים ליה עד דאיתי עלוהי
פורענו ישמעאל בר נתניה ואמסרינה בידיה: ואת בר אדם
איתנבי ותימר כדנן אמר יי אלהים על בני עמון ועל חיסודיהון ותימר
חרבא חרבא אישתלפת למיקטל אישתנינת לשיצאה בדיל למהוי
צחצוחין: באיתנבאה לך שקר באלפא לך כדבין למימסר ית צוורך
בצוורי קטילי רשיעיא דמטא יום תברהון עידן סעורן בישתהון:
אתיב חרבא לנדנה באתר דאיתבריתון בארע תותבותכון אתפרע
מנכון: ואשפוך עלך חימתי באשת פורענותי אתקיף עלך ואמסרינך ביד גיברין רשיען ראומנין לחבלא: לעממיא דתקיפין כאשתא תתמסרון לאישתיצאה
חובת קטולך תהי בגו ארעא לא ייעול דכרניך ארי אנא יי גזרית במימרי:
והוה

והוא מזכיר עון להתפש: וזה הדבר היה מזכיר להם עון שיתפשו בו. כי הנה צדקיהו מלכם לא שמר שבועתו למלך בבל. כמו שאמר וגם במלך נבוכד נצר
מרד אשר השביעו באלהים. ואיך יחשבו שישמרו להם הכשדים שבועתם ואפילו אם נשבעו להם. כי הם אינם שומרים שבועתם כמו שאומר על כן אבלה
הארץ. וכן אמר רצוח ונאוף והשבע לשקר: שבועי. שם תאר בשקל השכוני באהלים. ואדוני אבי ז"ל פירש והיה להם כקסום שוא בעיניהם. הכשדים חשבו
להם כי הקסם היה כזב כי דעת' היה לבני עמון. והאל יתברך משכם לירושלם בעבור שלא המתין על חלול ה' שחלל צדקיהו. וזהו שבועי שבועות להם והוא
מזכיר עון להתפש. הזכיר עונותי' האחרים. ויונתן תרגם והוה לשון קסמיהון וגו'. תרגם שבועי שבועות כמו שבעה שבועו': לכן כה אמר ה' יען הזכרכם
עונכם. כמו שאמר מזכיר עון: הזכרכם. מקור מענין הפעיל ובא בפתח. כמו ואון ותרפי' הפכר. אמ' בעבו' שאתם מזכירים לפני עונכם והוא עון שבועת
שקר ובמה אתם מזכירי' אותם בהגלות פשעיכם להראות חטאתיכ' בכל עלילותיכם כי בכל מעשיכם יש פשעים וחטאות נראים ונגלים לכל כל שכן לי ובזה
אתם מזכירים העונות הישנים עם החדשים והחמורים עם הקלים. יען הזכרכם. בעבור שאתם נזכרים לפני כאנשים חוטאים ופושעים לפיכך בכף תתפשו.
ופירוש בכף בפתח הב"ית מורה על הא הידיעה. רוצה לומר בכף הידוע והוא כף מלך בבל. וכן תרגם יונתן ביד מלכא דבבל תתמסרון: חלל רשע. חלל
כתרג' ומו חייב קטלא. ויש לפרשו כמשמעו כמו אשה זונה וחללה: נשיא ישראל. הוא צדקיהו: אשר בא יומו. הגיע זמנו להסיר ממנו המלוכה: בעת עון קץ. בעת
שעונו גרם לו הקץ שהוא קצו וסופו במלוכה. ומה שאמר עון קץ שסמך עון אל קץ רוצה לומר העון שבעבורו בא קצו והוא עון שבועת שקר שהשביעו נבוכד
נצר באלהים והוא מרד בו: ובזה אלה להפר ברית. לפיכך עלה עליו נבוכד נצר ועור עיניו והגלהו והחריב הארץ. ותרגם יונתן דמטא יום תבריה עדן
תושלמת חובוהי. פירשו כמו הפוך: כה אמר אדני ה' הסיר המצנפ' והרים העטרה. הסיר והרים ענין מקור. וכן הגבה והשפל. כאלו אמ' אסיר המצנפת
ואריס העטרה מעל ראש המלך. ר"ל שיסיר מעל ראש המלך מלכות יהודה שיגלה המלך צדקיהו לארץ אויביו. ויונתן תרגם אעדי מצנפתא משריה כהנא רבא
ואבטל כתרא מצדקיהו מלכא. ואני תמיה למה זכר שריה כי יהוצדק בנו הוא שגלה עם צדקיהו: זאת לא זאת. העטרה שהיא היום לא תהיה זאת כמו
שחושב צדקיהו שתתקיים מלכותו לא תהיה זאת העטרה לו אלא למי תהיה: השפלה הגבה. יהויכין שגלה כבר והיה שפל אגביה אותו כי זרובבל בנו היה
מלך בסופו מגלות בבל וגם הוא בגלותו נשא אותו אויל מרודך וישם כסאו גבוה וגו': והגבוה השפל. צדקיהו שהיה גבוה ונתגאה ומרד במלך בבל אשר
השביעו באלהים אשפיל אותו שלא יהיה עוד מלך מזרעו. שהרי בני צדקיהו שחט מלך בבל לעיניו והמלכות עמדה מיהויכין: השפלה. הה"א בו נוספת כי
המלה מלעיל. והוא כמו השפל. כמו שאמר והגבוה השפל. ועוד כי אלו היתה לנקבה היה אומר השפלה הסי"ן בשוא: עוה עוה עוה אשימנה. ענין עוה
כמו ועות פני ה'. אמר זאת העטרה אשימנה עוה שלא תשוב ליושרה ולמתכונתה עד זמן רב. ואמר שלשה פעמים עוה כי ג' דורות היתה בטלה העטרה
אחר הגלות והם אסיר שאלתיאל פדיה. ובדור הרביעי שהוא זרובבל הושבה העטרה ליושנה: גם זאת לא היה. גם זאת השפלו' שהיתה לא היתה לעטרה כי אעפ"י
שהיו חייבים בני יאשיהו יהואחז ויהויקים ויהויכין ואף על פי שלקו כל אחד בעצמו לא הוסרה העטרה עד צדקיהו שבא נבוכד נצר: אשר לו המשפט ונתתיו.
בידו כי הוא לקח המשפט מצדקיהו שהי' חייב. זהו שאמ' עד בא אשר לו המשפט ונתתיו: ואתה בן אדם. ואל חרפתם. שחרפו וגדפו את ישראל ושמחו להם
בגלותם ואתם מארבם לכן הנבא אליהם ואל חרפתם כי החרב שאוחזה לישראל פתוחה גם כן להם. ואם לא תהיה עתה על ידי נבוכד נצר תהיה על ידי מדי
ופרס כי מתחלה כבשם מלך בבל והיו לו עבדים ואחר כך מרדו בו כמו שמרד צדקיהו. לפי שהיה מגמת פניו אל בני עמון ואל ירושלם וכפל גורלו על ירושלם
והחריבה ושב לו לארצו ולא הלך אל בני עמון. לפיכך חרפו בני עמון את ישראל בגלותם וחרפתם. ואמר גם כן בנבואת צפניה שמעתי חרפת מואב וגדופי
בני עמון: פתוחה החרב. שהיתה פתוחה לישראל כן תהיה פתוחה לבני עמון. ואמר פתוחה לפי שהוציאה מתערה כי כשהיא בתוך תערה היא סגורה
וכשהוציאה מתערה היא פתוחה. ויש מפרשים פתוחה כמו לטושה. וכן חרב פתחו רשעים. ואין צורך להוציא מענין פתחו. וכן תרגם יונתן אשתליפת:
לטבח מרוטה. מבואר הוא: להכיל למען ברק. פירוש החרב אוחזה ומורטה לסבול ולהחזיק הרג רב ולמען הראות ברקה להפחיד העמים: להכיל. כמו
ונורא מאד ומי יכילנו. ואא"ז ז"ל פירש להכיל כמו להאכיל. וכן אזין עד תבונות. כמו אאזין. ולא יהל שם ערבי כמו לא יאהל. והאדם האוחז החרב הוא
המאכיל והחרב אוכלת והחללים אכולים להאכיל האוחזה למען ברק מרוטה. ופירו' למען ברק למען היות לה ברק כמו שאמרנו למעלה למען היה לה ברק
מרוטה: ועל הדרך הזה תרגם יונתן אשתנינת לשיצאה בדיל למיהוי לה צחצוחין תרגם להכיל לשיצאה: בחזות לך שוא. אמר כנגד בני עמון ואמר לשון
נקבה כנגד הכנסה אמר בעת שיהיו חזיך וקוסמיך חוזים וקוסמים לך שוא וכזב בהבטיחם אותך שלא תבא החרב עליך ולא ידעו כי החרב פתוחה: לתת
אותך אל צוארי חללי רשעים. כמו עם. כלומר עם צוארי החללים ביד החרב. וכן תרגם יונתן למימסר ית צוארך בצוארי קטיליא רשיעיא. ואלה החללים
אמר על חללי רשעי ישראל שנפלו בחרב. אמר כי גם בני עמון יפלו בחרב כמו שנפלו בני ישראל אשר בא יומם בעת עון קץ. וכבר פירש למעלה עון קץ.
ותרגם יונתן דמטא יומא דתבריהון עידן כעידן בסתהון: השב אל תערה. השב מקור השי"ן בפתח מקום צרי ופירוש בתמיה. כלומר סבורה את שאשיב
החרב אל תערה אחר שתכרות ישראל לא כן לא אשיבנה אל תערה עד שאשפוט אותך בה: במקו' אשר נבראת בארץ מכורותיך אשפוט אותך. רוצה לומר
בארץ בני עמון שנבראו שם מקדם וגרו בה עד היום שם אביא להם החרב ושם אשפוט אותם שלא יגלו ממנה לארצות אחרות מרוב בטחם שלא תבא עליהם
חרב אויב: מכורותיך. כמו מגורותיך: ושפכתי עליך זעמי. אפיח עליך. מענין נופח באש פיחם. ואף על פי שהם שני שרשים. וכן אמר למטה
ונפחתי עליכם באש עברתי. ר"ל אבעיר אש עברתי עליך כמו שנופחים באש להבעירו. וכן תרגם יונתן באשתא פורענותי אתקיף עלך: בוערים. כסילים
ונמהרים שיהרגו בפתאום. כמו בינו בוערים בעם. ויש לפרש בוערים מענין באש תבעיר יער. כלומ' מכלים ושורפים. וכן אמר המסרה על בינו בוערים
בתרי לישני. ות"י בוערים רשיעין: חרשי משחית. שהם אומנים להשחית: משחי'. שם. כמו השחתה. וכן תרגמו למשחית: לאש תהיה. אמר תהיה
לשון זכר הנמצא ואמר דמך ואמר תזכרי לשון נקבה הנמצאת. כי כן דרך המקרא כמו שכתבנו כמה פעמים כי כשידבר לשון זכר ידבר כנגד העם וכשידבר
לשון נקבה ידבר כנגד הכנסה והעדה שהוא לשון נקבה ושניהם ענין אחד: דמך יהיה בתוך הארץ. הפך ארץ אל תכסי דמי. רוצה לומר שלא יכסה דמך
זהו שאמר לא תזכרי:

והוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר: ואת בר אדם התוכח
התוכח ית קרתא דאשדי דם זכי בגוה וחוילה ית כל תועבתהא:
ותימר כדנן אמר יי אלהים קרתא דאשדי דם זכי בגוה מטא עידן
תברה ורפלחין לטעותא בגוה בדיל לסאבותה: בחובת דם זכאי
דאשדת חבת ובפולחן טעותיך דיפלחת אסתאבת וקריב יום
תבריך ומטא עידן בישתיך על כן יהבתיך חיסורין לעממיא ולעג לכל
מדינתא: דקריבין ודרחיקין מיניך יתלעבון ביך סואבת שמא דסגיאין
אתרגושתהא: הא רברבי ישראל גבר לתוקפיה הוו ביך בדיל
למשפך דם זכי: אבא ואימא אקילו בך לגיורא אניסו אונסא בגויך
יתמין וארמלן אוניאו ביך: על קודשי בסרת וית יומי שביא דילי
אחילת: גברי אכלי קורצא הוו ביך בדיל למשפך דם זכאי ובטוריא
פלחו ביך לטעותא ארי עצת חיטאין עבדו בגויך: ערית אבא גליאו
בך איתא טומאה עניאו ביך: וגבר ית איתת חבריה עבד תועיבא
ית כלתיה סאיב בעיצת חטאין וגבר ית אחתיה בת אבוהי ענא ביך:
שוחדא קבילו ביך בדיל למשפך דם זכי חיבוליא וריביתא נסבת
ואהנית רחמך באונסא ופולחני שבקת אמר יי אלהים: והא איתיתי
פורענותי עלך בחובי ממון אונסיך דאנסת ועל דם זכי דאשתפיך
בגויך: היתקף ליביך אם יתחסנן ידיך ליומיא דאנא עתיד למעבד
עמך אנא יי גזרית במימרי ואקיים: ואגלי יתיך לביני עממיא
ואיבדרינך במדינתא ואסיף סאובתיך מיניך: ואיתקדש ביך לעיני
עממיא ותדעין ארי אנא יי: והוה

כב ויהי דבר יהוה אלי לאמר: ואתה בן אדם
התשפט התשפט את עיר הדמים והודעתה את כל תועבותיה: בותיה
ואמרת כה אמר אדני יהוה עיר שפכת דם בתוכה לבוא עתה ועשתה
גלולים עליה לטמאה: בדמך אשר שפכת אשמת ובגלוליך אשר
עשית טמאת ותקריבי ימיך ותבוא עד שנותיך על כן נתתיך חרפה
לגוים וקלסה לכל הארצות: הקרבות והרחקות ממך יתקלסו בך
טמאת השם רבת המהומה: הנה נשיאי ישראל איש לזרעו היו בך
למען שפך דם: אב ואם הקלו בך לגר עשו בעשק בתוכך יתום
ואלמנה הונו בך: קדשי בזית ואת שבתתי חללת: אנשי רכיל היו
בך למען שפך דם ואל ההרים אכלו בך זמה עשו בתוכך: ערות אב
גלה בך טמאת הנדה ענו בך: ואיש את אשת רעהו עשה תועבה
ענו ואיש את כלתו טמא בזמה ואיש את אחתו בת אביו ענה בך: שחד
בעשק לקחו בך למען שפך דם נשך ותרבית לקחת ותבצעי רעיך בעשק
ואתי שכחת נאם אדני יהוה: והנה הכיתי כפי אל בצעך אשר עשית
ועל דמך אשר היו בתוכך: היעמד לבך אם תחזקנה ידיך לימים
אחך אשר אני עשה אותך אני יהוה דברתי ועשיתי: והפיצותי אותך
הגוים בגוים וזריתיך בארצות והתמתי טמאתך ממך: ונחלת בך לעיני
גוים וידעת כי אני יהוה: עב
וידעת

ויהי דבר ה'. ואתה בן אד' התשפוט התשפוט. הכפל לחזק הענין כמו הלכה הלכה. אמר אם תשפוט אותה ראה מעשיה: את עיר הדמים. אף על פי שהיתה עיר גלולים ותועבות אחרות העון הגדול הוא שפיכות דם נקי. וכן אמר במנשה אחר שזכר כל תועבותיו וגם דם נקי שפך מנשה: והודעת. תודיע אותה את כל תועבותיה ועליהם תשפטנה. והמשפט הוא בדברי' שתודיענה כי היא חייבת לפי מעשי' כל הרע הבא עליה ויותר. ותרגם יונתן התוכח קרתא דאשדי דם זכאי: ואמרת עיר שופכת דם. עיר שאנשיה שופכי דם וכן דרך הלשון לזכור העיר במקום אנשיה לפי שהעיר כוללת אותם כולם כמו העיר היוצאת אלף. עיר הומיה קריה עליזה והדומה להם: בתוכה. אמר בתוכה לשני טעמי' האחד כי שפיכו' דמים לעיני כל היא רעה גדולה יותר משפיכות דמים בדרכי' ובמסתרים. והשני אמר בתוכה כלומר כי תוכה מלא דם מרוב שפיכות דמים כמו שאמר על מנשה עד אשר מלא ירושלם פה לפה: לבא עתה. שפיכות דמים גרם לה לבא עת חרבנה: ועשתה גלולים עליה לטמאה. אמר עליה לפי שהגלולים היו על ההרים ועל הגבעות. ויונתן תרגם עליה בגוה: לטמאה. הטמאות שאדם מוזהר עליהם הם מדרגות יש טומאה במגע ויש טומאה חמורה ממנה לבעול בעילות האסורות ויש עוד טומאה חמורה ממנה והיא עבודת הגלולים שהיא טמאת הנפש. ועל אלה השתים האחרונות קראה ארץ כנען הגוי אשר בה לפיכך זכרם בזו הפרשה ולפיכך אמר על מעשה הגלולים לטמאה וכן בתורה אמר בהפך קדושים תהיו ואמר אחריו אל תפנו אל האלילים ואלהי מסכה לא תעשו לכם כי עבודת הגלולים היא טומאת הנפש לפיכך אמר לטמאה. ואמר ובגלוליך אשר עשית טמאת כי היא הטומאה הגדולה: בדמך: ותקריבי ימיך. את ברעותיך הקרבת ימי גלותיך וחרבנך: ותבא עד שנותיך. שנות הגלות והחרבן והוא כפל הענין במלות שונות. ואמר ותבא שהוא לשון זכר הנמצא לשון הפרשה לנקבה הנמצאת כמו שכתבנו כמה פעמים כי כשידבר כנגד העדה פעמים ידבר בלשון זכר ופעמים ידבר בלשון נקבה כי יכונו בעם שהוא לשון זכר ובעדה שהוא לשון נקבה: על כן נתתיך חרפה לגוים. שהגוי' מחרפים ומבזים אותך על עזבך תורת אלהיך והם לא עזבו תורת אלהיהם: על כן נתתיך. זאת חרפה וקלסה להם כלומר בפיהם. וטעם נתתיך כי כלם שולטים בך ולא יראו ממך לחרפך ולגדפך הפך הכבוד שהיה לך והיראה ממך אם היית עושה רצוני כמו שכתוב וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך לפיכך כשעברת על רצוני משלו בך גוים רבים ועת' חרפה וקלסה להם. ופירוש קלסה לעג. וכן יתקלסו בך וכן הוא במלכי' יתקלס ורוזנים משחק לו: הקרובות. טמאת השם שים לך שם טומאה בגוים כי מלבד שאת טמאה בגופך את טמאה בשמך: רבת המהומה. שמהומותיך רבות רעב וחרב ודבר: הנה נשיאי ישראל. המלכים והשרי' איש לזרועו היו בך כלומר כל איש ואיש לפי חזקו היו להרע ולשפוך דם זהו שאמר לזרועו לפי זרועו והתגברותו תפשו עשרו או קרוביו וכן איש זרוע לו הארץ: אב ואם הקלו בך. ספר להם מן העבירות החמורות שהיו בהם ושראוי לכל אדם להרחיק' ואפילו לא הזהירה עליה' התורה: עשו בעשק בתוכך. כל מה שהיו עושי' ומתעסקים עם הגר היה בעשק לפי שאין לו קרובים ועוזרים. וכן הונו היתום והאלמנה לפי שהם חלושים מאת בעלה ואביו: קדשי בזית. כמו שאמר והבאתם גזול את הפסח ואת החולה וכל זה דרך בזיון: ואת שבתותי חללת. כמו שראינו שהזהירם ירמיהו על חלול השבת: אנשי רכיל. שהיו הולכי' רכיל מהחלושים לחזקים כדי לשפוך דם נקי חנם: ואל ההרים אכל. כמו שפירש' למעלה בפסוק ואל ההרים לא אכל: זמה עשו בתוכך. אמר זמה דרך כלל לכל העריות ואחר כך פרטן קצתם: ערות אב. זכר חמורה שבעריות והוא שאמר בתורה ערות אביך והיא אמו שהיא אשת אביו ובאמרו גלה לשון יחיד והאחרים לשון רבים יש בו רמז למה שאמרו רבותינו ז"ל בג' אמון הרבה אשמה שבא על אמו: טמאת הנדה. פס רוב' לומר אשה שהיא מדם נדות וכמוהו שם והוציאו את הנדה מן הקדש בימי נדת דותה. והתאר כמו כן בזה המשקל נדה היא. וזכר בבעילת הענוי שאמר ענו בך כי יש לה ענוי אם יבעלוה בנדתה כמו שיש לבתולה: ואיש את אשת רעהו. אינו אומר על איש אחד לבד כמו שאמר ואיש בא מבעל שליטה והדומי' לו אלא אמר איש ואיש כמו איש מזרעך. איש כי יתן מום בעמיתו והדומים להם וכן ואיש את כלתו ואיש את אחותו ואח' ענה בך כי ברוב אם ישכב עם אחותו ישכב עמה בבית אביו והיא עודנה בתולה: שחד. מלכך ושריך לקחו שחד מבעל הריב לשפוך דם נקי: נשך ותרבית לקחת. כפל הענין במלות שונות. ואמרו רז"ל זהו נשך זהו תרבית ולא חלקו הכתוב אלא לעבור עליו בשני לאוין: ותבצעי רעיך בעושק. פירושו כתרגומו ואהנית רחמיך באונסא כלומ' ההנית מרעיך ונתת להם בצע כסף מן העושק שעשקת בפי עמך החלושים. ורעיך הם אשור ומצרים שהיו נותנים להם שוחד להיות להם לעזרה: ואותי שכחת. כי לא בטחת בי ולא בקשת ממני עזר אלא מן האומות המכלות אותך. וכן אמר לטעם אחר ואותי שכחת אמר אותי שכחת שהזהרתי אותך על כל אלה העבירו' והלכת אחרי תאותך ולא זכרת אותי שצויתיך עליהן: והנה הכתי כפי. דרך משל כאדם המצטער כמו שאמר וגם אני אכה כפי אל כפי: אל בצעך. כמו על. ובדברי רבותינו ז"ל כר' חטאות סדר יחזקאל ומכולם לא חתם אלא בגזל שנאמר הנה הכתי כפי אל בצעך: אשר עשית. ועל דמך אשר היו בתוכך. אמר דמך לשון יחיד דרך כלל ואמר היו בתוכך לשון רבים כי דמים רבים שפכו. ויונתן תרגם כך הא איתיתי פורענות עלך כחובי ממון אונסך די אנסת. רוצה לומר מה שלקחו באונס מן האנסים שאין כח בידם להמלט מן האנסים ההם: היעמד לבך. היוכל לעמד לבך לרוב הצרות שאני מביא עליך זהו לימים אשר אני עושה אתך רוצה לומר ימי הצרות: דברתי ועשיתי. כמו שדברתי כן אקיים כי אני ה' והיכולת בידי: והפיצותי. והתמותי טמאתך ממך כי לא עבדו גלולים שהם הטמאה הגדולה בגלות: ונחלת בך. עיקרו ונחלת ובהעדר הנון פא הפעל היתה ראויה עין הפעל להדגש לולי שהאות אינה מקבלת דגש ופי' תהי כנחלת בעצמך כי עד עתה היית נחלתי ומעתה אין את נחלתי. ויש מפרשים ונחלת ענין חלול: לעיני גוים. שהם יראו כי אין את נחשבת נחלתי בהיותך בגלו' ביניה': וידעת כי אני ה'. אז תדעי ותכירי כי אני ה' כי עתה שכחת אותי ואז בבא עליך כל הרעות שאמרתי לך על ידי נביאי תדעי כי אני ה' אומר ועושה גוזר ומקיים:

ויהי

לסיג ויהי דבר־יהוה אלי לאמר׃ בן־אדם היו־לי בית־ישראל לסוג כלם
סגים נחשת ובדיל וברזל ועופרת בתוך כור סגים כסף היו׃
לכן כה אמר אדני יהוה יען היות כלכם לסגים לכן הנני
קבץ אתכם אל־תוך ירושלם׃ קבצת כסף ונחשת וברזל ועופרת
אקבץ ובדיל אל־תוך כור לפחת־עליו אש להנתיך כן אקבץ באפי ובחמתי
והנחתי והתכתי אתכם׃ וכנסתי אתכם ונפחתי עליכם באש עברתי
ונתכתם בתוכה׃ כהתוך כסף בתוך כור כן תתכו בתוכה וידעתם
כי־אני יהוה שפכתי חמתי עליכם׃
ויהי דבר־יהוה אלי לאמר׃ בן־אדם אמר־לה את ארץ לא מטהרה היא
לא גשמה ביום זעם׃ קשר נביאיה בתוכה כארי שואג טרף טרף נפש
אכלו חסן ויקר יקחו אלמנותיה הרבו בתוכה׃ כהניה חמסו תורתי
לטהור ויחללו קדשי בין־קדש לחל לא הבדילו ובין־הטמא לטהור לא הודיעו
ומשבתותי העלימו עיניהם ואחל בתוכם׃ שריה בקרבה כזאבים
לשפך טרפי טרף לשפך־דם לאבד נפשות למען בצע בצע׃ ונביאיה
טחו להם תפל חזים שוא וקסמים להם כזב אמרים כה אמר אדני יהוה
ויהוה לא דבר׃ עם הארץ עשקו עשק וגזלו גזל ועני ואביון
הונו ואת־הגר עשקו בלא משפט׃ ואבקש מהם איש גדר־
גדר ועמד בפרץ לפני בעד הארץ לבלתי שחתה ולא מצאתי׃

והוה פתגם נבואה מן קדם יי עימיה למימר׃ בר אדם הוו קדמי בית ישראל לפסולא כולהון כמא דמערב נחש ובעץ ופרזל ואבר בגו כורא לפסולת כספא הוו׃ בכן כדנן אמר יי אלהים חלף דהויתון כולכון לפסולא בכן הא אנא כניש יתכון לגו ירושלם׃ כמכנש כסף ונחש ופרזלא ואבר ובעץ לגו כורא לאתקפא עלוהי נורא לאמסיותי כן אכניש ברוגזי ובחימתי ואסיף ואשיצי יתכון׃ ואכניש יתכון ואתקיף עליכון באישתא פורענותי ותתמסון בגוה׃ כאיתמסאה כסף בגו כורא כן תתמסון בגוה ותידעון ארי אנא יי שפיכית חמתי עליכון׃ והוה פתגם נבואה מן קדם יי עימי למימר׃ בר אדם אימר לה את ארעא דישראל ארעא לא מדכיא היא ולא איתעבידו בה עובדין טבין דיגנון עלה ביום רוגז׃ סיעת ספרהא בגוה כאריון נהמין למיקטל קטול אינשא קטלו עותר ויקר נסיבו ארמלתהא אסגיאו בגוה׃ כהנהא חטפין באוריתי ומפסין קודשי בין קודשא לחולא לא אפרישו ובין מסאבא לדכיא לא הודיעו ומיומי שביא דילי כבשו עיניהון וחלית רעותי ביניהון׃ רברבהא בגוה כדיבין חטפי חטוף למשפך דם זכי לאבדא נפשן בדיל לקבלא ממון דשקר׃ ונביי שקר די בגוה דמן לדבני מחצא ושעעיליה טין פטיר דלא תבן מיתנכן שקר ומלפין להון כדבין אמרין כדנן אמר יי אלהים ומן קדם יי לא איתמלל׃ עמא דארעא עשקו עושקא וגזלו גזלה ומסכין וחשיך אוניאו ולגיורא אנסו בלא כרחזו׃ ואיתבע מנהון קדמי גבר דאית ליה עובדין טבין דיקום בתירעתא קדמי ויבעי רחמין על עמא דארעא בדיל דלא לחבלותה ולא אשכחית׃

ושפכית

ויהי דבר ה׳׃ בן אדם היו לי בית ישראל לסיג. לסוג כתיב בוי״ו וקרי ביו״ד כי אותיות אהוי מתחלפות. אמר היו לי בית ישראל כמו הסיג שהוא פסולת הכסף׃ וזכר המתכות שהם פחותים מהכסף והם נחשת ובדיל וברזל ועפרת. כמו אם היו כולם תוך כור להתיכם כן היו לי סיגים לא כסף׃ וכן אתיך אותם כמו שהאומן מתיך המתכות האלה׃ וקראו גם תרון בתלמוד ובלעז מיטאל׃ והכלי שעושה מן המתכות המעורבים הוא פחות מהכלי שעושה מאחד מן המתכות לבדו כי אם יסבר אין לו תקנה אלא אם כן ישובו להתיכו׃ לפיכך המשיל ישראל למתכות המעורבים ואמר סיגים כסף היו׃ ופירשו המפרשים כי חסר הכסף כמו אומרים אמת. והנכון בהם סיגים סיגי כסף׃ אומרי׳ אמרי אמת. ויש לפר׳ סיגים בכסף היו בחסרון בית השמוש. כמו הנמצא בית ה׳׃ והדומים לו רבים. רוצה לומר כי מעט כסף מעורב בהם כי עושים קצת כלים מן המתכות המעורבים עם כסף מעט׃ והם הכלים שעושים להשמיע קול. כמו המצלצלים והדומים להם. וישראל היו בהם חסידים מועטים׃ וכן אמר אחר כך קבוצת כסף ונחשת וברזל׃ ויש לפרש עוד סיגים כסף היו כלומר עתה הם סיגים וכבר היו כסף׃ וזכר כסף ולא זכר זהב שהוא נקי מכל כלי המתכות׃ ואמר בחנכי כזהב אלא לפי שלא היו ישראל דור אחר דור שהיו כזהב אלא ככסף׃ ויונתן תרגם כפסולת כספא הוו׃ לכן יען היות כלכם לסיגים. תחת אשר היה הדין עליכם להיות כסף והייתם סיגים אקבץ אתכ׳ ואתיך אתכם באש עברתי׃ כי כמו שהדבר המותך תאבד צורתו הראשונה בהתכה וכל שכן המתכות המעורבים שתאבד צורתם בהתכתם כן אמר שיאבדו הם בחרב וברעב ובדבר. ואף הנשארים מהם יאבדו ממה שהיו בארצם בטובה יגלו ממנה לרעה׃ אל תוך ירושלם׃ הוא תהיה לכם כמו הכור למתכות׃ קבצת כסף׃ מבואר הוא. ענין קבוצה שם בפלס מלוכה׃ לפחת׃ פרשו כפת מענין נופח באש פחם. ובמקום הזה נגרעה הנון׳ כמו נון׳ נגש מן לגשת. ומפני החי״ת נפתח לפחת. ופירוש עליו על הכו׳ שצריך לפחת עליו האש להתיך הדבר אשר בתוך הכור׃ ואמר עליו כי הנחלת משימים עליו׃ ובא להנתיך שלם עם הנון׳ שהוא פא הפעל׃ והנחתי והתכתי אתכם׃ והנחתי אתכ׳ בתוך הכור להתיך אתכ׳. או פי׳ אניח ואעזוב אתכ׳ ביד החרב והרעב והדבר׃ וכנסתי׃ כענין וקבצתי כמו נדחי ישראל יכנס׃ וכפל הענין בזה הפסוק לחזק הענין להוסיף בו ונפחתי עליכם באש עברתי׃ כהתוך כסף׃ שם ויבא שלם כהנתוך בשקל כהכרוף עשן אלא שזה בשורק וזה בחולם. אמר כהתכת כסף בתוך כור כן תתכו בתוך ירוש׳׃ ומה שזכר כסף אחר שזכר בתחלה שאר מתכות גם כן לשני טעמים׃ האחד שהוא מאוחר ההתכה מהבדיל והעופרת. רוצה לומר בזה שיכלו באיחור זמן ברעב ובדבר ובחרב לא בזמן מועט׃ והטעם השני זכר כסף לפי שהיו כסף מתחלה׃ ויהי דבר ה׳. בן אד׳ אמר לה. לירושלם שזכר למעלה אל תוך ירושלם׃ את ארץ לא מטוהרה היא. כמו שקראה למעלה טמאת השם. ואמר לא מטוהרה כמו אשר לא יהיה טהור. כי לא טהור׃ והדומי׳ להם. או אמר כן שלא טהרה עצמה מטומאתה׃ כלומר שלא עשתה תשובה׃ ולא גשמה ביום זעם. ההא במפיק׃ ויתכן לומר כי הוא שם גשם בשקל גדל ובהתחברו עם הכנוי בא פא הפעל בשורק. כמו הללוהו כרוב גדלו׳ ופירוש שלא ירדה גשמה ביום זעם׃ כלומר ביום אף ה׳ שחרה בהם ועצר את השמים ולא יהיה מטר כמו שייעדם בתורה׃ ואמר פן יפתה לבבכם וסרתם ועבדתם אלהים אחרים והשתחויתם להם וחרה אף ה׳ בכם ועצר את השמים ולא יהיה מטר והאדמה לא תתן את יבולה׃ וגם יתכן שתהיה מלת גשמה מבנין שלא נזכר פעלו מן הדגוש וכפל הדגש כמו שנופל ברבים מהדגוש ומפיק ההא לתפארת הקריאה׃ וכמוהו ותעלומה יוצא אור׃ כביכורה בטרם קיץ׃ וגולה על באמה׃ קשר נביאיה׃ נביאי השקר קשרו קשר ביניהם שיתנבאו בענין אחד לאמר שלום שלום׃ ויונתן תרגם סיעת ספרהא בגוה׃ כארי שואג טורף טרף׃ כארי הכף פתוחה לא תורה על הידיעה. אמ׳ כמו ארי שהוא שואג ואחר כך הוא טורף טרף כן הם מבהילים העם בדבריהם ובזעקים בקול ומדברי׳ בחזקה ומראי׳ טענותיהם להבהיל העם לשמוע אליהם ובזה טורפים והורגים אותם׃ זהו נפש אכלו כאלו הם כוטלים נפשותם כי הם גורמים להם כל הרעה הבאה עליהם׃ חוסן ויקר יקחו׃ חוסן העיר ויקרה הם לוקחי׳ אותו כי הם מחזקי׳ בידם מעשיהם הרעים ובעונם זה יבא עליהם האויב ויקח כל מחמדיהם׃ והרי הם כאלו לקחו אותו. וכן הנופלים בחרב הם גרמו להם והנה הם הרבו אלמנותיה בתוכה׃ חסן׃ כמו אוצר. וכן לא יאצר ולא יחסן׃ כהניה׃ זכר הראשונים והם הנביאים והכהנים והשרים ואחר כך עם הארץ. ואמר כי כלם דרכו דרך רעה כל אחד במה שהוא בו אף הכהנים שעליהם להורות התורה הם חמסו וגזלו אותה מעשותה כיון שהם עוברים עליה איך יזהירו העם עליה׃ ויחללו קדשי׳ שאכלום בטמאה׃ בין קדש לחול לא הבדילו׃ ובין הטמא לטהור לא הודיעו׃ כמו שהוזהרו בתורה ולהבדיל בין הקדש ובין החול ובין הטמא ובין הטהור ולהורות את בני ישראל׃ ומשבתותי העלימו עיניהם׃ שראו מהם שהיו נושאים משא ביום השבת כמו שכתוב בספר ירמיה. והכהנים היה להם למחות בידם ולא מיחו אלא העלימו עיניהם כאלו אינם רואים׃ ואחל בתוכם׃ מבנין נפעל׃ כמו כי איך יחל ענין חלול׃ ותרגם יונתן וחלית רעותי ביניהון׃ שריה׃ למען בצוע בצע׃ כמו שאמר למעלה שוחד לקחו בך למען שפוך דם׃ ובא הפועל עם השם לחזק הענין׃ וכן למען טבוח טבח כמו שפירשנו׃ ונביאיה׃ שב עוד לזכור הנביאים לפי שהם היו גורמי׳ כל הרעה׃ טחו להם תפל׃ כתרגומו ונביאי שקרא די בגוה דמו לדבני מחיצה ושעע ליה טין פטיר דלא תבן מתנבן להון שקר ומפלין כדבין׃ וכבר פירשנו זה הענין למעלה בפסוק והוא בונה חיץ׃ עם הארץ. מי שחזק בחבירו עושקו וגוזלו כי אין משפט בעיר׃ ואבקש מהם׃ איש גודר גדר׃ אמרתי אולי יבא מהם איש שיגדור הפרצות ויעמוד בפרץ שלא יעברוהו הרשעים׃ והפרצות הם העבירות והגודר אותם והעומד בפניה׳ הוא המונע פורצי הגדר ומחזירם לדרך הטוב ויעמוד לפני להתפלל בעד הארץ לבלתי שחתה׃ כי כבר שבו מדרכיהם הרעי׳׃ כמו שעשה משה רבינו עליו השלום. שנאמר עליו לולי משה בחירו עמד בפרץ לפניו להשיב חמתו מהשחית׃ גודר גדר׃ גודר בשני טעמים במאריך הג״מל מפני המקף ומעמיד בדלת להעמיד מעט מפני הרי״ש שבדלת כי לא יבא פועל תשלמים כי אם בצר״י לפיכך לא יבא מלעיל שלא ידמה לשם כמו שכתבנו בספר מכלול בחלק הדקדוק ממנו׃

ואשפך עליהם זעמי באש עברתי כליתים דרכם בראשם נתתי נאם
ארני יהוה: ויהי דבר יהוה אלי לאמר כג
בן אדם שתים נשים בנות אם אחת היו: ותזנינה במצרים בנעוריהן
זנו שמה מעכו שדיהן ושם עשו דדי בתוליהן: ושמותן אהלה
הגדולה ואהליבה אחותה ותהיינה לי ותלדנה בנים ובנות ושמותן
שמרון אהלה וירושלם אהליבה: ותזן אהלה תחתי ותעגב על
מאהביה אל אשור קרובים: לבשי תכלת פחות וסגנים בחורי חמד לבושי
כלם פרשים רכבי סוסים: ותתן תזנותיה עליהם מבחר בני אשור
כלם ובכל אשר עגבה בכל גלוליהם נטמאה: ואת תזנותיה
ממצרים לא עזבה כי אותה שכבו בנעוריה והמה עשו דדי בתוליה אתה
וישפכו תזנותם עליה: לכן נתתיה ביד מאהביה ביד בני אשור אשר
עגבה עליהם: המה גלו ערותה בניה ובנותיה לקחו ואותה בחרב ואתה
הרגו ותהי שם לנשים ושפוטים עשו בה: ותרא אחותה אהליבה
ותשחת עגבתה ממנה ואת תזנותיה מזנוני אחותה: אל בני
אשור עגבה פחות וסגנים קרבים לבשי מכלול פרשים רכבי סוסים לבושי
בחורי חמד כלם: וארא כי נטמאה דרך אחד לשתיהן:
ותוסף אל תזנותיה ותרא אנשי מחקה על הקיר צלמי כשדיים
חקקים בששר: חגורי אזור במתניהם סרוחי טבולים בראשיהם

ואשפוך עליהון חימתי באישת פורענותי שיצתינון פורענות
אורחהון ברישיהון יהבית אמר יי אלהים: והוה פתגם נבואה
מן קדם יי עימי למימר: בר אדם איתנבי על תרתין מדינן דאינון
כתרתין נשין דיבנתא אימא חדא הואה: וטעה במצרים בתר פולחן
טעותהון טעאה תמן פלחא לטעותא ותמן קלקלא עובדיהן:
ושמהתהן אהלה רבתא ואהליבה אחתה והואה משמשן קדמי
ואצלחא בבנין ובנן: ושמהתהן שמרון אהלה וירושלם אהליבה:
וטעת אהלה מבתר פולחני ואיתרעיאת למיטעי בתר רחמהא בתר
בני אתור קריבהא: לבושי גמיר שילטונין וטורנין עולימי חמדתא
כולהון פרשין רכבי סוסון: ואיתרעיאת למטעי בתריהון עולמי בני
אתור כולהון ובכל דאיתרעיאת בכל פולחן טעותהון איסתאבת:
וית פולחן טעותא דהוה עימה ממצרים לא שבקת ארי יתה אפלחו
לטעותה ואינון אלפוהא עובדין בישין ושפכו טעותהון עלה: בכן
מסרתהא ביד רחמהא ביד בני אתור דאיתרעיאת למטעי בתריהון:
אינון גליאו קלנה בנהא ובנתהא שבו ועמה בחרבא קטילו והות
שום למדינתא ופורענות דינין עבדו בגוה: וחזת אחתה אהליבה
וחבילת רחמתה מנה וית טעותהא מטעות אחתה: בתר בני אתור
איתרעיאת למיטעי שילטונין וטורנין קריבין לבושי גמר ופרשין ר
רכבי סוסון עולמי חמדתא כולהון: וגלי קדמי ארי איסתאבת אורחא
חדא שוי לתרתהן: ואוסיפת על טעותה וחזת גברין מצויירין על
כותלא צלמי כסדאי מצויירין בססמניא: אסירין זרזין בחרציהון מחתין קולסין ברישיהון חזו

ואשפוך. מבואר הוא: ויהי דבר ה'. בן אדם שתים נשים בנות אם אחת היו. המשיל הכנסה המיוחדת לאם ובהתחלקם היו כבנות ובמצרים היו עדה אחת וכן עד שנחלקה מלכות בית דוד. ותרג' יונתן בר אדם אתנבי על תרתין מדינן דאינון כתרתין נשין די בנת אימא חדא הואה: ותזנינה. כבר פירשנו כי כל לשון זנות הבא בכתב' ישראל הוא ע"ז. ואף על פי שהמליצה היא במשפטי הזנות בדרך התשמי' הכל הוא לענין המליצה לפי שדמה אותה לזונה אבל המשל הוא על כל מיני עבודה זרה. וכן תרגם יונתן וטעאה במצרי' בתר פולחן טעותהון טעאה תמן פלחא לטעותא ותמן קלקילא עובדיהו'. וכן כל הענין תרגם על זה הדרך: שמה מעכו שדיהן. מעכו משלא כתו' מועכו מהדגום בשקל רועכו כאם קוני. ומכינו מעכין ומעוך וכתו' והכיתו מעוכה בארץ. ומעיכת השדי' הוא מדרך הזנו'. וכן בדברי רבותינו ז"ל מה עשה לה ערבי זה מפני שמיעך לה בין דדיה פסלה לכהונ'. ובפל' הענין במלות שונו' ואמר ושם עשו דדי בתוליהן בעורן בתולו' עשו דדיהן. ועשו מבנין פעל הדגוש בשקל כאשר כלו. ופי' עשו עשו המצריים שלמדום דרכי תועבותיהן. והשדים הם משל למצות שירשו מאבות דור מדור עד אברהם אבינו עליו השלום והם ימי הבתולים ובטלו במצרים זהו עשו השדים. ושמותן. זה המשל הוא על שתי הבנו' שהם עתה שמותן כן אהלה הגדולה: ומפרש כי שמרון נקראת אהלה וירושלם אהליבה. וזכר שמרו' לפי שהיתה ראש ממלכת ישראל מעת שבנה אותה עמרי. וירושלם ראש ממלכת יהודה. ופירוש אהלה כי האהל שלה אין לי חלק בו והם העגלים שעשה ירבעם: ואהליבה ירושלם. רוצה לומר כי אהלי בה ושם אני שוכן כי בה בית המקדש שהוא משכן כבודי. ופירוש ותהיינה לי מתחלה היו לי לנשי' על דרך משל. כלומר היו נשמעים אלי ועושים מצותי: ותלדנה בנים ובנות. כלומר הצליחו במעשיהן כשהיו שתיהן עדה אחת והיו עובדין לי. ויונת' תרגם והואה משמשין קדמי ואצלחא בבנין ובנן: ותזן אהלה תחתי. אחר שהיתה אהלה ועשתה העגלי' היתה עדין תחתי כי לשם האל עשה ירבעם העגלים מתחלה ואחר כך בא אחאב ועשה הבעל ועבדו. זהו זנות שזנתה אהלה שעזבה עבודתי ועבדה לאלהים אחרים: ותעגב על מאהביה. ענין חשק. כמו מאסו בך עוגבים. ודומיהם שבפרשה זו. וכתב אא"ז ז"ל כי כל הנמצא בלשון הזה הוא בענין חשק הזנות על כן טעו הפיטים ששמו המלה הזאת בענין חשק האל ית': אל אשור קרובים. עגבה אל אשור ועשתה אותם קרובים. או פירוש קרובים כאלו הם לה קרובים כמו שלח אחז אל מלך אשור עבדך ובנך אני עלה אלי והושיעני ואז לקח דמות המזבח מדמשק. ואמר כי אלהי מלכי ארם הם מעזרים אותם להם אזבח ויעזרוני. וכן עשו מלכי ישראל שהם אהלה ואם לא נכתב: לבושי תכלת. השרים שבאו עם מלך אשור. וכראותה בחורי חמד במלבושים נאים רוכבי סוסים חשקה בהם והתערבה בהם ולמדה ממעשיהם. זהו שאמר ותתן תזנותיה עליהם. ומבואר הוא: ואת תזנותיה ממצרים לא עזבה. אף על פי שלמדה מעשה ע"ז מאשור לא עזבה מה שלמדה גם בנעוריה מבני מצרים בגלולים ובכשפים כי הם למדום ראשונה. זהו כי אותה שכבו בנעוריה: וישפכו. שלמדום לרוב. כמו הדבר הנשפך בדברי המעוננים והמכשפים: לכן נתתיה. לפי שסלקה בטחונה ממני ועזבה עבודתי ובטחה בבני אשור ולמדה תועבותם וגלוליהם נתתי אותה בידם. המה. תחלה הגלו את בני גד ובני ראובן ואחר כך הגלו שאר השבטים שהוא מלכות אפרים: לקחו. הקטנים שאינם בני מלחמה שבו אותם והרגו הבחורים ואנשי המלחמה והמלך ושריו וגדוליו: ותהי שם לנשים. היתה שם רע לשאר נשים העוגבות כי את אשר עגבה אהלה הקל אותה ובזה אותה והרגה. והמשל לנשים לשאר המדינות כתרגומו והות שום ולמדינתא: ושפוטים עשו בה. משפטי נקמות עשו בה: שפוטים. שם שפוט בשקל זבול. ובא בחולם דבר שפוט וחרב: ותרא אחותה אהליבה. עגבתה. שם עגבה בפלס עלזה אהבה. אמר אף על פי שראתה אהליבה חרבן וגלות אהלה אחותה בחטאתיה לא נמנעה בעבור זה מלבטוח במלכי אמות העולם וללמוד ממעשיהם אלא שהשחיתה עגבתה ממנה: כמו שאמר ירמיהו צדקה נפשה משובה ישראל מבוגדה יהודה: מזנוני אחותה. נכפל בו ע"ן הפעל. כמו הגיגי מן הגה. כן זנוני מן זנה: אל בני אשור עגבה. כבר פירשנו הענין למעלה מה שעשה אחז: קרובים. פירשנוהו: לבושי מכלול. בכל מיני לבושים נאים והוא כולל מה שפרש למעלה תכלת. ועוד דברים רבים אחרי' כמו ארגמן ושני וכרמל: וארא. טעם וארא נמשך ובא עד ותקע נפשי מעליה: ותוסף אל תזנותיה. כמו על. ועוד הוסיפה על הגלולים שעבדה: ותרא אנשי מחקה. כלומר ראתה לחקות ולצייר אנשים בקיר והם צלמי כשדי' ומרוב חשקה בהם ובלבושיהם ובמעשיהם ציירה לה אותם על הקיר לראות' תמיד כי אמרה להתערב עמהם במעשה עבודתם ובאלהיהם כי כל משפטיהם ומעשיהם ישרו בעיניה. זהו שאמר הכתוב ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם: אנשי. כמו אנשים. ובא בסימן רבוי אחר. וכן מאנשי התרים אלוני שקופים. והדומי' להם. וזה הענין הוא מה שאמר למעלה בנבואת הסכה השנית וכל גלולי בית ישראל מחקה על הקיר סביב סביב. כמו שפירש שם: כשדיים. כתוב בשני יודין כמו אלהי העבריים. וקרי כשדים ביוד אחד על הרוב: חקוקים בששר. דמותם חקוק על הקיר בסמנים שמציירין בהם וששר הוא שם כלל הסמנין ההם. וכן תרגם יונתן מציירים בסמנים. ועוד מפרש ששר שם אחד מן הסמני' שקורין מיני בלעז: חגורי אזור במתניהם. חגורי בחולם והוא תאר. ספר תכונת מלבושיהם הנראים בעיניהם יפים והוא שהיו חגורים במתניהם מה שאין עושין כן בני ארץ ישראל ושבחו מנהגם על מנהג עצמם. וכן מצאנו בדברי רבותינו ז"ל כי בני בבל מנהגם לחגור אזור במתניהם שאמרו בפרק יציאות שבת מאימתי התחלת אכילה רב אמר משיטול ידיו ורבי חנינא אמר משיתיר חגורו ולא פליגי הא לן והא להו. פירוש לבני בבל משיתיר חגורו לבני ארץ ישראל משיטול ידיו. ועוד אמרו הני חברין בבלאי למאן דאמר תפלת ערבית רשות כיון דשרא ליה המיניה לא מטרחינן ליה משמע כי בני בבל היו חוגרין אזור במתניהם: סרוחי טבולים בראשיהם. טבולים אומר על הצניפים הצבועים במיני צבעונים. טבולי' רוצה לומר טבולים בצבע. כמו ויטבלו את הכתנת בדם. ובא בחסרון המתואר כמו כעדר הקצובות. ומאכלו בריאה. והדומים להם. אמר כי בני בבל משימים בראשיהם צניפים צבועים ואותם הצניפים הם עודפים ותלוים להם מאחריהם ולא כן מנהג בני ארץ ישראל. וסרוחי רוצה לומר עודפים ויתרי' כמו וסרח העודף חצי היריעה העודפת תסרח. ומלת סרוחי נופלת עליהם: או כי הם סרוחים מצד הצניפים הטבולים שהם סרוחים על דרך כאלה נובלת עליה שהיא נקראת נובלת מצד עליה שהם נובלים. וכן קרועי בגדים מגולחי זקן. והדומים להם:

ותעגבה מראה שלישים כלם דמות בני בבל כשדים ארץ מולדתם: ותעגב.
עליהם למראה עיניה ותשלח מלאכים אליהם כשדימה: ויבאו
דודים אליה בני בבל למשכב דדים ויטמאו אותה בתזנותם ותטמא בם
ותקע נפשה מהם: ותגל תזנותיה ותגל את ערותה ותקע נפשי
מעליה כאשר נקעה נפשי מעל אחותה: ותרבה את תזנותיה לזכר
את ימי נעוריה אשר זנתה בארץ מצרים: ותעגבה על פלגשיהם אשר
בשר חמורים בשרם וזרמת סוסים זרמתם: ותפקדי את זמת נעוריך
בעשות בעשות ממצרים דדיך למען שדי נעוריך: לכן אהליבה
כה אמר אדני יהוה הנני מעיר את מאהביך עליך את אשר נקעה
תים נפשך מהם והבאתם עליך מסביב: בני בבל וכל כשדים פקוד
ושוע וקוע כל בני אשור אותם בחורי חמד פחות וסגנים כלם ש
שלושים שלשים וקרואים רכבי סוסים כלם: ובאו עליך הצן רכב וגלגל
ובקהל עמים צנה ומגן וקובע ישימו עליך סביב ונתתי לפניהם
משפט ושפטוך במשפטיהם: ונתתי קנאתי בך ועשו אותך בחמה
ובנותיך אפך ואזניך יסירו ואחריתך בחרב תפול המה בניך ובנתיך יקחו
ואחריתך תאכל באש: והפשיטוך את בגדיך ולקחו כלי תפארתך:
והשבתי זמתך ממך ואת זנותך מארץ מצרים ולא תשאי עיניך
אליהם ומצרים לא תזכרי עוד:

חיזו גיברין כולהון דמות בני בבל מדינת ארע כסדאי ארעא ילדותהון: ואיתרעיאת למטעי בתריהון בתר חיזו עינהא ושלחת איזגדין לותהון למדינת ארע כסדאי: ואתו לותה בני בבל למשכב רחמוי וסאיבו יתה בטעותהון ואיסתאבת בהון עד דקצת נפשה בהון: ואיתגליאת בהתתה ואיתחזי קלנה ורחיק מימרי יתה כמא דרחיק מימרי ית אחתה: ואסגיאת ית טעותה לאדכרא ית יומין דמלקדמין דטעת בהון כד הות בארעא דמצרים: ואיתרעיאת למהוי שמוטא להון דבבסר חמרין בסריהון וצחנת סוסון צחנתהון: ואדכרת ית חובי עצת חיטאך דמלקדמין במיעבדיך ממצרים רחימו בדיל חטאי ינקותיך: בכן אהליבה כדנן אמר יי אלהים הא אנא מיתי ביגלאי ית רחימך עלך ית דקצת נפשיך בהון ואיתינון עלך מסחור סחור: בני בבל וכל כסדאי פקודאי ושועאי וקועאי כל בני אתור עמהון עולימי חמדתא שלטונין וטורנין כולהון גיברין מזמנין רכבי סוסון כולהון: וייתון עלך במאני זינא ברתיכין וגלגלין ומשירית עממין דמזינין ב בעיגלין וקולסין יסמון עלך סחור סחור ואתן קדמיהון פורענות דינין ויתפרעון מיניך בנימוסיהון: ואתן פורענותי ביך ויתפרעון מיניך ברגז רברבך ויקירך יגלון ועמיך בחרבא יתקטלון אינון בנך ובנתך ישבון ושפר ארעיך יתוקדון בנורא: וישלחונך לבושי יקריך ויסבון מאני דתושבחתיך: ואבטל חובי עצת חטא מיניך וית פולחן טעותיך דהוה עימיך כד הוית בארע דמצרים ולא תזקפין עינך להון וטעות מצראי לא תידכרין עוד:

ארי כרנן

מראה שלישים כלם. כמו ושלישים על כלו גדולים ונכבדים. כלומר כלם יש להם מראה שרים ונכבדים בהתנאותם בלבושיהם ובדרכיהם. דמות בני בבל כן הוא דמות בני בבל שהם כשדים ארץ מולדתם. והמנהג הזה שהם נוהגים הוא מנהג ארץ מולדתם מקדם לא שלקחו אותו המנהג מעם אחר כמו שחומדים ישראל ונאה בעיניהם מנהגם ממנהג עצמם: ותעגב. כתיב ותעגבה קרי בתוספת הא כיון שראתה אותם עגבה עליהם זהו שאמר למראה עיניה: ותשלח מלאכים אליהם כשדימה. שלח אליהם שיהיו רגילים אצלה וכן עשו: ויבאו אליה למשכב דודים. להתערב עמהם בעבודת אלהיהם ובמעשיהם שיהיו שוים במנהג אחד: ויטמאו אותה. למרוס דרכי עז שלהם: ותקע נפשה מהם. כמו ותקע כף ירך יעקב ענין הסרת הדבר ממקומו. ושרשו יקע ועניין זה המרד שמרד יהויקים במלך בבל וכן צדקיהו: ותגל תזנותיה. כי נודע לכל כי זנתה אחרי אלהים אחרים: ותגל את ערותה. זהו שבזה צדקיהו את האלה אשר השביעו מלך בבל באלהים: ותקע נפשי מעליה. כלומר שלקתי שכינתי ממנה שתהיה הפקר למלך בבל אויביה ויחריב העיר ויגלה העם כמו שעשה לשמרון: ותרבה. לזכור את ימי נעוריה. כל כך הרבתה תזנותיה עד שזכר לה האל יתברך את הרעה שעשתה בימי נעוריה במצרים: ותעגבה על פלגשיהם. פירשו המפרשים פלגשיהם עבדיהם כי פילגשים במקום הזה אנשים לא נשים. ויורה על זה אשר בשר חמורים בשרם שהוא כנוי לאבר האיש. כמו רר בשרו את זובו או החתים בשרו מזובו שהוא כנוי והנכון בעיני שהוא כמשמעו ופירוש על כמו עם. וכמוהו ויבאו האנשים על הנשים והדומים לו. אמר כל כך חשקה בהם עד שנדמתה להם כמו פלגשיהם לא כנשותיהם. ולענין זה נוטה דעת המתרגם שתרגם ואתרעיאת למהוי שמוטא להון בט"ת. בקצת נוסחאות פירוש שמוטה להם. ובקצת נוסחאות שמחה כמו שפחה: אשר בשר חמורים בשרם. טעמו על הפילגשים כי גם ערות הנקבה מכונה בלשון בשר. כמו דם יהיה זובה בבשרה. או טעמו על המצריים ועל הכשדים. ועל זה המשל אמר: וזרמת סוסים זרמתם. כנוי לזרע היוצא כזרם מים היוצא בכח. ודמה ערותם לחמורים שהם גדולי בשר. ודמה אותם לסוסים שהם שטופים בזמה יותר משאר הבהמות. וזכר הספור הזה לגנאי שהמצריים מכוערים במעשיהם ואף על פי כן חשקה בהם ולמדה את מעשיהם המעשים המכוערים והפחותים שבמעשיהם זהו משל פלגשיהם. ואף על פי שזכר זנות מצרים בתחלת הענין זכר אותו גם כן בסוף הענין לפי שהיא היתה תחלת זנותם והיא היתה סבת זנותם בכל הזמנים שזנו. וזהו שאמר: ותפקדי. זכרת הזנות שזנית במצרים ואהבת אותה גם כן בארצך לזנות אחרי אלהים אחרים: בעשות ממצרים. זה לבדו מן הקל בענין עשו והענין הזה מפורש למעלה. ופירוש למען שדי נעוריך בעבור מעיכת שדיך שערב לך או זכרת עתה לעשות זמה וזנות גם אתה: לכן. הנני מעיר את מאהביך עליך. שהיו מאהביך מתחלה: את אשר נקעה נפשך מהם. שמרדת בהם. ונקעה שרשו קעע והוא בפלס ורחבה ונסבה. או שרשו נקע: בני בבל וכל כשדים. משאר מדינות בבל: פקוד ושוע וקוע. שמות תאר לשרים הנזכרים בשם בספר ירמיה כנוזר ארץ נבוזראדן שרא סר רב מג ושאר הנזכרים שם: פקוד. כמו פקיד. וכן שוע שם לנדיב גדול. וכן קוע שם תאר לשר גדול אף על פי שלא מצאנו לו חבר במקרא. ויונתן לא תרגם בענין אחר אלא אמר פקודאי ושועאי וקועאי: כל בני אשור אותם. פי' באו אותם. אותם כמו אתם. וכן ואדבר אותך כמו אתך. וכן וגם היטב אין אותם. אולי ה' אותי והדומים להם: וקרואים. כמו קרואי העדה. ותרגם יונתן זמנין: ובאו עליך הוצן. שם לאחד ממיני המרכבות. או לאחד מכלי הזין ואין לו חבר במקרא. ואפשר שהוא שם לכלל כלי הזין. וכן תרגם יונתן וייתון עלך במאני זיינא ברתיכין ובגלגלין. ואדוני אבי ז"ל פירש כמו חוצן בחי"ת. מן והביאו בניך בחוצן שפירושו זרוע. והאל"ף יקרא זרוע כמו וזרועות הנגב שפירושו חיילות: צנה ומגן וקובע ישימו עליך סביב. כתרגומו תזוינין בעגילין וקולסין ימנון עלך. וקובע בקו"ף ומלרע וענינו ידוע שהוא כלי מגן על הראש: ונתתי לפניהם משפט. אתן משפטו לפניהם שישפטוך. כלומר תהיה ידי עמהם להחריבך: ושפטוך במשפטיהם. את אהבת מנהגם ומשפטיהם לפיכך אתן אותך בידם שישפטוך כמו שמנהגם לשפוט המורד והפושע. והמשפט הוא ששחט בני צדקיהו לעיניו וגם כל שרי יהודה שחט ואת עיני צדקיהו עור: ונתתי קנאתי בך. בלידיהם אתן קנאתי וחמתי בך. ועשו אותך בחימה. יעשו עמך נקמה בחימה: אפך ואזניך יסירו. זה המשפט יעשו אותו לאשה זונה תחת בעלה שיסירו ממנה האזנים והאפים שהם הנחירים והם הדרת פנים. וכן לאמי שרוצים לשפוט בחימה יסירו ממנו הנחירים והאזנים והעינים. וזה משל למלכות ולכהונה שהוסר ממנה: אפך. הוא משל למלך. כמו אפך כמגדל הלבנון שהוא משל למלך. כי המלך הוא גבוה ורם על כל העם. וכן האף הוא גבוה על הפנים. ואזניך הוא הכהן המשמיע קול לאזנים בבואו אל הקדש בפעמוני הזהב. ותרגם יונתן ואפך ואזניך יסירו רברבך ויקירך יגלון מנך: ואחריתך בחרב תפול. תרגם יונתן ועמך בחרבא יתקטלון. נראה כי דעתו היה לפרש ואחריתך שהוא כנגד הראש שזכר ואם הגדולים נקראים ראש העם יקרא אחרית שהוא כנגד הראש. כמו שאמר טוב אחרית דבר מראשיתו. כי הגדול הוא ראשית ותחלה לעם יוצא ובא לפניהם: המה בניך ובנותיך יקחו. יקחו אותם לעבדים ושבו אותם. על דרך שאמר כתן בניו פלטים ובנותיו בשבית. ופי' פלטים מחרב כי ברוב לא יהרוג האויב הקטנים והקטנות אלא ישבה אותם לגדלם עמו לעבדים ולשפחות: ואחריתך תאכל באש. אמר אחריתך על הבתים הנשארים אחרי האדם במותו. וכן כתוב ואת כל בתי ירושלם ואת כל בית גדול שרף באש. ותרגם יונתן ואחריתך ושפר ארעך: והפשיטוך את בגדיך ולקחו כלי תפארתך. אפשר שזה נאמר על בגדי כהונה ועל כלי בית המקדש. או נאמר על כל שלל העיר בין בבית המקדש בין בשאר הבתים: והשבתי זמתך ממך. כי מיום שגלו לא עבדו ע"ז:

ארי כדנן אמר יי אלהים הא אנא מסר ליך ביד דסנית ביד דקצרת
נפשך בהון: ויתפרעון מינך בדבבו וישבנון ית כל ליאותיך
וישבקונך מטלטלא ושביקא ותתגלי בהתת טעותיך וחובי עצרת
חטאך וזנותיך: חובך גרמו אלין ליך בדטעי בתר עממי ואסתאבת
בפולחן טעותהון: באורח אחתיך הליכת ואתן כס פורענותה בידיך:
כדנן אמר יי אלהים כס פורענות אחתיך תשתין תקיפא וחסינתא
תהין לחוך וללעיב מסגי עקא דתיתי עלך: הא כרויא ודוון תתמלין
כס צדו ואשתממו כס פורענות אחתיך שמרון: ותשתין יתה
ותגמרין וית פורענותהא תקבלין ובסריך תתלשין ארי אנא גזרית
במימרי אמר יי אלהים: בכן כדנן אמר יי אלהים חלף דשבקת
פולחני וארחיקת דחלתי מקבל עינך ואף את קבילי עצת חטאך
וטעותיך: ואמר יי לי בר אדם התוכח ית אהלה וית אהליבה וחוי
להן ית תועבתהן: ארי זנאין כהן ודם זכי אשדו בידיהן ובתר פולחן
טעותהן טעו ואף ית בניהן דעתידין למיפק מנהן תולדת קודשא
קדמי אעבירו להן לפולחן: עוד דא ארגזו קדמי סאיבו ית בית
מקדשי ביומא ההוא וית יומי שביא דילי אחילו: ובכנסותהון ית
בניהון לפולחן טעותהון ועלו לבית מקדשי ביומא ההוא לאחלותיה
והא כדין עברו בגו בית מקדשי: ואף ארי שלחת לגבריא דאתן
מרחיק דאיזגד שליח לותהון והא אתו לאתר דזמינת אתקינת ש
שוקין ומנית פלטורין: ורמית דרגשין מכבין דיקר ופתורין מלין כל
טוב סדירת קדמהון וקטורת בוסמי ומשחתי שוית עליהון: וקל
איתרגושתהון רישלן שליוא בהון ולתקוף גיברין מסגי אינשא אתן
מסחור סחור ממדברא ויהבו שירין על ידיהון וכתר דתושבחא על רישהון:

כי כה אמר אדני יהוה הנני נתנך ביד אשר שנאת ביד אשר נקעה
נפשך מהם: ועשו אותך בשנאה ולקחו כל יגיעך ועזבוך עירם עירום
ועריה ונגלה ערות זנוניך וזמתך ותזנותיך: עשה אלה לך בזנותך
אחרי גוים על אשר נטמאת בגלוליהם: בדרך אחותך הלכת ונתתי
כוסה בידך: כה אמר אדני יהוה כוס
אחותך תשתי העמקה והרחבה תהיה לצחק וללעג מרבה להכיל: לצחוק
שכרון ויגון תמלאי כוס שמה ושממה כוס אחותך שמרון: ושתית
אותה ומצית ואת חרשיה תגרמי ושדיך תנתקי כי אני דברתי נאם
אדני יהוה: לכן כה אמר אדני יהוה יען שכחת
אותי ותשליכי אותי אחרי גוך וגם את שאי זמתך ואת תזנותיך: ליכי אותי
ויאמר יהוה אלי בן אדם התשפוט את אהלה ואת
אהליבה והגד להן את תועבותיהן: כי נאפו ודם בידיהן ואת גלוליהן
נאפו וגם את בניהן אשר ילדו לי העבירו להן לאכלה: עוד זאת עשו להם
לי טמאו את מקדשי ביום ההוא ואת שבתותי חללו: ובשחטם את תותי
בניהם לגלוליהם ויבאו אל מקדשי ביום ההוא לחללו והנה כה עשו
בתוך ביתי: ואף כי תשלחנה לאנשים באים ממרחק אשר מלאך
שלוח אליהם והנה באו לאשר רחצת כחלת עיניך ועדית עדי:
וישבת על מטה כבודה ושלחן ערוך לפניה וקטרתי ושמני שמת
עליה: וקול המון שלו בה ואל אנשים מרב אדם מובאים סובאים מרוב
ממדבר ויתנו צמידים אל ידיהן ועטרת תפארת על ראשיהן: על

ואמרית

כי כה אמר ה' הנני נותנך. הנון בקמץ לנקבה ומשפטה בצרי אלא הוא כמו שכתבנו. כי כשמדבר כנגד הכנסת מדבר פעם לשון זכר ופעם לשון נקבה. ושנה הענין הזה עוד לחזק: ועשו. ערום ועריה. בערום ובעריה בפר' הודע את ירושלם כתבנו פירושו: זנותיך. יאמר זנון מן זנה בהכפל עי"ן הפעל כמו הגיגי מן הגה: עשה אלה לך. מקור. כלומר אלה שיעשה לך בעונש זנותך הוא בזנותיך. עשה. בחולם ומקור בשקל בגנותיך: בדרך. מבואר הוא: כה אמר. תהיה פי' הכוס תהיה לצחוק וללעג. פי' שהגוי' יצחקו וילעגו על רוב הפורענות הבא עליך: מרבה להכיל. תאר לכוס שהיא רבה להכיל ולהחזיק יין תרעלה רב: שכרון ויגון תמלאי. אותו השכרון הוא היגון שתמלאי ממנו. כי הכוס והיין הוא משל על הצרות: ושתית אותה ומצית. תשתי אות' הכוס כלה עד התמצית שתמציא: ואת חרשיה תגרמי. ולא עוד אלא שחרשיה תגרמי אחרי שתמציא אותה תשברי הכוס בשניך למצות חרסיה. והמשיל הענין לכוס חרס לפי שנבלע היין בתוך החרס. ואמר חרשיה לשון רבים כי בהשברה יהיו חלקיה רבים: תגרמי. מלה מושאלת. מן ועצמותיהם יגרם. שפירושו שבירת העצמים. רוצה לומ' ולעוס אותם. כמו תשרש שהוא עקירת השרש כן תגרמי יגרם שבירת הגרמים. כי העצם נקרא גם כן גרם. כמו שכתוב תשבר גרם. גרמיו כמטיל ברזל. וכן תרגום עצם גרמא. וכן אמר לשבירת החרסים בלעז' תגרמי: ושדיך תנתקי. תעקרי שדיך בשתיית יין התרעלה. ותרגם יונתן. ובשריך תתלשין. והמשל הזה הוא שיעברו עליה' צרות עד כלותם כליון חרוץ. ומשל ושדיך תנתקי הוא על בטול התורות בגלות. כי השדים משל לתורה שבכתב ותורה שבעל פה. כמו שכתבנו בפרשת הודע. ובגלות בבל ראינו ששכחו התורה ובטלו אותה. כמו שראינו שנשאו נשים נכריות וחללו את השבת ודברים אחרים שלא נכתבו ואף הלשון שכחו: לכן כה אמר ה'. אחרי גוך. כאדם המשליך דבר אחרי גוו שלא יראנו ולא יזכרנו: וגם את שאי זמתך. עונש זמתך שאי וסבלי: ויאמר. התשפט את אהלה ואת אהליב'. אחר שהיו שתיה' בדרך אחד הגד להן את תועבותיהן: כי נאפו. זה אינו משל אלא כמשמעו שהיו מנאפים את נשי רעיהם: ודם בידיה. כמו שאמר ישעיהו הנביא ידיכם דמים מלאו. וכן נקראת ירושלם עיר הדמים כמו שכתוב למעלה: ואת גלוליהן נאפו. זהו דרך משל לעבודת הגלולים כמו שהאשה המנאפת תחת אישה תקח זרים כן ישראל זנו תחת האל יתברך שהיה אישה לקחה אלהים אחרים לעובדם: וגם את בניהן אשר ילדו לי. כלומר לעבודתי. כי בשמונה ימים ללידתם מלו אותם והכניסום בבריתי ואחר כך העבירו להם לאכלה: העבירום לגלוליהם באש. זהו לאכילת האש: עוד. ביום ההוא. זהו ענין כפל. עבדו הגלולים להכעיסני ובאותו יום עצמו באו להקריב בביתי כאלו איני רואה מעשיהם וקרבנותיהם הם טומאת מקדשי: ובשחטם. מקור מן הקל. ויש אומ' מן הדגש וכפל הענין בזה הפסוק במלות שונות: והנה כה עשו בתוך ביתי. והנה עשו זה החלול בתוך ביתי. או פי' גם כן עשו גלולים בתוך ביתי שהיו מציירים צורות בתוך לשכות העזרה ומקטרים להם כמו שכתבנו בפרשת בשנה הששית: ואף כי תשלחנה. כל שכן שעשו יותר תועבה שים עליו לתתם ביד אויביה' ששלחו לאנשים באים ממרחק שבאו אליה ממרחק על ידי שליחותה: וכן פי' אשר מלאך שלוח אליהם והנה באו. שלחה אליהם שיבואו אליה להנהיגם בדרכיהם ובמעשיהם: לאשר רחצת כחלת עיניך ועדית עדי. אמר כנגד אהליבה למי שלחת למי שבעבורם נתיפית כדרך הזונה שרוחצת במרחץ וכוחלת עיניה ולובשת מלבושים נאים כדי שתהיה יפה בעיני הרואים אותה ויחשקו בה. והמשל כי שלחה אליהם אגרות מדברות נכבדות ומכוחות להביא אהבתם עליה ושתתערב עמהם ותלמד מנהגם ומעשיהם. ותרגם יונתן לאתרא דזמינת אתקינת שוקין וזמינת פלטורין: וישבת על מטה כבודה. בוי"ו עם הדגש. וכן כבודה בת מלך פנימה. ואת הכבודה לפניהם. והדומים להם: ושלחן ערוך לפניה. לפני המטה. כי כן הי' מנהגם להסב על המטו' בעת האכילה. כמו שמצאנו בדברי רז"ל. ופי' ערוך ערוך בכל מיני מאכלים טובים. וקטרתי ושמני שמת עליה. בקמץ חטף הטי"ת לקריאת בן אשר. ולקריאת בן נפתלי וקטרתי בפתח הטי"ת עליה: על המטה. כי כן היה מנהגם לגמר אחר האכילה כמו שמצאנו בדברי רבותינו ז"ל שהיו משימים בשמים על הגחלים להעלות עשנם אל האף לריח טוב. וכן היו משוחים בשמן הטוב אחר האכילה. ומה שאמר וקטרתי ושמני ביו"ד כנוי המדבר רוצה לומר כי אני נתתים לה והיא עבדה בהם לעבודה זרה. כמו שאמ' בפרשת הודע את ירושלם: דרגש. ידוע בדברי רבותינו ז"ל שאמרו מאי דרגש ערסא דגדא והוא מטה עשויה לכבוד המזל. מכוכין. פי' מצעות תרגום רפדתי ערשי מאכית שווי. משכב ושפות תרגומו מכוכין: וקול המון שלו בה. בי"ת בה' רפה ואף על פי שו"ו שלו מפיק וכמוהו קו תהו ה' בם. אמר קול המון נשמע בה באהליבה ושהמון ההוא שלו. כלומר לשלום. כמו אליה לא למלחמה כי היה שחם אליהם לבא אליה להיותם שלמים עמה. כי ישרו מעשיהם בעיניה: ואל אנשים מרוב אדם. ואל כמו ועם. וכן ואשה אל אחותה. קברו אותי אל אבותי. והדומים להם. אמר אלה ששלחה אליהם באו עם אנשי' אחרי': מרוב אדם. מרוב אדם שרצו להביא עמהם להיות ההמון רב הביאו אנשים שבאים ממדבר. זה מובאים שהם הביאו אותם והם היו מובאי': סבאי. גוי סבא והם מבני כוש. וכמוהו וסבאים אנשי מדה אלא שבא הסמך בשוא וזה בקמץ: ויתנו צמידי' אל ידיהן. כמו על. וכמוהו רבי'. ואמר ידיהן וראשיהן על שתיהן אהלה ואהליב'. וכשמדב' בלשון יחיד אמר על אהליבה כי היא האחרונה ועליה עיק' נבואת הנביא: ואומר

נאופים וָאֹמַר לַבָּלָה נִאוּפִים עַתָּ יִזְנֶה תַזְנוּתֶיהָ וָהִיא׃ וַיָּבוֹא אֵלֶיהָ כְּבוֹא אֶל־
עתה אִשָּׁה זוֹנָה כֵּן בָּאוּ אֶל־אָהֳלָה וְאֶל־אָהֳלִיבָה אִשֹּׁת הַזִּמָּה׃ וַאֲנָשִׁים
זנו צַדִּיקִם הֵמָּה יִשְׁפְּטוּ אוֹתְהֶם מִשְׁפַּט נֹאֲפוֹת וּמִשְׁפַּט שֹׁפְכוֹת דָּם כִּי
תה נֹאֲפֹת הֵנָּה וְדָם בִּידֵיהֶן׃ כִּי כֹה אָמַר אֲדֹנָי
פוח יֱהוִה הַעֲלֵה עֲלֵיהֶם קָהָל וְנָתֹן אֶתְהֶן לְזַעֲוָה וְלָבַז׃ וְרָגְמוּ עֲלֵיהֶן אֶבֶן
הז קָהָל וּבָרֵא אוֹתְהֶן בְּחַרְבוֹתָם בְּנֵיהֶם וּבְנוֹתֵיהֶם יַהֲרֹגוּ וּבָתֵּיהֶן בָּאֵשׁ
יִשְׂרֹפוּ׃ וְהִשְׁבַּתִּי זִמָּה מִן הָאָרֶץ וְנִוַּסְּרוּ כָּל־הַנָּשִׁים וְלֹא תַעֲשֶׂינָה
כְּזִמַּתְכֶנָה׃ וְנָתְנוּ זִמַּתְכֶנָה עֲלֵיכֶן וַחֲטָאֵי גִלּוּלֵיכֶן תִּשֶּׂאינָה וִידַעְתֶּם
כד כִּי אֲנִי אֲדֹנָי יֱהוִה׃ וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי בַּשָּׁנָה
הַתְּשִׁיעִית בַּחֹדֶשׁ הָעֲשִׂירִי בֶּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ לֵאמֹר׃ בֶּן־אָדָם כְּתָוב־לְךָ
אֶת־שֵׁם הַיּוֹם אֶת־עֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה סָמַךְ מֶלֶךְ־בָּבֶל אֶל־יְרוּשָׁלִַם בְּעֶצֶם
הַיּוֹם הַזֶּה׃ וּמְשֹׁל אֶל־בֵּית־הַמֶּרִי מָשָׁל וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כֹּה אָמַר אֲדֹנָי
יֱהוִה שְׁפֹת הַסִּיר שְׁפֹת וְגַם־יְצֹק בּוֹ מָיִם׃ אֱסֹף נְתָחֶיהָ אֵלֶיהָ כָּל־נֵתַח
טוֹב יָרֵךְ וְכָתֵף מִבְחַר עֲצָמִים מַלֵּא׃ מִבְחַר הַצֹּאן לָקוֹחַ וְגַם דּוּר
וגם הָעֲצָמִים תַּחְתֶּיהָ רַתַּח רְתָחֶיהָ גַּם־בָּשְׁלוּ עֲצָמֶיהָ בְּתוֹכָהּ׃
בשלו לָכֵן כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה אוֹי עִיר הַדָּמִים סִיר אֲשֶׁר חֶלְאָתָה בָהּ וְחֶלְאָתָהּ
לֹא יָצְאָה מִמֶּנָּה לִנְתָחֶיהָ לִנְתָחֶיהָ הוֹצִיאָהּ לֹא־נָפַל עָלֶיהָ גּוֹרָל׃

וַאֲמָרִית לִכְנִישְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל דְבַלִּיאַת עִמָּה בְחוֹבִין כְּעַן תִּשְׁבּוֹק מ
מִטַּעֲוָתַהּ וְתְתוּב לְפוּלְחָנִי וְלָא תְבַת׃ וְעָלוּ לְוָתַהּ כְּמָא דְעָלִין לְוָת
אִיתְּתָא פּוּנְדְּקִיתָא כֵּן עָלוּ לְאָהֳלָה וּלְאָהֳלִיבָה מְדִינָתָא דְעֵצַתְהוֹן
חִיטְאִין׃ וְגַבְרִין זַכָּאִין בְּקִבְלֵיהוֹן יִתְפָּרְעוּן מִנְּהֶן פּוּרְעֲנוּת גַּיְיפָן
וּפוּרְעֲנוּת אַשְׁדָּיַת דָּם אֲרֵי זַנְיָאן בְּהֶן וְדָם זַכַּי אַשְׁדוּ בִּידֵיהוֹן׃
אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים אַתְנֵי דִּיסְקוּן עֲלֵיהוֹן מַשְׁרְיָין וְאֶמְסַר יָתְהוֹן
לְתַבִיר וְלְבִזָּא׃ וְיִרְגְמוּן יָתְהֶן בְּאַבְנֵי קְלַע מַשְׁרְיָין וְיִבְזְעוּן יָתְהֶן
בְּסַיְפֵיהוֹן בְּנֵיהוֹן וּבְנָתֵיהוֹן יִקְטְלוּן וּבָתֵּיהוֹן יוֹקְרוּן בְּנוּרָא׃ וְאֵיבַטֵּל
חוֹבֵי עֵצַת חִיטְאִין מִן אַרְעָא וְיִתְרָדְיָן כָּל מְדִינָתָא וְלָא יַעְבְּדָן כַּעֲצַת
חֲטָאֵיכוֹן׃ וְיִתְיַהֲבוּן חוֹבֵי עֵצַת חֲטָאֵיכוֹן עֲלֵיכוֹן וְחֶטְאֵי פוּלְחַן טַעֲוָתְכוֹן
תְּקַבְּלָן וְתִדְּעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלֹהִים׃ וַהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ
עִמִּי בְּשַׁתָּא תְשִׁיעֲתָא בְּיַרְחָא עֲשִׂירָאָה בְּעַסְרָא לְיַרְחָא לְמֵימַר׃ בַּר אָדָם
כְּתוֹב לָךְ יָת שׁוּם יוֹמָא יָת כְּרַן יוֹמָא הָדֵין סְמַךְ מַלְכָּא דְבָבֶל עַל יְרוּשְׁ
בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין׃ וְאִתְנַבֵּי לְעַמָּא סָרְבָנָא נְבוּאָה וְתֵימַר לְהוֹן כִּדְנַן
אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים אִיתְנַבֵּי דִּיסְקוּן מַשִּׁרְיָין עַל קַרְתָּא הָדָא וְאַף יִתְיְהֵב לָהּ
אַרְכָּא לְקַבָּלָא מְצִירָא׃ כְּנוֹשׁ רַבְרְבָהָא לְגַוָּהּ כָּל גְּבַר גִּיבַּר אֵימְתָן וּגְבַר
עָבִיד קְרָב מַשִּׁרְיַת עַמְמִין מַלְיָתַהּ׃ מַלְכֵי עַמְמִין קָרִיב וְאַף תְּקוּם
סוּמְכוּתַהָא עִמְּהוֹן אֲבַע זִימְנָא אַף יִתְרְמוּן קְטִילָהָא בְגַוָּהּ׃ בְּכֵן כִּדְנַן
אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים וַוי עַל קַרְתָּא דְאַשְׁדֵי דָם זַכַּי בְּגַוָּהּ דְהִיא כְּדוּדָא דְזוּהֲמְתֵיהּ בֵּיהּ וְזוּהֲמְתֵיהּ לָא נַפְקַת מִינֵּיהּ גָּלוּ עַל גָּלוּ אִיתְפַּק עַמָּהּ מִדְּלָא יִתְעֲבִיד בַּהּ תְּיוּבָא׃

ואומר לבלה נאופים. רוצה לומר אמר השם יתעלה כשראיתי את דרכיה אמרתי וכי הזונה הזקנה כאף : בלה . זקנה · כמו אחרי בלותי . ועל דרך המשל אמר כזקנה בעו"ז כמה שנים ועדיין לא נתנה אל לבה ולא שבה אלי : עתה יזנה תזנותיה והיא . עתה יאבדו עו"ז תזנותיה והוא עמהם כי בגלותה יאבד הכל האלילי' והעובדים אותם . ואמר יזנו כלומר יבאו מרשותם ומארצם · כי הזונה יוצאה מרשות הבעל · וכן ותזנה עליו פלגשו : יזנה כתיב באה כמו ידינו לא שפכה וקרי בוי"ו יזנו : ויבא · לשון יחיד · כלומר כל גוי וגוי והוא אחד מסמוכה בלשון ביאה דסבירין לשון רבים והויין לשון יחיד : אשת הזימה · זה לבדו בא מן אשה אשות כי יאמר נשים נשי לגנאי בא כן : ואנשים צדיקים . כתב אדוני אבי ז"ל אינו אומר צדיקי' ממש אך בעלי טענות ומחודדין בדין ישפטו אתכם . בשני דינין משפט נואפות ומשפט שופכות דם נקי · כי מה שאמר ושופכות דם רוצה לומר דם נקי · כמו ויסלף דברי צדיקים : אותהם · בחולם האלף : כי כה אמר ה' . העלה עליהן קהל · העלה מקור . וכן ונתן אתהם לזעוה · כאלו אמר אעלה ואתן : ורגמו עליהן אבן קהל · קהל העמים ירגמו עליהם באבנים כמשפט הנואפות . והמשל הוא הדיק שבנו על העיר : וברא אותהן בחרבותם · וברא פעל עבר מן הקל לגזרת פעל בברי בשקל ירא והוא ענין כריתה · כמו ובראת לך שם והוא מן הדגוש · כלומר יכרתו אותם הגוים בחרבותם , וכן תרגם יוכתן ויבזעון יתהון בסיפיהון · ואמר וברא לשון יחיד על דרך כלל : והשבתי זמה . כיון שיגלו מיד תשבות הזמה והגלולים : ונוסרו . דגש הוי"ו והתי"ו לחסרון תי"ו התפעל ודגש הסמך לאות הבנין והראוי ונתוסרו והמלה מורכבת מן נפעל והתפעל , וכן ונכפר להם הדם הראוי ונתכפר · אמ' הגוים האחרים יקחו מוסר מכם שראו שלקחתם העונש בעונכם ובזמתכם שעשיתם : ולא תעשינה כזמתכנה . אף על פי שיעשו לא יעשו כזמתכן שלא יחליפו עבודות אלהיהם בעבודות אלהים אחרים ולא יעבדו אלהים רבים כאשר עשיתם אתם : ונתנו זמתכנה עליכן · יתנו בדבריהם עונם וזמתכן עליכן כי יאמרו כי משפט הוא שיבא עליכם עונכם וזמתכן : וחטאי גלוליכן תשאינה · כמו עונם ישאו . תשאו את עונכם . והדומי' להם ענין הסבל והמשא . ומלת תשאינה בתנועת האלף בסגול והיוד' למשך : ויהי דבר ה' אלי בשנה התשיעית · למלכות צדקיהו . וכן כתוב במלכי' ובירמיה בשנה התשיעית למלכו : בן אדם כתוב לך את שם היום ואת עצם היום הזה · הנבואה באה לו בעשירי בטבת שבאותו יום סמך מלך בבל על ירושלם . ואמר לו שיכתוב אותו היום ויראה לפני הגולה כי באותו היום סמך מלך בבל וכשישמעו אחר כן מפי המגידים כי כן היה באותו היום עצמו שכתב הנביא ידעו כי נביא היה בתוכה ואמת הם דבריו שאומר להם בשם ה' ולא ישמעו עוד אל נביאי השקר · ומה שאמר שם היום ועצם היום רוצה לומר שם היום באחד בשבת או בשני בשבת · או אי זה יום שהיה כי אין שמות לימים בלשון הקדש אלא למספר ימי השבוע ולא לחדשים אלא ראשון שני ושלישי : ועצם היום רוצה לומר בעשור לחדש העשירי · ופירוש סמך סמך עם חילו אל העיר ובנו עליה דיק : ומשול אל בית המרי · משל הסיר היא ירושלם · וזה המשל אתה תמשול אותו לא כמו שהם היו מושלים ואומרי' היא הסיר ואנחנו הבשר כמו שכתבנו במראה השנית : בשנה השנית · שפות הסיר שפות · זה יעשה האדם בסיר בתחילה שופת אותה והוא שימים אותה על השפתים ואחר כך יוצק בו מים ואחר כן ישים הבשר בתוכה ויריתיה האש תחתיה עד שיבשל הבשר · ושפיתת הסיר על השפתים הוא משל לסמיכת מלך בבל אל ירושלם . כי זה היה תחילת מעשהו בה ויציקת המים בה הוא משל שלא תאחוז בה האור מהרה כי המי' מאחרי' הבשר מלהתבשל מהרה · כי כשהיא בלא מים יאחוז בו האור והבשר נכלה מהרה · אבל כשיהיה בה מים יתבשל הבשר מעט מעט · כן ארכו ימי המצור משנה התשיעית לצדקיהו עד שנת י"א כדי שיכלו מעט מעט בירושלם ברעב בדבר ובחרב : וגם יצוק בו מים · אמר בו לשון זכר לסיר וזכרו גם כן לשון נקבה בכל הפרשה לדרך המשל שהיא ירושלם · או זכרה בלשון נקבה שהיא נקראת גם כן קלחת שהיא לשון נקבה : אסוף נתחיה אליה · הנתחים שראוים לתת בתוכה אסוף אותם אליה . וזה משל לאשר נאספו אל ירושלם מן הערים שנחרבו והיו שם במצור : כל נתח טוב · משל לשרי יהודה : ירך וכתף · אלו נתחים טובים מלאים בשר : מבחר עצמים מלא · וכן מספר מבחר האברים מלא הסיר · ולפי שהאברים מנותחים לפי העצמים יקראו האברים עצמים : מבחר הצאן לקוח · מקור במקום צווי · כמו זכור את יום השבת · הלוך וקראת · והדומים להם · הבשר שתנתח והיה ממבחר הצאן מן השמנים והטובים · וזה משל לשרים ולגדולים : וגם דור העצמי' תחתיה . דור כמו בשקל קום מלשון מדורה . אמר תבעיר העצמים תחתיה כלומר במקום עצים תשים עצמים תחת הסי' והדלק בהם האור · וזה המשל כאלו עצמות החללים שעשו בה ששפכו דם נקי בתוכה הם מבעירים האש ומביאים הפורענות : רתח רתחיה גם בשלו עצמיה בתוכ' . כל כך תבעי' האש ותרתיח הסיר עד שאפילו העצמים שהם קשים להתבשל יתבשלו . וזה משל לגבורים שהם חזקים כעצמים שיכלו ויפלו בחרב בתוכה : לכן · עתה פי' המשל כי עיר הדמים והיא ירושלם היא הסיר : סיר אשר חלאתה בה וחלאתה לא יצאה ממנה . חלאתה הראשון רפה הה"א ; חלאתה פי' זוהמתה . כי דרך בני אדם להעביר הזוהמא מן הקדרה אבל זאת חלאתה נשאר בה לא יצאה ממנה . וחלאתה משל לעונו' הנראים בתוכה עד שנמאסה בעיני כל רואיה כזוהמא הנמאסת : לנתחיה לנתחיה הוציאה . לא תוציא ממנה הנתחים כאחד אלא נתחים אחר נתחים . וזה משל שלא כלו יושבי ירושלם והנאספים בה כאחד אלא היו יוצאים ממנה אנשי המלחמה והנהרגים ולזמן יוצאים גם כן והנהרגים · וכן גלו ממנה גלות אחר גלות גלות יהויכין תחילה ואחר כן גלות החורבן עם צדקיהו : לא נפל עליה גורל · לא נפל גורל עליה איזה נתח יצא תחילה אלא כמו שיזדמן · והמשל לא יצא גורל על יושבי ירושלם אלא כמו שיזדמן אשר לשבי לשבי אשר לדבר לדבר ואשר לרעב לרעב :

ארי דם דאתאשד בגוה בזדו ובזדע מרומם שפכיתיה לא שפכיתיה
בשלו למעבר עלוהי תיובא : למעבד פורענו לאתפרעא בתקוף
גלותי חוביהון על דאשידו דם זכי בגלאי בדיל דלא לאישתבקא :
בכן כדנן אמר יי אלהים ווי על קרתא דאשדי דם זכי בגוה אף אנא
אסגי תבירה : אסגי מלכיא כניש משריתא טקס סומכותא וזמין עלה
עבדי קרבא וגיברהא ישתבשון : ואשאר ארעא צדיא בדיל דיצדון
ויסופון תרעי קירוהא ויתמסון בגוה עבדי סאובתה ויסופון חובהא :
תסקופין איתמליאת ולא יפקון מינה עבדי בישתא בגורא תיתוקד
מסגיות חובהא : בדיסתאבת בעצת חטאין חלף דדכיתיך ולא דכית
מסואבתיך לא תידכן עוד עד דאניח חימתי ביך : אנא יי גזרית
במימרי אתיא ואתקיים לא אמנע ולא אחוס ולא ארחם כאורחתיך
בישתא וכעובדך מקלקליא אתפרע מינך אמר יי אלהים : והוה
פתגם נבואה מן קדם יי עימי למימר : בר אדם הא אנא נסיב מינך
ית רגגא דעינך במותא ולא תיספוד ולא תבכי ולא תשגר דמעין :
אידנק שתוק על מיתיך אבלא לא תעביד טוטפתך יהוין עלך ומסנך
תשוי בריגלך ולא תתעטיף על שפם ולחים אבלין לא תיכול :
ואיתנביתי לעמא בצפרא ומיתת איתתי ברמשא ועבדית בצפר כמא
דאתפקידית : ואמרו לי עמא הלא תחוילנא מא אילין לנא ארי את
עביד : ואמרית להון פתגם נבואה מן קדם יי הוה עימי למימר :
אימר לבית ישראל כדנן אמר יי אלהים הא אנא מפיס ית בית מקדשי
יקר תוקפכון רגגא דעיניכון וחיבוב נפשכון

כי דמה בתוכה היה על צחיח סלע שמתהו לא שפכתהו על הארץ
לכסות עליו עפר : להעלות חמה לנקם נקם נתתי את דמה על צחיח לנקום
סלע לבלתי הכסות :
לכן כה אמר אדני יהוה אוי עיר הדמים גם אני אגדיל המדורה :
הרבה העצים הדלק האש התם הבשר והרקח המרקחה והעצמות
יחרו : והעמידה על גחליה רקה למען תחם וחרה נחשתה ונתכה ריקה
בתוכה טמאתה תתם חלאתה : תאנים הלאת ולא תצא ממנה רבת
חלאתה באש חלאתה : בטמאתך זמה יען טהרתיך ולא טהרת
מטמאתך לא תטהרי עוד עד הניחי את חמתי בך : אני יהוה דברתי
באה ועשיתי לא אפרע ולא אחוס ולא אנחם כדרכיך וכעלילותיך
שפטוך נאם אדני יהוה : ויהי
דבר יהוה אלי לאמר : בן אדם הנני לקח ממך את מחמד עיניך
במגפה ולא תספד ולא תבכה ולוא תבוא דמעתך : האנק דם מתים במגפה
אבל לא תעשה פארך חבש עליך ונעליך תשים ברגליך ולא תעטה ולוא
על שפם ולחם אנשים לא תאכל : ואדבר אל העם בבקר חבוש
ותמת אשתי בערב ואעש בבקר כאשר צויתי : ויאמרו אלי העם
הלא תגיד לנו מה אלה לנו כי אתה עשה : ויאמר אליהם
דבר יהוה היה אלי לאמר : אמר לבית ישראל כה אמר אדני יהוה
הנני מחלל את מקדשי גאון עזכם מחמד עיניכם ומחמל נפשכם

כי דמה · למה היה כל זה העונש כי דמה בתוכה היה כי הדמים ששפכו בה בתוכם מגולים הם והם מעוררים העונש והמשפט . ובדרש כי על דם זכריה כאמר' שראהו רב טבחים רותח והרג עליו אלפים ורבבות · וזהו שאמר להעלות חמה ולנקום נקם : על צחיח סלע שמתהו . כאלו על גג סלע שמתיהו במקום גבוה שלא יוכל להתכסות . והמשל כל כך הרבו שפיכות דם נקי עד שלא יתכן לסלוח ולהיות ככעלם אותו העון מלפני האל ית' אלא גלוי ועומד הוא לפניו לנקום נקם מהם : צחיח סלע · הוא המקום הגבוה שבסלע והוא גג הסלע . וכן מאחרי לחומה בצחיחים : להעלות חמה . ששפכו הדם בגלוי לרוב כדי שתעלה חמתי עליהם לנקום נקם בהם : נתתי את דמה . אמר שמתהו ואמר נתתי היא הרבתה הדם כדי שיהיה מגולה כאלו שמתהו על צחיח סלע ואני גם כן נתתיו להיותו מגולה לפני לבלתי הכסות שלא אביתי לסלוח לה כי גדול עונה מכסות · וכן אמר בספר מלכים וימלא את ירושלם דם נקי ולא אבה ה' לסלוח : לכן כה אמר ה' : גם אני אגדיל המדורה · לפי שאמר דור העצמים תחתיה אמר האל יתברך גם אני רוצה לומר הם הגדילו לעשות הרע גם אני אגדיל לנקום בהם נקם גדול : ואמרתי לך דור העצמים גם אני אגדיל המדורה וארבה עצים על העצמים · כי האור יאחז במהרה יותר בעצים מן העצמים שהם קשים ואדליק האש הרבה כדי שיתם הבשר ויהיה מאוכל וגם העצמו' שהם קשים יחרו וישרפו מחוזק האש הגדולה : הרבה · מקור . וכן הדלק התם והרקח · ופירושו והרקח המרקחת כי כשהבשר מבושל משימים בקדרה בשמים להטעים הבשר לאכילה · וערוב הבשמים יקרא רקח מרקחת . וענין המשל שיתמו בעיר מרוב ההרוגות ויהיו מוכנים לאכילת החרב כמו שהבשר הוא מוכן לאכול אחר שהוא מבושל ומרוקח במרקחת : והעצמות משל לגדולים כמו שפי' : יחרו . מבנין נפעל שרשו חרר מן ושכן חררים במדבר שהוא מקום הנשרף מרוב חמימות : והעמידה על גחליה ריקה · מקור כאלו אמר והעמידה כיון שיתם הבשר ויחרו העצמות תשאר הקדרה ריקה על האש . ותחם וחרה נחשתה . כלומר ישרפו חרסיה : למען תחם · מבנין נפעל שרשו חמם . והמשל אחר שתשאר העיר ריקה מאנשיה תהיה שממה גפרית ומלח שרפה כל ארצה : וחרה · מבנין הקל שרשו חרר כמו שפיר' יחרו : נחשתה תחתיה · וכן יען השפך נחשתך תחתיתך · ובמשנה הבית שהיה מלאה משקין טהורין וכתנך למטה מכחותנו של תנור פי' תחתיתו : ונתכה בתוכה . בתוך חרסיה תבלע טומאתה . וכפל הענין במלות שונות ואמר תתם חלאתה . תתם כמורק כמו בחולם · כמו ושפתי חכמי' תשמורם · והוא מבנין נפעל : תאנים הלאת · תאנים תשרש און ומענינו · פי' הוגיעה עצמה עשות השקרים ובא על דרך העוה כלאו : ולא תצא ממנה רבת חלאתה . לא תוכל לצאת ממנה כי היה רבת חלאתה : באש חלאתה . כיון שהיה רבת חלאה אין לה תקנה אלא שתתם באש כמו שאמר תתם חלאתה : בטמאתך זמה · עדין את בטומאתך שהיא הזמה : יען טהרתיך ולא טהרת מטמאתך · בעבור שאני טהרתיך שהזהרתיך תמיד על ידי נביאי שתטהרי מטומאתך ולא שמעת אלי : לא תטהרי עוד · עד שתקבלי העונש . וזהו על דרך השמן לב העם הזה כמו שפירשנו במקומו : אני ה' דברתי באה ועשיתי . הגזרה באה עתה ואני אעשה אותה ולא תחשבו שתבא דרך מקרה : לא אפרע . לא אשוב אחור ממה שגזרתי · וכן בדברי רז"ל הקורא למפרע : שפטוך . השופטים . כמו שאמר למעלה ואנשים צדיקים ישפטו אתהם . או פי' ישפטוך הגוים הבאים עליך : ויהי · בן אדם · מחמד עיניך · זה אשתו כמו שמפרש ותמת אשתי בערב : במגפה · שלא יקדים לה חולי · וזה למופת כי פתאום יבא שבר במחמד עיניהם שהוא בית המקדש : ולא תספוד ולא תבכה · להיות למופת לישראל כי כן יעשו מרוב הצרו' : ולא תבא דמעתך · לא תבא על לחייך · וי"ת ולא תסגי דמעין : האנק דם · מהאנק דם · כלומר מזעוק כשאר אבלים שצועקים אתה שלא תזעק · ותרגם יונתן אדנק שתוק · ובדברי רז"ל האנק מכאן שמצווחין על המתים ולמדו ממלת דום שאבל אסור בשאלת שלום ובדברי תורה · כאלו אמר באלה הדברים תעשה מנהג אבל לצוח ולידום אבל בשאר דברים לא : מתים אבל לא תעשה · כמו הפוך אבל מתים לא תעשה · וכן מקום שם קבר כמו מקום קבר שם · וכן ומספד אל יודעי נהי כמו ויודעי נהי אל מספד והדומים להם · וי"ת על מיתך אבל לא תעבוד : פארך חבוש עליך · פארך היא מגבעת הראש שהוא פאר האדם · כמו פארי המגבעו' · פארי פשתי' יהיו על ראשם . הפארים והצעדים . ואבל חייב בפריעת הראש שהוא הסרת מגבעתו או סודרו מעל ראשו וישב בגלוי הראש מתמגבעתו ויעטוף בסודרו בעטיפת השפם עם הראש שהוא סימן לאבילות . לפיכך אמר האל יתברך ליחזקאל שלא לנהוג מנהגי אבל במות אשתו להיות למופת לישראל . ורבותינו ז"ל פירשו פארך אלו תפילין שבראש . וכת' טוטפתיך יהוין עלך : ולחם אנשים לא תאכל : כשאר אבלים ששולחים להם שכניהם מאכל . ותרגם יונתן לחם אבלין לא תיכול : ואדבר אל העם . דברתי אליהם הנבואה הזאת שבאה אלי : ואעש בבקר · שהיה זמן אבלות ועשיתי הפך האבלים : ויאמרו · מה אלה לנו · מה מופת הם הדברים האלה לנו : כי אתה עושה . כי ידענו שאתה עושה אותם למופת לנו : ואמר אליהם דבר ה' · אינני עושה הדברים האלה מעצמי כי כבר אמרתי לכם הנבואה שבאה אלי שתמות אשתי וצוני האל יתברך שלא אתאבל עליה ומה שתשאלו מה המופת הוא לכם : דבר ה' היה אלי לאמר . לכם מה מופת הוא לכם : אמור · הנני מחלל · שאביא עליו זרים שיחללוהו · כמו שאמר למעלה וחללו את צפוני · וכמו ובאו בה פריצים וחללוה : גאון עוזכם . כמו שאמר לגאון שמהו כי גאון ישראל היה בית המקדש ועזם ותפארתם על כל עם שהיה נראה בו כבוד האל יתברך בענן ובאש העליונה : מחמד עיניכם · שהיה יפה בבנינו ובתקונו : ומחמל נפשכם . כאשר יחמול איש על הדבר שאוהב אותו והם היו מקוים בכל יום לשוב אליו כמו שהיו מבטיחים אותם נביאי השקר שהיו עמהם בבבל :

בניכם

ותיכם ובניכם ובנתיכם אשר עזבתם בחרב יפלו : ועשיתם כאשר עשיתי
תעטו על שפם לא תעטו ולחם אנשים לא תאכלו : ופארכם על ראשיכם
ונעליכם ברגליכם לא תספדו ולא תבכו ונמקתם בעונתיכם ונהמתם
איש אל אחיו : והיה יחזקאל לכם למופת ככל אשר עשה תעשו
בבאה וידעתם כי אני אדני יהוה : ואתה בן אדם
הלוא ביום קחתי מהם את מעזם משוש תפארתם את מחמד עיניהם
ואת משא נפשם בניהם ובנותיהם : ביום ההוא יבוא הפליט אליך
להשמעות אזנים : ביום ההוא יפתח פיך את הפליט ותדבר ו
ולא תאלם עוד והיית להם למופת וידעו כי אני יהוה :
כה ויהי דבר יהוה אלי לאמר : בן אדם שים פניך
אליהם אל בני עמון והנבא עליהם : ואמרת לבני עמון שמעו דבר אדני
יהוה כה אמר אדני יהוה יען אמרך האח אל מקדשי כי נחל ואל
אדמת ישראל כי נשמה ואל בית יהודה כי הלכו בגולה : לכן הנני
נתנך לבני קדם למורשה וישבו טירותיהם בך ונתנו בך משכניהם
המה יאכלו פריך והמה ישתו חלבך : ונתתי את רבה לנוה גמלים
ואת בני עמון למרבץ צאן וידעתם כי אני יהוה :
כי כה אמר אדני יהוה יען מחאך יד ורקעך ברגל ותשמח בכל שאטך
לבז בנפש אל אדמת ישראל : לכן הנני נטיתי את ידי עליך ונתתיך לבג
לגוים והכרתיך מן העמים והאבדתיך מן הארצות אשמידך וידעת
כי אני יהוה : כה
אמר אדני יהוה יען אמר מואב ושעיר הנה ככל הגוים בית יהודה :

ובניכון ובנתכון דשבקתון בחרבא יתקטלון : ותעבדון כמא דעבדית
על ספם לא תתעטפון ולחים אבלין לא תיכלון : וטוטפתכון ברישכון
ומסניכון ברגליכון לא תספדון ולא תבכון ותתמסון בחוביכון ות
ותתנהמון גבר לאחוהי : ויהי יחזקאל לכון לאת ככל די עבד תעבדון
במיתה ותדעון ארי אנא יוי אלהים : ואת בר אדם הלא ביומא דאעדי
מנהון ית בית מקדשיהון יקר תוקפהון חדות תושבחתהון יתנסיב
מנהון רגגא דעיניהון וחיבוב נפשהון דשב להון מבניהון ומבנתהון :
ביומא ההוא ייתי משיזבא לוותך לאשמעותך בסורא : ביומא ההוא
יתפתח פומך במיתי משיזבא ותתנבי ולא תשתוק עוד ותהי להון
לאת ותדעון ארי אנא יוי : והוה פתגם נבואה מן קדם יוי עמי למימר :
בר אדם קביל נבואה על בני עמון ותתנבי עליהון : ותימר לבני
עמון קבילו פתגמא דיוי אלהים כדנן אמר יוי אלהים חלף דאמרתא
חדוא על מקדשי ארי איתחל ועל ארעא דישראל ארי צדיאת ועל דבני
יהודה ארי הליכו בגלותא : בכן הא אנא מסר ליך לבני מדינחא
לירותא ויתובון בירניתהון ביך ויגרון ביך משכניהון אינון יכלון טוב
ארעיך ואינון יבזון נכסך : ואתן ית רבה למדור גמלין וית בני עמון
לבית מישרי עדרין דען ותדעון ארי אנא יוי : ארי כדנן אמר יוי אלהים
חלף דיטפחתא בידך ורפסתא בריגלך וחדיתא בכל ציפוח נפש על
ארעא דישראל : בכן הא אנא מרים ית מחת גבורתי עלך ואתנינך לביזא
לעממיא ואשיצינך מבין עממי ואבדינך מן מדינתא אצדינך ותידע
ארי אנא יוי : כדנן אמר יוי אלהים חלף דאמרו מואבאי ושעיר מה
שנו מכל עממיא דבית יהודה : בכן

בניכם ובנותיכם אשר עזבתם · כי אלו שגלו עם יהויכין עזבו בירושלם בניהם ובנותיהם והם גם כן מחלל על נפשם ויבא להם מבשר שיאמר להם שנפלו בחרב בעת החרבן ולא יתאבלו עליהם · כי מרוב צרותם יהיו כדהמים לא יתנו אל לבם לספוד ולבכות : ועשיתם . מבואר הוא : ופארכם · חסר יו"ד הרבים מהמכתב : ונמקתם · כמו שאמ' משה רבינו עליו השלום ימקו בעונם : ונהמתם · כאדם השואג בפיו ונוהם על הרעה אשר עשה . כענין ונהמת באחריתך ככלות בשרך ושארך ואמרת איך שנאתי מוסר וגומר : והיה יחזקאל . הנביא היה מדבר בלשון האל יתברך · לפיכך אמר והיה יחזקאל ולא אמר והייתי וכן כי אני ה' אלהים : בבואה . בבא השמועה הרעה שחרב בית המקדש : ואתה · הלא ביום קחתי · על דרך שאמר הנני לוקח ממך : ואת משא נפשם · מה שאליהם הם נושאים את נפשם והם בניהם ובנותיהם . או יהיה משא נפשם משל על בית המקדש כמו שאמר ומחמל נפשכם . ויהיה בניהם חסר וי"ו השמוש כמו שמש ירח עמד זבולה והדומים להם · רוצה לומ' בניהם ובנותיהם : ביום ההוא יבא הפליט אליך . נראה כי פירוש ביום ההו' ביום קחתי שזכר · וזה לא יתכן כי החרבן היה בעשרה באב והפליט בא בחמשה בטבת . כמו שכתוב לפנים ויהי בשתי עשרה שנה וגומ' . אלא פי' ביום קחתי ביום ההוא בעת כמו ביום הכותי כל בכור . והיה ביו' ההוא טרם יקרא · וחרה אפי בו ביום ההוא · והדומים להם שפירוש' עת וזמן : להשמעות אזנים . להשמיע לאזנים דבר החרבן : להשמעות · שם . ויונתן תרגם לאשמעותך בסורא · ויש לפרש להשמעות אזנים כי הפליט יבא אליך ויגיד לך החורבן להשמעות אזנים לא למראה עינים כי אפשר שהיה הפליט באחד המקומות מארץ ישראל חוץ לירושלם · מכל מקום יש לתמוה איך לא הגיעה השמועה עד חמשה חדשים מן החרבן · ואפש' שהלכו חיל הכשדים לכבוש מקום אחר והשבוים עמהם עד בואם לבבל : ביום ההוא יפתח פיך את הפליט · עם הפליט שתאמר לבני הגולה הנה כאשר נבאתי לכם ולא שמעת' ולא הייתם מאמינים לדברי · ויונתן תרגם במיתי משיזבא : ותדבר ולא תאלם עוד · כיון שיגיעו אליהם כל נבואותיך תוכל לדבר להם ולהוכיחם כי לא יהיה להם פתחון פה להשיבך דבר . ומה שאמר ולא תאלם עוד לפי שאמר לו בנבואת הבקעה ולשונך אדביק אל חכך ונאלמת ולא תהיה להם לאיש מוכיח : ויהי דבר ה' · בן אדם . עתה החל בפורענות האומו' השכנות לארץ ישראל ששמחו לחרבנה ובכלותו לדבר בחרבן ארץ ישראל בפרשה הזאת פתח בחרבן האמות : ואמרת לבני עמון · יען אמרך . אמר לשון נקבה כנגד הכנסה : האח . ענין שמחה וגילה . וכן האח האח ראתה עינינו · והדומים להם · וכן תי' חדו : כי נחל . כפעל מפעלי הכפל ועקרו נחלל והוא קמוץ אף על פי שהוא עבר כמו שידמה הענין · וכמו כי נשמה שהוא עבר ואלו היה בינוני היה נשמה בשוא הנו"ן כן נחל נאמר שהוא עבר . ואף על פי שהוא קמוץ מצאנו כמוהו כמו שכתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו · ואמר נחל כמו שאמר הנני מחלל את מקדשי : ואל אדמת ישראל כי נשמה . והיא ארץ עשרת השבטי' שעמדה שממה משנת שש לחזקיהו כי הלכו בגולה אז שמחו כאשר ראו כי בית יהודה שנשארו הלכו בגולה : לכן הנני נותנך · בקמץ הנון · והטעם כמו שכתבנו בכמה מקומות כי כשידבר כנגד אומה פעם מדבר לשון נקבה כנגד הכנסה ופעם לשון זכר כנגד העם : לבני קדם · אמר אף על פי שמלטו מיד נבוכד נצר שנפל לו גורלו על ירושלם לא ישמחו בעבור זה כי לבני קדם והם מדי ופרס יהיו למורשה שירשו את ארצם : וישבו טירותיהם בך · לא שילכדוה וילכו להם אלא כמו שירשוה ישבו בה ויהיו מיטיבים אותה בטירות והיכלות שישבו בה : המה יאכלו פריך והמה ישתו חלבך . דרך משל . כמו שתי' אנון יכלון טוב ארעא ואינון יבזון נכסיך : ונתתי את רבה · היא עיר המלוכה לנוה גמלים . כי אחר זמן שיניחו אותה מדי ופרס מעכת' או מפני עם אחר שיבאו עליהם תהיה חריבה ותהיה לנוה גמלים ולמרבץ צאן : וידעתם כי אני ה' · תדעו כי אני ה' היכול על הכל ומשגיח בכל ומה שבא על ישראל בעונם היה · ומה שיבא לכם גם כן לפי שמחתם לאיד ישראל : כי כה אמר ה' · יען מחאך יד · לשמחון ארץ ישראל הכית כף אל כף לשמחה · כמו וכל עצי השדה ימחאו כף . ויכו כף ויאמרו יחי המלך · וכן ירקע אדם רגלו על הארץ לשמחה והוא הרקוד : מחאך . מקור ובא פא הפעל בפתח מפני אות הגרון כי היה דינו בחיריק · כמו בשברי לכם · בפתחי את קברותיכם . והדומים לו ומפני אות הגרון יפתח פא הפעל . כמו ובשחטם את בניהם לפעמו במחנה דן · ואמר רקעך בפתח פא הפעל גם כן · ואף על פי שאין הקוף גרונית ובא כן לזווג המלות : בכל שאטך בנפש · תרגום ויבז עשו את הבכורה ושאט עשו · שמחת לרעתם בכל בזיון שהיית מבזה אותם בנפשך ובלבך : שאטך · מקור והשי"ן בקמץ והיה משפטו להקרא חטף כמו בשכבך ושב ריחב להניח האל"ף : לכן · ונתתיך לבג לגוים · לבג כתיב וענינו מאכל כמו פת בג וקרי לבז והענין אחד כי המאכל הוא משל על הבזה והגימ"ל והזי"ן מתחלפין באלפא ביתא דאט"בח : כה אמר ה' · יען אמר מואב ושעיר · אמור מקור : מואב · הוא עיקר האמירה לפיכך הוא לשון יחיד . כמו ותדבר מרים ואהרן . ותכתוב אסתר המלכה ומרדכי היהודי . אמר בהם לשון נקבה לפי שהנקבה עיקר המעשה · וזכר שעיר עם מואב שהם שכנים ושמחו בגלות ישראל . כמו שאמר בנבואת עובדיה : הנה ככל הגוים בית יהודה · לפי שנשאר בית יהודה אחר גלות ישראל חשבו כי לא יגלו בית יהודה מפני בית המקדש אשר היה בתוכם ועתה כשראו שגלו אמרו הנה ככל הגוים בית יהודה כי כל הגוי' לקו על ידי סנחריב ונבוכד נצר והנה הם גם כן כהם ולא הועילה להם שכינת האל יתברך אשר היה בתוכם :

לכן הנני

מות לכן הנני פתח את כתף מואב מהערים מעריו מקצהו צבי ארץ בית
מעת הישימת בעל מעון וקריתמה : לבני קדם על בני עמון ונתתיה
תימה למורשה למען לא תזכר בני עמון בגוים : ובמואב אעשה שפטים
וידעו כי אני יהוה : כה אמר אדני יהוה יען עשות אדום
בנקם נקם לבית יהודה ויאשמו אשום ונקמו בהם :
לכן כה אמר אדני יהוה ונטתי ידי על אדום והכרתי ממנה אדם
ובהמה ונתתיה חרבה מתימן ודדנה בחרב יפלו : ונתתי את נקמתי
באדום ביד עמי ישראל ועשו באדום כאפי וכחמתי וידעו את נקמתי
נאם אדני יהוה : כה אמר אדני יהוה יען עשות
פלשתים בנקמה וינקמו נקם בשאט בנפש למשחית איבת עולם :
לכן כה אמר אדני יהוה הנני נוטה ידי על פלשתים והכרתי את
כרתים והאבדתי את שארית חוף הים : ועשיתי בם נקמות גדלות
בתוכחות חמה וידעו כי אני יהוה בתתי את נקמתי בם :
כ ה ויהי בעשתי עשרה שנה באחד לחדש היה דבר יהוה
אלי לאמר : בן אדם יען אשר אמרה צר על ירושלם האח נשברה
דלתות העמים נסבה אלי אמלאה החרבה : לכן
העליתי כה אמר אדני יהוה הנני עליך צר והעליתי עליך גוים רבים כהעלות
הים לגליו : ושחתו חמות צר והרסו מגדליה וסחיתי עפרה ממנה
אותה ונתתי אתה לצחיח סלע : משטח חרמים תהיה בתוך הים כי אני
דברתי נאם אדני יהוה והיתה לבז לגוים : ובנותיה אשר בשדה בחרב
תהרגנה וידעו כי אני יהוה :
את כי כה אמר אדני יהוה הנני מביא אל צר נבוכדראצר
מלך בבל מצפון מלך מלכים בסוס וברכב ובפרשים וקהל ועם רב :

לכן הא אנא תבר ית תקוף מואב מקירויהון מכרכיהון עד פציחיהון
חדות ארעהון בית ישימות בעל מעון וקריתים : לבני קדם על בני
עמון ואמסרינה לירותא בדיל דלא יהי דכרן בני עמון בעממיא :
ובמואב אעביד פורענות דינין וידעון ארי אנא יי : כדנן אמר יי
אלהים חלף דעבדו אדומאי בתקוף פורענו לבית יהודה וחבו חובא
ואתפרעו מנהון : בכן כדנן אמר יי אלהים ארים מחת גבורתי על
אדום ואשיצי מנה אינשא ובעירא ואתנינה חורבא מדרומא ויתבי
דדן בחרבא יתקטלון : ואתן ית פורענותי באדום ביד עמי ישראל
ויתמסרון ויתפרעון מן אדום כרוגזי וכחימתי וידעון ית פורענותי
אמר יי אלהים : כדנן אמר
יי אלהים חלף דעבדו פלשתאי בדבבו ויתפרעון פורענו בציפות ב
נפש בדיל לחבלא דבבות עלם : בכן כדנן אמר יי אלהים הא אנא מרים
ית מחת גבורתי על פלשתאי ואשיצי ית עמא דחייבין לאשתיצאה
ואוביד ית שאר ספר ימא : ואעביד בהון פורענוין רברבן בתקוף
רגז וידעון ארי אנא יי כד אתין ית פורענותי בהון : והוה בחדא עשרי
שנין בחד לירחא הוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר : בר
אדם חלף דאמרת צור על ירושלם חדוא איתברת דהוה מספקא
סחורא לכל עממיא איסתחרת למיתי לותי דהוות מליא חרובת :
בכן כדנן אמר יי אלהים הא אנא שלח רוגזי עלך צור ואסק עלך
משירית עממין סגיאין כמיסק ימא באיתרגושת גלוהי : ויחבלון
שורי צור ויפגרון מגדלהא ואעקר עפרה מנה ואיתן יתה לשעיעות
כיף גלי : משטח צוידין תהי בגו ימא ארי אנא גזרית במימרי אמר יי
אלהים ותהי לבזא לעממיא : ויתבי כפרנהא די בחקלא בחרבא
יתקטלון וידעון ארי אנא יי : ארי כדנן אמר יי אלהים
הא אנא מיתי על צר נבוכד נצר מלכא דבבל מציפונא מלך מלכיא
בסוסון ובריתכין ובפרשין ומשירין ועם סגי : ותבי

לכן הנני פותח את כתף מואב · עבר מואב · כמו ולכתף הספינה · ובסמוך יאמר כתף בסגול׳ · אמר לפתח עבר מואב מהערים מצד הערים הבצורות שלו שהיה בוטח בהם משם לפתח שיכנסו בהם אויביהם. וכפל עוד מעריו מקצהו כלומ׳ מעריו שהם בקצה גבולו · כי הערים אשר על הגבול יבצר אותם אדם ויחזק אותם יותר משאר הערים · ומה הם אותם הערים צבי ארץ חמדת ארצו הם והם בית הישימות : בעל מעון וקריתמה · וכתיב וקריתמה בלא יו״ד אחר התי״ו וקרי ביו״ד ואחד הוא : לבני קדם על בני עמון · לבני קדם אקרא שיבאו על בני עמון · וסמך בענין בני עמון בפרשת מואב לפי שהם הרעו יותר ליש׳ ונדפו אותם יותר בגלותם · כמו שאמר בנבואת עמוס על בקעם הרות הגלעד למען הרחיב את גבולם . וכן אמ׳ בנבוא׳ צפניה שמעתי את חרפת מואב וגדופי בני עמון בני עמון הרבו גדופים · וכן אמר הנה יען אמרך האח · ואמר יען מחאך יד ורקעך ברגל ותשמח וגו׳ · לפיכך הרבה בפורענות ושנה בה בפרשת מואב לפי שבני עמון ומואב אחים היו וארצותם סמוכות זו לזו : ונתתיה למורשה · אתננה להם למורשה כמו שאמר למעלה : ובמואב . מבואר הוא : כה אמר · עתה אומר פורענות שעיר שזכר בפרשת מואב כי שעיר הוא אדום : יען עשות אדום בנקום נקם לבית יהוד׳. הראו בהם מעשה נקם ואף על פי שהם לא חטאו להם ועשו להם מה שעשו · כמו שאמר בנבואת עובדיה ואל תעמוד על הפרק להכרית את פליטיו וכל הענין כמו שאומר שם : ויאשמו אשם . אשמו וחטאו עליהם כי אחיה׳ היו ולא זכרו ברית אחי׳. ויאשמו האלף בשוא׳ : ונקמו בהם . נמצא בו אחרים בקמץ הב״ת מבנין נפעל : כמו אני נקמתי בכם הנקמו בה : לכן כה אמר ה׳ ונתתיה חרבה מתימן אתן אדום חרבה מצד תימן · כלומר שתימן תחרב כי תימן בכור אליפז בן עשו וארצו נקר׳ על שמו תימן · וכן אמר בנבואת ירמיה האין עוד חכמה בתימן . ויונתן תר׳ מדרומא : ודדנה . ההא נוספת כי הוא מלעיל הטעם בדלת · רוצה לומר יושבי דדן בחרב יפלו ודדן היא עיר גדולה בארץ אדום · וכן זכרה ירמיה בנבואתו יושבי דדן : ונתתי · ביד עמי ישראל . מזה נראה כי נבואה זו עתידה · ואפשר גם כן שהיתה בבית שני שגברה יד ישראל עליהם והחריבו׳ וזה לא ידענו כי לא נכתבו דברי בית שני בספר נבואות : כאפי וכחמתי · בכף · רוצה לומר כמו שהיה אפי וחמתי גדולה עליהם כן יעשו בהם נקמה גדולה : כה אמר ה׳ . בנקמה הם עשו עם ישראל רעה בנקמה . כלומר בענין רעת הנקמה שהיא גדולה מרעה אחרת כאלו ישראל הרעו להם תחלה והם לקחו נקמתם מהם . ויונתן תרגם בדבבו : בשאט בנפש . בבזיון שהיו מבזים אותם בנפשות׳ להרע להם דרך בזיון וקלון : למשחית איבת עולם . שם · כמו והודי נהפך עלי למשחית . כלומר הרעו להם להשחיתה להיות איבת עולם ביניהם : לכן . והכרתי את כרתים. משפחה גדולה מפלשתי׳ וכן נאמ׳ עליהם פשטנו נגב הכרתי . וכן גוים כרתים : את שארית חוף הים . כי עכו׳ אבד בחרבן ארץ ישראל כי הים האחרון הוא גבולם וארץ פלשתים ים ממנה גם כן על חוף הים ואותו נשאר אחר חרבן ארץ ישראל . ועליו אמר והאבדתי : ועשיתי · מבואר הוא : ויהי בעשתי עשרה שנה . י״א שנה לצדקיהו שהיא שנת החרבן · כי אז אמרה צור על ירושלם האח : באחד לחדש · לא גלה באיזה חדש וכיון שסתם אותו נראה כי על חדש החרבן אמר שהוא חדש אב : בן אדם . האח · ענין שמחה כמו שפירשנו : נשברה דלתות העמים . הענ׳ שהיתה דלתות העמים שהיו נכנסים ויוצאי׳ בה הסוחרי׳ בסחורתם מכל העמים : נסבה אלי . אותה הסחורה שהיו מביאים הסוחרים בה נסבה ונתגלגלה אלי כי כיון שתחרב היא יבאו אלי : נסבה · מבנין נפעל ושרשו סבב והוא נפעל עבר לנ׳ גזרת פעל בכרי״ : אמלאה החרבה. אני אמלא מסחורות אחר שהיא חרבה כי כיון שהיתה במצור ב״א שנה לצדקיהו ידעו כי לא תמלט ותחרב וחשבו אותה לחרבה טרם יום החרבן : אמלאה · האל״ף מבנין נפעל בתוספת הא : החרבה· מבנין הפעל ולתקן קריאת הח״ית שהיא גרונית נקדו ההא בקמץ רחב והח״ית בחטף קמץ : לכן . כהעלות הים לגליו · כי בהסתער הים מפני הרוח מעלה גליו למעלה . ותרג׳ יונתן כמיסק ימא באתרגשות גלוהי : ושחתו · וסחיתי עפרה ממנה · כי צור נבנתה על סלע בתוך הים וכסו הסלע עפר לצורך הישוב ואמר כשוהו מי הים בעת חרבנה שחבו והוליכו ממנה עפרה ונשאר הסלע יבש כמו שהיה מתחלה : לצחיח סלע . המקום הגבוה בסלע יקרא צחיח והוא המקום היבש שבו לפיכך נקרא כן · וכן שכנו בחיחה מקום יבש וצמא. כמו והשביע בצחצחות נפשך · ויונתן תרגם לשעיעות כיף גלי. כלומר שיהיה הסלע חלק ואין עליו עפר : משטח חרמי׳ תהיה · שהציידי׳ ישטחו רשתותם שם באותו הסלע שיהיה יבש ונגוב · כי מה שאומר אחר זה ונכסוך המים הרבים זה יהיה לשעה שיעלה הים עליה וישטפנה וישוב הים למקומו וישאר הסלע יבש ונגב : והיתה לבז לגוים : כי הגוים שיבאו עליה יבזוה וישללוה : ובנותיה . הם הכפרים : תהרגנה · יהרגו אנשיהן : כי כה אמר · מלך מלכים . כי כל מלכי הארץ תחתיו · ואמר זה רוצה לומר שיבא על צור עם מלכי האמות כי הוא מלך עליהם ויביאם לאשר ירצה :

בנותיך

בנותיך בשדה בחרב יהרג ונתן עליך דיק ושפך עליך סללה והקים
בחמתיך עליך צנה: ומחי קבלו יתן בחמותיך ומגדלתיך יתץ בחרבותיו:
משפעת סוסיו יכסך אבקם מקול פרש וגלגל ורכב תרעשנה ח
חומותיך בבאו בשעריך כמבואי עיר מבקעה: בפרסות סוסיו ירמס
את כל חוצותיך עמך בחרב יהרג ומצבות עזך לארץ תרד: ושללו
חילך ובזזו רכלתך והרסו חומותיך ובתי חמדתך יתצו ואבניך
ועציך ועפרך בתוך מים ישימו: והשבתי המון שיריך וקול כנוריך
לא ישמע עוד: ונתתיך לצחיח סלע משטח חרמים תהיה לא תבנה
עוד כי אני יהוה דברתי נאם אדני יהוה: כה
הלא אמר אדני יהוה לצור הלוא מקול מפלתך באנק חלל בהרג הרג
בהרג בתוכך ירעשו האיים: וירדו מעל כסאותם כל נשיאי הים והסירו את
מעיליהם ואת בגדי רקמתם יפשטו חרדות ילבשו על הארץ ישבו
וחרדו לרגעים ושממו עליך: ונשאו עליך קינה ואמרו לך איך אבדת
נושבת מימים העיר ההללה אשר היתה חזקה בים היא וישביה אשר
יושביה נתנו חתיתם לכל יושביה: עתה יחרדו האין יום מפלתך ונבהלו
האיים אשר בים מצאתך: כי כה אמר אדני יהוה
אותך בתתי אתך עיר נחרבת כערים אשר לא נושבו בהעלות עליך את
תהום וכסוך המים הרבים: והורדתיך את יורדי בור אל עם עולם
והושבתיך בארץ תחתיות כחרבות מעולם את יורדי בור למען לא
תשבי ונתתי צבי בארץ חיים: בלהות אתנך ואינך ותבקשי ולא
כ ז תמצאי עוד לעולם נאם אדני יהוה: ויהי דבר יהוה
צור אלי לאמר: ואתה בן אדם שא על צר קינה: ואמרת לצור הישבתי
על מבואת ים רכלת העמים אל איים רבים כה אמר אדני יהוה צור
את אמרת אני כלילת יפי: בלב ימים גבוליך בניך כללו יפיך:

יתבי כפרניך די בחקלא בחרבא יקטיל ויבני עלך כרקום ויצבר עלך מיליתא ויקים עלך די מזיינין בתריסין: ומחת פגוזוהי יהב בשורך ומגדלך יתרע באבני ברזליה: מריפסת סוסותיה יחפינך אבקהון מקל פרשין וגלגלין ורתיכין יזועון שורך במיעלוהי בתרעך כמא דעלין בקרתא דמתרעא משור: בפרסות סוסותיה ידוש ית כל שוקך עמיך בחרבא יקטיל וקמת תוקפיך לארעא ימגר: ויבזון נכסך וישבון סחורתיך ויפגרון שורך ובתי חמדתך יתרעון ואבנך ואעך ועפרך בגו ימא ישוון: ואבטל איתרגושת זמריך וקל ניגון כינריך לא ישתמע עוד: ואתנינך לשעיעות כיף גלי משטח צוידין תהי לא תתבני עוד ארי אנא יי גזרית במימרי אמר יי אלהים: כדנן אמר יי אלהים לצור הלא מקל מפלתך קטלך בניהום מטעני חרב כד יתרמון קטולין בגויך יזועון פרוריא: ויחתון מעל כורסתיהון כל רברבני ימא ויעדון ית מעיליהון וית לבושי ציוריהון ישלחון זיע ילבשון ועל ארעא יתבון ויזועון מן קדם תבריהון ויצדון עלך: ויטלון עלך אליא ויימרון לך איכדין אבדת דהות יתבא בגו ימא קרתא משבחתא דהוית יתבא בתקוף ימא היא ויתבהא איכדין איתמסרו לתבר כל יתבהא: כען יזועון פרוריא ביום מפלת קטלך ויתבהלון נגוותא די בימא במיפק גלוותיך: ארי כדנן אמר יי אלהים כד אתן יתיך קריה חרבא כקירויא דלא אתותבא באסקותי עלך משירית עממין דסגיאין כמי תהומא ויחפינך עממין סגיאין: ואחתינך עם נחתי גוב בית אבדנא לות עמא דמעלמא ואצדינך בארע ארעיתא בחרבתא דמעלמא עם נחתי גוב בית אבדנא בדיל דלא תתיתבין ואיתן חדוא בארעא דישראל: בדלא הוית אתנינך וכן תהוי ותתבעין ולא תשכחין עוד לעלם אמר יי אלהים: והוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר: ואת בר אדם טול על צור אליא: ותימר לצור דיתבא על מגרש מחוזי ימא מספקא סחורא לעממיא לנגוון סגיאן כדנן אמר יי אלהים צור את אמרת אנא משכללא בשופרי: בגו ימא תחומיך ארדיכליך שכלילו בניניך:

בנותיך · דיק וסוללה · פירשתי למעלה בפרשת לכנה: צנה. כלי מגן הנקרא טרג"א בלעז ובערבי · ויונתן תרג' ויקום עלך דמזיינין בתריסין: ומחי קבלו · פירשו בו שהוא כלי שמשליכים בו אבנים בחומה לנתצה: מחי · מכה. תרגום מכה מחי: קבלו · כנגדו · תרגום כנגד קבל. וכן ויכהו קבל עם כנגד העם. ויש לפרש כי המם נוספת והוא מדברי רבותי' ז"ל שאמרו מתלקטין בחי קבל והוא הקשת שקורין ארק"א בלע"ט טרא. ומורים בו חצים לעומדים בחומה שלא ירחו בחומה מפחד החצים ולא ילחמו. ותרגם יונתן ומחת פגוזוהי: בחרבותיו · הם כלי המפץ שמנפצים ומשברים בהם האבנים: משפעת סוסיו · מרבוי · וכן ספעת גמלים תכסך. ויכסך על דרך הפלגה: אבקם · האבק שיעלו ברגליהם: תרעשנה חומותיך · על דרך הפלגה: כמבואי עיר מבקעה · כמו שבאי' בעיר מבוקעה בלא יגיעה ובלא מלחמה כן יבאו בשעריך: מבואי · קבוץ מן מבוא: בפרסות סוסיו ומצבות · עזך לארץ תרד · הם המגדלים הגבוהים שהם כצבי' למעלה והם מצבות העז כי בה יעז וישגב האדם. ובאמרו תרד רוצה לומר כל אחד מן המצבו': ושללו חילך · כתרגומו נכסך: רכלתך · סחורתך: ועפרך · עפר הבנין: והשבתי המון שיריך. רבוי שיריך שהיית שמחה ומנגנת ושרה מרוב טובה: ונתתיך ת"ו תהיה ת"ו הנקבה שלא לנוכח · וכן תבנה ואמ' לא תבנה עוד והעיר שהיא בנויה היום הנקראת צור היא בישבה על שפת הים כי צור הקדומה היא בתוך הים והיא כאחת סלע: כה אמר ה'. מפלתך · מפלת ההרוגים: באנק חלל · כמו יאנק חלל · ואנקת החלל היא יציאת נשמתו מהקנה בקול בעת מותו · ויונתן תרגם בניהום מטעני חרב: בהרג. כמו בהרג. ובכפול הא הבנין הוטלה תנועתה על בית השימוש: הרג · שם הפועל. ואמר שם הפעל אחר הפעולה לחזק הענין · כמו ויכס דוד כוס · למען טבוח טבח. בבוע בצע. בוגדי בגד: והרומים להם: וירדו. הענין הזה כולו כי יפחדו על עצמ' כי יאמרו עיר גדולה וסוחרת כזאת חרבה ואיך נעמוד אנחנו: וחרדו לרגעים. לשעות ולרגעים כלומר תמיד: וי"ת ויזועון מן קדם תבריהון · תרגם לרגעים מן רגע הים · עורי רגע: ונשאו. נושבת מימים · כי מהסחורות שהיו באות אליה דרך ים כתישבה ועלתה במעלה. ואמר מימים לשון רבים כלומר ים אוקינוס וים סוף וים מערבי ושאר הימים כי דרך כלם היו באים אליה סוחרים · ויונתן תרגם דהות יתב' בגו ימיא: העיר ההללה · ההא במקו' אשר כי לא תבא הא הידיעה בעברים · וכן וכל ההקדים שמואל · כמו אשר הקדים: אשר היתה חזקה בים · רוצה לומר באיי הים היתה היא החזקה שבהם העיר היתה חזקה בבנינה · וכן יושביה חזקים. וי"ת דהות יתיב בתקוף ימא: אשר נתנו חתיתם לכל יושביה · מרוב וחזקם נתנו חתיתם ומוראם לכל יושבי הים. וזכר הים בלשו' נקבה כמו שאמר גם כן ואת הים הוריד מעל הבקר הנחשת אשר תחתיה · ויונתן תרגם איכדי' איתמסרו לתבר כל יתבהא. פירוש כנוי יושביה לצור על דרך רחוקה: עתה יחרדו · בשוא החי"ת: האין. ביו"ד אחת לבד והנון במקו' מם · וכן לקץ הימין כמו הימים'. ותרגם יונתן פרוריא. וכן תרגם ירעשו האיים למעלה. אבל ונבהלו האיים אשר בים תרגם נגוותא דבימא · וזה עשה מפני שכפל בפסוק: ופרוריא פירוש מגרשי הערים והכפרי'. וכן תרגם ירעשו מגרשות יזועון פרוריא · וכן בדברי רבותינו ז"ל פרוורה: מצאתך · כתרגומו במיפק גלוותך: כי כה אמר ה'. כערים אשר לא נושבו · כי כשנראה הסלע חלק נראה שלא היה שם עיר מעולם: בהעלות עליך את התהום וכסוך המים הרבים · כפל הענין במלות שונות. ואמר למעלה משטח חרמים תהיה כשוי המי' היה למטה כשעלו המים על העיר ועלה הים עליה ושטפה ואחר כך חזרו גלי הים לאחור ונשאר הסלע מגולה ויבשי' ויונתן תרגם זה דרך משל באסקותי עלך משריית עממין סגיאין כמי תהומ' ויחפינך עממין סגיאין: והורדתיך את יורדי בור. כלומ' תאבדי מן העולם כמו יורדי בור והוא הקבר · ותרגם יונתן ואחתינך עם נחתי גוב בית אבדנא: אל עם עולם. כלומר עם שמתו מעולם היום זמן רב שנשחת גופם ואבד ושב עפר: והושבתיך בארץ תחתיות · כאלו את בארץ תחתיות · וכפל הענין לחזק: למען לא תשבי · שלא תשבי עוד: ונתתי צבי בארץ חיים. ואתן חפץ ושאר בארץ ישראל שהיא ארץ חיים שהיית שמחה עליה על שנחרבה היא תשוב עוד לקדמותה שהיא ארץ חיים · ולפי שאמר על צור בארץ תחתיות שהיא ארץ מתים שאבדו מן העולם · אמר בהפך על ארץ ישראל שהיא ארץ חיים · ורבותינו ז"ל דרשו ארץ שמתיה חיים · כלומר שהמתים בה מישראל יחיו לזמן תחיית המתי' ותרגם יונתן ואתן חדו בארעא דישראל: בלהות אתנך · הפוך כמו בהלות ענין בעתה וכליון: ותבקשי · ואם תבקשי לא תמצאי עוד לעולם: ותבקשי. הוי"ו שמוכת בגעיה והת"ו בשוא ופתח · ויונתן תרגם בלהות שתי מלות כדלא הוית בל הות: ויהי · ואתה בן אדם · ואמרת על מבואות ים · על מקומות שנכנסים אליהם דרך ים והוא הנמל שנכנסים שם הספינות: רוכלת העמים · סוחרת את אמרת אני כלילת יופי את שבחת עצמך והיית אומרת אני שלמה מכל יופי וכל טוב והולך ומספר טובה ויופיה: בלב ימים גבוליך. כי מכל צד היה לה ים: בוניך. האומנים הבונים חומותיך ומגדלותיך ובתיך: כללו יפיך: הם השלימו יפיך כי בנו אותם בטוב שבבנינים וביפה שבהם:

ברושים

ברושים משניר בנו לך את כל לחתים ארז מלבנון לקחו לעשות
תרן עליך: אלונים מבשן עשו משוטיך קרשך עשו שן בת אשרים
מאיי כתים: שש ברקמה ממצרים היה מפרשך להיות לך לנס תכלת כתיים
וארגמן מאיי אלישה היה מכסך: ישבי צידון וארוד היו
שטים לך חכמיך צור היו בך המה חבליך: זקני גבל וחכמיה
היו בך מחזיקי בדקך כל אניות הים ומלחיהם היו בך לערב מערבך
: פרס ולוד ופוט היו בחילך אנשי מלחמתך מגן וכובע תלו וקובע
בך המה נתנו הדרך: בני ארוד וחילך על חומותיך סביב וגמדים
במגדלותיך היו שלטיהם תלו על חומותיך סביב המה כללו יפיך
: תרשיש סחרתך מרב כל הון בכסף ברזל בדיל ועופרת
נתנו עזבוניך: יון תבל ומשך המה רכליך בנפש אדם וכלי
נחשת נתנו מערבך: מבית תוגרמה סוסים ופרשים ופרדים
נתנו עזבוניך: בני דדן רכליך איים רבים סחרת ידך קרנות שן
והובנים השיבו אשכרך: ארם סחרתך מרב מעשיך בנפך ארגמן
ורקמה ובוץ וראמת וכדכר נתנו בעזבוניך: יהודה וארץ ישראל וראמות
המה רכליך בחטי מנית ופנג ודבש ושמן וצרי נתנו מערבך:

בירוון משניר בנו ליך ית כל גישרין ארזין מליבנן נסיבו למעבד ת
תורנין עלך: בלוטין ממתנן עבדו משוטי ספינך תירומי תרעך דפין
דאשכרעין מכבשין בשן דפיל בית חופאה לאיתוטרון ממדינת אפוליא:
בוץ וציורין ממצרים הוה פרסיך למהוי ליך לאת תכלא וארגונא
ממדינת איטליא הות כסותיך: יתבי צידון וארוד הוו שייטין ומיתן
סחורא לגויך חכימיך צור הוו ביך אינון פרנסך: סבי גבל וחכימהא
הוו ביך מתקפי צורכך כל נחתי ספני ימא וספניהון הוו שייטין ומיתן
סחורא לגויך: פרסאי ולודאי ופוטאי הוו במשריתך גברי עבדי
קרביך עגילין וקולסין תלו ביך אינון אסגיאו זיוך: בני ארוד וכל
משיריתיך על שורך סחור סחור ואף קפוטקאי במגדליך הוו שלטיהון
תלו על שורך סחור סחור אינון שכלילו שופריך: מן ימא מיתן סחור
לגויך מסגי כל עותר בכסף ברזל בעיץ ואבר יהבו בבית גנזך: יון
תובל ומשך אינון תגריך בנפשא דאינשא ומני נחשא מיתן סחורה
לגויך: ממדינת גרממיא סוסון ופרשין וכורנון מיתן סחורא לגויך:
בני דדן תגריך יתבי נגוון סגיאן מיתן סחורתך לגויך בקרנין דיעלון
שן דפיל וטוסין אתיבו קורבניך: מן ארם מיתן סחורא לגויך מסגי
עותריך בתכריכין דארגון ורקם ובוץ ציורין ואבנין טבין ומרגלין
יהבו בבית גנזך: יהודה וארעא דישראל אינון תגריך בחיטי דיחוש
וקיוליא ודבש ומשח ושעיף יהבו בחנותיך: מן דמשק

ברושים משניר. כי בהר שניר היו גדלים הברושים היפים: את כל לחתים. לפי שכל טוב צור היה דרך הים בספינות באות אליה ויוצאות ממנה שבח ענין
הספינות שהיו בה ואמר כי לחות הספינות היו עושים מברושים וזה לגדולה וליופי. ואמר לחתים לשון רבוי ובלשון שנים רוצה לומר כי הרבוי עשוי בתכונת
שנים. או לפי שהספינה עשויה שני צדדים כי שני ראשיה חדים. והחכם ר' אברהם אע"פירש כי הטעם שיש ספינות שעושים אותם משני לוחות. ויונתן תרגם
ית כל גשרך. רוצה לומר גשר שיעברו עליו מספינה לספינה: לעשות תורן עליך. התורן הוא עץ הגבוה הנצב בספינה שמשימין בראשו הנס: עליך. רוצה
לומר על ספינותיך: אלונים. הם הערמונים. וכן תרגם יונתן בלוטין: משוטיך. מן כל תופשי משוט. אלא שהוא משקל אחר: כי מן משוט יאמר משוטיך
בפוא"המם ובלא דגש השי"ן. כמו מן מקום מקומיך. ומשוטיך בחיר"ק המם ודגש השי"ן והמשוטים הם העצים הארוכים שמנהיגים בהם כמו אני שיט: משוטיך.
רוצה לומר משוטי ספינותיך: קרשך עשו שן. קרש ספינתך והוא דרך כלל. כי לא יהיה קרש אחד לבד. כי הוא אומר כי על קרשי המגדל שעושין בראש הספינה
ועושין אותו המגדל בשאר הספינות מקרשי עץ טובים ויפים ובספינות צור היו עושים מקרשי שן לגדולה ולפאר: בת אשורים. עדת אשורים עשו לך קרשי שן
שהביאו אותו השן מאיי כתיים כי שם הפילים שעושים מעצם שלהם קרשי' וכלים. ולכך נקרא העצ' ההוא בכלל שן כי משיני הפיל עושים המלאכה היפה. ויונתן
תרגם בת אשורים מלה אחת מן תדהר ותאשור. שתרגם דפין דאשכרעין. וכן תרגם ותאשור ואשכרועין. וכן תרגם תרומי תרעיך דפין דאשכרועין מכבשין
בשן דפיל בית חופאה לאתר טוון ממדינת' אפולי"א. ולא הבנתי מלת לאתר טוין. ובקצת נוסחאות לאתר כטרון ואשכרוע הוא הנקרא בוסו"בלעז: כתים. ביו"ד
אחד כתיב וקרי בשני יודין ביו"ד היחס וביו"ד הרבוי כתיים. כמו אלהי העבריים: שש ברקמה ממצרים. יריעות פשתן עשויות מעשה רוקם מביאי' לך ממצרי'
כי משם מביאים כלי פשתן ואותו השש היה מפרשך: להיות לך לנס. והוא הוילון שפורשין על התור'. כמו שאומר בל יחזקו כן תרנם בל פרשו נס. ואות' כי דרך
גדולה היו עושים בצור וילוני הספינות מיריעות שש באות עשויות מעשה רוקם: תכלת וארגמן מאיי אלישה. היה מכסך בגדים צבועים בתכלת וארגמן
שמביאים מאיי אלישה. היה מכסך מלבושך. או היה מכסה אהל הספינה לכסות על בני הספינה מזרם וממטר ומחורב. והיה האהל או המכסה ההוא עשוי
מיריעות צבועות בתכלת וארגמן לנוי: מאיי אלישה. תרגם יונתן ממדינת איטליא: יושבי צידון וארוד היו שטים לך. הם היו מלחים לצורכיה': השטים.
אוחזי המשוטים מנהיגי הספינה. ויונתן פירש היו שטים בעבורך להביא סחורה אליך הוו שטין ומייתין סחורה לגווך: חכמיך צר היו בך. צור הוא לשון קריאה
כלומר את צר חכמיך היו בך לא היית צריכה להביא לך חכמים מעיר אחרת יודעי הים להנהיג הספינה בחכמה כי בך היו: המה חובליך. חובל יקרא מושך
חבלי הוילון במשפט וצריך למשכם בחכמה לקבל הרוח במשפט ואחד הוא הרב פרנס הספינה המלמד שאר החובלי' למשוך כפי מה שיראה והוא האוחז
הקברניט הנקר' טי"מון בלעז. וכן מנהיג הספינה להדריכה הדרך אשר יראה וכל זה בחכמה: זקני גבל וחכמיה. בנאים היו. וכן אמר בבנין שלמה והגבלי'
והם היו באים לצור להחזיק בדק העיר בחומותיה ובניניה: כל אניות הים ומלחיהם. כתרגומו כל נחתי ספיני ימ' וספניהו' הוו בך שייטין ומייתין סחורה לגווך:
תופשי המשוטות. נקראים מלחים: לערוב מערבך. ענין סחורה: וכן כל אשר בפרשה זו מזה השרש ונקראה הסחורה מערב והסוחרי' עורבי' לפי שהסוחרי'
עורבים זה לזה בסחורתם במקחם ובממכרם: פרס ולוד ופוט. היו יודעי מלחמה והיו באים לצור כשהיתה צריכה לעשות מלחמה עם אחרים: מגן וכובע
תלו בך. נראה כי הם היו מביאים מארצם כלי מלחמה שהיו טובים לפיכך אמר הנה: המה נתנו הדרך. כי היו מיפים ומהדרי' העיר בכלי מלחמה טובים ויפי'
ודרך בני אדם לתלות המגינים והכובעים בראשי המגדלים ועל החומות. וכן אמר אלף המגן תלוי עליו: תלוי מבנין פועל הדגוש: בני ארוד וחילך. בני ארוד
הם גם כן בני מלחמה והם היו עם חילך כמו פרס ולוד שזכר ויחדו היו על חומותיך סביב כשבאו אויבים להלח' עליך: וגמדים במגדלותיך. היו אנשי' ונקראים
אנשי מדה קטנה מן גמד ארכה. ויונתן תרגם קפוטקאי: שלטיהם. מגיניהם. כמו כל שלטי הגבורים: תלו על חומותיך. גם זה מן הדגוש: תרשיש סוחרתך.
מביאה סחורה אליך כי היא על הים. ויונתן תרגם תרשיש מן ימא: מרוב כל הון. מרוב כל הון שמביאה אליך נקראת סוחרתך. ובמה היא סוחרתך בכסף
ברזל בדיל בחסרון וי"ו השמוש. כמו שמש ירח ראובן שמעון: עזבוניך. סחורתך. ויונתן תרגם יהבו בבית גנזיך: יון תובל. בנפש אדם. שמביאים עבדים
ושפחות למכור וכלי נחשת מביאים משם כמו כן. וכל המקומות שזוכר כל אחד לפי הכריו הנמצאים שם שמביאים אותם למקום אחד למכור. ואמר כי מכל
המקומות היו מביאים לצור מרוב סחורתה: מבית תוגרמה סוסים ופרשים. תרגם יונתן ממדינת גרממיא. ויש מפרשי' ופרשים מין סוסים טובים וקלים:
ויקראו אותם פרשים כנגד הסוסים האחרים כמו שהאנשים הפרשים יש להם מעלה על שאר בני אדם במלחמה. ויש לפרשו כמשמעו בני אדם פרשים כי
באותן המקומות שמוכרין בני אדם כמו שמוכרים היום הכושים לעבדים יש מהם שראוים להיות עבדים ויש מהם ראוי' לפרשים רוכבי סוסים. ומיון תבל ומשך
יביאו אותם שהם ראוים לעבדים לפיכך אמר בנפש אדם. ומבית תוגרמה היו מביאים אותם שהם ראוים להיות פרשים: נתנו עזבוניך. זה תרגם יונתן מייתן
סחורה לגויך: בני דדן. סחורת ידיך. איים רבים מפאת בני דדן היו סוחרים על ידיך: קרנות שן והבנים. דמה שיני הפיל לקרנו' לפי שהם דומים להם ומהם
עושים מלאכה. מדעת יונתן קרנות שן הם שני דברים ור"ל קרנות ושן וחסר וי"ו החבור כמו שמש ירח והדומים להם. והנסמך לקרנות חסר. וכן תרגם יונתן
בקרנין דיעלין ושן דפיל: והבנים. פיר' בו העץ הנקרא בערבי אבנוס. ויונתן תרגם וטוסין הוא העוף שקורין בלעז פאון: השיבו אשכרך. השיבו מנחתך.
כמו והשיב למלך ישראל. והוא הבאת המנחה פעם אחר פעם: אשכרך: מנחתך. כמו אשכר יקריבו: ארם. מרוב מעשיך. מרוב מעשים ומלאכות יקרות
שהיו בך היו מביאים לך ארם בסחורה אבנים יקרות ובגדי רקמה. ויונתן תרגם ככפך ארגמן כתכריכין דארגוון. ותמהתי מתרגומו כי נפך הוא שם אבן
יקרה הנזכרת בתורה: בעזבוניך. תרגם יונתן בבית גנזיך: יהודה. בחיטי מנית. שם מקום בארץ ישראל שהחיטים שם יפות. ומנאכו עד בואך מינית. וכן
פנג שם מקום. ויונתן תרגם בחיטי ריחוש וקוליא. ולא הבנתי מלת ריחוש מה הוא. וקוליא מצאנו בדברי רז"ל מערבין בקוליא והוא מירקות השדה הנאכלים.
ופי' בעל הערוך שהוא עשב שסורפין אותו ומשימין אפרו בבורית. ויוסף בן גוריון פירש פנג שמן אפרסמון הנקרא בלסמו והיה נמצ' בירחו כי לכך נקרא'
יריחו מענין ריח שריחו טוב. והנה אומר בפסוק וצרי ומפרשים אותו שהוא שמן אפרסמון: נתנו מערבך. תרגם יונתן הבו בחנותך. וכבר פירש' מערבך
שהוא ענין סחורה:

דמשק סחרתך ברב מעשיך מרב כל הון ביין חלבון וצמר צחר :
ודן ויון מאוזל בעזבוניך נתנו ברזל עשות קדה וקנה במערבך היה :
סחרתך דדן רכלתך בבגדי חפש לרכבה : ערב וכל נשיאי קדר המה סחרי
ואלם ידך בכרים ואלים ועתודים בם סחריך : רכלי שבא ורעמה המה
רכליך בראש כל בשם ובכל אבן יקרה וזהב נתנו עזבוניך : חרן
מכלולים וכנה ועדן רכלי שבא אשור כלמד רכלתך : המה רכליך במכללים
בגלומי תכלת ורקמה ובגנזי ברמים בחבלים חבשים וארזים ב
במרכלתך : אניות תרשיש שרותיך מערבך ותמלאי ותכבדי מאד
אותך בלב ימים : במים רבים הבאוך השטים אתך רוח הקדים שברך בלב
ימים : הונך ועזבוניך מערבך מלחיך וחבליך מחזיקי בדקך וערבי
ובכל מערבך וכל אנשי מלחמתך אשר בך וכל קהלך אשר בתוכך יפלו
בלב ימים ביום מפלתך : לקול זעקת חבליך ירעשו מגרשות : וירדו
מאניותיהם כל תפשי משוט מלחים כל חבלי הים אל הארץ יעמדו :
והשמיעו עליך בקולם ויזעקו מרה ויעלו עפר על ראשיהם באפר
חה יתפלשו : והקריחו אליך קרחה וחגרו שקים ובכו אליך במר נפש
בצור מספד מר : ונשאו אליך בניהם קינה וקוננו עליך מי כצר כדמה
בתוך הים : בצאת עזבוניך מימים השבעת עמים רבים ברב הוניך
ומערביך העשרת מלכי ארץ : עת נשברת מימים במעמקי מים
מערבך וכל קהלך בתוכך נפלו : כל ישבי האיים שממו עליך
ומלכיהם שערו שער רעמו פנים : סחרים בעמים שרקו עליך בלהות
כ ח היית ואינך עד עולם : ויהי דבר יהוה אלי לאמר : בן אדם
אמר לנגיד צר כה אמר אדני יהוה יען גבה לבך ותאמר אל אני מושב
אלהים ישבתי בלב ימים ואתה אדם ולא אל ותתן לבך כלב אלהים

מן דמשק מיתן סחורא לגויך בסגי עותריך מסגי כל עותר בחמר חילת מבשל ועמר סילת פגינא : ודן ויון בשירין סחורתיך מיתן בעדקין דברזל קדה וקנה בושם בחנותיך יהבו : דדן מיתן סחורה לגויך בלבוש דיקר לרתיכין : ערב וכל רברבי נבט אינון תגרך בתורין ודיכרין וגדיין בהון הות סחורתיך : תגרי שבא ורעמה אינון תגרך בריש כל בוסמין ובכל אבנין טבן ודהבא יהבו בבית גנזך : חרון ונציבין וחריב תגרי שבא מדינת אתור ומדי אינון תגרך : אינון תגרך בגמר מיני כל תושבחתא בגוזין דתכלא וכושפין דיורדא באימלין די זהריתא דמחתין בקימטרון חפן גילדין מאסרין באטונין די בוצא מחתין בעזקת גלב עיבידת ימא מחתין במגדלי אעי הדסין בהון הות סחורתיך : בספיני ימא הוו שייטין ומיתן סחורה לגויך ועתירת ותקיפת לחדא בגו ימיא : במיין סגיאין עלו עלך די בזויתיך מלך דתקיף כרוח קדומא תבריך בגו ימיא : עותריך ונכסיך סחורתיך ספנך ופרנסך מתקפי צורכיך ומיתן סחורת חנוותיך וכל גברי ע עבדי קרביך די ביך וכל משירתיך די בגויך יתרמון בגו ימיא ביום מפלת קטיליך : לקל צוחת פרנסך יזועון פרווריא : ויחתון מספיניהון כל אחדי משוט ספנין כל פרנסי ימא על ארעא יקומון : וישמעון עלך בקלהון ויצוחון במרר ויסיקון עפרא על רישיהון בקיטמא יהון ת חפיפין : וימרטון עלך מרט ויסרון סקין ויבכון עלך במריר נפש ויעבדון מספד מריר : ויטלון עלך בעיניניהון אליא ויילילון עלך מן בצור לית דדמיא לה בגו ימיא : במיפק סחורתיך מביני עממיא שבעת עממין סגיאין בסגי עותריך ונכסיך אתערת מלכי ארעא : כען איתברת דהות מספקא סחורה לעממי בעומקי ימא סחורתיך וכל משיריתיך בגויך נפלו : כל יתבי נגוותא צדיאו עלך ומלכיהון זעו זיע איתרשימו אפיהון : תגרין בעממיא צדיאו עלך כדלא הוית איתניכך וכן תהן עד עלמא : והוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר : בר אדם אימר למלכא דצור כדנן אמר יי אלהים חלף דראים ליבך ואמרת דחלא אנא ומותב תקיפין יתיבית בגו ימיא ואת אנשא ולית בך צרוך וחשיבתא בליבך דאת דחלא :

הא

דמשק · ביין חלבון . שם מקום בדמשק שיינו טוב · ויונתן תרגם בחמר חילת מבסל : וצמר צחר . לבן . וכן אתונות צחורות לבנות · ויונתן תרגם ועמר מלת כבותה : ודן ויון מאוזל · בוי"ו עם הרגש . ופירוש הולך כמו אזלת יד · אזלו מים מיני ים . ואזל לו · וכן תרגם יונתן הלך אזל · ואמר מאוזל בלשון פעול להתמדת ההליכה בשירות · וכן תרג' יונתן ודן ויון בשירין : נתנו . ברגש הנון לתפארת הקריאה מפני ההפסק : ברזל עשות · זך · מן עשות שן . והוא הברזל שקורין אציכרי · ויונתן תרגם בעיקרין די ברזל : במערבך . תרגם יונתן בחנותך : דדן רכלתך בבגדי חפש לרכבה · בגדים יקרים הראוים לחפשי ולבן חורין · לרכבה · לתקון המרכבה · וכן תרגם יונתן בלבושין דיקר לרתיכין : ערב וכל נשיאי קדר · תרגם יונתן וכל רברבי נבט : בכרים . בכבשים . ויונתן תרגם בתורים · כר' שהוא היה קורא אותו בפרים במקום בכרים : רכלי . נתנו עזבוניך · תרגם יונתן יהבו בבית גנזך : חרן וכנה ועדן . תרגם יונתן חרון ונציבין וחריב : אשור כלמד רוכלתך · פי' אחז"ל שהיו כמו למודים לבא אליך בסחורתם תמיד · ויהיה כלמד שם התואר סמוך והמוכרת למד במשקל כבד והסמוך כבד פה : ותרגם יונתן תריכן אתור ומדי אכון תגרך : המה רכליך במכללים · כתרגו' בגמר כל מיני די תושבחתא : בגלומי תכלת ורקמה . בגלימות תכלת · וגלימא ידוע בדברי רז"ל · ויש מפרשים כרכי בגדים טרוס"לם בלעז : ובגנזי ברומים . ארגזים עשוים מעור וגונזים בתוכם הבגדי' החמודים שנקראים ברומים · והביא לי ראיה אחז"ל מן הערבי שאומר לבגדים הנאים והנכבדים תאב מברומה : בחבלים חבושים · הבגדי' שזכר שהם מונחים בארגזים הם חבושים בחבלים : וארזים במרכלתך · כמו ארוזים · מן כאורך בארוזים שהם הענקים התלוים בגרון · ויונתן תרג' בגנזין דתכלא וכוספין וגו' · פי' אוצרות כמו בי גנזי דמלכא בדברי רז"ל : וכוספין . אפשר שהוא כמו גוספן . ובדברי רז"ל ואותמין בשתין גוספנקי · פי' חותמות באימלין הוא תרגום גנזי · ולא מצאתי לו חבר · קומטרין הוא כמו קומטרי דספרי . והם התיבות שמניחים בהן הספרים · ותרגם יונתן לאסר על המלתחה קומטרא : אניות תרשיש שרותיך · שירות הולכות בסחורתך · כלומר רבות ביחד כמו שירה : ותמלאי ותכבדי . כמו ותרבי . וכן עם כבד : בלב ימים . כאלו היית באמצע הימים כי האניות באות אליך מכל הימים . או אמר בלב ימים לפי שהיתה בנויה בתוך הים כמו שפירשנו למעלה · ואמרו ימים לשון רבים לפי שים זה נכנס לים אחר · וכן אמר במעשה בראשית ולמקוה המים קרא ימים : במים רבים הביאוך השטים אותך . השטים בלא אלף וענינו ענין בזה ושלל · ותרגום ויבז ושט · וענין בזה ושלל בלשון אחד · ובמים רבים הוא משל לצרות כאלו אמר בצרו' רבות הביאוך · וי"ת כמין סגיאין עלו עלך ובזו יתך : רוח הקדים שברך · אף שהיית בלב ימים רוח הקדים שברך · ולפי שרוח הקדים תשבר אניות תרשיש לפיכך דמה החזק והוא נבוכד נצר לרוח הקדים . וכן תרגם יונתן מלך דתקיף כרוח קדומא תברך בגו ימיא. הונך · יפלו בלב ימים ביום מפלתך · כי אחר שכבש נבוכד נצר את צור ואספו שללה תוך העיר לשאת אותו בלכתם מן העיר והם היו במחניהם חוץ לעיר עלה הים על העיר ושטף כל השלל וההרוגים עם עפר העיר הכל שטף ושב הים למקומו ונשאר הסלע שהיתה העיר בנויה עליו : לקול זעקת · מגרשות · בחולם · והוא כמו מגרשים · והענין דרך הפלגה . רוצה לומ' כי מגרשי צור שהיו ביבשה ירעשו לקול זעקת חבליך שיזעקו בבא להם השבר : וירדו מאניותיהם · אל הארץ יעמודו · כמו על . וכן אל ההרים לא אכל כמו על : והשמיעו · יתפלשו · כמו התפלשי באפר ענין התגלגל להתכסות באפר : והקריחו אליך קרחה . באלף במקום הא : ונשאו אליך בניהם · ענין נהי אבל הוא שרש אחר על דעת המדקדקים · ועל דעתי שהיו"ד ע"ן הפעל מומרת בהא . וכבר הארכתי בזה בספר מכלל בחלק השרשים : מי כצור כדמה בתוך הים · יאמרו בקינתם מי היתה כצור במעלה ומי כמוהו שהיא דומה בתוך הים . ודומה נכרתת · וכן שכנה דומה נפשי . ויונתן תרגם מי כצור לית דדמי לה בגו ימיא : בצאת · כשהיו יוצאים עזבוניך מימים השבעת עמים רבים מרוב סחורותיך שהיו יוצאות מן הים · כלומר ממך שהיתה שוכנת בתוך הים השבעת והעשרת רבים : עת נשברת מימים · עת שתהיה נשברת מימים כל סחורתך וכל קהלך נפלו בתוכך · כלומר עמך · אמר מימים היה שוברך והוכך וימים שטפו הכל : כל יושבי האיים · לפי שהיית יושבת אי אמר כל יושבי שאר האיים שממו : ומלכיהם שערו שער · שיפחדו על עצמם שלא יקרם כמקרך . ענין שער ידוע ושוה הוא בסמך וש"ן : רעמו פנים · ענין זעם וכעס · וכן בעבור הרעימה : סוחרים · מבואר הוא : ויהי דבר ה' . בן אדם . עד הנה דבר על העיר עתה הוא מדבר על המלך : אל אני · כלומר כמו אל אני שלא יוכל אדם להזיקני ולהרע לי : מושב אלהים ישבתי בלב ימים . כי אני ישבתי במקום חזק כי אני בלב ימים שהימים מקיפים אותי ומי יוכל לנגע בי כמו אלהים שיושב בשמים וכל סוחרי העמים עובדים אותי ומביאים לי מנחה : ויונתן תרגם דחלא אנא מותב תקיפין יתיבית בגו ימיא :

הנה חכם

הנה חכם אתה מדנאל כל סתום לא עממוך׃ בחכמתך ובתבונתך
עשית לך חיל ותעש זהב וכסף באוצרותיך׃ ברב חכמתך ברכלתך
הרבית חילך ויגבה לבבך בחילך׃ לכן כה אמר
אדני יהוה יען תתך את לבבך כלב אלהים׃ לכן הנני מביא עליך
זרים עריצי גוים והריקו חרבותם על יפי חכמתך וחללו יפעתך׃ עריצי
לשחת יורדוך ומתה ממותי חלל בלב ימים׃ האמר תאמר אלהים
אני לפני הרגך ואתה אדם ולא אל ביד מחללך׃ מותי ערלים תמות הרגך
ביד זרים כי אני דברתי נאם אדני יהוה׃ מחולליך

ויהי דבר יהוה אלי לאמר׃ בן אדם
שא קינה על מלך צור ואמרת לו כה אמר אדני יהוה אתה חותם
תכנית מלא חכמה וכליל יפי׃ בעדן גן אלהים היית כל אבן יקרה
מסכתך אדם פטדה ויהלם תרשיש שהם וישפה ספיר נפך וברקת
וזהב מלאכת תפיך ונקביך בך ביום הבראך כוננו׃ את כרוב הבראך
ממשח הסוכך ונתתיך בהר קדש אלהים היית בתוך אבני אש
התהלכת׃ תמים אתה בדרכיך מיום הבראך עד נמצא עולתה
בך׃ ברב רכלתך מלו תוכך חמס ותחטא ואחללך מהר אלהים
ואבדך כרוב הסוכך מתוך אבני אש׃ גבה לבך ביפיך שחת חכמתך
על יפעתך על ארץ השלכתיך לפני מלכים נתתיך לראוה בך׃

הא חכים את מדניאל וכל רז לא יתכסי מינך׃ בחוכמתך ובסוכלתנותך
קניתא לך ניכסין וכנשתא דהבא וכספא באוצרך׃ בסגי חוכמתך
ובסחורתך סגיאה משיריתך וראים לבך במשיריתך׃ בכן כדנן אמר
יי אלהים חלף דחשיבתא בלבך דאת דחלא׃ בכן הא אנא מיתי עלך
נוכראין תקיפי עממיא וישלפון סיפיהון על תיקון חוכמתך ויחבלון
זיו אימתך׃ לחבלא יחתונך ותמות ממת מטעני חרבא בגו ימיא׃
המימר תימר דחלא אנא קדם דקטלך ואת אנשא ולית בך צרוך ביד
מתכלך׃ ממת רשיעין תמות ביד נוכראין ארי אנא גזרית במימרי
אמר יי אלהים׃ והוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר׃ בר אדם טול
אליא על מלכא דצור ותימר ליה כדנן אמר יי אלהים את דמי למנא
דצורתא די מתקן בחוכמא ומשכלל בשופריה׃ בסגי טוב ותפנוקין
את מתפנק כאילו בעדן גינתא דיי את שרי עותרא גיותא ויקרא
מתיהב לך כל אבנין טבין מסדרן על לבושך סמקן ירקן וסבהלום כ
ברום ימא וכורלא ופנתירין שבזין אזמרגדין וברקן משקען בדהב
כל אילין עיבידת תיקונך בבין ראיש ליבך ברם לא איסתכלת בפגרך
דאיתעביד חלין ונקבין דאינון צורכך דלא איפשר לך דתתקיים בלא
בהון מיום דאיתבריתא עמך מתקנין׃ את מלך מרבא למלכו ויהבית
לך רבותא ואת על טור דקודשא דיי בסרתא ובעמא קדישא סברתא
למשלט׃ שלים את באורחך מיומא דאיתבריתא עד דאשתכח שקר
בך׃ בסגיאות סחורתך אתמליאו אוצרך חטוף וחבתא ואפסינך על דבסרתא על טור קודשא דיי ואבדינך מלכא דרבתנא על די סברתא למשלט בעמא
קדישא׃ ראים לבך בתוקפך אתחבלת בחוכמתך על זיו אימתך על ארע רמשיתך אזהרא למלכיא יהביתך לאסתכלא בך׃
מסגי

הנה חכם אתה מדניאל׃ זכר דניאל לפי שנודעה חכמתו בבבל׃ מדנאל חסר יוד והיא נקראת דגושה בתנועת הצרי ואף על פי שאיננה כמו יוד ירושלם שנקראת בתנועת החירק ואיננה בתוכה. יאמר הנה חכם אתה בעיניך מדניאל׃ כל סתום לא עממוך׃ הדברים הסתומים והנעלמים לא כסתוו ממך׃ עממוך׃ ענין סתר וכסוי. כמו ארזים לא עממוהו אלא שהוא עובר וזה בורד. וכן איכה יועם זהב כסתר זהרו וכסה. וכן תרגם יונתן וכל רז לא יתכסי מנך׃ בחכמתך׃ ואתה חשבת כי בחכמתך ובתבונתך עשית לך חיל כמו שהתגאה מלך אשור שאמר בכח ידי עשיתי ובחכמתי כי נבונותי׃ ועשית. ותעש ענין אסיפה וקבוץ. כמו ותעש הארץ. עשה לי את החיל הזה. חיל נכסים. כמו את החיל הזה׃ ברוב. מבואר הוא׃ חילך. בחילך. כספיך או בבאיך. וכן תרגם יונתן מטרייתך׃ לכן. על יפי חכמתך. בשוא היוד. ופי' והריקו חרבותם על יפי חכמתך. דרך משל. כלומר שתשחת חכמתך בחרבנך. או כשמעו על הבבא שהרבה ברוב חכמתו׃ יפעתך. זהרך. מן הופיע מהר פארן. יפעה בשקל שמלה׃ לשחת. ומתה. אין בו מן הסרס כי אם השם עיקרו מיתת בשקל שבת קמת. ותיו למד הפעל נבלעת בדגש תיו הנמכה. ונכתב בו הכח שאחרי התיו׃ ממותי. שם בפלס כמבואי עיר מבוקעה. וטעם הרבוי אמר תמות מיתות רבות׃ כלומר בדקירות רבות כמו מיתות החלל שידקרוהו דקירות רבות עד שימות. וכן הטובע לא ימות בבת אחת לפיכך אמר בלב ימים. או פי' ואתה שהיית מתגאה בלב ימים תמות ביד עריצי גוים מיתה משונה בדקירות רבות׃ האמור תאמר. מחללך. כמו מהרגיך והוא מבנין הדגוש ונפל ממנו הדגש ויבא מן חלל חללי׃ מותי ערלים תמות. שם. אמר מן מות מותים כמו מן און אונים. ובסמוך מותי. וכן ואת עשיר במותיו׃ ערלים. כתרגומו רשיעיא. כלומר ערלי לב׃ ויהי. בן אדם. אתה חותם תכנית. משלים התכנית כי כלו שלם בך. ותכנית שם בשקל גברית כי התיו שרשית. וכן ומדדו את תכנית. פירוש תוכן כל החכמות והכבוד והעושר. וכן פירש מלא חכמה וכליל יופי. ויונתן תרגם אתדמי למנא דצורתא דמתקן בחכמה ומשכלל בשופריה׃ בעדן גן אלהים. כאלו בעדן גן אלהי' היית. מלת חסרת דבר. ותרגם יונתן בסגי טבוון ותפנוקין את מתפנקא כאלו בעדן גנתא דה' את שרי וגיותא ויקרא מתיהב לך׃ בעדן גן. כמו בעדן בגן. וב"ת בעדן עומדת במקום שנים. או יהיה סמוך עדן אל גן ואף על פי שברוב נסמך גן אל עדן. ושני מקומות היו כמו שכתוב ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן׃ מסוכתך. גזרך. והוא כתוב בסמך. כמו הסר משוכתו. והוא על דרך הפלגה כאלו גזר ביתו או גנו או כרמו היה מאבן יקרה. ויונתן תרגם כל אבנין טבן מסדרן על לבושך׃ וברקת. כמו וברקת הנזכר בתורה והוא בשני משקלים׃ וזהב. כלל הזהב עם האבנים היקרות כי הוא המשובח שבמיני מתכות ומשימין אותו עם האבנים במלאכות הנאות והיקרות. ויונתן תרג' משקען בזהב. כלומ' כל אלה האבנים מסבבות בזהב על לבושך׃ מלאכת תפיך ונקביך. תפיך כמו בתפים ובמחולות׃ ונקביך הם כלי הנגון העשוי' נקבים נקבים׃ בך. כלומר בביתך מיוחדים שאין כמותם׃ ביום הבראך. כוננו. כאלו ביום שנבראת כוננו אלה הכלים לך׃ כוננו. מבנין שלא נזכר שם פועלו והוא מנחי העי"ן. ויונתן תרגם כל אלין עבידת תקונך וגו'׃ את כרוב ממשח הסוכך. דמה אותו לכרוב לרוב מעלתו׃ ממשח. ענין גדולה. כמו אל תגעו במשיחי׃ הסוכך. לפי שנאמר בכרובים סוככים בכנפיהם ודמה אותו לכרוב אמ' עליו גם כן הסוכך כלומר סוכך על עמו׃ וממשח. שם תואר ואף על פי שהוא פתח שלא בסמיכות הנה כמוהו ומקסם חלק. ולשומו מרמס. ויהי המלצר. ורבי יונה פירש כי סוכך שם השמן הטוב שמושחין בו המלכים. מן וסוך לא סכתי. ויהיה ממשח תואר שמו'׃ ונתתיך. אני נתתיך בזאת הגדולה ואתה לא ידעתני והתגאית על עמי׃ בהר קדש אלהים היית. אמר כנגד מלך צור לא כנגד זה שהיה היום מלך. כאלו אמר מלך צור כבר היה טוב והיה בהר הקדש כי חירם מלך צור היה בירושלם ושלח לשלמה המלך עצים לבנות בית המקדש הכל כמו שכתוב במלכים׃ בתוך אבני אש התהלכת. ישראל קרא אבני אש שהיו עם קדוש׃ ואחז"ל פי' הפסוק בלשון תמיה. ופי' בתוך אבני אש גופים רוחניים של אש עליוני'. ופי' בו עוד פי' אחר עוד חשבת בלבך שאתה כרוב כי אתה התהלכת בתוך אבני' יקרות אבני אקדח מאירות כאש שהיו מוליכים לפניך במקום נרות להאיר בלילה׃ תמים אתה. מיום הבראך. מיום עמדת על דעתך. וכן רכבת עלי מעודך מעוד מרכבת׃ עד נמצא עולתה בך. שהתגאית על עם ה' ושמחת בחורבנם׃ ברוב רכלתך מלו תוכך חמס. ועוד כי ברוב הסחורה שהיתה בעירך היו סוחריך עושים חמס לסוחרי המקומות האחרי' ואמרת כי מרוב שנודע' העיר בסחורה לא ימנעו בעבור זה לבא׃ מלו. כמו מלאו. ובא בדרך בעלי ההא׃ תוכך. תוך עירך׃ ותחטא. את החטאת במה ששמחת על חורבן ארץ ישראל וחטאת בחמס שעשו בעירך לפי שהיה כח בידך למנוע ולא מנעת׃ ואחללך מהר אלהים ואבדך׃ הוי"ו קמוצין כי הענין לעבר והוא במקום עתיד כדרך הנבואות׃ ואבדך. מבנין הדגוש ומשפטו ומאבדך ובנפול אלף פא הפעל להקל הקריאה מפני פגישת שני האלפין הוטלה תנועתה על אלף האית"ן. אמר ואחללך מהר אלהים ואאבדך אזכרה זו הטובה שהיה למלך צור בהר אלהים. כמו שאמר בהר קדש אלהים היית אחללך מאותו מקום קדוש שלא תזכר שם אלא לאלה ולקללה. וכפל הענין במלות שונות ואמר ואבדך כרוב הסוכך מתוך אבני אש. ר"ל אתה כרוב הסוכך אאבד אותך. כלומר שמך וזכרך אאבד מתוך אבני קדש שהם ישראל הנמשלים לאבני אש׃ גבה לבך. שחת. דינו שחת׃ על יפעתך. שגבה לבך בה ובזה שחת חכמתך כי החכ' לא יגבה לבו בטוב העולם הזה׃ יפעתך. פירשנוהו׃ לראוה בך. כמו לראות בך׃ כלומר לראות בך הפך מה שהיתה וחשבת ברוב גאות לבך ולתמוה עליך. וכן תי' לאסתכלא בך. ויש מפרשים לראוה ענין בזיון. וכן והמה יביטו ירגלו בי. את כל גבוה יראה. ואין צריך להוציאם מענינם. מלת לראוה מקור שלם מן הקל בתמורת למד הפעל בוי"ו כראות ומשקלו לאהבה את ה' אלהיך׃

מרוב

מקדשך מרב עוניך בעול רכלתך חללת מקדשיך ואוצא אש מתוכך היא
אכלתך ואתנך לאפר על הארץ לעיני כל ראיך: כל יודעיך בעמים
שממו עליך בלהות היית ואינך עד עולם: ויהי
דבר יהוה אלי לאמר: בן אדם שים פניך אל צידון והנבא עליה:
ואמרת כה אמר אדני יהוה הנני עליך צידון ונכבדתי בתוכך וידעו כי
אני יהוה בעשותי בה שפטים ונקדשתי בה: ושלחתי בה דבר ודם
בחוצותיה ונפלל חלל בתוכה בחרב עליה מסביב וידעו כי אני יהוה
בותם : ולא יהיה עוד לבית ישראל סלון ממאיר וקוץ מכאב מכל סביבתם
אותם השאטים אותם וידעו כי אני אדני יהוה: הפטרת וארא כה
אמר אדני יהוה בקבצי את בית ישראל מן העמים אשר נפצו בם
ונקדשתי בם לעיני הגוים וישבו על אדמתם אשר נתתי לעבדי ליעקב
: וישבו עליה לבטח ובנו בתים ונטעו כרמים וישבו לבטח בעשותי
אתם שפטים בכל השאטים אותם מסביבתם וידעו כי אני יהוה אלהיהם:
בשנה העשירית בעשרי בשנים עשר
לחדש היה דבר יהוה אלי לאמר: בן אדם שים פניך על פרעה מלך
מצרים והנבא עליו ועל מצרים כלה: דבר ואמרת כה אמר אדני
יהוה הנני עליך פרעה מלך מצרים התנים הגדול הרבץ בתוך יאריו
אשר אמר לי יארי ואני עשיתני: ונתתי חחיים בלחייך והדבקתי דגת
יאריך בקשקשתיך והעליתיך מתוך יאריך ואת כל דגת יאריך
אתך בקשקשתיך תדבק: ונטשתיך המדברה אותך ואת כל דגת יאריך
על פני השדה תפול לא תאסף ולא תקבץ לחית הארץ ולעוף השמים
לאכלה: וידעו כל ישבי מצרים כי אני יהוה יען היותם משענת קנה
בכף לבית ישראל: בתפשם בך בכפך תרוץ ובקעת להם כל כתף
ובהשענם עליך תשבר והעמדת להם כל מתנים:
לכן כה אמר
אדני יהוה הנני מביא עליך חרב והכרתי ממך אדם ובהמה:

מסגי חובך בשקר סחורתך אפיסתא מקדשך ואיתי עממיא דתקיפין
כאשתא מחובי זדונך אינון ישיצונך ואתנינך כקטם על ארעא לעיני
כל חזך: כל דידעך בעממיא צדיאו עלך כדלא הוית אתנינך וכן תהי
עד עלמא: והוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר: בר אדם קביל
נבואה על צידון ואתנבי עלה: ותימר כדנן אמר יי אלהים הא אנא
שלח רוגזי עלך צידון ואתיקר בגויך וידעון ארי אנא יי כד אעביד
ביך פורענות דינין ואתקדש בה: ואשלח בה מותא וקטלא בשוקהא
כד יתרמון קטילין בגוה באיתיאותי עלה דקטלין בחרבא מסחור סחור
וידעון ארי אנא יי: ולא יהי עוד לבית ישראל מלך מבאיש
ושילטון מעיק מכל סחרניהון דבזזין יתהון וידעון ארי אנא יי אלהים
: כדנן אמר יי אלהים כד אכניש ית בית ישראל מביני עממיא
דאיתבדרו לתמן ואיתקדש בהון לעיני עממיא ויתובון על ארעהון
דיהבית לעבדי ליעקב: ויתובון עלה לרוחצן ויבנון בתין ויצבון
כרמין ויתבון לרוחצן כד אעביד פורענות דינין מכל דבזזין יתהון מ
מסחרניהון וידעון ארי אנא יי אלההון: בשתא עשיריתא
בעשיראה בתרי עסר לירחא הוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר:
בר אדם קביל נבואה על פרעה מלכא דמצרים ואתנבי עלוהי ועל
מצראי כולהון: איתנבי ותימר כדנן אמר יי אלהים הא אנא שלח
רוגזי עלך מלכא דמצרי דאת דמי לתנינא רבא דשרי בגו נהרוותיה
דאמר דילי מלכותא ואנא כבישית: ואתן שירין בליסתך ואקטול
שלטוני תוקפך עם גיברך ואסקינך ממלכותך וית כל שלטוני
תוקפך עם גיברך יתקטלון: ואטלטלינך למדברא יתך וית כל שילטוני
תוקפך על אפי חקלא תתרמי נבילתך לא תתכניש ולא תתקבר
לחית ארעא ולעופא דשמיא מסריתך לאשתיצאה: וידעון כל יתבי
מצרים ארי אנא יי חלף דהוו סמך קניא רעיעא לבית ישראל:
באיתכנויתהון בך ביד מלך תקיף תתמסר ויתבר בית רוחצניהון וב
ובאיסתמכותהון עלך תתבר ולא תהי להון לבית סומכון: בכן כדנן
אמר יי אלהים הא אנא מיתי עלך דקטלין בחרבא ואשיצי מינך
אנשא ובעירא: ותהי

מרוב עונך בעול רכלתך · בעול סמוך מן עול ולא בא בדרך חברו במשקלו: חללת מקדשך · ארמונך. כמו מקדש מלך הוא · אמר החמס והעול שעשית גרמו לך לחלל ולהחריב את מקדשך: ואוציא אש מתוכך היא אכלתך. האש היא משל לעון · ולפי שאמר אכלתך אמר ואתנך לאפר על דרך משל כי הנאכל באש שב לאפר · ובאמרו כל הענין בלשון עבר כמו השלכתיך נתתיך ואוציא ואתנך כלם עבר במקום עתיד כמו שהוא מנהג המקרא ובדברי הנבואות ברוב: כל יודעיך · שממו. כמו תמהו: בלהות · פירשנוהו: ויהי בן אדם · מבואר הוא: ואמרת · אמר הנני עליך ואמר בה כן מנהג המקרא ובדברי הנבואות ברוב לדבר לנכח ושלא לנכח כאחד: ושלחתי · ונפלל חלל. כמו ונפל אלא שנכפלה בו למד הפעל: בחרב עליה מסביב. בחרב יבא עליה: ולא יהיה סילון ממאיר · כמו קוץ. והענין כפול במלות שונות: ממאיר. כמו צרעת ממארת פונ"כט בלעז: מכאיב. ידוע מן כאב. והוא דרך משל. ותרגם יונתן מלך מבאיש ושלטונין מעיקי: השאטים אותם · ענין בזה ושלל · וכן תרגם יונתן דבזזין. כי אלה האומות שזכר הם שכנים לארץ ישראל והיו מרעים לישראל: כה אמר ה'. מבוארת היא זאת הפרשה בהבטחה זו שהבטיחם משכניהם המריעים להם והאל ית' יעשה בהם שפטים שלא יוכלו להרע עוד: וישבו · מבואר הוא: בשנה העשירית בעשירי · עשירית למלכות צדקיהו. וזכר תחלה פורענות צור לפי שהיתה פורענות' תחילה לפורענות מצרי' אבל נבואת מצרי' באה לו תחילה בשנה העשירית. ואחר כך בשנת החרבן בי"א שנה לצדקיהו באה לו הנבואה על מצרים שני פעמים ואחר החרבן גם כן שני פעמים בי"ב שנה: בן אדם. ועל מצרים כלה. אמר כלה בלשון נקבה כלומר על עדת מצרים וזכר התנים הגדול במם במקום נון · וכמוהו כמהם וכמהן מוף וכוף · ומפני שטוב מצרים הוא היאור כי הוא המשקה אותם ואינם צריכים למטר ועל כן מתגאים בו המשיל מצרים ליאור ופרעה המלך לתנים הגדול בתוכו · והתנים הוא הדג הגדול · כמו שאמר ויברא אלהי' את התנינים הגדולים · והמשיל עם מצרים לשאר הדגים · כמו שאמר דגת יאוריך הרובץ בתוך יאוריו שאין מחריד אותו: לי יאורי · משקה אותי ואיני השובע כמצ" בה ברוב השפע ואיני צריך למטר ולא לילך למדינות אחרות בעבור תבואה: ואני עשיתיני. אני עשיתי ותקנתי לי היאור להשקות את ארצי · או פי' עשיתיני עשיתי ותקנתי אותי בחכמתי ובתבונתי עד שנעשיתי מלך גדול · וכמוהו אשר עשה את משה ואת אהרן שפירושו הגדילם · ויונתן תרגם הא אנא שלח רוגזי עלך פרעה מלך מצרים דאת דמי לתנינא רבא דשרי בגו נהורתא דאמר דילי מלכותא ואנא: ונתתי חחיים. כתוב בשתי יודי"ן ונקרא ביו"ד אחת חחים · ואם היה נקרא ככתיבתו היה נקרא חחיי' בתנועת יו"ד הראשונה בחירק והשניה רפה כמשפט יו"ד הרבוי והיה שרשו אז מנחי הלמ"ד ועתה הוא בקריאתו מנחי העי"ן ויאמ" מן חח חחים · כמו מן פח פחים · ולפי שהמשיל אותו לתנין זכר עליו דרך משל חחים שתופשי' בהם הדג שנוקבים בהם לחיי הדג ומעלין אותו · וכן אמר ובחח תקוב לחיו: דגת · שם כלל לדגים כלם דגה כמו והדגה אשר ביאור תמות ובסמוך דגת: והדבקתי · שיעלו עמך כשיעלוך מן היאור · והוא משל על עם מצרי' שרים ופרשים וגבורים ודלת העם כלם יסופו: ונטשתיך המדברה. אמר המדברה לענין משל כי הדגים לא יחיו במדבר כי המצרים ימותו בחרב על פני השדה בצאתם להלחם עם הכשדים ולא יאספו לקבורה ויהיו לאכלה לחית השדה ולעוף השמים. ותרגם יונתן ולא תקבץ ולא תתקבר רוצה לומר ולא תקבץ לקבורה: וידעו כל יושבי מצרים · יען היותם משענת קנה לבית ישראל כי היו מבטיחים את ישראל להצילם מיד הכשדים ולא יכלו והנה היו להם משענת קנה כי אינו חזק ואינו משענת אלא לפי שעה מעט כי קרוב הוא להשבר כל שכן כשהוא רצוץ · וכן תרגם יונתן סמך קניא רעיעי · וכן בחסרון התואר כאמר יהיו רוצה לומר כצמר לבן · וכן יש בעדרו זכר · ר"ל זכר תמים. כן מצרים לא היו לישראל משענת ועזר אלא מעט · כמו שאומר בספר ירמיהו וחיל פרעה יצא ממצרים וישמעו הכשדים הצרים על ירושלם את שמעם ויעלו מעל ירושלם. ואמר להם הנביא הנה חיל פרעה היוצא לכם לעזרה שב לארצו מצרים ושבו הכשדים ונלחמו על העיר הזאת ולכדוה ושרפוה באש · והנה הם לא סמכום אלא הרעו להם כי מפני בטחונם מרדו במלך בבל. והנה זהו דמיון משענת קנה. וזהו ובקעת להם כל כתף · וכן אמר רב שקה הנה בטחת על משענת קנה הרצוץ הזה על מצרים אשר יסמוך איש עליו ובא בכפו ונקבה · לא די שלא סמכו אלא שנקבה כפו שהיתה תופשת בו: בתפשם בך בכפך תרוץ · תרוץ מבנין נפעל שרשו רצץ מן קנה רצוץ: והעמדת להם כל מתנים · יש מפרשים והעמדת בהפוך האותיות והמעדת מן ולא מעדו קרסולי · והכון כשמתמעו כי בהשען האדם יכפף ובהשבר המשענת יעמד מלהכפף · וכן תרגם יונתן ולא תהוי להון לבית סומכון · כלומ' תעמידם על מתניהם שלא יסמכו עוד עליך · ופירש יונתן המשל כן באתכנויתהון · ויש נוסחא' באתכנעותהון ביך ביד מלך בבל תקיף תתמסר וייבר בית רוחצנהון ובאסתמכותהון עלך יתבר: בכפך · כתיב רוצה לומ' שתסמוך אותם בידך וקרי בכף ר"ל בכפם כאדם שתופש הקנה בכפו לסמוך בו: לכן. מבואר הוא: והיתה

ותהי ארעא דמצרים לאשתממו וחורבא וידעון ארי אנא יי חלף
דאמר מלכותא דילי ואנא כבשית׃ בכן הא אנא שלח רוגזי עלך
ועל מלכותך ואתן ית ארעא דמצרים לחורב צדו ואשתממו ממגדל
סונה ועד תחום כוש׃ לא תעיבר בה ריגלא אנשא וריגלא די בעירא
לא תעיבר בה ולא תתיתב ארבעין שנין׃ ואתן ית ארעא דמצרים
צדו בגו מדינן צדיין וקירוהא בגו קירוין דהואה חורבן הויין לצדו
ארבעין שנין ואגלי ית מצראי לביני עממיא ואיבדרינון במדינתא׃
ארי כדנן אמר יי אלהים מסוף ארבעין שנין אכניש ית מצראי מביני
עממי דאיתבדרו לתמן׃ ואתיב ית גלות מצרים ואתיב יתהון לארעא
פתרוס על ארעא תותבותהון ויהון תמן מלכו חלשא׃ מן מלכותא
תהי חלשא ולא תתרברב עוד על עממי ואזעירינון בדיל דלא יפלחון
בעממיא׃ ולא יהון עוד לבית ישראל לאיתרחצא עליהון לאדכרא
חובין באפנייותהון בתריהון וידעון ארי אנא יי אלהים׃ והוה בעסרין
ושבע שנין בקדמאה בחד לירחא הוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי
למימר׃ בר אדם נבוכדנאצר מלכא דבבל אפלח ית משירייתיה
פולחן רב על צור כל סער ריש נתר וכל כתף איתמרט ואגר לא הוה
ליה ולמשירייתיה מצור על פולחנא דאפלח עלה׃ בכן כדנן אמר יי
אלהים הא אנא יהיב לנבוכדנאצר מלכא דבבל ית ארעא דמצרים
וישבי את רגושתה ויבוז ביזתה ויעדי עדאה ותהי אגר למשירייתיה׃
אגרי דאפלח ביה יהבית ליה ית ארעא דמצרי דחבו קדמי לאתפרע
מנהון אמר יי אלהים׃ ביומא ההוא איתי פורקן לבית ישראל ולך אתן
מפתח פום בנבואה ביניהון וידעון ארי אנא יי׃ והוה פתגם נבואה מן
קדם יי עימי למימר׃ בר אדם איתנבי ותימר כדנן אמר יי אלהים
אילילו ואימרו ווי מן קדם יומא׃ ארי קריב יומא וקריב יומא דעתיד
למיתי מן קדם יי יום ענן זיע עידן תבר עממיא יהי׃ ותחול חרבא
במצרים ויהי זיע בכוש כד יתרמון קטילין במצרי וישבון איתרגושתה
ויפגרון אושהא׃ כושאי ופוטאי ולודאי וכל סומכותא וכוב ובני ארע
קיימא עמהון בחרבא יתקטלון׃
כדנן אמר יי ויתקטלון סעדי מצרים ויבטיל יקר תוקפה
ממגדול סונה בחרבא יתקטלון בה אמר יי אלהים׃ ויצרון

והיתה ארץ מצרים לשממה וחרבה וידעו כי אני יהוה יען אמר יאר
לי ואני עשיתי׃ לכן הנני אליך ואל יאריך ונתתי את ארץ מצרים
חורב לחרבות חרב שממה ממגדל סונה ועד גבול כוש׃ לא תעבר בה
רגל אדם ורגל בהמה לא תעבר בה ולא תשב ארבעים שנה׃ ונתתי
את ארץ מצרים שממה בתוך ארצות נשמות ועריה בתוך ערים
מחרבות תהיין שממה ארבעים שנה והפצתי את מצרים בגוים
וזריתים בארצות׃ כי כה אמר אדני יהוה
מקץ ארבעים שנה אקבץ את מצרים מן העמים אשר נפצו שמה׃
ושבתי את שבות מצרים והשבתי אתם ארץ פתרוס על ארץ
מכורתם והיו שם ממלכה שפלה׃ מן הממלכות תהיה שפלה ולא
תתנשא עוד על הגוים והמעטתים לבלתי רדות בגוים׃ ולא יהיה
עוד לבית ישראל למבטח מזכיר עון בפנותם אחריהם וידעו כי אני
אדני יהוה׃ ויהי בעשרים ושבע שנה בראשון
באחד לחדש היה דבר יהוה אלי לאמר׃ בן אדם נבוכדראצר מלך
גדולה בבל העביר את חילו עבדה גדלה אל צר כל ראש מקרח וכל כתף
מרוטה ושכר לא היה לו ולחילו מצר על העבדה אשר עבד עליה׃
לכן כה אמר אדני יהוה הנני נתן לנבוכדר
ראצר מלך בבל את ארץ מצרים ונשא המנה ושלל שללה ובזז בזה
והיתה שכר לחילו׃ פעלתו אשר עבד בה נתתי לו את ארץ מצרים
אשר עשו לי נאם אדני יהוה׃ ביום ההוא אצמיח קרן לבית ישראל
ל ולך אתן פתחון פה בתוכם וידעו כי אני יהוה׃ ע״כ ויהי
דבר יהוה אלי לאמר׃ בן אדם הנבא ואמרת כה אמר אדני יהוה
הילילו הילילו הה ליום׃ כי קרוב יום וקרוב יום ליהוה יום ענן עת גוים יהיה׃
ובאה חרב במצרים והיתה חלחלה בכוש בנפל חלל במצרים ולקחו
יסודותיה המונה ונהרסו יסודתיה׃ כוש ופוט ולוד וכל הערב וכוב ובני ארץ
וכל הברית אתם בחרב יפלו׃ כה אמר יהוה ונפלו סמכי
מצרים וירד גאון עזה ממגדל סונה בחרב יפלו בה נאם אדני יהוה׃

והיתה · יאור לי ואני עשיתי · כמו שפירשתי ואני עשיתני לשני הפירושים · ויונתן תרג׳ גם כן בתרגומו מלכותא דילי ואנא כבשית׃ לכן · לחרבות חורב שממה · לאיזה חרבות אתננה שתהיה חרב שממה · ויונתן תרגם לחרב צדו ושממו׃ לא תעבור בה · ארבעים שנה · יש דרש למה ארבעים שנה כי מנ״ב שני רעבון נגזרו למצרים בחלום פרעה כנגד שלשה פעמים שכתב החלום שבע פרות ושבע שבלים רעות ראה פרעה וספר ליוסף הרי שני פעמים י״ד שהם עשרי׳ ושמונה ויוסף אמר שבע פרות הדקות והרעות ושבע השבלי׳ הרקו׳ הנה י״ד וכח׳ הנה מ״ב והיו להם שתי שנים רעב כמו שכתוב כי זה שנתים הרעב׳ ומשירד יעקב אביו למצרים נפסק הרעב כשאר ארבעים שנה ונגזר עליה להיות חרבה אותם ארבעי׳ שנה׃ ונתתי · מבואר הוא׃ מחרבות · מופעלות · ומפני החי״ת הוסב הקמץ חטף בחי״ת׃ כי כה אמר ה׳ · מבואר הוא׃ ושבתי · מכורתם · כמו מגורתם הארץ אשר גרו בה׃ מן הממלכות · והמעטתים · הפך הנני מפרך והרביתיך׃ רדות · מקור מן לא תרדה בו בפרך׃ ולא יהיה עוד · דרך כלל על עם מצרים׃ למבטח · מזכיר עון · שסלקו בטחונם ממני ובטחו עליהם׃ ויהי בעשרים ושבע שנה · למלכות נבוכד נצר · וכן כתוב בסדר עולם בעשרים ושבע לנבוכד נצר נתנה מצרים בידו ונשא המונה ושלל שללה ובזז בזה והיתה שכר לחילו והגלה ירמיהו וברוך לבבל · ועוד כתוב בסדר עולם כי בעשרים ושלשה שנ׳ לנבוכד נצר שהגלה נבוזר אדן נפש תשעה׳ · כמו שכתו׳ בירמיהו כי אז נתנה צור בידו ושטף את כל היהודים שהיו בעמון ובמואב ובסביבות ארץ ישראל נפש תשעה׳׃ בן אדם · אל צור · כמו על צור׃ כל ראש מוקרח וכל כתף מרוטה · כי צרו על צור ימים רבים והיו כל בני החיל טרודים וטורחים במצור כדרך בני אדם הצרים על עיר לשאת אבנים ועצים על ראשיהם ועל כתפיהם׃ מקרח · שנשר שער הראש מרוב העבודה׃ מרוטה · שנמרט עור הכתף מן המשא בכתף ימים רבים׃ ושכר לא היה לו · ולחילו מצור · על העבודה אשר עבד עליה · כי כששבם נבוכד נצר צור ושלל שללה בא הים על העיר ושטף כל השלל כי נגזר עליה לשטף הים כל אנשיה וחילה והנה חיל נבוכד נצר טרחו ויגעו לשוא והקב״ה שלם להם ונתן להם שלל מצרים חלף עבודתם אשר עבדו בצור׃ לכן · מבואר הוא׃ פעולתו · אשר עשו לי תחת הרע אשר עשו לי שהיו משענת קנה לבית ישראל . וכן תרגם יונתן דחבו קדמי לאתפרעא מנהון׃ ביום ההוא אצמיח קרן לבית ישראל ולך אתן פתחון פה בתוכם · פירוש בזמן ההוא · כמו ואחרה אשר בו ביום ההוא · והדומים לו · ואין לפרש בזמן שנלכדה מצרים שהרי כלכדה בכ״ז לנבוכד נצר ומה צמיחת קרן היה לישראל באותה שעה · ופירש אדוני אבי ז״ל בזמן מלכות מלך בבל שזכר שיתן האל יתברך מצרים בידו . אמר כי בזמן מלכותו רוצה לומר מלכות בנו היתה צמיחת קרן לבית ישראל · ומה הוא שנולד כורש בשנת חמשי׳ לגלות בבל כמו שאומר מן מוצא דבר להשיב ולבנות ירושלם עד משיח נגיד שבעים ושבעה שהם מט״ שנה . וכורש נקרא משיח כמו שנאמר למשיחו לכורש · והוא היה צמיחת קרן לבית ישראל שעלתם מן הגולה והשיבם לארצ׳ והיה אז בן עשרים שנה ודריוש חתנו בן שב״ :ולך אתן פתחון פה בתוכם׳ שיראו שיתקיימו נבואותיך . ורבינו שלמה ז״ל פירש כי הפסוק הזה מוסב לפרשה של מעלה מקץ ארבעים שנה אקבץ את מצרים׃ ואותו חשבון כלה בשנה שמלך בלשצר כיצד בשנת כ״ז לנבוכד נצר נתנה מצרים בידו כשארו ממלכותו י״ח שנה וכב״ דאויל מרודך הרי ארבעים · ובשנה ראשונה לבלשצר כאמרה נבואת פרס לדניאל כמו שנאמ׳ בשנת חדא לבלשצר וגומר · וביאת כורש מלך פרס לבבל היתה צמיחת קרן לבית ישראל · ותרגם יונתן ביומא ההוא אקים פורקן לבית ישראל ולך אתן מפתח פומא בנבואה ביניהון וידעון ארי אנא ה׳׃ ויהי בן אדם . הלילו . אמר כנגד מצרים :כי קרוב יום · כי באותה שנה שנאמרה נבואה זו נתנה מצרים ביד מלך בבל · אמר כי קרוב יום רוצה לומר יום אידם ואמר אחר כן וקרוב יום לה׳ רוצה לומר כי היום הזה בא להם מה׳ ואליו הוא למהר יום אידם כי הוא יכוה לאויב לבא עליהם׃ יום ענן · ענן וערפל יהיה להם הע׳ ההוא׃ עת גוים יהיה · עת שיאספו גוים על מצרים להחריבה . ויונתן תרגם עידן תבר עממין יהא׃ ובאה · מלרע׃ והיתה חלחלה בכוש כשיראו בני כוש שיפלו חללים במצרים יחילו ויפחדו ויראו שתבא החרב גם עליהם כי שכנים הם ועם אחד הם כלם בני חם׃ חלל · דרך כלל רוצה לומר חללים רבים׃ כוש ופוט ולוד וכל הערב · עם מקובץ מעמים נתערבו יחד . ויונתן תרגם סומכותא לשון ערבוב׃ ובני ארץ הברית · שהיה להם ברית עם ארץ מצרים אבל לא היו מהם וממשפחות׳ ולפי שהיו בני בריתם לקו עמהם׃ כה אמר ה׳ · סומכי מצרים · הם בני ארץ הברית ושאר העמים שזכר שהיו סומכים ידי מצרים ועוזרים אותם׃ ממגדל סונה · הוא גבול מצרים מפאה אחת ואמר כי משם תחול החרב לאכול בהם עד גבול כוש כמו שזכר למעלה ממגדל סונה ועד גבול כוש ולפי שזכר כוש למעלה שהוא הגבול השני סמך על המבין ולא זכרו וזכנו מלת בה לארץ מצרים׃ ונשמו

ונשמו בתוך ארצות נשמות ועריו בתוך ערים נחרבות תהיינה׃
וידעו כי אני יהוה בתתי אש במצרים ונשברו כל עזריה׃ ביום
ההוא יצאו מלאכים מלפני בצים להחריד את כוש בטח והיתה
חלחלה בהם כיום מצרים כי הנה באה׃
כה אמר אדני יהוה והשבתי את המון מצרים ביד נבוכדראצר מלך
בבל׃ הוא ועמו אתו עריצי גוים מובאים לשחת הארץ והריקו
חרבותם על מצרים ומלאו את הארץ חלל׃ ונתתי יארים חרבה
ומכרתי את הארץ ביד רעים והשמתי ארץ ומלאה ביד זרים אני יהוה
דברתי׃ כה אמר אדני יהוה והאבדתי
גלולים והשבתי אלילים מנף ונשיא מארץ מצרים לא יהיה עוד ונתתי
יראה בארץ מצרים׃ והשמתי את פתרוס ונתתי אש בצען ועשיתי
שפטים בנא׃ ושפכתי חמתי על סין מעוז מצרים והכרתי את המון
נא׃ ונתתי אש במצרים חול תחיל סין ונא תהיה להבקע ונף צרי תחול
יומם׃ בחורי און ופי בסת בחרב יפלו והנה בשבי תלכנה׃
ובתחפנחס חשך היום בשברי שם את מטות מצרים ונשבת בה גאון
עזה הוא ענן יכסנה ובנותיה בשבי תלכנה׃ ועשיתי שפטים היא
במצרים וידעו כי אני יהוה׃ ויהי באחת
עשרה שנה בראשון בשבעה לחדש היה דבר יהוה אלי לאמר׃ בן
אדם את זרוע פרעה מלך מצרים שברתי והנה לא חבשה לתת ר
רפאות לשום חתול לחבשה לחזקה לתפש בחרב׃
לכן כה אמר אדני יהוה הנני אל פרעה מלך
מצרים ושברתי את זרעתיו את החזקה ואת הנשברת והפלתי את
החרב מידו׃ והפצותי את מצרים בגוים וזריתים בארצות׃
וחזקתי את זרעות מלך בבל ונתתי את חרבי בידו ושברתי את
זרעות פרעה ונאק נאקות חלל לפניו׃ והחזקתי את זרעות מלך
בבל וזרעות פרעה תפלנה וידעו כי אני יהוה בתתי חרבי ביד מלך
בבל ונטה אותה אל ארץ מצרים׃ והפיצותי את מצרים בגוים וזריתי אותה על

ויצדון בגו מדינן דצדין וקרוהי בגו קירוין דחואה חרבן יהוין׃
וידעון ארי אנא יי כד אתן עממיא דתקיפין כאשתא על מצרים ויתברון
כל סעדהא׃ בעידנא ההיא יפקון אזגדין מן קדמי בליגיונין לאזעא
ית כוש דשריא לרוחצן ויהי זיעא בהון ביום מצרים ארי הא אתיא׃
כדנן אמר יי אלהים ואבטל ית איתרגושת מצרים ביד נבוכדנאצר
מלכא דבבל׃ הוא ועמיה עימיה תקיפי עממיא אתן לחבלא ארעא
וישלפון סיפיהון על מצרים וימלון ית ארעא קטילין׃ ואתן נהריהון
יבישתא ואימסר ית ארעא ביד מבאשין ואצדי ארעא ומלהא ביד
רשיעין אנא יי גזרית במימרי׃ כדנן אמר יי אלהים ואביד
דפלחין לטעותא ואשיצי דפלחין לצילמניא ממפס ומלכא מארעא
דמצרים לא יהי עוד ואתן דחלא במצרים׃ ואצדי ית פתרוס
ואיתי עמא דתקיפין כאשתא על טאניס ואעביד פורענות דינין ב
באלכסנדריא׃ ואשפוך חימתי על סין תקוף מצרים ואשיצי ית
אתרגושת אלכסנדריא׃ ואיתי עממיא דתקיפין כאשתא במצרים
מזע תזוע סין ואלכסנדריא תהי מתרעא משור ומפס בעלי דבבו
יקפונה יום יום׃ עולימי און ופיבסת בחרבא יתקטלון ופלחיהון
בשביא יהכון׃ ועל תחפנחס איתי חשוך ביומם כד איתבר תמן ית
תקוף מצרים ויבטל בה יקר תוקפה מלך במשריתיה יחפינה כעננ
דסליק וחפיית ארעא ויתבי כפרנהא בשיביא יהכון׃ ואעביד פורענות
דינין במצרים וידעון ארי אנא יי׃ והוה בחדא עשרי שנין
בקדמאה בשבעא לירחא הוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר׃
בר אדם ית תקוף פרעה מלכא דמצרים תברית והא לא מתקפא
לאיתסאה למיתן עיצה למחכם לאיתקפא למיחד מלכו׃ בכן כדנן
אמר יי אלהים הא אנא שלח רוגזי על פרעה מלכא דמצרים ואיתבר
ית סעדוהי וית שילטונוהי תקיפיא דכהון הוא תבר ית מלכותא
וארמי ית תוקפא מיניה׃ ואגלי ית מצראי ביני עממיא ואיבדרינון
במדינתא׃ ואתקיף מלכות מלכא דבבל ואתן ית תוקפי בידיה
ואיתבר ית תקוף פרעה ויכהס כהום מטעני חרב קדמוהי׃ ואתקיף
ית מלכות מלכא דבבל ומלכות פרעה תבטיל וידעון ארי אנא יי כד
אתן תוקפי ביד מלכא דבבל ויתפרע פורענות מן ארעא דמצרים׃ ואגלי ית מצראי לביני עממיא ואבדר
יתהון

ונשמו בתוך ארצות נשמות. בתוך רוצה לומר בכלל. ופירוש ונשמו ארצות מצרים ובתוך ארצות יעיר עליו׃ וכן כפל הענין במלות שונות ואמר ועריו בתוך ערים נחרבות׃ וידעו. בתתי אש במצרים· על דרך משל כתרגומו כד איתי עממיא דתקיפין כאשתא על מצרים׃ ביום ההוא יצאו מלאכים מלפני בצים להחריד את כוש· בצים הם הספינות· כמו וצי אדיר לא יעברנו· והיה משפטו ציים בשני יודין כמו מן עי עיים אלא שהוקל כמו עברים יהודים. אמר בעת שהיה אחרי חרבן מצרים אביא על כוש צבא גוים בספינות· וקראם מלאכים כאלו בשליחות האל ית' באים שם כי הוא גזר הגזירה עליהם לפיכך אמר מלפני. ואמר בצים כי נהר גדול סובב ארץ כוש ולא יוכלו להכנס לה אלא בספינות· וכן אמר בתורה הוא הסובב את כל ארץ כוש. וכן יש נהרות אחרות· ואמר בספר ישעיה הוי ארץ צלצל כנפים אשר מעבר לנהרי כוש השולח בים צירים ובכלי גמא על פני מים׃ להחריד את כוש בטח· כוש שהיה יושב לבטח יחריד אותם העם שיבואו עליהם פתאום׃ כיום מצרים· כמו שהיית חלחלה בהם בחרבן מצרים. כמו שאמר למעלה והיתה חלחלה בכוש בנפול חלל במצרים. כן תהיה עתה חלחלה בהם בעבור עצמם׃ כי הנה באה. רוצה לומר עת חורבנם׃ כה אמר. מבואר הוא׃ הוא ועמו· מובאים· כי אני ה' מביא אותם׃ ונתתי יאורים חרבה· יבשה. כמו אשר בחרבה· ולפי שארץ מצרים כל טובה ושבחה היא היאור אמר דרך משל שיחרבו היאורים. רוצה לומר שיכלה מהם כל טובה; כה אמר ה'· והאבדתי גלולים· כמשמעו· ולפי שהיה בטחונם בהם שיצילו אותם מיד האויב אמר כן כמו שאמר בבבל הובישו בל חת מרודך חתו גלוליה· או הוא על דרך משל. כמו ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים· ויונתן תרגם ואביד דפלחין לטעוותא׃ ונשיא מארץ מצרים לא יהיה עוד· ומלך גם כן משבית מארץ מצרים שלא יהיה שם עוד· רוצה לומר זמן רב. כמו ולא יספו עוד גדודי ארם. שהרי אמר מקץ מ' שנה אקבץ את מצרים. או יהיה עוד כמשמעו לעולם· כמו שאמר ולא תתנשא עוד על הגוים· וזהו שאמר ונתתי יראה בארץ מצרים שיהיו לעולם יראים משאר העמים׃ והשמתי. בנא· נא היא אלכסנדריא· וכן תרגם יונתן׃ ושפכתי. מבואר הוא׃ ונתתי· חול תחיל סין· כתיב ביוד וקרי בוו הכתוב מבנין הפעיל והקרי מן הקל והוא לשון חיל כיולדה׃ להבקע· שיבקעו חומותיה׃ ונוף צרי יומם. ואל נוף יבואו צרי יומם. רוצה לומר ביום יבואו לה האויבים ולא בלילה כגנבים· ויונתן תרגם בעלי דבבא יקפונה יום יום׃ בחורי און· שם עיר בארץ מצרי'. ואפשר שהיא און הכתוב בתורה כהן און· ופיבסת תרין מלין כתיבין וקרין מלה חדא והוא שם עיר׃ והנה בשבי תלכנה· כמו הן הנה היו לבני ישראל· ואמר המה לזכרים והנה לנקבות· ופירש אדוני אבי ז"ל כי על הנשים אמר ואף על פי שלא זכרם הנה זכר הבחורי' שיפלו בחרב· ואמר כי נשיהם תלכנה בשבי· ויונתן תרגם עולמי און ופיבסת בחרבא יתקטלון ופלחיהון בשביא יהכון׃ ובתחפנחס· הוא תחפנחס הנזכר במלכים ונשתנו התנועות כי זה בקוץ הבית בחיריק והת"ו בשוא והחי"ת בפתח והפא והנון בשוא׃ חשך היום· בשי"ן וקרא בשמאל כמו ולא חשך ממני מאומה פירש מנע היום אורו להם· ואמר זה מרוב הצרה כאלו מנע היום אורו להם· ויונתן תרגם על תחפנחס איתי חשוך ביומם· תרגם אותו כמו חשך בימין׃ את מטות מצרי'. מוטות עולם שהיו על צוארי הגוים. ויונתן תרגם כד איתבר תמן ית תקוף מצרים׃ היא ענן יכסנה· כתרגומו מלך במשרייתיה יחפינה כעננא דסליק וחפי ית ארעא׃ ובנותיה בשבי תלכנה. רוצה לומר יושבי הכפרים ילכו בשבי כי אם אין להם כח להלחם כנגד האויבים ויקחום ויוליכום בשבי׃ ויהי באחת עשרה שנה· לגלות צדקיהו׃ בראשון בשבעה לחדש· בחדש הראשון שהוא ניסן׃ בן אדם את זרוע פרעה מלך מצרים שברתי· זהו שנאמר בירמיה על חיל פרעה נכה מלך מצרים אשר היה על נהר פרת בכרכמיש אשר הכה נבוכד נצר מלך בבל בשנה הרביעית ליהויקים בן יאשיהו. ואומר במלכים ולא הוסיף עוד מלך מצרים לצאת מארצו כי לקח מלך בבל וגו'· וזהו שנשברה זרועו האחת׃ והנה לא חובשה. אחר שנשברה לא חובשה שתוכל לתפוש בחרב עוד כמו שאמר ולא הוסיף עוד׃ לשום חתול. כריכה שכורכין העצם הנשבר וחובשין אותו וזה השברון לא היה לו רפואה עוד׃ לחבשה· במפיק ההא לחבש אותה· וכן לחזקה· ויהי לחזקה מקור מן הקל יוצא· וכן ויהי לו ולא חזקו. פעל יוצא מן הקל. ופירש יונתן המשל בן בר אדם ית תקוף פרעה מלכא דמצרים תברית והא לא מיתקפא לאתסאה וגו'׃ לכן. את החזקה ואת הנשברת׃ החזקה אשר הנשברת תהיה שבורה כמו שהיתה· והחזקה משל על ארצו שנשארה לו אחר שהכה אותו נבוכד נצר על נהר פרת׃ והפיצותי׃ מבואר הוא׃ וחזקתי. ונאק נאקות חלל לפניו· כבר פירשנו לעיל מהו נאקת חלל והוא הוצאות הנשמה מהקנה בקול בעת מותו׃ והחזקתי· תפלנה. כאלו נפלו שלא יהא בהם כח׃ ונטה אותה· על דרך נטה את מטה׃ אל ארץ מצרים· כמו על. וכמוהו רבים׃

אותם בארצות וידעו כי אני יהוה:

ל א ויהי באחת עשרה שנה בשלישי באחד לחדש היה דבר יהוה אלי
לאמר: בן אדם אמר אל פרעה מלך מצרים ואל המונו אל מי
דמית בגדלך: הנה אשור ארז בלבנון יפה ענף וחרש מצל וגבה
קומה ובין עבתים היתה צמרתו: מים גדלוהו תהום רממתהו את
נהרתיה הלך סביבות מטעה ואת תעלתיה שלחה אל כל עצי השדה שלחה
: על כן גבהא קמתו מכל עצי השדה ותרבינה סרעפתיו ותארכנה קומתו
פארתו ממים רבים בשלחו: בסעפתיו קננו כל עוף השמים ותחת תיו
פארתיו ילדו כל חית השדה ובצלו ישבו כל גוים רבים: וייף בגדלו
בארך דליותיו כי היה שרשו אל מים רבים: ארזים לא עממהו בגן
אלהים ברושים לא דמו אל סעפתיו וערמנים לא היו כפארתיו כל
עץ בגן אלהים לא דמה אליו ביפיו: יפה עשיתיו ברב דליותיו ויקנאהו
כל עצי עדן אשר בגן האלהים: לכן כה אמר
אדני יהוה יען אשר גבהת בקומה ויתן צמרתו אל בין עבותים ורם
לבבו בגבהו: ואתנהו ביד איל גוים עשו יעשה לו כרשעו גרשתהו:
ויכרתהו זרים עריצי גוים ויטשהו אל ההרים ובכל גאיות נפלו
דליותיו ותשברנה פראתיו בכל אפיקי הארץ וירדו מצלו כל עמי
הארץ ויטשהו: על מפלתו ישכנו כל עוף השמים ואל פראתיו היו רותיו
כל חית השדה: למען אשר לא יגבהו בקומתם כל עצי מים ולא
יתנו את צמרתם אל בין עבתים ולא יעמדו אליהם בגבהם כל שתי עבותים
מים כי כלם נתנו למות אל ארץ תחתית בתוך בני אדם אל יורדי בור: אליהם

יתהון במדינתא וידעון ארי אנא יי:
והוה בחדא עסרי שנין בתליתאה בחד לירחא הוה פתגם נבואה
מן קדם יי עימי למימר: בר אדם אימר לפרעה מלכא דמצרים
ולאיתרגושתיה למן דמיתא בתוקפך: הא אתוראה דמיא לארזא
בליבנן דנופיה שפיר וסוכיה מטלן ורם בקומה ועל ניגדין שלח ש
שרשוהי: בעממיא סגי בסומכותא תקיפית מלכיא שעביר לתחות
מלכותיה וית שילטונוהי מני על כל מדינת ארעא: על כן ראים
בתוקפיה מכל מלכי ארעא וסגיאה משרייתיה ואיתנצחו סומכותיה
על עממין סגיאין באיתנצחותיה: במשירייתיה כביש כל כרכין
תקיפין ותחות שילטונוהי שעביד כל מדינת ארעא ובטלל מלכותי'
יתיבו כל עממין סגיאין: ואיתנצח בסומכותיה בסגי גיברוהי ארי
הוות אימיה על עממין סגיאין: מלכין תקיפין לא איתנצחו לקיבליה
בתקוף גבורתיה דהוה עימיה מן קדם יי שלטונין לא קמו קדם
משירייתיה וגיברין לא יכילו בסומכותיה בתקוף גבורא דהוה עימי'
מן קדם יי לא דמיליה בתוקפיה: שפיר עבדתיה בסגי גיברוהי
וזעו מן קדמוהי כל מלכי קדם בתקוף גבורא דהוה עימיה מן קדם
יי: בכן כדנן אמר יי אלהים חלף דראימתא בקומה ויהב
מרותיה על מלכותיה וראים ליביה בתוקפיה: ואימסרינה ביד
תקיף עממיא איתפרע מיניה כחוביה תרכתיה: ושיצוהי נוכראין
תקיפי עממיא ורטשוהי על טוריא ובכל חילייא נפלא משירייתיה
ואיתברו סומכותיה בכל פצידי ארעא ונחתו מטלל מלכותיה כל
עממי ארעא ורטשוהי: על מפלת קטילוהי שרו כל עופא דשמיא
ועל פגרי משירייתיה הוו כל חית ברא: בדיל דלא יראמון בתוקפהון
כל מלכי קדם ולא יתנון ית מרותהון על מלכותא ולא יתרברבון
להון בתוקפהון כל עבדי מלכו ארי כולהון איתמסירו למותא לארעא עליתא בגו בני אנשא עם נחתי גוב בית אבדנא: כדנן

ויהי· בן אדם· אל מי דמית בגדלך· למי את דומה בגדלך שתתפאר בהמונך ובגדלך ותחשב שלא תרד מגדולתך הנה אשור היה גדול ממך ונפל בידי אף אתה תפול· והחל בגדולת מלך אשור על דרך משל והמשילו לארז בלבנון שהוא גבוה מכל שאר עצי הלבנון: הנה אשור· יפה ענף· שענפיו יפים: וחורש מצל· ענף שהוא מסתבך הרבה ועושה צל תחתיו: מצל. מן צלל והוא מפעל מבנין הפעיל ובא בפתח כמו משב קלע ויבא בבדי הככי משב את כלי המלחמה: ובין עבותים היתה צמרתו· הסעיף העליון יקרא צמרת. אמר כי צמרת הארז הזה היתה בין עבותים בין ענפים מסתבכים וגבוה עליהם ונראה יפה. או אמר עבותים על רבוי העלים בענפים כמו שפירשו רז"ל וענף עץ עבות· והוא משל על מלכי האמות כי על כלם עלה. ויונתן תרגם ועל נגידי שלח שרשוהי. ובדרש מהיכן זכה לגדולה זו לפי שנמנע מעצת דור הפלגה שנאמר מן הארץ ההיא יצא אשור שנעשו כל בעלי עולם קליעה אחת לבא בעצה ולמרוד בו אז היתה צמרתו לעצמה ולא נשתלשלה עמהם: מים גדלוהו. היה לו שפע מים לפיכך גדל כל כך· כלומר היתה לו הצלחה גדולה: תהום רוממתהו. זכר תהום בלשון נקבה ובלשון זכר· תהום אמר לו כי הוא· ואמר תהום שהוא לשון עומק מים רבים שלא יפסקו כן גדולתו לא היתה לה הפסק ימים רבים עד בא עתו. את נהרותיה הולך סביבות מטעה. נהרות התהום. כלומר כל אחת מן הנהרות היוצאים מן התהום הולכים סביבות הארז הזה שהוא מטע התהום· כמו שאמר תהום רוממתהו: והתהום הוא משל לטובה ולהצלחה גדולה: ואת תעלותיה שלחה אל כל עצי השדה. אמר כי התהום הוליכה נהרותיה סביבות זה הארז שהיא מטעה· כלומר רבוי מימיה ותעלותיה שהם פלגי מים קטנים. כמו תעלת הברכה אותם התעלות שלחה להשקות כל עצי השדה. והמשל כי רוב הטובה וההצלחה היתה למלך אשור והמעט לשאר מלכי הארץ. ויונתן פירש המשל כן בעממיא סגי בסומכותיה תקיף ית מלכיא שעביד לתחו' מלכותיה וית שלטנוהי מני על מדינת ארעא: שלחה. קלה הלמד ורפויה להרגש. ובדרש מים גדלוהו תהום רוממתהו על ששמע לקול יונה בן אמתי שירד לתהום ושבו אנשי נינוה מן החמס אשר בכפיהם: על כן גבה' קומתו. האלף במקום הא: ותרבינה סרעפותיו. ותארכנה פארותיו. והענין כפול במלות שונות כי סרעפותיו והסעיף והפארה אחת בשמות שונים. והעד מסעף פארה: סרעפותו· כתיב בלא יו"ד הרבוי וקרי ביו"ד וכמוהו רבים: פארותיו. האלף קודם לרי"ש: ממים רבים בשלחו· בשלח התהום מים רבים סביבותיו: כמו שאמר מים רבים מאותם מים רבים ארכו פארותיו: בסעפותיו· פארותיו.. האלף קודם הרי"ש. ויונתן תרגם המשל כן במשירייתי' כבים כל כרכין תקיפין וגו': וייף· היו"ד הראשונה מאיתן והשנייה פא הפעל שרשו יפה. ויאמר האיתן איפה ייפה וב חסרון למד הפעל איף ייף וזה וייף הוא לקריאת בן נפתלי בחירק היו"ד הראשונה וכות השנייה לקריאת בן אשר וייף בשוא הראשונה וחירק השנייה: ובקצת הספרים מצאתי בחירק הראשונה ובשוא השנייה לבן אשר וזו היא קריאה נכונה על משקל וייטב: בארך דליותיו. הם הענפים הרמים. מענין ארוממך ה' כי דליתני: ארזים לא עממוהו. כמו כל סתום לא עממוך. ענין הסתר וכסוי· רוצה לומר הארזים הגבוהים שהם בגן אלהים לא יסתירוהו ולא יכסוהו כי הוא על כולם· ובאמרו בגן אלהים הוא על דרך הפלגה. והוא הגן שנאמר עליו ויטע ה' אלהים גן בעדן: וערמונים· כמו ולוז וערמון שהוא אילן שקורין קסטני"ר בלעז: כפארותיו. כאן הרי"ש קודם לאלף: יפה עשיתיו· אמר עשיתיו להודיע כי מאת האל יתברך היתה הגדולה הזאת ולא כמו שהיה אומר בכח ידי עשיתי: לכן· אמר גבהת ואמר ויתן ורם כן דרך המקרא לדבר לנכח ושלא לנכח כאחד· כמו שמעו עמים כולם. והרומים לו: ואתנהו ביד איל גוים: ואתנהו בשוא הנו"ן והוא עתיד במקום עבר: איל. למדינחאי מלא ביו"ד ולמערבאי חסר יו"ד. ופירש ביו"ד תקיף הגוים. וכן ואת אילי הארץ לקח תקיפי הארץ... ואמר איל גוים על נבוכדנצר כמו שאמר בסדר עולם. וכן אז"ל בשנה ראשונה כבש נינוה: כרשעו גרשתיהו· ברשעו טעמו לפניו ולאחריו: ויכרתהו זרים. לפי שהמשילו לעץ אמר בו לשון כריתה· וזרים ועריצי גוים אומר על הכשדים· כמו שנאמר עליה' גם כן הגוי המר והנמהר· וענין המשל מפורש: על מפלתו. ת' על מפלת קטילוהי שרו כל עופא דשמי' ועל פגרי משרייתיה הוו כל חיות ברא: ואל פראתיו. הרי"ש קודם לאלף. למען. זה אשר עשיתי לו בעבור שלא יתגאו שאר מלכים הגדולים: כל שותי מים. כל ארזים. ר"ל שותי מים שהם גבוהי קומה משפע המים אשר תחתיהם. ור"ל במשל על הצלחתם במלוכה כמו שפירשנו: ולא יעמדו אליהם בגובהם· אליהם בצירי. מן האלה והאלון· מאלים אשר חמדתם· ויהיו שם כלל לכל עצים: או יהיו שם לאילן הנקרא בלעז אולמ"ו· ואת כמו אותם בשוא ופתח האלף ולא יתרברבון להון בתוקפיהון כל עבדי מלכו: בתוך בני אדם· בכלל בני אדם כן ימותו המלכים כמו שאר בני אדם: אל יורדי בור· כמו עם יורדי בור והוא הקבר· ויונתן תרגם עם נחתי גוב בית אבדנא:

כה אמר

שאולה כה אמר אדני יהוה ביום רדתו שאלה האבלתי
כסתי עליו את תהום ואמנע נהרותיה ויכלאו מים רבים ואקדר עליו
לבנון וכל עצי השדה עליו עלפה: מקול מפלתו הרעשתי גוים
ירדו בהורדי אתו שאלה את יורדי בור וינחמו בארץ תחתית כל עצי עדן
אולה מבחר וטוב לבנון כל שתי מים: גם הם אתו ירדו שאלה אל חללי
ירדו חרב וזרעו ישבו בצלו בתוך גוים: אל מי דמית ככה בכבוד ובגדל
שאולה בעצי עדן והורדת את עצי עדן אל ארץ תחתית בתוך ערלים תשכב
הורדת את חללי חרב הוא פרעה וכל המונה נאם אדני יהוה:

ל"ב ויהי בשתי עשרה שנה בשני עשר חדש באחד לחדש
היה דבר יהוה אלי לאמר: בן אדם שא קינה על פרעה מלך מצרים
ואמרת אליו כפיר גוים נדמית ואתה כתנים בימים ותגח בנהרותיך
ותרפס ותדלח מים ברגליך ותרפש נהרותם:

כה אמר אדני יהוה ופרשתי עליך את רשתי בקהל עמים רבים
והעלוך בחרמי: ונטשתיך בארץ על פני השדה אטילך והשכנתי
עליך כל עוף השמים והשבעתי ממך חית כל הארץ: ונתתי את בשרך
על ההרים ומלאתי הגאיות רמותיך: והשקיתי ארץ צפתך מדמך אל
פקים ההרים ואפקים ימלאון ממך: וכסיתי בכבותך שמים והקדרתי את
כבביהם שמש בענן אכסנו וירח לא יאיר אורו: כל מאורי אור בשמים
אקדירם עליך ונתתי חשך על ארצך נאם אדני יהוה: והכעסתי לב
עמים רבים בהביאי שברך בגוים על ארצות אשר לא ידעתם:
והשמותי עליך עמים רבים ומלכיהם ישערו עליך שער בעופפי חרבי

כדנן אמר יי אלהים ביום אחתותי יתיה לשאול איתאבלו עלוהי חפת
עקא ית עלמא וחרובא מדינתא וזעו עממין סגיאין וחשוכית עלוהי
אפי מלכיא וכל מלכי עממיא עלוהי טפחו כתפא: מקל מפלתיה
אזעית עממיא באחתותי יתיה לשאול עם נחתי גוב בית אבדנא
ואיתנחמו בארעא ארעיתא כל מלכי קדם שלטונין ועתירי ניכסיא
כל עבדי מלכו: אף אינון עימיה איתחתו לשאול עם קטילי חרבא
ושלטונוהי איתברו מתקפהון בגו מלכותא: למן דמית כדין ביקר
וברבו במלכי קדם ותיתחת עם מלכי קדם לארעא ארעיתא בגו
חייביא תשכב עם קטילי חרבא הוא פרעה וכל איתרגושתיה אמר יי
אלהים: והוה בתרתא עסרי שנין בתרי עסר ירחין בחד לירחא
הוה פתגם נבואה מן קדם יי עימי למימר: בר אדם טול איליא על
פרעה מלכא דמצרים ותימר ליה תקיף בעממיא חויתא ואת כתנינא
בימיא ואגחתא במשריתך ואזעתא עממיא בסומכותא ואחריבתא
מדינתהון: כדנן אמר יי אלהים ואפרס עלך ית מצדתי בקהל
עממין סגיאין ותיתאחד בסריגתי: וארטשינך בארעא על אפי ברא
אידמי נבילתך ואשרי עלך כל עופא דשמיא ואסבע מינך חית כל
ארעא: ואתן ית בסר קטילך על טוריא ויתמלון חיליא משריתך:
ואדרווי ארעא דהגיתא מדמך על טוריא ופצידיא יתמלון מינך:
ותחפינך עקא באכהיותי ית זיו יקר מלכותך מן שמיא יזערון עם
משריתך דהוו סגיאין ככוכביא מלך במשריתיה יחפינך כענני דסלק
וחפיית שמש ובסהר בימם לא מזהר נהוריה: כל שבילי אורחתיך
דמתקנין ונטירן בגויך הא כמנהרי זהריא בשמיא אקלקלינון עלך
ותחפי עקא כקבלא ית ארעך אמר יי אלהים: ואזיע לב עממין
סגיאין באיתיותי תבירי קרבך לביני עממיא למדינן דלא ידעתנון: ואצדי עלך עממין סגיאין ומלכיהון יתמהון עלך תימה באיתיותי עלך דקטלין בחרבא אינון

כה אמר. האבלתי כסיתי עליו את תהום. כאלו התהום שהיה מגדל אותו מתאבל עליו בהיותו נכרת כי כבר המשילו לארז. ואמר עליו תהום רוממתהו ועתה יתאבל עליו ויתכסה שק עדמ"ו: האבלתי. פעל יוצא לשני: כסיתי. פעל יוצא לשלישי. כסיתי. בברי הסמך: ואמנע נהרותיה. נהרות התהום שאמר למעלה שהיו הולכים סביבות מטעה מנעתי אותם ממנו וייבש וימלה. וכבר פירשנו המשל למעלה: ואקדיר עליו לבנון. לפי שהמשילו לארז בלבנון אמר כי בנפלו קדרו עליו עצי הלבנון. ובאמרו האבלתי כסיתי ואמנע ואקדיר להודיע כי מאת האל יתברך היתה לו הרעה: עלפה. שם תאר. מן ויתעלף תתעלפנה הבתולות. וענינה רב היגיעה והבהלה עד שלא יוכל אדם לעמוד על עצמו. ובדברי רז"ל שמא יתעלפה. ועלפה תאר מבנין פעל שלא נזכר שם פעלו בתוספת הא. ויאמר עלף בלי תוספת בשקל אבל לקח. ותוספת ההא בו כתוספת ההא במלת חטה לה': בחס. במח. ובאמרו בלשון יחיד עלפה ר"ל כל אחד מן עצי השדה: מקול. וינחמו בארץ תחתית. היתה להם נחמה בו כשירד שאול גם הוא. על דרך שאמר ישעיה על מלך בבל גם אתה חלית כמונו: מבחר וטוב לבנון. סמו' על סמוך. כמו מספר מפקד העם. והדומים לו: גם הם. המלכים שהיו עמו היו חללי חרב כמוהו. ואמר הם כי זכר עצי עדן ושותי מים. והוא משל למלכים. ואמר כי אשר ירדו לפניו נחמו בו ובמותו גם כן מתו עמו: וזרעו ישבו בצלו בתוך גוים. אותם המלכים שהיו זרועו ועוזריו שישבו בצלו בתוך גוים ירדו אתו לשאול אל חללי חרב. ויונתן תרגם וזרועו ושלטונוהי אתברו מתוקפיהון בגו מלכותא: אל מי דמית ככה. אמר כנגד פרעה אל מי משל עצי עדן דמית אם אתה סבור שדמית למלך אשור בגדלך שהיה ארז בלבנון הנה אשור כשנפל גם אתה תפול: והורדת את עצי עדן. כמו שנפלו וירדו שאר המלכים כן תרד אל ארץ תחתית גם אתה: בתוך ערלים. הם ערלי לב. ועל דרך הזה תי' חייביא: הוא פרעה. כאלו אמר אתה פרעה לא שדרך המקרא לדבר לנכח ושלא לנכח כאחד. כמו שמעו עמים כולם. והדומים להם: ויהי בשתי עשרה שנה. למלכות צדקיהו שנה אחת אחר החרבן: בן אדם שא קינה. כי כן יקוננו עליו המקוננים: כפיר גוים נדמית. כמו כפיר אריות בתוך חית השדה כן נדמית את' בתוך הגוים: ואתה כתנים בימים. וכן היית כמו התנים הגדול בימים. כמו שאמר עליו גם כן התנים הגדול הרובץ בתוך יאוריו. ומה בתנים במקום נון כמו שכתבנו: ותגח בנהרותיך. ותוציא כמו כי יגיח ירדן אל פיהו. ופירו' ותוציא מים בנהרותיך אל היבשה. ובי"ת בנהרותיך כבי"ת בך צרינו ננגח והדומי' לו. או יהיה ותגח מבנין קל ופי' ותגח עם נהרותיך לשטף את הארץ והנהרו' הם משל לחיילותיו: ותדלח מים ברגליך. שאר מים על שאר ארצות: נהרותם. נהרות מים מזכר: ותדלח ותרפוש. ענין אחד במלות שונות ענין הדריסה במי' עם עכירות המים כי כשדורס אדם במים שאינם עמוקי' שיוכל לגעת ברגלו בארץ מעלה הטיט ומעכיר המי' וזה משל שהיה נלחם בגוי' רבי' ומשחית ארצותם: ותרגם יונתן ותגח ענין מלחמה שתרגם ואגחת במשריתך וגו': כה אמר. רשתי. ואמר בחרמי. לומר כי האל יתברך יהיה עמהם להשחית מצרים. וחרמי כמו רשתי. וכן יכורו חרם. ותרגם יונתן רשתי מצודתי וחרמי סריגתי כי הרשת עשוי מעשה סירוג: ונטשתיך. מבואר הוא: אטילך. כמו אטליכך. וכן ויטילו את הכלים: בשתי את בשרך. כתרגומו ית בסר קטיליך. כי לא אמר על פרעה לבדו אלא עליו ועל עמו. ואמר על ההרים שיחשבו להסגב בהרים ושם יהרגו או העופות ישאו אותם על ההרים: רמותיך. שיהיו הגאיות והעמקים מלאים מן הפגרים ועוד ירומו ויגבהו עליהם מרוב ההרוגים. ותרגם יונתן ויתמלון חיליא פגרי משירייתך. ויש מפרשים רמותך הגבהתך שהיית גבה לבב ומתגאה ברוב חיילותיך אכי אמלא הגאיות מהם: והשקיתי ארץ צפתך מדמך אל ההרים. צפתך מן צפו מים על ראשי. ומלת צפתך בינוני לנקבה מנחי העי"ן. אמר ארצך שצפים המים עליה. רוצה לומר ארץ המישור עתה אשקה אותך מדמך. רוצה לומר מדם חלליך ויהיה הדם צף עליה כמו המים. ועוד אל ההרים כלומר עד שיגעו על ההרים. וזה דרך הפלגה. וכתב אא"ז כי אמר זה בעבור יאור מצרים שיצא להשקות השדות. וקרא הארץ צפה לפי שצפים המים עליה כמו שקרא הארץ זבת חלב ודבש לפי שהחלב זב עליה: ואפיקים ימלאון ממך. מדם חלליך או מפגריהם. ויונתן תרגם ארץ צפתך ארע דהגיתא. רוצה לומר ארץ דגנה: וכסיתי. בצרי הסמך: בכבותך. כשאכבה אותך. ר"ל כאלו היה נר מאיר מרוב גדולתו ובכבותו יעלה עשן גדול עד שיכסה השמים שלא יראו. וכן כל ענין הפסוק משל על דרך הפלגה מרוב הצרה שתהיה לו: כל מאורי אור. חשכת הככבים המאירים על הארץ. וכל זה דרך משל כי כל מי שתבא עליו הצרה ידמה לו כל העולם חשך: והכעסתי לב עמים. שיהיה לבבם סר ותעף עליך מפחדם שיפחדו על עצמם. ותרגם יונתן ואזיע לב עממין סגיאין: בהביאי שברך בגוי'. האנש' הנשברי' והנגפים בך. ועל הדרך הזה תרגם יונתן באתיותי תבירי קרבך לביני עממיא. או פירוש בהביאי באזניהם קול השבר ושמעו: והשמותי. ענין תמהון. כמו כאשר שממו עליך רבים והדומים לו: ישערו עליך שער. זכר השם אחר הפעל הנגזר מהשם לחזק הענין. כמו ויבש דוד בוש. והדומים להם: בעופפי חרבי על פניהם. בהבריקי ולהטי אותה על פניהם להפחידם ולהודיעם כי בה יהרגו: בעופפי. ענין בהירות והבריקה. כמו תעופה כבקר תהיה. ויש לפרש גם כן ענין תנועה כלומ' בהניעי ועופפי אותה על פניהם. וענין התנועה קרוב לענין העיפה. ובדברי רז"ל אין מדליקין בבר"י מפני שאוא עף. כלומר שהוא פורח ונע מן הנר הנה והנה. ויונתן תרגם באתיותי עלך דקטלין בחרבא ואינו' חזן:

אינון חנן ויזועון מן קדם תבריהון גבר לנפשיה ביום מפלת קטילך׃
ארי כדנן אמר יוי אלהים קטולי חרבא מלכא דבבל ייתון עלך׃
בחרבא דגיבריא איפגר משריתך תקיפי עממיא כולהון ויבזון ית
תקוף מצרים ותישתיצי כל איתרגושתהא׃ ואוביד ית כל בעירה
מעל מיין סגיאין ולא תזועינון רגלא דאנשא עוד ופרסות בעירא
לא תזועינון׃ בכן אשקיט לעממיא ומלכיהון בניח אדבר אמר יוי
אלהים׃ כד אתן ית ארעא דמצרים צדו ותצדי ארעא ומלהא באיתיותי
מחא על כל דיתבין בה וידעון ארי אנא יוי׃ אמר נבויא אליא היא
נבואתא ותהי לאליא כפרני עממיא יללון יתה על מצרים ועל כל
איתרגושתה יללון יתה אמר יוי אלהים׃ והוה בתרתא עסרי שנין
בחמשא עסר לירחא הוה פתגם נבואה מן קדם יוי עימי למימר׃ בר
אדם איתנבי על איתרגושת מצרים ותברה לה וכפרני עממיא תקיפי
איתנבי דיתמסרון לארעא ארעיתא עם נחתי גוב בית אבדנא׃ ממן
את גיבר חות ושכיב עם חייביא׃ בגו קטילי חרבא יתרמון לה לחרבא
יתמסרון לשיצאה יתהון וית כל איתרגושתהון׃ ימללון עימיה תקיפי
גיבריא מגו שאול עם סעדוהי נחיתו שכיבו חייביא קטילי חרבא׃
תמן אתור וכל משריתיה גוב בית אבדנא סחרתהון קבריהון כולהון
קטילין דאיתקטלו בחרבא׃ דאיתמסרו לקבורא בסיפי גוב בית
אבדנא והוה משיריתהון סחרנותהון קברתהון כולהון קטיליא ד
דאיתקטלו בחרבא דאיתמסרו לתבר על דשליטו בארעא דישראל׃
תמן עילם וכל איתרגושתה סחרנותהון קבריהון כולהון קטיליא
דאיתקטלו בחרבא דאיתחתו חייביא לארעא ארעיתא דאיתמסרו
לתבר על דשליטו בארעא דישראל וקבילו איתכנעותהון עם נחתי
גוב בית אבדנא׃ בגו קטיליא איתמנא בית משכבהון להון בכל
איתרגושתהון סחרנותהון קבריהון כולהון חייביא קטילי חרבא
דאתמסרו לתבר על דשליטו בארעא דישראל וקבילו איתכנעותהון
עם נחתי גוב בית אבדנא בגו קטיליא אתמסרו׃ תמן משך תובל וכל משריתהון סחרניהון קברתהון כולהון חייביא קטילי חרבא דאיתמסרו לתבר על
דשליטו בארעא דישראל׃ ולא

על פניהם וחרדו לרגעים איש לנפשו ביום מפלתך׃ חד
כי כה אמר אדני יהוה חרב מלך בבל תבואך׃ בחרבות
גבורים אפיל המונך עריצי גוים כלם ושדדו את גאון מצרים ונשמד
כל המונה׃ והאבדתי את כל בהמתה מעל מים רבים ולא תדלחם
רגל אדם עוד ופרסות בהמה לא תדלחם׃ אז אשקיע מימיהם
ונהרותם כשמן אוליך נאם אדני יהוה׃ בתתי את ארץ מצרים שממה
ונשמה ארץ ממלאה בהכותי את כל יושבי בה וידעו כי אני יהוה׃
קינה היא וקוננוה בנות הגוים תקוננה אותה על מצרים ועל כל אותה
המונה תקוננה אותה נאם אדני יהוה׃
ויהי בשתי עשרה שנה בחמשה עשר לחדש היה דבר יהוה אלי
לאמר׃ בן אדם נהה על המון מצרים והורדהו אותה ובנות גוים אותה
אדרם אל ארץ תחתיות את יורדי בור׃ ממי נעמת רדה והשכבה
את ערלים׃ בתוך חללי חרב יפלו חרב נתנה משכו אותה וכל אותה
המוניה׃ ידברו לו אלי גבורים מתוך שאול את עזריו ירדו שכבו
הערלים את חללי חרב׃ שם אשור וכל קהלה סביבותיו קברתיו בתיו
כלם חללים הנפלים בחרב׃ אשר נתנו קברתיה בירכתי בור ויהי
קהלה סביבות קברתה כלם חללים נפלים בחרב אשר נתנו חתית
בארץ חיים׃ שם עילם וכל המונה סביבות קברתה כלם חללים
הנפלים בחרב אשר ירדו ערלים אל ארץ תחתיות אשר נתנו ח
חתיתם בארץ חיים וישאו כלמתם את יורדי בור׃ בתוך חללים
נתנו משכב לה בכל המונה סביבותיו קברתיה כלם ערלים חללי בותיו
חרב כי נתן חתיתם בארץ חיים וישאו כלמתם את יורדי בור ב רותיה
בתוך חללים נתן׃ שם משך תבל וכל המונה סביבותיו
קברותיה כלם ערלים מחללי חרב כי נתנו חתיתם בארץ חיים׃

וחרדו לרגעים. מרגע לרגע יחרדו׃ ויונתן תרגם לרגעים מן רגע הים ויזועון מן קדם תבריהון׃ איש לנפשו. כל אחד ואחד יחרד על עצמו ויפחד בראותם מפלתך׃ כי כה אמר. תבואך. תבא לך׃ בחרבות. מבואר הוא׃ והאבדתי. מעל מים רבים. שהיתה גדלה על מים רבים כי מים רבים היו במצרים ביאורים ואגמים לבד היאור הגדול ולא תשאר בה בהמה שתעבור בהם כי שממה תהיה. ופירש הענין ואמר ולא תדלחם רגל אדם עוד ופרסות בהמה לא תדלחם׃ ותדלחם כמו תרפשם. ובאמרו עוד רוצה לומר זמן רב. כמו ולא יספו עוד בגדודי ארם׃ אז אשקיע מימיהם. שהמים רבים במקום אחד יש בהם עומק. וקראו שוקעים לפי שהנופל בהם שוקע למטה. וכן אמר ושקעה ביאור מצרים ואמר שלא ישקו מהם השדות והגני' שהארץ תהיה מאין אדם ובהמה הנה הם שוקעים׃ ונהרותם כשמן אוליך. זכים כשמן. כי המים שתעבור בהם רגל אדם ובהמה הם עכורים. ויונתן תרגם ובכן אשקית לעממיא ומלכיהון בניח אדבר׃ וכמקצ' נוסחאות בכין אבדיתי למכוותהון ומלכיהון בניח אדבר׃ בתתי. ונשמה. ותהיה נשמה הארץ ממלואה. ואעפ"י שעמד הטעם במלת ונשמה טעמה דבק עם ארץ׃ נשמה. בינוני לנקבה מבנין נפעל מן שמם׃ קינה היא. כמו שאמר בתחלת הענין אמר בסוף גם כן׃ קינה היא וקוננוה. אמרו אותה בקול קינה. ויונתן תרגם אליתא היא כבואתא ותהי לאליא׃ בנות הגוים תקוננה אותה. בני הכפרים אשר בגוים יקוננו אותה. וכן תרגם יונתן כפרני עממיא יללון יתה׃ ויש לפר' בנות כמשמעו נשים כי המספד והקינה היא מנהג הנשים. כמו שאמר וקראו למקוננות ותבואנה׃ תקוננה. דגש נון הנקבות לחסרון נון הכפל לבנין המרובע. או פירוש בנות הגוים קהלות הגוים. כמו בת ציון בת אדום שפי' עדה׃ ויהי בשתי עשרה שנה. מבואר הוא למעלה׃ בחמשה עשר לחדש. ולא זכר איזה חדש סמך בזה לפי שזכרו למעלה בשנים עשר חדש׃ בן אדם נהה על המון ארץ מצרים והורידהו. אמר נהה כמו שאמר שא קינה לא שהנביא יקונן ויבכה עליהם אבל ישמח על חרבנם ועל אבדם אלא שיאמר הדברים שיקוננו בהם המקוננים והבוכים עליה'׃ והורידהו. פירושו לפניו׃ אל ארץ תחתיות. רוצה לומר שיורידהו בדברו ובנבואתו. ויש מפרשים אותו מענין אדיר בשיחי ואם הם שנים שרשים׃ אותה ובנות גוים אדירים. לא מצרים לבדה אלא הוריד אותה ובנות גוים אדירים. הגוים אדירים כולם ירדו מגדולתם ויספו וירדו אל ארץ תחתיות ויאבד שמם׃ ובנות קהלות כמו אדום בת בבל׃ תחתיות. הם קבוץ תחתית׃ ממי נעמת. אתה חושב להיות נעים ויפה והלא כל המוני הגוים שיחשבו להתגבר ולעמוד ביפים ירדו ממעלתם ואתה תחשוב לעמוד׃ רדה והשכבה את ערלי'. רד כמו שהם ירדו ותשכב עם ערלי לב ורשעי המוני הגוים בקבר. והשכבה. מקור בתוספת הא מבנין הפעל שלא נזכר פעלו כי לא יבא ממנו צווי כמו שכתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו׃ בתוך חללי חרב יפלו. שגם הם יהיו חללי חרב׃ חרב נתנה. כמו לחרב נתנה׃ משכו אותה וכל המוניה. משכו צווי לגזרת פעול השם כקריאת בקמץ חטף. וכן אמר המסרה עליו לית וחטף אמ' שימשכו אות' לארץ תחתית׃ ידברו לו אלי גבורים. אמר דרך משל כי בירדת פרעה שאול ידברו לו גוי תקיפי גוי' הגבורי' שירדו לשאול ולא הועילה להם גבורתם וחזקם. ולא ספר מה ידברו לו כי סמך על המבין. והדבר כמאמר ישעיהו על מלך בבל כולם יענו ויאמרו אליך גם אתה חלית כמונו׃ את עוזריו. עם עוזריו ידברו עם פרעה ועם עוזריו׃ ירדו שכבו הערלים. עם עוזריו שירדו ושכבו עם הערלים חללי חרב׃ שם אשור וכל קהלה׳ קהל ארץ אשור׃ סביבותיו קברותיו. סביבות אשור יהיו קברות פרעה והמונו׃ אשר נתנו קברותיה בירכתי בור. לפי שאמר סביבותיו קבורותיו אמר ואלה נתנו קבורותיה של עדת אשור בירכתי בור. ואמר זה להפלגה שירדו לשאול תחתית. והעמק שאמר בקבורתם באמרו ואל ארץ תחתיות בירכתי בור להגדיל אבדם בעמק במקום שלא תשיג יד. וכל זה דרך משל כלומר שיאבדו לעולם הם ונפשות'׃ ויהי קהלה סביבות קברתה. קהל ארץ מצרי' סביבות קברות עדת ארץ אשור. ובאמרו סביבות איננו אומ' שיקברו במקום שיקברו הם אלא שיפלו בחרב כמוהם ומשפטו אחד להם כאלו הם ביחד וכולם יפלו בחרב אותם אשר נתנו חתית בארץ חיים שנתנו מוראם וחתיתם בבני אדם בעודם חיים. ולפיכך אמר בארץ חיים לפי שהם עתה בארץ מתים. ויונתן תרגם על דשליטו בארעא דישראל׃ שם עילם. סביבות קברתה המון עילם יהיו סביבות קברתה. וקבורתה אמר על עדת השרים והגבורים׃ אשר ירדו ערלים. שמתו ברשעם׃ וישאו כלימתם. כי יהיו נכלמי' מגדולתם שהיתה להם ועתה יפלו בחרב ביד אויביהם. ויונתן תרגם וקבילו אתכנעותהון׃ בתוך חללים נתנו משכב לה. משכבה בקבר עם שאר החללים׃ בכל המונה סביבותיו קברותיה. סביבות המונה. וכל הענין מבואר הוא׃ חללי חרב. כולם אשר בפרשה חטופים אין מאריך בחי"ת׃ שם משך. מחללי חרב. מענין חללי חרב והוא פעול מבנין הדגוש והוקל והלמד בשוא ופתח והפועל ביד מחלליך׃

ולא ישכבו

רא ולא ישכבו את גבורים נפלים מערלים אשר ירדו שאול בכלי
עצמותם מלחמתם ויתנו את חרבותם תחת ראשיהם ותהי עונתם על עצמתם
כי חתית גבורים בארץ חיים : ואתה בתוך ערלים תשבר ותשכב
את חללי חרב : שמה אדום מלכיה וכל נשיאיה אשר נתנו בגב
בגבורתם את חללי חרב המה את ערלים ישכבו ואת ירדי בור :
שמה נסיכי צפון כלם וכל צדני אשר ירדו את חללים בחתיתם
מגבורתם בושים וישכבו ערלים את חללי חרב וישאו כלמתם את
יורדי בור : אותם יראה פרעה ונחם על כל המונה חללי חרב פרעה
תי וכל חילו נאם אדני יהוה : כי נתתי את חתיתו בארץ חיים והשכב
בתוך ערלים את חללי חרב פרעה וכל המונה נאם אדני יהוה :
לג ויהי דבר יהוה אלי לאמר : בן אדם דבר אל בני
עמך ואמרת אליהם ארץ כי אביא עליה חרב ולקחו עם הארץ איש
אחד מקציהם ונתנו אתו להם לצפה : וראה את החרב באה על
הארץ ותקע בשופר והזהיר את העם : ושמע השמע את קול
השופר ולא נזהר ותבוא חרב ותקחהו דמו בראשו יהיה : את קול
השופר שמע ולא נזהר דמו בו יהיה והוא נזהר נפשו מלט : והצפה
כי יראה את החרב באה ולא תקע בשופר והעם לא נזהר ותבוא
חרב ותקח מהם נפש הוא בעונו נלקח ודמו מיד הצפה אדרש :
ואתה בן אדם צפה נתתיך לבית ישראל
ושמעת מפי דבר והזהרת אתם ממני : באמרי לרשע רשע מות תמות
ולא דברת להזהיר רשע מדרכו הוא רשע בעונו ימות ודמו מידך
אבקש : ואתה כי הזהרת רשע מדרכו לשוב ממנה ולא שב מדרכו
הוא בעונו ימות ואתה נפשך הצלת : ואתה
בן אדם אמר אל בית ישראל כן אמרתם לאמר כי פשעינו וחטאתינו
עלינו ובם אנחנו נמקים ואיך נחיה : אמר אליהם חי אני נאם אדני
יהוה אם אחפץ במות הרשע כי אם בשוב רשע מדרכו וחיה שובו
שובו מדרכיכם הרעים ולמה תמותו בית ישראל :
ואתה בן אדם אמר אל בני עמך
צדקת הצדיק לא תצילנו ביום פשעו ורשעת הרשע לא יכשל
בה ביום שובו מרשעו וצדיק לא יוכל לחיות בה ביום חטאתו :

ולא ישכבון עם גיבריא דאית קטלו מחייביא דאיתחתו לשאול במני
קרביהון ויהבו ית סיפהון תחות רישיהון והוו חוביהון על גרמיהון
ארי אתמסירו לתבר גיבריא על דשליטו לארעא דישראל : ואת בגו
חייביא תתבר תשכב עם קטילי חרב : תמן אדום מלכהא וכל רברבהא
דאתמסירו בגבורתהון עם קטילי חרבא אינון עם חייביא ישכבון עם
נחתי גוב בית אבדנא : תמן רברבי ציפונא כולהון וכל צידונאי
דאתחתו עם קטילי באיתברותהון מגבורתהון בהתין ושכיבו חייבי
עם קטילי חרבא וקבילו איתכנעותהון עם נחתי גוב בית אבדנא :
יתהון יחזי פרעה ויתנחם על כל איתרגושתיה קטילי חרבא פרעה
וכל משריתיה אמר יוי אלהים : ארי אתמסירו לתבר גיבריא על
דשליטו בארעא דישראל ושכיבו בגו חייבי עם קטילי חרבא דפרעה
וכל איתרגושתיה אמר יוי אלהים : והוה פתגם נבואה מן קדם יוי
עמי למימר : בר אדם איתנבי לבני עמך ותימר להון ארעא ארי
איתי עלה דקטלין בחרבא ויסבון עמא דארעא גברא חד מביניהון
וימנון יתיה להון לאזהרא : ויחזי ית דקטלין בחרבא דאתן על ארעא
ויתקע בשופרא ויזהר ית עמא : וישמע די שמע ית קל שופרא ולא
איזדהר ואתו קטולי חרבא ודברוהי חובת קטוליה ברישיה יהי :
ית קל שופרא שמע ולא איזדהר חובת קטולא ביה תהי והוא אזדהר
נפשיה שיזיב : ומזהרנא ארי יחזי ית דקטלין בחרבא אתן ולא תקע
בשופרא ועמא לא אזדהר ואתו קטולי חרבא ודברו מנהון נפשא
הוא בחוביה אידבר ודמיה מיד אזהרנא אתבע : ואת בר אדם מליף
מניתך לבית ישר' ותקביל מימרי פתגם ותזהר יתהון מלמחטי קדמי :
בדאמרית לרשיעא רשיעא ממת תמות ולא מלילתא לאזהרא רשיעא
מאורחיה הוא רשיעא בחוביה ימות ודמיה מן ידך אתבע : ואת ארי
אזהרתא רשיעא מאורחיה למתב מינה ולא תב מאורחי' הוא בחובי'
ימות ואת נפשך שיזבתא : ואת בר אדם אימר לבית ישראל כן אמרתון
למימר ארי חובנא וחטאנא עלנא מתיהבין ובהון אנחנא מיתמסין
ואיכדין ניחי : אימר להון קיים אנא אמר יוי אלהים אם רעינא במית
רשיעא אלהין כד יתוב רשיעא מאורחיה ויחי תובו תובו מאורחתכון
בישתא ולמה תמותון בית ישראל : ואת בר אדם אימר לבני עמך
זכות זכאה לא תשזכיניה ביומא דחובתיה וחובת חייבא לא יתקל בה
ביומא דיתוב מחוביה וצדיקא לא ייכול לאיתקיימא ביה ביומא דחובתי :

ולא ישכבו את גבורים נופלים מערלים · אמר כי עם חללי חרב ישכבו ולא עם הגבורים שנפלו כלו' שמתו מיתת עצמם שלא נפלו בחרב . ופירש עוד ואמר מערלים אשר ירדו שאול בכלי מלחמתם · רוצה לומר מאותם ערלי' שירדו לשאול בכלי מלחמתם · כלומר שעד מותם אחזו בכלי מלחמתם וכאלו נתנו חרבותם תחת ראשיהם בשכבם בקבר · כלומר שעד הקבר גברה ידם במלחמה הם הנזכרים ולא ישכבו עם אותם הגבורים אלא עם אותם שהם חללי חרב : ותהי עונותם על עצמותם · חטאת עונות' ועונשם היתה על עצמותם · כלומר שדקרו אותם בחרב ושברו עצמותיהם : כי חתית גבורים בארץ חיים · לפי שאלה הגבורים נתנו חתיתם בארץ חיים לפיכך לא ימותו מיתת עצמם אלא חללי חרב יהיו. ויש לפרש נופלים מערלים כמו לא נופל אנכי מכם · כלומר פחותים יהיו מאותם ערלים שירדו לשאול בכלי מלחמתם . ויש לפרש בכלי מלחמתם ויתנו חרבותם תחת ראשיהם כמשמעו כי כן עושין אותם הגבורי' שמתו מיתת עצמם לאות ולסימן להם קוברין עמהם כלי מלחמתם והסיף שלהם משימי' אותו הקוברי' תחת ראשיה' שימצאו המוצאים בחטיטת הקברים כלי מלחמתם בקבר כדי שידעו כי אותם היו גבורים ולא נפלו בחרב במותם ויהיה להם לשם . וי"ת נופלים דאתקטילו : ואתה · אמר כנגד פרעה : תשבר . בפתח הבי"ת כמו תשבר בצרי . וכמוהו וכל מקנך תזכר · ותעצר המגפ' : שמה · אדום וכל אלה שזוכר הם שהרעו לישראל וכולם נפלו בחרב : שמה נסיכי צפון · הם מלכי בבל : וכל צדוני · כמו צדונים · וכן לכרי ולרצים כמו לכרים : מגבורתם · הג"ל רפה ומשפטה לאדגש . וכמוהו מנביר אביעזר : וישכבו ערלים · שמתו ברשעתם: אותם . וניחם . פתח והוא כפעל עבר מוסב לעתיד מפני הוי"ו : כי נתתי את חתיתו. כתוב בוי"ו וקרי ביו"ד והוא מאמר האל יתברך . והכתוב רוצה לומר כי חתית פרעה אני נתתי אותו לא בכח ידו ובגבורתו · והקרי פירו' כי אני נתתי חתיתי בארץ חיים באותם שנתנו חתית : והשכב · ההא בקבוץ שפתים והוא מבנין הפעל שלא נזכר פועלו : וכל המונה . בהא' כמו בוי"ו . וכן ויט אהלה והדומים לו : ויהי. בן אדם · אל בני עמך · הנה דברתי אליך על הגוים המריעי' לישראל כי ישאו את עונם ועתה דבר אל בני עמך וכי בעונותם שלטה בהם יד הגוים : ואמרת אליהם · אמור להם זה המשל : ארץ כי אביא עליה · אמר אביא כמו שאמר ירמיה רגע אדבר על גוי ועל ממלכה להודיע כי הוא משגיח בבני אדם וגומל טוב לטובים ורע לרעים אף על פי כי בישראל היא ההשגחה הגדולה יש ממנה מקצת בשאר האומות · כמו שאמר רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה על כן אפקוד עליכם את כל עונותיכם : מקציהם . רפויה הקוף" וענינו כמו מקצה אחיו לקח , ומם מקציהם מם השמוש · ומם מקצה מם התוספת : וראה את החרב באה על הארץ . כתרגומו דקטלין בחרבא אתיין על ארעא : ושמע · ולא נזהר · כל נזהר דפרשה זו קמצין : את קול . מלט · בצרי : והצפה . נלקח . קמץ בזקף : אדרש . ואף על פי שהוא היה חייב כבר מכל מקום על ידי הצופה מת והו' מת חייב בדמו כיון שלא הזהירו והוא לא ידע מה יהיה נלקח ומי הוא ראוי להלקח והיה לו להזהיר העם בכלל כיון ששמוהו לו צופה ובטחו בו · וכן אמר והאלהים אנה לידו · ואף על פי כן חייב השוגג כיון שהיה לו להזהיר · ואמר כי יפול הנופל ממנו · ואמרו רז"ל ראוי היה זה ליפול אלא שמגלגלין זכו' על ידי זכאי וחובה על ידי חייב : ואתה בן אדם. הענין הזה מפורש למעלה בתחלת הספר : וקול השופר · הוא דבר הנביא כמו שאמר הרם קולך והגד לעמי פשעם : ואתה נפשך הצלת · בלא מלת את ושארא את נפשך הצלת : ואתה בן אדם · כן אמרתם לאמר · כמו כן בנות צלפחד דוברות . אמר טוב חשבתם אם חשבתם בלבבכם לאמר פשעינו וחטאתינו עלינו · כלו' אם תתודו על חטאתיכם ופשעיכם יהיה טוב ותודו כי הרעות הבאות עליכם הם בעונותיכם לא דרך מקרה : נמקים . מבנין נפעל שרשו מקק מענין המק בשרו · וכן ימקו בעונם : אמר אליהם . כל הענין עד סוף הפרשה מבואר הוא למעלה : ואתה בן אדם · ביום חטאתו · מקור בשקל לבלתי קרות לנו : עד יום מלאת :

בדאמרית לזכאה מיחא יחי והוא יתרחיץ על זכותיה ויעבר שקר כל
זכותיה לא יתדכרן ובשיקריה דיעבד ביה ימות: ובדאמרית לרשיעא
ממת תמות ויתוב מחובוהי ויעביד דין דקשוט וזכו: משכונא יתיב
רשיעא גזלא שליס בגזירת חייא יהך בדיל דלא למעבר שקר מיחא
ייחי ולא ימות: כל חובוהי דחב לא ידכרן ליה דין דקשוט עבד וזכו
מיחא יחי: ואמרון בני עמך לא מפרשן לנא אורחת טובא דיי
ואינון אורחתהון דילהון לא תקנן: כד יתוב זכאה מזכותיה ויעביד
שקר וימות בהון: וכד יתוב רשיעא מחובוהי ויעביד דין דקשוט
וזכו עליהון הוא יתקיים: ואמרתון לא מפרשן לנא אורחת טובא
דיי איניש כאורחיה איתפרע מנכון בית ישראל: והוה בתרתא
עסרי שנין בעשיראה בחמשא לירחא לגלותנא אתא לותי משיזבא
מירושלם למימר איתרעת קרתא: ונבואה מן קדם יי הות עימי
ברמשא קדם מיתי משיזבא ופתח ית פומי עד מיתי לותי בצפרא
ואיפתח פומי ולא שתקית עוד: והוה פתגם נבואה מן קדם יי עימי
למימר: בר אדם יתבי חורבתא האילין על ארעא דישראל אמרין למימר
חד הוה אברהם בעלמא וירית ית ארעא ואנחנא סגיאין לנא יהיבא
ארעא למירתה: בכן אימר להון כדנן אמר יי אלהים על דם זכי אתון
אכלין ועיניכון אתון זקפין לפולחן טעותכון ודם זכאי אתון אשדין
וארעא אתון מדמן למירתה: ואיתעתדתון על תוקפיכון עברתון
תועיבא וגבר ית איתת חבריה סאבתון וארעא אתון מדמן למירתה:
כדנן תימר להון כדנן אמר יי אלהים קיים אנא אם לא דיבחרבא
בחרבא יתקטלון ודי על אפי ברא לחיתא מסרתיה לשיצוותהון ודי
במצדתא ובמערתא במותא ימותון: ואיתן ית ארעא לצדו ואישתממו
ויבטל יקר תוקפה ויצדון טורי ישראל מבלי עדי: וידעון ארי אנא יי
בדאיתן ית ארעא לצדו ואישתממו על כל תועבתהון דעברו:
ואת בר אדם בני עמך דרנן בך בסטר כתליא ובתרעי בתיא וממליל
חד עם חד גבר ית אחוהי למימר איתו כען ושמעו מה פתגמא דנפק
מן קדם יי: וייתון עלך כמיתי גברין תלמידין ויתבון קדמך עמי
ושמעין ית פיתגמך ויתהון לא יעבדון ארי תולעבא בפומהון אינון
עבדין בתר ממון אונסהון לבהון טעי: והא את להון כזמר אבובין
דבסים קליה ומוטב לנגנא ושמעין ית פתגמך ולמעבדהון לית אינון
צבן: ובמיתיה הא אתיא וידעון ארי נביא הוה ביניהון: הות

באמרי לצדיק חיה יחיה והוא בטח על צדקתו ועשה עול כל צדקתו תיו
לא תזכרנה ובעולו אשר עשה בו ימות: ובאמרי לרשע מות תמות
ושב מחטאתו ועשה משפט וצדקה: חבל ישיב רשע גזלה ישלם
בחקות החיים הלך לבלתי עשות עול חיו יחיה לא ימות: כל חטאתו תיו
אשר חטא לא תזכרנה לו משפט וצדקה עשה חיו יחיה: ואמרו בני
עמך לא יתכן דרך אדני והמה דרכם לא יתכן: בשוב צדיק מצדקתו
ועשה עול ומת בהם: ובשוב רשע מרשעתו ועשה משפט וצדקה
עליהם הוא יחיה: ואמרתם לא יתכן דרך אדני איש כדרכיו אשפוט
אתכם בית ישראל: ויהי בשתי עשרה
שנה בעשרי בחמשה לחדש לגלותנו בא אלי הפליט מירושלם לאמר בעשתי
הכתה העיר: ויד יהוה היתה אלי בערב לפני בוא הפליט ויפתח את בוא
פי עד בוא אלי בבקר ויפתח פי ולא נאלמתי עוד:
ויהי דבר יהוה אלי לאמר: בן אדם ישבי החרבות האלה
על אדמת ישראל אמרים לאמר אחד היה אברהם ויירש את הארץ
ואנחנו רבים לנו נתנה הארץ למורשה: לכן אמר אלהם כה אמר אליהם
אדני יהוה על הדם תאכלו ועיניכם תשאו אל גלוליכם ודם תשפכו ועינכם
והארץ תירשו: עמדתם על חרבכם עשיתן תועבה ואיש את אשת
רעהו טמאתם והארץ תירשו: כה תאמר אלהם כה אמר אדני
יהוה חי אני אם לא אשר בחרבות בחרב יפלו ואשר על פני השדה
לחיה נתתיו לאכלו ואשר במצדות ובמערות בדבר ימותו: ונתתי
את הארץ שממה ומשמה ונשבת גאון עזה ושממו הרי ישראל מאין
עובר: וידעו כי אני יהוה בתתי את הארץ שממה ומשמה על כל
תועבתם אשר עשו: ואתה בן אדם בותם
בני עמך הנדברים בך אצל הקירות ובפתחי הבתים ודבר חד את
אחד איש את אחיו לאמר באו נא ושמעו מה הדבר היוצא מאת יהוה:
ויבואו אליך כמבוא עם וישבו לפניך עמי ושמעו את דבריך ואותם
לא יעשו כי עגבים בפיהם המה עשים אחרי בצעם לבם הלך: והנך
להם כשיר עגבים יפה קול ומטב נגן ושמעו את דבריך ועשים אינם ומטב
אותם: ובבאה הנה באה וידעו כי נביא היה בתוכם:

באמרי · והוא בטח על צדקתו · אף על פי שפירשנו זה הענין בתוהא על הראשונות כמו שפירשו רז״ל אמר בטח רוצה לומר כי הוא חושב כי יועילו לו צדקותיו
אשר עשה אף על פי שתוהא עליהן כי ענין תהייתו הוא לאהבתו תאות העולם ולעשות מה שלבו חפץ ותוהא על הזמן שעבר שלא עשה כתאות לבו: ויהי ·
לגלותינו · לגלות יהויכין כי אז גלה יחזקאל הנביא: ויד ה׳ · בוא אלי · הפליט כמו שאמר למעלה ביום יבא אליך הפליט · ושם פירשנו הענין · וכן בפסוק
ובדברי אותך: ויהי · בן אדם יושבי החרבות האלה · כי במלכות צדקיהו רוב ארץ ישר׳ היתה חרבה: אחד היה אברהם ויירש את הארץ · אמר הנה
אברהם אבינו לא היה אלא אחד ויירש את הארץ כי נתנה לו האל יתברך בירוש׳ · כמו שא׳ לתת לך את הארץ הזאת לרשתה · ואמר במה אדע כי אירשנה:
והוא שהיה אחד ירש את הארץ ואף על פי שהיה די לו במקום אחד מן הארץ ואנחנו שאנו רבים כל שכן שראויה לנו הארץ לירושה · ובדברי רז״ל אחד היה אברהם
רבי עקיבא אומר כך אמרו ומה אברהם שלא עבד אלא אלוה אחד ירש את הארץ אנחנו שאנו עובדים אלוהות הרבה על אחת כמה וכמה שנירש את הארץ · רבי
שמעון בן יוחי אומר ומה אברהם שלא נצטוה אלא מצוה יחידית ירש את הארץ אנחנו שנצטווינו כמה מצות אינו דין שנירש את הארץ · ומה הנביא משיבן על
הדם תאכלו ונומר · והארץ תירשו: למורשה · להיות לנו לירושה כי לא נתנה לאברהם אלא שתהיה לנו למורשה: לכן · על הדם תאכלו · ואני כותב לכם לא
תאכלו על הדם כי היא עבודת עבודה זרה שהיתה חק מן הזובחים לשדים שאוכלי׳ סביב הדם אחר שזבחו להם · וזהו דבר הלמד מענינו לא תאכלו על הדם לא
תנחשו ולא תעוננו: ועיניכם תשאו אל גלוליכם · שאתם פונים אליהם תמיד לעובדם ולהשתחות להם ואפילו להביט בהם אסרתי לכם כמו שנאמר אל תפנו אל
האלילים: ודם תשפכו · רוצה לומר דם נקי: והארץ תירשו · בתמיהה ואיך תרשו את הארץ ותעשו אלה המעשים שאוכם טבע הארץ · כמו שכתוב אלהי נכר
הארץ והכנענים יכלו ממנה מפניכם מפני עבודת ע״ז ושפיכות דם נקי ועשות התועבות · כמו שכתוב ולא תקיא הארץ אתכם בטמאכ׳ אותה כאשר קאה את
הגוי אשר לפניכם · ואיך תירשו אתם הארץ ואתם עושים התועבות שעשו אנשי הארצות האלה שהיו לפניכם: עמדתם על חרבכם · לשפוך דם נקי · ויונתן
תרג׳ אתעתדתון על תוקפיכון: עשיתן תועבה · בנון במקום מם · או אמר עשיתן כנגד הנקבות: כה תאמר · אם לא · לשון שבועה · כמו אם לא כאשר
דמיתי · והדומים להם כמו שפירשנו: במצדות · מגדלים חזקים: ונתתי · מבואר הוא: וידעו · מבואר הוא: ואתה · הנדברים בך · מרוב השתדלות בדבור
עם הפועל נפעל · וכן מה נדברנו עליך · אז נדברו יראי ה׳ · ולשון דבור שהוא קשור עם בי״ת הוא לענין גנאי · כמו ותדבר מרים ואהרן במשה · תשב באחיך
תדבר · ואל יקשה עליך נכבדות מדובר בך שהרי פירשו ואמר נכבדות · אבל פירוש הנבואה יבא פעמים בקשת הבי״ת כמו רוח ה׳ דבר בי והדומים לו: אצל
הקירות · כי כן מנהג בני האדם בפגוש זה בזה בעיר ורוצה לדבר אחד עם אחד דבר סתום נסמכי׳ אל הקיר ומדברי׳ שלא ישמע׳ אדם מאחוריה׳ · וכן בפתח
הבתי׳ כשעומ׳ אדם בפתח ביתו ועובר אדם עליו ורוצה לדבר עמו דבר סתר מדבר עם שהוא גם כן מקום סתר בדבור · וכן נא׳ באבנר ויטהו אבנר אל תוך
השער לדבר אתו בשלי: ודבר חד · כמו אחד ונפל האלף לקצר · וכן בלשון ארמי הוא בחסרון האלף: את אחד · פתח כלו שלא בסמיכות · וכן שכם אחד ·
והדומים לו · ויונתן תרגם הנדברים בך דדנין בך בסטר כותליא: ויבא אליך כמבוא עם · ר״ל כמבוא עם החפצים לשמוע וחרדים על דבר ה׳ · ותי׳ כמיתי
גיברין תלמידי׳ · וגלה האל לנביא מחשבת לבם ומה שמדברי׳ שלא בפניו: כי עגבים בפיהם המה עושים · לעג הם עושים בפיהם · וכן תרגם יונתן ארי
תולעבא בפומהון אינון עבדין: והנך להם כשיר עגבים · כשיר תשק ודברי שחוק: יפה קול ומטיב נגן · כמו שישמע אותו האדם מאד שהוא יפה קול ומטיב
נגן כך הם מדמים שישמעו דבריך בלב טוב · ויונתן תרגם והא את להון כזמר אבובין דבסים קליה ומוטיב לנגנא · תרגם עגבים כמו עוגבים · כי תרגום
עוגב אבובא: ובבאה הנה באה · הם חושבים דברי נבואותיך לדברי לעג ושחוק ובבא נבואותיך כי הנה עתה באה בקרוב אז ידעו כי נביא היה
בתוכם ונבואתך אינה דברי לעג:
ויהי

לד ויהי דבר יהוה אלי לאמר: בן אדם הנבא על רועי ישראל הנבא
רועי ואמרת אליהם לרעים כה אמר אדני יהוה הוי רעי ישראל אשר היו
אתם רעים אותם הלוא הצאן ירעו הרעים: את החלב תאכלו ואת הצמר
חזקתם תלבשו הבריאה תזבחו הצאן לא תרעו: את הנחלות לא חזקתם
ואת החולה לא רפאתם ולנשברת לא חבשתם ואת הנדחת לא
השבתם ואת האבדת לא בקשתם ובחזקה רדיתם אתם ובפרך:
ותפוצינה מבלי רעה ותהיינה לאכלה לכל חית השדה ותפוצינה:
ישגו צאני בכל ההרים ועל כל גבעה רמה ועל כל פני הארץ נפצו
צאני ואין דורש ואין מבקש: לכן רעים שמעו את דבר יהוה:
חי אני נאם אדני יהוה אם לא יען היות צאני לבז ותהיינה צאני ל
לאכלה לכל חית השדה מאין רעה ולא דרשו רעי את צאני וירעו
הרעים אותם ואת צאני לא רעו: לכן הרעים שמעו דבר יהוה:
כה אמר אדני יהוה הנני אל הרעים ודרשתי את צאני מידם ו
והשבתים מרעות צאן ולא ירעו עוד הרעים אותם והצלתי צאני
תפוצינה מפיהם ולא תהיין להם לאכלה:
כי כה אמר אדני יהוה הנני אני ודרשתי את צאני ובקרתים: כבקרת
רעה עדרו ביום היותו בתוך צאנו נפרשות כן אבקר את צאני
והצלתי אתהם מכל המקומת אשר נפצו שם ביום ענן וערפל:
והוצאתים מן העמים וקבצתים מן הארצות והביאותים אל אדמתם
ורעיתים אל הרי ישראל באפיקים ובכל מושבי הארץ: במרעה
טוב ארעה אותם ובהרי מרום ישראל יהיה נוהם שם תרבצנה בנוה
טוב ומרעה שמן תרעינה אל הרי ישראל: אני ארעה צאני ואני
ארביצם נאם אדני יהוה: את האבדת אבקש ואת הנדחת אשיב
ולנשברת אחבש ואת החולה אחזק ואת השמנה ואת החזקה אשמיד
ארענה במשפט: ואתנה צאני כה אמר אדני יהוה הנני שפט בין
לאילים שה לשה לאילים ולעתודים: המעט מכם המרעה הטוב תרעו ויתר
מרעיכם תרמסו ברגליכם ומשקע מים תשתו ואת הנותרים ברגליכם
תרפשון: וצאני מרמס רגליכם תרעינה ומרפש רגליכם ת
תשתינה: לכן כה אמר
אדני יהוה אליהם הנני אני ושפטתי בין שה בריה ובין שה רזה:

והוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר: בר אדם אתנבי על
פרנסי ישראל אתנבי ותימר להון לפרנסיא כדנן אמר יי אלהים ווי
על פרנסיא דישראל דהוו מפרנסין נפשיהון הלא לפרנסא עמא
איתמניאו פרנסיא: ית טובא אתון אכלין ועמר נקי אתון לבשין
פטימיא אתון נכסין עמא ליתיכון מפרנסין: ית כאיביא לא תקיפתון
ולימריעיא לא אסיתון ולתביריא לא צמדתון וית דאיטלטלו לא
אתיבתון וית דאבדו לא בעיתון ובתוקפא פלחתון בהון ובקשיו:
ואיתבדרו מבלי פרנס ואתמסרו לאישתיצאה לכל מלכוות עממיא
ואיטלטלו: טעו עמי בכל טוריא ועל כל רמא מנטלא ועל כל אפי ארע
איתבדרו עמי ולית דתבע ולית דבעי: בכן פרנסין קבילו ית
פתגמא דיי: קיים אנא אמר יי אלהים אם לא חלף דהוו עמי לביזא
ואתמסרו עמי לאישתיצאה לכל מלכוות עממיא מבלי פרנס ולא
תבעו פרנסיא ית עמי ופרניסו פרנסיא ית נפשהון וית עמי לא
פרניסו: בכן פרנסיא קבילו פתגמא דיי: כדנן אמר יי אלהים הא
אנא שלח רוגזי על פרנסיא ואתבע ית עמי מידהון ואיבטלינון מ
מלפרנסא עמא ולא יפרנסון עוד פרנסיא נפשהון ואשיזיב עמי
מידהון ולא יתמסרון בידיהון לאישתיצאה: ארי כדנן אמר יי
אלהים הא אנא מתגלי ואתבע ית עמי ואיבקרינון: כמא דמבקר
רעיא עדריה ביומא דהוי בגו עניה ומפרש להון כן אבקר ית עמי
ואשיזיב יתהון מכל אתריא דאיתבדרו לתמן ביום עננא ואמיטתא:
ואפיקינון מביני עממיא ואכנשינון מן מדינתא ואעילינון לארעהון
ואפרנסינון על טורי ישראל בפצידיא ובכל מותבי ארעא: בפירנוס
טב אפרנס יתהון ובטור קודשא דישראל יהי בית משריהון תמן
ישרון באתר דיאי ופרנוס טב יתפרנסון על טורי ישר': אנא אפרנס
ית עמי ואנא אשרינון לרוחצן אמר יי אלהים: ית דאבדו אתבע וית
דאיטלטלו אתיב ולתביריא איצמד ולמרעיא איסובר וית חטאיא וית
חייביא אשיצי ואפרנס עמי בדינא: ואתון עמי כדנן אמר יי אלהים
הא אנא דאין בין גבר לגבר לחטאיא ולחייביא: הזער לכון דפרנוס
טב אתון מתפרנסין ומותר פרנוסכון דיישין בריגליכון ומשתי מתקן
אתון שתן ומותרא בריגליכון אתון דיישין: ועמי מותר מיכל שמשכון
אכלין ומותר משתי שמשכון שתן: בכן כדנן אמר יי אלהים
להון הא אנא מתגלי ואידון בין גבר עתיר ובין גבר מסכן: חלף

ויהי. בן אדם. הנבא ואמרת אליהם לרועים. תוספת ביאור: רועי ישראל. הם המלכים: כי אחר שהמשיל העם לצאן המשיל המלכים לרועים: אשר היו
רועים אותם. עצמם. וכן וירעו הרועים אותם עצמם. ויקבור אותו בגאי קבר את עצמו. וכן תרגם יונתן ווי על פרנסי ישראל דהוו מפרנסין נפשיהון הלא
לפרנסא עמא אתמניאו פרנסיא. אמר כי המלכים היו מתעסקין בהנאת עצמן ולא היו חוששין על העם להנהיגם במשפט: הלא הצאן ירעו הרועים. הלא היה
להם לרעות הצאן למה נתמנו רועים אלא לרעות אותם דעה ובינה והשכל. כמו שנאמר בדוד שהיה רועה נאמן ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו. וכן אמר
באסא ויאמר ליהודה לדרוש את ה' ולעשות התורה והמצוה ונאמר ביהושפט שלח לשריו וגומר. ללמד בערי יהודה. ונאמר וילמדו ביהודה ועמהם ספר תורת
ה' ויסבו בכל ערי יהודה וילמדו בעם. ונאמר ויעמד שפטים בארץ. ונאמ' ויצו עליהם לאמר כה תעשון ביראת ה' באמונה ובלבב שלם וגומר: את החלב. אמר
כי מיטב הצאן יאכלו. רוצה לומר שיקחו ממונם שלא במשפט: ויונתן תרג' ית טובא אתון אכלין ועמר נקי אתון לבישין ופטימיא אתון נכסין לעמ' ליתיכון
מפרנסין: הבריאה. השמנה. כמו ועגלון איש בריא מאד. להבריאכם מראשית מנחת ישראל: את הנחלות. פרשו חלה מבנין נפעל ופירו' נחלות שהם
נאבות באחד מאיבריהן וצריכות חזוק: ואת החולה. שיש לה חולי שצריכה רפואה: ולנשברת. שנשבר אחד מעצמיה: ואת הנדחת. שנפרדה מהאחרו'
ויצא אדם מקומ' ולא חשו להשיבה עם שאר רעותיה: ואת האבדת. שנדחה ואבדה ולא נודע מקומה. וכל זה משל על עניי ישראל הבריאים והחולים שלא
השגיחו עליהם. וכן השבויים והגולים לא חשו בהם לפדותם ולהשיבם: ותפוצינה. לכל חית השדה. פירוש המשל כתרגומו ואתמסרו לשיצאה לכל מלכו'
עממיא ואטלטלו. ובנוסחא אחריתא יש לאשתיצאה לכל מלכות וגומר: ישגו. מבואר הוא: לכן. מבואר הוא: חי אני. מבואר הוא: לכן. שנה הפסוק
לחזק הענין ולא שנה בו מלה אלא שהראשון רועים והשני הרועים. והראשון את דבר ה' והשני דבר ה'. ויונתן חדש בו בתוספת שהוסיף בו בכן פרנסיא
דשיעיא תובו לאוריתא ואנא עתיד לרחמא עליכון אכיתו לאולפן אוריתא וקבילו פתגמא דה': כה אמר. ודרשתי. שאעניש אותם על אשר לא רעו אותם:
והשבתים מרעות צאן. שאקח המלוכ' מידם ולא ירעו עוד הרועים אותם. כלומר לא ימלכו עליהם עוד. ויונתן תרגם ולא יתפרנסון עוד פרנסיא נפשיהון:
כי כה אמר. הנני אני. כיון שפשעו בהם הרועים אני אדרוש אותם ואוציאם מגלותם: כבקרת. כפרטות. כמו כפרדות. כי אז יבקר אותם יותר היטב:
ויונתן תרגם ומפרש להון: ביום ענן וערפל. כי יום חשך היה להם הגלות. והמליצה כי הצאן מתפזרות ביום המעונן: והוצאתים. אל הרי ישראל באפיק'
ובכל מושבי הארץ. כי העזים טוב מרעיתם בהרים והכבשים והרחלים בעמקים ובאפיקים והנה ישרא' ישובו לארצ' וישכנו בכל מושב טוב בהרי' ובעמקים:
במרעה טוב. ובהרי מרום ישראל. אמר זה על ירושלם שהיא גבוהה מכל ארץ ישראל וכן ישראל יהיה להם נוה בירושלם לעתיד לבא כמו שכתוב בסוף זה
הספר: אני ארעה. ואני ארביצם. כי הרועה ירעה הצאן עד הצהרים ובצהרים אז ירביצ'. כמו שכתוב איכה תרע' איכה תרביץ בצהרי': את האבדת ואת
החולה אחזק. אמר חולה הנה במקום נחלות וחולה שאמר למעלה. ואמר אחזק הכולל שניה' כי הרפואה לחזק הבריאו': ואת השמנה ואת החזקה. אשמיד
השמנה והחזקה שדוחפין את החלושו' מהמרעה אני אשמיד חזקתן: ארענה. במשפט. כהוגן. כמו החלושות שלא ירעו יותר מן הראוי להן. והמשל על
העושקים והחזקים שהיו בישראל והיו עושקים את העניים והחלושים. ויונתן תרגם ית חטאיא וית חייביא אשיצי ואפרנס ית עמי בדינא: ואתנה. בין שה לשה.
בין החזקה לחלושה: לאלים ולעתודים. כי הם החזקים שבצאן. ויונתן תרגם לענין המשל בין גבר לגבר בדין לחטאיא ולחייביא: המעט. פי' המשל
כתרגומו הזעי' לכון דפרנס טב אתון מתפרנסין ומותר פרנסכון אכלין שמשיכון ומשתי מתקן אתון שתן וית מותרא שמשיכון שתן: ומשקע מים. המים הצלולי'
כמו שפירשנו בפסוק אז אשקיע מימיהם: ואתי ועמי. ויונתן תרגם ועמי מותר מיכל שמשיכון אכלין ומותר משתי שמשיכו' שתן: תרפשון. ומרפש. כתוב
בשי"ן והם ענין הרמיסה במים והעכירה: לכן. בריה כמו בריאה. ופירושו שמנה. והמשל כתרגומו בין גבר עתיר ובין גבר מסכן:

חלף דברשע ובדרע דחקתון ובתוקפא תבריתון כל כאיביא עד
דבדרתון יתהון לביני מדינתא : ואפרוק לעמי ולא יתמסרון עוד
לביזא ואידון בין גבר לגבר : ואקים עליהון פרנס חד ויפרנס יתהון
ית דוד עבדי הוא יפרנס יתהון והוא יהי להון לפרנס : ואנא יי אהוי
להון לאלהא ועבדי דוד מלכא ביניהון אנא יי גזרית במימרי : ואיגזר
להון קיים שלם ואבטל חיתא בישתא מן ארעא ויתבון במדברא
לרוחצן ויתעתקון בחורשא : ואשרי יתהון סחור סחור לבית מקדשי
ויהון מבורכין ואחית להון מטר בכיר בעידניה מטרין דברכן יהון :
ויתן אילן חקלא ית איביה וארעא תתן עללתה ויהון על ארעהון
לרוחצן וידעון ארי אנא יי כד איתבר ית ניר תוקפהון ואשזבינון
מיד דמפלחין בהון : ולא יהון עוד ביזא לעממיא ומלכות ארעא לא
ישיצינון ויתבון לרוחצן ולית דמניד : ואקים להון נצבא לקיימא
ולא יהון עוד מטלטלי כפנא בארעא ולא יקבלון עוד איתכנעות
עממיא : וידעון ארי אנא יי אלההון מימרי בסעדהון ואינון עמי בית
ישראל אמר יי אלהים : ואתון עמי עם דאיתקרי שמי עליהון בית
ישראל אתון אנא אלהכון אמר יי אלהים : והוה פתגם נבואה מן קדם
יי עמי למימר : בר אדם קביל נבואה על טור דשעיר והתנבי עלוהי :
ותימר ליה כדנן אמר יי אלהים הא אנא שלח רוגזי עלך טור דשעיר
וארים מחת גבורתי עלך ואתנינך לצדו ואישתממו : קירוך חורבא
אשוי ואת לצדו תהי ותדע ארי אנא יי : חלף דהוית לך דבבות עלם
ותביכתא ית בני ישראל על ידי קטולי חרבא בעידן תברהון בעידן
תושלימת חוביהון : בכן קיים אנא אמר יי אלהים ארי לקטול
אעבדינך ודקטלין בחרבא ירדפונך אם לא דמא סניתון ואשדי דמא
ירדפונך : ואתן ית טור דשעיר לצדו ואישתממו ואשיצי מיניה דעדי
ודתאיב : ואמלי ית טורוהי קטילוהי רמותוהי וחילוהי וכל פצידוהי
קטילי חרבא יתרמון בהון : צדו עלם אתנינך וקירוך לא יתיתבן
ותדעון ארי אנא יי : חלף דאמרת ית תרין עממין וית תרתין מדינן
דילי אינון ואירתינון וקדם יי גליין מחשבת ליבא : בכן קיים אנא
אמר יי אלהים ואעביד כרוגזך וכחימתך דעבדתא מדסנית להון
ואיתגלי לאיטבא להון כד איתפרע מינך : ותדע ארי אנא יי שמיע
ית כל ארגזותך דאמרתא על טורי ארעא דישראל למימר צדיאת לנא
איתמסרו לאשתיצאה : ואיתרברבתון עלי במילי פומכון ואסגיתון עלי פתגמיכון קדמי שמיע :

יען בצד ובכתף תהדפו ובקרניכם תנגחו כל הנחלות עד אשר
הפיצותם אותנה אל החוצה : והושעתי לצאני ולא תהיינה עוד
לבז ושפטתי בין שה לשה : והקמתי עליהם רעה אחד ורעה אתהן חן
את עבדי דוד הוא ירעה אתם והוא יהיה להן לרעה : ואני יהוה אהיה
להם לאלהים ועבדי דוד נשיא בתוכם אני יהוה דברתי : וכרתי להם
ברית שלום והשבתי חיה רעה מן הארץ וישבו במדבר לבטח וישנו
ביערים : ונתתי אותם וסביבות גבעתי ברכה והורדתי הגשם בעתו
גשמי ברכה יהיו : ונתן עץ השדה את פריו והארץ תתן יבולה והיו
על אדמתם לבטח וידעו כי אני יהוה בשברי את מטות עלם והצלתים
מיד העבדים בהם : ולא יהיו עוד בז לגוים וחית הארץ לא תאכלם
וישבו לבטח ואין מחריד : והקמתי להם מטע לשם ולא יהיו עוד
אספי רעב בארץ ולא ישאו עוד כלמת הגוים : וידעו כי אני יהוה
אלהיהם אתם והמה עמי בית ישראל נאם אדני יהוה : ואתן צאני חן
צאן מרעיתי אדם אתם אני אלהיכם נאם אדני יהוה :
ויהי דבר יהוה אלי לאמר : בן אדם שים פניך על ל ה
הר שעיר והנבא עליו : ואמרת לו כה אמר אדני יהוה הנני אליך הר
שעיר ונטיתי ידי עליך ונתתיך שממה ומשמה : עריך חרבה אשים
ואתה שממה תהיה וידעת כי אני יהוה : יען היות לך איבת עולם
ותגר את בני ישראל על ידי חרב בעת אידם בעת עון קץ : לכן חי
אני נאם אדני יהוה כי לדם אעשך ודם ירדפך אם לא דם שנאת ודם
ירדפך : ונתתי את הר שעיר לשממה ושממה והכרתי ממנו עבר ושב : עובר
ומלאתי את הריו חלליו גבעותיך וגיאותיך וכל אפיקיך חללי חרב
יפלו בהם : שממות עולם אתנך ועריך לא תשבנה וידעתם כי אני יהוה
: יען אמרך את שני הגוים ואת שתי הארצות לי תהיינה וירשנוה
ויהוה שם היה : לכן חי אני נאם אדני יהוה ועשיתי כאפך וכקנאתך
אשר עשיתה משנאתיך בם ונודעתי בם כאשר אשפטך : וידעת
כי אני יהוה שמעתי את כל נאצותיך אשר אמרת על הרי ישראל
לאמר שממה לנו נתנו לאכלה : ותגדילו עלי בפיכם והעתרתם
עלי דבריכם אני שמעתי :

כרנן

יען· תרגם יונתן חלף דברשע ובדרע דחקתון וגו' : והושעתי. מבואר הוא : והקימותי את עבדי דוד. המשיח שיעמוד מזרעו בעת הישועה : ואני· מבואר
הוא : וכרתי. וישנו ביערים· כילא יפחדו מחית היער : וישנו. ענין שינה : ונתתי אותם וסביבות גבעתי ברכה. אתן אותם ברכה. על דרך והיה ברכה :
וסביבות גבעתי אתן אותם ברכה. והיא ארץ ישראל כלה שהיא סביבות בית המקדש כי בית המקדש באמצע ארץ ישראל הוא ובית המקדש נקרא הר וגבעה.
כמו שכתוב נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים ונשא מגבעות. ויונתן תרגם ואשרי יתהון סחור סחור לבית מקדשי ויהון מברכין· ותרגם הגשם מטר בכיר :
ונתן· מבואר הוא : ולא יהיו· וחית הארץ לא תאכלם. משל כתרגומו ומלכות ארעא לא ישיצינון : והקימותי להם מטע· כמו שאמר ונטעתים על אדמתם : לשם·
שיהא שמם בגוים. ות"י לקיימא : אספי רעב בארץ. ענין כליון. כמו אסף אסיפם. ות"י מטלטלי כפנ'· כי כשהיה רעב בארץ ישראל היו מתטלטלים במקומ'
ובשאר ארצות והיו נושאים שם כלימ' הגוים. כמו שאמר גרות באבות כשהלכו למצרים ולארץ פלשתי'. ואמר באבימלך לגור בשדי מואב· ואמר בשונמית
ותגר בארץ פלשתים : וידעו· מבואר הוא : ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם· כשתהיו צאן מרעיתי שארעה אתכם דעה ובינה והשכל אז תקראו אדם לא צאן
ובהמה. כי כשיתפתה האדם לתאות העולם הנה הוא בהמה לא אדם· כי בגשמיו ישתתף האדם עם הבהמה הוא וחמורו אוכלין באבוס אחד. אבל כשיגיענו
הטוב אשר יעדנו האל יתברך ומלאה הארץ דעה את השם ושאר הענינים הטובים היעודים לאהוב את ה' ולעבדו בלב שלם ויתעסק במושכלות אז נקרא אדם
שיהיה נכר בנו חלק האלוהי ונהיה נבדלים מן הבהמה ומבני האדם הדומים לה. ויונתן תרגם ואתון עמי עם דאתקרי שמי עליהון בית ישראל אתון· ועל
הדרך הזה אז"ל אדם אתם אתם קרויין אדם ואין אומות העולם קרויין אדם : ויהי· בן אדם שים פניך על הר שעיר· סמך נבואת מפלת הר שעיר לנבואת
ישועת ישראל· כי בעת הישועה תהיה מפלת אדום. כמו שכתוב בנבואת עובדיה ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו : ואמרת : מבואר הוא : עריך·
ואתה שממה תהיה· שיכלו עם אדום בכל מקום שיהיו : יען היות לך איבת עולם. ולא פירש עם מי· ורוצה לומר עם בני ישראל כמו שאמר ותגר את בני ישרא'.
ופי' ותגר כמו ויגירוהו על ידי חרב ענין ההתכה. כי ענין הגרת הדם ממכות החרב : בעת עון קץ· בעת שבא קץ גלותם בעונם· ויונתן תרגם בעדן תושלמת
חוביהון : לכן חי אני. כי לדם אעשך· כלומר אתקינך ואזמינך לחרב : ודם ירדפך· כלומר שופכי דמים ירדפוך : ירדפך :: שניהם הדלת בחטף קמץ לבן
אשר ובמוך' ופתח לבן נפתלי : אם לא דם שנאת ודם ירדפך. שנאת שופכי דמים ושמרת אותם ועתה ירדפוך וישיגוך· ויונתן תרגם אם לא אשדי דם שנאת
ואשדי דם ירדפונך : ונתתי· לשממה· שם בפלס מלה ספחה ונמשך פה הפעל בטעם : ומלאתי את הריו חלליו : ואמר גבעותיך וגיאותיך וכל אפיקיך
כי כן דרך המקרא לדבר לנכח ושלא לנכח במקום אחד· כמו שמעו עמים כולם· ואולם כולם תשובו· והדומים להם רבים· חללי חרב : שממות עולם.
נמשך פה הפעל בטעם : תישבנה· כתיב ופי' ענין ישוב וקרי תשובנה רוצה לומר לא תשובנה לקדמותן : יען אמרך את שני הגוים ישראל ויהודה : ואת שתי
הארצות. ארץ יהודה ובנימן וארץ שאר השבטים כמו שהיו חלוקי' במלכו'. ואמר תהיינה על הדבק· וכן גריבתי ואמהותי לזר תחשבוני· הנה אפי
וחמתי נתכת· ואמר אחר כך וירשנוה לשון יחידה כי שתי הארצות אחת הלא שנחלקה המלכות אחרי דוד. וה' שם היה· שמע דבריהם וישיב גמולם בראשם :
לכן. ועשיתי כאפך וכקנאת'· כמו שהיה אפך וקנאתך על ישרא' כן אעשה עמך : אשר עשית משנאתיך בם. משנאתיך כתיב ביו"ד הרבים ובא בסימן רבוי הזכר
לבד· כמו למען אספרה כל תהלתיך. וכן ונשאו את זנותיכם בזנותיך וברעתיך· והדומים להם : ונודעתי בם כאשר אשפטך. כי בעבורם אשפטך· ולא
אהיה נודע בישראל שבחרתי בהם והם לי לעם. ויונתן תרגם ואתגלי לאוטבא להון כד אתפרע מינך : וידעת. נאצותיך· בקמץ הנון והאלף והוא מן
הדגושים לולי האלף באה בשקל אפרה· וכן פרסה ופרסת גדולת מרדכי שלא בדגש מפני הרי"ש : לאמר שממה. כתוב בהא כמו לא שפכה וקרי בוו :
ותגדילו· שהייתם אומרים שאוכל שומע דבריכם הרעים : והעתרתם· ענין רבוי דברים חזקים· וכן נעתרות נשיקות שונא. ועתר ענן הקטרת עולה· וכן
תרגם יונתן ואסגיתון עלי פתגמיכון :

כה אמר

כה אמר אדני יהוה כשמח כל הארץ שממה אעשה לך: כשמחתך
לנחלת בית ישראל על אשר שממה כן אעשה לך שממה תהיה הר
ל ו שעיר וכל אדום כלה וידעו כי אני יהוה: ואתה
בן אדם הנבא אל הרי ישראל ואמרת הרי ישראל שמעו דבר יהוה:
כה אמר אדני יהוה יען אמר האויב עליכם האח ובמות עולם למורשה
היתה לנו: לכן הנבא ואמרת כה אמר אדני יהוה יען ביען שמות
ושאף אתכם מסביב להיותכם מורשה לשארית הגוים ותעלו על
שפת לשון ודבת עם: לכן הרי ישראל שמעו דבר אדני יהוה כה
אמר אדני יהוה להרים ולגבעות לאפיקים ולגאיות ולחרבות
השממות ולערים הנעזבות אשר היו לבז וללעג לשארית הגוים אשר
מסביב: לכן כה אמר אדני יהוה אם לא באש קנאתי דברתי על
שארית הגוים ועל אדום כלא אשר נתנו את ארצי להם למורשה
בשטא בשמחת כל לבב בשאט נפש למען מגרשה לבז:
ולאפיקי לכן הנבא על אדמת ישראל ואמרת להרים ולגבעות לאפיקים
ולגאיות כה אמר אדני יהוה הנני בקנאתי ובחמתי דברתי יען כלמת
גוים נשאתם: לכן כה אמר אדני יהוה אני נשאתי את ידי אם לא
הגוים אשר לכם מסביב המה כלמתם ישאו: ואתם הרי ישראל
ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל כי קרבו לבוא: כי הנני
אליכם ופניתי אליכם ונעבדתם ונזרעתם: והרביתי עליכם אדם כל
בית ישראל כלה ונשבו הערים והחרבות תבנינה: והרביתי עליכם
מותיכם אדם ובהמה ורבו ופרו והושבתי אתכם כקדמותיכם והטבתי
הטבותי מראשתיכם וידעתם כי אני יהוה: והולכתי עליכם אדם את עמי
ישראל וירשוך והיית להם לנחלה ולא תוסף עוד לשכלם:
כה אמר אדני יהוה יען אמרים לכם
גוייך אכלת אדם אתי ומשכלת גויך היית: לכן אדם לא תאכלי עוד וגויך
וגוייך: לא תכשלי עוד נאם אדני יהוה: ולא אשמיע אליך עוד כלמת הגוים
תשכלי וחרפת עמים לא תשאי עוד וגויך לא תכשלי עוד נאם אדני יהוה:
וגוייך הפטרת פרה ויהי דבר
יהוה אלי לאמר: בן אדם בית ישראל ישבים על אדמתם ויטמאו
אותה בדרכם ובעלילותם כטמאת הנדה היתה דרכם לפני:

כדנן אמר יי אלהים כמיחדי כל ארעא צדו אעביד לך: כמא דחדיתא על אחסנת בית ישראל דצדיאת ארעהון כן אעביד לך צדו תהוי טור דשעיר וכל אדום כולה וידעון ארי אנא יי: ואת בר אדם איתנבי על טורי ישראל ותימר טורי ישראל קבילו פתגם יי: כדנן אמר יי אלהים חלף די אמר סנאה עליכון חדוא ובית עלם דהותא הות לנא: בכן איתנבי ותימר כדנן אמר יי אלהים חלף די איתרברבו וחלף דחשיבו לאחרבא ולאצדאה יתכון מסחור סחור למהויכון ירותא לשארא דעממיא ואיתאמרתון על שפת לישן וריננת עם: בכן טורי ישראל קבילו פתגמא דיי אלהים כדנן אמר יי אלהים לטוריא ולרמתא לפצידיא ולחילי' ולחרבתא צדיתא ולקירויא שביקתא דהואה לחוך ולאיעב לשארא דעממיא דמסחור סחור: בכן כדנן אמר יי אלהים אם לא באישת פורענותי גזרית במימרי על שארא דעממיא ועל אדומאי כולהון די הבו ית ארעא בית שכינתי להון לירותא בחדות כל לב בצפות נפש בדיל לתרכותה למבזה: בכן איתנבי על ארעא דישראל ותימר לטוריא ולרמתא לפצידיא ולחילייא כדנן אמר יי אלהים הא אנא ברוגזי ובחימתי גזרית במימרי חלף דאיתכנעות עממי' קבילתון: בכן כדנן אמר יי אלהים אנא קיימית במימרי אם לא עממיא די בזו יתכון מסחור סחור אינון איתכנעותהון יקבלון: ואתון טורי ישר' אינבכון תצלחון ופריכון תטענון לעמי ישר' ארי קריב פורקני למיתי: ארי הא אנא מיתגלי עליכון ואיתפני במימרי לאיטבא לכון ותתפלחון ותזדרעון: ואסגי עליכון אינשא כל בית ישראל כולהון ויתיתבן קירויא וחרבתא יתבניין: ואסגי עליכון אינשא ובעירא ויסגון ויפשון ואותיב יתכון כדמלקדמין ואוטיב לכון בדמן אוולא ותדעון ארי אנא יי: ואסגי עליכון אינשא ית עמי ישראל ויחסנונך ותהי להון לאחסנא ולא תוסיף עוד לתכלותהון: כדנן אמר יי אלהים חלף דאמרין לכון מקטלת אינשא את ומתכלת עמיך הוית: בכן אינשא לא תקטלין עוד ועמיך לא תתכלין עוד אמר יי אלהים: ולא אשמע ליך עוד איתכנעות עממיא וחיסודי עממיא לא תקבלין עוד ועמיך לא תתכלין עוד אמר יי אלהים: והוה פתגם נבואה מן קדם יי עימי למימר: בר אדם בית ישראל איתבין על ארעהון וסאיבו יתה באורחתהון ובעובדיהון כסואבת איתתא טומאה הוות אורחתהון קדמי: ושפכית

כה אמר · כשמח כל הארץ. כף כשמח וכף כשמחתך שני כפי הדמיון סמוכי'. כמו כעם ככהן · כמוך כפרעה. כמלוה כלוה · והדומים להם. רוצה לומר כשמחת כל הארץ על שוממותיך ושמחתך על שממות נחלת ישראל שוין · כלומ' כמו ששמח' על נחלת ישר' כששממו כן תשמח כל הארץ על שוממותיך: כשמחתך. תהיה הר שעיר · בא הר מכונה בלשון נקבה. או פירוש עדת הר שעיר · וכן וכל אדום כלה. רוצה לומר עדת אדום. כמו ותהי ישראל. ותהי אדום: ואתה בן אדם הנבא אל הרי ישראל. אחר שדבר פורענות על הר שעיר דבר נחמה על הרי ישראל: כה אמר · האח · כתרגומו חדוה: ובמות עולם · קרא הרי ישראל במות עולם לפי שארץ ישראל גבוהה מכל הארצות. ואמר היתה על הארץ הכוללת הבמות: לכן · יען ביען · הכפל לחזק הענין . וכן יען וביען במשפטי מאסו: שמות ושאוף אתכם מסביב · שמות מקור בשקל השכח חנות אל · ואמר חלותי היא: ושאוף · ענין בליעה. כמו שאפה רוח · שאפני אנוש. ושמות מקור יוצא. וכן אשם ושאף פועל יוצא · ופירוש הגוים אשר סביבותיך' היתה מחשבם ועסקם לשמות אתכם ולבלוע אתכם: ותרגם יונתן חלף דיתרברבו וחלף דחשיבו לאחרבא ולאצדאה יתכון מסחור סחור: ותעלו · העי"ן בשוא ופתח שלא כמנהג. כי משפטו על המנהג העין בקמץ · כמו ויעלו מעל משכן קרח: על שפת לשון ודבת עם. כי כל אומה יש לה לשון מיוחד כמו שאמר ללשונותם בגויהם והיו מדברים רעות על ישראל. זהו שהיו ישר' כעלי' על שפה והיו דבת עם ועם. ויונתן תרגם ותעלו ואתאמרתון: לכן · כמו שאמר למעלה בפורענות בפרט כה אמר ה' להרים ולגבעות כן אמר הנה בנחמה בפרט כה אמר ה' להרים ולגבעות: ולחרבות השוממות. בברי המם במקצת ספרים ובמקצתם בשוא: לכן · ועל אדום כלא. אלף במקום הא . כמו והיה לכם לזרא. קראנה לי מרא · כן יתן לידידו שינא: את ארצי · ענינו כתרגומו ית ארע בית שכנתי: בשאט נפש · באלף בי"ת ואמר למעלה בפרשת פלשתים בשאט בנפש בב"ית · למען מגרשה לבז. שם במקום מקור · כמו ולמסע את המחנות · כאלו אמר לגרוש אותה להיותה לבז. וכן תרגם יונתן בדיל לתרכות' למבזה: לכן . כלימת גוים · בלא הא ולית כותיה ושלמטה בפרשה האחרת כלימת הגוים: לכן · מבואר הוא: ואתם · ענפכם תתנו · רוצה לומר ענף עצמיכם: ופריכם. בסגול הפא ויש ספרים בחירק: כי קרבו לבא · פעל עומד מן הרגום . וכן ופרעה הקריב. כאשר הקריב לבא מצרימה פעל עומד מן הכוסף. או פי' קרבו לבא קרבו ביאתכם בתשובה ומעשים טובים · ויונתן תרגם ארי קריב פורקני למיתי: כי הנני · מבואר הוא: והרביתי · כל בית ישראל כלה. הכפל לחזק הענין ולהורות על עשר' השבטים שגלו עד היום : והרביתי · כקדמותיכם · קבוץ מן שקדמת שלף יבש : והטבותי מראשותיכם · אמר ארבה אתכם כמו שהייתם מקדם ויותר איטיב ממה שהייתם בראשונה: והטבתי. מורכב משני משקלים מן והטבתי כמו והשלתי אתכם ומן והטיבותי כמו הטיבו 'כי היה עם לבבך. אם הכיפותי על יתום ידי. או הוא מורכב מן יטב וטוב כי שני השרשים בענין זה: מראשותיכם · הרי"ש בחיר"ק והוא מתשקל אמרה שמלה . אמר כן האחד ראשה בנוח האלף והקבוץ ראשות בפלא אמרות שמלות כבשות ובסמוך ראשות בפלס כבשות הצאן אלא שנחה האלף וכן בשמיכות הכנוי: והולכתי. כשאוציאם מן הגלות אוליכם בדרך ואביאם עליכם. ואמר וירשוך והיית תוסיף כנגד כל הר והר: כה אמ'. לכם. כנגד ההרים. ואמר אוכלת אדם ונותר כנגד הארץ: אתי. כתיב ביוד "כדרך היוד הנוסף לנקבה הנמצאת. כמו כנעוריכי. תחלואיכי. והדומים להם · וקראת כמשפט: גויך · חסר יוד "הרבים מהמכתב. וכן וגויך ביוד "אחת לבדה: לכן. לא תכשלי כתיב וקרי תשכלי ועניינם קרוב : ולא תכשילו. כן כתיב וקרי. ויונתן תרגם תכשלי תתכלין : ויהי. בן אדם. כטומאת הנדה. לפי שעל דרך משל נקראת כנסת ישראל אשה לאל' יתברך והוא לה לבעל המשילה בעת חטאותיה לנדה שהבעל מרחיק' כל ימי נדותה. ומקרבה אחרי טהרתה כן הרחיק האל' ית' ישראל והגלם לארצות הגוים מפני חטאותם ועתיד להחזירם אחרי שישובו אליו ויטהרו מעונותיהם: ולספור

ושפיכית חימתי עליהון על דם זכי דאשדו על ארעא ובפולחן
טעותהון סאבוה: ואגליתי יתהון לביני עממיא ואיתבדרו במדינתא
כאורחתהון בישתא וכעובדיהון מקלקליא אתפרעית מנהון: ועלו
לביני עממיא דאיתגליאו לתמן על דאחילו ית שמא דקודשי כד אמרין
להון אם עמיה דיוי אילין ואיכדין מארעא בית שכינתיה גלו: וחסית
על שמא דקודשי דאחילו והי בית ישר' ביני עממיא דאיתגליאו לתמן:
בכן אימר לבית ישראל כדנן אמר יוי אלהים לא בדילכון אנא עביד
בית ישר' אלהין על שמא דקודשי דאחילתון ביני עממיא דאתגליתון
לתמן: ואקדיש ית שמי רבא דאתחל ביני עממי דאחילתון ביניהון
וידעון עממיא ארי אנא יוי אמר יוי אלהי כד אתקדש בכון לעיניהון:
ואקריב יתכון מביני עממיא ואכניש יתכון מכל מדינתא ואעיל יתכון
לארעכון: ואשבוק לחוביכון כמא דמידכן במי אדיותא ובקטם תורתא
דחטאתא ותדכון מכל סאבתכון ומכל טעותכון אדכי יתכון: ואתן
לכון לב דחיל ורוח דחילא אתן במעיכון ואתבר ליבא דרשיעא דהוא
תקיף כאבנא מבסרכון ואתן לכון לב דחיל קדמי למעבד רעותי:
וית רוח קודשי אתן במעיכון ואעביד ית די בקימי תהכון ודיני תטרון
ותעבדון: ותיתבון בארעא די הבית לאבהתכון ותהון קדמי לעם
ואנא אהוי לכון לאלהא: ואפרוק יתכון מכל סואבתכון ואברך ית
ית עיבורא ואסגי יתיה ולא אתן עליכון כפנא: ואסגי ית פירי אילנא
ועללת חקלא בדיל דלא תקבלון עוד חיסודי כפנא ביני עממיא:
ותדכרון ית אורחתכון בישתא ועובדיכון דלא תקנין ותדנקון ותהון
חזן על חוביכון ועל תועבתכון: לא בדילכון אנא עביד אמר יוי אלהי'
יתידע לכון בהיתו ואתכניעו מאורחתכון בית ישראל: כדנן אמר יוי
אלהים ביומא דאדכי יתכון מכל חוביכון ואתיב ית קירויא ויתבניין
חורבתא: וארעא דהות צדיא תתפלח חלף דהות צדו לעיני כל דעדי:
ויימרון ארעא דכן דישראל דהות צדיא תבת למהוי כגינתא דעדן
וקירויא חרבתא וצדיתא ומפגרתא תקיפין יתיבו: וידעון עממיא
די ישתארון סחרניכון ארי אנא יוי בניתי מפגרתא קוימית צדיתא אנ'
יוי גזרית במימרי ואקיים: כדנן אמר יוי אלהים עוד דא אשתאיל לכון
במימרי לבית ישר' למעבד להון אסגינון כאנשא ואצלחינון בבעירא:
כעמא קדישא כעמא דמדכן ואתן לירושלם בזמן מועדי פיסחיא כן
יהוין קירויא ארעא דישראל דהואה חורבן מליין אנשא עמא בית ישר'
וידעון ארי אנא יוי: שרת עלי רוח נבואה מן קדם יוי ואפקני
ברוח נבואה די שרת עלי מן קדם יוי ואשריני בגו בקעתא והיא

ואשפך חמתי עליהם על הדם אשר שפכו על הארץ ובגלוליהם
טמאוה: ואפיץ אתם בגוים ויזרו בארצות כדרכם וכעלילותם
שפטתים: ויבוא אל הגוים אשר באו שם ויחללו את שם קדשי
באמר להם עם יהוה אלה ומארצו יצאו: ואחמל על שם קדשי אשר
חללוהו חללהו בית ישראל בגוים אשר באו שמה:
לכן אמר לבית ישראל כה אמר אדני יהוה לא למענכם אני עשה בית
חם ישראל כי אם לשם קדשי אשר חללתם בגוים אשר באתם שם:
וקדשתי את שמי הגדול המחלל בגוים אשר חללתם בתוכם וידעו
בהם הם הגוים כי אני יהוה נאם אדני יהוה בהקדשי בכם לעיניכם: ולקחתי
העמים אתכם מן הגוים וקבצתי אתכם מכל הארצות והבאתי אתכם אל
מכל אדמתכם: וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם מכל טמאותיכם
אתיכם ומכל גלוליכם אטהר אתכם: ונתתי לכם לב חדש ורוח חדשה אתן
בקרבכם והסרתי את לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר: ואת
רוחי אתן בקרבכם ועשיתי את אשר בחקי תלכו ומשפטי תשמרו
ועשיתם: וישבתם בארץ אשר נתתי לאבתיכם והייתם לי לעם
ואנכי אהיה לכם לאלהים: והושעתי אתכם מכל טמאותיכם וקראתי
אל הדגן והרביתי אתו ולא אתן עליכם רעב: והרביתי את פרי העץ
ותנובת השדה למען אשר לא תקחו עוד חרפת רעב בגוים: וזכרתם
את דרכיכם הרעים ומעלליכם אשר לא טובים ונקטתם בפניכם על
עונתיכם ועל תועבתיכם: לא למענכם אני עשה נאם אדני יהוה יודע
לכם בושו והכלמו מדרכיכם בית ישראל: כה
והשבתי אמר אדני יהוה ביום טהרי אתכם מכל עונותיכם והושבתי את
הערים ונבנו החרבות: והארץ הנשמה תעבד תחת אשר היתה
שממה לעיני כל עובר: ואמרו הארץ הלזו הנשמה היתה כגן עדן
והערים החרבות והנשמות והנהרסות בצורות ישבו: וידעו הגוים
בתיכם אשר ישארו סביבותיכם כי אני יהוה בניתי הנהרסות נטעתי הנשמה
אני יהוה דברתי ועשיתי: כה אמר אדני
יהוה עוד זאת אדרש לבית ישראל לעשות להם ארבה אתם כצאן
אדם: כצאן קדשים כצאן ירושלם במועדיה כן תהיינה הערים
עב החרבות מלאות צאן אדם וידעו כי אני יהוה: הפטרת שבת דפסח
לז היתה עלי יד יהוה ויוצאני ברוח יהוה ויניחני בתוך הבקעה

ואשפוך. מבואר הוא: ואפיץ. מבואר הוא: ויבא. לשון יחיד דרך כלל. ובדר' על דרך בכל ברתם לו בר: ויחללו את שם קדשי. באמור להם עם ה' אלה: ומארצו יצאו. זהו חלול השם שאומ' הגוים על ישראל עם ה' אלה כבר נקראו עם ה' אלה ויצאו מארצו והניחם בגלות זה כמה . והנה כאלו הם מחללים אותו בהמשך גלותם זה כמה בעונותיהם . והגוים אומרים מבלתי יכולת ה' להוציאם יאמרו איך בחר בהם ואחר כך נאצם והשליכם מעל פניו ויונתן תרגם ועלו לביני עממיא דאתגליאו לתמן על דאחילו ית שמא דקודשי כד אמרין להון עמא דה' אילין ואיכדין מארעא בית שכינתיה גלו: ואחמול. מבואר הוא: לכן. מבואר הוא: וקדשתי. מבואר הוא: ולקחתי. מבואר הוא: וזרקתי. דרך משל כמו שהטמא נטהר במים שטובל בהם ובהזאת מי חטאת כן הטמא מעונות נטהר בכפרה . ויונתן תרגם ואשבוק לחוביהון כמה דמדכן במי אדיותא ובקטם תורתא דחטאתא ותדכון מכל סואבתכון ומכל טעותכון אדכי יתכון: ונתתי לכם לב חדש ורוח חדשה אתן בקרבכם: החדוש הוא שיהיה להם לב שומע ורוח נכונה לקבל דברי האל יתברך באהבה . וכן תרגם יונתן לב דחיל ורוח דחילא . וכן לב האבן תרגם לבא רשיעא דהוא תקיף כאבנא: לב בשר. לב רך ונכון לקבל הטוב . ויונתן תרג' לב דחיל קדמי למעבד רעותי: ואת רוחי. וית רוח קודשי: וישבתם. מבואר הוא: והושעתי. וקראתי. כאלו אני קורא אליו שירבה בהמטירי עליו ושמרי אותו מן השדפון והירקון ושאר הפגעים: והרביתי. לא תקחו עוד חרפת רעב בגוים . כי ארץ ישראל צריכה לגשמים יותר מן הארצות האחרות לפיכך הרעב מצוי בה יותר משאר ארצות . והעד אברהם יצחק ואלימלך . וכשאדם יצא מארצו לארץ אחרת בעבור הרעב הוא חרפה: וזכרתם ונקטתם בפניכם . תהיו נכרתים בעיני עצמכם כשתזכרו עונותיכם תאמרו בדין הכריתנו האל יתברך והגלנו מארצינו . ויונתן תרגם ותדקנון ותהון חזן: לא למענכם: בושו והכלמו . דין הוא שתבושו ותכלמו כי דרכיכם רעים ואני אוציא אתכם מן העמים ואביא אתכם אל ארצכם: ומה שאמר לא למענכם מראה שלא יצאו מהגלות אלא על ידי תשובה . וכבר הארכנו בזה הענין בספ' ישעיהו בפסוק וירא כי אין איש: כה אמר ה' . ונבנו החרבות . ההא בסגול והחי"ת בקמץ חטף והרי"ש בקמץ: והארץ. מבואר הוא: ואמרו. בעודה שממה היו אומרים העוברים כן . ויונתן תרגם כי אחר שתשוב לישובה יאמרו כן . ויימרון ארעא דכן דישראל דהות צדיא תבת למיהוי כגינתא דעדן וקירויא חרבתא וצדיתא ומפגרתא כריכן תקיפין יתיבון: והערים החרבות. בצרי הרי"ש: וידעו. אשר ישארו סביבותיכם ויראו בחורבנה ויראוה בישובה במעט זמן ידעו כי לא היה יכול להיות דבר זה אלא מהאל יתברך: אני ה' דברתי ועשיתי . דברתי זה על ידי הנביא וכן עשיתי כמו שדברתי: כה אמר ה' . עוד זאת אדרש . עוד אהיה נדרש להם בזאת הברכה שארבה אותם: כצאן אדם . אדם הם ישראל שהם אדם כמו שפירשנו למעלה אדם אתם יהיו רבים כצאן . ואמר כצאן עם כף הידיעה ופירש אחר כן כצאן קדשים . וי"ת כצאן אדם אסגינון באינשא ואצלחינון בבעירא: כצאן קדשים. ופירש אחר כן כצאן ירושלם במועדיה וזהו הקדשים שהיו מביאים ישראל לירושלם שלש פעמים בשנה שהיו רבים: הערים החרבות . בא בצרי הרי"ש . ויונתן תרג' כעמא קדישא כעמא דמדכן ואתן לירושלם בזמן מועד פסחא כן יהון קרוי ארעא דישראל די הואה חרבן יהון מליין אנשא. דעמא בית ישראל וידעון ארי אנא ה': אמר בזמן מועד פסחא . רוצה לומר כי אז היה הצאן מרובה בירושלם כי כל הבאים לירושלם היו מביאים כל אחד את פסחו לשחוט שם ולאוכלו שם כמו שכתוב בתורה: היתה עלי יד ה' . ויניחני . כתרגומו ואטריני עכין מנוחה: בתוך הבקעה . אפשר שהיא הבקעה שבאה בו הנבואה שם כבר כמו שאמר בתחילת הספר:

126

והיא מלאה עצמות: והעבירני עליהם סביב סביב והנה רבות מאד
על פני הבקעה והנה יבשות מאד: ויאמר אלי בן אדם התחיינה
העצמות האלה ואמר אדני יהוה אתה ידעת: ויאמר אלי הנבא על
העצמות האלה ואמרת אליהם העצמות היבשות שמעו דבר יהוה:
כה אמר אדני יהוה לעצמות האלה הנה אני
מביא בכם רוח וחייתם: ונתתי עליכם גידים והעלתי עליכם בשר
וקרמתי עליכם עור ונתתי בכם רוח וחייתם וידעתם כי אני יהוה:
ונבאתי כאשר צויתי ויהי קול כהנבאי והנה רעש ותקרבו עצמות
עצם אל עצמו: וראיתי והנה עליהם גידים ובשר עלה ויקרם
עליהם עור מלמעלה ורוח אין בהם: ויאמר אלי הנבא אל הרוח
הנבא בן אדם ואמרת אל הרוח כה אמר אדני יהוה מארבע רוחות
באי הרוח ופחי בהרוגים האלה ויחיו: והנבאתי כאשר צוני ותבוא
בהם הרוח ויחיו ויעמדו על רגליהם חיל גדול מאד מאד: ויאמר
אלי בן אדם העצמות האלה כל בית ישראל המה הנה אמרים יבשו
עצמותינו ואבדה תקותנו נגזרנו לנו: לכן הנבא ואמרת אליהם
כה אמר אדני יהוה הנה אני פתח את קברותיכם והעליתי אתכם
מקברותיכם עמי והבאתי אתכם אל אדמת ישראל: וידעתם כי אני
יהוה בפתחי את קברותיכם ובהעלותי אתכם מקברותיכם עמי:
ונתתי רוחי בכם וחייתם והנחתי אתכם על אדמתכם וידעתם כי אני
יהוה דברתי ועשיתי נאם יהוה: הפטרת ויגש ויהי דבר ע״
יהוה אלי לאמר: ואתה בן אדם קח לך עץ אחד וכתב עליו ליהודה
ולבני ישראל חבירו ולקח עץ אחד וכתוב עליו ליוסף עץ אפרים רין
וכל בית ישראל חבירו: וקרב אתם אחד אל אחד לך לעץ אחד ריו

והיא מליא גרמי אינשא: ואעברני עליהון סחור סחור והא סגיאן לחדא על אפי בקעתא והא יבישן לחדא: ואמר לי בר אדם הייחין גרמיא האילין ואמרית יי אלהים את גלי קדמך: ואמר לי איתנבי על גרמיא האילין ותימר להון גרמיא יבישיא קבילו פתגמא דיי: כדנן אמר יי אלהים לגרמיא האילין הא אנא מעיל בכון רוחא ותיחון: ואתן עליכון גידין ואסיק עליכון בסרא ואקרום עליכון משכא ואתן בכון רוחא ותיחון ותדעון ארי אנא יי: ואיתנביתי כמא דאתפקדית והוה קל כאיתנבויתי והא זיעו וקריבו גרמיא גרמא לות חבריה: וחזית והא עליהון גידין ובסרא סליק וקרם עליהון משכא מלעילא ורוחא לית בהון: ואמר לי איתנבי על רוחא איתנבי בר אדם ותימר לרוחא כדנן אמר יי אלהים מארבע רוחיא אתיא רוחא ועולי בקטיליא האילין וייחון: ואיתנביתי כמא די פקדני ועלת בהון רוחא ויחיו וקמו על ריגליהון משירין סגיאן לחדא לחדא: ואמר לי בר אדם גרמיא האילין כל בית ישראל אינון הא אינון אמרין יבשו גרמנא פסק סברנא אבדנא לנא: בכן איתנבי ותימר להון כדנן אמר יי אלהים הא אנא פתחית ית קבריכון ואסק יתכון מקבריכון עמי ואעיל יתכון לארעא דישראל: ותדעון ארי אנא יי כד איפתח ית קבריכון וכד אסיק יתכון מגו קבריכון עמי: ואתן רוחי בכון ותחון ואשרי יתכון על ארעכון ותדעון ארי אנא יי גזרית במימרי ואקיים אמר יי: והוה פתגם נבואה מן קדם יי עימי למימר: ואת בר אדם סב לך לוחא חדא וכתוב עלוהי לשיבטא דיהודה ולבני ישראל אחיהון וסב לוחא חדא וכתוב עלוהי שיבטא דיוסף די הוא שיבטא דאפרים וכל בית ישראל אחהון: ותקריב יתהון חד לות חד לך ללוחא חד ויהון

והיא מלאה עצמות. תרגם יונתן גרמי אנשא. והענין הזה הראה לו הקדוש ברוך הוא למשל כי בני ישראל יצאו מהגלות שהם בו. והם בו כעצמות היבשות על דרך משל. או הראה לו זה להראות לו שעתיד להחיות מתי ישראל בעת הישועה כדי שיראו גם הם בישועה. ויש בזה מחלוקת בדברי רז״ל תניא רבי אליעזר אומר מתים שהחיה יחזקאל עמדו על רגליהם ואמרו שירה. ומה שירה אמרו ה׳ ממית ומחיה ממית בצדק ומחיה ברחמים. ורבי יהושע אומר שירה זו אמרו ה׳ ממית ומחיה מוריד שאול ויעל. רבי יהודה אומר באמת משל היה. רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר מתים שהחיה יחזקאל עלו לארץ ישראל ונשאו נשים והולידו בנים ובנות. עמד רבי יהודה בן בתירא על רגליו ואמר אני מבני בניהם והללו תפילין שהניח לי אבי אבא מהם. ואמרו מי היו המתים שהחיה יחזקאל. אמר רב אלו בני אפרים שמנו לקץ וטעו דכתיב ובני אפרים שותלח בנו וגומר והרגום אנשי גת וגומר ויתאבל עליהם אפרים אביהם. ושמואל אמר אלו בני אדם שכפרו בתחיית המתים. ור׳ יוחנן אמר אלו מתים שבבקעת דורא וכו׳ כמו שכתוב בפרק חלק: והעבירני. וכל זה במראה הנבואה: עליהם סביב סביב. כדי שאראה אותם כולם. ומה שפירש רש״י ז״ל סביב סביב לבקעה ולא הכניסו לתוכה כדי שלא יטמא לפי שהיה כהן אם כן איך בוהו להעביר התער על ראשו ועל זקנו. וכן תרגם יונתן על הכהנים ופאת זקנם לא יגלחו. ועוד הרי אמר ויניחני בתוך הבקעה אלא הכל היה במראה הנבואה ולא היו דברים ממש: ויאמר בן אדם. מבואר הוא. ויאמר הנבא. מבואר הוא: כה אמר. מביא בכם רוח. אחר הבשר והעור והגידים כמו שאמר בפסוק האחר על הסדר: ונתתי עליכם גידים. כי הם תחלת יצירת הולד ותכונתו כי רבים מהם נקשרות בעצמות. ואחר הגידים הבשר ואחר כך העור כי הוא העליון. ומה שאמר איוב עור ובשר תלבישני ועצמות וגידים תסוככני לא אמ׳ שהעור והבשר הם תחלה ביצירה לפי שזכרם בתחלה שהרי אמ׳ תלבישני שהם כמו לבוש שהוא עליון: וקרמתי. פעל יוצא: ויקרם עליהם עור. פעל עומד כמו שאמר גם כן ובשר עלה והוא ענין קרום. ובדברי רז״ל אמרו כדי שיקרמו פניה: ונבאתי. ותקרבו. העצמות שכבר נפרדו איש מעל אחיו לאורך הזמן. ואמר ותקרבו לשון נקבה בסימן אחד לבד כי על הרוב יאמר בשני סימנין ותקרבנה כמהו ותלמכותיך עלי תבטחו. וברוב עצם לשון נקבה. ובאמרו עצם אל עצמו הוא לשון זכר. ורוצה לומר עצם אל עצם הראוי להדבק בו כפי היצירה: וראיתי. ובשר עלה. פירוש עלה על הגידים כי הגידים הם בתוך הבשר. ויש מפרשים עלה גדל. כמו ותעל אחד מגוריה: ויאמר מארבע רוחות בואי הרוח. זו היא רוח חיים. לפיכך אמר מארבע רוחות. כלומר מאיזה עבר שתהיה תבא כי היא מהאויר. ומה שאמר ונתתי רוחי בכם היא רוח השכל. לפיכך אמר רוח והעד שאמר אחר שאמר והעלתי אתכם מקברותיכם: ופחי. פרשו כפא על משקל בשי מן נגש מענין ויפח באפיו נשמת חיים: בהרוגים האלה. איננו אומר הרוגי חרב אלא רוצה לומר במתים. כי ההריגה כאמרה גם כן על המתים בלא חרב כמו היו הרוגי מות. ואם היו בני אפרים כמו שכתוב למעלה הם היו הרוגי חרב: והנבאתי. חסר ת״ו התפעל ומשפטו והתנבאתי לפיכך נדגשה הנון׳ לחסרון התי״ו: ויאמר אלי. העצמות האלה. כל בית ישר׳ המה. אם הענין הזה משל אמר לו זה שהראיתי לך במראה הנבואה העצמות היבשות שחיו וקמו על רגליהם זהו משל לכל בית ישראל שהיו בגלו׳ זה כמה עד שנואשו מן הגאולה ואמרו יבשו עצמותינו ואבדה תקותינו וגומר. כלומר הרי אנו כעצמות יבשות שאין להם עוד תקוה. ואם הענין כמשמעו אמר זה שהראיתי בעצמות האלה כן יחיו כל בית ישראל שמתו בזמן הגלות שארך זה כמה והרי הם כאלו הם אומרים יבשו עצמותינו ואבדה תקותינו נגזרנו לנו ולא נראה בישועת ישראל אשר יהיו בזמן הישועה ואיך נחיה אלף שנים או יותר נגזרנו לנו לעצמינו: לכן. אם הענין משל ארצות הגוים והגלות הם הקברות. ואם כמשמעו מבואר הוא. ומחלוקת יש בדברי רז״ל על המתי׳ בחוצ׳ לארץ מהם אמרו כי בחוצ׳ לארץ יעלו מקברותיהם. ומהם אמרו מקברות׳ יעלו לא׳׳ בגלגול ודרך מחלות. והפסוק הזה מוכיח כי בחוצה לארץ יחיו כמו מיתי א״י שהרי אמר פותח את קברותיכ׳ והעליתי אתכם מקברותיכ׳ ואחר כך והבאתי אתכם אל אדמת ישראל: וידעתם. מבואר הוא: ונתתי רוחי בכם. זהו רוח השכל כמו שפירשנו. כי כיון שאמר ובהעלותי אתכם הרי רוח חיים. כי לא יתנועע האדם בלא רוח חיים. אם כן מה שאמר אחר כך ונתתי רוחי בכם על רוח השכל אמר. והבטיחם שיתן בהם דעה ובינה והשכל ולא יחטאו עוד כמו שיעדם גם כן. ואמר כי כולם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם: וחייתם. הבטיחם שיחיו ימים רבים. והוא כמו שנאמר בנבואת ישעיהו כי כימי העץ יהיו ימי עמי: והנחתי אתכם על אדמתכם. הבטיחם שלא יגלו ממנה עוד: ויהי. ואתה. ולבני ישראל חברו. שבט בנימין שהי׳ עם שבט יהודה לעולם גם לאחר שנחלקה המלכות חברו. בן כתיב לפי שהיה בשבט אחד: ליוסף עץ אפרים. לפי שבעת שנחלקה המלכות היה מלך ירבעם שהיה משבט אפרים נקראו עשרת השבטי׳ על שם אפרים: וכל בית ישראל חברו. חברו כתיב על דרך כלל כמו שאמ׳ בית יעקב: וקרב. בווי מן הרבום ובא בפתח הרי״ש כמו כתר לי. עלג לשונם: לך לעץ אחד. אחר שתקח שני עצים ותכתוב בכל אחד שם בפני עצמו שהוא סימן למלכות ישראל שנחלקה אחר כך תקרב אותם אחד אל אחד ויהיו בידך שניהם יחד כאלו הם עץ אחד:

ויהיו

והיו לאחדים בידך׃ וכאשר יאמרו אליך בני עמך לאמר הלוא תגיד
לנו מה אלה לך׃ דבר אליהם כה אמר אדני יהוה הנה אני לקח את אלהם
עץ יוסף אשר ביד אפרים ושבטי ישראל חברו ונתתי אותם עליו את ד"ו
עץ יהודה ועשיתם לעץ אחד והיו אחד בידי׃ והיו העצים אשר תכתב
עליהם בידך לעיניהם׃ ודבר אליהם כה אמר אדני יהוה הנה אני
לקח את בני ישראל מבין הגוים אשר הלכו שם וקבצתי אתם מסביב אותם
והבאתי אותם אל אדמתם׃ ועשיתי אתם לגוי אחד בארץ בהרי ישראל אתם
ומלך אחד יהיה לכלם למלך ולא יהיה עוד לשני גוים ולא יחצו עוד יהיו
לשתי ממלכות עוד׃ ולא יטמאו עוד בגלוליהם ובשקציהם ובכל קוציהם
פשעיהם והושעתי אתם מכל מושבתיהם אשר חטאו בהם וטהרתי
אתם והיו לי לעם ואני אהיה להם לאלהים׃ ועבדי דוד מלך עליהם
ורועה אחד יהיה לכלם ובמשפטי ילכו וחקתי ישמרו ועשו אותם׃ קותי
וישבו על הארץ אשר נתתי לעבדי ליעקב אשר ישבו בה אבותיכם
וישבו עליה המה ובניהם ובני בניהם עד עולם ודוד עבדי נשיא להם
לעולם׃ וכרתי להם ברית שלום ברית עולם יהיה אותם ונתתים לעולם
והרביתי אותם ונתתי את מקדשי בתוכם לעולם׃ והיה משכני אתם
עליהם והייתי להם לאלהים והמה יהיו לי לעם׃ וידעו הגוים כי אני
יהוה מקדש את ישראל בהיות מקדשי בתוכם לעולם׃

לח ויהי דבר יהוה אלי לאמר׃ בן אדם שים פניך
אל גוג ארץ המגוג נשיא ראש משך ותבל והנבא עליו׃ ואמרת כה
אמר אדני יהוה הנני אליך גוג נשיא ראש משך ותבל׃ ושובבתיך
ונתתי חחים בלחייך והוצאתי אותך ואת כל חילך סוסים ופרשים
לבשי מכלול כלם קהל רב צנה ומגן תפשי חרבות כלם׃ פרס כוש לבושי
ופוט אתם כלם מגן וכובע׃ גמר וכל אגפיה בית תוגרמה ירכתי
צפון ואת כל אגפיו עמים רבים אתך׃ הכן והכן לך אתה וכל קהליך וכל לך
הנקהלים עליך והיית להם למשמר׃ מימים רבים תפקד באחרית קהלך
השנים תבוא אל ארץ משובבת מחרב מקבצת מעמים רבים על
הרי ישראל אשר היו לחרבה תמיד והיא מעמים הוצאה וישבו לבטח
כלם׃ ועלית כשאה תבוא כענן לכסות הארץ תהיה אתה וכל כשאה
אגפיך ועמים רבים אותך׃ כה אמר אדני יהוה
והיה ביום ההוא יעלו דברים על לבבך וחשבת מחשבת רעה׃

ויהון לחד בידך׃ וכד יימרון לך בני עמך למימר הלא תחוי לנא מה
אילין לך׃ איתנבי להון כדנן אמר יי אלהים הא אנא מקריב ית שבטא
דיוסף דיהוא שיבטא דאפרים ושיבטי ישראל אחיהון ואחבר יתהון
עלוהי ית שיבטא דיהודה ואעבדינון לעמא חד ויהון חד קדמי׃ ויהון
לוחיא די תיכתוב עליהון בידך לעיניהון׃ ואיתנבי להון כדנן אמר
יי אלהים הא אנא מקריב ית בני ישראל מביני עממיא דאתגליאו
לתמן ואכנוש יתהון מסחור סחור ואעיל יתהון לארעהון׃ ואעביד
יתהון לעמא חד בארעא בטור קודשא דישראל ומלכא חד יהי לכולהון
למהוי מלכא ולא יהון עוד לתרין מלכון ולא יתפלגון עוד לתרתין
מלכון עוד׃ ולא יסתאבון עוד בטעוותהון ובשיקוציהון ובכל
מרדיהון ואפרוק יתהון מכל מותבניהון דחבו קדמי בהון ואדכי
יתהון ויהון קדמי לעם ואנא אהוי להון לאלהא׃ ועבדי דוד מלכא
עליהון ופרנס חד יהי לכולהון ובדיני יהכון וקימי יטרון ויעבדון
יתהון׃ ויתבון על ארעא די יהבית לעבדי ליעקב דיתיבו בה אבהתכון
ויתבון עלה אינון ובניהון ובני בניהון עד עלמא ודוד עבדי מלכא
להון לעלם׃ ואגזר להון קיים שלם קיים עלם יהי עימהון ואיברכינון
ואסגינתהון ואתן ית מקדשי ביניהון לעלם׃ ואשרי שכינתי ביניהון
ואהוי להון לאלהא ואינון יהון קדמי לעם׃ וידעון עממיא ארי אנא
יי מקדיש ית ישראל במהוי מקדשי ביניהון לעלם׃ והוה פתגם
נבואה מן קדם יי עימי למימר׃ בר אדם קביל נבואה על גוג ארעא
מגוג רב ריש משך ותובל ואתנבי עלוהי׃ ותימר כדנן אמר יי אלהים
הא אנא שלח רוגזי עלך גוג רב ריש משך ותובל׃ ואשדלינך ואתן
שירין על ליסתך ואפיק יתך וית כל משיריתך סוסון ופרשין לבושי
גמיר כולהון משירין סגיאין די מזינין בעגילין ותריסין אחדי סייפין
כולהון׃ פרסאי כושאי ופוטאי עימהון כולהון מזיינין בעגילין וקולסין׃
גמר וכל משריתהא מדינת גרממי סופי ציפונא וית כל משיריתהון
עממין סגיאין די עמך׃ איזדרז ואתקין לך את וכל משיריתך
דאתכנישו עלך ותהי להון למטרא׃ מיומין סגיאין תמני משיריתך
בסוף שניא תהך על ארעא דיתבו עלה מקטלי חרבא דאיתכנשו
מעממין סגיאין על טורי ארעא דישראל דהוו לחורבא תדירא ואינון
מביני עממיא אתגליאו ויתיבו לרוחצן כולהון׃ ותיסק כאיתרגושתא
תתי כעננא דסליק וחפי ית ארעא תהי את וכל משיריתך ועממין סגיאין
די עימך׃ כדנן אמר יי אלהים ויהי בעידנא ההיא יסקון הרהורין
על ליבך ותחשיב מחשבן בישן׃ ותימר

והיו לאחדים בידך׳ שני האחדים יהיו בידך לאחד סימן למלכות ישראל שתהיה אחת ׳ ואא״ז פירש אמר לו שיקרב שני העצים ויתחברו יחד ויעשו עץ אחד במעשה נס. ויונתן תרגם כל עץ שבפרשה זו עד דבר אליהם לוחא וכן והיו העצים תרגם לוחיא ובפסוק דבר תרגם את עץ יוסף אשר ביד אפרי׳ ית שבטא דיוסף דהוא שבטא דאפרים את עץ יהודה ית שבטא דיהודה ועשיתים לעץ אחד לעמא חדא׃ וכאשר. כמו שאמר לו שיכתוב לעיניהם והם ישאלוהו מהו המשל׃ דבר׳ חברו כתיב וקרי חבריו׃ ונתתי אותם עליו. אתן שבטי ישראל עם שבט אפרים את עץ יהודה׳ עליו׳ פירו׳ עמו׃ את עץ. פירו׳ עם עץ׃ והיו. מבואר הוא׃ ודבר. מבואר הוא׃ ועשיתי׳ ולא יהיה. כתיב על דרך כלל וקרי יהיו׃ ולא יטמאו׳ מבינן התפע׳ ומשפטו יתטמאו׃ ועבדי דוד מלך. המלך המשיח יקרא שמו דוד ולפי שיהיה מזרע דוד קראו דוד׳ או רמז לתחיית המתים׃ וישבו. לעבדי ליעקב. לפי שאברהם ויצחק היו להם בנים אחרים שלא ירשו הארץ זכר יעקב כי לו נתנה הארץ ולזרעו אחריו׃ וכרתי׳ יהיה אותם׳ פירוש עמם כיום מן הרפים שפירושם עם׃ ונתתי׳ פי׳ ונתתים בארצי או בברכתי. ויונתן תרגם ואברכינון׃ והיה משכני עליהם. תרגם יונתן ביניהון לפי שבמקומו׳ קטור שכינת האל׳ יתברך עם בתוך ומה שאמר במקו׳ הזה עליהם לומ׳ כי מוראו יהיה עליהם לעולם כי ישכון כבודו בתוכם לעולם׃ וידעו. מבואר הוא׃ ויהי בא״׳ אל גוג ארץ המגוג׳ מגוג היה מבני יפת. וכן משך ותובל ׳ ובאמרו המגוג בהא הידיעה ואין הא הידיעה באה על שם אדם אפשר שהוא שם היחס כי הראשון שהיה בן יפת העם היוצא ממנו נקראים מגוג שמתיחסים אל מגוג הראשון. וכן שבט המנשה׳ שעל שם היחס תבא הא הידיעה׳ וגוג שם המלך המולך עליהם׳ ואל עומר במקום שנים כאלו אמר אל גוג אל ארץ המגוג׃ נשיא ראש משך ותובל. גוג הוא מלך מגוג ומלך שתי האמות האלה משך ותובל׳ ובאמרו נשיא ראש הוא ענין כפול במלות שונות והוא סמוך על סמוך. וכן מבחר וטוב לבנון׳ מספר מפקד העם׃ ואמרת׳ מבואר הוא׃ ושובבתיך׳ אסבבך מן כי שובבים יהיה עגל שומרון וכן בדברי רז״ל דברי משובבי׳ לבו של אד׳. ובאמרו ושובבתיך רוצה לומר אסבב לבך עד שתתאוה אחר לבאת ממקומך לבא אל ארץ ישראל. ובא זה על דרך ומשכתי אליך אל נחל קישון את סיסרא שר צבא יבין ואת רכבו ואת המונו. ויעשה זה האל׳ יתברך כדי שיהא׳ נודע בכל העמים ונקדש בהם׃ ונתתי חחים בלחייך׳ על דרך משל למשוך אותך כמו שעושים לדג׳ ויונתן תרגם ושובבתיך ואשדלינך׳ רוצה לומר אפתה אותך. כתרגומו של כי יפתה איש ישראל׃ לבושי מכלול כולם׳ בכל מיני דין׃ קהל רב צנה ומגן׳ בצינה ומגן׃ פרס. כולם מגן וכובע. במגן וכובע׳ וכובע מלרע׃ גמר וכל אגפיה׳ רוצה לומר עדת גומר וכל חיילותיה׳ וכן כל אגפיו כל חיילותיו. וכן תרגם יונתן משירייתא׃ בית תוגרמה. כמו בית ישראל׳ ויונתן תרגם מדינת גרממיא׳ וכן אז״ל במסכת יומא גומר זו גרממיא כדעת התרגום׃ ירכתי צפון׳ כל אלה בני יפת שוכנים בסוף צפון׃ אגפיו. אגפי תוגרמה׃ הכון והכן לך׳ הכון אתה והכן לך כל קהליך למשמר שישמרו אותך איזה דרך תלך וילכו עמך׃ מימים רבים תפקד. אמרו כי מימי אלכסנדרוס מלך יון היו בני מגוג נסגרים שם בסוף צפון. כי הסגירם שם אלכסנדרוס אחר ההרים ולא יכאו משם עוד׳ וזהו שאמר מימים רבים תפקד׳ כלומר תזכר בפי בני העולם בבאתך כי עד היום ההוא לא נזכרת כי היית נסגר ולא היית יוצא ביניה׃ באחרית השנים׳ זה יהיה בעת הישועה אחר באת כל ישראל מהגלות או רובם׃ משובבת מחרב. כמו ושובבתיך משובבת מחרב העמים׳ ויונתן תרגם מעכין סב דיתבו עמא מקטולי חרבא׃ ועלית כשואה׳ כהמון מים רבים שבאים פתאום ומשמיעים קול ושוטפין. וכן כשואה פחדכם׃ אותך׳ כמו אתך ברגש ענינו כמו עמך׃ כה אמר׃ מבואר הוא׃
ואמרת

127

ואמרת אעלה על ארץ פרזות אבוא השקטים ישבי לבטח כלם ישבים
באין חומה ובריח ודלתים אין להם׃ לשלל שלל ולבז בז להשיב
ידך על חרבות נושבות ואל עם מאסף מגוים עשה מקנה וקנין ישבי
על טבור הארץ׃ שבא ודדן וסחרי תרשיש וכל כפיריה יאמרו לך
קהליך הלשלל שלל אתה בא הלבז בז הקהלת קהלך לשאת כסף וזהב
לקחת מקנה וקנין לשלל שלל גדול׃ לכן
הלא הנבא בן אדם ואמרת לגוג כה אמר אדני יהוה הלוא ביום ההוא
בשבת עמי ישראל לבטח תדע׃ ובאת ממקומך מירכתי צפון אתה
ועמים רבים אתך רכבי סוסים כלם קהל גדול וחיל רב׃ ועלית על
עמי ישראל כענן לכסות הארץ באחרית הימים תהיה והבאותיך
אותי על ארצי למען דעת הגוים אתי בהקדשי בך לעיניהם גוג׃ כה אמר
אדני יהוה האתה הוא אשר דברתי בימים קדמונים ביד עבדי נביאי
ישראל הנבאים בימים ההם שנים להביא אתך עליהם׃
הפטרת שבת דסוכות והיה ביום ההוא ביום בוא גוג על אדמת ישראל נאם אדני יהוה
תעלה חמתי באפי׃ ובקנאתי באש עברתי דברתי אם לא ביום
ההוא יהיה רעש גדול על אדמת ישראל׃ ורעשו מפני דגי הים
ועוף השמים וחית השדה וכל הרמש הרמש על האדמה וכל האדם
אשר על פני האדמה ונהרסו ההרים ונפלו המדרגות וכל חומה
לארץ תפול׃ וקראתי עליו לכל הרי חרב נאם אדני יהוה חרב
איש באחיו תהיה׃ ונשפטתי אתו בדבר ובדם וגשם שוטף ואבני
אלגביש אש וגפרית אמטיר עליו ועל אגפיו ועל עמים רבים אשר
אתו׃ והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי לעיני גוים רבים וידעו
ג
לט כי אני יהוה׃ ואתה בן אדם הנבא על גוג ואמרת כה אמר
אדני יהוה הנני אליך גוג נשיא ראש משך ותבל׃ ושבבתיך וששאתיך
הבאתיך והעליתיך מירכתי צפון והבאותיך על הרי ישראל׃ והכיתי קשתך
אל מיד שמאלך וחציך מיד ימינך אפיל׃ על הרי ישראל תפול אתה
שמאליך וכל אגפיך ועמים אשר אתך לעיט צפור כל כנף וחית השדה נתתיך
לאכלה׃ על פני השדה תפול כי אני דברתי נאם אדני יהוה׃
ושלחתי אש במגוג ובישבי האיים לבטח וידעו כי אני יהוה׃

ותימר איסק על ארעא דיתבא שליוא בקורוי פציחיא אהך על עמא
דשקטין ושרן לרוחצן כולהון יתבין בלא שורא ועברין ודשין לית
להון׃ למיבז ביזא ולמעדי עדאה לכבשא משריתך על חרבתא
דאיתיתבא ועל עם דאיתכנשו מביני עממיא דאצלחו בנכסין וקנינין
יתבין על תוקפא דארעא׃ שבא ודדן ותגרי ימא וכל מלכהא יימרון
לך הלמיבז ביזא את אתי הלמעדי עדאה כנישת משיריתך למיסב
כסף ודהב למיסבי נכסין וקנינין למעדי עדי סגי׃ בכן איתנבי בר
אדם ותימר לגוג כדנן אמר יוי אלהים הלא בעידנא ההיא כד יתבון
עמי ישראל לרוחצן תדע פורענות גבורתי׃ ותיתי מאתרך מסיפי
צפונא את ועממין סגיאין די עימך רכבי סוסון כולהון משירין סגיאין
ועם סגי׃ ותסק על עמי ישראל כעננא דסליק וחפי ית ארעא בסוף
יומיא תהי ואיתינך על ארעא בית שכינתי בדיל דידעון עממיא פורענות
גבורתי כד אתקדש בך דיהון חזן בפורענותך גוג׃ כדנן אמר יוי
אלהים האת הוא דמליליית ביומי קדם ביד עבדיי נביי ישראל דאיתנביאו
ביומיא האינון מלקדמת דנא שנין סגיאן לאיתאה יתך עליהון׃
ויהי בעידנא ההיא ביום מיתי גוג על ארעא דישראל אמר יוי אלהים
ידליק רוגזי ותיומתי׃ ובאיתגלאה פורענותי במדליק אישת רוגזי
גזרית במימרי אם לא ביומא ההוא יהי זיע סגי על ארעא דישראל׃
ויזועון מן קדמי נוני ימא ועופא דשמיא וחית ברא וכל רחשא דרחיש
על ארעא וכל אינשא די על אפי ארעא ויתפגרון טוריא ויתמלשון
מגדליא וכל שור רם לארעא יתחמיר׃ ואזמניניה למיפל בחרבא על
טורי ישראל עמי אמר יוי אלהים חרב גבר באחוהי תהי׃ ואתפרע
מיניה במותא ובקטלא ומטר מגבר ואבני אלגביש אישת וגופריתא
אמטר עלוהי ועל משיריתיה ועל עממין סגיאין די עימיה׃ ואיתרבי
ואיתקדש ואגלי גבורתי לעיני עממין סגיאין וידעון ארי אנא יוי׃
ואת בר אדם אתנבי על גוג ותימר כדנן אמר יוי אלהים הא אנא שלח
רוגזי עלך גוג רב ריש משך ותובל׃ ואשדלינך ואטעינך ואסקינך
מסיפי ציפונא ואיתינך על טורי ישראל׃ וארמי קשתך מיד סמאלך
וגירך מיד ימינך אמגר׃ על טורי ארעא דישראל תתרמי נבילתך
את וכל משריתך ועממין די עימך לעופא ציפר וכל די פרח ולחית
ברא מסרתך לאישתיצאה׃ על אפי ברא תתרמי נבילתך ארי אנא
גזרית במימרי אמר יוי אלהים׃ ואדליק אישתא במגוג וביתבי נגוותא
דישרן לרוחצן וידעון ארי אנא יוי׃ וית

ואמרת על ארץ פרזות׃ כמו פרזות תשב ירושלם. ערי הפרזות׃ פירוש ערי השדה שאין להם חומה׃ אבא השוקטים. אל השוקטים. וכן ויבא ירושלם
כמו אל ירושלם. וכן רבים׃ לשלל. להשיב ידך על חרבות נושבות. להשיב עליהם להחריבם כמו שהיו. ויונתן תרגם לכבשא משירייתיך׃ עשה
מקנה וקנין. האחד על הבהמות והאחד על שאר נכסים. וכן מקניהם וקניינם. ותרגם יונתן ואצלחו בנכסין וקנין׃ יושבי על טבור הארץ. פעמי'
יבא הסמיכות על מלת על. וכן יושבי על מדין והולכי על דרך. ונקראת ארץ ישר' טבור הארץ לפי שהיא באמצע העולם כמו שהטבור באמצע הגוף ויונתן תרגם
על תוקפא דארעא לפי שארץ ישראל גבוהה מכל הארצות׃ שבא. וכל כפיריה. מלכיה ושריה. וכן כפיר גוים נדמית׃ ונקרא כן ע"ד כמו שכפיר אריות
מלך על כל שאר החיות. וכן תרגם יונתן וכל מלכהא׃ לכן. תדע. כאשר תדע שהם יושבים בארצם לבטח תבא ממקומך ויונתן תרגם פורענות גבורתי׃
ובאת. מבואר הוא׃ ועלית. לעיניהם. גוג לשון קריאה אתה גוג׃ כה אמר. ביד עבדי. הנביאים יחזקאל וזכריה. ואף על פי שזכריה לא זכר גוג
ומגוג פרשת הנה יום בא על מלחמה זו נאמרה׃ בימים ההם שנים. כאלו אמר זה שנים רבות. ויונתן תרגם מלקדמת דנא שנין סגיאין. ובדברי רז"ל
אלדד ומידד מתנבאים במחנה על עסקי גוג ומגוג היו מתנבאים. שנאמר האתה זה ונומר. אל תקרי שנים אלא שנים הם שנים נביאים אלו שנתנבאו נבואה
אחת׃ והיה. מבואר הוא׃ ובקנאתי. רעש גדול. כמשמעו שתרעש הא'. וכן נאמר בנבואת זכריה ונבקע הר הזתים. ונאמר ונסתם גי הרי כאשר
נסתם מפני הרעש בימי עוזיהו מלך יהודה׃ ורעשו. כל זה יהיה בא'. ומה שאמר דגי הים וכו'. על דרך הפלגת הרעש והמהומה שתהיה אז לא שירעשו
הדגים והעופות והחיות והרמש. ואפשר כמשמעו ותרעש מקום ים ארץ ישראל. וכן העופות והחיות שיהיו במקומות הרעש׃ ונהרסו ההרים. כמו שנאמר
בנבואת זכריה ונבקע הר הזתים. אולי כי גם כן יקרה להרים אחרים׃ ונפלו המדרגות. תרגם יונתן ויתמלשון מגדליא. ורש"י ז"ל כתב שמעתי שהם
סלעים זקופים תלוים ונראים כנופלים׃ וקראתי עליו. על גוג׃ לכל הרי. כמו בכל הרי. או כמו על כל הרי. כמו שאמר על הרי ישראל תפול. ותרג'
יונתן ואזמניניה למיפל בחרבא על טורי עמי׃ חרב איש באחיו תהיה. כי הם יהרגו איש את אחיו במהומת ה' שתהיה בהם׃ ונשפטתי. ואבני אלגביש.
הוא מין ממיני הברד. ויש מפרשים שהם שתי מלות רוצה לומר אבני ברד דומות אל גבים. מן ראמות וגבים שהיא אבן לבנה מהאבנים היקרות׃ והתגדלתי.
מבואר הוא׃ ואתה. מבואר הוא׃ ושובבתיך וששאתיך. ושובבתיך פירשנוהו. וששאתיך. פירשו בו שהוא מלשון ששה כלומר שלא ישאר בהם כי אם
ששית המחנה. ויש מפרשי' אותו לפי ענינו אכריתך או אחריבך. וא"א ז"ל פירש אשפטך בששה שפטים. כמו שאמ' ונשפטתי אתו בדבר ובדם וגשם שוטף ואבני
אלגבים אש וגפרית והם ששה. ויונתן תרגם ואשדלינך ואשפינך׃ והכתי קשתך. אכה בו עד שאשפילנו מיד שמאלך. כי הקשת יאחזנו האדם ביד שמאלו
ונותן עליו החיצים ביד ימינו וימשוך יתר הקשת בימינו. וענין זה רוצה לומר שלא יועילו כלי מלחמתו והרי הם כאלו אינם׃ על הרי. לעיט צפור כל כנף.
הסמיכות הזה כסמיכו' אדמת עפר טיט היון׃ כל כנף. פי' כל בעלי כנף. וכן כל צפור כל כנף. ובשלשו הענין להגדיל הדבר שיבאו כל העופות לאכול בשר
ההרוגי' טורפי' ואוכלים טורפי'׃ על פני השדה. בין שיהיו על ההרים בין שיהיו על פני השדה כולם יפלו בחרב ובשאר שפטים׃ ושלחתי אש במגוג.
אכלה אותם כמו האש המכלה. או הוא כמשמעו. כמו אמר אש וגפרית אמטיר עליו׃ ואת שם

ואת שם קדשי אודיע בתוך עמי ישראל ולא אחל את שם קדשי עוד
וידעו הגוים כי אני יהוה קדוש בישראל׃ הנה באה ונהיתה נאם
אדני יהוה הוא היום אשר דברתי׃ ויצאו ישבי ערי ישראל ובערו
והשיקו בנשק ומגן וצנה בקשת ובחצים ובמקל יד וברמח ובערו
בהם אש שבע שנים׃ ולא ישאו עצים מן השדה ולא יחטבו מן
היערים כי בנשק יבערו אש ושללו את שלליהם ובזזו את בזזיהם
נאם אדני יהוה׃ והיה ביום ההוא אתן
לגוג מקום שם קבר בישראל גי העברים קדמת הים וחסמת היא את צי
העברים וקברו שם את גוג ואת כל המונה וקראו גיא המון גוג׃
וקברום בית ישראל למען טהר את הארץ שבעה חדשים׃ וקברו
כל עם הארץ והיה להם לשם יום הכבדי נאם אדני יהוה׃ ואנשי
תמיד יבדילו עברים בארץ מקברים את העברים את הנותרים על
פני הארץ לטהרה מקצה שבעה חדשים יחקרו׃ ועברו העברים
בארץ וראה עצם אדם ובנה אצלו ציון עד קברו אתו המקברים אל
גיא המון גוג׃ וגם שם עיר המונה וטהרו הארץ׃ בארץ
ואתה בן אדם כה אמר אדני יהוה אמר לצפור כל כנף ולכל חית
השדה הקבצו ובאו האספו מסביב על זבחי אשר אני זבח לכם זבח
גדול על הרי ישראל ואכלתם בשר ושתיתם דם׃ בשר גבורים
תאכלו ודם נשיאי הארץ תשתו אילים כרים ועתודים פרים מריאי אילים
בשן כלם׃ ואכלתם חלב לשבעה ושתיתם דם לשכרון מזבחי
אשר זבחתי לכם׃ ושבעתם על שלחני סוס ורכב גבור וכל איש
מלחמה נאם אדני יהוה׃ ונתתי את כבודי בגוים וראו כל הגוים את
משפטי אשר עשיתי ואת ידי אשר שמתי בהם׃ וידעו בית ישראל
כי אני יהוה אלהיהם מן היום ההוא והלאה׃ וידעו הגוים כי בעונם
גלו בית ישראל על אשר מעלו בי ואסתר פני מהם ואתנם ביד ואסתיר
צריהם ויפלו בחרב כלם׃ כטמאתם וכפשעיהם עשיתי אתם
ואסתר פני מהם׃ לכן כה
אמר אדני יהוה עתה אשיב את שבית יעקב ורחמתי כל בית ישראל שבות
וקנאתי לשם קדשי׃ ונשו את כלמתם ואת כל מעלם אשר
מעלו בי בשבתם על אדמתם לבטח ואין מחריד׃ בשובבי
אתם מן העמים וקבצתי אתם מארצות איביהם ונקדשתי בם מארצת

וית שמא דקודשי אגלי בגו עמי ישראל ולא אחיל ית שמא דקודשי
עוד וידעון עממיא ארי אנא יי קדישא אשריתי שכינתי בישראל׃
הא אתיא ותתקיים אמר יי אלהים הוא יומא די גזרית במימרי׃
ויפקון יתבי קירוי ארעא ישראל ויהון שגרין ומסתוברין במני זינא
בעגלין ותריסין בקשתן ובגירין ובבאעי מורנין ורומחין וידלקון ב
בהון נורא שבע שנין׃ ולא יסבון אעין מן חקלא ולא יקצון מן חורשי
ארי במני זינא ידליקון נורא ויבזון ית בזזיהון ויעדי ית עדיהון אמר
יי אלהים׃ ויהי בעידנא ההיא אתן לגוג אתר כשר לבית
קבורא בישראל בחילת מגיזתא מדנח ים גינסר וסמכא היא לתרין
טורי ויקברון תמן ית גוג וית כל איתרגושתי ויקרון חילת איתרגושת
גוג׃ ויקברינונון בית ישראל בדיל לדכאה ית ארעא שבעאה ירחין׃
ויקברון כל עמא דארעא ויהי להון לשום יום איתיקרותי אמר יי אלהי׃
וגברין יממון תרירא למהוי עדן בארעא מקברין עם העדן ית די
אישתארו על אפי ארעא לדכיותה מסוף שבעא ירחין ישרון למיבדק׃
ויעדי אורחא ועדן בארעא די אם יחזי גרמא דאינשא ויבני לותיה
ציונא עד דיקברון יתיה די מקברין בחילת איתרגושת גוג׃ ואף
לתמן יתרמון קטולי רומי קרתא דסגיאין איתרגושתהא וידכון ארעא׃
ואת בר אדם כרנן אמר יי אלהים אימר לעופא ציפר כל די פרח ולכל
חית ברא איתכנישו ואיתו איתקרבו מסחור סחור על קטילי די אנא
קטיל לכון קטול סגי על טורי ישראל ותיכלון בסרא ותשתון דמא׃
בסר גיברין תיכלון ודם רברבי ארעא תשתון מלכין שילטונין וטורנין
גיברין עתירי נכסיא כולהון׃ ותיכלון תרבא למסבע ותשתון דמא
מבסר קטילין דיאנא קטיל לכון׃ ותסבעון על טורי ישראל סוסוון
ורתיכין גיברין וכל גברי עבדי קרבא אמר יי אלהים׃ ואתן ית יקרי
בעממיא ויחזון כל עממיא ית פורענותי דעבדית וית גבורתי דשויתי
בהון׃ וידעון בית ישראל ארי אנא יי אלההון מן יומא ההוא ולהלא׃
וידעון עממיא ארי בחוביהון גלו בית ישראל על דשקרו במימרי וס
וסליקית שכינתי מנהון ומסרתינון ביד סנאיהון ואיתקטלו בחרבא
כולהון׃ כסואבתהון וכמרדיהון איתפרעית מנהון וסליקית שכינתי
מנהון׃ בכן כרנן אמר יי אלהים כען אתיב ית גלות יעקב ואירחם
כל בית ישראל ואיתפרע פורענות גבורתי מן עממיא על דאחילו
ית שמא דקודשי׃ ויקבלון ית איתכנעותהון וית כל שיקריהון
דשקרו במימרי במתביהון על ארעהון לרוחצן ולית דמניד׃
כד אתיב יתהון מביני עממיא ואכניש יתהון מן מדינתא בעלי דבביהון
ואיתקדש בהון׃ לעיני

ואת שם. ולא אחל את שם קדשי. עוד. כי בהאריכו הגלו' שמו מחולל בגוים כאלו הוא יתברך מחלל שמו׃ הנה באה ונהייתה. באה עת הישועה הוא היום אשר דברתי׃ ויצאו ובערו והשיקו. כפל הענין במ"ש׳: ולא ישאו. לא יצטרכו כי יספיקו בכלי הזיין׃ ולא יחטבו. מן הקל׃ והיה. מקום שם קבר. כמו הפוך מקום קבר שם. וכן כל הרע אויב בקדש כמו כל אויב הרע בקדש. אף אם צריך תתכלם. כמו אף צריך אם תתכלם. כל תשא עון. כל עון תשא והדומים להם רבים כמו שכתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו. ויונתן תרגם אתר כשר לבית קבורה. ובדרש לפי שכסו שם ויפת ערות אביהם זכה שם לביבית בטלית. וזכה יפת לקבורה בארץ ישראל. ועל דרך פשוטו הרי כתוב למען טהר את הארץ׃ גי העוברים. באותו הגי שעוברים דרך עליו׃ קדמת הים. למזרח הים. ולא פירש איזה ים והנה היו בארץ ישראל ים מזרחי וים מערבי. ויונתן תרגם בחילת מגיזתא מדנח ים גינוסר והוא ים כנרת׃ וחוסמת היא את העוברים. חוסמת פועל יוצא לשלישי. רוצה לומר כי באשת ההרוגים תעשה לעוברים דרך שם שיחסמו ויסגרו אפיהם מריח הרע. ותרג' יונתן וסומכא היא לתרין טוריא׃ המונה. בהא. מקום ו"או כמו אהלה. והדומים לו׃ גי העברים. ביוד לבדה׃ גיא המון גוג. ביוד ואלף׃ וקברום. הא"ל יתבר' צוה לקבור הנחללים בישראל. ואמר ולא תטמא אדמתך. כי המת שלא נקבר הוא טומאת הארץ. וכן צוה יהושע לעשות כן לה' המלכים. וכן יקברו ישראל המו' גוג למען טהר את הארץ׃ שבעה חדשים. שבעה חדשים יתעסקו עם הארץ בקבורתם׃ וקברו. והיה להם לשם. כי אומות העולם יזכרו אותם לטובה בזה ויאמרו ראו מה טובה אומה זו שקברו אויביהם הבאי' עליהם. ואף על פי שהם אין כוונתם לזה אלא למען טהר את הארץ׃ ואנשי תמיד. יבדילו. ישראל יבדילו אנשים שיעברו תמיד בארץ לחקור על החללים כדי לקברם׃ את העוברים. כמו עם העוברים. אמר כי האנשים המתמידים יאמרו לעוברים בדרך עליהם באיזה מקום שיהיו שיעזרו אותם לקבור הנותרים בארץ שלא יהרגו בגיא כי שם נהרגו רובם׃ יחקרו. ישלימו החקירה׃ ועברו העוברים. אינו אומר על אנשי תמיד אלא על העוברים שיעברו בארץ כשיראו אפילו עצם אדם יבנו אצלו ציון מאבנים עד שיעברו עליו אנשי תמיד המקברי' כי אולי בין כך ובין כך עד שיעברו המקברים יכוסה העצם בעפר או בשום דבר ולא יראו אותו וכשיראו הציון ידעו כי שם עצם אדם ויקחוהו משם ויקברוהו בגיא המון גוג כי כולם יביאו אותם שם ושם יקברום כדי שלא תהיה הארץ מלאה מהם אלא מיוחדי' יהיו וקברי' במקום אחד ויהיו זכר לימים הבאי' מה שעשה האל יתברך בהם. והציון יהיה מאבן אחת או מאבנים מקובצים יחד׃ אל גיא. כמו בגיא. וכן ואל הארון תתן את העדות. כמו ובארון׃ וגם שם עיר המונה. כמו שהגיא יקרא המון גוג. כן העיר הסמוכה לגיא. או עיר ירושלם תקרא המונה על שם המון גוג הנהרגים סמוך לה. המונה לא מפיק הא. ויונתן תרגם הפסוק כן. ואף לתמן יתרמון קטולי רומי קרתא דסגיאין איתרגושתהא וידכון ארעא׃ ואתה בן אדם. הפרשה הזאת מבוארת היא׃ בשר גבורים. אלים כרים ועתודים פרים מריאי בשן. משל על המלכים והשרים. ומה שקורא להם לאכול הוא בין האריגה לקבורה׃ ואכלתם. מבואר הוא׃ ושבעתם. מבואר הוא׃ ונתתי. מבואר הוא׃ וידעו. מן היום ההוא והלאה. סימן שלא יטעה אדם. ויחזקאל מן היום. שמואל מהיום׃ וידעו. ענין ויפלו בחרב כולם רובם. וכן וכל הארץ באו מצרימה. והדומים לו׃ לכן. מבואר הוא׃ ונשו את כלימתם. כמו ונשאו. ופירו' ישאו בפיהם ויזכרו כלימתם שהיתה להם בגלות׃ ואת כל מעלם אשר מעלו בי. כי בעונם עונם היו סובלים כלימת הגוים. ומתי יזכרו זה בשבתם על אדמתם לבטח׃ בשובבי אותם מן העמים. בזמן שאשיב אותם מן העמים לארצם. וכן לשובב יעקב אליו ענין השבה׃

לעיני

לעיני הגוים רבים: וידעו כי אני יהוה אלהיהם בהגלותי אתם אל-
הגוים וכנסתים על אדמתם ולא אותיר עוד מהם שם: ולא אסתיר
עוד פני מהם אשר שפכתי את רוחי על בית ישראל נאם אדני יהוה:
בעשרים וחמש
לותינו שנה לגלותנו בראש השנה בעשור לחדש בארבע עשרה שנה
אחר אשר הכתה העיר בעצם היום הזה היתה עלי יד יהוה ויבא אתי
שמה: במראות אלהים הביאני אל ארץ ישראל ויניחני אל הר
גבוה נה גבה מאד ועליו כמבנה עיר מנגב: ויביא אותי שמה והנה איש
ויבא מראהו כמראה נחשת ופתיל פשתים בידו וקנה המדה והוא עמד
בשער: וידבר אלי האיש בן אדם ראה בעיניך ובאזניך שמע ושים
לבך לכל אשר אני מראה אותך כי למען הראותכה הבאתה הנה הגד
את כל אשר אתה ראה לבית ישראל: והנה חומה מחוץ לבית
סביב סביב וביד האיש קנה המדה שש אמות באמה וטפח וימד א
את רחב הבנין קנה אחד וקומה קנה אחד: ויבוא אל שער
לותיו אשר פניו דרך הקדימה ויעל במעלתו וימד את סף השער קנה א
ים אחד רחב ואת סף אחד קנה אחד רחב: והתא קנה אחד
ארך ארך וקנה אחד רחב ובין התאים חמש אמות וסף השער מאצל א
וקנה אלם השער מהבית קנה אחד: וימד את אלם השער מהבית קנה
אחד אחד: וימד את אלם השער שמנה אמות ואלו שתים אמות
ואליו ואלם השער מהבית: ותאי השער דרך הקדים שלשה מפה
אולם ושלשה מפה מדה אחת לשלשתם ומדה אחת לאילם מפה ומפו:

לעיני עממין סגיאין: וידעון ארי אנא יי אלההון דעל דחבו קדמי
אגליתי יתהון לביני עממיא וכרו דתבו כנישתינון לארעהון ולא אשאר
עוד מנהון תמן: ולא אסלק עוד שכינתי מנהון דשפיכית ית רוח
קודשי על בית ישראל אמר יי אלהים: בעשרין וחמש שנין לגלותנא
ברישא דשתא בעשרא לירחא בארבע עסרי שנין בתר דאיתרעת קרתא
בכרן יומא הדין שרת עלי רוח נבואה מן קדם יי ואעיל יתי לתמן:
ברוח נבואה דשרת עלי מן קדם יי אעילני לארעא דישראל ואשריני
על טור רם לחדא ועלוהי כבנין קרתא מדרומא: ואעיל יתי לתמן
והא גברא חיזויה כחזו נחשא וחוט דכיתנא בידיה וקני משחתא והוא
קאים בתרעא: ומליל עמי גברא בר אדם חזי בעינך ובאודנך שמע
ושוי ליבך לכל די אנא מחזי יתך ארי בדיל לאחזיותך אתיתא הלכא
חוי ית כל דאת חזי לבית ישראל: והא שורא מברא לביתא סחור
סחור וביד גברא קנה משחתא דחד מנהון שית אמין באמי באמתא
דהיא אמא ופשך ומשח ית פותיא דבנינא קניא חד ורומא קניא חד:
ועל לתרעא דפתיח לאורח מדינחא וסליק בדרגוהי ומשח ית סיפא
דתרעא קניא חד פותיא וית סיפא חד קניא חד פותיא: ותוא קניא
חד אורכא וקניא חד פותיא ובין תוא כותלא חמיש אמין וסיפא
דתרעא מקביל אולמא דתרעא מלגיו קניא חד: ומשח ית אולמא
דתרעא תמני אמין ואלוהי תרתין אמין ואולמא דתרעא מלגיו: ותוי
תרעא באורח מדינחא תלתא מיכא ותלתא מיכא משחתא חדא ל
לתלתיהון ומשחתא חדא לאיליא מיכא ומיכא:
ומשח

לעיני הגוים רבים. בידיעת המתואר בלא ידיעת התאר· כמו סורי הגפן נכריה. את העגלה חדשה· והדומים להם: וידעו. מבואר הוא: ולא אסתיר· מבואר הוא: בעשרים וחמש שנה לגלותינו בראש השנה בעשור לחדש בי"ד שנה אחר אשר הכתה העיר. בשלשים שנה ליובל ראה הסתלק הכבוד מישראל כמו שכתבנו בתחלת הספר והוא השנה מהכ' לגלות המלך יויכין· כמה נשארו מן היובל כ' שנה שש שנים של צדקיהו שהרי עברו לו חמש וי"ד שנה אחר אשר הכתה העיר הרי כ' והיא שנת התמשי' שהיא שנת היובל· זהו שאמ' בר"ה בעשור לחדש. איזה הוא שנה שר"ה שלו בי' לחדש הוי אומר זה שנת היובל. ולפי שעבדים היו יוצאים מעבדות לחירות בשנת היובל ביום הכפורים הראה לו הקדוש ברוך הוא צאת הגלות ובנין הבית בשנת היובל וביום הכפורים כי בו יסלח האל לעון ישראל וחטאתם לא יזכר עוד: שמה· העיר שנזכר: במראות. אל הר גבוה מאד. זהו הר הבית· והראהו לו גבוה מאד כי כן יהיה במעלה גבוה מאד ונשא. כמו שכתוב נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים ונשא מגבעות. וגם בעצמו הוא גבוה לפי מקומו כי ארץ ישראל גבוהה מכל הארצות וירושלם גבוה מכל ארץ ישראל: ועליו כמבנה עיר מנגב: פירו' ועליו בסמוך לו· כמו ועליו מטה מנשה. כי בית המקדש יהיה בנוי בהר כמו שהיה והעיר ירושלם סמוכה לו מנגב· והראהו בנין הבית העתיד כמו שהראהו חרבנו לנחם בנבואה זו בית ישראל אשר גלו כי לא תאבד תקותם ועוד ישובו אל הארץ וישבו בה לבטח ובנין הבית יהיה יותר ממה שהיה בתחלה: כמבנה· שם סמוך בשקל מקנה. ועניינו בנין· הראהו כמו עיר בנויה או שהיו בונין אותה ובבנין הבית הראהו איך היו בונין אותו והראה לו האיש שהיה עומד על הבונים ומודד האורך והרוחב איך יבנו: ויבא אותי שמה· והנה איש מראהו כמראה נחשת. בזה אמר מלאך מן השמים מודד הבנין והמלאך ראהו הנביא בדמות איש· כמו שנאמ' ביהושע והנה איש עומד לנגדו· ומה שאמר כמראה נחשת כמו שאמר במראה אשר בתחלת הספר ונוצצים כעין נחשת קלל· ונחשת שם מתואר. נחשתי זיו ברכניה' בגלליך: ופתיל פשתים בידו· למדוד: וקנה המדה. גם כן בידו למדוד אלא שבחבל מודד אדם מדה מרובה בקרקע ובקנה המדה מודד אדם מדה מועטת כמו מדת הבנין וזולתו: והוא עומד בשער· ראה אותו עומד בשער הבית ובידו החבל והקנה למדוד: וידבר· מבואר הוא: הראותכה· כתוב בהא אחר הכף וכן הבאתה: והנה חומה מחוץ לבית סביב. שהיו מתחילים לבנות חומה סביב הר הבית· כי ההר בכללו נקרא בית המקדש והיה האיש מודד את החומה כמה יעשו רחבה וקומתה וקנה המדה היו בו שש אמות באמה וטפח באמה הידועה שהיה של חמשה טפחים וטפח זאת האמה היתה יתירה טפח והיתה בת ששה טפחים· וכן אמרינן במשנה אמר רבי יהודה אמת הבנין ששה טפחי' ושל כלים חמשה. ויונתן תרגם שית אמין באמתא דהיא אמה ופשך: וקומה קנה אחד. זאת החומ' החיצונה היתה שפלה ולא היתה גבוה אלא קנה אחד שמדתו שש אמו' באמה של ששה טפחים ואמר כותלי העזרה לא היו עומדים לפניו· כי כנגד השערים היה עומד וכל השערים זה כנגד זה פתוחים והיו גבוהים יותר משער הבית לפי גובה מקומם· וכן מצינו במסכת מדות כל הכתלים שהיו שם היו גבוהים חוץ מהכותל המזרחי שהכהן השורף את הפרה עומד בהר המשחה ומתכוין ורואה כנגד פתחו של היכל בשעת הזיית הדם. ואלו היה הכותל המזרחי שבהר הבית גבוה לא היה יכול לראות פתחו של היכל כי הכותל היה עומד לפניו· וזה שהוא אומ' חוץ מכותל מזרחי אומר בחומת הר הבית שהיא חצונה· ועולי גולה עשו הבנין כדמות שראוהו בבנין יחזקאל העתיד בקצת הדברים. ואף על פי שמשמעות הכתו' כי כל החומה היתה שפלה סביב שלא ייחד כותל מזרחי אלא אמר בסתם וקומה קנה אחד: ויבוא· מתוך החומה היה ונכנס בשער המזרחי מהר הבית: אשר פניו דרך הקדימה. שהיתה פתוחה לדרך המזרח הפתח הוא פני השער. וכן תרגם יונתן דפתיח לאורח מדינחא. ורש"י ז"ל פירש ויבוא אל שער אשר פניו דרך הקדימה נכנס לו לתוך ההיקף ובא לו לשער עזרת נשים המזרחי: ויעל במעלותיו· לפי' רש"י ז"ל שלה י"ב מעלות שהיו בין החיל לעזרת נשים· ולפירושינו כי הר הבית היה גבוה מהמקו' אשר סביבותיו ובמעלות היו עולים אליו: וימד את סף השער קנה אחד רחב· ברוחב החומה היה רחבו: ואת סף אחד· וכן היה הסף השני. והספים הם מזוזות השער מפה ומפה: והתא· הוא לשכה. ונקרא יציע וצלע· אמר כי מדת כל תא ותא מן התאין שהיו שם היה קנה מדתו באורך וברוחב כי מרובע היה: ובין התאים חמש אמות. פירו' מה שהיה בין התאים כלומר הכותל הממוצע בין שני התאים היה רחבו חמש אמות. וכן תרגם יונתן ובין תוייא כותלא חמש אמין· והתאים היו לפנים מן החומה· וחמשה מקומות הן נחלקים זה לפנים מזה מחומת הר הבית עד המזבח הר הבית· לפני' ממנו המקום הנקרא חיל· לפנים ממנו עזרת נשים. לפנים ממנו עזרת ישראל· לפנים ממנו עזרת הכהנים. וסף השער מאצל אולם השער מהבית: קנה אחד· לפי שזכר למעלה מדת ספי השער שהם הספים החצונים ואזה השער היו גם כן ספים פנימיי' לפי שהאולם מחובר אליו ואמר כי הסף הפנימי שהוא אצל אולם השע' מדת רחבו קנה אחד כמו החיצונים. וכן הסף השני ואף על פי שלא זכרו: מהבית· פירושו מבפנים· כמו שפירשנו· וכן תרגם יונתן מלגיו: וימד את אולם השער מהבית קנה אחד· עובי כותל האולם מבפנים קנה אחד: וימד את אולם השער שמנה אמות. שהיה נמשך כלפי פנים שמונה אמות· ואלו שתים אמות מזוזות האולם מבפנים היו שתים אמות משוכים כלפי פנים· ואולם השער מהבית· מבפנים. כתרגומו מלגיו· והוצרך לומר זה כי שאר אולם הוא חוץ לשער והוא שקורא' בית שער. וכן היה אולם ההיכל מבחוץ· לפיכך אמ' כי זה אולם השער מבפנים היה: ותאי השער דרך הקדים· לפי שהיו סמוכים לשער זה המזרחי שנכנס לו. ואמר תאי השער דרך הקדים השער שדרכו למזרח: שלשה מפה ושלשה מפה· שלשה מדרום השער ושלשה מצפונו: לאילים. אילי האולם שזכר או אילי התא: מפה ומפה. מצפון ומדרום· כל מפה בפסוק זה כתובים הא· ומפו· בסוף הפסוק כתיב בוי"ו:

וימד

ומשח ית פותיא דמעלנא דתרעא עסר אמין אורכא דתרעא תלת עסרי אמין: ותחומא די קדם תוניא אמתא חדא ואמתא חדא תחומא מיכא ותוניא שית אמין מיכא ושית אמין מיכא: ומשח ית תרעא מאיגר תוא לאיגריה פותיא עסרין וחמש אמין תרע לקביל תרע: ועבד ית איליא שיתין רומהון אמתא חדא ועל אלא דדרתא דתרעא סחור סחור: וקדם תרעא מציעאה די קדם אולמא דתרעא גואה חמשין אמין: וכוין סתימן לתוניא ולאליהן מגיו לתרעא סחור סחור וכן לאולמיא וכוין סחור סחור לגיו ועל אלא כותרתא: ואעליני לדרתא בריתא והא לשכן ורצפתא עביד לדרתא סחור סחור ותלתין לשכן על רצפתא: ורצפתא לעיברא דתרעיא לקביל אורכא דתרעיא ריצפת ארעיתא:

וימד את רחב פתח השער עשר אמות ארך השער שלוש עשרה אמות: וגבול לפני התאות אמה אחת ואמה אחת גבול מפה והתא
מפו שש אמות מפה ושש אמות מפו: וימד את השער מגג התא לגגו מפה
רחב עשרים וחמש אמות פתח נגד פתח: ויעש את אילים ששים
האיתון אמה ואל איל החצר השער סביב סביב: ועל פני השער היאתון
על לפני אלם השער הפנימי חמשים אמה: וחלונות אטמות אל
המה התאים ואל אליהמה לפנימה לשער סביב סביב וכן לאלמות וחלונות
סביב סביב לפנימה ואל איל תמרים: ויביאני אל החצר החיצונה והנה
רצפה לשכות ורצפה עשוי לחצר סביב סביב שלשים לשכות אל הרצפה:
והרצפה אל כתף השערים לעמת ארך השערים הרצפה התחתונה:

וימד. פתח השער. המזוזות והאסקופות והפתח כלו קרוי שער. ומה שפתוח בו לבד קרוי פתח. ואמר שרחבו של פתח היה עשר אמות ולא ספר גבהו. ואמ' כי אורך השער שלש עשרה אמות ואורך השער מסף החצוני עד סף הפנימי. והנה אמר הנה כי הסף החצוני היה רחבו קנה אחד שהוא שש אמות ואותו הרחב קורא עתה אורך בזכרו מדת השער מסף אל סף. כי המדה היתרה נקראת ארך. והנה זכר כי רחב הפת' מסף אל סף עשר אמות והארך מסף אל סף י"ג אמות אלא שברחב אין בכלל מדת הספים שאינו אומר אלא על מה שפתוח בשער והוא הנקר' פתח ובאורך בכלל מדת הספי' ומדת הספים בין הפנימי והחצוני י"ב אמו' כי כל סף רחבו קנה אחד שהוא שש אמו' ובין סף לסף אמה אחת הנה י"ג אמות. ורש"י ז"ל פי' אורך השער חלל אולם השער מן הצפון לדרום י"ג אמה עשר כנגד חלל הפתח ואמה וחצי מכאן ואמה וחצי מכאן: וגבול לפני התאות. לפני השלש תאים היה אמה אחת שהיה להם לרחב' ועד סף האמה גבול התאים. וכן מפה לשלשה התאים האחרים. כי אלו התאים היו פתוחים לפנים למערב כנגד החיל. וכן היו פתוחים לצפון ולדרום ורש"י ז"ל פירש כי אלו התאים היו סמוכי' לכותל מזרחי של עזרת נשים מבחוץ כלפי הר הבית והתא שש אמות מפה ושש אמות מפה. ואם אמר כי כל תא מהם היה שש אמות כבר אמר למעלה והתא קנה אחד ומה צריך לשנותו הנה. ואפשר שאמ' שהיה התא הדרומי כמשך מחלל האולם שש אמות. וכן התא הצפוני: וימד את השער מגג התא לגגו. פי' רש"י ז"ל מגג התא שבצפון השער לגג התא שבדרום השער עשרים וחמש עובי כותל התא. וכן עובי כותל התא שמצד השני הרי עשר וב' אמות ומהנה שהוא מסוף מחלל הפתח לכאן וכן לכאן הרי טו'. וחלל הפתח עשר הרי כה'. ואם כפירושו למה אמר וימד את השער. היה לו לומ' וימד מגג התא האחד לגג התא האחר שכנגדו למה זכר שער. ועוד המדות האלה כבר זכרם בפרט למה חזר לומר אותם בכלל. ועוד כי יונתן תרגם מגג התא מאגרי תויא לשון רבים לומר כי על כל התאים אמר. ותא הוא שם כלל. ועוד וי"ו גגו הוא כנוי השער ולא התא כי לא זכרו. ואף על פי שים לסייעו כי מצאנו כמו זאת הוי"ו עמו הראובני והגדי והאמת כי המדות האלה אשר בבנינה זו אינם מבוררות אצלינו כי הם בבנינה העתידה. ומה שמפרש אדם בהם לפי סברא אין לסמוך עליה. ומה שנמצא מהם בקבלה במסכת מדות או בתרגום יונתן נקבל והשא' יהיה מונח במקומו עד שיבא אליהו. וכן אר"ז"ל במקצת דברים מזו הנבואה פרשה זו עתיד אליהו לדרשה. כלומר שאין אנו יודעים לדרשה. ואפשר כי התאים האלה היו ברים מלמעלה לפיכך חזר למדוד גבי התאים עם גג השער והאילים והאולם כה' רחב כי לפי מדתם מלמטה הם יותר. וכן נאמר בשאר השערים עם התאים והאילים והאולמי' רחב עשרים וחמשה ואורך חמשים. ואולי היו שם אולמים אחרי' לבד האולם הנזכ': פתח נגד פתח. פתח שער זה כנגד פתח שער שלפני' ממנו של עזרת נשים ושל עזרת ישראל. ורש"י ז"ל פירש פתח התא שאצל השער שבדרום מכוון כנגד פתח התא שאצל השער שבצפון: ויעש את אילים ששים אמה. בקצת נוסחאות מן התרגום מצאתי ועבד ית אילא שתין אמין קומיהון ובקצת נוסחאות אילא שתין אמין רומיהון אמתא חדא: ואל איל החצר השער סביב סביב. פירוש וכן לכל אילי החצר שהם אילי השער סביב סביב כן היה להם המדה הזאת. ואיל עומד במקום שנים. ואמר איל דרך כלל במקום אילים כי חמשה שערים היו בחומת הר הבי' בבנין בית שני. כמו שאמר במסכת מדות חמשה שערים היו להר הבית שני שערי חולדה מן הדרום משמשים כניסה ויציאה כורה. פירום שם איש מן הצפון לא היה משמש כלום שער מזרחי עליו שושן הבירה במערב כורה שבו שורף כהן את הפרה פרה וכל מסעדיה יוצאים להר המשחה. ואמר בזה הפסוק כי כמו שהיו אילים לשער מזרחי כן היו לכל השערי' סביב: ועל פני השער היאתון. כן כתיב וקרי האיתון. והוא כמו המלות ההפוכות כבש כשב שמלה שלמה. לא ידעתי דעת המתרגם שתרגם תרעא מציעאה. ואפשר לפי שלשער מזרחי הזה של הר הבית היו לו שני פשפשין אחד מימינו ואחד משמאלו לפיכך קרא השער אמצעי. ואפשר כי איתון מענין אתה בקר. ומזה השער היו נכנסים הבאים לעזרה להתפלל לפי שהיה מזרחי ומכוון כנגד פתח ההיכל. ואמר כי על פני השער הזה כלומ' מפני השער מחוץ עד לפני אולם השער הפנימי היה חמשים אמה ארך כמו שמנה בשאר השערים ארך חמשים אמה ורחב עשרים וחמש עם התאים והאילים והאולמים. כלומר מסף השער החצוני עד איל השער הפנימי שהוא האולם חמשים אמה: על לפני אולם. כמו עד. וכן על המעברות כמו עד. ורש"י ז"ל פירש ועל פני השער גובה השער ואמר ומגובה שאר השערים שבענין שהם חמשים אמה אני לומד שעל פני האמור כאן היא גובה. וכן פי' למטה חמשים אמה ארכו וגבהו. ואני תמיה על פירושו כי בכל הענין אינו אומר על גובה השערים מדה. וכן בבנין בית שני לא היה שער שהיה גבוה חמשים אמה. כי כל השערים רחבן עשר וגובהן עשרים חוץ משל אולם שהיה גובהו ארבעים. ואנה מצא לשון אורך שענינו גובה אין זה כי אורך הוא מדת השטח וגובה הוא מדת הרום או העומק. ומה שאמר במדת העמודים בבנין שלמה שאמר בספר מלכים קומה ובדברי הימים אורך כבר פיר' שם. כי בדברי הימי' ספר מדתן בעת שיוקתן בקרקע שהיא מדת השטח לפיכ' אמ' אורך ובעת שהעמידן בספר מדתן אמר קומה כי כן היה: וחלונות אטומות סתומות. ואינו אומר שהיו סתומו' מכל וכל. כי לא יקרא חלון אם אינו פתוח אלא פי' אטומות כפי' חלוני שקופים אטומים בבנין שלמה שפירוש שהיו רחבות מבחוץ וצרות מבפנים. והנה לא אמר אלא אטומות ר"ל שהיו צרות מבפני' ויונתן לא ביאר הענין ולא תרגם אלא סתימן. ובבנין שלמה אמר פתיחן מלגיו וסתימן מלבר: אליהמה. כמו אליהם וההא נוספת על מם הרבים. וכן אחר כון הרבות בוותיהנה כסתותיכנה: ולתאים היו אילים. ואמר כי היו חלונות בקירות התאים. וכן באילים לפנימה לשער סביב סביב. וכן לאילמות לתאים ולאילים שהיו לפנים מן השער הזה. וכן לשאר השערים שהיו סביב שהיו להם אילים. ואולמים היו להם חלונות אטומות. אילמות כמו אלים שהוא כפה: וחלונות סביב סביב לפנימה חלונות שהיו סביב לפנימה רוצה לומר החלונות שהיו סביב לבד פנים היו ולא לבד חוץ החומה: ואל איל תמורים. ואל כל איל ואיל היו תמרים. ותרג' יונתן כותרתא ובבנין שלמה תרגם כורת דקלין. ואפשר שהיו עשוים על צורת דקלים כותרות על ראשיהן: ויביאני אל החצר החיצונה. היא עזרת נשים. כי עד הנה היה בהר הבית ועתה אמר שהכניסו בעזרת נשים. וקראה חצונה לפי שהיא חצונה מעזרת ישראל: והנה לשכות. ואחר כך אמר כמה היו אלא שספר בתחלה כי על רצפה היו בנויות. ובבנין בית שני לא היו אלה הלשכות: ורצפה. ידוע. כמו על בהט ושש שרצופין הקרקע באבנים. ואמר עשוי לשון זכר ורצפה לשון נקבה טעם עשוי על הבנין. ואחר שאמר הרצפה התחתונ' נראה שהיה בה רצפה עליונה ותחתונה. והתחתונה היתה על הקרקע והעליונה בנויה על גבי העמודים גזוזטרא. ואפשר שמענין אותה עליונה בנו בבנין בית שני גזוזטרא בעזרת נשים הוא שאמר במסכת מדות וחלקה היתה בראשונה והקיפוה גזוזטרא שהנשים רואות מלמעלה והאנשים מלמטה כדי שלא יהיו מעורבין: אל הרצפה. כמו על. וכן אל הקרים לא אכל: והרצפה אל כתף השערי'. והרצפה שעליה הלשכות היתה עשויה בעבר השערים מזה ומזה. פירוש כתף בד ועבר. כמו ולכתף הבית: לעומת אורך השערים. כמו שאמר שהיה אורך כל השערים חמשים אמה. ובזה כלל מדת אורך ורחב השערי' כמו שכתוב למעלה בשע' הר הבית חמשים ארכו ועשרי' וחמש רחבו כמו שפירשנו למעלה הרצפה התחתונה עליה אמ' שהיתה בנויה על כתף השערי': וימד

וימד רחב מלפני השער התחתונה לפני החצר הפנימי מחוץ מאה
אמה הקדים והצפון: והשער אשר פניו דרך הצפון לחצר החיצונה
ושלושה מדד ארכו ורחבו: ותאו שלושה מפו ושלשה מפו ואילו ואילמו היה
ליו מיו כמדת השער הראשון חמשים אמה ארכו ורחב חמש ועשרים באמה
ניו מריו וחלונו ואילמו ותמרו כמדת השער אשר פניו דרך הקדים ובמעלות
שבע יעלו בו ואילמו לפניהם: ושער לחצר הפנימי נגד השער
לצפון ולקדים וימד משער אל שער מאה אמה: ויולכני דרך הדרום
והנה שער דרך הדרום ומדד אילו ואילמו כמדות האלה: וחלונים
לנות לו ולאילמו סביב סביב כהחלנות האלה חמשים אמה ארך ורחב
תיו חמש ועשרים אמה: ומעלות שבעה עלותו ואלמו לפניהם ותמרים
לו אחד מפו ואחד מפו אל אילו: ושער לחצר הפנימי דרך הדרום
וימד משער אל השער דרך הדרום מאה אמות: ויביאני
חשר אל חצר הפנימי בשער הדרום וימד את השער הדרום כמדות
אוו האלה: ותאו ואילו ואילמו כמדות האלה וחלונות לו
ולאילמו סביב סביב חמשים אמה ארך ורחב עשרים וחמש
אמות: ואלמות סביב סביב ארך חמש ועשרים אמה ורחב
החצר חמש אמות: ואילמו אל חצר החצונה ותמרים אל אילו
ליו ומעלות שמנה מעלו: ויביאני אל החצר הפנימי דרך הקדים וימד
שמונה׳ את השער כמדות האלה: ותאו ואלו ואלמו כמדות האלה וחלונות
לו ולאלמו סביב סביב ארך חמשים אמה ורחב חמש ועשרים אמה:
ואלמו לחצר החיצונה ותמרים אל אילו מפו ומפו ושמנה מעלות
מעלו: ויביאני אל שער הצפון ומדד כמדות האלה: תאו אלו
ואלמו וחלונות לו סביב סביב ארך חמשים אמה ורחב חמש ועשרים
ושמונה אמה: ואילו לחצר החיצונה ותמרים אל אילו מפו ומפו ושמנה
מעלות מעלו: ולשכה ופתחה באילים השערים שם ידיחו את העלה:
אולם ובאלם השער שנים שלחנות מפו ושנים שלחנות מפה לשחוט
אליהם העלה והחטאת והאשם: ואל הכתף מחוצה לעולה לפתח
השער הצפונה שנים שלחנות ואל הכתף האחרת אשר לאלם השער
שנים שלחנות: ארבעה שלחנות מפה וארבעה שלחנות מפה לכתף
השער שמונה שלחנות אליהם ישחטו: וארבעה שלחנות לעולה
וגבה אבני גזית ארך אמה אחת וחצי ורחב אמה אחת וחצי וגבה אמה אחת

ומשח פותיא מן קדם תרעא מציעאה דקדם דרתא גויתא מברא
מאה אמין למדינחא ולצפונא: ותרעא דפתיח לאורח צפונא לדרת
בריתא משח אורכיה ופותיה: ותווהי תלתא מכא ותלתא מכא
ואלוהי ואולמוהי הוית כמשחת תרעא קדמאה חמשין אמין אורכיה
ופותיא עסרין וחמיש אמין: וכווהי ואולמוהי וכותרתיה כמשחת
תרעא דפתיח לאורח מדינחא ובדרגין שבעא סלקין ביה ואולמוהי
קדמיהון: ותרעא לדרתא גויתא לקביל תרעא דפתיח לציפונא
ולמדינחא ומשח מתרע לתרע מאה אמין: ואובלני באורח דרומא
והא תרעא חד פתיח לאורח דרומא ומשח אלוהי ואולמוהי כמשחת
האילין: וכווין ליה ולאולמוהי סחור סחור כהוויא האילין חמשין אמין
אורכא ופותיא עסרין וחמש אמין: ודרגין שבעא דרגוהי ואולמוהי
קדמיהון וכותרן ליה חדא מכא וחדא מכא על אלוהי: ותרעא
לדרתא גויתא באורח דרומא ומשח מתרע לתרע באורח דרומא מאה
אמין: ואעלני לדרתא גויתא בתרע דרומא ומשחית תרע דרומא
כמשחתא האילין: ותווהי ואלוהי ואולמוהי כמשחת האילין וכווין ליה
ולאולמוהי סחור סחור חמשין אמין אורכא ופותיא עסרין וחמיש
אמין: ואולמיא סחור סחור אורכא עסרין וחמיש אמין ופותיא
חמיש אמין: ואולמוהי לדרתא בריתא וכותרן על אלוהי ודרגן תמני
דרגוהי: ואעלני לדרתא גויתא באורח מדינחא ומשחית תרעא
כמשחתא האילין: ותוותי ואלוהי ואולמוהי כמשחתא האילין וכווין
ליה ולאולמוהי סחור סחור אורכא חמשין אמין ופותי עסרין וחמיש
אמין: ואולמוהי לדרתא בריתא וכותרן על אלוהי מכא ומכא ותמני
דרגין דרגוהי: ואעלני לתרע צפונא ומשח כמשחתא האילין: תווהי
אלוהי ואולמוהי וכווין ליה סחור סחור אורכא חמשין אמין ופותיא
עסרין וחמש אמין: ואלוהי לדרתא בריתא וכותרין על אלוהי מכא
ומכא ותמניא דרגין דרגוהי: ולישכתא ופיתחה באילויא דתרעיא
תמן מתקנין ית עלתא: ובאולמא דתרעא תרין פתורין מכא ותרין
פתורין מכא למיכס עליהון עלתא וחטתא ואשמא: ולעיברא דמיבר
למסקנא במעלנא דתרע ציפונא תרין פתורין ולעיברא אוחרנא
דלאולמא דתרעא תרין פתורין: ארבעא פתורין מכא וארבעא
פתורין מכא לעברא דתרעא תמניא פתורין ביניהון נכסין: וארבע
פתורין לעלתא באבני גזית אורכא אמתא חדא ופלגא ופותיא אמתא
חדא ופלגא ורומיה אמתא חדא עליהון

וימד רחב מלפני השער התחתונה׳ · כמו התחתון . והוא נוספת לפיכך המלה היא מלעיל הטע׳ בתי״ו · כי שער הוא לשון זכר . וקראה תחתון שער החצר החיצונה הזו שהיא עזרת נשים לפי שהיא תחתונה כנגד שער החצר הפנימי שהוא עזרת ישראל · כי עזרת ישראל גבוהה מעזרת נשים · כי ההר היה משפע ועולה · והרי אמר הנה כי בשבע מעלות יעלו בו ומדד הרוחב שהיה בין שער זה לשער החצר הפנימי מאה אמה מחוץ החצר הפנימי · כלומר המדה היתה מחוץ לא עם השער הפנימי · לפיכך אמר לפני החצר הפנימי · כלומר עד לפני החצר : הקדים והצפון · זו המדה היתה למזרח ולצפון : והשער · אמר שמדד גם כן אורך ורוחב של שער הצפוני של עזרת נשים : ותאו · כל אליו ותאיו וחלוניו ואילמיו חסרים יוד׳ הרבוי בכתוב : שלשה מפו ושלשה מפו · שניהם כתובים בויו : כמדת השער הראשון · הוא שער הר הבית כמו שפירשנו למעלה . כי מדת ארכו חמשים אמה ורחבו עשרים וחמשה אמה : וחלונו · ובמעלות שבע יעלו בו · בשבעה מעלות יעלו מעזרת נשים לעזרת ישראל ובנו בו על השער . ובבנין בית שני שנינו במסכת מדות וטו׳ מעלות עולות מתוכם לעזרת ישראל כנגד טו״ שיר המעלו׳ שבתילים שעליהם הלוים עומדים בשיר : ואילמו לפניהם · לפני המעלות היו אילמו כי קודם שיכנס לאולמים היה עולה במעלות : ושער לחצר הפנימי · אמר כי שער עזרת ישראל שהוא חצר הפנימי היה כנגד השער · רוצה לומר השער החיצון של עזרת נשים לצפון ולקדים היו זה כנגד זה והיו מאה אמה מזה לזה כמו שאמרנו למעלה : ויוליכני · בעזרת נשים הוליכו דרך הדרום · ומבואר הוא : וחלונים · כהחלונות האלה · עם הא הידיעה · כמו להגדוד אשר בא אליו׳ בהשמים חסרך · כהיום הזה , והדומים להם · ויש בו דרש כהחלונות כהה חלונות . כלומר חלונות כהות צרות מבפנים ורחבות מבחוץ . כלומר לא לאורה אני צריך : ומעלות שבעה עלותיו · כמו מעלותיו . כלומר במעלות שבעה היו עולים גם כן בשער הדרו׳ מעזרת נשים לעזרת ישראל : ותמורים לו · פירשנוהו : אחד מפו ואחד מפו · שניהם כתובים בוי״ו : ושער לחצר הפנימי · הוא עזרת ישרא׳ כמו שפירשנו : ויביאני · אל השער הדרום . כמו הדרומי · ובא הסמיכות עם הא הידיעה . כמו הלעג השאננים . הממלכות הארץ · והדומים להם : ותאו · מבואר הוא : ואלמות סביב סביב · היו אלומות בנויות סביב הקיר או בחלל הקיר : ארך חמש ועשרים אמה · בין כלם היו מחזיקות בארך הקיר חמש ועשרים : ורוחב חמש אמות · כל אחד רוחב אלו חמש אמות · וזה לא זכר בחצר החיצונה : ואילמו אל חצר החיצונה . אמר כי אילמו חצר הפנימי היו בולטי׳ אל החצר החיצונה לא כמו שהיה בחצר החיצונה שהיה עזרת נשים שאיליו ואילמיו מבפנים : ומעלות שמונה מעלו . בשמונה מעלות היו עולין מעזרת ישראל לעזרת הכהנים ובבנין בית שני לא היו אלא ב׳ מעלו׳ : ויביאני . דרך הקדי׳ כן הביאו בג׳ הרוחות וכמו זה כן זה · והכל מבואר : ולשכה ופתחה באילים השערים · כמו באילי השערים · ובא בסמיכות עם המם . כמו אילים במר · שיני כסף · והדומי׳ להם · ואמר כי ברוח הצפון ראה לשכה והיה פתוחה באילי השערים כי לרוח צפון לצפונו של מזבח היה שחיטת הקדשי׳ והפסחים ונתוחם כמו שאמר בתורה צפונה לפני ה׳ : שם ידיחו את העולה · כמו שכתוב וקרבו וכרעיו ירחץ במים · ועל שלחנות של שיש היו מדיחי׳ אותם : ובאולם השער מפו · הראשון בוי״ו והשני בהא : לשחוט אליהם . כמו עליהם · וכן ואל ההרים לא אכל · והדומים להם רבים : העולה והחטאת והאשם · כמו שכתוב בתורה במקום אשר תשחט העולה תשחט החטאת · וכן אמר במקום אשר ישחטו את העולה ישחטו את החטאת · והיה כן שלא לפרסם החוטאים : ואל הכתף מחוצה לעולה · בסגול׳ כמו תעלה · כלומר מחוץ למעלות שזכר : השער הצפונה · כמו השער הדרום שפירשנו : ארבעה · אליהם ישחטו · כמו עליהם : וארבעה שלחנות לעולה . זכר העולה לפי שהיתה תמיד · וגם כן היו להניח עליהם כל כלי שאר הזבחים · כמו שאמר בסוף הפסוק והזבח :

עליהון ויחתון ית מניא דיכסון ית עלתא בהון ונכסת קודשיא׃ וענקלין נפקין פשך חד קביעין בעמודי בית מטבחיא מגיו לאולמיא סחור סחור ועל פתוריא בתר קורבניא׃ ומברא לתרע גואה לישכת ליואי בדרתא גויתא די לעבר תרע ציפונא ואפיהון לאורח דרומא חד לעבר תרע מדינחא אפי אורח ציפונא׃ ומליל עימי דא לשכתא דפתיחא לאורח דרומא לכהניא נטרי מטרת ביתא׃ ולשכתא דפתיחת לאורח ציפונא לכהניא נטרי מטרת מדבחא אינון בני צדוק דקרבין מבני לוי לפולחנא דייי לשמשא קדמוהי׃ ומשח ית דרתא אורכא מאה אמין ופותיא מאה אמין מרבע ומדבחא די קדם ביתא׃ ואעלני לאולמא דביתא ומשח אלא דאולמא חמש אמין מיכא וחמש אמין מיכא ופותיא דתרעא תלת אמין מיכא ותלת אמין מיכא׃ אורכא דאולמא עסרין אמין ופותיא חד עסרי אמין ובדרגין דסלקין ליה ועמודיא על אליא חד מיכא וחד מיכא׃ ואעילני להיכלא ומשח ית אליא שית אמין פותיא מיכא ושית אמין פותיא מיכא פותיא דמשכנא׃ ופותיא דתרעא עסר אמין ולכתפי תרעא חמיש אמין מיכא וחמיש אמין מיכא ומשח אורכיה ארבעין אמין ופותיא עסרין אמין׃ ועל לגיו ומשח אלא דתרעא תרתין אמין ותרעא שית אמין ופותי דתרע שבע אמין׃ ומשח ית אורכיה עסרין אמין ופותיא עסרין אמין די קדם היכלא ואמר לי דין בית קודש קודשיא׃ ומשח כותלא דביתא שית אמין ופותיא דמחיצתא ארבע אמין סחור סחור מקף לביתא סחור סחור׃ ומחיציא מחיצא על מחיצא תלתין ותלת חדא עסרי בסידרא קביעין בכותלא דמגיו למחיצא סחור סחור למהוי רישי שריתא נייחין על זיתיא ולא יהוין שריתא מעברן בכותלי ביתא׃

אליהם ויניחו את הכלים אשר ישחטו את העולה בם והזבח׃
והשפתים טפח אחד מוכנים בבית סביב סביב ואל השלחנות בשר
הקרבן׃ ומחוצה לשער הפנימי לשכות שרים בחצר הפנימי אשר אל הקרבן
כתף שער הצפון ופניהם דרך הדרום אחד אל כתף שער הקדים
פני דרך הצפון׃ וידבר אלי זה הלשכה אשר פניה דרך הדרום
לכהנים שמרי משמרת הבית׃ והלשכה אשר פניה דרך הצפון
לכהנים שמרי משמרת המזבח המה בני צדוק הקרבים מבני לוי אל
יהוה לשרתו׃ וימד את החצר ארך מאה אמה ורחב מאה אמה
מרבעת והמזבח לפני הבית׃ ויבאני אל אלם הבית וימד אל אלם
חמש אמות מפה וחמש אמות מפה ורחב השער שלש אמות מפו
ושלש אמות מפו׃ ארך האלם עשרים אמה ורחב עשתי עשרה
אמה ובמעלות אשר יעלו אליו ועמדים אל האילים אחד מפה ואחד
מא מפה׃ ויביאני אל ההיכל וימד את האילים שש אמות רחב מפו
ושש אמות רחב מפו רחב האהל׃ ורחב הפתח עשר אמות
וכתפות הפתח חמש אמות מפו וחמש אמות מפו וימד ארכו
ארבעים אמה ורחב עשרים אמה׃ ובא לפנימה וימד איל הפתח
שתים אמות והפתח שש אמות ורחב הפתח שבע אמות׃ וימד
את ארכו עשרים אמה ורחב עשרים אמה אל פני ההיכל ויאמר
אלי זה קדש הקדשים׃ וימד קיר הבית שש אמות ורחב הצלע
ארבע אמות סביב סביב לבית סביב׃ והצלעות צלע אל
צ צלע שלוש ושלשים פעמים ובאות בקיר אשר לבית לצלעות
סביב סביב להיות אחוזים ולא יהיו אחוזים בקיר הבית׃

אליהם ויניחו את הכלים. הוי״ו נוספת כמו וישא אברהם את עיניו וירא והנה. והדומה לו כמו שכתבנו בספר מכלול בחלק הדקדוק ממנו. אמר כי על ארבעה שלחנות אלה היו מניחים הכלים אשר ישחטו בהם העולה ואת הזבחים. והם הסכינים אשר ישחטו בהם והמזרקות אשר יקבלו בהם את הדם: והשפתים. טפח אחד מוכנים בבית סביב סביב. כלי ששופתים עליו הקדירות. והיא שפיתת שתי קדירות לפיכך נקרא בלשון שנים. ויונתן תרגם ועונקלין נפקין פשך חד קביעין בעמודי בית מטבחין מגו לאולמיא סחור סחור. ועונקלין הם ווי ברזל קבועים בעמודים ובכתלים לתלות בהם. ויקרין עונקלין בעיין או באלף אונקלין. ובאלה השפתים היו תולין בהם הקרבנות ומפשיטין אותם. וכן שנינו במסכת מדות בית המטבחים היה לצפונו של מזבח ועליו שמונה עמודים ננסין ורביעין של ארז על גביהן ואונקלי׳ של ברזל קבועין בהן ושלשה סדרים היה לכל אחד ואחד שבהם תולין ומפשיטין על שלחנו׳ של שיש שבין העמודים: ואל השלחנות בשר הקרבן. בהעמדת קמץ הקוף בגעיא ובדפיות הבי״ת מפני שסוף הר״ש כע מפני העמדת הקמץ לפיכך נרפתה הבי״ת. ורבי יונה כתבו בחטיפות הקוף ודפיות הבי״ת: ומחוצה לשער הפנימי לשכות שרים. שער הפנימי של עזרת ישראל היה מחוץ לו. כלומר בחלל החצר הפנימית לשכות הלוים המשוררים. וכן תרגם יונתן לשכת לואי: אשר אל כתף שער הצפון ופניהם דרך הדרום. והיו אל כתף שער הצפון ופני הלשכות היו דרך הדרום. כלומר פתחיהם לדרום: וכתף השער קורא מה שאחורי השער כמו שפירשנו: אחד אל כתף שער הקדים. אמר ולשכה אחת היתה אל כתף שער הקדי׳: פני דרך הצפון. כלומר פתוחה לצד צפון. ואמר אחד לשון זכר על הלשכה והיא לשון נקבה כי הלשכה בית. ובית הוא לשון זכר: וידבר אלי זה הלשכה אשר פניה דרך הדרום. לשכה אחרת היתה שם ואם לא זכרה שהיו פניה דרך הדרום לבד לשכות הלוים שזכר. כי אותה היו ללוים וזו לכהני׳: והלשכה. לשכה הנזכרת אשר פניה דרך הצפון: המה בני צדוק. זכר צדוק כי הוא היה כהן גדול תחילה בבית שבנה שלמה. כמו שכתוב וימליכו שנית לשלמה בן דוד לנגיד ולצדוק לכהן. והוא היה מבני אלעזר הכהן ולפנחס בנו ולזרעו נתנה ברית הכהונה. ואשר היו מבני איתמר ירדו ממעלות הכהונה בקללת עלי: וימד את החצר אורך מאה אמה ורחב מאה אמה מרובעת. זה לא היה בבית שני כי אורך עזרת ישראל היה מאה ושלשים וחמש על רוחב אחת עשרה. וכן עזרת הכהני׳: והמזבח לפני הבית. אמר ומדד גם כן המזבח שהיה לפני הבית ולא זכר מדתו ועוד לא יזכרנו: ויביאני אל אולם הבית. הוא אולם ההיכל: וימד אל אולם. אל חסר יוד. אמר כי מדד אילי האולם אשר על פתחו מפה ומפה והיה כל אחד חמש אמות: מפה. שניהם בהא: ורחב השער שלש אמות מפו ושלש אמות מפו. שניהם בוי״ו. ואמר כי רוחב שער האולם היה כדי שנשארו לו כתף אחר השער שלש אמות מן הצפון ושלש אמות מן הדרום נמצא רוחב השער ארבע עשרה אמות. כי אורך האולם היה עשרי׳ אמה טול מהם שש לכתפות השער ג׳ מכאן וג׳ מכאן נמצא רחבו של שער ארבע עשרה אמה: ולבאר זה סמך לו: ארך האולם עשרים אמה. ארכו כנגד רחבו של היכל: ורחב עשתי עשרה. כן היה בבנין בית שני כמו ששנינו במסכת מדות. והאולם אחת עשרה. אבל בבנין שלמה היה עשרי׳ רחבו כארכו: ובמעלות אשר יעלו עליו. ראיתיו מדבר במעלות אשר יעלו עליו ולא זכר כמה. ובבנין בית שני שנינו במסכת מדות ושנים עשר מעלות היו שם רום מעלה חצי אמה ושלחה חצי אמה: ועמודים אל האילים אחד מפה ואחד מפה. אל האילים שזכר שהיו לאולם מפה ומפה אמר כי שנים עמודי׳ ראה להם: מפה. שניהם כתובי׳ בהא: ויביאני אל ההיכל וימד את האילים. אילי שער ההיכל. והיו עשוין כמין כפה מלמעלה והיה רחבו של כל איל שש אמות: רחב האהל. רחב הכפה היה שש אמות. והכפה קורא אהל. ויונתן תרגם ופותיא דמשכנא: ורחב הפתח עשר אמות. רחב פתח ההיכל: וכתפות הפתח ה׳ אמות מפה וה׳ אמות מפה. הנה עשרים כי כן היה רחבו של היכל. כמו שאמר ארכו ארבעים אמה ורחב עשרים אמה: מפו: שניהם כתובים בוי״ו: ובא לפנימה. לפני ולפנים אל הדביר: וימד איל הפתח שתים אמות. רוצה לומר שני אילי הפתח מזה ומזה כל אחד היה רחבו שתים אמות: והפתח שש אמות. עביו של פתח שש אמות ורחבו שבע: וימד. אל פני ההיכל. כי כן היה רחבו של היכל עשרים אמה. וכן היה הדביר שבנה שלמה. וכן היה בבית שני: וימד קיר הבית שש אמות. כותל ההיכל: ורוחב הצלע. מלרע. וכן צלע אל צלע. והצלע הוא התא והוא היציע הנזכר בבנין שלמה. ותרגם יונתן מחיצתא. וכן תרגמו שם. ועניין בנין הצלעות הנה כמו שהוא שם אלא שהוא כפול במלות שונות. אלא שהיציע התחתונה אמר הנה ד׳ אמות ושם חמש אמות. והצלעות האלו בג׳ כותלי הבית מחוץ מערב צפון ודרום. וזהו סביב: והצלעות צלע אל צלע שלש ושלשים פעמים. אל כמו על. כי זו על זו היו בנויות. כמו שאומר במלכים שלש ושלשים פעמים זו על זו היה גובהם שלש ושלשים רגלים. ומדת הרגל שני טפחים. ויונתן תרגם תלתין ותלת חדא עסרא בסדרא. רוצה לומר שהיו הצלעות שלש ושלשים לשלש רוחות. הנה י״א לכל רוח מסודרות זו אחר זו: ובאות בקיר אשר לבית לצלעות סביב סביב. היו נכנסות ראשי הקורו׳ בקיר ההיכל כמה שהיה מונח בו לצלעות. כמו שאמר במלכים כי מגרעות נתן לבית סביב חוצה: להיות אחוזים ולא יהיו אחוזים בקיר הבית. להיות אחוזים במקום המונח בקיר ולא בקיר שעשו בקיר הבית חורים להיות ראשי הקורות אחוזו׳ בה. כמו שאומר שם לבלתי אחוז בקירות הבית. כי קיר הבית היה רחב מלמטה הולך ומצר כלפי חוץ כנגד התאים להיות ראשי הקורות אחוזים באותו מקום המונח להם:

ורחבה

ורחבה ונסבה למעלה למעלה לצלעות כי מוסב הבית למעלה
למעלה סביב סביב לבית על כן רחב לבית למעלה וכן התחתונה
יעלה על העליונה לתיכונה: וראיתי לבית גבה סביב סביב מיסדות מוסדות
הצלעות מלו הקנה שש אמות אצילה: רחב הקיר אשר לצלע אל
החוץ חמש אמות ואשר מנח בית צלעות אשר לבית: ובין הלשכות
רחב עשרים אמה סביב לבית סביב סביב: ופתח הצלע למנח פתח
אחד דרך הצפון ופתח אחד לדרום ורחב מקום המנח חמש אמות
סביב סביב: והבנין אשר אל פני הגזרה פאת דרך הים רחב שבעים
אמה וקיר הבנין חמש אמות רחב סביב סביב וארכו תשעים אמה:
ומדד את הבית ארך מאה אמה והגזרה והבניה וקירותיה ארך מאה
אמה: ורחב פני הבית והגזרה לקדים מאה אמה: ומדד ארך
הבנין אל פני הגזרה אשר על אחריה ואתוקהא מפו ומפו מאה אמה תיקהא
וההיכל הפנימי ואלמי החצר: הספים והחלונים האטמות והאתיקים
סביב לשלשתם נגד הסף שחיף עץ סביב סביב והארץ עד החלנות
והחלנות מכסות: על מעל הפתח ועד הבית הפנימי ולחוץ

ופותיא מסיבתא וסלקא לעילא לעילא מן מחיציא ארי מקפא ביתא
לסלקא לעילא לעילא סחור סחור לגיו על כן פתי ביתא מלעילא וכן
במסיבתא סלקין מן ארעיתא לעיליתא כאורח מציעתא: וחזית
לביתא רומא סחור סחור משכללן מחיציא משחת קניא שית אמין
רוח: פותיא דכותלא דמחיצתא דלברא חמש אמין ואתר שביק בית
מחיציא דלגיו: ובין לישכתא פותיא עסרין אמין מקף לביתא סחור
סחור: ותרעא דמחיצתא לאתר שביק תרעא חד פתיח לאורח ציפונא
ותרעא חד פתיח לדרומא ופותיא דאתר שביק חמש אמין סחור
סחור: ובניינא דקדם ביצורתא רוח אורח מערבא פותיא שבעין
אמין וכותלא דבניינא חמש אמין פותיא סחור סחור ואורכיה תשעין
אמין: ומשח ית ביתא אורכא מאה אמין וביצורתא ובניינא וכותליא
אורכא מאה אמין: ופותיא דקדם ביתא וביצורתא למדינחא מאה
אמין: ומשח אורכא דבניינא דקדם ביצורתא דלאחורהא וזויתהא
מיכא ומיכא מאה אמין והיכלא גואה ואולמי דרתא: סיפיא וכווין
סתימן ועתיקיא סחור סחור לתלתיהון לקבל סיפא דחפי נסרין
דארזא סחור סחור וארעא עד כוויא וכוין סתימן: עד לעילא מן
תרעא ומן ביתא גואה ולברא [illegible] על כל

ורחבה ונסבה למעלה למעלה לצלעות. הצלעות כל מה שהיו עולי' למעלה היו מתרחבות במקום המונח להם בקיר. כמו שאמר במלכים היציע התחתונה
חמש באמה רחבה והתיכונה שש באמה רחבה וגו'. ומה שאמר ונסבה רוצה לומ' כי במסיבה היו עולים למעלה לצלעות. כמו שאמר במלכים ובלולים יעלו אל
התיכונה ומן התיכונה אל השלישית. ובלול או הלול הוא בנין כמין עמוד חלול עשוי כמו מעלות סביב סביב והעולה בו עולה דרך היקף. וכן שנינו במסכת
מדות ומסיבה היתה עולה מקרן מזרחית צפונית לקרן צפונית מערבית שבה היו עולים לגגות התאים היה עולה במסיבה ופניו למערב והלך על פני כל הצפון עד
שהוא מגיע למערב הגיע למערב והפך פניו לדרום הלך כל פני המערב עד שהוא מגיע לדרום והפך פניו למזרח היה מהלך בדרום עד שהוא מגיע לפתחה של
עליה פתוח כלפי דרום כי מוסב הבית למעלה הלול או בלול קורא אותו מוסב והיה עולה למעלה למעלה עד העליונה: על כן רחב הבית למעלה. על כן טעמו
למעלה על כן שהיו אוחזים בקיר הבית היה רחב לבית למעלה העליונה שבצלעות היתה רחבה מכולן: וכן התחתונה יעלה על העליונה לתיכונה. פתרגומו
וכן במסכתא סלקין מן ארעיתא לעילית' באורח מציעתא: וראיתי לבית גבה סביב סביב. אמר כי ראה גובה ההיכל ולא ספר כמה. ובבית שני עשו גבהו
מאה אמה: מיסדות הצלעות. כתוב ביו"ד וקרי בוי"ו ואותיות אהוי מתחלפות. אמר שראה יסודות הצלעות שהיה רחבן שש אמות: אצילה. פירוש גדולה. מן
ואל אצילי בני ישראל שפירושו גדולים. ויונתן תרגם רווח. כלומר ברווח היה ברחבן שש אמות. ויש מפרשים מן תחת אצילות ידיך שהוא בית השחי כי שאמר
האמות הם מן ראש האצבע הנקרא אמה עד פרק המבדיל בין הזרוע והקנה ואלו היו אמות מגיעות עד בית השחי: רחב הקיר אשר לצלע אל החוץ חמש אמו'.
אמר כי כותל הצלע מן החוץ רחבו חמש אמות: ואשר מונח בית צלעות אשר לבית. אמר אבל כותל הצלעות אשר מצד ההיכל שהוא כותל הפנימי לצלע לא
היה בשוה. אלא כמו שהיה מונח מקום לקרוי הצלעות. כמו שפירשנו שהכותל היה מצר והולך. לפיכך לא ראה לומר לו מדה. ולפי' אמר ואשר מונח כלומר
היה כמו שהיה לכל צלע כפי מקום הכתתו: ובין הלשכות רחב עשרים אמה. הם אמר על הצלעות שגם הם נקראים לשכות אמר כי היו לשכות סביב סביב
הבית. ומה שים לשכה ולשכה רחב היה בין כלם עשרים אמה. ובבית שני היו התאים שהם צלעות שמנה ושלשים חמשה עשר בצפון וחמשה עשר בדרום
וח' במערב שבצפון ושבדרום חמשה וחמשה על גבי חמשה וחמשה על גביהן ושבמערב שלשה על גבי שלשה ושנים על גביהן. ורבינו שלמה ז"ל פירש רחב שבין
מחיצות הלשכות ובין מחיצות התאים שסביב הבית: ופתח הצלע למונח. למקום המונח. כלומר מקום פנוי לפני הצלע שם היה פתחו: פתח אחד דרך
הצפון. ופתח אחד לדרום. פתח אחד ליציע שבצפון ופתח ליציע שבדרום. ועל החיצון אמר ורחב מקום המונח חמש אמות סביב. אותו מקום הפנוי היה
רחבו חמש אמות ובתאים שהיו בבית שני שנים ושלשה פתחים היו לכל אחד ואחד אחד התא מן הימין ואח' התא מן השמאל ואחד התא שעל גביו ואחד למסיבה
ואחד לפשפש ואחד להיכל. והבנין אשר אל פני הגזרה פאת דרך הים. רחב שבעים אמה. אפשר שאמר זה על מדות העליות אשר על הבית. ומדד רחבן
דרך המערב שבעים אמה והכתלים מן המנין. ואמר כי רחב כל כותל חמש אמות. וזהו שאמר וקיר הבנין חמש אמות ולצד המזרח היה רחבן מאה אמה
כמו שאמר. וקרא העליה גזרה לפי שהוא כאלו נגזרה מן הבית למעלה. וכן תרג' יונתן גזרה בצורתא שהוא ענין גובה. כמו גדולות ובצורות בשמים.
או נפרש על הבית עצמו כמו שפירש רבינו שלמה ז"ל. ויהיה מסודר על מה שהיה בבית שני כמו ששנינו במסכת מדות. ואמר כי הבנין אשר על פני הגזרה.
כלומר הגזרה שהוא ההיכל עם הבנין אשר לצפון ולדרום רחבו דרך המערב שבעים אמה ומן המזרח מאה אמה. כי היו ל' אמה יתרים שהיה האולם עודף על
ההיכל חמש עשרה אמה מכאן וחמש עשר' אמה מכאן שהיו בית החליפות. וכן שנינו שם מן הצפון לדרום שבעי' אמה כותל המסבה חמש והמסבה שלש כותל
התא חמש והתא שש כותל ההיכל שש ותוכו עשרים אמה והתא שש וכותל התא חמש וכותל חמש ובית הורדת המים שלש אמו' והכותל חמש והאולם עודף עליו חמש עשרה
אמה מן הצפון וחמש עשרה אמה מן הדרום. והוא היה נקרא בית החליפות ששם גונזין את הסכינים. ההיכל צר מאחריו ורחב מלפניו דומה לארי: שנאמר
הוי אריאל אריאל קרית חנה דוד. מה הארי צר מאחריו ורחב מלפניו אף ההיכל צר מאחריו ורחב מלפניו. זו המשנה השנויה שם. ומה שאמר שהאולם עודף
על ההיכל חמש עשרה אמה מכאן וחמש עשרה אמה מכאן לא שחללו של אולם רחב מחללו של היכל אלא בית החליפות מחובר לאולם מכאן ומכאן: וארכו
תשעים אמה. אורך הקיר עד בית החליפו': ומדד את הבית ארך מאה אמה והגזרה והבניה. לפירושנו מדד הבית בפני עצמו והגזרה בפני עצמה. ולפירו'
רבינו שלמה ז"ל מה שאמר ומדד את הבית רוצה לומר שמדד את הגזרה עם הבניה וקירותיה ארך מאה אמה: הבניה. שם בשקל שמלה. וכן שנינו
במסכת מדות ההיכל מאה על מאה על רום מאה האוטם שש אמות וגבהו ארבעים אמות ואמה כיור ואמה כמוהו מתחים בית דילפא ואמה תקרה ואמה מעזיבה גבהה של
עליה ארבעים אמה ושלש אמות מעקה ואמה כלה עורב. רבי יהודה אומר לא היה כלה עורב מן המדה אלא ד' אמות היה מעקה מן המזרח למערב מאה אמה
כותל האולם חמש והאולם אחת עשרה כותל ההיכל שש ותוכו ארבעים אמה אמה טרקסין עשרים אמה לבית קדש הקדשים כותל ההיכל שש וכותל התא חמש:
ורוחב פני הבית והגזרה. לפירושינו הוא כנון. כי הבית הוא ההיכל והגזרה הוא העליה. אבל לפי' רבינו שלמה ז"ל הבית הוא הגזרה אם כן מהו שאמר הבית
והגזרה. והענין מבואר למעלה: ומדד ארך הבנין אל פני הגזרה אשר על אחריה ואתיקהא מפו ומפו מאה אמה. כמו שמדד אורך הבית ואורך הגזרה כן
מדד אורך הבנין אשר על פני הגזרה למזרח ואשר על אחריה למערב: ואתיקהא מפו ומפו. לצפון ולדרום התאים והלשכות שהיו בהם והיה ארכן מאה אמה:
ואתיקהא. כתיב בוי"ו אחר התי"ו וקרי ביו"ד. ואותיות אהוי מתחלפות. ונכתבה אלף המשך אחר ההא ואתיקהא היא מלה כוללת התאים והלשכות לכל אחד
ואחד קורא אתיק. ויונתן תרגם וזויתהא: מפו. שניהם כתובים בוי"ו: וההיכל הפנימי ואולמי החצר. נמשך טעמו עד מדות סוף פסוק השלישי. כלומר
אף על פי שכלל מדות אורך הבית ורחבו ההיכל הפנימי שהוא קדש הקדשים וכן אולמי ההיכל וכן כל מה שהולך ומונח לכל אחד מהם היו מדות ידועות בפני
עצמו: הספים. האטומות. פירשנוהו: והאתיקים סביב לשלשתם. כי לשלשת הרוחות היו האתיקים מערב צפון ודרום כמו שפיר' למעלה: נגד הסף
שחיף עץ סביב. תרגם יונתן לקבל ספא דחפי נסרין דארזא. ונסרין פירוש לוחות. כמו שאומר במשנה מסככין בנסרין: והארץ עד החלונות. רוצה לומר
מן הארץ עד החלונות: והחלונות מכסות. היו מכוסות מלמעלה: על מעל הפתח. על מה שהיה מעל הפתח: ועד הבית הפנימי ולחוץ. כלומר ולחוץ ממנו:

ועל כל כותלא סחור סחור מלגיו ומלברא משחן : וגליף כרובין
וכותרן וכתרתא בין כרובא לכרובא ותרין אפין לכרובא : ואפי אינש
עביד לכותרתא מכא ואפי אריא עביד לכותרתא מכא גליף על כל
ביתא סחור סחור : מארעא עד לעילא מתרעא כרובין וכותרן גליפן
וכן לכותלא דהיכלא : היכלא דסיפוהי מרבען ואפי בית כפורי חזויה
כחזו יקריה : כקביל מדבחא פתורא דאעא תלת אמין רומיה ואורכיה
תרתין אמין וזויתן ליה ואורכיה וכותלוהי דאעא ומליל עמי דין פתורא
דקדם יוי : ותרתין דשין להיכלא ולבית כפורי : ותרתין דשין אימהן
לדשיא תרתין מקפן דשין תרתין לדשא חד ותרתין דשין לאוחרנתא :
וגליף עליהון על דשי היכלא כרובין וכותרן כמא דגליף על כותליא
וסקופתא דאעא על אפי אולמא מלברא : וכווין סתימן וכותרתא
מכא ומכא על כתפי אולמא ומחיצת ביתא וסקופתא : ואפקני
לדרתא בריתא באורח תרעא דפתיח לאורח ציפונא ואעלני ללישכתא
דקדם ביצורתא ודקדם בנינא לציפונא : לקביל אורכא דאמין מאה
תרעא חד פתיח לציפונא ופותיא חמשין אמין : לקביל עסרין דלדרתא
גויתא וקביל דלצפונא ריצפתא דפתיחא לדרתא בריתא זוי לקביל
זוי מתלתין : וקדם לשכתא מהלך עסר אמין פותיא לגיו אורח
אמתא חדא ותרעיהן פתיחן לציפונא : ולישכתא

ואל כל הקיר סביב סביב בפנימי ובחיצון מדות : ועשוי כרובים
ותמרים ותמרה בין כרוב לכרוב ושנים פנים לכרוב : ופני אדם
אל התמרה מפו ופני כפיר אל התמרה מפו עשוי אל כל הבית סביב
סביב : מהארץ עד מעל הפתח הכרובים והתמרים עשוים וקיר
ההיכל : ההיכל מזוזת רבעה ופני הקדש המראה כמראה : המזבח
עץ שלש אמות גבה וארכו שתים אמות ומקצעותיו לו וארכו וקירתיו שלוש
עץ וידבר אלי זה השלחן אשר לפני יהוה : ושתים דלתות להיכל גבה
ולקדש : ושתים דלתות לדלתות שתים מוסבות דלתות שתים לדלת
אחת ושתי דלתות לאחרת : ועשויה אליהן אל דלתות ההיכל כרובים ושתים
ותמרים כאשר עשוים לקירות ועב עץ אל פני האולם מהחוץ : כרבים
וחלונים אטמות ותמרים מפו ומפו אל כתפות האולם וצלעות הבית
והעבים : ויוצאני אל החצר החיצונה הדרך דרך הצפון ויבאני ויביאני
אל הלשכה אשר נגד הגזרה ואשר נגד הבנין אל הצפון : אל מב
פני ארך אמות המאה פתח הצפון והרחב חמשים אמות : נגד
העשרים אשר לחצר הפנימי ונגד רצפה אשר לחצר החיצונה א
אתיק אל פני אתיק בשלשים : ולפני הלשכות מהלך עשר
אמות רחב אל הפנימית דרך אמה אחת ופתחיהן לצפון : הם

ואל כל הקיר סביב סביב בפנימי · בבית הפנימי שהוא הדביר ובית החיצו' שהוא ההיכל : מדות . לכל אחד בפני עצמו מהדברים הנזכרים ראה מדות ידועות . ולא זכרם כולם בפרט אלא מקצתם : ועשוי כרובים ותמרים . הקיר עשוי בציור כרובים ותמורים כמו שהיה בבנין של שלמה . ותמורים כבר פירשנו שהוא צורת דקלים : ושנים פנים לכרוב . כמו שאמר פני אדם ופני כפיר : ופני אדם אל התמרה מפו ופני הכפיר אל התמרה מפו . הכרוב היה פונה לשני צדדין פני אד' מצד זה ופני כפיר מצד זה והתמורה שהיתה בין כרוב לכרוב היו פונים אליה פני אדם מכרוב שבצדה האחד ופני כפי' מכרוב שבצדה האחר : מפו . שניהם כתובים בוא"ו : מהארץ · הציורים האלה היו בכתלים מהארץ עד למעלה · ומה שאמר עד מעל הפתח זהו בכותל המזרחי שהיה בו הפתח ובפתח לא היו הציורים במזוזות ובמשקוף . ואמר שהיו למעלה מהפתח : וקיר ההיכל . וכן לקיר ההיכל · ואני תמה למה הזכיר זה שהרי אמר עשוי אל כל הבית סביב · אולי מה שזכר הבית הוא אומר על בית קדשי הקדשים · ואחר כך אמר וקיר ההיכל · אבל כיון שאמר כל הבי' הכל בכלל ולא היה צרי' לשנות בפרט : וההיכל נקוד . אולי לזה הטעם והוא א' מטו' נקודין שבמקרא : ההיכל מזוזת רבועה · התי"ו במקום הא · וכן אל תתני פוגת לך . מכת בלתי סרה . חכמת ודעת . והדומים להם . ופירושו מזוזת פתח ההיכל היתה מרובעת . כי יש שיעשו המזוזות עגולו' · ויונתן תרגם היכלא דספיה מרבעין . ואמר מזוזת דרך כלל כי על שתי המזוזות אמר : ופני הקדש המראה כמראה . ופתח קדש הקדשים שהוא פני הקדש המראה שראיתי במזוזותיו הוא כמראה שראיתי במזוזות ההיכל · ותרגם יונתן ואפי בית כפורי חזוי' כחיזו יקרא : המזבח עץ שלש אמות גבוה וארכו שתים אמות · זה המזבח אינו דומה לא למזבח שעשה משה ולא למזבח שעשה שלמה ולא למזבח שעשו בני הגולה · והנה זכר עוד המזבח במדה אחרת · ואפשר שזה המזבח הוא מזבח הפנימי שעשה משה של זהב . ואמר זה השלחן קרא המזבח שלחן . ויונתן תרגם מקבל מדבחא פתורא דאעא · דעתו כי על השלחן דבר . וזכר מזבח לפי שהי' נגד המזבח . ובדרש רז"ל פתח במזבח וסיי' בשלחן ר' יוחנן ור' אליעזר דאמרי תרוייהו בזמן שבית המקדש קיים מזבח מכפר ועכשיו שלחנו של אדם מכפר : ומקצעותיו לו . זויות השלחן לו · כלומר ממדתו : וארכו וקירותיו עץ · פי' רבינו שלמה ז"ל כי אמר ארכו על גוף השלחן וקירותיו על מסגרותיו · וזו המליצה לא כמנהגה . כי האורך והרוחב אינו עצם הדבר שיאמר עליו שהוא עץ או כסף או זהב . והנכון בעיני כי טעם וארכו דבק למעלה ממנו שאמר ומקצעותיו לו · ואמר וארכו כאלו אמר עם ארכו כמו שפירשנו · כי מקצעותיו נחשבים עם מדת ארכו · והנה לא זכר רחב לזה המזבח שראה או השלחן : ושתים דלתות להיכל ולקדש · לשער ההיכל היו שתים דלתות . וכן לקדש שהוא הדביר . ובאמרו שתים ידוע הוא כי לא יעשו לשער דלת אחת אמר שתים מפני כפל הדלתות כמו שאמר : ושתים דלתות לדלתות שתים מסבות דלתות שתים לדלת אחת ושתי דלתות לאחרת . פירשו רבותינו ז"ל במסכת מדות כן פתחו של היכל גובהו עשרים אמה ורחבו עשר אמות וד' דלתות היו לו שתים בפנים ושתי' מחוץ · שנאמר ושתים דלתות להיכל ולקדש החיצונות נפתחות לתוך הפתח לכסות עוביו של כותל הפנימיות נפתחות לתוך הבית לכסותו אחרי הדלתות שכל הבית הי' מצופה זהב חוץ מאחר הדלתות · ר' יהודה אומר בתוך הפתח היו עומדות וכמין איטרכה מטה היו נקפלות לאחוריהם אלו היו שתי אמות ומחצה ואלו שתי אמות ומחצה חצי אמה ומזוזה מכאן וחצי אמה ומזוזה מכאן : שנאמר שתים דלתות לדלתות שתים מסבות דלתות שתי' לדלת אחת ושתי' דלתות לאחרת : פירוש איטרכה מטה . כתב בעל הערוך בלשון יון קורין לרב הפוך אטרוכי . ובבראשית רבה אך יצא יצא יעקב רבנן אמרי כמין אטרוכי מטה · הדלתות היו נקפלות לאחוריהן עמד לו יעקב אחר הדלת עד שנכנס עשו ויצא לו אך יצא יצא יעקב יוצא ואחיו יוצא : שתים דלתות לדלת אחת . עמה היו שתים · וכן לאחרת : ועשויה אליהן אל דלתות ההיכל · בא הכינוי טרם הידיעה · כי אל דלתות ההיכל פירש אליהן · וכן יביאה את תרומת ה' · ותראהו את הילד . והדומ' להם : כרובים ותמרים . מה שאמר ועשויה לשון נקבה על הצורה כאלו אמר ועשויה צורת כרובים : אל דלתות ההיכל . כמו על . וכמוהו רבים : ועב עץ אל פני האולם מהחוץ . פירו' עץ עב · ויקרא בלא סמיכות עב כמו שאמר ועב אל פניהם · ואמר העבים ונקרא בדברי רבותינו ז"ל מרים על מרים שבנאה בבירה . וזה העב היה נתון בבנין בקיר האולם על פניו מבחוץ כלפי המזבח · וכן היה בבנין בית שלמה כרותות ארזים · אמרו רבותינו ז"ל בנויות בתוך הכותלים · ותרגם יונתן וסקופתא דאעא · ורבינו שלמה ז"ל פירש כי עב זה הוא מה שאמרו רבותינו ז"ל במסכת מדות וכלונסות של ארז היו קבועים מכותלו של היכל לכותלו של אולם כדי שלא יבעט · ומה שאמר מהחוץ שהיו כלונסות יוצאות לכותל פני האולם מן החוץ לכתיפות האולם לשני עברי הפתח : וחלונים . וצלעות הבית והעבים · פירשו רבותינו ז"ל צלעות הבית אלו המלטשים · והעבים אלו המריש . פירוש מלטשין נדבך של עץ שבונין בכתלים שמניחים עליו ראשי הקורות . והמרישין הם קורות גדולות : ויוציאני אל החצר החיצונה . היא עזרת נשים : הדרך דרך הצפון · כתרגומו כאורח תרעא דפתוח לאורח צפונא : הגזרה והבנין . פירשנוהו למעלה : אל פני אורך אמו' המאה · הידיעה בעבור שזכר למעלה והגזרה והבנייה וקורותיה ארך מאה אמה : אל פני פתח הצפון · כתרגומו תרעא חד דפתח לצפונא : והרוחב חמשים אמות . כמו שאמר למעלה . ועל פני שער האיתון על לפני שער הפנימי חמשים אמה : נגד העשרים האמה שאמר למעלה ובין הלשכות עשרי' אמה : ונגד רצפה אשר לחצר החיצונה . הלשכה הזאת היתה מצד פנים נגד העשרים ומצד חוץ נגד רצפה אשר לחצר החיצונה שהיא עזרת נשים · כמו שאמר למעלה ויביאני אל החצר החיצונה · והנה לשכות ורצפה עשוי לחצר וגו' : אתיק אל פני אתיק בשלשים . לשכה אל פני לשכה בשלישים . רוצה לומר שהיו לשכה למעלה מלשכה שלשה זו על גב זו עליונה ותיכונה ותחתונה כמו שאמר למעלה ולפני הלשכו' · אמר שהיו לשכה כנגד לשכה וביניהם היה מהלך י' אמות רחב אל הפנימית דרך אמה אחת . ואמר הפנימי' דרך כלל כאלו אמר הפנימיות · ויונתן תרגם על דרך שם לא על דרך תאר שתרגם לגיו : ופתחיהם לצפון . אמר שהלשכו' היו פתוחות לצפון :

והלשכות

יאכלו — וְהַלְּשָׁכוֹת הָעֶלְיוֹנֹת קְצֻרוֹת כִּי־יוֹכְלוּ אַתִּיקִים מֵהֵנָּה מֵהַתַּחְתֹּנוֹת וּמֵהַתִּכֹנוֹת בִּנְיָן׃ כִּי מְשֻׁלָּשׁוֹת הֵנָּה וְאֵין לָהֶן עַמּוּדִים כְּעַמּוּדֵי הַחֲצֵרוֹת עַל־כֵּן נֶאֱצַל מֵהַתַּחְתּוֹנוֹת וּמֵהַתִּיכֹנוֹת מֵהָאָרֶץ׃ וְגָדֵר אֲשֶׁר־לַחוּץ לְעֻמַּת הַלְּשָׁכוֹת דֶּרֶךְ הֶחָצֵר הַחִצוֹנָה אֶל־פְּנֵי הַלְּשָׁכוֹת אָרְכּוֹ חֲמִשִּׁים אַמָּה׃ כִּי־אֹרֶךְ הַלְּשָׁכוֹת אֲשֶׁר לֶחָצֵר הַחִצוֹנָה חֲמִשִּׁים אַמָּה וְהִנֵּה עַל־פְּנֵי הַהֵיכָל מֵאָה אַמָּה׃ ומתחתה הַלְּשָׁכוֹת הָאֵלֶּה המבוא מֵהַקָּדִים בְּבֹאוֹ לָהֵנָּה מֵהֶחָצֵר הַחִצֹנָה׃ בְּרֹחַב גֶּדֶר הֶחָצֵר דֶּרֶךְ הַקָּדִים אֶל־פְּנֵי הַגִּזְרָה וְאֶל־פְּנֵי הַבִּנְיָן לְשָׁכוֹת׃ וְדֶרֶךְ לִפְנֵיהֶם כְּמַרְאֵה הַלְּשָׁכוֹת אֲשֶׁר דֶּרֶךְ הַצָּפוֹן כְּאָרְכָּן כֵּן רָחְבָּן וְכֹל מוֹצָאֵיהֶן וּכְמִשְׁפְּטֵיהֶן וּכְפִתְחֵיהֶן׃ וּכְפִתְחֵי הַלְּשָׁכוֹת אֲשֶׁר דֶּרֶךְ הַדָּרוֹם פֶּתַח בְּרֹאשׁ דָּרֶךְ דֶּרֶךְ בִּפְנֵי הַגְּדֶרֶת הֲגִינָה דֶּרֶךְ הַקָּדִים בְּבוֹאָן׃ וַיֹּאמֶר אֵלַי לִשְׁכוֹת הַצָּפוֹן לִשְׁכוֹת הַדָּרוֹם אֲשֶׁר אֶל־פְּנֵי הַגִּזְרָה הֵנָּה לִשְׁכוֹת הַקֹּדֶשׁ אֲשֶׁר יֹאכְלוּ־שָׁם הַכֹּהֲנִים אֲשֶׁר־קְרוֹבִים לַיהוָה קָדְשֵׁי הַקֳּדָשִׁים שָׁם יַנִּיחוּ קָדְשֵׁי הַקֳּדָשִׁים וְהַמִּנְחָה וְהַחַטָּאת וְהָאָשָׁם כִּי הַמָּקוֹם קָדֹשׁ׃ בְּבֹאָם הַכֹּהֲנִים וְלֹא־יֵצְאוּ מֵהַקֹּדֶשׁ אֶל־הֶחָצֵר הַחִיצוֹנָה וְשָׁם יַנִּיחוּ בִגְדֵיהֶם אֲשֶׁר־יְשָׁרְתוּ בָהֶן כִּי־קֹדֶשׁ הֵנָּה ילבשו בְּגָדִים אֲחֵרִים וְקָרְבוּ אֶל־אֲשֶׁר לָעָם׃

(בגליון: ומתחת הלשכות המביא הן · ולבשו)

וְלִישְׁכָתָא עִילָיתָא דְחִיקָן אֲרֵי נְסִיבָן זָוְיָא מִנְהוֹן מֵאַרְעִיתָא וּמִמְּצִיעֲתָא בִּינְיָנָא׃ אֲרֵי מְתַלְּתָן אִינוּן וְלֵית לְהוֹן עַמּוּדִין כְּעַמּוּדֵי דָרָתָא עַל כֵּן דְּחִיקָן מֵאַרְעִיתָא וּמִמְּצִיעֲתָא מֵאַרְעָא׃ וְכוֹתְלָא דִּלְבָרָא לָקֳבֵיל לִשְׁכָתָא אוֹרַח דָּרְתָא בָּרָיְתָא דִּקְדָם לִשְׁכָתָא אוּרְכֵּיהּ חַמְשִׁין אַמִּין׃ אֲרֵי אוּרְכָּא דְּלִישְׁכָתָא דִּלְדָרְתָא בָּרָיְתָא חַמְשִׁין אַמִּין וְהָוְיָין עַל אַפֵּי הֵיכְלָא מְאָה אַמִּין׃ וּמִלְּרַע לְלִישְׁכָתָא הָאִילֵין מַעֲלָנָא מִמַּדִּינְחָא דְּעָלִין לְהֶן מִדָּרְתָא בָּרָיְתָא׃ בְּפוּתְיָא דְּכוֹתְלָא דְּדָרְתָא בְּאוֹרַח מַדִּינְחָא דִּקְדָם בִּיצוּרְתָא וְדִקְדָם בִּנְיָנָא לִישְׁכָן׃ וְאוֹרַח קֳדָמֵיהוֹן כְּחֵזוּ לִשְׁכָתָא דִּפְתִיחָן לְאוֹרַח צִפּוּנָא כְּאוּרְכֵּיהֶן כֵּין פּוּתְיְהֶן וְכָל מַפְּקָנֵיהֶן וְכִדְחָזֵי לְהֵין וּכְתַרְעֵיהֶן׃ וּכְתִירְעֵי לִישְׁכָתָא דִּפְתִיחַ לְאוֹרַח דָּרוֹמָא תְּרַע בְּרֵישׁ אוֹרַח אוֹרַח קֳבֵל דּוּכַן לֵיוָאֵי אוֹרַח מַדִּינְחָא בְּמַעֲלַנְהֶן׃ וַאֲמַר לִי לִשְׁכַת צִפּוּנָא לִשְׁכַת דָּרוֹמָא דִּקְדָם בִּיצוּרְתָא אִינוּן לִשְׁכַת קוּדְשָׁא דְּיֵיכְלוּן תַּמָּן כַּהֲנַיָּא דִּקְרִיבִין לְשַׁמָּשָׁא קֳדָם יְיָ קֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָּא תַּמָּן יְחַתּוּן קוּדְשַׁיָּא קוּדְשַׁיָּא וּמִנְחָתָא וְחַטָּאתָא וַאֲשָׁמָא אֲרֵי אַתְרָא קַדִּישׁ׃ בְּמֵיעַלְהוֹן כַּהֲנַיָּא וְלָא יִפְּקוּן מִקּוּדְשָׁא לְדָרְתָא בָּרָיְתָא וְתַמָּן יְחַתּוּן לְבוּשֵׁיהוֹן דִּישַׁמְּשׁוּן בְּהוֹן אֲרֵי קוּדְשָׁא אִינוּן וְיִלְבְּשׁוּן לְבוּשִׁין אוּחֲרָנִין וְיִתְעָרְבוּן עִם עַמָּא׃

והלשכו' העליונות קצורות · כבר אמר כי הלשכות היו שלש זו על זו. ואמר כי העליונות קצרות מן האחרות והנה אלה הפך אותם התאים שזכר למעלה · כי אותם היו רחבות העליונות מאשר תחתיהן · כמו שאמר ולא יהיו אחוזים בקיר הבית כמו שפירשנו. וכמו שהיה בבנין שלמה היציע התחתונה וגו'. אבל באלה הלשכות היו העליונות קצרות · ונתן הטעם כי יוכלו אתיקים מהנה · ועוד נתן טעם כי משולשות הנה וגו'. ואיני יכול להבין בנין הלשכות האלה איך ראה אותן הנביא ובאיזה ענין היה שהתחתונות רחבות מהעליונות. וגם רבינו שלמה ז"ל לא פירש דבר · ואפשר שהיו כותלי הלשכו' עשויות כמין כפה שאוירם הולך וצר מלמעלה. ויהיה פירוש כי יוכלו אתיקים מהנה שיתפשו אוירי הלשכות מהתחתונות ומהתיכונות יתפשו מהבנין יותר לפי שהיה רחב יותר מלמטה · כלומר אוירו רחב. ואמר מהנה ואחר כך פירש מהתחתונות ומהתיכונות אמר הכנוי קודם הידיעה · וכן ותראהו את הילד · והדומים לו · ועדיין קשה לי לפירוש הזה. אם כן התיכונות היו קצרות יותר מהתחתונות וזה לא זכר. ואפשר כי לא זכר אלא העליונות לפי שהיו קצרות יותר: יוכלו. כתוב בוי"ו במקום אלף. כי אותיו' אהוי מתחלפות · והוא ענין תפישה. והלשון הזה מצאנו בדברי רבותינו ז"ל באמר כמה לוחות אוכלות בארון שסה · ויונתן לא פירש לנו בזה דבר אלא שתרגם הפסוק כפשוטו ולשכתא עליתא דחיקן ארי נסיבן זויא מנהו' מארעיתא וממציעתא בבינא · ואומר אני פרשה זו עתיד אליהו לפרשה: כי משלשות · שלשה תאי' היו זה על זה: ואין להם עמודים כעמודי החצרות · שנסמכות התקרות על העמודים אלא על הכתלים היו נסמכות והכתלים היו עשוין כמין כפה: על כן נאצל מהתחתונות ומהתיכונות מהארץ: על כן נרחק ונפרד מקום העליונות מהתחתונות מהארץ מלמטה כלפי הארץ כי שם היו רחבו' ולמעלה קצרות: נאצל · מן ואצלתי מן לא אצלתי מהם. ענין פרישה. ויונתן תרגם על כן דחיקא: וגדר אשר לחוץ. ובא וראה כלפי חוץ הכותל לעומת הלשכות אורך הכותל חמשים אמה ארכו כאורך הלשכות. לפיכך אמר והנה על פני ההיכל מאה אמה: כי מאה אמה היה אורך ההיכל כמו שכתבנו · והלשכות לא היו תופשות כל אורכו של היכל אלא חציו: ומתחתה · משלש תיבות שהראשונה לוקחת מן האחרונה והקרי הוא ומתחת הלשכות. ואמר הלשכות האלה המביא מהקדים כבר אמר כי הלשכות לא היו מגיעות אלא עד חצי ארכו של היכל · וקרא מתחת הלשכות מה שמהם כלפי מזרח לפי שממערב היה בעליונות שלהם כמו שפירשנו · כי ההר משפע ועולה עד ההיכל ומבואו היה מן המזרח · כי מן המזרח היו נכנסין בהר הבית וממנו ולפני' עד האולם וההיכל במעלו' הכל כמו שכתבנו למעלה · לפיכך כניסתן היתה מתחתן שהוא כלפי מזרח · וזה הוא שאמר המביא מהקדי' בבואו להנה מהחצר החיצונה המביא שם · וכתיב המביא וקרי המבוא בבא מי סיבה: ברחב גדר החצר דרך הקדים · אמר כי גם כן במזרח ברחב שבין כותל החצר והגזרה ראה לשכות כמו שראה בצפון כמו שזכר. והדרך שהיה לפניהם כמראה הלשכו' · רוצה לומר כמראה דרך הלשכות · ואמר כמראה כי הכל היה רואה במראה הנבואה לא ממש הדבר. ודרך מבואר הוא: ובפתחי הלשכות · פתח בראש דרך. ראה פתח בראש דרך · ואיזה דרך: דרך בפני הגדרת הגינה. והוא דרך הקדים בבואן פי' כשהיה האדם נכנס מן המזרח והגדרת הגינה. ר"ל מעלת אבנים עשויה כמו גדר אבנים והיתה הגונה ונאה · הגונה מדברי רז"ל דבר הגון · ותרגם יונתן דוכן ליואי ודוכן הלוים היה במזרח כשהיו הלוים עולים מעזרת ישראל לעזרת כהנים. ובמסכת מדות שנינו וחלקה היתה בראשונה והקיפוה גזוזטרא שתהא הנשים רואות מלמעלה והאנשים מלמטה כדי שלא יהיו מעורבים וחמש עשרה מעלות עולות מתוכה לעזרת ישראל כנגד טו' שיר המעלות שבתילים שעליה הלוים עומדים בשיר ולא היו ברוטות · פירוש מוקפות אלא כחצי גורן עגולה · ולשכו' היו תחת עזרת ישרא' פתוחו' לעזרת נשים ששם הלוי' נותנים כנורות ונבלים ומצלתי' וכל כלי שיר כן היא המשנה שם. ואלו המעלו' לא היה הדוכן שעליו הלוים אומרים שיר בשעת הקרבן. כי אותו היה בין עזרת ישראל לעזרת כהנים. ואלה המעלות היו בין עזרת נשים לעזרת ישראל · והיו הלוים אומרים עליהם שיר בשמחת בית השואבה · כמו ששנינו במסכת סוכה פרק החליל. והדוכן שהיו אומרי' עליו שיר תמיד בשעת הקרבן היה · כמו ששנינו במסכת מדות עזרת ישרא' היתה ארך מאה ושלשים וחמש על רחב י"א אמה · וכן עזרת הכהנים היתה אורך מאה ושלשים וחמש על רחב י"א וראשי פספסין היו מבדילין בין עזרת ישראל לעזרת כהנים · ר' אליעזר בן יעקב אומר מעלה היתה וגבוהה אמה והדוכן נתון עליה ובה שלש מעלות של חצי אמה · נמצאת עזרת הכהנים גבוהה מעזרת ישראל שתי אמות ומחצה. כך היא המשנה שנויה שם. ונראה כי המעלה הזאת קרא הנביא הגדרת הגינה · ומן הכתוב גם כן ראינו שהדוכן נתון במזרח · כמו שאמר בדברי הימי' והלוים המשוררים לכולם לאסף להימן לידותון ולבניהם ולאחיהם מלבשי' בוץ במצלתי' בנבלי' ובכנורו' עומדי' מזרח למזבח: ויאמר אלי · אשר יאכלו שם הכהני' · אשר קרובים לה' קדשי הקדשים. להוציא ערל לב וערל בשר · וקדשי הקדשים היו נאכלים לפנים מעזרת ישראל שמנה · ולפנים היא הנקראת עזרה בסתם. והוא מקום קדוש לאכילת קדשי הקדשים אם ירצו. אבל בעזרת הכהנים שהיא לפנים מעזרת ישראל היו לשכות הכהנים ושם היו אוכלים קדשיהם · ומה שאמר והחטאת והאשם אחר שאמר קדשי הקדשים והחטאת והאשם הם קדשי הקדשים הנאכלי' לפי שגם שלמי צבור היה להם דין חטאת ואשם · ונקראים גם כן קדשי הקדשים. ועליהם אמר שם יניחו · ופירושו יניחו שם לאכלם שם. ואחר כך אמר והחטאת והאשם: בבאם. בבאם אל לשכותיהם בעזרת הכהנים · אמר כי בצאתם מעבודתם ובואם לעזרת הכהנים שם יניחו בגדי כהונה שעליהם שעובדים בהם שלא יצאו באותם בגדים אל החיצונה שהיא עזרת ישראל שהיא חיצונה לעזרת הכהנים שהיא מקודשת ממנה ופנימה לה. לפיכך אמר מהקדש אל החצר החיצונה ועד הנה. קרא עזרת נשים החצר החיצונה: וקרבו אל אשר לעם · אחר שילבשו בגדים אחרים יוכלו לגעת באותם בגדים אל הבגדים אשר לעם והם ישראל בעזרת ישרא' · כי בעזרת ישראל נכנסים ולא היו נכנסים לעזרת הכהנים אלא לסמיכה לשחיטה ולתנופה ובבגדי כהונה ולא היו רשאין לגעת בבגדי העם שהם חול והם מדרס להם · וכן תרגם יונתן ויתערבון עם עמא:

וכלה את מדות הבית הפנימי והוציאני דרך השער אשר פניו דרך
הקדים ומדדו סביב סביב: מדד רוח הקדים בקנה המדה חמש
מאות אמות קנים בקנה המדה סביב: מדד רוח הצפון חמש מאות קנים
בקנה המדה סביב: את רוח הדרום מדד חמש מאות קנים בקנה
המדה: סבב אל רוח הים מדד חמש מאות קנים בקנה המדה:
מ ג לארבע רוחות מדדו חומה לו סביב סביב ארך חמש מאות ורחב חמש
מאות להבדיל בין הקדש לחל: ויולכני אל השער שער אשר פנה
דרך הקדים: והנה כבוד אלהי ישראל בא מדרך הקדים וקולו כקול
מים רבים והארץ האירה מכבדו: וכמראה המראה אשר ראיתי
כמראה אשר ראיתי בבאי לשחת את העיר ומראות כמראה אשר
ואפול ראיתי אל נהר כבר ואפל אל פני: וכבוד יהוה בא אל הבית דרך
על שער אשר פניו דרך הקדים: ותשאני רוח ותבאני אל החצר
את הפנימי והנה מלא כבוד יהוה הבית: ואשמע מדבר אלי מהבית
ואיש היה עמד אצלי: ויאמר אלי בן אדם את מקום כסאי ואת מקום
כפות רגלי אשר אשכן שם בתוך בני ישראל לעולם ולא יטמאו עוד
בית ישראל שם קדשי המה ומלכיהם בזנותם ובפגרי מלכיהם ב
במותם: בתתם ספם את ספי ומזוזתם אצל מזוזתי והקיר ביני
וביניהם וטמאו את שם קדשי בתועבותם אשר עשו ואכל אתם באפי:
עתה ירחקו את זנותם ופגרי מלכיהם ממני ושכנתי בתוכם לעולם:
הפטרת ואתה תצוה אתה בן אדם הגד את בית
ישראל את הבית ויכלמו מעונותיהם ומדדו את תכנית:
ואם נכלמו מכל אשר עשו צורת הבית ותכונתו ומוצאיו ומובאיו
תיו וכל צורתו ואת כל חקתיו

ושיצי ית משחת ביתא גואה ואפקני באורח תרעא דפתיח לאורח
מדינחא ומשחיה סחור סחור: משח רוח קידומא בקני משחתא
חמש מאה קנין בקני משחתא סחור סחור: משח רוח ציפונא
חמש מאה קנין בקני משחתא סחור סחור: ית רוח דרומא משח
חמש מאה קנין בקני משחתא: אסתחר לרוח מערבא משח חמש
מאה קנין בקני משחתא: לארבע רוחתא משחיה שורא ליה סחור
סחור אורכא חמש מאה ופותיא חמש מאה לאפרשא בין קודשא
לחולא: ואוביליני לתרעא תרעא דפתיח לאורח מדינחא: והא יקר
אלהא דישראל איתגלי מאורח מדינחא וקל מברכי שמיה כקל מיין
סגיאין וארעא נהרת מזיו יקריה: וכחיזו חזווא דחזיתי כחזווא
דחזיתי באיתנביותי לחבלא ית קרתא וחזווא כחיזו דחזיתי על נהר
כבר ואשתטחית על אפי: ויקרא דיי איתגלי בביתא באורח תרעא
דפתיח לאורח מדינחא: ונטלתני רוחא ואעלתני לדרתא גויתא
והא אתמלי יקרא דיי ביתא: ושמעית דמתמליל עימי מלגיו וגברא
הוה קאים לקיבלי: ואמר לי בר אדם דין אתר בית כורסי יקרי ודין
אתר בית אשריות שכינתי דאשרי שכינתי תמן בגו בני ישראל לעלם
ולא יסאבון עוד בית ישראל שמא דקודשי אינון ומלכיהון בטעותהון
ובפגרי מלכיהון במתהון: במיתנהון סיפיהון כקביל סיפי בית
מקדשי וביניהון כסטר עזרתי וכותל בירת מקדשי בין מימרי ו
וביניהון וסאיבו ית שמא דקודשי בתועבתהון דעבדו ושיציתי יתהון
ברוגזי: כען ירחקון את טעותהון ופגרי מלכיהון מלמחטי קדמי
ואשרי שכנתי ביניהון לעלם: את בר אדם חוי ית בית
ישראל ית ביתא ויתכנעון מחוביהון וימשחון ית טיקוסי: ואם יתכנעון
מכל דעבדו במחזיהון צורת ביתא וטקוסיה ומפקנוהי ומעלנוהי

וכלה את מדות הבית הפנימי. הם החדרות והלשכות. כי הכל הוא לתשמישי הבית הפנימי שהוא ההיכל: והוציאני. חוץ לחומת הר הבית: אשר פניו דרך
הקדים. זהו שער הר הבית המזרחי אשר קדם זכרו בתחלת הנבואה: ומדדו סביב סביב. מדד הבית אשר בו השער סביב לארבע רוחות: מדד רוח הקדים.
סביב כל אותו הרוח. וכן מדד רוח הצפון ורוח הדרום ורוח המערב. והיה בין הכל חמש מאות אמה ארך וכן ברוחב ומה שאמר סביב אל רוח הים לפי
שבאותו הרוח השלים פאות סביבו והיה לו חומה סביב להבדיל בין הקדש לחול. כי הר הבית מקודש מירושלם שאין זבין וזבות נדות ויולדות נכנסין לשם:
ויוליכני. אחר שמדד הרוחות מחוץ לעיני הוליכני אל השער אשר הוציאני ממנו: והנה. בא מדרך הקדים. נכנס בשער בדרך מזרח: וקולו כקול מים רבים.
כמו שאמר בתחלת הספר אלא שם הוסיף כקול שדי. ופירוש וקולו וקול הכבוד. ותרגם יונתן וקל מברכי שמיה: והארץ האירה מכבודו. פעל עומר מהכוסף
והשאר שבאו מן הבנין הם יוצאים. כמו האיר ברקיו תבל. וכן להאיר על הארץ: מכבודו. מכבוד אלהי ישראל. והוא ענין זוהר ונוגה כמו שפירשנו: וכמראה
המראה. ובכלל אותו הכבוד שהאירה שראיתי ראיתי כענין המראה שראיתי בבאי לשחת את העיר כי ראיתי המרכבה. וכן כמראה אשר ראיתי אל נהר כבר כל
אותן המראות ראיתי עתה: אל נהר כבר. כמו על. וכמוהו רבים. ומה שאמר בבאי לשחת העיר והוא לא בא לשחת העיר אלא שהמלאכים רוצה לומר בבאי כאשר
באו המלאכים לשחת העיר. ויונתן תרגם באתנביותי לחבלא ית קרתא. ומה שנכפל שם מראה כמה פעמים לענין המראות המשתנות בענין המרכבה. ורז"ל
אמרו תשע ראיות במקרא הזה לומר שכל הנביאים לא היו רואים אלא אחר תשע אספקלריאות. ומשה רבינו עליו השלום מתוך מראה אחת היה רואה שנ' במראה
ולא בחידות שהיה רואה באספקלריא המאירה. ומה שאמר תשע הוא רמז לתשע המסכות וחסוקיהם והעשירי יהיה קדם: אל פני. כמו על פני: וכבוד ה' בא
אל הבית. אל ההיכל: ותשאני רוח. עד הנה אמר ויביאני ויוציאני ויוליכני אמר על האיש שראהו כמראה נחשת ועתה שנראה לו הכבוד עם המרכבה אמר
ותשאני רוח כמו שאמר במרכבה הראשונה: ואשמע מדבר אלי מהבית. מדבר כמו מתדבר מבנין התפעל והתי"ו נבלעת בדגש: מהבית. הקול יצא מהבית
ששם הכבוד אלי שהייתי בחצר הפנימי: ואיש היה עומד אצלי. אפשר שהיה אותו שראה בתחלת הנבואה שהיה מראהו כמראה נחשת או היה מלאך אחר:
ויאמר. את מקום כסאי ואת מקום כפות רגלי אשר אשכון שם. כאלו אמר זהו אשר אשכון שם. ואת מקום כסאי כי בית המקדש כנגד כסא הכבוד: ומקום
כפות רגלי. על דרך והארץ הדום רגלי. ודעת רז"ל כי בית המקדש נקרא כסא כמו השמים. כמו שכתוב כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו. ובספר
ירמיה ביארנו הענין היטב. ויונתן תרגם ארי אתר בית כורסיה יקרי ודין אתר יקרי בית אשריותי: בזנותם. שהיו זונים אחרי אלהים אחרים ועושי פסיליהם
בביתם שהיה אצל בית ה': ובפגרי מלכיהם. כמו שראינו במנשה ואמון שנקברו בגן ביתם: במותם. ובמותם שהיו עושים בבתיהם. או פירושו שהיו עושי
במותם במקום פגרי מלכיהם: בתתם ספם את ספי. כי בית המלך היה סמוך לבית השם והקיר ביניהם. כמו שראינו בבנין שלמה כשבנה ביתו אח' ועולתו
אשר יעלה בית ה'. ואמר בדברי יואש ויורד את המלך מבית השם ויבאו בתוך שער העליון בית המלך: ומזוזתם אצל מזוזתי. כפל הענין במלות שונות
כמנהג. כי המזוזה היא הסף. ויונתן תרגם במתבהון ספהון לקבל ספי בית מקדשי וביניהון בסטר עזרתי וכותל בית מקדשי בין ממרי וביניהון: ואכל.
בחסרון ההא למד הפעל כמנהג. והוא כמו ואכלה מן התרגום: עתה ירחקו. כי יהיה להם לב חדש ליראה אותי: ופגרי מלכיהם ממני. גם כן לא יקברו מלכיה'
בביתם לכבוד ביתי: ממני. ממקום מקדשי: אתה בן אדם הגד את בית ישראל את הבית. בני הגולה: ויכלמו מעונותיהם. שבעבורם חרב בית זה והגד
להם הבית העתיד שלא יחרב לעולם בעבור שלא יחטאו כמו שאמר ירחקו את זנותם ושכנתי בתוכם לעולם: ומדדו את תכנית. תכנית צורת הבית שתראה
להם ימדדו ויכינו אותו לסימן כי עוד יעשו כן לעתיד בבא הגואל ויחיו המתים. יכינו אותו לסימן שהנביאים זאת הצורה יחיו בבנין הבית לעתיד. וזה ראיה
לתחיית המתים: ואם נכלמו. אם יהיו נכלמים מכל אשר עשו הודע אותם תכונת הבית וצורתו וכתוב לעיניהם והם יראו בנין הבית לעתיד ויעשו אותו ואם
לאו לאו: וישמרו את כל צורתו ואת כל חקותיו ועשו אותם. ישמרו אותם בלבם ויאמינו כי כן יהיה ויעשו אותם הבנינים והצורות והתורות לעתיד. ואם לא
ישמרו אותם בלבם ולא יאמינו לא יעשו אותם כי כן מדת הקדוש ברוך הוא ישלם לאדם מדה כנגד מדה. כל המאמין בביאת גואל יזכה לגאולה ואם לא יאמין
לא יזכה. וכן אם יאמי' בתחיית המתים יזכה לתחייה ואם לא יאמין לא יזכה. ולא יוכל לפרש ועשו אותם בבית שני שעלו בני גולה של בבל כי הרבה דברים יש
בבנינה זו שלא היו כן בבית שני. ועל כרחך בנינה זו עתידה. ואמ' כן ועשו אותם ראייה גדולה לתחיית המתים: צורת הבית. מה שלפנים מחומת הר הבית
בכלל: ותכונתו. תכונת בנינו בלשכות ובתאים: ומוצאיו ומובאיו. בשערים הנזכרים: וכל צורותיו. צורת כל בית בפני עצמו: ואת כל חקותיו.
מה שראוי להשתמש בבתים ובשלחנות ובלשכות:

וכל

132

תיו אותם / אתם

וכל צורתו וכל תורתו הודע אותם וכתב לעיניהם וישמרו את כל צורתו ואת כל חקתיו ועשו אותם׃ זאת תורת הבית על ראש ההר כל גבלו סביב סביב קדש קדשים הנה זאת תורת הבית׃ ואלה מדות המזבח באמות אמה אמה וטפח וחיק האמה ואמה רחב וגבולה אל שפתה סביב זרת האחד וזה גב המזבח׃ ומחיק הארץ עד העזרה התחתונה שתים אמות ורחב אמה אחת ומהעזרה הקטנה עד העזרה הגדולה ארבע אמות ורחב האמה׃ וההראל ארבע אמות ומהאראל ולמעלה הקרנות ארבע׃ והאראיל שתים עשרה ארך בשתים עשרה רחב רבוע אל ארבעת רבעיו׃ והעזרה ארבע עשרה ארך בארבע עשרה רחב אל ארבעת רבעיה והגבול סביב אותה חצי האמה והחיק לה אמה סביב ומעלתהו פנות קדים׃ ויאמר אלי בן אדם כה אמר אדני יהוה אלה חקות המזבח ביום העשותו להעלות עליו עולה ולזרק עליו דם׃ ונתתה אל הכהנים הלוים אשר הם מזרע צדוק הקרבים אלי נאם אדני יהוה לשרתני פר בן בקר לחטאת׃ ולקחת מדמו ונתתה על ארבע קרנתיו ואל ארבע פנות העזרה ואל הגבול סביב וחטאת אותו וכפרתהו׃

וכל צורתיה וכל דחזיליה הודע יתהון וכתוב לעיניהון ויטרון ית כל צורתיה וית כל גזירתיה ויעבדון יתהון׃ דא אוריתא דביתא על ריש טורא כל תחומיה סחור סחור קדש קודשין הא דא אוריתא דבית׃ ואילין משחת מדבחא באמיא באמתא דהיא אמה ופשך ותשויתא אמתא ואמתא פותיא וגדנפא מקף לה על סיפתיה סחור סחור זרתא חדא ודין טיקוס מדבחא׃ ומתשוית ארעא עד מסמתא ארעיתא תרתין אמין ופותיא אמתא חדא וממסמתא זעירתא עד מסמת רבת ארבע אמין ופותיא אמתא׃ ומדבחא ארבע אמין וממדבחא ולעילא קרנתא ארבע׃ ומדבחא תרתא עסרי אורכא בתרתא עסרי פותיא מרבע על ארבעא סטרוהי׃ ומסמתא ארבע עסרי אורכא בארבע עסרי פותיא על ארבע סיטרהא וגדנפא מקף לה סחור סחור פלגות אמתא ותשויתא לה אמתא סחור ומאתר דסלקין לה מיתפנן למדינחא׃ ואמר לי בר אדם כדנן אמר יי אלהים אילין גזירת מדבחא ביום איתעבדותיה לאסקא עלוהי עלתא ולמזרק עלוהי דם ניכסת קודשיא׃ ותתן לכהניא ליואי די אינון מזרעא צדוק דקריבין לפולחני אמר יי אלהים לשמשא קדמי תור בר תורי לחטתא׃ ותיסב מדמיה ותתן על ארבע קרנתיה ועל ארבע זוית מסמתא ועל תחום סחור סחור ותדכי יתיה ותכפר עלוהי׃ ותיסב

וכל צורותיו׳ צורת הכרובים והתמורים׃ וכל תורותיו׳ חלוק העזרות לכהנים ולישראל ולנשים׃ זאת תורת הבית. זאת הנזכרת למעלה׃ על ראש ההר. הר הבית והוא ההיכל יהיה בראש ההר כמו שכתוב בענין׃ כל גבולו סביב סביב׳ כל גבול ההר סביב סביב הוא קדש הקדשי׳ כנגד ירושלם כי ירושלם כולה קדש כמו שכאמר והיתה העיר קדש אבל ההר הוא קדש קדשים ובהר עצמו מקום מקדש מזבח׳ והדביר הוא קדש הקדשים כמו שכתוב למעלה׃ הנה זאת תורת הבית. הנזכרת למעלה בפרט ובפסוק זה בכלל׃ ואלה מדות המזבח׳ רז״ל פירשו הפסו׳ כן׃ וחיק האמה. זה יסוד׃ ואמה רוחב. זה סובב׃ וגבולה אל שפתה סביב זרת האחד׳ אלו הקרנות׃ וזה גב המזבח׳ זה מזבח הזהב׳ ויונתן תרג׳ ואילין משחת מדבחא באמיא באמתא דהיא אמה ופשך ותשויתא אמתא ואמתא פתיא וגדנפא מקף ליה על ספתיה סחור סחור זרתא חדא ודין טקוס מדבחא׳ ובמסכת מדות שנינו המזבח היה שלשים ושתים על שלשים ושתי׳ עלה אמה וכנס אמה זהו יסוד נמצא שלשים על שלשים עלה חמש וכנס אמה זהו סובב נמצא שמנה ועשרים על שמנה ועשרים עלה שלש וכנס אמה זהו מקום קרנו׳ אמה מזה ואמה מזה נמצא ששה ועשרים על ששה ועשרים זהו מקום הלוך רגלי הכהנים אמה מזה ואמה מזה נמצא ארבעה ועשרים זהו מקום המערכה. אמר רבי יוסי מתחילה היה שמנה ועשרים על שמנה ועשרי׳ כונס ועולה במדה זו עד שנמצא מקום המערכה עשרים על עשרים וכשעלו בני הגולה הוסיפו עליו ארבע אמות מן הצפון וארבע אמות מן המערב כמין גמא שנאמר והאריאל שתים עשרה ארך בשתים עשרה רחב רבוע יכול שאינו אלא שתים עשרה על שתי׳ עשרה כשהוא אומר על ארבעת רבעיו מלמד שמן האמצע הוא מודד שתים עשרה אמה לכל רוח הנה הנראה כי רז״ל פירשו כי מדות זה המזבח הם מדות מזבח בית שני. ודעת יונתן אינו כדעתם כמו שתראה׃ ונוכל לפרש כי מדה אחרת יהיה למזבח העתיד׃ ואמר ואלה מדות המזבח כמו שאומר והולך עד ויאמר אלי בן אדם. ופירוש באמות. באמות הידועות בנבואה זו שכל אמה מהם אמה וטופח שהם ששה טפחים כי אמה בסתם בת חמשה טפחי׳ וזאת המדה היתה בת ששה טפחים׳ וכן אמר בתחילת נבואה זו שש אמות באמה וטפח כמו שפירשנו וחיק האמה ואמה רחב באמצע המזבח היה גובה אמה ורחב אמה והוא מקום המערכה׃ וגבולה אל שפתה סביב זרת האחד. גבול האמה היה גבוה זרת אחד. ופירוש גבולה מסגרת כמו שתרגם יונתן גדנפא׃ וזה גב המזבח׳ זה שספר הוא גב המזבח שהוא מקום המערכה שהיה גבוה על המזבח אמה לפיכ׳ קראו גב׃ ומחיק הארץ׳ מאמצע הארץ ומהשוה בה אשר בין העזרה העליונה לתחתונה שהמזבח היה בינתים ומקום מעמד הכהנים המקריבים על המזבח קורא עזרה כמו שקרא גם כן מקום מעמד ישראל עזרה והעליונה היא מהמזבח כלפי אולם והתחתונה מהמזבח כלפי מזרח ואמר שמאמצע הארץ שהוא מקום המזבח עד העזרה התחתונה שתי׳ אמות רוצה לומר באורך ורוחב אמה אחת ומהעזרה הקטנה עד העזרה הגדולה ארבע אמות ורחב האמה לא ידענו איזו מן העזרות קורא קטנה העליונה או התחתונה ואיזו מהן קורא גדולה מכל מקום אמר כי מזו לזו היו ארבע אמות והוא מקום המזבח שכ׳ עליו וההראל ארבע אמות והנה זה שטח המזבח מלמטה על הארץ ד׳ אמות בארך וברוחב וכן בגובה והוא הנקרא הראל כלומר בית אל לפי שהיו עובדים בכל מקום לאלהים אחרים על ההרים הגבוהים וזה שהיה הר׳ לא היה גבהו אלא ד׳ אמו׳ לפיכך אמר ד׳ אמו׳ בסתם וכולל לשטחו וגבהו ובסוף ארבע אמות בגובה היה מתרחב המזבח והיו יוצאין אבני המזבח לחוץ ואותו המקום הוא הנקרא אריאל׳ ואמרו רבותי׳ ז״ל כי נקרא המזבח אריאל לפי שהאש הקדושה היורדת מן השמים היתה רבוצה בו כארי וזה המקום שנקרא אריאל היו שתים עשרה ארך בשתים עשרה רחב רבוע אל ארבעת רבעיו וממנו ולמעלה היו ארבע הקרנות׳ ומדת מקום המערכה זכר למעלה׃ וההראל. מבואר הוא׃ ומהאריאל וכן והאראיל כתוב ביוד׳ בין האלף והלמד וקרי היוד׳ בין הרי״ש והאלף והענין אחד׃ והעזרה ארבע עשרה ארך. לא ידענו על איזה עזרה אמר על הגדולה או על הקטנה והגבול כמו שפירשנו מסגרת וכמו שת׳ גדנפא׃ חצי האמה. חצי אמה גובה המסגרת שהיה לה לעזרה סביב׃ והחיק לה אמה סביב. לא ידענו מה היה משמש זה החיק בעזרה׃ ומעלתהו פנות קדים. המעלו׳ שהיו עולי׳ בהם למזבח היו פונים לצד מזרח׳ ומעלותיהו כמו ומעלותיו׳ וכן מקו׳ גברוהו כמו גבוריו׃ פנות. מקור׳ והנה כתוב ולא תעלה במעלות על מזבחי אפש׳ שהיו המעלות עשויות כמין כבש. או פירושו שהיו עולים בו חוץ לעזרה׳ ודעת יונתן שהיו עולים לעזרה שתרגם ודרגין דסלקין ליה לאתפנאה למדינחא׳ ו״ת כל חיק בזו הפרשה תשויתא רוצה לומר מקום שוה׳ ותרגם העזרה מסמתא ולא ראיתי למלה הזאת חבר׳ ולפי רז״ל יהיה פירוש העזרה כבנין המזבח עצמו וקורא לו מלבן מן שמלבנות היה עשוי המזבח כמו שאמרו תני לוי כיצד בונים את המזבח מביא מלבן שהוא שנים ושלשים על שנים ושלשים וגובהו אמה ומביא חלוקי אבנים מפולמות בין גדולות בין קטנות ומביא סיד וזפת וקוניא וממחה ושופך וזהו יסוד וחוזר ומביא מלבן שהוא שלשים על שלשים וגבוה חמש ומביא חלוקי אבנים מפולמות בין גדולות בין קטנות ומביא סיד וזפת וקוניא וממחה ושופך וזהו סובב וחוזר ומביא מלבן שהוא כח״על שמונה ועשרים וגבוה שלש אמות ומביא חלוקי אבנים מפולמות בין גדולות בין קטנות ומביא סיד וזפת וקוניא וממחה ושופך וזהו מקום המערכה וחוזר ומביא מלבן שהוא אמה על אמה וגבוה אמה ומביא חלוקי אבנים מפולמות בין גדולות בין קטנות ומביא סיד וזפת וקוניא וממחה ושופך וזהו קרן וכן לכל קרן וקרן׳ ופירוש מפולמות לחות כמו דגים מפולמות׃ ויאמר אלי בן אדם כה אמר ה׳. אלה חקות המזבח ביום העשותו. ביום שתשלם מלאכתו יעלו עליו קרבן זה כמו שעשו במשכן ביום שמיני למלואים׃ ולזרוק עליו דם׳ תרגם יונתן ולמזרק עלוהי דם נכסת קודשיא׃ ונתת׳ ליחזקאל אומר שהוא כהן. ואמ׳ שהוא יתן הקרבן לכהנים להקריבו והוא יזרוק הדם ויכפר על המזבח כי לעתיד יהיה הוא כהן גדול ואף על פי שיהיה אהרן שם או יהיה הוא משנה לו. וגם זה הפסוק תורה על תחיית המתי׳ לעתיד׳ ולדברי רז״ל שאמרו כי זה המזבח הוא אשר עשו בבית שני אפשר כי יחזקאל היה מעולי הגולה אלא שאומרים בקבלה שקברוהו בארץ בבל׳ ועוד כי סדר הקרבנות שעשו עולי הגולה אינו כסדר זה והם בנו המזבח קודם ההיכל׃ מזרע צדוק. כבר פירשנו למעלה למה זכר צדוק׃ פר בן בקר לחטאת. וכן במלואים שעשה משה׃ ולקחת. העזרה היא הנזכרת שהיתה לפני המזבח׃ וכן מפורש למעלה פנות העזרה למזבח׃ ואל הגבול׳ אל גבול העזרה הנזכרת׃ וחטאת אותו וכפרתהו. כתרגומו ותדכי יתיה ותכפר עלוהי׃

ותיסב ית תורא דחטתא ויוקדיניה באתר דחזי לבית מבר למקדש :
וביומא תנינא תקריב צפיר בר עזין שלים לחטתא ותדכי ית מדבחא
כמא דדכיאו בתורא : כשיצויותך מלדכאה תקריב תור בר תורי שלים
ודכר מן ענא שלים : ותקרבינון קדם יי ויתנון כהניא עליהון מלחא
ויסקון יתהון עלתא קדם יי : שבעא יומין תעבד צפירא דחטתא
ליומא ותור בר תורי ודכר מן ענא שלימין יעבדון : שבעא יומין
יכפרון על מדבחא וידכון יתיה ויקרבון קורבניה : וישלמון ית יומיא
ויהי ביומא תמינאה ולהלא יעבדון כהניא על מדבחא ית עלותכון
וית ניכסת קודשיכון ויתקבלון קורבניכון ברעוא אמר יי אלהים :
ואתיב יתי אורח תרע מקדשא בראה דפתיח למדינחא והוא אחיד :
ואמר יי לי תרע הדין אחיד יהי ולא יתפתח ואינש לא יעול ביה ארי
יי אלהא דישראל איתגלי עלוהי ויהי אחיד : לרבא יהי רבא הוא יתיב
ביה למיכל לחמא קדם יי מאורח אולמא דתרעא יעול ומאורחיה
יפוק : ואעלני אורח תרע ציפונא דקדם ביתא וחזית והא איתמלי
יקרא דיי ית בית מקדשא דיי ואישתטחית על אפי : ואמר לי יי בר
אדם שוי ליבך וחזי בעינך ובאודנך שמע ית כל דאנא ממלל עימך
לכל גזירת בית מקדשא דיי ולכל דחזי ליה ותשוי ליבך למעלני בית
בכל מפקני מקדשא : ותימר לעמא סרבנא לדבית ישראל כדנן אמר
יי אלהים סגי לכון מכל תועבתכון בית ישראל : באיתיותכון בני
עממיא רשיעי ליבא ועורלי בסרא למהוי במקדשי לאפסא ית עזרתי
בקריבכון ית קורבני תרב ודם ניכסת קודשין ואשניאו ית קיימי על
כל תועבתכון : ולא נטרתון מטרת קודשי ומניתון לנטרי מטרת
מימרי במקדשי לכון : כדנן אמר
יי אלהים כל בר עממין רשיעי ליבא ועורלי בסרא לא יעלון למקדשי
לכל בני עממיא די בגו בני ישראל : אלהן

ולקחת את הפר החטאת ושרפו במפקד הבית מחוץ למקדש : וביום
השני תקריב שעיר עזים תמים לחטאת וחטאו את המזבח כאשר
חטאו בפר : בכלותך מחטא תקריב פר בן בקר תמים ואיל מן הצאן
תמים : והקרבתם לפני יהוה והשליכו הכהנים עליהם מלח והעלו אותם
אתם עלה ליהוה : שבעת ימים תעשה שעיר חטאת ליום ופר בן
בקר ואיל מן הצאן תמימים יעשו : שבעת ימים יכפרו את המזבח
וטהרו אתו ומלאו ידו : ויכלו את הימים והיה ביום השמיני והלאה ידיו
יעשו הכהנים על המזבח את עולותיכם ואת שלמיכם ורצאתי אתכם יכפרו
נאם אדני יהוה : עכ וישב אתי דרך שער מד
המקדש החיצון הפנה קדים והוא סגור : ויאמר אלי יהוה השער הזה הפונה
סגור יהיה לא יפתח ואיש לא יבא בו כי יהוה אלהי ישראל בא בו
והיה סגור : את הנשיא נשיא הוא ישב בו לאכול לחם לפני יהוה
מדרך אולם השער יבוא ומדרכו יצא : ויביאני דרך שער הצפון
אל פני הבית וארא והנה מלא כבוד יהוה את בית יהוה ואפל אל פני על
: ויאמר אלי יהוה בן אדם שים לבך וראה בעיניך ובאזניך שמע את
כל אשר אני מדבר אתך לכל חקות בית יהוה ולכל תורתו ושמת תיו
לבך למבוא הבית בכל מוצאי המקדש : ואמרת אל מרי אל בית
ישראל כה אמר אדני יהוה רב לכם מכל תועבתיכם בית ישראל : בותיכם
בהביאכם בני נכר ערלי לב וערלי בשר להיות במקדשי לחללו את
ביתי בהקריבכם את לחמי חלב ודם ויפרו את בריתי אל כל ת
תועבתיכם : ולא שמרתם משמרת קדשי ותשימון לשמרי משמרתי בותיכם
במקדשי לכם : כה אמר אדני יהוה כל בן נכר ערל לב
וערל בשר לא יבוא אל מקדשי לכל בן נכר אשר בתוך בני ישראל :

ולקחת את הפר החטאת. כשמך עם הא הידיע' כמו המזבח הנחשת והדומים לו: ושרפו במפקד הבית · ושרפו השורף במפקד הבית. ותרגם יונתן באתר דחזי בביתא ולא זכר באיזה מקום מן הבית אבל אמר מחוץ למקדש רוצה לומר מחוץ לעזרה אבל לפנים מחומת הר הבית הזה · ולשון במפקד כמו במנות כמו והוא פקיד עלי במפקד יחזקיהו. רוצה לומר במקום מן הבית שמצוים הכהנים לשרוף בו פרים הנשרפים ושעירים הנשרפי' · וכן פר שעשה משה במלואים נשרף · וכן עגל החטאת שהקריב אהרן ביום השמיני למלואים נשרף: וביום השני · מבואר הוא: בכלותך מחטא · בבית מבואר הוא: והקרבתם והשליכו הכהנים עליהם מלח. כמו שכתוב בתורה על כל קרבנך תקריב מלח: שבעת ימים תעשה שעיר חטאת ליום. לא היו בזה ימי המלואים של משה. וגם עולי הגולה לא ראינו שעשו קרבן כזה כשבנו המזבח. ואף על פי שאז"ל מלואים הקריבו בימי עזרא כדרך שהקריבו בימי משה כסדר הזה לא היו · ועל כרחינו חדוש יהיה בסדר הקרבנות לעתיד: שבעת ימים. וכפרו כתיב וקרי יכפרו ביוד' והענין אחד אלא שבכתוב טעם שבעת ימים הדבק למעלה · וטהרו אותו. לפי שנטמא ביד גויי הארץ: ומלאו ידו. כתיב בלא יוד' וקרי ביוד' ורבים כמוהו חסירי היוד' הרבים מן הכתוב ולא יחסר הענין בעבור זה. ופירוש ומלאו ידיו הכינו למזבח · ופירו' כתרגומו ויקרבון קרבניהון. וכזה הענין תרגם אונקלוס ומלאת יד אהרן ויד בניו והדומים לו. ויש לפרש כנוי ידיו לכהן המקריב שימלא ידיו מנתחי הקרבן: ויכלו את הימים. הכהנים יכלו שבעת ימים על זה הסדר: והיה ביום השמיני והלאה. פירוש ביום השמיני ומשנו והלאה יעשו עולות וזבחי' כמו שכתוב · ובכללם התמידים והנדרים והנדבות והמוספים: ורצאתי אתכם. כתוב באלף במקום יוד · וכן רפאנו את בבל · וטעם ורציתי ארצה אתכם בקרבנותיכם ויהיו לרצון לפני כי מעשיכם יהיו רצוים לפני. ויונתן תרגם ויתקבל קרבנכון ברעוא קדמי אמר ה': וישב אתי. המקדש החיצון · זהו ההיכל: והוא סגור. עתה אשר הסיב אותי מצאתיו סגור · וכבר היה פתוח כשבא כבוד ה' אל הבית · כמו שאמ' למעלה: ויאמר אלי ה' השער הזה סגור יהיה. לפי פשוטו יאמר זה על שער ההיכל אלא שרז"ל פירשו כי על אחד משני פשפשין שהיו לשער הגדול אמר זה · כמו ששנינו במסכת מדו': ושני פשפשין היו לו לשער הגדול האחד לצפון והאחד לדרום שבדרום לא נכנס בו אדם מעולם ועליו מפורש על ידי יחזקאל · שנאמר ויאמר אלי השער הזה סגור יהיה לא יפתח ואיש לא יבא בו כי ה' אלהי ישראל בא בו והיה סגור. ה' אלהי ישראל בא בו רוצה לומר ענין הכבוד שנכנס בו כמו שאמר למעלה · ומה שמפרשי' בזה הפסוק הוא מבואר כי על המקדש הוא מדבר ועל שעריו לא על אחר · וכל הפסוקים שלפניו ושאחריו תשובה להם · וכל משכיל ישכיל ואינני צריך להאריך תשובתם · ופירוש פשפשין פתחים קטנים: את הנשיא נשיא הוא ישב בו לאכול לחם לפני ה' · את הנשיא כמו על הנשיא · וכן והראה את הכהן · את מי הגדת מלין. · והדומים להם במקום אל · וכן תרגם יונתן לרבא יחידו רבא הוא · אמר זה השער שהיה סגור שלא יבא בו אדם אל הנשיא יהיה ובעבור כי נשיא ישראל הוא יושב בזה השער מחוץ באסקופתו החיצונ': לאכול לחם לפני ה'. כשיאכל זבחי שלמיו לפני ה' יאכלם בזה המקו' ומדרך אולם השער יבא שם: ומדרכו יצא מאותו דרך שנכנס יצא · והנשיא הזה יהיה מלך המשיח כמו שאמר ודוד עבדי נשיא להם לעולם: ויביאני · מבואר הוא: ויאמר · תורתו כתוב בלא וו' וקרי בוו': ושמת לבך למבא הבית בכל מוצאי המקדש. כלומר תשי' לבך בכל השערי' שהם מבא הבית ומוצאיו שלא יכנס בהם אדם אלא הראוי לכל מקום ומקום כמו שהם המקומות שהם מקודשי' אחד יותר מחבירו: ואמרת אל מרי · תואר · כמו אל תהי מרי: רב לכם מכל תועבותיכם · די היה לכם מכל התועבות אשר עשיתם עד שהייתם מביאי' ערלי לב וערלי בשר להיות במקדשי לחלל את ביתי. וזה אמר לבני הגולה מה שעשו קודם שגלו ומה שהיו עושי' הנשארים בארץ: בהביאכם בני נכר ערלי לב וערלי בשר' ערלי לב שעבדו עבודה זרה ערלי בשר שמתו אחיו מחמת מילה. ואף על פי שהוא אנוס הערלה מאוסה היא לפני האל יתברך ולא יכול לשרת לפני ה' ושניהם כשרים לעבודת בית המקדש ערל לב וערל בשר. ואף על פי שלא מצאנו בתור' משה רבינו עליו השלום קבלה היתה בתורה שבעל פה. וכן אז"ל דבר זה מתורת משה רבי' עליו השלום לא למדנו מתורת יחזקאל בן בוזי למדנו דגמרא אגמרי להו ואתא יחזקאל ואסמכוה אקרא דלחללו את ביתי: לחללו את ביתי. כמו ותרחהו את הילד: בהקריבכם. כאלו אתם מקריבים את לחמי חלב ודם שאתם מביאים אל ביתי הכהנים שאינם ראוים לעבודה: ויפרו את בריתי · והם הפרו את בריתי: אל כל תועבותיכם: שהיו כהנים לכם בעבודה זרה שהייתם עובדים. ויונתן תרגם בני נכר בני עממיא: ולא שמרתם · לכם · אותם שהיו שומרים לכם במשמרת עבודה זרה שלכם שמתם שומרי משמרתי במקדשי. ולמד לשומרי כלמ' הרגו לאבנר · והדומים לו: כה אמר · לא יבא אל מקדשי. לעתיד: לכל בן נכר אשר בתוך בני ישרא. זה שאני אומר בן נכר איני אומר על הגוי כי אין צריך לומר זה אלא בעבור בן נכר אשר בתוך בני ישרא: כי אם

133

כי אם הלוים אשר רחקו מעלי בתעות ישראל אשר תעו מעלי אחרי
גלוליהם ונשאו עונם: והיו במקדשי משרתים פקדות אל שערי
הבית ומשרתים את הבית המה ישחטו את העלה ואת הזבח לעם העולה
והמה יעמדו לפניהם לשרתם: יען אשר ישרתו אותם לפני גלוליהם
והיו לבית ישראל למכשול עון על כן נשאתי ידי עליהם נאם אדני
יהוה ונשאו עונם: ולא יגשו אלי לכהן לי ולגשת על כל קדשי
אל קדשי הקדשים ונשאו כלמתם ותועבותם אשר עשו: ונתתי
אותם שמרי משמרת הבית לכל עבדתו ולכל אשר יעשה בו:
הפטרת אמר והכהנים הלוים בני צדוק אשר שמרו את
משמרת מקדשי בתעות בני ישראל מעלי המה יקרבו אלי לשרתני
ועמדו לפני להקריב לי חלב ודם נאם אדני יהוה: המה יבאו אל
מקדשי והמה יקרבו אל שלחני לשרתני ושמרו את משמרתי:
והיה בבואם אל שערי החצר הפנימית בגדי פשתים ילבשו ולא
יעלה עליהם צמר בשרתם בשערי החצר הפנימית וביתה: פארי
פשתים יהיו על ראשם ומכנסי פשתים יהיו על מתניהם לא יחגרו ב
ביזע: ובצאתם אל החצר החיצונה אל החצר החיצונה אל העם
יפשטו את בגדיהם אשר המה משרתם בם והניחו אותם בלשכת
הקדש ולבשו בגדים אחרים ולא יקדשו את העם בבגדיהם: וראשם
לא יגלחו ופרע לא ישלחו כסום יכסמו את ראשיהם: ויין לא ישתו
כל כהן בבואם אל החצר הפנימית: ואלמנה וגרושה לא יקחו
להם לנשים כי אם בתולת מזרע בית ישראל והאלמנה אשר תהיה
אלמנה מכהן יקחו: ואת עמי יורו בין קדש לחל ובין טמא לטהור
יודעם: ועל ריב המה יעמדו לשפט במשפטי ושפטהו ואת למשפט
תורתי ואת חקתי בכל מועדי ישמרו ואת שבתותי יקדשו: ואל מת ושפטהו
אדם לא יבוא לטמאה כי אם לאב ולאם ולבן ולבת לאח ולאחות שבתתי
אשר לא היתה לאיש יטמאו: ואחרי טהרתו שבעת ימים יספרו לו:

אלהן ליואי דאתרחיקו מדחלתי במטעי ישראל דטעו מבתר פולחני
בתר טעותהון ויקבלון חוביהון: ויהון במקדשי משמשין ממנן על
תרעי ביתא ומשמשין ית ביתא אינון יכסון ית עלתא וית ניכסת
קודשיא די לעמא ואינון יקומון קדמיהון לשמשותהון: חלף דהוו
משמשין יתהון קדם טעותהון והוו לבית ישראל לתקלת חובין על
כן קיימית במימרי עליהון אמר יי אלהים ויקבלון חוביהון: ולא
יתקרבון לפולחני לשמשא קדמי ולמקרב על כל קודשי לקודשי ק
קודשיא ויתקבלון איתכנעותהון ותועבתהון דיעבדו: ומניתי
יתהון נטרי מטרת ביתא לכל פולחניה ולכל דיתעביד ביה: וכהניא
ליואי בני צדוק די נטרו ית מטרת מקדשי במיטעי בני ישראל מבתר
פולחני אינון יתקרבון לפולחני לשמשא קדמי וישמשון על מדבחי
לקרבא קדמי תרב ודם ניכסת קודשין אמר יי אלהים: אינון יעלון
למקדשי ואינון יתקרבון לפתורי לחים אפיא לשמשא קדמי ויטרון
ית מטרת מימרי: ויהי במיעלהון לתרעי דרתא גויתא לבושי בוצא
ילבשון ולא יהי עליהון כסות עמר בשמשותהון בתרעי דרתא גויתא
ולגיו: קובעין דבוץ יהון על רישיהון ומכנסין דבוץ יהון על חרציהון
ולא יסרון על חרציהון על לבביהון יסרון: ובמיפקהון מדרתא
דקודשא לדרתא בריתא לאיתערבא עם עמא ישלחון ית לבושיהון
די אינון משמשין בהון ויחתון יתהון בלשכת קודשא וילבשון לבושין
אוחרנין ולא יתערבון עם עמא בלבושיהון: ורישיהון לא יגלחון
ופרוע לא ירבון ספרא יספרון ית סער רישיהון: וחמר לא ישתון כל
כהין במיעלהון לדרתא גויתא: וארמלא ומתרכא לא יסבון להון
נשין אלהן בתולתא מזרעא דבית ישראל וארמלתא די תהי ארמלתא
שאר כהניא יסבון: וית עמי ילפון בין קודשא לחולא ובין מסאבא
לדכיא יהודעונון: ועל פלגות דינא אינון יקומון למדן בדיני רעותי
ידונונון וית אורייתי וית קיימי בכל מועדי יטרון וית יומי שביא דילי
יקדשון: ועל מיתא דאנשא לא יעול לאיסתאבא אלהן לאב ולאם
ולבר ולברת ולאח ולאחת דלא הות לגבר יסתאבון: ובתר דכותיה
שבעא יומין ימנון ליה: וביום

כי אם הלוים. כי אם יבאו הלוים אשר רחקו מעלי אל מקדשי לא יבאו לכל דבר שירות אלא ונשאו את עונם שלא יעבדו עבודת קרבן ויו"ו ונשאו כוי"ו וישא אברהם
את עיניו אלא מה יעשו אותם לוים אשר תעו בתעות בני ישראל : והיו במקדשי משרתים. פירוש שוערים יהיו ומשרתי הבית ושוחטים בה שהשחיטה
כשרה בזר אבל לא יקריבו קרבן. ויש לפרש כי אם הלוים לשון שבועה. כמו אם לדור אכזב. וכמו אם יבואון אל מנוחתי. פקידות מנויי השערי' ודברי
הבית יהיה להם. והלוים שזכר על הכהנים הוא אומר כי כל כהן משבט לוי : יען אשר ישרתו אותם. תחת שהיו משרתים את ישראל לפני גלוליהם
לפיכך ישרתוני לעתיד בעבוד' הבית בדברי' שהם כשרים בזרים כי כזרים אחשבם. וכל הענין מבואר עד סוף הפרשה. כי הכהנים אשר תעו בחיותם
בתחיית המתים לעתיד ישאו עונם בזה הדבר ונשאו כלימתם : והכהנים הלוים בני צדוק. לפי שאמר כי אותם הכהנים שתעו לא ישובו לסדר העבודה
לעתיד אמר כי אותם שלא תעו ישובו לסדר עבודתם. וכבר פירשנו טעם בני צדוק : המה יבאו אל שלחני לשרתני. כמו שנ' לפתורי דלחם אפיה :
והיה בבאם אל שערי החצר הפנימית. אם נאמ' החצר הפנימית כשמשמעו יהיה פירושו שער עזרת הכהנים והמזבח ושמנו לשער האולם כי הכל הוא חצר
ויהיה זה אם כן חדוש לעתיד כי בבגדי כהונה שהיו משמשים בהם צמר היה. כמו שכתוב בתורת משה כי התכלת היא צמר צבוע בתכלת. ואם נאמר כי
דבר זה על עבודת כהן הגדול ביום הכיפורים לפני לפנים שהיה עובד בבגדי פשתים איך קרא הדביר חצר והוא בית. ואיך אמר בבאם ילבשו לשון רבים
והעבודה ההיא לא היתה אלא בכהן גדול והיה הוא לבדו נכנס שם וביום הכפורים לבד : פארי פשתים. נקראו כן המגבעות לפי שהיו על הראש לפאר
וכן אמר ומגבעות תעשה להם לכבוד ולתפארת : על מתניהם. כמו שכתוב בתורה ממתנים ועד ירכים יהיו : לא יחגרו ביזע. פי' רז"ל לא
יחגרו במקום שמזיעין כדתניא כשהם חוגרים אינם חוגרים לא למטה ממתניהם ולא למעלה מאציליהם אלא כנגד אצילי ידים. ויונתן תרגם ולא יזרזון על
חרציהון אלהין על לבבהון יסרון : ביזע. שם בשקל נגע כי היוד' שרש ומפני הפסוק נקמצה היוד' : ובצאתם אל החצר החצונה. ואחר כך
אל החצר החיצו' אל העם אמר איזו חצר החיצונה אל העם. פי' מקום שהעם שם והוא עזר' ישראל : יפשטו את בגדיהם. הוא מה שאמר למעלה
ושם יניחו בגדיהם : ולא יקדשו את העם בבגדיה'. כי אם יגעו את העם בבגדי כהונה שהם קדש יראה שהעם קדושים כמוהם. ועל הדרך הזה
תרגם יונתן ולא יתערבון עם עמא בלבושיהון : וראשם לא יגלחו. לא יגלחו כל שער הראש : ופרע לא ישלחו. לא יגדלו השער משלשים יום
ואילך : כסום יכסמו את ראשיהם. ישוו את הגלוח לא יגלחו שכל וכל ולא ישלחו פרע אלא בענין השוה אחד לשלשים יום. ורז"ל פירשו כסום יכסמו
כתספורת של בן אלעשה ראשו של זה בצד עיקרו של זה. ויונתן תרגם ספרא יספרון ית שער רישיהון : ויין לא ישתו כל כהן. החצר הפנימית.
בעזרת הכהנים מן המזבח ולפנים כמו שכתוב בתורה. ומה שאמר לו משפטי הכהנים אף על פי שכתוב בתורה לפי שחידש דברי' שאינם מפורשים בתורה
שכתב גם אפשר שחידש דברים שהם לעתיד לתוספת קדושה : ואלמנה. אם אמר זה על כל כהן יהיה זה לתוספת קדושה לעתיד והוא כי אלמנת
כהן גדול ואפילו כהן הדיוט יכול לקחתה כהן אחר. וזהו שאמר אשר תהיה אלמנה מכהן יקחו. ואם נאמר כי על כהן גדול דבר יהיה פירושו מכהן
יקחו מקצת כהנים יקחו. כמו שפירשו רבותינו ז"ל. וכמו שתרגם יונתן שאר כהניא יסבון. והנה הניח זונה וחללה כי כיון שכתוב בתורה לא זכר הכל :
ואת עמי. מבואר הוא : ועל ריב למשפט. לשפט כתיב למשפט קרי והענין אחד : ישפטהו. ישפטו הריב כמו שכתובים משפטי הריב בתורה.
ושפטהו כתיב ושפטהו רוצ' לומ' יעמדו למשפט וישפטוהו כמשפטו : ואת חקתי בכל מועדי. בדברי הקרבנות. וכן את שבתותי יקדשו : ואל מת אדם.
יטמאו בכהן הדיוט : ואחרי טהרתו. אפשר שיהיה זה לעתיד לתוספת קדושה שאחרי שיטהר לסוף שבע עוד יספרו לו שבעה ימים אחרים אלא שרז"ל פירשוהו
בלא חדוש ופירשו אחרי טהרתו אחרי פירשתו מן המת :
וביום

וביום מעליה לקודשא לדרתא גויתא לשמשא בקודשא יקריב
חטאתיה אמר יי אלהים: ותהי להון לאחסנא חולק מותר קורבני
חולקהון ואחסנא לא תתנון להון בישראל מתנן די הבית להון אינון
אחסנתהון: מנחתא חטאתא ואשמא אינון יכלוניה וכל חרמא בישר'
להון יהי: וריש כל בכורי כולא וכל אפרשות כולא מכל אפרשותכון
לכהניא יהי וריש אצותכון תתנון לכהנא לאשראה ברכתא בביתך
כל נבילא ותבירא מן עופא ומן בעירא לא ייכלון כהניא:
ובפלגותכון ית ארעא באחסנא תפרשון אפרשותא קדם יי קודשא
מן ארעא אורכא עשרין וחמשא אלפין אורכא ופותיא עסרא אלפין
קודשא הוא בכל תחומה סחור סחור: יהי מדין לקודשא חמש מאה
בחמש מאה מרבע סחור סחור וחמשין אמין רוחא ליה סחור סחור:
ומן משחתא הדא תמשח אורכא עסרין וחמשא אלפין ופותיא עשר
אלפין וביה יהי מקדשא קודש קודשין: קודשא מן ארעא הוא
לכהניא די משמשין בבית מקדשא דייהי דקריבין לשמשא קדם יי
ויהי להון אתר שביק לביתא וכבשא למקדשא: ועסרין וחמשא אלפין
אורכא ועסרא אלפין פותיא ויהי לליואי משמשי ביתא להון לאחסנא
עסרין לשכן: ואחסנת קרתא תתנון חמשא אלפין פותיא ואורכא
עשרין וחמשא אלפין לקביל אפרשות קודשא לכל בית ישראל יהי:
ולרבא מכא ומכא לאפרשות קודשא ולאחסנת קרתא לקביל אפרש'
קודשא ולקביל אחסנת קרתא מרוח מערבא מערבא ומרוח מדינחא
מדינחא ואורכא לקביל

וביום באו אל הקדש אל החצר הפנימית לשרת בקדש יקריב חטאתו
נאם אדני יהוה: והיתה להם לנחלה אני נחלתם ואחזה לא תתנו
להם בישראל אני אחזתם: המנחה והחטאת והאשם המה יאכלום
וכל חרם בישראל להם יהיה: וראשית כל בכורי כל וכל תרומת כל וכל
מכל תרומותיכם לכהנים יהיה וראשית עריסותיכם תתנו לכהן
להניח ברכה אל ביתך: כל נבלה וטרפה מן העוף ומן הבהמה לא
מה יאכלו הכהנים: ובהפילכם את הארץ בנחלה
תרימו תרומה ליהוה קדש מן הארץ ארך חמשה ועשרים אלף ארך
ורחב עשרה אלף קדש הוא בכל גבולה סביב: יהיה מזה אל הקדש
חמש מאות בחמש מאות מרבע סביב וחמשים אמה מגרש לו סביב:
ומן המדה הזאת תמוד ארך חמש ועשרים אלף ורחב עשרת אלפים חמשה
ובו יהיה המקדש קדש קדשים: קדש מן הארץ הוא לכהנים משרתי
המקדש יהיה הקרבים לשרת את יהוה והיה להם מקום לבתים
ומקדש למקדש: וחמשה ועשרים אלף ארך ועשרת אלפים רחב
יהיה ללוים משרתי הבית להם לאחזה עשרים לשכת: ואחזת והיה
העיר תתנו חמשת אלפים רחב וארך חמשה ועשרים אלף לעמת
תרומת הקדש לכל בית ישראל יהיה: ולנשיא מזה ומזה
לתרומת הקדש ולאחזת העיר אל פני תרומת הקדש ואל
פני אחזת העיר מפאת ים ימה ומפאת קדמה קדימה וארך

וביום בואו אל הקדש· רוצה לומר אחר שיטהר ויכנס לקדש שלא נכנס שם בטומאתו עתה אחרי שיטהר יקריב קרבן חטאת בעבור טומאתו. וזה יהיה חידוש לעתיד. ורז"ל פירשוהו בלא חידוש · מקצתם פירשו יקריב חטאתו עשירית האיפה שהיה כהן גדול מקריב בכל יום שלא הקריב אותה בימי טומאתו אמר שיקריבנה אחרי טהרתו· ומקצתם אמרו יקריב חטאתו בא ללמד שלא יוכל לשלוח קרבנותיו בימי טומאתו· שכאמר וביום בואו וגו' · יקריב בזמן שראוי לביאה ראוי להקרבה ובזמן שאין ראוי לביאה אין ראוי להקרבה. ואני תמיה למי שאמר יקריב חטאתו זו היא עשירית האיפה והלא מדבר בכהן הדיוט שמטמאת לקרובים ועשירית האיפה כהן גדול היה מקריב אותה משלו בכל יום מחציתה בבקר ומחציתה בערב וכהן הדיוט לא היה מקריב אותה אלא בשעת חינוך עבודה· כלומר ביום שמתחיל לעבוד וכהן גדול לא היה מטמא לקרובים· ואם כן מה הוא שאמר וביום בואו אל הקדש וגומר· ומה שאמר יספרו לו ולא אמר יספור לו רוצה לומ' יספרו אחיו הכהנים שאם שכח הוא לא יניחוהו הם ליכנס לקדש עד שיעברו לו ז' ימים ויטהר: והיתה להם לנחלה. הכהונה תהיה להם לנחלה שלא תהיה להם אחוזה בישראל כמו שאמר בתורה: המנחה. מבואר הוא: וראשית כל בכורי כל. בכורי כל פרי. כמו שאמר בתורה בכורי כל אשר בארצם אשר יביאו לה' לך יהיה· וכל אשר בארצם רוצה לומר כל המיוחדים שבארצם והם שבעת המינים . וכן רוצה לומר מה שאמר כל בכורי כל וכל תרומת כל· כמו שאמר בתורה כל תרומת הקדשים וגו': מכל תרומותיכם. ראשית מכל תרומותיכם. והיא תרומה גדולה שהיתה לכהן: להניח ברכה אל ביתך· טעמו אל כל אשר זכר בפסוק זה: כל נבלה וטרפה. כמו שאמר בתורה נבלה וטרפה לא יאכל לטמאה בה: אעפ"י שישראל גם כן מוזהרין עליה הכהנים מוזהרין יותר מפני הטומאה· לפי שהם תמיד במקדש לכך הם מוזהרים יותר על הטומאה מישראל· ולפיכך אמר לא יאכלו הכהנים ולא אמר לא יאכלם ולא אמר ולא יגעו כי יש נבלה שאינה מטמא' אלא בבית הבליעה והיא נבלת עוף טהור. ורז"ל אמרו לפי שהותרה להם מליקת חטאת העוף שהיא נבלה וטרפה יכול יהו מותרין גם כן בשא' נבלות וטריפות לפיכך הוזהרו עליהם: ובהפילכם את הארץ בנחלה. על ירושלם אמר שיפילו אותה לעתיד בנחלה לכל ישר'. ואמר איך יחלקו אותה למקדש ולכהנים וללוים ולישראל . ואמר ארך חמשה ועשרים אלף ורחב עשרה אלף קדש הוא בכל גבולה סביב הארך הוא ממזרח למערב והרחב מצפון לדרו' ואמר: יהיה מזה אל הקדש חמש מאות בחמש מאות מרובע סביב וחמשים אמה מגרש לו סביב. אלה המדו' שזכר יקח מהם הקדש והוא הר הבית חמש מאות באורך וחמש מאות ברחב כמו שכתוב למעלה . כי הר הבית היה חמש מאות על חמש מאות אם כן נשארו מהר הבית כלפי מזרח שנים עשר אלף ומאתים וחמשים וכנגד' מהר הבית כלפי מערב שהם ארבעה ועשרים אלף וחמש מאות · הנה הם עם חמש מאות של הר הבית חמשה ועשרים אלף וברחב כמו כן מהר הבית כלפי צפון ארבעת אלפים ושבע מאות וחמשים . וכן מהר הבית כלפי דרום שהם תשעת אלפים וחמש מאות וחמש מאות של הר הבית הנה עשרת אלפים: ומן המדה הזאת תמוד אורך חמשה ועשרים אלף ורחב עשרת אלפים ובו יהיה המקדש קדש קדשים . אלה חמש מאות של הר הבית ממדת חמשה ועשרים אלף ועשרת אלפים תמוד אותם . כלומר מכללם יהיו אלה חמש מאות של הר הבית . ובו רוצה לומ' בהר הבית והוא הקדש שזכר בו יהיה המקדש שהוא קדש קדשים והוא ההיכל והדביר שהוא מקודש מהכל . ורש"י ז"ל פירש מן המדה הזאת תמוד בקנה המדה שנמדד בו רביע הר הבית חמש מאות על חמש מאות: כמו שאמר למעלה מדד חמש מאות קנים בקנה המדה לארבע רוחות מדדו. ולפי שלא פירש בפסוק הראשון אלה חמשה ועשרים אלפים ועשרת אלפים אם הם קנים או אמות הוצרך לומר הנה שאלפים אלה קנים הם בקנה המדה שנמדד בו הר הבית שהוא שש אמות הקנה: חמש כתיב וחמשה קרי והענין אחד . ויש בענין לשון זכר ולשון נקב'. כי המדה לשון נקבה והקנה לשון זכר: קדש מן הארץ הוא . זה שאמרתי לך החמשה ועשרים אלפים אורך ועשרת אלפים רחב הוא קדש תרומה מן הארץ לכהני': והיה להם מקום לבתים ומקדש למקדש· הר הבית הוא מקדש לאורך המקדש המקודש מהיכל· והוא הבית ההיכל והדביר. והנשאר יהיה להם מקום לבתים להם ולבתיהם. והחמשים מגרש שהיה סביב הר הבית הם מכלל החשבון הנשאר חוץ להר הבית ארבעה ועשרים וחמש מאות אלפים בארך ותשעת אלפים וחמש מאו' ברחב. והמגרש הזה הוא מקום פנוי אין בו לא בתים ולא זרע : וחמשה ועשרים אלף ארך . במדה שהיתה לכהנים בין המקדש ובין בתיהם כמדה הזאת תהיה ללוים לאחוזה סמוך לאחוזת הכהנים · כמו שאמר למטה לעומת גבול הכהנ'. כי גם הם משרתי הבית להיות שוערים ומשוררים: עשרים לשכות· אמר שיעשו בחלקם סמוך לאחוזת הכהנים עשרי' לשכות לשבת בהם השוערים כדי שיהיו קרובים אל הבית והנשאר יהיה לערכיהם ולבתיהם: ואחזת העיר· שתהיה אחוזה לכל ישראל כי כולם יהיו כאחזים בירושלם לכל שבט יהיה שער אחד בעי' כמו שאמר בסוף הספר· ותהיה אחזת העיר רחב חמשת אלפים והארך חמשה ועשרים אלף מן המזרח למערב . כמדת התרומה הזאת בין כולם חמשה ועשרים אלף על חמשה ועשרים אלף· כי לכל אחד מהם כה"אלף אורך והרחב לכהנים עשרת אלפים וללוי' עשרת אלפים ולאחזת העיר חמש' אלפי' הרי חמשה ועשרים אלף: לעומת תרומת הקדש· כנגד ארך תרומת הקדש שהיא אחזת הכהנים והלוים: ולנשיא מזה ומזה לתרומת הקדש ולאחזת העיר. ואחר כך פירש אל פני. כי למד השמות הנזכרת לתרומ' ולאחזת רוצה לומר אל פניהם למזרח ואל פניהם למערב תהיה נחלת הנשיא· כמו שמפרש ואומר מפאת ים ימה ומפאת קדמה קדימה · כלומר רחב נחלת הנשיא תהיה רחב חמשה ועשרים אלף כנגד תרומת הקדש ואחזת העיר וארך תהיה כנגד אחד חלקי השבטים ממזרח ארץ ישראל למערבה· כי בסוף חמשה ועשרים אלף ארך נחלת הכהנים והלוים ואחזת העיר תהיה אחזת הנשיא כנגד' ברחב עד סוף גבול ארץ ישר' למזרח· וכן למערב עד סוף גבול ארץ ישראל למערב· כי לישראל יהיו שנים עשר חלקים ולנשיא החלק השלשה עשר. חלק הנשיא כחלק אחד משבטי ישראל בארך וברחב אלא שבתוך נחלת הנשיא תהיה התרומה:

לעמות אחד החלקים מגבול ים אל־גבול קדימה: לארץ יהיה־לו
לאחזה בישראל ולא־יונו עוד נשיאי את־עמי והארץ יתנו לבית־ י
ישראל לשבטיהם: כה־אמר אדני יהוה רב־
לכם נשיאי ישראל חמס ושד הסירו ומשפט וצדקה עשו הרימו ג ושוד
גרשתיכם מעל עמי נאם אדני יהוה: מאזני־צדק ואיפת־צדק ובת־
צדק יהי לכם: האיפה והבת תכן אחד יהיה לשאת מעשר החמר יהיה
הבת ועשירת החמר האיפה אל־החמר יהיה מתכנתו: והשקל
עשרים גרה עשרים שקלים חמשה ועשרים שקלים עשרה וחמשה
שקל המנה יהיה לכם: זאת התרומה אשר תרימו ששית האיפה המנה
מחמר החטים וששיתם האיפה מחמר השערים: וחק השמן הבת
השמן מעשר הבת מן־הכר עשרת הבתים חמר כי־עשרת הבתים ח
חמר: ושה־אחת מן־הצאן מן־המאתים ממשקה ישראל למנחה
ולעלה ולשלמים לכפר עליהם נאם אדני יהוה: הפטרת ר״ח ולעולה
כל העם הארץ יהיו אל־התרומה הזאת לנשיא בישראל: ועל־הנשיא
יהיה העולות והמנחה והנסך בחגים ובחדשים ובשבתות בכל־ ובמועדי
מועדי בית ישראל הוא־יעשה את־החטאת ואת־המנחה ואת־העולה ובכל
ואת־השלמים לכפר בעד בית־ישראל:

לקביל חד מן חולקיא מתחום מערבא עד תחום מדינחא: דא ארעא
תהי לרבא לאחסנא בישראל ולא יונסון עוד רברבי ית עמי וארעא
יתנון לבית ישראל לשבטיהון: כדנן אמר יוי אלהים סגי לכון
רברבי ישראל חטופא ובזזא אעדו ודין דקשוט וזכו עיבידו סליקו
תקלתכון מגו עמי אמר יוי אלהים: מוזנון דקשוט ומכילן דקשוט
ובתין דקשוט יהי לכון: מכילתא וביתא טיקום חד יהי לכון סכום
תלת סאין למסב מעשר כורא במכילת רטיבא ביתא ועסר כורא
יבישא מכילתא מן כורא יהי טיקוסיה: וסלעא עסרין מעין תלתות
מניא עסרין סלעין מני כספא עסרין וחמש סלעין רבעות מניא חמש
עסרי סלעין כולהון שיתין מניא רבא מני קודשא יהי לכון: דא
אפרשותא דתפרשון חד מן שתא במכילתא מכור חטין וחד מן שתא
במכילתא מכור סערין: ודחזי למיסב מן משחא במכילתא רטיבא
מעישורא ביתא מן כורא חד מן עסרא הויא ביתא בכורא ארי עסר
בתין כורא: ואימר חד מן ענא מן מאתן דחזי למיסב מפטמא דישראל
למנחתא ולעלתא ולנכסת קודשיא לכפרא עליהון אמר יוי אלהים:
כל עמא דארעא יהון עבדין ית אפרשותא הדא לרבא בישראל: ועל
רבא יהי עלתא ומנחתא ונסכיא בחגיא ובירחיא ובשביא ובכל מועדי
בית ישראל הוא יעביד ית חטתא וית מנחתא וית עלתא וית ניכסת
קודשיא לכפרא על בית ישראל:
כרנן

לעומת. בחולס. כמו לעומת בפתח. עמת בשקל סבל. מן כי עול סבולו. עומת בשקל גומץ: אחד החלקים. חלקי השבטים כמו שפירשנו: לארץ יהיה לו לאחזה. החלק הזה יהיה לו לאחזה בארץ ישראל. ולמד לארץ במקום בי״ת. כמו וישב אתו לארץ. הרגתי לפבעי. ישבת לכסא. והדומים להם. למד במקום בי״ת. ויונתן תרגם דא ארעא תהא לרבא לאחסנתא בישראל. והנשיא הזה הוא מלך המשיח כמו שפירשנו למעלה: ולא יונו עוד נשיאי את עמי. כמו שהיו עושים מלכי ישראל שהיו גוזלים ואונסים וחומסים עניים שביניהם בעיר ובשדה כמו שעשה אחאב בכרם נבות. וכן אמר על מלכי ישראל וחמדו שדות וגזלו בתי' ועשקו גבר וביתו איש ונחלתו לא יעשו עוד זה לעתיד בשוב המלכות. כי חלק גדו' יהיה להם אחזה בתוך בני ישראל והם יחלקו הארץ לבית ישראל לשבטיהם ויספיק להם חלק שלהם כי רב יהיה. ועוד שיהיה להם לב חדש ליראה את ה' ולשמור מצותיו: ולא יונו עוד. ענין אונס. וכן תרגם יונתן ולא ייכסון. כי יש בלשון הזה לקיחת ממון האדם או גופו מדעת ושלא מדעת. שלא מדעת כמו ולא תונו איש את עמיתו. מדעת שאונס אותו בגלוי בכח ומזה ולא יונו עוד נשיאי את עמי. וכן והאכלתי את מוניך. חרב היונה. העיר היונה. ושני הענינים נזכרים בפרשה הבאה אחר זה. חמס ושוד זהו מדעת. המאזנים והאיפה והבת זהו שלא מדעת: כה אמר אדני ה'. אמר כנגד מלכי יהודה שהיו אז קודם זה החרבן: רב לכם. זמן רב החזקתם בחמס ושוד אתם ומלכי ישראל שעברו: הסירו. אותם ועשו משפט וצדקה: הרימו גרשותיכם מעל עמי. סלקו מעליהם המסים שאתם גורשים ומטילים עליהם. ויונתן תרגם סליקו תקלתכון: מאזני צדק ואיפת צדק ובת צדק יהי לכם. לא תעשו עול במדות ובשקלים כאשר עשיתם עד הנה. כמו שאמר להקטין איפה ולהגדיל שקל ולעות מאזני מרמה. ומה שעושין העם הוא עון המלכים שאינם מוחים בידם גם ידם במעל: האיפה והבת תכן אחד יהיה. האיפה מדת היבש והבת מדת הלח תכן אחד יהיה להם במדתם: לשאת מעשר החמר הבת. בשמן וביין תשאו למעשר שאתם חייבין לתת מחומר אחד בת אחת. וכן בחיטין ובשעורי' ובשאר הזרעים: ועשירית החמר האיפה. מחמר אחד תשאו למעשר איפה אחת: אל החמר יהיה מתכנתו. מתכונת כל אחד וסכום שלו יהיה הוא אל החומר שכל אחד מהם הוא עשירית החומר. והחומר הוא שם שוה למדת הלח ולמדת היבש: והאיפה שלש סאין כתרגומו. וכן הבת. ואחר שאמר להם כלי המדו' שלא יעותו בהם ולא יגדילו ולא יקטינו ויתנו המעשר במדה במשפט בין בלח בין ביבש אמר להם ענין המשקל שלא יעותוהו ואמר: והשקל עשרי' גרה. ומנין השקל הוא כתוב בתור' כן. והוסיף להם משקלי' אחרים ואמר עשרים שקלים חמשה ועשרים שקלים עשרה וחמשה שקל המנה יהיה לכם. כל אלה המניינים שהם בין כולם ששים שקלים הוא משקל אחד וקרא מנה. ומה שחלק אותו לאלה החלקים לפי שכל אחד היה משקל בפני עצמו והמנה הוא ששים שקלים. וכן שלשת מנים זהב. וכן כסף מנים אלפים. ויונתן תרגם וסלעא עשרים מעין תלתות מנא עשרין סלעין מנא כספא עשרים וחמש סלעין רבעות מנא חמש עשרה סלעין כלהון שתין מנין ומנא רבא קודשא יהא לכון. והמנה שאמר שהוא ששים שקלים הוא מנה של חול. כמו שאמר יהיה לכם. ורז״ל מנה של קדש כפול היה. וראו זה מזה הפסו' והשקל עשרי' גרה והקשו מנה מאתן וארבעין זוזי הוי יכי השקל הוא ארבעה זוז וששים שקלים הם מאתים וארבעי' זוז. ואיך אמר המנה יהיה לכם כי מנה ברבריהם איכו אלא מאה זוז אלא שכפול היה מנה של קדש. והוסיפו בימי יחזקאל שתות מלבר והם הארבעים היתרי' על המאתים: זאת התרומה אשר תרימו. זהו לעתיד רוצה לומר שירימו לחנוך הבית לעתיד: ששית האיפה מחומר החטים. זה יהיה קרבן הראשון לקהל שיחנכו המזבח בו וזה ירימו לה' מנחה מי שיהיה לו חומר חטים ירים לה' ממנו ששית האיפה קמח שהוא אחד מששים בחומר וכן מן השעורים ירימו למנחה קמח ששית האיפה שהוא אחד מששי' בחומ': וששיתם. פעל מן ששה כמו וחמש את הארץ מן חמש' והוא מבנין פעל הרבוע בשקל ועניתם: וחק השמן וחק התרומה מן השמן למנחה כי המנחה היתה בלולה בשמן כמו שכתוב בתורה. ואמ' הבת השמן פירוש הבת היא מדת השמן כמו שהאיפה מדת החטים והשעורי' כי זו מדת לח וזו מדת יבש וזו שמה בת וזו שמה איפה. ותכן אחד להם כמו שכתוב למעלה אבל לא פירש למעלה איזו מדת הלח ואיזו מדת היבש ועתה אמ' הבת בשמן כמו שפירשנו. ואמר מעשר הבת מן הכור והכור הוא החומר שזכר וקרא בשתי לשונות ואמר שיתן לתרומת המנחה מעשר הבת מן הכור כלומ' מי שיהיה לו כור שמן יתן ממנו למנחה עשירית הבת כמו שנותן ששית האיפה קמח מי שיש לו כור חטים כן יתן עשירית הבת שהוא אחד ממאה בכור וזהו שאמר עשירית הבתים חומר. והוסיף עוד ואמר כי עשרת הבתים חומר רוצה לומ' כמו שהמדה היא היום עשרת בתים חומר כן יהיה לעתיד: ושה אחת מן הצאן מן המאתי'. זכר מן המנחה שירימו ועתה זכר הקרבן שיקריבו והוא אחד מן המאתי' מי שיהיו לו מאתים כאן יביא לקרבן לחנוך הבית שה אחת. ואמר אחת כי נקבה תהיה ומנ' שה בלשון נקבה בין שה בריה ובין שה רזה: ממשקה ישראל. מן השמנים והמבחרים ישראל יקריבו קרבן כמו שאמר בתורה מבחר נדריכם ואמר כל חלב יהוה להפך מה שהיו עושים מי שנאמר עליהם והבאתם גזול את הפסח ואת החולה ואמר וזובח משחת להם. וכן תרגם יונתן מפטימיא דישראל והלשון הזה הוא על דרך ומות עצמותיו ישוקה כקרא המפוט' משוקה וזה הנזכר יהיה למנחה ולעולה ולשלמים לכפר עליהם על מה שחטאו בגלות או בדרך בבאת ס. ורש״י ז״ל פי' הענין הזה לכל תרומ' שירימו ישר' מתבואותם הנקראת תרומה גדולה ומה שאמ' ששית וששיתם ותרומה אין לה שיעור מן התורה הרי אמרו רז״ל עין רעה אחד מששי' ואני תמה על פירושו כי אחר שהתרומה מן התורה אין לה שיעור שאפי' חטה אחת פוטרת את הכרי מה בא יחזקאל להורות עין רעה היה לו להורות הבינונית שהוא אחד מן החמשים ועוד למה זכר חטי' ושעורי' לבד וזכר שמן לבד למעשר היה לו לומר דגן תירוש ויצהר כמו שכתוב בתורה אלא שעל פי הדיבור אמר הכל ויהיה כן לעתיד וזכר שמן והוא הדין לשאר משקין. ורז״ל דרשו מן המאתים ממשקה ישראל מן המשקין שנסאדו בכור שנפל בו יין של ערלה או של כלאי הכרם מכאן לערלה ולכלאי הכרם שעולין באחד ומאתים: כל העם הארץ. בחסרון הסמיכות. כמו הארון הברית. האל בית אל והדומים להם: יהיו אל התרומה הזאת לנשיא בישראל. בעבור הנשיא שבישראל יעשו כל ישראל זאת התרומה. כלומר בעבור עצמם כמו שאמר לכפר עליהם ובעבור הנשיא גם כן יעשו זאת התרומה. כי קרבן הכהנים כבר זכר למעלה אלה חקות המזבח ביום העשותו. ועתה זכר קרבן העם ומנחתם. והנשיא לא יצטרך לעשות בעד עצמו כי ישראל יעשו בעבורו. וכן הנשיא יעשה בעבור ישראל בחגים ובמועדים כמו שאמר: ועל הנשיא. מבואר הוא:
כה אמר

כדנן אמר יוי אלהים בקדמאה בחד לירחא תסב תור בר תורי שלים
ותדכיית מקדשא ׃ ויסב כהנא מדמא דחטתא ויתן על סקופת ביתא
ועל ארבע זוית מסמכא למדבחא ועל סקופת תרעא דדרתא גויתא ׃
וכן תעביד בשבעא בירחא מגבר דמשתלי ומטפש ותכפרון על ביתא׃
בניסן בארבעא עסרא יומא לירחא יהי לכון פסחא חגא שבעא יומין
פטירא יתאכיל ׃ ויעביד רבא ביומא ההוא חלופוהי וחלף כל עמא
דארעא תורא דחטתא ׃ ושבעא יומי דחגא יעביד עלתא קדם יוי
שבעא תורין ושבעא דיכרין שלמין ליומא שבעא יומין וחטתא צפיר
בר עזי ליומא ׃ ומנחתא מכילתא לתורא ומכילתא לדיכרא יעביד
ומשחא מלו הינא למכילתא ׃ בשביעאה בחמשת עסרא יומא לירחא
בחגא יעביד כאילן שבעא יומין כחטתא וכעלתא וכמנחת וכמשחא ׃
כדנן אמר יוי אלהים תרעא דדרתא גויתא דפתיח למדינחא
יהי אחיד שיתא יומי חולא וביומא דשבתא יהי פתיח וביומא דירחא
יהי פתיח ׃ ויעול רבא באורח אולמא דתרעא מלברא ויקום על סקופת
תרעא ויעבדון כהניא ית עלתיה וית ניכסת קודשיה ויסגוד על
סקופת תרעא ויפוק ותרעא לא יתאחיד עד רמשא ׃ ויסגדון עמא
דארעא במעלנא דתרעא ההוא בשביא ובירחיא קדם יוי ׃ ועלתא די
יקריב רבא קדם יוי ביומא דשבתא שיתא אמרין שלמין ודכר שלים ׃
ומנחתא מכילתא לדיכרא ולאמרא מנחתא מדבק ידיה ומשחא מלו
הינא למכילתא ׃ וביומא

כה אמר אדני יהוה בראשון באחד לחדש תקח פר בן בקר תמים
וחטאת את המקדש ׃ ולקח הכהן מדם החטאת ונתן אל מזוזת
הבית ואל ארבע פנות העזרה למזבח ועל מזוזת שער החצר ה
הפנימית ׃ וכן תעשה בשבעה בחדש מאיש שגה ומפתי וכפרתם
את הבית ׃ בראשון בארבעה עשר יום לחדש יהיה לכם הפסח חג
שבעות ימים מצות יאכל ׃ ועשה הנשיא ביום ההוא בעדו ובעד כל חג
עם הארץ פר חטאת ׃ ושבעת ימי החג יעשה עולה ליהוה שבעת שבעת
פרים ושבעת אילם תמימם ליום שבעת הימים וחטאת שעיר עזים
ליום ׃ ומנחה איפה לפר ואיפה לאיל יעשה ושמן הין לאיפה ׃ אילים
בשביעי בחמשה עשר יום לחדש בחג יעשה כאלה שבעת הימים כ סים
כחטאת כעולה וכמנחה וכשמן ׃ כה אמר אדני
יהוה שער החצר הפנימית הפנה קדים יהיה סגור ששת ימי המעשה ם ו
וביום השבת יפתח וביום החדש יפתח ׃ ובא הנשיא דרך אולם השער
מחוץ ועמד על מזוזת השער ועשו הכהנים את עלתו ואת שלמיו עולתו
והשתחוה על מפתן השער ויצא והשער לא יסגר עד הערב ׃
והשתחוו עם הארץ פתח השער ההוא בשבתות ובחדשים לפני ו
יהוה ׃ והעלה אשר יקרב הנשיא ליהוה ביום השבת ששה כבשים ההוא
תמימם ואיל תמים ׃ ומנחה איפה לאיל ולכבשים מנחה מתת ידו
ושמן הין לאיפה ׃

כה אמר. בראשון באחד לחדש תקח פר בן בקר תמים וחטאת את המקדש ׃ בראשון זהו חדש ניסן שהוא חדש הגאולה שבו נגאלו ישר' ממצרים ובו עתידין
להגאל לעתיד. ובאחד לחדש יחנכו את המזבח בקרבנות כמו שאמר למעלה ׃ ואמר קרבן הכהנים שיקריבו פר כמו שאמר למעלה ושכה אותו הכה להשלים
הענין ולומר באיזה יום יעשוהו ׃ וזה הפסוק ראייה לרבי יהושע שבניסן עתידין להגאל שאם תהיה הגאולה בתשרי איך יכינו ולהקריב במזבח עד ניסן הבא
אחריו ולא חטא עליו ולכפר את הבית. ומה שאמר בניסן עתידין להגאל לא שיבאו מהגלות בניסן אלא קודם ניסן יבאו ויעלו עד שבאחד בניסן יהיה בנין הבית
בשלם ויחנכו המזבח באחד בניסן. וכן עשו במשכן באחד בניסן החל אהרן לעבוד במזבח אלא שקדמו לו שבעת ימי המלואים ששמש בהם משה ׃ ואפשר גם
בן הכה כי מה שזכר למעלה יהיו שבעת ימי מלוא' וביום השמיני שיהיה אחד בניסן יהיה זה הקרבן שאמר עתה וגם באותו יום יזו על המזבח ועל פנות העזרה׃
אבל כשעלו מבבל עשו חנוכת המזבח באחד בתשרי והחלו להעלות עליו עולה קודם שיוסד הבית. מכ"מ בין שהיה חנוכת המזבח באחד בתשרי והחלו להעלות
עליו עולה קודם שיוסד הבית בין שהיה חנוכת המזבח קודם ניסן שבעה ימי' בין שתהיה באחד בניסן בו ביום יכפרו על המזבח ויזו ההזאות לפיכך אמ' תקח
פר בן בקר תמים וחטאת את המקדש ׃ ורז"ל הקשו החטאת עולה היא ׃ כלומר איך אמר כי פר של ר"ח יהיה חטאת שאמר וחטאת את המקדש ׃ והלא פר ר"ח
עולה הוא כמו שכתוב בתורה ובראשי חדשיכם תקריבו עולה לה' פרים בני בקר שנים וגומר ׃ והשעיר הוא שהיה חטאת ׃ ואמרו אמר ר' יוחנן פרשה זו עתיד
אליהו לדרשה ׃ כלומר שאין אנו יודעין לדרשה. רב אשי אמר מלואים הקריבו בימי עזרא כדרך שהקריבו בימי משה ׃ תניא כמי הכי רבי יהודה אומר פרשה
זו עתיד אליהו לדרשה. אמר לו רבי יוסי מלואים הקריבו בימי עזרא כדרך שהקריבו בימי משה כלומר ופר המלואים חטאת היה וכן יהיה לעתיד כי בר"ח ניסן
יקריבו מלואים ׃ ולקח. אל מזוזת הבית. זה מה שלא זכר למעלה וגם הכה לא זכר על ארבע קרנותיו כמו שזכ' למעלה ׃ והאחד מורה על חבירו ׃ אל
מזוזות הבית. הוא ההיכל. וזכר אחת מן המזוזות והוא הדין לאחרות. ודעת יונתן על האסקופה שתרגם ויתן על סקופת ביתא ׃ ואל ארבע פנות העזרה
למזבח. העזרה הסמוכה למזבח כמו שפיר' למעלה ׃ ועל מזוזת שער החצר הפנימית. היא עזרת ישראל שהיא פנימית לעזרת נשים שנקראת חיצונה ׃ או
באמר על עזרת כהנים כי היא פנימית יותר ׃ וכן תעשה בשבעה בחדש מאיש שוגה ומפתי וכפרת' את הבית ׃ זה יהיה חדוש לעתיד לחטא על המזבח ועל
הבית גם בשבעה לחדש ׃ וזה שמרוב שמחה על חנוכת המזבח שמא נכנס אדם בשוגג במקום שאין לו רשות להכנס ׃ או אדם שהיה פתי ולא ידע שאסור
להכנס ובעבור זה יעשו כפרה גם כן בשבעה לחדש ׃ ורז"ל דרשו בו וכן תעשה פר הנשרף בשבעה שבטים שהם רובו של קהל ׃ ודרשו בחדש שחדשו דבר
והורו בד"מ שלהם שחלב מותר ועשו שבעה שבטים שהם רוב הקהל על פיהם שהם מביאים פר העלם דבר ׃ מאיש שוגה ומפתי ׃ מלמד שאין חייבין אלא על
העלם דבר עם שגגת מעשה ׃ ואמרו זכור אותו האיש לטוב וחנניה בן חזקיה בן גרון שמו שאלמלא הוא נגנז ספר יחזקאל שהיו דבריו סותרים דברי תורה מה
עשה העלה שלשה מאות גרבי שמן ויושב בעליה ודרש ׃ ומה שדרש חנניה זה לא נמצא היום אצלינו ׃ בראשון. יהיה לכם הפסח שחיטת פסח ׃ חג שבעות
ימים מצות יאכל ׃ שבעות בחולם' כמו שבעת כמו בפתח שכתבנו במלת לעמת אחד החלקים שהוא כמו לעומת בפתח וכן תרגם יונתן שבעת יומין ׃ ועשה
הנשיא. כמו שאמר למעלה שהוא יעשה קרבן העם ביום ההוא ביום הראשון של פסח שהרי זכר חג ׃ ואפשר שיהיה פירושו ביום ההוא בי"ד בניסן שזכר ׃ וזה
הקרבן אינו בן בקר הכתוב בתורה כי אין בפסח ולא בשאר המועדים פר חטאת אלא שעיר חטאת ׃ וכאן אומ' פר חטאת ושעיר חטאת ׃ וכן מה שאמ' שבעת
פרים ושבעת אילים לעולה. ובתורה פרים בני בקר שנים ואיל אחד ושבעת כבשים ׃ וכן במנחה אומר איפה לפר ואיפה לאיל ושמן הין לאיפה. ובתורה שלשה
עשרונים לפר ושני עשרונים לאיל ועשרון לכבש ׃ אלא על כרחינו חדוש יהיה בקרבנות לעתיד ׃ ושבעת ׃ מבואר הוא ׃ ומנחה. מבואר הוא ׃ בשביעי.
זהו תשרי שהוא שביעי לחדש. ואמר שיעשו קרבן שבעת ימי סכות כמו שבעת ימי המצות ׃ גם זה יהיה חדוש כי חג הסכות חלוק בקרבנותיו ׃ ולא זכר קרבן
יום שמיני עצרת אולי הוא יהיה כמו שכתוב בתורה ׃ כה אמר ה' ׃ שער החצר הפנימית. זהו עזרת הכהנים ׃ ואמר כי שער עזרה זאת המזרחי שהוא פתוח
לעזרת ישראל יהיה סגור ששת ימי המעשה שאין באים העם לבית המקדש ולא הנשיא אלא בשבתות ובחדשים ואז יהיה פתוח ׃ וגם זה יהיה חדוש לעתיד
ובא הנשיא דרך אולם השער. כי לכל השערים היו להם אולמים כמו שכתוב למעלה ׃ או אמר על אולם שער ההיכל שיש לו רשות לנשיא לבא שם עד מפתן שער
ההיכל הסגור כמו שכתוב למעלה אבל לא אמ' עליו שיהיה סגור ששת ימי המעשה וביום השבת וביום החדש יפתח כי אותו השער לעולם יהיה סגור כמו שאמ'
למעלה כי ה' אלהי ישראל בא בו. אבל השער הפנימי המזרחי אמר שלא יפתח אלא בשבתות ובחדשים וכל שכן במועדים ׃ והשתחוה על מפתן השער ויבא ׃
על מפתן שער ההיכל ׃ והשער לא יסגר עד הערב ׃ שער החצר הפנימית שזכר שיפתח בשבתות ובחדשים אף על פי שיצא הנשיא ממנו אחר שהשתחוה לא
יסגר עד הערב. כי עם הארץ לא יבואו כולם כאחד. ושיבא כל אחד ואחד או חבורות חבורות ישתחוו פתח השע' ההוא שהוא מכוון כנגד שער ההיכל ׃
והשתחוו ׃ מבואר הוא ׃ והעולה ׃ אמר מה קרבן יעשה בשבת בעדו ובעד עם הארץ ששה כבשים תמימים ואיל תמים. ואין זה קרבן הכתוב בתורה לא
לשבת ולא ליום טוב אלא חדוש יהיה בקרבנותיו כמו שכתבנו ׃ ומנחה. מתת ידו. לכבשים יעשה מנחה כפי השגת ידו זהו מתת ידו כמו שאמר איש כמתנת
ידו. ונראה כי מנחת האיל תהיה איפה על כל פנים אבל לכבשים כפי השגת ידו ׃

וביום

וביום החדש פר בן בקר תמימם וששת כבשים ואיל תמימם יהיו :
ואיפה לפר ואיפה לאיל יעשה מנחה ולכבשים כאשר תשיג ידו ושמן
הין לאיפה : ובבוא הנשיא דרך אולם השער יבוא ובדרכו יצא :
ובבוא עם הארץ לפני יהוה במועדים הבא דרך שער צפון ל
להשתחות יצא דרך שער נגב והבא דרך שער נגב יצא דרך שער
יצא צפונה לא ישוב דרך השער אשר בא בו כי נכחו יצאו : והנשיא
בתוכם בבואם יבוא ובצאתם יצאו : ובחגים ובמועדים תהיה המנחה
איפה לפר ואיפה לאיל ולכבשים מתת ידו ושמן הין לאיפה :
וכי יעשה הנשיא נדבה עולה או שלמים נדבה
ליהוה ופתח לו את השער הפנה קדים ועשה את עולתו ואת שלמיו
כאשר יעשה ביום השבת ויצא וסגר את השער אחרי צאתו : וכבש
בן שנתו תמים תעשה עולה ליום ליהוה בבקר בבקר תעשה אתו :
ומנחה תעשה עליו בבקר בבקר ששית האיפה ושמן שלישית ההין
יעשו לרס את הסלת מנחה ליהוה חקות עולם תמיד : ועשו את הכבש
ואת המנחה ואת השמן בבקר בבקר עולת תמיד : עכ
כה אמר אדני יהוה כי יתן הנשיא מתנה לאיש מבניו
נחלתו היא לבניו תהיה אחזתם היא בנחלה :
וכי יתן מתנה מנחלתו לאחד מעבדיו והיתה לו עד שנת הדרור
ושבת לנשיא אך נחלתו בניו להם תהיה : ולא יקח הנשיא מנחלת
העם להונתם מאחזתם מאחזתו ינחל את בניו למען אשר לא יפצו
עמי איש מאחזתו :
ויביאני במבוא אשר על כתף השער אל הלשכות הקדש אל
יתם הכהנים הפנות צפונה והנה שם מקום בירכתם ימה : ויאמר
אלי זה המקום אשר יבשלו שם הכהנים את האשם ואת החטאת

וביומא דירחא תור בר תורי שלים ושתא אמרין ודכר שלמין יהון : ומכילתא לתורא ומכילתא לדכרא יעביד מנחתא ולאמריא כמא דתדביק ידיה ומשחא מלו הינא למכילתא : ובמיעל רבא באורח אולמא דתרעא יעול ובאורחיה יפוק : ובמעל עמא דארעא למסגיד קדם יי במועדיא דעליל באורח תרע צפונא למסגד יפוק באורח תרע דרומא ודיעול באורח תרע דרומא יפוק באורח תרע צפונא לא יתוב באורח תרע די על ביה ארי לקבליה יפוק : ורבא ביניהון במיעלהון ייעול ובמיפקהון יפוק : ובחגיא ובמועדיא תהי מנחתא מכילתא לתורא ומכילתא לדכרא ולאמריא דתדביק ידיה ומשחא מלי הינא למכילתא : וארי יעביד רבא נדבתא עלתא או נכסת קודשין נדבתא קדם יי ויפתח ליה ית תרעא דפתיח למדינחא ויעביד ית ע עלתיה וית נכסת קודשוהי כמא די עבד ביומא דשבתא ויפוק ויחוד ית תרעא בתר מפקיה : ואימר בר שתיה שלים תעביד עלתא ליומא קדם יי בצפר בצפר תעביד יתיה : ומנחתא תעביד עלוהי בצפר בצפר חד מן שיתא במכילתא ומשחא תלתות הינא לערבא ית סולת מנחתא קדם יי קים עלם תדירא : ויעבדון ית אימרא וית מנחתא וית משחתא בצפר בצפר עלתא תדירא : כדנן אמר יי אלהים ארי יתן רבא מתנא לחד מבנוהי אחסנתיה היא לבנוהי תהי אחידתהון היא באחסנא : וארי יתן מתנא מאחסנתיה לחד מעבדוהי ותהי ליה עד שתא דיובלא ותתיב לרבא ברם אחסנתיה די בנוהי דילהון תהי : ולא יסב רבא מאחסנת עמא למינסהון מאחסנתהון מאחסנתיה יחסין לבנוהי בדיל דלא יתבדרון עמי גבר מאחסנתיה : ואעלני במעלנא די לעיבר תרעא ללשכת קודשיא דכהניא די פתיחן ציפונא והא תמן אתרא בסופיהון מערבא : ואמר לי דין אתרא די יבשלון תמן כהניא ית אשמא וית חטאתא

די ויפון

וביום החדש. זה אמ' על קרבן ראש חדש. ואמר פר בן בקר תמימי'. אמר פר יחיד ואמ' תמימי' רבים. יש מפרשים שיהיה הפר ואמו תמימים וזה חדוש : ובן פר אחד כי קרבן ראש חדש שני פרים כמו שכתוב בתורה. וכן ששת כבשי' כי בתור' כתוב שבעה. ובדברי רז"ל פר מה ת"ל לפי שנ' בתורה פרים. ומנין שאם לא מצא שנים יביא אחד תלמוד לומר פר לפיכך אמר תמימים שאם מצא שנים יביא שנים כמו שכתוב בתורה : וששת כבשים. מה תלמוד לומר לפי שנאמר בתורה שבעה מנין שאם לא מצא שבעה יביא ששה תלמוד לומר וששת. ומנין שאם לא מצא ששה יביא חמש' יביא ד' יביא שלשה יביא שנים ואפילו אחד תלמוד לומר ולכבשים כאשר תשיג ידו. ומאחר דכתיב הא ששת כבשים למה לי דכמה דאפשר מהדרינן ומנין שמעכבין זה את זה תלמוד לומר יהיו : ואיפה לפר' ולכבשים כאשר תשיג ידו. כמו שפירשנו כי מנחת הכבשים כפי השגת ידו : ובדברי רז"ל איפה לפר ואיפה לאיל. אמר רבי שמעון וכי מדת פרי' ואילים אחת היא. אלא שאם היו לו פרים מרובים ולא היו להם נסכים יביא פר ונסכיו ואל יקריבו כולם בלא נסכים. ואם היו לו אלים מרובים ולא היו להם איפתן יביאו איל ואיפתו ואל יקריבו כולם בלא איפות : ובבא הנשיא. ובדרכו יצא. הוצרך לומר זה לפי שעם הארץ לא יבאו בדרך שיבאו אלא ישנו קפנדריא כמו שאומר. ואפשר שגם עם הארץ לא ישנו קפנדריא בשבתות ובחדשים אלא יצאו בדרכם שיבאו. והוצרך לומר כי זה יהיה בשבתות ובחדשים. אבל במועדי' יעשה קפנדריא כשאר העם כמו שאמר : ובבא עם הארץ. במועדים לא יהיו נכנסים לעזרת ישראל דרך שער מזרחי אלא דרך שער צפון או דרך שער נגב כדי ללכת בכל העזרה במועדים. והבא דרך שער צפון היה יוצא נכחו דרך שער נגב אחר שהשתחוה כנג' שער ההיכל. וכן הבא דרך שער נגב יוצא נכחו דרך שער צפון אח' שהשתחוה כנגד שער ההיכל : כי נכחו יצאו. בא"רך הנון וכן נכחו תחנו. נכחו יצאו כתיב על העם שהם רבים. וקרי יצא על כל אחד ואחד כמו שאמר והבא : והנשיא בתוכם. כי גם הוא יבא עמהם דרך שער צפון או דרך שער נגב. כי במועדים יבא עם העם בבא' ויצא עמם בצאתם לפי שכל ישראל שם עלו לרגל וכבודו והדרו הוא לבא עמהם ולצאת עמהם משום שנאמר ברב עם הדרת מלך : ובצאתם יצאו. לשון רבים יצאו יחד הוא והעם : ובחגים ובמועדים. ואף על פי שכל החגים נקראו מועדי' כמו שאמ' אלה מועדי ה' לא לפי שיש חג שאינו מועד אלא שמחה שישמח אדם ויאכל וישתה ויקרא חג. כגון חנוכת הבית שנאמר בו ויעש שלמה בעת ההיא את החג שבעת ימים והנה קראו חג. וכן אוכלים ושותים וחוגגים. ויש מועד גם כן שאינו חג כמו לאותות ולמועדים. למועד אשוב אליך. וכן כל זמן שיתן אדם לחבירו. ולפיכך אמר בחגים ובמועדים : וכי יעשה הנשיא נדב'. זה יהיה בימי החול כי כבר זכר קרבנו בשבתות ובחדשים ובמועדים. ועתה אמר כי אם ירצה להתנדב קרבן בימי החול : ופתח לו את השער הפנה קדים. יפתח לו אחד מן השוערים השער המזרחי שנכנס בו בשבתות ובחדשים שאמר שיהיה סגור ששת ימי המעשה. ואם ירצה הנשיא להקריב קרבן בששת ימי המעשה יפתחו לו אותו השער. ואותו הקרבן יהיה כמו הקרבן שיעשה ביום השבת : ויצא וסגר את השער אחרי צאתו. ויצא הנשיא וסגר הסוגר את השער אחר צאת הנשיא לא כמו בשבת ובחדש שאמ' לא יסגר עד הערב כי אז עם הארץ פנוים ממעשיהם. וגם ביום החדש מפני הקרבן יהיו רבים פנוים ממעשיהם. לפיכך אמר והשתחוו עם הארץ בשבתות ובחדשים ויבואו להשתחוות. אבל בימי המעשה העם עסוקים במעשיהם ולא יבאו להשתחוות לפיכך יסגר השער אחר צאת הנשיא : וכבש בן שנתו תמים. זהו קרבן התמיד שעושים בכל יום כמו שאמר בתורה את הכבש אחד תעשה בבקר. והמנחה אינה כמו שנזכר בתורה הנה יהיה בזה חדוש לעתיד. וקרבן הערב לא זכר. נראה שלא יעשה לעתיד אלא עולת הבקר : ומנחה. לרוס את הסלת. לבלול את הסלת בשמן כמו שאמר בתורה בלולה בשמן. ותר"ג לערבא ית סולתא. ולשון לרוס ענין זלוף כמו רסיסי לילה : ועשו. כתיב בוי"ו וקרי ביו"ד יעשו והענין אחד. כי ועשו כמו יעשו: כה אמר ה'. כי יתן הנשיא. אם יתן בחייו מתנה לאיש מבניו אותה מתנה קיימת לעולם כי נחלתו היא ולבניו תהיה אחרי מותו. אם כן מה שיתן ממנה לאחד בחייו ראוי שתהיה קיימת כי כמו כן ינחל אותה אחר מותו כי אחוזתם היא בנחלה : וכי יתן. אבל אם יתן הנשיא מתנה לאחד מעבדיו היא לא תהיה קיימת אלא עד שנת הדרור והיא שנת היובל כמו וקראתם דרור בארץ : ושבת לנשיא. הנחלה ההיא או המתנה הנזכרת כמו ושבה אל בית אביה. והתי"ו במקום הא כמו כי אזלת יד והדומים להם : אך נחלתו בניו להם תהיה. אך נחלתו נחלת בניו הוא ולהם תהיה. וכן כסאך אלהים כסאך אלהים: ולא יקח הנשיא להונותם. כתרגומו למסחון כמו שפירשנו למעלה ולא יונו עוד נשיאי את עמי : ויביאני במבוא אשר על כתף השער. כבר פירשנו למעלה כי מה שאחרי השער יקרא כתף : אל הלשכות הקדש. בא סמוך בהא הידיעה. כמו הממלכות הארץ : אל הכהנים. שהיו אל הכהנים. כמו שאמר למעלה אשר יאכלו שם הכהנים : הפנות צפונה. הוא מה שאמר למעלה ופתחיהם לצפון : והנה שם מקו' בירכתים ימה. כתרגומו בסופיהון מערבא. כמו ולירכתי המשכן ימה: רוצה לומר בפאת המערב : ויאמר אלי. את האשם ואת החטאת. שהיה בשרם נאכל לכהנים :

אשר

די יפון ית מנחתא בדיל דלא לאפקא לדרתא בריתא לאתערבא עם
עמא׃ ואפקני לדרתא בריתא ואעברני על ארבע זוית דרתא והא
דרתא בזויי דרתא ודרתא בזויי דרתא׃ בארבע זויי דרתא דראו מקטר ארבעי
ארכא ותלתין פותיא משחתא חדא לארבעתהון דדרתא׃ ונדבכין
עבידין להון סחור סחור לארבעתהון ואתר לבשלא עביד מלרע
לנדבכיא סחור סחור׃ ואמר לי דין אתר מתקן לבשלא די בשלון
תמן משמשי ביתא ית נכסת קודשיא דעמא׃ ואתיבני לתרע ביתא
והא מיא נפקין מתחות סקופת ביתא למדינחא ארי אפי ביתא
למדינחא ומיא נחתין מלרע מעבר סקופת ביתא לימינא מדרום
למדבחא׃ ואפקני באורח תרע ציפונא ואסחרני באורח די לברא
לתרעא בראה אורח תרעא דפתיח למדינחא והא מיא נפקין מן
עיברא דימינא׃ במיפק גברא ממדינחא וחוט דמשחתא בידיה ומשח
אלף אמין באמתא ואעברני במיא מי קרסולין׃ ומשח אלפיא
ואעברני במיא מי רכובין ומשח אלפא ואעברני מי חרצין׃ ומשח
אלפא נחלא דלא יכלית למיעבר ארי תקיפו מיא מי סחיא נחלא דלא
אפשר לאתעברא׃ ואמר לי החזיתא בר אדם ואובלני ואתיבני על
כיף נחלא׃ במתבי והא על כיף נחלא אילן סגי לחדא מכא ומכא׃

אשר יאפו את המנחה לבלתי הוציא אל החצר החיצונה לקדש את
העם׃ ויוציאני אל החצר החיצנה ויעברני אל ארבעת מקצועי
החצר והנה חצר במקצע החצר חצר במקצע החצר׃ בארבעת
מקצעות החצר חצרות קטרות ארבעים ארך ושלשים רחב מדה
אחת לארבעתם מהקצעות׃ וטור סביב בהם סביב לארבעתם
ומבשלות עשוי מתחת הטירות סביב׃
ויאמר
אלי אלה בית המבשלים אשר יבשלו שם משרתי הבית את זבח העם
מז ׃ וישבני אל פתח הבית והנה מים יצאים מתחת מפתן הבית קדימה
כי פני הבית קדים והמים ירדים מתחת מכתף הבית הימנית מנגב ל
למזבח׃ ויוציאני דרך שער צפונה ויסבני דרך חוץ אל שער החוץ
דרך הפונה קדים והנה מים מפכים מן הכתף הימנית׃ בצאת האיש הכתף
קדים וקו בידו וימד אלף באמה ויעברני במים מי אפסים׃ וימד אלף בירני
ויעברני במים מים ברכים וימד אלף ויעברני מי מתנים׃ וימד אלף אפסים
נחל אשר לא אוכל לעבר כי גאו המים מי שחו נחל אשר לא יעבר׃
ויאמר אלי הראית בן אדם ויולכני וישבני על שפת בסא
הנחל׃ בשובני והנה אל שפת הנחל עץ רב מאד מזה ומזה׃ לית

אשר יאפו את המנחה· ואשר יאפו שם את המנחה· וגם היא נקראת קדש קדשים׃ לבלתי הוציא אל החצר החיצונה. עזרת ישראל. כמו שאמר ולא יצאו מהמקדש אל החצר החיצונה. אמר כמו שהיו מוזהרים שלא לצאת את החצר בבגדי כהונה כן יהיו מוזהרי' שלא להוציא שם בשר קדשי הקדשים והמנחה שהם נפסלין ביוצא חוץ למקומו· ואף על פי שלא היו נפסלין אם יצאו לעזרת ישראל כי גם היא מקום קדוש לאכילת קדשי הקדשים מכל מקום אם היו מוציאין שם הבשר יראה שגם ישראל היו מותרין באותו בשר. וזהו שאמר לקדש את העם. כמו שאמר למעלה ולא יקדשו את העם בבגדיהם כמו שפירשנו. וכן תרגם יונתן ולא יתערבון עם עמא· או שמא היו מוציאים אותו לעזרת נשים והיא נפסל אם יצא לשם׃ ויוציאני אל החצר החיצונה· היא עזרת נשים׃ ויעבירני אל ארבעת מקצועי החצר. זוית החצר׃ והנה חצר במקצוע החצר. בכל אחת מארבע זוויותיה היתה חצר והחצרות האלה היו לשכות· וכן שנינו במסכת מדות עזרת נשים איך היתה היתה ק"ל אורך וארבע לשכות היו בארבע מקצועותיה של ארבעים ארבעי' אמה ולא היו מקורות וכך הם עתידות להיות. שנ' ויוציאני אל החצר החיצונ' ויעבירני אל ד' מקצועי החצר והנה חצר במקצוע החצר ארבע מקצועי החצר חצרות קטורות· אין קטורות אלא קטרות שאינם מקורו'. ומה היו משמשות דרומית מזרחית היא היתה לשכת הנזירים ששם הנזירים מבשלים את שלמיהם ומגלחין את שערם ומשליכין תחת הדוד· מזרחית צפונית היא היתה לשכת דיר העצים ששם הכהנים בעלי מומים מתלעים בעצים כל עץ שנמצא בו תולעת פסול מעל גבי המזבח ·צפונית מערבית היא היתה לשכת המצורעים. מערבית דרומית אמר רבי אליעזר בן יעקב שכחתי מה היתה משמשת. אבא שאול אומר שם היו נותנין יין ושמן והיא היתה נקראת לשכת בית שמניה וחלקה היתה בראשונה וכו' כמו שכתוב שם ולמעלה כתבתיה׃ בארבעת ארבעים. שאמר המשנה בארך רוצה לומר אבל ברחב לא היתה אלא שלשים. כמו שאמר ארבעים ארך ושלשים רחב מדה אחת לארבעתם׃ מהקצעות· מהקצעות פעול מבנין הפעיל מן הקציע· ופי' בעלות פנותיה. ומלה זו היא נקודה מלמעלה והיא אחת מטו' נקודי' שבמקרא. ולשון קטורות לפי הפשט כמו קשורות· ותרגומו ותקשר וקטרת· רוצה לומר מחוברות בזוית החצר וקטורות בהם. ובא על דרך ותקשר החומה׃ וכן תרגם יונתן מקטרן אלא שבמשנה פירש קטורות שאינם מקורות כמו שכתבנו שלא היה עליה' תקרה לפיכך קראן חצרות׃ וטור סביב. כותל אבנים היה בנוי סביב הלשכות האלה והיה כמו' כדי לשפות עליו קדירות והיה אותו כותל עשוי נקבים נקבים ותחתיהם חלל כדי להסיק בו האור· וזהו שאמר ומבשלות עשוי מתחת הטירות עשוי המקום להסיק בו האור. והקדרות על נקבי הכותל עשוין כמין קירות· ותרג' יונתן ונדבכין עבידן להון סחור סחור לארבעתהון ואתר מתקן לבשלא עביד מלרע לנדבכיא׃ ומבשלות· שם. רוצה לומר מקומות עשוים לבשל ומשקלו ואת כל המקטרות הסיר׃ ויאמר אלי אלה בית המבשלים· כמו כתיב המבשלים· ובא על דרך כלל· וכן לא תשב אשה לי בבית דוד מלך ישראל כי קדש המה כמו בביתי· רוצה לומר מקומות המבשלים אשר יבשלו בהם· ויהי' המבשלים פועלים. רוצה לומר האנשים המבשלים· או יהיה המבשלים שם למקומות הבשול או לקדרות. כמו ומבשלות שזכר· ויונתן תרגם דין אתר מתקן לבשלא׃ את זבח העם· זבחי שלמים שיש לעם חלק בהם. כי אחזה ושוק לכהנים ושאר הבשר לבעלים לפיכך קראו זבח העם ומשרתי הבית שהם הכהנים היו מבשלים באלה המקומות שהיו בעזרת נשים חלקם מן השלמים שהוא חזה ושוק· כי עזרת נשים מקום כשר לאכילת קדשים קלים וגם חוצה לה עד חומות ירושלם· כי הם נאכלים בכל העיר וגם ישראל היו אוכלי' שם בעזרת נשים חלקם אם ירצו׃ וישיבני אל פתח הבית· אל פתח ההיכל מתחת מכתף הבית הימנית· מתחילה ראה אותם יוצאי' מתחת מפתן הבית שהוא באמצע מזרח הבית ואחר כך היו נוטי' לצד דרום ויורדי' מכתף הדרומית של שער ההיכל. וכבר פירשנו כי כתף יקרא מה שאחר השער משפני' או מבחוץ· ואפשר כי מתחת מפתן הפספים הדרומי היו יוצאי' אותו שלא היה אדם נכנס בו והיו יורדי' מדרום המזבח לחוץ לעזרה ומשם עד חוץ לעי'· ובדברי רז"ל המעיין הזה תחילתו מבית קדש הקדשי'. אמ' רבי פנחס משום רבי הונא כפירא מעין היוצא מבית קדש הקדשי' בתחילה דומה לקרני חגבים כיון שהגיע אל פתח ההיכל נעשה כחוט של שתי כיון שהגיע לפתח האולם נעש' כחוט של ערב וכיון שהגיע לפתח העזרה נעשה כפי פך קטן הייכו דתנן שער המי' שבו מכניסין צלוחית של מים של נסוך בחג· ובתוספת' דסוכה ר' אליעזר אומ' מי' מפכי' מסכסכין ועולין כמו פי הפך ועתידין להיות יוצאין מתחת יד מפתן הבית מכאן ואילך וימד אלף באמה ויעבירני במי' מי אפסי' וימד אלף ויעבירני מי' ברכי' וימד אלף ויעבירני מי מתני' כיון שהגיע אל פתח בית דוד נעשה כנחל גדול. שנ' ביום ההוא יהיה מקור נפתח לבית דוד וליושבי ירושלם לחטאת ולנדה׃ ויוציאני דרך שער צפונה ויסבני דרך חוץ. הקיפני מן המזרח לצפון והוציאני משער העזרה אשר בצפון דרך חוץ להר הבית׃ אל שער החוץ דרך הפונה קדים· והוציאני מהר הבית דרך שער המזרחי של הר הבית׃ והנה מים מפכים מן הכתף הימנית· והמים ההם היו יוצאים מכתף הדרומי של הר הבית. ומפכים פירוש יוצאין לפי ענינו. וכן תרג' יונתן ונפקין׃ בצאת האיש· האיש המראה אותו כל זו המראה והוא המלאך שזכר בראש המראה במראה נחשת׃ וקו בידו· הוא פתיל פשתים כמו שזכר בראש המראה׃ וימד אלף באמה. מדד באותו קנה שהיה קנה המדה כמו שפירשנו ומדד ממקום שהיו עוברים המים האלה ומדד בהם אלף בארך והעבירני בהם והיו מי אפסים· ותרגם יונתן מי קרסולין· וכן פירשו רז"ל שהיה אדם נכנס בהם עד קרסולין והם יתדות הרגל שקורין קביליי"ש בלעז׃ וימד אלף· מדד אלף אחרים והמים גאו עד שהגיעו לברכים. זהו שאמר מים ברכים׃ ועוד מדד אלף אחרים והגיעו עד מתנים. זהו שאמר ויעבירני מי מתנים׃ מים ברכים· בא הסמיכות עם מם הרבים. כמו אמרים אמת· סיגים כסף· והדומי' להם שכתבנו בספר מכלול׃ וימד אלף נחל. ועוד מדד פעם רביעית אלף אחרים והיה הנחל עמוק שלא יכולתי לעבור בו ברגל׃ כי גאו המים מי שחו· עד שהיו מי שחייה שלא יוכל אדם לעבור בהם אלא אם כן ישחה עליהם. והוא שם בשקל אחד מן כאשר יפרש השוחה לשחות׃ ויאמר אלי הראית בן אדם· כלומר איך הנחל הזה הולך וגדל הבא בו· רוצה לומר כן תהיה טובת ישראל הולכת וגדלה׃ ויוליכני וישיבני על שפת הנחל. הוליכני והוציאני מן המים והושיבני על שפת הנחל שהכניסני ממנו אל המים׃ בשובני והנה אל שפת הנחל עץ רב מאד. מה שלא היה בו מתחילה כשנכנס מן השפה של הנחל׃ עץ רב· דרך כלל׃ ויאמר

תצאים ויאמר אלי המים האלה יוצאים אל הגלילה הקדמונה וירדו על
הערבה ובאו הימה אל הימה המוצאים ונרפאו המים: והיה כל
נפש חיה אשר ישרץ אל כל אשר יבוא שם נחלים יחיה והיה הדגה
רבה מאד כי באו שמה המים האלה וירפאו וחי כל אשר יבוא שמה
הנחל: והיה ועמדו עליו דוגים מעין גדי ועד עין עגלים משטוח
לחרמים יהיו למינה תהיה דגתם כדגת הים הגדול רבה מאד:
יתום בצאתו וגבאיו ולא ירפאו למלח נתנו: ועל הנחל יעלה על שפתו
לחדשיו מזה ומזה כל עץ מאכל לא יבול עלהו ולא יתם פריו לחדשיו יבכר
והיה כי מימיו מן המקדש המה יוצאים והיו פריו למאכל ועלהו לתרופה:
כה אמר אדני יהוה
גה גבול אשר תתנחלו את הארץ לשני עשר שבטי ישראל יוסף
אותה חבלים: ונחלתם אותה איש כאחיו אשר נשאתי את ידי לתתה
לאבתיכם ונפלה הארץ הזאת לכם בנחלה: וזה גבול הארץ לפאת
לון צפונה מן הים הגדול הדרך חתלן לבוא צדדה: חמת ברותה
לבוא סברים אשר בין גבול דמשק ובין גבול חמת חצר התיכון אשר אל
גבול חורן: והיה גבול מן הים חצר עינון גבול דמשק וצפון צפונה
וגבול חמת ואת פאת צפון: ופאת קדים מבין חורן ומבין דמשק
ומבין הגלעד ומבין ארץ ישראל הירדן מגבול על הים הקדמוני
על תמדו ואת פאת קדימה: ופאת נגב תימנה מתמר עד מי מריבות
קדש נחלה אל הים הגדול ואת פאת תימנה נגבה: ופאת ים
הים הגדול מגבול עד נכח לבוא חמת זאת פאת ים: וחלקתם
את הארץ הזאת לכם לשבטי ישראל: והיה תפלו אותה בנחלה
תפלו לכם ולהגרים הגרים בתוככם אשר הולידו בנים בתוככם והיו
לכם כאזרח בבני ישראל אתכם יפלו בנחלה בתוך שבטי ישראל:

ואמר לי מיא האלין נפקין בגלילא ממדינחא ונחתין במישרא ועלין
בימא לימא רבא מתפקין ומתסן מיא: ויהי כל נפשא חיתא די רחשא
לכל אתר די עלין לתמן מי נחלא ייחון ויהון נוניא סגי לחדא ארי
עלין לתמן מיא האלין ומתסן ומתקיימן לכל אתר די יעלון לתמן מי
נחלא: ויהי אתר למקם עלוהי צידין מעין גדי ועד עין עגלים משטח
לצידין יהון למינהון יהון נוניהון כנוני ימא רבא סגי לחדא: בוצוהי
ופציידוהי לא יתסון למחפורין דמלח יהון: ועל נחלא ייסק אילן על
כיפיה מכא ומכא כל אילן דמיכל לא יחרון טרפוהי ולא יפסוק איבית
ירח בירח יהי עביד פירין ארימוהי מן מקדשא אינון נפקין ויהון איבית
למיכל וטרפוהי לאסותא: כדנן אמר יי אלהים דין תחומא דתחסנון
ית ארעא לתרי עסר שבטי ישראל יוסף יתקבל תרין חולקין: ותחסנון
יתה גבר כאחוהי די קיימית במימרי למתנה לאבהתכון ותתפליג
ארעא הדא לכון באחסנא: ודין תחום ארעא לרוח ציפונא מן ימא
רבא אורח חתלון למעלנא רצדד: חמת ברותה סברים די בין תחום
דמשק ובין תחום חמת בריכת עגבאי די על תחום חורן: ויהא תחומא
מן ימא חצר עינון תחום דמשק וציפונא ציפונא ותחום חמת וית
רוח ציפונא: ורוח מדינחא מבין חורן ומבין דמשק ומבין גלעד ומבין
ארעא דישראל ירדנא מתחומא די על ימא מדינחא תמשחון וית רוח
קידומא: ורוח עיבר דרומא מיריחו עד מי מצות רקם אחסנא לימא
רבא וית רוח דרומא דדרומא: ורוח מערבא ימא רבא מתחומא עד
מקביל מעלנא דחמת דא רוח מערבא: ותפלגון ית ארעא הדא לכון
לשבטיא דישראל: ויהי דתפלגון יתה באחסנא לכון ולגיוריא די
יתגיירון ביניכון דאולידו בנין ביניכון ויהון לכון כיציבא בבני ישראל
עמכון יפלגון באחסנא בגו שבטי ישראל: ויהי

ויאמר אלי המים האלה יוצאים אל הגלילה הקדמונה. הגלילה שם מחוז. כמו גלילות פלשת. והדומים לו: הקדמונה. פירוש מזרחית: הערבה. כתרגומו
מישרא: ובאו הימה אל הימה המוצאים. כתרגומו ועלו בימא לימא רבא מתפקין. כלומר יכנסו לים ומשם לים הגדול. ויתכן פירוש הפסוק כן כי שני חלקים
יעשה הנחל אחד ילך לים מזרח ואחד ילך לים מערבי. והוא שאמר בנבואת זכריה חציים אל הים הקדמוני וחציים אל הים האחרון. וכן פירושו ובאו הימה אל
המזרחי כמו שאמר אל הגלילה הקדמונה. רוצה לומר כי מדרך מזרח יבאו לים אל הימה המוצאים. פירושו אל הים המערבי יהיו מוצאים כמו כן. ורז"ל להיכן
היו יוצאים לים טבריא ולים סדום ולים אוקינוס לרפאות מימיהן המלוחים ולמתקן: וירדו על הערבה. זה ימה של טבריא: ובאו הימה. זה ימה של סדום:
אל הימה המוצאים. זה אוקינוס שהוא מוצא מן הישוב להקיף את העולם: ונרפאו המים. מן מליחתן: ונרפאו. האלף נחה: והיה כל נפש חיה אשר
ישרץ אל כל אשר יבא שם נחלים יחיה. יחיה אותם המים שיכנס בהם אחד משני הנחלים או שניהם כל נפש חיה שישרץ בו יחיה באותו הים. כי ים של
ישרצו בו דגים וגם לא יחיו בו דגים. וזה זכרו חכמי המחקר כי בים פלשתים לא ישרצו בו דגים ולא יחיו בו כי המים מרים מרוב מליחותם. וכן ים סדום.
ואפשר כי לשני הימים האלה יכנסו הנחלים האלה וירפו המים ויחיו בהם הדגים. ולכן תהיה בהם דגה רבה מאד. ואמר ישרץ לשון זכר ועליו לאמר יחיה. כי
מאחנו נפש לשון זכר: כל נפש שבעה. אחד נפש: והיה יעמדו עליו. יעמדו דוגים. וקרי עמדו הנחל הזה יהיה גדול שיעמדו עליו צדי הדג. שתהיה בו
דגה רבה. ויונתן תרגם ויהא אתר למיקם עלה צידין: מעין גדי ועד עין עגלים. זה המקום מעין גדי ועד עין עגלים שהוא סמוך לנחל זה כל המקום הזה
יהיה משטח לחרמים שישטחו שם הציידים רשותיהם: למינה תהיה דגתם. ההא רפה ודיגה במפיק. רוצה לומר למין הדגה כלומר לכל מיני הדגה תהיה
שם דגתם. וכנוי מם דגתם אל הנחלים: בבאתו. כתיב בלא יוד וקרי ביוד, וכתוב באלף במקום וי"ו. ופירושו מקומות הביצה: וגבאיו. מן לחשוף מים
מגבא. והיא חפירה שמתאספין בה המים. וכנוי בצאתו וגבאיו אל הים שזכר: כלו' כשירפאו מי הים לא ירפאו מקומות שיבאו שם מימיהם ויתאספו באותם
ביצות ובגבאים אותם המים לא ירפאו: למלח נתנו. יהיו צריכים לאותם מים בעבור מלח כדי להטעים התבשילים ולמלוח כל דבר שיצטרך. וי"ת למלח נתנו
למחפוריין דמלח יהון: ועל הנחל יעלה על שפתו מזה ומזה. כל עץ מאכל הוא עץ רב שאמר למעלה. ולא פירש איזה עץ ועתה אמר שעץ מאכל יהיה מכל
פירות שבעולם: לא יבול עליו. לא בימות החמה ולא בימות הגשמים: ולא יתום פריו לחדשיו יבכר. ולא יכלה פרי האילן כי מחדש לחדש יבכר. וזה
יהיה על דרך מופת: כי מימיו מן המקדש המה יוצאים. מימי זה הנחל יוצאי' מן המקדש כמו שאמרנו למעלה. ולפיכך יהיה בהם זה הפלא כי העצים אשר
על שפתו שותים ממנו לא יתום פרים ועליהם לא יבול: והיו פריו למאכל. כתי' יהיה טעמו על פריו ועל עליו. וקרי והיה שטעמו על פריו. ולא' אחר כך
ועלהו לתרופה. רוצה לומ' וכן יהיה לתרופה. ופירוש תרופה שזכר מן עמודי סמים ירופאו. כלומר יהיה עלהו לרפאות כל שבר שיניחו עליו העצי' האלה על
כל שבר וירפא. ויונתן תרגם ותרפוהי לאסותא. ורז"ל דרשו לתרופה נוטריקון להתיר פה אלמים ופה עקרות: כה אמר ה' גה גבול. גה כמו זה. וכן תרגם
יונתן דין תחומא והג"מל ז"ין באלפא ביתא דא"ט בח"ש. וכמוהו לגב לבז: יוסף חבלים. שבט יוסף יקח שני חלקים כמו שהיה מקדם. וכן תרג' יונתן יוסף
יתקבל תרי חולקין: ונחלתם אותה איש כאחיו. כל החלקים יהיו שוים לא כחלקים הראשונים בימי יהושע. כי חלק יהודה היה רב לפי שפקודיהם היו רבים.
וכאמר בתורה איש לפי פקודיו יתן נחלתו: וזה גבול הארץ. הדרך חתלון כמו הארץ כנען. והדומים לו: חמת ברותה. כמו שאמ' ובא חמת הגבול בה. ואין
זה חמת הכתו' בתורה: גבול דמשק. כי דמשק תהיה מגבול ארץ ישראל. כמו שאמ' ודמשק מנוחתו: חצר התיכון. שם מקום. ויונתן תרגם בריכת
עגיבה: והיה גבול מן הים חצר עינון. הוא חצר עינן הנזכר בתורה והנזכר למטה אלא שאותם בקמץ וזה בחולם. ומקצת הגבולים האלה נזכרים בתורה
אלא שגדול יהיה גבול א"י לעתיד ממה שהיה: וצפון צפונה. ויתר הגבול לצפון א"י לצפון העולם. כמו שהולך עם גבול חמת. וזהו וגבול חמת ואת פאת
צפון. כן אמר וגם ג' הרוחות עם פאת צפון מה שלא נזכר מן הגבולי' וכן כולם זולתי האחרונה שהיא זאת: ופאת קדים. ומבין הגלעד ומבי' א"י הגלעד
לא היה מנחלה בכלל א"י אף על פי שהיה לישראל כי לא היתה לארץ כנען והירדן היה ביניהם: הים הקדמוני. הוא ים המלח או ים כנרת כי שניהם מזרחי':
תמודו. אמר כנגד ישראל כמו שאמר וחלקתם את הארץ: ופאת נגב מתמר. תרגם יונתן מיריחו כי היא נקראת עיר התמרים: נחלה אל הים הגדול.
הוא שאמר נחלה מצרים. והיו תוצאותיו הימה: נחלה. כמו נחל וההא נוספת אף על פי שהמלה מלרע. אבל נחלה מצרים מלעיל. וכן נחלה עבר על
כפשיגו. ויונתן תרגם אחסנתא: ופאת ים הים הגדול. מגבול הים הגדול הוא גבול מערב ארץ ישראל ומגבול זה עד נכח לבא חמת הוא רוחב הגבול:
נכח. כמו נגד. וכן נכחו תחנו. והוא משקל אחד: זאת פאת ים. זאת הפאה הנזכרת היא פאת מערב לארץ ישראל: וחלקתם. מבואר הוא: והיה
תפילו אותה בנחלה לכם ולהגרי'. בא עם הא הידיעה כמשפט שלא כמנהג ברוב. ופירושו והיה לכם הגבול שתפילו אותה בנחלה לגבולותיה לכם ולגרים
אשר הולידו בנים בתוככם בגלות: והיה

ויהי שיבטא די יתגייר גיורא בגויה תמן תתנון אחסנתיה אמר יוי
אלהים׃ ואלין שמהת שבטיא מסיפי ציפונא על תחום אורח חתלון
מעלנא לחמת חצר עינן תחום דמשק ציפונא על תחום חמת ויהון
ליה רוח קידומא מערבא דן חד׃ ועל תחום דן מרוח מדינחא עד
רוח מערבא אשר חד׃ ועל תחום אשר מרוח מדינחא ועד רוח מערב
נפתלי חד׃ ועל תחום נפתלי מרוח מדינחא עד רוח מערבא מנשה
חד׃ ועל תחום מנשה מרוח מדינחא עד רוח מערבא אפרים חד׃
ועל תחום אפרים מרוח מדינחא ועד רוח מערבא ראובן חד׃ ועל
תחום ראובן מרוח מדינחא עד רוח מערבא יהודה חד׃ ועל תחום
יהודה מרוח מדינחא עד רוח מערבא תהי אפרשותא דתפרשון עסרין
וחמשא אלפין פותיא ואורכא כחד מן חולקיא מרוח מדינחא עד רוח
מערבא ויהי כניש מקדשא בגויה׃ אפרשותא די תפרשון קדם יוי
אורכא עסרין וחמשא אלפין ופותיא עסרא אלפין׃ ולאילין תהי
אפרשות קודשא לכהניא ציפונא עסרין וחמשא אלפין ולמערבא
פותיא עסרא אלפין ולמדינחא פותיא עסרא אלפין ולדרומא אורכא
עסרין וחמשא אלפין ויהי כניש מקדשא דיוי בגויה׃ לכהניא
דקדישין מבני צדוק דנטרו מטרת מימרי דלא טעו בטעות בני ישר׳
כמא דטעו ליואי׃ ותהי להון אפרשותא מאפרשות ארעא קודש
קודשין על תחום ליואי׃ וליואי לקביל תחום כהניא עסרין וחמשא
אלפין אורכא ופותיא עסרא אלפין כל אורכא עסרין וחמשא אלפין
ופותיא עסרא אלפין׃ ולא יזבנון מיניה ולא יחליף ולא יעביר ריש
ארעא ארי קודשא קדם יוי׃ וחמשא אלפין דאשתארו בפותיא על
אפי עסרין וחמשא אלפין חולא הוא לקרתא למותב ולרוח ויהי כניש
קרתא בגויה׃ ואילין משחתהא לרוח ציפונא ארבע אלפין וחמש מאה
ולרוח דרומא ארבע אלפין וחמש מאה ולרוח מדינחא ארבע אלפין
וחמש מאה ולרוח מערבא ארבע אלפין וחמש מאה׃ ויהי רוחא
לקרתא לציפונא מאתן וחמשין ודרומא מאתן וחמשין ומדינחא
מאתן וחמשין ומערבא מאתן וחמשין׃ ודאשתאר בארכא לקביל
אפרשות קודשא עסרא אלפין למדינחא עסרא אלפין למערבא ויהי
לקביל אפרשות קודשא ותהי עללתיה למיכל לדמפלחין בקרתא׃

וְהָיָה בַשֵּׁבֶט אֲשֶׁר־גָּר הַגֵּר אִתּוֹ שָׁם תִּתְּנוּ נַחֲלָתוֹ נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִֹה׃
ס ה וְאֵלֶּה שְׁמוֹת הַשְּׁבָטִים מִקְצֵה צָפוֹנָה
אֶל־יַד דֶּרֶךְ־חֶתְלֹן לְבוֹא־חֲמָת חֲצַר עֵינָן גְּבוּל דַּמֶּשֶׂק צָפוֹנָה אֶל־יַד
חֲמָת וְהָיוּ־לוֹ פְאַת־קָדִים הַיָּם דָּן אֶחָד׃ וְעַל גְּבוּל דָּן מִפְּאַת קָדִים
עַד־פְּאַת־יָמָּה אָשֵׁר אֶחָד׃ וְעַל גְּבוּל אָשֵׁר מִפְּאַת קָדִימָה וְעַד־פְּאַת־
קדמה יָמָּה נַפְתָּלִי אֶחָד׃ וְעַל גְּבוּל נַפְתָּלִי מִפְּאַת קָדְמָה עַד־פְּאַת־יָמָּה מְנַשֶּׁה
אֶחָד׃ וְעַל גְּבוּל מְנַשֶּׁה מִפְּאַת קָדְמָה עַד־פְּאַת־יָמָּה אֶפְרַיִם אֶחָד׃
וְעַל גְּבוּל אֶפְרַיִם מִפְּאַת קָדִים וְעַד־פְּאַת־יָמָּה רְאוּבֵן אֶחָד׃ וְעַל גְּבוּל
רְאוּבֵן מִפְּאַת קָדִים עַד־פְּאַת־יָמָּה יְהוּדָה אֶחָד׃ וְעַל גְּבוּל יְהוּדָה
מִפְּאַת קָדִים עַד־פְּאַת־יָמָּה תִּהְיֶה הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר־תָּרִימוּ חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים
אֶלֶף רֹחַב וְאֹרֶךְ כְּאַחַד הַחֲלָקִים מִפְּאַת קָדִימָה עַד־פְּאַת־יָמָּה וְהָיָה
בתוכו הַמִּקְדָּשׁ בְּתוֹכֹה׃ הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר תָּרִימוּ לַיהוָה אֹרֶךְ חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים
אֶלֶף וְרֹחַב עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים׃ וּלְאֵלֶּה תִּהְיֶה תְרוּמַת־הַקֹּדֶשׁ לַכֹּהֲנִים
צָפוֹנָה חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף וְיָמָּה רֹחַב עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים וְקָדִימָה רֹחַב
עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים וְנֶגְבָּה אֹרֶךְ חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים אָלֶף וְהָיָה מִקְדַּשׁ־יְהוָה
בְּתוֹכוֹ׃ לַכֹּהֲנִים הַמְקֻדָּשׁ מִבְּנֵי צָדוֹק אֲשֶׁר שָׁמְרוּ מִשְׁמַרְתִּי אֲשֶׁר לֹא־
תָעוּ בִּתְעוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר תָּעוּ הַלְוִיִּם׃ וְהָיְתָה לָהֶם תְּרוּמִיָּה
מִתְּרוּמַת הָאָרֶץ קֹדֶשׁ קָדָשִׁים אֶל־גְּבוּל הַלְוִיִּם׃ וְהַלְוִיִּם לְעֻמַּת גְּבוּל
הַכֹּהֲנִים חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף אֹרֶךְ וְרֹחַב עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים כָּל־אֹרֶךְ
חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף וְרֹחַב עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים׃ וְלֹא־יִמְכְּרוּ מִמֶּנּוּ וְלֹא יָמֵר
יעביר וְלֹא יַעֲבוּר רֵאשִׁית הָאָרֶץ כִּי־קֹדֶשׁ לַיהוָה׃ וַחֲמֵשֶׁת אֲלָפִים הַנּוֹתָר
בָּרֹחַב עַל־פְּנֵי חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף חֹל־הוּא לָעִיר לְמוֹשָׁב וּלְמִגְרָשׁ
וְהָיְתָה הָעִיר בְּתוֹכֹה׃ וְאֵלֶּה מִדּוֹתֶיהָ פְּאַת צָפוֹן חֲמֵשׁ מֵאוֹת וְאַרְבַּעַת
לא קרי אֲלָפִים וּפְאַת־נֶגֶב חֲמֵשׁ חֲמֵשׁ מֵאוֹת וְאַרְבַּעַת אֲלָפִים וּמִפְּאַת קָדִים
חֲמֵשׁ מֵאוֹת וְאַרְבַּעַת אֲלָפִים וּפְאַת־יָמָּה חֲמֵשׁ מֵאוֹת וְאַרְבַּעַת אֲלָפִים
וְהָיָה מִגְרָשׁ לָעִיר צָפוֹנָה חֲמִשִּׁים וּמָאתַיִם וְנֶגְבָּה חֲמִשִּׁים וּמָאתָיִם
וְקָדִימָה חֲמִשִּׁים וּמָאתַיִם וְיָמָּה חֲמִשִּׁים וּמָאתָיִם׃ וְהַנּוֹתָר בָּאֹרֶךְ
לְעֻמַּת תְּרוּמַת הַקֹּדֶשׁ עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים קָדִימָה וַעֲשֶׂרֶת אֲלָפִים יָמָּה
וְהָיָה לְעֻמַּת תְּרוּמַת הַקֹּדֶשׁ וְהָיְתָה תְבוּאָתֹה לְלֶחֶם לְעֹבְדֵי הָעִיר׃

והיה בשבט אשר גר הגר אתו. כי לעתיד בצאת ישראל מהגלות יודעו השבטים אף על פי שהם מעורבים עתה ולא ידעו איש את שבטו יבא אליהו וייחס כל איש אל שבטו׃ ואלה שמות השבטים. פירו׳ אלה שמותם על נחלתם. והחל מן הצפון מקצה צפונה. ואמר כי לצד צפון של ארץ ישראל בקצה הצפון על הגבולים האלה יהיה חלק דן. זהו שאמר אחר כן והיו לו פאת קדים הים. פירוש והיו לו גבולים האלה מן פאת צפון עד הים. כי כל החלקים זוכר אותם באורך ממזרח למערב וברוחב כמו שהם גבולי המקומות שזוכר אבל לא שם מדה לרוחב החלקים אלא לחלק התרומה ולחלק הנשיא שם אורך ורוחב. כמו שכתוב למעלה. וכן יראה רוחב שאר החלקים ברוחב חלק הנשיא חמשה ועשרים אלף. כי לא אמר על אורך חלקן לעמת אחד החלקים. כי ברוחב יהיו חלקיהם שוים. ובדברי רבותינו ז״ל ה׳ בדד ינחנו. אמר הקדוש ברוך הוא לישראל אני עתיד להושיב אתכם כולכם מסוף העולם ועד סופו וכן הוא אומר פאת קדים הים דן אחד׃ מפאת קדים עד פאת ימה. אשר אחד. יהודה אחד. וכן כולם שעתידי׳ ישראל ליטול אורך מן המזרח למער׳ על רוחב חמשה ועשרים אלף קנים שיעורם חמשה ושבעים מיל חמשה ועשרים אלף קנים הם מאה וחמשים אלף אמה. כי הקנה שש אמות כמו שכתוב למעלה. ואלפי׳ אמה הם מיל נמצא שהם חמש׳ ושבעים מיל׃ ועל גבול דן. סמוך לגבול דן. וכן כולם. כמו ועליו מטה מנשה. והדומים לו. והכל מבואר׃ ועל גבול יהודה התרומה אשר תרימו. בכלל התרומה הוא הר הבית ומה שבתוכו ואחזת הכהנים והלוים ואחזת העיר והולך ופורש כל אחד כמו שנזכר למעלה׃ בתוכה. כתיב וקרי בתוכו. וטעם הכתוב בתוכה התרומה. וטעם בתוכו אל החלק. והכל מבואר למעלה׃ לכהנים המקדש. רוצה לומר המקודשים והוא על דרך כלל. וכן תרג׳ יונתן לכהניא דקדישין. ואיזה הם המקודשים אותם שהם מבני צדוק שלא תעו׃ כאשר תעו הלוים. רוצה לומר הכהנים הלוים שאינם מבני צדוק וטעם צדוק פירשנוהו למעלה בפסוק והלשכה אשר פניה דרך הצפון׃ והיתה להם תרומיה מתרומת הארץ. תרומיה שם תאר בפלס תחתיה עליה. והדומים להם. ואמר אף על פי כי חלק הכהני׳ עם המקדש היא תרומיה מתרומת הארץ כי היא קדש הקדשים׃ אל גבול הלוים. רוצה לומר על. וכן תרגם יונתן על גבול ליואי. רוצה לומר סמוך לגבול הלוים ותרומת הארץ היא חלק הלוים ואחזת העיר. וחלק הכהנים עם המקדש היא תרומת התרומה כי כל עיר ירושלם היא תרומה׃ והלוים. מבואר הוא׃ ולא ימכרו ממנו הלוים. וכל שכן הכהנים שלא ימכרו מאחוזתם לישראל׃ ולא ימר. וכן לא יחליפנו ולא יעביר אותו בנחלה אחרת׃ ולא ימר. ולא יעביר. דרך כלל׃ יעבור. כתיב רוצה לומר יעבור החלק הזה לאחר. ולא יעביר קרי רוצה לומר הכהן או הלוי לא יעבירנו׃ ראשית הארץ. כמו שקרא אותו תרומת הארץ כן קורא אותו ראשית. כי התרומה ראשית׃ כי קדש לה׳. פירוש כל זה הוא קדש. ואף על פי שאחד מקדש יותר מחברו הכל הוא קדש לה׳ כי הוא אחוזת משרתי ה׳׃ וחמשת אלפים. חול הוא לעיר. אחזת העיר הנזכר למעלה שהוא חמשת אלפי׳ הוא חול כנגד חלק הלוים והכהנים שהוא מקודש ממנו. ואף על פי כן הוא קדש ותרומת הארץ. כי ירושלם היא מקודשת מכל ארץ ישראל. ומה יהיו אלה חמשת אלפים לעיר׃ למושב ולמגרש והיתה העיר בתוכה. כתיב וקרי בתוכו. וכבר פירשנוהו׃ ואלה מדותיה. מדות העיר שהוא קדש מרובעת לכל רוח חמש מאות אמות וארבעת אלפים׃ פאת נגב חמש חמש מאות וארבע אלפים. חמש האחד כתיב ולא קרי והוא אחד משמונה דכתיבין ולא קרין׃ והיה מגרש לעיר צפונה. מגרש הוא חוץ לעיר מחומת העיר ולחוץ והוא מקום פנוי אין בו בית ולא זרעים ולא נטעי׳ והיה המגר׳ חמשים ומאתים לכל רוח הנה רחב אחזת העיר שהיא חמשת אלפים כי העיר ארבע אלפים וחמש מאות מצפון לדרום ומגרש חמשים ומאתים בצפונה וחמשים ומאתים נגבה הנה חמש מאות וארבעת אלפים וחמש מאות הרי הנה חמשת אלפים׃ והנותר בארך לעמת תרומת הקדש. שהיא חמשה ועשרים אלפים ארך והעיר חמשת אלפים נשארו למזרח עשרת אלפים ולמערב עשרת אלפים והנה הם כ״ה אלפים׃ והיתה תבואתה ללחם לעובדי העיר. תבואת העשרים אלף תהיה למאכל לאותם שיעמדו בעיר כי מכל שבט ישבו שם והם יקראו עובדי העי׳ שיעשו עבודת העיר בשדות ובכרמים ובגני׳׃ תבואתה. כתיב בהא וקרי בוי״ו. וכתבנו הטעם במלת בתוכו או בשניה׳ ההא במקום וי״ו. כמו אהלה׃

והעובד

והעבד העיר יעבדוהו מכל שבטי ישראל: כל התרומה חמשה
ועשרים אלף בחמשה ועשרים אלף רביעית תרימו את תרומת רת
הקדש אל אחזת העיר: והנותר לנשיא מזה ומזה לתרומת הקדש
ולאחזת העיר אל פני חמשה ועשרים אלף תרומה עד גבול קדימה על
וימה על פני חמשה ועשרים אלף על גבול ימה לעמת חלקים לנשיא
והיתה תרומת הקדש ומקדש הבית בתוכה: ומאחזת הלוים בו
ומאחזת העיר בתוך אשר לנשיא יהיה בין גבול יהודה ובין גבול
בנימן לנשיא יהיה: ויתר השבטים
מפאת קדימה עד פאת ימה בנימן אחד: ועל גבול בנימן מפאת
קדימה עד פאת ימה שמעון אחד: ועל גבול שמעון מפאת קדימה
עד פאת ימה יששכר אחד: ועל גבול יששכר מפאת קדימה עד ועד ועד
פאת ימה זבולן אחד: ועל גבול זבולן מפאת קדימה עד פאת ימה
גד אחד: ועל גבול גד אל פאת נגב תימנה והיה גבול מתמר מי
מריבת קדש נחלה על הים הגדול: זאת הארץ אשר תפילו מנחלה
לשבטי ישראל ואלה מחלקתם נאם אדני יהוה: ואלה תוצאת העיר
מפאת צפון חמש מאות וארבעת אלפים מדה: ושערי העיר על
שמות שבטי ישראל שערים שלושה צפונה שער ראובן אחד שער
יהודה אחד שער לוי אחד: ואל פאת קדימה חמש מאות וארבעת
אלפים ושערים שלושה ושער יוסף אחד שער בנימן אחד שער דן שלשה
אחד: ופאת נגבה חמש מאות וארבעת אלפים מדה ושערים שלשה
שער שמעון אחד שער יששכר אחד שער זבולן אחד: פאת ימה
חמש מאות וארבעת אלפים שעריהם שלשה שער גד אחד שער אשר
אחד שער נפתלי אחד: סביב שמנה עשר אלף ושם העיר מיום
יהוה שמה: חזק ונתחזק

ודמפלח בקרתא יפלחוניה מכל שבטי ישראל: וכל אפרשותא עסרין
וחמשא אלפא ועסרין וחמשא אלפא מרבע תפרשון ית אפרשות
קודשא לאחסנת קרתא: ודאשתאר ברבא מכא ומכא לאפרשות
קודשא ולאחסנת קרתא לקביל חמשא ועסרין אלפין אפרשותא עד
תחום מדינחא ומערבא לקביל עסרין וחמשא אלפין עד תחום מערבא
לקביל חד מן חלקיא לרבא ותהי אפרשות קודשא וכבש מקדש ב
ביתא בגויה: ומאחסנת ליואי ומאחסנת קרתא במציעין דלרבא
יהי בין תחום יהודה ובין תחום בנימן לרבא יהי: ושאר שבטיא מרוח
מדינחא ועד רוח מערבא בנימן חד: ועל תחום בנימן מרוח מדינחא
עד רוח מערבא שמעון חד: ועל תחום שמעון מרוח מדינחא ועד
רוח מערבא יששכר חד: ועל תחום יששכר מרוח מדינחא עד רוח
מערבא זבולן חד: ועל תחום זבולן מרוח מדינחא עד רוח מערבא
גד חד: ועל תחום גד לרוח עיבר דרומא ויהי תחום מיריחו מי מצות
רקם אחסנא לימא רבא: דא ארעא דתפלגון לאחסנא לשבטיא דישראל
ואלין פלגותהון אמר יי אלהים: ואילין מפקני קרתא מרוח ציפונא
ארבע אלפין וחמש מאה משחא: ותרעי קרתא על שמהת שבטיא
דישראל תרעין תלתא פתיחין לציפונא תרע ראובן חד תרע יהודה חד
תרע לוי חד: ולרוח מדינחא ארבעה אלפין וחמש מאה ותרעין תלתא
תרע יוסף חד תרע בנימן חד תרע דן חד: ולרוח דרומא ארבעא
אלפין וחמש מאה משחן ותרעין תלתא תרע שמעון חד תרע יששכר
חד תרע זבולן חד: ורוח מערבא ארבע אלפין וחמש מאה תרעיהון
תלתא תרע גד חד תרע אשר חד תרע נפתלי חד: סחור סחור תמנת
עסר אלפין ושמא דקרתא דמתפריש מיומא דיי ישרי יי שכינתיה תמן:

סכום פסוקי יחזקאל אלף ומאתים ושבעים ושלשה וסימנהון ארגע

והעובד העיר יעבדוהו · מכל שבטי ישראל · כי בעבורם הם עומדים שם ובמקומם ובדין הוא שיעבדום בכל דבר שתצטרך להם מהם וישלחו להם מנחות · וים מפרשים עובדי העיר הגבעונים. ואין לו טעם כי לא יהיו עוד הגבעונים משרתים לעתיד · ולא יתכן שיהיו גבעוני' יושבי ירושלם העיר הקדושה בשביל ישראל: כל התרומה: כלל אותה במספר כולל חמשה ועשרים אלף על חמשה ועשרים אלף בריבוע זהו שאמר רביעית: אל אחוזת העיר. עם אחוזת העיר שהוא מכלל חשבון חמשה ועשרים אלף: והנותר לנשיא מזה ומזה · הכל מבואר למעלה : לעמת חלקי'. ר"ל לעמת חלקי השבטים כמו שמפורש למעלה: בתוכה · כתיב וקרי בתוכו · ופירושו בתוך חלק הנשיא . רוצה לומ' באמצע חלקו תהיה התרומה בין גבול יהודה ובין גבול בנימן יהודה מן הצפון ובנימן מן הדרום · וכבר פיר' למעלה חלקי הצפון לשבעה השבטים · וזכר התרומה ואחריה זוכר חלקי חמשת השבטים הנותרים בנימן סמוך לתרומה ואחריו שמעון וכן כולם כן עד גד שהוא סוף תחום דרום כמו דן שהוא סוף תחום צפון: ואלה תוצאות העיר. רוצה לומר שעריה לכל רוח שלשה שערי' כמנין לארבע רוחותיה שנים עשר שערים לשנים עשר שבטים · ובזכרו השבטים זכר כן גם המדות: סביב שמנה עשר אלף · כלל ארבעת אלפים וחמש מאות לכל רוח והם שמנה עשרה אלף · וזכר המדות בכלל ובפרט: ושם העיר מיום ה' שמה. רוצה לומר ומאז והלאה יהיה שם העיר ה' שמה · רוצה לומר כי עד עולמי עד לא תסור עוד שכינתו מן העיר · וכן אמר ירמיהו הנביא וזה אשר יקראו לו ה' צדקינו · וכן על מלך המשיח וזה שמו אשר יקראו ה' צדקינו.

תם ונשלם ספר יחזקאל תהלה לאל בורא עולם י ח א

פתגם

נבואה מן קדם יי דהוה עם הושע בר בארי ביומי עזיה יותם אחז
יחזקיה מלכיא דבית יהודה וביומי ירבעם בר יואש מלכא דישראל :
שרוית פתגמא דיי בהושע ואמר יי להושע אזיל אתנבי נבואה על
יתבי קרתא מטעיתא דאינון מוספין למיחטי ארי מטעא יטעון דיירי
ארעא מבתר פולחנא דיי : ואזל ואתנבי עליהון דאם יתובון ישתבק
להון ואם לא כמיתר עלי תינין יתרת ואוסיפו ועבדו עובדין בישין :
ואמר יי ליה קרא שומהון מבדריא ארי עוד ציבחר כזעיר ואסער דם
פלחי טעותא דאשד יהוא ביזרעאל דקטלינון על דפלחו לבעלא תבו
אינון למטעי בתר עגליא דבביתאל בכן אחשביניה דם זכי על בית
יהוא ואבטיל מלכותא מבית ישראל : ויהי בעידנא ההיא ואתבר ית תקוף עבדי קרב ישראל במישר יזרעאל : ואוסיפו ועברו עובדין בישין ואמר ליה קרי שומהון
דלא רחימין בעובדיהון

ארי

דבר

א יהוה אשר היה אל הושע בן בארי בימי עזיה יותם אחז יחזקיה מלכי
יהודה ובימי ירבעם בן יואש מלך ישראל : תחלת דבר יהוה
בהושע ויאמר יהוה אל הושע לך קח לך אשת זנונים וילדי זנונים
כי זנה תזנה הארץ מאחרי יהוה : וילך ויקח את גמר בת דבלים
ותהר ותלד לו בן : ויאמר יהוה אליו קרא שמו יזרעאל כי עוד
מעט ופקדתי את דמי יזרעאל על בית יהוא והשבתי ממלכות
בית ישראל : והיה ביום ההוא ושברתי את קשת ישראל
בעמק יזרעאל : ותהר עוד ותלד בת ויאמר לו קרא שמה לא רחמה

אמר דוד בן יוסף בן קמחי הספרדי זה הספר המחובר משנים עשר נביאים. אמרו רז"ל כי חברום יחד שלא יאבד ספר מהם מפני קטנותו אם היה כל אחד מיוחד בפני עצמו. ואמרו כי נבואת הושע קדמה לנבואת ישעיה. וזהו שאמר תחלת דבר ה' בהושע. וכי בהושע דבר תחלה והלא ממשה רבינו עליו השלום עד הושע כמה נביאים. אמר רבי יוחנן שהיה תחלה לארבעה נביאים שנתנבאו באותו הפרק. ואלו הן הושע ישעיה עמוס ומיכה. ואמרו מפני מה זכה ירבעם להמנות עם מלכי יהודה מפני שלא קבל לשון הרע. שנאמר וישלח אמציה כהן בית אל אל ירבעם מלך ישראל לאמר קשר עליך עמוס וגומר. אמר חו"ש לא אמר אותו צדיק כך. ואם אמר מה אעשה לו שכינה אמרה לו. ומה שהוקשה להם מפני מה זכה לפי שלא מלך עמהם בזמן אחד אלא בזמן עזיהו ארבע עשרה שנה. כי ארבעים ואחת שנה מלך ובשנת שבע ועשרים לו מלך עזיהו. הנה לא נשארו לו מפני מלכותו בזמן עזיהו כי אם ארבעה עשרה שנה ועזיהו מלך חמשים ושתים שנה. ובפירוש מלכים הארכנו בזה ותרצנו מה שהוקשה במנין שנות המלכים האלה. ורז"ל אמרו כי עזיהו וירבעם מלכו כאחד מכל מקום לא מלך ירבעם כי אם עם עזיהו. ואמרו רבותינו ז"ל כל ששמו ושם אביו בנבואות בידוע שהוא נביא בן נביא. שמו ולא שם אביו בידוע שהו' נביא ולא בן נביא. שמו ושם עירו בידוע שהוא נביא מאותה העיר. שמו ולא שם עירו בידוע שהוא נביא מירושלם. אמרו מי שנזכר אביו ואבי אביו הוא לגדולת אבותיו שהיו גדולים ממי שנזכר אביהם לבד. ואמרו כי בארי הוא בארה אשר הגלה תגלת פלאסר והיה נשיא לראובני :

דבר ה' אשר היה אל הושע. והנה דברי נבואתו הין דברי תוכחה לישראל ויהודה שעשו הרע בעיני ה' בימי המלכים האלה כמו שכתוב: תחלת דבר ה' בהושע. מבאנו לשון דבור שהוא ענין נבואה קשור עם בית השמוש. כמו הרק אך במשה דבר ה' הלא גם בנו דבר. רוח ה' דבר בי. פה אל פה אדבר בו. ואפשר שתהיה מלת דבר ה' פעל עבר. רוצה לומר תחילה אשר דבר ה' בהושע זה היה שאמר לו קח לך אשת זנונים. או יהיה דבר שם. כמו והדבר אין בהם: ויאמר ה' אל הושע לך קח לך אשת זנונים. כל זה הענין היה במראה הנבואה שאמר לו שיקח אשת זנונים ולקחה והרתה וילדה ממנו שלש פעמים. וזה משל לישראל הזונים מאחרי ה'. וזהו שאמר כי זנה תזנה הארץ מאחרי ה'. ופירוש וילדי זנונים. ויהיו לך ממנה ילדי זנונים כי אשת זנונים היא. כן ישראל והנולדים מהם באלה הדורות זנו מאחרי ה'. וכל זה היה במראה הנבואה לא שלקח הושע הנביא אשת זנונים. ואעפ"י שנמצא בדברי רבותינו ז"ל שהענין כמשמעו. שאמרו ויאמר ה' אל הושע אמר לו הקב"ה להושע חטאו ישראל. היה לו לומר לפניו רבונו של עולם בניך הם בני בחוניך הם בני אברהם יצחק ויעקב גלגל עליהם רחמיך. לא דיו שלא אמר כך אלא אמר לפניו כל העולם שלך הוא העבירם באומה אחרת. אמר הקדוש ברוך הוא מה אעשה לזקן זה. אמר לו קח לך אשת זנונים. ואחר כך אמר לו לך שלחה מעל פניך אם הוא יכול לשלחה אף אני אשלח את ישראל. לאחר שנולדו לו ממנה שני בנים ובת אחת אמר לו הקדוש ברוך הוא להושע לא היה לך ללמוד ממשה רבך כיון שדברתי עמו פירש מן האשה בדול עצמך ממנה. אמר לפניו רבונו של עולם יש לי בנים ממנה ואיני יכול לגרשה. אמר לו הקדוש ברוך הוא ומה אתה שאשתך זונה ובניך בני אשת זנונים כך אני שבני ישראל בני הם בני בחוני אברהם יצחק ויעקב והם אחד משלשה קניינים ואתה אמרת העבירם באומה אחרת. כיון שידע שחטא עמד לבקש רחמים על עצמו. אמר לו הקדוש ברוך הוא עד שאתה מבקש רחמים על עצמך בקש רחמים על ישראל מיד פתח בברכות ואמר והיה מספר בני ישראל כחול הים. ויונתן תרגם הענין על דרך משל ונכון הוא פירושו: וילך ויקח את גומר בת דבלים. שם זונה ידועה באותו הזמן: ותהר ותלד לו בן. אמר בן כי ירבעם בן יואש היה חזק במלכותו כמו הזכר שהוא חזק מהנקבה ומלך ארבעים ואחת שנה והשיב גבול ישראל מלבוא חמת עד ים הערבה. וי"ת ואזל ואתנבי עליהון ואמר דאם יתובון וגו'. פירש גומר כענין גמירה. כלומר יגמור עליהם פשעיהם וישלח עונם. ופירש דבלים מן דבלת תאנים: ויאמר ה' אליו קרא שמו יזרעאל. זהו ירבעם בן יואש כמו שפירשנו שהיה חזק במלכותו. לפיכך אמר כי עוד מעט. כי לא פקד בימי ירבעם כי הוא הצליח במלכותו. אבל בימי זכריה בנו פקד דמי יזרעאל על בית יהוא שלא מלך אלא ששה חדשים ונהרג. ופסקה מלכות יהוא. ולמה אמר דמי יזרעאל הדמים אשר שפך ביזרעאל מבית אחאב. ואעפ"י שעשה בזה הדבר הישר בעיני ה' כיון שהוא לא שמר ללכת בתורת ה' ולא סר מכל חטאות ירבעם בן נבט נחשבו לו הדמים ששפך לדם נקי. וכן ראינו כי נענש בעשא על דמי נדב בן ירבעם ואעפ"י שהיה רשע כמו שנא' ועל אשר הכה אותו: והשבתי ממלכות בית ישראל. כי מעט עמדה מלכות ישראל אחר כן כי בימי הושע בן אלה גלו כלם ובימי יהוא נאמר בימים ההם החל ה' לקצות בישראל וגו'. וי"ת הפסוק כן ואמר ה' ליה קרי שמיה מבדריא וגו': והיה ביום ההוא ושברתי. ביום ההוא שאפקו' על דמי יזרעאל אשבור את קשת ישראל. כלומר חזקם ותקפם. וי"ו ושברתי נוספת על מה שאמר והשבתי: בעמק יזרעאל. קשתם שהיה בעמק יזרעאל כי ראש ממלכת אפרים שומרון ויזרעאל. כי בית מלכות אחאב היה בשומרון וביזרעאל. וכן המלכים הבאים אחריו. וי"ת ויהא בעדנא ההיא ואתבר ית תקוף עבדי קרב ישראל במישר יזרעאל: ותהר עוד ותלד בת. אחר שילדה בן שהוא משל לירבעם בן יואש כמו שפירשנו ילדה בת. והוא משל לזכריה בנו ולשלום בן יבש שמלך אחריו שהיו חלשים כנקבה. כי זכריה לא מלך אלא ששה חדשים ונהרג. ושלום לא מלך אלא ירח ימים ונהרג :

כי לא

אוסיף כי לא אוסיף עוד ארחם את בית ישראל כי נשא אשא להם: ואת בית
יהודה ארחם והושעתים ביהוה אלהיהם ולא אושיעם בקשת ובחרב
ובמלחמה בסוסים ובפרשים: ותגמל את לא רחמה ותהר ותלד
בן: ויאמר קרא שמו לא עמי כי אתם לא עמי ואנכי לא אהיה לכם:
ב הפטרת במדבר והיה מספר בני ישראל כחול הים אשר לא
ימד ולא יספר והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם יאמר להם
בני אל חי: ונקבצו בני יהודה ובני ישראל יחדו ושמו להם ראש אחד
אחותיכם ועלו מן הארץ כי גדול יום יזרעאל: אמרו לאחיכם עמי ולאחותיכם
רחמה: ריבו באמכם ריבו כי היא לא אשתי ואנכי לא אישה ותסר
זנוניה מפניה ונאפופיה מבין שדיה: פן אפשיטנה ערמה והצגתיה
כיום הולדה ושמתיה כמדבר ושתה כארץ ציה והמתיה בצמא: ואת
הבישה בניה לא ארחם כי בני זנונים המה: כי זנתה אמם הובישה הורתם כי
אמרה אלכה אחרי מאהבי נתני לחמי ומימי צמרי ופשתי שמני ושקויי:

ארי לא אוסיף עוד לרחמא על בית ישראל ברם אם יתובון משבק
אשבוק להון: ועל דבית יהודה ארחם ואפרוקינון במימרא דיי
אלההון ולא יתפרקון בקשתא ובחרבא ובעבדי קרבא בסוסון
ובפרשין: ודרהון דאתגליאו לביני עממיא אישתכחו דלא הוו רחימין
בעובדיהון ואוסיפו ועבדו עובדין בישין: ואמר קרי שומהון לא
עמי ארי אתון לא עמי כדלית אתון מקיימין פתגמי אורייתי מימרי לא
הוה בסעדיכון: ויהי מניין בני ישראל סגי כחלא דימא דלא מיתכל
ודלא מיתמני ויהי באתרא דאתגליאו ביני עממיא כד עברו על אורית
ואתאמר להון לא עמי אתון יתובון ויתרבון ויתאמר להון עמיה
דאלהא קיימא: ויתכנשון בני יהודה ובני ישראל כחדא וימנון להון
ריש חד מן בית דוד ויסקון מן ארעא גלוותהון ארי רב יום כנישתהון:
נביא אימרו לאחיכון עמי תובו לאורייתי ועל כנישתכון ארחם:
אוכחו לכנישתא דישראל ואמרו לה ארי היא לא מתעניא בפולחני
ומימרי לא מקביל צלותה עד תעדי עובדהא בישיא מקביל אפהא
ופולחן טעותהא מבין קרוהא: דלמא אסליק שכינתי מינה ואעדי
יקרה ואשוינה רטישא כיומיא קדמאי עד לא אתקריבת לפולחני ויחול רוגזי עלה כמא דחל על עם דרא דעברו על אורייתי במדברא ואשוי ארעא צדיא
ואקטלינה בבצורתא: וית בנהא לא ארחם ארי בנין דטען אינון: ארי טעת כנישתהון בתר נביי שקרא בהיתו מלפיהון ארי אמרה איהך בתר עממיא דרחמי
מספקי מיכלי ומישתי כסות מילא וכוץ משח כל פרנוסיי: בכן הא

כי לא אוסיף עוד ארחם את בית ישראל. לא אוסיף עוד שארחם. וכן אל תרבו תדברו שתדברו. ונדעה נרדפה שנרדפה: כי נשוא אשא להם. את האויב
עליהם שיגלו אותם ויחריבו ארצם. או יהיה פירוש להם כמו אותם. וכן הרגו לאבכר כמו את אבכר. כלומר אשא אותם לארץ אויביהם. ויש לפרש כי עד
עתה הייתי נושא וסולח להם שהייתי מרחם עליהם ולא אוסיף עוד: ואת בית יהודה ארחם. שהרי עמדה מלכות יהודה אחר גלות ישרא' משכת שם לחזקיהו
עד שחרב הבית והושיעם מיד סנחריב לא בחרב ובקשת ובמלחמה בסוסים ובפרשים כי מלאך ה' הכה במחנה אשור כמו שכתוב: ותגמול את לא רוחמה
ותהר ותלד בן. אמר ותגמול לפי שארכו ימי החולשה בימי זכריה ושלום גם בימי מנחם בן גדי שמלך עשר שנים כי בימיו בא פול מלך אשור. גם בימי פקחיה
בנו שמלך שנתים עד שעמד פקח בן רמליהו והתחזק במלוכה ומלך עשרים שנה והתגבר על מלכות יהודה והרג ביהודה מאה ועשרים אלף איש ביום אחד גם
בר על ירושלם עם רצין מלך ארם. ועליו אמר בזה המשל ותהר ותלד בן. ועל דורו כאמר קרא שמו לא עמי. כי עליו נאמר ויעש הרע בעיני השם לא סר מכל
חטאות ירבעם בן נבט. והחכם ר' אברהם בן עזרא ז"ל פירש משל ותגמול אחר שגלו עשרת השבטים והולידו בנים השבטים בגלותם ושם עמדו ולא שבו
לארצם על כן קרא שמם לא עמי: וכן תרגם יונתן: ויאמר. מבואר הוא: והיה מספר בני ישראל. אף על פי שעתה קרואי' לא עמי עוד יבא זמן שיהיה
מספר בני ישראל כחול אשר לא ימד ולא יספר. לא ימד כל שכן שלא יספר וכן אין אמת ואין חסד. ולשון מדידה נופל על החול ועל הכוכבי' לא יפול אלא לשון
מספר לפיכך חלקם ירמיהו הנביא כשהמשיל בשניהם ואמר אשר לא יספר צבא השמים ולא ימד חול הים ואף על פי שהוא אמר זה המשל על שתי משפחות
מישראל וזה הנביא אמרו על כל ישראל אין לתמוה בזה כי בזה ובזה הוא דרך הפלגה ואין החפץ בהם כי אם ענין רבוי: והיה במקום אשר יאמר להם לא
עמי אתם. תחת אשר נאמר להם בזמן הזה לא עמי אתם לפי מעשיהם הרעים: יאמר להם. בזמן ההוא: בני אל חי. כי ישובו אל ה' והוא ייטיב שבותם
וירחמם. וטעם בני אל חי. כי בזמן הזה עושין עצמן בנים לאלהים אחרים שאינם חיים ואפילו החיים שבהם שהם המזלות אינם חיים אלא בעלת המחיה
אותם אבל הוא יתברך חי מבלי סיבה ועילה. ויונתן תרגם במקום כמשמעו ויהא באתרא דאתגליאו לביני עממיא כד עברו על אוריתא ואתאמר להון לא
עמי אתון יתובון ויתרבון ויתאמר להון עמיה דאלהא קיימא: ונקבצו בני יהודה ובני ישראל יחדיו. וזה יהיה בקבוץ גליות בימי המשיח כי בבית שני לא
עלו אלא יהודה ובנימן שגלו בבבל ולא היו בני יהודה ובני ישראל יחדיו: ושמו להם ראש אחד. זהו מלך המשיח. וכן ת"י וימנון להון רישא חד מדבית דוד:
ועלו מן הארץ. מארץ גלותם יעלו לארצם. והמפרשים זה הענין על הגלות אינכו נכון כי מה ענין ושמו להם ראש אחד למי שילך בגלות וגם ועלו מן הארץ
כי היה לו לומר וירדו או ויבאו כי ארץ ישראל גבוהה מכל הארצות והבא אליה יעלה ומי שיצא ממנה ירד. ויו"ן ועלו מן הארץ פירשו בו אחר שעלו מן הארץ כו"ן
הן אתה קצפת ונחטא. וירד מעשות החטאת והעולה וירם תולעי' ויבאש והדומי' להם. כי המשיח לא יהיה להם לראש עד שיהיו בירושלם. ויש מפרשי' ראש
אחד אליהו הנביא שיעלה אותם מן הגלות: כי גדול יום יזרעאל. יום עת שנשבר קשתם בעמק יזרעאל גדול הוא ומאד ארך זמן גלותם ותם עונם בגלות
שארך זמן רב. ואא"ז פי' זמן ארוך וגדול היו זרועים בגוים ועתה אקבצם לפיכך קרא שם ישראל יזרעאל. שהאל זרעם בגוים. וי"ת ארי רב יום כנישתהון:
אמרו לאחיכם עמי. פירש רב סעדיה גאון ז"ל אומר לשבט יהודה ובנימן אחיכם עשרת השבטים שהיו קרואים לא עמי בזמן שהיו עושים הרע בעיני ה' בזמן
שיבת הגלו' אמרו להם עמי: ולאחותיכם רוחמה. ולפי שהמשל היה בבן ובת אמר אחיכם ואחותיכם. ומלת ואחותיכם ברבוי אחד לבד כי היה לו לומר
בשני רבוים אחיותיכם כמו את אחי ואת אחיותי: ריבו באמכם. עתה שב לדברי התוכחה שאמר בתחילה. ולפי שהמשיל כנסת ישראל לאשת זנונים
והנולדים בדור ודור ילדי זנונים אמר כנגד ילדי זנונים ריבו באמכם. והכנסה נמשלת לאם על דרך כלל והפרטים לבנים והענין שיריבו איש ברעהו להשיבם
לדרך טובה: כי היא לא אשתי. כיון שזנתה תחתי: ותסר זנוניה מפניה. כיון שהמשילה לזונה כתב עליה דרכי זונות כי דרך הזונה לקשט פניה במיני
בבעונים שתראה יפה בעיני הזונים: ונאפופיה מבין שדיה. היא מעיכת השדים שזכר יחזקאל שמה מעכו שדיהן כי גם זה מדרכי הזונות. והפנים הוא
משל לנביאים שהיו העם מחליפים נביאי ה' בנביאי השקר ואלה הם הזונים: ושדיה הוא משל לתורה שבכתב ולתורה שבעל פה כמו שפי' בספר יחזקאל והיו
מחליפים אותם בחוקי הגוים ואלה הם הנאפופים: פן אפשיטנה ערומה. ואניחנה ערומה: והצגתיה כיום הולדה. אעמידנה ערומה כיום שנולדה כמו
שאמר ערום יצאתי מבטן אמי והענין כפול במלות שונות והוא על דרך משל כמו שאמר יחזקאל ביום הולדת אותך ואמר ואת ערום ועריה ואמר ואלבישך רקמה
וכל הענין כמו שהוא. ומשל הלידה היא כשהיו במצרים עבדים כמו שפירשנו שם: ושמתיה כמדבר. שהוא הפקר לכל. ועוד שלא ימצא בו שום מחיה ושום
צורך האדם כן אסיר כל טובי מהם ויהיו מופקרי' לכל כמו שאמר והסתרתי פני מהם והיה לאכול. גם מורה על חורבן הארץ כמו שאמר נכתה כמדבר:
ושתיה כארץ ציה. הענין כפול במלות שונות. וכן והמתיה בצמא. כי המדבר הוא במקום אשר אין בו מים. ואפשר שיהיה בצמא משל לבטול התורה
והנבואה כמו שאמר היו שריה בגוים אין תורה גם נביאיה לא מצאו חזון מה'. והצמא הוא משל לבטול התורה והמצות. והנבואה כמו שאמר לא רעב ללחם
ולא צמא למים כי אם לשמוע דברי ה': ואת בניה לא ארחם. כמו שפירשנו כי הכנסה בכלל תקרא אם ונקראו הפרטים בנים. או הילודים כל דור ודור שנהגו
מנהג הדור הראשון העובד ע"ז: כי זנתה אמם הובישה הורתם. ת"י ארי טעו כנישתהון בתר נביאי שקרא בהיתו מלכיהון: אחרי מאהבי. אשור ומצרים
שהיו לישראל ברית עמהם ומבילים אותם מאויביהם והיו הולכים בטח במוחד אשר היו נותנים להם וכיון שהיו בשלום בבריתם עמהם כאלו הם מספיקים
ברכם כי בעזרתם היו עובדים אדמתם והולכים מארץ אל ארץ בשלום. וזהו לחמי ומימי צמרי ופשתי שמני ושקויי. ומה שאמר הובישה יש לה להכלם ממעשיה
וממאהביה שבטחה בהם. כי לא יועילו לה בעת צרתה. ואא"ז פירש אחרי מאהבי השמש והירח והכוכבים שהיו עובדים להם וכונתם היתה כי הם היו
נותנים מזונם וספוקם כמו שאמרו ומאז חדלנו לקטר למלכת השמים והסך לה נסכים חסרנו כל ובחרב וברעב תמנו: ושקויי. היין ושאר משקים: לכן

לָכֵן הִנְנִי־שָׂךְ אֶת־דַּרְכֵּךְ בַּסִּירִים וְגָדַרְתִּי אֶת־גְּדֵרָהּ וּנְתִיבוֹתֶיהָ לֹא תִמְצָא׃ וְרִדְּפָה אֶת־מְאַהֲבֶיהָ וְלֹא־תַשִּׂיג אֹתָם וּבִקְשָׁתַם וְלֹא תִמְצָא וְאָמְרָה אֵלְכָה וְאָשׁוּבָה אֶל־אִישִׁי הָרִאשׁוֹן כִּי טוֹב לִי אָז מֵעָתָּה׃ וְהִיא לֹא יָדְעָה כִּי אָנֹכִי נָתַתִּי לָהּ הַדָּגָן וְהַתִּירוֹשׁ וְהַיִּצְהָר וְכֶסֶף הִרְבֵּיתִי לָהּ וְזָהָב עָשׂוּ לַבָּעַל׃ לָכֵן אָשׁוּב וְלָקַחְתִּי דְגָנִי בְּעִתּוֹ וְתִירוֹשִׁי בְּמוֹעֲדוֹ וְהִצַּלְתִּי צַמְרִי וּפִשְׁתִּי לְכַסּוֹת אֶת־עֶרְוָתָהּ׃ וְעַתָּה אֲגַלֶּה אֶת־נַבְלֻתָהּ לְעֵינֵי מְאַהֲבֶיהָ וְאִישׁ לֹא־יַצִּילֶנָּה מִיָּדִי׃ וְהִשְׁבַּתִּי כָּל־מְשׂוֹשָׂהּ חַגָּהּ חָדְשָׁהּ וְשַׁבַּתָּהּ וְכֹל מוֹעֲדָהּ׃ וַהֲשִׁמֹּתִי גַּפְנָהּ וּתְאֵנָתָהּ אֲשֶׁר אָמְרָה אֶתְנָה הֵמָּה לִי אֲשֶׁר נָתְנוּ־לִי מְאַהֲבָי וְשַׂמְתִּים לְיַעַר וַאֲכָלָתַם חַיַּת הַשָּׂדֶה׃ וּפָקַדְתִּי עָלֶיהָ אֶת־יְמֵי הַבְּעָלִים אֲשֶׁר תַּקְטִיר לָהֶם וַתַּעַד נִזְמָהּ וְחֶלְיָתָהּ וַתֵּלֶךְ אַחֲרֵי מְאַהֲבֶיהָ וְאֹתִי שָׁכְחָה נְאֻם־יְהֹוָה׃ לָכֵן הִנֵּה אָנֹכִי מְפַתֶּיהָ וְהֹלַכְתִּיהָ הַמִּדְבָּר וְדִבַּרְתִּי עַל־לִבָּהּ׃ וְנָתַתִּי לָהּ אֶת־כְּרָמֶיהָ מִשָּׁם וְאֶת־עֵמֶק עָכוֹר לְפֶתַח תִּקְוָה וְעָנְתָה שָׁמָּה כִּימֵי נְעוּרֶיהָ וּכְיוֹם עֲלוֹתָהּ מֵאֶרֶץ־מִצְרָיִם׃

וְהָיָה בַיּוֹם־הַהוּא נְאֻם־יְהֹוָה תִּקְרְאִי אִישִׁי וְלֹא־תִקְרְאִי־לִי עוֹד בַּעְלִי׃

בכן הא אנא מקלקל ית אורחתיך כמא דסיגין בכובא ואפסוק כמא דמפסקין בכיתליא ושבילהא לא תשכח : ותרדף שלם עם עממיא רחמהא ולא תדבק יתהון ותבעי סעיד ולא תשכח ותימר איהך ואיתוב לפולחן ריבוני קדמאה ארי טב ליכר הויתי פלחא קדמוהי מכען לא אפלח לטעותא : ואינון לא ידעין ארי אנא בריכית להון עבורא וחמרא ומשחא וכספא אסגיתי להון ודהבא מיניה עבדו לטעותא : בכן יתוב מימרי למלט עיבורא בעידן אידריה וחמרא בזמן מעצרתי ואציל כסות מילא וכתן דיהבית לה לכסאה ית קלנה : וכען אגלי ית קלנה לעיני עממיא רחמהא ואנש לא ישזבינה מן ידי : ואבטל כל חדותהא חגהא ירחהא ושבתהא וכל מועדהא : ואצדי פירי גופנה ותינה דהות אמרה יקר אינון לי דיהבו לי עממיא רחמי ואשוינון לחורשא ותיכלינון חית ברא : ואסער עלה ית יומיא דהות פלחא לטעותא דמסקא להון בוסמין הות דמיא לאיתתא דשבקת ית בעלה ואתקינת בקדשהא ובחליטת מרגליתהא וטעת בתר רחמהא כן כנישת ישראל רחמת למיפלח לטעותא ופולחני שבקת אמר יי : בכין הא אנא משעביד לה לאוריתא ואעביד לה ניסין וגבורן כמא דעבדית לה במדברא וביד עבדיי נבייא אמליל תנחומין על ליבהא : ואמנילה ית פרנסהא מתמן וית מישר עכור לתחמודי נפש ויתינהון תמן למימרי כיומי קדם ואף אנא אעביד להון ניסין וגבורן כיום מסקהון מארעא דמצרי' : ויהי בעידנא ההיא אמר יי תיתבהון לפולחני ולא תפלחון עוד לטעות עממיא :

ואעדי

לכן הנני שך את דרכך בסירים · שלא יוכלו לצאת מהעיר מפני החרב ולא יועילוה מאהביה והם אשור ומצרי' . או לפירוש אדוני אבי ז"ל המזלו' · והנה דרכה כאלו יש בה משוכת חדק וקוצי' שלא תוכל לעבור בה וכאלו גדורה בגזית שלא תוכל לעבור ולא תמצא נתיבותיה שהיתה הולכת בהם · ועל הדרך הזה כאמר גדר דרכי בגזית נתיבותי עוה: שך · כמו אתה שכת בעדו מנחי העי"ן ולפי שעושי' גדר הכרמי' והפרד' משכי' כאמר הפעולה ממנו שך שכת ושכי' ידוע שהם כמו קוצי' . וכן סירים וכן כנגי' כולם מיני קוצי' הם ולא באה הפעולה כי אם משכי' : ורדפה · אם לאשור ולמצרי' תרדוף שלומם ועזרתם ולא יתנו לה ואם למזלו' תרדוף אחר נביאי השקר ואחר המתעסקים במזלות לשאול לה במזלות ותקטיר להם ולא יועילו לה : ואמרה אלכה ואשובה אל אישי הראשון . וזה לא תאמר עד שסבלה הגלות זמן רב כמו שכתוב בתורה בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה באחרית הימים ושבת עד ה' אלהיך כי אלו אמרה זה בעודה בארץ לא היתה גולה : והיא לא ידעה . כי היו מתעים אותה ראשיהם ונביאי השקר וכל הטוב שהיה לה לא היה לה אלא מאתי שהייתי שולח ברכתי בדגן ובתירוש וביצהר ושולח ברכה במעשי ידיהם עד שהיה להם רוב כסף וזהב וישמן ישורון ויבעט ועשו הכסף והזהב בבעלי' כמו שאמר בכסף וזהב יפחו : לכן אשוב . כדי שתדע כי מידי היה לה הטוב דגני בעתו ותירושי במועדו שאשלח בהם מארה בעת הקציר ובעת הבציר הפך הברכה שהייתי שולח בהם . וכן בכל מעשה ידיהם אשלח מארה · וכל המשתכר משתכר אל צרור נקוב ולא יהיה להם לחם לאכול ובגד ללבוש לכסות את ערותה כי הצמר והפשתים שנתתי לה לכסות את ערותה אציל אותם ממנה · וכן תרגם יונתן . וענין והצלתי כענין אשר הציל אלהים מאבינו ענין ההסרה והשלילה : ועתה אגלה את נבלותה · ביעורה ומעשיה הרעים יהיו מגולים כשאסתיר פני ממנה : לעיני מאהביה . שלא יצילוה · ולפי' אדא"ז לעיני השמש : ואיש לא יצילנה מידי · איש מכל מאהביה . ובדרש אף תמה זכות אבות : והשבתי · כי עם הצרה אין חדש ואין שבת וראשי החדשים והשבתות שהיה בהם קרבן מוסף היו ימי שמחה . וכן החגים והמועדים שהיו ימי מנוחה ושמחה לא יהיה להם בהם שמחה מרוב הצרות : וכל מועדה · אמר מועדה אחר שאמר חגה והמועדים הם חגים . וכן אמר יחזקאל בחגים ובמועדים' לפי שיש חג שאינו מועד אלא שמחה שישמח אדם ויאכל וישתה ויקרא חג כמו ויעש שלמה בעת ההיא את החג וגו' · שבעת ימים ושבעת ימים הנה קרא שבעת ימי חנוכת הבית חג · וכן אוכלים ושותים וחוגגים . ויש מועד גם כן שאינו חג כמו לאותות ולמועדים למועד אשוב אליך · וכן כל זמן שיתן אדם לחבירו . כמו למועד אשר יעדו . ורב סעדיה גאון ז"ל פירש חגה שלש רגלים וכל מועדה ראש השנה ויום הכפורים ושמיני עצרת : והשמותי גפנה ותאנתה . אשר אמרה אתנה המה לי בעבור שאמרה כי מיד מאהביה הדגן והתירוש והיצהר וכל הטוב אני אשי' אותה לשממה ותדע אם היה לה הטוב ההוא מאתי או מאתם : אתנה . לפי שהמשילה לזונה קרא הטוב ההוא אתנה כמו אתנן זונה ועניינם כמו תנאי ושרשה תנה והאלף נוספת . וי"ת אתנה יקר · וזכר הגפן והתאנה כי הענבים והתאנים מיטב מאכל האדם אחר התבואה וכבר זכר ולקחתי דגני בעתו : ושמתים ליער · שיבואו בו חיות השדה לפיכך ואכלתם חית השדה וזה מפני חורבן הארץ · או המשיל האויבים לחית השדה : ופקדתי עליה . אפקוד עליה הזמן שעבדה הבעלים ואאריך אותה בגלות לעונם שהניחו עבודתי ועבדו לאלהים אחרי' . ואף על בני בניהם יהיה זה העונש אעפ"י שהם לא יעבדו ע"ז בגלו' כן הוא משפט ענשם לפי שבני בניהם לא יהיו שלמי' בעבודת האל ובמצותיו בגלו' לפיכך יצטרף עון אבותם העובדים ע"ז עם עונם ואמר בתורה והתודו את עונם ואת עון אבותם במעלם אשר מעלו בי : ותעד נזמה וחליתה · לפי שהמשילה לזונה אמר עליה מעשי הזונה שמתקשטת בתכשיטים כאלו כדי שתראה יפה בעיני מאהביה : וחליתה . מן וחלי כתם ונזמר · ובחליות אחד מתקוני העדיים לכן ת"י ובתי הנפש והלחשים וקדשיא וחליטתא : לכן הנה אנכי מפתיה . בי"ור במקום למד הפעל והענין אתן בלבה לשוב בתשובה בעודה בגלות · וזה כענין פתוי כי המפתה את חבירו מעבירו מדעתו שהיה בו לדעת אחר . כן הקב"ה מעביר ישרא' מדעתם שהיו בו בגלות לרדוף אחר התאוה ויצר הרע ויתן בלבם לעזוב הרע ולקחת הטוב ועל זה אמר והסירותי את לב האבן מבשרכ' ונתתי לכם לב בשר : והולכתיה המדבר . זהו שאמר יחזקאל הנביא והבאתי אתכם אל מדבר העמים ונשפטתי אתכם שם פנים אל פנים : ודברתי על לבה . אנחם אותה מצער הגלות שסבלה ונתתי לה את כרמיה : משם . מהמדבר אתן לה כל ארצה כמו שהיתה לה כלומר אועד אותה שם במדבר להטיב לה בארצה לפי שבמדבר העמים יצרוף אותם ויכלה המורדים והפושעים ויפחדו הנותרים לפיכך יהיו צריכים תנחומין ודבר על לבם שיתן האל יתברך את ארצם כבתחילה לפיכך אמר ודברתי על לבה ואעפ' שפירשנו כי התנחומין יהיו מן הצער שסבלה בגלות הכל יהיה לזה ולזה · ומה שזכר כרמיה לפי שזכר בפורענות והשמותי גפנה אמר בנחמה כרמיה : ואת עמק עכור לפתח תקוה · לפי שבתחילת בואם לארץ בימי יהושע קרה להם העון הזה והוא דבר עכן הבטיחם שלא יפחדו בהכנסם לארץ ושלא יקרם שום עון כי כולם יהיו מצורפים וטהורים כי במדבר העמי' יצרפו . ואותו עמק עכור לא יקרא עוד כן כי שמו הוא לגנאי אלא יקרא לו שם לשבח והוא פתח תקוה. ומה שאמר פתח ולא אמר עמק כמו שהיה לפי שהיה להם כפתח כי משם יכנסו לארץ כמו שעשו בתחילה ויהיה להם תקוה ואחרית טוב לפיכך יקראו לו פתח תקוה · והחכם ר"א בן עזרא ז"ל פירש עמק עכור · עמק יזרעאל שעכרתיה שם ישוב לפתח תקוה · ורש"י ז"ל פירש עומק הגלות שהיו שם עכורים אתן לפתח תקוה ותוחלת שמתוך אותם הצרו' אתן להם לב לשוב אלי · ורבינו סעדיה גאון פירש יעשה האל ית' פלאו' בעמק שנהרג בו עכן באותו הזמן ויקראו לו פתח תקוה וישירו לאל יתבר' על הנפלאו' וזהו שאמר וענתה שמה מן ותען להם מרים : כימי נעוריה . כמו הנס שעשה האל ית' לישראל בימי סיסרא שנ' ותשר דבורה וכן בדוד ע"ה אמר וידבר דוד לה' את דברי השירה הזאת : וכיום עלותה מארץ מצרים . פיר' משה על ים סוף : והיה ביום ההוא נאם ה' תקראי אישי . ר"ל תקראי לי איש כי בעל האשה יקרא איש . כמו אלקנה אישה וכנסת ישראל נמשלה לאשת איש · ובעל הוא שם משותף כי היו קוראי' לע"ז בעל לפיכך אמר ולא תקראי לי עוד בעלי כדי להסיר שם הבעלים מפיה · ורבו' ז"ל פי' ככלה בבית חמיה ולא ככלה בבית אביה:

והסירותי

והסרתי את־שמות הבעלים מפיה ולא־יזכרו עוד בשמם׃ וכרתי להם
כ ברית ביום ההוא עם־חית השדה ועם־עוף השמים ורמש האדמה
וקשת וחרב ומלחמה אשבור מן־הארץ והשכבתים לבטח׃ וארשתיך
לי לעולם וארשתיך לי בצדק ובמשפט ובחסד וברחמים׃ וארשתיך
לי באמונה וידעת את־יהוה׃ עכ והיה ביום
ההוא אענה נאם־יהוה אענה את־השמים והם יענו את־הארץ׃
חס והארץ תענה את־הדגן ואת־התירש ואת־היצהר והם יענו את־
יזרעאל׃ וזרעתיה לי בארץ ורחמתי את־לא רחמה ואמרתי ללא־
ג עמי עמי־אתה והוא יאמר אלהי׃ ויאמר יהוה אלי
עוד לך אהב־אשה אהבת רע ומנאפת כאהבת יהוה את־בני ישראל
והם פנים אל־אלהים אחרים ואהבי אשישי ענבים׃ ואכרה לי בחמשה
עשר כסף וחמר שערים ולתך שערים׃ ואמר אליה ימים רבים תשבי
לי לא תזני ולא תהיי לאיש וגם־אני אליך׃ כי ימים רבים ישבו בני
ישראל אין מלך ואין שר ואין זבח ואין מצבה ואין אפוד ותרפים׃

ואעדי ית שום טעות עממיא מפומהון ולא יהי דכרן שומהון עוד׃
ואיגזר להון קיים בעידנא ההיא דיהון שלם עם חית ברא ועים עופא
דשמיא ורחשא דארעא וקשתא וחרבא ועבדי קרבא אבטיל מן ארעא
ואשרינון לרוחצן׃ ואקיימנכון קדמי לעלם ואקיימנכון קדמי
בקושטא ובדינא ובחסדא וברחמי׃ ואקיימנכון קדמי בהמנותא
ותדעון למדחל מן קדם יי׃ ויהי בעידנא ההיא אקביל צלותכון אמר
יי אפקיד ית שמיא ואינון יחתון מטרא על ארעא׃ וארעא תרבי עיבור
וחמרא ומשחא ואינון יספקון לגלות עמי׃ ואקיימנכון קדמי בארעא
בית שכינתי וארחם עליהון דלא רחימין בעובדיהון ואימר לדהויתי
אמר להון לא עמי ברם עמי אתון והוא יימר אלהי׃ ואמר יי לי עוד
איזיל אתנבי נבואה על בית ישראל דאינון דמן לאיתתא דרחימא
על בעלה ומזניא עלוהי וכל כדין רחים לה ולא צבי למיפטרה כן
רחימת יי על בני ישראל ואינון מתפנן בתר טעות עממיא ברם אם
יתובון ישתבק להון ויהון דמן לגבר דאשתלי ואמר מלא בחבריה׃
ופרקתנון במימרי ביום חמשא עסר לירח ניסן ויהבית ית כסף תקליא
כיפור לנפשהון ואמרית דיהון מקרבין קדמי עומר ארמותא מעללת
סערין׃ נבייא אימר לה כנישתא דישראל חוביכון גרמו לכון דתיגלון יומין סגיאין תיתבהון לפולחני לא תטעון ולא תפלחון לטעותא ואף אנא עתיד לרחמא
עליכון׃ ארי יומין סגיאין יתבון בני ישר' לית מלכא מדבית דוד ולית דעביד שולטן על ישר' ולית דדבח לרעוא בירושלם ולית קמתא בשמרון ולית איפוד ומחוי׃

והסירותי. טעם והסירותי כי הא־ל ית' ייחד את לבב ישראל ליראה את שמו לבדו ויעזרם בזה על דרך שאמרו בא לטהר מסייעין אותו. אמר מפיה ואמר תקראי כי כן דרך המקרא לדבר לנכח ושלא לנכח כאחד. וכפל הענין במלות שונות ואמר ולא יזכרו עוד בשמם. ור' סעדיה ז"ל פירש מפיה מפי ישראל. ולא יזכרו עוד בשמם בפי אומו' העולם כי אף האומות לא יעבדו ע"ז באותו זמן. כמו שאמר כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרא כולם בשם ה' ולעבדו שכם אחד. ועוד פירש מפיה מפי דור הישועה ולא יזכרו עוד בפי דורות עולמי'. ואמר בשמם לפי שיש להם זולתי בעל: וכרתי. על דרך כי עם אבני השדה בריתך וחית השדה השלמה לך. וכאמר בנבואת ישעיה וגר זאב עם כבש וכל הענין כמו שאמר שם: ועם עוף השמים. כמו ארבה וזולתו שלא יאכלו פירותיהם ותבואתם: ורמש האדמה. כמו נחשים ועקרבים: וקשת וחרב. כמו שאמר וכתתו חרבותם לאתים: ומלחמה. כתרגומו ועבדי קרבא. או פירושו שאר כל כלי מלחמה זולתי קשת וחרב שזכר: וארשתיך. כנגד מה שאמר אשת זנונים וזכר שלשה פעמים וארשתיך כנגד שלשה גליות שגלו ישראל גלות מצרים וגלות בבל וזה הגלות שאנחנו בו היום וכל זמן באותם מן הגלות היה הא־ל ית' כאלו מארש אותם הארוסים האחרונים כשהוציאם ממצרים לא היו לעולם שהרי גלו לפיכך אמר כנגדו וארשתיך לי לעולם. והארוסים השניים כשהוציאם מבבל לא היו בצדק ובמשפט שהם היו עושים הרע שהרי כתוב שהיו בהם מחללי שבתות ונושאים נשים נכריות והיו כובשי' אחיהם לעבדים ושפחות' הנה כי לא היה בהם צדק ומשפט חסד ורחמי' לפיכך אמר כנגדו וארשתיך לי בצדק ובמשפט שיהיו הם עושי' שהרי ישובו בתשובה כמו שכתוב ושבת עד ה' אלהיך. ואמ' וארשתיך לי באמונה שעניינו בקיום שלא ימוש לעולם כמו אמונה אומן במקום כאמן: וידעת את ה' כמו שאמר כי כולם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם: והיה ביום ההוא אענה את השמים. כמו שאמר ולקחתי את דגני. אמר כי אז בזמן הישועה השמים יתנו טלם והארץ תתן את יבולה. ואמר אענה את השמים שהיו כעצרים בהיותם בארץ. כמו בימי אחאב במובם לארץ בזמן הישועה לא יעצרו עוד. ואמר אענה כאלו השמים שואלים שיתנו מטר כמשפטם ואני אענם וארצם שיתנו מטר כמשפטם בגשמי ברכה. וזהו אענה שיהיה רצוני בהם: והם יענו את הארץ. כאלו הארץ שואלת מטר ומתאוה לו: והארץ תענה. שתתן את יבולה ועץ השדה יתן פריו: והם יענו את יזרעאל. כי ברבות הטובה רבו אוכליה כי תהיה התרבות מלאות בארץ ישראל. בפורענות קרא שם ישראל יזרעאל לפי שהיו זרועים בגוים ובזמן הישועה קורא אותם יזרעאל שהיו נזרעים בארצם. לפיכך אמר אחריו וזרעתיה לי בארץ. וית' הענין כן: וזרעתיה לי בארץ. שיהיו רבים כזרע הארץ ויהיו לי לא כבתחלה. ורז"ל פירשו בארץ העמים שאמרו אמר ר' אלעזר לא הגלה הקב"ה את ישראל לבין האומות אלא כדי שיתוספו עליהם גרים שנ' וזרעתיה לי בארץ כלום אדם זורע סאה חטין אלא כדי לכנס כמה כורין: ויאמר ה' אלי. אחר שהשלים הנביא דברי נחמה שב לדברי תוכחה כנגד בני דורו. וכן דרך הנביאים לדבר בדבריהם תוכחה ונחמה. ואמר עוד כי כבר אמר לו שיקח אשת זנונים ועתה דבר לו משל אחר. ואמ' לך אהב אשה והנה היא תהיה אהובת ריע שאתה תאהבנה ותהיה לה לריע והיא שהיה מנאפת אחר כן עם אחרים. והמשל הראשון היה על ירבעם בן נבט והבאים אחריו שזנו מאחרי ה' והניחו עבודת בית המקדש ועבדו העגלים אחר כן בא אחאב והוסיף להרע ועשה בעל ואשרה. ועתה הוסיף במשל זה באהבת הא־ל ית' את ישראל מקדם כאדם האוהב את האשה החביבה עליו שהיא אהבה גדולה כי לא כל אשה יאהב אדם בשוה. כמו שנ' ביעקב ויאהב יעקב את רחל. ואמר דוד מאהבת נשים והם שתי נשיו שהיו חביבות עליו. ועם כל זה פנו אל אלהים אחרים: ואוהבי אשישי ענבים. ותחת אשר היה להם לאהוב תורת ה' ומצותיו ולהגות באהבתה תמיד כי היא המלמדת הדרך הטובה והישרה פרקו מעליהם עול תורה ואהבו תענוגי העולם ורא־שם שתיית היין כל שוגה בו לא יחכם. ואמר הנביא עליהם הוי עטרת גאות שכורי אפרים. ואמר הוי משכימי בבקר שכר ירדופו מאחרי בכסף יין ידליקם. ופי' אשישי ענבים יין ענבים: ואכרה לי. דגש הכף לתפארת הקריאה כדגש קוף מקדש ה' וסרמו כרה. מן וגם מים תכרו מאתם. רוצה לומר קניתיה לי לאשה. וטעם בחמשה עשר כסף. ת"י ופרקתינה במימרי ביום חמשה עשר לירח ניסן. ועוד פי' בו בזכות אברהם יצחק ויעקב וי"ב שבטים: וחומר שעורים ולתך שעורים. הם גם כן ט"ו. כי החומר עשר איפות. כמו שנאמר כי עשרת הבתים חומר. ולתך הוא חצי חומר. ופי' רב סעדיה גאון ז"ל חומר ולתך שהם ט"ו כנגד משה ואהרן ומרים וי"ב נשיאים שיצאו ממצרים. ויש לפרש לענין שפירש המתרגם חמשה עשר כסף ט"ו בניסן יהיה פי' חומר ולתך מספר הימים משיצאו ישראל ממצרים עד שבאו מדבר סיני וקבלו שם את התורה. כי חומר הוא שלשים סאים ולתך ט"ו הנה מ"ה וט"ו ימים שנשארו מניסן ושלשים של אייר הרי מ"ה. ומה שאמר שעורים שהוא מאכל הבהמות לפי שרוב העם שיצאו ממצרים עד שקבלו את התורה היו כבהמות כסוס כפרד אין הבין עובדים בחומר ובלבנים ובכל עבודה בשדה. ומשקבלו את התורה נפקחו עיניהם ושרתה עליהם רוח השכל והבינו וידעו. וכתב רש"י כי מצא כתוב בשם רב האי ז"ל ואכרה לי קבלתי פדיונה לנגדי בדמים קלים. האומר ערך כספי עלי אם מבן ששים שנה ומעלה ט"ו כסף. וחומר שעורים ערך הזכר מבן עשרים עד ששים חמשים שקל כסף והם דמי פדיון זרע חומר שעורים שגם הוא חמשים שקל: ולתך שעורים. דמי פדיון זרע לתך שעורים עשרים שקלים וחמשה שקלים. ערך מבן חדש ועד בן חמש ומבן חמש עד בן עשרים שקלים הרי כ"ה. וי"ת כסף בפני עצמו לא חברו עם חמשה עשר. ותרגם ויהבית כסף וגו': ואמר אליה. אמרתי לה אחר שכאפת תחתי יהיה ענשך שתשבי באלמנות חיות ימים רבים. וטעם לי שתהיי קרואה בשמי ולא באיש אחר ותאמרי אנכי אשת פלו' ולא תזני עם אנשים וגם לא תהיי אשה לאיש מיוחד אחר זולתי: וגם אני לא אבוא אליך. ולא שזכר עומד במקום שנים. וזה יהיה ימים רבים. ובפסוק הבא אחריו פירש המשל כי ימים רבים: כי ימים רבים ישבו בני ישראל. ואלה הם ימי הגלות שאנחנו בו היום ואין לנו לא מלך ולא שר מישראל כי ברשות הגוים אנחנו וברשות מלכיהם ושריהם: ואין זבח ואין מצבה. אין זבח לא־ל ואין מצבה לע"ז: ואין אפוד ותרפי'. אין אפוד לא־ל שיהיה מגיד העתידות באורים ותומים: אין תרפים לע"ז שהם מגידים העתידות לדעת המאמינים בהם. וכן אנחנו היום בזה הגלות כל בני ישראל:

אחר ישבו בני ישראל ובקשו את יהוה אלהיהם ואת דוד מלכם
ד ופחדו אל יהוה ואל טובו באחרית הימים : שמעו
דבר יהוה בני ישראל כי ריב ליהוה עם יושבי הארץ כי אין אמת ואין
חסד ואין דעת אלהים בארץ : אלה וכחש ורצח וגנב ונאף פרצו
ודמים בדמים נגעו : על כן תאבל הארץ ואמלל כל יושב בה בחית
השדה ובעוף השמים וגם דגי הים יאספו : אך איש אל ירב ואל
יוכח איש ועמך כמריבי כהן : וכשלת היום וכשל גם נביא עמך
לילה ודמיתי אמך : נדמו עמי מבלי הדעת כי אתה הדעת מאסת
ואמאסך ואמאסאך מכהן לי ותשכח תורת אלהיך אשכח בניך גם אני :
כרבם כן חטאו לי כבודם בקלון אמיר : חטאת עמי יאכלו

בתר כן יתובון בני ישראל ויתבעון ית פולחנא דיוי אלההון וישתמעון
למשיחא בר דוד מלכהון ויתיבהון לפולחנא דיוי וסגי טוביה דיתי
להון בסוף יומיא : קבילו פתגמא דיוי בני ישראל ארי דינא קדם יוי עם
יתבי ארעא ארי לית עבדי קושטא ולית גמלי חיסדא ולית דמהלכין
ברחלתא דיוי בארעא : יימן לשקר וכדבין וקטלי נפשן וגנבין וגייפין
ומולדין בני מנשי חבריהון וחובין על חובין מוסיפין : על כן תחרוב
ארעא ויצדי כל דיתיב בה בחית ברא ובעופא דשמיא ואף נוני ימא
יזערון מן קדם חוביהון : על דאמרין ספר לא יליף ולא יוכח נבי
ועמך כצן עם מלפיהון : ותתקלון ביממא ויתקלון אף נביא דשקרא
דיעמכון כר בליליא ואבהית כנישתכון : אטפשו עמי מבלי דעתא
ארי את מידע דחלתי קצתא וארחקינך מלשמשא קדמי ועל ד
דאתנשיתא אורית דאלהך ארחיק בנך אף אנא : כמא דאסגיתי להון עללא כן אסגיאו למיחטי קדמי ויקרהון בקלנא חליפו : כהניא פסו למיכל חטוות עמי בריל

אחר ישובו בני ישראל. זה יהיה באחרית הימים קרוב לעת הישועה שישובו בני ישראל בתשובה · ובדברי רז"ל ר' שמעון בן יוחי אומר בשלשה דברים מאסו ישראל בימי רחבעם במלכות שמים ובמלכות בית דוד ובבית המקדש · הה"ד אין לנו חלק בדוד כמשמעו · לאהליך ישראל אל תקרי לאהליך אלא לאלהיך · ראה ביתך דוד זה בית המקדש · א"ר שמעון בן מנסיא אין מראין סימן גאולה לישראל עד שיחזרו ויבקשו שלשתן · הה"ד אחר ישובו בני ישראל ובקשו את ה' זה מלכות שמים : ואת דוד מלכם · כמשמעו : ופחדו אל ה' ואל טובו · זה בית המקדש כמה דאת אמר ההר הטוב הזה והלבנון : ופחדו אל ה' · שיפחדו ויראו ממנו בשובם אליו ויקוו עם התשובה הטובה הגדולה שהבטיח וזה יהיה באחרית הימים · ופי' רב סעדיה ז"ל ואל טובו אל כבודו כמו אני אעביר כל טובי על פניך : שמעו דבר ה'. עתה שב לדברי תוכחה לאותו הדור : עם יושבי הארץ. יושבי ארץ ישראל דין לי עמהם כי בתנאי נתתי להם את הארץ שיעשו בו צדקה ומשפט ובזה התניתי להם שיהיו עיני בה מראשית השנה ועד אחרית שנה. וכיון שהם עושים בהפך אלה וכחש וגו' · אף אני אעשה עמהם בהפך מה שהבטחתים והסתרתי פני מהם ותאבל הארץ ואמלל כל יושב בה כי אין אמת. וכן אמר ירמיה הנביא ואם יש עושה משפט וצדקה ואסלח לה. ואמר דוד נתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים בשר חסידיך לחיתו ארץ. וצדיקים היו בהם אבל מעטים והיו נחבאים מפני הרוב שהיו רשעים כמו שפי' בספר ירמיהו : אין אמת. אין עושה אמת ואין מדבר אמת : ואין חסד · כל שכן שאין חסד כי חסד הוא יתרון הטובה יותר על הראוי ומי שאינו עושה האמת והמשפט כש"כ שלא יעשה חסד · וכן לא ימוד ולא יספר כמו שפירשנו : ואין דעת אלהים בארץ. לעשות משפט וצדקה · כמו אביך הלא אכל ושתה ועשה משפט וצדקה אז טוב לו · דן דין עני ואביון אז טוב לו · הלא היא הדעת אותי נאם ה'. או יהיה פי' דעת אלהים החקירה בידיעת אלהותו : אלה וכחש · עוד יעשו שישבעו בשמו לשקר זהו אלה וכחש · ופי' רב סעדיה אלה שנכנסו באלות הברית. והוא אמרו ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה והם עושים אותם · וכחש ועוד מכחשים באל אשר קבלו עליהם לאלהי' : פרצו · פרצו הגדר ומשמרת התורה והרבו לעשות עבירות : ודמים בדמים נגעו · דמי הנרצחים נוגעים זה בזה מרובם : על כן תאבל הארץ · תחרב ותשחית ארץ ישראל : ואמלל כל יושב בה. יכרת ממנה כל היושב בה : בחית השדה ובעוף השמים · עם חית השד' ועוף השמי' כי אחר שתהיה הארץ חרבה יכרת ממנה אדם ובהמה · ובחית השדה אינו ר"ל המדבריות אלא הבהמה הגדלה בישוב עם בני אדם והיא נקראת חיה. כמו שאמר זאת החיה אשר תאכלו. גם יתכן כי אף חיות המדבריות בכלל כי לא תבא חיה המדברית במקומות הישוב החרבים אם לא יהיה במקבתם ישוב · כמו שאמר ורבה עליך חית השדה · ובאמרו ובעוף השמים כי רוב העופות לא ישכנו במדבר כי אם במקומות הישוב שימצאו זרע ופירות ופרחי האילנות. או כאמר עוף השמים דרך גוזמא להפלגת הדבר · וכענין זה כאמר בנבואת ירמיהו מעוף השמים ועד בהמה נדדו הלכו · ויתפרש גם כן על אחד משני הפנים · ובדברי רז"ל ר' יהודה אומר נ"ב שנה לא עבר איש ביהודה וגומר. שנאמר על ההרים וגו' · מעוף השמים ועד בהמה. נדדו הלכו · בהמה בגימ' נ"ב הוו · רבי יוסי אומר שבע שנים נתקיים בה גפרית ומלח שריפה כל ארצה. ובא"ת בחית ובעוף ר"ל כי גם בהם תהיה הכריתה : וגם דגי הים יאספו. יכלו וימותו · ומה שאמר דגי הים והם אינם בכלל חורבן הארץ כי בים שוכנים כאמר כי גם בים היתה הקללה. שנ' לא תזרע ולא תצמיח ולא יעלה בה כל עשב. וכן בים לא יעלה בסלעים אשר בים וגם בקרקע הים עשב וכמה שמהם ירעו הדגים · וזה בים ארץ ישראל שהיתה בארץ קללת האל יתברך בעון יושביה ביבשה ובים : אך איש אל ירב ואל יוכח איש. אך זה אינו למעט אבל הוא לאמת הדבר · אך עצמי ובשרי אתה. אך לשקר שמרתי. אך טוב אלהים לישראל. אמר איש אל ירב ואל יוכח חבירו על רשעו כי לא יועילנו כי גם הוא עושה רע כמוהו : ועמך כמריבי כהן · כף כמריבי לאמת הדבר · כמו כף השבעה לי כיום · כמסיגי גבול. והדומים להם · אמר הכהן היה לנו להורות ולהריב ולהוכיח העם · כמו שאמר יורו משפטיך ליעקב · ובאת אל הכהן. ובזמן הזה העם מריבים את הכהן. כי לא די שלא יקבלו תוכחתו אלא הם מריבים ומוכיחים אותו. על דרך שאמרו דור ששופט שופטיו · או כי הכהן רע כמוהם · ואם הוא מוכיחם הם גם כן יוכיחו אותו. ויש מפרשים כמריבי כהן כעדת קרח שערערו והריבו על הכהונה : וכשלת היום. אמר כנגד ישראל בעבור מעשיך תכשל ותפול היום · ר"ל הזמן הזה בקרוב תבא מפלתך וכן ואחרה אפי בו ביום ההוא · ביום ההוא טרם ישכ · והדומי' להם. ענינם עת וזמן : וכשל גם נביא עמך לילה · נביא השקר המתעה אותך יכשל עמך כמו האדם הנכשל בלילה בחשיכה. וכן תי' : ודמיתי אמך · זכרתי כנסתך. כלומר שלא תשאר בישראל כנסה כי יתפזרו בגלות אחד הנה ואחד הנה · וכבר פירשנו כי הכנסה תקרא אם : ודמיתי. ענין כריתה · כי נדמה כל עם כנען · נדמה נדמה מלך ישראל · והדומי' להם : נדמו עמי. גם זה ענין כריתה. ות"י איטפשו : מבלי הדעת · כי אין מי שיודיע' ויורם הדרך הטובה : כי אתה הדעת מאסת · אמר כנגד הכהן שהיה בזמן ההוא אתה מאסת הדעת לעצמך ולהורותו לעם · לפיכך אני אמאסך מכהן לי כיון שאין אתה עושה משפט הכהן שהוא להורו' התורה אמאסך שלא תהיה כהן בבית. ואיך אמ' כי מבלי הדעת נדמו והלא היו להם כל זמן נביאי האמת שהיו מורים להם התורה ומוכיחי' אותם יום יום על רעת' · כלומ' כי אחר שהכהני' שהיה להם להורו' התורה היו תועים מדרך האמת כמו העם היו נתלי' בהם ובנביאי האמת מסופקים מפני נביאי השקר שהיו מורי' להם הפך האמת לפי' נדמו העם ונשחתו : ואמאסך. כתי' באלף יתירה בין הסמך וכף הכמנה ולא ידענו ענינ' למה נכתבה שם : ותשכח תורת אלהיך · כי לכהני' נתנה להורותה. כמו שכתוב ויכתוב משה את התורה הזאת ויתנה אל הכהנים בני לוי · וכתי' יורו משפטיך ליעקב. ואתה שכחת אותה מללמדה ולהורותה : אשכח בניך גם אני · גם אני אשכח בניך כי אתה תמות כי מאסתיך מכהן לי גם בניך אשכח ואמאס' אותם שלא יעמדו תחתיך ולא יהיה להם כבוד הכהונה או ימותו או יגלו. וענין אשכח על דרך משל כאדם השוכח דבר ולא ישים לבו אליו · ועל הדרך הזה השכח תכות אל ולא ישכח את ברית אבותיך : כרבם כן חטאו לי · אהרן הכהן אביהם תורת אמת היתה בפיהו ועתה שרבו בניו ופרצו חטאו לי ושכחו תורתי · כמו שהטיבותי להם הרעו הם. לפיכך אמר כבודם בקלון אמיר · שעשיתי' ראשים על העם ומכפרים ואם לא ישמרו תורתי אמיר להם הכבוד בקלון ויקלו אותם העם ויבזום : אמיר · אחליף. כמו ואם המר ימיר · ויש לפרש כרבם כמו שהרביתי' בעוש' ובנכסים כן חטאו לי · על דרך וישמן ישורון ויבעט. ועל הדרך הזה תי' : חטאת עמי יאכלו · אינם כהנים כי אם לאכול חטאת ואשם שמביאים העם לא להורות את התורה והדרך הישרה. ואל עונם ישאו נפשו · אל עון העם ישאו הכהנים כל אחד נפשו אומרי' מתי יחטאו ויביאו חטאת ואשם ונאכלם · וזהו כענין ואליו הוא נושא את נפשו · ויש לפרש חטאת עמי יאכלו כענין בני עלי הם אוכלים החטאת קודם זריקת הדם והקטרת האימורים ובשאו' להם הבעלים מה זה שאתם עושי' : אל עונם ישאו נפשם · אומרי' להם אל תחושו כי עונכם על נפשינו כי אכילתינו גם כן כפרה והם טועי' · כי כשאמר ואכלו אותם אשר כופר בהם מלמד שהכהנים אוכלים והבעלים מתכפרי' זהו כשאכילתם כתורה אחר זריקת דם והקטרת אימורים · והיה כעם ככהן · אלה כפי הדמיון על דרך הקצרה. ופירוש העם ככהן והכהן כעם · וכן דרך המקרא כי כמוך כפרעה · כמלוה כלוה : והדומי' להם · והענין כמו שהם שוים העם והכהן בעון כן יהיו שוים בעונש :

ופקדתי

140

וכמעלליו ואל עונם ישאו נפשו : והיה כעם ככהן ופקדתי עליו דרכיו ומעלליו
לשמור אשיב לו : ואכלו ולא ישבעו הזנו ולא יפרצו כי את יהוה עזבו לשמר :
זנות ויין ותירוש יקח לב : עמי בעצו ישאל ומקלו יגיד לו כי רוח זנונים
התעה ויזנו מתחת אלהיהם : על ראשי ההרים יזבחו ועל הגבעות
נה יקטרו תחת אלון ולבנה ואלה כי טוב צלה על כן תזנינה בנותיכם
וכלותיכם תנאפנה : לא אפקוד על בנותיכם כי תזנינה ועל כלותיכם
כי תנאפנה כי הם עם הזנות יפרדו ועם הקדשות יזבחו ועם לא
זונה ואל יבין ילבט : אם זנה אתה ישראל אל יאשם יהודה ואל תבאו הגלגל
אל ואל תעלו בית און ואל תשבעו חי יהוה : כי כפרה סררה סרר
ישראל עתה ירעם יהוה ככבש במרחב : חבור עצבים אפרים הנח
נה לו : סר סבאם הזנה הזנו אהבו הבו קלון מגניה : צרר רוח אותה
ה מזבחותם בכנפיה ויבשו מזבחותם : שמעו זאת
הכהנים והקשיבו בית ישראל ובית המלך האזינו כי לכם המשפט

בדיל לאוספא חובין על חובי נפשהון : ויהי כמא דאשוי חילונאה
כהניא לאפסא קודשיהון אפים ית יקרהון ואשוי ויקיר לבסיר בדיל
דלא איתפרע מינהון כאורחתהון בישתא וכעובדיהון מקלקליא אתיב
להון : וייכלון ולא יסבעון יסכון נשין ולא יולדון ארי ית פולחנא דיי
שבקו ולא נטרו : זנותא וחמרא ורויתא שליף ומטעיית לבהון :
עמי דיבצלם אעיה שאיל ומרמיה בחוטריה מחוי ליה ארי רוח דטעו
אטעיתנון וטעו מבתר פולחנא דאלההון : על רישי טוריא מדבחין
ועל רמתא מסקין בוסמין תחות בלוט ולבן וכוטמא ארי מטפי טוליה
על כן מזניין בנתיכון דהואה לכון מבנת עממיא וכלתכון דנסבתון
לבניכון מן עממיא גייפן : לא אסער על בנתכון ארי מזניין ועל כלתכון
ארי מגייפן ארי אינון עם זניתא מסתייעין ועם נפקת ברא אכלין ושתן
ועם דרא דלא אסתכל באוריתא הלא אתרטש : אם טען אתון דבית
ישראל לא יתחייבון דבית יהודה לא תיתון לגלגלא ולא תסקון
לביתאל ולא תשבעון לשקר קיים הוא יי : ארי כתורא דאתפטים
ובעיטכן מריד בסגי טובא ישר כען ידברינון יי כאימר בחיר בבקעה :
אתחברו לטעותא בית ישראל שבקו להון ית פולחנא : שלטוניהון אסגיאו שירוון מן אונס בכן טעו ואתפניאו בתר זנותא רחמו דתיתי להון קלנא רברבהון :
עובדי רברביהון לא תקני זכמא דלית איפשר למצר רוח בכנף כען איתי עליהון סנאה ויבהתון מאיגורי טעותהון : שמעו דא כהניא
וקבילו בית ישראל ובית מלכא אציתו הלא לכון למידע דינא ארי

ופקדתי עליו דרכיו. על כל אחד מהם : ואכלו. כיון שהם אוכלים שלא כדת לא תהיה אכילתם לברכה : ואכלו ולא ישבעו. וכן שכיבתם עם הנשים כיון שבזנות הוא לא יפרצו ולא ירבו. כי לא יהיה להם מהן בנים ואם יהיו ימותו מן הבטן. זהו שאמרנו : הזנו ולא יפרוצו. הזנו פעל עומד. כמו הזנה הזנו : וכן הזנית אפרים : את ה' עזבו. לשמור דרכיו כי אינם חפצים בו ובדרכיו שמור דרכיו עזבו. ור' סעדיה ז"ל הדביקו עם הפסוק הבא אחריו עזבו את ה' לשמור זנות ויין ותירוש יקח לב. הזנות שהם מתעסקין בו והתמדת השתיה שהם עושי' יקח לבם שאין להם לב להבין אי זה הוא דרך הטוב' ילכו בה. וזכר תירוש אחר שאמר יין כי התירוש הוא היין החדש הוא לוקח הלב ומשכר מהרה : עמי בעצו ישאל. ומקלו יגיד לו הם כמו העור שיורה לו מקלו הדרך שהוא הולך בה. ומקלו הם כבילי השקר. כן פירש א"א ז"ל. וי"מ עצו ומקלו העצ' שהיא מעץ. וכן ת' עמי דבצלם אעיה שאיל ומרמי בחוטרי מחוי ליה : התעה אותו. והוא רוח כבילי השקר שהוא רוח זנונים מתחת אלהיהם כמו הזונה שמזנה תחת בעלה : על ראשי ההרים יזבחו. מן הדגוש כמו זבח אמון להם אזבח ואיכו וזבח לשלמי' כמו שפירש החכם רבי אברהם אבן עזרא אבל הדגוש מורה במקומו' האלה ודומיהם על רוב הפעולה כמו שכתבנו בספר מכלול בחלק הדקדוק ממנו. ומה שאמר על ראשי ההרי' והגבעות דרך עובדי ע"ז כמו שכתוב בתורה על ההרים הרמים ועל הגבעות ותחת כל עץ רענן. וראש ההר הוא המקום הגבוה שבו : תחת אלון. תרגו' בלוט. וכן יקרא בערבי והאלון שנושא הפרי שקורין לו בלעז גלאנד ועליו מרובין לפי' בוחרין בו לעבוד ע"ז תחתיו. כמו שאמר כי טוב צלה. וכן לבנה ואלה. ולבנה עץ שנזרתו לבן. ואלה שקורין בלעז אולמו. ותי' כי טוב צלה ארי מטפי טוליה. וכן אלה עבותא בוטמא מעפיא : על כן תזנינה בנותיכם. לפי שאנשי הבית יוצאין חוץ לעיר אל ההרים הרמים ותחת כל עץ רענן לעבוד שם ע"ז לפיכך יש להם מקום לבנות ולכלות לזנות ולנאף : לא אפקוד. אין לחשוב להן הזנות לעון כי למדות מבעלי הבית : כי הם עם הזונות יפרדו. כי הם יפרידו עצמם מנשיהם וזונים עם הזונות ועם הקדשות כשהולכין לזבוח זבחיהם מדברים עם הזונות ועם הקדשות ללכת שם לזבוח ושכבו עמהן שם : יפרדו. מן הדגוש. וי"מ לפרש גם כן יפרידו הנשים מבעליהן לזנות עמהן. ואא"ז כתבו מענין פרד. ר"ל כי הם שטופים בזמה כמו הפרד כי אין בבהמות שטוף בזנות כמוהו. וי"מ עוד יעשו עם הזונות מעשה פרד שאינו מוליד כך הם ישכבו עם הנשים בדרך שלא יולידו כער ואונן. וי"ת ארי אנון עם זניתא מסתייען ותרגו' יזבחו אכלין ושתן. כלומ' זובחי' זבח לאכול ולשתות עמהם : ועם לא יבין ילבט. יכשל. כמו ואויל שפתי' ילבט. וי"מ ישתבש בדעתו כאדם שלא ידע מה לעשו' ומשתבש. וכן הוא בלשון ערבי. וכן פירש א"א ז"ל. וי"ת ועם דרא דלא אסתכל באוריתא הלא יתרטש : אם זונה אתה ישראל אל יאשם יהודה. אם אתה ישראל זונה אחר העגלים יהודה שיש לו בית המקדש אל יאשם מה לו ללכת אחר ע"ז : ואל תבאו הגלגל. לפי שבגלגל היה המשכן בתחלה בהכנסה לארץ לפיכך כשהלכו לעבוד ע"ז בנו שם במות לע"ז ושבט יהודה מה לו לבא הגלגל ולהניח בית המקדש שבעירם : ואל תעלו בית און. הוא בית אל שהיה שם אחד מן העגלים ולגרעון לכנות שמו לגנאי קורא אותו בית און. כי יעקב אבינו קרא למקום בית אל מפני המראה שראה בו ונגלה שם האל. ואחר שנתן שם ירבעם העגל כנו הנביאים שמו וקראו אותו בית און כי העגל שוא ואון היה. ומה שאמר תעלו לפי שביתאל היה במקום גבוה. וכן הוא אומר עולים אל הר האלהים בית אל. וגם בית און היה מקום סמוך לבית אל ולפי אלא שלא אומר זה אלא על בית אל שהיה שם העגל. ותי' ולא תסקון לבית אל : ואל תשבעו חי ה'. כי אתם עובדי עבודה זרה ונשבעים בשם השם זהו דרך הכעסה ובזיון. וי"מ מפרשים ואל תשבעו בשמי לשקר כמו שאמר בתורה ולא תשבעו בשמי לשקר. ותרג' ולא תשתבעון בשמי לשקרא קיים הוא השם. וכן אמר ואם חי השם יאמרו אכן לשקר ישבעו : כי כפרה סוררה. כמו הפרה שמעקלת ומעוותת עצמה מתחת העול ולא יוכל אדם לחרוש בה כן סרר ישראל מתחת אלהיהם שקבלו עליהם עול התורה והמצות אסר צוס ועותו עצמם מתחת העול ופרקו מעליהם עול המצות : עתה ירעם ה' ככבש במרחב. לולי שסרר היה רועה אותם ה' בשפע כמו הכבשי' במרחב. ר"ל בכר נרחב שרועים כרצונם. וכן אמר ירעה מקנך ביום ההוא כר נרחב : וכבש. שם כלל על כבשים רבים. כמו ויהי לי שור וחמור. וכן פירש א"א ז"ל. וי"מ עתה ירעם באר"ס ככבש יחידי במרחב שהוא צועק והולך אילך ואילך ואינו שוקט ואינו רועה. וענין סוררה וסרר ענין העוו' והשתנו' מהמנהג. וכן בן סורר ומורה ודומים לו : חבור עצבים. חבור דבוק הוא עם עצבי'. עצבים. העגלי' והבעל והאשרה. כל כך נתחבר בהם עד שאין לו תקנה ולא ישמע לדברי תוכחה : הנח לו. אמר כנגד הנביא הנח לו מלהוכיחו כי לא יועיל. וזהו על דרך העברה כאדם שקוצף על חברו שלא ישמע לו בהוכיח אותו אומר לו כיון שאין אתה שומע לי אניח אותך מלהוכיחך לעולם אעפ"י כן חוזר ומוכיחו אחר שעה : סר סבאם. תרגום ויבאם וסר כל כך הם שותים ומשתכרי' עד שבאם שובאם בפיהם והוא יין או השכר. כמו סבאך מהול במים : הזנה הזנו. ורוב שתיית היין והשכר מביא אותם לידי זנות. וכן ישעיה הוכיח אפרים ברוב שתות היין. כמו שאמר הוי עטרת גאות שכורי אפרים. וכל הענין כמו שכתוב שם. וי"ת סר כמו סר בש"ן. שלטוניהון אסגיאו שירוון מן אונס : אהבו הבו קלון מגניה. מגניה הם שריה. כי השרים לעם כמו מגיני'. אמר שהשרים אוהבי' לאמר הבו. אומרים תנו לנו שוחד ונעביר מעליכם המשפט וזה קלון להם. וכנוי הא' מגניה לעדת אפרים. וי"ת רחימו דייתי להון קלנא רברבניהון : צרר רוח אותה בכנפיה. כמו האדם שיצרור הרוח בכנפיו וכשיתיר כנפיו לא ימצא כלום כן אפרי' החזיק בעבודת העגלי' וקוה שיבא לו ממנה תועלת ולא מצא מאומה אלא נזק וחסרון לפיכך יהיה להם בשת מזבחותם שזבחו לעגלי' כי לחנם עשו אותם הזבחי' כי לא בא להם מהם טוב כי אם רע. והנה הוא כמו הרוח הצרור בכנפים. ואמ' צרר לשון זכר ואמ' בכנפיה לשון נקבה ואמר לשון רבים ויבשו מזבחותם כן דרך הכתוב לדבר על עם לשון זכר ולשון נקבה. כי העם נקרא בלשון זכר עם ובלשון נקבה עדה או קהלה. וכן בלשון יחיד ובלשון רבים לשון יחיד דרך כלל ולשון רבים דרך פרט : זבחותם. היחידה זבחה בשקל שמלה זבחותם בשקל שמלותם. ואא"ז פי' צרר רוח הרוח צרר אותה. רוצה לומר עדת אפרים צרר אותה בכנפים להוליכה בגולה ואז יבושו מזבחותם ויהיה רוח זכר ונקבה : שמעו. עתה שב להוכיח יהודה ואותם שהיו ראוים להוכיחם והם כהני בית המקדש שהיו בחלקו של יהודה ובית המלך גם כן היה להם להוכיח את ישראל ולעשות משפט. וקרא שבט יהודה בית ישראל כי הם עקר בית ישראל. וי"ת בית ישראל הסנהדרין שהם שופטי ישראל :

פה כי פח הייתם למצפה ורשת פרושה על תבור: ושחטה שטים
העמיקו ואני מוסר לכלם: אני ידעתי אפרים וישראל לא נכחד ממני
כי עתה הזנית אפרים נטמא ישראל: לא יתנו מעלליהם לשוב אל
אלהיהם כי רוח זנונים בקרבם ואת יהוה לא ידעו: וענה גאון
ישראל בפניו וישראל ואפרים יכשלו בעונם כשל גם יהודה עמם:
בצאנם ובבקרם ילכו לבקש את יהוה ולא ימצאו חלץ מהם: ביהוה
בגדו כי בנים זרים ילדו עתה יאכלם חדש את חלקיהם:
תקעו שופר בגבעה חצצרה ברמה הריעו בית און
אחריך בנימין: אפרים לשמה תהיה ביום תוכחה בשבטי ישראל
משיי הודעתי נאמנה: היו שרי יהודה כמסיגי גבול עליהם אשפוך כמים
עברתי: עשוק אפרים רצוץ משפט כי הואיל הלך אחרי צו:

ארי תקלא הויתון למלפיכון וכמצדא דפריסא על טור רם: ורבחן
לטען מסגן ואנא מיתי יסורין לכולהון: קדמי גלן עובדי דבני אפרים
ודבית ישראל לא מטמרין מן קדמי ארי כען טען בית אפרים אסתאבו
בית ישראל: לא שבקין עובדיהון למתב לפולחנא דאלההון ארי רוח
דטעו ביניהון ואולפן מן קדם יי לא תבעו: וימאך יקר ישראל ואינון
חזן ודבית ישראל ודבית אפרים יתקלון בחוביהון יתקלון אף דבית
יהודה עמהון: בענהון ובתוריהון יהכון למתבע אולפן מן קדם יי
ולא ישכחון סליק שכינתי מנהון: במימרא דיי שקרו ארי בנין מבנת
עממיא כען קיימו להון כען איתי עליהון עממין ירח בירח ויבזון ית
פירי ארעהון: נביא ארימו קלכון כדשופרא אתנבי דייתון עליהון
עממיא קטולין על דאמליכו ית שאול דמגבעת אצוחו כד בחצוצרתא
אמרו דייתון עליהון מלכין במשריתהון על דלא קבילו לפתגמי ש
שמואל דמרמתא בסרו עליהון יבבות עבדי קרב על דשקרו במימרי ואסתחרו לאחורא מבתר פולחני ולא פלחו קדמי במקדשא די בארעא שיבטא בנימין:
בית אפרים לצדו תהי ביום תושלימת חובין כרם בשבטיא דישראל הודעית אוריתא: הוו רברבי יהודה כמשני תחום עליהון אשפוך כמיא חמתי: אניסין דבית
אפרים כבישין בדינהון ארי אתפניאו דייניהון למטעי בתר ממון דשקר: וממרי

כי פח הייתם למצפה ורשת פרושה על תבור · לכם היה לעשות משפט ואתם הייתם פח ומכשול לעם כי הם רואים שאתם עושי' מעשים רעים ולומדים מכם והנה
אתם להם בהפך מה שהיה ראוי להיו' ואתם להם כמו הפח והרשת שלוכדי' בהם החיות והעופו' כן הם נלכדים במעשיכם הרעים שעושים ככם · וזכר מצפה
ותבור שהם הרים גבוהי' בארץ ישראל והצידים פורשי' עליה' מצודותיהם · וית מצפה מן צופה כתתיך שתרג' ארי תקלא הויתון במלפיכון וכמצודא דפריסא
על טור רם · ובדרש רב לכם שעלו ירושלם מה עשה ירבעם הושיב שתי פרדסיאות אחת על תבור ואחת על המצפה · וזהו שאמ' הושע כי פח הייתם למצפה:
ושחטה שטים העמיקו · מקור כי השי"ן פתוחה והוא בשקל לאהבה · אמ' השטים שהם עובדי עבוד' זרה ששטים מדרכי הא' יתברך ומעבודתו כמו אשה שהיא
סוטה תחת אישה · העמיקו שרה לשחוט ולזבוח לעבודה זרה: ואני מוסר לכלם · אמר הנביא לא תאמרו שלא ייסר אות' אדם ולא יוכיחם לפיכך הם חוטאים כי
אני אים מוסר לכלם יום ויום אני מייסר אותם ולא ישמעו לי: ואני מוסר · חסר אים · כמו ואני תפלה · שפירושו ואני איש תפלה: אני ידעתי אפרים · אמ' זה
על ירבעם בן נבט שהיה משבט אפרים שעשה העגלים והפריד ישרא' מעבודת הא' בבית המקדש · אמ' אני ידעתי את לבבו · כמש' ויאמר ירבעם בלבו עתה
תשוב וגו': וישראל לא נכחד ממני · מה שנועץ עם שרי ישרא' לא נכחד ממני כי ידעתי · כמש' ויועץ המלך ויעש ב' עגלי זהב: כי עתה הזנית אפרי' · אתה
ירבעם הזנית עם העגלים ואחר כך נטמא ישראל בעבודה זרה · ויהיה הזנית פעל עומד כמו שכתבנו · או יהיה פעל יוצא רוצה לומר אתה הזנית ישראל אחר
העגלים · ובדרש כי אתה הזנית אפרים עד הושע בן אלה היו תולין הקלקלה במלכיהם כיון שמלך הושע בן אלה ביטל פרדסיאות שהושיב ירבעם · שנאמר
רק לא כמלכי ישראל אשר היו לפניו · ואף על פי כן לא עלו לירושלם לפיכ' נתחתם גזר דין עליהם לגלות · ההד' אני ידעתי אפרים · כי עתה הזנית אפרי' עתה
ברא שאתה הזנית שאין לך לתלות במלכך: לא יתנו · כמו ולא נתן סיחון · לא יתנם השב רוחו · והדומים להם ענין עזיבה והנחה · אמר לא יניחו אותם
מעלליהם הרעים לשוב אל אלהיהם · כלומר כל כך הרבו לפשוע עד שלא נשאר להם דרך לתשובה עד שיקבלו ענשם · או פי' כל כך הם דבקים במעשיהם
הרעים עד שאפילו יהרהרו פעם אחת תשובה בלבם הם מתחרטים מיד · כן רוח זנונים בקרבם המתעה אותם: ואת ה' לא ידעו · לא דרשוהו אפילו פעם
אחת אלא תמיד הם דבקי' במעשיהם הרעים: וענה גאון ישראל בפניו · כמו שאמר הוי עטרת גאות שכורי אפרים · אמר כי גאונו יעיד בפניו כשיקבל
עונשו עליו · וית ויתאך יקר ישרא' ואינון חזן · תרג' וענה מלשון הכנעה לענות מפני · ופי' גאון ישרא' גדולתם ויקרם וכבודם · ומה שאמר ואינון חזן כלומ'
בעודם בארצם טרם גלותם יראו בהכנעתם ושפלותם תחת הכבוד שהיה להם מתחלה: וישראל ואפרים · אמר אפרים בעבור ירבעם בן נבט המתעה
אותם ובעבור שבטו שהוא שבט אפרים · וישראל אמר בעבור שאר ישרא' שהלכו אחריו כלם יכשלו בעון העגלים: כשל גם יהודה עמם · כי אפילו יהודה
שהיה בחלקו בית המקדש עזב עבודת השם יתברך לעבוד אלהים אחרים וגם הוא יכשל בעונו: בצאנם ובבקרם ילכו · שבט יהודה ישובו לעבודת הא'
יתברך בבית המקדש · זהו בצאנם ובבקרם ילכו לבקש את ה' · וזה היה בימי יאשיהו שבערו עבודה זרה ושבו לעבוד את השם ועשו פסח · ואמר כי לא נעשה
כפסח הזה וגומר: ולא ימצאו חלץ מהם · לא מצאוהו כשבקשוהו כי כבר נגזרה גזרה · כמו שכתוב אך לא שב ה' מחרון אפו הגדול אשר חרה ביהודה וגומר
ואמר ואת יהודה אסיר מעל פני כאשר הסירותי את ישראל וגומר: חלץ · נפרד מהם וסר מעליהם · והוא פעל עומד · והיוצא וחלצה נעלו · חלצו מד: בה'
בגדו כי בנים זרים ילדו · כשמעו שהתחתנו בגוים ועובדים עבודה זרה שלהם · וזהו בגידה בה' שצוה אותם לא תתחתן בם כי יסיר את בנך מאחרי ·
ותרגם יונתן במימר דה' שקרו ארי בנין מבנת עממיא קיימו להון · ויש לפרש כי בנים זרים ילדו שהלכו בחקות הגוים: וכן אמר ובילדי נכרים ישפיקו · ותרגם
יונתן ובנימוסי עממי' אזלי': עתה יאכלם חדש את חלקיהם · עתה בקרוב יבוא חדש שיאכל האויב אותם ואת חלקיהם: רוצה לומר שדותיהם וכרמיהם ·
כמו ואכלה את החלק שהוא כמו חלקת השדה · והחדש הזה הוא חדש תמוז שהובקעה העיר וחדש אב שחרבה · או פי' חדש בזמן מועט כמו חדש · וכן
ואכחיד את שלשת הרועים בירח אחד · ומדעת יונתן רוצה לומר חדש בחדש · כלומר תמיד יאכלם האויב יום ביום וחדש בחדש · וכן תרגם יונתן כען איתי
עליהון עממיא ירח בירח ויבזון ית פרי ארעהון: תקעו שופר · כמו שתוקעים בשופר להזהיר העם ולהאסף אל העיר העם והכאן: ואלו המקומות הם לבנימן ·
ובית און היה לבני יוסף לאפרים סמוך לבנימן · כי ארץ חלק בנימן היתה בין יהודה ובני יוסף: אחריך בנימין · הנה האויב אחריך בנימין כי כבר כבש ארץ
אפרים: אפרים לשמה תהיה · עדת אפרי': ביום תוכחה בשבטי ישראל הודעתי נאמנה · כשהוכחתי' במדבר כשהיו כל השבטים כאחד הודעתי אותם נאמנה ·
כלומר דבר אמת · אם בחקותי תלכו · אם תשמעו · אם לא תשמעו וכיון שלא שמעו לי אחריב את ארצם ואגלם ממנה כי כן הודעתים באמת · וית ביום תוכחה
ביום תשלומת חובין · ובדר' ר' אבהו אמר בש' רבי יוסי בר' חנינא ביום שנתוכח הקב"ה עמהם בדין אתה מוצא כשגלו עשרת השבטים לא גלו יהודה ובנימן
והיו עשרת השבטי' אומרים מפני שהם בני פלטין שלו לא הגלה אותם · וכי משוא פני' יש בדבר והו' שאין משוא פנים אלא שעדיין לא נתמלאת סאתם · וכיון
שחטאו גלו אז שמעו עשרת השבטים מאין מענה בפיהם ואמרו הא' אלהא תקיף הא קשוט דהפי' לבני ביתיה לא נסיב אפין · לקיים מה שנ' בשבטי ישראל
הודעתי נאמנה הודעתי שאני נאמן · היו שרי יהודה כמסיגי גבול · בסמך · כמו ארור מסיג גבול רעהו · וכף כמסיגי לאמת הדבר · כמו כף השבעה לי כיום·
כי אותו כהיום · והדומים להם · ואמר כי שרי יהודה היו מסיגי גבול רעיהם החלושים שהיתה להם נחלה סמוך לנחלתם · והיו מסיגים גבולם ולוקחים
מנחלתם · כמו שאמר בנבואת יחזקאל ולא יונו עוד נשיאי את עמי להונות' מאחוזתם · ורשי' פי' כי כאדם המדבק גבול חבירו כן הם מהרו לאחוז דרכי חביריהם
לפיכך אשפוך וגומר · ורבינו סעדיה ז"ל פי' כמסיגי גבול המצות היו שרי יהודה כמו שרי אפרי' שהסיגו גבול המצות ועברו על אלות הברית כן עשו הם · ואחז"ל
פי' השרים היו כמו מסיגי גבול שהיו צועקי' לפניהם בעלי הגבול כי חביריהם היו מסיגים גבול שדותיהם וכרמיהם או בתיהם והם לא היו מקשיבי' לצעקתם ·
והנה השרי' כמו המסיגים שסומכים את ידיהם בהסגתם הגבול · והחכם ר' אברהם אע"פ' עושים רע לאשר היה ברשותם כמסיגי גבול בסתר: עשוק אפרי'
ביד האומות שעשקוהו ורצצוהו במשפטים קשים · ולמה בא לו כל זה כי הואיל הלך אחרי צו לפי שרצה ללכת אחרי מצות ירבעם בן נבט הואיל הלך · כלומר
ברצונו הלך שזה כמה שנים לא סר מדרכו הרעה ומאד התרצה בדבר הרע ההוא: צו · שם כמו מצוה יוכן צו לצו בשקל קו · ולעפי' שחסר ירבעם שלא
זכרו אחרי צו כן מנהג המקר' במקומו' לחסר במקום שהענין מובן · וידוע היה כי לא היו הולכי' באותו הדור אחרי מצות האל כת' אחרי מצות ירבעם · לפי'
שנה ה' לגרעון ואת' במקום מצוה צו: ואני

ואני כעש לאפרים וכרקב לבית יהודה: וירא אפרים את חליו
ויהודה את מזרו וילך אפרים אל אשור וישלח אל מלך ירב והוא
לא יוכל לרפא לכם ולא יגהה מכם מזור: כי אנכי כשחל לאפרים
וככפיר לבית יהודה אני אני אטרף ואלך אשא ואין מציל: אלך אשלד
אשובה אל מקומי עד אשר יאשמו ובקשו פני בצר להם ישחרנני: ואשובה
לכו ונשובה אל יהוה כי הוא טרף וירפאנו יך ויחבשנו: יחינו יך
מימים ביום השלישי יקמנו ונחיה לפניו: ונדעה נרדפה לדעת יומים
את יהוה כשחר נכון מצאו ויבוא כגשם לנו כמלקוש יורה ארץ:
מה אעשה לך אפרים מה אעשה לך יהודה וחסדכם כענן בקר וכטל ומה
משכים הלך: על כן חצבתי בנביאים הרגתים באמרי פי ומשפטיך אור
יצא: כי חסד חפצתי ולא זבח ודעת אלהים מעלות: והמה כאדם עברו
ברית שם בגדו בי: גלעד קרית פעלי און עקבה מדם
וכחכי איש גדודים חבר כהנים דרך ירצחו שכמה:

ומימרי כעשא לדבית אפרים וכרקבא לדבית יהודה: וחזא אפרים
ית מרעיה ויהודה ית מכאוביה ואזלו דבית אפרים לאתור ושלחו
למלכא דייתי לאתפרע להון נבייא אימר להון הוא לא יכיל לאסאה
להון ולא יניח מנכון מכאוב: ארי מימרי כליתא לדבית אפרים וכבר
אריון לדבית יהודה אנא במימרי אקטול ואעדי אפרים גבורתי ולית
דמשיזיב: אסליק שכינתי אתוב למדור קודשי די בשמיא עד דידעון
דחבו ויבעון מן קדמי כד תעוק להון יבעון דחלתי: יימרון איתו
ונתוב לפולחנא דייי ארי הוא די מחנא ויסיננא ודאיתי עלנא תבר יניח
לנא: יחיננא ליומי נחמתא דעתידין למיתי ביום אחיות מיתיא
יקימיננא וניחי קדמוהי: ונילף נרדוף למידע ית דחלתא דייי כנהור
צפרא דמקשיט בסקפיה וייתי בירכן לנא כמטר בלקישא דמרוי
ארעא: מן קדם דין דקשוט מא אעביד לכון דבית אפרים מא אעביד
לכון דבית יהודה וטבוותכון כענן צפרא וכטלא דמותי פסיק: על כן
דאזהרתינון בשליחות נביי ולא תבו איתיתי עליהון קטולין על דעברו
על מימר רעותי ודיני כנהור נפיק: ארי בעבדי חסדא רעוא קדמי
מדבח ועבדי אוריתא דייי ממסקי עלון: ואינון כדריא קדמאי עברו על קיימי ובארעא טבא די הבית להון למיעבד רעותי תמן שקרו במימרי: גלעד קרית
אנוסין בגיבלין אשדין דם זכי: וכמא די מסכר אנש למשרין אתחברו אינון וכהניהון כפאורחא חדא קטלין נפשן כתף חד ארו

ואני כעש לאפרים. כן אהיה לאפרים וליהודה כמו העש שאוכל הבגדים וכרקב האוכל העצים והעץ. כלומר כן אכלה אותם: וירא. מזורו. כמו מכתו. כי המכה לפי שיזורו אותה נקראת מזור. אמר כשראו אפרים ויהודה שהאויבי' באים עליהם תמיד ושוללי' אותם בקשו עזר ממלך אשור ולא שבו אלי ולא בקשו עזר ממני אלא מבשר ודם שלא יוכל לעזור אותם אם אין רצוני: וישלח. ר"ל וישלח יהודה כי כבר זכר שניה'. ובפסו' זה זכר אפרים בפירו' ויהודה בסתם. כי כבר זכרו בסמוך: וילך אפרים. ר"ל המלאכי' ששלח. או אמר וילך על מנחם שהלך לפול מלך אשור כאשר בא על הארץ ויתן מנחם לפול מלך אשור אלף ככר כסף וגו'. ולא הועיל כלו' אלא לפי שעה. כי מלך אשור הוא שהחריב את הארץ גם סוסי' אחרי' שסו אותם ולא עזרם מלך אשור. וכן אחז מלך יהודה שלח למלך אשור. ואמר ויתן למלך אשור ולא לעזרה לו: ירב. הוא שם עיר בארץ אשור. ובזה הספר זוכר אותו שתי פעמים. ואפשר כי אשור היו לו שני שמות: לא יוכל לרפא. לפי שהמשיל הצרה לחולי אמ' לרפא: ולא יגהה. כלומר ולא ירפא. וכן לב שמח ייטיב גהה רפואה. אפי' מזור אחד מכם לא ירפא: כי אנכי. איך יוכל מלך אשור להועיל לכם אפי' אם ירבה כי אנכי לכם כשחל ואין מציל מידי: אני אני. הכפל לחזק הענין. וכן ראו עתה כי אני אני הוא: אלך ואשובה אל מקומי. כלומ' אסלק שכינתי מהם ואשובה אלי בשמי' שהוא מקום כבודי כי הם הקילוני ולא ישכון כבודי ביניהם: עד אשר יאשמו. האלף והשי"ן בשוא"ועניינו עד שישימו עצמם אשמים. וכן תי' עד דידעון דחבו: ישחרנני. ידרשוני ויבקשוני. כמו אם תשחר אל. והדומי' להם, והנון הראשונה כנון ישמעון הנוספת פעמי' בעתידי הרבים: לכו. ענין זרוז המעשה. כמו לכו ונחשבה על ירמיהו' לכה נא אנסכה בשמחה. והדומי' להם שאין ענינ' הליכה ממש אלא זרוז המעשה. ולפי שההליכה זרוז והטיבה עבלה כאמ' זרוז בלשון הליכה. יאמר איש לחבירו לכו ונשובה אל ה'. וזה היה בימי יאשיהו שבקשו את השם ועבדוהו: כי הוא טרף. כולו קמוץ ואף על פי שהוא פעל עבר כי יש רבים קמוצים כמו שכתבנו בספר מכלול. ואמר ונשובה אל השם כי הוא טרף כמו שאמר אטרוף וגומר: ואין מציל. ואם נשוב אליו הוא המוחץ והוא הרופא. וכפל הענין במלות שונות ואמר יך ויחבשנו: יך. בתשלומו יכה והוא עתיד במקום עבר: יחיינו מיומים. ענין רפואה. כמו עד חיותם: וכמו וימרחו על השחין ויחי. אמ' אם חלינו יומים הוא ירפאנו מחולייננו עד שביום השלישי יקימנו ונחיה זמן רב לפניו. כלומר אם ארכו צרותינו זמן רב והוא משל יומים בקרוב יביא לנו ישועתו והוא משל ביום השלישי. והחכם ר' אברהם בן עזרא ז"ל פירש ביום השלישי הפך כל נסבר כי אז יכאב. וכן אמ' ביום השלישי בהיותם כואבי'. ופי' עוד יחיינו מיומים זה המאמ' הוא על העתיד: ומיומים משל לשני גליות גלות מצרים וגלות בבל ביום השלישי משל לגלות הזה השלישי שיקימנו ממנו ונחיה לפניו שלא נגלה עוד לעולם ונחיה תמיד לפניו כל ימי עד שלא נחטא עוד: ונדעה נרדפה. תהיה הסכמתינו ודעתינו כאחד ונרדפה כלנו לדעת את ה': ונדעה. כמו ונדעה בינינו מה טוב לדעת את ה' לעשות משפט וצדקה כמו שכתו' הלא היא הדעת אותי נאם ה'. ואא"ז ז"ל פירש נדעה אותו ויתברר אצלינו כאשר יתברר אור השחר שאין שם עבים. זהו נכון מוצאו. כאשר אמר דוד לשלמה בנו דע את אלהי אביך ועבדהו. בתחלה דעהו ואחר כך עבדהו כי אם לא ידע דרך יחודו למי יעבוד. על כן אמר ונדעה נרדפה בתחלה. נדעה ואחר כך נרדפה לדעת את ה' כלומר לעבדו. והחכם רבי אברהם בן עזרא פי' ונדעה נרדפה נדעה שנרדפה לדעת את ה'. כי זה סוד כל החכמות ובעבור זה לבדו נברא האדם רק לא יוכל לדעת את ה' עד שילמוד חכמות הרבה שהם כמו סולם לעלות אל זאת המעלה העליונה. וטעם כשחר כי בתחלה ידע המשכיל את השם יתבר' במעשיו כמו השחר בצאתו ורגע אחר רגע יגדל האור עד שיראה האמת. ויבא הטעם שהשם יעזרנו ויורנו האמת. על דרך יערף כמטר לקחי. ואחרים אמרו כי יבא לנו מרפא מה' כגשם אשר לא יקוה לאיש. והטעם כי אין מרפא רק מאתו יתברך. ולפירושינו כשחר נכון מוצאו. פי' אם נעשה זה שנרדפה לדעת את ה' הוא יהיה לנו כשחר נכון מוצאו. כלומר שיופיע אורו וטובו עלינו. ועוד המשיל משל אחר ואמר ויבא כגשם לנו כמו הגשם שמחיה הזרעים המתים כן האדם השרוי בצער דומה למת. וכשתבא לו התשועה תדמה לו תחיה מתמותתו. וכפל עוד הענין ואמר כמלקוש יורה ארץ. ופי' כמלקוש ויורה שיבא בארץ כן יבא לנו. ויונתן תרגם כמלקושא דמרוי ארעא ויהיה לפי' יורה כמו ירוה הפוך: מה אעשה לך אפרים. איך ארפא אתכם ואיך אחבוש ותשובתכם אינה שלמה. כי אם עשו מלכי ישראל הישר בעיני השם מהרה שבו לעשות הרע כמו יהוא. וכן מלכי יהודה אשר עשו בימי יאשיהו הישר בעיני השם שבו לעשות הרע בימי בנו ובן בנו. וזהו וחסדכם כענן בקר. כמו ענן הבקר או הטל. כי כחם השמש יפסק: משכים. שם בשקל יתן אוכל למשביר. כלומר בהשכמה הולך. ותרגם יונתן וכטלא דמותי פסיק: על כן חצבתי בנביאים. כמו חוצב בהר שכורת האבנים. ופי' על כן בעבור שחסדכם כענן בקר הוגעתי הנביאים יום ויום השכם ודבר להזהירכם שתעמדו בדרך הישרה ולא שמעתם. ומרוב הוגיעי אותם בשליחותי הרי הם כאלו הרגתים. וכל זה עשיתי בעבור שמשפטיך אור יצא. כלומר שיהיה משפטיך כאור שיצא. כלומ' בצאתו כמו שאמר כשחר נכון מוצאו. ואדוני אבי ז"ל פירש חצבתי בנביאים הרגתים. מתו בשליחותי כמו זכריה ואוריה: ומשפטיך אור יצא. בתמיהה: כי חסד. אעפ"י ששבו לעבוד את ה' בבית המקדש בימי הושע בן אלה שביטל פרדסיאות שהושיב ירבעם בדרכים אף על פי כן חסד ודעת אלהים לא היה בהם. וכן ביהודה שעבדוהו בימי יאשיהו שהרס הבמות והמזבחות והעלו זבחיהם בבית המקדש. עשות החסד הוא העקר. ודעת אלהים שהוא לעשות משפט וצדקה. ותרגם יונתן ודעת אלהי' ועבדי אוריתא דה': והמה כאדם עברו ברית. כאדם שבוגד בחבירו ועובר על בריתו כן נקל בעיניהם לבגוד בו ולעבור על בריתו. ופי' שם בארצם במקום שהשפעתי עליהם טובה שם בגדו בי. ויש מפרשי' כאדם כאדם הראשון: גלעד עקובה מדם. מן עקוב הלב. ויהוא עשה בעקבה ענין תרמית והערמה. וכן פירשוהו רבותינו ז"ל עקובה מדם שהיו עוקבי' להרוג נפשות. כלומ' מערימין. ובמקום אחר פירשו עקובה מלוכלכת מרוב דם ששופכין בה. כמו שאמ' בתלמוד ירושלמי אם יש בה עקיבת יין אסור. ואמר מה הוא עקיבת יין כהדא דמלכלך. כדכתי' עקובה מדם: וכחכי איש גדודים. הכ"ף במקום הא חכם. והוא מקור. אמר כמו שגדודי הלסטים מחכים איש עובר דרך לשלול אותו כן הוא חבר כהנים. רוצה לומר כהני הבמות שמתחברים לשלול עוברי דרך: דרך ירצחו שכמה. בדרך ירצחו כלם שכם אחד כי מי שישלול ירצח אם יעמוד כנגדו בעל הממון ירצחנו:

שערורית כי זמה עשו: בבית ישראל ראיתי שעריריה שם זנות לאפרים נטמא
ישראל: גם יהודה שת קציר לך בשובי שבות עמי:
ז כרפאי לישראל ונגלה עון אפרים ורעות שמרון כי פעלו שקר וגנב
יבא פשט גדוד בחוץ: ובל יאמרו ללבבם כל רעתם זכרתי עתה
סבבום מעלליהם נגד פני היו: ברעתם ישמחו מלך ובכחשיהם
שרים: כלם מנאפים כמו תנור בערה מאפה ישבות מעיר מלוש
בצק עד חמצתו: יום מלכנו החלו שרים חמת מיין משך ידו את
לצצים: כי קרבו כתנור לבם בארבם כל הלילה ישן אפהם בקר
הוא בער כאש להבה: כלם יחמו כתנור ואכלו את שפטיהם
ואת כל מלכיהם נפלו אין קרא בהם אלי: אפרים בעמים הוא יתבולל
אפרים היה עגה בלי הפוכה: אכלו זרים כחו והוא לא ידע

ארי עיצת חטאין עבדו: בבית ישראל חזיתי שנו אשניאו קיימא
דגזיר עמהון דלא למפלח לטעותא תמן אינון למטעי בתר עגליא
בביתאל תמן טעו בית אפרים אסתאבו בית ישראל: אף דבית יהודה
שריאו לאסגאה חוביהון אף להון ימטי חובין כאתבותי גלות עמי:
כמתבעי חובי ישראל ויתגליין עוית אפרים וכישת שמרון ארי עבדו
שקר ובליליא בבתיא גנבין ובמדברא ביממא קפחין: ולא מחשבין
בלבהון דכל בישתהון גלין קדמי כען יקפונינון עובדיהון בישיא
די קדמי הוו גלן: בסריקתהון מחדן מלכא ובכדיבהון רברבין:
כולהון מחמדין למיגף נשי חבריהון דלקין כתנורא דאזי ליה נחתומא
בכן יגלון בפריע מקרויהון כמא דמותן לקיימא מחשבת רשעא ועל
דלא ארכרו ניסין וגבורן דאתעבידו להון ביום מסקהון ממצרים
מעידן מילוש לישא עד לא חמע: יומא דמניאו עליהון מלכהון שריאו
רברביא למשתי עמיה חמר נגד לידיה סיעת שקרין: ארי אתקרבו לעצת חטאין ולא עכיבו כתנורא לבהון באתכמוניהון כל ליליא מוריך רוגזהון עד צפרא הוא
דליק כאישא שלהובי: כולהון מחממין כתנורא ובלישן שקריהון מחייבין ית דייניהון כל מלכיהון אתקטלו לית דמצלי מנהון קדמי: בית אפרים בעממיא
אתערבו בית אפרים דמן לחררא דעד לא אתהפכת אתאכלת: בזו עממיא נכסיהון ואינון לא ידעין אף

כי זמה עשו. כל מעשה רע ותועבה עשו. וכן הוא זמות יעץ. כלומר לא זה בלבד עשו אלא זמה היא כל מעשיהם. ואפרש לפרש זמה מחשבה. כלומר כמו
שחשבו בלבם כן עשו. ויונתן תרגם גם כן וכחכי ענין חכו לי שתרגם וכמה דמסכיר איכם למסריין וגו'. ויש מפרשים וכחכי מן ובחכה העלה ויפרשו גדודי
מן מלא על כל גדותיו: כלומר כמו שמשליכים צידי הדגים החכה למסוף הדגים אשר ביאור והציידים בהשליכם החכה עומדי' על גדות הנהר או היאור ומשם
צדים הדגים כן חבר הכהנים צדים בני אדם. וכן פירש רב סעדיה גאון זכרונו לברכה. ואדוני אבי זכרונו לברכה פירש כהנים שרים וגדולים. כמו ובני
דוד כהנים היו: בבית ישר' ראיתי שערוריה. בביתאל ובדן כי שם העגלים שהם: שערוריה. לשון כיעור וטנוף כמו התאני' הסוערי' שערורית עשתה:
שם זנות לאפרים. העגלי' שעשה ירבעם משבט אפרים וזנה אחריהם: נטמא ישר'. נטמאו בהם ישר' שעבדו עטרת השבטים אותם. ופי' שם בביתאל
ובדן: גם יהודה שת קציר לך. פירשו בו כי גם יהודה שם עצמו לעבוד ע"ז כמו אפרים אעפ"י שהיה בית המקדש בחלקו. ופי' שת קציר. כמו ועשה קציר.
כמו נטע כולו. כלומר נטע גם כן נטע זר כמו אפרים: בשובי שבות עמי. כשחשבתי לשוב שבות עמי. לפי שלא היו כולם עובד' לעבוד ע"ז אבל אחר
שיהודה עבד ע"ז גם כן הכתתים ביד אויביהם. ולפי דעתי כי יהודה קריאה כמו יהודה אתה יודוך אחיך. כלומ' אתה יהודה גם לך שת קציר המשיב שבות
עמי. והוא ירבעם בן יואש מלך ישר'. כי אעפ"י שהיו מרעים ישר' ויהודה כמו שהקדים בשובי שבות עמי ע"י ירבעם. כי ראיתי עוני ישר' מורה מאד. גם לך
יהודה שת קציר ונטע טוב ירבעם שהשיב את דמשק ואת חמת ליהודה. ואעפ"כ לא חזרתם למוטב לא ישר' ולא יהודה. וזהו שאמר אחר זה כרפאי לישראל
ונגלה עון אפרים וגומ'. וזו היא הרפואה כמו שכתוב הוא השיב את גבול ישר' מלבא חמת עד ים הערבה. וזהו פי' בשובו שבות עמי ופי' כרפאי לישראל
כרפאי לישראל. וגנב יבא פשט גדוד בחוץ: פירושו כתרגומו: ובל יאמרו ללבבם. אינם חושבים בלבבם כי כל רעתם זכרתי: עתה סבבום מעלליהם
נגד פני היו. עתה יסבו אותם מעשיהם הרעים שהיו כנגד פני ולא נעלמו ממני ויקבלו העונש יכירו כי ידעתי הכל ואני הוא המשיב גמולם בראשם: ברעתם
ישמחו מלך. כשנסמכו עם ירבעם בדבר העגלים שמחוהו: ובכחשיהם. שכחשו בה' ואמרו אלה אלהיך ישר'. שמחו גם כן השרים הנסמכי' עם ירבעם
באותה עצה. או פירושו בכל יום ויום משמחים מלכם ברעה שעושים ובעושק ובחמס כי גם ידו עמהם. ובכחשיהם שמכחשים ומשקרים איש בעמיתו משמחי'
השרים כי גם הם סומכים את ידיהם: כלם מנאפים. המלך עם השרים וגם העם נמשעים אליהם. והמשיל חמימות הניאוף לחמימות האש. ואמ' כי הם
כמו התנור הבוער: מאופה. ר"ל שהאופה בערו והסיקו לאפות בו הפת ורוב חמימות התנור והסיקו הוא הזמן שישבות האופה מהעיר הנשים האופות בו
לחמם. והזמן ההוא הוא מלוש בצק עד חמצתו. כי כשמשים העצים בתנור להסיקו הוא מצוה הנשים ללוש וישבות מהעיר אותן עד שיחמץ הבצק כמו שהוא
משער בלבו ואז יעורר אותן שיבואו עם בצקן לאפות. וזה הוא שיעור היסק התנור. ואמר כי הם בוערים בניאוף כמו התנור בעת היסקו: בוערה. מלעיל
הטעם בעי"ן והה"א נוספת. כי תנור לשון זכר: מעיר. כמו מהעיר: ואא"ז פי' ישבות מעיר הזכר המעיר אותן אם ישבות לא ישבות זמן ארוך אלא מלוש
בצק עד חמצתו: חמצתו. מקור בפלס לחמלה עליך. או שם במשקל טמאה: יום מלכנו. יום שהיו ממליכים מלך שהיו קוראים אותו היום יום מלכנו.
אמר מה היה עסק השרי' עמו לא לדבר בענין גבורה ונצוח האויבים ולהעמיד משפט. כמו שהוא חק מלך בן חורין אלא מה היה עסקם באכילה ושתייה עד
שהחלו המלך מרוב שתות היין. זהו חמת מיין שהיה זה בא בכאדו מלא יין וזה בא בכאדו ומשקין המלך עד שמחלין אותו. והוא עם רוב השתיה משך ידו את
לוצצים ומתלוצץ עמהם. וכתב אא"ז בתחילה קרא שרים קודם שישכרו ואחר"כ קראם לוצצים: חמת. מן ותמלא את החמת מים אלא שהוא משקל אחר.
ולוצצים תואר בשקל ונוכבים כענין כחשת קלל: כי קרבו כתנור לבם בארבם. לבם שהוא בוער כתנור קרבו אותו בארבם. כלומר קרבו אותו למעשה
הרע. כלומר שמו לבבם לחשוב מחשבות רעות שיעשו הרע אחר המחשבה וזהו בארבם. כי הרוב' לשלול ולגזול אורב תחלה כדי שלא יאמרו ממנו והמחשב'
במארב: כל הלילה ישן אופיהם. הלב הוא כלי המחשבה והכח הפועל בו והוא האופה על דרך המשל. וכמו שהאופה מסיק את התנור בלילה ובבקר ימצא
שבערו העצי' ואופה בו את הפת שהוא תכלית מעשה ההיסק. והנה האופה ישן בלילה אחר שנתן העצים בתנור שאין לו מעשה עד הבקר. כן האופה בענין
המשל שהוא כח המחשבה הוא ישן בלילה. כלומר שוכב ונח שלא תצא המחשבה לידי מעשה עד הבקר. והחושב קורא אותו ישן לפי שאין במחשבה יגיעת
הגוף: בקר הוא בוער. כלומר שהם להוטים בבקר לעשות הרע שחשבו בלילה. וכן אמ' החושבים לעשות רע על משכבותם לאור הבקר יעשוה כי יש לאל
ידם: כלם יחמו כתנור. מבואר הוא המשל. וכפלו לענין שאמר ואכלו את שופטיהם. כי האש אוכלת. והענין כי הם במעשיהם הרעים אוכלים ומכלי' את
שופטיהם שלא יעשו משפט בעיר. כי מרוב המרעים לא יוכלו לעשות משפט וגם יחניפו הרשעים ולא יוכיחום כיון שרואים שידם תקפה והעונש עליהם לפי
שאין מסלקין עצמם מכל משפט אלא שופטים מי שיכולת בידם ומניחים מי שאין יכולת בידם. וכן אמר בנבואת ישעיה יתום לא ישפוטו וריב אלמנה לא יבא
אליהם: כל מלכיהם נפלו. שהיו מלכי ישר' נופלים זה ביד זה כי זה שהיה הורג המלך מולך תחתיו. גם נפלו ביד אויביהם מלכי האומות ואעפ"כ אין קורא
בהם אלי שהיה להם לחשוב בלבם הרי אין כח ביד מלכנו להושיענו מצרינו נשובה אל ה' כי הוא יושיענו. ויש מפרשים בהם במלכים אף על פי שרואין עצמם
נופלים ביד האומות אין אחד מהם שיקרא אלי וישוב מחטאו. ותרגם יונתן ואכלו את שופטיהם ובלישן שקריהון מחייבין ית דייניהון: אפרים בעמים הוא
יתבולל. כמו כי שם בלל ה' שפת כל הארץ. ענין בלבול וערבוב. כלומר הוא מעורבב בעמי' שהאל ית' הבדילם מהם והם התערבו בהם ועשו כמעשיהם:
עוגה בלי הפוכה. כמו העוגה הנאפ' על הגחלים אם אין הופכים אותה היא נשרפת מתחת ואינה נאפה מלמעלה כן היא העצה שאוכלה נכונה כשאין הופכין
אותה מענין לענין עד שיוטיבוהו על אופניה כן היה אפרים בעצתו לעבוד העגלי' ואלהי' אחרים ולא הבחין ולא בחר בטוב. וי"ת דמן לחררה דעד דלא
אתהפכת אתאכלת: אכלו זרים כחו. כמו שכתוב בספר מלכים: והוא לא ידע. לא ידע כי בעונו בא לו כל זה ולא שב מרשעו: גם שיבה זרקה בו.
כי האדם ישוב מדרך הרעה בימי הזקנה כי יראה כי אפס כחו והולך בדרך כל הארץ וישוב טרם מותו. ודמ' אריכות הגרה להם זמן רב לימי הזקנ'. ואמר גם
באחרונה בימי פקח והושע בן אלה שהיו בסוף ימיהם כאדם שזרקה בו שיבה אעפ"כ לא שבו מדרכם הרעה: זרקה בו. פעל עומד כאלו אמר נזרקה בו.
והחכם רבי אברהם בע"פי' זרקה בו התולדת: וענה

גם שיבה זרקה בו והוא לא ידע: וענה גאון ישראל בפניו ולא שבו
אל יהוה אלהיהם ולא בקשהו בכל זאת: ויהי אפרים כיונה פותה אין
לב מצרים קראו אשור הלכו: כאשר ילכו אפרוש עליהם רשתי
כעוף השמים אורידם איסירם כשמע לעדתם: אוי להם כי נדדו
ואני מפני שד להם כי פשעו בי ואנכי אפדם והמה דברו עלי כזבים: ולא
יזעקו זעקו אלי בלבם כי יילילו על משכבותם על דגן ותירוש יתגוררו יסורו
בי: ואני יסרתי חזקתי זרועתם ואלי יחשבו רע: ישובו לא על היו
כקשת רמיה יפלו בחרב שריהם מזעם לשונם זו לעגם בארץ מצרים
ח אל חכך שפר כנשר על בית יהוה יען עברו בריתי ועל תורתי
פשעו: לי יזעקו אלהי ידענוך ישראל: זנח ישראל טוב אויב
ירדפו: הם המליכו ולא ממני השירו ולא ידעתי כספם וזהבם עשו
להם עצבים למען יכרת: זנח עגלך שמרון חרה אפי בם עד מתי
לא יוכלו נקין: כי מישראל והוא חרש עשהו ולא אלהים הוא
כי שבבים יהיה עגל שמרון: כי רוח יזרעו וסופתה יקצרו

אף חלישותא מטיתנון ואינון לא מסתכלין: ויִמאך יקר ישראל ואינון
חזן על דלא תבו לפולחנא דייי אלההון ולא בעו מן קדמוהי בכל דא:
והוו בית ישראל דמן כיונה שריחתא דאתנסיבו בנהא ולית לה לב
למצרים אתקרבו לאתור גלו: באתר דיהכון אפרוס עליהון מצדתי
כעופא דשמיא אטלטלינון יסורין איתי עליהון על דשמעו לעצתהון:
ווי להון ארי אתרחקו מדחלתי בזוזין איתי עליהון ארי מרדו במימרי
ואנא הויתי פריק להון ואינון ממללין קדמי כדבין: ולא מצלן קדמי
בלבהון בכן מיללין על ערסתהון כסגי עיבורא וחמרא דהוו כנשין
מרדו במימרי: וכמא די אנא מיתי עליהון יסורין ומתקיף על דרעיהון
כן אף אינון חשבין לאוספא קדמי בישן: תבו למרוד מן אורייתא לא
על דאבאישית להון דמן אינון כמשתא ניכלא יתקטלון בחרבא ר
רבריהון מעמקות לישנהון אילין עוכריהון עד דאינון בארעא דמצ'
נביא בחיכך אכלי כר כשופרא אימר הא כנישרא דמישתדי כן יסק
מלך במשריתיה וישרי על בית מקדשא דייי חלף דעברו על קיימי
ועל אוריתי מרדו: בכל עידן דאתיא עליהון עקא מצלן קדמי ואמרין
בען ידענא ארי לית לנא אלהא בר מינך פרוקנא ארי אנחנא עמך ישראל: טעו בית ישראל מבתר פולחני די בדיליה אנא מיתי עליהון טובא מכען סנאה
ירדופינון: אינון אמליכו ולא ממימרי רביאו ולא מרעותי כספהון ודהבהון דאפיקו להון ממצרים עבדו להון טעון בדיל דישתיצון: טעו בתר עגלא דשמרון
תקיף רוגזי בהון עד אימתי לא יוכלון למזכי: ארי מישראל הוא נבי אומן הוא עבדיה דחלא דלית בה צרוך הוא ארי לנסרי לוחין יהי עיגלא דשמרון: בית
ישראל דמן לדרורה זרע ועלעול חציר

קמה

ועתה פירשנוהו למעלה: ויהי אפרים. המשילו ליונה הנלכדת ברשת לפתיותה שאין לה לב להבין כשתבא ללקט הגרגירים כי רשת פרושה שם ללכדה כן אפרים כשהיו הולכים ושואלים עזר מאשור או ממצרים. כי לרעתם ילכו שם בבקשם עזר מהאומות ולא מהאל ית' אשר בידו הכל. וכשיחשבו להעזר בהם יפלו ברשת האל ית'. וזהו שאמר כאשר ילכו אפרוש עליהם רשתי. וזכר היונה והוא הדין לשאר העופות אלא יונה לפי שאין לה מרה היא כאלו הולכת בתמימות ולא תרגיש על הרע שימצאנה. ות"י והוו בית ישר' דמין ליונה שריחתא וגו'. ופי' בעל הערוך שריחתא מבכה וגוררת פניה. ודמהו ללשון הערבי שאומר לאשה המבכה ומשרטת פניה שרחה: כאשר. כעוף השמים אורידם. בתוך הרשת: איסירם כשמע לעדתם. אכניסם במוסר העמים כמו שהשמעתי לעדתם במדבר דברי התוכחות והאלות הכתובות בתורה אם לא ישמעו אל דברי התורה: אוי להם כי נדדו ממני. מעבודת בית מקדשי לעבוד העגלים. וזהו פשע ומרד בי: ואנכי אפדם. היה בלבי לפדותם מצרותם אבל הם דברו עלי כזבים. כמו שאמ' ויחפאו בני ישר' שאמרו שאיני יודע ומשגיח במעשיהם אם יעשו טוב אם רע לפיכך לא השגחתי עליהם והסתרתי פני מהם והיה לאכול: ולא זעקו אלי בלבם. לפי מחשבתם שחושבים שאיני שומע צעקתם ואיני יודע לא טובתם ולא רעתם: כי יילילו על משכבותם. כשהם על מטתם והם חושבים במה שיבא להם מהרע ייללו ויבכו על ענינם הרע ולא חשבו כי מאתי בא להם הרע כי פשעו בי: על דגן ותירוש יתגוררו. כשיבא בעיר דגן או תירוש למכור יאספו כלם עליו מהרעב אשר בעיר ואף על פי כן יסורו בי: יתגוררו. ענין אסיפה וחבור. כמו הן גור יגור. יגורו עלי עזים: יסורו. מן כי דבר סרה. סורר ומורה. והם בענין שני שרשים סור וסרר: ואני יסרתי. כשהיה להם הטוב והיו חזקי' כנגד אויביהם אני הוא שיסרתי וחזקתי זרועותם ואלי יחשבו רע כי אמרו כי אינו מאתי רק מקרה הוא להם הטוב או הרע: יסרתי. כמו מוסר מלכים. מוסרות ערוד. ענין קשירה והקשר הוא חזוק הדבר: ישובו לא על. הוא קמוץ. כמו הוקם על. לפיכך הוא תאר כמו עליון. ופירושו כשתבא להם הצר' ישובו לזעוק אל אליליהם לא אלי שאני עליון על הכל: היו כקשת רמיה. תאר או שם והוא ענין מרמה. כלומ' הקשת המרמה שידמה דורך הקשת שיורה לעבר אחד והפוך ידו כרגע לעבר אחר ותולה המרמה בקשת. ואף על פי שהדורך הוא העושה הרמיה לפי שהוא בעל המעשה ואף על פי שהוא על יד אחר. כך ישראל פעמים היו שבים לדרך טובה וכרגע היו שבים לדרך רעה. והנה הם הקשת על דרך משל. ונביאי השקר הם הדורך במשל שעל ידם שבו לדרך הרעה. כי כן ראינו בדבר אליהו אחר מעשה המבחן שאמרו כל העם ה' הוא האלהים ה' הוא האלהים. וכמעט שבו לעבוד הבעלים והעגלים: יפלו בחרב שריהם מזעם לשונם. שריהם שמוליכים אותם בדרך רעה ואומרים להם כשיבא עליהם האויב נלך למצרים ונבקש מהם עזר. וזהו זעם לשונם שזועמים אל בדברים האלה. ומה יבא להם: יפלו בחרב. בדרך. וזו ההליכה לעג היא להם בארץ מצרים שלועגים ומתלוצצים כשהם באים לבקש עזר מהם. וכן אמר בנבואת ישעיה משא בהמות נגב ונומר. לביא וליש מהם ונומר. שהם היו אוכלים חיות הרעות ושהם היו נופלים בחרב האויב: זו. בחולם. וכן ועדותי זו אלמדם. והוא כמו זאת: אל חכך שופר. כמו שאמר למעלה תקעו שופר בגבעה. וכשמדבר אל העם ידבר פעם בלשון יחיד פעם בלשון רבי'. אמר שים אל חכך שופר כי הנה האויב שידאה כנשר על בית ה'. כלומר יבא על כל הארץ וגם על בית ה' להחריבו יען עברו בריתי והם נטשוהו תחלה גם אני אטשנו ואניחנו ביד זרים. וסמך שופר אל החך והשופר יניחנו אל הפה לפי שהקול עובר דרך החך אחר שיצא מהגרון: לי יזעקו. היה להם לישראל לצעוק אלי בעת צרתם לאמר: אלהי ידענוך. כלומר ידענו שאין מושיע בלתך. וישראל המאוחר דינו להיות מוקדם אחר לי יזעקו. וכמוהו רבים במקרא המאוחר מוקדם. כמו מקום שם קבר. יחד אנכי עד אעבור. והדומי' להם כמו שכתבנו בספר מכלול בחלק הדקדוק ממנו: זנח ישראל טוב. והוא האל ית' שאין טוב זולתו בלי מגרעת לפיכך אויב ירדפו. ובא הכנוי עם הוי"ו לבדה. כמו וזה שמו אשר יקראו: הם המליכו. המליכו ירבעם ולא שאלו את פי. ואעפ"י שמלכות ירבעם מהאל ית' היתה כמו שאמר לו אחיה השילוני הם בעת שהמליכוהו לא שאלו את פי ה'. ואחיה הנביא לא אמ' להם להמליכו אלא אמר לירבעם מה שיהיה לו. ועוד כיון שראו שמנעם מלעלות לירושלם לפני ה' ועשה להם העגלים היה להם להסירו מהמלוכה כי אחיה הנביא בתנאי אמר לו דבר המלוכה אם תעשה הישר בעיני השם. וכן מלכי ישראל האחרים לא היו ממליכים אותם על פי ה' זולתי יהוא בן נמשי: השירו ולא ידעתי. שמו שרים ומנהיגי' עליהם ולא מדעתי כי הם היו מכשילים אותם וסומכים ידי מרעי': כספם וזהבם. כמו שאמר בראש הספר וכסף הרבתי לה וזהב עשו לבעל: למען יכרת. למען יכרת שמם ויגלו מארצם. או יכרת הכסף והזהב מהם מדה כנגד מדה הם שמוהו לעצ' יכרת מהם: זנח עגלך שמרון. אעפ"י שהעגל לא היה בשמרון כי אם בבית אל לפי שראש הממלכה למלכי ישר' היה שמרון מאחאב ואילך והמלכים הם היו המחזיקים בעבודת העגלים. כמו שאמר בכל אחד מהם וילך בחטאת ירבעם. לא סר מחטאת ירבעם. לפיכך סמך העגל אל שמרון. וכן אמר שבבים יהיה עגל שמרון. ופי' זנח הרחיק. כמו זנח ה' מזבחו. אמר את שמרון הרחיק אותך עגלך. כלומר שבעבורו רחקת מארצך. ור"ל שמרון אנשי שמרון. או יהיה זנח פעל עומד. ופי' רחק כמו ותזנח משלום נפשי. אמר את שמרון רחק עגלך ממך כי גלה. כי מלך אשור כשלכד שמרון וערי ישראל שבר את העגלים ולקח הזהב: חרה אפי בם. בשני העגלים. או פי' בם בישראל העובדים אותם: עד מתי לא יוכלו נקיון. עד מתי לא יוכלו להיות נקיים מזה העונ' כלומר עד מתי יאריך הזמן שלא יוכלו להיות נקיים: כי מישראל. זה העגל מישראל היה. כלומר לא למדו עבודה זו מהאומות כמו שאר ע"ז שלמדו מהם אלא מישראל עצמם יצא מן העגל שעשו במדבר. כמו שפירשנו בספר מלכים: והוא חרש עשהו. והוא העגל. אמ' אל תחשבו כי אלהים הוא ויש בו כח כי חרש עשהו ואיך יהיה למעשה יכולת על העושה אותו: כי שבבים יהיה עגל שמרון. עתה תראו אם יש בו יכולת להציל העובדים אותו כי אפי' את עצמו לא יוכל להציל. כי שבבים כמו שברים. כלומר שישברו אותו וישאו אותו לתועלת הזהב לא לתועלת שיש בו בעודו בצורת עגל: שבבים. כמו שברים וחתיכות. כמו שבא מבסורה בדברי רז"ל. וכן אמרו וישב משה את דברי העם אל ה' דברים ששבבין לבו של אדם כלומר ששוברין: כי רוח יזרעו. כלומר לשוא טרחו בעבודה זו כאלו אדם זורע רוח שאין בו ממש שלא יקצור אלא רוח או פחות ממנו. כלומר לא תשיגנו הנאה של כלום אלא נזק. והסופה קמה מהרות בכתם. כי הסופה כמו הסערה. כמו שאמר בסופה ובסערה דרכו. ות"י וסופתה כת"י ישועתה. והכפל לחזק הענין:

קמה

קמה לית ליה גוב לא יעביד מאים יקנון ניכסין עממי יבזונון׃ איתבזיזו ישראל כען הוו בעממיא כמנא דלית צרוך ביה׃ ארי אינון גלו לאתור על דהליכו ברעות נפשהון כערד מרוד בית ישראל אתמסרו ביד עממיא דרחימו׃ אף אם ישוון בית ישראל דחלתי על ליבהון מביני עממיא אקריב גלוותהון ואפילו יחכמון כזעיר אעדי מנהון ם מרות מלכין ושלטונין׃ ארי אסגאו דבית אפרים איגורין למחטי הוו להון איגורי טעותהון לתקלא׃ כתבית להון סגיאות אורייתי ואינון כעממיא אתחשיבו׃ דבחין דימגבן מן אונס דבחין בסרא ואכלין וקדם יי לא רעוא בהון כען יסער חוביהון ויתפרע עוייתהון אינון למצרים יתובון׃ ושבק ישראל ית פולחן עבדיהון ובנו היכלין לטעותא ודבית יהודה אסגיאו קירוין כריכן ואשלח אשתא בקירווהי ותשיצי בירניתהא׃ לא תחדון דבית ישראל ולא תבועין כנימוסי עממיא ארי טעיתון מבתר פולחנא דאלהכון רחימתון למיפלח לטעותא על כל אידרי עיבורא׃ מאידרא וממעצרתא לא יתזונון וחמרא לא יסופיק להון׃ לא יתובון בארעא שכינתא דיי ויתובון דבית אפרים למצרים לאתור יגלון מסאב ייכלון׃

קמה אין לו צמח בלי יעשה קמח אולי יעשה זרים יבלעהו׃ נבלע ישראל עתה היו בגוים ככלי אין חפץ בו׃ כי המה עלו אשור פרא בודד לו אפרים התנו אהבים׃ גם כי יתנו בגוים עתה אקבצם ויחלו מעט ממשא מלך שרים׃ כי הרבה אפרים מזבחות לחטא היו לו מזבחות לחטא׃ אכתוב לו רבו תורתי כמו זר נחשבו׃ זבחי הבהבי יזבחו בשר ויאכלו יהוה לא רצם עתה יזכר עונם ויפקד חטאתם המה מצרים ישובו׃ וישכח ישראל את עשהו ויבן היכלות ויהודה הרבה ערים בצרות ושלחתי אש בעריו ואכלה ארמנתיה׃

אל תשמח ישראל אל גיל כעמים כי זנית מעל אלהיך אהבת אתנן על כל גרנות דגן׃ גרן ויקב לא ירעם ותירוש יכחש בה׃ לא ישבו בארץ יהוה ושב אפרים מצרים ובאשור טמא יאכלו׃

לא

רבו
ויאכלו
חטאותם ם
בעמים
ויקב
בם

קמה אין לו. לפי שהמשיל את מעשיהם לזורע רוח הוסיף עוד על הענין ואמר קמה אין לו. אמר לא יבא לעת שיהיה קמה. וקמה תקרא התבואה כשעומדת לקצר שיקוו הזורעים הכאה ממכה בקרוב אחר הקצירה שיעשו אותה קמח. וגם הם לא יהיה זמן שיקוו תועלת ממעשיהם. ואמר עוד צמח בלי יעשה קמח. כלומר אפי' יצמח הזרע אחר הזריעה. והמשל שיבליהו מעט במעשיהם אחר שהחלו לעשו' הרע ולא יעמוד אותו הטוב ולא יבא לידי הכאה שלמה כמו הצמח שיבא לידי קצירה וטחינה: אולי יעשה זרים יבלעוהו. שמא יעשה פעם אחת שיבא לידי קמח. כלו' שיבליהו בנכסיה' עד שיגיע להם מעט הכאה בתחילה יבאו זרים ויבלעוהו ולא תשלם להם ההכאה: נבלע. שיבלעוהו הגוים ואכלו כל טובו: עתה היו בגוים. בעיני הגוים שילכו לבקש עזר מהם והם כבזים בעיניהם וחשבום הגוים ככלי אין חפץ בו שמשליכין אותו. כמו שאמר למעלה זו לעגם בארץ מצרים. או פי' היו בגוים שהלכו בגלות: כי המה עלו אשור. אמר עלו ואם היא ירידה מארץ ישראל לאשור. כי פי' עלו נסתלקו מארצם והלכו לאשור. כמו ועלה מן הארץ. או אם תאמר כי עלה מן הארץ רוצה בו עליה ממש כלומר לארץ אשר באו משם והיא ארץ כנען הנה כמוהו לשון סלוק והפסק יבועי עלה. כעלות גדיש בעתו. בחכי ימי אל תעלני. והגאון רב סעדיה פי' עלו כמו באו כתרגום. עלו. ואכם' לפרש עלו אשור עליה ממש. והוא כשבא פול מלך אשור לארץ ישראל בימי מנחם בן גדי ויתן לו מנחם אלף ככר כסף ועלה מנחם אליו למקום שהיה בו פול כי בארץ ישראל עצמה יש מקום גבוה מחבירו כמו ירושלם שהיא גבוה מכל ארץ ישראל: פרא בודד לו. אמר הנה הוא כמו הפרא שהולך יחידי שואף רוח במדבר כן הוא הולך בעצת נפשו לבקש עזר הנה והנה ממצרים ומאשור. וכן תי' גלו לאתור על דהליכו ברעות נפשהון כערוד מרוד: אפרי' התנו אהבי' לשון תנאי. כמו אתנה המה לי. אתנן זונה. אמר כי אפרים התנו אהבים עם מצרים ואשור היו נותנים להם שוחד להיות בבריתם ובאהבתם: גם כי יתנו. יתנו גם הוא ענין תנאי כמו התנו אלא שזה מן הקל וזה מן הכבד. אמר מה תועלת להם כי התנו בגוים כי עתה בקרוב אקבץ הגוים עליהם להגלותם. אלא שמתחלה יתלוכנו ויתרעמו ממשא מלך שרים כמו שכתו' בספר מלכים שהיו נותנים מלכי האומות עליהם עונש מס. וזהו מעט כנגד הגלות: ויחלו מעט. ענין תחלה: מלך שרים. חסר וי"ו השמוש. והוא כמו מלך ושרים. וכן שמש ירח. ראובן שמעון. והדומים להם רבים. ופי' שרי שרי האומות: כי הרבה מזבחות. שניהם בשוא הבי"ת ובאו כן על דרך הסמיכות. ואפשר שחסר הנסמך מזבחות העגלים או העצבים וזולתם ממיני ע"ז שמצאהוהו בשוא עם הידיעה. הרבה למזבחות. ואמר הרבה על אשר עשו אבותם כמו אחאב שהוסיף הבעל והאשרה. ומה לו להרבות ולהוסיף כי כבר היו לי אלא שהוסיף על חטאו. וי"ת לחטא הראשון למחטי וחסני לתקלא ויפה פירש: אכתוב לו. כתוב בויו וקרי בלא ויו בקמץ חטף התיו מפני סמיכותו למלה זעירה: רבו. כתיב בויו וקרי ביוד בצרי הבית. ופי' הכתוב המכו' שרבו בתורתי. ופי' הקרי גדולו' וכבדו' מתורתי כתבתי לו והנה הם נחשבי' לו כמו זר שלא יפנו אליהם. כמו בימי יאשיהו שהיה להם דבר חדש ספר התורה כשמצאוהו: אכתוב. כמו כתבתי. ואמר אכתוב כאלו אני כותב אותם להם בכל יום ויו' שהנביאי' שאני שולח להם יזהירום על דברי התורה ויזכירום להם ולא שוה להם: רבי. מן על כל רב ביתו שפי' גדול ונכבד: זבחי הבהבי. אמר תחלה שהרבו מזבחות לע"ז ועתה אומר כי מה שיזבחו בבית המקדש אינו לרצון כי אינם שבים מחטאם ואין זביחתם אלא לאכילתם כמו השלמים שהיו אוכלים הבעלים. ופי' הבהבי מתנותי והוא כפול העין והלמד מן יהב. כלומר המתנות שהם חושבים שנותנים לי. וי"ת דבחין דמגבן מן אונס. וי"מ הבהבי ענין צליית הבשר מן שקפלה ולא הבהבה מהבהבין באור בדברי רז"ל. ורש"י פי' אותם זבחי' שמהבהבין לפני במזבח מה לי שמביאים אותם לפני יזבחו אותם לעצמם ויאכלום כי איכני רוצה אותם. וטוב היה פירושו לולי שקריאתו לפירושו וי"ו ויאכלו בשוא ואינה אלא בפתח: עתה יזכר. עתה בקרוב יזכור עונם כשישובו מצרים עם יוחנן בן קרח ויעברו על דברי אז אפקוד עונם יותר על אשר פקדתי בחרבן הארץ ובגלותם. כמו שאמר בירמיהו ותמו כל בארץ מצרים יפלו בחרב וברעב יתמו מקטן ועד גדול בחרב וברעב ימותו: וישכח ישראל את עושהו. כמו הוא עשך כלומר גדלך. וכן אשר עשה את משה ואת אהרן. אמר כי ישראל שכח מי שגדל אותו והרבה אותו: ויבן היכלות. לעבוד בהם ע"ז. וכתי' ובנא היכלא לטעותא. ויתכן לפרש ויבן היכלות להסגב בהם מפני האויב. כמו שאמר ויהודה הרבה ערים בצורות. כלומר שבחו אל מושיעם ובטחו בהיכליהם ובמבצריהם ולא יועילום כי אני אשלח אש בעריו. כלומר שיבא אצליהם האויב ברבוכי שישרוף עריו וארמנותיו באש. כמו שכתוב וישרוף את בית ה' ואת בית המלך ואת כל בית גדול שרף באש. וכן עשה בערי יהודה. וכן אמר בנבואת ישעיה עריכם שרופות אש. או יהיה פי' האש החרבן שיהיה גדול כאלו הערים והארמונות שרופות באש: אל תשמח. אם יקרה לכם דבר שמחה כמו חופות חתנים וזולתם אין לך לשמוח כמו שאר העמים כי הם לא עזבו את אלהיהם ואתה זנית מעל אלהיך ועברת אלהי העמים לכן יש לך להתאבל על זה ולא לשמוח לשום שמחה כמו שעשו דור המדבר אחר שהוכיחם משה רבינו על דבר העגל. אמר וישמע העם את הדבר הרע הזה ויתאבלו והנביאים מוכיחים אותם בכל יום על עובדם ע"ז ולא ישיתו על לב: אהבת אתנן על כל גרנות דגן. לפי שהמשילו הנביאים עבודת ע"ז כמעשה זונה. אמר אהבת אתנן כמו אתנן זונה. ופי' על כל גרנות דגן בעת שהייתי נותן גרנותם מלאות דגן. כמו שאמר וישמן ישורון ויבעט. או יהיה פי' על כל גרנות דגן. כי כשהיה הדגן בגורן היו עובדים ע"ז שם בגורן לפי מחשבותם שהנעבד ההוא הוא הנותן התבואה: גורן ויקב לא ירעם. כיון שאינם מכירים כי אני הנותן להם הדגן והתירוש ומניחים עבודתי ועובדים אלהים אחרים לא ירעה אותם גורן ויקב. כי אביא עליו השדפון והירקון או הארבה או האויב שלא יעשו ממנו גורן ויקב. וכן אמר ברוש הספר והיא לא ידעה כי אנכי נתתי לה: ותירוש יכחש בה. אמר ותירוש אחר שאמר ויקב כי זכרו הגורן הוא על שם סופו שיעשו ממנו לחם ברוב אבל יקב כולל שתי הכאות אכילת הענבים ושתיית התירוש שיעשו מהענבים. ואחר שאמר הכה ותירוש לא כלל יקב כי אם אכילת הענבים ואחר כך אמר ותירוש. ופי' יכחש בה כאלו יכחש בהם כי מה שיקוו ממנו לא ימצאו בו שתהיה בו מארת ה'. כמו שאמר בנבואת חגי בא אל היקב לחשוף חמשים פורה והיתה עשרים. ואמר בה לשון נקבה לעדת אפרים כי בזה ובזה ידבר אל העם פעם לשון יחיד על דרך כלל ופעם לשון רבים על דרך פרט ופעם לשון נקבה על העדה. ובמסרה ב' כתיבין בה וסבירין בם והאחד הוא ויכו בה: לא ישבו בארץ ה'. היא ירושלם כיון שהם מטמאים אותה בגלוליהם לא ישבו בה כי אין הארץ סובלת זמן רב עובדי אלילים. כמו שאמר אלהי נכר הארץ. וכן מי שיעשה בה התועבות הכתובות. כמו שאמר ולא תקיא אתכם הארץ בטמאכם אותה כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם: ושב אפרים מצרים. הכתוב שאמר עליהם לא תוסיפו לראותם עוד עולם. וכן אמר בקללות בתורה והשיבך ה' מצרי' וגו'. ואעפ"י שמלכות אפרי' גלו על יד מלך אשור רבים מהם קודם גלותם שבו לארץ מצרים מפני הרעב. והגרות שהשיגום בארצם. גם שרידים מאפרים היו עם דלת יהודה ובנימן כששבו למצרים אחר שמנעם ירמיהו הנביא בשם ה': ובאשור טמא יאכלו. ובארץ אשור שגלו שם טמא יאכלו. כמו שכתוב בנבואת יחזקאל ככה יאכלו בני ישראל את לחמם טמא בגוים. כי בין הגוים לא יוכלו לאכול לחמם בטהרה ובנקיות:

לא יסכו

לא יסכו ליהוה יין ולא יערבו לו זבחיהם כלחם אונים להם כל אכליו יטמאו כי לחמם לנפשם לא יבוא בית יהוה: מה תעשו ליום מועד וליום חג יהוה: כי הנה הלכו משד מצרים תקבצם מף תקברם מוף
מחמד לכספם קמוש יירשם חוח באהליהם: באו ימי הפקדה באו ימי השלם ידעו ישראל אויל הנביא משגע איש הרוח על רב עונך ורבה משטמה: צפה אפרים עם אלהי נביא פח יקוש על כל דרכיו משטמה בבית אלהיו: העמיקו שחתו כימי הגבעה יזכור עונם יפקד עתה
חטאתם: ויפקוד
כענבים במדבר מצאתי ישראל כבכורה בתאנה בראשיתה ראיתי אבותיכם המה באו בעל פעור וינזרו לבשת ויהיו שקוצים כאהבם: טאותם
אפרים כעוף יתעופף כבודם מלדה ומבטן ומהריון: כי אם יגדלו את בניהם ושכלתים מאדם כי גם אוי להם בשורי מהם: אפרים כאשר ראיתי לצור שתולה בנוה ואפרים להוציא אל הרג בניו: תן להם יהוה מה תתן תן להם רחם משכיל ושדים צמקים: כל רעתם בגלגל כי שם שנאתים על רע מעלליהם מביתי אגרשם לא אוסף אהבתם כל שריהם סררים: הכה אפרים שרשם יבש פרי בל יעשון גם כי ילדון והמתי מחמדי בטנם: ימאסם אלהי כי לא שמעו לו ויהיו נדדים בגוים:

לא ינסכון קדם יי נסכין דחמר ולא יתקבלון לרעוא קורבניהון דיבחיהון כלחם מרחק להון כל דייכלינה יסתאב ארי קורבניהון על נפשהון לא מכפר להון בבית מקדשא דיי: מה תעבדון ליום מועדא וליום חגא דיי: ארי הא יגלון מן קדם בזוזין למצרים יתכנשון למפיס יתקברון בית חמדת כספהון קרסולין ישרון בהון חתולין בבירניתהון: אתו יומי סעורנא אתו יומי תושלמת חובין ידעון דבית ישראל דהוו מתנבן להון נביי קושטא ומשעממין להון נביי שקרא על דאסגיאו חובך תקיפו חטאך: מסכן בית ישראל די יתקיים להון טעותא לנבייהון קולין צלן על כל אורחתהון מסגן תקלא בבית אלההון: אסגיאו לחבלא כיומי גבעתא יסער חוביהון ויתפרע עויתהון: כגופן דשתיל על עינא דמיא כן במדברא ארע מימרי לישראל כבכרה בתינתא דבאוול מאבכא חביבית אבהתכון ואינון אתחברו לבעל פעור וטעו לבהתא והוו שיקוצין כדרחימו: בית ישראל כעופא דאפרחוהי מקיניה ואיטלטל כן גרא ית יקרהון ולדהא יסגון ומפירי מעיהון לא יחדון ועל דאתמנעו ריגליהון מלאתחזאה בבית מקדשי: ארי אם ירבון ית בניהון ואתכלינון מלמהוי גברין ארי ווי להון כד בסלקותי שכינתי מנהון: כנשתא דישר' במעברה אוריתא דמיא לצור באצלחותה בשליותה חבו דבית אפרים לקטלא לפולחן טעות בניהון: הב להון יי ית תושלמת עובדיהון הב להון רחם מתכיל ותדין יבשין: כל בישתהון גליין קדמי בגלגלא ארי תמן רחיקתינון על בישות עובדיהון מבית מקדשי אתריכינון לא אוסיף לרחמא עליהון דכל רברביהון מרדין: בית ישראל דמן לאילנא דיקלא שרשוהי מלרע ויבש נופיה מלעילא בוב לא יעביד אף אסירבון בנין ואקטול שפר מעיהון: ירחקינון אלהי ארי לא קבילו למימריה ויהון מטלטלין ביני עממיא:

גפן

לא יסכו לה' נסך ולא יערבו לו. אמ' מה להם עתה להביא נסכי' בית ה' כי לא יערבו לו אינם ערבי' לפניו כי הם עוברי' על מצותיו ותורותיו: זבחיהם כלחם אוני' להם. זבחיהם שהם מביאי' לפני יחשבו להם כלחם אונים. כמאכל אבלים שהוא טמא שהם טמאי מתים: כל אוכליו יטמאו. כל האוכלי' לחם אונים הם טמאים כן זבחיהם טמאי': כי לחמם לנפשם לא יבא בית ה'. הקרבן שהם מביאים בעבור נפשם כלומ' לכפרת נפשם לא יבא כי אין תועלת להם בו ולא יכפר להם בעבור כי הם מזידים. ואף בהביאם הקרבן אינם שבים מחטאם: אוני'. אבלים. וכן לא אכלתי באוני באבלי אלא שזה שם וזה תאר: מה תעשו ליום מועד. יום החרבן יקרא יום מועד וחג. על דרך קול נתנו בבית ה' כיום מועד. ויום החרבן הוא מועד וחג השם כי השם ית' קרא האויבי' לבא יחדיו לבית השם להחריבו ולשפוך דם בני ישראל כדם זבחי'. כמו שאמר בנבואת ישעיה והיתה לי כאריאל: כי הנה הלכו משוד. כי הנה הלכו מפני החרב למצרי': וליום החרבן מה יעשו ולאנה ינוסו לעזרה: שוד. הוא הרעב כמו השוד והשבר. ופי' הרעב והחרב תקבצ': מוף תקברם. כי שם ימותו ההולכי' שם בחרב וברעב: מוף. כמו נוף וכן כמה' וכמהן: מחמד לכספם. בתי חמדתם שהיו אוצרות כספם: קימוש ירשם. כלו' ירש אותם הקמוש שיהיה שם תמורת הכסף כשיחרבו הבתים יצמחו בהם הקוצי': קימוש וחוח. הם מיני קוצים. ות"י חיות קרסולין חתולין: באו ימי הפקודה. שיפקוד האל עונם ימי השלום שישלם להם האל ית' כמעשיהם הרעים. אז ידעו ישראל ויתודו ויאמרו על נביאי השקר שהטעו אותם והיו אומרים להם שלום שלום אז יאמרו עליהם: אויל הנביא משוגע איש הרוח על רוב עונך. על רוב עונך היה זה שנטית אחרי נביאי השקר ועזבת נביאי האמת: ורבה משטמה. לפיכך רבה משטמת האל ית' עליכם: שלום. שם בשקל פגול אתנו. ות"י דהא מתנבין להון נביאי קושטא ומשעממין להון נביאי שקרא על דסגיאו חוביך ותקיפו חטאיך: צופה אפרים. אפרים שם לו צופה עם אלהיו. והוא נביא השקר שאומר נבואתו בשם אלהיו: נביא פח יקוש. הנביא ההוא הוא לאפרים על כל דרכיו כמו הפח היקוש שלוכד העופות כן ילכדו אפרים בדברי נביאיה': משטמה בבית אלהיו. נוכל לפרש בית אלהיו בית העגלים שהם אלהיו ונביא השקר שם מתנבא והוא גורם לו משטמה בינו ובין האל ית'. ונוכל לפרש גם כן בבית אלהיו בבית האל שהוא בית המקדש. ות"י מסגי תקלא בבית מקדשא דאלההון. ובמדרש משטמה בבית אלהיו זכריה שהרגו בבית המקדש. והנה הפסוק מדבר על אפרים וזכריה הרגו בני יהודה: העמיקו שחתו. העמיקו סרה ושחתו דרכיהם: כימי הגבעה. כימים ששחתו בני בנימין בגבעה שהחזיקו דבר נבלה שנעשה בפלגש: כענבים במדבר. כמו אם ימצא אדם ענבים במדבר שהוא ארץ ציה אשר אין בו כל פרי שישמח בהם. וכמו שישמח אדם כשימצא בכורה בתאנה בראשיתה כן מצאתי ישראל במדבר ופרנסתים וכלכלתים לא חסרו דבר כאלו היו בארץ נושבת והמה לא הכירו בטובי: ובאו בעל פעור וינזרו לבשת. היו נפרשים מתוי ללכת אחרי הבשת שהיא העבודה זרה שעובדיה יבושו ויכלמו ממעשיהם: ויהיו שקוצי' כאהבם. ויהיו לעבור שקוצי' כאשר אהבו את בנו' מואב וזנו עמהם והטו את לבבם לעבוד את אלהיהם. או פי' ויהיו שקוצי' בלא חסרון כי העובד הוא שקוץ. ופי' בראשיתה התאנה הראשונה המבכרת. וזכרון זה הענין לומר כמעשה אבות יעשו בנים אני הטיבותי עם אבותיכם ומרדו בי. וכן הטבתי לכם ופשעתם בי. ואחז"ל פי' טעם במדבר דבק עם מצאתי. ופי' הפסוק כענבים והבכורה בראשיתה שישמח המוצא אותם כן מצאתי אבותיכם במדבר ושמחתי עמהם. ופי' ויהיו שקוצים כאהבם כמדת האהבה שאהבתים כן היו שקוצים בעיני: אפרים. כבודם. קרא הבנים כבוד כי הם כבוד האבות. כמו שכתוב עטרת זקנים בני בנים. וכן הוא חק הבנים שמכבדים האבות: מלידה ומבטן ומהריון. מלידה שימותו מקצתם בעת הלידה. ומבטן שימותו מקצתם בבטן שלא יגיעו להשלים ימי ההריון. ומהריון שלא תהריכה. כלומ' שתהיינה עקרות מקצתם: כי אם יגדלו את בניהם. אמר אם יהיו בהם שימלטו מאלה המקרים ויגיעו ללידה ויגדלו אותם נערים ימותו לא יבאו לזמן שיקראו אדם. זהו שאומר ושכלתים מאדם: כי גם אוי להם בשורי מהם. ולא זו בלבד כי גם בכל מעשיהם תהיה מארה עד שיקראו אוי להם בשורי מהם. כמו שאמר בתורה והסתרתי פני מהם והיה לאכול: בשורי. בשי"ן כמו בסורי בסמך: אפרים כאשר ראיתי לצור שתולה בנוה. ראיתי אפרים בשלוה גדולה כמו שראיתי לצור שתולה על הים בנוה טוב ואחר כך כנוה המים כן ראיתי אפרים שיוציא עתה אל הורג בניו שיבואו עליהם האויבים ויצאו נעריהם לקראתם למלחמה ויהרגום אויביהם. ופי' להוציא הנה הוא מזומן בקרוב להוציא. ואפרים שם כלל ובניו הפרטים אלא שזכר לשון בניו לפי שזכר כליון הבנים: ות"י אל הורג לקטלא לפולחן טעותא בניהון: תן להם. הנביא מתפלל עליהם כשראה שיוציא אל הורג בניו. ואמר תן להם מה שתתן תכליו' הבנים בבטן. או בעודם קטנים ולא יכלו ביד אויב: רחם משכיל. שימותו בבטן. ואמר משכיל כאלו הרחם משכיל אותם כי ברחם הם שכולים: ושדים צומקים. אם יגיעו ללידה שיצמקו שדי אמותיהם וימותו באפס חלב: צומקים. יבשים: כל רעתם בגלגל. כי שם חדשו המלוכה ומאסו אותי ממלוך עליהם. או פי' בגלגל לפי שהיה המשכן תחלה בגלגל אחר עברם הירדן והיה המקו' הנבחר היו אומרי' להם נביאי הבעל שיעבדו שם לבעל לפי שהוא מקום נבחר. וכן אמר בגלגל שורים זבחו: מביתי אגרשם. כיון שהם מאסו בי ובעבודתי ובחרו להם עבודת אלהים אחרים אגרשם מביתי שאפי' אם ירצו לחזור ולעבדני בו לא ימצאו כי יחרב למען כי הרבו לפשוע: לא אוסף אהבתם. אוסף בצרי: אהבתם. מקור. ר"ל לאהבה אותם: כל שריהם סוררים. שריהם שהיה עליהם להוכיחם ולהחזירם למוטב הם סוררים איך אקוה מהם תשובה לפיכך לא אוסיף אהבתם: הכה אפרים. הכה ביד אויביו: שרשם יבש. ועוד דמהו לעץ שיבש שרשו שלא יעשה פרי כן גם הם לא ילדון. כמו שאמר למעלה מלידה ומבטן ומהריון. ות"י כן בית ישר' דמן לאילנא דיקלא שרשיה מלרע וגו': פי' כוב צמח או פרח. ות"י צמח בלי יעשה קמח כיב לא יעביד. ובמשנה מפני שהכוביה נושרת עליהם. ועוד אמר מועלים בענים ואין מועלים בספוי ולא בכביה: ימאסם אלהי. אמר הנביא ימאסם אלהי כי אינני אלהיהם כי לא שמעו לו לפיכך ימאסם וישלחם מעל פניו שיהיו נודדי' בגוים:

י גפן בוקק ישראל פרי ישוה לו כרב לפריו הרבה למזבחות כטוב
לארצו היטיבו מצבות׃ חלק לבם עתה יאשמו הוא יערף מזבחותם
ישדד מצבותם׃ כי עתה יאמרו אין מלך לנו כי לא יראנו את יהוה
והמלך מה יעשה לנו׃ דברו דברים אלות שוא כרת ברית ופרח ב
כראש משפט על תלמי שדי׃ לעגלות בית און יגורו שכן שמרון כי כל־
אבל עליו עמו וכמריו עליו יגילו על כבודו כי גלה ממנו׃ גם אתו אותו
לאשור יובל מנחה למלך ירב בשנה אפרים יקח ויבוש ישראל מעצתו
׃ נדמה שמרון מלכה כקצף על פני מים׃ ונשמדו במות און
חטאת ישראל קוץ ודרדר יעלה על מזבחותם ואמרו להרים כסונו
ולגבעות נפלו עלינו׃ מימי הגבעה חטאת ישראל שם
עמדו לא תשיגם בגבעה מלחמה על בני עלוה׃ באותי ואסרם
ואספו עליהם עמים באסרם לשתי עינותם׃ ואפרים עגלה עונותם
מלמדה אהבתי לדוש ואני עברתי על טוב צוארה ארכיב אפרים

גפן בזיזא ישראל דהוה גפן נציב במעבריה אוריתא פירי עובדיהון גרמו להון דיגלון כד אסגיתי להון עללא אסגיאו פולחן לאיגוריהון כד אייתיתי טובא לארעהון אוטיבו לקמתהון׃ אתפלג לבהון מן אוריתא כען יחובון כען איתי עליהון סנאה יתזר קרליהון דאגוריהון יבוז קמתהון׃ ארי כען ייםרון לית מלכא לנא ארי לא דחילנא מן קדם יוי ומלכא מה יעביד לנא׃ ממללין מלין דאונס יימן לשקר ולמא גזרין קים כען איתי עליהון כרישי חיוין בישין דין שקריהון על תחומי חקלן׃ על די פלחו לעגליא בביתאל מלך במשריתיה יסק עליהון ויגלי יתהון יסבון מנהון עיגלא דשמרון ארי אתאבלו עלוהי עמיה ופלחוהי עלוהי יבועון על יקריה ארי גלא מניה׃ אף יתיה לאתור יובלון קורבנא למלכא דייתי לאתפרעא להון נביא אמר להון בהתא דבית אפרים יקבלון ויבהתון דבית ישראל ממלכי עצתהון׃ בהתת שמרון במלכה כריתותא על אפי מיא׃ ויצדון במת ביתאל חובי ישראל גרמו להון דיגלון כובין ואטטין יסקון על איגוריהון כען איתי עליהון עקא דמותא דיהון דמן כאילו טוריא חפן להון ורמתא נפלו עליהון׃ מיומי גבעתא חטיתון בית ישראל תמן קמו מרדו במימרי למנאה עליהון מלכא ואף לא זכיאו דתתקיים להון מלכותא בגיבעתא תמן אתו עליהון עבדי קרבא לקטלא אבהן עם בנין סליקו׃ במימרי ואיתיתי עליהון ייסורין וכנשית עליהון עממיא ושליטו בהון כמיסר פדנא על תרתין עונתיה׃ כנישתא דישראל דמיא לעיגלתא דמלפין לה למירדי ולא אלפא רחמא להלכא ברעות נפשה ואנא פרקית יתהון משעבוד מצרים אעדיתי ניר תקוף מצוריהון אשריתי בית ישראל על תקוף ארעא דאמוראה כבישין

גפן בוקק׳ גפן רק שאין בו שום לחלוחית׃ וכן בוקה ומבוקה׳ פרי ישוה לו׳ ואיך ישוי׳ לו פרי והוא כמו גפן בוקק כי בזזוהו אויבים והניחוהו כלי ריק איך יגלה עוד וירבה בבנים ובנכסי׳׃ כי כרוב לפריו הרבה מזבחות׳ כאשר הייתי אני מרבה פריו ומצליחו בנכסים ובבנים׳ הוא הרבה לעשות מזבחות לבעל׃ כטוב לארצו׳ שהייתי מטיב ארצו בדגן תירוש ויצהר והם הטיבו מצבות׳ כלומר החזיקו להקים מצבות לאלהים אחרים׳ וכן היטב חרה לך׳ וי״מ ישוה ענין שוה ושקר׳ כלומר הפרי ישקר לו על דרך שאמר ותירוש יכחש בה׃ חלק לבם׳ מיראת האל ומתורתו חלק לבם׃ עתה יאשמו׳ לפיכך עתה בקרוב יחרבו׃ יאשמו׳ ענין שממה׳ וכן תאשם שמרון׃ הוא יערוף מזבחות׳ הוא שחלק׳ הוא שיערוף מזבחות׳ שהרבו וישדד מצבותם שהטיבו׳ וזה יהיה בעת החרבן׃ יערוף׳ ענין הריסה ושבירה׳ וכן חסך בעריפיה לדעת קצת המפרשים׃ חלק׳ פעל עומד כמו כחלק׃ ישדד׳ מפעלי הכפל מבנין הרומה למרובע ענין שבר ושוד׃ כי עתה יאמרו׳ עתה בגלותם מצרתם יכירו ויאמרו כי אין מלך לנו׳ פי׳ כאלו אין מלך לנו כי אין בו כח להצילנו מיד אויבינו כמו שחשבנו כששאלנו לנו מלך ויצא לפנינו ונלחם את מלחמותינו׳ והאל ית׳ היה מלכנו ולא היינו צריכים מלך והוא היה מצילנו מיד אויבינו כאשר היינו עושים רצונו׳ וכיון שלא יראנו את ה׳ ועזבנו תורתו מה יעשה לנו המלך אשר שאלנו הרי הוא אין בו כח להצילנו אחר שקצף בנו האל ית׳ כי חטאנו לו וזה יתודו ישראל בגלותם׃ דברו דברים׳ כשיעצו ירבעם וחביריו מה לעשו׳ להחזיק בידו המלוכה׳ ודברו דברים שלא יעלה העם לירושלם לבית המקדש׳ ועל זה נשבעו וכרתו ברית ושבועת שוא היתה שבועתם לבטל דברי תורה ומצות האל ית׳ ולעשות עגלות לעבדם׃ ופרח כראש משפט׳ לפיכ׳ פרח משפטם זה כראש ולענה׳ על דרך שרש פורה ראש ולענה׃ על תלמי שדי׳ מה שפורח להם בתלמי שדותיהם ראש ולענה יהיה׳ וזהו משל לרעות שיבאו עליהם בעונם זה ויוכיח הפי׳ הזה הפסוק הבא אחריו׃ לעגלות בית און׃ שדי׳ כמו שדה׃ אלות׳ מקור בשקל ראות רבות׃ לעגלות בית און׳ הם העגלים שעשה ירבעם׳ ווכר אותם בלשון זכר ונקבה כי לא היו אלא בורות׳ וזכר בית און והוא בית אל שמכנה אותו כן לגנאי׳ ולא זכר דן כי עיקר עבודתם היה בבית און כאלו היו שניהם שם׳ אמר על עגלות בית און שתבטל עבודתם כשישברו אותם יגורו וגו׳׃ יגורו שכן שמרון׳ יפחדו השוכנים בשמרון׳ וזכר שמרון אעפ״י שהעגלים לא היו שם׳ ולפי שהיתה שמרון ראש מלכות למלכי ישר׳ והם היו המחזיקים בעבודת העגלים׳ ואמר כשתחרב ביתאל ולא הגילוה העגלים יפחדו השוכנים בשמרון על עצמם כי כל ארץ ישראל נלכדה קודם שומרון שבר עליה מלך אשור ג׳ שנים׃ כי אבל עליו עמו׳ על העגל אשר בביתאל יאבלו עליו עמו העובדים אותו׃ וכמריו עליו יגילו׳ וכמריו הם הכהנים המקריבים עבודתו שהיו מתחילה שש׳ ושמחי׳ עליו עתה יאבלו בגלות כבודו ממנו והוא יקר עבודתו כשישברו אותו לעיניה׳ הנה גלה כבודו ממנו׃ גם אותו לאשור יובל׳ רבוי על כבודו שזכר׳ אמר כי הנה במקומו גלה כבודו ממנו כשישברוהו גם גוף העגל והוא הזהב שבו אחר שנשברה צורתו יוליכו אותו לאשור לשאת אותו׃ מנחה למלך ירב׳ והוא מלך אשור שנקרא שמו ירב׃ בשנה אפרים יקח׳ אז יקח בשת אפרים ויבוש ישראל מעצתו שנועץ ירבעם שהיה משבט אפרים עמהם לעשות העגלים אז יבושו מעצתם׃ בשנה׳ כמו בושה והנון נוספת׃ יובל׳ כמו יובל שי ענין הולכה והובאה׳ ורבי׳ סעדיה ז״ל פי׳ גם אותו לרבות על העגל שברן נגלה תחלה׳ וי״ת למלך ירב למלכא דייתי לאתפרעא להון׳ ר״ל למלך אשור שיריב אותם׃ נדמה שמרון מלכה׳ נדמה כפעל עומד כי הוא בסגול והוא ענין כריתה כמו שפירשנו׃ נדמה עמי׳ את׳ נכרתת בשמרון מלכה שעמד כמה ימים במצור ולא היה יכול להנצל מיד מלך אשור והלך בגולה קל מהרה׃ כקצף על פני מים׳ וקצף קליפת העץ׳ כמו ותאנתי לקצפה׳ וי״ת כריתותא על אפי מיא בלעז אסקומה״׃ ונשמדו במות און׳ ר״ל בית און׳ וכן ת״י ויצדון במות ביתאל׃ חטאת ישראל׳ שהם חטאת ישר׳׃ קוץ ודרדר יעלה על מזבחותם׳ על מזבחות ישר׳ שיחרבו יעלו קוצים׃ ואמרו להרים כסונו׳ ויאמרו ישראל כסונו מרוב צרה וצוקה שתבואם ישאלו שיפלו ההרים והגבעו׳ עליהם ויכסום שיהיו כקברי׳ תחתיהם ולא יסבלו הצרות ההם׃ מימי הגבעה חטאת ישראל׳ שמסרו עצמם שבט בנימן להחזיק בדבר נבלה גם שאר השבטים שנענשו׳ על שהיו ביניה׳ עובדי ע״ז׃ שם עמדו׳ ידמה כי שם עמדו הפושעים האלה אשר בדור הזה שהם מחזיקים ברשעם ולא ישובו למוטב׳ וכן אמר למעלה העמיקו שחתו בימי הגבעה לא תשיגם׳ ואלה חושבים בלבם שלא תשיגם מלחמה כמו שהשיגה אותם הפושעים בגבעה כשבאו ישראל על אותם בני עולה׳ והם בני בנימן כי כלו בעונם כן יכלו אלה בעונם ותשיגם חרב האויב לא יחשבו שלא תשיגם׃ עלוה׳ כמו הפוך עולה׳ וכן זועה וזעוה׳ כבש וכשב׳ שמלה ושלמה׳ והדומים להם׳ ויונתן פי׳ מימי הגבעה כששאלו להם מלך והוא היה מגבע בנימן ומאז החלו למרוד באל ית׳ ואינו מיושב הפסוק על פירושו׃ באותי ואסרם׳ ברצוני ובתאותי שאיסרם כיון שאינם מקבלים מוסר ממני ע״י הנביאים שמוכיחים אותם בשמי איסרם ע״י עמים שיאספו עליהם׃ באסרם לשתי עונותם׳ כמו שאוסרים השורים לחרוש׃ עונותם׳ כמו מעניתם׳ והם חרישות השדה הנקראות גרודי׳ ותלי׳ העפר מזה ומזה נקראו תלמים׳ והנה דמה יהודה ואפרים לשתי פרות חורשות׳ ואמרתי שיחרשו טוב וחרשו רע והם אסרו עצמם זה בזה והתחברו זה לזה לעשות הרע בעיני השם׳ ואסרם לשתי עונותם היה כשנתחתן יהושפט עם אחאב מלך ישראל ועשה יהורם בנו הרע בעיני ה׳ והלך בדרכי מלך ישראל׳ ובימיו פשע אדום מתחת יד יהודה׳ וכן עשה אחזיה בנו׃ ואסרם׳ שרשו יסר מן הקל׳ וכן יוסר לץ׳ ודגש הסמך לתפארת הקריאה לחסרון היו״ד פא הפעל׳ כמו אשק מי׳ על כמא ובמקבות יצרהו׃ עינותם׳ כתי׳ ביו״ד אחרי העי״ן וקרי בוי״ו שאותיות אהו״י מתחלפות׃ ואפרים עגלה מלומדה׃ למעלה המשילה לפרה שאמר כי כפרה סוררה סרר ישראל ועתה קראה עגלה כי בימי נעורים למדה האל ית׳ לחרוש׳ והחרישה עם הזריעה היא עשות המעשים והקצירה הוא פרי המעשי׳ ואני למדתיה לעשות המעשים הטובים כדי לאכול טוב והיא אהבה לחרוש׳ כלומר לעשות המעשים אלא תרבה לאכול ולהנות מן הטוב אשר אני נותן לה בלי מעשה שתעשה אלא בחנם תרבה לאכול׃ זהו שאמר אהבתי לדוש׳ לדוש ולא לחרוש כדי שתאכל בשעת הדישה׳ והנה אינה עושה מעשה לרצון בעליה אלא לרבוצה ולהנאתה׃ אוהבתי׳ כמו אוהבת והיו״ד נוספת כי המלה מלעיל׃ ואני עברתי על טוב צוארה׳ כשעברתי עליה לתת עליה עול להיות בוארה שמן עשיתי שלא הכבדתי עולה כי הפרות שמכבידים עולם בוארם כחוש׳ ור״ל במשל שלא הכביד עליהם עול המצות׳ או פי׳ כשעברתי עליהם לחלוק עול המלכות׳ ר״ל כשדברתי ביד אחיה השלוני על טוב צוארה עברתי שכל ישר׳ היו שלו׳ איש תחת גפנו ותחת תאנתו כל ימי שלמה ובעת מותו היה זה שאמרתי לחלוק המלכות׃ ארכיב אפרי׳׳ אמרתי להרכיב אפרים׳ כלומר להרכיב עליו עול מלכות ירבעם שהיה משבט אפרים׳ וכיון שאני הרכבתי עליו העול אמרתי שיעשה רצוני ויכוף העם לעבדני ולהיות תחת רשותי ומצותי שאמרתי לו׃ והיה אם שמוע תשמע את כל אשר אצוך והלכת בדרכי וגו׳ ובניתי לך בית נאמן וגו׳.

ונקצרו יחרש יהודה ישדד לו יעקב : זרעו לכם לצדקה קצרו לפי חסד
נירו לכם ניר ועת לדרוש את יהוה עד יבוא ויורה צדק לכם :
חרשתם רשע עולתה קצרתם אכלתם פרי כחש כי בטחת בדרכך
יא ברב גבוריך : וקאם שאון בעמך וכל מבצריך יושד כשד שלמן בית
כיום ארבאל ביום מלחמה אם על בנים רטשה : ככה עשה לכם בית אל
נשחר מפני רעת רעתכם בשחר נדמה נדמה מלך ישראל : כי נער
ישראל ואהבהו וממצרים קראתי לבני : קראו להם כן הלכו
מפניהם לבעלים יזבחו ולפסלים יקטרון : ואנכי תרגלתי לאפרים
בם קחם על זרועתיו ולא ידעו כי רפאתים : בחבלי אדם אמשכם
בעבתות אהבה ואהיה להם כמרימי על על לחיהם ואט אליו
אוכיל : לא ישוב אל ארץ מצרים ואשור הוא מלכו כי מאנו לשוב :

כבישין קדמיהון דבית יהודה אחסינית יתהון אחסנתא דקיימית לאבוהון יעקב : בית ישראל עיבידו לכון עובדין טבין הליכו באורחא דקושטא קיימו לכון אולפן אוריתא הא בכל עידן נבייא אמרין לכון תובו לדחלתא דיי כען יתגלי וייתי זכוון לכון : אתעשתתון לכון אונס רשע עבדתון אתקבלתון תושלמת עובדיכון ארי איתרחצתא באורחתך בסגי גיברך : ויקום אתרגושא בעמך וכל כרכך יתבזזון כביזת שלמא בכמנא ביומא דקרבא אם על בנין קטילת : כן גרמו לכון חובין דחבתון בביתאל מן קדם בישות עובדיכון בסופא בהית ואתכנע מלכא דישראל : ארי רביה יהוה ישראל ורחימתיה וממצרים קריתי להון בנין : שלחית נביי לאלפא להון ואינון טעו מקביל אפיהון לטעותא מדבחין ולצלמניא מסקין כוסמין : ואנא במלאך שליח מן קדמי דבריית באורח תקנא לישראל ונטלתינון כדעל דרעין ולא ידעין דמן קדמי מתרחם עליהון : במיגרת בנין רחימין נגרתינון בתקוף רחמא והוה מימרי להון כאיכרא טב דמקיל בכתף תוריא ומוריך בלחוצתה ואף כד הוו במדברא אסגיתי להון טובא למיכל : לא יתובון לארעא דמצרים ברם אתוראה ישלוט בהון ארי מסרבין למתב :

ותחול

יחרוש יהודה · כי כבר הרכבתי עליו העול ואין לי אלא שיחרוש ברצוני כי המלך כבר היה ביהודה וכאשר גם כן אחר שנתלקה המלכות: ישדד לו יעקב . המשדד הוא הכותש הרגבים אחרי החורש לשוות פני האדמה ולתקנה לזריעה . וכן אם ישדד עמקים אחריך · ואם מלך אפרים ומלך יהודה היו חורשים ברצון האל ית' והחרישה היא אזהרת העם היה לעם לשדד והוא לתקן אזנם ולבם אל דברי האזהרה שיהיו מקבלי' עליהם המצות לעשותם והיא הזריעה. ואם ירבעם ורחבעם היו מזהירים העם לעשות הישר בעיני ה' היה יעקב והוא כלל ישרא' משדד · כלומר מכינים לבם לקבל המצות: זרעו . ואמרתי להם זרעו לכם לצדקה וקצרו לפי חסד · כלומר עשו הטוב בעיני והגמול הטוב שתקחו מאתי יהיה יותר רב על מעשיכם הטובים כפי הזורע סאה שמקוה לקצור סאתים או יותר . לפי' אמ' בזריעה צדקה ובקציר' חסד · כי החסד יותר על הצדקה · ובדברי רז"ל גדולה גמילו' חסדי' יותר מן הצדקה · שנ' זרעו לכם לצדקה קצרו לפי חסד · זורע ספק אוכל ספק אינו אוכל קוצר ודאי אוכל : נירו לכם ניר · ואחר שתקצרו שובו לחרוש עוד ולזרוע · כלומר לא תפסקו ממעשיכם הטובי' כל ימיכם והניר הוא החרישה . ות' לחרוש חרישו למינר ניריה. ובדברי רז"ל נירה שנה וזרעה שנה · או פי' נירו משל לעורר הלבבות שיקבלו דברי התוכחה כמו חרישת השדה לקבל הזרע : נירו · בווי מבנין הפעיל ומשפטו הנירו וכפל ממנו הא הבנין כמו שהוא המנהג בבווי נחי העין · כמו שימו שיתו: ועת לדרוש את ה' עד יבא ויורה צדק לכם. פירושו כתרגומו: והחכם ר' אברהם בן עזרא פי' ועת תדרשו השם' לרוות הזרע עד יבא מלקוש . ויורה צדק לכם · כמו יורה ומלקוש . וי"מ אם תדרשו את ה' לדעת תורתו ומצותו הוא יבא ויורה אתכם צדק · על דרך בא ליטהר מסייעין אותו · ואחז"ל כתב קצרו לפי חסד כל מה שתקצרו בעולם הזה חסד יהיה עד יבא לעולם הבא ויורה לכם הקרן · כמו שאמרו רז"ל על כמה מצות שאדם אוכל פירותיהם בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא : חרשתם · פי' חרשתם וזרעתם . כי אחר החרישה הזריעה ושניהם משל למעשה כמו שפירשנו · אמר אתם עשיתם הפך מה שצויתי לכם שאמרתי זרעו לכם לצדקה ואתם חרשתם רשע לפיכך קצרתם אכלתם פרי כחש והקצירה משל לגמול · ופי' פרי כחש פרי הכחש שכחשתם בי . או פי' פרי כחש פרי שמכחש במקוים אותו . כמו שאמר ותירוש יכחש בה : כי בטחת בדרכך ברוב גבוריך . בטחת בדרכך שהיית הולך בה והוא דרך הרשע והאמונה הרעה ובטחת גם כן ברוב הגבורים שהיו לך מעמך · או ממצרים שהיו מבקשים עזר מהם ושמת בשר זרועך ולא בטחת בי · לפיכך נכשלת . וכף הככה לנכח הושע בן אלה שחרב שומרון וגלו השבטים בימיו : וקאם שאון בעמך. מפני רעתך יקום שאון בעמיך שיבואו האויבים עליהם להחריבם : וקאם . כתיב באלף והוא מקום ע"ן הפעל : שאון · כמו ושאון לאומים · כשאון מים כבירים עניין המון העם : בעמיך · כתיב ביו"ד והוא לשון רבים ר"ל על השבטי' : וכל מבצריך יושד . כל המבצרים שאתה בוטח בהם יושד כל אחד מהם על יד השודד שיבא עליהם : יושד · מבנין הפעל מפעלי הכפל והדגש מורה על חסרון הכפל וכתוב בוי"ו עם הדגש : כשוד שלמן בית ארבאל . כי ביום מלחמה . שלמן אויב ידוע היה באותן הימים ששמו שלמן ובא על בית ארבאל פתאום ושדדו והפיל האם על הבני' ולא השאיר פליטה · וארבאל הוא שם אדם גדול היה בימיהם· ויונתן תרגם ויקום אתרגושא בעמך וגו' · תרגם ארבאל מן וארב לו · ואדוני אבי ז"ל פירש שלמן הוא שלמנאסר מלך אשור בית ארבאל הוא שומרון בית שארב האל יתברך עליה ותפשה בעונה : אם על בנים רטשה · לפי שרחמי האם על הבנים בעת שירצו להרגם נפלת עצמה עליהם : רטשה . כמו ועולליהם ירטשו עניין ההשלכה בארץ לבקעם · ורבותינו ז"ל פירשוהו עניין עזיבה כתרגו'. תשתשה · וכששתה תרטשנה אמרו שהיו עוזבים נשיהם ובניהם והולכים להם מפני החרב והרעב . ואמ' רטושים מרעתם כטושים בעל כרחם : ככה עשה לכם בית אל · כל זה גרם לכם בית אל . כלומ' העגל שעבדתם שם : מפני רעת רעתכם· זה היה לכם מפני רעה גדולה שברעתכם והיא עבודת העגל ואמרכם אלה אלהיך ישראל : בשחר נדמה נדמה מלך ישראל · הוא הושע בן אלה · וטעם בשחר פירש אדוני אבי ז"ל בתחלת מלכותו בשנת שם לו שאסרו מלך אשור ובשנה השביעית עלה על שומרון וצר עליה שלשה שנים ולכדה . ועוד קודם לכן מתחלת מלכותו היה עובד למלך אשור ומשיב לו מנחה שנה בשנה : ונדמה · עניין כריתה · כמו נדמו עמי : נדמה . מקור עם הנון · כמו הנגלה נגליתי : כי נער ישראל ואהבהו · בעודו נער אהבתיו והוא בהיותו במצרים לפיכך אני מתרעם עליו יותר משאר האומות כי מנעורתם אהבתים והצלתים מיד אויביהם וכאשר עוברי' על מצותי עלי ליסרם כאשר ייסר איש את בנו · וזהו שאמר וממצרים קראתי לבני · כמו שאמר בני בכורי ישראל · ואומר אליך שלח את בני ויעבדני . ופירוש קראתי לבני קראתי לפרעה בעבור ישראל בני . או פירוש קראתי לו בהיותו בני · וטעם ממצרים כי מאותו העת החלי לקרוא אותו בני : קראו להם · הנביאים אמר אני שולח להם קראו להם השכם והערב לשוב אל ה' : כן הלכו מפניהם . כל עומת שהיו קוראים להם כן היו הולכים מפניהם ולא יקשיבו על דבריהם ולא יניחו מעלליהם הרעים : לבעלים יזבחו ולפסילים יקטרון . וכמו זה כן ירבה וכן יפרוץ : ואנכי תרגלתי לאפרים · זכר אפרים לפי שהוא עשה העגלי'. אמר ואיך יגמול לי זאת כי אנכי עשיתי להם כמה טובות והרגלתים לרגלים ולא הטרחתים במצותי ובעבודתי : תרגלתי . לשון הרגל והתי"ו במקום הא הרגלתי כן דעת המדקדקים . ורבי אחי רבי משה זכרונו לברכה אמר כי הוא שם תרגלתי כמשקל תפארתי ואף על פי שבאה המלה מלעיל המשקל אחד הוא . ולפי שהמשילו לנער אמר עליו זה הלשון כמו שמרגילים הנער לילך מעט בלי טורח כן כשהסעתי' ממסע למסע בהוציאי אותם ממצרי' הסעתים מעט מעט בלא טורח הענן הולך לפניהם יומם ועמוד אש לילה : קחם על זרועותי . המנהיג שנתתי להם והוא משה לקח אותם על זרועותיו · כמו שאמר כאשר ישא האומן את היונק : ולא ידעו כי רפאתים · לא הכירו כי אני הרופא אותם מכל מחלה ומכל צרה · כמו שאמר כי אני ה' רופאך : קחם . בחסרון פא הפעל · והוא כמו לקחם : בחבלי אדם אמשכם · לפי שהמשיל אפרים לעגלה והעגלה מושכים אותה בחבלים אמר אני משכתי את ישראל בחבלי אדם ולא בחבלי עגלה שמושכין אותה על כרחה אלא כמו אשר ימשוך אדם את חבירו לאטו שלא יכריחנו ללכת על כרחו כן משכתים לאטם · וזהו בעבותות אהבה שאמר אחר כך : והיה להם כמרימי עול על לחיהם · הייתי להם כאותם שמרחמים על העגלה שלא תהיה חורשת יותר מדי ומרימים העול מעל צואר' ותולין אותה על לחיה כדי שלא תמשוך ותנוח מיגיעה שעה או שעות ביום כן אני לא הוגעתי ישראל בחרישותם · וכבר פירשנו משל החרישה והעול : ואט אליו אוכיל . ואם כל זה שהיה כחה מיגיעה מטים לה מאכל במקומה כן אני לישראל לא הכבדתי עולם ונתתי להם במדבר ספוקם בלי טורח לחם ובשר · לחיהם בשקל כליהם . אוכיל גם בשקל אופיר : לא ישוב אל ארץ מצרים . לא היה להם לשוב אל ארץ מצרים לבקש עזר כי כבר אמרתי להם לא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד כי אם היו שבים אלי לא היו צריכים לעזר מצרי' : ואשור הוא מלכו . ועל כרחו אשור הוא מולך עליו ועובד אותו ושולח לו מנחה בכל שנה ושנה · וכל זה למה : כי מאנו לשוב : כלומר לשוב אלי כי אם היו שבים אלי לא היו מלכי האומות מושלים עליהם אבל הם היו מושלים על האומות כמו שהיו עושי' בימי דוד ושלמה כשהיו עושים רצוני . וכן הבטחתים ומשלת בגוים רבים ובך לא ימשלו :

וחלה

וחלה חרב בעריו וכלתה בדיו ואכלה ממועצותיהם: הפטרת ויצא
ועמי תלואים למשובתי ואל על יקראהו אתו
יחד לא ירומם: איך אתנך אפרים אמגנך ישראל איך אתנך כאדמה
אשימך כצבאים נהפך עלי לבי יחד נכמרו נחומי: לא אעשה חרון
אפי לא אשוב לשחת אפרים כי אל אנכי ולא איש בקרבך קדוש ולא לא
אבא בעיר: אחרי יהוה ילכו כאריה ישאג כי הוא ישאג ויחרדו בנים אבוא
מים: יחרדו כצפור ממצרים וכיונה מארץ אשור והושבתים על
בתיהם נאם יהוה:
סבבני בכחש אפרים ובמרמה בית ישראל ויהודה עוד רד יב
עם אל ועם קדושים נאמן: אפרים רעה רוח ורדף קדים כל
היום כזב ושד ירבה וברית עם אשור יכרתו ושמן למצרים יובל:
וריב ליהוה עם יהודה ולפקד על יעקב כדרכיו כמעלליו ישיב לו: וכמעלליו

ותחול חרבא בקרוהי ותקטיל גברוהי ותשיצי רברבוהי מתלכי ע
עצתהון: ועמי פליגין למתב לאורייתי ובמריעא קשיא יתרעון
כחדא לא יהכון בקומא זקופא: איכדין אמסרינך אפרים אשיצינך
ישראל איכדין אעבדינך כאדמה אשוינך כצבוים מתערעא מימר קיימי
לקבלי כחדא מתגוללא רחמת אבהתכון: לא אעביד תקוף רוגזי ולא
יתוב מימרי לחבלא בית ישראל ארי אלהא אנא מימרי לעלמא קיים
ולית עובדיי כעובדי בסרא דדיירין על ארעא כן גזירת דביניכון
שכינתי קדישא ולא אחלף בקרוי אוחרי עוד ית ירושלם: בתר פולחנא
דיי יהכון מימריה כאריא דמכלי ארי הוא יכלי ויתכנשון גלוותא
ממערבא: כעופא דאתי בגלאי כין ייתון דגלו לארעא דמצרים וכיונא
דיתבא לגו שובכא כין יתובון דאשתליו לארעא דאתור ואתיבינון
בשלם לבתיהון ומימרי יהי בסעדהון אמר יי: אסגיאו קדמי כדיבין
דבית אפרים ובניכליהון דבית ישר' ודבית יהודה מתקפין כפולחנא
עד דגלא עמא דאלהא מארעהון ואינון דהוו פלחין קדמי בכן מקדשא מיתקרן עמא קדישא בכין הוו קיימין: בית ישראל דמן לרוח זרע ועלעול חצד כל יומא
כדיבין ובזא מסגן וקיים עם אתוראה אקימו וקורבנא למצרים מובלין: ודינא קדם יי עם דבית יהודה ולאסערא על יעקב כאורחתיה כעובדוהי תקנייא יתיב ליה:

וחלה חרב. תפול ותנוח · כמו יחולו על ראש יואב: וכלתה בדיו ואכלה · פי' בדיו וענפיו. והוא משל לכפרים כי כבר זכר בעריו · והכפרי' לערים כמו הענפי' לאילן · וכן יקראו בנות שהם לעיר כמו בנות לאם: ממועצותיהם. פי' וכל זה יבא להם מעצתם הרעה שעזבו עבודתי לעבוד אלהים אחרים: ועמי תלואים למשובתי. החירק תחת הא' והיא במקום הא' למד הפעל כי שרשו תלה וכן והיו חייך תלואים לך אשר תלואים שמה · אמר עמי תלואים בין הברה והרוחה פעם תבואם ברה פעם יהיו בהרוחה · וזהו למשובתי כלומ' בעבור המשובה והמרד שעושים לי · ואם משובתי כיו"ד ושמחתי' בבית תפלתי ואם לא היו מורדי' היו לעולם ברוחה · ואאז"ל פי' משופקי' הם במשובתי מלשון ר"ל אשם תלוי אמר כי ספקה להם במשובתי אף על פי שהם ידעו הבירור אך למשובתי ולמרוד בי יעשו דבר זה . ורש"י ז"ל פי' למשובתי ענין תשובה אמר כשהנביאים מלמדים אותם לשוב אלי הם תלואים אם לשוב אם לא לשוב . ולא תבאכו משובה כי אם לגבאי. וכן ת"י ענין תשובה: ואל על יקראוהו · יקראוהו הנביאים תמיד לשוב אל אל עליון ית': יחד לא ירומם. וכלם כאחד אין בהם שישוב לאל ית' וירומם אותו ויגדלהו בלבו ובפיו · והחכם רבי אברהם אע"פ' ירומם בצרי כמו בפתח אמר לא יעלה אחד מהם למדרגה שחושב לעלות אליה: איך אתנך אפרים · אעפ' שחטאת מאד לפני אני מרחם ואומ' איך אתנך אפרי' ביד אויב: אמגנך · אמסרך כמו אשר מגן צריך בידיך: כאדמה · כי כן היית חייב להפוך ארצך כמהפכת סדום ועמורה אדמה וצבויים לפי חטאיך הרבים אלא שנהפך עלי לבי שלא להשחית הכל ולהשאיר לך פליטה: יחד נכמרו נחומי. נתגלגלו נחומי שאני ניחם על הרעה אשר חשבתי לעשות לך ולא אעשה. וכן כי נכמרו רחמיו · וכן תרג' יונתן ואתקלום אתגוללו רחמוהי · ו"ת נתחממו כמו כתנור נכמרו: נחומי · שם כמו בשקל חבור צבור: כצבאים · החירק תחת הצ"ד והאלף נחה והיא במקו' ו"ו המשך: לא אעשה · לא אשוב . אם יסרתי' בעונם לא אשוב עוד עליהם לשחתם מכל וכל: כי אל אנכי ולא איש · כי אני ארך אפים ולא כבן אדם שלא יוכל לסבול כעסו ועושה עם אויבו כפי חמתו וכעסו · או פירושו כטעם לא איש אל ויכזב ובן אדם ויתנחם אמר כיון שהבטחתי אבותם להטיב להם ולזרעם אחריהם לא אשוב מהבטחתי אעפ' שהם חטאו לפני אלא איסרם ולא אשחיתם מהיות עם · בקרבך קדוש ועוד שהשכנתי כבודי ביניהם מה שלא עשיתי לעם אחר ולא אחלל כבודי: ולא אבא בעיר · פי' הגאון רב סעדיה ז"ל ולא אבא בעיר אחרת אלא בירושלם. ועל הדרך הזה ת"י ולא אחליף בקרתא אחרי עוד ית ירושלם: והחכם רבי אברהם אע"פ' בקרבך קדוש אעפ' שלא אבא בעיר כמו שאמר האמנם ישב אלהים את האדם על הארץ . ורז"ל פירשו ואמרו משום דבקרבך קדוש לא אבא בעיר אלא שלא אבא בירושלם של מעלה עד שאבנה ירושלם של מטה ומי איכא ירושלם למעלה אין דכתי' ירושלם הבנויה כעיר שחוברה לה יחדו: אחרי ה' ילכו: אף על פי שאסלק בעונם שכינתי מקרבם ואגלה אותם מארצם עוד יהיה זמן רב שילכו אחרי השם וידרשוהו בגלותם כמו שאמר בתחלת הספר אחר ישובו בני ישראל ובקשו את ה' אלהיהם · כאריה ישאג. כמו האריה שישאג שיתאספו החיות אליו כי הוא מלך החיות כן יאספו בני ישראל לקול שאגת האל ית' כי הוא ישאג. כלומר יגלה להם לישראל בגלותם ע"י נביא או אות ומופת שישלח: ויחרדו בנים מים · ינועו ממזרח וממערב · ואמר בנים כמו הבנים שבאים ליד האב כשקורא אותם כן יבואו אליו אל מקום המקדש שישיב שכינתו שם ואז יקראו בנים כמו שנקראו בנים אתם לה' אלהיכם: יחרדו · ענין תנועה כמו ויחרדו זקני העיר לקראתו מדוע חרדת אלינו את כל החרדה הזאת. וזכר מים שהוא המערב והוא הדין לשאר הפאות · והחכם רבי אברהם אבן עזרא ז"ל פירש מים מה שפירש אחר כן מצרים ואשור כי הם מערבית דרומית: יחרדו כצפור ממצרים. אותם שהם במצרי' יחרדו לשוב לארצם כמו הצפור החרדה לשוב אל קנה כמו שהמשיל נדוד האדם אל נדוד הצפור באמרו כצפור נודדת מקנה כן איש נודד ממקומו המשיל שובו לארצו לצפור שנאמר כצפור ממצרים וכיונה מארץ אשור יחרדו לצאת ממנה לשוב אל ארצם כמו היונה החרדה לשוב אל שובכה כמו שאמר גם כן בשיבת הגלות וכיונים אל ארובותיהם. וזכר מצרים ואשור והוא הדין לשאר מקומות אלא שזכר המקומות שחשבו להעזר בהם ונכשלו בהם וגלו אליה': סבבוני בכחש אפרים . אבל עתה סבבו אותי בכחש ובמרמה שעושים · וטעם סבבוני כי אני שוכן בקרבם והם הקיפוני סביב בית המקדש בעבודת אלהים אחרים ולא נשארו אלא שבט יהודה בתווך לפיכך אמר ויהודה עוד רד עם אל · וזכר אפרים בעבור ירבעם שהיה משבט אפרים ובית ישראל שאר שבטי ישראל שהיו עמו זולתי שבט יהודה ובנימן ולא זכר בנימן כי יהודה הוא העיקר והמלך הוא משבטו: ויהודה עוד רד עם אל · כשהחלו אפרים ושאר השבטים לעבוד העגלים עוד משל יהודה ביראת האל ובעבודתו · כמו שאמר אביה מלך יהודה לירבעם ולישראל ואתם המון רב ועמכם עגלי זהב וגומר וכל הבא למלא את ידו בפר בן בקר וגומר. והיה כהן ללא אלהים ואנחנו ה' אלהינו ולא עזבנוהו וכהנים משרתים לה' בני אהרן וגומר: רד · ענין ממשלה כמו מדוע אמרו עמי רדנו ופי' רד עם אל כמו כי שרית עם אלהים · או זכר ענין הממשלה לפי שכשהיה המלך עובד את ה' היה מוכיח את העם לעבוד אלהים יתברך לבדו וכשהיה המלך עובד אלהים אחרים היה מכריח את העם לעבוד אלהים אחרים גם כן: ועם קדושים נאמן. כפל הענין במלות שונות כי קדושים במקום אל אמר לשון רבים כמו אלהים קדושים הוא · אמר כי נאמן היה יהודה עם האל ית' ומחזיק בעבודתו אעפ"י שאפרים היה עובד את העגלים. ואאז"ל פי' נאמן על האל ית' ומן התימה שתי' עם אל כמו עם אל בפתח לא ידענו אם היה קורא אותו כך שתרג' אסגיאו קדמי בכדבין וגו': אפרים רועה רוח ורודף קדים · בעבדו העגלי' דומה למי שפותח פיו אל הרוח ורועה אותו כי לא יחיה ממנו: ורודף קדים. כפל הענין במלות שונות וזכר קדים כי הוא הקשה שברוחות ומזקת לבני אדם כן הם לא די שלא הועילה להם עבודת העגלים אלא שהזיקה להם: כל היום כזב ושוד ירבה. אינו חוזר בו מרשעו אלא כל הימים מרבה כזב שהיא עבודת העגלים וכן מרבה בשוד ושבר שיבא עונם בעבודתם. ועם כל זה לא יבין ולא ישוב מעבודת העגלים לעבודת האלהים ית' אלא מה עושה כשתבא אליו צרת האויב כרתו ברית עם אשור לעזרם וכן עם מצרים פעם עם זה פעם עם זה: ושמן למצרים יובל. שהם מובילי' השמן למצרים לשחד כי השמן בא להם למצרי' ולשאר ארצות מארץ ישראל כמו שכתוב בנבואת צר. יהודה וישראל המה רוכליך בחטי מנית ופנג ודבש ושמן וצרי נתנו מערבך. ואמר בישעיה ותשורי למלך בשמן כי היתה ארץ ישראל ארץ זית שמן: וריב לה' עם יהודה. אעפ"י שאמר ויהודה עוד רד עם אל אמר אעפ' שמחזיק בעבודת האל בבית המקדש אחר כך הרעו מעלליהם כשהיו מלכיהם רעים לפיכך אמר שיש לה' ריב ותוכחה עם יהודה ועם יעקב לפקוד עליהם כמעלליהם כשהיו מלכיהם רעי' כי לא זכרו חסדי עמהם ולא עם אביהם יעקב כי הכל בעבור זרעו והראתי עליו אות שיהיה לזרעו אחריו אם יתנו לבם אלי וידעו כי בעבורם נעשה אותו האות לא בעבור יעקב עצמו כי הוא לא היה צריך לעצמו בימיו ומה שהראתי עליו לא היה אלא בעבור זרעו והם אינם מכירי' זה כי אלו היו מכירים זה היו דבקי' בי ובעבודתי ואני הייתי מקיי' להם ברכת יעקב אביהם ומה הוא האות שעשיתי לו:

וישר בבטן עקב את אחיו ובאונו שרה את אלהים : וישר אל מלאך ויכל
בכה ויתחנן לו בית אל ימצאנו ושם ידבר עמנו : ויהוה אלהי
הצבאות יהוה זכרו : ואתה באלהיך תשוב חסד ומשפט שמור וקוה
אל אלהיך תמיד: כנען בידו מאזני מרמה לעשק אהב : ויאמר אפרים
אך עשרתי מצאתי און לי כל יגיעי לא ימצאו לי עון אשר חטא: ואנכי
אשיבך יהוה אלהיך מארץ מצרים עד אושיבך באהלים כימי מועד : ודברתי
על הנביאים ואנכי חזון הרביתי וביד הנביאים אדמה : אם גלעד און
אך שוא היו בגלגל שורים זבחו גם מזבחותם כגלים על תלמי שדי :
ויברח יעקב שדה ארם ויעבד ישראל באשה ובאשה
שמר : ובנביא העלה יהוה את ישראל ממצרים ובנביא נשמר :

נביא אמר להון הלא יעקב עד דלא אתיליד אמיר דיסגי מן אחוהי
ובתוקפיה אתרבב עם מלאכא : ואתרבב עם מלאכא ויכיל בכא ובע
מיניה בית אל אתגלי עלוהי ותמן ימליל עמנא : נביא אימר להון הוא
יי אלהי צבאות דאיתגלי על אברהם יצחק ויעקב וכמא דאמיר על ידי
משה דוכרניה לכל דר ודר : ואת בפולחנא דאלהך תתקף חסדא
ודינא טר וסבר לפורקנא דאלהך תדירא : לא תהוין כתגרין
דבידהון מוזנון דנכיל למנס רחמין : ואמרו דבית אפרים ברם
עתרנא אשכחנא אונס לנא נביא אימר להון כל עותרכון לא יתקיים
לכון ביום תושלמת חובין : ואנא יי אלהך דאפקתך מארעא דמצ'
עוד אותיבינך במשכנין כיומי קדם : ומלילית עם נביא ואנא נבואן
אסגיתי וביד נביא שלחית : אם בגלעד הוו אנוסין ברם בבית גלגלא
תורין לטעוון דבחו אף איגוריהון אסגיאו כיגרין על תחומי חקלא : נביא אמר להון הלא יעקב אבוכון אזל לחקלי ארם ופלח ישראל באיתתא ובאיתתא
נטר ענא : ואף כד נחתו אבהתכון למצרים נביא שלח יי ואסיק ית ישראל ממצ' ועל ידי נביא איתנטר : מרגזין

בבטן עקב את אחיו · כמו שאמר וידו אוחזת בעקב עשו והיה זה פלא גדול כי העובר בעודו בבטן אין לו כח ויכולת באחד מאבריו ואף כי יבקע השליא
ויתפוש בעקב העובר האחר זו פליאה גדולה וזאת עשיתי אני להיות לאות לבניו אחריו. כי בסוף והוא העקב ישלטו בני יעקב בבני עשו ואעפ"י שבימי דוד היתה
להם ממשלה בהם כמו שאמר ויהיו אדום עבדים לדוד לא היתה הממשלה קיימת עד בסוף הימים כמו שכתוב והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו
לקש ודלקו בהם ואכלום ולא יהיה שריד לבית עשו וגו' וכל זה לא נתנו אל לבם בניו : ובאונו שרה את אלהים · ועוד אות אחר הראיתי לו להיות לאות לבניו אחריו
כי נתתי בו כח להאבק עם המלאך ולהיותו שר כנגדו כאלו היה במערכת אחת עמו וזה האות הראיתי לו כי בניו יהיו חלק ה' לבדו שלא ישלטו בהם כוכב ומלאך
כל זמן שיעשו רצונו ומאותות השמים לא יחתו כי אין להם כח ויכולת בהם כי השגחת האל ית' דבוקה בהם כל זמן שיעשו רצונו ולא יפלו תחת מקרה הזמן . וכן
אמר בתורה אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים תחת כל השמים ואתכם לקח ה' וגומר : וישר אל מלאך ויוכל · כפל הענין לחזק כי פלא גדול היה להאבק
אדם עם מלאך ויוכל עמו כמו שאמר וירא כי לא יכול לו : בכה ויתחנן לו . זה לא נזכר בתורה ופי' כאלו המלאך בכה והתחנן ליעקב שישלחנו כמו שאמ' ויאמ'
שלחני כי עלה השחר כל זה להודיע כי האל ית' שולח המלאך לעזרת הצדיק ולעשות לו רצונו ובעבור זה לא נפרד ממנו עד שברכו : בית אל ימצאנו . המלאך מצא
אותו גם כן בביתאל ושם ברכו גם כן . ומלת ימצאנו עתיד במקום עבר · ואחז"ל פירשו כמשמעו שאמר לו המלאך כי ביתאל ימצאנו האל ית' בשרו כי שם יגלה
לו ויקרא שמו ישר' : ושם ידבר עמנו · דברי הנביא אמר שם בביתאל מדבר עמי ועם עמוס להוכיח את ישר' על עבודת העגל בביתאל כמו שאמר עמוס דרשוני
וחיו ואל תדרשו ביתאל וגו'. ואחז"ל פי' ושם ידבר עמנו · דברי המלאך אמר לו כי האל ית' ימצאנו בביתאל ושם ידבר עמנו עמי ועמך לקיים ברכתי לך ולקרא
שמך ישר' לאמר כי שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל · והגאון רב סעדיה פי' ושם ידבר עמנו כמו בעבורנו או עלינו כמו בעבור זרע ישר' שאמר לו פרה ורבה
גוי וקהל גוים יהיה ממך וגו' : ואמרו ר"ל כי המלאך הזה הוא מיכאל ועליו אמר המלאך הגואל אותי מכל רע וגו' : ויהוה אלהי הצבאות · אף על פי שנגלה לאבותיכם
באל שדי לאמר לו אני אל שדי פרה ורבה עוד חדש שמו הנכבד למשה והכל בעבורכם לחדש בו אותות ומופתים להוציאכם מעבדות לחירות והוא יו"ד הא וי"ו הא
והוא אלהי הצבאות אלהי צבאות מעלה שהם המלאכי' והגלגלים עם כוכביהם ובשם אלהי' הוא משתתף עמהם אבל בזה השם אינו משתתף עם זולתו ואתם
אם תעשו את רצונו הוא יהיה לכם לאלהים כמו שהוא אל אלהי הצבאות ה' זכרו כמו שאמר זה שמי לעולם וזה זכרי לדור דור · ועל הדרך הזה תי"ב כביא אמר להון
ה' אלהי הצבאות וגו' : ואתה . אתה שאתה זרע יעקב אם תרצה באלהיך תשוב כלומ' תנוח כמו בשובה ונחת תושעון : חסד ומשפט שמור . בתנאי זה תוכל
לנוח ולא תפחד מהאויב אם תשמור לעשות חסד ומשפט כי מדותיו הם כמו שאמ' כי אני ה' עושה חסד ומשפט וצדקה בארץ כי באלה חפצתי נאם ה'. ואף על פי
שלא הזכיר הנה צדקה הנה אמר במקום אחר שמרו משפט ועשו צדקה · ואמר הנה וקוה אל אלהיך תמיד והוא צדקה ויוסר שתקוה תמיד אל ה'. ואף כי תהיה לך
טובה גדולה ועושר ונכסים תאמר כי מאתו הוא הכל תזכרהו תמיד ותקוה לו כמו שאמ' בתורה וזכרת את ה' אלהיך כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל · לא כאפרי'
שאמר אך עשרתי מצאתי און לי · ויש לפרש בית באלהיך תשוב במקום אל ויהיה תשוב ענין תשובה . וכמוהו ושלח את השעיר במדבר כמו למדבר. וכנו כדיק'
בה' כמו לה' : כנען בידו . ואתה אין אתה כן אלא אתה כמו הכנען והוא הסוחר אשר בידו מאזני מרמה : לעשוק אהב · הפך חסד ומשפט שמור : ויאמר אפרים
אך עשרתי מצאתי און לי · הפך וקוה אל אלהיך תמיד אינו מקוה לאל ית' ואינו מודה שהוא נתן לו כח לעשות חיל אבל אומ' כחי ועוצם ידי עשה לי החיל הזה ושוכח
האל ית' שנתן לו כח לעשות כמו שכתוב בתורה ושכחת את ה' אלהיך · וזהו שאמר עשרתי ר"ל עשרתי משכמי : און · כמו הון · או פירושו כמו כח כמו ולאין אונים
עצמה ירבה : כל יגיעי לא ימצאו לי עון אשר חטא · עוד רעה אחרת אומר כי הוא עושק ואומר כי בכל מה שיגע ואסף לא ימצאו לו ממון של עון וחטא : אשר
חטא · כמו וחטא וכן טוב אשר יפה כמו טוב ויפה . או פירושו לא ימצאו לי עון ולא דבר אשר בו חטא לי והחטא פחות מן העון כי החטא יבא לפעמי' על השגגה·
או פי' עון אשר חטא אשר היה לי בו חטא כלומר שחטאתי אני עליו כי אם בא לידי ממון בעון ובגזלה לא היה בידיעתי כלומ' ע"י שחטאתי אני עליו ולקחתיו בעון
בידיעתי . ועל הדרך הזה והשיאו אותה עון אשמה הסמיכות ר"ל עון שיאשמו עליו · ואנכי ה' אלהיך מארץ מצרים . משם ידעוני אבותיך שעשיתי עמהם כמה
אותו' ומופתי' והוצאתי מארץ מצר' מבית עבדי' וכן אמ' בתורה אנכי ה' אלהיך וגו' ועליך היה לדעת אותי ממה שעשיתי עם אבותיך וכן עמכם כל אחריהם בזמן
שמעתם בקולי . וכן אני עתיד להוציאך מהגלות שתהיו שם כמו שעשיתי כשהוצאתי אתכם מארץ מצרים וכלכלתי אתכם במדבר והושבתי אתכם באהלי' כן
אני עתיד עוד כשאוציאכם מארצות העמים להושיב אתכם באהלים במדבר בדרך ולהראותכם נפלאות עד שתשובו לארצכם בשלום כמו שכתוב אפתח על
שפיי' נהרות וגו' · ואומ' וארץ ציה למוצאי מים . ופי' כימי מועד באתך ממצרי' וכל זה לא נתתם אל לבבכם להתבונן בטובות שעשיתי עם אבותיכם ועמכם.
ודברתי על הנביאים · כמו עם הנביאים . וכן ויבואו האנשים על הנשים . אמר מה יכולתי לעשות לכם ולא עשיתי כדי שלא תשכחוני ומה שעשיתי עם אבותיכם
הרי דברתי תמיד עם הנביאים להזהירכם מאתי והרבתי חזון להם ימים רבים : וביד הנביאים אדמה · כלומר נתתי דמיונות ומשלי' ביד הנביאים כמו המשל
שאמר ישעיה כרם היה לידידי · ומה שאמר יחזקאל מכורותיך ומולדותיך וכל הפרשה · ומה שאמר וביד פי' כי על ידם היה שולח להם הדמיונות והמשלי' כמו אשר
דבר ה' ביד משה : אם גלעד און . אם גלעד החל לעשות און שהם החלו לעשות הרע תחלה ואם גלו תחלה: אך שוא היו · כוכל להדביקו למעלה שיהיה טעמו על
גלעד שזכר ויהיה הענין כפול במלות שונות · או יהיה טעמו דבק עם בגלגל ואף על פי שהזקף במלת היו אין כל טעמי הפירושים הולכים אחרי טעמי הנקוד :
בגלגל שורים זבחו · כי בני הגלגל היו שכנים לארץ הגלעד רק הירדן היה ביניהם ולמדו ממעשיהם והחלו לעבוד עבודה זרה כמו הם ולעשות און ושוא וזבחו
שורים לעז' במקום שעשו מזבח לה' יתברך והשכינו שם המשכן תחלה אחר שעברו את הירדן שם זבחו שורים לעז' : גם מזבחותם כגלים על תלמי שדי · לא
די במזבח שעשו בגלגל לעז' כי גם בנו חוץ לעיר מזבחות רבים נראים כגלי אבנים על תלמי השדות : שדי . כמו שדים וכן ויקרע לו חלוני כמו חלונים'. וכתי':
ויברח יעקב . והם אינם זוכרים הטובה שעשיתי עם אביהם שברח מפני עשו אחיו : ויעבוד ישראל באשה · אף כשהיה שם הוצרך לעבוד את לבן בעבור
אשה שיתן לו בתו · והעבודה ששמר את צאנו וכן בבתו האחרת שנתן לו שמר צאנו גם כן ואני הוא שהייתי עמו וברכתיו ושב משם בעושר ובנכסים : ובנביא
העלה · ועוד עשיתי חסד עם בניו שירדו למצרים ונשתעבדו שם ושלחתי להם נביא שהעלה אותם ממצרי' ברכוש רב והוא משה: ובנביא נשמ' · ארבעי' שנה שהיו
במדבר נשמרו ע"י נביא שנתתי להם ולא חסרו דבר וכל הטובות האלה אינם זוכרים ומכעיסים אותי בתועבות ובלא אל זהו שאמר : הכעיס

הכעיס אפרים תמרורים ודמיו עליו יטוש וחרפתו ישיב לו אדניו׃
כדבר אפרים רתת נשא הוא בישראל ויאשם בבעל וימת׃ ועתה יג
יספו לחטא ויעשו להם מסכה מכספם כתבונם עצבים מעשה יוסיפו
חרשים כלה להם הם אמרים זבחי אדם עגלים ישקון׃ לכן יהיו כענן
בקר וכטל משכים הלך כמץ יסער מגרן וכעשן מארבה׃ ואנכי יהוה
אלהיך מארץ מצרים ואלהים זולתי לא תדע ומושיע אין בלתי׃ אני
ידעתיך במדבר בארץ תלאבות׃ כמרעיתם וישבעו שבעו וירם לבם
על כן שכחוני׃ ואהי להם כמו שחל כנמר על דרך אשור׃ אפגשם
כדב שכול ואקרע סגור לבם ואכלם שם כלביא חית השדה תבקעם׃ כלבא
שחתך ישראל כי בי בעזרך׃ אהי מלכך אפוא ויושיעך בכל עריך ויושעך
ושפטיך אשר אמרת תנה לי מלך ושרים׃ אתן לך מלך באפי ואקח
בעברתי׃ צרור עון אפרים צפונה חטאתו׃
חבלי יולדה יבאו לו הוא בן לא חכם כי עת לא יעמד במשבר בנים׃

מרגזין דבית אפרים מוספין למחטי ועברו להון מתכל וחובת דם זכיי
דאשיד עלוהי יתוב ותיסודיה יתיב ליה ריבוניה׃ כד מליל חד מבית
אפרים רתיתא אחיד להון לעממיא מתרברבין הוו בישראל וכדו דחבו
על דפלחו לטעותא מתקטלין׃ וכען מוספין למחטי ועברו להון
מתכא מכספהון כרמותהון צלמנין עובד אומנין כולהון להון אינון
מטען נביי שקרא דבחין לעובד ידי אנשא תוריא לעיגליא נכסין׃
בכן יהון כענן צפרא וכטלא דמוחי פסיק כמוצא דנסבה רוח ס
מאידרא וכתננא מכוות נורא׃ ואנא יי אלהך דאסיקתך מארעא
דמצרים ואלהא בר מיני לא תדע ופריק לית אלא אנא׃ אנא
סופיקית צורכיהון במדבר בארעא דהויתון תאבין בה לכל מידעם׃
כד זנתינון סבעו מסבע וראים ליבהון על כן שבקו להון ית פולחני׃
והוה מימרי להון כליתא כנימרא כמין על שבילא׃ ערע מימרי בהון
כדוב מתכל ותברית רשע לבהון וקטלתינון תמן כבני אריון בחירת
שינא דמבזזא שיציתינון׃ כד מחבלין אתון בית ישראל עובדיכון
שלטין בכון עממיא וכד תייבין אתון לאוריתא מימרי הוה בסעדכון׃ אן מלכך כען ויפרקינך בכל קרוך ודיינך דאת אמרת מני עלי מלך ושלטון׃ מניתי עלך
מלכא ברוגזי ואעדיתי בחימתי׃ גניזין חובי בית אפרים נטירין לאתפרעא כל חוביהון׃ עקא וזיע כחבלין על ילדה ייתון עלוהי הוא בר דאתרבי ולא חכים למידע
דחלתי ארי כען אייתי עלוהי עקא כאתתא דיתבא על מתברא וחיל לית לה למילד׃ בית

הכעיס אפרים תמרורים· הכעיס אפרים את האל ית' בתמרורים והם המזבחות שהם כגלים וציונים וכמוהו שימי לך תמרורים · ויש לפרשו גם כן מענין מרורים ופירושו כעס תמרורים כלומ' כעס רע ומר׃ ודמיו עליו יטוש· דם נקי ששפך אפרים יטוש עליו אדוניו וכן חרפתו שחרף את האל ית' בעשותו העגלים הכל ישיב לו גמולו בראשו׃ יטוש· כמו והנם נטושים על פני כל הארץ· ויטוש על המחנה ענין התפשטות׃ ואדוניו· הוא הקדוש ברוך הוא ואף על פי שהוא אינו מכיר באדנותו על כרחו אדוניו הוא והוא ישיב לו גמולו בראשו׃ כדבר אפרים רתת. מתחלה קודם שחטא אפרים היה מוראו על העמי' אשר סביבותיו כי בדברו היה אוחז רתת ורעדה השומע אותו והיה רם וגדול בשבטי ישראל כמו שכת' עליו וזרעו יהיה מלא הגוים. וזהו שאמר נשא הוא בישראל. כלומר נשא ראשו בישראל וכיון שאשם בבעל מת· כלומר נכנע לפני אויביו כאלו מת כי אזלת ידו· ועל הדרך הזה ת"י כד ממלל חד מדבית אפרים וגו'׃ ועתה יוסיפו לחטוא · ועתה כשמלך ירבעם הוסיפו הם עוד לחטוא כי מתחלה כשהיו עובדים בימי השופטים היו עובדים הבעלים ושבים אל השם כשהיה עומד השופט והחזירם למוטב אבל עתה חשבו לעקור מכל עבודת אלהים ית' שלא יעלה אדם לירושלם לעבודת בית המקדש ויעבדו לפני העגלי' לעולם ואמרו אלה אלהיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרים ויעשו להם מסכה מכספם והנה העגלי' לא היו כסף אלא זהב אלא ר"ל מכספם שנתנו כל אחד לקנות זהב לעשות העגלים עשו להם כתבונת עצבים והם העגלים. ופי' כתבונם כמו שהתבוננו בדבר איזו צורה יעשו והסכימו לעשות עגל כמו שעשו במדבר. והטעם פירשנו בספר מלכי'. וי"ת כתבונם כמו כתבניתם שתרגם כרמותהון. ואלת כתבונם היה ראוי כתבונתם וכן וכורם לבלות שאול כמו וצורתם כי הנפרד תבונה צורה. וי"א כי הם משקל אחר יאמר שהם בלא הא תבון כור׃ מעשה חרשים כלה· כל העגל הוא מעשה ידי חרש אין דבר רוחני בו כמו שאמר וכל רוח אין בקרבו׃ להם הם אומרים. בעבורם הם אומרים כהני העגל לבני אדם הבאי' לזבוח זבחי אדם· כלומר מי משבני אדם שירצה לזבוח׃ עגלים ישקון· ישקו העגלים על פיהם כי לא תהיה עבודתם שלימה עד שישקו אותם כי כן היה מנהגם כמו שאמר וכל הפה אשר לא נשק לו . ורז"ל פי' זבחי אדם שהיו זובחים בניהם לע"ז וזהו שאמר אדם והיו אומרים להם כומרי ע"ז מי שיזבח בנו לע"ז כדי הוא להיות נושק לעגל שהרי קרבן חביב הקריב לו׃ לכן יהיו כענן בקר· לפיכך ילכו לאבדון ויהיו כענן בקר וכטל שהולך בהשכמה מהרה הוא נפסק כשיזרח השמש כן הם יכלו מהרה· וכן יהיו כמוץ יסוער מגורן כמו המוץ והוא התבן הדק שתסערנו הרוח מהגרן כן יסוערו הם מארצם׃ וכעשן מארובה· או כמו עמוד העשן היוצא מהחלון שיהיה במהרה בטל ונפסק׃ יסוער· בצרי כמו בפתח והוא מהבנין שלא נזכר פעלו מהדגוש׃ ואנכי ה' אלהיך מארץ מצרים· כמו שפירשנו למעלה׃ ואלהים זולתי לא תדע· לא היה לך לדעת ולעבוד אלהים אחרים זולתי כי תראו כי אין מושיע בלתי׃ אני ידעתיך. היה לך שתדעני כי אני ידעתיך במדבר וספקתי צרכך במדבר במקום שאין בו שום מחיה׃ בארץ תלאובות. בארץ צמאה והיא המדבר. והביא אדוני אבי ז"ל ראיה למלה הזאת מלשון ערבי שאומרי' לאב אלדגול ר"ל צמא החום׃ כמרעיתם וישבעו· כאשר באו למקום מרעיתם והוא ארץ כנען היה להם כל טוב וישבעו וירם לבם ושכחוני כמו שאמר בתורה שעתידים לעשות כן אמר פן תאכל ושבעת ובתים טובים תבנה וישבת ובקרך וצאנך ירביון וכסף וזהב ירבה לך וגומר· ורם לבבך ושכחת את ה' אלהיך. ואמר וישמן ישורון ויבעט וגו'׃ ואהי להם. כיון שהם שכחוני גם אני זנחתים ונתתים ביד העמים. והייתי להם כמו שחל· או כמו נמר שאורב על הדרך שנכון לטרוף מה שיעבור עליו בדרך כן הייתי להם שהשלטתי בהם אויביהם ולא היה להם כח להנצל מידם עד שהיו שבים אלי והייתי מרחם עליהם׃ אשור· פעול מבנין הקל. וכן הבווי מהקל ואשרו בדרך בינה בשקל שמרו זכרו׃ אפגשם כדוב שכול. שהרגו בניו והוא שכול ומר נפש ואם ימצא אדם או בהמה יבקעם מהרה. ובזכרו דוב שכול ולא אמר אריה או נמר שכול אומרים כי הדוב כשתלד תלד כמו חתיכות בשר כי הולד מכוסה כולו בהולדו בשליא עבה מאד והדוב מלחכת השליא וחותכת מעט כדי שלא תזיק לולד והיא יגע' בזה מאד עד שתעביר כל הבשר ויצא הולד ולפי שטרחה הרבה בו הוא מרת נפש יותר כשיהרגו אותו׃ ואקרע סגור לבם· לבם שהוא סגור ולא יבין אקרענו. וזה דרך משל כי כן יעשה האריה בטרפו יקרע הגוף עד הלב ויאכלנו וישתה דמו׃ ואכלם שם כלביא. שם בעריה' אוכלם בדבר ובחרב האויב כמו הלביא הטורף בלי חמלה גם חית השדה תבקעם בחוץ כמו שאמ' בתורה והשלחתי בכם את חית השדה ושכלה אתכם וגו'׃ שחתך. העגל שזכר למעלה אמר הוא שחתך כי לולי זה בי היה עזרך. ובאו שני ביתי' הסמוך כאחד ויספיק באחד אלא ששני הקטרים נכונים בענין. וזה מנהג הלשון לדבר ככה· ופי' בי היה עזרך או כי שמי היה בעזרך. וכן כי שלח ברשת ברגליו או ברשת רגליו. וכן המנהג בשני כפי הדמיון כעבד כאדוניו· כי כמוך כפרעה׃ אהי אפי· אהיה קיים לעולם אבל מלכך איפה שתאשת במלכותי ושאלת מלך שיושיעך ואיה הוא שיושיעך׃ בכל עריך. שבאים עליהם האויבי' כמו שאמרת ויצא לפנינו ונלחם את מלחמותינו׃ ושופטיך· ששמת עליך מדעתך הרי אתה רואה כי לא יועילוך מלך ושופטי' ושרים כי אם בעזרתי׃ אתן לך׃ נתתי לך מלך באפי כי לא ברצוני שאלתם מלך כמו שאמר אותי מאסו ממלוך עליהם ולקחתי אותו בעברתי שמת במלחמת פלשתי' ולא מלך אלא שנתים ותוכלו להכיר כי אין לכם מלכות אלא מלכותי והמלך שאמנה עליכם אם יעשה רצוני תנצלו הוא ואתם מכל רע· וי"מ אתן לך על שאול כמו שפירשנו ואקח על צדקיהו שהיה המלך האחרון· וי"מ במלכי השבטים ירבעם והושע בן אלה. ומה שאמ' על ירבעם באפי כי באף שהיה לו על מלכות דוד נתנו׃ צרור· שמור הוא אבלו כמו הדבר השמור בתוך הצרור כמו שאמר איוב חתום בצרור פשעי והעון וחטאת עון העגלים׃ חבלי יולדה· צירים כצירי יולדה יבואו לו בצרות שתבא עליו׃ והוא בן לא חכם· לפי שהמשיל חבליו לחבלי יולדה אמר בי הנולד' אינם חכמי' כלומר הדורו' הבאי' שראו אבותיהם בצרה בעונותיהם לא היו חכמי' ולא התבוננו כי אבותם בעונם מצאתם הצרה ולא שבו ממעללי אבותיהם ועשו רע כמוהם׃ כי עת לא יעמד במשבר בני'· כי אם היה חכם לא היה עומד עת אחת במשבר כי במהרה היה יוצא מן המשבר לאויר העולם והמשבר הוא הרחם ויש בני' זריזי' בטבעם בצאתם מן הרחם ויצאו מהרה כן הם אם היו חכמי' לא היו עומדי' שעה אחת בצרה כי מיד שהיו שבי' אל השם יתברך היו נצלי' מהרה׃ במשבר· פתוח כי הוא סמוך למלת בני'· ונקרא הרחם משבר מפני חבלי היולדה ושבריה שיש לה בהיות הולד ברחם ולא יוכל לצאת מהרה׃

מיד שאול

מיד שאול אפדם ממות אגאלם אהי דבריך מות אהי קטבך שאול
נוחם נחם יסתר מעיני: כי הוא בין אחים יפריא יבא קדים רוח יהוה
אחים ממדבר עלה ויבוש מקורו ויחרב מעינו הוא ישסה אוצר כל כלי
יד חמדה: תאשם שמרון כי מרתה באלהיה בחרב יפלו עולליהם
ירטשו והריותיו יבקעו:

הפטרת וילך

שובה ישראל עד יהוה אלהיך כי כשלת בעונך: קחו עמכם
אמרו דברים ושובו אל יהוה אמרו אליו כל תשא עון וקח טוב ונשלמה
פרים שפתינו: אשור לא יושיענו על סוס לא נרכב ולא נאמר
עוד אלהינו למעשה ידינו אשר בך ירחם יתום: ארפא משובתם
נטל אהבם נדבה כי שב אפי ממנו: אהיה כטל לישראל יפרח כשושנה
ויך שרשיו כלבנון: ילכו יונקותיו ויהי כזית הודו וריח לו כלבנון
ישבו ישבי בצלו יחיו דגן ויפרחו כגפן זכרו כיין לבנון:

בית ישראל מיד קטול פרקתינון וממחבלא שזבתינון כען יהי מימרי בהון לקטול ופתגמי למחבלא על דעברו על אוריתי אסליק שכינתי מנהון: ארי אינון מיתקרן בנין ועובדין מקלקלין אסגיאו כען אייתי עליהון מלך תקיף כרוח קידומא במימרא דיי מאורח מדברא יסק ויחרב בירת גבזוהי ויצדי קרית מלכותיה הוא יבוז אוצרין כל מני חמדתא: תחוב שמרון ארי סריבת על מימר אלהא בחרבא יתקטלון ועולימיהון יטרפון ומעדיתהון יתבזעון: תוב ישראל לדחלתא דיי אלהך ארי אתקלתא בחובך: קריבו עמכון פתגמין דאתודאה ותובו לפולחנא דיי אמרו קדמוהי קריב קדמך למשבק על עוין ונתקבל הא כטבין ויהוין מילי ספותנא מתקבלין קדמך כתורין לרעוא על מדבחא: מלכי אתור לא יפרקיננא ועל רכבי סוסון לא ניתרחיץ ולא נימר עוד אלהנא לעובדי ידנא דמן קדמך אתרחם על אבהתנא כד הוו במצרים הא כיתמין: אקבלינון כתיובתהון אשבוק לחוביהון ארחמינון כד יתובון בנדבא ארי תב רוגזי מנהון: יהי מימרי כטלא לישראל יזהרון כשושניא ויתבון על תקוף ארעהון כאילן לבנן דמשלח עוברתיה: יסגון בנין ובנן ויהי כזיו מנרת קודשא זיוהון וריחהון כריח קטורת בוסמיא: יתכנשון מביני גלוותהון יתבון בטלל משיחהון ייחון מתיא ויסגי טובא בארעא יהי דכרן טבוותהון עליל ולא פסיק כדכרן יבבות חצוצרתא על חמר עתיק דמתנסך בבית מקדשא: וימרון

מיד שאול אפדם. הייתי פודה אותם מיד שאול אם היו חכמים: ממות אגאלם. כפל הענין במלות שונות: אהי דבריך מות. אבל עתה שאינם חכמים אלא כבל וכוסר בטובתי לא די שלא אפדך ממות אלא אביא עליך המות בדבר ובחרב וברעב ובחיה רעה: ופי' דבריך דברי ששלחתי לך לא שמעת בקולי והוא יגרום לך המות. ואמ' דבריך כמו דברי כי הכנויי' יפלו על הפעל ועל הפעול וכן ושמחתי' בבית תפלתי שמעתי את תפלתך. וי"מ דבריך מן דבר לפי שסמכו למלת קטבך וכמו מדבר באפל יהלך מקטב ישוד צהרי': אהי קטבך שאול. ואני אהיה גורם כריתתך לשאול. קטבך ענין כריתה וכן ומקטב ישוד צהרים. ותרגום ירושלמי לחטוב עצי' למקטב אעין: וקטבך בא בקמץ הקוף שלא כמנהג משקלו. וכמוהו קטני עבה: נוחם יסתר. מעיני הנוחם שהייתי מנחם על רעתם כמו שאמר וינחם ה' על הרעה עתה יסתר מעיני כל כך הרבו לפשוע: כי הוא. כי אפרים היה מפריא בין אחים עד שלא עשה העגלים היה הולך וגדל ופורה בין אחיו. כמו שאמר יעקב עליו ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו וזרעו יהיה מלא הגוי'. ועתה שחטא יבא קדים רוח ה' והוא מלך אשור. והמשילו לקדים שהוא רוח מזרחי' כי ארץ אשור מזרחית לארץ ישרא'. ועוד אמר קדים לפי שהוא רוח קשה. ואמ' רוח ה' להגדיל הרוח ולחזקו כמו שהררי אל שלהבת יה. ואמר גם כן רוח ה' לפי שהאל ית' העיר את רוחו לבא על ישראל. וכן אמר ויער אלהי ישראל את רוח פול מלך אשור ואת רוח פלנאסר מלך אשור וגומר. וכן כתו' שמלך מנחם בא פול על ארץ ישראל ובימי פקח בא תגלת פלאסר מלך אשור. ובימי הושע בן אלה עלה שלמנאסר מלך אשור על שמרון ויצר עליה: ממדבר עולה. כי הרוח הוא תמיד במדבר. או פי' כי מדבר יש בין א"י לארץ אשור ומפני אותו הרוח שהוא מלך אשור יבוש מקור אפרים שהוא היה מתחלה כמו עץ פורה על מים. כמו שאמר עליו בן פורת יוסף בן פורת עלי עין ועתה יבוש מקורו ויחרב מעינו מפני אותו הרוח: יבוש. שרשו יבש בשקל יאות מן יאת ויחרב. כמו יבש מן חרבו המים: הוא ישסה. אותו הרוח ישסה אוצר כל כלי חמדה: תאשם. תאלף בשוא לבדו והוא ענין שממה. וכן ויאשמו יושבי בה. וזכר שמרון כי היא ראש ממלכת אפרים. וכן אמר וראש אפרים שמרון והיא נלכדה אחרונה שבארץ ישראל: כי מרתה באלהיה. כי היא החזיקה בעבודת העגלים כי אם היו המלכים טובים היו מחזירים ישראל למוטב: ירטשו. דרך אכזריות להפיל הקטנים בקרקע או אל הקירות לבקעם וכן דרך אכזריות לבקע הנשים ההרות. והריותיו בשקל דליותיו: שובה ישראל. כי כשלת בעונך. כי אתה רואה שכשלת בעונך לפיכך יש לך לשוב אל ה' יתברך כי אין מקימך ממכשולך אלא תשובתך אליו. ואמרו עד כמו אל. וכן ושבת עד ה' אלהיך שובו עדי. ואמרו רז"ל גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד שנאמר עד ה' אלהיך: קחו עמכם דברים. איני שואל מכם בתשובה לא כסף וזהב לא עולות אלא דברים טובים שתתודו בהם עונותיכם ושובו אל ה' בכל לבבכם ולא בשפתים בלבד. או פירושו אחר שתשובו תתודו לפניו: ואמרו אליו. כלומר אמרו לפניו כדברים האלה וכיוצא בהם: כל תשא עון. כל עון תשא והוא הפוך. כמו מקום שם קבר שהוא כמו מקום קבר שם. או פי' לכל תשא עון וקח טוב או לב טוב: ונשלמה פרים שפתינו. במקום פרי' נשלמה לפניך וידוי שפתינו כי אתה רוצה בדברי תשובה יותר כי אין הקרבנות מועילות בלא וידוי העון כי בכלם נאמר והתודה אשר חטא. ובשעיר המשתלח לא היה אלא וידוי דברים כי לא היה קרב ממנו דבר על גבי המזבח אלא הוידוי כמו שנאמר והתודה אליו את כל עונות בני ישראל וגומר: אשור לא יושיענו. והתודו לפניו ואמרו אשור שבטחנו בו עד עתה ידענו כי לא יושיענו כי אין בו כח להושיענו זולתך כי לה' התשועה: על סוס לא נרכב. שהיינו שולחים רוכבי סוסים אל אשור להושיענו לא נעשה עוד זה: ולא נאמר עוד. מבואר הוא: אשר בך ירוחם יתום. כי ידענו כי בך לבדך ירוחם היתום ומי שאין בו כח אתה תתן בו כח ותצילהו וכן תעשה לנו: ארפא משובתם. ואם אתם תעשו כן הוא יענה אתכם. אעלה ארוכה ומרפא למשובתם ולמרדם שמרדו בי עד עתה: אהבם נדבה. אאהבם אהבת נדבה מלב טוב כי אפי שהיה לי עליו שב ממני כיון שהוא שב בתשובה אלי ואומר לשון רבי' על דרך פרט ולשון יחיד על דרך כלל. אהיה כטל לישרא' הפך מה שאמר ויבש מקורו. ואמר טל לפי שאינו נפסק כן טוב האל ית' לא יהיה נפסק מהם. וזה יהיה לעתיד בשוב הגלות: יפרח כשושנה. אמר כשושנה לפי שנמשלה כנסת ישראל לשושנה כמו שכתוב אני חבצלת השרון שושנת העמקים ואמר כשושנה בין החוחים כן רעיתי בין הבנות. ואם תאמר השושנה אין לה שרשים ונוחה להעקר: ויך שרשיו כלבנון. כמו עצי הלבנון שהם גדולים ושרשיהם רבים כן יהיו נטועים באדמתם ויתנו שרשים חזקים לא יוכלו להנתש ממקומם כמו שאמר ולא ינתשו עוד מעל אדמתם. ועל הדרך הזה אמר הבאים ישרש יעקב. ומה שאמר ויך על דרך ומחה אל כתף ים כנרת כלומר יכו השרשים הנה והנה בארך וברוחב: ילכו יונקותיו. וכמו שהשרשים ילכו למרחוק כן יונקותיו ילכו למרחוק כלומר יתפשטו הנה והנה והיונקות הם הענפים הרכים כמו היונק. והיונקות הם משל לטובות המתחדשות להם בכל יום ויום. או יהיה משל השרשים תורת משה רבינו עליו השלום שתהא קיימת לעד והיונקו' הם הדעות המתחדשות להם בידיעת האל ית' יום יום: ויהי כזית הודו. שיהא כח לאותו קיים כמו הזית שעליו לחים כל השנה כלומר שלא יפסק טובו כל הימים: וריח לו כלבנון. כמו כריח השדה אשר ברכו ה' כי הלבנון יש בו מינים רבים מעצים ומעשבים ויש בהם נותני ריח טוב רוצה לומ' שילך שמם הטוב למרחוק: ישובו יושבי בצלו. ישובו לארצם ויהיו יושבים בצל האל ית': יחיו דגן. יחיו עצמם בכל עת במצות האל ית' שיקיימו כמו הדגן המחיה את האדם: כרוב דגן. חסר כף הדמיון וכמוהו לב שמח ייטיב גהה. כי חטאת קסם מרי והדומים להם. ואם תאמר יפסק טובם כמו הדגן הפוסק ויבש עד שיזרעו אותו פעם אחרת לא זה ויפרחו כגפן כמו הגפן כי אחר שלקטו פירותיו אינו נפסק ויבש אלא יפרח שנה אחרת וכן בכל שנה ושנה: זכרו כיין לבנון. ריחו כמו אזכרתה ליי'. אמר ריח יין הגפן שנמשלו ישראל לו יהיה כריח יין לבנון שיש לו ריח טוב. וראיתי בספר אסף הרופא כי יין לבנון ויין חרמון ויין הכרמל ויין הרי ישראל וירושלם ויין הרי שומרון ויין הרי כפתור מצרים אלה היינות הם עליונים על כל מיני היין לריח ולטעם אף למרפא. ומשל הריח יהיה השם הטוב שיהיה לישראל בכל העמים לעתיד. ויש מפרשי' ישובו ינוחו כמו בשובה ונחת ויש מפרשים יחיו דגן שיהיה שנוי טבע בדגן לעתיד בבא הגואל שיחיו אותו כמו הגפן ולא יצטרכו לזרוע הדגן אלא פעם אחת כמו הגפן וכיוצא בזה זכרו רבותינו ז"ל בשנוי טבע שיהיה לעתיד בא טה:

יימרון דבית ישראל מה לנא עוד למפלח לטעותא אנא במימרי אקביל צלותהון דישראל וארחם עלוהי אנא במימרי אעבדינה כבירון שפיר דמן קדמי סליחת לחוביהון משתכחא׃ מן חכים דיסבר אילין סוכלתן וידעינון ארי תקנן אורחתא דיי וצדיקיא דהליכו בהון ייחון בהון בחיי עלמא ורשיעיא יתמסרון לגיהנם על דלא הליכו בהון׃

אֶפְרַיִם מַה־לִּי עוֹד לָעֲצַבִּים אֲנִי עָנִיתִי וַאֲשׁוּרֶנּוּ אֲנִי כִּבְרוֹשׁ רַעֲנָן מִמֶּנִּי פֶּרְיְךָ נִמְצָא׃ מִי חָכָם וְיָבֵן אֵלֶּה נָבוֹן וְיֵדָעֵם כִּי־יְשָׁרִים דַּרְכֵי יְהוָה
וְצַדִּקִים יֵלְכוּ בָם וּפֹשְׁעִים יִכָּשְׁלוּ בָם׃ הצדיקים

אפרים. ואז יאמרו מה לי עוד לעצבים כי בעוד שהייתי עובד אותם היה לי כל הרע ועתה שאעבוד את ה' יהיה לי כל הטוב הזה. ואמר הקב"ה כשיאמר אפרים זה: אני עניתי ואשורנו. כלומ' אביט אליו בעת רצון הפך והסתרתי פני מהם · ומה אומר לו: אני כברוש רענן. אני אהיה לך כמו הברוש רענן שנופפין ראשו אבל שרשיו כן אני מרום וקדום אשכון ואת דכא ושפל רוח · ואם תאמר הברוש אינו עושה פירות ממני פריך נמצא בכל עת ובכל זמן: מי חכם ויבן אלה · וכשהשלים הושע נבואתו אמר מי בכם חכם ויבין אלה התוכחות שדברתי עד הנה: כי ישרים דרכי ה'. לא כאותם שאומרים לא יתכן דרך ה' כמו שאמ' ביחזקאל כי אם תשובו בתשובה שלמה לא תזכרנה לכם תועבותיכם הראשונות: וצדיקים ילכו בם. כי יכירו וידעו כי כל דרכיו משפט · ואם יראו צדיק ורע לו או רשע וטוב לו יחשבו כי הכל אמת ודרך ישר מהאל ית' כי הצדיק שאנו רואים אולי אינו צדיק בלבו כמו שהוא בנראה והאל בוחן לב וחוקר כליות · או מיסרו לטובתו לעולם הבא שהוא עולם השכר. וכן הרשע וטוב לו אולי עשה קצת טובות ומשלם לו האל ית' בחייו כדי שיאבד ברוב רשעו לעולם הבא. כמו שאמר בתורת משה רבינו עליו השלום ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו: ופושעים יכשלו בם · כי יאמרו אין מסדר ומנהיג העולם ואינם בדרך ישר כי הצדיק יבואנו רע והרשע יבואנו טוב לפיכך אינם שבים מרשעם וילכו אחרי תאות לבם ויכשלו ויאבדו. ואדוני אבי ז"ל פירש ופושעים יכשלו בם. כאשר ישובו הפושעים לדרכי ה' ולא היו רגילים בהם כמו הצדיקים יכשלו בהם כאדם שאינו יודע הדרך · וזה נאמר על הפושעים שלבם עוד בדרך פשעם אך השבים בלב שלם אלהיהם יעזרם כדי שלא יכשלו והצדיקים במנהגם ילכו דרך סלולה וישרה׃

תם ונשלם ספר הושע תהלה לאל עולם

פתגם

נבואה מן קדם יי דהוה עם יואל בר פתואל׃ שמעו דא סביא ואציתו כל יתבי ארעא ההות דא ביומיכון ואם ביומי אבהתכון׃ עלה לבניכון אשתעו ובניכון לבניהון ובניהון לדר אוחרן׃ מותר זחלא אכל גובא ומותר גובא אכל פרחא ומותר פרחא אכל שמוטא׃ אתערו רוויא ובכו ואיללו כל שתי חמר על חמר מרת ארי אתמנע מפומכון׃ ארי עמא סליק על ארעי תקיף ולית מנין שנוהי שני אריא וניבוהי כבר אריון׃ שוי פירי גופני עמי לצדו ותינתהון למפחת נפש מקלף קלף ורמא חוורו שבשהא׃ כנישתא דישראל עבידי איליא כבתולא דאסירא סקא למספד על בעל עולימתהא׃ פסקו קורבנין ונסכין מבית מקדשא דיי אתאבלו כהניא דמשמשין בבית מקדשא דיי׃ אתבזיזו חקליא חרובת ארעא ארי סף עיבורא יבישו גופניא נתרו זיתיא׃ בהיתו איכריא אלילו מפלחי כרמיא על חיטין ועל סערין ארי סף חצד חקלא׃ גופניא

דבר

א יְהוָה אֲשֶׁר הָיָה אֶל־יוֹאֵל בֶּן־פְּתוּאֵל׃ שִׁמְעוּ־זֹאת הַזְּקֵנִים וְהַאֲזִינוּ כֹּל יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ הֲהָיְתָה
זֹּאת בִּימֵיכֶם וְאִם בִּימֵי אֲבֹתֵיכֶם׃ עָלֶיהָ לִבְנֵיכֶם בותיכם
סַפֵּרוּ וּבְנֵיכֶם לִבְנֵיהֶם וּבְנֵיהֶם לְדוֹר אַחֵר׃ יֶתֶר הַגָּזָם אָכַל הָאַרְבֶּה
וְיֶתֶר הָאַרְבֶּה אָכַל הַיָּלֶק וְיֶתֶר הַיֶּלֶק אָכַל הֶחָסִיל׃ הָקִיצוּ שִׁכּוֹרִים
וּבְכוּ וְהֵילִלוּ כָּל־שֹׁתֵי יָיִן עַל־עָסִיס כִּי נִכְרַת מִפִּיכֶם׃ כִּי־גוֹי עָלָה
עַל־אַרְצִי עָצוּם וְאֵין מִסְפָּר שִׁנָּיו שִׁנֵּי אַרְיֵה וּמְתַלְּעוֹת לָבִיא לוֹ׃
שָׂם גַּפְנִי לְשַׁמָּה וּתְאֵנָתִי לִקְצָפָה חָשֹׂף חֲשָׂפָהּ וְהִשְׁלִיךְ הִלְבִּינוּ ש
שָׂרִיגֶיהָ׃ אֱלִי כִּבְתוּלָה חֲגֻרַת־שַׂק עַל־בַּעַל נְעוּרֶיהָ׃ הָכְרַת
מִנְחָה וָנֶסֶךְ מִבֵּית יְהוָה אָבְלוּ הַכֹּהֲנִים מְשָׁרְתֵי יְהוָה׃ שֻׁדַּד שָׂדֶה
אָבְלָה אֲדָמָה כִּי שֻׁדַּד דָּגָן הוֹבִישׁ תִּירוֹשׁ אֻמְלַל יִצְהָר׃ הֹבִישׁוּ
אִכָּרִים הֵילִילוּ כֹּרְמִים עַל־חִטָּה וְעַל־שְׂעֹרָה כִּי אָבַד קְצִיר שָׂדֶה׃

דבר ה' אשר היה אל יואל בן פתואל · זה הנביא נתנבא תחלה על הארבה שיביא האל ית' בארץ ישראל על עונותיהם. ואם כן נתנבא נבואה עתידה לימות המשיח. ויש אומרים כי בימי יהורם בן אחאב ניבא זה הנביא שיהיה רעב בארץ · כמו שאמר כי קרא ה' אל הרעב וגם בא אל הארץ שבע שנים. הד' שנים היו ד' מיני ארבה והג' שנים היו הגשמים נעצרים · ובסדר עולם אמר כי בימי מנשה נבא ואמר יואל נחום חבקוק נתנבאו בימי מנשה · ולפי שלא היה מנשה כשר לא נקראו על שמו: שמעו זאת הזקנים. כי הם ראו יותר במה שעבר בימיהם כמו שאמר זקניך ויאמרו לך: ההיתה זאת בימיכם · אם היתה זאת ההיא הא השאלה · ואם בימי אבותיכם · כי הארבה שהיה במצרים לא היה אלא מין אחד · ואעפ' שאמר בספר תהלים ויתן לחסיל יבולם. ואמר וילק ואין מספר הארבה היה עיקר ושני המינים באו עמו · לפיכך לא נזכר בתורה אלא הארבה ולא היה אלא עת אחת · וזה היה ד' מינים גזם ארבה ילק חסיל ובאו בד' שנים זה אחר זה כמו שאמר יתר הגזם וגו'. וזאת הרעה לא היתה עד אותו הזמן: עליה. על הגזרה הזאת: לדור אחר. בניהם הבאים אחריהם. כלומר לזמן רחוק תוכלו לספר זאת הגזרה: יתר הגזם. מה שהותיר הגזם בשנה ראשונה אכל הארב' בשנה השנייה כי לא באו ד' המינים בשנה אחת אלא זה אחר זה בד' שנים · וכן אמר ושלמתי לכם את השנים אשר אכל הארבה וגו' · יש אומרי' כי נקרא גזם על שם שגוזז את התבואה · וארבה לפי שהוא הרב שבמיני' · וילק לפי שהוא לוקק ולוחך את העשב · וחסיל לפי שהוא כורת את הכל מן יחסלנו הארב' · ות' מותר זחלא אכל גובא ומות' גובא אכל פרחא ומותר פרחא אכל שמוטא: הקיצו שכורים. אותם הרגילי' להשתכר ביין עתה הקיצו משכרתכם ובכו יומם ולילה כי לא תמצאו יין כי הארב' יאכל הענבי': עסיס · היין נקרא עסיס · וכן כל משקה שיוצא ע"י כתיתה ודריכה · מן ועסותם את רשעים. ות' עסיס חמר מרת: כי גוי · כל קבוץ מן החי יקרא גוי לפיכך אמר על הארבה גוי. וכן אמ' על הנמלים עם לא עז ועל השפנים עם לא עצום: שניו שני אריה. כאלו יש לו שנים כשני האריה: ומתלעות לביא לו · מתלעות הם השנים הגסות והלביא גדול מן האריה · ות' שנוהי כשני אריון וניבוהי כבר אריון · והנה אמ' ובני לביא יתפרדו כרא' כי לא יקרא הקטן לביא: שם גפני לשמה · עבר במקום עתיד · או פי' יאמר יושב הארץ בבאו שם גפני לשמה · וכן כי גוי עלה על ארצי מזכר: ותאנתי לקצפה: כל הכנויים הם דברי יושב הארץ. או הם דברי הנביא. וכן ת' שוי פרי גפני עמי לצדו. ופי' לקצף ולזעם ולמארה. ות' למפחת נפש · וי"ת לקצפה לקליפה. וכן מפרשים כקצף על פני המים רל" שיסיר הארבה הקליפה שיאכלנה: חשוף חשפה. הכנוי לתאנה גם לגפן · וכן הלבינו שריגיה · ופי' חשפה גלה אותה · כלומר שהסיר קלפתה וכן ת' מקלף קלף ורמא · ופי' השליך הקליפה לארץ באכלו הלחות שבין הקליפה לעץ · או פי' חשפה והשליך שאכל העלים והשמדר השליך לארץ והנה היא מגולה: הלבינו · כי אחר שימוץ הארבה הלחות כשארו השריגים יבשים ולבנים : הלבינו · פעל עומד · וכן כשלג ילבינו: אלי · אומר כנגד כנסת ישראל קונני על זאת הרעה ועשי אבל גדול כמו הבתולה שמשאת לבחור ומת בעודה נער' כי אז היא רוב שמחתם זה בזה ושמת מתאבלת אבל כבד והיא חוגרת שק תחת עדיה וחליתה: אלי פי' קונני. וי"ת ויקונן המלך ואלה מלכה: חגורת שק · הפועל הזה נשתמשו בו בפועל ובפעול כאחד יאמר חוגר ויאמר חגור · וכן לובש ולבוש : הכרת מנחה ונסך · אמר הכרת לשון זכר ואמר מנחה שהיא לשון נקבה לשון זכר נופל על הענין · כלומר קרבן המנחה והנסך · וכן אשר יעשה מלה יעשה מלאכה : הכרת · בנין הפעל כי הארבה הכריתו · ואם פסק מהם הדגן והתירוש ממה יביאו מנחה ונסך לבית המקדש והם אין להם מה יאכלו ומה ישתו: אבלו הכהנים · שהיו אוכלים משלחן ה' ואין : שדד שדה · אבלה בשחתה ושממה. כי אין בה פירות וכן אבל תירוש: הובים תירוש · כמו יבש · והוא פעל עומד · ותר' יבישו גופניא . או יהיה מענין בשת ויאמר זה עדמ' כאלו יש לו בשת כשנפסק: אמלל. ענין כריתה · וזכר דגן תירוש ויצהר כי אלה הג' הם רוב חיי האדם: הובישו. צווי וכן הילילו · ואמר הובישו כי ראוי לכם שתבושו כי מעשיכם וטרחכם בשדה הוא לריק: אכרים · עובדי השדות: כורמים. עובדי הכרמים. וטעם אכרים על חטה ושעורה. וטעם כורמי' על הגפן:

הגפן

הבישה הגפן הובישה והתאנה אמללה רמון גם תמר ותפוח כל עצי השדה
יבשו כי הוביש ששון מן בני אדם :
חגרו וספדו הכהנים הילילו משרתי מזבח באו לינו בשקים
משרתי אלהי כי נמנע מבית אלהיכם מנחה ונסך : קדשו צום קראו
עצרה אספו זקנים כל ישבי הארץ בית יהוה אלהיכם וזעקו אל יהוה :
הלוא אהה ליום כי קרוב יום יהוה וכשד משדי יבא : הלוא נגד עינינו אכל
נכרת מבית אלהינו שמחה וגיל : עבשו פרדות תחת מגרפותיהם
נשמו אצרות נהרסו ממגרות כי הוביש דגן : מה נאנחה בהמה
נבוכו נבכו עדרי בקר כי אין מרעה להם גם עדרי הצאן נאשמו : אליך
יהוה אקרא כי אש אכלה נאות מדבר ולהבה להטה כל עצי השדה :
גם בהמות שדה תערוג אליך כי יבשו אפיקי מים ואש אכלה נאות
ב המדבר : תקעו שופר בציון והריעו בהר
קדשי ירגזו כל ישבי הארץ כי בא יום יהוה כי קרוב : יום חשך ואפלה
כמוהו יום ענן וערפל כשחר פרש על ההרים עם רב ועצום כמהו לא נהיה
מן העולם ואחריו לא יוסף עד שני דור ודור : לפניו אכלה אש
ואחריו תלהט להבה כגן עדן הארץ לפניו ואחריו מדבר שממה וגם
פליטה לא היתה לו : כמראה סוסים מראהו וכפרשים כן ירוצון :
כקול מרכבות על ראשי ההרים
עם ירקדון כקול להב אש אכלה קש כעם עצום ערוך מלחמה :

גופניא יבישו ותיניא נתרא רימונין אף דיקלין וחזור כל אילני חקלא יבישו ארי פסקת חידותא מבני אינשא : אסרו וספידו כהניא אילילו דמשמשין על מדבחא עולו ביתו בסקיא דמשמשין קדם אלהי ארי אתמנע מבית מקדשא דאלהכון קורבנין ונסכין : גזרו תעני ערעו כנישא כנישו סביא כל יתבי ארעא ועולו לבית מקדשא דיי אלהכון וצלו קדם יי : ווי מן קדם יומא ארי קריב יומא דעתיד למיתי מן קדם יי וכביזא דמן קדם יי שדי ייתי : הלא עד דאנחנא חזן עיבורא פסק מבית מקדשא דאלהנא חדוא ובויע : אתמסיאו גרבי חמר תחות מגופתהון צדיאו אוצריא אתפגרו אטנניא ארי סף עיבור : לחדא מתאנחא בעירא מתערבלן בקרן דתורין ארי לית רעיא להון אף עדרי ענא צדיאה : קדמך יי אנא מצלי ארי קידום תקיף כאישא אסף דיוות מדברא ושלהוביתא שיצאת כל אילני חקלא : אף חיות ברא מסברא קדמך ארי יבישו פצידי מיא וקידום תקיף כאישא אסף דיוות מדברא : תקעו שופרא בציון יבבו בטור קודשי יזועון כל יתבי ארעא ארי מטא יומא למיתי מן קדם יי ארי קריב : יום חשך וקיבלא יום עננא ואמטתא כנהור צפר פריס על טוריא עם רב ותקיף דכותיה לא הוה מן עלמא ובתרוהי לא יוסיף עד שני דר ודר : קדמוהי אכלא אשתא ובתרוהי משיציא שלהוביתא כגינא דעדן ארעא קדמוהי ובתרוהי מדבר צדו ואף שיזבא לית ליה לרשיעיא : כחזו סוסותא חזויהון וכפרשיא כן רהטין : כקל רתיכיא על רישי טוריא מקפצין כקל שלהובית אישתא דמשיציא בקשא יבישא כעמא תקיף דידע סידורי קרבא : מן קדמוהי

הגפן הובישה · יבשה · וכן ת' יבים גופניא · או הוא ענין בשת כמו שפי' הוביש תירוש · כי הוביש ששון יבש כלומר כפסק כי התבואות והפירות הם ששון בני אדם · וכן ת' ארי פסקת חדוותא · או יהיה ענין בשת על דרך משל : חגרו · ר"ל חגרו שק · ופירש אחר כך לינו בשקי' · ופי' באו בית ה' · וטס ספדו · ואמר לינו כי אפילו בלילה לא תסירו השקים מעליכם אולי ירחם ה' עליכם · ואמר משרתי מזבח · ואמר משרתי אלהי שהשירות הוא כמזבח לאלהי' וסמך השירות לאלהים למזבח כמו אשר ישרתו לה' בהם : קדשו צום · הזמינו העם לתענית · ות"י גזרו תענית קראו עצרה שיהיו נעצרים העם ממלאכתם ויאספו לתפלה ובקשה · וזעקו אל ה' · אולי ישמע זעקתכם ויסיר מעליכם המכה הזאת · וכל זה אמר הנביא שיעשו בבא הארבה עליהם · או שישובו בתשובה טרם באו והאל ברחמיו יבטל הגזרה : אהה ליום · אמרו אהה ואוי לזה היום שיבא : וכשוד משדי יבא · כמו שוד שיבא פתאום כן יבא זה היום משדי · והנגיד פי' משדי מחזק · וכן כקול מים רבים כקול שדי שודד חזק ותקיף שאין דרך להמלט ממנו : הלא נגד עינינו אכל נכרת · כראה התבואה המבושלת ויבא הארבה לעינינו ויכרתנו וכיון שנכרת האכל נכרת מבית אלהינו שמחה וגיל כי היו מביאים קרבנות כחק הקציר ושמחי' שם כי גדולה היתה שמחת הקציר כמו שאמ' כשמחת הקציר : עבשו פרדות · כמו עפשו ענין עפוש · כי הבי"ת והפא ממוצא אחד · וכן במשנה הבקר לעבוש כמו הפקר : פרדות · הם גרגרי הזרע שהם תחת הארץ · ואמר כי מראה אחרת תהיה כי הזרע יהיה נשחת ומעופש תחת הארץ ולא יצמח ואשר יצמח יאכלנו הארבה · או יתעפשו גרגרי הזרע מפני הגשמי' שלא ירדו עליהם כי גם כן תהיה עצירה גדולה בשנים האלה : מגרפותיהם · בסגול המם והם חתיכות העפר · וכן באבן או באגרוף לדעת קצת המפרשים · וי"ת אתמסיאו גובי חמר תחות מגופתהון תרגם מגרפותיהם כמו מגופת חבית : נשמו אוצרות · אוצרות התבואה נשמו כי אין דבר להכניס בהם והנה הם שוממי' : נהרסו ממגורות · בשורק · וכפל הענין במה שאמר כי ממגורות כמו אוצרות · וכן העוד זרע במגורה · ופי' נהרסו כאלו נהרסות כי לא יכניסו בהם דבר או נהרסו כי אין חוששם להם לתקנם כמנהג · משכה לשכה וכופלים ובשתים · והמם הראשונה במלת ממגורות נוספת גם כן מאותיות אמתי"ן · ובאו שתי אותיות נוספות כאחת במלה · וכן מתלאה · ואדוני אבי ז"ל כתב כי המם הראשונ' לשמוש · כאלו היתה בחירק ממגורות ופי' מקצתם מהמגורות נהרסו · וכמו מם השמוש בפתח כי למברא שונ' לא התקדמו למדי : וכי הוביש דגן · פירשנוהו : מה נאנחה בהמה · אמר דרך כלל ואחר כך דרך פרט : נבוכו · ענין בלבול כאדם המבולבל בדעתו ולא ידע מה יעשה · וכן נבוכים הם בארץ : גם עדרי הצאן · אמר גם כי עדרי הצאן ימצאו פעמים מרעה שלא ימצאוהו הבקר לפי שהם עולי' בהרים ובגבעות מה שלא יעשו הבקר ברוב : נאשמו · האלף בשוא לבדו וענינו ענין שממה · וכן תאשם שומרון כמו שפירשנו : אליך ה' · כי אין מושיע זולתך : כי אש · כאלו אש ולהבה עברה בהם כאשר עבר הארבה בהם : נאות מדבר · אהלי הרועי' יקראו נאות והוא בחלוף וי"ו באלף מן נוה · וי"ת דירית מדברא והוא לשון דירה · או לשון דיר בדברי רז"ל ככנסות לדיר להתעשר : גם בהמות שדה · אפי' חיות השדה שימצאו מרעה בהרים רחוק מן הישוב ולא בא שם הארבה : תערוג אליך · מפני הצמא : כי יבשו אפיקי מים · כי הארבה יהיה באלה השנים ועצירת הגשמים היה אף על פי כן חית השדה שהולכות למרחוק הנה והנה ימצאו מרעה במקומות הלחים מעט הנה ומעט הנה אבל לא ימצאו מים לשתות כי בעצירת הגשמים יבשו הנהרות ואפיקי מים · ואעפ"י שהם צריכים למאכל יותר הם צריכים למשתה : תערוג · כל אחת ואחת והוא ענין צעקה על הצמא · כמו כאיל תערוג על אפיקי מים : ואש אכלה נאות המדבר · מקומות הדשא שהיו במדבר יבשו כאלו אש אכלה אותם · וקראם נאות לפי שנוטים שם אהלים הרועים שוכני המדבר ואף על פי שהוא רחוק מן הישוב : תקעו שופר והריעו · כפל הענין במה שאמר כי ציון הוא הר הקדש · וכן אמר על ציון הר קדשי · וטעם תקעו והריעו לעורר הלבבות על התשובה : יום חשך · הכרה כמשלת לתשך כמו שהשמחה כמשלת לאורה · או פי' כי מרוב הארבה חשכה הארץ כמו שאמ' בארבה מצרים ותחשך הארץ : כשחר · פרוש על ההרים כמו שחר שהוא פרוש על ההרים כרגע כי שם נראה תחלה השמש בבאתו מפני גבהם כן יבא זה הארבה פרוש ופושט על הארץ ברגע : כמוהו לא נהיה · כי אותו של מצרים לא היה אלא מין אחד והוא הארבה והיה רב אותו המין במצרים יותר ממה שהיה עתה בארץ ישראל · לפיכך אמר ואחריו לא יהיה כן · והנה אמר כמהו לא נהיה כי היו ארבעה מינים ושבמצרים לא היה אלא מין אחד : לא יוסף · בצרי כמו לא יוסיף בחירק : לפניו · במקום שיחנה כראה לפניו ולאחריו כאלו אש אכלה ולהטה כל הצומח · לפיכך אמר לפניו ואחריו כי מקום חנייתו לא יראה כי הוא יכסה את עין הארץ אבל חונה במקום זה ואוכל ונוסע במקום אחר ואוכל זהו לפניו ולאחריו : כגן עדן הארץ לפניו · לפני בא הארבה היתה הארץ כגן עדן ואחרי שיבא על הארץ ואכל כל הצומח כראה הארץ אחריו מדבר שממה : וגם פליטה לא היתה לו · שלא הניח דבר מן הצומח שלא אכל · ויונתן תרגם ואף שיזבא לית ליה לרשיעיא : כמראה סוסים · במרוצתו דומה למראה הסוסים : כקול מרכבות · בפתח המם : על ראשי ההרים ירקדון · קול הליכתם כקול הליכת המרכבו' ויותר להם שהולכים על ראשי ההרי' ולא כן המרכבות ירקדון כי מהלך הארבה ברקידה ממקום למקום · כמו שאמר לנתר בהם על הארץ : כקול להב אש אכלה קש · כי הקש והעצים הרקים בשתאחז בהם אש משמיעים קול · וכן אמר כקול הסירים תחת הסיר : ערוך מלחמה · כעם עצום שערוך להלחם עם שכנגדו שמשמיע קול ותרועה להבהיל שכנגדו : ערוך · הע"ין בשוא וסגול הוא כפעול סמוך :

מן קדמוהי יזועון עממיא כל אפיא איתחפיאו איכרום אוכמין כקידר:
כגיבריא רהטין כגברי עבדי קרבא סלקין לשורא וגבר באורחי אזלין
ולא מעכבין אורחתהון: וגבר אחוהי לא דחקין גבר בכבישיה אזלין
לאתר דאינון שלחין קטלין ולא מקבלין ממון: בקרתא מזדמנין על
שורא רהטין בבתיא סלקין מן חרכיא עלין כגנבין: קדמוהי חרובת
ארעא זעו שמיא שמשא וסיהרא קבלו וכוכביא כנשו זהרהון: ויי
ארים מימריה קדם משריתיה ארי סגי לחדא משיריתיה ארי תקיפין
עבדי מימריה ארי רב יומא דעתיד למיתי קדם יי ותקיף לחדא ומן
יכיל לסוברותיה: ואף כען אמר יי תובו לפולחני בכל לבכון ובצומא
ובבכיתא ובמספדא: ואעדו רשע לבכון ולא כביזוע לבושכון ותובו
לפולחנא דיי אלהכון ארי חננא ורחמנא הוא מרחיק רגז ומסגי
למעבד טבון וקשוט ומתיב מימריה מלאיתאה בישא: מן ידע דאית
בידיה חובין יתוב מיניה ויתרחם עלוהי וכל מן דיתוב ישתבקון ליה
חובוהי ויקבל בירכן ונחמן וצלותיה כגבר דמקריב קורבנין ונסכין
בבית מקדשא דיי אלהכון: תקעו שופרא בציון גזרו תעני ערעו
כנישא: כנשו עמא זמינו קהלא כנושו סביא איתו טליא ויניקי תדיא
יפוק חתנא מאדרון בית משכביה וכלתא מבית גנונהא: בין אולמא
ולמדבחא יבכון כהניא דמשמשין קדם יי ויימרון חוס יי על עמך
ואל תתן אחסנתך לחיסודין למישלט בהון עממיא למה יימרון ב
בעממיא אן דאתפריקו במימר אלהכון: וחס יי על ארעיה ורחים
על עמיה: ואתיב יי ואמר לעמיה הא אנא מבריך לכון עבורא וחמר
ומשחא ותסבעון יתיה ולא אתן יתכון עוד חיסודי כפנא בֵיני עממיא:
וית עמא דאתי מציפונא ארחיק מנכון ואגליניה לארעא צדיא וחרבא
רישיה לימא מדינחא וסופיה לימא מערבאה ותיסק

מפניו יחילו עמים כל־פנים קבצו פארור: כגבורים ירוצון כאנשי
מלחמה יעלו חומה ואיש בדרכיו ילכון ולא יעבטון ארחותם: ואיש
אחיו לא ידחקון גבר במסלתו ילכון ובעד השלח יפלו לא יבצעו:
בעיר ישקו בחומה ירצון בבתים יעלו בעד החלונים יבאו כגנב:
לפניו רגזה ארץ רעשו שמים שמש וירח קדרו וכוכבים אספו נגהם:
ויהוה נתן קולו לפני חילו כי רב מאד מחנהו כי עצום עשה דברו כי
גדול יום־יהוה ונורא מאד ומי יכילנו: וגם־עתה נאם־יהוה שבו
עדי בכל־לבבכם ובצום ובבכי ובמספד: וקרעו לבבכם ואל־בגדיכם
ושובו אל־יהוה אלהיכם כי־חנון ורחום הוא ארך אפים ורב־חסד
ונחם על־הרעה: מי יודע ישוב ונחם והשאיר אחריו ברכה מנחה
ונסך ליהוה אלהיכם:
תקעו שופר בציון קדשו־צום קראו עצרה: אספו־עם קדשו קהל
קבצו זקנים אספו עוללים ויונקי שדים יצא חתן מחדרו וכלה
מחפתה: בין האולם ולמזבח יבכו הכהנים
משרתי יהוה ויאמרו חוסה יהוה על־עמך ואל־תתן נחלתך לחרפה
למשל־בם גוים למה יאמרו בעמים איה אלהיהם: ויקנא יהוה
לארצו ויחמל על־עמו: ויען יהוה ויאמר לעמו הנני שלח
לכם את־הדגן והתירוש והיצהר ושבעתם אתו ולא־אתן אתכם עוד
חרפה בגוים: ואת־הצפוני ארחיק מעליכם והדחתיו אל־ארץ
ציה ושממה את־פניו אל־הים הקדמני וספו אל־הים האחרון

את־
ישוקו חלונים וככבים עשה שובו
ויונקי
וספו

מפניו· פארור· שחרות וקדרות. כמו שקדרה כן היו כל הפני' מפניו· כמו ובטלו בפרור והאלף בתוכה למסך. וכתי' כל אפיא אתחפיאו אוכרום אוכמין כקדרה:
וי"מ קבצו פארור על דרך וכוכבים אספו נגהם ואחז"ל תפש עליהם כי אין לשון קבוץ בלשון אסיפה בכל מקום. כי לא יאמר קבוץ ידיך כמו שיאמר אסוף ידיך. ולא
יאמר ויקבוץ רגליו כמו שאמ' ויאסוף רגליו אל המטה וכאמ' ואין איש מאסף אותי ולא יאמ' מקבץ אותי· וכן לא יאמר קבצו נגהם כי הקבוץ יאמר על הדבר המפוזר
והאסיפה יאמר אף עד' שאינו מפוזר: כגבורים ירוצון· ולא יעבטון אורחותם. כתרגומו ולא מעכבין ארחתהון. ואין לו חבר במקרא. וי"מ אותו מן העבט
תעביטנו· כמו שאמר גבר במסילתו. וי"מ אותו כמו יעוותון וכן הוא בלשון ערבי: ואיש. גבר במסילתו· לפי שהמשילם באנשים ובגבורים אמר גבר אעפ"י
שלא יפול זה הלשון אלא על בני אדם: ובעד השלח יפלו· השלח הוא הסייף· וכן מעבור בשלח. ואין משלחת במלחמה· ובעד פי' על· כמו ויסגר השם בעדו.
וכפר בעדו· יפלו כמו יחנו· וכן על פני כל אחיו נפל· נופלים בעמק: לא יבצעו. כמו לא יפצעו מן פצע תחת פצע· והוא פעל עומד· וכן ובצעם בראש כלם.
והוא פעל יוצא ענין כריתה. אמר אין החיל הזה כשאר אויבים שתמנע' מלבא עליך בחרב כי אלה יחנו על החרבו' ולא יבצעו וזה לקלותם· וי"ת שלח ענין
שליחות: ויבצעו ענין שוחדי בצע. אמר ולאתר דאינון שליחון אזלין קטולין ולא מקבלין ממון· אמר אינם כשאר אויבים שתפייסם בממון: בעיר ישוקו.
ענין שוק. ווכר זה הלשון בארבה לפי שסוקיו הם ארוכים· ועוד כי הוא הולך תמיד לא ינוח אלא מעט· וכן אמר במשק גבים שוקק בו. ר"ל התמדת ההליכה.
וכן וכן משק ביתי. וי"ת בקרתא מזדמנין: בבתים יעלו· כי משולת אויבים ישגב האדם בבתים הגבוהי': בעד החלונים· כמו מן החלונים· וכן בעד השבכה בעד
החלון· אמר אינם כשאר אויבים שתסגור השער לפניהם כי מן החלונים יכנסו בבית כמו הגנב שימצא השער סגור ויסתדל ליכנס מן החלונים: לפניו רגזה
ארץ· בבאו תרגז הארץ לפניו· וזה דרך משל. וכן רעשו שמים וקדרו ואספו נגהם הכל משל לרוב הצרה כי כן דרך הכתוב· כמו חשך השמש בצאתו·
והדומים לו רבים· וענין אספו נגהם אספו אורם לתוכם שלא כראה· וכן אסוף ידיך ויאסוף רגליו· ויהוה נתן קולו. והנה האל ית' השמיע בא החיל הזה לפני
בואו ע"י נביאיו כדי שישובו בתשובה: ומי יכילנו· מי יוכל לסבלו· וכן מי מכלכל· את יום באו: וגם עתה. טעם וגם ר"ל אם לא תשובו לפני באו גם עתה
אחרי באו אני מזהיר בכם שתשובו. ואמר עתה כי קרוב היה עת באו בהנבאת הנביא. כמו שאמר כי בא יום ה' כי קרוב בכל לבבכם שלא תהיה התשובה בלב
ולב שתראו דרכי התשובה בנגלה ובנסתר לא תשובו והתשובה תהיה בנסתר כי היא העקר: ובצום ובכי ובמספד· בגראה להכניע הלבבות ושיראו איש את
חברו גם בוכה וסופד ויכניע לבבו אם לא שב מעצמו: וקרעו לבבכם ואל בגדיכם. אם תקרעו לבבכם ותסירו ממנו כל מחשבה רעה אינכם צריכים לקרוע
בגדיכם כמו שאדם קורע בגדיו על הצער והצרה כי חנון ורחום הוא כן מדותיו כמו שכתוב בתורה שהוא מנחם על הרעה לשבים: וכן כתוב וינחם ה' על
הרעה אשר דבר לעשות לעמו: מי יודע ישוב· וי"מ מי יודע אולי ישוב האל ית' ונחם· ואעפ"י שאמרנו כי ממדותיו הוא שנחם על הרעה ואין ספק בזה אעפ"כ
אם רבו העונו' לא ינחם עד שיענישם מעט או רב· לפיכך אמר מי יודע· או יהיה פירושו מי שיודע דרכי התשובה ישוב ונחם האלהי' על הרעה הזאת· וי"ת מאן ידע
דאית ביה חובין יתוב מנהון ויתרחם עלוהי: והשאיר אחריו ברכה. והא' ית' ישאיר אחר הארבה ברכה שאם ישובו בעדנו ידינחנו האל ית' וישאיר בשומה ברכה
שלא ישחית הכל והנשאר יהיה לברכה ותעשו ממנו מנחה ונסך לה' אלהיכם כנגד מה שאמר הכרת מנחה ונסך מבית ה': תקעו· פירשנוהו למעלה: אספו
עוללים ויונקי שדים. שיתענו גם הקטנים. וכן יונקי שדים יתענו שלא יינקו ויהיו כלם באסיפה אחת ויבכו הקטנים ויונקי שדים לרעבונם והגדולים יכנעו
לבכיתם וישובו והאל ית' ברחמיו ירחם לצעקת הקטנים: יצא חתן מחדרו וכלה מחופתה: אפי' החתן שהיה לו לשמוח עם אשתו יצא מחדרו. וכן הכלה
תצא מבית חופתה והוא החדר שזכר· או פי' מחופת' מהחלוי' והעדיי' שחופפי' עליה בימי החתונ' וכלם יהיו באסיפה א' ויבכו החתן והכלה עמהם תחת
שמחתם. וכל אלה הדברי' סוברי' לבו של אדם וה' ירחם· וי"ת ויפוק חתנא מאדרון בית משכביה וכלת' מבית גנונהא: בין האולם ולמזבח· כי שם היו עומדים
לעבור עבודתם ובהתבטל העבודה· כמו שאמר הכרת מנחה ונסך שם במקום עבודתם יבכו ויתפללו לאל ית' בבית מקדשו ויאמרו חוסה ה' על עמך: חוסה:
מלעיל: לחרפה למשול בם גוים· כי כשהיה רעב בארץ ישראל היו יוצאים רבים ממנה לגור בארץ מצרים ובארץ פלשתי' מפני הרעב וזה היה חרפה להם
ומושלים בהם גוים בהיותם גרים בארצם: ויקנא ה' לארצו. התנבא הנביא כי אחר שיעשו תשובה יקבל האל ית' תפלתם ואז יקנא לארצו שלא תהיה שממה
וטעם הקנאה מפני שהיו חרפה בגוים: לארצו· בעבור ארצו וכן המקנא אתה לי: ויען. ענה לצועקים ע"י נביאו: שולח לכם: שאצמיח לכם ע"י השדה
ועשב הארץ. וי"ת מברך לכון: ושבעתם אותו ממנו· וכן פן תשבענו והקאותו תשבע ממנו: ואת הצפוני ארחיק מעליכם· הארבה קרא צפוני שבא להם
מפאת צפון: והדחתיו אל ארץ ציה ושממה. ושם ימות שלא ימצא מה יאכל: לפיכך ועלה באשו: את פניו אל הים הקדמוני· פי' המזרחי והוא ים כנרת או
ים המלח שהם למזרח ארץ ישראל: וסופו אל הים האחרון· ים המערבי והוא שקרא אותו בתורה הים הגדול שהוא למערב ארץ ישראל: פניו. ר"ל ראשו
כל כך היה רב חיל הארבה שהיה מחזיק מים לים מים המזרחי לים המערבי:
ועלה

ועלה באשו ותעל צחנתו כי הגדיל לעשות: אל תיראי אדמה גילי ושמחי כי הגדיל יהוה לעשות: אל תיראו בהמות שדי כי דשאו נאות מדבר כי עץ נשא פריו תאנה וגפן נתנו חילם: ובני ציון גילו ושמחו ביהוה אלהיכם כי נתן לכם את המורה לצדקה ויורד לכם גשם מורה ומלקוש בראשון: ומלאו הגרנות בר והשיקו היקבים תירוש ויצהר: ושלמתי לכם את השנים אשר אכל הארבה הילק והחסיל והגזם חילי הגדול אשר שלחתי בכם: ואכלתם אכול ושבוע והללתם את שם יהוה אלהיכם אשר עשה עמכם להפליא ולא יבשו עמי לעולם: וידעתם כי בקרב ישראל אני ואני יהוה אלהיכם ואין עוד ולא יבשו עמי לעולם: על

והיה אחרי כן אשפוך את רוחי על כל בשר ונבאו בניכם ובנותיכם זקניכם חלמות יחלמון בחוריכם ח

חזינות יראו: וגם על העבדים ועל השפחות בימים ההמה אשפוך את רוחי: ונתתי מופתים בשמים ובארץ דם ואש ותמרות עשן: ותימרות

ותסק סרותיה ויהך רוחיה ארי אסגי למעבד בישן: לא תדחלין ארעא דישראל בועי וחדי ארי אסגי יי למעבד ביך טבין לעמיה: לא תדחלון חיות ברא ארי איתעטרו דירות מדברא ארי אילנא אצלח אביה תינא וגופניא טענו פירהון: ובני ציון ביעו וחדו במימר דיי אלהכון ארי אתיב לכון ית מלפיכון בזכו ומחית לכון מטר בכיר בעידניה ולקישא בירח ניסן: ויתמלין אדריא עיבורא ויטופון נעוויא חמרא ומשחא: ואשלם לכון שניא טבתא חלף שניא דבזו יתכון עממיא אומיא ולישניא ושלטוניא ומלכותא פורענות חילי רבא דשלחית בכון: ותיכלון מיכל ותסבעון ותשבחון ית שמא דיי אלהכון דעבד עמכון פרישן ולא יבהתון עמי לעלם: ותדעון ארי בגו ביתא ישראל אשריתי שכינתי ואנא יי אלהכון ולית עוד ולא יבהתון עמי בית ישראל לעלם: ויהי בתר כן אשפוך ית רוח קודשי על כל בסרא ויתנבון בניכון ובנתיכון סביכון חלמין יחלמון עולימכון חזוונין יחזון: ואף על עבדין ועל אמהן ביומיא האינון אשפוך ית רוח קודשי: ואתן אתין בשמיא ובארעא דם ואשא ויטורין דתנן: שמשא

ועלה באשו. האלף בשוא לבדו: ותעל צחנתו. כפל הענין במש' כי צחנתו כמו באשו. וטעם העליה שיעלה ריחם הרע לאפי העוברי': כי הגדיל לעשות. הארבה הגדיל לעשות רע בארץ והאל ית' ריחם על הארץ והמיתו. ורז"ל פירשו זה הפסוק לימות המשיח. ואמרו ואת הצפוני ארחיק מעליכם זה יצר הרע שצפון ועומד בלבו של אדם. והדחתיו אל ארץ ציה ושממה למקום שאין בני אדם מצויין להתגרות בהן: את פניו אל הים הקדמוני. שנתן עיניו במקדש הראשון והחריבו: וסופו אל הים האחרון. שנתן עיניו במקדש שני והחריבו והרג תלמידי חכמים שבו. ועלה באשו ותעל צחנתו. שמניח אומות העולם ומתגרה בשונאי ישראל. כי הגדיל לעשות אמר אביי ובתלמידי חכמים יותר מכולם: אל תיראי אדמה. ארץ ישראל לא יראו ושמחיה: גילי ושמחי. כנגד אבלו וספדו והלילו קדשו צום: כי הגדיל ה' לעשו' פי' לעשו' טובו' כנגד הארבה שהגדיל לעשות רעות: אל תיראי בהמות שדי. כמו שדה כנגד מה שאמר גם בהמות שדה תערוג אליך: כי דשאו נאות מדבר. שאמ' עליהם ואש אכלה וכיון שדשאו כן מלאו האפיקים מים. כי עץ נשא פריו. כמו שעץ נשא פריו ביישוב כן במדבר דשאו מקומות הדשאים: חילם. כחם והוא הפרי. ות"י טענו פיריהון: ובני ציון. כנגד מה שאמר תקעו שופר בציון: כי נתן לכם את המורה לצדקה. כמו יורה. ואמר כי נתן לכם לצדקה שעשה עמכם בעברו על פשעכם ופקד אתכם במטר. וזכר המורה תחלה שהוא במרחשון אחר כך פירש עוד ואמר ויורד לכם גשם מורה ומלקוש: בראשון. פי' הגשם הנקרא מורה הורידו לכם בעתו שהוא במרחשון והוריד לכם גם כן מלקוש בעתו בחדש הראשון שהוא ניסן וסמיהם מורה בשם כמו יורה בו"ו. ות"י המורה הראשון ענין הוראה שתרגם הפסוק כן ובני ציון בועו וחדו במימרא דה' אלהכון ארי יהיב לכון ית מלפיכון לזכו ומחית לכון מטר בכיר בעידניה ולקישא בירח ניסן. ורז"ל פי' כי יורה ומלקוש שניהם ירדו בניסן באותה שנה שאמרו אותה שנה יצא רוב אדר ולא ירדו להם גשמים וירדה להם רביעה ראשונה באחד בניסן אמר להם נביא לישראל צאו וזרעו אמרו מי שיש לו קב חטים או שעורים יאכלנו ויחיה או יזרענו וימות. אמר להם אעפ"כ צאו וזרעו נעשה להם נס ונתגלה להם מה שבחורים ובסדקים של נמלים ושבכותלים ויצאו וזרעו שני ושלישי ורביעי וירדה להם רביעה שנייה בחמשה בניסן והקריבו עומר בי"ו בניסן ונמצא העומר המתקרב מתבואה הגדלה בששה חדשים. קרב מטל י"א יום ומנחת התבואה הגדלה בששה חדשים גדלה באחד עשר יום ועל אותו הדור כאמר הזורעים בדמעה ברנה יקצרו: ומלאו הגרנות בר. מבואר הוא: והשיקו. כמו והשיקו מן ויכף ה' אלהים את מי ים סוף על פניהם כלומר שהיו היקבים מלאים עד שיצופו היין או השמן על פניהם. וכדברי רז"ל מי אחב שנתמלאו השיקן ואחר כך הקדישן טהורין הקדישן ואחר כך השיקן טמאין פי' שקנן במי מקוה עד שיצופו המים המקוה עליהם: ושלמתי לכם את השנים. פי' לא באו בשנה אחת כמו שפי'. ות"י הפסוק הזה דרך משל נראה כי דעתו היה שהיה נבואה עתידה לימות המשיח שתרגם ואשלם לכון שניא טבתא חלף שניא דבזו יתכון עממיא ולישניא שולטניא ומלכוותא פורענות חילי רבא דשלחית בכון: ואכלתם. אשר עשה עמכם להפליא. פלא היה כי בשנה אחת שלם להם תבואות ארבע שנים. ולדברי רבותינו ז"ל שכתבנו היה הפלא יותר גדול: ולא יבושו. לפי שהיה להם באלה השנים חרפת רעב בגוים: וידעתם. תכירו שאני בקרבכם שומע צעקתכם ואני אלהיכם ואין עוד. לא כאלהי העמים שעבדתם כי הם לא יועילו כי תהו המה: והיה אחרי כן. כמו והיה באחרית הימים. ואמר אחריכן לפי שאמר וידעתם כי בקרב ישראל אני אמר עתה תדעו ולא ידיעה שלמה כי עוד תשובו ותחטאו לפני אבל אחרי זאת הידיעה יבא זמן שתדעו אותי ידיעה שלמה ולא תחטאו עוד והוא לימו' המשיח של כי מלאה הארץ דעה את ה': אשפוך רוחי על כל בשר. פי' בישראל כמו שאמ' במקום אחר כל בשר ואינו מכל בעלי חיים אלא האדם לבדו. ואומר ויברך כל בשר יבא כל בשר כן פרט הנה כל בשר על ישראל הראויים להיות רוח הקדש עליהם. ואמר כל ר"ל הגדולים והקטנים כמו שאמר כי כלם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם: ורוחי היא רוח דעה והשכל כמו שאמר ונחה עליו רוח ה' ואחר כך פירש רוח חכמה ובינה רוח עצה וגבור' רוח דעת ויראת ה' ומפני שהדרך שכלם ויגבר במקצתם בא הדבר עד שיתנבאו. כי לא אמר כי כלם יתנבאו אלא ונבאו בניכם ובנותיכם ובשפיכות הרוח אמ' על כל בשר אבל בנבואה לא אמ' כל אלא ונבאו בניכם ובנותיכם. ואמר זקניכם בחוריכם לא כלם והוא עד"ש שכתב החכם הגדול הרב ר' משה בן מימון ז"ל כי לא תבא לאדם הנבואה ואפי' עם התלמדות אלא אם כן קדם לו טבע בעת היצירה: הבנים והבנות יתנבאו בנערותם כמו שמואל הנביא והנבואה תהיה להם כמראה החלום כמו שאמ' חלומו' חזיונות וכן היתה נבואת רוב הנביאים. כמו שאמר אם יהיה נביאכם ה' במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו. וכן יהיו בהם מעלות זה למעלה מזה כמו שהיו בנביאים שעברו עד שאולי יהיה בהם כמשה רבי' ע"ה. והנה זכר שלשה מעלות אשר בשנות האדם ימי הנערות וימי הבחרות וימי הזקנה: וגם על העבדים. כמו שאמר ועמדו זרים ורעו צאנכם ובני נכר אכריכם וכורמיכם וגם אותם לפי שיעמדו בארץ ישראל ויעבדו את ישראל תהיה להם רוח דעה והשכל. וענין שפיכות הרוח ר"ל שתהיה בהם רוח לרוב כענין השפיכה. וכן אמר ושפכתי על בית דוד ועל יושב ירושלם רוח חן ותחנונים: ונתתי מופתים. באותו הזמן אתן מופתים על העתיד לבא והמופתים יהיו בשמים ובארץ הדם בארץ לרוב ההרג שיהיה אש ותמרו' עשן בשמים והם הברקים השורפים בנפלם והשרפה תעלה עשן והם יהיו מופת על מגפת הגוים הבאים עם גוג ומגוג על ירושלם: תמרות עשן. עמודי עשן. ולפי שהתמר עץ גבוה וישר ושוה ידמו הדבר הגבוה והישר אליו לפיכך אמר ותמרות עשן על עמודי העשן. וכן בדברי רז"ל על העשן אמרו שמתעלה תמרתו ואמרו בית אבטינס היו על מעשה הקטורת ולא רצו ללמד ושלחו והביאו אומנים מאלכסנדריא והיו יודעים לפטם כמותם ולא היו יודעים להעלות העשן כמותם שהללו מתמר ועולה כמקל והללו מפצל לכאן ולכאן. ואלה הברקים שירדו שלא בטבעם או השמש שיהפך לחשך והירח לדם פירשו המפרשים כמשמעו כי באותו הזמן יהיו אלה המופתים. וכן דעת החכם רבי אברהם אע"ז ז"ל ואמר כי קדרות המאורות הוא מופת על מלחמות עצומות וקדרות המאורות יהיה באותו הזמן לפני בא יום ה' והיא יום מגפת גוג ומגוג והעמי' אשר אתו והסמכו' האלה יהיו מופתי' על הדבר הזה. ופי' והירח לדם הוא קדרות הירח וכשיהיה הקדרות שלם יהיה הירח שחור וכשלא יהיה הקדרות שלם יהיה אדום כדם זה והירח לדם. והרמב"ם פי' כי זה והדומי' לו הוא עדמ' על הברות שיבאו על העמים והמופתים שאמ' בשמי' ובארץ דם ואש ותמרות עשן וכן השמש יהפך לחשך והירח לדם כל זה הוא משל אל הברות והמלחמות כמש' על הארבה לפניו רגזה ארץ רעשו שמים שמש וירח קדרו וכוכבים אספו נגהם. וכן יאמר על מפלת גוג ומגוג שמש ירח קדרו וכוכבים אספו נגהם. ולפי הרמב"ם ז"ל מה שאמר לפני בא יום ה' היה לו לומר בבא יום ה' ואפשר שאמר שהצרה הזאת תהיה לישראל ויהיה להם האור לחשך לפני בא יום מפלתו של גוג ומגוג שיעלה עם עמים רבים על ירושלם עד שילחמו עליה ויצא חצי העיר בגולה וזה הוא החשך כמו שאמר בנבואת זכריה לא יהיה אור יקרו' וקפאון ויום מפלת גוג ומגוג הוא יום ה' הגדול והנורא כמו שאמר בארבה כי גדול יום השם ונורא מאד:

שמשא יתהפיך לקבלא וסהרא לדמא קדם מיתי יומא דעתיד למיתי
מן קדם יוי רבא ודחילא : ויהי כל דיצלי בשמא דיוי ישתיזיב ארי בטורא
דציון ובירושלם תהי שיזבתא כמא דאמר יוי ומשיזביא דיוי זמין : ארי
הא ביומיא האינון ובעידנא ההיא דאתיב ית גלוות אינש יהודה ויתבי
ירושלם : ואכנוש ית כל עממיא ואחתנון למישר פילוג דינא ואתפרע
מנהון תמן על עמי ואחסנתי ישראל דבדרו ביני עממיא וית ארעי
פליגו : ובעמי רמו עדבין ויהבו עולימא באגר זניתא ועולימתא
זבינו בחמרא ואשתיאו : ואף מא אתון חשיבין קדמי צור וצידון וכל
תחומי פלישתאי הגמלא אתון משלמין קדמי ואם גמלין אתון קדמי
קליל בפריע אתיב גמלכון ברישכון : די כספי ודהבי נסבתון ומני
חמרתא טביא אעילתון להיכליכון : ובני יהודה ובני ירושלם זבינתון
לבני יונאי בדיל לארחקותהון מעל תחומהון : הא אנא מיתי להון
ביגלאי מן אתרא דזבינתון יתהון לתמן ואתיב גמליכון ברישכון :
ואמסר ית בניכון וית בנתכון ביד בני יהודה ויזבנונון לבני שבא
לעמא רחיקא ארי במימרא דיוי גזיר כן : אכלזו דא
בעממיא זמינו עבדי קרבא יתון ביגלאי גיבריא יתקרבון ויסקון כל
גברי עבדי קרבא : אתקינו סייפיכון לסיפין ומגליכון למורנין דחלש
יימר גבר אנא : יתכנשון וייתון כל עממיא מסחור סחור ויתקרבון
תמן יתבר יוי תקוף גבריהון : ייתון ביגלאי ויסקון עממיא למישר
פילוג דינא ארי תמן איתגלי למדן ית כל עממיא מסחור סחור :
אושיטו בהון חרב ארי מטא זמן קיצהון חותו דושישו קטילי גבריהון
כבעוט דמית בעט במעצרתא אושירו דמהון ארי סגיאת בישתהון :
משירין משירין במישר פילוג דינא ארי קריב יומא דעתיד למיתי
מן קדם יוי במישר פילוג דינא : שמשא

השמש יהפך לחשך והירח לדם לפני בא יום יהוה הגדול והנורא : בוא
והיה כל אשר יקרא בשם יהוה ימלט כי בהר ציון ובירושלם תהיה
פליטה כאשר אמר יהוה ובשרידים אשר יהוה קרא : כי הנה בימים קורא ב
ההמה ובעת ההיא אשר אשיב את שבות יהודה וירושלם : וקבצתי אשיב
את כל הגוים והורדתים אל עמק יהושפט ונשפטתי עמם שם על
עמי ונחלתי ישראל אשר פזרו בגוים ואת ארצי חלקו : ואל עמי
ידו גורל ויתנו את הילד בזונה והילדה מכרו ביין וישתו : וגם מה והילדה
אתם לי צר וצידון וכל גלילות פלשת הגמול אתם משלמים עלי ואם
גמלים אתם עלי קל מהרה אשיב גמלכם בראשכם : אשר כספי
וזהבי לקחתם ומחמדי הטבים הבאתם להיכליכם : ובני יהודה ובני הטובים
ירושלם מכרתם לבני היונים למען הרחיקם מעל גבולם : הנני
מעירם מן המקום אשר מכרתם אתם שמה והשבתי גמלכם ב
בראשכם : ומכרתי את בניכם ואת בנותיכם ביד בני יהודה ומכרום
לשבאים אל גוי רחוק כי יהוה דבר :
קראו זאת בגוים קדשו מלחמה העירו הגבורים יגשו יעלו
כל אנשי המלחמה : כתו אתיכם לחרבות ומזמרתיכם לרמחים
החלש יאמר גבור אני : עושו ובאו כל הגוים מסביב ונקבצו שמה
הנחת יהוה גבוריך : יעורו ויעלו הגוים אל עמק יהושפט כי שם
אשב לשפט את כל הגוים מסביב : שלחו מגל כי בשל קציר באו לשפוט
רדו כי מלאה גת השיקו היקבים כי רבה רעתם : המנים המנים המונים
בעמק החרוץ כי קרוב יום יהוה בעמק החרוץ :

השמש. פירשנוהו : והיה כל אשר יקרא. כי אז במלחמת גוג ומגוג תהיה צרה גדולה לישראל זמן מועט • כמו שאמר על אותו הזמן חבי כמעט רגע עד יעבור זעם • ואז יכלו רבים מישראל והקדושים ויראי האל באמת ימלטו • כמו שאמר בנבואת ישעיה והיה כל הנותר בציון והנותר בירושלם קדוש יאמר לו כל הכתוב לחיים בירושלם. וכן אמר כל אשר יקרא בשם ה' והוא שיקראוהו באמת • כמו שאמר קרוב ה' לכל קוראיו לכל אשר יקראוהו באמת • וקם השרידי' אשר ה' קורא כי הם יקראוהו באמת והוא יקרא אותם עבדיו ואוהביו : כי בהר ציון • כי שם יעלו הגוים : ובשרידים. והפלטה תהיה בשרידי' • או יהיה פי' קורא קריאת הגדולה והכבוד • וכן שלישים וקרואים קרואי העדה • וקראתי לעבדי לאליקים • ות"י קורא זמין : כי הנה. כי הנה זה יהיה בימים ובעת אשר אשיב את שבות יהודה וירושלם והם ימות המשיח • וזכר יהודה וירושלם אף על פי שכל ישראל ישובו לפי שהמשיח יהיה משבט יהודה זכר יהודה וזכר ירושלם לפי שהוא ראש הממלכה • גם זכר ירושלם כי שם תהיה מלחמת גוג ומגוג : אשוב • כתוב בוא"ו מן הקל • כמו ושב ה' את שבותך ענין הנחה והשקט • וקרי אשיב ביו"ד מן הכבד ענין השבה : וקבצתי • ואז באותו הזמן אקבץ את כל הגוים. וטעם וקבצתי שאתן בלבם שיבאו עם גוג ומגוג • וכן אמר בנבואת יחזקאל והביאותיך אל הרי ישראל : והורדתים אל עמק יהושפט • כי שם תהיה המלחמה. וזה העמק היה למלך יהושפט אולי בנה שם או עשה שם מעשה ונקרא על שמו • והעמק לעיר ירושלם : או נקרא עמק יהושפט על שם המשפט • כמו שאמר ונשפטתי עמם שם • וכן ת"י למישר פלוג דינא : ונשפטתי. אכנס במשפט עמם ואוכיחם על אשר הרעו לישראל בגלותם ביניהם : אשר פזרו בגוים • טיטוס ומחנהו שהחריבו ארץ ישראל ופזרו יושביה בין הגוים : ואל עמי • כמו ועל • וכן ויך את הפלשתי אל מצחו כמו על : ידו גורל • היו משליכים גורל ביניהם על ישראל זה יהיה שלך וזה יהיה שלי : ידו. משפטו ירה מן לירות את קרנות הגוים ומפני כביעת שני יודין כאחד חסרו היו"ד פא הפעל והוטלה תנועתה על יו"ד איתן • ופירוש ישליכו כמו השליך עליהם גורל : בזונה • בשכר הזונה • וגם מה אתם לי מה לי ולכם שבאתם בארצי שאתם שכני והיה לכם להטיב לעמי ולא עשיתם כן אלא כאשר ראיתם שבאו עליהם מלכי האומו' התחברת' עמהם לשלול שלל ולבוז בז • ויונתן תרגם ואף מה אתון חשיבין קדמי : גלילות • כמו גבולים : הגמול. ההא הא השאלה וגמול הוא תחלת הטובה שמטיב אדם לחבירו או תחלת הרעה. כמו כי גמל עלי. כי גמלת עליכו • ויש להשבת הטובה או הרע' • וכשנקשר הענין בלשון שלום הוא להשבת גמול • כמו שאמר הגמול אתם משלמים עלי ואם גומלים אתם עלי הוא התחלת הרעה • אמר מה זה שאתם מריעים לי אם תחשבו להנקם ממני שהרעתי לכם מתי הרעותי לכם. ואם תאמרו כי אתם מעצמכם גומלים לי עתה רעה כי מי שירע לישראל מחשבתו להרע לי כי הם בני אם כן הוא קל מהרה אשיב גמולכם בראשכם : אשר כספי וזהבי לקחתם. כי כספם וזהבם של ישראל לי הוא כי אני נתתיו להם : ובני יהודה • בעודם בארצם הייתם גונבים את הקטני' ומוכרים אותם לבני היונים שהם רחוקים מארץ ישראל למען לא ישובו עוד לארצם • או אמר זה בגלותם שבאו עם אויביהם והיו לוקחים הבנים ומוכרים אותם ליונים : הנני מעירם. כי עוד ישובו לארצם אעפ"י שמקום גלותם רחוק ישובו לארצם הם או בניהם או גם הם גם בניהם הם בתחיית המתים ובניהם שיהיו בזמן הישועה : ומכרתי • כלומר אמסרם בידם והם ימכרום לשבאים שהם רחוקים מארצם יותר מהיונים : לשבאים. בתנועת האלף בחר"ק והיו"ד נחה • שבאים הם בני שבא והם מזרחי' ודרומית לארץ ישראל ולצר וצידון ופלשת והם רחוקים מאד מאלה הארצות : קראו זאת • כאלו כרוז יעבור אליהם ויעירם לבא למלחמה זאת על ירושלם : קדשו. הזמינו • כמו ויקדש את ישי ואת בניו : כתו אתיכם לחרבו' • כלי המלחמה. והאתים הם שחופרים בהם. והמזמרות הם שחותכי' בהם הזמורות • אמ' כל כלי ברזל השיבו אותם לכלי מלחמה כי גדולה תהיה זאת המלחמה ובזמן השלום שיהיה אחר זאת המלחמה אמר בנבואת ישעיה בהפך זה. וכתתו חרבותם לאתים וחניתותיהם למזמרות : עושו ובאו • הקבצו מן עש כסיל וכימ' שהוא חבור כוכבים. וכן תרגם יונתן יתכנשו' ויתון : ונקבצו • בווי שלם עם נון הבנין : הנחת ה' גבוריך • הורד מתרגו' וירד ונחת : גבוריך. הם המלאכי' • על דרך כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך . ועל דרך מן השמים נלחמו הכוכבי' ממסילותם נלחמו עם סיסרא : יעורו • מבואר הוא : שלחו מגל • המשיל הגוים ההם לתבואה שבשלה והגיע זמנה לקצור שישלח אדם את המגל לקצרה כן הגוים האלה הגיע זמנם למות בחרב בעמק הזה : באו רדו • רדו בעמק הזה כי הוא כמו הגת שמלאה ענבים שראוי לדרוך אותם כן אתם בית ישראל דרכו אלה הגוים בזה העמק ושלחו בהם החרב : השיקו היקבים • שהם מלאים עד שיצוף היין על פניהם ושפך היין על פניהם והוא משל לשפיכת הדם • וכן הם באה עתם למות כי רבה רעתם שעשו לישראל הם ואבותיהם : המונים המונים • הכפל לחזק הענין : בעמק החרוץ • קורא אותו חרוץ כי שם יהיו הגוים חרוצים וחתוכים • או כי שם יחרוץ ויחתוך משפטם כמו שקרא אותו עמק יהושפט. וכן תרגם יונתן עמק החרוץ פלוג דינא כמו שתרגם עמק יהושפט : שמש

149

וכוכבים

שמש וירח קדרו וכוכבים אספו נגהם: ויהוה מציון
ישאג ומירושלם יתן קולו ורעשו שמים וארץ ויהוה מחסה לעמו
ומעוז לבני ישראל: וידעתם כי אני יהוה אלהיכם שכן בציון הר
קדשי והיתה ירושלם קדש וזרים לא יעברו בה עוד:
והיה ביום ההוא יטפו ההרים עסיס
והגבעות תלכנה חלב וכל אפיקי יהודה ילכו מים ומעין מבית יהוה
יצא והשקה את נחל השטים: מצרים לשממה תהיה ואדום
למדבר שממה תהיה מחמס בני יהודה אשר שפכו דם נקיא בארצם
ויהודה לעולם תשב וירושלם לדור ודור: ונקיתי דמם לא
נקיתי ויהוה שכן בציון:

שמשא וסיהרא קבלו וכוכביא כנשו זהוריהון: ויי מציון יכלי
ומירושלם ירים מימריה ויזועון שמיא וארעא ויי סמך לעמיה וסעיר
לבני ישראל: ותדעון ארי אנא יי אלהכון אשריתי שכינתי בציון
טורא דקודשי ותהי ירושלם קודשא ונוכראין לא יעדון בה עוד:
ויהי בעידנא ההיא ירבון טוריא חמר מרת ורמתא יגרן טובא וכל
פצידי דבית יהודה יהכון מיא ומבוע מבית מקדשא דיי יהי נפיק
ומשקי ית מישר שיטין: מצרים לצדו תהי ואדום למדבר צדו תהי
מחטוף בני יהודה דאשדו דם זכאי בארעהון: ויהודה לעלם תתיב
וירושלם לדר ודר: ודאתפרעית דמהון מן עממיא תוב אנא עתיד
לאתפרע אמר יי דאשרי שכינתיה בציון:

שמש. חשכו וקדרו להם ולמעלה פירשנוהו: ויי' מציון ישאג. כי שם שכינתו בירושלם וכאלו משם ישאג ויתן קולו עליהם ולקולו ירעשו שמים וארץ. והכל דרך משל. אמר גם רעש יהיה ביום ההוא בארץ ישראל. כמו שנאמר בנבואת יחזקאל ובנבואת זכריה: וה' מחסה לעמו. מאלה הגוים גם מהרעש שלא יזיקם: וידעתם. והיתה ירושלם קדש. כמו הקדש שאסור לזרים: וזרים לא יעברו בה. עוד להרע להם כמו שעשו עד היום. גם אפשר שלא יכנסו זרים בירושלם כי תגדול קדושתה לעתיד. וכמו שההיכל אסור להכנס שם ואפילו ישראל כן תהיה כל העיר קדש שלא יכנסו בה זרים מאומו' העולם: והיה ביום ההוא. בעת ההיא אחר כלות הגוים שמה תהיה טובה גדולה לישראל. והמשיל הטובה שתהיה להם בהזמנה מבלי עמל ויגיעה כאלו ההרים יטפו להם עסים והגבעות תלכנה חלב. וענין תלכנה חלב מרוב ההצלה וההברה. כנה ההליכה לגבעות ואף על פי שהחלב הוא ההולך והנגר. וכן ילכו מים כנה ההליכה לאפיקים. ועל הדרך הזה ותרדנה עינינו דמעה. והאפיקים הם העמקים שנגרים בהם המים: ומעין מבית ה' יצא. זהו כמשמעו כמו שכתוב בנבואת יחזקאל: והשקה את נחל השטים. כתרגומו מישר שיטין. כי העמק יקרא נחל בין יש בו מים בין אין בו מים. כמו ויחפרו עבדי יצחק בנחל. ובדברי ר"זל היושבת בנחל. והגאון רב סעדיה ז"ל פירש נחל השיטים הוא הירדן כי הירדן הוא קרוב למקום הנקרא שטים לפיכך סמכו אליו: מצרים. זכר מצרים ואדום מצרים בעבור הישמעאלי' ואדום בעבור מלכות רומי ואלה שתי האומות הנה הגוברות זה ימים רבי' ותהיינה עד עת הגאולה והיא חיותא רביעאה במראות דניאל. וזכר מצרים בעבור ישמעאלים כי אשת ישמעאל היתה מצרית. שנאמר ותקח לו אמו אשה מארץ מצרים. וכן אמו הגר המצרית. לפיכך יחס האומה הזאת למצרים. וזכר אדום בעבור מלכות רומי. וכן עשה ישעיה בפרשת קרבו גוים שהיא על חרבן רומי כמו שפירשנו שם. ואמר זה בעבור כי מלכות רומי רובם אדומים ואעפ"י שנתערבו בהם עמים רבים כמו שנתערבו גם כן במלכות ישמעאלים נקראים על העיקר. ומלך קיסר אדומי היה. וכן כל המלכים אחריו אמר הין ברומי ושתי האומות האלה הרעו לשבט יהודה ובנימן שגלו ביניהם ושפכו דמם כמים בארצם. ואדום שהיא מלכות רומי היא שהחריבה בית שני ע"י טיטוס הרשע ושפכו דמם והגלו אותם בין האומות. ועל גלותינו זה נאמר הפסוק הזה לפיכך לא זכר אלא יהודה כי עשרת השבטים שהגלה מלך אשור ולא שבו עד היום לא היו ברשות שתי האומות האלה: נקיא. נכתב באלף. וכן אל תתן עלינו דם נקיא. ובא על דרך כחי האלף כשיא נביא: בארצם. הכנוי לבני יהודה או למצרים ואדום: ויהודה. מצרים ואדום יהיו שממה לא ישבו לעולם אבל יהודה לעולם תשב: ונקיתי. מכספם וזהבם שלקחו אנקה האומות כי גם ישראל יקחו מהם לעתיד ויהיו להם לשלל אבל דמם ששפכו לא אנקה אותם אלא נפש תחת נפש כנפש השופכים או בניהם אחריהם. כי בכל כסף וזהב שבעולם שיתנו כופר נפשותם לא יהיו נקיים מדמם. ויונתן הדביק טעם דמם עם ונקיתי שתרגם ודאתפרעית דמהון מן עממיא טוב אנא עתיד לאתפרעא אמר ה' דאשרי שכינתיה בציון: וה' שוכן בציון. טעמו למה שאמ' למעלה ויהודה לעולם תשב. אמר וה' שוכן בציון גם כן לעולם כי לעולמי עד תהיה שכינתו בציון אחר שתשוב שם בימות המשיח. וכן חתם יחזקאל נבואתו ושם העיר מיום ה' שמה:

תם ונשלם ספר יואל תהלה לאל עולם

א
דברי

עמוס אשר היה בנקדים מתקוע אשר חזה על
ישראל בימי עזיה מלך יהודה ובימי ירבעם
בן יואש מלך ישראל שנתים לפני הרעש:
ויאמר יהוה מציון ישאג ומירושלם יתן קולו ואבלו נאות הרעים
ויבש ראש הכרמל:

פתגמי

עמוס דהוה מרי גיתין מתקוע דאתנבי
על ישראל ביומי עזיה מלך שבטא
דבית יהודה וביומי ירבעם בר יואש מלכא
דישראל תרתין שנין קדם מיתי זיעא: ואמר יי מציון יכלי ומירושלם
ירים מימריה ויצדון מדורי מלכיא ויחרב תקוף כרכיהון: כדנן

דברי עמוס

כתבו ר"זל כי כשמתחיל הנביא במלת דברי הוא מדבר בדברי עצמו. וכן עמוס דבר על עצמו כמו שאמר לו אמציה כהן בית אל. ומה שהשיב לו. וכן דברי ירמיהו כי הוא דבר בדברי עצמו. וכן דברי קהלת. וכן אמ' רבו' לפי שלשה נביאי' לפי שהיתה נבואתם דברי קנטורין נתלית נבואתן בעצמן. ר"ל בעצמן שדברו דברי עצמן והתחילה נבואתן דברי: אשר היה בנוקדים מתקוע. רועה היה והרועה יקרא נוקד. או מי שמתעסק במקנה. כמו ומישע מלך מואב היה נוקד. ונקרא נוקד לפי שרוב הבהמות יש להם כתמים שחורים או לבנים מן נקוד וטלוא. ואמר בנוקדים ולא אמר היה נוקד ר"ל כי גדול שבנוקדים אשר היה בתקוע. ותקוע היא עיר גדולה בנחלת בני אשר: אשר חזה על ישראל בימי עזיה מלך יהודה ובימי ירבע'. כבר כתבנו בתחלת הספר כי ירבעם ועזיה מלכו בזמן אחד והושע האריך ימים יותר שנבא גם בימי יותם אחז יחזקיהו מלכי יהודה. ואמר אשר חזה על ישראל כי רוב נבואתו היתה על ישראל ושמרון לא זכר על יהודה כי אם מעט. ובדרש כשאמר הקב"ה את מי אשלח ומי ילך לנו ואמ' לו ישעיה הנני שלחני אמר את מי אשלח שלחתי את מיכה והיו מכים אותו על הלחי שנ' בשבט יכו על הלחי את השופט. שלחתי את עמוס והיו קורין אותו פילוסא אמרו לא היה לו להקדוש ברוך הוא לאשרויי שכינה אלא על הדין פילוסא. פי' קטיע לישנא. אמר רבי פנחס למה נקרא שמו עמוס שהיה עמוס בלשונו: שנתים לפני הרעש. הרעש הזה היה בימי עזיהו כמו שנאמר בנבואת זכריה ונסתם כאשר נסתם מפני הרעש בימי עזיה מלך יהודה. ואמרו בדרש כי אותו היום שנכנס עזיהו להיכל להקטיר היה הרעש. ואמר כי תחלת נבואת עמוס היתה שנתים לפני הרעש. וזכר זה בעבור שהתנבא על הרעש טרם בואו. כמו שאמר והכתי בית החורף על בית הקיץ: ויאמר. אמר מציון ומירושלם כי שם שכינתו. והענין כפול במה שאמר וכן ישאג ויתן קולו. וענין השאגה ונתינת הקול דרך משל על הנבואה. כמו שאמר אריה שאג מי לא יירא השם אלהי' דבר מי לא ינבא: ואבלו. ונבואה זו תהיה שיאבלו נאות הרועים מעבירת הגשמי': ויבש ראש הכרמל. ר"ל מיטב הכרמל. והכרמל הוא שם כלל למקום זרע שדות וכרמים והטוב והדשן שבו יאבל כל שכן הר זה שבו: ואבלו. ענין השחתה והפסד. כמו שאמר עב"תאבל הארץ והדומים להם. ויש לפרש הפסוק דרך משל והוא תחלת דברים למה שאמר אחר כך כה אמר ה'. וכתי' דמ' ויצדון מדורי מלכיא ויחרב תקוף כרכיהון:

כה אמר

כדנן אמר יי על תלתא חובי דמשק ועל ארבעא לא אשבוק להון
על דדשו במוריגי ברזלא ית יתבי ארעא גלעד: ואישלח אישתא
בבית חזאל ותשיצי ברנית בר הדד: ואיתבר תקוף דמשק ואשיצי
יתיב מבקעת און ועביד שולטן מבית ערן ויגלון עמא דארם לקרני
אמר יי: כדנן אמר יי על תלתא חובי עזה ועל ארבעא לא
אשבוק להון על דאגליאונון גלו שלמא למימסר לאדום: ואישלח
אישתא בשורי עזא ותשיצי בירניתהא: ואשיצי יתיב מאשדוד ועביד
שולטן מאשקלון ואתיב מחת גבורתי על עקרון וייבדון שארא
דפלשתאי אמר יי אלהים: כדנן אמר יי על תלתא חובי צור
ועל ארבעא לא אשבוק להון על דמסרינון גלו שלמא לאדום ולא
אידכרו קיים אחין: ואשלח אשתא בשורי צור ותשיצי בירניתהא:
כדנן אמר יי על תלתא חובי אדום ועל ארבעה לא אשבוק להון
על דרדפיה בחרבא אחוהי וחביל רחמוהי וקטיל קטל עלמין רוגזי
וחימתיה נטרא לאפרש: ואשלח אשתא בדרומא ותשיצי בירנית
בצרה: כדנן אמר יי על תלתא חובי בני עמון ועל ארבעא
לא אשבוק להון על דבזעו מעדיית ארעא גלעד בדיל לאפתאה ית
תחומיהון: ואדליק אשתא בשורי רבה ותשיצי בירניתהא ביבבא
ביומא דקרבא בעלעול ביום רוח: ויהך מלכהון בגלותא הוא
ורברבוהי כחדא אמר יי: כדנן

כה אמר יהוה על שלשה פשעי דמשק ועל ארבעה לא אשיבנו
על דושם בחרצות הברזל את הגלעד: ושלחתי אש בבית חזאל
ואכלה ארמנות בן הדד: ושברתי בריח דמשק והכרתי יושב
עס מבקעת און ותומך שבט מבית עדן וגלו עם ארם קירה אמר יהוה:
כה אמר יהוה על שלשה פשעי עזה ועל ארבעה
לא אשיבנו על הגלותם גלות שלמה להסגיר לאדום: ושלחתי אש
בחומת עזה ואכלה ארמנתיה: והכרתי יושב מאשדוד ותומך שבט
מאשקלון והשיבותי ידי על עקרון ואבדו שארית פלשתים אמר אדני
יהוה: כה אמר יהוה על שלשה פשעי צר
ועל ארבעה לא אשיבנו על הסגירם גלות שלמה לאדום ולא זכרו
גותיה ברית אחים: ושלחתי אש בחומת צר ואכלה ארמנתיה:
כה אמר יהוה על שלשה פשעי אדום ועל ארבעה
לא אשיבנו על רדפו בחרב אחיו ושחת רחמיו ויטרף לעד אפו ו
ועברתו שמרה נצח: ושלחתי אש בתימן ואכלה ארמנות בצרה:
כה אמר יהוה על שלשה פשעי בני עמון ועל
ארבעה לא אשיבנו על בקעם הרות הגלעד למען הרחיב את גבולם:
והצתי אש בחומת רבה ואכלה ארמנותיה בתרועה ביום מלחמה
בסער ביום סופה: והלך מלכם בגולה הוא ושריו יחדו
אמר יהוה

כה אמר ה'. התנבא תחלה על הגוים שהם שכנים לארץ ישראל והרעו לישראל בהיותם בארצם והאל יתברך ינקם מהם ואחר כך התנבא על ישראל שהשחיתו מעשיהם ויגלו מארצם בעונם עונותם מלבד שלקו בארצם בחרב וברעב ובדבר. ועתה החל בדמשק ואמר: על שלשה פשעי דמשק. הנה דמיונו כי האל יתברך לא יעניש האדם על עון ראשון שני ושלישי כי זה ממדותיו שהוא נושא עון ועובר על פשע. ואמר אליהוא הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר וברביעית יענישו. והנה לא ישגיח על אמות העולם לטובה ולרעה כי אם בעבור ישראל אלא אם כן יהיה חמס גדול בדבר כדור המבול וסדום ועמורה כי החמס מפסיד הישוב והאל יתברך רוצה ביישוב העולם. והנה דמשק הרעו לישראל שלש פעמים בימי בעשא מלך ישראל ובימי אחאב ובימי יהורם בן אחאב ואעפ"י שלאחם בישראל לא נחשב לו לפי שלקו ארם בימיו בבואם בארץ ישראל אבל השלישית הוא בימי יהואחז בן יהוא שנאמר כי אבדם מלך ארם וישימם כעפר לדוש. והרביעית שבא על יהודה בימי אחז ואז נענש על כלם שבא עליו מלך אשור ותפש דמשק והגלה את ארם קירה ואת רצין המית. וכל זה נבא עמוס שנאמר ושברתי בריח וגומר. ונגלו עם ארם קירה: ונבואה זו ניבא עמוס שה' שנה קודם בואה. כמו שאמר בנבואת ישעיה ובעוד ששים וחמש שנה יחת אפרים מעם כמו שפי' שם. ופי' לא אשיבנו. לא אשיבנו אל סליחתי שסלחתי לו שלש פעמים והייתי משיב אותו בכל פעם אל סליחתי אם לא היה שב אל פשעו אבל אחר ששב עוד על פשעו אענישנו על כלם. והזכיר הקשה שבהם והוא על דושם בחרצו' הברזל את הגלעד. שנאמר ויכם חזאל בכל גבול ישראל מן הירדן מזרחה את כל ארץ הגלעד וגומר. ופי' את הגלעד. כתרגומו ית יתבי גלעד שהיו עושין דרך נקמה ובזיון היו מעבירין חרוצות הברזל על גופם כמו שדשין בהם את התבואה כמו שעשה דוד בבני עמון. שנאמר וישם במגרה ובחריצי הברזל: ושלחתי אש. הוא משל על האויב. כמו כי אש יצאה מחשבון. חזאל ובן הדד הם מלכי ארם: ושברתי. שלא יכילוה דלתותיה ובריחיה ולא תעמד לפני האויב: בקעת און. היא עיר גדולה בארם. וכן בית עדן. ואעפ"י שדמשק היתה ירושה ממלכי דוד בית עדן גם כן היתה מושב המלכים. לפיכך אמר ותומך שבט מבית עדן. כי תומך שבט הוא המלך. כמו לא יסור שבט מיהודה. כי מנהג המלך להיות שבט בידו תמיד והוא סימן שהוא רודה בעם. וכן ראינו באחשורוש ויושט המלך את שרביט הזהב אשר בידו: קירה. אל קיר. והוא שם עיר בארץ אשור. וכן כתוב בספר מלכים ויגלה קירה: כה אמר. על הגלותם גלות שלמה להסגיר לאדום. אמרו כי זאת הנבואה ניבא על חורבן בית שני כי הפלטים מגלות טיטוס והיו בורחים דרך ארץ פלשתים שהיא סמוכה לא"י הפלשתים היו לוקחים אותם ומסגירים אותם ביד אדום כי טיטוס ומחנהו אדומים היו רובם. וזהו גלות שלמה שלא נשארה פלטה להם שלא גלו כי בחרבן בית ראשון לא ראינו זה. וזכר עזה ואשדוד ואשקלון ועקרון ולא זכר גת. כי למלכי יהודה היתה כמו שכתוב. ואמר כי רובם שבו לדת ישראל. ואשר לא שבו עליהם נאמר ואבדו שארית פלשתים: ושלחתי. מבואר הוא: והכרתי. והשבתי ידי. כי אחר שיכלו עזה ואשדוד ואשקלון עוד אשיב ידי על עקרון להשחיתה ובה יאבדו שארית פלשתים: ואבדו שארית. ואבדו על הפרט שארית על הכלל: כה אמר ה'. לאדום גם זה בגלות בית שני. כי צר סמוכה גם כן לא"י לפיכך אמר על הסגירם ולא זכרו ברית אחי'. הם ידעו כי אדום לא זכרו הברית לישראל הראויה להיות בין אחים והיו אכזרים לישראל. והם הסגירום בידם וישראל ואדום אחים. וכן שלח משה למלך אדום כה אמר ה' אחיך ישראל. ויש"א אחים שלמה וחירם מלך צר שהיה ברית ביניהם: כה אמר. על רדפו בחרב אחיו. יש"מ על עשו ויעקב שברח יעקב מפניו. ויש"מ כשעברו ישרא' על אדום במדבר. ואמר ויצא אדום לקראתו בעם כבד. והנכון שהוא על חורבן בית שני כמו שפי' שתי הפרשיות אשר לפני זאת: ושחת רחמיו. רחמי האח על אחיו שהוא דרך העולם והוא שחת הרחמים ובטלם: ויטרף לעד אפו. האף שהיה לעשו על יעקב לעד היה כי עד הדורות האחרונים היה וטרף ישראל בכל זמן שהיה הכח בידו ואפו הוא הטורף. או תחסר בית' השמוש כ"ל באפו. וכפל הענין במש'. ואמר ועברתו שמרה הה"א בחס' והכינוי על העברה והמלה מלעיל מפני סמיכותה למלת נצח שהיא מלעיל: כה אמר. על בקעם הרות הגלעד. בני עמון היו שכנים לארץ הגלעד והיו בוקעי' ההרים שהיו מגבול ארץ הגלעד ומרחיבים בהם גבולם והיו משיגים גבול הגלעד. והשגת גבול הוא עון גדול שהרי הוא אחד מן הארורים הכתובים בתורה ארור מסיג גבול רעהו. והרות כמו הרים. קובץ מן הר בלשו' זכרים הרים ובלשון נקבות הרות. ויש לפרש הרות הערים הבנוי' וכנה אותם בלשון הר'. וכן והרותיהם תבקע. הכנוי אליך הר המשחית. וכן אמר בנבוא' ירמיהו לבני עמון כה אמר ה' הבנים אין לישראל אם יורש אין לו מדוע ירש מלכם את גד ועמו בעריו ישב. וזכר שם ארץ גד והנה זכר ארץ הגלעד והכל מעבר הירדן מזרחה. ויש לפרש גם כן הרות הגלעד הנשים ההרות. וכן וההרותיה בקע והרותיה תבקע. ששם שאמר והריותיו יבקעו. וזה על מיעוט החמלה בהם. כמו שאמ' ועולליהם ירטשו ואם העוללי' היו הורגים וההרות מבקעים כל שכן האחרים. וזהו שאמר למען הרחיב את גבולם שלא ישאר שריד בישראל. וזהו שאמר ירמיהו הבנים אין לישראל אם יורש אין לו: והצתי. בתרועה ביום מלחמה. וכן אמר בנבואת ירמיהו והשמעתי אל רבת בני עמון תרועת מלחמה בסער ביום סופה. המשיל חוזק המלחמה והלכדם מהרה לרוח סערה. וסופה הוא רוח סערה. והענין כפול במש': והלך מלכם בגולה. כן אמר בנבואת ירמיהו מלכם בגולה ילך כהניו ושריו יחדיו: כה אמר

ב כה אמר יהוה על שלשה פשעי מואב ועל ארבעה לא אשיבנו על
שרפו עצמות מלך אדום לשיד: ושלחתי אש במואב ואכלה ארמנות
הקריות ומת בשאון מואב בתרועה בקול שופר: והכרתי שופט
מקרבה וכל שריה אהרוג עמו אמר יהוה:
כה אמר יהוה על שלשה פשעי
בסא לית יהודה ועל ארבעה לא אשיבנו על מאסם את תורת יהוה וחקיו לא
שמרו ויתעום כזביהם אשר הלכו אבותם אחריהם: ושלחתי אש
ביהודה ואכלה ארמנות ירושלם: הפטרת וישבי
כה אמר יהוה על שלשה פשעי ישראל ועל ארבעה לא אשיבנו על
מכרם בכסף צדיק ואביון בעבור נעלים: השאפים על עפר ארץ
בראש דלים ודרך ענוים יטו ואיש ואביו ילכו אל הנערה למען חלל
את שם קדשי: ועל בגדים חבלים יטו אצל כל מזבח ויין ענושים
ישתו בית אלהיהם: ואנכי השמדתי את האמרי מפניהם אשר
כגבה ארזים גבהו וחסן הוא כאלונים ואשמיד פריו ממעל ושרשיו
מתחת: ואנכי העליתי אתכם מארץ מצרים ואולך אתכם במדבר
ארבעים שנה לרשת את ארץ האמרי: ואקים מבניכם לנביאים
ומבחוריכם לנזירים האף אין זאת בני ישראל נאם יהוה:

כדנן אמר יי על תלת חובי מואב ועל ארבע לא אשבוק להון על דאוקי
גרמי מלכא דאדום וסדינון כגיר בביתא: ואשלח אשתא במואב ותשיצי
בירנית כרכא וימות באתרגושא מואב ביבבא בקל שופרא: ואשיצי
דיינהא מגוה וכל רברבהא אקטול עמיה אמר יי: כדנן אמר יי על
תלתא חובי יהודה ועל ארבעא לא אשבוק להון על דקצו באוריתא
דיי וקימוהי לא נטרו ואטעיאונו כדביהון דהליכו אבהתהון בתריהון:
ואשלח אשתא בקרוי יהודה ותשיצי בירנית ירושלם: כדנן אמר יי
על תלתא חובי ישראל ועל ארבע לא אשבוק להון על דזבינו בכספא
זכאין וחשיכיא בדיל דיחסנון: דשייטין בעפרא דארעא דישראל
מסכניא ודין חשיכיא מסטן וגבר ואבוהי אזלין על עולימתא בדיל
לאחלא ית שמא דקודשי: ועל שוין דמשכון מסחרין בסטר כל
איגוריהון וחמר אונסא שתן בית טעותהון: ואנא שיציתי ית
אימוראה מן קדמיהון דכרום ארזין רומיה וחסין הוא כבלוטין ושיציתי
איביה מלעילא ושרשוהי מלרע: ואנא אסיקית יתכון מארעא
דמצרים ודברית יתכון במדברא ארבעין שנין למירת ית ארעא
אימוראה: ואקימית מבניכון לנביאין ומעולימכון למלפין האף לית
דא בית ישראל אמר יי: ואטעיתון

כה אמר ה'. על שרפו עצמות מלך אדום לשיד. הוא מה שכתו' בספר מלכים ויקח את בנו הבכור אשר ימלוך תחתיו ויעלהו עולה על החומה ויהי קצף גדול על ישראל. והקצף היה ממלך אדום על ישראל מהיום ההוא והלאה מפני שמלך מואב שרף את בן מלך אדום במלחמה שהוא היה שם עמהם כמו שפירש שם. לפיכך הענישו האל יתברך על זה. ופירוש לשיד שריפה גמורה עד שהיו אפילו העצמות אפר כמו השיד. וכן והיו עמים משרפות שיד. ות"ג על דאוקיד גרמי מלכא דאדום וסדינון כגירא בביתיה. פי' שסד ביתו באותו אפר דרך נקמה ובזיון: ושלחתי. הקריות. שם עיר בערי מואב: והכרתי. מקרבה. מקרב הקריו' כי היתה עיר המלוכה שלו: עמו. ר"ל עם מלך מואב: כה אמר ה'. עתה התנבא על יהודה וישראל שהרעו מעלליהם והקדוש ברוך הוא נפרע מהם מעט מעט. ובימי מלכי יהודה הרעי' היו חוטאי' והקדוש ברוך הוא נפרע מהם מעט מעט לא להחריב ירושלם אבל אחר חזקיהו שהיה טוב ואמר האל יתברך וגנותי על העיר הזאת להושיעה למעני ואחריו מנשה שעשה הרע בעיני ה' מכל אשר היה לפניו והנה נשא האל ולא רצה להחריב ירושלם. וכן אמון הרבה אשמה ונשא האל ית' יהואחז ויהויכין כי לא מלכו אלא ג' חדשים. והנה יהויכין היה השלישי ונשא האל. והנה הם ג' ונשא האל ית' וצדקיהו עשה הרע בעיני ה' ועליו כאמ' ועל ד' לא אשיבנו. ולא אבה עוד לסלוח. וחרב הבית בימיו. ועליו אמ' כי על אף ה' היתה בירושל' וביהודה עד השליכו אותה מעל פניו: על מאסם את תורת ה'. לא אמ' כי זה העון הוא הרביעי שלא אמר כי ברביעי העניטם הס"ל על מה שעשו הם ואבותיה' שמאסו את תורת ה'. וכתב הגאון רב סעדיה ז"ל את תורת השם המצות השמעיות וחקי המצות השכליות: ויתעום כזביהם. הם דברי נביאי השקר: מאסם. האלף נקרא בקמץ חטף. ואמר ביהודה על מאסם תורת השם ישראל. גם כן מאסו את תורת השם בכל הרע אשר עשו. אלא אמר ביהודה כן לפי שעמהם היתה כתובה בבית המקדש ומאסו אותה ולא פנו אליה עד אשר בשמחה מפיהם. כי תחום היתה אבלם כשמצאוהו בימי חלקיה הכהן: ושלחתי אש. הוא נבוכדנצר: כה אמר ה'. על מכרם בכסף צדיק. אמר שעפ"י עברו על שלשה עבירות חמורות והם ע"ז גלוי עריות ושפיכות דמים לא נחתם גזר דינם לפני להחריב ארצם ולהגלותם עי' מלך אשור אלא על החמס והוא הרביעי ועליו העניטם על כל מה שעשו. וכן בדור המבול אעפ"י שהיו בידם כמה עבירות לא העניטם אלא על החמס שנאמר כי מלאה הארץ חמס מפניה' וכל מכן כשהחמס בא עי' השופטים שהיה להם להעמיד הצדק והם עי' השוחד מטים הדין. וזהו שאמר על מכרם בכסף צדיק. ופי' צדיק שהוא צדיק בדינו וכן ויסלף דברי צדיקי'. וגם הם צדיקי' בדברי אחרי' כי ברוב טועני האמת הם צדיקי' ברוב דבריהם. וכן העניי' ברוב לא יטענו אלא האמת: בעבור נעלי'. אפילו בעבור נעלי שיתנו לשופט יטה דין האביון שהיה זכאי בדינו ונותן השוחד הוא זכאי במשפטיהם. ות"י בדיל דיחסנון. ולא הבנתי דעתו. ורש"י ז"ל פי' דעתו כן מטי' משפט האביון כדי שיצטרך למכור שדהו שהיה לו בין שדות הדיין וזה עוקף עליו וכותלה בדמי' קלי' כדי לנעול ולגדור כל שדותיו ולא יפסיק זה ביניהם. זהו בעבור נעלי' לסוך נעילה. דבר אחר מחייבין את הזכאי כדי שיצטרך העני למכור שדהו בקנין גמור שהוא בנעל שכתו' שלף איש נעלו: השואפים על עפר ארץ בראש דלים. השופטים הם השואפים ומביטי' ומכוונים שיהיה עפר ארץ בראש דלים שמשימים שוטרי' תחתיהם אם לא יתנו העניים על פיהם יקחום בשער ראשם ויפילום בארץ וירמסום והנה עפר הארץ בראש הדלים. ועניין זה הפסוק כעניין מה שאמר מיכה ואשר לא יתן על פיהם וקדשו עליו מלחמה. ועניין השואפים כמו שאפה רוח: ודרך ענוים יטו. שיטו דינם במשפטיהם בשוחד שנותני' בעלי דינם העשירים. ודרך פירושו משפט ועסק האדם כמו את הדרך אשר ילכו בא ויאחז צדיק דרכו והדומים להם. וכתו' ודין חשיכיא מסטן: ואיש ואביו ילכו אל הנערה. ולא יבוש הבן מאביו לבעול בעולת אביו וזהו חלול שם קדשי שאמרתי להם קדושים תהיו כי קדוש אני השם מקדישכם וכיון שאתם מחללים קדושתכם הרי אתם מחללי' את שם קדשי שקדשתי אתכם ואתם נקראי' בשמי כי עם קדוש אתה לה' אלהיך: ועל בגדים חבלים יטו. שהם חובלים הבגדי' מאשר לא יתנו על פיהם ויאכלו וישתו עליהם בבתי ע"ז. ופי' יטו יטו עצמם להסב אבל כל מזבח ועל המאכל ועל המשתה והסיבה נקראת הטייה לפי שמטה אדם עצמו כשוכב וכן במשנה יטו ויקראו והטיתי לקרות: ענושים. שהם עונשים אותם כסף. וישתו בו בית אלהיהם: ואנכי השמדתי את האמרי. מפני חקותם הרעי' שהיו להם השמדתי אותם מפניכם ואתם עזבתם את חקותי הטובים ולקחתם חקות האמורי. וכבר הזהרתי אתכם בתורה ולא תקיא הארץ אתכם בטמאכם אותה כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם. וזכר האמרי כי הוא החזק שבטבע האמות כמו שאמר אשר כגובה ארזים גבהו. ועפ"כ השמדתי אותו מפניכם ולא בחרבכם ולא בקשתכם אלא אני השמדתיו משרשו: וחסון. תקיף כמו והיה החסון לנעורת: כאלונים. כתרגו' בלוטין קסטני"ר בלעז: ואנכי העליתי. וקודם שהביא אתכם אל הארץ הוצאתי אתכם מארץ מצרים מבית עבדים ואולך אתכם במדבר ארבעים שנה לא חסרתם דבר והרגלתי אתכם בחקותי שלא תלמדו חקות ארץ האמרי כשתבאו לרשת אותם. או טעם [illegible] דבק עם העלתי אתכם מארץ מצרים: ואקים. עוד עשיתי עמכם טובה גדולה שלא עשיתי עם כל עם כדי שתהיו נבדלים מכל עם ותהיו דבקים בי ששפכתי רוח נבואה בכם. ועל זה אמר משה ונפלינו אני ועמך מכל העם אשר על פני האדמה. וטעם מבניכ' אפי' הנערים כשמואל וירמיה כמ"ש הזקנים שים בהם חכמה: ומבחוריכ' לנזירים. אפי' הבחורים שדרכם ללכת אחר תאות הבשר והיין נתתי בהם רוח טהרה שינזרו מן היין ויהיו קדושי' לי כי היין הוא המביא האדם לרדוף אחר תאות הבשר ובכל זה הפרשתי אתכם מכל עם כדי שתהיו קדושי' ולא תטמאו בטומאת עמי הארץ: האף אין זאת בני ישראל. כאם אף כל זה שאמרתי לכם התוכלו לכחש שאינו כן: ותשקו

וַתַּשְׁקוּ אֶת־הַנְּזִרִים יָיִן וְעַל־הַנְּבִיאִים צִוִּיתֶם לֵאמֹר לֹא תִּנָּבְאוּ׃ נזרים
הִנֵּה אָנֹכִי מֵעִיק תַּחְתֵּיכֶם כַּאֲשֶׁר תָּעִיק הָעֲגָלָה הַמְלֵאָה לָהּ עָמִיר׃
וְאָבַד מָנוֹס מִקָּל וְחָזָק לֹא־יְאַמֵּץ כֹּחוֹ וְגִבּוֹר לֹא־יְמַלֵּט נַפְשׁוֹ׃ וְתֹפֵשׂ
הַקֶּשֶׁת לֹא יַעֲמֹד וְקַל בְּרַגְלָיו לֹא יְמַלֵּט וְרֹכֵב הַסּוּס לֹא יְמַלֵּט נַפְשׁוֹ׃
וְאַמִּיץ לִבּוֹ בַּגִּבּוֹרִים עָרוֹם יָנוּס בַּיּוֹם־הַהוּא נְאֻם־יְהוָה׃
שִׁמְעוּ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה עֲלֵיכֶם בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל עַל כָּל־הַמִּשְׁפָּחָה אֲשֶׁר הֶעֱלֵיתִי מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לֵאמֹר׃ רַק
אֶתְכֶם יָדַעְתִּי מִכֹּל מִשְׁפְּחוֹת הָאֲדָמָה עַל־כֵּן אֶפְקֹד עֲלֵיכֶם אֵת כָּל־
עֲוֹנֹתֵיכֶם׃ הֲיֵלְכוּ שְׁנַיִם יַחְדָּו בִּלְתִּי אִם־נוֹעָדוּ׃ הֲיִשְׁאַג אַרְיֵה בַּיַּעַר עונותיכם
וְטֶרֶף אֵין לוֹ הֲיִתֵּן כְּפִיר קוֹלוֹ מִמְּעֹנָתוֹ בִּלְתִּי אִם־לָכָד׃ הֲתִפֹּל צִפּוֹר ממעונתו
עַל־פַּח הָאָרֶץ וּמוֹקֵשׁ אֵין לָהּ הֲיַעֲלֶה־פַּח מִן־הָאֲדָמָה וְלָכוֹד לֹא
יִלְכּוֹד׃ אִם־יִתָּקַע שׁוֹפָר בְּעִיר וְעָם לֹא יֶחֱרָדוּ אִם־תִּהְיֶה רָעָה בְּעִיר
וַיהוָה לֹא עָשָׂה׃ כִּי לֹא יַעֲשֶׂה אֲדֹנָי יְהוִה דָּבָר כִּי אִם־גָּלָה סוֹדוֹ אֶל־
עֲבָדָיו הַנְּבִיאִים׃ אַרְיֵה שָׁאָג מִי לֹא יִירָא אֲדֹנָי יְהוִה דִּבֶּר מִי לֹא יִנָּבֵא׃ דִּבֶּר
עַל הַשְׁמִיעוּ עַל־אַרְמְנוֹת בְּאַשְׁדּוֹד וְעַל־
אַרְמְנוֹת בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם וְאִמְרוּ הֵאָסְפוּ עַל־הָרֵי שֹׁמְרוֹן וּרְאוּ מְהוּמֹת מות
רַבּוֹת בְּתוֹכָהּ וַעֲשׁוּקִים בְּקִרְבָּהּ׃ וְלֹא־יָדְעוּ עֲשׂוֹת־נְכֹחָה נְאֻם־יְהוָה
הָאוֹצְרִים חָמָס וָשֹׁד בְּאַרְמְנוֹתֵיהֶם׃ לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה צַר
וּסְבִיב הָאָרֶץ וְהוֹרִד מִמֵּךְ עֻזֵּךְ וְנָבֹזּוּ אַרְמְנוֹתָיִךְ׃

ואטעיתון ית מלפיכון בחמרא ועל נביא פקדתון למימר לא תתנבון נבואה: הא אנא מייתי עליכון עקא ומעיק לכון באתריכון כמא דעייקא עגלתא דטעינא עמירא: ויבד בית עירוקי מדקליל ודתקיף לא יחסין חיליה וגיבר לא ישיזיב נפשיה: ואחיד קשתא לא יקום ודקליל ברגלי לא ישתזיב ורכיב סוסיא לא ישיזיב נפשיה: ודתקיף לביה בגבריא ערטלא דלא זין יערוק ביומא ההוא אמר יי: קבילו ית פתגמא הדין די גזר יי עליכון בית ישראל על כל זרעיתא דאסיקית מארעא דמצרים למימר: לחוד בכון אתרעיתי מכל זרעית ארעא על כן אסער עליכון ית כל חוביכון: היהכון תרין כחדא אילהן אם אזדמנו: היהנהום אריא בחורשא וצידא לית ליה הירים בר אריון קליה ממרבועתיה אילהין אם אחד: התיפול ציפרא בקולא על ארע וציר לית לה הישור קולא מן ארעא ומחד לא אחד: אם יתקע שופרא בקרתא בלא זמניה ועמא דיבה לא יזועון אם תהי בישתא בקרתא ומן קדם יי לא אתעבדת: ארי לא אם כשרין פתגמין דמתעבדין מן קדם יי אלהים אלהן גלא רזיה לעבדוהי נביא: אריה נהים מן לא ידחל יי אלהים מליל מן לא יקביל נבואתא: בסרו על בירנית באשדוד ועל בירנית בארעא דמצרים ואמרו אתכנשו על טורי שמרון וחזו שיגושין סגיאן בגוה ואנוסים בגוה: ולא ידעין למעבד אוריתא אמר יי די מלן אוצריהון חטוף וביזא בבירניתהון: בכן כדנן אמר יי אלהים עקא תקיפא לארעא ויבטיל מיניך תוקפיך ויבזון בירניתיך:

ותשקו. לא די שאתם לא נזהרתם במה שהזהרתי אתכם ולא פקחת' עיניכם למה שעשיתי עמכם אלא שהנביאי' והנזירי' שהיו לכם לאות לקדושתכ' בטלתם אותם ומנעת' אותם מקדושת' שהיה לכם ללמד מהם: והשקיתם הנזירים יין. כלומר פתיתם אותם בדברים עד ששמעו לכם לשתות יין ולבטל קדושתם. וכן על הנביאים צויתם לאמר לא תנבאו. וטעם צויתם רוצה לומר בהכרח מנעתם אותם מלהנבא לכם ומלהזהירכם בשמי: הנה אנכי מעיק תחתיכם. במקומכם אעיק לכם שלא תוכלו לברוח ולהנצל. מעיק ענין צוקה וצרה וכן מפני עקת רשע. ותרגום צרה עקתא. ואמר כאשר תעיק העגלה על דרך משל כי העגלה איננה בעלת חיים שתעיק ותציר. ואמר עמיר ולא אמר משא אחר כי מפני הכפת הוא מיצר יותר כשהעמיר מכוסה משא אחר. ואמר עמיר שם כלל לעמרים רבים: ואבד מנוס. לא יאמץ כחו לא יהיה בו יכולת להאמץ כחו במחשבתו כי יפחד ויבהל ויאבד כחו: ותפש הקשת לא יעמוד. לא יעמוד כנגד האויב כי לא יהיה בו כח לדרוך קשתו: וקל ברגליו לא ימלט. פי' לא ימלט נפשו כמו שאמר ואבד מנוס מקל כי לא יוכל לברוח. ושנה הענין במש' לחזק. גם רוכב הסוס לא ימלט נפשו עם הסוס שהוא קל לרוץ. כי שקר הסוס לתשועה כשלא ירצה האל: ואמיץ לבו בגבורים. כי הגבורה בלב ואף הוא ירך לבבו ולא יעמוד כנגד האויב אלא ינוס ערום. וטעם ערום שיפשוט בגדיו שלא יכבדו עליו וינוס קל מהרה: שמעו. המשפחה הגוי כולו נקרא משפחה וכן ואם משפחת מצרים לא תעלה: אשר העליתי. העליתי אבותיכם: רק אתכם. לפי שידעתי אתכם ובחרתי בכם מכל עם לפיכך אפקוד עליכם את כל עונותיכם שאתם ראיתם וידעתם את כל אותותי ומופתי שעשיתי לכם והטבתי לכם לפיכך הדין הוא שאפקוד עליכם עונותיכם כי המלך יכעוס על עבדיו העומדי' לפניו אם יעברו מצותו יותר ממה שיכעס על אחרים הרחוקים ממנו כי משפחת הגוים איכני חושש עליהם אם ייטיבו או ירעו אלא אם יהיה חמס גדול כדור המבול כמו שפירשנו למעלה אבל ישראל לפי שהם קרובים אלי אעניבם על עונם כמו שאמר בקרובי אקדש. וכמו שפירשו רז"ל בפסוק וסביביו נשערה מאד. וכן אז"ל שאני גוים דלא מפקיד דיבא עלייהו. ובספר יחזקאל בפסוק והעולה על רוחכם היו לא תהיה הארכנו בזה הענין: הילכו שנים. כלומר אחר שפשעתם בי ראו מה קרה אתכם כי לא יוכל אדם לצאת מן העיר מפחד האויב ולא אפילו שנים. אם לא נועדו יחדיו ללכת בדרך אחד ולעמוד כנגד האויב אם יפגע בהם. ור' אברהם ז"ל פירש הזכיר למעלה ועל הנביאים צויתם לאמר לא תנבאו אמר הנה טרם שאפקוד עליכם אודיעכם זאת ביד נביאי אולי תשובו אלי לולי שהודעתי לנביא וגליתי לו סודי להוכיחכם לא היה מתנבא מלבו כי איך ידע מה שאני עתיד לעשות וככה אין דברו דרך מקרה וראו אם יתכן שילכו שני אנשים ברגע אחד למקום אחד בעבור דבר אחד אם לא נועדו זה עם זה וכאשר תראו שיהיה אות דבר הנביא דעו כי אני שלחתיו ואיך יוכל למרות את פי שלא ינבא כי אתם אומרים לו לא תנבא: הישאג אריה ביער. לפירושינו בפסוק הקודם יהיה פירושו דרך משל כמו האריה שלא ישאג ביער שלא יהיה לו טרף כי כשמוע החיות קולו יעמדו במקומם מפחדם לו ויבא ויטרף מהם את אשר ירצה כן האויב בבואו עליכם לא ישוב ריקם שלא יהרג או שלא ישבה מכם: היתן כפיר. הענין כפול במש'. והחכם ר"א פירש הים מנהג לאריה שישאג רק על טרפו ואני שאגתי אתכם ועוד הראיתם אריה שעלה מסובכו בתתו קולו על טרפו שיוכל להמלט מידו אם כן איך תוכלו להמלט מגזרתי: התפול. והנה משל אחר ולפירושינו הוא מבואר כי לא ישוב האויב מעליכם ריקם. ולפי' החכם עוף השמים שאין ממעלה לאדם לתפשו: התפול צפור על פח. אם איננו למוקש. והנה הטעם כי האדם יוכל בתחבולותיו ובערמתו להפיל הצפור שהוא למעלה ממנו והנה אני למעלה מכם ואתם למטה בידי ואין לכם חכמה כנגדי איך תוכלו להנצל מהמוקש שגזרתי לכם שתתפשו בו: והמוקש הוא האויב שאבוא לבא עליכם ואל תחשבו כי אחרי בואו שיעלה מעליכם עד הכקמו מכם וזהו היעלה פח והטעם אני אעמידנו להנצר לכם: אם יתקע. פתרגומו אם יתקע שופרא בקרתא בלא זמניה. כלומר כי פעמים רבות יתקע שופר בעיר שלא יחרדו העם. כמו לשמחה ולשירים או להקהיל העם על תקנת דברי העיר. לפיכך תרגם בלא זמניה שאין בעיר אחת מלה ידוע כי להזהיר העם מהאויב הוא ואיך לא יחרדו העם בשמעם כן אתם לא תחרדו לדברי הנביא שאני שולח לכם: אם תהיה רעה בעיר וה' לא עשה. פי' ואיך תחשבו שתפול רעה בעיריכם שלא עשה אותה הא-ל ית' אחרי שהנביא אמרה לכם טרם בואה וכיון שתראו שמתקיימים דברי הנביא איך לא תשובו אלי: כי לא. וכיון שגלה סודו אל עבדיו הנביאים להזהירכם ותראו שבא כמו שאמרו לכם תדעו כי מה' באה לכם הרעה ולמה לא תשובו מדרכיכם הרעים ותנצלו מהרעה. וטעם סודו כי לא נודע הדבר עד שיודיעהו הא-ל ית' ע"י עבדיו הנביאים: אריה שאג. מי לא ינבא. ואיך תבוו עליהם שלא ינבאו והלא משאגת האריה יפחד כל שמעו ואיך לא יפחד ויחרד הנביא לקולי ואיך יוכל לעמוד שלא ימלא את דברי אשר צויתיו: השמיעו על ארמנות. ר"ל אל מלכיהם ורוזניהם השוכנים בארמנות. וזה כענין וישמח עליך אויב. והוא הפך מה שאמר אל תגידו בגת כי הוא מאמר דוד וזה מאמר הא-ל ית': על הרי שומרון. כי שומרון הר הוא. כמו שנאמ' ויקן את ההר שומרון. ואמ' הרי לשון רבים כי אולי הרים אחרים יש סביבותיו. וארמנו' בשוא השם לסמיכו' כי יבא הסמיכות על אות השמוש. כמו הרי בגלבוע והדומים לו: וראו מהומות רבות. ותדעו כי בעונותם הם לוקים מפני החמס אשר בקרבם: ולא ידעו עשות נכוחה. ואם תאמרו יעשו פעם רעה ויעשו פעם טובה לא ידעו לעשות אפילו נכוחה אחת. ונכוחה פי' ישרה. ומי הם אלו: האוצרים חמס ושוד בארמנותיהם. ומה יהיה סופם שיהיו לבזה אותם האוצרות. וזהו מה שאמר: לכן. צר וסביב הארץ. הנה הצר יבא וסביב הארץ יחנה שלא יהיה לכם מנוס ממנו: והוריד ממך עוזך. האוצרות שאצרת בארמנותיך הגבוהות שחשבת אותם שהם יהיו לך עוז האויב יורידו ממך. ופי' ואמר ונבזו ארמנותיך:

כה אמר יהוה כאשר יציל הרעה מפי הארי שתי כרעים או בדל אזן
כן ינצלו בני ישראל הישבים בשמרון בפאת מטה ובדמשק ערש :
שמעו והעידו בבית יעקב נאם אדני יהוה אלהי הצבאות : כי ביום
פקדי פשעי ישראל עליו ופקדתי על מזבחות בית אל ונגדעו קרנות
המזבח ונפלו לארץ : והכתי בית החרף על בית הקיץ ואבדו בתי
השן וספו בתים רבים נאם יהוה :
שמעו את הדבר הזה פרות הבשן אשר בהר שמרון העשקות דלים
הרצצות אביונים האמרת לאדניהם הביאה ונשתה : נשבע אדני
יהוה בקדשו כי הנה ימים באים עליכם ונשא אתכם בצנות ואחריתכן בצנות
בסירות דוגה : ופרצים תצאנה אשה נגדה והשלכתנה ההרמונה
נאם יהוה : באו בית אל ופשעו הגלגל הרבו לפשע והביאו לבקר
זבחיכם לשלשת ימים מעשרתיכם : וקטר מחמץ תודה וקראו
נדבות השמיעו כי כן אהבתם בני ישראל נאם אדני יהוה :

כדנן אמר יי כמא דמשזיב רעיא מפום אריא תרתין כרעין או חסחוס
דאודן כן ישתזבון בני ישראל דיתבין בשמרון בתקוף שולטן
ועל דמשק רחיצין : קבילו ואסהידו בבית יעקב אמ' יי אלהי' אלהי צבאו'
ארי ביום אסערותי חובי ישראל עלוהי ואסער על דפלחין לאיגורא
בבית אל ויתקטפון קרנת אגורא ויפלון לארעא : ואמחי בית סתוא
על בית קיטא ויבדון בתין דמכבשין בשן דפיל ויסופון בתין סגיאי אמ'
יי : קבילו פתגמא הדין עתירי ניכסיא דבטור דשמרון דעשקין
מסכיניא ואנסין חשיכיא דאמרין לריבונהון אשלטונא וניכול : קיים
יי אלהי' במימריה ארי הא יומיא אתן עליכון ויטלון יתכון עממיא על
תריסיהון ובנתכון בירגוגית צידין : ויתרעון עליכון שורא ויפקון
יתכון בנשין גבר לקבליה ויגלון יתהון להלאה מן טורי הרמיני אמר
יי : איתו לביתאל ומרדו בגלגלא אסגיאו למחטי ומיתן לצפרא
דבחיכון לתלתא יומין מעסרתכון : ומגבן מן אונס תודתא ומיתן
ליה בזמר ואמרין דין לרעוא אריכן רחמתון בית ישראל אמר יי אלהים :

כה אמר ה' · שתי כרעים או בדל אזן · רב או מעט מה שיוכל להציל יציל שתי כרעים או אפי' בדל אזן שהוא דבר מועט אם יוכל להציל יציל. וזכר שתי כרעים כי אותם יאכל האריה באחרונה · וזכר בדל אזן והוא הקשה שבאזן כתרגו' חסחוס דאדן לפי שאין בו בשר ויניחנו האריה כן לא ינצלו מישראל אשר בשומרון אלא מעט אותם שלא יחוש להם האויב שיהיו חולים שוכבים במטה · וזכר שומרון כי היא ראש הממלכה והיא נכבשת באחרונה והצדיקים שבה נצלו גם כן מן הדבר ומן החרב. שהרי נאמר והשארתי בישראל שבעת אלפים כל הברכים אשר לא כרעו לבעל אבל מן השבי לא ינצלו . ומה שאמר בפאת מטה כי החולה שהוא שוכב במטה בסיבת האויב ידחיק עצמו באחת מפאת המטה כדי שלא יראה: ובדמשק ערש · כפל הענין במלות שונות כי דמשק כמו פאה ואם לא נמצא לו חבר במקרא · וערש כמו מטה · כמו הנה ערשו ערש ברזל · וי"א כי דמשק הדלת נוספת והוא שוק . כמו בן משק ביתי · ושוק המטה הוא הפאה · וי"ת בתקוף שלטן ועל דמשק רחיצין תרגם דמשק בשין כמו דמשק בש"ן · וכן בסדר עולם ר' נהוראי אומר בשם ר' יהושע הרי הוא אומר כאשר יציל הרועה וגו' · בפאת מטה אלו קנת עשרת השבטי' שנסמכו על חזקיהו מלך יהודה ופלטו עמהם בפאת מטה מלמד שלא פלטו מישראל אלא אחד משמנה שבהם · ופאר ערש היכן הוא בדמשק שנאמר והגליתי אתכם מהלאה לדמשק . ומה שאמר אחד משמנה כתב רש"י ז"ל בשם ר' מנחם שלא נאמר פאת מטה אלא בפאת מטה באחת משתי רוחות של פאה והיא שמינית של מטה שהרי ד' פאות יש למטה ושתי רוחות יש לפאה · ומה שת"י בפאת מטה בתקוף שלטון פי' רש"י ז"ל לפי שבאותו הדור בימי יהואחז בן יהוא כתוב כי אבדם מלך ארם וירבעם בן יואש הושיעם · שנאמר והוא השיב את גבול ישראל · וזהו בפאת מטה פנת הבית הוא חוזקו של בית · וכן פאת מטה הוא חוזקו של מטה לכן תרגם בתקוף שלטן ר"ל שלטון של ירבעם · ועוד נבא כי סופן להסמך על מלכי ארם בימי פקח בן רמליהו שנתחבר עם רצין מלך ארם · וזהו שתרגם ובדמשק ערש ועל דמשק רחיצין מבוחתם ומבטחם יהיה על דמשק : שמעו . דברי האל ית' אמר כנגד הנביאים שישמעו זאת הגזרה ויעידוה בבית יעקב טרם בואה: כי ביום. הוא יום הרעה שהיה בימי עזיהו: ופקדתי על מזבחות בית אל · על דרך ובאלהיהם עשה ה' שפטים: קרנות המזבח · וזכר הקרנות כי בנפול הקרנות יפול המזבח · כי הקרנות מעמידות הבנין כמו פנות הבית. ועוד זכר הקרנות כי עליהם היו מקריבים וזורקי' הדם: והכתי · מנהג המלכים לעשות להם בית לחורף ובית לקיץ. וכן אמר ביהויקים והמלך יושב בבית החורף בחדש התשיעי . וכן אמר בעגלון מלך מואב והוא יושב בעליית המקרה שהיתה עשויה לימי הקיץ. ואמר כי הרעש יפיל ארמנות המלך בית החורף ובית הקיץ ובתי השן והם אשר בנה אחאב · כמו שכתוב ואת בית השן אשר בנה. והשן הוא שן הפיל שעושין ממנו מלאכה: בתים רבים. רבים במספר. או פירושו גדולים בבנין והם הארמנות: שמעו · פרות הבשן. בשן הוא מקום מרעה שמן · והבהמות הרועות בו שמנות וטובות · ודמה נשי המלכים והשרים הגדולים לפרות הבשן לפי שהן בעלות תענוג והן שמנות ויפות: העשקות דלים · שהן מסבבות העשק והמרוצה שאומרות לאדוניהם שהם בעליהן הביאה ונשתה ואם אין לבעליהם הכסף משלהם בהזמנה עושקים החלושים שאין להם כח להמלט מידם גם רוצצים אותם אם לא יתנו מיד על פיהם: רוצצות. ענין שבירה · כמו קנה רצוץ · כלומר מכים אותם : לאדוניהם · האלף נעה בחטף פתח והוא אחד משבעה שהן מפיק בלשון ארמית: נשבע · בקדשו · קוה השמים · והוא על דרך כי אשא אל שמים ידי . וכן אמר למעון קדשו לשמים: ונשא אתכם בצנות. נשא מבנין פיעל הדגוש והמנשא הוא האויב · ות"י ויטלון יתכון עממיא על תריסיהון · תרגם צנות כמו צנה וסוחרה · וכן תרגם ואחריתכן בסירות דוגה ובנתכון ברוגית ציידין · והוא ספינה קטנה · וכן במסכה שומכוס אומר המוכר את הספינה מכר את הדוגית. ואמר סומכוס דתנא דארעא דישראל קרי ליה דוגית דכתיב ואחריתכן בסירות דוגה · ועוד פירשו במלות צנות וסירות שמיני קוצים הם · ואמר דרך משל כן ישאו אותם וימשכו אותם כמו שמושכין את הדגים בקוץ. כמו שאמר ובחוח תקוב לחיו · ואחריתכן כמו בניכן ובנותיכן · וכן ותחץ לארבע רוחו' השמים ולא לאחריתו. כלומר לא תשאר הממלכות לבנו: ופרצים · כי האויבים יפרצו בחומת שומרון פרצים רבים עד שתצאנה אשה כנגדה דרך הפרצי' שלא יצטרכו לבקש שערים. על דרך שאמר ויעל העם העירה איש נגדו: והשלכתנה ההרמונה. כמו הארמונה ההא תמורת אלף · ופי' אא"ז כי תשלכנה ארמון המלך שבעבר החומה ותצאנה כמו שעשה צדקיהו כשברח מירושלם. ות"י ויגלון יתכון להלא מן טורי הרמוני : באו ביתאל ופשעו · זה הצווי אינו על דרך מצוה רצונית אלא על דרך גזום: כמו שמח בחור בילדותיך . וזכר ביתאל כי שם היה העגל. וזכר הגלגל כמו שאמר כל רעתם בגלגל. ואמר בגלגל שורים זבחו לפי שהיה המשכן תחלה בגלגל אחר שעברו הירדן והיה המקום ההוא נבחר והיו אומרים להם נביאי הבעל שיעבדו שם הבעל לפי שהוא מקום נבחר. לפיכך אמר הרבו לפשוע כי לא די לכם שקבעתם ע"ז בביתאל כי גם בגלגל הרביתם לפשוע: והביאו לבקר זבחיכם · הפכתם עבודתי לאלהים אחרי' כמו שהיה לכם להביא זבחיכם בביתי כן אתם מביאים אותם לבית ע"ז · ופי' לבקר בכל בקר ובקר · כלומר יום יום תביאו שם זבחיכם: לשלשת ימים מעשרותיכם . ימים ר"ל שנה כמו ימים תהיה גאולתו · כמו שאמר בתורה מקצה שלש שנים תוציא את כל מעשר תבואתכם . כלומר כל דברי הקרבנות והמעשרות תביאו לבית ע"ז כמו שהיה לכם להביא אלי. וכן מה שאמר וקטר מחמץ תודה כמו שאמר בתורה על חלת לחם חמץ יקריב קרבנו והם עושים זה לע"ז. ואעפ"י שלא היו מקטירי' מהחמץ מהקרבן שהוא בא על חמץ והוא התודה היו מקטירים מהקרבן ההוא האמורי' · וי"מ כל זה הפך מה שאמרה תורה התורה אמר' ולא ילין חלב חגי עד בקר והם מביאי' לבקר זבחיהם · כלומ' מלינים אותם ומקריבי' אותם לבקר: ועוד מפרשים והביאו לבקר זבחיכם שמקדימים זבחי שלמים לעולה. והתורה אמרה כי העולה קודמת לכל קרבן. לשלשת ימים מעשרותיכם · מעשר בהמה שהיא קדשים קלים · והתורה אמרה בקדשים קלים ביום זבחיכם יאכל וממחרת · והם אוכלים אותו לשלשת ימים. וכן וקטר מחמץ תודה הפך מה שאמרה תורה כי כל שאור וגומר · כי אעפ"י שאמרה תורה להקריב על חלות לחם חמץ קרבן תודה לא אמרה שיקטרו מהחמץ: וקטר מחמץ תודה · כבר פי' . וי"ת חמץ מן אסרו חמוץ שתרג' ומגבן מן אנוס תודתה: וקראו נדבות השמיעו · אתם עושים כמו מקרא קדש לע"ז שאתם קוראים ומשמיעי' שיביאו העם נדבות ליום החג: כי כן אהבתם · עבודת אלהים אחרים אהבתם ולא עבודתי: וגם

ואף אנא יהבית לכון אקהיות שינין בכל קרויכון וחסרות מזון בכל
אתריכון ולא תבתון לפולחני אמר יי׃ ואף אנא מנעית מנכון ית
מטרא בסוף תלתא ירחין לזמן חצדא ואחית מטרא על קרתא חדא
ועל קרתא חדא לא אחית מטרא אחסנתא חדא יחות עלה מטרא
ואחסנתא דלא יחות עלה מטר תיבש׃ ויטלטלון תרתין תלת קרוין
לקרתא חדא למשתי מיא ולא יסבעון ולא תבתון לפולחני אמר יי׃
מחיתי יתכון בשדפא ובירקנא סגיות גניכון וכרמיכון ותיניכון וזיתיכון
אכלא זחלא ולא תבתון לפולחני אמר יי׃ שלחית בכון מותא כד
באורח מצרים קטלית בחרבא עולימכון עם שבי סוסותכון ואסקית
סרות משיריכון ובאפיכון ולא תבתון לפולחני אמר יי׃ רחיק מימרי
יתכון כמא דרחיק יי ית סדום וית עמרה והויתון כאוד משיזב מיקדא
ולא תבתון לפולחני אמר יי׃ בכן מה אעביד לך ישראל חלף דלא
תבת לאוריתא הא אעביד לך אתקשט לקבלא אולפן אוריתא דאלהך
ישראל׃ ארי הא מתגלי דצר טוריא וברא רוחא לחואה לאנשא מה
עובדוהי לאתקנאה נהור לצדיקי כנהור צפרא דאזיל ותקין לאיתאה
חשוך לרשיעיא למיתבר רשיעי ארעא יי אלהי צבאות שמיה׃
קבילו ית פתגמא הדין די אנא נטיל עליכון אליא בית ישראל׃ נפלת
לא תוסיף למקם כנשתא הדא כנישתא דישראל אתרטישת על ארעא
לית די קיימינה׃ ארי כדנן אמר יי אלהים קרתא דיפקון מינה
אלפא ישתארון בה מאה ודיפקון מינה מאה ישתארון בה עד עסרא
לבית ישר׃ ארי כדנן אמר יי לבית ישראל תבעו דחלתי ואתקיימו׃

וגם אני נתתי לכם נקיון שנים בכל עריכם וחסר לחם בכל
מקומתיכם ולא שבתם עדי נאם יהוה׃ וגם אנכי מנעתי מכם את
הגשם בעוד שלשה חדשים לקציר והמטרתי על עיר אחת ועל עיר
אחת לא אמטיר חלקה אחת תמטר וחלקה אשר לא תמטיר עליה
תיבש׃ ונעו שתים שלש ערים אל עיר אחת לשתות מים ולא ישבעו
ולא שבתם עדי נאם יהוה׃ הכיתי אתכם בשדפון ובירקון הרבות
גנותיכם וכרמיכם ותאניכם וזיתיכם יאכל הגזם ולא שבתם עדי נאם
יהוה׃ שלחתי בכם דבר בדרך מצרים הרגתי בחרב בחוריכם עם
שבי סוסיכם ואעלה באש מחניכם ובאפכם ולא שבתם עדי נאם יהוה
׃ הפכתי בכם כמהפכת אלהים את סדם ואת עמרה ותהיו כאוד
מצל משרפה ולא שבתם עדי נאם יהוה׃
לכן כה אעשה לך ישראל עקב כי זאת אעשה לך
הכון לקראת אלהיך ישראל׃ כי הנה יוצר הרים וברא רוח ומגיד וכורא
לאדם מה שחו עשה שחר עיפה ודרך על במתי ארץ יהוה אלהי
צבאות שמו׃
שמעו את הדבר הזה אשר ה
אנכי נשא עליכם קינה בית ישראל׃ נפלה לא תוסיף קום בתולת
ישראל נטשה על אדמתה אין מקימה׃ כי כה אמר אדני
יהוה העיר היצאת אלף תשאיר מאה והיוצאת מאה תשאיר עשרה
לבית ישראל׃ כי כה אמר יהוה לבית ישראל דרשוני וחיו׃

וגם אני· כמו שחסרתם הקרבנות והמעשרות מביתי כן חסרתי מכם לחם ובשר בכל עריכם ומקומותיכם שאתם יושבי' מדה כנגד מדה ועם כל זה לא שבתם עדי: נקיון שנים. זהו חסר לחם. והענין כפול במש'· כי עם המאכל השנים מלאות. כלומר בין השנים· על דרך שאמ' הבשר עודנו בין שניהם וב חוסר המאכל השנים נקיות· וי"ת אקהיות שנין. כי השנים קהות כשלא יתמידו האכילה: וגם אנכי· בעוד שלשה חדשים לקציר· כי שלשה חדשים טרם הקציר צריכה הארץ מטר והמטרתי להיות לאות ולמופת כי מאתי נהיה הדבר שעיר אחת יהיו מטרותיה בעתם ועיר אחרת אפילו סמוכה לה לא אמטי' עליה שאם לא אעשה כן יאמרו מקרה הוא והשנה שנת מניעת גשמים כפי מערכת הככבים· אבל כשאמטיר על עיר אחת ועל עיר אחרת לא אמטיר על כרחם יודו כי מאתי נהיה הדבר עונש מעשיהם הרעים ומופת יותר גדול מזה חלקה אחת תמטר וחלקה אחת לצדה שלא ירד בה מטר והיא תיבש: תמטר. מבנין נפעל: תמטיר· מבנין הפעיל· ופי' אשר לא תמטיר העב עליה· ויהיה והמטרתי מן אמטיר פעל יוצא לשלישי· ויהיה תמטיר פעל יוצא לשני: ונעו· אל עיר אחת לשתות מים· אל אותה העיר שאמטיר עליה והנה תחסרו לחם ומים ואף על פי כן לא שבתם עדי: הכתי. עוד שנה אחרת שיהיה מטר אכה אתכם במכה אחרת שיחסר לחמכם והוא השדפון והירקון ושנה אחרת שיאכל הגזם הפירות ועם כל זה לא שבתם אלי: הרבות גנותיכם. מה יועיל לכם שתרבו לטעות גנות כרמים ותאנים וזתים כי הגזם יאכל אותו ואף על פי כן לא שבתם עדי: שלחתי· בדרך מצרים. שהיו הולכים שם מפני הרעב להביא משם תבואה ולא חשבתם כי אני הוא המביא עליכם הרעב ותשובו אלי אלא לא פניתם אלי והלכתם למצרים ואני שלחתי בכם דבר וחרב האויב בדרך ואף על פי כן לא שבתם אלי: בחוריכם· כי הבחורי' היו שולחים להביא התבואה: עם שבי סוסיכם· האויבי' שהיו יוצאים עליכם בדרך היו הורגים הבחורים הרוכבים על הסוסים ההולכי' למצרים או השבים משם והיו שובים הסוסי': ואעלה באש מחניכם ובאפכם. המחנה שלכם שהיו הולכים למצרים היו הרוגים בדרך ופגריכם היו באש וסרחון לעוברים. ומה שאמר באפכם כלומר כי גם באפכם היה עולה הבאוש כי היו הולכים מחנה אחר מחנה למצרים והאחרונים היו מוצאי' הראשוני' הרוגים ועולה באשם באפם ואף על פי כן לא שבתם עדי: הפכתי בכם· מקצת ארצכם בעודכם בה היה שממה כסדום ועמור' ואתם שנשארתם מעט הרי אתם כאוד מוצל משרפה וכל זה אתם רואי' ואיככם שבים עדי: לכן כה אעשה לך ישר'· כל אלה הרעות אני עושה לך ישר': עקב כי זאת אעשה לך. ובעבור שאני עושה לך כל זאת בעיניך: הכון לקראת אלהי' ישר'. הכון לבאת לקראתו בתשובה ובמעשים טובים וייטיב לך· ויהפוך לך הרעות לטובה כי הוא אלהיך ומשגיח עליך לרעה ולטובה כפי מעשיך ואיך כשאר הגוים: כי הנה יוצר הרים ובורא רוח· אלהיך הוא יוצר ההרים ובורא רוח ועושה ביצורים כרצונו. וזכר הרים שהם קיימים וחזקים ביסוד העפר· וזכר רוח שהוא דבר חזק בנבראים ואינו נראה. והנה הוא יוצר ההרים החזקים הנראים לעין ובורא הרוח שאינו נראה שמפיל אותם· כמו שאמר הפך משרש הרים· וזהו שאמר ודורך על במתי ארץ. וההרים הם במתי ארץ· והנה הוא דורך עליהם ומפילם על ידי הרוח הנכנס בבנין הארץ ובצאתו ממנה בוקע הארץ ופותחה ואפילו יהיה מקום צאתו הרים גבוהים· וזהו הרעש לפיכך זכר הרים ורוח. וכן הוא מגיד לאדם מה שיחו מה ענינו ומעשיו ולא יחשב שאינו רואה אותם כמו שהיו אומרים הכופרים אין ה' רואה אותנו כי הנה הוא מגיד להם מעשיהם ע"י נביאיו: שיחו· בצרי· כמו אתם ידעתם את האיש ואת שיחו בחירק· ושניהם ענין האדם ומעשיו: עושה שחר עיפה· וכן הוא עושה השחר שהוא נוגה וכשירצה ישימנו חשך והוא קדרות השמש: עיפה· חשך. כמו ארץ עיפתה הנה הוא עושה ביצורים כרצונו וכן יעשה בכם אם תריעו ירע לכם ואם תטיבו ייטיב לכם כי הוא יודע מעשיכם· ושמו השם אלהי הצבאות שהוא שופט צבאות מעלה ומטה ועושה בהם כרצונו לכן הטוב לך ישר' שתכון לקראתו במעשים טובים והוא ייטיב לך אם הרע לך עד כה בגלל מעשים הרעי' עשה מה שעשה שמעו· כיון שאין אתם רוצים לשוב אלי שמעו הקינה שאני נושא: נפלה לא תוסיף קום בתולת ישר'. לא תוסיף קום לזמן ארוך· וזה אמר על עשרת השבטים שגלו בימי הושע בן אלה על ידי מלך אשור שלא שבו עדיין לארצם. כי בשוב גלות בבל לא שבו הם אבל עוד עתידים לחזור כי כמה נביאים נבאו עליהם שישובו. והנה מצאנו כמו לא תוסיף זה שאינו ר"ל לעולם אף על פי שכתוב בו עוד והוא מה שאמר ולא יספו עוד גדודי ארם לבא בארץ ישר'· ואחריו כתיב ויהי אחרי כן ויקבוץ בן הדד את כל מחנהו וגומר· וכן ולא הוסיף עוד מלך מצרים לצאת מארצו ונאמר וחיל פרעה יצא ממצרים: בתולת ישר'· בתולה היתה עד שלא בעלוה ארוכים זרים: נטשה על אדמתה· בעודה על אדמתה נטשה בארץ שהולכת ודלה ביד אויביה אין מקימה שאין מלכיה ושריה מחזירי' אותה לשוב אל ה' כי התשובה היתה לה תקומה: כי כה אמר ה'· היוצאת· שיוצאים ממנה אלף אנשים לצבא תשאיר מאה כי לא ישארו בה אלא אחד מעשרה כי כלם יכלו בחרב ברעב ובדבר והנשארי' יגלו: היוצאת· אינו פעל יוצא כמו המוציאה אלא פעל עומד הוא כמשפטו· וכן דרך הלשון לומר ענין אנשי העיר בלשון העיר. כמו ותבא העיר במצור· ואם לא תשלים עמך ועשתה עמך מלחמה תשאיר מאה כיון שנשארים בה כאלו העיר תשארי אותם: כי כה. אעפ"י שנגזרה עליכם גזרה עוד תחיו בארצכם אם תדרשוני:

ואל תדרשו

אל ואל תדרשו בית אל והגלגל לא תבאו ובאר שבע לא תעברו כי ה
הגלגל גלה יגלה ובית אל יהיה לאון: דרשו את יהוה וחיו פן יצלח
כאש בית יוסף ואכלה ואין מכבה לבית אל: ההפכים ללענה משפט
וצדקה לארץ הניחו: עשה כימה וכסיל והפך לבקר צלמות ויום
לילה לילה החשיך הקורא למי הים וישפכם על פני הארץ יהוה שמו:
קרא המבליג שד על עז ושד על מבצר יבוא: שנאו בשער מוכיח ודבר
תמים יתעבו: לכן יען בושסכם על דל ומשאת בר תקחו ממנו בתי
גזית בניתם ולא תשבו בם כרמי חמד נטעתם ולא תשתו את יינם:
כי ידעתי רבים פשעיכם ועצמים חטאתיכם צררי צדיק לקחי כפר ו
ואביונים בשער הטו: לכן המשכיל בעת ההיא ידום כי עת רעה היא
רע : דרשו טוב ואל רע למען תחיו ויהי כן יהוה אלהי צבאות אתכם
כאשר אמרתם: שנאו רע ואהבו טוב והציגו בשער משפט אולי
יחנן יהוה אלהי צבאות שארית יוסף: לכן כה אמר
יהוה אלהי צבאות אדני בכל רחבות מספד ובכל חוצות יאמרו הו
הו וקראו אכר אל אבל ומספד אל יודעי נהי: ובכל כרמים מספד
כי אעבר בקרבך אמר יהוה:
הוי
המתאוים את יום יהוה למה זה לכם יום יהוה הוא חשך ולא אור:

ולא תתבעון למהך לביתאל וגלגלא לא תיתון ולבאר שבע לא
תעברון ארי דיי בגלגלא מיגלא יגלון ודפלחין לטעותא בביתאל יהון
ללמא: תבעו ית דחלתא דיוי ואתקיימו דילמא ידלק כאשתא רוגזיה
בבית יוסף וישיצי ולא יהי חיים בחובין דהויתון פלחין לטעותא
בבית אל: דהפכין לגירא דינא וזכותא לארעא רמשו: שבקו למדחל
מן קדם דעבד כימה וכסילא והופך לנהור קבל ויומא לליליא מקביל
דאמר לכנשא משירין סגיאן כמי ימא ומבדר להון על אפי ארעא יוי
שמיה: דמגבר חלשין על תקיפין ובזוזין על כרכיהון דתקיפין משליט
סנן לדמוכח להון בבית דינא פתגמי אוריתא ולדממליל ביוונתא
מעקמין: בכן חלף במיבזכון מסכיניא ומנסכון חשיכיא בתי גזית
בניתון ולא תתבון בהון כרמי חמדתא נציבתון ולא תשתון ית
חמרהון: ארי גלי קדמי דסגיאין מרדיכון ותקיפין תיובתכון מעיקין
ליה לזכאה בדיל לקבלא ממון דשקר ודין חשיכיא בבית כנישתהון
מסטן: בכן מלפיא בעידנא ההיא מן קדם רשיעיא שתיקו ארי עידן
ביש הוא: תבעו לאוטבא ולא לאבאשא בדיל דתתקיימון ויהי בסעד
מימרא דיוי אלהא צבאות בסעדכון כמא דאמרתון: סנו לאבאשא
ורחמו לאיטבא ואתקינו בבית כנישתכון דינא מאים יתרחם מן קדם
יוי אלהא צבאות על שארא דיוסף: בכן כדנן אמר יוי אלהי צבאות
יוי בכל רחוביא מספדא ובכל שוקיא יימרון ווי ווי ויערעון איכר לאבל
ועביד מספדא לדידע אליא: ובכל כרמיא מספדא ארי אתגלי למעבר פורענות דין בגויך אמר יי: ווי למתחמדין ליומא דעתיד למיתי מן קדם יי למא
דנן לכון יומא דעתיד למיתי מן קדם יי הוא חשוך ולא נהור:
כמא

ואל תדרשו. כבר פירשנו למה זכר ביתאל והגלגל · וזכר גם כן באר שבע לפי שהיתה סוף תחום ארץ ישר' כמו שאמר מדן ועד באר שבע · היו מורים אותם
נביאי השקר לבנות שם מזבחות לע"ז · וכן אמר חי אלהיך דן וחי דרך באר שבע: כי הגלגל גלה יגלה · דרך צחות · כמו עקרון תעקר: וביתאל יהיה לאון ·
כמו שהיו קוראים אותו הנביאים בית און כי לאון ולאין תהיה · ואון זה כמו והרבם עמל ואון · וכן תרגם יונתן ודפלחין לטעותא דביתאל יהון ללמא · ולמא הוא
לשון הבל · כי כן תרגם הבל: דרשו. פן יצלח כאש בית יוסף · יבקע · תרגום ויבקע עצי העולה וצלח · כמו האש הגדולה שבוקעת כל דבר שעובר בו ומכלה
אותו · ובית יוסף הוא מלכות אפרים: ההפכים ללענה משפט. כי המלכים והשופטים מטים הדין וכושאי פני הגדולים במשפט · והנה משפטם לעשוקי' כמו
הלענה שהוא דבר מר · והנה הוא הפך · כי המשפט כאשר הוא על כנו הוא דבר ערב וטוב וכשהוא מעות הוא מר: וצדקה לארץ הניחו. שלא יעשו צדקה אלא
יניחוה מוטלת לארץ לא יחושו עליה ולא זכרו עושה כימה וכסיל שהוא עושה בהם משפט וצדקה בארץ ולמד לבני אדם שיעשו גם הם כן. כמו שאמר אני ה' עושה
חסד משפט וצדקה בארץ כי באלה חפצתי נאם ה': עושה כימה וכסיל. זכר אלה הכוכבים כי בהם קיום התבואות בזמניהם וזה הפך זה ושניהם קיום העולם ·
ולא זכר שמש וירח אף על פי שבהם קיום העולם לפי שהם מושלים כל השנה · ואלה שני הכוכבים מושלים בזמנים ידועים בשנה. והם צורך העולם ומשפטו ·
וכן אמר התקשר מעדנות כימה מוסכות כסיל תפתח · ואמרו ז"ל כי כימה יש בה צנה גדולה ומקטרא לפירי · וכסיל יש בה חמימות גדול ומבשלא לפירי. ואמרו
כי כימה הוא זנב טלה . והנה הם שהופכים המשפט לרע ולא זכרו מי שהופך הדברי' במשפט לטוב העולם ולקיומו · וכן היום והלילה בתקופו' עושה אותם
הפכים לטוב: והפך לבקר צלמות. בימי הקיץ הופך החושך לאור שהימי' ארוכים והלילות קצרים ובימי החורף בהפך כי החשיך היום ושמו לילה שהלילות
ארוכים והימים קצרים · וכל זה ההפך הוא קיום העולם ותקונו · וכן קורא למי הים שהם מלוחים ומעלה אותם בעבים ושופכים על פני הארץ להשקותה והם
מתוקים. הנה הוא הופך הדברים לטוב העולם ולא זכרתם אותו ואתם הופכים משפטיו הטובים לרעה: ה' שמו. הוא מה שאמר למעלה ה' אלהי הצבאות שמו
כמו שפירשנו: המבליג שד על עז. ואם תאמר שתבטחו על מבצריכם האל ית' הוא המחזיק החלש השודד על פש עז. וכן יבא השודד על מבצר חזק ברצונו
וילכדנו · וכן יבא עליכם מי שילכד מבצריכם: שד · תאר בשקל לחם חם: המבליג · פעל יוצא · מן ואבליגה מעט והוא פועל עומד: שנאו. מי שמוכיחם בשער
כלומר ברבים ישנאו אותו · והמוכיחי' הם נביאי האמת והחסידים שבהם ומוכיחים אותם ברבים לפי שהם רבים והם יושבי שער תמורת השופטים היושרים:
ודובר תמים. זכר תמים ויושר כי הוא תאר או הוא שם כמו אם באמת ובתמים. ות"י ולדממלל ביוונתא מעקמין: לכן יען בושסכם על דל · אין למלה הזאת חבר
ועניינה לפי מקומה עמסכם והטריחכם. ואמר זה כנגד השרים והשופטים · ות"י הבית שמום · ולא יתכן זה לפי דרך הדקדוק · ופירש ששכם ענין בזה כמו שוסי'
את הגרנות · שוסי כאלתי · וכתי' במבזיכון ית מסכינא · ואחז"ל פי' כי השי"ן במקום סמך · כמו ובולם שקמים שהוא כמו בולס מתרגום ויחפש ובלש · והמלה מקור
מבנין פועל מרובע: בושסכם · בפלם טענכם · וענין המלה ענין רמיסה · כמו ועל הרי אבוסנו: ומשאת בר תקחו ממנו · מה שיגע ונשא על כתפו מהתבוא'
לביתו לחיות בה אתם תקחו אותה ממנו לפי שהוא עני ואין לו כח להנצל מידכם · ומה יהיה עונשכם על זה שתבנו בית העני: בתי גזית בניתם · ולא תשבו בם.
בתיכם שבניתם אותם בזית מעושק וחמס לא תשבו בם לזמן ארוך כי בקרוב יבא האויב ויוציא אתכם מהם ויחריבם . וכן לא תשתו יין הכרמי' שנטעתם
בעסק כי תגלו בקרוב מארצכם: כרמי חמד · שהם נחמדי' וטובי' · כמש"ב בבתי גזית שהוא בנין נאה וטוב · או יהיה פירוש כרמי חמד שחמדתם אותם וגזלתם
אותם מן העניים . על דרך שאמר ונחמדו שדות וגזלו: כי ידעתי · לא תחשבו כי אינני רואה ויודע מעשיכם הרעי' כי הכל אני יודע והשוחד שתקחו בסתר לברור
הצדיק בדינו ולהרע לו בעבור השוחד שלקחתם בסתר והוא הכופר שתקחו להציל הרשע מיד בעל דינו שהוא צדיק במשפטו: ואביונים בשער הטו . כפל
הענין במש"כ האביוני' הם צדיקים בדינם ברוב כי הם עשוקים ואתם עושקים כי אין להם כח לעמוק. ומה שאמר בשער כי שמה ישבו למשפט כמו השערה
אל הזקנים: לכן המשכיל בעת ההיא ידום · לפי שהם שונאים המוכיח אותם אמר שהוא משכיל פי' מן הטובים יהיה דומם ולא יוכיחם שלא ישמע חרפתו שהם
ומשיבים · כי עת רעה היא · שיד הרעים תקפה: דרשו טוב. עוד שב הנביא להוכיחם אולי ישמעו: ויהי כן. אם תדרשו הטוב ותרחיקו הרע יהיה ה' אתכם
כאשר אמרתם. כלומר בכל ענין שחשבתם ההצלחה והטובה שתהיה לכם כן תהיה · כי ה' אלהי צבאות אתכם . וכפל הענין עוד ואמר: שנאו רע · והציגו
בשער משפט. ר"ל העמידו המשפט בשער שהוא מקום מושב השופטים והזקנים: אולי יחנן ה'. אעפ"י שחטאתם אליו הרבה אולי יחנן ה' על השארית הנשארת
אם תשובו אליו כי חנון ורחום הוא: שארית יוסף · הוא מלכות אפרים · ואמר שארית כי רובם גלו קודם מלכות ירבעם בן יואש וכלו בחרב וברעב ובדבר ·
כמש"כ ראה ה' את עוני ישר' מורה מאד ואפס עצור ועזוב וגו': לכן · אם לא תשובו אלי רעות יבואו עליכם עד שיהיה מספד בכל רחובות: הו הו . הוא קול
המספד כמו הוי הוי: וקראו אכר אל אבל · אכר הוא עובד השדות ויקראו לו לבא אל האבל כי עבודתו וטרחו לשוא כי לקו הזרעים והצמחים וזרעו ולא יקצרו:
ומספד אל יודעי נהי: כמו הפוך ויודעי נהי אל מספד · וכן הידעת כי אז תולד . כמו הידעת אז כי תולד. מקום שם קבר כמו מקום קבר שם . והדומים להם:
ות"י בחסרון ועביד מספדא לידעי אליא: ובכל כרמים מספד · שלא יהיו בהם ענבים כי אעבור בקרבך להרע לך . כמו ועברתי בארץ מצרים · הוי המתאוים ·
כמו שאמר בישעיה האומרים ימהר יחישה מעשהו למען נראה וגו':
כאשר ינוס

כמא דיערוק גברא מן קדם אריא ויערעיניה דובא וייעול לביתא
ויסמוך ידיה על כתלא ויכתיניה חיויא׃ הלא חשוך יומא דעתיד
למיתי מן קדם יי׳ ולא נהור וקבל ולא זיהור ליה׃ סניתי רחיקית
חגיכון ולא אקביל ברעוא קורבן כנישתכון׃ ארי אם תסקון קדמי
עלון וקורבניכון לא לרעוא ונכסת קודשיכון לא יתקבלון קדמי׃
אעדי מן קדמי אתרגושת זמרך וניגון כנרך לא אשמע׃ ויתגלי כמיא
דינא וזכותא כנחל מגבר׃ הניכסת קודשין וקורבנין קריבתון קדמי
במדברא ארבעין שנין בית ישראל׃ ונטלתון ית סיכות פתכרכון וית
כיון צלמיכון כוכב טעותכון די עבדתון לכון׃ ואגלי יתכון מהלאה
לדמשק אמר יי׳ אלהא צבאות שמיה׃ ווי דשלן שליוא בציון
ומתרחצין על כרכא דשמרון מקיימין שום בניהון כשום בני עממיא
וכל דמן דיסתמכון עליהון בית ישראל׃ עברו לכלנה וחזו ואזילו
מתמן לחמת רבה וחותו לגת דפלשתאי דטבין מן מלכותא האילין אם
סגי תחומהון מתחומיכון׃ איכון רחקין יום ביש ואתון מקרבין בבית
כנישתכון חטוף׃ דשכבין על ערסן דמכבשן בשן דפיל ועומקיין על
ערסיהון ואכלין פטימין מענא ועיגלין מגו רבקא׃ דמנגן על פום
גיבלא כדויד אתקינו להון מני זמרא׃ דשתן

כאשר ינוס איש מפני הארי ופגעו הדב ובא הבית וסמך ידו על הקיר הדב
ונשכו הנחש׃ הלא חשך יום יהוה ולא אור ואפל ולא נגה לו׃
שנאתי מאסתי חגיכם ולא אריח בעצרתיכם׃ כי אם תעלו לי עלות עולות
ומנחתיכם לא ארצה ושלם מריאיכם לא אביט׃ הסר מעלי המון
שריך וזמרת נבליך לא אשמע׃ ויגל כמים משפט וצדקה כנחל
איתן׃ הזבחים ומנחה הגשתם לי במדבר ארבעים שנה בית ישראל׃
ונשאתם את סכות מלככם ואת כיון צלמיכם כוכב אלהיכם אשר
עשיתם לכם׃ והגליתי אתכם מהלאה לדמשק אמר יהוה אלהי
צבאות שמו׃ הוי השאננים בציון והבטחים בהר שמרון ו
נקבי ראשית הגוים ובאו להם בית ישראל׃ עברו כלנה וראו ולכו נה
משם חמת רבה ורדו גת פלשתים הטובים מן הממלכות האלה אם
רב גבולם מגבלכם׃ המנדים ליום רע ותגישון שבת חמס׃ השכבים מגבולכם
על מטות שן וסרחים על ערשותם ואכלים כרים מצאן ועגלים מ
תוך מרבק׃ הפרטים על פי הנבל כדויד חשבו להם כלי שיר׃

כאשר ינוס איש· כלומר תבאו מצרה אל צרה: הלא חשך· ולא אור· אפילו קצת אור אין בו כי כולו חשך והחשך הוא משל לצרה: שנאתי. אמר כנגד מלכות בית יהודה כי בימי עזיהו מלך יהודה נתנבא כמו שכתוב· וכן יאמר בסמוך הוי השאננים בציון· והם היו מקריבים בבית המקדש אעפ״כ האל ית׳ מאס אותם הקרבנות כיון שמעשיהם רעים: חגיכם· קרבנות חגיכם. וכן בעצרותיכם· בקרבנות עצרותיכם· והענין כפול במ״ש כי החג הוא עצרת· כמו שאמ׳ עצרת תהיה לכם זמן עצירת לרבים עצרות. כמו מן עטרת עטרות. ובסמוך עטרות וכן עצרות. ודגש הצדי בעצרותיהם לתפארת הקריאה כדגש קוף מקדש· וכדי עצביכם תקוננסו והדומים להם: כי אם תעלו· כמו שאמר בנבואת ישעיה למה לי רוב זבחיכם וכל הענין: ושלם מריאכם· אחר מן שלמי מריאכם. כמו שאמר שם וחלב מריאים והם המפוטמים: הסר מעלי המון שיריך· רבוי שיריך שהלוים היו משוררי׳ על הקרבן בפה ובכלי ואיני רוצה לא בקרבנות ולא בשירי׳ כי איכם לרצון כי מעשיכם רעים ומה יועילו הקרבנות אם תעבדוני מצד אחד ותמרדו בי מצד אחר: ויגל כמים משפט· מענין גלות מים· כי הנימ״ל פתוחה וזורה שהוא משרש גלל. כלומר ילך המשפט כמים: וצדקה כנחל איתן: כנחל חזק שהוא נגר במרוצה: בזה ארצה אני שילכו המשפט והצדקה לא שתעצרו ותעכבו אותם ותניחום לארץ ותקריבו לפני זבחים איני רוצה בזה: הזבחים. ההא הא השאלה. אמר אם זבחים ומנחה הגשתם לי במדבר ארבעים שנה בית ישר׳· כמו שאמר בנבואת ירמיהו כי לא דברתי את אבותיכם ולא צויתים ביום הוציאי אותם מארץ מצרים על דברי עולה וזבח· ושם פירשנו הענין. ורז״ל פירשוה בהר סיני רבי אליעזר אומר מעשה עולה כאמרו בסיני והיא עצמה לא קרבה רבי עקיבא אומר קרבה ושוב לא פסקה· אלא מה אני מקיים הזבחים ומנחה הגשתם לי במדבר ארבעים שנה בית ישר׳ שבטו של לוי שלא עבד ע״ז הם הקריבוה· ועוד בדבריהם ויעשו בני ישראל את הפסח במועדו בגנות ישראל הכתוב מדבר שלא עשו במדבר אלא פסח זה בלבד· וכהא׳ הזבחים ומנחה הגשתם לי במדבר ארבעים שנה· רבי שמעון בן יוחאי אומר ישר׳ לא היו מקריבי׳. ומי היה מקריב שבטו של לוי שנאמר ישימו קטורה באפך וגו׳. ואומר מי לה׳ אלי ויאספו אליו כל בני לוי ישר׳ שעבדו ע״ז לא הקריבו שבטו של לוי שלא עבד ע״ז הקריבו: ונשאתם· אמר מצות האל ית׳ לא קבלתם ותקבלו עבודת סכות מלככם. וסכות שם ע״ז· ומלככם אמר על כוכב שנעשה ע״ז על שמו וקורא אותו מלך לפי שהם חושבים אותו למלך עליהם· או שהוא כוכב גדול בצבא השמים שהוא כמלך על צבאו· וכן לקטר למלכת השמים כמו שפירש׳ בספר ירמיהו· ות״י סכות ענין הסכת ושמע כלומ׳ מאזינים לעבודת עבודה זרה· ות״י ונטלתון ית סכות פת כומריכון· כא״פ פת כריכון· וכן וקלל במלכו ובאלהיו ובזו פת כומריכון. כא״פ פת כריכון. וכן תרגם הכתובים במלכם וענין עבודה זרה הוא: ואת כיון צלמיכם· ית״ כיון כמו לעשות כוונ׳. וכבר פירשנו בספר ירמיהו שהם מיני מאכלי׳ שמכינים לעבודה זרה לפיכך נקראו כונים. ועוד פירשנו כיון שהוא כוכב שבתי. וכן נקרא בלשון ישמעאל ופרס כיואן. ועשו דמותו לעבדו: כוכב אלהיכם אשר עשיתם לכם. כוכב סמוך כי הוא פתוח. כלומר עשיתם צלם כוכב של אלהיכם והכוכב הוא ששמו אותו עליהם לאלוה ועשו צלם כוכב לו: והגליתי אתכם מהלאה לדמשק. רחוק מדמשק והוא חלח וחבור שגלו שם עשרת השבטי׳. וזכר דמשק לפי שמלך דמשק הרע לישר׳ מאד כמו שכתוב. ואמר אל תחשבו כי תגלו לדמשק שהיא קרובה לארצכם אלא רחוק מדמשק: אלהי צבאות. מעלה ומטה ואותם שאתם עובדים שלוחיו הם: הוי השאננים בציון: שמרון היתה ראש הממלכה לישר׳· וציון ראש ממלכת יהודה· ואומר אוי להם לעשירים אשר בשם שהם שאננים ובוטחים שלא תבא עליהם רעה ואינם חולי׳ וכואבים על אשר גלו בני ישר׳ כמו שאמ׳ בסוף הענין ולא נחלו על שבר יוסף. כי שומרון היא שנלכדה באחרונה מערי ישר׳ וציון מערי יהודה ושני ההרי׳ האלה ציון ושמרון היו נקובי ראשית הגוי׳ שישבו שם מתחלה והם ז׳ אמות. וקראם ראשית הגוים לפי שהיו ראשית הגוים שישבו שם וארצותם מבחר שבארצות. ואלה ההרים היו נקובים בשם לטובה ובאו להם בית ישר׳ בעזרת ה׳ לא בחרבם ולא בקשתם ירשו אותם ישר׳ אלא ברצון האל יתברך והם עברו על רצונו ועזבו משפטיו ולקחו משפטי הגוים הראשונים היושבים בארצות האלה. ולמה עשו זה ירדו שביבותיהם אם יש ארץ טובה מארצם: וכי אם נתן להם האל ית׳ ארץ טובה למה כחשו בו ובטובתו: עברו כלנה· ואלה המלכים ומתענגים בטובה שנתן להם ה׳ כופרים בו ובתורתו ואינם יראו׳ מרעה שתבא עליהם ושהנביאי׳ מוכיחי׳ אותם ואומרי׳ להם כך וכך רעה תבא עליהם אינם יראים ובוטחים בעושרם ובמבצריהם החזקים שהם שמרון וציון ואומרים לא תבא עלינו רעה: עברו כלנה. כלנה עיר גדולה בארץ שנער. כמו שאמ׳ בתורה ותהי ראשית ממלכתו בבל וארך ואכד וכלנה: ולכו משם. כלומ׳ אחר שתראו אותה בראשונה כי היא בעלת השם ותראו כי איננה טובה מארצכם לכו משם לחמת רבה. ואמר רבה לפי שהיא גדולה כי יש חמת אחרת חמת ובנותיה: גת פלשתים. אולי יש גת אחרת והיא הטובה שבערי פלשתים וקראת מתג האמה ולקחה דוד מיד פלשתי׳: המנדים ליום רע. מרחיקים יום הרע העתיד לבא עליהם כמו שהיו אומרי׳ ולעתים רחוקות הוא נבא: ותגישון שבת חמס· יום הפורענות אתם מרחיקי׳ ושבת חמס אתם מקריבים שתשבו בשער לשפוט חמס ועול: השוכבים. זכר מה שהם מתענגי׳ במאכל ובמשתה ובשיבה ובשכיבה על מטות נאות ובשמוע כלי שיר וכנוכים. אמר בכל מיני תענוגים הם מתענגים ולא זכרו יום הפורענות גם לא חלו ולא כאבו על אשר גלו: וסרוחים על ערשותם. מן וסרח העודף שנותנים על ערשותם בגדים ארוכים ורחבים עודפי׳ באורך וברוחב על בדי המטה וכל זה ממיני התענוג· ורז״ל פי׳ וסרוחים על ערשותם ענין סרחון. אמרו שהיו מחליפי׳ נשותיהם זה לזה ומסריחים מטותיהם בשכבת זרע שאינה שלהם. ות״י ועמקים על ערסיהון: ואוכלי כרים מצאן. פי׳ כבשים שמנים. וחסר התאר כי הענ׳ מובן· וכן כאמר לבן: מלובשים בגדים בגדים חמודות בגדי מלכות. ויש בעדרו זכר זכר תמים· ות״י ואכלים פטימים מענא: מתוך מרבק: מקום שמכניסים שם העגלים לפטמם· וכן ולאשה עגל מרבק. ובדברי רז״ל הכניסה לרבקה ודשה: הפורטים על פי הנבל. מן ופרט כרמך. ובדברי רז״ל פרט וכלל הוא ענין היחידות וההבדל מן הכלל· ר״ל שאומרים שיריהם על פי הנבל כל מעלה ומעלה בשיר על פי נגון הנבל שלא תרמה אחת לאחרת בניגונה. או פירוש פורטים מיתרי הנבל כל אחד לפי הניגון. ויש מפרשים פורטי׳ מענין פרוטה בדברי רז״ל כלומר נותנים כל אחד פרוטה למנגן. ויונתן תרגם דמנגן על פום נבלא כדוד· חשבו להם כלי שיר כמו דוד שהיה יודע נגן והיה יודע מיני הנגו׳ בכל כלי שיר כן הם חושבים שהם יודעים כמוהו. ורוצה לומר בכל הספור הזה שכל עסקיהם בכל מיני תענוג ואת השם יתברך לא זכרו:

השותים

השתים במזרקי יין וראשית שמנים ימשחו ולא נחלו על שבר יוסף:
גלים לכן עתה יגלו בראש גולים וסר מרזח סרוחים:
מרזח נשבע אדני יהוה בנפשו נאם יהוה אלהי צבאות מתאב אנכי את
גותיו גאון יעקב וארמנתיו שנאתי והסגרתי עיר ומלאה: והיה אם יותרו
עשרה אנשים בבית אחד ומתו: ונשאו דודו ומסרפו להוציא עצמים
ויש מן הבית ואמר לאשר בירכתי הבית העוד עמך ואמר אפס ואמר הס
כי לא להזכיר בשם יהוה:
כי הנה יהוה מצוה והכה הבית הגדול רסיסים והבית
הקטן בקעים: הירצון בסלע סוסים אם יחרוש בבקרים כי הפכתם
לראש משפט ופרי צדקה ללענה: השמחים ללא דבר האמרים
הלוא הלא בחזקנו לקחנו לנו קרנים: כי הנני מקים עליכם בית ישראל
נאם יהוה אלהי הצבאות גוי ולחצו אתכם מלבוא חמת עד נחל
ז הערבה: כה הראני אדני יהוה
והנה יוצר גבי בתחלת עלות הלקש והנה לקש אחר גזי המלך:

דישתן בפילון דיכסף חמר וריש משחת טבין מתמשחין ולא כאיב
להון על תבריה דיוסף: בכן כען יגלן בריש גלן ויעדי מנהון מרזחין
ומכבין: קיים יי אלהים במימריה אמר יי אלהא דישראל מנבל אנא
ית בית מקדשא רבותיה דיעקב ובירניתיה רחקית ואמסר קרתא
ומלאה: ויהי אם ישתארון עסרא גברין בביתא חד וימותון:
ויטליניה קריביה מקידא לאפקא גרמיא מן ביתא ויימר לדי בשידא
דביתא העד כען עמך ויימר ספו ויימר סליק ארי כד הוו קיימין לא
הוו מצלן בשמא דיוי: ארי הא יי מפקיד וימחי מלכו רבא
מחא תקיפא ומלכו זעירא מחא חלש: הירהטון בכיפא סוסון אם
יתרדי בתוריא ארי הפכתון לריש חוין בישין דינא ופירי זכותא
לגידין: דחדן ללא מידעם דאמרין הלא בתוקפנא קנינא לנא נכסין:
ארי הא אנא מקים עליכון בית ישראל אמר יי אלהים צבאות עם
וידחקון יתכון ממעלנא דחמת עד נחלא דמישרא: כדין
אחזיני יי אלהים והא בירית גובאי באוול צימוח לקיש והא צימוחת
דעדק בתר דאתגזיזת שיחתא דמלכא: ויהי

השותים במזרקי יין · במזרקים שהם גדולים שותין יין ולא בגביעים וכוסות שהם קטנים שראוי לשתות בהם יין אלא במזרקים שותים · ומזרקי כמו מזרקים· וכן חלוני שקופים כמו חלונים · וכן נטעי נעמנים כמו נטעים. מלאכי רעים · מי המרים · והדומים להם: ויונתן תר' כן ופירשו סמוך בחסרון שתרגם: דשתן בפילוון דכסף חמר · וכן תרגם בספל אדירי' בפילי גיבריא: וראשית שמנים. מבחר שבשמנים המרוקחים: ולא נחלו · על דרך ואין חולה מכם עלי· והנפעל בזה איננו מקבל מקרה מן הקל כי הקל פעל עומד אלא מקבל מקרה מן הכבד · כי שבר יוסף היה ראוי שיהיה מחלה ומכאיב אותם והם לא נחלו ממנו. ושבר יוסף הוא אותם שגלו מן השבטים טרם מלוך ירבעם בן יואש. ומלכות אפרים קורא בכלל אפרים או יוסף · כי משבט אפרי' היה ירבעם בן נבט שמלך על עשרת השבטים תחלה כשנחלקה המלכות. גם היה רב במספר ובגדולה משאר שבטים זולתי יהודה. ועליו נבא יעקב אביו ואמר ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו וזרעו יהיה מלא הגוים: ואמר ויקרא בהם שמי שיקראו ישראל בשם אפרים גם יוסף היה בכור במקום ראובן לפיכך נקרא ישראל על שמו. וכן אמר במזמור רועה ישראל האזינה נוהג כצאן יוסף: לכן · הנשארים מיוסף שלא נחלו על שבר אחיהם שגלו עתה בקרוב יגלו בראש גולים תחלה לגלות יהודה: וסר מרזח סרוחים. יקרב ויבא אבל אותם שהיו סרוחים על ערשותם ושמנים ומתענגים עתה יקרב אבלם · וסר לשון קריבה. כמו סורה שבה פה · אסורה נא ואראה: ויונתן תרגם לשון הסרה ויעדי מנהון מרזחין ומכבין הראשונה כף והשנייה בית. והוא מדברי רז"ל תנתן כבנתי לבתי · וכת' והרדידים וכבנתיא: ויש כסתות מכבין בשני כפי"ן · ופירושו מצעות שתרגום וישבת על מטה כבודה מכבין דיקר · ומרזח רז"ל פירשוהו אבל. וכן אל תבא בית מרזח. וסמכו מזה הפסוק שהאבל מיסב בראש · שנאמר וסר מרזח סרוחי'. מרזח נעשה שר לסרוחים פירוש לסרוחים לנשארים · כלומר לשאר העם כמו וסרח העודף פירושו שאר היריעה העודפת: ודעת יונתן כי מרזח הוא ענין שמחה והלולים שהרי תרגם ויעדי מנהון מרזחין ולא אמר כי האבל יסור מהם אלא השמחה תסור מהם. ובסיפרי בפרשת וישב ישראל בשטים באחרונה חזרו לעשות להם מרזחין והיו קוראות לעם ואוכלים שנאמר ותקראנה להם וגומר. ואדוני אבי ז"ל פירש כי לשון מרזח הוא להרמת הקול בין לבכי בין לשמחה · וכן הוא בלשון ערבי: נשבע ה' בנפשו. בעצמו. כמו בי נשבעתי. וכן אשר לא נשא לשוא נפשו: מתאב אנכי. הפך תאבתי לישועתך דישטלנטאם בלע"ז · כמו משרש עוקר השרשים הפך משרים · ויונתן תרגם מנבל אנא את גאון יעקב זה בית המקדש · וכן את גאון יעקב אשר אהב סלה · וכן תרגם יונתן ית בית מקדשא רבותיה דיעקב: והסגרתי · פירוש ביד אויב אסיר עיר עם אנשיה: והיה אם יותרו. שימלטו מן החרב והחביאו עצמם בבית אחד ימותו גם מן הדבר · ועשרה איננו דוקא אלא ר"ל רבים: ונשאו דודו ומסרפו · דודו אחי אביו: ומסרפו אחי אמו · כן פירשוהו קצת המפרשים. ויש ענין שרפה והסמך במקום שי"ן. ופי' א"א ז"ל אמר אותו אוהבו הבא לשרוף בשר המת קרובו בעבור הריח ולהוציא עצמים מן הבית ומרוב הדבר יאמר אחד לחברו העוד עמך מתים שתוציא שאעזור אותך יענה חברו אפס כי כבר הוצאתים כלם יאמר לו חברו הס ושתוק ולא תזכור כי לא להזכיר בשם השם מה שלא היינו רגילים להזכיר בשם ה' והיינו מזכירים בשמות הבעלים זה גרם לנו הדבר הזה נשים יד לפה נסבול ונשתוק. או שלא לשבר לב העם מרוב הדבר גם בעבור שלא ישמעו האויבים: כי הנה ה' מצוה. עוד דבר אחר הש"י מצוה כלומר גוזר שיהיה רעש. והוא שזכר למעלה והכיתי בית החרף וגומר: והכה הבית הגדול רסיסים והבית הקטן בקיעים. רסיסים כמו בקיעי' בסמך כמו בצד"י כמו קנה רצוץ ענין שבירה. וכן במשנה בסמך ואם היא עבה או מרוסס כדי לבטל ביצה קלה שבביצים. ותרגום נכתות ודמרים. ויונתן פי' הענין דרך משל שתרגם ארי הא השם מפקד וגו': הירוצון בסלע אם יחרוש בבקרים. אם יחרוש החורש · וכן כאשר ישבר כלי היוצר השובר. מן הבהמה אשר יקריב ממנה קרבן לה' המקריב. ויאמר ליוסף האומר והדומי' להם רבים. ור"ל אם יחרוש בסלע כי בסלע שזכר עומד במקום שנים · אמר אם דרך העולם שירוצו הסוסי' בסלע זה איננו. וכן אם יחרוש אדם בבקרי' בסלע זה איננו · ואם יהיה זה יהיה הפך דרך העולם ומנהגו ואתם עושים הפך העולם כי המשפט והצדקה הוא קיום ישוב העולם ומעמדו ומי שמעוות המשפ' הוא הורס ישוב העולם כמו הראש והלענה שממיתין את האדם והנה אתם הופכי' סדר העולם · וכן אמר למעלה ההופכים ללענה משפט: ופרי צדקה ללענה. כי מן הדין פרי הצדקה הוא שלום וטוב. וכן אמר והיה מעשה הצדקה שלום ואתם עושים אותו ללענה: השמחים ללא דבר. כי לא תתקיי' שלותם וטובתם אם כן הם שמחים ללא דבר: קרנים. כמו הראם שמנגח בקרניו כן הם אומרים שעשו להם קרנים לנגח בהם העמי' · כי ירבעם בן יואש התגבר על אויבי ישראל · כמו שאמר הוא השיב את גבול ישראל מלבא חמת עד ים הערבה. ואמר ואשר השיב את דמשק ואת חמת ליהודה בישראל. והם אומרים כי בחזקם עשו זה ולא כן כי רחמי האל היו שורים עליהם ונתן להם כח להתגבר על אויביהם · כמו שאמר כי ראה השם את עני ישראל מורה מאד ואפס עצור ועזוב ואין עוזר לישרא' ולא דבר השם למחות את שם ישראל מתחת השמים ויושיעם ביד ירבעם בן יואש: כי הנני מקים · אמר אתם אומרים כי בחזקכם עשיתם זה ולא הבטתם אלי כי בעזרתי עשיתם: הנני מקים עליכם גוי · זהו מלך אשור עם צבאו: מלבא חמת עד נחל הערבה · אמר מה שאתם אומרים שלקחתם בחזקכם כמו שאמ' בירבעם בן יואש מלבא חמת עד ים הערבה תראו כשאסתיר פני מכם יבא הגוי הזה ולחצו אתכם בארץ הזאת ויוציאכם מתוכה · ונחל הערבה זהו ים הערבה: כה הראני · יוצר גובי · אסיפת הארבה · כמו ויצר השם אלהים מן האדמה כל חית השדה וגומר. ויבא אל האדם לראות מה יקרא לו שענינו ואסף. ויוצר. שם בשקל ואת היותר החרמנו. או פי' יצירת הארבה כלומר שראה במראה הנבואה שהיה יוצר הארבה בשעתו בעת שראהו · וכן תרגם יונתן בריית גובא · או יהיה יוצר פועל ולא שם רוצה לומר שראה האל יתברך שהיה יוצר ארבה. גובי. תרגום ארבה גובא והיו"ד לרבים ובא בסימן אחד שסימני הרבים שהוא יו"ד מם וגובי כמו גובים · וכן ויקרע לו חלוני כמו חלוני' · וחשופי שת כמו חשופים. וכן בא ארבה בסימן רבים אלא שהוא משקל אחד במשקל גבים: בתחלת עלות הלקש · העשב היוצא באחרונה יקרא לקש כמו המטר האחרון מלקוש: והנה לקש · הלקש הזה היה עולה אחר גזי המלך · כלומר אחר שהיה נגזז העשב למאכל בהמות המלך אחר כן היה צומח העשב והוא נקרא לקש והנה הארבה היה אוכלו · ויונתן תרגם כמו לצמוח לקש והוא כמוח דעדק בתר דאתגזיזת שחתא דמלכא:

והיכד שיצי למיכלית עסבא דארעא ואמרית קבול בעותי ייי אלהים
שבוק כען לחובי שארא דיעקב מן יקום ויבעי על חטאיהון אדי
מטלטלין אינון : אתיב ייי רוגזיה על דא לא תתקיים אמר ייי :
כדנן אחזיני ייי אלהים והא עתיד למידן באישתא ייי אלהים ואכלת
ית תהום רבה ושיציאת ית אחסנתא : ואמרית קביל בעותי ייי אלהים
שבוק כען לחובי שארא דבית יעקב מן יקום ויבעי על חטאיהון ארי
מטלטלין אינון : אתיב ייי רוגזיה על דא לא תתקיים אמר ייי אלהים :
כדנן אחזיני והא ייי קאים על שור דדין וקדמוהי דין : ואמר
ייי לי מה את חזי עמוס ואמרית דין ואמר ייי הא אנא עביד דין בגו עמי
ישראל לא אוסיף עוד למשבק להון : ויצדון במת ישחק ומקדשי
ישראל יחרבון ואקים על בית ירבעם דקטלין בחרבא : ושלח
אמציה רבא דביתאל לות ירבעם מלכא דישראל למימר מריד עלך
עמוס בגו בית ישראל לא תיכול ארעא לסוברא ית כל פתגמוהי :
ארי כדנן אמר עמוס בחרבא יתקטיל ירבעם וישראל מיגלא יגלון
מעל ארעהון : ואמר אמציה לעמוס נביא איתא אזיל לך לארעא
דבית יהודה ואיכול תמן לחמא ותמן תתנבי : וביתאל לא תוסיף
עוד לאתנבאה ארי מקדש מלכא הוא ובית מלכותא הוא : ואתיב
עמוס ואמר לאמציה לא נביא אנא ולא בר נביא אנא ארי מרי גיתין
אנא ושקמין לי בשפלתא מן קדם חובי עמא ישר׳ אנא מסגיף בנפשי :

והוה אם כלה לאכול את עשב הארץ ואמר אדני יהוה סלח נא מי
יקום יעקב כי קטן הוא : נחם יהוה על זאת לא תהיה אמר יהוה :
כה הראני אדני יהוה והנה קרא לרב באש
אדני יהוה ותאכל את תהום רבה ואכלה את החלק : ואמר אדני
יהוה חדל נא מי יקום יעקב כי קטן הוא : נחם יהוה על זאת גם
היא לא תהיה אמר אדני יהוה :
כה הראני והנה אדני נצב על חומת אנך ובידו אנך : ויאמר יהוה
אלי מה אתה ראה עמוס ואמר אנך ויאמר אדני הנני שם אנך בקרב
עמי ישראל לא אוסיף עוד עבור לו : ונשמו במות ישחק ומקדשי
ישראל יחרבו וקמתי על בית ירבעם בחרב :
וישלח אמציה כהן בית אל אל ירבעם מלך ישראל לאמר קשר עליך
עמוס בקרב בית ישראל לא תוכל הארץ להכיל את כל דבריו : כי כה
אמר עמוס בחרב ימות ירבעם וישראל גלה יגלה מעל אדמתו :
ויאמר אמציה אל עמוס חזה לך ברח לך אל ארץ יהודה
ואכל שם לחם ושם תנבא : ובית אל לא תוסיף עוד להנבא כי מקדש
מלך הוא ובית ממלכה הוא : ויען עמוס ויאמר אל
אמציה לא נביא אנכי ולא בן נביא אנכי כי בוקר אנכי ובולס שקמים :

והיה אם כלה. כאשר כלה. כמו והיה אם בא אל אשת אחיו כאשר בא. ואם יהיה היובל לבני ישראל כאשר יהיה. וכן אם מזבח אבנים תעשה לי כאשר.
והדומים להם : מי יקום יעקב כי קטן הוא. ואיך תהיה לו תקומה עם אלו הגזרות כי קטן הוא וכאשר מעט מהרבה : נחם. כמו וינחם ה׳ על הרעה. ונחם
כפעל עבר כי החי״ת פתוחה : כה הראני. הראני במראה הנבואה שהיה האל קורא למלאכיו לריב ישראל באש. וראיתי במראה הנבואה שהיתה האש גדולה
עד שאכלה את תהום רבה. ופירוש על דרך ואת המים אשר בתעלה לחכה : ואכלה את החלק. פי׳ חלקת השדה. ובאמרו החלק בהא הידיעה ר״ל חלקת
השדה אשר למלך. כמו שאמר למעלה אחר גזי המלך. וזה להורות כי בעון המלך היה. כי בזמן שהיה המלך טוב היו העם הולכים בדרך טובה כמו שהיה
מוכיחם ומדריכם בדרך ישרה. ובזמן שהיה המלך בדרך רעה היו העם גם כן רעים שהיו לומדים מעשיו. והאש הזה אפשר שהיה דמיון לחום השמש החזק
השורף המונע המטר ומיבש הצמחים וימעטו אז מימי הנהרות. ובראותי במראה הנבואה שהאש מכלה הכל צעקתי לאל ית׳ ואמרתי ה׳ חדל כח
מזאת הרעה הגדולה. ולמעלה אמר סלח כא והענין אחד. כי אם יסלח להם יחדל מלהרע להם. ואז״ל פירש באש כמשמעו שרצה לדון אותם באש ובפרית
כסדום ועמורה לולי תפלת הנביא. וזהו שאמר בישעיה כמעט כסדום היינו : ואמר. מבואר הוא : נחם. גם זה מבואר : כה הראני. נצב. כבוד האל ית׳
היה נצב על חומת אנך : ובידו אנך. פירשו בו בדיל. וכן יקרא בלשון ערבי הבדיל אנך בדגשת הנון. ומשקולת הבנין עושין מבדיל או עופרת ר״ל חומה
בנויה בקו הדין ובמשקולת המשפט. ובידו אנך ובידו משקולת המשפט לשפוט על פי מעשיהם. ובאמרו ובידו להורות כי לא יעשה עמהם כלה כפי מעשיהם
כי בידו הנקמה והחרמי והוא רב חסד מטה כלפי חסד מעלה. וי״ת הא ממרח דה׳ מעתד על סור דדין וגו׳. ובמדרש על חומת אנך על סורא דאוכיתא. ובידו אנך.
כבעל חוב ושטרו בידו ועומד לגבותו מבעל חובו : מה אתה רואה עמוס ואמר אנך. זה סנהדרי גדולה שכן מנין אנך בגימטריא ע״א. ר״ל שהיו דנין באוכאה :
ויאמר ה׳. על זאת המראה לא צעק הנביא כי לא ראה שהיה עושה כלה אלא שהיה שופטם בייסורין ובגלות. לפיכך אמר לו מה אתה רואה שלא צעקת כמו
בשתי המראות הראשונות. ואמר אנך ראיתי שתשפטם במשקולת המשפ׳ : הנני שם אנך. אשים בקרב משקולת המשפט : לא אוסיף עוד עבור לו. ר״ל
שאעבור לו על פשעיו שלא אעניסנו לא אסבול עוד זה אלא אעניסנו במשפטיהם. בנו במות ומקדשי להכעיסני ואני אחריבם ואשימם ועובדיהם יפלו בחרב.
והם בית ירבעם בן יואש שעברו והחזיקו יד העובדים והיה בידם למחות כי עון העם על המלך : ונשמו במות ישחק. כתיב בשי״ן והוא כמו בצד״י כי שחק בשי״ן
וצחק בצד״י ענין אחד. והנה כל הנביאים לא כנו שבטי ישר׳ כי אם בשם ישר׳ אביהם או בשם יעקב לא כנו אותם בשם אברהם ולא בשם יצחק לפי שאברה׳
ויצחק היו להם בנים אחרים אבל יעקב אבינו כתיחד בזרע הקדש לפיכך נקראו על שמו ישראל ויעקב. וזה הנביא כנה שבטי ישראל בשם יצחק בשני מקומו׳
בזה הספר. ואפשר כי דעתו היה בזכרו במות ישחק לפי שיצחק אבי׳ נעקד על גבי המזבח לעשות רצון האל ית׳ ומצותיו והם בניו מכעיסי׳ הא׳ ית׳ בבמותיהם
ובפסיליהם. ומקדשי ישראל הם ביתאל והגלגל ודן כי בהם היו הבמות הגדולות להם ובנו שם בתים גדולים לבמות. לכן נקרא הראשון ואמר כי מקדש
מלך הוא. ובא אל מקדשו להתפלל : וקמתי על בית ירבעם בחרב. כי שלום בן יבש הרג זכריה בן ירבעם ובו נפסקה מלכות יהוא : וישלח. עמוס היה
מתנבא בביתאל אלה הנבואות ואמציה שהיה כהן ע״ז בביתאל שמע נבואתו ושלח אל ירבעם קשר עליך עמוס וירבעם לא היה אז בביתאל ושלח לו אמציה
במקום שהיה שם כי עמוס היה מתנבא עליו לרעה והוא מאנשי מלכותו כי תקוע היה מבני אשר וחייב מיתה שזכר על המלך שימו׳ בחרב והנה הוא קושר ומורד
עליך : בקרב בית ישראל. כי לא דבר דבריו בסתר אלא בגלוי ברבים : לא תוכל הארץ להכיל את כל דבריו. לא יוכלו אנשי הארץ לסבול את כל דבריו
שמדבר רעה על ישראל : כי כה. ימות ירבעם. והוא לא אמר שירבעם ימות בחרב ולא ראינו זה שירבעם מת בחרב אלא בית ירבעם אמר אלא שאמציה
שנה הדבר לרעה כדי שימיתהו ירבעם ושלח לו. כי על ירבעם עצמו אמר שימות בחרב להגדיל קצפו עליו. וירבעם לא קבל לשונו הרע ולא הרע לעמוס על
זה כמו שכתבנו בתחלת ספר הושע : ויאמר אמציה. כיון שראה שלא קבל ירבעם דבריו להמית עמוס אמר לו אמציה שיברח לו אל ארץ יהודה שלא ינבא
עוד במלכות ירבעם שהיא ארץ עשרת השבטים כל שכן בבית מלכותו שהוא ביתאל. ואעפ״י ששמרון היתה עיר המלוכה למלכי ישראל וגם ליהוא ולבניו כמו
שכתוב אפשר כי בעבור שהיו דבקים בחטאות ירבעם בן נבט שהם עבודת העגלים בביתאל ובדן עשו מלכי ישראל ארמון מלך בביתאל לפי שהיו תדירי׳ לבא
שם לעבוד ובביתאל היו יותר רגילים לפי שהיה קרוב לשמרון יותר מדן כי דן הוא בקצה ארץ ישראל. וכן ירבעם בביתאל היה עיקר עבודתו כמו שאמר
במלכים כן עשה בביתאל ויעל על המזבח אשר עשה בביתאל כמו שפי׳ בספ׳ מלכים. כי המקום ההוא היה נבחר מזמן יעקב אבינו וחשבו כי עבודתם בזה
המקום תהיה מקובלת יותר משאר מקומות ותהיה כמו ירושלם. שהרי אמר יעקב אבי׳ יהיה בית אלהים : ואכל שם לחם. לפי שנביאי השקר היו מתנבאים
לעם בפתותי לחם ובכוסות של יין או שכר אמר לו שיעשה הוא כן שילך וינבא בארץ יהודה כי שם יאכילוהו לחם אם ינבא רעת מלכי ישראל : וביתא׳. מבואר
הוא : ויען עמוס. לא נביא אנכי. לא הייתי נביא מנעורי. וגם לא בן נביא אנכי. שלמדני דרכי הנבואה : כי בוקר אנכי. לא היתה זאת מלאכתי כי בוקר
הייתי הולך אחרי בקרי וצאני. כמו שאמר אשר היה בנוקדים. ועשיר אנכי ואיני צריך ללחם שיתנו לי כמו שתאמר : בולס. יש׳ כמו בולס בשי״ן מתרגום
ויחפש ובלש. בלוש׳ ליקט שקמים למאכל בקריו. או פי׳ מערב השקמי׳ עם דברי׳ אחרי׳ לצורך בקריו. ובדברי רז״ל דבר מעור׳ יקרא בלוס כמו שאמר שכן עני
אוכל פיתו מעיסה בלוסה. פי׳ שבלו׳ הקמח והסובין והמורסן ביחד לפיכך מצטרפין הסובין והמורסן עם הקמח לשעור חלה : ושקמים. הוא מין מתאני
התאנים : אנכי. שלשת׳ מלעיל הטע׳ בנון׳ :
ויקחני

ויקחני יהוה מאחרי הצאן ויאמר אלי יהוה לך הנבא אל עמי ישראל:
ועתה שמע דבר יהוה אתה אמר לא תנבא על ישראל ולא תטיף על
בית ישחק: לכן כה אמר יהוה אשתך בעיר תזנה ובניך ובנתיך
בחרב יפלו ואדמתך בחבל תחלק ואתה על אדמה טמאה תמות ג
ח וישראל גלה יגלה מעל אדמתו: כה הראני אדני
יהוה והנה כלוב קיץ: ויאמר מה אתה ראה עמוס ואמר כלוב קיץ
ויאמר יהוה אלי בא הקץ אל עמי ישראל לא אוסיף עוד עבור לו:
והילילו שירות היכל ביום ההוא נאם אדני יהוה רב הפגר בכל מקום
השליך הס: שמעו זאת השאפים אביון ולשבית
ענוי ארץ: לאמר מתי יעבר החדש ונשבירה שבר והשבת ונפתחה עניי
בר להקטין איפה ולהגדיל שקל ולעות מאזני מרמה: לקנות בכסף
דלים ואביון בעבור נעלים ומפל בר נשביר: נשבע יהוה בגאון יעקב ארני
אם אשכח לנצח כל מעשיהם: העל זאת לא תרגז הארץ ואבל
כל יושב בה ועלתה כאר כלה ונגרשה ונשקה כיאור מצרים: כאור
והיה ביום ההוא נאם ונשקעה
אדני יהוה והבאתי השמש בצהרים והחשכתי לארץ ביום אור:

ודברני יי מן דהוה מבתר ענא ואמר לי יי איזיל איתנבי על עמי ישר':
וכען קביל פתגמא דיי את אמר לא תתנבי בשמא דיי על ישראל
ולא תליף על בית ישחק: בכן כדנן אמר יי איתתך בקרתא
תטעי ובנך ובנתך בחרבא יתקטלון וארעך בערבא תתפליג ואת
על ארעא מסאבא תמות וישראל מגלא יגלון מעל ארעהון:
כדין אחזיני יי אלהים והא מאן מלי סופי קיטא: ואמר מה את חזי
עמוס ואמרית מאן מלי סופי קיטא ואמר יי לי מטת פורענות קיצא
למיתי על עמי ישראל לא אוסיף עוד למשבק להון: ויילילון חלף
זימרא בבתיהון בעידנא ההיא אמר יי אלהים סגי פיגרי קטולין בכל
אתר דיימר רמי וסליק: שמעו דא דשייטין בעפרא דארעא ריש
מסכיניא ומדמן לבטלא מדלי חשיכיא מן ארעא: דאמרין אימתי ימטי
ירח עבורא ונזבין עבורא ושמיטתא ונפתח אוצרין לאזערא מכילתא
ולאוספא על סלעא ולשקרא במוזנון דנכיל: למקני בכספא מסכיניא
וחשיכיא בדיל דיחסנון והממת עיבורא נזבין: קיים יי דיהב רבות
ליעקב אם יתנשון לעלמין כל עובדיהון: העל דא לא תחרוב ארעא
ויצדי כל דיתיב בה ויסק עלה מלך במשריתיה דסגי כמי נהרא
ויחפינה כולה ויתריך ית יתבהא ותשתקע כנהר מצרים:
ויהי בעידנא ההיא אמר יי אלהים ואכסי שמשא כד בטיהרא ואקביל
לארעא ביום נהור: ואהפיך

ויקחני ה'. לא שכחתי מלאכתי ברצוני כי האל ית' לקחני מאחרי הצאן שהייתי הולך אחריהן ורועה אותן והוא השרה רוח נבואתו עלי והכריחני להנבא ואיך תאמר לי שלא אנבא והוא אמר לי שאנבא על ירבעם ועל מלכותו: ועתה שמע דבר ה'. כי גם עליך בפרט אני מתנבא: ולא תטיף על בית ישחק· כמו שת' וכמו במות ישחק· ועל מלכות ירבעם נבאתי שהם עושים במות לפסילי'. ואתה אומ' שלא אנבא עליהם בארצ' האל ית' שלחני ולא אמנע בעבור דבריך· ואתה שתמנעני מלהנבא שמע שהאל ית' דבר עליך רעה. וזהו אשתך בעיר תזנה. טרם גלותכם תזנה אשתך בעודה בעיר תזנה עם האויב הבא על העיר: ואין זה כמו נשים בציון ענו כי הענוי הוא שלא ברצון האשה והזנות ברצון האשה. וכל זה בעונם אמציה שתזנה אשתו לעיניו ובניו ובנותיו יפלו בחרב לפניו והוא יגלה וימות על אדמה טמאה וכל זה בעבור בזותו נבואת האל ית' מצורף אל שאר עונותיו שהי' עובד ע"ז ושאר עונות· והאויבי' היו הורגים הבנות והבנים הקטני' שלא יוכלו ללכת ברגליה'· לפיכך אמ' בניך ובנותיך בחרב יפלו. והגדולי' היו מוגלי' זולתי אות' שהיו לוחמי' שהיו הורגי' אות' האויבי' בהתגברם עליה': ואדמתך בחבל תחלק· שאלקוה ביניהם האויבים הבאים לגור בארצם עם שאר האמות והם הגוי' שהביא שם מלך אשור ויושב אותם בערי שומרון· ולא תטיף. ולא תדבר. וכן והיה מטיף אל העם הזה· אל תטיפו יטיפון· ות"י לא תליף: לכן. מבואר הוא: כה הראני· כלוב קיץ. סל מלא פירות הקיץ: ויאמר. בא לפ' לו מה היה מראה הנבואה בפירות הקיץ. ר"ל הקץ להודיעו כי בא הקץ עליהם להגלותם מארצם· כמו פירות הקיץ שהגיע קץ בשולם ולוקטי' אותם מהעץ ואוכלים מהם ומיבשים מהם כן בא קץ ישרא' להסיעם ממקומם. וקץ וקיץ אפס' שהם ענין אחד ושרש אחד: עבור לו· כמו שפירשנו עבור לו על פשעיו: והלילו שירות היכל. השירות והזמירו' שהיו מזמרים בהיכליהם יהפכו להם ליללה· ואמר על השירות והלילו· ר"ל יהפכו להם יללה. ועל הלשון הזה כאמר ולפניו תרוץ דאבה: רב הפגר בכל מקום השליך הס· בכל מקום שישליכו הפגרים המתים יאמר אחד לחברו מן המשליכים הס· כלומר כשתוק ולא כצעק וכבדיך עליכו את הדין כמו שפירשנו למעלה· ות"י בכל אתר יימר דמי ושתיק כמו שתרגם למעלה: שמעו זאת השואפים אביון. ענין בליעה. כמו שאפני אנוש. ושאף במים אילם. ופי' כאילו בולעים אותו כשלוקחים ממונו במרמה ובאונאה· והם העשירים אוצרי הפירות: ולשבית עניי ארץ· כמו ולהשבית. וכן לשמיד מעזכיה כמו להשמיד. ופי' הם חושבים לבטלם מן העולם שלוקחי' מה שלהם במרמ' ובעולה: עניי ארץ· ענוי כתיב והעניים ברוב הם ענוים: לאמר. החדש· חדש הקציר שימצאו העניי' מה יאכלו בשדות ואחר כן יבאו לידינו לקנות שבר: והשבת ונפתחה בר. וכשיעבור החדש ויבואו העניים לקנות ידחו אותם לשבת אחרת· ואומ' יעבור זה השבוע ובשבוע האחר נפתח אוצר השבר ונמכור ודוחים אותם כן עד שתתייקר התבואה וימכרו לרצונם: שבת· שבועי כמו שבע שבתות תמימות תהיינ'· ויונתן פי' החדש חדש העיבור ופי' השבת שמט' שתרג' דאמרין אימתי ימטי ירח עיבור' ושמיטת' ונפתח אוצרין· לפי שבש' העיבו' מתארכת השנ' ומיקר' התבואה. וכן שנת השמטה שאינ' זורעי' מתיקרת התבואה. ואוצרי פירו' מתאוי' שנת היוקר: ונמכור·ונשבירה· כי מוכר התבואה יקרא משביר· כמו המשביר לכל עם הארץ· אוכל בכסף תשבירני· והתבוא' נקרא' שבר לפי שמשברת הרעב· וכן אמר שבר רעבון בתיכ'. על דרך ישברו פראים צמאם: להקטין איפה· מקטיני' האיפה שמוכרים בה ומגדילים השקל שלוקחים הכסף במשקל גדול מלוקחי התבואה והאבן ששוקלים בה הכסף מגדילים אותה: ועוד מעותים המאזנים שהם מאזני מרמ' אחר שיעותו אותם. וכן ובגדי ערומים תפשיט· וכן וטחני קמח· והדומים להם.· הנה כי בשלשה פנים מרמים את העניים במכרם להם התבואה: לקנות· הם מתנכלים אליהם במה שיעשו להם שיקנו אותם· כלומר שיקנו שדותיהם וכרמיהם בדמי' קלים לרוב דחקם והם מביאים אותם לזה הדוחק במרמותיהם גם חושבים לקנותם הם עצמם לעבדי'. כמו שאמ' כי ימוך אחיך עמך ונמכר לך: ואביון בעבור נעלים. אפילו בעבור נעלים שהוא דבר קל חושבים לקנותם בנכליהם אשר יכלו להם· ות"י בעבור נעלים בדיל דיחסנון. וכבר כתב פירושו למעלה: ומפל בר נשביר. ואומרים גם כן אפילו מפל בר נשביר להם בעת היוקר שאין דרך למוכרו בשא' עתים: ומפל בר. הוא מה שנופל תחת הכברה כשכוברין החטה שהוא פסולת החטה ולא יאכלוהו בני אדם אלא מאכילים אותו לעופות הגדלים בבית אלא אם כן הוא יוקר גדול שאוכלים אותו העניים מרוב הדוחק: נשבע ה' בגאון יעקב· ר"ל כמו בי נשבעתי· וכמו שאמר למעלה בנפשו· והוא ית' הוא גאון יעקב. או ר"ל גאון יעקב בית המקדש· כמו את גאון יעקב אשר אהב סלה· וכן אמר למעלה מתאב אנכי את גאון יעקב· ובית המקדש הוא גאון יעקב· כי שם שכן הכבוד ונשבע בכבודו אשר השכי' ביעקב והם בעונותיה' סילקוהו ממנו: העל זאת לא תרגז הארץ. אם על זאת הרעה לא תרגז הארץ דין הוא שתרגז הארץ ממקומה ותהפך: ואבל· וישחת כל יושב בה כי מי יוכל לסבול חמס גדול כזה· וכמו שנשחת' הארץ במבו' מפני החמס ונהפכו סדום ועמורה מפני החמס כן ראוי שתשחת הארץ הזאת מפני החמס הזה: ועלתה כאור כלה ונגרשה ונשקעה כיאור מצרים· דין הוא שתעלה כולה מים כמו היאור ממצרים שעולה ומתגבר ומתפשט על כל הארץ: כיאור· כמו כיאור· וכן אמר למטה בסמוכו הפסוק ועלתה כיאור כלה: ונגרש'· שתהיה נגרשת ממקומה ויכסוה מים ותהיה נשקעת בתוך המים כיאור מצרים שמכסה היבשה בבאתו· כי כשתרעש הארץ רעש גדול מקום פתיחתה ימלא מים ויגברו המים עד שיכסו המקום ההוא. ואאז"ל פירש ונגרשה ונשקעה יצאו בגולה ממקום שבתם כאשר היאור ממקומו והוא שוקע בחפירות ובגבים שחופרים סביבותיו· וכן ישקעו הם בגלות: ונשקעה· ונשקה כתיב והכתיב ענין משקה כמו כי כלה משקה. ר"ל שתהיה כלה מים והקרי ונשקעה הוא מבואר יותר שתהיה שקועה בתוך המים: והיה ביום ההוא. ביום חרבן הארץ: והבאתי השמש בצהרים. משל על רוב הצרה שתהיה להם. על דרך שאמר וקדר עליהם היום:

ואהפיך חגיכון לאבלא וכל תושבחתכון לאיליא ואסק על כל חרצין סק ועל כל ריש מרט ואשויניה כאבל יחיד וסופה כיום מריר : הא יומיא אתן אמר יוי אלהים ואשלח כפנא בארעא לית דכפין למיכל ולית די צחי למישתי אלהן לקבלא ית פתגמא דיוי : וישתלהון מימא עד מערבא ומציפונא עד מדינחא יהכון למתבע אולפן מן קדם יוי ולא ישכחון : ביומא ההוא ישתלהין כנישתא דישראל דאינון דמיין לבתולן שפירן דטעאה בשיפריהן עם עולימין חייבין וידהון מטרפין ודמן בצהותא : די מקיימין בחובת שמרון ואמרין קיימא דחלתא די בדן וקיימין נימוסי באר שבע ויפלון ולא יקומון עוד : אמר נביא חזיתי ית יקרא דיוי אסתלק בכרובא ושרא על מדבחא ואמר אם לית עמא בית ישראל תייבין לאוריתא כפי מנרתא איתקטיל מלכא יאשיה ויחרב ביתא ויתפגרן עזרתא ומני בית מקדש בשביא יהכון ושאריהון בחרב איקטול לא יערוק להון דעריק ולא ישתזיב להון דמשתיזיב : אם יטמון לאטמרא כרבשאול מתמן במימרי ירבריגון ואם יסקון בביניין דרמין עד צית שמיא מנתמן במימרי יתתונגון : ואם יטמרון לאיטמרא ברישי מגדלי כרכיא מתמן אפקיד בלושין ויבלושנונון ואם יטמרון מן קדם מימרי בנגיסי ימא מתמן אפקיד ית עממיא דתקיפין כחויא ויקטלונונון : ואם יהכון בשביא קדם בעלי דבביהון מתמן אפקיד ית דקטלין בחרב ויקטלונונון ואשוי מימרי עליהון לבישא ולא לטב : ויוי אלהים צבאות די בזיף בארעא וזייעא ויצדון כל דיתבין בה ויסיק עלה מלך במשריתיה דסגי כמי נהרא ויחפינה כולה ותשתקע כנהר מצרים : די אשרי בתקוף רומא שכינת יקריה וכנשתיה על ארעא קשטה די אמר לכנשא משירין דסגיאין כמי נהרא ומבדר להון על אפי ארעא יוי שמיה :

והפכתי חגיכם לאבל וכל שיריכם לקינה והעליתי על כל מתנים שק
ועל כל ראש קרחה ושמתיה כאבל יחיד ואחריתה כיום מר :
הנה ימים באים נאם אדני יהוה והשלחתי
רעב בארץ לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמע את דברי
יהוה : ונעו מים עד ים ומצפון ועד מזרח ישוטטו לבקש את דבר ישוטטו
יהוה ולא ימצאו : ביום ההוא תתעלפנה הבתולת היפות והבחורים לות
בצמא : הנשבעים באשמת שמרון ואמרו חי אלהיך דן וחי דרך באר
שבע ונפלו ולא יקומו עוד : ראיתי את ס
אדני נצב על המזבח ויאמר הך הכפתור וירעשו הספים ובצעם
בראש כלם ואחריתם בחרב אהרג לא ינוס להם נס ולא ימלט להם
פליט : אם יחתרו בשאול משם ידי תקחם ואם יעלו השמים משם
אורידם : ואם יחבאו בראש הכרמל משם אחפש ולקחתים ואם
יסתרו מנגד עיני בקרקע הים משם אצוה את הנחש ונשכם : ואם
ילכו בשבי לפני איביהם משם אצוה את החרב והרגתם ושמתי עיני
עליהם לרעה ולא לטובה : ואדני יהוה הצבאות הנוגע בארץ ותמוג
ואבלו כל יושבי בה ועלתה כיאור כלה ושקעה כיאור מצרים : הבונה יושבי
בשמים מעלותו ואגדתו על ארץ יסדה הקרא למי הים וישפכם ד'תיו
על פני הארץ יהוה שמו : הפטרת קדשים הקורא

הלא

והפכתי · ושמתיה כאבל יחיד . אנשי הארץ יתאבלו כאבל גדול כאב המתאבל על בנו יחידו שהוא אבל גדול כן יתאבלו יושבי הארץ אבל כבד מאד : ואחרית' כיום מר · כפל הענין במלו' שונות כי אבל היחיד הוא יום מר : הנה ימים באים · לפי שהם מאסו בנבואות הש' ית' . כמו שאמר למעלה לא תנבא ולא תטיף אמר כי עוד יבאו ימים שיתאוו לנבואות הא' ית' ולא ימצאו . והם כל ימי בית שני אחר נבואת מלאכי הנביא כי בו פסקה הנבואה · וכן כל ימי הגלות הזה : והשלחתי רעב בארץ · בארץ ישראל שיהיה להם זה הרעב וזה הצמא כמו האדם הרעב שמשוטט לבקש לחם וכמו האדם הצמא שהוא מחפש למצא מים כן ישוטטו ישרא' אחר שתפסק הנבואה לבקש דבר ה' שהוא הנבואה ולא ימצאו . וזה כל ימי בית שני וכל ימי זה הגלות : ונעו מים עד ים . פי' החכם רבי אברהם אע"ז ל מים הדרומי שהוא ים סוף עד ים הגדול שהוא מערב ארץ ישראל ומצפון ועד מזרח · והנה זכר ד' הרוחות . והנה בארץ ישראל לא ימצאו דברי הנבואה כל שכן חוצה לארץ ובימי הגלות : ביום ההוא תתעלפנה · ענין עייפות ויגיעת הנפש עד שלא יוכל האדם לעמוד על עצמו וכמעט תצא רוחו · וכן ותך השמש על ראש יונה ויתעלף. ובדברי רז"ל שמא יתעלפה : הבתולות היפות והבחורי' בצמא · אפי' הבתולות והבחורי' שדרכם להתעסק בתענוגי העולם יצמאו על דבר ה' לשמעו לאורך הימים שיפסק מהם יתאוו אוו מאד : הנשבעים באשמת שמרון · כמו שמולשים היום דבר ה' ונשבעים באשמת שמרון · וחי אהיך דן . תחת חי ה' כן יתאוו לו עוד ולא ימצאוהו · ואשמת שמרון הוא העגל אשר בבית אל . ותולה אותו בשמרון כי ראש מלכו' אפרים שמרון והמלכים הם המחזיקים בעבודת העגלים והעם אחריהם כמו שפי' למעלה : ואמרו חי אלהיך דן · ויאמרו כשנשבעי' אחד לחברו חי אלהיך אשר בדן והוא העגל כי האחד היה בדן והיו נשבעי' באותו שבבית אל ובאותו אשר בדן : וחי דרך באר שבע . כי מבאר שבע שהוא סוף התחום היו הולכים אל העגל אשר בדן שהוא בסוף התחום האחר כמו שכתוב מדן ועד באר שבע ומרוב שהיו דבקי' בעבודת העגלי' היו חושבי' שהיו מקבלי' שכר יותר אם ילכו לעבוד אותו אשר בדן . כמו שכתוב וילכו העם לפני האחד עד דן והיו נשבעי' חי אותו שהלכנו אליו דרך באר שבע : ונפלו · אותם שעושין כן יפלו ולא יקומו עוד : וי"ת דקיימין וגו' . תרגם דרך כמו והודעת להם את הדרך : ראיתי את ה' נצב על המזבח . אמר שראה במראה הנבואה כבוד ה' נצב על המזבח בבית המקדש : ויאמר הך הכפתו' וירעשו הספי' . אמר למלאך שיכה כפתור ההיכל והספים הם שתי מזוזות השער . והכפתו' הוא המשקוף אשר עליהם . ונקרא כפתור לפי שמציירים בו כפתורי' ופרחי' . ואמ' לו שיכה הכפתור ומכות הכפתור ירעשו הספים : ובצעם · המלה מלעיל בשני פשטין והוא צווי ופתח העי"ן מקום צרי כי המנהג בצר"י כמו שמעם שלחם כן כתבו ר' יונה . וכן כתבו אחז"ל לפי שאמר הך צווי ובצעם גם כן צווי · ויתכן שיהיה פעל עבר מוסב לעתיד מפני הוי"ו . ר"ל ויבצע הא' ית' או האויב · ואם יאמר על הא' ית' כמו שאמר אחר כן אהרוג . טוב . ואף על פי שאמר מתחלה ובצעם לשון נסתר ואחכ"אמר אהרוג כן מנהג המקרא בהרבה מקומות . ובפתחה עי"ן ובצעם מפני שהמלה מלעיל · ופי' בצעם ענין חתיכ' וכריתה כמו מן הדגום"יתר ידו ויבצעני . ותרגו' פתות אותה פתי' בצע יתה בצועין : ופי' בראש כולם . מי שהוא בראש כולם והם הכהני' . ואמר שיבצעם הא' ית' כי גם הם פשעו בו · ואחריתם . שאר העם : כמו ואחריתך בחרב יפול כמו עמך . וקרא העם אחרית לפי שהם אחרית לראשי העם : והכפתו' שאמר הוא משל לראשים כמו שהוא ראש השער · וכן מה שאמר שראה שהיה נצב על המזבח לומ' שלא רצה בעבודת הכהנים : לא ינוס להם נס . מאותם שנתחייבו הריגה . כי מהם שנתחייבו הריגה מהם שנתחייבו גלות : ולא ימלט · שיחבא או שיברח אל שיוכנו החיוב מלהרגו . וי"ת כן אמר עמוס נביא חזיתי וגו' · ובדרש ראי' את ה' נצב על המזבח שהיה עומד על הדור לזוכחו . ויאמר הך הכפתור זה יאשיה : וירעשו הספים · אלו סנקליטין שלו : ובצעם בראש כולם אמר ר' פנחס אמר ר' יוחנן משל לספה שהיא מלאה עונות מי מקטרג בה גזל · וזהו ובצע' מן ובוצע בצע והגזל הוא בראש כל העונות · ור' יהודה אומר משמיה דר' יוחנן משל לבני אדם שהיה בהם ע"ז וגלוי עריות ושפיכות דמי' הגדול שבהם שקול כנגד כולם : אם יחתרו : אין להם מנוס ומפלט ממני לא למעלה ולא למטה ומפני זה זכר שאול ושמים . כמו שאמר דוד אם אסק שמים וגו' · וענין חתירה כענין חפירה · כמו ואחתור בקיר : ואם יחבאו בראש הכרמל · ים מערות בראש הכרמל שיתחבא האדם בהם : ואם יסתרו מנגד עיני בקרקע הים . ואם יחשבו להסתר בקרקע הים : את הנחש . הוא התנין הגדול אשר בים והוא לויתן . וי"ת ואם ידמון וגו' · ובשני ימא הם איי הים : ואם ילכו · גם אותם שילכו בשבי כאותם שהלכו למצרים יוחנן בן קרח ואשר עמו שהלכו שם מרצונם וחשבו להנצל שם מהרעב ומהחרב ועברו על דברי ירמיהו ושם השיגתם החרב כמו שאמר להם ירמיהו : ואדני ה' הצבאות · הוא שהוא אלהי הצבאות צבאות מעלה ומטה ובידו הכל הוא יחריב ארצם · והוא הנוגע בארץ ותמוג . כמו שאמר למעלה תרגז הארץ · ורגוז הארץ הוא הרעש ובמקום הרעש יהיו מים כמו שפי' למעלה · וזהו שאמר ותמוג הארץ שהוא מסיסת הארץ במים כמו ברביבים תמוגגנה · והוסיף עוד ואמר ועלתה כיאור כולה ואמר ואבלו כל יושבי בה · כלומר ישחתו ויאבדו כל יושביה . ולמעלה אמר ואבל כל יושב בה לשון יחיד דרך כלל והנה אמר ואבלו כל יושבי בה לשון רבים דרך פרט: ועלתה כיאור · ולמעלה אמר ועלתה כאור בחסרון היו"ד ושקעה . ולמעלה ונשקה : הבונה בשמי' מעלותיו . כתיב מעלותו בלא יו"ד הרבים וקרי ביו"ד וכמוהו רבים. והשמי' הוא כלל לכל הגלגלי' והנה הוא בנה מעלו' בשמי' והם ט' גלגלי' שהם זה למעלה מזה : ואגדתו על ארץ יסדה · ואגודה הוא האש והרוח והמי' שהם לאגודה אחת זה למעלה מזה והם על הארץ · והנה זכר יצירת כל העולם מעלה ומטה והטעם איך לא יראו מפניו ואיך יוכלו להסתר מנגד עיניו והוא ברא כל העולם ושופט ומשגיח על הכל . כמו שאמר ה' צבאות והוא ברא הכל ומשחית הכל כשירצה הוא הארץ אשר יסדה על מכוניה והיושבים אם ירבו לחטוא ישחית בניינו כמו שעשה במבול ובסדום ועמורה . והנה הכל בידו כחומר ביד היוצר שעשה כלי וישחיתהו ויעשהו כלי אחר כן הוא ית' ישחית בניינו כשירצה ויעשה בהם דבר והפכו גם בקיום העולם יעשה הפכים כמו שהוא קורא למי הים וישפכם על פני הארץ כמו שפי' למעלה . והחכם ר' אברהם אע"ז פי' בשמים האויר המעלות הם שלשה היסודות שהם גלגלים זה למעלה מזה ואגודתו הם החיים על ארץ יסדם שהם האגודות :

הלא

הלוא כבני כשיים אתם לי בני ישראל נאם יהוה הלוא את
ישראל העליתי מארץ מצרים ופלשתיים מכפתור וארם מקיר :
הנה עיני אדני יהוה בממלכה החטאה והשמדתי אתה מעל פני ה
האדמה אפס כי לא השמיד אשמיד את בית יעקב נאם יהוה : כי הנה
הניעותי אנכי מצוה והנעותי בכל הגוים את בית ישראל כאשר ינוע בכברה
ימתו ולא יפול צרור ארץ : בחרב ימותו כל חטאי עמי האמרים לא תגיש
דוד ותקדים בעדינו הרעה : ביום ההוא אקים את סכת דויד הנפלת
וגדרתי את פרציהן והרסתיו אקים ובניתיה כימי עולם : למען יירשו
את שארית אדום וכל הגוים אשר נקרא שמי עליהם נאם יהוה עשה
בקצר זאת : הנה ימים באים נאם יהוה ונגש חורש בקוצר ודרך
ענבים במשך הזרע והטיפו ההרים עסיס וכל הגבעות תתמוגגנה :

הלא כבנין רחימין אתון חשיבין קדמי בית ישראל אמר יי הלא ית
ישראל אסקית מארעא דמצרים ופלשתאי מקפוטקיא וארם מקירני :
הא קדם יי אלהים גלן עובדי מלכותא חייבתא ואשיצי יתה מעל
אפי ארעא ברם ארי לא גמירא ושיצאה אשיצי ית בית ישראל אמר יי :
ארי הא אנא מפקיד ואבדר בכל עממיא ית בית ישראל כמא דמחזרין
בערבלא ולא נפיל מיניה אבן מבינא לארעא : בחרבא יתקטלון כל
חייבי עמי דאמרין לא תיתי ותוחי עלנא בישתא : בעידנא ההיא
אקים ית מלכותא דבית דויד דנפלת ואיבני ית כרכיהון וכנישתהון
אתקין ותישלוט בכל מלכותא ותיגמר ותשיצי סגי משריתא והיא
תתבני ותשתכלל כיומי עלמא : בדיל דירתון ית שארא דאדום וכל
עממיא בית ישראל דאתקרי שמי עליהון כבן אנא יי עביד דא :
הא יומיא אתן אמר יי ויערע רדיא בחצודא ועצר ענבין
במפק בר זרעא וירבון טוריא חמר מרת וכל רמתא יתפלחן :

הלא כבני כושיים אתם לי בני ישרא'. כבני כושיי' שהם עבדים והם השחורי' מבני כוש בן חם שהם נמכרים לעבדי' כן היה ראוי שתהיו אתם עבדים לי כי מבית עבדי' קניתי אתכם והעליתי אתכם מארץ מצרי': ופלשתיי' מכפתור · וארם מקיר זה כפרש בענין תמה וכי העליתי פלשתי' וארם מגלותם כמה שהעליתי אתכם מארץ מצרים כי אני הגליתי אותם מארצם בעבו' אהבתכם לפי שהיו שכניכם והרעו לכם מאד והגליתי אותם מארצם ואחר כך לא העליתי אותם מגלותם כמו שהעליתי אתכם מגלותכ' · ואף על פי שעדיין לא גלו ארם ופלשתי' כשנאמרה נבואה זאת כי ארם גלו בימי אחז שהגלה אותם מלך אשור אל קיר כמו שכתו' ויעל מלך אשור אל דמשק ויתפשה ויגלה קירה · וכן התנבא זה הנביא על גלותם כמו שאמר וגלו עם ארם קירה ופלשתי' גלו בימי צדקיהו כמו שכתוב בספר ירמיהו שהתנבא הוא על חרבנם ועל גלותם אף על פי כן זכרם הנבואה כן כי דברי הנבואה הם במקומות רבים עבר במקום עתיד שהרי הוא כאלו נעשה . כי דברי האל יתברך אמת · ופירוש מכפתור . פלשתים שהגלתי מכפתור · כי פלשתים וכפתורים אחים היו כמו שאמר אשר יצאו משם פלשתים ואת כפתורים · וכן כתוב בנבואת ירמיהו על פלשתים . כי שודד ה' את פלשתים שארית אי כפתור . ואמר פלשתי' שגלו מכפתור העליתי אותם מגלותם אחר כן . וכן ארם העליתי אותם מקיר אחר שגלו אליה כמו שהעליתי אתכם מגלותכ' ממצרים . זהו הפירו' הנראה לי בפסוק הזה · כי קשה הוא לפרשו · ואכתוב גם כן מה שפירשו בו המפרשים והבוחר יבחר לו הטוב · רש"י ז"ל פירש הלא כבני כושיים למה אמנע מלאפר' מכם אחרי שאינכם שבים אלי הלא מן בני נח באתם כשאר האמות כושיים אמר אינכם שבים אלי ונדמיתם להם כענין שנאמר היהפך כושי עורו וגומר . גם אתם תוכלו להטיב . הלא בטובתי תחלה בחרתי בכם והיא ההוצאה שהוצאתי אתכם מארץ מצרים ומה לי בכך אף פלשתים כן הוצאתים מכפתור כשבאו כפתורים על העוים כענין שנאמ' והעוים היושבי' בחצרי' עד עזה וגו' כשבאו גם את בני עזה ושאר סרני פלשתים וישבו תחתיהם והוצאתים מידם ואף על פי כן לא עשיתים לי לעם: וארם מקיר . וכן אני עתיד להעלות ארם מקיר שסנחריב הגלה אותם מארצם לשם ולקץ הימים כשתבטל מלכות אשור יצאו משם · והחכם רבי אברהם אע"ה כתב כן אמר יפת כי כשי הכושיים הם הפקר ואין איש מהם יודע מי אביו · ואתם בני אב אחד הייתם ואיככם כמו פלשתים מכפתור וארם מקיר שהתערבו זה בזה . ויתכן כי טעם הלא את ישראל העליתי הנה דבר ידוע כי אני אביכם · וכן אמר משה הלא הוא אביך קנך · ומה מארץ ישרת בעבור אחר וככה הוא העליתי אתכם ממצרים ומפלשתי' ומכפתור וארם מקיר : ואחז"ל פירש הלא כבני כושיים אתם שאינכם משתנים בעורם כל ימיהם כך אינכם שבים מדרכיכם הרעים הלא את ישראל העליתי מארץ מצרים מעבודה ופלשתים מכפתור באו להם המשחיתים שהחריבו אותם . וכן אמר בתורה והעוים היושבים בחצרים עד עזה כפתורים היוצאי' מכפתור השמידם וישבו תחתם אם כן נראה שהעוים בחצרי' וגבולם היה עד עזה ועזה מערי פלשתים והכפתורים היוצאים מכפתור השמידום · וכל הנבואו' שאמר מהממלכו' והאומות באותה הפרשה לימים רבים ושנים ארוכים היו · וכן וארם מקיר . מקיר בא תגלת פלאסר שהגלם שם כמו שאמר ויעל מלך אשור אל דמשק וגומר . וכן אמר בתחילת נבואה זו שהיא נבואת עמוס וגלו עם ארם קירה · וכן אמר בכאן ופלשתיים מכפתור כפי פלשתים מכפתור בא להם השודד וארם מקיר בא להם השודד כמו כן . ויונתן לא חדש בזה הפסוק דבר אלא שתרגם כבני כושיים כבנין רחימין · כושיים נכתב בשני יודין וקריאת הראשונה · וכן ופלשתיים : הנה עיני ה' · בממלכה החטאה · הוא מלכות אפרים כי כל המלכים היו רעים וחטאים מירבעם בן נבט עד הושע בן אלה : והשמדתי אותה . פירוש המלכות אשמיד שלא יהיה עוד מהם מלך אבל בית יעקב לא אשמיד : כי הנה אנכי מצוה · זה אני גוזר עליהם שאניע אותם בכל הגוים כאשר ינוע בכברה כמו שינוע גרגיר החטה בכברה כשכוברי' אותה ויפול לארץ העפר והפסולת שבה והגרגרי' הטובי' שהם גסים ישארו למעלה · וכן הברורות שבה שהם גסים והם מתנועעי' בכברה אילך ואילך כשכוברין אותה · כן ישרא' יתנועעו ויטלטלו בכל הגוים ולא יכלו ויפלו לארץ לא חטאי' שבהם הדומי' לעפר ולפסולת אין להם תקוה בגאולה ולא ישובו מחטאתם אותם יפלו לארץ : והאחרי' החיי' שיהיו בזמן הגאולה וכן אותם שימותו בגולה ומתו בתשובה כלם יראו הגאולה וישובו לארצם ולא יפלו לארץ : בחרב ימותו כל חטאי עמי · על אותם חטאים שברורו אמר הנביא ולא כל החוטאים כי רבים מהם גל · אלא החוטאים שהיו אומרים לא תגיש ותקדים בעדינו הרעה שהיו מתיאשים מן הפורענות והיו אומרים לא תקרב ותמהר בעדינו הרעה ונעשה כתאות לבינו ואם תבא הרעה לא תבא בעבור מעשינו אלא מקרה הוא בעולם · כמו שאמר בתורה והלכתם עמי בקרי : ביום ההוא . ביום הגאולה אקים את סוכת דוד הנופלת · לפי שאמר מלכות אפרים תבטל אמר כי מלכות דוד תקום והיא הסוכה על דרך משל . כי היא סוככת על העם : וגדרתי את פרציהן . פרצי ישראל · ואמר והריסותיו דרך כלל ואמר ובניתיה על הסוכה : למען ירשו . הפסוק כמו הפוך · למען ירשו אשר נקרא שמי עליהם את שארית אדו' · ר"ל אותם שנקרא שמי עליהם ירשו את אדום · וטעם למען אמר אבנה אותה כימי עולם למען ירשו את אויביהם שכניהם והם אדום ופלשתי' ומואב ועמון וזהו שאמר וכל הגוים . וזהו שאמר כימי עולם · כי דוד מלך ישראל שם באדום נציבים · וכן השאר כולם הכניעם לפניו · וכן יהיה לעתיד שירשו ישראל את הגוים ההם : כמו שאמר בנבואת עובדיה וירשו הנגב את הר עשו · וכן אמר בנבואת ישעיה אדום ומואב משלוח ידם . ומה שאמר את שארית אדום ועובדיה אמר ולא יהיה שריד לבית עשו כן יהיה כי עם עשו לא יהיה להם שריד כי כולם יכלו לימות המשיח אבל את ארצם יירשו ישראל ולא כולה אלא שארית מה שלא יהיה ממנה חרבן עולם כי קצתה יהיה חרבן עולם לאות לדורות על שהרעו לישראל והם היו אחיהם וקצתה ירשו אותה ישראל וישבו בה : עושה זאת . זאת הגזרה אני שאמרתיה אעשנה . כי הכח בידי לעשות : הנה ימים באים · חורש בקוצר · כל כך תהיה התבואה רבה עד שיתעסקו בקצירת התבואה עד עת החרישה · ויפגשו זה בזה החורש בקוצר . על דרך שאמר בתורה והשיג לכם דיש את בציר ובציר ישיג את זרע אבל זה הוא יותר : ודורך ענבים במושך הזרע · כמו שאמר בתורה ובציר ישיג את זרע . ופי' מושך הזרע נושא הזרע אל השדה לזורעו · ומה שאמר מושך הוא בלשון שאמר נושא משך הזרע והוא ענין יקר כמו משך חכמה והזרע יקר לזורעו . וי"ת במפיק זרעא : והטיפו ההרים עסיס · על דרך משל מרוב היין והפירו' על דרך זבת חלב ודבש : ועסיס . הוא שם כלל לכל משקה שיוצא מן הענבים ומשאר פירות שיוצא המשקה מהם · ונקרא עסיס לפי שיוצא המשקה מהם על ידי סחיטה וכתישה · מן ועסותם רשעים : תתמוגגנה . על דרך משל כאלו הגבעו' כמוגו' ומתמוססות מרוב החלב שזב עליהן מן הצאן . ואעפ' שלא זכר חלב כן ר"ל אלא שסומך על המבי' בחסרון המילה . וכן דרך המקרא בהרבה מקומו' · כמו שזכרנו רבים מהם בספר מכלול בחלק הדקדוק ממנו . וכן אמר בנבואת יואל · יטפו ההרים עסיס והגבעות תלכנה חלב . ויתכן שהכל דרך משל על שפע רוב הטובה שתהיה להם לישראל מבלי עמל ויגיע כמו שפירשנו שם : ושם אמ' יטפו מן הקל והנה אמ' והטיפו מן הכבד והענין אחד לא שהכבד מורה רב הפעולה:

וְאָתִיב יָת גָּלוּת עַמִּי יִשְׂרָאֵל וְיִבְנוּן קִרְוִין דְּצַדְיָין וְיִתּוֹבוּן וְיִצְבוּן כַּרְמִין וְיִשְׁתּוּן יָת חַמְרְהוֹן וְיַעְבְּדוּן גִּינִּין וְיֵיכְלוּן יָת אִיבֵּיהוֹן׃ וְאַקִּימִינּוּן עַל אַרְעֲהוֹן וְלָא יִטַּלְטְלוּן עוֹד מֵעַל אַרְעֲהוֹן דִּיהַבִית לְהוֹן אֲמַר יְיָ אֱלָהָךְ׃

וְשַׁבְתִּי אֶת־שְׁבוּת עַמִּי יִשְׂרָאֵל וּבָנוּ עָרִים נְשַׁמּוֹת וְיָשָׁבוּ וְנָטְעוּ כְרָמִים וְשָׁתוּ אֶת־יֵינָם וְעָשׂוּ גַנּוֹת וְאָכְלוּ אֶת־פְּרִיהֶם׃ וּנְטַעְתִּים עַל־אַדְמָתָם וְלֹא יִנָּתְשׁוּ עוֹד מֵעַל אַדְמָתָם אֲשֶׁר־נָתַתִּי לָהֶם אָמַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃

ושבתי. מבואר הוא. ומה שאמר ושתו את יינם ואכלו פריהם ר״ל שלא יהיה יגיעם לריק שיעבדו אדמת׳ ויאכלוהו אויביהם המכניס להם כמו שעשו בהיותם על אדמתם קודם חרבנה כאשר לא היו עושים רצון האל ית׳. וכן אמר בנבואת ישעיה ובנו בתים וישבו ונטעו כרמים ואכלו את פרים. ומה שאמר ואכלו פרים והנה אמ׳ ושתו את יינם כונ׳ הענבים׳ אחת כי הענבי׳ הם לאכילה ולשתיית היין היוצא מהם והוא הדין לשאר תבואות ושאר אילנות השדה׃ ונטעתים. כעץ הנטוע שלא יזוז ממקומו. והענין שלא יגלו עוד מארצ׳ וזה שיהיו תמיד עובדים האל ית׳ ועושין את רצונו׃ אמר ה׳ אלהיך. הוא מאמר האל ית׳ כנגד הנביא׃ תם ונשלם ספר עמוס׃

נבואת

עוֹבַדְיָה כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים לֶאֱדוֹם שְׁמוּעָה שְׁמַעְנָא מִן קֳדָם יְיָ וְאִזְגַּד בְּעַמְמַיָּא שְׁלִיחַ קוּמוּ וְנִתְעַתַּד עֲלַהּ לִקְרָבָא׃ הָא חַלָּשׁ יְהַבְתָּךְ בְּעַמְמַיָּא בְּסִיר אַתְּ לַחֲדָא׃ רְשַׁע לִבָּךְ אַטְעִיָךְ דְּאַתְּ דָּמֵי לְנִשְׁרָא דְּיָשְׁרֵי בְּשִׁינֵּי כֵיפָא בְּרוּמָא מוֹתְבֵיהּ אָמַר בְּלִבֵּיהּ מַן יַחְתִינַנִי לְאַרְעָא׃ אִם תָּרִים כְּנִשְׁרָא וְאִם בֵּינֵי כוֹכְבַיָּא תְּשַׁוֵּי מְדוֹרָךְ מִתַּמָּן אַחֲתִינָךְ אֲמַר יְיָ׃ אִם גַּנָּבִין אֲתוֹ עֲלָךְ אִם בָּזוֹזֵי לֵילְיָא אֵיכְדֵין הֲוֵיתָא דְּמוּךְ עַד דְּיִגַּנְבוּן מִסַּתְהוֹן וְאִם חֲטוֹפִין כִּקְטוֹפִין אֲתוֹ עֲלָךְ הֲלָא מַשְׁאֲרִין עוֹלְלִין׃ אֵיכְדֵין אִתְבְּלַשׁ עֵשָׂו אִתְגַּלְיָין מַטְמוֹרוֹהִי׃ מִן תְּחוּמָא אַגְלְיוּךְ כֹּל אֱנָשֵׁי קְיָמָךְ אַטְעִיוּךְ יְכִילוּ לָךְ אֱנָשֵׁי שְׁלָמָךְ אָכְלֵי פָּתוֹרָךְ שַׁוִּיאוּ תַקְלָא תְּחוֹתָךְ מִדְּלֵית בָּךְ סוּכְלְתָנוּ׃ הֲלָא בְּעִידָּנָא הַהִיא אֲמַר יְיָ וְאוֹבִיד חַכִּימִין מֵאֱדוֹם וְכָל גְּבַר דְּבֵיהּ סוּכְלְתָנוּתָא מִכַּרְכָּא דְּעֵשָׂו׃ וְיִתַּבְּרוּן גִּבָּרָךְ יָתְבֵי דָּרוֹמָא בְּדִיל דִּישְׁתֵּיצֵי גְּבַר דְּבֵיהּ צוּרְבָא מִכַּרְכָּא דְּעֵשָׂו מִקְּטוֹל׃ מֵחֲטוֹף אֲחוּךְ יַעֲקֹב תְּחַפִּינָךְ בַּהֲתָא וְתִשְׁתֵּיצֵי לְעָלַם׃ בְּיוֹם מְקִימָךְ מִקָּבֵל

חזון

עובדיה עֹבַדְיָה כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה לֶאֱדוֹם שְׁמוּעָה שָׁמַעְנוּ מֵאֵת יְהוָה וְצִיר בַּגּוֹיִם שֻׁלָּח קוּמוּ וְנָקוּמָה עָלֶיהָ לַמִּלְחָמָה׃ הִנֵּה קָטֹן נְתַתִּיךָ בַּגּוֹיִם בָּזוּי אַתָּה מְאֹד׃ זְדוֹן לִבְּךָ הִשִּׁיאֶךָ שֹׁכְנִי בְחַגְוֵי־סֶלַע מְרוֹם שִׁבְתּוֹ אֹמֵר בְּלִבּוֹ מִי יוֹרִדֵנִי אָרֶץ׃ אִם־תַּגְבִּיהַּ כַּנֶּשֶׁר וְאִם־בֵּין כּוֹכָבִים שִׂים קִנֶּךָ מִשָּׁם אוֹרִידְךָ נְאֻם־יְהוָה׃ אִם־גַּנָּבִים בָּאוּ־לְךָ אִם־שׁוֹדְדֵי לַיְלָה אֵיךְ נִדְמֵיתָה הֲלוֹא שודד
יִגְנְבוּ דַּיָּם אִם־בֹּצְרִים בָּאוּ לָךְ הֲלוֹא יַשְׁאִירוּ עֹלֵלוֹת׃ אֵיךְ נֶחְפְּשׂוּ עֵשָׂו נִבְעוּ מַצְפֻּנָיו׃ עַד־הַגְּבוּל שִׁלְּחוּךָ כֹּל אַנְשֵׁי בְרִיתֶךָ הִשִּׁיאוּךָ יָכְלוּ לְךָ אַנְשֵׁי שְׁלֹמֶךָ לַחְמְךָ יָשִׂימוּ מָזוֹר תַּחְתֶּיךָ אֵין תְּבוּנָה בּוֹ׃ הֲלוֹא בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם־יְהוָה וְהַאֲבַדְתִּי חֲכָמִים מֵאֱדוֹם וּתְבוּנָה מֵהַר עֵשָׂו׃ וְחַתּוּ גִבּוֹרֶיךָ תֵּימָן לְמַעַן יִכָּרֶת־אִישׁ מֵהַר עֵשָׂו מִקָּטֶל׃ מֵחֲמַס אָחִיךָ יַעֲקֹב תְּכַסְּךָ בוּשָׁה וְנִכְרַתָּ לְעוֹלָם׃ בְּיוֹם עֲמָדְךָ מִנֶּגֶד

ביומא

חזון

עובדיה. זה הנביא לא ידענו באיזה דור התנבא. ודעת רז״ל שזהו עובדיה שהיה עם אחאב. ועוד אמרו כי עובדיה גר אדומי היה והתנבא רע על אדום והיינו דאמרי אינשי כפא דרחק נגרא בגויה כשחף תרדלא. אמר הקב״ה יבא עובדיה שדר בין שני רשעים אחאב ואיזבל ולא למד ממעשיהם ויפרע מעשו הרשע שדר בין שני צדיקים יצחק ורבקה ולא למד ממעשיהם. והנה כל נבואתו היתה על אדום ואמר כי עם חרבן אדום תהיה תשועת ישראל ובזה כלה נבואתו. והנבואה הזאת היתה בבית שני שהרעו בני אדום לישראל בחרבן בית שני כמו שפירשנו בנבואת עמוס בפרשת על שלש׳ פשעי אדום. והנביא הזה התנבא שעתיד הקב״ה להפרע מהם באחרית הימים בגלות ישראל מן הגלות. וארץ אדום איננה היום לבני אדום כי האמות נתבלבלו ורובם הם בין אמונת הנכרי׳ ואמונת הישמעלי׳ ולא יכירו בהם מי הוא מאדום וממואב ומבני עמון ומשאר האמו׳ כי כולם גלו מארצם ונתערבו באמות אלא שמלכות רומי היתה בתחלה רובם בני אדום. ומה שאמרו הנביאים בחרבן אדום באחרית הימים על רומי אמרו כמו שפיר׳ בישעיה בפרשת קרבו גוים לשמוע כי בשתחרב רומי תהיה גאולת ישראל. וכן אמר ירמיהו במגילת קינות תם עונך בת ציון לא יוסיף להגלותך פקד עונך בת אדום וגומ׳׃ כה אמר אדני אלהים לאדום. בעבור אדום. כמו אמרי לי אחי הוא׃ שמועה שמענו מאת ה׳. שיאמרו הגוים על אדום שמועה שמענו מאת ה׳ וכאלו ציר בגוים שולח ומה היא השמועה שיאמרו גוי לגוי קומו ונקומה עליה למלחמ׳׃ עליה. על ארץ אדום. או פי׳ הפסוק כמו הפוך אמר עובדיה שמועה שמענו אני והנביאי׳ האחרים כי כה אמר ה׳ אלהים לאדום וציר בגוים שולח כמו שפירשנו. וכן אמר ירמיה הנביא בנבואתו שמועה שמעתי מאת ה׳׃ הנה קטן בזוי ושפל. כמו קטנתי מכל החסדים. וכן ת״י הא חלש יהביתך עם רשיעא בעממיא. וכן אמר בזוי אתה מאד. כלומר שלא יחושו לך שאר הגוים אם תאבד׃ נתתיך. כמו אתנך כי בנבואות עבר במקום עתיד רבים׃ זדון לבך השיאך. להגדיל פה ולהרחיב אף לאחיך יעקב׃ שכני בחגוי סלע. כשהיית שוכן בהר שעיר חשבת שאת׳ נשגב בו ואין מי שיורידך ממנו׃ מרום שבתו. מרום ישיבתו היה בחגוי סלע והוא הר שעיר. ובירמיה מרום גבעה׃ שכני. כמו שוכן והיו״ד נוסף׳. וכן חצבי מרום קברו. היושבי בשמים והדומים להם׃ בחגוי. כמו חוג הארץ חג וחוג ענין אחד כלומ׳ סביב הסלע ר״ל ראש הסלע והוא המגדל הבנוי עליו׃ אם תגביה כנשר. אם תגביה שבתך כמו הנשר שיעוף גבוה מכל העופו׳׃ שים. כמו תשים. וכן עלה ומות בהר כמו תמות׃ אם גנבים. אמר דרך תימה שיתמהו הרואים בעת החרבן של אדום ויאמרו מה זה היה לך אם גנבי׳ שודדוך בלילה שהיית ישן ולא הרגשת בהם למנעם ולקום כנגדם׃ הלא יגנבו דיים. כי דרך הגנבים לגנוב דיים כלומ׳ די יוכלון שאת ויניחו השאר׃ אם בוצרים באו לך. כלומר אם באו לך שודדים ביום כבוצרים שיבצרו הכרם וישובו פעם אחר פעם לבצור כמו שאמר השב ידך כבוצר על סלסילות אעפ״כ אי אפשר שלא ישאירו עוללות שאינם נראות להם מקטנותן והן נסתרות תחת עלי הגפן אבל אתה איך נחפשת שלא השאירו השודדים לך כלום אפילו מטמוני מסתרים׃ גנבים ושודדי לילה. הענין אחד והוא כפול במש׳ כי רוב הגנבים יגנבו בלילה׃ איך נדמית. נכרת. כמו נדמו עמי מבלי הדעת נדמה מלך ישרא׳. ות״י איכדין הוית דמיך עד דיגנבו מסתיהון כלומ׳ איך היית ישן׃ איך נחפשו עשו. פי׳ מטמוני עשו כמו שאמר נבעו מצפוניו והענין כפול במש׳ נבעו מתרגו׳ ויבקש ובעא. וכן אם תבעיון בעיו׃ עד הגבול. אנשי בריתך ואוכלי לחמך. ואוכלי לחמך שהיית בוטח בהם הם הגלוך ושלחוך עד גבול אויביך השודדים אותך כאלו הם שוהים ובוכי׳ על גלותך והם הם שעזרו אויביך תחתיך ואתה לא הרגשת ולא הבנת כי ביום ההוא תאבד חכמת׳ וגבורתך׃ לחמך. פי׳ אוכלי לחמך׃ מזור. פי׳ חולי ומכה. וכן וירא אפרים את חליו ויהודה את מזורו׃ תחתיך. בסתר שהסתירו עצתם ממך והיו נראים לך כאוהבים. וכן תחתיו לאמר למי הארץ. בסתר׃ אין תבונה בו. בעשו שלא הבין מה שהיו עושים לו אנשי בריתו. וכן דרך המקרא לדבר בפסוק אחד לנכח ושלא לנכח׃ הלא. באדום היו חכמים ובבא שברם אבדה חכמתם. וכן אמר בירמיהו נסרחה עצתם וחכמתם. וכן היו בהם גבורים והיא מברכת יצחק ועל חרבך תחיה. וביום שברם וחתו גבוריך תימן׃ וחתו גבוריך תימן. הוא מבני אליפז בן עשו. ות״י יתבי דרומא׃ למען יכרת איש מהר עשו מקטל. האל ית׳ יתן חתת בהם למען יכרת איש מהר עשו מקטל מרו׳ הרג שיהרגו בהם יכרת כל איש מהם. ותרגו׳ הרג קטול וכן אם תקטול אלוה רשע. הן יקטלני לו איחל. ות״י בדיל דישתצי גברא דביה צורבא׃ מחמס. כבר פירשנו כי בחרבן בית שני הרעו אדומים לישראל והנביא התנבא שהם עתידים להרע לישראל בבית שני והקב״ה יפרע מהם באחרית הימים שיכלה אותם מן העולם. והחכם ר׳ אברהם אבן עזרא פי׳ הענין הזה בחרבן בית ראשון שהיו בני אדום מרעים לישראל בגלותם ע״י נבוכד נצר׃ ביום עמדך מנגד. שם עמדך מעמדת בגע״א. ולפירושינו יהיה פי׳ הפסוק כן אעפ״ שטיטוס ומחנהו שהחריבו הבית היו אדומי׳ רובם היו בני אדום עדיין גרים בארצם בארץ אדום אבל לא היתה המלכות להם כי לרומי׳ היתה והרומיים היו על כולם אלא שמלכי רומי היו אדומים וכשבר טיטוס על ירושלם היו בני אדום שמחים לאידם ומריעים להם בארצם כאשר יוכלו להסגיר הפליטים מהם לבני רומי והיו עומדי׳ מנגד ושמחים על חרבנם והיה ראוי להם לעזרם כי אחיהם היו. והאל ית׳ מנע את ישרא׳ בעברם במדבר שלא להרע להם בעבור האחוה׃

ביום

רי ביום שבות זרים חילו ונכרים באו שערו ועל ירושלם ידו גורל גם
אתה כאחד מהם ׃ ואל תרא ביום אחיך ביום נכרו ואל תשמח לבני
יהודה ביום אבדם ואל תגדל פיך ביום צרה ׃ אל תבוא בשער עמי
ביום אידם אל תרא גם אתה ברעתו ביום אידו ואל תשלחנה בחילו
ביום אידו ׃ ואל תעמד על הפרק להכרית את פליטיו ואל תסגר
שרידיו ביום צרה ׃ כי קרוב יום יהוה על כל הגוים כאשר עשית
יעשה לך גמלך ישוב בראשך ׃ כי כאשר שתיתם על הר קדשי ישתו
סביב כל הגוים תמיד ושתו ולעו והיו כלוא היו ׃ ובהר ציון תהיה פליטה
והיה קדש וירשו בית יעקב את מורשיהם ׃ והיה בית יעקב אש
ובית יוסף להבה ובית עשו לקש ודלקו בהם ואכלום ולא יהיה שריד
לבית עשו כי יהוה דבר ׃ וירשו הנגב את הר עשו והשפלה את
פלשתים וירשו את שדה אפרים ואת שדה שמרון ובנימן את
הגלעד ׃ וגלת החל הזה לבני ישראל אשר כנענים עד צרפת וגלת
ירשו ירושלם אשר בספרד ירשו את ערי הנגב ׃ ועלו מושעים בהר ציון
לשפט את הר עשו והיתה ליהוה המלוכה ׃

ביומא דבזו עממיא נכסוהי ונוכראין עלו בקירוהי ועל ירושלם רמו עדבין אף את כחד מנהון ׃ ודחזיתא ביומא דאחוך ביום תבריה ודחדיתא לבני יהודה ביום תברהון ודאסגיתא למללא רברבן בעידן עקא ׃ ודעלתא בתרעי עמי ביום תברהון ודחזיתא אף את בבישתיה ביום תבריה ודאושטתא ידך בנכסוהי ביום תבריה ׃ ודקמתא על פירקא לשיצאה ית מערקוהי ודמסרתא משיזבוהי בעידן עקא ׃ ארי קריב יומא דעתיד למיתי מן קדם יי על כל עממיא כמא דעבדת יתעביד לך גמלך יתתב ברישך ׃ ארי כמא דחדיתון על מחת טורא דקודשי ישתון כל עממיא כס פורענותהון תדיר וישתון ויסתלעמון ויהון כדלא הוו ׃ ובטורא דציון תהי משיזבתא ויהון קדישין ויחסנון דבית ניכסי עממיא דהוו מחסנין להון ׃ ויהון דבית יעקב תקיפין כאשתא ודבית יוסף חסינין כשלהביתא ודבית עשו חלשין כקשא וישלטון בהון ויקטלונון ולא יהי שיזבא לבית עשו ארי יי גזיר כן ׃ ויחסנון יתבי דרומא ית כרכא דעשו ויתבי שפילת ית ארע פלשתאי ויחסנון ית קירוי אפרים וית קירוי שמרון ודבית בנימן ית יתבי ארע גלעד ׃ וגלות עמא הדין דבני ישראל דבארעא כנענאי עד צרפת וגלות ירושלם דבספמיא יחסנון ית קירוי ארעא דרומא ׃ ויסקון משיזבין בטורא דציון למדן ית כרכא דעשו ותתגלי מלכותא דיי על כל יתבי ארעא ׃

ביום שבות זרים חילו. שבות מקור מן הקל מן שבה. פי' ביום ששבו זרים והם הרומיים נכסיו וקניניו ידו גורל. אפשר ששרשו ידד בשקל רבו מארבה. או שרשו ידה. מן לידות את קרנות הגוים ומשפטו יידו בשני יודין והאל"ף מן הדגוש וכשהפילו יוד השרש מפני כובד קריאת שני יודין הטילו תנועת יוד השרש שהוא פתח ביוד האות להורות עליה. אמר כי השליכו גורל על שבי ירושלם בחלקם אותו שרי חיל האויבי': גם אתה כאחד מהם. האדומיי' שבאו עם הרומיי': ואל תרא ביום אחיך. לא היה לך לראות ביום צרת אחיך. ואחר כך פיר' ביום אחיך זהו ביום נכרו. פי' נכרו שנתנכר מארצו והיה כנכרי שהוגלה ממנה. ויש מפרשים אותו ביום המסרו ביד אויביו. מן נכר אותו אלהים בידי שפירושו מסר. ואל תגדל פיך. בשחוק או בדברים אחרים. וכן ת"י ודאסגיתא למללא רברבן: אל תרא גם אתה. כמו האחרים שהיו נכרים ואתה אח: ואל תשלחנה. פירוש ואל תשלחנ' ידיך בנכסיו. וכן ת"י ודאושטתא ידך בנכסוהי ביום תבריה: ואל תעמוד על הפרק. הוא אם הדרך מקום שמתפרקים הדרכים אחת הנה ואחת הנה והאדומיים היו עומדים על הפרק שלא יוכל לנוס אחד מישראל שלא יתפשוהו והיו שומרים עליהם הדרכים: פליטיו. בחירק כמו שרידיו: כי קרוב. אעפ"י שהיה רחוק מיום הנבואה: על כל הגוים. כי ביום גאולת ישראל יהיה אותו היום הרי הוא כמו קרוב כיון שהאל אמר שיהיה ראוי שיחשבו אותו כמו קרוב: כי כאשר שתיתם. שתיתם משתה ושמחה על חרבן הר קדשי כן תשתו כוס התרעלה אתה וכן הגוים: ישתו כל הגוים סביב. פירוש תמיד בלי הפסק עד שיכלו הרעים שבהם שהרעו לישראל. וכת' כמה דחדיתון על מחת טורא דקודשי כן ישתון כל עממיא כס פורענותהון תדירא: ושתו ולעו. יבלעו כמו ילע קדש. והיו כלא היו. ויהיו כלים עד שלא יכירו מקומם כאלו לא היו: ובהר ציון תהיה פלטה. אף על פי שכלו רבים מישראל בגלות פלטה גדולה תהיה להם עוד בהר ציון שגלו ממנו: והיה קדש. ישראל יהיה קדש לה' שיהיו קדושים לא יהיה בהם עוד ערל וטמא: וירשו בית יעקב את מורשיהם. מה שירשו מתחלה יירשו ועוד יירשו שכניהם ארץ אדום ומואב וארץ פלשתים: והיה. כמו האש אוכלה קש כן יאכלום ויכלום. ומה שאמר בית יעקב ובית יוסף כפל הענין במש"כ בית יעקב נקרא בית יוסף מיו' שנחלקה שמלכות אבל לעתיד תשוב אחת. ורז"ל דרשו כי זכר יוסף לפי שאינו זרעו של עשו נופל אלא ביד יוסף או ביד זרעו של יוסף: וירשו הנגב את הר עשו. מהר עשו ירשו את הנגב והוא ארץ המישור כי הר עשו יהיה שממה חרבן עולם: והשפלה את פלשתים. והשפלה ירשו מארץ פלשתים כי לא יצטרכו להרים להשגב בהם ולא לזרוע בהם אם לא ירצו כי השפלה והנגב יספיק להם: וירשו את שדה אפרים ואת שדה שמרון. שמתחלה היו יושבים בהר אפרים ובהר שמרון ואז לא יצטרכו להרים לא לשבת ולא לזרוע אלא השדות שהם המישור: ובנימן את הגלעד. וכן בנימן שהיה גבולו בירדן יירש משם והלאה את המישור בארץ הגלעד שהוא מעבר לירדן כי ירבה גבולו כל מישור הגלעד שהוא סמוך לנחלתו כי מנשה שהיה לו ארץ הגלעד יתפשט גבולו משם והלאה בארץ מואב ובני עמון. ות"י וירשו הנגב ויחסנון יתבי דרומא ית טורא דעשו. רוצה לומר כי יושבי דרום ארץ ישראל ירשו את הר עשו שהוא סמוך להם שהוא לדרום ארץ ישראל ויושבי השפלה בארץ ישראל ירשו את פלשתים שהוא סמוך להם. ות"י ויחסנון ית קרוי אפרים וית קרוי שמרון דבית בנימן דיתבי ארעא דגלעד: וגלות החל הזה לבני ישראל. החל חסר יוד' והוא כמו החיל ואם הוא בצר"י הנה כמהו אל המלך חזקיהו בחיל כבד. ופירוש גלות החל הזה לבני ישראל כלומר שהם בני ישראל שהם מפוזרים בגלות: אשר כנענים. כלומר אשר גלו והם עם כנענים עד צרפת. וגלות ירושלם אשר בספרד. ירשו את ערי הנגב. והם ערי יהודה כי חלק יהודה היה בדרום ארץ ישראל. וכן אמר עליהם בירמיה ערי הנגב סגרו ואין פותח. ואמר ירשו על גלות ירושלם שהיו מבני יהודה. כלומר ישובו לארצם ולעריהם. או אמר ירשו על כלם מפני ירושלם שהיה בחלק יהודה וכל שבטי ישראל יהיה להם חלק בירושלם כמו שכתוב בנבואת יחזקאל: וגלות החל הזה. הוא גלות טיטוס שהגלה בארצות מלכות רומי והם ארצות אלמניי"א ואסקלוני"א. וצרפת הוא שקורין פרנצ"א וארצות ספרד שקורין ספני"א ובני ירושלם הם שגלו בספרד ואחרי' גלו לשאר ארצות הנזכרי' שהיו ברשות רומי והתפשטו בארצות ומארצות אלו גלו מעצמם אותם שהם היום בארצות ישמעאל. ואומרי' בקבלה כי בני ארץ אלמניי"א היו כנענים כי כשפנה הכנעני מפני יהושע כמו שכתבנו בספר יהושע הלכו להם לארץ אלמניי"א ואסקלוני"א שקורין ארץ אשכנז. ועוד היום קוראים אותם כנענים. ויונתן תרגם הפסוק כן וגלות עמא הדין דבני ישראל יחסנון ית ארע כנענאי עד צרפת וגלות ירושלם די באספמיא יחסנון ית יתבי ארעא דרומא: ועלו מושיעים. המלך המשיח וחביריו. שבעה רועים ושמונה נסיכי אדם: לשפוט את הר עשו. לקחת משפט ישראל מהם על כל אשר הרעו להם. ויונתן תרגם ויסקון משזבין מטורא דציון למידן ית כרכא רבא דעשו והוא כרך של רומי: והיתה לה' המלוכה. ואז תהיה המלוכה לה' לבדו. כי כל הגוים יודו במלכותו כמו שאמר בנבואת זכריה והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד. ויונתן תרגם ותתגלי מלכותא דה' בקריב על כל יתבי ארעא ותהי מלכותא דה' לעלם ולעלמי עלמיא:

תם ונשלם ספר עובדיה:

ויהי דבר יהוה אל יונה בן אמתי לאמר: קום לך אל
נינוה העיר הגדולה וקרא עליה כי עלתה רעתם
לפני: ויקם יונה לברח תרשישה מלפני יהוה וירד
יפו וימצא אניה באה תרשיש ויתן שכרה וירד בה לבוא עמהם
תרשישה מלפני יהוה: ויהוה הטיל רוח גדולה אל הים ויהי סער
גדול בים והאניה חשבה להשבר: וייראו המלחים ויזעקו איש אל
אלהיו ויטלו את הכלים אשר באניה אל הים להקל מעליהם ויונה
ירד אל ירכתי הספינה וישכב וירדם: ויקרב אליו רב החבל
ויאמר לו מה לך נרדם קום קרא אל אלהיך אולי יתעשת האלהים
לנו ולא נאבד: ויאמרו איש אל רעהו לכו ונפילה גורלות ונדעה
בשלמי הרעה הזאת לנו ויפלו גורלות ויפל הגורל על יונה:
ויאמרו אליו הגידה נא לנו באשר למי הרעה הזאת לנו מה מלאכתך
ומאין תבוא מה ארצך ואי מזה עם אתה: ויאמר אליהם עברי אנכי
ואת יהוה אלהי השמים אני ירא אשר עשה את הים ואת היבשה:
וייראו האנשים יראה גדולה ויאמרו אליו מה זאת עשית כי
ידעו האנשים כי מלפני יהוה הוא ברח כי הגיד להם:

תבא ארצך

והוה פתגם נבואה מן קדם יי עם יונה בר אמתי
למימר: קום איזיל לנינוה קרתא רבתא
ואתנבי עלה ארי סליקת בישתהון קדמי:
וקם יונה למערק לימא מן קדם דאתנבי בשמא דיי ונחת ליפו ואשכח
אלפא דאזלא לימא ויהב אגרה ונחת בה למיזל עמהון בימא מן קדם
דאתנבי בשמא דיי: ויי ארים רוח רב על ימא והוה נחשול רב בימא
ואילפא בעיא לאתברא: ודחילו ספניא ובעו גבר מן דחלתיה וחזו
ארי לית בהון צרוך ורמו ית מניא דבאלפא לימא לאקלא מנהון ויונה
נחית לארעית שדא דאלפא ושכיב ודמוך: וקרב לותיה רב ספניא
ואמר ליה מא את דמוך קום צלי קדם אלהך מאם יתרחים מן קדם
יי עלנא ולא נוביד: ואמרו גבר לחבריה איתו ונרמי עדבין ונידע
בדיל מה בישתא הדא לנא ורמו עדבין ונפל עדבא על יונה: ואמרו
חוי כען לנא בדיל מה בישתא הדא לנא מה עיבידתך ומנן את אתי
אידא היא מדינתך ואי מדין עמא את: ואמר להון יהודאה אנא ומן
קדם יי אלהא דשמיא אנא דחיל דעבד ית ימא וית יבישתא: ודחילו
גבריא דחלא רבא ואמרו ליה מה דא עבדתא ארי מן קדם יי הוא
עריק ארי חוי להון: ואמרו

ויהי דבר ה' אל יונה בן אמיתי לאמר · זה הנביא לא ראינו נבואה כתובה לו אלא זו שניבא על נינוה · אבל מצאנו לו נבואה אבל לא
נכתבה שכתוב בספר מלכים הוא השיב את גבול ישראל מלבא חמת עד ים הערבה כדבר ה' אלהי יש' אשר דבר ביד עבדו יונה בן אמיתי
הנביא אשר מגת החפר · ויש בדבר הזה מחלוקת בדברי רז"ל · אמרו יונה תבע כבוד הבן ולא תבע כבוד האב. ר"ל חשש לכבוד ישראל.
לפיכך ברח לחוצה לארץ שאינה מקום נבואה כדי שלא ישלחהו האל ית' לנינוה שידע שיהיו קרובי תשובה ויהיה בזה עונש לישראל · ולא חשש לכבוד האל ית':
והו מה שאמר בו ויהי דבר ה' אל יונה שנית · שנית דבר עמו ולא שלישית · והקשו ולא והא כתיב אשר דבר ביד עבדו יונה בן אמיתי הנביא · ותרצו על עסקי
נינוה לא דבר עמו אלא פעם שנית ולא שלישי' · ומהם אמרו לא דבר עמו אלא בדבר נינוה ולא בדבר אחר אלא פעם שנית ולא שלישית · ומה שאמר אשר דבר
ביד עבדו יונה בן אמיתי · ר"ל כמו שנתהפך להם בנינוה מרעה לטובה כך בימי ירבעם בן יואש נתהפך להם מרעה לטוב · ונביא זה היה משבט זבולון מן
הגליל. כי גת החפר היה שם עירו · ובחלק זבולון היה כמו שכתו' גת החפר עתה קצין · ויש לשאול למה נכתבה נבואה זו בכתבי הקדש וכולה על נינוה
שהיתה מאומות העולם ואין בו זכר לישראל ואין בכל הנביאים זולתה כמוה · ונוכל לפרש כי נכתבה להיות מוסר לישראל שהרי עם נכרי שאינם מישראל היה
קרוב לתשובה ובפעם הראשונה שהוכיחם הנביא שבו בתשובה שלמה מרעתם וישראל מוכיחים אותם הנביאים השכם והערב ואינם שבים מרעתם · ועו'
להודיע הפלא הגדול שעשה האל ית' עם הנביא שהיה במעי הדג ג' ימים וג' לילות וחי · ועוד שהקיאו הדג · ועוד ללמד שהאל ית' חומל על בעלי תשובה
מאיזה עם שיהיו ומוחל להם וכל שכן כשהם רבים : קום לך אל נינוה. וקרא עליה כי עלתה רעתם לפני · ולא כתב מה יקרא עליה אלא ממה שקרא
עליה בסוף ונינוה נהפכ' · למדנו כי זאת הקריאה אמר לו שיקרא עליה כי עלתה רעתם לפני · למד כי האל ית' משגיח אף באומות העולם כשתגדל רעתם
בחמס · וכן בדור המבול ובאנשי סדום כי מלאה הארץ חמס · והחמס משחית הישוב והאל ית' רוצה בישוב העולם · אבל בשאר עבירות אינם
נענשים לפניו שנשגיח עליהם אלא בישראל לבדם כמו שאמר רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה. כמו שפי' בנבואת עמוס : ויקם יונה לברוח תרשישה
מלפני ה' · ואיך יהיה יכול לברוח ודוד אמר אנה מפניך אברח · אלא אין מלפני כמו מפני · כי הנביא היה מלא חכמה ודעת ואיך היה חושב לברוח
מפני ה' אלא מלפני ה' היה חושב כי פי' מלפני מדבר שהוא לפני ה' והוא רוח הנבואה · כי חשב שאם יצא מארץ ישראל לחוצה לארץ לא תשרה עליו רוח
נבואה והיה ממאן ללכת בזה השליחות · כי אמר יונה הגוים קרובים לתשובה הם ואם אלך אליהם בשליחות האל ית' ישובו מדרכיהם הרעים ויחייבו
ישראל בזה שאני והנביאים אחרים הולכים אליהם תמיד בשליחות האל ית' ואינם שבים מדרכם הרעה · לפיכך היה ממאן ללכת בשליחות זה ·
וכן פיר' רז"ל כי בעבור זה היה נמנע כי אמר אין השכינה שורה בחוצה לארץ ובעבור שהגוים קרובי תשובה ושלא לחייב את ישראל ברח · אמר לו הקב"ה
יש לי כיוצא בך : וה' הטיל רוח גדולה אל הים · אמר ר' ברכיה אדם מבקש לברוח ובורח אבל שהוא יכול לעמוד · יש לך אדם שבורח אבל בורח הים ברח
מפני שנאמר הים ראה וינוס ואתה ברחת אל הים . ות"י מלפני ה' מן קדם דאתנבי בשמא דה' : וירד יפו. שעירו שהיא גת החפר · או מירושלם ירד אל יפו
שהיא על שפת הים והוא חוף אניות. והנכנס בים יקרא יורד כמו שכ' יורדי הים באניות . כי שפת הים הוא מקום נמוך כנגד שאר היבשה · ואחז"ל פי' כי יקרא
יורד כנגד האניה שהיא עמוקה ויורד בה כמו שאמר וימצא אניה וירד בה . וכן אמר ויונה ירד אל ירכתי הספינה. וכן יורדי הים באניו' : וימצא אניה באה תרשיש ·
באה טעמו מלרע . ר"ל שהיתה מוכנת ללכת ולבא תרשישה : ויתן שכרה . שכר הראוי לו לתת לה את' לתת או נתנו מת תלה · ובדרש נתן שכר כל הספינה בעבור
שתמהר ללכת ולא תמתין לסוחרי' ולסחורות בעבור שהיה רוצה לברוח מהר · וסמכו מזה שאין הנבואה שורה אלא על אדם עשיר : ויהוה הטיל. חשבה להשבר.
על דרך הרחבת הלשון · ר"ל אנשי האניה חשבו שתשבר האניה : וייראו המלחים . הם תופשי המשוטים : אל ירכתי הספינה · אל אחת מן הירכתים · וכן ויקבר
בערי גלעד · ועל עיר בן אתונות : ויקרב אליו רב החובל · הגדול שבספנים . כי הספני' נקראים חובלים לפי שמושכין ומתירין חבלי התורן כפי חכמתם . וחובל
הוא שם כלל לחובלים . וכן ת"י רב ספניא הוא שם בשקל ואות היותר החרמנו · וגם כן יהיה שם כלל לחובלים והוא הגדול המנהיג הספינה על פיו ימשכו ויתירו
הספנים את החבלים : יתעשת · יתרצה . וכן אבדו עשתונותיו מחשבות רצונו · וכן בארמית ומלכא עשית לקדמותיה ר"ל מחשב . ות"א יתרחם : ויאמרו.
לכו ונפילה גורלות. יש לתמוה בזה הענין ואיך חשבו כי בעבור אנשי האניה הזאת היה סער גדול בים . וכי לא היו אניות אחרו' בים · וכי כל האניות שם להם
סער בים מפילים אנשיה גורלות בשל מי הרעה · ומצאתי בפרק ר' אליעזר בא עליהם סער גדול בים ומימינם ומשמאלם כל האניות עוברות ושבות בשלום
בשתיקות הים והאניה שירד בה יונה בצרה גדולה. מחשבה להשבר אמרו בשל מי הרעה הזאת לנו באשר למי הרעה הזאת לנו נדעה באשר למי הרעה הזאת
לנו בעבור מי הוא : ויאמרו · הגידה נא לנו באשר למי הרעה · שאתה הוא מי שבעבורו באה אלינו הצרה הזאת . הגידה מה מלאכתך על איזה עון נתפשת
מה היא מלאכתך אולי היא מלאכ' רמאות וחמס ובעבור זה אתה חייב : ומאין תבא . אולי ברחת מפני רעה שעשית שם : ומה ארצך · אולי בני ארצך הם בני
רשעים : ואי מזה עם אתה. מם השמוש כמו הפוך כאלו אמר ומאיזה עם אתה · או יתפר' בלי הפוך זה העם שאתה ממנו איזה הוא אם הוא עם שנוי מהשם'
מרוע מעשיהם : ויאמר · בשני דברים השיב להם תשובה על שאלתם כיון שאמר להם עברי אנכי ידעו עמו וארצו · וכיון שאמר ה' אלהי השמים אני ירא
השיב להם על שאלתם מה מלאכתך · כי אין מלאכתו מלאכת מרמה אבל הוא ירא את ה' ולא עושה כל עול . ומה שאמר אשר עשה את הים ואת היבשה בעבור
שהיה להם סער בים אמר כי האל ית' עשה הים והוא הטיל רוח סערה בו והוא ישקיטנו כשירצה ויוציאנו אל היבשה · ואמר על השמים אלהי כי הוא מנהיגם
וסופטם . ואמר על הארץ אשר עשה שפירושו תקן כי לא נבראת מתחלה מתוקנת לצורך הברואים עד הקוות המים : וייראו · כי הגיד להם . כשאמר להם
ואת ה' אלהי השמי' אני ירא אמרו לו אם כן איך היה זה הסער בעבורך . אמר להם אני נביא והאל ית' היה שולח אותי לנינוה והיה קשה בעיני לכתי אליהם
וברחתי לי מפני זה ויצאתי מארץ ישראל שהיא מקום הנבואה :

ויאמרו

Jona de tribu Zabulon.

ויאמרו אליו מה נעשה לך וישתק הים מעלינו כי הים הולך וסער :
לוני ויאמר אליהם שאוני והטילני אל הים וישתק הים מעליכם כי יודע
אני כי בשלי הסער הגדול הזה עליכם : ויחתרו האנשים להשיב אל
היבשה ולא יכלו כי הים הולך וסער עליהם : ויקראו אל יהוה ויאמרו
אנה יהוה אל נא נאבדה בנפש האיש הזה ואל תתן עלינו דם נקיא כי
לוהו אתה יהוה כאשר חפצת עשית : וישאו את יונה ויטלהו אל הים
ויעמד הים מזעפו : וייראו האנשים יראה גדולה את יהוה ויזבחו
זבח ליהוה וידרו נדרים : וימן יהוה דג גדול לבלע את יונה ויהי יונה
במעי הדג שלשה ימים ושלשה לילות :
ב ויתפלל יונה אל יהוה אלהיו ממעי הדגה : ויאמר קראתי מצרה לי
אל יהוה ויענני מבטן שאול שועתי שמעת קולי : ותשליכני מצולה
ותשלכני בלבב ימים ונהר יסבבני כל משבריך וגליך עלי עברו : ואני אמרתי
נגרשתי מנגד עיניך אך אוסיף להביט אל היכל קדשך : אפפוני מים
עד נפש תהום יסבבני סוף חבוש לראשי : לקצבי הרים ירדתי הארץ
בריחיה בעדי לעולם ותעל משחת חיי יהוה אלהי : בהתעטף עלי
נפשי את יהוה זכרתי ותבוא אליך תפלתי אל היכל קדשך : משמרים
הבלי שוא חסדם יעזבו : ואני בקול תודה אזבחה לך אשר נדרתי
אשלמה ישועתה ליהוה : ויאמר יהוה לדג ויקא את יונה אל היבשה
ג : ויהי דבר יהוה אל יונה שנית לאמר : קום לך אל
נינוה העיר הגדולה וקרא אליה את הקריאה אשר אנכי דבר אליך :
ויקם יונה וילך אל נינוה כדבר יהוה ונינוה היתה עיר גדולה
לאלהים מהלך שלשת ימים : ויחל יונה לבוא בעיר מהלך יום אחד
ויקרא ויאמר עוד ארבעים יום ונינוה נהפכת : ויאמינו אנשי
נינוה באלהים ויקראו צום וילבשו שקים מגדולם ועד קטנם :

ואמרו ליה מה נעביד לך וינוח ימא מיננא ארי ימא אזיל ונחשוליה תקיף : ואמר להון טלוני ורמוני לימא וינוח ימא מעליכון ארי ידע אנא ארי בדילי נחשולא רבא הדין עליכון : ושייטין גבריא לאתבא ליבשתא ולא יכילו ארי ימא אזיל ונחשוליה תקיף עליהון : וצליאו קדם יי ואמרו קביל בעותנא יי לא כען ניבד בחובת נפש דגברא הדין ולא תתן עלנא חובת דם זכיי ארי את יי כמא דרעותא קדמך עבדתא : ונסיבו ית יונה ורמוהי לימא ונח ימא מנחשוליה : ודחילו גבריא דחלא רבא מן קדם יי ואמרו לדבחא דבח קדם יי ונדרו נדרין : וזמין יי נונא רבא למיבלע ית יונה והוה יונה במעיא דנונא תלתא יומין ותלתא לילון : וצלי יונה קדם יי אלהיה ממעיא דנונא : ואמר צליתי מדעקת לי קדם יי וקביל צלותי מארעית תהומא בעיתי עבדת בעותי : ורמיתני בעומקא בלבא דימא ונהר סחור סחור לי כל נחשולוהי דימא וגלוהי עלי עדו : ואנא אמרית אתרכית מן קדם מימרך ברם אוסיף לאסתכלא בהיכלא דקודשך : אקפוני מיא עד מותא תהומא סחור סחור לי ימא דסוף תלי עיל מרישי : לעיקרי טוריא נחתית ארעא נגרת בתוקפהא עיל מיני עלמין ואת קריב קדמך לאסקא מחבלא חיי יי אלהי : באשתלהיות עלי נפשי פולחנא דיי אדכרית ועלת לקדמך צלותי להיכלא דקודשך : לא כעממיא פלחי טעותא מאתר דמיתוטב להון לית אינון ידעין : ואנא בתושבחת אודאה קורבני אקריב קדמך ודנדרית אשלם פורקן נפשי בצלו קדם יי : ואמר יי לנונא ופלט ית יונה ליבשתא : והוה פתגם נבואה מן קדם יי עם יונה תנינות למימר : קום איזיל לנינוה קרתא רבתא ואיתנבי עלה ית נבואתא די אנא ממליל עמך : וקם יונה ואזל לנינוה כפתגמא דיי ונינוה הות קרתא רבתא קדם יי מהלך תלתא יומין : ושרי יונה למיעל בקרתא מהלך יומא חד ואכריז ואמר בסוף ארבעין יומין ונינוה מתהפכא : והימינו אנשי נינוה במימרא דיי וגזרו צומא ואסרו שקין מרבהון ועד זעריהון :

ומטא

ויאמרו. כי הים הולך וסוער. כי אין לנו תוחלת שישתוק הים כי הנה הולך וסוער יותר ויותר ושתוק הים. מקום שאין גליו: וכן ואמר וישמחו כי ישתוקו: ויאמר. בשלי. בעבורי כלומר בחטאת אשר לי: ויחתרו. החזיקו במשוטות להוציא הספינה אל היבשה כי תופש המשוט ומוליכו בים הוא כחותר בים. ות"י ושייטין. ומה שאמר להשיב לפי שמהיבשה נסעה הספינה וכשתבא אל היבשה הנה היא שבה אליה: ויקראו. מבואר הוא: אנה. בהא. נקיא. באלף כדרך בעלי האלף כביא נקיא: וישאו. מבואר הוא: וייראו. ויזבחו זבח. איך זבחו זבח בספינה. אלא פירושו כתרגומו ואמרו לדבחא דבח קדם ה': וידרו נדרים. שאר נדרים זולתי זבח כמו לתת צדקה לעניים: וימן ה'. ענין זמון כמו אשר מנה מאכלכם. והאל ית' הזמינו לפי שעה שבשעה שהוטל יונה בים הזמין הדג שבלעו ולא טבע בים: וזה היה אחד מן הנסים. ובפרקי ר' אליעזר ר' טרפון אומר ממונה היה הדג מששת ימי בראשית לבלוע את יונה: ויתפלל יונה. נס גדול היה שהיה במעי הדג שלשה ימים ושלשה לילות והוא חי ועוד נס אחר שלא כרהם אלא עמד בדעתו ובשכלו והתפלל: הדגה. כמו הדג. ויבא בלשון זכר ונקבה: כמו והדגה אשר ביאור מתה: ויש דרש כי נקבה היתה: ומם ממעי הדגה במקום בית"אלא ר"ל כי מתוך הדג התפלל. וכן מבטן שאול שועתי. ממעמקים קראתיך ה': מן המצר קראתי יה: ויאמר. ויענני. כיון שעמד בחיותו ידע שיצא ממעי הדג בשלום: ותשליכני מצולה. ונהר יסובבני. הנהר הנכנס בים. והחכם ר' אברהם אע"פ כי במקום התחברות הים עם הנהר היה זה: כל משבריך וגליך. בהשבר גלי הים בעת הזעף יקראו משברים: ואני אמרתי נגרשתי. שחשבתי כשהטילוני בים שאני מת: ונגרשתי מנגד עיניך. כלומ' שהסב אפך עלי עד שחשבתי שהסתרת פניך ועיניך ממני. אך עתה שעשית עמי הנס הגדול הזה ועודני חי במעי הדג ידעתי שאוסיף עוד להביט אל היכל קדשך בבית המקדש ומקום הנבואה ומקום השגחתך עוד תשיבני אליו ואם אני ברחתי ממנו. ופי' להביט. להתפלל נגד ההיכל: אפפוני מים עד נפש. סבבוני מים עד שכמעט יצאה ממני נפשי עד שבלעני הדג. וכן כי באו מים עד נפש: סוף חבוש לראשי. הסוף הוא הגומא. ויש ממנו גדל על שפת היאור או הים. לפיכך נקרא ים סוף שגדל על שפתו סוף רב. ויש ממנו שגדל בקרקע הים בעיקרי ההרים והוא שקורין לו בלעז אלגא והוא דק וארוך ונכרך בראשי הדגים. וזהו שאמר סוף חבוש לראשי. ופי' לראשי לראש הדג שבלעני כי הוא היה כמו ראשו כל זמן שהיה במעי הדג. ות"י סוף ים סוף. ואומרים כי ים סוף הוא נכנס בים יפו. ועל הדרך הזה תרגם ימא דסוף תלי עיל מן רישי: לקצבי הרים ירדתי. לסוף ההרים אשר בים כלו' לעיקריהם שהוא קרקע הים. וקצב וקץ אחד הוא. ותרגו' לעיקרי טוריא נחתית: הארץ בריחיה בעדי. לעולם מתחילה חשבתי שהארץ שהיא היבשה היו בריחיה בעדי. כלומר שהיתה בורחת בעדי שלא אבא אליה לעולם שיהיה הים קברי: ואחרי שאני חי במעי הדג ידעתי שהעלית משחת חיי והשחת הוא הקבר ואבא עוד אל היבשה: ה' אלהי. ששפטת אותי בדין: ות"י ארעא נגרת בתוקפהא עיל מני עלמין ואתקרב קדמך לאסקא מחבלא חיי: בהתעטף עלי נפשי. זה הלשון נאמר על רוב הצרה שתקצר נפש האדם בו. וכן נפשם בהם תתעטף. אמר כשהיתה בצרה נפשי שבלעני הדג מתחילה חשבתי כאלו אני מת. ועם כל זה את ה' ית' זכרתי והתפללתי אליו ותבא אליך תפלתי. וכיון שנשארתי כך חי במעי הדג ידעתי שבאה אליך תפלתי: אל היכל קדשך. הוא השמים. וכן נאמר בהיכל קדשו. ה' בשמים הכין כסאו ועל דרך הזה נאמר ותבא תפלתם למעון קדשו השמים: משמרי הבלי שוא. אנשי הספינה שהיו עובדים אלילי' והם משמרי הבלי שוא ידעתי שאחר שנמלטו מן הצרה יעזבו חסדם שיראו את ה' וזעקו אליו ונדרו נדרים לא יקיימו מה שנדרו וישובו לעבודת אלהיהם. אבל אני לא כן כי בקול תודה אזבחה לך: משמרי. אינו פעל יוצא אלא הוא כמו שומרים. ופי' חסדם יעזבו מן חסד הוא. כלומר יעזבו אליליהם שהם חסר ונבלה. וכן הוא בפרקי רבי אליעזר כיון שראו המלחים כשהגיעו אל נינוה את כל הנסים שעשה הקבה"ע עם יונה עמדו והשליכו איש אלהיו בים שנאמר משמרים הבלי שוא חסדם יעזבו חזרו ליפו ועלו לירושלם ומלו את בשר ערלתם. שנאמר וייראו האנשים יראה גדולה את ה' ויזבחו זבחים. וכי זבח זבחו אלא זה דם ברית מילה שהוא כדם זבח ונדרו להביא איש את אשתו ואת בניו ואת כל אשר לו ליראת את ה' אלהי יונה ונדרו ושלמו. ועליהם הוא אומר על הגרים גרי הצדק. ות"י לא כעממיא פלחי טעותא למאתר דמתייטב להון לית אנון ידעין: ואני בקול תודה. שאודך בקול תודה בתוך קהל ואזבחה לך זבח תודה כאשר נדרתי: ישועתה לה'. פי' ואומר כי הישועה לה' לבדו שהושיעני בפלא גדול שעשה לי: ויאמר ה' לדג. הענין את רצונו שיקיאהו אל היבשה: ויהי דבר ה' אל יונה שנית. כבר פירשנו למעלה טעם שנית: קום אשר אנכי דובר. שדברתי אליך כבר וגם עתה אני דובר אליך שתקרא אליה שתהיה נהפכת על רעתם: ויקם. עיר גדולה לאלהים. כל דבר שרוצה להגדילו סומך אותו לאל דרך הגדלה כמו כהררי אל. ארזי אל. שלהבת יה. מאפל יה: ויחל יונה. כי העיר היתה מהלך ג' ימים מן הקצה אל הקצה והחל יונה להכנס בעיר עד מהלך יום ובלכתו בעיר היה קורא ואומ' עוד ארבעים יום ונינוה נהפכת. ר"ל כמהפכת סדום ועמורה כי מעשיה היו כמעשיה': ויאמינו. כי אנשי האניה היו בעיר והעידו עליו כי הטילוהו אל הים וכל ענינו כמו שהיה. לפיכך האמינו בנבואתו ושבו בתשובה שלמה: ויקראו צום. קודם אזהרת המלך עשו תשובה מעצמ' והתענו ולבשו שקים:

ויגע

ומטא פתגמא לות מלכא דנינוה וקם מכורסי מלכותיה ואעדי לבושי
יקריה ואתכסי שקא ויתיב על קטמא: ואכריז ואמר בנינוה מגזירת
מלכא ורברבנוהי למימר אינשא ובעירא תורא ועני לא יטעמון מידעם
ולא ירעון ומיא לא ישתון: ויתכסון סקין אינשא ובעירא ויצלון קדם
יי בתקוף ויתובון גבר מאורחיה בישתא ומן חטפא דבידיהון: מן
ידע דאית בידיה חובין יתוב מנהון ויתרחם עלוהי מן קדם יי ויתוב
מתקוף רוגזיה ולא נובד: וגלי קדם יי עובדיהון ארי תבו
מאורחתהון בישתא ותב יי מן בישתא דמליל למעבד להון ולא
עבד: ובאש ליונה בישא רבא ותקיף ליה: וצלי קדם יי ואמר קביל
בעותי יי הלא דין פתגמי עד דהויתי על ארעי על כן אוחיתי למערק
לימא ארי ידענא ארי את אלהא חננא ורחמנא מרחיק רגז ומסגי
למעבד טבון ומתיב מימריה מלאיתאה בישתא: וכען יי סב כען
ית נפשי מיני ארי טב דאימות מדאיחי: ואמר יי הלחדא תקיף לך:
ונפק יונה מן קרתא ויתיב ממדנח לקרתא ועבד ליה תמן מטלתא
ויתיב תחותה בטולא עד דיחזי מה יהי בסוף קרתא: וזמין יי אלהים
קיקיון וסליק עיל מן יונה למהוי טולא על רישיה לאגנא ליה מבישתיה
וחדי יונה על קיקיון חדוא רבא: וזמין יי ית תולעתא במיסק צפרא
ביומא דבתרוהי ומחא ית קיקיון ויבש: והוה כמדנח שמשא וזמין
יי רוח קידומא שתיקא ומחת שמשא על רישא דיונה ואשתלהי
ושאיל ית נפשיה לממת ואמר טב דאימות מדאיחי: ואמר יי ליונה
הלחדא תקיף לך על קיקיון ואמר לחדא תקוף לי עד מותא: ואמר
יי את חסתא על קיקיון דלא עמלתא ביה ולא רביתיה די בליליא הדין
הוה ובליליא אוחרנא אבד: ואנא לא אחוס על נינוה קרתא רבתא
דאית בה סגי מתרתא עסרי רבון אינשא דלא ידע בין ימיניה
לסמליה ובעירא סגי:

ויגע הדבר אל מלך נינוה ויקם מכסאו ויעבר אדרתו מעליו ויכס
שק וישב על האפר: ויזעק ויאמר בנינוה מטעם המלך וגדליו לאמר
האדם והבהמה הבקר והצאן אל יטעמו מאומה אל ירעו ומים אל
ישתו: ויתכסו שקים האדם והבהמה ויקראו אל אלהים בחזקה
וישבו איש מדרכו הרעה ומן החמס אשר בכפיהם: מי יודע ישוב
ונחם האלהים ושב מחרון אפו ולא נאבד: וירא האלהים את
מעשיהם כי שבו מדרכם הרעה וינחם האלהים על הרעה אשר
ד דבר לעשות להם ולא עשה: וירע אל יונה רעה גדולה ויחר לו:
הלא ויתפלל אל יהוה ויאמר אנה יהוה הלוא זה דברי עד היותי על
אדמתי על כן קדמתי לברח תרשישה כי ידעתי כי אתה אל חנון
ורחום ארך אפים ורב חסד ונחם על הרעה: ועתה יהוה קח נא את
נפשי ממני כי טוב מותי מחיי: ויאמר יהוה ההיטב חרה לך: ויצא
יונה מן העיר וישב מקדם לעיר ויעש לו שם סכה וישב תחתיה בצל
עד אשר יראה מה יהיה בעיר: וימן יהוה אלהים קיקיון ויעל מעל
ליונה להיות צל על ראשו להציל לו מרעתו וישמח יונה על הקיקיון
שמחה גדולה: וימן האלהים תולעת בעלות השחר למחרת ותך את
הקיקיון וייבש: ויהי כזרח השמש וימן אלהים רוח קדים חרישית
ותך השמש על ראש יונה ויתעלף וישאל את נפשו למות ויאמר
טוב מותי מחיי: ויאמר אלהים אל יונה ההיטב חרה לך על הקיקיון
ויאמר היטב חרה לי עד מות: ויאמר יהוה אתה חסת על הקיקיון
אשר לא עמלת בו ולא גדלתו שבן לילה היה ובן לילה אבד: ואני
לא אחוס על נינוה העיר הגדולה אשר יש בה הרבה משתים עשרה
רבו אדם אשר לא ידע בין ימינו לשמאלו ובהמה רבה: עב

ויגע הדבר. הדבר אשר דבר הנביא וקרא על העיר: אדרתו. אדרת המלוכה שעליו. ות' לבוש יקריה: ויזעק. העביר כרוז בעיר על התשובה. ואעפ"י שהעם היו כזהרים מאליהם הוסיף עוד ענוי הבהמה והשבת הגזל: מטעם המלך. ר"ל מעצתו ושכלו הוא וגדוליו כלם הסכימו בזה. וכן וטעם זקנים יקח. בשנותו את טעמו והדומים להם. ות' מגזרת מלכא: ויתכסו. בחזקה. בכל לב: מדרכו הרעה. אמר עבירות: ומן החמס. הוא כנגד כלם שעליו נגזרה גזרתם: מי יודע. אולי ישוב ונחם האלהים בשובינו ממעשינו הרעים. או פי' מי שיודע דרכי התשובה ישוב. והאלהים יתברך ינחם. ות' מאן ידע דאית ביה חובין יתוב מנהון ויתרחם עלנא מן קדם ה': ונחם. פתח כי הוא פעל עבר מושב לעתיד מפני הוי"ו והוא מבנין כפעל: וירא. מדרכם הרע'. כלל כל הרעות ומן החמס שבו בתשובה שלמה. כמו שאמרו רז"ל מי שגזל מריש ובנאו בבירה גדולה מקעקע כל הבירה כולה ומחזיר מריש לבעליו: וינחם האלהים. כי כל דבריו שאמר להרע לבני אדם בתנאי אם לא ישובו אבל אם ישובו יסלח. וזו המדה היא ממדותיו ית' כמו שאמ' בתורה. וכן אמר ירמיהו רגע אדבר וגו'. וכן יחזקאל ובשוב רשע מרשעתו וגו': וירע. שרשו ירע. וכן וירע בעיני ה'. תרע עינו. וכן כל אשר במשקלם. ולא כדברי ר' יהודה: ואיך ידע יונה ועדיין לא הגיע מ' יום. אמר לו האל ית' ברוח נבואה כי שב ממה שגזר עליהם כיון ששבו מדרכם הרעה: ויחר לו. כמו שפירשנו בעבור ישר' שלא שבו מדרכם הרעה: ויתפלל יונה. התפלל קח נא את נפשי ואמר בתחלת תפלתו אנה ה': הלא זה דברי. מה שהייתי חושב ומדבר עם לבי כי הייתי מפחד שישובו ותנחם על הרעה ותהיה תשובתם גורמת רעה לישראל: אנה. כתיב בהא: עד היותי. בעוד היותי. וכן עוד זה מדבר: קדמתי לברוח. קודם שתבא אלי נבואתך בזה פעם שנית. ונחם קמץ כי הוא בינוני מבנין נפעל: ועתה קח נא את נפשי. שלא אראה ברעת ישראל: כמו שאמר משה רבינו ע"ה מחני נא מספרך. וכן אמ' הרגני נא הרוג: ויאמר ה' ההיטב חרה לך. אם חרה לך מאד ולא אמר לו עוד. אלא ר"ל עוד ארוך אות שאינו מן הדין שיחרה לך על סליחתי לשבים. והיטב עניינו חוזק הענין. וכן ואכות אותו טחון היטב. שברו היטב. ויש מפרשים אם היטב שאני עושה להם חרה לך. ות' כמו אמר הלחדא: ויצא מקדם לעיר. ישב לו במקו' שהוא מזרח לעיר עד אשר יראה אולי לא יעמדו בתשובתם ותשוב הגזרה עליהם: וימן. הזמינו לפי שעה ואעפ"י שעשה לו סוכה לצל אולי יבשו עלי הסוכה כי ישב שם עד מלאת לו ארבעים יום ועשה עמו אות זה להשכילו בגזרת ה' וכי רחמיו על כל מעשיו: וקיקיון. הוא עשב שתארכנה פארותיו ותגבהנה ועושה צל. ובמשנה ולא בשמן קיק. ואמרו בגמרא מאי קיק ריש לקיש אמר קיקיון דיונה. אמר רבה בר בר חנה לדידי חזי לי קיקיון דיונה ולצוליבא דמי ואבי פסקי רבי פי' בין בבעי המים הוא גדל ועל פום הבמן מדלין יתיה. פי' על פתחי החנויות מדלין אותו לצל ומפרכנוהי עבדין משחא. פי' מגרעיניו עושין שמן. ופי' רבינו שמואל בן חפני שהוא עשב הנקרא בלשון ערבי אלכרוע. ופי' בצוליבא מצאתי בתשובת הגאונים אילן סרק. ויש במקומינו הרבה ועושה גרעיני' ועושין מהם שמן וכל מי שים לו בנה הרבה שותה ממנו ושמו בלשון ערבי אלכרוע: מרעתו. מחום השמש שהכהו שיבשו עלי הסוכה שהיו לו לצל: וימן. הזמין התולעת לפי שעה במקום הקיקיון: בעלות. בב"ת: ותך את הקיקיון. תולעת לשון נקבה. וכן כי תאכלנו התולעת: ותך. ר"ל שחתכו למטה. ואחר שנפסק ממנו לחות הארץ ונתך יבשו עליו שהיו לו לצל. והנה יום אחד היתה לו השמחה ולמחרת בעלות השחר הוכה ויבש: ויהי. וימן. הזמין הרוח לפי שעה להוסיף לו צרה על צרתו בחום השמש. ופי' חרישית חזקה שמנעתו בני אדם כחרשים בנשיבתה. ות' שתיקתא. ורוח קדים היא חמה. ותך השמש. הרוח והשמש: ויתעלף. יגעה נפשו ונבהלה מאד עד שלא יכול לעמוד על עצמו מרוב החום וכמעט יצאה רוחו כמו שפי' תתעלפנה בספר עמוס. וכן בדברי רז"ל שמא יתעלפה: ויאמר. מבואר הוא: ויאמר ה' אתה חסת על הקיקיון. ואעפ"י שלא חס על הקיקיון אלא מפני צערו כן האל ית' חס על נינוה מפני כבודו. כי הנבראים הם כבודו כמו שכתוב מלא כל הארץ כבודו. וכש' מין האדם כמו שכתוב ולכבודי בראתיו. ואף על פי שפירשנו זה על ישראל מכל מקום על מין האדם מדבר כמו שאמ' יצרתיו אף עשיתיו אלא לפי שישראל מכירים בכבוד האל יותר משאר מין האדם זולתי החכמים שבהם אמר הפסוק על ישראל: אשר לא עמלת בו ולא גדלתו. הדבר שיעמול בו האדם הוא עצב יותר באבדו. ואעפ"י שהאל ית' לא עמל ביצירת הנבראים דברה תורה כלשון בני אדם להבין השומעים: שבן לילה היה ובן לילה אבד. בין כמו בן. וכן בן נכר. ובין לילה כמו בן לילה. כמו בן חדש. בן עשרים. ופי' בן לילה. כי בלילה אחת צמח ובלילה האחר אבד בסוף הלילה. כי בעלות השחר הוכה וייבש: ואני לא אחוס. הרבה מיב"רבוא אדם. יותר מיב"רבוא אדם. ורבוא הוא עשרת אלפים. ומלת משתים. במאריך המם. והשין אינה דגושה. אדם כולל זכרים ונקבות: אשר לא ידע. שהם קטנים ולא ידעו בין ימינם לשמאלם ואין בהם חטא ואין להם עונש אלא בעבור האבות. וכיון שהאבות שבו הנה הם בלא עונש. ובן בהמה רבה שיש בעיר והבהמה אין לה עונש וזכות. ועל כל אלה ראוי לחוס ולחמול: וכל שכן על רבים:

דבר יהוה אשר היה אל מיכה
המרשתי בימי יותם אחז
יחזקיה מלכי יהודה אשר
חזה על שמרון וירושלם: שמעו עמים כלם הקשיבי ארץ ומלאה
יהוה יוצא ויהי אדני יהוה בכם לעד אדני מהיכל קדשו: כי הנה יהוה יצא
ממקומו ממקמו וירד ודרך על במותי ארץ: ונמסו ההרים תחתיו והעמקים
יתבקעו כדונג מפני האש כמים מגרים במורד: בפשע יעקב כל זאת
חטאת ובחטאות בית ישראל מי פשע יעקב הלוא שמרון ומי במות יהודה ה
הלוא הלא ירושלם: ושמתי שמרון לעי השדה למטעי כרם והגרתי לגי
סודיה אבניה ויסדיה אגלה: וכל פסיליה יכתו וכל אתנניה ישרפו באש וכל
עצביה אשים שממה כי מאתנן זונה קבצה ועד אתנן זונה ישובו:
ואלילה על זאת אספדה ואילילה אילכה שילל וערום אעשה מספד כתנים
שולל ואבל כבנות יענה: כי אנושה מכותיה כי באה עד יהודה נגע עד
שער עמי עד ירושלם: בגת אל תגידו בכו אל תבכו בבית
לעפרה עפר התפלשתי: עברי לכם ישבת שפיר עריה בשת

פתגם נבואה מן קדם יי דהוה עם מיכה
ממרשה ביומי יותם אחז יחזקיה
מלכיא דבית יהודה דאתנבי על שמרון וירושלם: שמעו
עממיא כולהון אציתי ארעא ומלאה ויהי מימרא דיי אלהים בכון
לסהיד יי מהיכלא דקודשיה: ארי הא יי מתגלי מאתר בית שכינתיה
ויתגלי וירמוס ית תוקפי ארעא: ויתמסון טוריא תחותוהי ומישריא
יתבזעון כשעוה מן קדם נורא כמיא דאשידין במורדון: בחובי בית
יעקב כל דא ובחטא דבית ישראל היכא חבו דבית יעקב הלא בשמרון
ואיכא חטו דבית יהודה הלא בירושלם: ואשוי שמרון ליגרי חקלין
בית צדות מצבת כרם וארמי לחילתא אבנהא ואושהא אגלי: וכל
צלמנהא ירקקון וכל טעותהא יתוקדון בנורא וכל בית דחלתהא
אשוי לצדו ארי מאתר זנותא אתכנשו ולבית פלחי טעות יתמסרון:
על דא יספדון ויילילון יהכון בשולליא ערטילאין יעבדון מספדא
כירורין ואיבלא כבנת נעמין: ארי ממרעא מחתהא ארי מטת עד דבית
יהודה קריבת למעל בתרעי עמי עד ירושלם: בגת לא תחוון מיבכא
לא תיבכון דהיתבין בבתיא בעפרא יתפלשון בקיטמא חפו רישיהון:
עיברו לכון דיתבין בשפיר גלן עריא ערטילאין בהתין לא יפקון

דבר ה' אשר היה אל מיכה המורשתי בימי יותם. זה הנביא מצאנוהו בספ' ירמיהו מיכה המורשתי היה נבא בימי חזקיהו מלך יהודה. ונקרא מורשתי על שם עירו מרשה כמו שת"י דמן מרשה והיא בערי יהודה. והתנבא בימי שלשה המלכים האלה יותם אחז יחזקיהו ובימי מלכי ישראל שהיו בימים ההם. ואם לא זכרם הרי אמר אשר חזה על שמרון וירושלם והרי הוא כאלו זכרם: שמעו עמים כלם. אמר שמעו לנכח ואמר כלם שלא לנכח כי כן מנהג הכתוב במקומות רבים. כמו ואולם כלם תשובו ובאו נא. לכלם ולצרכיכם. כי יבושו מאלים אשר חמדתם. וכן אמר מיכיהו בן ימלה שמעו עמים כלם. וכן אמר מיכה המורשתי שמעו עמים כלם. וכנגד ישראל אמר ורבו עמים כנגד השבטים. וכן עמים הר יקראו: ארץ ומלואה. ארץ ישראל והעם אשר בה. ובאמרו לארץ הקשיבי הוא דרך משל שהרי אמר ומלואה: ויהי ה' בכם לעד. כי כבר הזהרתי אתכם בשמו: מהיכל קדשו. מן השמי': כי הנה ה' יוצא ממקומו. משל לגזיר' היוצאת מלפניו כאלו הוא יוצא ויורד ודורך על במותי ארץ. וכן אמר בשירת דוד ויט שמים וירד. וכל זה הוא דרך משל על חרבן הארץ והצרות העצומות כאלו ההרים נמסו והעמקים יתבקעו. וכן אמר ותגעש ותרעש הארץ ומוסדי הרים ירגזו: ונמסו כדונג. היא שעוה: כמים מוגרים במורד. כן ימסו ההרים ויגרו כמו מים המוגרים במקום מורד שילכו מהרה. ות"י דאשדין במרדון. והכל דרך משל: בפשע. כפל הענין במש'. ויעקב וישראל אומר על עשרת השבטים כי הם הרוב ובעבור מלכות אפרים כמו שכתבנו: מי פשע יעקב. מי גרם לפשע יעקב שהם העגלים: הלא שמרון. ר"ל מלך שמרון כי מלכי ישראל היה ראש ממלכתם שמרון מזמן עמרי ואילך ואם הם היו מונעים עבודת העגלים ישראל לא היו עובדים אותם כמ"ש שהם היו מחזיקים בעבודתם והעם הולך אחרי המלך: ומי במות יהודה. הלא ירושלם. מי גרם שיעשו במות בערי יהודה הלא מלכי ירושלם כי ירושלם היתה ראש הממלכה. והוצרכנו לפרש כן כי מלת מי לא תפול על אלא בעל שכל כמו מי האיש. ולא יאמר מי הסוס מי החמור: ושמתי. ומה שאמר בספר מלכים כי מלך אשור לכד את ארץ ישראל והושיב בה העם אשר הביא מתוכה לא אמר אלא ויסב אותם בערי שמרון לא אמר בשמרון כי שמרון החריבה מלך אשור והפיל חומותיה וכל בנין אשר בה כמו שניבא זה הנביא. ואמר ושמתי שמרון לעי השדה ושמתי והגרתי ע"י מלך אשור שהוא יעשה זה ברצוני שאני אעורר רוחו בזה כמו שאמר ויער ה' אלהי ישראל את רוח פול מלך אשור וגו': לעי השדה. לגלי השדה כתרגו' ליגרי חקלא. וכן תרגו' והיתה בבל לגלים ליגרים. כי הבנין החרב הוא גל אבנים: למטעי כרם. לפי ששמרון הוא הר והכרמים בהרים טובים אמר שלא תהיה בנויה עוד שמרון אלא יטעו בה כרמים: והגרתי לגי אבניה. כי היתה הר וכשיהרסו בניניה יגירו אבני הבנין מן ההר אל הגי: ויסודיה אגלה. שיעורו הבנין עד היסוד: וכל פסיליה יכתו. ישברו מפני הכסף והזהב שעל הפסילי': אתנניה. הבגדים היפים שהיו בבתי הפסילים שהיו נותנים שם מפני כבוד הפסילי' והם כמו אתנן הזונה שהם היו זונים אחרי הפסילים ומכבדים אותם בכסף וזהב ובבגדים נאים: ישרפו באש. כי כאשר לכדו העיר שלחוה באש לרוב הכעס על יושביה שעמדו במצור ג' שנים ולא רצו להשלים: וכל עצביה אשים שממה. ר"ל בתי העצבים שהיו נכבדים בעיניהם שממה יהיו. וכן ת"י וכל בתי דחלתהא: כי מאתנן זונה קבצה. יש אומרים כי חירק הקוף מקום שורק כמו קובצה. כמו ופתחו שצריך תמיד שהוא כמו ופותחו. וכת"י ארי מאגר זניתא אתכנשו. והנכון כי פירוש קבצה שמרון כי היו מביאים לשמרון לבתים הפסילים והעצבים מאשר ערי ישראל כסף וזהב ומנחות בבואם לעבוד הפסילים. והנה כל הממון הזה אתנן זונה קבצה אותם שהם כמו אתנן זונה כמו שפירש': ועד אתנן זונה ישובו. כי עובדי עבודה זרה יקחו הכל. וכן תרגם יונתן ולבית פלחי טעותא יתמסרון: על זאת אספדה ואילילה. דבר הנביא על עצמו שיספוד ויליל על חרבן ארץ ישראל ועל גלות ישראל. או הוא מדבר על לשון ישראל הגולים ובענין הזה ת"י על דא יספדו' ויללון וגו': אילכה. נכתב בו היו"ד פא הפעל: שולל וערום. שולל תאר בשקל עולל. ופי' שולל מבגדיו שהפשיטוהו ויהיה הענין כפול במש'. או יהיה פי' שולל מהדעת כאדם מטורף מרוב הצרה. וכן מפרשים מוליך יועצים שולל: אעשה מספד כתנים. כי התנים ובנות יענה ידמה קולם לקול נהי ומספד: כי אנושה מכותיה. כלו' אחת ממכותיה היא אנושה. החרב והרעב והדבר'. וענין אנושה כאב ושבר חזק. כמו אנוש לשבר'. ות"י ארי ממרע מחתהא: כי באה עד יהודה. המכה התחלה בשמרון ובאה עד יהודה: נגע עד שער עמי. וזהו עד שער ירושלם כי מלך אשור שלכד ארץ עשר' השבטים עלה על כל ערי יהודה ויתפשם ובא עד שערי ירושלם והיא הנקראת שער עמי כי היא מיוחדת בכל ארץ ישראל לכבוד האל ית' השוכן בה: בגת אל תגידו. זהו ענ' הקינה כי יודעי' היו בגת ובערי פלשתים אלא דרך קינ' אמר כמו שאמר דוד בקוננו על שאול ויהונתן אל תגידו בגת ואל תבשרו בחוצות אשקלון פן תשמחנה בנות פלשתים פן תעלוזנה בנות הערלים. והלא הם היו שהרגו ישראל במלחמה ההיא אלא דרך קינה אמר: בכו אל תבכו. אם יראו אתכם בוכים ישמחו לבכייתכם: בבית לעפרה עפר התפלשתי. לעפרה בפתח העי"ן ושאר עפרה בכל הכתו' העי"ן נקראת בקמץ חטף והיא עפרה אשר לבנימן. וזכר אלה המקומות ולפי' שכל ארץ ישראל חרבה לפי שימצא בהם לשון נופל על הלשון והוא דרך צחות. ודרך השרים והמקוננים לדבר בקינותיהם ובשירותיהם ובדבריהם דרך צחות לפיכך נראה שקר' לעפרה בפתח העי"ן לקרב יותר הקריאה לקריאת עפר. ועפר ר"ל עפר כשמשמעו. או פי' אפר כי גם היא נקרא עפר כמו מעפר שריפת החטאת. וכן אמר בת עמי חגרי שק התפלשי באפר זהו דרך אבלות. כמו שאמר וישב בתוך האפר. וכן ת"י בבתיא דעפרה בקטמא חפו ית רישיכון. ופי' התפלשתי התגלגלי באפר והתעטפי בו. וכתי' התפלשתי והם דברי הנביא כמו שאמר על זאת אספדה ואילילה ופי' בבית לעפרה בעבור הבתים שהיו לעפרה שהם היום שוממין. וענין הלמד בעבור בתי החצרים שהיו לה חוץ לעיר. ובית דרך כלל במקום בתי. כמו ולא תשב אשה בבית דוד כי קדם המה: עברי לכם יושבת שפיר. בזה מצא לו לשון אחר בדרך הקינה כי שפיר הוא יופי וכוי. כמו הנותן אמרי שפר. ותרגום יפה תאר שפיר ובריוה. והנה הפכו עריה בשת כי גלוי הערוה הוא דבר כעור. ואמר עברי לשון נקבה כנגד הכנסה שבעיר ששמה שפיר. ואמר לכם כנגד הפרטים. וכן דרך המקרא במקומות רבים. אמר שילכו ערומי' גלוי הערוה בגלות. כמו שאמ' וחשופי שת זהו ערי' בשת כי עריה גלוי כמו ואת ערום ועריה. ובשת הוא הערוה. כמו והחזיק' במבושיו. ועריה שם או תאר ובא בהא בסמיכות כמו כאשה שעורים:

לא יצאה

לא יצאה ישבת צאנן מספד בית האצל יקח מכם עמדתו: כי חלה
לטוב ישבת מרות כי ירד רע מאת יהוה לשער ירושלם: רתם
המרכבה לרכש ישבת לכיש ראשית חטאת היא לבת ציון כי בך
נמצאו פשעי ישראל: לכן תתני שלוחים על מורשת גת בתי אכזיב
לאכזב למלכי ישראל: עד הירש אבי לך ישבת מרשה עד עדלם
יבוא כבוד ישראל: קרחי וגזי על בני תענוגיך הרחבי קרחתך כנשר
כי גלו ממך: הוי חשבי און ופעלי רע על
משכבותם באור הבקר יעשוה כי יש לאל ידם: וחמדו שדות וגזלו
ובתים ונשאו ועשקו גבר וביתו ואיש ונחלתו:
לכן כה אמר יהוה הנני חשב על
המשפחה הזאת רעה אשר לא תמישו משם צוארתיכם ולא תלכו
רומה כי עת רעה היא: ביום ההוא ישא עליכם משל ונהה נהי נהיה
אמר שדוד נשדנו חלק עמי ימיר איך ימיש לי לשובב שדינו יחלק:

רחום
יושבת
בפשעי
סא
על בניך
ב

לא יפקון משיזבין יתבי צאנן עיבידו לכון מספד במרד על קטילי
גיבריכון בית צולאי בתי חמדתכון דהויתון אנסין ומקרבין דין לסטר
דין בכן יתנסיב מנכון שפר ארעכון: ארי דהות יתבא על שפר ארע
ומסברא לטב ומסברא למיתב לאוריתא מה תעברון ארי נחתת בישתא
מן קדם יי למיעל בתרעי ירושלם: טקיסו רתיכיא רמו על רכשא
ויתבין בלכיש ריש חובין היא לכנישתא דציון ארי ביך אשתכחו
מרודי ישראל: בכן תשדרין קורבנין למחסני גת בתי אכזיב יתמסרון
לעממיא בחובין די פלחו בהון לטעותא מלכי ישראל: עוד מחסנין
איתי עליכון דיתבין במרשה עד עדלם יסקון ויעלון בתחום ארעא
דישראל: תלושי ורמא על בני תפנוקיך הא כנשרא דנתרו גדפוהי
בן אסגי מרט ברישך על בניך ארי גלו מינך: ווי די מחשבין למינס
למעבד דביש על ערסתהון מקדמין בצפרא ועבדין ארי אית חילא
בידיהון: וחמדין חקליא וגזלין ובתיא ואנסין ועשקין גבר וביתיה
גבר ואחסנתיה: בכן כדנן אמר יי הא אנא מחשיב על דרא הדין
בישא דלא תעידון מתמן צוריכון ולא תהכון בקומה זקופה ארי עידן ביש הוא: בעידנא ההיא יטול עליכון מתל ויליא ובעיניתיה יימר אתבזזא אתבזזנא
מחולקהון דעמי מעדן להון מאחסנתהון טרדין להון תאיבין חלקתהון מפלגין: בכן

לא יצאה יושבת צאנן מספד בית האצל. גם זה לשון נופל על הלשון כי יצאה וצאנן קרובים בלשון ובית האצל גם הוא שם מקום. ופירוש אמר כי לא יצאו יושבי צאנן למספד בית האצל כשגלו כי נראה כי יושבי האצל גלו ראשונה וכשהיו בוכים וסופדי' בצאתם בגלות לא יצאו לנחמם יושבי צאנן שהיו שכיניהם כי ידעו כי גם הם יגלו אחריהם ודים בצרתם: יקח מכם עמדתו. פירש אחז"ל האויב שיעמוד ויתעכב במצור עליכם בטוב יקח מכם שכר עמידתו כי יקח כל אשר לכם ויגלה אתכם. ועמדה שם כמו עמידה אלא שהוא במשקל חמדה חמלה: כי חלה לטוב. חלה ענינו חיל וכאב גם זה בדרך לשון הקינה שהם בהפך מה שהיו רע בהפך הטוב. ואמר כי יושבת מרות כואבת בעבור הטוב שהיה לה: כי ירד רע. לשערי ירושלם: כלומר עד שער ירושלם. כמו שאמרנו למעלה עד שער עמי עד ירושלם כמו שפירשנו. ואמר מאת ה' כי הרע הבא עליהם אינו דרך מקרה אלא עונש עונם: רתום. גם זה לשון נופל על הלשון רכש ולכיש קרובים בלשון. רתום לפי מקומו ענינו אסור. וכן ת"י טקיסו רתיכין רמו על רכשא: לרכש. כמו רוכבי הרכש והיא בהמה קלת ההליכה כלומ' מהרו לגלות: ראשית חטאת היא לבת ציון. לכיש היא מערי יהודה ולמדה היא תחלה עבודת הבעלים מישראל כי אחאב החל לעבוד הבעלים כי ירבעם לא עבד הבעל אלא אחאב החל בעבודת הבעלים ונתפשטה בישראל. וזהו שאמר פשעי ישראל ובארץ יהודה לא היו עובדים הבעלים ויושבי לכיש למדו עבודת הבעלים מישראל. וזהו שאמר כי בך נמצאו פשעי ישראל פירוש בך נמצאו תחלה ונתפשט בארץ יהודה עד ציון. וזהו שאמר ראשית חטאת היא לבת ציון: לכן תתני שלוחים על מורשת גת. בעבור שעבדת עבודה זרה ולמדת האחרים לעבדה את צריכה לתת שלוחי' על מורשת גת שתהיה לך לעזר מפני האויב. ומורש' גת שם מקום בארץ פלשתי' והיא עיר הנזכרת בכמה מקומות ולכדה דוד מיד פלשתים. וסמך אליה מורשת שפי' ירושה ר"ל גת שלכדה דוד ואחר כך ירשוה פלשתים והיתה להם למורשה בעונותיכם ובפשעיכם. כלומר ראו מה גרם לכם העון כי זאת העיר שהיתה לכם עתה היא ביד אויביכם וצריכי' אתם להכניע להם ולשלוח להם מנחות שיסמכו אתכם מפני האויב שבא עליכם: שלוחים. מנחות. כמו ויתנה שלוחים לבתו אשת שלמה: על מורשת. כמו אל. וכן ונתן הספר על יודע ספר. שהוא כמו אל. וכן וילך אלקנה הרמתה על ביתו. ואחרים זולתו: בתי אכזיב לאכזב למלכי ישראל. אכזיב היא עיר בערי יהודה וקעילה ואכזיב ומרשה. והוא כזיב הנאמר בתורה והיה בכזיב בלדתה אותו. ואמר לאכזב לשון נופל על הלשון. ואכזב כמו כזב והאלף נוספת. והוא כמו היו תהיה לי כמו אכזב. ופי' בתי אכזיב שהיו עובדים בהם ע"ז היו להם בבטחונם בהם למקור אכזב מים לא נאמנו שיבטח אדם בו לשתות ממנו בעת צמאונו ומצאו יבש הכה היה לו לאכזב כן היו בתי אכזיב למלכי ישראל. ופירוש למלכי יהודה כי אעפ"י שנחלקה המלכות מלכי יהודה מלכי ישראל הם. כי יהודה הוא בכלל ישראל. וכן נקראו מלכי יהודה מלכי ישראל. כמו שאמר כל אלה בני יהושפט מלך ישראל. וכן אמר כי הכניע ה' את יהודה בעבור אחז מלך ישראל: עוד היורש אבי לך יושבת מרשה. גם זה לשון נופל על הלשון כי יורש ומרשה קרובים בלשון. ומרשה שם עיר בערי יהודה. אבי חסר אלף שהוא למד הפעל מהמכתב. וכן שמן ראש אל יני ראשי. אמר עוד אביא לך האויב שיירש ארצך ויגלה אותך ממנה: עד עדלם יבא כבוד ישראל. ועדולם גם עיר מערי יהודה. אמר עד עדולם יבא יורש כבוד ישראל. ויורש שזכר עומר במקו' שנים. והיורש הוא מלך אשור כמו שאמר עלה סנחריב מלך אשור על כל ערי יהודה הבצורות ויתפשם: קרחי וגזי. אמר כנגד מרשה או עדולם או כנגד כל הארץ. והוא דרך משל לומר אל הארץ קרחי וגזי כי כנגד הארץ ידבר לא כנגד יושבי הארץ שהרי אמר כי גלו ממך. הקרחה היא תלישת השער והגזיזה היא במספרים. וכן יעשה האדם לאבל כמו שאמר ויגז את ראשו. ואמר גזי נזרך והשליכי על בני תענוגיך על דרך שקונן ירמיהו בני ציון היקרים וגו': הרחבי קרחתך כנשר. כי הנשר יעוף למעלה מכל העופות ואחר לעשר שנים יעוף אחר למעלה עד האויר העליון הסמוך לגלגל האש ומרוב חומו ימרטו כנפיו ותפול נוצתו: הוי חושבי און ופועל רע. פועלים רע בלבבם לומר כך וכך נעשה מחר. ואמר על משכבותם כי בעוד שאדם שוכב על מטתו הוא חושב יותר כי אין לו עסק באחד מחושיו: באור הבקר יעשוה. בהסכמ' יעשו המחשב' הרעה שחשבו כי יש כח בידם לעשוק העניים: וחמדו. החמדה היא בלב והגזל הוא בידי' כי יחמדו שדות חביריהם בלבם ויבקשו מהם שימכרום להם ואם לא ירצו למכרם יגזלום ויקחום בחזקה. וכן יחמדו הבתים ואם לא ירצו למכרם יקחום בחזקה. ופי' ונשאו ולקחו. ות"י ואנסין: ועשקו גבר וביתו ואיש ונחלתו. כפל הענין במלו' שונות. ופי' שאם יעמד בעל הבי' כנגדו בגזלו ממנו ביתו או שדהו יכהו ויאסרהו זהו עשק הגוף והנה יעשקו הגוף והממון: לכן. על המשפחה הזאת הם עם ישראל. כי נקרא הגוי משפחה. כמו ואם משפחת מצרים לא תעלה. ועל המשפחות אשר בסמך לא קראו. וכן אמר גם כן על ישראל עוד על כל המשפחה אשר העליתי מארץ מצרים: אשר לא תמישו משם צואריתכם. מעול הרעה הבאה עליכם לא תוכלו להסיר מתוכה צואריתכם. כלומר לא תוכלו להנצל ממנה: ולא תלכו רומה. במשקל קומה טובה. אמר כיון שיהיו צואריתכם תחת עול הרעה תהיו נכנעים ולא תוכלו ללכת בקומה רמה. ות"י ולא תהכון בקומה זקופה: ביום ההוא ישא עליכם משל. פי' המקונן עליכם ישא בקינתו זה המשל. ומן הנראה כי המקונן הוא כביא השקר ובראותו כי לא נעשתה עצתו ויקונן. ולפי שדרך המקונן לדבר משלים וחידות שהם דברים סתומים וכן דרך המשורר ובקינה זו יש דברים סתומים לפיכך קראה משל: ונהה נהי נהיה. ונהה במשקל עשה בנה והוא ענין קינה ובכי. ונהי שם הקינה. ונהיה גם כן במשקל שמלה ונכפל השם לרוב הקינה. וי"מ נהיה ענין סבר מן נהייתי ונחלתי. ות"א ואילי ובעיניתיה. והוא ענין הגבהת הקול בקינה מן ונכה איים. ובדברי רז"ל מענות אבל לא מטפחות: אמר שדוד נשדונו. יאמר בקינתו כן. נשדונו מבנין נפעל ובא בשורק מקום חולם כי הרוב בחולם. ונקלותי עוד מזאת. ונמקותם בעונותיכם: חלק עמי ימיר. האדמה שהוא חלק עמי ימירנו האל יתברך באדון אחר כי יהיה חלק האויב מה שהיה חלק עמי: איך ימיש לי. איך יהיה זה שיסיר ממני מה שהיה לי: לשובב שדינו יחלק. כשחשבתי שהאל יתברך רוצה להטיב אלינו שדותינו שלקחו האויבים והנה האויב מחזיק בהם ומחלק אותם בין האויבים. ר"ל שהאויבים יחלקו ביניהם נחלתינו. כמו שאמר ירמיהו בקינתו נחלתינו נהפכה לזרים:

Oppressio pauperum

לכן

טיפו לכן לא יהיה לך משליך חבל בגורל בקהל יהוה: אל תטפו יטיפון
לא יטפו לאלה לא יסג כלמות: האמור בית יעקב הקצר רוח יהוה
אם אלה מעלליו הלוא דברי ייטיבו עם הישר הולך: ואתמול עמי
לאויב יקומם ממול שלמה אדר תפשטון מעברים בטח שובי מלחמה
נשי עמי תגרשון מבית תענוגיה מעל עולליה תקחו הדרי לעולם:
קומו ולכו כי לא זאת המנוחה בעבור טמאה תחבל וחבל נמרץ:
הולך לו איש הולך רוח ושקר כזב אטיף לך ליין ולשכר והיה מטיף העם
כזב הזה: אסף אאסף יעקב כלך קבץ אקבץ שארית ישראל יחד
אטיף אשימנו כצאן בצרה כעדר בתוך הדברו תהימנה מאדם: עלה הפרץ
מרו לפניהם פרצו ויעברו שער ויצאו בו ויעבר מלכם לפניהם ויהוה
בית ג בראשם: ואמר שמעו נא ראשי
יעקב וקציני בית ישראל הלוא לכם לדעת את המשפט: שנאי
רע טוב ואהבי רעה גזלי עורם מעליהם ושארם מעל עצמותם:

בכן לא יהי לך מתח חוט משח בעדבא בקהלא דיי: לא תתנבון
נבואה לא תלפון לעמא הדין ארי לא מקבלין אתכנעו: הכדין כשר
דאמרין דבית יעקב היתקפד מימר מן קדם יי אם אלין עובדוהי הלא
כל פתגמי תקנא דאמרית לאיתאה איתיתי על כל דמהלכין בקשוט:
מקביל חוביהון עמי לבעיל דבבא מסרין מקיבליהון עממיא קיימין
מחסנין יתהון ממון יקרהון מנהון נסבין עדן בארעהון לרוחצן תייבין
בהון כתבירי קרבא: כנישת עמי תתרכון מבית חירותהון מנהון
בניהון דברין גלא יקרהון דהוו אמרין קיים לעלמין: קומו וגלו ארי
לא דא ארעא בית נייחא לרשיעיא בדיל לסאובתה אינון מחבלין בדיל
לסאובתה אתון מיסתייעין עלה: על דטעו בתר נביי שקרא דמתנבן
להון רוח די שקר ומלפין להון לחמר ולרוויו ויהי כמא דאליפו למיטעי
בתר נביי שקרא כן יגלון לארעא שקרא עם דרא הדין: בסופא כנשא
אכנישכון דבית יעקב כולכון קרבא אקריב גלותכון שארא דיעקב
כחדא אשוינון כענא בגו חוטרא כעדרא בגו דירא המן מסגי אינשא:
יסקון משיזבין כד בקדמיתא ויסק מלך מדבר ברישהון ויתבר בעלי
דבבא דמעיק להון ויכביש כרכין תקיפין קרוי עממיא יחסנונון ויהי מלכיהון מדבר ברישיהון ומימרא דיי בסעדהון: ואמרית שמעו כען רישי יעקב ושלטוני
דבית ישראל הלא לכון למדע ית דינא: סנן לאטבא ורחמין לאבאשא אנסין נכסי עמי מנהון וממון יקירהון מנהון נסבין: ודי בזו

לכן. אמר כנגד המקונן והוא כבית הסקר כמו שפירשנו. אמר אתה המקונן על נחלת ישראל שמחלק אותה האויב ואתה נרמת זה לפיכך לא יהיה לך משליך חבל בגורל בקהל ה' כאשר ישובו קהל ה' מהגלות אל נחלתם לא יהיה לך בן או בת שישליך חבל בנחלה כי לא ישאר אחריך ממך שום זכר. פירוש משליך חבל החבל שמודדין בו האדמה לחלקה בגורל בין היורשים. ותרגם יונתן מתח חוט משח בעדבא: אל תטיפו. ענין הזלת הדבור. כמו ועלימו תטוף מלתי. והוא עד ההפטלה ישראל יטיפון לנביאי האל: אל תטיפו. כלומר אל תזכרו לנו דברי האל כי אין אנו שומעים לכם. לא יטיפו לאלה לא יסג כלימות. כביאי האל לא יטיפו לאלה האנשים ולא יקחו כלימות שאם יטיפו להם יכלימום: יסג. ענין הסגה ואם הוא כתו' בסמך הנה כמהו מן הכבד ארור מסיג גבול רעהו וחבריו: האמור. ההא הא הידיעה והיא בסגול. כמו ויסר הערוב והיא לקריאה כמו הקהל חקה אחת לכם. הדור אתם ראו דבר ה'. כלומר אתה שאומרים לך בית יעקב אמר הקצר רוח ה' שאתה אומר לנביאי ה' אל תטיפו אם קצרה נבואת ה' לכם למה אתם קצים בה הלא רחבה היתה לכם להוכיחם ולהטיב לכם כל זמן שרציתם לקבלה לא מנעתי אותה מכם: אם אלה מעלליו. וכי אלה הצרות הבאות עליכם הם מעלליו ומעשיו לא כן כי מעשיכם הם כי דברי ייטיבו ולא ירעו עם אדם שהולך דרך ישר: הקצר. פעל עבר הציו קמץ וחציו פתח: ייטיבו. היוד הראשונה מונעת בצרי והשנית שהיא נחה פא הפעל והכנת עם הא הפעיל והטיבו. כמו מוטליו יהילילו: ואתמול. בשורק כמו בחולם. וכן בשורק כי ערוך מאתמול תפתה. אמר האויב הבא עליכם היום דין ומשפט הוא כי עמי זה אתמול היה הוא לאויב לאחיו החלושים והיה קם לאויב העניים ושולל אותם ודין הוא שיבא האויב עליה מדה כנגד מדה: יקומם. פעל עמד וחרבותיה אקומם פעל יוצא: ממול שלמה אדר תפשיטון. ואתם עומדים ממול שלמ' טובה שתראו לעני שלובש אותה תעמדו למולו להרע לו ולהפשיטו השלמה שהיתה אדר לו: ממול. כמו והוא יושב ממולו. אדר הוא כמו הדר. ואא"ז ל פירש כן היו חובלים שלמה מבית העני בעבור המס ואומרים כי אין די במשכון זה והיו מפשיטים מעליו אדרתו. וזהו תפשיטום שהיו מפשיטים העניים שהיו חושבים שהולכים בבטחה היו באים לבתיהם כמו שובי מלחמה ערומים מבגדיהם ואחר כך היו אומרים אין די במשכונות האלה בשלמה ובאדרת ויוציאו אותו מביתו. וזהו נשי עמי תגרשון מבית תענוגיה מעל עולליה תקחו הדרי לעולם. הדר נחלתי שהנחלתים תקחו מעל עולליהם שהיו כשרים ומתכסים בם על זה באו כלכם מנחלתי: קומו ולכו. כי לא זאת המנוחה. נשי עמי תגרשון. כל אחת ואחת מנשי עמי. ועמי הם העניים. כמו אם כסף תלוה את עמי. אמר אתם גורמים שיגרש העני את אשתו מביתו שתכנסו בבית העני שלא ברשותו להעליל עליו ולגזלו וכשבא העני וימצא אחד מכם בביתו עם אשתו יחשד אשתו ויגרשנה מביתו והנה הוא כאלו אתם מגרשים אותה מבית בעלה שהוא בית תענוגיה: מעל עולליה תקחו הדרי לעולם. מה שהוא הדרי לעולם. והוא חבור האיש עם אשתו לפרות ולרבות שיצרתיה מבלע האדם ובויתים פרו ורבו ואתם תקחו אותו ההדר שהוא הדר וכבוד. כמו שאמר יהי כבוד ה' לעולם ישמח ה' במעשיו כי כאשר הבריאות על סדר תכונתם ויצירתם הוא כבוד האל יתברך ועליהם ישבחוהו בני אדם ויפארוהו: קומו ולכו. לכו בגלות כי לא תנוחו בארצכם כאשר חשבתם אני קראתי ארצכם זאת המנוחה והנחלה ועתה בעונותיכם איננה לכם נחלה ומנוחה קומו ולכו ממנה: בעבור טמאה תחבל וחבל נמרץ. זאת המנוחה והנחלה טמאה. כמו שאמ' ותטמא הארץ ואפקוד עונה עליה ותקיא הארץ את יושביה. ובעבור זה שטמאה שאתם טמאתם אותה בעבור זה תחבל ארצכם. כמו שאמר ותקיא הארץ. כלומר תחבל אתכם ותוקיא אתכם מתוכה: תחבל. ענין השחתה. כמו וחבל את מעשה ידיך. וכן וחבל נמרץ ענין השחתה והוא שם. ומהו החבל שתחבל אתכם חבל נמרץ יהיה כמו קללה נמרצת כלומר חבל חזק מאד: לו איש הולך רוח ושקר כזב. חוזר למה שהיו אומרים לנביאי האל אל תטיפו אמר לנביאי ה' היו אומרים להם שלא יתנבאו אבל אם יש איש שהולך רוח. כלומר שדרכיו דרכי רוח והבל ושקר כזב שמכזב בדברי שקר שאומ' להם שלום יהיה לכם עמו כלבבכם ואמר לעם הזה הנה אטיף לך ליין ולשכר. כלומ' אם תשקני כוס יין או שכר אני אתנבא לך נבואות טובות ירצו בו וישמעו דבריו והוא יהיה להם למטיף ולנביא: אסף אאסף יעקב כלך. ימ שני אלה הפסוקים פורענות כמו שאמר לפניהם ואחריהם. ופירוש אסף אאסף שיכנסו במצור בערים הבצורות מפחד האויב כצאן בצרה. עיר גדולה מאדום והיא ארץ מקנה ומקנה רב בה. אמר שידמו ישראל בברחם אל הערים והאספם בהם מפחד האויב לצאן שיכניסו אותם אל הערים והאספם מפני האויבים. כלומ' שלא יהיה בהם כח לעמוד לפני האויב כמו הצאן ותיהמנה בתוך הערים כמו הצאן בתוך הדברו בתוך מקום מנהגו והוא מכלה הצאן שמכניסי' שם הצאן. ובאה מלת הדברו בשתי ידיעות כמו בתוך האהלי והדלת מעמדת בגעיה ונקראת בקמץ רחב תחת קמץ חטף: תהימנה מאדם. מרוב אדם שיתקבצו ביחד בו תהימנה מפני האויב יהמו: עלה הפורץ. פירש אא"ז ל על צדקיהו כשיצא דרך בין החומותים שפרצו לפניו החומה כמו שכתוב בנבואות יחזקאל בקיר יחתרו להוציא בו: ויעבור מלכם לפניהם. זה צדקיהו שברח לפני חילו וחילו אחריו: וה' בראשם. קודם מזה בראשם כשתלקה מהם שכינה ואחר כך גלו. וי"ת אלה הפסוקים נחמה לעתיד וכן תרגם בסופא כנשא אכנישינון דבית יעקב וגו'. תרגם בצרה חוטרא. שתרגום גדרות צאן חוטרין דעאן. ותרגם הדברה דירא. כמו הכונס צאן לדיר בדברי רז"ל. ובדרש הפורץ זה אליהו מלכם זה צמח בן דוד: ואמר. חזר לתוכחה שהיו מריעים לעניים כמו שאמר לאויב יקומם. אמר הנביא לכם ראשי וקצינים אומר כי עליכם התלוכה כי לכם לדעת המשפט ולהציל גזול מיד עושק: שנאי טוב. רעה כתיב וקרי רע והענין אחד. אמר שהם שונאים לעשות הטוב ולהטיב לעניים ולא די שאינם מטיבים להם אבל מריעים להם וזהו ואוהבי רע שאוהבים לעשות הרע. ומהו הרע שעושים להם גוזלים עורם מעליהם ושארם מעל עצמותם. וזהו דרך משל כאלו מפשיטי' עור הבשר ואוכלי' הבשר מעל העצמות וזהו שהיו גוזלים ממונם ולוקחים המגדל העור והבשר והעצמו': ואשר

ודי בזו נכסי עמי וממון יקרהון מנהון נסבין וית שארהון מגמרין
תייבין ומפלגין יתהון כמא דפלגין איבריא לגו דודא וחלקיא לגו
קדרא: בכן יצלון קדם יי ולא יקביל צלותהון ויסלק שכינתי מנהון
בעידנא ההיא כמא דאבאישו עובדיהון: כדנן אמר יי על נביא
דשקר דמטען ית עמי דמן מוכיל להון שירוון דבסר מתנבן עלוהי
שלמא ודלא מוכיל להון מזמנין עלוהי קרב: בכן תיבהתון מלאתנבאה
ותתכנעון מלאלפא ותחפי עקא כקבלא ית נביי שקרא ויקבל עליהון
עידנא: ויבהתון נביי שקרא ויתכנעון מלאלפא ויתעטפון על שפם
כאבלין כולהון ארי לית בהון רוח נבואה מן קדם יי: וברם אנא
אתמליתי בתקוף רוח נבואה מן קדם יי ודין דקשוט וגבורת לחואה
ליעקב חבוהי ולישראל חטאוהי: שמעו כען דא רישי בית יעקב
ושלטוני בית ישראל די מקלקלין אורחת דינא וית כל כיוונתא מעקמין:
די בנן בתיהון בציון ברם אשיד וירושלם בנכלין: רישהא בשוחדא
דיינין וכהנהא בממון מורן ונביהא בכספא מלפין ועל מימרא דיי
מסתמכין למימר הלא שכינתא דיי בינגא אמרין לא תיתי עלנא בישתא:
בכן בדיל חוביכון ציון חקל תתרדי וירושלם ליגרין תהי וטור בית
מקדשא לחישת חורשא: ויהי בסוף יומיא יהי טור בית מקדשא דיי
מתקן בריש טוריא ומנטל הוא מרמתא ויתפנין למיפלח עלוהי כל
מלכוותא: ויהכון עממין סגיאין ויימרון איתו וניסק לטור בית מקדשא
דיי ולבית שכינת אלהיה דיעקב ויליפיננא מאורחן דתקנן קדמוהי
ונהך באולפן אוריתיה ארי מציון תיפוק אוריתא ואולפן פתגם דיי
מירושלם: וידין בין עממין סגיאין ויוכח למלכין תקיפין עד עלמא
ויעפפון סיפיהון לסיכין ומורניתיהון למגלין

ואשר אכלו שאר עמי ועורם מעליהם הפשיטו ואת עצמתיהם
פצחו ופרשו כאשר בסיר וכבשר בתוך קלחת: אז יזעקו אל יהוה
ולא יענה אותם ויסתר פניו מהם בעת ההיא כאשר הרעו מעלליהם: אותם
כה אמר יהוה על הנביאים המתעים את עמי
הנשכים בשניהם וקראו שלום ואשר לא יתן על פיהם וקדשו עליו
מלחמה: לכן לילה לכם מחזון וחשכה לכם מקסם ובאה השמש על
הנביאים וקדר עליהם היום: ובשו החזים וחפרו הקסמים ועטו החוזים
על שפם כלם כי אין מענה אלהים: ואולם אנכי מלאתי כח את קוסמים
רוח יהוה ומשפט וגבורה להגיד ליעקב פשעו ולישראל חטאתו: נגה
שמעו נא זאת ראשי בית יעקב וקציני בית
ישראל המתעבים משפט ואת כל הישרה יעקשו: בנה ציון בדמים
וירושלם בעולה: ראשיה בשחד ישפטו וכהניה במחיר יורו ונביאיה
בכסף יקסמו ועל יהוה ישענו לאמר הלוא יהוה בקרבנו לא תבוא ישענו
עלינו רעה: לכן בגללכם ציון שדה תחרש וירושלם עיין תהיה והר הלוא
הבית לבמות יער: והיה תבוא
באחרית הימים יהיה הר בית יהוה נכון בראש ההרים ונשא הוא
מגבעות ונהרו עליו עמים: והלכו גוים רבים ואמרו לכו ונעלה
אל הר יהוה ואל בית אלהי יעקב ויורנו מדרכיו ונלכה בארחתיו
כי מציון תצא תורה ודבר יהוה מירושלם: ושפט בין עמים רבים
והוכיח לגוים עצמים עד רחוק וכתתו חרבותיהם לאתים וחניתתיהם עוממים

ואשר אכלו׳ הגדיל מעשה השחתה וההרס בעניים יואמר ואת עצמותיהם פצחו ופרשו כאשר בסיר וכבשר בתוך קלחת׳ יסברו העצמות ויחתכו הבשר כמי שרוצה לתת העצמות והבשר בסיר ובקלחת. וכל זה להפלגת הרעה שעושים לעניים ולחלשים: פצחו. ענין שבירה׳ ופרשו ענין חתיכה כמו פרסה בזין בידיה. פרוס לרעב לחמך: סיר הבש׳. קדרה. וכן קלחת אלא שעשויה בתכונה אחרת סיר דוד וקלחת שלשתם ענין קדרה אלא שכל אחת עשויה בתכונה אחת שלא כאחרת: אז יזעקו. אז כשיבא עליהם האויב יזעקו אל ה׳ ולא יענה אותם כמו שלא היו הם עונים לזעקת העניים העשוקים מדה כנגד מדה׳ וזהו שאמר כאשר הרעו מעלליהם כמו שהם הרעו לעניים כן ירע להם האויב: כה אמר׳ הנשכי׳ בשניהם. הם מחליקים להם לשונם וקוראים להם שלום. כלומ׳ שלום יהיה לכם אל תראו מהנביאים המתנבאים לכם פורענות והם בחלקת שפתותיהם נושכים אותם בשניהם׳ כלומר מריעי׳ להם כי נשיקתם נשיכה היא להם. על דרך שאמר ונעתרות נשיקות שונא: ואשר לא יתן על פיהם וקדשו עליו מלחמה. כלומר מי שלא יתן להם מה ששואלים ממנו במאכל ובמשתה כמו שאמר למעלה אטיף לך ליין ולשכר׳ ואם לא יתן יזמינו עליו מלחמה. כלומר יתאספו יחד נביאי השקר וילחמו עליו בדברים רעים׳ ויש מפרשים הנושכים בשניהם מה שנותנים להם מלחם ובשר ושאר מאכלים נושכים בשניה׳ ואוכלים ואז יקראו להם שלום ויתנבאו להם דברים טובים׳ וכן תי׳: לכן לילה לכם מחזון׳ מזה החזון שאתם מתנבאים לילה ואפלה יהיה לכם כשיבא האויב ויבחנו דבריכם כי שקר אתכם. וכפל הענין במש׳. ואמר וחשכה לכם מקסום כי נבואתם נבואת קסם היתה או מקצתם היו קוסמים ומקצתם היו חולמים: מקסום׳ מקור: ובא׳ השמש׳ מרוב הצרה שתמצאם: היום. ר״ל אור השמש כי ביום יראה ולהם יקדר מרוב הצרה׳ וי״ת היום עדנא: ובשו׳ ועטו על שפם. שהיו כאבלים עוטים על שפם כשיראו שלא תתקיים נבואתם יבושו ויהיו כאבלי׳ העוטים על שפם. כמו שאמר האל ליחזקאל ולא תעטה על שפם: כי אין מענה אלהים׳ כי ידעו ויכירו העם כי מה שהיו אומרים להם לא היה דבר אלהים: מענה. כמו דבר. וכן וה׳ענהו. מה ענה ה׳: ואולם אנכי. אמר הנביא באמת אינני כמוהם שאין להם מענה אלהים אבל אנכי מלאתי כח את רוח ה׳אני מלא מרוח ה׳מכח משפט וגבורה להגיד להם פשעיהם ולא אירא מהם כמו שעושים נביאי השקר שמחניפים להם ומשבחים להם מעשיהם הרעים ודבריהם שקר אבל דברי אמת ומשפט אגיד להם: שמעו נא׳ שב להוכיח הראשים והקצינים כמו שאמר למעלה יעקשו יעותו הדרך הישרה הם מעותים אותה וכל דרכיהם ומעשיהם חמס וגזל: בונה ציון׳ כל אחד מהראשים והקצינים בונה ביתו בדמים. ר״ל בגזל וחמס שעושין לעניים ואותם שאין בהם כח לעמוד כנגדם. והנה אותו ממון שלוקחים בגזל הוא דם העשוק שהרי הוא כאלו שופך דמו שאין לו מה יאכל ויטיב את נפשו. וכן אמ׳ שלמה כן ארחות כל בוצע בצע את נפש בעליו יקח. וי״ת דבנן בתיהון בציון בדם אשיד וירושלם בנכלין׳ נראה כי הבין בדמים כמשמעו׳ ולדעתו יהיה פי׳ שהיו לוקחי׳ כופר משופכי דמי׳ ובאותו כופר היו בונים בתיהם: ראשיה׳ הם המלכים או הסנהדרין והכהנים שהיה להם להורות התורה. כמו שאמר יורו משפטיך ליעקב וגו׳׳ והם יורו במחיר מי שיתן לו כסף יעשה לו הוראה כרצונו׳ ונביאיה הם נביאי השקר: יקסמו׳ כי נבואתם שקר וקסם כמו שפי׳ למעלה: ועל ה׳ ישענו׳ כלומר כיון ששכינתו בקרבנו לא תבא עלינו רעה ולא יחרי׳ את ביתו כמו שהיו אומרי׳ היכל ה׳ היכל ה׳ היכל ה׳ המה: לכן. בגללכם. פי׳ בעבור עונותיכם שרבו ולא יפנה אל כבודו ואל ביתו כאשר אמרתם׳ וציון שבניתם בדמים שדה תחרש׳ כלומ׳ כשדה תחרש שלא ישאר בה בנין ותהיה כמו השדה הנחרש. וירושלם שבניתם בעולה עיין תהיה גלי אבנים שיהרסו האויבים הבנינים ויתנו אבן על אבן ויהיו אבני הבנין לגלים׳ וכן אמר שמו את ירושלם לעיים׳ וכת״ ליגרין ותרגום והיתה בבל לגלים ליגרין לעי השדה ליגרי חקלא: עיין תהיה. בנון כמו במם׳ וכן לקץ הימין׳ והדומים להם: והר הבית לבמות יער. והר הבית שם בית המקדש יהיה לבמו׳ יער׳ כלומ׳ יהיה ליער בעבור היותו חרב יצמחו בו עשבים ועצים׳ ומה שאמר לבמות לשון רבים לפי שהיו שני הרים סמוכים הר הבית והר הזתים׳ או קרא גלי האבנים במות. וי״ת לחישת חורשא: והיה באחרית הימים׳ אחר שאמר חרבן ציון וירושלם אמר נחמה זו עליהם ויהיה זה באחרית הימים והם ימי המשיח. ונחמה זו אמרה ישעיהו בזה הלשון מעט מלים שונים ביניהם: הר בית ה׳. הוא הר הבית שאמר שיהיה לבמות יער עוד יבא זמן שיהיה נכון בראש ההרים׳ ומה שאמר נכון ונשא לא שיהיה ההר ההוא גבוה בגופו ממה שהיה אלא ר״ל שהגוים ישבחוהו ויכבדוהו ויבאו לעבוד בו לשם ה׳. וזכר זה לפי שהגוים היו עובדים אלהיהם על ההרים הרמים ועל הגבעות הנשאות אמר כי אז יעבדו את השם שכם אחד ויבואו הר זה מכל ההרים ומכל הגבעות שהיו מנשאים ומכבדים מתחלה: ונהרו אליו עמים. וירוצו ומזה נקרא מרוצת המים הרבים נהר: והלכו. ואמרו׳ כל גוי יאמר לחברו לכו ונעלה: ויורנו מדרכיו׳ כי מציון תצא תורה׳ זה דברי הנביא לא דברי העמים׳ כלומר למה יאמרו העמים לכו ונעלה ויורנו מדרכיו כי מציון תצא תורה ומצוה לכל העמים והמורה הוא מלך המשיח. וכן ויגד ליעקב המגיד. ויאמר ליוסף האומר׳ אמר כי אם יהיה בין גוי לגוי מלחמה או תביעות ביניהם יבואו למשפט לפני המלך המשיח שיהיה אדון על כל העמים והוא יוכיח להם ויאמר למי שימצא אתו העול ישר המעוו׳ לבעל דינך ומפני זה לא תהיה מלחמה בין עם לעם כי הוא ישלים ביניהם ולא יצטרכו לכלי מלחמה וכתתו אותם לעשות מהם כלי עבודת האדמה: לאתים׳ המרא שחופרין בו נקרא את׳ ורבים ת״ו לאתים מקום הנח אשר במלת את מחרשתו ואת אתו:

למזמרות

ולא למזמרות לא ישאו גוי אל גוי חרב ולא ילמדון עוד מלחמה: וישבו
איש תחת גפנו ותחת תאנתו ואין מחריד כי פי יהוה צבאות דבר:
כי כל העמים ילכו איש בשם אלהיו ואנחנו נלך בשם יהוה אלהינו
לעולם ועד: ביום ההוא נאם יהוה אספה
עותי הצלעה והנדחה אקבצה ואשר הרעתי: ושמתי את הצלעה לשארית
והנהלאה לגוי עצום ומלך יהוה עליהם בהר ציון מעתה ועד עולם
: ואתה מגדל עדר עפל בת ציון עדיך
תאתה ובאה הממשלה הראשנה ממלכת לבת ירושלם: עתה למה
תריעי רע המלך אין בך אם יועצך אבד כי החזיקך חיל כיולדה:
ונותי חולי וגחי בת ציון כיולדה כי עתה תצאי מקריה ושכנת בשדה ובאת
עד בבל שם תנצלי שם יגאלך יהוה מכף איביך: ועתה נאספו עליך
גוים רבים האמרים תחנף ותחז בציון עינינו: והמה לא ידעו מחשבות
יהוה ולא הבינו עצתו כי קבצם כעמיר גרנה: קומי ודושי בת ציון
נחושה כי קרנך אשים ברזל ופרסתיך אשים נחשה והדקות עמים רבים
דיקות והחרמתי ליהוה בצעם וחילם לאדון כל הארץ: עתה תתגודדי בת
ש:פט גדוד מצור שם עלינו בשבט יכו על הלחי את שפט ישראל:
ואתה בית לחם אפרתה צעיר להיות באלפי יהודה ממך
א:תיו לי יצא להיות מושל בישראל ומוצאתיו מקדם מימי עולם:

למגלין לא ישלון עם באפי עם סיפין וזין ולא יתאלפון עוד מגבן קרבא: ויתובון גבר תחות פירי גופנוהי ותחות פירי תינוהי ולית דמניד ארי במימרא דיי צבאות גזר כן: ארי כל עממיא יהכון על די פלחו לטעותא ואנחנא נהרחיץ במימרא דיי אלהנא לעלמא ולעלמי עלמיא: בעידנא ההיא אמר יי אכנוש מטלטליא ומבדריא אקרב ודאבאשית להון מן קדם חובי עמי: ואשוי ית מטלטליא לשארא ומבדריא לעסתקיף ויתגלי מלכותא דיי עליהון בטורא דציון מכען ועד עלמא: ואת משיחא דישראל דטמיר מן קדם חובי כנשתא דציון לך עתידא מלכותא למיתי וייתי שלטונא קדמאה למלכות כנישתא דירושלם: כען למה את מתחברא לעממיא המלכא לית בך אם מלכיך אבדו ארי תקפוך עקא וזיע הא כחבלין דלידתא: מרעי וזועי כנישתא דציון כיולדתא ארי כען תפקין מקרתא ותישרן בחקלא ותהכין עד בבל תמן תשתיזבין תמן יפרקינך יי מיד בעלי דבבך: וכען יתכנשון עלך עממין סגיאין דאמרין אימתי תחוב ותחזי במפלת ציון עיננא: ואינון לא ידעין רזיא דיי ולא מסתכלין במלכיה ארי קריבינון כעמירא לאידרא: קומי וקטלי כנישתא דציון ארי עמא די ביך אשוי תקיפין כברזלא ושארהון חסינין בנחשא ותקטלין עממין סגיאין ותגמרין קדם יי נכסיהון וממון יקריהון קדם ריבון כל עלמא: כען תסתייעין במשירין קרתא דצירין עלה כצרור דהוו מחן בחוטרא על ליסתא ית דייני ישראל: ואת בית לחם אפרתה כזעיר הויתא לאתמנאה באלפיא דבית יהודה מינך קדמי יפוק משיחא למיהוי עביד שולטן על ישראל די שמיה אמיר מלקדמין מיומי עלמא:

למזמרות. הם הכלי' שזומרי' בהם הגפנים ושאר העצים. כמו וכרמך לא תזמור: וישבו. ישראל וכל הגוים גם כן לא תהיה מלחמה בעולם: כי פי ה' צבאות דבר. וכיון שהוא ית' דבר יקיים דברו: כי כל העמים ילכו איש בשם אלהיו. עד אותו זמן ילכו איש בשם אלהיו כי ישובו לדרך הטובה עד שיסיבם המלך המשיח לדרך הטובה אחר מלחמת גוג ומגוג: ואנחנו. אבל אנחנו בית ישראל נלך בשם ה' אלהינו לעולם ועד. כי אעפ"י שיחריב הבית ונגלה מארצנו לא נמיר אלהינו באל אחר אלא נלך בשמו כל הימים. כמו שאמר אם שכחנו שם אלהינו ונפרש כפינו לאל זר: ביום ההוא. ביום קבוץ גליות כמו שאמר באחרית הימים: אספה. כמו אאספה וכן ויוסף עוד דוד כמו ויאסוף: הצולעה. בצרי כמו נוטרה את הכרמים בצרי. ופי' הצולעה ישראל שהם בגלות כחולים וכצולעים וכואבים כי מי שהוא בצרה הרי הוא כאלו צולע. וכן אמר דוד ובצלעי שמחו נאספו. וכן פי' אז תפקחנה עיני עורים אז ידלג כאיל פסח: והנדחה. שהיא רחוקה ממקומה. ואולי אמר זה על עשרת השבטים שהם רחוקים מארצם מאד. ות"י הצולעה מטלטליא והנדחה מבדריא: ואשר הרעותי. כמו שהרעותי להם כן איטיב להם. ות"י ודאבאשית להון מן קדם חובי עמי. כא"ו ודאבאשית להון: ושמתי לשארית. שלא יכלו בגלות אלא תשאר מהם שארית שישובו לארצם בזמן ההוא: והנהלאה. היא הנדחה שזכר: והנהלאה. כפעל נבנה מן הלאה שהוא ענין רחוק המקום והזמן. וי"ת הנהלאה כמו הנדחה מבדרא. ואאז"ל פי' הנהלאה החזקה והשמנה ההולכת מהלאה לפני הצאן מרוב בריאותה. וכן פי' הצולעה שאינה יכולה ללכת אני אחזקנה והנהלאה אוסיף על כחה ואשימנה לגוי עצום: ואתה מגדל עדר. הוא מגדל דוד. וקראו מגדל עדר כי ישראל נמשלים לעדר הצאן כמו שנמשלים בכמה מקומות. וציון וירושלם הוא מקום כל ישראל שהיו נאספים שם שלש פעמי' בשנה והיו בה כעדר בתוך הדברו והיא היתה ראש ממלכת ישראל. וכפל הענין במש' ואמר עופל בת ציון. כי עופל כמו מגדל כמו עופל ובחן: עדיך תאתה ובאה. כפל הענין במש' לחזק הענין כי תאתה כמו ובאה: תאתה. האלף נחה: הממשלה הראשונה. היא מלכות בית דוד. וכפל הענין במש' ואמר ממלכת לבת ירושלם לחזק הענין. וי"ת ואת משיחא דישראל דטמיר וגו'. תרגם עופל טמיר כמו שתרגם ויבא אל העופל ועל לאתר כסי: עתה למה תריעי רע. ענינם ענין תרועה לאבל. כמו ותרועה בעת צהרים. ורע שם. וממנו את קול העם ברעה. ואמר זה כנגד ציון וירושלם. ואמר לשון נקבה כנגד העיר או כנגד הכנסה. אמר עתה שאת קרובה לגלות מארצך למה זה תתאבלי ותבכי עוד זכרי יום הנחמה והישועה: המלך אין בך. הלא מלכך ויועצך האל יתברך ואעפ"י שיסתיר פניו האל יתברך עתה ממך עדין הוא מלכך ויועצך ואם יגלה עתה מארצך עוד יגאלך מגלות בבל ויבא זמן שיגאל כל ישראל הנפוצים והנדחים באפסי הארץ. ועל זה אמר ועתה נאספו וגו': חולי וגחי. חולי מענין חיל כיולדה. וגחי ענין האנחה כי הוא מענין אתה גוחי מבטן שהו' ענין הוצאה והאנחה היא הוצאת הנשימה. אמר אם יש לך לחול ולכאוב מפני עונך יש לך לחול ולגנוח כי בעונותי' עתה תצאי מקריה מירושלם וציון שנקראת קרית חנה דוד. או פי' מכל קריה וקריה שבארץ ישר' ועם כל זה זכרי הנחמה ואל תחשבי שאבדה תקותך: ושכנת בשדה. כדרך השבויים שמוציאים אותם מעריהם ומניחים אותם בשדה עד שיאספו כלם ואחר כך מוליכים אותם כלם בשבי לארץ המגלים: ובאת עד בבל. כי שם מקום הגלות לאותם שהגלה נבוכד נצר מלך בבל: שם תנצלי. מבואר הוא: ועתה. זה אמר כנגד קבוץ גליות בימי המשיח. ואמר כי עתה מובטחים תהיו בנחמה זו ואם היא לאורך זמן כמו הדבר שהיה להם עתה בזמנם: גוים רבים. זהו גוג ומגוג ועמים רבים אשר אתו: האומרי' תחנף. יחשבו בלבם עתה תחנף ציון ותתחייב ובעונותיה תחרב כמו שחרבה מקדם: ותחז בציון עינינו. ותראינה עינינו בציון מה שקוינו. וכן ואויבי ראתה עיני. ותחז כמו ותחזה: והמה לא ידעו מחשבות השם. למה העיר רוחם לבא על ירושלם כי הם חושבים לשלול שללה ולהחריבה עלו עליה ולא הבינו עצתו למה העירם לבא עליה כי הוא ית' העירם. כמו שכתוב בנבואת יחזקאל והעליתיך מירכתי צפון והביאותיך אל הרי ישראל: כי קבצם כעמיר גורנה. כמו שמקבץ אדם עמירי השדה אל הגורן לדוש שם כן יקבץ האל ית' העמים על ירושלם וישראל ידושו אותם שם: קומי ודושי. כי קרנך אשים ברזל. לנגח אותם ולהפילם: ופרסותיך אשים נחושה. לדושם. זהו שאמר והדיקות עמים רבים כי ישימם כעפר לדוש: והחרמתי. כמו שאמר בנבואת זכריה ואסף חיל כל הגוים. ואמר יהיה על מצלות הסוס קדש לה'. ואפשר כי קצת חיל הגוים יהיה בזה לישראל וקצתו יהיה קדש לה': עתה תתגודדי בת גדוד. עתה בזמן ההוא תתגודדי שיבאו עליך גדודים לפיכך תקראי בת גדוד ר"ל עדת גבורים: מצור שם עלינו. גוג מגוג שם מצור עלינו עם כל גדודיו וחיילותיו: בשבט יכו על הלחי את שופט ישראל. כמו שאמר ויבא חצי העיר בגולה וגו' ואז יבזו השופטים והגדולים אשר בישראל עד שיכו אותם בשבט על הלחי דרך בזיון: ואתה בית לחם אפרתה. אמר אפרתה להודיע איזה בית לחם. וכן ואקברה שם בדרך אפרת היא בית לחם. ואמר בית לחם אשר ליהודה כראה כי בית לחם אחר היה. ואמר כנגד בית לחם אתה בית לחם צעיר להיות באלפי יהודה אעפ"י שהיית צעיר באלפי יהודה ממך לי יצא שופט להיות מושל בישר' וזהו המלך המשיח. ופי' להיות להיותך כמנה בערי אלפי יהודה צעיר אתה כנגדם. ואעפ"י כן ממך יצא לי המשיח כי מזרע דוד שהיה מבית לחם יהיה. וזהו שאמר ומוצאותיו מקדם מימי עולם כי מוצאות המשיח בזמנו. ואמרו כי מקדם מזמן רב היו מבית לחם זהו דוד כי יש זמן רב בין דוד ובין מלך המשיח. וזהו אל שהוא מימי קדם מימי עולם. יש עליהם תשובה כי הוא לא משל בישראל אבל הם משלו בו. ומה שאמר כי מי היה מימי קדם אלא אל זהו שקר כי האל קודם ימי עולם היה. והם אומרים כי מקדם מימי עולם היו מוצאותיו. כלומר כי אז יצא והאל קדמון בלי ראשית. ומה שאמר כי מעולם ועד עולם אתה אל. ר"ל מטרם עולם. כמו שאמר מטרם הרים יולדו. וכן מעולם נסכתי מטרם עולם. כמו שאמר עד לא עשה ארץ וחוצות. וי"ת כן ואת בית לחם אפרת וגו': לכן

בכן יתמסרון כעידן דילידתא למילד ושאר אחיהון יסתמכון עליהון
בני ישראל: ויקום וישלוט בתקוף מן קדם יי ברבות שמא דיי
אלהיה ויתובון מביני גלוותהון ארי כען יסגי שמיה עד סיפי ארעא:
ויהי מבכן שלמא לנא אתוראה ארי יעול בארענא וארי ידרוך
בבירניתנא ונמני עלנא שבעא מלכין ותמניא רברבי אינשא:
וירעון ית ארעא דאתור בחרבא וית ארעא נמרוד בתקוף כרכהא
וישיזבינבנא מאתור דלא יעול בארענא ולא ידרוך בתחומנא:
ויהי שארא דבית יעקב בגו עממין סגיאין כטלא מן קדם יי וכרסיסי
מלקושא די על עסבא די לא מוריך לאינשא ולא מכתר לבר אינש:
ויהי שארא דיעקב בעממיא בגו עממין סגיאין כאריא בבעירא
דחורשא כליתא בעדרי ענא דאם יעדי וירמוס ויקטול ולית די משיזיב:
סגי מבכן תתקף ידך ישראל על סנאך וכל בעלי דבבך ישתצון:
ויהי בעידנא ההיא אמר יי ואשיצי סוסות עממיא מבינך ואוביד
רתיכיהון: ואשיצי קירוי עממיא מארעך ואפגר כל כרכיהון תקיפיא:
ואשיצי חרשין מבינך ומעננין לא יהון לך: ואשיצי צלמי עממיא
וקמתהון מבינך ולא תשתעבד עוד לעובדי ידך: ואעקר שתילי
עממיא מבינך ואשיצי בעלי דבבך: ואעביד ברגז ובחימא ית
פורענות דין מן עממיא דלא קבילו אולפן אוריתא: שמעו כען ית
דיי אומר קום דון עם טוריא וישמען רמתא קלך:
שמעו טוריא ית דינא דיי ועיקריא וסודי ארעא ארי דינא קדם יי
עם עמיה ועם ישראל עבור תוכחת: עמי

לכן יתנם עד עת יולדה ילדה ויתר אחיו ישובון על בני ישראל:
ועמד ורעה בעז יהוה בגאון שם יהוה אלהיו וישבו כי עתה יגדל עד
אפסי ארץ: והיה זה שלום אשור כי יבא בארצנו וכי ידרך
בארמנותינו והקמנו עליו שבעה רעים ושמנה נסיכי אדם: ורעו את
ארץ אשור בחרב ואת ארץ נמרד בפתחיה והציל מאשור כי יבא
בארצנו וכי ידרך בגבולנו: הפטרת בלק והיה
שארית יעקב בקרב עמים רבים כטל מאת יהוה כרביבים עלי עשב
אשר לא יקוה לאיש ולא ייחל לבני אדם: והיה שארית יעקב בגוים
בקרב עמים רבים כאריה בבהמות יער ככפיר בעדרי צאן אשר אם
עבר ורמס וטרף ואין מציל: תרם ידך על צריך וכל איביך יכרתו:
והיה ביום ההוא נאם יהוה והכרתי
סוסיך מקרבך והאבדתי מרכבתיך: והכרתי ערי ארצך והרסתי כל
מבצריך: והכרתי כשפים מידך ומעוננים לא יהיו לך: והכרתי
פסיליך ומצבותיך מקרבך ולא תשתחוה עוד למעשה ידיך: ונתשתי
אשיריך מקרבך והשמדתי עריך: ועשיתי באף ובחמה נקם את
הגוים אשר לא שמעו: שמעו נא את אשר יהוה אמר קום
ריב את ההרים ותשמענה הגבעות קולך: שמעו הרים את ריב יהוה
והאתנים מסדי ארץ כי ריב ליהוה עם עמו ועם ישראל יתוכח:

וראה
ידרוך
רועים
יבוא

לכן יתנם· בעת הישועה יתן הא׳ ית׳ ישראל בצרה ויביאם עד עת יולדה ילדה· כלומר יאחזום צירים כצירי יולדה מרוב צרתם. כמו שאמר בנבואת דניאל והיתה עת צרה אשר לא נהית מהיות גוי עד העת ההיא. ויתר אחיו ישובון על בני ישראל. יתר אחיו הם שבט יהודה ובנימן שנותרו כשגלו עשרת השבטים· וכנוי אחיו על המשיח: על. כמו עם. והם עשרת השבטים. כלומר אלה ואלה ישובון על אדמתם· ות״י בכן יתמסרון בעידן דילידתא למילד ושאר אחיהון יסתמכון עליהון בני ישראל· ורז״ל דרשו מזה ואמרו אין בן דוד בא עד שתפשוט מלכות הרשעה בעולם תשעה חדשים שנאמר לכן יתנם עד עת יולדה ילדה: ועמד ורעה. אחר הצרה יעמוד המלך המשיח וירעה את ישראל בעוז ה׳: בגאון שם ה׳. במשפט שיעשה האל בגוים שהם בעוזו ובגאונו שהראה לשם ויראוהו ממנו כל אפסי ארץ וירעה את ישר׳ בהשקט ובבטחה איש תחת גפנו ואיש תחת תאנתו ואין מחריד· כמו שאמ׳ למעלה זהו שאמ׳ וישבו שישבו בבטחה ובשלום לעולם: כי עתה יגדל· שם המשיח יגדל עתה אחר משפט הרשעי׳· וכת״י ויסגא שמיה: והיה זה שלום אשור כי יבא. תחת הפחד שהיו מפחידי׳ בזמן הזה מאשור שיבא בארצנו: וכי ידרוך בארמנותינו· זה יהיה שלום לנו מכל פחד שלא נפחד עוד עד עולם· ופי׳ זה שלום על המשיח כי הוא יהיה סבת השלום כמו שאמר ודבר שלום לגוים· או פי׳ זה שלום יהיה שלא יבא עוד אויב בארצנו כמו שהוא רגיל לבא היום: והקימונו עליו. פי׳ על האויב אם יבא בזמן ההוא כמו שבא בזמן הזה מלך אשור אם יבא אז נקים עליו שבעה רועים ושמונה נסיכי אדם· כלומר שיעמדו נגד האויב ויכוהו· והרועים והנסיכים יהיו שרי המלך המשיח שיהיו רועי ישראל במצותו ונסיכים ממונים עליהם· ומה שאמר שבעה שמונה. כמו תן חלק לשבעה וגם לשמונה· כלומר רבים רועים ונסיכים ורועים ונסיכים ענין כפול במלות שונות· כי הרועים הם הנסיכים· וי״ת ונמני עלנא שבעה מלכין ותמניא רברבי אנשא. ואני תמיה איך תרגם עליו עלנא· ויתכן לפרש עליו כמו עמו ר״ל עם מלך המשיח· וכן ועליו מטה מנשה. ורז״ל אמרו מאן נינהו שבעה רועים דוד באמצע שת וחנוך ומתושלח בימינו אברהם ויעקב ומשה משמאלו. ומאן נינהו שמנה נסיכי אדם ישי שאול ושמואל עמוס וצפניה חזקיה אליהו ומשיח: ורעו. אלה הרועים ירעו את ארץ אשור בחרב ופי׳ ורעו ושברו· כמו ורעו דליותיו. ירעוך קדקד: ואת ארץ נמרוד. הוא בבל. כמו שכתוב ותהי ראשית ממלכתו בבל. וזכר אשור ובבל לפי שהם החריבו את ארץ ישראל והם יחריבום: בפתחיה· בחרבותיה. כמו והמה פתוחות שפירושו חרבות. ר״ל כי בכלי מלחמתם יהרגום ות״י בפתחיה בתקוף כרכהא: והציל. המלך המשיח יצילנו בהחריבו ארץ אשור ובבל עם נסיכיו ושריו שלא יבא עוד אויב מן הארץ ההיא שיבא בארצנו ושידרוך בגבולנו· ומלת כי במקום ש״ן השמוש. כמו כי כתן לבבך לחם כמו שכתן: והיה שארית. אותם שישארו אחר שיצרפו· כמו שאמר וצרפתים כצרוף הכסף וגומר: בקרב עמים רבים. שיאספו על ירושלם עם גוג ומגוג. ויהיו ישראל ביניהם כטל מאת ה׳ כי הטל בא מאת ה׳ מן השמים והמקוה לו לא יקוה לאיש שיביאנו לו אלא לה׳ יקוה כי הוא הממטיר והמביא לארץ הטל והמטר. כן ישראל בישועה ההיא לא יקוו אלא לאל ית׳ כי הוא המושיעם ואין זולתו מושיע כי הם יהיו עם מעט והעמים הנאספי׳ עליהם יהיו רבים ומי יוכל להושיעם בלתו ותרד ישועתו להם כאשר ירד הטל על האדמה· ואמר אחר כן כרביבי׳ עלי עשב כי הרביבים הם המטר הרב והעשב גדול מהדשא כן יהיו הם הולכים וגדלים וטובו להם הולך וגדל: יקוה לאיש· וייחל לבני אדם כפל הענין במלות שונות: והיה· כאריה בבהמות יער. האריה הוא הגדול ויש לו כח וגבורה בחיות היער החזקים כמו הנמר והדוב והזאב ויעבור עליהם וירמסם ויטרוף מהם כרצונו ואין מציל. והכפיר הוא הקטן במין האריה אבל הוא גדול מגור והכפיר אין לו כח בחיות היער לטרוף אבל יש לו כח בעדרי צאן ויטרוף מהם ואין מציל. כן יהיו ישראל בקרב העמים ההם הבובאים על ירושלם שישמידום ויהרגום. כמו שכתוב בנבואת יחזקאל ובנבואת זכריה: תרום ידך· מבואר הוא: והיה· והכרתי סוסיך. כלומר שלא תצטרך לסוסים ולמרכבות· כי שלום יהיה לך לעולם אחר מלחמת גוג ומגוג· וי״ת ואשצי סוסות עממיא מבינך ואוביד ית רתיכיהון: והכרתי ערי ארצך. שהם מוקפות חומה ולא יצטרכו לחומה כי שלום יהיה להם וריב אדם לא יהיה בהם· ואמר והכרתי כלומר במה שארבה אתכם ואתן לכם שלום כאלו אני אכרות את חומת עריכם עד שלא יקראו ערים אלא פרזות. וכן אמר פרזות תשב ירושלם וגומר. וכן פי׳ והרסתי כל מבצריך. ועוד כי ישיבת הפרזות טובה לבריאות הגוף מישיבת הערים המוקפות והכרכים. וכן אמ׳ רז״ל אין מוציאין מעיר לכרך מפני שישיבת כרכים קשה. ואמ׳ מנין שישיבת כרכים קשה שנ׳ ויברכו העם לכל האנשים המתנדבים לשבת בירושלם. והטעם כי האויר צר בכרכים ובפרזות הוא רחב וטוב לבריאות הגוף. וי״ת ואשצי קרוי עממיא מארעך ואסגר כל כרכיהון תקיפיא: והכרתי כשפים מידך· כמו מרשותך. כמו ויקח את כל ארצו מידו·׳ ר״ל שלא יהיה בכל ארצך מכשפים ומעוננים כמו שהם היום· וטעם והכרתי שיסיר לב האבן מבשרם. ופי׳ מעוננים אמרו רז״ל מעונן זה האוחז את העינים. ר׳ עקיבא אומ׳ זה המחשב עונות ושעו׳ ואומר היום יפה לצאת למחר יפה ליקח: והכרתי פסיליך. וטעם והכרתי כמו שפי׳ כאשר למעלה ממנו. וכן טעם ונתשתי: ונתשתי· והשמדתי עריך. אויביך. כמו ויהי עריך· וכן ת״י ואשצי בעלי דבבך. ויש לפרשו כמו שפירשו והכרתי ערי ארצך: ועשיתי· אשר לא שמעו. ת״י דלא קבילו אולפן אוריתא: שמעו. אמר הנביא כנגד ישראל שמעו מה שאמר לי האל ית׳. ומה שאמר קום ריב את ההרים כמו אל ההרים. וכן והראה את הכהן כמו אל הכהן· ר״ל הראה ריבך אליהם · וכן אמ׳ לגבעות שתשמענה קולך וטעם ההרים והגבעות· על דרך האזינו השמים ותשמע הארץ· שמעו שמים והאזיני ארץ· כי היא שמעה את כל דברי ה׳ והריב הוא עם ישראל שיתוכח עמהם האל ית׳ על הטובות שעשה להם והם גמלו לו רעה. וי״ת ההרים אבהתנא והגבעות אמהתא: כלומר שישמעו האבות שהם אברהם יצחק ויעקב והאמהות שהם שרה רבקה רחל ולאה מה שגמלו בניהם לאל ית׳: שמעו הרים. והאיתנים. הם ההרים או הגבעות שהם החזקי׳ אשר ביסוד העפר והם מוסדי ארץ. וי״ת שמעו אבהתא ית דינא דה׳ ועקריא יסודי ארעא:

עמי מה

הלאותיך עמי מה עשיתי לך ומה הלאתיך ענה בי: כי העלתיך מארץ מצרים
ומבית עבדים פדיתיך ואשלח לפניך את משה אהרן ומרים: עמי
זכר נא מה יעץ בלק מלך מואב ומה ענה אתו בלעם בן בעור מן
השטים עד הגלגל למען דעת צדקות יהוה: במה אקדם יהוה אכף
בעלות לאלהי מרום האקדמנו בעולות בעגלים בני שנה: הירצה יהוה
באלפי אילים ברבבות נחלי שמן האתן בכורי פשעי פרי בטני חטאת
נפשי: הגיד לך אדם מה טוב ומה יהוה דורש ממך כי אם עשות
משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם אלהיך: ע"כ
קול יהוה לעיר יקרא ותושיה יראה שמך שמעו מטה ומי יעדה:
אוצרות עוד האש בית רשע אצרות רשע ואיפת רזון זעומה: האזכה במאזני
רשע ובכיס אבני מרמה: אשר עשיריה מלאו חמס וישביה דברו
ולשונם שקר ולשונם רמיה בפיהם: וגם אני החליתי הכותך השמם על
חטאתך חטאתיך: אתה תאכל ולא תשבע וישחך בקרבך ותסג ולא תפליט
ותשג ואשר תפלט לחרב אתן: אתה תזרע ולא תקצר אתה תדרך זית ולא
צור תסוך שמן ותירוש ולא תשתה יין: וישתמר חקות עמרי וכל מעשה
בית אחאב ותלכו במעצותם למען תתי אתך לשמה וישביה לשרקה
וחרפת עמי תשאו:

עמי מא טבא אמרית למעבד לך ולא עבדית או מא מרועא קשיא
אסגיתי עלך אסהיד בי: ארי אסיקתך מארעא דמצרים ומבית עבדות
פרקתך ושלחית קדמך תלתא נביי משה לאלפא מסרת דינין אהרן
לכפרא על עמא ומרים לאוראה לנשיא: עמי אדכר כען מה מלך בלק
מלכא דמואב ומא אתיב יתיה בלעם בר בעור הלא גבורן אתעבידא
לכון ממישר שיטין עד בית גלגלא בדיל למידע זכוותא דיוי: במה
אפלח קדם יוי אשתעבד לאלהא דשכינתיה בשמי מרומא האפלח
קדמוהי בעלוון בעגלין בני שנא: היתרעי יוי באלפי דיכרין בריבבת
נחלין דמשח האתן בוכרי חלף חובי חיבוב מעי חלף חטאי נפשי:
היתחוה לך אנשא מה טב ומה יוי תבע מינך אלהן למעבד דין דקשוט
ולמרחם גמילות חסדא והוי צניע להלכא בדחלתא דאלהך: קל
נביא דיוי על קרתא מכלן ומלפיא דחלין לשמא שמע מלכא ושלטונא
ושאר עמא דארעא: עוד האית בית רשיעא אוצרין דרשע ומכילן
דשקר מייתין לוט: היזכון במוזנון דרשע וכיס די ביה מתקלין
רברבין ודעדקין: דעתירהא מלן אוצרהון חטוף ויתבהא ממללין
שקר ולישנהון נכלין בפומהון: ואף אנא איתיתי עלך מרע ומחא
אצדינך על דחטתא: את תיכול ולא תסבע ויהי לך למרע במעך
ותדביק ולא תשזיב ודשתזיב לחרבא אמסר: את תזרע ולא תחצוד
את תדרוך זיתין ולא תשוף משח ותעצר ענבין לא תשתי חמר:
ועל די נטרתון גזירת בית עמרי ועבדתון עובדי בית אחאב והליכתון בנימוסיהון בדיל למסריתך לצדו ויתבהא לאשתמטו וחסודי עמי תקבלון: אמר.

עמי מה עשיתי לך. מה רעה עשיתי לך: ומה הלאתיך. שהא בסגול והאלף בצרי ופי' מה מצוה צויתי לך שתלאה לעשותה: ענה בי. העד בי אם עשיתי: כי העליתיך. אבל עשיתי לך טובות שהעליתיך מארץ מצרי שהיית שם בעבודה קשה: ומבית עברים. פי' מארץ מצרים כמו אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים. ופי' מבית עבדים ממקום שהייתם בו עבדים. או פי' שהם היו עבדים ואתם הייתם עבדים לעבדים ומצרים מבני חם היו ונאמר עבד עבדים יהיה לאחיו: ואשלח לפניך. לפני ובאתך שלחתי לך בעבדותך מבשרי' שבשרו לך בא הגאולה להביא לך מרגוז והמבשרים היו שלשה נביאים משה ואהרן ומרים: ות"י ושלחית קדמך תלתא נביאים משה אהרן ומרים משה לאלפא מסורת דיניא אהרן לכפרא על עמא ומרים לאוראה לנשיא: עמי זכר נא. ומה ענה אותו. אחר שהזהרתיו שלא יקלל אתכם: מן השטים ועד הגלגל. וזכר גם כן מן השטים שחטאתם שם והייתם חייבי' כליה וכפר לכם במקצת החוטאים שהמית במגפה: עד הגלגל. מה עשה לכם האל ית' שהעבירכם את הירדן ביבשה: למען דעת צדקות השם. הכל זכור מפי הקבלה ומפי תורת משה למען שתדע צדקות ה' שעשה עמך ותטיב מעשיך. ות' הלא גבורן אתעבידא לכון ממישר שטין עד בית גלגלא: במה אקדם ה'. אם יאמר אחד מכם באיזו מנחה אקדם את ה' שירצה בה ובמה אכף לו: האקדמנו בעולות בעגלים. פי' ויהיו העולות עגלים בני שנה שהם טובים ונבחרים: אכף. שרשו כפף והוא מבנין נפעל: הירצה. זכר הנבחרים במין הבשר לאכול ואמר עוד או שמא ירצה ברוב המנחה והוא מה שאמר באלפי אלים ברבבות נחלי שמן: וזה על דרך הפלגה כמו נהרי נחלי דבש וחמאה: האתן בכורי פשעי. או שמא לא ירצה במנחות ובהמות אלא במי שאביו עלי מבני והוא בכורי שאתננו לו למנחה בעבור פשעי שיכפרנו לי בהעלותי אותו לפניו. וכפל הענין במלות שונות ואמר פרי בטני חטאת נפשי כלומר אם אתן פרי בטני בעבור חטאת נפשי. ותרגם יונתן פרי בטני חביב מעי כלומר האהוב והחביב שבבני: הגיד לך אדם מה טוב. זהו מענה על השאלה אמר אין חפצי בעולות כי אם בעשות הטוב. כמו שאמר שמואל הנביא הנה שמוע מזבח טוב. ועשות משפט. יכלול כל המצות שבין אדם לחברו. כמו נזקי ממון ודברים אחרים גם העריות בכללו: שנ' את משפטי תעשו וכתי' אחריו ערות אביך וערות אמך וגו' ואהבת חסד הוא במילות חסדים ויעשה יותר מן הראוי לו: והצנע לכת עם אלהיך. הוא יחוד האל ית"י ואהבתו בכל לבבו ובכל נפשו. ואמר והצנע כי הדבר הזה מסור ללב והוא דבר צניעו' ות"י והוי צנוע להלכא בדחלתא דה'. ורז"ל פי' כי עשות משפט אלו הדינין אהבת חסד זו גמילות חסדי' והצנע לכת עם אלהיך זה הוצאת המת והכנסת כלה. הרי דברים קל וחומר ומה דברים שאין דרכן לעשותם בצנעה אמרה תורה והצנע לכת דברים שדרכן לעשותם בצנעה על אחת כמה וכמה: קול ה' לעיר יקרא. קול ה' הוא דבר הנביא כי בשם ה' הוא מתנבא: לעיר. כמשמעו כלומר לבני העיר קורא להם לשוב בתשובה והעיר הוא ירושלם או שומרון. ויש' לעיר כמו להעיר כלומר להעיר אותם לתשוב: ותושיה יראה שמך. ואיש תושיה וכן ואני תפלה ואני איש תפלה. אמר הנביא כשאני קורא דבריך בתוך העיר מי שהוא איש חכמה ביניה' הוא לבדו יראה בתוך לבבו את שמך הנכבד. וכי ראוי להכנע מפניו כשהנביא מזכיר שמו ומזכיר את דברו ושאר האנשים לא יחושו והוא איש תושיה אומר להם: שמעו מטה. כלומר מטה הפורענות. ואמר שמעו כמה קשה גזרה זו: ומי יעדה. ושמעו מי יעד זאת הגזר' להביאה. כי מי שיעדה יוכל להביאה כמו שיעדה כי היכולת בידו. והא יעדה כנוי לגזרה שהיא כמשל: מטה. שהיא מטה כמו המטה המכה. ותושיה שם לחכמה ושרשו ישה מבנין ישי. כי אין בעולם השפל דבר עומד אלא היא לפיכ' נקראת תושיה שעומדת בישותה לעולם: יעדה. הזמינה לבא. כמו ואם לבנו ייעדנה. מן המועד אשר יעדו: עוד האש. חסר יו"ד. ופירושו כמו היש עוד כמו שת"י האית בבית רשיעא ואם האש פתוח' כי היא לשאלה כמו האיש אשר כמוני יברח. וכן אמרה המסרה ב' פתחין חד חסר וחד מלא. ולדעת המתרגם פי' כן ראו היש עוד בית רשע אוצרות רשע. ופי' עוד עדיין אחר שקרא קול ה'. כלומ' ראו כי לא פנו אל קול ה' הקורא וראו כי עדיין תמצאו בבית רשע אוצרות רשע. ובית רשע חסר בית השמוש כמו בבית. וכן הנכנס' בית ה' והרומי' להם. ויש לפרש האיש כמשמעו כלומ' ראו אם איש רשע בביתו אוצרו' רשע כי לא שב מרשעו מפני קול ה' הקורא: ואיפת רזון זעומ'. איפת רזון תמצאו בבית הרש' שהיא זעומת הא' ית' כמו שאמר עמוס להקטין איפה ולהגדיל שקל: איפת רזון. זו היא איפה קטנה שהיא רזה וחסרה: רזון. שם בשקל קלון תרון. ות"י ומכילן דשקר מייתן לווט: האזכה. כלומר כל אחד ואחד היה לו להשיב אל לבו ולאמר האזכה במאזני רשע ובכיס אבני מרמה: אבני מרמה. הם משקלות המרמה כמו שאמר בתורה לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן גדולה וקטנה שהיה לוקח דבר ישקל בגדולה וכשימכו' דבר ימכור בקטנה: אשר עשיריה. עשירי העיר שזכר שומרון או ירושלם: מלאו חמס. מלאו בתיהם חמס: ויושביה. אף שאינם עשירי' דברו שקר שאין להם תחבולה לקנות ממון רב להכאה מועטת ידברו שקר: ולשונם רמיה בפיהם. ולשונם בפיהם היא רמיה והוא תאר בפלס שביה עניה: וגם אני. כמו שאתה החלית העניים והעשוקים במרמותיך כן אני החליתי אותך בהכות אותך מכה קשה: השמם על חטאתיך. השמותיך על חטאתיך. או פי' ענין תמיה. כלומר אתמיה בני אדם ברוב הכותי אותך על חטאתיך: השמם. מקור. ות"י ואף אנא אייתי עלך מרע ומחא אצדינך על דחטית: אתה תאכל. מאכליך יהיה למארה שלא תשבע ממנו: וישחך בקרבך. השכנעתך תהיה בקרבך. כלומר בארצך קודם שתגלה: וישחך. שם שרשו ישח בפלס וישעך תתן לנו. ות"י ויהא עלך מרע במעך: ותסג ולא תפליט. תסיג האשה להריון ולא תפליט הולד אלא ימות במעיה: ואשר תפלט לחרב אתן. ואשר תלד לא ישמחו בו כי יפול בחרב האויב. ותסג בסמך כמו בשי"ן. וכן ארור מסיג גבול רעהו: אתה. מבואר הוא: תדרוך. בחולם לקריאת בן אשר ובחטף קמץ לקריאת בן נפתלי: ותירוש. על שם סופו. כמו וטחני קמח. כי לא ידרוך האדם התירוש אלא הענבים: וישתמר. אעפ"י כן לא תוסרו בכל הרע שאני מביא עליכם ועדיין חק עמרי משתמר בכסות עזבו חקותי. ואמר וישתמר לשון יחיד ואמר חקות לשון רבים ר"ל כל חק וחק: וחרפת עמי תשאו. מה שהייתם מחריפי' עמי שהם העשוקים תקבלו עונש אותה החרפה שיחרפו אתכם הגוים:

כא א

אללי לי כי הייתי כאספי קיץ כעללת בציר אין אשכול לאכול בכורה
אותה נפשי: אבד חסיד מן הארץ וישר באדם אין כלם לדמים
יארבו איש את אחיהו יצודו חרם: על הרע כפים להיטיב השר שאל
והשפט בשלום והגדול דבר הות נפשו הוא ויעבתוה: טובם כחדק דובר
ישר ממסוכה יום מצפיך פקדתך באה עתה תהיה מבוכתם: אל
תאמינו ברע אל תבטחו באלוף משכבת חיקך שמר פתחי פיך:
כי בן מנבל אב בת קמה באמה כלה בחמתה איבי איש אנשי ביתו:
ואני ביהוה אצפה אוחילה לאלהי ישעי ישמעני אלהי: אל תשמחי
איבתי לי כי נפלתי קמתי כי אשב בחשך יהוה אור לי:
זעף יהוה אשא כי חטאתי לו עד אשר יריב ריבי ועשה משפטי
יוציאני לאור אראה בצדקתו: ותרא איבתי ותכסה בושה האמרה
אלי איו יהוה אלהיך עיני תראינה בה עתה תהיה למרמס כטיט חצות: חוצות
יום לבנות גדריך יום ההוא ירחק חק: יום הוא ועדיך יבוא למני אשור
וערי מצור ולמני מצור ועד נהר וים מים והר ההר: והיתה הארץ
לשממה על ישביה מפרי מעלליהם: רעה עמך בשבטך צאן נחלתך
שכני לבדד יער בתוך כרמל ירעו בשן וגלעד כימי עולם:

אמר נבייא ווי לי ארי הויתי כמיסף טביא בעידן דאבדו חסידיא מן
ארעא הא כסיופי קיטא כעוללן בתר קטף לית גבר דביה עובדין טבין
לטביא חמדת נפשי: אבדו חסידיא מן ארעא ודקשוט באנשא לית
כולהון למשפך דם זכי כמנין גבר ית אחוהי מסרין לגמירא:
מבאשין בידיהון ולא מוטבין שלטונא שאיל ודיינא אמר עיביד לי
דאישלם לך ורבא ממליל תחמודי נפשיה ווי עליהון על דקלקלוהא:
טבא דבהון קשי למפק מן ידיה כיד מן חרקא ודקשיט בהון מסיוגת
סייג ביש יום סיבורך לטב עידן סעורת בישתך מטת כען יהי ערבוב
להון: לא תתהמון ברחים ולא תתרחצון בקריב מאיתת קימך טר
מילי פומך: ארי ברא מנבל אבא ברתא מנציא עם אמה כלתא
מקלא בחמותה סנאוהי דגברא אנשי ביתיה: ואנא במימרא דייי
אבוע ארוץ לאלהא עביד פורקני יקביל צלותי אלהים: לא תחדין רומי
בעיל דבבותי לי דינפלית אקום ארי יתיבית כדבקיבל ייי ינהר עלי:
אמרת ירושלם לוט מן קדם ייי קבלית ארי חבית קדמוהי עד
דידין דיני ויתפרע עולבני ויפקנני לנהור אחזי בזכותיה: ותחזי רומי
בעיל דבבותי ותחפינה בהתא דהוות אמרה לי אן דאתפריקתא במימר
דייי אלהך עיני יתזיין במפלתהון כען תהי לדיש כטין שוקין: בעידנא
ההיא יתבניין כנישתא דישראל בעדנא ההיא יתבטלן גזירת עממיא: בעידנא ההיא יתכנשו גלותא דמן אתור וקרוי תוקפא ודמן חורמני רבתא וקירוי צוירא
ועד פרת וימא מערבאה וטורי טורא: ותהי ארעא לצדו על יתבהא מפרי עובדיהון: פרנס עמך במימרך עמא דאחסנתך בעלמא דהוא עתיד לאתחדתא
ישרון בלחודיהון דהוו צרן בחורשא יתיתבון בכרמלא ויתפרנסון בארעא מתנן וגלעד כיומי עלמין:

כיומי

אללי לי. מלעיל הטעם באלף. אם רשעתי אללי לי מלרע הטעם בלמד וענינו כמו אוי. ורבי אחי ר' משה פי' לשון יללה האלף מקום יוד כמו ישי ואשי. אמר הנביא אוי לי ברעות ישראל כי הם לא שמעו בתוכחתי והאל נפרע מהם ואוי לי מרעתם: כי הייתי כאספי קיץ. כשארתי בדבר מועט כשאר אחר שלקטו ואספו פירות הקיץ. או כעוללות ששארו בגפן אחר שכלה הבציר אין אשכול לאכול אותו מוצא בגפן אשכול אחד לאכול כי כבר נבצר. כלומר אין חסיד וישר שאלמוד מעשיו: בכורה אותה נפשי. כלומר אם תמו החסידים והישרים אותה נפשי שיעמוד עתה אחד מבני הדור שילמד דרכי החסידים והישרי' והוא הבכורה במשל: כאספי. שם רבים מן אסף החסיל: אבד חסיד. חרם. רשת. כמו משטח חרמי' תהיה מצודי' וחרמי'. אמר יצודו כל אחד אחיו להרגו כמו הצייד שצד העופות ברשת: על הרע כפים להטיב. הרע מקור וכן הטיב. אמר יתנו דעתם על הרע אשר בכפיה' להטיבו ולחזקו. וזה דרך צחות לומר לשון על הפכו לענין אחד. וכן כי ייטיב אל אבי את הרעה עליך. וכן ההיטב חרה לך זה הלשון לחזק הענין. ואמר כי בזה יחזיקו הרע בכפיהם לקחת שוחד להטות דין: השר שואל. כי לא ישאל המלך שוחד בפיו כי יתביים מזה אלא השר שואל בעבורו: והשופט בשלום. השופט גם כן ידו עמהם ויש לו חלק בשוחד. וזהו שלום שהוא גמול. כמו באו ימי השלום. וכן משלם אחר ורודף שלמונים. והנה השופט מטה הדין כדי שיגמול לו המלך טובה בממון שלוקח בהטיית הדין. והגדול גם כן מי שהוא גדול בחצר המלך והוא תחת השר גם הוא דובר עם בעל הדין לתת שוחד ויפסקו הדין כרצונו. וזהו הות נפשו. כלומר שברון נפשו ואבדה מן העולם. כמו יעץ בהותו. והות דמעים. וי"ת וחמודי נפשיה: ויעבתוה. חזקוה בין כולם חזקו ההטייה בשוחד שלוקחים. ויעבתוה ענין חוזק. כמו החבל החזק שנקרא עבות. ואא"ז פי' כי כל עבות מג' חוטים. וכן ועבות העגלה שהיא משלש רצועות והיא החזקה. וכן פירשו רז"ל עבות ג' עלין בקן אחד. וכן אמ' ויעבתו' לפי שהם שלשה מחזיקי העולה והטיית הדין השר והשופט והגדול: טובם כחדק. הטוב שבהם הוא כמו החדק שהוא הקוץ שהוא מכאיב כל הנוגע בו. וי"ת טבא די בהון קשה למיפק מן ידיה כד מן חדקא: ישר ממסוכה. והישר שבהם הוא קשה יותר מן המסוכה שהוא גדר הכרמים שעושי' מקוצי'. וי"ת ודקשיט בהון מסגיאות סייג בים: ממסוכה. בסמך כמו בשי"ן. מן הלא אתה שכת בעדו: הנני שך את דרכך בסירים: יום מצפיך. יום נביאי השקר שהם מצפיך ונביאיך שהיו מבטיחים אותך על שקר עתה תראה היום ההוא מה הוא אם טוב ואם רע. כי הנה פקדתך באה. כלומר פקודת עונך. עתה תהיה מבוכתם. מבוכת נביאי השקר. ר"ל ערבובם מן נבוכים הם בארץ: אל תאמינו ברע. הדור הזה אין אדם יכול להאמין ברעו: באלוף. בגדול ר"ל באחיו הגדול: משוכבת חיקך. גם מאשתך צריך אתה שתשמור פתחי פיך שאם תדבר רע על חבריך בפניה תגלהו: פתחי. רבים. מן פתח דבריך יאיר: כי בן מנבל אב. הבן היה לו לנשא האב ולכבדו ובדור הזה הוא משפילו ומבזהו. וכן בת קמה באמה כלה בחמותה וגו'. וכל זה הפך הנכונה והמנהג: ואני בה' אצפה. דברי הנביא על לשון ישראל. כמו שאמר אחריו אל תשמחי אויבתי לי. ואחרי שאמר מיכה דברי הפורענות סיים נבואתו בדברי נחמה ואמר ואני בה' אצפה. כלומ' אף על פי שאני בגולה מארכי על עונותי עוד אצפה בה' שיוציאני מן הגלות. וכפל הענין במש' ואמר אוחילה לאלהי ישעי: ישמעני אלהי שבטחתי בו שישמעני בגלות: אל תשמחי אויבתי לי. אפשר שהיוד לכנוי אף על פי שהמלה מלעיל. אמר אויבתי כנגד הרשעה שארך גלות ישראל ברשותה יותר מאלף שנה וחושבת כי אבדה תקות ישראל והיא שמחה לאידה. ואמ' כנגדה אל תשמחי לי שאת אויבת לי. וכתי' לא תחדין בעלת דבבותי: כי נפלתי קמתי. אם נפלתי בגלות עוד אקום. ואמר קמתי עבר במקום עתיד כדרך הנבואות כי מה שאומר האל יתברך שיהיה הוא קיים כאלו היה: כי אשב בחשך ה' אור לי. אם אשב בגלות בחשך כלו' בצרה גדולה שהיא נמשלת לחשך אני בוטח בה' שיהיה עדיין אור לי ויוציאני מחשך לאור: זעף ה' אשא. בגלותי אני נושא וסובל זעף ה' ומצדיק עלי את הדין: כי חטאתי לו. ואסבל עד אשר יריב ריבי עם הגוים שלחצוני: ועשה משפטי. שיקח נקמתי מהם: בצדקתו. שיעשה לי עוד צדקה. ותרגם יונתן אמרת ירושלם לווט מן קדם ה' קבילית: ותרא אויבתי. היא כמו שפיר' למעלה. וכן תרגם יונתן: ותרא. מלרע. כמו ירא פרעה. תרא אשקלון: אויבתי. מלעיל בשני פשטין כמו הראשון. אמר אויבתי שתראה שיוציאני האל יתברך לאור יהיה לה בשת ממה שהיתה אומרת לי בגלות איה ה' אלהיך: עיני תראנה בה. הנו"ן דגושה שלא כמנהג. אלא אם כן תהיה נון הא הפעולה. אמר עיני תראנה באויבתי כחפצי ורצוני כי עתה בבא לי הגואל תהיה למרמס כטיט חוצות. וכן ובאויבי ראתה עיני: יום לבנות גדריך. אמר כנגד האויבת יום שחשבת לבנות גדריך בבזת ישרא' כשתבואי עם גוג ומגוג בארץ ישרא' יום ההוא ירחק חק היום ההוא יהיה לך להפך וירחיק חקך שיהיה לך באומות ובישראל והיית מושלת עליהם. והמפרשים פירשו הפסוק כנגד ישרא'. וכן תרגם יונתן בעדנא ההיא יתבנין כנישתא דישראל בעידנא ההיא יתבטלון גזרת עממיא: יום הוא ועדיך יבא. אותו יום תשועת ישרא' יום הוא לה' ועדין יבא האויב להשחיתך: למני אשור וערי מצור. זכר אשור שגלו שם ישראל תחילה: למני. כמו למן. כמו מני אפרים: וערי מצור. כמו ערי מבצר. כלומר שלא ימלטו מפני חוזקם. וכן ותבן צר מצור לה. והדומים לו רבים: ולמני מצור. ומן ערי המצור ועד הנהר. זהו נהר פרת כי פרת הוא גבול ארץ ישרא' ומשם והלך ארץ העמים: וים מים. ועד שזכר עומד במקום שנים. ר"ל ועד ים שהוא מצד מערב: והר ההר. ועד הר ההר והוא הר ההר שמת שם אהרן והוא אחד מגבולי ארץ ישרא'. כמו שאמר מהר ההר תתאו לבא חמת. וזכרו בתורה בחולם והנה בפתח ואחד הוא. ר"ל יחריבו ארץ אויביהם שהוא סביבות גבול ארץ ישראל שהיו להם שכנים רעים והרעו לישראל בכל כחם. וים" ולמני מצור כמו מצרים. וכן דללו וחרבו יאורי מצור. כל יאורי מצור כמו מצרים. וי"ת בעדנא ההיא יתכנשון גלוותא דמן אתור וגו'. תרגם ולמני הורמני. וכן תרגם מני אשכנז מני טורי הורמני: והיתה הארץ. ארץ העמים: על יושביה. כמו עם יושביה. וכן ויבואו האנשים על הנשים והדומים להם: מפרי מעלליהם. שהרעו לישראל: רעה עמך בשבטך. אמר הנביא כנגד האל יתברך שיוציא ישראל מהגלות וירעם בשבטו כמו שהרועה ירעה צאנו ויכוונם לאטם בשבטו: שכני לבדד. כמו שוכן. וכן היושבי בשמים. והדומים לו. לבדד שיהיה לבדו בארצו ואין עם אחר אתו: יער בתוך כרמל. ישכנו ביער כמו בתוך הכרמל. כי כרמל הוא מקום ישוב שדות וכרמים ואילנות. ואמר כי אז ישכנו לבטח ביער שהוא מקום חיות ולא יפחדו מהם כמו שהאדם שוכן בתוך כרמל. וכן אמר וישנו ביערים: ירעו בשן וגלעד. שהיא מעבר לירדן והיא ארץ מקנה שמנה וטוב ירעוה כימי עולם:

Preteritum pro futuro

כימי

כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות: יראו גוים ויבשו מכל גבורתם ישימו יד על פה אזניהם תחרשנה: ילחכו עפר כנחש כזחלי ארץ ירגזו ממסגרתיהם אל יהוה אלהינו יפחדו ויראו ממך: מי אל כמוך נשא עון ועבר על פשע לשארית נחלתו לא החזיק לעד אפו כי חפץ חסד הוא: ישוב ירחמנו יכבוש עונתינו ותשליך במצולות ים כל חטאתם: תתן אמת ליעקב חסד לאברהם אשר נשבעת לאבתינו מימי קדם:

כיומי מפקהון מארעא דמצרים אחזינון פרישן: יחזון עממיא ויבהתון מכל גבורתהון ישוון ידהון על פומהון ואודניהון יתחרשן: ישתטחון על אפיהון על ארעא כחיויא כזחלי עפר יזועון מכיך בניתהון מן קדם ייי אלהנא יתברון וידחלון מן קדמך: לית בר מינך את הוא אלהא שביק לעוין ומעבר על חובין לשארא דאחסנתיה לא מוריך לעלמין רוגזיה ארי רעוי לאיטבא הוא: יתוב מימריה לרחמא עלנא ויכבוש על חובנא ברחמתיה וירמי לעומקי ימא כל חטאי ישראל: תתן קושטיה דיעקב לבנוהי כמא דקיימתא ליה בביתאל טבוות אברהם לזרעיה בתרוהי כמא דקיימתא ליה בין בתריא תדכר לנא עקידת יצחק דאתעקד על גבי מדבחא קדמך תעביד עמנא טבון דקיימתא לאבהתנא מיומי קדם:

בימי צאתך · עונה האל יתברך לנביא אמור להם כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות · וטעם צאתך שיצאו אבותיהם כאלו יצאו הם: יראו גוים. הגוים שיאספו על ירושלם עם גוג ומגוג יראו הנפלאות ויבושו מכל גבורתם שבטחו על גבורתם לבא על ירושלם: ישימו יד על פה · שלא יהיה להם מענה: אזני' תחרשנה · שיהיו מבוהלי' ממה שישמעו מטוב ישר' הרחוקי' מארצם: ילחכו עפר כנחש. עפר רגלי ישראל ילחכו כמו הנחש ההולך על גחונו שלוחך עפר שהוא מהלכו: כזחלי ארץ · כפל הענין במ"ש כי הנחשי' זוחלי ארץ הם שהולכים על בטנם . או פירוש אחר המינים שהם זוחלי ארץ כתולעים וכיוצא בהם כן ישתטחו לפני ישראל: ירגזו ממסגרותיהם. אותם שיסגרו בעריהם מפחד ישראל שם ירגזו: אל ה' אלהינו יפחדו · כי ידעו כי אין זולתו: ויראו ממך . כנגד ישראל: ויראו · חסר יוד" פא הפעל ויו"ד האית"ן כמשכת בגע"א: מי אל כמוך . דברי הנביא כנגד האל יתברך: לשארית נחלתו · לאותם שישארו בבוא הגואל: לא החזיק לעד אפו. אף על פי שהיו חייבים שלא יצאו מהגלות לרוע מעשיהם שעשו לא יפנה לעד אל מעשיהם: כי חפץ חסד הוא. כמו שכתוב בתורה ורב חסד וחסרו ויעביר על חטאיהם כשיגיע זמן הגאולה: ישוב · אמר ישוב ירחמנו ואמר ותשליך כן דרך המקרא במקומו' רבים לנכח ושלא לנכח בפסוק אחד . וכן אמר עונותינו ואמר חטאתם יכבוש כאדם שכובש דבר תחת רגליו שלא יראה. וזהו שאמר ותשליך במצולות ים: כובש · כאדם שמסלק דבר ממקומו: במצולות. בשורק הצד" והמצולה הוא עומק המים: תתן אמת ליעקב. החסד הוא לאברהם שנתן לו בחסדו הארץ ולבניו אחריו ובניו הם בני יעקב . והאמת הוא ליעקב כי אחר שנתנה לאברהם ולבניו האמת הוא לקיים המתנה לבניו כי הוא אלהי האמת ולא ישוב דברו הטוב אחור: אשר נשבעת לאבותינו · כלל שלשת האבות אברהם יצחק ויעקב כי לשלשתם נשבע: תם ונשלם ספר מיכה:

משא

נינוה ספר חזון נחום האלקשי: אל קנוא ונקם יהוה נקם יהוה ובעל חמה נקם יהוה לצריו ונוטר הוא לאיביו: יהוה ארך אפים וגדול כח ונקה לא ינקה יהוה בסופה ובשערה דרכו וענן אבק רגליו: גוער בים ויבשהו וכל הנהרות החריב אמלל בשן וכרמל ופרח לבנון אמלל: הרים רעשו ממנו והגבעות התמוגגו ותשא הארץ מפניו ותבל וכל ישבי בה: לפני זעמו מי יעמוד ומי יקום בחרון אפו חמתו נתכה כאש והצרים נתצו ממנו:

מטל

כס דילוט לאשקאה ית נינוה מלקדמין איתנבי עלה יונה בר אמתי נביא דמגת חפר ותבת מחובה וכדו דאוסיפת למיחטי תב ואתנבי עלה נחום מבית קושי כמא דכתיב בספרא הדין: אלהא דיין ופורען ייי מתפרע ייי וסגי חילא קדמוהי עתיד ייי לאיתפרע מ מסנאי עמיה וכרגז חסין מבעלי דבבוהי: ייי מרחיק רגז וסגי חילא קדמוהי עתיד ייי לאתפרע וסלח לדתייבין לאוריתא ולדלא תייבין לא מזכי ייי בעלעולא וברוח מדבר ועגן אמטתא כיבש קדמוהי: דנזיף בימא ומיבש ליה וכל נהרוותא מחריב צדי מתנן וכרמלא ואילני ליבנן בתרו: טוריא זעו מן קדמוהי ורמתא איתפרקא ותרובת ארעא מן קדמוהי ותבל וכל דיתבין בה: כד אתגלי ברחמתא למיתן אוריתא לעמיה כן זע עלמא מן קדמוהי בכן כד איתגלי ברגז לאתפרע מסנאי עמיה קדם פורענותיה מן יקום ומן יסובר באבאשות רוגזיה רוגזיה כאשתא ממסי וטינריא אתפרקן מן קדמוהי:

טב ייי

משא

נינוה ספר חזון נחום האלקושי. זאת הנבואה נאמרה על נינוה ונינוה היתה למלך אשור . כמו שכתוב מן הארץ ההיא יצא אשור ויבן את נינוה · ומלך אשור הרע לישר' והגלה אותה מארצם והקדוש ברוך הוא נקם נקמתם ע"י נבוכד נצר שהחריב מלכו' אשור . ואמרו רז"ל שנה ראשונה שמלך נבוכד נצר כבש את נינוה שנייה כבש את יהויקים · ונחום זה הנביא לא אמר הכתוב באיזה דור נתנבא · וקראו אלקושי מתיחס אל עירו או אל אבותיו · ובסדר עולם יואל נחום חבקוק נתנבאו בימי מנשה . ולפי שלא היה כשר מנשה לא נקראו על שמו · וחי"ת חזון נקודה בסגול ופתח כי הוא סמוך כמו חזון ישעיהו: אל קנא ונוקם ה' · מקנא הוא בעבור עמו . כמו שאמר ויקנא ה' לעמו כי רואה אותם בצרה גדולה בגלותם: ונוקם . פירוש נקמתו מאת מלך אשור ומזרעו . כי אעפ"י שברצון האל יתברך הגלה כמו שאמר הוי אשור שבט אפי הוא הוסיף להרע יותר מן הראוי . כמו שאמר אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה: נוקם ה' וגו' · כפל הענין לחזק . וי"מ כי זכר ג' נקמות כנגד ג' גליות שהגלה מלך אשור את ישרא' · וצריו ואויביו הם מלכי אשור במקום הזה . וכן עשה לכל צרי ישראל כמו שעשה למלך מצרים ולמלך בבל ולשאר המריעים לישרא' . ואויבי ישרא' הם אויבי האל וצריו: ונוטר . כמו שומר ר"ל אעפ"י שאינו לוקח נקמתו מאויביו מיד שומר הוא העון להם עד זמן שיקח נקמתו מהם או מבניהם: קנא · תאר . כמו כי ה' קנא שמו אלא שהם שני משקלים: יהוה ארך אפים · כך היא מדתו שמאריך כעסו לרשעים: וגדול כח . גדל כח הוא לסבול כעסו שלא ינקם מיד . וכן אמר משה רבינו עליו השלום יגדל נא כח ה'. ואמר אחריו ה' ארך אפים: גדול · כתי' בוי"ו וקרי בלא וי"ו בקמץ חטף הדלת מפני סמיכותו על מלה מלעיל: ונקה לא ינקה · אף על פי שמאריך אפו לרשעי' כמו שהאריך למלכי אשור ולסוף לקח נקמתו מהם: ה' בסופה ובשערה דרכו · כשבא על אויביו להשחית' קל מהרה ברגע יבא כמו שבא הסופה והסערה: וענן אבק רגליו. ענינו ענין חשך · כמו ויהי הענן והחשך: אבק רגליו. הגזרות הבאות משבתו על האויבים הם להם לחשך ואפלה · והמשילם לאבק הנופל מתחת הרגלים: גוער בים ויבשהו. ואיך לא יעשה במלכי אשור כרצונו והנה הוא גוער בים שהיא בריאה עצומה בבריאות הארץ וכשירצה ישיבהו יבשה כמו מעשה בים סוף · ואמ' בו לשון גערה כאדון הגוער בעבדו · וכן אמ' ויגער בים סוף ויחרב . והנה יהפך הטבע והמנהג כל שכן שישליט אומה באומה להשחיתה שאין בזה הפך טבע ומנהג: וכל הנהרות החריב · ואם בים כחו ויכלתו להפך טבעו כל שכן בנהרות שאינם עצומים כמו הים ויחריב אותם וישיבם יבשה כשירצ' בהפך הטבע כמו שעשה בירדן ובלא הפך טבע כאשר יעצור השמים ולא יהיה מטר וייבשו הנהרות: אמלל בשן וכרמל ופרח לבנון אמלל. ואז בעצירת המטר אמלל מקום המרעה ולא יהיה עשב ודשא וכל ירק · וכן פרחי עצי הלבנון ייבשו . ואף על פי שפשו' הפסוק כמשמעו הנה הוא משל על מלכי האומות ועל המון העמים: ויבשהו · מן הדגוש משפטו וייבשו בהנעת שני יודי"ן ומפני כובד התנועה הפילו יוד" הפרש והטילו תנועתה על יוד" האית"ן · ואא"ז כתב כי הוא מבנין הפעיל משפטו וייבשהו: הרים · אפילו ההרים שהם העמודים שביסוד העפר רעשו ממנו כשירצה ירעשו ויפלו . וזהו כשיהיה רעש הארץ והכל ברצונו: התמוגגו: נמסו: ותשא הארץ · ותשרף · כמו וישאם דוד ואנשיו אף שזה פעל עמד והענין חרבן הארץ . כמו שאמר גפרית ומלח שרפה כל ארצה וגומר · כאלו היא שרופה שלא יעלה בה כל עשב . או שתהיה ממש כסדום ועמורה: לפני זעמו · מבואר הוא כאשר לפניו: חמתו נתכה כאש · והאש איננה נתכת אבל היא מתכת אלא פירוש חמתו נתכת על אויביו וכדבר הנתך מפני האש . וכן תרגם יונתן . ועוד נוכל לפרש נתכה כאש בלא חסרון · ור"ל אש הברקים שהיא נתכת ורכה מלמעלה למטה כרגע . וכן אמר כברקים ירוצצו . ואמר בדרך משל על חמת האל הנתכת על אויביו וישלח חציו ויפיצם ברק ויהם . או פירושו כמו הפוך חמתו כאש נתכה · כלומ' חמתו שהיא כאש נתכה על אויביו: והצורים נתצו ממנו · כמשמעו · או הוא דרך משל כמו שפירשנו:

טוֹב יְהֹוָה לְמָעוֹז בְּיוֹם צָרָה וְיֹדֵעַ חֹסֵי בוֹ׃ וּבְשֶׁטֶף עֹבֵר כָּלָה יַעֲשֶׂה
מְקוֹמָהּ וְאֹיְבָיו יְרַדֶּף חֹשֶׁךְ׃ מַה תְּחַשְּׁבוּן אֶל יְהֹוָה כָּלָה הוּא עֹשֶׂה
לֹא תָקוּם פַּעֲמַיִם צָרָה׃ כִּי עַד סִירִים סְבֻכִים וּכְסָבְאָם סְבוּאִים אֻכְּלוּ
כְּקַשׁ יָבֵשׁ מָלֵא׃ מִמֵּךְ יָצָא חֹשֵׁב עַל יְהֹוָה רָעָה יֹעֵץ בְּלִיָּעַל׃
כֹּה אָמַר יְהֹוָה אִם שְׁלֵמִים וְכֵן רַבִּים וְכֵן נָגֹזּוּ וְעָבָר וְעִנִּתִךְ
לֹא אֲעַנֵּךְ עוֹד׃ וְעַתָּה אֶשְׁבֹּר מֹטֵהוּ מֵעָלָיִךְ וּמוֹסְרֹתַיִךְ אֲנַתֵּק׃ אשבור
וְצִוָּה עָלֶיךָ יְהֹוָה לֹא יִזָּרַע מִשִּׁמְךָ עוֹד מִבֵּית אֱלֹהֶיךָ אַכְרִית פֶּסֶל ו רותיך
וּמַסֵּכָה אָשִׂים קִבְרֶךָ כִּי קַלּוֹתָ׃
הִנֵּה עַל הֶהָרִים רַגְלֵי מְבַשֵּׂר מַשְׁמִיעַ שָׁלוֹם חָגִּי יְהוּדָה חַגַּיִךְ שַׁלְּמִי
נְדָרָיִךְ כִּי לֹא יוֹסִיף עוֹד לַעֲבָר בָּךְ בְּלִיַּעַל כֻּלֹּה נִכְרָת׃ עָלָה מֵפִיץ עַל ב
פָּנַיִךְ נָצוֹר מְצֻרָה צַפֵּה דֶרֶךְ חַזֵּק מָתְנַיִם אַמֵּץ כֹּחַ מְאֹד׃ כִּי שָׁב יְהֹוָה
אֶת גְּאוֹן יַעֲקֹב כִּגְאוֹן יִשְׂרָאֵל כִּי בְקָקוּם בֹּקְקִים וּזְמֹרֵיהֶם שִׁחֵתוּ׃ מָגֵן
גִּבֹּרֵיהוּ מְאָדָּם אַנְשֵׁי חַיִל מְתֻלָּעִים בְּאֵשׁ פְּלָדוֹת הָרֶכֶב בְּיוֹם הֲכִינוֹ גבריהו
וְהַבְּרֹשִׁים הָרְעָלוּ׃ בַּחוּצוֹת יִתְהוֹלְלוּ הָרֶכֶב יִשְׁתַּקְשְׁקוּן בָּרְחֹבוֹת

טַב יְיָ לְיִשְׂרָאֵל לְאִסְתְּמָכָא עֲלוֹהִי בְּעִידַן עָקָא וְגַלֵּי קֳדָמוֹהִי דְּרָחִיצִין
עַל מֵימְרֵיהּ׃ וּבִרְגַז תַּקִּיף וּבְחֵימָא תַּקִּיפָא גְּמִירָא יַעֲבֵיד עִם עַמְמַיָּא
דְּקָמוּ וְאַחְרִיבוּ יַת בֵּית מַקְדְּשָׁא דַּייָ וּבַעֲלֵי דְבָבוֹהִי יִמְסַר לְגֵיהִנָּם׃
מָא עַמְמַיָּא דִּבְזוּ יַת יִשְׂרָאֵל מָא אַתּוּן חָשְׁבִין קֳדָם יְיָ גְּמִיר הִיא עָתִיד
לְמֶעְבַּד עִמְּכוֹן לָא תִתְקַיַּם עֲלֵיכוֹן כְּבֵירַת יִשְׂרָאֵל תַּרְתֵּין זִמְנִין רְוָוחָא
בָּתַר עָקָא׃ אֲרֵי שִׁלְטוֹנֵי עַמְמַיָּא דִּבְזוּ יַת בֵּית יִשְׂרָאֵל וּכְמָא דְּטָעַן
בְּחַמְרָא כֵּן אִטְּעִיאוּנוּן שֵׁיצִיאוּנוּן כְּמָא דְּמִשְׁתֵּיצָיָא אֶשָּׁתָא בְּקַשָּׁא יְבִישׁ
סַגִּי׃ מִינִּיךְ נִינְוֵה נְפַק מַלְכָּא דַּחֲשִׁיב עַל עַמֵּיהּ דַּייָ בִּישָׁא דְּמַלִּיךְ
מְלַךְ דִּרְשַׁע׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אִם יְהוֹן שְׁלֵמִין בְּעֵיצָה וְסַגִּיאִין בְּאִתְמְנָיוּת
עַמְמַיָּא דְּמִתְכַּנְּשִׁין לְאַעָקָא לִיךְ יְרוּשְׁלֵם וִיגוּזוּן יַת דִּגְלַת וְיַעִבְרוּן יַת
פְּרַת וְיֵיתוּן לְעַנְיוּתִיךְ וּדְשַׁעְבַּדְתִּיךְ לָא אֲשַׁעְבְּדִינָךְ עוֹד׃ וּכְעַן אֶתְבַּר
נִיר עַמְמַיָּא מִצַּוְּרֵיכוֹן וְחַנִּקֵיכוֹן אֲפַסֵּיק׃ וִיפַקֵּיד עֲלָךְ יְיָ יַת מַלְכָּא
דְּאַתּוּר וְלָא יְהֵי דִּכְרָן מִשְּׁמָךְ עוֹד מִבֵּית טַעֲוָתָךְ אֱשֵׁיצֵי צְלָם וּמַתְּכָא
תַּמָּן אֲשַׁוֵּי קִבְרָךְ אֲרֵי קְלִילָא דָא קֳדָמַי׃ הָא עַל טוּרֵי אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל
רַגְלֵי מְבַסַּר מַשְׁמַע שְׁלָם חוֹגִּי יְהוּדָה חַגַּךְ שַׁלִּימִי נִדְרַיִךְ אֲרֵי לָא יוֹסְפוּן
עוֹד דִּיעִדּוּן בִּיךְ רַשִׁיעִין כּוּלְּהוֹן אִשְׁתֵּיצִיאוּ׃ דַּהֲווֹ סָלְקִין וּמִתְכַּדְּרִין עַל אַרְעִיךְ צַיְּירִין עֲלָךְ בְּצַיִּיר מְקַיְּימִין סְכוּאִין עַל אוֹרַח אוֹרְחָתָךְ תַּקִּיפֵי קְדַל חֲסִינֵי חֵיל לַחֲדָא׃
אֲרֵי אָתִיב יְיָ תּוּקְפֵיהּ לְיַעֲקֹב רְבוּתֵיהּ לְיִשְׂרָאֵל אֲרֵי בְזוֹנוּן בָּזוֹזִין וְקִירְוֵי תּוּשְׁבַּחְתְּהוֹן חַבִּילוּ׃ תְּרִיסֵי גִּבָּרֵיהוֹן מְסַמְּקִין גַּבְרֵי עָבְדֵי קְרָבָא לְבִישִׁין דְּזָהוֹרִית בְּאֶשָּׁת
פִּילֵי רְתִיכֵיהוֹן זַמְּנִין לְיוֹם קִישׁוּטֵיהוֹן וְרַבְרְבֵי מַשִּׁירְיָתְהוֹן מְסַרְבְּלִין בִּצְבְעוֹנִין׃ בְּשׁוּקַיָּא מִשְׁתַּגְשְׁגִין רְתִיכַיָּא קָל נוּקוּשׁ זַיְינֵיהוֹן מִשְׁתְּמַע בִּרְחוֹבֵי קִרְוַיָּא חֵזְוֵיהוֹן

טוב ה'. טעם הפסוק כמשך עד סופו. ר"ל ישראל שהם חוסים בו יהיה האל טוב להם ויהיה להם למעוז ביום צרת מלכי אשור. כי אעפ"שת ארב מלכות אשור ישראל שהם בגלות בארצם ימלטו מחרב כשוטף כבר: וידע חוסי בו. יודעם ומכירם לטובה ומשגיח עליהם. וכן כי יודע ה' דרך צדיקים: חוסי בו. נסמך על אותו השמוש. וכן כל חוסי בך. חרי בגלבוע. גמולי מחלב. והדומים להם: ובשטף עובר. מקומה של נינוה שזכר ישטוף אותה בפעם אחת בשטף עד שיעשה כלה מקומה שלא יהיה נכר מקומה שהיה שם עיר מושב. ירדף. פעל יוצא לשלישי הא"ל מרדף והחשך רודף והאויבים נרדפים וחשך הוא משל לצרה הגדולה: מה תחשבון. אמר כנגד אויביו שהם אנשי נינוה מה תחשבון אתם על ה' הנגזר עליכם רעה זאת תחשבון כי לא יוכל לעשות זאת. כמו שאמר מלך אשור כי יציל ה' את ירושלם מידי: כלה הוא עושה. דעו כי כלה הוא עושה אתכם: לא תקום פעמים צרה. כי בפעם אחת יכלה אתכם: כי עד סירים סבוכים. יבואו להיות משל עד סירים סבוכים. כלומר הקוצי' הסובכי' יחד שלא יוכל אדם לקחתם ממקומם. כמו שאמר כי לא ביד יקחו. ומה יעשה אדם בהם ישרפם באש במקומ' כמו שרוף ישרפו בשבת. כן יהיו בני אשור שהיו מכאיבים בני העולם כמו הנוגע בקוצים ובבא עת חרבנם יכלו שלא ישאר בהם דבר כמו הסירים או כמו הקש היבש שמלא עתו לקבור שישרף במהרה קל מאד ולא ישאר לא מהסירי' ולא מהקש לא פחם ולא דשן. כי לא יעשו פחם לרקותם. וגם מעט הדשן שיעשו הולך ברוח קל מהרה כן יהיו בני אשור. ומה שאמר וכסבאם סבואים ר"ל שיהיו כמו השכורים נופלים בארץ שלא יהיה בהם כח להלחם כנגד אויביהם הבאי' עליהם ואכלו במהרה כמו הסירים או כקש יבש מלא: ממך יצא. אמר כנגד נינוה כל זה הגמול יהיה לך על רעתך שעשית לישראל וממך יצא המלך שהיה חושב על ה' רעה שעלה על ארץ ישראל והשחיתה וחשב ללכד ירושלם. ופי' על ה' על עם ה'. גם על ה' בתחילה חשב רעה שאמ' שלא יוכל להציל את ירושלם מידו והיה חושב ויועץ על ה' את רעה ודבר בליעל: כה אמר ה'. אמר כנגד ירושלם אם שלמים אם מחנה אשור הבאים עליך שלמים כמו שהם בשלום לא יפחדו מאדם כי כל הארצות כבשו: וכן רבים. וכמו כן רבים הם במספר: וכן נגוזו ועבר. כן יהיו נגוזים במהרה ועבר כל חילם וכחם. וכן אמר ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור וגו': ועניתיך. ואם עניתיך על ידו כי כל ארץ ישראל כבש זולתי ירושלם לא אענך עוד: לא אענך עוד. על ידו כי הוא וכל חילו יכלו: ועתה אשבור מטהו. השמוש והצול שהיה מרים על צוארך עתה אשברהו. וכפל הענין במ"ש ואמר ומוסרותיך אנתק. ואמר מוטהו ואמר מוסרותיך כי הכנויים יבאו בשמות עם הפועל ועם הפעול. וכן ושמחתי בבית תפילתי. שמעתי את תפילתך: וצוה עליך. אמר כנגד מלך אשור: לא יזרע משמך עוד. כי לא ישאר ממך זרע נקרא בשם המלוכה: כי מלך אשור הכוהו בניו בחרב והמה ברחו ונמלטו ארץ אררט: מבית אלהיך אכרית פסל ומסכה. כי בבית נסרך אלהיו נהרג. וכיון שנהרג שם בטלו אותו הבית מהיות שם עוד פסל ומסכה. ואחר שנהרג שם ברצון האל ית' שהעיר רוח בניו להרגו שם הרי הוא כאלו האל ית' הכרית משם פסל ומסכה. וכן אשים קברך. ופי' שם בבית אלהיך אשים קברך: כי קלות. היית נקלה ונבזה כי בניך יהרגוך. ועוד בבית אלהיך זה יותר קלון ובזיון וזהו עונש כי הקילותני ברבך ואמרת כי לא אוכל להציל את ירושלם מידך ושמתני כאלהי גויי הארצות: הנה על ההרים. במות סנחריב בשרו בארץ יהודה שישבו בעריהם כבראשונה וילכו לחוג בירושלם ולזבוח זבחיהם ולשלם נדריהם כי לא יוסיף עוד סנחריב לעבור בארצם כי כבר מת: כלה נכרת. כי גם בניו ברחו ולא יוסיף עוד לבא: עלה מפיץ. המפיץ שעלה על פניך נכרת והוא סנחריב שהפיץ בניך בגלות: נצור מצורה. המצורות והערים הבצורות שתפש מלך אשור והחריבם נצרו ושמרו אותם לא תניחום הפקר שובו ושבו בתוכם ולא תפחדו עוד ממלך אשור. מצורה ענין חוזק. וכן ויבן ערי מצורה ביהודה: צפה דרך. צפו דרך שהיה בא בה כי לא תראוהו עוד כבור. צפה מקור. וכן חזק אמץ: חזק מתנים אמץ כח מאד. חזקו מתניכם ואמצו כח כי לא תיראו עוד ממנו. ופי' אמיץ כח אמצו כחכם בלב טוב ובבטחון שתבטחו בה' ית'. וכן ולאים דעת מאמץ כח: כי שב ה' את גאון יעקב. אם כדברי ר' יונה ז"ל יהיה יוצא. כמו ושב ה' את שבותך. והדומים לו. ואם כדברי ר' יהודה יהיה ענין הנחה והשקט. ואמר כי במות סנחריב ישוב גאון יעקב כמו שהיה. וזהו כגאון ישראל כי ישראל הוא יעקב וזה בימי חזקיהו: גאון יעקב. הוא ירושלם וארץ יהודה. כמו את גאון יעקב אשר אהב סלה. שהוא אומר על ירושלם. כמו שאומר אוהב ה' שערי ציון מכל משכנות יעקב: בקקום בוקקי'. האויבי' הריקום מכל טוב והנה הוא פעל יוצא. גפן בוקק פעל עומד: וזמוריהם שחתו. כטיעותים' וזמוריהם שחתו שנה בשנה בבאם בארצם. כמו שאמר ושחיתו את יבול הארץ. וי"ת וזמוריהם כמו מזמרת הארץ שתרגם וקרוי תושבחתהון חבילו: מגן גבוריהו. אמר על חיל נבוכד נצר הבאים על נינוה: גבוריהו. כמו גבוריו: מאדם. אמר זה לשתי סבות. וכן אנשי חיל מתולעים שפי' לבושים בגדים צבועים בתולעת שני. האחת לגדולתם ורוב כבודם והאחת לפי שהוא צבע מבהיק ומירא בני אדם: באש פלדות הרכב. הרכב הוא כאלו הולך באש פלדות. כי גלגלי הרכב הם ברזל ובמרוצתם בדרכים על האבנים יוצא אש מתוכם מכח המרוצה. וידמה שהרכב הוא באש פלדות. ופלדות הוא כמו הפוך מן לפידי אש: ביום הכינו. ביום שיכין נבוכד נצר את החיל לבא על נינוה כן תהיה תכונתו: והברושים הרעלו. ית' החניתות שהם עץ ברושים. אמר כי שם המות בראשם להמית מהר מי שיתקעו בהם כי עושי' חניתות מברושי' והם חדי' בראשם ותוקעי' אותם בגוף האדם. כמו שאמר ביואב ויקח שלשה שבטים ויתקעם בלב אבשלום: הרעלו. מן תרעלה שמפרשים סם המות. ואאז"ל פי' תרעלה רעדה. ופי' הרע לו רעדו. ופי' ברושים. שרי העיר של נינוה וגדוליה כי הגדולים נמשלו לארזים ולברושים. אמר כשיראו גדולי נינוה החיל תאחזם רעדה: בחוצות יתהללו הרכב. כי לא יוכלו לצאת חוץ לעיר להלחם עם החיל כי רבים הם מהם וגבורים מהם. והם הולכים תוך העיר בחוצות כהוללים ומשוגעים: הרכב. ר"ל רוכבי הרכב. והם הפרשים: ישתקשקון ברחובות. ילכו בבהלה ברחובות העיר. ופי' ישתקשקון יכו שוק בלכת' בבהלה:

מראיהן

יוצצו מראיהן כלפידים כברקים ירוצצו: יזכר אדיריו יכשלו בהליכותם
ליכתם ימהרו חומתה והכן הסכך: שערי הנהרות נפתחו וההיכל נמוג:
אותיה והצב גלתה העלתה ואמהתיה מנהגות כקול יונים מתפפות על
לבביהן: ונינוה כברכת מים מימי היא והמה נסים עמדו ואין
מפנה: בזו כסף בזו זהב ואין קצה לתכונה כבד מכל כלי חמדה:
בוקה ומבוקה ומבלקה ולב נמס ופק ברכים וחלחלה בכל מתנים
פרים ופני כלם קבצו פארור: איה מעון אריות ומרעה הוא לכפרים אשר
הלך אריה לביא שם גור אריה ואין מחריד: אריה טרף בדי גרותיו
ומחנק ללבאתיו וימלא טרף חריו ומענתיו טרפה: הנני אליך נאם
יהוה צבאות והבערתי בעשן רכבה וכפיריך תאכל חרב והכרתי מארץ
ג נגם טרפך ולא ישמע עוד קול מלאככה: הוי עיר
דמים כלה כחש פרק מלאה לא ימיש טרף: קול שוט וקול רעש אופן
וסוס דהר ומרכבה מרקדה: פרש מעלה ולהב חרב וברק חנית ורב
יכשלו חלל וכבד פגר ואין קצה לגויה יכשלו בגויתם: מרב זנוני זונה טובת
מרוב חן בעלת כשפים המכרת גוים בזנוניה ומשפחות בכשפיה:

חזויהון כבעורין כברקת טרדין: יסגון רבני משריתהון ית קלון במהכהון יוחון יכבשון שורא יבנון מגדליא: גשרי נהרותא אתפסק ומלכא בהיכליה זע: ומלכתא יתבת ציבא בגליא נפקת ואמהתהא מרברן אזלן בתרהא מנהמן כקל יונים מטרפן על לביהון: ונינוה כבית כנישת מיא מיומי קדם היא ואינון ערקו קומו קומו ולית דמשגי למיקם: בוזו כספא בוזו דהבא ולית סוף לאוצריא ספו כל מני חמדתא: בזיזא ומתבזזא ופתיח תרעא לסנאה ולב מסי וניקוש רכובין וזיע בכל חרצין ואפי כלהון אתחפיאו אי כרום אוכמין כקידרא: אן מרורי מלכיא ובית מישרי שלטוניא אתר דהוו אזלין מלכיא תמן בניהון שבקין הא כאריא דישרי על ציריה לרוחצן ולית דמניד: מלכיא מיתן חטוף לנשיהון ובזיזא לבניהון ומלן אוצריהון חטוף וכדניתהון ביזא: הא אנא שלח רוגזי עלך אמר יי צבאות ואדליק באשתא רתיכך וכפרנך תקטול חרבא ואשיצי מארעא סחורתיך ולא ישתמע עוד קל איזגדך: ווי קרתא אשדת דם כולה כדבין ביזא מליא לא פסיק קטול: קל ניקוש מחא וקל זיוע גלגלין וסוסין מפנבין ורתיכין מקפצן: פרש מסיק ולהוב וצלהוב סיפין וציחצוחת מורנין וסגי קטולין והמון פגרין לית סוף לקטיליא ית קלון בקטיליהון: מסגיאות אתרגושת קרתא דהיא בטעיתא נפקת ברא שפירת ריוו ידעא חרשין דמסרא עממיא בטעותהא ומלכותא בחרשהא: הא

מראיהן כלפידים. שיש להם בשת כי בא קצם ואין להם כח להלחם כנגד אויבהם ישוב מראה פניהם אדום כלפידים. וכן אמר בבני בבל בעת מפלתם פני להבים פניהם כי מי שיש לו בשת יתאדמו פניו: כברקים ירוצצו. מרוב בהלה ירוצו ברחובות העיר מקצה אל קצה כי לא ידעו מה לעשות: יזכור אדיריו. כוכל לפרש על מלך נינוה כשיזכור האדירים שלו שילכו אל החומה יכשלו בהליכתם מרוב הבהלה כשימהרו ללכת אל החומה. והנה הכן הסוכך אל החומה מבחוץ לחתור בקיר החומה. ויתכן לפרשו גם כן על מלך בבל שיזכור אדיריו שילכו אל החומה לכבשה והנה מרוב מרוצת כשימהרו ללכת אל החומה יכשלו בהליכתם וכשיגיעו אל החומה יכינו הסוכך לעמוד תחתיו ולחתור בחומה: חומתה. ההא במפיק ר"ל חומת נינוה: הסוכך. הוא מכסה קרשים ועורות עליהם באים הנלחמים אל העיר ונכנסים תחתיו עד החומה וחותרים תחתית החומה והוא מגן עליהם מן האבנים שמשליכים מעל החומה: בהליכותם. כתוב בוי"ו לשון רבו' וקרי בהליכתם לשון יחידה: שערי הנהרות נפתחו. שערי המדינה היוצאים לנהרות נפתחו שסברו אנשי החיל הדלתות. וכיון שנפתחו השערי' האלה היכל המלך שהוא סמוך להם נמוג מכח המהלומות שהכו בשערים: והצב גלתה העלתה. ההיכל שהוצב בשלוה ימים רבים בנינוה עתה נמוג ונגלתה נינוה שהיתה מכוסה עד עתה שלא עבר בה זר: והעלתה. כמו נכרתה. מן כעלות גדיש בעתו: ואמהותיה. אמהות נינוה. והן הסרות הגדולות קראן אמהות שילכו כשפחות בגולה: מנהגות. אשה אחותה מתופפות ומכות על לבביהן על הכבוד שסר מהם וילכו בגולה כשפחות כן פי' א"א ז"ל זה הפסוק. ותי' והצב ומלכתא ר"ל לפי שהיתה נצבת אצל המלך כמו שמר נצבה שגל לימינך. והנגיד רב שמואל פי' כי שם המלוכה הצב: גלתה. שהיתה נסתרת בחדר כמנהג המלכה והנשים והנכבדו' כמו שאמר כל כבודה בת מלך פנימה. ועתה גלתה ויצאה מחדרה והעלתה על המרכבה להוליכה בגולה ואמהותיה מנהגות אותה ומנהמו' בקול קינה כקול יונים מתופפות כמו שארם מכה בתוף כן הם מכות על לבביהם כדרך הנשים הנוהות והמקוננות: ונינוה כבריכת מים מימי היא. ונינוה מימים קדמונים שהיתה היא בנויה מלאה מכל טוב כמו הבריכה שהיא מלאה מים והבריכה היא שאוספין בה המים או מי גשמים או מעין. ות' כבית כנישת מיא מיומי קדם היא: והמה נסים. ועתה יושביה נסים מהעיר הנמלטים ממנה בעת כבישתה. וכשאומרים להם האויבים עמדו אין מי שמפנה פניו לקול קריאתם אלא נסים בכח: בזו כסף בזו זהב. אמר הנביא כנגד הכשדים. או אומרים איש לאחיו: ואין קצה לתכונה. אין סוף לתכונת הממון שתמצאו שמה שהכין מלך נינוה וגדוליה ובזו כסף כי הון רב תמצאו. ות' ולית סוף לאוצריא: כבוד מכל כלי חמדה. כלי כבוד תמצאו יותר מכל כלי חמדה שבעולם. ות' ספו מכל מאני חמדתא. כראה שהיה דעתו לפרש מן התכבדי כילק. ובדברי רז"ל מכבדין בין המטות. כלומר כבדו העיר מכל כלי חמדה: כלי. בחירק לשון יחיד: בוקה ומבוקה. ענין ריקות. והכפל לחזק. כי מבוקה כמו בוקה אלא שנוספה בו המם הנוספת על השמות. וכן ה' עוזי ומעוזי: ומבולקה. כרותה. ואמר על נינוה שתהיה ריקה מכל טוב וכרתת: ולב נמס. וכן יושביה יהיה להם לב נמס: ופיק ברכי'. והוא כשלון. כמו לפוקה ולמכשול. ופי' פיק ברכים כי שמפחד אדם מאד ונבהל ארכובותיו נוקשות זו בזו מרעדה ורתת. וכת"י וניקוש רכובין. וכן אמר בבלטשצר וארכובתיה דא לדא נקשן: קבצו פארור. פירשנוהו בנבואת יואל: איה מעון אריות. כן יאמרו הגוים בחרבן נינוה כי היא היתה מעון אריות כי ממנה היו יוצאים אנשים כאריות טורפים בני העולם ומביאים הטרף לנינוה כי היא מעון לאריות ומרעה לכפירים: אשר הלך אריה לביא שם. אריה ולביא. כמו שמם ירח: גור אריה. כלם הלכו שם בטרפם ואין מחריד אותם. ות' דהוו אזלין מלכיא תמן בניהון שבקין: אריה טורף בדי גורותיו. כדי להספיק לגורותיו כמו די השיב לו: גורותיו. משל לבנות. ולבאתיו משל לגבירו': ומחנק ללבאותיו. מחנק החיות בעבור לבאותיו. וכן הענין משל למלך נינוה ושריה וגדוליה שהיו מביאים שלל העמים לנינוה: הנני אליך. אמר לנינוה הנה אשי' פני אליך להשחיתך: והבערתי בעשן רכבה. ר"ל באש גדולה שנראה עשנה מרחוק. ויונתן תרגם ואדליק באישתא רתיכה: רכבה. שהיתה מתגאה ברוב רכב ופרשים: וכפיריך. משל לבני החיל: טרפך. שהיית טורפת בני הארץ: ולא ישמע עוד קול מלאככה. מלאכיך שהיו מרימים קול על ארצות העמים לירא' ולבהלם. כמו ששעה רב שקה על ירושלם שדבר עליהם גבוהות והפחידם. גם על אשר אל יבטיחכם כי יחזקיהו למלך אשור. ודקדוק מלת מלאככה ברי הכף האחרונה מקום קמץ והחא כמו אשר בויתי אותכה והדומ' לו. ואף על פי שזכר בפסוק לשון נקבה ומלאככה לשון זכר לשון נקבה הוא כנגד העיר ולשון זכר הוא כנגד המלך שהוא סנחריב. ור' יונה כתב שברי מקום חירק והוה כמו מלאכיכי על משקל כעוריכי תחלואיכי: הוי עיר הדמים. הוי לשון קריאה. או הוא כמו אוי. וכתי' ווי: כחש. שמכחשין ומשקרים איש באחיו. וכן מלאה פרק. והוא כמו גזל שפורק דבר מיד אחר. וכן ופרקת עולו פורק ואין מציל: לא ימיש טרף. לא ימיש מתוכה טרף כי בכל יום ויום טורפים: קול שוט. ועתה ישמע מהאויבים הבאים עליה קול שוט שמכים הפרשים הסוסי' לרוץ: וקול רעש אופן. שממהרי' ללכת לבא העיר: דוהר. כמו דהרת אביריו. והוא כשמכה הסוס בארץ בכח ברגליו: מרקדה. מרוב מרוצתה כאלו מרקדה: פרש מעלה. פי' מעלה להב חרב. וי"ו ולהב כוי"ו ושא אברהם את עיניו. ות' בחסרון מלה מסיק ולהוב סייפין וצחצוח מורנין: ורוב חלל. שיעשו הפרשים: וכובד פגר. כמו רב חלל. ענין כפול במלות שונות. כי כבד הוא ענין רבוי. כמו עמך הכבד הזה. והדומים לו. ופגר כמו חלל. כי לא יקרא הגוף פגר אלא כשהוא מת: ואין קצה לגויה יכשלו בגוית'. האויבים יכשלו בגויית החללים. אבל לשון גויה יבא גם כן בגוף החי: מרוב זנוני זונה. כל זה בא לו מרוב הרעות שעשתה. ודמה אותה לזונה כי הזונה עושה כן מוכרת הזונ' אחריה בכשפיה ובהתיפותה בפניהם ועושה בהם כרצונה. וכן עשתה היא בגויי הארצות:

הא אנא שלח רוגזי עלך אמר יי צבאות ואגלי בהתת חובך על אפך ואחוי עממיא בהתתיך ומלכותא קלניך: ואירמי עלך שיקוצין ואנבליניך ואשוינך מבערא לעיני כל חזך: ויהי כל די יחזינך יתרחק מינך ויימר אתבזיזת נינוה מן ידוי עלך איכא אשכח מנחמין לך: הא את טבא מאלכסנדריא רבתא דיתבא ביני נהרותא מיא סחור סחור לה דשורה ימא מי ימא שורהא: כוש סומכתהא ומצרים ולית סוף פוטאי ולובאי הוו בסעדיך: אף היא בגלותא תהך בשביא אף עולימהא יתרפן בריש כל שוקיא ועל יקירהא רמו עדבין וכל רברבהא ירקקין בשלשלן: אף את דמיא לרוויא תהי מטלטלא אף את תבען סעיד מבעיל דבבא: כל כרכך דמן לתינין בכירן דאם יתעדונון יתרן וישתארון בהון צמוקין דכשירין למיכל: הא עמך חלשין כנשיא בגויך לבעלי דבביך אתפתחו תרעי ארעיך אכלת אשתא תוקפיך: מיא בצירא כנושי לגויך תקפי כרכך אסגא מרווא ושעבידי בטינא אתקיפי ביניניך: לתמן ייתון עלך עממיא דתקיפין כאשתא ישיצונך קטולי חרבא יתכבשון עלך משירית עממין דסגיאין כזוחלא יחפונך בקמצא יתחסנונך כגובא: אסגית תגרך מכוכבי שמיא הא כזחלא די שלח ופרח: הא טסך מצלהבין כגובא וטפסריך כזחיל גובאי די שרן בכותליא ביום קריר דכד שמשא דנחא עליהון מתבדרין ולא אתידע אתרהון לאן ערקין: אתברו גיברך מלכא דאתור גלו עם משיריתך אתבדרו עמך על טוריא ולית דמכניש: לית דכאיב ליה על תבריך מטרעא מחתך כל די שמעו שמעתך טפחו ידיהון עלך חדיאו ארי על מן לא עדת מחת בישתיך תדירא:

הנני אליך נאם יהוה צבאות וגליתי שוליך על פניך והראיתי גוים מערך וממלכות קלונך: והשלכתי עליך שקצים ונבלתיך ושמתיך כראי: והיה כל ראיך ידוד ממך ואמר שדדה נינוה מי ינוד לה מאין אבקש מנחמים לך: התיטבי מנא אמון הישבה ביארים מים סביב לה אשר חיל ים מים חומתה: כוש עצמה ומצרים ואין קצה פוט ולובים היו בעזרתך: גם היא לגלה הלכה בשבי גם עלליה ירטשו בראש כל חוצות ועל נכבדיה ידו גורל וכל גדוליה רתקו בזקים: גם את תשכרי תהי נעלמה גם את תבקשי מעוז מאויב: כל מבצריך תאנים עם בכורים אם ינועו ונפלו על פי אוכל: הנה עמך נשים בקרבך לאיביך פתוח נפתחו שערי ארצך אכלה אש בריחיך: מי מצור שאבי לך חזקי מבצריך באי בטיט ורמסי בחמר החזיקי מלבן: שם תאכלך אש תכריתך חרב תאכלך כילק התכבד כילק התכבדי כארבה: הרבית רכליך מכוכבי השמים ילק פשט ויעף: מנזריך כארבה וטפסריך כגוב גבי החונים בגדרות ביום קרה שמש זרחה ונודד ולא נודע מקומו אים: נמו רעיך מלך אשור ישכנו אדיריך נפשו עמך על ההרים ואין מקבץ: אין כהה לשברך נחלה מכתך כל שמעי שמעך תקעו כף עליך כי על מי לא עברה רעתך תמיד:

סרה

עולה חוצות

טפסריך גובי

הנני אליך. לפי שדמה אותה לזונה דמה חורבנה לקלון הזונה: מערך. כמו ערותך. והוא מן כמער איש: והשלכתי שקוצים. דברי תיעוב וניבול להשחית יופיך ולהמאיסך לכל העולם: ושמתיך כראי. כזבל. כמו והסיר את מוראתו. ויונתן תרגם ואשוינך מבערא לעיני כל חזך: והיה כל רואיך ידוד ממך. כל אחד מהם ידוד וירחק ממך לרוב קלונך. ואמר שדדה נינוה שהיתה מושלת בגוים עתה שדדה. והשי"ן נקראת בקמץ חטף: מי ינוד לך. מאין אבקש מנחמים לך. כי כלם שמחים למפלתך מפני הרעות שעשית להם: התיטבי מנוא אמון. אמר איך היית בוטחת בגדולתך ובגאונך ובהיותך עיר בצורה והרות סביב לך. כמו שאמר שערי הנהרות נפתחו. וכי טובה את מנוא אמון. והיא אלכסנדריא של מצרים. וכן תרגם יונתן האת טבא מאלכסנדריא רבתא: היושבת ביאורים. בין היאורים ישבה שהם סביב לה גם נכנסים בעיר מתחת הארץ שלא היתה יראה ממצור. לפיכך אמר היאורים מים סביב לה בין היאורים ומי הים היו מקיפים אותה מים. ופי' ואמר אשר חיל ים פי' חומות ים לה. וכפל הענין לחזק ואמר מים חומותיה עכ"ז לכדה נבוכדנצר כשכבש ארץ מצרים: כוש עצמה. העי"ן נקראת בקמץ חטף כמו עצמה ירבה. אמר וכן כוש שהיתה לה עצמה: ומצרים ואין קצה. וכן מצרים שאין קצה לעם אשר בה. וכן פוט ולובים שכולם היו בעזרתך עתה נפלו ביד נבוכדנצר: גם היא. כי אמון וכוש ומצרים כל אחת מהם הלכו בגולה גם את תלכי בגולה כמוהם כי אין את טובה מהם. ואמר בגולה ואמר בשבי כפל הענין במ"ש לחזק הענין: ידו גורל. פרשו ידד בשקל רבו מטערות ראשי. רבו דבריו משמן. ופי' השליכו. כן כתבו רבי יהודה ורבי יונה ז"ל. ואא"ז ז"ל כתב כי פרשו ירה והוא אותן מבנין הפעיל כמו וידו אבן בי ומשפטם ידיו וידו היו"ד בתוכה יו"ד אותן והיו"ד פא הפעל נבלעת בדגש: רתקו בזיקים. מן עשה הריתוק ורתוקות כסף. ופירש אסרו בשלשלאות כי זקים הם שלשלאות והם רתוקות. וכאשר אמר רתקו בזיקים הוא תוספת ביאור כי די לו ברתקו. וכן כמוהו למען בבוע בבצע. עמקו עמק. ומעלה מעל. ויבא דור כוס. והדומים להם: גם את תשכרי. גם את כמו כוא ומצרים תשתה כוס התרעלה ותשכרי ממנו: תהי נעלמה. כלומר כאלו לא הייתי על דרך ושתו ולעו והיו כלא היו: תהי. כמו תהיי. או היא כשתרת כי דרך המקרא לדבר לנכח ושלא לנכח בפסוק אחד: גם את תבקשי מעוז מאויב. מפחד האויב תבקשי מעוז ומבצר להסגב בו: כל מבצריך. ומה יועילו לך מבצריך כי כלם יהיו נוחים להכבש כמו התאנים המבושלים. כי במעט תנועה שיניע האדם את האילן יפלו: על פי אוכל. המניע אותם כן יפלו מבצריך ביד אויב: עם בכורים. כמו ובכורים. וכן אדמוני עם יפה עיני כמו ויפה. והמשיל המבצרים לתאנים שיתאוה אדם להם ויותר כשהם בכורים שמצפה אדם להם ומתאוה יותר כן מצפה האויב למבצריך לכבשם. הנה עמך נשים בקרבך. כמו הנשים שאין בהם כח להלחם: פתוח נפתחו. כלומר נראה כאלו נפתחו מאליהם כי קל מהרה שברון ופתחום האויבי' וכאלו אש אכלה בריחיך: מי מצור שאבי לך. כלומר עשי לך כל מה שתוכלי לעשות כי לא יועילך: באי בטיט. לרמסו לעשו' ממנו הלבנים. וכפל הענין במש' ואמר רמסי בחומר: החזיקי מלבן. כמו כבשן הלבנים ששורפי' אותם בו: שם. מבצריך: תאכלך אש. האויב: תאכלך כילק. כמו הילק שאוכל התבואה עד כלה: התכבד כילק. התכבד מקור: התכבדי. בווי כנגד נינוה. והם ענין רבוי. כלו' מה יועילך אם התרבית בעם ככר כי לא יועילו ולא יכילו. ויו"ת התכבד התכבדי מדברי רז"ל מכברין בין המטות מכבדות של תמרה. כי הילק והארבה מכברין השדה מן התבואה. ות"י יחפונך בקומצא יחסלונך בגובא: הרבית. אמר מה יועילוך סוחריך שהרבית בתוכך ככוכבי השמים. כי כמו הילק שפשט בארץ ואחר כך עף קל מהרה כן עפו הם ואבדו ולא הועילם עושרם: מנזריך. גדוליך וקציניך מענין נזר ודגש הנו"ן לתפארת הקריאה וכמוהו רבים: וטפסריך. כמו שריך או נגידיך. וכן ופקדו עליה טפסר. והוא בחירק הטי"ת וזה פתח הטי"ת ואחד הוא במשקל. ובענין המשילם לארבה שמנהג הארבה שיחנו וידבקו בכותלי' ביום קרה ובחום היום ילכו ולא ישאר אחד ולא נודע בכותלים מקומו אים לא נכר בגדרות אנה חנו ולא נודע גם כן איה הם. כלומר אנה הלכו ועפו קל מהרה. ואמר מקומו על כל אחד מהם. ואמ' אים על כלם. וכן שרי נינוה וגדוליה שהיו חונים בהשקט ובשיבה האויב עליהם לא תועילם עשרם וגדולתם מי שברח ברח מי שנהרג נהרג לא נודע מי הוא הגדול והשר: כגוב גובי. כמו גובים. וכן וקרע לו חלוני כמו חלונים והדומים לו. ותרגו' ארבה גובאי. ומה שאמר כגוב גובי ר"ל המין הגדול שבמיני הארבה כמו מלך מלכים: בגדרות. הם כותלי דרבים והכרמים. והוא קבוץ מן יושבי כטעים. וגדרה וגודר משעלי הכפל מבנין הדומה למרובע לפי שהוא פתח. כמו אשר עולל לי. אבל נודד פועל עומד כן כתבו רבי יונה. ואא"ז ז"ל כתב שהוא לא נזכר שם פעלו מכתי העי"ן. כמו באין תהומות חוללתי. וענינו ענין תנועה. כמו נדדו מני. ותדד שנתי מעיני. ידוד ממך: נמו רעיך. מנהיגי המלך ויועציו עתה לא יהיה להם יד להציל מכף האויב והרי הם כאלו הם ישנים: ישכנו אדיריך. כאלו שכנו בקבר ומתו כי לא יועילו ולא יצילו. וכן שכבה דומה נפשי: נפשו עמך. כמו נפוצו על דעת יונתן שתרגם יתבדרו. ויתכן היותו ענין רבוי. כמו ופשו פרשיו. כי תפושו בעגלה דשה. ופי' רבו עמך שהם נפוצים על ההרי' ואין מקבץ. ולפי שקרא המנהיגים רועים אמר על העם שהם נפוצים על ההרים. כלומר כצאן אשר אין להם רועה ואין מקבץ אותם: אין כהה לשברך. כהה ענין רפואה. כמו כהה הנגע. והוא ענין הקמוט והעבור כי כאשר הנגע או השבר קרוב לרפואה יתקמט העור שסביבותיו: לשברך. אמר כנגד מלך אשור שזכר: נחלה מכתך. ואמר על המכה כפעלה ואף על פי שהיא פועלה כי האדם הוא הנחלה והמכה היא המחלה על הסבה השנית. כי הסבה ראשונה המביא אותה אף על פי כן מרוב החלאים אשר במכה ההיא היא נפעלת אל החלאים ההם. כלומר מלאה מהם. וכן כי כלה ונחרצה. כי כלה אך נבהלה על זה הדרך: תקעו כף. עליה לשמחה. כמו ויכו כף ויאמרו יחי המלך. וכל עבי השדה ימחאו כף:

תם ונשלם ספר נחום:

נוא

זקים

כפי

המשא

אשר חזה חבקוק הנביא : עד אנה יהוה
שועתי ולא תשמע אזעק אליך חמס ולא
תושיע : למה תראני און ועמל תביט ושד
וחמס לנגדי ויהי ריב ומדון ישא : על כן תפוג תורה ולא יצא לנצח
משפט כי רשע מכתיר את הצדיק על כן יצא משפט מעקל : ראו
בגוים והביטו והתמהו תמהו כי פעל פעל בימיכם לא תאמינו כי
יספר : כי הנני מקים את הכשדים הגוי המר והנמהר ההולך למרחבי
ארץ לרשת משכנות לא לו : אים ונורא הוא ממנו משפטו ושאתו
יצא : וקלו מנמרים סוסיו וחדו מזאבי ערב ופשו פרשיו ופרשיו
מרחוק יבאו יעפו כנשר חש לאכול : כלה לחמס יבוא מגמת פניהם
משחק קדימה ויאסף כחול שבי : והוא במלכים יתקלס ורזנים משחק לו הוא
צר לכל מבצר ישחק ויצבר עפר וילכדה : אז חלף רוח ויעבר ואשם זו
קדושי כחו לאלהו : הלוא אתה מקדם יהוה אלהי קדשי לא נמות יהוה
למשפט שמתו וצור להוכיח יסדתו : טהור עינים מראות רע והביט
אל עמל לא תוכל למה תביט בוגדים תחריש בבלע רשע צדיק ממנו :
ותעשה אדם כדגי הים כרמש לא משל בו : כלה בחכה
העלה יגרהו בחרמו ויאספהו במכמרתו על כן ישמח ויגיל :

מטל

נבואתא דאתנבי חבקוק נביא : עד אימתי
יי אנא מצלי הלא גלי קדמך קבילנא קדמך
על חטופין הלא יוכלא קדמך למיפרק : למא
אנא חזי אנוסין ומסתכל בעבדי ליאות שקר בזוזין וחטופין לקיבלי
דכתחרותא וכזדונא אינון מתגברין : על כן פגת אוריתא ולא נפיק
לאפרש דינא ארי רשיעיא מסלעמין לצדיקיא על כן לא נפיק דינא כיון :
חזו בעממיא ואסתכלו אתרפו שוהו ארי עובדא איתעביד ביומיכון
לא תהימנון ארי ישתעון לכון : ארי הא אנא מקים ית כסדאי עמא
מותיא וקלילא דאזיל לפאתי ארעא לאחסנא קרוין דלא דיליה :
אימתנין ודחילין אינון מיניה דיניה וגזרתיה נפקין : וקלילין מנמרי
סוסותיה וחריפין מדיבי רמש וירדון פרשוהי ופרשוהי מרחיק ייתון
משתרן כנישרא דטאים למיכל : כולהון לחטוף אתן מקבל אפיהון
דמן כרוח קידומא וכנש כחלא שיביא : והוא על מלכיא מתלעב ועל
שילטוניא מחייך הוא לכל כרך תקיף מעיק וצבר מיליתא וכבשה :
בכן על דאימת רוחיה עלוהי עדא ממלכותיה וחב על דאסגי יקרא
לטעותיה : הלא את יי ברית עלמא מבראשית את אלהא דיין קשוט
על כל בריתך קדיש בעובדי הימנות מימרך קיים לעלמין יי למעבד
דינא בריתוהי ותקיף לאתפרעא אתקנתוהי : בריר מימרך מלמחזי
בעובדי ביש ומלאסתכלא בעבדי ליאות שקר הלא גלי קדמך ולמא
את מסתכל באונסין ואת יהיב ארעא לרשיעא ומסלעמין לרטבין מנהון : ועבדתא אינשא כבוני ימא כריחשא דלית שולטן עלוהי : כולהון דמן לצדיקין
דאחיד נונא בחכתא כביש ליה בחרמיה ורמיליה במצרתיה על כן חדי ודאיץ : על כן

המשא

אשר חזה חבקוק הנביא. הנביא הזה לא ידענו דורו ולא משפחתו. ובסדר עולם יואל נחום חבקוק נתנבאו בימי מנשה. ולפי
שלא היה מנשה כשר לא נקראו על שמו. ונבואתו על נבוכד נצר על הרע שעשה לישראל מכל העמים והתנבא על הרע שיעשו
פרס ומדי לזרעו באחרונה. והחל להתרעם כנגד הא' ית' על מעשה הרשעים שמריעים לישראל הצדיקים ומצליחי' בדרכיהם.
וזכר בלשון הצדיקים שבדורו או אחר דורו בדרך נבואה על נבוכד נצר שעתיד למלוך ולהרע לישראל. ונראה כי בדורו החלה מלכו' נבוכד נצר כמו שאמ' כנגד
אנשי דורו כי פעל פעל בימיכם ואמ' : עד חמס. פי' בעבור החמס הנעשה לישראל אזעק אליך ולא תושיע : למה. אנשי און שעושים לי און ואראה לפני ואתה
כמראה אותם שלא תבערם מן הארץ גם אתה תביט העמל שעושים ואין אתה משלם גמולם. וכן אמר דוד עמל וכעס תביט. וכל זה להודיע כי ה' ית' משגיח
במעשה בני האדם אם לטוב אם לרע ואחר שכן הוא איך מאריך להם : ויהי. ויהי לנגדי מי שישא אלי ריב ומדון. ויש מפרשי' ריב ומדון האויב ישא ויסבול ישרא' :
על כן. לפי שאין אתה עושה דין ברשעים תרפה התורה ותחלש. כי רבים מרפים ידיהם ממנה. ולפי שרואים הצלחת הרשעים ורעת הצדיקים : תפוג. ענין
רפיון וחלישות. וכן כל אשר בפרשו : ולא יצא. לפי שהם רואים שלא יצא לנצח משפט הרשעים : כי רשע מכתיר את הצדיק. מקיף אותו להרע לו תמיד. כענין
כתרו את בנימין : על כן יצא משפט מעוקל. על כן אומר כי המשפט מעוקל ומעוות. וכתי' על כן אמר לא כפיק דינא כיון : ראו. אמר כנגד ישראל ראו בגוים
והביטו כי מה' יבא להם המשחית : והתמהו תמהו. הכפל לחזק התימה לרוב מעשה הרע שיעשה נבוכד נצר. והתמהו מבנין התפעל דינו והתתמהו. ות' התפעל
נבלעת בדגש ת' השרש : כי פעל פעל בימיכם. זה לעד כי בדורו מלך נב'. והפועל הוא השם יתברך. ופעל שם : כי יספר. לכם הפעל הרע והקשה לא תאמינו :
כי הנני. דבר הנביא בלשון השם יתבר' : והנמהר. נמהר במעשיו לא ישכיל מה יעשה. וכן ולבב נמהרים יבין לדעת : איום ונורא. יתאר מענין אימה : ממנו
משפטו. כי לא יצטרך לעזרת עם אחר כי ממנו יצא משפטו שיעשה בעמים. וכן שאתו שיתנשא על הגוי' : וקלו. וחדו. ענין חדוד וחריפות : מזאבי ערב. כי
זאבים לעת ערב יצאו לטרוף : ופשו פרשיו. ירבו פרשיו. כמו שפירש כפושו עמך. ויונתן תרגם וירדו' פרשו' : חש לאכול. ממהר לעוף אל החלל שירא' מרחוק.
והנשר עוף גבוה משאר העופות וממהר לעוף. לפיכך זכר הנשר. ואת כנשרא דתאיב למיכל פי' יעוף : כלה לחמס. לעשות חמס יבא : מגמת פניהם קדימה.
פי' אדוני אבי ז"ל מן הגמיאני נא. אמר יבא בעזות פנים כאלו רוח הקדי' שהיא עזה הקשתה פניהם. והמפרש פי' נכח פנים. וכן ת' מקבל אפיהון. והנה לא היה נכח
פנים מזרח אלא מערב כי הם בבאם אל א"י פניהם למערב. כי בבל מזרח לא"י. אא"כ יתפרש קדימה כדרך הדמיון כאלו אמר כקדימה. כלו' נכח פנים יהיה
בעזות פנים. כמו רוח קדים שהיא עזה : והוא יתקלס. וכן יתקלסו בך. ולפי שיתמיד הלעג עליהם הנה הוא מתפע' בלעג להם : ויצבר עפר. אסף עם רב
כעפר וילכדה. וכנוי ההא לעיר בצורה שהרי זכר מבצר והיא עיר בצורה. או פי' ויצבר עפר למלאות החפירות אשר סביב חומת העיר. ותרגם יונתן וצבר
מליאת' והוא תל עפר. ובדברי רז"ל מוליא כבבא : אז חלף. אז בראותו הצלחתו חלף ויעבר רוחו יותר מן המדה והתגאה ברוחו מאד : ואשם. ועוד אשם
בדבר אחר שאמר זו כחו לאהו שאמר כי אלהו שהוא פסלו נתן לו זה הכח שמנכח כל העמים. ואמר הנביא אלהו לשון יחיד דרך קלון כן דעת קצת המפרשים.
ואין צריך שהרי מצאנו אלוה לשון יחיד כי מי אלוה מבלעדי ה'. הלא אלוה גבה שמים וזולתו. ויונתן תרגם בכין על דראמית רוחיה עלוהי עדא ממלכות וחב על
דאסגי יקרא לטעותיה : הלא. ואיך הוא נותן כחו לאלהו אשר הוא עשהו הלא יבין כי אתה מקדם ה' אלהי קדושי. כי אני המכיר בך וכן עמך ישראל מכירים בך
וידענו כי אתה אלהינו וקדושינו. כמו שאמר הנביא אני ה' מקדם קדושכם. ואמר גואל ישראל קדושו. הפך דעת נב' שנותן הכח לאלהו וכופר בך : לא נמות.
ידענו שלא נמות על ידו כי אתה נתת לו הכח הזה ואם נתת לו כח להחריב ארצינו ולהגלותנו לא תתן לו כח להמיתנו ולכלותינו להכחידנו מגוי : ה' למשפט שמתו.
כי אתה' שמתו לשפוט על ידו המורדים בך. וכפל הענין במש' ואמר צור להוכיח יסדתו. ואתה שאתה צור כל העולמי' יסדתו להוכיח בו גויי הארצות : יסדתו.
העמדתו חזק כיסוד שבנין : לא נמות. הוא אחד משמונה עשר שהם תיקון סופרים כי לא תמות היה כתוב. ועל דרך זה תרגם יונתן מימרך קיים לעלמיא :
טהור עינים. אתה שאתה טהור עיני' שלא תוכל לראות רע כי אתה טוב ובוחר בטובי' ומואס ברעים ולא יאות לך שתראה רע ותביט אל עמל. כלומר שתסבול
עושי רע ותניחם לעשות הרע. וטעם לא תוכל לסבול דבר שהוא הפך חכמתך וטובתך. וכן אמר דוד לא יגורך רע. אם כן אני תמה למה תבי' בוגדים והם
הכשדים המריעי' לישרא' : תחריש. כי ישרא' אעפי' שהם רשעים צדיקי' הם מנבוכד נצר ועמו ואיך תחריש שהם יבלעום וישחיתום. וחז"ל צדיק ממנו בולע צדיק
גמור אין בולע : בבלע. בב'. כבלע את הקדש. בכף : מראו' רע. בלא ב'. ור"ל שהזכירו בבי"ת ופי' ברע כמו ואל אראה ברעתי. ספרו הסגנתו. כי נודע לנו מפי
המסורת כי זה מראות רע וכל ישעיה מראות ברע. וכן הוא המסרת קדמאה דישעיהו מראות ברע תנינ' דתרי עשר מראות רע. וחד פסוק סימן לא יחליפנו
ולא ימיר אותו טוב ברע או רע בטוב : ותעשה. עשית בני אדם לפני נבוכד נצר כמו הדגים אשר בים שיצוד אדם אותם לרוב אין מונע אפילו הנערים יצודו
אותם בחכה. או כמו רמש האדמה והם השרצים הקטנים שיתפוש אדם מהם כמו שירצה כי אין מושל בו שימנעהו כן עשית בני אדם הפקר לפני זה הרשע :
כלה בחכה העלה. כל העולם העלה נבוכד נצר בחכתו. ולפי שהמשיל בני אדם לדגי הים ונבוכ' נצר לצייד אמ' בחכה וחרמו ובמכמרתו. ומלת העלה משוכה
בניקוד מהמכהב. כי ההא נקודה בצרי והעין בשוא ופתח. וכמוהו למה העברת העבר : יגרהו. יאספהו. כמו יגירו מלחמות : בחרמו. כמו ברשתו. וכן
יצודו חרם. משטח חרמים. ויאספהו במכמרתו. הענין כפול במש' : על כן ישמח ויגיל. על כן כשהוא מצליח במעשיו וכובש הכל ברצונו הוא שמח :

על כן מרבת לזניה ומסיק כוסמין לסימותיה ארי בהון סב מכליה
ושדותיה מטעמא : הע֗ל אילין ישלח משיריתיה בחרבא ולאוספא
עממין ולא בחיים : אמר נביא על מטרתי אנא קאים עתיד משמש
על מצורתי ואסכינא למחזי מה יתמלל עמי ומה איתותב על בעותי :
ואתותבית מן קדם יוי ואמר כתיבא נבואתא ומפרשה על סיפרא
דאוריתא בדיל דיוחי למתכם מן דקרי ביה : ארי עתירא נבואתא
לזמן ומתקן קיצא ולא יבטיל אם יהי ארכא לפתגמא סברו לה ארי
בזימניה ייתי ולא יתעכב : הא רשיעיא אמרין לית כל אילין וצדיקיא
על קושטהון יתקיימון : ואף הא כטעי בחמר גבר יהיר ברשע ולא
יתקיים דאפתי כשאול נפשיה והוא כמותא ולא סבע וכנש לותיה
כל עממיא וקריב לותיה כל מלכוות : הלא אילין כולהון עלוהי מתלין
יטלון ושועי חודין יימרון ליה ויימר ווי דמסגי ניכסין דלא דיליה
עד אימתי את מתקף עלך תקוף חובין : הלא בתכיף יקומון אנסך

בריאה דהרוג על כן יזבח לחרמו ויקטר למכמרתו כי בהמה שמן חלקו ומאכלו
בראה : העל כן יריק חרמו ותמיד להרג גוים לא יחמול :
ב על משמרתי אעמדה ואתיצבה על מצור
ואצפה לראות מה ידבר בי ומה אשיב על תוכחתי : ויענני יהוה
ויאמר כתב חזון ובאר על הלחות למען ירוץ קורא בו : כי עוד חזון
ולא למועד ויפח לקץ ולא יכזב אם יתמהמה חכה לו כי בא יבא לא יאחר :
הנה עפלה לא ישרה נפשו בו וצדיק באמונתו יחיה : ואף כי היין
בוגד גבר יהיר ולא ינוה אשר הרחיב כשאול נפשו והוא כמות ולא
ישבע ויאסף אליו כל הגוים ויקבץ אליו כל העמים : הלוא אלה
כלם עליו משל ישאו ומליצה חידות לו ויאמר הוי המרבה לא לו
עד מתי ומכביד עליו עבטיט : הלוא פתע יקומו נשכיך ו

על כן יזבח לחרמו · אינו מודה הכח הזה לאל ית' אלא לעצמו ולחילו · כי אמר בכח ידי עשיתי . או פי' לחרמו לאלוהו · כי חושב כי הוא הנותן לו כח לצוד ולאסוף ·
והנה הוא חרמו ומכמרתו ולא יזבח ויקטר בטובו אל עירו בבבל ובפסבי עצוס : כי בהמה שמן חלקו · בהם בחרמו ובמכמרתו : ומאכלו בריאה . שה בריאה :
וכן כערר הקבוצות . העזים הקבוצות . או פירושו בחסרון כי אכילה לשון נקבה ומאכל כמו אכילה · וכן עד בא השמש תשיבנו לו · וארכב עליה : בריאה ·
שמנה · וכן אים בריא מאד . בריאות בשר : העל כן יריק חרמו · אם על כן שהוא נותן כחו לאלוהו יריק חרמו . כלומר כיון שהוא נותן כחו לאלוהו איך תאריך
לו ותצליח דרכו שמריק יום יום חרמו שבא בשלל רב כמו הצייד שבא ברשתו מלא מן הציד ומריק אותו בביתו ושב לו אל השדה לצוד עוד ציד להביא כן הוא
מביא שלל לעירו ואחר כך שב לשלול עוד ולהביא ואיך תתן לו כח והצלחה והנה הוא כופר בך ונותן כוחו לאלוהו והורג גוים רבים בלי חמלה : יריק · כמו הם
מריקים שקיהם : על משמרתי אעמודה · אמר הנביא על זאת המבוכה שאני בה אני שומר ומצפה מה יענני האל יתברך בהצלחת הרשע : מה ידבר בי .
ברוח הנבואה כמו רוח ה' דבר בי · ומה שאמר ומה אשיב ר"ל מה אשיב לשואלים אותי כי לא אני לבדי נבוך על זה הענין · ומה שאמר ואתיצבה על מצור · ר"ל
מצור כאדם שצרים עליו ואין לו מנוס כן אני אין לי מנוס מזאת המבוכ' מדוע דרך רשעי' צלחה . ות' עתיד משמש על מצרי משכינא . ורבו' פי' מה שאמ' על מצור
שעג עוגה ועמד בתוכה · ואמ' איני זז מכאן עד שתאמר לי מפני מה הארכת לרשעי' : ויענני · כתב חזון ובאר על הלוחו' · הנה ענה לו האל ית' כי שלות זה
הרשע שהיה תמה עליו לא תעמוד וגם בכלותו שהיה מתגאה על האל ית' ג"כ לא תעמוד . ואמ' לו כי זה יהיה אחר זמן לא מיד · וזה ראינו
כתוב בספר דניאל כי עשה לו הא' ית' דברים להכחיש דעתו החסרה שהיה נותן כחו לעצמו או לאלוהו תחילה החלום שראה לו ולא מצא לו פותר לא ע"י חכמיו ולא
ע"י כומריו עובדי האליל אלא על ידי דניאל שגלה לו הא' יתברך החלום הפתום ההוא · ודניאל אמר לו החלום והפתרון בשם האל יתברך · ובזה חזר לו מדעתו החסרה
ונתן הכח והיכולת לאל יתברך . וכן בדברי חנניה מישאל ועזריה הודה לאל הכח והיכולת · ועוד בדברי עצמו שהיה מתגאה בהיכלו ופתאום הלכה דעתו
ממנו ושב כחיות השדה ודר עמהם ז' שנים וגמול רעותיו אשר עשה לישראל לא השיב לו לעצמו כי כבר נתן המלוכה לו ולבנו ולבן בנו · ובבלשצר בן בנו נפרע
על ידי מעשה שהיה מתגאה על האל יתברך ושתה בכלי בית המקדש הוא וכל ביתו גדולים וקטנים · וכתיב ביה בליליא אתקטיל בלטשצר מלכא כשדאה ·
והרגו הכשדים וחרבה בבל על ידי כורש ודריוש · והצדיקים מהם שהם ישראל כגולו בתוכם והכריז עליהם כורש שישובו לארצם והנה ענה לו האל יתברך על
הצלחת זה הרשע · והמתבונן יתבונן על השאר ויראה כי משפטי האל יתברך ישרים . ומה שענה לו האל על זמן נקמת הרשע שיקח האל יתברך נקמתו ממנו
מתי יהיה הוא ברמז אלא שהנביא הבין מתוך החזון מתי יהיה מועדו וקצו · ואמר לו האל יתברך כתוב חזון למועד וגומר · רוצה לומר שיכתוב החזון הזה
בספר ברמז כמו שהוא : כי עוד חזון למועד . רוצה לומר שלא נתגלה המועד . ואמר לו עוד ובאר על הלוחות שיבאר החזון בביאור על הלוחות לא על הספר :
למען ירוץ קורא בו · בעבור מי שיקרא בו מאנשי דורו שירוץ בו לקראו ולהבינו למען לא יהיו נבוכים בהצלחת זה הרשע . אבל בספר יכתבהו ברמז · כי מה
שיכתב בספר יעמוד ימים רבים · ובבא החזון יבינוהו אנשי הדור ההוא שיבינו נקמת אותו רשע הרמוז בספר · וכן אמר לישעיהו הנביא אמר בא כתבה על
לוח אתם ועל ספר חקה ותהי ליום אחרון וגומר : כי עוד חזון למועד . זהו המענה שענהו האל יתברך החזון הזה לא יהיה מעתה אלא עוד יהיה למועד אשר
יעדתיו : ויפח לקץ . והחזון הזה ידבר לקץ · כלומר לא דבר לזמן הזה אלא לאותו קץ העתיד להיות והוא לע' שנה מחרבות ירושלם : ולא יכזב . כמו אשר לא
יכזבו מימיו . כי עכפ"י יהיה : אם יתמהמה חכה לו · אם יאחר הקץ הזה חכה לו · אמר כנגד אותם שגלו מירושלם והאריכו ימים עד שיצאו מגלות בבל : לא יאחר ·
פירוש לא יאחר מהמועד הקצוב לו כי על כל פנים יהיה ביומו · וכן תרגם יונתן בזמניה . כי לא יתעכב · ואאז"ל פירש כי לא יאחר כמו לא יסוף . כלומר לא יסוף
שלא יהיה · כפירוש לא יסוף מזרעם . ואחרית פירוש סוף : הנה עפלה לא ישרה נפשו בו · אמר מי שלא ישרה נפשו בעצמו ואין לו אמנה באל יתברך גבהה
נפשו והתנשאה ולא תפחד שיבא הרע ובזה היא נפש נבוכד נצר ונפש בלשצר בן בנו שנתגאו כנגד האל יתברך : וצדיק . אבל הצדיק אינו כן כי נפשו שפלה
ומפחד תמיד מהאל יתברך · לפיכך יחיה באמונתו באל יתברך ויכל מהרעה שתבא לרשע ואלו הם ישר' שגלו לבבל עם צדקיהו שסכנו בגלות ולא עבדו
עבודה זרה והאמינו באל יתברך . וכשכבש כורש בבל והרגו הכשדים ישראל שהיו צדיקים היו באמונתם באל ית' ונצלו מחרב הפרסיים ויצאו מגלות בבל :
עפלה · ענין גבהות הלב וזדון . וכן ויעפילו לעלות אל ראש ההר . ורבי אחי רבי משה ז"ל פירש הנה עופלה מן עופל ובחן שהוא מגדל גבוה · אמר מי שלא
ישרה נפשו בו עפלה · כלומר תשים עצמה כעופל ובחן להשגב שם מפני האויב ולא תשוב לאל ולא תבקש ממנו להצילה · אבל הצדיק לא יצטרך להשגב
במגדל כי באמונתו יחיה : ואף כי היין בוגד · שותה היין · וכן לץ היין ר"ל שותה היין ישמח לבם · כמו אם שתו יין · כלומר כל רשע ישיב לו הא' גמולו אם
בקרוב אם ברחוק כל שכן זה הרשע שותה היין והוא נבוכד נצר שהיה שותה יין מאד ומשתכר · לפיכך היה מהיר במעשיו ולא יתבונן מה יעשה והוא היה הורג
בלי חמלה והוא היה בוגד באותם שהיו עמו בשלום : והיה גבר יהיר · כלומר גם רוח : ולא ינוה · לפיכך לא יעמד בנוה מלכותו לאורך ימים אלא עד שבעים
שנה תכלה מלכותו . או אמר ולא ינוה על נבוכד נצר עצמו שיצא מנויהו ומהיכלו כשנטרד מבני אדם והיה עם חיות השדה : אשר הרחיב כשאול נפשו · כמו
שאמר הרחיבה שאול נפשה · והוא כמו השאול והמות שיקבלו המתים לרוב ואינם שבעים · כמו שאמר שלש הנה לא תשבענה : הלא אלה כולם . אלה הגוים
שיאסוף אותם אליו כשיבא שברו ישמחו במפלתו וישאו כולם עליו משל ומליצה חידות לו · וים אומ' עליו מליצה · ומשל המליצה וחידותיה הם בעבורו . ואמר
זה המשל והמליצה שיאמר כל אחד מהם עליו הוי המרבה לא לו הוי לו לזה שהיה מרבה נכסים רבים מאשר לא לו שהיה שולל גוים רבים : עד מתי · וכי היה
סבור שלעולם היה עומד בידו וביד זרעו : ומכביד עליו עבטיט · היה מכביד עליו ממון רב שהוא עליו כמו טיט עב שהיה מכביד על גופו כי הוא טיט ועפר
וממונו גם כן יהיה טיט עב : עבטיט . מלה אחת ופירושה כשתי מלות עבטיט כמו טיט עב · וכן כל רבים עמים עמים רבים . בירקרק חרוץ כמו בחרוץ
ירקרק . ורבים כמו הם : והנכבד פירש ומכביד עליו עב טיט שיוסיף לבנות משכן ולא יבילנו . ואאז"ל פירש הלא יחשוב זה כי סופו לקבר יהיה . זהו עד מתי
ומכביד עליו עב טיט על קברו יכבידו טיט עב . ויונתן תרגם דרך משל עד אימתי את מתקיף עלך תקיף חובין : הלא פתע . הלא חשבת בהתגאותך כי
תהיה בקבר ויקומו פתע נושכיך והם התולעים :

ויקבו

ישלוך וְיִקְצוּ מְזַעְזְעֶיךָ וְהָיִיתָ לִמְשִׁסּוֹת לָמוֹ׃ כִּי אַתָּה שַׁלּוֹתָ גּוֹיִם רַבִּים יְשָׁלּוּךָ
כָּל־יֶתֶר עַמִּים מִדְּמֵי אָדָם וַחֲמַס אֶרֶץ קִרְיָה וְכָל־יֹשְׁבֵי בָהּ׃
הוֹי בֹּצֵעַ בֶּצַע רָע לְבֵיתוֹ לָשׂוּם בַּמָּרוֹם קִנּוֹ
לְהִנָּצֵל מִכַּף־רָע׃ יָעַצְתָּ בֹּשֶׁת לְבֵיתֶךָ קְצוֹת־עַמִּים רַבִּים וְחוֹטֵא נַפְשֶׁךָ׃
כִּי־אֶבֶן מִקִּיר תִּזְעָק וְכָפִיס מֵעֵץ יַעֲנֶנָּה׃
הוֹי בֹּנֶה עִיר בְּדָמִים וְכוֹנֵן קִרְיָה בְּעַוְלָה׃ הֲלוֹא הִנֵּה מֵאֵת יְהוָה צְבָאוֹת
וְיִיגְעוּ עַמִּים בְּדֵי־אֵשׁ וּלְאֻמִּים בְּדֵי־רִיק יִעָפוּ׃ כִּי תִּמָּלֵא הָאָרֶץ לָדַעַת
אֶת־כְּבוֹד יְהוָה כַּמַּיִם יְכַסּוּ עַל־יָם׃
הוֹי מַשְׁקֵה רֵעֵהוּ מְסַפֵּחַ חֲמָתְךָ וְאַף
שַׁכֵּר לְמַעַן הַבִּיט עַל־מְעוֹרֵיהֶם׃ שָׂבַעְתָּ קָלוֹן מִכָּבוֹד שְׁתֵה גַם־
אַתָּה וְהֵעָרֵל תִּסּוֹב עָלֶיךָ כּוֹס יְמִין יְהוָה וְקִיקָלוֹן עַל־כְּבוֹדֶךָ׃

וְיִתְגַּלּוּן מְזַעְזְעָךְ וּתְהֵי לְעַדִי לְהוֹן׃ אֲרֵי אַתְּ בַזֵּיתָא עַמְמִין סַגִּיאִין יְבוֹזוּנָךְ
כָּל שְׁאָר שִׁבְטַיָּא מִדְּמֵי אֱינָשָׁא וַחֲטוֹף אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל קַרְתָּא יְרוּשְׁלֵם
וְכָל דְּיָתְבִין בַּהּ׃ וַוי דְּאָנֵיס מָמוֹן דְּרֶשַׁע לְבֵיתֵיהּ לְשַׁוָּאָה בִּמְרוֹמָא
מְדוֹרֵיהּ לְאִשְׁתֵּזָבָא מִיַּד בִּישׁ׃ מְלַכְתָּא בַהֲתָא לְבֵיתָךְ בַּזֵּיתָא עַמְמִין
סַגִּיאִין וְעַל נַפְשָׁךְ חַטֵּיתָא׃ אֲרֵי אַבְנָא מִכָּתְלָא צָוְחָתָא עַל דְּאָנֵיס לַהּ
וְשִׁיפָא מִגּוֹ מְרִישָׁא עָנֵי לַהּ׃ וַוי דְּבָנֵי קַרְתָּא בִּדְם אֲשִׁיד וּמְשַׁכְלֵל
קִרְיָה בְּנִכְלִין׃ הָא מִחָן תַּקִּיפָן וַחֲסִינָן אַתְיָן מִן קֳדָם יְיָ צְבָאוֹת
וְלֵיאוֹת עַמְמַיָּא תַּקִּיפִין כְּאֶשָּׁתָא וּמַלְכְוָתָא לְרֵיקָנוּ יִשְׁתַּלְהֲיָין׃ אֲרֵי
תִתְמְלֵי אַרְעָא לְמִידַּע יַת דַּחַלְתָּא דַּיְיָ כְּמַיָּא דִי לְיַמָּא חֲפַן׃ וַוי דְּמַשְׁקֵי
לְחַבְרֵיהּ וְזָלִיף בְּחֶמְתָּא בְּדִיל דְּיִשְׁתֵּי וְיִתְרַוֵּי וְיִתְגְּלֵי קְלָנֵיהּ׃ שְׂבַעְתְּ
קְלָנָא מִן יְקָרָא תִּשְׁתֵּי אַף אַתְּ וְתִתְעַרְטַל יִסְתְּחַר עֲלָךְ כַּס דִּילְוָט מִן
קֳדָם יְיָ וְיֵיתֵי קְלָנָא עַל יְקָרָךְ׃ ארי

ויקצו מזעזעיך. כאלו יסכו ובכולך יקיצו לסלוט בך ולזעזע ולהכיע בסרך חתיכות חתיכות: והיית למשיסות למו. סיססו בסרך כן פי' אא"ז. ויס לפרסו כן כי
נוסכיך ומזעזעיך אמר בעבור בלטסכר בן בנו סבא על בבל פתאום חיל מלך פרס והרג בלטסכר והחריב בבל. ויס לפרסו עוד כי כאמר דבר זה על סהוסלך
מקברו. כמו סאמר ביסעיה ואתה הסלכת מקברך וגו': ויקצו. ביו"ד אותן לבד והיא מעמדת בגעיא וי"וד הסרס כעלמת מהמכתב: למססות. כמו יתי כתן
למססה יעקב עניין בזה. וכתו' ותהי לעדי להון: כי אתה סלות. מגזרת סלל ומעניכו: וכן יסלוך בסקל סבות יסבוך: יתר עמים. מה סנותר מן העמים סלא
סלות אותם והם מדי ופרס: מדמי אדם וחמס ארץ. זה הרע יבא לו מרוב דמים סספך ומחמס סעסה בארץ: קריה וכל יוסבי בה. והיה הורס הקריות והורג
היוסבים בהם. ות' וחמס ארץ וחטוף ארעא דיסראל וגו'. קרתא דיסראל. ר"ל ירוסלם: הוי בוצע בצע רע לביתו. הוי לנבוכדנצר סהיה בוצע בצע רע וגוזל
את העמים בעבור ביתו. כלומר לבנות ביתו בנין נאה וחזק: לסום במרום קנו. כי בנה מגדל חזק וגבוה להנצל מכף רע כי חסב להנצל בו אם יקומו הגוים
עליו סהיו מבקסים רעתו. והוא היה הורס ערי העמים ובתיו ומביאים העצים והאבנים לבבל לבנות העיר וביתו. וכן התגאה הוא בלכתו בתוך היכלו. כמו סכתוב
בספר דניאל לקצת ירחין תרי עסר על היכל מלכותא די בבל מהלך הוה ענה נבוכדנצר ואמר הלא דא היא בבל רבתי די אנא בניתה לבית מלכו בתקוף חסני
וליקר הדרי: יעצת בסת לביתך. בזה העניין סבנית הגזלה יעצת בסת כי כסיבאו האויבים ויהרסו הבנין יהיה בסת לך ולזרעך סיהיה באותו הזמן: קצות
עמים רבים וחוטא נפסך. סאתה היית קוצה וכורת עמים רבים לבנות בנייכך והיית חוטא נפסו חוטא בנפסו: קצות. מקור מן
הקל ומעניכו מן הדגום מקצה רגליס: כי אבן מקיר תזעק. אמר על דרך מסל כלומר כל כך ידוע ונגלה לכל כי בנייכך מגזלה עד סהאבן תזעק מהקיר סהיא
בנוייה סם אני מגזלה: וכפיס מעץ יעננה. והכפיס מהעץ יעננה לאבן גם אני מגזלה: יעננה. ר"ל יענה אותה: וכפיס הוא מרהיט קרוי הבתי'. ונקרא הרהיט
גם כן כפיס. ופירוס מעץ כמו סאמר מקיר כי כמו סתזעק האבן מהקיר סהוא בנין האבנים כן יזעק הכפיס מהקרוי סהוא בנין העצים. ויונתן תרגם וסיפא
מגו מריסא עני לה. ר"ל חתיכה מהקורה. סיפא כמו גוי ססיפא עבודה זרה היא וספחיה אסורים. מריס היא קורה כמו על המרים סבנאו בבירה: הוי בונה.
העניין מבואר למעלה בהוי הראסון: הלא הנה מאת ה' צבאות. הפסוק הזה והבא אחריו אם כפרסם על עניין הפרסה סהוא בעניין נבוכדנצר יהיה פירוסו כן.
הלא הנה יבא מאת ה' צבאות ויגעו עמים בדי אש יכירו העמים אסר היו עם נבוכדנצר ועם זרעו והם הכסדים והנסמכי' אליהם כי יגיעתם סופה לאש ולכליון
כסיבאו עליהם חיל מדי ופרס ויחריבום ויהרסו הבניינים אסר יגעו בהם ויביאו סלל העמים לבבל ידעו אז ויבינו כי יגיעתם היתה לאש ולכליון ולריק. כמו
סאמר ירמיהו חומות בבל הרחבה ערער תתערער וסעריה הגבוהים באש יצתו. וכפל העניין במלות סונות ואמר ולאמי' בדי ריק יעפו: כי תמלא הארץ לדעת
את כבוד ה'. ופירוס כי יכירו הכל וידעו כי מהסם היתה הנקמה הזאת נקמת עם הסם ונקמת היכלו. כי לנבוכדנצר הביא דבר פלא סנטרד מבני אדם בעוד
הדבר בפיו סהיה מתגאה כמו סאמר עוד מלתא בפום מלכא וכו'. וגם לבלטסכר בן בנו הביא אות גדול במה סנכתב בכותל ההיכל וביה בליליא אתקטיל
בלטסכר מלכא כסדאה. וכורס מדאה אמר אחר סכבס בבל כל ממלכות הארץ נתן לי ה' אלהי הסמים. הנה כל העמים הודו באל יתברך באותו הזמן והכירו
כי מאת ה' בא כל הרע לבבל בזה הדבר ידעו הכל את כבוד ה' אשר כמים יכסו על ים ידעו באמת כי האל מסגיח במעסי בני אדם לתת לאיש כדרכיו: וייגעו.
בסתי יודי"ן וסל ירמיהו ביו"ד אותן לבד והיא מעמדת בגעיא וי"וד הסרס כעלמת מהמכתב: בדי אש. בדי ריק. וסל ירמיהו בדי ריק בדי אש והם כמו באש בריק.
ומלת די נוספת בהם מורה על התמדת הדבר והגדלתו. וכן בדי סופר בדי ארבה לרוב: יעפו. ביו"ד אותן לבד וי"וד הסרס כעלמת מהמכתב וסל ירמיהו ויעפו.
וזה הפירוס כראה לפי עניין הפרסה ולפי מה סכתוב בספר ירמיהו. כי סם גם כן זכר על חורבן בבל זה הפסוק סהזכרנו למעלה. כמו סאמר כה אמר ה' חומות
בבל וגומר. ויגעו עמים בדי ריק ולאומים בדי אש ויעפו. אבל לעניין הפסוק הבא אחר זה כי תמלא הארץ לדעת את כבוד ה'. אף על פי ספירסנו אותו לעניין זה
יותר נראה סיהיה עניכו לעתיד לימי המסיח. כמו סאמר בנבואת יסעיהו כי מלאה הארץ דיעה את ה' כמים לים מכסים. וזה יהיה בימי המסיח כמו סהוא עניין
הפרסה. וכן אמר בנבואת ירמיהו כי כולם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם. ולזה הפירוס יהיה פירוס הפסוק סלפני זה כן. הלא הנה מאת ה' צבאות. אמר אף
על פי סיראו בני הדור הזה נקמת ה' בבבל עוד יראו גדולה ממנו לעתיד סיהיו מאת ה' צבאות סיקח האל יתברך נקמתו מכל הגוים כסיבאו עם גוג ומגוג על
ירוסלם ואז תהיה יגיעתם לאש ולריק. כמו סכתוב בנבואת יחזקאל ובנבואת זכריה: הוי משקה רעהו. נבוכדנצר היה סותה ומסתכר כמו סכתבנו למעלה
בפסוק. ואף כי היין בוגד והיה מסקה עמו מלכי העמים סהוליך בגולה והיו בבתי כלאים בביתו והיה מוציאם בעת סהיה רוצה לסתות ולהסתכר סיסתכרו
עמו: רעהו. כמו רעיו. וכן מגן גבורהו. בהתפללו בעד רעהו. וקראם רעיו לפי סהיו מלכים כמוהו: מספח חמתך. והיה מספח להם חמת היין למען
יסתו תמיד ויסתכרו. זהו ואף סכר. וגם היה מסכר אותם על כרחם אפילו לא ירצו כדי להתלוצץ וללעוג עליהם. זהו למען הביט אל מעוריהם. סיסתכרו
ויתגלו כמו סכאמר בנח ויסתכר ויתגל בתוך אהלו: מעוריהם. כמו ערותם אף על פי סהם סני סרסים. וכן מסרם מעוריהם פסוטה ועורה: מספח. עניין
דבוק. כמו ספחני נא. תחת תרול יספחו: חמתך. כמו ויכלו המים מן החמת. אבל איננו מסקלו אלא ממסקל חמת היין: והחכם רבי אברהם אע"זל
פירס הפסוק הזה דרך מסל מסקה רעהו כוס התרעלה ותסכרם בחמתך. ופירוס חמתך כמו חמת תיס כמו ספירסתי. ויותר נכון לפרס חמתך כמסמעו מן
אף וחמה. ואמר זה על דרך ותסכרם בחמתי: למען הביט. למען יראה קלונם לכל ויתגלה. ונכון הוא פירוס סיהיה הפסוק דרך מסל לפי סאמר תסוב
עליך כוס ימין ה': סבעת קלון. סבעת מקלון מלכי העמים. כלות' מלאת רצון כפסך להקל נכבדי ארץ. ואהבת הקלון יותר מן הכבוד: סתה גם אתה.
תסתה גם אתה כמו הם סתהי' נקלה לעיני כל. כלומר באותו כוס קלון סהסקיתם תסתה גם אתה. וכן היה נבוכדנצר נקלה בחייו כסנטרד מבני אדם ודר
בין החיות. וכן במותו סהוסלך מקברו. וזהו והערל תראה ערלתם. כמו סהיית מקלה המלכי' להסקות' לסכר' כדי סתראה ערלתם. ובדמ' סכתבנו יהיה
והערל כמו הפך. והערל כמו כוס תרעלה. כמו סאמר תסוב עליך כוס ימין ה' כוס תרעלה. מסבבת על כל הגוי' להסקותם על ידך אחרי סתותם תסוב עליך
הכוס להסקותם כמו סכתוב בספר ירמיהו קח כוס החמר וגו': וקיקלון על כבודך. קיקלון יבא לך על כבוד'. קיקלון מלה מורכב' מן קיא וקלון. ר"ל קיא
על קלון. ונז' קיא לפי סזכר הסכרו' הסכור מקי' וכן אמ' כהתעו' סכור בקיאו. ות' והערל ואתערטל. פי' עניין ערום: וכן תרג' ערום ערטילאה: כי

קיקלין

ארי חטוף בית מקדשא יחפינך וביזת עמיה תתברינך מדמי אנשא נחטוף ארעא דישראל קרתא ירושלם וכל דיתבין בה: מא אהני צלמא ארי אחפיה עבדיה מתכא ודחלת שקר ארי אתרחיץ לבא דעבדיה עלוהי למעבד טעון דלית בהון צרוך: ווי דיאמר לצלם אעא קום ולדחלת אבנא אתערי והיא שתקא ודמיא הוא מכלי הא הוא מחפי דהב וכסף וכל רוח לית במעוהי: ויי אתרעי לאשראה שכינתיה בהיכלא דקודשיה ויסופון מן קדמוהי כל דחלת ארעא: צלותא דצלי חבקוק נביא כד אתגלי ליה על ארכא דיהב לרשיעיא דאם יתובון לאוריתא בלבב שלים ישתביק להון ויהון כל חוביהון דחבו קדמוהי האכשלותא: יי שמעית שמע גבורתך דחלית יי דברכין עובדך די את יהב ארכא לרשיעיא דאם יתובון לאוריתך ולא תבו ואינון מרגזין קדמך בגו שניא דיהבתא להון חייא בכן את עתיד להודע גבורתך בגו שניא דאמרתא לחדתא עלמא לאתפרעא מרשיעיא דעברו על מימרך וצדיקיא עבדי רעותך ברחמין תדכר:

כי חמס לבנון יכסך ושד בהמות יחיתן מדמי אדם וחמס ארץ קרית וכל ישבי בה: מה הועיל פסל כי פסלו יצרו מסכה ומורה שקר כי בטח יצר יצרו עליו לעשות אלילים אלמים: הוי אמר לעץ הקיצה עורי לאבן דומם הוא יורה הנה הוא תפוש זהב וכסף וכל רוח אין בקרבו: ויהוה בהיכל קדשו הס מפניו כל הארץ: הפטרת יום ב של שבועות

שקר

3 תפלה לחבקוק הנביא על שגינות: יהוה שמעתי שמעך יראתי יהוה פעלך בקרב שנים חייהו בקרב שנים תודיע ברגז רחם תזכור: אלוה מתימן יבוא וקדוש מהר פארן סלה כסה שמים הודו ותהלתו מלאה הארץ: ונגה כאור תהיה קרנים מידו לו ושם חביון עזה: לפניו ילך דבר ויצא רשף לרגליו: עמד וימדד ארץ ראה ויתר גוים ויתפצצו הררי עד שחו גבעות עולם הליכות עולם לו:

במיתן אוריתא לעמיה אלהא מדרומא אתגלי וקדישא מטורא דפארן בגבורת עלמין אתחפיאו שמיא זיו יקריה ואמרי תושבחתיה מליא ארעא: וזיהור יקריה כזיהור בראשית אתגלי וזיקוקין מטרכבת יקריה נפקין תמן גלא ית שכינתיה דהות מטמרא מבני אנשא בתקוף רומא: מן קדמוהי משתלח מלאך מותא ונפיק בשלהובית אשתא מימריה: אתגלי ואזיע ארעא ואיתי מבולא על עם דרא דעברו על מימריה ואף בתנייתא כד חבו קדמוהי בחוביהון בכן בלבילינון לעממי ואתפרקו טוריא דמלקדמין מכא רמתא דמן עלמא גבורת עלמא דיליה:

כד

כי חמס לבנון יכסך. פי' החמס שעשית ללבנון. והוא ארץ ישר' כמו שאמ' ההר הטוב הזה והלבנון החמס ההוא יכסך ויאבדך עד שלא תראה עוד: ושד בהמו' יחיתן וכן השוד שעשית לשוכנים בה יכסך. ואחר שהמשיל הארץ ללבנון המשיל השוכני' בה לחיות שדרכם לשכון בלבנון שהוא יער עבים. כמו שאמר ולבנון אין די בער וחיתו אין די עולה. וחמס הארץ הוא הריסת הערי' והבתי' והשחתת עצי המאכל וזולתם. ושוד הבהמות שהוא משל לבני אדם השוכני' בה היא דמים ששפך. וכן פיר' אחר כן מדמי אדם וחמס ארץ קריה וכל יושבי בה. וכבר פי' כי קריה אמר על ירושלם. ור' יונה פי' כן אמר למלך בבל החמס שעשית ללבנון שהיא ארץ ישראל יכסה אותך. כלומ' ישוב חמסך בראשך אחר שעשית כמה רעות לסוף ישובו ויחולו על ראשך. כי כן שוד בהמות יחיתן: כי השוד שעשו הבהמות בטרפם טרף רב ימים רבים ולבסוף פעם אחת יאספו עליהם הרבה אנשי' ויחתו ויהרגו אותם כן אתה כל החמס שעשית כמה שני' ישוב עליך בפעם אחת הכל ויכסך. תרגם לבנון בית מקדשך וכן תרגם אונקלוס ההר הטוב הזה והלבנון ובית מקדשא. יחיתן שרשו חתת והיו"ד תמורת הכפל או יהיה שרשו חית ויהיו שני מרשי' וענין אחד: מה הועיל פסל. מה הועיל לו פסלו למלך בבל שהיה מתהלל בו ונותן הכח לאלוהו מה הועיל לו ביום שברו: וכן אמר בנבואת ישעיהו כרע בל קרס נבו: כי פסלו יצרו. האומן שיצרו ופסלו מה תועלת היתה בו מסכה ומורה שקר ומה הועילה גם כן המסכה שנסך בה הפסלו ומה הועיל בהם הפסל שמורה שקר לעבדו: כי בטח יצר יצרו עליו. פי' מה תועלת ימצא בו היוצר שיצרו כי בטח עליו: כי בטח על יצרו. כלו' על מעשה ידיו. המעשה נקרא יצר והעושה נקרא יוצר. וכן ויצר אחר ליוצרו לא הבין: אלילים אלמים. שלא יענו אל הקורא להם: הוי אומר לעץ. רומם. תאר כללי לזכר ולנקבה כמו דיינים וכן שבי רומם: הוא יורה. בתמיה אתה הקורא לו איך תחשב שיורה לך את אשר תעשה: הנה הוא תפוש זהב וכסף. כלומ' תפוש ומצופה בזהב וככף. פי' אינו בשר ודם שיקבל רוח כי כסף וזהב הוא לפיכך וכל רוח אין בקרבו. ופי' וכל שום רוח אפי' רוח הבהמה וכן כל מלאכה לא תעשו. וכל חלב וכל דם לא תאכלו והדומי' להם: ויהוה בהיכל קדשו. ואין כן ה' כי הוא הנותן רוח בכל בשר. ולעפי' שהוא בהיכל קדשו והוא השמי': הס מפניו כל הארץ. יראו מפניו כל יושבי הארץ כי הוא המשגיח בהם ורואה כל מעשיהם. כמו שאמ' משמי' הביט ה' וראה את כל בני האדם: תפלה לחבקוק הנביא. זאת התפלה נעשת על דרך שיר משירי תהילים על כן אמ' על שגיונות. כמו שגיון לדוד ואמ' למנצח בנגינותי. וכן אמ' בו מלת סלה. ואינה כתובה זאת המלה בכל המקרא כי אם בזאת התפילה ובספר תהילים. וענין התפלה על ברית ישר' בגלות הזה וספר בה נסים וגבורות שעשה הא' לישר' מיום אשר גאלם ממצרי'. והתפלל ואמ' בדרך נבואה כי כן יעשה עמהם בגלות הזה ובגאלתם מהגלו' ובמלחמת גוג ומגוג. והחכם רבי אברהם אבן עזרא ז"ל פי' כי תפלה זו על רעב שהיה עתיד להיות וראייתו בקרב שני חייהו. ר"ל בקרב שני הרעב. וכן הבהמ' חרה ה'. ר"ל על עצירת המטר: תעור קשתך. על הקשת שנראה בענן ביום הגשם. וכן כי תרכב על סוסיך. ר"ל על העננים. וכן אמ' כי תאנה לא תפרח: ודעת רוב המפרשים על הענין שזכרנו. וכן דעת יונתן. והוא תרגם שגיונות ענין שגגה. התפלל שיהיו זכיות ישר' נחשבי' לפניו כשגגה: יהוה שמעתי שמעך יראתי. שמעתי קול הנבואה ואמ' אלי הגלות הארוך שיהיה לישר' לעתיד ויראתי איך יוכל לעמד כמה שני' בקרב אויביו לפיכך אני מתפלל לפניך ואומ': פעלך בקרב שני' חייהו. ישר' שהם פעלך שאתה פעלתם כמו שאמ' על בני ועל פועל ידי תצוני ואמ' הוא עשך ויכונך: חייהו. חיה אותו בתוך השני' הארוכי' האלה שיהיה בגלות שלא יכלה בקרב אויביו: בקרב שני' תודיע. בקרב אלה השני' תודיע דרכך שיעדת להם ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתי' ולא געלתי' לכלותם וגומר: ברוגז רחם תזכור. בזמן הרוגז והאף שהוא זמן הגלות תזכור להם אהבת אבותם כמו שאמ' וזכרתי להם ברית ראשוני'. או יהיה רחם אחד מן רחמי'. כלומ' זכור להם רחמיך. כמו שאמ' זכור רחמיך ה' וחסדיך כי מעולם המה. ודרך הדרש רחם בגימטריא אברהם חשבון זה כזה כלומ' זכור להם ברית אברהם: אלוה מתימן יבא. עתה ספר הגדולות והנוראות שעשה האל לישראל במדבר שיעשה להם כן בגאלתם מהגלות. תחלה כשנתן להם התורה: וזהו אלוה מתימן יבא. כמו שאמר בתורה וזרח משעיר למו כי תימן הוא שעיר: וכן מהר פארן. כמו שכ' בתורה הופי' מהר פארן: כסה שמים הודו. וזהו הלפידים שראו ביום מתן תורה שהיו מזהירי' השמי' והארץ: והודו. פירוש הודו והדרו: ותהלתו. זהרו מן בהלו נרו עלי ראשי וחבר שעיר ופארן כי הם סמוכי' להר סיני. ודרך הדרש ידוע. ות"י מתימן מדרומא: ודעתו כדעת אונקלוס בפי' הפסוק: ותהלתו. תרגמו כמשמעו ומימר תושבחתיה: ונגה כאור תהיה. זהו מה שאמ' בתורה ומראה כבוד ה' כאש אוכלת בראש ההר: קרנים מידו לו. זהו כי קרן עור פני משה. כלומ' הזיו ההוא שהיה מיד האל לו למשה. ואמ' קרני' בלשון שני' כי הפני' שני צדדין. ו"מ קרני' על הלוחות שנתן למשה שהיו שני' והיו מזהירות בנראה ובנסתר: ושם חביון עזו. שם בסיני נגלה מה שהיה נחבא מעוזו עד היום ההוא כי לא היה כיום ההוא לפניו ולאחריו שנגלה לו הא' ית' בכבודו הגדול על הר סיני לעיני כל עם. וי"מ חביון עזו על הארון. כמו שאמ' עליו אתה וארון עוזך ושם היו נסתרות הלוחות: לפניו ילך דבר. פירש אחז"ל במתי מדבר. והחכם רבי אברהם אבן עזרא פירש על העמי' שנכנסו ישר' לארץ כמו שאמ' את אימתי אשלח לפניך והמותי את כל העם וגו': רשף. כמו דבר: והענין כפול במלות שונות. וכן ולחומי רשף והוא חולי הקדחת שהיא חמה השורפת וממיתה מהרה: לרגליו. לסבתו כמו ויברך ה' אותך לרגלי: עמד וימודד ארץ. עמד הארון בגלגל ארבע עשרה שנה עד שכבשו הארץ וחלקוה במדה וחבל: ראה ויתר גוים. משם ראה והביט לנתר הגוים מן הארץ: ויתר. פי' וינקף: כמו לנתר בהם על הארץ. כלומ' כשהיה בגלגל והיה מכה גויי הארץ ומפילם לפני ישר' כאלו בראייה לבד היה ממיתם: ויתפוצצו הררי עד. משל למלכי כנען וכן גבעות עולם: ויתפוצצו ענין שבירה עם הפיזור כמו וכפטיש יפוצץ סלע: שחו. משפעלי הכפל והוא חסר הכפל מן תחתיו שחחו: הליכות עולם לו. מהלכי העולם כלם לא יתברך לפיכך יעשה בהם כרצונו להגביה זה ולהשפיל זה לגרש זה ולהנחיל זה. ואמר הליכות עלם. כי העולם מתנהג על מהלכי הגלגלים והכוכבים: ויונתן תרגם פסוק זה על דור המבול ועל דור הפלגה. ר"ל אלה הדורות שלא היו מכירים בו והיו מדמים שאין אלוה בעולם עמד והרא' להם כי הוא אדון הכל ומשגיח בכל. ר"ל במלת וימודד שמדד להם מדה כנגד מדה כמו שאמרו רז"ל ברותחים קלקלו וברותחים נדונו: ראה ויתר גוי'. ראה שנועדו כולם במקו' אחד לבנות המגדל ובטל עצתם והפיצ' משם על פני כל הארץ והראה להם כי הליכות עול' לו: גבעות עול'. והררי עד. על דרך משל כמו שפירש'. ות"י אתגלי ואזיע ארעא וגו' כמו שכתבתי:

תחת און

תחת און ראיתי אהלי כושן ירגזון יריעות ארץ מדין׃
הבנהרים חרה יהוה אם בנהרים אפך אם בים עברתך כי תרכב על
ומרכבותי' סוסיך מרכבתיך ישועה׃ עריה תעור קשתך שבעות מטות אמר
סלה נהרות תבקע ארץ׃ ראוך יחילו הרים זרם מים עבר נתן תהום
ידיו קולו רום ידיהו נשא׃ שמש ירח עמד זבלה לאור חציך יהלכו לנגה
ברק חניתך׃ בזעם תצעד ארץ באף תדוש גוים׃ יצאת לישע עמך
לישע את משיחך מחצת ראש מבית רשע ערות יסוד עד צואר סלה׃
פרזיו נקבת במטיו ראש פרזו יסערו
להפיצני עליצתם כמו לאכל עני במסתר׃ דרכת בים סוסיך חמר
מים רבים׃ שמעתי ותרגז בטני לקול צללו שפתי יבא רקב
בעצמי ותחתי ארגז אשר אנוח ליום צרה לעלות לעם יגודנו׃

כד פלחו בית ישראל לטעותא מסרתינון ביד כושן חייבא וכד תבו
למעבד אורייתא עבדית להון ניסין וגבורן ופרקתינון מיד מדינאי
על יד גדעון בר יואש׃ הא על מלכין ומשיריתהון דסגיאין כמי נהרא
הוה רגז מן קדמך יי על מלכיא הוה רוגזך ובימא הודעתא בהון
פורענות גבורתך ארי אתגליתא על מרכבת יקרך שכינתך לעמך
תקוף ופורקן׃ אתגלאה אתגליתא בגבורתך בדיל קימא דעם שבטיא
מימרך קיים לעלמין להון בזועתא טינרין תקיפין נפקו נהרין שטפין
ארעא׃ באתגליותך על טורא דסיני חזו יקרך זעו טוריא עננא מטרא
עדו ארים תהומא קליה חילי מרומא תמהו קמו׃ אף כמעבדך ניסין
ליהושע במישר גבעון שמשא סהרא קמו כמדוריהון עמך במימרך
אתגברו בתקוף נצחן גבורתך׃ באיתיותך לוט על סנאי עמך
באתגליותך למתבר רשיעי ארעא ברוגזך תקטול בעממיא׃ אתגליתא
למפרק ית עמך למפרק ית משיחך שיציתא מן קדמיהון מלכיא
ושלטוניא מבתיהון תריכת חייבא ותברתא חיליהון רגלי עמך על צוורי סנאיהון מימרך קיים לעלמין׃ בזועתא ימא בחוטביה דמשה וגבריושי משירית פרעה
דחשיבו מחשבן על עמך דברתינון ברוח עלעולין וטבעתנון בימא דסוף על דדחיקו ושעבידו ית עמך ויהבו עצה בסתרא לאובדהון׃ אתגליתא על ימא
במרכבת יקרך בדגור מיין סגיאין׃ אמרית בכל שמעית וזעו מלכי מן קדם דינא די אתדנו מצרים לקל מליא אילין צאלא סיפותי אחד זיעא לחכימי ובאתרא
דשריגא זעית דשבקני ליום עקא לעידן אסקא גלות עמיה מיניה ותבריננו׃

תחת און. הזכיר עתה גבורות שעשה לנו במלחמות כושן רשעתים ע"י עתניאל בן קנז ובמלחמת גדעון עם מדין. ואמר במקום און ראיתי אותם אהלים
תקועים. כלומ' במקו' שלא היה להם העמדה וקיום כי הקי' ה' את עתניאל והפיל אותם אהלים: ירגזון יריעות ארץ מדין. רגזו אותם יריעות. ר"ל אהלי
יריעות ארץ מדין. כי האהל הוא פריסת היריעות ורגזו כשבא גדעון עליהם כמו שאמר בחלום צליל לחם שעורי' ואמר ונפל האהל. וית' תחת און שעשיתי ראיתי
אהלי כושן שבא כושן רשעתים עלי בארצי וכאשר עשיתי תשובה ראם האל ית' עלי ורגזו יריעות ארץ מדין מפני ע"י גדעון. ותרג' כד פלחו ישראל לטעותא
מסרתינון ביד כושן חייבא וכד תבו למיעבד אורייתא עבדית להון נסין וגבורן ופרקתינון מיד מדינאי על יד גדעון בר יואש: הבנהרים חרה ה'. זכר בקיעת
הירדן וים סוף. אמר מה זה היה לנהרים אם חרה אף ה' בהם כשנבקעו. וכפל הענין במש"לחזק. ואמ' ואם בנהרים אפך. אמ' נראה שחרה אף ה' בנהרי'
שהרי ראינו שהירדן נבקע. וזהו דרך משל ומליצה. וכן אם בים עברתך על בקיעת ים סוף ולא זכר הניסים על הסדר: כי תרכב על סוסיך. כנגד סוס
פרעה ורוכבו רמה בים: מרכבותיך ישועה. מרכבותיך היו לנו ישועה. וזה דרך משל לפי שהסוסים מוכנים למלחמה ורוכביהם הם המנצחים ברוב. אם לא
תהיה יד ה' בהם כמו שאמר שקר הסוס לתשועה. ואמר סוס מוכן ליום מלחמה ולה' התשועה. ויונתן תרגם הבנהרים דרך משל הא על מלכיהון
ומשירייתהון דסגיאין כמי נהרא הוה רגז מן קדמך ה' על מלכיא הוה רוגזך ובימא הודעת להון גבורתך ארי אתגלית על מרכבת יקר שכינתך ועבדת לעמך
תקוף ופורקן: עריה תעור קשתך. כמו שרמה ידו הגדולה אשר עשה במצרים ותשועתו לישראל לרוכב הסוס כן דמה אותה לתופש הקשת. ופי' עריה ענין
גלוי. כמו נגלתה זרועך עליהם. והוא שם כמו ערום ועריה. ותעור גם כן ענין גלוי אלא שאינו משרשו. כי עריה מנחי הלמד ותעור כפעל מנחי העין. וכן
סל' בענין גלוי פשוטה ועורה למען הביט אל מעוריהם: שבועות מטות אמר סלה. עשית כל זה לקיים השבועות שנשבעת לאבות לתת להם הארץ למטות ישר'.
זהו אומר סלה כלומר לקיים האומר שאמרת: אומר. שם בשקל חדש קדם: נהרות תבקע. בקעת להם הארץ היבשה לתת להם מים רבים כמי הנהרות.
כמו שכתוב ויוצא נוזלים מסלע ויורד כנהרות מים. ועל הדרך הזה תי': ראוך יחילו הרים. הרים הוא משל למלכי כנען שכמוגו וחלו מפני ישראל. וזהו
ראוך. ראו הנפלאות שעשית עם ישראל במדבר ועם מלכי האמורי. וטעם הראיה כי השמיעה הברורה כמו הראיה. וכן וירא יעקב כי יש שבר במצרי': זרם
מים עבר. זרם מים העוברים בירדן עברו עד ים הערבה תמו נכרתו נתן תהום קולו בהבקע מי הירדן נתנו קול: רום ידיהו. כשא המי' היורדי' מלמעלה
קמו נד אחד והיה רם מאד כי הירדן היה מלא על כל גדותיו והיו מים רבים. וכשעמדו קמו נד אחד גבוה זהו רום ידיהו נשא התהו' נשא ידו לרום. וית' בענין
אחר באתגלותך על טורא דסיני וגו': שמש ירח. במלחמת יהושע עם המלכים שעמד להם השמש. וכן הירח עד יקום גוי אויביו: זבולה. בשמי' שהם
זבול ומעון להם כמו שאמר ויעמוד השמש בחצי השמים: זבולה. הה' נוספת כהא לילה. כי המלה מלעיל: לאור חציך יהלכו. ישראל הלכו הלילה ומצרי'
רודפי' אחריהם לאור הברקים ואבני הברד שהשליך ה' בנוסם מפני בני ישראל. והברקים הם חצי השם' וחניתו. והאויבים נגפו בהם וישראל הלכו לאור
ואעפ"י שלא הזכיר בפסוק ברקים כיון שהזכיר אבני הברד הרי הוא כאלו הזכיר ברקים כי לא יפלו אבני הברד בלא ברקים גם אבני הברד לבנים מבהיקים
ונותנים אורה בלילה וביום ובלילה היתה המלחמה שהרי התפלל יהושע על הירח שיעמד גם כן עד יקום גוי אויביו. והנה היה גם בתוך כם שהאיר הירח בלילה
עם הברד: בזעם. בזעמך על ז' גוים צעדת עליהם בארצם וכה"במש"ואמ' באף תדוש גוים: יצאת לישע עמך לישע משיחך. כמו שיצאת לישע עמך
בהכנסם לארץ ז' גוי' כן תצא לעתיד לישע את עמך כמו שיצאת לישעם בהכנסם לאר' ז' גוים כן תצא ותושיע' ותוציאם מהגלות ותשבם לארצם. ומה שאמ'
יצאת מחצת נקבת. עבר במקום עתיד ורבי' כמוהו. ובדברי הנבוא' יבא זה ברוב. כי הנבואה אעפ"שהיא עתידה הרי היא כאלו נתקיימה לפיכך יזכרו בה
בלשון עבר: משיחך. הוא משיח בן דוד: מחצת ראש מבית רשע. אז תמחץ ראש מחיל הרשע גוג: ערות. מקור. כלומ' תגלה עד צואר כלומר
תמחץ ראשם והוא מלך מגוג. וכן תגלה יסודם עד צוארם והם שרי החיל והמלכים אשר אתו: ערות. ענין גלוי. וכן ערו ערו עד היסוד בה. והצואר הוא
קרוב לראש. ויסוד הוא עיקר הבנין וקיומו. לפיכך הוא משל על גדולי המחנה: נקבת במטיו ראש פרזיו. כלו' במטות גוג עצמו תנקב ראש פרזיו כלומר
חיילותיו. וקראם פרזיו לפי שיבאו לרוב והם יושבים סביבות ירושלם בפרזים יושבי הפרזות שמתפשטים בכל מקום שאין להם חומה שתסגירם. וכן אמ'
הוא אעלה על ארץ פרזות. וכאמ' גב"פרזות תשב ירושלם מרוב אדם ואמ' שהקב"ה ישלח מהומה בהם שיכו ויכתו איש במט' שבידו את ראש רעהו. וכן
אמ' תהיה מהומת ה' רבה בהם וגו' ואמ' חרב איש באחיו תהיה: יסערו להפיצני. אות' שהיו סוערי' להפיצני. כלומ' שיבאו ברוח סער' עלי להפיץ אותי בגוי'
עליצותם. כמו לאכול עני במסתר. עליצותם ושמחת' תהיה להפיצני כמו שהית' ביום שחשבו לאכול עני והוא ישר' כשיצאו ממצרי' ורדף אחריו פרעה וחילו וחשבו
לאכלו במסתר. כלו' כי חשב כי אין ה' רואה ואין כחו בים כמו שהיה במצרי' וחשבו לאכלו בשמחה. כמו שאמ' אמ' אויב ארדוף אשיג וגו' עד שרכבת אתה בים
סוסיך ויסר את אופן מרכבותיו ואז הכירו כי ה' נלחם להם בעבורם. כמו שאמ' אנוסה מפני ישר' כי ה' נלחם להם במצרי'. כלו' ה' כמו שהיה נלחם בעבורם
במצרי' כן נלחם להם עתה בעבורם כי ראו כי בקע להם הים והעבירם ביבשה והם לא יכלו לעבור כמו שאמ' ויהם את מחנה מצרי': דרכת בים סוסיך. ופי'
דרכת בים סוסיך והעברת את ישר' בו והשלכת את מצרי' בתהומו' וטבעתו. וטעם סוסיך. פי' למעלה בפסוק כי תרכב על סוסיך: חומר מים רבי'. כמו שאמ' נכבו
כמו כד כוזלי': חומר. כר ובבור מן חמרי' חמרי': שמעתי. אמ' הנביא שמעתי בנבואה הצרה שיהיו בה ישר' בעת ההיא ביום בא גוג: ותרגז בטני. לאותה שמועה.
ובטני. רמז ללב כמו המו מעי לו. כי ללב יכון לשון הרגז וההמיה והשמחה וההשקט לא לבטן ולמעי' אלא לפי שהלב בכללם יפילו לשון הלב עליה': לקול צללו שפתי.
לקול השמועה הזאת צללו שפתי. וצלילת השפתי' היא השקת השפתי' זו בזו מרוב פחד ורעדה: יבא רקב בעצמי. אפי' עצמי שהם הדבר הקשה אשר בגוף ירקבו
לזאת השמוע': ותחתי ארגז. במקומי ארגז: אשר אנוח ליום צרה. אשר הייתי חושב שאנוח בארצי אחר ששבתי מהגלות לארצי והנה נהפכה מנוחתי ליום צרה:
לעלות לעם יגודנו. ויום צרה הוא היום שחשב גוג לעלות לעם ירושלם וישר' ושיגודנו. כלו' שיביא עליו גדודי העמי'. וכן יגודנו והוא יגוד עקב. ענין גדודי. ויהיה
גוד וגדד בענין אחד וכמהו רבי'. או יהיה כא יגודנו תמורת הכפל ועל היום ההוא כאמר לדניאל והיתה עת צרה אשר כמהו לא נהיתה מהיות גוי עד העת ההיא
וגו' ואמ' ישעיה הנביא לך עמי בא בחדריך וסגר דלתך בעדך חבי כמעט רגע עד יעבור זעם. וית' הפסוק כן אמרית בכל שמעית וגו': כי תאנה

ארי מלכות בבל לא תתקיים ולא תעבד שולטן על ישראל יתקטלון
מלכי מדי וגבריי יון לא יצלחון וישתיצון רומאי ולא יגבון קיסומא
מירושלם: בכן על ניסא ופורקנא דתעביד למשיחך ולשארא דעמך
די ישתארון יודון למימר אמר נביא ואנא במימרא דיוי אבוע ארוץ
לאלהא עביד פורקני: אלהים יוי דסעיד לי בחילא ומשוי רגלי
קלילין כאילתא ועל בית תוקפי יקימנני לדדילה ניצחנין וגבורן
וקדמוהי אנא מנגן בתושבחתיה:

כי תאנה לא תפרח ואין יבול בגפנים כחש מעשה זית ושדמות לא
עשה אכל גזר ממכלה צאן ואין בקר ברפתים: ואני ביהוה אעלוזה
אגילה באלהי ישעי: יהוה אדני חילי וישם רגלי כאילות ועל במתי
ידרכני למנצח בנגינותי: ידרכני

כי תאנה לא תפרח . הפסוק הזה כאמר דמ"על העמים הכאספים על ירושלם עם גוג ומגוג. אמר כי לא יצליחו אלא יכלו סם והכמלטים שלא ימותו ינפו באיבריהם כמו שאמר תמקנה עיניו בחוריהן ולשונם תמק בפיהם · והיו לאות בכל העמי' אשר ילכו בהם: יבול · כמו פרי · כמו ונתנה הארץ יבולה: ושדמות שדה זרע: ממכלה. בהא כמו ממכלאו' באן באלף : ברפתים · כמו רפת בקר בדברי ר"זל והוא בית הבקר · ות"כן ארי מלכות בבל לא תתקיים ולא תעבד סולטן על ישראל יתקטלון מלכי מדיכאי וגיברי יוון לא יצלחון וישתבון רומאי ולא יגבון קסומא מירושלם: ואני בה' אעלוזה. אמר הכביא בלשון ישר' כסיכלו מחנה גוג אני אעלוז ביסועת ישראל. וכפל הענין במש"ואמר אגילה באלהי ישעי · וכתי' בכן על ניסא ופורקנא דתעביד למשיחך ולשארא דעמך דישתארון יודון למימרך אמר חבקוק נביא ואנא במימרא דה' אבוע אירוץ לאלהא דעביד פורקני: יהוה אלהים חילי וישם רגלי כאילות · קלות כאילות לרדוף אויבי: ועל במותי ידריככי · עזרני שאדרוך על גבם ואדמסם בארצי. וזהו במותי. ואמר כן לפי שירושלם גבוהה מכל הארצות ואסורר על הנס שיעשה לי . ואמר למנצח בנגינותי:

פתגם נבואה דהוה מן קדם יוי עם צפניה בר
כושי בר גדליה בר אמריה בר חזקיה
ביומי יאשיהו בר אמון מלך שבט דבי
יהודה: שיצאה אישיצי כולא מעל אפי ארעא אמר יוי: אסיף אנשא
ובעירא אסיף עופא דשמיא ונוני ימא על דסגיאה תקלת רשיעיא
ואשיצי ית אינשא מעל אפי ארעא אמר יוי: וארים מחת גבורתי על
אינש יהודה ועל כל יתבי ירושלם ואשיצי מן אתרא הדין ית שאר בעלא
וית שום פלחיהון עם כומריהון: וית דסגדין לאגוריא לחילי שמיא
וית דסגדין די מקיימין בשמא דיוי תייבין וימין בשום פתכרהון:
וית דאסתחרו לאחורא מבתר פולחנא דיוי ודלא תבעו ית דחלתא
דיוי ולא בעו מן קדמוהי: ספו כל רשיעיא מן קדם יוי אלהים ארי
קריב יומא דעתיד למיתי מן קד' יוי ארי אתקין יוי קטול ערע מזמנוהי:
ויהי ביום קטלא דעתיד למיתי מן קדם יוי ואסער על רברביא ועל
בני מלכא ועל כל דמתרגשין למפלח לטעותא: ואסער על כל דמהלכין
בנימוסי פלשתאי בעירבא ההיא דמלן בית רבונהון חטוף ונכלין:

דבר יהוה אשר היה אל צפניה בן כושי בן
גדליה בן אמריה בן חזקיה בימי
יאשיהו בן אמון מלך יהודה: אסף
אסף כל מעל פני האדמה נאם יהוה: אסף אדם ובהמה אסף עוף
השמים ודגי הים והמכשלות את הרשעים והכרתי את האדם מעל
פני האדמה נאם יהוה: ונטיתי ידי על יהודה ועל כל יושבי ירושלם
את ההוא והכרתי מן המקום הזה את שאר הבעל את שם הכמרים עם
שאר ואת הכהנים: ואת המשתחוים על הגגות לצבא השמים ואת המשתחוים
הנשבעים ליהוה והנשבעים במלכם: ואת הנסוגים מאחרי יהוה
ואשר לא בקשו את יהוה ולא דרשהו: הס מפני אדני יהוה כי קרוב
יום יהוה כי הכין יהוה זבח הקדיש קראיו: והיה
כל ביום זבח יהוה ופקדתי על השרים ועל בני המלך ועל כל הלבשים
מלבוש נכרי: ופקדתי על כל הדולג על המפתן ביום ההוא הממלאים
בית אדניהם חמס ומרמה:

דבר ה' אשר היה אל צפניה בן כושי בן גדליה בן אמריה בן חזקיה · וא"כי חזקיה זה חזקיה מלך יהודה ואפשר אלא שאין בזה ראיה אבל באמת גדולים היו אבותיו לפיכך נזכרו יושלשה נביאים נתנבאו בימי יאשיהו ירמיהו צפניה חולדה · ואר"זל כי ירמיה היה מתנבא בשוקים וצפניה בבתי כנסיות וחולדה אצל הנשי'. ונבואתו היתה קוד' ששבו יאשיהו ויהודה מרעת': אסוף אסף. אסף מקור מן אסף והוא ענין כליון · כמו ואספת את כפשך ונפש ביתך . אסף אית"ן שבנין הפעל מנחי העין מענין ספו תמו: והקל הוא פעל עמר והכבד יוצא · וכן אסף אסיפם. אמר שיכלה כל חי מעל פני האדמה. ר"ל מעל ארץ ישראל. ואמר כלל ואחר כך פירש : אסף אדם ובהמה. אסף עוף השמים ודגי הים . ומה שאמר עוף השמים ודגי הים הוא על דרך הפלגה. כמו שאמר בירמיה מעוף השמים ועד בהמה נדדו הלכו . וכן אמר בהושע בחית השדה ובעוף השמים ודגי הים יאספו . ויתכן כמשמעו כי רוב העופות לא ישכנו במדב' כי אם במקו' הישוב שימצאו זרעי' ופירו' ופרחי' אלנו' ובשיחרב ישוב אחר ילכו לישוב אחר · וכן פירשנו בירמיה ובהושע · וכן דגי הים לא ישרצו ברוב כי אם בימי' שהם קרובי' לישוב: והמכשלות את הרשעי' ימצאו המכשלות את הרשעי' שיכשלו בהם · כלומ' יבאו לקראתם ברות שיכשלו בהם שימותו . ויונתן תרגם דסגיאה תקלת רשיעין . ואחר כך אמר והכרתי את האדם · וכן אמר מתחילה אסף אדם · ואם כן למה פרט את הרשעים . לפי שהמשילם לעופות שהרשעים לא ימלטו מן המכשולות שהם החרב והרעב והדבר והשאר שיכנס רשעים גמורים · וכן הצדיקים ינלו והארץ תשאר שממה מאין אדם ובהמה : ונטיתי ידי . את שאר הבעל · מה שנשאר עדיין בעבודת הבעל . כי בני יהודה לא החזיקו כל כך בעבודת הבעל כמו בני ישראל . כי אחאב החזיק בעבודת הבעל ואחריו שאר מלכי ישראל . ואפשר כי מה שאמר והכרתי הוא על יד יאשיהו המלך שבער הכל כמו שכתוב . או אמר על חרבן הארץ. כי מלכי יהודה אחר יאשיהו עשו הרע בעיני השם · ואמר שהאלילים יכלו עם עובדיהם . כמו שכתוב בתוכחות התורה ונתתי את פגריכם על פגרי גלוליכם: את שם הכמרים עם הכהנים · הכמרים הם לובשי שחורים לשם ע"ז והכהנים הם המשרתים לפני ע"ז ויאבד שמם וזכרם מן העולם : ואת המשתחוים הנשבעים לה' והנשבעים במלכם . פעם משתחוים לה' ופעם למלכם שהיא העבודה זרה שהמליכוה עליהם והנה הם משתתפים שם האל יתברך דבר אחר לעבדו · והכתוב אומר לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב לא תעשו לכם · ויונתן תרגם דמקיימין בשמא דה' תייבין וימין בשום פת כומריהון . כא' פת כריהון : ואת הנסוגים . כמו לא נסוג אחור לבינו · כלומר שלא הלכו בדרכיו ולא שמרו תורתו : ואשר לא בקשו את ה'. ואף על פי שלא עבדו ע"ז אלא שאומרים בלבבם לא ייטיב ה' ולא ירע ומה תועלת לדרוש אותו ולבקש מלפניו . כל אלה שזכר הם בכלל הענגם שימצאום המכשולות ויכלו ואליהם הוא אומר: הס מפני ה' אלהים. ר"ל דום והשתותק מפניו שהייתם סבורי' שלא יביט אל מעשיכם הסו מפניו כי קרוב יומו שיביא עליכם : זבח . חללי הרשעים : הקדיש קראיו · זימן לאותו זבח קראיו . והם עוף השמים וחית השדה לאכול החללים · כמו שאמר בתוכחות התורה והיתה נבלתך למאכל לעוף השמים ולבהמת הארץ : והיה ביום זבח · על השרים ועל בני המלך . כי הם העושקים דלים כי ים לאל ידם הם יפלו בחרב ביום זבח והוא יום החרבן . וכן כתיב וישחט מלך בבל את בני צדקיהו לעיניו וגם את כל שרי יהודה שחט ברבלתה : ועל כל הלובשים מלבוש נכרי . פי' אאז"ל כשהיו רואים לשום אדם שהיה להם כח עליו מלבוש נאה היו גוזלים אותו ממנו ולובשים אותו . והחכם ר' אברהם אע"זל פי' מלבוש נכרי כנגד כל העם דרך גאות שלא ילבש אדם במלבושיהם . וימ"מלבוש ע"ז · וית"ועל כל דמתרגשין למפלח לטעותא . וימ"אכשים שמראים עצמם פרושים וחסידים ולובשים מלבוש נכרי שלא כשאר העם כדי שיכירום במלבושיהם שהם פרושים ודרכיהם רעים : ופקדתי על כל הדולג על המפתן · פי' אאז"ל על עבדי השרים או על נערי המלך כשהיו רואי' בבית העני חפץ שיחמדוהו שהוא נאה יכנסו בבית העני במרוצה . זהו שידלגו על מפתן בית העני מרוב חפזם לקחתו ויביאו אותו אל אדוניהם . זהו הממלאים בית אדוניהם חמס ומרמה . והחכם ר' אברהם אע"פי' על מפתן הבית בית אדוניהם מרוב שמחת' שבאו' למלא בית אדוניהם חמס ומרמה . וית"על כל דמהלכין בנמוסי פלשתאי · ר"ל שלא היו דורכי' על המפתן של בית ע"ז כמו הפלשתים · שכ' בהם על כן לא ידרכו כהני דגון על מפתן דגון · ובדרש ר' ירמיה בשם ר' שמואל בר רב יצחק מכינו שהחמירו ישר' בע"ז יותר מאומות העולם · באמות כתי' על כן לא ידרכו כהני דגון אבל בישר' כתיב הדולג על המפתן:
והיה

והיה ביום ההוא נאם יהוה קול צעקה משער הדגים ויללה מן
המשנה ושבר גדול מהגבעות: הילילו ישבי המכתש כי נדמה כל
עם כנען נכרתו כל נטילי כסף:

והיה בעת ההיא אחפש את ירושלם
בנרות ופקדתי על האנשים הקפאים על שמריהם האמרים בלבבם
לא ייטיב יהוה ולא ירע: והיה חילם למשסה ובתיהם לשממה ובנו ירע
בתים ולא ישבו ונטעו כרמים ולא ישתו את יינם: קרוב יום יהוה
הגדול קרוב ומהר מאד קול יום יהוה מר צרח שם גבור: יום עברה
היום ההוא יום צרה ומצוקה יום שאה ומשואה יום חשך ואפלה שואה
יום ענן וערפל: יום שופר ותרועה על הערים הבצרות ועל הפנות פילה
הגבהות: והצרתי לאדם והלכו כעורים כי ליהוה חטאו ושפך דמם רות
כעפר ולחמם כגללים: גם כספם גם זהבם לא יוכל להצילם ביום
עברת יהוה ובאש קנאתו תאכל כל הארץ כי כלה אך נבהלה יעשה גבההה
את כל ישבי הארץ: התקוששו וקושו הגוי ב
לא נכסף: בטרם לדת חק כמוץ עבר יום בטרם לא יבוא עליכם יבוא
חרון אף יהוה בטרם לא יבוא עליכם יום אף יהוה: בקשו את
יהוה כל ענוי הארץ אשר משפטו פעלו בקשו צדק בקשו ענוה
אולי תסתרו ביום אף יהוה: כי עזה עזובה תהיה ואשקלון לשממה
אשדוד בצהרים יגרשוה ועקרון תעקר: הוי ישבי חבל הים גוי יושבי
כרתים דבר יהוה עליכם כנען ארץ פלשתים והאבדתיך מאין יושב:

ויהי בעידנא ההוא אמר יי קל צווחתא מתרע נוניא ויללא מן עופלא
ותברא רבא מגבישתא: איליל כל דיתבין בנחלא דקדרון ארי אתבר
כל עמא דדמן עובדיהון לעובדי עמא ארעא דכנען אשתיציאו כל
עתירי נכסיא: ויהי בעידנא ההיא אפקיד בלושין ויבלשון ית ירושלם
כמא דבלשין בנברשתא ואסער על גבריא דשלן שליוא על נכסיהון
דאמרין בלבהון לא רעוא קדם יי לאיטבא ואף לאבאשא: ויהון
נכסיהון לעדי ובתיהון לביזא ויבנון בתין ולא יתבון ויצבון כרמין ולא
ישתון ית חמריהון: קריב יומא דעתיד למיתי מן קדם יי רבא קריב
וסוחי לחדא קל יומא דעתיד למיתי מן קדם יי די ביה מריר וצוחת
תמן גיבריא מתקטלין: יומא תעבור יומא ההוא יום עקא ועיוק יום
יום ריגוש ואתרגושא יום חשוך וקבלא יום עננא ואמטתא: יום
שופרא ויבבא על קרויא כריכתא ועל רמתא מנטלתא: ואעיק לבני
אינשא ויהכון כסמן ארי קדם יי חבו וישתפיך דמהון לעפרא ונבלתהון
כסחיתא: אף כספהון אף דהבהון לא יוכל לשיזבותהון ביום רוגזא
דיי ובאשת פורענותיה יסופון כל רשיעי ארעא ארי גמירא ברם
שיצאה יעביד עם כל יתבי ארעא: אתכנשו ואתו ואתקרבו עמא
דרא דלא חמיד למתב לאוריתא: עד לא תפוק עליכון גזרת בית דינא
ותהון דמן לכמוצא דנסבא רוחא וכטולא דעדי מן קדם יומא עד
דלא ייתי עליכון תקוף רוגזא דיי עד לא ייתי עליכון יום רוגזא דיי:
תבעו ית דחלתא דיי כל ענותני ארעא דדיני רעותיה עבדו תבעו
קושטא תבעו ענותנותא מאים יתגין עליכון ביום רוגזא דיי: ארי
עזה שביקא תהי ואשקלון לצדו אשדוד בטהרא יתרכונה ועקרון
תתעקר: ווי דיתבין בספר ימא עמא דחייבין לאשתצאה גזירת פתגמא דיי עליכון דיתבין בכנען ארעא פלשתאי ואבדינך מבלי יתיב: ותהי

והיה משער הדגים. שער שהיה בירושלם שהיה נקרא שער הדגים. כמו שנ' בעזרא ועל שער הדגים ומגדל חננאל. ואולי היו מוכרין שם דגים: ויללה מן
המשנה. הוא בית המדרש. כמו שנ' בספר מלכים והיא יושבת בירושלם במשנה ות"י בבית אולפנא: ושבר גדול מהגבעות. מקומות הם בירושלם או סמוך
לה. כמו גבעת גרב הנזכר בספר ירמיה. ות"י קל צווחתא מתרע נוניא ויללא מן עפלא ותברא רבא מן גובשתא. כא"מ גבעתא. ובמדרש אגדה שער הדגי'
זה עכו שמתוכה בחיקם של דגים. ויללה מן המשנה זה לוד שהוא שכן לירושלם: ושבר גדול מהגבעות. זה צפורי שיושבת בראשי ההרים: הלילו יושבי
המכתש. מקום עמוק בירו'. ות"י יתבי בנחלא דקדרון. ובמדרש אגדה יושבי המכתש זו טבריא שהיא עמוקה מכל ארץ ישראל: כי נדמה כל עם כנען.
סוחר. כמו כנען בידו מאזני מרמה. כנעניה נכבדי ארץ: נדמה. נכרת. כמו נדמה נדמה מלך ישראל. נדמו עמי. ות"י כנען כמשמעו ארי אתברו כל
עמא דעובדיהון דמין לעובדי עמא דארעא דכנען: נטילי כסף. נושאי הכסף. והם הסוחרים. כמו שאמר עובר לסוחר. ות"י כל עתירי נכסיא: והיה
בעת ההיא אחפש את ירושלם בנרות. כמו שמחפש אדם הדבר בנר שהוא חופש יפה כן אחפש את ירושלם לבער כל הפושעים שבה. וכן אמ' נר אלהים נשמת
אדם חופש כל חדרי בטן. ות"י אפקד בלושין ויבלשון ית ירושלם כמו שמבלשין בנברשתא: הקופאים על שמריהם. שהם שקטי' בבתיהם על ממונם כמו
היין שהוא שקט על שמריו הדבר השוכן ומקובץ ביחד. כמו קפאו המים הקופאים והחלב הקופא נקרא קפאון שהוא עומד ואינו נע. ות"י דשלן שלו על נכסיהון: לא
ייטיב ה' ולא ירע. אין הטוב והרע הבא על האדם מאתו כי לא ישגיח בתחתונים. ות"י לא רעוא קדם ה' לאוטבא לצדיקיא ואף לא לאבאשא לרשיעיא: והיה
חילם. נכסיהם יהיו לבז: ובנו בתים. הבתים שבנו לא ישבו בהם זמן רב כי מהרה יגלו מהם. וכן הכרמים שנטעו לא ישתו יינם כי אם מעט זמן: קרוב
יום ה'. ומהר מאד. כמו מהירות. והוא תאר בשקל ושבח אני את המתים: מר צורח. מרים קול וקורא מר. וכן ויבאו אל צריח מקום גבוה. אמר כאלו
יום ה' קורא ומגביה קולו וקורא מר. ואמר שם גבור שם יבאו גבורים להרגם. או שם יהיו הגבורים נהרגי'. וכת"י תמן גבריא מתקטלין. והחכם רבי אברהם
פי' שם יהיה הגבור צורח מר: יום עברה. מבואר הוא. והפסוק כולו כפול בענין במש"לחזק הענין: יום שופר ותרועה. שיריעו האויבים עליהם כשיסבבו
הערים הבצורות: הפנות. הם המגדלים: והצרותי לאדם. הצרותי מלרע: לאדם. האמור קודם. פי' והצרותי אל האדם שיהיו תוך הערי' במצור
שיהיו בה בלחם צר ומים לחץ: כעפר שהוא נשפך ברוב. שאין אדם חושש על שפיכותו כן ישפך דמם בלי חמלה לרוב: ולחומם כגללים. בשרם יהיה נשפך
באשפות כמו הזבל. וכן וימטר עלימו בלחומו בבשרו: גם כספם. אך נבהלה. אותה הכלה תהיה נבהלה כלו' תהיה בבהלה פתאום ות"י ארי גמירא ברם
שיצאה: התקוששו וקושו. ענין חפוש הדברים ולקיטתם. כמו לקושש קש. מקוששת עצים. וכן פי' התקוששו התחפשו מומיכם וחפשו מומים אחרי' אחר כך
ובערו אותם. וכן אחז"ל מזה הפסוק קשט עצמך ואחר כך קשט אחרים. ועוד אמרו נקשט גרמין עד לא נקשט אחרנין: וקשו. השין דגושה לחסרון הכפל-
כמו סבו את העיר: הגוי לא נכסף. לא נכסף ולא נתאוה אל זה להתקושש ולקושש. כמו נכספת לבית אביך. ות"י דלא חמיד למיתב לאורית'. ואחז"ל כתב
זה הגוי שאינו נכלם ולא יבוש ממעשיו מלשון רז"ל איכסיף באכסופי אפין: בטרם לדת חק. בטרם שיולד חק היום הבא. כלומר הגזרה התקוששו. ות"י עד
לא תפוק עליכון גזירת בית דינא: כמוץ עבר יום. המאוחר מוקדם וכן היא תכונת הפסוק בטרם לדת חק יום כמוץ עבר. כלומ' בטרם לדת חק היום שתהיו
כמוץ עובר מפני רוח. או בטרם יום לדת חק והמאוחר מוקדם במקרא רבים. כמו מקום שם קבר מקום קבר שם. הידעת כי אז תולד הידעת אז כי תולד.
ומספד אל יודעי נהי יודעי נהי אל מספד. והדומים להם רבים. ות"י בחסרון מלים ותהון דמין למוצא דנשבא מן קדם רוחא וכטלא דעדי מן קדם יומא. כלומ'
מפני השמש. נוסחא אחרת וכתננא דעדי מן קדם יומא: בקשו את ה'. אמר כנגד ענוי הארץ אשר בישראל כי אף על פי שחטאו רוב ישראל נשתיירו בהם
רבים טובים ויראי אלהים כמו שאמר האל לאליהו והשארתי בישראל שבעת אלפים כל הברכי' אשר לא כרעו לבעל וכל הפה אשר לא נשק לו. ואמר על חרבן
הארץ נתנו נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים בשר חסידך לחיתו ארץ. ואף על פי שהיו עבדי האל ית' וחסידיו נפלו בחרב עם הרעים. כמו שכתוב כי עד צדק
ישוב משפט. בקשו צדק. בקשו הצדק והענוה עם האחרים. כלומר השתדלו בחכמה להשיבם אל דרך טובה: אולי תסתרו. תסתרו שלא תמותו בחרב
עם הכלל. אבל מן הגלות לא הבטיחם כי כבר נגזרה גזירה בימי מנשה. כמו שכתוב ואמר ליאשיהו המלך והאספת אל אבותיך בשלום ולא תראינה עיניך
בכל הרעה אשר אני מביא על המקום הזה: כי עזה. ואף על פי שיהיה יום אף ה' עליכם אף על פי כן אל ישמחו שכיניכם הרעים לכם: כי עזה עזובה
תהיה. עזה עזובה דרך צחות לשון נופל על הלשון ואף על פי שאינו דומה בכל האותיות: בצהרים. זכר צהרים לפי שקטב ישוד בצהרים. ואשדוד לשון
שד והרי הוא כאלו הוא לשון נופל על הלשון: יגרשוה. יגרשו האויבים עדת אשדוד ממקומה פתאום כמו הקטב שישוד בצהרים: ועקרון תעקר. לשון
נופל על לשון דרך צחות. ולא זכר גת כי ביד מלכי יהודה היתה: הוי יושבי חבל הים. חלק. כמו חבל נחלתו. והוא ארץ פלשתים שהיא סמוכה לים. כמו
שכתוב עד ים פלשתים. וקרא הוי עליהם כי תחרב ארצם: גוי כרתים. פלשתים יקראו כרתים. כמו שאמר אל נגב הכרתי. ואמר הכרתי את כרתים.
ות"י עמא דחייבין לאשתיצאה: כנען. ארץ פלשתים. כמו שכתוב לכנעני תחשב חמשת סרני פלשתים וגו':
והיתה

והיתה חבל הים נות כרות רעים וגדרות צאן: והיה חבל לשארית
בית יהודה עליהם ירעון בבתי אשקלון בערב ירבצון כי יפקדם יהוה
אלהיהם ושב שבותם: שמעתי חרפת מואב וגדופי בני עמון אשר שבותם
חרפו את עמי ויגדילו על גבולם: לכן
חי אני נאם יהוה צבאות אלהי ישראל כי מואב כסדם תהיה ובני
עמון כעמרה ממשק חרול ומכרה מלח ושממה עד עולם שארית
עמי יבזום ויתר גוי ינחלום: זאת להם תחת גאונם כי חרפו ויגדלו יה
על עם יהוה צבאות: נורא יהוה עליהם כי רזה את כל אלהי הארץ יבזום
וישתחוו לו איש ממקומו כל איי הגוים: גם אתם כושים חללי חרבי
המה: ויט ידו על צפון ויאבד את אשור וישם את נינוה לשממה
ציה כמדבר: ורבצו בתוכה עדרים כל חיתו גוי גם קאת גם קפוד
בכפתריה ילינו קול ישורר בחלון חרב בסף כי ארזה ערה: זאת
העיר העליזה היושבת לבטח האמרה בלבבה אני ואפסי עוד איך
היתה לשמה מרבץ לחיה כל עובר עליה ישרק יניע ידו: הוי מוראה
ונגאלה העיר היונה: לא שמעה בקול לא לקחה מוסר ביהוה לא
בטחה אל אלהיה לא קרבה: שריה בקרבה אריות שאגים שפטיה
זאבי ערב לא גרמו לבקר: נביאיה פחזים אנשי בגדות כהניה
חללו קדש חמסו תורה: יהוה צדיק בקרבה לא יעשה עולה

ותהי כפר ימא די רוות בית משרי רען וחוטרין דען: ויהי עדבא
לשארא דבית יהודה עליהון יתפרנסון בבתי אשקלון כד ברמשא
יביתון ארי יעול דכרנהון קדם ייי אלההון ויתוב גלוותהון: שמיע
קדמי חסודי מואב ואתרברבות בני עמון דחסידו ית עמי ואתררבו
על תחומהון: בכן קיים אנא אמר ייי צבאות אלהא דישראל ארי
מואב כסדום תהי ובני עמון כעמרה משמט מלוחין ומחפורין דמלח
וצדו עד עלמא שארא דעמי יבזונונון ושאר שבטיא יחסנונון: דא
להון חלף אתרברבותהון ארי חסידו ואתררבו על עמיה דייי צבאות
: דחילא דייי אמר למפרקהון ארי אמאיך ית כל דחלת ארעא ויבעון
מן קדמוהי גבר מאתריה כל נגוות עממיא: אף אתון כושאי קטילי
חרבי תהון: וירים מחת גבורתיה על צפונא וייבד ית אתוראה
וישוי ית נינוה לצדו אשתממו כמדברא: וישרון בגוה עדרין דכל
חיות ברא אף קתין ואף קופדין בפתוח תרעא יביתון קל עופא די
דמנצף בכוא חרבו תרעה וטללה סתרו: דא קרתא תקיפתא דיתבא
לרוחצן דאמר בלבה אנא ולית בר מיני עוד איכדין הוות לצדו בית
משרי חיתא כל די עיבר עלה יכלי ויניד ידיה: ווי דמוחיא ומתפרקא
קרתא דמסגיא לארגזא: לא שמעת בקל עבדוהי נביא ולא קבילת
אולפן במימרא דייי לא אתרחיצת ולפולחן דאלהא לא אתקרבת:
דברבהא בגוה כאריון נהמין דיינהא דיבי רמשא לא מוריכין לצפר:
נביי שקרא די בגוה כאשין גברין שקרין כהנהא מפסין קודשא חטפין באוריתא: ייי זכאה אמר לאשראה שכינתיה בגוה לית קדמוהי למעבד שקר הא

והיתה. לפון כקבה על הארץ שהיא חבל הים: נות כרות רועים. משכן הרועים יקראוהו נוה. כמו שנאמר אני לקחתיך מן הנוה. והקבוץ נות: כרות רועים. מקום שיכרו שם הרועים לאיות שם מקניהם ככלאים. מן כי יכרה איש בור: והיה חבל לשארית בית יהודה. זה החבל יהיה עדיין לשארית בית יהודה שישובו מגלות בבל. וי"ת חבל השכים הראשונים ספר ימא. וזה תרגם עדבא. כלומר לגורל בית יהודה ולחלקם יהיה: עליהם ירעון. על המקומות ההם. אפשר שיהיה זה הפסוק ופסוק והיתה לעתיד משישובו יהודה מגלות בבל תהיה ארץ פלשתים להם למרעה צאן. ופירוש ירעון ירעו צאנם. וכן ירבצון. אמר על הצאן שיכלאום בלילה בבתי אשקלון החרבים להרביצם שם. או יהיה פסוק והיתה על זמן חורבן ארץ פלשתים. אמר שיסכנו שם הרועים עם צאנם מפני חרבן הארץ שלא יהיה בה יישוב ולא תהיה הארץ אלא למרעה צאן. ויהיה פסוק זה והיה על זמן שיבת בני יהודה לארץ ישראל ותהיה ארץ פלשתים גם כן להם למושב ויבנו שם בתים לנפשם. ופי' ירעון ירבצון דרך משל לפי שהם נמשלים לצאן. וכן ת' עליהון ירעון ועליהון יתפרנסון: בערב ירבצון. תרגם וברמשא יביתון: שמעתי חרפת מואב וגדופי בני עמון. שהיו שכני' לבני ישראל ובגלותם מארצם והיו עוברים דרך עליהם והיו מחרפים אותם: ויגדילו על גבולם. היו מגדילים פיהם בשחוק או לשונם לדבר בעברם על גבולם. או פי' היו מגדילים פיהם על גבול ישראל שהיו רואים אותו חרב: לכן חי אני. כסדום. שתהיה חרבה חרבן עולם: ממשק חרול. לפי מקומו ענינו כמו מושא שיצאו ויעלו שם חרולים כמו במקום החרב. וי"ת המלה מענין ובן משק ביתי מענין שוק. כלו' שיתקשקשון החרולי' זה בזה מרובים בנשוב בהם הרוח וישמיעו קול. ואא"ז פי' ענין עזיבה. כלומר שתהיה הארץ נעזבת לחרולים. ות' ממשט מלוחין. כמו מלוח עלי שיח והוא החרול: ומכרה מלח. מן כי יכרה איש בור. כתרג' ומחפירין דמלח. ויתכן לפרשו מענין כרי בדברי רז"ל התחיל למוד אומר ברוך המוסיף ברכה בכרייה זה. ר"ל תל מלח: שארית עמי יבזום. כפל הענין במ"ש ואמ' ויתר גוי ינחלום. וזה אפשר שהיה בבית שני כששבו מגלות בבל. ואפשר לפרשו עתידה בימי המשיח ופסוק כי רזה את כל אלהי הארץ עוזר לזה הפי': יבזום. יבזו אותם: גוי ביו"ד אחד לבד והיא יו"ד השרש ויו"ד הכנוי כפלה מהמכתב ובקריאה במבטא: זאת. ויגדילו. פירשנוהו: נורא ה' עליהם. ה' שהוא נורא עליהם היה. כלומר על עם ה' שזכר. ות' דחילא דה' אמר למפרקהון. או פי' עליהם על הגוים. כלומר עוד יבא זמן שיהיה ה' נורא עליהם ויראו ממנו ומהרע לעמו: כי רזה את כל אלהי הארץ. יכחש את כל אלהי העמים ויכירו כלם כי ה' לבדו הוא האלהי' כמו שאמ' והיה ה' למלך על כל הארץ: רזה. מן וישלח רזון בנפשם. כלומר יבטל אותם וישבית אמונתם: וישתחוו לו. ואז ישתחוו לו. ות' ארי אמאיך: גם אתם כושים. אמר אתם ואמר המה כי כן מנהג המקרא בכמה מקומות. כמו כלם תשובו ובאו נא. לכלם ולפרניכם. כי יבושו מאלים אשר חמדתם. והדומי' להם. וי"מ המה בחסרון כף הדמיון כהמה. כלומר אתם תהיו חללי חרבי כמוהם. פי' כעמון ומואב שזכר. ואמר גם אתם כלומר אעפ"י שאתם רחוקים מארץ ישראל אתם הרעותם לישראל וגם אתם תהיו חללי חרב: ויט ידו על צפון. זה בבל שהיא מזרחית צפונית לארץ ישראל. וזכרה לפי שגלו ישראל אליה ולא רחמו עליהם כראוי. כמו שאמר בישעיה לא שמת אליה רחמים: ויאבד את אשור. שגלו שם עשרת השבטים: ורבצו בה כל חיתו גוי. כל הבהמות. אמר כל בהמות הגוים אשר סביבותיה ירעו וירבצו בה: גם קאת. היא הקיק: גם קפוד. היא הקנפאר בערבי ובלעז טרטוגא: בכפתוריה. הוא הכפתור הסמוך על פני הספים שהם המזוזות. וקראו כפתור לפי שעושין בו ציורים של פרחים וכפתורי' שהם כמין תפוחים. וכן כפתוריהם וקנותם. וכן ת' כפתוריה בפתות תרעיא: קול ישורר. כתרגום יונתן קל עופא דמצפצף בכוא. ואמר ישורר כי הקול שיתנו העופות הוא כמו שיר וזמיר. וכן אמר מבין עפאים יתנו קול. ואמ' עת הזמיר הגיע וקול: חורב בסף. חרבן יהיה בסף השער: כי ארזה ערה. ההא כחה ודיגה במפיק: וארזה. ר"ל על קירוי הבתים הספונים בארז. ולפי שערה ובלה האילן הבא על נינוה קרוי הבתי' לפיכך יחרב ספה שנשאר מגולה למטר ולרוח ויפול מעט מעט. ות' וטללה סתרו: זאת העיר. היא נינוה: אני ואפסי עוד. אפס זולתי עוד. וכן ת' ולית עוד בר מיני: הוי מוראה ונגאלה. חזר לדבר על ירושלם: מוראה. פעול מהכבד והחולם מקום קמץ חטף או שורק. וענינו מן וממתיך כראוי. ענין טנוף ולכלוך. וכן ונגאלה. מזה הענין. כמו וכל מלבושי אגאלתי. נגואלו בדם. והענין כפול במלות שונות: העיר היונה. מענין לא תונו. וכן בא פעל הקל מזה הענין עד חרב היונה. וימ' היונה הפותה. כמו ויהי אפרים כיונה פותה אין לב. ות' ווי דמוחיא מתפרקא קרתא דמסגיא לארגזא: לא שמעה. מבואר: בקול. פי' בקול המורים אותה: לא קרבה. בבדי הרים לגזרת פעול: שריה. שחוטפים וגוזלים העם כמו האריות הטורפים. או כמו זאבי ערב שטורפים בלילה: לא גרמו לבקר. לא הניחו לבקר אפילו הגרמים שחוטפים ואוכלים מהר כן הם השופטי' חוטפים שחד ואוכלים: נביאיה. נביאי השקר: פחזים. קלים. כלומר קלי דעת. כמו אנשים ריקים ופוחזים: אנשי בוגדות. שם בפלס הסוללות באו העיר: כהניה חללו קדש. כמו שאמר יחזקאל כהניה חמסו תורתי ויחללו קדשי בין קדש לחול לא הבדילו: חמסו תורה. שלא הורו אותה לעם כמו שהיה הדין עליהם. כמו שאמר יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל. ולא עוד אלא כי גם הם עברו עליה והנה חמסו תורה: יהוה צדיק בקרבה. בקרב העיר הזאת שזכר והיא ירושלם: לא יעשה עולה. ה' שהוא צדיק בקרבה כי שכינתו בה והוא צדיק במה שמביא מן הרעה עליהם לא יעשה עולה. כי צדיק עושה מה שעושה להם. כמו שאמר משה הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא:

בבקר

בבקר בבקר משפטו יתן לאור לא נעדר ולא יודע עול בשת :
הכרתי גוים נשמו פנותם החרבתי חוצותם מבלי עובר נצדו עריהם
מבלי איש מאין יושב : אמרתי אך תיראי אותי תקחי מוסר ולא
יכרת מעונה כל אשר פקדתי עליה אכן השכימו השחיתו כל
עלילותם : לכן חכו לי נאם יהוה
ליום קומי לעד כי משפטי לאסף גוים לקבצי ממלכות לשפך עליהם לאסוף
זעמי כל חרון אפי כי באש קנאתי תאכל כל הארץ : כי אז אהפך אהפוך
אל עמים שפה ברורה לקרא כלם בשם יהוה לעבדו שכם אחד :
מעבר לנהרי כוש עתרי בת פוצי יבלון מנחתי : יובילון
ביום ההוא לא תבושי מכל עלילתיך אשר פשעת בי כי אז אסיר מכל
מקרבך עליזי גאותך ולא תספי לגבהה עוד בהר קדשי : והשארתי תוסיפי
בקרבך עם עני ודל וחסו בשם יהוה : שארית ישראל לא יעשו עולה
ולא ידברו כזב ולא ימצא בפיהם לשון תרמית כי המה ירעו ורבצו
ואין מחריד : רני בת ציון הריעו ישראל שמחי ועלזי בכל לב בת
ירושלם : הסיר יהוה משפטיך פנה איבך מלך ישראל יהוה בקרבך
לא תראי רע עוד : ביום ההוא יאמר לירושלם תיראי
אל תיראי ציון אל ירפו ידיך : יהוה אלהיך בקרבך גבור יושיע
ישיש עליך בשמחה יחריש באהבתו יגיל עליך ברנה : נוגי ממועד
אספתי ממך היו משאת עליה חרפה : הנני עשה את כל מעניך עליך
בעת ההיא והושעתי את הצלעה והנדחה אקבץ ושמתים לתהלה
ולשם בכל הארץ בשתם : בעת ההיא אביא אתכם ובעת קבצי אתכם
כי אתן אתכם לשם ולתהלה בכל עמי הארץ בשובי את שבותיכם
לעיניכם אמר יהוה :

הא כנהור צפרא דאזיל ותקיף ודינוהי נפיק לאפרש לא מתעכב ולא ידעין עולא בהתא : שציתי עממיא אצדיאה בירניתהון אחרבית שוקיהון מבלי עדי צדיאה קירויהון מבלי אינש מבלי יתיב : אמרית ברם תרתלין מן קדמי תקבלון אולפן ולא יפסוק מדוריהון מארעא בית שכנתי כל טבון דאמרית להון איתי להון בכן אקדימו חבילו כל עובדיהון : בכן סברו למימרי אמר יי ליום אתגליותי למידן ארי דיני לכנשא עממיא לקרבא מלכותא למשפך עליהון חימתי כל תקוף רוגזי ארי באישת פורענותי יסופון כל רשיעי ארעא : ארי בכן אשני על עממיא ממלל חד בחיר לצלאה כולהון בשמא דיי למפלח קדמוהי כתף חד : מעיבר לנהרי הודו ברחמין יתובון גלות עמי דאתגליאה ויהון מיתן להון הא כקורבנין : בעידנא ההיא לא תבהתין מכל עובדיך בישיא די מרידת במימרי ארי אכן אגלי מגויך תקיפי תושבחתיך ולא תוסיפון לאתרברבא עוד בטורא דקודשי : ואשאר בגויך עם ענותן ומקביל עולבן ויתרחצון בשמא דיי : שארא דישראל לא יעבדון שקר ולא ימללון כדיבין ולא ישתכח בפומהון לישן דנכלין ארי איבון יתפרנסון וישרון ולית דמניד : שבחי כנישתא דציון ובועו ישראל חדי ובועי בכל לבא כנישתא דירושלם : אגלי יי דייני שקרא מגויך פלי בעלי דבביך מלכיה דישראל יי אמר לאשראה שכינתיה בגויך לא תדחלין מן קדם בישא עוד : בעידנא ההיא יתאמר לירושלם לא תדחלין ציון לא יתרשלן ידך : יי אלהך אמר לאשראה שכינתיה בגויך גיבר פריק יחדי עלך בחידוא יכבוש על חובך ברחמתיה ידוץ עלך כדיץ ידי הוו מעכבין ביך זמני מועדך ארחיקית מניך ווי עליהון על דהוו נטלין זיניהון לקבליך ומחסדין ליך : הא אנא אעביד גמירא עם כל משעבדיך בעידנא ההיא ואפרוק ית מטלטליא ומבדריא אקריב ואשוינון לתושבחא ולשום בכל ארעא בהתתהון : בעידנא ההיא אכניש יתכון ובעידנא ההיא אקריב גלותכון ארי אתן יתכון לשום ולתושבחא בכל עממי ארעא כד אתיב ית גלותכון לעיניכון אמר יי :

בבקר בבקר · פי' החכם ר' אברהם היה ראוי להם שלא יעשו עולה כי האל יתברך בבקר בבקר כלומר בכל יום ויום יראה להם משפטו בגוים ואף על פי כן לא יודע עול בשת · כלומר ישראל שהוא עושה עול לא ידע להכלם וליבוש מלעשות עול אף על פי שהוא רואה כי האל יתברך עושה משפטו בגוים בעבור רעתם והם לא יוסרו ולא יבושו · ואא"זל פי' מיום שברא האל יתברך האור אמונתו קיימת לעולם כי בכל בקר ובקר מזריח האור זהו משפטו יתן לאור : לא נעדר · אף על פי שמכעיסים אותו בני העולם : ולא ידע עול בשת · פירוש שיאמר כמו שהאל יתברך שומר אמונתו לכן כן כשמור לו אמונתו אמונה : הכרתי · אמרתי · שני הפסוקים מבוארים : ולא יכרת מעונה · ההא מפיק , פי' מעון העיר שזכר · והיא ירושלם · כל אשר פקדתי עליה מהרעות לא יבא עליה כי תקח מוסר מן הגוים ולא עשו כן אלא אכן השכימו השחיתו כל עלילות'. כלומר היו זריזים בהסכמה להשחית כל מעשיהם שהם רעים . ואמר כל כלומר לא הניחו דבר מן הרעות שלא עשו כמו שאמר לא הפילו ממעלליהם : מעונה . דרך כלל · כלומר מעוניה ובתיה הגדולים : לכן חכו . כלומר חכו לי עד היום ההוא שאערך אתכם כי לא תקחו מוסר עד אותו היום והוא יום קומי לעד · והוא יום בא גוג ומגוג שאקום לעד . כלומר לשלל · כמו בבקר יאכל עד . כי משפטי לאסוף גוים. משפט זה כתתי לעתיד שאאסוף גוים וממלכות אל ירושלם. ותרגם יונתן לעד למידן : כל הארץ · ר"ל רוב אנשי הארץ · כמו שכתוב וכל הארץ באו מצרימה : כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה · פירוש העמים שישארו אחר מלחמת גוג שפתם הראשונה אהפוך אותה עליהם בשפה ברורה שלא יזכירו בשפתם אלהי' אחרים אלא כולם יקראו בשם ה' · זהו שפה ברורה. כמו שאמר בנבואות זכריה ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד . והחכם רבי אברהם אע"זל פי' יתהפכו לעבוד ה' לבדו · בשפה ברורה היא לשון הקדש שבה לבדה נקרא השם הנכבד : לעבדו שכם אחד · חלק אחד · ר"ל בלב אחד ובדעת אחת : מעבר לנהרי כוש . אותם שהם מעבר לנהרי כוש יובילון מנחתי · כלומר יובילון את ישראל לירושלם למנחה · כמו שאמר בנבואות ישעיה הוי ארץ צלצל כנפים אשר מעבר לנהרי כוש ואמר בעת ההיא יובילו שי לה' צבאות עם ממושך ומורט : עתרי בת פוצי שם אומה או משפחה שהיא מעבר לנהרי כוש · ויונתן פירש עתרי שקרא האל יתברך שם לישראל עתרי שיעתר להם ה'. וקרא שמם בת פוצי · כלומר עדת הנפוצים בגלות . וכן תרגם יונתן מעבר לנהרי הודו ברחמין יתובון גלות עמי דאיתגליאה ויהון מייתין להון הא בקרבני : ביום ההוא לא תבושי מכל עלילותיך · לא תצטרכי ליבוש ולהכלם מכל מעשיך שתעשי כי כולם יהיו ביושר ובאמונה ולא כמו בזמן הזה שצריכה את ליבוש ולהכלם ממעשים הרעים אשר תעשי זהו שאמר אשר פשעת בי פי' אשר פשעת בי עתה אבל בזמן ההוא לא תשובי : כי אז אסיר מקרבך עליזי גאותך · כלומר הגאים והעליזים והשמחים לדבר גאוה וגבהות אסיר אז מקרבך כמו שאמר בנבואות זכריה וצרפתי' כצרף את הכסף ובחנתים כבחן את הזהב : לגבהה . מקור : והשארתי בקרבך עם עני ודל . הפך עליזי גאותך שזכר · ופי' עני כמו עניו · ר"ל שפל רוח ודל · ר"ל שנפשו דלה ונמוכה · וכת"י ענותן ומקבל עולבן : וכן עני ורוכב על החמור · כמו ענו : שארית ישראל · מבואר הוא : תרמית · כמו מרמה · והוא בשקל תרבית : כי המה ירעו . לפי שנמשלו ישראל לצאן אמר ירעו ורבצו . ור"ל כי בשכר זה שלא יעשו עולה ולא ידברו כזב ירעו וירבצו : רני בת ציון הריעו ישראל. עשרת השבטים : שמחי ועלזי · כפל הענין במ"ש לחזק השמחה : בת ציון · בת ירושלם . כפל הענין במלות שונות : הסיר ה' משפטיך · משפטי הגוים שהיו שופטים עליך בגלות · ות"י ארי אגלי דייני שקרא מגויך : פנה אויבך · פנה אותם מארצך שלא יהיה שם עוד : פנה: כמו ואנכי פניתי הבית : מלך ישראל ה' בקרבך. אחר שהוא שוכן בקרבך לא תיראי רע עוד : ביום ההוא יאמר . אמר הנביאים יאמרו לה או יאמרו אחד לחברו · וי"מ האויבים יאמרו לה ויודו כי אין כח בידם לפני האל ית': אל ירפו ידיך : כמו יתנו יקר · גם ימצא יד לשון זכר והנה בו מגלת ספר : יהוה אלהיך בקרבך · אחר שהוא בקרבך אל ירפו ידיך כי הוא גבור שיושיע אותך מגבורי הגוים : יחריש באהבתו · ישתוק על פשעיך שעשית כבר באהבתו אותך : נוגי ממועד . מענין יגון מבנין נפעל . כמו בתולותיה נוגות . אמר כנגד ציון וירושלם בניה שהיו נוגים ממועד הגאולה שארך כל כך הנה אספתי אותם אליך כי ממך היו ויבאו בגלות ועתה אספתי אותם אליך · והטעם על בניהם · ויש לומר גם הם עצמם ורמז בזה לתחיית המתים : משאת עליה חרפה · כי כבר נשאו חרפה בגולה ימים רבים : עליה . ר"ל על ירושלם · ומה שדבר לנכח ושלא לנכח בפסו' יש רבי' כמוהו במקרא · משאת שם : הנני עושה · כמו בעשות מצרים דדיך ענין השחיתה והכתישה . ות"י במשמעו עם חסרון הה' אנא עביד גמירא עם כל משעבדיך : בכל הארץ בשתם · פי' בכל ארץ הגלות שלקחו שם בשתם שם יהיו לשם ולתהילה : בעת ההיא . ובעת קבצי אתכם · ובעת ההיא יהיה קבצי אתכם . יהיה חסר ומלת ההיא שזכר עומדת במקום שתים וכן ת"י ובעידנא ההיא : שבותכם · לשון רבים , וכן ושבותי שביתך · כתוב הכא לשון רבים ושבותכם בוי"ו שורק' ושביתך ביו"ד ובחיר"ק:

בשנת

בשנת תרתין לדריוש מלכא בירחא שתיתאה
ביומא חד לירחא הוה פתגם נבואה
מן קדם יי ביד חגי נביא ביד זרובבל
בר שאלתיאל רבא דבית יהודה ולות יהושע בר יהוצדק כהנא רבא
למימר: כדנן אמר יי צבאות למימר עמא הדין אמרין עד כען לא מטא
עידן בית מקדשא דיי לאתבנאה: והוה פתגם נבואה מן קדם יי
ביד חגי נביא למימר: הכדין כשר לכון דאתון יתבין בבתיא די מטללין
בכיורי ארזיא ובית מקדשא הדין חרוב: וכען כדנן אמר יי צבאות
שוו לבכון על אורחתכון: זרעין אתון סגיאין ומעלין זעיר אכלין ולא
סבעין שתן ולא רוון לבשין ולא שחין להון ודמתגר מתגר למאירתא:
כדנן אמר יי צבאות שוו לבכון על אורחתכון: סקו לטוריא ואיתו
אעין ובנו ביתא ואתרעי לאשראה שכינתי ביה ביקר אמר יי: מתפנן
אתון לסגי והוי לזעיר ומעלין אתון ליה לבית ואנא שלח ביה מארתא
חלף מה אמר יי צבאות חלף בית מקדשי דהוא חרוב ואתון רהטין
גבר לביתיה: על כן בדיל חוביכון פסקו שמיא מלאחתא מטרא וארעא
פסקת מלמיעבד פירין: וקרית חורבא על ארעא ועל טוריא ועל
עיבורא ועל חמרא ועל משחא ועל כל די מפקא ארעא ועל אנשא ועל
בעירא ועל כל ליאות ידין: ושמע זרבבל בר שאלתיאל ויהושע בר
יהוצדק כהנא רבא וכל שארא דעמא למימרא דיי אלההון ולפתגמי
חגי נביא כמא דשלחיה יי אלההון ודחילו עמא מן קדם יי: ואמר
חגי נביא דיי בשליחות מן קדם יי לעמא למימר מימרי בסעדכון אמר יי:

בשנת שתים לדריוש המלך בחדש הששי
ביום אחד לחדש היה דבר יהוה
ביד חגי הנביא אל זרבבל בן
שאלתיאל פחת יהודה ואל יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול לאמר:
בוא כה אמר יהוה צבאות לאמר העם הזה אמרו לא עת בא עת בית
יהוה להבנות: ויהי דבר יהוה ביד
חגי הנביא לאמר: העת לכם אתם לשבת בבתיכם ספונים והבית הזה
חרב: ועתה כה אמר יהוה צבאות שימו לבבכם על דרכיכם:
ל זרעתם הרבה והבא מעט אכול ואין לשבעה שתו ואין לשכרה
לבוש ואין לחם לו והמשתכר משתכר אל צרור נקוב:
כה אמר יהוה צבאות שימו לבבכם על דרכיכם: עלו ההר והבאתם
דזה עץ ובנו הבית וארצה בו ואכבד אמר יהוה: פנה אל הרבה והנה
למעט והבאתם הבית ונפחתי בו יען מה נאם יהוה צבאות יען ביתי
אשר הוא חרב ואתם רצים איש לביתו: על כן עליכם כלאו שמים
מטל והארץ כלאה יבולה: ואקרא חרב על הארץ ועל ההרים ועל
הדגן ועל התירוש ועל היצהר ועל אשר תוציא האדמה ועל האדם
ועל הבהמה ועל כל יגיע כפים:
וישמע זרבבל בן שלתיאל ויהושע בן יהוצדק
הכהן הגדול וכל שארית העם בקול יהוה אלהיהם ועל דברי חגי
הנביא כאשר שלחו יהוה אלהיהם וייראו העם מפני יהוה: ויאמר
חגי מלאך יהוה במלאכות יהוה לעם לאמר אני אתכם נאם יהוה:

בשנת שתים לדריוש המלך. הוא דריוש בן אחשורוש. ואמרו כי בן אסתר היה והוא צוה לבנות הבית אחר שבטלו הבנין כרי יהודה מתחלת מלכות אחשורוש. כי כשעלו מן הגולה לא שלמו לחרבות ירושלם שבעי' שנה אלא למלכות נבוכד נצר וזהו שאמ' לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקוד אתכם והם לא עמדו בגולה אלא כב' שנה. כי בשנת יט' למלך נבוכד נצר גלו ואותה פקידה שעשה כורש לא היתה שלמה כי כורש לא מלך אלא ג' שנים מקוטעות ובתחלת מלכות אחשורוש כתבו שטנה ובטל הבנין עד שנת שתים לדריוש מלך פרס ולא שלמו לחרבות ירושלם ע' שנה. כי אותם יט' שנה שחסרו אז שלמו לכורש. וי"ד לאחשורוש וב' לדריוש הם ע' שנה. וכששלמו לחרבות ירושלם ע' שנה הגיע זמן בנין הבית ואז באה הנבואה אל חגי שהיה בירושלם לעורר זרובבל לבנות הבית כי היו מתעצלים מפני השונאים שהיו משביתים מלאכתם אלה השנים ולא עוררה אותם רוח הקדש עד עתה לפי שלא נשלם הזמן כי לא מלאו לחרבות ירושלם שבעים שנה עד עתה. וכן אמר בעזרא והתנבי חגי נביאה וזכריה בר עדוא נביאיא על יהודאי די ביהוד' ובירושלם בשום אלהי ישראל עליהון: אל זרובבל בן שאלתיאל. בהכנעת האלף. וזרובבל לא היה בן שלתיאל אלא בן פדיה ופדיה בן שאלתיאל כמו שאמר בדברי הימים ובני בנים הרי הם כבנים. וזכר שאלתיאל אולי היה נכבד מפדיה. וכן אמר זכריה בן עדוא והוא היה בן ברכיה בן עדוא: פחת יהודה. מלרע והוא סמוך מן פחה ופי' שליט או מושל. כי לא נקראו מושלי בית שני מלכים לפי שהיו ברשות אמות העולם רובם ובית חשמונאי והורודוס שמשלו לא היו משבט יהודה: ואל יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול. יהוצדק זה גלה עם הגולה. כמו שאמר בדברי הימים ויהוצדק הלך בהגלות ה' את יהודה וירושלם ביד נבוכד נצר. והיה אחי עזרא ששניהם היו בני שריה ויהושע בנו עלה עם זרובבל ועזרא לא עלה עד מלאת לחרבות ירושלם ע' שנה אחר שפנו הבית: לאמר. זה הדבר שהיו אומרים העם אל זרובבל ואל יהושע: כה אמר ה' לאמר. שיאמרו הם לעם. ולפי שבטלו כרי יהודה מהם בנין הבית כל השנים שעברו נואשו העם מבנין הבית והיו אומרי' עדיין לא הגיע עת הבנין אעפ"י שהיו יודעים ששלמו ע' שנה לחרבות ירושלם בשנת שתי' לדריוש. והיה להם לדעת כי לא לחנם העלם האל מהגולה. ואעפ"י שלא אמר להם הנביא עדיין היה להם להחל מעצמ' ולהתעורר על הדבר כי היו רואים כי מעשיהם לא היו באים להם על הנכונה. כמו שאמר זרעתם הרבה וגו'. והיה להם לדעת כי זה ענשם על שהיו נואשים בבנין הבית. וכשראה האל ית' שלא היו מתעוררים מעצמם שלח להם ביד חגי הנביא: ויהי דבר ה'. דבר ה' היה לעם ביד חגי. כי הנבואה הראשונה אמר לו לאמרה אל זרובבל ואל יהושע. והנבואה הזאת השנית אמר לו לאמרה לעם: העת לכם. ההא פתוחה והיא לשאלה. אמ' אתם שאומרים שלא הגיע עת להבנו' בית ה' אמר אם הוא עת שתשבו אתם בבתיכם ספונים והבית הזה חרב הטוב הוא זה הלא תבושו מזה: ספונים. מקורים. וכן חלקת מחוקק ספון וספון בארז: ועתה. על דרכיכם. על עסקיכם ומעשיכם. כמו וכבדתו מעשות דרכיך. ואחר כך מפרש ואומר זרעתם: זרעתם הרבה. הפך דרך העולם כי אדם זורע מעט וקוצר הרבה ומביא אל הבית יותר ויותר ממה שזרע ועכשיו' יבאו בהפך איך לא תחשבו כי זה לעונש הבית שתניחוהו חרב. ועוד כי אפי' מה שתביאו לבית יש בו מארה שאם תאכלו לא תשבעו ואפי' תאכלו כדי שבעה כמנהג העולם: ואין לשכרה. כמו לשבעה. כי השכרו' הוא שבעת היין ויש שיעבור האוכל ויתכר עד שתשתבש דעתו ואין לחום לו. ואין הלבוש כדי להחם לו ואף על פי שהוא כדי להחם כדרך העולם. אבל המארה נמצאת בכל: והמשתכר משתכר. ומי שהוא משתכר במקח וממכר או שמשכיר עצמו או בהמתו יהיה למארה. כמו אם ישימנו בצרור בגד שהוא נקוב מתחתיו. כי כמו שיכנס כן יצא: כה אמר ה'. מבואר הוא: עלו ההר. ואכבד כתיב ואכבדה קרי והענין אחד ורז"ל דרשו חסרון ההא מן הכתוב כי חמשה דברים חסרו מבית שני ארון ואורי' ותומי' ואש העליונה ושכינה ורוח הקדש: פנה. אם תעלו ההר ותביאו עץ לבנות הבית תסור המארה מכם אבל עתה פנה אל הרבה והנה למעט: פי' והנה פנותיכם הוא למעט הפך מה שחשבת' שתפנו אל הרבה: ונפחתי בו. כמו הדבר שיכלה בנפיחת הפה. ות"י ואנא אשלח ביה מארת': על כן עליכם. כי בחרבות הגוים ירד הגשם והטל ועליכם בארצכם כלאו שמים אפי' מטל שאינו נעצר. וכן אמר בקללות ונתתי את שמיכם כברזל והוא כמו עליכם שאמר הנה: ואקרא חרב. גזרתי יובש על הארץ שהיה יבשה שיהיה חורב יבש ולא יהיה לה לחות מתחת ממי התהום. הפך מה שאמר ומתהום רובצת תחת: ועל ההרים. כי יש הרים שמחיים בהם עצים טובים נושאים פרי ועשבי' טובים. כמו שאמר ומראש הררי קדם וממגד גבעות עולם: ועל הדגן. כי אלה השלשה הם עיקר חיי האדם. ואחכ' כלל ואמר ועל אשר תוציא האדמה. ואמר על האדם ועל הבהמה כי יבשות האויר תוליד חלאי' רעים באדם ובבהמה: ועל כל יגיע כפים. כמו שפי' אחכם ר' אברהם אע"ז ל כי לא יצליחו ויגעו לריק המספיקי' ממימי הבאר כי לא יועילו. ר"ל כי האויר היבש שיהיה בארץ' ייבש כל מה שישקו: וישמע זרובבל בן שאלתיאל. בקול ה' אלהיה'. ואעפ"י שלא התנבא חגי להם הדין היה עמה' לבנות הבית כיון שהיו רואי' שלא היו מעשיהם באי' להם על הנכונה אלא הפך העולם היה להם לפשפש במעשיה' וזהו בקול ה' אלהיה'. כי האל צוה בתורה ולא תלכו עמי בקרי כי בבא עליהם הרעה יבדקו במעשיהם ולא יאמרו כי מקרה הוא. ועוד התעוררו בבנין הבית על דברי חגי הנביא ששלחו האל להם. זהו שאמר ועל דברי חגי הנביא: ויאמר מלאך ה'. במלאכות ה'. שליח ה'. וכן כל מלאך פי' ברוב שליח. וכן וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים' את' על משה רבינו ע"ה:

ויער

ויער יהוה את רוח זרבבל בן שלתיאל פחת יהודה ואת רוח יהושע
בן יהוצדק הכהן הגדול ואת רוח כל שארית העם ויבאו ויעשו
מלאכה בבית יהוה צבאות אלהיהם:
ב ביום עשרים וארבעה לחדש בששי בשנת שתים לדריוש המלך:
בשביעי בעשרים ואחד לחדש היה דבר יהוה ביד חגי הנביא לאמר:
אמר נא אל זרבבל בן שלתיאל פחת יהודה ואל יהושע בן יהוצדק
הכהן הגדול ואל שארית העם לאמר: מי בכם הנשאר אשר ראה
את הבית הזה בכבודו הראשון ומה אתם ראים אתו עתה הלוא כ
כמהו כאין בעיניכם: ועתה חזק זרבבל נאם יהוה וחזק יהושע
בן יהוצדק הכהן הגדול וחזק כל עם הארץ נאם יהוה ועשו כי אני
אתכם נאם יהוה צבאות: את הדבר אשר כרתי אתכם בצאתכם
ממצרים ורוחי עמדת בתוככם אל תיראו:
כי כה אמר יהוה צבאות עוד אחת מעט היא ואני מרעיש את השמים
ואת הארץ ואת הים ואת החרבה: והרעשתי את כל הגוים ובאו
חמדת כל הגוים ומלאתי את הבית הזה כבוד אמר יהוה צבאות:
לי הכסף ולי הזהב נאם יהוה צבאות: גדול יהיה כבוד הבית הזה ח אמר
האחרון מן הראשון אמר יהוה צבאות ובמקום הזה אתן שלום נאם
יהוה צבאות: בעשרים וארבעה לתשיעי
בשנת שתים לדריוש היה דבר יהוה אל חגי הנביא לאמר: כה אמר
יהוה צבאות שאל נא את הכהנים תורה לאמר: הן ישא איש בשר
קדש בכנף בגדו ונגע בכנפו אל הלחם ואל הנזיד ואל היין ואל שמן
ואל כל מאכל היקדש ויענו הכהנים ויאמרו לא: ויאמר חגי אם
יגע טמא נפש בכל אלה היטמא ויענו הכהנים ויאמרו יטמא:

ואער ייי ית רוח זרבבל בר שאלתיאל רבא דבית יהודה וית רוח יהושע בר יהוצדק כהנ' רבא וית רוח כל שארא דעמא ואתו ועבדו עבידתא בבית מקדשא דייי צבאות אלההון: ביום עסרין וארבעא לירחא בשתיתאה בשנת תרתין לדריוש מלכא: בשביעאה בעסרין וחד לירחא הוה פתגם נבואה מן קדם ייי ביד חגי נביא למימר: אימר כען לזרבבל בר שאלתיאל רבא דבית יהודה וליהושע בר יהוצדק כהנא רבא ולשארא דעמא למימר: מן בכון דישתאר דחזא ית ביתא הדין ביקריה קדמאה ומה אתון חזן יתיה כען הלא כדליתוהי כן הוא בעיניכון: וכען תקף זרבבל אמר ייי ותקף יהושע בר יהוצדק כהנא רבא ותקף כל עמא דארעא אמר ייי ועבידו ארי מימרי בסעדכון אמר ייי צבאות: ית פתגמא דיגזרית עמכון במיפקכון ממצרים ונבאי מלפין ביניכון לא תדחלון: ארי כדנן אמר ייי צבאות עוד חדא זעירא היא ואנא מזיע ית שמיא וית ארעא וית ימא וית יבישתא: ואזיע ית כל עממיא וייתון חמדת כל עממיא ואמלי ית ביתא הדין יקרא אמר ייי צבאות: דילי כספא ודילי דהבא אמר ייי צבאות: סגי יהא יקריה דביתא הדין בתראה מן קדמאה אמר ייי צבאות ובאתרא הדין אתן שלמא אמר ייי צבאות: בעסרין וארבעא לתשיעאה בשנת תרתין לדריוש הוה פתגם נבואה מן קדם ייי ביד חגי נביא למימר: כדנן אמר ייי צבאות שאיל כען ית כהניא אוריתא למימר: הא ישול גבר בסר קודשא בכנף לבושיה ויקריב בכסותיה ללחמא ולתבשילא ולחמרא ולמשחא וכל דמתאכיל היסתאב ואתיבו כהני ואמרו לא: ואמר חגי אם יקריב טמא נפשא בכל אילין היסתאב ואתיבו כהניא ואמרו יסתאב: ואתיב

ויער. מפני הדברים החושבים להשבות המלאכ' היו צריכי' להערת רוח לחזק את לבם: ביום עשרי' וד'. טעמו למעלה. ולעפ' שהוא תחלת פרש' כי ביום הזה החלו המלאכ' כמו שאמ' ויעשו מלאכה ולא שהחלו בבנין אלא שהכינו המלאכ' כי לא החלו עד יום כד' לתשיעי: בשביעי. בכלם אמ' ביד חגי הנבי' לפי שנבואתו היתה אליהו להם בידו לעמו' מעת' מה שיבוש: אמר נא. מי בכם. יהזקנים שנשארו מן הגלו': כמהו כאין בעיניכם. אם תשוו אותו שיהיה זה כמוהו הלא זה כאין בעיניכ' כנגד הבית הראשון: ועתה אל תרפינ' ידיכם. בעבו' זה כי עוד יהיה כבוד הבית הזה גדול: ועשו. טעמו דבק עם הפסוק האחר את הדבר הזה. אם תעשו את הדבר אש' כרתי אני אהיה אתכ' ותלכו הלוך וחזק: את הדבר. אם תעשו את הדב' אשר כרתי אתכ': ורוחי עומדת בתוככם. רוח הקד'. אבל אחר שמתאו ולא עשו התור' והמצות נפסקה רוח הקדש ונפסק' הנבואה בימי זכריה ומלאכי. ואמ' אשר כרתי אתכם כלומ' את אבותיכם. והרי הוא כאלו כרתי אתכם כמו שכתו' בתורה לא את אבותינו כרת ה' את הברי' הזאת כי אתנו. וי"ת ורוחי עומדת בתוכב' ונביאי מלפין ביניכון: כי כה אמ' ה' עוד אחת מעט היא. מרעיש. דרך משל מרוב הכבו' והטוב' שיעשה האל ליש' בזמן בית שני. וי"א שזה היה בימי חשמונאי וי"א על זמן הורודוס אמר זה. וזה היה כמו שכתו' בספר יוסף בן גוריון. ופי' עוד אחת עוד טובה אחת אעפ' לכם מלבד זאת שאני עושה לכם עתה מעט היא מעט וקל היא בעיני לעשות' וטובה מזא' תהיה כי עתה יש לכם צורים בבנין הבית אבל באותו זמן יכבדו כל הגוים הבית הזה במנחות וכסף וזהב שיביאו שם. גם כתו' בספ' יוסף בן גוריון כי רעש גדול היה בימי הורודו'. ומה שאמר את השמים ואת הארץ את הים ואת החרב' הוא דרך הפלג' כי השמים לא ירעשו: והרעשתי. אתן בלבם שיחרדו ממקומ' לבא לראות כבוד זה הבי' ולהביא בידם כסף וזהב: ובאו חמד' כל הגוים. פי' כל הגוים שהרעים ממקומם יבאו בחמד' כל הגוים. כלומ' יביאו בידם כל דברי חמודו' שימצאו בארצם מכלי כסף וזהב ובגדי' ואבנים יקרות. וחמדת חסר בית השמוש. כמו ומראה ולא בחידות. הכמ' בית ה'. והדומי' לו: לי הכסף. ביד מי שהיה שלי הוא וברשותי הוא לבטלו מזה ולתתו לזה ואני אתן בלב הגוים הביא אל הבית הזה כסף וזהב לרוב: גדול יהיה. כחלקו רז"ל בזה י"א בשנים וי"א בבנין. וזה וזה היה. כי בית ראשון עמד ת"י שנ' ובית שני תכ' שנה וכן היה גדול בבנין כמו שכתוב בדברי רז"ל. ובספר יוסף בן גוריון כי הבנין שבנה הורודו' בבית המקדש לא נראה מעולם בנין טוב וכאה כמוהו: אתן שלום. כי אעפ' שהיו מלחמו' רבו' בזמן בית שני זמן רב היה שלום בארץ: בעשרים. הם החלו להכין בנין הבית בחדש השש' שהוא אלול ובחדש התשיעי שהוא כסליו בכד' בו החלו לבנות ובו ביו' היה דבר ה' ביד חגי הנביא לאמ' לכהני' ולשאול אותם על הלכות טומא' וטהרה. ולעפ' שכבר הקריבו קרבנו' טרם זה כמה שנים כי מיום שעלו הראשוני' העולים מהגולה כשהגיעו בעריהם בנו המזבח והקריבו עליו והיכל ה' לא יסד וי"ט שנה נבנה המזבח קודם בנין הבי'. ולמה לא שאלם כל השני' האלה מעת שהחלו להקריב קרבנו' לפי שלא היה דבר הקרבנו' קבוע עד היום שהחלו בבנין הבית: כה אמ' ה'. שיאמ' לכהני' כי בשם ה' בנבואה הוא שואל להם שאמר לו שאל נא את הכהני' תורה. כלומ' תורת טומאה וטהרה: הן ישא. משם תורת הטומאות אולי שכתו' בגלות ושאם אם ישא איש בשר קדש בכנ' בגדו ונשא בשר ונגע בשר קדש בכנף בגדו. והנה הכנף הראשון לטומאה ובשר קדש שני: ונגע בכנפו אל הלחם. פי' במה שבכנפו והוא הבשר נגע בו אל הלחם או אל הנזיד או א' היין או א' השמן ונגעו אל כל מאכל. מאו היקדש. פי' היטמ' המאכל הזה שהוא רביעי לטומא' כי השרץ הוא אב הטומא' והכנף ראשון ובשר קדש שני והלחם והנזיד והמשקי' הללו שנגעו בבשר הם שלישי שנגע באלו רביעי. ועל זה שאלם על המאכל שהוא רביעי אם יטמא ויענו הכהני' ויאמרו לא והראיה כי על המאכל לבדו שאלם שאמ' היקדש ולא אמר היקדשו. ויש מרז"ל שאמרו כי טעו הכהני' בזו התשובה כי הרביעי טמ' הוא בקדש אבל השאלה האחרת ששאלם אם יגע טמא נפש בכל אלה השיבו כראוי. פי' אם תהיה הכנף טמאה טומאת נפש שנטמאה שהכנף אב הטומא' והבשר ולד הטומאה והלחם והנזיד והמשקי' שני והמאכל' שלישי ויענו הכהנים ויאמרו יטמא ושלישי בקדש היו יודעי' שהוא טמא אבל רביעי בקדש לא היו יודעי' שהוא טמא. ובזה טעו לפיכ' השיב' הנביא ואשר יקריבו שם טמא הוא. ויש מרז"ל שאמ' כי לא טעו באחת מהם. ויש מהם מי שאמ' כי חמשי בקדש שאל בראשונה מהם וכראוי השיבוהו שאינו טמא. ויש מהם מי שאמ' כי קודם שגזרו רביעי בקדש שאלם וכראוי השיבוהו: ומה שאמר ואשר יקריבו שם טמא הוא פי' אעפ' שהם יודעים הלכות טומאה וטהרה. כל אשר יקריבו לפני כאלו הוא טמא הואיל והם מתעצלים בבנין הבית. וענין הפרש' מוכיח זה הטעם שלא טעו שלא הוכיחם אלא על ענין הבית בכל הפרשה: היקדש. פי' היטמא. כלומ' שאסו' מפני טומאתו בקדש שהוא אסור. וכתי' הותאסר. ובמקצת נסחאו' הוסתאב. הנזיד. התבשיל. כמו ונזיד עדשים: ויאמר חגי. מבואר הוא:

ואתיב חגי ואמר כן עמא הדין וכן כנשתא הדא קדמי אמר ייי וכן כל
עובדי ידיהון ודיקרבון תמן מסאב הוא: וכען שוו כען לבכון מן יומא
הדין ולעילא עד לא יתסם נדבך על נדבך בהיכלא דייי: מדהויתון
עלין לערימת עסרין והויא עסרא עלין אתון למעצרתא דבה חמשין
גרבין דחמר והויא עסרין: מחיתי יתכון בשידפונא ובירקונא ובברדא
ית כל עובדי ידיכון וליתיכון תייבין לפולחני אמר ייי: שוו כען לבכון
מן יומא הדין ולעילא מיום עסרין וארבעא לתשיעאה למן יומא דישרי
לאשתכללא היכלא דייי שוו לבכון: העד כען עיבורא באידרא ועד
כען גופניא ותיניא ורימוניא ואילני זיתא לא טענו יום הדין איבריך
: והוה פתגם נבואה מן קדם ייי תנינות עם חגי בעסרין וארבעא
לירחא למימר: אימר לזרבבל רבא דבית יהודה למימר אנא מזיע ית
שמיא וית ארעא: ואהפוך כורסי מלכותא ואתבר תוקף מלכוות
עממיא ויתתון רתיכין ורוכביהון ויתקטלון סוסון ורוכביהון גבר
בחרבא דאחוהי: בעידנא ההיא אמר ייי צבאות אקרבינך זרבבל
בר שאלתיאל עבדי אמר ייי ואשרינך כיגלוף דעזקא על יד ארי בך
אתרעיתי אמר ייי צבאות:

ויען חגי ויאמר כן העם הזה וכן הגוי הזה לפני נאם יהוה וכן כל
מעשה ידיהם ואשר יקריבו שם טמא הוא: ועתה שימו נא לבבכם
מן היום הזה ומעלה מטרם שום אבן אל אבן בהיכל יהוה:
מהיותם בא אל ערמת עשרים והיתה עשרה בא אל היקב לחשף
חמשים פורה והיתה עשרים: הכיתי אתכם בשדפון ובירקון ובברד
את כל מעשה ידיכם ואין אתכם אלי נאם יהוה: שימו נא לבבכם
מן היום הזה ומעלה מיום עשרים וארבעה לתשיעי למן היום אשר
יסד היכל יהוה שימו לבבכם: העוד הזרע במגורה ועד הגפן והתאנה
והרמון ועץ הזית לא נשא מן היום הזה אברך:
ויהי דבר יהוה שנית אל חגי בעשרים וארבעה לחדש לאמר:
פחת אמר אל זרבבל פחת יהודה לאמר אני מרעיש את השמים ואת
הארץ: והפכתי כסא ממלכות והשמדתי חזק ממלכות הגוים והפכתי
מרכבה ורכביה וירדו סוסים ורכביהם איש בחרב אחיו: ביום ההוא
נאם יהוה צבאות אקחך זרבבל בן שאלתיאל עבדי נאם יהוה
ושמתיך כחותם כי בך בחרתי נאם יהוה צבאות:

ויען חגי ויאמ'. כן העם הזה וכן הגוי הזה. הענין כפול במש"י או פי' כן העם הזה על הכהנים וכן הגוי הזה על ישראל. אמר כלם אשמים על בנין הבית כי הכהנים היה להם להזהיר העם לבנות וכמו שאמרתם שיטמא כן כל מעשה ידיהם טמ' לפני. וכן מה שיקריבו הכהני' טמא הוא לפני כי הם מקריבים במזבח בלא בית ואינם חוששי' לכבודי: ועתה. ומעלה. מן היום שהתחילו בבנין ומעלה: ושימו לבבכ'. מטרם שום אבן אל אבן. כלומר שימו לבבכם במעשיכ' מה שהיה טרם הבנין ומה יהיה אחר הבנין: אבן אל אבן. כמו על אבן. כמו אל ההרי' לא אכל. והדומים לו. כי כבר עשו יסוד הבנין כשבנו המזבח אלא שהכרי' השכינים מלבנות כמו שכתו' בספר עזר'. ות"י עד לא יתסם נדבך על נדבך: מהיותם. טרם היותם. בענין זה יוכלו להכיר כי מאתי היה הדבר כי מי שיבא אל ערמת עשרים. כלומ' אל ערימה של חטים שהיה ראוי לבאת ממנה עשרים סאה והיתה עשויה מפני המארה שתשלחתי בה: לחשוף חמשי' פורה. לחשוף כמו לחשוף מים מגבא ענינו לקחת או לשאוב. פורה כמו פורה דרכתי לבדי והיא דריכת הענבים ביקב. וחמשים ר"ל חמשי' בתים בפורה. ות"י חמשין גרבין דחמר. ומה שאמר עשרה ועשרים אינו דוקא כי פעמים לא ימצא מלא המחצית או פחות מעט או יותר מעט. מכל מקום המארה נכרת בהם: הכתי אתכם. את כל מעשה ידיכם. כמו בכל מעשה ידיכם. וכן ואתנו אל תמרודו כמו ובנו: ואין אתכם אלי. ואין עצמכם כלומר עם כל זה אינכם אלי וכן יביא אתו וירעו הרועי' אותם עצמם. או פי' ואין אני רואה אתכם שבים אלי: שימו. אשר יסד היכל ה'. אשר בנו על יסודו. כי היסוד כבר נבנה מזמן בנין המזבח: העוד הזרע במגורה. ראו אם עוד זרע במגורה כי הרוב הוצאת' לזריע' ומעט הוא הנשאר לכם במגורה לאכל. ומן היום הזה אברך מה שבמגורה. ומה שזרעתם כיון שהתחלתם לבנותם: ועד הגפן. וכן עדיין הגפן והתאנה והרמון ועץ הזית לא נשא. כי עדיין לא הגיע זמנם לשאת עלי' או פרי כי בכסליו היה זה שהוא החדש התשיעי ומן היום הזה אברך אותם וישאו פרי לרוב ולטוב. וזכר אלה העצים שהם רבים בארץ ישראל. כמו שאמ' ארץ חטה ושערה וגפן ותאנה ורמון ארץ זית שמן ודבש. ומן התימה מה שאמר על עץ הזית לא נשא כי עץ הזית זמנו במרחשון ובכסליו לשאת פריו. ואולי מפני המארה שהיתה בהם מתחלה היה מתאחר לשאת פריו: ויהי דבר ה' שנית. שנית בו ביום שהוא כד" לחדש התשיעי ושתי פעמים דבר עמו באותו היום: אמר. אני מרעיש. דרך משל על מלחמו' שהיו בזמן מלכות פרס. ואמר שיאמר זה אל זרובבל לבשרו כי בעבור המלחמות ההם לא תשפל מעלתו אבל תגדל מאד. זהו שאמר לו אקחך ושמתיך כחותם. והמלחמות האלה היו בימי דריוש זה או בימי ארתחשסתא המולך אחריו. או כאמרה נבואה זו על בטול מלכות פרס והתחדש מלכות יון. וזהו שאמר והפכתי כסא ממלכות. וזה היה לשלשים וארבע שנה לבנין הבית כי אז שלמה מלכו' פרס וקמה מלכות יון. וכן מצאנו בדברי רז"ל שאמרו תניא ר' יוסי אומר מלכות פרס בפני הבית לד" שנה. מלכות יון בפני הבית קפ' שנה. מלכות בית חשמונאי קג' שנה. מלכות בית הורודוס קג' שנה. הרי תכ' שעמד בית שני: והפכתי: מבואר הוא: ביום ההוא. אקחך. להעלותך במעלה יותר ממה שהיית עד היום ההוא. ות"י אקרבינך: ושמתיך כחותם. הטבעת שחותמים בה הכתבים נקרא חותם. וכן אמר שימני כחותם. והטבעת ההיא לא תסור מיד האדם לא ביום ולא בלילה. ר"ל שתהיה השגחת האל תמידה עליו. ואמ' רז"ל גדולה תשובה שמקרעת גזר דין שכ' כתבו האיש הזה ערירי. וכיון שעשה תשובה נהפך לו גזר דין לטובה ונולד לו בן בבית האסורים. ואמר חי אני נאם ה' אם יהיה כניהו חותם על יד ימיני וגו'. וכיון שעשה תשובה נהפך לו לטובה. ואמר לזרובבל בן בנו ושמתיך כחותם הפך מה שאמר לו אם יהיה כניהו חותם וגו':

בירחא

תמינאה בשנת תרתין לדריוש הוה
פתגם נבואה מן קדם ייי עם זכריה
בר ברכיה בר עדו נביא למימר: הוה
רגז מן קדם ייי על אבהתכון על דארגיזו קדמוהי: ותימר להון כדנן
אמר ייי צבאות תובו לפולחני אמר ייי צבאות תובו לפולחני אמר
ייי צבאות ואתפני במימרי לאיטבא לכון אמר ייי צבאות: לא תהון
כאבהתכון דיתנבון להון נביא קדמאי למימר כדנן אמר ייי צבאות
תובו כען מאורחתכון בישתא ומעובדיכון מקלקליא ולא קבילו ולא
אציתו למימרי אמר ייי: אבהתכון אן אינון ואם תימרון נביא לא
לעלמא קיימין:

ברם

בחדש

השמיני בשנת שתים לדריוש היה דבר
יהוה אל זכריה בן ברכיה בן עדו הנביא
לאמר: קצף יהוה על אבותיכם קצף:
ואמרת אליהם כה אמר יהוה צבאות שובו אלי נאם יהוה צבאות
ואשוב אליכם אמר יהוה צבאות: אל תהיו כאבותיכם אשר
קראו אליהם הנביאים הראשנים לאמר כה אמר יהוה צבאות שובו
ומעללי נא מדרכיכם הרעים ומעלליכם הרעים ולא שמעו ולא הקשיבו
בותיכם אלי נאם יהוה: אבתיכם איה הם והנבאים הלעולם יחיו:
ביאים

בחדש

השמיני בשנת שתים לדריוש היה דבר ה' אל זכריה בן ברכיה בן עדוא הנביא לאמר. הנביא שב אל זכריה ואפשר כי גם עדוא היה נביא ואמרו כי הוא עדוא החוזה. גם מצאנו במדר' עדוא הנביא לאמר לישראל כמו שאמר אחר כן ואמרת אליהם אמור להם שיזכרו הקצף שקצף ה' על אבותי' והם דור שחרב בו הבית ויזכרו כי בעבור מעשיהם הרעים קצף ה' עליהם לפיכך ישובו הם אל ה' ולא יהיו כאבותיהם והם היו מתעצלים בבנין הבית כי לא התחלו לבנות עד החדש התשיעי. ועוד היו בידיהם מעשים רעים כמו שכתוב בספר עזרא: ואמרת. מבואר הוא: אל תהיו. מבואר הוא: אבותיכם איה הם. הלא תראו כי תמו בחרב ברעב ובדבר כמו שהנביאים היו אומרי' להם: והנביאי' הלעולם יחיו. והנביאים שהיו מוכיחים אותם יוכלו לחיות לעולם ולהוכיחם כבר הוכיחום ולא שמעו אך תראו שהכל הגיע אליהם כמו שאמר להם זהו שאמר אך דברי וחקי. ורז"ל פי' כי והנביאים תשובת העם שאמרו תשובה נצחת השיבה כנסת ישראל לנביא אמר להם חזרו בתשובה אבותיכם שחטאו איה הם אמרו לו והנביאי' שלא חטאו איה הם היכן הם וחזרו והודו לו:

אך דברי

א אך דברי וחקי אשר צויתי את עבדי הנביאים הלוא השיגו אבתיכם
וישובו ויאמרו כאשר זמם יהוה צבאות לעשות לנו כדרכינו
וכמעללינו כן עשה אתנו: ביום עשרים וארבעה
לעשתי עשר חדש הוא חדש שבט בשנת שתים לדריוש היה דבר
יהוה אל זכריה בן ברכיהו בן עדוא הנביא לאמר: ראיתי הלילה
אדום והנה איש רכב על סוס אדם והוא עמד בין ההדסים אשר במצלה
ואחריו סוסים אדמים שרקים ולבנים: ואמר מה אלה אדני ויאמר
אלי המלאך הדבר בי אני אראך מה המה אלה: ויען האיש העמד
בין ההדסים ויאמר אלה אשר שלח יהוה להתהלך בארץ: ויענו
את מלאך יהוה העמד בין ההדסים ויאמרו התהלכנו בארץ והנה כל
הארץ ישבת ושקטת: ויען מלאך יהוה ויאמר יהוה צבאות עד מתי
אתה לא תרחם את ירושלם ואת ערי יהודה אשר זעמתה זה שבעים
שנה: ויען יהוה את המלאך הדבר בי דברים טובים דברים נחמים
: ויאמר אלי המלאך הדבר בי קרא לאמר כה אמר יהוה צבאות
קנאתי לירושלם ולציון קנאה גדולה: וקצף גדול אני קצף על
הגוים השאננים אשר אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה:
לכן כה אמר יהוה שבתי לירושלם
ברחמים ביתי יבנה בה נאם יהוה צבאות וקוה ינטה על ירושלם:

ברם פתגמי וקימי די פקידית ית עבדי נביא הלא אדביקו אבהתכון
ותבו ואמרו כמא דחשיב יי צבאות למעבד לנא כאורחתנא וכעובדנא
כן עבד עמנא: ביום עשרין וארבעא לחד עשר ירחא הוא ירחא שבט
בשנת תרתין לדריוש הוה פתגם נבואה מן קדם יי עם זכריה בר
ברכיהו בר עידוא נביא למימר: חזיתי בליליא והא גבר רכיב על
סוסי סמוק והוא קאים בין אילניא דהדסיא די בבבל וכתרוהי סוסון
סומקין קוחחין וחיורין: ואמרית מן אילין ריבוני ואמר לי מלאכא
די מליל עימי אנא אחזינך מה אינון אילין: ואתיב גברא דקאים בין
אילני הדסיא ואמר אילין די שלח יי להלכא בארעא: ואתיבו ית
מלאכא דיי דקאים בין אילני הדסיא ואמרו הליכנא בארעא והא כל
ארעא יתבא שליוא ושקיטא: ואתיב מלאכא דיי ואמר יי צבאות
עד אימתי את לא תרחים על ירושלם ועל קירוי דבית יהודה דאיתית
עליהון לווט דנן שבעין שנין: ואתיב יי ית מלאכא די מליל עמי
פתגמין תקנין פתגמין דניחומין: ואמר לי מלאכא די מליל עמי
אתנבי למימר כדנן אמר יי צבאות מתפרע אנא פורענות ירושלם
ולציון קנאה רבא: ורגז רב אנא רגיז על עממיא די שרן שליוא די
אנא רגזית על עמי זעיר ואינון מסייעין לאבאשא: בכן כדנן
אמר יי אתוב לירושלם ברחמין בית מקדשי יתבני בה אמר יי צבאות
וחוט דמשחתא יתנגד על בנין כתלי ירושלם: עוד

אך דברי וחקי. וחקי ר"ל גזרותי שגזרתי עליהם שימותו בחרב וברעב ובדבר ויגלו הנשארים: הלא השיגו. שהשיגו את אבותיכ' ובאו להם הכל כמו שצויתי את עבדי הנביאים שיאמרו להם והם עצמם שבו והודו בעת החרבן. זהו שאמר וישובו ויאמרו: ביום עשרים וארבעה לעשתי עשר חדש הוא חדש שבט. שמות החדשים כמו שכתוב במגלת אסתר. ובזה הספר לא ידענו אם הם לשון ארמי כי לא מצאנו אותם בשאר ספרי הקדש: היה דבר ה' אל זכריה. בא לו מלאך ודבר עמו והראה לו זאת המראה שהוא מספר והולך: ראיתי הלילה. מראות זכריה סתומות מאד כמראות דניאל ולא כן מראות שאר הנביאים כי כח הנבואה היתה הולכת ודלה מימי הגולה. לפיכך לא בארו את דבריהם ולא הבינו המראות כאשר הם. ואמר ראיתי הלילה במראו' הלילה ראיתי זאת המראה שראיתי איש רוכב על סוס אדום. ומצאנו בדברי רז"ל פירוש הפסו' כך ראיתי הלילה בקש הקב"ה להפך את כל העולם כולו ללילה: והנה איש רוכב על סוס אדום. בקש הקב"ה להפוך את כל העולם לדם כיון שנסתכל בחנני' מישאל ועזריה מיד נתקררה דעתו. שנאמ' והוא עומד בין ההדסים אשר במצולה. ואין ההדסים אלא צדיקים. וכן הוא אומר ויהי אומן את הדסה. ואין מצולה אלא בבל. שנאמר האומר לצולה חרבי. מיד שחורין נעשו שרוקים ואדומים לבנים. שנאמר ואחריו סוסים אדומים שרוקים ולבנים. ואחרי זה נפרש במראה מה שנוכל לפרש: איש. הוא מלאך ה'. כמו והאיש גבריאל. וכן אמר בסוף הענין מלאך ה' עומד בין ההדסים וראה אותו רוכב על סוס מורה למהירות שליחותו. וטעם אדום ושאר הגוונים אפשר שנאמרו לטעם. וכתב אא"זל כי סוס אדום רמז לנבוכדנצר הנקרא רישא דדהבא. והזהב הוא אדום כי נבואתו היתה בארבע מלכיות כמו חלום נבוכדנצר ומראות דניאל. ואעפ"י שהסוסי' הם היו במשל המלאכי' שלוחי האל כמו שכתוב מ"מ רמז הוא לארבע מלכיות. ופי' איש רוכב כי המלאכים מושלים בתחתונים וכל מעשה האל בארץ על ידם. ובאמצעותם ושליחותו היתה לעקור מלכות בבל. ואעפ"י שבזמן המראה הזאת כבר נעקרה מלכות בבל נראה לו המראה שלימה כמו שהיתה מפני המלכיות השלש העתידו'. ובזמן מלכות פרס היתה מראה זאת כמו שאמר בשנת שתים לדריוש: והוא עומד בין ההדסים. אשר במצולה. הם ישראל. והמשילם להדסים ר"ל לעצי הדס לפי שיש להם ריח טוב כן ישראל שבבבל יש להם ריח מצות. ר"ל עומד ביניהם לעזרם ולהוציאם מהגלות: במצולה. היא בבל: ואחריו סוסים אדומי'. שרוקים ולבנים שרוקים מין צבע שלא נתברר אצלינו מה הוא. ויש אומרים שהיו שרוקים במסרק ואין לו טעם. והנה שרוקים במראה הזאת במקום שחורי' הנזכר במראה האחרת שהיא ארבע מרכבות. ונ"א שרוקים במראה הזאת שחורין. נוסחא אחרת קווחין. ואלה הסוסים מן הדומה לא היה עליהם רוכב. וזה שהיה רוכב היה שר למלאכים האחרים. לפיכך ראה אותו רוכב: ואחריו סוסים אדומים. אם נפרש סוס אדום על נבוכדנצר נפרש סוסים אדומים על בנו ועל בן בנו. והנה הם כנגד המרכבה הראשונה: שרוקים ולבנים. כאלו אמר ואחריהם שרוקים ואחריהם לבנים. והנה לא זכר כנגד המרכבה הרביעית כי לא ראה אותה בזאת המראה בעבור שהיתה רחוקה ואעפ"י שראה אותה במראות האחרו': ואמר. המדבר בי. הוא שאמר עליו היה דבר ה' אל זכריה: אני אראך. היה לו לומר אני אשמיעך כי לא הראה לו עוד אלא מראה הסוסים שהראה מתחלה לו: אפשר כי אראך כמו אשמיעך. כי חוש הראות כשאל לשאר החושים לפי שהוא החזק שבכלם. כמו שאמר וכל העם רואים את הקולות. ראה ריח בני. ויתכ' פי' אראך כמשמעו. ואמר לו על זה המראה האחרת שהראה לו ארבע קרנות שהיא מבואר' מזאת. ואף על פי שהוא לא הבינה עד שפירשה לו: ויען האיש. הוא רוכב הסוס. ושמע הנביא שהמלאך הרוכב ענה אעפ"י שהוא לא היה שואל אותו. ואמר לו כי אלה הסוסים הם שלוחי האל ששלחם להתהלך בארץ. עד"ש שאמר השטן משוט בארץ ומהתהלך בה. ואפשר כי המלאך הרוכב לא ענה אל הנביא. אלא פי' ויען כמו ועניות ואמרת. ויען איוב הראשון. והנה שמע הנביא שרוכב הסוס היה אומר ושואל לאלה הסוסים אשר שלח ה' להתהלך בארץ מה ענין הארץ. והם ענו ואמרו לו התהלכנו בארץ וראינו אותה יושבת ושוקטת: ואלה כמו לאלה. וכן ודוד הגיד לאמר אחיתופל בקושרים כמו ולדוד. ושני שרי גדודים היו. וכן שאול כמו ולבן שאול. והדומים להם: ויענו. מבואר הוא: יושבת ושוקטת. ראינו שלות האמות וישראל בצער. לפיכ' ענה המלאך ואמר עד מתי אתה לא תרח' את ירושלם: ויען. זהו העומד בין ההדסים שהיה לעזרת ישראל או המלאך הדובר לנביא. והוא הנכון: עד מתי אתה לא תרחם את ירושלם. כי בעוד שישקטו האמות לא יצאו מהגלות עד אבוד מלכות בבל. והנה המרא' הזאת כבר עבר ענינה בזמן שראה אותה אלא שהראה לו מה שעבר בעבור הראותו. כי שלות בבל וחורבנה הכל מאת האל ית' באמצעות המלאכים המנהיגים וכי הם משתדלים בטוב ישראל. וכן ממשלת השלש מלכיו' הנותרו' ומפלת' הכל והיה מאת האל ית' כמו שהראהו מה שהיה במלכות בבל שעברה: אשר זעמת. זה שבעי' שנה. אם על מה שעבר כמו שפירשנו היו שבעים שנה למלכות בבל. וזעומה היתה כל מלכות נבוכד נצר. או אמר זה שבעים שנה על זמן המראה שהיתה בשנת שתים לדריוש. ואז שלמו לחורבן ירושלם שבעי' שנה. ואעפ"י שזו המראה היתה בחדש שבט והם החלו לבנות בחדש כסליו אעפ"כ זעומה היתה עדיין. וכל זמן בנותם העיר במלחמ' היו עם צריה': ויען. דברים נחומים. חסר הסמך. ופי' דברים דברי נחומים. או הוא שם תאר והוא הנכון: ויאמר. הדברים הטובים שאמר לו האל ית' אמר לי שאקרא אותם באזני ישראל לנחמם: וקצף השאננים. ר"ל כמו שאמר יושבת ושוקטת: אני קצפתי מעט. אני קצפתי על ישראל מעט להגלותם מארצם. ומעט הוא כנגד מה שהרעו הם לישראל אחר גלותם: עזרו לרעה. להרע להם יותר מדאי: וכן אמר בישעיה קצפתי על עמי חללתי את נחלתי ואתנם בידך לא שמת להם רחמים על זקן הכבדת עולך מאד: לכן כה אמר ה'. קוה. כתיב בהא במשקל כוה וקרי בלא הא והוא קו הבנין החוט שנותנין על הנדבך:

עוד אתנבי למימר כדנן אמר יי צבאות עוד יתמלין קרוי עמי טובא
וינחים יי עוד ית ציון ויתרעי עוד בירושלם : וזקפית ית עיני
וחזית והא ארבע מלכון : ואמרית למלאכא דממליל עמי מן אילין
מלכותא דבדרא ית אנש יהודה וית ישראל ויתבי ירושלם :
וחזיני יי ארבעא אומנין : ואמרית מה אילן אתן למעבד ואמר למימר
אילין מלכותא דבדרא ית אנש יהודה ולא שבקא להלכא בקומה
זקופא ואתו אילין לאזעא יתהון למתבר ית מלכוות עממיא דנטלת
זיין על ארעא דבית יהודה לאגליותה : וזקפית עיני וחזית
והא גברא ובידיה חוט דמשחתא : ואמרית לאן את אזיל ואמר לי
למשחת ית ירושלם למיחזי כמא פותיה וכמא אורכה : והא מלאכא
דממליל עימי נפיק ומלאכא אוחרנא נפיק לקדמותיה : ואמר ליה
רהוט מליל עם עולימא הדין דיכי למימר פצחון תיתב ירושלם מסגי
אנשא ובעירא בגוה : ומימרי יהי לה אמר יי כשור דאשא מקף לה
סחור סחור וביקר אשרי שכינתי בגוה : אכלו למבדריא ואמרו
להון אתכנשו מארעא ציפונא אמר יי ארי בארבע רוחי שמיא בדרית
יתכון אמר יי : אכלו לכנישתא דציון ואמרו לה אשתזבי ואיתא
דיתבא במדינת בבל : ארי כדנן אמר יי צבאות בתר יקרא דאמיר
לאיתאה עליכון שלחני על עממיא דבזזין יתכון ארי המנזיק בכון כמד
מושיט ידיה למקרב בגלגלי עינוהי : ארי הא אנא מרים ית מחת
גבורתי עליהון ויהון עדי לפלחיהון ותדעון ארי יי צבאות שלחני :
בועי וחדאי כנשתא דציון ארי הא אנא מתגלי ואשרי שכינתי בגויך
אמר יי : ויתוספון עממין סגיאין על עמיה דיי בעידנא ההיא ויהון
קדמי לעם ואשרי שכנתי בגויך ותדעין ארי יי צבאות שלחני ל
לאתנבאה עלך : ויחסין יי לדבית יהודה חולקהון על ארעא דקודשא
ויתרעי עוד בירושלם : ספו כל רשיעיא מן קדם יי ארי אתגלי ממדור
קודשיה : ואחזיני ית יהושע כהנא רבא קאים קדם מלאכא
דיי וחטאה קאים על ימיניה לאסטנא ליה : ואמר

עוד קרא לאמר כה אמר יהוה צבאות עוד תפוצנה ערי מטוב ונחם
יהוה עוד את ציון ובחר עוד בירושלם :
ואשא את עיני וארא והנה ארבע קרנות : ואמר אל המלאך הדבר
בי מה אלה ויאמר אלי אלה הקרנות אשר זרו את יהודה את ישראל
וירושלם : ויראני יהוה ארבעה חרשים :
ויאמר מה אלה באים לעשות ויאמר לאמר אלה הקרנות אשר זרו
את יהודה כפי איש לא נשא ראשו ויבאו אלה להחריד אתם לידות
את קרנות הגוים הנשאים קרן אל ארץ יהודה לזרותה : ואשא עיני ב
וארא והנה איש ובידו חבל מדה : ויאמר אנה אתה הלך ויאמר אלי הלך
למד את ירושלם לראות כמה רחבה וכמה ארכה : והנה המלאך
הדבר בי יצא ומלאך אחר יצא לקראתו : ויאמר אלו רץ דבר אל אליו
הנער הלז לאמר פרזות תשב ירושלם מרב אדם ובהמה בתוכה : מרוב
ואני אהיה לה נאם יהוה חומת אש סביב ולכבוד אהיה בתוכה :
הוי הוי ונסו מארץ צפון נאם יהוה כי בארבע ונוסו
רוחות השמים פרשתי אתכם נאם יהוה : הוי ציון המלטי יושבת בת
בבל : כי כה אמר יהוה צבאות אחר
כבוד שלחני אל הגוים השללים אתכם כי הנגע בכם נגע בבבת עינו :
כי הנני מניף את ידי עליהם והיו שלל לעבדיהם וידעתם כי יהוה צ
צבאות שלחני : הפטרת בהעלותך רני ושמחי בת ציון כי
הנני בא ושכנתי בתוכך נאם יהוה : ונלוו גוים רבים אל יהוה ביום
ההוא והיו לי לעם ושכנתי בתוכך וידעת כי יהוה צבאות שלחני אליך
: ונחל יהוה את יהודה חלקו על אדמת הקדש ובחר עוד בירושלם :
הס כל בשר מפני יהוה כי נעור ממעון קדשו : ויראני את יהושע ג
הכהן הגדול עמד לפני מלאך יהוה והשטן עמד על ימינו לשטנו : עומד

עוד קרא · תפוצנה ערי מטוב · מרוב טובה ושלום שיהיה להם תפוצנה הנה והנה · כלומר שירבה הייטוב: ונחם · פתח והוא מבנין הדגוש: ואשא · במראה הזאת שב
לראות מראה אחרת שהיא מבוארת מן הראשונה · כי הבין ממנה כי הקרנות הם לנגח · כמו וקרני ראם קרניו · בהם עמים ינגח יחדיו · אבל לא הבין מי היו אלה הקרנות :
ארבע קרנות · הם ארבע מלכיות והם מלכות בבל ומלכות פרס ומדי ומלכות יון ומלכות רומי · וכן תרגם יונתן ארבע מלכון · וארבעתן הרעו לישראל כמו שפי' המלאך
אשר זרו את יהודה את ישראל וירושלם : ויאמר · אשר זרו · כנוי עוד אותם עד שזרו אותם הנה והנה · כל אחת מהקרנות בזמנה הרעו להם · כי מלכות פרס אף על
פי שהעלום מהגלות בתחלת מלכותם אחרי כן הרעו להם בימי ארתחששתא הראשון ובימי אחשורוש עד שנת שתים לדריוש : ויראני ה' ארבע חרשים · אומנים ·
כמו חרש עצים · כלומר לגדע הקרנות · כלומר כל מלכות תהיה חרש לה לגדע המלכות הקודמת לה כי מלכות בבל נפלה ביד פרס ומלכות פרס נפלה ביד יון ·
ויון ביד רומי ורומי תפול ביד ישראל · או יהיה החרשים משל על המלאכים שרי מעלה הממונים על המלכיות · ורז"ל פירשו הפסוק לימות המשיח ואמרו מאן אינהו ארבע
חרשים אמר רבי שמעון חסידא משיח בן דוד ומשיח בן יוסף ואליהו · וכהן צדק : ויאמר · כפי איש לא נשא ראשו · כנוי וזרו אותם כשיעור שלא נשא איש מבני
ישראל ראשו מפניהם : כפי פירוש כשיעור · וכן איש כפי אכלו · וכן תרגם יונתן ולא שביק איניש להלכא בקומה זקופה : לידות · להשליך · כמו וידו אבן בי :
ואשא · במראה הזאת שב לראות מראה אחרת · ויתכן שתהיה מראה זאת עתידה לימות המשיח · כמו מראות יחזקאל שמדד המלאך ירושלם ארכה ורחבה :
חבל מדה · חבל שמודדין בה · וזה האיש היה מלאך אחר לא הדובר בו : ויאמר · למד · מקור מן מדד כמו לרוס את הסלת מן רסס · רב לכם סוב מן סביב :
והנה · ויאמר אליו רוץ דבר אל הנער הלז · והוא לא אמר לו לפי שהמלאך הזה היה דובר בו מתחילה אמר לו שידב' אליו זה כי אעפ"י שראה המלאך מודד ארץ
ירושלם ורחבה : פרזות תשב · כלומר מחוץ לעיר ישבו רבים כי לא תכיל אותם העיר אף על פי שתארך ותרחב מאד ממה שהיתה ישבו חוצה לה רבים ערי
פרזות מאין חומה דלתים ובריח כי בבטחה ישבו שלא יפחדו מאדם כי אני אהיה לה חומת אש : ויאמר · הנער · אפשר כי נער היה בשנים בהנבאו כמו שאמר
ירמיה · או היה משרת נביא אחר גדול ממנו לפיכ' קראו נער · כמו ויהושע בן נון נער : ואני אהיה · חומת אש · שלא יגע אדם בהם לרעה · כמו שלא יגע
באש שלא יכוה אותו : ולכבוד אהיה בתוכה · ענין הכבוד החופף עליהם · כמו שכתוב בנבואת ישעיה וברא ה' על מכון הר ציון וגו' : הוי · הוי לשון קריאה
והכפל לחזק · וכן הוי ציון המלטי : ונסו מארץ צפון · אמר כנגד הנשארים בבבל שלא עלו בראשונה שימהרו לצאת ולשוב לירושלם ולבנות הבית כי הגיע
זמנו · זהו ונסו כמו כרדם ורכב וסוס · ומורה על מלה חסרה כלומר באו ונוסו : כי בארבע רוחות השמי' · ר"ל כי זה שאמרתי שיצאו מהגלות לא אמרתי
אלא אותם שגלו לבבל · כמו שאמר יושבת בת בבל · כי השאר רחוקים הם מהם כי אני פרשתי אותם בגלות כמו ארבע רוחות שהם רחוקות זו מזו
ארבע פאות העולם מזרח רחוק ממערב וצפון רחוק מדרו' כן רחוקים ישראל זה מזה בגלות ולא הגיע זמנם לצאת עדיין אלא גלות יהודה הגיע זמנו לצאת :
לפיכך אמר הוי ציון המלטי והוא שבט יהודה ובנימין כי הם היו יושבים בציון · ורז"ל דרשו בארבע רוחות כמו שאי אפשר לעולם בלא ארבע רוחות כך אי אפשר
לעולם בלא ישראל : כי כה אמר · אחר הכבוד שלחני · אחר הכבוד שהבטיח אתכם · כמו שכתוב בנבואה למעלה שתכליתה ולכבוד אהיה בתוכה · אחר
זה שלחני אל הגוים השוללים אתכם כי אין די לאל יתברך בטובה שישלם לכם תמורת הרעה שהגיע לכם בגלות עד שיקח נקמה מאויביכם אשר שללו אתכם :
כי הנוגע בכם · הנוגע בכם לא ינקה כאדם שנוגע בבבת עינו · והוא אישון העין · שיכקר אותו אם יגע בו בחזקה כן הנוגע בכם להרע יגע בנפשו : כי
הנני · והיו שלל לעבדיה' · ר"ל האומות יהיו שלל לישראל שהיו עבדיהם בגלות : וידעתם · אז בהגיע זאת הנבואה תדעו כי ה' צבאות שלחני · וזה יהיה לעתיד
בימות המשיח : רני ושמחי · יתכן לפרש נבואה זו עד ממעון קדשו עתידה לימות המשיח בעבור שאמר ונלוו גוים רבים : הס כל בשר · ולא ראינו זה בבית
שני אף שאמר כל הפרש' עניינה בבית שני מדב' על יהושע ועל זרובבל : ונלוו · מבואר הוא · והוא לשון חבור : ונחל · יהודה · שהוא חלק האל ית' אז ינחל אותו
האל ית' שיהיה נחלתו על אדמת הקדש שיב' מהגלות ויהיה נחלת האל על אדמת הקדש · והפסו' הזה כמו כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו · וזכר יהודה לפי
שהוא ראש ממלכות ישראל · ואם בבית שני יהודה הוא שבא מהגלות : הס · שתוק כמו שפירשנו : כי נעור ממעון קדשו · הוא השמי' · ואמר כנעור עד" משל כאיש
אשר יעור משנתו · עד" שאמר ויקץ כישן ה' · ונעור מבנין נפע' מנחי העין על משקל נכון נכון אעפ"י שהם בקמץ הנון וזה בצרי : ויראני · השטן משל לסנבלט
וחבריו שהיו משטני' אות' ומשביתים מלאכתם · ות"י וחטאה קאים על ימיניה לאסטנאה ליה :

ויאמר

ויאמר יהוה אל השטן יגער יהוה בך השטן ויגער יהוה בך הבחר
בירושלם הלוא זה אוד מצל מאש: ויהושע היה לבוש בגדים צאים
ועמד לפני המלאך: ויען ויאמר אל העמדים לפניו לאמר הסירו
הבגדים הצאים מעליו ויאמר אליו ראה העברתי מעליך עונך והלבש
אתך מחלצות: ואמר ישימו צניף טהור על ראשו וישימו הצניף
הטהור על ראשו וילבשהו בגדים ומלאך יהוה עמד: ויעד מלאך
יהוה ביהושע לאמר: כה אמר יהוה צבאות אם בדרכי תלך ואם
את משמרתי תשמר וגם אתה תדין את ביתי וגם תשמר את חצרי
ונתתי לך מהלכים בין העמדים האלה: שמע נא יהושע הכהן הגדול
אתה ורעיך הישבים לפניך כי אנשי מופת המה כי הנני מביא את
עבדי צמח: כי הנה האבן אשר נתתי לפני יהושע על אבן אחת שבעה
עינים הנני מפתח פתחה נאם יהוה צבאות ומשתי את עון הארץ פתוחה
ההיא ביום אחד: ביום ההוא נאם יהוה צבאות תקראו איש לרעהו
אל תחת גפן ואל תחת תאנה: וישב המלאך הדבר בי ויעירני כאיש
אשר יעור משנתו: ויאמר אלי מה אתה ראה ואמר ראיתי והנה ד
מנורת זהב כלה וגלה על ראשה ושבעה נרתיה עליה שבעה ואמר
ושבעה מוצקות לנרות אשר על ראשה: ושנים זיתים
עליה אחד מימין הגלה ואחד על שמאלה: ואען ואמר אל
המלאך הדבר בי לאמר מה אלה אדני: ויען המלאך הדבר
בי ויאמר אלי הלוא ידעת מה המה אלה ואמר לא אדני:

ואמר יי ליחטא יגער יי בך יחטא ויגער יי בך דאתרעי לאשראה
שכינתיה בירושלם הלא דין אוד משיזב מיקדא: ויהושע הוה ליה בנין
דנסבן להון נשין דלא כשרין לכהונתא וקאים קדם מלאכא: ואתיב
ואמר לדמשמשין קדמוהי למימר ואמרו ליה ויפיק נשין דלא כשרין
לכהונתא מביתיה ואמר ליה חזי דאעדיתי מנך חובך ואלבישית יתך
זכון: ואמרית שוו מצנפא דכיא על רישיה ושויאו מצנפא דכיא
על רישיה ואסבוהי אתתא דכשרא לכהונתא ומלאכא דיי קאים:
ואסהיד מלאכא דיי ביהושע למימר: כדנן אמר יי צבאות אם באורחן
דתקנן קדמי תהך ואם ית מטרת מימרי תטר ואף את תדין לדמשמשין
בבית מקדשי ואף תטר ית עזרתי ובאחיות מיתיא אחיינך ואתן לך
ריגלין מהלכן בין סרפיא האילין: שמע כען יהושע כהנא רבא את
וחברך דיתבין קדמך ארי גברין כשרין למעבד להון ניסין אינון ארי
הא אנא מיתי ית עבדי משיחא ויתגלי: ארי הא אבנא דיהבית קדם
יהושע על אבנא חדא שבעא חזיאן לה הא אנא גלי חזיתהא אמר יי
צבאות ואעדי ית חוב ארעא ההיא ביומא חד: בעידנא ההיא אמר יי
צבאות תערעון גבר לחבריה לתחות פירי גופנוהי ולתחות פירי
תינוהי: ותב מלאכא דממליל עמי ואערני כגברא דמתער משינתיה:
ואמר לי מה את חזי ואמרית חזיתי והא מנרתא דדהבא כלה וגולתה
על רישה ושבעא בוציניהא דעלה שבעא ושבעא דמריקן מנהון
משחא לבוציניא דעל רישה: ותרתין זיתין דעלת חד מימין גולתה
וחד על סמלתה: ואתיבית ואמרית למלאכא דממליל עמי למימר מא
אילין ריבוני: ואתיב מלאכא דממליל עמי ואמר לי הלא ידעתא מן
אינון אילין ואמרית לא ריבוני: ואתיב

ויאמר ה'· הוא המלאך וקרא בשם רבו. וכן בדבר גדעון. ובמקומות אחרים: ויגער ה'. הוא האל יתברך שבוחר בירושלם לבנותה ולא תוכל לשטנו: הלא זה אוד מוצל מאש· כמו אוד שדולק שיסירו אותו מהאש שלא ידלק עוד· וכן זה מוצל מאש הגלות לבא לירושלם ולבנות הבית וכהן בו· ורז"ל דרשו בו כמשמעו שהיה עם צדקיהו ואחאב אשר קלם מלך בבל באש והם נשרפו והוא נצל. כמו שאמר ברחם השוה. וכתי': ויהושע היה לבוש בגדים צואים: פי' כי זה משל על בניו שנשאו נשים נכריות· וכתי' ויהושע הוו ליה בנין דנסבין להו' נשין דלא כשרן לכהונתא. וכך אמרו רז"ל כי על עון שהיו בניו נושאין נשים שאינ' הגונות לכהונה ולא מיחה בידם אמר זה. שנאמר ויהושע היה לבוש בגדים צואים. וכי דרכו של יהושע היה ללבוש בגדים צואים אלא שהיו בניו נושאים נשים שאינם הגונות לכהונה ולא מיחה בידם· וכן כתוב בעזרא וימצא מבני הכהנים אשר הושיבו נשים נכריות מבני ישוע בן יהוצדק ואחיו וגו': ויען המלאך· אמר אל המלאכים האחרים העומדים לפניו כי הוא היה גדול מהם והוא היה שולחם. ותי' לדמשמשין קדמוהי: הסירו. רמז שיבדילו מהנשים הנכריות: עונך. פי' כי הבגדים הצואים הם משל לעון: מחלצות. הם חליפות בגדים נקיים. והם משל על הזכיות· כלומר כיון שיוסר העון יראו בך הזכיות· וכן תי' ואלבש יתך זכון: ואמר. אמר זכריה הנביא אמרתי אל המלאך ישימו צניף טהור על ראשו אחר שצוית להסיר הבגדים הצואים מעליו והלבש אותו מחלצות· כזה גם כן שישימו צניף טהור על ראשו לחנכו להיותו כהן גדול שהיתה מצנפת על ראשו: וילבישוהו בגדים· וכבר שלבישוהו בגדים כי הנה אמר והלבש אותך מחלצות קודם שזכר זכריהו הנביא· וכן וירם תולעים ויבאש וכבר באש: כי כל דבר יבאש קודם שירם תולעים: וכן הן אתה קצפת ונחטא. והדומים להם: ומלאך ה' עומד· כן ראה במראה הנבואה כי עד שישימו הצניף הטהור על ראשו עמד מלאך ה' שלא הלך מעיניו: ויעד מלאך ה'· העיד בו זה הדבר· כמו העדותי בכם. העד העיד בנו האיש: ופתחה העי"ן מפני שהיא גרונית כי היה משפטו ויעד. כמו ויסב את כל הרכוש: כה אמר. תדין את ביתי· לפי שהיה כהן גדול ועל פיו יעשו שאר הכהנים: ונתתי· אתן לך. והוא כמו ויהי ביום השלישי וישא אברהם את עיניו: מהלכים בין העומדים האלה· הם המלאכים שהם עומדים וקיימים לעולם. ר"ל תלך ביניהם· וזה רמז לנשמתו בהפרדו מהגוף: שמע נא. ורעיך. שאר הכהנים: כי אנשי מופת המה. ראויים הם לעשות להם מופת על ידם. ורז"ל דרשו מאן נינהו אנשי מופת אלו חנניה מישאל ועזריה: כי הנני מביא את עבדי צמח· פי' בו זה זרובבל. שעם מביא וכבר בא ר"ל להגדיל עוד מעלתו ותצמח גדולתו כצמח האדמה שהולך וגדל. וכן אמר עוד למטה הנה איש צמח שמו ומתחתיו יצמח ובנה את היכל ה' וכן אמר חגי הנביא אקחך זרובבל וגו'. כמו שפירשנו· ויש"י כי צמח זה המלך המשיח· אמר אעפ"י שזאת הישועה אני מביא לכם עוד אביא לכם ישועה גדולה ממנה בזמן שאביא את עבדי צמח· ועוד דרשו בו כי המשיח מנחם שמו ומנחם בגי' צמח· וכתי' ית עבדי משיחא: כי הנה האבן. הוא אבן הבדיל שמיישרין בו הבנין· או פי' האבן שישימו תחלה ביסוד הבנין זרובבל לפני יהושע· כמו שאמר למטה והוציא האבן הראשה: על אבן אחת שבעה עינים. על כל אבן ואבן יהיו שבעה עינים. ר"ל שמירות רבות מאת האל ית' מפני הצרים החושבים להשבית מלאכת'· ואלה הם שבעה עיני ה' שאמר למטה· ושבעה הוא דרך חשבון על הרוב אינו שבעה דווקא. וכן שבע כחטאתיכם. שבע יפול צדיק וקם· והדומים להם. ואחז"ל פי' שבעה דווקא· והם יהושע עזרא זרובבל נחמיה וג' נביאים חגי זכריה ומלאכי. ותי' שבע עיינין חזין ליה: הנני מפתח פתוחה· כאלו היתה האבן קשורה כל הימים שבטלו המלאכה ועתה יפתח אותה וישים אותה בבנין: ויתכן לפרשו מענין ופתחת עליה פתוחי חותם· ולפי שהשלמת תכונת האבן היפה הציורי' והפרחי' והכפתורי' שיציירו בה בפתוח אמר כן· כלו' הנני משלימ' לבנין בכל תכונתה: ומשתי. פעל עומד: לא משו פעל יוצא. וזה יהיה בזמן שהבטיחו הנביאים את זרובבל להגדיל מעלתו· כמו שאמר חגי אקחך זרובבל· ואמר זכריה הנני מביא את עבדי צמח. ואז יהיו ישראל בשלוה בבי' שני· לפיכ' אמר תקראו איש לרעהו: עון הארץ· אפשר כמשמעו. או יהיה פי' עונש. כמו כי לא שלם עון האמרי· כלומר שיסיר מהם בזמן ההוא כל רע וכל צרה ויהיו בשלוה: ביום ההוא· תקראו. מרוב שלום שיהיה לכם: וישב. ויעירני· בספר המראות אמר ושפת עיני כי ראש מעצמו אבל זאת המראה המלאך העירו לראותה: יעור משנתו· מבני' כפעל· ופי' הוא העירני ואני כנתעוררתי כאיש אשר יעור משנתו: ויאמר· ויאמר כתיב והוא ספור דברי הכתוב וקרי ואומר והקרי דברי זכריה: וגלה· במפיק ואינה לנקבה נסתרת· וכמוה כבכורה בטרם קיץ. ותעלומה יוציא אור· לא גשמה ביום זעם: ושבעה נרותיה עליה· כמו מנורת התורה. והאמצעי הוא רמז לענין האלוה המחבר בין ההפכים. ושבע כפולות הם ההפכים והמכחישים לעולם שהוא כלו הפכים ז' כוכבי לכת והעולם שם בלעות ושלשה מיסדים ובעל הבלעות הוא השביעי והוא הנקודה· וכן גוף כל דבר אלא שבעל ספר יצירה זכר בעולם שש בלעות לששה צדדים והיכל הקדש מכוון באמצע זכר הדבר הנכבד שבכל הנוצרים עליה על המנורה והגולה למעלה מהם· והראה לו זאת המראה להודיעו כי האל ית' יאיר ליסד הספק מה שהיו בחשכה: שבעה ושבעה מוצקות לנרות. שבע מוצקות היו לא לכל נר מוצק אחד· ורש"י ז"ל פי' שבעה ושבעה מוצקות לכל נר שבעה מוצקות: מוצקות· שם תאר במקום פעל שהיו מוציקות שמן מנר לנר: ושנים זתים· ועוד ראיתי שנים זתים על המנור' או על הגלה: אחד מימין הגלה ואחד על שמאלה: כמו משמאלה. אבל אמר כי על הגלה היו. ולמטה אמר על ימין המנורה ועל שמאלה. והענין אחד: ואען. מבואר הוא: ויען· מבואר הוא:

ויען ויען ויאמר אלי לאמר זה דבר יהוה אל זרבבל לאמר לא בחיל ולא
בכח כי אם ברוחי אמר יהוה צבאות ׃ מי אתה הר הגדול לפני
למישר זרבבל למישור והוציא את האבן הראשה תשאות חן חן לה ׃
סא את ויהי דבר יהוה אלי לאמר ׃ ידי זרבבל יסדו
הבית הזה וידיו תבצענה וידעת כי יהוה צבאות שלחני אליכם ׃ כי מי
בז ליום קטנות ושמחו וראו את האבן הבדיל ביד זרבבל שבעה אלה
משוטטים עיני יהוה המה משוטטים בכל הארץ ׃ ויען ואמר אליו מה שנים הזיתים
הזיתים האלה על ימין המנורה ועל שמאולה ׃ ויען שנית ואמר אליו מה
שתי שבלי הזיתים אשר ביד שני צנתרות הזהב המריקים מעליהם
הלוא הזהב ׃ ויאמר אלי לאמר הלא ידעת מה אלה ואמר לא אדני ׃
ויאמר אלה שני בני היצהר העמדים על אדון כל הארץ ׃
ה ואשוב ואשא עיני ואראה והנה מגלה עפה ׃ ויאמר אלי
מה אתה ראה ואמר אני ראה מגלה עפה ארכה עשרים באמה ורחבה
עשר באמה ׃ ויאמר אלי זאת האלה היוצאת על פני כל הארץ כי
כל הגנב מזה כמוה נקה וכל הנשבע מזה כמוה נקה ׃ הוצאתיה
נאם יהוה צבאות ובאה אל בית הגנב ואל בית הנשבע בשמי לשקר
ולנה בתוך ביתו וכלתו ואת עציו ואת אבניו ׃ ויצא המלאך הדבר
היוצאת בי ויאמר אלי שא נא עיניך וראה מה היוצאת הזאת ׃ ואמר
מה היא ויאמר זאת האיפה היוצאת ויאמר זאת עינם בכל הארץ ׃

ואתיב ואמר לי למימר דין פתגמא דיי עם זרבבל למימר לא בחיל
ולא בגבורא אלהן במימרי אמר יי צבאות ׃ מא את חשיבא מלכות
טפשתא קדם זרבבל הלא כמישרא ויגלי ית משיחיה דאמר שמיה
מלקדמין וישלוט בכל מלכותא ׃ והוה פתגם נבואה מן קדם יי
עמי למימר ׃ ידי זרבבל שריאה למבני ביתא הדין וידוהי ישכללוניה
ותידעון ארי יי צבאות שלחני לאתנבאה לכון ׃ ארי מן הוא דיכי
דבסר יומא דין על בנינא דהוא זעיר הלא יתוב ויחדי כד יחזי ית אבן
משקולתא בידא דזרבבל שבעה נידבכין כאילין קדם יי גלן עובדי
בני אנשא בכל ארעא ׃ ואתיבית ואמרית ליה מא תרין זיתיא האילין
על ימין מנרתא ועל סמלה ׃ ואתיבית תנינות ואמרית ליה מא תרין
סובלי זיתיא דביד תרין אסקריטון דדהב דמריקין מנהון משחא
לבוציני דהבא ׃ ואמר לי למימר הלא ידעתא מן אילין ואמרית לא
ריבוני ׃ ואמר אילין תרין בני רברביא דקיימין קדם ריבון כל ארעא ׃
ותבית וזקפית עיני וחזית והא מגלא פרחא ׃ ואמר לי מה את חזי
ואמרית אנא חזי מגלה פרחא אורכה עשרין אמין ופותיה עשר אמין ׃
ואמר לי דא לוטתא דעתידא למיפק על אפי כל ארעא ארי כל דגניב
ומסהיב מדא לקי וכל דקיים בשמי לשקר מדא לקי ׃ אפיקתה אמר
יי צבאות ותיעול לבית גנבא ולבית דמקיים בשמי לשקר ותבית בגו
ביתיה ותשיציניה וית אעוהי וית אבנוהי ׃ ונפק מלאכא דממליל
עמי ואמר לי זקוף כען עינך וחזי מאן דגלן אילין ׃ ואמרית מן אינון
ואמר אילין עמא דהוו נסבין ויהבין במכילתא דשקרא ואם הא אינון
גלן קדם כל יתבי ארעא ׃ והא

ויען. לא בחיל ולא בכח. כמו שראית מעשה המנור׳ שעשה מאליו בלא אדם עורך את הנרות ומוציק בהם את השמן כן יעשה בנין הבית בלא כח אדם אלא ברוח האל ית׳ וברצונו ועוד יפרש לו המראה דרך פרט ׃ מי אתה הר הגדול. אמר כנגד סנבלט וחבריו השוטני׳ אם תהיה כהר הגדול תהיה לפני זרובבל למישור ולא תוכל לעמוד לפניו להשבית המלאכה ׃ והוציא את האבן הראשה. כמו שהוציא את האבן הראש׳ כשהחל הבנין בזו׳ כך׳ לאדם התמיעי כן יכלה המלאכה ׃ תשואות חן חן לה. כאשר שם זרובבל האבן הראשה בבנין שם אותה בתשואות והמון רב ׃ ואמרו כל העם חן חן לה לאבן הזאת מאת האל ית׳ והכפל לחזק הענין. כמו שלום שלום לרחוק ׃ ויהי דבר ה׳. ידי זרובבל תבצענה. ר״ל תשלימנה. וכן והיה כי יבצע ה׳ את כל מעשהו בהר ציון ישלים ׃ כי מי בז ליום קטנות. כי כשהתחילו לבנות הבית ונשבתו בריהם מלאכתם והנה היום ההוא יום תשואות קטנות היה והיו בוזים לאותו יום כל הימים ששבתה המלאכה ׃ ועתה כשיראו האבן הבדיל ביד זרובבל ישמחו ׃ האבן הבדיל. הוא אבן המשקולת אשר ביד הבנאי לייסר הבנין והוא חסר הנסמך כאלו יאמ׳ האבן אבן הבדיל ׃ ואותה המשקולת עושין אותה מבדיל או מעופרת ׃ ונקראת אבן כמו לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן ׃ שבעה אלה. פי׳ מה שאמר למעלה על אבן אחת שבעה עינים אלה הם עיני ה׳ שהם משוטטי׳ בכל הארץ והוא רואה המציקים לישראל ויאמרם מידם שלא ישלטו בהם ׃ ויען. ענין המנורה הבין כי להראותו אורה ושמחה הראה לו ׃ והמלאך פירש לו דבר המנורה שהיה נעשית מאליה להראותו כי לא בחיל ולא בכח ׃ ועתה שאל לו מה ענין שני זתים וענין שתי שבלי זתים וענין שני כנתרות הזהב ׃ ואם לא נזכר במראה משאלתו כלומר שראה אותם ועכה לו המלאך על שתי השאלות בקצרה וברמז ׃ ואמר לו שאלה שני בני היצהר והנביא הבין תשובתו ׃ ויען. שתי שבלי הזתים. ממה זתי׳ האלה היו נופלים שני ענפי זתים שהיו נדרכים ביד שתי כנתרות הזהב והיו נדרכי׳ מאליה׳ ופי׳ ביד בתוך ׃ והנה הזתים היו נדרכים בתוך הכנתרות והשמן נופל מהכנתרות אל הגולה ומהגולה יוצא למוצקות ומהמוצקו׳ לנרות ׃ ודמה הענפים לשבלי׳ לפי שהיו מלאי׳ גרגרי הזתים כמו השבלים שהם מלאים גרגרי החטה ׃ כנתרות הם כלים כמין צפחת ׃ ות״א אסקרטיון דדהב ׃ וכן תרגם אונקלוס כצפיחית בדבש אסקריטון בדבש ׃ המריקים מעליהם הזהב. השמן הזך כזהב ׃ וכן כוס זהב בבל ביד ה׳ ׃ היין הזך והנקי ׃ ויאמר אלה שני בני היצהר. יצהר הוא השמן כמו דגן תירוש ויצהר. לפיכך קרא אותם זתים והם זרובבל ויהושע ׃ וקראם בני היצהר לפי שנמשחו בשמן המשחה זה למלוכה וזה לכהונה ׃ העומדים על אדון כל הארץ. שמזומנים לעשות רצונו ׃ ות״א אלין תרין בני רברבין דקיימין קדם רבון כל ארעא ׃ וענין שתי הזתים ושתי שבלים ושתי כנתרות לא נתפרש לאותו ענין היו משל ׃ והנה הזתים משל לזרובבל ויהושע במעשיהם שהחלו בידיהם בבנין הבית ׃ ושני שבלים היוצאים מהם משל לנחמיה ועזרא הבאים אחריהם ועל ידי ארבעתם יבא אורה וטובה לישראל ׃ ואשוב. מגלה עפה. ראה במראה מגילה אחת שתעוף באויר ׃ וכן תרגם יונתן מגילה פרחא ׃ ויאמר׳ ארכה עשרים אמה ורחבה עשר באמה. לא נתברר על איזה זמן נאמר זאת הנבואה ׃ ונראה כי על זמן הנביא נאמר כי ראינו בספ׳ עזרא הרבה עבירות שהיו בידם ׃ ועל הגנבה ועל שבועות שקר יבא זאת האלה ׃ כי הגנבה אעפ׳ שאינה חמורה כשבועת שוא ושקר ממנה יבא לידי שבו׳ שקר ׃ ומה שראה מדת ארכ׳ ומדת רחבה פי׳ המפרשים כי ראה אותה יוצאת מאולם הבית שהיה ארכו עשרים ורחבו עשר בבנין שבנה שלמה ׃ ואעפ׳ שהיה חרב אז והמגילה הזאת יצאה משם שהיתה שם פרושה כמדת האורך והרוחב ׃ וזהו שאמר היוצאת והוצאתיה ׃ ויאמר׳ זאת האלה. הקללה ׃ על פני כל הארץ. ארץ ישראל ׃ ות״א דא מומתא דעתידא למיפק ׃ וזו כענין מגילה שראה יחזקאל שהיתה כתובה פנים ואחור ׃ וכן זאת המגלה היתה כתובה מזה ומזה והיתה כתובה מצד אחד כל הגונב נקה ומצד אחד כל הנשב׳ נקה ׃ ופי׳ כמוה כמו כמוך כפרעה ׃ כמוני כמוך ׃ ר״ל כי המגלה היתה כתובה באלה ובקללה מצד זה כמו מצד זה ומצד זה כמו מצד זה ׃ ופי׳ נקה נכרת ׃ כמו ונקה לא אנקך ׃ נקה מבנין נפעל ׃ אף על פי שהארכתי להם עד עתה מעתה יקבלו פורענותם כי הגיע זמנם ׃ לפיכ׳ יצאה זאת המגלה והנביא ראה המגלה ולא ראה הכתוב בה כמו יחזקאל עד שאמ׳ לו המלאך כי כח הנבואה היתה הולכת ודלה ׃ לפי׳ היו מראו׳ זכריה סתומות ׃ ובחגי וזכריה ומלאכי פסקה הנבואה ׃ הוצאתיה. האלה הזאת הוצאתיה להענים מעתה הגונב והנשבע ולא אאריך להם עוד ׃ ולנה בתוך ביתו. תשכון האלה בתוך ביתו עד שתכלה אותו ואת עצי ביתו ואת אבניו ׃ ויצא. נראה כי אחר שהראהו מראה זו של מגלה עפה נעלם ממנו המלאך ואחר כך יצא והראהו מראת האיפה ׃ היוצאת. יוצאת מבית ה׳ כמו הראשונ׳ ׃ או פי׳ יוצאת מארץ ישראל ׃ ות״י מאן דגלן אלין ׃ ויאמר. זאת האיפה היוצאת. הראהו גלות עשרת השבטים שגלו כבר שהם שקועים בגלות לא יצאו עתה כמו שיצאו גלות יהודה ובנימן ׃ והראה לו איפה שהיא מדה ר״ל שהאל מדד להם מדה כנגד מדה ׃ כי כמו שהם עשו שהאריכו ימים רבים ברשעם מיום שנחלקה המלכו׳ עד היום שגלו ולא היה להם מלך מכל מלכיהם שהחזירם למוטב אלא כולם הלכו בדרך רעה ׃ וכמו שהם האריכו ברעה כן יהיו בגלות ימים רבים זו היא מדה כנגד מדה ׃ לפיכך ראה הנביא איפה שהיא מדה ׃ ויאמר׳ עינם בכל הארץ ׃ עוד פי׳ לו המלאך ואמר לו זאת עינם ׃ ר״ל זאת האיפה שאתה רואה מורה שעין יש עליהם שרואה מעשיהם ׃ וכן הוא רואה בכל הארץ ׃ כמו שאמר למעלה עיני ה׳ המה משוטטי׳ בכל הארץ ׃ עינם. ר״ל העין הרואה אותם הוא עין ה׳ ׃

והנה

וְהִנֵּה כִּכַּר עֹפֶרֶת נִשֵּׂאת וְזֹאת אִשָּׁה אַחַת יוֹשֶׁבֶת בְּתוֹךְ הָאֵיפָה׃
וַיֹּאמֶר זֹאת הָרִשְׁעָה וַיַּשְׁלֵךְ אֹתָהּ אֶל־תּוֹךְ הָאֵיפָה וַיַּשְׁלֵךְ אֶת־אֶבֶן
הָעוֹפֶרֶת אֶל־פִּיהָ׃ וָאֶשָּׂא עֵינַי וָאֵרֶא וְהִנֵּה שְׁתַּיִם   העפרת
נָשִׁים יוֹצְאוֹת וְרוּחַ בְּכַנְפֵיהֶם וְלָהֵנָּה כְנָפַיִם כְּכַנְפֵי הַחֲסִידָה וַתִּשֶּׂנָה   ותשאנה
אֶת־הָאֵיפָה בֵּין הָאָרֶץ וּבֵין הַשָּׁמָיִם׃ וָאֹמַר אֶל־הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי אָנָה
הֵמָּה מוֹלִכוֹת אֶת־הָאֵיפָה׃ וַיֹּאמֶר אֵלַי לִבְנוֹת־לָה בַיִת בְּאֶרֶץ שִׁנְעָר
וְהוּכַן וְהֻנִּיחָה שָּׁם עַל־מְכֻנָתָהּ׃ וָאָשֻׁב וָאֶשָּׂא עֵינַי וָאֵרְאֶה   ואשוב
וְהִנֵּה אַרְבַּע מַרְכָּבוֹת יֹצְאוֹת מִבֵּין שְׁנֵי הֶהָרִים וְהֶהָרִים הָרֵי נְחֹשֶׁת׃   יוצאות
בַּמֶּרְכָּבָה הָרִאשֹׁנָה סוּסִים אֲדֻמִּים וּבַמֶּרְכָּבָה הַשֵּׁנִית סוּסִים שְׁחֹרִים׃   שחורים
וּבַמֶּרְכָּבָה הַשְּׁלִשִׁית סוּסִים לְבָנִים וּבַמֶּרְכָּבָה הָרְבִעִית סוּסִים בְּרֻדִּים   רביעית'
אֲמֻצִּים׃ וָאַעַן וָאֹמַר אֶל־הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי מָה־אֵלֶּה אֲדֹנִי׃ וַיַּעַן
הַמַּלְאָךְ וַיֹּאמֶר אֵלָי אֵלֶּה אַרְבַּע רֻחוֹת הַשָּׁמַיִם יוֹצְאוֹת מֵהִתְיַצֵּב עַל־
אֲדוֹן כָּל־הָאָרֶץ׃ אֲשֶׁר־בָּהּ הַסּוּסִים הַשְּׁחֹרִים יֹצְאִים אֶל־אֶרֶץ   שחורים
צָפוֹן וְהַלְּבָנִים יָצְאוּ אֶל־אַחֲרֵיהֶם וְהַבְּרֻדִּים יָצְאוּ אֶל־אֶרֶץ הַתֵּימָן׃   ויצאים

והא עממיא קלילין מגלן יתהון בקלילו ואתו עממין אוחרנין ויתיבו באתרהון על דהוו נסבין ויהבין במכילתא דשקרא: ואמר על דא אתחייבו וגלו על דהוו נסבין ויהבין במכילתא דשקרא ואתו עממין אוחרנין ויתיבו באתרהון: וזקפית עיני וחזית והא תרתין מדינן גליין לביני מלכוות עממי ארעא ועממין קלילין מגלן יתהון בקלילו כמא דמשתדי נשרא ואגליאו ית עמא דהוו נסבין ויהבין במכילתא דשקרא לביני מלכות עממיא דארעא דתחות כל שמיא: ואמרית למלאכא דממלל עמי לאן אינון מגלן ית עמא דהוו נסבין ויהבין ב
במכילתא דשקרא: ואמר לי לאתקנאה להון אתר במדינת בבל ויתעכבון ויתאחדון תמן עד דימטי זמנהון: ותבית וזקפית עיני וחזית והא ארבע רתיכיא נפקן מבין תרין טוריא וטוריא טורי דנחש: ברתיכא קדמיתא סוסון סומקן וברתיכא תניתא סוסון אוכמין: וברתיכא תליתאה סוסון חיורין וברתיכא רביעתא סוסון פציחין קטמנין: ואתיבית ואמרית למלאכא דממליל עמי מה אילין ריבוני: ואתיב מלאכא ואמר לי אלין ארבע מלכוון דאינון כארבע רוחי שמיא גליין מלאתעתדא קדם ריבון כל ארעא: דבה סוסון אוכמין נפקין לארעא צפונא וחיורין נפקו בתרהון ופציחין נפקו לארעא דרומא:

והנה ככר עופרת נשאת. היתה נשאת בתוך האיפה: ככר. לשון עגלה. כמו ככר לחם אחת. עשרה ככרי כסף. וככר העופרת מורה להכביד אותה ולהשקיעה בגלות: וזאת אשה אחת יושבת בתוך האיפה. הזאת למי היתה זאת האשה והיא עשרת השבטים שהיו במלכות אחת והלכו דרך אחת לרעה לפיכך קראה אשה אחת: והיא יושבת בתוך האיפה. שהיא מקבלת המד' שמדדה: ויאמר זאת הרשעה. אמר המלאך לנביא זאת האשה שהיא הרשעה שהיתה ביש"ר'. והיא עשרת השבטים שעשו העגלים והחלו בעבודת הבעל. וישלך אותה אל תוך האיפה. לפיכ' השליך אותה האל ית' אל תוך האיפה שמדד לה כמדתה: וישלך את אבן העופרת אל פיה. להשקיעה בגלות ימים רבי'. ופי' אל פיה אל פי האיפה. ורשעה הוא שם דבר או שם התאר: ואשא עיני. והנה שתי נשי'. לענין שפי' באשה אחת שהיא עשר' השבטי' כפרש בשתי נשי' שהם יהודה ובנימן שגלו לבבל ואעפ"י שכבר עלו מהגולה כשהיתה מראה זו הראה לו מראה על אותם שנשארו בבבל שנתעצלו לעלות לירושלם אף אחר שהחלו לבנות הבית. ואמר שראה שתי נשים אלו יוצאות בגלו': ורוח בכנפיה'. כלומר שגלו קל מהרה לבבל: ולהנה כנפים ככנפי החסידה. כלומר כנפים ארוכות ורחבות כמו החסידה: ותשאנה את האיפה. הן נושאות אותה על כנפיהם להראותם כי גלותם ביושר ובמדה שמדד להם האל תחת מעשיהם הרעים. ומה שאמר בין הארץ ובין השמים. הדבר ידוע. כי המעופף הוא מעופף בין הארץ והשמ' ברקיע השמים להראות כי אלה אינם כאשה הראשונה שאותה השליך ככר עופרת אל פיה להשקיעה בארץ במקום גלותה אך אלה לא אמר להשקיעם בארץ אך תלויות באויר עד זמן ששבו לארצם לשבעי' שנה. ומה שראה יהודה ובנימן כמראה שתים נשים ועשרת השבטים אשה אחת. לפי ששבט יהודה היה מיוחד לבדו מפני המלוכה ונרף עמו שבט בנימן משאר השבטים לפי שהיה חלקם כאחד ושניהם גלו כאחד: לפיכך אמר שתי נשים. והחכם הגדול הרב רבי' משה בר מימון ז"ל פיר' שתי נשים מלאכים ראה אותם כדמות נשים כמו שראה אותם כדמות סוסים. גם כן מפני שתשש כח הנבואה בזמנו: ואמר. אנה המה מוליכו' את האיפה. ולא שאל כן במראה הראשונה לפי שראה שהיו מוליכות אותה במהרה: ומה שאמר כי הנשים היו מוליכות את האיפה. ר"ל כי הם גרמו שגלם האל ית' כמדתם. וכאלו אמר הן מגלות עצמן: ויאמר. לבנות לה בית בארץ שנער. לא רצה ההא זהו שגלת להם ירמיה הנביא ארוכה היא בנו בתי' ושבו: והוכן והניחה שם על מכונתה. והוכן מושבם שם. כלומר שבנו שם בתי' וקבעו ישיבתם שם ועדין הניחה שם על מכונתה. כלומר הככה שעשתה לה מבנין בתים ונטיעת כרמי' כתעצלו לעלו' מבבל אחר כשאר' אחר שעלה עזרא ולא רצו לעלות אף אחר שהחלו לבנות הבית: והניח' מלה מורכב' מן הניחה מבנין הפעיל והונחה מבנין הפעל. וטעם ההרכב' כי מתחילה כשגלת' שם הונחה שם שלא כרצונה ואחכ" הניחה שם הוא עצמה. כלומ' ברצונה עכבה שם ונתעצלה לעלות אל ירושלם: ואשוב. ארבע מרכבות יוצאות מבין שני ההרים. וההרים הרי נחשת. מראות ד' מלכיות שראה אותם פעמים עוד שב וראה אותם פעם שלישית מבוארת מן הראשונות. וקרא אותם מרכבות והמרכבה ד' סוסים להראות חזקה של כל אחת בזמנה שמלכו בעולם וכל אחת הרע ליש"ר'. ועוד ראה אותם שהיו יוצאות מבין שני ההרי': וזה מורה על חזקם כחוזק ההרי': וההרים הרי נחשת. והוא הברזל החותך הנקרא אצ"ר בלע"ז. וים כמוהו במקרא ואחד מהם: הולכי רכיל נחשת וברזל. שפי' שהוא חזק מהאבן שהוא חותך ופוסל האבן. ולתת להם חוזק יות' הראה אותו שהיו הרי נחשת. ועוד זכר נחשת לתוקף השם כמו נחשת ויברכני ה' בגללך. ובידי הד' מלכיות ישראל מנוסים ונבחנים: במרכבה. רמז למלכות בבל כמו שפי': סוסים שחורים. הוא שאמר למעלה שרוקי'. והוא רמז למלכות מדי ופרס. וקראם למעלה שרוקים והנה שחורים לפי שהם שתי אמות ואעפ"י שהם מלכות אחת. וימ"ר כי הראה לו גוון שחורי' לפי שהושחרו במלכות' פניהם של ישרא'. וזה היה בימי המן. וימ"ר כי הגוונים האלו לפי מנהג' בטבע מלבושיהם והיתה אחת נוהגת בגוון שרוקים והאחת בגוון שחורים: ובמרכבה השלישית. לבני'. רמז למלכו' יון ולא ידענו למה כנה אות' בלבני'. וכתב רבי' סעדיה ז"ל כי מפני שהמלך הראשון ליון היה אלכסנדרוס מקדו' שהיה חכם פילוסוף והחכמה היא הבר לבן ואחוור לפיכך כנה המלכו' ההיא בלבני': ובמרכבה הרביעית סוסים ברדי' אמוצי'. במרכבה הזאת ראה שם שני גוני' ברודי' שהוא גוון שים לו כתמים לבני' כדמות הברד והם בתוך גוון אחר. ומה שהראה לו זה הגוון במלכו' רומי לפי שהם חושבים להחזיק בתורת משה שהי' לבנה כברד אבל מערבי' אותה באמונות רבות כמו שהברד מעורב במראה שבהם אם מראה שחור או מראה אחר: אמוצים. אמר כן התרג' קטמנין. ר"ל שמראיהן כמראה הדשן. והמרכב' הזאת רמז למלכו' רומי שהשפילה מלכו' יון ומלכה היא בעולם וראה בה שני גווני' לפי שיש מלכו' אחר עמה שמולכת בעולם והיא מלכו' ישמעא'. וכן אמר במלכו' נבוכד נצר כמו שפתר אותה דנ"א ומלכו פליגא תהוי: ואען. לפי שראה כבר שתי מראו' בענין זה ובשני' שהוא ד' קרנו' נתבאר לו יותר מזה שנתבאר לו בראשונה כמו שביאר לו המלאך. ועתה בראותו בג"ד מרכבו' וידע כי לחדש דבר הרא' אותם לו שאל את המלאך מה אלה אדוני: כלומ' מה באו לחדש כי כבר ראיתי המראו' שהם רמז לד' מלכיו' אם כן מה אלה לאיזה ענין הראיתי בהם: ויען. אלה הארבע רוחות. כמו לד' רוחו'. וכן ובא ירושלם כמו לירושלם. בן שאול כמו לבן שאול. והדומי' לו. ר"ל אלה הד' מרכבו' יוצאות לד' רוחו' השמי'. כלומ' לתת רשות לד' מלכיו' למשול בד' רוחו' כל אחת בזמנה. כלומר בכל העול' שהו' ד' פאות: מהתיצב על אדון כל הארץ. כלומר במלאכות האל ששלחם על זה. כמו שאמר ויבאו בני האלהי' להתיצב על ה': אשר בה. ולא זכר הארומי' כי כבר עברה מלכות בבל ומלכות מדי ופרס יבאו תחלה אל ארץ צפון שהיא בבל להשחיתה ואחכ" משלו בכל ממלכות הארץ. והלבני' שהוא מלכו' יון יבאו אל אחריה' שמלכות' גברה. שהרי אלכסנדרוס מוקדון המלך הראשון ליון הרג דריוש בבבל ולקח המלוכה ממנו ומלך אחכ" הוא והבאים אחריו בכל העולם: והברדי' יבאו אל ארץ התימן. שהוא ארץ הדרו'. בעבור כי רומי היא בפונית וגוליאנוס קיסר שמלך על רומי החל להלחם במלכות יון ותחילת מלחמותיו יבא אל ארץ מצרים שהיא דרומית ובכל הארצות היו מולכים בני יון אז. וזה גוליאנוס קיסר התגבר עליהם והוא העביר המלוכה מבני יון והחזירה לרומיים:

וקיטמנין נפקו ובעו למיזל להלכא בארעא ואמר אזילו והליכו בארעא
והליכו בארעא׃ ואכרז עלי ומליל עמי למימר חזי דנפקין לארעא
ציפונא איתר להון עיבידו ית רעותי בארעא ציפונא׃ והוה פתגם
נבואה מן קדם ייי עמי למימר׃ סב מן בני גלותא מחלדי ומן טוביה
ומן ידעיה ותיתי את ביומא ההוא ותיעול לבית יאשיה בר צפניה דאתו
מבבל׃ ותיסב כסף ודהב ותעביד כליל רב ותשוי בריש יהושע בר
יהוצדק כהנא רבא׃ ותימר ליה למימר כדנן אמר ייי צבאות למימר
הא גברא משיחא שמיה עתיד דיתגלי ויתרבי ויבני ית היכלא דייי׃
והוא יבני ית היכלא דייי והוא יטול זיון ויתיב וישלוט על כורסויה ויהי
כהין רב על כורסויה ומלכא דשלמא יהי בין תרויהון׃ ותושבחתא
תהי לחלם ולטוביה ולידעיה ולחן בר צפניה לדכרנא בהיכלא דייי׃
ומארעא רחיקא ייתון ויבנון בהיכלא דייי ותדעון ארי ייי צבאות
שלחני לאתנבאה לכון ויהי אם קבלא תקבלון למימרא דייי אלהכון׃
והוה בשנת ארבע לדריוש מלכא הוה פתגם נבואה מן קדם ייי
עם זכריה בארבעא לירחא תשיעאה בכסלו׃ ושלח לבית אל שראצר
ורגם מלך וגברוהי לצלאה קדם ייי׃ למימר לכהניא די משמשין
בבית מקדשא דייי צבאות ולספריא למימר האבכי בירחא חמישאה
האמנע נפשי מתפנוקין כמא דעבדית דנן כמה שנין׃ והוה פתגם
נבואה מן קדם ייי עמי למימר׃ אימר לכל עמא דארעא ולכהניא
למימר ארי צוימין אתון וספדין בחמשא ובשביעאה דנן שבעין שנין
הצום תעני אתון מתענין קדמי׃ וראתון אכלין וראתון שתן הלא
לאיטבא לכון אתון שתן׃ הלא

והאמצים יצאו ויבקשו ללכת להתהלך בארץ ויאמר לכו התהלכו
בארץ ותתהלכנה בארץ׃ ויזעק אתי וידבר אלי לאמר ראה היוצאים אל ארץ צפון היצאים
הניחו את רוחי בארץ צפון׃ ויהי
דבר יהוה אלי לאמר׃ לקוח מאת הגולה מחלדי ומאת טוביה ומאת
ידעיה ובאת אתה ביום ההוא ובאת בית יאשיה בן צפניה אשר באו
מבבל׃ ולקחת כסף וזהב ועשית עטרות ושמת בראש יהושע בן
יהוצדק הכהן הגדול׃ ואמרת אליו לאמר כה אמר יהוה צבאות
לאמר הנה איש צמח שמו ומתחתיו יצמח ובנה את היכל יהוה׃
והוא יבנה את היכל יהוה והוא ישא הוד וישב ומשל על כסאו והיה
כהן על כסאו ועצת שלום תהיה בין שניהם׃ והעטרת תהיה לחלם
ולטוביה ולידעיה ולחן בן צפניה לזכרון בהיכל יהוה׃ ורחוקים
יבאו ובנו בהיכל יהוה וידעתם כי יהוה צבאות שלחני אליכם והיה
אם שמוע תשמעון בקול יהוה אלהיכם׃
ויהי בשנת ארבע לדריוש המלך היה דבר יהוה אל זכריה בארבעה
לחדש התשעי בכסלו׃ וישלח בית אל שראצר ורגם מלך ואנשיו התשיעי
לחלות את פני יהוה׃ לאמר אל הכהנים אשר לבית יהוה צבאות
ואל הנביאים לאמר האבכה בחדש החמשי הנזר כאשר עשיתי זה
כמה שנים׃ ויהי
דבר יהוה צבאות אלי לאמר׃ אמר אל כל עם הארץ ואל הכהנים בחמשי
לאמר כי צמתם וספוד בחמשי ובשביעי וזה שבעים שנה הצום הלוא
צמתני אני׃ וכי תאכלו וכי תשתו הלא אתם האכלים ואתם השתים׃ השותים

והאמצים· הם רמז למלכות ישמעאל שהתאמצו מעצמם לבקש מלוכה לאיזה מקום שיהיה לפיכך לא תאר להם רוח· וזהו שאמר ויבקשו ללכת להתהלך בארץ:
ויאמר· כלומר נתן להם רשות להתהלך ולכבוש ארצות: ויזעק· כלומר קרא עלי בקול גדול ואמר לי ראה היוצאים אל ארץ צפון הניחו את רוחי בארץ צפון·
כלומר אלה השחורים שיצאו אל בבל להשחיתה עשו לי נחת רוח כשהשחיתו אותה הניחו את רוחי את כעסי שהיה לי עליהם שהרעו לישראל יותר מראוי· כמו
שאמר אשר אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה: ויהי· לקוח· מקור במקום צווי· כמו הלוך וקראת: מאת הגולה ·מאת הבאים מהגולה· והם חלדי וטוביה
וידעי' ויאשיהו והביאו כסף וזהב לנדבה לבנין הבית. ובא דבר השם לנביא והודיעו זה ואמר לו שיקח הכסף והזהב ויעשה מהם עטרות: ובאת אתה ביום
ההוא· ביום שתבא שם כי לא אמר לו שילך שם ביום הנבואה: ובאת בית יאשיה בן צפניה· כי בביתו היו האחרים. וזהו שאמר אשר באו מבבל יאשיהו עם
הנזכרים: ולקחת: תקח מהם כסף וזהב שהביאו בידם לנדבה: ועשית עטרות. תעשה ממנו שתים עטרות ותשים האחת בראש יהושע למנותו כהן גדול·
וזהו כמו הכניף הטהור שהיו משימין על ראשו בכבודה· כמו שאמר למעלה· והעטרה האחת לא היה צריך להזכיר מה יעשה בה כי ידוע כי בראש זרובבל תהיה
כי הוא היה במקום מלך· ואין מלך בלא עטרה. ואפשר כי קודם ששמו העטרה בראשו נקרא פחה כמו שכתוב פחת יהודה· ואחר ששמו העטרה בראשו
קראוהו מלך· ואעפ"שלא נכתב מזה דבר יתכן מדרך הסברא לאמר כן: ועשית· לבן נפתלי· מלרע הסופר בתיו ולבן אשר מלעיל הסופר בסי"ן· וכמוהו
אכו קוראים: ואמרת· הנה איש צמח שמו. כלומ' הנה איש עמך שיהיה ראש ישראל· והוא זרובבל ויקרא צמח· כי מעלתו תהיה כמו צמח האדמה שיגדל
מעט מעט כן מעלתו תעלה מעט מעט עד שתגדל מאד. כמו שהתנבא עליו חגי ביום ההוא נאם ה' צבאות אקחך זרובבל וגו': ומתחתיו יצמח. ממקומו
כלו' מהמקום שהוא שם והוא ירושלם משם תבא לו המעלה: והוא יבנה· כפל הענין לחזק: והוא ישא הוד· הוד והדר מלכות ישא: על כסאו· כמו המלך
היושב על כסאו ומושל בארץ: והיה כהן על כסאו. כלומר לפני כסאו· כמו שהתיצב על אדון כל הארץ· וכן אמר בספר שמואל והתהלך לפני משיחי כל הימי'·
כי הכהן היה בא לפני המלך להורותו ולדבר עמו ולא היה המלך בא לפני הכהן אלא כשהיה שואל באורים ותומים· כמו שכתוב ולפני אלעזר הכהן יעמד ושאל
לו במשפט האורים לפני ה': ועצת שלום תהיה בין שניהם. כי לא יקנא זה את זה ושניהם יסכימו כאחד באשר יעשו: והעטרות תהיה· כל אחת מהעטרות
תהיה להם לזכרון בהיכל ה'· כמו שאמר בתורה לזכרון לפני ה'· כלו' מרבתם תעלה לפני ה' לטוב להם בזה ובבא· וית"י לזכרון שיהיו נזכרים בפי הדורות
הבאים כי היו שמותם כתובים ומפותחים בהם: לחלם. הוא חלדי שזכר למעלה ושתי שמות היו לו: ולחן· הוא יאשיה שזכר. ורז"ל דרשו בהיכל ה' כי שם
הושמו העטרות אחר שנתנו בראש זרובבל ובראש יהושע· וכן אמר במסכת מדות וטרשרות של זהב היו קבועות בתקרת האולם שבהם פרחי כהונה עולים
ורואים את העטרות שבחלונות· שנ' והעטרו' תהיה לחלם ולטוביה ולידעיה ולחן בן צפניה לזכרון בהיכל ה': ורחוקים· מגויי הארצות יבואו מארץ רחוקה
לבנות בהיכל ה'· כלומר להתנדב לבנין הבית. ואפשר שהיה זה בימי הורודוס בבנין הגדול שבנה בבית המקדש· וית" ורחוקי' על ישראל המפוזרים בגלו'
בארץ רחוקה: והיה אם שמוע תשמעון. כל זה שאני מבטיח אתכם יהיה אם שמוע תשמעון בקול ה' אלהיכם: ויהי בשנת. וישלח· פי' אחר ששלח. וכן
הן אתה קצפת ונחטא· ויורד מעשות החטאת. והדומים להם: ופי' אחר ששלח היה דבר ה' אל זכריה ולא זכר מי היה השולח· וית" כי ביתאל שם אדם והוא
שלח מן הגולה שראצר ורגם מלך ואנשיו לירושלם. והנכון כי ביתאל כמשמעו· וכתי' ושלח לביתאל ואלו הנזולחים היו בני הגולה· ואמר וישלח לשון יחיד
דרך כלל. וכן שאבכה כאשר עשיתי· והשלוחים היו שראצר ורגם מלך ואנשיו: ורגם מלך· אדם ששמו כך והביא אנשים עמו· וזהו שאמר ואנשיו ובאו
לירושלם לחלות את פני ה' ושלחו בידם בני הגולה לשאול ולאמר אל הכהנים ואל הנביאים האבכה: לאמר לבית ה'· כמו בבית ה'. וכתי' דמשמשין בבית
מקדשא דה': ואל הנביאים· חגי זכריה ומלאכי· וית' ולספריא: האבכה· כי עדיין לא היו מאמינים בבנין הבית מפני האויבים שהשביתו את המלאכה
כמה שנים ועתה אעפ"ששמעו כי היו בונים היו קטני אמנה ולא היו רוצים לעלות מבבל כי לא היו מאמינים שישלם בנין הבית ויעמד מפני הצרים אותם. ושאלו
אם יצומו בתענה באב כמו שעשו שבעים שנה: הנזר· מקור· כלומר אם אנזר ממאכל וממשתה ומתענוג· וית' האמנע נפשי מתפנוקין: ויהי· אמר
בחמישי ובשביעי אעפ"שהם ארבע צומות זכר החמישי שהיה בה החרבן. וזכר השביעי שנהרג בו גדליה והיה חרבן שני שכבר נשארו דלת הארץ ולא היתה
חרבה אם נשארו דלת העם שהשאיר נבוזר אדן לכורמי' וליוגבים וגדליה נהרג בראש חדש השביעי· ולפי שהוא יום טוב קבעו התענית למחרתו: הצום
צמתני אני. צמתני צמתם אותי. כלומר אם צמתם בעבורי בעבור עונותיכ' חרבה הבית וגליתם ובעבו' זה צמת' אם תעשו משפט וצדקה אין אתם צריכי'
לצום כי הנה נבנה הבית ועלו מן הגולה ותשבו בארץ כל הימים אם תעשו הטוב בעיני לא תגלו ממנה לעולם· ומה שאמר אני אחר שאמר צמתני ר"ל האני
צויתי אתכם לצום. וית' הצום תענית אתון מתענן קדמי: וכי תאכלו· כלומר מה לי לצומכם ולמאכלכם הצום תצומו בעבור עונותיכם והמאכל והמשתה
תאכלו ותשתו להנאתכם הכל הוא לכם מה לי בכל זה· כי הצום והאכילה אין בהם דבר לכבודי:
הלא

הלא הלא את הדברים אשר קרא יהוה ביד הנביאים הראשנים בהיות
השותים ירושלם ישבת ושלוה ועריה סביבתיה והנגב והשפלה ישב:
הלוא ויהי דבר יהוה אל זכריה לאמר: כה אמר יהוה
צבאות לאמר משפט אמת שפטו וחסד ורחמים עשו איש את אחיו:
את־ ואלמנה ויתום גר ועני אל תעשקו ורעת איש אחיו אל תחשבו
סורות בלבבכם: וימאנו להקשיב ויתנו כתף סררת ואזניהם הכבידו
משמוע: ולבם שמו שמיר משמוע את התורה ואת הדברים אשר
שלח יהוה צבאות ברוחו ביד הנביאים הראשנים ויהי קצף גדול מאת
יהוה צבאות: ויהי כאשר קרא ולא שמעו כן יקראו ולא אשמע
ואסערם אמר יהוה צבאות: ואסערם על כל הגוים אשר לא ידעום והארץ
נשמה אחריהם מעבר ומשב וישימו ארץ חמדה לשמה:

ויהי דבר יהוה צבאות לאמר: כה אמר יהוה צבאות קנאתי לציון
ח קנאה גדולה וחמה גדולה קנאתי לה: כה
אמר יהוה שבתי אל ציון ושכנתי בתוך ירושלם ונקראה ירושלם
עיר האמת והר יהוה צבאות הר הקדש:
עור כה אמר יהוה צבאות עד ישבו זקנים וזקנות ברחבות ירושלם ואיש
משענתו בידו מרב ימים: ורחבות העיר ימלאו ילדים וילדות משחקים
גותיה ברחבתיה: כה אמר יהוה צבאות כי יפלא
בעיני שארית העם הזה בימים ההם גם בעיני יפלא נאם יהוה צבאות:
כה אמר יהוה צבאות הנני מושיע את עמי
מארץ מזרח ומארץ מבוא השמש: והבאתי אתם ושכנו בתוך ירושלם
והיו לי לעם ואני אהיה להם לאלהים באמת ובצדקה:

כה אמר יהוה
צבאות תחזקנה ידיכם השמעים בימים האלה את הדברים האלה
מפי הנביאים אשר ביום יסד בית יהוה צבאות ההיכל להבנות: כי
לפני הימים ההם שכר האדם לא נהיה ושכר הבהמה איננה וליוצא
ולבא אין שלום מן הצר ואשלח את כל האדם איש ברעהו:
ועתה לא כימים הראשנים אני לשארית העם הזה נאם יהוה צבאות:

הלא ית פתגמא דישלח יי ביד נביאיא קדמאי כד הות ירושלם יתבא ושליא וקרוהא סחרנהא ודרומא ושפלתא יתיב: והוה פתגם נבואה מן קדם יי עם זכריה למימר: כדנן אמר יי צבאות למימר דין דקשוט דינו וחסדא ורחמי עיבידו גבר עם אחוהי: וארמלא ויתם וגיור ומסכן לא תינכסון וביִשת גבר עם אחוהי לא תחשבון בלבבכון: וסריבו לקבלא ויהבו כתפהון מרוד ואודניהון יקירו מלמשמע: ולבהון שויאו תקיף כשמירא מלקבלא אוריתא וית פתגמיא די שלח יי צבאות במימריה ביד נביאיא קדמאי והוה רגז רב מן קדם יי צבאות: ויהי כמא דאתנביאו להון נביאיא ולא קבילו כן יצלון קדמי ולא אקביל אמר יי צבאות: ואבדרינון ביני עממיא דילא ידעונון וארעא תצדי בתריהון מדעדי ומתאיב על דשויאו ארעא חמדתא לצדו: והות פתגם נבואה מן קדם יי צבאות עמי למימר: כדנן אמר יי צבאות סתפרע אנא פורענות ציון קנאה רבא ורגז רב מן קדמי על עממיא דאקניאוה: כדנן אמר יי איתוב לציון ואשרי שכינתי בגו ירושלם ותתקרי ירושלם קרתא דקושטא וטור בית מקדשא דיי צבאות טור קודשא: כדנן אמר יי צבאות עוד יתבון סבין וסבן בשוקי ירושלם וגבר עוכדוהי תקניא יגנן עלוהי מסגי יומיא: ורחובי קרתא ירושלם יתמלון עולימין ועולימן משבחין בפתהא: כדנן אמר יי צבאות כד תיקר דחלתי בעיני שארא דעמא הדין ביומיא האינון אף קדמי יקרון אמר יי צבאות: כדנן אמר יי צבאות הא אנא פריק ית עמי מארעא מדינחא ומארעא מערבי שימשא: ואעיל יתהון וישרון בגו ירושלם ויהון קדמי לעם ואנא אהוי להון לאלהא בקשוט ובזכו: כדנן אמר יי צבאות יתקפן ידיכון דשמעין ביומיא האינון ית פתגמיא האילין מפום נביאיא די ביומא דשרי לאשתכללא בית מקדשא דיי צבאות היכלא לאתבנאה: ארי קדם מיתי יומיא האינון אגרא דאנשא לא הוה ואגרא דבעירא ליתוהי ולנפקיא ולעליא לית שלמא מן מעיקא ואגרי ית כל אנשא גבר בחבריה: וכען לא כיומיא קדמאי אנא לשארא דעמא הדין אמר יי צבאות: ארי

הלא. מי גרם לכם הצום אלא עונותיכם ובהיות ירושלם שלוה קראתי ביד עבדי הנביאים שתשובו מעונותיכם ולא תחרב הארץ ולא אביתם לשמוע: והנגב והשפלה יושב. כלומ' כל הארץ היתה יושבת לבטח. וזכר הנגב והשפלה וכל שכן ההרים והגבעות שהיו יושבים לבטח: יושב. כלומר היה בהם יישוב בטח: ויהי דבר ה'. אחר שהפסיק הדבו' בדבר והשפלה יושב עוד שב לדבר עמו תכלית הדברים הראשונים שיאמר עוד אל כל עם הארץ. ומה שהיו קוראים להם הנביאים הראשונים שהיו אומרים להם: כה אמר ה' צבאות. משפט אמת שפטו. כשתשפטו בין איש לרעהו יהיה משפטכם משפט אמת. ומי שהיה צריך לעשות עמו חסד ורחמים שהם יותר על המשפט עשו: ואלמנה. אלו שהם חלשים הזהרו בהם מאד שלא תעשקו אותם לא בממון ולא בדברים: ורעת איש את אחיו. ר"ל אל תחשבו איש רעת אחיו בלבבכם אפילו המחשבה אסורה כל שכן המעשה. ועוד שהמחשבה מביאה לידי מעשה. ואפילו לא יעשה מעשה אסור. שנאמר לא תשנא את אחיך בלבבך: וימאנו. סוררת ענין עוות כמו כפרה סוררה. ומי שאינו רוצה להקשיב לקורא אליו יעות כתפו כנגדו ואינו רוצה לפנות אליו: ולבם שמו שמיר. שמיר היא אבן חזקה שלא יוכל הברזל לפוסלה: ואת הדברים. דברי תוכחה שהיו אומרים להם הנביאים ברוחו. ברוח נבוא' שהיתה מדברת עם הנביאים: ויהי קצף גדול. על אבותיכם: ויהי כאשר קרא. כמו שקרא להם בשמי ולא שמעו כן יקראו ולא ישמע: ואסערם על כל הגוים אשר לא ידעום. מלת ואסערם קשה בדקדוק. ואמרו כי היא מורכבת מפעל הקל ומפעל. ואא"ז ל כתב כי קלו מהקל ואף על פי שהוא בודד. פירוש ואסער עמם. כמו ישוטוש מדבר וציה שפירושו ישושו עמם. ואמר ואסערם ולא אמר ואסערם כמשפט כדי להרחיב על הע"ן ולהקל מעליה: וקדרו האלף בצרי והסמך בקמץ להארי' המלה ולהרחיבה עוד. וענין הפסוק אני מסער עמם בגלות. כענין בכל צרתם לו צר. ודברה תורה בלשון בני אדם. ויתכן לפרש שיהיה ואסערם פועל יוצא כי מצאנו כי בפעל אחד עומד ויוצא. כי מצאנו הלמו עקבי סוס שהוא עמד הלמוני בל ידעתי יוצא. והחכם רבי אברהם אע"ז ל פירש ואסער עליהם בסערת רוחי והוא הפיץ אותם על פני כל הגוים: והארץ נשמה אחריהם. הפך והנגב והשפלה יושב: ויהי דבר ה' צבאות לאמר. כמו אלי לאמר ובמסרה לית כותיה: כה אמר. זאת הפרש' נחמה לעתיד לימות המשיח במלחמת גוג ומגוג שיבואו על ירושלם ואז אקנא בעבורה וחמה גדולה אשפוך על כל הגוים הבאים עליה: כה אמר. ונקראת ירושלם עיר האמת כמו שהבטיח שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב הוא הדין לכל ארץ ישראל. וזכר ירושלם שהיא ראש הממלכה. ועוד מפני הר ה' הר הקדש שלא יחללוהו עוד זרים: כה אמר ה'. על כל נחמה אמר כה אמ' לחזק הנחמה כי על כל פנים תהיה הטובה: ואיש משענתו בידו. כמשמעו כמו שאמר מרוב ימים: ורחובות. מבואר הוא: כה אמר ה'. גם בעיני יפלא. יש מפרשים בתמיה כאלו אמר הגם בעיני יפלא. וכן אתה זה בני עשו. והדומים לו. והחכם ר' אברהם אע"ז ל פי' כמשמעו כלומר אני עושה פלא בימים ההם שלא עשיתי כמוהו: כה אמר. מארץ מזרח ומארץ מבוא השמש. הוא היישוב השלם מן מזרח עד מערב וישראל נפוצים בכל מקום מהיישוב: והבאתי. וזכר ירושלם כמו שפי' לפי שהיא עיר הממלכה ומפני בית המקדש שיהיה בה שיהיו כל ישראל באים שם: באמת. כמו וארשתיך לי באמונה: כה. תחזקנה ידיכם. כשאתם שומעים כל הנחמות האלה העתידות תחזקנה עתה ידיכם במצות האל ולבנות ביתו כאשר החילותם. כי אתם רואים כי ביום יסד בית ה' החלה הברכה לבא עליכם: כי לפני. ר"ל לפני שיוסד בית ה' שיסד בשנת שתים לדריוש ביום כד' לתשיעי ידעתם כי שכר האדם לא נהיה. כלומר לא נהיה לברכה אלא הלך למארה: איננה. כאלו הבהמה איננה כיון ששכרה הלך למארה: ואשלח. ענין התרת הדבר להרע. כמו ושלחתי בכם את חית השדה. כתרגומו ואגרי: ועתה. מבואר הוא: כי זרע

כִּי־זֶרַע הַשָּׁלוֹם הַגֶּפֶן תִּתֵּן פִּרְיָהּ וְהָאָרֶץ תִּתֵּן אֶת־יְבוּלָהּ וְהַשָּׁמַיִם יִתְּנוּ
טַלָּם וְהִנְחַלְתִּי אֶת־שְׁאֵרִית הָעָם הַזֶּה אֶת־כָּל־אֵלֶּה׃ וְהָיָה כַּאֲשֶׁר
הֱיִיתֶם קְלָלָה בַּגּוֹיִם בֵּית יְהוּדָה וּבֵית יִשְׂרָאֵל כֵּן אוֹשִׁיעַ אֶתְכֶם וִהְיִיתֶם
בְּרָכָה אַל־תִּירָאוּ תֶּחֱזַקְנָה יְדֵיכֶם׃ כִּי
כֹה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת כַּאֲשֶׁר זָמַמְתִּי לְהָרַע לָכֶם בְּהַקְצִיף אֲבֹתֵיכֶם אֹתִי
אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת וְלֹא נִחָמְתִּי׃ כֵּן שַׁבְתִּי זָמַמְתִּי בַּיָּמִים הָאֵלֶּה לְהֵיטִיב להיטיב
אֶת־יְרוּשָׁלִַם וְאֶת־בֵּית יְהוּדָה אַל־תִּירָאוּ׃ אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּ
דַּבְּרוּ אֱמֶת אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ אֱמֶת וּמִשְׁפַּט שָׁלוֹם שִׁפְטוּ בְּשַׁעֲרֵיכֶם׃
וְאִישׁ אֶת־רָעַת רֵעֵהוּ אַל־תַּחְשְׁבוּ בִּלְבַבְכֶם וּשְׁבֻעַת שֶׁקֶר אַל־תֶּאֱהָבוּ
כִּי אֶת־כָּל־אֵלֶּה אֲשֶׁר שָׂנֵאתִי נְאֻם־יְהוָה׃
וַיְהִי דְּבַר־יְהוָה צְבָאוֹת אֵלַי לֵאמֹר׃ כֹּה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת צוֹם הָרְבִיעִי
וְצוֹם הַחֲמִישִׁי וְצוֹם הַשְּׁבִיעִי וְצוֹם הָעֲשִׂירִי יִהְיֶה לְבֵית־יְהוּדָה לְשָׂשׂוֹן
וּלְשִׂמְחָה וּלְמֹעֲדִים טוֹבִים וְהָאֱמֶת וְהַשָּׁלוֹם אֱהָבוּ׃
כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת עֹד אֲשֶׁר יָבֹאוּ עַמִּים וְיֹשְׁבֵי
עָרִים רַבּוֹת׃ וְהָלְכוּ יוֹשְׁבֵי אַחַת אֶל־אַחַת לֵאמֹר נֵלְכָה הָלוֹךְ לְחַלּוֹת הל"ך
אֶת־פְּנֵי יְהוָה וּלְבַקֵּשׁ אֶת־יְהוָה צְבָאוֹת אֵלְכָה גַּם־אָנִי׃ וּבָאוּ עַמִּים
רַבִּים וְגוֹיִם עֲצוּמִים לְבַקֵּשׁ אֶת־יְהוָה צְבָאוֹת בִּירוּשָׁלִָם וּלְחַלּוֹת אֶת־
פְּנֵי יְהוָה׃ כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת בַּיָּמִים הָהֵמָּה אֲשֶׁר יַחֲזִיקוּ עֲשָׂרָה
אֲנָשִׁים מִכֹּל לְשֹׁנוֹת הַגּוֹיִם וְהֶחֱזִיקוּ בִּכְנַף אִישׁ יְהוּדִי לֵאמֹר נֵלְכָה
עִמָּכֶם כִּי שָׁמַעְנוּ אֱלֹהִים עִמָּכֶם׃
ט מַשָּׂא דְבַר־יְהוָה בְּאֶרֶץ חַדְרָךְ וְדַמֶּשֶׂק מְנֻחָתוֹ כִּי לַיהוָה עֵין אָדָם רכד
וְכֹל שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל׃ וְגַם־חֲמָת תִּגְבָּל־בָּהּ צֹר וְצִידוֹן כִּי חָכְמָה מְאֹד׃

ארי בעידנא ההיא זרעא יהי שלם גופנא תתן איבה וארעא תתן ית
עללתה ושמיא ישמשנונן בטלהון ואחסין לשארא דעמא הדין ית
כל ברכתא האילין׃ ויהי כמא דהויתון לווטא בעממיא בית יהודה
ובית ישראל כן אפרוק יתכון ותהון מברכין לא תדחלון יתקפן ידיכון׃
ארי כדנן אמר יי צבאות כמא דחשיבית לאבאשא לכון כד ארגיזו
אבהתכון קדמי אמר יי צבאות ולא תבית ממימרי׃ כן תבית חשיבית
ביומיא האילין לאיטבא ליתבי ירושלם ולדבית יהודה לא תדחלון׃
אילין פתגמיא די תעבדון מלילו קושטא גבר בחבריה קושט ודינא
דשלמא דונו בקרויכון׃ וגבר ית בישת חבריה לא תחשבון בלבכון
ושבועתא דשקרא לא תרחמון ארי ית כל אילין די רחיקית אמר יי׃
והוה פתגם נבואה מן קדם יי צבאות עמי למימר׃ כדנן אמר יי צב'
צומא רביעאה וצומא חמישאה וצומא שביעאה וצומא עסיראה יהי
לבית יהודה לביע ולחדוא ולמועדין טבין וקושטא ושלמא רחימו׃
כדנן אמר יי צבאות עוד דייתון עממין ויתבי קרוין סגיאן׃ ויהכון
יתבי חדא עם חדא למימר ניזיל מיזל לצלאה קדם יי ולמתבע אולפן
מן קדם יי דין לדין יימר איזיל אף אנא׃ וייתון עממין סגיאין ומלכין
רברבין למתבע אולפן מן קדם יי צבאות בירושלם ולצלאה קד' יי׃
כדנן אמר יי צבאות ביומיא האינון די יתקפון עשרא גברין מכל
לישני עממיא ויתקפון בכנף גבר יהודי למימר ניזיל עמכון ארי ש
שמענא דמימרא דיי בסעדכון׃ מטל פתגמא דיי בארעא דרומא
ודמשק תתוב למהוי מארע בית שכינתי ארי קדם יי גלן עובדי בני
אנשא אתרעי בכל שבטיא דישראל׃ ואף חמת תתוב למהוי מארע
בית שכינתיה צור וצידון ארי תקיפת לחדא׃ ובנת

כי זרע השלום· כלומר זרעכם הוא לשלום ולברכה עד שקוראים לו זרע השלום· וי"ת זרעא יהא שלם : והנחלתי. אפשר שעל בית שני אמר כן אם ישמרו מצות ה' או היא עתידה לימות המשיח והפסוק הבא אחריו יוכיח שאמר בית יהודה ובית ישראל ובבית שני לא שבו בית ישראל : והיה. קללה שהגוים מקללים אתכם גם בבא רעב או מקרה רע בארצם יאמרו כי בעון ישראל הוא ששוכנים ביניהם והייתם ברכה שהגוים יתברכו בכם כמו והיה ברכה: תחזקנה ידיכם. בזמן הזה מפני הנחמות הטובות שתשמעו שעתידות לבא לישראל : כי כה אמר. ולא נחמתי· כי עשיתי מה שזממתי עד שהחרבתי ארצכם והגליתי אותם : כן שבתי. אל תיראו· אל תיראו מהשוטנים אתכם סנבלט וחבריו החושבי' להשבי' מעשיכ' עתה : אלה: דברו אמת· שלא תדברו אחד בפה ואחד בלב : ומשפט שלום. כי אם תשפטו צדק יהיה שלום בין בעלי הדינין. כמו שאחז"ל כמשל בני אדם דשקלי גלימי מבי'דינ' זמיר ואזיל בארחא. והם הביאו פסו' על זה המשל וגם כל העם הזה על מקומו יבא בשלום כל העם אפי' המתחייב בדין. ורז"ל פי' ומשפט שלום על הפשרה שאמ' איזה משפט שיש בו שלום הוי או' זה בצוע : ומשפט. פתוח כי הוא סמוך : בשעריכם· כי שם מושב הזקנים כמו שאמר בתורה השערה אל הזקנים : ואיש את רעת רעהו. ולמעלה ורעת איש אחיו אל תחשבו. פי' למעלה ושבועת שקר אל תאהבו· אמר אל תאהבו לפי שאמר אחר כן שנאתי. כלומר מה ששנאתי אני אל תאהבו אתם: כי את כל אלה· איש את רעת רעהו ושבועת שקר ומה שהוא הפך הראשונים שהוא האמת והשלום לפי' אמר את כל אלה : ויהי דבר ה'. ואם תעשו אלה הדברים אשר צויתי אתכם אמר השם צבאות כי הצומו' אשר שאלתם אם תצומו באותן הימי' לא תצומו אבל תשמחו בהם מרוב הטובה שתהיה לכם : צום הרביעי. זהו תמוז שהיו צמים בגלות בי"ז לחדש יום שנבקעה בו העיר : וצום החמישי· זה אב שהיו צמים בט' בו : וצום השביעי· זה צום גדליה כמו שפירשנו למעלה. וצום העשירי זה עשרה בטבת שבו סמך מלך בבל על ירושלם: יהיה כל אחד מהם לבית יהודה בבית שני כי עשרת השבטים לא שבו: והאמת והשלום אהבו· ובתנאי שתאהבו האמת והשלום כמו שצויתי אתכם : כה אמר· עוד אשר יבואו עמים. עדיין יהיה זמן שיבאו עמים. וזה יהיה בימות המשיח· וכן עוד היום גדול. פי' עדיין. כמו עוד אוסיבך באהלים· והדומים להם : אלכה גם אני· כתרגומו דין לדין יימר איזיל אף אנא : ובאו עמים וגוים עצומים· עצומים במספר. וכן עצמו אלמנותיו מחול ימים בענין הבמות. והענין כפול במלות שונות. וי"ת ומלכוון רברבן : כה אמר· בימים ההמה אשר יחזיקו· זה שאמרתי לכם יהיה באותם הימים אשר יחזיקו· ואחר כך אמר והחזיקו לאריכות הדברים ביניהם. כמו ואם באמת ובתמים דיותם : עשרה אנשים· איננו דווקא אלא שהוא סך חשבון· כמו ואפו עשר נשים לחמכם' והדומים לו. ובדרש עשרה אנשים מכל לשונות הגוים הרי שבע מאות לכל כנף וכנף מארבע כנפות : משא דבר ה' בארץ חדרך· נבואה זו היא היא בארץ חדרך והמשק ששם תהיה מנוחתו : או פירוש נבואת ה' תהיה עדיין בארץ חדרך כמו בארץ ישראל· · כי מארץ ישראל תהיה· וכן דמשק תהיה מנוחתו כלומ' שכינת כבודו · ונבואתו מצאנו בדברי רז"ל חדרך ר' בניה אומר זה משיח שהוא חד לאומות ורך לישראל · אמר לו ר' יוסי בן דורמסקית עד מתי אתה מעוות עלינו את הכתובים מעיד אני עלי שמים וארץ שאני מדמשק · ויש שם מקום ששמו חדרך · אמר לו ומה אני מקיים ודמשק מנוחתו שעתידה ירושלם שתהיה מגעת עד דמשק שנאמר מנוחתו · ואין מנוחה אלא ירושלם · וכן הוא אומר זאת מנוחתי עדי עד · אמר לו ומה אני מקיים ונבנתה העיר על תילה . אמר לו שאינה עתידה לזוז ממקומה . אמר לו ומה אני מקיים ורחבה ונסבה למעלה שעתידה ירושלם שתהא מרחבת ועולה מכל צדדיה כתאנה זו שצרה למטה ורחבה מלמעלה ושערי ירושלם עתידי' להיות מגיעין עד דמשק · וכן הוא אומר אפך כמגדל הלבנון צופה פני דמשק וגליות באות וחונות בתוכה . שנאמ' ודמשק מנוחתו : כי לה' עין אדם. כי באותן הימים יהיה עין כל אדם לה' לא לאלילים ולא לעצבים לפי' תהיה ארץ חדרך ודמשק ושאר המקומות הקרובות לארץ ישראל כמו צור וצידון וחמת וערי פלשתים נכללות בערי יהודה ויהיו באמונת ישראל : וכל שבטי ישראל· כל שכן שבטי ישראל שיהיה עיניהם ולבם לה' . או פי' וכל שבטי ישראל כלומר עין אדם יהיה לה' ולכל שבטי ישראל ללכת בדרכיהם. כמו שאמר למעלה נלכה עמכם : וגם חמת· אמר וגם חמת שהיא עיר גדולה: כמו שאמר חמת רבה: והיא חוץ לגבול ארץ ישראל כי היא אחד מגבולי ארץ ישראל· ואמר כי באותו הזמן תהיה חמת בתוך גבולה הוא שאמר תגבל בה צר וצידון: כי חכמה מאד. וכן צר וצידון שהם קרובים לה יהיו בתוך גבולם. וטעם כי חכמה מאד על צר כמו שנזכר בפרשת צור בספר יחזקאל · ופירש כי חכמה בעיניה בימים קדמונים ולא הועילה לה חכמתה אבל בזמן המשיח לא תבטח בחכמתה ותכנע לפני ישראל : ותבן

צר ותבן צור מצור לה ותצבר כסף כעפר וחרוץ כטיט חוצות: הנה אדני
תרא יורשנה והכה בים חילה והיא באש תאכל: תרא אשקלון ותירא
הביש ועזה ותחיל מאד ועקרון כי הוביש מבטה ואבד מלך מעזה ואשקלון
לא תשב: וישב ממזר באשדוד והכרתי גאון
פלשתים: והסרתי דמיו מפיו ושקציו מבין שניו ונשאר גם הוא
לאלהינו והיה כאלף ביהודה ועקרון כיבוסי: וחניתי לביתי מצבה
נוגש מעבר ומשב ולא יעבר עליהם עוד נגש כי עתה ראיתי בעיני:
גילי מאד בת ציון הריעי בת ירושלם הנה מלכך יבוא לך צדיק ונושע
הוא עני ורכב על חמור ועל עיר בן אתנות: והכרתי רכב מאפרים
וסוס מירושלם ונכרתה קשת מלחמה ודבר שלום לגוים ומשלו מים
ועד עד ים ומנהר עד אפסי ארץ: גם את בדם בריתך שלחתי
אסיריך מבור אין מים בו: שובו לבצרון אסירי התקוה גם
היום מגיד משנה אשיב לך: כי דרכתי לי יהודה קשת מלאתי
אפרים ועוררתי בניך ציון על בניך יון ושמתיך כחרב גבור:

ובנת צור תוקפא לה וכנשת כספא כעפרא ודהבא כטין שוקין: הא
יי מתריך לה וירמי בימא עתרה והיא בנורא תתוקד: תחזי אשקלון
ותדחל ועזה ותזוע לחדא ועקרון ארי בהיתת מבית רוחצניה ויבד
מלכא מעזה ואשקלון לא תתיתיב: ויתובון בית ישראל באשדוד
דהוו בה כנוכראין ואבטיל רבות פלשתאי: ואשיצי אכלי דמה
ושיקצא מביניהון ויסוף חיליהון וגיורין די ישתארון בהון יתוספון
אף אינון על עמא דאלהנא ויהון כרברבין כבית יהודה ועקרון תתמלי
בית ישראל כירושלם: ואשרי בבית מקדשי שכינת יקרי ותקוף
דרע גבורתי כשור דאשא מוקף לה סחור סחור מרעדי ומדתאיב
ולא יעיבר עליהון עוד שולטן ארי כען גלית גבורתי לאוטבא להון:
בועי לחדא כנישתא דציון ובועי כנישתא דירושלם הא מלכיך אתי
לגויך זכאי ופריק הוא עינותן ורכיב על חמרא ועל עיל בר אתן:
ואשיצי רתיכין מאפרים וסוסון מירושלם ואתבר תקוף עבדי קרב
משירית עממיא וידין שלמא למלכותא וישלוט מימא עד מערבא
ומפרת עד סיפי ארעא: אף אתון די על דמא אתגזר לכון קיים
פרקית יתכון משיעבוד מצראי ספקית צורכיכון במדבר צדי הא כגוב
ריקן דלית מיין ביה: תובו למהוי כרכין תקיפין אסיריא דמסכרין לפורקנא אף יומא דין אשלח לחואה לכון די על חד תרין כטבין די אמרית לכון איתי לכון
ארי תקיפית קדמי דבית יהודה כקשת מתיחא בבית אזינין מלית גבורא בית ישראל ואגבר בנך ציון על בני עממיא ואשוינך כחרבא ביד גברא: ווי

ותבן. כי כשבנתה מצור לה בימים הקדמונים ותצבור כסף כעפר וחרוץ כטיט חוצות ולא הועיל לה כל זה: כי הנה ה' יורישנה. כלומר הורישה מכל גדולתה: והכה בים חילה: כמו שמפורש ביחזקאל. וכשתזכור כל אלה תכבש בימות המשיח. ואף על פי שהיו יושבים בה באותו הזמן אינם היושבים בה בימים הקדמונים. נודע דבר צור לכל כי נכתב בנביאים וכתוב אבל הנוכרים היושבים בה היום והיו שם באותו הזמן: תרא. אמר כשתראה אשקלון שנכבשה צור תכבש גם היא. ויתכן לפרש כי צור וצידון טעמו למטה עם הפסוק הבא אחריו: ותבן צור. אמר אמת תגבל בה אבל צור וצידון תחשב לעמוד כנגד ישראל לפי שחכמה מאד בעיניה כמו שכתוב בספר יחזקאל. וצידון היתה סמוכה לה ונמשכת אחריה לפיכך סמוכה אל צור: ותבן. תחשב להמלט בבנין שתבנה ובכסף וזהב שתאסף. וכל זה לא יועיל לה כי הנה השם יורישנה: מצור. מגדל חזק. וכן ויבן ערי מצורות. וכן תרגם יונתן ובנת צור תוקפא לה: וחרוץ. כמו זהב. וכן בירקרק חרוץ: וכן תרגם יונתן ודהבא: הנה ה' יורישנה. ענין גרוש ושלוח. כמו מורישם אותם מפניך והדומים לו. וכן תרגם יונתן מתריך לה: והכה בים חילה. כל העושר והממון שבה שהיתה בוטחת בו יבא הים וישטף אותו והיא באש תאכל: והיא. רוצה לומר העיר והבניה ומגדליה והבצורות שהיתה בוטחת בהן תבא אש מתוכה שתשרוף אותם: תרא. וכשתראה אשקלון כי צור נחרב' ביד האל תירא ותכנע לפני ישראל. וכן עזה וכן עקרון: כי הוביש מבטה. והיא צור שהיו מביטים אליה וחושבים להנצל עמה בעבור חזקה: מבטה. השם בשקל והובים. ענין בושת. ופירוש עם צור שהיו מביטים אליו יבושו כשיורישנו האל יתברך. וי"ת פי' הובים על עקרון ופי' אובים עקרון ממבטה. ותרגם ארי בהיתת מבית רוחצנהא: ואבד מלך מעזה. מלכה שהיה בה באותו הזמן יאבד הוא והמלכות שלו כי לישראל תהיה: לא תשב. באלכסיה שהיו שם באותו הזמן. כי ישר' יהיו מיושבין אותה: וישב ממזר באשדוד. יש מפרשים שם אומה. וי"ת ממזר מעריות ישראל שישבו לבדם בערי פלשתים ויבדלו מהקהל. והנה אר"ל כי אליהו יטהר הממזרים ויושבם בקהל ה'. ויש לפרשו בחסרון כף הדמיון וממזר כמו זר. וכן לא יבא ממזר. ושני הממי"ן כופלו כמו שני המם"ן אשר במלת נהרסו ממגורות. ופי' היושב באשדוד מפלשתים ישב בה. כמו איש זר ונכרי. כי תחת יד ישראל יהיו. וזהו מה שאמר אחריו והכרתי גאון פלשתים: והסרותי דמיו מפיו. דרך משל. כלומר מה שאכל ישראל וכלהו הוא דמיו ושקוציו. ר"ל אעביר לב רשעי לב שביניהם ונשאר גם הוא לאלהינו. ומה שישארו מהם שיהיה לבם נכון לה' אשאיר אותו ויהיה כאלוף ביהודה. ופי' גם הוא כמו שאר בני הנכר הנלוים אל ה'. שנ' ועליהם והביאותים אל הר קדשי ושמחתים בבית תפלתי. והנה הם כאלוף וכגדול שביהודה: ועקרון כיבוסי. תהיה עקרון כמו היבוסי. וזכר יהודה לפי ששם הר הקדש ובית התפלה. ואא"ז פי' דמיו ושקוציו כגול הפה שרגילין בו אמות העולם: וחניתי לביתי מצבה. אהיה כמו מחנה לבית ישראל שהוא ביתי יהיה שמי להם כמו אם היה עמהם מחנה גדול שלא יפחדו עוד מצבא שיחנה עליהם ולא מעובר ושב שירע להם: מצבה. כתוב בה' במקום אלף: כי עתה ראיתי בעיני. עתה בזה הזמן שתהיה כל זאת ההבטחה ראיתי בעיני ענים וטלטולם בגלות בין האמות ואושיעם ואביא עליהם כל זאת הטובה: ראיתי. כמו וירא אלהים את בני ישראל. והחכם ר' אברה' אע"ז פי' כי הם דברי הנביא אמ' עתה ראיתי בעיני במראה הלילה בנבוא' כל זה: גילי מאד בת ציון. גילי מלרע זכר ציון וירושל' כי היא ראש המלכו': צדיק ונושע הוא. צדיק יהיה ובצדקתו יהיה נושע מחרב גוג ומגוג: נושע. פתח שהוא עבר מושב לעתיד מפני הוי"ו: עני. כמו עניו. וכתי' ענותך. וכן אמר בנבואת ישעיה לא יצעק ולא ישא קנה רצוץ ולא ישבור וגו': ורוכב על חמור. לא מחסרון שהרי כל העולם יהיה ברשותו אלא מענוה ירכב על חמור. ועוד להורות כי לא יצטרכו ישראל לסוסי' ולרכב. לפיכ' אמ' אחריו והכרתי רכב מאפרי' וסוס מירושלם: ועל עיר בן אתונות. כפל הענין במש'. ועוד זכר עיר שהוא קטן בשנים כי הוא הנבחר לרכוב. וכן אמר על בני אבצן רוכבי' על שלשי' עירי': בן אתונות. ר"ל בן אחת האתונו'. וכן ויקבר בערי גלעד באחת מערי גלעד: והכרתי. וכן אמ' בנבוא' מיכה והכרתי סוסי' מקרבך והאבדתי' מרכבותי'. וזכר מאפרי' ומירושלם לפי שהית' נחלקת המלכו' בימי' הראשונים אבל בימי המשיח יהיו אחדים: ודבר שלום לגוי'. ישפוט בין גוי לגוי אם יהיה ביניהם מלחמה כי כל הגוי' יהיו נשמעי' אליו: ומשלו מים ועד ים. פי' החכ' ר' אברה' אע"ז מהים הדרומי הנקר' ים האדו' עד הים הצפוני שהוא ים אוקינוס: ומנהר עד אפסי ארץ. מנהר היוצא מעדן שהוא בתחלת המזרח עד אפסי ארץ שהו' סוף המערב. והנה ימשול בכל העולם: גם את. אמ' כנגד כנסת ישר' כמו שאמר על המלך המשיח שיהיה נושע בצדקתו. אמ' גם את תהיי נושעת בדם בריתך והוא דם המילה שהחזיקו בו ישר' בגלות יות' מכל המצו': מבור אין מים בו. זהו הגלות. וי"ת בדם ברית דם הברית אשר כרת ה' עם ישר' בסיני. ואא"ז פי' מים נבואה בדרך משל שנסתמ' הנבואה בגלות ולא היה נביא אחר חגי זכריה מלאכי. וכן מצאנו אומ' בענין הנבואה הוי כל צמא לכו למים: שובו לבצרון. המפרשי' פירשו ענין פרשה זו בבית שני. ואא"ז פיר' הפרשה כ"כ בבית שני אלא שחצי פסוק זה פי' בעתידה הכתוב' למעלה. ופי' שובו לבצרון שובו לאל ית' שהוא מבצר ומגדל עוז: אסירי התקוה. בעבור שהיו בגלו' והיו אסורי' ומקוים לגאולה זה כמה שנים: גם היום מגיד משנה אשיב לך. אמר האל ית' בבשור' אחר' קרובה יבשר לך הנביא המגיד שניה לראשונ' שהגיד שהית' עתיד' והוא מה שהושיע האל ית' לישר' מידי יון בבית שני ע"י מתתיה בן יוחנן כהן גדול ובניו. ולפי דעתי כי כל הפרשה עתידה ואפרש אותה תחלה על דעת המפרשים בבית שני: כי דרכתי. שבט יהודה יהיה קשתי ואדריך אותו עליון. כלומ' ביהוד' אלחם עם יון: מלאתי אפרים. כמו מלא ידו בקשת. והוא מתיחת הקשת בכל כחו לירות החץ. וזכר אפרים אע"פ שבבית שני לא היה שבט אפרים ולא שאר השבטי' הנה נשארו בארץ אחר גלות השבטים בימי הושע בן אלה מועטים כאשר מצאנו בדברי יאשיהו מיד מנשה ואפרים ומכל שארית ישרא' והם גלו עם שבט יהודה בנימן לבבל ושבו עמהם בשובם: ועוררתי בניך ציון על בניך יון. אני אעורר אותם עליהם ואתן בהם כח וגבורה. וזהו ואמר ושמתיך כחרב גבור: ויהוה

ויהוה עליהם יראה ויצא כברק חצו ואדני יהוה בשופר יתקע והלך
בסערות תימן: יהוה צבאות יגן עליהם ואכלו וכבשו אבני קלע
ושתו המו כמו יין ומלאו כמזרק כזויות מזבח: והם
והושיעם יהוה אלהיהם ביום ההוא כצאן עמו כי
אבני נזר מתנוססות על אדמתו: כי מה טובו ומה יפיו דגן בחורים
י ותירוש ינובב בתולות: שאלו מיהוה מטר בעת מלקוש יהוה עשה
חזיזים ומטר גשם יתן להם לאיש עשב בשדה: כי התרפים דברו
און והקסמים חזו שקר וחלמות השוא ידברו הבל ינחמון על כן נסעו
כמו צאן יענו כי אין רעה:
על הרעים חרה אפי ועל העתודים אפקוד כי פקד יהוה צבאות את
עדרו את בית יהודה ושם אתם כסוס הודו במלחמה: ממנו פנה ואת
ממנו יתד ממנו קשת מלחמה ממנו יצא כל נוגש יחדו: והיו כגבורים אותם
בוסים בטיט חוצות במלחמה ונלחמו כי יהוה עמם והבישו רכבי כגבורים
סוסים: וגברתי את בית יהודה ואת בית יוסף אושיע והושבותים
כי רחמתים והיו כאשר לא זנחתים כי אני יהוה אלהיהם ואענם:
והיו כגבור אפרים ושמח לבם כמו יין ובניהם יראו ושמחו יגל לבם
ביהוה: אשרקה להם ואקבצם כי פדיתים ורבו כמו רבו:
ואזרעם בעמים ובמרחקים יזכרוני וחיו את בניהם ושבו: חקים

ויי עליהון יתגלי ויהון נפקין כברקין פתגמוהי ומן קדם יי אלהים
בשופרא יתקע וידבר בעלעול רוח מדרומא: יי צבאות יגין
עליהון וישלטון בעממיא ויקטלונון ושאריהון יגמרון כמא דשדן
אבנא בקלעא ויבזון ית נכסיהון ויסבעון מנהון כשתי חמר ותהי
נפשהון מליא תפנוקין כמזרק דמלי סולת ומשח ויהון מזהרין כדמא
דמזהר על כתלא מדבחא: ויפרקינון יי אלההון בעידנא ההיא על
דאתבדרו כענא עמי ארי יבחרינון כאבני איפורא ויקרבינון לארעהון:
ארי מה טב ומה יאי אולפן אוריתא לנגודיא ודין דקשוט מתקן
בכנשתא: שאלו מן קדם יי מטרא בעידן לקיש יי עביד רוחין ומחית
מטרא לבני אנשא למתן להון עיבורא למיכל ועסבא לבעיר בחקלא:
ארי פלחי צילמיא ממללין אונס וקוסמיא מתכבן שקר ונביי
שקרא בנבואת שקריהון שקרא ממללין לא מידעם מנחמין על כן
אתבדרו כבידור ענא גלו ארי לית מלך: על מלכיא הוה רוגזי ועל
שלטוניא אנא מסער עליהון חוביהון ארי דכיר יי צבאות ית עמיה
ית דבית יהודה וישוי יתהון כסוסי תקוף דרתן בקרבא: מניה
מלכיה מניה משיחיה מניה תקוף קרביה מניה יתרבון כל פרנסוהי
כחדא: ויהון גיברי בית ישראל דדישין קטילי עממיא כסין שוקין
בקרבא ויגיחון קרב ארי מימרא דיי בסעדהון ויבהתון רוכבי סוסון:
ואגבר ית דבית יהודה וית דבית יוסף איפרוק ואכנוש גלותהון
וארחם עליהון ויהון כדלא טלטלתינון ארי אנא יי אלההון ואיקבל
צלותהון: ויהון כגיברין דבית אפרים ויחדי ליבהון כשתי חמר ובניהון יחזון ויחדון יבוע לבהון במימרא דיי: אכלי לכנשא גלותהון ואקרבינון ארי פרקתינון
ויסגון כמא די אמר עליהון יסגון: וכמא דבדרתינון ביני עממיא ובארעא רחיקא הוו דכירין לדחלתי ויורכון שני חיין עם בניהון ויתובון: וכמא

ויהוה עליהם יראה. כלומר ה' ילחם להם: בשופר יתקע. כאלו בשופר יתקע כדרך הנלחמים: והלך בסערות תימן. ילך על בני יון כמו רוח סערה. כמו שכתוב ה' בסופה ובסערה דרכו. וזכר תימן שהוא פאת דרום כי מפאת תבא רוח סערה. כמו שכתוב מן החדר תבא סופה. והוא רוח דרום כמו שכתוב וחדרי תימן. וכן תרגם יונתן וידבר בעלעול רוח דרומא: יהוה צבאות יגן עליהם. על יהודה ואפרים שזכר: ואכלו וכבשו אבני קלע. ולא די שיגן עליהם שלא יכבשו אויביהם אלא הם יאכלו אויביהם ויכבשו אותם הנותרים לעבדים ולשפחות. וכנה בני יון אבני קלע שהם אבני חנות שקולעים בהם הקלעים לפי שכנה בני יהודה בהפכ' אבני נזר שהם אבנים טובות ומרגליות שמשימין אותם בעטרה: ושתו והמו כמו יין. ר"ל ושתו דמי האויבים ויהמו עליהם. כמו אם ישתו יין. ובא על דרך ובעסיס דמם ישכרון. והומיה על היין כמו שאמר שכרו ולא יין המו ולא שכר. ומלאו כמזרק כזוית מזבח יהיו מלאים מדם האויבים כמזרק שמקבלים בו דם הקרבנות. או כמו זוית המזבח שזורקין בהם הדם: והושיעם. כצאן עמו. כמו שמושיע אדם צאנו בכל כחו כן יושיע עמו כי הוא צאנו. וי"מ כמו שהושיעם ע"י משה שהיה רועה אותם כצאן. כמו שאמר נחית כצאן עמך ביד משה ואהרן: כי אבני נזר מתנוססות על אדמתו. כי יהיו יהודה ואפרים כמו אבני נזר מתנוססות ומתרוממות על אדמתו שהיא אדמת הקדש: מתנוססות. מתרוממות. וכן נתתה ליראיך נס להתנוסס. וכן נס ענין גבהות ורוממות כי נושא הנס מגביה ומרומם אותו על ראש העם: כי מה טובו ומה יפיו. אמר מה טוב יהיה פרי ארצם מה טובו של הדגן והתירוש המגדל והמנובב בחורים יפים ובתולות יפות כאלו שיהיו בזמן ההוא: שאלו. בזמן ההוא אם תשאלו מהשם ית' מטר בעת מלקוש ה' עושה חזיזים מיד ישמע תפלתכם ויעשו חזיזים ויתן מטר והחזיזים יהיו עם המטר. וכן אמר ודרך לחזיז קולות. והם אותם שמבהיקי' בעת המטר לפני בא הרעם והוא מגזרת חזה. ורז"ל פי' כמו ענן. ומה שאמר בעת מלקוש שהוא המטר האחרון שהוא בימי ניסן כלומר אפי' באחרונה אם יצטרכו למטר יתן להם ויגדל העשב מהרה: ומטר גשם. בסמיכות אדמת עפר מטיט היון. ר"ל רבוי המטר יתן לאותם שיהיו בזמן ההו': לאיש עשב בשד'. לכל אחד מהם יתן לו עשב בשדהו. ורז"ל פי' כי בזמן שישראל עושים רצונו של מקום יעשה הוא רצונם ואם יצטרך איש אחד לבדו מטר ולא האחרי' יתן לו לבדו מטר ואם יצטרך איש לעשב אחד בשדהו או בגנו ולא יצטרך לעשב אחר יתן לאותו העשב לבדו מטר. כמו שאמר אחד מן החסידים האי מפרא בעי מטרא והאי מפרא לא בעי מטרא: כי התרפים. אז יכירו כי התרפים דברו און. כי יראו כי הנבואות שאמרו נביאי האמת נתקיימו הרעות נתקיימו בחרבן הארץ והנחמות נתקיימו בזמן ההוא יכירו אז כי בעלי התרפי' שהיו מתעי' אותם קודם חרבן הארץ וכן הקוסמי' ונביאי השקר בחלומותיהם שהיו אומרי' להם קודם החרבן שלום יהיה לכם יכירו אז כי הבל ינחמון והכל היה שקר ואון והבל: על כן נסעו. נסעו וגלו מארצם כמו הצאן אשר אין להם רועה: יענו כי אין רועה. יענו כנעו. וכן ומהמוכם לא יענה ענין כניעה: על הרועים. מלכי יון שלחצו את ישראל לפניים שקמו בית חשמונאי עליה'. ואחר שהמשיל ישראל לצאן המשי' המלכי' השולטי' לרועי' או לעתודי' ההולכים לפני הצאן והצאן אחריה': אפקד. עונש עליה': כי פקד. זכר ענינם ולטב' ואמ' להושיעם: את עדרו. לא יניחם ביד הרועי' עוד: ושם אותם כסוס הודו במלחמ'. כמו הסוס שירא' כחו וגבורתו במלחמ'. שנ' עליו ויתים בכח יצא לקראת נשק: ממנו פנה. פנה הוא משל על ראש העם. כמו שאמ' התיצבו הנה כל פנות העם שר"ל ראשי העם. ר"ל שלא יהיה עליהם ראש מיון: יתד. הוא הפקיד. וכן אמר ותקעתיו יתד במקו' נאמן: קשת מלחמ'. שלא יצטרכו לעזר עם אחר אלא ידיהם רב להם: יצא כל נוגש יחדיו. שיהיו נוגשי' במוכאיה': והיו כגבורים בוסים בטיט חוצות. ישראל יהיו כמו גבורי יון שהיו מתחילה ויהיו בוסים ורומסים אויביהם בתוך טיט חוצות: במלחמה. באותה מלחמה שילחמו עמם: והובישו רוכבי סוסים. האויבים שבאו עליהם רוכבי סוסים יהיה להם בשת שישראל ינצחום והם רגליים: וגברתי. אתן להם גבורה על אויביהם: והושבותים. מלה מורכבת מן והושבתים מן ישב ומן השיבותים מן שוב ושני הענינים נכונים כאן. ר"ל כי ישיבם אל ארצם ויושיבם שם בהשקט ובבטחה: והיו כאשר לא זנחתים. יהיו בכבוד גדול ובשלום כאלו לא זנחתי' מעולם כי מרוב הטוב לא יזכרו צרותיהם שעברו: והיו כגבור אפרים. אפרים יהיו כלם במלחמה כמו גבור. כמו שאמר למעלה והיו כגבורי': ושמח לבם. ישמח לבם בנצחם אויביהם: כמו יין. פי' כמו שותה יין. וכן תרגם יונתן כשתי חמר. וכן כי חמודות אתה. איש חמודות. לץ היין. שותה היין. והדומים להם רבים: ובניהם יראו וישמחו. הקטנים והנערים שאין דרכם להלחם יראו במלחמת אבותם שינצחו אויביהם במלחמה ישמחו: אשרקה להם. ענין הגעת השפתים בקול והוא סימן הקריאה. וכן ושרק לו מקצה הארץ. וענין אקבצם י"מ כי מפני הצרות שהיו עושים להם מלכי יון היו מפוזרי' בין האמות ובימי חשמונאי שבו אל ארץ ישראל. וי"מ זה הפסו' לעתיד ורבו כמו רבו כמו שרבו במצרי' כן ירבו בזמן ההוא: ואזרעם בעמים. י"מ שאמר זה על שהיו זרועים בגוים כשנתפזרו באמות מפני צרות מלכי יון ושם היו זוכרים האל ומצותיו: וחיו את בניהם ושבו. ושם יחיו עם בניהם ושבו לארצם בימי חשמונאי. וי"מ ואזרעם בעמי' אחר שיהיו נוסעי' בימי חשמונאי ילכו לסחור או לטייל בין העמי' ויהיו מכובדי' ביניהם על התשועה שעשה להם האל ית': וחיו את בניהם ושבו. כשישובו לארצם ישובו בממון גדול שיחיו בו עם בניהם:

והשיבותים

והשבותים מארץ מצרים ומאשור אקבצם ואל ארץ גלעד ולבנון
והובישו אביאם ולא ימצא להם׃ ועבר בים צרה והכה בים גלים והבישו כל
מצולות יאור והורד גאון אשור ושבט מצרים יסור׃ וגברתים ביהוה
י״א ובשמו יתהלכו נאם יהוה׃ פתח לבנון דלתיך ותאכל אש בארזיך׃
אדירים הילל ברוש כי נפל ארז אשר אדרים שדדו הילילו אלוני בשן כי ירד
ציר יער הבצור׃ קול יללת הרעים כי שדדה אדרתם קול שאגת כפירים
כי שדד גאון הירדן׃ כה אמר יהוה
קוניהן אלהי רעה את צאן ההרגה׃ אשר קניהן יהרגן ולא יאשמו ומכריהן
הן הם יאמר ברוך יהוה ואעשר ורעיהם לא יחמול עליהן׃ כי לא אחמול
עוד על ישבי הארץ נאם יהוה והנה אנכי ממציא את האדם איש ביד
רעהו וביד מלכו וכתתו את הארץ ולא אציל מידם׃ וארעה את
נועם צאן ההרגה לכן עניי הצאן ואקח לי שני מקלות לאחד קראתי נעם
ולאחד קראתי חבלים וארעה את הצאן׃ ואכחד את שלשת
הרעים בירח אחד ותקצר נפשי בהם וגם נפשם בחלה בי׃

וכמא דאפקתינון מארע דמצרים כן מאתור אקרב גלוותהון ולארע גלעד ומקדשא אעלינון ולא יספיק להון׃ ויתעבדון להון ניסין וגבורן כמא דאתעבידו לאבהתהון בימא ויחזון בפורענות סנאיהון כמא דאיטרפו גיבריא בגלי ימא ויבהתון כל מלכי עממיא ויבטל תוקפא מאתוראה ושלטן מצרים יעדי׃ ואגברינון במימרא דיוי ובשמיה יהכון פריקין אמר יוי׃ פתחו עממיא תרעיכון ותשיצי אשתא תוקפיכון׃ אילילו מלכיא ארי אתברו שילטוניא דעתירי ניכסיא מתבזזין אילילו טורני מדינתא ארי אתבזיז מחוז תוקפיכון׃ קל ציוחת מלכיא ארי אתבזיזו מחוזיהון קל ניהמתהון כבני אריון כד יביש עליהון רום ירדנא׃ כדנן אמר יוי אלהי אתנבי על פרנסיא דאתמניאו לפרנסא עמא ואינון שליטו בהון כענא לנכסתא׃ די קניהון קטלין להין אמרין לא עלנא חובא ומזבניהון אמרין בריך יוי די אעתרנא ורעיהן לא חייסין עליהון׃ ארי לא אחוס עוד על יתבי ארעא אמר יוי הא אנא מסגרי ית אינשא גבר ביד חבריה וביד מלכיה ויבזון ית ארעא ולא אשזיב מידהון׃ ומניתי פרנסיא על עמא ואינון שלטו בהון כענא לנכסתא מסכינו וטלטילו ית עמי ואתפליגו קדמי לתרתין פלגוון אתפליגו בית ישראל על דבית יהודה וקצו במלכותא דבית דוד די בהון רעוא קדמי למהוי פרנסין על עמי׃ ושיציתי ית תלתא פרנסיא בירחא חד ורחיק מימרי יתהון על דנפשתהון קצת בפולחני׃

והשיבותים מארץ מצרים ומאשור. שיצאו משם מפני הצרות: ואל ארץ גלעד ולבנון. גלעד מעבר הירדן מזרחה. ולבנון כולל כל ארץ ישראל מזה העבר כמו שאמר ההר הטוב הזה והלבנון: ולא ימצא להם. לא יספיק להם מרובם. ות״י ולבנון ומקדשא כמו שתרג׳ אונקלוס: ועבר בים צרה. האומות שהם רבים כמו הים תעבר בהם צרה. ואמ׳ ועבר לשון זכר ר״ל דבר הצרה: והכה בים גלים. האל ית׳ יכה בים ובגליו ויבש אותם. ר״ל המון העמים׳ וזהו והובישו כל מצולות יאור כמו שפי׳ והורד גאון אשור. וזכר אשור ומצרים שהם הרעו לישראל יותר משאר האומות: וגברתים בה׳. כמו ואל משה אמר עלה אל ה׳. הנה פירשנו פרשה זו על דעת המפרשים בבית שני. והנכון בעיני כי היא כלה עתידה כמו שלפניה ויבא זכר יהודה ואפרים על נכון. כי בימי המשיח ישובו כל ישר׳ לארצם יהודה ואפרים מה שלא שבו בבית שני אלא גלות בבל שהיה יהודה ובנימן. ובזכרו יהודה בכל מקום כאלו זכר בנימן עמו כי בנימן טופל ליהודה ויתכן שזכר יון הוא כאלו זכר גוג ומגוג כי אחים היו מבני יפת וכלם יבאו בימי המשיח. וכתי׳ על בניך יון על בני עממיא כמו שכתבנו. וכל הפרשה מבוארת לזה הפירוש. ומה שאמר ואזרעם בעמים פירושו כדעת המתרגם כמו שכתבנו. ופי׳ ועבר בים צרה כמו שפירשנו. או יהיה פירושו כמשמעו כמו שאמר בנבואת ישעיה והחריב ה׳ את לשון ים מצרים וגומר: פתח לבנון. פירשו המפרשים זה על בטול מלכות בית חשמונאי או על עת חורבן בית שני. ויתכן לפרש סמוך לענין אשר למעלה ממנו על אבדון מלכי האומות. וכזה הוא דעת יונתן שתרגם פתחו עממיא וגו׳: הילל ברוש. ת״י אלילו מלכיא וגו׳: הבציר. כמו ערים בצורות. וכתוב הבצור בוי״ו וקרי ביו״ד הבציר והענין אחד. ויש לפרש הבציר כענין והסיג לכם דיש את בציר. והמשילם לעצי היער ומשכם לבציר לפי שהיו עושים פירות. כלומר שהיו עשירים וגדולים בעלי נכסים ומקנה וקנין: קול יללת. אדרתם. חזקם ותקפם ותפארתם. ופי׳ הפסוק כתרגומו. ורז״ל פי׳ הפרשה על חורבן בית שני ולבנון הוא בית המקדש. ואמרו כי מ׳ שנה קודם חרבן הבית היו דלתות ההיכל נפתחות מאליהן גער בהן רבן יוחנן בן זכאי אמר לו היכל היכל עד מתי אתה מבעית עצמך יודע אני שסופך לחרב וכבר נתנבא עליך זכריה פתח לבנון דלתיך: כה אמר ה׳ אלהי. רעה את צאן ההרגה. פרשה זו רוב המפרשים פירשוה לשעבר. אמר לנביא שיתנבא על ענין ישראל מה יהיה עד גלותם. ור״ל אותה בבית שני. וקראה צאן ההרגה כי נתונים הם ליהרג ביד שונאיהם תמיד כשעוברים על מצות האל יתברך. ופירש אדוני אבי ז״ל רעה מקור כמו לרעות. וכן למען היה לה ברק כמו להיות. כלומר הוא אמ׳ לרעות כי לא אמר לנביא שירעם הוא אלא האל אמר לרעותם. כמו שאמר וארעה את צאן ההרגה: אשר קוניהן יהרגון. יהרגו אותם והנה הם ביד מוכר וקונה בלי חמלה: ולא יאשמו. אינם חושבים עצמם אשמים אם יהרגו אותם: ומוכריהן. יאמר כל אחד ממוכריהם יאמר שנתברך ברוך ה׳: ואעשיר. יאמר ברוך ה׳ כי אני עשיר מדמי אלה השבויים. ובאמרו הרשע המוכר ברוך ה׳ זהו בחשבו כי ברצון האל ית׳ במעשה זה. כמו שאמר סנחריב המבלעדי ה׳ עליתי על הארץ הזאת להשחיתה. או כאמר כי רגילות בני אדם בזה לתת שבח לאל ית׳ בכל ריוח שירויחו הן מדרך הצדק הן מדרך הרשע. וכענין זה אמרו רז״ל גנבא אפום מחתרתא רחמנא קרי: ואעשיר. האלף כחה והוי״ו פתוחה והעי״ן בשוא לבדו: ורועיהם לא יחמול עליהם. והאל שהוא רועיהם אינו חומל עליהם לפיכך הם נופלים ביד אויביהם מוכרים וקונים. ואמר רועיהם לשון רבים כמו ישמח ישראל בעושיו. איה אלוה עושי: כי לא אחמול עוד. אם לא ויטיבו מעשיהם: על יושבי הארץ. על יושבי ארץ ישראל: ביד רעהו וביד מלכו. ישחיתו הם בהם ומלכם גם כן ישחית בהם הן מלך ישראל והן מלך האומות השולט עליהם: ממציא. מזמין. כמו ואת העולה המציאו אליו לנתחיה: וכתתו את הארץ. בין זה ובין זה יכריתו וישחיתו את ארץ ישראל ולא אציל מידם. לפי שחטאו לי: וארעה. לכם עניי הצאן. באמת עניי הצאן מנהתיבי שלקחתים לרעות. תחלה אפרש פרשה זו על דעת המפרשי׳ אותה לעבר אעפ״י שלא מצאתי לאחד מהם פירו׳ שלם בפרשה זו אפרש אני מה שאמצא בדעתי בעה״ית: ואקח לי שני מקלות. דרך הרועה לנהוג באנו במקל שבידו. ואמ׳ כי לרעות את ישראל לקח שני מקלות רמז בזה כי הנהגתו אותם לא היה בענין אחד רק לפי מעשיהם היה מנהיגם לפיכך זכר שני מקלו׳. ואמר: לאחד קראתי נועם ולאחד קראתי חבלים. ולאחד שניהם פתחין שלא בסמיכות ואין זה כמנהג ברוב אלא שנמצאו כך מעטים. ואמר כי לאחד מן המקלות קרא נועם. ר״ל כי בנעימות נהג אותם. על דרך שאמר דוד המלך ה׳ רועי לא אחסר. בנאות דשא ירביצני על מי מנוחות ינהלני. וזה היה בזמן שהיו ישראל שומרי׳ דרך ה׳ שהיו מלכיהם ושופטיהם טובים ומדריכים אותם בדרך ישרה. ואז היה האל מנהיג אותם בנעימות שבעים כל טוב אין שטן ואין פגע רע: ולאחד. מן המקלות קרא חובלים. והוא לשון השחתה. כמו מחבלים כרמים. ר״ל שהם השחיתו דרכם ועלילותם והוא נהג אותם על הענין הזה שלא חשש לשמור אותם מן האויבים אך היה נוהג אותם עדיין שלא סלק שכינתו ושמירתו מהכל מעליהם עד גלותם כי היו מלכים טובים ומלכים רעים אחריהם. ובזמן שהיו רעי׳ היה בא להם הרע והיה שם המקל חובלים ובזמן שהיו עושים טוב היה בא להם הטוב והיה שם המקל נועם: וארעה את הצאן. בין טוב ובין רע רעיתי׳: ואכחיד את שלשת הרועים בירח אחד. הם בני יאשיהו יהואחז ויהויקים וצדקיהו אלו השלשה מתו ביד אויביהם. ויהויכין בן יהויקים אעפ״י שגלה לא נכחד כי ממנו נשתלשלה המלכות מלכות בית דוד אבל אלו השלשה נכחדו. כי יהואחז וצדקיהו לא היה מזרעם מלך ויהויקים מת בבזיון סחוב והשלך. ואלה השלשה היו בסוף חרבן הארץ וגלות הארץ. כי בין שלשת׳ לא מלכו אלא כב׳ שנה וארבע חדשים וכלם היו בצרה. ומה שאמר בירח אחד ר״ל בזמן מועט. וכמוהו ואכלם חדש את חלקיהם: ותקצר נפשי. על דרך משל. כמו ותקצר נפשו בעמל ישראל. ובא על ענין שאמר יחזקאל ותקע נפשי מעליה. כאשר נקעה נפשי מעל יהודה. ושני הפסוקי׳ מורים על חורבן הארץ בימי צדקיהו. ובאמרו וגם נפשם בחלה בי. כלומר לא קצרה נפשי בהם בתחלה כי גם נפשם מאסה בי מתחלה לפיכך קצרה נפשי בהם. ויונתן לא תרג׳ ותקצר נפשו בעמל ישראל ותרג׳ ותקצר נפשי בהם ורחיק מימרי יתהון. ותרגם וגם נפשם בחלה בי על דנפשהון קצת בפולחני. ובשלשת הרועים לא פי׳ יונתן דבר אלא תרגומו כפשוטו ושיציתי תלתא פרנסין בירחא חד:

ואמרית דלא למנהרא עליכון פרנס דמיתין ימותון ודמשתיצן
ישתיצון ודישתארון יבזון גברית ניכסי קריביה: ואיתיתית סנחריב
מלכא דאתור על מלכא דישראל ואגליתי יתיה על די אשניאו קימא
דיגזר עמהון דלא למפלח לטעותא כבן גלו ביני עממיא: ועל
דאשניאו קימא גלן בעידנא ההיא וידעון כן ענותניא חשיבי עמא
די עברו רעותי ארי פתגמא דיי הוא: ואמרית להון אם תקין
בעיניכון עיבידו רעותי ואם לא אתמנעו ועבדו רעותי גברין מקצת:
ואמר יי לי כתוב דכרן עובדיהון בחילש כתבא ורמי יתי לבית מקדש
ורמי לתחות יד אמרכלא חלף דיקרת דחלתי בעיניהון וכתבית דכרן
עובדיהון בחילש כתבא ורמיתי יתיה לבית מקדשא דיי לתחות יד
אמרכלא רבא: ואיתיתי נבוכד נצר מלכ' דבבל על צדקי' מלך שבטא דבית יהודה ואגליתי יתיה על דאשניאו קימא אף אינון דבית יהודה כאחיהון בית ישראל:

ואמר לא ארעה אתכם המתה תמות והנכחדת תכחד והנשארות
תאכלנה אשה את בשר רעותה: ואקח את מקלי את נעם ואגדע
אתו להפיר את בריתי אשר כרתי את כל העמים: ותפר ביום ההוא
וידעו כן עניי הצאן השמרים אתי כי דבר יהוה הוא: ואמר אליהם
אם טוב בעיניכם הבו שכרי ואם לא חדלו וישקלו את שכרי שלשים
כסף: ויאמר יהוה אלי השליכהו אל היוצר אדר היקר אשר יקרתי
מעליהם ואקחה שלשים הכסף ואשליך אתו בית יהוה אל היוצר:
ואגדע את מקלי השני את החבלים להפר את האחוה בין
יהודה ובין ישראל:

ואמר לא ארעה אתכם. וקודם שחרב הבית בימי ג' הרועים האלה כשראיתי כי מעשיהם רעים ולא היה עתיד לעמוד אחריהם מלך טוב אמרתי לא ארעה עוד אותם. על דרך והסתרתי פני מהם והיה לאכל: המתה תמות. בדבר: והנכחדת תכחד. בחרב: והנשארות תאכלנה אשה את בשר רעותה. ברעב: ואקח. וכבר לקחתי את מקלי את נועם. זה יאשיהו כי לא היה אחריו מלך טוב: ואגדע אותו. ע"י פרעה נכה הסירותיו: להפיר. בצר"י וביו"ד המשך: אמר כיון שראיתי שלא יקום אחריו מלך טוב הסירותי אותו כדי שישלטו העמים בישראל כי לא היו שומרים דרך ה' אלא בהכרח המלך כמו שכתוב. לפיכך אמר להפר את בריתי אשר כרתי את כל העמים כאלו כרת האל ברית עם כל העמים שלא יריעו לישראל כי לא הרעו להם בימי יאשיהו: כי גם פרעה נכה שלא לנ שלא ילחם עמו: ותופר ביום ההוא. אותה הברית הופרה ביום שמת יאשיהו כי שלם הרועים שלטו בהם העמים ובזזו ושללו והרגו והגלו אותם: וידעו כן עניי הצאן השומרים אותי. אותם הצדיקים שהיו בהם שהיו שומרים אותי. כלומר אשר דברתי להם על ידי הנביאי': ולא שמעו. כי לא היו מאמינים להם אך הטובי' שהיו בהם היו שומרי' אותי. כלומ' דברי כמו ואביו שמר את הדבר ובבא הפורענו' ידעו כי דבר ה' הוא: ואמר אליהם. דבר ה' הוא שאמר אליהם ע"י הנביאים: הבו שכרי. כיון שאני רועה אתכם הבו שכרי. והשכר הוא התשובה ומעשים טובים: ואם לא חדלו. כמו שאמר יחזקאל אם ישמעו ואם יחדלו: וישקלו את שכרי שלשים כסף. שלשים צדיקים היו בהם בימי אלה שלשת הרועים. ומצאנו מהם דניאל חנניה מישאל ועזריה וירמיה ויחזקאל וצפניה. ואי אפשר שלא היו בהם אחרים ואם לא נזכרו. שהרי כתוב נתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים בשר חסידך לחיתו ארץ. ויו"ת ואמרית להון אם תקין בעיניכון עבדו רעותי ואם לא אתמנעו ועבדו ית רעותי גוברין מקצת. כלומר קצת אנשים שבו בתשובה: ויאמר ה' אלי השליכהו אל היוצר. אמר הנביא שאמר לו האל ית' שישליך זה הכסף אל היוצר. ופי' המפרשי' כמו האוצר כי אותיות אהו"י הם מתחלפו' ופי' שומר האוצר. וכתי' במרכלא. ר"ל בדרך משל שיתיחדו בבית ה' ויהיו נבדלים מן העם העושים הרע בעיני ה'. ואמר אל היוצר על דרך משל. כענין היוצר יחד לבם המבין וגו'. והוא יודע הטובים והרעים חוקר לב ובוחן כליות כי יש מראים עצמם טובים ואינם טובי': ואקחה. כך היה נרא' לו במראה הנבואה כי הוא היה לוקח הכסף ומשליכו בית ה' אל היוצר. אבל ענין זה כבר עבר שנים רבות. כי בימי ג' הרועים היה. ור"ל בדרך המשל כי התיחדו הטובים ונבדלו מן העם ולא היו נראים עמהם ברחובות. וזהו שאמר ירמיה הנביא שוטטו בחוצות ירושלם ובקשו ברחובותיה אם יש איש מבקש אמונ' ואסלח לה כמו שפיר' אותו בספר ירמיה. ומה שאמר אדר היקר הוא בית ה'. ר"ל כמו שאמר ואשליך אותו בית ה'. ר"ל אל אדר היקר. ואל שאמר עמד במקום שני. ופי' אשר יקרתי מעליהם נכבדתי בעצמי וסרתי מעליה' לרוע מעשיהם. וכתי': ואגדע זה אמר על החרבן שנגדע צדקיהו שהיה תכלית החובלים והמשחיתי' וחרב הבית וגלו ישראל: להפר את האחוה בין יהודה ובין ישראל. האחוה שהיתה בין יהודה ובין ישראל בעבודת ע"ז הופרה אז כיון שגלתה יהודה לא נשאר בישראל עובד ע"ז כי ישראל עד שגלו לא הניחו מלעבוד ע"ז בכל הדורות שהיו בא"י עליה'. וכיון שגלו וראו כי דברי הנביאי' אמת בחרב' הארץ לא עבדו אחכ' ע"ז ויהודה נמ' עבדו ע"ז עד שגלו וכיון שגלו בטלה ע"ז מהם הנה כי הופרה אז האחוה שהיתה ביניהם בע"ז. וכתי'. הנה פירשנו פרשה זו לשעבר ופרשה הבאה אחריה על כל פנים היתה נבואה לעתיד בזמן בית שני ונפרשנה אחרי אשר פרשנו פרשה זו בזמן בית שני. פי' אא"ז ל כן אמר הנ"ל החלותי לרעותה ולקחתי לי שני מקלות בחירים לרעותה נועם וחובלים. נועם כהן גדול. וחובלי' מלך. על כהן נאמר כי שפתי כהן ישמרו דעת. ואמ' ודעת לכפסך יכעס: וחובלי' מלך בעבור שהוא כמו רב החובל באניה. ואלה הצאן אעפ"י שרעיתי' אני בשני אלה המקלו' והסירותי מעליהם רועים אחרים והם מלכי האומות לא חזרו למוטב ושלחתי להם שלשת הנביאי' לרעותם במקומי. והם חגי זכריה ומלאכי ולא הועילו להם תוכחותם הכחדתים. כמו שאמר ואכחיד את שלשת הרועים בירח אחד. מזה נלמוד כי בירח אחד מתו ואחריהם לא היתה נבואה בישראל. וכן אר"ז ל משמתו חגי זכריה ומלאכי נסתלקה נבואה מישראל. וכן נמצא כי תחלת נבואתם בזמן אחד היה בשנת שתים לדריוש. אמר כאשר הכחדתי שלשת אלה הרועים ותקצר נפשי בהם וגם נפשם בחלה בי מאשר בי. ור"ז ל אמ' פנה בו זו ובמ'. ואמרו פנה אלו ימי הנעורי'. בוחל שהבת גדולה והאב קץ בה. ופי' במל' יצאת מלאה שהיא בוגרת וכואם אביה מלהשיאה מרוב שבתה בבית. ואמ' לא ארעה וגו'. ואקח את מקלי את נועם ואגדע אותו. זה בקרוב לגלות אברה מהם כהונת': הבו שכרי. שובו בתשובה ושבו בתשובה ולא היתה תשובתם שלמה כי אם שלשים יום מאבלות שהתאבלו על כהן גדול שמת זהו שלשים כסף: השליכוהו אל היוצר. כמו אל האוצר. כמו שפי' אל בית ה' אל בית היוצר. וענינו כתוב נבואה זו ושים אותה בבית ה'. ויש מפרשים אל היוצר אל הקהל. כמו יוצר גובי: אדר היקר. אשר יקרתי מעליהם הדר הכבוד שסלקתי מעליהם בעבור כי בבית שני לא שרתה שכינה: אשר יקרתי. אשר מנעתי. מן הוקר רגליך: ואגדע את מקלי השני את החובלי'. הוא המלך והוא היה אגריפס כי בימיו הגלם טיטוס" והחכ' ר' אברהם הלוי מטוליטולה מחבר ספר הקבלה פי' פרשה זו כן רעה את צאן ההריגה זה בנין בית שני. ואמ' ואקח לי שני מקלות לאחד קראתי נועם ולאחד קראתי חובלים. נועם זו נשיאות זרובבל ונחמיה התרשתא שהם מבני דוד ולהם נתן ה' מלכות ישר' ברית מלח: חובלים. זה מלכו' הכהני' כי הם בתחילה בנו בית המקדש אחר בהר גריזי' ונתחתנו אל הכותיים ומהם יצאה מינות לעולם. ולבסוף הורקנוס כהן גדול שמש בכהונה גדולה ארבעים שנה ולבסוף נעשה צדוקי ויהרג את הכהנים הוא ואלכסנדרוס בנו. וכן היה דעת אריסטובולוס בן בנו נוטה: ואכחיד את שלשת הרועי' בירח אחד. שלשת גדולות אלו רמז נשיאות בני דוד ומלכו' בני חשמונאי ומלכות עבדיהם. וקרא לכל ימי בית שני ירח אחד לפי שהיו בעיניו כימים אחדים. וזהו שאמר ואקח את מקלי את נועם ואגדע אותו להפר את בריתי וגו'. זו פטירת זרובבל ונחמיה. כי נכרתה האהבה והופר הברית אשר היתה ביניהם ובין מלכי פרס. וזהו שאמ' אם טוב בעיניכם וגו'. זהו שאמר להם כשהיה רועה אותם במקלו השני החובלים. וכאלו אמ' אם טוב בעיניכם ללכת בדרכי ה': וישקלו את שכרי שלשי' כסף. רמז לשלשים שנה שמלכו מלכי חשמ. ואלו הם מתתיה הנקרא חשמונאי שנה אחת. יהודה בנו שש שנים. יונתן בנו שש שנים. ושמעון בנו י"ח שנה. הרי ל"א שנה. ואם היו בהם חדשים חסרים נעשו ל' שנה שמלכו מלכי אמונה. וזהו שאמר ויאמר ה' אלי השליכהו אל היוצר אל אדר היקר אשר יקרתי מעליהם. כלומר אדר הוא ויקר זה השכר וראוי להיותו בקרבנות ובכופר נפשות הקהל. וקראו יוצר ופי' יוצר כמו שאמר והנה יוצר גובי. וזהו שאמר ואשליך אותו בית ה' אל היוצר כענין הראשון הוא: ואגדע את מקלי השני את החובלים. זו עקירת מלכות בני חשמונאי בימי החובלי' שהיו בהם הורקנוס ואריסטובולוס ובניו: להפר האחוה בין יהודה. כלומ' אשר היה עומד להפר האחוה. כמו שכתו' ובני עדיו לגאון שמהו. ופי' אשר לגאון שמהו ובין החובלים הוא שחלקו ישראל שתי ממלכות כאשר עשה ירבעם בן נבט שנחלקה בימיו מלכות בית דוד והופרה האחוה בין יהודה ובין ישראל: ויאמר ה' אלי עוד קח לך כלי רועה אולי. אלו העבדים יהוי רועה האליל עוזבי הצאן חרב על זרועו ועל עין ימינו זרועו יבש תיבש ועין ימינו כהה תכהה. זה אגריפס המלך אשר העלה את אספסיאנוס ואת טיטוס על ארץ ישר' ושרי הפריצי' אשר עמו את כל הרעות:

ויאמר

רעה ויאמר יהוה אלי עוד קח לך כלי רעה אולי: כי הנה אנכי מקים רעה
בארץ הנכחדות לא יפקד הנער לא יבקש והנשברת לא ירפא
הנצבה לא יכלכל ובשר הבריאה יאכל ופרסיהן יפרק: הוי רעי
זרעו האליל עזבי הצאן חרב על זרועו ועל עין ימינו זרעו יבוש תיבש ועין
ימינו כהה תכהה: משא
יב דבר יהוה על ישראל נאם יהוה נטה שמים ויסד ארץ ויצר רוח אדם
בקרבו: הנה אנכי שם את ירושלם סף רעל לכל העמים סביב וגם
תהיה על יהודה יהיה במצור על ירושלם: והיה ביום ההוא אשים את
ירושלם אבן מעמסה לכל העמים כל עמסיה שרוט ישרטו ונאספו
עליה כל גויי הארץ: ביום ההוא נאם יהוה
אכה כל סוס בתמהון ורכבו בשגעון ועל בית יהודה אפקח את עיני
בעורון וכל סוס העמים אכה בעורון: ואמרו אלפי יהודה בלבם אמצה לי
ישבי ירושלם ביהוה צבאות אלהיהם: ביום ההוא אשים את אלפי
שמאול יהודה ככיור אש בעצים וכלפיד אש בעמיר ואכלו על ימין ועל שמאל
והושיע את כל העמים סביב וישבה ירושלם עוד תחתיה בירושלם: והושע
דוד יהוה את אהלי יהודה בראשנה למען לא תגדל תפארת בית דויד
ותפארת ישב ירושלם על יהודה:
של ביום ההוא יגן יהוה בעד יושב ירושלם והיה הנכשל בהם
ומלאך ביום ההוא כדויד ובית דויד כאלהים כמלאך יהוה לפניהם: והיה
ביום ההוא אבקש להשמיד את כל הגוים הבאים על ירושלם:

ואמר יי לי עוד איזל אתנבי על פרנסא טפשא: ארי הא אנא מקים פרנסא בארעא דשגן לא יבעי דאטלטלו לא יתבע דתבירין לא יסי דקימין לא יסובר ונכסי עתיריא יבוז ושארהון יגמור: ווי על פרנסא טפשא דאתפקיד ליה עמא לפרנסא דיהוא דמי לטבחא די סכיניה בידיה ועיני על שמינתא למיכס דרעיה מיבש תיבש ועיניה דימינא מיכהא תיכהי: מטל פתגמא דיי על ישראל אמר יי דתלא שמיא ושכליל ארעא וברא רוחא דאנשא במעוהי: הא אנא משוי ית ירוש' כמן מלי מרוי לכל עממיא סחור סחור ואף דבית יהודה ייתונון עממיא ביר אניסין בצירא לירושלם: ויהי בעידנא ההיא אשוי ית ירושלם אבן תקלא לכל עממיא כל אנסהא אתבזזא יתבזזון ויתכנשון עלה כל עממי ארעא: בעידנא ההיא אמר יי אימחי כל סוסות עממיא בטפשותא ורוכביהון בשעממותא ועל דבית יהודה אגלי ית גבורתי לאטבא להון וכל סוסות עממיא אמחי בסמיותא: ויימרון רברבי יהודה בלבהון אשתכח פורקן ליתבי ירושלם במימרא דיי צבאות אלההון: בעידנא ההיא אשוי ית רברבי יהודה כלכוש די נור באעיא וכבעור דאשא בעמירא ויבזון מן דרומא ומן ציפונא ית כל נכסי עממיא סחור סחור ותיתב ירושלם עוד באתרה ותצלח ירושלם: ויפרוק יי ית קרויא דבית יהודה בקדמיתא בדיל דלא תוסגי איתרברבות בית דויד ואתרברבות יתבי ירושלם על דבית יהודה: בעידנא ההיא ירחים יי על יתבי ירושלם ויהי דחלש בהון בעידנא ההיא כדויד ובית דויד כרברבין יצלחון כמלאכא דיי קדמיהון: ויהי בעידנא ההיא אתבע לשיצאה ית כל עממיא די מתכנשין ואתן על ירושלם: ואשפוך

ויאמר ה' אלי עוד קח לך כלי רועה אולי. אמר ה' לזכריה שיקח לו כלי רועה שוטה במרא' הנבואה. והוא סימן למלך שיקום בישראל בזמן בית שני שיעש' מעשיו בשגעון. וכלי הרוע' השוטה משונה מכלי רועה אחר. כי כלי הרועה הוא כמו שק שישים שם הרועה לחם שיאכל וכוס שישתה בו ודברים אחרים שצרי' אליהם במדבר ברעותו הצאן. והרועה השוטה כליו פחות וגרוע ונופל ממנו מזונו וכשיחסר מזונו מתקצף על הצאן ומכה אות' ולא יחוס עליהן: אולי. היו"ד ליחס כיו"ד אכזרי. וזה המלך הוא הורודוס שהיה עבד מבני חשמונאי וקם עליהם ומלך הוא ולקח אשה מהם והכחיד מלכותו בשטות והרג אשתו ובניו ועשה רעות רבות בישראל. ות"י אתנבי על פרנסא טפשא: כי הנה. הנער. פי' הטלה: הנצבה. העומדת במקומ' שלא תוכל ללכת לרעות לא יכלכל אותה במקומה: ופרסיהן יפרק. לא די שלא ייטב להן אלא ירע להן שבמקלו ישבר פרסיהן ולא יוכלו ללכת. ות"י ושארהון יגמר: הוי רועי האליל עוזבי הצאן. רועי. כמו רועה. וכן באהל רועי כמו רועה: עוזבי. כמו עוזב היו"ד נוספת: וכן אסרי לגפן עירה. חצבי מרום קברו: והדומים להם: האליל. כמו רופאי אליל. דבר שאינו מועיל. וזה הרועה הוא הורודוס או אגריפס: חרב על זרועו. אחר שאמר יבש תיבש כהה תכהה לא רצה לומ' חרב ממש אלא ר"ל כליון כמו שהחרב מכלה. ואמר זרועו ר"ל שיכלה כחו. ואמ' עין ימינו ר"ל שתכלה השגחתו ועצתו במעשיו. ור"ל עין ימינו עין הלב. וכן כתב החכם ר' אברהם אע"ז ז"ל אבל הוא לא פירש ענין הפרס' בענין שפירשנו אנחנו: משא דבר ה'. אחר שזכר פורענו' ישראל וחרבן הארץ פעמים התנבא על טוב ישראל ופורענו' האומות ואמר: נאם ה' נוטה שמים ויוסד ארץ. כלומ' כי הוא ברא שמי' וארץ ובידו הכל לנתוץ ולהרוס לבנות ולנטוע. וזכר אדם כמו שאמר עשיה ואדם עליה בראתי. כלומר ואני הגליתי את ישראל ובידי להעלותם מהגלות ולהנקם מאויביהם. וכתב החכם ר' אברהם בן עזר' ז"ל כי סמך ויוצר רוח אדם בקרבו לנוטה שמי' ויוסד ארץ לפי שהאדם עולם קטן כנגד שמים וארץ שהוא עולם גדול. ומה שאמר ויוצר רוח אדם בקרבו. ולשון יצירה לא מצאנו אלא על דבר שיש בו ממש שהוא מוחש בחושים ולא כן הרוח. כאמר כי מה שאמ' ויוצר אמר על יצירת כלי הגוף המקבלים כח הרוח ושם המוח והלב: הנה אנכי. סף רעל. כמו כוס התרעלה שהשותה אותו ימות כן כל הבואים על ירושלם ישופו ויכלו: וגם על יהודה יהיה במצור. ר"ל כי יהודה יצורו עם האויבים על ירושלם. וטעם על יהודה כי גם עליהם תהיה סף הרעל מתחלה שיבאו על כרח' במצור על ירושלם והנה תהיה עליהם זאת צרה גדולה. ופי' הענין כי כבא גוג ומגוג על ירושלם אחרי הגאולה יעלו על ארץ יהודה. כי המגמת פניה' לבא על ירושלם תחלה ולא יחושו לכל ארץ ישראל לכבשה תחלה. כי יאמרו אחר שנכבוש ירושלם תהיה נכבשת כל ארץ ישרא' לפניכו. אבל יעלו לירושלם דרך ארץ יהודה כי הוא דרכם ויקחו עמהם בני יהודה על כרחם שיבאו עמהם לצור על ירושלם. וכתי': והיה: אבן מעמסה. המשילה תחלה לסף רעל והוסיף להמשילה לאבן מעמסה. ר"ל כל הבאים להלחם על ירושלם ילקו בה כמו האבן הגדולה שהיא לעומסיה למעמס גדול ולמשא כבד ובעוד שמרימים אותה מן הארץ להרימה על כתפם יעשו בה שריטות בידיהם ומכסים בה כחם אנשים רבים ובהסיעם אותה ישרט בידיהם. כן יאספו על ירושלם כל גויי הארץ וכלם יהיו נכספי' בה: מעמסה. מן ויעמוס איש על חמורו. ועמסים על החמורים. ענין משא. וכתי' אבן תקלא לכל עממיא כל אנסהא אתבזזא יתבזזון וגו': ביום ההוא אפקח את עיני. לשמרם מהמכה שאבוא על העמים אעפ"י שהם ביניהם הם וסוסיהם יכלו מהמכה. אבל כל סוס העמים אכה בעורון: ואמר בעורון אחר שאמר בתמהון כי שתי המכות האלה תהיינה להם והתמהון הוא בלב והעורון הוא בעיני: ואמרו אלופי יהודה. יאמרו בלבם כשיהיו בין אויביהם כי יושב ירושלם יהיו אמצה וחוזק להם שיבאו להלחם עמם בעזרת ה' צבאות ויכלו בם: אמצה. שם בשקל עולה עכוה כבשה שלוה: ביום ההוא. את אלופי יהודה. גדולי יהודה שיהיו בחוץ אשימם ככיור אש בעצים כי בעת שאשלח בגוי' תמהון ושגעון יתבוללו כי מאת ה' הוא ויכו הם ובני יהודה שעמהם בגוים על ימין ועל שמאל. ופי' כיור אש גחלת אש מלשון תנור וכירים. וכמו שהעצי' והעמיר נכונים לבער עם אש כן הגוי' יהיו נכונים לאבדון ולכליון בתמהון ובשגעון שישלח בהם האל ית' ואלופי יהודה יהיו בהם כמו האש לכלותם: וישבה ירושלם עוד תחתיה בירושלם. כי הגוים חשבו להשמידה מהיות עיר והיא תשב עוד במקומה במקום שהיא נקראת ירושלם היום: והושיע ה'. אהלי יהודה בראשונה. לפי שהזכירם על עיר יושבים באהלי' לפיכך אמ' אהלי יהודה. ואמרו עוד כי על בית רכבים אמר שהם יושבים באהלים לעולם והיו יושבים בתוך בני יהודה. ות"י אהלי יהודה קרוי דבית יהודה: בראשונה. קודם שיושעו יושבי ירושלם יהיו נושעים בני יהודה שהם מבחוץ מפחד אויביהם שבאו עמהם במצור: למען לא תגדל תפארת בית דוד. כי בית דוד יהיו מתפאר' בעיר עם יושבי ירושלם ואם יושעו הם בתחלה יתפארו על בני יהוד' שהם מבחוץ ויאמרו שעל ידם הם נושעים: ביום ההוא. הנכשל בהם. החלש שבהם יהיה כדוד שהיה גבור חיל ואיש מלחמה: ובית דוד. ר"ל המלך המשיח. כמו שמצינו כה בית דוד שאמ' על אחז המלך. ויצא המלך לפניהם להלחם בגוים ההם כאלהים. ופי' כמלאך ה': והיה ביום ההוא אבקש להשמיד. אבקש ואעשה. כלומ' אשים כל רצוני להשמידה:

ושפכתי

ואשפוך על דבית דוד ועל יתבי ירושלם רוח חסדא ורחמין ויבעון
מן קדמי על די אטלטלו ויספדון עלוהי כמא דספדין על יחידא ויימרון
עלוהי כמא דממרין על בוכרא : בעידנא ההיא יסגי מספדא בירוש
כמספדא דאחאב בר עמרי די קטל יתיה הדדרמון בר טברימון
וכמספד יאשיה בר אמון די קטל יתיה פרעה חגירא בבקעת מגידו :
ויספדון דיירי ארעא זרעין זרעין גבריהון לחוד ונשיהון לחוד זרעית
בית דוד לחוד גבריהון לחוד ונשיהון לחוד זרעית בית נתן גבריהון
לחוד ונשיהון לחוד : זרעית בית לוי לחוד גבריהון לחוד ונשיהון
לחוד זרעית בית שמעי גבריהון לחוד ונשיהון לחוד : כל זרעיתא
די אשתארא זרעין זרעין גבריהון לחוד ונשיהון לחוד : בעידנא
ההיא יהי אולפן אוריתא גלי כמבוע דמין לבית דוד וליתבי ירושלם
ואשבוק לחוביהון כמא דמדכן במי אדיותא ובקטם תורתא דחטאת
: ויהי בעידנא ההיא אמר יי צבאות אשיצי ית שום טעות עממיא
מן ארעא ולא יהי דוכרן משומהון עוד ואף ית נביי שקרא וית רוח
מסאבא אבטל מן ארעא : ויהי ארי יתנבי גבר עוד ויימרון ליה
אבוהי ואימיה ילדוהי לא תתקיים ארי שקרא אתנביתא בשמא דיי
ויחדון ביה אבוהי ואימיה ילדוהי כאתנבויתיה : ויהי בעידנא ההיא
יבהתון נביי שקרא גבר מנבואתיה באתנבויתיה ולא יתגבון עוד
שקר בדיל לאלפא כדיבין : ויימר לא נביא אנא גבר פלח בארעא
אנא ארי אינשא אקנייני מזעירי : ויימר ליה מה מחתא האילין
דאתאה עלנא הלא בעובדי ידנא ויימר יאות לקינא בחובין דרחמנא : חרבא אתגלאה על מלכא ועל שלטונא חבריה דכותיה דדמי ליה אמר יי צבאות
קטול ית מלכא ויתבדרון שלטוניא ואתיב ית מחת גבורתי על תיגריא :

ושפכתי על בית דויד ועל יושב ירושלם רוח חן ותחנונים והביטו
אלי את אשר דקרו וספדו עליו כמספד על היחיד והמר עליו כהמר
על הבכור : ביום ההוא יגדל המספד בירושלם כמספד הדדרמון
בבקעת מגדון : וספדה הארץ משפחות משפחות לבד משפחת
בית דויד לבד ונשיהם לבד משפחת בית נתן לבד ונשיהם לבד :
משפחת בית לוי לבד ונשיהם לבד משפחת השמעי לבד ונשיהם
לבד : כל המשפחות הנשארות משפחות משפחות לבד ונשיהם לבד
: ביום ההוא יהיה מקור נפתח לבית דויד וליושבי ירושלם לחטאת יג
ולנדה : והיה ביום ההוא נאם יהוה צבאות אכרית את שמות
העצבים מן הארץ ולא יזכרו עוד וגם את הנביאים ואת רוח הטמאה
אעביר מן הארץ : והיה כי ינבא איש עוד ואמרו אליו
אביו ואמו ילדיו לא תחיה כי שקר דברת בשם יהוה ודקרהו אביהו
ואמו ילדיו בהנבאו : והיה ביום ההוא יבשו הנביאים איש מחזינו חזיונ
בהנבאתו ולא ילבשו אדרת שער למען כחש : ואמר לא נביא אנכי
איש עבד אדמה אנכי כי אדם הקנני מנעורי : ואמר אליו מה המכות
האלה בין ידיך ואמר אשר הכיתי בית מאהבי :
חרב עורי על רעי ועל גבר עמיתי נאם יהוה
צבאות הך את הרעה ותפוצין הצאן והשבתי ידי על הצערים :

ויהי

ה

ושפכתי רוח חן ותחנונים. כלומר שימצאו חן בעיני ולושיעם מן הגוים הבאים עליהם. וכפל הענין במ"ש לחזק הענין. וית רוח חסד ורחמים. ופי' א"א ז"ל
רוח שיהיה חן בעיני כל אדם ושיהיו תחנוניהם מקובלים לפני. והנה אמר שיגן עליהם. הנה זכר המדרגות העליונות המכשלות אותם אחכ"א אמ' שאם יזדמן
שידקרו אחד מהם במלחמה ואפילו הדיוט שבהם תימה גדולה יהיה להם היאך יהיה דבר זה ויחשבו אותו שהוא תחלת ירידה והכנעה כנגד אויביהם. כמו שעשה
יהושע כאשר הכו אנשי העי מישראל שלשים וששה איש. אמר אהה ה' ואמר מה אומ' אחרי אשר הפך ישראל עורף לפני אויביו. כן יהיה עניינם עתה אם ידקרו
שידקרו מהם אפי' אחד יתמהו: והביטו אלי את אשר דקרו. בעבור שדקרו: וספדו עליו. כאדם שאין לו אלא בן אחד וימות. או כאדם שימות בכורו. ורז"ל
פי' על משיח בן יוסף שיהרג במלחמה. ותמה אני לפי פירו' איך סתמו ולא זכרו כלל: והמר. ענין מרירות לב: ביום ההוא. כמספד. בפתח מפני הסמיכו'.
הדדרימון בבקעת מגדון. ידוע היה אצלם ולא ראינו זכר מזה במקרא: וספדה הארץ. אנשי הארץ יספדו על זה הדיקור: משפחו' משפחו'. כל אחת
במקומה. ואלה המשפחות הנזכרות כמו נתן ושמעי יהיו גדולי' וידועות באותו הזמן. והנביא זכרם דרך נבואה. ומה שאמר ונשיהם לבד הוא דרך צניעות.
או פי' לפי שהנשי' מקוננות וסופדות יותר מן האנשי' אמר שתיחדנה לבדן לספוד כמנהגן: ביום ההוא יהיה מקור נפתח לבית דוד. אפשר לפרשו כמשמעו.
וכן רז"ל הדביקוהו לפסוק יצאו מים חיים מירושלם. ואמרו יכול שיתערבו בהן מעינות אחרו' ת"ל יהיה מקור נפתח לבית דוד. מקור אחד הוא לחטאת ולנדה.
ואמרו עוד כיון שהגיעו המים לפתח בית דוד נעשה כנחל גדול. שנ' ביום ההוא יהי' מקור נפתח לבית דוד: ולמה שפירש הפסוק כמשמעו יהיה פי' לחטא'
ולנדה. כי עד היום ההוא לא יצאו מים חיים בירושלם בתוך העיר ואז יצאו מים חיים בעיר ולא יצטרכו לצאת חוץ לעיר למי חטאת שצריך שיהיו חיים כמו שכתוב:
וכן לנדה שהיא זבה שצריכה מים חיים: והיה. אכרית את שמות העצבים. שהיו שם טרם גלותם בראשונה. או העצבים שעובדי' שם הערלי' היום:
וגם את הנביאים. נביאי השקר שהיו שם במקדש ראשון: ואת רוח הטומאה. יצר הרע: והיה כי ינבא איש עוד. אמ' אעביר הנביאים אבל אם יהיה
חוטא אחד שינבא ברוח שקר וכזב ויאמר כי ברוח האל נבא וישראל בזמן ההוא תהיה בהם דיעה והשכל שיכירו את דברי המתנב' ההוא אם יהיו דברי אמת
או דברי שקר ויאמרו אליו אביו ואמו שהם יולדיו לא תחיה כי שקר דברת בשם ה'. ילדיו. הוא תוספת ביאור כי כבר זכר אביו ואמו: ודקרוהו אביהו ואמו.
יכוהו ויפצעוהו ליסרו. או פירוש ודקרוהו יהרגוהו. כמו שאמר לא תחיה: והיה ביום ההוא יבושו. כשיראו שלא יתקיימו נבואתם יבושו: בהנבאותו.
מקור בתוספת תי"ו. וכן במשנה והלא במאמר אחד יכול להבראות: ולא ילבשו עוד אדרת שער למען כחש. כי כן היה מנהג נביאי השקר ללבוש שקים
ואדרת שער: למען כחש. למען שיוכלו לכחש ויאמינו בהם בני אדם. כי הם מראים עצמם בפני בני אדם שהם פרושים ואנשים צדיקי' ופרישים ולא ידברו
כזב. וכשיראו שלא יתקיימו נבואתם יהיה להם בשת ויכיחו ממעשיהם ומלבושיהם ויכחשו בנבואתם ויאמרו שאינם נביאים ולא נבאו מעולם אלא
עובדי אדמה הם ולא יתעסקו בדברים הללו אלא בעבודת האדמה ובמקנה ובקנין: ואמר. יאמר לשואל אותו איה נבואתך יכחש ויאמר לא נביא אנכי:
הקנני. למדני היות רועה מקנה ומתעסק בעבודת האדמה: ואמר אליו מה המכות האלה בין ידיך. אם כן שאין אתה נביא מה המכות האלה שבין ידיך
אם כן שאין אתה נביא מה המכות האלה שבין ידיך כי המכות הם סימן שהיית מתנבא ואביך ואמך הכוך ויסרוך שלא תתנבא. ואמר אשר הכיתי בית מאהבי.
ויאמר אין המכות בעבור הנבואה לא אוהבי הכוני ויסרוני לפי שהייתי משולח ולא הייתי מתעסק בעבודת האדמ' בנערותי והיו מכים אותי שאשו' מעולת הנער'
ואתעסק במלאכה. וטעם המכות בין הידים שהיו אוסרים ידיו ורגליו כדי שלא יצא לחוץ. וטעם הענין הזה לעתיד לפי שהאל יתברך יערנו לעתיד: והיה
אחרי כן. ואמר אשפוך את רוחי על כל בשר ונבאו בניכם ובנותיכם. ואות' שלא יתנבאו יקנאו לאחרים שיתנבאו ויעשו עצמם נביאי' כמו האחרי' ויכירו אבותם
השומעי' נבואתם שהיא שקר ויאמרו להם אבותם לא תחיה כי שקר דברת בשם ה'. וא"א ז"ל פי' הענין הזה לעתיד לבא בזמן תחיית המתים. ואמר כי כשיחיו
המתים כמו שכתוב בדניאל ורבים מישני אדמת עפר יקיצו אלה לחיי עולם הצדיקים ואלה לחרפות לדראון עולם. אותם שכפרו בעיקר וכפרו בתחיית המתי'
ואותם בינוניים שלא כפרו בעיקר אך היו חולמים חלומות שקר ואמרו נבואה שלבם אך לא עבדו ע"ז כשיחיו יהיו בידיהם מכות כמו מכות שחין או גרב. וזה
יהיה שכר לפעולתו ועונשו על שהתנבא בשקר כדי שיכירוהו בני אדם ויהיה לו בשת. כמו שאמר יבשו הנביאים איש מחזיונו בהנבאותו בעבור נבואת השקר
בימים הקדמונים: ולא ילבשו עוד אדרת שער. כמו שעשו בתחלה שהיו לובשים שקים ובגדי פרושים ועובדי האל בעבור שיאמינו בני אדם שקריהם ובזמן
העתיד כשיראום בני אדם ויכירום יכחש כל אחד מהם ויאמר לא היו דברים מעולם כי עובד אדמה אנכי: כי אדם הקנני מנעורי. אדם עם הארץ הקנני. שם
אותי רועה מקנה ועובד אדמה. וכשאמרו לו מה המכות האלה בין ידיך יאמר הוא הם אשר הכתי בית מאהבי בבית המדרש הכוני מאהבי על הכתיבה שהיינו
כותבים והיינו לומדים או על דבר אחר שיאמר: חרב עורי על רועי. פי' רש"י ז"ל על עמו שהפקדתי על צאן גלותי: ועל גבר עמיתי. שחברתיו אלי לשמור
את צאני כמוני: הך את הרועה. מלכות הרשעה. והחכם ר' אברהם פי' שהנבוא' הזאת על מלחמות רבות תהיינה בכל הארץ בימי משיח בן יוסף. וטעם רועי
כל מלך מהגוים שהמשילו השם על הארץ והוא חושב עצמו שהוא כאלהים. על כן אמר ועל גבר עמיתי שהוא חושב על עצמו שהוא גבר עמיתי: הך הרועה.
השם ית' יכרית כל מלך מהגוים ותפוצנה צאנו. והצעירים הם השלטונים והשרים שהם צעירים מהמלכים. ות"י חרבא אתגלי על מלכא וגו'. ר"ל המשנים של
המלכים והשלטונים:

והיה

שלישית וְהָיָה בְכָל הָאָרֶץ נְאֻם יְהוָה פִּי שְׁנַיִם בָּהּ יִכָּרְתוּ יִגְוָעוּ וְהַשְּׁלִשִׁית יִוָּתֶר
בָּהּ׃ וְהֵבֵאתִי אֶת הַשְּׁלִשִׁית בָּאֵשׁ וּצְרַפְתִּים כִּצְרֹף אֶת הַכֶּסֶף וּבְחַנְתִּים
נבחן כִּבְחֹן אֶת הַזָּהָב הוּא יִקְרָא בִשְׁמִי וַאֲנִי אֶעֱנֶה אֹתוֹ אָמַרְתִּי עַמִּי הוּא
וְהוּא יֹאמַר יְהוָה אֱלֹהָי׃ הפטרת יום ראשון של סכות
יד הִנֵּה יוֹם בָּא לַיהוָה וְחֻלַּק שְׁלָלֵךְ בְּקִרְבֵּךְ׃ וְאָסַפְתִּי אֶת כָּל הַגּוֹיִם
אֶל יְרוּשָׁלִַם לַמִּלְחָמָה וְנִלְכְּדָה הָעִיר וְנָשַׁסּוּ הַבָּתִּים וְהַנָּשִׁים תִּשָּׁגַלְנָה
וְיָצָא חֲצִי הָעִיר בַּגּוֹלָה וְיֶתֶר הָעָם לֹא יִכָּרֵת מִן הָעִיר׃ וְיָצָא יְהוָה
וְנִלְחַם בַּגּוֹיִם הָהֵם כְּיוֹם הִלָּחֲמוֹ בְּיוֹם קְרָב׃ וְעָמְדוּ רַגְלָיו בַּיּוֹם הַהוּא
הזיתים עַל הַר הַזֵּתִים אֲשֶׁר עַל פְּנֵי יְרוּשָׁלִַם מִקֶּדֶם וְנִבְקַע הַר הַזֵּיתִים מֵחֶצְיוֹ
מִזְרָחָה וָיָמָּה גֵּיא גְּדוֹלָה מְאֹד וּמָשׁ חֲצִי הָהָר צָפוֹנָה וְחֶצְיוֹ נֶגְבָּה׃
ונסתם גי וְנַסְתֶּם גֵּיא הָרַי כִּי יַגִּיעַ גֵּי הָרִים אֶל אָצַל וְנַסְתֶּם כַּאֲשֶׁר נַסְתֶּם מִפְּנֵי
הָרַעַשׁ בִּימֵי עֻזִּיָּה מֶלֶךְ יְהוּדָה וּבָא יְהוָה אֱלֹהַי כָּל קְדֹשִׁים עִמָּךְ׃
וקפאון וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא לֹא יִהְיֶה אוֹר יְקָרוֹת יְקִפָּאוֹן׃ וְהָיָה יוֹם אֶחָד הוּא
יִוָּדַע לַיהוָה לֹא יוֹם וְלֹא לָיְלָה וְהָיָה לְעֵת עֶרֶב יִהְיֶה אוֹר׃ וְהָיָה
בַּיּוֹם הַהוּא יֵצְאוּ מַיִם חַיִּים מִירוּשָׁלִַם חֶצְיָם אֶל הַיָּם הַקַּדְמוֹנִי וְחֶצְיָם
אֶל הַיָּם הָאַחֲרוֹן בַּקַּיִץ וּבָחֹרֶף יִהְיֶה׃ וְהָיָה יְהוָה לְמֶלֶךְ עַל כָּל הָאָרֶץ

ויהי בכל ארעא אמר יי תרין חולקין דבה ישתיצון יסופון ותלתא
ישתאר בה׃ ואעיל ית תלתא בעקא כבור דאשא ואצרופינון כמא
דצרפין ית כספא ואבחרינון כמא דבחרין ית דהבא הוא יצלי בשמי
ואנא אקביל צלותיה אמרית עמי הוא והוא יימר יי אלהי׃
הא יומא דעתיד למיתי מן קדם יי ויפלגון בית ישראל ניכסי עממיא
בגויך ירושלם׃ ואכניש ית כל עממיא לירושלם לאגחא קרבא
ותתכביש קרתא ויתבזזון בתיא ונשיא ישתכבן ויפוק פלגא דקרתא
בגלותא ושאר עמא לא יפסוק מן קרתא׃ ויתגלי יי ויגיח קרבא
בעממיא האינון כיום אגחותיה קרב על ימא דסוף׃ ויתגלי בגבורתיה
בעידנא ההיא על טור זיתיא דעל אפי ירושלם ממדינחא ויתבזע
טורא זיתיא מפלגיה למדינחא ולמערבא חילא רבא לחדא ויתלש
פלגיה דטורא לציפונא ופלגותיה לדרומא׃ ויסתתים חילא דטוריא
ארי ימטי חילא דטוריא לאצל ותתערקון כמא דערקתון מן קדם זיעא
דהוה ביומי עזיה מלך שבטא דבית יהודה ויתגלי יי אלהי וכל קדישוהי
עמיה׃ ויהי בעידנא ההיא לא יהי נהורא אילהין עדי וגליד׃
ויהי יומא חד הוא ידיע קדם יי לא כנהור יימם ולא כקביל ליליי ויהי
לעידן רמשא יהי נהורא׃ ויהי בעידנא ההיא יפקון מי מבוע
מירושלם פלגהון לימא מדינחא ופלגהון לימא מערבאה בקיטא
ובסיתוא יהון נפקין׃ ותתגלי מלכותא דיי על כל יתבי ארעא

והיה בכל הארץ: פי' בכל ארץ ישראל. ויש' בכל העולם. כי גם מאומות העולם לא ישארו אלא הטובים שיהיו עובדי האל ית': פי שנים. שני חלקים מהם: יכרתו יגועו. מקצתם יכרתו בחרב ומקצתם יגועו בדבר: והשלישית יותר בה. ישארו בארץ חיים: והבאתי באש. פי' בצרות קשות דומות לאש. ואמר אם לפי שהמשילה למצרף הכסף והזהב שהם צורפים ובוחנים באש כן יהיו הם מצורפים ובוחנים בסבלם הצרות הקשות בלב טוב הזמן שיסבלו אותם. וכן ת"י ואעיל ית תליתאה בעקא בכור דאשא: הנה יום בא לה'. לה' יהיה אותו היום שכבודו וגבורתו באותו הזמן יראה. והוא זמן שיבא גוג ומגוג על אדמת ישראל כמו שנבא יחזקאל הנביא: וחלק שללך בקרבך. אמר כנגד ירושלם כי יחלקו הגוים שלל העיר בקרבה. כמו שאמר ונשסו הבתים. ויונתן תרגם הא יומא דעתיד למיתי מן קדם ה' ויפלגון בית ישראל ית נכסי עממיא בגו ירושלם: ואספתי. כלומר שישים בלבם לבא אל ירושלם למלחמה. כמו שאמר בנבואת יחזקאל והעליתיך מירכתי צפון והביאותיך אל הרי ישראל: ונלכדה העיר. זאת הצרה תהיה לצרף השלישית שיוותר בה. ועליה כאמר בנבואת ישעיה חבי כמעט רגע עד יעבור זעם. וכאמר בנבואת דניא' והיתה עת צרה אשר לא נהיתה מהיות גוי וגו': ונשסו הבתים. משפעלי הכפל שרשו שסס. וכן מי נתן למשסה יעקב. ענין בזה ושלל: ויצא חצי העיר בגולה. ר"ל שיגלום מן העיר כשבויים אל אהליהם שהם חוץ לעיר. עד כאן יניחם האל ית' ביד אויביהם לצרף אותם וימלטו כל הכתוב בספר ויקבל הצרה בלב טוב: ויתר העם לא יכרת מן העיר. כי לא יתנם האל ית' עוד ביד אויביהם ויתגברו ישראל על האויבים בעזרת האל עמהם. זהו שאמר ויצא ה': ויצא ה'. ביום קרב. ביום מלחמה. תרגום מלחמה קרבא. וכן טובה חכמה מכלי קרב. והדומים לו. ואמר ביום קרב ולא פירש באיזו מלחמה. ופירושו כתרגומו. כיום אגחותיה קרב על ימא דסוף. כי אז היו ישראל בצרה גדולה. כי המצריים היו רודפים אחריהם ואמר להם משה רבינו עליו השלום ה' ילחם לכם ואתם תחרישון. וכן אמר הנה ונלחם בגוים ההם: ועמדו רגליו. על דרך משל שיראה אות ומופת בהר הזתים שיבקע. ופי' החכם הגדול רבינו משה ז"ל סבתו. כמו ויברך אותך לרגלי בסבתי. כן רגליו רוצה לומר קיום סבותיו. כלומר הנפלאות אשר יראו אז במקום ההוא אשר הוא יתברך סבתם. כלומ' עושם. ות"י ויתגלי בגבורתיה בעדנא ההיא. והר הזתים הוא על פני ירושלם. כלומר סמוך לירושלם במזרחה: מחציו מזרחה וימה. ממזרח למערב יבקע ההר כולו חציו לצפון וחציו לדרום. ויהיה ביניהם גיא גדול מאד: ומש. יסור. כלומר שיסור ויעתק חצי ההר ממקומו לצד צפון וחציו לצד דרום והגיא ביניהם. וכן תרגם יונתן ומש ויתלש. ומשל האות הזה שיבקעו הגוים הבאים על ירושלם ויפלו הנה והנה: ונסתם גיא הרי. כשיבקע ההר ינוסו מפני קול הרעש וינוסו אל גיא הרי: כי יגיע. גיא הרים. אל אצל. כי הגיא שיעשה בבקעה ההיא יארך ויגיע אל אצל. והוא שם מקום. כלומר חוץ להרים תהיה הבקיעה ההיא עד אצל וינוסו שם שיחשבו להנצל חוץ להרי' וימצאו שם גיא כמו כן: הרי. כמו הרים: וכן אבילי ירדי. כמו ידים: וקרע לו חלוני. כמו חלונים: וחשופי שת. כמו חשופים. והדומים להם כמו שכתבנו בספר מכלל: כאשר נסתם. רוצה לומר כמו אבותיכם. וכן ואותנו הוציא משם. והדומים להם: מפני הרעש. אמרו כי מה שאמר בישעיה וינועו אמות הספים אז היה הרעש. וזה הוא שאמר בתחלת עמוס שנתים לפני הרעש: ובא ה' אלהי. אז יבא שם אלהי כמו שאמר ויצא ה' כמו שפירש כל קדושים עמך. כמו וכל קדושים. וכן שמש ירח. ראובן שמעון. מלך שרים. והדומים להם. ורוצה לומר קדושים מלאכים. על דרך כי מלאכיו יצוה לך. שמה הנחת ה' גבוריך. וטעם עמך: כנגד ירושלם כמו שאמר בתחלת הפרשה בקרבך. ויונתן תרגם עמך עמה כמו עמו. והחכם הגדול הרמב"ם ז"ל פירש הענין על ההבטחה הטובה אשר הבטיח את ישראל על ידי נביאיו הקדושים. ופי' ובא ה' אלהים על ידי כל הקדושים עמך המדברים לישראל. ויונתן תרגם ונסת' תחלת הפסוק ואסתתם. דומה שהיה קורא ונסתם. בסקל כי נכתם עונך. וכן נמצא במקצת הספרים. ואמר כי כן קוראים אנשי מזרח ונסתם. ואם הקריאה כן יהיה פירוש כן. כי אחרי שיבקע הר הזתים יסתם אחר שעה או שעות או יום או יומים וזה יהיה יותר אות גדול שיסתם אחר שיבקע. כי הרעש הנמצא בעולם שתבקע הארץ ממנו לא תסתם אחר כן. וכן היה בקיעת הארץ לקרח ולעדתו שנסתמה הארץ אחר שנבקעה כמו שאמר ותכס עליה' הארץ וזה היה אות גדול. ופי' כי יגיע גיא הרים אל אצל העמק שנעשה בין שני חצי ההר כשיסתם יגיע סתומו אל המקום הגבוה שבהר שלא תאמר שיסתם חציו או שני חלקיו אלא כולו יסתם עד המקום הגבוה שבהר. ואצל. ענינו גבוה. ומו ואל אצילי בני ישראל. שענינו גדולי ישרא' ומה שאמר הרים והר הזתי' הוא הר אחד לפי שבבקיעתו נעשה שנים: והיה ביום ההוא. ביום שזכר שיהיה בו האות יהיה זה הענין שלא יהיה אור יקרו' וקפאון. ופי' על דרך משל שלא יהיה אור היום ההוא בהיר והוא אור יקרו'. כמו וירח יקר הולך ולא אור קפאון והוא קפוי ועבה שהוא כמו חשך. ופי' שלא יהיה היום ההוא כלו לא כאור ולא כחשך כלו' לא ברוחה ולא בצרה כי שתיהם יהיו בו. וכן אמר אחריו לא יום ולא לילה. ויונתן תרגם לא יהא נהורא אלהין עדי וגלדי: והיה. יום אחד. אותו היום יהיה יום מיוחד לה' שיודע בו בגבורותיו ובנפלאותיו שיעשה באותו היום: לא יום ולא לילה. לא יהיה כולו יום ולא כולו לילה. כלומר לא יהיה כלו צרה ולא כלו רוחה: והיה לעת ערב יהיה אור. לעת הצר' הגדולה שיצא העיר בגולה אז ויצא ה' ונלחם בגוים ההם: והיה. מים חיים. הוא שאמר בנבואת יואל ומעין מבית ה' יצא גו'. והוא שאמר בנבואת יחזקאל והנה מים מפכים. ואמר שם והיו לנחל גדול הכל כמו שכתוב שם: הקדמוני. המזרחי: האחרון. המערבי. הוא שכ' בנבואת יחזקאל ובאו הימה אל הים: בקיץ ובחורף. יהיה מוצאם שלא ייבשו אלה הנחלים ולא יכזבו מימיהם. ות"י בקייטא ובסיתווא יהון נפקין: וכתב החכם רבי אברהם אע"ז ז"ל כי זכר קיץ וחורף לפי שהם תקופות יבשות כי ימי הקיץ הם חמים ויבשים וימי החורף קרים ולחים ובאלה הימים יחסרו הנהרות: והיה ה' למלך. כשיראו הגוים הבאים על ירושלם אלה הנפלאות הנזכרות יכירו כי ה' הוא המולך על כל הארץ ומשגיח בתחתונים ועושה בהם כרצונו. והטבע' הופך לעשות רצון יראיו כי הכל מעשה ידיו:

בעידנא ההיא יפלחון קדם יי כתף חד ארי שמיה יציב בעלמא ולית
בר מיניה : יקפה כל ארעא כמישרא מגבע לרמון דרום ירושלם
ותתרבי ותיתב באתריה למתרע שבטא בנימן עד אתר תרע קדמאה
עד תרע זויתא ומגדל פקוס עד שיחי מלכא : ויתבון בה וקטלא
לא יהי עוד ותיתב ירושלם לרוחצן : ודא תהי מחתא די ימחי יי ית
כל עממיא דמתכנשין ואתן על ירושלם יתמסי בסריה והוא קאים
על רגלוהי ועינוהי יתמסין בגלגליהון ולישנהון יתמסי בפומהון :
ויהי בעידנא ההיא יהי שיגוש קטלא קדם יי סגי בהון ויתקפון גבר
ביד חבריה ותתלש ידיה עם ידא דחבריה : ואף דבית יהודה יתיהון
עממיא כד אנוסין לאגחא קרבא בירושלם ויכנשון ניכסי חיל כל
עממיא סחור סחור דהבא וכספא ולבושין סגי לחדא : וכן תהי
מחת סוסיא כודניא גמלא וחמרא וכל בעירא דיהי במשריתא האינון
במחתא הדא : ויהי כל דישתאר מכל עממיא דמתכנשין ואתן על
ירושלם יסקון כזמן שנא בשנא למסגיד קדם מלך עלמיא יי צבאות
ולמיחג ית חגא דמטליא : ויהי דלא יסק מן זרעית עממי ארעא
לירושלם למסגיד קדם מלך עלמא יי צבאות ולא עליהון יהי מטר :
ואם מלכוות מצרים לא תיסק ולא תיתי ולא להון יסק נילוס ברם ע
עליהון תהי מחתא דימחי יי ית עממיא דלא יסקון למיחג ית חגא
דמטליא : דא תהי פורענות מצרים ופורענות כל עממיא דלא יסקון
למיחג ית חגא דמטליא : בעידנא ההיא יהי כל ברוכת סוסיא קודש
קדם יי ויהון דודיא בבית מקדשא דיי סגיאין כמזרקיא קדם מדבחא
: ויהי כל דוד בירושלם וביהודה קודשא קדם יי צבאות וייתון כל
דבחין ויסבון מנהון ויבשלון בהון ולא יהי עביד תגרא עוד בבית
מקדשא דיי צבאות בעידנא ההיא :

ביום ההוא יהיה יהוה אחד ושמו אחד : יסוב כל הארץ כערבה
מגבע לרמון נגב ירושלם וראמה וישבה תחתיה למשער בנימן עד
מקום שער הראשון עד שער הפנים ומגדל חננאל עד יקבי המלך :
וישבו בה וחרם לא יהיה עוד וישבה ירושלם לבטח :
וזאת תהיה המגפה אשר יגף יהוה את כל העמים אשר
הגוים צבאו על ירושלם המק בשרו והוא עמד על רגליו ועיניו תמקנה
בחריהן ולשונו תמק בפיהם : והיה ביום ההוא תהיה מהומת יהוה
רבה בהם והחזיקו איש יד רעהו ועלתה ידו על יד רעהו : וגם יהודה
תלחם בירושלם ואסף חיל כל הגוים סביב זהב וכסף ובגדים לרב
מאד : וכן תהיה מגפת הסוס הפרד הגמל והחמור וכל הבהמה
אשר יהיה במחנות ההמה כמגפה הזאת : והיה כל הנותר מכל
הגוים הבאים על ירושלם ועלו מדי שנה בשנה להשתחות למלך
יהוה צבאות ולחג את חג הסכות : והיה אשר לא יעלה מאת משפחות
הארץ אל ירושלם להשתחות למלך יהוה צבאות ולא עליהם יהיה
הגשם : ואם משפחת מצרים לא תעלה ולא באה ולא עליהם תהיה
סא המגפה אשר יגף יהוה את הגוים אשר לא יעלו לחג את חג הסכות :
כל־ זאת תהיה חטאת מצרים וחטאת כל הגוים אשר לא יעלו לחג את חג
הסכות : ביום ההוא יהיה על מצלות הסוס קדש
ליהוה והיה הסירות בבית יהוה כמזרקים לפני המזבח : והיה כל סיר
בירושלם וביהודה קדש ליהוה צבאות ובאו כל הזבחים ולקחו מהם
ובשלו בהם ולא יהיה כנעני עוד בבית יהוה צבאות ביום ההוא : ע"כ

ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד. שיכירו כי ה' אחד ואין אלוה מבלעדו. וכן שמו יהיה אחד שלא יזכרו בשם אלוה אחר בעולם אלא שמו לבדו יזכרו. כמו שכתוב למעלה והיה ביום ההוא נאם ה' צבאות אכרית את שמות העצבים מן הארץ ולא יזכרו עוד. והחכם רבי אברהם בן עזרא ז"ל פירשו בשם המפור' שהוא שם בן ארבע אותיות. וכן כתב ושמו אחד. הוא השם הנכבד הנודע על ידי משה רבינו עליו השלום. ויקרא אז בפי הכל ככתיבתו. וכן החכם הגדול הר"ר משה ז"ל פירשו בשם המפורש. כי כל השמות המיוחסים לאל ית' הם שמות נגזרי' אם לפי יחס הפעולות אליו. או לפי ההוראה לשלמותו. וכאשר רבו אלה השמות הנגזרים חשבו קצת בני אדם שיש לה' ית' תארים רבים כמספר הפעולות אשר נגזרו השמו' מהם. ולזה ייעד בהגיע לבני אדם השגה שתתיר מהם זה הספק: ואמר ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד. ר"ל שכמו שהוא אחד כן יקרא אז בשם אחד לבד. והוא המורה על העצם לבד לא שהוא נגזר. וכן ת' ותתגלי מלכותא דה' על כל יתבי ארעא בעדנא ההיא יפלחון קדם ה' כתף חד ארי שמי יציב בעלמא לית בר מיני: יסוב כל הארץ כערבה. כל הארץ סביב ירושלם שהיא עתה הרים כמו שאמר ירושלם הרים סביב לה תהיה אז מישור כערבה. והיא תרום ותגביה על כל הארץ. אף על פי שעתה גם כן היא גבוה מכל ארץ ישראל מפני ההרים שהם סביב לה היום לא תראה גבהותה כל כך. אבל באותו הזמן שתהיה כל הארץ סביבותיה ארץ מישור תראה גבהותה על כל הארץ. הוא שאמר בנבואת ישעיה יהיה הר בית ה' נכון בראש ההרים ונשא מגבעות. ואף על פי שפירושו שם נשא בגדולה ובמעלה הכל יהיה זה וזה: מגבע לרמון. משם יחל המישור: נגב ירושלם. לדרום ירושלם: וראמה. בתנועת האלף והוא במקום וי"ו ע"ין הפעל. כאלף וקאם שאין. אלא שהא' ההיא היא נחה: ופירוש וראמה כמו שכתבנו שתהיה רמה וגבוה על כל הארץ: וישב' תחתיה. במקומה תהיה אלא שתארך ותרחב: שער הפנים. הוא שנ' בנבואת ירמיה שער הפנה ומגדל חננאל נזכר גם כן שם: יקבי המלך. מן גורן ויקב. וידועים היו אלה שהיו חוץ לעיר. ות' עד שיחי דמלכא: וישבו בה. פירוש וישבו בה לעולם: וחרם לא יהיה עוד. שלא תהיה לחרם ולחרבן לעולם. כמו שאמר בנבואת ירמיה לא ינתש ולא יהרס: וזאת תהיה המגפה אשר יגוף ה'. המק בשרו. זה כפול האברים: והוא עומד על רגליו. שלא יהיה מתוך החולי אלא בעוד שהוא עומד על רגליו ימקו בשרו ואבריו: בחוריה'. כשתמקנה העינים יהיה מקומם חור: ותרגם יונתן יתמסון בגלגליהון. וזו המכה הוא שאמר בנבואת ישעיה ונתתי בהם אות ושלחתי מהם פליטים וגו': והיה ביום ההוא. ועלתה ידו על יד רעהו. תפסק ידו כשיחזיק ביד רעהו. כמו שאמר המק בשרו. וכן כעלות גדיש בעתו. ותעל שכבת הטל. ועריה עלה: וכן תרגם יונתן ותתלש ידיה עם ידא דחבריה: וגם יהודה. פירוש גם יהודה שבאו עם הגוים ונלחמו עמהם בירושלם כשיראו המגפה שישלח ה' בהם יאספו חילם זהב וכסף ובגדים כמו שאמר ואכלו על ימין ועל שמאל: ומה שאמר ואסף רוצה לומר יאספו על ידם תחלה ואחר כך יבאו יושבי ירושלם ויבזו גם הם. ויונתן תרגם ואף דבית יהודה יתיהון עממיא כדאניסין לאגחא קרבא בירושלם ויכנשון נכסי כל עממיא וגו': והיה כל הנותר. הנותרים הם שהשיבו אל לבם במלחמה ההיא ושבו אל ה' בכל לבם: למלך ה' צבאות. שהם הכירוהו למלך על כל הארץ: את חג הסכות. לפי שבאותו זמן תהיה המלחמה ויראו נפלאו' הבורא ית' ויבאו מדי שנה בשנה לזכרון אותו היום: והיה. ולא עליהם יהיה הגשם. על הארץ. שלא יעלו יושביה אותה שנה לא ירד עליהם המטר: ואם משפחת מצרים ולא עליהם. והם לא ירד עליהם מטר כל השנים ולא יצטרכו למטר. אם כן מה יהיה עונשם תהיה עליהם המגפה אשר יגוף ה' את כל הגוים שבאו על ירושלם כמו שאמר המק בשרו: אשר לא יעלו לחוג. בעבור שלא יעלו בני מצרים לחוג את חג הסוכות יהיה להם זה העונש שתהיה בהם המגפה. ויונתן תרגם ולא עליהון יסק נילוס ברם עליהון תהא מחתא דימחי ה' וכו': זאת תהיה חטאת מצרים וחטאת כל הגוים. חטאת מצרים המגפה וחטאת כל הגוים המטר שלא ירד עליהם כמו שנזכר: חטאת. פירוש עונש. כלומר עונש החטאת. ועל זה הדרך כי לא שלם עון האמרי. רוצה לומר עונש העון. ותרג' יונתן פורענות: ביום ההוא יהיה על מצלות הסוס קדש לה'. מצלות הם שתולים בצוארי הסוסים והם מקשקשים. אותם המצלו' יהיו קדש לה' שיעשו מהם סירות לבשל בהם בבית המקדש: ואלה הסוסים. יש מפרשים שהם הסוסים שימותו במגפה כמו שאמר. ויש מפרשים סוסי העולים שנה בשנה לחוג את חג הסכות שיקדישו מצלות סוסיהם לעשות מהם סירות לבשל בהם בבית המקדש. ופירוש על מצלות כאלו כתוב ומפותח עליהם קדש לה' כן יהיו נודעים כי הם קדש ולא יקח אדם מהם לעצמו אפילו אחת. ובדברי רז"ל מאי על מצלות הסוס. אמר רבי יהושע בן לוי עתיד הקדוש ברוך הוא להוסיף על ארץ ישראל עד שעה שהסוס רץ ומצל'. פירוש עד חצי היום שעומד הסוס בצל לעצמו מתחתיו. ורבי אליעזר אמר מצלות שתולין לסוס בין עיניו יהיו קדש לה': והיה הסירות בבית ה' כמזרקים. פי' רבים כמזרקים. וכן תרגם יונתן סגיאין כמזרקיא: כמו שיהיו רבים המזרקים בבית ה' לזרוק בהם הדם. כי הזובחים יהיו רבי' כי כל הבאים לחוג יביאו זבחים: והיה. עוד ירבו הסירות לרוב הזובחים כי לא יספיקו להם אותם שיהיו בבית המקדש. אלא כל סיר בירושלם וביהודה יהיו קדש לה' לבשל בהם זבחי שלמים. וכשיבואו הגוים הזובחים יקחו מהם ובשלו בהם: ולא יהיה כנעני עוד. ת' ולא יהא עביד תגרא עוד. כמו כנעניה סחריה. כ"ל ומה לא יצטרך בית ה' עוד לסוחר שימכור שם סירות או נחשת לעשות מהם סירות כי רבים יהיו המתנדבים המקדישים. ואא"ז ז"ל פירש כי על הגבעונים אמר שהיו חוטבי עצים ושואבי מים בבית המקדש לא יהיו שם עוד כי מגדולי הגוים יהיו עובדי הכהנים. וכן פי' וגם מהם אקח לכהנים ללוים:

הפטרת תולדות

משא

דבר יהוה אל ישראל ביד מלאכי: אהבתי
אתכם אמר יהוה ואמרתם במה אהבתנו
הלוא אח עשו ליעקב נאם יהוה ואהב את
יעקב: ואת עשו שנאתי ואשים את הריו שממה ואת נחלתו לתנות
מדבר: כי תאמר אדום רששנו ונשוב ונבנה חרבות כה אמר יהוה
צבאות המה יבנו ואני אהרוס וקראו להם גבול רשעה והעם אשר
זעם יהוה עד עולם: ועיניכם תראינה ואתם תאמרו יגדל יהוה
מעל לגבול ישראל: בן יכבד אב ועבד אדניו ואם אב אני איה
כבודי ואם אדונים אני איה מוראי אמר יהוה צבאות לכם הכהנים
בוזי שמי ואמרתם במה בזינו את שמך: מגישים על מזבחי לחם
מגאל ואמרתם במה גאלנוך באמרכם שלחן יהוה נבזה הוא:
תגישו וכי תגישון עור לזבח אין רע וכי תגישו פסח וחלה אין רע הקריבהו
לזבוחי נא לפחתך הירצך או הישא פניך אמר יהוה צבאות: ועתה חלו
וחולה נא פני אל ויחננו מידכם היתה זאת הישא מכם פנים אמר יהוה צ
צבאות: מי גם בכם ויסגר דלתים ולא תאירו מזבחי חנם אין לי
חפץ בכם אמר יהוה צבאות ומנחה לא ארצה מידכם: כי ממזרח
שמש ועד מבואו גדול שמי בגוים ובכל מקום מקטר מגש לשמי ו
ומנחה טהורה כי גדול שמי בגוים אמר יהוה צבאות:

מתל

פתגמא דיוי על ישראל ביד מלאכי דיתקרי
שמיה עזרא ספרא: רחימית יתכון אמר
יוי ואם תימרון במה רחמתנא הלא אחא
עשו ליעקב אמר יוי ורחימית ית יעקב: וית עשו רחיקית ושויתי ית
טורוהי לצדו וית אחסנתיה לצדות מדבר: ארי יימרון אדומאי
אתמסכננא כען עתרנא נתוב ונבני חרבתא כדנן אמר יוי צבאות
אינון יבנון ואנא אפגר ויקרון להון תחומא דעמיה רשיעא ועמא
דאיתי עליהון לוט עד עלמא: ועיניכון יחזיאן ואתון תימרון יסגי
יקרא דיוי ואפתיית תחום ישראל: הא על ברא אמיר ליקרא ית אבא
ועבדא למדחל מן קדם ריבוניה אם כאב אנא אן דאתון מיקרין קדמי
ואם כריבון אנא אן דאתון דחלין מן קדמי אמר יוי צבאות לכון כהני
דמבסרין על שמי ואם תימרון במה בסרנא על שמך: מקרבין
אתון על מדבחי קרבן מרחק ואם תימרון במה מרחיק כד אתון א
אמרין פתורא דיוי בסיר הוא: דאתון מקרבין דעויר לדבחא הלא
ביש ודאתון מקרבין דחגיר ודמריע הלא ביש קריבוהי כען לשולטנך
דעלך היתרעי בך או היסב אפך אמר יוי צבאות: וכען צלו כען קדם
אלהא ויקבל צלותנא מידכון הוות דא היתנסבון לכון אפין אמר יוי
צבאות: מן אף הכא בכון ויגוף דשי בית מקדשי ולא תקרבון על
מדבחי קרבן מרחק לא רעוא קדמי בכון אמר יוי צבאות וקורבן
לרעוא לא אקבל מידכון: ארי ממדנח שמשא ועד מיעליה רב שמי בֵּיני עממיא ובכל עידן דאתון עבדין רעותי אנא אקבל צלותכון ושמי רבא מתקדש
על ידכון וצלותכון כקורבן דכי קדמי ארי רב שמי ביני עממיא אמר יוי צבאות: ואתון

משא

דבר ה' אל ישראל ביד מלאכי. חגי זכריה ומלאכי הם שנבאו בבית שני. וכחגי וזכריה נכתב זמן נבואתם ובמלאכי לא נכתב ולפסר שהי' אחרון שבה' וכן ירא' כי לא נזכר ברב' בנין הבית כמו שנזכרו חגי וזכריה כמו שכתו' והתנבי חגי וזכריה בר עדוא נביאיא. ואמר ושבי יהודאי בנין ומצלחין בנבוא' חגי נביאה וזכריה בר עדוא. ורז"ל אמרו מלאכי זה עזרא ולא נקרא בשם מקום שקראו נביא אלא עזרא הסופ'. ופי' אל ישראל. להוכיחם על מעשיהם כי הדור שעלה מבבל היו רובם מחזיקים במעשים שאינם טובים שהיו נושאים נשים נכריות כמו שהוכיחם עזרא בזה. וכן מלאכי הוכיחם בזה כמו שאמר ובעל בת אל נכר. וכן בחלול שבתות לא היו נזהרים ובדברים אחרים כמו שכתוב בספר עזרא: אהבתי אתכם. ואמרתם במה אהבתנו. פי' ואם תאמרו במה אהבתנו: הלא אח עשו ליעקב. אחים היו בני יצחק אוהבי ובחרתי ביעקב ובזרעו אחריו אף על פי שהם מכעיסים אותי ונתתי לזרע יעקב הארץ אשר נשבעתי לאברהם וליצחק: ואת עשו שנאתי לפי מעשיו ומעשה זרעו אחריו ולא רציתי שיחלקו עם אחיו יעקב בארץ כנען. ונתתי לו לירושה הר שעיר ולזרעו אחריו וכשהרבו להרע לישראל ושמחו בחרבנם ובגלותם שנאתים: ואשים את הריו שממה. לפי שנקראת ארצו הר שעיר אמר הריו. ואף על פי שארצכם היתה שממה גם כן אתם שבתם אליה והנכם יושבים בה אבל הם לא ישובו לארצם לעולם. כי לעולם תהיה שממה ולתנות מדבר הנה תראו כי אהבתי זרע יעקב ושנאתי זרע עשו: לתנות מדבר. שישכנו בארצם תנים ובנות יענה כמו במדבר: כי תאמר אדום רששנו. ואם תאמר עדת אדום רששנו אף על פי שאנו רשים ודלים וארצנו חרבה עוד נשוב ונבנה חרבות כמו שעשו ישרא': כה אמר ה' צבאות המה יבנו ואני אהרוס. אם יבנו אני אהרוס: וקראו להם גבול רשעה. כלומר לארצם יקראו כל העולם גבול רשעה כי ברשעת יושביה היא חרבה לעולם כי גדלה רשעתם לפני השם שבגדו באחיהם בני יעקב והאל יתברך צוה לישראל לא תתעב אדומי כי אחיך הוא והם הרעו להם בכל אשר יכלו ושמחו בחרבנם ובגלות' כמו שנ' בנבואת עובדיה לפיכך זעם ה' אותם עד עולם. וי"ו וכמוב בו"ו ויבא אברהם את עיניו והדומי' להם. ויונתן פירשה עם תוספת שהוסיף ארי יימרון אדומאי את מסכיכנא כען עתרנא ונתוב ונבנה חרבתא: ועיניכם תראינה. פירוש תראינה בחורבנם: ואתם תאמרו יגדל ה'. פי' ואתם אז תאמרו מעל לגבול ישראל יגדל ה' כלומר תתנו שבח וגדולה שאתם בגבולכם יושבי' וגבולם חרב. וגבולכם יקרא גבול ישראל וגבולם גבול רשעה: בן יכבד אב ועבד אדוניו. פירוש יירא את אדוניו כמו שאמר איה מוראי: ובאמרו בן יכבד אב ועבד אדוניו זהו מדרך השכל המפורסם שראוי לבן לכבד את אביו והעבד מוכרח לירא את אדוניו: לכם הכהנים בוזי שמי. הפך כבוד הבן לאב. הוכיח תחלה לכהני' שהיה להם להוכיח ולהורות כמו שאמר ובאת אל הכהנים הלוים ולא די שאין אתם מוכיחים אלא שאתם סומכים ידי הרעים שמביאים קרבן נבזה: ואמרתם במה בזינו את שמך. והתשובה באמרכם שלחן ה' נבזה הוא אלא שהקדים לזכור הניאול שעושים והוא שאומר מגישים וגו': מגישים. לחם מגואל. קרבן. כמו את לחם אלהיך לחם אשה קרבני לחמי: מגואל. מתועב ומטונף והוא הפסח והעור והחולה: ואמרתם במה גאלנוך. ואיך תאמרו במה גאלנוך אם תגאלו בדם מזבחי הרי אתם מגאלים אותי: שלחן ה'. הוא המזבח. וכן אמר ביחזקאל על המזבח זה השלחן אשר לפני ה' נבזה הוא שמקריבים שם הדם והחלבים שהם דברים נבזים ואיכם מסימים אל לבם למה צוה האל יתברך להקריב דם וחלבים: וכי תגישון. כשמביאים לכם שה עור לזבוח ולהקריבו אתם אומרי' אין זה רע וטוב הוא להקריבו כי השלחן נבזה והקרבן איננו רע. שיהיה נבזה ואתם מגישים אותו על מזבחי והיה עליכ' לומר למביאים אותו זה רע הוא להקריבו כמו שכתוב בתורה עורת או שבור וגו'. לא תקריבו אלה לה' ואתם נושאים פני המביאים ומקבלים הפחות ותאמרו אין רע: הקריבהו נא לפחתך. איך תוכלו לומר שאיננו רע להקריבו לפני ואם תקריבהו לפחתך בשר ודם הירצך באותה המנחה. או הישא פניך בעבורה אם תבקש ממנו דבר אבל ישנאך בעבורה ויכעס עליך. פחתך מן פחת יהודה ושגול הפא תחת פתח גדול והוא המושל והשלטון כתרגום שלטונך: ועתה. אם תשובו אליו ותחלו פניו בלב שלם יחון אתכם וייטיב לכם. ואמ' ויחננו כי הנביא יש לו נחת בברכתם. ועוד לכלול עצמו בכלל ישראל כמו שאמר משה רבינו ע"ה וסלחת לעונינו ולחטאתינו ומהאל ית' למד דבר זה שאמר לו עד אנה מאנתם לשמור מצותי ותורותי: מידכם היתה זאת. זאת המארה שהיא לכם כמו שאמר למטה וגם ארותיה מירכ' היא זאת המארה שאת' עושים רע בעיני ה' לפיכך הוא שולח בכם מארה: הישא מכם פנים. וכי סבורים אתם שישא פנים לאחד מכם שלא יוכיחכם על מעשיכם הרעים והוא לא ישא פנים ולא יקח שוחד. ויו"ת היתנסבון לכון אפין וכן אונקלו' תרגם אשר לא ישא פנים דלית קדמוהי מיסב אפין. לא ראוי ליחס לו נשיאות פנים: מי גם בכם. שאתם רעי' מי יתן שיהיה בכם איש אחד שיתן אל לבו דבר הקרבנות הנבזים: ויסגור דלתים. ויסגיר דלתי העזרה שלא יביא שם אדם קרבן כי טוב הוא שלא יביאו קרבן משיביאוהו נבזה: ולא תאירו. על מזבחי חנם. ולא תבעירו. כמו נשים באות מאירות אותה. פירוש ובחנם תבערו אש על המזבח כי הקרבן שתקריבו עליו לא לרצון יהיה לכם ולא למביאים אותו זהו שאמר אין לי חפץ בכם כי מעשיכם רעים ומנחתכם איננה רצויה אפילו היתה טובה כל שכן שהיא רעה ואין לי חפץ ורצון לא במנחתכם ולא בכם: כי ממזרח שמש ועד מבואו. כל הייסוב הוא ממזרח למערב ואיננו כן מצפון לדרום כי איננו מיושב כולו: גדול שמי בגוים. כי אף על פי שעובדים לצבא השמים מודים בי שאני הסבה הראשונה אלא שעובדים אותם לפי דעתם שיהיו אמצעיים ביני וביניהם. ואמרו רז"ל דקרו ליה אלהא דאלהין: ובכל מקום מוקטר ומוגש לשמי. אם הייתי מצוה אותם כמו שצויתי אתכם היו מקטירים ומגישים לשמי. ועוד כי מנחה טהורה היו מגישים לא כמו שאתם עושים שאתם מגישים מנחה טמאה ונבזה. או פירושו אעפ"י שהם מקטירים ומגישים לע"ז דעתם לשמי:

ואתון מחללין יתיה כד אתון אמרין פתורא דיי בסיר הוא ובסירן
מתנתנא מיניה : ואם תימרון הא דאיתינא מליאותנא ושניקתון
יתיה אמר יי צבאות ומיתן אתון דאניס ודחגיר ודמריע ומיתן אתון
ליה בקורבנא האקביל יתיה ברעוא מידכון אמר יי : וליט דיעביד
בנכיל ואית בעדריה דכר והוא חייב לי נדר ודבח ומחבל קדם יי ארי
מלך רב אנא אמר יי צבאות ושמי חסין בעממיא : וכען לכון תפקידתא
הדא כהניא : אם לא תקבלון ואם לא תשוון דחלתי על לבא למיתן
יקרא לשמי אמר יי צבאות ואשלח בכון ית מארתא ואלוט ית
ברכתכון ואף אלוטינה ארי ליתכון משוון דחלתי על לבא : הא
אנא נזיף לכון בעללת בר זרעא ואיגלי בהתת חובכון על אפיכון
ואבטל רבות חגיכון ויתמנע חולקיכון מיניה : ותדעון ארי שלחית
לותכון ית תפקידתא הדא למהוי קימי דעם לוי אמר יי צבאות :
קימי הוה עמיה חיי ושלמא ויהבית ליה אולפן אוריתי שלים ודחיל
מן קדמי ומן קדם שמי דחיל הוא : אוריתא דקושטא הוה בפומיה
ושקרא לא אשתכח בסיפוותיה בשלמא ובקשיטותא ובתריצותא הליך
קדמי וסגיאין אתיב מחובא : ארי ספתי כהין יטרון מדע ואוראה
יבעון מפומיה ארי משמש קדם יי צבאות הוא : ואתון סטיתון מן
אורחא אתקילתון סגיאין באוריתא חבילתון קימא דעם לוי אמר יי
צבאות : ואף אנא יהבית יתכון בסירין וחלשין לכל עמא כמא
דליתכון נטרין ית אורחן דתקנן קדמי ונסבין אפין באוריתא :

אדני ואתם מחללים אותו באמרכם שלחן יהוה מגאל הוא וניבו נבזה
אותו אכלו : ואמרתם הנה מתלאה והפחתם אותו אמר יהוה צבאות
והבאתם גזול ואת הפסח ואת החולה והבאתם את המנחה הארצה
וזבח אותה מידכם אמר יהוה : וארור נוכל ויש בעדרו זכר ונודר וזבח
לאדני משחת ליהוה כי מלך גדול אני אמר יהוה צבאות ושמי נורא בגוים :
ב ועתה אליכם המצוה הזאת הכהנים : אם לא תשמעו ואם לא תשימו
על לב לתת כבוד לשמי אמר יהוה צבאות ושלחתי בכם את המארה
ארותיה וארותי את ברכותיכם וגם ארותיה כי אינכם שמים על לב : הנני
גער לכם את הזרע וזריתי פרש על פניכם פרש חגיכם ונשא אתכם
אליו : וידעתם כי שלחתי אליכם את המצוה הזאת להיות בריתי
את לוי אמר יהוה צבאות : בריתי היתה אתו החיים והשלום ואתנם
לו מורא וייראני ומפני שמי נחת הוא : תורת אמת היתה בפיהו ועולה
לא נמצא בשפתיו בשלום ובמישור הלך אתי ורבים השיב מעון :
כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך יהוה צ
צבאות הוא : ואתם סרתם מן הדרך הכשלתם רבים בתורה שחתם
ברית הלוי אמר יהוה צבאות : וגם אני נתתי אתכם נבזים ושפלים
לכל העם כפי אשר אינכם שמרים את דרכי ונשאים פנים בתורה :

ואתם מחללים אותו · הפך הגוים שהם מכבדים ומגדלים שמי וכי יש חלול גדול מזה שתאמרו שלחן ה' מגואל הוא שפירושו נבזה הוא : וניבו נבזה אכלו · וניבו דברו כמו ניב שפתים ר"ל דברו של הכהן המקריב מה הוא שאומר תמיד נבזה אכלו כלומר לחם המזבח ואכלו שהוא חלב ודם מגואל ונבזה הוא · ויש מפרשים וניבו מענין תנובה. וי"ת בסיר הוא ובסירן מתנתא מיניה : ואמרתם · עתה יוכיח ישראל המביאי' הקרבן תאמרו בהביאכם השה לעזרה הנה מתלאה כלומ' יאמ' כל אחד לחבירו בהביאו הקרבן כמה אני יגע ולואה מזה השה שנשאתי על כתפי ר"ל שהוא שמן ובעל בשר : והפחתם אותו · על הקרקע דרך בזיון · וכן תרגם יונתן ושניקתון יתיה כמו ויגער ה' שתרגומו ושניק ה' . ויש מפרשים אותו מענין נפח נפש שענינו דאבון נפש כלומר תאחיבו ותדאיבו נפש בעל השה כי גזלתם אותו כמו שאמר והבאתם גזול ואחז"ל פירש והפחתם מענין נופח באש פחם · כלומר הם אומרים כי יגעים הם ונלאים מטורח הקרבן שנשאו על כתפם לומר שהוא שמן ובעל בשר והוא בהפך כי כל כך הוא כחוש ודל בשר שאם תנפחו בו יפול לארץ · ותרגם יונתן הנה מתלאה הא דאיתינא מליאותנא : וארור נוכל · חושב מחשבה רעה ועושה בערמה · וכן מן הענין אשר נכלו לכם ויתנכלו אותו להמיתו · וכן תרגו' להרגו בערמה למקטליה בנכילו : ויש בעדרו זכר · פי' זכר תמים וכן כאמר יהיו כאמר לבן דבר האמר ענינו ורבים כמוהם : ונודר וזובח משחת · זכר הנדר לפי שיש קרבן שהוא כשר לנדבה ואינו כשר לנדר · כמו שרוע וקלוט לפיכך אמר ונודר כי אפילו לנדר מביאין קרבן משחת · משחת ר"ל שיש בו מום ענין השחתה כמו כי משחתם בהם שלא שהוא שם וזה פעול : כי מלך גדול אני. ואיך תבזו אותי : ושמי נורא בגוים · ואתם שאהבתי אתכם מכל הגוים לא תיראו ממני : ועתה · הכהנים לפי שהם מקבלים הקרבן המשחת מיד המביאים אותו והיה להם למנוע אותם ולהורותם כי אין זה הקרבן ראוי להקריבו לפני כמו שמנעה אותו התורה : בכם · במקבלי' ובמביאי' : את ברכותיכם: שברכתי אתכם אחר בנין הבית כמו שכתוב · אמר אחר שאתם מבזים אותי בקרבנותיכם אהפוך לכם הברכה למארה : וגם ארותיה · כלומר עד עתה ארותי הברכה שנתתי לכם מעת שהחלותם לבזותי בהבאת הקרבנות ועתה אוסיף עוד במארה אם לא תשמעו : הנני גוער לכם · ענין השחתה כמו גערת גוים : לכם · בעבורכם : וזריתי · פרש · וזריתי מלעי' והו' מבנין הרגום כמו מזרה ישראל : פרש · זבל הבהמות כמו ואת פרשה · אמר תחילה פרש ואחר כך פירש ואמר פרש חגיכם והוא כמו כבשי' ר"ל כי בהמות הקרבנות יקראו חגים וכן אסרו חג בעבותים · חגים ינקופו · חלב חגי · ונקרא הקרבן חג לפי שרוב הקרבנו' קרבים בחג · ור"ל בזה הענין כמו שאת' מבזים אותי בקרבנות כן אבזה אתכם בהם כי הדבר הנבזה שבבהמות והוא הפרש אזרה אותו על פניכם: אזרה אותו על פניכם · כלומ' אשים אתכ' לבשת ולבזיון מפני הרעב שאשחי' הזרע שתזרעו ואתם תשארו בחסרון לחם ותהיו לבשת בין הגוי' אשר סביבותיכ' כי ברעב יהיו לבשת כמו שאמר ושבעתם אותו ולא אתן אתכם עוד חרפת רעב בגוים והרי אתם לבשת ולבזיון כאלו זריתי פרש על פניכם : ונשא אתכם אליו. העון ישא אתכם אל הבזיון הזה מדה כנגד מדה אתם בזיתם אותי ותהיו נבזים · ויונתן תרגם הא אנא נזיף לכון בעללת ארעא ואגלי בהתת חוביכון על אפיכון ואבטל רבות חגיכון ויתמנע חולקכון מיניה : וידעתם · להיות בריתי את לוי לפיכך אני מצוה אתכם כל כך לפי שארצה שתהיה בריתי עם שבט לוי שקיימתי : בריתי היתה אתו. עם ראש השבט לכהונה והוא אהרן קדוש ה' ופנחס אשר קנא לאלהיו ובפנחס נאמר הנני נותן לו את בריתי שלום . ונאמר לו עוד והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם · והחיים נתן לו כי מצאנו לו חיים יותר משלש מאות שנה אפילו למי שאמר כי פנחס אינו אליהו שהרי מצאנו אותו שהיה בפלגש בגבעה כמו שכתוב ופנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן עמד לפניו בימים ההם והיו לו משנותיו עד הזמן ההוא יותר משלש מאות שנה : ואתנם לו מורא. החיים והשלום נתתי לו בעבור מורא שיראני : ומפני שמי נחת הוא. שרשו חתת ופירושו נשבר ונדכה מפני שם ה' · ויונתן תרגם ויהבית ליה אולפן אוריתא שלים ודחיל מן קדמי ומן קדם שמי דחיל הוא : תורת אמת היתה בפיהו. כמו שהיתה תורת ה' בפיו שהיה מורה אותה לרבים כן היתה בלבו · זהו תורת אמת שלא היה אחד בפה ואחד בלב זהו ועולה לא נמצא בשפתיו : בשלום ובמישור הלך אתי. בשלום שהיה רבק בי לעשות חפצי על דרך יעשה שלום לי. ובמישור שהלך בדרכי בני אדם בדרך ישרה ובשניהם הוא אתי כי באלה חפצתי לעשות חסד ומשפט וצדקה בארץ : ורבים השיב מעון. שהיה מורה התורה תמיד לכל ורבים שמעו לו והשיבם מעון : כי שפתי כהן ישמרו דעת. כי כן יאות לכל כהן שישמרו שפתיו דעת המצות ואחזי' להורותם בשפתיו לישרא' כמו שאמר בתורה ולהורות את בני ישראל את כל החקים אשר דבר ה' אליהם ביד משה ואמר יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל לפיכך יבקשו ישראל תורה מפיהו: כי מלאך ה' צבאות הוא · כי הוא שליח האל יתברך להורות דברי האל לישראל · ותרגם יונתן ארי משמש קדם ה' צבאות הוא : ואתם סרתם מן הדרך · מדרך הכהנים הראשונים הכשלתם רבים בתורה הפך רבים השיב מעון : ברית הלוי · ברית שהיתה אתו כמו שאמר : וגם אני · נבזים ושפלים לכל העמים · כמו שאתם מבזים אותי כן נתתי אתכם נבזים שהעם שאתם נושאים להם פנים ולא תרצו להוכיחם כדי שיאהבו אתכם אתן אתכם בעיניהם נבזים ושפלים כמו שאומרים בני אדם שהדי שקרי אתא ורייהו זילי : כפי אשר אינכם שומרים את דרכי. מדה כנגד מדה אתם בוזים אותי שאינכם שומרי' דרכי ונתתי אתכם נבזים ושפלים : ונושאים פנים בתורה · אתם נושאים פנים לגדולים בדבר התורה שאמרה לא תקריבו את אלה לה' וכשהם מביאים קרבן בעל מום תיראו מלהוכיחם ולומר להם קרבן זה פסול הוא:

הלא

הלוא אב אחד לכלנו הלוא אל אחד בראנו מדוע נבגד איש באחיו
אבותינו לחלל ברית אבתינו : בגדה יהודה ותועבה נעשתה בישראל
ובירושלם כי חלל יהודה קדש יהוה אשר אהב ובעל בת אל נכר :
ומגה יכרת יהוה לאיש אשר יעשנה ער ועונה מאהלי יעקב ומגיש מנחה
ליהוה צבאות : וזאת שנית תעשו כסות דמעה את מזבח יהוה בכי
ואנקה מאין עוד פנות אל המנחה ולקחת רצון מידכם : ואמרתם
בגדתה על מה על כי יהוה העיד בינך ובין אשת נעוריך אשר אתה בגדת בה
והיא חברתך ואשת בריתך : ולא אחד עשה ושאר רוח לו ומה האחד
מבקש זרע אלהים ונשמרתם ברוחכם ובאשת נעוריך אל יבגד : כי
שנא שלח אמר יהוה אלהי ישראל וכסה חמס על לבושו אמר יהוה
צבאות ונשמרתם ברוחכם ולא תבגדו : הוגעתם יהוה בדבריכם
ואמרתם במה הוגענו באמרכם כל עשה רע טוב בעיני יהוה ובהם
ג הוא חפץ או איה אלהי המשפט : הנני שלח מלאכי ופנה דרך לפני
יבוא ופתאם יבוא אל היכלו האדון אשר אתם מבקשים ומלאך הברית
אשר אתם חפצים הנה בא אמר יהוה צבאות : ומי מכלכל את יום
ובכורית בואו ומי העמד בהראותו כי הוא כאש מצרף וכברית מכבסים :

הלא אבא חד לכלנא הלא אלהא חד ברא יתנא מדין נשקר גבר
באחוהי לאפסא קימא די עם אבהתנא : שקרו דבית יהודה ותועבת
אתעבידת בישראל ובירושלם ארי אפיסו דבית יהודה נפשהון דהוות
קדישא קדם יוי די רחם ואתרעיאו למיסב להון נשין בנת עממיא :
ישיצי יוי לגבר דיעבדינה בר ובר בר מקירוי יעקב ואם כהין הוא לא
יהי ליה מקריב קורבנא בבית מקדשא דיוי צבאות : ודא תנינות
די אתון עבדין חפת דמעתא ית מדבחא דיוי די בכן ודי מדנקין מדלית
עוד אתפנאה לקורבנא ולקבלא יתיה ברעוא מידכון : ואם תימרון
על מה על דיוי אסהיד בינך ובין אתת ינקותך די את שקרת בה והיא
שותפתך ואיתת קימך : הלא חד הוה אברהם יחידי די מיני אתברי
עלמא ומה חד בעי אלהין די יתקיים ליה ולד מן קדם יוי ותסתמרון
בנפשתכון ובאיתת ינקותך לא תשקר : ארי אם סנית לה פטרה אמר
יוי אלהא דישראל ולא תכס חטאה בלבושך אמר יוי צבאות ותסתמרון
בנפשתכון ולא תשקרון : אלהיתון קדם יוי בפתגמיכון ואם תימרון
במה אלהינא קדמוהי בדאתון אמרין כל דעביד ביש תקין קדם יוי
ובהון רעוא קדמוהי אן אלא דעביר אלהא דינא : הא אנא שלח
מלאכא ויפני אורחא קדמי ובתכיף ייעול להיכליה ריבונא די אתון
בען ביה ומלאך קימא די אתון צבן ביה הא אתי אמר יוי צבאות :
ומן מסובר ית יום מיתוהי ומן יקום באיתגליותיה ארי רוגזיה כאשתא ממסי וכבוריתא דמחורין בה : ויתגלי

הלא אב אחד לכולנו · עתה שב להוכיחם הנביא על עבירה אחרת שנשאו נשים נכריות כמו שכתוב בספר עזרא · ואפילו מי שהיתה לו אשה מישראל היה נושא
עליה אשה נכרית ואוהבה יותר מן הראשונה . ועל זה אמ' הלא אב אחד לכולנו כי כולנו בני יעקב כאיש כאשה וכולנו אחים אם כן מדוע נבגד איש באחיו וגו'
אמר הלא אל אחד בראנו . כלומר באל אחד אנו מאמינים שהוא בראנו לא כאלהי העמים שאתם נושאים נשים מהם לחלל ברית אבותינו . כי ברית אבות הוא
שלא לבגוד באשתו · כי אברהם אבינו אעפ"י שלא היו לו בנים משרה לא בגד בה שישא אשה אחרת עליה עד שהיא מרצונה אמרה לו בא נא אל שפחתי אולי
אבנה ממנה . וכן יצחק אבינו אעפ"י שהיתה רבקה עקרה לא נשא אחרת עליה . וכן יעקב אבינו לא נשא מרצונו אשה על נשיו עד שהן נתנו לו השפחות מדעתן :
בגדה . ובירושלם · כלומר אפילו בירושלם שהוא מקום בית המקדש עשו התועבה הזאת : קדש ה' אשר אהב · דבוק האיש והאשה הוא קדש ה' · דכתיב
ודבק באשתו · וצוה לישראל שיהיו קדושים והקדוש הוא שלא ישלחו עצמם אל כל אשה כמו שעושים הגוים . ובסוף העריות אמר קדושים תהיו · וישראל גם
כן נקראו קדש . כמו שאמר קדש ישראל לה' . והנה הם מחללים אותו הקדש שהיא בת ישראל ונושאים נכריות עליהן . זהו ובעל בת אל נכר · כלומר בת
שעובדת אל נכר הפך מה שאמר אל אחד בראנו · ורז"ל פירשו כי כל הבא על הגויה כאלו נתחתן לעז' · דכתיב ובעל בת אל נכר · וכי בת יש לו לאל נכר אלא
זה הבא על הגויה : יכרת ה' . ער ועונה . כלומר שלא ישאר בביתו חי שלא יהיה בביתו מי שיענה הקורא שם . וער הפך המת שהוא ישן · כמו שאמר פן
אישן המות · ישנתי אז ינוח לי . ות"ת ער ועונה בר ובר בר . ורז"ל פירשו אם תלמיד חכם הוא לא יהיה לו ער בחכמים ועונה בתלמידים · ואם כהן הוא לא
יהיה לו בן מגיש מנחה לה' צבאות כי גם מן הכהנים נשאו נשים נכריות כמו שכתוב בספר עזרא : וזאת שנית תעשו . שנית למה שזכר תחלה בזיון המזבח
בבעלי מום אמר עוד שנית תעשו למזבח שאתם גורמים כסות דמעה את מזבח ה' צבאות . נשיכם הישראליות בוכות עליו לפני על החמס שאתם עושים להן
שאתם נושאים עליהן נשים נכריות והנכריות אהובות והישראליות שנואות והם באות לפני בבכי ואנקה ומכסות את המזבח דמעה : מאין עוד פנות אל המנחה.
דין הוא שלא אפנה עוד אל מנחותיכם שתקריבו על המזבח כי במזבח עשיתם קרבן בעלי מום וגו' · ודמעת הנשים המעידים עליכם רעותיכם ואינו מן הדין
שאפנה אל מנחותיכם:ולקחת רצון מידיכם שאקח קרבן מידיכם שיהיה לרצון לכם : ואמרתם · ואם תאמרו על מה על דבר נשותינו לא יקבל מנחותינו .
והתשובה על כי ה' העיד · הוא העיד בינך ובינה שאין אתה אוהב אותה ואין לבך עמה והוא עד עליך אשר אתה בגדת בה : והיא חברתך · והיא היתה
חברתך מקדם מימי נעורי' · והנכון לפרש כי שני ענינים אמר היא חברתך אף על פי שאינכה אשת נעוריך כל שכן כשהיא אשת נעוריך שיש לך לאהוב אותה יותר
ולא למאסה . כמו שאמר בישעי' ואשת נעורי' כי תמאס · ואמר אחר כך ואשת בריתך כי כרתה ברית בינך ובינה כשלקחתה לאשה תהיה אשת נעורים או אינה
אשת נעורים ואתה נושא עליה אשה אחרת נכרית זו היא בגידה גדולה · כי אם היתה ישראלית זהו מנהג העולם לישא אשה על אשה ושיהיו לו נשים רבות אם
ירצה · אבל לקחת נכרית זו היא רעה רבה שתראה לעיניה נכרית גוברת כמוה או יותר ממנה ודין הוא שתבכנה עליכם נשותיכם : ולא אחד עשה · אברהם
שהיה אחד ואב לכל הבאים אחריו באמונתו לא עשה כמו שאתם עושים כי לא רדף אחר התאוה ולא בעל אפילו בבשרו אלא כדי להשאיר זרע אלהים · כלומר
שבוא אלהים יתברך להשאיר זרע · כמו שאמר פרו ורבו : ושאר רוח לו . יתרון הרוח היה לו . ולפיכך לא רדף אחר התאוה ולא בעל אלא למצות פריה ורביה :
ואחז"ל פי' כי הם דברי העם לנביא והם דברי תמיה · אמרו לו והלא אברהם אבינו ע"ה שהיה אחד ולא עשה כן כמו שאנחנו עושים שהכניס אשתו ובעל הגר
שפחתו ואף על פי שאר רוח לו והיה נביא . והנביא הוא משיב להם ומה האחד מבקש זרע אלהים : כלומר כשבעל הגר לא בעל אלא כדי לבקש זרע לפי שלא
היה לו זרע משרה אשתו · ואף על פי כן הוא לא בגד בשרה אשתו כי ברצונה וברשותה עשה הדבר אבל אתם תשמרו ברוחכם ולא יבגוד אחד מכם באשת
נעוריו להניחה ולבעול בת אל נכר . ופירוש ושאר רוח לו ענין יתרון ומעלה . כמו יתר שאת ויתר עז · כי כמו שיש בשרש יתר ענין השאר וענין מעלה ושבח כן
יש בשרש שאר ענין השאר וענין יתרון ומעלה. כלומר יתרון רוח ומעלה היה לו לאברהם : אל יבגוד · כן דרך המקרא לדבר לנכח ושלא לנכח במקום אחד·
ות"י הלא חד הוה אברהם יחידי דמיני' אתברי עלמא ומאי חד בעי אלהין דיתקיים ליה ולד מן קדם ה' . והנה התשובה היתה אליהם מן הנביא כמו שהקשוהו
והוכיח להם שאינם עושים כהוגן : כי שנא שלח . אם שנא אחד מכם אשתו ישלחנה . כתרגומו ארי אם את סניאת לה פטרה . כלומ' טוב הוא שישלחנה
בגט ותלך ותנשא לאיש אחר שיאהבנה אבל שתחזיק בה ותשנאנה בלבבך זו היא בגידה גדולה . זהו שאמר וכסה חמס על לבושו שהוא מראה שהוא אוהב
אותה ודבק בה כלבושו שהוא דבק בבשרו ולא יפשיטנו כן הוא לא ירצה לשלחה ושונאה . זהו החמס שמכסה על לבושו : הוגעתם ה' · על דרך משל מדבר
על לשון בני אדם כי הוא ית' לא ייעף ולא ייגע : או איה אלהי המשפט · או אם אינו כן כי לא טוב בעיניו עושה רע איה אלהי המשפט למה אינו עושה בהם
משפט : הנני · אם תשאלו משפט הרשעים בעולם הזה עוד יבא זמן שתראו ואז יקרב אליכם המשפט לכלות הרשעי' שבכם . ואז יהיה אותו היום שאשלח
מלאכי ופנה דרך לפני . והוא מלאך ה' מן השמים . כמו הנה אנכי שולח מלאך לפניך לשמרך בדרך וגו' : ופנה דרך לפני . זה יהיה קבוץ גליות שלא ימצאו
בדרכם שטן ופגע רע : ופתאום יבא אל היכלו · לפי שלא נגלה הקץ ולא נתבאר בספר דניאל אמר כי פתאום יבא שלא ידע אדם יום בואו טרם בואו שיבא .
כמו שאמר כי סתומים וחתומים הדברים עד עת קץ : האדון · הוא מלך המשיח והוא מלאך הברית : או אמר מלאך הברית על אליהו . וכן אמר באגדה
שאליהו קנא על ברית מילה שנמנע' מהם מלכות אפרי' . שנ' קנא קנאתי לה' אלהי ישראל כי עזבו בריתך בני ישראל . אמר לו קנאת בשטים וכאן אתה מקנא על
המילה חייך שאין ישראל עושים ברית מילה עד שאתה רואה בעיניך · מכאן התקינו לעשות כסא הכבוד לאליהו שנקרא מלאך הברית . שנאמר ומלאך הברית
אשר אתם חפצים הנה בא אמר ה' צבאות : הנה בא · יבא בזמנו · וכן ראשון לציון הנה הנם : ומי מכלכל את יום בואו . מי יהיה סובל את יום בואו כי ביום
בואו יצרפו רבים : כי הוא כאש מצרף . טעם הוא על היום שזכר . כלומר אותו היום יהיה כמו האש שמצרף הסיגים מן הכסף כן יבדלו הרשעים מן הטובים
ויסופו הרשעים וישארו הצדיקים · וכן אמר בנבואת זכריה והבאתי את השלישית באש : וכבורית מכבסים · וכמו הבורית של מכבסי הבגדים שמעבירים
בו הכתם מן הבגד · והרשעים הם הכתם . כמו שאמר נכתם עונך לפני :

וישב מצרף ומטהר כסף וטהר את בני לוי וזקק אתם כזהב וככסף הפטרת
והיו ליהוה מגישי מנחה בצדקה׃ וערבה ליהוה מנחת יהודה שבת
וירושלם כימי עולם וכשנים קדמניות׃ וקרבתי אליכם למשפט הגדול
והייתי עד ממהר במכשפים ובמנאפים ובנשבעים לשקר ובעשקי בשמי
שכר שכיר אלמנה ויתום ומטי גר ולא יראוני אמר יהוה צבאות׃ כי
אני יהוה לא שניתי ואתם בני יעקב לא כליתם׃ למימי אבתיכם כליתם
סרתם מחקי ולא שמרתם שובו אלי ואשובה אליכם אמר יהוה
צבאות ואמרתם במה נשוב׃ היקבע אדם אלהים כי אתם קבעים אתי
ואמרתם במה קבענוך המעשר והתרומה׃ במארה אתם נארים
ואתי אתם קבעים הגוי כלו׃ הביאו את כל המעשר אל בית האוצר ס״ה
ויהי טרף בביתי ובחנוני נא בזאת אמר יהוה צבאות אם לא אפתח
לכם את ארבות השמים והריקתי לכם ברכה עד בלי די׃ וגערתי
לכם באכל ולא ישחת לכם את פרי האדמה ולא תשכל לכם הגפן ישחית
בשדה אמר יהוה צבאות׃ ואשרו אתכם כל הגוים כי תהיו אתם ארץ
חפץ אמר יהוה צבאות׃ חזקו עלי דבריכם אמר יהוה ואמרתם מה
נדברנו עליך׃ אמרתם שוא עבד אלהים ומה בצע כי שמרנו משמרתו
וכי הלכנו קדרנית מפני יהוה צבאות׃ ועתה אנחנו מאשרים זדים
גם נבנו עשי רשעה גם בחנו אלהים וימלטו׃ אז נדברו יראי יהוה
איש אל רעהו ויקשב יהוה וישמע ויכתב ספר זכרון לפניו ליראי
יהוה ולחשבי שמו׃ והיו לי אמר יהוה צבאות ליום אשר אני
עשה סגלה וחמלתי עליהם כאשר יחמל איש על בנו העבד אתו׃
ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע בין עבד אלהים לאשר לא עבדו׃

ויתגלי לצרפא ולדכאה כגבר די מצריף ומדכי כספא וידכי ית בני
לוי ויתקיקינון כדהבא וכבספא ויהון קדם יי מקרבין קורבן בזכו
ויתקבל קדם יי קורבן אנש יהודה ויתבי ירושלם כיומי עלמא
וכשנין דמלקדמין׃ ואתגלי עליכון למעבד דינא ויהי מימרי בכון
לסהיד סותי בחרשיא ובגיופיא ובדמשתבעין לשיקרא ובאנסי אגרא
אגירא ארמלא ויתם ומסטן דין גיורא ולא דחילו מן קדמי אמר יי צב׳׃
ארי אנא יי לא אשניתי קיימי דמן עלמא ואתון בני ישראל אתון סברין
דמן דמאית בעלמא הדין דיניה פסיק׃ למיומי אבהתכון סטיתון
מן קיימי ולא נטרתון תובו לפולחני ואתפני במימרי לאיטבא לכון
אמר יי צבאות ואם תימרון במא נתוב׃ הירגז גבר קדם דיינא ארי
אתון מרגזין קדמי ואם תימרון במא ארגיזנא קדמך במעשריא וב
ובתרומתא׃ בלוטא אתון מתלטין וקדמי אתון מרגזין עמא כולהון׃
אמר נביא אייתו ית כל מעסריא לבית אוצרא ויהי פרנוס לדמשמשין
בבית מקדשי ונסו כען קדמי בהדא אמר יי צבאות אם לא אפתח
לכון ית כוי שמיא ואחית לכון טובא עד דתימרון מיסת׃ ואזוף לכון
במחבלא ולא יחבל לכון ית איבא דארעא ולא תתכיל לכון גופנא
בחקלא אמר יי צבאות׃ וישבחון יתכון כל עממיא ארי תהון אתון
יתבין בארעא בית שכינתי ועבד בה רעותי אמר יי צבאות׃ תקיפו
קדמי פתגמיכון אמר יי ואם תימרון מה אסגינא למללא קדמך׃
אמרתון לא להנאה מן דיפלח קדם יי ומה ממון נתהני לנא ארי
נטרנא מטרת מימריה וארי הליכנא במכיכות רוח מן קדם יי צבאות׃
וכען אנחנא משבחין רשיעין אף אתקיימו עבדי חטאה אף נסיאו קדם
יי ואשתיזבו׃ בכן ממללין דחליא דיי גבר עם חבריה ושמיע קדם
יי וגלי קדמוהי ואתכתיב ספר דכרניא קדמוהי לדחליא דיי
ולדמחשבין ליקרא שמיה׃ ויהון קדמי אמר יי צבאות ליומא די אנא עתיד למעבד סגולתא ואיחוס עליהון כמא דאחיס גברא על בריה דפלח יתיה׃
ותתובון ותחזון בין צדיקיא לרשיעיא בין דפלחו קדם יי לדלא פלחו קדמוהי׃ ארי

וישב. כמו השופט שיושב לשפוט את העם ולהבדיל החייב מן הזכאי כן יהיה אותו היום שיהיה מצרף ומטהר כסף ומעביר ממנו הסיגים והם הרשעים׃ וטהר את בני לוי והם הכהנים. ולפי שדבר עליהם בפרשה שלמעלה זכר אותם עתה בפרט׃ מגישי מנחה בצדקה. מה שאין כן כהני הדור הזה. כמו שאמר למעלה שהיו מקריבים בהמות בעלות מום׃ וערבה. זכר יהודה וירושלם כי שם בית המקדש׃ וקרבתי. באותו היום שזכר׃ אליכם. הדור שיהיה ביום ההוא. והדורות שעברו אם לא קבלו דינם בעולם הזה יקבלו בעולם הבא׃ עד. כי אני יודע הנסתרות ואעיד בהם במה שעשו׃ ממהר. שלם גמולם׃ ומטי גר. ומטי משפט הגר׃ כי אני ה׳ לא שניתי. כי מה שאמרתי אפילו לזמן ארוך לא לפי שנה כן יהיה כי אני לא שניתי ודברי לא ישנו וכל העתידות שאמרתי לכם על ידי נביאי כן יהיו׃ שניתי. ענין שנוי כלומר לא אשנה מדבר לדבר ומחפץ לחפץ׃ ואתם בני יעקב לא כליתם. כמו שכלו שאר האומות שלא נשאר להם זכר בשמם וכלו מהיות גוי אבל אתם לא כליתם ולא תכלו כי לעולם תהיו מיוחדים בין הגוים להיות גוי אחד בארץ. אף על פי שגליתם ונדחתם לכל פאה שמכם נשאר בכל מקום. ומה שהרעותי לכם בעונותיכם עשיתי. וכמו שאני לא אשנה גם אתם לא תכלו. ובאחרית הימים תשובו למעלתכם ותהיו עליונים על כל גויי הארץ. ות״י ארי אנא ה׳ לא אשניתי קיימי דמן עלמא ואתון בית ישראל אתון סברין דמאן דמאית בעלמא דיניה פסיק׃ למימי. הלמ״ד עם המ״ם כמו למה למרחוק למעולם. אמר זמן רב עבר שלא שמרתם חוקי אתם ואבותיכם לפיכך הרעותי להם ולכם. אבל מעתה שובו אלי ואשובה אליכם׃ ואמרתם במה נשוב. ואם תאמרו במה נשוב אם יש בנו דבר אחר אלא מה שהוכחתנו עד הנה דבר הקרבנות ודבר הנשים והתשובה׃ היקבע. יש בכם דבר אחר שבעבורו ראוי להדבק בכם המארה. אמר היקבע אדם אלהי׳. כי אתם קובעים אותי׃ ואמרתם. ואם תאמרו במה קבענוך. התשובה המעשר והתרומה. היקבע קובעים קבענוך. ענין גזלה ולקיחת הדבר בהכרח. וכן וקבע את קובעיהם נפש. ות״י הירגז גבר קדם דיינא ארי אתון מרגזין קדמי במעשרא ובתרומתא׃ במארה. אתם נארים מפני העבירות שזכר למעלה כמו שאמר וגם ארותיה. ועוד אתם מוסיפי׳ עון על עון ואתם קובעי׳ אותי ממה שתאספו שלא תתנו ממנו תרומה ומעשרות. ותאמרו הוא בזל אותנו המטר ושולח מארה בתבואה ואנחנו נתן לו התרומה והמעשרות׃ הגוי כלו. יראה כי העבירות הנזכרות למעלה לא היו עושים בהם כלם אבל בדבר המעשר והתרומה היו עושים כלם לפיכך אמר הגוי כלו. הביאו. ויהי טרף בביתי. ללוים ולכהנים העובדים לפני. ומתוך כך תשובו מן העבירות הנזכרות. ואם לא אפרע מכם בפורענות אחרת. אבל אם תביאו התרומה והמעשרות כראוי אמטיר עליכם ואריק לכם ברכה עד בלי די. פי׳ אחז״ל עד שלא יספיקו לכם כלים ואוצרות׃ טרף. כתרגומו פרנוס. ות״י עד בלי די עד דתימרון מסת׃ וגערתי. באוכל. בארבה האוכל את התבואה׃ ולא תשכל לכם הגפן. הגפן לא תשכל פריה׃ ואשרו. יאמרו אשריכם. תמורה שאתם חרפה בגוי׳ מפני הרעב על המארה שאתם נארים׃ ארץ חפץ. שתבואתה מרובה. ות״י ארי תהון יתבין בארע בית שכינתי ועבדין בה רעותי׃ חזקו. שב להוכיחם על מה שהיו אומרים כי אין דין ואין דיין׃ מה נדברנו. שב הפעל פעול לרוב התמדת הדבור. וכן הנדברים בך׃ אמרתם. מבואר הוא׃ ועתה. גם כן מבואר הוא׃ אז נדברו יראי ה׳. כי המאמר ההוא הוא מאמר אנשים שלא יבינו דרכי ה׳ ומשפטיו. וכשישמעו יראי ה׳ הדברי׳ מהאנשים האלה הכופרים בהשגחת האל בתחתונים נדברו הם איש אל רעהו ומרבים בדברים האלה ונושאים ונותנים בהם עד שימצאו בשכלם כי כל דרכיו משפט אל אמונה ואין עול׃ ויקשב ה׳. האל ית׳ הקשיב דבריהם ויתן להם שכרם בזה׃ ויכתב ספר זכרון לפניו. דרך משל כלשון בני אדם שכותבים המלכים ספר הזכרונות כי אין שכחה לפניו ית׳. וכן מספרך אשר כתבת. כל הנמצא כתוב בספר׃ והנה יראי ה׳ וחושבי שמו שאמר שמור להם עד עולם. ופי׳ חושבי שמו. שחושבים תמיד בדרכי ה׳ ובידיעת אלהותו כי שמו הוא והוא שמו. וכתב הר״א אבן עזרא ז״ל כי יראי ה׳ הם הצדיקים. וחושבי שמו הם חכמי לב יודעי סוד ה׳ הנכבד והנורא׃ והיו לי. יראי הדור הזה שיהיו בתחיית המתים ויראי הדור ההוא גם כן׃ ליום אשר אני עושה. ליום המשפט שאני עושה דין ברשעים הם יהיו לי סגולה וחמלתי עליהם שלא ישיגם הרעה המכלה הרשעים׃ העובד אותו. האב חומל על כל בניו כמו שאמר כרחם אב על בנים. אבל יותר חומל על העובד אותו׃ ושבתם. אז יבחן מה בין צדיק לרשע ולא יאמרו עוד כל עושי רע טוב בעיני ה׳ שוא עבוד אלהים׃ כי הנה

כי הנה היום בא בער כתנור והיו כל זדים וכל עשה רשעה קש ולהט
אתם היום הבא אמר יהוה צבאות אשר לא יעזב להם שרש וענף:
וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא בכנפיה ויצאתם ופשתם
כעגלי מרבק: ועסותם רשעים כי יהיו אפר תחת כפות רגליכם ביום
אשר אני עשה אמר יהוה צבאות: זכרו תורת משה עבדי אשר צויתי
אתו אותו בחרב על כל ישראל חקים ומשפטים: הנה אנכי שלח לכם
את אליה הנביא לפני בוא יום יהוה הגדול והנורא: והשיב לב אבות
חרם על בנים ולב בנים על אבותם פן אבוא והכיתי את הארץ חרם:
הנה אנכי שלח לכם את אליה הנביא לפני
בוא יום יהוה הגדול והנורא:

ארי הא יומא אתא בעיר כתנורא ויהון כל רשיעיא וכל עבדי חטאה
חלשין כקשא ויוקיד יתהון יומא דאתי אמר יי צבאות דלא ישבוק
להון בר ובר בר: ותדנח לכון דחלי שמי שמשא בזכו ואסותא
בכנפהא ותיפקון ותתפלון כעגלי ריבקא: ותדושון רשיעין ארי יהון
קטמא תחות פרסת ריגליכון ביומא די אנא עביד אמר יי צבאות:
ארכרו אוריתא דמשה עבדי די פקידית יתיה בחורב על כל
ישראל לאלפא יתהון קיימין ודינין: הא אנא שלח לכון ית אליה נביא
קדם מיתי יומא דעתיד למיתי מן קדם יי רבא ודחילא: ויתיב לב
אבהן על בנין ולב בניא על אבהתהון דילמא אתגלי ואשכח כל
ארעא בחובהא ואמחינה גמירא:

כי הנה. יום המשפט שמשיל אותו לאש בוערת כמו שאמר למעלה כי הוא כאש מצרף: קש. כמו קש באש יהיו שיכלו מהרה: ולהט. כמו ותלהט מוסדי הרים: שרש וענף. כתרגומו בר ובר בר. כי הבן הראשון כמו שרש והנולד ממנו כמו ענף: וזרחה לכם יראי שמי. הנה הרשעים יכלה היום הבא וליראי ה' יזרח אותו היום שמש צדקה. כלומר שיכלו מכל רע וישמחו בלב טוב. וטעם בכנפיה. כי השמש יפרוש אורו על הארץ. וכמו כנפים פרושות זריחתו. וכן אמר כשחר פרוש על ההרים: ויצאתם ופשתם. בכל אשר תצאו תפרו ותרבו כעגלי מרבק שגדלים בשומן ובטוב: ופשתם. ענין רבוי. וכן כי תפושו כעגלה דשה. ופשו פרשיו. והוא בשקל וקמתם אלא שזה בחירק והיה ראוי בתשלומו ופישתם בשקל ורישתם אותה בחירק ובכפול ע"ן הפעל הנופלה תנועתה על פא"ה הפעל: מרבק. הוא מקום שמכניסין שם העגלים לפטמם: ורז"ל פירשו הפסוק כמשמעו על השמש שאמרו אמר ר"ש לקיש אין גיהנם לעתיד לבא אלא הקדוש ברוך הוא מוציא חמה מנרתיקה צדיקים מתרפאין בה שנאמר וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא בכנפיה. ורשעים נדונים בה שנאמר הנה יום בא בוער כתנור והיו כל זדים וכל עושי רשעה קש: ועסותם. ענין הדריסה והכתישה. ומזה נקרא עסיס המשקה היוצא על ידי כתישה וסחיטה. אמר בזמן הזה הרשעים מושלים בכם אבל בזמן ההוא תרמסו אותם תחת כפות רגליכם. ואף על פי שאמר כי היום הבא ילהט אותם לא יהיה ביום אחד כליונם אלא הולכים וכלים ויהיו כלים לזמן מועט וכל זמן שיהיו קיימים יהיו מרמס רגלי הצדיקים: ביום אשר אני עושה. ביום המשפט שאני שופט לכליון. ואמר אפר. דרך משל לפי שהיום הבא ישרוף אותם: זכרו תורת משה עבדי. אמר עד שלא יבא יום המשפט זכרו בכל דור ודור תורת משה עבדי לעשות ככל הכתוב בה: אשר צויתי אותו בחורב. כמו שצויתיו בחורב. לא כדברי האומרים כי לזמן נתנה כמשמעה ובא המפרש ופירשה רוחנית וזה הפסוק תשובה להם: הנה אנכי שולח לכם. אף על פי שאני מזהירכם על תורת משה בכל דור ודור אף על פי כן לטובתכם אשלח לכם את אליהו הנביא. והטעם שישיב נשמתו שעלתה לשמים אל גוף נברא כגופו הראשון כי גופו הראשון שב אל הארץ בעלותו כל יסוד אל יסודו. ואחר שיחיה אותו בגוף ישלחנו לישראל לפני יום המשפט והוא יום השם הגדול והנורא והוא יזהיר האבות והבנים יחדיו לשוב בכל לב אל השם והשבים יכלו מיום המשפט וזהו שאמר: והשיב לב אבות על בנים. כמו עם בנים. וכן לב בנים על אבותם כמו עם אבותם. כלומר האבות והבנים יחדיו: פן אבא והכתי. לפיכך יזהירם הוא כדי שיהיו בעלי תשובה ליום הבא כדי שלא יכה הארץ כלה ותהיה חרם אשר לא יזהרו בהזהרתו יכלו ויסופו במדבר העמים. או ליום המשפט בארץ ישראל. והמזהירים יזהירו כזוהר הרקיע ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד:

תם ונשלם ספר נביאים אחרונים שבח לאל בורא עולם

181

ספר כתובים עם התרגום

ועם הפי׳ נדפס עם רב העיון בויניזיאה בשנת רע״ח לפ״ק
ובשנת יו״ל דוכוס ליאונרדו לורידנו על ידי
דניאל בומבירגי מאנווירסה

אמר דוד בן יוסף בן קמחי הספרדי אמרו רבותינו ז"ל כי דוד מלך ישראל כתב ספרו על ידי עשרה זקנים · ואלו הם אדם הראשון מלכי צדק אברהם אסף הימן ידותון משה ושלשה בני קרח אסיר ואלקנה ואביאסף. רצוני לומר כי אלו העשרה אמרו המזמורים הכתובי' בשמם. ואמרו כי מזמור שיר ליום השבת אדם הראשון אמרו שנברא בערב שבת · ובשבת השכים ואמר מזמור שיר ליום השבת: ואמרו רז"ל איתן האזרחי זה אברהם אבינו · ואמרו כי מזמור נאם ה' לאדני מלכי צדק אמרו · והשאר מפורשים הם בשמם · ואמרו מה משה רבינו חלק ספר תורה לחמשה ספרים כן דוד חלק ספר תילים לחמשה ספרים. ואמרו בעשרה לשונות של שבח נאמר הספר הזה. בנצוח בניגון בשיר בזמרה בהלל בהשכל בתהלה בתפלה בברכה בהודאה · ואמרו כי ברוח הקדש נאמר זה הספר לפיכך כתבוהו בכלל הכתובי' ולא בכלל הנביאים · כי לא נאמרו דבריו בנבואה כי אם ברוח הקדש · ונבאר אנחנו מעט מן ההפרש אשר בין הנבואה ורוח הקדש. כי הנבואה הוא דבר בא על האדם שהוא חכם שלם במדותיו תבוא לו הנבואה בחלום ובעת תבואהו הנבואה בהקיץ יתבטלו כחותיו הרגשיות ויהיה מסולק מכל דרכי העולם הזה ויראה במחזה הנבואה כאלו איש מדבר עמו · ויאמר לו כך וכך · או יראה דמיונות במראה ההיא או לא יראה שום תמונה אלא ישמע קול מדבר עמו. ורוח הקדש הוא שיראה האדם השלם מתעסק בדברי האלהים שלם בכל הרגשותיו לא תתבטל אחת מהן ומדבר מה שמדבר כדרך בני אדם אלא שמעוררת אותו רוח עליוני' ותופיע הדברים על לשונו דברי שבח והודאה לאלהיו · דברי שכל ומוסרין. גם ידבר על העתידות בסיוע האלהי על כח המדבר ובכל כחות המדברי' ובזה הכח נאמר ספר תילי' ואע"פ' שנקראו נביאי' האומרי' אותם. כמו שכ' על דוד להלל להודות במצות דוד איש האלהים. ולא נאמר זה השם אלא על נביא. ונאמר בידותון הנביא על הודות והלל לה' · ונאמר להימן חוזה המלך בדברי האלהים. ונאמר לבני אסף והימן וידותון הנביאים בכנורות ובנבלים ובמצלתים על ידי המלך. מכל מקום נבואתם היתה על זה הדרך שפירשנו. כי הנבואה מתחלקת למדרגות זו למעלה מזו. ואע"פ' שדניאל ראה מראות וחזיונות בחלום ובהקיץ לא הגיע כחו וידיעתו באותן המראות ככח ישעיהו ויחזקאל ושאר הנביאים. לפיכך לא נכתב ספרו בכלל ספרי הנביאים. ונכתב בכלל ספרים הנקראים כתובים לומר שהם כתובים ברוח הקדש · וזה הספר חברו דוד · וכתב עם דבריו דברי אלה המשוררים הנזכרים · וגם המזמורים אשר חברם הוא נתנם למשוררים לשורר במזמור הודו לה' · שנ' אז נתן דוד בראש להודות לה' ביד אסף ואחיו · ונאמר למנצח על ידותון מזמור לדוד שחברו דוד ונתנו לידותון. ויש מזמורי' נאמרי' על דבר שהיה לישראל עם האויבים. גם יש שהם תפלה והודאה לבד שאין לשם זכר מעשה. והמזמורים שנכתב בהם בראשון לדוד חברם דוד · וכן אותם שלא נזכר בהם שום מחבר דוד חברם · וגם יש לדוד שפירשו בעבור דוד · כמו למנצח מזמור לדוד יענך ה' ביום צרה. לדוד מזמור נאם ה' לאדני · וכן כתב בספרו תפלה שהיתה כתובה והיתה קבלה אצלם שהיתה למשה רבינו ע"ה · כמו שכ' תפלה למשה · ודבר עתידות שהיו אחר זמנו · ודבר בו על גלות בבל ועל זה הגלות ונחמות הרבה · והנגינו' והמזמורים והשירים. גם המה נאמרים בכלי שיר ויש מהם בלא כלי שיר · ולא נודע אצלינו היום החלוק אשר בין השמות האלה אשר בראש המזמור. ואמרו רבותינו ז"ל נצוח וניגון לעתיד לבוא · משכיל על ידי תורגמן · לדוד מזמור ששרתה רוח הקדש עליו ואחר כך אמר שירה · ומזמור לדוד שאמר שירה ואחר כך שרתה רוח הקדש עליו. ועוד נבאר זה הענין במזמור הרביעי · ועתה אחל לפרש כפי אשר תשיג ידי בעזרת המלמד לאדם דעת:

אשרי

חטאים
ובמושב

הָאִישׁ אֲשֶׁר לֹא הָלַךְ בַּעֲצַת רְשָׁעִים וּבְדֶרֶךְ חַטָּאִים לֹא עָמָד וּבְמוֹשַׁב לֵצִים לֹא יָשָׁב: כִּי אִם בְּתוֹרַת יְהוָה חֶפְצוֹ וּבְתוֹרָתוֹ יֶהְגֶּה יוֹמָם וָלָיְלָה:

טוביה

דִגְבַר דְלָא הַלִיךְ בְּמַלְכַת רַשִׁיעִין וּבְאוֹרְחַת חַיָבִין לָא קָם וּבְסִיעַת מְמִיקְנִין לָא אִסְתְחַר: אֵילָהֵן בְּנִמוּסָא דַיְיָ רְעוּתֵיהּ וּבְאוֹרַיְתֵיהּ מְרַנֵין יוֹמָם וְלֵילֵי:

אשרי האיש . מלת אשרי היא לעולם בלשון רבים· וזה הטעם כי לא יאשרו האדם בטובה אחת שתמצא בו או בהצלחה אחת שתזדמן לו אלא בטובות רבות שימצאו בו יאמרו עליו אשריו . וכלל דוד בזה המזמור תורת האדם ומה שראוי לו לעשות בזה העולם : והגמול לצדיקים והעונש לרשעים· והוא מזמור נכבד מאד לפיכך החל ספרו בו. ואמר אשר לא הלך בעצת רשעים . ספר תחילה הדרך הרע: כמו שאמר גם כן סור מרע ועשה טוב. כי מתחילה ילמוד האדם מנעוריו דרך תאות העולם הזה לאכול ולשתות ולשמוח ובהם הוא גדל· כמו שאמר כי יצר לב האדם רע מנעוריו· וכשיעמוד אדם על דעתו ויתחיל להכיר הטוב והרע כמו שאמ'. הזהירו גם כן שיסור מדרך הרשעים ולא ילך בעצתם. והרשעים הם החביבים לקנות ממון ותאות לבם בעולם הזה ולא יבחנו בין הטוב והרע ויגזלו ויגנבו ויהרגו בעבור הממון מרוב חרדת לבם· כי ענין הרשע הוא החרדה· כמו והוא ישקיט ומי ירשיע· ובכל אשר יפנה ירשיע· ולא ימלט רשע את בעליו. אל תרשע הרבה· ומפני זה סמך הלך עם רשעים· וסמך עמהם העצה. כי הם יושבים ויועצים בני אדם לשמוע אליהם ומראים להם פנים דרך עצה. כי היא טובה לאסוף ולכנוס ולשמוח· וברוב ישגה האדם בזה . כי תיסר בעיניו הטובה הנראית לו לעיניו ולא יביט לאחריתה· ואמר ובדרך חטאים לא עמד. כי החטא יעשה אותו האדם בהיותו עומד במקומו שוקט במעשה ובדבור ובלב· ופירוש ובדרך אינו דרך ההליכה אלא המנהג ועסק האדם ומעשהו· כמו והודעת להם את הדרך ילכו בה . ויאחז צדיק דרכו · מעשות דרכיך . דרכי ספרתי· והדומים להם . ופי' לא עמד: לא נתעכב ולא השתדל עמהם ולא עמד בחבורתם כדי שלא ילמוד ממעשיהם . ואמר ובמושב לצים לא ישב· והלצים הם הערומים בדעת לרעה ומתגאים ומדברים רעות על בני אדם ונותנים דופי ומום בבני אדם ומגלים סוד זה לזה . והענין הזה לאנשים בטלים יושבי קרנות· ומפני זה אמר ובמושב לצים לא ישב. והנה בשלשה אלה כל תכונות האדם ותנועותיו· או הולך או עומד או יושב · והשכיבה בכלל הישיבה היא· ועוד כי השכיבה לישן ברוב. ובעוד שהאדם ישן לא יעשה לא טוב ולא רע· ובאמרו אשרי האיש אשר וגומ'. הרי שהזהירו שלא יעשה כמעשיהם. ועל זה מאשר האדם שנמנע מדרכם· ונפרש ממעשיהם· ומה שפירשו בו רבותינו ז"ל הוא מה שאמרו· וכי מאחר שלא הלך היאך עמד . ומאחר שלא עמד היאך ישב . אלא לומר לך שאם הלך סופו לעמוד ואם עמד סופו לישב. ואם ישב סופו ללוץ· ואם לץ עליו הכתוב אומר ולצת לבדך תשא: כי אם בתורת : אמר אם סר מדרך הרע ולא עשה טוב הנה לא השלים מעשהו ולא יאמרו עליו אשריו. וכן אמר סור מרע ועשה טוב . ואעפ"י שאמרו רז"ל ישב אדם ולא עשה עבירה נותנין לו שכר כעושה מצוה. הם גם כן פירשו והוא שבא דבר עבירה לידו וניצל ממנה. שנא' סור מרע ועשה טוב . סור מרע על מנת לעשות טוב . וכן הוא אומר אף לא פעלו עולה בדרכיו הלכו· והם חשבו מי שכבש יצרו למעשה כאילו עשה מצוה כיון שבא לידו העבירה· וכן הוא מה שאמ' אף לא פעלו עולה וגו'. אעפ"י שלא פעלו עולה צריך שילכו בדרכיו ויעשו מעשה טוב· וכן אמר אשרי האיש אשר לא הלך· אלא מה יעשה בתורת ה' חפצו. ובכלל החפץ הלמוד והמעשה· כמו עשות חפציך· ולא יכשר המעשה מבלי הלמוד: ובתורתו· כפל ובתורתו כמנהג הלשון כמו כח כח ב' פעמים בפסוק אחד . וב' ישראל בפסוק אחד ואחרים זולתם· כי כן דרך לשון עברי. ואמרו כי הוא דרך צחות · ורז"ל דרשו בתחילה נקראת תורת ה' ולבסוף שנתחזק בה ללמוד נעשית תורתו ונקראת על שמו. ופי' יהגה· יהגה בלבו· כמו הגיון לבי לפניך. כי כבר זכר הלמוד והמעשה. ועתה זכר כוונת לבו ומחשבתו שתהיה היום והלילה מחשבתו על התורה ועל המצות. ולפי צוה עליהם בכל מעשה אשר יעשה. כמו שאמרו וכל מעשיך יהיו לשם שמים: ובתורתו יהגה יומם ולילה· שיתעסק בלימוד. ואמרו וכי אפשר להגות יומם ולילה. מלאכתו ואומנותו היכן ומתי יעשה. אלא כל המקיים מצות תפילין מעלה עליו הכתוב כאילו למד יומם ולילה· ומהם אמרו כל הקורא ק"ש שחרית וערבית : ואכתנו נאמר על דרך הפשט אם נפרש יהגה בלימוד הפה יהיה פי' יומם ולילה כל עת שיהיה פנוי מעסקיו ומחיתו בין מן היום בין מן הלילה:

ויהי כאילן חיי דנציב על טורפי מוי די אינביה מבשל בעידניה ואטרפוי לא נתרין וכל לובלבוי דמלבלב סגרגר ומצלח : לא מטול היכנא רשיעי אלהין כמוצא די תשקפיניה עלעולא : מטול היכנא לא יזכון רשיעי ביומא רבא וחייבין בסיעת צדיקיא : מטול דגלי קדם יי אורח צדיקיא ואורחתהון דרשיעי תהובד :

למה מתרגשין עממיא ואומיא מרנין סריקותא : קיימין מלכי ארעא ושלטוניא יתחברון כחדא למרדא קדם יי ולמינצי על משיחיה : נתרעיה ית אסרותיהון ונטלוק מננא שלשלותהון : דיתיב בשמיא יגחך מימרא דיי יהדך להון : הידין ימליל להון בתוקפיה וברוגזיה יבהל איבון : ואני רביית מלכי ומניתיה על טור מקדשי : אשתעי

והיה כעץ שתול על פלגי מים אשר פריו יתן בעתו ועלהו לא יבול סם
וכל אשר יעשה יצליח : לא כן הרשעים כי אם כמוץ אשר תדפנו כמ)
רוח : על כן לא יקמו רשעים במשפט וחטאים בעדת צדיקים :
כי יודע יהוה דרך צדיקים ודרך רשעים תאבד :

ב

למה רגשו גוים ולאמים יהגו ריק : יתיצבו מלכי ארץ
ורוזנים נוסדו יחד על יהוה ועל משיחו : ננתקה את מוסרותימו
ונשליכה ממנו עבתימו : יושב בשמים ישחק אדני ילעג למו : אז ידבר
אלימו באפו ובחרונו יבהלמו : ואני נסכתי מלכי על ציון הר קדשי :

והיה כעץ. דמה האדם הטוב לעץ שתול על פלגי מים. ואמ' האדם שיסור מרע ויעשה טוב הנה הוא כעץ השתול על פלגי מים שהוא שבע לעולם. כן הוא ישמח לעולם בחלקו. אם מעט ואם הרבה יאכל. ופי' פלגי מים. שיהא פלג מים מזו הפיאה ופלג מים מזו הפיאה ויעברו תחתיו ולעולם הוא עליהם : אמר פריו יתן בעתו. כי העץ שהוא במקום צמא ויקוה למטר בעת שלא ירד המטר כפי הצורך לא יתן פריו בעתו אלא יתעכב ויאחר להוציא פריו מפני צמאונו. אבל העץ השתול על פלגי מים יתן פריו בעתו ועלהו לא יבול. כי מפני היובש יפול העלה. וזה שהוא על פלגי מים לא יפול עלהו. ובעתו שזכר עומד במקום שנים כאילו אמר לא יבול עלהו בעתו. והוא עת ימות החמה שצריך צלו לבני אדם. והנה ימצאו בו מרגוע בני אדם העוברים ושבים וינוחו תחתיו לצל העלי' וישתו מן המים אשר תחתיו ויאכלו מפריו. כי בימות הגשמים יפלו העלי' מרוב האילנות. או על דרך הפלגה הוא כי אפי' בימות הגשמי' לא יפול עלהו כמו שהוא במקצת העצים מטבע רוב הלחות אשר בם : וכמו שאמר לא יבול עלהו ולא יתום פריו. ואומר והיה פריו למאכל ועלהו לתרופה. כן האדם הטוב יקחו ממנו בני אדם פריו ומוסרו. והוא שילמדו ממנו תורתו ומעשיו הטובי' : ועלהו לא יבול. שיחסו בכל דרכיו הטובי'. ורבותינו פרשו יתן בעתו שמורה בעת שהגיע להוראה ולא קודם עתו. ובהגיע עתו לא ימנע עצמו מן ההוראה. ופי' בעתו בעת הלימוד לימוד ובעת המעשה מעשה. ועוד פירשו רז"ל ועלהו לא יבול שאפי' שיחת החכמי' שיחה בטילה צריכה לימוד. כלומר שיחת חולין שהם יכול אדם ללמוד מוסר העולם והנהגת הבריות זה עם זה. אם יקחו מן העץ הזה מטע יצליחו ויהיו כמוהו. וכן האדם הטוב בניו ותולדותיו יהיו כמוהו. ורבותינו פרשו וכל אשר יעשה יצליח. אם עוסק בתורה כשכיו מצליחי'. ויש לפרש בפסוק הזה דרך ברכה ושלום ושכר טוב כי אם יסור מרע מדרך הרעה ויעשה טוב יהיה גמולו שיהיה כעץ שתול על פלגי מים. והחכם ר' אברהם אבן עזר' ז"ל פירש כי פרי הנפש החכמה שתהיה מלאה תורה וחכמת אלהי' להכיר בוראה ומעשיו העומדי' לנצח ותדבק בעולמו העליון בהפרדה מעל גויתה. כמו הפרי המבושל באילן ויפרד ממנו ואיננו צריך לו. כי בעבור הפרי יהיה העץ. ועלהו לא יבול. זכרו הטוב כדרך זכר צדיק לברכה. וכל אשר יעשה. הון ובני' וכבוד : לא כן רשעי' ובכללם החטאים והלצים. אמר כי הרשעים אינם כן כי לא יהנו מהם בני אדם ומטובתם. אבל יזיקו להם. ותנועתם לרע הוא כמו המוץ. והוא הקש הדק שתכנן שלא יהנו ממנו בני אדם. והרוח תדפנו קל מהרה ויזיק בתנועתו שיכה העוברים והשבים בפניהם ובעיניהם. או תדפנו הרוח לבתים או לגגות ויזיק. ולפי' האחרון שפירשנו הפסוק שלפניו זה דרך שכר וגמול טוב יהיה פי' זה הפסוק שיאבדו הרשעים קל מהרה כמו המוץ אשר תדפנו רוח : על כן לא יקומו רשעי' על כן שהולכים הרשעים בדרך רע בעולם הזה לא יקומו במשפט. ר"ל ביום הדין. והוא יום המיתה. לא תהיה להם תקומה. וחטאים גם כן. והוא הדין ללצי'. לא תהיה להם תקומה בעדת צדיקים. כי הצדיקים במותם תהיה להם תקומה. אבל הרשעים לא תהיה להם תקומה אלא תאבד נפשם עם גופם ביום המיתה. ואמר בעדת כי כשימות הצדיק נפשו עם נפשות הצדיקים מתענגת בכבוד האל בעולם העליון : כי יודע. הפסוק הזה פי' לאשר לפניו. כי אמר בעדת צדיקי' ולא פירש באי זה ענין הם עדת הצדיקים לאחר המיתה. לפיכך פירש ואמר כי יודע. ופירוש יודע מכיר ומשגיח להטיב להם. וכן מה אדם ותדעהו. אשר ידעו ה'. כי ידעתי את מכאוביו. ידעת בצרות נפשי. אני ידעתיך. ועל זה הדרך ואין לי מכיר. יהי מכירך ברוך. ואומר שהאל יתעלה אוסף נפשות הצדיקים אליו ויודעם ומכירם להטיב להם ולהשביעם מטובו ומזיו שכינתו והשגחתו שהיא הטובה הגדולה והגמול הטוב. כמו שנאמר והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים את ה' אלהיך : ודרך רשעים תאבד. כי במותם אין להם תקומה כמו שאמר לא יקומו. ותאבדנה נפשותם וילכו לאבדון. כמו שנאמר ואת נפש אויביך יקלענה וכו' :

למה רגשו גוים. זה המזמור הוא המזמור השני. וכן מצאנו אותו בכל הספרים המדוייקים שהוא ראש מזמור. ובחשבון כותבין אותו שני. ומקצת מרבותינו אמרו כי אשרי ולמה רגשו גוים מזמור אחד הוא. ואמרו כל פרשה שהיתה חביבה על דוד פתח בה באשרי וסיים בה באשרי. וזאת הפרשה פתח בה באשרי האיש וסיים בה אשרי כל חוסי בו. וטעם למה נסמך מזמור זה למזמור זה לא נודע אבל איננו למה סידר אותם בסדר שהם מחוברים. כי אינם מסודרים על סדר המעשים. כי הנה המזמור השלישי הוא על דבר אבשלום ואחריו כמה מזמורים שהם ענייניים קודם מעשה אבשלום זמן רב. והנה בסוף הספר מזמור קמ"ב בהיותו במערה תפלה שהיה בימי שאול. לפיכך לא נוכל לפרש כי נסדרו המזמורים על סדר המעשים. וזה המזמור חיברו ואמרו דוד בתחילת מלכותו שנתקבצו עליו הגוים. כמו וישמעו פלשתים כי משחו את דוד למלך על ישר' ויעלו כל פלשתים לבקש את דוד. וזהו שאמר למה רגשו שכל הפלשתים עלו. ורגשו עניין קבוץ והמון רב. כמו מרגשת פועלי און. ותרגום והשבתי את המון שריך. ואבטל ית רגשת שריך : יהגו ריק. כי בבואם למלחמה היו מדברים גבוהות לפי שנצחו את ישר' במלחמות שאול ומת שאול ובניו ומגפה גדולה היתה בעם. ועד עתה לא היה מלך אחד לישר' מעת שמת שאול. ואמר ריק הוא כל דבריהם : יתיצבו. שהתיצבו כל סרני פלשתים בעצה אחת ובהסכמה לבוא להלחם עם דוד. וקראם מלכים ורוזני' אעפ"י שלא ראינו בשום מקום שקראם אלא סרני פלשתי'. הם בבואתם היו חושבים עצמם מלכי' ואינם. ואפשר גם כן שנועדו עמהם מלכים אחרי' מן הגוים : נוסדו יחד. נתיעצו כולם כאחד. ונאמרה העצה בלשון יסוד כי כן העצה למעשה כמו היסוד לבניין : על ה' ועל משיחו. כי ידעו כי על פי ה' מלך דוד ושמואל נביא ה' משחו למלך : ננתקה. הם היו אומ' ננתק מוסרות ישר' וקשורם שנקשרו יחד והסכימו להמליך את דוד. לפי שעמדו שבע שנים שלא הסכים כל ישר' עליו להמליכו ועתה הסכימו עליו כולם אמרו פלשתים ננתק מוסרותיהם : ונשליכה ממנו עבותימו. והוא כפל דבר במלות שונות והעניין אחד. וכן מנהג הלשון. והמוסרות והעבות הם החבלים החזקים. והם משל לעצה ולהסכמה החזקה : יושב בשמים ישחק. לפי שאמר כי הם נועדו יחד על ה' לבטל דברו אמר כי הוא יושב בשמים וישמע דבריהם וישחק וילעג להם. ובאמרו ישחק וילעג על האל יתברך הוא על דרך משל כלשון בני אדם שישחק האדם וילעג למי שבוזה אותו ואינו נחשב בעיניו לכלום. וכן ואתה ה' תשחק למו תלעג לכל הגוים. ה' ישחק לו כי ראה כי יבוא יומו. ובאמרו יושב בשמים. עניין יושב עומד. כמו ואתה ה' לעולם תשב. וכן כל ישיבה שנמצא על האל יתברך. כמו היושבי בשמים : המגביהי לשבת. ובאמרו בשמים לפי שהם קיימים ועומדים לעד ולא יפסקו אישיהם כמו אישי הארץ : אז ידבר אלימו. אז כשישמע דבריהם וגאותם ידבר אליהם באפו ובחרונו יבהלמו. ודבריו עמהם הם אפו וחרונו שישלח להם. ויש מפרשים ידבר מעניין דבר כבד מאד. וכן ותדבר את כל זרע הממלכה. ויפרשו אלימו כמו אילי הארץ. שפירושו תקיפי הארץ. והראשון קרוב : ואני נסכתי. אמר איך יחשבו הם לעקור המלכות מבית דוד ואני המלכתי ונסכתי אותו. ומלת נסכתי עניין קצינות וגדולה. כמו נסיכי סיחון. וגם לאלהיהם עם נסיכיהם. ומלכי ר"ל המלך שלי. כי אני המלכתיו. כמו שנאמר כי ראיתי בבניו לי מלך. ר"ל לי לעבודתי. וכן אמר מלכי. ויאמר בהפך ואלהי' מלכי מקדש. ר"ל המולך עלי. וכן שימוש אותיות הכינוי. וכן הסר מעלי נגעך. מנגר נגעי יעמודו. ומשחתים בבית תפילתי. שמעתי את תפילתך. והדומים להם כמו שביארנו בספר מכלול בחלק הדקדוק ממנו. ואמ' על ציון הר קדשי לפי שלא נכבשה מצודת ציון עד שבא דוד לכבשה. לפיכך נקרא ציון וירושלם עיר דוד. ואחר שכבשה נאספו פלשתים להלחם בו:

אספרה

אספרה אל חק יהוה אמר אלי בני אתה אני היום ילדתיך : שאל ממני אל
ואתנה גוים נחלתך ואחזתך אפסי ארץ : תרעם בשבט ברזל ככלי ילדתך
יוצר תנפצם : ועתה מלכים השכילו הוסרו שפטי ארץ : עבדו את
יהוה ביראה וגילו ברעדה : נשקו בר פן יאנף ותאבדו דרך כי יבער בר
כמעט אפו אשרי כל חוסי בו : ג
מזמור לדוד בברחו מפני אבשלום בנו : יהוה מה רבו צרי רבים קמים
עלי : רבים אמרים לנפשי אין ישועתה לו באלהים סלה : ואתה יהוה
מגן בעדי כבודי ומרים ראשי : קולי אל יהוה אקרא ויענני מהר
קדשו סלה : אני שכבתי ואישנה הקיצותי כי יהוה יסמכני :

אשתעי · קימא דיי אמר חביב כבר לאבא לי אנת זכאה כאילו סא
יומא דין בריתך : בעי מיני ואיתן נכסי עממיא אחסנתך ואחורתך אלהא
שלטוני סייפי ארעא : תתברינון היך בחוטרא דפרזלא היך מאן
דפחר תתרעינון : וכדין מלכיא אשכילו קבילו מרדותא נגידי ארעא :
פלחו קדם יי בדחלא וצלו ברתיתא : קבילו אולפנא דילמא ירגיז
ותהובדון אורחא מטול דייתור בזעיר רוגזי טובי לכל דסברין במימריה :
תושבחתא לדויד במיערקיה מן קדם אבשלום בריה : יי
כמה סגיאין מעיקי סגיעין דקיימין עלי : סגיאין אמרין לנפשי לית
פורקניה ליה באלהא לעלמין : ואנת יי תריס עלי יקרי ומרים רישי :
קלי קדם יי אצלי יקביל צלותי מן טור בית מוקדשיה לעלמין : אנא
שכיבית ודמכית איתערית מטול דיי סמיך יתי : לא

אספרה אל חק · זהו מאמר שאומר דוד זה הסיפור אשים לי לחק ולמכתב · ומה הוא הסיפור כי ה' אמר אלי בני אתה · וממנו באה לי המלוכה · ולכן אל יערער שום אדם עליה כי ה' לקחני לבן · כמו שאמר לשמואל כי ראיתי בבניו לי מלך · כלומר המלך הזה לי הוא ובני הוא ועבדי הוא ושומע אלי · כי כל מי ששומע לעבודת האל יקרא בנו · כמו שהבן שומע אל האב ומזומן לעבודתו · וכן בנים אתם לה' אלהיכם · אני אהיה לו לאב והוא יהיה לי לבן · ואמר בני אל חי · אני היום ילדתיך · היום שנמשח הוא היום שלקחו האל לו לבן · כמו שאמר לי מלך · ואמר היום ילדתיך · כי אותו היום נולדה בו רוח אלהי' · כמו שכתוב ותצלח רוח ה' אל דוד מן היום ההוא ומעלה · ומהיום ההוא ומעלה אמר שירים ומזמורי' ברוח הקדש שנולדה לו ונאצלה עליו מהאל · וכן רוח גבורה נוספה בו מהיום ההוא ומעלה · וכן צור ילדך · שגדל אותך ונתן חכמה בלבך ושכל ביום מעמד הר סיני · וכן אמר הלא הוא אביך קנך · כי אם אמר ילדך קנך על היצירה לא היה זו לישר' יותר משאר בני אדם · הלא תראה מה שאמר הלה' תגמלו זאת · כלומר זהו הגמול שתגמלו לו על כל הטובה שעשה לכם · הלא הוא אביך קנך · ואמר צור ילדך תשי · ותשכח אל מחוללך · כמו שאמר אביך · כי הוא לכם כמו האב והמחוללת והיא האם : שאל ממני · והוא אמר לי שאל ממני ואתנה גוים נחלתך · כמו שאמר לו והכריתה את כל אויביך מפניך ועשיתי לך שם כשם הגדולים אשר בארץ · ואמר ויהי אדום עבדי' לדוד ותהי ארם לעבדי' לדוד · ואמר ויצא שם דוד בכל הארצות' וה' נתן פחדו על כל הגוים · זהו שאמר ואתנה גוים נחלתך ואחוזתך אפסי ארץ · והם קצות הארץ · ואפס וקץ קרובים בענין : תרועם · וכן אמר לי על כל הגוים שיקומו עלי אמר לי תרועם בשבט ברזל ככלי יוצר תנפצם · תרועם פי' תשברם · וכן הירוע ברזל · ירוע כבירים · וכן תנפצם הוא ענין שבר אבל עם הפזור · כי השובר כלי חרס מתפזרי' שבריו · וכן ונפוץ הכדים · ועושה כלי חרס נקרא יוצר : ועתה מלכים · יאמר להם דוד למלכים אשר באו להלחם אתו מלכי' השכילו ודעו כי אין בכם יכולת לבטל מעשה האל והוא צוה עלי להיות מלך · ואיך נועדתם על ה' · השכילו ותנו לב כי לא תוכלו לבטל מעשה ה' : הוסרו · ואם הייתם עד עתה סכלי' ובמחשבה רעה השכילו וקחו מוסר ואל תגבהו : עבדו את ה' · רצו במה שהוא רוצה ועבדוהו ביראה שתיראו ממנו ותדעו כי לו הכח והגבורה ולא עמכם שבאתם בעם רב : וגילו · אל יחרה לכם במלכותי אבל תשמחו ותגילו · כי רצון האל הוא ורעדו מפניו : נשקו בר · כמו וישק לכל אחיו · ובר כמו בן · וכן מה ברי ומה בר בטני · או פי' מן לברי לבב · ואם יהיה ענינו בן יהיה פירושו נשקו זה הבן שקראו האל בן כמו שאמר בני אתה · וטעם נשקו כמו שהוא מנהג העבד לנשק יד האדון · ואם יהיה ענינו נקי פי' מה לכם ולי כי אני בר לבב ואין בי עון שתבאו ותלחמו בי · אבל עליכם לנשק לי ולהודות שאני מלך במצות האל · ויתכן לפרש בר מן ברו לכם איש · על דרך שאול בחיר : פן יאנף · אם לא תשובו במהרה מדרכיכם הרעי' יאנף האל עליכם ותאבדו דרך : כי יבער כמעט אפו · כמעט שתעמדו על רשעכם יבער אפו עליכם · כלומ' אם לא תשובו במהרה · ופי' ותאבדו דרך · כמו דרך רשעים תאבד · והנה הדרך תאבד והם אובדים מצד דרכם שהיא אובדת · כמו נובלת עליה שהעלים נובלים ותקרא האלה נובלת · וכן קרועי בגדים · כי הבגדים קרועים ולא הם · ויקראו הם קרועים מצד בגדיהם שהם קרועים · וכן מגולחי זקן · והדומים להם · ואמר אשרי כל חוסי בו · כמוני היום שאני חסיתי בו ונושעתי בו ואתם תאבדו · ואם תחסו בו גם כן יאמרו אליכם אשריכם · ויש מפרשין זה המזמור על גוג ומגוג · והמשיח הוא מלך המשיח · וכן פירשו רז"ל · ומבואר זה המזמו' על זה הדרך · אבל הקרוב הוא כי אמרו דוד על עצמו כמו שפירשנו :

מזמור לדוד בברחו · דרשו בו רבותינו ז"ל כי כשהי' עולה במעלה הזיתים אמר דוד זה המזמור · שנאמר ודוד עולה במעלה הזיתי' עולה ובוכה · אם בוכה למה מזמור · ואם מזמור למה בוכה · אלא כיון שאמר לו הנביא הנני מקים עליך רעה מתוך ביתך · אמר שמא עבד או נתין או ממזר הוא מבני הבית שאינו מרחם עלי · כיון שראה שבנו הוא חשב שירחם עליו · ואמר מזמור · ועוד אמרו כך אמר דוד יעקב אבינו ברח שנאמ' ויברח יעקב · משה ברח שנ' ויברח משה · ואני בורח כמותם · הייתי סבור שנתחייבתי מיתה ועכשיו שאני גולה גלות מכפרת עון · אמר זכרתי משפטיך מעולם ה' ואתנחם · זכרתי הראשוני' והתנהגת עמי כמו שהתנהגת עמם התנחמתי וידעתי כי בברחי נמחל לי העון · התחיל ואמר מזמור לדוד · ולפי דרך הפשט כי המזמורים לא היו נקראים מזמורים בשעת מעשה אלא על שם שהיו מזמרי' בהם בבית המקדש · וכן בבוא דואג האדומי ויגד לשאול · וכן בבוא הזיפים · וכן וישמרו את הבית להמיתו · וכן הנאמרי' על לשון הגלות ועל חורבן ירושלם · כמו מזמור לאסף אלהי' באו גוים בנחלתך · וכן כולם הנאמרי' על דוד בשעת מעשה שהיה דוד בהם בסכנה · אלא לאחר שנוצל מכולם היו מזמורים כולם · ושבח והודאה לאל יתב' · והנאמרים על הגלות יהיו מזמורים בשוב הגלות · ואפשר כי נסמך זה המזמור לאשר לפניו לפי שפלשתי' באו על דוד לעורר על המלוכה ולהלחם עמו · וכן אבשלום בנו חשב לקחת המלוכה מיד אביו ולהמיתו · והוא נכח הכל ונשאר במלכותו · ורז"ל שפיר' על גוג ומגוג · אמרו למה נסמכה פרשת אבשלום לפרשת גוג ומגוג · שאם יאמר לך אדם כלום יש עבד שמורד ברבו אמור כלום יש בן שמורד באביו · אלא הוה הכא כמי הוה : ה' מה רבו צרי · כי אפי' בני נהפך לי לאויב · ועמשא בן אחותו היה עם אבשלום · ורוב ישר' שנטה לבבם אחרי אבשלו' · זהו טעם הכפל : רבים קמים עלי · וכולם הם קמים עליו ומתיעצים להלחם עמו · ושמעי בן גרא שהעיז פניו לחרפו ולסקלו באבנים : רבים אומרים לנפשי · בעבור נפשי · כמו אמרי לי אחי · וישאלו אנשי המקום לאשתו · והדומי' להם · והטעם כי רבים מחכמי ישר' כמו אחיתופל ואחרים שהיו חושבים כי היה לו זה העונש על דבר בת שבע כמו שהיה · והיו גם כן חושבי' שלא תשוב המלוכה לו לעולם · לפיכך היו אחרי אבשלום ומרדו בו · והיו אומרים כי אין לו חלק לעולם הבא · לפיכך אמ' לנפשי · ואמ' אין ישועתה לו · אין ישועה לו בעולם הזה · כי לא יוכל מיד אבשלום · ואין ישועתה לנפשו לעולם הבא · לפיכך אמר גם כן ישועתה · ר"ל ישועה וישועה · כי כל כפל תוספת לכפל ענין · וכן עזרתה רב עזרה · וכן תבאתה · נפלאתה · החבאתה · כמו שכתבתי בחלק הדקדוק מספר מכלול · וכן אמר בדרש רבים אומרי' רבי' בתורה · דואג שהיה אב בית דין · כמו שכתוב אביר הרועי' · ואחיתופל יועץ · כאשר ישאל איש בדבר האלהי' · מה היו אומרין איפשר אדם שבשה את הכבשה והרג את הרועה והפיל את ישר' בחרב יש לו תשועה · אין ישועתה לו באלהי' סלה · ומלת סלה רוב המפרשי' אמרו שהוא כמו לעולם · וכן תרגמה יהונתן בתפלת חבקוק לעלמין · וכן היא סגורה זאת המלה בתפלתינו בזה הענין · והחכם ר' אברהם בע"ז ז"ל פירש שהוא כמו אמת · ואני אומ' כי איננה מלת ענין · ופי' לשון הגבהה · מן סולו המסילה · כלומ' באותו המקו' שהיא נזכרת ונקראת זאת המילה היתה הרמת קול המזמור · והראיה לא תמצא אותה אלא בזה הספר ובתפלת חבקוק שהיתה שיר כמו שכתוב גם כן שם למנצח בנגינות : ואתה יהוה מגן בעדי · הפך דבריהם שאומרי' שאין לי תקוה לא בעולם הזה ולא לעולם הבא · הם חושבי' ואומרי' כן ואתה תעשה עמי בהפך ותהיה מגן בעדי להצילני בעולם הזה · ומגן בעדי לעולם הבא · והכבוד הוא הנפש · כמו ויגל כבודי · למען יזמרך כבוד · ומגן שזכר עומד במקום שנים · מגן בעדי ומגן כבודי · או פי' כבודי הפך הקלון שהיה לו בברחו : ומרים ראשי שלא אבוש ולא יפלו פני לפני אויבי · אלא אלך בקוממיות ובהרמת הראש · כי כשתצילני יכירו וידעו כי אתה מחלת לי העון בזה העונש שתענישני : קולי אל יהוה אקרא · קולי אל ה' · שאקרא לו מהרה · ויענני עבר במקום עתיד · כמו ויענני · וכמוהו רב' · או הוא כמשמעו כי בטוח היה בזה · או רוח הקדש הופיעה על לשונו כן והוא הנכון · כי כבר פירשנו כי ברוח הקדש נאמרו כל המזמורי' · וברוב הנבואה נמצא זה שהוא מדבר עבר במקום עתיד שהוא כאילו נעשה הדבר כיון שנאמרה ברוח הקדש : מהר קדשו · נוכל לפרש מהר המוריה · אעפ"שלא היה עדין קדש · אולי קבלה היתה אצלם כי שם יהיה בית המקדש · ומפני זה עלה דוד בברחו במעלה הזיתי' · ושם השתחוה לאל · כי משם אדם רואה המקו' ההוא · או פי' מהר קדשו מהר ציון ששם הארון · או פי' מהר קדשו מן השמי' · כמו מי ישכון בהר קדשך : אני שכבתי · שכבתי בבטח ואישן בשלום כאדם שאין לו פחד : והקיצותי ואינני נבהל כאדם הישן מתוך הצרה שהוא נבהל בהקיצו · כי בעודו ישן יראהו חלומות רעי' כמו שחושב בלבו מפחדו · ולמה אני בוטח בך כל כך : כי ידעתי כי ה' יסמכני · כי כן ראיתי בחלום · ובדרש אני שכבתי מן הנבואה · ואישנה מרוח הקדש · הקיצותי על ידי חושי הארכי · כי ה' יסמכני · על ידי נתן הנביא · ר"ל כי דוד נסתלקה ממנו רוח הקדש מפני העצבון והפחד שהיה בו · ורוח הקדש אינה שורה אלא מתוך שמחה · וכשראה חושי הארכי שמח בו שידע שהוא יפר לו עצת אחיתופל · והקיץ ושרתה עליו רוח הקדש · ואמר כי ה' יסמכני על ידי נתן הנביא שאמר לו גם ה' העביר חטאתך :

לא אירא מרבבות עם אשר סביב שתו עלי: קומה יהוה הושיעני אלהי
כי הכית את כל איבי לחי שני רשעים שברת: ליהוה הישועה על
עמך ברכתך סלה:
ד
למנצח בנגינות מזמור לדוד: בקראי ענני אלהי צדקי בצר הרחבת
לי חנני ושמע תפלתי: בני איש עד מה כבודי לכלמה תאהבון ריק
תבקשו כזב סלה: ודעו כי הפלה יהוה חסיד לו יהוה ישמע בקראי
אליו: רגזו ואל תחטאו אמרו בלבבכם על משכבכם ודמו סלה:
זבחו זבחי צדק ובטחו אל יהוה: רבים אמרים מי יראנו טוב נסה אוסרים
עלינו אור פניך יהוה: נתתה שמחה בלבי מעת דגנם ותירושם רבו:
בשלום יחדו אשכבה ואישן כי אתה יהוה לבדד לבטח תושיבני:
ה
למנצח אל הנחילות מזמור לדוד: אמרי האזינה יהוה
בינה הגיגי: הקשיבה לקול שועי מלכי ואלהי כי אליך אתפלל:

לא אידחל ממצותא דעם דחזור חזור אתכנשו עלי: קום יי פרוק
יתי אלהי ארום מחיתא כל בעלי דבבי על ליסתהון כפי רשיעי תברתא
: מן קדם יי פורקנא על עמך ברכתך לעלמין:
לשבחא על חינגיתא תושבחתא לדויד: בעידן צלותי קביל מיני אלוה
צדקותי בעידן עקתא אפתיתא לי חוס עלי וקביל צלותי: בני נשא
מטול מה איקרי לאיתכנעותא תרחמון סריקותא תבעון כדיבותא
לעלמין: ודעו ארום פריש יי זכאה ליה ויי יקביל צלותיה דדויד במקרי
ליותיה: זעו מיניה ולא תחטון אמרו בעותכון בפומכון ושילתכון
בלבבכון וצלו על שוויתכון ואדכרו יומי מותותא לעלמין: כבשו
יצריכון ויתחשיב לכון כנכסת צדקא וסברו על יי: סגיעין דאמרין
מן יחמיננא טבא נשא עלנא נהור סבר אפך יי: יהיבתא חדותא
בלבי עידן דעיבוריהון וחמריהון סגיאו: בשלם כחדא אשכוב ואדמוך
מן בגלל דאנת הוא יי בלחודוי בסיברא תותבנני: צית לקל
בעותי מלכי ואלהי ארום קדמך אצלי: לשבחא על חינגין תושבחתא לדויד: מימרי אצית יי אתבין רינוני: צית לקל בעותי מלכי ואלהי ארום קדמך אצלי:

לא אירא מרבבות עם כי כל ישר' היו עם אבשלום לבד מאשר היו עם דוד בירושלם שיצאו עמו ואותם שנתאספו אליו אחר כן: שתו עלי. שתו מלחמתם עלי. או פי' שתו כלחמו. וכן שתו השערה ושית בגאון גליך: קומה יהוה הושעני: וקומה הטעם מלרע. וכן כל קומה אשר בזה הספר זולתי וקומה לעזרתי שהוא מלעיל: כי הכית: פעמי' רבות הושעתני והכית אויבי כן תעשה עתה. או פירושו על זאת המלחמה והוא כמו שפירשנו: ויענני מהר קדשו. ופי' לחי בלחי: והוא מכת בזיון. וכן שני רשעי' שברת. והם אותם שהיו אומרין לטרפו והוא על דרך ואשברה מתלעות עול: ליהוה הישועה: כאשר תושיעני אודה ואומר לה' הישועה ולא יושע אדם בזולתו: על עמך ברכתך. סלה ימותו עמך במלחמה הזאת:

למנצח

בנגינות. אמרו רז"ל המזמור הזה נאמר בשלשה מיני שבח בניצוח בניגון במזמור. והנראה כי המנצח הוא אשר היה על המשוררים. ועל ידי המנצחים היו נאמרים המזמורים והיו נותנים אותם למנגנים ולמשוררים. ולא תמצא בשום מקום למשורר ולמנגן אלא למנצח. וכן בתפילת חבקוק למנצח בנגינותי וכן כתיב לנצח על מלאכת בית השם. וכתיב בכנורות על השמינית לנצח. ויש שהיה מנצח על כלי הנקרא נגינות. ויש על כלי הנקרא שמינית. ועם הכלים היו נאמרים השירים והניגונים והתהילות. כל אחד לפי נגונו הידוע אצלם. כי חכמה גדולה היתה. והיא תעורר הנפש החכמה והיא נחלקת ונספרת בכלל החכמות החיצונות. והכלים שהיו בבית המקדש להלל הם נבלים וכנורות ומצלתים ושופר וחצוצרות. והיו הכלים נחלקים על נגינות ידועות אצלם. יש מהנגינות הנקרא עלמות כמו שכתו' בנבלים על עלמות. וכתוב על עלמות שיר. ויש שנקרא נגינות ובו היה נאמ' זה המזמור. ויש מהם נקרא משכיל. ויש מהם נקרא מכתם. ויש שגיון ויש מהם נחילות ויש שגיונות. ויש גיתית ויש נקרא מן הכלי' עשור. ויש עוגב ויש מינים. וכל אחד חלוק בנגינתו כמו שהוא ידוע אצל בעלי החכמה. ומצאנו כתוב אחד אומ' וארבעת אלפים מהללים לה' בכלים אשר עשיתי להלל. ולא נודע אם אשר היו הכלים בידם הם אשר היו אומרי' המזמור בפיהם. או אם היו יחד המשוררים בפה וכנגדם אשר היו מנגנים בכלי. ומצאנו כתוב אחד אומר והלוים בכלי שיר ה' אשר עשה דוד המלך להודות לה' כי לעולם חסדו בהלל דוד בידם והכהני' מחצצרים כנגדם. ועוד כתיב והשיר משורר והחצוצרות מחצצרי' והחצוצרות לבדם היו ביד הכהנים. כמו שכתוב ובני אהרן הכהנים יתקעו בחצוצרות. ושאר הכלים היו ביד הלוים. וכן כתיב ויעמדו הלוים בכלי דוד והכהנים בחצוצרות. בקראי ענני. הנכון שנא' המזמור הזה גם כן בברחו מפני אבשלום. ואמר בקראי ענני אלהי צדקי. שאתה יודע כי עמי הצדק ועם אשר כנגדי העול והחמס. ואתה אלהי' שופט עלינו. כי כל אלהים שנייטו שופט כמו שפירשנו. כי יש אלהים שופטים בארץ. וכן נקראו בני אדם השופטי' עד האלהי' יבא דבר שניהם. והגישו אדוניו אל האלהי': בצר הרחבת לי. כמו תרחיב לי כמו שפירשנו' שבנבואות יאמ' עבר במקום עתיד שהדבר כאילו נעשה. וכן היתה רוח הקדש מופיעה על לשונו ואומר הרחבת לי: בני איש. עד מה כבודי. אמר כנגד גדולי ישר' שהיו עם אבשלום. וכן גם בני אדם גם בני איש. בני אדם ההמון. בני איש הגדולי'. וכן הלא איש אתה. ומי כמוך בישר' גדעון בן יואש איש ישר': עד מה כבודי לכלמה. כבודי כפשי. כמו שאמ' במזמור הקודם רבים אומרי' לנפשי או פי' כבודי שאני מלך ואתם מכלימים אותי ומבריחי' אותי ממלכותי: ותאהבון ריק. ודבר שלא יתקיי' והוא מלכות אבשלום. וזהו כזב דבר שאין לו קיימה. כמו אם' לא יכזבו מימיו: ודעו כי הפלה. הפרים והבדיל. וכן והפלה ה' בין מקנה ישר' וכו'. ופי' הבדילני לו מכל ישר' להיותי מלך. על דרך הבדיל ה' את שבט הלוי. ולמה כי ידעני חסיד. והחסיד הוא מי שעושה טובה עם חבירו לפני' משורת הדין. ודוד עשה עם כמה בני אדם לפני' משורת הדין שהיו עושין עמו רעה והוא היה עושה עמהם טובה. כמו שמצאנו בשאול שהתודה אליו ואמר כי אתה גמלתני הטובה ואני גמלתיך הרעה. והנה הוא הבדילני לו ונתן לי המלוכה איך תחשבו אתם לגזלה ממני ולהמליך אחר. ואעפי' שתראוני בצרה עתה תדעו כי ה' ישמע בקראי אליו: ועוד יאמר מן הצרה הזאת: רגזו ואל תחטאו. רגזו ענין פחד. כמו ורגזו וחלו. פחדו מהאל אם לא תפחדו ממני תפחדו ותרגזו מהאל ואל תחטאו עוד לרדוף אחרי ולמרוד בי: אמרו בלבבכם על משכבכם. כי האדם על משכבו ימצא לבו יותר פנוי מעסקי העולם ואז תהיה כוונתו זכה. ואמר דוד כנגדם חשבו בלבבכם ודומו. וכן נקראת מחשבת הלב אמירה. האומרה בלבבה. ואמר ודומו סלה. ר"ל שתקו וחדלו למרוד בי. כי הדממה ענין שתיקת הדבור והקול. כמו וידמו לאו עבתי דממה וקול אשמע. ויש שהוא שתיקת המעשה והתנועה. כמו יקם סערה לדממה. מעי רתחו ולא דמו. וידום השמש. דמו עד הגיענו אליכם. לאבן דומם. והדומים להם. ומזה הענין הוא ודומו סלה כלומר חדלו לכם ממעשיכם. והרב מורה צדק רבינו משה בן מיימון פי' שהפסוק הזה מצוה למשכילי' החשובים שיכירו האמת ושבח הא' בלבם כדי שלא ישיגם שגיאה בדבור. ואין זה מענין המזמור: זבחו זבחי צדק. מאשר הרעותם הנה צריכי' אתם כפרה וזבחו לה' זבחי צדק שתשובו. ולא כזבחי רשעי' שנ' בהם זבח רשעי' תועבה. שישובו לרשעתם אחר הזבחי'. לפיכך אמר זבחי צדק ובטחו אל ה'. לא על גבורתכם ועל היותכם המון רב אלא בה' תבטחו לבדו. וקשר הבטח עם מלת אל כמו עם מלת על. וכן בטח אל ה' בכל לבך ואל תבטחו לכם אל דברי השקר הזה: רבים אומרים מי. אותם שאמר עליהם בני איש. ואמר עליהם רבי' אומרי' לנפשי. הם מתאוי' ואומרי' במרדם כי מי יראנו טוב שיצליח מרד אבשלום וימות דוד וימלוך בנו והרע שלי טוב להם ומתאוי' אותו. ואתה ה' נסה עלינו אור פניך. לא כפי מחשבותם. ומלת נסה בשמך תחת השין ובהא תחת האלף והוא כמו נשא: ויש לפרש לענין שאמר ובטחו אל ה'. אמר רבים אין דעתם אלא לטובת העולם הזה ומתאוים אליה ואומרי' מי יראנו טוב. אבל אני ועמי. ר"ל ואשר עמי אומרי' נסה עלינו אור פניך ה'. כל תאותינו לאור פניך לעולם הבא: נתתה שמחה בלבי. והנה הם גומלים עלי רעה תחת טובה. כי אני היה לי שמחה בל בי בטובתם. וזהו מעת דגנם ותירושם רבו. והם שמחים לרעתי. וענין נתתה כענין שאמר בא לטהר מסייעי' אותו ודרך טובה היא לאדם שישמח בטובת חביריו. וההולך דרך טובה האל מסייעו ומדריכו. וזהו טעם נתת: בשלום יחדיו אשכבה. אני הייתי מתאוה טובתם ועדין אעפ"י שהראו לי אתאוה שנהיה בשלו' יחדיו אני והם. ואז אשכבה ואישן שלא יהיה לי דבר המטריד אותי מהשינה אחר שהם ישובו לי: כי אתה ה' לבדד. כי בטוח אני שתשלים חפצי ולבטח תושיבני עמהם. ופי' לבדד אתה ה' לבדך תעשה זה ובך בטחוני ולא באחר:

למנצח

אל הנחילות. כבר פי' טעם הנחילות ושאר מיני הנגון במזמור שלפני זה. ורבינו האי ז"ל פי' המלה מלשון נחיל של דבורים בדברי רז"ל. ר"ל כי נגונו היה דומה לשריקת הדבורי'. וזה המזמו' גם כן כנגד דוד שהיו לו שונאים בישר'. ורז"ל אמרו כי על דואג ואחיתופל שונאיו אמרו: אמרי האזינה. מה שאוציא בפי האזינה ומה שאהגה בלבי בינה. לפיכך אמר עם הגיגי בינה ועם אמרי האזינה. ואמר הגיגי מן הנה בהכפל עין הפועל כמו לחזיז קולות מן חזה: הקשיבה לקול שועי. תן אזנך להיות קשבת. כי הוא פועל יוצא. וכן כתיב להקשיב לחכמה אזנך. תקשיב אזנך. והמלה נקשרת עם למד ועם אלף ועם בית. ופעמים בלא קשר אות כמו הקשבתי ואשמע. מי הקשיב דברו: מלכי. שאתה מלך עלי ואני צועק אליך כמו שצועקים אל המלך: ואלהי. אתה שאתה שופטי ותושיעני מהמרעים לי: כי אליך אתפלל. ולא למושיע אחר כי אין בלתך:
יהוה

184

יהוה בקר תשמע קולי בקר אערך לך ואצפה: כי לא אל חפץ רשע
אתה לא יגרך רע: לא יתיצבו הוללים לנגד עיניך שנאת כל פעלי
און: תאבד דברי כזב איש דמים ומרמה יתעב יהוה: ואני ברב
ביתך חסדך אבוא ביתך אשתחוה אל היכל קדשך ביראתך: יהוה נחני
הישר בצדקתך למען שוררי הושר לפני דרכך: כי אין בפיהו נכונה קרבם
גרונם הוות קבר פתוח גרנם לשונם יחליקון: האשימם אלהים יפלו
ממעצותיהם ברב פשעיהם הדיחמו כי מרו בך: וישמחו כל חוסי
ויעלצו בך לעולם ירננו ותסך עלימו ויעלצו בך אהבי שמך: כי אתה תברך
תעטרנו צדיק יהוה כצנה רצון תעטרנו: ו
למנצח בנגינות על השמינית מזמור לדוד: יהוה אל באפך תוכיחני
ואל בחמתך תיסרני: חנני יהוה כי אמלל אני רפאני יהוה כי נבהלו
ואתה עצמי: ונפשי נבהלה מאד ואת יהוה עד מתי: שובה יהוה חלצה
נפשי הושיעני למען חסדך: כי אין במות זכרך בשאול מי יודה לך
: יגעתי באנחתי אשחה בכל לילה מטתי בדמעתי ערשי אמסה:
עששה מכעס עיני עתקה בכל צוררי: סורו ממני כל פעלי און כי
שמע יהוה קול בכיי: שמע יהוה תחנתי יהוה תפלתי יקח: יבשו
ויבהלו מאד כל איבי ישבו יבשו רגע: ז

יי בצפרא שמע קלי בצפרא אסדר קדמך ואסתכי: מטול דלא אלה רעי רשעא אנת לא איתותב עמך בישא: לא יתעתדון מתלעבין קבל עינך סניתא כל עובדי שקר: תיבד ממללי כדבותא אנש שדי דם זכאי ונכלא ירחק יי: ואנא בסגיאי טובך אעול לביתך אסגוד להיכלא דקודשך בדחלתך: יי דבר יתי בצדקתך מן בגלל תושבחי תקין קדמי אורחתך: מטול דלית בפומהון דרשיעי כיונתא גופיהון מליי איתרגושתא היך שיול פתיח גרונהון לישנהון משעעין: חייב להון אלהא יתבטלון ממלכתהון בסיגעא מרדהון אתקל להון ארום מרדו במימרך: ויחדון כל דסברין במימרך לעלם ישבחון ותטיל עליהון ויבדחון בך רחמי שמך: מטול די אנת תברך לצדיקיא יי היך תריסא רעוא טבא תכלילינה: לשבחא בנגינתא על כנרא דתמניא נימיא תושבחתא לדוד: יי לא ברוגזך תכנעני ולא ברתיחך תרדי יתי: חוס עלי יי מטול דחלש אנא אסי יי מטול דאתבהילו גרמי: ונפשי אתבהילת לחדא ואנת יי עד אימתי רווח לי: תוב יי פצי נפשי פרוק לי בגלל טובך: מטול דלית במותא דוכרנך בשיול מן יודה לך: אישתלהית בתנחתי אמלל בצערי בכל ליליא על שיווי בדמעתי דרגשי אשמט: חשכת מן רוגזי עייני איתבליאת בכל מעיקי: זורו מיני כל עבדי שקר ארום שמיע קדם יי קל בכותי: שמיע קדם יי בעותי יי צלותי יקבל: יבהתון ויתבהלון לחדא כולהון בעלי דבבי יתובון יבהתון כשעא:

תורגמנא

יהוה בקר תשמע קולי כי בבקר עת התפלה טרם שיעסוק אדם בעסקי העולם בקר אערוך לך תפילתי ואצפה ואוחיל לך שתתן לי שאלתי ובקשתי: כי לא אל חפץ רשע. למה אצפה לך כי ידעתי כי לא תחפוץ ברשעים אם כן לא תחפוץ באויבי כי הם אנשי רשע. ואני מצפה שתושיעני מהם כי תחפוץ בי ולא בהם: לא יגורך רע. לא יגור עמך. וכן גדלני כאב. גדל עמי ורבים כן: רע. איש רע. או יהיה רע שם דבר כמו רשע שזכר: לא יתיצבו הוללים לנגד עיניך. ענין הוללים הוא פעמי' בענין סכלות. כמו ויתהולל בידם. אמרתי מהולל. והדומי' להם. ומזה הענין הוא לא יתיצבו הולל' לנגד עיניך. כמו שאמ' שנאת כל פועלי און. ואעפ"כ גדר אחד יכללם כי הרשע אינו מדרך הדעה והחכמה. ופי' לנגד עיניך. כאדם השונא לאחר שלא ירצה להביט בפניו: תאבד דוברי כזב. תאבדם מלפניך. וכן איש דמים ומרמה יתעב ה'. שהם נתעבים ונמאסי' בעיניו וכך הוא דרך הלשון לדבר פעם לנוכח ופעם שלא לנוכח: ואני ברוב חסדך. הם נמאסי' בעיניך אבל אני אתיצב לעיניך ולפניך. ואבוא ביתך ברוב חסדך שאני מקוה ממך: ואשתחוה אל היכל קדשך ביראתך. שהיא על פני. ופי' אל היכל כי המשתחוה לא ישים ההיכל ומקו' הקדש מנגדתו וכנגדו ישתחוה לאלופי' ביתך והיכל קדשך הוא הבית שהיה בו הארון. יהוה נחני בצדקתיך. זאת היא תפילתי אליך שתנחני בצדקתך. כלומר שתסייעני ללכת דרך צדקה ומשפט ותנחני בה שלא אכשל: למען שוררי. שלא ישמחו לי בהכשלי הישר לפני דרכך. ושוררי כמו אויבי. והוא מגזרת אשורנו ולא קרוב. לפי שהוא מביט לרעה. כמו ויהי שאול עוין את דוד. וזאת התפילה להצילו משגיאו' ומזדונות. כמו שאמר מנסתרות נקני גם מזדו' חשוך עבדך: הישר. בא בהנעת היו"ד פא הפועל שלא כמנהג. נחי הפא. וכמוהו היטב אתך. והכתוב הוא בוי"ו על מנהג נחי הפא. וכן בפתח עין הפעל כמו הנחת ה' גבוריך: כי אין בפיהו נכונה. והוא טעם למה שאמר למען שוררי כי הם אנשי' שאי' בפי אחד מהם נכונה אלא מראים עצמם בפיהם כאוהבי': וקרבם הוות. כלומר רעות חושבי' בלבם: קבר פתוח גרונם. כי מי שלא ישמר מהם וישמע אותם כשיחליקו לשונם ומדברים חלקו' ונראין כאוהבין יפול בקברם והוא מחשבת לבם שהוא לרע. ונכה הדברי' לגרון כמו רוממות אל בגרונם. כי מקצת האותיות יאמרו בגרון. גם כן הדיבור תחילתו מהגרון: כי הקול יוצא מהגרון ויגרמו הדיבור לפה. גם לפי שהגרון פתוח אל הקרבים שדימה אותם לקבר אמר גרונם. ומלת נכונה תואר לנקבה. והמתואר חסר. ופי' אמרה או דברה. וכן מאכלו בריאה. כעדר הקצובות. יענה עזות. והדומי' להם: האשימם אלהים. יש מפרשין מלשון שממה. ואשם ושמם בענין אחד. ויתכן לפרשו בעון אשם. ופיר' האשימם בעצתם. כלומר שלא יתכן ולא יודעו להם מה שחשבו לעשות עלי. וזה הוא שאמ' יפלו ממועצותיהם. ובא בלשון אשם כדרך ולא יחטא כי מרו בך. בשאלתם אותי ויאותה בוית עלי להיות מלך והם מרו את דברי מעני' מריתם פי: וישמחו כל חוסי בך. הפך האויבים שאינם חוסים בך וכאשר תדיח אותם ישמחו החוסי' בך: ויעלצו בך. כלומר בעזרתך. וטעם ותסך. עלימו. שתהיה עליהם כסוכה שלא יזיקו להם האויבים: ויעלצו. העין והלמד בשבא: כי אתה תברך צדיק. אז יעלצו בך כשתברך הצדיק ותדיח הרשע וכצנה שהיא עוטרת האדם סביב כן תעטור הצדיק ברצונך. ומלת תעטרנו מבניין קל. כמו עוטרים את דוד ואת אנשיו:

למנצח בנגינות. כבר פירשנו טעם נגינות ושמינית ושאר מיני הנגון במזמור בקראי ענני. ויש מפרשים שמינית כינור שהיו לו שמונה יתרי'. ועל זה הנגון נאמר זה המזמור. והדרש על המילה שנתנה בשמינית. וזהו רחוק: והמזמור הזה אפשר שאמרו דוד על חליו ואפשר גם כן שנ' על לשון כל אדם שמדוכה בחליים. כי הרבה מזמורים שהם תפילה ובקשה חברם דוד להיותם מזומני' לכל מתפלל. וכן דעתי בזה המזמור. ויש אומרין כי נאמר על הגלות כי ישר' בגלות כמו חלים ומדוכאים: אל באפך תוכיחני. אם תוכיחני בעוני אל באפך ר"ל לאט כדי שאוכל לסבול. כמו שאמר ירמיה הנביא יסרני ה' אך במשפט וגו': ואל בחמתך תיסרני. כפל ענין במלות שונות כמנהג. חנני יהוה כי אמלל. אומלל תואר. ואעפ"י שהוא פתוח. וכמוהו לב הותל הטהו. והוא ענין חלשה וכריתה. כמו היהודים האמללים. אומללה יולדת השבעה. והדומי' להם: כי נבהלו עצמי. ר"ל הגוף. ואמר עצמי שהם יסוד הגוף. או אומר כן על כאב העצמות: ונפשי נבהלה מאד. עצמי נבהלו ונפשי נבהלה מאד לפחדי ולדאגתי שאמות מזה החלי: ואת. כתוב בלא הא. כמו אם ככה את עושה לי: עד מתי. עד מתי תדכאני בחליו' ולא תרפאני: שובה יהוה חלצה נפשי. מלרע וזה אחד מהם. והם חמשה. ופי' שוב מחרון אפך עלי ושוב חלצה נפשי שלא אמות מזה החלי. והושיעני למען חסדך. לא בצדקתי כי ידעתי כי אני חייב: כי אין במות זכרך. אם אמות לא אזכרך במותי ולא אודה לך. ואם תרפאני אודה לך לעיני כל. כמו שאמר חזקיהו כי לא שאול תודך ולא מות יהללך וגו'. ואמ' דוד לא אמות כי אחיה ואספר מעשה יה כי הגוף אחר צאת הנשמה כאבן דומם והוא יורד השאול. אבל הנשמה תעלה ותודה ותשבח לעד בלא הפסק. אבל יתאוה הצדיק לחיות לעשות רצון האל בעודנו חי להרבות שכר הנשמה לעולם הבא: יגעתי באנחתי אשחה. באנחתי כי אני נאנח ודואג על חליי ובוכה עד שאשחה בכל לילה. כי בלילה יכבד החלי ויאנח ויבכה על חליו. או יבכה בלילה שבני אדם ישנים ואין רואה אותו. והבכי הוא יגע מהאנחה ומהבכי. ומה שאמר אשחה ואמסה הוא על דרך גוזמא והפלגה. ופי' אשחה מן כאשר יפרש השוחה לשחות. או מתרגום וירחץ. ואסחי. ופי' אמסה מן המסו את לב העם. ויתמס כעם חמורו. אלא הם מנחי הלמד מבניין הפעיל. ויש מפעלי הכפל מזה הענין רבים. כמו המסו את לבבינו. וימס לבב העם: עששה מכעס עיני. עששה מגזרת עש יאכלם. כאילו אמר רקבה. והטעם שאני בוכה מן הכעס שאני כועס על אויבי השמחים לחליי. ופי' עתקה מן וצור יעתק ממקומו. ועששה ועתקה על דרך הפלגה וגוזמא. ופי' בכל צוררי. בעבור כל צוררי. ויש מפרשי' עתקה שנת ייסנה. כמו שתרגו' ישן עתיק: סורו ממני כל פועלי און. בחיותו מחליו אמר זה. או בחליו. ומדבר על העתיד ברוח הקדש. וכל אדם חולה המתפלל בזה המזמו' יוכל לומר זה. כי בטוח הוא כי הא' ישמע תפילתו אם יתפלל בלב נשבר ונדכה: שמע יהוה תפילתי יקח. כמו לקח. וטעם יקח בזאת העת ובכל עת תפילתי אליו יקבלנה ברצון: יבשו ויבהלו מאד. בהרפאי יבושו ויבהלו כל אויבי שהיו מקוי' מיתתי: ישובו יבושו רגע. כפירוש שלא עלתה מחשבתם ישובו שי' להיו' בשלום עמי ובאותו רגע יהיה להם בושת ממני:

שגיון לדוד אשר שר ליהוה על דברי כוש בן ימיני׃ יהוה אלהי
בך חסיתי הושיעני מכל רדפי והצילני׃ פן יטרף כאריה נפשי פרק
ואין מציל׃ יהוה אלהי אם עשיתי זאת אם יש עול בכפי׃ אם גמלתי
שלמי רע ואחלצה צוררי ריקם׃ ירדף אויב נפשי וישג וירמס לארץ שולמי
חיי וכבודי לעפר ישכן סלה׃ קומה יהוה באפך הנשא בעברות
צוררי ועורה אלי משפט צוית׃ ועדת לאמים תסובבך ועליה
למרום שובה׃ יהוה ידין עמים שפטני יהוה כצדקי וכתמי עלי׃
יגמר נא רע רשעים ותכונן צדיק ובחן לבות וכליות אלהים צדיק׃
מגני על אלהים מושיע ישרי לב׃ אלהים שופט צדיק ואל
זועם בכל יום׃ אם לא ישוב חרבו ילטוש קשתו דרך ויכוננה׃ זעם
ולו הכין כלי מות חציו לדלקים יפעל׃ הנה יחבל און והרה עמל

תורגמנא דאוריתא לדוד די שבח קדם ייי מטול די אמר שירתא על
תבירא דשאול בר קיש דמן שבט בנימן׃ ייי אלהי במימרך סברית
פרוק יתי מכל רודפי ופצא יתי׃ דילמא יתבר היך אריוא נפשי ויפשת
ולית דיפצי׃ ייי אלהי אין עבדית שירתא הדא בכונתא בישא אין אית
טלומא בידי׃ אין פרעית לבעיל שלמי ביש ורחקית מעיקי מגן׃
יהי רדיף בעיל דבבא נפשי וידבק וכבוש לארעא חיי ואיקרי לעפרא
ישרי לעלמין׃ קום ייי בתוקפך איתנטל ברוגזא על מעיקי וסרהיב
לי דינא די פקידת׃ וכנשת אומיא תחזרינך ואמטולתא לבי שכינתך
תוב׃ מימרא דייי ידין עממיא דון יתי ייי בזכותי ובשלימותי פרע עלי׃
ישתיצי כען בישא דרשיעי וישתכללון צדיקי ובחין לבבי וכוליין אלהא
זכאה׃ תריסי על אלהא פריק תריצי ליבא׃ אלהא דיינא זכאה
ובתקוף רגיז על רשיעי כל יומא׃ אם לא יתוב לדחלתיה סייפיה
שחיז קשתיה מתיחא וסדירא׃ ומטולתיה תקין זיני מותא גירוי לדלקי צדיקיא יעביד׃ הא יצטער לשקר ויעדי עמלא

שגיון לדוד . כבר ביארנו כי שגיון אחד ממיני הניגון · וכן אמר בתפלת חבקוק על שגיונות · ורז"ל אמרו כי המזמור הזה נאמר
על שאול וקראו כוש לפי שהיה יפה כמו האשה הכושית דמתרגם איתתא שפירתא · וכן דעת כל המפרשין . ואמרו כי קראו כוש
מה כושי זה אינו משתנה בעורו כך שאול לא היה משתנה בשנאתו אל דוד . ועל הדרך הזה נאמר היהפוך כושי עורו ונמר ת
חברבורותיו · גם אתם לא תוכלו להטיב למודי הרע . והחכם ר' אברהם בן עזרא ז"ל הרחיק זה הפי' . כי אמר האיך יאמר
זה על משיח ה' הנה יחבל און · ואמר כי אחד מבני בנימן היה שהיה שונאו ושמו כוש : ואין טענתו טענה שיאמ' על שאול הנה יחבל און . ולמה לא יאמר
כן והנה אמר לו דוד בפניו מרשעים יצא רשע. ואמר לו ונקמני ה' ממך. ובדרש לפיכך כינה שמו כוש לפי שכת' גם במדעך מלך אל תקלל. ונכון הוא הדרש. ונראה
אתה שהכל שוים כי על שאול נאמר זה המזמו' לבד המפרש הנזכר. ומה שאמר על דברי לפי שדברים ועניינים רבים היו לו עמו ופעמים רבות חשב להרגו . כמו
שכתוב תחילה בהתחתנו עמו חשב להפילו ביד פלשתים אחר כן חשב להמיתו בביתו . וכשהיה עומד לפניו היה מטיל לו החנית כמה פעמי' ואח' שנפרד ממנו
גם כן פעמים רבות : אלהי בך חסיתי . בך חסיתי ולא בעזרת אדם לכן הושיעני מכל רודפי הנסמכים עם שאול : פן יטרוף כאריה · זה לא יאמר על אויב אחר
שהיה לו לדוד אלא על שאול שהיה מלך · ועליו יאמר פורק ואין מציל . ואומ' כאריה כי הוא גבור שבחיות ונקרא מלך עליהם · ואם יפרוק אין מציל . ופורק מענין
ופרקת עולו : אלהי אם עשיתי · אם זאת עשיתי מה שהוא עושה לי · וזה הוא מה שהו' מפר' : אם גמלתי שולמי רע · אם יש עול בכפי . אם עשיתי בידי רע לאדם
בעול ובחמס : אם גמלתי שולמי . מי שהיה עמי בשלום אם גמלתיו רע כמו שהוא עושה עמי שהייתי בשלום עמו והייתי חתנו ונלחמתי מלחמותיו והוא גומל
לי רעה תחת טובה : ואחלצה צוררי ריקם . לא די שלא גמלתי שולמי רע אבל חלצתי מי שהיה צוררי ריקם . ובחנם הייתי מציל אותו כמו שהציל שאול מיד אבישי
שהיה הורג אותו לולי שמנעו · שאמר אכנו נא בחנית ובארץ פעם אחת ולא אשנה לו · וכן כשהיה במערה נאמר וישסע דוד את אנשיו בדברים ולא נתנם לקום
אל שאול . ו"ו ואחלצה צוררי ריקם כמו ו"ו ועבדיך באו לשבור אוכל : ירדף אויב נפשי . המלה הזאת היא מורכבת מפעלי הקל ומפעל הדגוש . מן הקל יאמר ירדוף
ומן הדגוש ירדף והורכבה המלה הזאת משניהם . וטעם ההרכבה אומר כי האויב ירדפהו בעצמו וירדפהו לאחרי' . שיאמר לאחרים שירדפוהו . כך שאול היה
רודפו ומרדפו לישר' . ואמר נפשי כי לא ירדפני לאסרני במאסר אלא להמיתני . כמו שדמה כמה פעמים להרגו בידו : וישג וירמוס לארץ חיי . ואם ישיגני ירמוס
לארץ חיי כי לא יניחני שלא יהרגני : וכבודי לעפר ישכן סלה . וכבודי הוא נפשי ומחשבתו שישכון כבודי לעפר . ואעפ"י שהנפש לא תשכון בעפר במות האדם הוא
על דרך משל . כמו דבקה לעפר נפשי . או לפי מחשבת האויב כי לא יחשוב שיש לנפשי תקומה אחר המות · כי יחשבני שאני רשע ואיש דמי' . ומלת סלה פרשתיה
שהיא הרמת הקול בניגון . ואין לה טעם בענין שהיא בו . ואיני צריך לפרש אותה בכל מקום : קומה יהוה באפך . קומה מלרע . הטעם בשם . אמר קומה ה'
באפך על הרודפים אותי לקחת נפשי : הנשא בעברות צוררי . בעברתך עליהם · כמו שאמר באפך · או פירושו בעברות שיש לצוררי עלי הנשא אתה עליהם
והצילני מידם : ועורה אלי · משפט צוית . עורה אלי במשפט אשר צוית עלי . והוא משפט המלוכה : ועדת לאומים תסובבך . אמר עדת בכלל ואמר לאומי' בפרט .
עדת היא עדת ישר' הכוללת אותם כולם . לאומים הם שנים עשר שבטי ישר' . וקראו לאומים גוים עמים רבים כמו שאמר יצחק ליעקב והיית לקהל עמים · וכן
אמר האל ליעקב וקהל גוים יהיה ממך . הנה תראה כי קורא אותם גוים ועמי' כנגד השבטי' וקורא אותם קהל ועדה · כי השנים עשר שבטים קהל אחד ועדה
אחת . ואילו היה אומ' לאומי' על אומו' העולם לא היה אומ' ועדת · כי לא יכלול אותם עדה אחת . כי כל לאום ולאום עדה בפני עצמה . ויהיה פי' הפסוק כן ידוע היה
בישר' כי דוד נמשח למלך . והיה ידוע גם כן כי על פי ה' משחו שמוא' · ובמקום שנמשח הכירו הכל כי לא עשה שמוא' הדבר מדעתו . כי כבא אליאב הגדול מאחיו
אמ' אך נגד ה' משיחו . שהיה סבור כי הוא היה המלך עד שאמ' לו ה' אל תבט אל מראהו וגו' . וכשבא הקטן אמ' לו ה' קום משחהו כי זה הוא . אם כן רודף אחרי דוד
כרודף אחרי הא' והסובב אותו לתפשו כסובב הא' יתברך . ומפני זה אמר תסובבך על דרך שאמ' הנביא כי הנוגע בכם כנוגע בבת עינו . ומה שאמ' ועליה למרום
שובה כמו שאמר קומה והנשא . והכל דרך משל . כי כשיעבור האל על פשע האדם כאילו ירד ממקום יכולתו וממכון משפטו . וכאשר יפקד עונו וישפטנו כאילו
יקום ויגבה וישוב למרום למקום המשפט . וכן נאמר בנקמת פרעה כי גאה גאה : יהוה ידין עמים · הם ישר' כמו שפירשתי לאומים . ופי' ידין שיקח דינו מהם .
וזהו שאמר שפטני ה' כצדקי וכתומי עלי . כי אני אין בי עון ולא חטאתי להם כדי שישנאו אותי · ולא אמר על כולם אלא על הרעים שבהם שהיו שונאים את
דוד בחנם . ועליהם אמר יגמור נא רע רשעים · כי רוב ישר' היו אוהבי' את דוד . כי הוא היה המוציא והמביא אותם בהיותו עם שאול ומורחי' היו ברדפם אחריו
במצות שאול · גם משבט בנימן היו רבים אוהבים אותו כמו שכתוב בדברי הימים שבאו אל דוד לציקלג : יגמור נא רע רשעים . אמר שהרע שעושים ושחושבי'
הרשעים יגמור אותם ויכלה אותם : ותכונן צדיק . והצדיק תכונן דרכו ומחשבתו ותסיע אותו . ואמר זה על עצמו ועל הצדיקי' שהיו בישר' : ובוחן לבות וכליות
אלהים צדיק . הוא שהוא בוחן לבות ויודע מחשבות האדם הוא יודע הצדיקים והתועים · כי הרבה בני אדם מראים עצמם טובים ואינם כן . והוא אלהי' צדיק .
ר"ל שופט בצדק ויתן לכל אחד כפי דרכיו ומחשבותיו · כי הוא יודע הכל : מגני על אלהים . היה לו לומר מגני אלהים . מהו על · אך כי מבטחי ומשעני הוא אלהי'
שיהיה מגיני שהוא מושיע ישרי לב : אלהים שופט צדיק . כמו שפטני ה' כצדקי . ופי' אלהים שופט הצדיק כצדקתו והרשע כרשעתו · וזהו שאמ' ואל זועם בכל יום ·
כלומר שופט הצדי' ושופט מי שהוא זועם אל בכל יום · כי לא ישוב מרשעו . וזהו שאמ' אחריו אם לא ישוב . אם במקום כי · כמו ואם יהיה היובל שהוא במקום כי ·
או כאשר . ובכל יום · רוצה לומר תמיד . ומה היה זועם שאול לאל שהיה מבזה מעשה האל ודברו כי היה יודע כי דוד על פי ה' נמשח למלך אחריו · והוא היה רודף
אחריו כל יום להרגו הנה היה חושב בכל יום לבטל דברי האל · ועוד שהיה דוד נקי ולא חטא לו והיה רוצה לשפוך דם נקי . ועוד שנשבע חי ה' שלא ימיתנו . ומכל
אלה היה ראוי להקרא זועם : אם לא ישוב . כבר פירשנוהו דבק למעלה . ואמר כי לא ישוב מרשעו וחרבו ילטוש להמיתני : קשתו דרך ויכוננה . לירות בי · כלומר
קרוב אני אל המות בכל יום כמי שהוא עומד כנגד הקשת הדרוכה : ולו הכין כלי מות . לו ולדולקי' עמו אחרי הכין ופעל חצים וכלי מות להרגני · ויש מפרשין
לו כמו בעבורו . כלומ' בעבור נפשו · כלומר החצים שהכין לו לנפשו הם . כי הוא ימות בהם . ודולקים · כמו כי דלקת אחרי : הנה יחבל און · ידמה מחשבו' הלב
להריון · וכשיוצאין בפה או במעשה דומין לחבלי האשה וללידה . אכ"ו דמיון הדבור הוא החבלים ודמיון המעשה הוא הלידה · ואמ' כי דבר האון בפיו . כי יחשבנו
בלבו ויוציאנו בפה למעשה · ואון ועמל ושקר ענין אחד אלא שהמלו' שונות :

וילד שקר׃ בור כרה ויחפרהו ויפל בשחת יפעל׃ ישוב עמלו
בראשו ועל קדקדו חמסו ירד׃ אודה יהוה כצדקו ואזמרה שם יהוה
שם עליון׃ ח למנצח על הגתית
מזמור לדוד׃ יהוה אדנינו מה אדיר שמך בכל הארץ אשר תנה
וונקים הודך על השמים׃ מפי עוללים ויונקים יסדת עז למען צורריך
להשבית אויב ומתנקם׃ כי אראה שמיך מעשה אצבעתיך ירח
כוננת וכוכבים אשר כוננתה׃ מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו׃
ותחסרהו מעט מאלהים וכבוד והדר תעטרהו׃ תמשילהו במעשי
ידיך כל שתה תחת רגליו׃ צנה ואלפים כלם וגם בהמות שדי׃
צפור שמים ודגי הים עבר ארחות ימים׃ יהוה אדנינו מה אדיר
עובר שמך בכל הארץ׃ ט למנצח עלמות
לבן מזמור לדוד׃ אודה יהוה בכל לבי אספרה כל נפלאותיך׃

ויליד שקרא׃ שוח חפר וגמציה ונפל בשוחתא די עבד׃ יתוב
ליעותיה ברישיה ועל מוקרי חטופיה ייחות׃ אהודיה ייי בצדקתיה
ואשבח שום אלהא עילאה׃ לשבחא על
כינורא דאייתי מגת תושבחתא לדוד׃ אלהא רבוננא כמה תליל שמך
ומשבח בכולא ארעא דיהבתא זיוך עיל מן שמיא׃ מפום עולימיא
ויונקיא אשתיתא עושנא מן בגלל מעיקיך לבטלא בעיל דבב וגוומא
מטול דאחמי שמיך עובדי אצבעתך סיהרא וכוכביא די אתקינתא׃
מה בר נשא מטול תדכר עובדוי ובר נשא מטול תסער עלוי׃ וחסרתא
יתיה קליל ממלאכיא ואיקרא ושבהורא תכליליה׃ אשלטתיה בעובדי
ידך כולא שויתא תחות רגלוי׃ עאן ותורי כולהום ולחוד בעירי חקלא
צפורי שמיא וכוורי ימא ולויתן דחליף אסרטיימא׃ אלהא רבוננא
כמה תליל ומשבח שמך בכולא ארעא׃ לשבחא על
מיתותא דגברא דינפק מביני משירייתא תושבחתא לדוד׃ אשבח
קדם ייי בכל לבי אישתעי כולהון פרישותך׃ אחדי

בור כרה ויחפרהו. כפל ענין במלות שונות. ואמר כי הוא כרה בור להפילנו בו והוא יפול בו. התנבא שימות שאול בחרב. ואמר ויפול עבר במקום עתיד כמו שפירשנו: ישוב עמלו בראשו. שקרו שהיה עושה ברדפו אחרי ישוב עמלו בראשו: ועל קדקדו חמסו ירד. כפל ענין במלות שונות: אודה יהוה כצדקו. ואז אודה ה' כפי צדקו שעשה עמי: ואזמרה שם ה' עליון. כי הוא עליון על הכל ומושל בכל ועשה ביצורים כחפצו:

למנצח על הגתית. כבר פירשנו כי גיתית ממיני הנגון. ויש אומרין כי כשהיה דוד בגת חיברו ואמרו. ויש אומרים כי נתנו לבני עובד אדום הגתי. והמזמור הזה הוא הלל ושבח והודאה לאל וסיפר גבורותיו. יהוה אדונינו. מה שאתה הוא אדון הנבראים העליונים והתחתונים: מה אדיר שמך בכל הארץ. כמו מה אדיר אתה. כי שמו הוא והוא שמו. שם בן ארבע אותיות שאלהינו שם תואר והוא אדיר בכל הארץ. ר"ל גבורתך נראית בכל הארץ בין ביישוב בין במדבר בין בים בין בכל הארץ נראית גבורתך. אבל ההוד הגדול והכח העצום נראה בשמים. כי הארץ דבר קטן כנגד השמי'. והיא כנקודה בתו' העגולה. ומלת תנה הוא מקור במקום נתת. כי משתמשים במקום עבר. כמו ילדה ועזוב. כמו ועזבה. ואחרי' זולתו. וכן במקום עתיד וכינוי כמו שביארנו בספר מכלול בחלק הדקדוק. וענין הפסוק כן מה אדיר שמך בכל הארץ. ומה אדיר שאתה נתת הודך על השמי'. ופי' מלת הוד הכח וההדר. ויש לפרש אשר תנה הודך על השמים. טעם למה אדיר שמך בכל הארץ. ר"ל בעבור אשר נתת כח בעליוני' להנהיג התחתונים. כי הארץ וכל אשר בה הימים וכל אשר בהם הכל בהנהגת העליונים: מפי עוללים ויונקים. תחלת הנפלאות אשר באדם אחר יוצאו לאויר העולם הוא היניקה. כי צריך האדם להודות הבורא ולהכיר כחו ויכולתו מצד מעשיו הנראים בשמים ובארץ. ומתכונת גופו שנבראה מטיפת הזרע אשר תהפך לדם ומשם יגדל מעט מעט עד שישלמו איבריו ויצא לאויר העולם. וכבר זכר בזה המזמור ה' חקרתני ותדע. וזה המזמור אמר מתחילת צאתו לאויר העולם ובמציקתו ניכרים נפלאו' הבורא וחסדו על האדם. לפי' אמר יסדת. כמו שהיסוד תחילת הבנין כן היניקה תחילת ההכרה בחסד הבורא על האדם אחר צאתו לאויר העולם שעשה לו הקב"ה נקב בשדים כענין נקב מחט דקה לא יותר רחב מכך שאם היה יותר רחב יזרום החלב בלא מיץ ויבוא לתוך פיו יותר מן הצורך עד שיחנק בו. ואם יהיה יותר דק ממה שהוא יכבד המיץ על הילד וילאו שפתיו. אלא הכל בשיעור ובמדה. והפלאו' משאר החיים שנתן לאמו דדים במקום בינה. כמו שאמרו רז"ל. לפיכך אמר מפי עוללים ויונקי' יסדת עוז. שיוכל להכיר האדם כי הכל בכוונת מכוון. לא כמו שאמרו אויבי ה' כי הכל בטבע ובמקרה בלא הנהג' מנהיג וכוונת מכוון. וזהו שאמר להשבית אויב ומתנקם. ואעפ"י שזה החסד גם כן בבהמו' ובחיות באדם נתן האל בינה להכיר מעשה האל ולהודות לו ולשבחו על הכל. וכולם נבראו לתועלתו. אם כן עליו להתבונן ולהכיר מעשה האל ולהודות לו על הכל. והחכם ר' אברהם בן עזרא פירש בעבור היות האדם נכבד מכל ברואי מטה אמר כי מעת שיחל הנער לדבר. וזה טעם מפי עוללים יחזק האל מתכונתו לקבל כח הנשמה עד שתשכל בשקול דעתה כח בוראה. כי תתחזק הנפש יום אחר יום. וזה טעם יסדת עוז. וטעם למען צורריך לבטל דברי המכחישים. האומרים אין אלוה. ורבינו משה הכהן פי' מפי עוללים. אשר לא ידברו בפיהם הם בעצמם יורו על רוב חסדיך. כי תכלכלם ותרבם בגופם באורך וברוחב: כי אראה שמיך. ולא זכר השמש. יש אומרין כי בלילה אמר זה המזמור בעת שהיה מסתכל בירח ובכוכבים ומבין בנפלאו' הבורא. ויש אומרי' כי ביום לא יראה כי אם השמש לבדו ובלילה יראה צבא גדול מאד לפיכך לא אמר השמש. ויש אומרין כי מה שאמר אשר תנה הודך על השמי' רמז על השמש. כי היא הבריאה הגדולה. ואמר כי אראה שמיך. כלומר כשאראה הבריאות הגדולות אשר יש לך בעולם ואבין ענין האדם אני תמיה ואמר: מה אנוש כי תזכרנו. ומה אנוש הוא הפך מה אדיר שמך. כי הוא להגדלה וזה להקטנה. אמר כי אראה שמיך והירח והכוכבים שהם בריאות גדולות ומשכילות. מה אנוש כי זכרת אותו והאצלת עליו מהוד המשכילים העליונים שאינם גוף. כי אף אותם שהם גופות אני רואה גודל גופם וערכם. כי האנוש כאין נגדם. ואמר מעשה אצבעותיך ואמר אשר כוננת. להכחיש הכופרים שאמ' שהעולם קדמון. לפיכך אמר מעשה וכוננת. שאתה חדשת אותם כולם. ואמר אראה שמי'. ואם אין נראה לנו את הסמוך לנו לפי שהם מזהירים כולם כמו הדבר אשר בתוך כלי הזכוכית שהוא נראה מבחוץ. וכתב החכם ר' אברהם בן עזרא ז"ל כי אמר אצבעותיך כי האצבעות עשרה והגלגלים עשרה. שבעה רקיעים שבהם שבעה כוכבי לכת וגלגל המזלו' וגלגל התשיעי למעלה מגלגל המזלות והעשירי כסא הכבוד: מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו. כפל ענין במלות שונות. או ר"ל כי תזכרנו כי זכרתו בבריאתו שהאצלת מהודך עליו: ותפקדנו בכל הימי' אשר הוא חי תשגיח עליו ובמעשיו לתת לאיש כדרכיו: ותחסרהו מעט מאלהים. הם המלאכים בעבור כי נשמת האדם מתכונת המלאכי' שאינה(?) גוף כמו שהם אינם גופו'. והחסרון הוא לפי שהיא בגוף: וכבוד והדר תעטרהו. בנשמה העליונה שנתת בו. ובה תמשילהו במעשה ידיך: תמשילהו במעשה ידיך. היצורים השפלים. או פי' אף העליוני'. והממשלה הוא שמבין בשכלו מהלך הגלגלים והכוכבים: כל שתה תחת רגליו. התחתונים כולם תחתיו. כמו שאמר ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית הארץ ועל כל עוף השמים: צנה ואלפים. אלף באלף נעלמת בצנה שהמכתב והא' בצנה נראית במלת לצנאכם. ואמר צנה ואלפים כי הם גדלי' עמו ומזומנים למלאכתו ולמאכלו ולמלבושו. והצאן הוא הכבשים והעזים. ואלפים הם השורים. ואמר כולם על שאר הבהמות הגדילות עמו והם הסוסים והחמורים והגמלים. ואמ' וגם בהמות שדי שהם חיות השדה. ואמר וגם כי גם בהם שאינם גדילים עמו ביישוב בהם הוא מושל בשכלו ובתחבולתו עליהם. ואמ' עוד: צפור שמים ודגי הים. אמר אפילו באותם שאינם בארץ עמו כמו הצפור שהוא פורח באויר והדגים שהם שטים במים על הכל הוא מושל וצד אותם בתחבולותיו: עובר אורחות ימים. שעושה ספינות ועובר בהם אורחות ימים: יהוה אדונינו. שב עוד להודות כאשר כלה לספר החסד שעשה לאדם והיכולת שנתן לו על הכל והוא קטן וכבזה כנגד בריות של מעלה שהוא משתתף עמהם בשכל שב להודו' ואמר ה' אדונינו:

למנצח על מות לבן. אמרו רוב המפרשים כי אמרו דוד על אחד מאויביו שמת שהיה מכשילי(?) הגוים ולוחץ את ישראל ושמו לבן. ובמותו אמר דוד זה המזמור. ויש אומ' כי לבן הפוך הוא נבל. ואמרו כי כשמת נבל הכרמלי אמר דוד זה המזמור. והוא רחוק מאד. כי ענין המזמור מדבר על אדם שהרע לישראל. ונבל לא הרע לשום אדם אלא שהיה כילי ממונו. ויש אומרין כי לבן כמו ביור והוא גלית שנקרא איש הבינים. וכאשר הרגו דוד אמר זה המזמור. ואדוני אבי ז"ל כתב כי על גלית נאמר זה המזמור. אבל הוא פי' לבן למשורר ששמו בן. כמו שכתוב בדברי הימים ועמהם אחיהם המשני' בן ויעזיאל ושמו בנו'. ופי' עלמות שהוא שתי מלו' כמו מלה אחת מן עלמות שיר. וכמוהו שתי מלות וענינו מלה אחת עגלה יפיפיה. יפי פיה. פקח קוח. ואעפ"י שנפתחה למד לבן ולא כן המנהג על שם אדם. שלא תאמר ליצחק לידותון. שלא תבוא על שם העצם הא הידיעה אעפ"כ בא הידיעה להורות כי אם היה אומרו בשוא' לא היה ניכר כי על המשורר אמר ששמו בן. ומכל מקום ענין המזמור נכון הוא לפרשו על גלית הפלשתי: אודה יהוה בכל לבי. כי תשועה גדולה היתה לדוד ולישראל מות גלית ומפני זה אמר בכל לבב: אספרה כל נפלאותיך. כי על פלא אחד יספר אדם הפלאים האחרים שעברו. כמו שכתב זכר עשה לנפלאותיו:

אחרי ואברח במימרך אשבח שמך עילאה : כד יתוב בעלי דבבי
לאחורא יתקלון ויהובדון מן קדמך : מטול דעבדת פורענותי ודיני
יתבתא על כורסי דינא זכאה : נזפתא עממי דפלשתאי הובדתא
גולית רשיעא שומהון מחיתא לעלמי עלמין : וכד נפל בעיל דבבא
אישתציו חלוותיה וכרכיהון אצתדיו לעלמא וקרויהון צדית הובדת
דכרניהון מנהון : ומימרא דייי לעלמין מותביה בשמי מרומא תקין
לדינא כורסיה : ואיהוא ידין עמא ארעא בזכות ידין עממי בתריצתא :
ויהי מימרא דייי תקוף למסכינא תקוף בעידני עקתא : ויסתכלון
בסברותך ידעי שמך. מטול דלא שבקתא תבעייך ייי : שבחו קדם ייי
דאשרי שכינתיה בציון תניאו בעממיא עובדוי : מטול דתבע דמיא
זכאה ית צדיקיא דכיר לא שלי קבלת עינוותנין : חוס עלי ייי חמי
סיגופי מבעלי דבבי מרומם לי ממעלני מותא : מן בגלל דאישתעי
לכולהון שבחתך במעלני תרעי כנשת ציון אדוץ בפורקנך : טבעו
עממיא בשוחתא דעבדו במצדתא דבן כמנו איתחדת רגליהון :
גלי ייי דין דעבד בעובדי אידוי אתקל רשיעא ירותון צדיקיא לעלמין :
יתובון רשיעי לשיול כולהון עממיא דאשליו דחלתא דייי : מטול
דלא לעלמיא משתלי חשוכא סוברא דעינוותני לא תהובד לעלמא : קום ייי לא יתעשן בר נשא רשיעא יתדנון עממיא קדמך : שוי ייי דחלתא להון ינדעון
עממיא דבר נש היכון לעלמין : למה ייי תקום ברחיק תטמר במדור קדישין לעידני עקתא : בגסות

אשמחה ואעלצה בך אזמרה שמך עליון : בשוב אויבי אחור יכשלו אויבי
ויאבדו מפניך : כי עשית משפטי ודיני ישבת לכסא שופט צדק : שופט
גערת גוים אבדת רשע שמם מחית לעולם ועד : האויב תמו חרבות
לנצח וערים נתשת אבד זכרם המה : ויהוה לעולם ישב כונן למשפט
כסאו : והוא ישפט תבל בצדק ידין לאמים במישרים : ויהי יהוה
משגב לדך משגב לעתות בצרה : ויבטחו בך יודעי שמך כי לא עזבת
דרשיך יהוה : זמרו ליהוה ישב ציון הגידו בעמים עלילותיו : כי
דרש דמים אותם זכר לא שכח צעקת עניים : חננני יהוה ראה עניי ענוים
משנאי מרוממי משערי מות : למען אספרה כל תהלתיך בשערי חננני
בת ציון אגילה בישועתך : טבעו גוים בשחת עשו ברשת זו טמנו תהלתך
נלכדה רגלם : נודע יהוה משפט עשה בפעל כפיו נוקש רשע הגיון
סלה : ישובו רשעים לשאולה כל גוים שכחי אלהים : כי לא לנצח
ישכח אביון תקות ענוים תאבד לעד : קומה יהוה אל יעז אנוש ישפטו
גוים על פניך : שיתה יהוה מורה להם ידעו גוים אנוש המה סלה : עניים
למה יהוה תעמד ברחוק תעלים לעתות בצרה :

אשמחה ואעלצה בך . כי בך בטחתי בבואי למלחמה עמו ואני נער והוא איש מלחמה : עליון . כי אתה נעלית על הכל לספר גבורת האדם : בשוב אויבי אחור.
כי כל מערכות פלשתים נסו ושבו אחור . כמו שכתוב כי מת גבורם וינוסו : כי עשית משפטי . אתה נלחמת בעבורי כי נס גדול היה שבאה האבן במצחו והוא
היה כולו לבוש ברזל ובאה על מקו' מגולה שהיה לו במצחו : ישבת לכסא . ישבת בכסא המשפט אתה שאתה שופט צדק לקחת משפטיך ממנו שהיה מחרף
מערכות אלהים חיים . ולמד לכסא במקום בי"ת . וכן למד לפניהם לחרב . כמו בחרב . הרגתי לפשעי כמו בפשעי : גערת גוים אבדת רשע . גערה הקשורה
בלא בי"ת לשון השחתה . וכן גערת גוים . גער חית קנה . הנני גוער לכם את הזרע . ואמר גערת גוים הם הפלשתי' : אבדת רשע . גלית הפלשתי : שמם מחית .
על המתים במלחמה אמרו . שנ' ויפלו חללי פלשתי' : לעולם ועד . ענייננה אורך הזמן יותר מעולם . ובלא סוף פסוק הוא בפתח בלא אתנח כמו ואל לעד תזכור
עון . ובאתנח הזאת ידעת מני עד . ובסוף פסוק לעולם ועד בסגול : האויב תמו חרבות . ההא הא הקריאה . כמו הקהל חקה אחת לכם . הרור אתם ראו דבר
ה' . לפי שאמר שמם מחית אמר כנגד האויב סמך כמחה כמו שנמחה שם הערי' אשר החרבת שתמו לנצח ואבד זכרם כן אבד זכרך עתה . ואדוני אבי ז"ל פירש
תמו חרבו' החרבו' שהיית עושה לא תעשה עוד והחכם ר' אברהם בן עזרא ז"ל פיר' בעבור שתמו החרבו' שהחרבת ועריס שנטשת שאבד זכרם חשבת אתה כי
תמלט ושכחת כי ה' לעולם ישב . ופי' זכרם המה כפל הכינוי כי היה די במם זכרם . או פירושו אבד זכרם עד שיאמרו הרואים לא המה אלא הערים שהיו בגויים.
ולזה הפי' יהיה פי' המה בתמיה : ויהוה לעולם ישב . אלה ואלה יאבדו וה' לעולם ישב ושופט אלה ואלה . וזהו שאמר כונן למשפט כסאו . כמו שאמר המה
יאבדו ואתה תעמוד . ועניין ישב הוא עניין העמידה והקיום . וכן ה' למבול ישב : והוא ישפוט תבל . תבל הוא ארבו' הישוב . אמר כמו שישפוט משפטי
בצדק כן הוא שופט בכל עת ובכל זמן האומו' בצדק ובמשרים וכשתגבר אומה על אומה הכל הוא משפט מאתו : ויהי יהוה משגב לדך . בכל עת כשהוא שופט
העולם הוא משגב לעני אעפ' שהוא שפל בלב כח ובלא יכולת לא יכיחנו לחזקים ממנו אלא הוא לו למשגב וישגב העני בו כמו שישגב אדם במגדל עז כמו
שנשגבו בו ישראל היום והוא להם למגדל עז ומשגב לעתות שהם בצרה . כי ישראל עתה בצרה גדולה מפני זה הפלשתי ופלשתים שהיו מתגברים עליהם , כמו
שאמר במלך שאול כי באה צעקתו אלי : ויבטחו בך . דין הוא שיבטחו בך יודעי שמך כישראל היום כי ראו כי לא עזבת דורשיך ה' יאשר היית עמם בעת צרתם:
זמרו ליהוה יושב ציון . אמר יושב ציון ואעפ"י שהיה עדיין ציון ביד היבוסי שהיתה קבלה אצלם כי שם ישכון הכבוד ושם יבנה בית המקדש . וציון היא ראש ירושל' :
הגידו בעמי' . בכל מקו' שתלכו הגידו העלילות והנפלאות שעשה עמכם : כי דורש דמים . האל שהוא דורש דמי העניים מיד עושקיהם זכר אותם דמים ששפכו
פלשתים בישראל : לא שכח צעקת ענוים . כתיב ביו"ד וקרי בוי"ו כי הענוים הם כמו העניים והאלפים ברוב : חננני יהוה . פתחות החי"ת יורה עליו שהוא מן
הדגוש וכרפה כמו בהתחננו אלינו : ראה עניי משונאי . כמו שראית מזה השונא . והוא גלית : מרוממי משערי מות . כי הכל היו חושבים שאפול ביד גלית . ושערי
מות הוא קרוב למיתה כמו השער לבית : למען אספרה . כשאנצל משונאי אספרה כל תהילתך בשערי בת ציון . כי שם תהיה ההודאה והשירי' והזמירות יאמרו
שם . כי שם ישכון הכבוד : אגילה בישועתך . בישועה שתעשה עמי מכל שונא ושונא שהיה לי . ואמר בשערי כמו השערה אל הזקנים . ומלת תהלתיך כתיב ביו"ד
כי רוצה לומר תהילות רבו' ונגרע ממנו סימן ריבוי הנקבות ובא בסימן ריבוי הזכרים לבד . וכמוהו כלאית ברוב עצתיך . ואחותיך סדום ובנותיה . ובאמרו
כל תהלתך ובמקום אחר אומ' מי ימלל גבורות ה' . דוד אמר אספרה כל תהלתך על הצרות שעברו עליו . כתן שבח והודאה לאל שהצילו מהאויבים . וכאשר בא
לספר הנסים שעשה על ישראל בכל דור ודור אמ' מי ישמיע קול תהילתו עם היחיד לבדו . והנס שעשה הקב"ה עמו מטובת החסדים לא יוכל לספר . כמו שאמר
אגידה ואדברה עצמו מספר . כי פעמים יעשה האל יתברך נס עם האדם ולא ידע עד זמן שיתבונן בו . וכן אמרו רז"ל אין בעל נס מכיר את נסו . וכאשר אמר
דוד כל תהלתיך אמ' על הנסים שעשה עמו הנגלויים והידועים לכל במלחמת האויבים : טבעו גוים בשחת עשו . פלשתים שבאו להלחם עלינו חשבו להפילנו והם
נפלו . וברשת אמר טמנו ללכדנו נלכדה רגלם . ופירוש זו כמו אשר . וכן זו תלמדם . ויש לפרוש כמשמעו כמו זה : נודע יהוה משפט עשה . עתה נודע ה'
במלחמה זו כי בכחוש ישראל במעט כח ויכולת שהיה להם כנגדם ולא היו יכולין לנצח אותם אם לא ה' שנלחם לישראל : משפט עשה . בפלשתים : בפועל כפיו
נוקש רשע . זה גלית . כי בחרבו נהרג . ומלת נוקש בצרי כמו בפתח והוא מבניין נפעל מענייו' מוקשים . ויש לפרש הנון שורש והוא פועל עומד מעניין ויקשו
מבקשי נפשי . ונוקש ויקש עניין אחד : הגיון סלה . התשועה הזאת היא לנו הגיון והודאה : ישובו רשעים לשאולה . ישובו רשעים לקבר . ואמ' ישובו כמו ואל
עפר תשוב . וישובו הוא דרך תפילה . כלומר כמו שמתו אלו שונאי ישראל כן ימותו כולם שהם שכחי אלהי' . ובדרש לשאולה הוא בהינם . ואמרו למה אמר לשאולה
והלא כל הא בסוף התיבה היא למד בתחילתה למה אמר לשאולה בלמד לומר שירדו לביאטי או למדרגה התחתונה של שאול : כי לא לנצח . אם יעמדו בצרה ישר'
מפלשתים לא יהיה זה לאורך זמן : ולא תקות ענוים תאבד לעד . לא שזכר עומד במקום שנים . וכן מנהג הלשון בהרבה מקומות : ענוים כתיב בוי"ו וקרי עניים
ביו"ד וקרוב הוא . כי העניים ענוים ברוב : קומה יהוה אל יעוז אנוש . קומה מלרע . ואמר קומה כמו שאמר הנשא . והכל דרך משל שיקום לשפוט הרשעים : אל
יעוז אנוש . בני אדם שים להם עוז וגבורה על ישראל אל יעוז עוד : ישפטו גוים על פניך . כמו לפניך . וכן אלהים אחרים על פני : שיתה יהוה מורה להם :
שיתה מלרע . מורה . בהא כמו באלף . אומר שיעשה להם שיראוהו וידעו כי הם אנוש שהם אנושים ואין בהם כח כנגד האל . כי אנוש כנזר מעניין אנוש לשברך :

למה יהוה תעמוד . המזמור הזה לא אמרו דוד על עניין אחד מיוחד אלא תפילה הוא שיתפלל בה כל אדם שהוא בצרה עם אויביו וספר בו
דרכי הרשע בעשקו העני ואמר אין לו כח להנצל ממנו . ולפי שברוב לא יעשה העושק בפרהסיא ספר עסק הרשע שיעשוק העני במארב
ובמסתר ואין לו דרך להשמר ממנו אלא אל ה' עיניו . וספר הרשע ביחיד וברבים . כי הראש הוא אחד ועוזריו הם רבים . וכלל בו גם כן
העושק שעתידין אומות העולם לעשוק ישראל בארצם . לפיכך אמר אבדו גוי' מארצו . ואמ' לערוץ אנוש מן הארץ . אמר למה ה' תעמוד ברחוק כי כשתבוא
העזר מאתו לעני ולנוצק כאילו הוא קרו' אליו ועוזרו . כמו שאמ' אשר לו אלהים קרובים אליו . וכשהאויב מתגבר כאילו האל ברחוק ומעלי' עיניו מן העני . לפיכך
אמר למה ה' תעמוד ברחוק . ובי"ת ברחוק עומד במקום שנים . ר"ל במקום רחוק : תעלים לעתות בצרה . לעתות שהעני בצרה : בגאות

בגאות רשע ידלק עני יתפשו במזמות זו חשבו: כי הלל רשע על
כנכה תאות נפשו ובצע ברך נאץ יהוה: רשע כגבה אפו בל ידרש אין
כיו אלהים כל מזמותיו: יחילו דרכו בכל עת מרום משפטיך מנגדו
כל צורריו יפיח בהם: אמר בלבו בל אמוט לדר ודר אשר לא ברע:
ותוך אלה פיהו מלא ומרמות ותך תחת לשונו עמל ואון: ישב במארב
חצרים במסתרים יהרג נקי עיניו לחלכה יצפנו: יארב במסתר
ודכה כאריה בסכה יארב לחטוף עני יחטף עני במשכו ברשתו: ודכה
חל כאים ישח ונפל בעצומיו חלכאים: אמר בלבו שכח אל הסתיר פניו בל
ענוים ראה לנצח: קומה יהוה אל נשא ידך אל תשכח עניים: על מה
נאץ רשע אלהים אמר בלבו לא תדרש: ראתה כי אתה עמל וכעס
תביט לתת בידך עליך יעזב חלכה יתום אתה היית עוזר: שבר זרוע
תדרש רשע ורע תדרוש רשעו בל תמצא: יהוה מלך עולם ועד אבדו גוים
רשעו מארצו: תאות ענוים שמעת יהוה תכין לבם תקשיב אזנך: לשפט
בל יתום ודך בל יוסיף עוד לערץ אנוש מן הארץ: יא
גודי למנצח לדוד ביהוה חסיתי איך תאמרו לנפשי נודו הרכם צפור:

בגסות רשיעא ידלק עניא יתאחדון בנכלות דנן די חשבו למעבד: מטול דאשתבח רשיעא על דגרוג נפשיה דמברך גברא טלומא מרחק מימרא דיי: רשיעא בגסות רוחיה לא יתבע אלהא ויימר בליביה דלא גלין קדם יי כולהון מחשבתוי: מצלחין אורחתיה בכל עידן רחיקין דינך מן קבליה בכל מעיקוי יזעוף בהון: יימר בלבביה לא אזוע מדר לדר מלמעבד ביש: לוטין פומיה מלי ניכלין ורמיותא תחות לישניה ליאות ושקר: יתיב בכמני דדרתיא בטומריא יקטול זכאה עינוי למסכינויא יטשון: יכמון בטומריא היך אריא במטלליה יכמון למיתפש עניא יתפש עניא במיגריה במצדתיה: ידכדך וישוח ויפול בתקוף כמנוי עניי: יימר בלבביה אתנשי אלהא טמר אפוי דלא חמי לעלמין: קום יי קיים שבועת ידך לא תנשי עינוותני: מטול מה רחיק רשיעא אלהא יימר בלבביה לא תתבעי גלי קדמך מטול דאנת ליאות ורגיז על רשיעי תסער אסתכל למשלם אגרא טב לצדיקיא בידך עלך יסוברון עניך יתם אנת הוית סעיד: תבר אדרעהון דרשיעי ובישי יתבעון רשעתהון לא ישכחון: יי מליך לעלמי עלמיא אבדו עממי מארעיה: ריגתא עינוותני שמיע קדמך יי תתקין לבהון תצלי אודנך: למידן יתם ועניא לא יוסיף עוד תוב בני נשא לאיתברא מן קדם רשיעי ארעא:
תושבחתא לדוד במימרא דיי סבירית הכדין אתון אמרין לנפשי אטלטלי לטורא היך צפורא: ארום

בגאות רשע · זהו בפרהסיא שירדוף אותו בגאותו: יתפשו · הוא תפלה · יהי רצון מלפניך שיתפשו הרשעים במזימות שחשבו לתפוש העניים · ופי' זו כמו אשר וכן זו חטאנו לו: כי הלל רשע · לפי שהוא מהלל עצמו על תאות נפשו שעושה ואין מוכע ממנו תראה לו אתה שיש גבוה עליו ויתפש במה שיחשב לעשות: ובוצע ברך נאץ ה' · הרשע מברך ומשבח הבוצע ומי שאוחז דרכו ומנאץ האל · כלומר שאין יכולת בידו להציל העשוק מידו · או שאין משגיח עליו · כמו שאמר אמר בלבו לא תדרוש: רשע כגובה אפו · גובה הלב מתראה בפנים והפנים מכוונים באף לפי שהוא גבוה על הפנים · כמו ויפול לאפיו · כמו על פניו · וישתחו אפים ארצה · כמו על הפנים: בל ידרוש · מפני גבהותו וגאותו לא ידרוש אלהי' ולא יתפלל לפניו: אין אלהים כל מזימותיו · כל מזימות הרשע ומחשבותיו כי אין אלהי' שופטים בארץ · וכל מה שירצה האדם לעשות יעשה · כי אין דורש ואין מבקש · לפיכך לא ידרוש אלהים: יחילו דרכיו · מענין חיל כיולדה · אמר כי דרכי הרשע הרעי' יחילו העניי' בכל עת כי כל זמן שהוא בעולם יפחדו ממנו: מרו' משפטיך מנגדו · שלא יגעו בו · לפיכך הוא מתגאה: כל צורריו יפיח בהם · צורריו הם העניי' יפיח בהם · כמו כפיחת הפה הם לפניו · או הוא מענין פח ומוקש · כלומר שישים בהם פח ללכדם · וכן יפיחו קריה: אמר בלבו בל אמוט · חושב בלבו בל אמוט לעולם · לא אמוט מגדולתי לדור ודור: אשר לא ברע · לדור ודור אחיה כי לא אהיה ולא אראה ברע · לפיכך אחיה זמן רב: אלה פיהו מלא · כן דרך הרשע כשירצה לרמות אחרי' ישבע להם בפה מלא שירצה כי בכל כוונתו כשבע והם מרמו' ותוך · ותוך הוא כמו מרמה · לפי שבתוך לבו מה שאי' מראה בפיו: ותחת לשונו עמל ואון · כשישבע בלשונו תחת לשונו יש עמל ואון · והלב הוא תחת הלשון שהוא כסתר מהנגלה בלשו' · וכן וחמס תחת לשונו הוא אומר על הלב · ואלה איננ תואר אלא פועל · כמו וכבוד ה' מלא את המשכן · אמר שהוא ממלא פיו באלה כדי שיאמין אדם בו ומשקר בו: ישב במארב חצרים · חצרים הם ערי הפרזות שהם על הדרכים כמו בנותיה וחצריה: חצרים תשב קדר · על דרך פרזות תשב ירושלם: במסתרים יהרג נקי · כי ברב הפעמים הרשע לא יעשה מעשה הרע בפרהסיא אלא ישב במארב ובמסתרי' שישמור מבני אדם שלא יראוהו ולא ישמור מהאל הרואה כל: עיניו לחלכה יצפונו · כמו חלך והה"א נוספת · ופי' לענג · אומר שעיני הרשע יצפנו לעני ללכדו · ויצפנו פועל עומד · כלומר ישים עיניו במקום צפון ומשם יביט הדרכים: יארב במסתר כאריה · המשילו לאריה שהוא עומד בסוכתו ויארוב לחטוף אשר יעבור עליו או קרוב לו כדי שלא ישמרו ממנו ויברחו מפניו כשיראוהו · וכשירצה הטרף יחטוף · והחטיפה היא הלקיחה במהרה · כי הרשע ישב במארב במסתר · ואחר כן המשילו לצייד שיפרוש רשתו ויעמוד רחוק מרשתו כדי שלא ישמר העוף ממנו · וחבלי הרשת בידו · וכשיפול העוף ברשת ימשך הרשת בחבלים שבידו והעוף נתפש · כן דרך הרשע פעמים לא יהיה במארב אלא יעמוד רחוק מן הדרכים כדי שלא ישמרו בני אדם ממנו וכשיראה בני עניים וחלושים ממנו בדרכים ירוץ אליהם · או יעמיד מבני חבורתו בדרכים בלא כלי זיין · והוא עם המזויינים מרחוק וכשיעברו בני אדם החלושי' יעשו אילו להם סימן והם באים · והם להם כמו הרשת לצייד · ועוד ספר דרך אחרת שעושה הרשע והוא מה שאמר ידכה ישוח: ידכה ישוח וכפל · כתיב בוי"ו וקרי ביו"ד · והוי"ו והיו"ד מתחלפין · אמר כי עוד בענין אחר הוא דרך הרשע לתפוש העניים · יעשה עצמו דכא ושח הוא וחבורתו יעשו עצמם חולים ומדוכאים כדי שלא ישמרו בני אדם מהם ויבאו עמהם בחבורה בדרך · וכשהם רחוקים מן הישוב מראי' להם כחם ועוצמם ותופשים אותם · וזהו ונפל בעצומיו חלכאים · והוא כתיב מלה אחת וקרי שתי מלות חל כאים · ופירושו עדת הנכאים והחלושים · ועצומיו הוא תואר לאבריו העצומים ידיו ורגליו · וכל אלה הדרכים ספר בענין הרשע להראות כי בכל אלה הדרכי' ישמר מבני אדם ולא ישמר מהאל · ומראה עצמו כי איננו ירא מהאל כי אמר בלבו איננו רואה ואיננו יודע · כמו שאמר אמר בלבו שכח אל: אם ידע שכח · או פי' כי איננו יודע כלל כמו האדם ששכח הדבר ואיננו יודעו · או כאדם שיודע הדבר ומסתיר פניו ואיננו רוצה לראותו לעולם · לפיכך אמר: קומה ה' · לפי שהרשע אומ' שאיכך רואה קומה אתה ונשא ידך עליו: ואל תשכח עניים · כמו שהרשע אמ' שכח אל: עניים · כתיב וקרי ענוים: על מה נאץ רשע · כי על מה הוא מנאץ אותך אלא לפי שאמר בלבו כי לא תדרוש ולא תשגיח מה שהוא אומר ועושה: ראיתה כי אתה עמל · ראיתה חסר היו"ד שהיא במקום למד הפועל מהמכתב · הרשע אומר שאין אתה רואה אבל אתה ראית הכל · כי אתה בודאי העמל והכעס שעושה הרשע לעניים תביטהו עתה: לתת בידך · כאשר תרצה לקחת משפט העניים מהרשע: כי עליך יעזוב החלך · והוא העני · דינו כי פעמים רבות ראה שהיית עוזר יתום ומי שאין לו כח · לפיכך הוא מיחל לך ועוזב דינו עליך · וחלכה הה"א נוספת כמו שפירשנו: שבור זרוע · שבור זרועו ותקפו: תדרוש רשעו · שהוא אומר כי לא תדרוש · כמו שאמר למעלה · הראה לו כי אתה דורש · ואם את' עושה כן · לא תמצא רשע בארץ · כי אם תשבור זרועו הנשארים ישמעו וייראו · ורשע ורע הוא כפל דבר: יהוה מלך עולם ועד · כשתעשה משפט ברשעים העושקים ישראל בגלות אז תהיה מלך עולם ועד לעיני כל ואין מורה את פיך · כמו שאמר והיה ה' למלך על כל הארץ · ואז אבדו גוים מארצו ותשוב המלוכה לישראל: תאות ענוים שמעת · שמעת כמו תשמע · ופי' שמעת תפילתם כתאותם · או פי' שמעת תאותם קודם שיוציאוה בפיהם · כמו שאמר והיה טרם יקראו ואני אענה וגו': תכין לבם · תסיר מלבם טרדת העולם כי לבם טרוד בענייהם ומרודיהם · ואתה תעזרם להכין לבם אליך בכונה · ואז תקשיב אזניך לתפלתם · ופי' תקשיב אזניך תשים ותהייה אזניך קשובות: לשפוט יתום ודך · ומה היא תפילתם לשפוט יתום ודך · ופי' לקחת משפטם מיד עושקיהם: בל יוסיף עוד לערוץ · אותם ולהפחידם עוד ולא ייראו כי אם ממך: לערוץ · פועל יוצא · וכמוהו פעל יוצא בקומו לערוץ הארץ · העלה נדף תערוץ:

למנצח לדוד ביהוה חסיתי · איך תאמרו לנפשי · נודו · כתיב ונודי קרי · הכתוב כנגד הגוף והנפש · כלומר כי אמרו שונאיו עליו כי גופו יאבד שימית אותו שאול · ונפשו גם כן שהיו אומרי' עליו שהוא רשע · ונפשו תאבד ותנוד · על דרך יקלענה בתוך כף הקלע · וקרי הוא על נפשו כי היא המנהגת הגוף: הרכם צפור · איך תאמרו לה שתנוד מהרכם שבאה להמלט שם בהר שלכם · והרכם כמו מהרכם · וכן אלחנן בן דוד בית לחם כמו מבית לחם · עד יקום גוי אויביו כמו מאויביו · ואמר זה כנגד אויביו המגידים לשאול מקומו שהיה חושב להמלט באותו המקום · והם היו מגלים לשאול · כמו שאמר ויגד לשאול כי בא דוד קעילה · ופי' כצפור כצפור הנודד מקן אל קן ומהר אל הר · וחסר כף הדמיון · כמו גור אריה יהודה · יששכר חמור גרם · והדומים להם · ואמר דוד כנגד השוכאים המגלים אותו: בה' חסיתי · מכל מקום אעפ"י שאני בורח בה' חסיתי שיושיעני · אבל אתם איך תאמרו לנפשי שתנוד: כי הנה הרשעים ידרכון קשת · כמו שאתם מגלים עלי כן יגלו עלי האחרים שאנוס אליהם · כי כן דרך הרשעים לדרוך קשת ולכונן חיצם על יתר הקשת: לירות במו אופל · כלומר בהסתר: לישרי לב · כמוני היום שאין בי עון · ואמר לירות ואינם יורים כי אינם מועילים מעשיהם ומחשבותם כי בה' חסיתי: כי הנה

כי הנה הרשעים ידרכון קשת כוננו חצם על יתר לירות במו אפל
לישרי לב: כי השתות יהרסון צדיק מה פעל: יהוה בהיכל קדשו
יהוה בשמים כסאו עיניו יחזו עפעפיו יבחנו בני אדם: יהוה צדיק
יבחן ורשע ואהב חמס שנאה נפשו: ימטר על רשעים פחים אש
וגפרית ורוח זלעפות מנת כוסם: כי צדיק יהוה צדקות אהב ישר
יחזו פנימו:

י ב

למנצח על השמינית מזמור לדוד: הושיעה יהוה כי
גמר חסיד כי פסו אמונים מבני אדם: שוא ידברו איש את רעהו
שפת חלקות בלב ולב ידברו: יכרת יהוה כל שפתי חלקות לשון
מדברת גדלות: אשר אמרו ללשננו נגביר שפתינו אתנו מי אדון
לנו: משד עניים מאנקת אביונים עתה אקום יאמר יהוה אשית משוה
בישע יפיח לו: אמרות יהוה אמרות טהרות כסף צרוף בעליל
לארץ מזקק שבעתים: אתה יהוה תשמרם תצרנו מן הדור זו
לעולם: סביב רשעים יתהלכון כרם זלות לבני אדם: זלות

י ד

למנצח
מזמור לדוד: עד אנה יהוה תשכחני נצח עד אנה תסתיר את פניך
ממני: עד אנה אשית עצות בנפשי יגון בלבבי יומם עד אנה ירום איבי
עלי: הביטה ענני יהוה אלהי האירה עיני פן אישן המות: פן יאמר
איבי יכלתיו צרי יגילו כי אמוט: ואני בחסדך בטחתי יגל לבי בישועתך
אשירה ליהוה כי גמל עלי:

ארום הא רשיעי נגדין קשתא מתקנין גיריהון על נימא למירמי
בקבלא עילוי תקיני לבא: מטול דאין אשייתא איתרעון זכאה מטול
עבר טובא: ייי בהיכלא דקודשיה אלהא בשמי מרומא כורסיה
עינוי חמיין טימורוי מבחנן בני נשא: אלהא צדיקיא בחין ורשיעיא
ורחמי חטופין סנאת נפשיה: יחית מטרין דפורענו על רשיעי
פחין דאשתא וכופריתא וזעפא עלעולא יהבת כליהון: מטול
דצדיקא ייי צדקותא רחים תקניא יחמינו סבר אפוי:

לשבחא על כינורא דתמניא נימי תושבחתא לדויד: פרוק ייי מטול
דגמירו טביא ספו ארום מהימני מן בני נשא: שקר ממללין אנש עם
חבריה סיפוותא שעיען בלבהון מנכלין ובלבא שקרא ממללין:
ישיצי ייי מן עלמא כל סיפוון שעיען לישנא דממללא רברבנותא:
מאן דכפרין בעיקרא דאמרין בלישננא נתגבר סיפוותנא עימנא מאן
רבון דילנא: מאונסא דעניי מן צווחת חשיכי השתא אקום אמר ייי
אשוי פורקן לעמי ולרשיעי אסהיד בישות להון: מילין דייי מיליא
דכיין סימא סנינא בכורא על ארעא זקיק שבעתי זמנין: אנת ייי
תינטרינון לצדיקיא תנצרינון מן דרא בישא הדין לעלמין: חזור
חזור רשיעיא מהלכין כעלוקא דמצצא אדמיהון דבני נשא:

לשבחא תושבחתא לדויד: עד אן ייי תשליגני לעלמין עד אן
תטמור זיו אפך מיני: עד אן אשוי מלכיא בנפשי דוונא בלבבי יממם
עד אן יתרם בעיל דבבי עלוי: אסתכל וקבל צלותי ייי אלהי אנהיר
עיני באוריתך דילמא איתוב ואידמוך עם חייבי מותא: דילמא יימר
יצרא בישא אשלטתיה מעיקי ירנון מטול אמטי מאורחתך: ואנא בטובך התרחצית ירבן לבבי בפורקנך אשבח קדם ייי מטול דפריע עלי טבתא: לשבחא

כי הנה הרשעים · פרשתיו · והדרש מפרש הענין הזה על ישראל בימי חזקיהו בשעה שגלו ישראל היו אומות העולם שמחים עליהם להגלות' ממקומם: נודי. אין כתיב כאן אלא נודו כלפי מעלה וכלפי מטה · כלפי מעלה כצפור נודדת מקנה כן איש נודד ממקומו · ואין איש אלא הקב"ה · שנאמר ה' איש מלחמה וגו' · ואין מקומו אלא בית המקדש · שנ' זאת מנוחתי עדי עד · כלפי מטה ישראל. כי הנה הרשעים. ר' ברכיה בשם ר' אבא אמר זה שבנא ויואח · מה עשו כתבו אגרת והכוה בחץ ופשטוה לסנחרי' בעד החלון · וכתוב בה כל ישראל מבקשים להשלים לך וישעיה וחזקיה אין מניחין אותן: לירות במו אופל לישרי לב. לשבר ישרי לב חזקיה וישעיה: כי השתות יהרסון. מה אם הצדיקים שהשתיתו עולמך · ומה אבן שתיה שממנה הושתת העולם עמדו הרשעים ופגרו אותה צדיק מה פעל. מה פעלה פעלת לפעלי מצות: כי השתות יהרסון. השתות הם היסודות. כמו והיו שתותיה מדוכאים. וחשופי שת. או פי' רשתות ומצודות · ויהיה זה או זה הוא משל על המחשבות והעצות: צדיק מה פעל · כי מחשבות הרשעים יהרסון ולא יזדמן להם מה שחשבו לעשות והצדיק יהיה לו מה שפעל. כלומר יגמלהו ה' כצדקו: יהוה בהיכל קדשו · היכל קדשו הם השמים: ה' בשמים כסאו · הוא כפל דבר. כלומ' אעפ"י שבשמים כסאו עיניו יחזו עפעפיו יבחנו בני אדם. על דרך משל כי רם ה' ושפל יראה ויגמול לצדיק ולרשע לכל אחד ואחד כפי מעשיו: יהוה צדיק יבחן · על דרך כי את אשר יאהב ה' יוכיח ויביא עליו צרות ויבחננו לעיני העולם להראות צדקו לבני האדם כי לא ימוט לעולם לבבו בעבור הצרות ויקבהו משפטיו · אבל הרשע אוהב חמס שנאה נפשו מלהוכיח. כי לא יקבל תוכחות עד בא עתו ויאבידנו מן העולם. וזהו שאמר ימטר על רשעי' פחים · מן פח יקוש. ואמר ימטר לפי שהגזרות באות מן השמים. ויש מפרשים פחי' כמו פחם לגחלי. והוא משקל אחר · והחכם ר' אברהם בן עזרא פי' כמו רקועי פחים · והם כדמות אבנים שורפין יורדין עם המטר. וזלעפות הזי"ן בחירק והעי"ן בקמץ מן זלעפה אחזתני ענין רעדה או ענין שריפה · וכוסם פי' חלקם. וכן מנת חלקי וכוסי. וסמך מנת אל החלק ואל הכוס אעפ"י שהם ענין אחד · כמו אדמת עפר טיט היון · או זה לפי כי מנת יש בו ענין הזמנה גם כן: כי צדיק יהוה צדקות אהב · איש צדקות · וכן ואני תפילה: ישר יחזו פנימו. ואיש ישר יחזו פנימו. על דרך ופניתי אליכם. פנימו כמו פניו · וכן כי יסכון עלימו משכיל. כמו עליו · או פי' ישר יחזו פניו · על דרך אני בצדק אחזה פניך · או פי' פנימו פניהם כמשמעו · כי מ"ם וי"ו לשון רבים. ופי' כי פני הצדיקי' יחזו הא' שהוא ישר. ובדרש לא היה לו לומר אלא ישרי' יחזו פניו או ישר יחזה פניו. מהו ישר יחזו פנימו אלא ישרו של עולם יחזו פניה' של ישרי':

למנצח על השמינית. כבר פירשתי טעם על השמינית · וזה המזמור כאמ' ברוח הקדש על העתיד על דור שהיו מתגברי' הרשעי' על העני'. ואמר הושיעה ה' כי גמר חסיד. כלומר החסידים ואנשי האמונה גמרו ופסקו · ורוב אנשי הדור הזה הם רשעים ויערימו סוד על העניים והחלושים · לפיכך צריך תשועת ה' להושיעם מידם: שוא ידברו. כי יאמרו בפיהם מה שאין בלבם. וזהו שוא · ושפת חלקות שם · ואם יהיה תאר יהיה חסר המתואר. אמרות חלקות · בלב ולב. שמראין עצמן בדבריהם בלב אחד לטובה ולבם לרעה: יכרת יהוה כל שפתי חלקו'· דרך נבואה או תפילה: גדולות. דברות גדולות וגבוהות. וכן כעדר הקצובות. ומאכלו בריאה. והדומים להם: אשר אמרו ללשוננו. בעבור לשוננו. כמו אמרי לי אחי הוא: משוד עניים מאנקת אביונים. מאנקת אביונים שאני שומע עתה אקום יאמר ה' להושיעם. ויאמר ה' הוא דרך נבואה: אשית בישע יפיח לו. אשית העניים בישע מאשר יפיח לו. כלומר אושיעם מאשר יביבו להם פחים ללכדם · וכן יפיחו קריה · יביבו פח: אמרות יהוה אמרות טהורו' · ואם תאמרו כי מה שיאמ' ה' לא יקום לא כן כי אמרו' ה' הם אמרו' טהורו' אין בהם סיג · כי כולם אמת · והם כמו כסף צרוף · וכפסף שהוא מזוקק שבעתי' ופי' בעליל לארץ. כמו בעל הארץ · ופי' אדון הארץ · והבית שורש. והוא כפול למד הפעל בשקל סגריר · כלומר האמרות האלה הם ככסף צרוף מאדון כל הארץ · ולמד לארץ כלומר הרגו לאבר · והשליש' לאבשלום · או תהיה במקום הא הידיעה. ויש מפרשים בעליל הבית שמוש · ופי' עליון ומשובח · כלומר ככסף צרוף במשובח שבעפר שעושין ממנו הכור. ורז"ל פרשו עליל מקום הכרזה בעליל. באמרם בין הכרזה והגבלה. ואמרו מאי משמע דהאי עליל ליסנא דגלויי הוא דכתי' בעליל לארץ · ופי' שבעתי' פעמים רבות כפולות. כי מספר שבע ושבעה יבא בענין מספר רב · כמו שבע כחטאותיכם · שבע יפול צדי' וקם. שבעה עינים. וכן שבעתים פעמים רבות כפולות. וכן שבעתים יוקם: אתה יהוה תשמרם. תשמור העניים. ואמר תצרנו לשון יחיד על כל עני ועני במקום שיהיה שם בין העשוקי': מן הדור זו. מזה הדור שהם רשעים תשמרם לעולם בכל דור ודור: סביב רשעי'. כי הרשעי' יתהלכון סביב לצדיקים להרע להם לפי' צריך שתשמרם מהם: כרם זלות לבני אדם. כשיתרוממו הרשעים הוא זלות ושפלות לבני אדם · במשול רשע יאנח עם · עד"ו זלות הפך הכבוד · והוא שם · והזין בקבוץ שפתים:

למנצח מזמור לדוד. עד אנה יהוה תשכחני נצח · זה המזמור אמרו דוד בעת שהיה בורח מאויביו. או כאמר על לשון הגלות · והוא הנכון: עד אנה. כמו עד מתי תשכחני · לפי שתניחני ביד אויבי זה כמה שנים יאמרו האומות כי שכחתני. או יודע אתה בעניי ותסתיר פניך ממני שלא תרבה לפנות אלי. ובדרש זה הוא שאמר הכתוב והיה כאשר קראתי ולא שמעו · כן יקראו ולא אשמע · אמר ר' יצחק מדה כנגד מדה. אמר הקב"ה לפי שאמרתי ארבעה פעמים עד אנה · עד אנה ינאצוני · ועד אנה לא יאמינו בי · עד מתי לעדה הרעה. כך אני עתיד למסור אתכם ביד ארבע מלכיות ואתם תצעקו לפני ארבעה פעמים. עד אנה ה' תשכחני נצח בבבל · עד אנה תסתיר את פניך ממני במדי · עד אנ' אשית עצות בנפשי ביון · עד אנה ירום אויבי עלי באדום: עד אנה אשית. עד אנה אצטרך להשית עצו' בנפשי איך אמלט מהצרה שאני בה: יגון בלבבי יומם. אפי' היום שאדם מתעסק בצרכי העולם ושוכח יגונו אני לא כן. כי כל כך הם צרותי רבות כי לא יסור יגון מלבי יומם: ירום אויבי עלי. שהוא מושל בי: הביטה ענני יהוה · כנגד מה שאמר תסתור את פניך ממני אמר הביטה עננו ה' אלהי · אתה ה' והיכולת בידך להושיעני. ואתה אלי ושופט משפטי מיד אויבי: האירה עיני. כי אני בחשיכה בתרדמת הגלות והצרות · וקודם שאישן שנת המות עננו והאירה עיני: פן יאמר אויבי יכלתיו. יכולתי לו ולא יקום מתחתי עוד: ואני בחסדך בטחתי. הם חושבים כי אין לי מושיע ואני בחסדך בטחתי שתושיעני · אעפ"י שאינני ראוי לכך תעשה למען חסדי': יגל לבי. כנגד צרי יגילו כי אמוט · וכשתושיעני יגל לבי והם יאבלו: אשירה לה' כי גמל עלי. אז כשיושיעני אשירה לה' · ואומר לו הודאות כי גמל עלי ולא ישנתי שנת המו'. ובדרש כנגד ארבע צעקו' ארבע נחמו' · ואני בחסדך בטחתי בבבל. יגל לבי בישועתך במדי · אשירה לה' ביון · כי גמל עלי באדום:
למנצח

למנצח לדוד אמר נבל בלבו אין אלהים השחיתו התעיבו עלילה אין עשה טוב: יהוה משמים השקיף על בני אדם לראות היש משכיל דרש את אלהים: הכל סר יחדו נאלחו אין עשה טוב אין גם אחד: הלא ידעו כל פעלי און אכלי עמי אכלו לחם יהוה לא קראו: שם פחדו פחד כי אלהים בדור צדיק: עצת עני תבישו כי יהוה מחסהו: מי יתן מציון ישועת ישראל בשוב יהוה שבות עמו יגל יעקב ישמח ישראל:

עשה
עשה

ט ו

מזמור לדוד יהוה מי יגור באהלך מי ישכן בהר קדשך: הולך תמים ופעל צדק ודבר אמת בלבבו: לא רגל על לשנו לא עשה לרעהו רעה וחרפה לא נשא על קרבו: נבזה בעיניו נמאס ואת יראי יהוה יכבד נשבע להרע ולא ימר: כספו לא נתן בנשך ושחד על נקי לא לקח

בסא
ומי

לשבחא ברוח נבואה על דוד אמר שטיא בלבביה לית שולטנא דאלהא בארעא חבילו עובדיהון רחקו טבתא ואשכחו עילא לית דעבד טב: יי משמיא אודיק על בני נשא למחמי אין אית משכיל תבע אולפן מן קדם יי: כולהון זרו לאחורא כחדא איתרשלו לית דעבד טב אפילו לית חד: הלא יידעו כל עבדי שקר סעודי עמי סעדו לחמא שמא דיי לא בריכו: תמן דחלו דחלא מטול דמימרא דיי בדרא דצדיקי: מלכת עניא דמבכן תבהתון מטול דשוי ביי סבריה: מן ירחיש מציון פורקנא דישראל כד יתיב יי גלות עמיה ירנן יעקב יחדי ישראל:

תושבחתא לדוד יי מן חמי למידר במשכנך מן חמי למשרי בטור בי מקדשך: דמהליך בשלימתא ועבד צדקתא וממלל קושטא בלבבי: לא אכל קורצין בלישניה לא עבד לחבריה בישות וכיסופא לא סובר על קריביה: דשט באנפוי בסיר וית דחליא דיי מוקיר דיומי לאבאשא לגרמיה ולא משלחף: סמיה לא יהב בחבוליא ושוחדא על זכאה לא קביל

למנצח לדוד אמר נבל בלבו. זה המזמור גם כן הוא על לשון הגלות. ובבל הוא מלך האומות שישראל בידם וחושב בלבו בהרעו לישראל ובכבשו אותם כי אין אלהים ואין שופט ודין בעולם לשלם לאיש כמעשהו: השחיתו. הוא ועמו: התעיבו עלילה. עשו מעשה תועבה: אין עושה טוב. אין בהם אחד שיעשה טוב אלא כולם השחיתו מעשיהם וכל מעשיהם הם לרעה. כי חשבו כי אין רואה ה': יהוה משמים השקיף. אעפ"י שהוא גבוה עליהם ונסתר מעיניהם הוא משקיף עליהם ומשגיח אם יש בהם משכיל אחד שידרוש אלהים ויחשוב כי יש אלהים שופטים והנה הכל סר: הכל סר יחדיו. סר מדרך הטוב. ויש מפרשין כמו סג. כמו שאמר בספר השני הכל סג. והוא מן נסוגו אחור: והענין אחד והגימל רים באתב"ש. ויש מפרשין מתרגמינן ויבאש וסרי. וכן אמר יחדיו נאלחו. שענינו נתעבו ונבאשו הפוך מן סיר אמר אלאתה בה שפל זוהמה זוהמתה בה. וכן אף כי נתעב ונאלח: אין גם אחד. אפי' אחד. וכן גם לרעהו ישנא רש: הלא ידעו כל פועלי און. הלא על דרך תימה איך הם הכל סכלים ולא ידעו. ופירושו אין להם דיעה ובינה כשהם אומרים כי אין רואה ואין יודע מעשיהם כל אלה שהם פועלי און ומריעים לישראל ואוכלים עמי כמו שיאכלו הלחם: ה' לא קראו. כלומר לא עלה בלבם כי ה' רואה אותם. לפיכך לא קראו אותו. ויש מפרשין לפי שהם אוכלי עמי ועדיין אכלו לחם. כלומר כי לא מתו ולא נענשו חשבו כי לית דין ולית דיין. לפיכך ה' לא קראו. ויש מפר' לא קראו שעומדים ברשעם ואינם חוזרי' בתשובה: שם פחדו פחד. כמו יפחדו. אמר כי שם במקום גדולתם וגאותם יפחדו עוד פחד. וידעו כי אלהים בדור צדיק. עמהם יהיה ובעזרתם: עצת עני תבישו. ועתה עצת עני תבישו כי ה' מחסהו. לפי שסם ה' מחסהו. וזהו עצתו ודעתו להמלט מידכם. כי אין לו מחסה אחר. ואתם מביישים עצתו לפי שאין אתם רואין העונש במהרה. ואומ' לעניים איה אלהיכם יקומו ויעזרוכם: מי יתן מציון. לפי שציון ראש ממלכת ישראל ושם שכן הכבוד. אומר כי מציון תבוא ישועת ישראל. ואומ' מי יתן שיהיה בקרוב. או מי יתן שנזכה ונראה הישועה: בשוב ה' שבו' עמו. ואז יגל יעקב וישמח ישראל. כי עתה הם ביגון ובאבל בגלו' ופי' בשוב שעל יובא כמו בהשיב. או פירושו בהניח. מן בשובה ונחת תושעון:

מזמור לדוד יהוה מי יגור. אהלך והר קדשך הוא השמים. וכינה אותם באהל לפי שהם מתוחי' כאהל. והר קדשך הוא הר המוריה ששם בית המקדש. לפי שהוא המקום הנכבד בארץ. וכן כנה אותם בהיכל. כמו שאמר ה' בהיכל קדשו. ה' בשמי' כסאו. וכמו שפירשנו. וכן ישמע מהיכלו קולי: ומי יגור ומי ישכון. הוא על הנשמה העליונה. ואמר מי שעשה המעשים האלה בחייו תשכון נשמתו במקו' הכבוד אחר מותו. ומה הם המעשים: הולך תמים. אם תמים הוא תואר. ר"ל הולך בדרך תמי'. כמו הולך בדרך תמי' הוא ישרתני. ואם הוא שם. כמו אם באמת ובתמים ר"ל הולך בתמימות. כמו ואני בתומי הלכתי. והענין אחד. והתמים הוא מי שיתעסק בעינייני העולם הזה בתמימו' שלא יעמיק במחשבתו בתחבולו' העולם: ופועל צדק. שכל מעשיו יעשה בצדק. ותורות האדם עשה ולא תעשה הם על ג' פנים. האחד במעשה והאחד בלשון והאחד בלב. והנה זכר המעשה ודובר אמת בלבבו. וזהו הלשון והלב. אמר שהוא דובר אמת לעולם לא ימצא שקר בדבריו. והאמת שידבר בפיו הוא בלבבו. כי איננו אומר אחד בפה ואחד בלב. וכמו שדברי פיו אמת כן הם מחשבות לבבו. וכלל גם כן בזה שאמר דובר אמת בלבבו שיקיים מה שחשב בלבבו לעשות טובה. וזה בענין משא ומתן: כלומר אין צריך לומר כי מה שמדבר בפיו מקיים אלא אפי' מה שחושב מקיים ויעשה אמת מחשבתו. וכלל בו גם כן גודל מציאות האל ויחודו שהוא אמת. ודובר אותו בפיו וחושב אותו בלבבו להבינו על דרך המופת כמו שתורה אותו החכמה: לא רגל על לשונו: בזה הפסוק אמר מצות לא תעשה בלשון ובמעשה. אבל בלב לא היה צריך להזכיר. כי כבר אמר ודובר אמת בלבבו. ואם מחשבותיו אמת וצדק אין רע במחשבותיו. ואמר לא רגל על לשונו ולא אמר שאר מצות לא תעשה שהם בלשון. כמו לא תענה ברעך. אלהים לא תקלל. והדומים להם. כי אמר אותה שהיא אמת כל שכן האחרות. כי הרכילות אעפ"י שהיא אמת יצא רע גדול ממנה. ולפיכך אמר ודובר אמת כי האמת שהוא רע לא ידבר והוא הרכילות: לא עשה לרעהו רעה. ורעהו וקרובו הוא שיש לו משא ומתן עמו או שכנו. ובאומרו כי לא עשה לרעהו רעה איננו אומר כי לאחרים עשה אלא דבר הכתוב על ההוה. כמו לא תונו איש את עמיתו. איננו אומר כי מותר לו להונות אדם אחר שהוא נכרי שאינו עמיתו. וכן לא תענה ברעך עד שקר. איננו אומר כי באחר שאינו רעו מותר להעיד עד שקר. אלא לפי שמשאו ומתנו ועסקיו עמו. וכן הוא מנהג הלשון בהרבה מקומות. ובאמרו לא עשה לרעהו רעה כלל כל מצות לא תעשה שבין אדם לחבירו. ואמר בתורת הלשון וחרפה לא נשא על קרובו. שלא חרף וגדף אדם אעפ"י שהוא גדפו או הרע לו. ואמר נשא בבטולת הלשון. כמו לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא. לא תשא שמע שוא. ובאמרו קרובו הוא הדין לאחר אלא שדיבר על ההוה כמו שפירשנו. וקרובו כמו רעהו שהוא קרוב אליו במשאו ובמתנו או שכנו קרוב מן השאר. כי דברי האדם ועסקיו ברוב עם אלו: נבזה בעיניו נמאס. וספר ממדותיו הטובות עוד. כי אעפ"י שהוא תמים ופועל צדק ודובר אמת איננו מתגאה בזה אלא נבזה הוא בעיניו ונמאס. וחושב בלבבו כי לא יעשה אחת מני אלף ממה שיש עליו חובה לעשות לכבוד הבורא: ואת יראי ה' יכבד. הוא נבזה בעיניו ומכבד יראי ה'. כי כל הטובות שעשה הוא איננו חושבם לכלום כנגד מה שחושב שיש לו לעשות. והטובות שיעשה זולתו יחשבם לדברים גדולים. ויחשוב שיש ליראי ה' זולתו מעלה עליו. ושהם יריאים יותר ממנו. ונותן להם מעלה עליו ומכבד אותם. ואמר עוד ממדותיו הטובות נשבע להרע ולא ימיר. ופי' להרע להרע לגופו בצום ובמספר מן התענוגים. וכן לחסר כיסו לצדקה ולמתנות: ולא ימיר. מה שנשבע אעפ"י שמריע לגופו ולא ימיר כמו שאמר. ומה שאמר נשבע לפי שהוא דבר קשה כנגד הגוף נשבע כדי שלא יטרידהו יצר הרע שלא לעשות. וכן אמר דוד נשבעתי ואקיימה לשמור משפטי צדקך: כספו לא נתן בנשך. כבר אמר לא עשה לרעהו רעה ובכללו שלא הונה אותו ולא גזלו ולא גנב ממנו. ועתה אומר שאפי' ברצונו לא לקח ממונו בדבר שיש בו איסור. והוא הנשך. כי אעפ"י שנותן לו ברצונו מוכרח הוא ליתן לפי שצריך ללוות ממנו. והנה הוא מחזיר ממונו והנשך יותר. והנה לוקח ממון חבירו שלא כדין אעפ"י שהוא ברצונו. ולפי שהמעשה הזה יהיה אדם רגיל בו כי אין אדם קורא עליו חמס כמו על הגזילה ועל הגניבה לפיכך החמירה עליו תורה והזהירה בו הרבה. והנביאי' כתבו אותו עם החמורות. והרגיל בו יצא במעט זמן ממונו. ודוד ויחזקאל לא אסרו אלא מה שאסרה תורה. והתורה לא אסרה אלא לישראל אבל לנכרי מותר. כמו שנ' לנכרי תשיך. ולא נאמר כן בגזילה וגניבה ובאבדה ובאונאה. כי אפי' לנכרי אסור להונותו או לגזלו או לגנוב ממונו. אבל הנשך שהוא לוקח ממנו ברצונו ובדעתו מותר. כי ישראל חייב לעשות חסד עם ישראל חבירו והלואה בלא נשך הוא חסד וטובה ויותר טובה במקומות מן המתנה. כי הרבה אנשים יבושו לקחת המתנה ולא יבושו לקחת ההלואה. ולא כן ישראל עם הגוי. כי איננו חייב לעשות עמו חסד ולהלוות לו ממונו בחנם. כי ברוב הם שונאים ישראל. אבל בוודאי אם עושה הגוי חסד וטובה עם ישראל חייב לעשות ישראל גם כן עמו חסד ולהטי' לו. והרחבתי לך בזה כדי שתמצא בו תשובה לנוכרים שאומרים כי דוד לא הפרים בין ישראל לגוי אלא כל רבית אסור. וזה לא יתכן בו כי דוד אסר מה שהתיר משה רבינו על פי האל. והנה אמר התורה לא תוסף עליו ולא תגרע ממנו: ושוחד על נקי לא לקח. גם זה הממון ברצון הנותנו. ואם להטות דין כבר אמר לא עשה לרעהו רעה וזה בכללו. אלא אפילו לא הטה הדין כי נקי הוא בדין אלא שהנותן לא חשב כי יעשה כן אעפ"כ לא לקח ממון מבעל דין לעולם. כמו שאמר שמואל הנביא לפי שהיה שופט ישראל את שור מי לקחתי וגו':

דעבד אילין לא יזוח לעלמא :
גליפא תריצא לדוד כד יתי אלהא מטול דסברית במימרך : מלילת
אנת נפשי קדם יי אלהי אנת ברם טיבתי לא מתיהיבא בר מינך :
לקדישיא די בארעא הינון הורעו כח גבורתי מן שירויא וגוותנין
בעובדיהון טביא כל רעותי טבא בהון : מסגן צלמניהון מן בתר כן
מוחן לקרבא קורבניהון לא אקבל ברעוא נסוכיהון ודם קורבניהון
ולא אדכר שומהון על סיפוותי : יי מוהבית כלידי וחולקי אנת
תסובר עדבי : עדבין נפלו לי בבסימתא אוף אחסנתא שפירא עלי :
אבריך ית יי דמלכינני אוף בליליא דראן לי כולייתי : שויתי יי לקובלי
תדירא מטול דשכינתיה שריא עלי לא אזוע : בגין חדא לבי ורנין
איקרי אוף בסרי ישרי לרוחצן : מטול דלא תשבוק נפשי לשיול לא
תמסור זכאך למחמי בשחיותא : תהודע לי אורחא דחיי סובעא
דחדוותא קדם אפך בסימתא בימינך לעלמין :
צלותא לדוד קביל יי פגיעתי בצדקא אצית שבוחי צלותי אודנך
לצלותי בדלא סיפוותי ניכלא : מן קדמך דיני יפוק עינך תהוין
חמין תריצותא : בחנת לבי אסערתא עלי בליליא סננתא לי דלא אשכחתא שחיתא חשבית בישותא לא

עשה אלה לא ימוט לעולם : ו
מכתם לדויד שמרני אל כי חסיתי בך : אמרת ליהוה אדני אתה
טובתי בל עליך : לקדושים אשר בארץ המה ואדירי כל חפצי בם :
ירבו עצבותם אחר מהרו בל אסיך נסכיהם מדם ובל אשא את ש כל
שמותם על שפתי : יהוה מנת חלקי וכוסי אתה תומיך גורלי : סנת
חבלים נפלו לי בנעימים אף נחלת שפרה עלי : אברך את יהוה אשר
יעצני אף לילות יסרוני כליותי : שויתי יהוה לנגדי תמיד כי מימיני
בל אמוט : לכן שמח לבי ויגל כבודי אף בשרי ישכן לבטח : כי לא
תעזב נפשי לשאול לא תתן חסידך לראות שחת : תודיעני ארח
חיים שבע שמחות את פניך נעימות בימינך נצח : ז
תפלה לדויד שמעה יהוה צדק הקשיבה רנתי
האזינה תפלתי בלא שפתי מרמה : מלפניך משפטי יצא עיניך תחזינה
מישרים : בחנת לבי פקדת לילה צרפתני בל תמצא זמתי בל

עברת

עושה אלה· עושה אלה הטובות שאמרנו לא ימוט לעולם. אפי׳ במותו לא ימוט· כי תשכון נפשו במקום הכבוד :

מכתם

לדוד · כבר כתבנו במזמור בקראי ענני טעם מכתם. שמרני. השין נמשכת בגעיא. אתה ה׳ אל ויכול . לפיכך אני
קורא אליך שתשמרני כי בך חסיתי ולא בזולתך : אמרת לה׳. כנגד נפשו מדבר ואומ׳ . אמרת והודית לה׳ כי הוא
אלהיך ואדוניך וכן הדין עליך. ותאמרי לו גם כן : טובתי בל עליך . פירשו בו הטובה שאתה עושה לי אינו מוטל עליך
לעשות כי אינני כדאי אלא הכל הוא חסד מאתך . ואדוני אבי ז״ל פי׳ הטובה שאני עושה איננה עליך . כלומר איננה מגעת עדיך . כי לא יתכן
ולא יועיל ולא יתן לך אלא לקדושים אשר בארץ המה . ובא על דרך לאיש כמוך רשעך וגו׳ . ולאהבתי אותך אני אוהב אותם שהם קדושים ואני
מטיב להם : ואדירי כל חפצי בם : לאותם שהם אדירי לב מכל בני אדם וטובים מהם וחפצי בהם להטיב להם בעבור שהם שומרים ועושים
מצותיך· ומפני זה קראם קדושי׳ ואדירים. ולפי׳ הראשון יפרשו לקדושים כן. אינני ראוי לטובתך אלא לקדושים היא ראויה טובתך. ולפי דעתי כי טעם לקדושי׳
דבק עם אמרת לה׳· כלומר אחרי שאמרי לה׳ כי הוא אדוניך תאמרי גם כן לקדושים אשר בארץ המה שתכנעי לפניהם · ותן להם מעלה עליך ותלמדי
ממעשיהם· והכל לתכלי׳ שתלמדי אהבת האל· ועל הדרך הזה אמרו רז״ל את ה׳ אלהיך תירא לרבות תלמידי חכמים. ואמר אשר בארץ . כלומר הקדושים
שתמצאי בדרכך לכי אחרי עקבותיהם ותלמדי ממעשיהם. ואדירי אינכו סמוך לפי דעתי. כי ימצאו כמותו כמו חלוני שקופים. בטעי נעמנים. והדומים להם ·
ופי׳ קדושים ואדירים שכל חפצי בהם לאהבה אותם וללכת בדרכיהם : לקדושים אשר בארץ המה. דרך הקדושים עובדי האל אהבתי ודרך זולתם שעובדים
לאל אחר שנאתי. ואומר אני עליהם : ירבו עצבותם· מאותם האנשים שהם ממהרים לאל אחר : מהרו· זה לבדו מבניין הקל מענין מהרה · ואפשר
שיהיה מעניי׳ מוהר ומתן. כמו מהר ימהרנה לו· או פי׳ אחר מהרו כלומר אני אהיה דבק בקדושים ובאדירים · וירבו עצבות האנשים. עצבות הממהרים אל
אנשים זולתם ללכת בדרכים אחרים שאינם דרכי ה׳. וזהו הנכון : בל אסיך נסכיהם מדם. חלילה לי שאסיך נסכיהם שהם מדם· על דרך והבאתם גזול·
כלומר נסכיהם אינו יין אלא דם. כי העולה והנסכים עם מעשי׳ רעים לא יועילו ולא יכולו אבל ירעו· כמו שאמר זבח רשעים תועבה : ובל אשא את שמותם.
ואפי׳ שמות האנשים ההם לא אעלה על שפתי : יהוה מנת חלקי· אין לי חלק אחר זולתו כמו אלה האנשים שחלקם ומנתם הכסף והזהב ותענוגי העולם .
אבל אני ה׳ מנת חלקי וכוסי· והמנה והחלק והכוס והגורל אחד. אלא כפל הענ׳ במלות שונות לחזק הדבר כמנהג הלשון. כלומר כי בכל דברי ובכל עסקי הוא
חלקי· ואליו כוונתי. ופי׳ אתה תומיך גורלי· אתה עזרתני. שבחרתי זה החלק לעצמי. כמו שאמר הבא לטהר מסייעין אותו . ומלת תומיך בחירק כמו
בברי· וכן הנני יוסיף על ימיך· הנני יוסיף להפליא בחירק כמו בברי : חבלים נפלו לי· החלקים שנפלו לי במקומות נעימים נפלו לי ובדעו׳ טובות ונכונות :
אף נחלת שפרה עלי· התי״ו במקו׳ הא· ואינכו סמוך. וכמוהו עזי וזמרת יה. הבה לנו עזרת מצר. איך לא עוזבה עיר תהלת· והדומים להם. וטעם אף
כי דרך אנשי העולם כשיחלקו ביניהם שכל אחד מקנא לחלק חבירו וידמה בעיניו כי חלק חבירו טוב מחלקו. ולא כן אני אף כי עלי שפרה נחלתי וחלקי ואינני
מקנא לחלק אחר כי עמי החלק הטוב : אברך את יהוה אשר יעצני. כמו שפירשנו אתה תומיך גורלי אף לילות · זאת היתה לי תחילה מאת ה׳ שהוא יעצני
וסייעני בבחרי זה החלק הטוב לעצמי. וגם כן אני בעצמי בכל יום יסרוני כליותי. שלא אעזוב זה הדרך אלא אחזיק בה בכל כחי . ואמ׳ לילו׳ כי בלילה
יתבודד האדם מעסקי העולם וימצא לבו פנוי· ואמר כליותי כי הם היועצות · כמו שאמר לב מבין כליות יועצות : שויתי ה׳ לנגדי תמיד · בכל דרכי
אזכרנו כדבר שהוא נגד האדם תמיד שלא יסור מעיניו ומלבו כן שמתי כבוד האל תמיד לנגדי. כי יודע אני כי הוא מימיני ובעזרתי· לפיכך לא אמוט בכל אשר
אלך ואדא״א והרמב״ם ז״ל פירש כי מימיני כאילו הוא יד ימיני שלא ישכח אותה האדם בהרף עין לקלו׳ תנועתה ומפני זה לא אמוט. כלומ׳ לא אפול : לכן שמח
לבי· לפי שמתיך כנגדי תמיד שמח לבי והוא השכל. ויגל כבודי· והוא הנשמה שהוא כבוד הגוף ·כי בטוח אני כי בהפרדה מן הגוף תדבק אל בוראה : אף
בשרי· בעודנו בחיים ישכון לבטח שת בילני מכל נזק· ובדרש אחר מיתה מלמד שלא שלטה בו רימה ותולעה : כי לא תעזוב. כי ידעתי כי באחזי בחיים
והוא הדרך הישרה שאני בה· וזהו שאמר חסידך. ידעתי כי לא תעזו׳ נפשי לרדת שאול עם הגוף אלא תקימנה אל כבודך . ובדרש כל מי ששומע קללתו
ושותק בדין שיקרא חסיד: לא תתן· כפל הענין במלות שונות : תודיעני אורח חיים. דרך תפילה שיודיעהו האל הדרך שיזכה בו לחיי העולם הבא ·
כלומר שישכילהו ויבינהו הדרך ההוא שתחיה הנפש בהפרדה מהגוף. ותזכה לשובע שמחות את פניך· ולנעימות בימינך שאותם השמחו׳ והנעימות יהיו נצח
עד עולמי עד ואין להם הפסק. וזהו תענוג הנפש· וטעם את פניך ובימינך כי הפנים והימין הם הכבוד. כמו ישבו ישרים את פניך. וכן בימין כת׳ שב לימיני :

תפלה

לדוד שמעה תפילתי · שהיא בצדק שמעה אותה כי פי ולבי שוים . וזהו צדק וזהו בלא שפתי מרמה . וכל הפסוק
הוא כפל ענין במלות שונות · ורנתי הוא כמו צעקתי . כי המתפלל פעמים צועק בקול רנה ופעמים מתפלל
בקול דממה וכל לשון רנה הוא לשון צעק׳ · ויש מהם לשירה ולשמחה · ויש מהם להכרזה . ויש לתפילה
ולבקשה · ויש לבכי ואנקה . וכל אחד יתפרש לפי מקומו : מלפניך משפטי יצא · פי׳ אדוני אבי ז״ל כי התפילה הזאת על מעשה בת
שבע ובקש מלפני הקב״ה ואמר מלפניך משפטי יצא · זה המשפט יצא מלפניך שלא תשפטני בו : ועיניך תחזינה מישרים. ראה מישרים שעשיתי. ואל תחזה
בזה העון · ושפטני ברוב זכיותי ולא בזה העון. ואמר בחנת לבי פקדת לילה · באותו הלילה בחנת ופקדת לבי וצרפתני ולא מצאתני נקי · ואמר זמותי בל
יעבור פי מה שחשבתי לומר בחנני ה׳ ונסיני . הלואי שלא יעבור פי ולא אומר אותו הדבר שנתגאתי בו ונכשלתי בו. ואמר לפעולות אדם בדבר שפתך .
במה שצוית ומנעת שמרתי אורחות פריץ · כלומר נעשיתי כמעשה הרשע והפריץ . והחכם ר׳ אברהם בן עזרא פירש מלפניך משפטי יצא. שתעניישני אם
עיניך לא תחזינה במישרי׳ ולזה רחוק בעיני· והקרוב אלי כי הוא כמו כי עשית משפטי ודיני· שפירושו שתקח משפטי מאויבי · וכן הוא מלפניך משפטי יצא
תשפטני מאויבי : עיניך תחזינה מישרים· תראה שהמשרים עמי והעול והחמס עמהם. וכן רוב המזמור על האויבי׳. כמו שאמר ממתקוממים בימינך .
ואמר מפני רשעים זו שדוני וכו׳. תראה כי המזמור על אויביו ידבר. ובעבורם היה מבקש רחמים. ואמר שיראה האל יוצר מעשיו . וכי אויביו שונאין אותו
חנם : ואמר בחנת לבי פקדת · כי אתה בוחן לבבות ויודע את דברי אמת. ובלילה בעת שיחשוב האדם במה עניינים שהוא פנוי מעסקי העולם ואין
לו מעשה בלילה ובזמן שהו׳ער הוא חושב. ואתה פקדת לבי ומחשבתי וצרפתני ולא מצאת בי רק טוב : וממחשבתי לא עבר דבר אלא כפי לבי . כמו
שאמר בלא שפתי מרמה · וזהו זמותי בל יעבור פי. וכמו שאני נזהר בעצמי כן אני מזהיר אחרים במה שאני רואה· וזה הוא שאמר :

יעבר פי: לפעלות אדם בדבר שפתיך אני שמרתי ארחות פריץ:
תמך אשרי במעגלותיך בל נמוטו פעמי: אני קראתיך כי תענני
אל הט אזנך לי שמע אמרתי: הפלה חסדיך מושיע חוסים מ
מתקוממים בימינך: שמרני כאישון בת עין בצל כנפיך תסתירני
מפני רשעים זו שדוני איבי בנפש יקיפו עלי: חלבמו סגרו פימו
אשרינו דברו בגאות: אשורנו עתה סבבוני עיניהם ישיתו לנטות בארץ:
סבבונו דמינו כאריה יכסוף לטרף וככפיר ישב במסתרים: קומה יהוה
קדמה פניו הכריעהו פלטה נפשי מרשע חרבך: ממתים ידך יהוה
וצפונך ממתים מחלד חלקם בחיים וצפינך תמלא בטנם ישבעו בנים והניחו
יתרם לעולליהם: אני בצדק אחזה פניך אשבעה בהקיץ תמונתך:

י ח

למנצח לעבד יהוה לדוד אשר דבר ליהוה את דברי השירה הזאת
ביום הציל יהוה אותו מכף כל איביו ומיד שאול: ויאמר ארחמך
יהוה חזקי: יהוה סלעי ומצודתי ומפלטי אלי צורי אחסה בו מגני

עברת פומי: ברם אכסנתא על עובדיהון לבני נשא במימר
פומך סיפוותך אנא נטרית אורחות חציפא: סעיר
איסתוורי בהליכתך דלא יזועון רגלי: אנא קרית יתך מטול
דקביל צלותי אלהא צלי אודנך קביל צלותי: פריש טבוותך
פריקהון דסוברי מן מאן דקיימין עליהון באידא דימינך: נטר יתי
כגילגול דיבמציעות עינא בטלא שכינתך תטמור יתי: מן קדם
רשיעיא אילין דמחבלית יתי בעלי דבבי ברעות נפשהון מחזרן עלי:
עתריהון סגא שומניהון כסאו פומהון מלילו ברברבות: אסתוורנא
השתא חזרו לנא עיניהון משוון למפשט בארעא: דמותיה היך ארי
דמרגג למתבר וכשלא דיתיב בטומרא: קום יי אקדם אפוי חמטיה
פצא נפשי מן רשיעא דאתחייב קטול בסייפך: וצדיקיא דמסרין
נפשיהון מטולתך יי למיתותא בארעא חולקהון בחיי עלמא ומשיותך
טביא יתמליין כריסהון יסבעון בנין וישבקון שיוריהון לטליהון:
אנא בקושטא אחמי סבר אפך אשבע בעידן דאתער מן איקר פרצופך:
לשבחא על נסיא דאיתרחישו לעבדא
דיי לדוד דשבח בנבואה קדם יי ית פתגמי שירתא הדא על כל יומיא
דשזביה יי מן אידא דכל בעלי דבבוי ומחרבא דשאול: ואמר אחבבינך יי תוקפי: יי תוקפי ורוחצני ומשיזב יתי אלהא דאתרעי ביה קרבני לדחלתיה
תריסין מן קדמוי מתיהב לי

תקוף

לפעולות אדם בדבר. במה שצוית והזהרת אני מתבונן: לפעולות אדם ומונע מהם העבירות. וזהו אני שמרתי אורחות פריץ. מנעתי שלא ילך אדם באורחות פריץ ורשע. וכמוהו לשמור את דרך עץ החיים למנוע האדם שלא ילך בה. וכן שומר הפרדס. ואחר שסיפר לפני האל יושר פיו ולבו ומעשיו התחנן לפני האל שיתמוך אשוריו שלא ימוטו לפני אויביו. ואמר: תמוך אשורי. תמוך מקור במקום צווי כמו שמור את יום השבת. הלוך וקראת. ואמר במעגלותיך. כלומר אשורי שהם ילכו במעגלותיך. ובדרכך תמוך אותם שלא ימוטו. ומלת נמוטו מחלוקת בקריאתה. יש ספרים שהו' דגש בט"ת: ואם כן הוא מפעלי הכפל. ויש ספרים שאינו דגש. וכן הוא מנחי העי"ן: אני קראתיך. לפיכך קראתיך כי בטחתי בך שתענני ואתה יכול לעזרני. וזהו טעם: הפלה חסדיך. הפלה. הפרש. כמו והפלית ביום ההוא. ונפלינו אני ועמך מכל העם. אמר אתה שאתה מושיע חוסים הפרש ותעבור חסדיך מאותם אנשים שהם מתקוממים בימינך. כי כולם ידעו כי המלוכה לי מאתך. והמורדים בי מורדים בך: שמרני כאישון בת עין. כמו ששומר אדם אישון עינו והוא השחור שממנו האור. ונקרא אישון לפי שנראית בו צורת איש. והוי"ו והנו"ן להקטין לפי שהצורה היא קטנה. וכן תוספת יו"ד האמינון להקטין. וכן וי"ו נו"ן שבתון שענינו על תוספת קדושה: ושמיכות אישון אל בת והוא דבר אחד. בת הוא שם עגם גלגול העין שממנו האור. ואישון הוא שם התואר לפי שנראית בו צורת איש: מפני רשעים זו שדוני. שמרני מפני האויב אשר שדדו אותי. ומלת זו כענין אשר. וכן זו חטאנו לו: אויבי בנפש יקיפו עלי. ושמרני מפני אויבי אשר יקיפו ויסובבו עלי בנפשי. כלומר לקחת נפשי: חלבמו. רוב שמנם סגר פיהם. על כן דברו בגאות מרוב תענוגם: אשורנו עתה. אשורנו ברגש השין. וכן אם תטה אשורי מני הדרך. וסבבוני כתיב ביו"ד וקרי בוי"ו. והוא לשון רבים עליו ועל חביריו שהתלקטו עמו בברחו מפני שאול. ולשון יחיד על עצמו כי הוא העיקר. ואמר אשורנו כשידעו דרכנו שאנחנו בה עתה סבבונו. תכף ילכו אחרינו ויסובבו עלינו: עיניהם ישיתו לנטות בארץ. עיניהם ישיתו על דרכנו לנטות לנו רשתם בארץ ללכדנו: דמיונו כאריה. דמיונו לשון יחיד על שאול. אמר כמו שאמר עליו במזמור על דברי כוש בן ימיני פן יטרוף כאריה נפשי: קומה יהוה. כשיבא לרדפני ולטרפני קדמה פניו הכריעהו. שלא יהיה בו כח להרע לי: מרשע חרבך. מרשע שהוא חרבך. כי החרב והפליטה ממנו מאתך הוא הכל. כמו שכתוב מחצתי ואני ארפא. ואמר הוי אשור שבט אפי וגו': ממתים ידך יהוה ממתים. ופלטה נפשי ממתים שהם ידך ר"ל מכתך. כמו הנה יד ה' הויה. כמו שקראם חרבך קראם ידך: ממתים מחלד. ממתים שהם מזה העולם שכל תאותם וחפצם בזה העולם: חלקם בחיים. חלקם הוא בחיי העולם הזה. כי לא יזכו לעולם הבא אלא שצפונך וטובך תמלא בטנם בעולם הזה: ישבעו בנים. שישבעו בניה' בחייהם עמהם: והניחו יתרם לעולליהם. אחר מותם והם בני בניהם. ובדרש מפרש הפסוק על ר' עקיבא וחביריו הרוגי מלכות. אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבונו של עולם ממתים ידך ה' ממתים מחלד. אמר להם הקב"ה חלקם בחיים חלקם בחיי העולם הבא: אני בצדק אחזה. אמר דוד הרשעים אין להם חפץ בעולם הבא ולא כך אני כי אני מצפה ומיחל לחזות בצדק. וזהו שאמר אני בצדק. כי אני מיחל ומצפה לחזות פניך לעולם הבא בצדק שאעשה בעולם הזה לא לאכול והתענג כמוהם: אשבעה בהקיץ תמונתך. אמר אשבעה כנגד ישבעו בנים. הם ישבעו בעולם הזה ואני אשבע לעולם הבא: בהקיץ. כי לא תמות ותישן נפשי. הפך וישנו שנת עולם. ופניך על דרך ותמונת ה' יביט. כמו תמונת ה' ראה. והוא השגת השכל. כי כבוד האל כפי כח הנשמה אחרי הפרדה מהגוף: ומשה רבינו ע"ה היה לו זה עם חיי הגוף מה שלא היה כן לשאר הנביאים כי שכלו היה שכל בפועל כשנתבטלו לו כלי הגוף כולם לחם לא אכל ומים לא שתה. ואז תמונת ה' יביט. ולא כן אליהו שנאמר בו בכח האכילה ההיא. כמו שפירשנו במלכים. ולשאר הנביאים והחסידי' יהיה להם זה אחר מיתה. והחכם ר' אברהם בן עזרא פי' הפסוק בעולם הזה. וכן פי' אותו יש לי חפץ לחזות פניך. כי הצדק ששמרתי היתה סבה להתענגי בראותי פניך. והטעם להכיר ולהבין מעשי ה' שהם כללים בחכמה עשוים ולנצח עומדים. ואני שבע מתענג תמונתך לא כמו הרשעים שהם מתים מחלד שהם שבעים כאשר תמלא בטנם. וזה איננו בחלום רק בהקיץ. וזאת המחזה איננה במראות העין רק במראות שיקול הדעת שהם מראות אלהים באמת:

למנצח

לעבד יהוה לדוד. מי ששם כל כחו וכוונתו באל יתברך בכל ענייניו הוא נקרא עבד ה'. ודוד בכל אשר הלך ובכל אשר פנה היתה כונתו ובטחונו באל יתברך בכל כעבד המצפה אל יד אדוניו. והוא היה מציל אותו בכל אשר היה בסכנה כאדון המציל עבדו. לפיכך אמר בזה המזמור לעבד ה'. וזאת השירה כתובה בספר שמואל. אלא שמתחלפת בכמה מקומות במלות. והענין אחד. וזאת השירה חיבר אותה בסוף ימיו כשהניח ה' לו מכל אויביו. ואמר מכף כל אויביו ומכף שאול. כי שאול היה שקול כנגד כל אויביו: ויאמר ארחמך. החית נקראת בקמץ חטף בשקל אזכרך מארץ ירדן. ופירושו אאהבך. תרגו' ואהב ורחם. והאהבה הוא סוף מה שיוכל האדם לעשות בזה העולם להתקרב אל הבורא. וכן אמר זרע אברהם אוהבי. והיראה קודמת לאהבה. וכשירגיל אדם עצמו ביראה יבוא לידי אהבה שיעבוד הבורא מאהבה אפי' לא יהיה לו גמול בזה. ויש מפרשין ארחמך אבקש רחמים ממך: חזקי. החית בחירק והוא מן חוזק. ואם לא נמצא. כי אם מן חוזק יאמר חזקי בקמץ חטף כמו הלא בחזקנו: יהוה סלעי. כמו הסלע והמצודה שיסגב האדם שם מפני אויבו. אני אין לי סלע ומצודה להסגב בו כי אם שמך. כמו שכתוב מגדל עוז שם ה' בו ירוץ צדיק: ומפלטי. כי הסלע והמצודה שיסגב אדם בו פעם יוכל ופעם לא יוכל שם. כי שם יתפשהו אויבו. אבל אני כשנסגבתי בשמך והצלת אותי בכל הפעמים: אלי צורי. כפל הענין במלות שונות. כי האל נקרא כן לפי שהוא חזק יכול: אחסה בו. לפיכך יגן עלי שאחסה בו:

וקרן ישעי משגבי: מהלל אקרא יהוה ומן איבי אושע: אפפוני אויבי
חבלי מות ונחלי בליעל יבעתוני: חבלי שאול סבבוני קדמוני מוקשי יבעתוני
מות: בצר לי אקרא יהוה ואל אלהי אשוע ישמע מהיכלו קולי
ושועתי לפניו תבא באזניו: ותגעש ותרעש הארץ ומוסדי הרים
ירגזו ויתגעשו כי חרה לו: עלה עשן באפו ואש מפיו תאכל גחלים
בערו ממנו: ויט שמים וירד וערפל תחת רגליו: וירכב על כרוב
ויעף וידא על כנפי רוח: ישת חשך סתרו סביבותיו סכתו חשכת חשכת
מים עבי שחקים: מנגה נגדו עביו עברו ברד וגחלי אש: וירעם
בשמים יהוה ועליון יתן קלו ברד וגחלי אש: וישלח חציו ויפיצם קולו
וברקים רב ויהמם: ויראו אפיקי מים ויגלו מוסדות תבל מגערתך
יהוה מנשמת רוח אפך: ישלח ממרום יקחני ימשני ממים רבים:
יצילני מאיבי עז ומשנאי כי אמצו ממני: יקדמוני ביום אידי ויהי
יהוה למשען לי: ויוצאני למרחב יחלצני כי חפץ בי: יגמלני יהוה
כצדקי כבר ידי ישיב לי: כי שמרתי דרכי יהוה ולא רשעתי מאלהי:

תקוף ופורקן על בעלי דבבי רוחצני: אמר דוד בתושבחתא אנא
מצלי קדם יי ומן בעלי דבבי פריק יתי: אקפתני עקא
כאיתתא דיתבא על מתברא וחיל לית לה למילד והיא מסכנא
ליממת וסיעת טלומיא בעתת יתי: משריית חייבין אקפוני אקדימו
יתי דמזיינין במני קטול: בדעייקא לי אנא מצלי קדם יי וקדם
אלהי אנא מתחנן ומקבל צלותי מן היכליה ובעותי קדמוי מתקבלא
באודנוי ומתעבדא: ואתרגיפת ואתרגישת ארעא ואשוית טוריא
זעו ואיתרטישו מטול דתקיף ליה: סליק זרונית דפרעה היך קוטרא
הבכין שלח רוגזיה כאישא בערא דמן קדמוי משתיציא מזופיתיה
כגומרין דינור דלקא ממימריה: וארכין שמיא ואתגלי יקריה וענן
אמיטתא כיבש קדמוי: ואתגלי בגבורתיה על כרובין קלילין ודבר
בתקוף על גדפי זעפא: ואשרי שכינתיה בערפילא ואתחזר כעננ
יקריה היך מטללתא ואחית מיטרין דרעוא על עמיה ומיין תוקפין מן
דיכפת עננין דקיבלא על רשיעיא מן רומיה דעלמא: מן זהור יקרי
ענני שמיא עברו במזופיתא כגומרין דנור וברדא דלקא מן מימרי:
ואכלי מן שמיא יי ועילאה ארים מימריה רמא ברדא וגומרין דינור: ושדר מימריה היך גירין ובדרינון וברקין סגיאין ושגישינון: ואתחמאו עמיקי מיא
ואתגליאו שתאסיא דתבל ממזופיתא מן קדם יי ממימר תקוף רוגזך: שלח נביותי מלך תקיף דיתיב בתקוף רומא דברני שיזבני מעממין סגיעין:
שיזבני מן סנאי ארום עשינין הינון ומן בעלי דבבי ארום איתגברו עלי: אקדמו לי ביום טלטולי והוה מימרא דיי סמיך לי: ואפיק יתי לרווחא שיזבני מטול
דאיתרעי בי: יגמלנני יי כזכותי כברידות איידי יתיב לי: מטול דנטרית אורחן דתקנן קדם יי הלא הליכית ברשע קדם יי: מטול

מגיני וקרן ישעי. דרך המקרא לכנות החוזק בקרן. כמו וקרני ראם קרניו. האיל בעל הקרנים. לפי שהאיל והשור והראם חזקים בקרניהם שהם מנגחים
בהם. ואמר כי האל מגינו שיגן בעדו מאויביו. והוא קרנו שינגח בו אויביו ויושע מהם: משגבי. כי הוא לי כמו המגדל והסלע שנשגב בו. ובמדרש לפי
שנפלו לפני דוד עשרה שונאים גיבורי' קלסו בשירה זו בעשרה קילוסין. ואלו הם עשרה שונאים. שאול. דואג. ואחיתופל. שבע בן בכרי. שמעי בן גרא.
ושלשת אחי גלית. ובלי'. ואיש מצרי שהכה אותו בניהו בן יהוידע. חמשה מישראל וחמשה מאומות העולם ואילו הן עשרה קילוסין. חזקי. סלעי. מצודתי.
מפלטי. אלי. צורי. מחסי. מגיני. קרן ישעי. משגבי: מהולל אקרא יהוה. כשאני מתפלל אקרא ה' מהולל שאהללנו בתהילותי. אז מאויבי אושע:
אפפוני חבלי מות. אפפוני סבבוני. חבלי מות בסגול החית. כמו חבלי יולדה. ועניינם אחד. ויפלו חבלי מנשה. בפתח החית והוא עניין אחד. ואמר
זה על הצרות הגדולות שהיה בהן קרוב למות כמו שהיה בסלע המחלקות. ובדבר הפלשתי כשעזרהו אבישי: ונחלי בליעל יבעתוני. הצרות הם כנחל
השוטף. ובליעל אמר על כל אחד ואחד מאויביו. או יהיה בליעל שם הרשע. ויונתן תרגם בספר שמואל משרית וסיעת חייבין. ואפשר לפרש כחלי מן
כחלה מכתך: חבלי שאול. כבר פירשנוהו. ויונתן תרגם בספר שמואל משרית רשיעין. כמו חבל נביאים: קדמוני מוקשי מות. שיבאו בפני. ובדרש מדבר
על ד' מלכיו'. אפפוני חבלי מות. בבבל. ונחלי בליעל. במדי. חבלי שאול מאלוני. ביון. קדמוני מוקשי מות. באדום. למה כתב בראשונה וברביעי'
מות שזו החריבה בית ראשון וזאת החריבה בית שני: בצר לי אקרא. בעת שהיה צר לי לא פניתי אל מושיע אחר זולתו: ישמע מהיכלו קולי. מן השמים
היה שומע קולי בכל עת שהייתי קורא אליו: ושועתי לפניו תבוא באזניו. שועתי שמועתי לפניו באה באזניו מיד והיה מסייעני ומושיעני: ותגעש ותרעש.
מזה הפסוק עד ישלח ממרום יקחני יש מהמפרשי' שפירשו שהם רמז על הניסים שעשה הקב"ה לישראל. ועל המופתים שחדש. וכן דעת המתרגם. ופירשו
ותגעש ותרעש הארץ במהפכת סדום ועמורה. וכן עלה עשן באפו. והמתרגם פי' עלה עשן באפו על דבר פרעה. ויט שמים וירד במתן תורה וכן דעת
הדרש. וכן הפסוקים שאחריו ירעם בשמים ה'. ירמז לברד שירדה בימי יהושע. ויראו אפיקי ים. רמז לקריעת ים סוף וירדן. ואמר האל שעשה כל אלה
הנפלאות יעשה גם עמי נפלאות ישלח ממרום יקחני. והנכון לפי דרך הפשט כי כל אלה הפסוקים הם משל על מפלת אויבי דוד וישראל. וכי ה' נלחם להם
באויביהם. כי הצרה היא להם רעש הארץ והשמים וחשך ערפל וגחלים ואש וחצים וברק. והכל דרך משל. וכן תמצא במקרא בהרבה מקומות על הצרה
חשך ואפילה ענן וערפל וקדרות השמש והירח והכוכבים. ומה שאמ' ויט שמים וירד כאילו הטה שמים וירד לכלותם במהרה. וזהו וירכב על כרוב ויעף וידא
על כנפי רוח. רל" מהירות הגזירה. וכן מצאנו במקום אחר בדברי רז"ל ותגעש ותרעש הארץ אמר ר' שמואל בן נחמן אין רעש אלא הפסד מלכיות. וכן הוא
אומר ותרעש הארץ ותחל. כי קמה על בבל מחשבות ה': עלה עשן באפו. משל על חרות אפו באויבים. כמו אז יעשן אף ה' וקנאתו: ואש מפיו תאכל.
אש שיצא' מפיו תאכלם. וגחלים שיצאו ממנו בערו אותם: ויט שמים וירד. כבר פירשנוהו: וערפל תחת רגליו. שם להם ערפל וחשך תחת
רגליו שדרכם באפו: וירכב על כרוב. פירשנוהו. וידא בדלית מן הקל כמו כאשר ידאה הנשר ענייני ויעף. ובשמואל וירא בריש מבנין נפעל. כלומר היה
נראה והעניין אחד: ישת חשך סתרו. רמז לצרות כמו שפירשנו שהם להם חשך. או פירושו כי האל המוריד להם הגזירות ישת חושך סתרו סביבותיו סוכתו
שלא יראוהו כי נעלם מהם: חשכת מים. ובשמואל חשרת מים. שעניינו קשור העננים מתרגום חשוקיהם חשוריהון. והעניין אחד. כי בהתקשר העננ'
זה בזה תהיה החשכה והחשרה מן המים שימלאו עבי שחקים: מנוגה נגדו. מנוגה שהוא לפניו אל אוהביו עביו עברו לאויביו. והוא חשך ברד וגחלי אש'
כלו' אותם העבים ממטירים על האויבים ברד וגחלי אש על דרך ואש מתלקחת בתוך הברד: וירעם בשמים. הרעים בשמים על האויבים ונתן קולו
עליהם. והעניין ששם מורך ויראה בלבבם וירעדו ממנו כמו שירעד אדם ויבהל לקול הרעם. ואמר עוד ברד וגחלי אש. כי עם הקולות יש מעשה הגזירות
שיכלה אותם שהם כברד וגחלי אש: וישלח חציו ויפיצם. שלח חציו והפיץ האויבים וברקים רב: ויהומם. תמם האויבים בברקי' שרב אליהם. ורב
מן וימררוהו ורבו. עניינו ירה חצים והוא פעל עבר מפעלי הכפל והחצי' והברקי' הם הגזירות הקשות: ויראו אפיקי מים. הם עמקים מלאים מים. כמו
לאפיקים ולגיאות. על כל אפיקיו. והמים הם הצרות והסכנות שהיה בהם. והתשועה מהם על שני דרכי' כאדם הטובע במים רבים שירחיב האל המים
ויראו האפיקים: ומוסדות תבל. שהיו מכוסים במים. וזהו בגערת ה' במים. וזו מגערתך ה'. כמו ויגער בים סוף ויחרב. וכן מנשמת רוח אפו. שנשב
בהם ויבשו. וזהו על דרך משל למפלת האויבים במלחמה גדול נושע. והתשועה לטובע במי' בדרך אחרת שיזדמן לו מי שימשהו מן המי'. וכן תשועת דוד
בלא מפלת אויביו במלחמה כמו בסלע המחלקות שנושע דוד ולא נפלו אויביו. ועל זה אמר ישלח ממרום יקחני ימשני ממים רבים. ועל זה אמר דוד והודה
לאל על שהושיעו בשני הדרכים: יצילני מאויבי. לשון יחיד על גלית או ישבי בנב: יקדמוני ביום אידי. תי" בספר שמואל קדמוני ביום טלטולי. אדי
ביום טלטולי. כלומר ביום שהיה לי אד והייתי גולה ומטלטל אויבי היו מקדימים אותי ברעותם כמו שעשו הזיפים: ויוציאני למרחב. יחלצני מן הצרה
שהייתי בה והוציאני למרחב: יגמלני יהוה כצדקי. כי הוא ידע כי הצדק עמי והעול עם אויבי. לפיכך גמלני כצדקי והשיב לי כבור ידי והושיעני מידם:
כי שמרתי דרכי. יש לפר' בכל המצות. כלומר אני שמרתי דרכיו והוא שמרני מאויבי: ולא רשעתי מאלהי. לא עשיתי ברשע ובזדון שיצאתי מדרכי ה'. אף
אם כן הייתי שוגג. ויש לפרש גם כן על דבר שאול. כי שמרתי דרכי ה' ולא רשעתי שהייתי כדוף מפניו וכרדף ממנו ולא שלחתי בו יד כשהיה לאל ידי ויכולתי עליו
כמו שאמר מי שלח ידו במשיח ה'. כי עון היה לו אם היה הורגו ואעפ"י שהיה רודפו כי שאול מלך היה: כי כל משפטיו.

כי כל משפטיו לנגדי וחקתיו לא אסיר מני: ואהי תמים עמו ואשתמר
עיני מעוני: וישב יהוה לי כצדקי כבר ידי לנגד עיניו: עם חסיד תתחסד
עם גבר תמים תתמם: עם נבר תתברר ועם עקש תתפתל: כי
אתה עם עני תושיע ועינים רמות תשפיל: כי אתה תאיר נרי יהוה
אלהי יגיה חשכי: כי בך ארץ גדוד ובאלהי אדלג שור: האל תמים
דרכו אמרת יהוה צרופה מגן הוא לכל החסים בו: כי מי אלוה
מבלעדי יהוה ומי צור זולתי אלהינו: האל המאזרני חיל ויתן תמים
דרכי: משוה רגלי כאילות ועל במתי יעמידני: מלמד ידי למלחמה
ונחתה קשת נחושה זרועתי: ותתן לי מגן ישעך וימינך תסעדני
ארדוף ועגותך תרבני: תרחיב צעדי תחתי ולא מעדו קרסלי: ארדף
אויבי ואשיגם ולא אשוב עד כלותם: אמחצם ולא יכלו קום יפלו
תחת רגלי: ותאזרני חיל למלחמה תכריע קמי תחתי: ואיבי נתתה
לי ערף ומשנאי אצמיתם: ישועו ואין מושיע על יהוה ולא ענם:
חוצות ואשחקם כעפר על פני רוח כטיט חצות אריקם: תפלטני מריבי עם
ישברני תשימני לראש גוים עם לא ידעתי יעבדוני: לשמע אזן ישמעו לי
בני נכר יכחשו לי: בני נכר יבלו ויחרגו ממסגרותיהם: חי יהוה

מטול דכל דינוי גלו לקבלי למעבדהון וקימוי לא אעדי מני: והויתי שלים ברחלתיה והוית נטיר נפשי מחובין: ופרע ייי לי היך זכותי כברירות אידי קדם מימריה: עם אברהם דאשתכח חסיד קדמך אסגיתא למעבד חסדא עם זרעיה דיצחק דהוה שלים ברחלתך אשלימתא מימר רעותך עימיה: עם יעקב דהוה בריר קדמך בחרת בנוי מן כל עממיא ואפרשתא זרעיה מן כל פסולא ועם פרעה וזרעי ומצראי דחשיבו מחשבן בישן על עמך בילבלתנון במחשבתהון: מטול דאנת ית עמא בית ישראל דחשיכין ביני עממיא בגלותא אנת עתיד למפרק ובמימרך אומיא תקיפיא דמיתגברין עליהון תמאיך: מטול דאנת תנהר שרגא דישראל דמיטפיא בגלותא דאנת הוא מריה דינהורא דישראל ייי אלהי יפקינני מחשכא לניהור יחמינני בניחמותי דעלמא דעתיד למיתי לצדיקיא: מטול דבמימרך אסגי משריין ובמימר אלהי אכבוש כרכין תקיפין: אלהא דכוונן אורחתיה אוריתא דייי בחירא תריס הוא לכל דמתרחצין עלוי: ארום על ניסא ופורקנא דתעביד למשיחך ולשיורי עמך דישתארון יודון כל עממיא אומיא ולישניא ויימרון לית אלהא אלא ייי ארום לית בר מינך ועמך יימרון לית דתקיף אלא אלהנא: אלהא דמזריז לי קמור בחילא ומתקן שלים אורחי: דמשוי ריגלי היך אילאתא ועל בית תוקפי יקיימינני: מליף אידי למעבד קרבא ומתקיף היך קשת נרכוסיא דרעי: ויהבת לי תקוף ופורקן וימינך תסייעני ובמימרך אסגעתני: אפתית פסיעתי באתרי ולא איזדעזע רכובתי: ארדוף סנאי ושיציתינון ולא תבית עד דגמרתינון: אגמרינון ולא יכילו למיקם ונפלו קטילין תחות פרסת ריגלי: וזריזתא לי חילא היך קמור למעבד קרבא תברתא עממין דקיימין לאבאשא ליתחותוי: ובעלי דבבי תברתא קדמי יהביתינון מחזרי קדל וסנאי אשיציתינון: בען סעיד ולית להון פריק מצלן קדם ייי ולא מקבל צלותהון: ורוששתינון היך גרגישתא על אנפי ארעא זעפא והיך סין אשקקי בעטית אי נון תשזבינני מפלוגת עממיא תנטרינני במזלי מזין בריש עממיא עמא דלא חכימית יפלחונני: לשמע אודן ישתמעון לי בני עממיא יכדבון קדמיי: בני עממיא יסופון ויטלטלון מבירנתהון: קיים הוא

כי כל משפטיו. היו לנגדי תמיד. לא הייתי שוכח חקותיו: לא אסור מני. שלא הייתי מפנה לבי לדברים אחרי' אלא כל זמן הייתי נשמר מכל עון בכל כחי: ואהיה תמים עמו. עם האל הייתי תמים ולא הייתי מהרהר אחריו כשהיה שאול רודף אותי ולא הייתי כופר בכבודתו. ואומר איך זה האל עלי שאהיה מלך ושאול עומד עלי בכל יום להרגני. וכן תמים תהיה עם ה' אלהי' שלא תהרהר אחרי מדותיו: ואשתמר מעוני. מאותו עון לשלוח יד בשאול: וישב יהוה לי כצדקי. לפי שנשמרתי מעון השיב לי ה' כצדקי. ושאול הוא ומלכותו וביתו כלו ואני עמדתי ומלכותי קיימת: עם חסיד תתחסד. כי כן דרכך כי עם החסיד תראה חסידותך ותטיב לו עוד יותר מן הראוי לו: עם גבר תמים תתמם. ועם איש תמים תראה חסידותיך ויושרך. עם גבר ועם איש תמים תראה תמימותך ויושרך: עם נבר תתבר. כמו וישב ה' לי כצדקי. כבר ידי: ועם עקש תתפל. תביא עליו כדרכו הנפתלה: כי אתה עם עני תושיע. לעולם אתה סומך את העניים והנרדפים ותשפיל הגבוהים שהם קמים על העניים. זהו שאמר ועינים רמות תשפיל. ושמך הגבהות לעינים. כי הם סבת הגבהות והחטאים. כמו שאמ' ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם. וכן אמר ואחר עיני הלך לבי: כי אתה תאיר נרי. הנרה היא החשיכה והתשועה ממנה היא האורה והנוגה. וזהו שאמר יגיה חשכי: כי בך ארוץ גדוד. בעזרתך אשבר גדודי אויבי. וארוץ משורש רצץ. ובא בשורק כמו ירוץ ושמח. ישוד צהרים. או פירושו ארוץ לקראת גדוד אויבי ולא אירא מהם. וכן אדלג שור. אדלג חומת ערי אויבי לכובשם. ואמר אדלג למהירות כבשו אותם. כאילו בדילוג אכבשם בהם. ובמדרש כי על כיבוש ציון נאמר זה הפסוק. והפסוק שלמעלה מזה על מלחמת עמלק גיים גדול משל עמלק בא על דוד. ודוד עשה עמהם מלחמה שתי לילות ויום אחד. שנא' ויכם דוד מהנשף ועד הערב למחרתם. מי היה מאיר לו באותן שתי לילות ויום אחד. אמר ר' יהושע בן לוי בברקי' היה הקב"ה מאיר לו. והו כי אתה תאיר נרי כי בך ארוץ גדוד. בשעה שהלך דוד אל יבוס לעשות עמהם מלחמה התחיל דוד ואמ' כל מכה יבוסי בראשונה יהיה לראש ולשר. מה עשה יואב הלך והביא ברוש אחד רענן וקבעה בצד החומה וכפף ראשה שהיה רך ואחז בה דוד וקפץ יואב על ראשו של דוד ונתלה בברוש ודילג לחומה. אמר דוד יהלמני צדיק חסד ויוכיחני. מה עשה הקב"ה קצר את החומה עד שעלה דוד אחריו. שנאמר ובאלהי אדלג שור: האל תמים דרכו. הוא אלי שהיכולת בידו ומה שעושה עושה בתמימות וביושר ומשלם לכל איש כמעשהו. והשיב לי כצדקתי ולאויבי כרשעתם. ואמרתו צרופה. שאין בכל משפטיו סיג. אלא הכל על קו היושר והאמונה צרוף ומזוקק מכל סיג: כי מי אל. מיפר אמרתו ומה שכוה. ומי ישיב גזירתו כי אין אלוה ואין צור זולתו: האל המאזרני חיל. הוא בעל הכח והוא נותן כח: ויתן תמים דרכי. נותן שלם דרכי שלא נפקד אחד מאנשי במלחמה: משוה רגלי. אם הצרכתי לברוח ולהמלט שם רגלי כאילות. ולא השיגוני אויבי: ועל במותי יעמידני. ואחר כן במקום שהייתי נמלט שם והם במותי שם יעמידני בטוח: מלמד ידי. כשהייתי מצליח במלחמה לא הייתי מתהלל בגבורתי אלא שהוא היה מלמד ומרגיל ידי למלחמה: ונחתה קשת נחושה זרועותי. כל כך למד ידי עד שיפילו קשת נחושה מאויבי והיתה נשברת בזרועותי. ופי' נחושה חזקה כנחושה והוא הברזל החזק. וכן ואת ארבעם כנחושה. ובמדרש שהיה דוד נוטל קשת נחושה וכופפה. דבר אחר נוח לו לאדם לכוף קשת נחושה ולא לכוף זרועותיו של דוד: ותתן לי מגן ישעך. בכל המלחמות ישעך היה לי מגן שלא נגפתי באחת מכל המלחמות. ולא היה זה אלא שמך תסעדני: וענותך תרבני. כלומ' ענותך וחסידותך עשתה זאת כי לא הייתי ראוי לכך אלא שחסידותך הרבתה אותי. כי אני הייתי בעם מעט ואויבי בעם רב. וענותך הרבתה אותי והייתי מכה כאילו הייתי אני רב מהם: תרחיב צעדי. כמו בלכתך לא יצר צעדך. ואם תרוץ לא תכשל. זהו ולא מעדו קרסולי. אם הייתי רץ לפני אויבי. ופי' קרסולי כרעי. כתרגו' אשר לו כרעים דיליה קרסולין: ארדוף אויבי ואשיגם. כמו שעשה לעמלק: אמחצם. לא היתה להם תקומה מפניו כי כולם המית לבד ארבע מאות נער שרכבו על הגמלים וינוסו: ותאזרני חיל. אזרת אותני בחיל ובכח: ולא מעדתי. והם מעדו והכרעתם תחתי: ואויבי נתת לי עורף. שנסו מלפני והפכו עורף: ישועו ואין מושיע. על ה'. כמו אל. וכן ותתפלל אל ה' ולבם לא נכון עמו: ואשחקם כעפר על פני רוח. אריקם. הנה תמורת הדגש כי שרשו רקק מענין ריקן הנזכר בדברי רז"ל. עוף הנברא מן הרקק. ופירושו אשימם רקק כמו טיט חוצות. או יהיה מענין רקיק בשר: כמו ורקיקי מצות: תפלטני מריבי עם. ובספר שמואל מריבי עמי. אמר תפלטני ממלחמת שאול והסומכים את ידו מבני עמו. גם אבשלום ואשר עמו: תשימני לראש גוים. מריבי עמים מלטתני ושמתני לראש אומות העולם: עם לא ידעתי יעבדוני. פי' בנים לא ידעתי שאינם מבני ישר' כמו ארום ואדם שהיו עבדי' לדוד: לשמע אוזן ישמעו לי. כמו שכתוב וישמע דוד בשובו מהכות את ארם. ופי' ישמעו יתקבצו. כמו וישמע שאול את העם: בני נכר יכחשו לי. מיראתם אותי יכחשו ויכזבו לי אותם שהיו במלחמה נגדי ואמרו לא נלחמנו עליך ולא היינו לנגדיך. או פירוש יכחשו לבני בריתם בעבורי. כמו ארם שהיו בברית עם בני עמון. וכאשר ראו כי נגפו נלחמ' וישלימו את ישראל ויעבדום ויראו ארם להושיע עוד את בני עמון: בני נכר. מיראתם אותי הם כעלה נובל: ויחרגו ממסגרותיהם. אפי' במקו' שהם נסגרי' שם מפחדי'. אפי' שם יפחדו ויחרגו מתרגם ומחדרי' אימה ומתרגמי' תרגת מותא.

וברוך צורי וירום אלהי ישעי : האל הנותן נקמות לי וידבר עמים
תחתי : מפלטי מאיבי אף מן קמי תרוממני מאיש חמס תצילני : על
כן אודך בגוים יהוה ולשמך אזמרה : מגדל ישועות מלכו ועשה
חסד למשיחו לדוד ולזרעו עד עולם : י ט
למנצח מזמור לדוד : השמים מספרים כבוד אל ומעשה ידיו מגיד
הרקיע : יום ליום יביע אמר ולילה ללילה יחוה דעת : אין אמר ואין
דברים בלי נשמע קולם : בכל הארץ יצא קום ובקצה תבל מליהם
לשמש שם אהל בהם : והוא כחתן יצא מחפתו ישיש כגבור לרוץ ארח :
מקצה השמים מוצאו ותקופתו על קצותם ואין נסתר מחמתו :
תורת יהוה תמימה משיבת נפש עדות יהוה נאמנה מחכימת פתי :

אלוהי

קצותם

קיים הוא יי ובריך תקיפא ומן קדמוהי מתיהב לי תקוף ופורקן
ומרומם אלהא תקוף פורקני : אלהא דעבד פורענותא לי ומתבר
עממיא דקיימין לאבאשא לי תחותי : משיזבי מבעלי דבבי לחוד על
דקיימין לאבאשא תגברינני מן גוג ומשיריית עממין חטופין דעמיה
תשיזבינני : מטול היכנא אודה קדמך ביני עממיא יי ולשמך אזמיר
תושבחתא : מסגי למעבד פורקן עם מלכיה ועביד טיבו למשיחיה
לדויד ולזרעיה עד עלמא :
לשבחא תושבחתא לדויד דמסתכלין בשמיא משתעין יקרא דיי
ועובדי ידוי מחוין דמריקן באוירא : יומא ליומא מוסיף ומבעי
מימרא ולילייא ללילייא פתית ומחוי מנדעא : לית מימר דתורעמתא
ולית מילי דשגושא דלא משתמע קלהון : בכולא ארעא נפק מתח
שיניניהון ובסייפי תבל מיליהון לשמשא שוי משריי זיוהא בהון : ואיהו בצפרא במיפקיה יפוק היך חתנא דנפיק מגנוניה ובטיהרא יחדי היך גברא למרהט
באורחא : מסייפי שמייא מפקניה ותוקפיה על סיטריהון ולית דמטמר מן רותחיה : אורייתא דיי שלימתא מתיבא נפש סהדותא דיי מהימנא מחכמא שיבר׳ :

מקודיא

חי יהוה וברוך צורי . כלומר כל הטוב והכבוד הזה שים לי למה כי ה׳ הוא צורי . כלומר חלקי והוא אלהי ישעי הוא חי וברו׳ ורם . והכל בידו להרים
ולהשפיל והעושר והכבוד מלפניו : האל הנותן נקמות לי . הנקמות שאני נוקם מאויבי הוא נותן אותם לי . כלומר נותן לי הכח : וידבר . מתרגמ׳
ויכנע . ודבר . מנהג . העמים ממקומם אלי ונותנם תחתי . או הוא מן ותדבר את זרע המלוכה שהוא ענין דבר : מפלטי מאויבי . לא די שמציל אותי מהם אלא
שמרומם אותי עליהם . וזהו אף מן קמי תרוממני : מאיש חמס תצילני . משאול שהיה עושה לי חמס ברדפו אחרי הצלתני . ובאותה ההצלה באו אליו כל
הכבוד . ולכן ספר באחרונה כי הצלתו מידו היתה תחלת כל כבודו : עלכן אודך בגוים . על כן שעשית לי כל אלה אודך בגוים לפני כל הגוים שהם כשמעו
אלי ועובדי׳ אותי . אודה כי הגבור והכח מאתך הם לי ולשמך אזמרה : מגדיל ישועות מלכו . מגדיל . ובספר שמואל מגדול והוא תואר והענין אחד . מלכו
ומשיחו הוא אומר על עצמו . וכמו שהגדיל ישועותיו ועשה לו חסד כן יעשה לזרעו עד עולם :

השמים

מספרים . יש מפרשין כדרך או שיח לארץ ותורך . וכן שאל נא בהמות ותורך . וכן השמים מספרים . כי מהנפלאות והמעשי׳ הגדולי׳
שאדם רואה בשמי׳ יספר האדם כבוד האל . וזהו שאמ׳ אין אומ׳ ואין דברים בלי נשמע קולם . כלומ׳ לא שהם מספרים בדברים אלא
ממה שרואה אדם בהם מספרים בני אדם כבוד אל . ונוכל לפרש מספרים על השמי׳ ועל הרקיע עצמם . כי במהלכם ובסיבובם על
סדר נכון יראה כבוד האל יתברך . ואותו הוא הסיפו׳ וההגדה על דרך השולח אמרתו ארץ עד מהרה ירוץ דברו . ומה שאמ׳ אין אומ׳ ואין דברים .
כדברי בני אדם אלא המעשה שעשו הם הדברים . והם הסיפור וההגדה . וכן אמ׳ ובקצה תבל מליהם . והרב מורה צדק החכם הגדול רבינו משה פי׳ מספרים
על השמי׳ . כי דעתו ודעת הפילוסופי׳ כי הגלגלי׳ חיי׳ משכילי׳ עובדי׳ לאל ומשבחי׳ אותו שבח גדול ומהללי׳ אותו מהללי׳ עצומי׳ וגדולי׳ . ועל כן אמ׳ השמים
מספרי׳ כבוד אל : ומעשה ידיו מגיד הרקיע . כי הסיפור וההגדה אינם בפה ובלשון . וזהו שאמ׳ אין אומ׳ ואין דברי׳ בלי נשמע קולם . אלא הסיפור וההגדה להם כמו
הציור שיצייר האדם בלבבו מדברי שבח והודאה מבלי שיוציאם בשפה : ומעשה ידיו מגיד הרקיע . כפל כי הוא כמו השמי׳ מספרי׳ כבוד אל . כי השמי׳ נקראו
רקיע . כמו שנ׳ כזוהר הרקיע וכו׳ . ויתן אותם אלהי׳ ברקיע השמי׳ לדעת מי שפי׳ כי על הגלגלי׳ נאמ׳ . והחכם ר׳ אברהם בן עזרא פי׳ הרקיע האויר : יום ליום
יביע אומ׳ . יביע ידבר . כמו הנה יביעון בפיהם . תבענה שפתי . ופי׳ היום הזה ידבר בעבור היום הבא אחריו . והלילה בעבור הלילה שיבא אחריו . כלומר
בסדר התנועות ביום ובלילה כמו שהיה משתת ימי בראשית כן הוא וכן יהיה לעולם לא נשתנה ולא נתחלף דבר . אם כן היום הזה מגיד בעבור מחר כי ידוע כי
כן יהיה : אין אומר וגו׳ . כבר פירשנוהו : בכל הארץ יצא קום . קום בניינם . וכן קו לקו . לפי שהבניין יעשה בהטיית הקו . כלומ׳ מעשה הגלגלי׳ והכוכבי׳ יצא
בכל הארץ . וכן ובקצה תבל מליהם . והנה מעשיהם דבריהם : לשמש שם אהל בהם . לשמש שם אהל ומקום בגלגלי׳ . ואמ׳ הספור על השמש לפי שהוא המאור
הגדול ושיש ממנו לבני אדם תועלת גדולה יותר משאר הכוכבי׳ במאורו ובחומו לבני אדם ולשאר בעלי חיי׳ וצמחי׳ . ובאמרו בהם . ר״ל באחד מהם . כמו
ויקבר בערי הגלעד . והו׳ הגלגל הרביעי משבעת הגלגלי׳ שבהם שבעה כוכבי לכת . ואמ׳ בהם כי אלה הכוכבי׳ תקועי׳ בגוף הגלגלי׳ . וכן אמ׳ ויתן אותם
אלהי׳ ברקיע השמי׳ ולא אמ׳ על רקיע . וכן בדברי רז״ל הכוכבי׳ קבועי׳ ברקיע כמסמרי׳ הקבועי׳ בדלת : והוא כחתן יוצא מחופתו . כשחר בצאתו בזהרו ובהדרו
הוא כחתן שיוצא מחופתו שהכל שמחי׳ לנגדו . כן השמש הכל שמחי׳ לאורו . ואדוני אבי ז״ל פי׳ שדימהו לחתן יוצא מחופתו שהוא ככסף לשוב לכלתו . כן השמש
שב בכל יום למקום זריחתו . ודמהו גם כן לגבור . ואמ׳ ישיש כגבור לרוץ אורח . לפי שלא יכשל במרוצתו . ואמ׳ ישיש כגבור . כי הגבור שש ושמח בצאתו
למלחמה . וכן אמ׳ בזוכרו גבורת הסוס ישיש בכוחו יצא לקראת נשק . כן השמש ישיש בצאתו . והכיתו והכבתו וזריחתו הוא הששו׳ והשמחה : מקצה השמים .
ממזרח : ותקופתו על קצותם . על כל קצות השמי׳ הוא מהלכו . ואמ׳ ותקופתו שפירושו סיבובו . כמו תקופת השנה . לפי שסובב הרוחות ויסוב למקום זריחתו .
כמו שאמ׳ שלמה הולך אל דרום וסובב אל צפון . שמהלכו ביו׳ נראה ברוח דרום והולך למערב וסובב רוח צפון בלילה עד שיסוב בבקר אל רוח מזרח ממנו . וכן
בדברי רז״ל הולך אל דרום ביום וסובב אל צפון בלילה . וזה למראית העין לבד . לפי שמהלכו נוטה לצד דרום אבל לא ילך לפאת דרום . אך לפי חכמת התכונה לא
כאמ׳ זה בתקופת היום אלא בתקופת השנה שהוא אל דרום בימי החורף . ובצפו׳ בימי הקיץ . וזה נראה לעיני׳ וידוע וברור . וכן בדברי רז״ל בפרק דר׳ אליעזר הולך
אל דרום בתקופת תשרי ובתקופת טבת . וסובב אל צפון בתקופת ניסן ותקופת תמוז : ואין נסתר מחמתו . כי הוא השמש בכל העולם הוא . ואעפ״י שאינו בשוה
בכל מקום . ואמ׳ ואין נסתר מחמתו ולא אמ׳ ואין נסתר ממאורו . כי יוכל האדם להסתר ממאורו ולא מחומו . כי אפי׳ בחדרי חדרי׳ ישיגנו חומו והחכם ר׳ אברהם
בן עזרא פי׳ ואין נסתר מחמתו . כי חום השמש בעולם כדמות חום הלב בגוף . כראיית חכמת התולדת . והנה הוא חיי׳ לכל הגופות . אם כן פירושו אין נסתר
מתועלת חמתו : תורת יהוה תמימה . מה שסמך ענין התורה לענין השמש ר״ל כמו שהשמי׳ והשמש והגלגלי׳ מעידי׳ ומספרי׳ על כבוד האל ועל חכמתו כן
התורה והמצות אשר צוה לעמו ישר׳ מעידי׳ על חכמתו ועל יושרו . כמו שאמר אשר לו חקי׳ ומשפטי׳ צדיקי׳ ככל התורה הזאת . ועוד אמ׳ כמו שהשמי׳ והשמש
מועילים לעולם ובהם העולם עומד . כן התורה שהיא תמימה והיא משיבת נפש וקיום הנפש בה כמו שקיום העולם בשמש . כי הנפש בגוף כמו הגר בארץ
נכריה שאין לו עוזרי׳ וסומכי׳ כן הנפש בגוף . כי עוזרי הגוף רבי׳ רודפי׳ אחר התאוה והוא כיחידה ושבויה ביניהם . וכן אמ׳ שלמה . והמשיל אותה לאיש מסכן
וחכם . והנה התורה משיבת הנפש שמורה האדם הדרך הישרה ומסירה אותו מתאות העולם וממכשולו׳ רבי׳ . והנה היא משיבה את הנפש משביה וממאסרה אל
תולדתה ואל מקום כבודה . וספר בתורה ובמצות ובמשפטי׳ על אמתתה ועל יושרה . והתורה היא תכונת המצוה היאך תעשה . והוא מענין ולא שמעתי לקול
מורי . ולהורות נתן בלבו . שמורה על תכונת הדבר . כמו תורת הבהמה והעוף ותורת המצורע והיולדת והזב והזבה ותורת הנזיר . ואעפ״כ הספר נקרא בשם
התורה מבראשי׳ עד לעיני כל ישר׳ . כמו שכתוב ויכתב משה את התורה הזאת לקוח את ספר התורה הזה . כי מעשה בראשית וספר ענייני האבו׳ וכן ספר כל שאר
הדברי׳ כולם מורים על האל . כי הוא יוצר העולם . ועל טובתו ועל ברואיו והשגחתו בטובי׳ וברעי׳ . והזכיר המצות והוא מה שצוה האל לעשות בדרכי עבודת
האל ואהבתו כאדון המצוה לעבדו . והעדות הוא מה שהיא עדות בין ישר׳ לאל שקבלו הם אותו לאלוה והוא קבלם לעם סגולה . כמו ארון העדות . אהל מועד .
כי המצות אשר צוו ישר׳ בהם הם עדות . והלוחות שהיו בהם שהם כל התורה כולה . והדברי׳ ההם היו עדות גדול לישראל בראותם כבודו על הר סיני בקולות
ולפידי׳ והמראה הגדול ההוא הוא עדות להם ולבניהם עד עולם . וכן שמירת השבת והמועדי׳ הם עדות ואות וזכרון ושמטה ויובל הכל הוא עדות להם ולבניהם
עד עולם . כמו שאמר כי לי כל הארץ כי עבדי הם . ואמר פקודי ה׳ . על מצות השכל שהאל הפקידם ונתנם בלב והשכל מורה עליהם . ואמ׳ היראה שהיא ראשית
המצו׳ ועקרם . כי העבר אם לא יירא האדון לא יעשה מצותו והיראה הנמורה בסתר . ואמ׳ המשפטי׳ שהם הדיני׳ בין אדם לחבירו . והנה זכר לנו כל לשונות
המצוה לבד חקי׳ . והטעם כי אמ׳ עליהם תמימה וברה ישרי׳ משמחי לב . מאירת עינים . טהורה . אמת צדקו יחדיו . הנחמדי׳ ומתוקי׳ . וכל זה לא יתכן לומר אלא

פקודי יהוה ישרים משמחי לב מצות יהוה ברה מאירת עינים: יראת
יהוה טהורה עומדת לעד משפטי יהוה אמת צדקו יחדו: הנחמדים
ונופת מזהב ומפז רב ומתוקים מדבש ונפת צופים: גם עבדך נזהר בהם
מזידים בשמרם עקב רב: שגיאות מי יבין מנסתרות נקני: גם מזדים
את ס חשך עבדך אל ימשלו בי אז איתם ונקיתי מפשע רב: יהיו לרצון
נקיתי אמרי פי והגיון לבי לפניך יהוה צורי וגאלי: כ

פקודיא דייי תריצין מחדין לבא פיקודא דייי ברירא מנהרא עיינין:
דחלתא דייי דכיא קיימא לעלמין דינייא דייי הימנותא זכיאו כחדא:
דרגיגין מדהבא ומן אובריזין סגי ובסימין יתיר מן דיבשא וכבריתא
חליאתא: ברם עבדך איזדהר בהון כד נטירינון חלופי היכבא את עביד
רבהון דישראל: שליתא מן יחכם ומטמורות זכי יתי: ברם מן
זידוניא פצי עבדך דלא ישלטון בי הידין אהי בלא מום ואהי זכוי
מחובא רבא: יהון לרעוא מימרי פומי וריננת רעיוני קדמך ייי
תוקפי ופריקי: מטול

על המצות שטעמם גלוי ונראה. והחקים כמו אכילת חזיר ולבישת שעטנז· והדומי' להם שאין טעמם גלוי לכל איך יאמר עליהם נחמדי' ומתוקים וטהורי'· ואעפ"י שהם כן למי שטעמם נראה לו. הנה אין טעמם נראה לרוב בני אדם. ואמ' תמימה שהיא שלימה כולה לא יחסר דבר בה מכל הדברי' שצריך אדם להם בעולם הזה ובעולם הבא· ואמ' משיבת נפש כמו שפירשנו. ואמ' עדות ה' נאמנה מחכימת פתי· כי אין כזב בה. כי שכן הכבוד ביושר לעיני כל ישר' אין מכחיש ומפקפק. ואמ' מחכימת פתי כי כל דברי המשכן חכמה נפלאה כי לא דבר רק הוא המנורה והמזבחות והיריעות. וכן כל הדברי' כולם מורים על חכמה שיקראו אותו החכמים עולם האמצעי שהוא דמות העולם העליון ודמות העולם הקטן· וכן שמירת השבת היא חכמה גדולה שיחקור האדם בגללה על חדוש העולם וכל מעשה בראשי' והיא חכמת הטבע. ואמ' על התורה כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמי' וגו'. ואמ' ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה. ואעפ"י שמחלק התוארי' האלה ואמ' לתורה תמימה משיבת נפש. ואמ' על העדות נאמנה מחכימת פתי. וכן לאחרי' כלם שוים בתוארי'· ולא אמ' התואר הזה על האחד והוא הדין על חבירו לא שסמך כל תואר של המתואר הקרוב אליו. ושצריך ללמוד עליו כפי התואר כמו שפירשנו וכמו שנפרש: פקודי ה' ישרים משמחי לב· היינו מפרשין פקודי מצות כתרגומו. אלא שאמר אחר כן מצות ה'. לפיכך נפרש פקודי מגזרת והיה האוכל לפקדון שהוא ענין הגניזה וההנחה. והם הדברי' שהשכל מורה עליהם. ואמר שהם ישרים אין בהם נפתל ועקש שאם לא היו כן לא היה השכל מורה עליהם. ומזה הטעם הם משמחי לב· כי החכם ישמח על שכלו. וכאשר יגבר על הגוף וינהגהו בדרכי השכל אין שמחה בעולם כשמחה ההיא· והיא שמחת הנפש. לפיכך אמ' משמחי לב ולא אמ' משמחי האדם. כי האדם ישמח לתאות העולם אבל השכל והוא הלב לא ישמח כי אם בדרכי שכל. וכן אמ' כי ששו' לבי המה. ואמ' מצות ה' ברה. כל מצוה ומצוה במקום שהיא היא ברה וזכה מאין כל סיג: ומאירת עינים. כי העם שהם בלא מצות הם הולכים בחשך. כי המצות יאירו הלב והם מדרגה לעלות אל הכבוד הגדול: יראת יהוה טהורה· והיא הדברים שיעשה אדם אותם בסתר או בלי דעת. כמו הגנבה וזיוף המדות והמשקלות. והם הדברים כתוב בהם ויראת מאלהיך. והיראה הטהורה מאין סיג· כי הדברים הרעים שהם בגלוי ימנע אדם מעשותם מיראת בני אדם. והנה הכסף ההוא איננו טהור כי יש בו סיגים· אבל הדברים שהם בסתרי' וימנע אדם לעשותם מיראת האל לבדו היראה ההיא טהורה כי אין בה סיגים. ואמר עומדת לעד. כי יש מצות שיש להם מקום וזמן. והדברים שהם ביראת ה' הם עומדים לעד אין להם זמן. או אומר עומדת לעד על כל התורה שלא צוה האל בה לזמן אלא עד עולמי עד היא. כי המצות שהגויים אומרים שהם בדרך משל ולא יובנו כמשמעם הריבוה ה' עליהם בפירוש ולא על דרך משל. אם כן המצות לא יבין אדם אותם על דרך משל כי אם כמשמע'. כי אם היו המצות על דרך משל היו המצות בספק. זה אומ' הדבר הנסתר בו כך הוא· וזה אומ' כך הוא· והכתו' אומ' כי המצוה הזאת אשר אנכי מצוך היום לא נפלאת היא ממך ולא רחוקה היא· ואם היו במצות דברים נסתרים ולא יובנו כמשמעם הרי הם נפלאים ורחוקים: משפטי יהוה אמת צדקו יחדיו. כבר פירשנו המשפטים שהם הדינים שבין אדם לחבירו· וכולם הם דברי אמת גלויי' לעיני' וכולם יחדיו צדקו. אין באחד מהם עול. ויש מפרשים הטעם שסמך התורה לשמש להגדיל תועלתה על תועלת השמש. כי יש דברים שהשמש מזיק והתורה מועילה בכל הדברים. לפיכך אמר תורת ה' תמימה שלימה היא· כי בכל דרכי העולם הזה והעולם הבא ימצא אדם תועלת בה. ואמ' משיבת נפש. כי השמש כשישב אדם לחומו יותר מדאי שמא יחלה חולי מות. כמו שאמר ויכה ויך השמש על ראש יונה ויתעלף. והתורה לא כן. כי היא משיבת נפש לגוף ומתקיים בה ופעמים שהשמש יכנס בחומו של אדם ויתנגע והתורה לא כן אלא מחכימת פתי. וכשישב אדם לשמש הרבה ידאג לחומה ולא כן פקודי ה' שהם משמחי לב. והשמ' כאשר יסתכל האדם בעוצם השמש תכהינה עיניו. ומצות ה' לא כן. כי היא ברה מאירת עינים. והשמש יכסוה ענני' ויראת ה' טהורה וזכה לא יכסינה דבר ולא יסתירנה. והשמש מאירה ביום ולא בלילה ויראת ה' עומדת לעד· והשמש אין אורה וחומה שוה כל היום· כי עד חצי היום יוסיף ומחצי היו' והלאה יחסר ולא כן משפטי ה' אלא צדקו יחדיו ולא מכחישין זה את זה: הנחמדים מזהב ומפז רב. אמר כי התורה והמצות הם נחמדים יותר מזהב ומפז רב והפז הוא הזהב הטוב הנקי· וזהו רב כמו על כל רב ביתו שהוא גדול בחשיבות ובגדולה. או יהיה פי' רב במנין. ויהי טעם רב על זהב ועל פז. כי בני אדם יתאוו לממון רב זהב ופז. ויש מפרשין פז אבנים יקרות והאדם יתאוה אליהם והמשכילים יתאוו יותר לתורה ולחכמה· וכן אמר שלמה וכל חפצים לא ישוו בה. כי הממון הוא בעולם הזה ולא בעולם הבא והחכמה בעולם הזה ובעולם הבא· והממון יגזלו אותו או יגנבו אותו מהאדם או יאבד ממנו בים או ביבשה והחכמה לא תהיה נגזלת ונגנבת ולא תאבד מבעליה. והממון אם יתן האדם אותו או יסחר אותו לא ישאר בידו מה שיתן· והחכמה אם ילמד אותה לאחר לא תצא מידו אבל יוסיף בחכמה. הנה כי דברי התורה והחכמה נחמדי' למשכילים יותר מזהב ומפז: ומתוקים מדבש ונופת צופים· כי הדבש הוא המאכל שיערב לאדם יותר משאר המאכלים. ואעפ"י כן אם יוסיף לאכול ממנו יזיק לו ויקיאנו· והמאכל יועיל לפי שעה ולא כן החכמה· כי כל מה שיוסיף בה תועילנו ותועי' לו לעולם: גם עבדך נזהר בהם. לפי שאמ' הנחמדי' ולמי הם נחמדים ומתוקים למשכילים וליראי ה'. לפיכך אמר גם עבדך נזהר בהם. כלומר גם אני מהם· אעפ"י שאינני מן החכמים עבדך אני וחרד למצותיך ונזהר בהם והם נחמדי' ומתוקים לי. גם ידעתי כי בשמרם עקב רב· מלבד המתיקות והחמדה שימצא המשכיל בהם. ושתשתוקק הנפש המשכלת ותכסוף אל החכמה אעפ"י שלא יהיה לו בזה גמול· כי טבע הנפש המשכלת שתתאוה אל החכמה· כמו שהיה טבע הנפש המתאוה אל המאכל הערב. אם כן החכמים עוסקים בתורה ובחכמה מטבע אעפ"י שלא יקוו גמול בזה· ואמר דוד בשמרם עקב רב עוד יותר על התאוה. כי אני והמשכילי' מתאוו' עליהם עוד יש לנו בשמירתם שכר רב שאתה מטיב לשומרי המצות בעולם הזה ובעולם הבא אלא שעיקר השכר הוא לעולם הבא· לפיכך נקרא השכר עקב רב כמו שהעקב הוא סוף הגוף כן השכר סוף המעשה· והמעשה לא יגמר לאדם עד יום מותו: שגיאות מי יבין. אמת הוא כי לבי ורצוני אל מצותיך אבל זה אני מבקש ממך שתנקני מנסתרות· כי השגיאות מי יבי'· כי אין מי שידע ויבין הכל· כי במקומות ישגה ויהיה הדבר נסתר מעיניו. ועל זה אני מבקש ממך שלא תענישני על הנסתרות אלא תנקני מהם: גם מזדים חשוך עבדך. ועוד אני מבקש ממך שאלה גדולה יותר ממה ששאלתי שתמנע אותי מן הזדונות שלא ימשלו בי ולא יהיה יצרי תוקפי כי אני אשמו' בכל כחי וגם אתה תסייעני שלא ישלוט בי יצר הרע. כי הקב"ה מסייע למי שלבו נכון· כמו שאמר לאבימלך· ואחשוך גם אנכי אותך מחטוא לי· וזדים הוא שם ולא תואר. ויהיה זד שם במשקל רם ועושר יש לאל ידי: אז איתם. כתוב ביוד אחר האלף והוא הנח שהוא תמורת הדגוש בלא יוד. כמו לא ימד. וכל לבב אנוש ימס. ויש בו דרש כי חשבון היוד עשרה ובעשרת הדברות נתנה התורה והן תמימותה ושלימותה: אמר אז כשתנקני מהשגיאות ותסייעני שלא ישלטו בי הזדונות אז אהיה תמים ושלם: ונקיתי מפשע רב· הפשע הוא יותר רע מהזדון. כי הזדון הוא שתאותו בדבר הוא עובר במזיד· אבל הפשע רב הוא המורד באדוניו ויבזה מצותיו ויעשה העבירה אעפ"י שאינו מתאוה אליה. ומי שהוא רגיל בזדונות יבוא לידי המרד. לפיכך אמר דוד אם תנקני מהשגיאות ותסייעני על הזדונות שלא ימשלו בי אם כן לעולם לא אהיה מזיד ואם לא אהיה מזיד עוד בודאי לא אהיה פושע· וזהו שאמ' ונקיתי מפשע רב· ורב ענינו גדול. כי הגדול שבמעשים הרעים ובעבירות הוא המרד. ואחר התפללו זה שאל מהאל שיקבל תפילתו: יהיו לרצון. מה שאמרתי לפניך בפי ומה שלא אמרתי בפי אלא חשבתי בלבי גם כן המחשב הוא הגיון הלב. יהיו לרצון לפניך· כי דברים רבים יחשוב אדם בלבו ולא יכין לדבר כן בשפתיו· לפיכך אמר דוד ה' שפתי תפתח. ואמר שלמה ומה' מענה לשון: ה' צורי וגואלי. חזקי שבו אבטח בשאלותי: וגואלי. מהשגיאות והזדונות: למנצח

למנצח מזמור לדוד: יענך יהוה ביום צרה ישגבך שם אלהי יעקב:
ישלח עזרך מקדש ומציון יסעדך: יזכר כל מנחתך ועולתך ידשנה מנחתיך
סלה: יתן לך כלבבך וכל עצתך ימלא: נרננה בישועתך ובשם ועלתך
אלהינו נדגל ימלא יהוה כל משאלותיך: עתה ידעתי כי הושיע יהוה
משיחו יעננהו משמי קדשו בגברות ישע ימינו: אלה ברכב ואלה ישע
בסוסים ואנחנו בשם יהוה אלהינו נזכיר: המה כרעו ונפלו ואנחנו
קמנו ונתעודד: יהוה הושיעה המלך יעננו ביום קראנו:

כ א

למנצח מזמור לדוד: יהוה בעזך
ישמח מלך ובישועתך מה יגיל מאד: תאות לבו נתתה לו וארשת
שפתיו בל מנעת סלה: כי תקדמנו ברכות טוב תשית לראשו עטרת
פז: חיים שאל ממך נתתה לו ארך ימים עולם ועד: גדול כבודו
בישועתך הוד והדר תשוה עליו: כי תשיתהו ברכות לעד תחדהו
בשמחה את פניך: כי המלך בטח ביהוה ובחסד עליון בל ימוט:
תמצא ידך לכל איביך ימינך תמצא שנאיך: תשיתמו כתנור
אש לעת פניך יהוה באפו יבלעם ותאכלם אש: פרימו מארץ
תאבד וזרעם מבני אדם: כי נטו עליך רעה חשבו מזמה בל יוכלו:

לשבחא תושבחתא לדוד:
יקביל צלותך יי ביומא דעקא ישגבנך שמא אלהא דיעקב: ישדר
סעדך מן בית מוקדשיה ומציון יסייעינך: ידכר כולהון דורוניתך
ועלותך ידהנאן לעלמין: יתן לך כרעיונך וכל מליכתך ישלים:
יימרון עמך נשבחא בפורקנך ובשום אלהנא ניטקס ישלים יי כולהון
שילתך: השתא ידעית ארום פריק יי משיחיה קביל צלותיה ממותבי
דשמיא קדישיה בגבורן פורקן ימיניה: אילין ברתיכין ואילין בסוסון
ואנחנא בשום יי אלהנא נדכר: הינון גחנו ונפלו ואנחנא אזדקפנא
ואתחילנא: יי פרוק לן מליך תקיף קביל צלותן ביום מקרינן:
לשבחא תושבחתא לדוד: יי בעשנך יחדי מליך משיחא
ובפורקנך כמא ירנן לחדא: רגגת נפשיה יהבת ליה ופירוש סיפוותי
לא כליתא לעלמין: ארום תקדמיניה ברכן טבן תשוי על רישיה
כליל דדהב סנינא: חיי עלמא שאל מינך יהבת ליה ניגרא דיומיא
לעלמי עלמין: סגי יקריה בפורקנך תושבחתא ושבהורה תשוים
עלוי: מטול די תשויניה בירכן לעלמין תחדיניה בחדוותא די מן
קדמך: מטול דמליך משיחא סביר ביי ובחסדא דעילאה לא יזוע:
תדבק מחת אידך לכל בעלי דבבך פורענות ימינך תשכח לכל סנאך:
תשוינון היך אתון נורא לעידני רוגזך יי ברגזיה יסלעמינון ותיכלינון
בעור גהנם: בניהון מארעא תהובד וזרעיתהון מבני נשא: מטול דחשילו עלך בישתא חשיבו מחשבן בישן ולא יכלונך:

מטול

למנצח מזמור לדוד: למד לדוד פירשתיה בעבור דוד: כמו אמרי לי אחי הוא. המשורר היה אומר אותו בעבור דוד בצאתו למלחמה ואמר: יענך יהוה ביום צרה. כשתהיה בצרה במלחמה עם האויב יענך בתפלתך שתתפלל לפניו: ישגבך. כי העזרה היא כמגדל עוז שיסובב האדם בו שלא ישלוט בו יד האויב: שם אלהי יעקב. אמר אלהי יעקב לפי שראה עצמו בצרות יותר מאברהם ויצחק. וכן אמרו בדרש אלהי אברהם אלהי יצחק אין כתיב כאן אלא אלהי יעקב. ואמר ר״ש לקיש משל לאשה עוברה שהיתה מקשה ללדת אמרינן לה לית אנא ידעין מה נימר ליך אלא מאן דעני לאמך בעידן קשיותה יעני יתיך בקשיותך. כן כתיב ביעקב לאל העונה אותי ביום צרתי. ולכן אמר להם דוד לישראל מי שענה ליעקב אביכם הוא יענה לכם. הוי אומר ישגבך שם אלהי יעקב. ובמקום אחר הוא אומ׳ בעל הקורה ככתם בעוביה של קורה. כי יעקב הוא אבינו לבד. אבל אברהם היה לו בן אחר והוא ישמעאל. ויצחק היה לו עשו. גם יתכן לפרש כי פיר׳ אלהי יעקב על כל ישר׳ כי נקראו יעקב וישר׳. כמו אל תירא יעקב עבדי. וכן במקומות רבים. ישלח עזרך מקדש. ממקום הקדש. והוא הבית שהיה שם הארון: כי שם הכבוד ומשם ישלח עזרך במלחמה: ומציון. כי בציון היה הארון. וכן אמ׳ מי יתן מציון ישועת ישר׳: יזכור כל מנחותיך. יזכור ירצה. כמו אזכרתה לה׳. כי בצאתו למלחמה היו מקריבין בעבורו שיצליחהו האל עולות ומנחות בבמת יחיד או הבמה הגדולה אשר בגבעון: ידשנה סלה. הסגול במקום קמץ. וכן ואקראה לך ופי׳ ידשנה ישימה דשן. כלומ׳ שישלח אש לשרפה ויקבלנה ברצון: יתן לך כלבבך. שיתן אויבי׳ תחתיך. כמו שהוא בלבבך: וכל עצתך ימלא. על דרך כי בתחבולות תעשה לך מלחמה. עצה וגבורה למלחמה. ובדרש דוד על ידי שהיה שלם לפני בוראו ובלב שלם מתפלל אליו היו אומרי׳ לו יתן לך כלבבך. אבל לכל אדם אין אומרין כן. שפעמי׳ שים בלבו של אדם לגנוב או לעבור עבירה או דבר שאינו ראוי. אלא מה אומרי׳ לו ימלא ה׳ כל משאלותיך: נרננה בישועתיך. כשימלא ה׳ כל משאלותיך ותשוב בשלום מן המלחמה אז נרננה בישועתיך: ובשם אלהינו נדגול. כלומ׳ בשמו נרים דגלנו ונסנו: עתה ידעתי. יאמר כל אחד ואחד מישר׳ עתה ידעתי כי הושיע ה׳ משיחו. כלומ׳ משיחו ומלכו הוא והוא רוצה בו לא כמו שהיו אומרין עליו אויביו כי חוטא היה ולא היה רוצה הא׳ בו כמו שהיו אומרי׳ לו אין ישועתה לו באלהים סלה. ועתה כשתושיעני ידעו כולם כי משיחו הוא והוא מושיעו: ויענהו משמי קדשו בגבורות ישע ימינו. כי במעט עם היה מפיל רבבות מאויביו. ולא היה יכול להיות זה אלא בגבורות ימין האל שישלח להושיעו: אלה ברכב. האויבים באים אלינו ברכב ובסוסים והיו בוטחים בהם. כמו שנאמ׳ ויבטחו על רכב רב: ואנחנו בשם ה׳ אלהינו נזכיר. כשנזכיר שמו ונקראהו אנחנו ננצח ואנחנו ברגל ננצח הרכב והסוסים: המה כרעו. המה שהיו ברכב ובסוסים כרעו ונפלו ואנחנו שהיינו כנופלים לפניהם כשנזכיר שם אלהינו קמנו ונתעודד. פי׳ ונתגאה ונתרומם עליהם. כמו מעודד ענוים ה׳: יהוה הושיעה. זהו שהיו אומרים וצועקים במלחמה. כמו שאמר ואנחנו בשם ה׳ אלהינו נזכיר. שהיו אומרי׳ ה׳ הושיעה המלך יעננו ביום קראינו. ופי׳ המלך האל שהוא מלך העולם ובידו להושיענו:

למנצח מזמור. גם זה המזמור כאמ׳ על דוד. ויש אומרים על המלך המשיח. ואם הוא על דוד פי׳ לדוד על דוד. כמו שפירשנו למעלה. ואחד מן המשוררים אמרו עליו ברוח הקדש. ואם הוא על המלך המשיח לדוד הוא כמשמעו. כי המזמור הוא לדוד שאמרו ברוח הקדש על המשיח בנו. והאויבים הם גוג ומגוג ומחנהו שיצורו על ירושלם. או יהיה לדוד על המשיח כי הוא נקרא דוד. כמו ודוד עבדי נשיא להם לעולם: ה׳ בעזך. העין נקראת בקמץ חטף. בעוז שתתן לו. וכן ובישועתך מה יגל מאד. כתוב ביוד כמו יגיד דבר. והגימל בסגול מפני שהוא מלעיל הטעם ביוד האיתן: תאות לבו נתת לו כתת. לו כמו תתן לו. עבר במקו׳ עתיד. וכן מנעת. כי כן המנהג בדברי הנבואה ורוח הקדש בהרבה מקומו׳ כמו שכתבנו: וארשת שפתיו. כמו מבטא שפתים. אין לו חבר במקרא: כי תקדמנו ברכות טוב. ברכות כל דבר טוב. כמו ברכות שדים ורחם ברכות תהום. אמר כל הברכו׳ תקדם לו ותתן לו: תשית לראשו עטרת פז. שתקיים מלכותו בכבוד ובגדולה: חיים שאל ממך. שתארי׳ לו ימי׳ לעולם הזה: אורך ימי׳ עולם ועד. חיי העולם הבא: גדול כבודו בישועתך. כשתושיעהו מאויביו יגדל כבודו לעיני כל העמים: הוד והדר תשוה עליו. בישועתך. כי כל העולם יכבדוהו ויהדרוהו כשיראו כי הישועה באה לו מאתך: כי תשיתהו ברכות. ברכות כמו והיה ברכה. ואמ׳ לעד כי אפילו אחר מותו יתברכו בו כמו בך יברך ישר׳ לאמ׳ ישימך אלהים כאפרי׳ וכמנשה. או פי׳ לעד על זרעו כי כמו שיתברכו בו כן יתברכו בזרעו. כמו שאמ׳ לאברהם והתברכו בזרעך: תחדהו. תשמחהו. מן ויחד יתרו. ואמ׳ שאמ׳ בשמחה אחר תחדהו לחזק השמחה. כמו וטבוח טבח. ומעלה מעל. יבושו בשת. ויכס דוד כוס. והדומי׳ להם: את פניך. כשתאיר אליו פניך זו היא השמחה הגדולה שתהיה לו. לא ישמח ברוב חילו וברוב זהבו וכספו אלא עם פניך שתפנה אליו. כמו ופניתי אליכם. ותאיר אליו פניך. ופנות פני האל ואור פניו היא ההצלחה שנותן לאדם בכל אשר יעשה: כי המלך בוטח ביהוה. כי אין לו בטחון ושמחה אלא בך ולא ברוב המון. ובחסד עליון יש לו בטחון: כי הוא עליון על הכל ובידו להושיע ולהטיב למי שירצה בו הן ברב הן במעט. לפיכך הוא בוטח שלא ימוט. ואמ׳ ובחסד כי כל מה שהוא מטיב לברואיו הכל הוא חסד מאתו: תמצא ידך לכל. תספיק לך ידך שלא תצטרך לעוזר אחר. כמו ידיו רב לו. אמר כי ידו וימינו יספיק לו. ולפי שהקדים כי המלך בוטח בה׳ אמ׳ כנגד המלך כיון שבטחת בה׳ תמצא ידך לכל אויביך. וכפל הדבר ואמר ימינך תמצא שונאיך. והוא כמו לשונאיך. ולמד לכל אויביך עומד במקום שנים. וכמוהו רבים. ותמצא עניינו תספיק. כמו ומצא להם. או תמצא שונאיך הוא ענין אחר בלא חסרון הלמ״ד. ויהיה פי׳ תמצא כמשמעו. ואמר ימינך תמצא שונאיך. כלומר שלא יהיה להם כח ורשות להמלט מידך: תשיתמו כתנור אש. כמו תנור שיש בתוכו אש ועצים והאש תאכל העצים כן תשית אתה אותם לעת כעסך עליהם שיכלו כולם ויהיו כתנור אש שכלה מה שבתוכו. ועל הדרך הזה שיתמו כגלגל כקש לפני רוח כאש תבער יער וכלהבה תלהט הרים. שאינו אומר שהם יהיו אש לבער אחרים אלא שיהיו כאש שתאכל ביער שיכלו וישרפו כל עצי היער כן יכלו הם. וכן בכיור אש בעצים: ופניך. כמו ופניה לא היו לה עוד. פני ה׳ חלקם. ופי׳ כעס. ה׳ באפו יבלעם. תוכל להשית אותם כתנור אש כי ה׳ עמך שיבלעם ותאכלם אש: פרימו מארץ תאבד. שלא ישאר להם זכר: כי נטו עליך רעה. זה יהיה להם גמול לפי שנטו עליך לעשות רעה אילו היה הכח בידם. וחשבו מזימה שלא יוכלו להביאה לידי מעשה כי היו באים להלחם עליך ולעשות לך רעה:

כי תשיתמו

כי תשיתמו שכם במיתריך תכונן על פניהם: רומה יהוה בעזך נשירה
ונזמרה גבורתך:
כ ב
למנצח על אילת
השחר מזמור לדוד: אלי אלי למה עזבתני רחוק מישועתי דברי
שאגתי: אלהי אקרא יומם ולא תענה ולילה ולא דומיה לי: ואתה
קדוש יושב תהלות ישראל: בך בטחו אבתינו בטחו ותפלטמו:
אליך זעקו ונמלטו בך בטחו ולא בושו: ואנכי תולעת ולא איש חרפת
אדם ובזוי עם: כל ראי ילעגו לי יפטירו בשפה יניעו ראש: גל אל
יהוה יפלטהו יצילהו כי חפץ בו: כי אתה גחי מבטן מבטיחי על
שדי אמי: עליך השלכתי מרחם מבטן אמי אלי אתה: אל תרחק שדה
ממני כי צרה קרובה כי אין עוזר: סבבוני פרים רבים אבירי בשן
כתרוני: פצו עלי פיהם אריה טרף ושאג: כמים נשפכתי והתפרדו
כל עצמותי היה לבי כדונג נמס בתוך מעי: יבש כחרש כחי ולשוני מתי
מדבק מלקוחי ולעפר מות תשפתני: כי סבבוני כלבים עדת מרעים ושני
הקיפוני כארי ידי ורגלי: אספר כל עצמותי המה יביטו יראו בי:

מטול רשיותהון לעמך כחף חד באיטוני משכניך תתקן אורחהון
קדמיהון: איזדקף יי בעושינך נשבחא ונרוצצא בגבורתך:
לשבחא על תקוף קורבן תדירא דקריצתא תושבחתא לדוד:
אלי אלי מטול מה שבקתני רחיק מן פורקני מילי אכליותי: אלהי
אנא קרי בימםא ולא תקבל ובליליא לא שתקותא לי: ואנת קדיש
דמיתב עלמא על תושבחן ישראל: עלך סברי אבהתנא סברי במימרך
ושזבתנון: קדמך צלו ואשתיזבו ועלך אתרחיצו ולא בהיתו: ואנא
זחיל חלש ולא גבור סכל חסודי בני נשא ומתרמרמותא דעממי:
כל דמחמיין לי ירהבון עלי מתגרין בסיפוותהון זטלטלון ברישהון:
ישבח קדם יי ושזביה יתיה מטול דאיתרעי ביה: מטול דאת אפקתני
מכריסא אסברתני על תדיי אמי: בסעדך איתלקית ממעינא מכריסא
דאמי אלי את: לא תתרחק מיני מטול דעקתא קריבא ארום לית פריק:
אחזרו עלי עממיא דמתלין לתורין סגיאין רוברבי מתנן אקפוני:
פתחו עלי פומהון היך כאריא אכלי ותביר: היך כמיא איתשדרת
ואתפרפרו כול הון גרמיי הוה לבי מתמסי היך שעוא בגו מעוי: יבש
היך פחר חילי ולישני אדיק מוריגוי ולבית קבורתא אמטתני: מטול דאחזרו עלי רשיעי דמתילין לכלביא סגיעי כינשת מבאישין אקפוני נכתין היך כאריא
אידי ורגלי: אחוי כל חלבשושי גרמיי איגון מיסתכלין מבזן לי:
מפלגין

כי תשיתמו שכם. כי טעם למה שאמר בל יוכלו. היאך לא יוכלו כי אתה תשים אותם לחלק אחד כולם שלא יהיה להם כח להתעכב עמך אלא יהיו לעבר אחד כולם ואתה כנגדם במיתריך. תכונן חיצך במיתריך ותורה אותם על פניהם. והוא כמו כוננו חצם על יתר. וכן במתריך תכונן חיציך. והוא על דרך קצרה כי כן מנהג המקרא במקום שהענין מובן: רומה יהוה בעזך. הע"ן בקבוץ שפתים. יאמרו כל ישר' רומה ה' על האויבים בעזך. כי העוז והגבורה לך היא לא לנו: נשירה ונזמרה גבורתך. ובעזך ובגבורתך שתתן לנו נשירה ונזמרה לך ונודה לך כי מאתך הכל:

למנצח על אילת השחר. יש מפרשי' פי' אילת השחר הוא כלי מכלי הניגון. ויש מפרשין אילת מן אילותי לעזרתי חושה. כלומ' שהיה כאומר זה המזמו' בכח עלות השחר. ויש מפרשי' כי אילת שם כוכב הבוקר. וכן בדברי רבותינו ז"ל קורין כוכב הבקר אילתא. והם אמרו כי על אסתר נאמר זה. ועל ישר' שהיו בגלות באותו זמן. ויש מפרשין אותו על דוד בעודנו בורח מפני שאול. והנכון כי אילת השחר נאמר על כנסת ישר' שהם בזה הגלות וסוף המזמור יוכיח זה. וקראם אילת כמו שהמשיל אותם בשיר השירי' בצבאות או באילות השדה. והשחר פירושו יופי וזוהר שהיה להם יופי וזוהר. כמו שאמר עליהם הנשקפה כמו שחר. ועתה הם בחשיכה בגלות זה כאילו הם נשכחים ונעזבים. וקוראים מן הגלות אלי אלי למה עזבתני. והוא בלשון יחיד על עם ישר' יחד שהם כאיש אחד בגלות בלב אחד: אלי אלי למה עזבתני. הכפל כדרך הקוראים והצועקים. כמו ענני ה' ענני אברהם אברהם. משה משה. ואמר אלי כלומר שהיית חזקי וכוחי מקדם. ועתה למה עזבתני רחוק מישועתי. ולמה תהיה רחוק מישועתי כששמע דברי שאגתי: אלהי אקרא יומם. ביום ובלילה אקרא ולא דומיה לי מצעקתי ואתה לא תענה. ודומיה שם ולא תאר: ואתה קדוש יושב. ואיך לא תענה עתה שאתה קדוש יושב וקיים לעולם שהיתה פעמים רבות תהילות ישר' שהיו מהללים אותך בהושיעך אותם מצרותם. כי התהילה וההודאה תהיה על הישועה. ואיך לא תושיענו עתה כי אתה קיים לעד ובכחך אז כחך עתה: יושב. קיים כמו. וכן אתה ה' לעולם תשב: בך בטחו אבותינו. כי כמה פעמים בטחו בך אבותינו ותפלטמו. מצרותם ולא היה שקר בטחונם. וכפל בטחו לחזק הבטחון כי לא היה להם בטחון באחר אלא בך. וכן אליך זעקו ונמלטו. לא לאלהים אחרים. לפיכך לא יבושו משברם: ואנכי תולעת ולא איש. אנכי כבזה בעיני הגוים כמו התולעת ואינני איש בעיניהם אלא חרפת אדם ובזוי עם אנו בגלות: כל רואי ילעגו לי. כן הם ישר' כי כל רואיהם ילעיגו להם ויפטירו עליהם בשפה דברים של לעג וקלון ויניעו ראש עליהם: יפטירו. יפלחו הדברי' בשפה. מן פוטר מים. והפלוח יבוא במים. כמו המפלא מעינים. והפלוח יבוא גב"כ בדברים. כמו פיך שלחת ברעה. ותרגום והאנשים שולחו וגובריא אתפטרו: גל אל יהוה. גל הוא תואר בשקל לחם חם. מגזרת לגול דרכך ה'. פי' מי שמסבב דרכיו ושאלותיו ותפילותיו אל ה': יפלטהו. יצילהו: כי חפץ בו. כי חפץ ה' בו ושמע תפילתו. כמו אם חפץ בנו ה'. או פי' כי חפץ האדם באל. כמו כי בי חשק ואפלטהו. כלומר זה ראינו ושמענו כמה פעמים כי מי שמסבב דרכיו ותפלתו אל האל יפלטהו. אם כן למה לא תושיענו כי אנחנו עינינו אליך: כי אתה גוחי מבטן. אמר איך לא תושיענו ואנחנו מודים אליך ויודעים ומכירים כי הכח מאתך ואתה העוזר והמוליך והמוליד והמבטיח התינוק על שדי האם שאין מחייתו אלא על ידי אחרים ואתה מבטיחו שיגדל מעט מעט ויוסי' בו כח והרגל עד שיבקש מחייתו מעצמו. וגידול האדם בחכמה נפלאה מעדי האם עד שיגדל והכל בכונת המכוין והנהגת מנהיג. ולא כדברי האומרים כי הכל בטבע ובמקרה בלא כוונת מכוין והנהגת מנהיג. ואנחנו העם המודים בך: עליך השלכתי מרחם. כי אתה המטריף לאמי מזוזה שתטריפני ותגדלני: השלכתי. המשליך האב והאם כי הוא אין בו דעת להשליך יהבו על האל. וכן אלי אתה. כי הם המודי' לך עלי: אל תרחק ממני. ועתה בגלות אל תרחק ממני כיון שהיית קרוב לי מבטן אמי בגדלי אל תרחק ממני בעת צרתי: כי צרה קרובה. ואם תקרב תהיה רחוקה כי אין עוזר בלתך: סבבוני פרים רבים. וזו היא הצרה קרובה כי סבבוני פרים. והוא משל לאויבים הדשנים והתקיפים והרשעים. ופי' רבים גדולים בכח. וכן אבירי בשן. ובשן הוא מקום בארץ ישר' מקום מרעה דשן ושמן. והבהמות הרועות שם הם דשנים וחזקים. והמשיל הרשעים האבירים להם. וכן אמר במשל פרות הבשן על הנשים העושקות דלים ורוצצו' אביונים: כתרוני. כמו סבבוני. כמו שהכתר סובב הראש. וכן כתרו את בנימן: פצו עלי פיהם. אלה הפרי' הנזכרים פצו עלי פיהם וטורפים אותי אעפ"י שאין דרך הפרים לטרוף אלה הפרים הם כמו האריה שהוא טורף ושואג. ואריה חסר כף הדמיון. וכן גור אריה יהודה. יששכר חמור גרם. נפתלי אילה שלוחה. והדומים להם. ושאגת האריה אחר שטרף לשמחה ולגאוה. כמו שכתוב הישאג אריה ביער וטרף אין לו. היתן כפיר קולו וגו'. כן האויבי' אחר שהורגי' ובוזזי' אותנו הם שמחי' ומתהללי': כמים נשפכתי. מפחדם נשפכתי כמים. על דרך משל. כאילו הייתי נמס והתפרדו כל עצמותי. העצמו' הם קשי' מן המי' לפיכך אמ' בהם והתפרדו' שנתפרדו מקשריהם שהם קשורים זה בזה. וכן נפזרו עצמינו לפי שאול: היה לבי כדונג. והיא הטעה שהוא נמס בקלות מפני החמימות: בתוך מעי. כל האברים הפנימים נקראו מעיים: יבש כחרש כחי. כתבו אבי אדוני ז"ל מדברי רז"ל כיחו וכיעו. ויש שפי' הפוך כמו חכי. כלומר שלא אוכל לדבר כמו שאמ' ולשוני מודבק מלקוחי. והחכם ר' אברהם בן עזרא פי' כחי כמשמעו בעבור היות חיי האדם לחת התולדת הקושרת הכל המעמדת הגוף כינה הלחה בשם כח. והוא כאשר יקרה לזקן בא בימים: ולשוני מודבק מלקוחי. חסר למד השימוש משפטו מרובק למלקוחי. כי מורבק קמוץ ואינו סמוך. והמלקוחים הם החניכים למעלה מהלשון ומתחתיו. ובא בדרך ולשונם לחיכם דבקה. וקראו מלקוחים לפי שלוקחים המאכל בעת הלעיסה. וברדם ולשוני מודבק מלקוחי. שנדבק לשוני לנושם דבר אחר שנטלתי משתי תורות תורה שבכתב ותורה שבעל פה. שנ' כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו. ור"ל בעבור שמר הגלות: ולעפר מות תשפתני. כלומר קרוב אני מהמות כאילו תכין אותי ואני מוכן להשימני בקבר שהוא עפר המותי. תשפתני מן שפות הסיר. וברדם אני דומה לכירה שנתונה בין שתי דרכים ועוברים ושבים שופתים עליה: כי סבבוני. הם האויבים ואני בתוכם כאלו שסבבוהו כלבי' שאין לו דרך לנוס מפניהם. ופי' סבבוני כלבים אחר המשל והמליצה כארי ידי ורגלי. כי הקיפוני כמו הארי שמקיף בזנבו ביער וכל חיה שתראה אותה העגולה לא תצא משם ממורא האריה ומפחדו ויאספו ידיהם ורגליה' ויבא האריה טרפו בתוך עגולתו. כן אנחנו בגלות בתוך העגולה לא נוכל לצאת ממנה שלא נהיה ביד הטורפים. כי אם נצא מרשות הישמעאלי' נבוא ברשות הערלים. והנה אנחנו אוספים ידינו ורגלינו ועומדים יריאים ופוחדים בפניהם. כי אין לנו רשות לברוח ברגלינו ולהלחם בידינו. והנה כאילו ידינו ורגלינו בכתותינו: אספר כל עצמותי. ואם אבא לספר צרותי לפני גדוליהם ממה שיעשקוני קטניהם המה הגדולי' יביטו אלי. ויראו בי בעין בזיון ונכאה. כמו אל תראוני שאני שחרחורת. לראות בך. שהוא ענין ראיית בזיון ולעג. ועצמותי כמו קרבו רבבם הגיעו עצמותיכם. ויש מפרשין עצמותי כמשמעו מן עצם. ויפרשו אספר מענין מספר. ופי' מרוב כחישותי אוכל לספור כל עצמותי והמה יביטו בי. ר"ל בבשרי ורוע תארי וילעגו לי:

יחלקו בגדי להם ועל לבושי יפילו גורל: ואתה יהוה אל תרחק
אילותי לעזרתי חושה: הצילה מחרב נפשי מיד כלב יחידתי:
הושיעני מפי אריה ומקרני רמים עניתני: אספרה שמך לאחי בתוך
קהל אהללך: יראי יהוה הללוהו כל זרע יעקב כבדוהו וגורו ממנו
כל זרע ישראל: כי לא בזה ולא שקץ ענות עני ולא הסתיר פניו
ממנו ובשועו אליו שמע: מאתך תהלתי בקהל רב נדרי אשלם נגד
יראיו: יאכלו ענוים וישבעו יהללו יהוה דרשיו יחי לבבכם לעד: לָעַד
יזכרו וישבו אל יהוה כל אפסי ארץ וישתחוו לפניך כל משפחות
גוים: כי ליהוה המלוכה ומשל בגוים: אכלו וישתחוו כל דשני ומושל
ארץ לפניו יכרעו כל יורדי עפר ונפשו לא חיה: זרע יעבדנו יספר
לאדני לדור: יבאו ויגידו צדקתו לעם נולד כי עשה:

כג

מזמור לדוד יהוה רעי לא אחסר:
בנאות דשא ירביצני על מי מנחות ינהלני: נפשי ישובב ינחני במעגלי
צדק למען שמו: גם כי אלך בגיא צלמות לא אירא רע כי אתה
עמדי שבטך ומשענתך המה ינחמני: תערך לפני שלחן נגד צררי ינחמוני
דשנת בשמן ראשי כוסי רויה: אך טוב וחסד ירדפוני כל ימי חיי
ושבתי בבית יהוה לארך ימים:

כד

מפלגין לבושי להון ועלוי פתאגאי ירמון עדבין: ואנת יי לא
תתרחיק תוקפי לסועי אוחי: פצי מקטלין דחרבא נפשי מן אידא
דכלבא רוחא רגושמי: פרוקני מפום אריא וממלכין דתקיפין ורמין
כרימנא קבילתא צלותי: אחוי גבורת שמך לאחי במצע כנישתא
אשבחינך: דחלייא דייי שבחו קדמוי כל זרעא דיעקב הבודיה יקר
ואזדעזעו מיניה כל זרעא דישראל: מטול דלא בסיר ולא שאיט
צלותהון דעניי ולא סליק שכנתיה מביניהון ובצלואיהום קדמוי
מקביל: מינך תושבחתי בכנשת סגיעת עמא נדרי אשלם קביל
דחלוי: ייכלון ענוותני וישבעון וישבחו קדם ייי דתבעין ליה ישרי רוח
בנואה ברעיונא לבכון לעלמין: ידכרון ניכסוי ויתובון קדם ייי כל
סייפי ארעא ויסגדון קדמך כל גנסת עממיא: מטול דמן קדם ייי
מלכותא ושליט בעממיא: וסגידו כל דהיני ארעא קדמוי גחנין כל
נחתין בית קבורתא ונפש רשיעא לא ייחי: זרעיה דאברהם יפלחון
קדמוי ויחוון כח גבורתא דייי לדרא בתראה: יתובון בניהון ויתנון
צדקתיה לעמיה דעתיד למלך פרישן דעבד:
תושבחתא לדוד ייי דזן ית עמיה במדברא לא חסרו כולא: באתר
ציחתא בהניית דאיתאין ישרינני על מי ניחא דברני: נפשי יתיב
במנא דברני בהלכות צדקא מטול שמיה: ברם כד אזל בגלותא
במישר טולא דמותא לא ארחל מבישתא מטול דמימרך בסעדי תיגדאך
תריצא ואוריתך הינון ינחמונני: סדרת קדמי פתור מנא זקיף קבל מעיקי דהינתא בעופיא פטימיא גושמיה ובמשח רבותא ריש כהניי לידי רווחא: ברם
טבתא וחסדא ירדפונני כל יומי חיי כד אתיב בבית מקדשא דייי נגהא ריומנא:

לדוד

יחלקו בגדי להם. יקחו ממוכינו ויניעו כפינו עד שאפי' בגדינו ולבושינו יחלקו ויקחו להם ויפילו גורלם עליהם: ואתה יהוה אל תרחק אילותי כשתחלה הברות הלה אל תרחק כי אתה אילותי וכחי ולא בטחתי אלא בך על כן לעזרתי חושה: הצילה מחרב נפשי. מחרב הגלות שלא אספה בגלות. כלב ואריה וראמי' הוא משל על מלכי אומות העולם אשר אנחנו בגלות ביניהם. וכל אחד לפי גדולתו קורא אותו: ויחידתי היא הנשמה שהי' יחידה שוכנת בבתי חומר ואין דומה לה כי הנפש המתאוה היא הגוף: הושיעני מפי אריה. כי הראם יגנח בקרניו. כמו שאמר בהם עמים יגנח יחדיו: ועניתני כמו תענני. ורבים כמוהו בדברי נבואה. או פירושו כי פעמים רבות הושעתני מצרות גדולות שהתשועה מהם כמו הנושע מקרני ראמים וכמו שהוצאתני משאר גליות כן הושיעני עתה מפי אריה: אספרה שמך לאחי. כשתושיעני מפי אריה ומקרני ראמים שתוציאנו מן הגלות אז אספרה שמך לאחי בתוך קהל אהללך: ואחיהם בני אדום שאנחנו ביניהם בגלות. וכן בני ישמעאל ובני קטורה. כי כולם בני אברהם אבינו: או פי' אנחנו אשר בגלות כספר הנסים והנפלאות שעשה עמנו האל בגלות לעשרת השבטי' שגלו בלחלח וחבור ולא היתה יד האומות מושלת עליהם כמו עלינו: יראי יהוה הללוהו. כך יאמרו בעת התשועה. ופי' יראי ה' מישרא'. והחילוק הזה כמו יראי ה' ברכו את ה' בית הלוי. בית אהרן. בית ישר'. והטעם כל אחד לפי מעלתו ושכלו ולפי קרבתו אל הא'. והנה הזכיר בזה הפסוק האהבה והיראה כן הכבוד והיראה. כי יראי ה' יגיעו מן היראה אל האהבה: וגורו ממנו כל זרע ישר'. אותם שלא הגיעו עדיין אל האהבה. ובדרש ר' יהושע בן לוי אומ' יראי ה' אילו יראי שמים. ר' שמואל בן נחמני אומר אילו גירי הצדק לעתיד לבא. ורבנן אמרי יראי ה' אילו הכהנים: כל זרע יעקב. אילו הלוים. כל זרע ישר'. כמשמעו: כי לא בזה ולא שקץ. וכן יאמרו בהתודותם כשיבאו מן הגלות כשהיינו בגלות לא בזה. ולא שקץ. ענין תועבה. כמו אל תשקצו את נפשותיכם: ענות. מענין עוני. ויש מפר' ענות עני מה שעונה בפיו כמו מענה לשון: שמע. פעל עבר בשקל כי חפץ בבת יעקב: מאתך תהלתי. יאמר כל אחד ואחד מישר' או כל ישר' כאחד כמו שהם דברי המזמור תהלתי שאני אהללך בקהל רב מהאומות מאתך היא כי אתה גרמת לי התהלה שהושעתני: נדרי אשלם נגד יראיו. כי כל האומות יראוהו אז. כמו שאומר יזכרו וישובו אל ה' כל אפסי ארץ: יאכלו ענוים וישבעו. ישר' שהם ענוים כי הגוים היו גאים עד עת גאולת ישר'. וכן ישר' הם דורשיו שהם דורשי' אותו בגלות. וכשיהיו נגאלי' יאכלו וישבעו משלל אויביהם ויתענגו הפך ממה שהיו בגלות: ויאמרו להם יחי לבבכם לעד. ופי' על דרך ותחי רוח יעקב הפך וימת לבו. כי הרוח החיה היא בלב. וכשהאדם בצרה לבו מת. כמו שאמר לבי חלל בקרבי. וכשיבא מהצרה לרוחה הנה יחיה לבבו. וטעם לעד כי לא יגלו עוד אלא יהיו בארצם שמחים וטובי לב הם ובניהם עד העולם: יזכרו וישובו אל יהוה. יזכרו האומות העוני והדלות שהיו בהם ישר' בגלות ויראו הישועה הגדולה: וישובו אל ה' כל אפסי ארץ וישתחוו לפניך כל משפחו' גוי'. לפניך דבר הנבי' כנגד השם: כי ליהוה המלוכה. אז יכירו. כל הגוי' כי לה' המלוכה. ואז יהיה מושל בגוים. כמו שאמ' והיה ה' למלך על כל הארץ: אכלו וישתחוו. פי' אדוני אבי ז"ל הפסוק לשני פנים. כי הגוים שישובו אל ה' שהיו דשנים ועשירים כן יהיו עתה. כי האל יקבל אותם בתשובתם. ויאכלו וישתחוו לאל ויודו לו על הטובה. אבל יש מן הגוים שאפילו יכרעו לפניו לא יקבלם. אותם שהרגו ישר' שהם יורדי עפר. כלומר שיהיו בגהינם ולא יחיה האל נפש אחד מהם. כמו שאמר הנביא ונקיתי דמם לא נקיתי. כי כל הרעות שעשו לישר' יוכלו לתת תשלומים. כמו שאמר תחת הנחשת אביא זהב. אבל דם האדם לא יוכל לשלם. לפיכך יהיה נפשם תחת נפשם. ונכון הוא זה הפירוש. אבל החכם ר' אברהם פי' בענין אחר כל הפסוק. ואמר דשני ארץ הם המתענגי' בעולם הזה לאכול כל דשן ואם יתעדנו בעולם הזה באחרית ימיהם ישתחוו ויכרעו לפני המלאך האוסף רוחם ולא יוכל אחד מהם להחיות את נפשו. וזהו רמז כי יתאבד נפשם בעולם הבא הפך הענוים שאמר בהם יחי לבבכם לעד. וזה שאמ' לפני המלאך האוסף אותם הוא דרך דרש. וכן אמרו בדרש כי לא תכרע כל ברך זה יום המיתה. פי' לפניו יכרעו כל יורדי עפר: זרע יעבדנו. אבל זרע שיעבדנו הם זרע ישר' שעובדים אותו תמיד: יסופר לה' לדור. הוא יקרא ויסופר בשם ה'. ויאמרו עליהם עם ה'. כי אעפ"י שאר האומות ישובו אל ה' לא יקראו עם ה' אלא ישר' והוא לבדו יסופר לה' לכל דור ודור: יבאו ויגידו צדקתו. העולים מהגלות שיבואו מכל אפסי ארץ יגידו צדקתו לעם שיהיה נולד מהם לבניהם יגידו צדקתו שעשה להם. כי הם לא ראו את מעשה ה' אשר עשה עמהם ואבותם הגידו להם:

מזמור לדוד. המזמור הזה אמרו דוד על עצמו כשיצא מצרה לרוחה. או כאמר על ישר' שיאמרו כן בצאתם מהגלות. לפיכך סמכו למזמ' של מעלה מזה. ובדרש מפרש אותו על שני פנים: בנאות דשא ירביצני. מדבר בדוד בשעה שהיה בורח מפני שאול. ומה כתוב שם וילך דוד ויבא יער חרת. ולמה נקרא שמו יער חרת שהיה מנוגב כחרת והרטיבו הקב"ה מעין טובו של עולם הבא. פי' כמו חלב ודשן תשבע נפשי: ישובב. זה המלכות שלא היה עלי זכות אלא למען שמו: גם כי אלך בגיא צלמות. זה מדבר זיף: לא אירא רע. למה כי אתה עמדי: שבטך ומשענתך. אילו הייסורין ומשענתך זאת התורה: תערוך לפני שולחן. זו המלכות: נגד צוררי. דואג ואחיתופל: דשנת בשמן ראשי. יכול על ידי ייסורין תלמוד לומר: אך טוב. יכול בעולם הזה ת"ל אך טוב וחסד ירדפוני לאורך ימים: בית ה'. זה בית המקדש. ורבנן פתרי' קריא בישר'. בנאו' דשא ירביצני. ואני ארעה את צאני ואני ארביצם: על מי מנוחות ינהלני. ועל הנהל יעלה על שפתו מזה ומזה וגו' ועלהו לתרופה. לתרופה רב שמואל חד אמר לתרופיא וחד אמ' להתיר פה אלמים. ור' יוחנן אמר להתיר פה עקרות: נפשי ישובב. זה טובו של עולם הבא. ועתה אפרש המזמור על דרך פשוטו: ה' רועי לא אחסר. המשיל עצמו לשה והאל רועה אותו. ואמר ה' רועי. וכיון שהוא רועה אותי לא אחסר דבר: בנאות דשא ירביצני. פי' בנאות מקום דשא. ואלף נאות עומדת במקו' וי"ו כוה נוות והאל הרועים נוה. כמו אני לקחתיך מן הנוה. אל נוה איתן. נוות כרות רעים. ובתמורת הוי"ו באלף. וכדמו נאות השלום. ועל נאות מדבר קינה. כי דשאו נאות מדבר. והרועה הטוב שנהג את צאנו ורועה אותם במקום דשא ושם ינוח אהלו וירעו בבקר. ובנטות היום ובעת הצהרים ירביצם בצל אהלו כמו שכתוב איכה

לדוד מזמור ליהוה הארץ ומלואה תבל ויושבי בה: כי הוא על ימים
יסדה ועל נהרות יכוננה: מי יעלה בהר יהוה ומי יקום במקום
קדשו: נקי כפים ובר לבב אשר לא נשא לשוא נפשו ולא נשבע נפשי
למרמה: ישא ברכה מאת יהוה וצדקה מאלהי ישעו: זה דור דורשו
מבקשי פניך יעקב סלה: שאו שערים ראשיכם והנשאו פתחי עולם
ויבא מלך הכבוד: מי זה מלך הכבוד יהוה עזוז וגבור יהוה גבור
מלחמה: שאו שערים ראשיכם ושאו פתחי עולם ויבא מלך הכבוד:
מי הוא זה מלך הכבוד יהוה צבאות הוא מלך הכבוד סלה:

כ ה

לדוד תושבחתא דיי הא ארעא וכדיתהא תבל ודיתבין בה: מטול
די הוא על ימיא שויתיאה ועל נהרותא אתקינאה: מאן יסק לטור
בית מקדשא דיי ומאן יקום באתר קודשיא: דכי אידיא ובריר
רעיונא דלא אומי על שקרא לחייבא נפשיה ולא קאים לנכלא: יקבל
ברכתא מן קדם יי וצדקתא מאלהא פורקניה: דנן דרא דיתבעין
ליה דבעיין סבר אפוי יעקב לעלמין: זקפו תרעי בית
מקדשא רישיכון ואזדקופו מעלני עלמא ויעול מלך יקירא: מן הוא
דיכי מלך יקירא יי עשין וגיבר יי מרי גבורתא ועביד קרבא: זקופו
תרעי גינתא דעדן רישיכון ואזדקפו מעלני עלמא ויעול מלכא יקירא:
מן הוא דיכי מלכא יקירא יי צבאות הוא מלך יקירא לעלמין:

תרעה אותה תרבי״ץ בנהרים. וכשרוצה להשקותם ינהלם על מי מנוחות. כלומר מים שילכו לאט ולא כנחל שוטף פן ישטפו אותם המים בבואם לשתות. לפיכך אמר על מי מנוחות ינהלני: נפשי ישובב. ישובב ינוח. כמו הרועה הטוב שלא ייגע הצאן ולא ידחפם אלא ינהלם לאיטם. עלות ינהל. ובזרועו יקבץ טלאים. וישובב מעניין תשובה ונחת: ינחני במעגלי צדק. כמו הרועה הטוב שלא ינהג צאנו בהרים ולא יעבירם מהר אל הר ומהר אל גבעה אלא במעגלי צדק כן הוא ינחני במעגלי צדק. וכל זה למען שמו. לא שאני ראוי לכך: גם כי אלך בגיא צלמות. גם אם יקרה לי שאהיה במקום סכנה שהוא דומה לגיא צלמות שהוא הקבר שהוא מקום החשך. כמו שאמר בטרם אלך ולא אשוב אל ארץ חשך וצלמות. לפיכך דימה הצרה לקבר. וכמו שהיה דוד פעמים רבות בסכנה. אמר כי מרוב בטחונו באל לא היה ירא שיבואהו רע: כי אתה עמדי. כי בטחתי שאתה עמדי כמו שאתה עם כל דורשיך. ומשענתך. ואחר שהמשיל הא׳ לרועה אמר שבטך ומשענתך: כי הרועה ירעה הצאן במטה אשר בידו וישען עליו כשיעמוד. ואמר המה אעפ״י שהוא אחד לפי שזכרו בשנים מטה ומשענת ינחמוני מכל צרה השבט בלכתו והמשענת בעומדו: תערוך לפני שלחן. עתה הסיר המשל למליצה. אמר תערוך לפני שלחן נגד צוררי שיראו בכבודי וירקב עצמם לקנאתם: דשנת בשמן ראשי. הדשן הוא השומן והלחות. ואם יהיה הראש דשן יהיה כן כל הגוף. ור״ל כי לא יחסר דבר. כי כל מה שהוא צריך יזמין לו האל: כוסי רויה. שלם עם למד הפועל. כי בלא הראות למד הפועל למען ספות הרוה. ופי׳ שבעה. כלומר שהיא שבעה ומלאה לעולם. ויהיה לעולם שבעי השותי׳ בה. וכל זה לרוב הטוב שנתן לו האל ולכל עמו: אך טוב וחסד ירדפוני. אני מודה לך בטובה שנתת לי עד היום אך זה אני מבקש ממך שירדפוני טובך וחסדך כל ימי חיי ולא יטרידוני מלחמות ועסקי העולם שאוכל לנוח בבית ה׳ לאורך ימי׳ ולהתבודד שם ואכין לבי ומחשבתי לעבודתך וליחודך: ושבתי. מעניין בשובה ונחת. או הוא פי׳ ישבתי כמשמעו. ר״ל שיתמיד הליכתו שם פעם אחר פעם. ופי׳ בבית ה׳ מקום הארון. ופי׳ לאורך ימים. כמו שאמר כל ימי חיי. אך היה מבקש שחייו יהיו ארוכים לפי שנות האדם. זהו לאורך ימים:

לדוד מזמור. זה המזמור חברו דוד שיאמרו אותו כשיכניסו הארו׳ לבית קדש הקדשי׳. והיה זה אחר שהעלה עולה בהר המוריה ונגלה אליו המקום וידע כי שם יהיה בית ה׳. כמו שכתוב בדברי הימים. ואמר לה׳ הארץ ומלואה תבל ויושבי בה. ואעפ״י שכל הארץ היא לה׳ זה ההר נקרא הר ה׳ ומקום קדשו. כי הוא מקום קדשו באמת. כי הוא מכוון כנגד כסא הכבוד. והארץ הוא כולל כל הארץ. כמו את השמים ואת הארץ. ותבל הוא מקומות הישוב. לפיכך אמר עם הארץ ומלואה ועם תבל ויושבי בה. וכונן הארץ על ימים ועל נהרות לצורך הברואים עליה. אבל זה ההר לא כונן אותו לכל הברואים. ואף לא לכל בני אדם אלא לנקי כפים ובר לבב. והוא זרע יעקב שהם מבקשי ה׳. ובכטוו שיהיו נקיי כפים וברי לבב. וכן היו פעמי׳ רבות כמו בימי יהושע ובימי הזקנים אשר האריכו ימים אחריו. וכמו שאמר ויעבדו את ה׳ כל ימי יהושע. וכן בימי השופטים כל ימי השופטים. ובימי שמואל את׳ שיהיו כל בית ישר׳ אחרי ה׳. ובימי דוד ושלמה. וכן בימי שאר המלכים שהיו טובים. ולא היה כזה באומה אחרת לעבוד את השם יחד. לפיכך אמ׳ כי לא יעלה להר ה׳ הקדש הזה כי אם דורשי ה׳ והם בית יעקב. ובדרש לה׳ הארץ ומלואה זו ארץ ישר׳. כי הוא על ימים יסדה שיושבת על שבעת ימים ועל ארבע נהרות. ואילו הם שבעה ימים ימא רבא. ימא דסיבכי. ימא דטבריא. ימא דמלחא. ימא דחולתא. ימא דחולייתא. ימא דשריית׳. ימא דאספמיא. ארבע נהרות. ירדן. וירמוך. קרמיון. ופיגה. כי הוא על ימים יסדה. ופי׳ על ימים ועל נהרות. סמוך לימים ונהרות. כמו ועליו מטה מנשה. ואמרו כי אין ישוב בעולם רחוק מן הים א׳ יום וזה לתועלת האותות לברואים. וכן הנהרות לתועלת הברואים. וזהו כמו שאמר לשבת יצרה. שכונן אותה כדי שיהיו היצורים בה. וטעם כי היא מתחלה לא נבראת כך אלא להיותה כולה תחת המים. כי המים היו סובבים אותה מכל צד כמו שהאויר סובב המים מכל צד והאש סובב האויר מכל צד. והנה הארץ תחת המים והאל צוה שתהיה מחיבתה האחת מגולה לשבת היצורים בה. ואמר יקוו המים אל מקום אחד ותראה היבשה: מי יעלה בהר. שאין ראוי לכל אדם שיעלה בו לפי שהוא מקום הקדש והתשובה: נקי כפים ובר לבב. והנה הזכיר שלשת תכונות האדם בפסוק זה המעשה והדיבור והמחשבה. ובשלשתן יהיה האדם שלם שיהיה נקי במעשיו ובר בלבבו ונאמן בדבורו: אשר לא נשא לשוא נפשי. ביוד והוא מאמ׳ האל. כמו לא תשא את שם ה׳ אלהיך לשוא. ונפשו הוא שמו. וכן אמר נשבע ה׳ בנפשו. וכתוב נפשו בוי״ו. ר״ל אפי׳ נפשו של הנשבע לא ישא לשוא ולא נשבע למרמה כי אם באמת ובצדקה. ואותה השבועה היא מצוה לירואי השם. כמו שנ׳ ובשמו תשבע. וכתוב אחר אומר את ה׳ אלהיך תירא ואותו תעבוד ובשמו תשבע. כשיהיו בך אילו המידות אז בשמו תשבע. וכן הוא אומר ונשבעת חי ה׳ באמת במשפט ובצדקה: ישא ברכה מאת ה׳. ישא יקח. כמו וישאו להם נשים. על דרך קח נא ברכה מאת עבדך. או פי׳ ישא אליו הנושא כמו וישא משאות מאת פניו אליהם אותם שיעלו בבית ה׳ ישא ברכה מאת ה׳ שיתן להם ברכתו וצדקתו ויושיעם מכל צרה מאלהי ישעו: זה דור דורשיו. מי הוא שיעלה בהר ה׳ ובמקום קדשו שהוא נקי כפים ובר לבב. זהו דור דורשי ה׳. והם ישר׳. וזה היה בימי שלמה שבנה הבית: וכתוב דורשו כנגד דוד שהוא דרך כלל לשון יחיד וקרי דורשיו כנגד הפרטים שהם רבים: מבקשי פניך. כנגד האל מדבר המשורר. הם הם שיבקשו פניך בבית המקדש יעקב. והם ישר׳. כי כל זרע יעקב נקראים בשם יעקב. כמו ואתה אל תירא עבדי יעקב. ואחרים זולתו. ואין צריך להוסיף זרע כמו שפי׳ המפרשים. ומלת סלה פירשתיה במזמור השלישי. ואיננו צריך לפרשה בכל מקום: שאו שערים ראשיכם. הדרש הוא ידוע שדבקו השערים זה בזה בשעה שמבקש שלמה להכניס הארון בבית קדש הקדשים. ולפי דרך הפשט נראה לו דרך משל. כמו ירעם הים ומלואו יעלוז השדה וכל אשר בו. וכן אמר שאו שערים ראשיכם והנשאו פתחי עולם. כי כבוד גדול תתקבלו היום שיבוא בכם מלך הכבוד. ולפי שמשכן הכבוד על הארון בין שני הכרובים קראו בשם ה׳ מלך הכבוד. וכן אשר נקרא שם כי שם ה׳ צבאות עליו. וכן נקרא ארון כל הארץ. וכן נאמר עליו קומה ה׳. שובה ה׳. וכן אמר עליו עלה אלהים בתרועה. ואמ׳ פתחי עולם שעד עתה נסע הארון ממקום למקו׳ בא מן המדבר לגלגל ומן הגלגל לשלה ומן שילה לארץ פלשתים לבית שמש ומבית שמש לקרית יערים ומקרית יערים לבית עובד אדום. ומבית עובד לעיר דוד. ועתה הכניסוהו במקום שיהיה שם לעולם. לפיכך אמר פתחי עולם. וכן אמר מכון לשבתך עולמים. ושער יקרא האסקופות עם המזוזות כמו שהוא. ופתח יקרא מה שנשאר מן השער מן הדלתות ולחוץ. ולכך נקרא פתח שהוא נפתח תמיד: מי זה מלך. וכאילו שואלים השערים מי זה מלך הכבוד. והתשובה ה׳ עזוז וגיבור ה׳ גבור מלחמה. ואמר אלה התארי׳ לפי שהארון היה יוצא עמהם במלחמה והיו מנצחים בו אויביהם: שאו שערי׳ הכפל כמנהג הלשון כפל עניין במלות שונות. והחכם ר׳ אברהם בן עזרא כתב כי זה הפסוק השני רמז לשוב הכבוד בבוא הגואל. ופי׳ ושאו פתחי עולם ושאו שערי׳ ראשיכם. כי ראשיכם שזכר עומד במקום שנים כמנהג הלשון: מי הוא זה מלך הכבוד. ובזה הפסוק לא הזכיר גבור מלחמה. והטעם לפירושינו כי אחר שמשכן הארון בבית עולמים לא יצא עוד למלחמה. לפיכך היתה התשובה כשנות העניין: ה׳ צבאות הוא מלך הכבוד סלה. שנראה בכבודו בבית העולמים. וכן אמר שלמה ה׳ אמר לשכון בערפל. ואמר ה׳ צבאו׳ לפי שכל צבאות ישר׳ היו באים בזה הבית ולא יקריבו אלא בו. ולפירוש החכם הנזכר הזכיר גבור מלחמה בראשונה. כי בשכון הכבוד בין ישר׳ ישכנו לבטח ואין להם מלחמה כי לא יפחדו מאויב. ולא הזכיר בשנית מלחמה. בעבור וכתתו חרבותם לאיתים והארץ תשקוט מכל מלחמה. וטעם ה׳ צבאות שיהיו אנשי הדור כמו מלאכי השם כי נקרא ה׳ ככה בעבור צבא השמים: לדוד

לדוד אליך יהוה נפשי אשא: אלהי בך בטחתי אל אבושה אל יעלצו
איבי לי: גם כל קויך לא יבשו יבשו הבוגדים ריקם: דרכיך יהוה
הודיעני ארחותיך למדני: הדריכני באמתך ולמדני כי אתה אלהי
ישעי אותך קויתי כל היום: זכר רחמיך יהוה וחסדיך כי מעולם המה
: חטאות נעורי ופשעי אל תזכר כחסדך זכר לי אתה למען טובך
יהוה: טוב וישר יהוה על כן יורה חטאים בדרך: ידרך ענוים במשפט
וילמד ענוים דרכו: כל ארחות יהוה חסד ואמת לנצרי בריתו ועדתיו
: למען שמך יהוה וסלחת לעוני כי רב הוא: מי זה האיש ירא יהוה
יורנו בדרך יבחר: נפשו בטוב תלין וזרעו יירש ארץ: סוד יהוה ליראיו
ובריתו להודיעם: עיני תמיד אל יהוה כי הוא יוציא מרשת רגלי: פנה
אלי וחנני כי יחיד ועני אני: צרות לבבי הרחיבו ממצוקותי הוציאני:

אויבי
ארחתיך
זכר
חטאות
תזכור
ועדותיו
לייראיו

לדוד קדמך יי נפשי אטול בצלו: אלהי בך איתרוחצית לא אבהית
לא ייחדון בעלי דבבי עלי: ברם כל דסכיין לך לא יבהתון
יבהתון בזוזין וסריקיא: אורחתך יי אודעיתי הילכתך אליף יתי:
דברני בזכותך ואליפינני ארום את הוא אלהא פורקני יתך סברית
כל יומא: אידכר רחמיך יי וטבוותך ארום מן עלמא הינון: חובי
שליוותי ומרדי לא תדכר כטבוותך אדכר לי אנת מטול טיבותך יי:
טב ותריץ יי בגין כן מליף חייביא באורחא: מדריך עינוותני בדינא
ומליף עינוותני אורחיה: כל הלכתיה דיי טיבו וקשוט לנטרי קיימיה
וסהידותיה: מן בגלל שמך יי ותשבוק לחובי ארום סגי הוא: מן
הוא דין גברא דדחיל מן קדם יי ילפיניה באורחא דאיתרעי: נפשיה
בטיבותא תבית ובנוי יחסנון ארעא: רזא דיי גליא לדחלוי וקיימיה
לאודעותהון: עיני מסתכלין תדירא קדם יי ארום הוא יפיק ממצדת
ריגלי: אסתכי לוותי וחוס עלי מטול דיחידאי ועניא אנא:
עקתין לבבי פתיין משינוקי אפיק יתי:

לדוד אליך זה המזמור נאמר בא"לף בי"ת. וכן יש אחרים בספר כמוהו. ויש אות בראש כל פסוק ויש בפסוק אחד שתי אותיות. ולא נודע
אבלינו מפני מה באילו יותר מבאחרים אלא אם כן נזדמן לו בפיו ברוח הקדש. ויראה שכל מזמור שנ' בא"לף בי"ת לפי גדלו. והנה
אין בו בי"ת בראש פסוק ולא וי"ו ולא קו"ף. ויש בו רי"ש שתי פעמים. ויש אומרין כי הבי"ת היא מלת בך הסמוכה לאלהי. וכן וי"ו ולמדני.
ולא נודע באמת. והדרש אומר ב"ך כ"ב אותיות. ופי' נפשי אשא. דרך תחנה. כמו נשא לבבינו אל כפים. ויש מפרש' דרך מנחה. כמו וישא משאות מאת פניו
אליהם. ובדרש כמו ואליו הוא נושא את נפשו. כמו השכיר שמקוה שכרו כן אקוה טובך וחסדך. דא"נפשי אשא זהו שאמר בידך אפקיד רוחי פדית אותי ה' אל
אמת. כשהאדם ישן מפקיד רוחו אצל הקב"ה שמא עמד שחרית ולא מצאה. הרי כתוב ה' אל אמת. אמר ר' אלכסנדרי בנוהג שבעולם אדם מפקיד אצל חבירו
חדשים ומחזירן ישנים אבל הקב"ה אינו כן אדם יגע במלאכתו כל היום ולעת ערב נפשו יגעה ושחוקה והוא ישן ומשלי' נפשו אצל הקב"ה ובשחרית היא חוזרת
לגופה חדשה ונוחה. דכתיב חדשים לבקרים. ר' סימון בשם ר' שמעון אומר ממה שאתה מחדשנו בכל בקר ובקר אנו יודעים שרבה אמונתך לתחיית המתים:
אלהי בך בטחתי. בך בטחתי ולא באחר. לפיכך תחינתי לפניך שלא אבושה. שאם לא תתן לי שאלתי הנה יש לי בושת בבטחוני. וכן הוא אומ' בושו כי בטח בך
בטחו ולא בושו. ואם תתן לי שאלתי שבטחתי בך שתתננה לא אבוש ולא יעלצו אויבי לי: גם כל קויך. לא עלי לבדי אני מבקש שלא אבוש אלא גם על כל יראי
שמך שמקוים לך. אבל אותם האנשים שהם בוגדים בי ריקם אותם יבושו משברם. כי אין שיברם ובטחונם בך. ובדרש גם כל קויך אילו ישר'. אמר דוד בשעה
שאני עומד בתפילה לפניך עלי ועל עמך ישר' אני מתפלל אל תהי תפילתי מאוסה לפניך מפני שעיני כל ישר' תלויות בי ועיני תלויות בך. אם אתה שומע תפילתי
כאילו שמעת תפילתם: דרכיך יהוה הודיעני. ארחותיך למדני. כפל העניין במלות שונות. ופי' למדני שתלמדני עד שאדע. ופי' דרכיך ה' הודיעני. כמו שבקש
משה רע"ה הודיעני נא את דרכיך ואדעך. כי כשידע דרכיו ידענו. ופי' הדבר שישכילהו הנמצאות כולם שישיג טבעם והתקשרם קצתם בקצתם וידע הכהגתו
להם בכלל ובפרט. וכן שאל משה רע"ה בהראני נא את כבודך. שאל גם כן דוד ואמר הדריכני באמתך. והוא אמתת מציאותו: הדריכני באמתך. אמר בשאלה
ראשונה הודיעני שהיא חכמה שיוכל האדם לדעת אותה. והיא חכמת הטבע. וממנה ידע האדם הבורא. כי היא כסולם לידיעת חכמת האלהות. וממנה ידע
האדם הבורא מה שיוכל לדעת והוא בגוף. אבל אמתת מציאותו ועצמו כפי שתשיג הנפש לא יוכל לדעת בעודו בגוף. כמו שאמר כי לא יראני האדם וחי. לפיכך
אמר הדריכני באמתך כאדם שמדריך הנער ללכת מעט מעט עד שירגי' וילך מעצמו. וכן פי' ולמדני הרגילני כמו הדריכני. וכן כעגל לא לומד. למו' מדבר
מעניניו הרגל: כי אתה אלהי ישעי. שתושיעני מצרות העולם הזה ותתן לי לב לקנות העולם הבא. והוא ידיעת האמת: אותך קויתי כל היום. כמו שויתי ה'
לנגדי תמיד. ופי' קויתי כל היום כמו כל הימים: זכור רחמיך. זכור לי עתה רחמיך וחסדיך שהיו לי תמיד. וזהו כי מעולם המה. כלומר בעת היצירה היו לי
רחמיך וחסדיך בבטן אמי ובגידולי אחרי צאתי. וכיון שגדלתני והבאתני עד הלום ראוי לך לחמול עלי. כי מעשה ידיך אני. כמו שאמ' איוב זכור נא כי כחומר
עשיתני: וחסדיך הראשונים זכור וחטאות נעורי אל תזכור: חטאות נעורי ופשעי אל תזכור. ופי' אותם שבימי נעורים יקראו חטאות שלא שלמה דעת האדם:
ואין שם פשע. כי הפשע הוא המרד. וכשיהיה אדם מזיד בבואו בימים מעשרים שנה ומעלה שהוא בדעתו יקרא פשע. כי הוא מכיר ויודע ועובר המצוה. הרי
הוא מורד בארון המצוה אותו. והתפלל על כולם שלא יזכור לו האל לא זה ולא זה אלא יזכור לו חסדיו וינהלהו בחסד ולא במשפט: למען טובך ה'. לא למעני אלא
למען טובך וחסדך שאתה טוב וסלח: טוב וישר. לפי שהוא טוב וישר לא ימאס החוטאים אלא אם ירצו לשוב יקבלם ויורה אותם הדרך הישרה. ופי' בדרך
בפתחות הבי"ת הדרך הידועה. והוא דרך תשובה והיא ידועה לבני אדם מאתו מימי בראשית שהורה דרך התשובה לקין החוטא ואמר לו אם תטיב שאת: ידרך
ענוים במשפט. אותם הנכנעים ושבים מחטאם ידריכם במשפט. יפתח להם דרך התשובה ויכין לבם לדעת משפטי האל ודרכיו. וזהו וילמד ענוים דרכו והוא
כפל עניין במלות שונות. וטעם במשפט בפתחות הבי"ת כי הוא ידוע בתורתו. והחכם ר' שלמה בן גבירול פירש והענו' מגיעי' אל רצון הבורא במדת הבושת
ומשיגי' העולם הקיים ולומדים דרכו. כמו שנ' ידרך ענו' במשפט וילמד ענוים דרכו: כל ארחות ה'. כי כל דרכיו חסד ואמת והם כל הדרכים אשר צוה בתורתו
ללכת בהם הם חסד ואמת אין בהם נפתל ועקש: לנוצרי בריתו ועדותיו. לא למעקשי נכוחה שלא יוכלו להכיר האמת. וכן הוא אומר כי ישרים דרכי ה' צדיקים
ילכו בם ופושעים יכשלו בם. למען שמך יהוה. שנקרא שמך טוב וסלח: וסלחת לעוני כי רב הוא. העון המיוחד שהוא גדול מכל העונות שעשה. והוא עון בת
שבע. אמר אעפ"י שביקשתי מלפני' מחילה וסליחה על חטאתי ופשעי על אותו העון אני צוכה לך לבקש מחילה כי רב הוא: מי זה האיש ירא יהוה. מי שירצה
להיות ירא ה' יכין לבבו. כי האל יעזור אותו ויורנו בדרך שיבחר האל שילך בה האדם. והוא הדרך הטובה. ויש מפרשין שיבחר האדם: נפשו בטוב תלין. אם
יאחז הדרך שיורנו נפשו בטוב תלין במותו. וזה עיקר שכר האדם: וזרעו ירש ארץ. למען צדקתו ויושרו יברך האל בניו אחריו בגללו: סוד יהוה ליראיו. סוד
ה' לא יגלה כי אם ליראיו כי המתעסקים בחכמה אם לא יהיו יראי האל ושלמים במצותיו לא יגלה להם סוד האל: ובריתו להודיעם. להודיעם בריתו שגלה
להם סודו. והברי' הוא שכורת עם הנשמה להשכילה ולאספה אל כבודו בהפרדה מהגוף. וכן קראו ברית באמרו למשה רע"ה הנה אנכי כורת ברית נגד כל עמך.
והברית הוא שחננו אור השכל ודבקו נפשו בעליונים. ואמר לו נגד כל עמך. לומר זה שעשיתי עמך הוא אות רוחני שלא יכיר אדם בו זולתך. אבל אות אחר גשמי
אעשה עמך נגד כל עמך והוא קרינת עור פניו. ומהאות הגשמי יכירו וידעו כי אות רוחני חננתיך: עיני תמיד אל יהוה. כי הוא מבטי ואליו אני נושא את עיני
לא לעזרת אחר: כי הוא יוציא מרשת רגלי. פי' מרשת האויבים. לפי מחשבתם שהם חושבים ללכדני. ועל האויבי' מאומות העולם דבר
שהם אויבי ישר'. כמו שאמר בסוף המזמור. ועד הנה דבר בצרכי הנפש. ועתה ידבר בצרכי הגוף שיצילהו מאויביו. כמו שדבר בהם בתחלת המזמור. אל
יעלצו אויבי לי. כי גם הם מצרכי הנפש. כי אם יטרידוהו האויבים במלחמתם לא יהיה לו פנאי בצרכי הנפש: פנה אלי וחנני. אעפ"י שאני מלך ויש לי עם רב
יחיד ועני אני. כי איני בוטח ברוב חיל אלא בגבורתך לבד. ועני פי' נכנע. כמו יחלוץ עני בעניו. כלומ' אעפ"י שאני מלך איני מתגאה במלכותי אבל אני שפל
ונכנע. ובדרש וכי יחיד היה דוד והלא כתוב אכם הששי דוד השביעי. וכי עני היה דוד. והלא כתוב הלא בעניי הכינותי לבית ה' זהב ככרים מאה אלף. אלא
אמר דוד לפני הקב"ה רבונו של עולם לפי ששמתני מלך על בניך ועיניהם תלויות בי ואני יחיד כנגדן. וכולם צריכים לי. ואני עיני תלויות בך שהם בניך. לפיכך
את' יחיד ועני אני: צרות לבבי הרחיבו. הרחיבו הצרות מושבם בלבי. כלומר כי רבות הם. ובאמרו כי הצרו' הרחיבו הוא דרך צחות. לכן אני צועק אליך
שהם שתוציאני ממצוקותי שאני נלכד בהם. כי אם לבבי נלכד במצוקות וצרות לא יהיה לבבי פנוי לעבודתך:

תשאותי ראה עניי ועמלי ושא לכל חטאתי: ראה אויבי כי רבו ושנאת חמס
שנאוני: שמרה נפשי והצילני אל אבוש כי חסיתי בך: תם וישר
תצרני יצרוני כי קויתיך: פדה אלהים את ישראל מכל צרותיו:
כ ו לדוד שפטני יהוה כי אני בתמי הלכתי
צרפה וביהוה בטחתי לא אמעד: בחנני יהוה ונסני צרופה כליותי ולבי:
כי חסדך לנגד עיני והתהלכתי באמתך: לא ישבתי עם מתי שוא
לשמע ועם נעלמים לא אבוא: שנאתי קהל מרעים ועם רשעים לא אשב:
אסבה ארחץ בנקיון כפי ואסבבה את מזבחך יהוה: לשמע בקול תודה
ולספר כל נפלאותיך: יהוה אהבתי מעון ביתך ומקום משכן כבודך
תאסוף : אל תאסף עם חטאים נפשי ועם אנשי דמים חיי: אשר בידיהם
זמה וימינם מלאה שחד: ואני בתמי אלך פדני וחנני: רגלי עמדה
במישור במקהלים אברך יהוה: כ ז לדודי
יהוה אורי וישעי ממי אירא יהוה מעוז חיי ממי אפחד: בקרב עלי
מרעים לאכל את בשרי צרי ואיבי לי המה כשלו ונפלו: אם תחנה
עלי מחנה לא יירא לבי אם תקום עלי מלחמה בזאת אני בוטח: אחת
שאלתי מאת יהוה אותה אבקש שבתי בבית יהוה כל ימי חיי לחזות
בנועם בנעם יהוה ולבקר בהיכלו: כי יצפנני בסכה ביום רעה יסתירני
בסתר אהלו בצור ירוממני: ועתה ירום ראשי על איבי סביבותי וא
ואזבחה באהלו זבחי תרועה אשירה ואזמרה ליהוה: שמע יהוה קולי
סא חנני אקרא וחנני וענני: לך אמר לבי בקשו פני את פניך יהוה אבקש:

חמי סיגופי וטורחי ושבוק לכולהון חובי: חמי בעלי דבבי ארום
סגיעו וסנאתא דחטופין סנו יתי: טור נפשי ושיזיב יתי לא אבהת
מטול דסברית לך: שלמתא ותריצותא יטרונני ארום סברית במימרך:
פרוק יי ית ישראל מכל עקתוי: לדוד דון יתי יי ארום
בשלמותי אנא הליכית וביי סברית בליתי לא אזדעזע: בחון יתי
יי ונסי יתי סנין כליותי ורעיוני: מטול דטובך קביל עיני והליכית
בקושטך: לא אסתחרית עם גברי שקרא ועם מטמרין לאבאשא לא
איעול: סניתי כנישת מבאשין ועם רשיעיא לא אסתחר: אקדיש
בזכותי ידי ואחזרית ית מדבחך יי: לאשמעא בקל שבחא
ולאשתעא כל פרישותך: יי רחימית מדור בית מקדשך ואתר משכן
יקרך: לא תכנוש עם חייביא נפשי ועם אינשי שדיין דמא חיי:
די בידיהון עצת חטאין וימיניהון מלין שוחדא: ואנא בשלימותי
איזיל פרוק יתי וחוס עלי: ריגלי קם בתריצא בכינשת צדיקין
אבריך יי: לדוד יי נהורי ופורקני ממן אדחל יי עושנא
דחיי ממן אדחל: כד יתקרבון עלי מבאשין לגמרא ית בסרי מעיקיי
ובעלי דבבי היכון איתקלו ונפלו: אין תשרי עלי משירית רשיעי לא
אדחל לבבי אין תקום עלי קרבא ברא אנא סביר: חדא בעיתי מן
קדם יי יתה אתבע דאיתיב בבית מקדשא דיי כל יומי חיי למחמי
בבסימותא דיי ולבקרא בהיכליה: ארום יטשינני בטלליה ביום
בישתא יטמרינני בטימור משכניה בכרך תקיף ירום ירומם יתי:
והשתא יתרם רישי על בעלי דבבי חזור חזור ואכוס במשכניה ניכסי
רעוא אשבח ואביע קדם יי: קביל יי צלותי במקראי וחוס עלי ורחום יתי: לך אמר לבי בעי אפי ית סבר אפך יי אתבע: לא תסלק

ראה עניי ועמלי. עניי כמו שפירשתי. עניי ועמלי שאני עמל במלחמות: ושא לכל חטאתי. שיהיה עניי כפרת חטאתי. כי למכוה עמלי הוא שאני נלחם בעד ישראל: ראה אויבי כי רבו. ראה אויבי פלשתים ואדום עמון ומואב וארם: ושנאת חמס שנאוני. שלא הרעותי להם והם נלחמים בי. ובדרש אם עשו שונא ליעקב לפי שנטל ממנו הבכורה לברכיים מה עשה. לפלשתים מה עשה. לבתנויים מה עשה. הוי ושנאת חמס שנאוני: שמרה נפשי והצילני. מידם כי הם אורבים לנפשי לפי שלא הצליחו על ישראל מעת שמלכתי: תם וישר יצרוני. כי עמי התום והיושר ועמהם העול והחמס. והתום והיושר יצרוני מרעתם. כי בכל צרותי קויתיך: פדה אלהים את ישראל. בין בחיי בין לאחר מותי הנני מתפלל שתפדה את ישראל מכל צרותיו:

לדוד שפטני יהוה. שפטני וראה אם לבבי ישר אליך וכפי לבבי שפטני: כי אני בתמי הלכתי. כלומר בתום לבבי ובכל אשר היה לי בטחתי בה' לפיכך אין ראוי לי שאמעד. ובדרש כתוב אחד אומר שפטני וכתוב אחד אומר אל תבוא במשפט את עבדך. אמר דוד לפני הקב"ה בשעה שאתה דן את הרשעים שפטני. בשעה שאתה דן את הצדיקים אל תבא במשפט את עבדך: בחנני יהוה ונסני. וכפי שתמצא בלבי תדינני: צרפה כליותי. תמצא אם ככסף נקי. ואמר כליותי כי הם היועצות. ואמר לבי כי הוא המבין ובעל המחשבות. וכתב צרפה על כל מחשבה ומחשבה שהיא בלא שום סיג. וכפי מחשבותי שפטני כי אעפ"י שמעשי אינם טובים לפעמים לבי הוא ישר בכל עת. ולפי המעשים אמר אל תבא במשפט את עבדך: כי חסדך לנגד עיני. לפיכך לא נטה לבי מאחריך כי תמיד חסדיך לנגד עיני. לפיכך התהלכתי באמתך. כמו את האלהים התהלך נח. שהתהלך בדרכי האלהים באמת וביושר לבב: לא ישבתי עם מתי שוא. כדי שאלמד ממעשיהם ומדבריהם הרעים: ועם נעלמים. שעושים חטא בסתר ונעלמים מבני אדם. לפיכך אמר לא אבוא לא נכנסתי עמהם במקום סתרם. ועוד כפל ענין במלות שונות ואמר: שנאתי קהל מרעים. הרשעים שנאתי להתחבר עמהם ולשבת אתם אבל מושבי בבית אלהי ושם אלך תמיד. ובשארחץ בנקיון כפי אז אסובבה את מזבחך ה' להקריב שם עולותי: לא כרשעים שמביאין עולות בידיהם וידיהם דמים מלאו. אבל אני ארחץ בנקיון כפי שלא יהיה בי שום עון כשאבוא להקריב עולות: לשמע בקול תודה. לשמיע כמו להשמיע. וכן לשמיע מעוזניה כמו להשמיע. אמר אבא בית מזבחותיך להשמיע שם בפני קהל קדושים תודה בקול רם. והוא שיהיה מודה בפניהם על החסדים שעשה לו הא' והצילו מכל צרה ולספר כל הנפלאות שעשה עמו בעתות צרותיו: אהבתי מעון ביתך. קהל מרעים שנאתי אבל מעון ביתך אהבתי. והוא הבית שהיה בו הארון. ושם הלוים והכהנים נביאים וחסידים וקדושים משרתי האל. כמו אסף ואחיו: ומקום משכן כבודך. כי במקום שהיה בו הארון שם היה שוכן הכבוד על הנביאים ואנשי רוח הקדש: אל תאסוף עם חטאים. וכיון שבחרתי אני חברת הצדיקים אל תאסוף עם חטאים נפשי. כלומר שלא אמות מיתת חטאים ואנשי דמים. כי נפשם כמים הנגרים ארצה אשר לא יאספו ונפשי תאסוף אל כבודך במותי: אשר בידיהם זמה. כמו כי זימה עשו ענין תועבה ומעשה הרע. כמו הרג. והמכה שעשו בידיהם. וכן השחד שיקבלו. כמו שאמר וימינם מלאה שוחד. ויש לפרש בידיהם ברשותם. כמו ויקח את כל ארצו מידו. וכל טוב אדוניו בידו. כלומר ברשותם ממון מקובץ מגזל ועון. והוא במעשה והוא זימה: ואני בתמי אלך. שלא אתעסק בדברי מרמה לא במחשבה ולא במעשה: פדני וחנני. פדני מצרו וחנני מטובך כדי שתראה תום לבבי ואז אודה את שמך ואומר: רגלי עמדה במישור. כלו' שלא מטה רגלי. לפיכך במקהלים אברך ה':

לדוד יהוה אורי. הואיל והוא אורי וישעי ממי אירא. אין לפחוד מאדם. ואמר אורי כי הצרה דומה לחשיכה והתשועה ממנה היא האורה. והוא מעוז חיי גם כן ממי אפחד שימיתני. כי כמו שינצב אדם במגדול להציל נפשו שלא ימיתוהו אויביו כן נשגבתי אני בו ואין לי ממי אפחד עוד. כי הנשגב במגדל עוז עדיין הוא ירא ופוחד פן יצורו עליו אויביו וילכדו המגדל או יצורו עליו עד שימות שם ברעב ובצמא. מכל זה אין אני פוחד הואיל והאל מעוז חיי: בקרוב עלי מרעים. יש מפרשין בקרוב ענין קרב ומלחמה. כלומר בהלחם עלי. או פירושו כמשמעו. אמר אעפ"י שהיו קרובים עלי להמיתני זהו לאכול את בשרי. לא פחדתי מהם כיון שהאל מעוז חיי וראיתי כי כן היה פעמים רבות כשהיו באים צרי ואויבי לי. כלו' בעבורו להכשילני ולהמיתני ולהפילני המה כרעו ונפלו: אם תחנה עלי מחנה. אפי' תחנה עלי מחנה גדול ואני במעט עם לא יירא לבי. כי לבי ושכלי הוא המבטיחי באלהים: אם תקום עלי מלחמה בזאת אני בוטח. בזאת האמירה שאמרתי כי ה' אורי וישעי ומעוז חיי: אחת שאלתי מאת ה'. אמר אמת הוא כי בבטחי בו כי הוא יצילני מכל צרה אעפ"כ שאלה אחת אני שואל ממנו. וכפל הענין עוד ואמר אותה אבקש. להודיע כי בכל לבו מבקש אותה להשקיטו מהמלחמות אעפ"י שהוא בוטח שהאל יצילנו מכל נזק אעפ"כ לבו טרוד בהם ומתעסק בצרכי הגוף. ואין לו פנאי להתעסק בצרכי הנפש. ושאל מאת ה' שישקיטהו מן המלחמות שלא יצטרך להתעסק בהם כדי שיהא גופו ולבו פנוי לשבת בבית ה'. והוא הבית שהיה שם הארון עם הנביאים והחסידים אשר שם הכהנים והלוים כמו אסף ואחיו ושאר יראי ה' העומדים שם להתעסק עמהם בעבודת האלהים בצרכי הנפש. וזהו לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו. שיהיה לו פנאי לבקר תמיד בהיכלו והוא הבית שהיה בו הארון. או פי' בשמים כמו שאמר בנועם ה' כלו' שיהיה לי פנאי לבקר ולחפש בשכלי הנפרדי' שהם מלאכי שמים אשר הנפש גזורה מהם ואליהם תשוב: כי יצפנני בסכה ביום רעה יסתירני. כי עתה בהתעסקי בצורכי הגוף יעשה עמי טובה ויתן שאלתי ויצפנני בסכה מזרם האויבי' שלא ישיגוני. וזהו ביום רעה. שהם חשבו לעשו' לי רעה והוא יסתירני בסתר אהלו וירוממני בצור שלא ישיגני יד אויבי: ועתה ירום ראשי. בהנצלי מאויבי שהיו סביבותי: ואזבחה באהלו זבחי תרועה. כלומר זבחים עם תרועה ושבח והודאה שהצילני מאויבי' רבים: ואשירה ואזמרה לו. מכל זה החסד שהוא עושה עמי. אבל זאת השאלה הנזכרת אני שואל. ועל זה אמר: שמע יהוה קולי. זאת השאלה ששאלתי. לך אמר לבי. לבי אומר תמיד בעבורך לפני בקשו. כמו שאמר אף לילות ייסרוני כליותי. לבי יסרני בעבורך ואומר לפני שיבקשוך ותהיה מגמתם אליך ובעבור זה אמר: את פניך ה' אבקש. וזו היא השאלה ששאלתי כי לבי יעצני כן:

אל־תסתר פניך ממני אל־תט באף עבדך עזרתי היית אל־תטשני ואל תעזבני אלהי ישעי: כי־אבי ואמי עזבוני ויהוה יאספני: הורני יהוה דרכך ונחני בארח מישור למען שררי: אל־תתנני בנפש צרי כי־ שוררי
קמו בי עדי־שקר ויפח חמס: לולא האמנתי לראות בטוב־יהוה בארץ חיים: קוה אל־יהוה חזק ויאמץ לבך וקוה אל־יהוה: החיים

כ ח

לדוד אליך יהוה אקרא צורי אל־תחרש ממני פן־תחשה ממני ונמשלתי עם־יורדי בור: שמע קול יורדי
תחנוני בשועי אליך בנשאי ידי אל־דביר קדשך: אל־תמשכני עם־רשעים ועם־פעלי און דברי שלום עם־רעיהם ורעה בלבבם: תן־להם כפעלם וכרע מעלליהם כמעשה ידיהם תן להם השב גמולם להם: כי לא יבינו אל־פעלת יהוה ואל־מעשה ידיו יהרסם ולא יבנם: יהרסם
ברוך יהוה כי־שמע קול תחנוני: יהוה עזי ומגני בו בטח לבי ונעזרתי ויעלז לבי ומשירי אהודנו: יהוה עז־למו ומעוז ישועות משיחו הוא: הושיעה את־עמך וברך את־נחלתך ורעם ונשאם עד־העולם: ונשאם

כ ט

מזמור לדוד הבו ליהוה בני אלים הבו ליהוה כבוד ועז: הבו ליהוה כבוד שמו השתחוו ליהוה בהדרת־קדש: ועוז

לא תסלק שכינתך מיני לא תצלי ברוגזא לעבדך סיועי הויתא לא תטלטל יתי ולא תשבקינני אלהא פורקני: מטול דאבא ואימא ישבקו יתי ויי יכנוש לי: אלפני יי אורחתך ודברני בהילכתא תריצא מטול תושבחי: לא תמסרינני ברעות מעיקי ארום קמו עלי סהדי שיקרא ומפללי חטופא: אילולי די הימנית למחמי בטובא דיי בארעא דחיי עלמא: סבור על יי תקוף ועלים לבך וסבור על יי:

לדוד לותך יי אנא קרי תקיפי לא תשתוק מיני דילמא תשתוק מיני ואתמתילית עם נחתי גובא: קביל בקל בעותי במצלי לותך כד אפרוש ידי בצלו קדם היכל קודשך: לא תנגידנני עם רשיעא ועם עבדי עילא די ממללין שלמא עם חבריהון ובישתא בלבהון: הב להון כעובדיהון וכבישות עובדיהון כעובדי ידיהון פרע להון אתיב פורענותהון להון: מטול דלא מתיבין לאוריתא דיי ולעובדי אידוי יפגרינון ולא יבנינון: בריך יי ארום קביל קל צלותי: יי עושני ותריסי ביה סבר לבי וסעדתני ודאיץ לבי ומתושבחתי אודה קדמוי: יי תקוף להון ועושנא פורקנות משיחיה הוא: פרוק ית עמך וברך ית אחסנתך זון להום וסובר יתהון עד עלמא:

תושבחתא לדוד הבו קדם יי תושבחתא כתי מלאכיא בני אלים הבו קדם יי איקר ועושנא: הבו קדם יי איקר שמיה סגידו קדם יי בשיבהורת קודשא:

אל תסתר פניך ממני. פניך שאבקש אל תסתירם ממני: אל תט באף עבדך. אל תטשני ואל תטרידני בעסקי העולם הזה שהם אף וכעס למתעסק בהם. כמו שאמר ורבהם עמל ואון: עזרתי היית. עד הנה היית עזרתי בדרכי הגוף. ועתה בשאלי עזרתך בדרכי הנפש אל תטשני ואל תעזבני אלהי ישעי. כמו שהושעתני מהרי כן תושיעני מעמל הגוף ואתעסק בדרכי הנפש: כי אבי ואמי עזבוני. אחר שיצאתי מגדולם אספתני אתה כלומר זימנת לי מחייתי וצרכי. ואחר שאני מעשה ידיך ואספתני עד הלום הורני ה' דרכך: הורני יהוה דרכך. כבר פירשנו הדרך וארח מישור שהיה מבקש: למען שוררי. הם האויבים המביטים אותו בעין רעה. כמו ויהי שאול עוין את דוד. והם חושבים כי אין לי חלק בה': אל תתנני בנפש צרי. בנפש צרי. ברצון אויבי ותאותם. כמו אם יש את נפשכם. ורצונם שלא יהיה לי פנאי לעבודת האלהים אלא שאתעסק כל ימי במלחמות בעמל הגוף: כי קמו בי עידי שקר ויפח חמס. שהם מעידים בי ומדברים בי דברי חמס לאמר שאני רשע ואיש דמים ואין לי חלק בה'. כמו שאמר עליו אלהים עזבו וגו'. ואמר דבר בליעל יצוק בו: לולא האמנתי לראות בטוב. הם היו בי עידי שקר ומדברי חמס וכמעט אבדתי מדבריהם לולי שהאמנתי בך ולא חששתי והאמנתי שיש לי תקוה בה' ואראה בטובו לעולם הבא. והו בארץ החיים. ואמר לחיי העולם הבא ארץ חיים. ואעפ"י שאין לנשמה מקום בארץ אלא לפי שנמשל טוב העולם הבא לגן עדן שהוא מקום בארץ להבין השומעים כאמר דרך משל כמו שנקרא גם כן משפט הרשעים גיהנם. והוא מקום בארץ סמוך לירושלם והוא מקום מאוס ומשליכים שם הטמאות והנבלות והיה שם אש תמיד לשרוף הטמאות והעצמות לפיכך נקרא על דרך משל משפט הרשעים גיהנם ונקרא שכר הצדיקים שהוא מקום המשובח בארץ והיא נקראת ארץ חיים. כי כאשר גורם האדם מעשיו נקנסה עליו מיתה. ובדברי רבותינו ז"ל למה נקוד על לולא כך אמר לפני הקב"ה רבונו של עולם מובטח אני בך שאתה משלם שכר טוב לצדיקים לעתיד לבוא. אבל איני יודע אם יש לי חלק ביניהם אם לאו שמא יגרום החטא. קוה אל יהוה. ומרוב האמנתי בה' אני אומר כנגד עצמי כל היום קוה אל ה' אל תחרד לדברי האויבים: חזק ויאמץ לבך. אתה חזק בדרכיו והוא יאמץ לבך שלא יחלש לדברי האויבים ותמצא חוזק. ויאמץ לבך ותקוה אל ה'. פעם שנית ר"ל שתהיה בו התקוה תמיד לא תמוש מלבבו:

לדוד אליך יהוה אקרא. גם זה המזמור מעניין המזמור שלפניו שקורא אל ה' שיתן שאלתו להשקיטו מעסקי העולם ולהניח לו שיהיה פנוי להתעסק בדרכי הנפש שהיא עבודת האלהים. ובזה יכופרו לו עונותיו שעברו ויתקרב נפשו אל האלהים. ואמר צורי אל תחרש ממני. שלא תשמע אל שאלתי כי יראתי פן תחשה ממני ונמשלתי עם יורדי בור כן אהיה כמו הרשעים יורדי גיהנם שתלך באבדון נפשם במותם. ואלת תחרש כמו תשתוק. כלומר שתעש עצמך כחרש שלא תשמע ולא תענני בתפילתי. וכן פן תחשה. כמו עת לחשות: שמע קול תחנוני. דביר קדשך הבית שהיה שם הארון. כי שם הכבוד. וטעם בנשאי ידי כמבקש עוזר מאחר שפירש לו ידו שיקבלהו בעזרתו. וכן וכפיו פרושות השמים. אפרוש כפי אל ה'. והנשיאה למעלה כנגד השמי. ויהיה פי' אל דביר קדשך כמו ונתת את הארון אל העדות אשר אתן אליך. או יהיה פי' אל דביר קדשך כמשמעו. כי לנכח המקום ישא ידיו כמו אל השמים. כי הוא על דרך משל כמו סולם לעלות התפילה לכסא הכבוד. ועל דרך זה כאמר ותבא תפילתם למעון קדשו לשמים. או יקרא דביר קדשך השמים כמו שקראם היכל והר קודש כמו שפירשנו: אל תמשכני. שלא אמות מות רשעים. כמו שאמר אל תאסוף עם חטאים נפשי. וכן בזה הלשון ואחריו כל אדם ימשוך שפי' ימשוך אל המיתה: דוברי שלום. כי רוב הרשעים אינם מגלים ומראים שלום עם רעיהם ויחשבו רעה בלבבם: תן להם. כי אין יודע לבבם אלא אתה שאתה יודע הנסתרות. לפיכך שלם להם כמעשיהם הרעים כי אתה יודע רשעם: כי לא יבינו. אינם מתעסקים בעבודת האל ואינם נותנים לבם כי אם בהבלי העולם שהם מתחכמים ומביטים עליהם. כמו שאמרו הנביאי' חכמים המה להרע ולהיטיב לא ידעו. וההבנה וההסתכלות בפעולות ה' ובמעשה ידיו היא עבודת האלהים. והיא להבין בחכמת הטבע ובפעולותיו ומעשה ידיו בשמים ובארץ. ומשם יתבונן כח מעשה אלהים שהכל מאתו. והוא הסיבה הראשונה. וכן אמרו רז"ל ואת פועל ה' לא הביטו ומעשה ידיו לא ראו. זה שאינו מחשב בתקופות ובמזלות: יהרסם ולא יבנם. דרך תפילה. כמו שאמר תן להם כפעלם: ולא יבנם. עוד אחר שיהרסם. וטעם יהרסם כנגד אל פעולות ה'. הם לא יבינו אל פעולות ה'. הוא יהרוס פעולתם ומעשה ידיהם: ברוך יהוה. דרך נבואה. ונתן הודאה לאל ששמע תפילתו. וכן היה כי באחרית ימיו היתה שבה מאת ה'. והיה דוד בסכנה עם ישבי בנוב עד שנשבעו אנשיו שלא יצא עוד עמהם למלחמה: יהוה עזי. בשורק העין. ואמר דרך שבח והודאה: ה' עוזי ומגיני. שהצילהו מישבי בנוב שאמר להכות את דוד: בו בטח לבי. שיעזרני ממנו ואעפ"י שהייתי בסכנה גדולה: ונעזרתי. כמו שכתוב ויעזר לו אבישי בן צרויה: ויעלז לבי. אין צריך לומ' אם נוצל ממות שמח אלא פירוש ויעלוז לבי שכלי. לפי שבאותה סיבה נשבעו אנשי שלא אבא למלחמה עוד. ושמח השכל שנפרד מעסקי העולם ויהיה לו פנאי להתעסק בדרכי האלהים: ומשירי אהודנו. לפיכך אתן לו הודאה. וממה אתן לו משירי אהודנו בשירותי ובזמירותי: יהוה עוז למו. וכיון שישב הוא בבית ה' התפלל על ישראל שיהיה להם עוז בצאתם למלחמה שלא ירך לבבם בשלא יהיה הוא עמהם למלחמה. ויתן ה' להם עוז במלחמתם ויגברו על אויביהם. ומעוז ישועות משיחו הוא. משיחו הוא אומר על עצמו שהוא משיח ה'. כמו שאמר גם כן על עצמו משיח אלהי יעקב. אמר ה' יהיה עוז למו לישר' כמו שהיה מעוזי בצאתי עמהם למלחמה. וי"ו ומעוז עכיינה כאשר אם לא ישבעו וילינו. וכן ושפתי רננות יהלל פי: הושיעה. הושיעם מאויביהם וברך אותם. במעשה ידיהם: ורעם. ענייננו כרועה עדרו ירעה: ונשאם. על העמים. עד העולם תפילתי עליהם בין בימי חיי בין אחרי מותי כל ימי עולם. ופי' עד העולם עד סוף העולם:

מזמור לדוד. הבו לה' כמו תנו לה' כבוד. תנו עוז לאלהים. והכתיבה בדיבור ובהודאה. והכפל כמנהג הלשון לחזק הדבר. וכפל עוד ואמר הבו לה' כבוד שמו. שתתנו לו בדבריכם הכבוד והקדושה. כי ההדר הוא הכבוד. כמו והדרת פני זקן: קול יהוה

קול יהוה על המים אל הכבוד הרעים יהוה על מים רבים: קול יהוה
בכח קול יהוה בהדר: קול יהוה שבר ארזים וישבר יהוה את ארזי שובר.
הלבנון: וירקידם כמו עגל לבנון ושריון כמו בן ראמים: קול יהוה
חצב להבות אש: קול יהוה יחיל מדבר יחיל יהוה מדבר קדש: קול
יהוה יחולל אילות ויחשף יערות ובהיכלו כלו אמר כבוד: יהוה
למבול ישב וישב יהוה מלך לעולם: יהוה עז לעמו יתן יהוה יברך
את עמו בשלום:

ל

מזמור שיר חנכת הבית לדוד: ארוממך יהוה כי דליתני ולא שמחת
איבי לי: יהוה אלהי שועתי אליך ותרפאני: יהוה העלית מן שאול לית
נפשי חייתני מיורדי בור: זמרו ליהוה חסידיו והודו לזכר קדשו: מורדי

קלא דייי שמיע על מיא בתקוף איקריה אכלי ייי על מיין סגיעין:
קלא דייי שמיע בחילא קלא דייי שמיע בשיבהורא: קלא דייי מתבר
ארזיא ותבר מימרא דייי ית ארזי לבנן: ושוורינון היך עגלא לבנן
וטור מסרי פרוו היך בר רמיא: קלא דייי מנסר שלהובין דינור:
קלא דייי מרטט מדברא מרטט מימרא דייי מדברא דרקם: קלא דייי
מבטין איילתא ומגליא חיוות חורשא ובמוקדשיה די עיל כולהון
שמשוי אמרין איקר קדמוי: ייי בדרא טופנא יתיב על דינא למתפרע
מנהון ויתיב ייי על כורסי רחמותא ושזיב ית נח ומלך על בנוי לעלמי
עלמין: ייי אוריתא לעמיה יהב ייי יברך ית עמיה בשלם:
תושבחת שירתא על חנוכת בית מקדשא לדוד: אשבחינך
ייי ארום אזקפתני ולא אחדיתא בעלי דבבי עלי: ייי אלהי צליתי
קדמך ואסיתני: ייי אסיקתא מן שיול נפשי קיימתני מן למיחת לגובא: שבחו קדם ייי חסידוי ואודו אדכרו קדישיה: מטול

קול יהוה· דרשו רז"ל בזה המזמור שכ"ל יום מתן תורה· ואמרו כי הקול הגדול שיצא מן השמים עבר תחילה על המים. ועל אי זה מים על מים רבים והם מי הים· ואמר קול ה' בכח· כלומר קול ה' בא בכח על המים. ואחר כך בא בהדר על ישראל. כלומר כדי שלא ימותו ישראל מפני הקול החזק היוצא העבירו במים תחילה להתיש כחו שם ואחכ"בא לישראל בהדר שיוכלו לסבלו· ואעפ"כ בהלו באותו הקול ואמרו ואל ידבר עמנו אלהים פן נמות. ואמר קול ה' שובר ארזים· שאותו הקול שבר ארזים וירקידם כמו עגל· ואמר קול ה' חוצב להבות אש. כמו שאמר את הקולות ואת הלפידים. ואמר קול ה' יחיל מדבר. כי רעשו ההרים והמדברות· וכן האילות וחיות השדה חלו וכאבו לאותו הקול: ויחשף יערות. כי בנפול הארזים הנה היערות חשופים: ובהיכלו כולו אומר כבוד. בהר סיני· וחשבו אומות העולם כי היה משחית העולם· כמו שעשה במבול· ואמרו מלאכי השרת ה' למבול ישב· והשבע שלא ישחית עוד העולם· וזה הקול שאתם שומעים הוא ה' שנותן תורה לעמו ישראל· וזהו שאמר ה' עוז לעמו יתן. ואין עוז אלא תורה· שנ' או יחזק במעזי. והמפרשים פירשו המזמור דרך פשוטו על נפלאות הבורא הנראים בארץ· ובני אלים הם הכוכבים. המלאכים הם אלים· והכוכבים כבנים להם· וכתב החכם רבי אברהם בן עזרא כי הטעם להזכיר הכוכבים כי כפי מערכתם ירדו הגשמים בעזרת אלהי האלהים· ופי' אלים תקיפים· ודבר על המטר ואמר קול ה' על המים. ודרך המטר הוא מהנפלאות הגדולות. כמו שכתוב עושה גדולות עד אין חקר. ואמר אחריו הנותן מטר על פני ארץ· ושולח מים על פני חוצות: ואמר אליהוא ירעם אל בקולו: נפלאות עושה גדולו' ולא נדע. והמטר יבוא עם הרעם והברקים שהם להבות אש ואבני הברד ששוברי' הארזים. או הרעש המרעיש הארזים וירקידם כמו עגל· והזכיר לבנון ושריון שהם בארץ ישראל· ודבר על ההוה ועל הקרוב· וכן דרך הלשון· וכן הרעם יחיל המדבר. והזכיר מדבר קדש שהוא מדבר גדול. והזכיר האילות כי לידתן קשה שרחמן צר ומחוזק הקול יפחדו ויחוללו ויפתח רחמם: ויחשוף יערות· בנפול הארזים: וירקידם כמו עגל· ובהיכלו· השמים: כולו אומר כבוד. כמו שאמר הבו לה' בני אלים· ואמר ה' למבול ישב· כי במים השחית הרשעים שלא היו מכירים מלכותו. והוא ישב מלך לעולם. והשאיר נח ובניו שהיו צדיקים· וידעו הבאים אחריו כי הוא מושל עולם ובידו להמית ולהחיות. ואמר ה' עוז לעמו יתן. שיצילם מנזק הרעם והברקים והרעש ומכל צרה שתבוא בעולם· ולפי דעתי כי המזמור הזה לעתיד לימות המשיח· ובני אלים הם ישראל שהם בני אברהם יצחק ויעקב. והמשיל מלכי האומות לארזים כמו שהוא מנהג הכתוב· כמו שנ' הנה אשור ארז בלבנון· וכל הפרשה· וכן נמשלו להרים כמו שאמר ההרים ימושו והגבעות תמוטנה. והוא משל על מלכי האומות. וכן נמשל חורבן האומות לחורב המים לפי שהם שלוים ושלאים ושקטים בזה העולם מכל טוב כמים לים מכסים· והמשיל בהרבנם חורב המים. כמו שאמר והחרבתי את ימה. ואומר והחריב ה' את לשון ים מצרים. ואיפשר שזה הוא כמשמעו כי כן יהיה לעתיד· ואמר קול ה' על המים. ר"ל על שלות ועל שפע האומו' ועל טובם הרב· ואמר כי אל הכבוד ירעים עליהם בקולו. ר"ל ישחיתם. ואז יראה כבודו לנשארים ויאמרו עליו אל הכבוד: קול יהוה בכח. קול ה' יבוא להם בכחו ובהדרו ובכבודו עד שיכירו כי כל כחם הבל ואין לאל ידם להנצל ממנו· ומה שהמשיל האבידו אותם לקול לפי שהקול לא יראהו האדם ולא ירגישנו כי אם בשמע ויבהיל ויפיל וימית. כן ילחם ה' עליהם בלא חרב ובלא חנית. ויתכן לפרש הענין כמשמעו· כי במלחמ' גוג ומגוג שילחם האל כתיב ונשפטתי אתו בדבר ובדם וגשם שוטף וגו'. ויהיה אותו הקול לאומות העולם בכח שימיתם ויפילם ויהיה לישראל להדר שלא יזיקם: קול ה' שובר ארזים· הם התקיפים והחזקים מהאומות. ואמר ארזי הלבנון לפי שהוא יער בארץ ישראל ויש בו ארזים גבוהים. ואעפ"י שיש במקומות אחרים כמוהו או יותר ממנו הנביאים היו מדברים על ההוה ועל הקרוב אליהם· וכן אמר הנביא על מלך אשור ארז בלבנון. וכן לבנון ושריון שהם הרים בארץ ישראל. וכן תבור וחרמון בשמך ירננו: וירקידם כמו עגל. הארזים ירקדו כמו עגל שהוא קל בעודו קטן ורוקד ורץ. ור"ל שיפילם ויניעם ממקומם שיראה שירקדו מן קול הרעם והרעש. ועשה זה לארזי' הגבוהים· וכן תהיה יד ה' בעמים החזקים כארזים וכהרים. וכן ההרים כמו לבנון ושריון ירקידם. וכן אמר על דרך משל גם כן ההרי' ירקדו כאלים גבעות כבני צאן: כמו בן ראמים. כי הראם הקטן הוא קל ורוקד כן יניע האומות ויטלטלם ממקומם: קול יהוה חוצב להבות אש. כמו קול הרעם שחוצב בו להבות אש והם הברקים שישרפו כן יבא חרון אפו עליהם שישרפם ויכלם: קול ה' יחיל מדבר. יכאיב המדבר. והוא על דרך משל. וכל חלקה טובה תכאיבו באבנים. וכן אמר מלפני חרון חולי ארץ. והזכיר מדבר לפי שאין בו ייסוב ובניין יראה אורכו ורחבו יותר· ואמר מדבר קדש לפי שהוא מדבר גדול ונורא. כמו שאמר המדבר הגדול והנורא ההוא. ואמר ונשבו בקדם ימים רבים. ור"ל יחיל מדבר האומים וארצותם. קול יהוה יחולל איילות· והם הקלים ברגליהם והחזקים המשילם בארזים ובהרים· והקלים המשילם באיילות שהם קלים ברגליהם: רוצה לומר אז רוכבי הסוסים לא ימלטו ברגליהם. כמו שאמר וקל ברגליו לא ימלט ורוכב הסוס לא ימלט נפשו. או לפי שהמשיל ארץ העמים למדבר המשיל השוכנים בה לאילות שהם שוכני מדבר: ויחשוף· בפעול האות הנוספת שלא כמנהג אשר הם במשקל יפעול אלא בפתח. כמו יחלוף ויעבור. והדומים. ופי' ויחשוף· כי בהפיל הארזים הנה והנה היערות חשופים: ובהיכלו כלו אומר כבוד· בהיכלו בירושלם יתנו כבוד לאל ששפט את העמים והכניעם עד אותו היום: יהוה למבול ישב. ויאמרו הכל ה' למבול ישב. אלו הימים הם ימי המבול כמו שישב על כסא המלוכה אז שלא היו מכירים האל אנשי העולם ויאמרו לאל סור ממנו וגו'· ומה יפעל שדי למו· וכשהביא עליהם את מי המבול והשחית העולם נח ובניו שנשארו והבאי' אחריהם הכירו כי לה' המלוכה· והוא יושב על כסא המלוכה· והוא ברא את העולם והוא משחיתו כשירצה· כן עתה לימות המשיח האומות שהרעו לישראל ולא יראו מהאל ולא הכירו אותו למלך ושהוא אדון העולם כאשר יעשה להם משפט וישאיר בני ישר' אשר ישובו לאל מהם ידעו ויאמרו ישב ה' מלך לעולם. וכן הוא אומר והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד: יהוה עוז לעמו יתן· ואז יתן ה' עוז לעמו ויכניע כל העמים בפניהם: ה' יברך את עמו בשלום· כי לעולם לא יהיה להם עוד מלחמה:

מזמור שיר חנוכת הבית לדוד· חברו דוד שיאמרוהו בחנוכת בית המקדש אעפ"י שאין בזה המזמור זכר הבית הזכיר בו סליחת פשעיו שהיו חושבים אויביו שלא תתקיים לו המלוכה ולזרעו אחריו לעונש אותו עון. ואעפ"י שנאמר לו על ידי נביא כי בנו שימלוך אחריו הוא יבנה הבית לא היו מאמיני' שיוכל להיות. כי בן שיולד לו מאותה האשה יהיה מלך ויבנה בית המקדש לה' שיהיה מקום סליחה וכפרה. וכשמרד אדוניה בסוף ימיו ורצה למלוך מעצמו בלא רשות היו סבורים שלא יהיה שלמה מלך· וכיון שהומלך וראו כי הצליח הדבר כי הקושרים עם אדוניה לא עמדו במרדם ובדחו איש לאוהליו הכירו כל ישראל כי מה' הוא מלכות שלמה וכיון שרצה האל כי בן שנולד לו מאותה אשה יהיה מלך על כל ישראל ידעו באמת כי נמחל לדוד אותו עון מחילה גמורה שלימה· והראה לשלמה צורת הבית לעיני כל ישראל והתנדב הוא לבניין הבית והתנדבו בו בני ישראל לפניו לפי' חבר מזמור חנוכת הבית על זה הדרך שהזכיר בו סליחת חטאיו שהיא רפואת נפשו. כי בזה הענין נודעה הסליחה לכל אדם: ארוממך יהוה כי דליתני. שטבעתי בבור החטא ואתה העליתני ממנו: ולא שמחת אויבי לי. שאם לא העליתני ולא סלחת לי היית משמח אותם בעבורי ועתה לא שמחתם אלא העצבתם: יהוה אלהי שועתי אליך· שתסלח לי וכן עשית. וזהו ותרפאני· שרפאת אותי מתחלואי הנפש· כי אעפ"י שהעצבתני בעולם הזה הכל הוא טוב בעיני כיון שרפאת נפשי שלא תרד לגהינם: יהוה העלית מן שאול נפשי· שאול ובור פי' גהינם· והוא משפט הרשעים: מיורדי בור. כתוב כמו וכמשלתי עם יורדי בור: וחייתני. ר"ל הבדלתני מהם· וקרי מיורדי והוא מקור ומשך הקמץ תחת היוד כמו תחת רדפי טוב: זמרו ליהוה. כל החסידי' ראוי' לזמ' ולהודו' לאל על זה. כי יסלח לשבים אליו שלא יאבד החסיד בחטאו פעם אחת אפי' יהיה החטא גדול אם ישוב לו בלבב שלם ויקבלנו: והודו לזכר קדשו. כמו והודו לשמו. כי שמו הוא זכר קדשו. כי בו נזכירהו כי אמיתת עצמו לא ידענו:

כי רגע

מטול דשעתא רוגזיה חיי עלמא רעותיה טבא ברמשא מבית בבכות ולצפרא מקים בתושבחתא: ואנא אמרית במיתבי ברוחצנה דלא אזוע לעלמא: יי ברעותך איתעתדתא לטוריא עושינא סליקתא שכינתך הויתי מתבהל: קדמך יי אקרי ולותך אלהי אצלי: מה ממון אית בדמי כמחתי לבי קבורתא אפשר דישבחונך נחותי עפרא היתנון המנותך: קבל יי צלותי וחוס עלי יי הוי סעיד לי: אפכתא איליי לחנגין לי שריתא סקי וזרזתני חדוא: מן בגלל דישבחונך יקירי עלמא ולא ישתקון יי אלהי לעלמא אשבחינך:

לשבחא תושבחתא לדוד: במימרך יי סברית לא אבהת לעלמא בצדקתך שזיב יתי: אצלי לותי אודנך בסרהוביא פצייתי הוי לי לכרך עשין לחוסנא בריכא למפריק יתי: מטול דתוקפי ורוחצני את ובגלל שמך דבריתי וזון יתי: אפיק יתי מסצדתא דגן דפרסין לי ארום אנת עושני: באידך אמני רוחי פריקתא יתי יי אלהא קשיטא: שנאתי דנטרין עובדין דדמין ללמא ולשיקרא ואנא על יי כליתי: אבוע ואחדי בטיבותך די חמית ית סיגופי ידעתא בעקתין דנפשי: ולא מסרתני באידא דבעיל דבבא אקימתא לרוחא ריגלי: חוס עלי ייי ארום עיק לי כלאת מרוגזיה עיני איתלק נפשי וכריסי: ארום שיציאו בדוונא חיי ושני בתינחתא תקל בחובי חילי כלאו: מן כל מעיקיי הוית ביסופא ולשבבי לחדא ודלותא לידעין לי דחמין בשוקא ערקין מן קדמי: אתנשיית היך שכיבא מן רעיונא הוית כמן דפחר תביר:

כי רגע באפו חיים ברצונו בערב ילין בכי ולבקר רנה: ואני אמרתי בשלוי בל אמוט לעולם: יהוה ברצונך העמדתה להררי עז הסתרת פניך הייתי נבהל: אליך יהוה אקרא ואל אדני אתחנן: מה בצע בדמי ברדתי אל שחת היודך עפר היגיד אמתך: שמע יהוה וחנני יהוה היה עזר לי: הפכת מספדי למחול לי פתחת שקי ותאזרני שמחה: למען יזמרך כבוד ולא ידם יהוה אלהי לעולם אודך:

ל א

למנצח מזמור לדוד: בך יהוה חסיתי אל אבושה לעולם בצדקתך פלטני: הטה אלי אזנך מהרה הצילני היה לי לצור מעוז לבית מצודות להושיעני: כי סלעי ומצודתי אתה ולמען שמך תנחני ותנהלני: תוציאני מרשת זו טמנו לי כי אתה מעוזי: בידך אפקיד רוחי פדית אותי יהוה אל אמת: שנאתי השמרים הבלי שוא ואני אל יהוה בטחתי: אגילה ואשמחה בחסדך אשר ראית את עניי ידעת בצרות נפשי: ולא הסגרתני ביד אויב העמדת במרחב רגלי: חנני יהוה כי צר לי עששה בכעס עיני נפשי ובטני: כי כלו ביגון חיי ושנותי באנחה כשל בעוני כחי ועצמי עששו: מכל צררי הייתי חרפה ולשכני מאד ופחד למידעי ראי בחוץ נדדו ממני: נשכחתי כמת מלב הייתי ככלי אבד:

יהוה

סטול

כי רגע באפו. כי אם יכעס על האדם רגע ומעט זמן יהיה כעסו. אבל רצונו עם רצויו יהיה זמן רב וחיים ארוכים. וכן בשלשה עשר מדות הספורות עליו ית' כולם לטובה חוץ ממדה אחת. והוא פוקד עון אבות. והוא עד שלשה דורות או ארבעה. והחסד לאלפים מן הדורות. ועל כל זה יתחייב האדם להודות לשמו. לפיכך אמר זמרו לה' חסידיו. כי מדת הטובה ממנו יתירה על מדת הפורענות: בערב ילין בכי. אם בערב ילין האדם בבכי לבקר יבשרנו ברינה. ואמשיל עתה בכי והיגון לערב שהיא חשך ועת היסוע' והטובה לבקר שהוא אור ושמחה: וכן אמר דוד האף שהראה לו על עונו והוא העונש שהענישו בעולם הזה היה בעיניו כרגע ורצונו ובשורתו בסליחת העון חיים ארוכים שהם חיי העולם הבא: ואני אמרתי. כשהייתי שלו ושקט שלא משל בי יצר הרע הייתי חושב בעצמי שלא אמוט ולא אחטא לעולם. כי חשבתי שלא יהיה כח ביצר הרע להטותי מן הדרך הטובה: כי שכלי היה גובר על טבעי והייתי מתפאר בזה בעצמי עד שהכרתי כי עזרתך עמדה לי. וכל זמן שהיה רצונך עמי העמדת להררי עוז וזהו שאמר: יהוה ברצונך. להררי. פי' לשכלי שהיה הררי העמדת בעזרתך בעוז שלא נכשלתי בחטאי בו. ולא היה כח ביצ' הרע לקחתו מידי כי במקום עוז היה. אבל כשהסתרת פניך רגע ממני ולא היית בעזרת שכלי או לנסותי לפי שהייתי מתפאר בעצמי. או לעונש חטא שקדם והרפית יד עזרתך ממני הייתי נבהל ונכשלתי במחשבתי וגבר יצרי על שכלי. לפיכך התפלל דוד ואמר גם מזדים חשוך עבדך אל ימשלו בי. כמו שפירשנו. ועוז פירשנו אותו שם והוא חסר בית השמוש בעוז. ואפשר שהוא תואר בשקל אחם חוס מעוז לתוס: אליך יהוה אקרא. וכשעבר עלי החטא מה עשיתי קראתי אליך כי ידעתי כי אין לי רפואה בלתך. וידעתי כי הייתי חייב מיתה בגיהנם והתחננתי אליך ואמרתי: מה בצע בדמי. הוא נפשי. כי הדם הוא הנפש והנפש הוא החיים הטבעיים. ובעבור כי הנפש המשכלת הנכחית שרשה בהקראה בשמה. ואמר מה בצע בחיי אם ארד אל שחת אם סופי לגיהנם וארד במותי שמה למה לי חיים ולמה הבאתני בעולם הזה אם לא לקנות עולם הבא. כי החטאים במותם לא ישאר אחריהם דבר חי אלא הכל ירד לעפר. כמו שאמר וישוב העפר לארץ כשהיה והרוח תשוב אל האלהים. והעפר לא יודוך ולא יגיד אמיתך אלא הרוח שתשוב אל האלהים אשר נתנה. ואם לא זכתה בחיים לא תשוב אל האלהי'. ואם תסלח לי אודך בחיים ובמות. וכן פרשתי גם ה' העביר חטאתך לא תמות מיתת הנפש. ויש מפרשים לא תמות מיתת הגוף: וכן מה בצע בדמי: שמע יהוה. קראתי אליך ואמרתי שמע ה' וחנני אם מטה רגלי היה עוזר לי והקימני וסלח לי: הפכת מספדי. שהייתי מתאבל על נפשי אם תאבד ואתה בשרתני ואמרת לי על יד נביא גם ה' העביר חטאתך לא תמות. הנה הפכת מספדי למחול לי: פתחת שקי. שקי שאזרתי והתעניתי על חטאי פתחת אותו בבשורתך: ותאזריני שמחה. תחת השק: למען יזמרך כבוד. והוא הנפש. כנגד מה שאמר היודך עפר אבל הכבוד יזמרך ויודך: ולא ידום. זכר הכבוד שאין לו דממה חומה והפסק. לפיכך אמר ה' אלהי לעולם אודך. כל ימי חיי אודך בעבור זה סלחת לי וידעתי כי כבודי ישאר אחרי ויזמרך כבוד לעולם ולא ידום. ובמדרש מי שחשב לעשות טובה הקב"ה כותבה כאילו עשאה. תדע לך שכן הוא שהרי דוד כיון שחשב לבנות בית המקדש נכתב בשמו. שנאמר מזמור שיר חנוכת הבית.

למנצח מזמור לדוד. זה המזמור חברו דוד כשהיה בורח מפני שאול: בך יהוה חסיתי. וכיון שחסיתי בך אל אבושה לעולם: בצדקתך. לא בצדקתי. היה לי לצור מעוז. מפני רודפי שלא ישיגוני ואעוז בך כמו שיעוז אדם בצור גבוה: לבית מצודות. מגדל חזק. כמו ודוד אז במצודה. וכן סלעי ומצודתי גם כן: כי סלעי ומצודתי. כי אתה היית סלעי ומצודתי. ומכאן ואילך גם כן למען שמך לא למעני תנחני ותנהלני: תוציאני. והנה הוא לא נלכד ברשתם שטמנו לו. אלא אמר תוציאני לפי מחשבתם שהם חושבים. כי כבר לכדוני לא אוכל להמלט מידם. כמו שאמרו הזיפים ולנו הסגירו ביד המלך. ופי' מרשת זו כמשמעו. כי היה ידוע רשתם לכל. ויש מפרשי' זו טמנו כמו אשר: מעוזי. כתוב בוי"ו עם הדגש: בידך אפקיד. הם מארבים לנפשי ואני אפקידנה לידך. וידעתי שתפדה אותי: פדית. עבר במקום עתיד: ה' אל אמת. כי אתה אל שפירושו חזק ויש יכולת בידך להפדותי. ואמת שתקיים דברך שאמרת שאני אמלוך. אם כן ידעתי שתפדה אותי מידם: שנאתי השומרים. כי אני לא הלכתי לקראת כחשים. כי בברחי מפני שאול לא שאלתי למכחשים ולהוברי שמים על טילטולי אלא על ה' בטחתי לבדו. כי אותם המכחשים שנאתי אותם כי הם שומרים הבלי שוא: אל ה'. כמו על ה'. כי יבוא לשון בטחון קשור עם מלת אל. כמו בטח אל ה' בכל לבך: אגילה ואשמחה בחסדך. אחר שתעשה עמי חסד ותצילני מידם שלא אפחד עוד מהם אגילה ואשמחה בחסדך ואודה לך על זה: אשר ראית את עניי וידעת בצרות נפשי. ופי' ראית וידעת ספרית אני להוציאני מן העוני שהייתי בו ולא תעלמת עיניך ממני. כמו ראה ראיתי את עני עמי. וכן ידעת כשהיתה נפשי בצרות הכרת והשגחת עליה להטיבה. וכן כי ידעתי את מכאוביו. מה אדם ותדעהו. אשר ידעו ה'. כי יודע ה' דרך צדיקים: ולא הסגרתני ביד אויב. ביד אויב. זה שאול שאמרו הזיפים להסגירני בידו. וכיון שלא היה רצונך להסגירני ולא הסגרתני אתה בידו לא היה כח ויכולת בידם להסגירני בידו: העמדת במרחב רגלי. מן המצר שהיו בו העמדתם במרחב. וכל זה אודה לפניך כשאנצל מידם שלא אפחד עוד מהם. ועתה שב לתפילתו ואמר: חנני ה'. עששה מגזרת יאכלם עש. כלומר נרקבם בכעס האויב עיני מבכי: נפשי ובטני. נרקבו גם כן מרעב ומצמא. כי פעמים רבות היה לו רעב וצמא בברחו. כמו שראינו שנתן לו אבימלך לחם קדש מפני רעבונו. ואמר נפשי שהיא הנפש המתאוה לאכול. ובטני הקרבים שאוכפים ומקבלים המאכל וכראשם האיסטומכא. כי בה הרעבון והשובע: כי כלו. כי מהיום שהכה דוד הפלשתי שאמרו הנשים המשחקות ודוד ברבבותיו כאמר ויהי שאול עוין את דוד מהיום ההוא ומעלה. ומאותו היום היה דוד ביגון ואנחה. כי כפשע בינו ובין המות: כשל בעוני כחי. אמר כי באנחה כשל כחו מפחדו מפני שאול. כי האנחה שוברת גופו של אדם. ומה שאמר בעוני כחי. כאדם האומר בעונותי אירע לי כך וכך: ועצמי עששו. שהם כח באדם ומוסדות הגוף כאילו נרקבו: מכל צוררי הייתי. מהרעות שעושים וחושבים לי כל צוררי הייתי חרפה שאני בורח מפניהם ממקום למקו': ולשכני מאד. ולמי אני חרפה לשכני לא לעם נכרי כי אם לשכני שהם ישראל אני חרפה להם שהם מחרפים ומבזים אותי. כמו תשימנו חרפה לשכינינו: ופחד למיודעי. שהם אוהבי ובני משפחתי אני פחד להם שהם מפחדים עלי פן אספה יום אחד ביד שאול: רואי בחוץ נדדו ממני. מי שרואה אותי ממיודעי בברחי נדדו ממני. כלומר פוחדים ורועדים ממה שרואים אותי כי הרועד מתנודד גופו: נשכחתי כמת מלב. כל כך מיודעי פותרים עלי עד שנתייאשו ממני ונשכחתי מלבם כמת שישתכח מלב אוהביו שאין להם תוחלת שישוב אליהם עוד. וכן ככלי אובד שמתייאשין הבעלים ממנו כך נתייאשו בני אבי ממני שלא יקוו שאשוב אליהם עוד:

כי שמעתי

ז כי שמעתי דבת רבים מגור מסביב בהוסדם יחד עלי לקחת נפשי
זממו: ואני עליך בטחתי יהוה אמרתי אלהי אתה: בידך עתותי
הצילני מיד אויבי ומרדפי: האירה פניך על עבדך הושיעני בחסדך:
יהוה אל אבושה כי קראתיך יבשו רשעים ידמו לשאול: תאלמנה
שפתי שקר הדברות על צדיק עתק בגאוה ובוז: מה רב טובך אשר
צפנת ליראיך פעלת לחסים בך נגד בני אדם: תסתירם בסתר פניך — לחוסים
מרכסי איש תצפנם בסכה מריב לשנות: ברוך יהוה כי הפליא
חסדו לי בעיר מצור: ואני אמרתי בחפזי נגרזתי מנגד עיניך אכן
שמעת קול תחנוני בשועי אליך: אהבו את יהוה כל חסידיו אמונים
נצר יהוה ומשלם על יתר עשה גאוה: חזקו ויאמץ לבבכם כל — נוצר עשה
המיחלים ליהוה: ל ב לדוד משכיל אשרי
נשוי פשע כסוי חטאה: אשרי אדם לא יחשב יהוה לו עון ואין ברוחו — נשוי
רמיה: כי החרשתי בלו עצמי בשאגתי כל היום: כי יומם ולילה — כלו
תכבד עלי ידך נהפך לשדי בחרבוני קיץ סלה: חטאתי אודיעך ועוני
לא כסיתי אמרתי אודה עלי פשעי ליהוה ואתה נשאת עון חטאתי
סלה: על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצא רק לשטף מים — לשטף
רבים אליו לא יגיעו: אתה סתר לי מצר תצרני רני פלט תסובבני — רבי
סלה: אשכילך ואורך בדרך זו תלך איעצה עליך עיני:

מטול די שמעית טיב ביש דאמרין עלי עממין סגיאין רתיתא מחזור
חזור באיתכנשיהון כחדא עלי למיסב נפשי חשיבו: ואנא עלך
רחיצית ייי אמרית אלהי אנת: באידך זמני פורקני פציתני מן יד
בעלי דבבי ומרודפי: אנהר סבר אפך על עבדך פרוקני בטובך:
ייי לא אבהית ארום קריתך יבהתון רשיעי ישתקון ויחתון לשיול:
תתפקקן סיפוותי שיקרא דממללן על צדיקא נידופין בגיותנותא
ובסרנותא: כמה סגי טובך דאצשיתא לדחלין מינך עבדתא לסברין
עלך למפרע להון אגר טב קביל בני נשא: תטמרינון בטמרא בעידן
רוגזך מגירודי גיברא תטשינון כד במטללתא מתיגרת לישניא:
בריך ייי ארום פריש טיבותיה לי בקרתא כריכתא: ואנא אמרית
באיתבעותי למיערוק אישתציית מקביל יקרך בקושטא שמעת קל
צלותי באתחנונתי לותך: רחומו ית ייי כל חסידוי מהימניא נטיר
מן ביש ייי ופריע על דורבני דעבדין גיותנותא: תקופו ויתעלים
רעיונכון כל דכיילין למימרא דייי: לדוד שכלא טבא אמר
דוד טובוי דמן שבקין ליה מרודוי חפיין על חיטאוי: טב למשה בר
עמרם דלא חשיב ייי ליה עוויין בדיל דלא הות ברוחיה נכלא: מטול
דשתקית מן פתגמי אורייתא בליין גרמיי בנהמותי כולא יומא: ארום
יומם ולילי תקיפת עלי מחתך איתהפיך רוטבי היך שרבא דקייטא
לעלמא: חובתי אודעינך ועוויתי לא חפית אמרית אודי על מרודיי
קדם ייי ואת שבקתא עוויתי חובי לעלמין: מטול דא יצלי כל חסידא
קדמך לעידן רעותיה לחוד לעידן דייתון עממין סגיאין היך מיא לותיה לא ימטון למבאשא: את הוא ייי טמור לי מן עקא תנטרינני ביעת שזבותא
תחזרינני לעלמא: אשכלינך ואליפינך באורחא דין תהך אימלכינך ואישוי עלך לטבא עיני:
לא תהוון

כי שמעתי. אויבי שהיו מוציאים דבה עליו אל שאול. אמר יש לי מגור מסביב. כי אין מגורי מפאה אחת שאשמר ממנה אלא מסביב: בהוסדם. שהם
מתייעצים יחד עלי וחשבו לקחת נפשי ולא ללכדני ולקחת אותי לעבד כי אם לקחת נפשי: ואני. הם חשבו לקחת נפשי ואני בטחתי עליך. כי אמרתי אלהי
אתה. כלומר אתה אדון ושופט עלי לא הם: בידך עתותי. העתים שהם חושבים ללכדני ולקחת אותי ואורבים לנפשי בידך הם ולא בידם. לפיכך הצילני
מיד אויבי ומרודפי: האירה פניך על עבדך. כמו אל עבדך. וכן אמר יאר ה' פניו אליך. ואור הפנים היא הישועה וההצלחה בחסדך. ואעפ"י שאיני ראוי: יהוה
אל אבושה. שלא אשוב ריקם מלפניך. אבל הרשעים יבושו מתקותם כי הם לא קראוך ולא שמוך לנגדם: ידמו לשאול. ידמו לשון כריתה. כמו אל תדמו בעונה:
לשאול. לקבר. או פי' כמשם לגהינם: תאלמנה שפתי שקר. המוציאים עליו דיבה והם אומרים עליו לשאול כי הוא היה מתנשא ומתפאר במלוכה: על צדיק.
על עצמו ועל הצדיקים אחרים: עתק. דבר עתק וחזק: מה רב טובך ה'. הרשעים מדברים בגאוה ובוז דברים עתיקים על הצדיקים ויראי
האל. לפי שרואים אותם שפלים ואלומים אינם יודעים מה גדול הוא הטוב אשר צפנת להם לעולם הבא. ואם בעולם הזה שפלים יתרוממו לעולם הבא. ומלבד
זה פעלת ותדרשת טוב רב להם פעמים רבות בעולם הזה. וזהו נגד בני אדם לפי שלא יבושו לעיניהם מפני שהם חוסים בך: תסתירם. דרך תפלה או דרך
נבואה: בסתר פניך. בסתר רצונך. כי בפנותו אל האדם ר"ל שהוא רוצה בו. וכשמעלים עיניו ממנו הוא שונאו. וכן אמר עורף ולא פנים. אראה ביום אידם:
מרוכסי איש. מגאוות בני אדם ומגבהותם. כמו שאמר בגאוה ובוז. והוא מן וירכסו את החשן. שהוא כמו ויגבהו. וכן והרכסים לבקעה: תצפנם בסוכה
מריב לשונות. כמו שאמר דבת רבים. הדוברות על צדיק עתק: ברוך ה'. ואז אשבח ואומר: ברוך ה' כי הפליא חסדו לי. כי דבר פלא היתה הצלתו
בדרך נבואה. אמר זה בעיר מצור. היתי כשנב כאלו הייתי בעיר מצור. ומצור ענין חוזק. כמו ותבן צור מצור לה: ואני אמרתי בחפזי. כמו
שאמר ויהי דוד נחפז ללכת מפני שאול שהיה אז בסכנה גדולה. כמו שאמר עוטרים אל דוד ואל אנשיו לתפשם: נגרזתי מנגד עיניך. כמו נגזרתי מענין
גרזן. אמר חשבתי באותו העת שהושלכתי מנגד עיניך ולא תפנה אלי עוד: אכן שמעת קול תחנוני. והסבות סבות להצילני. כמו שאמר ומלאך בא מהרה
אל שאול כי פשטו פלשתים על הארץ: אהבו את יהוה. בווי בסגול מפני אות הגרון. וברוב יבוא בפתח. כמו ושחטו את הפסח. אמר הדין עליכם שתאהבו
אותו כשתראו מה עשה עמי: כי אמונים נוצר ה'. ששמרני מכל אויבי. ואמונים תאר. כמו פשו אמונים: ומשלם על יתר עשה גאוה. האמונים נוצר מיד
הגאים המדברים בגאוה. כמו שאמר והעושים בגאוה ישפילם ומשלם להם על יתרם ועל גאותם: חזקו. חזקו כל המייחלים לה' כי הוא יאמץ לבבכם:

לדוד משכיל אשרי נשוי פשע כסוי חטאה. כבר כתבנו בפתיחה ובמזמור הרביעי טעם משכיל ושאר ראשי המזמורים. אמר אשרי מי שנשא
האל על פשעו וכסה את חטאתו בתשובה שישוב אל האל. ובעונש שיענישהו בעולם הזה. כי אין סליחת העון בלתי עונש מעט או רב.
ולפי תשובתו יקל עונשו. והנה אשריו שיהיה נקי מעון לעולם הבא. ומלת נשוי בא בדרך בעלי ההא. וכן וכשוא את כלימת'. ועוד כפל הענין
ואמר: אשרי אדם לא יחשוב ה' לו. עונו למאומה. כלומר ששאו ברצותו יושר לבבו ששב אל ה' בכל לבו. וזהו שאמר ואין ברוחו רמיה. כי אין תשובתו
במרמה כאומר אחטא ואשוב. או שיהיה במחשבתו שישוב ויחטא. ואמר דוד זה על עצמו שהיה דואג על עונו. ואמר אשרי מי שידע שהא' נשא עונו. ואדוני
אבי ז"ל פי' הענין הזה כן. אמר כי זכר שלש מדרגות שהצדיקים הם בהם. והחל במדרגה התחתונה. והוא נושא פשע. והוא שחטא והעוה ועבר עבירות.
ואחר כן חזר בתשובה שלימה וסלח לו: כסוי חטאה. שיש לו זכיות וצדקות הרבה ואין לו כי אם חטא קטן והוא כסוי ואינו נראה בתוך צדקותיו. דומה כמו
גרעין דוחן בתוך שאה של חטים שמתכסה הגרעינה בהם שאינה נראית: לא יחשב ה' לו עון. זה שלא חטא כלל. ואפי' לא עלה על לבו. וזהו ואין ברוחו
רמיה. ואמר כי הקדים תחילה נשוי פשע בעבור כי רוב הצדיקים במדרגה זאת ומעוטם כסוי חטאה והמעט מן המעט לא יחשוב ה' לו עון: כי החרשתי
בלו עצמי. מלת כי עניינה כאשר. כמו כי תוליד בנים והדומ' לו. ואמר כאשר שתקתי וחשבתי בעצמי עוני בלו עצמי מרוב דאגתי ואני שואג עליהם כל היום:
כי יומם ולילה: ביום ובלילה אני דואג על עוני וזהו שאמר תכבד עלי ידך שאני דואג ממכתך שלא תענישני עונש גדול כמו שעוני גדול ולרוב דאגתי כחש בשרי
ובכרי ונהפך השמן לחורב וליובש. ולשדי הוא טוב השמן ולחותו. כמו לשד השמן. ואמ' בחרבוני קיץ. כי בקיץ יתיבשו הענינים'. ואעפ"י שידע דוד עצמו על העון
הגדול וקבל אותו בעולם הזה אעפכ"י היה דואג עליו שמא לא נגמר מירוק העון בעולם הזה ואולי יענש בו בעולם הבא: חטאתי אודיעך. אעפ"י שהוא יודע
הנסתרו' אמ' אודיעך כדרך לשון בני אדם. כלו' שאתודה עליו בפי לפניך ולא אכסה אותו: אמרתי. זה חשבתי. כי זה הטוב הוא לי אחר שחטאתי שאתודה עלי
פשעי ואתה בהתוודותי לפניך ושובי בלב שלם תשא עון חטאתי: נשאת. עבר במקום עתיד. וכמוהו רבים כדברי הנבוא'. או אמר נשאת דרך נבואה וסמיכות
עון לחטאתי לגודל חטאתי כמו אדמת עפר. מטיט היון: על זאת. כיון שראו כי שמעת תפילתי ונשאת חטאתי יתפלל כל חסיד אליך אם קרהו עון: לעת
מצוא. לעת שימצא לבו פנוי שיהיה לבו שלם בתשובה: רק לשטף מים רבים. אם יעשה זה אין צריך לומ' שהוא לא יאבד בחטאו אלא אפי' אם באו לעולם צרות
רבות דומות לשטף מים רבים ששוטפים הכל אליו לא יגיעו כמו שלא הגיעו אלי: אתה סתר לי מצר. כי אתה הייתה סתר לי ומצרות תצילני כל זמן שאני
בהם מענש עוני ולא נטשתני ביד אויבי: רני פלט תסובבני. רננות וצעקות של הצלה תסובבני כנגד האויבים שסבבוני: אשכילך. מוכיח למי שישמע
תוכחתו יהיה יחיד או רבים: איעצה עליך עיני. אתן לך עצה ממה שראיתי בעיני בעצמי. כי חטאתי והלכתי בדרך לא טוב והכרתי בעצמי וניחמתי
ושבתי אל ה' בכל לבי וסלח לי וקבל אותי בתשובה כן תעשה אתה:
אל תהיו

לא תהוון כסוסיא והיך כודנא דלית בהום ביונא בזממא ופרומביא
תיקוניה לאיתחסמא כחדא לא יתקרב לותך: סגיאין כיבין לרשיעא
ודכלי בייי טיבותא יחזרינה: חדו במימרא דייי ובעו צדיקיא ושבחון
כל תריצי לבא: שבחו צדיקיא קדם ייי לתריצי יאי שבחתא
: אודיאו קדם ייי בכנרא בנבלא דעסרתי נימין שבחו ליה: שבחו
קדם ייי שירתא חדתא אוטיבו לשבחא ביבבא מטול דתקין פתגמא
דייי וכל עובדוי בהימנותא: רחים צדקתא ודינא טובא דייי מליא
ארעא: במימרא דייי שמיא איתעבידו וברוחא דפומיה כל חיליהון:
דמכניס היך זיקא מוי דימא יהבינון באפותיקי תהומיא: ידחלון מן
קדם ייי כל יתבי ארעא מיניה ירתתון כל דיירי תבל: מטול דהוא
אמר ויהוי הוא פקיד ואיתקיים: ייי תבר מלכת עממיא בטיל מחשבת
אומיא: מלכתא דייי לעלמא קיימא מחשבת ליביה לדרי דריא:
טוביה דגבר דייי אלהיה עמא די בחר לאחסנא ליה: מן שמיא איסתכל
ייי חמא ית כל בני נשא: ממדור בית מותביה אודיק לות כל יתבי
ארעא: די ברא יתהון מכוון כחדא לבהון ומתבונן לכל עובדיהון:

אל תהיו כסוס כפרד אין הבין במתג ורסן עדיו לבלום בל קרוב א
אליך: רבים מכאובים לרשע והבוטח ביהוה חסד יסובבנו: שמחו
ביהוה וגילו צדיקים והרנינו כל ישרי לב: ל ג
רננו צדיקים ביהוה לישרים נאוה תהלה: הודו ליהוה בכנור בנבל
עשור זמרו לו: שירו לו שיר חדש היטיבו נגן בתרועה: כי ישר
דבר יהוה וכל מעשהו באמונה: אהב צדקה ומשפט חסד יהוה
מלאה הארץ: בדבר יהוה שמים נעשו וברוח פיו כל צבאם: כנס
כנד מי הים נתן באוצרות תהומות: ייראו מיהוה כל הארץ ממנו נותן
יגורו כל ישבי תבל: כי הוא אמר ויהי הוא צוה ויעמד: יהוה הפיר יראו
עצת גוים הניא מחשבות עמים: עצת יהוה לעולם תעמד מחשבות מחשבת
לבו לדר ודר: אשרי הגוי אשר יהוה אלהיו העם בחר לנחלה לו:
משמים הביט יהוה ראה את כל בני האדם: ממכון שבתו השגיח
אל כל ישבי הארץ: היוצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם:

אל תהיו. לא תהיו כמו הבהמה שאין בה תבונה ולא תדע אם תעשה רע ותזיק ולא תבין. וצריך לבלום פיה במתג ברסן שלא יקרב אליך לנשוך אותך שאין לה תבונה שתוסר ותוכח בדברים אם לא יעשו בה מעשה למונעה מן הרע. אבל אתם לא תהיו כן אלא הבינו והתוכחו והתווסרו ושובו לאל ממעשיכם הרעים ויסלח לכם. וזכר הסוס והפרד שהם נרכבים ויאחז הרוכב הרסן שהוא בפיהם בידו לכבשם ולהכניסם אל מקום שירצה ולמונעם מן המקום שירצו הם ללכת ולמנוע פיהם מלהזיק. ומתג ורסן אחד. והוא כלי עשוי לבלום פי הבהמה. אלא שהם משונים זה מזה בתכונות מעשיהם: עדיו. פיו. כמו המשביע בטוב עדייך: רבים מכאובים לרשע. שבוטח ברוב חילו ולא הביט אל האל ולא הבין בעונותיו ובחטאותיו רבים מכאובים באין לו. ואין מי שיצילהו מהם. אבל מי שהוא בוטח בה' ויבין שאין לו משען בלעדיו צריך לו לשוב מחטאיו ומהדברים אשר מנעהו. וישכיל כי הטוב והרע מאת האל יבוא לו לפי מעשיו ובוטח בו לבדו: חסד יסובבנו. הפך הרשעים שיסבבום מכאובים רבים : שמחו ביהוה וגילו. מי שבוטח בו ישמח מרוב הטוב שיבוא לו מאתו. או פי' שימצא נפשו בעבודת האל שמחה ובבטחונה בו. והרנינו. פועל יוצא. אתם שמחו והרנינו לכל מי שלבו ישר. וירצה לאחוז דרככם בשרו אותו בטוב מאת האל והרנינו אותם:

רננו צדיקים ביהוה. בי"ת בה' במקום למ"ד. וכן ושלח את השעיר במדבר. או תהיה הבי"ת כמשמעה. ופי' רינתכם ותהלתכם בו תהיה לא בזולתו: לישרים נאוה. האלף נחה ושרשו אוה. וכן נאוו לחייך בתורי. לא נאוה לכסיל תענוג. לא נאוה לנבל שפת יתר. ובכולם האלף נחה חוץ מן לביתך נאוה קדש: שהאלף נעה והסכימו' דעת המדקדקים שהאלף שורש והיא פא"ה הפועל והנון לבניין נפעל. ויתכן שהנון שורש ושרשו נאה. ובא בי"ת להראות למד הפועל בשקל נאוה. ורבותינו הרגילו בדבריהם זה הלשון בשורש נאה. ידמה כי כן הוא השורש אצלם באמרם אתרוג נאה לולב נאה כמה נאים מעשיו. וזולת זה הרבה. ופירוש הענין יפה. כלו' לצדיקים ולישרים טוב ויפה לרנן ולהלל לה'. כי הם המבינים והמשכילים בפעל ה' ובמעשה ידיו ובחסדיו עם ברואיו. ובזה השתדלותם לא בתאות העולם. לפיכך אמר כי להם הוא נאה השבח שישבחוהו לפי מה שיכירו במעשיו. כמו שאלך ומספר בזה המזמור: הודו ליהוה בכנור. כי כלי הנגון מעוררים הנפש החכמה ועוזרים אותה: בנבל עשור. חסר וי"ו השימוש. והוא כמו בנבל ועשור. וכן שמש ירח והדומים להם. ועשור הוא כלי נגון שיש לו עשרה יתרים. לפיכך נקרא עשור וכן עלי עשור ועלי נבל: שירו לו שיר חדש. חדשו לו שיר תמיד: היטיבו נגן בפה וביד השתדלו לרנן לו: כי ישר. גזירות האל ומשפטיו ישרים והכל באמונה אין עול. כמו שאמר משה ע"ה: אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא. והצדיקים והישרי' יכירו ויודו צדקו וישרו. ואם יבואם מקרה רע ופגע ישבחו לאל ויודו צדקו וי"ו ויכירו כי לטובתם הוא. ומה שעושה האל באמונה הוא עושה. וכשיכירו כל זה ישבחו בשמחה ובטו' לבב על הרעה כמו על הטובה. כי הרעה טובה היא אצלם. וכן אמ' הנביא אודך ה' כי אנפת בי. ואמר דוד חסד ומשפט אשירה: אוהב צדקה ומשפט. הוא עושה בעולמו פעם צדקה פעם משפט. אבל החסד הוא הגובר. לפיכך אמ' חסד ה' מלאה הארץ. וכמו שהוא עושה הוא אוהב שיעשו ברואיו כן. וכן אמר הנביא כי אני ה' עושה חסד משפט וצדקה בארץ. כי באלה חפצתי. כלומ' כמו שאני עושה אותם כן אני אוהב שתעשו אתם: בדבר יהוה. כמו שנאמ' ויאמר אלהים במעשה בראשית והוא הרצון והחפץ. וכן וברוח פיו. והוא כפל דבר. וזה מחסדי האל שהמציא הברואים בטוב מה שיוכלו להיות כפי גזירת חכמתו. כמו שנ' וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד. והנה השמים וכל צבאם נעשו בדברו והארץ בכללם. כי לא ישוב הגלגל אלא על דבר עומד והיא הארץ. וכל אשר בארץ תלוי בצבא השמים כי הם המנהיגים ברצון האל: כונס כנד. ועוד מחסדי האל על ברואיו שהקוה המים מעל פני הארץ וכנסם וקבצם במקום אחד והיתה יבשה. כי לולי זה לא היתה בריאה שם אלא הדגים. ובאמרו כנד שהוא התל והערמה. כמו נצבו כמו נד נוזלים. ויעמדו נד. להורות כי המים גבוהים על הארץ. וכן נראה כי המים שהיו שטוחי' על פני כל הארץ כשנקוו במקום אחד באמת גבהו על הארץ לרוב. כי אין במקום שנקוו המים עומק אעפ"י שבסוף הארץ משפעת ויורדת מפני שהוא כדורית. ומה שאמר יורדי הים. הוא כנגד השפה שהארץ גבוהה על שפת הים. וזה מנפלאות הבורא שהמים גבוהים ויבואו גלי הים עד המקום שהוא השפה ולא יעברו המקום. כמו שאמר האותי לא תיראו נאם ה' אם מפני לא תחילו אשר שמתי חול גבול לים. חק עולם ולא יעברנהו. ויתגעשו ולא יוכלו' והמו גליו ולא יעברנהו. לפיכך אמר נותן באוצרות תהומות. כאילו הם באוצרות שלא יוכלו לצאת משם. והנה באילו הפסוקים זכר הארבעה יסודות. כי במלת שמים רמז יסוד האש. וברוח פיו רמז האויר והארץ רמוזה בשני הפסוקים. וזכרה בפירוש למעלה שאמר וחסד ה' מלאה הארץ: יראו מיהוה כל הארץ. וכיון שהוא כן דין הוא שיראו מה' כל הארץ כי הוא תיקן להם הישוב. כמו שאמר כונס כנד. אם כן ממנו יגורו כל יושבי תבל. וזה ישבור דברי המכחישים בתורה שאומרים שהעולם קדמון: כי הוא אמר: אם תרצה תפרש אותו על הענין שקדם על בריאת העולם. או על הענין הבא אחריו ה' הפיר עצת גוים. אמר כי הוא ברא את העולם ובידו הכל ואין כח באדם לשנות בענייני העולם ממה שהוא אמר וצוה להיות. כי כן יהיה ויעמוד ולא יוכל אדם לדחות גזרותיו הבאים עליו ולא בכח ולא בעושר. ומה שיחשוב הוא לעשות בתחבולותיו אם לא ירצה האל לא יהיה. וזהו שאמר: ה' הפיר עצת גוים. אמר גוים. כלומר אפי' יהיו כל הגוים בעצה אחת ובהסכמה אחת ה' יפר עצתם. כמו שאמר כל הגוים כאין נגדו. או אמר גוים כנגד מה שעתיד לזכור. אשרי הגוי אשר ה' אלהיו. כי שאר הגוים נותנים הכח לאלהים אחרי'. והוא המונם. ומהם והם היחידי' אומרי' כי אין השגחה וידיעה לאל במעשה האדם. לפיכך אמר ה' הפיר עצת גוים. ואמר עוד הניא מחשבות עמים. כמנהג הלשון כפל ענין במלות שונות: עצת יהוה. דרך משל כנגד עצתם ומחשבותם: אשרי הגוי: כי אינם כאלה האמונות הסכלות אלא אומרים ומאמינים כי ה' האלהים. שפירושו שופט ומנהיג ומשגיח על הכל. ואמ' אלהיו כי הוא קבלו לאלהי'. וכן העם בחר לנחלה לו. כי הוא קבלם לעם נחלה. כמו שאמ' את ה' האמרת היום להיות לך לאלהים. וה' האמירך היום להיות לו לעם. ונפרדו מהאמונות הרעות ונכונו לקבל בדעתם ולהבין בשכלם כי מאתו יבוא להם הטוב ותמורתו. הכל לפי מעשיהם. כמו שאמ' וידעת את ה' אלהיך. כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל. ואמר עיני ה' אלהיך בה מראשית השנה. ואמר בתמורתו איכה ירדוף אחד אלף אם לא כי צורם מכרם. כלומר כי לא יהיה הדבר הזה במקרה. וכן כל הברכות והקללות שיעדם הוא יוצא ממנהג העולם כדי שידעו כי הכל בגזרה הוא מאתו. והגוי שיש להם אמונה זו אשריהם: משמים הביט. זהו דעת זה הגוי שזכר לא כאותם האומרים עבים סתר לו ולא יראה וחוג שמים יתהלך: ממכון שבתו. כפל מה שאמר במלות שונות לחזק האמונה. כי כן הוא רואה ויודע כל מה שעושים: השגיח. כמו הביט. וכן משגיח מן החלונות: היוצר יחד. כי מי שיצר לבם באמת ידעם. כלומר איך יעלמו ממנו מחשבות לבם והוא יצרם. על דרך שאמר היוצר עין הלא יביט. ומה שאמר יחד כי ידעם כלם דרך כלל. וכן אמרו רז"ל. ודקדקו מלת יחד ואמרו וכולם נסקרים בסקירה אחת. וכיון שידע לבם כל שכן מעשיהם. זהו המבין אל כל מעשיהם. ויש לפרש היוצר כמו ואשליכהו בית ה' אל היוצר. שהוא כמו האוצר. ואמר כי הוא אוצר יחד לבם. כלומר באוצרו ובגנזיו הם כולם כמו שידוע ומוחזק לאדם מה שהוא באוצרו:

אין

אין המלך נושע ברב־חיל גבור לא־ינצל ברב־כח׃ שקר הסוס
לתשועה וברב חילו לא ימלט׃ הנה עין יהוה אל־יראיו למיחלים וברוב
לחסדו׃ להציל ממות נפשם ולחיותם ברעב׃ נפשנו חכתה ליהוה יראיו
עזרנו ומגננו הוא׃ כי־בו ישמח לבנו כי בשם קדשו בטחנו׃ יהי־
חסדך יהוה עלינו כאשר יחלנו לך׃ ל ד

לדוד בשנותו את־טעמו לפני אבימלך ויגרשהו וילך׃ אברכה את־ וילך
יהוה בכל־עת תמיד תהלתו בפי׃ ביהוה תתהלל נפשי ישמעו ענוים
וישמחו׃ גדלו ליהוה אתי ונרוממה שמו יחדו׃ דרשתי את־יהוה וענני יחדיו
ומכל־מגורותי הצילני׃ הביטו אליו ונהרו ופניהם אל־יחפרו׃ זה
עני קרא ויהוה שמע ומכל־צרותיו הושיעו׃ חנה מלאך־יהוה סביב
ליראיו ויחלצם׃ טעמו וראו כי־טוב יהוה אשרי הגבר יחסה־בו׃
יראו את־יהוה קדשיו כי־אין מחסור ליראיו׃ כפירים רשו ורעבו ליראיו
ודרשי יהוה לא־יחסרו כל־טוב׃ לכו־בנים שמעו־לי יראת יהוה
אלמדכם׃ מי־האיש החפץ חיים אהב ימים לראות טוב׃ נצר לשונך נצור
מרע ושפתיך מדבר מרמה׃ סור מרע ועשה־טוב בקש שלום
ורדפהו׃ עיני יהוה אל־צדיקים ואזניו אל־שועתם׃ פני יהוה בעשי
רע להכרית מארץ זכרם׃ צעקו ויהוה שמע ומכל־צרותם הצילם׃

לית מלכא מתפריק בסגעי חילוותא גיברא לא מתפצי בסגעי חיליה
׃ שקרא סוסא לפורקנא ובסגיעי תוקפיה לא משתזיב׃ הא עינא
דייי מסתכלין לדחלין מניה לסברין לטיבותיה׃ למפצי ממותא נפשתהון
ולקיימותהון באולצנא׃ נפשנא מסתכיא לפורקנא דייי סעודנא
ותריסנא הוא׃ ארום במימריה יחדי ליבנא מטול דבשום קודשיה
איתרחיצנא׃ יהי טובך ייי עלנא היכמה דסברינן עלך׃
לדוד כד שני ית מדעיה קדם אבימלך ופטריה ואזל׃ אברך ית ייי
בכל עידן תדירא תושבחתיה בפומי׃ במימרא דייי תושבחת נפשי
ישמעון עינוותניא ויחדון׃ הבו רבותא קדם ייי עימי ונרומם שמיה
כחדא׃ תבעית אולפן מן קדם ייי ועני ומכל דחלתי פצי יתי׃
אסתכלו לותיה ואתנהרו ואפיהון לא עצבו׃ דין עניא צלי קדם ייי
שמיע ומכל עקתוי פרקיה׃ שרי מלכא מלאכא דייי חזור לדחלין
מיניה ושיזיב היכון׃ אשתמודעון וחמון ארום טב ייי טובוי לגבר
דאיתרחיץ במימריה׃ דחילו מן קדם ייי קדישוי ארום לית חוסרנא
לדחלוי׃ בני אריוותא אסתמכנו וכפנו ותבעי אולפנא דייי לא חסרין
כל טובא׃ אזילו בניא קבילו מיני דחלתא דייי אליף יתכון׃ מן גברא
דבעי חיי רחים יומנא למחמי טבא׃ טור לישנך מביש וסיפוותך
מלמללא נכלא׃ זור מביש ועביד טב בעי שלמא ורדף בתרוהי׃
עינוי דייי לות צדיקיא ואודנוי לקבלא צלותהון׃ פרצופא דייי רגיזין
בעבדי בישא לשיצאה מן ארעא דכרנהון׃ צליין צדיקיא וקדם ייי שמיע ומכל עקתהון פצינון׃

אין המלך נושע. והלא ברו' המלך בוודאי נושע ומנצח ברוב חיילותיו ובצבאותיו. אלא רצה לומ' כי יכירו בני אדם כי הו' המשגיח עליהם ומבין אל כל מעשיה' ומטיב ומריע למי שירצה. כי הנה תראה לפעמים כי המלך שהו' הגדול שבבני אדם ויש לו רב חיל לא יושע אלא יכשל עם כל חיילותיו לפני עם מעט ובמה יהיה זה אם לא במעשה האדם משגיח. כי הנה מלך אשור כל זמן שרצה האל בו כבש כל העמים וכבש כל הארצות. והאל קראו שבט אפי וזעמי. כאילו שולח אותו ומצוה לעשות מה שהיה עושה. וכיון שהתגאה וכתן הכח ותחבולה לעצמו לא לאל. ואמר בכח ידי עשיתי ובחכמתי כי נבונותי. ובא לירושלם בחיל כבד. כאמר עליו וישכימו בבקר והנה כלם פגרים מתים. הנה לא נושע ברוב חילו אבל נכשל כיון שקצף האל בו. וכמו זה רבים נכתבו בספרי הנבואה לאות ולעד: לא ינצל ברוב כח. כי הנה סנחריב בניו הכוהו בחרב. וגלית שהיה גבור נפל ביד דוד שהיה כנער ורך. הנה לא יועיל לו לאדם לא כחו ולא חילו אם לא ברצון האל: שקר הסו' לתשועה כי האל נתן לו הגבורה כמו שאמ' התתן לסוס גבור' כלומ' כמו שנתתי אני. וכשלא ירצה האל בגבורתו יכשילנו ולא יושע בו רוכבו: וברוב חילו לא ימלט. וברוב כחו לא ימלט הרוכב עליו: הנה עין יהוה. הנה הבוטחים בחילם לא יכבלו אבל יראי האל והמייחלים לחסדו שמירת האל עליהם ויצילם מחיל רב: להציל ממות נפשם. במלחמה. ואם יבוא רעב בעולם יחיה אותם מאחר שמייחלים לחסדו מסבב סבות להשביעם בין הרעבים: נפשינו. ולאחר יראיו מיחלים לחסדו: נפשינו חכתה לה': לפיכך הוא עזרנו ומגיננו: כי בו ישמח לבנו. שיצילנו מן הרעו' ישמח בו לבנו. כי הכרנו כי התשועה באה לנו מאתו כי בשם קדשו בטחנו לפיכך הצילנו: יהי חסדך. כן יהיה חסדך עלינו בכל עת ובכל זמן כמו שיחלנו:

לדוד בשנותו יהוא אכיש מלך גת. ושני שמו' היו לו. או היה שם כנוי לכל מלך מפלשתי' אבימלך. כי כן מצ' אכיש בימי אברהם ובימי יצחק: ויגרשהו וילך. היה בסכנה גדולה ושנה טעמו שפי' טעמו דעתו ודברו. כמו מטעם המלך כדי שיתנכר אליהם. או לפי שבראותם אותו כי היה שוטה ומתהולל לא יחושו עליו ועל גבורתו ולא ימיתוהו. וכיון שגרשהו אכיש ואמ' הזה יבוא אל ביתי הודה לאל שהצילהו וחבר זה המזמו' והוא באלף בית בראשי הפסוקים זולתי הוי"ו שהוא באמצע פסוק. ובדרש מרוב השמחה ששמח דוד בהצלו עשה שירה זו באלף בית: אברכה את ה' בכל עת. כי תמיד הוא עושה לי נסים וחייב אני לברכו ולהללו תמיד בכל עת. ובדרש מה הוא תמיד זהו שאמר הכתוב את הכל עשה יפה בעתו. אפילו השטות יפה בעתו. הוא לדוד בשנותו את טעמו לפני אבימלך. עשה עצמו כשוטה ושיכה את עצמו והיה כותב על הדלתות אכיש מלך גת חייב לי מאה רבוא זהובים. ביהוה תתהלל. לא במושיע אחר כי אין לי מושיע זולתו והוא נתן בלב אבימלך לגרשני ולא תקר עלי: ישמעו ענוים וישמחו. הענוים בשמעם הצלתי ישמחו אבל לא הגאים שהיו שונאי דוד: גדלו. אמר כנגד הענוים גדלו לה' אתי על הישועה שהושיעני ואני ואתם יחדיו נרוממה שמו: דרשתי. כי בהיותו בין ידיהם היה בלבו דורש את ה' ומתחנן לפניו בלבבו שיצילהו מידם: ומכל מגורותי הצילני. מזו וממגורת שאול ששלח לביתו להמיתו והטיל כמה פעמים החנית אליו להמיתו: הביטו אליו. עבר במקום עתיד. וכמוהו רבים. אמר כל בני אדם שהם בצרה יביטו אליו ויכהרו אליו ויכהרו. כמו ונהרו אליו ואל טובו באחרית הימים שענייכו ההליכה במרוצה כמו הנהר. כמו שירוץ אדם למגדל עוז להסגב בו יביטו אל ה' וירוצו אליו ולא יבושו בבטחונם. זהו ופניהם אל יחפרו. לא יבושו כי יראו שזה עני קרא וה' שמע. יחפרו ענין בשת. כמו וחפרה הלבנה. ואמר ופניהם לפי שהבושת יראה בפנים. כמו שאמר לא עתה פניו יחורו. ויש מפרשין ונהרו ענין אורה. מן ואל תופע עליו נהרה. ר"ל הביטו אליו הצריכים לעזרתו ונהרו פניהם. כלומר שיושעו: זה עני. על עצמו אמר כמו שפירשנו: חונה מלאך ה' סביב. כשהאויבי' חונים סביבם להרע להם מלאך ה' חונה סביבם ואין בהם כח לגעת בהם ויחלצם. וטעם מלאך כמאמר דניאל אלהי שלח מלאכי' וסגר פום אריותא: וכן אמר ומלאך פניו הושיעם. המלאך הגואל אותי מכל רע: טעמו. ידיעת השכל ובחינתו יקרא טעם. וכן טעמה כי טוב סחרה. כמו שטעם אדם המאכל ויבחננו בעצמו אם מר אם מתוק אם מלוח אם תפל: וראו. גם כן במראה השכל או במראה העין ותראו בעיניכם כי טוב ה' שמגיע טובו לחוסים בו. והכירו ותדעו כי אשרי הגבר יחסה בו: יראו. האלף נחה ואילו היה נראית היה על משקל שמרו זכרו ולהפריד בינו ובין יראו מן ראה הניחו האלף. וקדושיו הם המונעים עצמם מרוב התאוה. כמו המזיר עצמו מן היין שנקרא קדוש. שנאמר עליו קדוש הוא לה'. ואמר אתם קדושי עליון ומספיקים את עצמכם במעט מן העולם ואין אתם רודפים אחר הטרף. לא תיראו שיחסר טרפכם. יראו את ה' לבדו והוא יטריפכם זה השורך: כי אין מחסור ליראיו. ואמר זה לפי שהוא היה גולה בין פלשתים ואין לו שם יודעים ומכירים אותו שיתנו לו לחם לאכול. ולפי שירא את ה' לא חסר טרפו: כפירים רשו. כי תראו כי הכפירים שיש להם גבורה בבקשת טרפם פעמים רשו ורעבו ולא תועיל להם גבורת'. וכן אמר ליש אובד מבלי טרף ובני לביא יתפרדו. אבל דורשי ה' לא יחסרו כל טוב: לכו בנים. פעמים יפול לשון הליכה על זירוז המעשה לא שירצה בו הליכה ממש כמו לכה כא אנסכה בשמחה. לכו ונחשבה על ירמיהו מחשבו'. לכו נא ונוכחה. והדומים להם. וכמו לכו בנים שמעו לי יפו' בנים אותם ששומעי' ושומרים מוסרו ולמודו. וכן בני הנביאים תלמידי הנביאים: יראת ה' אלמדכם. לפי שזכר סביב ליראיו. כי אין מחסור ליראיו. אמר מי שירצה להיות מיראיו אני אלמדנו היראה. ועוד אמר: מי האיש החפץ חיים. כלומר מי שירצה בחיים ובימים שיראה בהם טוב ישמע יראת ה' שאלמדנו והחיי' וימי הטוב הם בעולם הזה ובעולם הבא. ומה היא היראה: נצור לשונך מרע. באה שני הפסוקי' כלל מצו' לא תעשה בדבור ובמחשבה ובמעשה: נצור לשונך מרע. שלא תדבר רע בבני אדם. ובכלל זה עדות שקר וקללת אביו ואמו וקללת הדיין והמלך וכל שכן ברכת השם: ושפתיך מדבר מרמה. שלא תדבר אחד בפה ואחד בלב ואילו הם שפתי מרמה שמרמה את חבירו שמדבר לו טובות וחשב בלבו רעתו. כמו שאמר הכתוב בפיו שלום ידבר ובקרבו ישים ארבו. וזהו מצות לא תעשה שבלב. כמו לא תשנא את אחיך. ואמר אל תחרוש על רעך רעה והוא יושב לבטח אתך: סור מרע. ר"ל סור מלעשות רע. ובכלל זה כל הלאוין אשר במעשה: ועשה טוב. כלל בו כל מצות עשה שבמעשה: בקש שלום ורדפהו. בקש שלו' בפה ורדפהו בלב. וזהו יראת ה' שלמדתי אתכם. כמו העבד שירא את אדניו ועושה מצותיו ונזהר שלא יעבור את פיו לכל אשר יצונו. עיני יהוה. מי שאחז הדרכים האלה נקרא ירא ה' וצדיק. ומהו תגמולו מאת האל שמירת האל דבקה בו ומצילהו בכל דרכיו. זהו עיני ה' אל צדיקים. ואם יקרהו שום פגע יקרא אליו וישמע צעקתו ויצילהו מצרתו. זהו ואזניו אל שועתם: פני יהוה. בצדיקים עיניו ושמירתו לטובה. ובעושי רע. פניו להכרית מארץ זכרם. כמו ונתתי פני באיש ההוא והכרתי אותו: צעקו. טעמו אל הצדיקי' שזכר לא בעושי רע הרבק בו. וכן ואף לאמתך תעשה כן. ואם שלם אלה לא יעשה לה:

קריב יי לתבירי ליבא וית מכיכי רוחא יפרוק: סגיעין בישן מערען
לצדיקא ומן כולהון פצא ליה יי: נטיר לכולהון איברוי חדא מנהון
לא מתברא: מתותא דרשיעא בישא וסנאי צדיקא יתחייבון: פרוק
יי נפשא דעבדוי ולא מתחייבין כל דסברין במימריה:
לדוד איתגר יי במרי תגרתי סדר קרב קביל בעלי קרבתי: אתקיף
תריס ועגיל וקום בסעדי: ושלוף מורניתא וטרוקיתקא וזמן
לאורעות רודפי אמר לנפשי פריקך אנא: יבהתון ויכספון תבעי
נפשי ירתעון לאחורא ויתכנעון חשלי בישותי: יהוויין היך מוצא קדם
זעפא ומלאכא דיי דחי: יהי אורחתהון חשוכא וחכירייא ומלאכא דיי
רדיף להון: ארום מגן פרסן לותי שיית מצדהון מגן כמנו לנפשי:
תתייה שליא לא יתחכם ומצדתיה די פרס תצידיה בשליא יפל בה:
ונפשי תחדי במימרא דיי תדוץ בפורקניה: כולהון אבראי תהויין
אמרין יי מן כותך פצי ענייא מן תקיף מיניה ועניא וחשוכא מן אנסיה:
קיימין סהדי חטופין מאן דלא חכימית שיילין לי: פרען לי בישתא
חלף טבתא בען למתכל לנפשי: ואנא בעידן מרעותהון לבישית סקא
סגיפית בצומא נפשי וצלותי על עובי תתוב: היך חברא היך אחא
דילי הליכית היך אבילא דמתאבל על אימיה חביר שחיית: ובתברי

קרוב יהוה לנשברי לב ואת דכאי רוח יושיע: רבות רעות צדיק
ומכלם יצילנו יהוה: שמר כל עצמתיו אחת מהנה לא נשברה:
תמותת רשע רעה ושנאי צדיק יאשמו: פדה יהוה נפש עבדיו ולא
יאשמו כל החוסים בו:

ל ה

לדויד ריבה יהוה את יריבי לחם את לחמי:
החזק מגן וצנה וקומה בעזרתי: והרק חנית וסגור לקראת רדפי
אמר לנפשי ישעתך אני: יבשו ויכלמו מבקשי נפשי יסגו אחור ויחפרו ישועתך
חשבי רעתי: יהיו כמוץ לפני רוח ומלאך יהוה דחה: יהי דרכם חשך דוחה
וחלקלקות ומלאך יהוה רדפם: כי חנם טמנו לי שחת רשתם חנם
חפרו לנפשי: תבואהו שואה לא ידע ורשתו אשר טמן תלכדו
בשואה יפל בה: ונפשי תגיל ביהוה תשיש בישועתו: כל עצמתי
תאמרנה יהוה מי כמוך מציל עני מחזק ממנו ועני ואביון מגזלו:
יקומון עדי חמס אשר לא ידעתי ישאלוני: ישלמוני רעה תחת טובה
שכול לנפשי: ואני בחלותם לבושי שק עניתי בצום נפשי ותפלתי
על חיקי תשוב: כרע כאח לי התהלכתי כאבל אם קדר שחותי:

קרוב יהוה · קרוב לשמוע צעקתם ותפילתם: ואת דכאי רוח יושיע. כפל ענין במלות שונות: רבות רעות. כי פעמים רבות יכסה האל את הצדיק לטובתו ולהראות צדקתו לבני אדם · כי לא ימוט לבו ולא יטה מדרך האמת מפני הצרה: ומכולם יצילנו ה'. שלא יכשל באחת מהם · כמו שאמר שבע יפול צדיק וקם ורשעי' יכשלו ברעה: שומר כל עצמותיו · כי העצמות הם מעמידי' הגוף ויסודו: נשברה · מלעיל · והוא כפעל עבר. רוח נשברה מלרע. והוא כפעל עומד · תמותת רשע. הרעה שחושב לעשות הרשע לצדיק אותה רעה תמיתהו · כמו שאמר ויפל בשחת יפעל: יאשמו · האלף בשבא לבדו והוא נקראת בתנועה קלה. וענינו מן שממה. וכן תאשם שומרון · אשם ושמם בענין אחד: פודה ה' נפש עבדיו · הרשעים חושבים עליהם רעה והאל פודה אותם מידם. ואמר נפש כי הם חושבים עליהם לקחת נפשותם: ולא יאשמו. הרשעים יאשמו ולא כל החוסים בו: יאשמו · האלף בשוא לבדו והשין בשוא הראשון נח והשני נע:

לדוד ריבה יהוה את יריבי. גם זה המזמור בברחו מפני שאול · ריבה מלרע בוויו מבנין הפעיל משפטו הריבה. יריבי. היוד נוספת כיוד יקני' יבול וענינו מריבי · והוא תאר · וכן את יריבך אני אריב: לחם את לוחמי. כפל העניין במלות שונו': החזק · דרך משל כאדם האוחז כלי מלחמה להלחם. החזק ענינו אחוז בחזקה ובזריזות · וכן והחזיקי את ידך בו. ויבא בקמץ בית ובלא בית. והוא לשון אחיזה · וקומה מלעיל · ואין כמוהו בספר מלעיל: והרק חנית · ענין חליצה למלחמה. וכן וחרב אריק אחריכם. וסגר · גם כלי מכלי המלחמה · ויש מפרשים אותו כמשמעו ענין סגירה. כלומר סגור הדרך לקראתם ברדפם אחרי שלא ישיגוני: אמור לנפשי. כי הם מבקשים לקחת נפשי כמו שאמ' מבקשי נפשי ואתה בשר לנפשי ואמור לה אל תפחדי כי ישועתך אני · והעניין שיביא חוזק בלבו · הפך והבאתי מורך בלבבם: יבושו · יבושו מגבורתם ומתקותם: יסוגו אחור · ישובו אחור · וכן לא נסוג אחור לבנו · אמר כשתבוא לקראתם בחרב ובחנית הם ישובו אחור מרדוף אחרי: ויחפרו חושבי רעתי · יבושו שחשבו לעשות לי רעה ולא יוכלו: יהיו כמוץ. המוץ הוא התבן הדק והוא נדף לפני הרוח · ומלאך ה' דוחה · כי המוץ פעמים יהיה לו מעמד לפני הרוח כשימצא גדר או דבר שעמידנו · אבל הם לא יהיה להם מעמד. כי מלאך ה' ידחה אותם: יהי דרכם חשך וחלקלקות · שתים רעות. והשלישית ומלאך ה' רודפם · כי ההולך בחשך יכשל באבן ובמכשול הדרך ויפול. וכן ההולך בחלקלקות ימעדו רגליו ויפול. ועם כל זה יוכל לילך בנחת ואולי ימלט. אבל אם אחר רודף אחריו יצטרך לו ללכת במרוצה ועל כל פנים יפול: כי חנם טמנו לי. יש מפרשין כי חנם על לא חמס בכפי טמנו לי שחת רשתם. ר"ל שחת ברשתם · כלומר שחפרו בור וכסו וטמנו פיו ברשת כדי שיעבור עליו ולא ירגיש ויפול לתוכו. כמו שעושו הצידי' כשירצו לצוד חיות השדה שעושים בארות בארות בשדות וביערי' ומכסים אותם ברשתות ועפר כדי שלא ירגישו החיות מן הבור ויפלו לתוכו כשיעברו עליהן: חנ' טמנו לנפשי. על לא חמס בכפי טמנו השחת והרשת עם עפר כמו שפרשתי: לנפשי. כמו לגופי. והוא כנוי · ואינני מקללם בחנם אבל הם רדפוני חנם וטמנו לי רשתם ללכדני. ופי' שחת ורשתם כי שני דברים הם · כי השחת היא חפירה · כמו עד יכרה לרשע שחת · וכן בשחיתותם נתפש. וכן יקרא הקבר שחת שהיא חפירה · ופי' השחת והרשת בחנם עשו לי הרשת טמנו לי שאהיה נלכד בו · והשחת חפרו לנפשי שאפול בו · ויש לפרש שחת כמו רשת. וכן נלכד בשחיתותם. ובדברי רז"ל ההיא שתא דהוו קא מינכו עלה בתרי · ושתא ר"ל שיחתא. כי מנהגם להסתיר אותיות הגרון · וכן אמרו לא תפוקו לנו שוותא שהוא כמו שעותא · תרגום ויספר ואשתעי · וסמיכות שחת לרשתם לרוב השתדלותם ללכדו. וכן בזה הסמיכות טיט היון · אדמת עפר. ואחר כן אמר חפרו לנפשי שחפרו לי חפירה שאפול בה · והעניין כי בכל צד שיוכלו לחשוב תחבולות ולהתעולל עלילות ללכדני עשו כן: תבואהו שואה לא ידע · כינוי היחיד כנגד כל אחד מאויביו. או כנגד שאול: לא ידע. לא ירגיש בה עד שתבואהו כדי שלא יוכל להמלט ממנה: בשואה יפול בה. ברשת שטמן לי. וענין שואה כמו מהומה הבאה פתאום · וכן משואות רשעים כי תבוא: ונפשי תגיל ביהוה · כשינקום לי מאויבי ויציל נפשי מהם שחשבו לקחתה תגיל בה' תשיש בישועתו שהושיעה מידם: כל עצמותי תאמרנה · כל זה איננו חטוף כחביריו אלא נקרא בקמץ רחב. וכן כל אחי רש שנאוהו. והשאר שהם נקודים קמץ הם חטופים כולם זולתי אילו השני: ונכרו העצמות במקום הגוף · כי העצמות הם מעמידי' הגוף ויסודו · אמר כי הנפש והגוף יודו לך שהצלתם. והודאת הגוף דרך משל · כמו לבי ובשרי ירננו אל אל חי. או פי' עצמותי הזדעזע איברי הגוף בכונת התפילה וההודאה · וכאילו הם ישבחו. או פי' כל עצמותי כי מתכונת יצירת אברי הגוף ישבח אדם הבורא בהם. וכאילו הם ישבחו. וכן פי' אותו החכם רבינו בחיי נע' · והרב החכם הגדול ר' משה בר' מיימון ז"ל · וטוב הוא הפי' אבל איננו נופל בענין הפסוק: מי כמוך מציל · שתציל עני מחזק ממנו שהצלת אותי מאויבי שהיו חזקים ממני · ובדרש מציל עני מחזק יצר טוב מיצר רע: ועני ואביון מגוזלו. וכי יש גזלן גדול מזה: יקומון עידי חמס. היו לו בישראל שונאים והיה בהם מי ששאל ממנו ממון בעד שקר. ואעפ"י שלא מצאנו זה בספר שמואל הנה ראינו מזכר זה החמס בין התלונות שהיו לו על שונאיו: ישלמוני רעה תחת טוב'. שישאלו ממני ממון שלא ידעתי מעולם שהיה להם אצלי דבר. ואני עשיתי עם אלה האנשים טובה והם ישלמוני רעה: שכול לנפשי. והדבר הזה הוא כמות לנפשי · או פירושו יקחו ממני ממו' בחמס ויבקשו לקחת נפשי ויסובבו לה אם יוכלו ללכדה: ואני בחלותם לבושי שק · מספר הטובה שהיה הוא מבקש ועושה להם. אמר אם היה אחד מהם חולה הייתי כואב ודואג ולובש שק ומתענה בעבורו שירפאהו האל · ותפלתי שהייתי מתפלל עליהם על חיקי תשוב · כלומר הטוב שהייתי מבקש עליהם יבוא אלי שלא יחשוב אדם כי בנראה הייתי עושה זה ומראה עצמי דואג עליהם אבל בנסתר הייתי מתפלל עליהם בהפך ומבקש רעתם. על כן אמר ותפילתי על חיקי תשוב · ומה שאמר עניתי בצום נפשי. ובית בצום פתוחה · כלומר בצום הידוע והוא היום שיתענו בו קרובי החולה גם אני עניתי נפשי עמהם. כאילו היה אחי וקרובי: כרע כאח לי. כן הייתי מתהלך קודר על מי שהיה חולה מהם · כמו שעושה הריע על ריעו. והאח על אחיו · או כמו שמתאבל הבן על אמו שמתה. ואמר אם ולא אב · כי יותר כואב אדם על אמו שנוכר ממנה בבטנה והניקתו וגמלתו וטפחתו עד שגדל · ואף אחר שגדל · האם מצויה בבית ומכינה לבן צרכו במאכל ובמשתה. כן שחותי והתהלכתי קודר · כי האבל והמצטער הולך שחוח. וטעם קודר כי מפני היגון והאנחה יכוס זוהר פני אדם כי יתקדרו פניו · או אמר קודר על המלבוש כי האבל לובש שחורים. ואדוני אבי ז"ל פירש כאבל אם כמו התינוק שמתה אמו ואין לו מיניקת שהוא קודר:

ובצלעי

ובצלעי שמחו ונאספו נאספו עלי נכים ולא ידעתי קרעו ולא דמו:
בחנפי לעגי מעוג חרק עלי שנימו: אדני כמה תראה השיבה נפשי חרוק
משאיהם מכפירים יחידתי: אודך בקהל רב בעם עצום אהללך:
אל ישמחו לי איבי שקר שנאי חנם יקרצו עין: כי לא שלום ידברו
ועל רגעי ארץ דברי מרמות יחשבון: וירחיבו עלי פיהם אמרו האח
האח ראתה עינינו: ראיתה יהוה אל תחרש אדני אל תרחק ממני:
העירה והקיצה למשפטי אלהי ואדני לריבי: שפטני כצדקך יהוה
אלהי ואל ישמחו לי: אל יאמרו בלבם האח נפשנו אל יאמרו
בלענוהו: יבשו ויחפרו יחדו שמחי רעתי ילבשו בשת וכלמה
המגדילים עלי: ירנו וישמחו חפצי צדקי ויאמרו תמיד יגדל יהוה
החפץ שלום עבדו: ולשוני תהגה צדקך כל היום תהלתך:

לו

למנצח לעבד
יהוה לדוד: נאם פשע לרשע בקרב לבי אין פחד אלהים לנגד עיניו:
כי החליק אליו בעיניו למצא עונו לשנא: דברי פיו און ומרמה חדל
להשכיל להיטיב: און יחשב על משכבו יתיצב על דרך לא טוב
רע לא ימאס: יהוה בהשמים חסדך אמונתך עד שחקים: רע

ובתברי חדו ואתכנשו מתכנשין עלי רשיעיא דמכבין לי במיליהון ולא
חכימית אילו סבן עין משכי ולא מפקין דמא: במילי שעיעותא ומרהבני
וממקניא מעסן עלי כביהון: יי כמה את חמי אתיב נפשי משליתהון
מבני ארויא גושמי: אודי קדמך בכנישתא רבא בעמא תקיפא
אשבחינך: לא יחדון עלי בעלי דבבי שיקרא סנאי מגן רמזין בעיניהון:
ארום לא שלמא ממללין ועל צדיקי ארעא דנייחין בעלמא ההוא
מילי ניכלאין מחשלין: ואפתיאו עלי פומהון אמרו חדוא חדוא חמת
עיננא: חמיתא יי לא תשתוק יי לא תתרחיק מיני: איתער ותקיץ
לדיני אלהי ומרי ניצחני יי לתגרתי: דון יתי כצדקתך יי אלהי ולא
יחדון עלי: לא יימרון בלבהון חדיאת נפשנא דילמא יימרון גמרנא
יתיה: יבהתון ויתכנעון כחדא דחדין על בישותי ילבשון בהתא
וכיסופא דמתרברבן עלי: יבועון ויחדון תיבעי צדקי ויימרון תדירא
יסגי יקרא דיי דצבי שלמא דעבדיה: ולישני תרגן צדקתך כולי יומא
תושבחתך: לשבחא לעבדא דיי לדוד: אמר מררא
לחייבא במציעות לבבי לית דחלתא דיי לקביל עינוי: ארום שעיע
ליה בעינוי למשכח חובין למיסני אולפנא: מילי פומיה רישעא ונכילו
פסק למשכל לאוטבא: רשיעא חשיל על שיוויה תעתר על אורח
דלא טב ביש לא ירחק: יי בשמי שמיא טובך הימנותך עד שחקי:

ובצלעי שמחו ואספו. אני דאגתי לחליים והם שמחו לחליי ולצלעי כשהייתי צולע מכאב איברי. ואספו היו אוספים לספר עלי ולשמוח זה עם זה לחליי: נאספו עלי נכים ולא ידעתי. נכים אנשים פחותים. וכן בני נבל גם בני בלי שם נכאו מן הארץ. כלומר שהם נכים ודחופים מפחיתותם. ופי' ולא ידעתי לא ידעתי למה נאספו עלי לשמוח לצרתי כי אני לא גמלתי להם רעה: קרעו ולא דמו. קרעו פיהם מרוב השחוק ולא שתקו משחקם עלי. או יבוא לשון הקריעה בענין הפתיחה בזה הדרך. כמו ותקרעי בפוך עיניך. וכן וקרע לו חלוני. ויש מפרשים כשידברו רעות בי כאילו קרעו בשרי. ואדוני אבי ז"ל פי' קרעו מה שלא יכלו לתפור אם יתחרטו. וכן הוא דרך משל במעשים ובדברים רעים: בחנפי לעגי מעוג. סמוך על סמוך. כמו נהרי נחלי דבש וחמאה. את מספר מפקד העם. חנפי ועגי פרעה. וספוני טמוני חול. ופי' חנפים חנפים ולועגים מתעסקי' בדברים בטלים. זהו פי' מעוג שיחה בטלה. ודומה לו בדברי רז"ל בגבולין ובלשון עגה: וב"ית בחנפי כמו עם. וכן בך ברינו ננגח. ופירושו אלה הנכים יאספו עם חנפים ולעגי לעג ישחקו ויחרקו עלי שנימו. והמפרשי' פירשו מעוג כמו עוגה. וכן אם יש לו מעוג. ור"ל האנשים המתענגים ובעלי התאוות. או פירוש על דרך משל יקרא העצה הרעה והמעשה מעוג. כמו אפרים היתה עוגה בלי הפוכה. וכן מלוש בצק עד חומצתו: חרוק יחקור. וענינו כשמחרק אדם שיניו בראותו נקמה מאויביו. וכן ויחרקו שן: אדני כמה תראה. עד כמה תראה בענייי ובלוחצי אותם. כאילו אמר עד מתי תראה בענייי ובלחצי. וכן כמה נר רשעים ידעך: השיבה נפשי משואיהם. כמו שאמר ה' מבטן אשיב אשיב ממצולות ים. שהוא בענין הצלה. ופי' משואיהם משאונם ומהומותם. ומשואיהם לשון רבים האחד שואה בפלס יורה ומלקוש: מכפירים יחידתי. שהם כמו הכפירים הטורפי'. ופי' יחידתי נפשי. וכן פירשנו למעלה: אודך בקהל רב. כשתצילני מהכפירים. וקהל רב ועם עצום בהיות כל ישר' כאחד: אל ישמחו לי. א' ישמחו בעבורי עוד. כי הרבה שמחו עלי עד עתה אויבי: שקר. בסגול ובאתנח. וכן עצמו מממיתי אויבי שקר. ופי' שהם שונאי' אותי בחנם. כמו שאמ' שונאי חנם. וכן אך לשקר שמרתי. ר"ל בחנם: חנם יקרצו עין. יקרצו עין זה לזה בלעגם עלי. וקריצת עין הוא כדבור העינים ללעג ולבוז. וכן בענין הזה בשפתים קורץ שפתיו. וכן קורץ בעיניו מולל ברגליו מורה באצבעותיו: כי לא שלו ידברו. כמו ולא יכלו דברו לשלום: ועל רגעי ארץ. בסגול באתנח. והש"ו במפרה. ויש מפרשין רגעי מן רוגע הים שהוא ענין בקיעה. כן רגעי ארץ בקיעי ארץ. כלומר במקומות נסתרי' דברי מרמות יחשבון. ואיננו נכון כי למחשבה אין צריך מקום נסתר אלא לדיבור או למעשה. ויש מפרשין רגעי ארץ מענין מרגוע. שהוא ענין מנוחה. ופי' רגעי ארץ ענוי ארץ. וקראם כן לפי שהענוי' הם רפים ודעתם נוחה. ויש לפרש עוד רגעי ארץ הרשנים והשאננים שהם במרגוע ובבטח. ופי' ועל כמו ועם. וכן ויבואו האנשים על הנשים. ופירושו אילו החנפים והלועגים עם אלה הרשנים והרשעים יחשבון דברי מרמות עלי. והם בבטח ואני גולה ובצרה: וירחיבו עלי פיהם. בשחוק ובדבור כשראו אותי גולה ממקום למקום: אמרו האח האח ראתה עינינו. כלומר ראתה עינינו בו מה שדמינו ורצינו. וכן ובאויבי ראתה עיני. האח שמחה. והכפל לרוב השמחה. וכן יען אמר צור על ירושלם האח: ראיתה יהוה אל תחרש. אל תשתוק לצעקתי ואל תעשה עצמך כחרש אלא שתענני ותושיעני כי אתה ראית לעגם ודיבורם עלי. העירה והקיצה למשפטי. כפל ענין במלות שונות לחזק. ר"ל שלא תהיה כישן עוד וקח משפטי וריבי מהם. כי אתה אלהי אין לי שופט אחר שאתה אדון והאדון ידרוש משפט עבדו: שפטני כצדקך. קח משפטי מהם בצדקתך וביושרך כי אתה יודע כי אתי האמת ועמם העול והחמס: ואל ישמחו לי. אל ישמחו עוד לי: אל יאמרו בלבם. אפילו בלבם לא יוכלו לשמוח עלי ולאמר האח כפשינו. כלומר שמחנו כנפשינו ולא יאמרו כמו שאומרי' עתה בלענוהו ושחתנו אותו. יבושו ויחפרו יחדיו. יבושו ויחפרו הכפל לחזק. ואמר יחדיו כמו שנאספו יחד עלי לשמוח כך יבושו יחדיו מתקותם המגדילים עלי פיהם. כמו שאמ' וירחיבו עלי פיהם: ירונו וישמחו. הם יבושו ויחפרו שהם שמחים לרעתי: וחפצי צדקי ירנו וישמחו. ופי' צדקי ישרי ומה שראוי לי: ויאמרו תמיד יגדל ה'. הם ישבחו תמיד האל עלי ויאמרו: יגדל ה' החפץ שלום עבדו. הוא דוד שרבה בשלומו והצילהו משונאיו: ולשוני תהגה צדקך. הם ישבחו לאל עלי. וכל שכן לשוני שהיא ראויה שתהגה צדקך כל היום תהלתך. כמו שהם יאמרו תמיד תהילתך:

למנצח לעבד יהוה. לפי שמדבר ברשע שדעתו שאין לו אדון שיענישהו על הרע שעושה. לפיכך אמר לעבד ה'. כי הוא עצת רשעים רחקה מני. והוא עבד ה' באמת ויודע שיש לו אדון גומל האדם על הטוב והרע: נאם פשע לרשע. אני אומר בקרב לבי כי הפשע והוא יצר הרע אומר לרשע עשה מה שתרצה: כי אין פחד וגו'. וקראו פשע כמו שקראו חטא לפתח חטאת רובץ: כי החליק אליו. מחליק אליו בעיניו ומיפה לו המעשה: למצוא עונו לשנוא. למצוא עונו לשנוא. למצוא יפתנו לחפש המעשה הרע עד שימצאנו. כמו לך מצא נא את החצי: לשנוא. מרוב שתמרדתו יקוץ בעבירה וישכחה. ויש לומר יפתנו למצוא עונו ולשנוא להפך והוא הדרך הטוב. וכן כי את ה' עזבו לשמור. פי' לשמור דרכי אלהים אחרים. ובדרך הרשעים מסתכלים בעיניהם ומחפשים בידיהם ומהרהרים בלבם למצוא או זה עון שונא הקב"ה שיעשוהו. וכן הוא אומר כי את כל תועבת ה' אשר שנא עשו לאלהיהם: דברי פיו און ומרמה. כי אם ידבר טוב בפיו און ומרמה הוא בלבו שחושב רע: חדל להשכיל. לקחת מוסר להשכיל לבו ולהטי' דרכו: און יחשוב על משכבו. כי המטה הוא מקום המחשבה בעוד האדם ער. כי איננו פונה לשום עסק. וביום יתיצב וגו'. ואמר לא טוב. כמו אשר איננה טהורה כי לא טהורה היא. שהולכי' הדרך לא טוב. או אמ' כן כדי שלא יאמר רע שני פעמי' סמוכי'. או פי' כי אין בדרכו בשום צד טוב כי כולו רע ואין עת שימאס הרע מלעשותו: בהשמים. עם ה"א הידיעה כמשפט. ופי' בהשמים עד השמים. וכן לא יוכלו יגעו בלבושיהם. וחסד האל ואמונתך לעולם. כי האמונה הוא קיום המין שלא יהרס כי אם יאבדו הפרטים החסרים המין קיים לעולם. וכן כתו' לדור ודור אמונתך. כוננת ארץ ותעמוד. והארץ לעולם עומדת. והחסד הוא הזמנת קיום העולם שמזמין לכל חי טרפו בדרך הקרוב אליו בלי יגיעה רבה. כי לא יוכל לקיים העולם ביגיעה רבה ותהיה האמונה קיימת. אבל החסד שהוא יתרון להיות הטובה הוא הזמנת לקיום העולם. כמו שאמר מצמיח חציר לבהמה. המצמיח הרי' חציר. שההרי' הם מקום הבהמות המדבריות ושם הוא מצמיח להם מאכלם. וכן אמר המשלח מעיינים וגו'. ישקו כל חיתו שדי. שמזמין להם מאכלם ומשקם. במקומם וזהו חסד האל על הברואי'. ועוד מהזמנת קיום העולם כי מה שצריך יותר לקיום העולם מזומן יותר כי המשקים הם יותר צריכין להתמדת החיים מן המאכלים. לפיכך המים נמצאים בהזמנתם יותר מן המאכל ובלא מלאכה ותיקון. והאויר יותר צריך לכל חי מהמאכל והמשקה. לפיכ' נמצא יותר. כי לא יעמוד חי בלתו אפי' שעה אחת. ואמ' דוד כששם מעשה הרשע ותחבולותיו אמר כי

צדקתך רמא היך טוריא תקיפיא דינך עמיקין היך תהומא רבא
בני נשא ובעירא תפרוק ייי׃ כמה יקר טובך ייי ובני נשא בטלל
שכינתך ישורון לרוחצן׃ יתרוויון מדהן ברכתא דביתך ומבוע
בסימותך תשקינון׃ ארום עמך טיפי מיין חיין בזיו יקרך נחמי נהורא
׃ נגוד טובך על ידעך וצדקתך על תריצי ליבא׃ לא תאירעינני
ריגלא דגיוותנא וידיהון דרשיעיא לא תטלטלנני׃ תמן נפלו עבדי
שקר ידחיין ולא יוסיפון למיקם׃ לדוד לא תגרג במבאשין
למהוי דכמהון ולא תקנין בעבדי שלומא למזדווג עמהון׃ מטול
דסופיהון היך עסבא בסרהוביא יתמוללון והיך ירוק דיתאה יבתרון
׃ רחיץ במימרא דייי ועביד טב שרי ארעא וחסין בהימנותא׃
ותתפניק על ייי ויתן לך משאילי לבך׃ גלי על יהוה אורחתך וסבור
על מימריה והוא יעבד׃ ויפוק היך נהורא צדקך ודינך היך טיהרא׃

צדקתך כהררי אל משפטיך תהום רבה אדם ובהמה תושיע יהוה׃
מה יקר חסדך אלהים ובני אדם בצל כנפיך יחסיון׃ ירוין מדשן
ביתך ונחל עדניך תשקם׃ כי עמך מקור חיים באורך נראה אור׃
משך חסדך לידעיך וצדקתך לישרי לב׃ אל תבואני רגל גאוה משך
ויד רשעים אל תנדני׃ שם נפלו פעלי און דחו ולא יכלו קום׃ ליודעיך

ל ז

לדוד אל תתחר במרעים אל תקנא בעשי
עולה׃ כי כחציר מהרה ימלו וכירק דשא יבולון׃ בטח ביהוה ועשה יבולון
טוב שכן ארץ ורעה אמונה׃ והתענג על יהוה ויתן לך משאלות
לבך׃ גול על יהוה דרכך ובטח עליו והוא יעשה׃ והוציא כאור צדקך
ומשפטיך כצהרים׃ דום ליהוה והתחולל לו אל תתחר במצליח ומשפטך
דרכו באיש עשה מזמות׃ הרף מאף ועזב חמה אל תתחר אך להרע׃

שתוק קדם ייי ואוריך ליה לא תגרג ברשיעא דמצלח אורחיה בגברא דעבד עיצת חטאין׃ אוריך מרגיז ושבוק ריתחא לא תגרג ברם לאבאשא׃ מטול

גדולים חסדי ה׳ שאפי׳ הכופרים בו שהזכיר למעלה יזמין להם מחייתם וטרפם עד העולם. ואמר כי חסד האל ית׳ גדול עד לשמי׳. וכן אמונתו· כי שמים ושחקי׳ אחד הוא. וכן מנהג הלשו׳ לשנות המלות במקום שיבא הכפל. וכן אמר בפסוק אחר בהגדילו החסד והאמת כי גדול מעל שמי׳ חסדך ועד שחקים אמיתך • ובהפליגו יותר אמר מעל שמים. ופי׳ עד השמים · כמו מן הארץ עד לשמים · וכן אמר כי כגבוה שמים על הארץ כן גבר חסדו על יראיו ׃ צדקתך כהררי אל· ההרים הגבוהות· וכן מנהג הלשון כשרוצה להגדיל הדבר סומך אותו לשם הא׳. כמו עיר גדולה לאלהים. ותהי לחרדת אלהים. מאפל יה • שלהבת יה· וכנפיה ארזי אל· ואמר צדקתך כהררי אל לפי שאמר ה׳ בהשמים חסדך · אמר שאעפ׳ שחסדך גדול לכל לטובים ולרעי׳ אתה מבדיל ביניהם בעת אמר תראה ותגדיל צדקתך לטובים כהררים הגבוהים והגדולים כן גדולה צדקתך לטובים. ותגדיל משפטיך לרשעים כשתראה עת שתביאם במשפטים תשקיעם עד תהום רבה שלא יבאו משם לעולם· והמשיל הטובה להרים שהוא מקו׳ המשגב והמפלט מן האויב כן טובת האל יתברך וישועתו· כמו שאמר מגדל עוז שם ה׳. סלעי ומצודתי. העמדתו הטובים להררי עוז עד שלא יוכלו בני אדם להסירה מן הטובים ולגזלה מהם. והמשיל הרעה לתהום רבה שהוא מקום האבדון שלא יוכל אדם ממנו. כמו שאמר כי באו מים עד נפש טבעתי ביון מצולה במעמקי מים. ואמר אדם ובהמה תושיע ה׳· כלומ׳ שאעפ׳ שאתה מבדיל בין הטובים והרעים בעולם הזה בהשגחתך על הטובים לטובה ועל הרעים לרעה כל אחד לפי מעשיו פעמים שאתה נותן טובתך לרשע ומושיע אותו מצרה. והוא׳ אני כי אותו החסד שאתה עושה עם הרשע שהוא כופר בך הוא כמו החסד שאתה עושה עם הבהמה שאינה מכירה בחסדך ואתה נותן לה צורכה. וזהו אדם ובהמה תושיע ה׳ כי הרשע או הכסיל הוא כבהמה בצורת אדם והוא כצורת הבהמה אל צורת האדם הטוב· והחכם ר׳ אברהם בן עזרא פי׳ טעם אדם ובהמה תושיע ה׳ שהוא ישפוט כל ברואים. על דרך ומיד כל חיה אדרשנו. ורבותינו דרשו אלמלא צדקתך כהררי אל מי יוכל לעמוד בפני משפטיך שהם כתהומות רבה. ועוד בדבריהם · ר׳ יוחנן בן נורי כי הוה חזי שלך הוה אמר משפטיך תהום רבה · כי הוה חזי נמלה הוה אמר משפטיך כהררי אל ׃ מה יקר חסדך אלהים · אמר החסד שתעשה בו לפעמים הטובים והרעים הוא בעולם הזה· אבל בחסד העולם הבא לא יהיה לרעים חלק בו אלא כולו לטובים • והחסד ההוא הוא יקר ונכבד מחסד העולם הזה שהוא טוב טובך ואותו החסד הוא הטוב הקיים ובכתי וזה עובר· וזהו שאמר מה יקר חסדך· ומלת מה הוא׳ להגדלה. כמו מה רב טובך אשר צפנת ליראיך. ולחסד העולם הזה אמר עד שמים חסדך. אבל חסד העולם הבא אין לו שיעור. כמו שאמ׳ הנבי׳ עין לא ראתה אלהים זולתך וגו׳: ובני אדם בצל כנפיך יחסיון. בעולם הבא. יחסיון בצל כנפיך. אותם שהם בני אדם באמת לא אותם שהם כבהמה כמו שזכר. כי אותם יש להם לפעמים טובה בעולם הזה. אבל לעולם הבא לא· לפיכך אמר אלהים שענייננו שופט. כי שם יגיע לכל אחד ואחד כמשפטו: ירוין מדשן ביתך׃ כל זה לעולם הבא ולעולם הנשמות· והמלאכים הוא בית ה׳. כמו שנקרא היכל ה׳ והר קדשו והר ה׳ ונועם ה׳. כמו שפירשנו· והדשן והעדן הסגת ידיעת האל יתברך • והיא הטובה שאין אחריה רעה. והשובע שאין אחריו רעב וצמא וטעם ונחל שיהיו העדנים לרוב כמו מי הנחל. וטעם תשקם. שאתה תעזרם בידיעה ׃ כי עמך מקור חיים. כמו מי המקור שלא יפסקו כמו שפוסקים המים המכונסים. כן חיי העולם הבא בלא הפסק. והם חיים שאין אחריהם מיתה והאור שאין אחריו חשך · וזהו באורך נראה אור: משוך חסדך. המשיכה כענין הנטייה· וכן משכתיך חסד. כמו ויט אליו חסד. הטה ליודעיך חסד בעולם הזה שיוכלו להתעסק בחכמה ובמצות שלא יהיה להם מונע מעסקי העולם הזה. או יהיה פירוש הפסוק לעולם הבא· ויודעיך הם החכמים שמתעסקים בתורה ומצות וחכמת האלהות הבורא ית׳ כפי כוחם. וישרי לב הם ההולכים בתם לב וביושר מתעסקים בתורה ובמצות· אלא שלא הגיעו לחכמת האלהות לדעת הבורא רק מדרך הקבלה • ובקש מהאל שימשוך חסדו שהוא יתרון הטובה ליודעיו בעולם הבא · וצדקתו היא הטובה הראויה לישרי לב: אל תבואני· אל תבוא לי· וכן תבאהו שואה תבוא׳ לו. בקש לא תבא לי רגל האויבים הבאים בגאוה לטרדני במלחמה ולא אהיה פנוי לעבודת האל: ויד רשעים אל תנידני. ממקומי שאני מתבודד בו לדעת דרכיך. וזכר הרגל והיד כי היו באים ברגלם ולוחמי׳ ביד: נפלו· עבר במקום עתיד כמנהג הנבואות ודברי רוח הקדש. ופירושם במקום יפלו שלא יהיה להם כח לבא בארצינו ולהלחם עלינו: דוחו ולא יוכלו קום. תהיה להם דחייה ונפילה שלא תהיה להם תקומה מתנה עוד הפך הצדיק שנאמר בו כי שבע יפול צדיק וקם׃ ומלת דוחו מלרע הרביע בחית והוא מבניין שלא נזכר שם פועלו מהרגום. והיא עם כלו תפילות דוד לא שאין אחית ברגם:

לדוד אל תתחר במרעים · לפי שזכר מחשבת הרשעים ומעשיהם אמר שלא יפותה אדם להם בראותם הצלחתו כי לא תעמוד: אל תתחר· ר״ל אל תתערב. והוא בפקל תפעל פרשו תחר · מעניין ואיך תתחרה את הסוסים ולא מבניינו: אל תקנא בעושי עולה. כשתראם שלוים: כי כחציר מהרה ימלו · יכרתו. והוא מן הקל פרשו כמל. והוא פועל עומד. וכן ימל קצרו: וכירק דשא יבולון · ירק סמוך לדשא · וכן ירק עשב לאכול. כי לא יאכלו הבהמות העיקר שברשא ושנב אלא הצומח מעל הארץ והוא הירוק והלא שבו והוא היבש והוא הנובל במהרה. והעיקר נשאר בארץ: ויצמח אחר זה. והדבר הכלה במהרה כמשל כירוק שבו. כי העיקר נשאר ימים רבים: בטח. פי׳ הפוך. עשה טוב ובטח: ורעה אמונה ושכון ארץ· כי הגמול אחר מעשה הטוב• ויש לומר כל הפסוקים במעשה הטוב: בטח ביהוה ועשה טוב· היא עבודת הלב שיבטח בה בכל לבו ויבין כי הוא העוזר והמכשיל לא כמרעים עושי עולה שאין בוטחים כי אם בעפרם וכוחם. כמו שאמרדים במזמור שקדם אין פחד אלהים לנגד עיניו: ועשה טוב· הוא מעשה היד שיתן בצדקה ויעשה מצות האל ׃ שכון ארץ. בכל מקום שתשכון רעה אמונה. תלמד לרבים לעבוד את ה׳ כמו שעשה אברהם. שנ׳ ויקרא שם אברם בשם ה׳. היה מלמד לרבים דרך ה׳. והמלמד בני אדם רועה אותם. כמו ורעו אתכם דיעה והשכל. וזהו עיקר עבודת האל בפה. כי מה שצריך לעצמו בעבודת האל יתברך בפה כמו יחוד השם והתפילות והתושבחות עיקרם הוא הלבי ואפי׳ לא יוכיחם בפיו יבא ידי חובתו אבל למוד אחרים לא יתכן זולתי בפה׳ וי״ו ורעה אמונה כוו״ ויפח אברהם את עיניו: והתענג על יהוה. אם תעשה זה שכויתיך תתענג על ה׳. כלומר תמצא תענוג בו בכל מה שתתאוה. והוא יתן לך משאלות לבך· ובא הכינוי במקום אתנן· כמו ומות בהר. כמו תמות · פיס קיצך כמו תפיס. או פי׳ תתענג שתשמח בעבודתך את ה׳ ותהיה כהנה בה והוא יפיק תאותך: גל על יהוה דרכיך· כל צורכיך השלך וגלגל עליו ובטח עליו לא על אחר כי הוא יעשה ויפליס הכל: והוציא כאור צדקך · יגלה לעולם צדקך כמו שהאור גלוי לעולם. ועוד כמו הצהרים שהוא חזק האור כן יכירו כל העולם כי בצדק ומשפט כל דרכיך: דום ליהוה · כמו הוחיל לה׳ · וכן דומו עד הגיענו עליכם. וכן והתחולל ענין תוחלת משורם חיל. כמו ויחילו עד בוש. ויחל עוד שבעת ימים. ויש מפרשי׳ עניין חיל כיולדה. רצה לומר שבול החיל והכאב בעבורו: אל תתחר· אם תהיה לך צרה ותראה הרשע מצליח דרכו ועושה מחשבותיו ויזדמנו לו כמו שהוא רוצה אל תתערב בו ואל תלמוד ממעשיו אלא הוחיל לה׳ והוא יוכיחך ממצרים: הרף מאף. אל תזעף על ה׳ אם לא יכונו דרכיך כחפצך. כי זהו דרך האויל· כמו שאמר אולת אדם תסלף דרכו ועל ה׳ יזעף לבו. ומה שאמר ועזוב חמה· הוא כפל עניין במלות שונות. והחכם ר׳ שלמה בר׳ גבירול פי׳ הרף מאף הכח מדת הכעס · ועזוב חמה· תתחרט על מה שעברה עליך זאת המכה והמדה: אל תתחר אך להרע. אל תתערב עם הרשעים להרע מעשיך כמו המרעים בעבור שתראה הצלחתם. וטעם אך כאילו אמר עשה מה שתעשה. ומה שאמרתי אך אל תתערב במעשה הרעה · וכן אך בה אל תמרודו׃

כי מרעים יכרתון וקוי יהוה המה ירשו ארץ : ועוד מעט ואין רשע
ירשו והתבוננת על מקומו ואיננו : וענוים ירשו ארץ והתענגו על רב
שלום : זמם רשע לצדיק וחרק עליו שניו : אדני ישחק לו כי
ראה כי יבא יומו : חרב פתחו רשעים ודרכו קשתם להפיל עני ואביון
תותם לטבוח ישרי דרך : חרבם תבוא בלבם וקשתותם תשברנה : טוב
מעט לצדיק מהמון רשעים רבים : כי זרועות רשעים תשברנה
וסומך צדיקים יהוה : יודע יהוה ימי תמימם ונחלתם לעולם תהיה
: לא יבשו בעת רעה ובימי רעבון ישבעו : כי רשעים יאבדו
ואיבי יהוה כיקר כרים כלו בעשן כלו : לוה רשע ולא ישלם וצדיק
ירשו חונן ונותן : כי מברכיו יירשו ארץ ומקלליו יכרתו : מיהוה מצעדי
גבר גבר כוננו ודרכו יחפץ : כי יפל לא יוטל כי יהוה סומך ידו : נער
הייתי גם זקנתי ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם : כל היום
מרע חונן ומלוה וזרעו לברכה : סור מרע ועשה טוב ושכן לעולם : כי יהוה
אהב משפט ולא יעזב את חסידיו לעולם נשמרו וזרע רשעים נכרת :

מטול דמבאשין ישתיצון ודסברין במימרא דיי הינון ירתון ארעא : ותוב כזעיר ולית רשיעא ותתבין על אתריה וליתוי : ועינוותנין ירתון ארעא ויתפנקון על סגיעות שלמא : חשיל רשיעא ביש על צדיקא ומעסי עלוי ככוי : ייי יגחך עלוי ארום חמא ארום על יומא דתבריה : חרבא שליפו רשיעא ומתחו קשוותהון למקטול עניי וחשיכי למכוס תריצי אורחא : סייפיהון תיעול בלבהון וקשוותהון יתברון : טב קדם ייי זעירות צדיקי מריכפת רשיעין סגיעין : ארום דרועי דרשיעי יתברון ותמיך צדיקיא מימרא דייי : ידיעין קדם ייי יומיהון דשלמין ואחסנתהון לעלם תהי לא יבהתון בעידן בישתא וביומי אולצנא סבעין : ארום רשיעיא ייבדון ובעלי דבבוא דייי היך יקר פלגיסין דמן אולא מתפטמין וסופיהון מתנכסין היכל רשיעי יסופון ובתנן גהנם יגמרון : מוזיף רשיעא ולא פרע וצדיק מחיים ויהב : מטול דמתברכין במימריה ירתון ארעא ודמתלטטין במותא ישתיצון : מן קדם ייי פסיעתוי דגבר מיתקנין ואורחתיה יתרעי : ארום יפול מרע לא ימות מטול דייי סעיד בידיה : טליא הוית ברם סיבית לא חמית צדיקא שביקא ובנוי תבעין לחמא מחופרנא : מן בגלל דכל יומא חיים ומוזיף ודרעיה לברכתא : סטי מביש ועביד טיבו ושרי לחיי עלמא : ארום ייי רחים דינא ולא ישבוק ית חסידוי לעלם מנטרין ובניהון דרשיעיא ישתצון : צדיקיא

כי מרעים יכרתון. אל תבהלך הצלחת הרשעים כי יכרתון ואין להם העמדה אך קוי השם יעמדו אחריהם: המה ירשו ארץ. כענין יכין רשע וצדיק ילבש ומלת וקוי בהכעת הו"ו שהוא עין הפעל מן קוה והי"ור סימן הרבים. אבל וקויי ה' את יחליפו כח בהכעת הי"ור שהיא במקום עי"ן הפעל והו"ו למשוך כו"ו שומרי. וי"וד הרבים כפלה מהמכתב: ועוד מעט. תוחיל מעט ולא תראה הרשע כשתתבונן על מקומו איכנו. כלומר שתתבונן היטב אם נשאר לו שורש ועיקר לא תמצא לו כי הכל הלך: וענוים. שהיו בשפלות בפני הרשעים באבוד רשעים הם ירשו ארץ: והתענגו על רוב שלום. כי באבוד הרשעים שלום ושמחה בעולם. כמו שנאמר ובאבוד רשעים רנה: זומם רשע. חושב. חשב לעשות רעות רבות לצדיק וכשיראה שיכול לעשות לו חורק עליו שיניו כלומר כשיכול לומר לו מצאתיך: יהוה ישחק לו. כי הוא יודע מה סופו: כי ראה כי בא יומו. כי בהתגאות הרשע על הצדיק אז יבא לו שברו ושכרו: חרב פתחו. יש מפרשין ענין לטישה וחידוד. כמו חרב פתוחה. והמה פתיחות. ויתכן פירושו הוצאת החרב מתערה ויקרא פתוחה. כמו הוצאת האסור ממאסרו שנקרא בעי"ן פתוחה. כמו אסיריו לא פתח ביתה. ישכור על אים ולא יפתח: חרבם. הפך ממה שחשבו. כמו שנאמר על הרשע גם כן. ויפול בשחת יפעל: וקשתותם תשברנה. שלא יזדמן להם כמזימותם כמו שחשבו להרע לעניי' ולישרים. והאחד מן קשתותם רובה קשת בשקל שכתב. פירושו רובה בקשת: טוב מעט. כי הצדיק ישמח במעט שיהיה לו מן העולם הזה ויסתפק בו. אבל הרשעים ברבות ממונם לא ישמחו בו אבל ישאלו יותר ואינם שבעים לעולם. כמו שאמר צדיק אוכל לשובע נפשו ובטן רשעים תחסר. ועוד כי הרבות הממון לרשע לרעתו. כי יתגאה בו על בני אדם עד שיקומו עליו וימיתוהו ויקחו את כל אשר לו. ופי' המון כמו ממון. כמו מי אוהב בהמון. או יהיה המון ריבוי והוא כנגד מעט שזכר. ויהיה לפירוש הזה פיר' רבים גדולים. כמו רבי המלך. ענינו גדולים. ולפי' הראשון יהיה טעם רבים אל הממון שזכר. ועפ"ש שהוא לשו' יחיד הנה כמוהו רבים. כמו וקבל היהודים. וצדיקים ככפיר יבטח. וזולתם. ופי' נכסים רבים: כי זרועות רשעי' תשברנה. שלא יהיה כח בידם להרע לצדיקים והאל ית' סומכם שלא יפלו מחרדת הרשעים: יודע יהוה ימי תמימים. פי' יודע מכיר ומשגיח עליהם להאריך ימיהם ומכיר עליהם לטוב. וכן יודע ה' דרך צדיקים כמו שפירשנו. וכן מה אדם ותדעהו. ידעת בצרות נפשי. והדומים להם. שפירושו ההכרה וההשגחה לטובה. וטובם גם כן לא יפסוק אלא לעולם יהיה. וזהו ונחלתם לעולם תהיה לעולם הבא. ואדוני אבי ז"ל פי' כל הפסוק לעולם הבא. והחכם ר' אברהם בן עזרא פירש בעולם הזה. פי' נחלתם לעולם תהיה שינחילו הטוב לבניהם: לא יבושו בעת רעה. היא דבר או מלחמה או חיה רעה: רעבון. בשקל פרזון. ובסמוך ואת רעבון בתיכם: כי רשעים יאבדו. לפיכך לא יבושו התמימים: כיקר כרים. פי' היקר והטוב שבכבשים והוא החלב שקרב על גבי המזבח שהוא כלה באש והולך לו בעשן. כן אויבי ה' יהיו כלים. וכפול כלו לרוב הכליון. וכלו הראשון מלרע והשני מלעיל לסוף פסוק: לוה רשע. ספר ממדות הרשע המגונות. כי מה שילוה לא ישלם אין צריך לומר שלא יתן משלו. והצדיק בהפך כי חונן לבני אדם ונותן להם משלו אין צריך לומר כי מה שילוה ישלם. ופי' חונן ונותן כמו חנוני אתם אשר חנן אלהי'. וכפל המתן במלו' שנו להרבו' המתן שנותן פעם אחר פעם כמה שנייכי'. או פי' חונן מרחם. ואמר כי הצדיק יש בו שתי המדות האלה הטובות הרחמים והנדיבות: כי מבורכיו. מברכי' האל ית'. לפי שלמעלה אמר יודע ה' ימי תמימים אמר כי מבורכי האל והם הצדיקים ירשו ארץ. לפי שהם חוננים ונותנים ועינם טובה יוסיף להם האל עושר וכבוד ויברכם. וירשו ארץ. כלומר שתהיה העמדה להצלחתם. כמו הירושה שהוא מאב לבן: ומקלליו. והם רשעי' שעינם צרה ואפילו מה שלוו לא ישלמו. יכרתו ולא יהיה לעושרם העמדה וקיום. כי הם מקוללי ה' ויאבד עושרם וטובם ויכרתו מעולם הזה ומעולם הבא מה': מיהוה מצעדי גבר. הצדיק משתגבר במעשיו הטובי' על הרשע האל יכון צעדיו ויחפץ דרכו. על דרך וכל אשר יעשה יצליח. וטעם יחפץ שיראה בדרכיו חפץ האל ית' ורצונו ויצליח בכל. וטעם מצעדיו ודרכו כי בכל אשר ינוע בכל עסקיו יצליח. והחכם ר' שלמה בן גבירול פי' מצעדי גבר דרכי עבודת האל ית'. ואמר אל יעלה לב האדם כי מה שאמר מה מצעדי גבר כוננו שהוא מראה ההכרח בעבודת האל יתברך אבל היא על הטובה הצפונה לו או על הרעה מן הגמול והעונש. ומה שאמר מצעדי גבר כוננו רוצה לומר כי המקום ברא הנפש שלימה לא תחסר כל. וכשהוא נוטה אל המעלות החשובות ואל הטוב. והוא מה שאמר כוננו אז יהיה רצוי לרצון הבורא. והוא מה שאמר ודרכו יחפץ: כי יפול. אם בא מקרה ויפול הצדיק ויפול מנכסיו לא יוטל לגמרו. כלומר לא יושלך לארץ. כי ה' סומך ידו. ומה שהביא עליו מהצרה על דרך מוסר ואהבה. כמו שאמ' את אשר יאהב ה' יוכיח. וזה הענין בין צדיק לרשע כי הרשע כשיפול יכרת אין תקומה לנפילתו אבל הצדיק כאמר עליו כי שבע יפול צדיק וקם: נער הייתי. כלומר לא בנעורי ולא בזקוני לא ראיתי צדיק נעזב לגמרי. ולא זרעו שיבקש לחם על הפתחים. וזרעו הקטנים שהניח אחריו לא יעזבם האל ית' בזכותו אעפ"י שיבא לו חסרון רע כמו שיבא לרשע: ונעזב. הו' שיחסר לו לחם ושמלה. וכך בקש יעקב אבינו ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש. כלומר כדי חיותי לבד. ואמר לו האל יתברך כי לא אעזבך. נראה כי מי שחסר אלה נקרא נעזב: וזרעו. הבנים הקטנים שיניחו אחריהם: כל היום. רוצה לומר כל הימים. וכן אותך קויתי כל היום. כלומר אפי' בעת דוחקו: הוא חונן ומלוה. כפי כחו: וזרעו. גם כן ילמדו דרכיו והם לברכה לעולם שיתנו משלהם ויחוננו הצריכים. וכן והיה ברכה שתתן לאחרים מברכותיך ומטובך. או פי' שיברכום בני אדם כשיראום ויאמרו זה זרע צדיק האל ית' יברכם בזכות אביהם: סור מרע. אמר לשמוע מוסרו כמו שהחל במזמור אל תתחר. אמר תן לבך ועיניך בדרך הצדיקים והרשעים כי ה' גומל אותם כפי מעשיהם וראה כי אחרית הצדיקי' לטוב ואחרית הרשעי' לרע. לפיכך תאחוז דרך הצדיקים וסור מרע ועשה טוב. כי זהו דרכם: ושכון לעולם. ובזה תשכון לעולם. כלומר תשכון בטח. או פירושו בלא חסרון בטח. כי האדם אשר הוא ברע לא ישכון ולא ינוח לעולם וינוד הנה והנה. ובכלל סור מרע כל המצות לא תעשה. ובכלל ועשה טוב כל מצות עשה. שאעפ"י שיסור מדרך הרע לא יהיה שלם אם לא יעשה טוב. כמו שפירשנו בפסוק כי אם בתורת הש' יתבר' חפצו: ושכון. כמו תשכון. כמו עלה ומות: כי יהוה אוהב משפט. והמשפט הוא מעשה היושר. ומי שיעשה דבריו במשפט לא יעזבנו ה'. כלומר לא יסלק שמירתו ממנו אלא רבקה בו שמירתו תמיד. ולא כן זרע רשעים כי הוא נכרת בבא יומו. ואמר זרע כי בהכרתם יכרת זרעם עמהם. ואמר חסידיו אחר שאמר משפט והחסד גדול מהמשפט כי הוא ענין לפנים משורת הדין. לפי שכשורע יל' אדם עצמו במעשה היושר והמשפט לא יטה מקו האמת על כל פנים יבא למדת החסידות שהיא גמילות הטובה אף למי שלא נתחייב לו: צדיקי'

צַדִּיקִים יִירְשׁוּ־אָרֶץ וְיִשְׁכְּנוּ לָעַד עָלֶיהָ׃ פִּי־צַדִּיק יֶהְגֶּה חָכְמָה וּלְשׁוֹנוֹ יירשו
תְּדַבֵּר מִשְׁפָּט׃ תּוֹרַת אֱלֹהָיו בְּלִבּוֹ לֹא תִמְעַד אֲשֻׁרָיו׃ צוֹפֶה רָשָׁע
לַצַּדִּיק וּמְבַקֵּשׁ לַהֲמִיתוֹ׃ יְהוָה לֹא־יַעַזְבֶנּוּ בְיָדוֹ וְלֹא יַרְשִׁיעֶנּוּ בְּהִשָּׁפְטוֹ׃
קַוֵּה אֶל־יְהוָה וּשְׁמֹר דַּרְכּוֹ וִירוֹמִמְךָ לָרֶשֶׁת אָרֶץ בְּהִכָּרֵת רְשָׁעִים
תִּרְאֶה׃ רָאִיתִי רָשָׁע עָרִיץ וּמִתְעָרֶה כְּאֶזְרָח רַעֲנָן׃ וַיַּעֲבֹר וְהִנֵּה
אֵינֶנּוּ וָאֲבַקְשֵׁהוּ וְלֹא נִמְצָא׃ שְׁמָר־תָּם וּרְאֵה יָשָׁר כִּי־אַחֲרִית לְאִישׁ
שָׁלוֹם׃ וּפֹשְׁעִים נִשְׁמְדוּ יַחְדָּו אַחֲרִית רְשָׁעִים נִכְרָתָה׃ וּתְשׁוּעַת
צַדִּיקִים מֵיְהוָה מָעוּזָּם בְּעֵת צָרָה׃ וַיַּעְזְרֵם יְהוָה וַיְפַלְּטֵם יְפַלְּטֵם ויעזרם
מֵרְשָׁעִים וְיוֹשִׁיעֵם כִּי־חָסוּ בוֹ׃

ל ח

מִזְמוֹר לְדָוִד לְהַזְכִּיר׃ יְהוָה אַל־בְּקֶצְפְּךָ תוֹכִיחֵנִי
וּבַחֲמָתְךָ תְיַסְּרֵנִי׃ כִּי־חִצֶּיךָ נִחֲתוּ בִי וַתִּנְחַת עָלַי יָדֶךָ׃ אֵין־מְתֹם בִּבְשָׂרִי
מִפְּנֵי זַעְמֶךָ אֵין־שָׁלוֹם בַּעֲצָמַי מִפְּנֵי חַטָּאתִי׃ כִּי עֲוֺנֹתַי עָבְרוּ רֹאשִׁי נותי
כְּמַשָּׂא כָבֵד יִכְבְּדוּ מִמֶּנִּי׃ הִבְאִישׁוּ נָמַקּוּ חַבּוּרֹתָי מִפְּנֵי אִוַּלְתִּי׃ נַעֲוֵיתִי
שַׁחֹתִי עַד־מְאֹד כָּל־הַיּוֹם קֹדֵר הִלָּכְתִּי׃ כִּי־כְסָלַי מָלְאוּ נִקְלֶה וְאֵין מְתֹם שחותי
בִּבְשָׂרִי׃ נְפוּגוֹתִי וְנִדְכֵּיתִי עַד־מְאֹד שָׁאַגְתִּי מִנַּהֲמַת לִבִּי׃ אֲדֹנָי נֶגְדְּךָ כָל־ מתום
תַּאֲוָתִי וְאַנְחָתִי מִמְּךָ לֹא־נִסְתָּרָה׃ לִבִּי סְחַרְחַר עֲזָבַנִי כֹחִי וְאוֹר־עֵינַי גותי
גַּם־הֵם אֵין אִתִּי׃ אֹהֲבַי וְרֵעַי מִנֶּגֶד נִגְעִי יַעֲמֹדוּ וּקְרוֹבַי מֵרָחֹק עָמָדוּ׃ וסרוגי

צדיקיא יחסנון ארעא וישרון לעלמין עלה׃ פומא דצדיקא רגין
חוכמתא ולישניה ממללא דינא׃ נימוסא דאלהיה בליביה לא
מזדעזעין אסתוורוי׃ מסתכי רשיעא לצדיקא ובעי למקטליה׃ ייי לא
ישבקיניה בידיה ולא יחייביניה במדייניה׃ סבר במימריה דייי וטר
אורחיה וירוממינך למחסן ארעא באשתציות רשיעיא תחמי׃ חמיתי
רשיעא תקיפא וחסין היך אילן רציב ועבוף׃ ופסק מן צלמא והא
ליתוי ובעית יתיה ולא אישתכח׃ נטר שלמיתא וחמי תריצתא ארום
דסוף בר נשא שלמא׃ ומרודין ישתיצון כחדא סופיהון דרשיעיא
שיצויא׃ ופורקנא דצדיקיא מן קדם ייי עושניהון בעידן עקתא׃
וסייעינון ייי ושזיב יתהון שיזיב יתהון מן חייביא ויפרקינון מטול
דאתרחיצו במימריה׃ תושבחתא לדוד צריך לבונתא
דכרנא טבא על ישראל׃ ייי לא ברוגזך תכסין יתי ולא בריתחך תרדי
יתי׃ מטול דגירך איתחתן עלי ושרת עלי מחת ידך׃ לית אסו בגושמי
מן קדם רוגזך לית שלם באיברי מן קדם חובי׃ ארום חובי עברו
רישי היך מטול יקר יקרו מיני׃ סריאו מאיסו הלבשושי מן קדם
טפשותי׃ עקימית שחיית עד לחדא כל יומא חכיר הליכית׃ ארום
כסלי אתמליין קריחתא ולית אסו בגושמי׃ פגיית ואתמכיית עד
לחדא רגישית מנהמותא דלבי׃ ייי לקיבלך כל רגיגתיו ותינחתי מינך
לא מטמרת׃ לבבי צמרמר שבקני חילי ונהור עיני ברם הינון ליתיהון עמי׃ רחמי וחברי מקביל מכתשי קמו וקריבי מרחיק קיימין׃

צדיקים ירשו ארץ. כמו שפירשנו: וישכנו לעד עליה. כפל לחזק שיהיה קיום והעמדה לטובתם ולמעלתם: פי צדיק. מלבד מה שהוא עושה הצדיק שחונן מנכסיו ומלוה כי עינו טובה כן חכמתו יורה לאחרים ומלמדם בדרך הטובה: ולשונו תדבר משפט. יורה חכמתו מה שתשיג מהחכמות ויורה במעשה היושר שבין אדם לחבירו: תורת אלהיו. כמו שהוא מורה בפיו כן הוא בלבו. וכן תהיה התורה בלבו. כי יהיה תוכו כברו: לא תמעד אשוריו. אפי' אחת מאשוריו' ופי' רגליו: צופה רשע. אם יראה הרשע הצדיק מצליח הוא מקנא בו והוא כופל מעשמו ונותן עיניו אם יבא שום דבר בידו להעלילו לפני מושל שימיתנו לפי שמקנא בו כראותו כי הוא בטוב והוא ברע: יהוה לא יעזבנו בידו. כשיעליל הרשע על הצדיק לפני המושל לא יעזבנו ה' בידו ומחשבתו: ולא ירשיענו בהשפטו. לפני המושל במה שהעלילו הרשע אלא יצא נקי וצדיק מלפניו ולא תתקיים מחשבת הרשע: קוה אל יהוה. אומר לשומע מוסרו אם תבטח בה' ותשמור דרכו שלא תסור מכל אשר צוה אותך ירוממך לרשת ארץ ותראה בהכרת הרשעים: כי הרשעים אין להם העמדה וקיום. ואני ראיתי זה לפיכך שמע אלי: ראיתי רשע. כי אני ראיתי רשע עריץ וחזק והולך ומצליח. זה הוא ומתערה כאזרח רענן שפירושו שמתגלה כמו שהוא עץ רענן ורטוב. וקרא העץ הרטוב אזרח לפי שהוא נראה ונגלה לכל ביופיו ובלחותו. כמו שנקרא האיש אזרח כשהוא ידוע ונגלה לכל מי הוא ומשפחתו והפכו הגר: ויעבר והנה איננו. ראיתי אזרח ועריץ ובמעט זמן פניתי אליו והנה עבר: ואבקשהו ולא נמצא. כי' אפי' מקומו לא נמצא כל כך כלה הוא וזרעו: שמר תם. לא כן התם והישר כי אחריתם שלו' ופי' לאיש לאיש כזה תבין ותראה כי אחריתו שלום: ופושעים. אבל הפשעים והרשעים נשמדו יחדיו ואחריתם נכרתה: ותשועת. והצדיקים תשועתם מה' והוא מעוזם בעת צרה לפיכך לא יכשלו לעולם. ומעוזם בו' עם הדגש: ויעזרם יהוה. יעזרם מהרשעים ויפלטם ויושיעם בעבור כי חסו בו. והכפל לרוב העזרה והתשועה. ושנה כמה פעמי' זה הענין בזה המזמור כי אחרית רשע לרע ולא תעמוד הצלחתם ואחרית הצדיקים לטוב בעבור שלא יתפתה אדם להצלחת הרשעים. ובעבור שרוב בני אדם מתאוים להצלחתם ויעשו כמעשיהם לפיכך הזהיר כל כך:

מזמור לדוד להזכיר. אפשר כי מלת להזכיר הוא אחד מטעמי הנגינות כמו שכתבנו במזמור הרביעי. ויש מפרשין להזכיר כמו להודות. וכן הזכירו כי נשגב שמו. ולפי דעתי כי המזמור חברו דוד להתפלל בו כל איש מדוכה בחליים ובצרת נפשו. וזהו להזכי' ולהודיע לכל אדם נדכה ונשבר שיתפלל בו: יהוה אל בקצפך. הקוף בסגול כמו אלף אשתך כגפן פוריה. ופי' ובחמתך ואל בחמתך. ואל שזכר עומד במקום שנים. וכן עניים תאבד לעד. והפסוק כפול במלות שונות. כי חציך. החליים שהם כחצים: נחתו בי. מבניין נפעל משפטו כתשלומו כנחתו. ולולא אחי' שהיה גרונית היה נדגש. כמו נסבו. נגשו: ותנחת. מבניין הקל ועניינם ענין ירידה. כתרגומו וירד ונחת: ידך. מכתך. ולפי שהמכה נעשית ביד נקרא' המכה יד: אין מתום. שלימות ובריאות. רוצה לומר כי בשרו נגוע כולו. והמם ראשונה נוספת ושרשו תמם. ואדוני אבי ז"ל כתב כי המ"ם הראשונה שרש והוא מן מתי מספר שרשו מתה. ובתשלומו מתיום בשקל שלשם פתאום. ופירושו שלא נשאר בו צורת אדם מרוב נגעיו: אין שלום בעצמי. אפילו עצמי שהם חזקים מן הבשר אינם בשלום כי כואבים הם. וטעם מפני זעמך. מפני חטאתי כי זעמת עלי מפני חטאתי לא לחנם. כי חייב אדם להצדיק את הדין ידע בעון עצמו או לא ידע: כי עונותי עברו ראשי. המשילם למים רבי' שעברו ראשו שהוא טובע בהם. ועוד המשילם למשא כבד שלא יוכל שאתם: ממני. כלומר אין בי כח לסובלם. והמשל רוצה לומר שאין בו מעשים טובים כל כך שיקלו העונות: הבאישו. מבנין הפעיל ומנחה עומד. וכן לא הבאיש. והחבורות הם הבועות שנעשו בבשר שהם מלאות ליחה סרוחה. וכן המכה שנצרר בה הדם נקרא' חבורה. וטעם נמקו מרוב היות הליחה בהם זמן רב נמק ונמס העור עליהם עד שיוצאת הליחה ומבאישה. וכל זה מפני אולתי שלא שמרתי דרך ה': נעויתי שחותי. מרוב החלאי' נעוה הגוף והולך שח כפוף והפנים חשכו קדרו. וטעם כל היום כי אין לי מנוחה בשעה אחת מן היום אלא כל היום אני חולה וכואב. והלכתי פועל עומד אעפ"י שהוא מן הדגוש ומורה על רב הפעולה: כי כסלי. הכסלים הם תחת המתני' מעל לעיקרי הירכי' והם סמוכי' לכליו' ויקרא להם החלצו' והחולי. ופירוש נקלה נגע נקלה ונבזה. והוא חסר המתואר. כמו כי חמודו' אתה. כעדר הקצובו' והדומים להם. ואדוני אבי ז"ל פי' נקלה שם מעניין קלוי באש. ואמר זה על רוב חמימות החולי. כמו שאמ' איוב ואסלדה בחילה. והזכיר עוד ואין מתום בבשרי כי כן דרך הבוכה והנוהם לכפול דבריו: מתום. פרשתיו: נפוגותי ונדכתי. ענין רפיון וחלישות. וכן ויפג לבו. על כן תפוג תורה. אל תתני פוגת לך. ובמסכת כדי שתפוג צינתן: שאגתי מנהמת לבי. שאגתי בקולי וצעקתי מרוב נהמת לבי שלבי נוהם על החולי ועל הצרות: אדני נגדך. לא נעלמה ממך תאותי שאני מתאוה לחיות מחוליי. ולפי שאמ' שאגתי הזכיר התאוה שהיא בלב. אמ' בין אשאג בין לא אשאג אתה יודע תאות לבי ונגדך היא: ואנחתי ממך לא נסתרה. שאני נאנח בקרבי על חוליי. והחכם ר' אברהם בן עזרא פירש נגדך לבדך כל תאותי אולי אחיה מחוליי לא נגד הרופאי': לבי סחרחר עזבני. כי אין לו העמדה כי האדם השליו לבו שוקט ושאנן. ומי שיש לו צרות רבות מחשבותיו הולכות וסובבות אנה ואנה. ופי' סחרחר סביב. ותרגום סביב סחור סחור. ונכפל בו העי"ן והלמ"ד: עזבני כחי. כי החולה ובעל הצרות יחלשו אבריו וגופו ויחלש גם כן אור עיניו. ובאומרו גם ולא אמר גם הוא כן מנהג הלשון בהרבה מקומות. כמו קשת גבורים חתים. קול נגידים נחבאו. והדומים להם. רוצה לומר גם כן הם העינים לקו באורם ואינכו אתי: אהבי ורעי. האוהבים שהם מלאים מכאובים ברוב ישכחום אוהביהם ואחיהם כי ילאו לראות בצרתם ותרחק נפשם מהם. כמו שאמר כל אחי רש שנאוהו: מנגד נגעי יעמודו. שלא יבקרוני כי הבקור מחזק נפש החולה: וקרובי מרחוק עמדו. כפל ענין במלות שונו'. וקרובי כמו ריעי. נקרא הריע קרוב שהוא קרוב אל ריעו ברעתו וברצונו. או אם יהיה עסק ביניהם או אם יהיו שכנים או שיהא שאר בשר:

וינקשו

199

וינקשו מבקשי נפשי ודרשי רעתי דברו הוות ומרמות כל היום יהגו
: ואני כחרש לא אשמע וכאלם לא יפתח פיו : ואהי כאיש אשר לא
שמע ואין בפיו תוכחות : כי לך יהוה הוחלתי אתה תענה אדני
אלהי : כי אמרתי פן ישמחו לי במוט רגלי עלי הגדילו : כי אני לצלע
נכון ומכאובי נגדי תמיד : כי עוני אגיד אדאג מחטאתי : ואיבי חיים
עצמו ורבו שנאי שקר : ומשלמי רעה תחת טובה ישטנוני תחת רדופי
טוב : אל תעזבני יהוה אלהי אל תרחק ממני : חושה לעזרתי אדני
תשועתי : ל ט למנצח לידיתון מזמור לדוד : לידותון
אמרתי אשמרה דרכי מחטוא בלשוני אשמרה לפי מחסום בעד רשע
לנגדי : נאלמתי דומיה החשיתי מטוב וכאבי נעכר : חם לבי
בקרבי בהגגי תבער אש דברתי בלשוני : הודיעני יהוה קצי ומדת בהגיגי
ימי מה היא אדעה מה חדל אני : הנה טפחות נתתה ימי וחלדי כאין מה
נגדך אך כל הבל כל אדם נצב סלה : אך בצלם יתהלך איש אך הבל יתהלך
יהמיון יצבר ולא ידע מי אספם : ועתה מה קויתי אדני תוחלתי לך
היא : מכל פשעי הצילני חרפת נבל אל תשימני : נאלמתי לא אפתח
פי כי אתה עשית : הסר מעלי נגעך מתגרת ידך אני כליתי : בתוכחות
על עון יסרת איש ותמס כעש חמודו אך הבל כל אדם סלה :
מעלי מכתשך ממחת גבורתא ידך אנא שיציתי :

ועברו פחין תבעי נפשי ובעי בישותי מלילו שקרא וניכלא כל יומא
מרנין : ואנא היך חרשא לא אשמע והיך אילמנא דלא פתח פומיה :
והויתי כגבר דלא שמע מעלמא ולא אית בפומיה מכסנייתא : ארום
קדמך ייי צליתי אנת תקבל ייי אלהי : ארום אמרית דילמא יחדון
עלי כאזדעזעות ריגלי עלי איתרברבו : ארום אנא לתברא מעתד
וכיבי לקיבלי תדירא : ארום חובי אתני אתייצף מן חטאי : ובעלי
דבבי חיי עלימו וסגיאין סנאי על שיקרא : ופרעין בישתא חלף טבתא
מתנן לי חלופי דרדפית טב : לא תשבקינני ייי אלהי לא תרחיק מיני :
זריז לסיועי ייי פורקני : לשבחא על מטרת בית מוקדשא
על פומיה דידותון תושבחתא לדוד : אמרית אנטור אורחי מלמחטי
בלישני אנטור לפומי זממא כד אית רשיע לקיבלי : אתאלמית שתקית
בטלית מן פתגמי אורייתא מטול היכנא כיבי ממרטיט : רתח לבי
בגושמי ברינני תדלק אשתא מלילית בלישני : אודע לי אורח סופי
ומשחתא דיומי מנא אינון אידע אימתי אפסוק מן עלמא : קלילין
סדרתא יומי וגושמי כלא לקבלך ברם כולא לא למא חשיבין ברם כולהון
צדיקיא קיימין לחיי עלמא : ברם בדיוקנא דייי יתהלך גברא ברם למא
משתגשין כניש ולא חכים מטול מנא מן כנשינון : וכדון מנא סברית
ייי אוריכותי לותך היא : מן כולהון מרדי פציתי חסודי סכלא לא
תשוי עלי : איתאלמית ולא אפתח פומי מטול די אנת עבדתא : עדי
במכסנותא על חובא יתרדי בר נשא ומסיית היך עמר דאית גרדים גושמיה ברם למא כל בר נשא לעלמא :

וינקשו אוהבי ורעי יעמדו מנגד והאויבים ידברו רעות ופי' וינקשו. שמו מוקש לנפשי בדבריהם לספותה. ופירוש מבקשי נפשי לספותה ואחר
לספותה. וכן אשר יבקש את נפשי יבקש את נפשך. והוות לשון שברון ועניניו רעים : ואני כחרש לא אשמע. אני אשמע דבריהם על ידי ספור או אשמע מהם
כי לא יתכסו ממני ואני שומע ועושה עצמי כחרש כאילו אינני שומע מה שהם אומרי' ושמתי גם כן עצמי כאלם שלא יפתח פיו כן אני שומע חרפתי ואינני משיב.
ואהי כאיש אשר לא שומע · שאיננו מבין לשון המדברים. כמו גוי אשר לא תשמע לשונו · ואהי גם כן כאיש אשר אין בפיו תוכחות · שישמע דברי המדברים אליו
אבל אין בפיו טענות שידע להתוכח עם המריבים עמו : כי לך יהוה הוחלתי. ומה לי להתוכח עמהם ולהשיב על דבריהם כי אין לי בהם תוחלת שיועילוני אלא
לך לבדך הוחלתי. וכמו שהוחלתי לך כן תענה אותי כי אתה אדון על הכל. ואתה אהי שתקח משפטי מהרשע': כי אמרתי פן ישמחו. אמרתי בלבי פן ישמחו לי אם
לא תענני ותצילני מצרותי ישמחו לי אויבי · כי במוט רגלי הגדילו עלי לשונם · ומה יעשו אם אמות מכל וכל ולפי' אפחד שאמות מחליי : כי אני. לפיכך אפחד
שאמות מתוך חוליי כי אני נכון תמיד לצלע שאלך בולע ממכאובי : ומכאובי נגדי תמיד. שלא ירחק מכאובי ממני : כי עוני אגיד · לפיכך אני דואג כי אזכור
עוני ואגידנו בפני לבבי אולי אמות ממנו : ואדאג מחטאתי · פן תהיה לי למוקש : ואויבי חיים עצמו. אני במכאובי תמיד והם בחיים עצומים וטובים : ורבו
שונאי שקר. שקר חנם. והם רבו בבנים ובנכסים ואני עני ודכא והם אותם שמכאיבים אותי בחנם. כי היה מן הדין שיאהבו אותי כי אני היטיבותי להם והם
ישלמו לי רעה תחת טובה · ולא אדע דבר למה ישטנוני אלא שמקנאים בי שאני רודף הטוב והם רודפים הרע לפיכך ישטנוני · ומלת רודפי טוב כתובה רדופי ·
רוצה לומר שהטוב רודפי שאני רודף אחריו · וקרי רדפי והוא מקור על הפועל וכמשכה הרי"ש בטעם כמו מירדי בור : אל תעזבני. כמו שהם חושבים שאין לי
עוזר . אל תעזבני : אל תרחק ממני · אלא תהיה קרוב לצעקתי : חושה לעזרתי אדני תשועתי. חושה מהרה לעזרתי ה' תשועתי אתה הוא שהוא אדון תשועתי ולא
אחר. או פירושו חושה לתשועתי. ולמ"ד לעזרתי במקום ב"ית. ואדני קריאה. וזה המזמור חברו דוד ונתנו לידותון המשורר :

למנצח לידותון מזמור לדוד : זה המזמור חברו דוד ונתנו לידותון המשורר ועניינו כענין המזמור הקודם לזה : אמרתי. חשבתי בלבי שאשמור
דרכי. רוצה לומר מנהגי ועניני. כמו מעשות דרכיך · דרכי ספרתי והדומים להם : מחטוא בלשוני · שלא אדבר דבר אשר לא כן מתוך
צערי וחוליי כמו שנאמר באיוב בכל זאת לא חטא איוב בשפתיו · וכל שכן בעוד שהרשע לנגדי הבא לבקרני ולראות כאבי ואידי
שאשמרה פי מלדבר כאילו מחסום בפי · כי אפי' שאגת החולה שדרכו לצעוק ולכהוס בפיו מתוך החולי והצער אני אשמור מזה בעוד רשע לנגדי שלא ישמח לי :
נאלמתי · נאלמתי בשתיקה · כלומר כל כך אני שותק כאילו אני אלם : החשיתי מטוב. אפי' מדבר טוב החשיתי : וכאבי נעכר : אעפ"י שכאבי נעכר ובשחת אני
תופס את פי מלדבר אפי' הטוב כדי שלא יזדמן לפי הרע מתוך צערי. ויש לפרש החשיתי מדבר טוב כי לא יבא לי טוב שאדבר עליו · או פירושו החשיתי על
מחשבות הלב כי אין לי עוד תקוה בטוב והחשתי והחרשתי ממנו · ובאמרו נעכר על הכאב מקום הכאב אומ' לא על הכאב : חם לבי בקרבי : מכובד
החולי כל כך חם לבי עד שבהגיגי תבער אש · כי החום היוצא מפי בהגיגי הוא חם כמו אש. שידמה שהאש תבער בי : דברתי בלשוני · הוא כפל דבר. רוצה
לומר כשדברתי בלשוני : הודיעני יהוה. כמו שאמר איוב מה קיצי כי אאריך : אם קיצי ארוך כפי שנות האדם אסבול עד שתרפאני ואהיה אחר כך בריא אבל
אם מעט הם ימי אשאל ממך שאמות מהחולי מהרה · כי לא אוכל לסבול הצער הגדול מבלי תקוה אחריו בעולם הזה : מה חדל אני. תואר והשם עם יושבי חדל
שפירושו זמן העולם הזה לאדם. ופירושו כמה יהיה זמני בעולם הזה : הנה טפחות · המדה המעוטה מן המדות היא מדת הטפח כן הם ימי וימי כל האדם קצרי'.
וחלדי זמני כאין נגדך. כי אתה חי וקיים לעולם : אך הבל · כי הבל כל אדם מה שאדם נצב בעולם הזה הבל הוא · ואמר כל הבל רוצה לומר המעט שבהבל ·
כאילו אמר הבל הבלים. וכל זה כמו כל מלאכה לא תעשו · כל חלב וכל דם. והדומים להם : אך בצלם. בחשך יתהלך כל ימיו כי לא ידע יום מותו. וצלם
חשך. וכן בלשון ערבי צלם בנקודה על הצדי חשך. ויש אומרים מן צלמות שפירושו חשך · ואיכינו נכון . כי צלמות ענינו שתי מלות צל מות. ויש מפרשים בצלם
במשמעו. ופירושו כי האדם ישתנה בצלמו מיום אל יום ומעת לעת ברמות כמו הכהר המתהפך ומתהלך וצלמו עומד . והחכם ר' אברהם בן עזרא פי' כי טעם
צלם מערכת הככבי' המשרתי' שלא יעמדו רגע אחד על מתכונת אחת כן ישתנה האדם : אך הבל יהמיון. להבל הם הומים לאסוף ממון והוא יצבור הממון מעט
מעט ולא ידע מי יאסוף אותו כלות במותו ויוכילנו מביתו : ועתה מה קויתי יהוה. ועתה שאני בחוליי מה קויתי אין תקותי ותוחלתי לאחר אלא לך היא ולא לרופאי:
מכל פשעי · כי הם סיבת חוליי ומכאובי הצילני מהם שתכפרם לי : חרפת נבל. כי הנבל יחרפני בלבו בבואו לבקרני. כמו שאמר בעוד רשע לנגדי . ובחוץ
יחרפני בפיו לפי שאני איש מכאובים והוא בריא ושלו : נאלמתי לא אפתח · כי אתה עשית · ואוי לי על מי שאצעק חמס כי לא באו לי המכאובים מיד בני אדם
אלא מידך · לפיכך נאלמתי כי גם עליך אין לי לצעוק חמס כי הכל הוא סבת פשעי : הסר מעלי נגעך . הנגע אשר אתה מביא עלי · ואמר מנגד נגעי יעמודו
הנגע שים לי · כי אותיות הכינוי יבאו על הפועל ועל הפעול · וכן ושמחתי' בבית תפילתי · שמעתי את תפילתך . וכמו הם רבים : מתגרת ידך · פירושו ממלחמת
ידך · מן אל תתגר בו מלחמה : בתוכחות · כן דרכיך ליסר בני אדם בתוכחות על עונם כמו שעשית לי · כמו שאמר והוכח במכאוב על משכבו . והחליים הם
דברי התוכחות כאילו הם מליצים בין הא' ובין האדם : ותמס כעש חמודו . המסית חמודו שהוא שומן בשרו וחוזק גופו כמו העש שמכלה מהרה הבגד כן תמסה
האדם ביסורין · כמו שאמר יכל בשרו מראי וגו' : אך הבל כל אדם · כי חמודו ילך כאין : סמפס

קביל צלותי יי ובעותי אצית ולדמעתי לא תשתוק ארום היך גיורא
אנא גבך תותבא היך כולהון אבהתי׃ אשלי מיני ואזיל עד לא אהך
ולא איתי׃ לשבחא לדוד תושבחתא׃ מסברא סברית
יי וצלא לותי וקביל בעותי׃ ואסקני מגוב אתרגושתא מסכן טישטוש
ואקיף על כיפא ריגלי תקין אתורי׃ וסדר בפומי שבחת חדת תהי
תושבחתא קדם יי אלהנא יחמון סגיעין וידחלון ויסברון במימר דיי׃
טובוי דגברא דשוי יי רוחצניה ולא אסתכי לות סורכניא וממללי
כדיבותא׃ סגיעי ניסיא דעבדתא את יי אלהי פרישותך ורעותך
לותנא לית איפשר לסדרא לותך תושבחתך אתני ואמליל תקיפו
מן לחואה׃ ניכסא ודורונא לא צבית אודנין לאצתא פורקנך כריתא
לי עלתא וקורבן חטתא לא שיילתא׃ היידין אמרית הא עלית לחיי
עלמא כד אעסוק במגילת סיפרא אוריתא דאכתיב אמטולתי׃ למעבד
רעותך אלהי רעיתי ואוריתך כלילא במצע מעייני׃ בשרית צדקא
בכנישתא רבא הא סיפותי לא אמנע יי אלהי את חכימת׃ צדקתך
לא טמרית בגו לבי קושטך ופורקנך אמרית לא אכסיתי טיבותך והימנותך בקהלא רבא׃ צ״ל

שמעה תפלתי יהוה ושועתי האזינה אל דמעתי אל תחרש כי גר (שמעה)
אנכי עמך תושב ככל אבותי׃ השע ממני ואבליגה בטרם אלך ואינני׃ (רש)

ם

למנצח לדוד מזמור׃
קוה קויתי יהוה ויט אלי וישמע שועתי׃ ויעלני מבור שאון מטיט
היון ויקם על סלע רגלי כונן אשרי׃ ויתן בפי שיר חדש תהלת (אשרי)
לאלהינו יראו רבים וייראו ויבטחו ביהוה׃ אשרי הגבר אשר שם
יהוה מבטחו ולא פנה אל רהבים ושטי כזב׃ רבות עשית אתה
יהוה אלהי נפלאתיך ומחשבתיך אלינו אין ערך אליך אגידה (ערך)
ואדברה עצמו מספר׃ זבח ומנחה לא חפצת אזנים כרית לי עולה
וחטאה לא שאלת׃ אז אמרתי הנה באתי במגלת ספר כתוב עלי׃
לעשות רצונך אלהי חפצתי ותורתך בתוך מעי׃ בשרתי צדק בקהל
רב הנה שפתי לא אכלא יהוה אתה ידעת׃ צדקתך לא כסיתי בתוך
לבי אמונתך ותשועתך אמרתי לא כחדתי חסדך ואמתך לקהל רב׃

שמעה תפלתי. אחרי שקבלתי תוכחותיך וסבלתי יסוריך שמעה תפלתי שתנקני מפשעי ותרפאני: כי גר אנכי עמך תושב ככל אבותי. וכן אמר דוד בדברי הימים כי גרים אנחנו לפניך ותושבים ככל אבותינו. והענין כי האדם בעולם כמו הגר בארץ לא לו. כי נוסע תמיד ממקומו למקום. כי האדם בעולם אין לו מעמד וקיום בו. כי כל יום הוא בדרך שנוסע ממנה. ולא יודע יומו. ויקרא גם כן תושב לפי שהוא מתיישב בעולם כאלו יהיה הוא בו לאורך ימים. ובאומרו עמך. ר״ל לפניך. להודיע כי ביד האל יתברך ומאתו הישיבה בעולם והנסיעה ממנו. ובאומרו ככל אבותי: ככל אבותינו. להודיע כי הדורות האחרונים כראשונים דרך אחת להם אין ביניהם. שינוי אלא דור הולך ודור בא כן היה וכן יהיה לעולם. וטעם מלת כי גר. אם שמעה תפלתי לחיותי מחוליי כי מעט הם ימי האדם בעולם. כי כמו הגר נחשב בעולם. לפיכך אמר אחר זה השע: השע ממני. כלומר הרפה ממני שלא תייסרני עוד בחליים: ואבליגה. כלומר את חזק מהחולי ואשובה עוד לעשות רצונך. כי הכרתי כי פשעי היו סבת חוליי. לפיכך אני מבקש ממך הסליחה והרפואה בטרם אלך אל הקבר ואינני. כלומר אינני עוד שאוכל לעשות רצונך. כי העולם הזה עולם המעשה והעולם הבא עולם השכר אבל לא עולם מעשה. כמו שאמר כי אין מעשה וחשבון ודעת וחכמה בשאול אשר אתה הולך שמה. ואמרו רבותינו ז״ל אשר אנכי מצוך היום לעשותם. היום לעשותם ולמחר ליטול שכרם:

למנצח קוה קויתי יהוה: גם זה המזמור בעניין שני מזמורים הקודמים לו. יאמר אותו חסיד המדוכה אחרי הרפאו. ויתן תהלה לאל ית׳ ויאמר קוה קויתי ה׳. כמו שקויתי אליו שיטה אזנו לתפילתי וישמע שועתי כן עשה. ופי׳ ויט אלי רוצה לומר היה קרוב לי. כמו שכתוב קרוב ה׳ לקוראיו: ויעלני מבור שאון. והבור הוא משל לחליים כמו הנופל בבור שיפחד שיטבע במימיו או בטיט אשר בו. כן החולה יפחד מימות מחליו. ופי׳ מבור שאון בור שיש בו מים רבים. כמו כשאון מים כבירים. ופי׳ מטיט היון. בור שיש בו טיט רב: וסמיכות טיט אל יון כסמיכות אדמת עפר. עפר ארץ. ורוצה לומר שיש בו מכל מיני טיט עב וקלוש: ויקם על סלע רגלי. כנגד בור שאון: כונן אשורי. בעלותי מהבור שלא מעדו קרסולי ואשורי. כלומר שלא נפלתי מחולי אל חולי: ויתן בפי שיר חדש. בהצילו אותי חדשתי לו שיר והוא נתנו בפי שעשה עמי חסד שאני חייב להודות לו. או פי׳ ויתן שיעזרני בשיר שיבא מפי שיר דברי טובים בענין רוח הקדש. וטעם חדש להודיע כי חייב אדם לחדש שיר ותהילה על כל נס ונס שעושה עמו. וטעם לאלהינו לשון רבים שישבחו ויודו עמו כל ירואיו וחסידיו: יראו רבים. וגם רבים אחרים שאמר לא היו יראיו האל יתברך עד היום כשראו מה שעשה עמי שבו להיות ירואיו. ויהיו בוטחים בו ויאמרו: אשרי הגבר. ולא פנה אל רהבים. כי בה׳ שם מבטחו לבדו: ולא פנה אל רהבים ושטי כזב. ולא פנה אל אנשי בעלי כח וגאוה לעזרו. ולא אל אנשי׳ שהם שטי כזב. רוצה לומר שהם נוטים אל דרך כזב. כמו הקוסמים. ואינם בוטחים באל אמת. ורהבים שם תואר בשקל רשעים. ושטי מן כי תשטה אשתו. והם שני שרשים וענין אחד. כי שטי משורש שוט בשקל גרי ביתי. ולשבי פשע. ואילו היה משורש שטה היה פ״א הפעל בשוא״. כמו מן פנים פני. רוים דוי. בנים בני. מן כלים כלי: רבות עשית. רבות כמו זאת עשיתה עמי: אתה ה׳ אלהי נפלאותיך ומחשבותיך אלינו. הנפלאות הם בשעת המעשה והמחשבות טרם המעשה. ואמר על הבורא יתברך כאילו הוא חשב טרם המעשה כי דברה תורה כלשון בני אדם. וכן הנני חושב אליכם מחשבה. ואמר אלינו כלומר אליו ואל כל המיחלים לחסדו: אין ערוך. אין לערוך אליך וכנגדך כל הנפלאות שתעשה עמנו כי רבות הם מלערכם ולספרם. כמו שאמר אגידה ואדברה. כלומר אגידה ואדברה הנפלאות עצמו מספר. או אין ערוך כמו אין כמוך אלהי׳ ה׳ ואין כמעשיך. כי מי בשחק יערוך אליך ידמה לה׳ בבני אלים: זבח ומנחה. הזבח הוא זבח השלמים והמנחה היא הסולת בלולה בשמן. כמו שכתוב. והעולה היא באה לכפר על מצות עשה שעבר עליהם וחטאה היא קרבן החטאת. כמו שכתוב. והנה אמר לא חפצת ולא שאלת. וכאמר בירמיהו כי לא דברתי אל אבותיכם ולא צויתי׳ ביום הוציאי אותם מארץ מצרים עולה וזבח. והנה מצאנו בתורה שמצוה על התמידים להקריבם בכל יום. התשובה בזאת השאלה כי תחילת מצות האל לישראל לא היה אלא שישמעו בקולו. וכן אמר במרה ויאמר אם שמוע תשמע בקול ה׳ אלהים והישר בעיניו תעשה. וכשהחילו לחטוא צוה אותם על הקרבנות על קרבנות היחידי׳ ועל קרבנות הצבור. על קרבנות היחידי׳ צוה שיקריבום אותם החוטאים ועל קרבנות הציבור צוה שיהיו תמידים׳ בכל יום. לפי שאי אפשר שלא יהיו בכל יום׳ רבים חוטאים בכל יום ויהיו רבים בהם שלא ידעו מה הם חייבים מעצמם להקריב ויהיו קרבנות הציבו׳ כפרה להם בשובם מחטאם. ואילו לא חטאו ישר׳ במדבר לא צוה אותם האל יתברך על הקרבנות׳ כי מתחילה לא צוה אותם עליהם. כמו שאמר ירמיה בסוף הפסוק ההוא. כי אם את הדבר הזה צויתי אותם לאמר שמעו בקולי. וכן בעשרת הדברי׳ שהם כוללי׳ כל התורה אין בהם זכר לקרבנו׳. ואם לא יחטא איש איכנו צריך לקרבן והוא טוב לפני ה׳ ית׳ יותר מהחוטא ומקריב. כמו שאמר שמואל החפץ לה׳ ית׳ בעולות וזבחים כשמוע בקול ה׳. הנה שמוע מזבח טוב. וכן אמר בזה המזמור זבח ומנחה לא חפצת ולא שאלת עולה וחטאה: אזני׳ כרית לי. כלומר פתחת לי שאשמע לקולך גם לגמול החסדים שעשית עמי לא שאלת ממני עולה ומנחה אלא לעשות רצונך וכן חפצתי. כריתי מן כי יכרה איש בור: אז אמרתי. אז בהרפאי מחוליי ובהנצלי מצרותי אמרתי בלבי כי לא תחפוץ זבח או מנחה אלא לעשות מה שצויתני והנה באתי לפניך במגילת ספר כתו׳ עלי ועל כל אחד מבני עמך. והנה באתי אני לקיים כל מה שכתוב עלי. ומגילת ספר הוא ספר התורה. ואמר כתוב ואעפ״י שזכר מגלה כי טעמו על ספר שהוא לשון זכר. וכן ספר התורה הזה וספר התורה הזאת: לעשות רצונך. חפצי ורצוני לעשות רצונך: בתוך מעי. בתוך לבי. כי הוא בכלל המעי׳. ואמר בתוך מעי כלומר שלא תסור מחשבתי ממנה: בשרתי צדק. דבר אחר יש עלי לעשות זולתי קיום המצות. והוא לספר החסדים שעשית עמי. וכן עשיתי ובשרתי הצדק שעשית עמי בקהל רב כדי שישמעו רבים ויודו לשמך. והבא לספר החדשות אם טוב אם רע יקרא מבשר על טוב ברוב. ועל רע כמו ויען המבשר. והנה הוא בקהל רב לספר החסדי׳ החדשי׳ שעשה עמו האל יתברך. והנה הוא מבשר. לפיכך אמר בשרתי: שפתי לא אכלא. לא אמנע שפתי מלספר תמיד צדקותיך ה׳ אתה ידעת. מה שאספר בשפתי ידעו רבים אבל מה שהוגה לבי בצדקתך ובחסדיך אתה ידעת ולא אחר זולתך. והו מה שאמר אחריו: צדקתך לא כסיתי בתוך לבי. כי אם איכנו חושב והוגה עליה תמיד הנה הוא מכסה אותה ומעלימה. זהו לא כסיתי בתוך לבי. או פי׳ וצדקתך כמו שהיא בתוך לבי כן אמרתי אותה לבני אדם לא כסיתי אותה מהם. וזהו שאמר אמונתך ותשועתך אמרתי. ואמונת האל ותשועתו לחסידיו שמקיים להם הבטחותיו הטובות. כי אמונה לשון קיום. כמו והאמן ביתך. במקום כאמן. והדומי׳ להם. וזהו שאמר גם כן חסדך ואמתך. האמת הוא קיום הטובה שהבטיח. והחסד יתרון הטובה על מה שהבטיח. ומלת לקהל נקשרת עם אמרתי לא עם כחדתי. כי אם היתה נקשרת עם כחדתי היה אומר מקהל. וכמה מילין כמו זה נקשרי׳ עם הרחוק לא עם הקרוב כמו שכתבנו בספר המכלול בחלק הדקדוק ממנו:

אתה יהוה

אתה יהוה לא תכלא רחמיך ממני חסדך ואמתך תמיד יצרוני: כי
אפפו עלי רעות עד אין מספר השיגוני עונתי ולא יכלתי לראות
עצמו משערות ראשי ולבי עזבני: רצה יהוה להצילני יהוה לעזרתי
יבושו חושה: יבשו ויחפרו יחד מבקשי נפשי לספותה יסגו אחור ויכלמו
וסוגו חפצי רעתי: ישמו על עקב בשתם האמרים לי האח האח: ישישו
בך וישמחו בך כל מבקשיך ויאמרו תמיד יגדל יהוה אהבי תשועתך:
סא ואני עני ואביון יהוה יחשב לי עזרתי ומפלטי אתה אלהי אל תאחר:
ואמרו למנצח מזמור לדוד: מ א אשרי
אתת משכיל אל דל ביום רעה ימלטהו יהוה: יהוה ישמרהו ויחיהו יאשר
ארני בארץ ואל תתנהו בנפש איביו: יהוה יסעדנו על ערש דוי כל משכבו
ואשר הפכת בחליו: אני אמרתי יהוה חנני רפאה נפשי כי חטאתי לך:
איבי יאמרו רע לי מתי ימות ואבד שמו: ואם בא לראות שוא ידבר
אויבי לבו יקבץ און לו יצא לחוץ ידבר: יחד עלי יתלחשו כל שנאי עלי
יחשבו רעה לי: דבר בליעל יצוק בו ואשר שכב לא יוסיף לקום:
גם איש שלומי אשר בטחתי בו אוכל לחמי הגדיל עלי עקב: ואתה
יהוה חנני והקימני ואשלמה להם: בזאת ידעתי כי חפצת בי כי לא
יריע איבי עלי: ואני בתמי תמכת בי ותציבני לפניך לעולם: ברוך
יהוה אלהי ישראל מהעולם ועד העולם אמן ואמן: ספר שני
מ ב

בגלל כן אַת יי לא תמנע רחמך מיני טובך וקושטך תדירא ינטרונני:
ארום תקיפין עלי בישין עד לית מניין ארביקו יתי חובי ולא יכלית
למחמי תקפו מן כינתי רישי ורעיוני שבקוני: אתרעי יי לשזבותני
יי לסיועי זריז: יבהתון ויתחסרון כחדא תבעי נפשי למיגמרה יזורון
לאחורא ויכספון דצבין בישתי: יתבירין מטול בהתיהון דאמרין לי
חדיבא על תבריה חדוא על סיגופיה: יחדון וירוצון במימרך כל
בעייך ויימרון תדירא יסגי חילא דיי די רחימין פורקנך: ואנא ענייא
וחשובא יי יחשיב טב לי עלי סיועי ושיזבותי את אלהי לא תוחר:
לשבחא תושבחתא לדוד: טובוי דמשכיל לעניי מספינא
לרחמותיה ביום בישות ישזביניה יי: יי יכטריניה ויחייניה ויוטיבינה
בארעא ולא תמסריניה ברעות בעלי דבבוי: מימרא דיי יסיעוניה
בחוהי ויתגלי ליה על שיווי מרעיה לאחאותיה כל משכביה אפכתא
בעידן מרעיה ואכסנתיה: אנא אמרית יי חוס עלי אסי נפשי מטול
דחבית קדמך: בעלי דבבי יימרון ביש עלי אימתי ימות ויובד שמיה:
ואין אתא למקבל אפי שקרא ימליל ברעיוניה יכנוף עולא ליה יפוק
לשוקא ימליל: כחדא עלי ממללין בחשאי כל סנאי עלי חשלין בישתא
לי: ממלל טלומא יתיך ביה ויימר דין דמרע לא יוסיף למיקם: אוף
גבר דתבע שלומי דאיתרחצית עלוי מברי סעודתי איתרברב עלי
לחכמא: ואנת יי חוס עלי ואקימני ממרע ואפרע להום: בהדא
ידעית ארום איתרעית בי ארום לא איתגבר עלי בעלי דבבי לאבאשא
ואנא בשלמותי סעדתא בי ואוקימתני קדמך לעלמא: בריך שמיה דיי אלהא דישראל מן עלמא הדין ועד עלמא דאתי יימרון צדיקיא אמן ואמן:

אתה ה'. כמו שהכלתי מזאת כן תכילני מכל צרה ולא תמנע רחמיך ממני כמו שלא טרף אליהם. כי תמיד אני צריך אל חסדך ואל אמתך שיצרוני. כמו שאומר כי אפפו עלי רעות: כי אפפו. הקיפו. כמו כי אפפוני משברי מות. כי בן אדם מזומן לפגעי הזמן והעולם ואין להם מספר וראוי לאדם לפחד מהם שמא יגרום החטא. כי אין אדם אשר לא יחטא. ולא יקרו לאדם הפגעים אם לא על ידי עון. לפיכך אמר השיגוני עונותי. ובאומרו השיגוני כלומר מצאוני במקום העונש לא אוכל לברוח מהם: ולא יכולתי לראות. לא אוכל לראות עונותי כולם כי רבים הם. ומה שאמר ולבי עזבני. כאלו כלומר דעתי עזבני מלספרם כל כך הם רבים. וכן ראוי לכל חסיד בתפלתו לפני האל הגדול להגדיל עונותיו ולמעט צדקותיו שיאמר כי הוא מלא עונות ויבקש הכפרה והרחמים. או יהיה פירושו לא יכולתי לראות ולבי עזבני. על דרך הפלגה כאלו אומר כהו עיני ולבי אין עמי מפחדי על עונותי: רצה ה'. יהיה רצונך להצילני תמיד מכל צרה ופגע שיזדמן שתמהר לעזרתי: יבושו. ובזה יבושו האויבים מבקשי נפשי כאשר יראו שאתה עמדי ואין להם כח להזיקני. ומלת לספותה כמו לכלותה. וכן האף תספה: ישמו על עקב בשתם. יהיה להם שממון בשכר בשתם שהיו מביישים אותי בעת צרתי והיו אומרים בעבורי האח האח שמחה שמחה. וכן האח ראתה עינינו: עקב. פירושו שכר. כמו עקב תשמעון. עקב כי בזיתני: ישישו וישמחו. האויבים ישומו וכל מבקשיך ישמחו תמיד ויאמרו יגדל ה'. וטעם יגדל כי בעשותו הניסים לחסידיו הוא מתגדל שמו בעולם ויאמרו גדול הוא ועושה נפלאות. ומבקשיך הם האוהבים תשועתיך שלא יבקשו תשועה ועזר אחר: ואני עני. אע"פ שהיה מלך עני ואביון הוא בן אדם לרוב הצטרכו לעזרת האל יתברך ולתשועתו תמיד: ה' יחשב לי. יחשוב להטיב לי ולעזרני ולפלטני בעת צרה. וכבר פירשתי יחשוב לי במלת מחשבותיך. או פירוש יחשוב לי בעוני שאני בו לכפרת עונותי. או פירושו מענין לא חשב אנוש. כלומר שאהיה בעיניך חשוב וטוב: אלהי אל תאחר. כי תמיד תושיעני. כמו שאמר לעזרתי חושה:

למנצח

מזמור לדוד. גם זה המזמור בענין הקודמים לו. ויש אומרים כי אמרו דוד על חוליו: משכיל אל דל: הוא החולה. כמו מדוע אתה ככה דל בן המלך. ומשכיל משגיח ומביט. כלומר שבא לבקרו ושואל על ענייני חוליו והוא קרוב למות: ימלטהו ה'. תפלה. וכן ה' ישמרהו ה' יסעדנו. ויעיד על זה הפירוש ואל תתנהו. כי מלת אל דרך תחנה ובקשה או דרך מצוה. ויתכן לפרש הפסוקים בענין הווה. כלומר כי כן יעשה האל עם החולה שהוא ימלטהו ויסעדהו ויחייהו ולא הרופאים. כי לא מועיל לו רפואתם אלא בעזר האלהים. ומלת אל מבאונה במקום תחנה ולא במקום מצוה. ודרך כתיבה אל מות. ואדוני אבי ז"ל פירש כי אלה הפסוקים הם דברי המבקר לנחם החולה. ויאמר לו שלא יפחד מהחולי ויתחזק בלבו כי ביום הרעה ימלטהו ה' וישמרהו: ה' ישמרהו. ישמרהו מן המות ויחייהו וירפאהו שלא יאריך חוליו: יאשר בארץ. כן כתוב ביו"ד וקרי בוי"ו והענין אחד. עדיין יאושר בארץ. כלומר שיעשה מעשים טובים ויצליח בדרכיו עד שיאמרו עליו בני אדם אשריו: בנפש אויביו. ברצון אויביו כי הם רוצים שימות: ה' יסעדנו. אע"פ שהוא שוכב על ערש דוי שיש לו מדוה וחולי רעי ה' יסעדנו שלא ימות. או פירושו שיתן לו כח שיהפך מצדו אל צדו. והוי כמקל שם אל שכך: כל משכבו הפכת בחליו. הפכת אמר כנגד האל אתה שהפכת משכבו בחוליו אתה תסעדנו. וטעם על משכבו כי משכב האדם על מטתו הוא למנוחה בעוד שהוא בריא. והנה הפכת משכבו בחליו מן המנוחה לצער. וטעם כל לפי שהוא שוכב ביום ובלילה. ויש לפרש הפכת כמו תהפך והוא דרך תפלה. ופירושו כן כל משכבו בחוליו תהפך אותו לבריאות ולמנוחה: אני אמרתי ה' חנני. עד זה הפסוק דברי המבקר ומזה הפסוק עד ותציבני לפניך לעולם דברי החולה. אני עוני לא ואותו לו שיחנני. ואת רפאה נפשי ולא את רפאה גופי כי סיבת חליו הם עונותיו. ואם ירפא האל הנפש מחוליה והוא בכפרת העונות כרפא הגוף: אויבי יאמרו רע. כנגד הדברים שאת המבקר הטוב. את החולה את' אמרת טוב אבל ידעתי כי אויבי יאמרו רע בעבורי ויאמרו הפך מה שאמרת. ויאמרו מתי ימות ואבד שמו. כי חוליו יאריך בעיניה ויתאוו וישאלו שאמות בקרוב מן החולי: ואם בא לראות. ואם אחד מהם יבא לראותי ולבקרני שוא ידבר שאם ידבר טוב בפיו אין טוב בלבו כי לבו יקבץ און לו. ואדוני אבי ז"ל פי' שוא ידבר כי ידבר אחת רכה ואחת קשה לשבר לבי. כמו שאמר אחד שבכם לבקר את החולה ואמר לו קשה עלי חולייך כי כבד הוא. כי מזה החולי מת אבי: יקבץ און לו. לעצמו הוא קובץ און בלבו שאינו מוציא בשפתיו ואינו משמיע לאחרים בפני. אבל כשיצא לחוץ ידבר לאחרים הרע שיהיה קובץ בלבו: יחד עלי יתלחשו. כשיצא לחוץ המבקר הרע יתחבר עם שאר שונאי ויתלחשו זה עם זה עלי. והלחש הוא הדיבור בחשאי. ואמר עלי פעם שנית כלומר בעבור שהם מתלחשים עלי הם חושבים בלבם רעה עלי. דבר בליעל יצוק בו. והו מן הדברים הרעות שאומרי' וחושבי' עלי. מה הם אומרים דבר בליעל יצוק בו. פירושו חולי קשה ורע דבק בו ולא יקום עוד ממשכבו כי ימות מהחולי. כי חלי קשה הוא. ופי' יצוק דבק. כמו לבו יצוק כמו אבן. יצוק כפלח תחתית. או פי' דבר בליעל על העון. כלומר עון גדול יצוק בו וראוי הוא לעונש גדול. לפיכך לא יקום ממשכבו עוד: גם איש שלומי. כל אלה דברי החולה כי כל אדם יש לו שונאים ואשר יחלה ותמוט רגלו אפי' אותם שהיה חושב לאוהבים שבו לאויבים ולאורבים. כמו שאמר הכתוב כל אחי רש שנאוהו. ואפי' אוכל לחמו שהוא בוטח בו יותר גם הוא יבגוד בו. ופי' הגדיל עלי עקב. כאלו אמר הדריך רגלו כך הוא מתגדל עלי ולא יבקרני כראוי: ואתה ה' חנני והקימני. כי הם אומרים שלא אקום ואתה תקימני ואשלמה מה שאמרו רע עלי בעודני חולה. לא אני שיעשה להם רע. שהרי אמר ואחלה בעודי ריקם. אלא שהתשלום הוא שיודיעם כי רע היו עושים במה שהיו חושבים עליו רע בעודנו חולה. או התשלום הוא שלא ילבש שק בחלותם ולא יתפלל עליהם ולא יבקר לברותם: וראיתי בדברי גאון ואשלמה להם טובות תחת רעות. כמו שהיה מנהגו. כמו שאמר ואני בחלותם לבושי שק: כי לא יריע אויבי עלי. אם תקימני מרע ואכיר כי חפצת בי שלא תרבה שיריע וישמח אויבי עלי כמו שהיו אומרים שאמות מן החולי והיו חושבים לשמוח ולהגדיל פיהם בשחוק עלי. וזהו פי' יריע: ואני בתמי. שמלאתני זך וישר: תמכת בי. בנפלי על משכבי: ותציבני לפניך לעולם. כלומר שתקימני ותציבני חי ובריא לפניך. כלו' לעבודתך. ואמ' עבר במקום עתיד תמכת ותציבני כמנהג. וטעם לעולם זמן חיי האדם. כלומר שלא אמות קודם זמני. עד הנה דברי החולה. ופסוק ברוך ה' הם דברי המסודר נותן הודאה לאל בכלותו הספר כמו שהוא מנהג הסופרים. וכן עשה בתכלית ארבעה הספרים ובתכלית הספר החמישי שהוא תכלית כל הספר נתן תהלה בסלם עשרה הילולים ואמר: ברוך ה' אלהי ישראל. כלומר שעזרני עד כה: מהעולם ועד העולם. מהזמן הראשון עד הזמן האחרון כל הימים: אמן ואמן. קיום וקיום כמו שעונה אדם אמן אחר הברכה לקיים הברכה. כי אמן לשון קיום. וכן כאמן ביתך במקום אמן. והדומים להם: כשלם ספר ראשון: תהלה לאל עליון:

למנצח משכיל לבני קרח׃ כאיל תערג על אפיקי מים כן נפשי תערג
אליך אלהים׃ צמאה נפשי לאלהים לאל חי מתי אבוא ואראה פני חי
אלהים׃ היתה לי דמעתי לחם יומם ולילה באמר אלי כל היום איה
אלהיך׃ אלה אזכרה ואשפכה עלי נפשי כי אעבר בסך אדדם עד
בית אלהים בקול רנה ותודה המון חוגג׃ מה תשתוחחי נפשי
ותהמי עלי הוחלי לאלהים כי עוד אודנו ישועות פניו׃ אלהי עלי
נפשי תשתוחח על כן אזכרך מארץ ירדן וחרמונים מהר מצער׃ חת
תהום אל תהום קורא לקול צנוריך כל משבריך וגליך עלי עברו׃
יומם יצוה יהוה חסדו ובלילה שירה עמי תפלה לאל חיי׃ אומרתי אומרה
לאל סלעי למה שכחתני למה קדר אלך בלחץ אויב׃ ברצח בעצמותי
חרפוני צוררי באמרם אלי כל היום איה אלהיך׃ מה תשתוחחי
נפשי ומה תהמי עלי הוחילי לאלהים כי עוד אודנו ישועות פני
ואלהי׃

מ ג

שפטני אלהים וריבה ריבי מגוי לא חסיד מאיש מרמה ועולה תפלטני׃
כי אתה אלהי מעוזי למה זנחתני למה קדר אתהלך בלחץ אויב׃

לשבחא בשכלא טבא על ידיהון דבני קרח׃ היך איילא די מרגג
על פרציד דמיא היכנא נפשי מרגגא לוותך יי׃ צחת לך נפשי לאלהא
תקיפא חייא וקיימא אימתי איעול ואחמי זיו שכינתא דיי׃ הות לי
דמעתי למסברי יומם ולילי בדיימר לי סנאה כל יומא אן הוא אלהך׃
אילין ניסיא אנא דכיר ואישוד עלי רעיוני נפשי כד אעבר טללא
בלתורי אתחייל במשריין דצדיקי עד בית מוקדשא דיי בקל בעותא
ותושבחתא אתרוגשת עממין דאתיין למחג לירושלם׃ מה תתמככין
נפשיותיך גושי עלי אוריכי לאלהא ארום תוב אשבחיניה בפורקנא
דמן קדמוי׃ אלהי עלי נפשי תתמככין בגין כן אדכרינך יתבי לחלא
בארעא יורדנא ויתבי טורי חרמוני ועמא דקבילו אוריתא בטור דסיני
דמכיך וזעיר׃ תהומא עילאה קרי לקל זלחי מירוביין היכנא כולהון
די מתבריך וגליך עלי עברו בזמן דנפקנא ממצרים׃ יימם יפקוד
יי טוביה ובליליא תושבחתיה עמי צלותא לאל די נטיר חיי׃ אימר
לאלהא רוחצני למה אשליתני למה בקבלא אזיל ברחוק בעיל דבבא׃
בדקטלין גרמי בזמן דמחרפין יתי מעיקי כד אמרין לי כל יומא אן
הוא אלהך׃ מה תתמככין נפשי ומה תרגישי עלי אוריכי לאלהא ארום
תוב אשבחיניה בפורקניה דמן קדמוי די הוא אלהי׃
דונני יי בדין קשוט ועלך למנצי מצותי מן עמא דלא זכאין גבר נכיל וטלומא
תשזבינני׃ ארום אנת הוא אלהא עושני למה שבקתני למה חביר אזיל ברחוק בעיל דבבא׃

למנצח

משכיל לבני קרח . שלשה היו בני קרח אסיר ואלקנה ואביאסף. ואם נאמר כי הם חברו זה המזמור ברוח הקדש וכתבו דוד בספרו . וכן המזמורי׳ שהם לבני קרח כמו שכתב תפילה למשה . יש לתמוה ולומר איך היו אומרים שלשתם ביחד אלה המזמורי׳ . ויש אומרי׳ כי טעם לבני קרח לאחד מבני קרח . ואין טעם לזה הפירוש . כי למה לא כן בכל המזמורי׳ ולא ייחד באחד מהם המשורר האחד . וגם לדברי האומרי׳ כי המזמורי׳ האלה לאחד מהם מבני הימן כמו שמואל הנביא . יש עוד לתמוה למה לא ייחסו לשמואל ויחסו לקרח . ויתכן לפרש כי דוד חבר אלה המזמורי׳ ברוח הקדש ונתנם לבני קרח המשוררי׳ הכשרי׳ בזמנו לשורר אותם . ולפי שבני קרח היו נביאי׳ יחס אלה בני בניהם אליהם. ואמר לבני קרח לקצר . וזה המזמור יש אומרי׳ כי אמרו כשהיה גולה בין פלשתי׳ . ויש אומרי׳ כי נאמר על לשון בני הגלות הזה . והוא הנכון . ואמר בלשון יחיד כאילו כל אחד מבני הגלות הומה וצועק מן הגלות שיתאוה אל ארץ הקדש לשוב הכבוד עליה . וזהו אליך אלהים : כאיל . האילי׳ הם במדבר במקום שאין מים מצויים ויתאוו למים . ועוד כי יאכלו הנחשי׳ ויתחממו ויבקשו המי׳ להתקרר . וזהו טעם אפיקי מים שהם המקומו׳ שניגרי׳ שם מים בכח . גם אומרי׳ כי האילים כשרודפים אחריהם הכלבי׳ הרבי׳ ילכו מפניהם עד שימצאו נחלי מים עמוקי׳ הולכי׳ ועורגי׳ ויבאו בתוך המי׳ עייפי׳ ויכלו מהם. ובדרש האילה הזאת כשמצאה חופרת גומא ומכנסת קרניה לתוכה ועורגת והתהום מעלה לה מים . שנאמר כאיל תערוג על אפיקי מים . ואמר איל ואמר תערוג לשון נקבה כי איל הוא לשון כלל כולל זכרים ונקבות . כמו לו שור וחמור . ואמר תערוג לשון נקבה רוצה לומר עדת האלי׳ . כי האלי׳ ילכו הרבה ביחד עדרי׳ עדרי׳ . או אמר תערוג כי אפשר שהנקבה עורגת יותר מן הזכר : תערוג . תאמה ותצעק מרוב תאוה . ולשון עריגה נופל על האיל כמו לשון געיה בשור : על אפיקי מים . כמו אל אפיקי . וכמוהו רבים : צמאה נפשי . כאשר תכסוף נפש הבהמה אל המים . ותאות האילי׳ יותר משאר הבהמו׳ כמו שזכר . ותאות הבהמה אל המים יותר מן תאות הרעב אל הלחם. לפיכך אמר צמאה ולא אמר רעבה . כי יחיה האדם בלא מאכל שנים או שלשה ימים ולא יחיה בלא מים . וכשימצא הבהמה מים וישתה תשוב נפשו אליו . וכמאון הנפש המשכלת אל כבודה יותר מכמאון הגוף אל המים : לאלהי׳ . ואחר כך פי׳ לאל חי . לפי שאלוהי העמי׳ שהוא גולה ביניהם הם מתים : מתי אבא ואראה . כמו שהיו באים בארץ ישר׳ שלש פעמי׳ בשנה אל המקדש : היתה לי דמעתי . שאבכה מדברי האויבי׳ והדמעה תמידה לו ביום ובלילה כמו המאכל . כלומר אין יום שלא אבכה פעמים . ויש מפרשין שאבכה בעת המאכל : באמור אלי כל היום . לארך הגלות יאמרו לי האויבי׳ איה אלהיך . ואם הוא אלהי׳ אמתי ואתה עובד אותו. היה מושיע אותך ומוציאך מן הגלות : אלה אזכרה . כשאזכור עלות הרגל בשמחה אשפוך עלי נפשי : כי אעבור בסך . אעפ׳ שבני הגלות הזה לא היו אז היו אומרי׳ אעבור כי אבותיהם היו וראו באותה שמחה . וכן וירעו אותנו המצרי׳ . ויענונו . ונצעק אל ה ויוציאנו ממצרי׳ . ופי׳ כי אעבור בסך . כל אחד אומר כשאזכור כשהייתי עולה במנין העולי׳ : אדדם . אדדה עמהם . ופי׳ אתנהל . כלומר שהיינו מתנהלי׳ לאטנו בארצינו לעלות לרגל . כי לא היה שטן ולא פגע רע בדרך והיינו בקול רנה ותודה . ופי׳ תודה שהיינו מודי׳ ומשבחי׳ בדרך שהיה מוליכנו בהבטחה : המון חוגג . כל ההמון ההוא היינו חוגגי׳ . כי בקרבנותיהם היו עולי׳ להקריב בחג . או פירו׳ חוגג מרקד מרוב שמחה . וכן אוכלי׳ ושותי׳ וחוגגי׳ : מה תשתוחחי . אחר שתשתפך נפשי עלי בזוכרי אלה השמחות אשוב ואנחם אותה . ואומר לה : מה תשתוחחי נפשי הוחילי לאלהי׳ . ישועות פניו . בישועות פניו . כלומר עוד אעשה כמו שעשיתי שיושיעני ויוציאני מהגלות . ופי׳ ישועות פניו כמו ומלאך פניו הושיעם : אלהי עלי . על כן אזכרך . על כן כשאזכרך . כלומר על כן תשתוחח עלי ותהמה כשאזכורך שהיינו רגילי׳ לבא מארץ ירדן לעלות לבית המקדש . וכן אותם שהיו יושבי׳ בהר חרמון . וכן מהר מצער . זכר קצות ארץ ישר׳ שהיו עולי׳ לרגל . כי הר חרמון מעבר הירדן מזרחה . והר מצער לא נמצא . ואולי היה מעבר הירדן . ואפשר שהיה מצער הנזכר בערי יהודה שהיה בהר : תהום אל תהום . רמז לצרות הגלות והצרות נמשלו כמים. כמו שאמר נחלי בליעל יבעתוני. וכן בהרבה מקומות בכתוב . כלומר כשאזכור הטובה שהיתה לישר׳ והצרה שיש להם עתה בגלות עלי נפשי תשתוחח . ופירוש תהום אל תהום כאילו הצרות קוראות זו לזו לבא . וכן לקול צינוריך . כלומר נפשי תשתוחח לקול צינוריך . כלומר כך נשפכו עלינו הצרות כמו שנשפכי׳ מי הגג מן הצינור ומשמיעי׳ קול . ויש לפרש כי העננים יקראו צינורי׳ לפי שהם שופכי׳ המטר . והכל משל על הצרות . וכן כל משבריך וגליך . משברי וגלי ים עלי עברו . הצרות עברו עלינו. וכן משבריך וגליך כי אתה הבאת עלינו בעונינו : יומם יצוה . יש מפרשי׳ כי ספר על עלותם לרגל כי ביום שהיו הולכי׳ בדרך היה מצוה הא׳ חסדו עמהם שהיו הולכי׳ בהבטחה והיו מוצאי׳ כל צורכם בדרך ובלילה במלון היו משוררי׳ ומהללי׳ לאל יתברך . והיה אומר כל אחד תפילה לאל חי . ויש לפרש כי הפסוק הוא תשובתו על הנפש שתשתוחח . כי עוד יצוה ה׳ חסדו לנו בימינו והם ימי התשועה שנמשלו לאור היום והגלות נמשל ללילה . אמ׳ לנפשי אל תתיאשי מן הגאולה כי עוד יצוה ה׳ חסדו לנו ויושיענו : ובלילה שירה עמי . ובעוד שאנחנו בלילה שהוא הגלות יהיה שירה עמי שנשורר לאל יתברך על כל החסדי׳ שעשה עם אבותינו והוא עושה בכל יום עמנו בגלות . ועוד תפילה לאל חיי . כלומר שנתפלל לאל חיינו שיחיינו עד בא הגואל ונראה בישועתו ונאמר בתפילתינו אומרה לאל סלעי : אומרה לאל סלעי . לאל שהיה מקדם סלעי ומגדל עוז מפני האויבי׳ למה שכחתני עתה בגלות ואלך קודר בלחץ אויב שילחצנו בגלות : למה. הראשון רפי׳ ומלרע והשני דגש ומלעיל. ברצח . כמו אם יכונן ברצח בעצמותי . כן הוא בעיני כשאומרי׳ אלי איה אלהיך . אם אלהי׳ לך איך יניחך בגלו׳ . וזה החרפה היא בעיני כאילו הם דוקרי׳ אותי בחרב ורוצחי׳ אותי . ואמ׳ בעצמותי כי הם מוסדות הגוף . ומלת ברצח הוא שם תואר לחרב שמרצחין בו : מה תשתוחחי . חזר לנחם נפשו ואמר על פי שהאויבי׳ אומר איה אלהיך הוחילי לאלהי׳ כי אלהי׳ אמת הוא . ועוד אודנו על הישועה שיהיה הוא עדיין ישועות פני . כלומר סיבית הישועה לפני ויהיה אלהי׳ שיכירו הגוי׳ כי הוא אלהי׳ . או יהיה פירוש פני כמו על פני תרח אביו כלומר בחיי יבוא הישועה : ואלהי . והוא יהיה אלהי באמת ולא יאמרו לי עוד איה אלהיך ׃

שפטני

אלהים וריבה ריבי . גם זה המזמור על לשון בני הגלות : שפטני . קח נקמתי ומשפטי מהאויבי׳ : וריב ריבי . כי אין בי יכולת לריב את ריבי : מגוי לא חסיד . כי אלו הגוי׳ המושלי׳ בי אם היו חסידי׳ הייתי אומר האמ׳ אתכם ולא אתי . ועונותי גברו . לפיכך אשב בגלות ברשותם . אבל הם אינם חסידי׳ . ולא די שאינם חסידי׳ ואין בידם מעשה טוב אבל הם אנשי מרמה ועולה . ומאיש הוא דרך כלל על הגוי׳ כמו איש ישר׳ : כי אתה אלהי מעוזי . בו״ן עם הדגש . אמר כי אתה היית מעוזי מקדם ואיך זנחתני עתה בגלות : למה . הראשון רפה ומלרע והשני דגש ומלעיל ׃

שלח אורך

נותיך שלח אורך ואמתך המה ינחוני יביאוני אל הר קדשך ואל משכנותיך
: ואבואה אל מזבח אלהים אל אל שמחת גילי ואודך בכנור אלהים
עלי אלהי: מה תשתוחחי נפשי ומה תהמי עלי הוחילי לאלהים כי עוד
אודנו ישועות פני ואלהי:

מד

למנצח לבני קרח משכיל: אלהים
באזנינו שמענו אבותינו ספרו לנו פעל פעלת בימיהם בימי קדם:
אתה ידך גוים הורשת ותטעם תרע לאמים ותשלחם: כי לא בחרבם
ירשו ארץ וזרועם לא הושיעה למו כי ימינך וזרועך ואור פניך כי ר
רציתם: אתה הוא מלכי אלהים צוה ישועות יעקב: בך צרינו ננגח
בשמך נבוס קמינו: כי לא בקשתי אבטח וחרבי לא תושיעני: כי
הושעתנו מצרינו ומשנאינו הבישות: באלהים הללנו כל היום ושמך
לעולם נודה סלה: אף זנחת ותכלימנו ולא תצא בצבאותינו: תשיבנו
אריתנו אחור מני צר ומשנאינו שסו למו: תתננו כצאן מאכל ובגוים זריתנו
: תמכר עמך בלא הון ולא רבית במחיריהם: תשימנו חרפה
לשכנינו לעג וקלס לסביבותינו: תשימנו משל בגוים מנוד ראש
מנוד בלאמים: כל היום כלמתי נגדי ובשת פני כסתני: מקול מחרף
ומגדף מפני אויב ומתנקם: כל זאת באתנו ולא שכחנוך ולא
שקרנו בבריתך: לא נסוג אחור לבנו ותט אשרינו מני ארחך
: כי דכיתנו במקום תנים ותכס עלינו בצלמות: אם שכחנו
שם אלהינו ונפרש כפינו לאל זר: הלא אלהים יחקר זאת כי הוא
הרגנו ידע תעלמות לב: כי עליך הורגנו כל היום נחשבנו כצאן טבחה:

שדר נהורך והימנותך הינון ידברונני יעלון יתי לטור בית מוקדשא
ומדרשי בית שכינתך: ואעול לקרבא קורבניה למדבח אלהא ייי רוות
אלהי די מיניה חדוות בעותי ואודי קדמך בכינורא ייי אלהי: מה
תתמככין נפשי ומה תרגישי עלי אוריכי לאלהא ארום תוב אשבחינה
בפורקניה דמן קדמוי די הוא אלהי: לשבחא לדוד על
ידיהון דבני קרח שכלא טבא ייי באודננא שמענא אבהתנא אשתעיו
לנא עובדא דעבדתא ביומיהון ביומיא די מלקדמין: אנת בירא
דגבורתך עמיא כנענאי תרכתא ונצבתנון לבית ישראל בארעהון
תברת עמיא ושלחתנון: ארום לא בגבורת סייפיהון ירית ארעא
ותקוף אדרעהון לא פרקת להון ארום ימינך ואדרע גבורתך ונהור
זיו יקרך ארום כל זמן דעסיקו באורייתא איתרעיתא בהון: אנת הוא
מלכי אלהא בעידנא הדא פקיד פורקנות דבית יעקב: במימרך מעיקנא
נגנח בשמך נכבוש כל דקיימין עלנא: ארום לא בקשתי אנא רחיץ
וסייפי לא תפרוק יתי: ארום פריקתנא ממעיקנא ומשנאנא איתיתא
עליהון בהתא: במימרא דייי אנן משבחין כל יומא ושמך נודי לעלמי
עלמין: לחוד אשליתא ואכספתנא ולא תשרי שכינתך בחילוותנא:
אחזרתנא קדל קדם מעיקא ומשנאנא כבשו לנא: מסרתנא היך
ענא למיכלא וביני עממיא בדרתא יתנא: זבנתא עמך מגן ודלא ממון
ולא אסגיתא קינייניא בפירוגיהון: שויתנא קלנא לשיבבנא מקניתא
ותורפיתא לחזרניתנא: שויתנא למתלא בעממיא טילטול רישא
באומיא: כל יומא כיסופי לקובלי ובהתת אפי חפתני: מן קלא
דמחסר ומגדף מן קדם בעיל דבבא ונקים נקמתא: כל דא ערעת
יתנא ולא אשלינך ולא שיקרנא בקיימך: לא נזור פליג וזחוחין
ליבנא ואת אסטיתא איסתורנא מן תריצת אורחתך: ארום אמכתנא באתר ירודין וחפיתא עלנא כטולא דמותא: אין אשלינא שום אלהנא ופרישנא בצלו ידנא
לטעותא דעממין נוכראין: הלא אלהא יבשקר דא ארום הוא חכים סמירי לבא: ארום מטולתך איתקטלנא כל יומא אתחשבנא כענא דמסירא לנכסא: איתגבר

שלח אורך. כנגד קורא. כי הישועה היא האורה: ואמתך. כי בך יחלתנו לקבצנו מכל העמים. ודרך אמת: המה ינחוני יביאוני: כמו ארעה באפך אשמור.
בחסרון וי״ו התוספת: אל הר קדשך. בית המקדש שהוא הר המוריה: ואבואה אל מזבח אלהים. אשוב להקריב קרבנות כבתחילה: אל שמחת גילי. כי אין
לי שמחה וגיל זולתו. והוא שמחת כל שמחותי. והסמיכות למעלת השמחה. כמו מלך מלכים. ובבואי אליו אשמח בו בכיתו: ואודך בכינור. כמו שהיו עושים
מתחילה מנגנים בכלי שיר על העבודה: אלהים אלהי. כי אז יאמרו הכל כי הוא אלהי ולא זנחתני בגלות: מה תשתוחחי. אעפ״י שלא זכר בזה המזמור כי
נפשי תשתוחחי אמר תשתוחחי כי שני המזמורים ענין אחד ודברים אחרים:

למנצח

לבני קרח משכיל. גם זה המזמור על לשון בני הגלות: אלהים באזנינו שמענו. פירושו שמענו כי אבותינו ספרו לנו. וטעם בימיהם
על האבות הקדמונים. כי בימי אבות בני הגלות לא היה דבר זה אלא האבות שנכנסו לארץ שהיה בימיהם הפועל הנורא וראו
הנסים הגדולים שעשה האל ית׳ לישראל שכבשו הארץ ולא הוצרכו למלחמה הם ספרו לבניהם ובניהם לבניהם דור אחר דור עד בני
הגלות: אתה ידך גוים. חסר בית השמוש. כמו הנמצא בית ה׳. וכן נפשי אויתיך: אמר אתה בידך גרשת הגוים. כי לא גורשו ביד ישראל. כי לא הוצרכו
להלחם. ונטעת את ישראל במקומם. וטעם הנטיעה שיהיו שם עומדים לעולם כאילו נטעים נטועים בארץ. וכן תביאמו ותטעמו. ונטעתים על אדמתם:
תרע לאומים. האלף לשימוש. כי נמצא בלא אלף. פורשו אומים. כמו שבחוהו כל האומים: ותשלחם. שלחת האומים מפניהם. ויש מפרשי ותשלחם ותהרגם.
מן בשלח יעבורו: כי לא בחרבם. אתה הורשת הגוים כי לא הורישו ישראל בחרבם וירשו הם את ארצם. וכן זרועם לא הושיע למו: כי ימינך וזרועך. כפל
הענין במלות שונות. וזכר הימין כי בה יעשו המלאכות והמלחמו׳: ואור פני׳. אור הבא להם מאת פניך. כי הישועה נמשלת לאור והצרה לחושך: כי רציתם.
רצית בם בישראל ונלחמת בעבורם: אתה הוא מלכי אלהים. כאשר ידבר על הגלות ידבר פעם דרך פרט בלשון רבים ופעם דרך כלל בלשון יחיד: ואמר
אתה הוא שעשית כל הנפלאו׳ האלה עם אבותינו כמו שהיית מלכי אז כן אתה מלכי עתה. ואתה אלהים שופט האמת. אם כן כמו שהושעת אבותינו כן תושיענו
עתה. וטעם צוה על דרך כי מלאכיו יצוה לך: בך צרינו. אעפ״י שאנחנו תחת רשותם בגלות. ואמר ננגח כמו בהם עמים ינגח יחדיו. וטעם נבוס שנבוסם
תחת רגלינו. וקמינו כמו צרינו. לפי שהם קמים על האדם לרעה יקראו קמים: כי לא בקשתי. לשון יחיד על דרך כלל. אמר אין אנחנו בוטחים שנצא מהגלו׳
בכחינו ובגבורתינו אלא באלהינו בעזרתך ובישועתך: כי הושעתנו. כי פעמים רבים הושעת את אבותינו והושעת אותנו בגלות כאשר עומדים עלינו
לכלותינו ואתה מפיר מחשבותם. וזהו ומשנאינו הבישות. כי האדם שאומר לעשות דבר ולא יקום בידו בוש ונכלם: באלהים הללנו. בפני האויבים אנחנו
מהללים עצמינו בך ואומרים לפי שיש לנו אלהים שיצילנו מידם: ושמך נודה לעולם. כי לא ימוש מפינו מפני אורך הגלות. וטעם כל היום כמו כל הימים: וכן
אותך קויתי כל היום: אף זנחת. והנה אנחנו מנפי׳ ומיחלים בכל יום הישועה. ולא די שלא הושעתנו אלא גם זנחת אותנו ונתתנו ביד האויבים לעשו׳ בנו
רעות: ותכלימנו. כי אנחנו מהללים בך לאויבים ואומרים להם על כל פנים תושיענו. והנה הישועה רחוקה ממנו ואנחנו נכלמים בעיניהם שיאמרו איפה
דבריכם ואיה המושיע לכם: ולא תצא בצבאותינו. כמו שהיינו אומרים לאויבים שתצא בצבאותינו שיצאו בעזרתך צבאות בני ישראל מהגלות כמו שיצאו
מארץ מצרים: תשיבנו. אם נעמוד כנגדם כשבאים להרע לנו אין בנו כח. וכאשר אין אתה בעזרתנו כאילו אתה תשיבנו אחור: שסו למו. כמו המה שוסים
את הגרנות. מבזינו ומשרסו מנכסי הלמ״ד. כמו עשו בנו. ובא מלעיל מפני מלת למו הסמוכה שהיא מלעיל. כמו ולא עשו חסד. ופירושו שסו ממונינו לעצמם:
תתננו. כמו הצאן שהוא למאכל כן אנחנו למאכל גוים. ולא לגוי אחד כי אם לגוים רבים: כי בגוים זריתנו: תמכור עמך. כי מוכר הדבר אינו מקוה שישוב
אליו עוד. כן ארך גלותינו כאילו מכרתנו לגוי׳. והמוכר יקח ממון ואתה לא כן. כמו שאמ׳ הנביא חנם נמכרתם: ולא רבית במחירת. כי איך ברוך שתצטרך
להון כי לך הכסף והזהב. על דרך אם ארעב לא אומר לך. כי לי תבל ומלואה. וטעם לא רבית לא הרביתה הונך במה שלקחת ממחיריהם: תשימנו חרפה.
שהגוים שכנינו בכל מקום מחרפות אותנו ואנחנו לעג וקלס להם: תשימנו משל. כי כל דבר רע ובזיון עושים בו משל ליהודים: מנוד ראש. שמניעים ראשם
עלינו. כמו יפטירו בשפה יניעו ראש: בלאומים. האלף שורש. כמו ולאום מלאום יאמץ: כל היום. כמו כל הימים: כלימתי. לשון יחיד על דרך כלל. והנה
אנחנו נכלמים מדברי המחרפים והמגדפי׳ אותנו לארך גלותינו. זהו שאמר: מקול מחרף ומגדף. ומתנקם. מבקשים להנקם ממנו כאלו הרענו להם: כל זאת:
עם כל התלאה הזאת אשר באה אלינו לא שכחנו אותך. ואעפ״י שאנו רואים בשלות הגוים ובגלותינו: לא נסוג. לא שב לבנו אחור מאמונתך ולא נטה אשורנו
מני אורחותיך. ולא שזכר עומד במקום שנים: כי דכיתנו במקום תנים. כאשר עשית לנו כל הרעה שדכיתנו במקום תנים אם שכחנו שם אלהינו בכל הרעה
הזאת. ופי׳ במקום תנים בגוים. שמשיל הגוים המושלי׳ בנו לתנים ויענים שהם במדבר בערבה שיש להם אכזריות. כמו שאמ׳ גם תנין חלצו שד: ותכס עלינו
בצלמו׳. הנה אנחנו מכוסי׳ בחשך הגלות: אם שכחנו. בכל הצרות שיש לנו אם שכחנו שם אלהינו בלבנו. כלומר אם חשבנו בלבנו כי הגוים שהם מבירי׳ לנו
אינם מאמיני׳ באלהינו ואם שלוים ושקטי׳ ואנחנו שמאמיני׳ בו בצרה נשכחהו מלבנו ונשוב לאלהיה׳ אם עשינו זה: הלא אלהי׳ יחקור זאת. כיהוא יודע תעלומו׳ אם
עלה שום הרהור לב בלבנו לכפור באמונתו בעבו׳ זה. וטעם ונפרש כפינו לאל זר. אפי׳ על יד הכרח לא פירשנו כפינו לאל זר כי היינו מוסרי׳ עצמינו להריגה כו
אם לא שכחנוהו בלב היאך נפרש כפינו לאל זר. ומה הוא שאמ׳ כי עליך הורגנו כל היום: הלא. טעם זאת לשכחו מלבנו: כי עליך. על יחוד שמך שלא רצינו
לכפור בך והורגים אותנו על זה. וטעם כל היום. תמיד: כצאן טבחה. כצאן הטבחים שהם מוכנים לטבוח אותם לא לרעותם ולהחיותם:

עורה למה תישן אדני הקיצה אל תזנח לנצח: למה פניך תסתיר תשכח עניינו ולחצנו: כי שחה לעפר נפשנו דבקה לארץ בטננו: קומה עזרתה לנו ופדנו למען חסדך:

מ ה

למנצח על ששנים לבני קרח משכיל שיר ידידת: רחש לבי דבר טוב אמר אני מעשי למלך לשוני עט סופר מהיר: יפיפית מבני אדם הוצק חן בשפתותיך על כן ברכך אלהים לעולם: חגור חרבך על ירך גבור הודך והדרך: והדרך צלח רכב על דבר אמת וענוה צדק ותורך נוראות ימינך: חציך שנונים עמים תחתיך יפלו בלב אויבי המלך: כסאך אלהים עולם ועד שבט מישר שבט מלכותך: אהבת צדק ותשנא רשע על כן משחך אלהים אלהיך שמן ששון מחבריך: מר ואהלות קציעות כל בגדתיך מן היכלי שן מני שמחוך: בנות מלכים ביקרותיך נצבה שגל לימינך בכתם אופיר: שמעי בת וראי והטי אזנך ושכחי עמך ובית אביך: ויתאו המלך יפיך כי הוא אדניך והשתחוי לו: ובת צר במנחה פניך יחלו עשירי עם: כל כבודה בת מלך פנימה ממשבצות זהב לבושה: לרקמות תובל למלך בתולות אחריה רעותיה מובאות לך: תובלנה בשמחת וגיל תבאנה בהיכל מלך:

ופדנו
אויבי
מישור
דחיך
היכל
צור
בתולות
בשמחות

איתער למה תהי כגבר דמיך ייי איתער אלהנא לא תתנשי לעלמא: למה שכינתך תסלק תשלי סגופנא ודוחקנא: ארום שיחא לעפרא נפשנא דבקת לארעית גובה מעיננא: קום סייע לנא ופרוק יתנא מטול טובך: לשבחא על יתבי סנהדרין דמשה דאיתאמר בנבואה על ידהון דבני קרח שכלא טבא ותושבחתא ואוראתא: בעא לבי מלל טב אימר אני עובדי למלכא ממלל לישני סוחי היך קולמוס ספרא רגיל: שופרך מלכא משיחא עדיף מבני נשא אתיהיב רוח נבואה בספוותך מטול כן ברכינך ייי לעלמא: זריז סייפך על ירכך גיברא למקטל מלכין עם שילטונין הודך ושבהורך: ושבהורך סגי בגין כן תצלח למרכב על סוסי מלכותא על עסק הימנותא וקשוט וענותנותא וצדקתא וילפינך ייי למעבד דחילן בית ימינך: גירך שליפין למקטל אוכלוסין עממין תחותך יפלון ובני קשתייך ישתלח בלב סנאי מלכא: כורסי יקרך ייי קיים לעלמי עלמין חוטרא תריצתא חוטרא דמלכותך: מטול די רחימתא צדקתא וסניתא רשעא מטול היכנא רבייך ייי אלהך משחא דחדותא יתיר מן חברך: מירא דכיא ואקסיל אלואון וקציעתא מתגמרין כל לבושיך מן היכלי דמכבשין בשין דפיל מארע מני יחדונך: פילכי מלכותא אתיין למקבל אפך וליקרותך בזמן דמעתד ספר אוריתא בסטר ימינך ומכתבתא באובריזין דמן אופיר: שמעי כנישתא דישראל אוריית פומי וחמי פרישות עובדוי ותצלי אודנך לפתגמי אוריתא ותתנשי עובדין בישין דרשיעי עמיך ובית טעוות דפלחת בית אבוייך: ובכן ירגג מלכא שופריך ארום הוא ריבונייך ותסגדין ליה: ויתבי כרכא דצור בתקרובתא ייתון ואפיך ישחרון לבית מקדשיך עתירי עממיא: כל שפר ארג בכסי פילכי אוצרי מלכיא דמסתרן מלגיו יקרבון לכהניא דמרמצין בדהבא סבינא לבושיהון: בלבושיהון צוורין יקרבון קורבניהון קדם מלכא דעלמא ושאר חברייה דמתבדרין בגוי עממיא יתיתין בחדוא לותך לירושלם: יתתיין בחדוון ותושבחתא ויעלון בהיכלא דמלך עלמין:

עורה. כמליך עונה אליכו ורואה בצרותינו כאילו אתה ישן ולא תראה. ואם הייתה כישן זה שכינם רבות הקיצה מהיום ואילך אל תזנח לנצח. למה פניך תסתיר. כאדם שאינו רוצה לראות בצרה אחרת. או ראית ושכחת. וזהו תשכח עניינו. והכל הוא דרך משל. ודברה תורה בלשון בני אדם: כי שחה. כלומר קרובים אנחנו למות מתי תושיענו כי נפשנו שחה עד לעפר. כלומר קרובה לצאת מן הגוף: דבקה לארץ בטננו. כי הנופל יסמוך על ידיו. וכי תמעד ידו הנה בטנו דבקה לארץ: קומה. מלרע: עזרתה. כמו לעזרתה: למען חסדך. אם אין בנו מעשים שתפדנו למעננו עשה למענך למען חסדך:

למנצח על ששנים. כלי ניגון הוא ששמו ששנים וזה המזמור נאמר על המלך המשיח. ונקרא שיר ידידות כלומר אהבת ה׳ למשיחו: רחש לבי. הניע לבי. מדברי רבותינו ז״ל רחושי מרחשן שפוותיה. כלומר שהיה מניע שפתיו ולא היה כשמע הדבור. לפיכך נאמר זה הלשון בדיבור הלב כי אינינו נשמע לזולת. ואמר וכחתך בשפתים. והלב מקור הדברים כמו שהמקור מקור המים. והמשורר משבח בפתיחת דבריו. כי הדברים שהקים לבו על מלך המשיח הם דברים טובים: אומר אני מעשי למלך. כלומר אני אומר בפתיחת דברי כי מעשי הם בעבור מלך. כלומר מעשה השיר שאני מחבר: לשוני עט סופר מהיר. כלומר לשוני מדברת עליו במהירות. כמו עט סופר מהיר שכותב בלא עיכוב. כן אומר אני דברים אלה על המלך: יפיפית. כבר פירשתי בספר מכלול כי כל כפל לחזק הדבר. וכן ירקרק. או אדמדם. אמר אראה אותך שאתה יפה מאד בצורתך מאשר בני אדם. וכן כשאתה מדבר דבריך הם דברי חן כאילו הוצק חן בשפתותיך: על כן ברכך אלהים לעולם. על כן אני אומר כי ברכך אלהים לעולם כי מצאת חן בעיני כל. וזהו ברכת אלהים באמת: חגור חרבך. יש חרבות יחגרו אותם במתנים כמו שנ׳ ביואב ועליו חגור חרב מצומדת על מתניו. ויש שיחגרו אותם על הירך. כמו שנ׳ באהוד ויחגור אותה למדיו על ירך ימינו. ומלת גבור הוא קריאה. כמו אתה גבור הודך: והדרך. והחרב תהיה הודך והדרך. ואעפ״י שימי המשיח יהיו שלום כמו שהתנבאו הנביאים בתחילת מלכותו תהיה מלחמת גוג ומגוג. ואדוני אבי ז״ל פירש חגור חרבך על דרך משל. וההוד וההדר הם החרב. כלומר כי יירא(ו)ך העמים מההוד וההדר אשר בך כמו שיראו הגבור חגור חרב. וכן והדרך צלח רכב. מרכבתו תהיה האמת והענוה והצדק. ורבותינו ז״ל דרשו הפסוק בדברי תורה דרך משל במלחמתה של תורה. והם גם כן אמרו כי דרך פשוטו הוא המשמעו׳: והדרך. מה הוא הדרך שתצלח ותרכב על דבר אמת וענוה וצדק: וצלח. מענין ויצלחו את הירדן שהוא כמו ועברו ר״ל שתעבור על אויביך ותרכב לא תהיה מרכבתך בגאוה ובגודל לבב אבל בדבר אמת וענות צדק: ותורך נוראות ימינך. וכאשר תהיה מרכבתך באמת ובענוה תורה לך נוראות ונפלאות שתעשה באויביך. ומלת וענוה בה״א כמו וענות בתי״ו. כי הוא סמוך. וכן כאיפה שעורים. אספה אסור יאדומים להם שכתבנו בספר מכלול. או יהיה וענוה ממשקל אחר יאמר כן במוכרת והוא בשקל עולה אחוה. ויהיה מלת צדק חסר וי״ו. והיה משפטו ענוה וצדק. כמו שמש וירח. והדומים להם: חציך שנונים. מחודדים יהיו חציך לא קהים: בלב אויבי המלך. טעמו דבק עם חציך שנונים. כאילו אמר חציך יפלו בלב האויבים עד שיפלו כל העמים תחתיך ולא ירימו ראש לפניך. ויש אומרים כי טעם יפלו למעלה ממנו ולמטה ממנו. לפיכך אמר יפלו בלב אויבי בטו״ח אעפ״י שהוא באתנחתא לקצר טעמו עם בלב אויבי המלך. כאילו אמר חציך יפלו בלב אויביך: כסאך אלהים. פירש הגאון רב סעדיה כסאך יכין אלהים. והחכם ר׳ אברהם פירש כסאך כסא אלהים. וכן וישב שלמה על כסא ה׳: שבט מישור. לפי ששבט מלכותיך יהיה שבט מישור לפיכך יהיה כסאך עולם ועד: אהבת צדק. טעם שמן ששון כי כל העולם שמחו כאשר משחך אלהי׳. וטעם מחביריך כאשר הקימך מתוך חביריך ובחר בך למלך. או פירוש מחביריך שבחר בך יותר מחביריך. והוא לשון רבי׳. ואעפ״י שהוא כתוב בלא יו״ד. וכמוהו רבי׳: מור ואהלו׳. קציעות כמו וקציעו׳. וכן שמש ירח והדומי׳ לו רבים. ומור הוא המוסק בדברי רוב המפרש׳. ורבים פי׳ שהוא שרף עץ שיש לו ריח טוב ונקרא בערבי לובני: אהלות. פירשו בו כי הוא הבושם הנקרא בערבי סנד״ל. קציעות תרגום קידה קציעת. והוא הנקרא בערבי ענבר״. אמר כל בגדותיך יש להם ריח טוב כאילו הם אלה הבשמים מן היכלי שן והם הבגדים מובאים לך מן הכלי שן שמניחים שם: אשר שמחו׳. היו״ד נוספת כיו״ד מני אפרי׳. ופירושו מאשר שמחוך. ר״ל היכלי שן אשר שמחוך. כי הדירה הנאה מרחיבה לבו של אדם. ויש לפרש כי כל הפסוק הזה משל על כל המעשים הטובים. על דרך בכל עת יהיו בגדיך לבנים ושמן על ראשך אל יחסר: בנות מלכים ביקרותיך. החירק בבי״ת והיו״ד נעלמת בקריאה והקו״ף דגושה. ופירושו בנשים היקרות שלך יהיו בהם בנו׳ מלכים. כי כל מלך הגוים יתפאר בתתו בתו לך: נצבה שגל לימינך בכתם אופיר. אעפ״י שבנו׳ מלכי׳ בנשיך המלכה שהיא מישרא׳ היא תהיה יושבת לימינך בכתם אופיר. והיא הנקראת שגל לפי שהיא מיוחדת תמי׳ למשכבו. והאחרות באות אליו לעיתי׳ ידועו׳ כשתקרא לכל אחת בעתה לבא אל המלך. אבל המלכה אשתו היא בחדר משכבו תמיד. לפיכך נקראת שגל מן ישגלנה. וכן והשגל יושבת אצלו: שמעי בת וראי. לכל בת ובת מבנו׳ המלכי׳ הוא אומ׳. ופירושו שמעי זה המוסר שאני אומר לך. ופי׳ וראי והביני ראיית הלב. וכמוהו רבי׳: ויתאו המלך יפיך. כי הוא אדוניך. אין לך אדון אחר אעפ״י שאת מעם אחר: ובת צור פי׳ עדת צור. כמו בת ציון. בת אדום. אומר לכל בנות מבנות המלכים כי עדת צור תבא לך במנחה תמיד וגם כן פניך יחלו עשירי עם כל עם ועם: וזכר צור בפרט לפי שהיא סמוכה לארץ ישראל ותבא תמיד במנחה לכל אחת מנשי המלך: כל כבודה. כתוב בוי״ו עם הדגש. אמר כל כבודה בת מלך העומדת בפני׳ בהיכל ממשבצות זהב לבושה: לרקמו׳. כמו ברקמות. וכן הרגתי לפבעי. כמו בפבעי. והדומי׳ להם. כלו׳ בבגדי רקמו׳ תובל כל אחת למלך כשיחפוץ בה. ובתולות שהן ריעות ויפות כל בת מלך אחריה מובאות. ולך הוא כנגד המלך: תובלנה בשמחות וכולן יביאו אותן אל המלך בשמחו׳ וגי׳: תבואנה בהיכל מלך. כלו׳ בהיכל שהמלך יושב בו. כי הן יושבו׳ בהיכל המוכן להם שהוא בית הנשי׳ עד שיחפוץ המלך ויקראו אותן בשם לבא לפניו. ויש לפרש כל הפסוקים האלה דרך משל והוא הנכון. ובנות מלכים הם האומות שהם כולם שרים למשמעת המלך המשיח. והשגל שהיא המלכה היא משל על כנסת ישרא׳ שתהיה גבירה לכל האומות. ואמר שמעי בת לכל אומה ואומה שלא יעשו אלא רצון המלך המשיח. כי הוא אדון לכולם. וכל העמים יבאו במנחה אל המלך. וזכר עדת צור כמו שפירשנו שהיא הסמוכה לארץ ישרא׳. ומשל בתולות כמו בתולת בת יהודה. ותהיינה האומו׳ כמו הבתולה שלא ידע אותה איש עד שתבואה אל הבעל: כן תהיינה האומות כאילו לא ידעו תורה ואחר יקבלו עליהן מצות המלך המשיח דת ישרא׳ או שבע מצות:

תחת

תחת אבתיך יהיו בניך תשיתמו לשרים בכל הארץ: אזכירה שמך
דור בכל דר ודר על כן עמים יהודוך לעלם ועד: מו
ודור למנצח לבני קרח על עלמות שיר: אלהים לנו מחסה ועז עזרה
לעולם בצרות נמצא מאד: על כן לא נירא בהמיר ארץ ובמוט הרים בלב
ימים: יהמו יחמרו מימיו ירעשו הרים בגאותו סלה: נהר פלגיו ישמחו
עיר אלהים קדש משכני עליון: אלהים בקרבה בל תמוט יעזרה
אלהים לפנות בקר: המו גוים מטו ממלכות נתן בקולו תמוג ארץ:
יהוה צבאות עמנו משגב לנו אלהי יעקב סלה: לכו חזו מפעלות
יהוה אשר שם שמות בארץ: משבית מלחמות עד קצה הארץ קשת
ישבר וקצץ חנית עגלות ישרף באש: הרפו ודעו כי אנכי אלהים
ארום בגוים ארום בארץ: יהוה צבאות עמנו משגב לנו אלהי יעקב
סלה: מז למנצח לבני קרח מזמור: כל העמים תקעו
כף הריעו לאלהים בקול רנה: כי יהוה עליון נורא מלך גדול על כל
הארץ: ידבר עמים תחתינו ולאמים תחת רגלינו: יבחר לנו את
נחלתינו את גאון יעקב אשר אהב סלה: עלה אלהים בתרועה יהוה
סא על בקול שופר: זמרו אלהים זמרו זמרו למלכנו זמרו: כי מלך כל הארץ
אלהים זמרו משכיל: מלך אלהים על גוים אלהים ישב על כסא קדשו:

באתר אבהתך יהוון צדיקיא בנך תמנינון לרברביא בכל ארעא:
בעידנא ההיא תימרון נדכר שמך בכל דר ודר מטול היכנא עמיא
דמיתגיירין יהודון שמך לעלם ולעלמי עלמין:
לשבחא על ידיהון דבני קרח ברוח נבואה בזמן דאתכסי אבוהון
מנהון והינון אשתזבו ואמרו שירתא: אלהא לנא רוחצנא ועושנא
סייעתא בעקתא נשכח לחדא: מטול היכנא לא נדחל בעידן
דאשתלחיפו אבהן מן ארעא כד מתמוטטין טוריא בפילגוס דימא
רבא: מתרגשין מטשטשין מוהי מן עפרהון מתרגפין טוריא
בגיוותנותך לעלמין: עמין היך נהרין ושבועיהון אתיין ומחדיין קרתא
דייי ומצלין בבית מקדשיה דייי משכניה עילאה: שכינתא דייי בגוה
לא תזוע יסייעינה ייי בזכותיה דאברהם דצלי עלה לעידוני צפרא:
בסיתן אוריתא לעמי איתרגשו עמיא אזדעזעו מלכותא כד ארים קליה
וכד יהב אוריתא לעמיה איתמוגגו יתבי ארעא: מימרא דייי צבאות
בסעדנא תקוף לנא אלהא דיעקב לעלמין: אזילו חמון עובדיא דייי
דשוי צדיין ברישעי ארעא: מבטל קרבא עד סייפי ארעא קשתא
יתבר ויתרעע טורניתא תריסיא עגילין יוקיד בנורא: פסקו מן
קרבא וידעון ארום אנא ייי רמא בעמיא רמא על יתבי ארעא: מימרא
דייי צבאות בסעדנא תקוף לנא אלהא דיעקב לעלמין:
לשבחא על ידיהון דבני קרח תושבחתא: כל עמיא תקעו ידא בחדוא יבבו קדם ייי בקל תושבחתא: ארום ייי עילאה דחילא
מליך רב על כל ארעא: יקטל עמיא במותנא חילופנא ואומיא יכבוש תחות רגלנא: ירעי לנא למירת ית אחסנתנא ית בית מקדשא דיעקב דרחים לעלמין: יתעלי
ייי ביבבא ייי בקל שופר: שבחו קדם ייי שבחו שבחו למלכנא שבחו: ארום מליך כל יתבי ארעא ייי שבחו קדמוי בשכלא טבא: מליך ייי על עמיא ייי יתיב על כורסי דקודשיה:

תחת אבותיך. לפי שהמלכות תבוא למלך המשיח מאבות מדור אחר דור עד שתגיע המלוכה אליו. וכן לא תפסוק מבניו. לפיכך אמר תחת אבותיך יהיו
בניך: אזכירה שמך בכל דור ודור. שמך כנגד מלך המשיח. כי בכל דור ודור זוכרים שמו ומצפים בואו: על כן עמים יהודוך. שתהיה לך המלוכה והגדולה
אשר לא הייתה כמוה. כל העמים יהודוך. כלומר ידו אותך למלך עליהם. וכן יהודה אתה יודוך אחיך:

למנצח לבני קרח על עלמות שיר. עלמות כבר כתבנו שהוא משמות כלי הניגון. גם זה המזמור לעתיד בקיבוץ גליות על מלחמות גוג
ומגוג: אלהים. בהיות הצרות. והם חבלי משיח שאמרו רבותינו ז"ל. וכן כתוב חבי כמעט רגע עד יעבור זעם. אלהים יהיה
לנו מחסה ועזרה. ובאומרו מאד כי העזרה תהיה רבה בהכלל גוי מעט מעמים רבים: על כן לא נירא. כלומר על כן לא נירא
בהמיר ארץ ובמוט הרים. והוא דרך משל על המלחמות החזקות שתהיינה בין העמים. כמו שכתוב וכתתו גוי בגוי ועיר בעיר. וכן יהמו יחמרו מימיו. הכל
דרך משל על המלחמות העצומות והצרות הגדולות. והחכם רבי אברהם בן עזרא ז"ל כתב הדברים כמשמעם. ואמר בעבור היות גבהות השמים מתנועע
מתעלה אל מעלה וממזל אל מזל על כן אמרו בעלי התולדות כי יבוא זמן שתשוב היבשה ים והים יבשה. ואחרים אמרו אילו יהיה כן לא נירא אעפ"י שלא יהיה
כן. כי כבר שם חול גבול לים. ואמר בל ישובון לכסות הארץ. והנכון כמו שפירשנו. כי דרך משל הוא: יהמו יחמרו מימיו. מענין חומר מים רבים. חמרי
חמרים. כלומר יעלו המים תלים תלים הגבוהים בהמות הים בחזקה. וי"ת יחמרו מענין בארות. בארות חמר. כלומר יעכרו המים. על דרך ויגרשו מימיו רפש
וטיט: נהר פלגיו ישמחו. בעת שירעשו ההרים וימוטו ויהמו מימי הים. כלומר כשתהיה צרה גדולה ומלחמה בין מלכיות הגוים ישראל לא יראו אבל ישמחו.
והו שאמר דרך משל נהר פלגיו ישמחו כנגד הימים המרעישים. אמר שיהא נהר מירושלם והיא עיר אלהים יצא נהר שפלגי הנהר ההוא ישמחו עיר אלהים.
כלומר יושבי עיר אלהים. והוא העיר הוא מקום קדוש משכני עליון. כלומר כי כל ארץ ישראל היא משכני עליון והמקודש שבהם היא ירושלם. והמשל הזה
במשל ושאבתם מים בששון ממעייני הישועה. או יהיה כמשמעו כמו שכתוב יצאו מים חיים מירושלם: אלהים בקרבה. לפיכך בל תמוט: לפנות בקר.
אמר בקר לפי שמתחילה תהיה שם מלחמה על ירושלם. כמו שאמר בנבואת זכריה ונלכדה העיר ונשסו הבתים וגו'. ובעת ההיא תקרא ערב ועת הישועה
תקרא בקר. כמו שאמר שם גם כן. והיה לעת ערב יהיה אור. וכן אמר הנה לפנות בקר: המו גוים מטו ממלכות. כמו שאמר שם ואספתי כל הגוים אל
ירושלם למלחמה. ואותם גוים וממלכות שהמו ובאו בהמון רב ימוטו. והאל יתברך יתן עליהם בקולו ותמוג הארץ. כלומר כל בני הארץ מן הגוים
כמוגו. וזהו שאמר נתן בקולו תמוג הארץ: לכו חזו מפעלות אלהים. כי אין בזה כי אם מפעלות אלהים: אשר שם שמות בארץ. כי שממון גדול שם
באותן הגוים אשר באו על ירושלם כי יגגפו גוים רבים שנאספו להלחם ומעט עם אשר בירושלם יהרגום אין זה כי אם מפעלו' אלהים. כמו ויכה ה' ונלחם
בגוים ההם כיום הלחמו: משבית מלחמות. כי באותה המלחמה יסופו לעולם כל המלחמות: עד קצה הארץ. כי לא תהיה עוד מלחמה לפי שיכירו הכל
כי יד ה' היא וכי ה' הוא האלהים וישובו לעבודת האל כל העולם. כמו שאמר והיה ה' למלך על כל הארץ: קשת ישבר. לפי שראו כי שבר קשת גוג ומגוג וקצץ
חניתם. כמו שכתוב והכתי קשתך: עגלות ישרוף באש. ר"ל בחרון אפו. או כמשמעו. כמו שנ' אש וגפרית אמטיר עליו ועל אגפיו. לפיכך יראו כולם את
ה' לעובדו שכם אחד. ולא תהיה עוד מלחמה בעולם. ויש לפרש כי מיום ההוא והלאה קשת ישבר וקצץ. כלומר שלא יעשו עוד מלחמה. כי כלי המלחמה
ישברו. כמו שאמר הנביא וכתתו חרבותם לאיתים וחניתותיהם למזמרות ולא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה: הרפו ודעו. ידבר השם אל האומות
מהיום והלאה ממלחמות ומתעשים רעים הרפו ודעו כי אני אלהים והיכולת בידי להרים ולהשפיל: ארום בגוים. עתה אהיה רם בגוים ובכל הארץ כי עד עתה
לא הכירוני: ה' צבאות עמנו. אז יאמרו ישראל בגוים ה' צבאות עמנו שהציל מיד העמים והשפילם תחתינו:

למנצח לבני קרח. גם זה המזמור לימות המשיח אחר מלחמת גוג ומגוג. מזמור בהשקיט הארץ: כל העמים. יאמרו ישראל כל העמים
תקעו כף ושמחו עמנו. כי כבר ידעתם כי ה' הוא האלהים והוא המלך על ישראל ועל כל הארץ: כי יהוה עליון נורא. הוא על הכל
והכל תחת ידו והוא נורא. כי עשה נפלאות שום לכל העמים לייראה ממנו: ידבר. ינהג. כלומר נהג גם מקצה הארץ ע' ירושלם לתת אותם תחתינו: יבחר לנו את
נחלתינו. שהיתה מקדם עתה גם כן בחר אותה לנו והשיבנו אליה. והארץ הזאת היא גאון יעקב ותפארתם. כי כבוד האל שכן בחלק ממנו והוא בית המקדש
והוא גאון יעקב ותפארתם. כי בו יתפארו על כל הגוים: את גאון יעקב. את"ה זה נקוד סגול והוא במאריך בלא מקף והוא שלא כמנהג. וכן באו שנים אחרים
כמו זה. את אשר יאהב ה' יוכיח. בהכותו את ארם נהרים: אשר אהב. המקום הזה אהבו הא' והוא ירושלם. כמו שאומר אוהב ה' שערי ציון. ואומר העיר אשר
בחרתי: עלה אלהי. יאמרו ישרא' בגבורה בתרועה ובקול שופר ובשמחה כשישירו לאל יאמרו עלה אלהי. כלו' עתה נתעלה על הכל. כמו שאמר ארום בגוים.
ואמר כי ה' עליון נורא. ויש אומרים כי אז בהריעם בקול שופר יעלה הארון ממקום שנגנז שם. ונקרא הארון אלהים כמו שאמר ה' אשר נקרא שם. ואחר כך
פירש למה נקרא שם כי שם ה' צבאות יושב הכרובי' עליו. וכן נקרא אלהים כי כבוד אהי' נראה עליו. וכן היו אומרים בנסוע הארון קומה ה': זמרו אלהים. כמו
לאלהים. וכפל זמרו לחזק. ואמר למלכינו אחר שאמר מלך גדול על כל הארץ. כי בנו נתייחד שמו מעולם והוא מלכינו תחלה אבל ביום ההוא יהיה מלך על כל
הארץ: כי מלך על כל הארץ. משכיל שם. פי' כל משכיל ומשכיל בין בישרא' בין באומו' העולם זמרו לאל ית'. אעפ"י שלכל עמים צוה לאמר כמו שאמר כל העמי'
תקעו כף. בין משכילים ושאינם משכילי'. תקיעת הכף ושירת הקול ברנה הוא שוה לכל אדם אבל לחבר שיר וזמרה אינו אלא למשכילי'. ואדוני אבי ז"ל פי' זמרו
מזמור שיהיה משכיל שכל לבני אדם שישכילו כי הוא לבדו מלך: מלך אהים על גוים. עד עתה מלך אלהים על ישראל לבדם. כי לא היו יודעי' אותו שאר הגוי'.
אבל עתה מלך על כל הגוים. כמו שאומר והיה ה' למלך על כל הארץ. ועתה ישב על כסא קדשו. כמו מלך על כסאו והכל תחתיו וברשותו:

רבני עממיא אתכנשו עממיא די מהימנין לאלהא דאברהם ארום קל
ייי תריסי ארעא לחדא איתעלא : שירתא ותושבחתא
על ידהון דבני קרח רב ייי ומשבח לחדא בירושלם קרתא דאלהנא
ובטור בי מקדשיה : שפיר היך חתנא חדות כל יתבי ארעא טורא
דציון שירא דצפונא קרייתא דמלכא רבא : ייי בבירניתהא אתידע
לתקוף : ארום הא מלכיא אתחברו עברו כחדא : היכון חמון היכנא
תמהו על ניסיא ופרישתא איתבהילו אוף ערקו : זעייא אחדתינון
תמן רתיתא היך איתא ילדה : בקידום תקיף כאשא דמן קדם ייי תתבר
אלפיא דטרסיס : יימרון בני ישראל היך מה דישמענא היכנא חמינא
בקרתא דייי צבאות בקרתא דאלהנא ייי ישכלליניה עד עלמי עלמין :
אשוינוי ייי טובך במציעות היכלך : היך כשמך ייי היכדין תושבחתך
על סיפי ארעא צדקתא מליא ימינך : ייחדי טור ציון יבועון בתושבחן
כנישתא דבית יהודה מטול דינך : אקיפו ציון יבועון וחזרו עלה מנו
מגדלהא : שוו לבכון לאוכלוסהא דמן לעיל בירנייתהא מטול
דתשתעון לדר אוחרן : ארום דין ייי הוא אלהנא שכנתיה בגוה ומרורי
בשמיא לעלמי עלמין הוא ידבריננא כיומי טליותנא :
לשבחא על ידהון דבני קרח תושבחתא : שמעו אחוייתא דא כל עממיא
אציתו כל דיירי ארעא : אוף בני אדם קדמאה אוף בנוי דיעקב כחדא
זכאה וחייבא : פומי ימלל חוכמתא ורינונת ליבא בינא : אצלי למתלא אודני אשרי למפתח בכינורא אוחדתי : מטול

כ נדיבי עמים נאספו עם אלהי אברהם כי לאלהים מגני ארץ מאד — עם
נעלה : מ ח שיר מזמור לבני קרח :
גדול יהוה ומהלל מאד בעיר אלהינו הר קדשו : יפה נוף משוש
כל הארץ הר ציון ירכתי צפון קרית מלך רב : אלהים בארמנותיה
נודע נודע למשגב : כי הנה המלכים נועדו עברו יחדו : המה ראו כן תמהו
תם נבהלו נחפזו : רעדה אחזתם שם חיל כיולדה : ברוח קדים תשבר
אניות תרשיש : כאשר שמענו כן ראינו בעיר יהוה צבאות בעיר
אלהינו אלהים יכוננה עד עולם סלה : דמינו אלהים חסדך בקרב
תהלתך היכלך : כשמך אלהים כן תהלתך על קצוי ארץ צדק מלאה ימינך :
ישמח הר ציון תגלנה בנות יהודה למען משפטיך : סבו ציון
נותיה והקיפוה ספרו מגדליה : שיתו לבכם לחילה פסגו ארמנותיה למען
תספרו לדור אחרון : כי זה אלהים אלהינו עולם ועד הוא ינהגנו
עלמות : מ ט
למנצח לבני קרח מזמור : שמעו זאת כל העמים האזינו
כל ישבי חלד : גם בני אדם גם בני איש יחד עשיר ואביון : פי ידבר
תבנת חכמות והגות לבי תבונות : אטה למשל אזני אפתח בכנור חידתי :

נדיבי עמים. הגדולים אשר בכל עם ועם יהיו נאספים עם אלהי אברהם. ואמר אברהם כי הוא הודיע שמו בעולם תחלה. כמו שאומר עליו ואת הנפש אשר עשו בחרן. ואמר ויקרא שם אברם בשם ה' : כי לאלהים מגיני ארץ. כי לאלהים יבאו מגיני ארץ. והם הגדולים והמלכים. כמו הבו קלון מגיניה : מאד נעלה. ביום ההוא יהיה מאד נעלה נעלה על הכל וכולם יודו כי לה' המלוכה :

שיר מזמור. גם זה המזמור לימות המשיח וזוכר שבח ירושלם : גדול ה'. בעיר אלהינו. כי שם יגדלוהו ויהללוהו כל בשר : יפה נוף. הר ציון הוא יפה המחוז. כלו' אין בכל המחוז כמוהו : והוא משוש לכל הארץ. כמו שכתוב הזאת העיר שיאמרו כלילת יופי משוש לכל הארץ. ונוף פירושו מחוז. וכן שלשת הנופת שלשת המחוזות. ואדוני אבי ז"ל פירש נוף חלק משבעת חלקי העולם. כי ידוע הוא כי הישוב נחלק לשבעת חלקים. הוא שאמרו שבע ארצות. והחלקים האלה נקראו בלשון הקדש נופות. ובלשון ערבי אקלימים. ואמר כי כל אדם שיצא מנוף אחד לנוף אחר יחלה בהשתנו' לו האויר ואויר כל ארץ ישרא' כל שכן אויר ירושלם היה יפה נוף והיה משוש לכל הארץ. כי אפילו היו באים שם חולי' היו מתרפאי' כי אוירה ממוזג וטוב. וכן נאמר עליה ובל יאמר שכן חליתי. כלומר השוכן בירושלם לא יאמר חליתי : הר ציון ירכתי צפון. כי ציון הוא בצפון ירושלם. וכן אמר עליו ואשב בהר מועד ירכתי צפון. וממעל לכוכבי אל שזכר הוא משל על ישראל : קרית מלך רב. מלך גדול. כמו על כל רב ביתו. והוא דוד כמו שאומר קרית חנה דוד. או אמר רב על המלך המשיח. ובדרש יפה נוף שהכל מיפין לה שלא היתה כמותה אף על פי שצור אמרה אני כלילת יופי. וכן הוא אומר את צור אמרת אני כלילת יופי לעצמך אבל אחרים לא אמרו לך. זהו משל הדיוט לא כמה דאמרה אמך אלא כמה דאמרין מגירייא. אבל בציון אינו כן אלא הכל אומרים הזאת שיאמרו כלילת יופי. ולא עוד אלא משוש כל הארץ. וכמה היתה משמחת כל הארץ. היה אדם עובר עליה עבירה היה דואג בלבו ולבו שמת. הוא שאמר שלמה דאגה בלב איש ישחנה ודבר טוב ישמחנה. היה הולך לירושלם ומקריב קרבן ומתכפר לו ולבו שמח עליו ויוצא משם שמח. לכך הוא משוש כל הארץ. תדע לך שכן הוא שנ' ירכתי צפון. ואמר ירך המזבח צפונה : אלהים בארמנותיה. ארמנות ערים אחרים חזקים בבנין וגבוהים להשגב שם. אבל ארמנות ירושלם החוזק שלהם טוב מזה. כי אלהים נודע בהם שהוא למשגב לכל המבקשים להשגב בו. כמו שכתוב מגדל עוז שם ה' בו ירוץ צדיק ונשגב : כי הנה המלכים נועדו. הענין בשוא ואעפ"י שהוא בלשון אתנחתא. אמר תדעו כי אלהים בירושלם למשגב. כי המלכים נועדו שם עם גוג ומגוג להלחם בירושלם ועברו בה יחדיו : המה ראו. כאשר ראו נפלאות האל ית' וגבורתו תמהו נבהלו ונחפזו. כמו שאמר ונשפטתי אתו בדבר ובדם וגשם שוטף ואבני אלגביש אמטיר עליו ועל אגפיו ועל עמים רבים אשר אתו : רעדה. שם באותו מקום שהיו חושבים להרוג הרג רב ולשלול שלל רב שם תאחזם רעדה וחיל כיולדה ולא יהיה בהם כח ויפלו כולם חללים : ברוח קדים. כאילו הוכו ברוח קדים עזה שתשבר אניות תרשיש. ואמר תרשיש כי היא היתה מבוא לספינו' כמו שכתוב וימצא שם אניה באה תרשיש. ואמר אניות תרשים שרותיך מערבך : כאשר שמענו. יאמרו ישראל ביום ההוא כאשר שמענו הנביאים שנתנבאו על מפלת גוג ומגוג כן ראינו בעיר ה' צבאות. ואמר צבאות כי הוא אדון צבאות מעלה וצבאות מטה והוא הביא אלה הצבאות לירושלם והוא הפילם שם. ואמר עוד בעיר אלהינו כי הוא אלהינו ושופטינו מן הגוים העצומים. וכמו שהצילה והכינה כן יכוננה עד עולם : דמינו. חשבנו בלבנו בהלחם גוים עלינו כי חסדך שהוא חסד גדול שהוא בקרב היכלך יושיענו. ר"ל על הכבוד השוכן בהיכל שהוא חסד גדול לישראל. או יהיה פירושו המינו יחלנו וסברנו. כמו דומו עד הגיענו אליכם. ואעפ"י שאינו משורשו : כשמך אלהים. כמו שהיה שמך בפי הנביאים המתנבאים העתידות כן הוא היום על קצות הארץ. כי אותם שלא היו מאמינים בנבואות עתה כשראו שנתקיימו יהיו מהללים ומשבחים לשמך ואומרים צדק מלאה ימינך. וארץ בסגול באתנחתא : ישמח הר ציון. ביום הישועה ישמח הר ציון. דרך משל. כמו ישושום מדבר וציה ותגל ערבה. או פירוש ישמחו שוכני הר ציון : תגלנה בנות יהודה. הערים והכפרים אשר סביבות ירושלם שהם כבנות לה : למען משפטיך. שעשית בגוים הבובאים על ירושלם : סובו ציון. אומר זה על בנין ציון וירושלם. וזכר ציון כי הוא העיקר. ואומר לעמים לכו סביב לציון והקיפו אותה וראו ביופי בנינה וספרו המגדלים אשר בחומה שסביבותיה : שיתו לבכם לחילה. והוא החומה הקטנה אשר סביב החומה הגדולה : פסגו ארמנותיה. כלומר ראו ארמנותיה שהם גבוהים נראים כמו פסגה : למען תספרו לדור אחרון. כלומר דור אל דור עד דור אחרון שלא ראו בנין יפה כאותו בנין שיהיה בציון ובירושלם לעתיד לבא. כמו שהוא אומר הנה אנכי מרביץ בפוך אבניך ויסדתיך בספירים וגו' : ושמתי כדכד שמשותיך : כי זה אלהים. לפי שהוא אלהינו תהיה לנו הטובה הגדולה הזאת : הוא ינהגנו עלמות. כמו עד מות. כלומר עד מותינו ינהגנו בזה הכבוד. ויש לפרשו כמו מלה אחת על עלמות מענין עלם ועלמה. ופירושו כעלמות חסר כף הדמיון. כמו לב שמח ייטיב גהה. וענינו ינהגנו כימי עלומינו. או כמו ימי עלומיכו. כלומר כמו שנהגנו מקדם כשבחר בנו ולקחנו לחלקו. ומצאנו כמו מלה זאת שתי מלות שענינם ענין אחד ומלה אחת. כמו עגלה יפיפיה. והבות לנאיונים. פקח קוח. שהם שתי מלות וענינם מלה אחת :

למנצח לבני קרח מזמור. שמעו זאת. זה המזמור על ענין העולם הזה והעולם הבא. לפיכך אמר כל העמים וכל יושבי חלד. כל מי שיחפוץ הדרך הטובה מאיזה עם שיהיה : גם בני אדם. הם הפחותים במעלה : בני איש. הגדולים. כמו גדעון בן יואש איש ישראל. וכן העשירים והאביונים כולם ישמעו זאת החכמה שאדבר : פי ידבר. החכמות והתבונות שיהגה לבי ידבר אותן פי : אטה למשל אזני. אמר דרך משל וחידה אדבר בזה. כי זה המזמור דרך סתומה הוא. ולפי שהמזמורים היו נאמרים על ידי נבל וכנור אמר אטה למשל אזני אפתח בכנור חידתי. כלומר אטה אזני אל הכנור כשינגן בו המנגן עם דברים אלה שהם משל. וכן אפתח בכנור :
למה אירא

למה אירא בימי רע עון עקבי יסובני׃ הבטחים על חילם וברב עשרם
יתהללו׃ אח לא פדה יפדה איש לא יתן לאלהים כפרו׃ ויקר פדיון
נפשם וחדל לעולם׃ ויחי עוד לנצח לא יראה השחת׃ כי יראה ול
חכמים ימותו יחד כסיל ובער יאבדו ועזבו לאחרים חילם׃ קרבם
בתימו לעולם משכנתם לדור ודור קראו בשמותם עלי אדמות׃ נותם
ואדם ביקר בל ילין נמשל כבהמות נדמו׃ זה דרכם כסל למו דור
ואחריהם בפיהם ירצו סלה׃ כצאן לשאול שתו מות ירעם וירדו ביקר
בם ישרים לבקר וצירם לבלות שאול מזבל לו׃ אך אלהים יפדה וצורם
נפשי מיד שאול כי יקחני סלה׃ אל תירא כי יעשר איש כי ירבה יעשיר
כבוד ביתו׃ כי לא במותו יקח הכל לא ירד אחריו כבודו׃ כי נפשו
בחייו יברך ויודך כי תיטיב לך׃ תבוא עד דור אבותיו עד נצח לא תבוא
יראו אור׃ אדם ביקר ולא יבין נמשל כבהמות נדמו׃ ביקר

ג

מטול אדחל ביום אסעירית ביש אלהן דחובת סורחני בסופי יחזרינני׃ ווי לחייביא די מתרחצין על נכסיהון ובסגיאות עתריהון משתבחין׃ אחוהי דאשתבא לא מפרק יפרוק גבר מניכסוי ולא יהב לאלהא פורקניה׃ ויהי יקר פורקניה ויפסוק בישותיה ופורענותא לעלם׃ וייחי תוב לחיי עלמא לא יחמי דין גהנם׃ ארום יחמון חכימיא רשיעי בגהנם יתדנון כחדא כסילי ושטיא יבדון וישבקון לצדיקי ממונהון׃ בבי קבורתהון ישרון לעלם ולא יקומון ממשכניהון לדרי דריא מטול דאיתרכרכו וקנו שום ביש עילוי ארעא׃ וגברא חייבא ביקרא לא יבית עם צדיקיא אמתיל היך בעירא אשתווא׃ דין אורחתהון גרם שטותא להון ובסופהון בפומהון יתנון סורחנותהון לעלמא דאתי׃ היך ענא צדיקיא שוו לסותא וקטלון ותברו צדיקיא ופלחי אוריתא ותריציא אלקו מטול הכי גופיהון יהון בלין בגהנם מן בגלל דאושיטו ידיהון וחבילו בי מדור שכינתיה דיליה׃ אמר דוד ברוח נבואה ברם אלהא יפרוק נפשי מן דין גהנם ארום ילפינני אוריתיה לעלמין׃ על קרח וסיעתיה איתנבי ואמר לא תדחל משה ארום איתעתר קרח גברא דמצותא ארום יסגי איקר ביתיה׃ ארום לא במותיה יסב כולא לא ייחות בתרוי איקריה׃ ארום נפשיה דמשה בחיוהי יברך לך ויודונך צדיקיא ארום תיטיב לפלחין קדמך תיעול דוכרניהון דצדיקיא עד דר אבהתהון ורשיעיא לעלמא עלמא לא יחמון נהורא׃ גברא חייבא בזמן דאיתיה ביקרא לא יתבין ובאסתלקות יקריה מיניה אמתיל לבעירא ואשתווין לדמא׃

תושבחתא

למה אירא בימי רע. עתה החל בדברי משל וחידה. ואמר למה אירא ואדאג בימי רע שהם ימי העולם הזה. כי הם ימי רע לכל המתעסק בו. ולמה אדאג על העושר ועל הקנין שהם כבוד העולם הזה. כי אם אדאג על טובות העולם הזה עקבי יסובני. כלומר יקיפני עון בדרשי אחר טוב העולם הזה. ואמר עקבי כלומר לסוף מעשי ימצאני עון. כלומר אם אשמח בו בתחילה לסוף אדאג בו. ולפי שהעקב הוא סוף כל הגוף נקרא סוף כל דבר עקב. או יהיה פירוש עקבי העולם הבא שהוא עולם השכר והעונש והשכר והעונש בסוף המעשה. ר״ל אפי׳ אשמח בטובת העולם הזה כל ימי עד יום המיתה לא אשמח בעולם הבא שהוא אחר המיתה. והוא עקבי שהוא סוף המעשה. כי אין מעשה ודעת בעולם הבא. אבל הוא עולם השכר והעונש. שם יסובני עון. כלומר עונש מעשי ששמחתי בטובת העולם הזה כל ימי ורדפתי אחריו. לפיכך אין ראוי לאחוז זה הדרך כמו שעושים הבוטחים על חילם. ומלת יסובני כתובה בוי״ו עם הדגש: הבוטחים על חילם. הם בוטחים ומתהללים על רוב עשרם ואין ראוי לי לעשות כן כי לא יתהלל האדם כי אם בהשכל וידוע אל ית׳: אח לא פדה יפדה איש. מה יועיל עושרם ביום המיתה כי לא יוכל לפדות איש את אחיו מן המות בכל עושרם ולא יוכלו לתת לאלהים כפרו אשר מאתו החיים והמות: ויקר פדיון נפשם. כלומר שלא יהיה ולא ימצא. וכן ודבר ה׳ היה יקר בימים ההם. כלומר שלא היה שם דבר הנבואה: וחדל לעולם. פי׳ דבק עם הפסוק אשר אחריו. כלומר חדל זה הדבר לעולם. כי הוא דבר שאי איפשר שיחי׳ עוד לנצח ולא יראה השחת. זה דבר נמנע הוא: ויחי עוד לנצח. כלומר לזמן רב שלא יראה עוד השחת. זה לא יעלה שעשיר בדעתו: כי יראה חכמים. כי הוא יראה החכמים והכסילים למיתה הם עומדים ואיך יכזב הוא. ואמר בחכמי׳ ימותו ובכסילים ובער׳ והם רודפי העולם הזה יאבדו. כי החכמים אם ימות גופם לא תמות נשמתם ולא תאבד תקותם אבל אוהבי העולם הזה ימותו הם ונשמתם ואין להם תקוה אחר המיתה. וכן אמר ותקות רשעים תאבד. וחילם שיתעסקו בו בעודם בעולם יעזבוהו לאחרים מה יועיל להם. אבל דרכי החכמים לא יאבדו והחכמה שיתעסקו בה תועיל להם אחר המיתה: קרבם בתימו. יש מפרשים כמו הפוך קברם. כלומר הקבר הוא בתיהם לעולם. ויש מפרשים חסר בי״ת השימוש כמו בקרבם. כלומר במחשבותם שיעמדו בתימו לעולם. והנה זה הפירוש חסר בי״ת מן קרבם ומן בתימו. ויש לפרש כי מ״ם קרבם כינוי. ואחריו הידיעה כמו ועמהם הימן וידותון חצצרות. הנני מאכילם את העם הזה לנחשתם כל הכלים האלה: והדומים להם. ויהיה פירושו הם חושבים כי קרבם בתימו יהיו לעולם כל כך הוא עסקם לרדוף אחר הממון ולהתעסק בבנינים כאילו ישכנו בהיכלי מלך ועונג. שבונים להם לעולם. ויהיו משכנותם לדור ודור עד שקראו בשמותם עלי אדמות. כלומר כל כך הם בונים ובני בניהם ובתיהם גדולים ובצורים עד שיהא להם שם עלי אדמות. ויש מפרשים לא נשאר להם אחר המיתה ממשכנותם רק שיקראו בשמותם. ויאמרו זה היה בית פלוני: ואדם ביקר בל ילין. ואדם באותו היקר והממון שחושב שיעמוד עמו לעולם לא ילין בו. כלו׳ שימות לא יהיה עמו אלא ישאר לאחרים אחריו. ונקראת המיתה לינה כמו שנקראת גם כן שכיבה שנ׳ ושכבו שנת עולם. ורבים מישיני אדמת עפר יקיצו. ויש לפרש כי אמר יקר על הנשמה כמו שנקראת כבוד שמו. כמו שאמר למען יזמרך כבוד. ויגל כבודי. ופי׳ הפסוק ואדם שמתעסק בהבלי העולם הזה לא ימות בכבודו. כלומר שישאר כבודו במותו אלא תאבד נפשו כבהמות. זהו נמשל כבהמות נדמו. ונדמו הוא ענין דמיון. והוא כפל לשון. או פי׳ נדמו נכרתו. כמו נדמה מלך ישראל. כלומר כמו הבהמות שנכרתו במותן כן האדם הרע נכרת במותו שלא תשאר נשמתו אלא תאבד. כמו שכתוב הכרת תכרת הנפש ההיא: זה דרכם. זה דרך הרשעים לפי שהכסילות למו ולא ידעו עשות נכוחה: ואחריהם בפיהם. ובניהם אחריהם ירצו במאמרם. ובמה ששמעו מאבותם מתהללים בעושר ודבקים בכל כחם כן ירצו הם באותו הדרך. ויש מפרשים בפיהם בענין כמוהם וכשיעור דעתם. כמו איש לפי אכלו. איש כפי עבודתו: כצאן לשאול שתו. כמו הרועה שאוסף הצאן כן יהיה הרועה שלהם המות שיאסוף אותם אל שאול. ויהיה שתו פועל עומד. כמו הושתו. או הם שתו עצמם לשאול בלי תקוה שתהיה להם אחר המות באחזם הדרך הרעה. ודגש תי״ו שתו תמורת הנח. כאשר סביב שתו עלי: וירדו בם ישרים לבקר. כלומר עתה הרשעים למעלה והצדיקים למטה מפניהם ואין לרשעים מכניע בחייהם מפני עשרם וחזקם עד יום המות שירעם המות אבל ליום הדין ירדו הישרים ברשעים בחייהם. כמו שכתוב ועסותם רשעים כי יהיו אפר תחת כפות רגליכם. וקרא יום הדין בקר ואור לפי שיהיה בקר ואור לצדיקים ותהיה אז ישועת ישראל. ואמר וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא. ואותו השמש תלהט הרשעי׳ שנ׳ ולהט אותם היום הבא: וצורם לבלות שאול מזבול לו. וצורם כמו וצורתם. כמו כתבונתם עצבים. או פי׳ צורם חזקם. כמו ואין צור כאלהינו. וזה תואר וזה שם. כלומר כל חזקם ומעלותם סופם לבלות שאול. כלומר כי השאול יבלם ואין להם תקוה עוד: מזבול לו. מהזבול והמעון היפה שהיה לו יבא אל הקבר מקום צר ושפל: אך אלהים. אמר הנביא בראותו אבדן נפשות הרשעים במותם ביום שירד גופי לשאול יפדה אלהי׳ נפשי מיד שאול שלא תאבד נפשי עם הגוף. ופי׳ כי יקחני. כי ימיתני. כמו ואיננו כי לקח אותו אלהי׳: אל תירא כי יעשיר איש. אמר הנביא אל המשכיל המקבל מוסרו אל תדאג אם תראה אדם עשיר ואיך עשיר כמותו. כי תהיה אתה בעניותך כמו שיהיה הוא בעושרו. או שמא יותר. ואם תאמר במותו יקחנו. ולא יקח ממנו כלום אם כן אין לו יתרון עליו. לכן אל תדאג עצמך על העושר שתראה לו שאין לך יתרון עליו כמוהו: כי לא במותו יקח הכל. פי׳ הכל מאומה. כמו ולרש אין כל: כי נפשו. היה לו לברך נפשו בחייו שלא יהיו כל עסקיו להטיב לגופו אבל היה לו להטיב לנפשו. וטובת הנפש החכמה ומעשים טובים. ואמר יברך שפי׳ ברכה תוספת טובה להורות כי רוב הטובה יש לו לאדם לעשות לנפשו והמעט לגופו כדי שיחיה לבד: ויודך כי תיטיב לך. דבר כנגד המשכיל. אם תעשה זה יודוך המשכילי׳ כי תיטיב לעצמך וראוי אתה לשמוע זה המוסר שאני אומר לך שתיטיב לעצמך כי אם תעשה טובת הנפש תיטיב לעצמך: תבוא עד דור אבותיו. לפי שזכר נפשו והוא נפש הרשע שהיה לו להיטיב ולא הטיב לפיכך תבא הנפש ההיא עם נפשות אבותיו שהיו רשעים כמוהו ותאבד נפשו עם נפשותם: ועד נצח לא יראו אור: כמו נפשות הצדיקים שיראו נפשותם אור במות גופותם. והוא אור החיים שיחיו לעדי עד ולנצח נצחים: אדם ביקר. האדם הזה הוא ביקר והוא הנשמה הנקראת כבוד. ולא יבין בעודינו בחיים. אין תבונה בו לאחוז דרכי הנפש ואוחז דרכי הגוף כמו הבהמות. לפיכך במותו יהיה נמשל להם ותאבד נפשו במותו ואין לו תקוה:

מזמור

מזמור לאסף אל
אלהים יהוה דבר ויקרא ארץ ממזרח שמש עד מבאו׃ מציון מכלל־ מבואו
יפי אלהים הופיע׃ יבא אלהינו ואל יחרש אש לפניו תאכל וסביביו
נשערה מאד׃ יקרא אל השמים מעל ואל הארץ לדין עמו׃ אספו־ נשערה
לי חסידי כרתי בריתי עלי זבח׃ ויגידו שמים צדקו כי אלהים שפט ויגידו
הוא סלה׃ שמעה עמי ואדברה ישראל ואעידה בך אלהים אלהיך
אנכי׃ לא על זבחיך אוכיחך ועולתיך לנגדי תמיד׃ לא אקח
מביתך פר ממכלאתיך עתודים׃ כי לי כל חיתו יער בהמות בהררי־ אותך
אלף׃ ידעתי כל עוף הרים וזיז שדי עמדי׃ אם ארעב לא אמר לך כי לי אומר
תבל ומלאה׃ האוכל בשר אבירים ודם עתודים אשתה׃ זבח לאלהים ומלואה
תודה ושלם לעליון נדריך׃ וקראני ביום צרה אחלצך ותכבדני׃

תושבחתא על ידוי דאסף תקיפא אלהא יי מליל מן בראשית שירתא
וגזר למעבר ארעא ממדנח שמשא עד מעלניה׃ ושידוי בירית עלמא
מציון ומן תמן גמיר שופריה אלהא יתגלי׃ יימרון צדיקיא ביום
דינא רבא ייתי אלהנא ולא ישתוק למעבד פורענות עמיה אשתא
קדמוי תצלהב וחזור חזור ליה תזעוף עלעולא לחדא׃ יקרא לאנגלי
מרומא מלעיל ולצדיקי ארעא מלרע למימתח דין על עמיה׃ כנושו
לותי חסידי די גזרו קיימי וקיימו אורייתי ודאיתעסקו בצלותא ד
דאימתילא לקורבנא׃ ויתנון אנגלי מרומא זכותיה ארום אלהא
דיינא הוא לעלמא׃ שמעא עמי ואמליל ישראל ואסהיד בך אלהא
אלהך אנא׃ לא מטול דיבחך ודלא קריבתא קדמי בגלותא אנא מוכח
לך ארום עלוותך דקריבו אבהתך לקבלי תדירא׃ מן יומא די חרוב
בי מקדשי לא קבילית מן אידך תורא מן עדרך ברחי׃ ארום דילי
כל חיות חורשא ועתידית לצדיקיא בגן עדן בעיריא דכיין ותור בר דרעי בכל יומא טורין אלפא׃ גליין קדמי כל מיני עופא דפרחין באויר שמיא ורנגול ברא
דקרצולי שרין בארעא ורישי מטי בשמיא מרנין קדמי׃ אין ימטי זמן קרבנא תדירא דקריצתא לא אומר לך ארום דילי ארעא ומלייהא׃ מן יומא דחרוב
בי מקדשי לא קבילית בשר נכסת פטימיא ודמא דברחי לא זריקו כהניא קדמי׃ כבוש יצרא בישא ויתחשב קדם יי כניכסת תודתא ושלים לעילאה
נדריך׃ וצלי קדמי ביומא דעקתא אישיזבינך ארום תיקרנני׃ ולרשיעא

מזמור לאסף אל אלהים יהוה. זה המזמור הוא על יום המשפט שיהיה לעתיד לבא בבא הגואל כמו שכתוב בנבואת יואל. בימים ההמה
ובעת ההיא אשיב את שבות יהודה וירושלם וקבצתי את כל הגוים והורדתים אל עמק יהושפט ונשפטתי עמם שם. ואומר המונים
המונים בעמק החרוץ. ואמר אל אלהים שפירושו שופט השופטי׳ ויכול על כל היכולים. ואומר אחר״ ה׳ שהוא קיים לעולם דבר ויקרא
ארץ. דבר על ידי נביאיו וכן עשה. ואמר ויקרא עבר במקום עתיד כי כן המנהג בדברי נבואה במקומות רבים. וכן אמר הופיע כמו יופיע. ויקרא יושבי
הארץ ממזרח שמש ועד מבואו לבא למשפט. וטעם יקרא שיעורר לבוא לירושלם להלחם עליה עם גוג ומגוג׳ כמו שכתוב בנבואת יחזקאל והעליתיך מירכתי
צפון והביאותיך אל הרי ישראל׃ מציון מכלל יופי. כמו שאומר שם בנבואת יואל וה׳ מציון ישאג ומירושלם יתן קולו. כאילו משם יתן קולו שיבאו לירושלם׃
יבא אלהינו. להנקם מן הגוים נקמתנו ואל יחרש עוד על עונינו ועל צרותינו׃ אש לפניו תאכל׳ באותם הגוים׳ וסביביו ולפניו ענין אחד. כלומר
בירושלם מקום מקדשו ומשכנו׃ נשערה׳ אומר על הארץ. כלומר יכלו יושביה ברוח סערה׃ יקרא אל השמים. אל המלאכים לקחת דין עמו מן הגוי׳
כמו שאומר ויצא מלאך ה׳ ויך במחנה אשור׃ ואל הארץ. ר״ל אל אנשי הארץ. כי הם עצמם יהרגו איש את אחיו׳ כי תהיה מהומת ה׳ בהם. כמו שכתוב בנבואת
יחזקאל חרב איש ביד רעהו תהיה. וכאמר בנבואת זכריה תהיה מהומת ה׳ רבה בהם והחזיקו איש ביד רעהו ועלתה ידו אל יד רעהו. ורבו׳ ז״ל דרשו יקרא אל
השמים מעל זו נשמה. ועל הארץ לדין עמו זה הגוף. כלומר כי ביום הדין תהיה מהומת תחיית המתים וישפטו הגוף עם הנשמה. אספו לי חסידי. אומר
לאומות העולם שישראל בגלות אצלם שיביאום לירושלם׳ כמו שכתוב בנבואת ישעיה יובל שי לה׳ צבאות עם ממושך וממורט וגו׳ ואומר והביאו את כל אחיכם
מכל הגוים מנחה לה׳ ואומ׳ בנבואת צפניה מעבר לנהרי כוש עתרי בת פוצי יובילון מנחתי׳ ויפרש הם בבני העולם חסידי וכורתי בריתי עלי זבח. כי בהר
סיני כרת עמהם משה ברית וזבחו זבחים ולקח דם הברית וזרוק על העם׳ ויש דרש כי על ברית מילה שהחזיקו ישראל בה בגלות. וכן אמרו מה כורתי בריתי
עלי זבח ביום שעושין ישראל ברית מילה עלי זבח הם עושים שעושים שמחה ומשתה׃ ויגידו שמים צדקו. בעבור כי השמים ובאותם עומדים לעד ולא כן
באות הארץ. כי דור הולך ודור בא. ומי שיודע בזמן שהוא בו לא ידע בזמן שעבר׳ אבל השמים ובאותיהם שהיו בזמן שעבר ובזמן העתיד יהיו כשיהיה
זה היום יום הדין וקיבוץ גליות יגידו צדק האל ית׳ שעשה עם ישראל שלא כלה אותם בגלות ולא הפר בריתו אתם והוציאם מן הגלות אשר הביאם בו כאשר
הכירו בו ויגידו צבא השמים גם כן כי אלהים שופט הוא שלקח משפט ישראל מן הגוים. וי״ו ויגידו פתוחה שמורה לשעבר והו׳ עבר במקום עתיד׃ שמעה
עמי. אחר שעשה האל משפט הגוים יוכיח ישראל על מעשיהם ויבער מהם הרשעים וישאיר וישמור הטובים כמו שנאמר בנבואת צפניה כי אז אסיר מקרבך
עליזי גאותך ולא תוספי לגבהה עוד בהר קדשי. והשארתי בקרב׳ עם עני ודל וחסו בשם ה׳ שארית ישראל לא יעשו עולה. ואומר בנבואת צפניה פי שנים
בה יכרתו ויגועו והבאתי את השלישית באש. וצרפתים כצרוף את הכסף וגו׳ הוא יקרא בשמי ואני אענה אותו אמרתי עמי הוא והוא יאמר אלהי. וכתוב
והיה הנשאר בציון והנותר בירושלם קדוש יאמר לו כל הכתו׳ לחיים בירושלם׃ לא על זבחיך אוכיחך׳ והוכיחם על דבר העולות׳ כי זה חטא גדול וכפירה
להביא קרבן ולא ישוב מחטא. ובזה הוכיחו אותם הנביאים׳ ותחלת ישעיהו בזה היה למה לי רוב זבחיכם וגו׳ מי בקש מידכ׳ לא תוסיפו הביא מנחת שוא.
ואמר ירמיה עולותיכם ספו על זבחיכם׳ וכן אמר מלאכי מי גם בכם ויסגור דלתיו׳ וכן הנביאים האחרים הוכיחום על זה. ואמר ואעידה בך. הברית אשר כרתי
אתך׳ יש לי עדים ביני וביניך. כמו שאמר העידותי בכם היום את השמים ואת הארץ. ואותם עדים קיימים הם. וקבלת אותי לאלוה והוא מה שאמרתי לך תחילה׃
אלהים אלהיך אנכי. כמו שאמר אנכי ה׳ אלהיך׳ וקבלת אותי עליך לאלוה לעשות מה שאצוה עליך ולא עשית. ועל זה אוכיחך לא על הזבחי׳ כי אין בעשרת
הדברים זכר לזבחים. וכמו שאומר שמואל הנה שמוע מזבח טוב׳ כלומר לא תחשוב כי דבר הקרבנות דבר גדול בעיני ואם בטלת אותם שאוכיח אותך על
זה אלא אוכיח אתכם על הטוב ועל הרע באמונה ובמעשים׃ לא על זבחיך ועולותיך לנגדי תמיד. פי׳ ולא עולותיך לנגדי תמיד׳ ולא שזכר עומד במקום שנים׳ כלומר
אין עיני ותוכחתי על העולות אם לא הקרבתם אלא על החטאים שעשיתם׃ לא אקח׳ אם הייתי צריך עולות לא הייתי לוקח אותם ממך כי לי הכל וברשותי׳
וזכר פר כי הוא המין הגדול שבקרבנות. וכן אמר עתודים כי הם גדולי העזים׃ ממכלאותיך. כמו גזר ממכלה צאן. וההא והאלף מתחלפי׳ והם גדרות צאן.
מקום שנכלאים שם הצאן׃ כי לי. אותם שאינם תחת רשותך הם תחת רשותי׳ והם חיות היער ובהמות הרים שאינם ברשות אדם׳ וחיתו הוי״ו נוספת׳
וכן וחיתו ארץ למינו׳ וכן וי״ו בנו בעור׳ ופי׳ בהררי אלף באלף הרים. כלומר בהרים רבים שאין לך דרך בהם׳ ומלת בהררי איננו סמוך אבל הוא כמו בהררי.
וכמוהו רבים. כמו וחלוני שקופים׳ כנטעי נעמנים׳ אבני מחקה על הקיר׳ והדומים להם כמו שכתבנו בספר מכלול׳ ובדרש בהררי אלף שם בהמה שרועה
אלף הרים בכל יום׃ ידעתי כל עוף. מה שלא ידעת אתה אלא הרגילים ביישוב׃ וזיז שדי. מלת זיז כלל לחיות השדה המדבריות׳ וכן וזיז שדי ירעננה. ובדרש
זיז שדי אר״ יהודה בר׳ סימון הזיז הזה הוא עוף גדול בשעה שהוא פורש כנפיו מכהה גלגל החמה הדא הוא דכתיב המבינתך יאבר נץ. יפרוש כנפיו לתימן׳
ולמה נקרא שמו זיז שיש בו מכל מיני טעמים מזה ומזה׃ אם ארעב לא אומר לך. אם הייתי כבן אדם שהוא רעב לא אומר לך שתאכילני׳ כי לי תבל ומלואה׃
האוכל בשר אבירים׃ אבירים פרים אבירים׃ זבח לאלהים תודה. אם תרצה לזבוח בתודה יהיה הזבח שתתודה על מעשיך הרעים ושלא תשוב אליהם עוד׃
ושלם לעליון נדריך׳ אני איני מצוה אותך שתדור אבל אם נדרת קרבן שלמהו לעליון שהוא עליון עליך ושלא תוכל להמלט ממנו אם תכחש בו׳ ולא אומר לך
בעבור שאני צריך אלא בעבו׳ שתשמו׳ מוצא שפתיך אפי׳ לבן אדם כמוך כל שכן לי׃ וקראני ביום צרה׳ אם יהיו זבחיך כמשפט הזה אחלצך ביום צרה
כשתקראני בעבור שתכבדני שתעשה מצותי׳ אבל מי שעושה זבחי׳ ואיננו שב מרשעו הוא בוזה האל׳ ומצות ועושה קרבן למראה עינים וחושב כי האל איננו
יודע לבבו זה איננו מכבד האל יתברך אבל בוזהו׃ ולרשע אמר׳ עד הנה מוכיח מקריבי הקרבן ואינם שבים מרשעם ועתה מוכיח הלומדים ואינם עושים׃
כי שתי המדות האלה הם רעות מאד כי כשהוא רשע ומראה עצמו רשע הנה הוא רשע בעיני האלהים ואדם. ומפני זה הוא קרוב לעשות תשובה. כי בני אדם
יכירו בו ויוכיחוהו׳ אבל מי שהוא מקריב קרבנות ומראה עצמו טוב ועובד אלהים ולבו רע ומעשיו רעים בסתר הנה הוא יותר רע מאשר הוא רשע בגלוי. כי
הוא כופר באל ואומר שאינו רואה אותו ואיננו שומעו וחושב להתכסות ממנו והוא רחוק מאד מהתשובה. כי התכסה במעשיו מבני אדם׳ וכן מי שהוא לומד
התורה ואינו עושה כמו שכתוב בתורה הנה הוא חוטא ומחטיא. כי בני אדם שרואים אותו לומד ועושה הפך ממה שהוא לומד ילמדו ממעשיו ויאמרו הלא
זה הוא ת״ח ועושה מעשים כאלו׳ ואילו היו מעשים אלו רעים בעיני האל לא היה זה האיש עושה אותם שהרי הוא חכם ולומד התורה. הנה הוא חוטא ומחטיא
בני אדם שהם עמי הארצות ואינם

בריתי וְלָרָשָׁע אָמַר אֱלֹהִים מַה לְּךָ לְסַפֵּר חֻקָּי וַתִּשָּׂא בְרִיתִי עֲלֵי פִיךָ׃
וְאַתָּה שָׂנֵאתָ מוּסָר וַתַּשְׁלֵךְ דְּבָרַי אַחֲרֶיךָ׃ אִם רָאִיתָ גַנָּב וַתִּרֶץ עִמּוֹ
וְעִם מְנָאֲפִים חֶלְקֶךָ׃ פִּיךָ שָׁלַחְתָּ בְרָעָה וּלְשׁוֹנְךָ תַּצְמִיד מִרְמָה׃
תֵּשֵׁב בְּאָחִיךָ תְדַבֵּר בְּבֶן אִמְּךָ תִּתֶּן דֹּפִי׃ אֵלֶּה עָשִׂיתָ וְהֶחֱרַשְׁתִּי דִּמִּיתָ
הֱיוֹת אֶהְיֶה כָמוֹךָ אוֹכִיחֲךָ וְאֶעֶרְכָה לְעֵינֶיךָ׃ בִּינוּ נָא זֹאת שֹׁכְחֵי אֱלוֹהַּ
זובח פֶּן אֶטְרֹף וְאֵין מַצִּיל׃ זֹבֵחַ תּוֹדָה יְכַבְּדָנְנִי וְשָׂם דֶּרֶךְ אַרְאֶנּוּ בְּיֵשַׁע
ושם אֱלֹהִים׃

נ א

לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד׃ בְּבוֹא אֵלָיו נָתָן הַנָּבִיא
כרוב כַּאֲשֶׁר בָּא אֶל בַּת שָׁבַע׃ חָנֵּנִי אֱלֹהִים כְּחַסְדֶּךָ כְּרֹב רַחֲמֶיךָ מְחֵה פְשָׁעָי׃
הֶרֶב כַּבְּסֵנִי מֵעֲוֺנִי וּמֵחַטָּאתִי טַהֲרֵנִי׃ כִּי פְשָׁעַי אֲנִי אֵדָע וְחַטָּאתִי
בשפטך נֶגְדִּי תָמִיד׃ לְךָ לְבַדְּךָ חָטָאתִי וְהָרַע בְּעֵינֶיךָ עָשִׂיתִי לְמַעַן תִּצְדַּק
ריך בְּדָבְרֶךָ תִּזְכֶּה בְשָׁפְטֶךָ׃ הֵן בְּעָווֹן חוֹלָלְתִּי וּבְחֵטְא יֶחֱמַתְנִי אִמִּי׃

ולרשיעא דלא עבד תתובא ומצלי במרודא אמר ייי מה לך למשתעי קיימי ותימי בשמי ותדכר קיימי עלי פומך׃ ואנת סניתא מכסנותא דחכימיא וטלקתא פתגמי בתרך׃ אין חמיתא גנבא ורהיטתא בתרוי ועם גייופי שויתא חולקך׃ פומך שלחתא למשתעי לישנא בישא ולישנך מרבקא למללא נכלא׃ תתיב באחך תמליל כדבותא בבר אימך תשוי דופיא׃ אילין עובדין בישין עבדתא ואוריכית ותתיב חשבתא למהוי עד עלמין שלים אמרת בלבבך אהוי תקיף די כמך אוכיחנך בעלמא הדין ואסדר דין גהנם בעלמא דאתי קדמך׃ איתבוננו כדון דא רשיעיא דאשלין אלהא דילמא איתבר תוקפכון ולית משזיב׃ דדבח יצרא בישא היך קורבן תודתא יתחשב ליה ומוקיר לי ודי יעדי אורחא בישא אחמי ליה בפורקנא דייי׃

לשבחא תושבחתא לדוד׃ כד אתא לותיה נתן נביא כד שמיש עם בת שבע׃ חוס עלי ייי היך טיבותך היך סגיעות רחמייך שבוק מרודי׃ סוגעא תחוורינני מן עויתי ומן חובי תדכי יתי׃ ארום מרודי אנא קדמי גלין וחובי לקובלי תדירא׃ קדמך בלחודך חבית ודביש קדמך עבדית מן בגלל דזכי יתי במללותך תברור יתי כד תדין׃ הא בעויא איתילידית ובחובא עברית מני אמי׃ הא

ואיכם יודעים התורה · ואעפ״י שיודעי׳ שמעשיו רעי׳ והם הפך מה שכתוב בתורה שוכא׳ לימוד התורה בעבור זה ואומרי׳ ראיתם פלוני שלמד תורה כמה מקולקלי׳ מעשיו וגורם רעה וקללה לאביו ולרבותיו · ואומרי׳ ארור שזה ילד · ארור שזה למד וגו׳ · ועל זה אמרה התורה והחכמה וכל משנאי אהבו מות · שהם משניאים התורה לאחרים במעשיהם הרעים שהם עושים והם חושבים להתכסות בלימוד התורה ומכסים ומעלימים מומיהם מבני אדם · כי מי שרואה אותם למדים לא יחקור אחר מעשיהם וגם הם כמתרים במעשיהם הנסתרים מרוב בני אדם עושים רע · לפיכך אמר: אם ראית גנב ותרץ עמו · ועם מנאפים חלקך · אלה מעשים שבסתר · וחקי ובריתי הם מצות התורה שנתנו בברית · ובדרש ולרשע זה דואג · ותשא בריתי שלא היתה תורתו אלא מן השפה ולחוץ: ואתה שנאת מוסר · הוא המצות שבין אדם לחבירו: דברי · הם שאר המצות: אם ראית · ותרץ · כמו ותרצה ענין רצון כלומר רציתה להיות ידך עמו: פיך שלחת ברעה · לדבר רעות על בני אדם · ואמר שלחת על דרך הרחבה כאילו התרה אותו לדבר רעות · גם זה מהעבירות שבסתר שמדבר בביתו רע שבני אדם או מאדם אחר בסתר: תצמיד מרמה · דברי מרמה · ופי׳ תצמיד שתחבר דבריך עם דברי האדם האחר שמדבר רע כמוך: תשב באחיך · תשב במושב הלצים לדבר באחיך והוא בן אביך · וכן בן אמך ואעפ״י שאין בינך וביניו דבר כי אין ירושתם אחת · ודופי הוא ענין חירוף וגידוף: אלה עשית · ולפי שאני החרשתי · כלומר שמתי עצמי כאילו לא ידעתי שלא השיבותי לך גמול מעשיך הרעים: דמית היות אהיה כמוך · חשבת שאהיה כמוך שלא אדע הנסתרות · עתה אוכיחך ואערכה לעיניך · כל מה שעשית שתדע כי אני ידעתי הכל · ואעפ״י שהארכתי לך העונש עתה יבא העת לבער הרעים ויהיו ידועים מי הם הטובים ומי הם הרעים · כמו שאמר בנבואת מלאכי ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע בין עובד אלהים לאשר לא עבדו · ושמעתי בו פירוש אחר מפי זקן אחד · אמר אלה עשית והחרשתי · אלה הרעות הארכתי לך עליהם אבל מה שדמית וחשבת שאהיה גוף כמוך על זה אוכיחך ואערכה לעיניך כי זה גדולה שברעות: בינו נא זאת · התוכחה ושובו ממעשיכם הרעים אתם ששכחתם האל ככה: פן אטרוף ואין מציל · כי לא אאריך אפי עוד כי בא יום המשפט · וכן בנבואת מלאכי פן אבא והכיתי את הארץ חרם: זובח תודה · מי שעשה זבח עם תודה · כלומר עם התודות מעשיו הרעים ושב מהם הוא יכבדנני שהוא חרד למצותי: ושם דרך · וכל שכן מי שישים דרכו כלומר שיתקן דרכו ולבו לטוב ולא יצטרך לזבוח: אראנו בישע אלהים · לפי שבזמן הישועה יהיה יום המשפט ויום הדין והטובים שישארו אז יראו ישועות אלהים ויהיו בטוב כל ימי עולם · ובאומרו בישע אלהים אחר שאמר אראנו כאילו אמר בישעי · וכן ואל משה אמר עלה אל ה׳ · ובדרש ושם דרך שין כתוב לשון שומא מי שם אורחותיו · כלומר שמשער אורחותיו שיהיו ביושר ובמשפט עם בני אדם אראנו בישע אלהים:

למנצח בבא אליו נתן הנביא · כי אז התודה ואמר חטאתי לה׳ · אבל זאת התפלה אחר שהלך נתן אל ביתו אמרה: חנני אלהים כחסדך · לא כפי מעשי: מחה פשעי · זה הפשע ואחרים שעשיתי · או פירושו כי בזה הפשע היו שנים · דבר בת שבע ודבר אוריה: הרב · כן כתוב וקרי הרבה ואחד הוא · כמו הרפה ממני הרף ממני · ובדרש הרבה חסדים עשיתה עמי עשה גם עתה ומחה פשעי: כבסני · פי׳ הרב רחמיך וכבסני מעוני · או יהיה הרב שם כמו הרבה · כלומר מאד כבסני מעוני · כי העון בנפש כמו הכתם בבגד: טהרני · שנטמאה הנפש בעון: כי פשעי · רבים כמו שפירשתי: אני אדע · אכיר ואדע כי חטאתי ולא אכפור בחטא · כמו קין שאמר לא ידעתי: נגדי תמיד · שאני תמיד בחרטה ובכאב לב על חטאתי זאת: לך לבדך · כי חטאתי בסתר היו · דבר בת שבע בסתר היה · ואין יודע זולתך · ואעפ״י שקראתי אות׳ על יד עבדי לא היו יודעים למה קראתי אותה · וגם בדב׳ אוריה אין אדם יודע לבבי למה שסבבתי מיתתו אלא אתה · כי אעפ״י שכת׳ ספר ליואב על דבר אוריה בהודע הדבר חשבו בני אדם לפי שעבר מצותו בזה לסבב מיתתו · ואתה ידעת את לבבי בשני הדברים · כי לבבי להרע · ולא אכפור בחטא · כמו שאמר קין לא ידעתי · והגאון רב סעדיה פירש לך לבדך חטאתי וגו׳ · אמר חטאתי לך לבדך · כלומר לך לבדך אני מתודה ואומר חטאתי · והרע בעיניך עשיתי · ומצאתי סיוע לפירושו במה שאמרו רבותינו ז״ל כתוב מכסה פשעיו לא יצליח · וכתוב אשרי נשוי פשע כסוי חטאה · הא כיצד בעבירות שבין אדם לחבירו מכסה פשעיו לא יצליח · בעבירו׳ שבין אדם למקום כגון הבא על הערוה ומחלל שבת עליו נאמר כסוי חטאה · ואמרו חציף עליה דאוכיח דמפרש חטאיה: למען תצדק בדבריך · כלומר שתמחל חטאתי · כמו שאמרת לקין הלא אם תטיב שאת · ואמרת למשה בהודיעך אותו את דרכיך נושא עון ופשע וחטאה: למען תזכה בשפטיך · אותו בקו המשפט שלא יוכל אדם לומר אליך כי אמרת דבר אחד ועשית תמורתו · ואחר שאמרת שתשא חטא השבים שא חטאתי · ואא״ז פי׳ לך לבדך חטאתי · כי אילו היה אוריה חי היה החטא לך ולו אבל עתה שהוא מת לך לבדך חטאתי אני מודה לך שחטא · כי כל חטאתי כאשר לך · ואין לי לבקש מחילה אלא ממך מדבר בת שבע ואוריה שסבבתי מיתתו: הן בעון · כתב החכם ראב״ע בעבור כי התאוה נטועה בלב האדם כאילו בעון חולל · והטעם כי בשעת הלידה היצר הרע נטוע בלב · וי״מ כי זה רמז לחוה שלא ילדה אלא לאחר שחטאה · ואדוני אבי ז״ל פי׳ אמר דבר זה כדי לסלק ולהקל מעליו העון · אמר כי מדרך זה העון שעשיתי כברלתי · והיא טיפת הזרע · וממנה יחמתני אמי · כאדם שזורע גרעינה מרה שהאילן והפרי מרים בטבע · וכל הדברים ילכו אחר תולדותם והאדם נעשה מטפת זרע בשעת תשמיש · ואעפ״י שיש בזה העון מותר ואיסור אם יטעה אדם באותו הדרך טבעו הוא וממנו הוא נוצר ואיכנו דבר גדול אם יתקפהו יצרו לעבור על דבר זה · אך גניבה ורציחה וכל חטא אחר אין טבע ואין באדם רמז כמו זה · על כן חייב יותר אם יעשה אותם · והאר׳ הצדיק המושל בתאותו בדרך תשמיש אם יתקפהו יצרו דבר גדול הוא יותר מאשר ימשול ברוחו שלא יגנוב ושלא יהרוג · או לא יעשה עבירה אחרת · כי זה טבעו וזה איננו טבעו · ומלת יחמתני · יחמה אותי · כי מהתחממות הנקבה עם הזכר תצא טפת זרע שהולד נוצר ממנה · וכן ויחמו הצאן · ליחמנה במקלות · ואמר אמי כי היא סיבת הזכר יותר מן האיש · כמו שאמר אשה מזרעת תחילה יולדת זכר · ומלת בעון מלא · ויש בו דרש רבי אחא אומר בעון מלא · אפי׳ חסיד שבחסידים אי אפשר שלא יהא לו צד אחד עון בו · אמר דוד לפני הקב״ה רבון העולמים וכי נתכון ישי אבא להעמידני והלא לא נתכון אלא לצורך עצמו · תדע לך שהוא כן שאחר שעוסקין המעשה והורכיהם זה הופך פניו לכאן וזה הופך פניו לכאן ואתה מכנים על כל טיפה טיפה שיש בי · הוא שדוד אמר אבי ואמי עזבוני וה׳ יאספני: הן אמת

הן אמת חפצת בטחות ובסתם חכמה תודיעני: תחטאני באזוב
ואטהר תכבסני ומשלג אלבין: תשמיעני ששון ושמחה תגלנה
עצמות דכית: הסתר פניך מחטאי וכל עונתי מחה: לב טהור עונותי
ברא לי אלהים ורוח נכון חדש בקרבי: אל תשליכני מלפניך ורוח
קדשך אל תקח ממני: השיבה לי ששון ישעך ורוח נדיבה תסמכני:
אלמדה פשעים דרכיך וחטאים אליך ישובו: הצילני מדמים אלהים
אלהי תשועתי תרנן לשוני צדקתך: אדני שפתי תפתח ופי יגיד
תהלתך: כי לא תחפץ זבח ואתנה עולה לא תרצה: זבחי אלהים
רוח נשברה לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה: היטיבה ברצונך את
ציון תבנה חומות ירושלם: אז תחפץ זבחי צדק עולה וכליל אז
יעלו על מזבחך פרים:

נב

למנצח משכיל לדוד: בבוא דואג האדמי ויגד לשאול
ויאמר לו בא דוד אל בית אחימלך: מה תתהלל ברעה הגבור חסד
אל כל היום: הוות תחשב לשונך כתער מלטש עשה רמיה: מלטש עשה

הא קושטא רעיתא בכוליין ובטמור לבא חוכמתא תהודענני: תדי
עלי היך כהנא דמדי באזובא על מסאבא מוי אדיותא מן קטם תורתא
וארכי תסחינני ומן תלגא אתחור: תבשרינני חדוא ואודיצותא
תבוען תושבחתא איבריא דשיפייתא: סליק אפיך מן חובי וכל
עויתי מחי: לב בריר ברי לי אלהא ורוח מכוון ברחלתך חדית בגווי:
לא תטלוקיתי מן קדמך ורוח נבואת קודשך לא תסלק מני: אתוב
לי אורייתך למדוץ בפורקנך ורוח נבואה תסמכינני: אאליף
למרודיא אורחתך וחייבא קדמך יתובון: פצי יתי מדין קטול ייי
אלהי פורקני תיבוע לישני צדקתך: ייי סיפוותי פתח באורייתא ופומי
יחוי תושבחתך: ארום לא תצבי נכסת קודשא ואתן עלתא לא
תתרעי: נכסת קודשא דאלהא נפשא מיתברא לב תביר ושפי אלהא
לא תבסור: אוטיב ברעותך ית ציון תשכלל שורי ירושלם: בכן תצבי
דיבחין דצדקתא עלתא וגמיר הבכן יסקון כהניא על מדבחך תורין:
לשבחא על שכלא טבא על ידוי דדוד: כד אתי
דואג ארומאה ותני לשאול ואמר ליה אתא דוד לביתא אחימלך:
מה תשתבח בלישנא בישא גיבר למישדי אדם זכאה חסדא דאלהא כל יומא: אתרגושתא תחשב בליבבך לישנך היך אזמל חריף עביד מילי מלשינותא:

הן אמת חפצת בטוחות. האמת שחפצת היא בטוחות. כלומר אעפי שחטאתי היצר גבר עלי אבל לא עלה בלבי ובכליותי למרוד בך ובמצותיך אלא התאוה הסיתה אותי לעבור אבל לא על דרך מרד כי ידעתי כי רעה אני עושה במעשה ההוא בעברי על מצותיך. ועתה אני מתחרט. והחרטה תהיה לאות כי לא עשיתי במרד. ולא דרך הכעסה אלא דרך התאוה שגברה עלי ואתה תודיעני דרך האמת. ובדבר הסתום תודיעני חכמה שאבין הדברים הסתומים בדרך האמת כי בלבי לעשות רצונך. ותוהא אני ומתחרט על שעברתי רצונך: וטוחות. הם הכליות. כמו מי שת בטוחות חכמה. ואמרו הלב מבין והכליות יועצו׳. תחטאני באזוב ואטהר. כמו שאמ׳ הרב כבסני. כי העון בנפש כמו הכתם בבגד. או כנגע צרעת בגוף. ואמ׳ תחטאני כמו שמחטאי׳ באזוב שהוא סוף הטהרה שמזין עליו באזוב. כן תחטאני מעוני. וחטוי הוא הסרת החטא: ואלבין. הוא פועל עומד ואעפ״י שהוא מבנין הפעיל. וכן הלבינו מריניה: תשמיעני ששון ושמחה. תשמיעני. ע״י נביא שסלחת לעוני ויהיה ששון ושמחה לנפשי הכואבת ומתאבלת על החטא. גם העצמות תגלנה והוא הגוף על דרך ושמועה טובה תדשן עצם. ואעפ״י שאמר לו נתן הנביא גם ה׳ העביר חטאתך לא תמות. הבטיחו ממיתה לומר שבזה העביר חטאו שלא ימות שלא יעניסנו בשאר עונשין בגופו ביסורין כי שאר העונשין כבר אמר לו נתן הנביא לא תסור חרב מביתך. ואמ׳ הנני מקים עליך רעה מביתך. ולא התפלל הוא על אותם עונשים כי ראוי היה לקבלם לכפר עונו ולא יכול להתכפר בלתי אותם עונשים. אם כן טוב יהיה לו העונש ההוא. ואמר דכית. כי מפחד האל יתברך כבהלו ודוכאו עצמיו: הסתר פניך. שלא יהיו נגד פניך חטאי אלא לא לזכרם ולענשני עליהם עוד. וכן כל עונותי עד היום הזה מחה. כי בכולם אני מתחרט ושב בתשובה לפניך: לב טהור ברא לי. כי כוונתי טובה מעתה ואתה עזרני בה. ופסו׳ לבי ורוחי שיהיה טהור שלא ימשול בי יצר הרע עוד. ע״ד בא לטהר מסייעין אותו. וזהו הבריאה והחידוש: אל תשליכני. כאדם שמכאוו והמתועב אלא פנה אלי בעין הרחמים והאהבה. או פי׳ על רוח הקדש. והפסוק כפול. כי רוח הקדש היתה בו. כמו שאמר רוח ה׳ דבר בי. ומלתו על לשוני. ובאותה הרוח היה אומר המזמורי׳ כמו שפירשנו בתחילת הספר. ועתה כשחטא נסתלקה ממנו רוח הקדש והתפלל שלא יקחנה ממנו לעולם אעפ״י שלקחה ממנו בזאת העת התפלל שלא יקחנה ממנו לעולם אבל ישיבנה לו. וזהו שאומ׳ השיבה לי ששון ישעך: השיבה לי ששון ישעך. רוח הקדש שהוא ששון הנשמה ושעה: ורוח נדיבה תסמכני. היא רוח הקדש שמתנדבת דברי שיר ושבח לאל יתברך. והיא בעלת רצון טוב. ותי״ו תסמכני טעמה א׳ הרוח. או טעמה כנגד האל ית׳. וטעמה וברוח נדיבה. והרב החכם הגדול ר׳ משה בר מיימון ז״ל פי׳ תסמכני תניח רוחי הנדיבה לעשות חפצה. ואל יגרמו לי חטאי למנוע עלי התשובה אלא תהא הרשות בידי עד שאחזור ואבין דרך האמת: אלמדה פושעים. כשתסלח לי אלמדה פושעי׳ וחטאים דרכיך. שאתה נושא עון ופשע וישובו אליך ואתה תקבלם: הצילני מדמים. מדמי אוריה שלא תענישני עליהם: ואמר אלהים. כי אתה אל יכול ושופט על הכל ובידך לשפוט ולמחול. ואקרא לך אלהי תשועתי שתושיעני מזה הדין: תרנן לשוני צדקתיך. שתעשה לי כשתמחול לי. ודם כאמר בלשון יחיד ובלשון רבים. בלשון יחיד כמו דם נקי דם נקיא דמו בראשו. דמו בנפשו. ובלשון רבים דמיו בו. דמי אחיך. והטעם כתב ר״אב״ע נקרא בלשון יחיד בעבו׳ כי הוא אחד. ובלשון רבים כי הוא נושא את כל הארבעה: אדני שפתי. אתה שאתה נושא על הכל ספתי תפתח כשתרנן לשוני צדקתך. ר״ל שיטיב לו רוח הקדש שיופיע בלשונו דברי השיר כמו שהיה לו מתחילה. וזהו ספתי תפתח שיהא בדברי עזר אלהים. ופי יגיד תהלתך: כי לא תחפוץ. אם ידעתי שתחפוץ זבח על העון אתן אותו. אבל ידעתי כי אתה רוצה יותר בלב נשבר. והנני שב בלב נשבר לפניך. ואעפ״י שצוה האל בקרבנות עם הודוי והתשובה לא צוה האל יתברך בקרבנות אלא על השוגג. אבל הוא מזיד היה ואין בחטא מזיד קרבן כי אם תשובה בלב נשבר ונדכה. ובחטא שבין אדם לחבירו ההשלמה עמו. ועיקר טעם הקרבנות לא צוה האל עליהן אלא לשבר הלב ולבטל תאות הגוף מלבו. ובשריפת האמורין דמיון ששורף גם כן התאוה הבהמית. וכוה בחטא הנעשה בשוגג. כי האל הוא היודע הלבבות ואם הוא שוגג או מזיד ולו מקריב הקרבן: זבחי אלהים. הזבחים שהוא רוצה הוא רוח נשברה ולב נשבר לא תבזה. והזבח אתה בוזה כאשר אין הלב נשבר: לא תבזה. אעפ״י שאין עמו זבח: היטיבה ברצונך. בשני הפסוקים האלה כראה שנבא אליו רוח הקדש בעודו מתפלל בזה המזמור שאמר השיבה לי ששון ישעך. וכן היה לו ששבה לו. כי אלה הפסוקים הם נבואה עתידה. כי ראה ברוח הקדש שעתיד בית המקדש להחרב בית ראשון ושני על העונות. ואעפ״י שהיו מקריבי׳ קרבנות תמיד כיון שהיו מעשיהם רעים בזה האל הקרבנות והחריב המקדש. ובימות המשיח יהיו הקרבנות רצויים שיהיו כל ישראל בלב אחד לעבוד את ה׳. לפיכך אמר היטיבה ברצונך את ציון: אז תחפוץ. כי אותם הזבחים יהיו זבחי צדק והראשונים זבח שוא כמו שאמר לא תוסיפו הביא מנחת שוא. קטרת תועבה הוא לי וגו׳. אבל בימות המשיח יחפוץ הזבחים שיהיו זבחי צדק: עולה וכליל. הוא כפל דבר. כי העולה היתה כליל. או אמר כליל על מנחת כהן שהיתה כליל. ואמר פרים על החטאת והשלמים. וזכר פרים והוא הדין לכבשים אלא זכר הגדול שבמין הקרבנות:

למנצח. בבא דואג האדומי. נקרא אדומי שהתגורר בארץ אדום. כמו עובד אדום. כמו עובד אדום הגתי. שהתגורר בגת. ודרש שמנכח למעלה אדומים היה שם עירו. ועל שם עירו נקרא כן. וזה המקום נקרא ביהושע בגורל מטה יהודה ובגורל מטה בנימין: בא דוד אל בית אחימלך. ולא ספר לו יותר מן הענין. כי ידוע הוא בספר שמואל: מה תתהלל ברעה הגבור. הה״א הגבור הה״א הקריאה כה״א הקהל חוקה אחת לכם. הדור אתם ראו דבר ה׳. ואומר מה תתהלל אתה הגבור. כי הוא אביר הרועים היה והיה מתהלל ברעתו. כי כן דרך הרשע. כמו שכתוב כי הלל רשע על תאות נפשו: חסד אל כל היום. כלומר מה היזיק לי רכילותך שחשבת להפיל אותי ביד שאול. וחסד אל כל היום היה עמי. הלא כמה פעמים הצילני מידו שחשב להרגני כן יצילני עתה מידו: הוות תחשב לשונך. לפי שהלשון מספרת מחשבת הלב אמר לשונך כאילו הלשון חושבת. וכן ובתבונות כפיו ינחם. אעפ״י שהתבונה ללב. כיון שהכפים מנהיגים הבאן כפי תבונות הלב נותן תבונה לכפים. ופי׳ הוות שבר ועניין רע בין במעשה בין במחשבה: כתער מלטש עושה רמיה. כן היא לשונך כמו התער המחודד שיחשב אדם לחתוך בו מעט וחותך הרבה. וזהו רמיה. כאילו התער מרמה. כן לשונך. דברת דברים רעים ומעט היו הדברים והמעשה הבא מהם היה גדול שנהרגו שמונים וחמשה כהנים לבד הטף: אהבת רע

רע אהבת רע מטוב שקר מדבר צדק סלה: אהבת כל דברי בלע לשון
אהבת מרמה: גם אל יתצך לנצח יחתך ויסחך מאהל ושרשך מארץ חיים
סלה: ויראו צדיקים וייראו ועליו ישחקו: הנה הגבר לא ישים
מעוזו אלהים מעוזו ויבטח ברב עשרו יעז בהותו: ואני כזית רענן בבית
אלהים בטחתי בחסד אלהים עולם ועד: אודך לעולם כי עשית
ואקוה שמך כי טוב נגד חסידיך:

נג

למנצח על מחלת משכיל לדוד: אמר נבל בלבו אין אלהים השחיתו
עשה והתעיבו עול אין עשה טוב: אלהים משמים השקיף על בני אדם
לראות היש משכיל דרש את אלהים: כלו סג יחדו נאלחו אין עשה
כל טוב אין גם אחד: הלא ידעו פעלי און אכלי עמי אכלו לחם אלהים
חונך לא קראו: שם פחדו פחד לא היה פחד כי אלהים פזר עצמות חנך
הבישת הבישתה כי אלהים מאסם: מי יתן מציון ישעות ישראל בשוב
אלהים שבות עמו יגל יעקב ישמח ישראל:

נד

בבא למנצח בנגינות משכיל לדוד: בבוא הזיפים ויאמרו לשאול הלא
דוד מסתתר עמנו: אלהים בשמך הושיעני ובגבורתך תדינני:
זרים אלהים שמע תפלתי האזינה לאמרי פי: כי זרים קמו עלי ועריצים
בקשו נפשי לא שמו אלהים לנגדם סלה: הנה אלהים עזר לי אדני
ישיב בסמכי נפשי: ישוב הרע לשררי באמתך הצמיתם: בנדבה אזבחה
הרע לך אודה שמך יהוה כי טוב: כי מכל צרה הצילני ובאיבי ראתה
שוררי עיני:

נה

נגינת למנצח בנגינת משכיל לדוד: האזינה אלהים תפלתי
ואהמה ואל תתעלם מתחנתי: הקשיבה לי וענני אריד בשיחי ואהימה:

רחימתא ביש מן טב שקרא מלמללא צדקתא לעלמין: רחימתא כל
מלי סלעמיתא לישנא דנכילו: לחוד אלהא יתרעינך לעלמין
יתברינך ויטלטלינך מלמיתב במשכנא ויתלשינך מן ארעא חייא ל
לעלמין: ויחמו צדיקיא בפורענותא דרשיעיא וידחלון מן קדם יי
ואמטוליה יגחכון: ויימרון הא גברא דלא שוי מימרא דייי עושנית
סבר בעותריה עשין בממוניה: ואנא היך אילן זיתא עבוף בבית
מקדש אלהא סברית בחסדא דאלהא לעלמי עלמין: אודה קדמך
לעלם ארום עבדת פורענו דיני ואסתין שמך ארום טב קבל חסידיך:
לשבחא על פורענות דרשיעיא די מפסין שמא
דקירים שכלא טבא על יד דוד: אמר נבל בליביה לית אלהא פרע
מיני מטול היכנא חבילו רשיעי אורחתהון רחיקו מן טבא דאישתכח
בהון עילא לית דעביד טב: ברם אלהא משמיא אודיק על בני אנשא
למחמי האית די ישכול באוריתא תבע אולפן מן קדם ייי: כולהון זרו
כחדא איטנפו לית דעבד טב לית אפילו חד: הלא ידעון כל עבדי
שקרא דמן קדמוי מתיהיב מזונא ומה דין אכלי עמי סעדון לחמא שמא
דייי לא בריכו: תמן דחלו דלוחא מן פסיליהון דלית בהון צרוך למדחל
ארום אלהא מבדר תקוף משירית חייביא בהיתתא ארום מימרא דייי
רחיקינון: מן הוא דייהיב מן ציון פורקנא דישראל אילהין ייי כד
יחזור מימרא דייי גלות דעמיה ירנן דבית יעקב יחדי דבית ישראל:
לשבחא על תושבחתא שכלא טבא על יד דוד: כד אתו אנשי
זיף ואמרו לשאול הלא דוד מטמר גבן: אלהא בשמך פרוק יתי ובכת
גבורתך דון יתי: ייי קביל צלותי אצית למימר פומי: ארום זידונין
קמון עלי ועלימין תבעו נפשי לא שוו אלהא לקבלהון לעלמין: הא
ייי סעיד לי ייי בסמכי נפשי: יתוב בישא למעיקי בהמנותך אמאיך
יתהון: בניכסתא ארבת קדמך אודי שמך ייי ארום טב: ארום מכל עקא פצי יתי ובעלי דבבי חמת עיני נקמתא:
לשבחא על מילי תושבחתא שיכלא טבא על יד דוד: אצית אלהא לצלותי ולא תתכסי מן צלותי: אצית למימרי וקביל מיני אתרעם במילי וארגוש:

אהבת רע. הרע והשקר שאמר כי אחימלך ידע כי דוד היה בורח ועזרהו אחימלך שנתן לו לחם לאכול ושאל לו באלהי׳. אבל מה שאמר כי ידע אחימלך כי דוד היה בורח זה היה שקר. כי הוא לא ידע כי דוד בורח וזה רצה לומר דואג. אעפ״י שאין כתוב בפירוש. כי בהתרעם שאול על הסומכי׳ ידו אמר כי אחימלך הוא מהם שעשה לו כך וכך: אהבת כל דברי בלע. דברי השחתה. כי דבריו השחיתו אחימלך ומשפחתו: לשון מרמה. ואהבת ג״כ לשון רמיה כי לשון הרע שאמר במרמה היה מיום ראותו הדבר. כי אם היה מונע אחימלך כראותו הדבר והיה מודיעו כי היה עושה רע בעיני שאול בתתו לו לחם וחרב חדה היה כמנע אחימלך. אבל כפן לשונו במרמה כדי שילשין עליו: גם אל יתצך. כמו שאתה נתצת ונדרשת משפחת הכהני׳ מאהל ה׳ כן יתצך האל ויסחך מאהליך שלא ישאר לך זכר בו. זה הוא ושרשך. יעקר שרשך שלא ישאר לך בביתך שריד. זהו מארץ חיים. כי כולם ימותו. או פירושו מעולם הבא: יחתך ה׳. יקחך. מן היחתה אש בחיקו: יסחך. ענין הריסה ונתיצה. מן בית גאים יסח ה׳. ואדוני אבי ז״ל פירש יחתך ישרפך ויבעירך. וכן פי׳ היחתה איש אש בחיקו. כי גחלי׳ אתה חותה מבעיר: ויראו. יראו צדיקי׳ הנקמה שיקח האל ממך על דם הכהני׳ ויוסיפו ליראה מהאל וישחקו על דואג וביתו ויאמרו הנה הגבר: הנה הגבר. שלא שם אלהים מעוזו ראו מה אחריתו. כי הוא לא ירא מאלהי׳ שיגמלוהו רע על הרעה אשר דבר ולא שם בטחונו באל יתב׳ אלא בעושרו ובגדולתו: מעוזו. בוי״ו עם הד״גש: בהותו. בעריצותו וברשעתו ובפריצותו והגאון רב סעדיה ז״ל פירשו כמו בממונו. כמו שאמר ברוב עושרו. וכן בהותו כממו׳ ההוה לו: ואני כזית רענן. הוא הרשע יבול כנבול עלה ואין לו תקוה אבל אני אכבל מלשונו ואהיה כזית רענן שלא יבול לעולם עלהו. כי כל השנה עלי זית רעננים ולחי׳: בבית אלהי׳. לפי שהיה נעכר לפני ה׳ כאשר חשב הרעה אמר הנה הוא נעקר לפני ה׳. ואני אהיה שם כזית רענן. כי אני בטחתי בחסד אהי׳ ולא הוא כי הוא בוטח בעושרו ולא ירא אלהי׳: אודך לעולם כי עשית. כי עשית זה המשפט. וברוח הקדש אמר זה כי האל ית׳ יקח משפט מדואג: ואקוה. ולעולם אקוה שמך ואודיע נגד חסידיך כי טוב עשית: ואקוה. הוי״ו פתוחה שהמלה עתיד.

אמר נבל בלבו. כבר פירשנו זה המזמור למעלה בספר הראשון ועתה שנה אותו הנה במלות שונות מעט. וכבר פירשנו אותו שהוא מדבר על הגלות ומשי׳ בישועה. והטעם אשר חיבר אותו הנה בין דבר דואג ובין דבר הזיפי׳ להמשיל דבר דוד לדבר המשיח בנו. כי כמו שהיה מקוה דוד למלכות. וגם הטובים שבישראל היו מייחלים למלכותו. והיו רעים בהם שהיו מתנכלים אליו להמיתו כמו דואג והזיפי׳. והאל הפר עצתם והשיב להם גמולם בראשם. ומלכות דוד עמדה. כן הוא דבר ימר׳ היום שהאומות מתנכלי׳ עלינו לכלותינו בכל דור ודור ומחרפי׳ אותנו בתקותינו אל המשיח בן דוד. ואומרי׳ כי לא תקום ולא תהיה המלכות. וכן אומר הכתוב אשר חרפו אויביך ה׳ אשר חרפו עקבות משיחך. וגם בבוא המשיח יתנכלו אותו להמיתו ולבטל מלכותו. והוא נבואת גוג ומגוג כמו שכתוב. ועליהם אמ׳ בזה המזמו׳ כי אלהי׳ פזר עצמות חונך. כלומר האומות החונות עליך אלהי׳ יפזר עצמותם. וכן הוא אומר בנבואות זכריה ויצא ה׳ ונלחם בגוים ההם. ואמר כנגד ירושלם. ובא ה׳ אלהי׳ כל קדושים עמך. ופי׳ התעיבו עול. התעיבו דרכם בעול שעשו. והוא חסר וי״ו השימוש. כמו הנמצא בית ה׳. ופירוש הבישות. כי אלהים מאסם. תי״ו הבישות כנגד המשיח. רוצה לומר הבישות אותם ושמת גאותם לחרפה ובושה להם. כי אלהי׳ מאסם והיה עמך. ובמזמור הראשון ישועת לשון יחידה ובזה ישועות לשון רבות. והענין אחד. והנה המזמור מפורש עם הפירוש הכתוב במזמור הראשון:

בבא הזיפים. אנשי זיף. והוא מקום בגבול אנשי בני יהודה: אלהי׳ בשמך. בשמך אשר קראתי הושיעני. ובגבורתך אשר בטחתי בה ואני יחיד והם רבי׳ בה תדינני. כלומר שתקח נקמתי מהם: אלהים שמע תפילתי. ואמרי פי. כפל דבר. או פי׳ תפילתי בלב ואמרי פי בלשון: כי זרים. זרים ועריצי׳. כפל ענין במלות שונות. וכן קמו עלי ובקשו נפשי. כי כן המנהג. ויש מפרשין זרי׳ הזיפי׳. ועריצי׳ שאול וסיעתו. או זרים כנרי׳ שאינם מבני עמנו. ועריצי׳ הזיפי׳: לא שמו אלהי׳ לנגדם. שלא פחדו ממנו שישלם להם גמולם: הנה אלהי׳ עזר לי. ולא יוכלו להרע לי בדכילותם: ה׳ בסומכי נפשי. שהוא אדון על הכל הוא יהיה בסומכי נפשי. כלומר בעזרת סומכי נפשי מיסר׳: ישוב הרע לשוררי. כתוב ישוב מן הקל והוא פועל עומד טעמו על הרע. וקרי ישיב מן הפעיל וטעמו על האל ית׳. והענין אחד. הרע שהם עושי׳ לי ישיב להם שהם שוררי ומביטי׳ עלי לרעה. לפיכך נקראו האויבי׳ שוררי׳ מן אשורנו ולא קרוב. ויהי שאול עוין את דוד. כן הזיפי׳ היו מביטי׳ אל דוד את מקומו אשר תהיה רגלו שם והגידו לשאול: באמיתך הצמיתם. כי דברך אמת להמליכני והם מבקשי׳ לטרדני מן העולם: בנדבה. כאשר תצמיתם אזבחה לך ברוח נדיבה וטובה ואז אודה שמך כי טוב ואומר: כי מכל צרה הצילני. ראתה עיני. מה שחפצתי. וכן ותבט עיני בשורי:

למנצח בנגינות משכיל לדוד: זה המזמור אמרו דוד כשברח מירושלם מפני אבשלום וכאשר לו כי אחיתופל בקושרי׳: האזינה ואל תתעלם. כפל ענין במלות שונות: הקשיבה לי. אריד בשיחי. כשאריד בשיחי ואהימה הקשיבה לי. וענין אריד היא התנודה והילולה על החול או על הצרה. וכן והיה כאשר תריד:

מקל בעיל דבב מן קדם עקת רשיעא ארום ייגרון עלי שקרא וברוגז
יכטרן לדבבו: לבי יתרתית בגווי ודחלתא דמותא נפלו עלי: דחלתא
ורתיתא אתיין לי וחפייתי תברא: ואמרית מן יתן לי כנפא היך יונתא
אטוס ואשרי: הא ארחיק אתר למינדד אבית במדברא לעלמין:
ארחיש שזבותא לי מן זעפא נטלא מעלעולא: סלעם יי עצתהון
פלג לישנהון ארום חמית חטוף ומצו בקרתא: יימם ולילי יחזרונה
עלוי שוראה ולאות ושקר במצעה: איתרגושיא במיצעה ולא עדי
מן פלטיותה שקר ונכילו: ארום לא בעיל דבבא יקל יתי ואסובר לא
מסנאי עלוי אתרברב ואטמר מן קדמוי: ואנת אחיתופל גברא דדמי
לי רב דאלפת לי ומהודע חוכמתא לי: די כחדא נתריץ רזא בבית
מקדשא דאלהא נהלך בסרהוביא: יתחייבינון דין קטול ויגזור עליהון
בישן לדואג ואחיתופל יחרתון לשיול כד הינון חיין ארום בישן בא
במדוריהון בגופיהון: אנא קדם אלהא אצלי ומימרא דיי יפרוק
יתי: ברמשא ובצפר ובטיהרא אצלי וארגיש ושמע קלי: פרק בשלם
נפשי דלא למקרב ביש לי ארום בסגיען עקן הוה מימריה בסעדי:

מקול אויב מפני עקת רשע כי ימיטו עלי און ובאף ישטמוני: לבי
יחיל בקרבי ואימות מות נפלו עלי: יראה ורעד יבא בי ותכסני
פלצות: ואמר מי יתן לי אבר כיונה אעופה ואשכנה: הנה ארחיק ואשכונה
נדד אלין במדבר סלה: אחישה מפלט לי מרוח סעה מסער: בלע
אדני פלג לשונם כי ראיתי חמס וריב בעיר: יומם ולילה יסובבה בוה
על חומתיה ואון ועמל בקרבה: הוות בקרבה ולא ימיש מרחובה פרת בה
תך ומרמה: כי לא אויב יחרפני ואשא לא משנאי עלי הגדיל ואסתר תוך
ממנו: ואתה אנוש כערכי אלופי ומידעי: אשר יחדו נמתיק סוד
בבית אלהים נהלך ברגש: ישימות עלימו ירדו שאול חיים כי רעות ישי מות
במגורם בקרבם: אני אל אלהים אקרא ויהוה יושיעני: ערב ובקר
וצהרים אשיחה ואהמה וישמע קולי: פדה בשלום נפשי מקרב לי בשלם
כי ברבים היו עמדי: ישמע אל ויענם וישב קדם סלה אשר אין
חליפות למו ולא יראו אלהים: שלח ידיו בשלמיו חלל בריתו:
חלקו מחמאות פיו וקרב לבו רכו דבריו משמן והמה פתחות: פתיחות

ישמע אל ויקביל מנהון ויתיב שמיא מלקדמין לעלמין ורשיעי דלא מלקדמין דלא מהשנין אורחתהון בישיא ולא דחלו מן קדם אלהא: אושיט ידוי באנשיה
שלמיה אפס קיימיה: שעיען יתיר מן שמן דגובנין מילי פומיה והיך זייני קרבא לביה רכיכן מילוי יתיר מן משח ואינון מורניין דקטול: טלוק

מקול אויב. אני שומע מדברי האויב שמבקש לגרשני מהמלוכה ולהמיתני. והאויב הוא אבשלום: עקת רשע. צרת הרשע הזה. ולמה אריד ואהמה אני מקולו ומפני יסור שנקשרו עמו. וזהו כי ימוטו עלי און: ופירוש ימוטו עלי שקר שהם מורדים בי ומשקרים באמונתם שהמליכוני עליהם בלב שלם ועתה ישטמוני באף ובחימה והקימו בני עלי: לבי יחיל. ענין חיל כיולדה. ואני מפחד מיתת עצמי שיהרגוני. כי כן יעץ אחיתופל והכיתי את המלך לבדו: יראה. מרוב היראה אשר בלבי ירעד גופי ויתפלץ. ורעד ופלצות ענין אחד ומלות שונות. וענין ותכסני על רוב הפלצות: ואומר אבר כיונה. כנף כמו היונה שאוכל לעוף במקום שלא יוכלו להשיגני. ואז אשכונה מהפחד והרעד. כתב החכם ר' אברהם בן עזרא ז"ל זכר יונה משאר העופות לפי שהיא גדלה עם בני אדם ועמה ישברו וישלחו המלכים ספריהם ואומר מי יתן לי אבר כיונה. למה כיונה. ר' יונה בשם ר' יודן בר' סימון לפי שכל העופות בשעה שיגעים הם נחים על גבי הסלע או על גבי האילן ונתפסין. אבל יונה בשעה שיגעה היא קובצת אחת מאגפיה ופורחת באחת והיא כבולת ואינה נתפסת: הנה ארחיק נדוד. אם יהיה לי כנף ארחיק נדוד ואצא מן הישוב ואלין במדבר: אחישה. אמהר לעצמי המפלט והההצלה: מרוח סועה מסער. ממלחמת אויבי אלה שדומה לרוח סועה ורוח סערה ומלת סועה תתפרש לפי מקומה. כי סועה אין לה חבר במקרא. וי"מ כמו נוסעה בחסרון הנון פא הפעל. ואמר נוסעה על דרך ורוח נסע מאת ה': בלע ה'. התפלל גם לאל שישחית לשון אחיתופל וחבריו היועצים ויפלג לשונם שלא תהיה להם הסכמה אחת. ומתוך כך יתבלבל עצתם וקשרם. וכן מצינו שהתפלל דוד ואמר סכל נא עצת אחיתופל ה': כי ראיתי. בלבי בעיר. ירושלם: חמס וריב. שנקשרו עלי והוא חמס גדול שמריבים עלי: יומם ולילה. החמס והריב יסובבוה על חומותיה כאלו העיר מוקפת בחמס ובריב כן מלאה כלה חמס שעצת כולם עלי לרעה. וביום ובלילה עצתם עלי: ואון ועמל בקרבה. כלומר לשוכנים בתוכה שהם חושבים רע עלי: הוות בקרבה. שבר וענין רע: ולא ימוש. כי תמיד הם מתעסקים בתוך ומרמה עלי. ואמר מרחובה כי ברחוב העיר מתקבצים לדבר זה עם זה. וענין תוך כמו מרמה. וכאמר בזה הלשון לפי שמראה בפיו מה שאין בתוך לבו והנה פיו אחד ותוך לבו אחר. ומה היא ענין תוך מרמה בזה המקום והלא היו מראים הרע לדוד בפיהם ובלבם. אלא אמר עתה אני רואה כי בהיותי עמהם היו מראים לי אהבה במרמה. כי אלולי זה לא היו נקשרים עם אבשלום אם היו אוהבים אותי באמת: כי לא אויב. עתה שב לדבר אל אחיתופל לבדו. כי הוא היה ראש היועצים והיה אוהב לדוד ויועצו כל ימיו עד עתה שבגד בו. ואמר זה לא היה אויבי בגלוי. כי אם אויב יחרפני אשא ואסבול. אבל זה שהיה איש שלומי אין יוכל לסבול שהוא יחרפני. גם כן לא משנאי עלי הגדיל שאסתר ממנו שלא ירע לי. אבל זה שהיה אוהבי בגלוי ולא הייתי נשמר ונסתר ממנו. ופי' הגדיל הגדיל פיהו לדבר רע: ואתה. דבר כנגד אחיתופל: אבל אתה שהיית אנוש כערכי. כלומר שהייתי חושב אותך כאלו היית כמוני בגדולה כן אני מכבד אותך. וכאלו היית אלופי. כלומר גדול עלי ושר. גם כן היית מיודעי. כלומר רעי. כמו ומיודעיו וריעיו. שהייתי מודיע אותך דעתי וסודי כבן אדם לרעהו. או פי' אלופי האלוף והשר שלי. כלומר אחד משרי ואלופי כי במספר השרים אשר למלך הוא. וראש יועציו כמו שכתוב ואחיתופל יועץ למלך. ואחר אחיתופל בניהו בן יהוידע ואביתר. ורבותינו ז"ל פי' שהיה רבו ומלמדו: אשר יחדיו נמתיק סוד. אני ואתה היינו ממתיקים הסוד. כלומר שהייתי מתייעץ עמך בדברי סודי ועמך הייתי ממתיק הסוד. כלומר כי לא היה סודי מתוק וכשר בעיני עד שהייתי נושא ונותן בו עמך: ברגש. בחבורה. כמו מרגשת פועלי און. למה רגשו גוים. אמר אף כשהיינו הולכים לבית אלהים להתפלל היינו הולכים יחד בחבורה אחת כל כך הייתי נקשר בך ואתה בגדת בי. ובית אלהים הוא המקום שהיה בו הארון: ישי מות עלימו: כתוב בלא אלף וקרי באלף. אל הים שזכר ישיא המות עלימו. על אחיתופל ועל היועצים על דוד לרעה. ופי' ישיא יחייב המות לבא עליהם. כמו ונשא בו אלה. וכן לא ישיא אויב בו. שיחזיק בו. כמו הנושה בלוה: ירדו שאול חיים. שימותו מיתת פתאום. ופי' חיים שלא ירגישו בחולי עד שימותו. וכן נבלעים כשאול חיים. כי רעות במגורם בקרבם: הרעות שחושבים בקרבם אומרים במגורם. ופירושו במקום אסיפתם. כלומר שנאספו שם להתיעץ בירושלם על דוד. וכן ינורוהו בחרמו. ובית זונה יתגוררו. והדומים להם ענין אסיפה: אני אקרא. הם רבים נאספו עלי ואני יחיד אקרא אל אלהים והוא יושיעני מידם: ערב ובקר. ערב סוף היום שעבר ותחלת הלילה. ובקר תחלת היום. והצהרים חצי היום. ואלה הם עתי התפלה שבהם אדם להודות לאל כשהיום משתנה. וכן אמרו רבותינו ז"ל צריך אדם להתפלל שלשה פעמים ביום כנגד שלש פעמים שהיום משתנה. אמר כל עתות התפלה אשיחה ואהמה לאל והוא ישמע קולי. ואמר וישמע לשון עבר בפתח הוי"ו דרך נבואה: פדה בשלום. פדה מקרב לי נפשי ואני בשלום. ופי' מקרב ממלחמה. כמו ביום קרב מכלי קרב. ותרגום מלחמה קרבא. מקרב בקמץ חטף לתפארת הקריאה. או הוא משקל אחר קרוב בחולם ומפני המקף הוסב לקמץ חטף: כי ברבים היו עמדי. כי הם עם רבים היו הנלחמים עמדי ואני במתי מעט והאל פדה נפשי מהם ומידם. ויש מפרשים הבי"ת נוספת כבי"ת לחמו בלחמי רוצה לומר אעפ"י שהם רבים היו עמדי. כלומר מלאכי האל שהיו עמדי. כמו רבים אשר אתנו מאשר אתם: ישמע. כמו ישמע האל קולי ויכניעם. מענין לענות מפני: וישב קדם סלה. האל שהוא קדמון לכל בריותיו ובידו להשפיל ולהרים הוא יכניעם: אשר אין חליפות למו. כמו לו. וכן ישכון עלימו משכים כמו עליו יחזו פנימו. כמו פניו. רוצה לומר האל שהוא יושב קדם: ואין לו חליפות. כי לא ישתנה מענין לענין ומרצון לרצון. ומה שיעדני יקיים לי. ולא ישלטו אויבי לי: ולא יראו אלהים הוא בעזרתי והם לא יראו ממנו שיוכל להכניעם. וי"מ על האויבים שהם חושבים שלא יהיו להם חליפות ויהיו כל ימיהם בשלוה ולא כן כי האל יכניעם שלא יראו ממנו: שלח ידיו. אחיתופל שלח ידיו באיש שלומיו דוד שהיה בשלום עמו. וכן ואני תפלה. שהייתי איש תפלה: או יהיה שלומיו תואר לדוד ולסיעתו שהיו שלומים עמו וכמוהו תואר בזה המשקל יעבור שלום. כמו שלם: חלל בריתו. שהיה לו עם דוד: חלקו מחמאות פיו. מחמאות המ"ם פתוחה ודינה בצירי שהיא לשימוש. ופירושו יותר מחמאות חלקו אמרי פיו. אמר עתה אני רואה כי הטובות שהיה מדבר עמי כי מחליק היה לשונו לי אבל לבו לא היה עמי. או תהיה המ"ם כמשפטה והיא נוספת כמו אותיות אמתין ומחמאות סמוך אל פיו. ודמה דברי פיו לחמאה. ואמר חלקו מחמאות פיו ואעפ"י שהיה המ"ם השניה במחמאות ראויה להיות בשוא מפני הסמיכות נשארה בקמץ שלא לחטף על האלף: וקרב לבו. דבריו חלקים ולבו למלחמה. ור"ש וקרב חטופה. כמו מקרב לי. כמו שפירשנו: רכו דבריו. כפל הענין במלות שונות: והמה פתיחות. פי' חרבות. וכן ואת ארץ נמרוד בפתחיה:

השלך על יהוה יהבך והוא יכלכלך לא יתן לעולם מוט לצדיק: ואתה
תורדם אלהים תורדם לבאר שחת אנשי דמים ומרמה לא יחצו ימיהם ואני
אבטח בך: נו למנצח על יונת
אלם רחקים לדוד מכתם באחז אותו פלשתים בגת: חנני אלהים כי
שאפני אנוש כל היום לחם ילחצני: שאפו שוררי כל היום כי רבים
לחמים לי מרום: יום אירא אני אליך אבטח: באלהים אהלל דברו
באלהים בטחתי לא אירא מה יעשה בשר לי: כל היום דברי יעצבו
צפוני עלי כל מחשבותם לרע: יגורו יצפינו המה עקבי ישמרו כאשר קוו
נפשי: על און פלט למו באף עמים הורד אלהים: נדי ספרתה
אתה אתה שמה דמעתי בנאדך הלא בספרתך: אז ישובו אויבי אחור ביום
אויבי אקרא זה ידעתי כי אלהים לי: באלהים אהלל דבר ביהוה אהלל
דבר: באלהים בטחתי לא אירא מה יעשה אדם לי: עלי אלהים
תודות נדריך אשלם תודות לך: כי הצלת נפשי ממות הלא רגלי מדחי
להתהלך לפני אלהים באור החיים: נז
למנצח אל תשחת לדוד מכתם בברחו מפני שאול במערה: חנני
הות אלהים חנני כי בך חסיה נפשי ובצל כנפיך אחסה עד יעבר הוות:

טלוק על יי סיברך והוא יזן יתך לא יתן לעלמא חוסרנא לצדיקיא:
ואנת אלהא במימרך תוחית יתהון לגהנם עמיקא גברי מרי קטול
ונכילו לא יחמון פלגות יומיהון ואנא אתרחיץ במימרך:
לשבחא על כנישתא דישראל דמתילא ליונה שתוקא בעידן
די מתרחקין מן קירויהון וחזרין ומשבחין למרי עלמא היך דוד מכיך
ושלים כד אחדו יתיה פלשתאי בגת: חוס עלי יי אלהא ארום שפייני
תחותוי ושבי גבר חייב כל יומא מגיחא ירתקינני: שפיין גרמי מעיקי
כל יומא ארום סגיען מעיקין מגיחין לי אלהא עילאה דיכורסי במרומא:
יומא דארחל אנא עלך אתרחיץ: במידת דינא דאלהא אשבח במימרי
באלהא אתרחיץ לא ארחל מה יעבד בסרא לי: כל יומא מטולתי
פרחן עלי כל מחשבתהון לביש: יכבשון ויטשון כמנא היכון אסתורי
ישמרון היכמה דמתינו עברו לנפשי: על שקרא די בידיהון רוקן
יתהון ברגיז עמיא תמסכן אלהא: יומי טלטולי מניתה אנת שוי
דמעתי בזיקייך הלא בחושבנך: הכדין יתובון בעלי דבבי מחזרי
קדל יומא דאצלי דין ידעית ארום אלהא בסעדי: במידת דינא דאלהא
אשבח במימריה במידת רחמין דיי אשבח במימריה: במימרא דאלהא
סברית לא ארחל מה יעבד בר נשא לי: עלי קבילית אלהא נדרייך
אשלם קורבני תודן קדמך: ארום פציתא נפשי מקטול הלא רגלי
מן נקופא למהלכא קדם יי בניהור חייא: לשבחא על עקתא בזמן די אמר דוד לא תחביל אתאמר על יד דדוד מכיך ושלים במערקי מן קדם שאול באוספלירא:
חוס עלי אלהא חוס עלי ארום במימרך היתרחצת נפשי ובטלל שכינתך אהי רחיץ עד די יעבר אתרגושא:

השלך. אמר דוד כנגד עצמו וכנגד כל הצדיקים השלך על ה' משאך כי הוא יסבול אותך. ואל תירא מבני אדם כי אם תבטח בו הוא יסעדך: כי לא יתן לעולם
מוט לצדיק. לא יניחהו לעולם שימוט. ופי' יהבך משאך. מדברי רבותינו ז"ל לא הוו ידעי רבנן מאי השלך על ה' יהבך שמעוה להההוא טייעא דקאמר להההוא גברא
שקיל יהבך ושדי אגמלא. ופי' יכלכלך יסבלך. כמו הסמים ושמי השמי' לא יכלכלוהו. ויש מפרשי' יהבך כמו נתנך. כלומר השלך עצמך על האל אשר נתן לך עד
היום הזה והוא יכלכלך: ואתה אלהי' תורידם. לאלה הבוגדי' לבאר שחת. כלומר לגיהנם שתאבד נפשם במות גופם. וגם מיתת גופם תהיה כרת שלא יגיעו
לחצי ימיהם. כי הם לא יראו ממך אבל אני אבטח בך שתצילני מידם ותמלא ימי ותקיים מלכותי:

למנצח

על יונת אלם רחוקים לדוד מכתם. באחוז אותו פלשתי' בגת. קרא דוד עצמו יונת אלם בהיותו בגת שברח מפני שאול. ואמר באחוז
שחשבו פלשתי' לאחוזו ולהמיתו כשאמרו לאכיש הלא זה דוד מלך הארץ וגו'. עד שמרוב פחדו התהולל ועשה עצמו משוגע. לפיכך
קרא עצמו יונת אלם. כיונה הנולה ממקומה. והיה אלם ביניהם שלא היה יכול לדבר כמשפטו ודעתו אלא כדברי משוגע. או קרא
עצמו יונת אלם לפי ששם עצמו כאילו אין בו דעת כמו יונה. כמו שאומר עליה יונה פותה. פירוש כי אין לב: חנני אלהי' כי שאפני. אכיש ועבדיו היו שואפי' לו
ומביטי' אליו עד שהתהולל בידם: לחם ילחצני. שאול שלוחם אותי כל היום עד שהוכרחתי לצאת מארץ ישר'. וזהו הלחץ: שאפו שוררי. בין מישר' בין מאומות
העולם אשר אני גולה ביניהם. ומלת מרום כנגד האל יתברך. ואמר אתה רואה מרום כי רבי' לוחמי' מישר' לוחמי' אותי והכריחוני לצאת מארץ ישר'. והפלשתים
שבאתי להסתופף ביניהם לוחמי' לי גם כן שחשבו להמיתני: יום אירא אליך אבטח. כמו עליך. וכן בטח אל ה' בכל לבך: באלהי'. ב"ית באלהי' טעמה למלת
אבטח שזכר. כלומר אבטח באלהי' ואהלל דברו. כלומר אהללנו על דברו שאמ' לי על ידי שמואל שאמלוך. כי ידעתי כי יקיים אותו הדבר לי. ואעפ"י שאני נרדף
ונולה ממקום למקום אני בוטח ולא אירא ממה שיעשה בשר לי: כל היום דברי יעצבו עלי. בדבר מלכותי יכעיסו אותי. וכל מחשבותם להרע: יגורו יצפונו המה.
יתקבצו ויארבו ויערבו וישמרו עקבי. כלומר במקום שאלך בו ללכדני: יגורו. ענין אסיפה וקיבוץ. כמו יגורו עלי עזים: יצפנו. ענין מארב. כמו נצפנה
לנקי חנם. כלומר יארבו במקום צפון. וכתוב יצפינו ביו"ד. כלו' הם בעצמם אורבי' ולוקחי' אחרי' שיארבו לי עמהם: כאשר קוו לנפשי קוו ללכוד נפשי: על און
פלט למו בתמיה. כלומר על עון שהם עושי' עמי יהיה להם הצלה. לא יהיה כן אלא הורידם באפך שלא יוכלו. ואמר עמי' על אויביו משבטי ישר': נודי ספרת. אתה
תדע מספר הנדודי' שנדדתי. וכמו שספרת אותם כן תשמרם עמך ויקח נקמתי מאויבי: שימה דמעתי בנאדך. כלומר על דרך משל כי דרך המי' לתלות מהם
הנאד. לפיכך אמר אסוף דמעתי בנאדך. כלומר שתשמרם ולא תשכחם: הלא בספרתך. הלא לשון חוזק וזירוז. כמו הלא צויתיך חזק ואמץ. הלא שמעת בתי.
אמר שימה דמעתי ונאדי בספרתך. כמו בספרך על דרך משל. כמו ויכתוב בספר הזכרון. כי הדבר הנכתב בספר יזכרהו תמיד בכל עת שירצה כשירצה בו:
אז ישובו. אז כשישובו אויבי אחור ביום אקרא אליך זה ידעתי. כלומר בזה ידעתי כי אלהים לי כשישובו אויבי אחור ויפחדו ממני כי אקרא אל אלהים ויענני:
באלהי' בו אבטח ואהלל דברו שאמר לי בענין המלוכה כמו שפירשנו אהלל דברו: בה' אהלל דבר. כפל דבר. ואדוני אבי ז"ל אמר באלהי' שהוא מדת הדין. ואמר
בה' שהוא מדת רחמי'. כלומר על הטוב ועל הרע אהלל דבר השם יתב' ואודנו. וכן במדרש מצאתי מקום שאומר אלהי' מדת הדין. שנאמ' אלהי' לא תקלל. עד
האלהי' יבא דבר שניהם. אמר דוד אם במדת הדין אתה דן אותי אני מקלסך אם במדת הרחמים אתה דן אותי אני מקלסך: באלהי'. כיון שבטחתי בך לא אירא
מה יעשה לי אדם כי לא יוכלו להרע לי. ולמעלה אמר בשר והנה אדם ואחד הוא. כמו ויברך כל בשר. יבא כל בשר להשתחוות. שהוא אומר על האדם: עלי אלהי'
נדריך. הנדרים שנדרתי לך בגלותי עלי לשלם לך. וכן תודות. והם זבחי תודה שמודה האדם לאל בהנצלו מצרה: כי הצלת. אז כשתצילני אשלם הנדרי' ואודה
לך שהצלת נפשי ממות: הלא רגלי מדחי. הלא לשון חוזק כמו שפירשתי. הלא רגלי הצלת מדחי שלא אהיה נדחה עוד: להתהלך לפני אלהים באור החיים. כי
בעודני גולה ונדחה אין לי פנאי להתעסק בדרכי אלהים. וכשתציל נפשי ואשוב לארץ ישר' ואתחבר עם חכמי ישר' ואלמוד ואתעסק עמהם בדרך הנשמה שהיא
אור החיים. והוא התהלכות לפני האל אלהים. וכן במדרש לפני אלהים זו ארץ ישר'. באור החיים זו גן עדן:

למנצח

אל תשחת. כבר כתבנו בתחילת הספר כי לא נודע אצלינו היום ענין המלות אשר בראשי המזמורי'. והחילוק אשר ביניהם מפני מה
היה תחילת המזמור זה במלות האלה ומזמור אחר במלות אחרות. והנה אילו השלשה מזמורים הסמוכים תחילתם אל תשחת ועניין
המזמורים האלה בעניין דוד עם שאול. ואפשר שהיה לעניין זה תחילתם שלא ישחיתהו ביד שאול. ומאמר הלשון הזה בענין מיתה
שאמר דוד אל אבישי כשרצה להמית את שאול אל תשחיתהו. וזה המזמור אמר דוד בעוד שהיה הוא ואנשיו בירכתי המערה ובא שאול להסך את רגליו שם:
חנני אלהים חנני. הכפל לחזק כדרך הצועק שכופל דבריו: חסיה. הי"וד תמורת ההא למד הפעל ובא במשקל ההפסק להקל קריאת הי"וד. וכן חכיו. כטיו: עד
יעבור הוות. עד יעבור דבר ההוות ששאול חושב עלי: כלומר מכרתי אין לי מחסה וסתר בלתך. ופי' הוות שבר ועניין רע:

אקרא לאלהים עליון לאל גמר עלי: ישלח משמים ויושיעני חרף
שאפי סלה ישלח אלהים חסדו ואמתו: נפשי בתוך לבאם אשכבה
להטים בני אדם שניהם חנית וחצים ולשונם חרב חדה: רומה על
השמים אלהים על כל הארץ כבודך: רשת הכינו לפעמי כפף נפשי
כרו לפני שיחה נפלו בתוכה סלה: נכון לבי אלהים נכון לבי אשירה שוחה
ואזמרה: עורה כבודי עורה הנבל וכנור אעירה שחר: אודך בעמים בתוכה
אדני אזמרך בלאמים: כי גדל עד שמים חסדך ועד שחקים אמתך: הנבל
רומה על שמים אלהים על כל הארץ כבודך: נ ח

למנצח אל תשחת לדוד מכתם:

האמנם אלם צדק תדברון מישרים תשפטו בני אדם: אף בלב עולת אלם
תפעלון בארץ חמס ידיכם תפלסון: זרו רשעים מרחם תעו מבטן
דברי כזב: חמת למו כדמות חמת נחש כמו פתן חרש יאטם אזנו יאטם
: אשר לא ישמע לקול מלחשים חובר חברים מחכם: אלהים הרס חובר
שנימו בפימו מלתעות כפירים נתץ יהוה: ימאסו כמו מים יתהלכו
למו ידרך חציו כמו יתמללו: כמו שבלול תמס יהלך נפל אשת בל
חזו שמש: בטרם יבינו סירתיכם אטד כמו חי כמו חרון ישערנו:

אצלי קדם ארהא עלאה תקיפא די פקיד לעלביתא די גמר אוספליך
ארום פציתא נפשי מסותא דמייתין ביה חייביא הלא רגלי מלתקלא
בחובא מטול דאטייל קדם יוי בגינתא דעדן למחמי בנהור צדיקיא
עוילה אסטולתי: ישדר מלאכיה משמי מרומא ויפרקינני חסד
שייפי לעלמין ישדר אלהא טוביה וקושטיה: נפשי חיורא ביד במצע
שלהובין אדמוך ביני גומרין די מלהטין בני נש דבביהון היך מורנית
וגררין ולישנהון היך סייפא חריפא: אתרורם על מלאכי שמיא אלהא
על כל יתבי ארעא איקרך: מצדתא אתקינו לאיסתוורי כייף נפשי
כרו קדמי שיחתא נפלו במיצעה לעלמין: מכוון לבי לאוריתך ייי מכוון
לבי לרחלתך אשבח ואזמר: איתער יקרי איתער לשבחא על פום
ניכלא וכינורא איתער לצלותא דקריץ: אודי קדמך בעמיא ייי
אשבחינך באומיא: ארום רב עד צית שמיא טובך ועד שחקי קושטך
: אתרורם ייי על מלאכי שמיא אלהא על כל יתבי ארעא איקרך:

לשבחא על עקתא בזמן די אמר דוד לא תתחביל על יד דוד
מכיך ושלים: הברם בקושטא שתיקין צדיקי בעידן מצו חמילכון
דצדקתא מתמללין תריצותא תדנון בני נשא: ברם רשיעי סהדין
בליבהון עילאה תעברון בארעא חטוף אידיכון יתקנון: איתעבירו
נוכראין רשיעיא מן מעו תעו מן כריסא ממללי כדבותא: אירסא להון
כגוון אירסא דחויא היך חורמנא חירשא דמטמטם אדניה: די לא איקבל מילי חרשיא אסירי בחשיא ומן רטוני רטין הוא חכים: אלהא תרע כביהון בפומהון
וכיבי בני אריון תתרע ייי: יתמסון בחוביהון היך מיא יזלון להון וכגיר גיררוי אמטולהון ויהון מתגוררין: היך זחיל תיבללא די מאיס אורחיה היך נפולא
ואשתא די סמיין ולא חמון שמשא: עד לא יתעברן רשיעיא רכיכי אקושין היך אטדא עד דהינון רטיבין עד דהינון כבוסרא בעלעולא ישיצינון: יחזי

אקרא לאלהי'. אעפ' שהמלך רודפי אקרא לאלהי' שהוא עליון על הכל והוא יצילני מידו. והוא גומר. כלומר משלי' חסדו עלי. כלומר כמה פעמים עשה עמי חסד
ועתה ישלי' עלי החסד בדבר המלוכה: ישלח משמי'. אעפ' שהם רבים ואני יחיד כנגדם הוא ישלח מלאכיו משמי' ויושיעני חרף שואפי. וזה עזר אלהי' מבזה
שואפי זה. כי שאול אילו לא היה מבזה דבר ה' לא היה רודף אחריו. כי כבר ידע כי על פי ה' משחו שמואל הנביא למלך: ישלח אלהי' חסדו ואמתו. עשה חסד
עמי מתחילה כאשר בחר בי למלך ועתה הוא עושה עמי אמת בהציל אותי מיד שאול והמליך אותי. כי הוא אמת ודבריו אמת: נפשי בתוך לבאי' ישר' הרודפים
אחריו. ואמר בתוך ואעפ' שהיה בורח מהם. הרי הוא כאילו היה בתוכם כי לא היה יכול להתרחק מארץ ישר' אלא הולך וסב ומסתתר: אשכבה להטי' בתוך
לוהטי'. ובתוך שזכר עומד במקום שני. כמו ותפילתי לפסיל'. תקות עניים תאבד לעד. והדומי' להם. וטעם לוהטי' כאילו ישרפוני בהבל פיהם שידברו לשאול
רע עלי. וזהו שאמר שניהם חנית וחיצי' ולשונם חרב חדה: וזכר שינים ולשון שקצת האותיות כחתכות בהן. ובדרם נפשי בתוך לבאי'. זה אבנר ועמשא שהיו
לבאי' בתורה. אשכבה לוהטי' זה דואג ואחיתופל שהיו לוהטי' אחר לשון הרע: בני אדם. שיניהם חנית וחיצי' אילו אנשי קעילה שאמר היסגירוני בעלי קעילה
בידו ויאמר ה' יסגירו: ולשונם חרב חדה. אילו הזיפי' שאמר בבא הזיפי' ויאמרו לשאול: רומה על השמי' להושיעני מידם והראה על כל הארץ כבודך. וידעו
הכל כי לא היתה התשועה ולא יתכן מבלעדיו להציל יחיד מיד רבים הסובבי' עליו תמיד. ופי' רומה על דרך משל כאילו עד עתה לא היית רם ולא היה יכולת לך להצילני
מידם: רשת הכינו. כמו שאמר שאול לזיפים וראו את מקומו אשר תהיה רגלו שם: כפף נפשי. כפף והכניע נפשי: כרו לפני שיחה. בח"רק ועניינו כמו שוחה עמוקה
בשורק: נפלו בתוכה. יפלו בתוכה. וכן דרך הנביאו' לדבר עבר במקום עתיד ברוב בדברי הנבואות: נכון לבי. הכפל לחזק. ומלת אלהי' קריאה. אמר אעפ'
שאני נרדף תמיד נכון לבי בקרבי ובטוח בך שתושיעני מידם. ושאשירה ואזמרה לך על הצלתי: עורה כבודי. כשתושיעני אשיר לך בפה ובכלי. ואומר לנפשו
שהיא הכבוד עורה לחבר דברי שיר ותודה. וכן אמר לנבל וכינור בעת אעירה השחר דרך משל עורה שיעירו מעצמם כאלו אעורר אתכם לזמר בכל שחר
ושחר. או פירושו בעת שאני אעיר את עצמי בשחר להודות את שמך בהם אומר להם עורו: אודך בעמים. ואז אודך בעמים. וכפל עניין במלות שונות כמנהגו.
ופי' עמים ולאומים משפחות ישר'. כמו עמים הר יקראו. בכימין בעממיך: כי גדול עד שמים: אודה לך כחסדך שעשית עמי ואמתך גדול עד שמים. כמו כגבוה
שמים על הארץ כן גבר חסדו על יריאיו. וכבר פירשתי חסד ואמת: רומה. שנה הפסוק פעם אחרת לחזק התחינה והבקשה ואין ביניהם שינוי אלא שהראשון
השמים בה"א וזה שמים בלא ה"א:

האמנם אלם צדק תדברון. אמר זה כנגד אבנר בן נר ושאר שרי שאול שהיו שופטי' את דוד בדין שמרד במלכות. והיו אומרי' כי בדין היה
רודף שאול אחריו להמיתו. כי אילו היו הם מוכיחי' אותו לא היה שאול רודף אחריו. ואלם פירושו קיבוץ. מן מאלמי' אלומי'. אמר
כשתתקבצו לשפוט על משפטי ועל משפטי בני אדם שהם עסוקים כמוני אם באמת תדברון צדק ותשפטו מישרי' לא תעשו כן: אף
בלב. עולות בוי"ו כמו עולות בוי"ו כמו מן לא תעשו עול. ואמר אף כלומר אעפ' שהלב בעל המחשבה ואינו בעל המעשה תשימוהו אתם בעל המעשה. כלומר
כל כך יחשוב לבבכם העול תמיד כאילו הוא פועל ועושה אותו. ובדרש למה אמר להם הלב אף אמר להם הלב לא נברא אלא לאמת שנא' דובר אמת בלבבו ואתם לא כן
אלא אף בלב עולות תפעלון: בארץ חמס ידיכם תפלסון. והחמס שתעשו בידיכם תשמיעו בארץ ותטעימו אותו לבני אדם בטענות חזקות כאילו נעשה בפלס
ובמשקל וביושר: זרו רשעי' מרחם. זרו פעל עבר מבנין הפעי"ן עד"ו משקל טובו אהליך. אורו עיני. כלומר טבעם ותולדותם לעשות מעשה זר ורע. ולכן תעו
מבטן והוא כפל עניין במלות שונות: חמת למו. רשעים נכרי' בפניהם שמטילי' ארס מפיהם ומפניהם בהתרגזם. כמו הנחש שמטי' ארס. ובא חמת בתי"ו
שלא בסמיכות. בדרך אלת מכה אחת. והדומי' להם. כמו פתן חרש. לפי שדמה אותן לנחש אמר שהם כמו הנחש. והוא הפתן החרש שיאטם אזנו לפי שאומרי'
לחש ידוע לנחש ולא יזיק אחר כן. וזה הנחש הקשה לא יועיל בו לחש כאילו הוא חרש וכאילו יאטם אזנו שלא ישמע מה שלוחשים לו: אשר לא ישמע. חובר
חברים. מי שיודע חכמת הלחש חובר חברים ועושה מעשים ובהם יועיל הלחש: ומחכם. הוא שהוא מאד חכם בהם. ואפי' הוא לא יועילו בו מעשיו ולחשו כן
הם אלה האנשים לא ישמעו ולא יאזינו לקול הצדיק כמשפטו ויעשוקו אותו וישפטו עליו כפי לבבם ורצונם: אלהי' הרס שנימו בפימו. לפי שאמר המזמור למעלה
שיניהם חנית וחצים. אמר הרס שינימו שלא יזיקוני בדבריהם הרעים: ימאסו. האלף במקום אות הכפל והוא כמו ימסו. על דרך וימס לבב העם. ויהי למים.
רוצה לומר שיהיו מעשיהם בטלים: ידרך חציו. כל אחד מהם כשידרוך קשתו לירות חציו לי יהיו החצים ההם כמו אם יתמוללו שלא יוכלו להרע לי. והחיצים
ההם הם דבריהם הרעי' והקשת הוא הפה. וכמוהו דרכו חיצם. דרכו קשתם לירות חיצם: כמו שבלול. ויהיו כמו השבלול שהולך ונמס: ותמס. הוא שם מפעלי הכפל
מן מסס. בשקל תבל עשו מן בלל. ושבלול הוא שרץ הנקרא בלעז לי"מצא: וכפל אשת בל חזו שמש. ויהיו כמו נפל האשה. כי זה וזה לא ראו שמש. השבלול שהוא
מתכסה בתוך קליפתו שהיא לו כמו לבוש. וכן הנפל כמו שאומר כעוללים לא ראו אור. ורבותי' ז"ל פירשו נפל אשת בריאה שאין לה עינים. שאמרו במסכת ברין
את האיסות ואת העכברים בשדה הלבן ובשדה האילן כדרכן במועד ובשביעית. ואמרו בגמרא מאי איסות אמר רב יהודה בריאה שאין לה עינים מאי קראה
כפס אשת בל חזו שמש. והוא התרגמות דמתרגמינן אשותא: בטרם יבינו סירותיכם. אמר סירותיכם עניין דודים. כמו ועשית סירותיו. ואמר דרך משל
למהירות אבדם מן העולם. אמר בטרם שירגישו הסירות מאש האטד אשר תחתיהם שהוא אש שאין לו קיימא. כמו חי כמו חרון ישערנו. כמו שהבשר אשר
בסירות עודנו חי. כי לא הרגישו הסירו"ת מחמימו' האטד ולא נתבשל הבשר כן יבא להם חרון פתאום בעודם בשלותם. וישער כל אחד מהם. ויש מפרשים
סירותיכם קוצי'. מן קול הסירים תחת הסיר. ודמה הרשעים לקוצים והקוצים הרכים יקראו סירים וכשיגדלו והם קשים יקראו אטדי'. ואמר בטרם יביעו הסירי'
שיהיו אטד. כמו שהם חיים. כלומר לחים. כן חרון האל ישערם בעודם בחזקם ובבריאותם. ופי' יבינו יפרחו. וכן במסכת הפיאה והאזוב משיבינו: ישמח

יש ישמח צדיק כי חזה נקם פעמיו ירחץ בדם הרשע׃ ויאמר אדם אך
פרי לצדיק אך יש אלהים שפטים בארץ׃ נ ט
למנצח אל תשחת לדוד מכתם בשלח שאול וישמרו את הבית
להמיתו׃ הצילני מאיבי אלהי ממתקוממי תשגבני׃ הצילני מפעלי
און ומאנשי דמים הושיעני׃ כי הנה ארבו לנפשי יגורו עלי עזים
ירצון לא פשעי ולא חטאתי יהוה׃ בלי עון ירוצון ויכוננו עורה לקראתי
וראה׃ ואתה יהוה אלהים צבאות אלהי ישראל הקיצה לפקד כל
הגוים אל תחן כל בגדי און סלה׃ ישובו לערב יהמו ככלב ויסובבו
עיר׃ הנה יביעון בפיהם חרבות בשפתותיהם כי מי שמע׃ ואתה
יהוה תשחק למו תלעג לכל גוים׃ עזו אליך אשמרה כי אלהים
חסדו משגבי׃ אלהי חסדו יקדמני אלהים יראני בשררי׃ אל תהרגם
פן ישכחו עמי הניעמו בחילך והורידמו מגננו אדני׃ חטאת פימו
דבר שפתימו וילכדו בגאונם ומאלה ומכחש יספרו׃ כלה בחמה
מושל כלה ואינימו וידעו כי אלהים משל ביעקב לאפסי הארץ סלה׃ וישבו
וישובו לערב יהמו ככלב ויסובבו עיר׃ המה ינועון לאכל אם לא ישבעו
יבועון וילינו׃ ואני אשיר עזך וארנן לבקר חסדך כי היית משגב לי ומנוס
ביום צר לי׃ עזי אליך אזמרה כי אלהים משגבי אלהי חסדי׃

ס

יחדי צדיקיא ארום חמא פורענותא מנהון אסתוורין ישזיג באדם רשיעא׃ ויימרון בני נשא ברם אית אגר טב לצדיקיא ברם אית אלהא דר כוי מתיחן בארעא׃ לשבחא על עקתא בזמן די אמר דוד לא תחבל עליר דוד מכיך ושלים כד שדר שאול ונטרו ית ביתא למקטליה׃ פצי יתי מבעלי דבבי אלהי מן קיימין עלי תשזבינני׃ פצי יתי מעבדי שקר ומן גוברין קטולין פרוקיתי׃ ארום הא כמנו לנפשי מתכנשין עלי עשינין לא על סורחני ולא על חובי יוי׃ עד לא עוין רהטין ומסדרין קרבא אתגבר לקדמותי וחמי׃ ואנת יוי אלהים צבאות אלהא דישראל איתער למסער על כל עממיא לא תחוס כל שליטי שקר לעלמין׃ יתובון לרמשא איתרגשין היך כלב ויחזרון קרתא׃ הא יבועון בפומהון מליא דשנינן היך סייפא בספוותיהון אמרין נתגבר ארום מן הוא די שמע ויתפרע׃ ואנת יוי תגחיך להון תתלעב לכל עממיא׃ עושני לך אנטור ארום אלהא שזבותי׃ אלהא טובי יקדמינני אלהא יחמינני נקמתא במעיקי׃ לא תקטלינון מן יד דילמא יתנשון עמי טלטל יתהון מן בתיהון בתוקפך ותמסכן יתהון מן ממוניהון ת תריסנא יוי׃ מטול חובת פומהון וממלל ספוותהון יתאחדון בגיותנותהון ארום מן מומתא ומן שקרא ישתעין׃ שיצי יתהון בכלו שיצי יתהון עד די ליתינון וינדעון ארום אלהא שליט ביעקב לסייפי ארעא לעלמין׃ ויתובון לרמשא איתרגשין היך כלב ויחזרון קרתא׃ היכון יטלטלון למיבז כיתא למיכל ולא יניחון עד די יסבעון ויבתון׃ ואנא אשבח עושנך ואבוע לעידן צפרא טובך ארום הויתא משזיב לי ורוחצני ביומא דעייק לי׃ עושני לך אשבח ארום אלהא שזבותי אלהא טובי׃

ישמח צדיק כי חזה. אז בבא להם חרון האל: ויאמר אדם. אז יאמר כל האדם כי יש פרי לצדיק ממעשיו הטובים שעשה שיראה נקמתו באויביו· ויאמרו כי יש אלהים שופטים בארץ לפי פתריכם· ואמר זה לפי שהם שפטו ושפטו עול כי יחשבו כי אין ה׳ רואה ואין יודע אותם ואז ידעו הכל כי אלהי׳ משגיח בעניני בני אדם בארץ ושופט אותם לפי מעשיהם. ואמר שופטים לשון רבים דרך כבוד. כמו אלהים קדושים הוא. או אמר אלהים שופטים על המלאכי׳ שהם שופטים בשליחות האל וברצונו:

למנצח

הצילני· תשגבני. כאילו תשימני במקום רם ונשגב שלא יוכלו להרע לי ולהשיג אלי: הצילני. המארבים הם פועלי און ואנשי דמי׳ שהיו חושבים להמיתו: כי הנה. יגורו עלי עזים. אספו ויתקבצו עלי· כמו יגורו יתגורו. הן גור יגור: לא פשעי. אינם מארבים לי בעבור פשע וחטאת· כי לא פשעתי ולא חטאתי להם: ה׳. הוא לשון קריאה· כלו׳ אתה ידעת: בלי עון. שלא פשעתי ולא חטאתי להם. והם ירוצו ויכינו את עצמם לתפשני. ואתה תראה: עורה לקראתי. להצילני מידם: ויכוננו· ת״ו התפעל נבלעת בדגש הכ״ף ומשפטו יתכוננו: ואתה יהוה אלהים. פסוק זה איננו נקשר לא לפניו ולא לאחריו· אלא אב״ כפרם אותו לעתיד. אמר דוד כשראה שהיו רודפים אחריו בלא חטא ועון וראה שאין בשופטי ישראל שיאמר לשאול כי שלא כדין עושה ואתם ועול הוא עושה ברדפו אחריו ולא היו מוכיחין אותו על זה והיו מחניפים לשאול ונושאים פניו· אמר לא אראה שיהיה אותו הדור ולאי עד לעתיד לבא שיצרף הקב״ה את העולם כצרוף את הכסף ויכלה הרשעים. כי עתה הוא מאריך לרשעים והנה הוא כיוון שאינו רואה מעשיהם· לפיכך אמר הקיצה לפקוד כל הגוים. כי אז יכלו הרשעים מכל הגוים ויעבדו את ה׳ הנשארים שכם אחד. ולא יהיה חונן עוד כל בוגדי און ולא יאריך אפו· כמו שאמר ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע בין עובד אלהים לאשר לא עבדו: ישובו לערב. אמר על השומרים הבית בעבורו אמר כי לעת ערב הם באים ושבים: ויהמו ככלב. כמו הכלב שהולך ונובח בלילה כן הם נובחים כשניערו בלילה בעבורי· ואמר ויסובבו עיר· והם היו מסבבים הבית בעבורו. אפשר שגם כן שלח שאול אנשים אחרים ללכת סביב העיר שאם יצא וימלט מיד הסובבים בבית שיקחוהו הסובבים בעיר. או פי׳ ויסובבו עיר על הכלבים. כלומר כמו שהכלבים מסובבים העיר כן הם מסובבים הבית. הנה כי הוא היה שומע מבפנים מה שהיו מדברים מבחוץ והיה שומע מדברים דברים קשים כחרבות עליו· כי חשבו שאין שומע אותם· כי אם היו יודעים שדוד היה שומע דבריהם לא היו מדברים· כי היו יראים אולי תהיה המלוכה לדוד וירע להם בעבור זה. כי לדבר רע לא היו מוכרחים אבל היו מוכרחים לארוב אותו ולרדוף אחריו· וגם לא היו יראים מהאל יתב׳ השומע דבריהם: ואתה יהוה. אתה שתשמע דבריהם מה שלא יחשבו הם תשחק למו. שלא יהא להם כח לעשות לי כפי מחשבותם ותחשוב דבריהם לשחוק וללעג שלא יהיה להם תקומה כאדם ששוחק ולועג לדברי שואלו שאינו ירא ממנו: תלעג לכל הגוים. פי׳ כמו שתלעג לכל הגוים הכופרים בך ותלעג להם לבטל דבריהם ומחשבותם כן תלעג ותשחק לאלה: עוזו אליך אשמורה. מפני עוזו של שאול שהוא עז וחזק ממני אליך אשמורה שתצילני מידו כי אין לי משגב מבלעדיך. וזהו כי אלהים משגבי: אלהי חסדי. כתוב חסדו וקרי חסדי ביו״ד. והענין אחד · אלא שהכתוב על עושה החסד והוא האל ית׳. והקרי על המקבלו. והוא דוד. כי אותיות השימוש ישמשו עם הפועל והפעול· כמו ואלי נשבתי מלכי· ואלהים מלכי מקדם יקדמני. יקדמני החסד: יראני בשוררי כמו שלבי חפץ : ושוררי· כבר פירשנוהו שהוא לשון עיון והבטה והם אויביו שהם מביטים אותו לרעה. כמו ויהי שאול עוין את דוד: אל תהרגם· אמר כנגד האל אל תהרגם מהרה פן ישכחו עמי נקמת השם ברשעים אלא יאריך זמן הנקמה שתורידם מגדולתם ותנידם ותניעם לבקש לחם בחילך. והוא ישר׳ שהם עם ה׳ וחילו: מגיננו ה׳. אתה שאתה מגיני ולרודפים עמי והראנו נקמה זאת מהם : חטאת פימו· יכירו וידעו כי זה העונש הוא עונש דבריהם הרעים שהם מדברים רע עלי ויעצו אם יוכלו · ובגאונם שהם מתגאים עלי ילכדו והורידם מגאונם ומגדולתם : ומאלה ומכחש יספרו · ומרוב קללה ומרוב כחש ורזון שיבואם יספרו בני אדם זה לזה· ויש מפרשים אלה שבועה וכחש שקר· ופירושו חטאת פימו יכשילם וילכדו בגאונם · וחטאת פימו הוא שדבריהם הם שקר ושבועת שוא: כלה בחמה כלה ואינימו. כלה אותם בחמתך מעט מעט ובסוף אינימו שלא יהיה בהם שריד· ויכירו וידעו בני אדם כשיראו הנקמה כי אלהים מושל ביעקב וישפוט הרשעי׳ וכן הוא מושל לאפסי ארץ אבל ביעקב הוא פוקד ומשגיח יותר משאר האומות. וכן אמר רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה על כן אפקוד עליכם את כל עונותיכם: וישובו לערב. כנגד מה שאמר למעלה ישובו לערב. כלומר הם באים ושבים לעת ערב עתה בעבורי ומסובבים העיר עלי ללכדני תעשה עתה להם שילכו לעת ערב אל הבתי׳ לבקש לחם ויסובבו עיר לבקש מזונם· וזהו שאמר המה ינועון: המה יניעון לאכול. אעפ״י שיחזרו על הבתי׳ לבקש לחם לא ישבעו כשילינו. כלומר רעבים ילינו וישנו· וי״ו וילינו במקו׳ כאשר. וכן וי״ו ושפתי רננות יהלל פי· ואם זה פירושו באמת. כמו אם בריאה יברא ה׳· אם יש אחרית. והרומים להם. או פי׳ כאשר. כמו אם יהיה היובל לבני ישר׳. ואם מזבח אבנים תעשה לי. כלומר יניעון לאכול וילינו כאשר לא ישבעו: ואני אשיר. כשתראה לי עזך שתקח נקמתי אני אשיר עזך: וארנן לבקר. בכל בקר ובקר. כלומר תמיד ארנן חסדך שתעשה עמי והדין עלי שאשיר וארנן שהיית משגב לי: עזי אליך אזמרה. כנגד מה שאמר עזו אליך אשמורה· כלומר עתה אני אומר עזו. כי העוז לשאול· לפיכך אשמור ואוחיל לך· ואז אומר עוזי במקום עזו· ואליך אזמרה במקום אליך אשמורה. כי בעת הצר אשמור ואקוה התשועה. ובעת המרחב והתשועה אזמר ואשיר אליך. כי היית אלהים משגבי ואלהי חסדי. כלומר שופטו ויכול שלקחת משפטי מהם. והטית חסדך אלי תקרא חסדי : למנצח

לשבחא על עתיק סהדותא די ביני יעקב ולבן פרשגן על יד
דוד לאלפא: כד כנש דוד משירין ועבר על אגר סהדותא ואגיח עם
ארם די על פרת ועם ארם די עם צובה ומן בתר כן תב יואב ומחא ית
אדומאי במישור מילחא נפלו מן חילהון דדוד ויואב תריסר אלפין:
אמר דוד אלהא שבקתנא תקיפתא עלנא תקוף רוגזא תוב ביקרך
לנא: ארגישתא ארעא דישראל זעזעתא ופריקתא יתה אסי תבריהא
ארום אתמוטטא: אחמיתא עמך קשיא אשקיתא לנא חמר דילוט:
יהבתא לדחליך ניסא לאיתנסאה ביה מן בגלל קושטיה דאברהם
לעלמין: מן בגלל זכותיה דיצחק יתפציין רחומיך פרוק ימינך מטול
חסידותא דיעקב וקבל צלותי: אלהא מליל בבית מקדשיה אבוע
ארום יתגברון דבית ישראל איפליג ביזתא עם בני יוסף דיתבין בשכם
ובמישר סוכות אימשח מישחתא ואפליג עדאה: עמי הוון דבית
גלעד ועמי הוון דבית מנשה וגיברין דבית אפרים עושנא דרישי
ומדבית יהודה ספריא דבית אולפני: בעטיית מואבאי אימשו ריגלי בארום גיבריהון היך דוד שיזוגי על פורקת קדל גיברי אדום טלקית מסאני עילוי
פלישתאי יבבי כנישתא דישראל: מן הוא דאוביל יתי לקרתא חרובא דצור מן הוא דדברני עד אדום: הלא את הוא ייי שבקתנא ולא תיפוק אלהא עם ת
חיילותנא: הב לן סעדא ממעיקא ומגן הוא פורקנא דבר נשא: במימר דייי נעבד חילא והוא יכביש מעיקן:
לשבחא

למנצח על שושן עדות מכתם לדוד ללמד: בהצותו את ארם שושן
נהרים ואת ארם צובה וישב יואב ויך את אדום בגיא מלח שנים
עשר אלף: אלהים זנחתנו פרצתנו אנפת תשובב לנו: הרעשתה
ארץ פצמתה רפה שבריה כי מטה: הראית עמך קשה השקיתנו
יין תרעלה: נתתה ליראיך נס להתנוסס מפני קשט סלה: למען ליראיך
יחלצון ידידיך הושיעה ימינך ועננו: אלהים דבר בקדשו אעלזה וענני
אחלקה שכם ועמק סכות אמדד: לי גלעד ולי מנשה ואפרים מעוז
ראשי יהודה מחקקי: מואב סיר רחצי על אדום אשליך נעלי עלי
פלשת התרועעי: מי יובילני עיר מצור מי נחני עד אדום: הלא
אתה אלהים זנחתנו ולא תצא אלהים בצבאותינו: הבה לנו עזרת אתינו
מצר ושוא תשועת אדם: באלהים נעשה חיל והוא יבוס צרינו: צרנו

ס א

למנצח בהצותו · בהלחמו · כמו אשר הצו על משה · ובדרש שהצית בהם את האש · ועוד דרשו בהצותו בח״ית שנתן ארם נהרים בארם צובה . וארם צובה בארם נהרים : את ארם נהרים . את זה נקוד בסגול · והוא במאריך בלא מקף . והו׳ שלא כמנהג · וכן באו שנים אחרים כמו זהי את גאון יעקב . את אשר יאהב ה׳ יוכיח : בגיא מלח שנים עשר אלף · ובספר שמואל אומר בשובו מהכות את ארם בגיא מלח שמנה עשר אלף . ובדברי הימים ואבישי בן צרויה הכה את אדום בגיא המלח שמנה עשר אלף · ובספר שמואל אומ׳ ארם · ובשני הספרים אומר אדו׳ . ובדברי הימים אומ׳ שמונה עשר אלף ובזה הספר שנים עשר אלף . נראה שמלחמת אדום היתה כשהיתה מלחמת ארם . כי כן כתוב בהצותו את ארם נהרים ויסב יואב ויך את אדום . ומארם ומאדום היו שה שמונה עשר אלף · ואומ׳ בשני הספרי׳ אדום ור״ל אדום ואשר עמהם והם ארם . ואמר בספר שמוא׳ ארם ורצה לומר ארם ואשר עמהם והם אדום . ובאומרו בדברי הימי׳ כי אבישי עשה המלחמה והכה בהם שמונה עשר אלף . ובזה הספר אמר יואב ואמר שנים עשר אלף · אבישי עשה המלחמה תחילה והכה בהם ששת אלפים ואחר כך בא יואב והכה בהם שנים עשר אלף · וזהו שאמר בזה הספר וישב יואב . כלומר שב אחר כן יואב אחר אבישי . ולפי שהי׳ אבישי תחילת המלחמה זכר כל שמונה עשר אלף על שמו · ובספר שמואל זכר המלחמה בשם דוד כי הוא העיקר . וכן אמר בזה הספר בהצותו . ובדרש מהו ללמד . ללמד תשובה לכל האומו׳ אשר נתן הקב״ה תורה ליש׳ · כשהלך יואב לעשות מלחמה עם ארם אמ׳ לו אין אתה בן בנו של יעקב לא כך היו התנא׳ בין יעקב ובין לבן ועתה לכה ונכרתה ברית אני ואתה · ויקח יעקב אבן וירימיה מצבה . כיון ששמע יואב כן לא היה יודע מה להשיבו · בא אצל דוד אמר לו כך וכך אמרו לי בני ארם מיד הושיב סנהדרין · וכן שלמה אומר בטנך ערמת חיטין . אמרו שני בריתות כרתו אבותינו אחת כרת אברהם . וכן הוא אומר ועתה השבעה לי באלהי׳ הנה . באו ליכנס לארץ פלשתים אמרו להם אין אתם מזרע אברהם שאין אתם מקיימין הברית שכרת אברהם את אבימלך · אמרו להם אין אתם מקיימין אותה ואין אתם פלשתים . פלשתים הלכו להם . וכן הוא אומר והעוים היושבים בחצרים עד עזה כפתורים היוצאים מכפתור השמידום וישבו תחתם . אבל אתם עברתם באותה שבועה . כך אמרו להם לבני ארם ולא הם עברו הברית תחילה · לא כן הוא אומר מן ארם ינחני בלק מלך מואב · ולא זה בלבד אלא בימי כושן רשעתים . שנאמר ויעבדו בני ישראל את כושן רשעתים . למה נקרא שמו רשעתים שהרשיעו שתי רשעיות · אחת בימי בלעם ואחת בימי כושן . כיון שלמד יואב התשובה מן הסנהדרין מיד ויסב יואב · ובדרש אחר אומר טעם ויסב יואב ואומר כי שני מלחמות היו בגיא מלח · במלחמה אחת הכה אבישי שמונה עשר אלף ובמלחמה אחרת הכה יואב שנים עשר אלף · כיון שהלך להלחם על ארם עבר על בני אדום עמדו עליו בני אדום אמרו לו לא כך אמר הכתוב אל תתגרו בם · השיבם יואב לא כך אמר הכתוב אתם עוברים בגבול אחיכם בני עשו הניחו אותנו לעבור . לא רצו · אמר יואב כלך להלחם עם ארם נהרים כי אם נחריב אדום עכשיו אין אנו מובטחים בחזירתינו ובשובנו לא אכילה ולא שתיה אלא נכיח אותם עד שנכה את ארם ונחזור עליהם לכך נאמר וישב יואב ויך את אדום · אמר להם הקב״ה מה אתם מועילי׳ שתכו את אדום קמעה קמעה אבישי בן צרויה הרג שמנה עשר אלף ואתה שנים עשר אלף כשתגיע זמנה אני אכלה אותה ואחריבנה : אלהים זנחתנו · כשהלך הדרעזר מלך צובה להשיב ידו בנהר פרת ולקח מארץ ישר׳ הסמוך לפרת · לפיכך אמר זנחתנו פרצתנו שפרץ מלך ארם בארצינו ואי׳ זה אלא שאתה זנחתנו ואנפת בנו ועתה תשובב לנו . תשוב אלינו ברחמיך : הרעשתה ארץ · פצמתה . הוא ענין פתיחה ובקיעה . ותרגום ובקע לו חלוני ופגים ליה חרכין . ובעת הרעם תפתח הארץ ותבקע · ודימה ביאת האויב בארץ וכבשו ערים מארץ ישר׳ כאילו רעשה הארץ ונבקעה ואתה הוא שפצמתה . ואתה תרפא שבריה כי מטה לנפול ולהיות הפוכה אם לא תעמידנה אתה . וכתב רפה בה״א במקו׳ אלף . וכן ארפה משובותיכם : הראיתה עמך קשה . כשנכנסו אויבינו ובאו בארצינו כאילו השקיתנו יין תרעלה · והנה חסר הסמך . כי המשפט יין התרעלה · וכן היין החמה היין יין החמה : נתתה ליראיך . כמו נתתן . ורבים כמוהו · ובדברי הנבואות ברוב : להתנוסס · להתגדל על אויבינו להרי׳ נסינו עליהם : מפני קושט סלה . מפני אמונתך שאמרת להושיב עמך על אדמתם בשלום : למען יחלצון . הושיעה ימינך . הם האויב׳ חושבי׳ כי ימינך איננה יכולה להצילנו מידם . וכאילו ימינך נבראה עמנו . לפיכך הושיעה ימינך כדי שיחלצו ידידיך ועננו בתפילתי זאת : אלהים דבר בקדשו . דבר ברוח קדשו להיות ממלכת ישר׳ לי : ואעלזה . בממלכתי : אחלקה שכם · ועמק סוכות אמדד . אמר המקומות האלה לפי שהיו בחלק אפרים . ולפי שהמליך אבנר איש בושת בן שאול על ארץ הגלעד לפיכך אמר אלהי׳ דבר בקדשו . כי על ישר׳ אמלוך וכן עשה שהמליכני על הכל . וטעם אחלקה ואמדד · ר״ל שהכל יהיה ברשותי : לי גלעד · אחר שזכר אפרי׳ זכר כל ישר׳ . והפרטים שזכר הם לשבטו יוסף והם כל ישר׳ זולת שבט יהודה . וטעם יהודה מחוקקי . כי המלך יקרא מחוקק . כמו ומחוקק מבין רגליו · והמלכות מיהודה הוא . כלומר יהודה שלי בכל עת והואיל וה׳ יתעלה המליכני על כל ישר׳ לטוב להם עשה כדי להצילם על ידי מיד שוסיהם . ולעפ״י שבאו עתה האויבים בארץ ואני מלך לא יעמוד זה · כי אני ברצון האל יתעלה אתחזק עליהם ואשימם מרמס רגלי · וזהו שאמר מואב סיר רחצי · ובדרש כשעתיד הקב״ה לקבץ גליות בראשונה הוא מקבץ את גלעד לפי שגמלו חסד אנשי יבש גלעד עם שאול ועם בניו · אמר הקב״ה אני נותן להם שכרם לעתיד לבא ראשון אני מקבץ גלעד . שנ׳ לי גלעד : מואב סיר רחצי . כלי תשמישי יהיה שאעשה בהם צרכיי · ופירוש סיר הכלי שישפוך אדם בו מי רחיצת הכלים ומי תשמישו של אדם . לפיכך אמר סיר רחצי · לא סיר שמבשלין בו : על אדום אשליך נעלי . שיהא מרמס רגלי . וכן היה כמו שאמר ויך את מואב ותהי מואב עבדים לדוד · ובאדום אמר ויהי כל אדום עבדים לדוד . ובכלל אדום היה ארם . ולעפ״י שלא זכרו כי ביחד היו במלחמה . ושניהם הכה יואב ואבישי כמו שפירשנו . וכן הוא אומ׳ בארם ותהי ארם לדוד עבדים : עלי פלשת התרועעי · דרך גיחוס כמו שמח בחור בילדותך . כלומ׳ ותראה מה יקרה באחריתך · או דרך לעג כיון שהכניע . כמו ויך דוד את פלשתי׳ ויכניעם · אמר התרועעי עלי כמו שהיית עושה בתחילה לא תעשה׳ כי כבר נכנעת תחתי · וזהו שאמר במזמור הדומה לזה אשר בספר החמישי עלי פלשת אתרועע . היא התרועעה מתחילה אבל עתה אתרועע אני עליה : מי יובילני עיר מצור : כמו עיר מבצר · וכן ותבן צור מצור לה · ויבן ערי מצורה ביהודה . אמר מי יובילני לערי הגוים האלה המצורות אשר כבשתי עד אשר נכנעו תחתי בפלשתים ובמואב ובארם . וכן מי נחני עד אדום להכניעו תחתי . מי עשה זה האל יתברך · זהו שאמר הלא אתה שזנחתנו קודם לכן בהתגברם עלינו ולא היית יוצא בצבאותינו . עתה בשרבית בנו נתתה אותם כולם תחתינו . כי איך היה בנו כח לכבוש הגוים האלה ואנחנו מעט והם רבי׳ אם לא עזרתך שהיתה עמנו : הבה לנו עזרת מצר · וכמו שעזרתנו עד הלום כן תעזרנו מכל צרה שתזדמן · כי אין לנו אלא תשועתך . כי תשועת אדם שוא הוא · ועזרת בת״ו כמו בה״א · כי תבא ת״ו שלא בסמיכות פעמים . כמו עזי וזמרת יה ואולתו : באלהים נעשה חיל · אם אויבינו רבים נעשה חיל ונבא באלהי׳ : והוא יבוס צרינו . פי׳ יבוס כמו בוסו בטיט חוצו׳ :

למנצח

208

לַמְנַצֵּחַ עַל־נְגִינַת לְדָוִד׃ שִׁמְעָה אֱלֹהִים רִנָּתִי הַקְשִׁיבָה תְּפִלָּתִי׃
מִקְצֵה הָאָרֶץ אֵלֶיךָ אֶקְרָא בַּעֲטֹף לִבִּי בְּצוּר־יָרוּם מִמֶּנִּי תַנְחֵנִי׃ כִּי־
הָיִיתָ מַחְסֶה לִי מִגְדַּל־עֹז מִפְּנֵי אוֹיֵב׃ אָגוּרָה בְאָהָלְךָ עוֹלָמִים אֶחֱסֶה
בְסֵתֶר כְּנָפֶיךָ סֶּלָה׃ כִּי־אַתָּה אֱלֹהִים שָׁמַעְתָּ לִנְדָרָי נָתַתָּ יְרֻשַּׁת יִרְאֵי
שְׁמֶךָ׃ יָמִים עַל־יְמֵי־מֶלֶךְ תּוֹסִיף שְׁנוֹתָיו כְּמוֹ־דֹר וָדֹר׃ יֵשֵׁב עוֹלָם דר
לִפְנֵי אֱלֹהִים חֶסֶד וֶאֱמֶת מַן יִנְצְרֻהוּ׃ כֵּן אֲזַמְּרָה שִׁמְךָ לָעַד לְשַׁלְּמִי ודר
נְדָרַי יוֹם יוֹם׃ ס ב לַמְנַצֵּחַ עַל־
יְדוּתוּן מִזְמוֹר לְדָוִד׃ אַךְ אֶל־אֱלֹהִים דּוּמִיָּה נַפְשִׁי מִמֶּנּוּ יְשׁוּעָתִי׃ דּֽמִיָּה
אַךְ־הוּא צוּרִי וִישׁוּעָתִי מִשְׂגַּבִּי לֹא־אֶמּוֹט רַבָּה׃ עַד־אָנָה תְּהוֹתְתוּ עַל־
אִישׁ תְּרָצְּחוּ כֻלְּכֶם כְּקִיר נָטוּי גָּדֵר הַדְּחוּיָה׃ אַךְ מִשְּׂאֵתוֹ יָעֲצוּ תְּרַצְּחוּ
לְהַדִּיחַ יִרְצוּ כָזָב בְּפִיו יְבָרֵכוּ וּבְקִרְבָּם יְקַלְלוּ־סֶלָה׃ אַךְ לֵאלֹהִים
דּֽוֹמִּי נַפְשִׁי כִּי־מִמֶּנּוּ תִּקְוָתִי׃ אַךְ־הוּא צוּרִי וִישׁוּעָתִי מִשְׂגַּבִּי לֹא דומי
אֶמּוֹט׃ עַל־אֱלֹהִים יִשְׁעִי וּכְבוֹדִי צוּר־עֻזִּי מַחְסִי בֵּאלֹהִים׃
בִּטְחוּ בוֹ בְכָל־עֵת עָם שִׁפְכוּ־לְפָנָיו לְבַבְכֶם אֱלֹהִים מַחֲסֶה־לָּנוּ סֶלָה׃ בו
אַךְ הֶבֶל בְּנֵי־אָדָם כָּזָב בְּנֵי־אִישׁ בְּמֹאזְנַיִם לַעֲלוֹת הֵמָּה
מֵהֶבֶל יָחַד׃ אַל־תִּבְטְחוּ בְעֹשֶׁק וּבְגָזֵל אַל־תֶּהְבָּלוּ חַיִל כִּי־יָנוּב אַל־
תָּשִׁיתוּ לֵב׃ אַחַת דִּבֶּר אֱלֹהִים שְׁתַּיִם־זוּ שָׁמָעְתִּי כִּי עֹז לֵאלֹהִים׃

לְשַׁבָּחָא עַל תּוּשְׁבְּחָן לְדָוִד׃ קַבִּיל יְיָ בָּעוּתִי אֲצִית צְלוֹתִי׃ מִן סְיָפֵי
אַרְעָא קֳדָמָךְ אֲצַלֵּי בְּאִישְׁתַּלְהָיוּת לִבִּי בְּכַרְךְ תַּקִּיף דְּמִתְבְּנֵי עַל טִנַּר
רָם מִינִי דַּבַּר יָתִי׃ אֲרוּם הֲוֵיתָא רְחִיץ לִי בְּקוּשְׁטָא עִישׁוּנָא מִן קֳדָם
בְּעִיל דְּבָבָא׃ אָדוּר בְּמַשְׁכְּנָךְ לְעָלְמֵי אִיתְרְחִיץ בִּטְלַל שְׁכִינְתָךְ לְעָלְמִין׃
אֲרוּם אַנְתְּ יְיָ שְׁמַעְתְּ נִדְרַי יְהַבְתָּא יְרוּתָא לְדַחֲלֵי שְׁמָךְ׃ יוֹמִין עַל
עָלְמָא דְּאָתֵי יוֹמֵי מַלְכָּא מְשִׁיחָא תּוֹסִיף שְׁנוֹי הֵיךְ דָּרֵי עָלְמָא הָדֵין וְדָרֵי
עָלְמָא דְּאָתֵי׃ יָתוּב לְעָלְמִין קֳדָם יְיָ טִיבוּ וּקְשׁוֹט מִן מָרֵי עָלְמָא יִנְטְרוּן
לֵיהּ׃ בְּכֵן אֲשַׁבַּח שְׁמָךְ לְעָלְמָא כַּד אַשְׁלִים נִדְרַי בְּיוֹמָא פּוּרְקָנָא
דְּיִשְׂרָאֵל וּבְיוֹם דְּיִתְרַבֵּי מַלְכָּא מְשִׁיחָא לְמֶהֱוֵי מְלִיךְ׃
לְשַׁבָּחָא עַל יְרוּי דִּידוּתוּן תּוּשְׁבַּחְתָּא לְדָוִד׃ בְּרַם לֵאלָהָא שַׁתְקָא
נַפְשִׁי מִינֵּיהּ פּוּרְקָנִי׃ בְּרַם הוּא תּוּקְפִּי וּפוּרְקָנִי מְשֵׁזְבִי לָא אָזוּעַ בְּיוֹם
עָקָא רַבָּא׃ עַד אֵן אַתּוּן מִתְרַגְּשִׁין עַל גְּבַר חֲסִיד תִּתְעַבְרוּן קְטוֹלִין
כּוּלְכוֹן הֵיךְ שׁוּר דְּמָטֵי הֵיךְ גּוּדָא רְעִיעָתָא׃ בְּרַם כַּד יוֹמָא דְּאוֹטָבָא
מִתְמַלְּכִין לְמִנְדַּע יְהַווֹן כַּדְבוּבָא בְּפוּמְהוֹן דִּמְבָרְכוּן וּבְלִבְּהוֹן יְלַטְטוּן לְעָ
לְעָלְמִין׃ בְּרַם לֵאלָהָא שְׁתוּקִי נַפְשִׁי אֲרוּם מִינֵּיהּ סִבְרִי׃ בְּרַם הוּא
תּוּקְפִּי וּפוּרְקָנִי מְשֵׁזְבִי לָא אֶזְדַּעְזַע׃ עַל אֱלָהָא פּוּרְקָנִי וִיקָרִי תְּקוֹף
עוּשְׁנִי סִבְרִי בֵּאלָהָא׃ סְבַרוּ בְּמֵימְרֵיהּ בְּכָל עִידָּן עַמָּא דְּבֵית יִשְׂרָאֵל
שְׁדוּ קֳדָמוֹי רַחֲוָתֵי לִבְּכוֹן אֲמַרוּ אֱלָהָא סְבַר לָנָא לְעָלְמִין׃ בְּרַם לְמָא
בְּנֵי נָשָׁא כַּדִּיבָא בְּנֵי גְּבַר כַּד יִסְבּוּן נָשִׁין בְּמַסְחָתָא יִתְקְלוּן מַזָּלֵיהוֹן הִינּוּן גַּרְמֵיהוֹן מִן לְמָא הֲווֹן כַּחֲדָא׃ לָא תֵיכְלוּן בְּטָלוּמָא וּבְאוֹנְסָא לָא תְקַבְּלוּן מָמוֹנָא אֲרוּם
יִשְׂבַּח לָא תְשַׁווֹן לִבָּא׃ אוֹרַיְתָא חֲדָא מַלֵּיל אֱלָהָא וְתַרְתֵּין זִמְנִין דְּנַן שְׁמָעִית מִן פּוּם מֹשֶׁה סַפְרָא רַבָּא אֲרוּם עוּשְׁנָא קֳדָם אֱלָהָא׃ ולך

למנצח

על נגינת לדוד. נגינת אעפ״י שהוא בפתח איננו סמוך אלא הוא כמו נגינה בה״א. וכמוהו בפתח ובת״ו שלא בסמיכות · מכת בלתי סרה · חכמת ודעת. רבת תעשרנה. והדומים להם כמו שכתבנו בספר מכלול: והמזמור הזה אמרו דוד כשהיה גולה וברח מפני שאול · או אמרו על הגלות. וכן מפרשו ברדם על כנסת ישר׳ בגלות: שמעה · הפסוק כפל הענין במלות שונות: מקצה הארץ. אם על דוד בארץ פלשתים שהיה גולה שם · ואם על הגלות שקורא כל אחד מישר׳ מארצות הגלות: בעטוף לבי. רבוי התפילה בצרה תקרא עטיפה. וכן תפילה לעני כי יעטוף ולפני ה׳ ישפוך שיחו: בצור ירום ממני. בצור שהוא רם ממני שלא אוכל לעלות שם תנחני אתה · והצור הוא ארץ ישר׳ אם על דוד אם על גלות: כי היית מחסה לי פעמים רבות היית מחסה לי לפיכך אליך אקרא: אגורה באהליך עולמים · זמנים ארוכים. ואהליך הוא בית המקדש · ואם על דוד אהל מועד: כי אתה שמעת · עבר במקום עתיד · וכן נתת · ורבים כן. ובדברי הנבואה ברוב. והנדרים שהיה נודר דוד בהיותו גולה אם ישיבנו הש׳ יתברך אל ארץ ישר׳ בשלום. ואם על הגלות גם כן שנודרים נדרים אם יעלם הש׳ מהגלות: ירושת יראי שמך · אהל מועד או בית המקדש הוא ירושת יראי ה׳ ונחלתם · ואמר תתן לי מתנה זו שאגור באהליך שהוא ירושת יראי שמך: ימים על ימי מלך · אם על דוד אמר זה על עצמו כי כמשח היה למלך והתפלל דוד על עצמו שיאריך ימיו ויוסיף לו ימים על הימים הקצובים לו · כמו שנא׳ בחזקיהו הנני יוסיף על ימיך · ואם על הגלות המלך הוא מלך המשיח: כמו דור ודור · שני דורות והדור הוא שני חיי אדם: ישב עולם · כל ימי חייו ישב לפני אל אלהי׳ · כלומר מתעסק ביראת האלהי׳ ובחכמה: מן ינצרוהו. מנה לו חסדך ואמתך שישמרו אותו: כן אזמרה · בעשותך לי זה שאלתי כשאשלם נדרי יום יום בארץ ישר׳ גם כן אזמרה שמך על הטובות שעשית לי:

למנצח

על ידותון מזמור לדוד. זה המזמור עשה דוד ונתנו אל ידותון לשורר. ועל כמו אל · וכן ותתפלל על ה׳ כמו אל ה׳ · וילך אלקנה הרמתה על ביתו כמו אל ביתו. והמזמור הזה נאמר על לשון הגלות: אך אל אלהי׳ דומיה כפשי · לא תוחיל אל אל אחר כי ממנו תהיה לי ישועתי. ופי׳ דומיה מחרישה ושותקת עד שתבא ישועת אלהינו. כמו נאלמתי דומיה אלא שאותו שם וזה תואר: אך הוא. הוא לבדו: לא אמוט רבה. מוטה רבה · על דרך כי יפול לא יוטל כי ה׳ יסמוך ידו. וכמוהו בזכר התואר בלי זכר המתואר ומאכלו בריאה. רוצה לומר שה בריאה. כעדר הקצובות. יענה עזות. והדומים להם: ועוד לפי שזכר אמוט סמך על המבין: עד אנה תהותתו. אמר כנגד האויבים עד אנה תחשבו הוות על כל איש ואיש מישר׳: תרצחו כולכם. יהי רצון שתרצחו כולכם ותהיו כקיר נטוי וכגדר הדחויה שהם קרובי׳ לנפול · כלומר כל ימיכם תהיו בפחד ולבסוף תמותו על ידי רציחה · ומלת תרצחו בקמץ הרי״ש לבן אשר. והוא מבנין שלא נזכר פועלו מהדגוש. כי קמץ חטף ושורק אחרים בבנין. כמו כלו תפילות · לא כרת שרך · וכן כפתלי יקורא תרצחו בפתח הרי״ש. ואנו סומכין על קריאת בן אשר: אך משאתו. מגדולתו של אל ומרוממותו. כי זכר אלהי׳ וצורי · ואמר כי יעצו איש את אחיו להדיח זה את זה מרוממות האל שלא יפנו אליו כי יחשבו כי אין ה׳ יודע מחשבותם. לפיכך ירצו כזב שמדברים אחד בפה ואחד בלב. כי ירמו כי אין יודע לבבם ויברכו בפיהם ויקללו בקרבם ובלבם · ואמר בפיו ואמר ובקרבם. לשון היחיד על כל אחד ואחד · ולשון הרבים על הרבים בכלל. וכן דרך המקרא במקומות רבים: אך לאלהים · על דרך וענת רשעי׳ רחקה מני. אבל נפשי אל תהי בעצתם אלא לאלהי׳ לבדו דומי והוחילי: כי ממנו תהי׳ תקותי לא מאחר והוא יצילני מהם וממחשבותם. וכפל עוד ואמר אך הוא צורי לחזק הבטחון בו. ואבטח בו שיהיה עוד משגבי שלא אמוט כלל · וזה בצאתי מהגלות לפיכך לא זכר רבה: על אלהי ישעי שיוציאני מהגלות שאני בו בצרה: וכבודי. שאני נקלה בגלות · והוא יהיה עוד כבודי. כשיוציאני מהגלות יכבדוני כל העמים. כמו שאמר והיו מלכים אומניך · והוא צור עוזי ומחסי בו לא באחר: בטחו בו. אמר לבני הגלות בטחו בו בכל עת שיביא לכם הגאולה. וטעם בכל עת אעפ״י שיאריך זמן הגלות ולא בא עת הגאולה בטחו בו בכל עת. רוצה לומר עם אלהים. וטעם בכל עת · בכל עת שיביא לכם הגאולה: שפכו לפניו לבבכם · בתשובה שלימה בלב שלם כי אז יביא לכם הגואל. כי אלהים מחסה לנו ולא יהיה מחסה כזב מחסהו כמו שהוא מחסה בני אדם · על כן אמר אחריו: אך הבל בני אדם · כזב כמו הבל · דבר שאינו עומד. כמו היה תהיה לי כמו אכזב · אשר לא יכזבו מימיו: במאזנים לעלות. דרך משל אם יעלו אותם במאזנים עם הבל יהיו פחותים וקלים יותר מהבל. כמו שאמר קהלת הבל הבלים: אל תבטחו. העשק הוא ממון רב שבא ליד אדם מחבירו ואינו מחזירו לו · או נתחייב לו ממון ומעכבו. והגזל הוא שגזל בחזקה ממון חבירו · ורוב ממון בני אדם יש בו מן הדרכים האלה. לפיכך אמר כי ממון בני אדם אין לו העמדה לפיכך אל תבטחו שתנצלו בו מן הצרה ובעבורו אל תהבלו. כי הבטחון בו הוא הבל: חיל כי ינוב. לפי׳ כשתראו שממונכם יפרה וירבה אל תשיתו לו לב שיעמוד כי לא יעמוד · וינוב יפרה מענין תנובה שהוא פרי: אחת דבר אלהי׳ פעם אחת ושתים כלומר פעמים רבות דבר אלהים ושמענו מפי נביאיו כי העוז לאלהים לבדו. לכן אין לו לאדם לבטוח לא בכחו ולא בממונו כי הכל הבל ואין בטחון אלא באלהים לבדו כי לו העוז ולא לזולתו. ויש בו פירושי׳ אחרים דרך דרש ואינם מענין המזמור. ויש מפרשים אחת דבר אלהים זו התורה · שתים. שתי פעמי׳ שמענו אותה מפי הגבורה ומפי משה. ורבותינו ז״ל פירשו אחת דבר אלהים זכור ושמור שנאמר בדיבור אחד ושמענו שני דיבורי׳: ולך

ולך אדני חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו: ס ג

מזמור לדוד בהיותו במדבר יהודה: אלהים אלי אתה אשחרך
צמאה לך נפשי כמה לך בשרי בארץ ציה ועיף בלי מים: כן בקדש
חזיתך לראות עזך וכבודך: כי טוב חסדך מחיים שפתי ישבחונך: חזיתך
כן אברכך בחיי בשמך אשא כפי: כמו חלב ודשן תשבע נפשי
ושפתי רננות יהלל פי: אם זכרתיך על יצועי באשמרות אהגה
בך: כי היית עזרתה לי ובצל כנפיך ארנן: דבקה נפשי אחריך בי
תמכה ימינך: והמה לשואה יבקשו נפשי יבאו בתחתיות הארץ:
יגירהו על ידי חרב מנת שעלים יהיו: והמלך ישמח באלהים
יתהלל כל הנשבע בו כי יסכר פי דוברי שקר:

ס ד

למנצח מזמור לדוד: שמע
אלהים קולי בשיחי מפחד אויב תצר חיי: תסתירני מסוד מרעים תצור
מרגשת פעלי און: אשר שננו כחרב לשונם דרכו חצם דבר מר: מרגשת

ולך אלהא למעבד טיבו לצדיקי ארום את משלם לאינש היך עובדוי:
תושבחתא לדוד בעידן מהוי במדברא דיבתחום שבט
יהודה: אלהא תוקפי אנת אקום בצפרא קדמך צהיית לך נפשי רגיג
לך בסרי בארעא צדיא ומשלהי מדלית מוי: היכנא באתר קודשא
חמיתך זכיתי למחמי עושנך ויקרך: ארום טב הוא חסדך דתעבד
לצדיקיא לעלמא דאתי מן חיי דיהבתא לרשיעיא בעלמא הדין בגין
כן ספותי ישבחונך: היכנא אברכינך בחיי בעלמא הדין בשום
מימרך אפרוס ידי בצלו לעלמא דאתי: היך תרב ודהן תסבע נפשי
וסיפוון דתושבחן ישבח פומי: אין אידכרתיך על דרגשי במטרתא
ארנן במימרך: ארום הויתא סעיר לי ובטלל שכינתך אבוע: אדבקת
נפשי בתר אורייתך בי סעדת ימינך: והינון לקבורתא יתבעון נפשי
ייעלון בארעית ארעא: ידחלוניה מטול מחת סייפא מיהבית תעליא
יהוויין: ומלכא יחדי במימר אלהא ישבח כל דמקיים במימריה ארום
יסתריק פומהון כל דממללי שיקרא: לשבחא תושבחתא
לדוד: שמע אלהא קלי בעידן צלותי מדלוח דבעיל דבבי תנטור חיי:
תטמרינני מרזהון דמבאשין מאיתרגושת עבדי שקר: די שנינא היך סייפא לישנהון נגדי קשתהון משחו גירריהון סמא דקטול ומריר:

ולך ה' חסד. יש מפרשי' כי חסד עשה הא' יתעלה עם בני אדם כשהזהירם והודיעם כי הוא ישלם לאיש כמעשהו ויש מפרשי' כי כמו אעפ"י . כמו כי עם קשה עורף הוא וסלחת כלו' אעפ"י שתשלם לאיש כמעשהו באחרונה לך החסד כי החסד גובר כמו שכתוב ורב חסד. ויש לפרשו לענין המזמור שהוא מדבר על לשון הגלות. אף מה שהארכתנו בגלות חסד עשית עמנו להטיבנו באחריתנו . כי חסד תעשה לאדם כשתשלם לו כמעשהו הרע שעשה בעולם הזה כדי שיקבל שכרו שלם בעולם הבא על הטובו' שעשה. וכן אמ' הן צדיק בארץ ישולם ובדרש ר' יהודה ור' נחמיה ר' יהודה אומ' העבירה עקרה היא ואינה עושה פירות. אבל הצדקה עושה פירו'. שנ' אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו. אבל העבירה עקרה. שנ' כי גמול ידיו יעשה לו. וכן הוא אומר כי אתה אלהינו חשבת למטה מעונינו. לא כנגד עונינו אלא למטה מעונינו. אף כאן ולך ה' החסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו. במעשהו אין כתי' כאן אלא כמעשהו למטה ממעשהו שלא הוא גובה אדם בחור דולק בעבירה. וכן אדם כשר ראית ביה עבירה. והוא שבעונו ימות. מה עושה הקב"ה תולה לו עד שיקח אשה ומוליד בנים וכוטל אחד מבניו תחתיו תחת אותה עבירה שעבר. נמצא הקב"ה גובה משלו את שלו. ויש חסד גדול מזה הוי אומר ולך ה' החסד. ור' נחמיה אומר כי אתה תשלם לאיש כמעשהו. כמחשבתו אין כתי' כאן אלא כמעשהו. יש אדם שחשב עבירה ולא עשאה אין הקב"ה מכתיב עליו עד שיעשנה. שנ' און אם ראיתי בלבי לא ישמע ה'. אבל אם חשב אדם לעשות מצוה אעפ"י שלא עשאה הקב"ה מכתיב עליו כאילו עשאה. שהרי דוד חשב לבנות בית המקדש ולא בנאו אעפ"י שלא בנאו הכתיב עליו הקב"ה זה המזמור: מזמור שיר חנוכת לדוד:

מזמור לדוד בהיותו במדבר. כשהיה בורח מפני שאול. ומדבר יהודה הוא מדבר זיף: אלהי אלי אתה. בורי וחזקי אתה בעוד שאני בורח כי אין לי מפלט ומשען זולתך. ואותך אשחר בתפילתי בכל בקר ובקר כאשר אני מטלטל ממקום למקום. ואמ' שהוא תאב להיות בארץ ישר' בוטח שיוכל לבא בגלוי א' מקום הקדש או א' קרית יערי' שהיה שם הארון או בגבעון שהיה שם אהל מועד. כי בשני מקומות אילו כאספו' כל מבקשי ה' ושם היו רגילי חכמי ישר' והיה מתאוה שיהיה ביניהם וילמוד מהם כאדם הצמא והוא בארץ ציה ועיף ומתאוה מאד להיות במקום המים. כי בטילטולו לא היו עמו החכמי' כי אם איש בר ומתוק ומר נפש שהתקבצו אליו. ואמר צמאה נפשי על הנפש וכמה על הגוף . כי הצמאה היא תכלית התאוה והנפש המשכלת תתאוה בתכלית התאוה אל החכמה ולהתקרב אל אלהיה. והבשר שהוא הגוף עם רוח החיים יתאוה לשכון במקום בטח. ומלת כמה במפיק ה"א. ואין לו חבר במקרא. ופירושה כמו תאבי ועיף כמו צמא. כלומר בארץ הצמאה למים. וכן בארץ עיפה. וזכר ארץ בלשון זכר כמו ולא נשא אותם הארץ. כעתם ארץ: כן בקדש חזיתיך. כמו הצמא כן אתאוה לחזותך במקום הקדש ולראות עוזך שהוא הארון עם הכבוד כי שם שכן הכבוד: כי טוב חסדך מחיים. כי טוב הוא החסד שעשית עם בני אדם שחננתו השכל מחיי הגוף. כי חיי הגוף כן נתת אותם לכל חי על האדמה. אבל השכל לא נתת אלא לבן אדם. לפיכך שפתי ישבחונך ויודו לך על החסד הגדול הזה. ולפי שזכר שהיה תאב אל דרך הנשמה שהיא החכמה לפיכך אמר זה. וכן פירש אא"ז ז"ל גם כן. חיים וחסד עשית עמדי. חיים כמו חיות הבהמות. וחסד בנשמה העליונית. ויש לפרש כי טוב חסדך מחיים. כמו כסלך אלהי' שפירושו כסא אלהים. ופי' חיים בני אדם העשירי' גומלי חסד. כמו להלוך נגד החיים. אמר כי חסדך טוב מחסדם. כי הנה שאול אספני אליו ושמני ראש ושר ונתן לי בתו והטיב לי ועתה הוא רודף אחרי ומבקש את נפשי. על כן ראוי לשפתי שישבחוך ויודו חסדך לבד לא חסד בני אדם: כן אברכך בחיי. כמו שאני משבח לך כל היום כן אברכך ואשבחך כל ימי חיי: בשמך אשא כפי. כלומר בעזרתך אשא ידי לנלחם אתי. כמו בשמך נבוס קמינו. כלו' בעזרתך. כלומר שאקרא שמך. והוא על דרך המלמד ידי לקרב: כמו חלב ודשן. וי"ו ושפתי כמו כאשר וכן אם לא ישבעו וילינו כאשר ילינו. אמר כאשר שפתי רננות יהלל פי יערב לי כמו אם תשבע נפשי המתאוה חלב ודשן. כי המאכל השמן יערב לכל אדם. וחלב ודשן. כפל ענין במלות שונות. ופירו' שפתי רננות דברי רננות. כמו שפה אחת ודברים אחדים: אם זכרתיך על יצועי. וכן כאשר זכרתי' על יצועי בלבבי וכאשר אהגה בך באשמורות הלילה אני דשן ושמן ושבע. ויש אם במקום כאשר. כמו אם יהיה היובל לבני ישר'. ואם מזבח אבנים תעשה לי. ואמר יצועי בלשון רבי' לפי שלא היה שוכב במקום אחד אלא במקומות רבים שהיה בורח ממקום למקום: ואשמורות הם עתות הלילה שאדם מקיץ בהן משנתו. והם שלש. כמו שכתוב באשמורת הבקר. ואמר ראש האשמורת התיכונה. וכן אמרו ז"ל שלשה משמרות הוי הלילה: כי היית. הדין עלי שאזכרך תמיד וארנן לך כי היית עזרתה לי ולכל אשר רודפים אחרי לא נתתם להשיגני ולהרע לי: ובצל כנפיך. אני חוסה וארנן: דבקה נפשי אחריך. והדין עלי כי בי תמכה ימינך שלא אפול לפני אויבי ורודפי: והמה. המה רודפי שמבקשים נפשי לשואה. כלומר לעשות שואה ומשואה ושממה: יבאו בתחתיות ארץ. דרך תפילה. כלומר יבאו לשאול שהו' תחתית ארץ הם שמבקשים נפשי להורידה לשאול: יגירוהו על ידי חרב. יגירוהו לשון יחיד על שאול. וענין יגירוהו יפילוהו המגירים. וענין הגרה הוא ענין התכה. כמו וכמים נגרים. עיני נגרה. ובא זה הלשון בענין ההריגה מפני הדם הניגר על ידי חרב. וכן ותגר את בני ישר' על ידי חרב. והושאל גם כן זה הלשון בדברים היבשי' כשמתגלגלים מגבוה לנמוך. כמו והגרתי לגיא אבניה: מנת שועלים יהיו. אשר השועלים שהם עם שאול הרודפים אותי יהיו חלק השועלים שאוכלי' החללי'. יהיו חללי חרב ויאכלום השועלים והחיות: והמלך. אמר על עצמו. כי הם חושבים להרגני שלא תהיה לי המלכות והם יאבדו ואני שראוי להיות מלך ישמח באלהים: יתהלל כל הנשבע בו. כל הראוי להשבע בשמו. והוא מי שהוא ירא אלהים. ואיש אמת לא דוברי שקר. כי אותם פיהם יסכר שמוציאים בפיהם שם אלהים לשקר פיהם יסכר ויאלמו. ואומר זה כנגד שאול שנשבע בה' שלא ימית את דוד. כמו שכתו' וישבע שאול חי ה' אם יומת. ואחר רדפו כמה פעמים להמיתו. וכן ויסכרו מעיינות תהומות:

למנצח. גם זה המזמור בבורחו: שמע אלהים קולי בשיחי. שיחי הוא סיפור התלאות. וכן אריד בשיחי. מרוב שיחי: מפחד אויב. זה שאול. שהיה מבקש נפשו: תסתירני מסוד מרעים. מקיבוץ מרעים. וכן לא ישבתי בסוד משחקים. ועל סוד בחורים יחדיו. וקרא הקיבוץ סוד לפי שמתקבצי' בעלי הסוד והעצה יחדיו במקום שיאמרו כל אחד סודו ועצתו ותצא ההסכמה מביניהם כאחד: מרגשת. מהמון. תרגום והשבתי את גאון מצרים ואבטיל ית רגשת מצראי:

209

פתאום לירות במסתרים תם פתאם ירהו ולא ייראו: יחזקו למו דבר רע
סא יספרו לטמון מוקשים אמרו מי יראה למו: יחפשו עולת תמנו
טמנו חפש מחפש וקרב איש ולב עמק: וירם אלהים חץ פתאום היו
וירם מכותם: ויכשילהו עלימו לשונם יתנודדו כל ראה בם: וייראו כל
פתאום אדם ויגידו פעל אלהים ומעשהו השכילו: ישמח צדיק ביהוה וחסה
בו ויתהללו כל ישרי לב: ס ה
תהלא למנצח מזמור לדוד שיר: לך דמיה תהלה אלהים בציון
ולך ישלם נדר: שמע תפלה עדיך כל בשר יבאו: דברי עונות
גברו מני פשענו אתה תכפרם: אשרי תבחר ותקרב ישכן חצריך
נשבעה בטוב ביתך קדש היכלך: נוראות בצדק תעננו אלהי ישענו
רחוקים מבטח כל קצוי ארץ וים רחקים: מכין הרים בכחו נאזר בגבורה:

לגראה בטומרא דלא מום בתכיף ירון ליה ולא ידחלון: יתקפון
להון פתגם ביש ישתעון למכמן תקלין אמרין מן חמי להון: יבלשון
למשכח עילין לשיצאה זכאין בלושא דמתכליש בגוף בר נשא והירהורי
ליבא עמיקא: ויגרי עליהון אלהא גירא בתכיף ויתנון על מחתיהון
ויתקלון להון לישנהון יטלטלון כל דחמי בהון: וידחלון כל בני
נשא ויחוון עובדא דייי אלהים ועובדיה יהוון מתביינין: יחדי צדיקא
בייי ויתרחיץ במימריה וישתבחון כל תריצי ליבא:
לשבחא תושבחתא לדוד שירתא: קדמך מתחשבא היך שתיקותא
תושבחתא אלהא די שכינתיה בציון ולך ישתלמון נדריא: מקביל
צלותא לותך כל בני בישרא ייתון: פתגמי עוויין תקפו מני סורחננא
אנת תכפרינון: טובוי דתבחר ותקרב ישרי דרתך יימרון צדיקי נשבע
בטוב ביתך קודשא דהיכלך: דחילן בצדקתא תקביל צלותהון
אלהא פורקנא סברא דכל סיפי ארעא ונגוות ימא דרחיקין מן יבישתא:
דאתקן מזוניא ליעלי טוריא בכח גבורתיה מזריז קמור בגבורתא:

לירות תם. על עצמו אמר שהיה הולך בתמימות ולא הרע לאחד מהם: יורוהו ולא ייראו. יורו בו החיצים פתאום. כלומר כאדם שיורו בו חץ פתאום שלא ישמור ממנו כך אני לא הייתי נשמר מן המלשינים אותי: ולא ייראו. הם אומרים במסתרים ולא ייראו מהאל הרואה אותם: יחזקו. הדבר רע שידברו עלי לשאול יחזקו אותו בטענות חזקות. ובאמרם לו פעם אחר פעם: מוקשים. פי' ללכדני בהם. ואותם המספרים עלי רע במסתרים חשבו בלבבם מי יראה לנו כי לא יחשבו שהאל רואה אותם ולא ייראו ממנו. ואעפ"י שהיו בהם שהיו אומרים הדברים הרעים בגלוי כמו דואג האדומי והזיפי' היו בהם אנשים גם כן שהיו יראים לספר רע על דוד בגלוי. כי היו חושבים שיסופר לו והיום או למחר כשימלוך ויהיה הכח בידו יגמלם כרעתם: יחפשו עולות. כמו עוולות בהראות הוי"ו. ואמר כי אלה המלשינים והמספרים רעות הם אנשי תוך ומרמה ועול ויחפשו ויחקרו בלבם עולות ומרמ': תמנו חפש מחפש. תמנו כמו תממו הנון במקום אות הכפל. כמו לשמיד מעזניה. פועל יוצא. פי' כלו חפש מחופש: וקרב איש ולב עמוק. כלו' כל מה שיוכל אדם לחפש ולחקור בלבו וכל עמקי המחשבות כל מה שיוכל להתחשב בקרב איש הכל הוא בתחבולותם שלא יוכל שום אדם להעמיק יותר מהם בתחבולות הלב ובכל מחשבותיו: וירם אלהי'. בפתח הוי"ו עבר במקום עתיד. וכן הוי"ו ויכשילוהו וייראו ויגידו השכילו. הכל עבר במקום עתיד: כן יורם אלהים חץ פתאום ויהיו מכותם פתאום. ופתאום משמש לפניו ולאחריו: ויכשילוהו. הכינוי טרם זכר המכוכה. והוא לשונם. כמו ותראהו את הילד. והמתנו חיתו לחם. והדומים להם. אמר הם הכשילו לשונם על עצמם. כלומר דבריהם הרעים שדברו עלי ישובו עליהם. על הדרך ויפול בשחת יפעל. ואמר לשון בלשון זכר כמו ולשוני מדבק מלקוחי: יתנודדו כל רואה בם. מרוב מהומתם ומפלתם יתנודדו ויחרדו כל הרואי' בהם המהומות שיבאו ויפחדו וייראו האלהים: וייראו. אז ייראו כל אדם אלהים כי ראו נקמה שעשה בהם ויגידו פועל אלהים ומעשהו: השכילו. שיבינו וישכילו כי אלהים שופט ומשגיח בבני אדם כפי מעשיהם לא כמו שהיו אומרים אילו מי יראה למו: ישמח צדיק. אמר על עצמו כמו שאמר תם. כי צדיק היה בריבו ולא חנם הם היו רודפים אחריו: וחסה בו. ועוד יחסה בו יותר כי ראה נקמתו באויבים. או פי' וי"ו וחסה במקום כי או כאשר. כמו וי"ו וספתי רכבות שפירשנו. כלו' עתה בראותו נקמת האויבי' ישמח כאשר חסה בתחילה באל. כי לא היה בו חסותו לבושת ולא אבדה תקותו. וכן כל ישרי לב יתהללו בו כמו שהתהלל אני בו. ובדרש מפרש זה המזמו' על דניאל. ואמרו דוד ברוח הקדש על לשון דניאל שהתפלל לה' יתע'. ואמר שמע אלהים קולי בשיחי וגו'. כשהלשינו עליו והושלך בגוב האריות והמלשינים הושלכו בו אחרי כן. זהו וירם אלהים חץ פתאום וגו'. ויגידו פועל אלהים. זהו שאמ' בתרין דריוש מלכא כתב לכל עממייא ולישניא וגו'. ופי' כל המזמור נכון על דניאל.

למנצח המזמור הזה נאמר על הגלות. ודומיה ענין תוחלת. כמו דמינו אלהי' חסדך. מסורס דמיה. וכן מסורס דמם דומו עד הגיע' אליכם. לך לאלהים דמי נפשי. אמר לך תוחלת התהלה שתאמר לך בציון בקיבוץ גליות: ולך ישולם נדר. והזבחי' שנודרים בני הגלות אם ישיבם הא' לציון ישלמו לך שם בבית המקדש: נדר. כולו סגול בסוף פסוק. כי לא ישתנה: שומע תפלה. ושם תהיה שומע התפילה כי על הגלות נאמר שתם תפלתי. ושם עדיך כל בשר יבאו. כמו יבא כל בשר להשתחוות לפני. ואדוני אבי ז"ל פירש לך דומיה מן לא דמה אליו. כלומר לך לברך באות ותאות התהלה שמהללים לך. כי יותר יש בך ממה שמהללי' בה לך אבל מה שמהללי' בן אדם בגבורתו או בעשרו או בחכמתו אין התהילה שלימה בו כי אין התהילה לבן אדם בלא כזב. ויש מפרשים דומיה ענין שתיקה. מן אל דמי לך. ר"ל בשתיקה התהילה לך כנגד פועליך העצומים שלא תשיגך התהילה. והרי הוא כאילו בשתיקה וכאילו אינה. וטעם בציון כי שם היתה רוב התהילה בשיר וברננ' ובנבלי' ובכנורו'. וטעם לך ישולם נדר. על כן כי לא תשיגך תהילתם ישלמו נדריהם בזבחים להוסיף על המהללים. ובדרש מפרש אותו דרך תמיה. אמר דוד ולך דומיה תהילה יכול אתה לדום. הכל נותנים לך תהילה. ואתה דומם שדממת בציון. שנ' קול נתנו בבית ה'. ומה הקול שנתנו בבית ה'. שאמרו ידינו רמה ולא ה' פעל כל זאת. ואמר איה אלהימו צור חסיו בו. הם נתנו קול ואתה דומם. אתה דומם ואני דומם. שנ' דום לה' והתחולל לו: שומע תפלה. תפילת כל בשר שומע אתה ושלנו אין אתה שומע: ולך ישולם נדר. מלך בשר ודם יכול לשמוע מן שנים או מן שלשה ואינו יכול לשמוע מן הכל אבל אתה שומע תפילת כל בשר כאחד. וכל אחד ואחד מתפלל את שלו. של כל בשר אתה שומע ואין אתה שומע שלנו. גם כי אזעק ואשוע שתם תפלתי. סכות בענן לך מעבור תפלה. אמר להם הקב"ה אתם מבקשים שגגות או זדונו'. אמרו לפניו אין אנו מבקשים לא שגגות ולא זדונות ולא תעלומות ללב אלא דברי עונות גברו מני פשעינו אתה תכפרם: דברי עונות גברו מני. לשון יחיד: פשעינו אתה תכפרם. לשון רבים. כי על בני הגלות ידבר לשון רבים. עונות שגברו ממנו ופשעינו כמו כן אתה תכפרם. כי הם האריכו אותנו בגלות ומתחננים אנו אליך שתכפרם אתה כי אין זולתך. כמו שאומר כי עמך הסליחה. לפיכך אמר אתה: אשרי. אשרי מי שאתה מקרב ישכון בחצריך ולא בחצר לבד אלא במרום קדוש היכלך: אשרי תבחר ותקרב. אשרי מי שיגיע לזמן הישועה הדור שתבחר בו ותקרב אותו אליך להעלותו מהגלות ויזכה שישכון בחצריך: נשבעה. אומר על לשון אותם שיהיו אז בעת הישועה נשבעה בטוב ביתך. כלומר בכבוד שישכון שם במקום שהוא קדוש היכלך. כלומר המקו' המקודש שבהיכלך: והוא הדביר שם הארון תוכה עם הכבוד: נוראות בצדק תעננו. בצדקתך תעננו בנוראות ובנפלאות שתעשה עמנו. כי אתה אלהי ישעינו. וקרא הפעולות שהן בפלא והיוצאים מטבע נוראות. בעבור כי הם נורא על בני אדם בעבורם: מבטח כל קצוי ארץ. וים רחוקים. ואתה מבטח כל ישראל הפזורים בקצוי הארץ. וקצוי הים הרחוקים מירושלם. בך בטחו שתקבצם לירושלם. וקצוי שזכר עומד במקום שנים כאילו אמר קצוי הארץ. וקצוי ים הם איי הים. וכן ומצפון ומים ר"ל ומאיי הים. כי מערב זכרו: מכין הרים בכחו. ואם יאמרו הגוים איך יתכן שיבאו ישראל מהגלות שהם עם דל ושפל מפוזר ומפורד מי יוציאם מתוכם. כמו שאמר הכתוב שיאמרו העמים היוקח מגבור מלקוח וגו'. והקב"ה אומר גם כן גם שבי מגבור יקח ומלקוח עריץ ימלט. כי אני אריב את ריבך. ואני גבור מהם. כן אמר הנה מכין הרי' מי שעושה הגבורות והנפלאות האלה יוכל להוציאנו מתוכם. וזכר ההרים כי ההרים הגבוהים מנפלאות האל לפיכך סמך אותם אל אל שאמר כהררי אל שבהם נראה כחו: נאזר בגבורה. והוא בכל עת נאזר בגבורה כי אינו קונה גבורתו מאחר לעת הצורך לא מראה גבורותיו בכל עת שירצה. כי בגבורה אזורו. וכן מגבורותיו:

משביח

משבח רגוש ימא ורגוש גליהון ודיכפת אומיא: ודחילו יתבי סייפין מאתוותך מפקני צפר ורמש תסדר בפומהון שבחא: אידכרתה ארעא ואשקיתה סוגי עללתה תעתרינה מן קובתא דאלהא די בשמי מליא מיטרא תתקן עיבוריהון ארום היכנא תשכללינה: מרביני צימחהא רווי אשרך גייסהא בצייהא תבריך: אכלילתא שנת טוב ברכתך וכיבשי אורחך יכסמון דיהנא: יכסמון תושבחת מדברא ודיצא גלמתא תקרן להון: יעלון דיכריא עלוי ענא ומישרי יתחפין עיבורא יתיבבון ברם ישבחון: לשבחא שירא תושבחתא יבבו קדם יי כל יתבי ארעא: שבחו איקר שם שוו איקר תושבחתי: אמרו קדם אלהא מה דחילין היכון עובדך בסגיעי עושנך יכדבון לך בעלי דבבך: כל יתבי ארעא יסגדון קדמך וישבחון לך ישבחון שמך לעלמין: אזילו וחמון עובדי אלהא דחיל מרי תסקופין על בני נשא: הפך ימא דסוף ליבשתא בנהר יורדנא עברו בני ישראל בריגליהון אוביל יתהון לטור קודשיה תמן נחדי במימריה: דשליט בכח גבורתיה על עלמא עינוי בעממיא מסתכלין מסרהוביך לא יתרמון להון לעלמין יבריכו עממיא אלהים ואשמיעו קל תושבחתיה: דמני

משביח שאון ימים שאון גליהם והמון לאמים: וייראו ישבי קצות
מאותתיך מוצאי בקר וערב תרנין: פקדת הארץ ותשקקה רבת אותתיך
תעשרנה פלג אלהים מלא מים תכין דגנם כי כן תכינה: תלמיה קיה
רוה נחת גדודיה ברביבים תמוגגנה צמחה תברך: עטרת שנת
טובתך ומעגליך ירעפון דשן: ירעפו נאות מדבר וגיל גבעות
תחגרנה: לבשו כרים הצאן ועמקים יעטפו בר יתרועעו אף ישירו:

ס ו

למנצח שיר
מזמור הריעו לאלהים כל הארץ: זמרו כבוד שמו שימו כבוד תהלתו:
אמרו לאלהים מה נורא מעשיך ברב עזך יכחשו לך איביך: כל
הארץ ישתחוו לך ויזמרו לך יזמרו שמך סלה: לכו וראו מפעלות
אלהים נורא עלילה על בני אדם: הפך ים ליבשה בנהר יעברו ברגל כנהר
שם נשמחה בו: משל בגבורתו עולם עיניו בגוים תצפינה הסררים סוררים
אל ירומו למו סלה: ברכו עמים אלהינו והשמיעו קול תהלתו: ירומו

משביח שאון ימים · ושאון ימים הוא שאון גלי הים והוא משביח אותם . כלומר משקיט אותם . וכן בשוא גליו אתה תשבחם : והמון לאומים · וכמו שהוא משקיט שאון ימים כן ישקיט המון לאומים ושאונם . ויוציא ישראל מתוכם · וו׳ והמון היא וו׳ ההשואה · כלומר כמו זה כן זה · וכן מים קרים על נפש עייפה ושמועה טובה מארץ מרחק · על ישראל גאותו ועוזו בשחקים : וייראו יושבי קצות מאותותיך . וו׳ וייראו פתוחה · אמר מנפלאות הבורא אותותיו שמראה בכל יום עד שיש לבני אדם ליראה ממנו כי אינם מבלתי מנהיג ינהיגם ויפרידם ביום ובלילה · והאותו׳ הם מוצאי בקר וערב הירח והכוכבים בלילה והשמש ביום . ובהם תרנין ותשמח לב בני האדם · או פי׳ תרנין במוצאי בקר וערב . כי הם מרננים ביציאתם · כמו שאמר ברן יחד כוכבי בקר ויריעו כל בני אלהי׳ · ואתה תרנין אותם · כי אתה המוציא׳ . ואמר יושבי ארץ כי בכל מקום יראו האותות ההם בכל קצות הארץ אין נסתר · כמו שאמר בכל הארץ יצא קוום ובקצה תבל מליהם וגומר . ואמר ותקופתו על קצותם ואין נסתר מחמתו . ולפי דעתי כי בשני הפסוקים האלה על ישראל ידבר · אמר משביח שאון ימים אמר מי שמשביח שאון ימים לפני ישראל בצאתם ממצרים שבקע להם את הים והעבירם בתוכם הוא ישביח המון לאומים ושאונם ויעלה ישראל מתוכם . ואמר וייראו . כלומר כמו שיראו יושבי קצות מאותותיך שעשית להם בקריעת ים סוף ושאר האותות · כמו שאמר שמעו עמים ירגזון חיל אחז וגו׳ . כן ייראו עוד ממך בקיבוץ גליות ומאותותיך · כי כמו שעשית להם שהיית מרנין לבם אז במוצאי בקר וערב · והוא שהיית מוציא להם עמוד ענן יומם ועמוד האש לילה כן תעשה עמהם בקיבוץ גלוי׳ : פקדת הארץ . ועוד זכר המטר כי הוא מנפלאות האל הגדולות כמו שזכר אליהו ז״ל · ועוד כי בם ידין העמים המורדי׳ · ואמ׳ פקדת הארץ ותשוקקיה · וו׳ ותשוקקיה כענין כבר היה זה או אחר שהיה זה . וכן אתה קצפת ונחטא · וכבר חטאנו ואחר שחטאנו קצפת אתה · וכן וירם תולעים ויבאש והרומים להם · וכן פי׳ ותשוקקיה וכבר שוקקתה כלו׳ אחר ששוקקת פקדת׳ אותה במטר . והוא מענין ואל אישך תשוקתך . שהוא ענין תאוה . כלומר גזרת עליה מניעת גשמי׳ עד שהתאותה אחר למטר · ואחר כן בחסדך אתה פוקד אותה · כן אנחנו בגלות דומים לארץ צמאה אחר ומיחלים למטר הישועה : רבת תעשרנה . כמו תעשירנה · וכן וידבקו וידריכו כמו וידביקו וידריכו · ופי׳ לרוב תעשיר אותה במטר : פלג אלהים מלא מים · ואחר שתשבע הארץ ישארו מהמטר פלגים גדולים מלאים מים להשקות אדם ובהמה · וזכר אלהים הוא כינוי לדבר הגדול והנפלא לפי שהגדולה והפלא יבא מאתו . כמו עיר גדולה לאלהים . כהררי אל׳ שלהבת יה · מאפל יה : תכין דגנם . אחר שתשביע הארץ ותצמח תכין הארץ ברוחות טובות להצלית הצמחים · כלומר שתציל התבואה משדפון ומירקון : כי כן תכינה . כלומר כי בזה תכין הארץ . כי אם תשבע הארץ ממטר ותצמח התבואה ותלקה אחר כן בשדפון ובירקון מה יועיל להם המטר : תלמיה רוה נחת . שב עוד לספר טובות המטר שתרוה במטר תלמי הארץ · והם בגבשושית הארץ : נחת גדודיה . ותוריד המטר בגדודי הארץ · והם העמקים שבין תלם לתלם · והוא חפירת המחרישה : ברביבים תמוגגנה . במטר הגדול תטיב הארץ כמוגה ולחה שהיתה יבשה קודם המטר : צמחה תברך · ואחר כן תברך צמחה ותבא התבואה לברכה והצלחה : עטרת שנת טובתיך · שנה שתשבע שהיא שנת טובתיך עטרת אותה בכל דבר טוב · על דרך כצנה רצון תעטרנו : ומעגליך ירעפון דשן · העננים הם מעגלי הש׳ ית׳ · כמו שקראם גם כן סוסי האל . באמרו דרכת בים סוסיך · ואמר מרכבותיך ישועה . והעננים יזלו המטר שיהיה מהם הדשן והשומן : ירעפו · כמו שירעפו ביישוב כן ירעפו על נאות מדבר בעבור החיות שימצאו מאכל ומשקה : וגיל גבעות תחגורנה . על דרך משל כשימלאו פני הגבעות תבואה כאלו יחגרו גיל תחת אשר חגרו שקים בהעצר המטר : לבשו כרים . כמו כר נרחב שפירושו מישור . וזכר המישורים והעמקי׳ כי כבר זכר הגבעות . ואמ׳ כי הכרים הם מלאים הצאן כאלו הכרים מלובשים בצאן · כלומר שרועים על פני המישור והם מכסים את עין הארץ . וזה מרוב התבואות ישלחו הצאן בשדות לרעות . כמו שאמר משלחי רגל השור והחמור : ועמקים יעטפו בר · והעמקים כמו כן יהיו מלובשי׳ ומעוטפי׳ ומכוסים מרוב התבואה . וזכר העמקי׳ לפי׳ שזכר הגבעות · ואם הגבעות שבעים כל שכן העמקים · אלא זכרם לומר שלא יזיקם רוב המטר : יתרועעו אף ישירו . שבולי הבר יתרועעו אף ישירו . כי השבולים המלאים בנשוב בהן הרוח ישמיעו קול כאלו יתרועעו אף ישירו · או הוא דרך משל כמו וגיל גבעות תחגורנה · וכל עצי השדה ימחאו כף . ויש מפרשים יתרועעו אף ישירו כל בני האדם עם הבהמות והחיות :

למנצח שיר מזמור הריעו לאלהים כל הארץ . זה המזמור נאמר על קבוץ גליות ישראל שיאמרו אז הריעו לאלהים כל הארץ שיראו הנפלאות שעשה עם ישראל : זמרו כבוד שמו . במזמוריכם ובתהילתכם אמרו כי שמו נכבד בגאולתכם שהיה בגלות כל היום שמו מנואץ ומתועב ומתבזה בפי הגוים המושלים בישראל לאמר איה אלהיכם יקומו ויעזרוכם : אמרו לאלהים מה נורא מעשיך . שהוצאת בני גלות מגוים רבים ועצומים ואתה עצום מהם עד שברוב עזך יכחשו לך אויביך ויאמרו לא הרענו לישראל : כל הארץ · כמו שכתוב כי אז אהפוך אל העמים שפה ברורה לקרוא כולם בשם ה׳ : לכו וראו · זה יאמרו אחד אל אחד : נורא עלילה . נורא מעשה על בני אדם לעשות בהם כרצונו עד שיראוהו : הפך ים . וזהו ממעשיו הנוראים שהפך ים ליבשה כשהוציא עמו מגלות מצרים : בנהר יעברו ברגל · בירדן שם גם כן נשמחה בו בהוציאו אותנו מגלות זה . ויש לפרש בנהר יעברו ברגל על העתיד . כמו שאמר והניף ידו על הנהר בעים רוחו והכהו לשבעה נחלים והדריך בנעלים . ואומר והיתה מסילה לשאר עמו אשר ישאר מאשור כאשר היה לישראל ביום עלותו מארץ מצרים : מושל בגבורתו · בגבורתו שיראה בהוציא ישראל מבין העמים ימשול לעולם על כל העמים · כלומר שיכירו כולם ממשלתו ומלכותו · כמו שנ׳ והיה ה׳ למלך על כל הארץ וגומר : עיניו בגוים תצפינה . אז תצפינה בגוים עיניו לראות מעשיהם ולגמלם כפי מעשיהם · כי עד אותו זמן הוא מאריך אף לרשעים ומאותו זמן ואילך לא יאריך להם עוד אלא יגמול כל אחד ואחד כפי מעשיו · כמו שכתוב ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע בין עובד אלהים לאשר לא עבדו · ואותם שהיו סוררים ישפילם ולא ירומו להם לעולם כמו שהם רמים בזמן הזה : ברכו עמים . ואז יאמרו ישראל לעמים ברכו אלהינו שאתם רואים את הנפלאות שעשה עמנו כי לא כלינו בארך הגלות בין העמים :

השם נפשינו

חשם נפשנו בחיים ולא נתן למוט רגלנו: כי בחנתנו אלהים
צרפתנו כצרף כסף: הבאתנו במצודה שמת מועקה במתנינו:
הרכבת אנוש לראשנו באנו באש ובמים ותוציאנו לרויה: אבוא
ביתך בעולות אשלם לך נדרי: אשר פצו שפתי ודבר פי בצר לי:
עלות מחים אעלה לך עם קטרת אילים אעשה בקר עם עתודים אילים
סלה: לכו שמעו ואספרה כל יראי אלהים אשר עשה לנפשי: אליו
פי קראתי ורומם תחת לשוני: און אם ראיתי בלבי לא ישמע אדני:
אכן שמע אלהים הקשיב בקול תפלתי: ברוך אלהים אשר לא
הסיר תפלתי וחסדו מאתי:

ס ז

למנצח בנגינות מזמור שיר: אלהים יחננו ויברכנו יאר פניו אתנו בנגינת
סלה: לדעת בארץ דרכך בכל גוים ישועתך: יודוך עמים אלהים
יודוך עמים כלם: ישמחו וירננו לאמים כי תשפט עמים מישור
ולאמים בארץ תנחם סלה: יודוך עמים אלהים יודוך עמים כלם: מישר
ארץ נתנה יבולה יברכנו אלהים אלהינו: יברכנו אלהים וייראו
אותו כל אפסי ארץ:

ס ח

למנצח לדוד מזמור שיר: יקום אלהים יפוצו אויביו
וינוסו משנאיו מפניו: כהנדף עשן תנדף כהמס דונג מפני אש יא
יאבדו רשעים מפני אלהים: וצדיקים ישמחו יעלצו לפני אלהים ויעלצו
וישישו בשמחה: שירו לאלהים זמרו שמו סלו לרכב בערבות ביה
שמו ועלזו לפניו: אבי יתומים ודין אלמנות אלהים במעון קדשו: והיה

דשוי נפשנא בחיי דעלמא דאתי ולא מסר לאזדעזעא ריגלנא: ארום
בחנתנא אלהא אתכתנא היך קינאה דמתיך סימא: אעלתנא במצודת
שויתא שושמתא כחרצנא: אמאכתנא ארכבתא סרי מזומיתא על
רישנא דנתא יתנא כדי בנור ובמוי ואפיקתנא לרוחתא: איעול לבית
בעלון אשלם לך נדרי: די פתחו סיפוותי ומליל פומי כד עק לי:
עלוון שמינין אסיק קדמך עם קטורת בוסמין קרבן דיכרין אעביד
תורין עם ברחיא לעלמין: איזילו שמעו ואשתעי כל דחליא דאלהא
מה דעבד לנפשי: לותיה בפומי קריתי ותושבחתיה תחות לישני:
שקר אין חמיתי כלבי האפשר די לא ישמע יי: בקושטא שמע אלהא
אצית בקל צלותי: בריך אלהא דלא אעדי צלותי וטוביה מיני:
לשבחא בנגינתא תושבחתא ושירתא: אלהא יחוס עלנא
ויברכיננא ינהיר זיו אנפוי עמנא לעלמין: להודעא בארעא אורחך
בכל עממיא פורקנך: יודון קדמך עממיא אלהא יודון קדמך עממיא
כולהון: יחדון וידוצון אומיא ארום תדין עמי בתירוצא ואומי בארעא
תדבריכון לעלמין: יודון קדמך עמיא אלהא יודון קדמך עמי כולהון:
ארעא יהבת איבה יבריך יתן אלהא אלהנא: יבריך יתן אלהא וידחלון יתי
כל סייפי ארעא: לשבחא לדוד תושבחתא ושירא: יקום
אלהא יתבדרון בעלי דבבוי ויערקון סנאוי מן קדמוי: היכמא דישקוף
תננא ישקפון היכמה די יתמסי שעוא מן קדם אשא יהובדון רשיעי
מן קדם אלהא: וצדיקיא יחדון וידוצון קדם יי ויחדון בחדוא:
שבחו קדם אלהא שבחו שום יקריה קלסון דיתיב על כורסיה יקריה
בערבות יה שמיה וביעו קדמוי: אבוהון דיתמי ודיינהון דארמלן
אלהא במדור בית שכינת קודשיה: אלהא די מזווג אנים יחידאין לבר זוגא כחדא ראפיק בית ישראל דהוון אסירין במצרים על עובדיהון דאבהתהון כשרין בפומבי
ברם פרעה ומשיריתיה דסריבו לשלחותהון שרון צחיחין:

חשם נפשנו בחיים. שהשארנו בחיים בגלות ולא נתן למוט רגלנו: כי בחנתנו. זה יאמרו העמים הנשארים לישראל אחר המצרף כמו שנ' והבאתי את השלישית באש וצרפתים כצרוף את הכסף: הבאתנו במצודה. כמו הנתפש במצודה שאין לו דרך להמלט אם לא על דרך נס: מועקה. רעה שהיתה מצרה מתניכו ש'לא היה לנו כח לעמוד ממנה. ומועקה שם תואר מנחי העי"ן. וכן בזה המשקל בלא הא הנקבה מועף מוצק: הרכבת אנוש. אנחנו טרם הגלות לא היתה ממשלת אנוש עלינו אלא ממשלתך לבד. ועתה הרכבת והמשלת אומות העולם לראשנו. על דרך בעלונו אדונים זולתך. והרכבת האדם משל כמו והרכבתיך על במותי ארץ: באנו באש ובמים. הגרה כמשלת לאש ולמים. כי האש שורף ומכלה והמים שוטפי' ומכלים ואנחנו באנו בהם בגלותינו ולא כלינו: ותוציאנו לרויה. הוצאתנו מהם לארץ רויה שהיינו רוים ודשנים בה. ונקמצת למד לרויה שמורה על הידיעה. כלומר לארץ הידועה והיא ארץ ישראל שהיא ארץ ברכה וארץ רויה אבות. דבר בלשון יחיד על לשון אנשי הגלות בדרך כלל. אמר אז יאמרו לבא בבית המקדש בעולות לשלם הנדרים שנדרו בגלות כאשר יוציאם האל יתעלה מצרת הגלות: אשר פצו. בעת שמיצר להם האויב נודרים נדרים אם יוציאם האל יתע' מצרת הגלות: עולות מחים. תואר מן מוח. כלומר כבשים בעלי מוח ושומן: קטו' אלים. הקטרת חלבי אלים אעשה. כמו וימהר לעשות אותו: לכו שמעו. כל אחד יאמר לחבירו יראי אלהים לכו שמעו: לכו. שנין זירוז. כמו לכו ונחשבה. לכה נא אכבכה. אמר כל יראי אלהים שמעו ואספרה את אשר עשה לנפשי: אליו פי קראתי. בפי קראתי אליו והוא רומם תחת לשוני. כלו' שרוממתי אותו בלשוני. ורומם פועל שלא נזכר פועלו מנחי העי"ן. ותחת לשוני כמו בלשוני. וכן תחת לשוני עמל ואון. ולפי שהלשון נעזרת בדיבורה ממעל לה ומתחת לה. כי אותיות ג'יכק נאמרות עם החיך. לפיכך כינוי הדיבור על הלשון כמו על לשוני. ותחת הלשון כמו תחת לשונו: ותחת לשוני. הוא רמז ללב שהוא תחת הלשון. כלו' כי המחשבה נסתרת מן הנגלה בלשון. ויהיה רומם מפעלי הכפל מבניין הרומה למרובע. אמר כי בפיו קרא אליו ולבו כמו כן רומם אותו: און אם ראיתי. כלומר אפי' אם ראיתי און בלבי לעשותו אעפ' שהוא נגד האל כאילו הוצאתיו בשפתי לא ישמע אותו. כלומר לא יחשוב לי לעון שהמחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה אלא אם כן באמונת האל: אכן שמע. אבל באמת שמע אלהים והקשיב בקול תפילתי: ברוך אלהים. לא הסיר תפילתי. לא דחה אותה אלא קבלה ברצון ולא הסיר חסדו מאתי:

למנצח. גם זה המזמור נאמר על קיבוץ גלות ירושלם: אלהים. שיתן לנו חנו ויברכנו. אחר שגאלנו יוסיף כל היום בטובתינו. כי הברכה תוספת טובה: יאר פניו. שיגליחנו בכל מעשינו: לדעת. אז ידעו בארץ דרכי האל יתב' כמו שכתוב כי מלאה הארץ דעה את ה'. כשיודע בכל גוים ישועתך: יודוך עמים. ואז יודוך עמים: ישמחו. כי תשפוט עמים העמים שיבאו עם גוג ומגוג תשפטם במישור ואז ישמחו שאר העמים: ולאמים בארץ תנחם. הגוים שתנחם בארץ לשופטם שם. כמו שאמר והבאותיך אל הרי ישראל: יודוך. ואז כשתשפוט העמי' שיבאו עם גוג ומגוג. יודוך. שאר העמים יודו לך. כי לך העוז והגבורה ואתה אדון הכל וכולם יודוך. גם הנמלטי' ממחנה גוג חיים שנ' בהם ושמתי בהם אות: ארץ נתנה יבולה. ואז תתן הארץ יבולה. מפני העונות נעצרו השמים והשמים לא ירדו לארץ והארץ לא תתן יבולה. אך בזמן הגאולה יכלו הרשעים והנשארי' יהיו בלי עון. לפיכך תתן הארץ יבולה בכל עת: יברכנו. ואז בראות הגוים כי אלהים עמנו כי בטחנו בו ייראו אותו כל אפסי ארץ:

למנצח. זה המזמור נאמר על חיל סנחריב שבא לירושלם בימי חזקיהו. ואמר יקום אלהים. קומה ה' ויפוצו אויביך. והקימה היא הראות גבורתו. וטעם יקום יתכן דרך תפילה או דרך נבואה. אמר כי כן יהיה שיקום אלהים אז ויפוצו אויביו. וכן היה שיצא מלאך ה' והכה בהם מאה ושמונים וחמשה אלף: כהנדוף עשן. מקור מבניין נפעל ומשפטו כהנדף בקמץ תחת הה"ן. ולפי דעתי שהוא שם הפועל מבניין הפעיל והוא שלם. וכן תנדוף שלם. ובמשקלו כהתוך כסף בחסרון הנון. ואם זה בחולם וזה בשורק שניהם שוים. ופירוש כהנדוף. כהנדוף הרוח העשן כן תנדוף אתה אותם האויבים. או כהמס דונג מפני אש כן יאבדו רשעים מפני אלהים. והדונג הוא השעוה: וצדיקים. ישמחו ויעלצו חזקיהו וישראל: וישישו בשמחה. הכפל לרוב השמחה. וכן אמר ישעיהו השיר יהיה לכם כליל התקדש חג. ושמחת לבב כהולך בחליל וגו'. ואם היה בליל הפסח כמו שאמרו רבותינו ז"ל ועמו סמך הפסוק הזה יהיה פירושו וישישו בשמחה עם שמחת החג. כלו' ישישו בגאולה זו עם הזכרת גאולת מצרי': שירו לאלהי'. סולו. רוממו. כמו סלסליה ותרוממך. וכן כל לשון סלל הוא לשון הגבהה ורוממות: לרוכב בערבו'. כמו רוכב שמי'. כמו שהרוכב מהלך הבהמה כך הא' יתברך מסבב הגלגל וערבות. יקרא הגלגל העליון המקיף בכל ומניע כל גלגלי' בתנועתו ביה שמו. סולו אותו ביה שהוא שמו. והוא מורה עליו שהוא בורא העולם וסבת היותו. ועלזו לפניו בבית המקדש: אבי יתומי'. לפי שזכר רוכב בערבו' שהוא גבוה מעל גבוה. אמר הוא גבוה וסומך החלושי' והשפלי' והם היתומי' והאלמנו' שאין להם כח להנצל מעושקיהם והוא אביהם ודן את דינם. וכן אמר כי רם ה' ושפל יראה: אלהים במעון קדשו. אעפ' שהוא במעון קדשו בשמי' הוא עם השפלי' בארץ. וכן את מרום וקדוש אשכון ואת דכא ושפל רוח. וכן ישראל שבא עליהם מלך אשור שנאמר עליו המלך הגדול עם מלכים גדולים וישראל היו כנגדם מעטים ושפלים עד שאמ' רב שקה ואתנה לך אלפי' סוסים אם תוכל לתת לך רוכבים עליהם. ולא היה בהם כח לעמוד כנגדם אם לא כי האל יתב' עזרם:

אלהים

אלהים מושיב יחידים ביתה מוציא אסירים בכושרות אך סוררים שכנו צחיחה: אלהים בצאתך לפני עמך בצעדך בישימון סלה: ארץ רעשה אף שמים נטפו מפני אלהים זה סיני מפני אלהים אלהי ישראל: גשם נדבות תניף אלהים נחלתך ונלאה אתה כוננתה: חיתך ישבו בה תכין בטובתך לעני אלהים: אדני יתן אמר המבשרות צבא רב: מלכי צבאות ידדון ידדון ונות בית תחלק שלל: אם תשכבון בין שפתים כנפי יונה נחפה בכסף ואברותיה בירקרק חרוץ: בפרש שדי מלכים בה תשלג בצלמון: הר אלהים הר בשן הר גבננים הר בשן: למה תרצדון הרים גבננים ההר חמד אלהים לשבתו אף יהוה ישכן לנצח: רכב אלהים רבתים אלפי שנאן אדני בם סיני בקדש: עלית למרום שבית שבי לקחת מתנות באדם ואף סוררים לשכן יה אלהים: ברוך אדני יום יום

כוננתה

ידודון שפתים ואברותי' בפרש

אלהא כד נפקתא בעמודא דעננא ובעמודא דאישתא קדם עמך כד טיילתא במדברא דיש מון לעלמין כד יהבתא אוריתא לעמך ארעא איתרגישת לחוד שמיא אטיפו טלא מן קדם יי דין סיני סליק תננייה כתננא דאתונא מן קדם דאתגלי עלוי יי אלהא דישראל: כד שמעו בית ישראל ית קל גבורתך פרחו נפשיהון מן יר אחיתתא עליהון טלין די תחיותא ומיטרין דרעוא ארימתא אלהא על אחסנתך וכנשתא דאשתלהית את אתקינתא: חייתך אתיבתא בה אתקינתא משירית מלאכיא לאוטבא לעניי אלהא: יי יהב פתגמי אוריתא לעמיה ברם משה ואהרן מבשרן מימר אלהא לחילות רבא דישראל: מלכוותא עם חילהון אטלטלו מן פלטיהון וחכימיא איטלטלו מן מרעיהון וכנישתא דישר' מפלגא עדאה מן שמיא: אין אתון מלכי רשיעיא שכבין ביני קילקלת כנישתא דישראל דדמיא ליונתא מיטללא בעגני יקרא מפלגא ביזת מצראי סימא דזקיק וטיס בריתא מלין אוכריתין סנין: כד פרסת אידהא על ימא בצלו שדי אבאיך מלכין ואמטלתא ענן גהנם היך תלגא פצא יתה מטולא דמותא: טור מוריה אתר די פלחו אבהת עלמא קדם יי איתבחר לבניין בית מקדשא וטור סיני למוהבית אוריתא טור מתנן טור תבור וכרמל אתפסילו איתעביד להון גיבבא הי'ד טור מתנן: אמר אלהא למה אתון טפזין טוריא ית רעותי למיתן אוריתא על טוריא גיותנין מכסרניא הא טור סיני דמכיך רגג מימרא דיי לאשראה עלוי שכינתי לחוד בשמי שמי יי ישרי לעלמא: ארתיכין די אלה תרין ריבבן דינור דליק תרין אלפין דאנגלי מ יברין להון שכינת דיי שרת עליהון על טור דסיני בקרושה: סליקתא לרקיע משה נביא שביתא שבייתא אלפתא פיתגמי אוריתא יהבתא להון מתנן לבני נשא וברם סרבניא די מתגיירין ותייבין בתתובא שרת עליהון שכינת יקרא דיי אלהי: בריך יי כל יומא ויומא

אלהים מושיב יחידי' ביתה: אותם שהם יחידים אין אשתו ולא ילדו מושיב אותם ביתה שהוא כלל בנים. כמו ויעש להם בתים. ואעפ' שיש לנו גם כן פי' אחר כי פירושו לפי דעתי הסתירם. כמו ויסתירם ה' דירמיהו. וכן אמר מושיבי עקרת הבית אם הבנים שמחה. וכן ישרא' שהיו כיחידים הושיעם מהאויב וברכם והפרם והרבם: מוציא אסירי' בכושרות: אותם שהיו אסורים בשלשלאו' של ברזל הוא מוציא אותם. כמו אותם השבויים שהיו במחנה אשור מכום וממכרים. כמו שאמר ישעיהו עליהם בזיקים יעברו. וגם שבני יהודה שאמר על כל ערי יהודה הבצורות ויתפשם. וכושרות הם השלשלאות. והכף במקום קו"ף כמו קושרות בענין קשורים. כי הכ"ף והקו"ף הם ממוצא אחד. וכן מי תכן את רוח ה' בכ"ף. תיקן משלי בקו"ף. והענין אחד: אך סוררים שכנו צחיחה. האסירי' יצאו לרוח והצלה והסוררים שהוא מלך אשור וחיילותיו שכנו במקום צמא. כלומר כאילו מתו בצרת צמא. כי מתו בלא חרב ובלא חנית: אלהים בצאתך לפני עמך. כמו הלא ה' יצא לפניך. כי כשהיו מכניעים האויבים כאילו ה' יוצא לפניהם לנצח המלחמה. גם ארון ברית ה' נוסע לפניהם. והזכיר נצוח המלחמות בלכתם במדבר סיחון מלך האמורי ועוג מלך הבשן. ורעש הארץ וההרים הוא משל על פחד המלכים והגוים שרגזו וחלו מפניהם. כלומר כמו שהלך לפניהם אז ולחם מלחמותיהם כן יעשה עתה: בצעדך בישימון במדבר. שהוא מקום שממה. וכן כתוב ויסעו מחורב ונלך את כל המדבר הגדול והנורא ההוא אשר ראיתם דרך הר האמורי וגו'. ואומר ונבא עד הר האמורי וגו'. ואומר עלה כאשר דבר ה' וגו': ארץ רעשה. כמו שפי' שפחדו ורגזו עם הארץ: אף שמים נטפו מפני אלהים. דרך משל שחשכו השמים על האויבים. ויום המטר הוא חשך ענן. וכן אמר בשירת דוד חשכת מים עבי שחקים. דרך משל על הצרות הבאות על האויבים: זה סיני. וכמו שזה סיני רעש מפני אלהים אלהי ישראל כן רעשה הארץ. כלומר העמים וההר הזה רעש ביום מתן תורה. כמו שכתוב ויחרד כל ההר מאד. ויש מפרשים זה הפסוק כולו על מתן תורה. וזה סיני. פי' ארץ רעשה ושמים נטפו גם כן כשמשמעו שהיה מטר מעט ביום מתן תורה: גשם נדבות. לפי שזכר שמים נטפו שהוא רמז לצרות הבאות על האויבים אמר בהפך זה: גשם נדבות תניף אלהים. כלו' על האויבים תניף נטפי זעם ואף ועל ישרא' תניף גשם נדבות: נחלתך. תניף על ישרא' שהם נחלתך. כמו שכתוב. והם עמך ונחלתך: ונלאה אתה כוננתה. פי' ואם נלאה נחלתך. וכן ונתן לכם ה' לחם צר ואם כתן. כלומר ואם נלאה נחלתך ביד אויב שכבר תפש כל ערי יהודה אתה תכונן אותה שלא תטשנה מכל ולא תתן ירושלם בידו: חיתך ישבו בה. עדתך. וכן חית פלשתים. חית קנה. פירושם עדה: בה. בירושלם: תכין בטובתך ישראל. שנאמר עני ודל. כי כל עשר' השבטים גלו ויהודה ובנימן רבים מהם נשבו מהערים שכבש מלך אשור ואתה תכונם בטובתך: ה' יתן אומר. נבא רב גלו מן הנסים המבשרות ואומרות מלכי צבאות שחנו על ירושלם: ידודון ידודון. כלומר ינוסון מפני ישראל: ונות ביתי שהיא עדת ישראל שהיא עדת ה' ונוה ה' תחלק שלל האויבים: ה' יתן. ויקיים הבריהם. וזכר הנסים כי הם אינן יוצאות למלחמה ומכחות האנשים בדברים טובים ודברי נחומים: אם תשכבון. גם זה מדברי הנסים. או דברי המשורר כנגד ישרא'. והוא הנכון. ושפתים הם הכירים. וקראו כן לפי ששופתים עליהם הקדירות. אמר אם תשכבו במקום שפל כמו זה ושחור וקודר כלומר אם הלכתם קודרים עד עתה מפני עקת אויב עוד תהיו לבני' ככנפי יונה שתדמה כאילו נחפה בכסף כל כך תהיה נקיה יפה ולבנה. גם רמז בפסוק הזה על הכסף ועל הזהב שלקחו במחנה אשורי ומלת בכסף מגול באתנח: ואברותיה בירקרק חרוץ. שיש בכנפי היונה נוצה שמצהבת כזהב. והזהב נקרא חרוץ. וכן וחרוץ כטיט חוצות. ירפד חרוץ עלי טיט. והזהב המשובח הוא ירוק. ואמר התואר במקום המתואר ומשפטו בהפך. כי היה לו לומר ואברותיה בחרוץ ירקרק. וכמוהו עב טיט. היה לו לומר טיט עב. כל רבים עמים. היה לו לומר כל עמים רבים. בפרש שדי מלכי' בה. בפרש ענין פיטוח. כמו פירשתי ידי אליך כמו ובפרישכם כפיכם. ר"ל שהכה ב"ה הם הא' כמו שנאמר ויצא מלאך ה' וגו'. והנה כולם פגרים מתים. שטוחים על פני הארץ מלכים ושרים. כמו שכתוב ויכחד כל גבור חיל שר ונגיד במחנה מלך אשור. ויש מפרשים בפרש בפזר. כמו תפרש כפיה. וזכר שם שדי שפירושו גובר ומנצח שנגבר על מחנה גדול כזה שדבר עליו בגאוה. וטעם בה בירושלם: תשלג בצלמון. אז בפרש שדי המלכי' תתלבן כשלג העדה שהיתה בחשך: תשלג. פועל עומר. ואפשר שהוא פועל יוצא והתי"ו כנגד הא' בצלמון בחושך כמו בצלמות: הר אלהים. יש הרים משובחים אבל הר אלהים שהוא הר סיני ואעפ"י שהוא במדבר ומקום חורב וציה והוא הר שפל הוא הר משובח כי שכן עליו הכבוד: הר בשן. הוא משובח בעבור כי הבשן הוא מקום דשן ושמן ומקום מרעה. כמו שאמר על דרך משל על הדשנות והשמנות פרות הבשן. ואמר אבירי בשן כתרוני: הרים גבנוני'. הרים הגבוהים. נקרא ההר הגבוה גבן לפי גבהותו יש לו גבנונית באמצעיתו ובו תראה גבהותו והרים הגבוהי' הם גם כן משובחי' בגבהותם. ואמר יחיד עם רבים שאמר הר ואמר גבנונים. ר"ל כל הר והר שיש לו גבהות משתנה כל אחד ואחד לפי מה שהוא. וכן יחיד עם רבים. וקבל היהודים. בדיקים ככפיר יבטח. והדומים להם. ואמר עוד הר הבשן לרוב שבחו שהוא דשן ושמן. וכולם אינם משובחים כמו הר הבית. לפיכך אמר: למה תרצדון. יש מפרשין תרצדון כמו תרקדון. כלומר מה תשבחו עצמכם אין אתם נחשבין לכלום כנגד ההר שאמר אלהים לשבתו והוא הר הבית. ורבי' האיי ז"ל פי' תרצדון לשון עיון ותוחלת. ודמהו בלשון ערבי בזה הענין. ופירושו למה אתם מעיינים ומיחלים לכבוד אין הכבוד כי אם בהר חמד אלהים לשבתו והוא הר הבית שבו בית המקדש ובעבורו כבוד ירושלם. כי בו יראה הכבוד תמיד ועזרתו ותמוכתו. כי הנה בכל ארץ ישרא' שלטה יד האויב. ועל ירושלם אמ' לא יורה שם חץ ולא יקדמנה מגן ולא ישפוך עליה סוללה. ואמר וגנותי על העיר הזאת להושיעה. ואמר אף ה' ישכון לנצח לפי שבהר סיני לא שכן לנצח: רכב אלהים רבותים. ירד רכב אלהים שתי רבבות לעזרת ישראל. על דרך שאמר הכחת ה' גבוריך. ואמר רכב אש וסוסי אש סביבות אלישע: אלפי שנאן. אלפי מן המלאכי' הנקראים שנאנים. ויש מפרשין שנאן כמו שנון. כלו' אלפים שנים: ה' בם. בא ה' עמהם כמו שבא בסיני בקדש. וב"ית בהם רפה שלא כמשפט אהוי' הסמוך לבג"ד כפ"ת כשיהיו אותיו' אהוי' במפיק. וכן ונטה עליה קו תוהו. וקול המון שלו בה: עלית למרום. ועד עתה שבות הישועה שנלכדה ארץ ישרא' וגלו העם אמר בה כאילו אתה עלית למרום ושבית שבים. כי אתה בהעלותך שמירתך מעליהם ובא האויב ונבר לקחת מתנות באדם. המתנו' שנתת באדם להשרות שכינתך ביניהם ולשמרם מכל רע. לקחת אותם המתנות עד שגם סוררי' והם מלך אשור ואשר עמו חשבו לשכון במקום הקדוש במקום יה אלהי'. והוא ירושלם שהוא משכן אלהים: ברוך ה' יום יום יעמוס לנו. ישא לנו ברכותיו האל שהוא ישועתינו שהושיענו מחיל רב ועצום:

יעמס לנו האל ישועתנו סלה: האל לנו אל למושעות וליהוה אדני
למות תוצאות: אך אלהים ימחץ ראש איביו קדקד שער מתהלך
באשמיו: אמר אדני מבשן אשיב אשיב ממצלות ים: למען תמחץ מצולות
רגלך בדם לשון כלביך מאיבים מנהו: ראו הליכותיך אלהים הליכות
אלי מלכי בקדש: קדמו שרים אחר נגנים בתוך עלמות תופפות
במקהלות ברכו אלהים אדני ממקור ישראל: שם בנימן צעיר רודם
רדם שרי יהודה רגמתם שרי זבלון שרי נפתלי: צוה אלהיך עזך זבולן
עוזה אלהים זו פעלת לנו: מהיכלך על ירושלם לך יובילו מלכים שי: מהיכלך
גער חית קנה עדת אבירים בעגלי עמים מתרפס ברצי כסף בזר עמים
קרבות יחפצו: יאתיו חשמנים מני מצרים כוש תריץ ידיו לאלהים: יחפצון

סעין לנא מוסיף פיקודיא עלוי פיקודי תקיפא דיהוא פורקננא וסעידננא לעלמין: אלהא לנא תקוף ופורקן ומן אלהא ייי מתגרין ברשיעיא מותא ומפקנות נשמתא בסרנוקא: ברם אלהא יתבר ריש בעלי דבבוי יגהר שער גבר די מתהלך בחובוי: צדיקיא דמיתו ואיתאכלו מן חיות ברא אמר ייי מבותנן אתיב אתיב צדיקיא די ישתניקו במצולתיה דימא: מן בגלל דיתחמון פורענות רשיעיא ישטשון ריגליהון בדם קטילין לישן חיות ברא מן תרכהון ידהגון מן בעלי דבבא מנהון ויסבעון: חמון בית ישראל הליכות שכינתך על ימא אלהא אמרין הליכת אלהא מליך כל עלמא בקודשא: אקדימו ואמרו שירתא בתר משה ואהרן דמנגנין קדמיהון במצע נשיא צדיקתא די עם מרים מתופפן: בכנישיא בריכו אלהא רוממו ייי עובריא במעי אמהון זרעא דישראל: תמן בנימן זעיר בשבטיא דמן שירויא נחת לימא מטול היכנא קביל מלכות מן שירויא ובתריהון נחתו רברבי יהודה רגמו יתהון שבטיא אבנין וקבילו רבנותא בתרהון רבני זבולן הוון תגריהון רבני נפתלי הוון גבריהון: פקיד אלהא עושנך איתעשן אלהא שרי בבית מקדשא דנן דעבדת לנא: מן היכלך תקבל קורבניא על ירושלם שכינתך שריא מפנקטיהון לך ייתון מלכיא קורבניא: בזוף במשריית חייבין תרע יתהון היך קניא כינשת גיברין דמתרחצין בעגליא סטות עמיא רעותיה בעמא דימתעסקן ברעותא באורייתא דזקיקא מן סימא בבר עמיא דלאגחא קרבא צבין: ייתון במי דחם אוסמבא ממצרים לאיתגיירא בנוי דכוש ירהטון למפרש ידיהון בצלו קדם אלהא:

יעמוס. פירושו ישא. וכן ויעמוס איש על חמורו: כמו וישא. על דרך לא חמור אחד מהם נשאתי. וחסר ברכותיו או טובותיו. ויתפרש החסרון לפי הענין. ורבים כמוהו. או פירושו יעמוס לנו ישועתינו שזכר אחר כן. ופירושו האל יעמוס לנו ישועתינו יום יום ברוך הוא: האל לנו אל למושעות. לנו הוא למושעות ולאויבינו יש לו להמיתם תוצאות. זהו למות תוצאות. כלומר יש לו תוצאות רבות להוציא משפטי המיתה בעניינים רבים להמית אויביו ולכלותם. כמו שטבע המצריים בים סוף. ועשר מכות. ואבני ברד על מלכי כנען. או מהומתו בין האויבים להכות איש את אחיו. כמו שנאמר בפלשתים חרב איש את רעהו מהומה גדולה מאד. וכן מכת הטחורים והעכברים בפלשתים. וכמו אלה רבים אחרים: אך אלהים. אלהים לבדו הוא שיעשה זה. כי מי יעשה כמעשיו. כי בלילה ברגע אחד הכה מאה ושמונים אלף. אלהים לבדו שיעשה זה שימחץ ראש אויביו בלא חרב ובלא חנית: קדקד שער. הקדקד הוא שמחלק את השער. לפיכך אמר קדקד שער. כי בקדקד הראש יחלק שער הראש חציו לימין וחציו לשמאל. ולפי שהקדקד מקבוע הראש יאמר לגזרות היורדות על האדם הרעות או הטובות קדקד. כמו ולקדקד נזיר אחיו בברכות. וברעות ועל קדקדו חמסו ירד: מתהלך באשמיו ימחץ קדקדו. מי שהוא מתהלך באשמיו וברשעו ולא ישוב בו: אמר ה'. האויבי' אשיב אותם מארץ ישרא' כמו שהשיבותי מצרים ממצולות ים. כלומר שלא שבו למצרים אלא טבעו בים. כך מחנה מלך אשור והכה כולם פגרים מתים. וזכר בשן שהוא בארץ הגלעד כי שם היתה תחילת מלחמת מלך אשור בישראל. כי פול מלך אשור לקח כל הארץ ההיא. וסוף מלחמותיו היה זה שבא לירושלם ושם מתו כולם: למען תמחץ רגלך בדם. תאדם. כמו הפוך תמחץ. מן חמוץ בגדים. שפי' אדום: בדם לשון כלביך מאויבים מנהו. ופי' הפסוק כן הוא למען תמחץ רגלך ותמחץ לשון כלביך המלקקים דם האויבים. כלומר כי הפגרים המתים יהיו אוכלים אותם הכלבים ותאדם לשון הכלבים מן הדם ותאדם גם כן רגל ההולך עליה. וכף רגלך וכף כלביך כנגד ישראל. ואיפשר לפרש הכף כנגד השם והוא על דרך משל. על דרך חמוץ בגדים מבצרה. ויז נצחם על בגדי. וכל מלבושי אגאלתי. ומלת בדם סמוכה למלת מאויבים הרחוק ממנו לא ללשון כלביך הקרוב. וכמוהו רבים כמו וירא אשה רוחצת על הגג. שהוא כמו וירא מעל הגג אשה רוחצת. וכן הדומים לו כמו שכתבנו בספר מכלול. לפיכך בדם קמוץ לפי שאינו סמוך ללשון כלביך אלא למלת מאויבים. ומפני מ' מאויבים אין לו משפט הסמיכות להיות בפתח. ומלת מנהו תוספת ביאור. כי כבר אמר מאויבים. ואמר עוד מנהו והוא יחיד דרך כלל. או יהיה פירושו מנהו ממלך אשור. והוא הנכון. כי הוא אעפ' שלא מת במחנה כאשר שב לארצו בבושת פנים הכוהו בניו בחרב: ראו הליכותיך. ראו ישראל בראותם מגפת האויבים ראו הליכותיך. ראו והכירו כי הליכותך היו שהלכת לפניהם והכית אויביהם. ואותם הליכות היו הליכות אלי שהוא מלכי בקדש. כלומר הוא מלך בשמי' שהוא מקום הקדש ושלח מלאכו לעזרת ישרא'. כמו שכתוב ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור: קדמו שרים. המשוררים שהיו בישראל כמו הם לשורר בפה ואחריהם הנוגנים בכלי ובתוכם העלמות תופפות. או השרים והנוגנים בתוך עלמות תופפו. ופי' תופפות מכות בתוף אשר בידם. שדרך הנשים בתוף. כמו שכתוב ותקח מרים הנביאה אחות אהרן את התוף בידה: אחר נוגנים. כמו ואחר. וכן שמש ירח. והדומים לו ומלת תופפות תואר בשקל כחלות שוממות: במקהלות ברכו אלהים. להודיע נפלאותיו לכל: ממקור ישראל. ברכו את ה' כל אותם שיצאו ממקור ישראל. כמו כל זרע יעקב כבדוהו: שם בנימין. שם בנימין ויהודה היו בימי חזקיהו. ועל שני השבטים האלו היה מלך אשור. כי שאר השבטים גלו בימי הושע בן אלה בשנה התשיעית למלכו. בשנת שש לחזקיהו. ודבר מלך אשור היה בשנת ארבע עשרה לחזקיהו. ומה שאמר שרי זבולון שרי נפתלי. כי נשארו מעטים בארץ משאר השבטים מפוזרים בארץ ישרא' מעט כאן ומעט כאן. ואף בימי יאשיהו היו שם. כמו שאומר בדברי הימים. וזכר אלה שרי זבולון ושרי נפתלי כי אותם באו לירושלם לעזור. וכן שרי יהודה מכל המקומו' שהיו שם באו לירושלם ובנימין גם כן. ופי' רגמתם קיבוצם. כלומר כי בירושלם נתקבצו כולם. ואמר בנימין צעיר רודם שהיה צעיר השבטי'. ופי' רודם רודה היה בהם. כלומר בנימין רודה היה בהם באויבים. ואעפ"י שהיו הם חיל גדול. כי אלהי' הכה אותם. ובנימין וישרא' בזזו הביזה. ומלת רודם בקמץ קטון תחת קמץ גדול. וכן המעלם מים. ואמר שם ר"ל במקו' הברכה והתהלה יהיו כולם השרי' והגדולי' שבשבטי' אלו ויברכו כולם הש' במקהלות העם. ורבותינו ז"ל דרשו הפסוק הזה על ישראל כאשר עברו הים ואינו מסדר המזמור: צוה אלהים עוזך. כנגד ישרא' בדרך כלל. או כנגד חזקיהו. אמר הנס והעוז הזה שהיה לך על האויב אלהיך צוה אותו. לפיכך הודו כולם ואמרו עוזה אלהים זו פעלת לנו. העוזה הזאת אלהים אתה פעלת לנו אותה. ועוזה נכתב בו"ו עם הדגש. והדומים כתבנו בספר מכלול: מהיכלך. על ירושלם. יש מפרשין המ"ם במקום בי"ת. וכן ה' מסיני בא. כמו בסיני. ואין צורך להוציאם ממשמעם. ופי' מהיכלך כמשמעו. כמו נורא אלהים ממקדשיך. כלומר מהיכלך ששם שוכן הכבוד יצא על ירושלם העוז שניצלה מן האויב מה שלא ניצלו שאר ערי יהודה. לפיכך יובילו לך מלכים מנחה. שיכירו כי העוז בא להם לישראל מכבודך השוכן בתוכם. לפיכך יובילו לך מלכים מנחה: גער חית קנה. גער ענין השחתה. וכן גערת גוים אבדת רשע. גער מקור בפלס שבב המלך. ופירושו כגער חיית קנה. או יהיה גער צווי במקום תי"ו אותן. וכן שים קנך כמו תשי'. כלומר אז יובילו לך מלכים שי כשתגער בחית קנה: ועדת אבירי'. שבאו בעגלי עמים ושחת אותם עד שהנשאר בהם בא מתרפס לפניך ברצי כסף. ופי' חתיכו' כסף: ופירוש בזר עמים קרבו' יחפצון. כשפזר אותם עמים שהיו חפצים למלחמות: בזר. כמו פיזר. וכן ורכוש להם יבזור. כמו יפזור. והבי"ת והפ"א ממוצא אחד. וחית כמו עדת. כמו שפירשנו למעלה. וקנה הוא הרומח. ר"ל עדת הרומחים שנלחמים ברמחים: מתרפס. כמו משתטח. וכן התרפס ורהב רעך. ועגלי עמים. הם המלכים והשרים. דמה אותם לעגלים כמו סבבוני פרים רבים: יאתיו חשמנים. הם הסגנים והגדולים. כמו שנקרא מתתיה בן יוחנן כהן גדול חשמונאי. וכן בניו נקראו חשמונים. כשבא סנחריב ממלחמת כוש ומצרים בא עם כל השבי ההוא לירושלם וחנה על העיר ובלילה ההוא יצא מלאך ה' והכה במחנה אשור ויצאו ישראל ובזזו כל הביזה ההוא. ועל זה נאמר נתתי כפרך מצרים כוש וסבא תחתיך. וכן נאמר יגיע מצרים וסחר כוש. וסבאים אנשי מדה עליך יעברו ולך יהיו וגו'. ואותם שנצלו מן המגפה שבו לדת ישראל. שנ' אך בך אל ואין עוד אפס אלהים. ועליהם נאמר יהיו חמש ערי' בארץ מצרים מדברות שפת כנען ונשבעים בה' צבאות. וכל הפרשה. וכן אמ' הנה יאתיו חשמנים מני מצרים ושי יביאו למקדש. וכן עדת כוש תריץ ידיו במנחה לאלהים. ואמ' תריץ על הידים ואעפ"י שהרגלים הם הרצים לפי שהידים הם המביאות המנחה:

ממלכות הארץ שירו לאלהים זמרו אדני סלה: לרכב בשמי שמי
קדם הן יתן בקולו קול עז: תנו עז לאלהים על ישראל גאותו ועזו
בשחקים: נורא אלהים ממקדשיך אל ישראל הוא נותן עז
ותעצמות לעם ברוך אלהים: ס ט

למנצח על שושנים לדוד: הושיעני
אלהים כי באו מים עד נפש: טבעתי ביון מצולה ואין מעמד באתי
במעמקי מים ושבלת שטפתני: יגעתי בקראי נחר גרוני כלו עיני
מיחל לאלהי: רבו משערות ראשי שנאי חנם עצמו מצמיתי איבי
שקר אשר לא גזלתי אז אשיב: אלהים אתה ידעת לאולתי ואשמותי
ממך לא נכחדו: אל יבשו בי קויך אדני יהוה צבאות אל יכלמו בי
מבקשיך אלהי ישראל: כי עליך נשאתי חרפה כסתה כלמה פני:
מוזר הייתי לאחי ונכרי לבני אמי: כי קנאת ביתך אכלתני וחרפות
חורפיך נפלו עלי: ואבכה בצום נפשי ותהי לחרפות לי: ואתנה
לבושי שק ואהי להם למשל: ישיחו בי ישבי שער ונגינות שותי שכר:
ואני תפלתי לך יהוה עת רצון אלהים ברב חסדך ענני באמת
ישעך: הצילני מטיט ואל אטבעה אנצלה משנאי וממעמקי מים: אל
תשטפני שבלת מים ואל תבלעני מצולה ואל תאטר עלי באר פיה:

עז
נתן
צומות
מיחל
כלמה
מוזר
שתי

מלכוות ארעא שבחו קדם יי שבחו יי לעלמין: ליתיב על כורסיה
בשמי שמיא מן לקדמין הוא במימריה יהב בקליה קל רוח נבואתא
לנביא: הבו יקר עושנא לאלהא די על ישראל גיותנותיה ועושניה
בשמיא: דחיל אלהא מן בית מקדשך תקיפא דישראל הוא יהב עושנא
ותוקפא לעמיה בריך אלהא: לשבחא על גלוות
סנהדרין על יד דוד: פרוק יתי אלהא ארום מטו משירית חייבין עד
די אעיקין לי היך מיא דמטו עד נפשא: טמעית בגלותא היך בסוא
דמצולתא ולית אתר למקום מטית בעמקי תקוף סיעת רשיעי ומלכ
רשיעא אגלי יתי: אשתלהיית במקרי אתחרחר ענקי כלו עיני מן
לאורכא לאלהי: סגיעו מן סערן דרישי סנאי מגן תקפו מקטיני
בעלי דבבי סהדי שקרא דלא אנסית על סהדותהון הכבן אשלם:
אלהא את ידעתא לטפשותי וסורחנותי מן קדמך לא אתכסיאו:
לא יבהתון בי דסברין עלך ולא יכספון בי דתבעין אולפן מינך אלהא
דישראל: ארום אמטולתך סוברית חיסודא חפת כיסופא אפי:
נוכרי איתחשיבית לאחי והיך בר עמין לבני אמי: ארום טננא דבית
מקדשך גמרת יתי וחסודי רשיעי דמחסדין לך במשתפהון טעוותהון
לאיקרך נפלו עלי: ובכית בצומא דנפשי והות חיסודתי לקלנא לי:
ויהבית תחות כסותי סקא והויית להון למתלא: ימללון עלי יתבי תרע
בית קרנתא וזמריהון דאזלין למשתי מרוות בבית קרקסון: ואנא
צלותי קדמך יי בעידן רעוא אלהא בסגיעי טובך עניתי בקשוט פורקנך:
פצא יתי מן גלותא דמתיל לטינא ולא אטמוע אתפצי מן סנאי דדמין לעומקי
מוי: לא יגלייתי מליך תקיף ולא יסלעים למחפי עלי מצולת חסין ולא תיתפתח עלי גהנם פומה:
עני

ממלכות הארץ. כי מכל הארצות היו שם: לרוכב בשמי שמי קדם. שמי שמי כמו שמי השמים והוא הגלגל העליון המקיף בכל. הנקרא ערבות כמו שכתבנו. ובאומרו קדם מפני שהשמים ואותיהם הם עומדים מקדם מיום שנבראו ולא כן אותי הארץ: הן יתן בקולו קול עוז. יתן על האויבים בקולו שהוא קול עוז: תנו עוז. בדבריכם תנו לו העוז. כי עוזו עשה לכם נקמה באויביכם ולא בכחכם ובעוצם ידיכם: על ישראל גאותו ועוזו בשחקים. וי״ו זו היא וי״ו ההשואה כוי״ו מים קרים על נפש עיפה ושמועה טובה מארץ מרחק. כלומר כמו שנראה עוזו בשחקים. כמו שנאמר השמים מספרים כבוד אל. כן נראית גאותו על ישראל. כי נלחם בעבורם באויבים בגאוה ובעוז: נורא אלהים ממקדשיך. היראה תבוא לבני אדם ממקדשך כי שם שוכן הכבוד ומשם יבאו הנפלאות בישראל בשכון כבודו עליהם וביניהם ואתה נורא בעבורם. וכתוב ממקדשיך ביו״ד לשון רבים. כי מקדש מטה מכוון כנגד מקדש של מעלה שהוא כסא הכבוד. ומפני זה נבחר המקום ההוא. או ריבוי מקדשיך כי המקדש היה שלשה בתים אולם והיכל ודביר: אל ישראל הוא נותן עוז ותעצומות לעם. בקמץ הלמד מורה על הידיעה. כלומר העם הידוע. והוא ישראל שהוא עמו: ברוך אלהים. ועל דבר זה ראוי שנודה לו ונאמר ברוך אלהים. ויש מפרשין זה המזמור לעתיד במלחמת גוג ומגוג. והנכון בעיני מה שכתבתי בו:

למנצח על שוסנים לדוד. המזמור הזה נאמר על לשון הגלות והוא מדבר לשון יחיד דרך כלל. או כל אחד מבני הגלות מתפלל ובוכה על צרותיו ואומר: הושיעני אלהים כי באו מים עד נפש. עד נפש. עד עת יציאת הנפש. כלומר קרוב למיתה. ודימה צרות הגלות למים שהוא בהם עד צוארו שהוא קרוב למות: טבעתי ביון מצולה. כרה בתוך כרה. לפיכך ואין מעמד. פי׳ המצולה היא מעמקי מים ויטבע אד׳ בהם. וכן יטבע ביון אעפ״ שאין מצולה. ומעמד. פעול מבנין הפעיל ופירושו ואין אחד מחברי שהוא מעמד כי במים טבעתי: באתי במעמקי מים. ושבולת שטפתני. שבלת הוא מרוצת המים. ופי׳ ושבולת או שבולת. כי במעמקי מים יטבע אדם בהם ולא ישטוף. ושבולת הנהר אעפ״ שאינו מעמקים ישטוף האדם בו. וכל זה רמז לצרות הגלות החזקות: יגעתי. כי הטובע צועק לעזרה ואני יגעתי בקראי עד שנחר גרוני. ונחר כפעל שורשו חרר. מן ושכן חררים שהוא מקום היובש: כלו עיני מיחל לאלהי. כי הטובע ישא עיניו למעלה מיחל אם יבא אדם ויושיעהו. ואני מיחל לאלהי עד שכלו עיני מהביט למעלה. וזה רמז לאורך הגלות: רבו. רבו במספר עצמו בכח: שקר. כמו חנם. והוא כולו שגול באתנח: אשר לא גזלתי. ישימו לי עלילות דברים לאמר גזלתי ומחייבים אותי להשיב כאילו גזלתי. כלומר לוקחים ממני בטענות הבל: אלהים. לאולתי. בדברים שאני סכל בהם: ואשמותי. שאני אשם בשגגה לא נכחד ממך דבר. ואתה ידעת שהם מאשימים אותי בחנם: אל יבשו בי. כי אני אקוה בגלות. ולעפ״ שארך. ואם תאחר תקותי כל הקוים אליך תאחר תקותם ויבושו כי יאמרו אלה היו מקוים באלהיהם בגלותם ואין מושיע. מעתה אין לנו להוחיל אליו ויבושו ועל תוחלתם שהוחילו עד עתה: אל יכלימו בי. הוא כפל ענין במלות שונות כמנהג. וזכר צבאות כי הוא אדון צבאות מעלה שהם צבאות שמים. והוא אדון צבאות ישראל והוא כתנם בגלו. והוא יוציאם משם. ובקריאה הוא אלהים צבאות. והוא כמו אלהי צבאות. ויבא כמ״ש בסמיכות. כמו אומרים אמת. ואם כדברי האומר אינו נמחק הוא שם בפני עצמו ולא נסמך אלהים אליו. ובכתיבה הוא יו״ד ה״א וי״ו ה״א והוא שם תואר. והתואר נסמך. אבל שם העצם אינו נסמך. כי יש בזה השם שם העצם והוא השם האמיתי לו לבדו. והוצא השם במקומות להיותו תואר והוא אשר הוצאל במלאכים ובמלכים במקומו שיקראו בשם ה׳. וכן ה׳ שהוא בשלש עשרה מדות האחד שם העצם והשני שם התואר: כי עליך. בעבורך אני סובל החרפה בגלות. כי אילו הייתי רוצה לצאת מדתך ולשוב לדתם הייתי גדול כאחד מהם: מוזר. מופעל מן זר. ר״ל כי הם יחשבו אותי זר ואחי הם בני ישמעאל ובני אמי הם בני עשו: כי קנאת ביתך. שהם מושלים בו ואני בחוץ: וחרפות חורפיך. חורפי השם חורפיך. כי אומרים אין לי תקוה ולא נצא לעולם מהגלות ואתה אמרת להוציאנו ולגאלינו בקרוב או ברחוק. או יהיה פי׳ חורפיך על אמונת הגוים שמדברים סרה על האלהות: ואבכה בצום נפשי. חסר וי״ו כמו שמש ירח. ראובן שמעון. פי׳ ואבכה ובצום נפשי. כמו תענו את נפשותיכם. כלומר אני בוכה ומתענה תמיד: ותהי לחרפות לי. אתה הוא לי לחרפות שיחרפוני עליך. או פירושו שיחרפוני הגוים על אמונת האמת שאני מחזיק בה ולא אשוב לאמונתם אם כן אתם לי לחרפות: ואתנה למשל. כי על כל דבר גרוע יזכרו יהודי: ישיחו. כשיאספו לשבת בשער או לשתות בי היה שיחתם ללעג ולקלון: ואני. הם משיחים בי ומלעיגי׳ לי ואני אין לי אלא תפילתי לך שתושיעני מידם. ואמר עת רצון. כלומר אני תפילתי לך תמיד אולי יהיה באחת העתות עת רצון שתקבל את תפילתי להוציאני מן הגלות: ענני באמת ישעך. ברוב חסדך ואמתך ענני שהאמת הבטחתך לי. והמענה הוא ישעך שתתן לנו. והאמת היא הישועה. והחסד להחיש הישועה. לפיכך אמר ברוב כי רב חסד צריך להחיש הגאולה ולא יפנה למעשינו הרעים: הצילני מטיט. וזאת היא תפילתי. ואמר אל אטבעה. ואמר למעלה טבעתי ביון. ואמר אל תשטפני ואל תבלעני. ולמעלה טבעתי שטפתני. מה שאמר למעלה הוא על דרך הצרה הגדולה הקרובה למות. כי הקרוב למות יאמרו עליו מת. כמו שאמר בכבל וימת לבו ולא מת עד עשרה ימים. ואמר בירמיהו וימת תחתיו מפני הרעב. ומה שאמר עתה אמר על המיתה הגמורה שלא אהיה בגלות כל ימי עולם: משונאי וממעמקי מים. וי״ו וממעמקי וי״ו ההשואה. כמו ושמועה טובה מארץ מרחק כמו שכתבנו למעלה במזמור. וכן אמר ואכלה משונאי. כמו אם אכלה: ממעמקי מים. פי׳ השונאים שהם כמו מעמקי מים: אל תשטפני. ואל תאטר עלי. כמו אל תסגור. וכן איטר יד ימינו. ואם יסגור פי הבאר אין לו מוצא ממנו. והבאר הוא הגלות:
ענני ה׳

ענני יהוה כי טוב חסדך כרב רחמיך פנה אלי: ואל תסתר פניך
מעבדך כי צר לי מהר ענני: קרבה אל נפשי גאלה למען איבי פדני:
אתה ידעת חרפתי ובשתי וכלמתי נגדך כל צוררי: חרפה שברה לבי
ואנושה ואקוה לנוד ואין ולמנחמים ולא מצאתי: ויתנו בברותי
ראש ולצמאי ישקוני חמץ: יהי שלחנם לפניהם לפח ולשלומים
למוקש: תחשכנה עיניהם מראות ומתניהם תמיד המעד: שפך
עליהם זעמך וחרון אפך ישיגם: תהי טירתם נשמה באהליהם אל
ושב יהי יושב: כי אתה אשר הכית רדפו ואל מכאוב חלליך יספרו:
תנה עון על עונם ואל יבאו בצדקתך: ימחו מספר חיים ועם צדיקים
אל יכתבו: ואני עני וכואב ישועתך אלהים תשגבני: אהללה שם
אלהים בשיר ואגדלנו בתודה: ותיטב ליהוה משור פר מקרן מפריס:
ראו ענוים וישמחו דרשי אלהים ויחי לבבכם: כי שומע אל אביונים
יהוה ואת אסיריו לא בזה: יהללוהו שמים וארץ ימים וכל רמש בם:
כי אלהים יושיע ציון ויבנה ערי יהודה וישבו שם וירשוה: וזרע
עבדיו ינחלוה ואהבי שמו ישכנו בה:

ע

למנצח לדוד להזכיר: אלהים
להצילני יהוה לעזרתי חושה: יבשו ויחפרו מבקשי נפשי יסגו אחור
ויכלמו חפצי רעתי: ישובו על עקב בשתם האמרים האח האח:
ישובו

עניתי יי ארום טב חסדך היך כסגיעות רחמך תסתכל לותי: ואל
תסתלק שכינתך מעבדך ארום עיקא לי סרהיב עני יתי: קרב לות
נפשי פרוקיתה מטול דלא איתרברבו עלי בעלי דבבי פרוק יתי:
את ידעת קלני ובהתי וכיסופי לקיבלך קיימין כל מעיקי:
קלנא תברת לבי והא היא מוצא ואסתכית למרי הספידיא וליתהון
ולמרי תנחומין ולא אשכחית: ויהבו בסעודתי מרירת רישי חורמני
ולצחותי אשקיין יתי חלא: יהי פתוריהון דסדרו קדמוי באכלי
קדמיהון לקולא ונכסתהון לתקלא: איתחשכן עיניהון מן למחמי
וחרציהון תדירא תזעזע: שדי עליהון רוגזך ותקוף רוגזך ידביקינון:
תהי משכנתהון צדיא במשכנהון לא יהי יתיב: ארום די אנת מחיתא
רדפו ומן דכאיב על קטולך ישתעין: הב עוית על עויתהון ולא
ידכון למיעל בכינשת צדיקיך: יתמחון מספר דכרין חייא ועם צדיקי
לא איתכתבון: ואנא עניא וכאיבא פורקנך אלהא תשזבינני: אשבח
שום אלהי בשירא וארבוניה בתודתא: ותושפר צלותי קדם יי מן
תור פטים ובחיר דקריב אדם קדמאי דקדימוי קרנוי לטילפוהי: חמון
עינותנותא ויחדון תבעי אולפן מן קדם אלהא ויחיו לבכון: ארום
מקבל צלותהון דחשיכי יי ולאסירוי לא בסר: ישבחוניה מלאכי שמי
ויתבי ארעא ימיא וכל דרחשין בהון: ארום אלהא יפרוק ציון וישכלל
קירוין דיהודה ויתובון תמן וירתונה: ובני עבדוי יחסנון יתה ורחמי
שמיה ישרון בגוה: לשבחא על יד דוד למדכר על צרוך לבונתא: אלהא לפצאה יתנא יי לסעידנא זריז: יבהתון ויחפרון תבעי נפשי יזורון
לאחורא ויכספון דצביין בישתי: יתובון לאחורא מטול דיכמנו עלי יתפרעון היך בהיתהון דאמרין עלי חדינא חדינא:

ענני ה'. כי טוב חסדך· חסדך טוב הוא. ולא יהיה נמנע ממני ואעפ"י שאני חוטא כרוב רחמיך פנה אלי לא כמעשי: ואל תסתר· כמו שאמ' פנה אלי. והוא על
דרך משל כי מי שאינו חפץ באדם מסתיר פניו ממנו· ולפי שצר לי מהר צריך שתענני במהרה: קרבה אל נפשי· קרבה כאילו הוא רחוק ממנה בעודה בגלו:
גאלה· באל אותה: למען אויבי· שלא יאמרו כי אין יכולת בידך לפדותי: אתה ידעת· זכר החרפה בשלם למובות. כלומר בכל מיני חרפה: נגדך· כי אין
נסתר ממך· ופי' כל צוררי שאתה רואה אותם כנגדך והם חושבים שלא תראה: חרפה· ואנושה. משפטו ואנושה· והאלף בא הפועל כעלמת ואלף אית"ן·
והוא מענין אנוש מכתך. שהוא עני' כאב והשורק הוא מקום חולם· כמו לא תעבורי מזה. ישפטו הם: ואקוה לנוד ואין· קויתי שיהיה אחד מהם שירחם
עלי ויבא. לנוד לי ולנחמני על שברי ואין· ואקוה הוי"ו קמוצה· וענינו עבר· ואמר ולמנחמי' והלמ"ד פתוחה מורה על הידיעה. ר"ל לאותם שהיו נרא' לי כאוהבי:
ויתנו בברותי· במאכלי· מן הביאו הבריאה. ר"ל אפי' בעת הגלות שארכה לשמות וליהכות הם ממררים לי בריבם עמדי· כמו מי שיהיה רעב וירצה לאכול
ויתנו ראש ולענה במאכלו. או כמי שהוא צמא ויסקוהו חומץ. שנמצא בעוד שיקוה להיות נהנה הוא מיצר: יהי שולחנם· כנגד ברותי: ולשלומים למוקש·
ומה שיקוו הם לשלומים יהי להם למוקש: תחשכנה עיניהם. המעד· כווי מבניין הפעיל ובא בפתח בהפסק. וכן כפך מעלי הריקך. כאשר לא יראו ימעדו
רגליהם ויפלו· ר"ל שיפלו ממעלתם ומגאותם. וזכר המעדה במתנים כי עיקר היות כח האדם בקומה ובכח הוא חוזק המתנים· וכן אמר מחץ מתנים קמיו
ומשנאיו מן יקומון· ואמר חברה בעת מתניה· וכאמר חזק מתנים ואמיץ כח: שפוך עליהם זעמך· וישיגם שלא יוכלו להמלט מזעמך ומחרון אפך: תהי
טירתם. ארמנותם: כי אתה· ר"ל כי אתה עשית כל זה הרע שהם עושים. כי אם היית אתה חפץ לא היה בהם כח להרע לי אלא מה שהכית אתה רדפו הם:
ואל מכאוב חלליך· כמו ועל מכאוב· כמו אל ההרים לא אכל· ופירושו להכאיב חלליך יספרו זה לזה· על דרך אלהים עזבו רדפו ותפשוהו· אומרים זה לזה
חללי האל הם ככה אותם· ואלל זה אינו ר"ל שמת לגמרי כי לא יכאב אדם שמת אלא קרוב למיתה· וכן יאנק חלל: תנה עון על עונם. פירושו עונש עונם. וכן
כי לא שלם עון האמורי עד הנה. גדול עוני מנשוא. ר"ל תנה להם עונש על עונם שעוו בנו: ואל יבואו בצדקתך· בצדקה שאתה עושה עם ישראל ובטובה שאתה
עתיד לעשות· אבל יבואו הם באותה צדקה· על דרך שאמר הנביא ובל יראה גאות ה'. או פירושו לאחר מיתה לעולם הבא. והפסוק הבא אחריו מפרש זה:
ימחו מספר החיים· הפסוק כפול בענין במלות שונות· וימחו ר"ל שלא יכתבו בספר החיים שהוא חיי העולם הבא: ואני עני וכואב. להם לא תתן ישועתך אבל
לי תתן שאני עני וכואב בגלות: ישועתך תשגבני: אהללה שם אלהים בשיר· כשתוציאני מן הגלות בתודה שאודה חסדו ואקריב לפניו
קרבן תודה: ותיטב. התהלה שאהללנו בשיר תיטיב לו משור פר· או טעם ותיטיב על התודה שזכר· ויהיה פירושו תודת הפה. ופירוש משור פר משור ומפר·
ומ"ס משור במקום שנים עומדת· והשור הוא הגדול והפר קטן ממנו· ופירו' מקרין מפריס טעמו על הפר שהוא בעל קרנים. ופרסותיו מזוקות· כי קודם שיהיו
לו קרנים פרסותיו רבו. ואמר זה לפי שפחו' מזה לא יכשר לקרבן· ופר הנזכר לקרבן בתודה הוא בן שלש שני', ורבותינו ז"ל אמרו משור שהקריב אדם הראשון·
ואמרו שור שהקריב אדם הראשון קרנותיו קודמין לפרסותיו· שנאמר מקרין ומפריס. ואמרו עוד קרן אחת היה לו במצחו. מקרין כתיב בלא יו"ד: ראו
ענוים· יראו ענוים הישועה וישמחו לה· כי הענוים הם שיראו הישועה. כי אותם שלא ישובו אל ה' בעת הגאולה יכלו ויאבדו'· כמו שאמר והבאתי את השלישי
באש וגו'· ואמר שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב וגו'. ודורשי אלהים הם הענוי'· והוא כפל דבר במלות שונות. הם יראו ויחי לבבם· ואמ' לבבכם·
בדרך המקרא לזכור לנוכח ושלא לנוכח בפסוק אחד· כי יבושו מאלים אשר חמדתם· ותחפרו מהגנו' אשר בחרתם: ויחי לבבכם. כמו ישמחו שאמר· כי
הדואג והכואב לבו כמו מת. כמו שאמר לבי חלל בקרבי· וכן ישראל בגלות· ובבא השמחה יחיה הלב. כמו שנאמר ותחי רוח יעקב אביהם: כי שומע
אביונים. הם בני הגלות והם אסיריו. ואעפ"י שהם אסירי הגוים· כי כאשר ירצה הוא לא יהיו אסיריהם. ויאמרו אז הגוים כי ה' שומע אל האביונים ולא בזה
אותם בגלותם כאשר היו הגוים אומרים: יהללוהו שמים וארץ. על דרך משל שתרבה השמחה והתהלה בעולם. כמו שאמר גם כן במקום אחר. ישמחו
השמים ותגל הארץ· ויאמרו בגוים ה' מלך. ואמר גם כן במקום אחר ירעם הים ומלואו יעלוז השדה וכל אשר בו. וכן אמר הנה ימים וכל רמש בם: כי אלהים
יושיע ציון. כי בהיותם ברשות הגוים היה כאדם גולה ואסיר· וזכר ציון וערי יהודה כי הם העיקר והוא הדין לשאר ערי ישראל· או סמך הכל אל יהודה לפי
שהמלך משבט יהודה: וישבו שם וירשוה· אסיריו שזכר: וירשוה· בצירי מגזרת פועל יורש. כמו כי חפץ בבת יעקב· וכינוי וירשוה על ציון או על ערי יהודה
שזכר· על כל אחת מהן. או על ארץ ישראל כולה ואעפ"י שלא זכרה הנה זכר ציון שהיא ראש הממלכה: וזרע עבדיו· כלו' הם ובניהם ינחלוה:

למנצח

לדוד להזכיר· המזמור הזה חברו דוד בעת שהיה בורח מפני שאול או מפני אבשלום· והוא הנכון. בעבור המזמור הבא אחריו
שיוכיח כי בברחו מפני אבשלום חברו כמו שנפרש: אלהים להצילני· מהר להצילני. ואמר הפסוק שהוא כפל ענין יוכיח חסרונו.
או יהיה פירושו בלא חסרון. ויהיה טעם חושה למלת להצילני ולמלת לעזרתי· וכמו שכפל הענין כפל הקריאה· ואמ' אלהי'. ואמ' ה':
יבושו ויחפרו. כפל ענין במלות שונות לחזק הענין כמנהג: ישובו אחור· ישובו אחור ממחשבותם שחשבו להרע לי· ובאשר לא תעלה מחשבתם יבושו
ויכלמו: ישובו על עקב בשתם. ישובו אחור בשכר בשתם שעשו לי הם יבושו ויכלמו בשובם אחור. שכר הבושת שעשו לי מדה כנגד מדה: עקב. ענינו
שכר. כמו והיה עקב תשמעון: האח האח. שהיו אומרים בברחי שמחה שמחה:
ישיבו

ויחדון וידוצון במימרך כל תבעי אולפן מינך ויימרון תדירא יסגי
יקריה דייי רחמי פורקנך: ואנא עניא וחשוכא אלהא זריז לי סעדי
ושזבותי את הוא ייי לא תאחר: במימרך ייי רחיצית לא
אבהת לעלם: בצדקתך פצי יתי ושזבינני אצלי לותי אודנך ופרוק
יתי: הוי לי לטינר תקיף עשין למיעל תדירא פקדתא למפרק יתי ארי
תוקפי וכרכי חוסנא את: אלהא שיזיב יתי מן יד רשיעא מן ידא דמרי
עילא וקטיף: ארום את הוא סוברי ייי אלהי רוחצני מן טליותי:
עליך סמכית מן כריסא מן מעינא דאמי אנת מפקי במימרך תושבחתי
תדירא: היך תמהא הויתי לסגיעין ואנת רוחצני ועושנא דילי:
יתמלי פומי תושבחתך כל יומא שיבהורך: לא תטלוק יתי לעידן
סיבו כד יפסוק חילי לא תשבקינני: ארום אמרו בעלי דבבי עלי ביש
ונטרי נפשי יתמליכו כחדא: למימר אלהא שבקיה רדופו ואחידו
יתיה ארום לית דפצי: אלהא לא תרחיק מיני אלהי לסעדי זריז:
יבהתון ישתיצון סוטני נפשי יתעטפון קלנא וכיסופא תבעי בישותי:
ואנא תדירא אוריך ואוסיף על כל תושבחתך: פומי ישתעי צדקותך
כל יומא פורקנך ארום לא ידעית מיניינהון: איעול בגבורתא דייי
אלהים אדכר צדקותך בלחודך: אלהי אליפתני בניסיא מן טליותי
ועד העידנא אשני פרישתך: ולחוד עד זקנתא וסיבותא אלהא לא
תשבוק יתי עד דאתני תקוף אדרעך לדר דרי ולכל דייתי כח גבורתך
: וצדקתך אלהא עד שמי מרומא די עבדתא רברבן אלהא מן כוותך
: די אחזיתני עקן סגיען ובישן תתוב תחייתנא ומתהומיא ארעיתא
תתוב תיסק יתנא: תסגי רבותי ותחזור תנחמינני:
לחוד אנא אודי קדמך בזיני זמר וניבלא אתני קושטך אלהי אשבח קדמך בכינרא קדישא ישראל:

ישישו וישמחו בך כל מבקשיך ויאמרו תמיד יגדל אלהים אהבי
ישועתך: ואני עני ואביון אלהים חושה לי עזרי ומפלטי אתה יהוה עזרתי אלהי
אל תאחר:

ע א

בך יהוה חסיתי
אל אבושה לעולם: בצדקתך תצילני ותפלטני הטה אלי אזנך
והושיעני: היה לי לצור מעון לבוא תמיד צוית להושיעני כי סלעי
ומצודתי אתה: אלהי פלטני מיד רשע מכף מעול וחומץ: כי אתה
תקותי אדני יהוה מבטחי מנעורי: עליך נסמכתי מבטן ממעי אמי
אתה גוזי בך תהלתי תמיד: כמופת הייתי לרבים ואתה מחסי עז: תהלתי
ימלא פי תהלתך כל היום תפארתך: אל תשליכני לעת זקנה ככלות לרבים
כחי אל תעזבני: כי אמרו אויבי לי ושמרי נפשי נועצו יחדו: לאמר
אלהים עזבו רדפו ותפשוהו כי אין מציל: אלהים אל תרחק ממני
אלהי לעזרתי חושה: יבשו יכלו שטני נפשי יעטו חרפה וכלמה חושה
מבקשי רעתי: ואני תמיד איחל והוספתי על כל תהלתך: פי יספר
צדקתך כל היום תשועתך כי לא ידעתי ספרות: אבוא בגבורות אדני ספורות
יהוה אזכיר צדקתך לבדך: אלהים למדתני מנעורי ועד הנה אגיד
נפלאותיך: וגם עד זקנה ושיבה אלהים אל תעזבני עד אגיד זרועך
לדור לכל יבוא גבורתך: וצדקתך אלהים עד מרום אשר עשית יבא
גדלות אלהים מי כמוך: אשר הראיתנו צרות רבות ורעות תשוב גדולות
תחיינו ומתהומות הארץ תשוב תעלנו: תרב גדלתי ותסב תנחמני: כי
גם אני אודך בכלי נבל אמתך אלהי אזמרה לך בכנור קדוש ישראל: אלהי

תיבוען

ישישו וישמחו . הם יבושו וכל מבקשיך ואוהבי ישועתך ישישו שתושיעני: ויאמרו תמיד יגדל ה' אלהים. כמו גדול אלהים. שמראה גדולתו לאוהביו ומושיעם
מיד רבים מהם: ואני עני ואביון. קרא עצמו כן לפי שהוציאו בנו מן המלוכה:

בך ה' חסיתי. נראה כי המזמור הזה אמרו סמוך למזמור אשר לפניו לפיכך לא אמר בו פתיחה למנצח ומזמור. ואמר זה המזמור בברחו מפני
אבשלום בנו. ותעד מה שאמר אל תשליכני לעת זקנה. ובברחו מפני שאול לא היה זקן אלא בן שלשים. ואמר בך ה' חסיתי. וכיון שחסיתי
בך ידעתי כי לא אבוש לעולם: בצדקתך. לא בצדקתי. כי ידע דוד כי זה היה עונש עון אוריה. כמו שאמר הנביא הנני מקים רעה מתוך
ביתך: היה לי לצור מעון לפי שברח ממעונו בירושלם מפני אבשלום בקש מהאל שיהיה לו לצור מעון להשגב בו מפני בנו: צוית להושיעני. כמו תצוה
עבר במקום עתיד. או פי' צוית פעמים רבות להושיעני. כן תושיעני עתה. והמצוה היא למלאכים. כמו שכתוב כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך:
אלהי פלטני. אמר רשע על אבשלום. מכף מעול וחומץ. על אחיתופל. וחומץ בצדי כמו בסמך. וכן השביסים. מן ושבצת: כי אתה. מנעורי. כלו' מנעורי
הכרתי וידעתי כי אתה האל ושמתי מבטחי בך ותקותי: עליך נסמכתי מבטן. ולפי' שלא מדעתי בצאתי מן הבטן עליך נסמכתי. כי אתה המכין מזוני
ממעי אמי: אתה גוזי. מוציאי. כמו ויגז שלוים מן הים. והוא תואר מבנין הע' גזת בשקל טוב: בך תהלתי תמיד. שאני מתהלל בך תמיד על הטובות שעשית
עמי: כמופת הייתי לרבים. כי רבים יוסרו בראותם כי הענשתי על העון. ואני מופת להם כי תענים על העון ואתה מחסי על העון. כי אעפ' שאני בורח בעונם
עוני אתה מחסי עוז שתשיבני למלכותי. והחכם רבי אברהם בע"ז פירש הטעם בעבור שסמכתי עליך ואתה לא סמכתני הייתי כמופת לרבים שלא היו מאמינים
בך: ימלא פי תהלתך. כשתצילני אהללך בכל פי ואזכיר כל היום תפארתך שאני מתפאר בך שתושיעני: אל תשליכני. עתה כשאני זקן וכלה כחי אל תשליכני
ואל תעזבני היה עתה כחי ומעוזי: כי אמרו. לי. בעבורי. ובפסוק האחר מפרש מה אמרו לו ומה נועצו יחדיו עליו. ופי' ושומרי נפשי שהיו אוהבים ושומרים
נפשי מתחילה ועתה נועצו עלי יחדיו. ויש לפרש שומרי נפשי אויבים שהם שומרי נפשי לרעה. וכמוהו אם חטאתי ושמרתני להרע לי בכל יום. או פי' שומרי נפשי
שלא תנצל מידם. וכמוהו לשומרו ולהמיתו בבקר: לאמר אלהים עזבו. כלומר עד הנה עזרו והיה מצליח במלחמותיו. אבל עתה נראה כי עזבו כי אפי' בנו
רודף אחריו להמיתו ואין מציל. כי אלהים שהיה מצילו עד עתה עזבו: רדפו ותפשוהו. כל אחד היה אומר לחבירו רדפוהו ותפשוהו. כמו שאמר נועצו יחדיו:
אלהים אל תרחק ממני. כמו שהם חושבים שרחקת ממני הראה להם שלא רחקת ממני: יבושו יכלו. כשיכלו יבושו: ואני תמיד. אעפ"י שאני בצרה אני
תמיד איחל שתושיעני: והוספתי על כל תהלתך. אני מיחל שאוסיף עוד להללך בהושיעך אותי על כל מה שהללתיך בצרות שעברו עלי שהושעתני מהם:
והוספתי. קריאתו מלעיל: פי יספר צדקתך כל היום. כמו כל הימים. וכן אותך קויתי כל היום. כלו' בהושיעך אותי על כל מה שהללתיך פי יספר תהילתיך
אעפ"י שים עלי לספר כל היום תשועתך. כי תמיד אתה עושה עמי טובות עד שלא ידעתי להם ספורות. והוא שם כמו מספרים. ספורה בשקל בשורה: אבוא בגבורות.
כשאבא להלחם עם אשר כנגדי לא אבא בגבורת הגבורי' ולא אבטח בגבורתם אלא בגבורתך אבא. ואזכיר צדקתך לבדך כי אין לי צדקה ומרפא אלא ממך:
אלהים למדתני. שנתת לי לב מבין מנעורי להכיר כי הכל מאתך. ומנעורי ועד הנה אגיד בשעת הזקנה והשיבה ובכל זמן נפלאותיך: וגם עד זקנה ושיבה.
כמו שלא עזבתני עד הנה כן לא תעזבני עד זקנה ועד שיבה. והשיבה יותר מהזקנה. וכן אמ' זקנתי ושבתי: עד אגיד זרועך. כי אם אכנע אויבי בעת הזקנה
אבל יאמרו כי זרועך הוא שהושיעה לי לא גבורתי. וכן אני אגיד לדור. כלומר לדור שאני בו. וכן לכל יבא. פי' לכל דור שיבאו אחרי יגידו הספרי' מהדור הזה
אחרי גבורתך. או אני אגיד גבורתך בכל הדורות הבאים בכתבי אותם בספר: וצדקתך. גדולה וגבוה עד מרום. כמו כי גדול עד שמים חסדך: אשר
עשית. עמי ועם אחרים נפלאות גדולות עד שיאמרו הכל מי כמוך. כמו שאמר משה מי כמוך באלים. וכן אמר אשר מי אל בשמי' ובארץ אשר יעשה כמעשיך
וכגבורותיך. ומלת אלהים קריאה לשם יתברך. אתה אלהים יכול ומי כמוך אל ויכול כי כל היכולים תכלה יכולתם לבד מיכולתך שלא תכלה: אשר הראיתנו.
כתיב בוא"ו וקרי ביו"ד והכתוב על דרך רבים כל בני הגלות. והקרי מדבר על דרך יחיד מדבר דרך כלל. וכן תחיינו. כתוב בוא"ו וקרי ביו"ד. כי המזמור הזה
אעפ"י שאמרו דוד על עצמו כלל בו ברוח הקדש דבר בני הגלות. כי כמו שהיה הוא גולה ובצרה גדולה ואחר כן יצא לרוחה ושב לירושלם שגלה ממנה מפני
אבשלום. כן ישראל שהם גולים בין האומו' יצאו מצרה לרוחה וישובו לירושלם עיר הקדש. ומזה הפסוק עד סוף המזמור על לשון בני הגלות. והמפרשי' פירשו
כל המזמור על דוד. ולפירוש' יהיה הכתוב בלשון רבים עליו ועל אשר עמו. וזאת תהייה צדקה גדולה לנו מאתך שהראיתנו צרות רבות והרעות עד שאומרי' כל
הגוים כי כלינו בגלות: ואתה תשוב תחיינו. שהיינו כמתי' בגלות. ומתהומות הארץ שהיינו כמו שטבענו בתהומו' הארץ. ואתה תשוב ותעלנו משם. זאת תהיה
צדקה גדולה עד מרום: תרב גדולתי. ולא די שתוציאנו מן הגלות אלא שתרבה גדולתינו ממה שהיתה טרם הגלות: ותסוב תנחמני. תסוב אלינו כי בגלות
כאלו הסבות פניך ורחקת ממנו. ואתה תשוב אלינו ותנחמנו מכאב הגלות: גם אני אודך. כשאתה תרבה להטיב בי גם אני ארבה להודותך בכלי נבל וכינור
אזמרה לך שלא אוכל לעשות כן בגלות כי ערבה שמחתינו. כמו שאמרו בני גלו' בבל תלינו כנורותינו. ואמרו איך נשיר את שיר ה' על אדמת נכר: אמתך.
שיעדתנו להוציאנו מן הגלות וכאשר תעשה יתקיים אמתך ואזמרה לך: קדו' ישראל. כי אז יתקדש שמך בישראל:

תרננה שפתי

תרננה שפתי כי אזמרה לך ונפשי אשר פדית: גם לשוני כל היום
סא תהגה צדקתך כי בשו כי חפרו מבקשי רעתי:

גפשי ע ב

לשלמה אלהים משפטיך למלך תן וצדקתך לבן מלך: ידין עמך בצדק
גמשפט ועניך במשפט: ישאו הרים שלום לעם וגבעות בצדקה: ישפט
עניי עם יושיע לבני אביון וידכא עושק: ייראוך עם שמש ולפני
ירח דור דורים: ירד כמטר על גז כרביבים זרזיף ארץ: יפרח בימיו
צדיק ורב שלום עד בלי ירח: וירד מים עד ים ומנהר עד אפסי ארץ
: לפניו יכרעו ציים ואיביו עפר ילחכו: מלכי תרשיש ואיים מנחה
ישיבו מלכי שבא וסבא אשכר יקריבו: וישתחוו לו כל מלכים כל גוים
דל יעבדוהו: כי יציל אביון משוע ועני ואין עזר לו: יחס על דל ואביון
ונפשות אביונים יושיע: מתוך ומחמס יגאל נפשם וייקר דמם בעיניו
: ויחי ויתן לו מזהב שבא ויתפלל בעדו תמיד כל היום יברכנהו:

תיבועון סיפוותי ארום אשבח קדמך ונפשי די פרקתא: לחוד לישני
כל יומא תרנן צדקתך ארום בהיתו ארום איתחסדו תבעי בישותי:
על ידוי דשלמה אתאמר בנבואה אלהא הילכות דינך
למלכא משיחא הב וצדקתך לבריה דדוד מלכא: ידין עמך בצדקה
ועניך בהלכת דינא: ישלון יתבי טוריא שלמא לבית ישראל וגלמתא
בזכותא: ידין עניי עמא יפרוק לבני חשוכא וישוף גברא טלומא:
ידחלון מינך עם מיסק שמשא ויצלון קדמך קדם מנהר סיהרא דרי
דריא: ייחות היך מטרא דרעוא על עסבא דגזיז מן גובאי היך רסיסי
מלקושא דנטפין על עסבא דארעא: יסגון ביומוהי צדיקיא וסגיעי
שלמא עד די ישתיצון פלחי סהרא: וישלוט מן סטר ימא רבא לסטר
ימא רבא ומן פרת עד סייפי ארעא: קדמוי יגחנון איפרכיא ובעלי
דבבוי עפרא ילחכון: מלכיא דטורסוס ונגיסי ימא דאוקינוס תקרובתא
יתיבון מלכיא דשבא וסבא דורון יקרבון: ויסגדון ליה כל מלכיא כל
עממיא ישתעבדון ליה: ארום יפצי חשוכא דבעי מטו ועניא ולית
סעיד ליה: יחוס על מסכינא וחשוכא ונפשת חשיכיא יפרוק
מאונסא ומחטופין יפרוק נפשהון ויהי יקיר אדמהון קדמוי: ויחי ויתן ליה מדהב דאיתיאו ליה משבא ויצלי מטולתיה תדירא כל יומא יברכיניה: יהי

תרננה שפתי. בשעה שאזמרה לך שפתי ונפשי ירננו כאחד. כלומר שיהיו פי ולבי שוים. וכן אמר לבי ובשרי ירננו אל אל חי: אשר פדית. מהגלות. שאין
לבי נכון עמי בגלות. ואין הנפש יכולה לקבל רוח הקדש לשורר ולזמר: גם לשוני. לפי שזכר השפתים זכר גם כן הלשון. כי הדברים יאמרו עם השפה
והלשון: כי בשו. הם יבושו ואני אזמר:

לשלמה אלהים משפטיך. זה המזמור חברו דוד על שלמה בנו כשהמליכו. לפי אמר בסוף המזמור כלו תפילות דוד בן ישי. כי
בסוף ימיו היה זה שהיה שוכב במטתו ולא קרא לו דבר אחר שיאמר מזמור עליו. ובזה המזמור כלו תפילותיו ומזמוריו
וסוף הספר האחד מהחמשה ספרים שים בספר הזה הוא זה המזמור. ולא סדרוהו המסדרים שיהיה זה הספר האחרון. כי
ראוי לחתום הספר בדברי הלולים במזמורי הללויה. ובעבור כי המזמורי׳ ההם הם לעתיד בשוב ישראל מהגלות. ויש מפרשים זה המזמור על מלך המשיח:
וכן קראו בספר שיר השירים שלמה: האלף לך שלמה. ואמר משפטיך למלך תן. כלומר שידין כמשפטיך שלא ישגה במשפטו. תן לו דעה ובינה לשפוט
במשפט ובצדק. והפסוק השני פירוש הראשון: וצדקתך. פירושו ישרך. שידין ביושר. וטעם לבן מלך. כי המלוכה אתה צויתה אותה לו ולאביו. וכיון
שבמצותיך ימלוך תן לו שיהיה מלך צדק. ודרש משפטיך למלך תן. כשם שאתה דן בלא עדים והתראה כך שלמה בני יהיה דן בלא עדים והתראה. אמר
הקב״ה חייך כך אני עושה. שנ׳ וישב המלך שלמה על כסא ה׳ וכי אפשר לו לאדם להיות יושב על כסאו. והלא כתוב בו כורסיה שביבין די נור. אלא מהו על
כסא ה׳ שדן דין כיוצרו בלא עדים ובלא התראה. כמו דינו של זונות. ואם על המלך המשיח כמו שכתוב לא למראה עיניו ישפוט: ידין. ענייך. שלא יהדר
פני הגדולים והעשירים בריבם עם העניים: ישאו. הרים. וגבעות דרך משל על מלכי האומות שישאו שלום לישראל בימיו. וכן שמעו הרים את ריב ה׳.
המלכי׳ והגדולים. וכן היה בימי שלמה. וכן יהיה בימות מלך המשיח. ויהיו עם ישראל בצדקה וביושר. ובמדרש כיון שידין עמך בצדק יהיה שובע בעולם.
כמו שכתוב אם בחוקותי תלכו ונתתי גשמיכם בעתם: ישאו הרי׳ שלום לעם. וכי הרים נושאים שלום אלא בזמן שהפירות מועטים מריבה באה לעולם.
כנכנס אדם בכרמו של חבירו מצאו חבירו אמר לו מה אתה עושה בתוך כרמי ומריבין זה עם זה. ובזמן שהפירות מרובים עין טובה ושלום בעולם שנ׳ וישבו
איש לרעהו אל תחת גפן ואל תחת תאינה: ישפוט עניי עם. יקח המשפט מעושקיהם. וכן שפטני אלהים וריבה ריבי: ייראוך עם שמש. ולפני ירח.
לעולם. וכן לדור דורי׳. כלומר ילמדו בימיו ליראה אותך עד שכל הימים ייראוך. ובאמרו עם השמש ולפני הירח. כלומר כל זמן שהשמש והירח קיימים. והוא
דרך הפלגה. ולפני פירושו בעוד. כמו לפני עם. לפני שמש. ואם על המלך המשיח הוא מפורש כי בימי מלך המשיח תמלא הארץ דעה את ה׳. וכן יהיה
לעולם לא תפסוק יראת ה׳ מבני אדם לעולם. ואינו דרך הפלגה אלא כן יהיה לעולם: ירד כמטר על גז. גז הוא העשב הנקצר. וכן אחר גזי המלך:
זרזיף. ענין נטיפה. וכן בדברי רבותי׳ ז״ל מטא זרזיפא רמיא אריסיה. אמר זה המלך יבא על העם לטובתם ולישועתם כמו המטר שירד על העשב
הנקצר ושמצמיחו עוד. וכמו הרביבים הנוטפים בארץ ומצמיחים מקום הצמא כן ירד המלך הזה לטובה על העם: אם על שלמה כן היה. כי כל ימי שלמה
ישבו איש תחת גפנו ואיש תחת תאינתו אין שטן ואין פגע רע. ואם על מלך המשיח בימיו יהיו ישראל בהבטחה גדולה ובשלום אין כמוהו. כי ישראל היו בגו׳
בגלות כמו העשב הנקצר. ובבואו עליהם יפרחו ויצמחו וירבו לרוב: יפרח בימיו צדיק. ירבו ויפרחו צדיקים וטובים בימיו ורב שלום גם כן יהיה
שיעמוד עד בלי ירח. כלומר כל זמן שהעולם קיים. אם על שלמה הוא על דרך הפלגה כמו שפירשנו. ואם על מלך המשיח הוא כמשמעו שכל ימי עולם יהיה
שלום. וירד מים עד ים. אם על שלמה הוא כמו שנאמר עליו כי הוא רודה בכל עבר הנהר מתפסח ועד עזה. וזה כולו זולתי ארץ ישראל. ובארץ ישראל הוא
אומר ושתי את גבולך מים סוף ועד ים פלשתים וממדבר ועד הנהר. ומוסף על ארץ ישראל הוא מן הנהר והלך כל עבר הנהר זהו עד אפסי ארץ. ועוד אמרו
על שלמה וכן כתיב כי מושל היה בכל הממלכות. כלומר כי כל מלכי הארץ היו יראים ממנו ובשמעו אליו ומביאים לו מנחה. ואם על מלך המשיח גם הוא מבואר
יותר. כי ממשלתו תהיה בכל העולם. ופי׳ מים ועד ים פירש החכם ר׳ אברהם בע״ע מהים הדרומי הנקרא הים האדומי אל ים צפון והוא ים אוקינוס. ומהנהר
נהר היוצא מעדן שהוא תחלת המזרח עד אפסי ארץ שהוא סוף המערב: לפניו. ציים. שוכני ציה. והם שוכני המדברות כמו הקדריים וזולתם. ואעפ׳
שהם רחוקים מן הישוב לפניו יכרעו. וכל שכן זולתם: ואויביו. ואותם שירצו להיות אויביו לא יוכלו אבל ילחכו עפר מיראתם אותו: מלכי תרשיש. אם
על שלמה מבואר הוא. כי כל מלכי הארץ היו מביאין לו מנחה. ואם על המלך המשיח גם כן מבואר. כי כן יהיה: אשכר כמו מנחה. ופי׳ ישיבו יביאו תמיד
בכל שנה. לפיכך הוא בלשון השבה כלומר פעם אחר פעם. וכן השיב למלך ישראל אלף כרים. השיבו אשכריך: וישתחוו לו. גם זה מבואר או על שלמה
או על מלך המשיח: כי יציל אביון. לפיכך יאהבוהו כל העמים ויעבדוהו כי ידעו כי יהיה מלך צדיק ויציל האביונים והעניים שאין להם עוזר והוא יהיה להם
עוזר: יחוס. בשל העניין לחזק כמנהג. וכן הפסוק הבא אחריו: מתוך ומחמס. התו׳ הוא מרמה בלא ידיעה. וחמס הוא גזל בידיעה: וייקר דמם
בעיניו. וייקר כתוב בשני יודי״ן בי״וד האיתן וביו״ד השורש. לפיכך יושיע נפשותם ויגאלם מיד הרשעים שלא ישפכו דמם.
ובדרך זה יקר בעיני ה׳ המותה לחסידיו: ויחי ויתן. פירושו ויחי עמו. כמו וחי אחיך עמך. זהו שאמר ויתן לו מזהב שבא. כלומר יתן לעני מהונו שיחיה
עמו. ואמר מזהב שבא כלומר מזהב שיביאו לו משבא. כמו שאמר למעלה מלכי שבא אשכר ישיבו. והזהב הוא שיביאו משבא: ויתפלל בעדו. העני יתפלל
בעד המלך תמיד ויברכוהו כל היום. רוצה לומר כל הימים: יהי שמו ה א

יהי פסת בר בארץ בראש הרים ירעש כלבנון פריו ויציצו מעיר כ
כעשב הארץ׃ יהי שמו לעולם לפני שמש ינון שמו ויתברכו בו כל
גוים יאשרוהו׃ ברוך יהוה אלהים אלהי ישראל עשה נפלאות לבדו
׃ וברוך שם כבודו לעולם וימלא כבודו את כל הארץ אמן ואמן׃
כלו תפלות דוד בן ישי׃

ספר שלישי

ע ג

מזמור לאסף אך טוב לישראל
אלהים לברי לבב׃ ואני כמעט נטוי רגלי כאין שפכה אשרי׃ כי
קנאתי בהוללים שלום רשעים אראה׃ כי אין חרצבות למותם ובריא
אולם׃ בעמל אנוש אינמו ועם אדם לא ינגעו׃ לכן ענקתמו גאוה יעטף
שית חמס למו׃ יצא מחלב עינמו עברו משכיות לבב׃ ימיקו וידברו
ברע עשק ממרום ידברו׃ שתו בשמים פיהם ולשונם תהלך בארץ׃

יהי סעיד לחמא בארע ברישׁ טוריא ירגישׁ היך כליבנן איביה ויבצצון
מן קרתא דירושלם היך עסבא דארעא׃ יהי שמיה מדכר לעלם וקדם
מהוי שמשא מזומן הוה שמיה ויתברכון בזכותיה כל עממיא ויימרון
טב ליה׃ בריך יי אלהים אלהא דישראל דעביד פרישן רברבן בלחודוהי׃
ובריך שום יקריה לעלמא ויתמלי מזיו יקריה כל ארעא אמן ואמן׃
גמרין צלותיא דדוד בר ישי׃

תושבחתא על ידיה
דאסף ברם טב לישראל אלהא לברירי ליבא׃ ואנא כזעיר אתמוטטא
ריגלי כלמא דאזדעזעא איסתורי׃ ארום סנית במתלעביא בעידן
די שלם רשיעיא אחמי׃ ארום ליתיהון תווהין ומצטערין מטול יום
מיתתיהון איתבעיין מחשבתהון ופטים ואלים לבהון׃ בליעות גברין
דמתעסקין באוריתא ליתהון לעיין ועם בני נשא צדיקי דסבלין יסורי
לא מתכתשין׃ לכך כן עטרתהון גיותנותא כלילא דמשוין ברישיהון
מן חטוף דילהון׃ שנא מן שמנא פרצופיהון עברו חוטביהון חפורת ליבא׃
יתמקמקון מן פיטמא וימללון לאבאשא ולשלומא מן רום לבהון ימללון׃
שויאו בקדישי שמיא פומהון ולישנהון מצלהבא בקדישי ארעא׃

בכן

כר
יגין
עשה
כל

נטיו
שפכו
אשורי
אינמו
ברע

יהי פסת בר. בימי המלך הזה יהיה ברכה בעולם עד שיזרע אדם מלא כף תבואה אפילו בראש ההרי׳ ויהיו השבלי׳ טובות ובריאות עד שירעשו ברוח הנושבת
בהם כמו עצי הלבנון. ופריו פי׳ פרי כף התבואה׃ ויציצו מעיר. מחוץ בשדות תהיה הברכה. וכן בעיר בבני אדם תהיה ברכה עד שיציצו מעיר לרוב
כעשב הארץ׃ יהי שמו לעולם. זה שם המלך יהיה לעולם. כלומר שיזכר מרוב גדולתו לעולם׃ לפני שמש ינון שמו. בעוד שהשמש קיים. וכן לפני ירח.
לפני עם. ר״ל כל זמן שהשמש קיים יהיה זכר שמו. ופי׳ ינון מן נין ונכד שבניין נפעל. ר״ל כמו שהבן זכר האב כן יהיה שמו זכר לעולם למעשיו הטובים שיעשה׃
ויתברכו בו. כמו ויתברכו בזרעך כל גויי הארץ. שיאמרו האל יברכנו כמו שברך פלוני׃ יאשרוהו. יאמרו עליו אשריו׃ ברוך ה׳. כמו שפירשנו בתכלית
הספר הראשון. כי זה הפסוק ושאחריו הם דברי המחבר שנתן הודאה לאל שזכה להשלים הספר׃ עושה נפלאות לבדו. שמראה בישראל נפלאות. כי לא
נראו הנפלאות כי אם בישראל. לכה כי הוא אלהי ישראל. אם כן הוא לבדו הוא העושה הנפלאות לא אלהי העמים׃ וברוך שם כבודו לעולם. הוא השם
הנכתב ולא נקרא שהוא שם הכבוד. ועליו נאמר ביום ההוא יהיה ה׳ אחד ושמו אחד. כי באותו שם לבדו יקרא אז. ואז ימלא כבודו את כל הארץ. כמו שכתוב
כי מלאה הארץ דעה את ה׳׃ אמן ואמן. קיום וקיום. כלומר יתקיים זה הדבר העתיד קיום אמת׃ כלו תפילות דוד בן ישי׃ אם על שלמה כבר פירשנו
טעמו בתחילת המזמור. ואם על מלך המשיח פירשו אדוני אבי ז״ל כן כאשר ישתלמו נחמות אלה אז כלו תפילות דוד בן ישי. ולא אמר כלו זמירות או הודאות
אך תפילות. כלומר כלו תפילות שצריכי כפרות וסליחה והצלה. כי כאשר יושלם הכל שיצאו ישראל מהגלות ויהיו בארצם וימלוך מלך המשיח בן דוד עליהם
לא יהיו צריכים לא כפרה ולא הצלה והצלחה כי הכל יהיה להם ואז כלו תפילות דוד בן ישי. נשלם ספר שני׃

מזמור

לאסף אך טוב לישראל אלהים לברי לבב. זה המזמור במבוכות בני העולם על שלום הרשעים ורעת הצדיקים בעולם הזה׃
ואסף המשורר הזה מדבר על לשונו או על לשון כל נבוך. וכן בספר איוב הרבה לדבר בזה הענין. וכן הנביאים הרבו לדבר
בזה. אמר ירמיהו צדיק אתה ה׳ כי אריב אליך מדוע דרך רשעים צלחה. אמר אך טוב לישראל אלהים. אעפ״י שהם ברע בגלות
אלהים טוב להם וישמור להם עוד מעשיהם הטובים. וכן הוא טוב לברי לבב שהם בשאר האומות אעפ״י שהם ברע בעולם הזה טוב יהיה להם לעולם הבא.
וטעם אך ר״ל אך זה אני יודע באמת יהיה מה שיהיה. כי עוד יטיב להם. או יהיה טעם אך לאמת הדבר. כמו אך עצמי ובשרי אתה. אך מלך ישראל הוא
והדומה להם. שפירושם לאמת הדבר. והמפרשים פירשו טוב לישראל אלהים. ולמי לברי לבב שבהם. ואם הם ברי לבב כל שכן נקיי המעשה׃ ולפי
כמעט נטוי. וכתוב נטוי. והוא פעול. ר״ל כל אחד כנוך נטוי בזה׃ שפכה. כתוב בהא לשון נקבה על כל רגל. וקרי שפכו בוי״ו על שתי הרגלים שהם
האשורים. ופי׳ הפסוק כמעט נטיו רגלי מן האמונה בראותי שלום הרשעים כמעט אמרתי לית דין ולית דיין. ופי׳ כאין שפכו כמעט הוטלתי מאמונתי לארץ.
כלומר כאילו בלא דבר עמדתי שלא נפלתי כל כך היה הדבר המעמידי מעט כאילו אינו. לפיכך אמר כאין׃ כי קנאתי בהוללים. הם הרשעים. כי הם
מתעסקים בהבלי ובתאוות העולם הזה שהוא הוללות וסכלות ולא יחושו בזה אם יגזלו או יגנבו או יעשו כל רע למלאות תאותם. וראיתי אותם בשלום. ולזה
קנאתי עד אשר כמעט נטיו רגלי׃ כי אין חרצובות למותם. כל כך הם בטובה כל ימיהם עד יום המיתה. כי אפילו בעת מותם ימותו בנחת בלא צער.
כי פי׳ חרצובות קשרים. כמו חרצובות רשע. ומי שהוא מת בצער ובקושי כאילו יש לו קשרים בהפרד החיים ולא יותרו הקשרים ההם אלא בקושי. אבל
הם במנוחה ימותו כאילו אין קשרי׳ למותם׃ ובריא אולם. ובריא כח. אולם מן יש לאל ידי. אומר בחייהם כח טבעם בריא וחזק ובמותם ימותו בנחת.
ויש מפרשים אלם בחסרון כף הדמיון כאולם. כלומר הם בריאים כאולם והוא הארמון שחזק בבניין. ודרש מפרש חרצובות מלה מורכבת מאחר בצוכות.
אמר אין הקב״ה מאחר בצוכם של רשעים אלא כל מה שהם מבקשים הוא נותן להם. משל לחולה שעלה רופא לבקרו נטל כף שלו אמר להם תנו לו כל מה שהוא
מבקש לאכול. למה שהוא מת. כך הקב״ה משלם לשונאיו על פניו להאבידו׃ בעמל אנוש אינימו. בעמל שאר האנשים שמחייתם בעמל ובינעיה הם
אינם בכלל אותם אנשים. אלא בלי עמל ישיגו מחייתם ותאותם. וכאשר יבאו נגעים וחלאים לשאר בני אדם הם לא ינוגעו עמהם׃ לכן ענקתמו גאוה.
מן הגאוה ישימו ענק לצואריה ולגרגרותיהם ולבוש מחמס. זהו יעטוף שית חמס למו׳ יעטפו להם שית החמס תמיד. כמו שיעטוף האדם מלבושו תמיד כל
היום כן ישימו הם החמס כל היום׃ יצא מחלב עינימו. מרוב שומן ידמו שיצאו עיניהם כאילו אין להם עינים. כי בעובי שומן הפנים יתכסו העינים ובמרדם
עיניהם יוצאות מן הדברים השמנים שהם אוכלים ויושבים להם תחת עיניהם. ועיניהם בולטות מפניהם. שכן אתה למד שמן העניות ומן הדמעות עיניו של
אדם מעמיקות. וכן בני קורח אומרים עיני דאבה מני עוני עברו משכיות לבב. ומתרגמינן מכפה סכותא. וכן נקרא הלב שכוי. או מי נתן לשכוי בינה.
כמו שכופה הדברים במחשבה. כלומר כל מה שכופה לבם מטובות העולם שיבאו להם יותר ויותר באו להם ועברו על מה שחשבו. ובמדרש עברו משכיות
לבב. הרבה נתת להם יותר ממה שהם מבקשים. יש שהיה מסכים להיות בעל זמורה עשית אותו דוכוס. ומי שהיה מסכים להיות שלטון עשית שר צבא. על
כל מה שהם מסכימים העברת עליהם ובשביל כך ממרום ידברו׃ ימיקו. ימסו בני אדם בדבריהם הרעים. ומנחי העין לא נמצא במקרא אלא זה. אבל
בדברי רבותינו נמצא מפני שהיה ממיקתו. ומפעלי הכפל נמצא המק בשרו. ונמוקו כל צבא השמים. ולשונו תמק בפיהם. ואולתם׃ וידברו ברע עשק׃
לא יראו לדבר בעושק שעושים ולא יתכסו בו אבל ידברו ברע עד שידברו במרום לאמר כי אין מרום עליהם שיעניטם בזה׃ שתו בשמים פיהם. הרגם
תמורת הכא אשר בשתו עלי. קיוו. שכו. ואדוני אבי ז״ל פירשו מפעלי הכפל שרשו שתת מענין דמו שותת מדברי רבותי׳ ז״ל. כלומר נגר ורץ פיהם בשמים.
וכן לשונם תרוץ בארץ. וזהו שאומר תהלך בארץ. אומר כי שתו בשמים פיהם. כלומר שמדברים באלהים שאין לו ידיעה בהם ולשונם תהלך בארץ. כלומר
פיהם ולשונם שהולכים בארץ הם משימים אותם בשמים׃ או פירושו כי מדברים באלהים בשמים ומדברים ביראי אלהים בארץ׃ לכן

214

ישוב לכן ישיב עמו הלום ומי מלא ימצו למו: ואמרו איכה ידע אל ויש
דעה בעליון: הנה אלה רשעים ושלוי עולם השגו חיל: אך ריק
זכיתי לבבי וארחץ בנקיון כפי: ואהי נגוע כל היום ותוכחתי לבקרים
: אם אמרתי אספרה כמו הנה דור בניך בגדתי: ואחשבה לדעת
הוא זאת עמל היא בעיני: עד אבוא אל מקדשי אל אבינה לאחריתם:
אך בחלקות תשית למו הפלתם למשואות: איך היו לשמה כרגע ספו
תמו מן בלהות: כחלום מהקיץ אדני בעיר צלמם תבזה: כי יתחמץ
לבבי וכליותי אשתונן: ואני בער ולא אדע בהמות הייתי עמך: ואני
תמיד עמך אחזת ביד ימיני: בעצתך תנחני ואחר כבוד תקחני: מי
לי בשמים ועמך לא חפצתי בארץ: כלה שארי ולבבי צור לבבי
וחלקי אלהים לעולם: כי הנה רחקיך יאבדו הצמתה כל זונה ממך:
ואני קרבת אלהים לי טוב שתי באדני יהוה מחסי לספר כל ם
מלאכותיך:

ע ד

משכיל לאסף למה אלהים זנחת לנצח יעשן אפך בצאן מרעיתך:

בכן תאיב על עמא דייי למלכותהון ויימחונון במרזופין ודמעין
סגיעין מחתין להון: ויימרון הכדין ידע אלהא ואית מנדעא בעילאה:
הא אילין רשיעיא דיתבין בשליותא בעלמא הדין אדביקו נכסין קנו
חילא: ברם לסריקותא זכית לבבי ושזכית בברירו ידי: והוייתי כתיש
כל יומא ומכסנותי לצפריי: אין אמרית אישתעית דמכמתהון הא
על דר בניך ארשעית: וחשבית למידע ית דא ליעות הוא בעיני:
עד זמן פורקנא דאיתי לות מקדשי אלהא אתבין לסופיהון: ברם
בקבליא שויתא להון רמיתנון לשהוותא: הכדין הוו לצדו כשעתא
כלו אישתיצון מן איתרגשון: היך חילמא מן גבר דמיתער ייי ליום
דינא רבא באתער יתהון מן בית קבורתהון ברגז דמתהון תבסר:
ארום יחוש לבי וכולייתי בערן כאשא: ואנא שטיא ולא אידע היך
בעירי איתחשבית גבר: ואנא תדירא עימך אוחדתא ביד ימיני:
במלכתך תדבריננני ובתר שלים איקרי דאמרת עלי לאייתאה תסבנני
מן כוותך דילי בשמיא אלא את ועימך חברא לא צביתי בארעא:
אשתיצא גושמי ולבבי תקיפא דבחין לבבי וחולקי אלהא לעלמא:
ארום הא רשיעיא די מתרחקין מינך יאבדון שיציתא כל דטעי מן בתר דחלתך: ואנא למיקרב בייולי טב שוית בייי אלהים רוחצני למשתעיא לצדיקיא
כולהון פיקודי שליחותך: שיכלא טבא על ידוי דאסף למה אלהא רחיקתא לעלמין יתקף רוגזך בעאן רעייתך:

לכן ישוב עמו הלום. ישוב כמו ביו״ד. ר״ל ישיב אותו האל. וקרי ישוב בוי״ו. אמר עמו שהוא בגלות ורואה שלות הרשעים ישוב פעם אחר פעם: הלום. כמו
אל תקרב הלום. כלומר ישוב בזאת הטענה אם יוכל למצוא טענה כנגדה להצדיק הדין: ומי מלא ימצו למו. חסר המתואר. ר״ל ומי כוס מלא. כמו ומאכלו
בריאה. כעדר הקצובות. והדומים להם. ר״ל ומי כוס מלא תרעלות ימצו להם. מענין שתית ומצית. כלומר ימצו מים מרים לתוך פיהם מזה הענין. ויש
מפרשים הלום מקור. מן הלמו עקבי סוס. כלומר כשבר וכרכה מזה הענין: ואמרו. זאת הטענה שטענו בה ושישובו בה כל היום לדעת מה היא. ואמרו
איכה ידע אל דרכי בני אדם. והלא אל אמונה הוא ואם ידע דרכי בני אדם איך ירע לעמו ההולכים בדרכיו ויטיב לכופרים בו ולרשעי העולם. ואם יש דעה
בעליון איך יהיה זה: הנה אלה רשעים. הנה אלה האומות הם רשעים והם שלוי עולם והרבו נכסים וכבוד: אך ריק זכיתי. ואני שאני עמו לריק זכיתי
זכיתי לריק לבבי ולריק רחצתי בנקיון כפי. כלומר לבי נקי ומעשי נקיים ואני ברעה ולא בשלוה והם בטוב ובשלוה: ואהי. אני טוב ונגוע ביד הרע:
כל היום. כל הימים. וכן לבקרים תמיד בכל בקר ובקר ובכל יום. כלומר יום ויום תוכחתי ויסורי בידם: אם אמרתי. זה מאמר אסף. או כל חסיד שבכל
דור ודור בגלות: אם אמרתי אספרה. זאת הטענה כמו שהם אומרים דור בניך הנה בגדתי בך. ומלת הנה מוקדם ומאוחר. וכך הוא אם אמרתי אספרה
כמו דור בניך הנה בגדתי. וכמוהו רבים במקרא. כמו ומספד אל יודעי נהי. כמו ויודעי נהי אל מספד. מקום שם קבר. כמו מקום קבר שם. אף אם בריך
תאכלם. אף בריך אם תאכלם. וכמוהו רבים: ואחשבה. הנה ירא תי מלספר בפי כמו שהם מספרים בפיהם ואמרו איכה ידע אל. והנה אחשבה
בלבי לדעת מה זאת. והנה עמל הוא בעיני. כלומר בעיני לבי: כי אהפוך. ואהפוך בזאת הטענה ולא אמצא דבר בלבבי לדעת מה זאת. וכתוב היא ביו״ד
על הטענה והתשובה על זה והקרי הוא בוי״ו על הדבר. והענין אחד: עד אבא. תרתי בלבי לדעת זאת בעמל גדול ולא מצאתי עד שבאתי במחשבות
לבבי אל מקדשי אל. והוא עולם המלאכים והרוחות. כי שם סוף השכר והגמול הקיים. כי טוב העולם הזה אינו עומד. אבל באחרית והוא עולם הנפשות בו
יבחנו הטובים והרעים. וזהו שאמר אבינה לאחריתם: אך בחלקות תשית למו. ואמר מה ששמת להם מן הטובה בעולם הזה להפילם לעולם הבא. כמו
שילך בדרך חלק שירצה וידמה לו הדרך טוב בעבור שהוא חלק ובמעט קט ימעדו רגליו ויפול למשואות. וכן בעולם הזה אין טובתם לאורך זמן. וגם במותם
אבד זכרם ולא ישאר טובם לבניהם אחריהם. וזהו שאומר בפסוק הבא אחריו ספו תמו מן בלהות: איך היו. כל רואיהם יתמהו עליהם ויאמרו איך היו לשמה
כרגע: כחלום מהקיץ. והנה הם כמו החלום כי מעת הקיץ לא ימצא דבר ממה שראה בחלום. כמו שנאמר כאשר יחלום הרעב והנה אוכל והקיץ וריקה
נפשו. כן הרשעים עתה תראה בשלותם ועתה אינם. כמו שאמר בלדד השוחי אם יבלענו ממקומו וכחש בו לא ראיתיך: אדני בעיר צלמם תבזה. הנה
מבואר כי בעולם הזה יבחנו בהיות שלותם קצרה והבחינה הגדולה לעולם הבא. כי נפשות הצדיקים יהיו בצרור החיים ונפשות הרשעים יקלענה בתוך כף
הקלע. כמו שאמר הפלתם למשואות. ואומר עוד בחינה אחרת בעיר צלמם תבזה. פירש אדוני אבי ז״ל בעיר כמו בהעיר המתים כלם הרשעים וצורתם
תבזה. כמו שאמר הכתוב אלה לחיי עולם ואלה לחרפות ולדראון עולם. וצלמם תפרש אם תרצה על הגוף או על הרוח. כמו בצלמנו כדמותינו. או על
פניהם. ויש לפרש בעיר כמשמעו. כלומר בעיר שהיה צלמם נכבד בעבור עושרם וטובם כשתביא עליהם הרעה תביא צלמם לבזיון מהכבוד שהיה בו
והראשון נכון: כי יתחמץ. כי קודם שהבינותי זה היה מתחמץ לבבי בזה הענין. מענין חומץ יין. כלומר שלא הייתי מוצא דבר מתוק וערב בלבבי שאנוח
בו מזו המבוכה הגדולה: וכליותי אשתונן. חסר בית השימוש. כמו הנמצא בית ה׳ וזולתו. אמר ובכליותי גם כן שהיו יועצות אשתונן על זה הדבר.
אשתונן מגזרת חץ שנון. כלומר חץ שנון הייתי עמהם בנופשי וכותני בדבר ביני לביני: ואני בער ולא אדע. קודם שהבינותי זה הייתי בער והוא אדם שאין
לו דעת כמו שברא הקב״ה הבהמה: בהמות הייתי עמך. וכמו הבהמות הייתי עמך בעבדי אותך. כי לא הייתי יודע אם יש גמול אם לאו: ואני תמיד עמך.
ואני בהיותי תמיד עמך ודבק בך ובעבודתך מתעסק בחכמה עזרתני בדבר זה עד שהבינותי מה הוא. וזהו שאמר אחזת ביד ימיני ועזרתני והקימותני
בעצתך: וכמו שעזרתני בזה והבנתני עצתך כן תנחני תמיד בעצתך ותלמדני כל ימי חיי: ואחר כבוד תקחני. רוצה לומר בהפרד החיים ושאר הכבוד:
תקחני. כלומר תאסוף כבודי אליך. ומלת ואחר איננה דבקה עם כבוד. והנגינה מפריד ביניהם. לפיכך יתפרד בפני עצמו ואחר. כלומר אחר מותי ובלות
באחריתי תקחני. כלומר שתקח כבודי שהוא הנפש. או יהיה פירוש כבוד אל כבוד. כלומר אל כבודך תקחני: מי לי בשמים. אין לי חפץ בשמים אלא בך:
כי בבעלי האמונות הרעות יש מאמינים בשמש או באחד מהכוכבים. ואני אין לי חפץ אלא בך לבד. לא שמתי לך שותף לא בשמים ולא בארץ. ובארץ רוצה
לומר בארבע יסודות. כי יש עובדים המים. וכן הרוח והעפר: כלה שארי ולבבי. כשיכלה שארי שהוא הבשר ויכלה לבבי והוא הנפש החיה אשר בלב כל
חי צור לבבי לא יכלה. והוא השכל שהוא חוזק הלב. כי פעולות השכל בו יפעלו והוא צור לבבי וחלקי שהוא חלק אלהים יהיה קיים לעולם. כלומר הדבק באלהי
לעולם. ר״ל כשיכלה בשרי ולבבי צור לבבי וחלקי שהוא חלק אלהים יהיה קיים לעולם. וכן כסאך אלהים עולם ועד. שפי׳ כסאך כסא אלהים. כן חלקי אלהי
חלקי חלק אלהים. או פי׳ אחרי כלות שארי ולבבי צור לבבי וחלקי יהיה אלהים לעולם. כי הנה חלקי יהיה לעולם. לפי שדבקתי בך. אבל רחקיך יאבדו:
הצמתה כל זונה ממך. כל תועה מדרכיך תצמי׳ אותו שלא יהיה לו חלק בך אחרי מות הגוף: ואני קרבת אלהים. הם הרשעים הם רחוקים. ולפיכך יאבדו.
אבל אני קרבת אלהים לי טוב שאכספה בקרבתי אליך שכר טוב לעולם הבא ובך שתי מחסי שתלמדני לספר כל מלאכותיך. כלומר כל מעשיך שאדע ואוכל
לספר ולהבין בחכמת הטבע שהוא דעת כל מעשיך הגופנים התחתונים והעליונים ומשם אעלה לדעת מעשיך ואז אדע דעת עליון:

משכיל לאסף למה אלהים זנחת לנצח. זה המזמור ידבר על הגלות הזה. ואמר למה אלהים זנחת לנצח. הרחקת אותנו לעולם: יעשן
אפך. כי בהתקצף אדם יתחמם ויצא עשן מנחיריו. ואמר כן על הבו׳ ית׳ דרך משל:

אדכר כנישתך דקנית מלקדמין פרקת ממצרים שבטי אחסנתך
טור דציון דנן די שריתא שכינתך ביה׃ ארים אסתורך למשווק
אומיא לעלמין דבכל חיליה אבאיש בעיל דבבא בקודשא׃ אכלין
מעיקך במצע זמניך שוון אתוותהון אתיא׃ יצליף בקורנסא היך
גבר דמרים ידיה כסביך קיסיא למקטע בכולביא׃ וכדין גליפייהא
גררין כחדא בקופיץ ומפסלת דיוסטר מחיין בכמר זופין׃ אדליקו
בנורא בית מקדשא לארעא אפיסו משכן דאתקרי ביה שמך׃
אמרו בלבהון בניהון כחדא אוקידו אבהתהון כל מערעיא אלהא
בארעא׃ אתוותנא דיהבו לנא נביא לא חמינא ליה תוב נביא ולית
עימנא דידע עד אימתי׃ עד אימתי אלהא יחסד מעיקא ירחיק בעיל
דבבא שמך לעלמא׃ למה תתיב ידך וימינך למפרוק מן גו עטפך
אפיק ושיצי עקתא׃ ואלהא מלכא דשכינת קודשיה מלקדמין עביד
פורקנא בגו ארעא׃ אנת גזרתה בעושנך מוי ימא אנת תברתא
רישי תניניא ושניקתא מצראי על ימא׃ אנת תרעת רישי גיברי פרעה
יהבתינון לגמרא לעם בית ישראל וגושמיהון לירודי׃ אנת בזעתא מעיינא מן כיפא והוי לנחלא אנת יבישת מגיזת נחלי ארנונא ומגיזת יובקא ויורדנא דהון
תקיפין׃ דילך יממא לחור דילך ליליא את אתקינתא סיהרא ושמשא׃ את אקימתא כל תחומא דארעא קיטא וסיתוא אנת ברתנון׃

זכר עדתך קנית קדם גאלת שבט נחלתך הר ציון זה שכנת בו׃
הרימה פעמיך למשאות נצח כל הרע אויב בקדש׃ שאגו צרריך
בקרב מועדיך שמו אותתם אותות׃ יודע כמביא למעלה בסבך עץ אותת
קרדמות׃ ועת ° פתוחיה יחד בכשיל וכלפות יהלמון׃ שלחו באש ועתה
מקדשיך לארץ חללו משכן שמך׃ אמרו בלבם נינם יחד שרפו כל וכילפות
מועדי אל בארץ׃ אותתינו לא ראינו אין עוד נביא ולא אתנו יודע אתותינו
עד מה׃ עד מתי אלהים יחרף צר ינאץ אויב שמך לנצח׃ למה תשיב
ידך וימינך מקרב חוקך כלה׃ ואלהים מלכי מקדם פעל ישועות בקרב חיקך
הארץ׃ אתה פוררת בעזך ים שברת ראשי תנינים על המים׃ אתה
רצצת ראשי לויתן תתננו מאכל לעם לציים׃ אתה בקעת מעין
ונחל אתה הובשת נהרות איתן׃ לך יום אף לך לילה אתה הכינות
מאור ושמש׃ אתה הצבת כל גבולות ארץ קיץ וחרף אתה יצרתם׃

זכור עדתך קנית. וכמו שקניתם אז ממצרים כן תקנה אותם מזה הגלות עוד. וטעם קנית כי היו עבדים להם כאילו מכורים הם בידם: שבט נחלתך. זכר כל השבטים כאחד לפי שהיו מיוחדים במצרים בין עם אחד והם היו שם נחלת ה׳ קרואים בשמו. או אמר נחלתך כאשר קנה אותם מבית עבדים נקראו נחלתו. כמו שכתו׳ והם עמך ונחלתך אשר פדית בכחך הגדול: הר ציון זה שכנת בו. אמר קנית אותם וגאלתם ממצרים עד שהביאותם אל הר ציון ששכנת בו · וכן אמר בשירת הים עם זו קנית תביאמו ותטעמו בהר נחלתך מכון לשבתך פעלת ה׳ · ובאומרו הר ציון זה בעבור כי הוא ידוע. או בעבור כי בציון נאמר זה המזמור: הרימה פעמיך. יש מפרשים פעמיך מן הולם פעם. או הוא כמשמעו רגליך · והוא על דרך קומה ה׳ ויפוצו אויביך: למשואות נצח. שם במקום מקור כמו להשאות. וכן למשאות אותה משרשיה. כמו להשיא: כל הרע אויב בקדש. וכן כל תשא עון וקח טוב. כמו כל עון תשא. אף אש צריך תאכלם· אף צריך אש תאכלם. ופי׳ הפסוק הרימה פעמיך להשאות נצח כל אויב שהרע בקדש. רוצה לומר בבית המקדש: שאגו מועדיך. בתי המקדש הנקראים מועד לפי שנועדים שם ישראל לרגלי׳ · וכן שרפו כל מועדי אל. ואמר שאגו כמו שאמר קול נתנו בבית ה׳ כיום מועד: שמו אותותם אותות. כנבוכדנצר שם אותות להחריב בית המקדש. כמו שאמר שאל בתרפים ראה בכבד אם ילך לירושלם או לארץ בני עמון ובאו אותותיו ללכת לירושלם ולהחריבה: יודע כמביא למעלה. כשנבנה בית המקדש היה נודע מי שהיה מביא קרדומו בסבך עץ לכרות אותו לצורך הבנין כאילו היה מביא אותו למעלה בשמים לפני כסא הכבוד כל כך היו שמחי׳ ומתפארי׳ באותו בניין ועתה באו האויבי׳ והלמו הפתחי׳ בכשיל ובכלפו׳ · בסבך. כמו נאחז בסבך. והוא משקל אחר כי זאת הב״ת נקראת בקמץ חטף: ועתה פתוחיה יחד. כל הפתוחי׳ והציורים שהיו עשויי׳ בזהב כולם יחד יהלמון אותם בכשיל ובכלפות · וכינוי פיתוחיה על המלאכה. כלומר מלאכת הבית שהיו פתוחיה כאלים הלמו אותם האויבים · כשיל הוא קרדום · ותרגום ובקרדומות באולה׳ · וכמה דעלין בכשילין . וכלפות הוא כלי מפץ כמו הקרדום. והוא במשקל ואלמות סביבי האחד. אלם · כלף. כלי שמשברים ומשתתין בו האבנים : שלחו באש מקדשיך · כמו הפוך. שלחו אש במקדשך . וכן ואת העיר שלחו באש: אמרו בלבם נינם יחד. נינה אותם. ר״ל נהרגם. כמו חרב היונה. כי יש בלשון הזה שהוא לשון אונאה בממון. כמו אל תונו איש בעמיתו. ויש לשו׳ אונאת ממון ובגוף ולא יונו עוד נשיאי עמי · וכמו והאכלתי מוניך את חרב היונה: כל מועדי אל. פרשתי׳: אותותינו לא ראינו. אותות הגאולה לא ראינו עדיין וארך זמן רב גלותינו: אין עוד נביא. מעת הגלות · משמתו חגי זכריה מלאכי לא היה לנו עוד נביא להגיד העתידות ומתי תהיה הגאולה. או פי׳ אין עוד נביא אין עדיין. כלומר הנביא שעתיד להגלות לנו סמוך לגאולה והוא אליה הנביא לא בא עדיין: ולא אתנו יודע עד מה. תהיה הגאולה · ומה פירושו מתי וכן עד מה תאנף ה׳ לנצח: עד מתי יחרף צר. יחרף צר וינאץ שמך. כי אומר כי אין יכולת בידך להוציאנו מן הגלות: למה תשיב. כמו השיב אחור ימינו מפני אויב. ידך היא השמאלית: מקרב חיקך כלה. כלה האויב מקרב חיקך. והוא בית המקדש שהוא מקום סתרך כמו החיק לאדם. או פירושו כלה ימינך מקרב חיקך וקום נקמתינו. כי מי ששם ידו בחיקו לא יעשה פעולה · כדרך העצל שיתן ידו בחיקו ולא יעשה מלאכה · וטעם כלה שלא תשיבנה עוד אל חיקך עד עשותך משפט ברשעים. והכל דרך משל : ואלהי׳ מלכי. איך הוא זה שהניחנו בגלות הזמן הארוך הזה ומקדם הוא מלכי ופועל לי ישועות בקרב הארץ · ועתה הוא כאילו אינו מלכי שבעלונו אלהים זולתו · וטעם שאמר בקרב הארץ כמו שאמר לפרעה למען תדע כי אני ה׳ בקרב הארץ . כלומר אעפ״י שאני עליון אני משגיח בתחתונים ועושה בהם כרצוני · וטעם בקרב אפילו בתוך ארץ האויבים והכופרים והכוררים ואין כח להם להנצל מידו אפי׳ בתוך ארצם: אתה פוררת בעזך. פוררת לשון שבור ורצוץ · כמו התפוררה ארץ . ופרפרני · אמר מקדם עשית לנו כל הישועות האלה בעבורנו שברת בעוזך ים ועברנו בתוכו · ושברת ראשי אויבינו במים . וזהו שאמר ראשי תנינים על המים . ודימה מצרים לתנינים כמו שאמר על פרעה התנין הגדול : אתה רצצת ראשי לויתן . הוא פרעה. כי לויתן פרושו התנין הגדול. כמו על לויתן נחש בריח . ואמר ראשי׳ על שליו ועל גבוריו: תתננו מאכל לעם לציים. זהו ביזת הים שבזזו ישר׳ שהיו עם ההולכים לציים. ציים פירושו מדברות · כי בצאתם ממצרים הלכו במדברות . כי כל מסעיהם היו במדברות. מדבר איתם מדבר סוף מדבר פארן מדבר קדם מדבר סין מדבר מואב. או יהיה למד לציים כמו למד לעבדך ליעקב. ופירושו לציים מדבריים. והענין כמו שפירשנו : אתה בקעת מעין. בקעת להם הצור היבש עד שיצא ממנו מים מעיין ונחל. ועל שם סופו אמר מעיין. כי המעיין לא יבקע אלא הצור · וכן אפיתי על גחליו לחם · וטחני קמח. כי לא יאפה הלחם ולא יטחן הקמח אלא הבצק יאפה ויעשה לחם והחטים יטחנו ויעשה קמח . כן הצור יבקע ויהיה מעיין · וכן אמר יבקע צורים במדבר : אתה הובשת נהרות איתן. דבר והפכו . כי הצור החלמיש הפכת למעיין. ומרוב המים הפכת ליבשה. ועל הירדן אמר נהרות איתן שהיה בחזקתו מלא על כל גדותיו והובים אותו ועברו ישראל בתוכו ביבשה · ובאומרו נהרו׳ והוא אחד מפני נהרות אחרים אשר נשפכים בו · ואיתן שם לא תואר. לפיכך נסמך נהרות אליו: לך יום אף לך לילה · לפי שזכר ההפכים שעשה לישועת ישראל לעשות היבש לח והלח יבש זכר גם כן ההפכים שעשה בעולם בבריאתו טבע כנגד טבע. כמו שעשה בזמן הבריאה טבעים זה הפך זה . וכן בכל יום ויום הוא הופך הטבעי׳ ברצונו לצורך עבדיו. להראות כי הכל בידו · ואלה הם הפכי העולם שהוא זוכר וכולם בראם כן דבר והפכו לצורך הברואים. כי היום והלילה דבר והפכו · וכל אחד צורך הברואים כי הלילה מנוחת בני אדם וטרף החיות · לפיכך אמר אף כי אפילו הלילה שלא יראה שיש בו תועלת יש בו תועלת גדולה ולך הוא כי אתה כוננת בו להיות חשך חצי הזמן לתועלת הברואים: וקיץ וחורף אתה יצרתם · גם כן דבר והפכו . ולא זכר קור וחום כי בכלל חורף וקיץ כלל קור וחום . וכל אחד מהם הוא צורך הברואים׳ וזכר התנועה התמידית יום ולילה וזכר התנועה הזמניית קיץ וחורף . וכן אתה הצבת כל גבולות ארץ שהם שבעה נופות שהעולם נחלק בהם . וכל נוף מהם הפך האחר ואוירו משונה מחבירו. והכל לצורך הברואים. מאור ושמש פירושו מאור אור הלבנה והכוכבים בלילה ואור השמש ביום. כמו שאמר את המאור הגדול לממשלת היום ואת המאור הקטן לממשלת הלילה ואת הכוכבים . וכל זה הכינות לצורך הברואים. כי אור השמש גלויה תועלתו באורו ובחומו. ואור הירח והכוכבים צורך הולכי מדברות ויורדי הים . וכחם לצורך הצמחים . כמו שכתוב גרש ירחים . ויש לירח גם כן כח במים . ואמר מעדנות כימה ומושכות כסיל · וכן כל כוכב וכוכב יש לו כח בצמחים או באבנים ובמתכות . כמו שאמרו רבותינו ז״ל אין לך כל עשב ועשב מלמטה שאין לו מזל ברקיע ומכה אותו המזל ואומ׳ לו גדל:

צוררך · עלה · ממדבר · מלא · נות · סוכו

זכר זאת אויב חרף יהוה ועם נבל נאצו שמך: אל תתן לחית נפש
תורך חית ענייך אל תשכח לנצח: הבט לברית כי מלאו מחשכי
ארץ נאות חמס: אל ישב דך נכלם עני ואביון יהללו שמך: קומה
אלהים ריבה ריבך זכר חרפתך מני נבל כל היום: אל תשכח קול
צרריך שאון קמיך עלה תמיד: ע ה
למנצח אל תשחת מזמור לאסף שיר: הודינו לך אלהים הודינו
וקרוב שמך ספרו נפלאותיך: כי אקח מועד אני מישרים אשפט:
נמגים ארץ וכל ישביה אנכי תכנתי עמודיה סלה: אמרתי להוללים
אל תהלו ולרשעים אל תרימו קרן: אל תרימו למרום קרנכם
תדברו בצואר עתק: כי לא ממוצא וממערב ולא ממדבר הרים:
כי אלהים שפט זה ישפיל וזה ירים: כי כוס ביד יהוה ויין חמר מלא
מסך ויגר מזה אך שמריה ימצו ישתו כל רשעי ארץ: ואני אגיד
לעלם אזמרה לאלהי יעקב: וכל קרני רשעים אגדע תרוממנה
קרנות צדיק: ע ו למנצח בנגינת מזמור
לאסף שיר: נודע ביהודה אלהים בישראל גדול שמו: ויהי בשלם סכו
ומעונתו בציון: שמה שבר רשפי קשת מגן וחרב ומלחמה סלה:

אדכר דא בעיל דבבא מגדף ייי ועם טפשא דרחיקו שמך: לא תמסור
לעממיא דמתילין לחיות ברא נפשת מאלפי אורייתך חייהון דעניך לא
תתנשי לעלמין: אסתכל לקיימא דגזרת לאבהתן ארום איתמליאו
בניהון חשוכא פריס על ארעא ואונאותא חטופין: לא יתוב מסכן
מכסיף עניא וחשוכא ישבחון שמך: קום אלהא נצי מצותך אידכר
קלנא דעמך מן מלכא טפשא כל יומא: לא תתנשי קל מעיקייך
איתרגושת דקיימין לקיבלך דסלקא תדירא:
לשבחא בזמן דיאמר דוד לא תחבל עמך תושבחתא על ידוי דאסף
ושירא: אודינן לך ייי אודינן וקריב שמך אישתעיו פרישותך:
ארום אידוע זמנא אנא תריצן אדון: מיתמססין דיירי ארעא וכל
יתבהא אנא אתקינית עמודהא לעלמין: אמרית למתלעבין לא
תתלעבון ורשיעיא לא תרימון איקר: לא תרימון למרומא איקרכון
אתון די ממללין בתוקפא ובגידופין: ארום לית בר מיני ממדינחא
ועד מערבא ולא מן צפונא מדבריא ומן דרומא אתר טוריא: ארום
אלהא דיין דכאי דבן ימאיך ודבן ירומם: ארום כס דלוט ביד ייי וחמר
עשין מלא מזיגת מרירתא לטלטלא מרעה די רשיעיא ממה דשדי
מיניה וקשי מן דין קדמאין ברם דור דורדייהא ופקטייהא ימצון
ישתון כל רשיעי ארעא: ואנא אתני לעלם ניסיא אשבח לאלהא
דיעקב: וכל תקוף רוס רשיעיא אמאיך אתלושינון מתוקפיהון יתרוממן תקוף רומהון דצדיקיא:
לשבחא בתושבחתא תושבחא על ידא דאסף
שירא: אתידע בדבית יהודה אלהא בדבית ישראל רב שמיה: והות בירושלם בית מקדשיה ומדור בית שכינת קודשיה בציון:
כד עבדו בית ישראל
רעותיה אשרי שכינתיה ביניהון תמן תבר גירין וקשתין דעממיא מגיחי קרבא תריסא וסידרי קרבא בטל לעלמין:
נהיר

זכר זאת· אתה טעטית כל זה זכור כי האויב מכחש בך בכל זה ומנאץ שמך. וזכור זאת לו והשפילהו והוציאנו מידו ואל תתננו לעולם בידו: אל תתן לחית· הכסמך חסר כאילו אמר לחית האויבים נפש ישראל שהוא התור שלך. כי נמשלו ישראל ליונה ותור. ליונה כמו שכתוב יונתי בחגוי הסלע· לפי שהם חלושי הכח וכטרפים ואיכם טורפים· וכן ישראל. וחית פירושו עדת. כמו חית פלשתים· חית קנה· וכן חית עניך. עדת עניך· ויש לפרש חית עניך נפש עניך. כמו שאמר נפש תורך. וכן ונהמתו חיתו להם· וחייתו בקדשים· שפירושו נפשו· ויש לפרש אל תתן לחית שם מן סוד בהמות יחיתן שהוא ענין שבר: הבט לברית. בפתח הלמד להורות על הידיעה. כלומר הברית שכרת עם אבותינו: מחשכי ארץ. הם מקומות הגלות שהם לישראל חשך ואפילה. והם מושבו' חמס שאומות העולם חומסי' אותם· ובאמרו מלאו לפי שבכל מקומו' הגלות כן הם נאות חמס: אל ישוב· זה העני המתפלל לפניך אל ישוב מלפניך נכלם מלא תשמע תפילתו. והעני הוא ישראל בגלות: עני ואביון יהללו שמך· וראה שהם המהללים שמך בגלותם. או פירושו כאשר לא ישוב נכלם מלפניך יהלל שמך: קומה אלהים. אם לא תעשה בעבורינו עשה בעבורך. כי ריבנו ריבך הוא. כי האויב יחרף אותך. ואמר כי אין בך יכולת להוציאנו מהם: אל תשכח. הם האומות צורריך וקמיך אל תשכח קולם ושאונם שנותני' עלינו. תמיד הוא עולה לפניך אל תשכחנו:

למנצח. זה המזמור נאמר על קיבוץ גליות: הודינו לך אלהים הודינו. יאמרו ישראל אז בקיבוץ גליות הודינו לך· והכפל לחזק ההודאה: וקרוב שמך· ויאמרו כי קרוב שמך לקוראיך: ספרו נפלאותיך. ואז יספרו ישראל והאומות הרואי' הגאולה יספרו הנפלאות שעשה האל עם ישראל ויספרו מה שאמרת כבר על ידי נביאיך: כי אקח מועד. דברי האל ית' אמר כי אקח ברצוני מועד ליסר' מיצאו מן הגלות: אני מישרים אשפוט. כלומר במישרים אשפוט אויביהם: נמוגים ארץ וכל יושביה: ואז יהיו נמוגים ארץ וכל יושביה. ירעשו וירעדו כי ירחו נקמות ישראל שעשה באומות: תכנתי עמודיה סלה. ואז יכירו כי אנכי תכנתי עמודיה· כי ברצוני תעמוד וברצוני תמוג. ועמודיה הם ההרים. וירעש הארץ על דרך משל· כמו פור התפוררה ארץ: אמרתי. דברי המשורר. והוללים על אותם המתענגים בטובת העולם הזה ולא יראו אלהים כי יחשבו כי כחם עשה להם את החיל הזה: אל תהלו. אל תתעסקו בדברי הוללות: ולרשעי'· גם כן אומר אל תרימו קרן. אל תרימו ראש כלפי מעלה כמו שאתם עושי'. כי אינכם יריאים ולא נכנעים מפני אלהים. לא תחשבו כי הוא המטיב לכם ולא כחכם: אל תרימו· כפל הענין לחזק: תדברו בצואר עתק· תדברו עתק ודברים חזקים כנגד האל בצואר. כלומר תדברו בפיכם עם צוארכם שהוא עב ושמן. וטעם עתק לדבר ולצואר. או לשמן שידבר מצואר וכן ירוץ אליו בצואר. בעובי גבי מגיניו. כי ברוב טובם יבטחו באל· כמו שמנת עבית כשית: כי לא ממוצא וממערב· הרים· הוא לשון הרמה והגבהה· אמר הגדולה והגבהה וההרמה לא תבא לו לאדם לא ממוצא השמש ולא ממערבו ולא ממדבר· כלומר מרוב השתדלו לכאן ולכאן לא תבא לו הגדולה כי אם על ידי האל ית'· כמו שאומר כי אלהים שופט זה ישפיל וזה ירים. ומה שיעזור הפירוש הזה כי הרים לשון הרמה כי ממדבר קמוץ ואינו סמוך. ובמדרש מהו ולא ממדבר הרים אר"א כל ההרים שבמקרא הרים חוץ מזה שהוא לשון הרמה ורוממות שאין אדם מתרומם מן הדרכים הללו. מה הקב"ה עושה נוטל נכסים מזה ונותן לזה. שנ' כי אלהי' שופט זה ישפיל וזה ירים· מה שמשפיל מזה מרים לזה. הכל הוא במשפט וביושר מאתו· ואדוני אבי ז"ל כתב מערב סחורה. כמו לערוב ערבך. ומוצא פירושו מוצא המלכים· ומדבר כמו ומדברך נאוה. ואמר כי באחת מאלה השלשה יעלה אדם לגדולה שיהיה ממונה על מוצא המלכים שהוא מגדה בלו והלך. או מסחורה שיתעסק בסחורה ויעלה לנכסים רבי' בה· ומחכמה בצחות הדבור יעלה לגדולה לפני המלכים: כי אלהים. פירשנוהו: כי כוס ביד ה'· להשקות העמים בקיבוץ גליות. ואז ישפיל האומות וירים ישראל· כי בידו הוא הכל. והכוס הזה כבר שתו ישראל בגלות · כמו שכתוב את קובעת כוס התרעלה שתית מצית· ובקיבוץ גליות ישתו הגוים הרשעים שבהם· ואמר ויין חמר מלא מסך. אמר יין הכוס הזה חמר. ופירושו אדום. כי מעלת היין הוא האדמימות כמו שהוא אומר אל תרא יין כי יתאדם· וחמר הוא פעל עבר· ואדום הוא אחמר בערבי. ואמר כי הכוס הוא מלא מסך · ופירושו מזג מן מסכה יינה· ואמר ויגר מזה. כי כל כך יהיה מלא הכוס עד שיגיר היין שבתוכו מזה ומזה. וזכר הכוס בלשון זכר באומרו מלא ויגר והוא בלשון נקבה ברוב: אך שמריה· שמרי הכוס· כי זכר כוס בלשון נקבה ברוב: ואני אגיד· אומר ישראל ואני אגיד לעולם נקמת האויבים שאראה. ואזמרה על זה לאלהי יעקב שלא נטשנו בגלות ונקם נקמתנו: וכל קרני רשעים אגדע· כשתרוממנה קרנות צדיקים בצאת ישראל מהגלות שהוא צדיק באומות אגדע כל קרני רשעים שלא תשאר מלכות כי אם לישראל. כמו שאומר בחלום נבוכדנצר מלכותיה די לעלמין לא תתחבל. ואמר תדק ותסף כל אלין מלכותא והיא תקום לעלמין· ואמר אגדע. כי ישראל יגדעו אותם במלחמת גוג ומגוג:

למנצח· נודע ביהודה· זה המזמור נאמר על מלחמת גוג ומגוג· ואמר אז נודע ביהודה ויהיה בישראל גדול שמו. כשיראה נקמתו בגוים הנאספים על ירושלם· וזכר יהודה בפרט לפי שירושלם לשבט יהודה· ושם תהיה המלחמה: ויהי בשלם סוכו. ואז יהיה בשלם סכו שיבנה בה בית המקדש. וזכר ציון בפרט לפי שהוא מקום המלך· ושלם הוא ירושלם· כמו שנאמר ומלכי צדק מלך שלם. וזהו שם בן נח שקראו שלם· ואברהם קרא לבית המקדש יראה· כמו שנ' ויקרא אברהם את שם המקום ה' יראה· אמר הקב"ה אם אקרא אותו כמו שקראו שם אבטל דברי אברהם. ואם אקרא אותו יראה כמו שקראו אברהם אבטל דברי שם קרא אותו ירושלם: שמה שבר רשפי קשת· הפ"א רפה: רשפי אש שלהבת יה' הפ"א דגושה. ורשפי קשת הם החצי' והקשת. אמר כי באותה מלחמה ישבר האל ית' כלי מלחמת הגוים החצים והקשת והכידון והמגן והחרב וכל כלי מלחמה:

נאור אתה אדיר מהררי טרף: אשתוללו אבירי לב נמו שנתם ולא
מצאו כל אנשי חיל ידיהם: מגערתך אלהי יעקב נרדם ורכב וסוס:
אתה נורא אתה ומי יעמד לפניך מאז אפך: משמים השמעת דין
ארץ יראה ושקטה: בקום למשפט אלהים להושיע כל ענוי ארץ
סלה: כי חמת אדם תודך שארית חמות תחגר: נדרו ושלמו ליהוה תתגר
אלהיכם כל סביביו יובילו שי למורא: יבצר רוח נגידים נורא למלכי יובילו
ארץ:

ע ז

למנצח על ידיתון לאסף מזמור: קולי אל אלהים ידותון
ואצעקה קולי אל אלהים והאזין אלי: ביום צרתי אדני דרשתי ידי והאזין
לילה נגרה ולא תפוג מאנה הנחם נפשי: אזכרה אלהים ואהמיה דרשתי
אשיחה ותתעטף רוחי סלה: אחזת שמרות עיני נפעמתי ולא
אדבר: חשבתי ימים מקדם שנות עולמים: אזכרה נגינתי בלילה
עם לבבי אשיחה ויחפש רוחי: הלעולמים יזנח אדני ולא יסיף
לרצות עוד: האפס לנצח חסדו גמר אמר לדר ודר: השכח חנות אומר
אל אם קפץ באף רחמיו סלה: ואמר חלותי היא שנות ימין עליון:

נהיר דחיל את אלהא משבח מן בית מקדשך יזועון מן קדמך מלכיא
דיתבין כברכי טוריא אתר בית כנישות בתיהון: אשלחן מעלויהון
זיני קרבא גיברי ליבא איתנסבסו בשינתהון ולא ספיקו כל גברי חילא
למיחר זיניהון בידיהון: ממזופתך אלהא דיעקב דמכון ארתכין ופרשין
איתעקרו: את דחיל את הוא אלהא ומן יקום קדמך מעידן דיתקוף
רוגזך: מן שמיא אשמעתא דין ארעא דעממי דחילת ארעא דישראל
שדוכת: אמרין צדיקיא יקום לדינא עם רשיעיא אלהא למפרק מן
ידיהון כל עינוותני ארעא לעלמין: כד אנת רגז על עמך אנת מרחים
עליהון והינון יודון לשמך ושארא דריתחא דאישתיירו לך מן רוגזא
די רגיזתא תזרין לחבלא עמיא: תא ארום כד יתקוף רוגזך על
עמך יתובון ויודון לשמך ואנת תאיב מן רוגזא ברם על שאר עמיא
מני רוגזא תזרין: נדרו נדרין ושלימו קדם יי אלהכון כל דיתבין
חזור חזור למקדשיה ייתון קורבניא לבית מוקדש דחיל: יזעיר גסות
רוחהון דרברבניא דחילא על כל מלכי ארעא: לשבחא
על יד ידותון לאסף תושבחא: קלי קדם יי ואקביל קלי קדם אלהא
אצית מימרי: ביום עקתי אולפן מן קדם יי תבעית שרת עלי נבואה
בליליא זלגת עיני דמעתא ולא תפוג סריבת לאיתנחמא נפשי:
אידכר אלהא וארגוש קדם יי אמליל ותישתלהי רוחי לעלמין: אחדתא תימורתיא דעייני איטרפית ולא אמליל: חשבית יומין טבין דמן לקדמין שניא טבא
דמן עלמין: אידכר תושבחתי בליליא עם הירהורי לבבי אמליל ויבלש ביסיא מנדע רוחי: האפשר דלעלמין ירחק יי ולא יוסיף למיתרעיא תוב: האפשר
דיפסק לעלמין טוביה שליט פתגם ויביש על כל דר ודר: האיפשר דאיתנשי לחייסא אלהא אין סליק ברוגזיה מן למכמר רחמוי לעלמין: ואמרית מרעותי היא
אישתנין גבורת ימין עילאה: תא ואמרית בעותי היא שנין דקץ סימין: ארכר

נאור אתה. יש מפרשים הנו"ן שורש מן נאר כמו נאר מקדשו. והוא תואר בשקל גדול קרוב. רוצה לומר שיהיה כאור ומשחית באויבים. והנכון שהוא מן אור
והוא נפעל בשקל נכון. את נאור אתה כמו שאמר נודע ביהודה. כי במלחמה ההיא יודע ונגלה כאור הבהיר בישראל וילחם מלחמותם: אדיר מהררי טרף.
ואתה אדיר על האויבים כמו האריה היוצא מהררי טרף לטרוף. כן תטרוף האויבים כולם. וההרים ששוכנים בהם האריות והדובים וחיות הטורפים יקראו הררי
טרף: אשתוללו אבירי לב. האל"ף במקום הה"א התפעל והוא כמו השתוללו. וכן כל מלבושי אגאלתי. כמו הגאלתי. ואשתוללו מן שלל. אומר כי הגוים
אבירי לב שנאספו על ירושלם יהיו לשלל לישראל: כמו שנתם. שנת המות. לא היה להם כח להלחם כאילו כמו שנתם. כלומר שנתם העתידה לבא להם
שהוא שנת המות כך היו כאילו הם מתים והגבורים ואנשי חיל שבהם לא מצאו ידיהם להלחם בהם: מגערתך אלהי' נרדם המלך. שהוא גוג ומגוג. כמית
ראש משך ותובל. ולפי שזכר אבירי לב אמר נרדם שתם על המלך שהוא ראש האבירים. וכן והרכב והסוס נרדמו: אתה נורא. אתה נורא שיראוך כל
הגוים מהיום ההוא והלאה. והדין עליהם שייראוך. כי מי יעמוד לפניך מאז שיחרה אפך: משמים השמעת דין. כמו שאמר אש וגפרית אמטיר עליו ועל
אגפיו. ואמר ואתנה אבני אלגביש תפולנה. לפיכך אמר משמים השמעת דין. הדין שתעשה בהם משמים תשמיע אותו: ארץ יראה ושקטה. לפיכך ארץ
העמים יראה מהאל ושקטה עוד מלהלחם בישראל: בקום למשפט. אז כשיקום אלהים למשפט העמי' להושיע ישראל מידם שהם ענוי ארץ אז יראו כל העמי'
וישקטו: כי חמת אדם תודך. אמר כנגד האל ית' אותם בני אדם אשר נאספו על ירושלם להלחם והיתה חמתם עליך הם יודו לך על כרחם. כלומ' חמתם
תשוב הודאה לך: שארית חמות תחגור. כשתעשה הנקמה הגדולה במחנה גוג ומגוג תחגור ותאזו' שארית חימות. שארית הגוים. כי יראו ממך ולא
יהיה עוד להם חימה על ישראל: נדרו ושלמו. ואז יאמרו זה לזה ישראל נדרו ושלמו לה' אלהיכם שעשה עמכם הנפלאות האלה: כל סביביו יובילו שי למורא.
וכן כל סביביו האומות שהם סביב ארץ ישראל יובילו מנחה לאל ית' שהוא מורא. כמו הוא מוראכם. ואז יהיה מורא לכל העולם כי כולם ייראוהו ואמר סביביו
פירושו סביב האל. כי כיון שהאל שוכן בארץ ישראל סביבי ארץ ישראל הם סביביו: יבצור. מן וכרמך לא תבצור. רוצה לומר יקטוף ויכרות האל ית' רוח
נגידים. כלו' גאותם: ויהיה נורא למלכי ארץ. וכבר פירשתי זה המזמור על מחנה אשור כשבא על ירושלם. ופירשתי אותו בספר מכלול בחלק השרשי'
בשרש חגר. אבל עתה נראה לי לטעם המזמור אשר למעלה ממנו לפרש אותו על גוג ומגוג:

למנצח על ידותון. על ידותון. כמו לידותון. וכן ותתפלל על ה'. כמו אל ה'. ובדרש על שיכוי הדת בגלות. ואמר כי זה המזמור על לשון
הגלות כאמר: קולי אל אלהים. אמר פעמים לחזק. כלומר שאין קולי אלא אליך. לפיכך והאזין אלי. כלומר אני אליך אקרא
ואתה תאזין אלי: ביום צרתי ה'. כי הוא אדון על הכל ואותו דרשתי ביום צרתי: ידי לילה נגרה. מכתי. כמו כי הנה יד ה'
הויה. והמכה היא האכחה וכאב הלב על הגלות. לפיכך אמר לילה. כי בלילה אדם פנוי מעסקי העולם ומחשב על דבריו ועניניו. ואמר נגרה על דרך משל
מהתמדת האכחות זו אחר זו. או על דרך ויתכו כמים שאגותי: ולא תפוג. ענין רפיון וחליפות. כלומר לא תרפה ותחלום מכתי אלא תמיד נגרה. וכן
ויפג לבו. על כן תפוג תורה. וכל השרש מזה הענין: מאנה הנחם נפשי. ועפ"י שאשיב אל לבי דברי נחמה כי האל יוציאנו מהגלות. ועפ"י שארך.
מאנה הנחם נפשי מרוב הצרות: אזכרה תמיד ואהמיה. אזכרנו תמיד בפי ואהמיה אליו. ומלת ואהמיה בהוראות לאמ' הפועל בתמורת הה"א ביו"ד: אשיחה
אדבר ואכוד בצרתי: ותתעטף רוחי. כמו תפילה לעני כי יעטוף. העטופים ברעב. כי האדם בעת הצרה כפוף ומעוכה כאילו מעוטף קצתו בקצתו:
אחזת שמורות עיני. שמורות הם הערות והקצות כמו שנקרא הער בלילה שומר. שומר מה מלילה. וכן נקראו עתות הקצה משמרות ואשמורות. אמר אחזת.
כלומר כאילו אחזת והחזקת בשמורות עיני שיהיו ערות תמיד ולא אישן מרוב צרות לבבי. ור' משה הכהן בן גיקטילא פי' שמורות שם תואר לעפעפים שהם
שומרות העינים. אמר כאילו אחזת העפעפים שלא יסגרו ולא אישן: נפעמתי ולא אדבר. כמו ותפעם רוחו. אמר אני ער בלילה ומחשב על צרותי ובבקר
אני נשבר ולא אוכל לדבר: חשבתי ימים. בעודני בצרותי בגלות אני מחשב ימים מקדם: שנות עולמים. כפל הענין במלות שונות. ועולמי' פירושו
זמנים ארוכים. כלומר כשאני מחשב זמנים שעברו שהם ישראל בגלות ויצאו משם ושבו לארצם בשמחה. וזהו שאמר אזכרה נגינתי. אזכור כי אחר הגלות
הייתי מנגן ומנגח ושמח. ועל זה אני מחשב בלילה ואשיחה עם לבבי: ויחפש רוחי. כפל הענין במלות שונות. כי רוחי כמו לבבי. שבו רוח המחשבה
והוא המחפש הדברים במחשבה. וזהו שאשיח עם לבבי ואחפש במחשבתי: הלעולמים יזנח ה'. יזנח. מה נשתנה גלות זה משאר הגליות: אזכרה
פירשתיו: הלעולמים יזנח ה'. יזנח את עמו בגלות לעולם: ולא יוסיף. לרצות עוד: כמו שהיה רוצה בזמנים שעברו שהיה רוצה בישראל אחר הכעס:
האפס לנצח חסדו. אם כלה חסדו שהיה לישראל לנצח שלא יטה להם חסדו עוד: גמר אמר. אמרי נחמותיו גמרו ופסו שאינם עתידים לבא עוד: השכח
חנות אל. החנינות והרחמים שהיה רגיל לעשות שכח אותם: אם קפץ באף רחמיו. כמו ולא תקפוץ את ידך. כלומר סגר באפו רחמיו שלא יפתחו לנו עוד:
ואומר חלותי היא. חלות שם על משקל חנות משורש חלל. מענין כי ימצא חלל באדמה ופירושו מיתתי. כלומר ואם אומר תמותתי היא אריכות הגלות ולא
אבא משם עוד ושם אמות: שנו' ימין עליון. אזכור השנים שעברו שערך האל ית' ימינו והוציאנו מגלות מצרים ובבל. כן יוציאנו מגלו' זה. ומלת אזכור
שהוא תחילת הפסוק האחר טעמו לפניו ולאחריו: אזכיר

אזכור אזכיר מעללי יה כי אזכרה מקדם פלאך: והגיתי בכל פעלך
ובעלילותיך אשיחה: אלהים בקדש דרכך מי אל גדול כאלהים:
עשה אתה האל עשה פלא הודעת בעמים עזך: גאלת בזרוע עמך בני
יעקב ויוסף סלה: ראוך מים אלהים ראוך מים יחילו אף ירגזו
תהומות תהמות: זרמו מים עבות קול נתנו שחקים אף חצציך יתהלכו:
קול רעמך בגלגל האירו ברקים תבל רגזה ותרעש הארץ: בים דרכך
ושבילך ושביליך במים רבים ועקבותיך לא נודעו: נחית כצאן עמך ביד משה
נחיך ואהרן:

עח

משכיל
לאסף האזינה עמי תורתי הטו אזנכם לאמרי פי: אפתחה במשל פי
אביעה חידות מני קדם: אשר שמענו ונדעם ואבותינו ספרו לנו: לא
אותיו נכחד מבניהם לדור אחרון מספרים תהלות יהוה ועזוזו ונפלאותיו
אשר עשה: ויקם עדות ביעקב ותורה שם בישראל אשר צוה את
אבותינו להודיעם לבניהם: למען ידעו דור אחרון בנים יולדו יקמו
ויספרו לבניהם: וישימו באלהים כסלם ולא ישכחו מעללי אל
ומצותיו ינצרו: ולא יהיו כאבותם דור סורר ומרה דור לא הכין לבו
את ולא נאמנה את אל רוחו: בני אפרים נשקי רומי קשת הפכו ביום קרב

אדכר עובדי אלהא ארום אדכר מן לקדמין פרישותך: ורננית בכל
עובדך טביא ובתסקופי ניסייך אמליל: אלהא דקדישין אורחתך מן
אלהא רבא כאלהא דישראל: את הוא אלהא עביד פרישן הודעת
בעממיא עושנך: פרקתא בגבורת אדרעך עמך בניא דאוליד יעקב
ודזיוסף לעלמין: חמון שכינתך בגו ימא אלהא חמון גבורתך על
ימא דתיתון עממיא לחוד יתרגזון תהומיא: אחיתו מיא ענני שמיא
קלין יהבו שחקין לחוד כיפי גירדך אזלין ומשתלהבין: קל אכליותך
בגלגלא אשמע אנהירו ברקין תבל רגזת ואיתרגיפת ארעא: בימא
דסוף אורחך וכבשך במין סגיעיא ורושמת פסיעתך לא איתידעו:
דברתא היך ענא עמך ביד משה ואהרן: שכלא דרוח
קודשא על ידוי דאסף אצית עמי אוריתי אצלון אודניכון למימרי פומי:
אפתח במתל פומי אביעא חדון דמן לקדמין: די שמענן וידעינן
להון ואבהתן תניאו לנא: לא נכסי מבניהון לדר בתראי משתעיין
תושבחתא דייי ועושניה ופרישוותיה די עבד: ואקים סהדותא
בדבית יעקב ואוריתא גזר בדבית ישראל די פקיד לאבהתן להודעותהון
לבניהון: מן בגלל די ידעון דר בתראי בנין דמתילדין יקומון ויתנון
לבניהון: וישוון באלהא סובריהון ולא יתנשון עובדי אלהא ופיקודוי
ינטרון: ולא יהוון היך אבהתהון דר מסירין ומרגיז דר דלא מתקן
לביה למריה ולא הות מהימנא באלהא רוחיה: כד הוו יהיבין במצרים איתרברבו בני אפרים מיני קיצא וטעו ונפקו תלתין שנין קדם קיצא בזיני קרב
וגיברין נטלי קשתא אפיכו קדל ואיתקטלו ביום סידרי קרבא:

מטול

אזכיר. כתוב ביו"ד. רוצה לומר אזכי' לאחרים. וקרי אזכור בוי"ו. כלומר כשאזכור מעללי יה אנחם: כי אזכרה מקדם פלאך. פלאך שעשית מקדם במצרים: כשאזכור אותם המעללים והפלאות שעשית מקדם להוציאנו ממצרי'. כי היו מעשים שלא היה אדם מקוה להם ולא עלה על לב איש כמו אותם הפלאות שעשה אותם הקב"ה בעבור ישר'. וכמו שעשה אותם הפלאות אחר היאוש ואבוד התקוה כן יעשה עמנו בזה הגלות אעפ"י שאנו נואשים מפני ארך הגלות: והגיתי בכל פעליך. זכרתי המעשי' שעשית והגיתי בהם. כלומר העליתים על לשוני לנחם בהם איש את אחיו. ואמר בכל. כלומר בין הפעלים העצומים שעשית במצרים ובקריעת ים סוף בין הפעלים שעשית במעמד הר סיני ובמדבר: ופעלך. חסר יו"ד הרבים: ובעלילותך. כפל הענין במלות שונות: אלהים בקדש דרכיך. יש מפרשים בקדש בשמים. ופירושו מדרכך שאנו רואים בשמים אנו אומרים מי אל גדול כאלהים. על דרך מי כמוך באלים ה' מי כמוך נאדר בקדש. ואל ואלהי' הם המלאכים והגלגלים. כי המתבונן בהם ידע כי הכח בא להם מהסבה הראשונה ואין בהם סמך. ואין בהם כמוך. כי אתה הנותן והם המקבלי'. ויתכן לפרש בקדש על מעמד הר סיני. כמו שנאמר ה' בם סיני בקדש. כלומר כשירד כבודו על הר סיני אמרו כל ישראל מי אל גדול כאלהים: אתה האל עושה פלא. אתה הוא היכול באמת שאתה עושה פלא במעמד הר סיני גם בעמים הודעת עוזך בעבור ישראל במצרי' ובמלכי כנען: גאלת בזרוע עמך. גאלת עמך לא מרצון מעבידיהם אלא בהכרח גדול ובזרוע נטויה גאלת אותם. ואמר בני יעקב ויוסף כי בסיבת יוסף ירדו למצרים והוא כלכלם כל ימי חייו כאלו הם בניו: ראוך מים אלהים. מי ים סוף ראוך וחלו ממך ונבקעו: אף ירגזו תהומות. אפילו המים העמוקים שהם התהומות רגזו ממך ומפניך ונבקעו: זורמו מים עבות. כמו שכתוב וישקף ה' אל מחנה מצרים בעמוד אש וענן. וזורמו מבנין פועל אשר על דרך המרובע מענין זרם מים. ואמר כי העבות זורמו מים. וזו היא המהומה שהיתה להם. כמו שאמר ויהם את מחנה מצרים. כי היה להם האש והענן והמים והרעמים. כמו שאמר קול נתנו שחקים: אף חצציך יתהלכו. אבני הברד. אעפ"י שלא נזכר זה בתור'. וי"א על אבני הברד שהשליך על מלכי כנען. וכן נקראו אבני החול הקטנים שדומי' לאבני הברד. ויגרס בחצץ. ימלא פיהו חצץ: קול רעמך בגלגל. בפתח הגימל הראשונה והשניה. בגלגל שהוא שם מקו' בחירק הגימל הראשונה. וכן והמם בגלגל עגלתו. ובגלגל הוא השמים. ונקרא כל אחד מהתשעה גלגל לפי שהם מתגלגלים וסובבים תמיד. ואעפ"י שאין הרעם והברקים ואבני הברד והמטר בגלגל אלא באויר האויר נקרא בדרך ההשאלה גלגל ושמים ורקיע ושחקים. והושאל לו לשון השמים האמתיים שהם הגלגלים לגובה האויר כלפי השמי' ונקרא האויר על אמתתו רקיע. כמו שאמר יהי רקיע בתוך המים. ונקראו שמים. כמו שכתוב ויקרא אלהים לרקיע שמים. ונאמר למטר השמים. כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים. ודלתי שמים. ודגן שמים. ישע קדים בשמים. ונקרא שחקים כמו שכתוב יזלו שחקים. קול נתנו שחקי'. ויבו שחקי' ממעל. ונקרא גלגל. קול רעמך בגלגל. על גלגלי מרכבות פרעה. כמו שכתוב ויסר את אופן מרכבותיו: האירו ברקים תבל. כמו שכתוב ויאר את הלילה: רגזה ותרעש הארץ. כי רגזו ורעשו מצרים: בים דרכך. שבקעת הים במצותיך ועברו ישר': ושביליך במים רבים. כפל דבר במלות שונות. וכתוב ושביליך לשון רבים. כי לא היה דרך אחד אלא דרכים הרבה. כמו שכתוב לגוזר ים סוף לגזרים. ואמרו כי לשנים עשר גזרי' נגזר: ועקבותיך לא נודעו. הליכותיך בים לא ניכרו כי שבו מי הים על המצרי'. כמו שאמר וישב הים לפנו' בקר לאיתנו. ואומר וישובו המים ויכסו את הרכב ואת הפרשים. והנה לא נכר הדרך בים: נחית כצאן. אחר באתם מהים נחית אותם במדבר: ביד משה ואהרן. כמו שאמר שהרועה נוחה את צאנו ושומרו:

משכיל לאסף. תורתי. מה שאני מורה בסיפור הטובות שעשה האל לישר'. ומדברי תלמדו כי יש לכם ליראה ממנו ושלא לסמרות דברו ומצותו: אפתחה פי. יש ספרים התי"ו בקמץ חטף ויש ספרי' בשו"א לבדו. המשל והחידות אשר במזמור הזה כמו שכתב החכם ר' אברהם בן עזרא. המשל כמו נושקי רומי קשת לפי פירושו. וכן לערוך שולחן במדבר. ואש נשקה ביעקב. ודלתי שמים פתח. ודגן שמים. זהו משל. והחידות לחם אבירים אכל איש. שהוא אומר על המן. והוא הסתום כמו החידה. ויתן לשבי עוזו. שהוא אומר על הארון. ולא היו מבינים זה לולי שהוא כתוב בספר שמואל גלות הארון. וכן בני אפרים נושקי רומי קשת. כי הוא דבר סתום על איזו מלחמה אמר דבר זה. והדבר הסתום יקרא חידה: אשר שמענו. הדברים האלה שאומר הם הדברים ששמענו מפי הקדמונים: ואבותינו ספרו לנו. ואבותינו הם שספרו לנו שלא יאמרו אלא האמת: ונדעם ידענו אותם גם כן מפי הכתב מתורת משה רבינו: לא נכחד מבניהם. בני אבותינו והם אחינו שאינם לומדים ואינם יודעים הקבלה חייבים אנו היודעי' להזכיר להם ולא נכחד מהם עד שיהיו הם גם כן מספרים לבניהם ובניהם לבני בניהם עד שיהיו עד דור אחרון מספרים תהילות ה': ויקם עדות. וכמו שצריך להזכיר הנפלאות ולהודיע לבנים כן צריך להודיעם התורה והעדות אשר הקים ושם בישראל אחר שהוציאם ממצרים. וצוה להם לאבותינו להודיעם לבניהם. כמו שנא' והודעתם לבניך: למען ידעו. וכן הבני' צריכים להודיעם לבניהם עד דור אחרון והבנים שיולדו כשיקומו בדעתם גם כן יספרו לבניהם: וישימו באלהי' כסלם. כשישמעו הנפלאות שעשה לאבותינו ישימו בו מבטחם ולא ישכחו מה שילמדו וישמעו ויזכרו תמיד כדי שלא ישכח מפיהם. ובזה יאמינו בו ובתורתו וינצרו מצותיו: ולא יהיו כאבותם. שלא שמו בטחונם בא"ל ית' והיו דור סורר ומורה. וזה היה דור המדבר שלא הכינו לבם לאל ית': ולא נאמנה את אל רוחו. לא נתקיימה עם אל נפשו ומחשבתו ורצונו. כמו ותקעתיו יתד במקום נאמן שפירושו קיים. או פירושו לשון אמונה כמשמעו: בני אפרים נושקי רומי קשת. זה היה במדבר. ואע"פ שלא נזכר בתורה נזכר בדברי הימים. והרגום אנשי גת הנולדי' בארץ. כי ירדו לקחת את מקניהם. ויתאבל אפרים אביהם ימים רבים. ופירשתי בפירוש דברי הימים כי במדבר היה זה המעשה והיה מן הדומה ההרוגים בבני אפרים שמונת אלפים כמו שפירשתי שם. והלכו אל גת בלא מצות האל ית' אבל כנגד דברו' כי אמר ארבעים שנה יהיו במדבר והמה המרו את רוחו ונגפו. וטעם נושקי רומי קשת שהלכו בכלי מלחמתם ונשענו בהם ולא באל ית'. והפכו עורף לפני אויביהם. זהו הפכו ביום קרב. הפכו עורף ביום מלחמה. ונושקי רומי סמוך על סמוך. כמו חכמי יועצי פרעה. ופירושו מזויינים ויורים חצים בקשתי ורבותינו ז"ל פירשו זה הפסוק ופסוק דברי הימים על בני אפרי' שיצאו קודם הקץ ממצרים וקרה להם זה המקרה. אבל הפסוקי' הבאי' אחר זה הפסוק מוכיחי'

לא שמרו ברית אלהים ובתורתו מאנו ללכת׃ וישכחו עליליתיו לותיו
ונפלאותיו אשר הראם׃ נגד אבותם עשה פלא בארץ מצרים שדה אותיו
צען׃ בקע ים ויעבירם ויצב מים כמו נד׃ וינחם בענן יומם
וכל הלילה באור אש׃ יבקע צרים במדבר וישק בתהומות רבה כתהומות
ויוצא נוזלים מסלע ויורד כנהרות מים׃ ויוסיפו עוד לחטא נזלים
לו למרות עליון בציה׃ וינסו אל בלבבם לשאל אכל לנפשם׃
וידברו באלהים אמרו היוכל אל לערך שלחן במדבר׃ הן הכה
צור ויזובו מים ונחלים ישטפו הגם לחם יוכל תת אם יכין שאר ישטופ
לעמו׃ לכן שמע יהוה ויתעבר ואש נשקה ביעקב וגם אף עלה
בישראל׃ כי לא האמינו באלהים ולא בטחו בישועתו׃ ויצו
שחקים ממעל ודלתי שמים פתח׃ וימטר עליהם מן לאכל ודגן
שמים נתן למו׃ לחם אבירים אכל איש צידה שלח להם לשבע׃ יסע צירת
קדים בשמים וינהג בעזו תימן׃ וימטר עליהם כעפר שאר וכחול
ימים עוף כנף׃ ויפל בקרב מחנהו סביב למשכנתיו׃ ויאכלו
וישבעו מאד ותאותם יבא להם׃ לא זרו מתאותם עוד אכלם בפיהם׃
ואף אלהים עלה בהם ויהרג במשמניהם ובחורי ישראל הכריע׃

מטול דלא נטרו קים אלהא ובאורייתיה סריבו להלכא׃ ואתנשיאו
עובדוי עמא בית ישראל ופרישותיה די אחמי יתהון׃ קביל אברהם
יצחק ויעקב ושיבטיא דאבהתהון עבד פרישן בארעא דמצרים חקל
טאנים׃ בזע ימא בחוטרא דמשה רבהון ואעבירינון ואוקים מיא
צרירין היך זיקא׃ ודברינון בעננא ביממא וכל ליליא בנהור אשא׃
בזע טורין בחוטריה דמשה רבהון במדברא ואשקי כד בתהומיא
רברבן׃ ואפיק נוזליא דמיא מן כיפא ואחית היך נהרין דנגדין מיא׃
ואוסיפו תוב למיחטי קדמוי למרגז קדם עילאה במדברא צחי׃ ונסיאו
אלהא בליבהון למישאל אוכלא לנפשיהון׃ ואיתרעמו קדם ייי אמרו
האית יוכלא קדם אלהא לסדרא פתורא במדברא׃ הא כבר מחא
בטינר ודיבו מיא ונחליא הלחוד לחמא יכיל למיתן אם יתכן מזונא
לעמיה׃ בכן שמיע קדם אלהא ורגיז ואישתא איתסקת בדבית יעקב
ולחוד תקוף רוגזא סליק בישראל׃ ארום לא הימינו באלהא ולא
איתרחיצו בפורקניה׃ ופקיד שחקי מלעיל ודשי שמיא פתח׃
ואחית עליהון מנא למיכל ועבור שמיא יהב להון׃ מזון דנחת ממדור
מלאכיא אכלו בני נשא זוודין שלח להון לשבעא׃ אטיל רוח קידומא
בשמיא ודבר בעושניה רוח דרומא׃ ואחית עליהון היך כעפרא
בסרא והיך חלא דימא עופא דפרח׃ ואפיל במצע משיריתיה חזור חזור למשכנוי׃ ואכלו ושבעו לחדא ורינוגיהון איתי להון׃ לא זרו מן ריגוגיהון עד כדין
מיכלהון בפומהון׃ ורוגזא דאלהא סליקת בהון וקטיל בגיבריהון ועולימי ישראל אחמיט׃

כי אחר יציאת מצרים היה שראו הנפלאות והעלילות שהראה אותם ושכחום. והברית והתורה שנתן להם. וכל זה אחר יציאת מצרים היה. והחכם ר' אברהם בן עזרא כתב כי על חורבן שילה אמר זה הפסוק שהיה לבני אפרים. וביום שנלקח הארון ונהרגו רבים מישראל חרבה שילה. וגם זה הפירוש רחוק. כי אחר כן זכר חורבן שילה על הסדר אחר שהכניסם לארץ. ועוד למה אמר בני אפרים. הרי מכל ישראל היו באותה המלחמה. כמו שכתוב ויהי דבר שמואל לכל ישראל וגו': לא שמרו ברית אלהים. ברית שכרת עמהם בהר סיני: נגד אבותם. אותם שנולדו במדבר שלא ראו בנפלאות שעשה האל ית' במצרים שמעו מאבותם. כי נגד אבותם עשה פלא בארץ מצרי' ופלא דרך כלל. כי לא היה פלא אחד אלא פלאים רבי': שדה צוען. כפל דבר במלו' שונו'. כי שדה הוא כמו ארץ וכן שדה ארם. בשדה מואב. וצוען הוא מצרים. כמו לפני צוען מצרים. והיא עיר המלוכה במצרים: בקע ים. אחר הנפלאות שעשה להם במצרים עשה להם נפלאות בצאתם ממצרים שבקע להם את הים: ויצב מים כמו נד. כמו שכתוב נצבו כמו נד נוזלים. והמים להם חומה: וינחם. ואחר שהעבירם הים הנחה אותם בענן יומם שהיה הולך לפניהם לנחותם בדרך. וגם לפני עבור הים היה להם אחר שנסעו מסוכות: וכל הלילה באור אש. כי כל הלילה היה להם עמוד אש עד בא אור היום ולא היו צריכים לאור נר לילה. כי גם בחנותם היה עמוד האש על המשכן להאיר להם: יבקע צורי. ברפידים ובקדש. יבקע עתיד במקום עבר. וכמוהו רבים. והנה זכר הנפלאות ואם לא זכרם כסדר הרי הם סדורות בתורה. כי המן והשלו הראשון היו להם קודם שבאו לרפידים. כי במדבר סין נתן להם המן והשלו: וישק בתהומות רבה. השקה אותם מן הצורים כמו מתהומות רבה. ורבה תואר לתהום. וכן מי תהום. ואמר לשון יחידה עם לשון רבות כמו בנות צעדה עלי שור: ויוציא נוזלים מסלע. כפל העניין במלות שונות כמנהג לחזק העניין. ואמר ויורד כי הסלע מקום גבוה: ויוסיפו עוד לחטוא לו. אמר ויוסיפו כי המים על ידי חטא ותלונה באו להם: למרות עליון בציה. למרות כמו להמרות. וכן לצבות בטן. למרות עיני כבודו. וענינו ענין מרי: בציה במדבר. ואמר עליון לפי שהוא עליון על הכל ובידו הכל. וכמו שהיה בידו להוציא מים מן הסלע היבש ולהוריד המן מן האויר כן בידו להביא להם בשר במדבר והם לא חשבו כן. ונסו אותו אם יוכל לעשות כן. וזה היה בקברות התאוה: וינסו אל בלבבם. במחשבתם היה. כי לנסותו שאלו הבשר. כי המן היה מאכל טוב וערב ולא היו צריכים הבשר אלא חשבו לנסותו. אבל לא אמרו כן בפיהם. אלא אמרו צורך היה להם הבשר. וביזו את המן ואמרו נפשינו יבשה אין כל בלתי אל המן עינינו. ואמרו ונפשינו קצה בלחם הקלוקל: לשאול אוכל לנפשם. לתאותם. כמו שאמר התאוו תאוה. ואמר לנפשם כי הנפש בעלת התאוה. כמו שאמר כי תאוה נפשך לאכול בשר: וידברו באלהים. ומה דברו אמרו הגם לחם יוכל תת. והדיבור והמאמר הזה היה בלבבם. כמו דברתי אני עם לבי. ואמרתי אני בלבי. כי לא אמרו זה בפיהם. כי בדרך נסיון היו שואלי' הבשר ולא לצורך: היוכל אל לערוך שולחן במדבר. במקום אשר לא ימצא בו דבר מחיה. אם יוכל הוא לערוך שולחן מלא. כלומר כל צורכי המחיה. כי הנה נתן מקצת צורך השולחן. והוא המן. אבל אם יוכל לערוך אותו בשלמותו שיתן הבשר. וכן המים נתן. ויותר פלא ה' יהיה אם יתן בשר. כי המן הוריד מן השמים. כמו השלג ואבני הברד. והמי' הרבה סלעים יש שיוציא מים רבים מהם. אבל הבשר מאין יביא אותו. זהו שאמר הגם לחם יוכל תת. כל זה חשבו בלבבם: הן הכה צור. אמר הכה כי על ידי מכה יצאו המים מהצור ברפידים. ואמר צור למעלה אמר צורים כי כאשר שאלו בשר בקברות התאוה לא היה עדיין דבר מי מריבה שהיה בקדש. ומה שאמר הכה צור על צור רפידים אמ'. אמר ונחלים ישטופו. יצאו ממנו מים רבים עד שהיו נחלי' גדולים שוטפים המקומות שנגרי' בהם: הגם לחם. הוא בשר. כמו את קרבני לחמי: אם יכין שאר לעמו. שאר. בשר: לכן שמע ה'. אעפ"י שאמרו בלבבם. שמע ה' ויתעבר בהם: ואש נשקה. אש חמתו נשקה ביעקב: אף עלה בישר'. כפל העניין במלות שונות: נשקה. בערה. וכן אף ישיק ואפה לחם: יבעיר. והנכון בעיני עוד כי זה הפסוק כולל שני דברים. דבר תבערה ודבר קברות התאוה. ושניהם מקום אחד הוא אלא שעל מעשה הראשון שהיו מתאוננין רע בעיני ה' ובערה בם אש ה' קרא אותו תבערה. ועל מעשה השני שהתאוו תאוה ומתו המתאוים קרא אותו קברות התאוה. ומה שאמר בזה הפסוק ואש נשקה ביעקב אמר על דבר תבערה. וכמו שאמר בתורה וישמע ה' ויחר אפו כן אמר בזה הפסוק שמע ה' ויתעבר. ומה שאמר וגם אף עלה בישראל על שהתאוו תאוה. כמו שאמר שם ואף ה' חרה בעם. ושני המעשים היו במקום אחד. ועל שניהם נענשו. ובשניהם היה בהם מיעוט האמנה. כי מתאוננים היו שאמרו נשלחה אנשים לפנינו ויחפרו לנו את הארץ. ולא האמינו באל שיתן ארץ להם בלא מלחמה. ושאלת הבשר ג"כ מיעוט האמנה. כמו שאמרו הגם לחם יוכל תת: כי לא האמינו באלהים. לא האמינו בו שיוכל לתת להם בשר ושיוכל להכניסם לארץ: ולא בטחו בישועתו. שהושיעם כמה פעמים: ויצו שחקים. וכבר צוה שחקים לתת להם מן: ודלתי שמים פתח. להם להמטיר עליהם מן. ולא שמו על לבם כל זה. כי כמו שעשה זה כן יעשה זה. ואמר ודלתי שמים על דרך משל לרוב המן שהוריד להם. כמו וארובות השמים נפתחו: וימטר. ודגן שמים. כי היה להם לאכול המן במקום הדגן. ויותר טוב וערב: לחם אבירים. השחקים הם אבירי'. כמו שאמר עליהם חזקים כראי מוצק. וזה דבר תימה. כי אכל איש נברא מן האדמה לחם שחקים. ובדרש לחם אבירים לחם שנבלע באיברים: צידה שלח להם. כי בכל מקום שהיו הולכים היתה צידתם מוכנת להם לשובע: יסע קדים. הסיע רוח קדים לבאת השלוים. כמו שכתוב ורוח נסע מאת ה' ויגז שלוים וגו': וינהג בעוזו תימן. רוח דרום כי מזרחי דרומי היה הרוח: וימטר. כי באו לרוב כמו מטר. וזה פלא. כי בשר המטיר להם: ועוף כנף. כי הבשר היה עוף כנף ולא היה בו כח לעוף הנה והנה אלא הפילם במחנה: ויפול בקרב מחנהו. כמו שכתו' ויטוש על המחנה: סביב למשכנותיו. כמו שכתוב סביבו' המחנה: ויאכלו וישבעו. מאד יותר מדאי. כמו שכתוב עד אשר יצא מאפכם: לא זרו. כמו שכתו' והיה לכם לזרא. כתרגומו עד דתקוצון ביה. אמר עוד לא קצו בבשר ולא זרו ממנו כי עוד היה אכלם בפיהם: ואף אלהי' עלה בהם. כמו שכתו' הבשר עודנו בין שניהם ואף ה' חרה בעם: ואף אלהים עלה בהם. אמר עלה על האף כמו עלה עשן באפו: ויהרוג במשמניהם. בחירק השי"ן והוא שם תואר. ופירושו בבריאים ובחזקים שבהם. וכן כל שמן ואיש חיל. כלומר בריאים ובחורים היו מתים באף ה' שחרה בהם:

בכל זאת

בכל זאת חטאו עוד ולא האמינו בנפלאותיו: ויכל בהבל ימיהם
ודרשוהו ושנותם בבהלה: אם הרגם ודרשוהו ושבו ושחרו אל: ויזכרו כי
אלהים צורם ואל עליון גאלם: ויפתוהו בפיהם ובלשונם יכזבו לו:
ולבם לא נכון עמו ולא נאמנו בבריתו: חצי
והוא רחום יכפר עון ולא ישחית
והרבה להשיב אפו ולא יעיר כל חמתו: ויזכר כי בשר המה רוח
בוהו הולך ולא ישוב: כמה ימרוהו במדבר יעציבוהו בישימון: וישובו
וינסו אל וקדוש ישראל התוו: לא זכרו את ידו יום אשר פדם מני
אותותיו צר: אשר שם במצרים אתותיו ומופתיו בשדה צען: ויהפך לדם
ער יאריהם ונזליהם בל ישתיון: ישלח בהם ערב ויאכלם וצפרדע
ותשחיתם: ויתן לחסיל יבולם ויגיעם לארבה: יהרג בברד גפנם
ושקמותם בחנמל: ויסגר לברד בעירם ומקניהם לרשפים: ישלח
בם חרון אפו עברה וזעם וצרה משלחת מלאכי רעים: יפלס נתיב
לאפו לא חשך ממות נפשם וחיתם לדבר הסגיר: ויך כל בכור
במצרים ראשית אונים באהלי חם: ויסע כצאן עמו וינהגם כעדר
במדבר: וינחם לבטח ולא פחדו ואת אויביהם כסה הים: ויביאם אל
גבול קדשו הר זה קנתה ימינו: ויגרש מפניהם גוים ויפילם בחבל
נחלה וישכן באהליהם שבטי ישראל: וינסו וימרו את אלהים

בכל דא חבו תוב ולא הימינו בפרישותוי: ושיצי כהבלא יומיהון ושנותיהון בבהולתא: בזמן דקטלינון אם תייבין ותבעו יתיה ויתובון ויצלון קדם אלהא: ואדכרו ארום אלהא תקיפיהון ואלהא עילאה פריקהון: ושרגיגון ליה בפומהון ובלישנהון מכדבין ליה: מטול דלבהון לא מהימן עימיה ולא הימינו בקיימיה:
והוא רחמנא מכפר עוייתהון ולא מחבל יתהון ומסגי למיתב מן רוגזיה ולא יוחי בהון כל חימתיה: ודכיר ארום בני בסרא הינון רוחא דאזיל ולא תאיב: כמה יסרבון ליה במדברא ירגזון קדמוי באתר צדיא: ותבו ונסיאו אלהא וקדישא דישראל איתיו תיוהא: לא אידכרו ית ניסא דידיה ויומא דפרקינון מן מעיקא: דשוי במצרים אתוהי ותימהוי בחקל טאניס: והפך לדמא אריתיהון ונוזליהון לא שתן מנהון: יגרי בהון עירבובי חיות ברא וגמיר יתהון ועורדעניא וחביל יתהון: ויהב ומסר לזחלא עיבוריהון וליעותהון לגובאי: וקליף בברדא גופניהון ושקמתהון בכרזובא: ומסר לברדא בעיריהון וגיתיהון לרישפין דינור: יגרי בהון מאתן וחמשין מחן בתקוף רוגזי בריתחא ובתריכותא ובעקא דמשתלחן בעידן בידיהון דאזגדין בישין: ישויל בכביש תוקפיה לא מנע ממותא נפשהון ובעיריהון למותא מסר: וקטל כל בוכרא במצרים שירוי צעריהון במשכניהון דחם: ואטיל היך ענא עמיה ודברינון היך ענא עדרא במדברא: ואשרינון לרוחצן ולא דחלין וית בעלי דבביהון חפא ימא: ואעלינון לתחום אתר בית מקדשיה טור דין די קנת ימיניה: ותריך מן קדמיהון עממיא ואשרי יתהון בעדב אחסנתיה ואשרי במשכניהון שבטיא דישראל: ואנסיאו וארגיזו קדם אלהא

בכל זאת חטאו עוד. בדבר מרגלים ובדבר קרח ובדבר מי מריבה: ולא האמינו בנפלאותיו. בכל נפלאותיו שעשה להם. ולא האמינו עדיין שיכניסם לארץ ויתן להם הארץ ואמרו לנפול בחרב נשינו וטפינו יהיו לבז: ויכל בהבל. שאמר להם תשאו את עונותיכם ארבעים שנה. והיו מתי׳ בכל שנה ושנה עד שמתו כולם מבן עשרים שנה ומעלה: בבהלה. הבי״ת פתוחה להורות על הידיעה. כלומר באותה בהלה שמתו המרגלים במגפה פתאום: אם הרגם ודרשוהו. אם זה במקום כאשר. כמו אם יהיה היובל לבני ישראל. והדומים לו. ופירושו כשהרגם דרשוהו הנשארים וידעו כי חטאו ושבו ושחרו אל. או פירושו כשאמר להרגם הם דרשוהו. כמו שכתוב הננו ועלינו אל המקום אשר אמר ה׳ כי חטאנו: ויזכרו. זכרוהו. כמו שאומר בסמוך ולבם לא נכון עמו: ויפתוהו בפיהם. לפי מחשבותם פתוהו אבל הוא יתברך שמו אינו מפותה. כי יודע היה לבבם. אעפ״כ במדת הרחמים שעמו מכפר למראים תשובה ואינו מכפר להם הכל כמו שהם אינם שבים מכל בלב שלם. אבל פוקד עונם ואינו משחית מהכל ומשיב אפו מהם. ואינו מעיר להם כל חמתו אלא מקצת. לפי שאין תשובתם שלימה אין סליחתם שלימה. ולבם לא נכון עמו. ומן הדין היה שלא יסלח להם כלל. כיון שאין לבם נכון. כי הכל הולך אחר כוונת הלב. אלא מפני בני אדם הרואים בתשובה הנגלית ואינם יודעים הלבבות. ואם לא יסלח להם כלל יאמרו אין תשובה מועילה. וזהו שאמר והוא רחום יכפר עון ולא ישחית אעפ״י שלא נאמנו בבריתו הוא רחום ומכפר להם עון ולא ישחיתם מהכל כמו שהיו חייבים: והוא רחום יכפר עון. מה שאמר והרבה להשיב אפו. כי צריך גבורת הלב והרבות כח מדת הרחמים להשיב האף. וכן אמר משה רבינו ע״ה ועתה יגדל נא כח ה׳: ויזכור כי בשר המה. וטבע הבשר לבקש התאוות. ואי אפשר שלא יחטא. לפיכך צריך שיכפר להם. ועוד כי הם רוח הולך. כלומר קרובים ימיהם וצריכים כפרה בעודם בחיים. כמו שאמר איוב. ומה לא תשא פשעי ותעביר את עוני כי עתה לעפר אשכב וגו׳. ומה שאמר ולא ישוב. הוא מדרך הטבע. כי אין מדרך הטבע לשוב הרוח אל הבשר עוד משתצא הרוח ממנו. אבל האל יעשה נפלאות לעתיד להשיב הרוח אל הבשר כאשר ירצה ולא לכולם. ויה״ה פלא כאחד הפלאי׳ אשר עשה בשינוי הטבע: כמה ימרוהו במדבר. זכר בפרט אין המרי והחטא שחטאו ואמר כמה פעמים המרוהו זולתי הנזכר בעודם במדבר. וענין ימרוהו יכעיסוהו בשנות מצותיו: יעציבוהו בישימון. כפל הענין במלות שונות: וישובו וינסו אל. אחר שמלאו הבשר וידעו כי חטאו באף ה׳ שחרה בהם שבו עוד ונסו אל במי מריבה ובדברים אחרים שלא נזכרו בתורה. ואמר אל שהוא יכול על הכל והם חסרו במחשבתם יכולתו ונסוהו אם יכול לעשות זה וזה: וקדוש ישראל התוו. ומי שנקדש בישראל בכמה אותות ונפלאות שעשה לעיניהם הגבילו אותו. כלומר שמו לו גבול בלבבם. זה יוכל לעשות. אבל זה לא יוכל לעשות. עד כאן יוכל לשנות הטבע מכאן ואילך לא. והיו מנסים אותו: והתוו. מן והתוית תיו. וכן תתאו לכם. כי תתאה ותוה בענין אחד ענין גבול וסימן לדבר: לא זכרו את ידו. את כחו הגדו׳ אשר פדם אותם מהצרה שהיו בה בכח גדול וביד חזקה: אשר שם. הפסוק כפל הענין במלות שונות כמנהג: ויהפך לדם. גם זה הפסוק כפל ענין וכל ישתיון. כמו שכתוב כי לא יכלו מצרים לשתות ממימי היאור: ישלח. לא כתב המכות על הסדר כי אין חסרון בזה כי סדורות הם בתורה: וצפרדע ותשחיתם. שם כלל לצפרדעים. וכן ותעל הצפרדע: ויתן לחסיל יבולם. כי התבואות הם כל יגיע האדם. כמו שכתוב כל עמל האדם לפיהו: יהרוג. אמר יהרוג על דרך השאלה. וכן כל חלקה טובה תכאיבו באבנים. גם יתכן בצומח מיתה אחר אשר בו נפש הצומחת. וכן אמר ובעפר ימות גזעו. ושקמותם הם מין ממיני התאנים. והם תאנים מדבריים. וזכר הגפן והשקמה אף על פי שהכה הברד כל עץ השדה לפי שאלה הם רוב אילנותיהם במצרים: בחנמל. הוא מין ממיני הברד. ורבי׳ סעדיה פירש אותו בלשון ערבי אל בקיע. והוא הקרח החזק שמשבר פרחי האילנות ומיבש הלחלוח. ובמדרש בגפנים על ידי שהיו דקים היה יורד עליהם בפלקים. אבל לשקמים היה בא וכח ומל: ויסגר. לרשפים. כמו שכתוב ואש מתלקחת בתוך הברד: ישלח בם חרון אפו. זה הפסוק כלל למכות שלא הזכיר בפרט: מלאכי רעים. אינו סמוך אבל הוא חסר מם. והוא כמו מלאכים. וכן חלוני שקופים. כמו חלונים. והדומים להם כמו שכתבנו בספר מכלול בחלק הדקדוק ממנו. והמכות הם מלאכים רעים. כי בשליחות האל ית׳ וברצונו באו. ופירושו משלחת הדבר שיבא ברבוי זה אחר זה. כמו הנני משליח בך כנלח ונעזב. וכן בדברי רבותינו ז״ל משלחת זאבים: יפלס נתיב. יישר האל דרך לאפו שילך בלא עכוב אליהם. וכן פלס מעגל רגליך. יישר אורח חיים. פן תפלס. לא תיסר: לא חשך. אין צריך לומר שלא מנע נפשם ממות אותם שהגיע עתם אבל הסגירם למות בלא עתם. ועל מכת בכורים אמר זה כמו שמפרש בפסוק זה הבא אחריו: וחייתם. כמו נפשם. ויש מפרשים וחייתם לדבר הסגיר. על מות המקנה: ויך כל בכור. באהלי חם. הזכיר חם אבי מצרים לגרעון: ויסע. הסיעם ממצרים אחרי מות הבכורים והסיעם לאטם כמו הרועה צאנו: וינחם לבטח. כמו שכתוב ולא פחדו. וכתוב וייראו מאד ויצעקו בני ישראל אל ה׳. לא היה רק רגע אחד אותו פחד כי מיד הבטיחם משה שימותו כל אויביהם. וכן ראו בעיניהם. לפיכך אמר ואת אויביהם כסה הים. ויש מפרשים וינחם לבטח ביבשה בעוברם בים ולא פחדו: ויביאם אל גבול קדשו. ארץ ישראל: הר זה. בית המקדש. כמו שכתוב תביאמו ותטעמו בהר נחלתך. ואמר זה. כי כאמר זה המזמור אחר שנודע המקום על יד גד הנביא: קנתה ימינו. כמו שכתוב מקדש ה׳ כוננו ידיך: ויגרש. ויפילם. הפיל ישראל בחבל נחלה שאמר להם. על דרך על פני כל אחיו נפל: וישכן באהליהם. באהלי הגוים השכין שבטי ישראל. ויש מפרשים ויפילם על הגוים כי הפילם האל בחרב בארצם: וינסו וימרו. אחר שמת יהושע והזקנים: [illegible] וישובו

עליון ועדותיו לא שמרו: ויסגו ויבגדו כאבותם נהפכו כקשת רמיה: ויכעיסוהו בבמותם ובפסיליהם יקניאוהו: שמע אלהים ויתעבר וימאס מאד בישראל: ויטש משכן שלו אהל שכן באדם: ויתן לשבי עזו ותפארתו ביד צר: ויסגר לחרב עמו ובנחלתו התעבר: בחוריו אכלה אש ובתולתיו לא הוללו: כהניו בחרב נפלו ואלמנתיו לא תבכינה: ויקץ כישן אדני כגבור מתרונן מיין: ויך צריו אחור חרפת עולם נתן למו: וימאס באהל יוסף ובשבט אפרים לא בחר: ויבחר את שבט יהודה את הר ציון אשר אהב: ויבן כמו רמים מקדשו כארץ יסדה לעולם: ויבחר בדוד עבדו ויקחהו ממכלאות צאן: מאחר עלות הביאו לרעות ביעקב עמו ובישראל נחלתו: וירעם כתם לבבו ובתבונות כפיו ינחם:

ע ט

מזמור לאסף אלהים

באו גוים בנחלתך טמאו את היכל קדשך שמו את ירושלם לעיים: נתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים בשר חסידיך לחיתו ארץ: שפכו דמם כמים סביבות ירושלם ואין קובר: היינו חרפה לשכנינו לעג וקלס לסביבותינו: עד מה יהוה תאנף לנצח תבער כמו אש קנאתך: שפך חמתך אל הגוים אשר לא ידעוך ועל ממלכות אשר בשמך לא קראו: כי אכל את יעקב ואת נוהו השמו:

עילאה וסהידותיה לא נטרו: וזורו וארשיעו היך אבהתהון אתהפיכו היך קשתא דרמיא גירין: וארגיזו קדמוי בנסכיהון ובפסיליהון ובצילמוניהון אקנון יתיה: שמיע קדם אלהא ורגז ורחקת נפשיה לחדא בישראל: ושבק משכנא דשילו משכן די שרת תמן שכינתיה בגו בני נשא: ומסר שיביתא אורייתיה ושיבהורייה בית מעיקא: ומסר לקטלין בחרבא עמיה ובאחסנתיה ארגיז: עולימוהי אכלת אשתא ובתולתיה לא אשתבחן: כהנוי בקטלא דחרבא יפלון וארמלתוי לא ספיקן דתבכון: תא בעידן דשבו פלשתאי ארונא דייי בחרבא נפלו כהני שילו חפני ופנחס ובעידן דכשרו נשוהי לא בכיין ארום מיתו אוף אינון בהדא יומא: ואיתער היך דמיך ייי היך גברא דמתפקת מן חמרא: ומחא מעיקוי בטחוריא באחוריהון קלנא בעלמא יהב להון: ורחיק במשכנא דפרים על תחומיה דיוסף ובשבט אפרים לא רעיא: ואיתרעי ית שבט יהודה ית טורא רציון די רחים: ובנא היך קרנא דרימנא מקדשיה מעתד היך ארעא דיסדה לעלמי עלמין: ואתרעי בדוד עבדיה ודבריה מן עדרי דענא: ומן בתר מינקן אייתיה למשלט ביעקב עמיה ובישראל אחסנתיה: ומלך עליהון בשלימות ליבביה ובסוכלתנות אידוי ידברינון: תושבחא על ידוי דאסף על חורבן בית מקדשא אמר ברוח נבואה אלהים עלין עמיא באחסנתך סאיבו ית היכל קודשך שויאו ית ירושלם לצדו: יהבו ית גושמי עבדך למיכלא לעופא דשמיא בסר חסידך לחיות ארעא: שדון אדמהון היך מיא חזרנות דירושלם ולית דקביר: הוינא קלנא לשיבבנא תולעבא וגוחכא לחזרניתנא: עד אימתי ייי תתקוף לעלמי נתבער היך אשא טנניתך: שדי חימתך על עממיא דלא חכימו יתך ועל מלכוותא די בשמך לא צליאו: ארום גמרו בית יעקב וית בית מקדשיה אצדיאו:

ועדותיו

יקניאהו

בתם

קובר

חמתך

לא תרכר

ויסוגו. ויסגו בימי השופטים בין שופט לשופט: כאבותם. האחרונים כראשונים: נהפכו כקשת רמיה. רמיה ענין מרמה. ופירושו קשת רמיה כי המורה הרמאי הערום מראה עצמו מורה לצד אחד והוא מורה לצד אחר כדי שלא ישמרו ממנו העומדים בצד האחד והוא נהפך כרגע לצד אחר. כן ישראל היו עובדי ה' בימי השופט ובמות השופט היו נהפכים כרגע לעבוד עבודה זרה: ויכעיסוהו בבמותם. כי בימי עלי ושמואל היו בהם עובדי עבודה זרה עד שהשיבם שמואל לדרך טובה אחר שוב הארון משדה פלשתים: שמע אלהים. דברי הכעסה שהיו אומרים בעובדם אלהי הנכר: וימאס מאד. שהגלה הארון מהם: ויטוש משכן שילה. הארון שהיה בשילה. זהו אהל שכן באדם. כמו שאומר ושכנתי בתוך בני ישראל. ואמר אהל כי תחת היריעות היה הארון בשילה: ויתן לשבי עזו. עוזו ותפארתו הוא הארון. כמו שכתוב אתה וארון עוזך. כי בו נראה עוז האל ותפארתו: ויסגר. כי מתו רבים מישראל באותה מלחמה: בחוריו אכלה אש. על דרך משל נקראה המלחמה אש. כמו כי אש יצאה מחשבון. ואמר בחוריו כי הבחורים הם היוצאים למלחמה: ובתולותיו לא הוללו. כיון שמתו הבחורים לא נכנסו הבתולות לחופה שהיו כשולות לבחורים שמתו אם היו חיים. והוללו ענין שמחת החופה. וכן קראו בית החופה בי הלולא. ונקרא כן לפי שמהללים בשירים החתן והכלה: כהניו. חפני ופנחס ושאר כהנים שהיו עם הארון שמתו במלחמה: לא תבכינה. כי מתו מכאב לב כמו שמתה אשת פנחס: ויקץ כישן ה'. פירושו כאדם שנרדם מרוב היין ששתה. ועתה הוא מקיץ מיינו וצועק ומתרונן. ואמר כגבור. כי לא תחסר הגבורה ממנו כי אם בעבור היין. כך הקב"ה הוא היה דומה לישן או לנרדם מהיין שהיה רואה בעונו' ישרא' ובחטאותם והיה כישן ונרדם מהריע להם. וכשגברו עונותם והכעיסו במעשיהם הרעים הקיץ והתנקם בהם והיה כגבור מתרונן מיין: ויך צריו אחור. צריו הפושעי' שהיו בישר' הכה אותם עד שסבו אחור לפני אויביהם. או אמר אחור לפי שנסו ישר' מפני פלשתים והיו פלשתים רודפים אחריהם ומכים אותם מאחוריהם. והשם עשה זה לעונש עונותיהם שרבו: חרפת עולם נתן למו. גלות הארון שהיתה חרפה לישראל לעולם: וימאס באהל יוסף. שחרב משכן שילה. ויש מפרשים ויקץ כישן. על מה שעשה בפלשתים שהיה ישן בגלות הארון והקיץ אח"כ והכה בפלשתים שלקחוהו: ויך צריו אחור. צריו הם הפלשתי' הכם אותם אחור. זהו מכת הטחורים. ואותה המכה היתה להם חרפת עולם: וימאס באהל יוסף. כי אעפ"י שסב הארון לא סב לשילה אלא הלך ממקום למקום עד שהביאו דוד לירושלם: ויבחר. בירושלם. כי ירושלם בחלק יהודה ודוד משבט יהודה: ויבן כמו רמים. כמו ארמונים רמים. וכמוהו כעדר הקבוצות. העזים הקבוצות: בארץ יסדה לעולם. כמו שכתוב והארץ לעולם עומדת. כן בנה מקדשו שם לעולם. לא כמו שהיה בגלגל ובשילה ובנוב ובגבעון אלא לעולם היה ויהיה המקדש שם בהר המוריה. וכן הוא אומר מכון לשבתך עולמים. ויבחר בדוד עבדו. וכן בחר בדוד עבדו לעולם שלא יהיה מלך אחר לירושלם אלא הוא וזרעו אחריו: ויקחהו ממכלאות צאן. להיות מלך על ישראל. ופי' מכלאות צאן כמו גדרות צאן: מאחר עלות. הצאן הקבוצות מן הצאן המניקות נקראו עלות על שם בניהם שנקראו עולים. ומה שאמר מאחר עלות כי הרועה צריך להיות אחר העלות לנהלם לאט. כמו שכתוב עלות ינהל. וכתי' והצאן והבקר עלות עלי ודפקום יום אחד וגו': לרעות ביעקב. לקחו מרעות הצאן לרעות את ישראל: וירעם כתום לבבו. בלבב. כמו שהיה היושר והתמימות בלבבו כן רעה אותם ביושרת לב ובחכמתו: ובתבונות כפיו ינחם. כנה התבונה לכפים לפי שנוחה הרועה הצאן במקלו בכפיו וצריך שינחה אותם בתבונה. וכינה התבונה לכפים ואעפ"י שהיא בלב לפי שהם העושות את המלאכה. וכן שכל את ידיו:

מזמור לאסף אלהים באו גוים בנחלתך. זה המזמור נאמר על חורבן ירושלם כמו שמפרש. ואמר אלהים לשון קריאה. כלומר אתה שאתה אלהים איך התאפקת על זה שבאו גוים אחרים על נחלתך: לעיים. לגלים. כי העיר ההרוסה היא גלי אבנים. וכן לעי השדה תרגמו ליגרי חקלא. ותרגום גלעד יגר סהדותא: נתנו את נבלת עבדיך. כתב אבי אדוני ז"ל והלא כתוב בירמיה שוטטו בחוצות ירושלם וראו נא ודעו ובקשו ברחובותיה אם תמצאו איש עושה משפט מבקש אמונה ואסלח לה. ואיך אמר הנה עבדיך וחסידיך. ופירוש כי היו בהם עבדי האל וחסידים. שהרי דניאל חנניה מישאל ועזריה היו מן הגולים מירושלם שהיו חסידים ועבדי האל. וכמו הם כן היו אחרים אלא שהיו נחבאין בבתים ולא היו יכולים להראות בחוצות וברחובות. והחסידים שהיו בירושלם מהם נצלו מן המיתה וגלו. ומהם לא נצלו. הכל לפי הדין הנתון מאת האל יתברך. ורבותינו ז"ל פירשו עבדיך. כי המיתה מכפרת לנהרגים וכיון שנהרגו קרי להו עבדיך: לחיתו ארץ. כמו לחית הארץ. הוי"ו נוספת. וכן וחיתו ארץ למינה. בנו בפור. בנו בעור: שפכו. ואין קובר. ולא היה בישראל קובר. כי ישראל היו קוברים הרוגיהם: היינו חרפה. זהו בגלות: וקלס. לעג וחרפה. כמו וקלסה לכל הארצות: עד מה ה'. אעפ"י שהמזמור נאמר על גלות ראשון ולא היה אלא שבעים שנה היה בעיניהם ארוך. וכן אמר זכריה הנביא עד מתי אתה לא תרחם את ירושלם ואת ערי יהודה אשר זעמת זה שבעים שנה: שפוך חמתך אל הגוים. קנאתך וחמתך שהיא בוערת כמו אש עלינו שפוך אותה על הגוים: אשר לא ידעוך. כי אנחנו אעפ"י שחטאנו ידענוך וקראנו בשמך. אל הגוים. כמו על הגוים. וכן אל ההרים לא אכל. ויך את הפלשתי אל מצחו: ועל הממלכות. לפי שאבדה ממלכת ישראל בגלות שבט יהודה בחורבן ירושלם זכר ממלכות. כי עד עתה אעפ"י שגלו עשרת השבטים לא אבדה ממלכת ישראל: כי אכל. אכל דרך כלל: השמו. דרך פרט. ולפי שאכל את יעקב אשר ידע אותך והשמו הנוה שהיו עובדים בו אליך היה לך לשפוך חמתך עליהם. כי אעפ"י שחטאנו ובמצותיך וברצונך באו עלינו היה להם לרחם ולא לאכול ולכלות. וכן אמר הכתוב אשר אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה. אל תזכור

עונות אל תזכר לנו עונת ראשנים מהר יקדמונו רחמיך כי דלונו מאד:
עזרנו אלהי ישענו על דבר כבוד שמך והצילנו וכפר על חטאתינו
בגוים למען שמך: למה יאמרו הגוים איה אלהיהם יודע בגיים לעינינו
תבוא נקמת דם עבדיך השפוך: תבוא לפניך אנקת אסיר כגדל זרועך
כגודל הותר בני תמותה: והשב לשכנינו שבעתים אל חיקם חרפתם אשר
חרפוך חרפוך יהוה: ואנחנו עמך וצאן מרעיתך נודה לך לעולם לדור
אדני ודור נספר תהלתך: פ

למנצח אל ששנים עדות לאסף מזמור: רעה ישראל
האזינה נהג כצאן יוסף ישב הכרבים הופיעה: לפני אפרים ובנימן
ומנשה עוררה את גבורתך ולכה לישעתה לנו: אלהים השיבנו
והאר פניך ונושעה: יהוה אלהים צבאות עד מתי עשנת בתפלת
עמך: האכלתם לחם דמעה ותשקמו בדמעות שליש: תשימנו מדון
לשכנינו ואיבינו ילעגו למו: אלהים צבאות השיבנו והאר פניך
ונושעה: גפן ממצרים תסיע תגרש גוים ותטעה: פנית לפניה
ותשרש שרשיה ותמלא ארץ: כסו הרים צלה וענפיה ארזי אל:
ינקותיה תשלח קציריה עד ים ואל נהר יונקותיה: למה פרצת גדריה
וארוה כל עברי דרך: יכרסמנה חזיר מיער וזיז שדי ירענה:

לא תדכר עלנא עוין דמן שירויא בסרהוביא יקדמון לך טבוותך ארום איתמסכננא לחדא: סעיד יתנא אלהא פורקננא מטול איקר שמך ופרוק יתנא וכפר על חובנא בגלל שמך: למה יימרון עממיא אן אלההון יתגלי בעממיא למחמיננא פורענות אדם עבדך דאשתפיך: תיעול קדמך אנקתא דאסירי הידך סגי תקוף אדרעך שארי בניא דמתמסרין למתיתא: ואתיב לשיבבנא על חד שבעה גומלא על פורענות קיימיהון וחיסורין די חסדו יתך ייי: ואנחנא עמך ועאן רעייתך נודי קדמך לעלם דרי לדרי דריא נתני תושבחתך:

לשבחא על יתבי סנהדרין די מתעסקין בסהדות אורייתא על ידוי דאסף תושבחתא: פרנסא דישראל אצית דמדבר היך ענא ארונא דיוסף דשכינתיה שריא ביני כרוביא הופע: קדם אפרים ובנימן ומנשה עוררית כח גבורתך עלנא ועלך מן דינא למפרוק לנא: אלהא אתיב יתנא מגלותנא ואנהר זיו סבר אפך עלנא וניתפריק: ייי אלהים צבאות עד אימתי לא קבילתא צלותא דעמך: אוכלתא להון לחם טמיש בדמעותא ואשקיתן חמר דמעא תלתי: תשויתנא למדנא לשיבבנא ובעלי דבבנא יתלעבון להון: אלהים צבאות אתיב יתנא מגלותנא ואנהר זיו סבר אפך עלנא ונתפריק: בית ישראל דמתילין לגופנא ממצרים אטילתא תריכתא מעמי מארע דישראל ונציבתינון: פניתא מן קדמיהון כנענאי ושרשת שורשיהון ומלאת ארעא: חפיין טוריא דירושלם טול בית מקדשא ובתי מדרשיא רבנין אמרין אלימין דמתילין לארזין תקיפין: שבישת שבשין שדרת תלמידהא עד ימא ה רבא ולנהר פרת יניקהא: למה תקופתא גודרהא ומכסחין יתה כל עברי אורחא: ינובריניה חזיר דמן חורשא ותרנגול ברא יתפרנס מינה: אלהים

אל תזכור לנו עונות ראשונים · על העונות הראשונים שעשו בימי נעורים אמר · כאילו אמר עונות נעורים · והחכם רבי אברהם אבן עזרא פי' עונות אבותינו. ונכון הוא · כמו שאמר ירמיהו אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו · כי אעפ"י שהיו חוטאים האל היה פוקד עליהם עונות אבותיהם במדת הדין · פוקד עון אבות על בנים · והוא כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם · לפיכך אמר אל תזכור לנו עונות כי דיינו בעונינו: אל תזכור לנו עונות ראשונים מהר יקדמונו. מהר כווי או שם: יקדמונו · ענין הזמנת הדבר והביא אותו לפני האדם · וכן אשר לא קדמו אתכם · כי תקדמנו ברכות טוב: דלונו מאד · ואין בנו כח לסבול הגלות: עזרנו · על דבר כבוד שמך · שהוא מחולל בגוים ואחר שתעזרנו יהיה מכובד: למה יאמרו · וזה החילול יודע בגוים בנקום נקמת דם עבדיך: תבא לפניך אנקת אסיר · קל · אסיר על כור · להוציא ממסגר אסיר · בלתי כרע תחת אסיר · דגושים · הותר בני תמותה · שהגיעו קרוב למות עד שיקראו בני תמותה השאיר אותם בחיים · ויש מפרשים הותר התר יתרם שהם קשורים ואסורים בגלות · כמו שקראם אסיר שהם קשורים ואסורים בגלות: והשב לשכנינו. חרפתם אשר חרפוך · שאמרו איה אלהיהם: ואנחנו עמך · בין בגלות בין בצאתנו מהגלות נודה לך לעולם:

למנצח אל שושנים עדות לאסף מזמור · יש מפרשי' עדות מן ועדית עדי · כלומר תפארת דבר · ואיננו נכון · והאמת כמו שכתבנו · כי פתיחת המזמורים הם על עניני הניגון לא נודע היום אלינו · וזה המזמור נאמר על זה הגלות: רועה ישראל האזינה · מעת שנחלקה מלכות ישראל נקרא ישראל יוסף ואפרים · כי הוא הבכור במקום ראובן · ואמר יעקב ויקרא בהם שמי · כלומר יקרא ישראל בשם יוסף · כמו שנקרא בשמי ישראל · ואחר שזכר יוסף ואפרים ומנשה שהם בני יוסף כאילו זכר בנימין שהוא בן רחל · ובניה עיקר ישראל · ונאמר על כל ישראל הבן יקיר לי אפרים · ונאמר רחל מבכה על בניה · ואמר אתה שהיית רועה ישראל ונוהג אותם כצאן האזינה אל תפילת ישראל עמך בגלות · וכמו שהיית יושב הכרובים לאהבת ישראל להוועד ולהודיע שם כבודך להם כן הופיעה בכבודך כמאז עליהם: לפני אפרים · ולכה לישועתה לנו · תלך לפנינו להושיענו: אלהים השיבנו אליך · כלומר הכון לבבינו אליך והאר פניך · כי בעת הקצף הוא מסתיר פנים ובעת הרצון הוא מאיר פנים ומסביר לטובה: ה' אלהים · חסר הסמך כאילו אמר אלהים אלהי צבאות · וכן הארון הברית · ר"ל הארון ארון ברית · ה' אלהים עשנת · כמו יעשן: האכלתם לחם דמעה · כמו היתה לי דמעתי לחם יומם ולילה · כלומר כמו שהמאכל והמשתה חק האדם תמיד ביום ובלילה כן הדמעה חקם תמיד: בדמעות שליש · יש מפרשין כמו השפוך דמעות בשליש · ושליש היא מדה גדולה · כמו וכל בשליש · ויש מפרשין כי על גלות בבל אמר שהיה שבעים שנה שהוא שליש גלות מצרים שהיתה מאתי' ועשר · סימן רד"ו שמה · ויתכן לפרש כי על זה הגלות אמר שליש כי הוא גלות שלישי · ובי"ת בדמעות כמו בי"ת לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי · ובדרש מהו שליש בשכר שלש דמעות שהוריד עשו הרשע · שנאמר ויצעק צעקה גדולה ומרה וגו' · השליטת אותו מסוף העולם ועד סופו כשתבא לראות בעלבוננו ושעבוד נפשינו על אחת כמה וכמה: תשימנו מדון · שהם מריבים עמנו תמיד · כמו איש ריב ואיש מדון לכל הארץ: ילעגו למו · להם לעצמם · והוא כנוי לאל יתבר' · כלומר ילעגו לך ויאמרו שלא תוכל להושיענו: אלהים צבאות · פירשנוהו · ואמר זה הפסוק שלש פעמים כדרך המתפלל לכפול דבריו לחזק את חינה: אבל בכל אחד יש שינוי מעט: גפן ממצרים תסיע · המשיל כנסת ישראל לגפן · וכן אמר ישעיהו כי כרם ה' צבאות בית ישראל ואיש יהודה נטע שעשועיו: תסיע תגרש · עתיד במקום עבר · וכמוהו רבים · ואמר לשון נסיעה על הגפן כמו ויסע כעץ תקותי: פנית לפניה · שלא עמד איש בפניהם · ותשרש מבניין הפעיל נתינת השורש · ומבניין פעל הדגוש עקירת השרש · ובכל תבואתי תשרש · ושרשך מארץ חיים: כסו הרים צלה · כמו בצילה · וכן הנמצא בית ה': וענפיה ארזי אל · כמו הארזים הגבוהים מאד · לפיכך קראם ארזי אל · וכן כהררי אל · כי כל דבר שרוצה להגדילו סומך אותו לאל · וכן עיר גדולה לאלהים. כל כך גדלה עד שלחה קציריה עד ים · והקצירים הם הענפים הקטנים · ויונקותיה הם הענפים הרכים בני שנתם · ופירוש עד ים פלשתים · והוא אורך ארץ ישראל · ואל נהר נהר פרת · והוא רחבה של ארץ ישראל · כמו שכתוב ושתי את גבולך מים סוף ועד ים פלשתים וממדבר עד הנהר · וכן כתוב ומן הנהר נהר פרת עד ים האחרון יהיה גבולכם · למה פרצת · שסילקת שמירתך מהם ולקטוה כל עוברי דרך · כמו שכתוב והסתרתי פני מהם והיה לאכול: יכרסמנה · תרגום ירושלמי כי יחסלנו הארבה ארי יכרסם יתיה גובה · ובמשנה שדה שקרסמוה נמלים · ענין כריתה · והקו"ף והס"ם ממוצא אחד: חזיר מיער · העי"ן תלויה · ויש בו דרש אם זכו ישראל מיאור כשם שאין חזיר מים שולט ביבשה כך לא ישלטו בהם אויביהם · ואם לאו מיער מן חיותא דחורשא: וזיז שדי · כמו שדה · וכן יעלת שדי · וזיז שדי · שם כלל לחיות המדבר · וחזיר וזיז משל על אומות העולם האוכלים את ישראל בכל פה · ובדרש חזיר מיער זה עשו הרשע · מפני אמר כי מפריס פרסה הוא · מה החזיר פורס טלפיו לומר כי טהור הוא כך עשו בונין להם רימס או מתה שהם גוזלין וחומסין ודנין הגזלנין והחומסין לומר שהם דייני אמת · אר"ר חלקיה בשם רבי סימון מעשה היה בשלטון אחד שדן ביום אחד כשפנין רבחנין ונואפין ואמר לרוכום שלו שלשתן עשיתי בלילה הזה · הוי יכרסמנה חזיר מיער · ואם חזיר מיער נאמר על עשו וזיז שדי נאמר על ישמעאל · כי שני הגוים האלה מושלים בישרא' · ובדר' וזיז שדי אר' יהודה בר' סימון הזיז הזה עוף גדול הוא ובשעה שהוא פורש כנפיו מכסה גלגל חמה · הדא היא דכתיב המבינתך יאבר נץ יפרוס כנפיו לתימן · ולמה נקרא שמו זיז שיש בו מכל מיני טעמים מזה ומזה: אלהים

אלהים צבאות שוב נא הבט משמים וראה ופקד גפן זאת: וכנה
אשר נטעה ימינך ועל בן אמצתה לך: שרפה באש כסוחה שרופה
מגערת פניך יאבדו: תהי ידך על איש ימינך על בן אדם אמצת לך:
ולא נסוג ממך תחיינו ובשמך נקרא: יהוה אלהים צבאות השיבנו תחיינו
האר פניך ונושעה:

פא

למנצח על הגתית לאסף: הרנינו לאלהים עוזנו הריעו לאלהי יעקב:
שאו זמרה ותנו תף כנור נעים עם נבל: תקעו בחדש שופר בכסה
ליום חגנו: כי חק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב: עדות ביהוסף
שמו בצאתו על ארץ מצרים שפת לא ידעתי אשמע: הסירותי הסירותי
מסבל שכמו כפיו מדוד תעברנה: בצרה קראת ואחלצך אענך מסבל
בסתר רעם אבחנך על מי מריבה סלה: שמע עמי ואעידה בך ואחלצך
ישראל אם תשמע לי: לא יהיה בך אל זר ולא תשתחוה לאל נכר:

אלהים צבאות תוב כדון אסתכי מן שמיא וחמי ואדכר ברחמי גופנא
הדא: ועובדא די נציבת ימינך ועל מלכא משיחא דחיילתא לך:
מתוקדא בנורא ומופרכא ממזופיתא דמן קדמך יבדון: תהי אידך
על גבר דקיימתא ליה כיד ימינך על בר נש דחיילתא לך: לא נזור
מבתר דחלתך תקיימיננא ובשמך נקרי: ייי אלהים צבאות אתיב
יתנא מגלותא אנהר זיו סבר אפך עלנא ונתפריק:

לשבחא על כנורא דאתיא מן גת על ידא דאסף: שבחו
קדם אלהים עושננא יבבו קדם אלהא דיעקב: ארימו קלא בתושבחת
וסדרו תופיא כנורא דקליה בסים עם נבלין: תקעו בירחא דתשרי
שופרא בירחא דמתכסי יומא חגיא דילנא: ארום קיים גזר ישראל
הוא הלכתא דינא לאלהא דיעקב: סהדותא על יהוסף שויה דלא
קריב לאתת ריבוניה ביה ביומא נפיק מבית אסירי ושליט בכל ארע
דמצרים ספותא דלא חכימית לאליפית שמעית: אעדיתי משיעבודא
כתפיה אידוי מן למרמי טינא לקידרא איסתלקן: בעידן עקתא דמצרי קרית ופצית יתך צמית יתך באתר טמור בית שכנתי ואבלין קדמוי גלגלין די נור בחנתך
על מי מצותא לעלמין: שמעו עמי ואסהיד בכון ישראל אם תקביל למימרי: לא יהי בינכון פלחי טעותא נוכראה ולא תסגדון לטעות חילוני: אנא

אלהים צבאות· פירשנוהו שהוא חסר הסמך· כי צבאות איננו שם תואר לאל יתברך. והעד מקום הסמיכות ה' צבאות אלהי הצבאות· ופירושו אלהי עולם הצבאות מעלה· כלומר כי במצותיו הם הולכים ומושלי' בעולם. והוא אלהיהם· לא כדברי האומרים שהם אלהים. ומצאנו בדבר זה מחלוקת בדברי רבותינו ז"ל. כי יש אומרים שהוא שם ואינו נמחק. ויש אומרים שאינו שם והוא נמחק. ולא נקרא צבאות אלא על שם צבאות ישראל: בלחכינו: הבט משמים· כלומר אעפ"י שאתה גבוה ונשא ואנחנו שפלים הבט אלינו. וכן כתוב כי רם ה' ושפל יראה. ואמר מרום וקדוש אשכון ואת דכא ושפל רוח: ופקוד גפן זאת. שלא ירמסוה עוד החזירים· ובדרש הבט משמים הלא אתה אמרת לאברהם אבינו הבט נא השמימה וספור הכוכבים הבט משמים: וכנה. לפי מקומו כטיעה· ויש אומרים כי הוא כמו ונבנה בנ"ל כי הכ"ף והנ"ל ממוצא אחד· וכן י"א שהוא מקום שנקרא כנה· ויש לפרש כנה כמו מכון. והדרש תמורת הכנה. והוא ירושלם או בית המקדש· כמו שכתוב מכון לשבתך פעלת ה': ועל בן. ענף. כמו בן פורת יוסף. אמצת לך· כי כבר אמצת אותה לך ועתה כטשתה אותה: שרופה באש. הבן לשון נקבה. כמו ובן פורת יוסף· או טעמו לכנה שזכר או לגפן: כסוחה. כרותה. תרגום לא תזמור לא תכסח. ובדרש דבי רבי שילה אמרי איכה עקורה אלא כסוחה· וכן כל דבר שנכסח מחליף: מגערת פניך יאבדו. ישראל שהם הגפן מגערת פניך יאבדו שהסתרת פניך מהם וגערת בם: תהי ידך. להגן עליו: על איש ימינך· ישראל. כי בימינך ובזרועך הגדול קניתו מבית עבדים: על בן אדם· כפל דבר: אמצת לך. שאמצת אותו לך כבר שהיה עמך ואתה לו לאלהים: ולא נסוג· לא נסוב אחור ממך. כלומר מעבודתך: תחיינו· מתמותת הגלות: ובשמך נקרא· כי אתה גואלנו: ה' אלהים. האר פניך· כנגד מגערת פניך שזכר:

למנצח

זה המזמור נאמר על יציאת מצרים· ונזכר בו ביטול העבודה מאבותינו שהיה בראש השנה. כמו שאמר הסירותי מסבל שכמו. לפיכך היו אומרים זה המזמור בבית המקדש בראש השנה· ונזכר בו גם כן תקיעת השופר ואמר: הרנינו. אמר ראוי לכם עם ה' שתרנינו לאלהי' עוזנו ותודו לו ותשבחו לו על הטובה שעשה לכם ביום הזה. כי אעפ"י שיום הגאולה היה בחמשה עשר בניסן התחלת הגאולה היתה בביטול העבודה שהיו מיגיעים מהעבודה הקשה אשר עבדו בהם. לפיכך ראוי לכם להרני' לאלהי עוזנו. למה אמ' עוזנו כי בהסירו מסבל שכמנו הראה עוזו וגבורתו שהיינו ברשות ארונים קשים· וכאשר רצה האל יתע' שמו לא היה כח ביד המצרים להעבידנו· לפיכך אמר הרנינו לאלהים עוזנו: הריעו לאלהי יעקב: אמר יעקב לפי שבטי יעקב היו עבדים ויעקב הוא שירד עם בניו למצרים· ואז הואל מכיין שני העבודה שהיו במצרים כמניין רד"ו. לפיכך אמ' לאלהי יעקב: שאו זמרה. שאו קול זמרה: ותנו תוף· קול התוף· על דרך וה' נתן קולו· או פירושו ותנו ידיכם בתוף: כנור נעים עם נבל· וכן תנו ידיכם בכנור נעים עם נבל· כלומר בכל מיני זמר יש לכם להודות ולשבח לגואל ישראל: תקעו בחדש שופר. בחדש יום ראשון של חדש נקרא חדש· כמו מחר חדש· כי בו תתחדש הלבנה וכל החדש נקרא על שמו חדש. וכן כל החדש נקרא חדש על שם חידוש הלבנה. ואמר תקעו בזה היום שהוא ראש חדש· תקעו שופר· פי' בשופר כמו שצוה אתכם משה באחד לחדש השביעי זכרון תרועה· ונראה כי זהו טעם מצות התרועה בראש השנה לפי שבטלו אבותינו מעבודת' ונחו מיגיעת' ביום זה· והתרועה הוא סימן שילוח עבדים כמו שצוה הקב"ה תקיעת שופר ביום הכיפורים של יובל שהיה סימן לשילוח עבדים ולאתם מרשות ארוניהם· כן צוה הקב"ה לתקוע בראש השנה לזכר כי ביום זה בטלה העבודה והיתה התחלת חירותינו: בכסה ליום חגינו· בכסה בזמן ומועד. וכן ליום הכסה יבא ביתו: ליום חגינו· שהוא חג מן החגים הידועים לו: כי חוק לישראל הוא. זה שאני אומר לכם תקעו חוק ומשפט הוא עליכם שצוה אתכם אלהי יעקב· ולמה צוה אתכם: עדות ביהוסף שמו· כלומר זכר ועדות שם זה החוק שהיא תקיעת שופר ביהוסף· יהוסף ויוסף כמו יוחנן ויהוחנן. יהונדב ויונדב· וכל ישראל נקרא בשם יוסף. כמו שאמר ויקרא בהם שמי· וכן אומר נוהג כצאן יוסף· אולי יחנן ה' צבאות שארית יוסף. ומה הוא העדות הוא העדות: בצאתו על ארץ מצרים· יש מפרשים כשיצאו ישראל מארץ מצרים· ואמר על ארץ מצרים לפי שכתוב ובני ישראל יוצאים ביד רמה. והנכון בעיני כי בצאתו כאמר על האל יתברך· כלו' כשיצא על ארץ מצרים לגאלנו· כמו שנאמר אני יוצא בתוך מצרים: שפת לא ידעתי אשמע· כלומר אז כשגאלנו הייתי שומע מדברים לשון אחרת שאינו לשוני. כמו שכתוב בית יעקב מעם לועז· ואומר לא ידעתי שלא היה לו לדעת אותו לולי שנשתעבדתי בהם. או אמר לא ידעתי כי רובם לא היו מבינים לשון המצרים כי היו מדברים בלשון הקדש. וכן אמרו רבותינו ז"ל כי ישראל במצרים לא שינו את לשונם ולא שינו את שמותם: הסירותי מסבל שכמו· דברי האל יתברך ביום הזה הסירותי מסבל שכמו שלא נשתעבדו עוד כי ביום הזה בטלתי העבודה מהם· לפיכך שם זה החוק שהוא תקיעת שופר לזכר ביטול העבודה שהיה ביום זה. ופירוש שכמו שהיו נושאים הלבנים על שכמם ומקצתם היו עושים הלבנים והיו נושאים אותם הלבנים: כפיו מדוד תעבורנה· וכן עברו כפיו מעשות הדודים. והם הקדירות. כמו והכה בכיור או בדוד. כי לא היו עושים הלבנים לבד. כי כל מלאכת החמר היו עושים· כמו שכתוב בחמר ובלבנים ובכל עבודה בשדה: בצרה קראת ואחלצך· כשהיית במצרים בצרה קראת לי ואחלצך· ואלכתי אותך מהרה· כמו שכתוב ויעל שועתם אל האלהים מן העבודה. ואומר וישמע אלהים את נאקתם: אענך בסתר רעם. אתה קראתני בסתר בצרתך ואני עניתיך בקול רעם· כמו שכתוב ותעל שועתם כפלאותי בגלוי. ויש מפרשים שהסתרתי ממך הרעם שהכיתי בו מצרים· כי המכות רעם היו· או אמר רעם על מה שאמר ויטרף ה' את מחנה מצרים בעמוד אש וענן· ונאמר גם כן על זה קול רעמך בגלגל כמו שפירשנו: אבחנך על מי מריבה. אבחנך החית נקראת בקמץ חטף בפלס אזכורך מארץ ירדן. עשיתי לך כמה טובות שהלכתיך מעבודת מצרי' והעברתיך בים ובחנתיך והצמאתיך לראות אם תעמוד עמי בנסיון. ואם תזכור הנסי' והנפלאות שעשיתי עמך ולא העמדת. כי הריבות עמדי ברפידים על המים ואמרתי לך: שמע עמי ואעידה בך· שאם תשמע אלי ולא יהיה בך אל זר שלא תשים בטחונך אלא בי ולא תשתחוה לאל נכר. ותזכור כי אני ה' המעלך מארץ מצרים: הרחב פיך. לשאול וכל משאלך אמלא אם תשמע לי ולא תרעב ולא תצמא: לא יהיה בך אל זר. שלא יהא כמבא אבלך· ולא תשתחוה לאל נכר· של אחרים· ותזכור כי אני ה' המעלך· ורבותינו ז"ל פירשו לא יהיה בך אל זר איזהו אל זר שהוא בלבו של אדם. הוי אומר זהו יצר הרע: אנכי ה'

219

הרחב אנכי יהוה אלהיך המעלך מארץ מצרים הרחב פיך ואמלאהו: ולא
שמע עמי לקולי וישראל לא אבה לי: ואשלחהו בשרירות לבם ילכו
במועצותיהם: לו עמי שמע לי ישראל בדרכי יהלכו: כמעט אויביהם
אכניע ועל צריהם אשיב ידי: משנאי יהוה יכחשו לו ויהי עתם
לעולם: ויאכילהו מחלב חטה ומצור דבש אשביעך:
פ ב מזמור לאסף אלהים נצב בעדת אל
בקרב אלהים ישפט: עד מתי תשפטו עול ופני רשעים תשאו סלה
הל : שפטו דל ויתום עני ורש הצדיקו: פלטו דל ואביון מיד רשעים
הצילו: לא ידעו ולא יבינו בחשכה יתהלכו ימוטו כל מוסדי ארץ:
אני אמרתי אלהים אתם ובני עליון כלכם: אכן כאדם תמותון וכאחד
השרים תפלו: קומה אלהים שפטה הארץ כי אתה תנחל בכל
הגוים: פ ג שיר מזמור
לאסף: אלהים אל דמי לך אל תחרש ואל תשקט אל: כי הנה אויביך
יהמיון ומשנאיך נשאו ראש: על עמך יערימו סוד ויתיעצו על
צפוניך: אמרו לכו ונכחידם מגוי ולא יזכר שם ישראל עוד: כי נועצו
לב יחדו עליך ברית יכרתו: אהלי אדום וישמעאלים מואב והגרים:
גבל ועמון ועמלק פלשת עם ישבי צור: גם אשור נלוה עמם היו
זרוע לבני לוט סלה: עשה להם כמדין כסיסרא כיבין בנחל קישון:

אנא יי אלהך דאסיקית יתכון מארעא דמצרים אפתי פומך בפתגמי
אוריתא ואמלי יתה מכל טבתא: ולא קבילו עמי לקלי וישראל לא
צבו למימרי: ותריכתית בהירהורי לבהון אזלו במלכת רשיעהון:
הלואי עמי שמע לי ישראל באורחתי יהלכון: כזעיר בעלי דבביהון
אמאיך ועל בעלי דבביהון אתיב מחת גבורתי: סנאי יי יכדבון ליה
ויהי תוקפהון לעלם: ויאכילינֵיה מן טוב לחים וזימן ומן טינרא
דובשא אשבעינך: תושבחתא על ידא דאסף אלהים
שכינתיה שריא בכינשת צדיקין דתקיפין באוריתא במצע דינין ד
דקשוט ידן: עד אימתי רשיעיא תדונון שקר ואפי רשיעיא
תסבון לעלמין: דונו מסכינא ויתמא עניא ומסכינא אצדיקו:
שזיבו מסכן ותשוכא מן ידיהון דרשיעיא פצו יתהון: לא חכימו
לאוטבא ולא איתכוינן באוריתא בחשוכא מהלכין מטול היכנא
מתמוטטין ריגליהון די בססי ארעא: אנא אמרית הי כמלאכיא אתון
חשיבין והיך אנגלי מרומא כולכון: ברם בקושטא היך בני נשא
תמותון והיך חד מן רברבניא תפלון: קום יי דון ית כל יתבי ארעא
ארום את תחסין בכל עממיא: שיר ושבחא על ידא
דאסף: אלהים לא תשתוק לך לא תתרשל ולא תשדוך אלהא:
ארום הא בעלי דבבך מתרגשין וסנאך זקיפו רישא: על עמך נכילו
רזא ומתמלכין על דמטמשין באוצרך: אמרין איתו ונכסינון מלמהוי
עם ולא אדכר שמא דישראל תוב: ארום אתמלכין בכל לבא עלך
בחדא ואמטולתך קיימא גזרין: משכני אדומאי וערבאי מואבאי
והונגראי: גובלאי ועמונאי ועמלקאי פלישתאי עם יתבי צור: לחוד סנחריב מלכא דאתור איתחבר עימהון הוון לסעיד לבני לוט לעלמין: עבד להון היך
עבדתא במדין כסיסרא והיך עבדתא ליבין בנחלא דקישון: אישתציאו

אנכי ה' אלהיך. תכיר ברעתך מגילותי ותזכור הטובה שעשיתי עמך שהוצאתיך מארץ מצרים: ולא שמע עמי לקולי. במדבר. ובימי השופטים גם בימי
המלכים אחר דוד ושלמה עד שגלו וחרב הבית לא אבה לשמוע לי: ואשלחהו בשרירות לבם. כשראיתי שלא שמע לי שלחתיהו בחוזק לבם הרע שלא רצה לשוב
מרעתו: ואשלחהו. ר"ל סלקתי שמירתי מעליהם ושמתים הפקר לשלוט יד הגוים בהם: ילכו במועצותיהם. כמו שיעצו הרע לעצמם כן ילכו ברע ויאבדו:
לו עמי שומע לי. ואילו היה שומע לי הדבר בהפך: כמעט אויביהם אכניע. כי הוא היה שולט באויביו לא הם בו: כמעט אויביהם. כמעט זמן. והכ"ף כ"ף
האמיתי. כמו כף כהיום תמצאון. השבעה לי כיום. והדומים להם: אשיב ידי. פעם אחר פעם עד שאכלה. כמו ושבתי בבית ה'. ושוב מול. פעם
אחר פעם. משנאי ה'. אומות העולם יכחשו לו בישראל מיראתם אותו ויאמרו שלא הרעו לו. על דרך ויכחשו לך: ויהי עתם לעולם. עת וזמן ברכתם
שהוחל בטוב היה לעולם שלא היה לו הפסק ולא היה להם שינוי אם היה שומע לקול ה': ויאכילהו. והיה מאכיל אותו האל ית' מחלב חטה: ומצור דבש
אשביעך. דבש היה משביעך מן הצור. והדבש הוא משל למעדני הארץ. וכן אמר ויניקהו דבש מסלע ושמן מחלמיש צור. ופי' מסלע ומצור מקום חזק. כלו'
שלל גדולים ומעדני מלכי אומות העולם שהיה מכניעם לפניהם:

מזמור לאסף אלהים נצב בעדת אל בקרב אלהים ישפוט. זה המזמור נאמר על השופטים שהיו שופטים בעול. ואולי היה בימי יהושפט.
כי ראינו כי בשובו מרמות גלעד והשיב ישראל בתשובה העמיד שופטים בארץ בכל ערי יהודה והזהירם מאד. ואמר להם ראו מה
אתם עושים כי לא לאדם תשפטו כי לה' וגו'. ואמ' ועתה יהי פחד ה' עליכם שמרו משפט ועשו כי אין עם ה' אלהים עולה ומשוא פנים
ומקח שוחד. נראה כי היו שופטים קודם זה בעול עד שהוצרך להעמיד שופטים אחרים והזהירם מאד בדבר המשפט. אמר אלהים נצב בעדת אל. כלומר
כבודו עמכם להשגיח במעשיכם יותר משאר האומות לפקוד עליכם כמעשיכם. כמו שכתוב רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה על כן אפקוד עליכם את
כל עונותיכם: בקרב אלהים. בקרב הדיינים. והוא לשפוט הישר כמו שצוה אותם. ואם לא יעשו כן יודע ופוקד עליהם עונותם: עד מתי. ופני רשעים.
לפי שהם חזקים וגדולים ועשירים תשאו פניהם ולא תקחו מידם משפט העניים: שפטו דל. קחו משפטם מהעושקים שהם חמוסים: הצדיקו. כשיהיה
הצדק עמהם הצדיקו אותם ולא תיראו מהעושקי' ולא תשאו פניהם: פלטו דל. שלא יעשקוהו בגופו: לא ידעו ולא יבינו. דבר השופטי' משפט עול כאילו לא ידעו
ולא יבינו דבר המשפט: בחשכה יתהלכו. כי השוחד יעורם: ימוטו כל מוסדי ארץ. מפני מעשיהם ראו שימוטו כל מוסדי ארץ ויחרב העולם. כי המבול
בא לעולם מפני החמס: אני אמרתי אלהים אתם. כי השופטים נקראו אלהים כשהם שופטי אמת. כמו שנאמר עד האלהים יבא דבר שניהם. כמו שנקראו
בבאות מעלה אלהים שעושים שליחות בוראם לשפוט ולנהוג העולם. ועליהם נאמר אלהי האלהים ואדוני האדונים. אומר כי הקב"ה הוא אלהי בבאות מעלה
שהם אלהים ואדונים ומנהיגים העולם כמצות בוראם. אני אמרתי שתהיו אלהים באמת ותדמו לבני עליון שנקראו גם כן אלהים ותשפטו באמת וביושר. כי
יש לכם שתוף עם בני עליון: אכן כאדם תמותון. אכן אני רואה במעשיכם שתשחיתו מעלת נשמתכם. וכשתמותון תמותון כאחד האדם ותמות נשמתכם עם
הגוף שהוא אדם ולא תעלה עם בני עליון: וכאחד השרים תפולו. השרים שהם שופטים וכוהנים בני אדם כפי גאותם וגדולתם ומבזים השפלים בבני אדם
ועושקים אותם כן תפולו אתם כשתמותון. כי בדרכיהם אתם הולכי': קומה אלהי'. אחר שאין בשופטי' שופטי אמת בריך שתשפוט אתה הארץ ותקח משפט העניי'
מעושקיהם: כי אתה תנחל בכל הגוי'. אתה תנחל העניי' והעשוקי' באיזה עם שיהיו. כלו' הם עמך ונחלתך. כי ברוב העניי' והעשוקי' הם דכאי רוח ונכאי אמת:

שיר מזמור לאסף. זה המזמור נאמר על המלחמה שהיתה בימי יהושפט כשבאו עליו בני שעיר ועמון ומואב. כמו שאומר בדברי הימים. והיו
עמהם גוים אחרים לא נזכרו שם בפרט. אבל אמר ועמהם מן העמונים. והם נזכרים במלחמת עוזיהו עם הערביים. ונקראו גם כן שם
מעוני' הפוך. וכן בספר שופטים וצידונים ועמלק ומעון לחצו אתכם. כי אלה הגוים שוכנים קרובים זה לזה לפיכך זכר הנה ישמעאלים
והגרים ועמלקים. כי כולם הנזכרים הנה נתלקטו עם בני עמון ומואב ובני שעיר הנזכרים שם ושאר הגוים שהיו שם במלחמה בכלל העמונים הנזכרים שם:
אלהים אל דמי לך. אל תדום לעת הצרה הזאת: כי הנה אויביך. כי הנה נתקבצו גוים רבים עלינו והומים להשמידנו ונשאו ראש להתגבר עלינו: על עמך.
יקחו עצה וסוד גוי עם גוי בערמה לבא עלינו: צפוניך. ישראל שהם צפוניך שהם צפונים בסתרך. כמו תצפנם בסוכה מריב לשונות: אמרו. מגוי. מהיות גוי
שיהיו הנשארים מעוטים ומפוזרים בגוים עד שלא יהיו עוד גוי ולא יזכר שמם עוד: כי נועצו. אעפ"י שהיו נלחמים זה עם זה הגוים האלה עתה נועצו לב יחדיו
וכרתו ברית יחד כדי להלחם עם ישראל. וטעם עליך. כי יאמרו שלא תוכל להושיענו מידם: אהלי אדום וישמעאלים. וישמעאל שבאו עם אהליהם להאריך
המלחמה על ישראל אם לא יוכלו להם במהרה. אדום כמו שכתוב בדברי הימים בני שעיר היו. וישמעאלים ושאר הנזכרים הם בכלל המעוני' כמו שפירשנו.
כי לא נזכרו שם בפרט כי אם בני שעיר. ועמון ומואב והגרים שאר בני הגר שהיו מבעל אחר. או מאבריהם אם היא קטורה: גבל. אנשי גבל: גם אשור.
אמר גם לפי שהוא רחוק מארץ ישראל יותר משאר הגוים הנזכרי'. ואדוני אבי ז"ל פי' כי אמר גם כלו' עדיין מחזיק ברשעתו ולא זכר מפלתו כשיצא מלאך ה' והכה
את מחנהו. ולפירושו היתה המלחמה זאת אחר חזקיהו. ובדרש גם אשור. גם זה שהיתה מתחילתו מורגל במעשים טובים כשפירש מעצת נמרוד. כמו
שכתוב מן הארץ ההיא יצא אשור. חזר להיות רשע ונשתתף עמהם להחריב ביתיך: לבני לוט. לבני לוט עמון ומואב: עשה להם כמדין כסיסרא. כמדין ע"י
גדעון: בנחל קישון. כי שם היתה מלחמת סיסרא כמו שכתוב נחל קישון גרפם: נשמדו

אישתיצאו בעינא דדאר הוון היך ריעיא דרמיס לארעא: שוי יתהון
ורבניהון היך עורב והיך זאב והיך זבח וכצלמנע כל מלכיהון:
די אמרו נירת לנא ית כל עידית אלהא אלהים: אלהי שוי יתהון היך
גלגלא דמתגלגל ואזיל ולא ניח במורדרון והיך קשא קדם זעפא:
היך אשא די בעירא בחורשא והיך שלהוביתא דמצלהבא זרזי טוריא:
היכנא תרדפינון בעלעולך ובזעפך תבהלינון: מלי אפיהון קלנא
ויבעון שמך ייי: יבהתון ויבהלון לעלמי עלמין ויתחסרון ויהובדון:
וידעון ארום את שמך ייי בלחודך עילאה על כל יתבי ארעא:
לשבחא על כינורא דאתיא מגת על ידיהון דבני קרח
תושבחתא: מה היכון רחומין משכניך ייי צבאות: ריגגת ולחוד
תאיבא נפשי לדרת ייי לבי ובסרי מרננן לאלהא קיים: לחוד יונתא
אשכחת ביתא ושפנינא שרכפא ליה די כשרין גוזליה לאיתקרבא על
מדבחתך ייי צבאות מלכי ואלהי: טוביהון דצדיקין דיתבין בבית
מקדשך תוב ישבחונך לעלמין: טוביה דגבר דעושנא ליה במימרך
ותחנונתא בלבביהון: רשיעיא דעברין על עומקי גהנם בכיין בכייתא
היך מעיינא ישוויניה לחוד בירכן יעטוף לדתייבין לאולפן אורייתיה:
אזלין צדיקיא מן בית מקדשא לבית מדרשא יתחמי ליעות אורייתא דילהון קדם ייי די שכינתיה שריא בציון:

נשמדו בעין דאר היו דמן לאדמה: שיתמו נדיבמו כערב וכזאב
וכזבח וכצלמנע כל נסיכמו: אשר אמרו נירשה לנו את נאות אלהים
: אלהי שיתמו כגלגל כקש לפני רוח: כאש תבער יער וכלהבה יער
תלהט הרים: כן תרדפם בסערך ובסופתך תבהלם: מלא פניהם
קלון ויבקשו שמך יהוה: יבשו ויבהלו עדי עד ויחפרו ויאבדו:
וידעו כי אתה שמך יהוה לבדך עליון על כל הארץ:

פד

למנצח על הגתית
לבני קרח מזמור: מה ידידות משכנותיך יהוה צבאות: נכספה
וגם כלתה נפשי לחצרות יהוה לבי ובשרי ירננו אל אל חי: גם צפור
מצאה בית ודרור קן לה אשר שתה אפרחיה את מזבחותיך יהוה אפרוחיה
צבאות מלכי ואלהי: אשרי יושבי ביתך עוד יהללוך סלה: אשרי אדם
עוז לו בך מסלות בלבבם: עברי בעמק הבכא מעין ישיתהו גם ישיתוהו
ברכות יעטה מורה: ילכו מחיל אל חיל יראה אל אלהים בציון:

אמר

כשמדו בעין דאר· על מדין הוא אומר. ואעפ״י שלא נזכר זה בספר שופטי׳ וי״מ כי על מלחמת סיסר׳ הוא ועין דאר היה בחלק מנשה עם תענך ומגדו הנזכרים שם בשירת דבורה: היו דמן. היו מדרך רגל כמו דומן האדמה שהוא הזבל שבאשפה: שיתמו נדיבמו· נדיבמו הידיעה אחר הכינוי· כמו ותראהו את הילד: אמר שית נדיביהם והם השרים: כעורב וכזאב· שהם שרי מדין: וכזבח וכצלמונע· שהיו ג״כ שרי מדין· וכן שית נסיכיהם· והם מלכיהם: אשר אמרו. כי הם חשבו לירש את נאות אלהים. כלומר ארץ ישראל ונפלו ביד גדעון וישראל. כן שית אלה המלכים והשרים שבאו גם כן לירש את נאות אלהים· כמו שאמ׳ והושפט לבא לגרשנו מירושתך אשר הורשתנו: אלהי שיתמו· כגלגל· הוא הקש המתגלגל מפני הרוח: כאש תבער יער· תבער ביער· וי״מ אומרים כי תבער פעל יוצא· אם כן אין יער חסר בי״ת השימוש. ומה שאמר כאש תבער לפי שביער העצים ביחד הרבה· וכיון שהאש ביער בעץ אחד הוא ביער בעץ האחר. וכן חבירו בחבירו עד כלות כל היער. כן האויבים תהיה מהומת ה׳ בהם איש באיש ואיש ברעהו: תלהט הרים· העצים והעשבים שבהרים. פי׳ שהרוח נושבת בהרים ותרחב הלהבה מעץ לעץ עד שישרפו כולם: כן תרדפם. כמו שאמר שם במלחמת זאת יה׳ נתן מארבים על בני עמון ומואב והר שעיר וגו׳: מלא פניהם קלון· שהם היו סבורים להתכבד עלינו בקלונינו ואתה מלא פניהם קלו׳ שיהיו נקלים לפנינו ובזויים תחת אשר היו חושבים להיותם נכבדים עלינו· ואדוני אבי ז״ל פירש קלון מן קלוי באש· כאילו אמר מלא פניהם בושת שישובו בבושת פנים השחורים. כי המתביישים יהיו פניו כאש: ויבקשו שמך ה׳. ואז יבקשו שמך· כי ידעו כי אין זולתך ובידך הכל ואין ביד אדם כח וגבורה לעשות דבר אם לא ירצה האל: יבושו. ויחפרו· כמו יבושו: וידעו כי אתה ה׳. אתה ושמך לבדך אין עוד זולתך· כמו ביום ההוא יהיה ה׳ אחד ושמו אחד. ופירושו אתה ושמך שידעו בלבבם כי אין אל זולתך אלא אתה הוא האל· וכן לא יזכרו בפיהם אלא שמך לא שם אלהים אחרים. וזהו שאמר עליון על כל הארץ· כי הכל תחת ידו וברשותו:

למנצח על הגיתית לבני קרח מזמור· זה המזמור נאמר על דוד כשהיה בורח וגולה בארץ פלשתים והיה מתאוה אל מקום הארון והמזבח. או נאמר על לשון בני הגלות. והוא הנכון: מה ידידות משכנותיך· מה נאהבות משכנותיך· ומה מאד אני אוהב ומתאוה להיו׳ בהם: נכספה וגם כלתה. כלתה יותר מנכספה. לפיכך אמר וגם. כאילו כלתה מרוב התאוה לפיכך בא התאוה בזה הלשון: לחצרות ה׳. כי שם היה מעמד ישראל בבית המקדש בחצרות ולא בהיכל: לבי ובשרי ירננו. בשרי הוא הפה האומר השיר עם כוונת הלב. או פירושו על דרך משל כמו כל עצמותי תאמרנה: גם צפור· אם נאמר המזמור על דוד בגלותו בארץ פלשתים היה הזמן ההוא זמן היתר הבמות והיו מזבחות בכל מקום והיו מקנני׳ בהם עופות· אבל בבית המקדש לא היו מקננים עופות מפני הטומאה. כי אפי׳ בגג הבית עשו דבר שם כדי שלא ינוח שם עוף והיו קורין אותו כולא עורב. ואמר דוד אני אנכי אפי׳ כמו העופות· כי העופות הם מקננים את מזבחותיך ואני לא אוכל להיות שם. וזכר צפור ודרור שדרכם לקנן ביישוב· וצפור הוא עוף קטן וקורין לו בלעז פשרה. וזכר דרור ידוע שמנהגו לקנן בבתים לעולם· לפיכך נקרא דרור שהוא חפשי בין בני אדם שמקנן בבתיהם· ואם נאמר על הגלות ואמר כי העופות ימצאו להם מקום וקן במקום מזבחותיך החרב ומקננים שם העופות. ואנחנו לא נוכל לחוג שם ולהקריב הקרבנות. ובדרש מפרש אותו דרך משל. וצפור ודרור הוא משל על כנסת ישראל שהיו באים לחוג שלש רגלים בבית המקדש ומקריבין קרבנותיהם. ואומרים בני הגלות כי נכספה נפשם לעלות שם כמו שהיו עושים ישראל כשהיו בארצם· ואפרוחיה הם פרחי כהונה שהיו עם המזבחות תמיד כמו האפרוחים בקן: מלכי ואלהי. כי אעפ״י שאני בגלות אתה מלכי ואלהי: אשרי יושבי ביתך. הכהנים שהיו יושבים בביתך אז כשבית המקדש קיים אשריהם גם הם החכמים והחסידים שהיו מתבודדי׳ שם אשריהם. או פירושו אשרי שיזכו ויראו בבניין הבית ויהיו יושבי ביתך: עוד יהללוך סלה· פי׳ לעולם כל ימי חייהם: וכן עוד כל ימי הארץ: אשרי אדם· פי׳ אדוני אבי ז״ל שים להם עוז וחכמה בדעת יחודך. כי הוא שרש עבודתך. כמו שאמר דוד לשלמה בנו דע את אלהי אביך ועבדהו: מסילות בלבבם· יש להם בלבבם מידיעתך מסילות ועוברים ושבים על אותם המסילות· ובכל יום יוסיפו אומץ· ונכון הוא הפי׳· ונסמך זה הפסוק לאשרי יושבי ביתך· כי יושבי ביתך יש להם עוז בך שהם מתבודדים שם ומתעסקים בחכמה לדעת את ה׳· והחכם רבי אברהם בן עזרא פירש אותו על עולי הרגל· אמר אשרי אדם אשרי החוגגים מישראל· והם צריכים לעוז. כי הם הולכים בדרכים· ויש להם עוז בך· וטעם מסילות בלבבם. שאין בלבבם חפץ ולא מחשבה אלא אל המסילות שהולכים בהם אל בית השם ית׳: עוברי בעמק הבכא מעיין ישיתוהו. לפי׳ הראשון יהיה דרך משל אל החכמים ויהיה בכא מן נבכי ים. והוא מקום המבוע. ואומר שהם עוברים בעמק מבועי החכמה. וישיתוהו מעיין לתלמידיהם ולבאים אחריהם. שישתו מי החכמה לדעת את ה׳: גם ברכות יעטה מורה. ברכות ילבש המורה אותם בדרך החכמה. וכן הפסוק הבא אחריו: ילכו מחיל אל חיל. אומר כי התלמידים ילכו מגבא אל גבא. כלו׳ בבתי המדרש שלהם גבא התלמידים עד שיראה הדורש החכמה אל אלהים בציון· כי שם היו החכמים הגדולים בבית אלהים בציון· ואם נפרשהו על עולי הרגל יהיה פירוש עמק הבכא שהיו בו בכאים· והם אילנות הנקראים בלשון משנה תותים. והם גדלים במקום שאין שם מים. על כן אמר כי כאשר היו עולי הרגל עוברים באותו העמק היו משימים אותו מעין מרוב החיל שהיו עוברים שם. כי היו חופרים הנה והנה להוציא המים עד שהיה כל העמק כמעיין: גם ברכות יעטה מורה. ברכות כמו בריכות מים. וכן הבה לי ברכה. כמו בריכה בבירי· והבריכה היא חריץ בנוי באבנים ובסיד ומתכנסין שם מי גשמים· ואמר כי היה להם מים לעולי הרגל מהמעיינות ומהבריכות שהיו בדרכים. כי היו מוצאים אותם מלאים מים· כי הגשם הלבים אותם מים: מורה· כמו יורה ומלקוש. כלו׳ כי לא היו חסרים דבר בעלותם לרגל: ילכו מחיל אל חיל· העולים לרגל היו הולכים מגבא אל גבא· כי היו מוצאים גבא העולים אלא לאלה· ובדרש עמק הבכא זה גיהנם שבוכים שם הרשעים. מעיין ישיתוהו· מהדמעות. והם מורים ברשעם· ואומרים ברכות יעטה מי שהיה מורה אותם בדרך ישרה ואנחנו לא שמענו בקול ה׳· לפיכך אנו בזה העמק:

ילכו מחיל

220

יְהוָה אֱלֹהִים צְבָאוֹת שִׁמְעָה תְפִלָּתִי הַאֲזִינָה אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה׃ מָגִנֵּנוּ
רְאֵה אֱלֹהִים וְהַבֵּט פְּנֵי מְשִׁיחֶךָ׃ כִּי טוֹב־יוֹם בַּחֲצֵרֶיךָ מֵאָלֶף בָּחַרְתִּי
הִסְתּוֹפֵף בְּבֵית אֱלֹהַי מִדּוּר בְּאָהֳלֵי־רֶשַׁע׃ כִּי שֶׁמֶשׁ וּמָגֵן יְהוָה אֱלֹהִים
חֵן וְכָבוֹד יִתֵּן יְהוָה לֹא יִמְנַע־טוֹב לַהֹלְכִים בְּתָמִים׃ יְהוָה צְבָאוֹת
אַשְׁרֵי אָדָם בֹּטֵחַ בָּךְ׃

פה

שבית לַמְנַצֵּחַ לִבְנֵי־קֹרַח מִזְמוֹר׃ רָצִיתָ יְהוָה אַרְצֶךָ שַׁבְתָּ שְׁבוּת יַעֲקֹב׃
נָשָׂאתָ עֲוֺן עַמֶּךָ כִּסִּיתָ כָל־חַטָּאתָם סֶלָה׃ אָסַפְתָּ כָל־עֶבְרָתֶךָ הֱשִׁיבוֹתָ
מֵחֲרוֹן אַפֶּךָ׃ שׁוּבֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ וְהָפֵר כַּעַסְךָ עִמָּנוּ׃ הַלְעוֹלָם תֶּאֱנַף־
תחינו בָּנוּ תִּמְשֹׁךְ אַפְּךָ לְדֹר וָדֹר׃ הֲלֹא אַתָּה תָּשׁוּב תְּחַיֵּינוּ וְעַמְּךָ יִשְׂמְחוּ־
בָךְ׃ הַרְאֵנוּ יְהוָה חַסְדֶּךָ וְיֶשְׁעֲךָ תִּתֶּן־לָנוּ׃ אֶשְׁמְעָה מַה־יְדַבֵּר הָאֵל
יְהוָה כִּי יְדַבֵּר שָׁלוֹם אֶל־עַמּוֹ וְאֶל־חֲסִידָיו וְאַל־יָשׁוּבוּ לְכִסְלָה׃ אַךְ
ליראיו קָרוֹב לִירֵאָיו יִשְׁעוֹ לִשְׁכֹּן כָּבוֹד בְּאַרְצֵנוּ׃ חֶסֶד־וֶאֱמֶת נִפְגָּשׁוּ צֶדֶק
וְשָׁלוֹם נָשָׁקוּ׃ אֱמֶת מֵאֶרֶץ תִּצְמָח וְצֶדֶק מִשָּׁמַיִם נִשְׁקָף׃ גַּם־יְהוָה
יִתֵּן הַטּוֹב וְאַרְצֵנוּ תִּתֵּן יְבוּלָהּ׃ צֶדֶק לְפָנָיו יְהַלֵּךְ וְיָשֵׂם לְדֶרֶךְ פְּעָמָיו׃

פו

אמר דוד ייי אלהים צבאות קביל צלותי אצית אלהא דיעקב לעלמין׃
זכוות אבהתנא חמי אלהים ואיסתכל אנפי משיחך׃ ארום טב למיטב
יומא חד בדרת מקדשך מן אלף בגלותא בחרית לאיתרבקא בבית
מקדש אלהא מן למידר במשכני רשיעא׃ ארום היך שור רם ותריס
תקיף ייי אלהים חינא ויקרא יתן ייי לא יכסי טבא מן דאזלין בשלימותא׃
ייי צבאות טב לבר נשא דמתרחיץ במימרך׃

לשבחא על ידיהון דבני קרח תושבחתא׃ רעיתא ייי ארעך אתיבתא
שיביתא דבית יעקב׃ שבקתא חוביהון דעמך כסיתא כל חטאיהון
לעלמין׃ כנישתא כל רוגזך הדרתא מתקוף רוגזך׃ תוב לותנא
אלהא פורקנא ובטיל רוגזך עימנא׃ האיפשר דילעלמא תתקיף
בנא תנגיד תוקפך לדור ודור׃ הלא את תתוב תחיינא ועמך
יחדון במימרך׃ אחמי יתנא ייי טובך ופורקנך תתיהב לנא׃ אשמע
מה ימליל אלהא ייי ארום ימליל שלם לעמיה ולחסידוי ולא יחזרון
לסאורא׃ ברם קריב לדחלין מיניה פורקני לאשראה יקרא בארענא׃
טבוון וקשוט אורעין צדיקא ושלמא אידבקו׃ קשוט מן ארעא
ארביית וצדיקא מן שמיא אודיקו׃ לחוד ייי יתן טבא וארענא תתן איבה׃
צדקא קדמוי יהלך ושוי לאורח טב איסתורוי׃

צלותא

ילכו מחיל אל חיל. כבר פירשנוהו לשני הפירושי׳. ובדרש טעמו ליושבי ביתיך שזכר למעלה. ילכו מבית המקדש לבית המדרש. גם פירשו אותו לעתיד לבא׳ ואמרו תלמידי חכמים אין להם מנוחה לעתיד לבא. שנ׳ ילכו מחיל אל חיל. גם דרשו רבותינו ז״ל כל היוצא מבית הכנסת לבית המדרש זוכה ורואה פני שכינה. שנ׳ ילכו מחיל אל חיל יראה אל אלהים בציון: ה׳ אלהים צבאות. פירשנוהו במזמור שמעה תפלתי. לקרב הגאולה. כמו שאמר נכספה גם כלתה נפשי: אלהי יעקב. יעקב כי הוא אבי שבטי ישורון אין זר בהם: מגיננו ראה אלהים. מגיננו אתה אלהים שאתה מגן בעדינו ראה והבט פני משיחך׳ כלומר שתביא המשיח במהרה בימינו. והבאת המשיח היא ההשגחה על האדם והרצון׳ ואם המזמור על דוד אמר משיחך על עצמו: כי טוב יום בחצריך מאלף׳ טעם כי על אשר התפלל לקרב המשיח ובניין הבית׳ אמר טוב לי יום אחד בחצריך ולאחר אמות משאחיה אלף ימים או שנים ואני בארץ נכריה׳ ויש מפרשים טעם כי לנכספה וגם כלתה נפשי שזכר בתחילת המזמור: בחרתי הסתופף בבית אלהים׳ הסתופף ישיבת סף השער׳ אבחר שאשכון בסף שער בית אלהים לבד׳ יותר מאשר דירה שלימה בארמנות הגוים שהם אהלי רשע׳ ויש מפרשים אהלי רשע כמו ולא ימלט רשע את בעליו׳ ובכל אשר יפנה ירשיע׳ שהוא ענין החרדה וההתגברות והשכנות׳ כלומר יותר אבחר לשבת בסף שער אלהים להתעסק שם בדברי חכמה מהיותי גר באהלי עסק העולם והחרדה עליו: כי שמש ומגן. שמש ומאור גדול הוא ליושבי בחושך הגלות להוציאם מאפילה לאורה. וכן הוא מגינם להצילם מרעת הגוי׳ ולהגן בעדם׳ וחן וכבוד יתן ה׳ להם לאותם שיהיו הולכים בתמים וישובו אליו בכל לבם. חן וכבוד יתן ה׳ להם לפני הגוים. והם יכבדום בצאתם מהגלות ולא ימנע טוב הגוים מהם׳ כמו שאמר והביאו בניך בחוצן וגו׳. ואומר והיו מלכים אומניך וגו׳ ואומר חיל גוים תאכלו וגו׳: ה׳ צבאות. אשרי מי שבוטח בך ולא ייאש לבו לאורך הגלות ויבטח בך שתוציאהו מהגלות ותבנה בית מקדשך ותביאהו שם. מקום שנכספו הנפשות אליו:

למנצח לבני קרח מזמור׳ זה המזמור יש מפרשים אותו על גלות בבל. והנכון שהוא על זה הגלות. כי על גלות ארוך הוא. כמו שאמר הלעולם תאנף בנו. ועוד שאמר בשוב הגלות אמת מארץ תצמח. ולא היה זה בשוב גלות בבל כי רבים פושעים היו שם: רצית. מתנבא בשלשה פסוקים הראשונים. ואח״כ זכר תפלת בני הגלות ואח״כ אמ׳ כי שמע תפילתם האל׳ ומבטיחם על הגאולה באמת׳ ויש מפרשים כאשר רצית בבית שני׳ ונשאת עון עמך ואספת כל עברותיך. כן שובינו עתה מזה הגלות׳ אמר רצית כי כאשר ועת אותה זה כמה שנים עתה רצית אותה: שבת שבות יעקב. שבת פעל יוצא׳ כאילו אמר השיבות׳ ויש אומרים כי אין פעל יוצא מהקל מזה השורש בזה הענין. ויפרשו זה מענין מנוחה. וכן שובה ה׳ רבבות אלפי ישראל: ושב ה׳ את שבותך. שובנו אלהי ישענו. כולם שהם פעל יוצא מהקל מזה השורש הם ענין מנוחה׳ וזה הוא דעת רבי יהודה חיוג. ופירושו שינחם וישקיטם מצרת הגלות: שבית. קרי ביו״ד וכתוב בוי״ו ואחד הוא: נשאת עון. כבר פירשתי טעם נשאת וכסית במזמור אשרי נשוי פשע כסוי חטאה: אספת. כמו אספו נגהם. אסף ה׳ את חרפתי: השיבות מחרון אפך׳ מחרון הוא מקור בתוספת נו״ן כמו מחרות׳ ואילינו כמו שוב מחרון אפך. כי אותו הוא שם סמוך למלת אפך. ואילו היה כמוהו היה לו לומר שבת מחרון אפך. אבל השיבות הוא פעל יוצא והפעול הוא אפך׳ כאילו אמר השיבות אפך שלא יחרה: שובנו אלהי פירשתיו: אלהי ישעינו. כי ישענו תלוי בך ואתה תושיענו ולא אחר: והפר כעסך. שהיה עמנו עד הנה הפר אותו ובטל אותו: הלעולם: איך ארך זה הגלות כל כך וכי לעולם תאנף בנו: תמשוך אפך׳ כלומר תאריך אפך לדור ודור: הלא אתה. כי אין זולתך שיחיינו מתמותת הגלות ואז עמך ישמחו בך: הראנו ה׳ חסדך. כי אם גברו עונינו אתה תעשה חסד עם החוטאים ולא תגמלם כפשעם׳ ואותו החסד הראה אותו לנו: וישעך תתן לנו. בסגול היו״ד׳ כמו אל בקצפך תוכיחני: אשמעה מה ידבר האל. אמר הנביא אני שומע מה שידבר האל היכול ה׳ ומה שהוא מדבר יכול להשלימו ומה הוא מדבר: כי ידבר שלום אל עמו. להוציאם מהגלות. ואל חסידיו׳ חסידי אומות העולם שישובו לדת ישראל בשוב הגלות: ואל ישובו לכסלה. לא ישובו עוד לכסילות ולדרך רע. כמו שכתוב ועמך כולם צדיקים לעולם ירשו ארץ׳ וזה לאות כי על גלות זה אמר כי השבים מגלות בבל שבו לכסלה עד שחרב בית שני וגלו ישראל מארצם: אך קרוב׳ אם יהיו כל ישראל יראיו קרוב יהיה להם ישעו׳ כי הגאולה תלויה בתשובה. כמו שכתוב ושב ה׳ אלהיך את שבותך וגו׳. כי תשוב אל ה׳ אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך: לשכון כבוד בארצנו׳ גם זה לאות כי על זה הגלות הוא המזמור׳ כי בבית שני לא שכן הכבוד׳ כמו שאמרו רז״ל כתוב בה וארצה ואכבדה כתיב ואכבד וקרינן ואכבדה. מאי שנא דמחוסר ה״א אילו הן חמשה דברים שבין מקדש ראשון למקדש שני׳ ואילו הן ארון וכפרת וכרוב אש ושכינה ורוח הקדש ואורים ותומים. אבל בבא הגואל ובניין הבית ישכון הכבוד שם. כמו שכתוב ושכנתי בתוך בני ישראל ולא אעזוב את עמי ישראל. ואמר כי אכי ה׳ אלהי ישראל בא בו׳ אמר זה על הכבוד שיהיה בבית המקדש: חסד ואמת׳ אומר אז בעת הגאולה ישכון הכבוד בבית המקדש ויהיו חסד ואמת בעולם׳ כי יהיו כל ישראל בדרך אחת לעבוד את ה׳ ולהיותם בדרך אמת׳ כמו שכתוב שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב ולא ימצא בפיהם לשון תרמית׳ ויהיה צדק ושלום בעולם: צדק ושלום נשקו: כלומר אחים ורעים יהיו׳ כיון שיהיה אמת וצדק בבני אדם יהיה להם מהאל ית׳ חסד ושלום: אמת מארץ תצמח׳ כשיהיו עושים בארץ המעשים טובים יהיה נשקף עליהם צדק משמים׳ כי הגזירות יורדות מן השמים לפי מעשה בני אדם בארץ: גם ה׳׳ כמו שיעשו הם הטוב גם ה׳ יתן הטוב להם והוא הגשם. כמו שכתוב יפתח ה׳ לך את אוצרו הטוב את השמים לתת מטר ארצכם בעתו: וארצינו תתן יבולה. כי לא יחסר להם עוד הטוב: צדק לפניו יהלך. כי האיש יהלוך לפניו צדק. כלומר שיהיה הצדק נוכח פניו תמיד: וישם לדרך פעמיו: וישם לדרך הצדק פעמיו׳ והשכל לחזק:

תפלה

צלותא דצלי דוד אצלי ייי אודנך עני יתי ארום עניא וחשיכא אנא:
נטור נפשי ארום חסידא אנא פרוק עבדך את אלהי די אנא מתרחיץ
עלך: חוס עלי ייי ארום קדמך אצלי כל יומא: אחדי נפשא דעבדך
ארום לותך ייי נפשי אזקוף בצלו: ארום את הוא ייי טב לצדיקיא
ושביק לדתייבין לאוריתיה ומסגי טיבו לכל דמצלין קדמך: אצית
ייי צלותי וקביל לקל תחנוני: ביומא דעקתי אקרי לותך ארום את
עניתי: לית בר מינך באנגלי מרומא ייי ולית כעובדך: כל עממיא
די עבדת ייתון ויסגדון קדמך ייי ויתנון איקר לשמך: ארום רבא
את אלהא ועביד פרישן את הוא אלהא בלחודך: אליף יתי ייי אורחתך
אתהלך בקושטך יחד לבבי למדחל שמך: אודה קדמך ייי אלהי
בכל לבבי ואיקר שמך לעלם: ארום טובא רב עלי ופציתא נפשי
משיול ארעיתא: אלהא זדונין קמון עלי ותקיפין תבעו נפשי ולא
שויאו יתך לקבליהון: ואת ייי אלהא רחמנא וחננא מרחיק רגז ומסגי
למעבד טבוון וקשוט: איתפני לותי וחוס עלי הב עושנך לעבדך
ופרוק לבר אמתך: עביד עמי את לטבא בזמן דעייל שלמה ברי ית
ארונא בבית מקדשא ויתפתחן תרעיא אמטולתי ויחמון סנאי ארום שבקתא לי ויבהתון וידון ארום את ייי סייעתני ונחמתני:

תפלה לדוד הטה יהוה אזנך ענני כי עני ואביון אני: שמרה נפשי
כי חסיד אני הושע עבדך אתה אלהי הבוטח אליך: חנני יהוה כי אדני
אליך אקרא כל היום: שמח נפש עבדך כי אליך אדני נפשי אשא:
כי אתה אדני טוב וסלח ורב חסד לכל קראיך: האזינה יהוה תפלתי אדני
והקשיבה בקול תחנונותי: ביום צרתי אקראך כי תענני: אין אקראך
כמוך באלהים אדני ואין כמעשיך: כל גוים אשר עשית יבואו באלהים
וישתחוו לפניך אדני ויכבדו לשמך: כי גדול אתה ועשה נפלאות
אתה אלהים לבדך: הורני יהוה דרכך אהלך באמתך יחד לבבי
ליראה שמך: אודך אדני אלהי בכל לבבי ואכבדה שמך לעולם:
כי חסדך גדול עלי והצלת נפשי משאול תחתיה: אלהים זדים קמו
עלי ועדת עריצים בקשו נפשי ולא שמוך לנגדם: ואתה אדני אל
רחום וחנון ארך אפים ורב חסד ואמת: פנה אלי וחנני תנה עזך
לעבדך והושיעה לבן אמתך: עשה עמי אות לטובה ויראו שנאי
ויבשו כי אתה יהוה עזרתני ונחמתני: פ

על

תפלה לדוד הטה ה׳ · זה המזמור חברו דוד בעודנו גולה ובורח מפני שאול. ואמר תפלה לדוד זו שהתפלל לאל ית׳ שישמרהו ויושיעהו מיד
מבקשי נפשו · ואמר כי עני ואביון אני הכפל לחזק. וקרא עצמו עני כי עני היה. באותם המקומות שהיה הולך לא היה לו סיפוקו אם
לא היו עוזרים אותו קרוביו ואנשי יהודה בסתר. או הימים אשר היה עם אכיש שהיה מתפרנס משלל האומות · כמו שכתוב · או קרא
עצמו עני שהיה כמו עני שאין לו עוזרים כך הוא לא היו לו עוזרים בישראל שיעזרוהו שהיה שאול רודפו בחנם: שמרה נפשי · השי״ן נקראת בקמץ רחב ובגעיא עם
הקמץ · להורות כי כן נקראת ולא בקמץ חטף. והוא בווי · כמו שמרה זאת לעולם · זכרה לי אלהי לטובה · שהם חטופים כמשפט · אבל זה כמשך בשי״ן בטעם
להאריך כטעם הכינון · וכן שמרני אל כי חסיתי בך: כי חסיד אני. יש תמהים איך קרא דוד עצמו חסיד · וכן רבותינו ז״ל הוצרכו לפרש לאו חסיד אני שכל
מלכי מזרח ומערב יושבין בכבודן ואני ידי מלוכלכות בדם שפיר ובשליא כדי לטהר אשה לבעלה · ואין בזה תמה אם קרא עצמו חסיד . כי חסיד היה עם האל
ועם אנשים אעפ״י שחטא לפעמים לבו היה ישר ומתחרט בחטאו · ולא היה מתפאר אלא כנגד אויביו שהיו מריעים לו והוא אינו מריע להם אבל מטיב להם. והם
שמחים לאידו והוא שמח לטובתם. כמו שאמר ואחלכה בורדי ריקם · ואמר נתתה שמחה בלבי מעת דגנם ותירושם רבו . וכן שאול שהיה רודפו הצילו פעמי׳
וכן לשאר אויביו היה מתחסד עמהם · וכן אמר במקום אחר. לא תתן חסידך לראות שחת · ואמר ינמלני ה׳ כצדקי · ורבים כמו אלה · ולא היה מתפאר או
מתרעם אלא כנגד אויביו · ואין בזה תמה · ובדרש אמר רב הונא בשם רבינו אלכסנדראי מי שהוא שומע קללתו ושותק ספיקה בידו לקרות עצמו חסיד: הבוטח
אליך . כאילו אמר אתה אלהי הושע עבדך הבוטח אליך. ונקשר לשון בטחון עם אל במקום בי״ת · וכן בטח אל ה׳ בכל לבך . כי מלת אל תשמש במקום בי״ת
לפעמים. כמו ואל הארון תתן את העדות שהוא כמו ובארון: חנני ה׳ · כל היום. כלומר תמיד . כל הימים · וכן אותך קויתי כל היום. כלומר קריאתי אינה
לעוזר אחר אלא אליך · לפיכך חנני: שמח נפש עבדך. שהיא ביגון ואנחה שמח אותה: נפשי אשא. דרך תחינה בכל לב · כמו נשא לבבינו אל כפים · או
דרך מנחה · כמו וישא משאות. או דרך תקוה ותוחלת · כמו ואליו הוא נושא את נפשו: כי אתה ה׳ טוב וסלח · טוב לכל הבריות · כמו שכתוב טוב ה׳ לכל
וסלח לחטאים · ובדרש אר״ פנחס למה הוא טוב שהוא סלח ולמה הוא סלח שהוא טוב לכל קראיך . לכל קראיך בצרתם אעפ״י שהרעו כיון שהם שבים אליך
בעת צרתם אתה רב חסד להם כל שכן לי: האזינה ה׳ · תחנונותי · תחנות רבות שאני מתחנן לפניך בעת צרתי: ביום צרתי · כי תענני. לפיכך אקראך
ביום צרתי כי ידעתי שתענני . כי כל קורא אליך בלב שלם אתה עונה · כי אינך כאלהים אחרים שקוראים להם עובדיהם ולא יענו . לפיכך אמר אחריו: אין
כמוך באלהים ה׳ · כמו שאמר משה ומי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו כה׳ אלהינו בכל קראינו אליו · והאלהים הם השמש והירח והכוכבים · ועובדיהם
סבורים שהם יכולים להציל הבוטח · והם אעפ״י שיש להם ממשלה בתחתונים אין כמוך בהם . כי הם שלוחים ואתה שולחם ואין בידם לעשו׳ או לסתור אלא
כפי שהם מצווים . ואין בהם שיעשה כמעשיך · כי אתה עשית אותם ועשית כל הנבראים · ויש בידך לעשות מלאכתם ולסתור והם אינם עושי׳ אלא כפי מצותך:
כל גוים · בזמן הזה הגוים טועים בעבודתם לאלהי׳ רבי׳ אבל יהיה עוד זמן שכל הגוים אשר עשית יכירו כי אתה עשיתם: ויבאו וישתחוו לפניך ה׳ · כי יכירו כי
אתה אדון הכל ויכבדו לשמך לא לשם אחר זולתך · וזה יהיה בזמן המשיח . כמו שכתוב בדברי הנביאים והיה ה׳ למלך על כל הארץ . וכן פסוקים אחרים
מבוארים בזה: כי גדול: כי יפירו אז כולם כי אתה גדול על כל אלהים. ואתה הוא שעושה נפלאות · כמו שירדו שתעשה נפלאות עם ישראל בהוציאך אותם
מביניהם · אז יכירו כי אתה אלהים לבדך: הורני ה׳ דרכך: אעפ״י שאני יודע כי אתה אלהים לבדך מדרך הקבלה ובמעט ידיעתי · אני מתחנן לפניך
שתורני דרכך ותוסיף לי ידיעה בחכמת יכירתך ליאורים · ופי כולם עומדים בכחך . וכשאדע זאת הידיעה שהיא חכמת הטבע אהלך באמתך שהיא חכמת
האלהות · ואמר אהלך כלומר יהיה לי דרך ללכת בה. אעפ״י שלא אוכל להשיג דעתה אהלך בה ואשכיל בה מעט מעט כפי שכל האדם: יחד לבבי ליראה
שמך · עזרני ויחד לבבי שלא יהא לבי פונה אילך ואילך אלא יחד אותו ליראה שמך עזרני ולא אירא מבני אדם אלא ממך לבדך אירא ובו אהיה נעזר: אודך
ה׳ אלהי. ואז כשתיחד לבבי אליך אודך בכל לבי שלא יהיה מקצת לבבי ומחשבתי לזולתך אלא בכל לבי אודך ואכבדה שמך לעולם: כי חסדך · והדין עלי
שאודך ואכבדה שמך כי חסדך גדול עלי · ויתכן לפרשו על העבר שהצילו כמה פעמים מיד אויביו ומיד שאול שבקשו להורגו: ומשאול תחתיה. פי׳ הקבר .
ובאמרו תחתיה הוא כפל הגרה · כי כל שאול הוא תחתיה. אלא אמר תחתיה לרבות · כמו שאמר בעמקי שאול קרואיה . ויש לפרש הפסוק על העתיד · והצלת
כמו ותציל. ורבים כמוהו בדברי הנבואה. ויש מפרשים משאול תחתיה מדין גהינם: אלהים זדים קמו עלי · הרודפים אחריו בזדון ולא מוכרחים ואנוסים ·
כי רבים היו רודפים אחריו מיראתם את שאול שהיה מלך ולא היו יכולים להמנע מלכת עמו · ורבים שהיו שונאי דוד והיו רודפים אותו ברצונם מזדון . ורבותינו
פירשו זדים זה דואג ואחיתופל: ולא שמוך לנגדם. כלומר שקמו עלי ובקשו נפשי ולא פחדו ממך שתשלם גמולם: ואתה ה׳ אל רחום וחנון · שתרחם עלי
וחנון . שתטיב לי: ארך אפים · אם חטאתי האריך אפך לי ולא תעניסני עד שאשוב בתשובה שלימה לפניך ותסלח לי. כי מדתך ארך אפים . וכן אתה רב חסד
ואמת . תרבה לי חסדך ואמתך · ובבר פירשנו כמה פעמים חסד ואמת . והאמת עם דוד לקיים לו דבר המלוכה: פנה אלי. כאדם הפונה מעסקיו ונותן עיניו
בדבר אחר: לבן אמתך · זכר האם לפי שהיא עיקר היצירה בבן: וכן אמר אני עבדך בן אמתך . כי גידול העובר בימי יצירתו בבטן האם. ושם מתגדל
ומתצייר הזמן הקצוב · וגם אחרי צאתו ניזון בשדי האם . לפיכך טבע האם נקשר בבן יותר מטבע האב · לפיכך אמ׳ במלכי ישרא׳ ושם אמו · להודיע שמעשה
הבן כמעשה האם ברוב · כי מעשי האדם הן לטוב הן לרע אעפ״י שהם בבחירת האדם ולפי הנהיגו עצמו ולפי לימודו יהיו מעשיו יש בהן קצת גם כן בטבע
יצירתו . לפיכך אמר עבדך בן אמתך · אמר אני עבדך משני פנים . האחד שהרגלתי עצמי בעבודתך · ועוד כי היה בטבעי גם כן · כי אמי היתה אמתך:
עשה עמי אות לטובה . זהו דבר המלוכה . והוא יהיה אות לשונאי כי אתה בחרת בי מאז ויבושו כי יראו כי אתה עזרתני ונחמתני:

לבני קרח

יסודתו לבני קרח מזמור שיר יסודתו בהררי קדש: אהב יהוה שערי ציון
מכל משכנות יעקב: נכבדות מדבר בך עיר האלהים סלה: אזכיר
ליודעי רהב ובבל ליודעי הנה פלשת וצור עם כוש זה ילד שם: ולציון
יאמר איש ואיש ילד בה והוא יכוננה עליון: יהוה יספר בכתוב
חוללים עמים זה ילד שם סלה: ושרים כחללים כל מעיני בך:

פח שיר מזמור לבני קרח למנצח על
מחלת לענות משכיל להימן האזרחי: יהוה אלהי ישועתי יום צעקתי
תבוא בלילה נגדך: תבוא לפניך תפלתי הטה אזנך לרנתי: כי שבעה
ברעות נפשי וחיי לשאול הגיעו: נחשבתי עם יורדי בור הייתי כגבר
אין איל: במתים חפשי כמו חללים שכבי קבר אשר לא זכרתם
עוד והמה מידך נגזרו: שתני בבור תחתיות במחשכים במצלות:

על ידיהון דבני קרח איתאמר שירתא דמתיסד על פום אבהתא דמן לקדמין: רחים יי מעלני בתי מדרשיא דקביען בציון מכל בתי כנישיא דבית יעקב: מלין דיקר אתמליל עלך קרתא דאלהא לעלמין: אדכרי תושבחתך מצראי ובבלאי לידעי יתך הא פלישתאי וצוראי עם כושאי דין מליך איתרבא תמן: ולציון יתאמר דוד מלכא ושלמה בריה איתרבא בגוה ואלהא הוא ישכלליניה לעילא: יי על סיפרא די מכתבין ביה חושבן כל עלמיא דין מליך איתרבא תמן לעלמין: ואמרי שרין על חינגניא כל מיני תושבחן על קורבנא מתאמרין בגווך: שירא ותושבחתא על ידיהון דבני קרח על צלותא לשבחא שכלא טבא על ידוי דהימן יציבא: יי אלהא פורקני יימם קבילית בליליא צלותי לקבלך: תיעול קדמך צלותי אצלי אודנך לבעותי: תא ייתי קדמך צלותי על עמך בית ישראל והא אודנך ותושבחתי דשבחית ליקרך: ארום שבעת בבישן נפשי וחיי לשיול מטו: אתחשבית עם נחותי בית אסירי הויתי היך בר נש דלית ליה חילא: היך רשיעיא דמיתו ולא תבו יתעברו בני חורין מן מצותא היך קטילין דחרבא שכבי בית קבורתא דלא דכרתנון תוב והינון מאפי שכינתך איתפרגון: שויתא יתי בגלותא דמתילא לגובא ארעיתא בחשוכיא במצולתא: עלי

לבני קרח מזמור שיר יסודתו בהררי קדש. כבר פירשתי בתחילת הספר השני טעם לבני קרח. וזה המזמור על שבח ציון חיברו דוד ונתנו לבני קרח לשורר. או חברו אותו הם עצמם. ופירוש יסודתו יסודת השיר בהררי קדש שהם ירושלם וציון. ואמר הררי לשון רבים. כי הר ציון אחד והר המוריה שהוא הר הבית אחד. או אמר כן בעבור ההרים הסמוכים לירושלם. כמו שאמר ירושלם הרי׳ סביב לה. ואחד מהם הר הזיתים. והזכיר ציון כי הוא מקום המלוכה ובכללו ירושלם. כמו שהוא אומר עיר האלהים סלה: אהב יהוה שערי ציון. אמר שערי לפי שהזקני׳ והחכמים יושבים בשערים. כמו שאמר השערה אל הזקנים. וכן בדברי בועז הזקנים אשר בשער. ואמר אעפ״י שכל משכנות יעקב אוהב ה׳. כמו שכתוב מה טובו אהליך יעקב ומשכנותיך ישראל. אעפ״כ שערי ציון אוהב יותר לפי ששם החכמים והמתעסקים בעבודת האל יתברך: נכבדות. מדות נכבדות מדובר ביושבים בך. או פירושו מעלות נכבדות מדובר בך שאת מעולה על כל הארצות בהרבה דברים. כי הישוב נחלק לשבעה חלקים. ובחלק האמצעי היא ירושלם. והיא באמצע היישוב. וכן הוא אומר יושבי על טבור הארץ. לפיכך אוירה טוב וממוסך מכל האוירים לבריאת הגוף ולחכמה. כמו שאמר במזמור מח׳ יפה נוף משוש כל הארץ. ואמרו רבותינו ז״ל אוירא דארץ ישראל מחכים: עיר האלהים סלה. כי האלהים בחר בה לשכון כבודו שם: אזכיר רהב. הוא מצרים. וכן המתחבבת רהב. אמר כשאזכיר ליודעי המדינות הגדולות בגוים לא אראה בהם כמו ציון. ואמר ליודעי כמו ליודעי מעלת ציון. ויהיה ליודעים כמו ליודעים כמו וקרע לו חלוני כמו חלוני. או יהיה היו״ד לכינוי. והכינוי כנגד ציון. או יהיה הכינוי כנגד המשורר. ופירושו ליודעים כמוני: זה יולד שם. בכל אלה המדינות הגדולות. אם יהיה שם באחת מהם חכם לא יהיה אלא לזמנים רחוקים שיאמרו דרך שבח זה חכם יולד שם: ולציון. אבל לציון יאמר איש ואיש יולד בה. מכמה חכמים יוכל אדם לומר שנולדו בה. ותמיד בכל הזמנים נמצאו בה חכמים רבים וגדולים בעלי השם: והוא יכוננה עליון. כמו והוא עליון יכוננה. וכן הוא בוה לי אחי. והוא אחי בוה לי. מקום שם קבר. מקום קבר שם. כלומר האל שהוא עליון על הכל והוא יבר כל העולם יבר וכונן המקום הזה לשבח על כל המקומות. או פירושו דרך תפילה העיר הזאת עליון יכוננה ויעמידה שנים רבות: יהוה יספר בכתוב עמים. יספור עניין כתיבה. רוצה לומר כשכתב האל את העמים שיהיו בהם מעטים מהחכמים שיאמרו עליהם זה יולד שם כתב זה המקום לשבח שיהיו שם חכמים רבים. והכתיב׳ היא גזירתו. ובא הפסוק הזה על דרך בהנחל עליון גוים בהפרידו בני אדם יצב גבולות עמים למספר בני ישר׳. והחכם ר׳ אברהם בן עזרא פירש יספור עניין מספר וחשבון. ופי׳ זה יולד שם החכמים אשר יולדו בציון ה׳ יספרם. שהוא יודע בכתבו כל הנולדים מן העמים והוא יודע מספר כל החכמי׳ הנולדים בציון כי רבים הם ממספר בני אדם: ושרים כחוללים. המשוררים והמחוללים כולם ישירו שבחך כי אני גם כן אעשה כל מעייני בך. כלומר כל מעייני לבי שלבי מקורו נובע עליך שירים. או פי׳ מעייני עיוני והסתכלתי בך הם. וכף כחוללים כמו חלק כחלק יאכלו. כלומר אלה כאלה כולם יענו עליך וישוררו לך: וחוללים הם המנגנים בחלילים. ובדרש מפרש המזמור כך. אוהב ה׳ שערי ציון. אמר הקב״ה מחבב אני בתי כנסיות ובתי מדרשות. ולמי אני מחבב יותר לציון שהוא פלטרין שלי: נכבדות מדובר בך. זה שהיו אומרי׳ את השם הנכבד והנורא. לית מתאמר בכל קריאתה אלא בעיר האלהים: אזכיר רהב ובבל. עתידין הם אומות העולם להיות מביאין דורונות למלך המשיח את ישראל שנולדו בארצותם. ויאמרו זה יולד שם: ולציון יאמר. מכל האומות יביאו לה מנחה איש ואיש שיולד בה. שנאמר והביאו את כל אחיכם מכל הגוים מנחה לה: איש ואיש. זה ישראל זה כהן וזה לוי. גם מהם אקח לכהנים וללוים מן המביאים ומן המובאים: ה׳ יספור בכתוב עמים זה יולד שם. מאותן העמים שהם מביאין את ישר׳ הוא כותב אותם עם ישראל כאילו יולד שם באותה שעה הוי זה יולד שם סלה: ושרים כחוללים. כשם שיאמרו הלוים שירה כך יאמרו הכושים שירה יחוללים הם הכושים. כמו מן המחוללים אשר גזלו. ותכאן הכושים לחול במחוללות. כי דרך הכושים לשיר במחוללות. ואינו רחוק לפירוש המדרש אם יאמר חוללים על הכושים. כי הנה מצאנו וכי אנחנו מקטרים למלאכת השמים שהוא מאמר הנשים: כל מעייני בך. כשם שהבאר נובעת מים חדשים בכל שעה ושעה כך ושרי׳ כחוללים:

שיר מזמור לבני קרח. כבר כתבנו כמה פעמים כי עניין פתיחת המזמורים לא נודע אלינו היום. כי היה על עניין הנגונים. ובעל דרש אמר בזה אמר לו הקב״ה לדוד קלס אותי וכל מה שאתה מבקש ממני אני מוחל לך: לענות. זכור ה׳ לדוד את כל ענותו. והמזמור הזה נאמר על לשון בני הגלות: וחיברו הימן האזרחי ונתנו לבני קרח לשורר. והימן זה אומר שהוא הימן המשורר שהיה בן בנו של שמואל. ולא ידענו למה קרא אותו האזרחי. ואיפשר שהיה הימן שהיה מבני זרח בן יהודה. לפיכך קראו האזרחי. והיה מחכמי ישראל והוא חיבר זה המזמור. והוא הנזכר בפסוק ויחכם מכל האדם: יהוה אלהי ישועתי יום צעקתי. הלילה והיום יקרא יום. וכן אמ׳ ביום הכותי כל בכור בארץ מצרים. ומכת בכורים בלילה היה: תבוא לפניך. לרנתי. פי׳ לצעקתי. וכן ותעבור הרנה במחנה: כי שבעה. על דרך השביעני במרורים הרוני לענה. שבע קלון יכי מלא הדבר הוא השבע. ופי׳ ברעות ברעות הגלות עד שאני קרוב למיתה. זהו וחיי לשאול הגיעו: נחשבתי. בגלות כמו המתים יורדי הקבר כי אין בי כח להנצל מן המרעים לי: הייתי כגבור אין איל. הייתי כאיש אשר אין לו כח. וכן ולאין אונים עצמה ירבה: במתים חפשי. טוב לי שאהיה עם המתים שאהיה חפשי ועתה אני עבד ביד מרעים ושם אהיה חפשי. וכן אמר איוב ועבד חפשי מאדוניו: כמו חללים שוכבי קבר. כי אנכי עתה בגלות כמו חללים שישכבו בקבר ולא זכרתם עוד להקימם מעפרם. כן אני לא תזכרני להוציאני מהגלות: והמה מידך נגזרו. והמה החללים נגזרו מידך שגזרת עליהם תמותה כן גזרת עלי הגלות בלי תקומה. ומלת זכרתם כמו תזכרם עבר במקום עתיד. וכמוהו רבים. ולא יבטל זה תחיית המתים העתידה להיות. כי הוא דבר על טבע העולם. כי המת לא יחיה לעולם בטבע. וכן מה שאמר בזה המזמור הלמתים תעשה פלא. אם רפאים יקומו סלה. לא דבר אלא על הטבע. וכן מה שאמר איוב ואיש שכב ולא יקום עד בלתי שמים לא יקיצו ולא יעורו משנתם. לא כפר בזה הדבר בתחיית המתים אלא דבר על טבע האדם. אבל תחיית המתים על דרך נס ופלא שיעשה להם הקב״ה ולא תהיה לכל המתים. ועל דעת רבים מרבותינו ז״ל לא תהיה תחיית המתים אלא לצדיקי׳ כמו שאמר גדולה גבורת גשמי׳ מת חיית מתים דאילו תחיית המתים לצדיקים ולא לרשעים. וגבורת גשמי׳ בין לצדיקי׳ בין לרשעים. והחכם ראב״ע כתב אשר לא זכרתם עוד ילאות כי יבא עת שיזכרו בו המתי׳. והנה פירש עוד כמו עדיין. וכן עוד היום גדול. עוד אוסיבך באהלים: שתני. שמתני בגלות שהוא בור תחתיות. כי קשה הוא מהקבר. כי הקבר נקרא שאול תחתית ולא נקרא בור תחתיות. כלומר תמותות רבות יש בגלות. כמו שאמרו רז״ל שבי כולהו איתנהו ביה: במחשכים במצולות. דמה הגלות למקומות חשכי׳. וכן למצולות ים. ומלת במצולות בחולם הכרי. והם שלשה על פי המסרה בחלם. וסימן כחתי פורפיה בחסוכה:

עלי סמכת חימתך וכל גזירן בישן תברו יתי סיגפת לעלמין: ארחיקתא
מיודעי מיני שוית יתי ריחוקין להון כלוא בבית אסירי ולא אפוק:
עיני זלגת דמעין מן עניתא קריתך יי בכל יומא פרסית לותך כצלו
ידי: האפשר די למיתיא תעבד פרישן אין גושמיא דאתמסיאו
בעפרא יקומון יודון קדמך לעלמין: האפשר די יתחוי בבית קבורת
טובך קושטך בבית אובדנא: האפשר דיתוודע בחשך גהינם פרישות
וצדקתך בארעא צחותא וצדיא: ואנא קדמך יי צליתי ובצפר צלותי
תקדמינך: למה יי שבקתא נפשי תעלים אפך מיני הלא אדחי
בנהוריך צהורא: עניא אנא ונגיד מן טליא סוברית רחימתך טעינא
עלי: עלי עברו רוגזך בעתייך שיציו יתי: אחזרו יתי היך מוי כל יומא
אקיפון עלי כחדא: ארחיקתא מיני רחימא וחברא ולמיודעי חשיך אנא
בפומהון: שכלא טבא דאיתאמר על ידא דאברהם דאתא
מן מדינחא: חסדא דיי לעלם אשבח לדר ודר אהודע קושטך בפומי
ארום אמרית עלמא בחסדא יתבני שמיא תתקין קושטך בהון:
גזרית קיים לאברהם בחירי קיימית לדוד עבדי: עד עלמא אתקין
בניך ואבני לדר ודר כורסי מלכותך לעלמין: ויודון שמיא פרישותך
יי לחוד קושטך בכינשת קדישין: ארום מן הוא בשחקי דמשתווי
לייי דדמי לייי באוכלוסי מלאכיא: אלהא תקיפא ברזיהון דקדישין
יתיב על כורסי יקרא ורבא ודחיל על כל מלאכי דקיימין חזור חזור ליה: ייי אלהא אעיל חילי מרומא מן דכוותך חסינא ייי וקושטך חזור לך:

עלי סמכה חמתך וכל משבריך ענית סלה: הרחקת מידעי ממני
שתני תועבות למו כלא ולא אצא: עיני דאבה מני עני קראתיך יהוה בות
בכל יום שטחתי אליך כפי: הלמתים תעשה פלא אם רפאים יקומו
יודוך סלה: היספר בקבר חסדך אמונתך באבדון: היודע בחשך
פלאך וצדקתך בארץ נשיה: ואני אליך יהוה שועתי ובבקר תפלתי
תקדמך: למה יהוה תזנח נפשי תסתיר פניך ממני: עני אני וגוע
מנער נשאתי אמיך אפונה: עלי עברו חרוניך בעותיך צמתותני: אסף
סבוני כמים כל היום הקיפו עלי יחד: הרחקת ממני אהב ורע מידעי
מחשך:

פ ט

משכיל לאיתן האזרחי: חסדי יהוה עולם אשירה לדר
ודר אודיע אמונתך בפי: כי אמרתי עולם חסד יבנה שמים תכן
אמונתך בהם: כרתי ברית לבחירי נשבעתי לדוד עבדי: עד עולם
אכין זרעך ובניתי לדר ודור כסאך סלה: ויודו שמים פלאך
יהוה אף אמונתך בקהל קדשים: כי מי בשחק יערך ליהוה
ידמה ליהוה בבני אלים: אל נערץ בסוד קדשים רבה ונורא על כל
סביביו: יהוה אלהי צבאות מי כמוך חסין יה ואמונתך סביבותיך:

עלי סמכה חמתך. סמכה ענין הקרוב והסבוב. וכן סמך מלך בבל ידו על ירושלם. ורז״ל נשתמשו הרבה בזה הלשון באמרם ערב שבת סמוך לחשכה. וזולת זה הרבה מאד: וכל משבריך. ובכל משבריך עניתני. והמשברים הם גלי הים הנקראים כן לפי שהם משתברים בעת זעף הים. וכן כל משבריך וגליך עלי עברו. ולפי שדמה עצמו שהוא במצולות ים לפיכך אמר משבריך: הרחקת מיודעי. יש מפרשים מיודעי על אומות העולם. אמר אותם שהיו מיודעי כשהייתי בארצי עכשיו שאני בגלות כעסו רחוקים ממני ושתני להם תועבות שהם מתעבים אותי. וכן אמ׳ בדרש. ויש לפרש כי כל אחד מבני הגלות אומר על חבירו. כי מרוב צרת הגלות לא ישגיח אחד על צרת חבירו. כי דיו בצרתו. וכל אחד אומר כי אחיו וריעיו ומיודעיו רחוקים ממנו וכאילו הוא תועבות למו: כלוא ולא אצא. והנני כלוא וסגור בגלות ולא אצא ממנו: עיני דאבה. מן דאבון נפש. כאילו אמר כלתה עיני מן העוני שאני בו ועיני תלויה אליך עד שכלתה. וקראתיך בכל יום ושטחתי אליך כפי והנה לא תושיעני: הלמתים תעשה פלא. אם נמות בגלות תעשה לנו פלא אח״כ. ואם רפאים והם המתים יקומו מקברם ויודוך. זה לא יהיה. ואם לא תעשה עמנו פלא בעודנו בחיים ונודה לך על הנסים ועל הפלאות שתעשה עמנו מתי תעשה. אחר שנמות לא תעשה עמנו פלא ולא נודה לך. כי הגוף המת לא ירגיש ולא ידע ואין תקוה לו על דרך הטבע. וכן אמר לא המתים יהללו יה ולא כל יורדי דומה: היספר בקבר חסדך. ועוד כפל הדבר לחזק. ואבדון הוא הקבר שהגוף אבד וכלה בו: היודע בחשך. ועוד שילש הענין כדרך הבוכים והצועקים שכופלים דבריהם כמה פעמים: בארץ נשייה. הוא הקבר שהוא מקום השכחה שהמתים נשכחי׳ בו. כמו שאומר נשכחתי כמת מלב: ואני אליך. ואני בעוד שאני חי שועתי תמיד אליך. ובכל בקר ובקר תפילתי תקדמך. כלומר כי תפילתי קודמת לכל עסק שיש לי: למה ה׳ תזנח נפשי. שלא תשגיח על דלותה: תסתיר פניך. שלא תפנה אל שועתי ואל תפילתי: עני אני. וגוע מנער. מימי נעורי אני סובל זה העוני ואני גוע. כלומר הולך ומת כאדם שמתענה והולך. כלומר כי כל ימי הם ברע מנעורים ועד זקונים אנכי פורק עולך מעלי מרוב צרותי. ואעפ״י שלא תושיעני אלא בכל עת אני נושא אימיך ומפחד ממך. ופי׳ אפונה מענין פן. אני מפחד תמיד ואומר פן יקרני כך וכך. ונכנה אפונה ממלת פן. כמו שבכה ותהיינה ממלת הן. ואפונה בלעז רופטי: עלי עברו. ביעותיך. שם מן והמן נבעת. צמתותוני. אמרו כי המלה הזאת מורכבת מן צמתוני וצמתתני. ואין טעם להרכבה הזאת. והנכון בעיני כי נכפלה בו הלמ״ד עם כינוי הרבים לחזק הענין. כי כן דרך לשון הקדש לכפול האותיות בתיבה לחזק הענין כמו ירקרק שהוא ירוק שבירוקים. אדמדם אדום שבאדומים. כן צמתותוני ר״ל כרתו אותי כריתות רבות: סבוני כמים. כמו שהמים סובבים העולם כן ביעותיך סבבוני. וכן הקיפו פירושו סבבו. וכפל הענין במלות שונות כמו שהוא במקומות רבים: הרחקת ממני. כמו שפירשתי בפסוק הרחקת מידעי: מיודעי מחשך. כאילו מיודעי במקום חשך שלא אראה אותם:

משכיל

לאיתן האזרחי: אמרו רז״ל איתן זה אברהם אבינו ולפי הפשט הוא הנזכר בספר מלכים ויחכם מכל האדם מאיתן האזרחי. והוא איתן בן זרח בן יהודה. וכן ת״י מאיתן בר זרח. וכן הוא בדברי הימים ובני זרח זמרי ואיתן והימן. והיה מחכמי ישראל וחיבר זה המזמור על אורך הגלות ושם עקרו מלכות בית דוד שהיה בטלה זה כמה שנים. כי הוא קרן ישראל. ובבא המשיח יאסף הגלות. לפיכך שם כל תלונתו על דבר המלך מזרע דוד שלא היה זה כמה. ואמר: חסדי ה׳ לעולם אשירה. החסד הוא קודם ההבטחה והאמונה אחר ההבטחה ואמר אספר תהילות ה׳ ואמונתו לבחיריו. שיהיה נודע לעולם לדור ודור: כי אמרתי. חשבתי כי לעולם יבנה החסד שעשה לדוד לתת לו המלכות לו ולבניו אחריו. וכמו השמים שתכין אמונתך בהם שלא תפסוק. כי פי׳ אמונה קיום. כן תכין אמונתך עם דוד וגם זרעו שלא תפסוק לאורך זמן כל ימי עד. כמו שאמר כימי השמים על הארץ: כרתי ברית לבחירי. ואתה כן אמרת לדוד על ידי נתן הנביא ונכונתי כסאו עד עולם וקראת אותו בחירי. כמו שאמר ואבחר בדוד להיות על עמי ישראל: נשבעתי. כי דברו הוא שבועתו: עד עולם. ובניתי לדור דור. כמו שאמר לו נתן הנביא ובית יבנה לך ה׳. ובניין הבית הם הבנים ובני הבנים עד עולם: ויודו שמים. אמר אם אני מודה חסדך ואמונתך כן אני רואה השמים יודו פלאך. כמו שאמר השמים מספרים כבוד אל. והפלא הוא סיבוב הגלגלים תמיד תנועה שאין לה הפסק יורה על מניע שמניעם ויודו כי כל כחם מאתך היא: אף אמונתך. אף האמונה שהכינות להם היא נודעת בקהל קדושים. והם המלאכים. כי בקיומם יהיה קיום הגלגלים. והאמונה היא הקיום. והם קיימים לעולם. כי אינם גוף ומקיימים השמים שהם גוף: כי מי בשחק. והם יודו ויאמרו כי מי בשחק יערוך לה׳. כמו שיחשבו עובדיהם. והם השמים וצבאם מודים כי אין בכל צבא השמים שיהיה לו ערך ודמיון כנגד האל ית׳. והם בעצמם מודים כי מאת האל ית׳ יבא להם הכח והפלא שהם נראים. ובני אלים הם צבא השמים. ואלים הם המלאכים. והצבא הם כוכבים להם כי מסיבתם היא תנועתם ומהלכם ומשפטם. ופי׳ אלים יכולים: אל נערץ. נערץ כמו נורא. פירושו שיערצו ממנו וכן נקרא שמו נורא שיראו ממנו. והוא נערץ ונורא בסוד המלאכים הקדושים. ופירוש בסוד בחברה. כמו בסוד ישרים ועדה. ופי׳ רבה מערצה רבה ויראה רבה יערצו ויראו ממנו. וכן לא אמוט רבה. רוצה לומר מוטה רבה. ופי׳ על כל סביביו. על כל המלאכים שהם סביביו. כלומר משרתיו. והפסוק כפול בענין במלות שונות: יהוה אלהי צבאות שמים. הוא אלהיהם ומושל עליהם: חסין יה. חסין אינו סמוך אבל הוא מוכרת. בשקל גבור. ופירושו חזק. כמו וחסון הוא כאלונים. ואמר יה כי הוא השם המורה על הווית העולם כולו. כי הוא מהוה. וחסין מורה כי הוא קיום העולם אחר הוויתו. כמו שנקרא חי העולם: ואמונתיך סביבותיך כמו שאמר אמונתך בקהל קדושים. כי הקדושים המלאכים הם סביביו והם מעידים על אמונתיך. כלומר על קיומך. ואמר מי כמוך. כלומר בעליונים הקיימים והמקיימים מי כמוך כי הם מעידים על עצמם כי קיומם מאתך שאתה קיים לעולם. והחכם ראב״ע פירש טעם סביבותיך שאיננה מתפרדת כי איננה מקרה:
אתה מושל

אתה מושל בגאות הים בשוא גליו אתה תשבחם: אתה דכאת כחלל
אויביך רהב בזרוע עזך פזרת איביך: לך שמים אף לך ארץ תבל ומלאה
אתה יסדתם: צפון וימין אתה בראתם תבור וחרמון בשמך ירננו:
לך זרוע עם גבורה תעז ידך תרום ימינך: צדק ומשפט מכון כסאך
חסד ואמת יקדמו פניך: אשרי העם ידעי תרועה יהוה באור פניך
יהלכון: בשמך יגילון כל היום ובצדקתך ירומו: כי תפארת
תרום עזמו אתה וברצונך תרים קרננו: כי ליהוה מגננו ולקדוש ישראל
קרננו מלכנו: אז דברת בחזון לחסידיך ותאמר שויתי עזר על גבור הרימותי
בחור מעם: מצאתי דוד עבדי בשמן קדשי משחתיו: אשר ידי תכון
עמו אף זרועי תאמצנו: לא ישא אויב בו ובן עולה לא יעננו:
ישיא

את שליט בגיותנותא דימא במתרבן מתנטלין גלוי אנת דבאיכינון
את שפיית היך קטיל דחרבא רהבא הוא פרעה רשיעא בתקוף אדרע
עושנך בדרתא בעלי דבבך: דילך שמיא לחוד דילך ארעא תבל
ומלייה את יסדתינון: סרבדיא די בציפונא ויתרבינוי בדרומא
וחרמון די בסדינתא בשמך משבחין: דילך אדרעא עם גבורתא
תעשן ידך למפרק עמך תרום ימינך לשכללא בית מקדשך: צדקתא
ודינא מדור כורסי יקרך טיבו וקשוט מקדמין אפך: טוביהון דעמא
דידעין לרצוי בריהון ביבבא יוי בנהור זיו אפך יהלכון: ויזכון בדינא
בשמך ירננון כל יומא ובצדקתך יתרוממון: ארום שיבהור
עושניהון את וברעותך תרום קרנהון: ארום דייי היגון תריסנא ודייי
קדיש ישראל מלכנא: בכדין מלילתא בחזונא לחסידיך ואמרת
שויתי סעיד לעמי על יריה ומתגבר באוריתא אפרישית עולים מן ביני עמא: אשכחית דוד עבדי במשח קודשא רביתיה: די אידי מתקנן בסעדיה ברם
אדרעי תתיליניה: לא יטעי בעיל דבבא ביה וכל רשיעא לא יסגפיניה:
ואשוף

אתה מושל. דבר על העליונים כי הוא מושל עליהם. ועתה מדבר על התחתונים הגאים והחזקים. והם מן הברואים הנוראים. ופירוש גאות הים שהמים גבוהי' על הארץ כמו שפירשנו במזמור ל"ג בפסוק כונס כנד מי הים. ואמר אתה מושל כלומר המים בגאותם היה בטבעם לצאת על הארץ והאל מושל עליהם ועצר אותם ושם להם חול גבול. ופי' בשוא גליו בהתרוממם. והוא כמו בנשוא חסר פ"א הפועל: אתה תשבחם. תשקיטם. וכן משביח שאון ימים. ואפשר שאמר זה על קריעת ים סוף. או אמר כי כן יעשה בכל זמן כמו שאמר יקם סערה לדממה ויחשו גליהם. או פירושו כמו אחרי הפסוק הראשון. כלומר בהתרוממם גלי הים שיצאו לחוץ ליבשה בהתרוממם וכשיגיעו לשפה אתה תשקיטם: אתה דכית. כתוב באלף במקו' יו"ד. וכן רפאנו את בבל. זה הפסוק מוכיח כי על קריעת ים סוף אמר הפסוק אשר לפניו. כי רהב הוא מצרי'. כמו המחכבת רהב. אזכיר רהב ובבל. אמר קרעת הים לישראל ואח"כ דכאת המצרים בתוכו כאילו היו חללים. כי לא היה להם כח לנוס ולצאת מהים בעוד שהיה לחרבה: פזרת אויביך. כי הים מוציא הטובעים ומפזרם אל חוף הים לימים ולא תכף שטובעים ואתה בזרוע עוזך פזרת אויביך והקיא אותם הים תכף שטבעו כדי שיראו אותם ישראל מתי' על שפת הים: לך שמים אף לך ארץ. עתה זכר בכלל העליונים והתחתונים. והטעם לך הם כי הם מודים זה. כי לך הם השמים בשכלם ובדעתם. והארץ: כמו שאמר או שיח לארץ ותורך ויספרו לך דגי הים. כי יד ה' עשתה זאת. והטעם אעפ"י שאינם בני שכל. וכן אמר הנה אף לך ארץ. אעפ"י שאינה בעלת שכל בני אדם חכמי' מכירי' ויודעים מהארץ ומתולדותם ומהבהמות ומהעופות. כי יש להם בורא ומנהיג. ואתה הוא הבורא. והרי הם כאילו הם מספרים ומודים בזה: תבל ומלואה. ארץ תקרא המיושבת ושאינה מיושבת. והמיושבת תקרא תבל. לפיכך אמר ומלואה. והמלואה שלה הם השוכנים בה בני אדם בהמות ועופות: אתה יסדתם. כמו היסוד שהוא קיום הבניין כן עשה האל יתברך במקומות הישוב דברי' שהם קיום היושבים. כגון הנהרות והאילנות והעשבים והירקות למאכל אדם ולמאכל בהמה שהם נמצאים במקומות הישוב. וכן לשונות הים שעוברים במקום הישוב לתועלת בני אדם לעבור בהם ממקום למקום ולצוד בהם הדגים למאכלו. וכל זה קיום הישוב. לפיכך אמר יסדתם: צפון וימין אתה בראתם. כתב החכם ר' אברהם בן עזרא ז"ל כי זכר פאות העולם. והנה זכר שמים וארץ והם שתי פאות מעלה ומטה. ואמר צפון וימין. ותבור שהוא בפאת המערב הרי אחור. וחרמון במזרח והנה קדם. והנה זכר שש פאות. וזהו הכתוב בספר יצירה חתום בשש טבעות. ולפי דעתי כי זכר תבל ומלואה והוא ממזרח למערב על קו השוה באורך העולם שהוא מיושב כולו מראש מזרח עד סוף מערב. לפיכך אמר ומלואה שהוא מלא כולו. ואח"כ זכר צפון וימין אתה בראתם שהוא לרוחב העולם ואינו מיושב כולו. כי לפאת צפון נשאר הרבה מן העולם חרב מרוב הקרירות ולפאת דרום יותר ויותר מפני החמימות. ומעט הוא הישוב בה. וכולם מודי' כי אתה בראתם החרב והישוב. וזכר תבור וחרמון כי הם הרים גדולים וההרים מן הברואים הנוראים אשר בארץ. וכן אמ' יוצר הרים כי הם הברואים הגדולים אשר בארץ. תבור כמו שאמר כי כתבור בהרים כלומר שהוא נודע בהרים לאורכו ולגבהו. וכן חרמון הוא שניר הוא הר גבוה מאד עד שימצא בו שלג אפילו בימות החמה. ואמר בשמך ירננו כאילו הם מספרים ומרננים ומעידים כי אתה יוצרם והרואה אותם נותן שבח ורנה והודאה לאל היוצר אותם. והרי הם כאילו הם ירננו: לך זרוע עם גבורה. כי בכחך עומד הכל. וכן ומתחת זרועות עולם: תעוז ידך. והיא השמאלית: תרום ימינך. והנה שתיהם שוות בך בעוז ובגבורה וברוממות. וכן אמר על שתיהם זרועות עולם: צדק ומשפט. אחר שזכר העולם ואמר כי בכח השם עומד אמר כי קיום העולם שיהיה כמו שהוא קיים לנצח ולא ישחת הוא צדק האל ומשפטו וחסדו ואמתו. והפסוק כפול בענין במלות שונות. כי צדק וחסד אחד. ומשפט ואמת אחד. ומכון כסאך ויקדמו פניך אחד. כי הצדק והחסד הוא שעשה עם הברואים בהעמידו העולם על מכונו. והוא משפט ואמת מאתו לקיים דברו שאמר עוד כל ימי הארץ זרע וקציר וקור וחום וקיץ וחורף ויום ולילה לא ישבותו. ואמר ולא אוסיף לקלל עוד את האדמה. ואמר ולא אוסיף להכות את כל חי. ואמר זאת אות הברית אשר אני נותן ביני וביניכם ובין כל נפש חיה לדורות עולם. ופירוש מכון כסאך. כמו המלך היושב על הכסא ורואה צרכי עמו ומנהיגם על המשפט. ופי' יקדמו פניך. כי תמיד הם מזומנים עמך בלי הפסק שאתה מנהיג את העולם על מנהגו תמיד. כי הקדום הוא הזמנת הדבר. כמו אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים. כי תקדמנו ברכות טוב: אשרי העם יודעי תרועה. בתחילת המזמור החל לזכור חסד ואמת שהיה לו עם דוד. וזכר וסמך לו החסד והאמת שיש לו עם העולם. כלומ' כמו שהוא מקיי' האמת עם העולם כן היה לו לקיי' האמת עם דוד ועם ישר'. ואמר אשרי העם יודעי תרועה. כלומר אשריהם ישראל כשהיה דבוקך אליהם והיית מולך עליהם ואז היו יודעי תרועתך. כמו שכתוב ה' אלהיו עמו ותרועת מלך בו. וטעם התרועה כי במלחמה המתגברים על אשר כנגדם היו תוקעים ומריעים להפחיד אשר כנגדם. כמו שאנו רואים במלחמות הכתובות שהם תוקעים ומריעי' במצות האל ית'. וכן אמר וכי תבאו מלחמה בארצכם והרעותם בחצוצרו'. ובתרועת האל ית' אמר ירוע אף יצריח על אויביו יתגבר. זהו ותרועת מלך בו. וזהו יודעי תרועה: ה' באור פניך יהלכון. אז היו הולכים באור פניך ולא היו נכשלים כמו שהם עתה שהם הולכים בחשכה: בשמך יגילון. ואז יגילון בשמך כל היום. כלומר בזכור שמך. כי בשמך היו נעזרין ובצדקתך ירומו: כי תפארת עזמו אתה. כי אז היית אתה תפארת עוזם. כי לא היה להם עוז אלא מאתך ובעוזך היו מתפארים על האומות ואז ברצונך תרום קרנינו. וכתוב תרים פירושו שאתה היית מרים קרנינו. וקרי תרום רוצה לומר ברצונך היתה רמה קרנינו. כמו רמה קרני בה'. ואעפ"י שקרנינו כתוב בו"ו לשון רבים ותרום לשון יחיד פירושו כל קרן וקרן. רוצה לומר מלכי ישראל: כי לה' מגיננו. הפסוק הוא כפול בענין במלות שונות. ומגיננו הוא מלכנו. והוא דוד המלך ושלמה בנו והבאי' אחריו מזרעו. רוצה לומר כי לה' הוא מלכנו. לפיכך היה מצליח ומתגבר על אויביו. ופירו' לה' המלך שהיה ירא את ה'. וכן מי לה' אלי: אז דברת. ומתי היה זה. אז כשדברת בחזון לחסידיך והוא שמואל הנביא: ותאמר שויתי עזר על גבור. אמרת לו שויתי עזר ישראל על גבור והוא דוד. כמו שכתו' ואשלחך אל ישי בית הלחמי. כי ראיתי בבניו לי מלך: הרימותי בחור מעם. כמו שכתוב וימשח אותו בקרב אחיו: בחור. שהיה נבחר למלוכה: מצאתי דוד עבדי. כי אני יודעו שהוא עבדי ולא אמצא כמוהו: בשמן קדשי. שנמשח בשמן המשחה שנקרא שמן משחת קדש. אשר ידי תכון עמו. תהיה נכונה עמו לעזרו: לא ישיא אויב בו. לא יהיה לו האויב כנושא בו שיקח ממונו ולא יענהו בגופו. ואויב ובן עולה אחד:

ואשוף מן קדמוי מעיקוי ומסנאוי אגוף: וקושטי וטובי עמיה ובשום
מימרי תרום יקריה: ואשוי במחוזי ימא שולטניה וביתבי על
נהרותא גבורת ימיניה: הוא יקרי לי אבא את אלהא ותקוף פורקני:
לחוד אנא בוכרא למלכיא דבית יהודה אתניניה עילאה על מלכי
ארעא: לעלם אטור ליה טובי וקיימי מהימנא ליה: ואשוי לעלמין
בנוי וכורסיה כיומא דיקומון שמיא: אין ישבקון בנוי אורייתי ובדיני
לא יהלכון: אין קיימי יפסו ופיקודי לא ינטרון: ואסער על ידיהון
דשיבטא רשיעין מרדיהון ובמו זיקיא במכתשין להון עוייתהון:
וטובי לא אבטיל מיני ולא אשקר בהמנותי: לא אפיס קיימי ומפקנות
סיפותי לא אשני: חדא זימנא קיימית בשום קודשי אם לדוד אכדיב:
בנוי לעלם יהויין וכורסיה נהיר היך שמשא לקיבלי: היך סיהרא
דמיתקן לאת לעלם וסהיד בשחקא מהימן לעלמין: ואת שבקתא
ורחקתא ארגיזתא עם משיחך: אשניתא קיים דעם עבדך אפסיתא
לארעא כליליה: תקיפתא כל כרכוי שויתא פציחוי תבירא: רמסון
יתיה כל עברי אורחא הוה קלנא לשיבבוי: ארימתא ימינא דמעיקוי
אחידתא כל בעלי דבבוי: לחוד תתיב לאחורא סייפיה ולא אקימתא
יתיה בקרבא: בטילתא כהניא דמדין על מדבחא ומרמין עמיה
וכורסיה מלכותיה לארעא מיגרתא: קצרתא יומי עלימוי עטיפתא עלוי בהתא וכיסופא לעלמין: עד איבתי יי תסלק שכינתך לעלמין תדליק היך אשתא
חימתך: אדכר די אנא אתבריתי מן עפרא מטול מה לבטלא בריתא כל בני נשא: מן הוא

וכתותי מפניו צריו ומשנאיו אגוף: ואמונתי וחסדי עמו ובשמי תרום
קרנו: ושמתי בים ידו ובנהרות ימינו: הוא יקראני אבי אתה אלי
וצור ישועתי: אף אני בכור אתנהו עליון למלכי ארץ: לעולם אני
אשמור לו חסדי ובריתי נאמנת לו: ושמתי לעד זרעו וכסאו כימי
שמים: אם יעזבו בניו תורתי ובמשפטי לא ילכון: אם חקתי יחללו
ומצותי לא ישמרו: ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עונם: וחסדי
לא אפיר מעמו ולא אשקר באמונתי: לא אחלל בריתי ומוצא שפתי
לא אשנה: אחת נשבעתי בקדשי אם לדוד אכזב: זרעו לעולם יהיה
וכסאו כשמש נגדי: כירח יכון עולם ועד בשחק נאמן סלה: לעולם
ואתה זנחת ותמאס התעברת עם משיחך: נארתה ברית עבדך
חללת לארץ נזרו: פרצת כל גדרתיו שמת מבצריו מחתה:
שסהו כל עברי דרך היה חרפה לשכניו: הרימות ימין צריו
השמחת כל אויביו: אף תשיב צור חרבו ולא הקמתו במלחמה
השבת מטהרו וכסאו לארץ מגרתה: הקצרת ימי
עלומיו העטית עליו בושה סלה: עד מה יהוה תסתר לנצח תבער
כמו אש חמתך: זכר אני מה חלד על מה שוא בראת כל בני אדם: זכר

וכתותי. כי אני אכתות מפניו צריו שלא יוכלו לשלוט בו: ואמונתי וחסדי. החסד היה מתחילה כשבחר בו למלך. והאמת אחר כן שקיים לו דברו שהבטיחו להיות מלך הוא וזרעו עד עולם: ובשמי. שיהיה שמי בעזרתו. כלומר כשיזכור שמי. והוא שמו ושמו הוא: ושמתי בים ידו. שיהיה לו כח ושולטנות באשר דרים בחוף הים ובעברי הנהרות. כמו שמצאנו שחירם מלך צור שלח מנחה לדוד דרך ים עצי ארזים וחרשי קיר וחרשי עצים. וכן אמר כי הביאו הצידונים והצורים עצי ארזים לרוב לדוד. ודרך ים היו מביאין לו. וכן בנהרות מלכי ארם שהיו בעבר הנהר היו שולחים לו מנחה דרך הנהר וכלי כסף וזהב ונחושת. וכן מה שלקח הוא מכל העיירות בעבר הנהר כשנלחם במלכי ארם: הוא יקראני. שיהיה דבק בי ויודע ומכיר שהעוזר יבא לו מאתי: אף אני. בקמץ האלף אעפ"י שאינו בהפסק. אבל הוא בהעמדת ובהארכת טעם. כי הוא בטרחא. ויש לו לפעמים משפט ההפסק. וכן ברכני גם אני אבי. וכן ברביע אם אני לא אעבור אליך. אמר כמו שיקראני הוא אבי אף אני גם כן אקרא לו בן. ולא עוד אלא בכור שים לו מעלה על שאר הבנים. כי הוא יהיה עליון על כל המלכי'. וכן היה שעבדו המלכים את דוד והיו לו נושאי מנחה. כמו שכתוב במלכי ארם ובמלך מואב ובמלך אדום. וכן כתוב וה' נתן פחדו על כל הגוים: לעולם. החסד שעשיתי עמו להקימו מלך אשמרנו לו לעולם. וכן בריתי שכרתי לו תהיה נאמנת לו שלא אשקר בבריתי: ושמתי. במלכות אשים זרעו לעד. וכן כסאו כסא המלוכה שלו יהיה כימי השמים: אם יעזבו בניו תורתי. אם חוקותי יחללו. הזכיר התורה והמשפטים והחוקים והמצות שאם לא ישמרו אותם כמו שכתוב בתורת משה: ופקדתי. וכן אמר לו על ידי נתן הנביא אשר בהעוותו והוכחתיו בשבט אנשים ובנגעי בני אדם. כמו שמיסר האב הבן בשבט. כמו שכתוב אם תכנו בשבט לא ימות. ואמר ואל המיתו אל תשא נפשך. כן אמר שייסר ויוכיח החוטא מבניו בנגעים ובחלאים ובשבט. והוא שיתננו ביד אויביו לא יסיר המלוכה ממנו זה הוא: וחסדי לא אפיר. לא אפיר מעמו. המלוכה הוא החסד. ואעפ"י שהוא יפר בריתי שלא ישמור מצותי אני לא אפיר חסדי ולא אשקר באמונתי. כי בכל זמן יהיה בבניו מלך: לא אחלל בריתי. אעפ"י שהוא חלל חוקותי ולא שמר מצותי: אחת נשבעתי בקדשי. כלומר אחת היא השבועה שלא תשנה: בקדשי. בקדושתי. בקדושתי נשבעתי זה: אם לדוד אכזב. טעם אם כי כן לשון השבועה אם אעשה כך וכך יהיה כך וכך. וכן אם יבואון אל מנוחתי. אם יבאו אל הארץ אשר נשבעתי לאבותם: זרעו לעולם יהיה. במלוכה: וכסאו כשמש נגדי. כמו השמש שהוא קיים לעולם. כן זרעו במלוכה יהיה קיים לעולם. וכן לפני שמש ינון שמו. שפירושו כל זמן שהשמש קיים. ואם תפרש כשמש שיהיה בהיר ומאיר כשמש יהיה על הטובים מבניו: כירח יכון עולם. כמו הירח שפעמי' אפל ופעמים מאיר. כן יהיה זרעו כשיהיו טובים יהיו מאירי'. כשיהיו רעים יהיו אפילי'. ומכל וכל לא תפסוק המלכות כמו שהירח לא יפסוק בין אפל בין מאיר יהיה לעולם נכון לא יפסוק: ועד בשחק נאמן סלה. הירח הוא עד נאמן בשחק על זרע דוד. כי כן אמר לו האל שיהיה זרעו לעולם כירח: ואתה זנחת ותמאס. רבים תמהו על זה המשורר איך דבר כנגד האל כדברים האלה כאדם שאומר לחבירו נשבעת זה ולא עמדת בשבועתך. וכתב החכם ראב"ע כי היה בספרד חכם גדול והיה קשה זה המזמור עליו ולא היה קורא אותו ולא יכול לשומעו. והוא החכם ראב"ע פירש שהוא מדבר על לשון האויבים שהם מחרפים ומגדפים ומכזבים דברי השם. על כן אמר זכור ה' חרפת עבדיך אשר חרפו אויביך ה'. ואני תמה על תמיהתם. כי המזמורים ברוח הקדש נאמרו. ולא יתכן להיות בהם דבר שאינו נכון. ואם המשורר תמה לאורך הגלות הזה. והוא לא אמ' שעבר האל ית' על שבועתו שהרי בגלות בבל נפסקה מלכות דוד והשבועה איכה בטלה בכך. כי כיון שהיה זרע דוד קיים והמלכות עתידה לחזור אחר שבעים שנה הרי שבועתו קיימת. אבל זה הגלות תמה לפי שארך כ"כ. אמר והלא אתה נשבעת לו היאך יהיה זה שידמה שנפסקה המלכות. כי כמה שנים הם ישראל בגלות עד כמעט נואשו מן הגאולה. ואמר המשורר דרך תמיה איך יהיה. וכמה היתה החטאת הגדולה הזאת והקצף הגדול הזה. והנה משה רבינו אמר זכור לאברהם ליצחק ולישר' עבדיך אשר נשבעת להם בך. אמ' איך תעשה זה שהרי נשבעת. וישעיהו הנביא אמר למה תתענו ה' מדרכיך. ואליהו אמר ואתה הסיבות את לבם אחורנית. ואמר כי כולם דברו שלא כהוגן אלא לא אמרו אלא על דרך דמיון. אמר המשורר אתה שנשבעת לו ונחת אותו זה כמה שני' עד שידמה שלא תזכרהו עוד. ואיה שבועתך עם משיחך עם דוד שהיה משיחך. שבועתה אתה למשחו. ידמה שהפכת עמו האהבה לעברה שפסקת המלכות מזרעו זה כמה שני': נארת ברית. הברית שכרת לו השחת אותו. וכן נאר מקדשו עניין השחתה: נזרו. הנזר אשר על ראשו חללת אותו והפלת אותו לארץ: פרצת. כל הגדרות ששמת לו בעזרך שאמרת לא ישיא אויב בו שלא נתת אויב להרע לו פרצת אותם הגדרות והמבצרים ושמתם מחיתה ובאו ושסוהו: שסוהו. כמו בזזוהו. וכן מי נתן למשיסה יעקב. כיון שלא היה לו גדר ולא מבצר שסוהו כל עוברי דרך: היה חרפה לשכניו. הפך מה שהיה שהיו כל השכנים עבדים לו כל המלכים אשר היו סביבותיו: הרימות ימין צריו. הפך אף זרועו תאמצנו: השמחת כל אויביו. נתת להם שמחה הפך מה שהיה פחדו ויראתו עליהם כמו שכתוב וה' נתן פחדו על כל הגוים: אף תשיב צור חרבו. הפך וכתותי מפניו צריו. וצור חרבו פי' חדוד חרבו. וכן חרבות צורים. והוא הפוך כמו ותולעת שני. שני התולעת: ולא הקמתו. לא היתה לו תקומה בפני צריו: השבת מטהרו. זכותו. והוד מלכות שהיה לו השבת אותו. ודגש הטי"ת מטהרו כדגש קוף מקדש ה' לתפארת הקריאה. ובא גם כן הטי"ת בקמץ חטף לתפארת. ומטהר שם הזכות. וכן וכעצם השמים לטוהר. ורוח עברה ותטהרם: מגרת. כמו הפלת. תרגום ויפול רוכבו אחור ומגר רכביהון לאחורא: הקצרת ימי עלומיו. ימי עלומים הם ימי המלכות כמו ימי האדם בנעורים הם ימי הטובה לעניין הגוף וימי הזקנה הם ימי הרעה. כמו שכתוב עד אשר לא יבאו ימי הרעה. ואמר כי ימי המלכות היו קצרים וימי הרעה שהם ימי הגלות הם ארוכים: העטית עליו בושה. שהוא בוש מההבטחה שהבטחתו ואומרים לו האויבים שאין לו תוחלת עוד והנה הוא בוש מהם: עד מה יהוה תסתר. כאילו אין אתה רואה בצרת הגלות: זכור

מי גבר יחיה ולא יראה מות ימלט נפשו מיד שאול סלה: איה
חסדיך הראשנים אדני נשבעת לדוד באמונתך: זכר אדני חרפת
עבדיך שאתי בחיקי כל רבים עמים: אשר חרפו אויביך יהוה אשר
חרפו עקבות משיחך: ברוך יהוה לעולם אמן ואמן:

ספר רביעי

צ תפלה למשה איש האלהים

אדני מעון אתה היית לנו בדר ודר: בטרם הרים ילדו ותחולל ארץ
ותבל ומעולם ועד עולם אתה אל: תשב אנוש עד דכא ותאמר שובו סא
בני אדם: כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול כי יעבר ואשמורה בלילה עד
זרמתם שנה יהיו בבקר כחציר יחלף: בבקר יציץ וחלף לערב ימולל
ויבש: כי כלינו באפך ובחמתך נבהלנו: שתה עונתינו לנגדך עלמנו
למאור פניך: כי כל ימינו פנו בעברתך כלינו שנינו כמו הגה: הגה
ימי שנותינו בהם שבעים שנה ואם בגבורת שמונים שנה ורהבם
עמל ואון כי גז חיש ונעפה: מי יודע עז אפך וכיראתך עברתך: ונעופה

מן הוא גברא דחיי ולא יחמי מלאכא דמותא ושזיב נפשיה מן ידיה ולא ייחות לבית קבורתיה לעלמין: אן הינון טבוותך דמן שירויא ייי דקיימתא לדוד בהימנותך: אידכר ייי חיסודא דעבדך סוברית בעטפי כל גידופיהון דסגיעין עממין: די חסידו בעלי דבבך ייי די חסידו איחור רושמת ריגלי משיחך ייי: בריך שמא דייי בעלמא הדין אמן ואמן בריך שמא דייי לעלמא דאתי אמן ואמן:

צלותא דצלי משה נביא דייי כד חבו עמא בית ישראל במדברא עני וכן אמר ייי דמדור בית שכינתך בשמיא את הויתא לנא סעיד בכל דר ודר: כד איתגלי קדמך דעמך עתידין למחוב אתקינת תתובא עד דלא טוריא איתנטלו ואיתבריאת ארעא ויתבי תבל ומן עלמא הדין עד עלמא דאתי את הוא אלהא: תתיב בר נש על חוביה עד מותא ואמרת תובו בני נשא: ארום אלף שנין בעינך מתחשבין קדמך היך יומא דאיתמלי ארום יעבר והיך מטרת ליליא דאין לא תתייבון תיתי עליהון מותא היך דמכין יהון ולעלמא דאתי היך עסבא דמתפרכא יתחלפון: דמיין עובדיהון היך עסבא די בצפרא יניץ ויסגי לרמשא מתמולל ומתיבש מן חורבא: ארום אשתיצנא מן תוקפך ומן רגזך איתבהלנא: שויתא חובנא לקובלך עוית טליותנא קביל נהור אפייך: ארום כל יומנא איתפניאו קדמך ברוגזך שיצינא יומי חיינא היך הבל פומא דסתווא: יומי שנותנא בעלמא הדין שובעין שנין ומתאלמין ואין בגבורתא תמנן שנין וסוגעיהון ליאות ושקר לחייביא ארום עדו בסרהוביא וטייסין לצפרא: מן הוא דידע לאתנא עושנא דתוקפך אלהין צדיקיא דדחלין מינך משדכין רוגזך:

זכור אני מה חלד. ידבר על לשון אשר הוא מזרע דוד בגלות ויאמר כי הוא מפחד מהמיתה ולא יראה הישועה. ואולי לא יניח בן תחתיו והנה נפסקה המלכות. או בכל דור ודור יתאוה מי שהוא מזרע דוד שתהיה בימיו הישועה ויהיה הוא המלך המשיח. ואמר זכור אני מה אני בעולם כי מעט הוא חיי האדם וזכור על מה שוא בראת כל בני אדם. כי לתמותה בראת אותם והנה חייהם שוא והבל: מי גבר. כי אין אדם בעולם שיחיה ולא יראה מות ושיוכל להמלט נפשו מיד שאול: איה חסדיך הראשונים. והם מה שנשבעת לדוד באמונתך איה הם עתה שתעזבנו זה כמה בגלות: זכור יהוה חרפת עבדיך. שיחרפו אותנו האויבים ואומרים שאין לנו עוד תשועה: שאתי בחיקי כל רבים עמים. שאני נושא חרפתי בחיקי חרפת כל עמים רבים שיחרפוני. זה יאמר כל אחד מבני הגלות. ורבים עמים כמו הפוך. עמים רבים. וכן עב טיט כמו טיט עב. מקום שם קבר כמו מקום קבר שם: אשר חרפו. ומה חרפו עקבות משיחך. התאחרות משיחך שמתאחר כל כך לבא ואומרים שלא יבא לעולם. וכן לא יעקבם כי ישמע קולו. ולא יאחרם. כי עקב הוא אחרית הגוף וסופו: ברוך ה' לעולם אמן ואמן. דברי המשורר. ראה ברוח הקדש שיבת ישראל מהגלות ונתן הודאה לאל ית'. או מחבר הספר אמר כן בתכלית הספר הודאות לאל ית' כמו שכותבים הסופרים בהשלימם הספר. וכבר פירשנו הפסוק בתכלית הספר הראשון: נגמר ספר שלישי זה ספר רביעי:

תפלה למשה. אדני מעון אתה היית לנו בדור ודור. תפילה זו מצאה דוד כתובה והיתה קבלה אצלם שהיתה למשה רבינו וכתבה בספרו זה. והגאון רב סעדיה ז"ל פירש למשה כמו לבני משה שהיו לוים משוררים בבית המקדש. והו' כמו לבני קרח מזמור. ומצאנו כמו החסרון הזה ויהודע הנגיד לאהרן. פרשה לומר לבני אהרן. כן למשה לבני משה. והמזמור הזה נאמר על זה הגלות ודבר בו מחולשת האדם ומקוצר ימיו ומתפלל שלא יענישהו הבורא כפי מעשיו. כמו שאמר איוב הלא מעט ימי וחדל: איש האלהים. שהיה נביא: אדני מעון אתה היית לנו. מעון פירושו מקום ומחסה. וכן אמר מעונה אלהי קדם שהוא מקומו של עולם. כן אמר על לשון ישראל בכל הדורות היית לנו מקום ומחסה: בטרם הרים יולדו. זכר הארץ ולא זכר השמים לפי שרוצה לדבר על בן אדם שיעמוד מעט בעולם. לפיכך דבר על הארץ שלא יעמדו אותיה אעפ' שיעמדו מיכה. אבל השמים גם אותיהם עומדים. וזכר ההרים שהם עומדים יותר משאר חלקי הארץ. ואמר יולדו כי היסודות הם ילודים במצות האל ית': ותחולל ארץ ותבל. פירושו ובטרם שחוללת ארץ ותבל. וארץ הוא המיושבת ושאינה מיושבת. וכשזוכר אותה עם תבל היא שאינה מיושבת ותבל היא המיושבת. גם רמז בזה. כי בלידת ההרי' בהיות הארץ ותבל. הוא מה שאמר ויקרא אלהי' ליבשה ארץ: ומעולם. פירושו מטרם שהיה העולם. וכן מעולם נסכתי: ועד עולם. ועד סוף העולם כמו כן אתה אל. ופי' אל יכול: תשב אנוש עד דכא. עד היותו דכא בימי הזקנה. כלומר לא יועיל לו חזקו כבימי בחורותיו. כי אתה תשיבנו דכא: ותאמר שובו בני אדם. שישובו לעפרם. ואדוני אבי ז"ל פי' תייסרנו ביסורין על עונותיו. ותאמר שובו בני אדם. שישובו בני אדם בתשובה. ועל ידי היסורין אומר להם כי הם השלוחים: כי אלף שנים. ואמרת לו גם כן מה הם חייך. כי אילו יראה בעיניך ותחשוב שתחיה אלף שנים מה שלא חיה אדם הראשון כאין הם. כיון שסופך למות. לפיכך אל תתגאה בחייך אם תאריך ימים. כי כולם יחשבו כיום אתמול שעבר. או כמו אשמורה אחת מאשמורת הלילה. כי כולם עמל ויגיע. ורבו' ז"ל פירשו בעיניך כנגד האל ית' ואמרו יומו של הקב"ה הוא אלף שנים. רוצה לומר כי אלף שנים אינם נחשבים לו אלא כיום אחד: זרמתם. כנגד האל יתברך דבר המשורר. ואמר זרמתם שנות בני אדם כזרם מימים שהולך ושוטף במהרה. או כמו השינה יהיו. רוצה לומר כמו החלום בשינה. כי בהקיץ אין מדברי החלום דבר: בבקר כחציר יחלוף. כמו החציר כן יחלוף ויעבור במהרה אפילו בבקר. כלומר שימות בימי הנעורים כמו החציר שהוא רטוב לפני השמש ובבקר כבאת השמש עליו יבש: בבקר יציץ וחלף. זה מן לשון אם יכרת ועוד יחליף. יחליפו כח ענין התחדשות. אמר אם בבקר יציץ וחלף כלומר אם בימי הנעורים יהיה שליו ושקט לערב שהוא בימי הזקנה ימולל ויבש כמו החציר אם יהיה בו כח רטיבות בבקר שהשמש אין בו כח החמימות כל כך לערב ימולל ויבש שהכתה אותו כל היום השמש: ימולל. מבנין פועל מרובע והוא פועל עומד וענינו יכרת: כי כלינו. עתה ידבר על לשון הגלות. אמר כל אדם הוא הבל. ואפילו אותם שהם בשלוה כל שכן אנחנו שאנחנו בגלות זה כמה. כי כלינו בו בגלות באפך שאפפת בנו על עונותינו. והפסוק כפול בענין במלות שונות: שתה. משפטו שתתה בשקל קמת שבת. והתי"ו למד הפועל נבלעת בדגש תי"ו הנמצא. והוא כתוב בלא א' וקרי בהא. ואחר הוא בענין. כי פעלת פעמים כתוב בהא. כי הנה שאחר הקמץ פעם כתוב ופעם אינו כתוב. והמלה מלרע שלא כמנהג. והטעם כתבנו בספר מכלול בספר הדקדוק מתנו. אמר שתה עונותינו לנגדך. כלומר שתראם תמיד ותענישנו עליהם: עלומינו למאור פניך. עלומינו חסר יוד' הרבים או הוא לשון יחיד. ופירושו עונינו הנעלם הוא למאור פניך. כי אין נסתר לנגדך. כי הכל הוא מאור לפניך. ויש מפרשים עלומנו חטאת נעורינו. ולזה הפירוש יהיה חסר יו"ד הרבים על כל פנים. כי לא נמצא עלומים נעורים זקונים בלשון יחיד: כי כל ימינו. כי לא היו בהם ימי טובה אלא כלם פנו בעברתך: כלינו שנינו כמו הגה. אמר כלינו שהוא פועל יוצא לומר כי אנחנו גורמים הכליון בעונינו. והגה הדבור היוצא מן הפה שסף וחלף במהרה כן שנינו חלפו במהרה: ימי שנותינו. יש שואלים אם משה רבינו חבר זה המזמור איך אמר ימי שנותינו בהם שבעים שנה והוא חיה מאה ועשרים שנה. וזו איננה שאלה כי הוא דבר על הרוב. אמר על קצר הימים שמתלוננים כל דור ודור בגלות כי ימינו קצרים ולא נוכל לראות הישועה אם לא תקרב הגאולה: ואם בגבורות שמנים שנה. ואם יגבר כח הטבע שהאדם יחיה שמונים. אבל משמונים ומעלה לא נמצא כי אם מעט מן המעט: ורהבם עמל ואון. חוזק הימים: והוא מקור או שם. כלו' אפילו מי שיהיו ימיו בשלוה עמל ואון הם כי לא יארכו לו הימים: כי גז חיש ונעופה. סר חוזק הימים שהם במהרה ונעופה אל הקבר. כלומר נלך שם במהרה כעוף המעופף: גז. ענינו סר ממקומו. כגון ויגז שלוים מן הים. ממעי אמי אתה גוזי. אך שהם פועלים יוצאי' וזה פעל עומד: מי יודע עוז אפיך. מי יוכל להשמר מאפך וכמה הוא עוז אפך. כי אנחנו רואי' כי כמו שיראתך באדם כן עברתך בו. כלומר כל מי שיראתך יותר עליו תבא עברתך יותר כשיחטא מעט. כמו שאמר משה רבי' על עצמו. ויתעבר ה' בי למענכם. ואותו החטא לא היה שומר אותו לאחר. וכן אמר על בני אהרן בקרובי אקדש:

למנות ימינו כן הודע ונבא לבב חכמה: שובה יהוה עד מתי והנחם
על עבדיך: שבענו בבקר חסדך ונרננה ונשמחה בכל ימינו:
שמחנו כימות עניתנו שנות ראינו רעה: יראה אל עבדיך פעלך
יהוה והדרך על בניהם: ויהי נעם אדני אלהינו עלינו ומעשה ידינו
כוננה עלינו ומעשה ידינו כוננהו: צא
ישב בסתר עליון בצל שדי יתלונן: אמר ליהוה מחסי ומצודתי
אלהי אבטח בו: כי הוא יצילך מפח יקוש מדבר הוות: באברתו
וסוחרה יסך לך ותחת כנפיו תחסה צנה וסחרה אמתו: לא תירא מפחד
לילה מחץ יעוף יומם: מדבר באפל יהלך מקטב ישוד צהרים: יפל
מצדך אלף ורבבה מימינך אליך לא יגש: רק בעיניך תביט ושלמת
רשעים תראה: כי אתה יהוה מחסי עליון שמת מעונך: לא תאנה
אליך רעה ונגע לא יקרב באהלך: כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל
תגף דרכיך: על כפים ישאונך פן תגוף באבן רגלך: על שחל ופתן
תדרך תרמס כפיר ותנין: כי בי חשק ואפלטהו אשגבהו כי ידע
שמי: יקראני ואענהו עמו אנכי בצרה אחלצהו ואכבדהו: ארך
ימים אשביעהו ואראהו בישועתי: צב

למסבני תמנא כן יתכוון להודע ברם נביא דלביה טבע חוכמתא:
תוב יי עד אימתי תסגיפננא ותוב מן בישתא די מליתא למעבד
לעבדך: שבע יתנא לעלמא דמתיל לצפרא טובך ונרנן ונחדי
בכולהון יומנא: שמח יתנא היך יומין דסגיפתנא היך שניא דחמינא
בישתא: יתחמי לעבדך עובדי ניסך ושיבהורך על בניהון:
ויהי בסימותא דגן עדן מן קדם יי עלנא ועובדי ידנא מיני
יתקנן: דאשרי שכנתיה ברזא עילאה בטלל ענני יקרא דשדי דבית:
אמר דוד אימר לייי רוחצני וכרך תוקפי אלהי אכלי במימריה: ארום
הוא ישיזבנך שלמה ברי מפחא ותיקלא ממותא ואיתרגשתא: בטלל
שכינתיה יטלל עלך ותחות טלל יקריה תתרחיץ תריסא ועגילא
הימנותיה: לא תדחל מן דלוחא דמזיקי דאזלין בליליא מן גירא
דמלאך מותא דשדי ביממא: מן מותא די בקיבלא מהלך מסיעת
שידין דמחבלין בטיהרא: תרכר שמא דקודשא יפלון מן סטר
שמאלך אלפא וריבבותא מן ימינך לותך לא יקרבון למנזק: לחוד
בעיינך תהי מסתכל והיך מיתגמרין רשיעי תחמי: עני שלמה וכן
אמר ארום אנת הוא יי רוחצני במדור עילאה שויתא בית שכינתך:
מתיב מרי עלמא וכן אמר לא תארע לך בישתא ומכתשא ומזיקא לא
יקרבון במשכניך: ארום מלאכוי יפקד עלך למטרינך בכל אורחתך:
על תקופיהון יטלונך דילמא תיתקל ביצרא בישא דמתיל לאבנא ריגלך: על גור בר אריון ופיתנא תיבעוץ תרמוס אריא וחורמנא: מטול די במימרי איתרעי
ואשיזביניה אשגביניה מטול דידע שמי: יצלי קדמי ואנא עני יתיה עימיה אנא בעקתא אפציניה ואיקריניה: אוריכות יומין אסבעיניה ואחמיניה בפורקני:

למנות ימינו. למניין ימינו כמה הם שהם נודעים לך כן הודיע אותם לנו. ואז נביא לבב חכמה. כלומר נביא חכמה בלבנו ונסתכל יותר בחכמה כשנדע קצנו. וכן אמר הודיעני ה' קצי ומדת ימי מה היא. ויתכן לפרש כי על קץ הגלות אמר. שלא נגלה מתי יהיה כי דברי דניאל סתומים הם. וגם המלאך אמר לו שיסתום מה שהיה מבין ממנו. ואמר הודיענו מתי יהיה הקץ ומניין ימי הגלות כמה הם. ומתי יבא הנביא לישראל. כמו שכתוב הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא. כי אז יהיה לנו לבב חכמה. כמו שכתוב כי מלאה הארץ דעה את ה': שובה ה' עד מתי. שובה טעמו תלרע. אמר שובה אלינו עד מתי תזנחנו: והנחם על עבדיך. הנחם עליהם. כי כבר נשאו עונם: שבענו בבקר חסדך. עת הישועה יקרא בקר ואור: בכל ימינו. כי לא תהיה עוד צרה: שמחנו. אינו אומר בחשבון הימים שעניתנו כמו שאמר הדרש. כי ימי הישועה כימי הגלות. והחכם יחרב העולם אלא אומר כמו שעניתנו אילו הימים והראיתנו בהם רעה כן תשמחנו לעולם: יראה פעלך. פעל הישועה על בניהם. שיראו האבות והבנים הישועה. בכל דור ודור מתחננים זה האבות שהישועה שעתידה להיות בימי בניהם תקרב ותהיה בימיהם ויראו האבות והבנים יחדיו: ויהי נועם ה' אלהינו אין הפסוק הזה כאמ' אלא על ימי הישועה. אז בימי הישועה יהיה מעשה ידינו נכון. כמו שכתוב לא יגעו לריק ולא ילדו לבהלה. וכפל הפסוק לחזק:

יושב בסתר עליון בצל שדי יתלונן. לא נזכר בזה המזמור שם המשורר. לפיכך אמרו בדרש כי משה רבינו חבר כל אילו המזמורים שהם אחד עשר מזמורים שלא נזכר בהם שם המשורר עד לדוד מזמור. וכולם שנוכי אל תפלה למשה כנגד אחד עשר שבטים שברך. תפלה למשה כנגד ראובן כתוב כאן. כתוב תשב אנוש עד דכא וכאן כתוב יחי ראובן ואל ימות. יושב בסתר עליון כנגד שבט לוי שהיה מתלונן בעזרות. מזמור שיר ליום השבת טוב להודו' לה'. כנגד שבט יהודה. הפעם אודה את ה'. ה' מלך גאות לבש כנגד שבט בנימין שאותבא בחלו של מלכו של עולם. שנ' חופף עליו כל היום. אל נקמות ה' כנגד שבט גד שיצא ממנו אליהו ז"ל. שעתיד לגדור משתיהם של אומות העולם. ולעשות נקמות של אומות העולם. לכו נרננה. כנגד שבט של יששכר. שהי' עוסק ברכה של תורה. ער"כל עד כאן שמעתי מכאן ואילך בא כנגד עכמך. אמר דרך הקריאה כנגד החסיד. מי שהוא יושב בסתר עליון בצל שדי יתלונן. שמע אמרי אני אומר לך בעבור ה' שהוא מחסי ומצודתי והוא אלהי שאבטח בו. אני אומר לך ואבטיחך בעבורו: כי הוא יצילך מפח יקוש וגו'. אם תבטח בו הוא יצילך כמו שהצילני שבטחתי בו. ולמ' מאומר לה' כמו בעבור. כמו אמרי לי אחי הוא: יקוש. תואר במקום פועל. רוצה לומר מפח הלוכד: הוות. שברון: באברתו יסך לך. מפגעי הזמן שלא יגעו בך: צנה וסוחרה. כלם מגן הם וסוחרה היא עגולה בתכונתה. ואמתו שהבטיח כל הבוטח בו תהיה לך כצנה וסוחרה שתגן עליך: לא תירא. קורות הזמן ופגעיו הם כחיצי' יעופו ויבואו פתאום על האדם יבאו ביום ובלילה. ואמר מפחד לילה כי מפני ברידות הלילה אדם ההולך יחידי או שוכן בלילה יחידי מתפחד. ותואר העיפה לחץ מפני רוב מהירות מרוצתו. גם מפני האברה שנותנ' בראשו: מדבר באפל יהלך. בלילה מפני הקרירות ובצהרים מפני החמימות. וקטב כמו אהי' קטבך שאול: ישוד. בשורק כמו בחולם. וכן ירון ושמח. ובעלי הדרש מפרשים דבר האופל וקטב הצהרים דבר השדים. וכן יפול מצדך אלף ורבבה על השדים הוא אומר. וחכמי המחקר אינם מודים בדבר השדים ומבטלים אותו במופת כי אינם: יפול מצדך אלף. במלחמה שילחמו בני אדם אלה עם אלה. ויהיה לך דרך ביניהם ותראה שיפלו במלחמה משמאלך ומימינך ואתה תעבור ביניהם בשלום ולא יגש אליך רע. או פי' על הדבר שיפלו בני אדם בעת הדבר מימינך ומשמאלך רבים ואליך לא יגש הדבר: רק בעיניך. אתה תראה מות הרשעים שלא ישבו בסתר עליון כמוך ואתה תהיה בשלום: כי אתה ה' מחסי. דברי המשורר לחסיד. כל זה השלום יהיה לך לפי שאתה שמת מעונך ה' עליון שהוא מחסי גם כן: לא תאונה. לא תזדמן באהליך: בך ובאהליך ובבניך: כי מלאכיו יצוה לך לשמרך. לך בעבורך. כמו אמרי לי אחי. הוא יצוה מלאכיו בעבורך שישמרוך בכל אשר תלך. כמו שאמר בתורה הנה אנכי שולח מלאך לפניך לשמרך בדרך: על כפים ישאונך פן תגוף. פועל עומד כמו תנגוף. או התי"ו לנכח האדם. והוא פעל יוצא. אמר כאילו המלאכי' ישאוך שלא תנגוף באבן. כמו שאמר כי עם אבני השדה בריתך וחית השדה השלמה לך. וכן אמר הנה: על שחל ופתן תדרוך תרמוס. עליהם ולא יזיקוך: כי בי חשק. האל ית' אומר עליך כי בי חשק ואפלטהו. כי אהבני אהבה גדולה עד שחשק בי אפלטהו ואשגבהו. בעבור שידע שמי אהיה לו משגב שלא יגע בו ולא יהיה לו שום מזיק. וידיעת שם המפורש שהוא בן ארבע אותיות היא אהבת האל ית' והיא ההשגה השלימה שיוכל כל אדם להשיג בעודנו בגוף: יקראני. בכל עת שיקראני אענהו. ואם יזדמן במקום צרה לא יפחד. כי אנכי עמו ואחלצהו מהצרה שלא יגיע לו שום נזק: ואכבדהו. אתן לו חן וכבוד בעיני כל בני אדם. ובדרש אמר ר' יהושע בן לוי מפני מה יש מתפללין בעולם הזה ואינם נענין על שם שאינן יודעים שם המפורש. אבל לעתיד לבא מודיעו. שנ' לכן ידע עמי שמי. באותה שעה יהיו מתפללי' ונענין: כי בי חשק וגו'. כי ידע שמי יקראני ואענהו עמו אנכי בצרה אחלצהו ואכבדהו. א"ר אבהו בשם ר' לוי אסף אמר אחלצך ותכבדני מי שהוא מצילך מן הצרה אתה צריך לכבדו. אבל משה אמר אחלצהו ואכבדהו הוא מוצי' מן הצרה והוא נותן לו כבוד והוא נותן לו יניאה. ויוליך בכחו להורים גוים גדולים. מוציאו מן הצרה ונותן לו יניאה. הוי אומר אחלצהו ואכבדהו: אורך ימים. בעולם הזה אשביעהו אורך ימים. ובעולם הבא אראהו בישועתי שתהיה נפשו נושעת לפני. או כולו לעולם הבא. או פי' בישועתי ימי הישועה בבא מלך המשיח. כלומר אם ימות בגלות הזה החסיד אראהו בישועתי. כשאושיע ישראל מהגלות. כי אחייהו בתחיי' המתי' שתהי' בעת הישועה. וראה והבן כי כל זה המזמו' שהוא הבטחת החסיד אינו כולו אלא בהצלת הניזקים. וכן קראוהו רבותי' ז"ל שיר של פגעים. וזה סוד גדול למבינים: מזמור

מזמור שיר ליום השבת: טוב להדות ליהוה ולזמר לשמך עליון:
להגיד בבקר חסדך ואמונתך בלילות: עלי עשור ועלי נבל עלי הגיון
בכנור: כי שמחתני יהוה בפעלך במעשי ידיך ארנן: מה גדלו
מעשיך יהוה מאד עמקו מחשבתיך: איש בער לא ידע וכסיל לא יבין
את זאת: בפרח רשעים כמו עשב ויציצו כל פעלי און להשמדם
עדי עד: ואתה מרום לעלם יהוה: כי הנה איביך יהוה כי הנה איביך עד
יאבדו יתפרדו כל פעלי און: ותרם כראים קרני בלתי בשמן רענן:
ותבט עיני בשורי בקמים עלי מרעים תשמענה אזני: צדיק כתמר יפרח
כארז בלבנון ישגה: שתולים בבית יהוה בחצרות אלהינו יפריחו: ושנא

שבחא ושירא דיאמר אדם קדמאה על יומא דשבתא: טב לאודאה
קדם ייי ולשבחא שמך עילאה: לתנאה בצפרא טובך וקושטך
בליליון: על פום כנורא דעשרתי נימין ועל פום ניבלא עליה רינבת
כינריא: ארום אחדיתני ייי בעובדך בעובדי אידך אביע: כמה
רברבין עובדך ייי לחדא עמיקין מחשבינך: בר נש שטיא לא ידע
וכסילא לא איתבוין ית דא: כד איתלבלבן רשיעיא היך עסבא ונצצין
כל עבדי שקר ועתיד דישיצינון אלהא עוי עלמא: ואת רמא ועילאה
בעלמא הדין ייי ואת רמא ועילאה לעלמא דאתי: ארום הא בעלי
דבבך ייי ארום הא בעלי דבבך יהובדון לעלמא דאתי ומתפרשין מן
סיעתהון דצדיקיא כל עבדי שקר: ותקיפתא היך רימנא תוקפי
רביתא יתי במשח רבותא רטיבא דזית עכוף: ואיסתכלת עייני בהוברנא דמעיקי בקיימין עלי לאבאשא שמען אודני קל תבירהון: צדיקא היך דיקלא
ילבלב פירין היך ארזא בליבנן יסגא ויעביד שרשין: בנוי יהוון שתולין בבית מקדשא דייי בדרת בית אלהנא ילבלבון:

מזמור שיר ליום השבת. ביום השבת היו אומרים זה המזמור בבית המקדש. ויש במזמור מעניין שבת כמו שנפרש. ורבותי' ז"ל פירשו שהוא על העתיד לבא לעולם שכולו שבת ומנוחה והם ימי המשיח. ועוד אמרו בדרש כי אדם הראשון אמר זה המזמו' כשנברא בערב שבת וחטא ונתקלל. ובשעת שתים עשרה מיום ששי נתגרש מגן עדן. בא ליתן לו הקב"ה איפופסין. פי' גזר דין מיתות וכנכנס שבת ופגש אותו. ובא אדם לומר הימינון בשבת פי' הודאה לשבת שניצל מגזר דין בעבורו. ואמר מזמור בעבורו ואמר מזמור שיר ליום השבת. אמר לו השבת לי אתה אומר הימינון אני ואתה נאמר הימינון להקב"ה טוב להודות לה': טוב להודות ליהוה. יום השבת הוא טוב להודות לה' משאר ימי השבוע. כי האדם פנוי בו מעסקי העולם ונשמתו זכה מטרדת הגוף ומתעסקת בחכמה ובעבודת האלהים. וטוב לזמר לשמך עליון. כי הנשמה העליונה תמצא מקום לשבח לך אתה שאתה עליון: להגיד בבקר חסדך. ביום ובלילה עלינו להגיד החסד שעשית עמנו שנתת לנו יום השבת למנוחה. והאמונה שתקיים חסדך לנו בכל עת. ואחד מן החסדים שעשית עמנו הוא יום השבת. הנה כשנבוא להגיד חסדיך נזכור ג"כ זה החסד. וטעם בבקר כי כל ימי השבוע כשיקום אדם בבקר ילך לעבודתו ובזה הבקר יקום למנוחה ולענג הגוף והנשמה. ואז יזכור חסד האל. ולדעת רבותי' ז"ל שפירשו לעולם שכולו שבת ומנוחה יהיה פירוש בבקר לעת הגאולה. ובלילות הם הגליות. כלומר כשיגיע הבקר נגיד חסדך שתעשה עמנו בהוציאך אותנו מהגלות אעפ"י שאנו חייבים כלייה בגלות מרוב עונותינו ונגיד בגלות שהוא הלילה אמונתך שאמרת להוציאנו מן הגלות ובוטחים אנו בך שתקיים לנו הבטחתך. או פירושו ובבקר גם כן נזכיר אמונתך שקיימת לנו בגלות שלא כלינו בהם. ולפירושינו יהיה טעם בלילות לשון רבים. כי כל הלילות ואפי' לילות ימי השבוע הם פנויים יותר מהימים להגיד חסד ה' ואמונתו. או אמר בלילות בעבור ליל שבת וליל מוצאי שבת שגם הוא ליל מנוחה. כי לא יבא אדם למלאכתו עד הבקר ברוב: עלי עשור. נגון בפה ובכלי הניגון. ועשור הוא כלי הניגון שיש בו עשרה יתרים. והגיון טעם השיר באומרם אותו על הכנור. כי שמחתני. ביום השבת שמחתני בהתבונני בפעליך ובמעשה ידיך שהיא העולם ואשר בו. וביום השבת שיש לי פנאי להתבונן בו אז אשמח. וזהו חכמת הטבע. וכשאתבונן בה ואשיג ממנה מה שאשיג אשמח וארנן בלבי. זהו דבר כל חכם וחכם שמתבונן במעשה האל. לפיכך אמר שמחתני ארנן לשון יחיד: מה גדלו מעשיך. כשאני מתבונן בהם אני מכיר כי גדולים הם וגבוהים להשיגם על השלמות. וכן עמקו מחשבותיך שלא נגלו לחכמי' טעמי העולם בשאלות קשות שיש בעניני העולם למה היה כך ולא היה כך. ואחת מן השאלות היא למה ברא האל העולם היום כך וכך שעה ולא בראו האל קודם לכן. והתשובה בזאת השאלה ובזולתה כך גזרה חכמתו ואנחנו לא ידענו דעתו ומחשבותיו למה. כי עמקו למטה וגדלו למעלה: איש בער לא ידע. זה הפסוק קשור למעלה ממנו או למטה ממנו. למעלה פירושו כך. סמך למה שאמר עמקו מחשבותיך. אמר כל איש בער וכסיל הוא שלא ידע ולא יבין זאת מה שאמר לדעת פעלך. ואם למטה ממנו יתפרש כך. איש בער לא ידע בפרוח רשעים כמו עשב. כלומר שיצליחו בעולם הזה. אבל החכמים ידעו כי להשמדם עדי עד. כלומר שלא יהיה להם חלק לעולם הבא שהוא עדי עד. וההצלחה הוא שכר מעט מהמעשים הטובי' שעשו בעולם הזה משלם להם האל שכרם בעולם הזה כדי שיאבדו לעולם הבא בשכר מעשים הרעים שהם רבים. וכן אמר משה רבי' ע"ה ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו. ויש לפרשו גם כן שיהיה דבק למטה. ופי' כטעם הראשון כי כל איש בער וכסיל לא יבין לדעת הצלחת הרשעי' בעולם הזה וצרת צדיקים בעולם הזה. כי אעפ"י שאמר להשמדם עדי עד. ואמר משה רבי' משלם אל פניו להאבידו. עוד נשארו שאלות קשות בזה העניין. ורבותי' ז"ל אמרו כי גם משה רבינו לא ידעו. ואמרו שלש שאלות שאל משה רבינו להקב"ה שתים נתן לו ואחת לא נתן לו. וזאת היא שלא נתן לו מפני מה צדיק וטוב לו צדיק ורע לו רשע וטוב לו רשע ורע לו. אמר לו הקב"ה וחנותי את אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם. אעפ"י שאינו הגון. וזהו ממעשה האל את שאמר עליהם מה גדלו מה עמקו: בפרוח. הטעם שתבא להם ההצלחה מהרה. והמשילם לעשב שיבש ג"כ מהרה. אבל בצדיקים אמר כתמר וכארז: ואתה מרום. אעפ"י שהרשעים מצליחין אל יאמר אדם כי אין משגיח ורואה. כמו שאומרים מחוסרי אמנה. כי אין האל משגיח במעשה האדם. כמו שהיו אומרים קצת בני עמינו אין ה' רואה אותנו. כי אין זה כמו שהם אומרים. אבל הוא משגיח ורואה. כמו שכתוב אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו. אבל תמה' בזה רוב העולם. לפיכך אמר ואתה מרום לעולם ה'. כלומר ואתה רואה הכל. וכן אמר שלמה בספר קהלת אם עשק רש וגזל משפט וצדק תראה במדינה אל תתמה אל החפץ כי גבוה מעל גבוה שומר וגבוהים עליהם. והנה יבא עת שיגיע לכל אחד כפי מעשיהם. וכן אמר מלאכי הנביא כשהיו אומרים בני דורו שוא עבוד אלהים ומה בצע כי שמרנו משמרתו וגו'. ואמרו ועתה אנחנו מאשרי' זדים גם נבנו עושי רשעה וגומר. ואמ' הנביא אז נדברו יראי ה' וגומר. ואמר ויקשב ה' וישמע וגו'. ואומר ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע וגו'. כמו שהיא כל הפרשה ההיא. וזה יהיה בימות המשיח שיכלו הזדים והרשעי'. וכן אמר בזה המזמור כי הנה אויביך ה': כי הנה. הנה תבא עת שאויביך ה' יאבדו. והכפל לחזק. והצדיקים ישישו ויפרחו ויעלזו בכבוד. וזהו שאמ': ותרם כראים קרני. דבר המשורר על לשון כל צדיק וצדיק שיראה שהרשעים אויבי ה' יאבדו ויתפרדו. והוא יודה לאל על הטובה שנתן לו ויאמר. ותרם כראים קרני. אמר הרימות קרני כקרני ראם כמו שאומר וקרני ראם קרניו. בהם עמים ינגח יחדיו: בלותי בשמן רענן. מן בלולה בשמן. והוא פעל עומד כאילו אמר כבלתי או הוא פועל יוצא ופירושו בלותי ראשי ופירושו רענן לח ודשן. והוא דרך משל על רוב טובה והתענוג: ותבט עיני בשורי. כמו בשוררי שפירושו אויבי שמביטי' לרעה. כמו אשורנו ולא קרוב. ומלת בשורי תואר ובא בשורק. כמו כחלץ חושים. וטעם ותבט תשמענה. כלומר ראתה בהם עיני ושמעו מהם אזני מה שחפצתי. וכן ובאויבי ראתה עיני: צדיק כתמר. המשילו לתמר ולארז לפי שהם גבוהים מכל האילנו'. ובדרש מה התמרה הזאת צלה רחוק ממנה כך הצדיקים מתן שכרן רחוק מהם עד לעולם הבא. מה התמרה הזאת אין עושין מהם כלום שולחנות ומנורות יכול אף ישראל כן. ת"ל כארז בלבנון ישגה. מה ארז זה אין עושה פירות יכול אף ישראל כן ת"ל כתמר. מה ארז ותמרה אם נעקרין אין להם חליפין יכול אף ישר' כן. ת"ל שתולי' בבית ה'. ואמר בלבנון שהוא יער בארץ ישראל. ודבר על ההוה: ישגה. יגדל ויפרה. ועל רוב הגידול יאמר ישגה שהוא עניין הריבוי. שהוא כמו שגיא כח שפירושו רב כח. וכן תרגום רב שגיא: שתולים בבית ה'. לפי שדמה הצדיקים לעצים אמר שהם שתולים במקום רטוב וטוב. והוא בבית ה' בחצרות אלהינו. כלומר שתהיה ישיבתם ותשובתם שם תמיד. כי שם יהיו החכמים והמורים. ואז בימות המשיח יכרתו הרשעים וישארו הצדיקים. כמו שכתוב ועמך כולם צדיקים וגו'. וכולם יהיו עוסקים בחכמה לדעת את ה'. כמו שכתוב כי מלאה הארץ דעה את ה'. ושם בבית ה' יהיה מושב רוב החכמים ושם יפריחו. כלומר יצליחו וירבו בחכמה. ואמ' בבית ה' ואמ' בחצרות כי הכהנים והלוים בבית וישראל בחצרות:

עוד ינובון בשיבה דשנים ורעננים יהיו: להגיד כי ישר יהוה צורי
ולא עלתה בו: צג יהוה מלך גאות לבש עולתה
לבש יהוה עז התאזר אף תכון תבל בל תמוט: נכון כסאך מאז
מעולם אתה: נשאו נהרות יהוה נשאו נהרות קולם ישאו נהרות
דכים: מקלות מים רבים אדירים משברי ים אדיר במרום יהוה:
עדתיך נאמנו מאד לביתך נאוה קדש יהוה לארך ימים: עדותיך נאוה
צד אל נקמות יהוה אל נקמות הופיע:
הנשא שפט הארץ השב גמול על גאים: עד מתי רשעים יהוה עד
מתי רשעים יעלזו: יביעו ידברו עתק יתאמרו כל פעלי און: עמך
יהוה ידכאו ונחלתך יענו: אלמנה וגר יהרגו ויתומים ירצחו: ויאמרו
לא יראה יה ולא יבין אלהי יעקב: בינו בערים בעם וכסילים מתי
תשכילו: הנטע אזן הלא ישמע אם יצר עין הלא יביט: היסר גוים
הלא יוכיח המלמד אדם דעת: יהוה ידע מחשבות אדם כי המה הבל: ידע

תוב באבהתהון יעבדון בנין בשיבו דהינין ורטיבין יהון: מטול
דיחוון דיירי ארעא ארום תריץ יי תקיפות עוולתא ביה: יי מליך
גיותנותא אלביש אלביש יי עושנא ואיזדרז לחוד תקיף תבל דלא
תזדעזע: מתקן כורסייך מן לקדמין מן עלמא את אלהא: זקיפין
נהרוותא יי זקפין נהרוותא קלהון בשירתא יקבלון נהרוותא אגר
שבחיהון: מן קלין דמיין סגיעין ממשבחייא תברי ימא רבא משבח
בשמי מרומא דיי: סהידוותך קשיטין לחדא לבית מקדשך יאין
וקדישין יי לאוריכות יומין: אלהא מרי פורענותא יי
אלהא מרי פורענותא הופע: אתנטל דיין ארעא אתיב גומלא בישא
על גיותניא: עד אימתי רשיעיא יי עד אימתי רשיעיא יתבון בשלוותא
יבועון וימללון גידופין אמרין מילין דקלנא כל עבדי שקר: עמך
יי ישופון ואחסנתך יסגפון: ארמלתא וגיורא יקטלון ויתמי
ירצחון: ואמרו לא יחמי יה ולא יתביין אלהא דיעקב: איתבוננו
שטיין בעמא וכסילייא אימתי תשכלון: האפשר דאיתנציבא אודנא
הלא שמע אולפנא אין אפשר דיברא עיינא ולא אסתכל באורייתא:
האפשר דיהב אורייתא לעמיה וכד יחבון הלא יתוכחון הלא יי אליף לאדם לקדמאי מנדעא: קדם יי ידיען מחשבת בני נשא ארום הינון ליה: טב לגברא

עוד ינובון בשיבה. בימות המשיח יהיו ימי ישראל ארוכים כמו שכתוב כימי העץ ימי עמי. והימים שהם ימי הזקנה בעולם הזה אז יהיו כמו ימי הנערות ויהיו כמו נערים שיגדלו וירבו ויהיו דשנים ורעננים הפך הזקנים. כמו שכתו' כי הנער בן מאה שנה ימות. פי' כשימות בן מאה שנה יאמרו עליו בנערותו מת זה: להגיד. אז יגידו כי ישר ה'. כי בזמן הזה לבות בני אדם פוסחים במעשה האל בראותם שלות הרשעים ויסורי הצדיקים. וכן אמרו רז"ל אין בידינו משלות רשעים אף לא מיסורי הצדיקי'. ובזמן העתיד בבא המשיח יצרפו ויתלבנו ויאמרו אשר יהיו ככסף מזוקק. ולא יהיה עוד שלוה לרשעים ולא צרה לצדיקים. כמו שמעידים הפסוקים בספר מלאכי. ואז יודו כל העולם כי ישר ה'. וצורי שאני בוטח בו. אמר המשורר יאמרו שכל כי לא עולתה בו וכל מעשהו באמונה. ואז כשתרבה דעת בני אדם יגלה להם זה הסוד. למה היה כן בעולם הזה שלוה לרשעים וצרה לצדיקים. וכתוב עולתה בלא וי"ו וקרי עולתה. והענין אחד. אלא שהכתוב בה על דרך נחי העי"ן הנעלמים. וגם בזה השורש באו מהם עלומי הוי"ו. כמו ועולתה קפצה פיה. בלבב עולות תפעלון. והקרי בא כמשפט זה השורש ברוב שהוא בוי"ו נראית:

יהוה מלך. כל אלה המזמורים עד לדוד מזמור הם עתידים על ימות המשיח. ואמר המלים בזה המזמור כי אז יכירו כל העולם כי לא עולתה בו. החל בזה המזמור ואמר ה' מלך גאות לבש. לבש ה'. כי אז יכירו כל העולם כי ישר ה' וכי הוא מלך על הכל ולא יתגאו בני אדם לפניו. כמו שעשו מלכי האומות. כמו שאמר נבוכד נצר אעלה על במותי עב אדמה לעליון. ואמר פרעה לי יאורי ואני עשיתני. ואמר מלך אשור בכח ידי עשיתי ובחכמתי כי נבונותי. ואמר מלך צור אל אני ומושב אלהים ישבתי. ואז יכירו הכל כי לא ילבש מלכות גאות כי אם האל לבדו ולו לבדו המלוכה. כמו שכתוב והיתה לה' המלוכה. ואמר והיה ה' למלך על כל הארץ. ואז יתאזר עוז ותכון תבל בל תמוט. כי לא יהיו שם עוד מרגיזי הארץ. כי לא תהיה עוד מלחמה. ובהפך זה נאמר מפני המלחמות הגדולות פור התפוררה ארץ. ואמר נוע תנוע ארץ כשכור והתנודדה כמלונה. אבל בימות המשיח תכון הארץ ולא תמוט עוד: נכון כסאך מאז. אז יכירו כי נכון הוא כסא מלכותך מאז ומעולם אתה. כלומר קודם העולם ואתה בראת העולם: נשאו נהרות ה'. נהרות הוא משל על גוג ומגוג ועל המלכים אשר אתו שיתקבצו להלחם על ירושלם. והמשילם לנהרות החזקים שנותני' קולם ברוצם. כן הם יתנו קולם והמון רבי' וכן אמר והשוה קול המחנה כקול המים. ואמר כקול מים רבים. כקול שדי בלכתם. קול המולה כקול מחנה. וכן המשיל מלך אשור לנהר. ואמר הנני מעלה עליהם את מי הנהר העצומים והרבים. ואמר כי המלכיות ההם ישאו קולם וישאו דכים על ישראל. ופירוש דכים ענין שבר. כמו תגלנה עצמות דכית. כי דכיתנו במקום תנים: מקולות מים. אמר כי ישאו קולם יותר מקולות מים רבים: אדירים משברי ים. ויותר אדירים ממשברי ים: אדיר במרום ה'. ואם יהיו אדירים ה' במרום הוא אדיר עליהם ויפילם וישפילם: עדותיך נאמנו מאד. עדותיך והם הדברים הכתובים על ידי נביאיך המעידים על מלכותך יתקיימו אז מאד. ואמר מאד כלומר שלא יהיה לשום אדם ספק בלבו אז בזה: לביתך נאוה. האלף מובלעת בחטף פתח והשאר כמו בהם האלף. נאוה. כאלו אמר לביתך יהיה יפה ונאה קדש לאורך ימים שלא יחרב עוד. וה' הוא לשון קריאה. ויש לפרש נאוה ענין תאוה וחשק. כלומר שכל אדם יתאוה ויחשק לביתך שהוא קדש לאורך ימים. כמו שכתוב נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים ונשא מגבעות ונהרו אליו כל הגוים. וכן אומר יבא כל בשר להשתחוות לפני אמר ה':

אל נקמות יהוה אל נקמות הופיע. מתפלל לקרב הגאולה ולקחת אז נקמה מן הרשעים. כי כן הבטיח בדברי הנביאים. כמו שאמר והיו כל זדים וכל עושי רשעה קש ולהט אותם היום הבא. ואמר אל כלומר אתה יכול על הנקמות הופיעה והגלה עלינו וקח נקמתינו מהם: הנשא. כמו שאמרת על ידי נביאיך. עתה ארומם עתה אנשא. כלומר שיבינו ויכירו הגוים כי אתה רם ונשא ותשיב עליהם גמול מעשיהם: עד מתי. כי מאד ארך לנו הגלות והרשעים יעלזו וידברו דברי עתק ויתגאו עלינו עד מתי יהיה זה: יביעו. ענין דבור. וכן תבענה שפתי תהלה. ואמר ידברו הכפל לחזק. כלומר כי תמיד הם מדברים עלינו גבוהות: עתק. דבר עתק וחזק: יתאמרו. יתגאו ויתגדלו עלינו. וכן את ה' האמרת. הגדלת: עמך. ישראל הם הנקראים עם ה' ונחלת ה'. כמו שכתוב והם עמך ונחלתך. ואותם שהם בינ' חזקים בעזרת שרי הגוים ובעזרת המלכות ידכאו אותם. הגו' ויענו אותם כאשר יוכלו לעשות. אבל החלושים אלמנה וגר ויתומים יהרגו אותם שאין להם תובעים: אלמנה וגר. הגר הוא ישראל שבא להתגורר בעיר אחרת שלא גרו שם אבותיו. והוא חלוש שאין לו שם מכירים וקרובים. לפיכך הורגי' אותם. כי אינם יראים מהמלכות לפי שאין להם תובעים שיבקשו דמם לפני המלכות. ובדבר שאינם יראים מן המלכות אינם יראים מהאל. כי חושבים כי האל ית' אינו רואה מעשה בני אדם: ירצחו. מבנין הדגוש. וכן דרך ירצחו שכמה. ועתה מרצחים. בן המרצח. ואפשר שהוא פעל יוצא לשלישי. כלומ' שיאמרו לאחרי' שיהרגום: ויאמרו לא יראה. אמר אלהי יעקב כי אין בעמים קורא אלהי אמת אלא אלהי ישראל. ואומרים המריעים לישראל כי לא יראה אלהיהם ולא יבין במעשה בני אדם. לפיכך לא יפחדו ממנו שיגמלם על מעשיהם: בינו בוערים בעם. כמו כסיל ובער. ואת בעם רוצה לומר אשר בכל עם ועם. ואמר בינו זאת התשובה עליכם: ומתי תשכילו. עד מתי תעמדו בסכלותכם ולא תשכילו כי אלהים יודע ומבין הכל: הנוטע אזן הלא ישמע. הדברים העתיקים שתדברו על ה' ועל עמו. ואמר איך תאמרו כי לא ישמע דבריכם ולא יראה מעשיכם. והלא הוא הכין כלי השמע והראות. ואיך יתכן מי שהכין הכחות האלה שלא ידעם. והחכם הגדול הר"ר משה בר' מיימון ז"ל המשיל משל בזה הענין. ואמר אילו לא היה יודע הנפח או התופר ענין התפירה ומבין אותה ומכיר אותה בלבו לא היה עושה המחט על התכונה הזאת אשר לא תשלם התפירה זולתה. כן אם היה ענין השגת הראות נעלם מהשם ולא ידעהו וכן השגת השמע איך המציא זה הכלי המוכן להשגת הראו' וזה הכלי המוכן להשגת השמע. וכתב החכם ר' אברהם בן עזרא כי זכר נטיעה עם האזנים לפי שהם נטועי' כשתי נקודות הסדרין בגלגל דרומי וצפוני. ועם העין זכר יצירה כי הצורות נוכרות בכל עת בעין: היוסר גוים הלא יוכיח. התחשבו כי לא יוכיח אתכם על מעשיכם. והלא דבר מקובל הוא דור מפי דור שהוא יסר הגוים על רשעם. כי הביא על הרשעי' מי המבול ושחת כל בשר מפני רוע מעלליהם. וכן אנשי סדום המטיר עליהם אש וגפרית והפך ארצם מפני רשעם. והנה ראה וידע מעשיהם וגמלם כפי רשעם. ואיך תאמרו שאינו רואה ואינו שומע מעשה בני אדם. וכן הוא המלמד לאדם דעת. אב"ה היאך לא ידע דעתם ומחשבותם והלא הוא למדם דעת: יהוה יודע. והוא יודע מחשבות שחושבים עליו: כי המה הבל. שחושבים עליו שאינו יודע מחשבותיהם ומעשיהם. או פירושו כי המה הבל כי הם חושבים לעשות דבר והוא מפר מחשבותם ואין יכולת בידם להקים מחשבותם אם לא ידע האל ית':

אמרי

אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר אֲשֶׁר תְּיַסְּרֶנּוּ יָּהּ וּמִתּוֹרָתְךָ תְלַמְּדֶנּוּ׃ לְהַשְׁקִיט לוֹ מִימֵי
רָע עַד יִכָּרֶה לָרָשָׁע שָׁחַת׃ כִּי לֹא יִטֹּשׁ יְהוָה עַמּוֹ וְנַחֲלָתוֹ לֹא יַעֲזֹב׃
כִּי עַד צֶדֶק יָשׁוּב מִשְׁפָּט וְאַחֲרָיו כָּל יִשְׁרֵי לֵב׃ מִי יָקוּם לִי עִם מְרֵעִים
מִי יִתְיַצֵּב לִי עִם פֹּעֲלֵי אָוֶן׃ לוּלֵי יְהוָה עֶזְרָתָה לִּי כִּמְעַט שָׁכְנָה דוּמָה
נַפְשִׁי׃ אִם אָמַרְתִּי מָטָה רַגְלִי חַסְדְּךָ יְהוָה יִסְעָדֵנִי׃ בְּרֹב שַׂרְעַפַּי
בְּקִרְבִּי תַּנְחוּמֶיךָ יְשַׁעַשְׁעוּ נַפְשִׁי׃ הַיְחָבְרְךָ כִּסֵּא הַוּוֹת יֹצֵר עָמָל עֲלֵי
חֹק׃ יָגוֹדּוּ עַל נֶפֶשׁ צַדִּיק וְדָם נָקִי יַרְשִׁיעוּ׃ וַיְהִי יְהוָה לִי לְמִשְׂגָּב
וֵאלֹהַי לְצוּר מַחְסִי׃ וַיָּשֶׁב עֲלֵיהֶם אֶת אוֹנָם וּבְרָעָתָם יַצְמִיתֵם יַצְמִיתֵם
יְהוָה אֱלֹהֵינוּ׃

צ ה

לְכוּ נְרַנְּנָה לַיהוָה נָרִיעָה לְצוּר יִשְׁעֵנוּ׃ נְקַדְּמָה פָנָיו בְּתוֹדָה
בִּזְמִרוֹת נָרִיעַ לוֹ׃ כִּי אֵל גָּדוֹל יְהוָה וּמֶלֶךְ גָּדוֹל עַל כָּל אֱלֹהִים׃ אֲשֶׁר
בְּיָדוֹ מֶחְקְרֵי אָרֶץ וְתוֹעֲפוֹת הָרִים לוֹ׃ אֲשֶׁר לוֹ הַיָּם וְהוּא עָשָׂהוּ
וְיַבֶּשֶׁת יָדָיו יָצָרוּ׃ בֹּאוּ נִשְׁתַּחֲוֶה וְנִכְרָעָה נִבְרְכָה לִפְנֵי יְהוָה עֹשֵׂנוּ׃ כִּי ונשתחו׳
הוּא אֱלֹהֵינוּ וַאֲנַחְנוּ עַם מַרְעִיתוֹ וְצֹאן יָדוֹ הַיּוֹם אִם בְּקֹלוֹ תִשְׁמָעוּ׃

טב לגברא די מכסניה יה ומן אורייתך תאליפיניה׃ לשדכא ליה
מן יומי בישא עד דיתכרי לרשיעא שוחה׃ ארום לא ינטוש יי עמיה
ואחסנתיה לא ישבוק׃ ארום עד צדקתא יתוב דינא ובתרוי יתפרקון
כל תריצי ליבא׃ מן יקום לי לאגחא קרב עם מבאשין מן יתעתד לי
לסיבצי עם עבדי שקר׃ אילולי יי סעיד לי כזעיר שרית בשתקותא
נפשי׃ אין אמרית איתמוטטה ריגלי טובך יי יסעיד יתי׃ בסיגעי
מחשבתא בגווי ניחומותך יפרינקון נפשי׃ האפשר דיתחבר עמך
כורסי שקרא ברייית ליעותא היתעתד עלי קיים׃ יכנשון בישן על
נפשא דצדיקא ואדמא זכאי יחייבון דין דקטול׃ ויהי יי לי לסעיד
ואלהי לתקוף רוחצני׃ ואתיב עליהון ית שקריהון ובבישתהון יגמרינון
יגמרינון יי אלהנא׃ איתון נשבח קדם יי ניבב קדם תקיף
פורקנא׃ נקדים אפוי בתודתא בתושבחיא ניבב קדמוי׃ ארום
אלהא רבא יי ומלכא רבא על כל אלהא׃ די בידיה מתליין פישפושין
ארעא ותוקפיה רום טוריא די ליה׃ די ליה ימא והוא עבד יתיה
ויבישתא אידוי בריאו׃ איתון ניסגוד ונגחן נחמיט קדם יי דעביד
יתנא׃ ארום הוא אלהנא ואנחנא עמיה ועאן רעית איריה יומא דין אם במימריה תקבלון׃

אשרי הגבר. וכן יאמרו הרשעים לנו ואם אתם צדיקים ממנו ואוחזי׳ דרך טוב ואמונה טובה לכם איך ישבתם כמה שנים בגלות בחרפה וברעה · ואנו אומרים להם כי לטובתינו תעשה זאת · כי אשרי הגבר אשר תיסרנו יה. כי מאהבתך אותו תיסרנו׃ ומתורתך תלמדנו. כי לטובתו תיסרנו · כלומר מן התורה כלמוד זה כי לטובה לו הוא מיסרו. כי כן כתוב בתורה כי כאשר ייסר איש את בנו ה׳ אלהיך מייסרך. וכן אמר למען ענותך ולמען נסותך להטיבך באחריתך. וכן אמר הנה כי מוסרו לטוב לו לאחריתו להשקיט לו מימי רע. ואדוני אבי ז״ל פירש ומתורתך תלמדנו כי ביסורין ילמדנו דעת ותורה שישוב לעבדו בלבב שלם׃ להשקיט לו מימי רע · שינוח בעדו מפני הרשע עד זמן מותו שיכרה לו שחת׃ להשקיט לו. כשיהיו ימי רע לרשע ישקיט לצדיק · ובעוד שיכרה לו שחת הצדיק יהיה שוקט ולא יגע בו רע · ועד פירושו כמו בעוד. וכן עוד זה מדבר׃ כי לא יטוש ה׳ את עמו · כן ישראל אם הקב״ה ייסרם בגלות אל תחשבו כי נטשם · כי לא יטשם בגלות לעולם׃ ונחלתו לא יעזוב. כי יבא זמן שיפקדם׃ כי עד צדק. עוד יבא זמן שישוב משפט עד צדק · ואמר ישוב לפי שהיה המשפט עם הצדק מחובר והרשעים הפרידום. ואז ישוב המשפט למקומו ויתחבר עם הצדק׃ ואחריו ירוצו כל ישרי לב. אחרי הצדק. כן פירש הפסוק הזה אדוני אבי ז״ל. והחכם ר״א אע״ פירש כן. אל הצדק ישובו משפטי השם בכללים רק בחלקים יש פעמים שאין שם צדק. והמשל כי כאשר ירד הגשם על הארץ צדק וחסד לכלל העולם הצריכים למים. רק למעטים מהם שהם חלקים איננו צדק · כי יזיק להם הגשם ברוב ענין׃ ואחריו כל ישרי לב. אחרי הצדק. והטעם אם יענו הרשעים עמך לא סרו מן הצדק רק ירדפו אחריו כל ישרי לב אחרי הצדק שהם עם ה׳ באמת · ובדרש כי עד צדק ישוב משפט מדבר ביצחק. עד אותו צדיק ישוב משפט · ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו מראות. ואחריו כל ישרי לב · מתן שכרן של צדיקי׳ נתון באחוריהן. שנ׳ ואחריו כל ישרי לב. ומתן שכרן של רשעים נתון לפניהם · שנ׳ ומשלם אל שונאיו אל פניו להאבידו׃ מי יקום לי עם מריעים. וזה לאות ולעד כי אלהינו רואה בעניינו · כי לולי זה כבר כלינו כולם. כי האומות לבבם רע עלינו לכלותינו אלא שלא נתנם אלהים כמו שהבטיחנו על ידי משה רבינו ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם. וכן אמר המשורר על לשון בני הגלות מי היה קם בעבורי כנגד מריעים. ומי היה מתיצב בעבורי כנגד פועלי און׃ לולי ה׳ עזרתה לי. והוא קם כנגדם שלא היה בהם כח לכלותי אעפ״י שהיה ברצונם לעשות כן. ועם פירושו כנגדי · וכן ומלאך אלהים עמו כנגדו. כלומר שנלחם עמו. וכן עם מריעים כנגד מריעים. כלומר כאילו נלחם עמהם להפר עצתם׃ לולי ה׳. כמעט שכנה דומה נפשי · דומה כמו כרותה · וכן כדומה בתוך הים. או הוא שם · כלומר שכנה במקום הכריתות והוא הקבר. ונפשי היא נפש החיי׳ לא הנפש המשכלת כי היא לא תשכון בקבר׃ אם אמרתי, אם חשבתי כי מטה רגלי בגלות חסדך שעשית עם הראשונים ושאתה עושה עמנו בכל יום הוא יסעדנו. כלומר יסעד לבבי כי לא תמוט רגלי · כי עוד תוציאני מהגלות׃ ברוב שרעפי · ברוב מחשבותי שאני מחשב בקרבי על אורך הגלות׃ תנחומיך ישעשעו. הנחמות הכתובות בדברי הנביאים הם ישעשעו וישמחו נפשי. כי ידעתי כי לא יכזבו׃ ישעשעו. השי״ן והעי״ן הראשונו׳ פתוחות כי היה משפט העי״ן בשוא. כמו ידברו ישברו׃ אלא שעשו כן להרחיב על העין׃ היחברך כסא הוות · פירושו היחובר עמך לפי שאמר תנחומיך ישעשעו נפשי. אמר ידעתי כי מה שהבטחתני על ידי נביאיך אמת יהיה. כי אתה שופט אמת וכסאך כסא אמת. ולא כמו כסא מלכי ארץ. כי הוא כסא הוות ועמל. והוות כבר פירשנו שהוא ענין שברון במעשה או במחשבה. ואותו הכסא לא יחובר עמך · על דרך שאמר לא יגורך רע. כי אותו הכסא הוא יוצר עמל עלי חוק · כלומר פועל ועושה עמל ואון עלי חק. כלומר כחוקו שעושה עמל ואון. ולא כן חקך אלא משפט אמת. אם כן לא יחובר עמך אותו הכסא. ומה שהבטחתנו תקיים לנו באמת׃ יגודו · כי הם מלכי ארץ יתחברו גדודים על נפש צדיק להמיתו · ויש מפרשים יגודו · מן גודו אילנא · כלומר יפסקו הדין עליו לקחת את נפשו והוא צדיק בדינו · וכן ירשיעו בדינם לשפוך דם הנקי׳ והוא כפל ענין במלות שונות׃ ויהי ה׳. שהצילני מידם ונשגבתי בחסדו ולא עשו לי כפי מחשבותם׃ וישב עליהם את אונם. וישב עבר במקום עתיד · ורבים כמוהו בדברי הנבואה. אמר אותי יצילני מידם וישב עליהם את האון והעמל שעשו וברעתם יצמיתם. ואונם מן עמל ואון. ואעפ״י שהוא״ו נחה · וכן ועולתה פעם נחה הוא״ו ופעם נעה. וכפל עוד לחזק ואמר יצמיתם ה׳ אלהינו׃

לכו נרננה לה׳ נריעה לצור ישענו. כן יאמרו ישראל בימות המשיח איש לאחיו שירננו לאל שהושיעם · וכבר פירשנו כי מלת לכו ולך הוא במקומות ענין זירוז המעשה לא הליכה ממש. כמו לכה נא אנסכה בשמחה · לכה נשקה את אבינו · לכו ונחשבה על ירמיהו מחשבות. והדומים להם. וכן לכו נרננה לה׳׃ נקדמה. כענין הזמנה. נקדמה בתודה בתורת שפתים שנודה לו הטוב שעשה לנו׃ כי אל גדול · זה נאמר אז כי אז לא נמצא מכחיש כמו שהם מכחישין בזמן הזה על בלתי יכולתו או על בלתי השגחתו. ואז בימות המשיח יהיה ניכר וידוע לכל כי הוא יכול גדול ומלך גדול על כל אלהים. והם צבא השמים שהם אלהים ושופטים בארץ · ואז יכירו כי הוא מלך עליהם ולא יעשו דבר אלא בשליחותו׃ אשר בידו מחקרי ארץ. המ״ם בסגול. כמו שנובבו השמים והארץ בידו והוא מלך עליהם כן בידו תחתיות הארץ · ואמר בהם לשון מחקר על דרך ויחקרו מוסדי ארץ למטה׃ ותועפות הרים לו. זכר תחתיות הארץ וזכר גובהי הארץ. והם ההרים הגבוהים. וזהו ותועפות הרים לו · כמו ותועפות ראם לו׃ אשר לו הים. זכר הארץ בכלל ועתה זכר בפרט הים והיבשה. כי הכל לו. כלומר בידו וברשותו. ופירוש והוא עשהו. תקן אותו שיהיה נקוה אל מקום אחד ויכר היבשה להיות כל חי וצומח עליה. והואיל ובידו הכל מעלה ומטה בידו להגביה ולהשפיל מי שירצה ונתן אותנו שפלים בגלות זמן רב ועתה רוממנו על כל עם׃ באו נשתחוה · יאמרו איש לאחיו בואו ונשתחוה כי חייבים אנו להודות לו ולכרוע לפניו בכל מיני כריעות׃ נשתחוה. הוא שטוח כל הגוף בארץ · פישוט ידים ורגלים׃ ונכרעה. כריעות הראש עם קצת הגוף · כמו שאנו כורעים בברכות׃ נברכה היא כריעת הברכים בארץ. כמו ויכרע על ברכיו. כרעו על ברכיהם לפני ה׳. עושינו · מגדלנו ומרוממנו. כמו אשר עשה את משה ואת אהרן׃ כי הוא אלהינו · ושופטינו מן הגוים׃ ואנחנו עם מרעיתו · שרועה אותנו עד הלום׃ וצאן ידו · שנחה אותנו בשבט אמונתו׃ היום · היום קנה אותנו מבית עבדים ונהיה באין ידו · והוא אלהינו׃ אם בקולו תשמעו · שלא תהיו כאבותיכם דור המדבר. כי תכף שנגאלם מבית עבדים נסו אותו ברפידים. וכן אומר לכם ומזהיר אתכם האל שלא תהיו עוד קשי לב ועורף ואומר לכם׃

לא תקשון לבכון היך במצותא היך יומא דנסיתון אלהא במדברא׃
די נסיאו יתי אבהתכון בחנו יתי ולחוד חמון עובדי׃ ארבעין שנין
מאסית בדרא במדברא ואמרית עמא דטעות בלבהון הינון ואינון
לא ידעו אורחי׃ דקיימית בתקוף רוגזי אם יעלון לבניית בית מקדשי׃
שבחו קדם יי תושבחתא חדתא שבחו אנגלי מרומא
שבחו קדם יי כל צדיקי ארעא׃ שבחו קדם יי בריכו שמיה בשרון
מיומא ליומא פורקניה׃ אישתעיו בעממיא איקריה בכל עממיא
פרישותיה׃ ארום רב יי ומשבח לחדא ודחיל הוא על כל אלהא׃
ארום כל דחלת עממיא טעותא ויי שמיא עבד׃ שבחא ושיבהורא
קדמוי עושנא ותושבחא בבית מקדשיה׃ הבו זמר קדם יי יחוסי
עממיא הבו קדם יי איקר ועושנא׃ הבו קדם יי איקר ורוממו שמיה
תוברו ושוברו תיקרובתא ועולו לקדמוי לדרתוי׃ סגודו קדם יי
בשיבהורת קודשא רתותו מן קדמיה כל יתבי ארעא׃ אמרו בעממי
יי מלך לחוד תקין תבל דלא תתמוטט ידין עמיא בתירוצא׃ יחדון
חילי דשמיא וידוצון צדיקי ארעא יכלי ימא ומלייה׃ יביע תושבחתא
חקל וכל דביה הבכן ישבחון כל אילני חורשא׃ קדם יי ארום אתא
ארום אתא למידן ארעא ידון תבל בצדקתא ועמיא בהימנותיה׃ יי
מלך תרוץ ארעא יחדון נגוואן סגיעין׃ ענני יקרא ואמיטתא חזור
חזור די ליה צדקתא ודינא אתר דמכוון כורסיה׃ אשא קדמוי
תהלך ומצלהבא חזור חזור מעיקוי׃ מנהרין ברקוי תבל חמת
ואתחלחלת ארעא׃ טוריא היך שעוא יתמסון מן קדם יי מן קדם ריבון כל ארעא׃ יתניין אנגלי מרומא צדקתיה ויחמון כל עמיא איקריה׃

אל תקשו לבבכם כמריבה כיום מסה במדבר׃ אשר נסוני אבתיכם אבותיכם
בחנוני גם ראו פעלי׃ ארבעים שנה אקוט בדור ואמר עם תעי
לבב הם והם לא ידעו דרכי׃ אשר נשבעתי באפי אם יבאון אל
מנוחתי׃ צו שירו ליהוה שיר חדש שירו
ליהוה כל הארץ׃ שירו ליהוה ברכו שמו בשרו מיום ליום ישועתו׃
ספרו בגוים כבודו בכל העמים נפלאתיו׃ כי גדול יהוה ומהלל את
מאד נורא הוא על כל אלהים׃ כי כל אלהי העמים אלילים ויהוה אותיו
שמים עשה׃ הוד והדר לפניו עז ותפארת במקדשו׃ הבו ליהוה עוז
משפחות עמים הבו ליהוה כבוד ועז׃ הבו ליהוה כבוד שמו שאו
מנחה ובאו לחצרתיו׃ השתחוו ליהוה בהדרת קדש חילו מפניו
כל הארץ׃ אמרו בגוים יהוה מלך אף תכון תבל בל תמוט ידין
עמים במישרים׃ ישמחו השמים ותגל הארץ ירעם הים ומלאו׃ ומלואו
יעלז שדי וכל אשר בו אז ירננו כל עצי יער׃ לפני יהוה כי בא כי בא
לשפט הארץ ישפט תבל בצדק ועמים באמונתו׃ צז
יהוה מלך תגל הארץ ישמחו איים רבים׃ ענן וערפל סביביו צדק
ומשפט מכון כסאו׃ אש לפניו תלך ותלהט סביב צריו׃ האירו
ברקיו תבל ראתה ותחל הארץ׃ הרים כדונג נמסו מלפני יהוה מלפני
אדון כל הארץ׃ הגידו השמים צדקו וראו כל העמים כבודו׃ כדונג

אל תקשו לבבכם כמריבה· כמו שעשו אבותיכם׃ כמריבה כיום מסה. שם המקום נקרא מסה ומריבה על ריב בני ישראל ועל נסותם את ה' לאמר היש ה' בקרבנו אם אין׃ אשר נסוני. כמה פעמים נסוני. גם ראו שבקעתי להם הים· המן שהורדתי להם. הבור שבקעתי להם. ואעפ"כ ניסוני. וזהו פי' גם כי אפילו אחר שראו פעלי שהוצאתים מבית עבדים במסות גדולות ובנפלאות עצומות ובקעתי להם הים ואעפ"כ לא האמינו בי ונסוני. והם ראו פעלי קודם הנסיון ואחר הנסיון׃ ארבעים שנה אקוט בדור. שהכעיסוני בדבר המרגלים עד שאמרתי שיהיו מתאחרים במדבר ארבעים שנה· ופי' אקוט מן ראיתי בוגדים ואתקוטטה. ענין קטטה בדברי רבותינו ז"ל· ופי' בדור בדור המדבר. אמר כי כל ארבעים שנה הייתי בקטטה עמהם. ואמר עם תועי לבב הם. אמרתי שתועי לבב הם ולבם למרע ולא יאמינו בי׃ והם לא ידעו· דרכי ולא הכירו כל הניסים שעשיתי עמהם ופחדו להכנס לארץ ולא בטחו בי· על כן נשבעתי שלא יבאו שם ומתו במדבר מבן עשרים שנה ומעלה׃ אשר נשבעתי באפי. אשר בעבור זה קצפתי עליהם ונשבעתי שלא יבואון אל מנוחתי. והיא ארץ ישראל· שנאמר עליה אל המנוחה ואל הנחלה. כי שם נחו ישראל· ואמר מנוחתי· פירושו המנוחה שנתתי להם· וכן ושמחתים בבית תפלתי התפלה שהם מתפללי' לפני· ופירוש אם בדרך שבועה כמו שאדם אומר יהיה כך וכך אם יהיה זה. וכן אמר בתורה אם יבאו אל הארץ אשר נשבעתי לאבותם. וכן אמר אם לדוד אכזב כמו שפירשנו׃

שירו לה' שיר חדש שירו לה' כל הארץ· כמו שאמר לכו נרננה לה'. ואמר איש לאחיו שירו לה' שיר חדש שקבץ אתכם מן הגוים ומן הגלות· ואמר חדש כלומר שתחדשו לו שיר זולתי המזמורים והשירים הנכתבים. וכפל עוד שירו לה' שיר חדש לחזק· וזה המזמור חברו דוד כשהעלה הארון מבית עובד אדום עם מזמור הודו לה' קראו בשמו. אלא שיש ביניהם שנוי מעט. ואמר בזה שיר חדש לפי שסיכה אותו בזה הספר על קיבוץ גליות· ואז ישירו לה' שיר חדש. ובדרש כל השירות נכתבו בלשון נקבה שירה. ולעתיד לבוא בלשון זכר שירו לה' שיר חדש. ר"ל כי הטובות וההצלחות שהיו להם לישראל לא היה להם העמדה וקיום. לפיכך השיר שהיו אומרים עליהם היו קוראין אותו בלשון נקבה שירה· כי הנקבה חלושה. והטובה שעתידה לבא על ישראל יהיה לה קיום לעולם והעמדה· לפיכך קרא השיר שיאמרו על הגאולה שיר בלשון זכר שהוא חזק יותר מן הנקבה׃ כל הארץ· כל יושבי הארץ. וכן וכל הארץ באו מצרימה׃ שירו. מיום ליום. ר"ל תמיד בכל יום· וטעם בשרו זה לזה ואעפ"י שכולם ידעו כאחד הישועה יהיה סיפור הישועה חביב בעיניהם בכל יום ויום כאילו כהיתה אז. כי הבשורה היא חדוש הסיפור והוא ערב על האדם ביום שמעו. ואח"כ הולך ומתמעט הערבות ההוא. ואמר כי בכל יום ויום יהיה ערב בעיניכם סיפור הישועה כאילו היום יום בשורה׃ ספרו. כבודו· שכבד אתכם לעיני העמים אחר שהייתם בזוים ושפלים ביניהם׃ כי גדול· שהאלהים והם המלאכים יגדלוהו וירוממוהו ויהללוהו וייראוהו. וטעם זה הסיפור כי אז יודו כל העמים בו. וישראל הם שיודיעו בעמים כי הוא גדול ומהולל׃ כי כל אלהי העמים· שהיו עובדין לשעבר השמש והירח והכוכבים שהם אלילים· כלומר כאין הם נגדו כי הוא עשה אותם· וזהו וה' שמים עשה׃ הוד והדר לפניו· והם הכוכבי' יכירו בגדולתו ויתנו הוד והדר לפניו׃ עוז ותפארת· יתנו לו במקדשו. והוא השמים שהם מעון קדשו. כמו שכתוב למעון קדשו לשמים· והם יספרו עוזו ותפארתו ויודו שהוא אדון על הכל. כמו שאמר השמים מספרים כבוד אל׃ הבו לה'. תנו לו בפיכם כבוד ועוז׃ הבו לה' כבוד· וכן תנו לו הכבוד במעשה שתשאו לו מנחה לחצרותיו והם חצרו' בית המקדש לכבוד שמו׃ השתחוו לה' בהדרת קדש. בבית המקדש שיהיה מהודר ומקודש על כל בתים׃ חילו מלפניו כל הארץ· שלא חללתם ולא יראתם מפניו עד עתה בראותכם נפלאותיו חילו מלפניו׃ אמרו בגוים. אמרו למשפחות העמים הבאים לבית המקדש בסובבם לארצכם· אמרו בגוים ה' מלך. ושם הארץ שוקטת· וזהו אף תכון תבל בל תמוט· כי תכירו מלכותו כי הוציא עמו מהגלות בכבוד גדול· כי אף מושליהם שביאום אל ארצם תראו שהוא מושל על הכל ותכירו במשפט שעשה בגוים שבאו על ירושלם. כי הוא מושל ולו המלוכה. אף עוד תכירו מלכותו כי תכון תבל בל תמוט· כי כל העולם יהיו בשלום· לא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה׃ ידין עמים במשרים· כי שפט העמים ביוסר וכלה הרשעי' שבהם׃ ישמחו השמים. שמחת השמים וגילת הארץ ורעם הים ועליזות השדה ורננת העצים הכל דרך משל על שמחה הגדולה שתהיה מפני השלום הגדול שיהיה בעולם והטובה הגדולה שתהיה· וכן בהפך השלום כאמר דרך משל שמש וירח קדרו· ואמר אבלה נבלה הארץ· ואמר האבלתי כיסיתי עליו את תהום. ואמר והקדיר עליו לבנון וכל עצי השדה עליו עלפה· ופסוקים אחרים כמו אלה׃ ומלואו· דגי הים׃ יעלז שדי. כמו שדה· ר"ל השדה והמדבר וכל אשר בו חיות המדבר׃ לפני ה' כי בא. השני פירוש הראשון. והכפל לחזק׃

יהוה מלך תגל הארץ· ישמחו איים רבים· הרבה באלה המזמורים בזה הענין לחזק לבות בני אדם הנואשים מן הגאולה לאורך הגלות׃ איים· גבולות העמים׃ ענן וערפל. להחשיך ולהקדיר על הרשעים· ואז יכירו כי צדק ומשפט מכון כסאו· כי עתה יאמרו כי אין משפט מפני טובת הרשעים והצלחתם׃ אש לפניו· טעם סביב שלא יהיה להם מקום לבאת מן האש׃ האירו ברקיו. כלומר שיהיו משפטיו נראים לכל. כמו שאמר אש וגפרית אמטיר עליו ועל אגפיו· לפיכך ראתה ותחל הארץ· או יהיה האירו ברקיו כמשמעו על האש שימטיר עליהם· ויהיו הברקים גדולים ותמידים עד שיפחדו כל העמים׃ הארץ. ר"ל יושבי הארץ׃ הרים כדונג נמסו· הוא השעוה. והרים הוא משל על מלכי האומות׃ הגידו השמים. בהמטירם אבני אלגביש ואש גפרית על הרשעים יגידו צדק האל ית'· כי זהו צדקו וכבודו בעשותו משפט ברשעים עד כלותם׃

יבושו

יבשו כל עבדי פסל המתהללים באלילים השתחוו לו כל אלהים׃
שמעה ותשמח ציון ותגלנה בנות יהודה למען משפטיך יהוה׃
כי אתה יהוה עליון על כל הארץ מאד נעלית על כל אלהים׃ אהבי
יהוה שנאו רע שמר נפשות חסידיו מיד רשעים יצילם׃ אור זרע
לצדיק ולישרי לב שמחה׃ שמחו צדיקים ביהוה והודו לזכר קדשו
׃ צ ח מזמור שירו ליהוה שיר חדש כי
נפלאות עשה הושיעה לו ימינו וזרוע קדשו׃ הודיע יהוה ישועתו
לעיני הגוים גלה צדקתו׃ זכר חסדו ואמונתו לבית ישראל ראו כל
אפסי ארץ את ישועת אלהינו׃ הריעו ליהוה כל הארץ פצחו ורננו
וזמרו׃ זמרו ליהוה בכנור בכנור וקול זמרה׃ בחצצרות וקול
שופר הריעו לפני המלך יהוה׃ ירעם הים ומלאו תבל וישבי בה׃
נהרות ימחאו כף יחד הרים ירננו׃ לפני יהוה כי בא לשפט הארץ
ישפט תבל בצדק ועמים במישרים׃ צ ט
יהוה מלך ירגזו עמים ישב כרובים תנוט הארץ׃ יהוה בציון גדול
ורם הוא על כל העמים׃ יודו שמך גדול ונורא קדוש הוא׃ ועז
כוננתה מלך משפט אהב אתה כוננת מישרים משפט וצדקה ביעקב אתה
עשית׃ רוממו יהוה אלהינו והשתחוו להדם רגליו קדוש הוא׃
אלוהם משה ואהרן בכהניו ושמואל בקראי שמו קראים אל יהוה והוא
עדותיו יענם׃ בעמוד ענן ידבר אליהם שמרו עדתיו וחק נתן למו׃

יבהתון כל פלחי פיסלא דמשתבחין בטעותא ויסגדון קדמוי כל עממי פלחי טעותא׃ שמעת וחדת כנישתא דציון ודייצן בנתא דבית יהודה מן בגלל דיניך יי׃ ארום את הוא יי עילאה על כל יתבי ארעא לחדא אתעלית על כל דחלייא׃ רחומא דיי סנו ביש מטול דקירים נטיר נפשת חסידוי מן אידיהון דרשיעי ופצי אינון׃ נהור דנח ומיטמר לצדיקיא ולתריצי ליבא חדווא׃ חדון צדיקיא במימרא דיי ואודון לדוכרן שום קודשיה׃ תושבחתא נבואה שבחו קדם יי שבח חדת ארום פרישן עבד פריקת ליה ימיניה ואדרע שכינת קודשיה׃ הודע יי פורקניה למיחמיהון דעממיא גלי צדקתיה׃ דכר טוביה וקושטיה לבית ישראל וחמון כל סייפי ארעא ית פורקנא דאלהנא׃ יבבו קדם יי כל יתבי ארעא בועו ושבחו וזמרו׃ זמרו קדם יי בכנרין בכנרין וקל זמרא׃ בחצוצרתא וקל שופרא יבבו קדם מלכא יי׃ יכלי ימא ומלייה תבל וכל דיירין עלה׃ נהרותא ימחון תופיא אידא בחדא טוריא ירננון׃ קדם יי ארום אתא למידן ארעא ידון תבל בצדקתא ועממיא בתירוצתא׃ יי מלך יזועון עממיא דיי שכינתיה שריא ביני כרוביא יזוע ארעא׃ יי בציון רבא ורמא הוא על כל עממיא׃ יהודון שמך רבא ודחילא קדישא הוא׃ ועושניה דמלכא דדינא רחים את אתקינת תריצותא דינא וצדקתא ביעקב את עבדת׃ שבחו קדם יי אלהנא וסגידו לבית מקדשיה קדיש הוא׃ משה ואהרן בכהנוי דמסרו נפשהון מטול עמא דיי ושמואל אמטולהון צלי קדם יי היך אבהת עלמא דצלו בשמיה מצלין קדם יי והוא ייי עני יתהון׃ בעמוד ענני יקרא ממליל עמהון נטרו פיקודתא סהידותיה וקיים דיהב להון׃

יבושו. ואז יבושו כל עובדי פסל שהיו מתהללים ומשתבחין עד עתה באלילי' והיו אומרי' כי הצלחתם היתה על ידי האלילי' שהיו עובדין אותם ועתה כשישפטם האל' ית' יראו וידעו כי אין ממש בהם ואין היכולת בלתי לה' לבדו. והפסל והאלילים הם צורות שעושים על תכונת צבא השמים ועובדים אותם׃ השתחוו לו כל אלהים. והם צבא השמים שהם כעבדים הם יודו וישתחוו לה' כי עשה משפט בעובדיהם. והשתחוו אינו ציווי אלא עבר במקום עתיד. או פי' כל אלהים כל עובדי אלהים אחרים. ועובדי שזכר עומד במקום שנים׃ שמעה׃ קול הצדיקים והרעמים ותשמח. ואמר העם יחילו לקולם וישראל ישמעו וישמחו כי ידעו כי אבני הברד והאש יורדים למשפט הרשעים. והם האומות הנאספים על ירושלם להלחם. וזכר ציון כי הוא ראש ממלכת ישראל. ועוד כי סמוך לה יהיה משפט הרשעים בעמק יהושפט. לפיכך זכר ג"כ בנות יהודה שהם ערי יהודה׃ כי אתה ה' עליון. אז יכירו כי אתה עליון ומאד עד לאין קצבה נעלית על כל אלהים. והם צבא השמים שהיו נעבדים עד עתה׃ אוהבי ה'. מעתה כל אוהב ה' ישנא כל איש רע ולא יהיה שום ספק בלבו שאין ה' רואה מעשה הרשעי' כי יראה כי האל' ית' לבדו שומר נפשות חסידיו שהצילם מיד הרשעים והוציאם מגלותם׃ אור זרוע לצדיק. בעולם הזה הוא זרוע לצדיקים׃ ולישרי לב שמחה. האור והשמחה ויקצרוהו לעתיד בימות המשיח׃ שמחו. אז ישמחו בו באמת כי יראו משפטיו הישרים. לזכר קדשו. הוא שמו׃

מזמור

שירו. כבר פירשנוהו׃ הושיעה לו ימינו. כמו שכתוב וירא כי אין איש וישתומם כי אין מפגיע ותושע לו זרועו׃ הודיע. חצי הפסוק האחרון פי' חצי הפסוק הראשון׃ זכר חסדו. החסד והאמונה שהיה לו עם בית ישראל להוציאם מן הגלות זכר אותם להם והוציאם לעיני כל. זהו וראו כל אפסי ארץ׃ הריעו לה' כל הארץ. אפי' האומות יש להם להריע ולשמוח בישועת ישראל. כי בישועתם תהיה תשועה לכל העולם שלא תהיה עוד מלחמה בעולם בין גוי לגוי׃ פצחו. פתחו שיר׃ זמרו. בכינור לבדו. וכן בכנור עם קול זמרה שהוא שירה בפה׃ בחצצרות. לפני המלך ה'. שיבאו לבית מקדשו להריע ולזמר ולשבח לפניו׃ ירעם. על דרך משל כמו שפירשנו׃ נהרות ימחאו. וכן זה הפסוק משל ימחאו כף יכו כף אל כף. כי כן דרך המרקדים והשמחים. כמו שכתוב ויכו כף ויאמרו יחי המלך׃ לפני ה'. בצדק ובמשרים יהיה משפטו ויתן הטוב לצדיקים והרע לרשעים׃

יהוה

מלך ירגזו. למעלה אמר ה' מלך תגל הארץ ואמר למעלה ה' מלך אף תכון תבל בל תמוט. והנה אמר ה' מלך ירגזו עמים. ותנוט הארץ. ואמת הוא הכל. כי ירגזו עמים ותנוט הארץ במפלת גוג ומגוג. ואח"כ תגל הארץ ותכון תבל בל תמוט. כי לא תהיה עוד בעולם. ואמר יושב הכרובים כי אז יהיה יושב הכרובים שיחזיר שכינתו לציון בבית המקדש׃ ה' בציון גדול. אז יהיה בציון גדול כי שם יתגדל על כל העמים בעשותו משפט ברשעים. ובדרש ה' בציון גדול כשיחזור שכינתו לציון אותה שעה הוא גדול׃ יודו שמך. אז יודו כל העמים שמך כי גדול ונורא הוא׃ ועוז מלך. אז יראה עוזו ושהוא מלך על הכל ואז יכירו כי הוא אוהב המשפט וכי אתה כוננת הכל במשרים. ואתה הוא שעשית המשפט ביעקב בהגלותך אותם בין העמים. ואתה הוא שעשית הצדקה ביעקב בהוציאך אותם מהגלות. ויש מפרשי' הפסוק על משפטי התורה שנתן ליעקב כי כולם מישרי'. ואז יודו בו כל העמים׃ רוממו ה' אלהינו. יאמר כנגד כל ישראל וכנגד כל העמים רוממו ה' אלהינו בפיכם׃ והשתחוו להדום רגליו׃ שהוא בית המקדש. כי הוא קדוש ושמו קדוש. כי תראו הנביאים הראשונים שהיו קדושים שהיו בהשתחוותם לפניו והתפללם אליו היה עונה אותם. וזהו שאמר׃ משה ואהרן בכהניו. משה ואהרן שהיו הכהנים הגדולים בכהניו. וכן שמואל שהיה הגדול בנביאים שהיו בזמנו. שהנביאים הם קוראי שמו. ואלה בכל עת שהיו קוראים אל ה' היה עונה אותם. וזכר שמואל לפי שהיה מתמשפחת משה ואהרן. ונביא כמו הם. ואפשר שהיה גדול בנבואה משאר הנביאים אחר משה. וכן אמר אם יעמוד משה ושמואל לפני. ובדרש אתה מוצא מה שכתוב במשה כתיב בשמואל. זה לוי וזה לוי. זה אמ' שירה וזה אמר שירה. זה מלך על כל ישרא' ויהודה. וזה מלך על כל ישרא' ויהודה. זה מלך ארבעים שנה וזה מלך ארבעים שנה. זה עשה מלחמות וזה עשה מלחמות. זה הרג מלכים וזה הרג מלכים. זה בנה מזבחות וזה בנה מזבחות. זה הקריב וזה הקריב. זה בקריאה ויקרא ה' אל משה. וזה בקריאה ויקרא ה' אל שמואל. ומה שאמר בכהניו. כי גם משה כהן היה והוא שמש בכהונה תחלה שימש שבעת ימי המלואים. ובדרש רבי יוחנן בשם רבי יוסי בר' ברכיה בשם רבי יהושע בן קרחה אומר כל ארבעי' שנה שהיו ישראל במדבר לא נמנע משה מלשמש בכהונה גדולה. דכתיב משה ואהרן בכהניו. א"ר ברכיה בשם רבי יהושע מקרא מלא הוא ובני עמרם אהרן ומשה. ויבדל אהרן וגו'. ומשה איש האלהים בניו יקראו על שבט הלוי. משמע שהוא נקרא כהן. אבל בניו יקראו על שבט הלוי׃ קוראים אל ה'. שאלף כחה. וכן חוטאים אל ה'׃ בעמוד ענן ידבר. טעמו על משה ואהרן. והגאון רב סעדיה פי' כי מהדברים שהם אות לנביא כי מה שרואה ושומע הוא מה' הוא שפעמים יהיה האות הזה ענן שיעמוד כנגד הנביא מתיחד לפניו וכל הרקיע אין בו ענן. כמו שנא' במשה ואהרן ושמואל בעמוד ענן ידבר אליהם. וכן אמר במדרש תנחומא בעמוד ענן ידבר אליהם אף עם שמואל דבר בעמוד ענן. וזהו שנאמר הים בזה הרואה ותאמרנה ים. תראה הענן קשור על פתחו. כדכתיב ויש אשר יהיה הענן׃ שמרו עדותיו וחק נתן למו. משה ואהרן שמרו העדות והחוקים שנתן להם שיאמרו אותם׃ לישראל שמרו אותם לאמר לישראל בלי תוספת וגרעון. ואין צריך לומר המצוה עליהם לבדם כמו שצוה למשה בשבעת ימי המלואים ומה שצוה לאהרן במשמרת הכהונה כמו שכתוב אתה ובניך אתך תשמרו את כהונתכם וגו'. וכן שמואל שמר עדותיו והורם לישראל והשיבם לדרך טובה כמו שכתוב ויעבדו את ה' לבדו׃ ה' אלהינו

יי אלהנא את עניית יתהון אלהא שביק הויתא לעמך אמטולהון ומתפרע על עובדיהון: שבחו קדם יי אלהנא וסגידו לטור בית מקדשיה ארום קדיש יי אלהנא: שבחא על קורבן תורתא יבבו קדם יי כל יתבי ארעא: פלחו קדם יי בחדוה איתו קדמוי בתושבחתא: אודיעו ארום יי הוא אלהים הוא עבד יתנא ודיליה אנחנא עמיה ועאן רעייתיה: עולו בתרעוי באורותא דרתוי בתושבחתא אודון קדמוי בריכו שמיה: ארום טב יי לעלם טוביה ועד דר ודר הימנותיה: על יד דוד תושבחתא אין חסדא את גמיל עמי אין דינא את עבד עמי על כולא אשבח קדמך יי אזמר: אמר אלהא אשכלינך באורח שלים אימתי תיעול לותי אמר דוד אתהלך בשלמות לבבי בגו בית אולפני: לא אשוי ללבי מלתא דרשיעא עבדי בישין ושטין מן פיקודיא סניתי לא ידבקון בי: ליבא טומקנא יעדי מני יצרא בישא לא ארע: דמשתעי לישן תליתאי על חבריה יתיה אמגר וילקי בצירעתא דאזיל בגסות עיינין עימיה לא אדור בעלמא: עיני בקשיטי ארעא למיתב במחיצת צדיקי דאזיל באורחא שלים הוא יקום עם שמשי: לא יתיב במצע בית מוקדשי עביד נכילו די ממלל שיקרין לית ליה רשו לאתכונא קבל עייני: לעלמא דאתי דאמתיל לנהור צפריא אמגר כל רשיעי ארעא לשיצאה מן ירושלם קרתא דיי כל עבדי שקר: צלותא על מסכינא ארום משתלהי וקדם יי יימר צלותיה: יי קביל צלותי ופגינותי לקדמך תיעול: לא תסליק שכינתך מני ביום עקתי אצלי לותי אודנך ביומא דאקרי סרהיב עני יתי: ארום

יהוה אלהינו אתה עניתם אל נשא היית להם ונקם על עלילותם: רוממו יהוה אלהינו והשתחוו להר קדשו כי קדוש יהוה אלהינו:

ק

מזמור לתודה הריעו ליהוה כל הארץ: עבדו את יהוה בשמחה באו לפניו ברננה: דעו כי יהוה הוא אלהים הוא עשנו ולא אנחנו עמו וצאן מרעיתו: באו שעריו בתודה ולו
חצרתיו בתהלה הודו לו ברכו שמו: כי טוב יהוה לעולם חסדו ועד דר ודר אמונתו:

ק א

לדוד מזמור חסד ומשפט אשירה לך יהוה אזמרה: אשכילה בדרך תמים מתי תבוא אלי אתהלך בתם לבבי בקרב ביתי: לא אשית לנגד עיני דבר בליעל עשה סטים שנאתי לא ידבק בי: לבב עקש יסור ממני רע לא אדע: מלושני בסתר רעהו אותו אצמית גבה עינים ורחב לבב אתו לא
אוכל: עיני בנאמני ארץ לשבת עמדי הלך בדרך תמים הוא ישרתני: באמני
לא ישב בקרב ביתי עשה רמיה דבר שקרים לא יכון לנגד עיני: לבקרים אצמית כל רשעי ארץ להכרית מעיר יהוה כל פעלי און:

ק ב

תפלה לעני כי יעטף ולפני יהוה ישפך שיחו: יהוה שמעה תפלתי ושועתי אליך תבוא: אל תסתר פניך ממני ביום צר לי הטה אלי אזנך ביום אקרא מהר ענני:

ה' אלהינו אתה עניתם. כשהיו מתפללים על ישראל. כמו שכתוב ויפלו על פניהם וכשאת לישראל בעבורם: להם. פירושו בעבורם: ונוקם על עלילותם. על העלילות שעשו להם קרח וכל עדתו: רוממו. כשתראו מה שהוא עושה לאוהביו: והשתחוו להר קדשו. הוא הר המוריה שבו בית המקדש. כי הוא קדוש ותקומו קדוש. ואמר ואת מקדשי תיראו. וכשייראו הבית לא יראו אלא מי שכינה על הבית ובחר בו. וכשישתחוו אל קיר הבית לא ישתחוו אלא למי שקדש הבית אלא ישימו מגמתם לזכור האל ולעורר הלב אליו:

מזמור לתודה הריעו לה' כל הארץ. פירושו שתודו לו החסד שעשה עמכם ואתם תאמרו הריעו לה' כל הארץ. שכל הארץ ישמחו לשמחתכם: עבדו את ה' בשמחה. שלא תהיה עבודתו למשא אלא בשמחה ובטוב לבב. ובדרש כתוב עבדו את ה' ביראה וכתוב עבדו את ה' בשמחה. אם ביראה איך בשמחה ואם בשמחה איך ביראה. א"ר אייבו בשעה שאתה מתפלל להקב"ה יהא לבך שמח שאתה מתפלל להקב"ה שאין כמוהו באלהים. יכול שלא ביראה ת"ל עבדו את ה' ביראה. א"ר אחא עבדו את ה' ביראה בעולם הזה אבל לעתיד לבא אחזה רעדה אכפי' ואתם תגילו ברעדה שאביא על אומו' העולם. הוי עבדו את ה' בשמחה: דעו כי ה' הוא האלהי'. עתה יש לכם לדעת כי ה' הוא האלהי' והוא יכול על כל העולם והוציא אתכם מהגלות בכבוד: הוא עשנו ולא אנחנו. הוא גדלנו ורוממנו. כמו אשר עשה את משה ואת אהרן. ולו אנחנו. שאנחנו נקראים בשמו עמו וצאן מרעיתו. והכתוב הוא ולא באלף. ופירושו שלא נוכל לומר כחנו ועוצם ידינו עשה לנו את החיל הזה. והגאון רב סעדיה פירש ולו אנחנו הפך ואני עשיתיכי: באו שעריו בתודה. בהודאה שתודו לו חסדו. ובדרש רבי יוחנן בשם רבי מנחם דמן גליא כל התפילו' בטלות לעתיד לבא וההודיה אינה בטלה. כל הקרבנות בטלים לעתיד לבא וקרבן תודה אינו בטל. ר"ל באומרו כי התפילות בטלות שלא יצטרכו לשאול צורכי העולם הזה. כי בטובה גדולה יהיו כל הימים. ואין להם אלא שבח והודאה לאל. וכן לא יהיו חוטאי' שיצטרכו לקרבן חטאת ואשם: הודו לו. כי לעולם חסדו. כל ימי עולם יהיה חסדו עמנו. וכן אמונתו היא ההבטחה שהבטיחנו בטובה לעתיד תהיה קיימת עד דור ודור. כלומר לכל הדורות לעולם:

לדוד מזמור חסד ומשפט אשירה לך ה' אזמרה. ספר דוד בזה המזמור משפטי מלכותו באיזה דרך הוא מתנהג עם ישראל. וספר גם כן מה הוא עושה בעתות הפנאי שלא יבואו לפניו בעלי ריב ויתבודד מבני אדם באותם השעות שהוא פנוי הוא מתעסק בלבו בדרך החכמה ומפנה לבו מעסקי העולם ומכין לבבו לקבל רוח הקדש. ואמר חסד ומשפט אשירה. על החסד והמשפט שאני עושה לישראל אשירה ואזמרה לך ואודה שמך שהמלכתני עליהם ונתת לי לב טוב למלוך עליהם במשפט ובצדקה. כמו שכתוב ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו. ובדרש חסד ומשפט אשירה. כי עמך החסד והמשפט. אם במשפט ויגבה ה' צבאות במשפט. אם בצדקה והאל הקדוש נקדש בצדקה. רבי הונא בשם רבי אחא אומר אם משפט אשירה. אם חסד אשירה ואזמרה לך ה'. ה' נתן ה' לקח בין נתן בין לקח יהי שם ה' מבורך. אף כאן בין חסד בין משפט לך ה' אזמרה: אשכילה בדרך תמים. אתן לבי להשכיל בדרך שהוא דרך תמים ואצפה מתי תבא אלי. כלומר תבוא אלי ברוח הקדש: אתהלך בתום לבבי בקרב ביתי. כאדם הנותן כל לבו לחשב בדבר והולך בביתו אחת הנה ואחת הנה. וכן אמר באלישע וילך בבית אחת הנה ואחת הנה: לא אשית לנגד עיני. ר"ל במחשבתי כי מחשבתו זכה בחכמה וברוח הקדש. ואמר לנגד עיני כי כח הציור בשני חללי המוח המוקדמים שהם כנגד העינים: עשה סטים שנאתי. מעשה אנשים סטים שנאתי. לפיכך אל ידבק בי אפי' במחשבה דבר בליעל ומעשה סטים לפי שאני שונא הסטים והרשעים וג"כ מעשיהם. וסטים מגזרת כי תשטה אשתו. ואלת עשה מקור במקום שם כמו מעשה: לבב עקש. מי שלבו עקש יסור ממני. כי לא יהיה לעולם בחברתי: רע לא אדע. איש רע לא אדע אותו. כלומר לא יהיה ממיודעי והקרובים אלי: מלשני בסתר. היו"ד נוספת כיו"ד המגביהי לשבת. והמלה מבניין פעל מרובע מלושן בשקל מפועל. וכן מי שהיה מלשין רעהו לפני בסתר לאמר כך וכך עשה לחייבו במשפטי המלוכה אותו אצמית. כלומר הייתי גוער בו וכורת אותו מלפני שלא יראה עוד פני. הפך שאר המלכים שמקרבים האנשים המלשינים להם כדי להעניש המולשנים בממונם. אבל אני לא הייתי עושה כן. אלא הייתי שונא המלשין ולא הייתי מעניש אדם שלא בעדים. וזה שהיה מלשין את רעהו בסתר הייתי מצמית אותו מלפני כי אני מחזיק זה המלשין כשקרן. וגם אני מחזיק זה המלשין שקרן כי אפילו אומ' אמת הוא חוטא על שמעיד בו יחידי. וכן מנו אותו רבותינו ז"ל מהשלשה דברי' שהקב"ה שונאן. הרואה דבר עבירה בחבירו ומעיד בו יחידי: גבה עינים ורחב לבב. וכן אמ' שלמה רום עיני' ורחב לב. והוא גוי שעיניו רמות וגבוהו' להסתכל בתאו' העולם ולבו רחב בהם. כלומ' ירחיב להם מקום בלבו וחושב בהם. ואחר שעיניו ולבו בהם הוא רץ אחריהם. וכן אמר הכתוב ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם. וכן אחז"ל עינא ולבא תרין סרסורי דחטאה. ואמר אותו לא אוכל. ר"ל לא אוכל ראותו או לא אוכל שאתו: עיני בנאמני ארץ. אמר כי הרשעי' ירחיק מביתו ומישיבתו אבל נאמני ארץ עיני בהם להביאם אל מקומי שיהיו עמי ואי זה המקום שיהיו שם. לפיכך אמר בנאמני ארץ. ואושיבם אצלי. גם לשרותי ולעבדתי איני לוקח אלא הטובים: לא ישב. בשום מינוי ופקידות לא ישב בביתי מי שהוא עושה רמיה. וכן דובר שקרים לא יכון לנגד עיני. כלומר לא אוכל לראותו כל שכן שלא יהיה מיושבי ביתי: לבקרים אצמית. יום ויום תמיד. כמו חדשים לבקרים: אצמית כל רשעי ארץ. בכל מקום שהם. כ"ש שאכרית אותם מעיר ה'. והיא ירושלם:

תפלה לעני כי יעטוף ולפני ה' ישפוך שיחו. המזמור הזה נאמר על לשון בני הגלות כאילו כל אחד מבני הגלות תהיה תפילתו בלשון הנאמר במזמור. ואמר כי יעטוף. כי המתפלל מתוך צרה גדולה כופף עצמו כאילו מתעטף קתנו בקבתו: ה' שמעה תפלתי. בדרש אל תתן אכשוניא שלי בתיבה אלא תעלה ותעשה פירות. פירוש אכשוניא ריב. כלומר ריבי יהיה גלוי לפניך ושמעה אותו וריבה ריבי: אל תסתר פניך. כבר אמרת והסתרתי פני מהם והיה לאכול. והנה נתקיימה בנו אותה קללה. אל תסתר עוד פניך. זהו שאמר מהר ענני: כי כלו

כי כלו בעשן ימי ועצמותי כמוקד נחרו: הוכה כעשב ויבש לבי כי
שכחתי מאכל לחמי: מקול אנחתי דבקה עצמי לבשרי: דמיתי
נודד לקאת מדבר הייתי ככוס חרבות: שקדתי ואהיה כצפור בודד על
אויבי גג: כל היום חרפוני איבי מהוללי בי נשבעו: כי אפר כלחם אכלתי
ושקוי בבכי מסכתי: מפני זעמך וקצפך כי נשאתני ותשליכני:
ימי כצל נטוי ואני כעשב איבש: ואתה יהוה לעולם תשב וזכרך לדר
ודר: אתה תקום תרחם ציון כי עת לחננה כי בא מועד: כי רצו
עבדיך את אבניה ואת עפרה יחננו: וייראו גוים את שם יהוה וכל
מלכי הארץ את כבודך: כי בנה יהוה ציון נראה בכבודו: פנה אל
תפלת הערער ולא בזה את תפלתם: תכתב זאת לדור אחרון ועם
נברא יהלל יה: כי השקיף ממרום קדשו יהוה משמים אל ארץ הביט:
לשמע אנקת אסיר לפתח בני תמותה: לספר בציון שם יהוה ותהלתו
בירושלם: בהקבץ עמים יחדו וממלכות לעבד את יהוה: ענה בדרך
כחי כחו קצר ימי: אמר אלי אל תעלני בחצי ימי בדור דורים שנותיך:

ארום אישתיציאו היך תננא יומי ואיברי היך תפיא חררן: לקא היך
עסבא ליבי ארום איתנשיתי אורית אולפני: מן קל תנחתי אידבק
גרמי לבסרי: אידמית לקקתא דמדברא הוית היך קיפופא די כארעא
נגובתא: שקדית כל ליליא והויתי היך ציפר דפרח ונייד בלחודית
על איגרא: כל יומא יחסדון לי בעלי דבבי מתלעבי במימרי קיימי
מנן: ארום אפרא היך מזונא סעדית ושקיותי בבכותא מזגית: מן
קדם רוגזך וקיצפך ארום נטלתני וטלקתני: יומי היך טולא דיצלי
ואנא היך עסבא איבש: ואת ייי מדורך לעלם בשמיא מתיב ודכרנך
לדר ודר: את תקום תרחם ציון ארום עידן למיחוס עלה ארום אתא
זימנא: ארום רעו עבדך ית אבנהא וית עפרהא יחסיון: וידחלון
עמיא ית שמא דייי וכל מלכיא דארעא ית יקרך: ארום איתבני
במימרא דייי קרתא דציון אתגלי ביקרא: אתפני לות צלותיה
דמצתדייאן ולא בסרית צלותיהון: תתכתיב צלותא דא לדר בתראי
ועמא דעתיד לאיתבראה ישבחיניה: ארום אודיק משמי מרומא
דקודשיה ייי מן שמיא לארעא אסתכל: למשמע אניקותא דאסיריא
למשרי בניא דמסירין למיתותא: למשתעי בציון שמא דייי ותושבחתיה בירושלם: באיתכנשות עמין כחדא ומלכוותא למיפלח קדם ייי: איסתגיף מן טורחת
דאורחת גלותא חילי איתקצרין יומי: אימר קדם אלהי לא תסלקינני מן עלמא בפלגות יומי אחייתי לעלמא דאתי מטול די בדרי דריא שנתך: מן שירויא

כי כלו בעשן ימי· כמו הדבר הנשרף שהוא כלה בעשן והולך לכליון ואבדון כן ימי היו ברעה· וכאילו כלו בעשן. וכן אמר כלו בעשן כלו: כמוקד· המקום
שדולקין בו האש תמיד יקרא מוקד. והוא נחר ונשרף כן עצמותי נחרו: הוכה כעשב· כתוב בוי״ו עם הדגש. והדומים לו כתבנו בספר מכלול. ואמר הוכה
בעשב. כלומר כמו ששמש מכה העשב הרטוב עד שייבש כן יבש לבי· ולמה: כי שכחתי מאכל לחמי. כלומר מרוב הצרה אני שוכח המאכל· וידוע
בחכמת התולדת· כי חיי הגוף הם תלוים בלב והלב הוא החום היסודי: וממנו יתפשט לכל הגוף· והמוח קר ולח ובקרירותו ובלחותו מיושב ומייסר חמימו״
הלב החזק והיובש אשר בו· והנה לולי המאכל היה החמימות אשר בגוף עם האויר המקיף אותו מבחוץ מייבש הלחות אשר בגוף. והמאכל והמשתה ישיב
לגוף הרטיבות אשר אבד ממנו בחמימותו ובאויר המקיף אותו. והנה אם לא יאכל ייבש הלב וימות· וכן אמר יבש כחרש כחי. ואמר ולעפר מות תשפתני.
הנה עם היובש יהיה המות: מקול אנחתי· ידוע כי האנחה והדאגה הלב מכחשת הבשר· וכאשר תהיה עמה הצעקה כל שכן שיכחש הבשר לגמרי עד שידבק
העצם לעור. וכן כתוב כפר עורם על עצמם יבש היה כעץ· וקורא העור בשר לפי שעור האדם הוא הבשר שאינו כפשט מהבשר כעור הבהמה. לפיכך יזכור
הבשר במקום העור· וכן יזכור העור במקום הבשר· יאכל בדי עורו: דמית לקאת מדבר. הקאת הוא הקיק הנזכר במשנה. ולא בשמן קיק. והוא עוף
מדברי וקולו כקול בכי. לפיכך אמר דימיתי לקאת מדבר. ר״ל לקולו· וכן ככוס חרבות שהוא עוף השוכן במקומות החרבים וקולו כקול בכי. או פירושו אני
חושב בעצמי כאלו אני מדבר עם העופות ששוכנים במדבר שאין שם ישוב בני אדם: שקדתי· השקידה הוא ענין התעסקות וההתמדה על
הדבר· כמו שוא שקד שומר· כנמר שוקד על עריהם. לשקוד על דלתותי. וכן פי׳ הפסוק שקדתי בגלות אילך ואילך ובכל מקום אני מוצא עצמי יחיד בין עם
נכרי. כמו הצפור הנפרד מחביריו והוא לבדו על גג הבית ואינו נכנס בתוך הבית כי יתפשוהו. כן אני בגלות כאילו אני יושב על גג הבית. אף על פי שאני
יושב בבית כיון שאינני בארצי: כל היום חרפוני. באורך הגלות: מהוללי· שאומרים עלי דברי הוללות ולעג עד שישובו מהוללים ומתגעים עלי: בי
נשבעו· על דרך והנחתם שמכם לשבועה לבחירי· יתנך ה׳ אותך לאלה ולשבועה· אומרים אהיה כמו היהודי אם אעשה כך וכך: כלחם אכלתי· דרך
משל· כי לחמו בפיו דומה לו לאפר· על דרך ויגרס בחצץ שיני הכפישני באפר: ושקוי· בתנועת השו״א· והוא במקום למ״ד הפעל· יאכל שמני ושקויי הוי״ו כחה
והוא למשך והי״וד נעה והיא במקום למ״ד הפעל. ושיקוי כולל כל מיני משקה כמו היין החלב והמים· כלומר כל מה שאני שותה הוא מסוך במי עוני כמו היין
המסוך במים: מסכתי· כמו מזגתי. וכן מסכה יינה: מפני זעמך· כי לולי זעמך וקצפך עלי לא הייתי אני נמסר ביד אויב זה כמה: כי נשאתני ותשליכני.
כי הרוצה להפיל דבר בארץ נושא אותו למעלה ומפיל אותו בחזקה. וכן השליך משמים ארץ. כי כל מה שמגביה אותו היא המפלה יותר חזקה: ימי כצל נטוי·
אמר נטוי שהוא פעול כאילו השמש נוטה הצל בסורו מעל הארץ. כי בסור השמש יהיה הצל· ועל דרך הזה בא ממנו גם כן כפעל· כי ינטו צללי ערב. ואמר
ימי חלפו במהרה. בצרת הגלות כמו הצל החולף במהרה ואצפה הגאולה ולא אראנה: ואני כעשב איבש. כלומר ימי חלפו במהרה ובעודי בחיי אני יבש כמו
העשב שתיבש להותו במהרה: ואתה ה׳. נוהה כל אחד מבני הגלות אשר קצרו ימיו נוהה על קצור ימיו ואומר אולי אם יאריך ימים יראה הגאולה· וכן
בכל דור ודור· לפיכך אמר: ואתה ה׳ לעולם. אעפ״ שאני הולך למות אתה תשב לעולם ותראה הגאולה לאותם שיהיו באותו הדור ותרחם ציון בימיהם:
וזכרך לדור ודור. בכל דור ודור יכירו שמך ויתפללו לך להראותם הגאולה· ובדרש וזכרך לדור ודור כשם ששמך קיים לעד כך תהיה שבועתך קיימת· ואתה
אמרת כן כשבעתי מקצוף עליך ומגער בך. אם כן אתה תקום תרחם ציון. ובפסוק הזה טעות במקצת הספרים שכתוב במקום וזכרך כסאך· וכן טעה בו
החכם רבי אב״ע שפירש כסאך· והטעות הוא בין פסוק זה ובין פסוק של קינות הדומה לו. כי אותו של קינות הוא אתה כסאך· וסימן איכה· ושל תילים ואתה
וזכרך וסימן ויו זין: אתה תקום· כאדם שקם ממקומו ומתעורר על המעשה· וכן עתה אקום יאמר ה׳: תרחם ציון· שהיתה חרבה ושממה זה כמה שנים:
ידענו שתרחם אותה ותבנה אותה ותרבה אותה: כי עת לחננה· כי עת יבא שתחנן אותה אעפ״ שקצפת עליה כמה: כי בא מועד. כי לגאולה מועד וזמן
קבוע· וכשתהיה העת שתחנן אותה יאמרו בא מועד הגאולה שלא היינו יודעים אותו עד עתה. ומלת לחננה מקור מן הדגוש ומשפטו לחננה. ובא בפתח קטון
תחת פתח גדול. כמו במלת פן אכלך בדרך שמשפטו אכלך· והוקלו כמו רבים מן הדגוש: כי רצו· בהיותם בגלות הם מתאוים לבנין אבניה: ועפרה
יחננו· על דרך משל· כמו שמחונן אדם את הדבר הנאהב. ויש מפרשים ירצו ויאהבו אבניה ועפרה להקים את בניינה· והחכם הכוזרי פי׳ אתה תקום מתי
פירכה. כלומר כי ירושלם תבנה כשיכספו ישראל לה· תכלית הכוסף עד שיחננו אבניה ועפרה: וייראו. ואז ייראו גוים את שם ה׳: וכל מלכי ארץ את כבודך·
השוכן בציון: כי בנה. אז אחר שיבנה ציון ויהיה נראה בה בכבודו אז ייראו את שם ה׳ ויאמרו: פנה אל תפלת הערער· ישראל שהיה בגלות כערער
בערבה. וערער הוא עץ הגדל במדבר: ולא בזה את תפלתם. כמו שהיו חושבים האומות: תכתב זאת· ואז יאמרו תכתב זאת הישועה בעבור דור שיהיה
אחר זה הדור שבימיהם תהיה התשועה והדור הבא אחר זה הדור שלא ראו כפלאות התשועה שנבראו אח״כ יראו התשועה כתובה באיזה ענין היתה ובכמה
כפלאות ויהללו הא״ל על כפלאות שעשה לאבותיהם· זהו ועם נברא יהלל יה: כי השקיף ממרום· השקיף והביט משמים אל ארץ בעוני עמו· על דרך כי רם
ה׳ ושפל יראה: לשמוע· ישראל שהיה בגלות אסיר והיו בני תמותה. כלומר קרובים למות מרוב צרתם והאל ית׳ שמע אנקתם ופתחם ממאסרם: אסיר. קל
ויש דגושין: לספר בציון· הוציאם מהגלות שיספרו שמו ותהילתו בציון· והפסוק כפול בעניין במלות שונות: בהקבץ עמים· כמו שכתוב· ונלוו גוים
רבים אל ה׳. ואמר לקרוא כולם בשם ה׳ ולעבדו שכם אחד: ענה בדרך כחי· עתה שב לדברי בני הגלות מזה שאמר למעלה ימיו כצל נטוי שמתאוה כל אחד
מבני הגלות לראות הישועה ומפחד שימות בקוצר ימים ולא יראה הישועה· ואמר ענה בדרך כחי· האויב ענה כחי בדרך· כי מפני צרת הגלות והאדונים
קשים ישא אדם במקומות הגלות ממקום למקום אולי תיטיב לו ישיבתו במקום אחר ויטריח עצמו בדרכים ללכת ממקום למקום. וטורח הדרך הוא ענוי כח
וקוצר ימים. וזה סבב לי האויב בגלות. ואני מפחד שאמות בקוצר ימים מפני ענוי הכח ולא אראה הגאולה ומתפלל לאל ואומר שלא ימיתהו בחצי ימיו. וזהו
שאמר: אומר אלי· לפיכך אני אומר לך וצועק ומתפלל אליך אלי אל תעלני בחצי ימי. אולי אזכה לראות הגאולה. ופי׳ אל תעלני· אל תכריתני. כמו כעלות
גדיש בעתו· ותעל שכבת הטל· והחכם רבי אברהם ב״ע פירשו כמשמעו· ואמר זה על עלות הנשמה בהפרדה מן הגוף· כמו והרוח תשוב אל האלהים אשר
נתנה· וכן אמר העולה היא למעלה: בדור דורים שנותיך. כמו שאמר למעלה ואתה ה׳ לעולם תשב· ופירושו כמו שפירשנו: לפנים

מן שירויא דאיתבריאת בריתא ארעא יסדתא ועובדי ידך שמיא:
הינון יהובדון ואת תקום וכולהון היך לבושא יתבלין היך איצטלא
תחליפינון ויתחלפן: ואת הוא די בריתינון ושנתך לא משתלמן:
בני עבדך ישרון ארעא וזרעיתהון קדמך יתקנון:
על יד דוד איתאמר בנבואה בריכי נפשי ית שמא דיי וכל בני גווית
שמא דקודשיה: בריכי נפשי ית שמא דיי ולא תתנשיית כל חיסודוי
דעבד לאימך תדיין באתר בוונתא: דשביק לכל עויכי דמסי לכל
מרעייכי: דפריק מגהנם חייכי דאכליל יתייכי חסדא ורחמי: דמסבע
בטובא יומי סיבותייכי ולעלמא דאתי תתחדת היך נשרא רכולאתה
טליותייכי: עביד צידקתא יי ודינין לכל טלומין: גלי אורחתיה
למשה לבני ישראל עובדוי: רחמנא וחננא יי מרחיק רגז ומסגי
למעבד טבון וקשוט: לא לעלמין יכצי ולא לעלם יכטור דבבו: לא כחובנא עבד לנא ולא כעויתנא שלים לנא: ארום

לפנים הארץ יסדת ומעשה ידיך שמים: המה יאבדו ואתה תעמד
וכלם כבגד יבלו כלבוש תחליפם ויחלפו: ואתה הוא ושנותיך לא
יתמו: בני עבדיך ישכנו וזרעם לפניך יכון: ק ג ישכנו
לדוד ברכי נפשי את יהוה וכל קרבי את שם
קדשו: ברכי נפשי את יהוה ואל תשכחי כל גמוליו: הסלח לכל
עונכי הרפא לכל תחלואיכי: הגואל משחת חייכי המעטרכי חסד עוניכי
ורחמים: המשביע בטוב עדיך תתחדש כנשר נעוריכי: עשה צדקות עשה
יהוה ומשפטים לכל עשוקים: יודיע דרכיו למשה לבני ישראל
עלילותיו: רחום וחנון יהוה ארך אפים ורב חסד: לא לנצח יריב
ולא לעולם יטור: לא כחטאינו עשה לנו ולא כעונתינו גמל עלינו:

לפנים הארץ יסדת. לפי שאמר בדור דורים שנותיך אמר כמו שאתה קיים לעולם בלא אחרית כן אתה ראשון בלי ראשית. ואתה הוא שעשית שמים וארץ. לא כדברי האומרים שהעולם קדמון. אבל הוא מחודש על ידך שאתה חדשתו. וכמו שאתה חדשתם כן תכלה אותם אם תרצה. כי בידך הכל. לפי אמר: המה יאבדו. יש מחכמי המחקר שאומרים כי יש לעולם קץ וזמן שיחזור העולם לתוהו ובוהו ולאין דבר כמו שהיה. ויש ביניהם מחלוקת בזמן עמידת העולם כמה הוא. ויש מהם אומרים כי לעולם אין קץ ותכלה אעפ״י שהיה לו ראשית. ולדעת אלו יהיה פי׳ הפסוק המה יאבדו. אם תרצה כמו שפירשנו הם יאבדו ואתה קיים לעולם: וכולם כבגד יבלו. כלבוש שפושט אדם זה ומחליפו באחר כן תחליפם ותפשם אם תרצה. כלו׳ יאבדו אם תרצה. או תחליפם באחרים אם תרצה. ואין מהם ממרה את פיך. ויש אומרי׳ כי המה יאבדו על הפרטים אבל הכללים עומדים עליו לעד לעולם לא יאבדו: ואתה הוא. בין יאבדו מעמיך או לא יאבדו ואתה הוא לבדך אין זולתך ארון. ושנותיך לא יתמו: בני עבדיך ישכנו. הם ישכנו לעולם בארצם אחר שישובו בימי הגאולה לא יגלו ממנה עוד הם ובניהם עד עולם. זהו וזרעם לפניך יכון. וטעם לפניך שיעבדו את ה׳ כל הימים.

לדוד ברכי נפשי את יהוה וכל קרבי את שם קדשו. גם זה המזמור על לשון בני הגלות: וכל חכם וחסיד בהם נותן שבח והודאה לאל ית׳ על הטובה שעושה עמו בגלות ומיחל עוד הגאולה. ואמר כנגד נפש החכמה ברכי נפשי את ה׳ וכל קרבי את שם קדשו. ופי׳ וכל קרבי ברכו את שם קדשו. ופירוש קרבי הכליות והלב שהם בקרבים. או אמר קרבי על הגוף. והוא על דרך משל. כמו כל עצמותי תאמרנה ה׳ מי כמוך. וכתב החכם ר׳ אברהם בע״ז הזכיר שם העצם הנכבד עם הנפש שהיא הנכבד. כי היא כבוד הגוף. כי זולתה איננו נחשב למאומה. על כן הזכיר בגלוי שם העצם עם הנפש ושם קדשו עם הגוף. כי כן כתוב וכל קרבי את שם קדשו ולא הזכיר עם הקרבים שם העצם בגלוי רק בהעלם. ולפי דעתי שאין צריך לכל זה. כי כן דרך המקרא לכפול הענין במלות שונות. וכן זה ה׳ ושם קדשו. ומה שאמר החכם בפסוק כל עצמותי תאמרנה ה׳ מי כמוך. ובדרש עשרה דברים יש באדם הקנה לקול. הושט למזון. הכבד לכעוס. הריאה לשתו׳. פי׳ שהיא שואבת מתוכי המשקים. המרה לקנאה. הקיבה לשינה. המסס טוחן. הטחול לשחוק. הכליות יועצות. הלב גומר. לפיכך דוד מקלס ואומר אודך על כי נוראות נפלאתי. לכך נאמר ברכי נפשי את ה׳ וכל קרבי את שם קדשו. דבר אחר ברכי נפשי את ה׳ למה מקלס בנפש. רבנן אמרי מה הנפש ממלאה את הגוף כך הקב״ה ממלא את כל העולם כולו. תבא לפניך הנפש שממלאה את הגוף ותשבח להקב״ה שהוא ממלא את העולם. ומה הנפש סובלת את כל הגוף כך הקב״ה סובל את כל העולם כולו תבא הנפש וכו׳. ומה הנפש יחידה בגוף כך הקב״ה יחיד בעולמו. תבא הנפש וכו׳. ומה הנפש מכלה את הגוף כך הקב״ה מכלה את כל העולם. תבא הנפש וכו׳. ומה הנפש לא אוכלת ולא שותה כך הקב״ה אינו אוכל ואינו שותה: תבא הנפש וכו׳. ומה נפש טהורה שהיא מלמעלה כך הקב״ה טהור והוא מלמעלה. תבא הנפש וכו׳. ומה נפש רואה ואינה נראית. כך הקב״ה רואה ואינו נראה: תבא הנפש וכו׳. ומה הנפש אין אדם יודע מקומה כך הקב״ה אין אדם יודע מקומו שאפי׳ חיות הקדש שטוענין כסא הכבוד אינן יודעות מקומו. אבל מה הם אומרות ברוך כבוד ה׳ ממקומו. ר׳ב״ל אומר חמשה פעמים בתורה כתוב ברכי נפשי את ה׳ והם בין זה המזמור והבא אחריו והם כנגד חמשה חומשי תורה. ר׳ יוחנן אומר ה׳ פעמים כתו׳ כאן ברכי נפשי את ה׳ והם בין זה המזמור ובין הבא אחריו. והם כנגד חמשה עולמות. אחד כשהיה דר במעי אמו. ואחד כשיצא לאויר העולם. ואחד כשהולך לכאן ולכאן. ואחד כשנסתלק מן העולם. ואחד לעתיד לבא כשתחזור הנפש אל הגוף. זהו יתמו חטאים מן הארץ ורשעים עוד אינם ברכי נפשי את ה׳. ועוד פרשנוהו בענין אחר כמו שכתוב במסכת ברכות. ברכי נפשי אמר בתחילה ברכי אותו לפי גדולתו ולפי קדושתו. ועוד ברכי אותו על הטובות שעשה עמך. ואל תשכחי כל גמוליו. הטובות שגמלך. ובדרש ואל תשכחי כל גמוליו. אר״ אבא בר כהנא אם יטול אדם פורכין ויתן פיה למטה המעות נופלו׳ והאשה הזאת פיה למטה ומהלכת על שתים והולד שמור בתוך מעיה: הסולח לכל עונכיכי. הי״וד נוספת. והוא כמו עונך. וכן האחרים הכתובים במזמור. וכן בתוככי ירושלם. והיודין האלה נוספות לנחות הלשון. וזה מן הטובו׳ הגדולות שעושה עמך שהוא סולח לעוניך. והפסוק הוא כפול בענין במלות שונו׳. כי תחלואיכי הם תחלואי הנפש והם העונו׳. ובא כדרך רפאה נפשי כי חטאתי לך. ויש מפרשי׳ אותו על תחלואי הגוף. כי הנפש מעונה בעינוי הגוף אעפ״י שלא ישיגנה חולי גופני. ובאומרו לכל ר״ל לרוב. וכן וכל טוב אדוניו בידו. וכל הארץ באו מצרימה. והדומי׳ להם. כי הקב״ה עושה חסד עם האדם שאינו מעניטו על כל עונותיו אלא על המעט מהם. כמו שכתוב נושא עון ועובר על פשע: הגואל משחת. פעמים אדם עושה עון שמתחייב בו מיתה או אבדון נפשו לעולם הבא. והקב״ה גואלו על ידי תשובה שמתחרט ושב לפני האל ית׳. או מוכיחו בתחלואים לפדיון נפשו. וזהו חסד ורחמים שעושה עמו ומעטרו בהם: המשביע בטוב עדייך. עדייך כמו פיך. וכן עדיו לבלום. ואמר זה כנגד החולה. כי החולה ימאס כל מאכל. כמו שכתוב וזהמתו חיתו לחם. ונפשו מאכל תאוה. והנה האל ית׳ עושה חסד גדול עם האדם שנותן לו התחלואים לכפרת עונותיו. ורופא אותו מן החולי. וזהו שאמר המשביע בטוב עדיך. הפה שהוא מואס המאכל הוא משביע אותו בטוב עם הבריאות. תתחדש כנשר נעוריכי. עם הבריאות מתחדש ומתחלף. כמו שכתוב רוטפש בשרו מנוער ישוב לימי עלומיו. ובאומרו כנשר אומרים כי הנשר מתחלף מעשר לעשר שנים. וכן כתוב יעלו אבר כנשרים. וכתב רבי סעדיה גאון כי הנשר יעוף על כל העופות ויעלה מאד על פני רקיע השמים ויקרב לחום האש היסודי ויפיל עצמו בים מרוב חום וימרט ויתחדש ויעלה אבר וישוב לימי עלומיו. וכן כל עשר שנים עד מאה. וכשיגיע למאה יעלה כמנהגו ויפול בים וימות שם. ומה שאמר תתחדש לשון נקבה טעמו על תולדת הנעורים שהיא הליחה והרטיבות. וכן אמר רוטפש בשרו מנוער פירושו רטוב ופש: עושה צדקות. לפי שזכר שרופא אותו מחוליו ועושה בזה צדקה עמו. אמר כי כן משפטו ודרכו עם ברואיו שעושה עמהם צדקות. וכן במה שבין אדם לחבירו מציל העשוק מיד העושק ומשלם לו רע תחת רע אשר עשה לחבירו. זהו ומשפטים לכל עשוקים. עושה משפטים בעושקי׳ בעבור העשוקים. ולמד לכל במקום בעבור. כלמד אמרי לי אחי הוא. ובאומרו לכל ר״ל מאיזה עם שיהיה העשוק: יודיע. כמו הודיע. כמו יעשו עגל בחורב. אז ישיר משה. אז יבנה יהושע. והדומים להם. ודרכיו הם מדותיו שמתנהג בהם עם ברואיו ושאל אותם ממנו משה באומרו הודיעני נא את דרכיך. והודיעם לו. כמו שכתוב ויעבור ה׳ על פניו ויקרא וגו׳. לבני ישראל עלילותיו. מעשיו. כי בהם התנהג עם ישראל במדבר. וכן מתנהג עמנו בגלות. ואלה הם קצת המדות: רחום וחנון וגו׳. ולא הזכירם כולם אלא דרכי הרחמים שהוא מתנהג עמנו בגלות: רחום. שהוא מרחם עלינו בגלות. ונותן אותנו לרחמים לפני שובינו ואינם מכלים אותנו. וחנון. שחונן אותנו בהזמנת מחיתינו: ארך אפים. שמאריך אפו ואינו מעניטנו בעת החטא אלא מאריך עלינו אולי נשוב בתשובה: ורב חסד. שמרבה בכל יום חסדו עמנו: לא לנצח. ואם הריב עמנו ונטר עונינו בתתו אותנו בגלות לא תהיה זאת המריבה והנטירה לנצח ולעולם כי ירחם עלינו ויעלנו מן הגלות: לא כחטאינו. כי בהגלות אותנו לא עשה עמנו כחטאינו. כי לפי חטאינו היינו חייבים כליה לא גלות לבד. וגם בכל יום ויום אינו עושה עמנו כפי עונותינו. והפסוק כפול בענין במלות שונות: כי כגבוה

כי כגבה שמים על הארץ גבר חסדו על יראיו: כרחק מזרח ממערב
הרחיק ממנו את פשעינו: כרחם אב על בנים רחם יהוה על יראיו:
כי הוא ידע יצרנו זכור כי עפר אנחנו: אנוש כחציר ימיו כציץ
השדה כן יציץ: כי רוח עברה בו ואיננו ולא יכירנו עוד מקומו:
וחסד יהוה מעולם ועד עולם על יראיו וצדקתו לבני בנים: לשמרי
בריתו ולזכרי פקדיו לעשותם: יהוה בשמים הכין כסאו ומלכותו
בכל משלה: ברכו יהוה מלאכיו גברי כח עשי דברו לשמע בקול גבורי
דברו: ברכו יהוה כל צבאיו משרתיו עשי רצונו: ברכו יהוה כל
מעשיו בכל מקמות ממשלתו ברכי נפשי את יהוה:

קד

ארום היך גביהין שמיא מעילוי ארעא הכדין גבר טוביה על דחלוי:
היך דרחיק מדינחא מן מערבא הכדין ארחיק מיננא ית סורחננא:
היך די רחים אבא על בניא הכדין רחים יי על דחלוי: ארום הוא ידע
יצרנא בישא דמחטי יתנא דכיר קדמוי ארום מן עפרא אנחנא: בר
נש היך עסבא יומי היך ניצא דחקלא הכדין ניץ: ארום זעפא תבת
ביה וליתוי ולא אישתמודעיה תוב אתריה: וחיסדא דיי מן עלמא
ועד עלמא דאתי על דחלוי וצדקתיה לבני בנין: לנטרי קיימיה
ולדכרי פיקודוי למעבדהון: יי בשמי מרומא אתקין כורסיה ומלכותיה
בכולא שלטא: בריכו שמא דיי מלאכוי דמתגברין בחילא עבדי מילוי
למשמע קל מילוליה: בריכו שמא דיי כל חילוי משומשנוי דעבדי
רעותיה: בריכו שמא דיי כל עובדוי בכל אתר שולטניה בריכי
נפשא ית שמא דיי: בריכי

כי כגבוה שמים. כמו כי גדול עד שמים חסדך. אינו יכול להגביהו ולהגדילו יותר למראה בני אדם. ואמר על יראיו. והם ישראל · כי כולם יראיו אעפ״ שחוטאים לפעמים מכל מקום הם יראים האל ומודים ממנו ואליו הם שבים: לא כשאר האומות שיראים אלהים אחרים: כרחוק מזרח ממערב. וזה כפלים מגבוה שמים על הארץ: הרחיק ממנו את פשעינו · וזהו גבורת חסדו שהרחיק כ״כ פשעינו ממנו. ואעפ״ שרבו הרחיקם המרחק הרב שיכול להיות בטובינו אליו ·· ואמר כרחוק מזרח ממערב ולא אמר כרחוק צפון מדרום לפי שממזרח למערב כולו יישוב ויכול אדם ללכת ממזרח למערב ואין אדם יכול ללכת מצפון לדרום מרוב הקור או מרוב החום. ובדרש אר׳ ירמיה לא ישוי בר נש שאמר ירחיק יתי מן החטא אלא ירחיק חטא מכאי הוי הרחיק ממנו את פשעינו: כרחם אב. כי אין רחמים גדולים כרחמי האב על הבן: כי הוא ידע · טעם למה שזכר הרחיק ממנו את פשעינו כי הוא ידע יצרינו · כמו שכתוב כי יצר לב האדם רע מנעוריו. והנה בטבע האדם שיחטא. כי תאוות הבהמיות קבועות בו · ואם לא יהיה גבור כובש את יצרו לא יוכל להמלט מן החטא. ואעפ״כ אין אדם שיוכל להמלט מן החטא או פעם או פעמים. וכן כתוב כי אין אדם צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא: זכור כי עפר אנחנו · הפסוק כפול בעניין במלות שונות ·· כי פי׳ זכור כמו ידע. כלומר זכור לפניו תמיד. ופי׳ עפר אנחנו כמו יצרינו · כי היצר הוא התאות הבהמיות והגופניות שהם עפר. כי באותם התאוות ידמה האדם לבהמה שהיא כולה מן העפר. אבל האדם יתרון בעבור הנשמה העליונה שהיא מגזרת המלאכים. ובעת שילך האדם בדרך הנשמה העליונה פניו פני אדם. ובעת שילך בדרך השפלות פניו פני אריה ופני שור ופני נשר. ודי בזה למשכיל. וזכר יסוד העפר אעפ״ שזכר בגוף ארבע יסודות לפי שהעצמו״ הם מוסדי הגוף · והם מיסוד העפר שהם קרות ויבשות כמו העפר · וכן כי עפר אתה ואל עפר תשוב: אנוש כחציר ימיו · ועוד כי ימיו קצרים וילך במהרה כמו העשב שייבש במהרה. ואלו היו ימיו ארוכים היה יכול להטיב דרכיו אם חטא בילדותו. אבל עתה אפי׳ אם יזקין לפי טבעו ויחל להיטיב מעשיו לא יספיק לו · כי ימות והנה הוא כציץ השדה שיציץ ויחלף במהרה: כי רוח עברה בו · הציץ תעבור בו הרוח ותיבשנו. כן האדם עתה יראו אותו ועתה יאמרו מת פלוני איננו. כלומר איננו בין החיים · ובדרש ואיננו · זה היצר שהוא הולך עמו ואינו בא עמו: ולא יכירנו עוד מקומו: מקומו שהיה בו בעודנו חי ולא יכירנו עוד: וחסד ה׳. אמר אעפ״ שגוף האדם יכלה חסד ה׳ לא יכלה · כי מעולם ועד העולם הוא על יראיו. אם נפרש הפסו׳ על שכר העולם הבא נפרשנו כך. כי אעפ״ שגוף האדם כלה אם הוא מיראי ה׳ יהיה חסד ה׳ עליו. ר״ל על נשמתו: מעולם ועד עולם. כלומר עד עולמי עד בלי הפסק · ואמר חסד לפי שזכר יראיו והם פחותים מאוהביו. והנה הטובה שיעשה עמהם לעולם יהיה חסד מאתו · כי החסד הוא יתרון הטובה. והנה הוא יעשה עמהם טובה יותר ממה שהיו ראויי · וכמו שישמור להם הטובה לעולם הבא כן ישמור להם בעולם הזה אחר מותם לבניהם אחריהם צדקתו. והוא שיומר · כי יגמול לבניהם באהבתם לפי מעשיהם · כי זהו שיומר מדותיו. והוא משלם עשרה מדות: ובאומרו לבני בנים איננו דוקא הדור השלישי אלא עד אלף דור. ולאוהביו יותר מיראיו. וכן אמר משה לאוהביו ולשומרי מצותיו לאלף דור · וכן לאלף דור איננו דוקא שהרי אמר לאלפים · ואם נפרש הפסוק על העולם הזה יהיה הפסוק כפול בעניין. ר״ל כי אחר שהאדם מת יהיה חסד ה׳ בשכר מעשיו הטובים לבניו אחריו עד עולם · וכן צדקתו לבני בנים. ובדרש החסד מעולם ועד עולם אבל הצדקה עד שלשה דורות לבני בנים. ר״ל כי האדם החסיד והוא שעושה יותר על מה שמצוה שומר לו הקב״ה חסדו לבניו אחריו מעולם ועד עולם. אבל אם הוא צדיק לבד שעושה מה שמצוה שומר לו הקב״ה צדקתו לבניו אחריו עד דור שלישי: לשומרי. אם הבנים שומרים בריתו וזוכרים פקודיו לעשותם · כלומר זוכרים אותם בפה ולומדים אותם כדי לעשותם · אבל תלמוד בלא מעשה לא יכשר. ואמר כי זוכר חסד האבות על הבנים שנוטלים שכרם ושכר אבותם כשהבנים טובים. וכן אמר בתורה ועושה חסד לאלפים לאוהבי ולשומרי מצותי. וגם כשהם טובים מטיב להם בזכות אבותם. כמו שכתוב וזכרתי להם ברית ראשונים. וכתב החכם ר׳א״ע לשומרי בריתו הם היראים. וזוכרי פקודיו לעשותם הם האוהבים שלעולם פקודיו לפניהם ובלבם לא ישכחו רגע אחד · ובדרש לשומרי בריתו אר״ תנחומא למה הדבר דומה לאלמנה שהיה לה בן כל הימי׳ שלא היה בנה נשאו׳ הבן נזקק לאמו כיון דנסבא איתתא אמרה ליה אימיה ידענא אנא דאית מזדקיק לי אלא האידנא כמה דהווית לי לית את יכיל אלא הוי דכיר לי ·· כך כל הימים שהיו ישראל במדבר והיה המן יורד להם והבאר עולה להם לשומרי בריתו שהיו זקוקים לאל והיו יכולים להיות שומרים את התורה ואין יגיעו׳ בה · אבל עכשיו שאדם צריך להזקק לפרנסתו ולזוכרי פקודיו: ה׳ בשמים. כמו המלך היושב על הכסא למעלה מהכל · ואם השמים כסאו הנה הכל השמים והארץ תחתיו וברשותו · זהו ומלכותו בכל משלה. ואחר שהכל מעשיו ותחת ממשלתו מעלה ומטה ברכוהו כולכם · לפיכך אמר ברכו. והחל בעליונים וכלה בתחתונים. ובדרש אר״ ברכיה אתה מוצא ארבעה גיותנין בעולם ארי ושור ונשר ואדם ·· בחיה אין גיותן מארי שהוא מתגאה על כל החיות. בבהמה אין גיותן מן השור. בעופות אין גיותן מן הנשר. ומי גיותן על הכל האדם שהוא שולט בכולם. שנאמר ורדו בדגת הים ובעוף השמים · מה עשה הקב״ה נתן ארבעה גיותנין בכסא הכבוד לומר שהוא מתגאה על כולן ·· שנ׳ כי גאה גאה ·· ותרגומו ארי איתגאי על כל גיותניא · הוי ומלכותו בכל משלה: ברכו ה׳ מלאכיו · שהם עליונים במדרגה על כל הנבראים · ומכחם יבא כח תנועת הגלגלים והכוכבי׳ לפיכך אמר גבורי כח עושי דברו: כי במצותיו ובדברו יעשו הכל. ואמר לשמוע כי הם עושים תמיד מה שצוה אותם ומזומנים לשמוע מה שיצוה. והחכם ר׳א״ע פירש כן · כי על ידם תבאנה הגזרות היורדות מן השמים כדבר סנחריב · ומשה אמר וישלח אליו מלאך. ואמר מלאך פניו הושיעם: גבורי כח · כי אין יכולת בנברא לעמוד לפניהם · והמלאך שבא על יעקב מצוה היה · וטעם לשמוע בקול דברו · כי אינם כבני אדם שיקוו מהשם שכר בעשותם. רק זהו שכרם ותענוגם ותפארתם לשמוע בקול דברו ·· ובדרש ברכו ה׳ מלאכיו · אם בעליונים הוא מדבר הרי כבר נאמר ברכו ה׳ כל צבאיו. אלא אינו מדבר אלא בתחתונים. ומניין שנקראו התחתונים מלאכים · שנאמר וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים · וכי מלאך היה והלא משה היה. מכאן אתה למד שנקראו הנביאים מלאכים · וכן הוא אומר ויען חגי מלאך ה׳ · רבי יהודה בר׳ סימון אומר ויעל מלאך ה׳ מן הגלגל זה פנחס. ורבנן אמרין ומראהו כמלאך האלהים נורא מאד. על כרחך אתה למד שהנביאים נקראו מלאכים: גבורי כח עושי דברו · לשמוע בקול דברו. שומעי דברו היה צריך לומר תחילה ואח״כ עושי אלא למי הוא אומר לישראל שעמדו בסיני והקדימו עשייה לשמיעה: ברכו ה׳ כל מעשיו: הם התחתונים. כי כולם מעשיו וממשלתו על כולם. והם ארבע יסודות והנהיים מהם. והם החיים והצמחים והדוממים שהם האבנים והעפר והמתכות: ומה שאמר בכל מקומות ממשלתו · לפי שנבראו מטה במקומות חלוקי היסוד׳ מהם ביבשה. ומהם בימים. ומהם באויר. ואח״כ אמר ברכי נפשי את ה׳. כי היא העליונה על כל התחתוני׳. והאדם בשכלו מושל עליהם · וכן אמר תמשילהו במעשה ידיך. והתחתונים אין בהם דעת לברך ולהלל אלא האדם הוא המברך האל עליהם לפי בריאותם ולפי מעשיהם. וכאילו הם מברכים · וכן או שיח לארץ ותורך ויספרו לך דגי הים ·· על זה הדרך · לפיכך התחיל המזמור בברכי נפשי וכלה בברכי נפשי · כי האדם בנפשו העליונה כולל הכל בחכמתו ומבין בעליונים ובתחתונים · ועליה לברך האל ית׳ על הכל:

ברכי

בריכי נפשי ית שמא דיי אלהי איתגדלתא לחדא שבחא
ושבהורא אלבישתא: דמיתעטף נהורא היך סרינא דמתח שמיא
היך יריעתא: דטליל היך בניינא דכשורי במיא אכדרווי דשוי על עננין
קלילין היך בכנפי נשרא: דעבד אזגדוי סרהובין היך רוחא שמשוי
תקיפין די באשא מצלהבא: די מיסד ארעא עלוי בסיסה דלא תזוע
לעלמי עלמין: תהומא כר בלבושא חפיתה ומבזעין על טוריא וקיימין
מיא: מן מזופיתך יערקון למיגד מן קל אכליתך יתבהלון למשפך:
יסלקון מן תהומא לטוריא ונחתין בבקעתא לאתר דנן דיסדתא להון
תחום שויתא לגללי ימא דילא יעיברון דילא יתובון למחפי ארעא:
די משלח מעייני בנהרותא ביני טוריא מהלכין: משקין כל חיות
ברא יתברון ערודיא צהותהון: עליהון צפרי שמיא ישרון מביני זאוויא יתנון קל זמר:

ברכי נפשי את יהוה יהוה אלהי גדלת מאד
הוד והדר לבשת: עטה אור כשלמה נוטה שמים כיריעה:
המקרה במים עליותיו השם עבים רכובו המהלך על כנפי רוח:
עשה מלאכיו רוחות משרתיו אש להט: יסד ארץ על מכוניה בל
תמוט עולם ועד: תהום כלבוש כסיתו על הרים יעמדו מים: מן
גערתך ינוסון מן קול רעמך יחפזון: יעלו הרים ירדו בקעות אל מקום
זה יסדת להם: גבול שמת בל יעברון בל ישבון לכסות הארץ:
המשלח מעינים בנחלים בין הרים יהלכון: ישקו כל חיתו שדי ישברו
פראים צמאם: עליהם עוף השמים ישכון מבין עפאים יתנו קול:

רמשקי

ברכי נפשי • זה המזמור ספר בו מעשה בראשית • וכי הכל עושה האל ית' בחכמה לתיקון הבריאות • ואמר ברכי נפשי • כי אין בתחתונים מי שידע לברך אלא נפש האדם המשכלת • ואמר גדלת מאד • שמעשיך אנו מבינים ומכירים כי גדלת מאד: הוד והדר לבשת • כשבראת הגלגלים תחילה והם כמו לבוש הדר לך. ומהדרתם יכיר אדם בטבעו עוצם הדרך וכבודך כי רב. כמו הלובש לבוש מלכות שיכיר האדם שאינו יודעו ממלבושו • כי הוא מלך. וכתב החכם ראב"ע רוב הודך והדרך ילאו עיני הנשמה החכמה לראות כבודך כאשר ימנע המלבוש לראות עצם הלובש. ובמדרש אר' אליעזר מהו מאד עד שלא בראת עולמך גדול היית • ומשבראת עולמך נתגדלת מאד: הוד והדר לבשת. בשר ודם אם הוא גבור אינו נאה ואם נאה אינו גבור אין בו שני דברים כאחד. אבל הקב"ה יש בו שני דברים ההוד וההדר. ועתיד ליתנם שניהם למלך המשיח • שנאמר הוד והדר תשוה עליו: עוטה אור כשלמה • החל באור כי הוא נברא תחילה אחר הגלגלים • וכן אמר בתורה תחילה יהי אור • ופי' עוטה כמו שפירשנו הוד והדר לבשת • או יהיה עוטה יוצא לשלישי • ופי' כמו מעטה • כלו' שהלבים העולם אורה כמו שעוטה האדם שמלתו: נוטה שמים כיריעה. זה אמר על הרקיע המבדיל והוא נקרא שמים. כמו שנאמר ויקרא אלהים לרקיע שמים. וזאת הבריאה היתה ביום שני. ולא נוכל לפרש כי על השמים העליונים אמר שהם תשעה הגלגלים • כי אותם נבראו קודם האור ביום הראשון. כי תחלה ברא האל ית' הגלגלי' והיסודות הארבעה וסבבו הגלגלים שתים עשרה שעות. כי עם תנועת סיבוב הגלגל נברא הזמן ובסוף שתים עשרה שעות אמר האל ית' יהי אור ויהיה אור שתים עשרה שעות. והנה ערב ובקר יום אחד: המקרה במים עליותיו • יש מפרשין כי רמז בזה על המים מעל לרקיע. ואין חכמי המחקר מודים בזה שיהיו מים מעל לרקיע • ופירשו בענין אחר המים אשר מעל לרקיע. ויש לפרש המקרה במים על העבים שהם עליות • והם כמו קרוי על הארץ • ואמר השם עבים רכובו • כפל ענין במלות שונות • ואמר רכובו כי במאמרו וברצונו העבים רצים ושבים • כמו הבהמה שהולכת ברצון הרוכב עליה • וכן המהלך על כנפי רוח • על מהירות דחוף הרוח וידחף העבים אל הפיאה שהוא הולך • וברצון האל הולך הרוח אל הפאה כאילו הוא מהלך על כנפיו: עושה מלאכיו רוחות. הרוחות הנושבות הם מלאכיו ושלוחיו. כי אין דבר במקרה אלא הכל בכוונת המכוין • וכן אש לוהט • והוא האשים והברקים המרוצצים. הכל הוא בדברו ובמצותו. וכולם משרתיו. והנה הזכיר הדברים הנהוים באויר ואח"כ הזכיר הארץ והמים. והזכיר מה שנעשה ביום השלישי מהראות היבשה. והזכיר תחילה מוסד הארץ איך נהיה באמצע הגלגל. ואמר: יסד ארץ על מכוניה. ר"ל נתן בטבע הארץ להיותה יורדת • והמקום השפל הוא אמצעות הגלגל • והנה הוא על מכוניה שלא תמוט עולם ועד. כי אם תמוט לאחד מן הששה הצדדין תעלה • והאל נתן בטבעה לירד ולא לעלות • וכן מתכונתה שיסדה עגולה ככדור לפי שהיא בתוך עגולה ואין צורה עומדת בתוך צורה • ואינה נוטה לאחד מן הצדדין אלא צורת העיגול: תהום • עתה ספר איך היתה הארץ מכוסה במים בתחילת הבריאה. כי כן טבע המים להיותם על הארץ מכל צד סובבים אותה • כי מכל צד הם עליה • אבל האל ית' ביכולתו ובחכמה שקוה אותם לצד אחד מעל פני הארץ. כמו שפירשנו בפסוק כונס. וגלה פני הארץ לצורך הברואים הצמחים והחיים. וזהו פי' תהום כלבוש כסיתו. מתחילה קודם הקוות המים היו המים כיסוי לארץ • ויהיה כינוי הוי"ו כסיתו כנגד הארץ • כי נמצאת בלשון זכר. כמו ולא נשא אותם הארץ. כעתם הארץ. ארץ ארבה צפרדעים. ותהום הוא ב' לשון זכר ונקבה. תהום רבה. תהום רוממתהו. ובלשון זכר תהום אל תהום קורא. תהום אמר לא בי היא • והנה הפירו' הקרוב במלת כסיתו שיהי' הכינוי כנגד הארץ • ויאמר כי בתהום כסית הארץ • כמו שמכסה הלבו' את האדם. כן כסית בתהום הארץ כולה עמקים והרים. וזהו על הרים יעמדו מים. כי אף על הרים יעמדו מים. כי אף על ההרים הגבוהים היו המים. וחסרון בי"ת במלת תהום הרבה כמוהו במקרא • כמו ומראה ולא בחידות • לזנות בית אביה • הנמצא בית ה'. ורבים כמו הם. ואם יהיה וי"ו כיסיתו כנגד תהום יהיה פירוש כסיתו עשיתו מכסה על הארץ • ויש לפרש הפסוק אחר הקוות המים. ופי' כאשר יקוו המי' עשית התהום מכסה על הארץ כמו הלבוש שהוא מכסה על האדם ומכסה אותו כולו זולתי הפני' • כן המים אחר שנקוו המים היו בכל צדי הארץ מכסה זולתי פני הארץ שנראית בה היבשה. ומקום היבשה בארץ מגולה כמו הפנים מגולים • ופי' על הרים יעמדו מים • אף אחר שנקוו המים היו במקום מקוה המים ההרים מכוסים במים: מן גערתך ינוסון • ינוסון ויחפזון עתיד במקום עבר • ורבים כמו הם. כשאמרת יקוו המים אל מקום אחד נסו המים מפניך כמו העבד שינוס מגערת אדוניו. או אדם שינוס מגערת התקיף ממנו. על דרך מפני גערת חמשה תנוסו: מן קול רעמך. כמו האדם שידעים בקולו על חבירו שיבהל ויחפז ממנו כן עשו המים • ורצונך היה קול רעם להם ונחפזו ללכת אל מקום המקוה: יעלו הרים. בנוסם מפניך יעלו הרים וירדו בקעות עד שהגיעו אל מקום זה שיסדת להם • ויעלו וירדו עתיד במקום עבר. ורבים כמוהם • ומקום סמוך למלת זה שהוא רמז למקוה המים: גבול שמת. אחר שהקויתה המים שמת להם החול לגבול שלא יעברוהו ולא ישחיתו הברואים על היבשה: בל ישובון לכסות הארץ. כמו שהיו מתחילה מכסים הארץ. וזהו ישובון. וזה מיכולת הבורא ותחכמתו ומרחמיו על ברואיו • כי כשנקוו המים במקום אחד באמת גבהו המים על הארץ מאד שהיו שטוחים על פני כל הארץ • כקוו המי' במקום אחד ועמדו נד אחד. כמו שאמר כונס כנד מי הים • והמים בטבעם נגררים מגבוה לשפל. והוא ית' מנעם בטבעם לזה הדבר שיבאו גלי הים עד שפת הים ולא יעברו הגבול שהוא החול אשר על שפת הים. ומה שאמר יורדי הים כנגד השפה שהארץ גבוה על הים: המשלח • גם זה מתקנת המים שעשה האל לתקנת הברואי': כי כאשר הקוה המים השאיר מהם בארץ ועשה אותם שהיו נקיים מלוחים • כי לפי שאינם נגרי' היו מתבאשין והיו מפסידין האויר • לפיכך עשה אותם מלוחין לתקן האויר ולמונעו מן העיפוש. ואותם שהשאיר ביבשה מתוקים שהיו נגרים והבליעם בתוכה ושלח מהם במקומות מעטים שיהיו המים נובעי' בהם לצורך הברואים לשתות מהם ולהשקות מהם הצמחים ולקרר האויר ולתת לחות לגופות החיים ולהרטיב יבשות האויר הבא אליו ממליחות מי הים ולהשקות בהליכתן הארץ והאילנות ולבית הריחים: לפיכך היו המתוקין נגרים והולכים • ולתקנת ברואיו לא שלח המעיינים שיפוצו על פני הארץ שלא יזיקו לצמחים וליושבי' ושלח אותם שיפוצו בעמקים אשר בין ההרים והם הנקראים נחלים. זהו שאמר בין הרים יהלכון • כי הנחלים בין הררי' ושמים מהלכים בהם • ואותם שהולכי' במקומות הישוב תועלתם לבני אדם ידועה. ואותם שהולכין במדברות הם לצורך הולכי מדברות ולצורך שאר החיים שימצאו מים לשתות. וזהו שאמר: ישקו כל חיתו שדי. ישקו המים חיות השדה והפראים ישברו צמאם • וזכר בפרט הפראי' כי הם נהוגי' במדבר לא יבואו בישוב. כמו שכתוב פרא לימוד מדבר: עליהם עוף השמים • ועוד הם תועלת לעופות. כי רוב העופות שוכנים במקום המים • ויהיה הפירוש עליהם סמוך להם. כמו ועליו מטה מנשה. גם יש עופות שהם גדלים על המים. כי העופות הם מתולדת המים. כמו שכתוב ישרצו המים שרץ נפש חיה ועוף יעופף על הארץ. כלומר ישרצו שני מינים האחד שיחיה במים והאחד שיעוף בארץ ושכון גם כן בארץ: מבין עפאים • האלף נחה והאר"ך תחת היו"ד • והם עלי העץ • וכן בארמית ואתרו עפיה. ועפיה שפיר: ואמר מבין עפאים ולא זכר העבים כי ברוב גדלים העבים על שפתי הנהרות: יתנו קול • שמצפצפין ומרננים:

משקה

משקה הרים מעליותיו מפרי מעשיך תשבע הארץ: מצמיח חציר
ולעבודת לבהמה ועשב לעבדת האדם להוציא לחם מן הארץ: ויין ישמח לבב
אנוש להצהיל פנים משמן ולחם לבב אנוש יסעד: ישבעו עצי יהוה
ארזי לבנון אשר נטע: אשר שם צפרים יקננו חסידה ברושים ביתה:
לשפנים הרים הגבהים ליעלים סלעים מחסה לשפנים: עשה ירח למועדים
למועדים שמש ידע מבואו: תשת חשך ויהי לילה בו תרמש כל חיתו יער:

דמשקי טוריא מן בית גנזי עילאוי דיליה מן עובדיך תשבע ארעא: דמרבי עסבא לבעירי וירקי לפולחנא דבר נשא למיפק לחמא מן ארעא: וחמרא דמחדי ליבא דבר נשא לאנהרא אפיא מן משחא ולחמא ליבא דבר נשא יסעד: שבעין אילניא דיברא ייי ארזי ליבנן דיי נציב: דיתמן ציפריא עבדין שרכפי ותא בראתי בית מדוריה: טוריא רמיא ליעלי כיפי רוחצן לטפזיא: עבד סיהרא למימני ביה זימניא שמשא ידע עידן טמועיה: תשוי חשוך והוי ליליא ביה רחשין כל חיות ברא:

משקה הרים מעליותיו. אחר שזכר הקוות המים שהיה ביום השלישי וזכר עם זה תועלת המים אשר ביבשה זכר הצמחים שנבראו גם כן ביום השלישי . כמו שאמר תדשא הארץ דשא עשב · וקודם שהדשיאה הארץ עלה אד מן הארץ והשקה את כל פני האדמה · ואחר כך ויצמח ה׳ אלהים מן האדמה · וזהו שאמר משקה הרים מעליותיו. והם העננים · וזכר ההרים כי הם צריכין למטר יותר מן העמקים והמישור. כי תמצא בהם הלחות יותר ממה שתמצא בהרים · ועוד כי יוכל האדם להשקות העמקים והמישור ממי הנהרות ולא כן ההרים · ואחר כן אמר תשבע הארץ בכלל: מפרי מעשיך תשבע הארץ. כפל הענין במלות שונות · כי פרי העננים הוא הגשם · ואמר מעשיך כי ענין המטר הוא מעשה חכמה מהאל ופלא גדול. וכן זכר אליהוא בזכרו נפלאות הבורא בעשותו למטר חק. ואמר האל לאיוב היש למטר אב או מי הוליד אגלי טל · והנה מעשה האל האב והמטר הפרי: מצמיח חציר לבהמה · והנה עם המטר מצמיח החציר לצורך מאכל הבהמות וגם כן הצמיח עם המטר העצים · כמו שאמר ישבעו עצי ה׳. אבל קודם זכר תועלת החציר והעשב לאדם ולבהמה · ובכללם זכר מוצא עצי המאכל · וזכר בפרט אותם שהאדם נזון בהם יותר והם דגן ותירוש ויצהר · ופי׳ ועשב לעבודת האדם הוא עשב שהוא מאכל האדם . כי אותו יוצא עם עבודת האדם . כמו שנגזר על אדם הראשון בזיעת אפיך תאכל לחם . אבל מאכל הבהמה תוצא הארץ בלא עבודת האדם : ואמר להוציא לחם מן הארץ כי עבודת האדם באדמה הוא להוציא לעצמו ולצורך הבהמות שעובד בהם האדמה. כמו הבקרים והחמורים. ויהיה המובחר בהם לעצמו כמו החטה ולבהמות השעורים והתבן · ולחם הוא כלל לכל מאכל · וזוכרים אותו ברוב על הלחם שהוא תמידי למאכל האדם . ועליו אמר ולחם לבב אנוש יסעד : ויין ישמח. ומוציא גם כן מן הארץ יין. כי גם הוא לתועלת האדם לשמח לבבו. ואם ישתהו במדה ייטיב שכלו · כי עם שמחת הלב ייטיב השכל. והנביאים לעד · ומוציא גם כן השמן שאוכל אותו האדם ומצהיל ומאיר פניו . וגם כן מדליק בו בלילה . אבל זכר עיקר תועלתו שהוא מצהיל פנים · ופי׳ משמן כלומר להצהיל פני אדם ממה יהיה מהשמן. או אפשר שרמז באומרו משמן להדלקת הנר בו בלילה . כלומר מקצת תועלתו הוא להצהיל. מראה שיש לו תועלות אחרות לצורך האדם להדליק בו ולמשוח בו. ולפי שזכר תועלת היין והשמן זכר תועלת הלחם אעפ״י שגלויה תועלתו · ואמר לבב אנוש יסעד · כי אין מאכל סועד הלב כמו הלחם· וכן הוא אומר ואקחה פת לחם וסעדו לבכם · ואמר סעד לבך פת לחם : ישבעו עצי יהוה . ישבעו מהמטר שזכר למעלה משקה הרים מעליותיו וגומר · והעצים האלה שזכר הם עצי היער . וסמך העצים אל השם כי דעתו על העצים הרמים והנשאים . וכן הוא דרך הכתוב לסמוך אל האל הדבר הגדול והעצים כמו הררי אל . ארזי אל . שלהבת יה · מאפליה. עיר גדולה לאלהים · או אפשר שסמיכות עצי ה׳ לפי שאין בנטיעתם ובגדולתם תפיסת ידי אדם . ולפי שזכר למעלה העשב והעצים שגדולם עם עבודת האדם זכר אלה שאין בהם עבודת האדם אלא רצון האל ית׳ לבדו שנתן בטבע האדמה להוציאם . לפיכך אמ׳ עצי ה׳. וכן אמר ארזי לבנון אשר נטע . וזכר הארזים בפרט לפי שהארז הוא הגבוה מכל עצי היער . ופירוש אשר נטע לומר כי לא יטעם האדם כמו שנוטע עצי המאכל לצורכו · לפיכך אמר אשר נטע · כי נתן טבע בארץ להוציאם לצורך הברואים · והוא משקה אותם מעליותיו וישבעו · ואין צריכים לאדם להשקותם · וגם יש בהם במקומות יער מעצי המאכל שיוצאים בלי עבודת האדם כמו התפוחים והאלונים : אשר שם צפרים יקננו · עתה זכר תועלתם בעודם צומחים . כי בכריתתם יש בהם תועלת לאדם לקורות בהם הבתים ולבניינים אחרים ולעשות מהם האניות : גם אותו אשר אין בו תועלת לעשות בו מלאכה והוא הזמורה אשר בעצי היער יש בו תועלת להדליק בהם האש · לפי שהם עצים דקים טובים להדלקה . וכן אמר הכתוב עץ הגפן בעץ היער נתתיו לאש לאכלה · אמר נתתיו כמו שאמר אשר נטע כמו שפירשנו . אבל בעודם בארץ צומחים אעפ״י שאין עושין פירות יש בהן תועלת לעופות לשכון עליהם ולקנן בהם . והאל ית׳ ברא הדברים הפחותים לתועלת הגדולים מהם · כי בנבראי מטה האדם הוא הנכבד · ותחתיו שאר מיני החיים . ותחתיהם הצומחים . ותחתיהם הדומם שאין בו נפש ותנועה כלל· והנה ברא הארזים ושאר העצים הגבוהים לקנן בהם העופות · כי האל ית׳ ברא העוף להיותו מעופף באויר · והנה העצים שימצאם גבוהים יותר הם טובים יותר לו לנוח עליהם ולקנן בהם · וצפרים הם כלל לכל העופות . וזכר בפרט חסידה לפי שהוא עוף גדול ודרכה לקנן בעץ גבוה ומנהגה לקנן בארזים או בברושים · ופי׳ ביתה קנה : הרים הגבוהים ליעלים · כיון שזכר מדור העופות שהוא העצים הגבוהים אמר ג״כ ההרי׳ הגבוהים שהם מדור חיות השדה · וזכר בפרט היעלים כי הם יבקשו ההרים הגבוהים ושם ישכנו · וכן קרא אותם יעלי סלע : סלעים מחסה לשפנים · וכן הסלעים יש בהן תועלת לחיות . כי הסלעים יש בהן מערות ונקרות יחסו שם השפנים . וכן יחסו תחת סעיפי הסלעים· והנה הכל נברא לתועלת ולצורך אין דבר ריק . והקטן במעלה נברא לתועלת הגדול ממנו כמו שפירשנו . והכל לתועלת האדם . כי הוא עליון על כולם . והנה זכר הנבראים ביום השלישי ותועלתם . ואעפ״י שזכר בכללם ההרים והסלעים · והם בכלל הארץ שנבראת ביום ראשון · זכרם הנה על ידי גלגול זכר תועלת העצים לעופות · כמו שההרים והסלעים גם כן תועלת לחיות : עשה ירח למועדים · עתה הזכיר הנבראים ביום הרביעי · והם המאורות · והחל בירח . ואעפ״י שהוא המאור הקטן. לפי שהלילה קודם ליום וליל רביעי שמשו הירח והכוכבים ובבקר ביום רביעי זרח השמש . ואמ׳ עשה ירח למועדים כמו שכתוב והיו לאותות ולמועדים . וזכר הנה למועד׳ על הירח ולא על השמש כי בזכרו על הירח הוא הדין לשמש כמו שכתוב בתורה · וכן בזכרו הירח הוא הדין לכוכבים שהם מושלים עם הירח בלילה. או פירושו עשה ירח למועדים אמר עשה הירח כן להיותו חסר ומלא לדעת בו המועדים. כלומ׳ לחלוק בו זמני השנה שהם שני עשר חדש · לפיכך עשה אותו מלא וחסר· כי בכל חדש וחדש הוא מתחדש באורו ובזה נדע זמני השנה · והנה יש לנו בו תועלת כזה לבד תועלת האור שיש לנו בו ותועלות אחרות : שמש ידע מבואו . הנה הסכימו החכמים כולם כי הירח גוף שחור אין לו אורה אלא מהשמש כפי התקרבו מהשמש וכפי התרחקו · והנה הירח כאילו לא ידע אורו · כי אין אורו מעצמו אלא מזולתו · וזהו בואו למועדים · ולא כן השמש . כי אורו מעצמו · והנה הוא ידע אורו · ומלת מבואו כוללת הזריחה והשקיעה. כי כשהשמש זורח הנה הוא בא על הארץ וכשהוא שוקע בא תחת הארץ · אלא מפני שיש לו שם אחר בהראותו והוא הזריחה שמשו בלשון בא בשתם על שקיעתו . ויש לפרש מבואו על הירח . אמר כי השמש ידע מבוא הירח בזריחתו ביום רביעי בבקר . ובעת זריחתו היה מבוא הירח ושקיעתו . כאילו היא ידע זמן מבואו ורבותינו ז״ל אמרו שמש ידע מבואו ירח לא ידע מבואו. לפי שיש במהלכו אורחות עקלקלות כאילו לא ידע מבואו , ואמרו פעמי׳ שבא בארוכה ופעמים בא בקצרה : תשת חשך ויהי לילה · עתה זכר תועלת הלילה · ותשומת החשך היא שקיעת האור · אמר כשתשי׳ חשך בעולם ויהיה הלילה יש בו תועלת לקצת החיי׳ . והם האריות וחיות היער שהם אוכלות בשר וטורפין שאר החיים אשר להם יכולת עליהם . וביום לא נתת להם רשות להלוך חוץ לגבולם שלא יזיקו לאדם . ונתת מורא האדם עליהם כמו שכתוב . ומוראכם וחתכם יהיה על כל חיות השדה · ומפני מורא האדם נמנעים ללכת ביום והולכי׳ בלילה ומבקשים טרפם · זהו שאמר בו תרמוש כל חיתו יער . ופי׳ תרמוש תלך . כמו כל החיה הרומשת על הארץ . וי״ו וחיתו נוספת כוי״ו בנו בעור . וזולתו · והנה מכלל זכרו תועלת החיות הטורפות בלילה נודע התועלת שיש לאדם שישן וינוח מעמלו . וכן הבהמות הגדלות עמו · ויש לחשך גם כן תועלת כמו שאמ׳ ז״ל כי החשך והאור סיבה להויה ולהפסד : הכפיר

בני אריון אכלין למשכחא מזונא ולמבעי מן אלהא מיכלהון : תדנח
שימשא מתכנשין ולבית מדוריהון רביעין : יפוק בר נשא לעובדיה
ולפולחניה עד עידוני רמשא : מה סגיעין הינון עובדך ייי כולהון
בחכמתא עבדתא מליא ארעא קניינך : דין ימא רבא ופתאי תחומין
תמן ריחשא ולית מניין חיותא זעירתא עם רברבתא : תמן אילפיא
אזלן לויתן דין בריתא למגחך לצדיקיא בסעודת בי מדוריה : כולהון
עלך סברין למיתן מזונהון בזמניה : תתן להון וכנשין תפתח אידך
ישבעין טבא : תסלק שכינתך מתבהלין תכנוש רוחיהון ומתנגדין
ולות עפרהון תייבין : תשלח רוח קודשך ומתבריין ותחדת אפי ארעא :
יהא איקר ייי לעלם יחדי ייי בעובדוי : דמסתכל לארעא ומיתרגפא
מקרב בטוריא ומסקין תננא : אשבח קדם ייי בחיי אזמר לאלהי בעוד
איתי : יבסם קדמוי שותי אנא אחדי במימרא דייי : ישתיצון חטאיא
מן ארעא ורשיעיא תוב ליתיהון בריכי נפשי ית שמא דייי הללויה :

הכפירים שאגים לטרף ולבקש מאל אכלם : תזרח השמש יאספון
ואל מעונתם ירבצון : יצא אדם לפעלו ולעבדתו עדי ערב : מה
רבו מעשיך יהוה כלם בחכמה עשית מלאה הארץ קנינך : זה הים קנינך
גדול ורחב ידים שם רמש ואין מספר חיות קטנות עם גדלות : שם
אניות יהלכון לויתן זה יצרת לשחק בו : כלם אליך ישברון לתת
אכלם בעתו : תתן להם ילקטון תפתח ידך ישבעון טוב : תסתיר
פניך יבהלון תסף רוחם יגועון ואל עפרם ישובון : תשלח רוחך תוסף
יבראון ותחדש פני אדמה : יהי כבוד יהוה לעולם ישמח יהוה במעשיו
: המביט לארץ ותרעד יגע בהרים ויעשנו : אשירה ליהוה בחיי
אזמרה לאלהי בעודי : יערב עליו שיחי אנכי אשמח ביהוה : יתמו
חטאים מן הארץ ורשעים עוד אינם ברכי נפשי את יהוה הללויה :

ק ה

הכפירים שואגים. הכפירים הם עולי ימי' מהאריות ומהחיות הטורפים · וכפיר גדול מגור : ולבקש מאל אכלם · כי הוא נותן לחם לכל בשר בהשתלשלות הסיבות. ואילו הם מבקשים ממנו אוכלם בבקשם טרפם : תזרח השמש יאספון · מפני האדם שיצא לעבודת השדה: ואל מעונותם · כמו ובמעונותם · וכמוהו ואל הארון תתן את העדות: יצא אדם לפעלו ולעבודתו. בשדה : עדי ערב. שיאסוף אל העיר והחיות ישוטטו לבקש אכלם · והנה כל הנבראי' בשכונת מכוון וחכמת חכם : מה רבו מעשיך ה' · מה גדלו · כמו על כל רב ביתו . או פי' רבו במספר . וכן אמר מלאה הארץ קנינך כשהשלים לספר נבראי היבשה שכתב לגלגל זכרם עם זכר השמש' והמאורות. והם גלויי החכמה לאדם יותר מנבראי הים . לפיכך חתם בהם בזה הפסוק ואמר כי יודעים ומכירים אנו כי גדולים מעשה האל וכולם עשויים בחכמה: מלאה הארץ קנינך. מלא כל הארץ הכל קנינך ומעשיך. אין דבר במקרה. ואמר מלאה כי אין בארץ מקום ריק שלא יראו בו מעשי האל. ופירוש קנינך כמו קונה שמים וארץ: זה הים גדול ורחב ידים· עתה דבר על הנבראים ביום החמישי. והם הדגים ומדורם הים שהוא גדול ורחב ידים. גדול באורך ורחב מקום· ואמר זה כי הוא נראה וידוע לכל · ועוף שנברא גם כן ביום החמישי כבר זכרו עם גלגול. אמר על הדגים ואין מספר. כי יותר פרים ורבים מחיות השדה. ועוד כי הם נולדי' בכל זמני השנה לפיכך מספרם רב מחיות היבשה. לפיכך אמר ואין מספר: שם אניות. אמר כי גם בים שאינו מדור לנבראי היבשה נתן חכמה באדם ללכת בו באניות ולעבור בו ממקום למקום וצד דגי הים למאכלו . כמו שברך אותו אלהי' ואמר . ורדו בדגת הים · ועל ידי אניות הוא שרודה בדגים · כמו שאמר במזמור מה אדיר שמך . צפור שמים ודגי הים עובר אורחות ימים: לויתן זה יצרת לשחק בו· הוא הדג הגדול אשר ספר הכתוב בספר איוב גבורתו ועצמותו. ואמר זה אעפ"י שלא ראהו אדם . לפי שנודע בסיפור הכתוב. ואמר לשחק בו. פי' בים. כלומר בכל נבראי הים הוא משחק. כי כולם כאין נגדו וכולם ברשותו. ויאכל מהם אשר ירצה · ובא על דרך ורוזנים משחק לו· הוא לכל מבצר ישחק. כי כל דבר שיבזה האדם ישחק לו וילעג לו· וכן ה' ישחק לו. תשחק לכל גוים . יושב בשמים ישחק· והנה נזכרו כל הנבראים והנבראים ביום הששי שהם החיות והבהמו' · והאדם כבר נזכר למעלה בגלגול: כלם אליך ישברון . אמר על כל נבראי מטה החיים בראות אותם וראות מאכלם אעפ"כ בכל יום ויום אליך ישברון לתת אכלם בעתו. כמו שכתוב נותן לחם לכל בשר. והוא על ידי השתלשלות הסבות ובידך לתת ולמנוע מהם. ואמר בעתו לשון יחיד· כי כל מין ומין יש לו עת ידוע יזדמן לו מאכלו· או בעתו טעמו אל האוכל. ואמר אליך ישברון· ואעפ"י שאין בהן דעת מי הנותן והמכין הם לפי הטבע הנתון בהם ישברו אל חוקם ואל מנהגם הנתון להם· ואעפ"י שהם לא ידעו למי ישברו אנחנו יודעים שאליך ישברון כי אתה הנותן והמכין: תתן להם ילקוטון· הפסוק כפול בענין במלות שונות· ואדוני אבי ז"ל פי' ילקוטון בעת בצורת שילקטו מעט כאן ומעט כאן· ובעת השובע תפתח ידך ישבעון טוב: תסתיר פניך יבהלון. כשתסתיר פניך והוא כשתמנע מאכלם יבהלון· כי אין להם יכולת להעזר לזולתך: תוסף רוחם יגועון. תוסף כמו תאסוף. על דרך רוחו ונשמתו אליו יאסוף: ואל עפרם ישובון. כשתצא הרוח מהחיי' ישוב הגוף אל העפר: תשלח רוחך יבראון · אמרו קצת חכמי המחקר כי כל חי אחרי מותו יקום. כי הנפשות הם עתידות להתגלגל ולחזו' לעולם. אבל אינן חוזרות אל החומר הראשון כמו אותו החומר בעצמו· ויהיה זה תמיד לכמה אלפי שנה. וגדולי הפילוסופים אומרים כי לא תשוב הנפש אל הגוף לעולם. כמו שאמר איוב עד בלתי שמים לא יקיצו· ולאמונתינו אנחנו זרע ישראל והמחזיק' באמונתינו יהיו הנפשות חוזרות אל החומר הראשון אשר יצאו ממנו לזמן תחיית המתים אשר יעדנו בו האל ית' · ויהיה זה על דרך נס ופלא ולא כפי הטבע· ועל זה אמר תשלח רוחך יבראון ותחדש פני אדמה· ואעפ"י שהפסו' למעלה מזה הוא על כל החיים לא על אדם לבד · אמר זה על אדם שהוא עיקר החיי' בנבראי' מטה. ואם תהיה תחיית המתים לכל אדם זה מחלוקת בין חכמינו· ורוב סוגיית התלמוד היא כי תחיית המתים לצדיקים ולא לרשעים. ויתכן לפרש הפסוק הזה על כל החיים לא על האדם לבד ויהיה פי' תשלח רוחך יבראון אחרים. כי ימותו אלה ויולדו אחרים תחתיהם. וכן כתוב דור הולך ודור בא. כי הכללים עומדים והפרטים אובדים. ואמר ותחדש פני אדמה: על הנולדים שיבאו חדשים לעולם: יהי כבוד· כשהשלים כל מעשה בראשית אמר זה. כמו שאמר בתורה וירא ה' את כל אשר עשה והנה טוב מאד. אמר הכל מעשיו והם כבודו וישמח בהם. ואם ירצה ישחית הכל וישובו לתוהו ובוהו · וזהו שאמר המביט לארץ ותרעד · או פירושו יהי כבוד ה' על זמן הגאולה· אמר הנה הם הכל מעשיו וישמח בהם כאשר האדם עושה רצון האל שהכל נברא בגללו· אז הוא שמח ובעולם הזה פעמים עצב פעמים שמח כמו בדור המבול שנא' ויתעצב אל לבו · וינחם ה'. וכן בדור הפלגה ובאנשי סדום ועמורה ובדורות אחרים שהרעו מעשיהם לא שמח במעשיו. אבל בימות המשיח שכתוב בהן כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרא כולם בשם ה' ולעבדו שכם אחד. וזה יהיה אחר שיכלו הרשעי' מן העולם. כמו שכתוב והיו כל זדים וכל עושי רשעה קש ולהט אותם היום הבא. אז יהי כבוד ה' לעולם ישמח ה' במעשיו וזה יהיה אחר כלות הרשעי' והוא מה שאמר המביט לארץ ותרעד. והשמחה והעצבון באל יתברך דרך משל. כי אין לו שמחה ועצבון ולא ישתנה ממדה למדה . אלא כמו שבן אדם ישמח בהשלמת מעשיו ויעצב בהפך זה כך נאמר הדבר על האל יתברך דרך משל להבין השומעים: המביט לארץ ותרעד· זהו דרך משל על כליון הרשעים. כאילו תרעד הארץ וכאילו יבערו ההרים באש מפני חרון אף ה'· כלומר שיכלה קרן הרשעים החזק· כמו שאמר בתורה גם כן על דרך משל כי אש קדחה באפי וגו' . ותלהט מוסדי הרים. ואמר המביט ואמר יגע בהרים ויעשנו להודיע כי נגיעתו היא הבטחתו והשגחתו: אשירה. ידבר על לשון ישראל ועבדי ה' מן הגוים. כלומר הרשעים יאבדו ואני אשירה לה' בחיי: יערב עליו שיחי. ויערב לאל שיחי שהוא השיר והתודה וההלל. ואשמח בה'. כנגד ישמח ה' במעשיו. כלומר הוא ישמח בנו ואנחנו נשמח בו. כלומר נהיה לו לעם והוא יהיה לנו לאלהים: יתמו חטאים מן הארץ. ואז יתמו חטאים כמו שפירשנו. ועוד לא יבואו אחרים תחתיהם. וכן כתיב ומעפר אחר יצמחו· כי בעולם הזה אם יתמו חטאים יבואו אחרים אבל לימות המשיח כיון ש כלו הרשעים לא יהיו עוד רשעים בעולם הזה. זהו שאמר ורשעים עוד אינם· לכן אומר לנפשי ברכי נפשי את ה'. וכן כל הענינים הללויה. והחכם ראב"ע פי' יהי כבוד ה' הם הנבראים . כי בדברו נעשו. וטעם ישמח על עמידת הכללים· ופירוש המביט לארץ· כי הוא תולה ארץ על בלימה. והוא נושאה בכחו בל תמוט לעולם ועד· ואילו היה רוצה היתה רועדת וההרים שרופים· ופירוש אשירה. כי הם דברי המשורר. כלומר חייב אני להודות בעודי חי השם יתעלה העושה כל אלה הגבורות· וטעם אנכי אשמח בה'. כי תעמוד נשמתו ותהיה כמו הכלל. ופירוש יתמו תפילת הנביא· בעבור שלא יורו בשם הנכבד והנורא ולא יבינו פעולותיו . ברכי נפשי על אבוד הרשעים. ויאמר למשכילים הללויה. ואר' ז"ל מאה ושלש פרשיות אמר דוד ולא אמר שירה. כלומר הללויה עד שראה מפלתן של רשעים ואמר שירה · וכבר כתבנו בפתיחת הספר כי הללויה גדול שבכולן שכולל שיר ושבח בבת אחת. ויה הוא חצי השם. ולקצר חיברוהו עם הללויה לתקון המלה :

הודו ליהוה קראו בשמו הודיעו בעמים עלילותיו׃
אותיו שירו לו זמרו לו שיחו בכל נפלאותיו׃ התהללו בשם קדשו ישמח
לב מבקשי יהוה׃ דרשו יהוה ועזו בקשו פניו תמיד׃ זכרו נפלאותיו
אשר עשה מפתיו ומשפטי פיו׃ זרע אברהם עבדו בני יעקב בחיריו׃
הוא יהוה אלהינו בכל הארץ משפטיו׃ זכר לעולם בריתו דבר צוה
לאלף דור׃ אשר כרת את אברהם ושבועתו לישחק׃ ויעמידה ליעקב
לחק לישראל ברית עולם׃ לאמר לך אתן את ארץ כנען חבל
נחלתכם׃ בהיותם מתי מספר כמעט וגרים בה׃ ויתהלכו מגוי אל
גוי ממלכה אל עם אחר׃ לא הניח אדם לעשקם ויוכח עליהם מלכים׃
אל תגעו במשיחי ולנביאי אל תרעו׃ ויקרא רעב על הארץ כל
מטה לחם שבר׃ שלח לפניהם איש לעבד נמכר יוסף׃ ענו בכבל
רגלו רגליו ברזל באה נפשו׃ עד עת בא דברו אמרת יהוה צרפתהו׃

שבחו קדם יי קרין בשמיה הודעון בעממיא עובדוי׃
שבחו קדמוי זמרו קדמוי מלילו בכל פרישותיה׃ שבחו בשום קודשיה
יחדי לבהון דתבעי אולפן מן קדם יי׃ תבעו אולפנא דיי ואוריתיה
אקבילו אפוי תדירא׃ אדכרו פרישותיה די עבד תמהוי ודיני פומיה׃
זרעא דאברהם עבדיה בני יעקב בחירוי׃ הוא יי אלהנא בכל ארעא
מתיחין דינוי׃ דכיר לעלם קיימיה פתגם פקיד לאלפי דרין׃ די גזר
עם אברהם וקיימיה ליצחק׃ וקיימנה ליעקב לגזירא לישראל קיים
עלם׃ למימר לך אתן ית ארעא דכנען עדב אחסנתכון׃ כד הויתון
עם דמינין כזעירין ויתיבון בה׃ והליכו מן עמא לעמא ממלכותא
לעמא אחורן׃ לא שבק אניש לטלומיהון ואוכח בגיניהון מלכיא׃ לא
תקרבון במשיחי ובנביאי לא תבאישון׃ ואכלי כפנא על ארעא כל
סעיר לחמא תבר׃ שדר קדמיהון גבר חכים לעבדא אזדבן יוסף׃
עניאו בשושילתא ריגלוי שיר דפרזל עלת בנפשיה׃ עד עידן דאתא
פתגמיה מימרא דיי סגין יתיה׃

הודו ליהוה קראו בשמו הודיעו בעמים עלילותיו. זה המזמור חברו דוד כשהעלה הארון מבית עובד אדום הגתי לעיר דוד ונתנו לאסף ולאחיו לשורר אותו לפני הארון. כמו שכתוב בדברי הימים. ושם כתוב זה המזמור עד ובנביאי אל תרעו. אלא שיש ביניהם שינוי מעט במלות שונות והענין אחד. וכשחיבר דוד זה ספר תהלים כתב בו זה המזמור. והאריך בו בסיפור זרע אברהם עד שנכנסו לארץ ישר׳. ושם כתב שני המזמורים זה המזמור ומזמור שירו לה׳ כל הארץ. ואח״ז כי הודו לה׳ כי טוב אמרו בבקר ושירו לה׳ אמרו בין הערבים. וכן אמרו אלה שני המזמורי׳ תמיד בכל יום לפני הארון עד שהביא שלמה את הארון לבית עולמים. ואמר הודו לה׳ לדברי דוד למשוררים ולקהל: קראו בשמו. להתפלל אליו. כמו ואני אקרא בשם ה׳. או פי׳ קראו בשמו להודות דרך ה׳. כמו ויקרא שם אברם בשם ה׳. וזהו טעם הודיעו בעמים עלילותיו. העלילות שהתעולל בפלשתים על דבר הארון: שירו לו זמרו לו. בפה ובכלי: שיחו בכל נפלאותיו. גם תשיחו זה לזה בכל נפלאותיו. נפלאות הארון ונפלאות אחרים שעשה עמכם: התהללו בשם קדשו: ישמח לב מבקשי ה׳. אתם תוכלו להתהלל על כל העמים בשם קדשו הנקרא עליכם. כמו שנקרא בדבר הארון. על כן ישמח לבכם שאתם מבקשי ה׳. או כל מבקש ה׳. ואפילו מן האומות ישמח לבם בשם ה׳ בבקשם אותו: דרשו ה׳. הארון נקרא עוז. כמו שכתו׳ ויתן לשבי עוזו. כלומר דרשו משכן הארון ושם התפללו לפניו. וכן בקשו פניו שתתפללו לפניו תמיד. ובמדרש אר״ ישמעאל בר״ חלפתא לר׳ ישמעאל בר׳ יוסי אתה מבקש לראות את השכינה בעולם הזה עסוק בארץ ישראל. כלומר כי בארץ ישראל הם פני השכינה. ושם תקובל תפילתו מהרה: זכרו נפלאותיו. זכרו בלב נפלאותיו ומופתיו שעשה לישר׳ במצרים ובמדבר ומשנכנסו לארץ. וכן בדבר הארון בארץ פלשתים. כי על נס אחד ועל פלא אחד חייב אדם לזכור המופתים הקודמין. וזהו שאמר זכר עשה לנפלאותיו. ומשפטי פיהו. כי המכות שהביא במצרים אמרם ע״י משה נביאו מתחילה. וכן היו המשפטים באים על מצרי׳ כמו שאמר בפיו: זרע אברהם עבדו. ובדברי הימים זרע ישראל עבדו. והעניין אחד. כי מה שאמר זרע אברהם על זרע ישראל אמר לא על שאר זרע אברהם. וכן אמר האל לאברהם כי ביצחק יקרא לך זרע. ואמר יצחק ליעקב ויתן לך את ברכת אברהם לך ולזרעך אתך. הנה כי הזרע המיוחד לאברהם הוא זרע ישראל. וכן פירש ואמר בני יעקב בחיריו. כלומר מי הוא זרע אברהם הם בני יעקב שהם נבחרים משאר זרעו: הוא ה׳ אלהינו. אעפ״י שבכל הארץ משפטיו והוא מנהיג העולם כולו הוא אלהינו ואנחנו עמו. ובדרש מהו הוא אלהינו. אלא אתה מוצא הוא ממשה לרעה וממשה לטובה. לרעה הוא היה גבור ציד. הוא עשו אבי אדום. הוא דתן ואבירם. הוא המלך אחז. הוא אחשורוש. וממשה לטובה. הוא אברהם. הוא משה ואהרן. הוא עזרא עלה מבבל. הוא חזקיה שתם מי גיחון. אר״ ברכיה והאלהים נמנה עם הצדיקים כי הוא ה׳ אלהינו: זכר לעולם בריתו. כמו שמפורש בפסוק אחר. אשר כרת את אברהם. אותו הברית זכר לזרעו לעולם שנתן הארץ לזרעו לאחר ארבעה דורו׳. והוא הדבר אשר צוה. כלומר אשר גזר. כמו שאמר לאברהם כן קיים הדבר לזרעו אחריו. ומה שאמר לעולם ולאלף דור. כי לעולם תהיה הארץ ההיא לישראל אעפ״י שגלו ממנה עוד ישובון אליה ולא יגלו ממנה עוד לעולם. וזהו לעולם ולאלף דור. ובמדרש מהו לאלף דור לאלוף שבדור. כמה דתימן תקוע אלפא לשמן. ואלוף שבדור זה אברהם אבינו: אשר כרת את אברהם. כמו שכתוב ביום ההוא כרת ה׳ את אברהם ברית לאמר לזרעך נתתי וגומרי ואותו הברית ליצחק היתה. כלומר בעבור יצחק. כמו שאמר כי ביצחק יקרא לך זרע. והשבועה היתה בעקידת יצחק. כמו שכתוב בי נשבעתי. ואמר ליצחק והקימותי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך: ושבועתו לישחק. כתוב בשי״ן: ויעמידה ליעקב. אותו הברית ואותה השבועה העמידה ליעקב לחק: לישראל ברית עולם. כי על זרע המיוחד היתה הברית והשבועה לא על עשו. וכן אמר יצחק ליעקב ויתן לך את ברכת אברהם לך ולזרעך אתך לרשתך את ארץ מגוריך. אשר נתן אלהים לאברהם: לאמר לך אתן. לכל אחד מן האבות אמור כן: חבל נחלתכם. כנגד ישראל: בהיותם. על האבות ועל בניהם אמר שהיו מתי מספר. ואמר יעקב ואני מתי מספר: כמעט וגרים בה. כמעט זמן היו גרים בה בארץ. כי הוצרכו לצאת ממנה. כמו אברהם שהלך בעבור הרעב למצרים ולארץ פלשתים. וכן יצחק לארץ פלשתים. וכן יעקב למצרים. זהו שאמר ויתהלכו מגוי אל גוי. ואעפ״כ הבטחת האל אמונה בלבם לא הרהרו אחריו: ויתהלכו. מארץ כנען למצרים ולארץ פלשתים: וממלכה אל עם אחר. כפל עניין במלות שונות: לא הניח איש לעשקם. מלכים פרעה ואבימלך: אל תגעו במשיחי. הזהיר להם בחלום כמו לאבימלך וללבן. או על ידי נגעים כמו לפרעה ולאבימלך וכן לשאר בני אדם אם היו רוצים לעשקם: במשיחי. נשיאים וגדולים היו והיו נכבדים אצל המלכים כאילו היו מלכים משוחים. וכן אמר בני חת לאברהם נשיא אלהים אתה בתוכנו. וכן אבימלך הלך אחר יצחק לעשות שלום עמו: ולנביאי. כי האבות נביאים היו והשם מדבר עמהם במראה הנבואה ובחלום. כמו שכתוב. ואמר על אברהם השב אשת האיש כי נביא הוא: ויקרא רעב. הזכיר סבת רדת יעקב מצרים. וטעם ויקרא כאילו קרא לרעב ויבא על הארץ. כי הגזירות הבאות לארץ מאתו הם. וכן אמר אלישע הנביא כי קרא ה׳ לרעב וגם בא אל הארץ שבע שני׳: כל מטה לחם. כמו משען לחם. רוצה לומ׳ כל מאכל שישען אדם עליו מנע מן הארץ: שלח לפניהם. לפני יעקב ובניו. כי כבר זכר האבות וגם הבנים. באומרו בהיותם מתי מספר. ומה שאמר שלח כי האל ית׳ סיבב ע״י החלומות אשר חלם יוסף עד שקנאו בו אחיו. וכן אמר יוסף וישלחני אלהים לפניכם: לעבד נמכר יוסף. בעבור עבד. כלומ׳ להיותו עבד נמכר. וכן למ״ד ואילו לעבדים ולשפחות נמכרנו. ולמ״ד אמרי לי אחי הוא והדומים להם. ענו בכבל רגלו. כשנתנו אדוניו בבית הסוהר. וכתוב רגליו. כי שני רגליו נתנו בכבל. וקרי רגלו על דרך כלל: ברזל באה נפשו. פי׳ בברזל. כלומר בשלשלת של ברזל. ואמר נפשו כי הנפש מעונה בעינוי הגוף. וכן בגעל נפשך רוצה לומר גופך: עד עת בא דברו. עד עת בא דברו לפני פרעה. שזכרהו שר המשקי׳ אל פרעה. ואז אמרת ה׳ צרפתהו. כי האל סיבב זה בחלום שהראה לפרעה ולא נפתר אלא על פי יוסף. ואז יצא ככסף צרוף לפני פרעה. כי אמר לו שר המשקי׳ כאשר פתר לנו כן היה. ובמדרש ר׳ חייא בר אבא ורבנן חד אמר עד עת בא דברו של יוסף וחד אמר עד עת בא דברו של הקב״ה. כשאמר יוסף לשר המשקים כי אם זכרתני אתך כאשר ייטב לך. אמר לו הקב״ה חייך שתעמוד בייסורין ובאיסורין עוד שתי שנים ויהי מקץ שנתים. ולפיכך עד עת בא דברו של הקב״ה:

שדר מליך ושריה שולטן בעמיא ופתח ליה : שויה ריבון על ביתיה
ושליט בכל קניניה : למיסר רברבנוי היך בנפשיה ומן סבוי אתחכם:
ואתא ישראל למצרים ויעקב דר בארעא דחם : ואפיש ית עמיה לחרא
ואתקפיה מן מעיקוי : אתהפיך לבהון למסני עמיה לחשבא בישן
על עבדוי : שלח משה עבדיה אהרן דאתרעי ביה : שוו בהון
פתגמי אתוותיה ותמהוי בארעא דחם : שדר חשוכא וחשיכינון ולא
סריבו על פתגמיה : הפך לארמא מימיהון וקטיל כל נוניהון:
רחיש ארעתהון עורדעניא בקטוני מלכיהון : אמר ואיתי עירבויין
קלמתא בכל תחומהון : יהב מטריהון ברדא אשא מצלהב בארעהון
: ומחא גופניהון ותיניהון ותבר אילני תחומהון : אמר ואיתי גובאי
ורשונא לית מנין : וגמר כל עסבא בארעהון ואכל פירי ארעהון :
ומחא כל בוכרא במצרים שירוי לכל תוקפיהון : ואפקינון בסימא
ובדהבא ולא איתדנו עם מצראי למתקלא : חדון מצראי בסופקהון
ארום נפל דחולהון עליהון : פרסיה לעננא היך וילתא ואשתא
לאנהרא בליליא : שאילו בסרא ואיתי פיסיונין ולחמא דשמיא שביעינון
: פתח טינרא ודאיבו מיא הליכו בצהוותא היך נהרא : ארום דכיר
ית ממלל קודשיה די עם אברהם עבדיה : ואפיק עמיה בחדוה
בתושבחתא ית בחירוי : ויהב להון ארעת עממין ולעות אומיא
ירתון : מן בגלל דיטרון קיימוי ואורייתיה ינטרון הללויה :
הללויה אודו קדם יי ארום טב ארום לעלם טוביה : מן ייכול למללא גבורתא דיי ירשי לאשמעא לכולהון תושבחתיה

שלח מלך ויתירהו משל עמים ויפתחהו : שמו אדון לביתו ומשל
בכל קנינו : לאסר שריו בנפשו וזקניו יחכם : ויבא ישראל מצרים
ויעקב גר בארץ חם , ויפר את עמו מאד ויעצמהו מצריו : הפך
לבם לשנא עמו להתנכל בעבדיו : שלח משה עבדו אהרן אשר
בחר בו : שמו בם דברי אתותיו ומפתים בארץ חם : שלח חשך
ויחשך ולא מרו את דבריו : הפך את מימיהם לדם וימת את דגתם דגת
: שרץ ארצם צפרדעים בחדרי מלכיהם : אמר ויבא ערב כנים בכל
גבולם : נתן גשמיהם ברד אש להבות בארצם : ויך גפנם ותאנתם
וישבר עץ גבולם : אמר ויבא ארבה וילק ואין מספר : ויאכל כל
עשב בארצם ויאכל פרי אדמתם : ויך כל בכור בארצם ראשית לכל
אונם : ויוציאם בכסף וזהב ואין בשבטיו כושל : שמח מצרים
בצאתם כי נפל פחדם עליהם : פרש ענן למסך ואש להאיר לילה :
שאל ויבא שלו ולחם שמים ישביעם: פתח צור ויזובו מים הלכו בציות שלו
נהר : כי זכר את דבר קדשו את אברהם עבדו : ויוצא עמו בששון
ברנה את בחיריו : ויתן להם ארצות גוים ועמל לאמים יירשו :
בעבור ישמרו חקיו ותורתיו ינצרו הללויה:

קו

הללויה הודו ליהוה כי
טוב כי לעולם חסדו : מי ימלל גבורות יהוה ישמיע כל תהלתו :

שלח מלך · כמו שכתוב וישלח פרעה ויקרא אל יוסף ויריצוהו מן הבור · והפסוק כפול בענין במלות שונות : שמו אדון · כמו שכתוב אתה תהיה על ביתי : לאסור שריו בנפשו · שיהיה כח בידו אם יצטרך לאסור שריו וגדוליו. כמו שהיה כח ביד פרעה. כי כן אמר לו ועל פיך ישק כל עמי רק הכסא אגדל ממך · הנה נתן לו כחו לבד ישיבת הכסא · ופי' בנפשו ברצונו · כמו אל תתנני בנפש צרי · ובמדרש לאסור שריו בנפשו. זה פוטיפר שצוה יוסף לתת אותו בבית האסורי: וזקניו יחכם · החכמים יקראו זקנים ואעפ"י שהם בחורים . לפי שהחכמה נמצאת בזקני' ברוב . כמו שכתוב בישישים חכמה · ופירושו כי יוסף היה חכם ולמד חכמי פרעה כי הוא נמצא חכם יותר מהם . וכן אמר לו פרעה אין נבון וחכם כמוך : ויבא ישראל מצרים . בסיבת הרעב לקיים הגזירה שנגזרה בין הבתרים . כי גר יהיה זרעך : בארץ חם · כי מצרים בן חם היה : ויפר את עמו · השם שזכר למעלה. אמרת ה' צרפתהו · אמר כי האל ית' הפרה את עמו בארץ מצרים מאד. כמו שכתוב ובני ישראל פרו וישרצו וירבו : ויעצימהו מצריו · העצימהו יותר מצריו מהמצרים שהיו צריו באחרונה . כמו שכתוב ויעצמו במאד מאד · לפיכך פחדו המצרים לפי שראו אותם פרים ורבים יותר מהם פחדו · כמו שנאמר ויקוצו מפני בני ישראל : הפך לבם. הפך פעל יוצא. ופירושו האל ית' הפך לבם כי הוא גזר זה . כמו שאמר ועבדום ועינו אותם · או יהיה הפך פעל עומד . כאילו אמר נהפך לבם : להתנכל · לחשוב עליהם מחשבות רעות היאך יכלו אותם . כמו שנאמר הבה נתחכמה לו : שלח משה עבדו · כי כן נקרא משה עבד ה'. משה עבדי מת: אהרן אשר בחר בו. בשליחות עם משה . כמו שאמר ואהרן אחיך יהיה נביאך : שמו בם · כמו שכתוב ומשה ואהרן עשו את כל המופתים האלה: שלח חשך . לא הזכיר המכות על הסדר וגם לא הזכירם כולם · כי כתובות הם בתורה . והזכיר מקצתם לזכר האותות · וכן עשה במזמור האזינה עמי תורתי : ויחשך · החשיך את הארץ : ולא מרו את דברו . כן כתוב וקרי דבריו . והענין אחד · אלא שזה כלל וזה פרט . ופי' ולא מרו את האותו' שזכר . לא מרו את דבר השם אלא באו עליהם בדברו: או פי' ולא מרו משה ואהרן את דבר השם בכל אשר היה שולחם היו הולכי' אעפ"י שהיה גוער בהם פרעה · ובמדרש ולא מרו את דברו . ר' אלעזר אומר ולא מרו המכות את דברו · ר' יהודה בר' סימון אומר ולא מרו בית דין של מעלה את דברו : הפך · וימת את דגתם · הדם המית הדגה · כי אינם חיים כי אם במים: שרץ ארצם · זכר ארץ לשון זכר · וכן ולא נשא אותם הארץ . כעתם ארץ · ואמר שרץ והארץ לא שרץ כי אם היאור . וכן כתוב ושרץ היאור צפרדעים · אלא אמר ארצם לפי שבכל מקום שהיו מים בארצם היו שורצים צפרדעים · וכן כתוב על הנהרות ועל היאורים ועל האגמים: בחדרי מלכיהם · ובאו בחדרי מלכיהם: אמר ויבא ערוב · רצה והעיר החיו' הרעות לבא : כנים בכל גבולם . כמו שכתוב כל עפר הארץ היה כנים :נתן. אש להבות בארצם · כמו שכתוב ותהלך אש ארצה · ואש סמוך ללהבות . ופעם להפך להבות אש . כמו תולעת שני. שני התולעת : ויך גפנם ותאנתם · הברד הכה אותם . וזכר הגפן והתאנה בפרט · וכן במזמו' האזינה עמי תורתי · לפי שאלה הם רוב אילנותיהם במצרים : אמר ויבא ארבה . כמו שפירשנו בערוב : וילק . הזכיר אחד ממיני הארבה : ויאכל פרי אדמתם · פרי העץ אשר הותיר הברד : ויך . הפסוק כפול בענין במלות שונות : ויוציאם · טעמו לישראל שזכר למעלה : ואין בשבטיו כושל . שנים עשר שבטים שהיו עם רב לא היה אחד בהם שהיה כושל ועני אלא כולם יצאו בכסף זהב לרוב : שמח כי נפל פחדם · כמו שאמר כי אמרו כולנו מתים : פרש ענן למסך · משיצאו ממצרים וה' נוסע לפניהם בעמוד ענן יומם וגו' · ופירוש למסך אינו סכך למעלה אלא כמו יריעה לפניהם . וכן את מסך הפתח · כי הענן לפניהם היה בלכתם · אבל בנוחם היה עליהם עד שהיו נוסעים · ואפשר כי מלת למסך כוללת פניהם בלכתם ובנוחם : שאל ויבא שלו. שאל ישראל במדבר סין לחם ובשר ויבא האל להם שלו בערב בשר לאכול ולחם בבקר לשבוע : ולחם שמים · המן השביעם כנגד מה ששאלו הם באכלנו לחם לשובע : פתח צור ויזובו מים. ברפידים : הלכו בציות נהר . במקום ציה וחורב הלכו המים כמו נהר · ובדרש וכיוצא מן וכי אדיר · כלומר כל כך היו המים רבים עד שהיו הולכים בספינה מן רגל לרגל: כי זכר את דבר קדשו· כי כל זה עשה להם בזכות אברהם· כי הם לא היו ראויים לכך כי היו מריבי' ומנסי' את ה'. וגם להוציאם ממצרים לא היו ראויי' לולי ברי' האבות . כמו שכתוב ויזכור אלהים את בריתו את אברהם וגו' . לפיכך אמר ויוציא עמו : ויוציא עמו בששון · כשהוציא עמו ממצרים ברנה ובששון הוציאם · הם היו שמחים ומצרים היו אבלי' · כמו שכתוב ומצרים מקברים וגו' : את בחיריו · בעבור אבותם : ויתן להם · כשהוציאם לא עשה עמהם זו הטובה לבד שהוציאם מעבדות לחירות אבל נתן להם ארצות גוים: בעבור ישמרו חוקיו ותורותיו על תנאי שישמרו חוקיו ותורותיו נתן להם את הארץ· כמו שכתוב בתורה כי תביאנו אל האדמה אשר נשבעתי לאבותם וגו' · שאם לא ישמרו חוקיו והיה לאכול ויגלו מן הארץ :הללויה· אמר המשורר כנגד ישר' שהיו בדורו ובניהם הבאים אחריהם שיהללו האל על הטובות שעשה עם אבותיהם הללויה:

מי ימלל גבורות ה' ישמיע . פי' ומי ישמיע · ומי שזכר עומד במקום שני' . במזמור שלמעלה מזה זכר ענין האבות עם מה שעשה עם ישר' במצרים ובזה המזמור זכר עוד מה שעשה עמהם משיצאו ממצרי' . כל זמן שהלכו במדבר . וגם משנכנסו לארץ . ואמר אם באנו לספר גבורות ה' ולהשמיע כל תהילותיו כלו' כל הניסי' שעשה עם אבותינו ועמנו שאנו חייבי' להללו עליהם מי יוכל להשמיע כל תהלותיו ·וגבורות ה' הם מה שהתעולל במצרי' בארצם ובים. כמו שאמ' ה' איש מלחמה · כלומ' גבור מנצח. וכמו איתן גבורו' רבות עמו שיוכל למלא מי יוכל למלל אותם · ומה שאמ' הנה שלא יוכל אדם לספר כל תהילותיו ואמ' במזמו' התפילה אספרה כל תהילתך בשערי בת ציון. דוד אמ' אספר כל תהילתך על כל הצרות שעברו עליו מהאויבים . אמ' שיתן שבח והודאה לא' שהצילו . וכאשר בא לספר הניסי' שעשה עם ישר' ובמדבר ובארצם בכל דור ודור אמ' מי ישמיע כל תהילתו. וכן עם היחיד לבד מה שעשה הקב"ה עמו מהטובות וחסדי' בכל יום ויום לא יוכל לספר . כמו שאמ' אגידה ואדברה עצמו מספר . כי פעמי' רבו' יעשה הא' יתברך עם האדם נס ולא ידע ולא ירגיש בו עד אחר זמן שיתבונן בו . וכן אמ"ר ז"ל אין בעל הנס מכיר בניסו · וכאשר אמר דוד כל תהילתיך על הניסי' הגלוי' שעשה עמו הידוע' לכל במלחמת האויבי' . וכן אמ' במדרש וכי אדם יודע כמה פלאים עושה הקב"ה עם האדם בכל יום · כיצד אדם ישן על המטה והנחש נתון בארץ . בא לעמוד הרגיש בו הנחש . כיון שבא ליתן עליו רגליו בורח הנחש מפניו ואינו יודע מה פלא עשה עמו הקב"ה . וכן כיוצא בו . וקודם שהחל המשורר לספר אמר :

אמרי

אשרי שמרי משפט עשה צדקה בכל עת: זכרני יהוה ברצון עמך
פקדני בישועתך: לראות בטובת בחיריך לשמח בשמחת גויך גויך
להתהלל עם נחלתך: חטאנו עם אבותינו העוינו הרשענו:
אבותינו במצרים לא השכילו נפלאותיך לא זכרו את רב חסדיך ו רוב
וימרו על ים בים סוף: ויושיעם למען שמו להודיע את גבורתו:
ויגער בים סוף ויחרב ויוליכם בתהמות כמדבר: ויושיעם מיד בתהומות
שונא ויגאלם מיד אויב: ויכסו מים צריהם אחד מהם לא נותר במדבר
: ויאמינו בדבריו ישירו תהלתו: מהרו שכחו מעשיו לא חכו
לעצתו: ויתאוו תאוה במדבר וינסו אל בישימון: ויתן להם
שאלתם וישלח רזון בנפשם: ויקנאו למשה במחנה לאהרן קדוש
יהוה: תפתח ארץ ותבלע דתן ותכס על עדת אבירם: ותבער
אש בעדתם להבה תלהט רשעים: יעשו עגל בחרב וישתחוו
למסכה: וימירו את כבודם בתבנית שור אכל עשב: שכחו אל
מושיעם עשה גדלות במצרים: נפלאות בארץ חם נוראות על ים סוף

טובהון דנטרי דינא עבדי צדקתא בכל עידן: דכר יתי יי ברעוא טבא
עם עמך אדכר לי בפורקנך: למיחמי בטובת בחירייך למיחדי בחדוות
עמך לאשתבחא עם אחסנתך: חבנא עם אבהתנא עותנא ארשענא
: אבהתנא במצרים לא אשכילו פרישותך לא דכרו ית סוגעי טובך
וסריבו על מימרך על ימא בימא דסוף: ופרקינון בגלל שמיה
לאודעא ית גבורתיה: ונזף בימא דסוף ואתנגיב והליכינון בתהומי׳
היך כבמדברא: ופרקינון מיד סנאה ופרק יתהון מן ידי בעלי דבבא
: וחפון מיא מעיקיהון חד מנהון לא אשתאר: והימנו בשום
מימריה שבחו תושבחתיה: סרהיבו אתנשיאו עובדוי לא אסתכרו
למלכתיה: ושיילו שאלתא במדברא ונסיאו אלהא באתר צדו:
ויהב להון שילותהון ושדר פתרנותא בנפשהון: וטננו למשה
במשריתא לאהרן קדישא דיוי: אתפתחת ארעא ובלעת דתן וחפת
על סיעת אבירם: ודלקת אישתא בסיעתהון להבותא תשלהיב
רשיעיא: עבדו עגלא בחורב וסגידו למתכא: ופרגוזית איקר
ריבוניהון בדמות תור דאכיל עסבא ומזדהם: אתנשיאו אלהא פרקהון
דעבד רברבן במצרים: פרישן בארעא דחם דחילן על ימא דסוף:

אשרי שומרי משפט. כלומר אשריהם ישראל אם היו שומרים משפטי האל אשר צוה אותם. כי בזמן שהיו עושים רצונו של מקום כמה טובות עושה עמהם. ואף במדבר בו היה סובל אותם זמן רב אולי ישובו למוטב. ואם היו שומרי משפטיו ועושים צדקות בכל עת. כלומר תמיד. כל שכן שהיה הוא עושה עמהם צדקות ולא היו לעולם גולים מארצם. כי צפה המשורר ברוח הקדש כי עתידי׳ לגלות מארצם בעונותם. לפיכך אמר אחר זה הפסוק זכרני ה׳ ברצון עמך: עושה צדקה בכל עת. כי ישראל היו עושין פעמים טוב ורוב הפעמים היו מרעי׳ מעשיהם. לפיכך אמר בכל עת אשריהם אם יהיו עושין הטוב תמיד: זכרני. אם הפסוק הזה אמרו המשורר על עצמו בקש מהאל שיקימהו מקברו עם המתים שיחיו בעת הגאולה. וכן הפסוק הבא אחר זה. לראות בטובת בחיריך. או אמר הפסוק על לשון בני הגלות הזה. כי כל אחד מבקש מהאל שיזכה לראות הגאולה. ואמר זכרני ה׳ בעת שיהיה רצונך בעמך ותוציאם מגלותם זכרני ורוצה בי שאחיה עד עת הגאולה: לראות בטובת בחיריך. שאזכה לראות בטובות העם הנבחר לך שיזכו לראות הגאולה: לשמוח בשמחת גוייך. וכפל העניין שלש פעמים לחזק העניין במלות שונות כמנהג: להתהלל עם נחלתך. הם ישר׳. כמו והם עמך ונחלתך. ופי׳ להתהלל יש מפרשי׳ כמו לשמוח. וכן קדש הילולים. וכן ובתולותיו לא הוללו. וכן בדברי רבותי׳ ז״ל בית השמחה בי הלולא. ואין צרי׳ להוציאם מעניין השבח כי בשמחת החופה ישבחו אדם החתן והכלה. לפיכך קראו בית החופה בי הלולא. וכן ובתולותיו לא הוללו. לא באו לידי שבח שיהלל אדם אותם בחופתן. ופי׳ להתהלל עם נחלתך כי בשמחתם בצאתם מהגלות יתהללו על כל עם. כי בם בחר ה׳: חטאנו. ידבר על לשון בני הגלות: עם אבותינו. כמו שאבותינו חטאו כן חטאנו אנחנו: אבותינו במצרים. בצאתם ממצרים לא השכילו נפלאותיך שעשית במצרים: לא זכרו את רוב חסדיך. כי חסדים ונפלאות עשית עמהם בהוציאך אותם מבית עבדים ביד חזקה ובמכות שהבאת על המצרים הפלית בינם ובין מצרים שהיתה המכה משולחת בכל הארץ. והם היו נבדלים ממנה. כי הנה הברד היה בכל הארץ ובארץ גושן אשר שם בני ישראל לא היה ברד. ובדבר שהיה משולח בבהמות אש׳ וממקנה בני ישראל לא מת אחד. ובחשך שהיה האויר עב וחשוך בכל הארץ. ולכל בני ישראל היה אור. וכן בערוב אמר ושמתי פדות בין עמי ובין עמך. וכן בשאר המכות. ואעפ״י שלא נכתב. ואחר צאתם כשרדפו מצרים אמרו. המבלי אין קברים במצרים: ולא השכילו. ולא זכרו. כי מי שעשה עמהם במצרים כל הנפלאות יצילם מיד המצרים הרודפים אחריהם. אלא המרו האל יתבר׳ וחשבו שלא יוכל להצילם. זהו וימרו על ים בים סוף. על ים שהשיגו אותם חונים על הים. ואו זה ים בים סוף. ויש מפרשים וימרו על ים שפחדו להכנס בים כשנבקע. ובדרש מהו וימרו על ים כיון שבקע להם משה הים נעשה להם הים טיט. כמו שנאמר דרכת בים סוסיך. חמר מים רבים. ובמצרים כתוב וימררו את חייהם בעבודה קשה בחמר ובלבנים ובכל עבודה בשדה. כיון שירדו לים היו אומרי׳ אילו לאילו בטוט בעטך ורום דייסך מטיט ולבנים יצאנו. ולטיט וללבנים באנו. ואני תמה על זה הדרש. שהרי כתוב וישם את הים לחרבה. ונאמר בזה המזמור ויוליכם בתהומות במדבר. מלמד שלא היה שם טיט אלא יבש כמו המדבר: ויושיעם למען שמו. הושיעם מן המצרים שהיו רודפים אחריהם למען שמו. כלומר אעפ״י שהם המרו באל ומעטו בטחונם בו עשה הוא למען שמו שיודע בגוים להודיע את גבורתו. כמו שאמר ואכבדה בפרעה ברכבו ובפרשיו: ויגער בים סוף ויחרב. והגערה היא הרוח שהוליך בה הים עד ששמהו לחרבה. וכן אמר הנביא בזה הלשון גוער בים ויבשהו: ויוליכם בתהומות כמדבר. הוליך ישראל בתהומות בחרבה. כמו אם היו הולכי׳ במדבר: ויושיעם מיד שונא. כמו שכתוב ויושע ה׳ ביום ההוא את ישראל מיד מצרי׳: ויכסו מים צריהם. לא די שהושיעם מידם אלא שנער צריהם בתוך הים וכיסו אותם המים אחד מהם לא נותר: ויאמינו בדבריו. כמו שכתוב ויאמינו בה׳: ישירו תהלתו. כמו שכתוב אז ישיר משה ובני ישראל: מהרו שכחו מעשיו. מהרו לשלשת ימים שנסעו מים סוף ובאו מרתה. וילונו העם. והנה שכחו כל הנפלאות שעשה להם. ואילו זכרו מעשיו היו חושבים בלבם כי לא עשה להם כל הנפלאות ולא העבירם הים להמיתם בצמא. והיה להם להמתין ולחכות מה שיעשה להם האל ית׳ כמו שעשה עמהם עד אותו היום. והם לא חכו לעצתו וילונו. והנה עצתו היתה טובה להם ופלא גדול עשה עמהם במים שהיו מרים והמתיקם: ויתאוו תאוה. וזה שהיה נכון אם יוכל לתת להם בשר במדבר ובישימון. כמו שאמר במזמור האזינה עמי תורתי. הגם לחם יוכל תת. כמו שפירשנו אותו כי פירושו בשר. ויתן להם שאלתם. וישלח רזון בנפשם. פירושו מות המתאוים. ואמר בלשון רזון בעבור כי הם חשבו להשביע נפשם המתאוה ולהשמינה והיה להם הדבר בהפך: ויקנאו למשה. כמו במשה. וכן הרגתני לפנעי. לפניכם לחרב. למי מריבה. והדומי׳ להם. כי קשור הקנאה עם הלמ״ד הוא לטוב. כמו אשר קנא לאלהיו. קנא קנאתי לה׳. אבל עם הבי״ת הוא לרע. כמו ויקנאו בו אחיו. כי קנא קנאתי בהוללים. וכן למ״ד לאהרן במקום בי״ת. והקנאה הזאת היא מחלוקת קרח. ותלה אותו בכל ישר׳ מפני שלא מיחו בהם. וגם היו עמהם מבני ראובן ואנשי׳ מבני ישראל חמשים ומאתים נשיאי עדה. וטעם קדוש ה׳. כי כן אמרו הם כי כל העדה כולם קדושי׳. ואמר משה אשר יבחר ה׳ הוא הקדוש והנה אהרן קדוש ה׳: תפתח ארץ. עתיד במקום עבר. וכן אז ישיר משה׳ יעשו עגל בחורב. ורבים אחרים. ולא זכר קרח כי ידוע כי הוא ראש המחלוקת. או זכר העוזרים כי עוזרי הרשע הם רשעים ממנו. כי אם לא ימצא עוזרים לא יעשה רשעו. גם אמרו כי קרח היה עם השרופים ועם הבלועים. כי נזכר בתורה עם השרופים ועם הבלועים. לפיכך סתמו. וזכר משפט הבליעה ומשפט השריפה על עדת אבירם והוא עמהם. ואון בן פלת בתחילת המחלוקת. ולא נזכר אחר כן כי נתחרט ונסתלק מן המחלוקת. ואר״ז ז״ל כי אשתו הצילתו בעצה שנתנה לו: ותבער אש. במאתים וחמשי׳ איש מבני ישראל. כמו שכתוב ותאכל את החמשים ומאתים איש מקריבי הקטורת: להבה תלהט. הפסוק כפול בעניין במלות שונות: יעשו עגל בחורב. עתיד במקום עבר. וכמוהו רבי׳. והנה הם עשו עגל בחורב במקום שקבלו את התורה ששמעו באזניהם עשרת הדברים. ונאמר בהם לא יהיה לך פסל וכל תמונה: וימירו. האל ית׳ שראו כבודו בינותם על הר סיני: אוכל עשב. על השור אומר לא על תבניתו. ובדרש שאין לך מנוול משור כשהוא אוכל עשב: שכחו אל. ואמרו אלה אלהיך ישראל: נפלאות בארץ חם. הוא אבי מצרים. ולגרעון נזכר. וכפל העניין במלות שונות. ועוד עשה להם נוראות על ים סוף. וקרא פעולות ה׳ פלא והפך הטבע נוראות. לפי שבהן יהיה האל ית׳ נורא על בני אדם ובעבורם ייראוהו ויודו לו שהוא אדון הכל שהפך הטבעים כרצונו:

ויאמר

ואמר במימריה לשיצאותהון אילולי משה בחיריה קם ואתקף בצלו
קדמוי לאתבא חמתיה מלחבלא: ואתרחיקת נפשהון בארע ריגגא
לא המינו בפתגמיה: ואתרעמו במשכנהון לא קבילו במימרא דיי:
ואריס ידיה בשבועה מטולהון למרמי יתהון קטילין במדברא:
ולאגלאה זרעהון בעממיא ולבדרותהון בארעתא: ואדביקו בטעות
פעור ואכלו נכסי מיתיא: וארגיזו קדמוי בעובדיהון ותקפת בהון
מותנא: וקם פינחס וצלי ואתכליית מותנא: ואתחשבת ליה לזכו
לדר ודר עד עלמא: וארגיזו על מי מצותא ובאיש למשה בגללהון:
ארום סריבו על רוח קודשיה ופריש בסיפוותיה: לא שיציאו ית
עממיא דיאמר יי להון: ואתערבו בעממיא ואליפו ית עובדיהון:
ופלחו ית טעותהון והוו להון לתקלא: ודבחו ית בניהון וית בנתיהון
למזיקיא: ושדו אדם זכאי דמי בניהון ובנתהון די דבחו לטעות
דכנענאי ואטינפת ארעא בחובין דקטול: וטמיאו בעובדיהון וטעו
במעלליהון: ותקיף רוגזא דיי בעמיה ורחיק ית אחסנתיה:
ומסרינון ביד עממיא ושליטו בהון סנאיהון: ודחקינון בעלי דבביהון
ואתכניעו תחות ידיהון: זמנין סגיעין יפצי אינון והינון יסרבון ליה
במלכתהון ואתמכיאו בחוביהון: וחמא כד עיק להון כד שמע ית
צלותיהון: ודכיר להון קיימיה ותב מן רוגזיה בסוגעי חסדוי: ויהב
יתהון לרחמין באנפי כל דשביתהון: פרוקיתנא יי אלהנא וכנוש
יתן מביני עממיא לאודאה בשום קודשך לאשתבחא בתושבחתך:
בריך שמא דיי אלהא דישראל מן עלמא הדין ועד עלמא דאתי וימר
כל עמא אמן הללויה: שבחו קדם יי ארום טב ארום לעלם
טוביה: יימרון פריקיא דיי די פרקינון מן יד מעיקא: ומארעתא

: ויאמר להשמידם לולי משה בחירו עמד בפרץ לפניו להשיב חמתו
מהשחית: וימאסו בארץ חמדה לא האמינו לדברו: וירגנו באהליהם
לא שמעו בקול יהוה: וישא ידו להם להפיל אותם במדבר: ולהפיל ולא
זרעם בגוים ולזרותם בארצות: ויצמדו לבעל פעור ויאכלו זבחי בארצות
מתים: ויכעיסו במעלליהם ותפרץ בם מגפה: ויעמד פינחס
ויפלל ותעצר המגפה: ותחשב לו לצדקה לדר ודר עד עולם:
ויקצפו על מי מריבה וירע למשה בעבורם: כי המרו את רוחו ויקציפו
ויבטא בשפתיו: לא השמידו את העמים אשר אמר יהוה להם:
ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם: ויעבדו את עצביהם ויהיו להם
למוקש: ויזבחו את בניהם ואת בנותיהם לשדים: וישפכו דם
נקי דם בניהם ובנותיהם אשר זבחו לעצבי כנען ותחנף הארץ בדמים נותיהם
: ויטמאו במעשיהם ויזנו במעלליהם: ויחר אף יהוה בעמו ויתעב ויתעב
את נחלתו: ויתנם ביד גוים וימשלו בהם שנאיהם: וילחצום אויביהם
ויכנעו תחת ידם: פעמים רבות יצילם והמה ימרו בעצתם וימכו
בעונם: וירא בצר להם בשמעו את רנתם: ויזכר להם בריתו בצר
וינחם כרב חסדו: ויתן אותם לרחמים לפני כל שוביהם: הושיענו דיו
יהוה אלהינו וקבצנו מן הגוים להודות לשם קדשך להשתבח ב להודות
בתהלתך: ברוך יהוה אלהי ישראל מן העולם ועד העולם ואמר
כל העם אמן הללויה: ספר חמישי קז הדו
ליהוה כי טוב כי לעולם חסדו: יאמרו גאולי יהוה אשר גאלם מיד צר:

ויאמר להשמידם. בפרץ. באותו פרץ שפרצו הם עמד בו משה לפני האל יתברך וגדרו: וימאסו. זה היה דבר המרגלים: וירגנו. כמו שכתו' ותרגנו באהליכם: וישא ידו להם. נשבע. כמו כי אשא אל שמים ידי. וכן כתוב חי אני נאם ה' וגו'. ופירושו להם בעבורם: להפיל אותם במדבר. פירו' כל המלוכים שהיו מבן עשרים שנה ומעלה. כמו שכתוב במדבר הזה יפלו פגריכם וגו': ולהפיל זרעם בגוים. זה לא ראינו בתורה מבואר שאמר להפיל זרעם בגוים ולזרותם בארצות וגו'. וכן אמר ביחזקאל וגם אני נשאתי את ידי להם במדבר להפיץ אותם בגוים ולזרותם בארצות. והנראה בעיני כי זה הוא מה שאמר וירד העמלקי והכנעני היושב בהר ההוא ויכום ויכתום עד החרמה. וכן מה שאמר וישמע הכנעני מלך ערד יושב הנגב וגו' וישב ממנו שבי זהו לזרותם בארצות. ובדרש כי מה שאמר ולהפיל זרעם בגוים על העתיד אמר שגזר על זרעם להיותם גולים מארצם ולזרותם בארצות. זהו שאמר כי תוליד בנים ובני בנים וגו'. והפיץ ה' אתכם בעמים. ואמרו כי מה שאמר ויבכו העם בלילה ההוא ליל תשעה באב היה. אמר הקב"ה הם בכו בכיה של חנם ואני אקבע להם בכיה לדורות. כי בתשעה באב חרב הבית בראשונה ובשניה: ויצמדו. כמו שכתוב ויצמד ישראל לבעל פעור: ויאכלו זבחי מתים. כמו שכתוב ותקראנה לעם לזבחי אלהיהן. ואלהיהם הם המתי': ויכעיסו. הכעיסו האל במעלליהם שנצמדו לבעל פעור וזנו עם הכותים ועבדו ע"ז. לפיכך ותפרץ בם מגפה. ואמר ותפרוץ כלומר מגפה רבה: ויעמוד פינחס. כמו שכתוב ויקם מתוך העדה: ויפלל. עשה משפט בנואפים. ויפלל מן ונתן בפלילים: ותחשב לו לצדקה. כמו שאמר הנני נותן לו את בריתי שלום. ואמר ברית כהונת עולם: ויקצפו על מי מריבה. הקציפו האל עד שבא רע למשה בעבורם שאמר לו האל ית' כי לא יכנס לארץ: כי המרו את רוחו. כן פי' אדוני אבי ז"ל הפסוק. כי המרו. את רוח משה: ויבטא בשפתיו. והוא המעל שמעל הוא ואהרן עמו שאמרו המן הסלע הזה נוציא לכם מים שתדחקו אותנו. והרחיקו את הנס ואמרו אין בידינו יכולת עד שיבא מוציא המים. כי חשבו כי כבוד האל ית' יבא על הסלע תחילה. כמו שאמר ברפידים הנני עומד לפניך שם על הצור בחורב והכית בצור. ומה שאמר בחורב והם היו ברפידים אינו אומר על הר חורב אלא אותו הצור היה חורב ויבש מאד. ומה שאמר הנני עומד על הצור שירד כבוד האל ית' ונח על הצור. ואותה האבן המסה את הצור והפכו למים. ועכשיו חשבו ג"כ כי כן יעשה האל ית' כמו שעשה ברפידים. לפיכך אמרו המן הסלע הזה נוציא לכם מים. ובזה מעלו כי יותר היתה קדושת ה' אם יוציא הסלע מים בלי ירידת אש עליו והוא לא אמר להם הנני עומד בצור כמו שאמר ברפידים. ופי' כי המרו כי מררו ברוח משה בדחקם אותו עד שאמר המן הסלע הזה נוציא: ושורש המרו מרה. ויהיה מרה ומרד בענין אחד. וכן מורת רוח בענין הזה. ויש לפרש כי המרו ענין מרי שהוא ענין שנות המצוה והחליף הדבר. ופי' כי המרו משה ואהרן את רוח השם ודברו. שאמר להם ודברתם על הסלע והם הכוהו: ויבטא בשפתיו. האל ית' שלא יכנסו לארץ בעון זה: לא השמידו. אשר אמר ה' להם. כמו שמבואר בתורה. ואם לא תורישו את יושבי הארץ מפניכם והיה אשר תותירו מהם וגו': ויתערבו. שהיו יושבים בתוכם. לפיכך למדו מעשיהם: ויעבדו. גם זה הרע מן המעשים ע"ז שעבדו: ויזבחו. גם זה הרע שבעבודות ע"ז: וישפכו. לבד עון ע"ז יש להם בזה עון גדול ששפכו דם נקי דם בניהם ובנותיהם: בדמים. בירועה. ר"ל בדמים האלה הנזכרים: ויטמאו. ויזנו. זה עון עריות: ויחר. ויתעב. הפך שרצה בם ובחרם לו לנחלה: ויתנם. הפסוק כפול בענין במלות שונות: וילחצום. בארצם לחצו אותם ויכנעו תחת ידם: פעמים רבות. והמה ימרו בעצתם הרעה ימרו האל ית': וימכו בעונם. עד שבו מוכי' ועניי' בעונם. והוא שגלו מארצם: וירא בצר להם. בגלותם שמע רנתם וצעקתם: ויזכור להם בריתו. בריתו עם האבות: וינחם על הרעה. ויתן אותם לרחמים. שמרחמים עליהם שוביהם בגלותם: הושיענו. אמר המשורר על לשון בני הגלות הושיענו וקבצנו מן הגוים להודות לשם קדשך. כשתקבצנו נודה לך לשם קדשך: להשתבח בתהלתך. אז נשתבח על כל עם בתהלתך. ותהלת ה' הם החסדים שעשה עמנו שאנו מהללים לו עליהם: ברוך ה' אלהי ישראל. ואז נאמר ברוך ה'. המשכילים ישבחו כפי שכלם. וכל העם יאמרו אמן ואמן. ויאמרו אלה לאלה הללויה. ופירו' מן העולם ועד העולם. מזמן הראשון ועד זמן האחרון. כלומר כל הימים:

נשלם ספר רביעי

הודו ליהוה. המזמור הזה הוא נאמ' על ארבעה שיצאו מצרה לרוחה. וצריכים להודות לה'. כי הוא המוציאם מצרה לרוחה. ואינו בדרך מקרה כאשר יחשבו התועים אלא צריכים שיודו כי בעונם עוכם היו בצרה ובחסד אלהים נצלו מהצרה בצעקתם לו. וכן למדו רבו' ז"ל מזה המזמור ואמרו ארבעה צריכין להודות ולברך האל ית' ברבים. והם הנזכרים במזמור הזה. הולכי מדברות. ומי שהיה חבוש בבית האסורים ויצא. ומי שהיה חולה ונתרפא. ויורדי הים. ונזכר גם כן בזה המזמור מי שהם בטוב במקומם ויביאם האל ית' לחסרון הטוב והיותם ברע. ומי שהם ברע במקומם ישגבם האל ויושיעם מרעתם ויתן להם טובה גדולה. כל זה להודות כי הכל הוא מיד האל הרע והטוב: יאמרו גאולי ה'. פי' יאמרו תהילה ותודה לאל ית' אשר גאלם מיד צר ויכירו כי הוא הגואל לבדו. לפיכך קראם גאולי ה': מיד צר. שם כמו צרה.

ומארצות

ומצפון ומארצות קבצם ממזרח וממערב מצפון ומים: תעו במדבר בישימון
דרך עיר מושב לא מצאו: רעבים גם צמאים נפשם בהם תתעטף:
בצר ויצעקו אל יהוה בצר להם ממצוקותיהם יצילם: וידריכם בדרך
ישרה ללכת אל עיר מושב: יודו ליהוה חסדו ונפלאותיו לבני אדם:
כי השביע נפש שוקקה ונפש רעבה מלא טוב: ישבי חשך וצלמות
אסירי עני וברזל: כי המרו אמרי אל ועצת עליון נאצו: ויכנע בעמל
לבם כשלו ואין עזר: ויזעקו אל יהוה בצר להם ממצוקותיהם יושיעם
: יוציאם מחשך וצלמות ומוסרותיהם ינתק: יודו ליהוה חסדו
ונפלאותיו לבני אדם: כי שבר דלתות נחשת ובריחי ברזל גדע:
אוילים מדרך פשעם ומעונתיהם יתענו: כל אכל תתעב נפשם
צוקותיה ויגיעו עד שערי מות: ויזעקו אל יהוה בצר להם ממצקותיהם
יושיעם: ישלח דברו וירפאם וימלט משחיתותם: יודו ליהוה
אותיו חסדו ונפלאותיו לבני אדם: ויזבחו זבחי תודה ויספרו מעשיו ברנה
מעשה : יורדי הים באניות עשי מלאכה במים רבים: המה ראו מעשי יהוה
ונפלאותיו במצולה: ויאמר ויעמד רוח סערה ותרומם גליו:

ומארעתא כנשינון ממדינחא וממערבא מציפונא ומן ימא דרומא:
על עמא דבית ישראל איתנבי ואמר עמא בית ישראל טעו במדברא
בצדי אורחא קרתא דמיתבא לא אשכחו: כפינים לחור צהיינין
נפשתהון תשתלהיא: וצלו קדם ייי כד עיק להון ממעקתהון פצא
יתהון: ודבירינון באורח תריצתא למיזל לירושלם קרתא דמיתבא:
יהודון קדם ייי מטול חסדיה ומשתען פרישותיה לבני נשא: ארום
אשבע נפש סריקא ונפשא כפינא מלי טובא: על צדקיהו ורברבני
ישראל אתנבי ואמר צדקיהו ורברבני ישראל דגלו בבבל ויתיבו ב
בחשוכא וטולו דמותא והוו אסירין בסיגוף שירי פרזלא: ארום סריבו
על מימריה אלהא ומלכת עילאה רחיקו: ותבר בליעותא לבהון
אתקילו ולית דסעיד: וצלו קדם ייי בדעיק להון ממעיקתהון פרקינון
: אפיקינון מחשוכא וטולא דמותא ושלשלותהון יתרע: יהודון
קדם ייי מטול חסדיה ומשתען פרישותיה לבני נשא: ארום תבר
דשי נחשא ועברי פרזלא קציץ: על חזקיה מלך שבטא דבית יהודה
אתנבי ואמר חזקיהו מליך דבית יהודה דסריב למיסב אתה אסתגיף
היך שטין דמאורח מרדיהון ומעויתהון מסתגיפין: כל מיכלא תרחיק
נפשהון ומטין עד מעלני מותא: וצלו קדם ייי כד עיק להון
ממעיקתהון יפרקינון: ישדר פתגמי אסותיה ויסי יתהון וישיזיב מלחבלותהון: יהודון קדם ייי מטול חסדיה ומשתען פרישותיה לבני נשא: ויכסון
נכסי תודתא וישתעון עובדוי בדיצתא: על מלחיא דיונה בר אמיתי איתנבי ואמר מלחיא נחותי ימא באלפיא עבדי פולחנא במיין סגיעין: הינון
חמון עובדיא דייי ופרישותיה במצולתא: ואמר במימריה ואקים זעפא ועלעולא ואתרוממו גללוי: סלקין

ומארצות קבצם. החל בהולכי מדברות כי הם הנמצאי' יותר מהשלשה. כי רגילי' בני אדם ללכת בסחורה מארץ לארץ ועוברי' דרך מדברות. והוא באחרו יקבצם
מהארצות אשר הלכו שם אילך ואילך ויושיבם למקומם בשלום. וזכר מהפאות מזרח ומערב וצפון ולא זכר דרום. כי הוא מעט הישוב מכל הפאות מפני חום
השמש ולא ילכו באותה הפאה בסחורה אלא מעט' ופי' ומים אותם שעוברי' דרך ים מארץ לארץ ישיבם האל ית' לארצם בשלום. ועוד יזכור יורדי הים על הצרה
שהם בים שיצילם האל יתעלה ממנה. ועתה זכר אותם לפי שאמר ומארצות קבצם. וכן אותם שעוברי' אל עבר הים יקבצם האל וישיבם אל מקומם: תעו
במדבר. זכר הצר' שהם בה במדברו' שהולכי' בהם. ואחת מן הצרות שהם תועי' בדרך במדבר. כי רב החול אשר שם מכסה הדרכי' בנשיבת הרוח. והנה לא
ימצאו דרך ללכת בה אל עיר מושב שירצו ללכת שם: רעבים גם צמאים. כי הם נושאים עמהם צדה לדרך כשיעור מהלך הימים אשר בין ארץ לארץ. כי
במדבר לא ימצאו מים ולא שום מאכל. והנה בתעותם שלא יראה להם הדרך יארכו להם הימים במדבר. והנה הם רעבים וגם צמאים: נפשם בהם תתעטף.
מרוב הרעב והצמא ואין להם שום צד להנצל מצרתם אלא שיצעקו אל ה': ויצעקו אל ה'. בצר' שם כמו בצרה: וידריכם בדרך ישרה. יגלה להם הדרך
שתעו בה: יודו לה' חסדו. כשיגיעו אל עיר מושב יתנו הודאה לאל שהגיעם לעיר מושב ויספרו לבני אדם הנפלאות שעשה עמהם האל יתברך: כי השביע
נפש שוקקה. שם תואר מנחי העין. מן ואל אישך תשוקתך. ובמשקלו משך ידו את לוצצים. תואר מנחי העין. אמר הנפש שהיתה מתאוה במדבר למי' ועתה
השביעה בהגיע אותה אל עיר מושב. וכן הנפש שהיתה רעבה למאכל מלא טוב: יושבי חשך וצלמות. עתה זכר האסורי' וזכר שנשבו בעונם ובשובם לאל
ית' יוציאם מבית האסירי'. ובאסורי' ובחולים זכר עונם. כי בעונם נלכדו ונחלו. אבל הולכי מדברות ויורדי הים לא זכר בהם עונם. כי תחילת דרכם אין בהם רע
ונזק. ולא ילכו מדברות ולא ירדו הימים בעונם אלא יבא להם דבר צרה וסכנה בדרך כדי שישובו אל ה' ויתודו מעונותיהם ויושיעם. ואמר יושבי חשך כי בית
האסורים מקום חשך הוא: אסירי עני וברזל. עני יתירים או מיתרים שיקשרו אותם ויענו אותם בהם. וברזל. כבלי ברזל שנותנין ברגליהם: כי המרו
אמרי אל. הודיע כי בעונם נשבו לפי שהמרו אמרי אל. והם המצות שצוה לבני אדם. כי לא לישראל לבדם נאמרו המצות. כי לכל הגוים. אלא שהבדיל ישר'
מן האומות במצות יתירות שצוה אותם והקדישם בטהרת הגוף ובמאכלים. אבל המצות השמעיות נתנו לאדם הראשון ולזרעו אחריו. והם אמרי אל ועצת
עליון שיעץ לבני אדם שיעשו אותם וחיו בהם. והממרים אותם ישלח להם מוסרות בחלאי' או יוליכם בשבי: נאצו. מבניין הקל בשקל שמרו זכרו מפני ההפסק:
ויכנע בעמל לבם. בעמל השבי יכניע לבם שנתגאו ובזו דבר ה': כשלו. בשבי: ואין עוזר. אותם אלא האל יתברך שיצעקו אליו ויושיעם: ויזעקו
אל ה'. צעקה בצד"י וזעקה בזי"ן ענין אחד. לפי' נכתב זה ענין פעמים בצד"י ופעמים בזי"ן. ובזה המזמור הולכי מדבר ויורדי הים ויצעקו בצד"י. אסירים
וחולים בזי"ן. ומסורת ממצוקותיהם קדמאה יצילם תניינא. ותליתאה יושיעם. רביעאה יוציאם: יוציאם. ומוסרותיהם היתרים והכבלים שנאסרו בהם
ינתק: כלומר יסובב להם סיבות ויתכן להם עלילות שיברחו מן השבי. או יתן בלב שוביהם להתירם ממאסרם. או סיבות אחרות שיגלו. כי לו לבדו נתכנו
עלילות: יודו לה' חסדו. כשיצאו מן השבי יתנו הודאה לאל ית' ויספרו לבני אדם נפלאותיו שעשה להם. ומה הם הפלאות: כי שיבר דלתות נחשת. דרך
בני אדם לתת השבויים בעיר מבצר דלתים ובריח. ובאומרו נחושת וברזל דרך גוזמא. רוצה לומר חזקים מאד. וכן קשת נחושה. והנה אין להם תחבולה
שיוכלו לברוח ולהנצל ממגדל חזק שנשבו בו. והאל ית' יסבב סיבות שיצאו משם ולא ימנעם חוזק הדלתים והבריחי': אוילים. עתה זוכר החולים. ואמר כי
מדרך פשעם ומעונותיהם יחלו ויתענו. וקראם אוילים מה שלא אמר כן באסירים. בעבור כי השבי יהיה בבת אחת ולא כן החולי. כי מתחילה הוא קל ואחר
יכבד יום אחר יום. והנה הם אוילי' שלא יכירו וידעו כי החולי כמו מלאך שליח אליהם שישובו בתשובה. והם לא ירגישו בדבר כמו האויל שאינו מרגיש ברעה
שתבא לו ממעשה אולתו. ולא שבו אל ה'. ואם היו חכמים היו חושבים בלבם מה זה החולי ששלח לנו האל. ומאיזה עון הוא ויפשפשו במעשיהם ויתקנו דרכיהם
קודם שיכבד עליהם החולי. ואם לא ירגישו יום ראשון ירגישו יום שני או יום שלישי. אבל האוילים לא ירגישו בדבר ולא ישובו לאל ית' עד שיכבד עליהם החולי
מאד ויארך ויכביד חוליים עד שיתענו מאד ויתעבו כל מאכל. כמו שאמר אליהוא והוכח במכאוב על משכבו ורוב עצמיו איתן. וזהמתו חיתו לחם: כל אכל
תתעב נפשם. כל אכל אפי' מאכל תאוה: ויזעקו. כשיגיעו אל שערי מות אז יזעקו אל ה'. כי ראו כי לא יועילם רופא ומשקה ומרקחת: ישלח דברו. לפי שרפואת
הרופאים הוא במעשה אמר כי לא כן רפואת ה' ית' כי בדברו לבד ירפאם. ודברו הוא רצונו: וימלט משחיתותם. ימלט נפשם משחת שהיתה קרובה לה. כמו
שאמר ויגיעו עד שערי מות. וכן אמ' אליהוא ותקרב לשחת נפשו. והאחד מן שחיתותם שחיתה ובא בו כינוי המ"ם כי הם גרמו זה בעונם: יודו. פירשתיו: ויזבחו
זבחי תודה. הודאה לאל שהושיעם. ואמר בזה ויזבחו מה שלא אמר כן באחרים לפי שהחולים יארכו ימי בריאותם ובין כך הם נודרין זבחים בהתחזקם מעט
מעט ויזבחו זבחי' כאשר ישלמו ימי בריאותם. וגם יורדי הים והולכי מדברות והאסורי' אפשר גם כן שיזבחו גם הם אלא אמר בחולי' לפי שנמצא בהם ברוב:
ויספרו מעשיו ברנה. יספרו לבני אדם מעשה החסדי' שעשה עמהם בתוך קהל ברנה ובקול גדול: יורדי הים באניות. אעפ"י שהים גבוה על היבשה יקרא עובר
הים יורד לפי שהיבשה גבוה על שפת הים. וכנגד השפה יקרא יורד. כמו שפירשנו בפסוק כונס כנד מי הים. ואדוני אבי ז"ל פירש כי יקרא יורד כנגד האניה
שהיא עמוקה ויורד בה. כמו שכתוב וימצא אניה וגו'. וירד בה. וכן אמר הנה יורדי הים באניות עושי מלאכה במים רבים. המלאכה היא הנס והתורן והחבלי'
והמשוטות ושאר הכלי' שהם צורך הספינה. ושהם המים רבים כמו פלגוס הים הם צריכי' מלאכה יותר: המה ראו. במצולה במעמקי הים. שהוא הפלגוס שם
יראו מעשי ה' ונפלאותיו. כי בדגים הגדולי' וברעש הים וכי נתן באדם חכמה ותחבולה לעמוד במצולה על לוחות עץ כל שכן כשתסער הרוח בים. זהו שאמר:
ויאמר ויעמוד. אמר האל כלומר רצה וגזר ויעמוד רוח סערה בים. ואותו הרוח תרומם גלי הים. ואז הספינה עולה ויורדת. וזהו שאמר: יעלו ז ד

יעלו שמים ירדו תהומות נפשם ברעה תתמוגג: יחוגו וינועו כשכור
וכל חכמתם תתבלע: ויצעקו אל יהוה בצר להם וממצוקתיהם
יוציאם: יקם סערה לדממה ויחשו גליהם: וישמחו כי ישתקו
וינחם אל מחוז חפצם: יודו ליהוה חסדו ונפלאותיו לבני אדם:
וירוממוהו בקהל עם ובמושב זקנים יהללוהו: ישם נהרות למדבר
ומצאי מים לצמאון: ארץ פרי למלחה מרעת יושבי בה: ישם מדבר
לאגם מים וארץ ציה למצאי מים: ויושב שם רעבים ויכוננו עיר
מושב: ויזרעו שדות ויטעו כרמים ויעשו פרי תבואה: ויברכם
וירבו מאד ובהמתם לא ימעיט: וימעטו וישחו מעצר רעה ויגון:
שפך בוז על נדיבים ויתעם בתהו לא דרך: וישגב אביון מעוני
וישם כצאן משפחות: יראו ישרים וישמחו וכל עולה קפצה פיה:
מי חכם וישמר אלה ויתבוננו חסדי יהוה: ק ח
שיר מזמור לדוד: נכון לבי אלהים אשירה ואזמרה אף כבודי:

יחוגו בצר קותיהם

סלקין צית שמיא נחתין עמקי תהומיא נפשתהון בבישא תתמוגג:
ירתתון ינגעון היך רוויה דחמר וכל חוכמתהון מסתלעמא: וצלו
קדם יי כד עיק להון וממעיקתהון יפיק יתהון: יקים עלעולא
לשתיקותא וישתקון גליהון: וחדון ארום שתקין ודבריגון למחוז
רעייתהון: יהודון קדם יי מטול חסדיה ומשתען פרישותיה לבני
נשא: ומרוממין יתיה בכנשת עמא בית ישראל ובסנהדרין דחכימיא
ישבחון יתיה: על דלא דיואל בר פתואל אתנבי ואמר כד מרדו בית
ישראל ביומי דיואל נביא איתי בצורתא בעלמא שווי נהרוותא היך
מדברא ומפקנות מיא היך צהותא: ארעא דישראל דעבדא פירי
צרא היך סרום דאתהפיכת מן בישות יתבין בה: כד תבו לאורייתא
שווי מדברא היך אריתא דמיא וארע ציהייא למפקנות מיא: ואשרי
תמן כפינים ואתקינו קרתא מייתבא: וזרעו חקלין ונציבו כרמיא
ועבדו פרי אבא: וברכינון ויסגון לחדא ובעיריהון לא יזעיר: וכד
חבו אזערו ואתמסכנו מן אניק בישתא ודבונא: שדי בסרנותא על
רברבניא ואטעיאונון בלמא דלא אורחא: וכד תבו לאורייתא שגיב
חשוכא ממסכינותא ושוי היך ענא גניסיא: חמון תריציא ויחדון וכל מרי שקרא שורת פומה ואתחסמת: מן חכימא וינטור אילין ויתבוננון חסדיא
דיי: שירא ושבחא על ידא דדוד: תקין לבי אלהים אשבח ואזמר לחוד איקרי:

יעלו שמים ירדו תהומות. יעלו אנשי הספינה שמים. כלומר ברום האויר שמרומם הגל את הספינה ואחר כך בעבור הגל ירדו תהומות. ובין עליה וירידה כפעם אנשי הספינה ברעה תתמוגג. כלומר תמס נפשם באותה הרעה והדאגה שיש להם שיטבעו בים: יחוגו וינועו כשכור. יחוגו וינועו כפל ענין במלות שונות. כי יחוגו ענין תנועה. כמו והיתה אדמת יהודה למצרי לחגא. שפירושו תנועת הפחד. וכמו השכור שמתנועע בשכרותו ולא יוכל לעמוד על עצמו כן אנשי הספינה ואפילו החובלים לא יוכלו לעמוד ברוח סערה שתניע הספינה אילך ואילך ומעלה ומטה: וכל חכמתם תתבלע. וכל חכמת רבי החובלי' תשחת באותה שעה. כי בכל חכמתם ותחבולותם לא יוכלו להעמיד הספינה אם לא ישקיט האל יתברך הרוח ואין להם שום צד להנצל אלא שיצעקו אל ה': ויצעקו יוציאם. שיוציאם מן הים אל היבשה. או פירו' יוציאם ממצוקה שהיו בה תרומם הגלים והוא בחסדו ישקיטם בהשקיטו הרוח. והנה יבאו מצרה לרוחה: יקם סערה לדממה. יש מפרשין יקם כמו ישיב. ויש לפר' כמשמעו. ופירושו הסערה שהקים ישיבנה לדממה: ויחשו גליהם. השיבו כנגד אנשי הספינה: הגלים כמו שהיו קמים עליהם יחשו וישקטו מהתרומם ומהתנועע: אל מחוז חפצם. אל גבול חפצם. וכן ויורדיו לא חזו ימיו. לא גבלו. אמ' שינחה אותם האל ית' אל המקו' שחפצם ללכת שם בתתו להם הרוח שתוליך הספינה שם: יודו. כשיגיעו אל מחוז חפצם יתנו הודאה לאל ית' שהצילם. והנפלאות שעשה להם בים יספרו אותם לבני אדם: וירוממוהו. טעמו אל יורדי הים. או אל הארבעה. כי כולם כשיודו האל ית' על חסדו בקהל עם יעשו זה וירוממוהו ביניהם. וכן במושב זקנים וחכמי' יהללוהו. לפי שגם הם בשומעם הנפלאות יהללוהו וירוממוהו עמהם: ישם נהרות למדבר. כיון שזכר המשורר הארבעה שצריכי' להודו' הא' ית' שיהפו' להם מספדם למחול וצרתם לרוחה זכר גם כן כי כן יעשה במקומו' אחרי' שיהפוך אותם מטובה לרעה לעונם היושבי' בהם ומרעה לטובה כשיעשו רצון האל ית'. להודיע כי הכל ברשותו ובמצותו. ויהפוך הטבעים כמו שירצה לא כמו שיחשבו הסכלים כי ענייני בני אדם הם במקרה. ואמר ישם נהרות. כלומר מקו' שיש בו נהרות ומוצאי מים ישים אותו למדבר ולמקום צמאון: ארץ פרי. וכן ארץ שנושאה פירות ישימנה שתהיה ארץ מליחה שלא יצמח בה כל עשב. וכל זה מרעת יושבי בה: ישם מדבר. והנה יעשה בהפך לטובים. וישם להם מדבר לאגם מים וארץ ציה למוצאי מים: ויושב שם רעבי'. אותם שהיו רעבים במקום אחר הושיבם באותו המקום כאילו לסיבתם נעשה מושב המקום טוב: ויכוננו עיר מושב. כוננו שם עיר מושב. כי באו שם תפה ומפה הרעבים אשר חפץ ה' בם: ויזרעו שדות. זרעו שם שדות ונטעו כרמים והצליחו. כי עשו הכרמי' והשדות פרי תבואה. ופירום פרי תבואה חסר וי"ו השימוש פרי ותבואה. והוא כפל ענין במלות שונות: ויברכם. בממונם: וירבו מאד. בבני': ובהמתם לא ימעיט. שלא תהיה בהם משכלה כל שכן בנשיהם: וימעטו וישוחו. והנה כאשר ירבה הא' ית' יהיה עניינם בהפך. וזה בעונם שנתגאו מרוב טובם. כמו שאמ' למעלה מרעת יושבי בה: וימעטו' הפך וירבו שזכר: וישוחו. הפך שהיו הולכי' קוממיות עתה יהיו קודרי' ושוחי': מעוצר רעה ויגון. חסר וי"ו השימוש. ופירום מעוצר ורעה. ועוצר הוא ממשלת אחרי' שתהיה עליהם והם יהיו שוחי' תחתיהם. וכמו זה מעוצר וממשפט לוקח. ר"ל ממשלת הגוי'. וכן יורש עוצר. פירושו ממשלת יאמ' שישוחו מעוצר ומרעה ומיגון. ורעה היא רעת הגוף וחסרון הממון. ויגון בלב. והחכם ר' אברהם בע"ע פירש מעוצר מעוצר רחם הפך וירבו: שופך בוז על נדיבי'. על העשירי' הנכבדי' שהיו נקראי' נדיבי'. והנה האל ית' הופך עליהם הכבוד לקלון ולבוז. ובאומרו שופך רוצה לומר רוב הבוז והקלון: ויתעם בתוהו לא דרך. שאין לה עצה ותחבולה להנצל מן הרעה שהאל ית' מביא עליהם. והנה הם הולכי' חשכי' בתוהו לא דרך: וישגב אביון. והנה ישפיל העשירי' והאביון ישגב מהעוני שהיה בו ישגבנו וירוממנו הפך וישוחו שאמ': וישם כצאן משפחות. הפך וימעטו שאמ'. כלומ' ישים האל ית' לאביון משפחות לרוב כמו הצאן. רוצה לומ' שלא יהיו בהם עקרות ומשכלות והם ירבו לרוב. והנה הצאן ירבו מאד על שאר בהמות לפיכך המשיל אותם לצאן. וכן אמ' תלאות כצאן אדם. ויש לפרש טעם וישם על האביון. כלומר שמוליד בנים לרוב. וכן נאמ' בזה הלשון על התולדה וישימו בנים: יראו ישרים. יראו נקמת הרשעי' וישמחו: וכל עולה קפצה פיה. כל איש עולה יסגור פיו ויבוש מלדבר כי יראה כי הא' יתברך רואה דרכיהם ומשיב גמולם בראשם: מי חכם וישמר אלה. מי שהוא חכם וישמור אלה הדברי' האמורי' בזה המזמור. ישמרם בלבו ויכיר כי ביד האל ית' הכל. והו' מעלה ומשפיל מעשיר ומוריש ומוחץ ורופא: ויתבוננו חסדי ה'. שיעשה עם עושי רצונו. כי אעפ"י שרואה אדם בעולם הזה שלוה לרשעי' ורעה לצדיקי' אם יתבונן האדם במעשי העולם יראה ברוב כי האל אל אמונה ואין עול ונותן לכל איש כדרכיו וכפרי מעלליו. והמעט שיראה שלא ילך על סדר יאמ' בלבו כי האל ית' יודע למה זה. ואנחנו לא ידענו ויסמוך השכלות לו. ולא יסמוך העול לאל ית' ויתעלה:

שיר מזמור לדוד. זה המזמו' נכתב רובו במזמור ס'. ושם כתוב כי נאמר זה המזמור בהכותו את ארם נהרים ואם פרסנוהו: ושנה אותו הנה לא ידענו למה. ואפשר כי שם נאמר על העניין שזכר. ועתה אמ' אותו על העתיד. לפיכך לא זכר בזה מאותו עניין המלחמה דבר. והפסוקי' אשר שנה בזה שנאמרו באותו המזמור נכון פירושם על קיבוץ הגליות שישובו ישר' למקומם. כמו שעניינם שם שסבו אל המקומות אשר לקחו מהם מלכי ארם. ומה שזכר בפרט אלה המקומות שכם וסוכות וגלעד וזכר מן השבטי' מנשה ואפרי' לפי שמלכות יוסף תשוב לעתיד תחת מלך יהודה. כמו שכתוב בנבואות יחזקא' ונתתי' לעץ אחד והיו אחד בידי. ואמ' ודוד עבדי מלך עליהם. ורועה אחד יהיה לכולם ולא יהיו עוד לשני גוים ולא יחצו עוד לשתי ממלכו' עוד. ומה שזכר מואב פלשת ואדום ואיכם במקומותם לימות המשיח שכבר בלו כל האומות ונתערבו אלה באלה ואין היום גוי מיוחד אלא ישר' לבדם. רוצה לומ' המקומו' שהיו בהם מקדם אילו האומות ולא האומות. וכן אמ' בנבואות ישעיה לימות המשיח לעתיד ועפו בכתף פלשתי' ימה יחדיו יבאו את בני קדם אדום ומואב משלוח ידם ובני עמון משמעתם. וכן זכר בנבואות דניא' לעתיד אדום ומואב וראשית בני עמון. והנה זה המזמור כולו נאמ' פעמי'. כי מתחילת המזמור עד למען יחלצון ידידיך הוא במזמור נ"ז. ומן למען יחלצון ידידך עד סוף המזמור הוא במזמו' ס'. אף שיש ביניהם שינוי מעט במלות שונות והעניין אחד. והנה הקודמין נאמרי' על דוד עצמו. וזה המזמור נאמ' על ימות המשיח. ואמ' המזמור על לשון בני הגלות ועל לשון מי שהוא מזרע דוד שתהיה לו המלוכה. אמ' נכון לבי אלהים. אעפ"י שאני בגלות זה כמה שנים לא נואשתי מן הגאולה אבל לבי נכון ובטוח באל שיגאלנו. ולא אשירה ואזמרה. ומלת אלהי' היא קריאה: אף כבודי. הנפש תקרא כבוד. כי היא כבוד הגוף. והנה טעם אשירה בפה ואזמרה בכלי. ואף נפשי תזמר בעצמה במחשבות השכליות. ויש לפרש אף כבודי דבק עם עורה ראש הפסוק. ויהיה טעם עורה לשני אל הכבוד ואל הנבל. וכן אמר במזמור האחר עורה כבודי עורה הנבל וכנור:

עוּרָה הַנֵּבֶל וְכִנּוֹר אָעִירָה שָּׁחַר׃ אוֹדְךָ בָעַמִּים יְהוָה וַאֲזַמֶּרְךָ בַּלְאֻמִּים
׃ כִּי־גָדוֹל מֵעַל־שָׁמַיִם חַסְדֶּךָ וְעַד־שְׁחָקִים אֲמִתֶּךָ׃ רוּמָה עַל־שָׁמַיִם
אֱלֹהִים וְעַל כָּל־הָאָרֶץ כְּבוֹדֶךָ׃ לְמַעַן יֵחָלְצוּן יְדִידֶיךָ הוֹשִׁיעָה יְמִינְךָ
ני וַעֲנֵנוּ׃ אֱלֹהִים דִּבֶּר בְּקָדְשׁוֹ אֶעְלֹזָה אֲחַלְּקָה שְׁכֶם וְעֵמֶק סֻכּוֹת אֲמַדֵּד׃
לִי גִלְעָד לִי מְנַשֶּׁה וְאֶפְרַיִם מָעוֹז רֹאשִׁי יְהוּדָה מְחֹקְקִי׃ מוֹאָב סִיר
יבולני רַחְצִי עַל־אֱדוֹם אַשְׁלִיךְ נַעֲלִי עֲלֵי־פְלֶשֶׁת אֶתְרוֹעָע׃ מִי יֹבִלֵנִי עִיר
מִבְצָר מִי נָחַנִי עַד־אֱדוֹם׃ הֲלֹא־אֱלֹהִים זְנַחְתָּנוּ וְלֹא־תֵצֵא אֱלֹהִים
אותינו בְּצִבְאֹתֵינוּ׃ הָבָה־לָּנוּ עֶזְרָת מִצָּר וְשָׁוְא תְּשׁוּעַת אָדָם׃ בֵּאלֹהִים
נַעֲשֶׂה־חָיִל וְהוּא יָבוּס צָרֵינוּ׃ ק ט
לַמְנַצֵּחַ לְדָוִד מִזְמוֹר אֱלֹהֵי תְהִלָּתִי אַל־תֶּחֱרַשׁ׃ כִּי פִי רָשָׁע וּפִי־מִרְמָה
עָלַי פָּתָחוּ דִּבְּרוּ אִתִּי לְשׁוֹן שָׁקֶר׃ וְדִבְרֵי שִׂנְאָה סְבָבוּנִי וַיִּלָּחֲמוּנִי
וישמו חִנָּם׃ תַּחַת־אַהֲבָתִי יִשְׂטְנוּנִי וַאֲנִי תְפִלָּה׃ וַיָּשִׂימוּ עָלַי רָעָה תַּחַת טוֹבָה
וְשִׂנְאָה תַּחַת אַהֲבָתִי׃ הַפְקֵד עָלָיו רָשָׁע וְשָׂטָן יַעֲמֹד עַל־יְמִינוֹ׃ בְּהִשָּׁפְטוֹ
יֵצֵא רָשָׁע וּתְפִלָּתוֹ תִּהְיֶה לַחֲטָאָה׃ יִהְיוּ־יָמָיו מְעַטִּים פְּקֻדָּתוֹ יִקַּח
אַחֵר׃ יִהְיוּ־בָנָיו יְתוֹמִים וְאִשְׁתּוֹ אַלְמָנָה׃ וְנוֹעַ יָנוּעוּ בָנָיו וְשִׁאֵלוּ
ודרשו וְדָרְשׁוּ מֵחָרְבוֹתֵיהֶם׃ יְנַקֵּשׁ נוֹשֶׁה לְכָל־אֲשֶׁר־לוֹ וְיָבֹזּוּ זָרִים יְגִיעוֹ׃
משך אַל־יְהִי־לוֹ מֹשֵׁךְ חָסֶד וְאַל־יְהִי חוֹנֵן לִיתוֹמָיו׃ יְהִי־אַחֲרִיתוֹ לְהַכְרִית בְּדוֹר
אַחֵר יִמַּח שְׁמָם׃ יִזָּכֵר עֲוֺן אֲבֹתָיו אֶל־יְהוָה וְחַטַּאת אִמּוֹ אַל־תִּמָּח׃

שבח נבלא וכנרא אשבח בקריצתא׃ אודה קדמך בעמיא ייי
ואשבחינך באומיא׃ ארום רב מעילוי שמיא טובך ועד שחקי מטי
קושטך׃ אתרומם עלוי שמיא אלהים ועל כל יתבי ארעא איקרך׃
מן בגלל דישתזבון רחימך פרוק ימינך ועני יתי׃ אלהא ממליל
ב[...]ר בירת שכנתיה אביע אפליג בחדותא עם יתבי שכם ועם יתבי
מישר סכות אמשח תחומא׃ די לי גלעד דילי מנשה ודבית אפרים
עושנא דרישי ומדבית יהודה ספרי׃ דושישית מואבאי היך דודי
שזוגי על מלכות ארום אטלוק סנדלי על מלכו פלשתאי אתייבב׃
וכרון דחבית מן אוביל יתי עד כרכא דרומי רשיעא מן דברני עד
קושטנטינא דאדום׃ הלא על דחבנא קדם ייי שבקתנא ולא נפקא
שכינתיה בחלותנא׃ הב לן סעדא מן מעיקא דמגן פורקנא דבר
נשא׃ באלהא נעביד חילא והוא ירושש מעיקנא׃
לשבחא על יד דוד תושבחא אלהים שבחתי לא תשתוק׃
ארום פומא דרשיעא ופומא דנכלא עלי פתחן מלילו עמי לישן
דשקר׃ וממללי סנותא חזרו יתי ואגיחו עמי מגן׃ חלף די רחימית
סטנו לי ואנא אצלי׃ ושוין עלי בישתא חלף טבא וסניתא חלף
דרחימית׃ אסער עלוי רשיעא וסיטנא יקום על ימיניה׃ באידייניה
יפוק חייב וצלותיה תהי לחובתא׃ יהון יומוי קלילין מניין שנוי ירת
אוחרן׃ יהון בנוי יתמי ואתתיה ארמלתא׃ ומטלטלא יטלטלון בנוי
ושיאלון ותבעון מה הות צדתהון׃ יגבב מזופא לכל דיליה ויבזון נוכראין ליעותיה׃ לא יהי ליה נגיד חסדא ולא יהי ליה חיים על יתמוי׃ יהי סופיה
לאישתציא בדר אוחרן יתמח שמהון׃ ידכיר עויית אבהתוי קדם ייי וחובת אמיה לא תתמחי׃ יהוין

עורה הנבל. על דרך משל שיעור הנבל מעצמו. וה"א הנבל ה"א הקריאה. כה"א הקהל חוקה אחת לכם: אעירה שחר. אמר עורה הנבל ועורה הכנור בעת שאעיר אתכם לזמר בכל שחר ושחר. או פירושו בעת שאעיר עצמי משנתי בשחר להודות שמך בהם אומר להם עורו: אודך בעמים ה'. במזמור האחר פירשנו בעמים בלאומים במשפחות ישראל. כמו עמים הר יקראו. אחריך בנימין בעממיך. ובזה המזמור פרשנו בכל העמים. כי כל העמים יקוו לירושלם בעת הגאולה. כמו שכתוב ונלוו גוים רבים אל ה' ביום ההוא: בלאומים. הלמ"ד שורש. מן ולאום מלאום יאמץ. והלמד רפה להקל וראויה להדגש. וכמוה מחית בשר חי בשאת. ולשאת ולספחת. והדומים להם: כי גדול מעל שמים. במזמור האחר אמר כי גדול עד שמים שאמר דוד על עצמו. ובזה שאומר על ישועת ישראל אמר מעל שמים כי החסד יותר גדול שיוציא עם אחד מעמים רבים. אף על פי שנשקעו בגלות זה כמה שנים עד שחשבו כל העמים עליהם כי לא יצאו לעולם מתחת ידיהם והוא יוציאם מתחת ידם על כרחם. ולא עוד אלא שהם עצמם יביאום אל ארץ ישראל בכבוד גדול בצבים ובפרדים ובכרכרות. זה החסד הוא גדול מאד עד שראוי לומר עליו גדול מעל שמים. ואמר ועד שחקים אמיתך ולא אמר מעל שחקים כמו שאמר על החסד מעל שמים. לפי שהאמת אינו דבר יתר אלא דבר הראוי. והחסד הוא היתר על דבר הראוי. והאמת הוא שיגאלנו האל וישיבנו לארצנו. וראוי לו לעשות זה. כי כן הבטיחנו כי על כל פנים יגאלנו. ואם יארך זמן הגאולה בעונינו. ומה שהבטיח לנו ראוי לו לקיים דברו. וזהו אמת. ואם נשא בעצמינו דברו יהיה קיים. אבל שנשא בכבוד גדול עד שיהיה לנו מה שנאמר והיו מלכים אומניך וגו'. ונאמר על בד תנשאו ועל ברכים תשעשעו. ונאמר ובני נכר אכריכם וכורמיכם. ושאר הנחמות הכתובו' עלינו. זהו החסד הגדול. ואם תאמר גם זה הוא אמת כיון שהבטיחנו בו. ויתכן לפרש כי לא הבטיחנו בזה הדבר גדול אלא אם כן נהיה זכאי'. אבל הגאולה על כל פני תהיה בזמנה בין זכאים בין חייבי'. אך שאם נהיה זכאים יחיש עתה: רומה על שמים אלהים. דומה על דרך משל כאילו בימי הגלות אינו רם על שמים לשפול על האומות ולהוכיחם עלינו. כמו שאמר הנביא למה תהיה כאיש נדהם כגבור לא יוכל להושיע. וכן אמר ה' יתברך שמו על עת הישועה עתה ארומם עתה אנשא. ואמר ארום בגוים ארום בארץ: ועל כל הארץ כבודך. פי' והראה על כל הארץ כבודך: למען יחלצון ידידיך. מן הפסוק הזה עד סוף המזמור מפורש במזמור האחר עד מה שפירשתי במזמור הזה:

למנצח לדוד מזמור אלהי תהלתי אל תחרש. זה המזמור חברו דוד בברחו מפני שאול. והיו בישראל אנשים שהיו מדברים רע עליו אל שאול. ואמר אלהי תהילתי אל תחרש. כלומר כי בך אני מתהלל לא כאותם האנשים שהם מתהללים ברעתם. ואליך אני קורא שלא תחרש לאשר עושים לי הרשעים: כי פי רשע ופי מרמה. פי איש מרמה. הם פתחו עלי פיהם ברע ודברו אתי כשאני רואה אותם: לשון שקר. שמראים עצמם שהם אוהבים אותי והנה פיהם ולבם מרמה ושקר: ודברי שנאה סבבוני. ובדברי שנאה שמדברי' עלי לפני שאול באותם הדברים סבבוני ונלחמו עמי. כי מפני דבריהם נלחם עמי שאול וסובב עלי ללכדני: וילחמוני. כמו וילחמו עמי חנם כי אני לא הריעותי להם: תחת אהבתי. אני הייתי אוהב אותם והם ישטנוני: ואני תפלה. ואני איש תפלה. כמו כי חמודות אתה. איש חמודות. כלומר הם אנשי המלחמה עלי ואני איש תפילה שהייתי מתפלל עליהם. כמו שאמר ואני בחלותם לבושי שק. ואדוני אבי ז"ל פירש ואני אין בידי כי אם תפילה לאל שיצילני מידם: וישימו. תחת טובה. שעשיתי עמהם ישימו הם עלי רעה. ותחת אהבתי שהייתי אוהב אותם ישימו עלי שנאה: הפקד עליו רשע. אדם רשע ישלוט בו: ושטן יעמוד על ימינו. מלאך שטן יעמוד על ימינו לשטנו. כלומר שיהיה לקללה כל מה שיעשה. ואמר בלשון יחיד על ראש הרשעים השונאים אותו. והוא דואג האדומי: בהשפטו. אם יהיה לו משפט עם שום אדם יצא רשע במשפטו. כלומר שיתחייב בדין שיכשל בלשונו ובטענותיו: ותפילתו תהיה לחטאה. כשיתפלל על עצמו לא תחשב לו התפילה זכות אלא חטאה וחובה. או פי' לחטאה כמו אל השערה ולא יחטיא. כלומר שלא תקובל תפילתו: יהיו ימיו מעטים. פקדתו. הדבר שהיה פקיד עליו. והוא ממונו או אשתו: יהיו בניו יתומים. יתומים קטנים. וכן ואשתו אלמנה. בימי נעורים: ונוע ינועו בניו ושאלו. מהפועל הכבד. כמו שאול ישאלו באבל. אמר ינועו בניו אילך ואילך לשאול פת לחם. ודרשו מחרבותיהם. ידרשו מזונם וממונם מחרבותיהם. כלומר שיהיו בתיהם חרבות ומתוכם ידרשו לבני אדם העוברים. כלומר יתעו לשאול. וגם כשיהיו בחרבותיהם יצטרכו לשאול. ומלת ודרשו בקריאת בקמץ רחב. כמו ושמרו דרך ה'. וכן קבלנו קריאתה. ובספר הלולים אשר בטוליטולא כתוב עליו במסרה לית כוותיה חטף. וכן כתב הנגיד שמצא אותה במסרה כן שהוא חטף. ולקריאה הזאת תהיה המלה בינוני. כמו חרבו מאד. משכו אותה. ולזאת הקריאה לא אמצא פירושו נכון. ואפשר לפרש המלה לזאת הקריאה כן. כשינועו בניו לשאול אם יתמהו בני אדם עליהם לרוב הממון שהיה לאבותיהם תהיה תשובתם דרשו מחרבותיהם ותמצאו מה קרה להם. כי מרוב חסרון שבו בתיהם חרבות: ינקש נושה. יאבד המלוה לכל אשר לו. כלומר שיבא לקחת חובו ממנו ויבוז כל אשר לו. וטעם מלת ינקש ישים מוקש. כי נוקש ויקש בענין אחד. וכן וינקשו מבקשי נפשי: אל יהי לו מושך חסד. לפי שאמר שינועו בניו לשאול פת לחם אמר שלא ימצא מי שימשוך חסד לבניו בעבורו ולא ימצאו יתומיו חונן שיחון עליהם וירחמם: יהי אחריתו להכרית. פי' בנו. וכן ואחריתם בחרב אהרוג. ולא לאחריתו. יהיה להכרית שלא ישאר ממנו זכר. וזהו שאמר בדור אחר ימח שמם. בדור שלישי ימח שם האב והבן. לפיכך אמר שמם: יזכר עון אבותיו אל ה'. שיפקדנו לו. כמו שכתוב פוקד עון אבות על בנים. וכן וחטאת אמו אל תמח. אלא יזכר לבנה: יהיו

יהוין קביל מימרא דיי תדירא וישיצי מארעא דכרניהון : מטול דלא
אידכר למעבד טיבו ורדיף גבר עניא וחשוכא ומכיך לבא לאתקטלא
: ורחים לוטיא ואתית ליה ולא איתרעי בברכתא ואתרחקת מיניה:
ולבש לווטא היך לבושא ועלת היך מיא בגושמיה והיך משחא
באיברוי : תהוי ליה היך לבושא יתעטף ולקמור תדיר יזרזינה : דא
עובדא דשוטני מן יי ודמללין בישתא על נפשי : ואת אלהים יי עבד
עמי מן בגלל שמך היך טובך וחסדך פצי יתי : ארום עניא וחשכא
אנא ולבי שפי בגווי : היך טולא בצליותיה אתגמרית אטלטילית היך
גובאי : רכובאי אתקלו מצומא וביסרי פתרן מלהוי פטים : ואנא
הויתי קלנא להון יחמון יתי יטלטלון רישיהון : סעור ליי אלהי פרוק
יתי היך חסדך : וידעון ארום מחתך דא אנת יי עבדתה : ילטטון
הינון ואת תברך יקומון ויבהתון ועבדך יחדי : ילבשון סטני כיסופא
ויעטפון היך מעילא בהתהון : אודי יי לחדא בפומי ובמצע חכימיא
אשבחיניה : ארום יקום מן ימינא דחשוכא למפרוק ממריני נפשיה :

על יד דוד תושבחא אמר יי במימריה לשואתי ריבון כל
ישראל ברם אמר לי תוב ואוריך לשאול דמן שבטא דבנימן עד דימות
ארום לית מלכותא מקרבא אחברתה ובתר כן אשוי בעלי דבבך כביש
לריגלך : תא אמר יי במימריה למיתן לי רבנותא חלף דיתיבית
לאולפן אוריתא ימיני אוריך עד דאשוי בעיל דבבך כביש לריגלך :
חוטרא דעושנך ישדר יי מציון ותהי רדי במצע בעלי דבבך : עמך דבית ישראל דמתנדבין לאוריתא ביום אגחות קרבך תסתייע עמהון בשיבהורי קודשא
רחמין דאלהא יסתרהכון לך היך נחתת טלא יתבין לרוחצן תולדתך : קיים יי ולא יתוב דאנת מתמני לרבא לעלם דאתי בגין זכותא דהויתא מלך זכי :

יהיו נגד יהוה תמיד ויכרת מארץ זכרם : יען אשר לא זכר עשות
חסד וירדף איש עני ואביון ונכאה לבב למותת : ויאהב קללה ונכאה
ותבואהו ולא חפץ בברכה ותרחק ממנו : וילבש קללה כמדו ותבא
כמים בקרבו וכשמן בעצמותיו : תהי לו כבגד יעטה ולמזח תמיד מזח
יחגרה : זאת פעלת שטני מאת יהוה והדברים רע על נפשי :
ואתה יהוה אדני עשה אתי למען שמך כי טוב חסדך הצילני : כי רע
עני ואביון אנכי ולבי חלל בקרבי : כצל כנטותו נהלכתי נגערתי חלל
כארבה : ברכי כשלו מצום ובשרי כחש משמן : ואני הייתי חרפה בנטותו
להם יראוני יניעון ראשם : עזרני יהוה אלהי הושיעני כחסדך :
וידעו כי ידך זאת אתה יהוה עשיתה : יקללו המה ואתה תברך קמו
ויבשו ועבדך ישמח : ילבשו שוטני כלמה ויעטו כמעיל בשתם :
אודה יהוה מאד בפי ובתוך רבים אהללנו : כי יעמד לימין אביון
להושיע משפטי נפשו :

ק י

לדוד מזמור נאם יהוה לאדני שב לימיני עד משופטו
אשית איביך הדם לרגליך : מטה עזך ישלח יהוה מציון רדה בקרב
איביך : עמך נדבת ביום חילך בהדרי קדש מרחם משחר לך טל בהררי
ילדתך : נשבע יהוה ולא ינחם אתה כהן לעולם על דברתי מלכי צדק ילדתיך

יהיו נגד ה'. יהיו העון והחטאת נגד השם כמו שאמר יזכר. וכפל הענין לחזק. יען אשר לא זכר. כל ימיו היו בעון ולא זכר פעם אחת לעשות חסד: ונכאה לבב למותת. נכאה לבב מרוב צרותיו רדפו הרשע הזה למותת אותו. ודוד אמר על עצמו עני ואביון ונכאה לבב: ויאהב קללה. והוא אהב זה שאקללהו ולא חשש לקללתו: ותבואהו. עבר במקום עתיד. וכן ותרחק וילבש ותבא. כי כן דרך המקרא. ובדברי הנבואה ברוב: ולא חפץ בברכה. שאברכהו אם ייטיב לי: וילבש. כמדו. כלבושו. כלומר שיהיה מעוטף בקללה. וכן תבא בקרבו. כמים שאדם שותה: וכשמן בעצמותיו. וכמו שאדם מושח בו גופו לכאב העצמות שתבא המשיחה בעצמות כן תבא בו הקללה: תהי לו. ועוד כפל הענין לחזק: ולמזח. חגורה. וכן ומזיח אפיקים רפה. כך יחגור הוא הקללה כמו שיחגור האדם המזח: זאת פעלת שוטני. כלומר זאת תהיה שכר פעולתם שעשו לי. וכן לא תלין פעולת שכיר אתך. שכר פעולתו: ואתה ה'. הם שוטני ודוברים רע על נפשי ואתה עשה אתי למען שמך. ואם אינני ראוי לכך עשה אתי למען שמך אשר בטחתי בו: כי טוב חסדך הצילני. טוב חסדך עם הכל יהיה טוב עמי להצילני: כי עני. חלל. חציו קמץ וחציו פתח והוא פעל עבר והוא בורר. כלומר לבי נהרג בקרבי מרוב צרותי: כצל כנטותו. בקמץ. כמו שנוטה הצל מהרה כן נטיתי והלכתי. כלומר הלכו ימי מהרה בלא חמדה: נגערתי כארבה. נגערתי ממקום למקום כמו הארבה שאין לו קן ונגער מגדר לגדר. כן אני אין לי מושב בטח במקום אחד. כי כשידעני שאול במקום רודף אחרי ואני בורח ממקום למקום: ברכי כשלו מצום. שהיה מתענה בברחו כדי שירחם האל בפניו וירחם עליו ותשש כחו ולא יכול ללכת: כחש משמן. מהשומן שהיה בבשרו מקדם עתה כחש בשרו מאותו השומן מן הצום ומן הדרכים: ואני הייתי חרפה להם. כשהיו רואים אותי כחוש ומעונה היו מבזים ומחרפים אותי ומניעים ראשם עלי: עזרני ה'. כחסדך. כמו שחסדך עם שאר בני אדם וכן היה עמי פעמים רבות כן עתה תושיעני: וידעו. ידעו הכל כי זאת התשועה מידך היא לי ואתה עשית לא בחילי ולא בכחי: יקללו המה. אם הם מקללים אותי איני חושש לקללתם כיון שתברכני אתה: קמו ויבושו. הם קמו עלי ויבושו ממחשבתם שחושבים עלי שלא תתקיים ועבדך ישמח: ילבשו שוטני כלימה. כשיראו שלא תעלה מחשבתם ילבשו כלימה: כמעיל: המ"ם רפה: אודה ה'. אז כשיצילני אודה אותו ואהללנו בפי בתוך רבים כדי שידעו כולם כי מאתו היתה לי התשועה וירבו בטחונם בו: כי יעמוד. כי כן הוא עם הבוטח בו שהוא אביון ואין לו כח להנצל הוא יעמוד לימינו לעזרו ולהושיעו מהרשעים שהיו שופטי נפשו וחושבים להמיתו. ובמדרש מפרש זה המזמור על כנסת ישראל. ואמרו כי פי רשע ופי מרמה עלי פתחו. מהו פתחו. פתחו ונכנסו לבית קדשי הקדשים ואמרו אי אלהימו יקומו ויעזרוכם. ידינו רמה ולא ה' פעל כל זאת. ודברי שנאה סבבוני. מה שנאה שמדברים בשנאה שמסר להם אביהם שנ' וישטום עשו את יעקב: תחת אהבתי. אמרו ישראל אנו כששלחנו אצלו באהבה כהנגו עמו. שנ' כה אמר אחיך ישראל: מה אמר הוא והשיב פן בחרב אצא לקראתך. אמרו ישראל אני שלום וכי אדבר המה למלחמה: וישטמוני חנם. שלקח ממנו הבכורה לברבריים ולפתותיים מה עשה. וישטמוני חנם. ואני תפלה. שבעים פרים אני מקריב בחג על שבעים אומות: ואני מתפלל עליהם שירדו גשמים. הוי תחת אהבתי הם ישטנוני:

לדוד מזמור נאם ה' לאדני שב לימיני עד אשית אויביך הדום לרגליך. זה המזמור פרשוהו רבותינו ז"ל על אברהם אבינו כשיצא להלחם עם הארבעה המלכים. ופירושו אתה כהן לאל עליון כי היתה הכהונה ראויה לצאת משם שהוא מלכי צדק. שנא' והוא כהן לאל עליון. אלא לפי שהקדים בברכתו אברהם לאל עליון שלק הקב"ה הכהונה ממנו ונתנה לאברהם. שנ' אתה כהן לעולם על דברתי מלכי צדק. על הדבר שדבר מלכי צדק. והנכון לפי דרך הפשט לפרש המזמור על דוד. אמרו אחד מן המשוררים עליו. ולמ"ד לדוד פירושה בעבור. כלמ"ד אמרי לי אחי הוא. וכן למנצח מזמור לדוד יענך ה' ביום צרה. כמו שפירשנו אותו. והחכם רבי אברהם בע"ז פירש כי חובר זה המזמור בתחילת מלכותו כששמעו פלשתים שנמשח דוד למלך ויעלו כל פלשתים לבקש את דוד. והבטיחו האל ית' שיתנם בידו ונתנם בידו בבעל פרצים ובעמק רפאים. ולזה אמר המשורר זה המזמור. ואמר נאם ה' לאדוני. כלומר אמר האל ית' לאדוני לדוד שב לימיני כמו שכתוב שם. כי אז יצא ה' לפניך. כלומר שב והיה בהבטחה לימיני. כי ימיני תעזרך ולא תשקוט עד אשית אויביך הדום רגליך: מטה עוזך ישלח ה' מציון. כי באותו הפרק כבש דוד ציון בתחילת מלכותו. ואמר המטה והמשען שתבטח בו מציון ישלח האל ית' לשלחו אליך שהיה מבצר חזק מאד ונתנו אלהים בידיך. מעתה רדה ומשול בקרב אויביך לא תירא מהם. ואמר בקרב כלומר אין צריך לומר בערי פלשתים הסמוכות לארץ ישראל שתמשול עליהם אלא אפי' בקרב ארצם תמשול. ויש מפרשים כי אמר מציון לפי שהכבוד שוכן בציון: עמך נדבות ביום חילך. ביום שעשית חיל להלחם בהם באו עמך אליך בנדבה: בהדרי קדש. בירושלם שהיא הדרת קדש. כמו שנקראת אדמת קדש. והדרי ענין הדר ויופי. וכן נקראת יפה נוף משוש כל הארץ. והדרי לשון רבים מן הדר: כי בדברים רבים היא טובה. ויופיה של ירושלם מרחם משחר לך טל ילדותך. יום שיצאת מרחם ונולדת אותו השחר לך היה. כלומר לטובתך. ואותו טל ילדותך: אותו הטל שירד כשנולדת לך היה. כלומר מבטן יצאת למלכות וטל ברכה לך היה באותו השחר: נשבע ה'. דברו הוא שבועתו: אתה כהן. מלך ונגיד. כמו ובני דוד כהנים היו. מוליך כהנים שולל. גדולים ושרים: ואמר לעולם כי שאול לא היה לעולם: על דברתי מלכי צדק. ולמה בחרתיך מלך לעולם על דבר שאתה מלך צדק. כמו שכתוב ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו. והוי"ו דברתי והיו"ד מלכי נוספות:

אדני

: אדני על ימינך מחץ ביום אפו מלכים : ידין בגוים מלא גויות מחץ
ראש על ארץ רבה : מנחל בדרך ישתה על כן ירים ראש :

קיא

הללויה אודה יהוה בכל לבב
גרולים בסוד ישרים ועדה : גדלים מעשי יהוה דרושים לכל חפציהם :
לעד הוד והדר פעלו וצדקתו עמדת לעד : זכר עשה לנפלאתיו חנון
אותיו ורחום יהוה : טרף נתן ליראיו יזכר לעולם בריתו : כח מעשיו הגיד
ליריאיו לעמו לתת להם נחלת גוים : מעשי ידיו אמת ומשפט נאמנים כל
פקודיו : סמוכים לעד לעולם עשוים באמת וישר : פדות שלח
לעמו צוה לעולם בריתו קדוש ונורא שמו : ראשית חכמה יראת
עושיהם יהוה שכל טוב לכל עשיהם תהלתו עמדת לעד :
עומדת

קיב

שכינתא דייי על ימינך מחא ביום רוגזיה מלכיא : אתמנא לדיין על עממיא מלי ארעא גושמי רשיען קטילין מחא רישי מלכיא על ארעא סגיעין לחדא : מפום נביא באורחא אולפן יקבל מטול היכנא יזקוף רישא :

הללויה אשבח קדם ייי בכל לבא ברזהון דתריציא וכנישתא : רברבין עובדיא דייי מתבעין לכל רצביין להון : שבחא ושבהורא עובדיה וזכותיה קיימא לעלמין : דכרן טב עבד לפרשותיה חיננא ורחמנא ייי : מזונא יהב לדחלוי ידכיר לעלם קיימיה : חיל עובדוי חוי לעמיה למתן להון אחסנת עממיא : עובדי ידוי קושטא ודינא מהימנין על פיקודוי : סמוכין לעלמי עלמא מיתעבדין בקושטא ותירוצא : פורקנא שלח לעמיה פקיד לעלם קיימיה קדישא ודחילא שמיה : שירוי חוכמתא דחלתא דייי סכלא טבא לכל עובדיהון תושבחתיה קיימא לעלמין : הללויה

ארני על ימינך. ה' הוא על ימינך בסכנות המלחמות : מחץ ביום אפו מלכים. והוא מחץ על ידך מלכי הגוים הבאים להלחם עליך : ביום אפו. כלומר אותו היום היה חרון אפו עליהם ורבונו עמך : ידין בגוים. יעשה דין ומשפט בגוים עד שמקום המלחמה מלא גויות. כלומר פגרים מתים : מחץ ראש על ארץ רבה. מחץ על ארץ ראשים רבים. וראש שם כלל. ורבה גם כן. כמו בסוד קדושים רבה. ויש מפרשים רבה רבת בני עמון. ועל אותה המלחמה אמר זה הפסוק : מנחל בדרך ישתה. כל כך הפיל חללים עד שהלך כנחל מדמם. ואמר ישתה על דרך משל. כמו ודם חללים ישתה : על כן ירים ראש. על כן בסכנות כל המלחמות מאויביו הרים ראש על כולם. וכן אמר ויעש דוד שם בשובו מהכותו את ארם נהרים בגיא מלח וגו' :

הללויה

אודה ה' בכל לבב בסוד ישרים ועדה. זה המזמור נאמר בא"לף בי"ת שתי אותיות בפסוק אחד ובשנים פסוקים האחרונים שלש שלש. כי המזמור קצר והוא מזמור נכבד ידבר בו להתבונן במעשי האל ולזכור תמיד נפלאותיו ועוצם גבורותיו. ואמר בו להתעסק ביראת האל ובחכמה. וכל מזמור שנאמר בא"לף בי"ת נראה כי לפי גדלו והדברים הנכבדים שנאמרים בו נאמר כן כרוח הקדש. אמר למשוררים הללויה כי כן אעשה גם אני אודה את ה' בכל לבב. כלומר בכל כוונת לבי : בסוד ישרים ועדה. בעדת ישרים. והם ישר'. כמו תמות נפשי מות ישרים. כי הם ישרים במעשיהם על פי המשפטים שנתן להם האל ית'. ועדה כמו ובעדה. ובי"ת בסוד במקום שנים. כלומר בעדת ישראל ובעדתם אודנו. כי כולם ישכימו עמו : גדולים מעשי ה'. זה תחילת ההודאה. אמר גדולים מעשה האל מעשי בנבראים. ולעפ"י שהם גדולים הם דרושים לכל חפציהם. כלומר לכל מי שחפץ להתבונן בהם ודורש אותם הם דרוש' ונמצאים לו. וחפציהם תואר מן חפץ חפצים. כמו מן זקן זקנים זקניהם : הוד והדר. כשיתבונן אדם בפעלו שהוא השמים והארץ יראה כי הוד והדר הוא. וצדקתו שהוא העולם כולו שהוא צדקה מאתו לנבראים עומדת לעד : זכר עשה. אחר מספר מעשיו בעולם שהם גדולים וכאים ספר בנבחרים בנבראי מטה. והם ישראל. ואמר כי זכר עשה לנפלאותיו שעשה עמהם במצרים. ואותם היו תחילת הנפלאות. והיו כ"כ הנפלאות גדולים שהם נזכרים בכל דור ודור : חנון ורחום ה'. שחנן אותם ורחם עליהם. ויש לפרש זכר עשה כי הנפלאות שעשה עמהם בכל דור ודור עושה זכר לנפלאותיו הראשונים שעשה עמהם במצרים. שאדם זוכר אותם על אלה הנפלאות. ובדרש זכר עשה בשבתות ובמועדי' שנתן לישרא' שאומרים בהם זכר ליציאת מצרים : טרף נתן. לישרא' טרף ממון מצרים. כמו שאמר וינצלו את מצרים : יזכור לעולם בריתו. זכר לזמן רב בריתו שכרת עם אברהם אבינו בין הבתרים. שאמר לו ואחרי כן יצאו ברכוש גדול : כח מעשיו. אעפ"י שהראה להם במצרים נפלאותיו ומעשיו הגדולים כח מעשיו הגיד להם לעמו. כשאמר להם שיתן להם נחלת גוים. כי כשהוציאם ממצרים לא היה כל כך כחו נראה כמו שנראה כשגרש שבעה גוים גדולים ועצומים מארצם והשכין בה ישראל. וכן אמר משה רבינו פן יאמרו יושבי הארץ אשר הוצאתנו משם מבלתי יכולת וגו'. יאמרו אעפ"י שהיה בו כח להוציאם מעבדותינו לא יהיה בו כח לגרש גוים מארצם ולתת להם. ואמר הגיד כי זה היה יותר פלא. כי קודם המעשה אמר שיעשה. שלא יאמרו בדרך מקרה היה. לפיכך הגיד להם קודם שיעשה זה. וכן עשה. ובמדרש כח מעשיו הגיד לעמו שכתב לישרא' מעשה בראשית להודיע כי הארץ שלו. כי הוא ברא אותה ובידו להושיב בה כל מי שירצה ולעקור אילו ולהושיב אילו שלא יוכלו אומות העולם לומר לסטים אתם שכבשתם ארץ שבעה אומו' : מעשי ידיו. מה שעשה במלחמות הגוים וגרשם מארצם לא תאמרו כי עול היה זה אבל אמת ומשפט היה. אמת שקיים דברו שאמר לאברהם אבינו. ומשפט כי לא היה מן הדין שישבו בה עוד מפני מעשיהם הרעים. כמו שאמר כי לא שלם עון האמורי עד הנה. תלמוד שבעונם גרשם מארצם. והארץ ההיא היא אדמת הקדש. ולא יתכן שישארו וישכנו בה עושי התועבות ההם. וכן אמר אלהי נכר הארץ. וכן אמר כי ברשעת הגוים האלה ה' אלהיך מורישם מפניך ולמען הקים את השבועה. הנה האמת ומשפט : נאמנים כל פקודיו. ולא זו בלבד אלא כל פקודיו נאמנים אין בהם עולה : סמוכים לעד לעולם. כי לא ימעדו ולא ימוטו לעולם לפי שהם עשויים באמת ובדרך ישר. לפיכך לא יכשלו ההולכים בהם והשומרים אותם : פדות שלח לעמו. שלח להם פדות וזה שיזכרו לעולם בריתו. כי קדוש ונורא שמו. לפיכך יראוהו ויהיו קדושים כי הוא קדוש שקדשם והבדילם מן האומות. וכן אמר והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני ה' מקדישכם : ראשית חכמה יראת ה'. וזה צוה להם ראשית חכמה יראת ה'. ואמה צוה להם זה. כשאמר את ה' אלהיך תירא ואותו תעבוד ובו תדבק וגו'. תחילה אמר תירא. ויראת ה' היא שמירת התורה והמצות. והחכמה היא חכמת החקירה האמיתית לדעת כל מעשה בראשית. והיא עבודת האל ית'. כי בה יכיר האדם את בוראו. לפי' אמר אחר כן ואותו תעבוד. ובהתבודדו בחכמה ההיא ויסיר מלבו כל דברי העולם השפל אז ידבק באל ית'. זהו ובו תדבק. כי נפשו קשורה בעליונים ואז ידע שמו. זהו ובשמו תשבע. כי מי שאינו יודע שמו איננו ראוי לישבע בשמו. והקדים באותו פסוק יראת ה' לעבודה. וכן בזה הפסוק בזה להקדים יראת ה' לחכמה. ואמר ראשית חכמה יראת ה'. אמר מי שהכין את לבבו להתעסק בחכמה תחילה יתעסק ביראת ה' ויעשה ממנה שורש ועיקר. ועל דרכיה יתנהג בחכמה שילמד. על דרך שאמרו רבותינו ז"ל כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת. וכל שחכמתו קודמת ליראת חטאו אין חכמתו מתקיימת. ואם ילמד אדם חכמת החקירה או הפילוסופיא תחילה אולי יבהל ברוחו ויעיז מצחו להכחיש האותות והמופתים הגדולים הנמצאי' בכתבי הקדש. לפיכך צריך להקדי' לימוד התורה שהיא יראת ה' וישים בלבו להאמין כל הכתוב בה חידוש העולם ושינוי הטבע באותו' ובמופתי' וכאשר יתבונן האדם בתורה ימצא בה דרכי החכמה. כמו שכתוב כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים וגו'. כי אין צריך לומר התורה והמצות שהם בנויות על דרך השכל. כי גם החוקים אשר נאמר עליהם שאין להם טעם כן הוא שאין להם טעם נראה לרוב בני אדם. אבל החכם המתבונן בהם ימצא טעמם ברור ומבואר. ואחר שהתבונן החכם המבין בדברי התורה וישימה יסוד לחכמה ויתגדל בלבו לקרב הדברים הרחוקים אל הדעתי וילמד חכמת הפילוסופיא אחרי כן לא תשתבש דעתו בלמדו החכמה בתורה אשר למד תחילה. כי כבר תקעה יתד במקום נאמן. ויקרב דרכי החכמה אליה בכל כחו. לפיכך אמר ראשית חכמה יראת ה'. ואמר שכל טוב לכל עושיהם. פי' שכל טוב עיון טוב והצלחה טובה יש לעושה את שתיהן שמתעסק ביראת ה' ובחכמה. או פי' שכל טוב הצלחה טובה. כמו ויהי דוד בכל דרכיו משכיל שפירושו מצליח. כלומר שיצליח המתעסק בשתיהן בעולם הזה ובעולם הבא : תהילתו עומדת לעד. כי עושה מעשה היושר ושומר התורה והמצות תהיה תהילתו בפי האנשים לכמה דורות. ולנפשו גם כן עומדת לעולם הבא לעד עד עולם. וכבר הרחבנו יותר בפירוש הפסוק הזה בפתיחת פירוש נביאים : הללויה

הללויה טוביה דגברא דחיל ית יוי בפיקודוי צבי לחדא׃ גבר
באוריתא יהוין בנוי בדר תריצאי יתברך׃ מזלא ועתרא בביתיה
וזכותיה קיימא לעלמין׃ דנח בחשוכא נהור לתריצי׃ חיננא ורחמנא
וצדיקא׃ גברא טבא חייס על ענייא ומוזיף יסובר מילוי כהלכתא׃
ארום לעלם לא יזוע לדכרן עלם יהי זכי׃ משמועתא בישא לא ידחל
תקין ליביה רחיץ במימרא דיוי׃ סמיך ליביה לא ידחל עד דיחמי
פורקנא בעקתא׃ בדר ממוניה יהב לחשיכי זכותיה קיימא לעלמא
תוקפיה תרים באיקרא׃ רשיעא יחמי ויכעוס עלוי שינוי יעסי
ואיתמסא ריגוג רשיעי תיביד׃ הללויה שבחו עבדיא דיוי שבחו ית
שמא דיוי׃ יהוי שמא דיוי מברך מהשתא ועד עלמא׃ ממדנח שמשא
עד מטמעיה משבח שמא דיוי׃ רמא על כל עממיא יוי עלוי שמיא
איקריה׃ מן כוותיה דיוי אלהנא דגביה מותביה למתב׃ דממיך
עייניה למחמי בשמיא ובארעא׃ מקים מעפרא מסכינא מקקלתא
ירים חשוכא׃ לאותבא עם רברביא עם רברבי עמיה׃ מיתיב

הללויה אשרי איש ירא את יהוה במצותיו חפץ מאד׃ גבור בארץ
יהיה זרעו דור ישרים יברך׃ הון ועשר בביתו וצדקתו עמדת לעד לעד
׃ זרח בחשך אור לישרים חנון ורחום וצדיק׃ טוב איש חונן ומלוה
יכלכל דבריו במשפט׃ כי לעולם לא ימוט לזכר עולם יהיה צדיק׃
משמועה רעה לא יירא נכון לבו בטח ביהוה׃ סמוך לבו לא יירא עד
אשר יראה בצריו׃ פזר נתן לאביונים צדקתו עמדת לעד קרנו
תרום בכבוד׃ רשע יראה וכעס שניו יחרק ונמס תאות רשעים
תאבד׃

קיג

הללויה הללו עבדי יהוה הללו את שם יהוה׃
יהי שם יהוה מברך מעתה ועד עולם׃ ממזרח שמש עד מבואו
מהלל שם יהוה׃ רם על כל גוים יהוה על השמים כבודו׃ מי כיהוה
אלהינו המגביהי לשבת׃ המשפילי לראות בשמים ובארץ׃ מקימי
מעפר דל מאשפת ירים אביון׃ להושיבי עם נדיבים עם נדיבי עמו׃ אשפות

הללויה

אשרי איש ירא את ה׳ במצותיו חפץ מאד . גם זה המזמור בא״לף בי״ת שתי אותיות בפסוק ובשני פסוקים האחרונים שלש . גם זה המזמור ככבר אמר מספר על מדות האדם הישר אשר גמולו מאת ה׳ שלם בעולם הזה ובבא . ואמר הללויה ואמר אשרי איש ירא ה׳ . שירא האל ית׳ וישמור על מה שצוהו ומנעהו מעשות . והנה כשמר במצות לא תעשה מיראת האל עליו לא מיראת בשר ודם . והנה כשמר מהם בסתר כמו בגלוי : במצותיו חפץ מאד . מצות עשה עושה אותם בחפץ לבבו . לא להתגדל בפני בני אדם ולקנות שם אלא בחפץ לבבו באהבת האל ית׳ שצוהו לעשות . לפיכך אמר מאד שלא יתערב בחפץ לבבו שום חפץ ואהבה אלא אהבת האל לבדה . ואמר ג״כ מאד כלומר שרודף אחר המצות ומתאמץ לעשותם בכל כחו בגופו ובממונו . ורז״ל במצותיו חפץ מאד . ולא בשכר מצותיו . כלומר שאינו עושה על מנת לקבל פרס . וזה האיש ראוי לומר עליו אשריו . ובדרש ובמצותיו חפץ מאד . זה אברהם . אמר לו הקב״ה לך לך מארצך . מיד ויקח אברהם את שרי אשתו . אמר לו המול . בעצם היום הזה נימול אברהם . קח נא את בנך את יחידך . מיד וישכם אברהם בבקר : גבור בארץ יהיה זרעו . ובעבור מעשיו הטובים ישלם האל ית׳ גם לבניו אחריו . וזרעו יהיה גבור בארץ . שבני אדם ייראוהו ויכבדוהו . כמו שיראו בני אדם האדם הגבור . ורז״ל פירשו שיהיו בניו בעלי כח . כי זה מברכת האדם בעולם הזה . ואמרו בחמשה דברים אדם זוכה לבניו . בכח . בעושר . בנוי . בחכמה . בשנים . ואמרו בכח שנ׳ גבור בארץ יהיה זרעו : דור ישרים יבורך . ישרים האב והבן והוא דור יברכם האל ית׳ בתוספת טובה . והדרש שמפרש הפסוק שלמעלה מזה באברהם מפרש זה הפסוק ביעקב אבינו . ואמר גבור בארץ יהיה זרעו זה יעקב . ומהו גבורתו . וישר אל מלאך ויוכל . דור ישרים יבורך . אלו השבטים : הון ועושר בביתו . לו ולבניו בעולם הזה : וצדקתו עומדת לעד . לעולם הבא . ויש מפרשין בעולם הזה . ופירוש לעד לבניו ולבני בניו עד עולם : זרח בחשך . בעת שיש חשך בעולם . והוא הצרה לישרים . וזרח אור . והאור הוא הרוחה : חנון ורחום וצדיק . כי הוא בדרכיו חנון וחונן הטובים ורחום ומרחם עליהם ומציל אותם מן הצרה בעת הצרה . וצדיק כי צדיק וישר הוא ונותן לטובים כפי דרכיהם ולרעים כפי מעשיהם . לפיכך יזרח אור לישרים . וזרח פעל עבר . ואפשר שהוא פעל עומד . ויהיה פי׳ חנון ורחום על האדם הישר שלמד ממדת בוראו : טוב איש . ספר ממדות האדם הישר מדת הצדקה . ואמר טוב איש כמו אשרי איש . ואומר שהוא חונן ונותן לעניים ומלוה לעניים הבושים שלא יקבלו מתנה ילוה אותם : יכלכל דבריו במשפט . שכל מתנותיו והלואותיו יעשה אותם במדה שוה בצדק ובמשפט . כלומר שלא יהיה פרוש מהנאות ומתאות העולם מכל וכל . ולא ירבה בהם אלא במדה שוה . וכן בנתנו לעניים לא יפזר כל כך ממונו כדי שיצטרך הוא אחר כן לבריות . ויתפרש ג״כ יכלכל דבריו במשפט על שאר מדות האדם ג״כ שמתנהג בהם על דרך האמצעי ועל הדרך הראוי כפי מה שיהיה . והמדות הן כגון האהבה והשנאה והשמחה והדאגה והנדיבות והצדקות והגבורה והמורך והדומים להם . וזהו במשפט : כי לעולם לא ימוט . כי לעולם יעמוד ממונו בידו ויהיה בריא בגופו : לזכר עולם יהיה צדיק . כי לעולם אפי׳ לאחר מותו יזכר לטובה : משמועה רעה . הפך הרשע שנאמר בו קול פחדים באזניו . אבל הצדיק לא יירא שישמע שמועה רעה מבניו או מקרוביו שהם במדינה אחרת . או אם ישמע שיבאו עליו אויבים לא יירא . כי לבו נכון ובטוח בה׳ ולא יבטח בעושרו וברוב חילו ולא ברוב אוהבים וקרובים אלא בה׳ לבדו ישים בטחונו . לפיכך לא יירא . סמוך לבו . סמוך ונשען בה׳ . לפיכך לא יירא מאדם והולך ובוטח באל בכל עת : אשר יראה בצריו . הרע שירצה לראות בהם . וכן ובאויבי ראתה עיני . עיני ראתה בהם מה שרציתי : פזר נתן . פזר ממונו ונתן לאביונים . וטעם פזר שנותן לזה ולזה לכל האביונים שיהיו לפניו ושידע בהם . אבל אינו אומר שמפזר במתנות גדולות עד אשר יאמר הוא עני . כי אין זה מדרך הצדיק . כמו שפירשנו . אלא פזר שנותן לזה ולזה . והמתנות כפי כחו שיוכל לסבול . ואמרו רז״ל המבזבז אל יבזבז יותר מחומש : צדקתו עומדת לעד . עומדת לו ולבניו אחריו כמו שכתוב ונוצר חסד לאלפי׳ . או פי׳ לעד שתעמוד לו צדקתו לעולם הבא : קרנו תרום בכבוד . חוזקו ותוקפו . וכן תרוממנה קרנות צדיק . וברשעים בהפך וכל קרני רשעים אגדע : רשע . כשיראה הרשע בכבוד הצדיק יכעס מרוב הקנאה . וכן יחרק שיניו עליו . אילו היה בו כח להאבידו היה עושה : ונמס . ימס לבבו מן הקנאה . על דרך ורקב עצמות קנאה : תאות רשעים תאבד . מה שמתאוים הרשעים לראות ברע הצדיק תאבד אותה התאוה . כי לא יראו לעולם ברעתם . או פי׳ תאות רשעים הטוב שמתאוים לעצמם . אבל בצדיקים נאמר ותאות צדיקי׳ יתן :

הללויה

הללו עבדי יהוה הללו את שם ה׳ . כשרצה לדבר ביציאת מצרים החל בגבורות האל ית׳ שעשה בעולם ברצונו להגביה השפלים ולהשפיל הגבוהים . כמו שעשה בישראל ובמצרים . ואמר הללויה . ואמר שלש פעמים הללו . לומר שההלולים רבים אנו חייבים להללו : עבדי ה׳ . היא הקריאה . כמו הקהל חוקה אחת לכם . וטעם עבדי ה׳ הם החכמים יראי ה׳ . כי להם נאוה התהילה להודו׳ לאל שהם יודעים להלל לפי חכמתם והבנתם בידיעת שמו : יהי שם ה׳ מבורך . יהי מבורך בפי הברואים . כי כולם בני דעת חייבים לברכו . וטעם מעתה ועד עולם . כי מעתה הוא זמן ההווה . ועד עולם הוא זמן העתיד : ממזרח שמש ועד מבואו . כי כל בני אדם שהם מן המזרח עד המערב כולם יהללוהו . כי אעפ״י שיש בהם עובדי כוכבים ומזלות הכל מודים כי הוא הסיבה העליונה . וכן אמר כי ממזרח שמש ועד מבואו גדול שמי בגוים וגו׳ . וזכר מזרח ומערב שהוא רוב הישוב על קו השוה : רם על כל גוים ה׳ . שכל הגוים ירוממוהו אעפ״י כן כבודו הנפלא הוא על השמים . כי השמי׳ ובצבאם והמלאכים הם ישיגו יותר מכבודו והם ידעו לרומם אותו ולהגיד כבודו יותר ויותר מהתחתונים . וי״מ רם הוא על כל תהילות שיהללוהו כל גוים . ועוד רם כבודו על השמים כי אפילו השמים וצבאם לא ישיגו כבודו : מי כה׳ אלהינו . לפי שזכר השמים ויש גוים שאלהיהם צבא השמים לפיכך אמר מי כה׳ אלהינו . כלומר מי בכל אלהי העמים שהוא כה׳ אלהינו . כי הוא המגביהי לשבת על כל העליונים ומשפיל לראות בתחתונים בין בשמים בין בארץ . כי כולם שפלים כנגדו . והוא רואה אותם כולם ואת מעשיהם . ויו״ד המגביהי המשפילי נוספות . ויש מפרשים המגביהי לשבת בשמים . ומשפילי לראות בארץ : המשפילי . פירשנוהו : מקימי היו״ד נוספות . וכן יו״ד להושיבי מושיבי . ואמרו כי תוספת אלו היודין לנחות הלשון . אמר הוא רם ויראה השפלים . כלומר יראה בעניים ויקימם מעפר וירימם מאשפות . ואשפות לשון יחיד . וכבר בארנו דיקדוקו בספר מכלול : להושיבי . ולא די שמרים אותם משפלותם עד שמגביהם ומושיב אותם עם נדיבים . ומה שאמר עם נדיבי עמו . לפי שהם רמים על כל העמים בעשותם רצון האל . וכן יהיו לעתיד על כל העמים :

מושיבי

מושיבי עקרת הבית אם הבנים שמחה הללו יה:

קיד

בצאת ישראל ממצרים בית יעקב מעם לועז: היתה יהודה לקדשו ישראל ממשלותיו: הים ראה וינס הירדן יסב לאחור: ההרים רקדו כאילים גבעות כבני צאן: מה לך הים כי תנוס הירדן תסב לאחור: ההרים תרקדו כאילים גבעות כבני צאן: מלפני אדון חולי ארץ מלפני אלוה יעקב: ההפכי הצור אגם מים חלמיש למעינו מים:

לועז לותיו יסוב

קטו

לא לנו יהוה לא לנו כי לשמך תן כבוד על חסדך על אמתך: למה יאמרו הגוים איה נא אלהיהם: ואלהינו בשמים כל אשר חפץ עשה: עצביהם כסף וזהב מעשה ידי אדם: פה להם ולא ידברו עינים להם ולא יראו: אזנים להם ולא ישמעו אף להם ולא יריחון: ידיהם ולא ימישון רגליהם ולא יהלכו לא יהגו בגרונם: כמוהם יהיו עשיהם כל אשר בטח בהם: ישראל בטח ביהוה עזרם ומגנם הוא: בית אהרן בטחו ביהוה עזרם ומגנם הוא: יראי יהוה בטחו ביהוה עזרם ומגנם הוא: יהוה זכרנו יברך יברך את בית ישראל יברך את בית אהרן: יברך יראי יהוה הקטנים עם הגדלים: יסף יהוה עליכם ועל בניכם: ברוכים אתם ליהוה עשה שמים וארץ:

מותיב כנישתא דישראל ומתילא לעקרא דיתבא מוריקא לאינשי ביתה מליא אוכלוסין היך אימא די על בניא חדיא הללויה:

במיפק ישראל ממצרים בית יעקב מעמא ברברא: הוות כנישתא דבית יהודה אחידא לקדישיה ישראל לשליטוי: ימא אסתכל ואפך יורדנא חזר לאחור: טוריא טפזו היך דכרין גילמתא היך בנין דען: מה לך ימא ארום תאפיך יורדנא תחזור לאחורא: טוריא טפזו היך דכרין גילמתא היך בנין דען: מן קדם קירים אתחלחלי ארעא מן קדם אלהא דיעקב: דהפיך טינרא לאריתא דמיא שמיר לעיין דמיין:

לא מטולתנא יי לא מטול זכוותנא ארום לשמך הב איקרא מטול טובך ומטול קושטך: למא יימרון עממיא אן השתא אלההון: ואלהנא מדוריה בשמיא כל די יצבי עבד: פעותהון דכספא ודהבא עובד ידוי בר נש: פומא להון ולא ממללין עיינין להון ולא חמיין: אודנין להון ולא שמעין נחירי להון ולא מריחין: ידיהון ולא ממשמשין ריגליהון ולא מהלכין ולא מרננין בעינקהון: דיכמתהון יהון עובדיהון כל די מתרחיץ עליהון: ישראל רחיץ במימרא דיי סעידהון ותריסיהון הוא: דבית אהרן רחיצו במימרא דיי סעידהון ותריסיהון הוא: דחליא דיי רחיצו במימרא דיי סעידהון ותריסיהון הוא: מימרא דיי דכר יתנא לטב יברך יברך ית בית ישראל יברך ית בית אהרן: יברך דחליא דיי זעיריא עם רברביא: יוסיף מימרא דיי עליכון עליכון ועל בניכון: בריכין אתון מן קדם יי עבד שמיא וארעא:

מושיבי. והנה כן הופך הטבעים שמושיב העקרה בית. כלומר שיהיו לה בני בית. כמו ויעש להם בתים. מושיב יחידים ביתה. ומלת עקרת אינה סמוכה למלת הבית. אלא יאמר במוכרת עקרה ועקרת. וכן עטרה ועטרת. ממלכה ממלכת. מלחמה מלחמת. ויושיב העקרה שתהיה אם הבנים ותהיה שמחה עמהם תחת אשר היתה עצבה בלתם. ואמר הללויה כלומר על כל אלה הנפלאות שעשה האל חייבים אתם להללו:

בצאת ישראל ממצרים בית יעקב מעם לועז. מדבר בלשון אחרת שאינו לשון עברי. כלומר יצאו מעם שלא היו מבינים לשונם. כמו שכתוב בקללות שבמשנה תורה גוי עז פנים אשר לא תשמע לשונו. ואעפ"י שאי אפשר שלא היו מבינים. שהרי היו ביניהם כמה שני' אפשר שקצתם היו מבינים אותם שהיו עומדים ביניהם והיו עובדים בהם והיו בהם שלא יצאו ממקומם שהיה מיוחד להם. והוא ארץ גושן והיו מדברים לשון עברי. ואפי' אותן שהיו יוצאים ביניהם עם המצריי' היו מדברים לשון מצרי בהכרח. אבל ביניהם לביניהם היו מדברים לשונם שהוא לשון עברי. והנה היו מוכרחים ללשון אחרת. והאל ית' הוציאם מאותו העם שהיה לועז. וכן בדברי רבותינו ז"ל אבל קורין אותו ללועזות בלעז: היתה יהודה לקדשו. ממשלותיו. המ"ם בפתח. אמר כי כשיצאו ישראל ממצרים לקחם האל ית' בחלקו. והיתה יהודה לקדשו שלקחם מעם טמא והיה גוי קדוש וישרא' ממשלותיו שלא היו בממשלת מצרים אלא בממשלתו והיתה ממשלה וממלכה בפני עצמה לא ברשות אחר אלא ברשות האל ית'. וכן אמר להם כשיצאו ממצרים ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש. כלומר תהיו ממלכה בפני עצמה וכהנים. כלומר תהיו לי כהנים ומשרתים לא עבדים לעם אחר ותהיו לי גוי קדוש נבדלים מטומאת העמים. ומה שאמר יהודה וישראל כי מעת צאתם ממצרים היה יהודה לראש ונוסע ראשונה כברכת יעקב אביהם שברכם. יהודה אתה יודוך אחיך. גם אמרו כי יהודה נכנס בים ראשונה. כי היו ישראל יריאים להכנס בים. ועמד נחשון נשיא שבט יהודה וקפץ בים תחילה. ואחריו שבטו ואחריו כל ישראל. לפיכך אמר יהודה לקדשו. כי הוא קידש שם האל ית' בקרב כל ישראל: הים ראה וינוס. על דרך משל כי נבקעו המים. כאילו פחד הים ונס מפניהם בעברם. וכן הירדן יסוב לאחור. כשעברו בירדן גם כן: ההרים רקדו. כמו שכתוב ויחרד כל ההר מאד. ואמר הרים לשון רבים כי אפשר שחרדו ורעשו הרים אחרים הסמוכים להר סיני. וכן הגבעות תמוטנה הסמוכות לו. וגבעה כמו הר. אלא שאינה גבוה כמו ההר. ואינה מחודדת בראשה כ"כ כמו ההר: מה לך הים. השאלה לדעת התשובה כאילו ישאלו מהם למה זה. והתשובה מלפני אדון. כעבד שהוא חרד וזע מפני אדם: ההרים תרקדו. ההרים והגבעות גם כן מה לכם: מלפני אדון. הסיבה הארץ ואמרה מלפני אדון. כי הארץ כוללת הים והירדן וההרים והגבעות. וחולי מקור. הו"ר כינוי המדבר. והוא מלעיל מפני מלת הארץ שהוא מלעיל. אמר חולי ופחדי ורקדי ונוסי מלפני אדון. ומי הוא זה האדון אלוה יעקב שקנה אותו מבית עבדים בכחו. כי הוא אדון על הכל ועושה כרצונו. ואם ירצה שיעברו בני יעקב בים ובירדן דין הוא שינוסו ויבקעו המים מפניו כי הוא אדון: ההופכי הצור. כמו שים לו כח להפך הלא יבש שם הים לחרבה. כן הופך הצור היבש לא. ושם אותו לאגם מים ולמעיין מים. כמו שכתוב והכית בצור ויצאו ממנו מים. כי הוא אדון ובורא הכל ומושל בכל ולא ישנו בריאותיו מכותיו. וכן ההר אעפ"י שהוא הכבד והקבוע שנשברים כשירצה ישוב קל וינוע מהרה ויחרד וירקד כמו האיל. למען ידעו כי הוא בורא הכל ובידו הכל:

לא לנו ה' לא לנו כי לשמך תן כבוד על חסדך על אמתך. יש ספרים שאין זה תחילת המזמור. אמר כמו שעשית חסד עם אבותינו והוצאתם ממצרי' כן תעשה עמנו בכל דור ודור. ואעפ"י שאין אנו ראויים אל תעשה לנו כי אם לשמך. כי גם הם לא היו ראויים לולי כבוד שמך וברית האבות. ואמ' לא לנו שתי פעמים לחזק הענין: על חסדך ועל אמיתך. כמו ועל אמיתך. וכן שמש ירח: לשמך תן כבוד. שלא יחולל בגוים. וכן עשה עמנו בעבור חסדך שתעשה עם כל הנבראים ועמנו יותר בעבור אמתך לקיים דברך שנשבעת לאבותינו. ובדברי רבותינו ז"ל מצאנו מחלוקת בזה המזמור. יש אומרים על שעבוד מלכיות נאמר. ויש אומרים משה וישראל אמרוהו בשעה שעומדים על הים. ויש אומרים חנניה מישאל ועזריה אמרוהו בכבשן האש. ויש אומרים מרדכי ואסתר אמרוהו בשעה שעמד עליהם המן הרשע: למה. זה הוא טעם לשמך תן כבוד. שאם לא תעשה עמנו חסד ותטשנו ותניחנו ביד העמי' יאמרו איה נא אלהיהם יקומו ויעזרו אותם. כלו' עתה שאנחנו מושלי' בם איה אלהיהם יקומו ויעזרו אותם: ואלהינו בשמים. והם סכלים לא יבינו ולא יכירו מה בין אלהינו לאלהיהם. כי אלהינו בשמי' ומושל בעליוני' ובתחתונים. וכל אשר יחפוץ לעשות בהם יעשה. ולא כן אלהיהם: עצביהם כסף וזהב. נקראו עצבי' כי הם עשבון לבוטחים בהם שלא יושעו על ידיהם. ואיך יושיעו האדם והם מעשה ידי אדם. והצורות ההם אעפ"י שעשום חכמי אומות העולם על דרך העליוני' ועשו הצורות לדמיון המון העם התועי' אחריהם יחשבו הצורו' בעצמם אלוה שיהיה בהם כח להטיב או להרע: פה להם. יעשו אותם על צורת האדם ולא יכלו להטיל רוח בהם שידברו בפה ושיראו בעינים ושישמעו באזנים: אזנים. הזכיר חמש ההרגשות. ויש להם הצורות ולא ירגישו בהם: לא יהגו. אפי' הגיון מעט שאינו דיבור ממש אלא קול בפגוף היוצא מן הגרון. כמו אהגה כיונה: כמוהם. דרך תפילה: כל אשר בוטח. כמו וכל אשר בוטח. וכן שמש ירח. ראובן שמעון: והדומים להם: ישראל בטח בה'. לא כאותם הבוטחים באלילים. אלא אתם בטחו בה'. כי תראו כי בכל הדורות שעברו עזרם של ישראל ומגינם היה. ואמר ישראל בטח דרך כלל: בית אהרן. והם הכהנים והלוי' אמר להם לבדם כי הם הקרואים לה' ועומדים לפניו תמיד. אמר שיבטחו בו כי עבודתם לפניו תועלם: יראי ה'. החכמים שהם מתבודדים בבית ה' ללמוד ומתעסקין בחכמה לדעת את ה'. כי הם ידעו מחכמתם כי אין זולתו שראוי לבטוח בו. ויש מפרשים יראי ה' אשר בכל עם ועם: ה' זכרנו. ה' אשר זכרנו תמיד בחמלתו עלינו הוא יברך עמו. ופי' אחר כן הפרט יברך את בית ישרא': יברך יראי ה' הקטני' עם הגדולים. ולא אמר על האחרים אלא על בית ישראל ובית אהרן. כי בית כולל הקטנים עם הגדולים. וכן בבטחון לא זכר עם ישראל ועם יראי ה' בית. כי הקטנים אין בהם דעת הבטחון. יברך הקטנים בעבור הגדולים: יוסף ה' עליכם. אומר כנגד אלה שזכר. ואמר יוסף דרך נבואה או דרך תפילה. כמו יברך: ועל בניכם. כמו שאמר הקטנים עם הגדולים: ברוכים. שמים וארץ. הוא עושה העליונים והתחתונים ובידו לברך מי שירצה:

הסמים

השמים שמים ליהוה והארץ נתן לבני אדם: לא המתים יהללו יה
ולא כל ירדי דומה: ואנחנו נברך יה מעתה ועד עולם הללויה:

קיו

אהבתי כי ישמע יהוה את קולי תחנוני: כי הטה אזנו לי ובימי
אקרא: אפפוני חבלי מות ומצרי שאול מצאוני צרה ויגון אמצא:
ובשם יהוה אקרא אנה יהוה מלטה נפשי: חנון יהוה וצדיק ואלהינו
מרחם: שמר פתאים יהוה דלותי ולי יהושיע: שובי נפשי למנוחיכי
כי יהוה גמל עליכי: כי חלצת נפשי ממות את עיני מן דמעה את שומר
רגלי מדחי: אתהלך לפני יהוה בארצות החיים: האמנתי כי אדבר
אני עניתי מאד: אני אמרתי בחפזי כל האדם כזב: מה אשיב
ליהוה כל תגמולוהי עלי: כוס ישועות אשא ובשם יהוה אקרא: נדרי
ליהוה אשלם נגדה נא לכל עמו: יקר בעיני יהוה המותה לחסידיו:

שמי שמיא לשכינת יקרא דייי וארעא יהב לבני נשא: לא מיתיא
משבחין שמא דייי ולא כל נחותי בית קבורת ארמתא: ואנחנא
נברך יה מן השתא ועד עלמא הללויה: רחימית ארום
ישמע ייי ית קלי בעותי: ארום אצלי אודניה לי וביומי אנא קרי:
אקיפו יתי מרעי מותא ועיקתין דשיול אשכחוני עיקתא ודבונא
אשכח: ובשמא דייי איקרי בבעו ייי שיזיב נפשי: חננא ייי וזכאה
ואלהנא מרחם: נטיר שרגוגיא ייי אתמסכנית ולי חמי למפרוק:
תובי נפשי לבית מנחייכי ארום מימרא דייי גמל טובא עלייכי: ארום
פציתא נפשי מקטול ית עיני מן דמעתא ית רגלי מן לארחיא: אתהלך
קדם ייי בארעת חייא: המנית ארום אמליל בכינשת צדיקי אנא
שבחית לחדא: אנא אמרית במערקי כל בני נשא מכדבין: מה אתיב
קדם ייי כל גמולן טבן דיליה גמילין הינון עלי: כסא דפורקנא
אסובר לעלמא דאתי ובשמא דייי אקרי: נדרי קדם ייי אשלם אתני
כדון ניסוי לכל עמיה: יקיר קדם ייי מיתותא דמשתלחא לחסידוי:

השמים. אעפ״י שהוא עשה השמים והארץ ממשלת השמים היא לו לבדו ואין לאדם בהם דבר. אבל הארץ נתן ממשלתה לבני אדם. וכן כתוב תמשילהו במעשה ידיך כל שתה תחת רגליו. וצריך שידעו בני אדם ויכירו כי הוא אדון והם פקידים עליה. וכאשר ירצה יעביר אותם מהפקידות ויתנהו לאחרים. כלומר שימית אלה ויוליד אלה. ומי שיכיר שהוא אדון וייראוהו כמו שפקיד האדון יעמידהו בפקידות ויחייהו הזמן הקצוב לו. לפי׳ אמר אחריו: לא המתים יהללויה. אותם שימיתם האל ית׳ טרם זמן הקצוב ימיתם בעונם שלא הכירוהו בחייהם שהוא אדון ולא יראו מפניו. והם ימותו ולא יהללו יה: כי תאבד נפשם במותם והם יורדי דומה באמת: והדומה הוא הקבר שהגוף בו כמו אבן דומה. והגוף יורד בה. וכן נשמת הרשע תאבד באבוד הגוף. וכאילו תרד עם הגוף בקבר: ואנחנו. אבל אנחנו שאנו יראי האל ויודעים ומכירים שהוא אדון על הכל יחיה אותנו ונברכהו בחיים. וזהו מעתה שהוא זמן העומד. ועד עולם שהוא העולם הבא. כלומר במותנו לזמן הקצוב לא ימותו ולא יאבדו נפשותינו אלא יברכוהו ויהללוהו לעדי עד. לפיכך הללויה אתם יראיו בעוד אתם בחיים ויעמיד נפשותיכם אחרי מות הגוף:

אהבתי כי ישמע ה׳. טעמו דבק עם אהבתי. וכן הוא פירושו אהבתי ה׳ כי ישמע את קולי ואת תחנוני. כלומר אהבתי והדין עלי לאהבו. כי הוא שומע את קולי ואת תחנוני בכל עת שאקראהו: כי הטה. הוא הטה אזנו לי ואני בכל ימי אקרא לו לעזרה ולא לזולתו: אפפוני חבלי מות. בעת שאפפוני וסבבוני חבלי מות. כלומר שהייתי בסכנה והייתי קרוב למות. וחבלי כמו צירים וחבלים: ומצרי שאול מצאוני. כפל ענין במלות שונות. ומצרי שם מן כי צוררים הם לכם: צרה ויגון אמצא. אמר מצאוני ואמר אמצא. וכן צירים אחזוני. צירים וחבלים יאחזון. כי המקרים ימצאו האדם לא יוכל לברוח. וגם הוא ימצאם שילך אחריהם למקום שימצאם. כי לא ידע את עתו. ופעמים ילך למצוא הטוב ומצא רע. וכן אמרו רז״ל רגלוהי דבר איניש אינון ערבין ביה באתר דמתבעי שם תמן מובילין יתיה: ובשם. כשהייתי בצרות ואני בשם ה׳ אקרא. והייתי אומר אנה ה׳ מלטה נפשי. אנה לשון תחינה ובקשה. ופעמים כתוב בה״א ופעמים כתוב בא״לף. וזה מן השמה הכתובים בה״א. וקריאת האלף מלעיל. כי הא״לף קמוצה והנ״ון דגושה. וכן כל אנה. לפיכך הייתי קורא אליו כי הוא חנון וצדיק ומרחם: חנון ה׳. שומר פתאים. הא״לף נחה והיו״ד נעה תחתיה. אמר כי הפתי שאין יודע תחבולה להנצל מצרתו האל שומרו כשמשים עליו בטחונו. וכן החכם אם לא יבטח בחכמתו ובתחבולותיו כי לא יועילו לו אם לא ירצה האל. אבל זכר פתאים שאין להם צד אחר: דלותי. קריאתו מלרע הרביע בת״ו. ואמר כשהייתי דל ועני ולא היה לי משען הוא יהושיע לי: שובי נפשי. שובי מלרע. כמו עורי עורי דבורה. אמר כשהייתי בצרה הייתי אומר לנפשי שובי למנוחיכי מהצרה שאת בה שובי לאל ית׳ כי הוא יהיה לך למנוחה: כי ה׳ גמל עליכי. כי הוא גמל עליכי כמה פעמים כן יגמול עתה: כי חלצת. וכמו שהיית מבטיח את נפשי כן עשית. כי חלצת נפשי ממות שהייתי קרוב למות בצרה שהייתי בה: את עיני מדמעה. וחלצת עיני מדמעה שלא בכיתי כמו שהייתי בוכה בצרתי: את רגלי מדחי. וכן חלצת את רגלי מהיותי נדחה וגולה: אתהלך לפני ה׳ בארצות החיים. עוד אתהלך לפני ה׳ בארץ ישראל שסביבותו שם. ולפי שהיה גולה בין פלשתים בבורחו אמר זה. וערי ישראל הם ארצות החיים. וקראת ארץ ישראל חיים כמו שנקראת ארץ צבי ארץ חפץ. כי היא חמדת הארצות. והיושבים בה הם חיים ובריאים. חיים ענין בריאות. כמו עד חיותם. כי ארץ ישראל אוירה טוב מכל הארצות. כמו שפירשנו בפסוק יפה נוף משוש כל הארץ. וכן נאמר עליה ובל יאמר שכן חליתי. לא יאמר חליתי. ורבותינו זכרונם לברכה אמרו כי היא נקראת ארץ חיים לפי שמתים שלה חיים בתחיית המתים. ויש מפרשים כי אמר בארצות החיים כנגד מה שאמר כי חלצת נפשי ממות. ורבותי׳ זכרונם לברכה דרשו אתהלך לפני ה׳ בארצות החיים. רמז בו שיהיה מתהלך לפני הצדיקים לפני ה׳ בתחיית המתים: האמנתי. האמנה גדולה היתה לי כי הייתי מדבר כאשר עניתי. כלומר כשהייתי עני בורח וכשהייתי בחפזי כחפזו ללכת מפני שאול. הייתי אומר כל האדם כוזב. כמו שכתוב ויהי דוד נחפז ללכת מפני שאול. כלומר אפי׳ בזמן שהייתי נחפז ועני מאד הייתי אומר כל אדם שאומר שלא תהיה לי המלוכה כוזב הוא. וזו היא האמנה גדולה. ומה שכתוב במזמור בך ה׳ חסיתי. שהוא מזמור שלשים ואחד ואני אמרתי בחפזי נגרזתי מנגד עיניך. בעת החפזון היה מפחד שימות ביד שאול ואח״כ הוא מטיב אל לבו ואומר זה לא יתכן. כי כבר הבטיחני האל ית׳ שאמלוך ואני מאמין בו ואעפ״י שאני בסכנה גדולה. הנה בתחילת מחשבתו היה מפחד ואומר נגרזתי מנגד עיניך. אבל גמר מחשבתו היתה לו האמנה באל ית׳. ואומר בלבו כל האדם כוזב שיאמר שלא אמלוך. הנה אני אמרתי. פירשתיו: מה אשיב לה׳. מה גמול או מה מנחה אוכל להשיב לו על כל החסד שעשה עמי: כל תגמולוהי עלי. כל תגמוליו שגמלני הם עלי להשיב כנגדן אם אוכל. כי לא היה בי זכות שהיה עליו לעשות לי מה שעשה אלא הכל חסד מאתו. כמו שאמר יעקב קטנתי מכל החסדים ומכל האמת אשר עשית את עבדך. ותגמולוהי כמו תגמוליו. על דרך לשון ארמית. עלוהי כמו עליו. ידוהי כמו ידיו: כוס ישועות אשא. יש מפרשים כוס חלקי. כמו מנת חלקי וכוסי. ויתכן לפרש כמשמעו. כלומר כשאעשה משתה ושמחה אקח כוס היין ואודה עליו בפני רבים ואזכור ישועתו שהושיעני. ואותו הכוס יקרא כוס ישועות: ובשם ה׳ אקרא. וכן בעת הרוחה כוס ישועות אשא ובשם ה׳ אקרא: נדרי לה׳ אשלם. הנדרים שנדרתי כשהייתי בורח וגולה אם ישיבני האל ית׳ לביתי אותם הנדרים אשלם עתה נגד כל עמו. וטעם נא דבק עם אשלם לא עם נגדה. או היא במקום למ״ד השימוש. כי תבא זאת המלה עם למ״ד. וכמוהו רבים. והה״א נגדה נוסף. כי הכעיסים לנגד הבונים. ולמ״ד לכל עמו נופלת על העצם ומפיק העניין בלתה. וכן למ״ד הרגו לאבנר. והסליני לאבשלום: יקר בעיני ה׳. כמו וייקר דמם בעיניו. יקר הוא בעיניו להמית חסידיו בלא עתם. ואני מן חסידיו לכך מלט נפשי מן המות:

אנה ה׳

אנה יהוה כי־אני עבדך אני עבדך בן־אמתך פתחת למוסרי׃ לך אזבח זבח תודה ובשם יהוה אקרא׃ נדרי ליהוה אשלם נגדה־נא לכל־עמו׃ בחצרות בית יהוה בתוככי ירושלם הללויה׃

קיז

הללו את־יהוה כל־גוים שבחוהו כל־האמים׃ כי גבר עלינו חסדו ואמת־יהוה לעולם הללויה׃

קיח

הודו ליהוה כי־טוב כי לעולם חסדו׃ יאמר־נא ישראל כי לעולם חסדו׃ יאמרו־נא בית־אהרן כי לעולם חסדו׃ יאמרו־נא יראי יהוה כי לעולם חסדו׃ מן־המצר קראתי יה ענני במרחב יה׃ יהוה לי לא אירא מה־יעשה לי אדם׃ יהוה לי בעזרי ואני אראה בשנאי׃ טוב לחסות ביהוה מבטח באדם׃ טוב לחסות ביהוה מבטח בנדיבים׃ כל־גוים סבבוני בשם יהוה כי אמילם׃ סבוני גם־סבבוני בשם יהוה כי אמילם׃ סבוני כדבורים דעכו כאש קוצים בשם יהוה כי אמילם׃ דחה דחיתני לנפל ויהוה עזרני׃ עזי וזמרת יה ויהי־לי לישועה׃

בבעו יי ארום אנא עבדך אנא עבדך בר אמתך שריתא לשושלותי׃ לך אדבח דבח ניכסתא ובשמא דיי איקרי׃ נדרי קדם יי אשלם אתני כדון ניסוי לכל עמיה׃ בדרתא די בבית מקדש אלהנא במצעיך ירושלם הללויה׃ שבחו ית יי כל עממיא שבחו ליה כל אומיא׃ ארום אגבר עלנא טוביה וקושטיה דיי לעלמא הללויה׃

שבחו קדם יי ארום טב ארום לעלם טוביה׃ יימרון כדון ישראל ארום לעלם טוביה׃ יימרון כדון בית אהרן ארום לעלם טוביה׃ יימרון כדון דחלייא דיי ארום לעלם טוביה׃ מן עקתא קריתי יה קביל צלותי בפתאותא יה׃ מימרא דיי בסעדי לא אדחל מה יעבד לי בר נש׃ מימרא דיי למסעדא יתי ואנא איחמי פורענות בסנאי׃ טב למתרחצא במימרא דיי מן למירחץ בבר נש׃ טב למתרחצא במימרא דיי מן למירחץ ברברביא׃ כל עממיא חזרו יתי בשום מימרא דיי רחיצית ארום אתושינון׃ אקפון ליאף חזרו יתי בשום מימרא דיי רחיצית ארום אתושינון׃ אקפון לי היך זיבורייתא דלקין היך אשתא בכובין בשום מימרא דיי רחיצית ארום אתושינון׃ מדחי דחיית יתי למינפל ומימרא דיי סייעני׃ תוקפי ותושבחתי דחיל על כל עלמא יי אמר במימריה והוה לי לפריק׃

קל

אנה ה׳ · גם זה כתוב בא״א. והוא בענין הודאה. וכן אנה חטא העם הזה. בענין התודות החטא. וזה בענין הודאה לאל ית׳ שעשה עמו טובה בעבור שהוא עבדו: עבדך בן אמתך. פירשתיו במזמור פ״ו · ועתה אני מוכה אותו הנה · זכר האם לפי שהוא עיקר היצירה בבן. כי גידול העובר ימי יצירתו בבטן האשה ושם מתגדל מדם הווסת ומתצייר בזמן הקצוב · וגם אחרי צאתו כיזון משדי האם · לפיכך טבע האם נקשר בבן יותר מטבע האב. לפיכך אמר במלכי ישראל ושם אמו · להודיע שמעשה הבן כמעשה האם ברוב. כי מעשה האדם הן לטוב הן לרע אעפ״י שהם בבחירת האדם ולפי הנהיגו את עצמו ולפי לימודו יהיו מעשיו. יש בהם קצת גם כן מטבע יצירתו. לפיכך אמר עבדך בן אמתך. אמר אני עבדך משני פנים. האחד שהרגלתי עצמי בעבודתך · ועוד כי היה בטבעי גם כן. כי אמי היתה אמתך: פתחת למוסרי. לפיכך אני מודה לך שפתחת למוסרי כי ידעתי כי מאתך היתה תשועתי · ואמר פתחת למוסרי והוא לא היה אסור. כי לפעמי׳ היה כאילו היה אסור ונלכד · כמו בסלע המחלקו׳ · ובפני אכים שהיה קרוב להיות נלכד ואסור: לך אזבח זבח תודה. שאודה לך על הזבח ואקרא לרבים בשם ה׳ שיהיו עמי בזבח וישמעו הודאתי: נדרי. כפל הפסוק לאמר כי בחצרות בית ה׳ ישלם אותם: בחצרות בית ה׳. בבית שהיה בו הארון בירושלם: בתוככי · היו״ד נוספת לנחות הלשון. וכן יו״ד עוניכי. תחלואיכי. נעוריכי: הללויה. כלכם תהללו יה עמי:

הללו את ה׳ כל גוים שבחוהו כל האמים. זה המזמור משנים פסוקים לבד. והוא לימות המשיח. ורמז בו בעשותו אותו שנים פסוקים לבד כי כל העמים יהיו לשני עברים לבד. ישראל שיהיו בתורתם וכל האומות לעבר אחר בשבע מצות. וכולם יהללו יה · כי כולם יודו בו אז · כמו שכתוב לקרא כולם בשם ה׳ ולעבדו שכם אחד. ולפי שאמר בתכלית המזמור הללויה שאמר כנגד ישראל ראה ברוח הקדש כי כל האומות יהללו יה עדין · ואמר כנגד כולם הללו את ה׳ כל גוים שבחוהו כל האומים · והוא כפל הענין במלות שונות: כי גבר עלינו חסדו · בזה יש לכם להללו ולשבחו שגבר עלינו חסדו. עד שהוציאנו מתחת ידיכם שלא הייתם מאמינים שיוכל להיות זה לאורך גלותינו · ועתה הודו ואמרו כולכם: ואמת ה׳ לעולם. כי אמת הוא דברו והבטחתו שהבטיחנו להוציאנו מן הגלות. ואמר עוד הללויה לחזק. או אמר כנגד ישראל · ובדברי רז״ל אמרו הללו את ה׳ כל גוים אילו אומו׳ העולם · הוא דבעו שבוחי׳ אבן לא בעו שבוחי׳ אלא הכי קאמ׳ הללו את ה׳ כל גוים כולהו כד עביד להון וכל שכן אנן דגבר עלינו חסדו · ועוד בדבריהם שאל רבי שמעון בנו של רבינו הקדוש את אביו · אמר לו מהו הללו את ה׳ כל גוים מי הם כל גוים · כל האומים. אמר לו כל גוים אילו שעבדו את ישראל. כל האומים אילו שלא שעבדו בהם. אמרו כל האומים מה אם הגוים ששעבדו את ישראל מקלסין להקב״ה אנו שלא שעבדנו בהם על אחת כמה וכמה · התחילו אומרים הללו את ה׳ כל גוים וגו׳ · אמרו ישרא׳ אם הגוי׳ מקלסין אותו אנו על אחת כמה וכמה. התחילו אומרי׳ כי גבר עלינו חסדו. אמרה הארץ ואמת ה׳ לעולם - מהו ואמת · אמת הברית שקיימת אבות. שנאמר וזכרתי את בריתי יעקב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם אזכור והארץ אזכור:

הודו לה׳ כי טוב כי לעולם חסדו · בזה המזמור יש מחלוקת בדברי רבותינו ז״ל. יש אומרים כי המזמור הזה נאמר על דוד. ויש אומרים כי על ימות המשיח נאמר. וההודאה על לשון בני הגלות ביחיד דרך כלל · וזהו הנכון · והמזמור מתחיל בהודו ומסיים בהודו לשבח המזמור ולגדולת הדברים שנאמרו בו · אם על דוד נאמר יהיה פירושו כן · כי כשמלך דוד אמר הודו לה׳. אמר כולכם חייבים להודות לאל במלכותי כי טוב עשה לכם. ואח״כ זכר בפרט ישראל ובית אהרן ויראי ה׳: ישראל · יש להם להודות לאל ית׳ על מלכותי שאני בעזרת האל הייתי מכנח אויביהם · אף בימי שאול · כל שכן עתה שאני מלך שיהיה לבם בטוח ושוקט שלא יבאו האויבים עליהם. כי יפחדו ממני. בית אהרן · יש להם להודות לאל על מלכותי · כי שאול הרג נוב עיר הכהנים: יראי ה׳ · יש להם להודות לאל ית׳ על מלכותי · כי מפני שיהיו ישרא׳ בהשקט ובבטחה יהיה לירא׳ ה׳ פנאי להתעסק בחכמה · ועוד כי אני ירא האל כמותם ואוהב אותם ואשימם בחברתי. כמו שכתוב חבר אני לכל אשר יראוך. ובדרש יראי ה׳ זה ביתו של דוד · דכתיב חבר אני לכל אשר יראוך. מה עשה דוד אמר אנכי יושב בבית ארזים וארון ברית האלהים יושב בתוך היריעה · אמר לו הקב״ה אני אשמור לו חסדי וגו׳ · ושמתי לעד כסאו. הוי כי לעולם חסדו. ואמר ג״כ בישראל כ״לח · אין הקב״ה עושה חסד לשכה או לשתים אלא לעולם · שנ׳ חסדי ה׳ כי לא תמנו · ואמר וחסדו מאתך לא ימוש: בית אהרן. יאמרו ג״כ כ״לח. שנ׳ והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם · ואם על ימות המשיח נאמר המזמור אמר כנגד כל האומות הודו לה׳ כי טוב כי לעולם חסדו. כי טוב עשה לישראל ושמר להם חסדו לעולם · כלומר לקצת ימים רבים שהיו בגלות · אחרי כן אמר ישראל יודו לבדם ויאמרו כי לעולם חסדו שהיו עבדים בגלותם ועתה הם אדונים. וכן בית אהרן יודו לבדם ויאמרו כי לעולם חסדו. שבטלה הכהונה מהם כמה שני׳ בגלות ועתה שבו אליה. וכן יראי ה׳ המתבודדים בתורה ובחכמה יודו לבדם ויאמרו כ״לח · כי בגלות מרוב הצרות לא היה להם פנאי ולא היה לבבם שלם ונכון אל ה׳ אלהיהם · עתה יודו את ה׳: מן המצר קראתי יה ענני במרחב יה. אם על דוד נאמר מודה לאל ית׳ שהוציאו מן המצר למרחב. כי כשהיה בורח היה במצר שהיה מסתתר במערות ובמצודות. ואם על ישרא׳ נאמר יאמר ישראל דרך כלל · מן המצר שהייתי בו · והוא הגלות משם קראתי יה עד שענני ושמני במרחב. ומצר שם מפעלי הכפל בשקל משב קלע. ולרבים מצרים · ובסמוך מצרי שאול. וענינו מן כי צוררים הם לכם: ה׳ לי. ולא אירא · הואיל וה׳ עמי לא אירא מכל אשר יוכל לעשות לי אדם. כי לא יהיה לו כח ויכולת: ה׳ לי בעוזרי · ה׳ עמי והוא עם עוזרי · ולא יהיה באויבי כח להרע לי אלא אני אראה בשונאי. אני אראה בהם כמו שארצה לראות. וכן ובאויבי ראתה עיני. ותבט עיני בשורי: טוב לחסות בה׳. על דרך שאמר ירמיהו. ומה׳ יסור לבו. אלא אם יבטח באדם ישים העיקר באל ית׳ שיתן בלב האדם הנדיב לעזרו: טוב לחסות · כפל הפסוק לחזק הענין: כל גוים סבבוני. ובאשר סבבוני בטחתי בשם ה׳ כי אמילם. ואם על כנסת ישראל מבואר הוא · ואם על דוד ישראל ופלשתים שרצו להרע לו כשבא אל אכיש · גם הגוים אשר סרפו בקלג ושבו כשיו: סבוני. כפל הפסוק והוסיף עוד לחזק. ומלת אמילם כמו אמילם בברי · על משקל ואשימם בראשיכם. ובא פתח תחת הצרי מפני ההפסק · וענינו אכריתם: סבוני · ועוד שלש והוסיף לחזק הענין: דועכו. משבניין שלא נזכר פועלו מהדגוש וענינו כבו. כמו נדעך נרו. ואומר כאש קוצים. שהוא כבה במהרה ולא יעשה מהם גחלת: דחה דחיתני לנפול. אמר כנגד האויב עזרני שלא נפלתי: עזי וזמרת יה · ענינו וזמרתי · ויו״ד עוזי עומד במקום שנים. כי וזמרת קמוץ · ואינו סמוך. ואילו היה סמוך היה פתח · כמו וזמרת נבליך · וכן אשר נתנך ה׳ ביד כמו בידי או יהיה תי״ו וזמרת במקום ה״א. וכן הבה לנו עזרת מצר. איך לא עזבה עיר תהלת · אמר עוזי וישועתי יה · וראוי לי שאזמר לו:

קול

קול רנה וישועה באהלי צדיקים ימין יהוה עשה חיל׃ וימין יהוה
מעשה רוממה ימין יהוה עשה חיל׃ לא אמות כי אחיה ואספר מעשי יה׃
יסר יסרני יה ולמות לא נתנני׃ פתחו לי שערי צדק אבא בם אודה
יה׃ זה השער ליהוה צדיקים יבאו בו׃ אודך כי עניתני ותהי לי
לישועה׃ אבן מאסו הבונים היתה לראש פנה׃ מאת יהוה היתה זאת
נפלאת היא נפלאת בעינינו׃ זה היום עשה יהוה נגילה ונשמחה בו׃ אנא
יהוה הושיעה נא אנא יהוה הצליחה נא׃ ברוך הבא בשם יהוה
בותים ברכנוכם מבית יהוה׃ אל יהוה ויאר לנו אסרו חג בעבתים עד
קרנות המזבח׃ אלי אתה ואודך אלהי ארוממך׃ הודו ליהוה כי טוב
כי לעולם חסדו׃

ק י ח

אשרי תמימי דרך ההלכים בתורת יהוה׃

קל תושבחתא ופורקנא במשכנהון דצדיקי ימינא דיי עבדת חילא׃
ימינא דיי מרממא ימינא דיי עבדת חילא׃ לא אימות ארום איחי
ואישתעי עובדי אלהא׃ כבשא אכבשנני יה ולמותא לא מסר יתי׃
פתחו לי מעלני קרתא דצידקא אעול בהון אשבח יה׃ דין מעליא
דבית מקדשא דיי צדיקיא ייעלון ביה׃ אהודי קדמך ארום קבלת
צלותי והוית לי לפריק׃ טליא שבקו ארדיכליא הות ביני בניא דישי
וזכה לאתמנאה למליך ושולטן׃ מן קדם יי הות דא אמרו ארדיכליא
היא פרישא קדמנא אמרו בנוי דישי׃ דין יומא עבד יי אמרו ארדיכליא
נדוץ ונחדי ביה אמרו בנוי דישי׃ בבעו מינך יי פרון אמרו ארדיכליא
בבעו מינך יי אצלח כדון אמרו ישי ואנתתיה׃ בריך דאתי בשום
מימרא דיי אמרו ארדיכליא יברכון יתכון מן בית מקדשא דיי אמר דוד׃
אלהא יי אנהר לנא אמרו שבטיא דבית יהודה כפיתו טליא לניכסת
חגא בשלושלוון עד די תקרבוניה יתדון אדמיה בקרנת מדבחא אמר שמואל נביא׃ אלהי את ואודי קדמך אלהי אשבחינך אמר דוד׃ מתיב שמואל ואמר
שבחו כנישתא דישראל אודו קדם יי ארום טב ארום לעלם טוביה׃ טוביהון דשלימי אורחיה דמהלכין באוריתא דיי׃ טוביהון

קול רנה וישועה. כאשר ימין ה׳ עושה להם חיל כח ועושר אז יהיה קול רנה באהליהם. וישועה שיזכרו בקול רם ישועתו: ימין ה׳ רוממה. שלא תמוט לעולם כמו ימין הגבורים והכריבי׳. אלא לעולם רוממה והיתה עושה לאוהביו חיל. וכפל הענין לחזק. כי לא יהיה הכח והעושר מזולתו: לא אמות. כמו שחשבו להמיתני ולהאבידני מן העולם. אבל אחיה ואספר מעשה יה. המעשים והנפלאות שעשה עמי: יסור יסרני יה. הימי׳ אשר הייתי ברע מוכר האל הוא שהיה עלי לנקותי מפשעי לא שרצה להמיתני. ודגש הנון׳ יסרני לתפארת הקריאה. כדגש נון׳ חנני אלהים: פתחו לי שערי צדק. על דרך משל. כלו׳ דברי תהילה והודאה לאל ית׳ שהבילני. ואומר לחכמי׳ ולידעי׳ שיעזרוהו להודות לאל. זהו פתחו לי: זה השער לה׳. כי איכה ראויה התהלה והשבח אלא לאל. לפיכך צדיקי׳ יבאו בו ויודו לאל ית׳ על כל מה שעשה עמהם כמו שאני בא בו: אודך. אני אודה אותך כי עניתני בקראי אליך מן המצר: אבן מאסו הבוני׳. אם על ישר׳ כאשר יקרא כל ישר׳ בכלל אבן. כמו רועה אבן ישרא׳. על דרך משל. כי ישר׳ עיקר העולם. שמקיימים בניין העולם בחוקיהם ובמשפטיהם על בני אדם. והנה ישר׳ היו מאוסים בגלו׳ והיו מואסים אותם הבונים. כלומר המלכים מלכי הארץ מאסו זאת האבן שתהיה אפי׳ אחת אבני הבניין כל שכן שתהיה פנה. כלו׳ שמחשבתם שאין צורך לעולם בהם ויחשבו לכלותם. והנה בעת הישועה היתה לראש פינה. כמו שיעשה האדם פנות הבית באבנים גדולים ויפות להעמיד ולקיים אבני הבניין. כן יהיו ישראל לעתיד לבא יהיו לראש ויהיו קיום העולם: מאת ה׳. יתמהו עליו מלכי הארץ ויאמרו לא היתה זאת התשועה לאומה זאת אלא מאת ה׳ היתה. כי אחר נפלאת זאת התשועה בעינינו. ואיך היתה אלא כי מאת ה׳ היתה. כמו שאמר ישעיה עליו יקפצו מלכים פיהם כי אשר לא סופר להם ראו: זה היום. ויענו כולם ויאמרו זה יום התשועה לה׳ כי הוא עשה אותו. כי לא יוכל להיות בלתו. לפיכך אין לנו להיות עצבי׳ בישועת ישראל. אלא שנגילה ונשמחה עמהם בזה היום. כי מאת ה׳ היתה והוא עשה אותו: אנא. יאמרו ישראל אנא ה׳ הושיעה נא והצליחה נא לכל הבאים לחסות בצילך ולשוב לעבודתך: ברוך הבא. ויאמרו הכהנים שיהיו בבית בבית המקדש לכל הבאים לעבוד את ה׳. ברוך הבא בשם ה׳ ברכנו אתכם מבית ה׳. ותהיו מבורכים בשמו כי הוא אל ה׳: אל ה׳. הוא יכול והוא יחיד כמבא והוא האיר לנו מאפילה שהיינו בה בגלות. לפיכך באו ועבדו את ה׳ כמונו: אסרו חג בעבותים. הביאו הכבש קשור בעבותים עד שתביאוהו לקרנות המזבח. כלומר להקריבו לפני ה׳. והקרבן כבש או זולתו יקרא חג לפי שבחגים יקריבו אותם ברוב. וכן חגים ינקופו: אלי אתה. יאמרו ישראל לי נאה להודות לאל על כל האומות. כי אתה אלי. כלומר שראיתי כחך ויכולתך בי שהוצאתני מן הגלות בכחך הגדול. וכן אתה אלהי שלקחת משפטי מן האומות. לפיכך אודך וארוממך בפי: הודו לה׳ כי טוב. [ו]אומר כנגד כל הגוים. הודו לה׳ כי טוב הוא עם הכל. ולעולם חסדו. עם בריותיו. ואם על דוד כאשר המזמור יאמר אבן מאסו הבונים על דוד כשבא שמואל למשחו. וכן סדרו רבותינו ז״ל פירוש הפסוקים מאודך ולמטה. אודך כי עניתני אמר דוד. אבן מאסו הבונים אמר ישי. כי דוד היה נער וקטן רועה צאן. ולא היה נחשב בעיניהם ולא עלה על לבם שיהיה הוא מלך מאת ה׳. היתה זאת אמרו אחיו. זה היום עשה ה׳ אמר שמואל. אנא ה׳ הושיעה נא אמרו אחיו. אנא ה׳ הצליחה נא אמר דוד. ברוך הבא בשם ה׳ אמר ישי. כשבא דוד מן הצאן. ברכנוכם מאת ה׳ אמר שמואל. אל ה׳ ויאר לנו אמרו כולם. אסרו חג בעבותים אמר שמואל. כי קרא אותם אל הזבח. אלי אתה ואודך אמר דוד. הודו לה׳ אמרו כולם:

אשרי תמימי דרך ההולכים בתורת ה׳. המזמור הזה הוא ככבר אמר וחברו דוד על שמונה אלפ״ בית. כי בכל אות יש בו שמנה פסוקי׳. ובכל פסוק ופסוק יש בו דרך או תורה או עדות או פקודים או מצוה או אמירה או דבור או משפט או צדק או חוקי׳. ואלה המלות הם חלקי כל התורה. ועתה אבאר אלה השמות כדי שלא אצטרך לבאר בכל פסוק ופסוק. תורה היא תכונת המצות היאך נעשות כמו תורת החטאת. תורת האשם. וכן בשאר המצות. דרך תיקון המצות. מה הוא חנון אף אתה היה חנון. מה הוא רחום אף אתה היה רחום. וכן בשאר המצות. חוקים הם המצות שלא נגלה טעמם. כגון שילוח טמאים והפרת נדרים. מצות אשר נאמר בהם מצוה. משפטים הם הדינין שבין אדם לחבירו. עדות הם המצות אשר הם עדות וזכר. כמו שבת ומועדי׳ ציצית ותפילין. וכיוצא בהם. פקודים הם המצות שהשכל מורה עליהם שהם כפקדון וכדבר נכון בלב האדם. צדק הוא צירוף המצות. כי בצדק נאמרו בהן. דיבור ואמירה הם כלל לכל המצות. וזכר דבור ואמירה גם כן להבטחה שהבטיחו האל. וזכר גם כן דבר כינוי רצונו בבריאת העולם. וכן אמונה קיום דברו בבריאת העולם. וכאשר זכר כל אלה השמות כל אחד בפסוק אין דעתו על השם ההוא לבדו אלא זכר האחד והוא הדין לאחרים. ולפעמי׳ זכר שנים בפסוק. ויש בו פסוקים אמר בעת צרתו בבורחו או בעת צרות אחרות. ובחברו המזמור כלל אילו הפסוקים בו לפי שהצרה ההיא היתה מטרידה אותו מלהתעסק בתורה ובחכמה. ועתה יש לשאול למה חיבר המזמור הזה על שמנה לא על פחות ולא על יותר. כי במקומות אחרי׳ שזוכר לחשבון שבעה או עשרה אינם דוקא לסך חשבון כמו שביארנו במקומות אחרים. כי השבעה בעבור שבעה הגלגלים שבהם שבעה כוכבי לכת שמשמשים בעולם. וכן כל ימי העולם שבעה שבעה. כי כן יצירת העולם בששה ימי׳ ובשביעי שבת. וכן עשרה לפי שהוא סוף כל החשבון אבל שמונה לא נמצא בשום מקום שהוא לסך חשבון אלא שהוא חשבון דוקא. אם כן למה כיוון דוד לזה החשבון. והנראה בעיני כי לפי שהמזמור הזה כולו הולך על מצות וחוקים ומשפטים והדומה להם. וכולם בנויי׳ על דרך שכל וחכמה. והדרכים שבהם נקנית החכמה ומדות האדם מיוחסין אליהם. ועליהם נאמר חצבה עמודיה שבעה. הם חמשה חושים ממדות האדם מיוחסים אליהם כמו שפי׳ אותו החכם רבי שלמה בר׳ גבירו׳. וגם במה שלא זכר הוא החושים ליחסם לדרכי החכמה כי בארבעה החושים מבואר הוא. כי בעינים יראה האדם בספרי החכמה. ובאזנים ישמע מפי המלמדים. ובפה ידבר מה שילומד ומלמד לאחרים ובידו יכתוב הספרי׳. ומה שצריך לבאר חוש הריח והוא מיוחס אל החכמה לפי שנקבי האף קרובים אל שני חללי המוח המוקדמי׳ שבהם כח הציור. והדרך הששי הוא הגדת המגידים. והוא דבר שלא ידע באחד החושים אבל הוא דבר ברור אצלו. והנה יגידו המגידים כי קוסטנטינא בעולם. ואם הוא לא הלך שם ולא ראה. אבל לפי שכל אשר היו שם מגידים עניינה ואין מכחים ביניהם יתברר אצלו שהוא. וגם בדרכי החכמה יצטרך הגדת המגידים. כי מדרכי החכמה יגלו בבחן הנבראים ואינם ידועים אבל כל אדם אבל ישמעו מפי המגידים. כענין שאמר האל לאיוב הידעת עת לדת יעלי סלע וחולל אילות תשמור. וכן כיוצא בזה בדברים שבחנו בדרכי החכמה בנבראים. והדרך השביעי ראיית השכל וידיעתו. וזה הדרך חזק מכולם. ונשאר דרך אחד שאינו מדרכי החכמה ואין השכל מורה עליו אלא שהוא עמוד גדול ויותר חזק לכל בעלי תורה. והיא הקבלה שחייבין אנו להאמין בה על כל פני׳. ובה יתאמת

בנפשותינו

אשרי נצרי עדתיו בכל לב ידרשוהו: אף לא פעלו עולה בדרכיו
הלכו: אתה צויתה פקדיך לשמר מאד: אחלי יכנו דרכי לשמר
חקיך: אז לא אבוש בהביטי אל כל מצותיך: אודך בישר לבב
בלמדי משפטי צדקך: את חקיך אשמר אל תעזבני עד מאד:

במה יזכה נער את ארחו לשמר כדברך: בכל לבי דרשתיך אל
תשגני ממצותיך: בלבי צפנתי אמרתך למען לא אחטא לך:
ברוך אתה יהוה למדני חקיך: בשפתי ספרתי כל משפטי פיך: בדרך
עדותיך ששתי כעל כל הון: בפקודיך אשיחה ואביטה ארחתיך:
בחקתיך אשתעשע לא אשכח דברך:

גמל על עבדך אחיה
ואשמרה דברך: גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך: גר אנכי בארץ
לתאוה אל תסתר ממני מצותיך: גרסה נפשי לתאבה אל משפטיך בכל עת:

טוביהון דנטרי סהידותיה בכל ליבא יתבעון אולפניה: ברם לא עבדו
שקרא באורחתיה תקנא הליכו: אנת פקידתא פיקודך למטר לחדא:
טב לי דיתקנן אורחתי למטר גזירתך: הדין לא אבהית באסתכלותי
לכל פיקודך: אודי קדמך בתריצות לבא במלפי דיני זכוותך: ית
גזירתך אטר לא תשבוק יתי עד לחדא:

במא ידכי טליא ית אורחתיה למיטר היך דבריך: בכל לבי תבעית
אולפנך לא תשליבני מפיקודיך: בליבי אשישית מימרך מן בגלל
דלא אחוב קדמך: בריך את יי אליף יתי גזירתך: בסיפוותי אשתעיתי
כל דיני פומך: באורח סהידוותך חדיתי כעלוי כל ממונא: בפיקודיך
אמליל ואסתכל אורחתך: בגזירתך איתפרנק לא אתנשי דבורך:

שלים טב על עבדך איחי ואטר דבריך: גלי עיני ואסתכל
פרישן מאוריתך: דייר אנא בארעא לא תסליק מיני פיקודיך:
רגיגת נפשי לרגיגתא לפיקודיך בכל עידן: בזפתא

בכספותינו ויתחזק בליבותינו. כי משה רבינו עליו השלום כתב התורה מפי הא־ל יתברך· וחידוש העולם· ומעשה בראשית · וענין האבות· והאותות הגדולות אשר ראו אבותינו במצרים ובמדבר וקריעת ים סוף והירדן. ומעמד הר סיני. ועמידת חמה ולבנה ליהושע . ושאר הנפלאות הכתובות ע״י הנביאים אשר לא ראו עינינו ולא שמעו אזנינו ולא יורה עליהם השכל ולא ניתנו ליבחן· כי הגדת המגידים נתנה ליבחן אבל זה לא ניתן ליבחן · אלא נתאמת אצלינו מפי הספרים אשר הם ירושה מאבות דור אחר דור. והקבלה הזאת נכונה אצלינו ונתקעה בלבותינו כאילו ראו עינינו ושמעו אזנינו והורה עלינו שכלינו ויותר· כי ההרגשות מכזבים לפעמים. וגם בשכלו יטעה אדם לפעמים כשאין דרכי המופתי׳ ברורים אצלינו· אבל הקבלה אשר היא ירושה מאבות דור אחר דור לא נמצא בה מכחיש בכל האומות· וגם כל הספרי׳ שנכתבו בה ממזרח שמש ועד מבואו לא יכחיש אחד את חבירו לפיכך נתבררה הקבלה אצלינו בלא שום ספק עד שנשה הקבלה אצלינו כמו שכל. לפיכך חיבר דוד ע״ה זה המזמור על שמונה אלפא בית כנגד שמונה הדרכים שזכרנו. והנה זה מבואר ונשוב לברר הפסוקי׳ אשר במזמור. אמר אשרי תמימי דרך. ומי הם האנשים שהם תמימי דרך שדרכם תמימה ושלימה אותם שהולכים בתורת ה׳. כלומר שלומדים התורה. כי לא יהיה דרכו שלם אם לא ילמוד התורה. כמו שאמרו אין בור ירא חטא. ויש מפרשים ההולכים בדרך תורת ה׳ ודרך שזכר עומד במקום שנים ·כי דרך תורת ה׳ היא השלמה והתמה· ויש לפרש עוד כמו הפוך אשרי ההולכי׳ בתורת ה׳. כלומר הלומדי׳ כשהם תמימי דרך שיעשו מעשה התמימות שלימודם . כלומר שאינם עומדים על הדין הקצוב אלא עושים לפנים משורת הדין: אשרי. שיכברו אותם ויאמרו בעין לבם· ומעדותיו שיבינו וידעו בכל לבם לא בלב ולב כמו אותם שלו יש או עושים המצות כדי לקנות להם שם: אף. יש מפרשים אף כמו כל שכן· כמו אף שוכני בתי חמר. אם ישמרו עדותיו והם מצות עשה כל שכן שישמרו שלא יפעלו עולה שהם מצות לא תעשה אלא ילכו בדרכיו. ויש מפרשים גם אשר לא פעלו עולה יחשב להם כאילו בדרכיו הלכו. כלומר כאילו קיימו מצות עשה. ואינו נכון זה הפירו׳ כמו שפירשנו במזמור הראשון. וכן כתוב סור מרע ועשה טוב· כי לא יהיה שלם האדם אם ישוב מרע אם לא יעשה טוב: ומה שאמרו ישב ולא עבר עבירה נותנין לו שכר כעושי מצוה לא אמרו זה אלא במי שבא דבר עביר׳ לידו וניצל ממנה. ויש לפרש עוד אף לא פעלו עולה כיון שדרשו ה׳ בכל לב בטוחים הם שלא פעלו עולה שלא תזדמן לעולם להם דבר עבירה לידם אלא כל ימיהם בדרכיו הלכו·כענין שנאמ׳ בא לטהר מסייעין אותו : אתה צויתה למה צוית אותם לשמרם מאד שלא ישגא בהם אדם אף כל לבו יהיה בהם: אחלי. תחנותי ובקשותי לפניך שיכונו דרכי לשמור חקיך· כלומ׳ שלא יטרידני עסק מעסקי העולם שלא אוכל לשמור חקיך· זה אני מבקש ממך שתשמרני מטרדת העולם כדי שאמצא לבי ועצמי פנוי לשמור חוקיך· ואחלי כמו אחלי אדוני לפני הנביא והם מענין ויחל משה. והאלף נוספת: אז לא אבוש. כי מי שאינו שומר המצות ראוי לו שיבוש כשיבין במצות הכתובות. כי אם הוא גנב ויבין בספר ויראה לא תגנוב באמת יבוש ויכלם: אודך. כי אם ילמדוני להודות לך ביושר לבב בלמדי ואבינני כי כולם משפטי צדקך: את חוקיך. עד מאד. דבק עם אשמור . כמו שאמר למעלה לשמור מאד. כלומר בדעתי וברצוני לשמור מאד חוקיך בכל לבי ובכל כחי. גם אתה אל תעזבני אלא עזרני בשמירתם· ואדוני אבי ז״ל פירש את חוקיך אשמור ואתה אל תעזבני עד שאגיע לשמרם מאד: במה יזכה נער. באר בזה כי לא יהיה דרך האדם זך בלימוד לבד אלא במעשה שישמור כמו שלומד. זהו לשמור כדבריך· כי אם ילמוד ולא יעשה כלימודו אין זך ארחו אלא מכוער. וזכר נער להודיע כי כמו שחייב אדם לחנוך הנער בלימוד כן צריך לחנכו מקטנותו במעשה שישמור לעשות מה שלומד. כמו שאמרו רבותינו ז״ל שחייב אדם לחנך את הקטנים במצות. ואז יהיה זך אורחו אם ישמור לעשות דבר הא־ל ית׳ כמו שלומד אם יתחיל זה מנערותו וירגיל עצמו בזה באמת יזכה אורחו בזה ולעולם יהיה זך. כי אם בנערותו יצא מדרך הנערות ויעשה מעשה זך וישר כל שכן כשיהיה גדול· לפיכך אמר שלמה גם במעלליו יתנכר נער. אם זך ואם ישר פעלו. אז יתנכר מנערותו ויאמרו עליו אין זה נער שאינו עושה מעשה נערות. ואם נאמר זה בנער שצריך לזכות אורחו כל שכן בגדול ויהיו תלמודו ומעשיו שוין: בכל לבי. כי אני כן עשיתי· כי מה שלמדתי שמרתי· זהו בכל לבי דרשתיך ולא בלב ולב· כי התעסקתי בלימוד התורה בעבור המעשה: והמעשה לדרישת הא־ל ולכוונת עבודתו לא לעשות לי שם בין בני אדם. והואיל ואני דורש אותך בכל לבי ואתה תדע את לבבי אל תשגני ממצותיך: כלומר אל תשימני שוגה מהם אלא עזרני להבינם ולעשותם. ואמר תשגני כיון שבידו לתת החכמה והבינה והוא הנותן. כמו שכתוב ואמלא אותו רוח אלהים בחכמה ובתבונה וגו׳. ואמר ובלב כל חכם לב נתתי חכמה. וכן ונתת לעבדך לב שומע. אם כן הוא ית׳ כשאינו נותן הבינה בלב המבקש אותה כאילו הוא משגה אותו. ועל דרך הזה למה תתענו ה׳ מדרכיך · כי אם תסלק מעלינו טרדת הגלות נלך בדרכיך. כי לבנו חפץ ללכת בדרכיך ולא יניחנו הטרדות הקשות המניעות אותנו בגלות . אם כן אתה שבידך להוציאנו מצרה לרוחה ולא תעשה ותניחנו זה כמה שנים בגלות הרי הוא כאילו תתענו אתה מדרכיך: בלבי צפנתי· אני נזהר שלא אשכחנה אלא היא צפונה בלבי: למען לא אחטא לך·כי השוכח יחטא במצוה: ברוך אתה ה׳: אני מברך ומודה לך על שלמדתני ומבקש מלפניך שתלמדני עוד: בשפתי· לפי שאמר בלבי צפנתי אמר אעפ״י שצפנתים בלבי לא הנחתי אותם מלספרם בפי להרגיל את עצמי בהם וללמדם לאחרים: בדרך עדותיך. הוי״ו נקראת. כן הוא במסורה אותיות באלפ״א בי״ת זאת· וסימן בד״ה· מנצפ״ך. עדותיך בוי״ו נעה·. אומר אני שש ושמח כשאני מבין בדרך עדותיך ואני רואה בהן חכמה נפלאה ודברים ישרים וצדיקים. ואני שמח בהן כאדם ששמח על כל הון שימצא : בפיקודיך אשיחה · כשאני משיח בהם אני מביט בהם בעין השכל לדעתם על האמת והנכונה לא כמו שליהג בפיו ולבו בל עמו· בחקתיך אשתעשע· בפיקודיך· כשאני מתבונן בהם אני משתעשע בהם. לפיכך לא אשכחם. כי הם לי לששון ולשמחת לבב: גמול על עבדך. גמילות חסד זה עשה עמי שאחיה ולא אשאל החיי׳ לתענוגי העולם אלא כדי שאשמרה דבריך: גל עיני. עיני לבבי גלה שאדע להביט ולראות הנפלאות שהם מתורתך. כמו החוקים שלא נגלה טעמם· וכמו מעשה בראשית. והדומים להם מדברים שהם סתרי תורה: גר אנכי· כי האדם בזה העולם נחשב כמו הגר שאין לו מעמד במקום. כן האדם יסע מזה העולם· כי אין לו מעמד וקיום בו. לפיכך צריך שלא תסתר ממני מצותיך כי לא אדע יום נוסעי: גרסה. נשברה נפשי מרוב תאותי אל משפטיך ללמדם בכל עת אפילו בעת שאני בעסק העולם לבי הומה עליהם: גרסה· מענין גרש כרמל: לתאבה·מקור מן תאבתי לישועתך ה׳· ענין תאוה וחשק:

נזפתא זידונין ליטין דאשתליו מפיקודיך׃ אעדי מעלוי קלנא ובזתא
ארום סהידותך נטרית׃ ארום יתבין רברבין מיני ממללין עבדך
עסיק באחוויית גזירתך׃ לחוד סהידותך פרנוקי מרי עצתי׃
ארבקת לעפרא נפשי אסי יתי כדבריך׃ אורחי מניתי
וקבילתא צלותי אליף יתי גזירתך׃ אורח פיקודייך תבייניני ואמליל
בפרישותך׃ אגמת נפשי מדבונא קיים יתי כדבריך׃ אורח דשקרא
אעדי מיני ואורייתך חייס לי׃ אורח הימנותא בחרית דינך שווית׃
אידבקית בסהידותך יי לא תבהיתני׃ אורח פיקודייך ארהוט ארום
תפתי לבי׃ אליף יתי יי אורח גזירתך
ואנטרינה עד גמירא׃ תבייניני ואנטור אורייתך יי ואנטרינה
בכל לבא׃ תדריכינני בשביל פיקודייך ארום ביה צביתי׃ אצלי לבי
לסהידוותך ולא לות ממונא׃ אעבר עיני מלמחמי שקרא בדברייך
אסיתני׃ אקים לעבדך מימרך דילדחלתך׃ אעבר תיסורי די דחילית
ארום דינך טבין׃ הא רגגית לפיקודייך בצדקתך אסיתני׃
וייתון עלי חסדייך יי פורקנך היך מימרך׃ ואתיב
מחסדי פתגם ארום סברית בדברייך׃ ולא תסליק מפומי פתגם
דקשוט עד לחדא ארום לדינך אוריכית׃ ואטור אורייתך תדירא
לעלמי עלמין׃ ואיהך בפתיות אורייתא ארום פיקודייך תבעית׃
ואמליל בסהידוותך קביל מלכיא ולא אבהית׃ ואתפרנק בפיקודייך
די רחימית׃ ואזקוף ידי לפיקודייך דרחימית ואמליל בגזירתך׃

גערת זדים ארורים השגים ממצותיך׃ גל מעלי חרפה ובוז כי
עדתיך נצרתי׃ גם ישבו שרים בי נדברו עבדך ישיח בחקיך׃ גם
עדתיך שעשעי אנשי עצתי׃
דבקה לעפר נפשי חיני כדברך׃ דרכי ספרתי ותענני למדני חקיך׃
דרך פקודיך הבינני ואשיחה בנפלאותיך׃ דלפה נפשי מתוגה קימני [אותך]
כדברך׃ דרך שקר הסר ממני ותורתך חנני׃ דרך אמונה בחרתי
משפטיך שויתי׃ דבקתי בעדותיך יהוה אל תבישני׃ דרך מצותיך
ארוץ כי תרחיב לבי׃
הורני יהוה דרך חקיך ואצרנה עקב׃ הבינני ואצרה תורתך
ואשמרנה בכל לב׃ הדריכני בנתיב מצותיך כי בו חפצתי׃ הט
לבי אל עדותיך ואל אל בצע׃ העבר עיני מראות שוא בדרכך
חיני׃ הקם לעבדך אמרתך אשר ליראתך׃ העבר חרפתי אשר [חייני]
יגרתי כי משפטיך טובים׃ הנה תאבתי לפקדיך בצדקתך חיני׃ [לפקדיך]

ויבאני חסדך יהוה תשועתך כאמרתך׃ ואענה חרפי דבר כי בטחתי
בדברך׃ ואל תצל מפי דבר אמת עד מאד כי למשפטיך יחלתי׃ [למשפטך]
ואשמרה תורתך תמיד לעולם ועד׃ ואתהלכה ברחבה כי פקדיך [ואשמרה]
דרשתי׃ ואדברה בעדתיך נגד מלכים ולא אבוש׃ ואשתעשע [פקודיך]
במצותיך אשר אהבתי׃ ואשא כפי אל מצותיך אשר אהבתי ואשיחה
בחקיך׃

גערת׳ עבר במקום עתיד׳ והגערה שהיא קשורה עם בית הוא לשון השחתה ומארה. אמר תגעור הזדים הארורים שהם שוגים ממצותיך׳ וקראם זדים וקראם שוגים כי הם זדים בביטול הלימוד ושוגים מן המצות מפני שאינם יודעים׳ ולפי שזכר כי בכל עת הוא תאב אל המשפטים אמר כן אני תאב והם אינם תאבים אלא בטלים מתעסקים בהבלי העולם׳ או יושבי קרנות ואין להם חפץ בלימוד׳ לפיכך לא ידעו משפטי האל׳ והם שוגים בהם ועוברים עליהם׳ ועל הדרך הזה אז״ל הוי זהיר בתלמוד ששגגת תלמוד עולה זדון׳ כלומר לזדון תחשב אותה השגגה לפי שהוא בטל מן הלימוד במזיד. ואמר ממצותיך ולא אמר במצותיך כי בשגגתם הם יוצאים מן המצות׃ גל מעלי. אותם הזדים הם מחרפים אותי ומבזים אותי לפי שנצרתי עדותיך׳ ואתה גלה אותה חרפה מעלי והעבר אותה שיבושו המה ואשמח אני׃ גם ישבו. שרים וגדולים שאינם חפצים בתורה יושבים בקרנות ומדברים בי דרך גנאי׳ כמו ותדבר מרים ואהרן במשה׳ ואני איני חושש להם ואשיח בחוקיך׳ כי אני עבדך ועושה מצותיך כעבד מצות אדוניו׳ ואמר בלשון נפעל נדברו לפי שהדבור בלשון נפעל רוצה לומר התמדת הדיבור׃ גם עדותיך׳ הם שעשועי ואנשי עצתי וחבירי לא השרים׃ דבקה׳ כשהיה בסכנה והיה בורח מפני אבשלום והיה קרוב למות כאילו נפשו דבקה לעפר והיה מתחנן לאל ית׳ ואומ׳ חייני כדבריך שאמרת בתורתך אני אמית ואחיה. או פי׳ כדבריך שהבטחתני ע״י נתן הנביא כי ימלאו ימיך ושכבת עם אבותיך׃ דרכי ספרתי׳ כמו לב אדם יחשוב דרכו. כלומ׳ חפצי וענייני ודרכי שהייתי רוצה לעשות כמה פעמים הייתי מספר אותם לפניך. כמו שנאמר וישאל דוד בה׳׃ ותענני. כמה פעמים עניתני במה שהייתי שואל מלפניך כן ענני במה שאני שואל מלפניך שתלמדני חוקיך שהם נסתרים ולא יבינם אלא חכם. ואתה למדני אותם שתתן לי לב מבין לבוא אל יסודם באמת׃ דרך׳ כמו שאמר למדני. וכפל הענין לחזק הבקשה׃ דלפה׳ נתכה נפשי מרוב יגון שים לי׳ על דרך וימס לבב העם. או פי׳ דלפה דמעה׳ על דרך במסתרים תבכה נפשי׃ קיימני כדברך׳ קיימני במלכותי כדברך שאמרת לי על ידי נתן הנביא כסאך יהיה נכון׃ דרך שקר. שלא תזדמן לפני ועזרני להסיר אותה ממני׳ ותורתך חנני׳ שתתן לי לב להבינה ולהתעסק בה׃ דרך אמונה׳ הפך דרך שקר. כלומר אותה בחרתי אותו הזמן לפני׳ וכן משפטיך שויתי תמיד לעיני׃ דבקתי בעדותיך׳ וכיון שדבקתי בהם ללמדם תמיד אל תבישני מהם שלא אבינם ולא אבא עד תכונתם׳ כי זה יהיה לי בושת אם לא אבינם על הנכונה כיון שאני מתעסק בהם תמיד׳ לפיכך אני מבקש ממך שתעזרני בהם׃ דרך מצותיך׳ כל כך תרחיב לבי עד שארוץ בדרכם בלא עיכוב׃ הורני ה׳ ואצרנה עקב׳ הכינוי על הדרך׳ ופי׳ עקב פי׳ החכם ראב״ע ואצרנה כי עקב יש לה. כלומר הגמול והשכר׳ כמו בשומרם עקב רב׳ ואיננו נכון זה הפירוש לפי שהוא על דרך שאז״ל על מנת לקבל פרס׃ ופירו׳ בשומרם עקב רב פירשנוהו במקומו. ואדוני אבי ז״ל פי׳ שכר שתורני דרך חוקיך זה יהיה שאצור אותה. ולפי דעתי כי פי׳ עקב סוף. וכן לעולם עקב׳ וכן והוא יגוד עקב. בסוף. ולפי שהעקב בסוף הגוף אמרו לסוף הדבר עקב׳ וגם השכר נקרא עקב׳ כמו והיה עקב תשמעון. בעבור שהשכר סוף המעשה. ופי׳ ואצרנה עקב עד סוף ימי׳ כלומר כל ימי היותי אצרנה׃ הבינני׳ בכל לבי׳ כבר פירשתי אותו לא לעשות לי שם אלא בכל חפצי ורצוני מאהבתי לעשות מצותיך׃ הדריכני. שתפתח לבי ורצוני אליו ולא אשגה בו כאדם שיודע הדרך שילך בה בכל עת מהרה ולא ישגה בה׃ הט לבי׳ ואל אל בצע׳ ולא יהא לבי להוט לקבץ ממון אלא כל לבבי יהיה אל עדותיך׃ בצע׳ ענינו אהבת ממון. וכן שונאי בצע׳ כי כבר זכר יראי אלהים אנשי אמת׃ העבר׳ כל הבקשה הזאת קיום המצות׃ מראות שוא׳ שלא אתור אחרי עיני׃ בדרכיך׳ חסר יו״ד הרבים מהמכתב׳ ואמר חייני כי החטא ימית האדם׃ הקם. אמרתך שהבטחתני להקים המלכות לבני אחרי׃ אשר ליראתך׃ אשר יהיו דבקים ליראתך כי לאותם היא ההבטחה כמו שכתוב׳ והחכם ראב״ע פירש אמרתך היא הגזרה הבאה מהשמים׳ והטעם קיים כל גזרה שתבא אני ליראתך׃ העבר חרפתי. לפי שאמר בפסוק שלפני זה להקים ההבטחה לבניו אחריו בקש שלא יהיה לשטן אותו העון שהוא חרפה לבניו. ואעפ״י שאמר לו נתן גם ה׳ העביר חטאתך. אמר לו שממנו העבירו שלא ימות כמו שאמר לא תמות׳ והוא בקש מהאל ית׳ שיעבירנו גם מבניו שלא יזכר להם אותו העון שהוא יגור מפניו׳ כי משפטיך טובים הם ולא תשפוט את האדם כפי עונשו הראוי לו אלא תעביר ממנו קצת עונשו כי אתה טוב וסלח ומשפטיך טובים׳ הנה. אעפ״י שחטאתי אני תאב לפיקודיך׃ לפיכך בצדקתך חייני׃ כלומר האריך חיי כדי שאקיים המצות׃ ויבואני חסדיך ה׳ חסר יו״ד הרבים מהמכתב. אמר תשועתך וחסדך יבאו לי כמו שהבטחתני׃ ואענה חרפי׳ שהיה אומר אין ישועתה לו באלהים סלה כי בטחתי בדבריך שתקיימנו לי׃ ואל תצל מפי׳ כענין אשר הציל אלהים מאביכם. וינצלו את מצרים׳ עד מאד אני מבקש מאתך שלא תצל מפי אלא הרגל את פי לדבר האמת כי אם לא תעשה זה הרי הוא כאילו אתה הצלת אותו ממנו. כי בידך לעזרני ולפתוח את פי לטובה׳ על דרך ה׳ שפתי תפתח. כי למשפטיך שהם אמת יחלתי לך שתודיעם ותלמדם לי׃ ואשמרה. כאשר יהיו מורגלים בפי אזכרם תמיד ואשמרה לעשותם לעולם ועד׳ כלומר כל ימי היותי. או פי׳ לעולם ועד לעולם הבא. כלומר אני אשמור התורה תמיד בעולם הזה והיא תהיה שמורה לי לעולם ועד שהוא לעולם הבא. או פירוש תורתך שהיא עומדת לעולם ועד. אשמרה אותה תמיד׳ ובפסוק עומדת לעד פירשנו זה הענין׃ ואתהלכה ברחבה׳ כי אחר שתעזרני בלימוד התורה לא יצר צעדי בדרכה ואתהלך ברחבה׳ כלומר בדרך רחבה. כי אני דורש פקודיך תמיד׳ וכיון שאני דורש אותם אמצאם בעזרתך׃ ואדברה בעדותיך׳ כאשר תעזרני להגיע אל האמת אז אדבר בהם נגד מלכים ולא אבוש. כי אם ישיבו דבר לנגדי אני אנצחם עם האמת. וזכר מלכים כי שאר מלכים עסקם וטירדתם בענייני מלכותם׳ וכשיראוני עוסק בתורה ידברו בי ויחשבו להשיב דבר כנגדי ואני אשיבם וידעתי כי לא אבוש כי אנצחם בטענה׃ ואשתעשע. כשאשב יחידי בהם אשתעשע׳ כי אהבתי אותם יותר מחברים אחרים׃ ואשא כפי׳ ארים ידי וארגיל לעשות המצות וארגיל פי לשיח בהם׃

238

זכר
הליצוני

זכר דבר לעבדך על אשר יחלתני׃ זאת נחמתי בעניי כי אמרתך חיתני׃ זדים הליצוני עד מאד מתורתך לא נטיתי׃ זכרתי משפטיך מעולם יהוה ואתנחם׃ זלעפה אחזתני מרשעים עזבי תורתך׃ זמירות היו לי חקיך בבית מגורי׃ זכרתי בלילה שמך יהוה ואשמרה תורתך׃ זאת היתה לי כי פקדיך נצרתי׃

חלקי יהוה אמרתי לשמר דבריך׃ חליתי פניך בכל לב חנני כאמרתך׃ חשבתי דרכי ואשיבה רגלי אל עדתיך׃ חשתי ולא התמהמהתי לשמר מצותיך׃ חבלי רשעים עודני תורתך לא שכחתי׃ חצות לילה אקום להודות לך על משפטי צדקך׃ חבר אני לכל אשר יראוך ולשמרי פקודיך׃ חסדך יהוה מלאה הארץ חקיך למדני׃

טוב עשית עם עבדך יהוה כדברך׃ טוב טעם ודעת למדני כי במצותיך האמנתי׃ טרם אענה אני שגג ועתה אמרתך שמרתי׃ טוב אתה ומטיב למדני חקיך׃ טפלו עלי שקר זדים אני בכל לבי אצר פקודיך׃ טפש כחלב לבם אני תורתך שעשעתי׃ טוב לי כי עניתי למען אלמד חקיך׃ טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף׃

ידיך עשוני ויכוננוני הבינני ואלמדה מצותיך׃ יראיך יראוני וישמחו כי לדברך יחלתי׃ ידעתי יהוה כי צדק משפטיך ואמונה עניתני׃ יהי נא חסדך לנחמני כאמרתך לעבדך׃ יבאוני רחמיך ואחיה כי תורתך שעשעי׃ יבשו זדים כי
ע
שקר עותוני אני אשיח בפקודיך׃ ישובו לי יראיך וידעו עדתיך׃ יהי לבי תמים בחקיך למען לא אבוש׃

כלתה לתשועתך נפשי לדברך יחלתי׃ כלו עיני לאמרתך לאמר מתי תנחמני׃

אידכר פתגמא לעבדך די אורכתני׃ דא היא תנחומותי בסיגופי ארום מימרך קיימת יתי׃ זדונין ממיקנן לי עד לחדא מאורייתך לא אצליתי׃ אדכרית דיניך מן עלמא ייי ואתנחמית׃ רתיתא אחידת יתי מרשיעי דשבקין אורייתך׃ תושבחן הוו לי גזירתך בבית מדורי׃ אדכרית בליליא שמך ייי ונטרית אורייתך׃ דא הות לי לזכותא ארום פיקודיך נטרית׃

חולקי ייי אמרית למיטר דבריך׃ צליתי קדמך בכל לבא חוס עלי היך מימרך׃ חשיבית לאורחי ואתיב ריגלי לסהידותך׃ זריזית ולא אתעכבית למיטר פקודיך׃ סיעת רשיעיא אתכנשו עלי אורייתך לא אתנשיתי׃ בפלגות ליליא אקום לשבחא קדמך מטול דיני צדקך׃ חברא אנא לכל דדחלין מינך ולנטרי פיקודיך׃ טובך ייי מליא ארעא גזירתך אליף יתי׃

טבא עבדת עם עבדך ייי היך דבריך׃ שפיר טעם ומנדעא אליף יתי ארום בפיקודיך הימינית׃ עד לא אסתגיף אנא שלי וכדון מימרך נטרית׃ טב את ומיטיב אליף יתי גזירתך׃ חברו עלי שקרא זידונין אנא בכל לבא אטור פיקודיך׃ אטפש היך תרב יצרא דלבהון אנא אורייתך פירנוקי׃ טב לי ארום אתעניית מן בגלל דאליף גזירתך׃ טב לי אוריית פומך מן אלף כברין דדהב וסימא׃

אידך עבדו יתי ואתקינו יתי תבינני ואאליף פיקודיך׃ דדחליך יחמון יתי ויחדון ארום לפתגמך אוריכית׃ ידעית ייי ארום זכאין דיניך ובקושטא סגפתני׃ יהי כדון חסדך לנחמותי היך מימרך לעבדך׃ ייתון עלי רחמך ואיחי ארום אורייתך פירנוקי׃ יבהתון זדונין ארום על שקרא עוותו יתי אנא אמליל בפיקודיך׃ יתובון לאולפני דדחליך וידעין סהדוותך׃ יהי לבי שלים בגזירתך מן בגלל דלא אבהית׃

רגיגת לפורקנך נפשי לפתגמך אוריכית׃ ספו עיני למימרך למימר אימתי תנחם יתי׃

זכר. דבר ההבטחה שהבטחתני׃ יחלתני. עובר לשליטי׳ אמרת לי שאיחל לך׃ זאת נחמתי בעניי׳. כשהייתי גולה זאת התוחלת היתה נחמתי. כי לא היו לי חיים כי הייתי מת מיגון לולי אמרתך והבטחתך חייתני׃ זדים הליצוני עד מאד. דברו בי והתלוצצו בי על עסקי תמיד בתורה. ועם כל זה מתורתך לא נטיתי׃ זכרתי. פי׳ החכם ר״א ב״ע זכרתי משפטיך שעשית בזדים כמו הם׃ ואתנחם. כי כן תעשה בהם. ויתכן פירושו כשאני בעניי זכרתי משפטיך שהבאת על אנשים טובים בשנים שעברו ואח״כ היית מביא עליהם טובה רבה ובזה אתנחם. כי ידעתי כי אם הבאת עלי עתה משפטיך עוד תביא עלי טובה׃ זלעפה. רעדה אחזתני מרשעים שהם עוזבי תורתך מה יהיה סופם וכל גופי רועד בראותי שלותם׃ זמירות. בבית מגורי. במקומות שהייתי גולה ומתגורר בהם תחת השעבון שהיה לי מהרשעים בזכרי חוקיך היו לי זמירות והייתי משתעשע בהם׃ זכרתי. כשאני מתעורר בלילה משנתי אני זוכר שמך ויחודך ומחשב בו. וידעתי כי שמירת תורה היא סולם גדול לעלות בו אל ידיעת שמך. לפיכך ואשמרה תורתך׃ זאת. זאת יהידיעה וההשגחה היתה לי מתנה מאתך בעבור כי פיקודיך נצרתי. כמו שאמרו שכר מצוה מצוה׃ חלקי. כשבחרו אחרי׳ לחלקם הממון והנאות העולם הזה אני אמרתי חלקי ה׳ ואין לי אלא לשמור דבריך׃ חליתי. כאמרתך. שאמרת וחנותי את אשר אחון. כלומר הראוי לחנינה׃ חשבתי דרכי. כמו שאמרו הוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסדה. חשבתי שכר עבירה כנגד הפסדה׳ וראיתי כי הפסדה גדול. ואשיבה רגלי אל עדותיך. או פירוש חשבתי דרכי העולם ולא אמצא דרך טוב כמו דרך עדותיך. לפיכך ואשיבה רגלי׳ כלו׳ סרתי מדרכי העולם והלכתי בדרך עדותיך׃ חשתי. מהיר וזריז הייתי במצות ולא התעצלתי בהם׃ חבלי רשעים עודוני. שללוני. מן יאכל עד׳. כלומ׳ כאילו שללו כפשי מרוב תגרתם בי. וחבלים וצורים שכתנו בי׳. ועם כל זה תורתך לא שכחתי׃ חצות לילה׳ אעיר משנתי ואקום ממטתי להודות לך על המשפטים שנתת לנו שהם ישרים וצדיקים. ואחבר בעניין זה מזמורים שאודה לך בהם בקומי. ויש מקום על משפטים שתעשה בצדק ברשעים׃ חבר אני. הרשעים אני שונא אבל יראיך ושומרי פקודיך אני אוהב עד שנעשיתי להם חבר וריע׃ חסדך ה׳. כי כל הנבראים עומדי׳ בחסדך שתעשה עמם. והחסד שתעשה עמי שתלמדני חוקיך. כלומר שתתן לי לב להבינם׃ טוב עשית עם עבדך. הדלי״ת בשו״א עם התנחתה שלא כמנהג׃ כדברך. טעמו דבק עם טוב עשית. וה׳ קריאה. כלומר מה שהבטחתני עשית עמי ה׳׃ טוב טעם. המיטב שבטעמי התורה והמצות והדעת בהם למדני כי האמנתי בהם שאתה צוית אותם ושהם משפטי צדק. לפיכך למדני טוב טעמם׃ טרם אענה. הוא ענין כניעה. כמו ומהמוכם לא יענה. אמר טרם הכנעי והייתי חוטא שוגג הייתי׳. כי לא הייתי פונה אל מצותיך ואל אמרתך. ולא הייתי נותנם על לב וזוכרם. ועתה כשראיתי שחטאתי בהפכותי לבי מאמרתך נכנעתי ושבתי לשמור אמרתך ולזכור אותה תמיד כדי שלא אהיה שוגג באחת ממצותיך׃ ויש לפרש אענה כמו ויען איוב. ועניית ואמרת׃ כלומר טרם שהייתי מתעסק בלימוד הייתי שוגג פעמים בשמירת המצות אבל אחר שסבתי להתעסק בלימוד אמרתך שמרתי׃ טוב אתה ומטיב. טוב אתה והטובה תבא לי מאתך ותיטיב לכל שיטיב עמי שתלמדני חוקיך׃ טפלו. חברו עלי שקר לאמר שאין תוכי כברי ואתה ידעת שבכל לב אצור פקודיך׃ טפש. השמן לבם שלא יוכלו להבין תורתך אבל אני שעשעתי בתורתך בהביני אותה׃ טפש׳ כתרגו׳ השמן לב העם הזה׳ טפש׃ תורתך׳ כמו בתורתך׳ וכן הנמצא בית ה׳׃ טוב לי כשהייתי מענה עצמי ויגע למען אלמד חוקיך לטוב גדול ולתענוג אני חושב אותו העינוי לי׳ אחרי׳ מענים עצמם ויגיעי׳ לקנות ממון אבל אני עניתי עצמי והוגעתי גופי לקנות תורה כי טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף׃ ידיך עשוני. המעשה והתכונה בתיקון האיברי׳ בבריאת האדם לקנות חכמה תחלה בקומתו שלא כשאר בעלי חיים. ובפעולת השכל בו במקום האברי׳ בלב שהוא מלך האוברים ובמוח שהוא פקידו ובכח הדיבור במבוא הכלים המוכני׳ לו ויציאת הקול מן הריאה וחיתוך הדיבור בלשון ובשפתים ובשינים ובחיך. ושאר הכוחות המשרתות. וכיון שעשיתם בתכונה נבחרת להבין ולהשכיל עזרני בהבנה הבינני ואלמדה מצותיך׃ יראיך. הלומדים ממני יראו אותי מבין ומשכיל בכל וישמחו שנתת תוחלתי שיחלתי לדברך ולעזרתך׃ ידעתי. זה הבנתי וידעתי מתורתך כי צדק משפטיך. וכאשר אני משיב אל לבי במה שעניתני ידעתי כי באמונה עניתני׃ כי אתה אל אמונה ואין עול. ואמונה כמו ובאמונה׃ וכן הנמצא בית ה׳. ויקברוהו ביתו. והרומים להם׃ יהי נא. לנחמני. מאשר עניתני׃ כאמרתך. כמו שהבטחתני׃ יבואוני רחמיך. יבאו לי רחמיך שאחיה כדי לשמור תורתך׳ כי הוא שעשועי׃ יבושו זדים כי שקר עותוני. בשקר היו מרשיעי׳ אותי ומעותים אותי׳ ואני אשיח בפקודיך. כל שיחותי בפיקודיך הם והם יעידו עלי שקר׳ יבושו מדבריהם׃ ישובו לי יראיך. בראותם כי יבושו הזדים ישובו לי לבברכי ולחזקני באמונתי. ורבותינו ז״ל דרשו שפירשו ממנו סנהדרין כשחטא בענין בת שבע לכך התפלל לאל ית׳ ואמר ישובו לי יראיך׃ יהי לבי. הזדים יבושו אבל אני לא אבוש׳ ועזרני שיהיה לבי תמים ושלם בחקיך׳ ובזה לא אבוש׃ כלתה. נכספה לך שתושיעני מיד מבקשי נפשי׃ לדברך. להבטחתך׃ כלו עיני. מרוב צפייתי לעזרתך. ולפי שהעינים מצפות לבני אדם העוזרים אמר דרך משל גם לעזרת האל יתברך כלו עיני כאילו יכלו מרוב צפייתם׃ לאמרתך. להבטחתך׃ לאמר מתי תנחמני׳ מעוניי שאני בו׃

ארום הויתי היך זרנוקא דתלי בקטרא גזרתך לא אתנשיתי:
כמה יומי עבדך אימתי תעביד בדרדפי דינא: כרו לי זדונין שוחן
דלא פקידתנון באוריתך: כל פיקודך קושטא על שקרא רדפוי יתי
סעדני: כזעיר שיציאו יתי בארעא ואנא לא שבקית פיקודך: היך
חיסדך קיימתי ואטור סהדות פומך:
לעלמא יי פתגמך קיים בשמיא: לדר ודר הימנותך אתקינתא
ארעא וקיימא: לדינך קמו יומנא ארום כולהון עבדך: אלולי
אוריתך פרנוקי הירין הוברית בסגופי: לעלם לא אתנשי פיקודך
ארום בהון קיימתני: דילך אנא פרוקיתי ארום פיקודך תבעית:
לוותי אמתינו רשיעיא להובדא יתי סהידוותך אתביין: לכל מה
דאשתרי ואשתכלל חמיתי סיפא פתייא תפקדתך לחדא:
מה רחימית אוריתך כל יומא היא שותי: יתיר מבעלי
דבבי מחכמה יתי פיקודך ארום לעלם היא דלי: מכל מאלפי אסכלית
ארום סהידוותך שותא לי: מן חכימיא אתביין ארום פיקודך
נטרית: מכל אורח בשא מנעית ריגלי מן בגלל אטור דבריך: מן
דיניך לא עדית ארום את אליפתני: מה חלין למורגי מימרך בסימן
יתיר מן דובשא לפומי: מפקודיך אתביין מטול היכנא סניתי כל בר
נש דמשקר: היך שרגא די מנהרא לריגלי דבריך
ונהורא לכבשי: אומיתי וקיימית למטר פקודי זכותך: אסתגפית
עד לחדא יי אסי יתי היך דבריך: נסבתא דפומי אתרעי כדון יי
ודינך אליף יתי: נפשי מסתכנא על גב ידי תדיר ואוריתך לא אתנשיתי
סדרו רשיעי פחא לי ומפקודיך לא תעיתי: אחסנית סהדוותך לעלם
ארום חדות לבי הינון: אצליתי לבי למעבר גזירתך לעלם עד סופא:

כי הייתי כנאד בקיטור חקיך לא שכחתי: כמה ימי עבדך מתי תעשה
ברדפי משפט: כרו לי זדים שיחות אשר לא כתורתך: כל מצותיך
אמונה שקר רדפוני עזרני: כמעט כלוני בארץ ואני לא עזבתי
פקודיך: כחסדך חייני ואשמרה עדות פיך: פקודיך
לעולם יהוה דברך נצב בשמים: לדר ודר אמונתך כוננת ארץ חייני
ותעמד: למשפטיך עמדו היום כי הכל עבדיך: לולי תורתך שעשעי
אז אבדתי בעניי: לעולם לא אשכח פקודיך כי בם חייתני: לך אני חייתני
הושיעני כי פקודיך דרשתי: לי קוו רשעים לאבדני עדתיך אתבונן:
לכל תכלה ראיתי קץ רחבה מצותך מאד:
מה אהבתי תורתך כל היום היא שיחתי: מאיבי תחכמני מצותך כי
לעולם היא לי: מכל מלמדי השכלתי כי עדותיך שיחה לי: מזקנים
אתבונן כי פקודיך נצרתי: מכל ארח רע כלאתי רגלי למען אשמר
דברך: ממשפטיך לא סרתי כי אתה הורתני: מה נמלצו לחכי
אמרתך מדבש לפי: מפקודיך אתבונן על כן שנאתי כל ארח שקר:
נר לרגלי דברך ואור לנתיבתי:
נשבעתי ואקימה לשמר משפטי צדקך: נעניתי עד מאד יהוה חיני ואקימה
כדברך: נדבות פי רצה נא יהוה ומשפטיך למדני: נפשי בכפי
תמיד ותורתך לא שכחתי: נתנו רשעים פח לי ומפקודיך לא תעיתי:
נחלתי עדותיך לעולם כי ששון לבי המה: נטיתי לבי לעשות חקיך
לעולם עקב:

כי הייתי כנאד בקיטור. דמה עור בשרו לנאד בעשן שהוא יבש. ועם כל זה חקיך לא שכחתי: כמה ימי. אחר שימות קודם שיראה בהם משפט: כרו היועצים לשאול או לאבשלום. והעצה הרעה כשוחה עמוקה: אשר לא כתורתך. שאמרת והזהרת ולא ישפך דם נקי. שיחות בחירק השי"ן. וכן כרו לפני שיחה: כל מצותיך אמונה. אמת הם ואתה צוית על האלופים שלא לעשקם ואתה עושה משפטם. כמו שכתבת עושה משפט גר יתום ואלמנה. אם כן עזרני על הרודפים אותי בשקר ובחנם: כמעט. כמו שאמר כי כפשע ביני ובין המות. וכן במקומות אחרים שהיה בסכנה קרוב למות: ואני לא עזבתי פקודיך. כשהיה בידי להמיתם מנעתי מפני מצותיך שהזהרת על הרציחה. ואע"פ שהיו חייבי' על רדפם אותי בחנם עזבתי משפטי עליך שכתבת כי לא אצדיק רשע: כחסדך. שהיה עמי כמה פעמים עוד אבקש שתחייני עד שאראה נקמה ברודפי. ואני בחיותי אשמרה עדות פיך. והם בצויתם עוברים על תורתך: לעולם. דברך. שאמרת להיות השמים והיו. ואותו הדבר והרצון יהיה נצב לעולם. כי השמים וצבאם לא יכלו לדור ודור. וכן בארץ אע"פ שצבא הארץ אינו עומד. וזהו שאמר לדור ודור: כמו דור הולך ודור בא. אע"פ כן בארץ אמונתך. והוא קיום העולם שכוננת אתה שתעמוד לעולם. כמו שאמר והארץ לעולם עומדת. כי כן גזרת אתה שיהיו צבא השמים עומדים לעד. וצבא הארץ הפרטים אובדים והכללים עומדים: למשפטיך. לעשות משפטיך וגזרותיך עמדו עד היום ועמדו כי הכל עבדיך: לולי תורתך. אם כן כמו שדברך קיים בשמים ובארץ כן יהיה דברך והבטחתך קיים עמי. כי כמעט אבדתי בעניי מפני רודפי לולי שתורתך שעשועי והם ינחמוני ולא אבדתי מתוגת לבבי: לעולם. חייתני. כמו שאמר אז אבדתי. הנה הם חיו אותי והם חיי רוחי ולא מתי מתוגה: לך אני. עבדך ולך אני כי אין עסקי אלא בתורתך. ופיקודיך דרשתי כל ימי. לפיכך הושיעני כאדם המושיע עבדו: לי קוו. טעם למה שאמר הושיעני. כי צריך אני לתשועה כי הרשעים קוו לי. ולמה לאבדני מן העולם. ואני עדותיך אתבונן. גם אני מתבונן ומתעסק ואשכח תגרתם. והחכם ראב"ע פירש לאבדני מן העולם הבא. כלומר שקוו להתעותי מהדרך הטובה. אך אוסיף להתבונן עדותיך. כי בכל רגע יתגלו לי סודי עדותיך. אע"פ שאין להם סוף. על כן אמר אחריו לכל תכלה ראיתי קץ: לכל תכלה. להשלמת כל הדברים ראיתי קץ. כלומר ראיתי והכרתי קצם ותכליתם. אבל מצותיך רחבה מאד. ואין לה קץ. ואע"פ שהמצות יש להם קץ וחשבון ידוע הענפים היוצאים מהם רחבים לאין קץ. ועוד פירשו בו על מצות הלב שהם לאין קץ. אבל מצות הגוף יש להם קץ. ואמר מצותיך לשון יחידה דרך כלל. כמו כי המצוה הזאת אשר אנכי מצוך היום: מה אהבתי. כל כך אהבתי אותה עד שכל היום היא שיחתי: מאויבי. פירשו בו יותר מאויבי. ואין פי' נכון כן. ואדוני אבי ז"ל פירש מאויבי כמשמעו. כלומ' מהם תחכמני ותלמדני מצותיך כאשר אראה שאינם יכולים להסיר תורתך מפי. כי תורתך ברית מלח היא. כמו שאמר כי לעולם היא לי. אני מתחכם כי זה רצונך ואשפך על זה בראתני: מכל מלמדי. מכולם למדתי ולקחתי מוסר ומהם התבוננתי הדרך הטובה והם למדוני שיהיו עדותיך שיחה לי: מזקנים. כפל הענין במלות שונות. או פי' המלמדים דרך השכל. ופי' מזקנים מדברי הקבלה: כי פקודיך נצרתי. פי' כי מתחילה שמרתי מנעורי הפקודים דרך הקבלה. ואח"כ כשהתבוננתי שמרתי אותם מדרך השכל: מכל אורח רע כלאתי רגלי. כשמנעתי רגלי מכל ארח רע לא בעבור יראתי מבני אדם. או שלא יבואני רע בסבל המעשה ההוא אלא כדי לשמור דבריך וזו היא עבודה מאהבה: ממשפטיך. הורתני. הורתני אותם מדרך השכל. וכיון שידעתים מן השכל נקבעו בלבי ורצוני ולא סרתי מהם. או פירוש הורתני עזרתני בשמירתם. כלומר הורתני שפתחת לפני דרכם: מה נמלצו. מה מתקו מדבש. והמליצה היא תוכן הדיבור. לפיכך המשיל דברי התורה לדבש. כי דבריה מתוקים לאוהביו במיטב הלשון והדיבור. ואמר נמלצו דרך כלל על דברי התורה. ואמר אמרתך לשון יחיד. כי כל אחת מאמרות ה' כמליצה אחת מהנה לא נעדרה: מפקודיך אתבונן. מהם אתבונן כי הם בנויים על דרך השכל. והדבר אשר השכל ירחיקנו לבד מהמצוה אשר עליו ישנא אותו אדם על כל פנים. לפיכך אמר שנאתי כל ארח שקר: נר לרגלי. כמו ההולך בחשך אם יהיה לפניו נר לא יכשל בדרכו. כן אני איני נכשל במעשי ובדרכי. כי דבריך הם כמו נר לפני ויזהירוני שלא אחטא: נשבעתי. כדי לזרז עצמי לקיים משפטי צדקך. כלומר כי הם משפטים שהם בצדק: נעניתי. הנני בעינויים קשים עד מאד עד שאני קרוב למות: חייני כדברך. כהבטחתך שהבטחתני. ויש מפרשים כדברך אשר אמרת. אשר יעשה אותם האדם וחי בהם: נדבות פי. התפילות והתהילות שאני אומר לפניך ברוח נדיבה יהיו רצויים לפניך: ומשפטיך למדני. כי עליהם רובן תפילתי: נפשי. אע"פ שאני בסכנה תמיד כאילו נפשי בכפי אע"פ כן לא שכחתי תורתך: נתנו רשעים פח לי. נתנו פח ודרכים בעבורי ללכדני. ואע"פ כן מפיקודיך לא תעיתי: נחלתי עדותיך. כמו נחלה הם לי. כלומר שאני מוחזק בהם כאדם המוחזק בנחלתו לעולם. שלא אניח מהם שעה אחת שלא אחזיק בהם: כי ששון לבי המה. כמו פקודי ה' ישרים משמחי לב. וכבר פירשנו הענין באר היטב: נטיתי לבי. אם היה לבי נוטה לדברי העולם אני הטיתי אותו לעשות חוקיך: כלומר שיהיו כל רצוני ומחשבתי לעשות חוקיך: לעולם עקב. לעולם אעשה אותם עד סוף ימי. כמו שפירשנו ואחריה עקב: פעמים.

סעפים שנאתי ותורתך אהבתי: סתרי ומגני אתה לדברך יחלתי: סורו ממני מרעים ואצרה מצות אלהי: סמכני באמרתך ואחיה ואל תבישני משברי: סעדני ואושעה ואשעה בחקיך תמיד: סלית כל שוגים מחקיך כי שקר תרמיתם: סגים השבת כל רשעי ארץ לכן אהבתי עדתיך: סמר מפחדך בשרי וממשפטיך יראתי:

עשיתי משפט וצדק בל תניחני לעשקי: ערב עבדך לטוב אל יעשקני זדים: עיני כלו לישועתך ולאמרת צדקך: עשה עם עבדך כחסדך וחקיך למדני: עבדך אני הבינני ואדעה עדתיך: עת לעשות ליהוה הפרו תורתך: על כן אהבתי מצותיך מזהב ומפז: על כן כל פקודי כל ישרתי כל ארח שקר שנאתי:

פתח פלאות עדותיך על כן נצרתם נפשי: פתח דבריך יאיר מבין פתיים: פי פערתי ואשאפה כי למצותיך יאבתי:

דחשבין מחשבין סריקן סניתי ואורייתך רחימית: טומרי ותריסי את לפתגמך אוריכית: זורו מיני מבאשין ואטור פקודי אלהי: סמוך יתי במימרך ואחי ולא תבהית יתי מן סכלותי: סעוד יתי ואתפרק ואנגע באורייתך תדירא: כבשתא כל דשלי מגזירתך ארום שקרא נכלהון: פסולייא פסקתא בטילתא כל רשיעי ארעא מטול היכנא רחימית סהדוותך: מצלהב מרחלך בסרי ומדינך דחילית: עברית דינא וצדקתא לא תשבקינני לטלומי: בסים עבדך לטבא לא ישלומון יתי זידונין: עיני סברו לפורקנך ולמימר צדקך: עבד עם עבדך היך חסדך וגזירתך אליף יתי: עבדך אנא תבינן יתי ואידע סהידוותך: עידן למעבד רעותא דיי אפשו תלמידיא אורייתך: מטול היכנא רחימית פקודיך מדהבא ומן אובריזא: מטול היכנא כל פיקודיא כולהון תריצית נון כל אורח שקרא סניתי: פרישן סהדוותך מטול היכנא נטרתנון נפשי: גליף דבריך ינהר חשוכיא ותבין שרגיגי: פומי פתחית ואלפית ארום לפקודיך צביתי:

סעפים. פירשו אותו תאר. כמו בעלי המחשבות הרעות. ולפי דעתי שהוא שם לא תואר. ופירושו כל שאר המחשבות סכלתי אבל תורתך אהבתי וכל מחשבותי עליה: סתרי. שלא ידעו בי החושבים להרע לי: לדברך. והיא הבטחתך יחלתי. והיא תצילני מהם. או פי' לדברך לתורתך. כי השומר אותה לא יבואהו רע: סורו. אל תטרידוני והניחוני שאצרה מצות אלהי: סמכני כאמרתך. שהבטחתני: ואחיה. ולא אמות ביד מריעים: ואל תבישני משברי. ששברתי אליך שתושיעני מהם. או פי' כאמרתך שאמרת אשר יעשה אותם האדם וחי בהם. ואני אעשה אותם ובעשותם סברי שלא ישלטו בי המרעים: סעדני ישאם תסמכני ותושיעני מידם לא יהיה דבר שיטרידני: ואשעה בחוקיך תמיד. ואשעה מתרגום ואספר ואשתעי. וקמץ הע"ן מקום סג"ול. או הוא מענין תורתך שעשועי. כי גם הוא שרשו שעה אלא שנכפלו בו הפ"א והע"ן: סלית. ענינו כענין הפועל הכבד. סילה כל אבירי. ענין הדריכה והרמיסה. והוא עבר במקום עתיד. אמר דרך בקשה תרמוס כל שוגים מחוקיך: כי שקר תרמיתם. כי הם מכסים עצמם ומראים שהם טובים והם רעים. והנה תרמיתם נגלתה ונמצא דרכם שקר. ואמר שוגים כי כשיראה עונם לבני אדם יאמרו כי שוגים היו: סיגים השבת. הנה כמה פעמים ראיתי שעשית נקמה ברשעים. והם הסיגים. כמו שאמר ולצרוף כבוד סיגיך. והם אותם שזכר כי שקר תרמיתם. שהם מרמים העולם והם רעים לעולם יותר מן הרשעים המגולים. כי מאותם ישמור האדם את עצמו ומאלה אין אדם נשמר. ואתה תביאם לידי גלוי ותשביתם מן העולם. ובאמרו כל אינו דוקא. כמו וכל הארץ באו מצרים: לכן אהבתי עדותיך. כי הם מנקים את האדם מכל סיג. והם מורים שיהיה האדם שלם תוכו כברו. לפיכך אהבתי אותם ודבקתי בהם: סמר. כי אותם הרשעים לא יפחדו ממך שאתה רואה בפון לבם. והם אומרים אין ה' רואה אותנו. אבל אני מפחד ממך שסמר מפחדך בשרי וממשפטי' יראתי שתשפטני כפי מעשי לפיכך אני נזהר שלא לעבור מצותיך ומשפטיך. כי ירא אני ממך שתעניש כי ידעתי כי אתה רואה אותי ויודע מעשי. וזהו את ה' אלהיך תירא. שיניח אדם העבירות ליראתו האל יתברך שבוא עליהם לא לדבר אחר. ואמר בעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו. ופירו' סמר כמו תסמר שערת בשר. כי האדם המפחד מאד יעמדו שערותיו כמו מסמרים. וכן בשרו. עשיתי משפט וצדק. ולא עשקתי אדם. גם אתה בל תניחני לעשקי. כלומר אל תניחני בידם: ערוב. כמו וערבה להם. וערבה שנתיך. אבל זה פעל יוצא. כלומר היטיב והשמר עבדך לטוב שלא יעשקוני זדים. ועל הדרך הזה עשקה לי ערבני. עשקה לי מחלתי. ועתה ערבני לטוב שלא יעשקוני עוד: עיני כלו. פירשנו הענין בפסוק כלו עיני למרום: לישועתך. שתושיעני מן הזדים שלא יעשקוני. כלומר לא בפיתי לישועת אדם אלא לישועתך ולאמרת צדקך שתצדק האמירה שאמרת בהבטחתך אותי על ידי הנביא: עשה. כמו שהיה חסדך עמי כמה פעמי' כן עשה גם אתה עמי. וכיון שלא יטרידוני הזדים אוכל להתעסק בחוקיך. וגם אתה עשה עמי שתעזרני בהתבונני ולמדני אותם: עבדך אני. בקמץ האלף. אמר אני חפץ הלימוד אלא לעבודתך. אם כן הבינני שאדע עיקרם וטעמם. והחכם ראב"ע ז"ל פי' שכר עבודתי הוא שתבינני: עת. ומועד לה' שיעשה נקמה כאשר הפרו תורתך. ועפי' שבזמן הזה אתה מאריך לרשעים יבא עת שתפרע מהם והוא עת הגאולה כמו שכתוב בנבואת מלאכי. והחכם ר' אברהם בן עזרא פי' הרשעים הפרו תורתך. אפי' עת שיהיה להם לעשות לה'. והוא עת הזקנה. או עת הצרה. ובדברי רבותינו אמר רבא האי קרא מרישי' לסופי' מדרי' ומסופי' לרישי' מדרים. מרישי' לסופי' מדרים עת לעשות לה' מה טעם משום דהפרו תורתך. פירוש עת שיעשה האל את הפורענות בעולם משום דהפרו תורתך. ומסיפיה לרישיה מדרים. הפרו תורתך מה טעם משום שעת לעשות לה'. פירושו הפרו כביטול תורתך. כגון אליהו שהקריב בהר הכרמל בשעת איסור הבמות כדי לעשות שם לה' להכרית עובדי הבעל. ויורו ישראל באל יתב' לבדו. ויאמרו ה' הוא האלהים. ויש לפרש עת לעשות לה' לענין שאמר עבדך אני הבינני. אמר צריך שתעזרני בידיעת עדותיך כדי שאתחזק בהם. כי העת הזאת והזמן הזה שאני בו הוא עת שצריך אדם שיתחזק לעשות לה' בתורה ובמצות. כי הדור הזה הפרו תורתך. לפיכך צריך מי שיהיה לה' שיתחזק מאד בתורה שלא תבטל לגמרי: על כן. לפירוש הזה יבא על נכון. על כן. כלומר על כן שאני רואה שהם הפרו תורתך ורודפים אחרי הבצע וכל עסקם וטרדתם היא לקנות ממון אהבתי אני מצותיך ללמדם ולעשותם ולהתעסק בהם יותר מזהב ומפז שהם מתעסקי' לקנותם: על כן כל פקודי כל ישרתי. על כן פירושו כחבירו. וכל כל שאמר שני פעמים. כמו וראשית כל בכורי כל. רוצה לומר כל ביכורי כל הפירות. וכן כל פקודי כל. כל הפקודים הכתובים בתורה. וגם שאינם כתובים. כמו וזאת התעודה בישראל. וכיוצא בו בדברים הנהוגים בישראל לחק ולמשפט כולם ישרתי אותם שהם דברים שיש להם טעם. והשכל מורה עליהם. והם ישרים ואני מיישר אותם לעיני המבזים אותם ואומרים שאינם משפט בצדק. אבל משפטיהם ודרכיהם שהם אורח שקר שנאתי: פלאות עדותך. מענין כי יפלא ממך דבר. כלומר נסתרות יש בהם. על כן נצרתם נפשי המשכלת. כלומר כתנה עיניה מאד בהם להבינם. או שמרה אותם לעשותם לפי שהבינה אותם וידעה תועלתם. כי מי שלא יבין את המצוה לא ישמרנה על הנכון. ויש לשאול כי הנה אמר משה רבינו ע"ה כי המצוה הזאת אשר אנכי מצוך היום לא נפלאת היא ממך. ואיך אמר דוד פלאות עדותך. התשובה כי מה שאמר לא נפלאת רוצה לומר שאין המצות אמורות דרך משל שיפלא ממך המשל איך תבין אותו. כי קרוב אליך מאד הדבר בפיך ובלבבך לעשותו. לפי' כמו שתלמוד אותו בפיך כן תבינהו בלבבך וכן תעשה אותו. כי אין במצוה משל. ומכאן תשובה לנוצרי' שאומרי' שהתורה משל. ומה שאמר דוד פלאות עדותיך על עיקר המצות ועל טעמם. ואיך יורה עליהם השכל או לאיזה דרך יבא אדם מהם. כי ענפים רבים יש להם: פתח דבריך. פתיחת דבריך יאיר עיני עורי הלב. כי כשיתחיל אדם להתבונן בהם ויטים לבו אליהם יאורו עיניו ויוסיף להתבונן. ואמר זה לפי שאמר פלאות עדותיך שלא יתרשל אדם מלהתבונן בהם. ויאמר כיון שהם פלאות לא אוכל להתבונן בהם ולהניחם כמו שהם אלא יחל להתבונן בהם. והדברים יפתחו לו דרך התבונה. כי פתח הדברים יאיר לו כי הוא האל מבין פתאים. כלומר נותן תבונה לפתאים: פי פערתי ואשאפה. דרך משל. על דרך פתח פיך ואכול את המגלה. אמר מרוב התאוה שהתאויתי למצותיך פי פערתי אליהם ואשאפה. ולשון שאיפה הוא משיכת האויר אל הפה. כי כמו הרעב התאב מאד אל המאכל ויביאו לו מאכל מרוב תאוה יפער פיו אל המאכל קודם הגיעו אליו. והנה שואף האויר קודם המאכל. ומלת יאבתי היא יחידה במקרא. ועניינה כמו תאבתי:

אתפני לותי וחוס עלי כהילכתא לרחימי שמך: אסתורי אתקין
בסימרך ולא תשליט בי כל שקר: פרוק יתי מטלומא דבר נשא
ואטור פקודיך: זיו אפך אנהר בעבדך ואליפני ית גזירתך: טייפי
מיא יחתון עיני על מטול דלא נטרו אורייתא:
זכיי את יי ותריצין דינך: פקידתא צדקתא סהידותא והימנותא
לחדא: מגרת יתי טינתני ארום איתנשיאו דבריך מעיקי: סנינא
מימרך לחדא ועבדך רחימה: זוטר אנא ובסיר פיקודיך לא אתנשיתי
: צדקתך צדקך לעלמא ואורייתך קשוט: עקא ומעיקא ערעו יתי
פקודיך פירנוקי: צדקתא סהדוותך לעלם תביינני ואתקיים:
קריתי בכל לבא עני יתי יי גזירתך אנטור: קריתך פרוק
יתי ואנטור סהידותך: אקדמית בשפרפרא וצליתי לפתגמך אוריכית
: אקדימו עיני מטרתא דצפר ורמש למללא במימרך: קלי שמע היך
חסדך יי היך דינך קיים יתי: קריבו רדפי זנו מאורייתך אתרחקו:
קריב את יי וכל פיקודיך קשוט: מן לקדמין חכימית מן סהידותך
ארום לעלם יסדתינון: חמי סיגופי ופצי יתי ארום אורייתך לא
אתנשיתי: נצי מצותי ופרוק יתי למימרך אסי יתי: רחיק מן רשיעי
פורקנא ארום גזירתך לא תבעו: רחמך סגיעין יי היך דינך אסי
יתי: סגיעין רדפי ומעיקי מסהדוותך לא אצליתי: חמיתי בוזזי
ואידייגית עמהון די מימרך לא נטרו: חמי ארום פיקודיך רחימית יי
היך חסדך אסי יתי: שירוי פתגמך קשוט ולעלם כל דיני צדקתך:

פנה אלי וחנני כמשפט לאהבי שמך: פעמי הכן באמרתך ואל-
תשלט בי כל-און: פדני מעשק אדם ואשמרה פקודיך: פניך האר
בעבדך ולמדני את-חקיך: פלגי-מים ירדו עיני על לא-שמרו תורתך
:
צדיק אתה יהוה וישר משפטיך:
צוית צדק עדתיך ואמונה מאד: צמתתני קנאתי כי-שכחו דבריך
צרי: צרופה אמרתך מאד ועבדך אהבה: צעיר אנכי ונבזה פקדיך
לא שכחתי: צדקתך צדק לעולם ותורתך אמת: צר-ומצוק מצאוני צר
מצותיך שעשעי: צדק עדותיך לעולם הבינני ואחיה:
קראתי בכל-לב ענני יהוה חקיך אצרה:
קראתיך הושיעני ואשמרה עדתיך: קדמתי בנשף ואשועה לדבריך
יחלתי: קדמו עיני אשמרות לשיח באמרתך: קולי שמעה כחסדך
יהוה כמשפטך חיני: קרבו רדפי זמה מתורתך רחקו: קרוב אתה אשמורות
יהוה וכל-מצותיך אמת: קדם ידעתי מעדתיך כי לעולם יסדתם: טיך
ראה עניי וחלצני כי תורתך לא שכחתי:
ריבה ריבי וגאלני לאמרתך חיני: רחוק מרשעים ישועה כי חקיך
לא דרשו: רחמיך רבים יהוה כמשפטך חיני: רבים רדפי וצרי טיך
מעדותיך לא נטיתי: ראיתי בגדים ואתקוטטה אשר אמרתך לא
שמרו: ראה כי פקודיך אהבתי יהוה כחסדך חיני: ראש דברך אמת
ולעולם כל-משפט צדקך:

פנה אלי. כמשפט. כמו כמשפט הבנות יעשה לה. שפירושו חוק ומנהג. אמר כמו שחקך ומנהגך שתפנה לאוהבי שמך כן תעשה לי: פעמי. שתרגילני ותדריכני במצות עשה ואל תתן ליצר הרע כח שישלוט בי ואעבור על מצות לא תעשה. זה הוא ואל תשלט בי כל און. כמו שאמר גם מזדים חשוך עבדך כמו שפירשנו ובאמרו כל אפי' עבירה קלה: פדני. שלא יעשקני אדם ואל יטרידני. ובזה אשמרה פקודיך שיהיה לי פנאי לשומרם: פניך האר בעבדך. כמו יאר ה' פניו אליך. ואור פניו הוא רצונו. כמו שכתוב באור פני מלך חיים ורצונו כעב מלקוש. ולמדני ומרצונך לי הוא שתלמדני חוקיך: פלגי מים. היה בוכה על העונות שעשה ותוהא עליהם. ואמר השמירה על העיני' כי העיני' הם הזונות והחוטאת תר אחר עיניו: צדיק אתה ה'. ומשפטיך גם כן צדיקים וישרי' ואמר וישר כל אחד ממשפטיך הוא ישר. או פירושו בדרך ישר הם משפטיך: צוית. כלומר אהבה רבה עשית עמנו שצוית לנו עדותך שהם צדק ואמונה מאד: צמתתני. כמעט כלתה אותי קנאתי כשאני רואה צרי ששכחו דבריך כאילו לא צוית בהם ואראה אותם מצליחים אני מקנא בהם מאד. כמו שאמר כי קנאתי בהוללים שלום רשעים אראה: צרופה. כי היא בלא סיג בעולם: ועבדך אנכי אהבה. וזוכרת תמיד והם שכחוה: צעיר. צעיר אני ובזה בעיניהם לפי שאני מתעסק בתורתך. ולא שכחתי פקודיך כמו ששכחו הם: צדקתך. שהוא עם העולם היא צדק שהוא קיים לעולם: ותורתך אמת. כי כל מצותיה הם אמת וקיום העולם המשפטים הישרים שבה שבהם יהיה קיום העולם ובני אדם זה עם זה. גם הבטחות התורה שמבטיחה למי שמקיימה הם אמת לא יכזבו: צר ומצוק. בעת שמצאוני הצרות מצותיך שעשועי. והם ינחמוני מהצרות כשאתעסק בהם: צדק עדותיך לעולם. כמו שפירשנו צדקך לעולם הבינני אותם שאחיה בהם לעולם הבא ולעולם שזכר עומד במקום שנים: קראתי שאני בצרה אני קורא אליך בכל לב. כי יודע אני כי אין עוזר ומושיע זולתך. אם כן ענני ולא אמות ביד אויבי כדי שאנצרה חוקיך. כלומר לא אשאל חיי אלא לנצור חוקיך: קראתיך. כפל העניין במלות שונות כדי לחזק הבקשה: קדמתי. בעוד לילה קדמתי לכל אדם שקם להתפלל בלילה: לדברך יחלתי. שאתה הבטחתני. או פירוש לדברך שכתוב בתורה מי כה' אלהינו בכל קראנו אליו. לפיכך יחלתי שתשמע שועתי: קדמו עיני אשמורות. אשמורה הוא עת ההקצה בלילה. והם שלש בלילה. כמו שאמרו רבותינו ז"ל. ואמר דוד שקדמו עיניו להקיץ בלילה קודם לכל אדם. כי לא ישן בלילה אלא החלק הראשון. ושני חלקי הלילה היה ער לשיח ולהתבונן באמירות האל ובדרכיו. והיה עושה זה פעמים רבות בזמן שהלילות ארוכים. ונקרא עת ההקצה אשמורה כמו שאמר שומר שומר מה מלילה. שנקרא שומר לפי שהוא ער כל הלילה: קולי. כחסדך עשה עמי כמו שעשית עמי כמה פעמים: כמשפטך. כמו שפירשנו כמשפט לאוהבי שמך. כמנהגיך הטובים שתתנהג עם חסידיך ותחיים כן חייני: קרבו. קרובים הם ודביקים אל הזמה עד שרדפו אחריה ורחוקים מתורתך. כי שני הדרכים הפך. ולא היו קרובים אל התורה אלא רודפי זמה. כי אם היו קרובים אל התורה לא היו רודפי זמה. ועניין זמה כמו כי זמה עשו. זמה היא. שהוא עניין תועבה ומעשה הרע: קרוב. הם רחוקים ממך ומתורתך. אבל אתה קרוב לכל אשר יקראוך: וכל מצותך אמת. והם רחקו מהם כי לא ידעום ולא חשבו שהם אמת: קדם. תחילת מה שידעתי ומה שהבינותי מעדותיך כי לעולם יסדתם. כי עשיתם יסוד וקיום לעולם. כי בתחילת העיון בהם יראה האדם תיקון העולם בהם. וכשיעמיק אדם עיונו בהם יצא מהם אל דברים נכבדים ויראה שהם סולם לעלות אל חכמת האלהות הנכבדת מהכל. ואני בתחילת עיוני ראיתי בהם זאת המעלה הנכבדת: ויש לפרש כי לעולם יסדתם שאין למצות זמן קצוב. כמו שאומרים הכופרים. ובתחילה הבינותי מהם זה כי אראה אותם בנויים על דרך הצדק והיושר. ואיך יהיה זמן להם כי הצדק לעולם הוא: ראה. כי תורתך לא שכחתי. עם כל עניי תורתך לא שכחתי: ריבה. לאמרתך חייני. בעבור אמרתך. כלומר לשמור אמרתך אבקש החיים לא לתענוג העולם: רחוק. אמר אני מיחל הישועה הקרובה לי כי דרשתי חוקיך. אבל הרשעים כשיהיו בצרה הישועה רחוקה מהם. כי חוקיך לא דרשו. ואין להם זכות במה יצאו מצרה. ואמר רחוק רוצה לומר דבר הישועה: רחמיך. לפי שרודפיו היו רבים כמו שאמר בסמוך אמר רחמיך רבים. כלומר רבי' הם ויצילוני מהם: כמשפטיך. כמנהגיך הטובים כמו שפירשנו: רבים. מעדותיך. עם כל זה מעדותיך לא נטיתי. כי לא בקשתי רעתם כמו שבקשו הם רעתי. ומעדותיך היא זאת המצוה לא תקום ולא תטור כי תראה חמור שונאך וגו': ראיתי בוגדים ואתקוטטה. מעניין קטטה בדברי רבותינו ז"ל. ואמר יותר הייתי מתקוטט עמהם על אשר אמרתך לא שמרו ממה שהייתי מתקוטט עמהם על שהיו מרעים לי. ואדוני אבי ז"ל פירש ראיתים מצליחים וקנאתי בחיו. כמו נקטה נפשי בחיי: ראה. ראה כמה אהבתי אותם שאני מתקוטט עם הרשעי' בעבורם ולא בעבורי לכן כחסדך עמי חייני ואל תתנני בידם: ראש דברך. מראש העולם ולעולם. כלומר כל ימי העולם הזה דברך ומשפטך אמת וצדק. כן היה וכן יהיה לעולם: משפט צדקך. משפטיך שהם בצדק. או פירושו תחילה מה שצויתנו הוא האמת והוא יחודך שאמרת אנכי ה' אלהיך. וכן צויתנו על כל משפטי צדקך שנשמרם לעולם אין להם זמן. כמו שאומרים הכופרים. או פירושו כאשר צויתנו תחילה להבין יחודך עלינו לשמור לעולם כל משפטי צדקך. כי הם כסולם לעלות אל ידיעת יחודך:

שרים רדפוני חנם ומדבריך פחד לבי: שש אנכי על אמרתך כמוצא
שלל רב: שקר שנאתי ואתעבה תורתך אהבתי: שבע ביום הללתיך
על משפטי צדקך: שלום רב לאהבי תורתך ואין למו מכשול:
שברתי לישועתך יהוה ומצותיך עשיתי: שמרה נפשי עדתיך ואהבם
מאד: שמרתי פקודיך ועדתיך כי כל דרכי נגדך:
תבוא תקרב רנתי לפניך יהוה כדברך הבינני: תבא תחנתי לפניך כאמרתך
הצילני: תבענה שפתי תהלה כי תלמדני חקיך: תען לשוני אמרתך
כי כל מצותיך צדק: תהי ידך לעזרני כי פקודיך בחרתי: תאבתי
שועי לישועתך יהוה ותורתך שעשעי: תחי נפשי ותהללך ומשפטך יעזרני
רוני : תעיתי כשה אבד בקש עבדך כי מצותיך לא שכחתי:
בשה קכ שיר המעלות אל יהוה בצרתה לי
קראתי ויענני: יהוה הצילה נפשי משפת שקר מלשון רמיה: מה
יתן לך ומה יסיף לך לשון רמיה: חצי גבור שנונים עם גחלי רתמים
: אויה לי כי גרתי משך שכנתי עם אהלי קדר: רבת שכנה לה נפשי
שונא עם שונא שלום: אני שלום וכי אדבר המה למלחמה:

קכא

דברבין רדפו יתי מגן ומפתגמך דחל לבי: חדי אנא על
מימרך היך גבר דמשכח עדי סגי: שקרא סניתי ורחיקית אוריתך
רחימית: שבע זמנין ביומא שבחית יתך מטול דיני צידקך: שלם
סגי לרחימי אוריתך בעלמא הדין ולית להון תקלא לעלמא דאתי:
סכרית לפורקנך יי ופיקודיך עבדית: נטרית נפשי סהדוותך
ורחימינון לחדא: נטרית פיקודיך וסהידוותך ארום כל אורחותי
לקבלך: תתקרב צלותי קדמך יי היך פתגמך
תבייניני: תיתי צלותי קדמך היך מימרך פצי יתי: תבעיין ספוותי
תושבחתא ארום תלפינני גזירתך: תתיב לישני מימרך ארום כל
דיניך צדקתא: תהא ידך לסייעותי ארום פיקודיך רעיתי: רגיגית
לפורקנך יי ואוריתך פרנוקי: תחי נפשי ותשבחינך ודיניך יסייעונני
: תעית היך עאן דמתבד בעי עבדך ארום פקודיך לא אתנשיתי:
שירא דאתאמר על מסוקיין דתהומא קדם יי כד עיקא לי
צליתי וקביל צלותי: יי פצי נפשי מספוותא דשקרא מן לישנא
נכילתא: מא יהיב לך מלשינא ומא יוסיף לך אכיל קורצי לישנא
נכילתא: גירין דגברא שנונין היך ברקין מלעיל עם גומרי רתמין
דדלקין בגהינם מלרע: ווי לי ארום איתותבית עם אובאי שרית עם
משכניהון דערבאי: יתיר מנהון שרת נפשי עם ארום סני שלם: אנא שלם ארום אצלי היבון לקרבא: שירא

שרים: שרי ישר׳ עם שאול או עם אבשלום. ומדברך יותר פחד לבי. מדברך שלא אעבור על אחת ממצותיך יותר מפחדי מהם׳ או פירושו הם רדפוני וחשבו להוציאני מתורתך. כמו שאמ׳ לך עבוד אהי׳ אחרי׳. ואני בכל עת מדברך פחד לבי ויראתי לעבור על התורה. ואם על אבשלו׳ יהיה פי׳ כן. פחד לבי שאפול בידם. מדברך שאמרת לי הנני מקי׳ עליך רעה מתוך ביתיך: שש אנכי אני שש ושמח על אמרתך כשאביננה כאדם המוצא שלל רב: שקר׳ תורתך אהבתי. כי הוא בהפך השקר. ואני שנאתי השקר ואהבתי האמת: שבע ביום. פעמים רבות. כי שבע איננו דוקא שבעה. וכן שבע כחטאתיכם. שבע יפול צדיק וקם׳ וכבר פירשנו זה בפתיחת זה המזמור: על משפטי צדקך׳ שהם ישרים וצדיקים הללתיך עליהם פעמים רבות בכל יום בכל עת שאזכרם: שלום רב. כי לעולם אוהבי התורה לא יכשלו כי דרכם דרך ישרה ולעולם יהיו בשלום. כי הם מסתפקים במעט שישיגו מן העולם הזה ולא ידאגו לכל מקרה והנה להם שלום רב: שברתי לישועתך ה׳. ישועת הנפש: ומצותיך עשיתי. ולא לתוחלת גמול לא עשיתי אותם כמצותיך עלי. וידעתי כי ישועתך תהיה לי ואליה שברתי: שמרה נפשי. שהתבוננה בהם׳ ומתוך כך ואהבם מאד: שמרתי׳ כי כל דרכי נגדך. כמו בכל דרכיך דעהו׳ ואמרו רבותינו ז״ל כל מעשיך יהיו לשם שמים׳ והטעם כי הם למדוני שיהיו כל דרכי נגדך: תקרב רנתי׳ צעקתי׳ כמו ויעבור הרנה במחנה. ומה היא צעקתי: כדברך הבינני׳ שתתן לי בינה והשכל לעשות כדברך: תבא. כאמרתך הצילני. אין הצלה זו הצלת הגוף מצרה אלא הצלת הנפש ממכשול עון. כי לא זכר בפסוק ולא באשר למעלה דבר אויב. ואמר כאמרתך. ובאיזה מקום בתורה נזכר זה הענין שהקב״ה שומר ועוזר את האדם מן החטא. זה כרמז בפסוק בעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו׳ כי אעפ״י שנתן הבחירה לאדם׳ אם האדם ישר האל עוזרו בדרך הטובה. לפיכך הראה לישראל מעמד הר סיני שהיה להם מפתח גדול לפתוח לבותם אל הדרך הטובה ולמנוע אותם מן החטא. וכן רמז זה הפסוק מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי. אמ׳ מי יתן מצד האדם כי אם הם יתנו אני אתן ואעזור אותם ליראה אותי ולשמור מצותי. לפי׳ אמר דוד כאמרתך הצילני׳ כמו שאמרת בתורה כן הצילני ממכשול עון. כי אני נתתי לבי לעבודתיך גם אתה תן לי העזר: תבענה. ענין דיבור. כמו יביע אמר. ועל התמדת הדיבור באמר זה הלשון כמו המקור שהוא נובע בלי הפסק. ואמר כאשר תלמדני חוקיך אהללך בשפתי תמיד: תען. כמו ועניית ואמרת׳ ענין דיבור׳ אמר כשאדבר אמרתך אומר לאחרים ואלמדם כי כל מצותיך צדק. ובעל המסרה פירש אותו לשון שבח׳ כלומר תשבח לשוני אמרתך כי כולה צדק׳ ואומר במסרה תען שלשה בלשון שבח. וסימן ותען להם מרים. תען לשוני. תען כסיל: תהי. כיון שבחרתי פקודיך עזרני בהם: תאבתי לישועתך׳ היא ישועת הנפש לעולם הבא׳ לפיכך תורתך שעשועי. כי היא תביאני לישועה: תחי נפשי. בעולם הזה אני שואל חיי בעבור שאהללך. כלומר שאדע אמתת אלהותך והיא התהילה: ומשפטיך יעזרוני. בזה׳ כי הם כמו הסולם לעלו׳ אל ידיעת הא׳ ית׳: תעיתי. והנה אני תעיתי בידיעה ההיא שאינני קיים בה עדיין. והנני כמו השה האובד שאינו יודע לשוב אל מקום רבצו׳ כן נפשי לא ידעה עדיין לשוב אל יסודה. וכמו שהרועה הנאמן מבקש השה האובד עד שימצאהו וישיבנו אל רבצו וכן אתה בקש עבדך עד שתשיבני אל יסודי והיא יסוד הנפש. והבקשה היא שתעזרני בידיעה: כי מצותיך לא שכחתי. כן תעזרני אתה ולא תשכחני ותבקשני:

שיר המעלות. אלה שירי המעלות הם חמשה עשר׳ ואמרו כי היו אומרים אותם הלוים בחמש עשרה מדרגות שהיו בהר הבית בין עזרת ישראל לעזרת נשים שהיו עולים בהם מעזרת נשים לעזרת ישראל. ואומרי׳ שיר אחד במעלה אחת. ורבותינו ז״ל אמרו ודרשו עוד הני חמש עשרה מעלות כנגד מי אמרן דוד׳ אמרו בשעה שכרה שיתין׳ פירוש יסודות לבית המקדש עלה התהום ובקש לשטוף כל העולם כתב אחיתופל שם המפורש ונתנו בתהום וירד התהום שש עשרה אלפי אמה. אמר טוב היה לעולם שלא ירד כ״כ התהום. כי המים הם צורך העולם והארץ מתלחלח מן התהו׳. אמר חמש עשרה מעלו׳ והעלהו חמש עשרה אלפי אמה והעמידו על אלף אמה. והגאון רב סעדיה ז״ל פירש שיר המעלות שהיו כאמרים השירים האלו בתגבורת קול אחד. ובכל שיר מהם היו מעלים הקול. ויש לפרש עוד כי פירוש המעלות מעלות הגלות שעתידים ישראל לעלות מהגלות אל ארץ ישראל. ואילו השירים כאמרים על לשון בני הגלות כולם׳ וזכר בהם צרת הגלות. וזכר בהם תוחלת הישועה והבטחתה שתהיה על כל פנים: אל שיר המעלו׳ אל ה׳ בצרת׳ לי. אומר על לשון בני הגלות בלשון יחיד דרך כלל׳ בצרה התי״ו לרוב הצרה׳ וכן ישועתה רוב הישועה: ויענני. עבר במקום עתיד׳ וכמוהו רבים ובדברי הנבואה ברוב: יהוה הצילה נפשי. מהגוים שאנחנו בתוכם שהם אנשי שקר ומרמה: מה יתן לך ומה יוסיף לך׳ אמר כנגד המדבר דברי שקר ושמים עלילות דברים על ישראל בגלות׳ מה תועלת יש לך בלשון רמיה. ומה יתן לך ומה יוסיף לך. וכדרש אמר כנגד הלשון מה יתן לך האל או מה יוסיף לך לשמורך שלא תדבר רע׳ הנה ברא כל האיברים זקופים ואתה מוטל׳ כל האיברים מבחוץ ואתה מבפנים׳ ולא עוד אלא שהקיף לך שתי חומות אחת של עצם ואחת של בשר. ועם כל זה לא נשמרת׳ מה יתן לך ומה יוסיף לך: חיצי גבור שנונים. המשיל הדברים הרעים לחצי גבור שנונים ויוצאים מיד גבור׳ וכן המשילם לגחלי רתמים שהם חמים מאד ולא יכבו לזמן רב אפי׳ בעת שנראים כבים מבחוץ וירמו אשר הם מבפנים אש בוערה׳ כן דברי לשון רמיה שמראה בפני אדם שאין לבו רע עליו כדי שלא ישמר ממנו וכשיפרד ממנו ידבר עליו רעו׳ ואמר עם כי שניהם בו החצים והגחלי׳ כללים בו ביחד שניהם: אויה לי׳ משך׳ גרתי בגלות משך. כלומר שנמשכה גלותי מאד ושכנתי עם רעים. עם אהלי קדר. זכר הגלות אשר בישמעאל ולא זכר אשר באדום. כי רוב גלות ישראל בין הישמעאלים׳ וזכר קדר כי הם המשפחות המיוחסות אשר בישמעאל. והם ראש המלכות׳ ויש מפרשים משך הוא קדר. וקראם כן לפי שהם מושכי קשת׳ ופי׳ גרתי עם משך וכפל הענין במלות שונות׳ ויש מפרשים משך האומה אשר היא מבני יפת הנזכרת בתורה. ואמר יוסף בן גוריון כי הם בני טוסכאנא והם באמונת הנוצרים׳ וזכר משך בעבור מלכות אדום לפי שרומא היא במחוז טוסכאנא׳ וקדר בעבור מלכות ישמעאל. והנה זכר שתי מלכיות שישראל גולים ביניהם: רבת. התי״ו במקום ה״א ואינה לסמיכות׳ וכן רבת צררוני. רבת תעטרנה. והרומים להם שכתבנו בספר מכלול׳ אמר רב לי בגלות עם גוי שהוא שונא שלום: אני׳ בפי שלי וכי אדבר שלום אליהם המה ידברו למלחמה:

שיר למעלות אשא עיני אל ההרים מאין יבא עזרי: עזרי מעם יהוה
עשה שמים וארץ: אל יתן למוט רגלך אל ינום שמרך: הנה לא עשה
ינום ולא יישן שומר ישראל: יהוה שמרך יהוה צלך על יד ימינך:
יומם השמש לא יככה וירח בלילה: יהוה ישמרך מכל רע ישמר ישמר
את נפשך: יהוה ישמר צאתך ובואך מעתה ועד עולם:

קכב

שיר המעלות לדוד שמחתי באמרים
לי בית יהוה נלך: עמדות היו רגלינו בשעריך ירושלם: ירושלם
הבנויה כעיר שחברה לה יחדו: ששם עלו שבטים שבטי יה עדות
לישראל להודות לשם יהוה: כי שמה ישבו כסאות למשפט כסאות להודות
לבית דוד: שאלו שלום ירושלם ישליו אהביך: יהי שלום בחילך
שלוה בארמנותיך: למען אחי ורעי אדברה נא שלום בך: למען בית
יהוה אלהינו אבקשה טוב לך:

קכג

שיר המעלות
אליך נשאתי את עיני הישבי בשמים: הנה כעיני עבדים אל יד
אדוניהם כעיני שפחה אל יד גברתה כן עינינו אל יהוה אלהינו עד
שיחננו: חננו יהוה חננו כי רב שבענו בוז: רבת שבעה לה נפשנו
הלעג השאננים הבוז לגאיונים:

קכד

שיר המעלות לדוד לולי יהוה שהיה לנו יאמר
נא ישראל: לולי יהוה שהיה לנו בקום עלינו אדם: אזי חיים בלעונו
בחרות אפם בנו: אזי המים שטפונו נחלה עבר על נפשנו: אזי עבר
על נפשנו המים הזידונים: ברוך יהוה שלא נתננו טרף לשניהם: והזידונים
נפשנו כצפור נמלטה מפח יוקשים הפח נשבר ואנחנו נמלטנו:

שירא דאתאמר על מסיקין דתהומא אזקוף עיני לטוריא מן האן ייתי
סעדי: סעדי מן קדם יי דעבד שמיא וארעא: לא יתן לאתמוטטא
ריגלך לא נאים נטרך: הא לא נאים ולא ידמוך נטיר ישראל:
יי ינטרינך יי יטליל עלך מן בגלל מזוזתא דקביעא על סטר ימינך
במיעלך: יימם כד שליט שימשא לא ימחונך צפריריי ולילי כד שליט
סיהרא בליליא: מימרא דיי ינטרינך מכל ביש ינטור ית נפשך:
יי ינטור מפקך לפרגמטיא ומיעלך למיעסק באוריתא מן השתא
ועד עלמא:

שירא דאיתאמר על מסיקין דתהומא
חדיתי באמרין לי בית מקדשא דיי ניזיל: קיימין הואה ריגלנא
בתרעייך ירושלם: ירושלם דמתבניא ברקיעא היך קרתא דאתחברא
לה כחדא בארעא: דתמן סליקו שבטיא שבטין דיי מסהיד לישראל
די שכינתיה שריא ביניהון במיזליהון לאודאה לשמא דיי: ארום
תמן מיתיתבין כורסון בירושלם כורסון בבית מקדשא למלכי דבית
דוד: שאילו בשלמא דירושלם יתבון בשלוותא רחימיך: יהי שלם
בחיליך שלוותא בבירנייתיך: מן בגלל אחי וחברי אמליל כדון שלם
בך: מטול בית מקדש דיי אלהנא אתבע לאוטבא לך:

שירא דאיתאמר על מסקין דתהומא קדמך זקפית ית עיני
דיתיב על כורסי יקרא בשמיא: הא כמא דמודיקן עייני עבדין
מגיסא מריא דריבוניהון והיכמא דמודיקן עייני אמתא מגיסא מידי
דריבונהא הכדין מדיקן עיננא קדם יי אלהנא עד די יחוס עלנא:
חוס עלן יי חוס עלן ארום סגי שבענא בסירותא: סוגעת שבעת
לה נפשנא תלעובא דישלווין מבסרנוא וגיוותניא:

שירא דאיתאמר על מסקין דתהומא על יד דוד אילולי יי דהוה בסעדנא יימרון כדון ישראל: אילולי מימרא דיי דהוה בסעדנא כד קם עלנא בר נש: הא בכן
כד חיין בלעו יתנא כד תקיף רוגזהון בנא: הא בכן מיא שטפו יתנא מרעית עברא על נפשנא: הא בכן עבר על נפשנא מלכא דמתיל למוי דימא זידוניא:
בריך שמא דיי דלא מסרנא היך תבירא לשיניהון: נפשנא היך כציפרא אישתיזבת מפחי תקליא פחא איתבר ואנן אישתיזבנן:

שיר למעלות. זה לבדו עם למ"ד. והלמ"ד במקום ה"א הידיעה. והוא כמו המעלות. וכן הסלים אשר למלך כשען על ידו. כמו המלך. עד לשמים הגיע. כמו עד השמים. ויש בו דרש שיר למעלות שיר למאה מעלות. והוא בענין הדרש שכתבנו למעלה. ועוד דרשו שיר למי שהוא עתיד לעשות מעלות לצדיקים לעתיד לבא: אשא. כמו המצפה עזר מרחוק שעולה על ההרים וצופה עיניו אילך ואילך לראות אם יבאו לו עוזרים אל ההרים. כמו על ההרים. וכן אל ההרים לא אכל. ויך את הפלשתי אל מצחו. כמו על מצחו: עזרי. אכי אם אשא עיני אל ההרים מאין יבא עזרי לא יועיל לי כלום. כי אין לי עזר אלא מעם ה'. ואליו אשא עיני. כי הוא יעזרני ויקבצני מן הגוים. כי הוא עושה שמים וארץ. והכל בידו ויכול לעשות מה שירצה. כי כל הגוים כאין נגדו: אל יתן. אומר כל אחד לחבירו בגלות דרך נחמה. טוב הוא שתשים בטחונך בה' ית' שיהיה עזרך. כי כן יעשה. ואעפ"י שהאריך הגלות לא יתן למוט רגלך: אל ינום שומרך. כי בהיותינו בגלות דומה לישן כאילו לא יראה בענינו. כמו שאמר עורה למה תישן ה': הנה לא ינום. התנומה פחותה מן השינה. ואמר לא ינום כל שכן שלא ישן. כי הוא שומר ישראל בכל עת. ואפי' בגלות שומר אותנו שלא יעשו אותנו כלה הגוים. והם שואלים אותנו והאל ית' לא יתנם להרע לנו כפי מחשבותם. כי לא יישן אפי' בעת שנתינו הוא שומרינו: ה' שומרך. ה' הוא צלך והוא על יד ימינך לעזרך בכל מעשיך: יומם. טעמו לצלך שזכר. כלומר הוא צלך שלא יככה חום השמש ביום וקור הירח בלילה. כי חום השמש ייבש הלחה והירח יוסיף הלחה ויהיה ממנה הקרירות. והחום והקור הם סיבת התחלואים והאל ית' ישמרך מהם: ה' ישמרך מכל רע. שלא יזיקוך בני אדם וחיות השדה: ישמור את נפשך. שלא יבואוך תחלואים ויהיו מרוב עונות. אבל הוא ישמור את נפשך שלא תמות מתוך החלאים: ה' ישמור. בגלות ישמרך. כמו שאמר. ובצאתך מהגלות תצא בשלום ותבא לארץ ישראל בשלום וישמרך מעתה ועד עולם:

שיר המעלות לדוד שמחתי. איפשר כי שאר שירי המעלות שלא נזכר בהם לדוד חברום המשוררי' האחרי' ולא נזכרו שמות המחברי'. ואשר נאמר בהם לדוד חברם דוד. והמזמור הזה מאמר בני הגלות ומרוב תאותם לבנין בית המקדש יזכרו עלות ישר' לרגלי' וידברו על לשון האבות שהיו בזמן הבית. ואמר: שמחתי. כל אחד ואחד אומר שמחתי: עומדות היו. כי העולים ראשונים היו עומדי' בשערי' ומצפי' הבאי' אחריהם: ירושלם. אומרי' בני הגלות כשהיתה בנויה ירושלם והיתה השכינה בתוכה כמה היתה מהוללה ואנא תמצא עיר כמוה שחברה לה עדת ישר' יחדיו שלש פעמים בשנה. מי ראה עיר כמו אותה העיר: ששם עלו. כי שם היו עולי' שנים עשר שבטי' שהיו שבטי יה. שומרי מצותיו. וכולם היתה ירושלם מכילה. זו היתה עדות לישר' שהאל ית' בחר בהם: להודות לשם ה'. על הניסי' שהיה מראה להם. וזה אחד מהם. כמו שאמרו במסכה. ולא אמר אדם לחברו צר לי המקום שאלין בירושלם. ועוד נס גדול מזה שהיו נקבצי' כולם בעזרה עומדי' כפופי' ומשתחוי' רווחי'. או פי' עדות ליש' זה שהיו עולי' שם השבטי' עדות ומצוה היתה להם ליש' שיעלו שם להודות לשם ה': כי שמה כסאות. לשון רבי' חד לשכינה וחד למלכי בית דוד. כמו שמפורש: כסאות לבית דוד. היו שם ויהיו שם עוד: שאלו. אומרי' בני הגלות שאלו מהאל ית' שלום ירושלם. ושלום ירושלם הוא קיבוץ הגליות. כי עד אותו העת לא יהיה לה שלום. כי נלחמי' עליה ערלי' וישמעאלי'. ואומר אחר כן כנגד ירושלם ישליו אוהביך. והם ישר' בגלות שהם מתאבלי' על חורבנה: יהי שלום בחילך. החפירה שהיא סביב החומה יקרא חיל. אמ' יהי שלום שישובו ישר' אליו. ושוב לא תהיה מלחמה בחילך ובארמנותיך. וארמנות הם בתי המסבב בתוך העיר: למען. אמר כל אחד מבני הגלות למען אחי ישראל שגלו ממך. למענם אדברה נא שלום בך. שישובו להיות שוכנים בך: למען. ועוד למען בית אלהינו החרב אבקשה מהאל ית' טוב בעבורך:

שיר המעלות אליך נשאתי את עיני. שידבר על לשון בני הגלות פעם ידבר לשון יחיד דרך כלל. ופעם לשון רבי': היושבי בשמי'. היו"ד נוספת. והוא כמו היושבי. אמר אין לי עזר בארץ ואיני מקוה העזר אלא ממך: הנה. שאין להם מחיה ופרנסה אלא מהם. ואליהם תלויות עיניהם. ואדוני אבי ז"ל פי' אל יד אדוניהם. אל אדוניהם: אל יד גבירתה. בעת שיכו אותם אין להם למי ישאו עין אלא להם עצמם שירחמו עליהם וירפו ידם מהם כן אנחנו מי הכנו ומי נתננו בגלות האל ית' שהוא אדונינו ואנחנו עבדיו ואין לנו למי נשא עין אלא אליו שנתננו בגלות שירחם עלינו ויוציאנו ממנו: חננו. הכפל לחזק הבקשה כי רב. זמן ארוך: שבענו בוז בגלות: רבת שבעה. פירשנוהו למעלה: הלעג השאננים. חסר הכינוי. כמו החרון הבדי'. אמ' שבעה נפשינו הלעג לעג השאננים שלועגי' עלינו והיה ה"א השאננים במקום למ"ד. שבענו הלעג שאנחנו לשאננים ושבענו הבוז לגאיוני' והשאננים הם הגוי' שהם שקטי' ושאננים. ואנחנו עניים ונואבי' ביניהם ילעגו לנו: לגאיונים. מלה אחת בכתוב. והוא כמו גאי'. לא סכרלת בו למ"ד הפעל שהיא מורחת בו"ו והנון כוספת. והוא כמו עליוני' במשקל. לא מסמתנו תכועותיו מפני אות הגרון. והוא בקרי שתי מלות לגאי יונים. והוסיף בו ענין בקרי כי גאי כמו גאי'. ויוני' מענין העיר היונה שהוא ענין לא תונו איש את עמיתו. ולא יונו כשאי את עמי:

שיר המעלות לדוד. לולי ה'. לולי זה יאמר נא ישר' בגלות ומה הוא לולי יהוה: בקום עלינו אדם. בקום עלינו אויבי' בגלות לכלותינו: לולי ה' שהיה לנו. כמו עמנו: אזי. היו"ד נוספת והוא כמו אז חיים בלעונו. כמו ולא יקח ממך בשר מבושל כי אם חי. ואמ' דרך משל חיים בלעונו. כי אין דרך אדם לאכול הבשר כי אם מבושל. והם מרוב תאותם לבלענו חיים היו בולעים אותנו: בחרות אפם בנו. לולי ה' שהיה לנו. וכן נבלעם כשאול חיים: אזי המים. משל לצרות

241

עזרנו בשם יהוה עשה שמים וארץ:

קכה

שיר המעלות הבטחים ביהוה
כהר ציון לא ימוט לעולם ישב: ירושלם הרים סביב לה ויהוה
סביב לעמו מעתה ועד עולם: כי לא ינוח שבט הרשע על גורל
הצדיקים למען לא ישלחו הצדיקים בעולתה ידיהם: היטיבה יהוה
ולשרים לטובים ולישרים בלבותם: והמטים עקלקלותם יוליכם יהוה את
פעלי האון שלום על ישראל:

קכו

שיר המעלות בשוב יהוה את שיבת ציון היינו כחלמים: אז ימלא
שחוק פינו ולשוננו רנה אז יאמרו בגוים הגדיל יהוה לעשות עם
אלה: הגדיל יהוה לעשות עמנו היינו שמחים: שובה יהוה את
שביתנו שבותנו כאפיקים בנגב: הזרעים בדמעה ברנה יקצרו: הלך ילך
הלוך ובכה נשא משך הזרע בא יבא ברנה נשא אלמתיו:

קכז

שיר המעלות לשלמה אם
יהוה לא יבנה בית שוא עמלו בוניו בו אם יהוה לא ישמר עיר שוא
שקד שומר: שוא לכם משכימי קום מאחרי שבת אכלי לחם העצבים
כן יתן לידידו שנא: הנה נחלת יהוה בנים שכר פרי הבטן:

סעדנא בשום מימרא דיי דעבד שמיא וארעא:
שירא דאיתאמר על מסקין דתהומא צדיקיא דמתרחצין במימרא
דיי היך טורא דציון לא יזדעזע לעלם יתיתב: ירושלם טוריא חזור
חזור ליה ומימרא דיי חזור חזור לעמיה מן השתא ועד עלמא:
ארום לא ינוח שבט רישעא על פיצתא דצדיקי מן בגלל דלא יושיטון
צדיקיא בשקרא אידיהון: אוטיב יי לטבין ולתריצין בלבביהון:
ודסטיין בתר עוקמנותהון יוליכינון בגהנם חולקהון עם עבדי שקר
שלמא על ישראל: שירא דאיתאמר על מסקין דתהומא
כד יתיב יי ית גלוות ציון הוינא היך מרעיא דאיתסיין: הכדין יתמלי
פומנא חוכא ולישננא תושבחא: הידין יימרון בעממי' אסגי יי למעבד
טבא עם אילין: אסגי יי למעבד טבא עמנא הוינא חדין: אתיב יי
ית גלוותנא היך דמיתבא ארעא כד נבעין מפקני מיא בבצורתא:
דזרעין בדמעתא בשבחתא יחצדון: מהלכא יהלך בבכותא תורא
דמסובר ניגרא דבר זרעא מיתא ייתי בתושבחתא כד יסובר איסרתוי
ורעי חזיז מן תלמא: שירא דאיתאמר על מסקין דתהומא
על יד שלמה אין מימרא דיי לא יבני קרתא מגן לעון ארדיכלוי ביה
אין מימרא דיי לא נטיר קרתא דירושלם מגן אתער נטיר: על
מגן תטרחון לכון דתיקדמון בצפרא למעבד לכון חטוף די מאחרין ותתבורן למעבד זנו דאכלין מזוני דמסכינין דלעי בהון על יאות וכיון יתן יי לרחמיה דמכא
הא אחסנת יי בנין כשרין אגר עובדין טבין ולדי מעא: בגירין

כאלה עבר על נפשינו. כאלו שוטף. והמלה קריאת מלעיל הטעם בנון והה"א נוספת והא"ת בשב"א לבדו. וכן כאלה מצרים: אזי עבר. אמר עבר ואמר המי' כמו מי נדה לא זורק עליו טמא הוא. או עבר טעמו לכאל שזכר. ר"ל כאל המי' הזידוני' שטוטפי' ברשע ובזדון: ברוך. שלא הניח אותנו בידיהם לטרפנו כמו שחשבו: נפשינו. כי לא תוכל הצפור להמלט אם לא ישבר הפח שהוא בתוכו. כן אנחנו בתוך הגוים אשר אנחנו בתוכם הם יכלו ויאבדו בעזרת האל שיעזרנו ואנחנו נמלטנו: עזרנו. כי הוא עושה שמים וארץ ויש לו כח בעליונים ובתחתונים. והוא יוכל לעזרנו ולהוציאנו מהפח שהוא הגלות:

שיר המעלות. הבוטחים בה' לא ימוטו כמו הר ציון שלא ימוט. כי לעולם ישב בסוב הגלות ילא ימוט ולא יחרב לעולם אלא לעולם ישב. ופי' ישב יעמוד לעולם ויהיה קיים. וכן ואתה קדוש יושב. קיים כנח. וכן אתה ה' לעולם תשב: ירושלם. אעפ"י שהרים סביב לה אין לה חוזק וישלטו הגוי' בה וילכדו אותה אלא מאה. ולא יהיה לה חוזק עד שיהיה עם ה' בתוכה שיהיה הוא סביב לעמו ושמו יהיה להם חוזק יותר מן ההרים ולא ישלטו בהם האויב מעתה ועד עולם: כי לא ינוח. כמו שכתוב בנבואת ישעיה והיה הנשאר בציון והנותר בירושלם קדוש יאמר לו. כי הרשעים כולם בין מישראל בין משאר הגוים יכלו. וירושלם שהיא גורל הצדיקים לא ינוח בה שבט הרשע. כלומר חוזק וכח הרשע כמו שהוא היום הרשע לשבט ולמטה: למען לא ישלחו הצדיקים. כלומר שלא ילמדו הצדיקים ממעשיהם הרעים אם ישארו רשעים בארץ. וכן צוה האל בבאת ישראל ממצרים והביאם לארץ צוה להם לגרש הגוים ולהמיתם. ואמר למען לא ילמדו אתכם לעשות ככל תועבותם וגו'. ולא עשו כן. ובזה נכשלו. אבל לעתיד לבא לא יהיה שם מכשול כון. כי כל הרשעים יכלו: הטיבה ה' לטובים. במעשיהם. ולישרים בלבותם: והמטים. כלומר שמטים עקלקלותם בישראל. כלומר שמטים דרכיהם בעקלקלותם: יוליכם ה' את פועלי האון. מן הגוים. ור"ל והמטים עקלקלותם בלבותם. שאין תוכם כברם. יוליכם ה' את פועלי האון. בגלוי. כנגד מה שאומר לטובים ולישרי' בלבותם: שלום על ישראל. כיון שיכלו הרשעים מישראל שלום על ישראל הנשארים. כמו שנאמר בנבואת צפניה והשארתי בקרבך עם עני ודל וחסו בשם ה'. ואמר שארית ישראל לא יעשו עולה וגו'. כי המה ירעו ורבצו ואין מחריד. הנה שלום על ישראל:

שיר המעלות. בשוב. ענין הכאה. כמו שובה ה' רבבות וגו'. וכן ושב ה' אלהיך את שבותך וגו'. או יהיה ענין תשובה. ויהיה פעל יוצא: שיבת. ענין תשובה. שישובו בני ציון לה: היינו כחולמים. כחלו' יעוף יהיה בעינינו צרת הגלות מרוב השמחה שתהיה לנו בשובינו לארצנו. כן פירשו אדוני אבי ז"ל. והחכם ראב"ע פירש כן. יאמרו ישרא' בשוב האל ית' שבותם אין אדם רואה בעיניו כפלא הזה רק בחלום: אז. הגדיל ה'. יתמהו הגוים ויאמרו פלא גדול: הגדיל ה' לעשות עם אלה. ר"ל עם ישראל הגדיל. ואומרים ישראל הגדיל ה' לעשות עמנו. לפיכך היינו שמחי'. כלומר זו השמחה הגדולה שתראו בנו ושימלא שחוק פינו מפני שהגדיל ה' לעשות עמנו פלא גדול וטובה גדולה: שובה. יאמר ישראל בעודם בגלות שובה. ופירושו כמו שפירשנו הכאה. או כמו השיבה: שבותינו. גלותינו. וכתוב בוי"ו וקרי ביו"ד והענין אחד: כאפיקים בנגב. נגב היא ארץ יבשה. כמו ארץ הנגב נתתני. והיא צמאה למים. ואם יעברו בה אפיקי מים יהיה תירום גדול וטובה גדולה. כן תהיה תשובת גלותינו ותשועת ישראל. דמה הגלות לנגב והישועה לאפיקי מים: הזורעים. לפי שדמה הגלות לארץ הנגב שהזורע בה יזרע בה בדמעה. כי בזרעו בוכה ומתחנן לאל ית' שימטיר עליה ויקצור מה שזורע בברכה. והדבר רחוק שהזורע בה יקצור ממנה. אם לא יהיו רחמי האל ית'. כן ישראל בגלות עם כל צרתם זורעים. והזריעה היא מעשה המצות ועושים אותם בדמעה מפני צרת הגלות ומיחלים לאל ית' שיוציאם מהגלות. ויקצרו ברנה מה שזרעו בדמעה. והקציר הוא הגמול הטוב: הלוך ילך. משך הזרע. פי' יקר הזרע. וכן ומשך חכמה מפנינים. יקר החכמה. ונקרא הדבר היקר משך לפי ששמו נמשך למרחוק. והזרע יקר בארץ הנגב. והענין הנושא אותו והולך ל השדה לזרעו הולך ובוכה מפחדו שמא יאבד ולא יצמח מפני יבשות הארץ. והאל ית' רואה דמעיו ומרחם עליו וממטיר על הארץ ובעת הקציר יבא ל ביתו ברינה תחת אשר היה הולך ובוכה בעת הזרע. וישא ברינה אלומותיו קצירו ל ביתו. כן ישרא' בגלות סובלי' עול הגלות ונושאי' משא המסים לקיים התורה והמצות שהוא הזרע במשל. ובעת הגאולה שהוא עת הקציר יבואו אל ארץ ישרא' ברנה וישאו אלומות הטובות שיטיב עמהם האל ית' ויביאו מן הגלות בכסף וזהב:

שיר המעלות לשלמה: זה המזמור נאמר על שלמה. ולמ"ד שלמה ענינה בעבור. כמו אמרי לי אחי הוא. ונאמר על בניין הבית שחשב דוד לבנותו. ואסף כסף וזהב ונחשת למלאכה. ולא עלתה בידו שקידתו ועמלו שיבנהו הוא אלא בנו. וגם כן זה הענין בשאר בני העולם שלא תעלה בידם מחשבותם. וגם יש בו רמז למלך המשיח. כי גם הוא נקרא שלמה בשיר השירים. ונפרשנו על שלשת הענינים. על שלמה תחילה. אמר אם ה' לא יבנה בית: שוא עמלו בוניו בו. יאמר על ענין בית המקדש. כי עמל דוד לבנותו. וכיון שלא רצה האל ית' שיבנהו לא בנה אותו. ופי' בוניו המתעסקים בבניין. כי אמ' כן על ירושלם לפי שהיא ראש הממלכה. ובה נבנה הבית. אמר מי שיבנה הבית ברצון האל ית'. והוא שלמה בנו. אותו הבניין לא יהיה לשוא אלא באמת יהיה נכון הבית. כן עיר ירושלם אם ה' לא ישמרנה שוא שקדו השומרים. אבל ה' ישמרנה שנוה להיות בני מלך בה. וכיון שברכנו הוא ישמור הבית והעיר. ושקד הוא ענין התעסקות והשתדלות על הדבר: שוא לכם. אמר זה על אבשלום שהקדים למרוד באביו ולקחת המלוכה. ואמר עליו והשכים אבשלום ועמד על יד דרך השער וגו'. ואומר ויגנוב אבשלום את לב אנשי ישראל. ואומר כנגדו וכנגד העוזרים אותו שוא לכם משכימי קום: מאחרי שבת. אמר כנגד אדוניה. שאחר לעשות המרד ולשבת בכסא המלוכה עד שזקן דוד ושכב על המטה. ושניהם אוכלי לחם העצבים. כי עמלו לקנות המלוכה ולא עלתה בידם: עצבים. מן בעצבון תאכלנה. ואמ' אוכלי לחם. כי כמו שעמל אדם על הלחם כך עמלו על המלוכה ולא הועילו. ואמ' כן יתן לידידו שנא. שלמה הוא ידידו ידיד האל ית'. כמו שכתוב ויקרא שמו ידידיה בעבור ה'. ופירושו כן כמו שהיו הם חושבי' לקחת המלוכה בעמלם כן נתן האל ית' המלוכה בלא עמל לשלמה. וזהו שנא במנוחה בלא עמל כאדם הישן. או כעודנו ישן ולא היה יודע בדבר המלוכה. דבר האל היה מתקן לו המלוכה. ושנא הכתו' באל"ף והוא כמו בה"א: הנה. יאמר דוד הנה אני רואה כי נחלת ה' בנים. כלו' הטוב שיתן האל לידידו בעולם הזה הם הבנים. והם נחלתו. כי נחלה טובה יש לי בשלמה בני: שכר פרי הבטן. כפל הענין במלות שונות. ר"ל השכר שיתן הא' ית' לאדם בעולם הזה שכר מעשיו הטובים הם הבנים והם נחלתו והוא פרי הבטן:

כגירין באידא דגברא כן בנין דעולימא: טב ליה לגברא דימלי סדרשי
מנהון לא יבהתון ארום ינצון עם בעלי דבביהון בתרע בית דינא:

שירא דאתאמר על מסוקין דתהומא טוביהון דכל דחלייא
דיי דאזלין באורחתיה: ליעות אידך ארום תיכול טובך בעלמא הדין
וטב לך לעלמא דאתי: אתתך היך גופנא דעבדת פירין על שידא
דביתך בנך היך שתילייא דזיתיא חזור חזור לפתורך: הא ארום
היכנא מתברך גברא דחיל מן קדם יי: יברכינך יי מציון ותחמי
בטובא דירושלם כל יומי חייך: ותחמי בנין לבנך שלמא על ישראל:

שירא דאתאמר על מסוקין דתהומא סגיעין דאעיקו
לי מן טליותי יימר כדון ישראל: סגיעין דאעיקו לי מן טליותי ברם
לא יכילו לאבאשא לי: על גושמי דארו דאריא אוריכו למורניתהון:
יי זכאה קציץ שולשלי רשיעיא: יבהתון ויהדרון לאחורא כל סני
ציון: יהוון כחציר איגריא דמן קדם דיציץ אתירות קרומא נתיב
ביה ואתיבש: דלא מלי אוריה חצד וכתפיה מעמר: ולא אמרו
דעברין מתמן בירכתא דיי עליכון ולא יתיבין להון בריכנא יתכון בשמא דיי:

כחצים ביד גבור כן בני הנעורים: אשרי הגבר אשר מלא את
אשפתו מהם לא יבשו כי ידברו את אויבים בשער: אויבים

קכח

שיר המעלות אשרי כל ירא יהוה ההלך
בדרכיו: יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך: אשתך כגפן פוריה
בירכתי ביתך בניך כשתילי זיתים סביב לשלחנך: הנה כי כן יברך
גבר ירא יהוה: יברכך יהוה מציון וראה בטוב ירושלם כל ימי חייך:
וראה בנים לבניך שלום על ישראל:

קכט

שיר המעלות רבת צררוני מנעורי יאמר נא ישראל: רבת צררוני
מנעורי גם לא יכלו לי: על גבי חרשו חרשים האריכו למענותם: ניתם
יהוה צדיק קצץ עבות רשעים: יבשו ויסגו אחור כל שנאי ציון:
יהיו כחציר גגות שקדמת שלף יבש: שלא מלא כפו קוצר וחצנו
מעמר: ולא אמרו העברים ברכת יהוה אליכם ברכנו אתכם בשם עליכם
יהוה:

קל

שירא

כחיצים. לפי ששלמה היה בן זקונים ורצה בו האל ית' להיות תחתיו אחריו אבל בחייו לא היה לו עזר אמר כן בני הנעורים. ר"ל הבנים שיהיו לו לאדם בימי נעוריו הם לאדם עזר גדול כמו החצים ביד הגבור. ודוד היו לו בנים בני הנעורים טובים וחכמים וגבורים. כמו שאמר ובני דוד כהנים היו. ואמר ובני דוד הראשונים ליד המלך: שהיו ראשונים לעזרתו. וכולם היו טובים לבד אבשלום ואדוניה שהתגאו ביופים ויצאו לתרבות רעה והיה מתפאר בטובים. ואמר כי כל אדם יש לו להתפאר על בנים טובים ולחשבם לעצמו לחלק טוב ולנחלה טובה שנתן לו האל ית': אשרי. לפי שהמשיל אותם לחצים המשיל ביתו לאשפה. לא יבושו האב והבנים כשידברו בשער לפני הזקנים כי הם רבים וטובים ויוכלו לדבר בשער לפני אויביהם ולא יבושו ולא יחתו מהם. ועל מלך המשיח יתפרש כך. אמר אם ה' לא יבנה בית. אמר על בית המקדש. ועיר אמר על ירושלם. והנה מיום שחרב בית המקדש וגלו ישראל וחרבה ירושלם היתה ירושלם פעם בנויה פעם חרבה. כי היתה ביד אדום וביד ישמעאלים. וכל השנים יתגרו מלחמה אלה יבנוה ואלה יחריבוה. לפי שאין רצון השם ית' בבנייניהם ובשמירתם. ושוא עמלו הבונים ושוא שקדו השומרים. ואמר שוא לכם משכימי קום. אלו אדום שכבשו תחלה ירושלם. מאחרי שבת אילו הישמעאלי' שבאו באחרונה והתגרו עם הנוצרים ולקחו אותה מידם והם מידם. וכל הימים היתה מלחמה ביניהם ויהיה עד בא הגואל שמלם וטורחם עליה. לפיכך קראם אוכלי לחם העצבים. ואמר כן יתן לידידו שינא. לידידו הוא מלך המשיח. ויתן לו האל ית' ירושלם בלא עמל. ואלה שעמלו עליה לא ישארו עליה ולא ישכנו בה. והפסוקים האחרי' הם דברי דוד כמו שפירשנו. ויתפרש גם כן על כל אדם. ועתה שנפרשהו על בני העולם כך הוא. זכר תחילה בנין הבית והוא קיום המלכות לאיזה מלך שיהיה לו ולבניו אחריו: כמו ובית יבנה לך ה' שפירשנו המלכו'. ואמ' כי אין ביכולת המלך להקים המלוכה לו ולבניו אחריו אם לא ברצון השם ית'. ואח"כ זכר שמירת העיר מפחד האויבי': כי לא יועילו שומרי החומות שלא יכבשוה האויבים אם ה' לא ישמרנה. ואח"כ דבר על העוסקי' בעסק העולם ורודפי' אחרי הממון. והם משכימים למלאכה או לסחורה. גם מאחרי' עד בא השמש במלאכתם או בשבתם בחניות למכור סחורתם. וכל ההשתדלות הזה שוא הוא להם אם לא יעזרם האל ית' למי שירצה בו האל ית' ויאהבנו יתן לו הממון בלא יגיעה ובלא עמל כאילו הוא ישן. ואחר כך זכר ענין הבני' שהוא גם כן מתנה טובה מאת האל ית' כשיהיו טובים:

שיר המעלות אשרי כל ירא ה'. שבח דרכי יראת את דבר ה' שיעשה זה כל מי שהוא בגלות ויזכה לראות בטוב ירושלם: אם יתנהג בדרכי האל ית'. ויירא האל הוא שנזהר ממצות לא תעשה. ההולך בדרכיו. שהזהיר במצו' עשה. אח"כ ספר על הנהגת מחיתו: יגיע כפיך. כי הטובה היא שיחיה ממלאכתו ולא יהנה מאחרים. כל זמן שיוכל ליגע עצמו במלאכה. ואם תחיה בזאת ההנהגה: אשריך וטוב לך. יאשריך בני העולם ויהיה במזל טוב לך מאת האל ית'. וזהו מה שפירשו רבותינו ז"ל אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא: אשתך. בסגו"ל באל"ף. אמר גם כן זה מהנהגות הטובות בעולם הזה שתנוה אשתך שתהיה כגפן פוריה בירכתי ביתיך. והמשיל אותה לגפן. כי אין לך עץ שנוטעים אותו בתוך הבית אלא גפן שיש בני אדם שנוטעים אותה בירכתי ביתם. וכשתגדל מוציאים אותה מאחור הבית ולחוץ אל השמש. והנה שרשה בתוך הבית וענפיה חוץ לבית. כן האשה תהיה צנועה בירכתי הבית שלא תצא חוץ לביתה. כי זה דרך אשה מנאפת. כמו שאמר המלך שלמה עליה. פעם בחוץ פעם ברחובות. ואמר בירכתי הבית. כי גם בביתה תהיה צנועה שלא תשב בפתח ביתה שיראוה עוברים ושבים. כי זה הוא דרך אשה רעה. כמו שאמר עליה. וישבה לפתח ביתה. אלא תמיד תהיה בירכתי הבית שלא יראה אותה אלא בעלה ובני ביתה. אבל בניה יצאו חוץ למלאכתם ולצורך הבית. כמו שיצאו לחוץ ענפי הגפן שיהיו פרים רבים. ממגד תבואות שמש. ואם תהיה אשתך בזה הדרך יהיו בניך כשתילי זיתים. והמשיל אותם לזית כי עץ הזית אינו מקבל הרכבה מעץ אחר. והשתילי' טובים והם בני אביהם וכאביהם. כך הבנים שיולדו מאשה זאת לא יהיה בהם חשד ממזרות. כי אמם צנועה ולא נזקקה אלא לבעלה. ועוד המשילם לזתים כי עץ הזית יהיו עליהו ירוק ולח כל ימות השנה. כך הם יהיו בהודם וביופים במעשים טובים. ואמר סביב לשולחנך. שיהיו לפניך לשרתך בעת שתאכל. ויהיו תמיד סביב לשולחנך שלא יהיו משולחים זוללים וסובאים. ולא יאכלו ולא ישתו אלא על שולחנך: הנה כי כן. באלה המדות והמנהגות יבורך הגבר שהוא ירא ה': יברכך ה' מציון. ממקום שכינתו שהוא מציון: וראה. ותזכה לראות בטוב ירושלם כשישובו בה ישראל מהגלות: כל ימי חייך. ותראה בטוב כל ימי חייך בין בגלות בין בטוב ירושלם. וראה בטוב שזכר עומד במקום שנים: וראה. ותאריך ימים עד שתראה בנים לבניך ועד שתראה שלום על ישראל. וזהו בקיבוץ גליות אם יבא הגואל בימיך. ואם לאו יחייך הבורא אז עם המתים הצדיקים שיחיו ותראה שלום על ישראל:

שיר המעלות רבת צררוני מנעורי יאמר נא ישראל. המשיל ימי הגלות לימי האדם והתחלת הגלות לימי הנעורים ואורך ימי הגלות לימי הזקנה. ואומר כי מתחילת הגלו' צררו אותנו האויבי' צרה רבה. וזהו שאמ' שיסרא' יתנו תהילה לאל שלא כלו בגלות. כי מתחילת הגלות החלו לצרור אותנו בגלות בצרות רבות. ועוד היום הזה כן עושים ועם כל זה לא יוכלו לי לכלותי כמו שחשבו. ומה שכפל הענין לחזק ההודאה לאל ית' כמנהג הלשון: רבת. פירשנוהו: על גבי. משל לרוב הסבלות והפרך והבזיון והקלון. כמו שאמר ותשימי כארץ גוך וכחוץ לעוברי': האריכו למעניתם. המענית הוא הקו שיחרוש החורש בשורו' בשדה כשיעור שירצה בו. ואחר כך יחזור ויעשה אחר כמוהו. וכן עד שיחרוש כל השדה. וכל מה שיהיה ארוך המענית תהיה יגיעת השורים רבה. כי לא ינוחו עד ראש הקו. ובאמרו האריכו למעניתם ר"ל שלא נתנו אותנו לנוח מעבודתם ומסבלותם: ה' צדיק קצץ. עבר במקום עתיד. אמר ה' שהוא צדיק וישר בדרכיו יקצץ ויכרות עבות רשעים. ועבות הוא מיתרי העול. כלומר יסיר עולם מעלינו: יבשו. כשיקצץ האל ית' עבותם מעלינו אז יבושו ויסוגו אחור ממחשבתם הרעה עלינו: שונאי ציון. הגוים אינם שונאי ציון אבל אוהבים אותה עד שנלחמים בעבורה גוי עם גוי. אלא פירושו שונאי ציון שונאי בני ציון. והם ישראל: כחציר גגות. שגב הצומח בגג שאין לו העמדה וקיום עד שקודם שיצא ויראה יבש בחום השמש. ובאמרו שקדמת הוא דרך הפלגה. כמו שאמר בבקר יציץ וחלף ולערב ימולל ויבש. שלף. הוא ענין חליצת הדבר ויציאתו ממקומו. כמו שלף איש נעלו. לא שהוא יוצא וזה עומד: שלא מלא. כלומר שלא יבא לידי קצירה: וחצנו מעמר. זרועו. כמו והביאו בניך בחוצן. חוצני נערתי: מעמר. אוסף העמרי'. והוא מנהג העוברים לומר לקוצרים ברכת ה' עליכם. כמו שאמר בועז לקוצרים ה' עמכם. וזה שאמר ברכנו אתכם בשם ה'. הוא כפל דבר. ועל חציר גגות לא יאמר זה. כי אינו זרע ברכה ולא יבא לידי קצירה. כן יהיו הגוים. כי כל תורתם ואמונתם הבל וריק כחציר גגות. וכן יכלו כחציר גגות. אבל תורת ישראל המשיל לזרע ברכה. כמו שפירשנו בפסוק הזורעים בדמעה:

שיר

שִׁיר הַמַּעֲלוֹת מִמַּעֲמַקִּים קְרָאתִיךָ יְהוָה׃ אֲדֹנָי שִׁמְעָה בְקוֹלִי תִּהְיֶינָה
אָזְנֶיךָ קַשֻּׁבוֹת לְקוֹל תַּחֲנוּנָי׃ אִם עֲוֹנוֹת תִּשְׁמָר יָהּ אֲדֹנָי מִי יַעֲמֹד׃
כִּי עִמְּךָ הַסְּלִיחָה לְמַעַן תִּוָּרֵא׃ קִוִּיתִי יְהוָה קִוְּתָה נַפְשִׁי וְלִדְבָרוֹ
הוֹחָלְתִּי׃ נַפְשִׁי לַאדֹנָי מִשֹּׁמְרִים לַבֹּקֶר שֹׁמְרִים לַבֹּקֶר׃ יַחֵל יִשְׂרָאֵל
אֶל יְהוָה כִּי עִם יְהוָה הַחֶסֶד וְהַרְבֵּה עִמּוֹ פְדוּת׃ וְהוּא יִפְדֶּה אֶת
יִשְׂרָאֵל מִכֹּל עֲוֹנֹתָיו׃ ק ל א שִׁיר הַמַּעֲלוֹת
לְדָוִד יְהוָה לֹא גָבַהּ לִבִּי וְלֹא רָמוּ עֵינַי וְלֹא הִלַּכְתִּי בִּגְדֹלוֹת וּבְנִפְלָאוֹת
מִמֶּנִּי׃ אִם לֹא שִׁוִּיתִי וְדוֹמַמְתִּי נַפְשִׁי כְּגָמֻל עֲלֵי אִמּוֹ כַּגָּמֻל עָלַי נַפְשִׁי׃
יַחֵל יִשְׂרָאֵל אֶל יְהוָה מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם׃ ק ל ב
שִׁיר הַמַּעֲלוֹת זְכוֹר יְהוָה לְדָוִד אֵת כָּל
עֻנּוֹתוֹ׃ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַיהוָה נָדַר לַאֲבִיר יַעֲקֹב׃ אִם אָבֹא בְּאֹהֶל בֵּיתִי
אִם אֶעֱלֶה עַל עֶרֶשׂ יְצוּעָי׃ אִם אֶתֵּן שְׁנָת לְעֵינָי לְעַפְעַפַּי תְּנוּמָה׃

שירא דאתאמר על מסקיין דתהומא מן עומקא קריתך ייי׃
ייי קביל צלותי תהוין אודניך צייתין לקל צלותי׃ אין עוויין תטור
יה ייי מן יקום׃ ארום גבך שביקותא מן בגלל דתתחמי׃ אמתינית
ייי מתינת נפשי ולאיקריה אוריכית׃ נפשי אוריכא לייי מן נטורי
מטרת לצפרא דנטרין לקרבא קרבן צפרא׃ מוריך ישראל לייי ארום
גבי ייי חסדא וסגי עמי פורקן׃ והוא יפרוק ית ישראל מכל עוייתיה׃
שירא דאתאמר על מסיקיין דתהומא ייי לא גבה ליבי ולא
איתרוממו עיני ולא הליכית ברברבן ובפרישן מיני׃ אין לא שוית
אידא לפום ושתיקית נפשי עד דציית פתגמי אוריתא היך חסילא על
תדיי אמיה אתגברית באוריתא היך חסילא עלוי נפשי׃ מוריך ישראל
לייי מן השתא ועד עלמא׃ שירא דאתאמר על מסוקיין
דתהומא אידכר ייי לדויד ית כל סיגופיה׃ די קיים קדם ייי נדר
לתקיפא דיעקב׃ אין איעול על אתתי אין אסיק על דרגש מצעי׃
אין אתן דומכא לעיני לתימורי ביומתא׃ עד

שיר המעלות ממעמקים קראתיך ה׳. דימה הגלות למעמקי מים: ארני. קשובות: בשקל שכולה שכולות: אם עונות. מי יעמוד. כמעט כהיה כלים ואובדים אם תשמור לנו עונותינו: כי עמך. פי׳ ארוני אבי ז״ל האל ית׳ נתן ממשלה לעליונים לעשות חפצו בארץ אבל הסליחה אינה עמהם כי אם עמו. למה. שלא יאמרו בני אדם בלבם אם אנו חוטאים יתפייסו לנו המלאכים וימחלו לפשעינו. בא להודיע כי אין בהם סליחה למען שיראו בני אדם את האל ית׳ כי עמו הסליחה לא עם אחר זולתו. והחכם רבי אברהם בן עזרא פירש שאם לא תסלח לא ייראוך החוטאים ויעשו חפצם בכל אות נפשם: קויתי ה׳. אני קויתי אותו בעולם הזה שיראני הישועה וקותה אותו גם כן נפשי במותי לאסוף כבודי אליו: ולדברו הוחלתי שהבטיחני להוציאני מן הגלות: נפשי. הומה לה׳ בלילה להיותה מאותם האנשים השומרים לבקר. כלומר שקמים באשמורת הבקר להתפלל. ואמר שומרים לבקר פעם אחרת כלומר שמנהגם גם כן להיות שומרים וערים בכל בקר להתפלל לאל. וזה המזמור אומר כל חסיד בגלות. והחכם ראב״ע פירש נפשי קותה לה׳ יותר משמקוים שומרי החומות לבקר שערים בלילות ויקוו לבקר מתי יהיה שיוכלו לישן: יחל. כווי מבניין פעל הרגוש. אמר ישראל קוה אל ה׳ שיפדך מהגלות. כי עמו החסד תמיד עם הנבראים ויעשה עמך חסד: כי הרבה עמו פדות. כי כבר פדה אותך פעמים רבות ממצרים ומבבל ומצרות רבות כך יפדה אותך מזה הגלות. כי לא יחסר לו פדות כי הרבה עמו: והוא. ואם תאמר ואיך יפדה אותי ואני מלא עון: הוא יפדה את ישראל מכל עונותיו. מתחילה יפדה אותו מעונותיו. כלומר שיסלח לו עונותיו שעברו ויתן בלבו לשוב אליו בכל לבבו ואחר כך ייטיב שבותו. כמו שכתוב ושב ה׳ אלהיך את שבותך ורחמך ושב וקבצך וגו׳. וכתוב כי תשוב אל ה׳ אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך:

שיר המעלות לדוד. ה׳ לא גבה לבי ולא רמו עיני. זה אמר דוד על עצמו. ואמר זה הענין באלה המעלות שהם על הגלות. כלומר כי כמו שהתנהג הוא כן יתנהגו ישראל בגלות בשפלות. ובזה ירחם ה׳ עליהם כי רם ה׳ ושפל יראה. לפיכך אמר בתכלית המזמור יחל ישראל אל ה׳. אמר לא גבה לבי בסתר ולא רמו עיני בגלוי: ולא הלכתי. פעל עומד ואעפ״י שהוא מן הרגוש. וכן קודר הלכתי: בגדולות ובנפלאות ממני. בדבר האלהות לא התפארתי בלבי שאוכל להשיג ולדע הדברים והסודות שהם נפלאות ממני לפי שכלי. אלא הלכתי בהם מעט מעט ביראה ופחד פן אפרוץ לראות במה שלא יגיע שכלי אליו ותשתבש דעתי בו. ועל זה נאמר כבוד אלהים הסתר דבר. ואמר דבש מצאת אכול דייך: אם לא שויתי. מנהג הלשון לאמר אם לא בענין אלה ושבועה. כלומר אם לא היה כך יהיה כך וכך. וכן כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף בזה הענין. אמר אם לא שויתי ודוממתי נפשי כגמול יבא לי כך וכך. ופי׳ שויתי ודוממתי שמתי אותה כגמול עלי אמו. כלומר כמו התינוק שיגמל משדי אמו שיתחיל מעט להתבונן בענין גדולו ומהלך מעט מעט ועדיין אינו נסמך על עצמו אלא עלי אמו שתדדהו ותרגילהו מעט מעט. כן שמתי נפשי והשתקתי אותה שלא תסמוך בתבונת עצמה בנסתרות ובנפלאות אלא תסמוך על המלמדים ועל הקבלה שהיא האם. והוסיף עוד לחזק הענין ואמר: כגמול עלי נפשי. כמו הגמול כן שמתי נפשי עלי שלא אסמוך בבינתי. ובדברי רז״ל לא גבה לבי בשעה שמשחני שמואל למלך. ולא רמו עיני בשעה שהרגתי גלית. ולא הלכתי בגדולות בשעה שהחזירוני ונכנסתי למלכו׳. ובנפלאות ממני בשעה שהעליתי את הארון: יחל. עם המדות האלה שתתנהג בשפלות בנסתר ובנגלוי. ולא יגבה לבך להרים בנפלאות. יחל אל ה׳ והוא יתן תוחלתך מעתה ועד עולם:

שיר המעלות זכור ה׳ לדוד את כל ענותו. אמר דוד זה המזמור בשעה שבנה המזבח בגורן ארונה היבוסי על פי גד הנביא. והעלה עליו עולות ושלמים וקרא אל ה׳ ויענהו באש מן השמים על מזבח העולה. ואמר הוא בית אלהים וזה מזבח לעולה לישראל. ועד אותו היום לא נודע מקום בית המקדש. וכבר אמר לו נתן הנביא כי הוא לא יבנה הבית כי אם שלמה בנו. ולפי ששם דוד כחו ויכולתו להכין בנין הבית ובנה במקום הנבחר בקש מה׳ ואמר זכור ה׳ לדוד את כל ענותו. כיון שלא זכיתי לבנות תעלה לי המחשבה כמעשה. וזכור לי מה שעניתי עצמי בעבורו כי נדלתי שנתי מעיני מרוב מחשבתי עליו. ונדרתי ונשבעתי שלא אנוח עד שאבנהו ולא הייתי מוצא קורת רוח בביתי ובמשכני אחר שלא היה בית ה׳ נבנה: אשר נשבע לה׳ נדר לאביר יעקב. כפל הענין במלות שונות. ואמר לאביר יעקב. כלומר למי שקראהו יעקב אבירו. כמו שאמר מידי אביר יעקב. לפי שעזרו בכל צרותיו והצילו מיד לבן ועשו והיה חוזקו ותוקפו והראה לו בדמיון שלא יכול לו אפי׳ המלאך כל שכן בני אדם לפי׳ קראו יעקב אביר. ואמר גם כן דוד לאביר יעקב. ומה שזכר בזה הענין יעקב לפי שיעקב ראה בחלום מקום בית המקדש. והוא הסולם שראה. ועליו אמר מה נורא המקום הזה אין זה כי אם בית אלהים וזה שער השמים. על בית המקדש אמר לא על ביתאל שהיה שוכב שם. אבל לפי ששם ראה החלום נכר את המקום וזכרו. ושם שם מצבה ועשה שם מזבח ובית התפילה בשובו מחרן. ועליו אמר יהיה בית אלהים. כלו׳ בית התפילה לאלהים. כיון שראיתי בזה המקום הנבחר שיבנה בו בית המקדש. ועיקר החלום בית המקדש הוא שראה. וכן הוא אומר בבראשית רבה. אר״ יהודה בר׳ סימון הסולם הזה היה עומד בבית המקדש ושפועו מגיע בביתאל. ר״ל ושיפועו שנמשכה המראה עד בית אל. כי שם ראה המראה. ואמר וזה שער השמים על בית המקדש. כי הוא מכוון כנגד כסא הכבוד. וכן אמר ירמיהו הנביא כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשינו. והוא טבור העולם. וכן אר״ז״ל בא וראה כשם שהטבור הזה נתון באמצע האדם כך ארץ ישראל נתונה באמצע העולם. שנ׳ יושבי על טבור הארץ. מציון מכלל יופי. ארץ ישראל יושבת ביופיו של עולם. וירושלם באמצעית׳ של ארץ ישראל. ובית המקדש באמצע ירושלם. וההיכל באמצע בית המקדש. והארון באמצע ההיכל. פי׳ מן הצפון לדרום. ואבן שתיה לפני הארון שממנה נשתת העולם. וזהו שאמר בספר יצירה שש צלעות לשש צדדים והיכל הקדש מכוון באמצע. והיכל הקדש הוא הנקרא כסא הכבוד. וסודו עמוק. ואעפ״י שראה יעקב אבינו מקום בית המקדש בחלום אפשר שלא ידעו בהקיץ. ואם ידעו לא גילה אותו. כי לא רצה האל ית׳ שיהיה נודע המקום עד דוד. לפיכך זכר דוד יעקב בזה הענין. ואמר נדר לאביר יעקב. לפי שלו הראהו תחילה האל ית׳. ואעפ״י שרמז בו לאברהם אבינו ויצוהו לעלות את יצחק בנו עולה באותו מקום אעפ״כ לא נתבאר אם ידע אברהם אבינו שיהיה מקום ההוא מקום הנבחר לבית המקדש לדורות. ובדברי רבותינו ז״ל נדר לאביר יעקב. אר״ אבהו לאביר אברהם לאביר יצחק לא נאמר אלא לאביר יעקב. תלה את הנדר במי שפתח בו תחילה. יעקב היה תחילה לנודרים שנ׳ וידר יעקב נדר לאמר. מהו לאמר. לאמר לדורות שיהיו נודרים בעת צרתם. יעקב פתח בנדר תחילה לפיכך כל מי שהוא נודר לא יהא תולה את הנדר אלא בו: אם אבא באהל ביתי. כמו שאמר אל נתן הנביא הנה אנכי יושב בבית ארזים וארון האלקי׳ יושב בתוך היריעה. ומה שאמר אם אבא אם אעלה דרך הפלגה. כלומר שלא יערב לו שבתו בביתו. וכמו על ערש יצועיו עד שימצא מקום לה׳. ואמר ערש יצועי. ערש שיש בו מצעות נכבדות הראויות למלך. זהו יצועי: אם אתן שנת לעיני. ר״ל שינה קבועה. הת״ו במקום הא׳ ואינה לסמיכות. וכן ספת לא ידעתי אשמע. רבת תעשרנה. חכמת ודעת. והדומים להם שכתבנו בספר מכלול: לעפעפי תנומה. כפל הענין במלות שונות: עד אמצא

עד אמצא מקום ליהוה משכנות לאביר יעקב: הנה שמענוה
באפרתה מצאנוה בשדי יער: נבואה למשכנותיו נשתחוה להדם דוהדם
רגליו: קומה יהוה למנוחתך אתה וארון עזך: כהניך ילבשו צדק
וחסידיך ירננו: בעבור דוד עבדך אל תשב פני משיחך: נשבע
יהוה לדוד אמת לא ישוב ממנה מפרי בטנך אשית לכסא לך: אם
ישמרו בניך בריתי ועדותי זו אלמדם גם בניהם עדי עד ישבו לכסא
לך: כי בחר יהוה בציון אוה למושב לו: זאת מנוחתי עדי עד פה
אשב כי אותיה: צידה ברך אברך אביוניה אשביע לחם: וכהניה
אלביש ישע וחסידיה רנן ירננו: שם אצמיח קרן לדוד ערכתי נר
למשיחי: אויביו אלביש בשת ועליו יציץ נזרו: קלג
שיר המעלות לדוד הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד: כשמן
הטוב על הראש ירד על הזקן זקן אהרן שירד על פי מדותיו:

עד דאשכח אתר למבני בית מקדשא דיי משכנא לתקיפא דיעקב:
הא שמענא יתה באפרת אשכחנוהא בחקל חורשי לבנן אתר דצליאו
אבהת עלמא: ניעול למשכנוי נסגוד לכיבשא דרגלוי: קום ייי שרי
בבית מישרוי נייחך את וארון די ביה אוריתך: כהניך ילבשון לבושין
דזכו וליואי חסידיך ישבחון על קורבניא: מטול זכותיה דדוד עבדך
במיעל ארונא במצע תרעיא לא תתיב אפי שלמה משיחך: קיים ייי
לדוד בקושטא לא יתוב מינה מן וולדא דמעך אשוי מליך על כורסי
די לך: אין נטרין בנך קיימי וסהידותי דבן דאליפינון אף בניהון
לעלמין יתבון על כורסי די לך: ארום איתרעי ייי בציון רגרגיתיה
למותב די ליה: דא נייח שכינתי עד עלמא כא אתיב ארום רגיגתה:
זוודה מברכא אבריך וחשוכהא יסבעון לחמא: וכהניהא אלביש
לבושי פורקן וחסידהא משבחא ישבחון: תמן אצמח מליך יקיר
לבית דוד סדרית שרגא למשיחי: בעלי דבבוי אלביש לבושין דבהתא
ועלוי ינץ כליליה: שירא דאתאמר על מסוקין דתהומא
הא כמא טב וכמא בסים למיתב ציון וירושלם כתרין אחין כרם כחד: כמשח טב דמתרק על רישא נחית על דיקנא דיקניה דאהרן דנחית על אימרא דלבושוי:

עד אמצא מקום לה׳ · המקום הנבחר: משכנות לאביר יעקב · כי היו שלשה בתים · ומה שאמר לאביר יעקב בזה הפסוק מוכיח מה שפירשתי. כי מה שאמרו רז״ל אין לו מקום בזה הפסוק: הנה שמענוה · פי׳ ר׳ משה בן קטלא שמענוה על ידי דוד שהיה מאפרתה. ואדוני אבי ז״ל פי׳ כי באפרתה יולד מי שיבנה אותו · והחכם רבי אברהם בן עזרא פי׳ כי שמעו מפי הנביאים כי המקום הנבחר קרוב לבית לחם אפרתה · רק המקום לא היה נודע אם למזרח בית לחם או למערבו או לדרומו או לצפונו · וידוע הוא כי אין בין ירושלם ובין בית לחם רק שלש פרסאות · ובדברי רבותינו ז״ל הנה שמענוה באפרתה זה ספר יהושע דקאתי מאפרים. דכתוב בחלק יהודה ועלה הגבול גיא בן הנום ובחלק בנימין וירד גיא הנום · וביניהם היה בית המקדש: מצאנוה בשדה יער. זה בנימין. דכתיב ביה זאב יטרף. והנראה בעיני כי שמענוה באפרתה כן הוא. אמ׳ דוד זה המקום לא ידענוהו עד היום · רק שמענוה באפרת עירנו כי עתיד להיות מקו׳ נבחר לבית המקדש לדורו׳. כי אין שילה ונוב וגבעון לדורות. רק היינו שומעין מפי זקנים בעירנו כי עוד יגלה המקום הנבחר. והנה עתה מצאנוה בשדי יער בגורן ארונה היבוסי · וקראו יער כי עצי יער היו שם · ולפיכך אמר באפרתה כי שם נולד דוד ושם גדל ושם שמע זה הדבר · ומה שאמר מצאנוה שמענוה לשון נקבה ר״ל שכינת הכבוד . כי זכר משכנותיו ושם מצא אותה. כמאמר ויענהו באש מן השמים: נבואה למשכנותיו. כיון שמצאנו המקום הנבחר נבוא מהיום ואילך בזה המקום שהוא משכנותיו · והדום רגליו · זהו הדום רגליו באמת שהוא מכוון כנגד כסא הכבוד: קומה ה׳. אלה השלשה פסוקים אמרם גם כן שלמה בבית המקדש בחנוכתו · כמו שכתוב בדברי הימים · אלא שיש בין אותם הפסוקים ובין אלה שינוי מעט. והענין אחד. אמר דרך משל קומה למנוחתיך. כלומר מהמקומות האחרים שהיה המשכן לזה המקום שהוא בית מנוחתך לעולם: אתה וארון עוזך. אתה ר״ל ענין הכבוד שנראה בחנוכת בית המקדש אחר שהכניסו הארון בבית קדשי הקדשים · זהו וארון עוזך. כמו שכתוב ויהי כצאת הכהנים מן הקדש והענן מלא את בית ה׳: כהניך · בעבודתם ילבשו צדק. בגדי כהונה שהם בגדי צדק: וחסידיך ירננו. הלוים ישירו ויזמרו לפניך: בעבור דוד · שנגלית לו בזה המקום באש כבודך וגלית לו זה המקום הנבחר · בעבורו תעשה שיהיה זה המקום לנצח לא תבטל ממנו עבודת הכהנים ושירות הלוים: אל תשב פני משיחך. מה שהתפללתי לך על זה המקום ומה שיתפלל בו שלמה בני עליו אל תשב את פניו בזה שתהיה תפלתינו מקובלת לפניך · ואלה הפסוקים כמו שאמרם דוד אמרם שלמה בתכלית תפלתו: נשבע ה׳. דברו הוא שבועה. והוא אמר לו על ידי נתן הנביא והקימותי את זרעך אחריך אשר יצא ממעיך: זה הוא מפרי בטנך אשית לכסא לך · ואמר אמת לא ישוב ממנה. כמו שאמר שם ונאמן ביתך וממלכתך עד עולם: אם ישמרו. ועדותי זו אלמדם. ועדותי בחולם כמו בשורק. ארון העדות. זו בחולם. כמו זאת · ואמר אלמדם והברית והעדות כתובות הם ומלומדות · ואין מצוה עתידה ללמדה אחר תורת משה · אלא פירוש אלמדם אעורר אותם על ידי נביאים תמיד שלא ישכחו התורה: כי בחר ה׳ בציון · אמר דוד עתה ידעתי כי בחר ה׳ בציון שלכדתי אני כי בעיר ציון נגלה מקום השכינה והוא אותה האל למושב לו · ואמר עליה: זאת מנוחתי עדי עד. שלא ילך עוד ממקום למקום כמו שעשה עד עתה: צידה. במפיק הא׳ · והוא מן ביום מכרם ציד שפירושו מזון . ואמר האל ית׳ ציד ציון אברך. כלומר אשלח ברכה בתבואתה ובפירותיה יותר מכל ארץ ישראל לכבוד ביתי שהוא בתוכה · ואולי לכך נקראת ארץ ישראל ארץ המוריה שהיתה ארץ רויה אחר ששכן בה הכבוד: אביוניה · אפילו העניים שבה אשביע לחם: וכהניה. תחת שהם לובשים בעבורי בגדי כהונה אני אלבישם בגדי ישע שיהיו נושעים בי: וחסידיה רנן ירננו. הלוים תחת שהם מרננים ומזמרים לשמי אני אשפיע להם טובה שירננו מטוב לב · וקרא הלוים חסידים כמו שאמר משה רבינו ע״ה ללוי תמיך: שם אצמיח קרן לדוד. קרן חוזק ומלכות. וכן אצמיח קרן לבית ישרא׳. וכן וירם קרן משיחו. ואמר זה הפסוק על משיח העתיד. לפיכך אמר אצמיח. כלומר אעפ״י שייבש זה כמה עוד אצמיחנו. וכן נאמר עליו והקימותי לדוד צמח צדיק. ואמ׳ עליו בימים ההם ובעת ההיא אצמיח לדוד צמח צדקה. ואמ׳ שם כי בציון יהיה. כמו שכתוב ועלו מושיעים בהר ציון. וכן כתוב בימים ההם תושע יהודה וירושלם תשכון לבטח. וזה שמו אשר יקראו ה׳ צדקנו: ערכתי נר למשיחי · כמו שאמר למען היות ניר לדוד עבדי. כי המלך כמו הנר מאיר לעם: אויביו אלביש בושת. הפך מה שאמר אלביש ישע לכהנים המשרתים את פני ה׳ ומתפללים בעד המלך · ואויבי המלך אלביש בושת: ועליו יציץ נזרו. ועל המלך יפרח ויציץ נזרו. כלומר תרבה גדולתו והדרתו בכל יום. ויש מפרשים יציץ מן ועשית ציץ זהב:

שיר המעלות לדוד הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד · הנה מה טוב ומה נעים. פירש אדוני אבי ז״ל כי על ישראל נאמר שהיו כולם אחים. אמר שיהיה שבתם בירושלם יחד טוב ונעים כמו השמן הטוב שיורד על זקן אהרן ועל בגדיו · או כטל חרמון שיורד עליו. וכטל שיורד על הררי ציון שהוא מבורך מכל טל שהיה יורד בעולם. והחכם ראב״ע פירש כי הענין דבק לכהנים שזכר למעלה ואמר אחים על חברת הכהנים · וטעם גם על הכהן הגדול. והזכיר אהרן כי הוא היה כהן גדול ראש המשוחי׳. והנראה בעיני כי על מלך המשיח ועל כהן גדול שיהיה בימיו מדבר. כי שניה׳ גדולים אשר בישראל ואדונים עליהם. כי המלך יושב על כסא המשפט והמלוכה לצוות את ישראל לאשר יראה וירצה · והכהן יורה התורה והמצות. וקראם אחים שהם בגדולה ולא יקנאו זה לזה . וכן כשעלו מגלות בבל נבא זכריה על שניהם על זרובבל הנשיא ועל יהושע הכהן הגדול וראה אותם שני זתים · וקראם שני בני היצהר לפי ששניהם משוחים בשמן המשחה זה לכהונה וזה למלוכה · ואמר ועשית עטרות ושמת בראש יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול · כלומר האחת בזה לשום בראש יהושע והאחת על איש שיהיה צמח שמו. וזה יהיה זרובבל. כן אמר על העתיד על המלך ועל הכהן הגדול שבת אחים גם יחד. כי כל אחד מהם ישב על כסא גדולה. ומה טוב ומה נעים יהיה שבתם. ואמר גם יחד כי כמו שיהיו אחים בגדולה כן יהיו אחים בלבותם ויהיו יחד בהסכמה אחת לא יקנא אחד מהם על חבירו. וכן אמר על זרובבל ויהושע ועצת שלום תהיה בין שניהם: כשמן · בפתח הכ״ף להורות על ה״א הידיעה אל שמן הידוע. והוא שמן המשחה · אמר כן יהיה טוב ונעים שבת האחים כמו שהיה טוב ונעים משיחת אהרן הכהן ביום שנתמנה לכהן גדול. וזכר משיחת הכהן ולא זכר משיחת המלך דוד לשני טעמים. האחת לפי שמשיחת אהרן היתה תחילה והיתה העת שחנה הכבוד בישראל כשהוקם המשכן. כן לעתיד כשיבנה בית המקדש ויעמוד המלך המשיח והכהן הגדול יחנה שם הכבוד. ועוד לטעם אחר כי משיחת אהרן היתה לעיני כל ישראל ומשיחת דוד היתה בסתר לפני ישי ובניו וזקני בית לחם · ולעתיד יהיה הדבר בגלוי לעיני כל ישראל ולעיני העמים: על הראש. כשיצק משה אותו על ראש אהרן וירד לו על זקנו ועל פי בגדיו. כי בתחילה הלבישו בגדי כהונה ואח״כ יצק השמן על ראשו ומשח אותו מן השמן בין ריסי עיניו כמין כף יוונית · והשמן שיצק על ראשו ירד על זקנו ועל פי מדותיו תחת הזקן. ופי הבגד הוא בית הצואר והיה השמן מרוקח מבושם טוב ונעים: מדותיו · בגדיו · כמו מדו בד:

כְּטַל־חֶרְמוֹן שֶׁיֹּרֵד עַל־הַרְרֵי צִיּוֹן כִּי שָׁם צִוָּה יְהוָה אֶת־הַבְּרָכָה חַיִּים
עַד־הָעוֹלָם׃ קלד שִׁיר הַמַּעֲלוֹת הִנֵּה בָּרְכוּ
אֶת־יְהוָה כָּל־עַבְדֵי יְהוָה הָעֹמְדִים בְּבֵית־יְהוָה בַּלֵּילוֹת׃ שְׂאוּ־יְדֵכֶם
קֹדֶשׁ וּבָרְכוּ אֶת־יְהוָה׃ יְבָרֶכְךָ יְהוָה מִצִּיּוֹן עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ׃
קלה הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ אֶת־שֵׁם יְהוָה
הַלְלוּ עַבְדֵי יְהוָה׃ שֶׁעֹמְדִים בְּבֵית יְהוָה בְּחַצְרוֹת בֵּית אֱלֹהֵינוּ׃
הַלְלוּיָהּ כִּי־טוֹב יְהוָה זַמְּרוּ לִשְׁמוֹ כִּי נָעִים׃ כִּי־יַעֲקֹב בָּחַר לוֹ יָהּ
ואדונינו יִשְׂרָאֵל לִסְגֻלָּתוֹ׃ כִּי אֲנִי יָדַעְתִּי כִּי־גָדוֹל יְהוָה וַאֲדֹנֵינוּ מִכָּל־אֱלֹהִים׃
תחומות כֹּל אֲשֶׁר־חָפֵץ יְהוָה עָשָׂה בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ בַּיַּמִּים וְכָל־תְּהֹמוֹת׃ מַעֲלֶה
נשיאים נְשִׂאִים מִקְצֵה הָאָרֶץ בְּרָקִים לַמָּטָר עָשָׂה מוֹצֵא־רוּחַ מֵאוֹצְרוֹתָיו׃
שֶׁהִכָּה בְּכוֹרֵי מִצְרָיִם מֵאָדָם עַד־בְּהֵמָה׃ שָׁלַח אוֹתֹת וּמֹפְתִים
בְּתוֹכֵכִי מִצְרָיִם בְּפַרְעֹה וּבְכָל־עֲבָדָיו׃ שֶׁהִכָּה גּוֹיִם רַבִּים וְהָרַג מְלָכִים
עֲצוּמִים׃ לְסִיחוֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי וּלְעוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן וּלְכֹל מַמְלְכוֹת
כְּנָעַן׃ וְנָתַן אַרְצָם נַחֲלָה נַחֲלָה לְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ׃ יְהוָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם
יְהוָה זִכְרְךָ לְדֹר־וָדֹר׃ כִּי־יָדִין יְהוָה עַמּוֹ וְעַל־עֲבָדָיו יִתְנֶחָם׃ עֲצַבֵּי הַגּוֹיִם
כֶּסֶף וְזָהָב מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם׃ פֶּה־לָהֶם וְלֹא יְדַבֵּרוּ עֵינַיִם לָהֶם וְלֹא יִרְאוּ׃

היך כטלא דחרמון דנחית על טורי דציון ארום תמן פקיד יי ית
ברכתא חיי עד עלמא : שירא דאתאמר על מסקיין דתהומא
הא בריכו ית יי כל עבדוי דיי דקיימין על בית מטרת בית מקדשא
דיי ומשבחין בליליון : טולו ידיכון קודשא כהניא על דוכן קודשא
ובריכו ית יי : יברכינך יי מציון דעבד שמיא וארעא :
הללויה שבחו ית שמא דיי שבחו עבדוי דיי : דקיימין
בבית מקדשא דיי בדרת בית אלהנא : הללויה ארום טב יי זמרו
לשמיה ארום בסים : ארום דבית יעקב בחר ליה יי ישראל לחבוביה :
ארום אנא ידעית ארום רב יי וריבוננא על כל אלהים : כל די יתרעי
יי עבד בשמיא ובארעא בימיא וכל תהומיא : דמסיק עננין מסייפי
ארעא ברקין למיחת מטרא עבד דמפיק זעפא מן תוסבריא דיליה :
דיקטל בוכריא דמצראי מאנשא עד בעירא : שדר אתיין ותמהין
במציעיך מצרים בפרעה ובכל עבדוי : דימחא עממין סגיעין וקטל
מלכין תקיפין : לסיחון מלכא אמוראה ולעוג מלכא דמתנן ולכל
מלכוות כנען : ויהב ארעהון אחסנא אחסנא לישראל עמיה : יי
שמך לעלם יי דכרנך לדר ודר : ארום ידין יי במימריה דינא דעמיה
ועל עבדוי צדיקיא יתוב ברחמוי : טעוון דעממי סימא ודהבא עובד
אידי בר נש : פום להון ולא ממללין עיינין להון ולא חמיין :

כטל חרמון. כטל עומד במקום שנים. כאילו אמר כטל חרמון וכטל שיורד על הררי ציון · וזכר חרמון שהוא מן ההרים הגדולים אשר בארץ ישראל. כמו שאמר תבור וחרמון בשמך ירננו. וזכר הררי ציון כי שם תהיה המלוכה. ואמר הררי רבים כמו שאמר ירושלם הרים סביב לה. וכבר זכר משל השמן שהוא משל לכהן גדול וזכר עתה הטל שהוא משל על המלך. כמו שכתוב נהם ככפיר זעף מלך וכטל על עשב רצונו · ועוד כי הגאולה נמשלת לטל · כמו שאמר כטל מאת ה׳ · וזכר טל על ההרים שהוא בהם לברכה והם צריכין יותר מן העמקים והארץ המישור · כי שם בהררי ציון צוה ה׳ את הברכה ויצוה שם חיים עד העולם : ופי׳ עד העולם זמן רב · כמו שכתוב כי כימי העץ ימי עמי ומעשה ידיהם יבלו בחירי. או יהיה פירוש עד העולם לעולם הבא :

שיר המעלות הנה ברכו את ה׳ · הנה כשיצוה ה׳ לכם את הברכה ברכוהו גם אתם בתהילתכם כל אחד כפי שכלו. לפיכך זכר כל עבדי ה׳ · והם החכמים והחסידים העומדים ממטתם בלילות ובאים להתפלל בבית ה׳ ולהודות לשמו : שאו ידיכם קדש · פי׳ במקום הקדש. ופי׳ שאו ידיכם נשיאות כפים שהיו הכהנים נושאים כפיהם ומברכין את ישראל · ולפי דעתי כי פי׳ נשיאות ידים לאל בתפלה. על דרך נשא לבבנו אל כפים. שפירושו עם כפים · וכן בנשאי ידי אל דביר קדשך. וכן לפרש קדש כמו אל מקום הקדש. כמו שאמר אל דביר קדשך : יברכך · לדעת המפרשים יהיה פירושו שהכהנים יאמרו לישראל בברכתם יברכך. ולפירושינו הם דברי המשורר שאמר ברכו את ה׳ · אמר אם תברכוהו הוא יברך אתכם · ופי׳ מציון כי שם הכבוד ומשם תבא הברכה לכל ישראל ולכל הארץ . ואמר עושה שמים וארץ כלומר כי הוא עושה השמים שנותנים הברכה בעולם והוא עשה הארץ שתתן יבולה לברכה כאשר יצוה הוא יתברך :

הללויה הללו את שם ה׳ הללו עבדי ה׳. מזמור קי״ג הוא הללו עבדי ה׳ תחילה ואחריו הללו את שם ה׳. לסמיכות הבא אחריו יהי שם ה׳ מבורך · ובמזמור הזה הללו את שם ה׳ ואחריו הללו עבדי ה׳ לסמיכות הבא אחריו שעומדים בבית ה׳ : שעומדים. אתם שעומדים בבית ה׳ · והם הכהנים : בחצרות בית אלהינו · ואתם שעומדים בחצרות אלהינו · והם ישראל שהיו מתפללים בעזרות שלא היו נכנסים להיכל לכולכם אני אומר : הללויה · כי טוב ומטיב · וכן שמו נעים · וזה אמר כנגד העתידים לעמוד בבית ה׳ שיבנה שלמה. או לעתיד בבית המקדש שיבנה מלך המשיח. אמר כי טוב ה׳ וראוי להללו כי הוא טוב והמטיב · וכן שמו נעים · וראוי להלל בו. והוא שמו ושמו הוא · והפסוק כפול בענין במלות שונות : כי יעקב · ואתם ראויים להללו על כל עם כי אתכם בחר מכל העמים : כי אני. אמר המשורר המזהיר לכך אני מזהירכם שתהללוהו ותשבחוהו כי אני ידעתי מפלאותיו ומעשיו כי גדול הוא ואדונינו שקבלנו אותו עלינו לאדון ולאלהי׳. כי שאר העמים קבלו לאדון ולאלהים צבא השמים. כל אחד לפי מנהגו. אבל אנחנו לא קבלנו עלינו לאדון אלא השם המיוחד שהוא גדול מכל אלהים . והם צבא השמים והמלאכים המנהיגים את העולם. לכך נקראו אלהים. ואדונינו גדול מכולם כי לא יעשו הם דבר אלא בכחו ובמצותיו : כל אשר חפץ ה׳ עשה. ולא כן המלאכים והכוכבים לא יעשו כל אשר יחפצו. כי לא יעשו דבר אלא בחפץ האל בשמים ובארץ · אבל הוא עושה חפצו בהם ואין מונע ועושה בשמים וכל צבאם להנהיג השפלים . וכן בארץ עשה חפצו בה ובכל צבאה בימים ובכל תהומות · ופירושו בימים ים אוקינוס ושאר הימים · וכל תהומות הנהרות · וזכר אחד מהנפלאות הגדולות אשר הוא עושה בארץ · והוא ענין המטר · כמו שאמר אליפז עושה גדולות עד אין מספר · ואמר אחריו הנותן מטר על פני ארץ וגו׳ . לפיכך אמר : מעלה נשיאים · והם העננים · ונקראו כן לפי שהם עולים מן הארץ ומתנשאים למעלה · כמו שכתוב ואד יעלה מן הארץ · ופירושו מקצה הארץ מקצה היבשה שהוא הים . כי משם הם עולים. כמו שכתוב הקורא למי הים וישפכם על פני הארץ · וכן אמר אליהו לנערו הבט נא דרך ים . ואמר הנה עב קטנה ככף איש עולה מים . ואח״כ אמר ברקים למטר עשה שהוא פלא גדול שעושה ברקים עם המטר והברקים אש ואין המים מכבים את האש · ואמר מוצא רוח מאוצרותיו שהרוח מרחפת ודוחפת את המטר אל הפיאה אשר הולכת שם. מוצא כמו מוציא · ואמר מאוצרותיו לפי שהשלשה יסודות נראין לעין והרוח איננה נראית. כמו הדבר הכמון באוצר · ופי׳ מוציא כי קודם שמרחפת אין מרגישין בה · וכשמרחפת מרגישין בה · הרי הוא כאילו הוציאה עתה בעת הרחיפה · והחכם ראב״ע כתב כי טעם אוצרות לרוח שהיא בכח · פי׳ הכח דבר אצור. והנה זכר ארבע יסודות ואמר עוד כל אשר חפץ עשה בנבראים : שהכה · הזכיר מכת הבכורים בפרט כי על ידה יצאו ואח״כ אמר : שלח אותות ומופתים. והוא כלל לשאר המכות. והנה המכות הם אות ומופת כי כל אשר חפץ ה׳ עשה. כי אילו היו המכות ההם במקרה לא היו המצרים לוקים בהם וישראל נצולים מהם · אלא באמת היו בחפץ האל ית׳ : בתוככי מצרים · היו״ד נוספת · כמו בתוככי ירושלם. והוא כמו בתוכך לנוכח מצרים · ותוספת היו״ד לנחות הלשון : בפרעה ובכל עבדיו. וכל שכן בעמו אלא אפי׳ פרעה ועבדיו לא יכלו בכחם להמלט מחפץ האל ית׳. ועוד עשה חפץ האל ית׳ : שהכה גוים רבים. וישראל היו מעטים יוצאים מפרך ועבדות ואלה רבים ועצומים בארצם והכום בני ישראל וירשו את ארצם. מי עשה זה אלא חפץ האל יתברך : וזכר סיחון ועוג בפרט לפי שנלחמו בהם תחילה · ועוד שהיו מלכים עצומים יותר מכולם · כמו שכתוב ואנכי השמדתי את האמורי מפניהם אשר כגובה ארזים גובהו וחסון הוא כאלונים : ואח״כ זכר ולכל ממלכות כנען בכלל : ונתן · אחרי כן פירש למי נתנה נחלה לישראל עמו שהם נבחרים מכל עם. נתן להם ארץ נבחרת מכל הארצות : ה׳ שמך · הפסוק כפול בענין במלות שונות · ר״ל באלה הנפלאות שעשית עם ישראל : כי ידין · אעפ״י שהנחלה שנתן להם היא ביד אחרים והם בגלות לא תהיה זה לעולם. כי יבא זמן שיקח האל ית׳ דין עמו ומשפטם מן הגוים : ועל עבדיו יתנחם. כי כבר קבלו עונשם בכל חטאותם וישיבם לנחלתם : עצבי הגוים. ואז יהיו עצבי הגוים לאין ויכירו עובדיהם כי אין בהם ממש · כי לא יושיעום בעת צרתם. כי עצביהם כסף וזהב : פה להם · כבר פירשנו ענין אילו הפסוקים במזמור קט״ו : אף אין יש רוח בפיהם. אין צריך לומר שלא ידברו אלא אפי׳ רוח אין בפיהם והוא ההבל היוצא מן הלב דרך הפה :

אודנין להון ולא צייתין בחירי ולא אית רוחא דחיי בפומהון: די כמתהון יהון עובדיהון כל דמתרחיץ עליהון: דבית ישראל בריכו ית ייי דבית אהרן בריכו ית ייי: דבית ליואי בריכו ית ייי דחלויא דייי בריכו ית ייי: בריך ייי מציון דאשרי שכינתיה בירושלם הללויה:

שבחו קדם ייי ארום טב ארום לעלם טוביה: שבחו לאלהי אלהיא ארום לעלם טוביה: שבחו למרי מריא ארום לעלם טוביה: לעבד פרישן רברבן בלחודיה ארום לעלם טוביה: לעבד שמיא בסוכלתנו ארום לעלם טוביה: לרדיד ארעא עלוי דמיא ארום לעלם טוביה: לעבד נהורין רברבין ארום לעלם טוביה: ית שימשא למשלט ביממא ארום לעלם טוביה: ית סיהרא וכוכביא למשלט בליליא ארום לעלם טוביה: למחי מצראי במכתשין קטל בוכריא ארום לעלם טוביה: ואפיק ישראל פריקין מביניהון ארום לעלם טוביה: באידא תקיפא ובדרע מרממא ארום לעלם טוביה: לצלח ימא דסוף לצילוחין ארום לעלם טוביה: ואעבר ישראל במציעיה ארום לעלם טוביה: ושניק פרעה וחילותיה בימא דסוף ארום לעלם טוביה: למהליך עמיה במדברא ארום לעלם טוביה: למחי מלכין רברבין ארום לעלם טוביה: וקטל מלכין גיותנין ארום לעלם טוביה: לסיחון מלכא אמוראה ארום

אזנים להם ולא יאזינו אף אין יש רוח בפיהם: כמוהם יהיו עשיהם כל אשר בטח בהם: בית ישראל ברכו את יהוה בית אהרן ברכו את יהוה: בית הלוי ברכו את יהוה יראי יהוה ברכו את יהוה: ברוך יהוה מציון שכן ירושלם הללויה:

קלו

הודו ליהוה כי טוב כי לעולם חסדו: הודו לאלהי האלהים כי לעולם חסדו: הודו לאדני האדנים כי לעולם חסדו: לעשה נפלאות גדלות לבדו כי לעולם חסדו: לעשה השמים בתבונה כי לעולם חסדו: לרקע הארץ על המים כי לעולם חסדו: לעשה אורים גדלים כי לעולם חסדו: את השמש לממשלת ביום כי לעולם חסדו: את הירח וכוכבים לממשלות בלילה כי לעולם חסדו: למכה מצרים בבכוריהם כי לעולם חסדו: ויוצא ישראל מתוכם כי לעולם חסדו: ביד חזקה ובזרוע נטויה כי לעולם חסדו: לגזר ים סוף לגזרים כי לעולם חסדו: והעביר ישראל בתוכו כי לעולם חסדו: ונער פרעה וחילו בים סוף כי לעולם חסדו: למוליך עמו במדבר כי לעולם חסדו: למכה מלכים גדלים כי לעולם חסדו: ויהרג מלכים אדירים כי לעולם חסדו: לסיחון מלך האמרי כי

כמוהם. דרך תפלה. או כן יהיה לעתיד בבא הגואל שיכלו ויאבדו עושי העצבים וכל אשר בוטח בהם: בית ישראל. אבל בית ישראל אתם שלא בטחתם בהם ברכו את ה' שהושיע אתכם מיד עובדי העצבים. וכן בית אהרן. והם הכהנים המשרתים את פני ה': בית הלוי. הם המשוררים לפני ה' בפה ובכלי: יראי ה'. הם החכמים שבישראל המתבודדים בבית ה' ללמוד. או פי' יראי ה' אשר בכל עם ועם שבאו להתפלל בבית ה': ברוך ה' מציון. כי שם ישכון הכבוד בירושלם ומשם תבא הודאה לכל שיראוהו ויברכוהו ויכבדוהו:

הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו. זה המזמור יש בו עשרים ושש פסוקים. וכולם חותמים כי לעולם חסדו. ואמרו רבותינו ז"ל כי כאמרו כנגד עשרים וששה דורות שהיו מבריאת העולם עד שקבלו את התורה וזן אותם הקב"ה בחסדו. כי לא היתה תורה בבני אדם שיזון אותם בעבורה. ואעפ"י שהתורה ישראל לבדם קבלוה כל העולם עומד בזכות ישראל. ולפי הפשט כי כל אחד יש לו ענין במקומו. ושמנאו עשרים וששה לפי הענינים המסופרים במזמור. ואמר תחילה הודו לה' כל בני העולם. הודו לה' כי טוב ומטיב לעולם. וחסדו אין לו הפסק כי לעולם הוא. וכן כולם כי לעולם חסדו זהו פירושו. וזכר אותו עם כל אחד להגדיל השבח: הודו לאלהי האלהים. הם המלאכים. והם אלהים לאשר למטה מהם ומנהיגים אותם בחפץ האל. והוא אלהים עליהם: הודו לאדוני האדונים. הם הגלגלים שהם אדונים על השפלים ומנהיגים אותם והוא אדון עליהם: לעושה. אחר שהזכיר המלאכים והגלגלים שהוא אדון עליהם אמר לעושה השמים להורות כי אינם קדמונים כמו שהוא קדמון אלא שהם עלולים והוא עלה להם כמו שאומרים הפילוסופים. לפיכך אמר לעושה. ללמד שאינם קדמונים אלא הוא עושה אותם והם חדשים. והזכיר תחילה נפלאות גדולות ואפשר שהוא כלל לאשר זכר אחריו. והחכם ר' אברהם בן עזרא פי' לעושה נפלאות שהם נפלאו מעין האדם והם העגלות הכבודות שהם צבא השמים. ופירש לעושה השמים הרקיע שהוא שמי הארץ. והנראה בעיני כי אמר לעושה נפלאות גדולות לבדו על הצורות שאינם גופות ולא בגופות. והם השכלים הנפרדים. והם נפלאות מעין האדם. כי לא תשיג עין האדם אלא מה שהוא חמר. והגלגלים והכוכבים הם חומר זך ותשיגם עין האדם. אבל הצורות שהם בלא חומר לא תשיגם עין האדם. ואף עין המחשבה תלאה להשיגם. לפיכך קראם נפלאות. ואמר לבדו כי הוא לבדו נסבב עליהם. וכל שאר הנבראים תחתיהם והם קיום העולם. לפיכך אמר כי לעולם חסדו. כי הנה הם חסד האל על ברואיו והם לעולם אין להם הפסק: לעושה השמים. אחרי כן הזכיר השמים והוא כלל לכל הגלגלים והכוכבים. ואמר שהוא עושה אותם והוא חדשם בתבונתו ועשה בחדושם חסד לעולם. כי אין להם הפסק. זה הוא כי לעולם חסדו: לרוקע. זכר מבריאת הארץ מה שהוא חסד מוחלט מאתו שבטל טבע המים שהיה טבעם להיותם על הארץ כמו שהיו מתחילה וכמו שהם בחצי הכדור והוא בחסדו הקוה אותם אל מקום אחד ונראת היבשה להיות החיים והצמחים עליה. וזה החסד הוא לעולם שאעפ"י שמבול הציף המים על היבשה לא היה אלא לזמן מועט לבדו לנקמת הרשעים. ועם כל אלה עשה חסד והשאיר בתבל מיני החיים. וכבר נשבע שלא יהיה עוד כל ימי הארץ המבול. הכה כלו"ח. ופירו לרוקע אמר שנתן שטח הארץ על המי'. ואעפ"י שהמים גבוהים על הארץ נתן הוא שתהיה הארץ כאלו היא גבוה על המים שלא יעברו על הארץ. כמו שאמר ומים לא יעברו פיו. כי הוא נתן חול גבול לים חק עולם ולא יעברנהו. וזהו מנפלאותיו: לעושה אורים גדולים. אחר כן זכר בפרט שני המאורות הגדולים שהם קיום העולם. ואמר כי לעולם חסדו. כי אין להם הפסק. וזכר כל אחד לבדו ואמר: את השמש. ונתן את השמש שיהיה מושל ביום לתועלת העולם להאיר ולהחם את האויר והוא תועלת החיים והצמחים. וזהו חסד מאתו והוא לעולם אין לו הפסק: את הירח. וכן נתן את הירח למשול בלילה עם הכוכבים. כי אור הירח והכוכבים צורכי הולכי מדברות ויורדי הים. וכחם לצורך הצמחים. כמו שכתוב גרש ירחים. ויש לירח גם כן כח במים. ואמר מעדנות כימה ומושכות כסיל תפתח. וכן לכל כוכב וכוכב יש לו כח בצמחים או באבנים ובמתכות. ובכלל שני האורים האלו קיום העולם. כי הקור והחום סיבת קיום החיים ואין להם הפסק. לפיכך אמר כי לעולם חסדו. ואחר שספר על כל העולם בכללו זכר בפרט חסדו על ישראל והראה בהם נפלאותיו. והודיע שהוא לבדו אדון העולם ושנה הטבעים כרצונו: למכה מצרי'. הזכיר מכת בכורים לפי שעל ידם יצאו. וכן אמר אחר כן ויוצא. ואמר אחר כן ביד חזקה. והוא כלל לשאר המכות. וכל זה כלו"ח. כי יסופר חסדו לעולם. כי חסד גדול היה שיסופר לעולם כי היו ישראל בארצם והם לקו בכל המכות וישראל ביניהם ניצלו מכולם. ואמר אחר כן: לגוזר ים סוף לגזרים. וזה החסד יסופר לעולם כי בעבור שלא יראו מלחמה לא נחם דרך ארץ פלשתי'. ושינה בעבורם טבע המים כדי שיעברו בתוכו. ועשה חסד גדול עמהם בקריעת הים שקרעו שנים עשר קרעים לשנים עשר שבטים כדי שלא יכנסו בערבוביא אלא כל שבט ושבט עבר בדרכו שנגזר לו. על זה ראוי לומר ולספר חסדו לעולם. כן פירשו רבותינו ז"ל. כי לשנים עשר גזרים נגזר ים סוף. ויש לפרש כי לפיכך אמר לגזרים לפי שנגזר הים לרחבו עד חציו או יותר. ואח"כ לארכו. כי באותו הרוח שנכנסו בים לאותו הרוח עצמו יצאו. כי ממדבר איתם נכנסו לים סוף ומים סוף יצאו למדבר איתם. כמו שכתוב. ואם תאמר אחרי שלא הוצרכו לעבור הים לרחבו למה נכנסו בו והם יצאו אל המקום שהיו בו מתחילה. לא עשה כן האל ית' אלא כדי שיטבעו מצרים בים ולהראות עוצם גדולתו שיעברו ישראל בתוך הים ביבשה ויטבעו מצרים בתוכו: והעביר ישראל בתוכו. בעומקו של ים שהוא חציו והעבירם ביבשה. כמו שכתוב. ויש לך חסד גדול מזה כי אפי' רגליהם לא נטבלו במים: ונער. שלא היה להם יכולת לשוב לאחוריהם. וזה חסד גדול שראו בשונאיהם נקמה גדולה ולא פחדו עוד מהם: למוליך עמו במדבר. ארץ שלא עבר בה איש ולא היה שם דרך והוא בחסדו הוליך אותם בענן יומם ובעמוד אש לילה ומראה להם הדרך. ועוד במדבר שהיה ארץ ציה וצלמות והוא ספק להם בחסדו כל צורכם. זה החסד יסופר לעולם: למכה. זכרם בכלל ואח"כ פרט אותם להגדיל השבח. וכן אמר למכה ואח"כ ויהרוג. ואחד הוא אלא כפל הענין במלות שונות. וכל זה להגדיל השבח ולספר החסד פעמים רבות. והנה החסד גדול כי לא היו מניחים ישראל לעבור ויצאו להלחם עמהם והם היו עם רב וגבורים וחזקים ונתנם האל ית' בידם והכו אותם והרגו אותם עד שלא השאירו שריד. זה היה חסד גדול: ויהרוג. לסיחון ולעוג. ונתן ארצם לנחלה. ועוד חסד גדול מזה כי לא די שהכו אותם אלא שנתן להם ארצם נחלה. שלא באו שאר הגוים ולא נאספו עליהם להוציאם משם. וזה חסד גדול מאתו. כי חסד היא תוספת הטובה. ובזו הארץ שנתן להם הוסיף להם בטובתו. כי לא נתנה לאברהם אבינו אלא מעבר הירדן והלאה שהיא ארץ שבעה גוים. ועוד שלשה גוים קיני וקניזי וקדמוני. ואותם שלשה לא היו להם עד לעתיד לבא שיהיו מגבול ארץ ישראל. ואעפ"י כן בעולם הזה היו

244

לעולם חסדו: ולעוג מלך הבשן כי לעולם חסדו: ונתן ארצם
לנחלה כי לעולם חסדו: נחלה לישראל עבדו כי לעולם חסדו:
שבשפלנו זכר לנו כי לעולם חסדו: ויפרקנו מצרינו כי לעולם
חסדו: נתן לחם לכל בשר כי לעולם חסדו: הודו לאל השמים כי
לעולם חסדו:

ק ל ז

על נהרות
בבל שם ישבנו גם בכינו בזכרנו את ציון: על ערבים בתוכה תלינו
כנרותינו: כי שם שאלונו שובינו דברי שיר ותוללינו שמחה שירו
לנו משיר ציון: איך נשיר את שיר יהוה על אדמת נכר: אם
אשכחך ירושלם תשכח ימיני: תדבק לשוני לחכי אם לא אזכרכי
אם לא אעלה את ירושלם על ראש שמחתי: זכר יהוה לבני אדום
את יום ירושלם האמרים ערו ערו עד היסוד בה: בת בבל השדודה את
אשרי שישלם לך את גמולך שגמלת לנו: אשרי שיאחז ונפץ את
עלליך אל הסלע:

ק ל ח

לדוד אודך בכל לבי נגד אלהים
אזמרך: אשתחוה אל היכל קדשך ואודה את שמך על חסדך ועל
אמתך כי הגדלת על כל שמך אמרתך: ביום קראתי ותענני
תרהבני בנפשי עז: יודוך יהוה כל מלכי ארץ כי שמעו אמרי פיך:

לעלם טוביה: ולעוג מלכא דמתנן ארום לעלם טוביה: ויהב ארעהון
לאחסנא ארום לעלם טוביה: אחסנתא לישראל עבדי ארום לעלם
טוביה: באתמככותנא דכר לנא קיימיה ארום לעלם טוביה:
ופרקנא מן מעיקנא ארום לעלם טובי: דיהב מזוני לכל בסרא ארום
לעלם טוביה: שבחו לאלהא שמיא ארום לעלם טוביה:

על נהרותא דבבל תמן יתבנא לחוד בכינא כד הוינן דכירין
ית ציון: על ערבין במציעהא תלינן כיכרנא: ארום תמן שיילו יתנא
בבלאי דשבו יתנא למימר מילין דשיריא ובזיזנא על עיסק חדוא
אמרין שבחו לנא מן שירתא דהויתון אמרין בציון: מן יד קטעו
ליואי אליוניהון בכיהון ואמרין היכדין נשבח ית תושבחא דיוי על
ארעא חילוניתא: מתיבא קל רוחא דקודשא ואמרה דאין אנשיינא
ליך ירושלם אנשייה לימיני: תדבק לישני למוריני אין לא אידכר
יתהיכי אין לא אסיק דכרן ירושלם על שירוי חדוות בית שמשי:
אמר מיכאל רבה דירושלם אידכר יי לעמא דארומא דאחריבו ירוש׳
דאמרין צדו צדו עד דשיתאסא בה: אמר גבריאל רבה דציון לאומא
בבליתא בזוזיתא טב ליה די שלם לך ית גומליך ביש די גמלת לנא:
טב ליה דאחיד ומרטיש ית טליך על כיפא: על יד דוד אודי
קדמך יי בכל לבי קביל דיינא אזמרינך: אסגוד קדם היכלא דקודשך
ואודי ית שמך מטול טובך ומטול קושטך ארום אסגיתא על כל שמך
מימרי תושבחתך: ביומא דקרית עניתני אסגיתני בנפשי עושנא: יודון קדמך יי כל מלכי ארעא ארום שמעו מימרי תושבחתך:

תחת דוד מלך ישראל. כי פירשו רבותי׳ ז״ל כי קיני קנזי וקדמוני עמון ומואב: והנה מה שנתן לאברהם אבינו עשרה עממים השלשה הקיני והקנזי והקדמוני והשבעה עממים את החתי ואת הפריזי ואת הרפאים ואת האמרי ואת הגרגשי ואת הכנעני ואת היבוסי: והנה לא זכר חוי. ואחז״ל כי הרפאים שזכר אילו החוי. אבל מעבר הירדן מזרחה לא נתן לאברהם אבינו דבר ונתן לישראל נחלה ארץ סיחון שהיתה ממואב תחלה. וכן נתן להם ארץ עוג מלך הבשן וזה היה חסד אתנו. ולפיכך לא זכר בזה המזמור ממלכות כמו שזכר למעלה ממנו לפי שאומר בזה המזמור כי לעולם חסדו. וממלכות כנען שנתן להם לא היה חסד: כי כבר נתנה לאברהם אבינו. אבל ארץ סיחון ועוג שלא נתנה לאברהם ונתנה להם זה היה חסד: נחלה לישראל עבדו. כטל הארץ מהם שהיו עובדי אלילים ונתנה לישראל שהיה עובד האל ית׳ לבדו: שבשפלנו. ועוד חסדו גדול עלינו כי כשיחטאו וגלינו מן הארץ בעונינו ובחטאתינו והיינו בגלות בשפל זכר לנו ברית אבות. כמו שאמר ואף גם זאת בהיותם וגו׳. ואמר זה על גלות בבל או על זה הגלות. והוא הנכון. ואמר זכר ויפרקנו עבר במקום עתיד כמנהג הנבואות ברוב. ודברי רבותינו ז״ל לזרעך נתתי את הארץ הזאת. אתן אין כתיב כאן אלא נתתי מכאן שאמרו של הקב״ה מעשה: ויפרקנו מצרינו: הנה חסדו הגדול היה ממנו בגלות לחיותינו בין הגוים. ועוד חסד גדול מזה שיהיה חסד לעולם שיגאלנו מצרינו: ועוד לא ימוש חסדו ממנו לעולם: נותן לחם. אחר שספר חסדו על ישראל אמר בתכלית המזמור חסדו על כל החיים. כמו שאמר בתחלת המזמור חסדו על כל העולם כן אמר עתה נותן לחם לכל בשר. וזה חסד גדול אתנו לנבראים שמזמן לכל בריאה ובריאה מזון הראוי לה ואמר: הודו לאל השמים. כי מן השמים בא המטר שהוא סיבת כל מזון. כמו שנאמר כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים. ר״ל מן גובה האויר. והוא אל השמים והוא יצוה שירד המטר מן השמים. והוא חסד גדול שאין לו הפסק. זה הוא כי לעולם חסדו:

על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו בזכרנו את ציון. זה המזמור נאמר על לשון הלוים המשוררים אשר גלו בגלות בבל. כלומר על נהרות בבל היינו שם מתבודדים יושבים ושוממין גם היינו בוכים בזכרנו את ציון: על ערבים. ערבי נחל. כי הערבים גדלים על שפת הנהרות. ושהיינו יושבים על שפת הנהר וכנורותינו בידינו לעורר שיר כמנהגנו בציון. ושהיינו מעלים על לבנו ציון היינו נוטשים כנורותינו מרוב יגון והיינו תולים אותם על ערבים והיינו יושבים ובוכים. ופי׳ בתוכה בתוך בבל: כי שם שאלונו. לגזרת פעל׳ כמו ושאלך לאמר. כשהיו מוצאים אותנו הבבליים השובים אותנו והיו אומרים לנו שנשיר להם משיר ציון אז היינו בוכים ואומרים להם איך נשיר. ופירוש ותוללינו שמחה. היו שוללים אותנו דברי שיר ובכינורותינו שתלינו על הערבים היו שוללים אותנו שנשמח בהם. ויש מפרשים תוללינו כמו יללתינו. ויהיה תוללינו בשקל תושבנו. כלומר תחת יללתינו היו אומרים לנו שנשמח: איך נשיר. על אדמת נכר. אדמת אל נכר הפך שיר ה׳: אם אשכחך. תשכח ימיני. פירוש תשכח הניגון. כי הימין תנוע הכנור: תדבק לשוני. שלא תוכל לדבר ולשיר שיר: אם לא אזכרכי. אם לא אזכור חרבנך ואתאבל עליך ולא אשים על ראש שמחתי כשאשמח בשום שמחה אזכור אבל ירושלם ואעלהו על ראש השמחה. עד הנה דברי הלוים. והשלשה פסוקים האחרונים הם דברי המשורר. ובעודו מתנבא על גלות בבל ראה ברוח הקדש גלות בית שני שהיתה על ידי אדום. כי טיטוס החריבה שהיה ממלכות רומי שהוא מבני אדום. וכן אמר ירמיהו הנביא במגלת איכה בעודו מתנבא על גלות בבל ראה חרבן בית שני. ואמר שישי ושמחי בת אדום על דרך גזום. כמו שמח בחור בילדותיך. וכן אמרו רבותינו בת אדום זו קסרי. יושבת בארץ עוץ זו רומי. וכן אמר זה המשורר בעודו מתנבא על גלות בבל ראה גלות טיטוס ואמר: זכור ה׳ לבני אדום את יום ירושלם. יום חורבן ירושלם שהיו אומרים אילו לאילו ערו ערו עד היסוד בה. כלו׳ החריבו והפילו בניין ירושלם עד שתגלו היסוד אשר בה: בת בבל. עתה שב למלכות בבל ואמר שדודה. ואמר אשרי שישלם לך. והוא דריוש המדי שהחריב בבל: אשרי שיאחז. על דרך אכזריות כמו שהיו הם אכזרים על ישראל. וכן אמר ישעיהו הנביא הנני מעיר עליהם את מדי וגו׳. ואמר וקשתות נערים תרטשנה:

לדוד אודך בכל לבי נגד אלהים אזמרך. בכל לבי. בכל דעתי ושכלי. וכן אזמרך בגלוי נגד אלהים. והם השופטים והחכמים. כמו עד האלהים יבא דבר שניהם. ההודאה תהיה בלב לבדו או עם הפה והמזמור בפה: אשתחוה אל היכל קדשך. אל הבית שהיה בנ הארון: על חסדך ועל אמתך. החסד הוא שנתן לו המלוכה והאמת שקיים לו דבר המלוכה כאשר הבטיחו אחרי שעברו עליו צרות רבות ומכולם הצילהו: כי הגדלת על כל שמך אמרתך. כמו הפוך: כי הגדלת על כל אמרתך שמך. וכן מקום שם קבר׳ כמו מקום קבר שם. לי יזעקו אלהי ידענוך ישראל. כמו לי ישראל יזעקו אלהי ידענוך. אף אם בריך תאכלם. וכמוהם רבים. כמו שכתבנו בספר מכלול בחלק הדקדו׳. ופי׳ הפסוק לענין שאמר ועל אמתך כמו שפירשנו. שקיים לו מה שהבטיחו. אמר על זה הגדלת שמך על כל אמרתך שאתה אומר ועושה גוזר ומקיים. ועל זה הגדלת שמך שיאמרו הכל יגדל ה׳ שכל מה שאומר עושה כמו שעשית עמי מה שהבטחתני אחרי אשר אמר הכל כי לא תהי׳ לי המלוכה כי ראו טלטולי גדול׳ זהו הפירוש הנראה בעיני בפסוק הזה. ומפרשים אחרים פירשו כי הגדלת על כל הגדולות שמך ואמרתך. והחכם רבי אברהם בע״ פירש ואודה את שמך שם העצם שנכתב ואיננו נקרא. והנה הטעם כי הגדלת השם הנכבד שאמרת למשה על כל שם שיש לך ש״ם שמות התואר. ואלה הפרושים אינו רבק הטעם למה שאמר על חסדך ועל אמתך: ביום קראתי. ביום שהייתי בצרה כגון וכך וקראתי אליך ועניתני והושבתני במרחב מהרה: תרהיבני בנפשי עוז. כלומר נתת חוזק גדול בנפשי על אמונתך. כי ידעתי כי אין אל זולתך ואתה רואה ומשגיח בעניני בני אדם: יודוך ה׳. בזה הדבר תחזקני מהרה וקיימת לי דברך הטוב בדבר המלוכה יודוך כל מלכי ארץ היודעים אותי: כי שמעו אמרי פיך. שאתה הבטחתני במלוכה. וכשראו אותי כגון וכך ושאול רודף אחרי להרג׳ כי היו כואבים מתלכותי והיה רחוק בעיניהם שיוכל להיות. ועתה שקיימת לי דברך הטוב יודוך. וזה הפירוש מוכיח הפירוש שפירשתי בפסוק על כל שמך אמרתך: ויעירו

וישבחון על כנישי יי ארום רב איקרא דיי: ארום רמא יי ומכיך
יחמי לסב וגיותנא מן שמיא רחיקין ימאיך: אין אהליך במצע עקתא
תחיינני על נחירא בעלי דבבי תושיט אידך לחבלותהון ותפרקינני
ימינך: יי ישלים בישא עליהון אמטולתי יי טובך לעלם עובדי אידך
לא תשבוק: לשבחא על יד דוד תושבחתא יי פשפשתני
וידעת: את קדמך גלי אותבותי למיעסק באוריתא ואוקימותי למיזל
בקרבא איתבינת לחברותי בבנישתך מן עם רחיק: כרון בהליכותי
באורחא וברבעותי למעסק באוריתא איתעברת חילוני וכל אורחותי
אסכינתא: וכד ליתי ממלל בלשני הא יי ידעת מחשבת לבי כולא:
מאחוראי ומאפי אעיקתא יתי וגרית עלי מחתא דידך: מכסיא למימדע
מיני אית קפת לא איכול לה: אן איזיל מן קדם זעפך והאן מן קדמך
איפוך: אין אסק לשמיא תמן אנת ואימוך לשיול הא תמן מימרך:
אזקוף יציצין דקריש אשרי בסופי ימא: לחוד תמן אידך תדבר יתי
ותחרינני ימינך: ואמרית ברם חושך דמחברבר עלי ולייא קביל
אמטולתי: לחוד חשוכא לא יחשיך מן מימרך ולייא היך יומא ינהיר היך חשוכא היך נהורא שוין: ארום אנת קניתא כולייתי אישתויית לי בכריסא דאמי:

וישירו בדרכי יהוה כי גדול כבוד יהוה: כי רם יהוה ושפל יראה
וגבה ממרחק יידע: אם אלך בקרב צרה תחיני על אף איבי תשלח
ידך ותושיעני ימינך: יהוה יגמר בעדי יהוה חסדך לעולם מעשי
ידיך אל תרף: קלט למנצח
לדוד מזמור יהוה חקרתני ותדע: אתה ידעת שבתי וקומי בנתה לרעי
מרחוק: ארחי ורבעי זרית וכל דרכי הסכנתה: כי אין מלה בלשוני
הן יהוה ידעת כלה: אחור וקדם צרתני ותשת עלי כפכה: פלאיה
דעת ממני נשגבה לא אוכל לה: אנה אלך מרוחך ואנה מפניך אברח
: אם אסק שמים שם אתה ואציעה שאול הנך: אשא כנפי שחר
אשכנה באחרית ים: גם שם ידך תנחני ותאחזני ימינך: ואמר
אך חשך ישופני ולילה אור בעדני: גם חשך לא יחשיך ממך ולילה
כיום יאיר כחשיכה כאורה: כי אתה קנית כליותי תסכני בבטן אמי:

ממרחק
ידיך
מרחק
יחשיך
בחשיכה
כליותי

וישירו. יאמרו שיר ותהלה לה׳ וישירו בדרכיו ובמעשיו הנוראים. כי בידו הכל להשפיל ולהגביה. ויאמרו תמיד כי גדול כבוד ה׳. והוא לבדו האל. כי במלוך דוד כאשר ויצא שם דוד בכל הארצות. וה׳ נתן פחדו על כל הגוים. ובפחדם ממנו פחדו מהאל. כי הכירו וידעו כי מה׳ היתה לו. ומתוך כך הודו באל יתברך. כי הוא ארון על הכל שהמליך את דוד אחר שכולם ממנו כל אדם. וכן שלח חירם מלך צור לשלמה. ואמר ברוך ה׳ אלהי ישראל אשר עשה את השמים ואת הארץ אשר נתן לדוד המלך בן חכם. הנה מתוך גדולת דוד ומלכותו הודה באל ית׳ כי הוא עשה את השמים ואת הארץ: כי רם ה׳ ושפל יראה. אז יודו כי רם ה׳ ושפל יראה ומשגיח בתחתונים. לא כמו שהיו אומרים עבים סתר לו ולא יראה וחוג שמים יתהלך. כשראו כי ראה בעניי ובשפלותי הודו כי שפל יראה ועפ״י שהוא רם: וגבוה ממרחק יידע. תבנית הפעיל בשקל ולאמנה לא ייטיב. פירוש והוא גבוה וממרחק שהם השמים שהם רחוקים מן הארץ משם יודיע דרכיו לבני אדם שידעו כי הוא רואה אותם. והמפרשים פרשו יידע ישבר. כמו ויודע בהם אנשי סוכות. ורצה לומר הוא רם ורואה השפל וייטיב לו וישבר הגבוה והגאה. ועפ״י שהוא לו ממרחק לפי דעתו: אם אלך. אמר דוד כשהייתי הולך בקרב צרה שהייתי קרוב למות. זהו בקרב צרה. כשאני בעמק הצרה אתה תחייני: על אף אויבי. על אפם ועל חמתם. כלומר על כרחם שלא כטובתם תשלח ידך בקרב הצרה ותושיעני ימינך: ה׳ יגמר בעדי. כמו שהתחיל להיטיב עמי כן יגמור חסדו בעדי: ה׳. ענין קריאה. ה׳ חסדך יהיה עמי לעולם ואני שאני מכיר בטובתך וכי אני מעשה ידיך כי אתה עשיתני ואתה גדלתני והמלכתני אל תרף חסדך ממני:

למנצח לדוד מזמור ה׳ חקרתני ותדע. חקרת לבבי וידעת אותו. כמו שנאמר אני ה׳ חוקר לב ובוחן כליות: אתה ידעת שבתי וקומי. הזכיר מתנועות האדם הישיבה והקימה: כי בחפץ האדם ישב ויקום. כי כשישב וירצה לקום חשב הדבר בלבו שבעבורו ירצה לקום. ואם היה עומד ורצה לשבת חשב הדבר בלבו שבעבורו ירצה לשבת. והנה חפץ האדם ומחשבו ידעם האל ויבינם למרחוק: כלומר קודם שיחשוב: לרעי. למחשבי. מן וברעיון לבו: ארחי. והוא מהלכי ביום: ורבעי. והוא שכבי בלילה שהוא רובץ במטתו. מתרגמינן ותרבץ ורבעת. והנה הזכיר ארבעת תנועות האדם שהם הישיבה והקימה וההליכה והשכיבה. כי לעולם ינוע האדם מזו לזו. ופירוש זרית סבבת: מן זר זהב סביב. כלומר כל תנועות ומחשבות ידעת. כי אתה סביב גופי וסביב מחשבי: וכל דרכי הסכנת. הרגלת. כמו ההסכן הסכנתי. אמר ידעת כל דרכי כמו האדם המורגל בדבר שיודע אותו. והחכם הכוזרי כתב כן. יחשוב אדם כי כל איבריו מוטמ׳ בחכמה וסדר ושיעור ויראה אותם כשמע׳ לחפצו והוא איננו יודע מה שראוי להניע מהם. על הדמיון שירצה לקום וימצא כל האיברי׳ כעוזרים הסומעים כבר הקימו גופו והוא לא ידע האיברים ההם. וכן כשירצה ללכת או לשבת ושאר המשכים. ולזה רמז אמרו אורחי ורבעי זרית וכל דרכי הסכנת. ואדוני אבי ז״ל פירש ארחי ורבעי. אורחי אחור וקדם. ורבעי ארבע רוחות מעלה ומטה ימין ושמאל. וזרית מן אזרה לכל רוח. אמר כי בזה הסכנת ותקנת והועלת עניני בשפת בדרים שזרית לי לכל עבר שלא היו לי מבר אחר. והחכם ראב״ע פי׳ וכל דרכי חמש ההרגשות שנתן לכל אבר הרגשתו והרגיל אותו בה. וכן לכל אבר משאר האברים מה שיעשה אבר זה לא יעשנו אבר אחר: כי אין מלה. עוד המלה איננה עדיין בלשוני לא החילותי לדבר ואתה ידעת כולה. כלומר כל המלה שאני רוצה לדבר. או פי׳ אני חושב להוציא הדבר מלבי ואתה ידעת מחשבי. והדבר שאני מוצא בפי אין בלשוני להוציאו במחשבי ואתה ידעת מה שאני אוציא בפי ואני לא ידעתי ועפ״י מחשבתיו. כמו שאמר שלמה לאדם מערכי לב ומה׳ מענה לשון. וזה הפי׳ הוא הנכון אצלי: אחור וקדם צרתני. פירש אדוני אבי ז״ל כי צירת העובר בבטן אמו. ופי׳ צרתני ענין צורה. ואמר ותשת עלי כפך. כמו שעושין לגבינה. על דרך וכגבינה תקפיאני. ורוצה לומר ותשת עלי למדת האורך שמם לעובר מדה: פלאיה. כן כתוב וקרי פליאה. ואחד הוא. אלא שהם שני משקלים. כי הכתוב הוא מן והוא פלאי. ואמר פלאי לזכר פלאיה לנקבה. והקרי פליא לזכר בשקל כביא פליאה לנקבה בשקל כביאה. ואמר דוד פליאה דעת ממני. זאת הדעת פליאה ממני ונשגבה לא אוכל להשיג לה. והדעת היא יצירת גוף האדם בארבע טבעים זה הפך זה וזה כנגד זה. והם החום והקור והלחות והיובש. והאל ית׳ בחכמתו יצרם בגוף הנוצר ומזגם כדי שיתקיים הגוף בהם. והחכם רבי אבע״ פירש אלה שני הפסוקים דבקים שאמר למעלה אורחי ורבעי. אל תבורם. ופי׳ צרתני מן ותצר עליה. אמר צרתני אחור ופנים ותשת עלי כפיכה. ואין מבור ומבוך כזה. ר״ל שאין לי מעמד ומהלך בלתך. ואמר פליאה דעת ממני. זאת הדעה והמחשבה היא אנה אלך. כלומר אנה. כי אין יכולת באדם ללכת אם לא יוליכהו רוח ה׳ ית׳. על כן אנה אלך מרוחך. והטעם כמו משכיך: אנה אלך. מלרע. וכן אנה אנחנו עולי׳. והשאר מלעיל. אמר אנה אלך מרוחך אם אחשוב ללכת ולהסתר מרוחך או לברוח משכיך. והטעם כפול במלות שונות. אם אומר לעשות זה לא אוכל כי אתה נמצא בכל מקום ומקום לא יכילך: אם אסק. אם אעלה. כתרגומו אם אחשוב שאוכל לעלות השמי׳ ושם אעלה ולא אמצאך שם אתה: ואציעה שאול. ואם אומר שארד שאול והוא עמקי הארץ הנך שם: ואציעה. לפי שהשאול מבע האדם במותו. והנה זכר העגולה והמוצק וכל נמצא אם כן לא אוכל ללכת שלא אפגע בך: אשא כנפי שחר. אמרתי אקח כנפי שחר ואעוף בהם ממזרח למערב אם אמצאנו הנה לא אוכל ללכת בלתו. כי בכל מקום ידך. ואמר כנפי שחר כי השחר מתפשט כרגע ממזרח למערב. ואחרית ים הוא המערב. ואמר באחרית ים. ר״ל סוף העולם. כי הים סובב הארץ ואחרית ים הוא העולם. כלומר אם אלך ממזרח למערב ברגע אחד לא אוכל ללכת בלתך. כי בכל מקום תנחני ידך: ותאחזני ימינך. גם זה מפורש הוא: ואמר. ישופני. מגזרת כסף שנים פרשים וענין אחר. כסף וסוף כמו כמל ומל. כפף ופף: אמר אם אומר ואחשב כי החשך יחשיכני ויסתירני שלא תראה אותי ומעשי ומחשבותי: ולילה אור בעדני. הלילה שהוא חשך האור בעדני ותראני בלילה כמו ביום: גם חשך. שנה הענין ושלם ורבע להודיע כי כן הוא. כי אין חשך וצלמות להסתר מלפניו: לא יחשיך. פעל יוצא. פירושו לא יחשיך דבר ממך שלא תראהו. כי הכל שוה לנגדך. והלילה כמו היום יאיר לך: כחשיכה כאורה. שני כפי הדמיון. כמו כי כמוך כפרעה. כעבד כאדוניו. כמלוה כלוה. והדומי׳ להם. והוא דרך קצרה. ר״ל זה כזה וזה כזה: כי אתה. ואיך יסתרו מחשבותי ממך ואתה קנית כליותי. כי הם תחילת המחשבה. כי הכליות יועצות והלב גומר. ואם אתה קנית אותם איך יסתר ממך מה שהם יועצות. ועוד כי אתה תסוככני בבטן אמי שהוא מקום חשך ואין שם אור. ואם שם יצרתני ובעצמו וגידים סוככתני איך לא תדע כל הסתרים. ויש אומרים כי זכר כליותי מפני שהם תחילת היצירה בגוף האדם. כי הם כמו שני סדני הגלגל. וענין קנית כענין קונה שמים וארץ: אודך

אודך על כי נוראות נפליתי נפלאים מעשיך ונפשי ידעת מאד:
לא נכחד עצמי ממך אשר עשיתי בסתר רקמתי בתחתיות ארץ:
הא גלמי ראו עיניך ועל ספרך כלם יכתבו ימים יצרו ולא אחד בהם:
ולי מה יקרו רעיך אל מה עצמו ראשיהם: אספרם מחול ירבון
צותי הקיצתי ועודי עמך: אם תקטל אלוה רשע ואנשי דמים סורו מני:
הלוא אשר ימרוך למזמה נשוא לשוא עריך: הלא משנאיך יהוה אשנא
ובתקוממיך אתקוטט: תכלית שנאה שנאתים לאויבים היו לי:
עצב חקרני אל ודע לבבי בחנני ודע שרעפי: וראה אם דרך עצב בי
ונחני בדרך עולם: קם למנצח
מזמור לדוד: חלצני יהוה מאדם רע מאיש חמסים תנצרני: אשר
חשבו רעות בלב כל יום יגורו מלחמות: שננו לשונם כמו נחש חמת
עכשוב תחת שפתימו סלה: שמרני יהוה מידי רשע מאיש חמסים
תנצרני אשר חשבו לדחות פעמי: טמנו גאים פח לי וחבלים פרשו
רשת ליד מעגל מקשים שתו לי סלה: אמרתי ליהוה אלי אתה האזינה
יהוה קול תחנוני: יהוה אדני עז ישועתי סכתה לראשי ביום נשק:

אודינך מטול דדחילן פרישית פרישן עובדיך ונפשי חכמא לחדא:
לא אתכסא גרמי מינך די אתעבידית בטומרא אצטיירית בכריסא
דאמא: גושמי חמיין עיינך ועל ספר דכרנך כולהון יומי מכתבן
ביומא דאתברי עלמא מן שירויא איתבריין כולהון ביריתא ולית כחד
חד ביניהון: ולי כמה יקירין רחמיך צדיקיא אלהא איתחיילו רבניהון
אימנינון בעלמא הדין יתיר מן חלא יסגעון אתערית בעלמא דאתי
ועד כדון אנא גבך: אין תקטול אלהא לרשיעא וגברין דחייבין דין
דקטול יזורון מיני: די יימון בשמך על ניכלא משתבעין על מגן
בעלי דבבך: הלא מסנאך יי אנא סני וכד קיימין לקובלך אנא מגרג:
עד שיציאו סניתא די סניתינון לבעלי דבבין הויין לי: חקרני אלהא
וידע רעיוני בחון יתי וידע הרהורי: וחמי אין אורח דטעין בי ודבר
יתי באורח תריצי עלמא: לשבחא תושבחתא על יד דוד:
פצי יתי יי מבר נש ביש מגבר חטופין תנטור יתי: די חשילו בישן
בלבא כל יומא מגרגין קרביא: מתנין בלישנהון היך חיויא ארסא
דעכובתא תחות ספוותהון לעלמין: נטור יתי יי מן יד דרשיעיא
מן גבר חטופין תנטור יתי די חשילו למנקוף אסתוורי: כמני
גיוותנין פחא לי ואשלייא פרסין מצדתא לסטר אורחא תקלין שוון לי
תדירא: אמרית ליי אלהי אנת אצית יי לקל בעותי: אלהים יי עושנא דפורקני טלילתא על רישי ביום קרבא: לא תתן

אודך. נוראות: עלילות נוראות יש ביצירתי ואודך עליהם כי נפלאתי ביצירה. רוצה לומר נפלאתי שנפלאים מעשיך בי: ונפשי יודעת מאד. טעם מאד דבק עם נפלאים מעשיך. כלומר מעשיך נפלאים מאד. ונפשי יודעת. כלו' נפשי המשכלת. אמר אעפ"י שבשאר החיים נפלאים מעשיך אין בהם מי שיכיר. אבל ביכולת הנפש המשכלת יותר על שאר החיים. והיא תדע מעשיך הנפלאי' ותודה לך עליהם. ונוראות היצירה הם נגלים ונכרים לחכמים. כי כל אבר ואבר נברא בחכמה. ועל התכונה שנברא הוא לצורך ולתועלת. וכל אדם צריך להתבונן בהם. ומתוך כך יכיר נפלאות היוצר ויודה לו עליהם. ואם באנו לספר בזה החיבור תכונת האיברים ותועלתם ומזג הכוחות ותועלתם יארך הסיפור. אבל המשתוקק להם ימצאם בספרי החכמים: לא נכחד עצמי. לא נכחד כענין לא שכחד מאדוני: עצמי. העין נקראת בקמץ חטף. ויש מפרשים אותו כמו עצמי בפתח העין שפירושו גופי. אמר לא נכחד גופי ממך כאשר עשיתי בסתר בבטן אמי. וכאשר רקמתי בתחתיות ארץ. והוא הרחם שהוא מקום שפל ואפל כמו תחתיות הארץ. וכן ואופן אחד בארץ. רוצה לומר שפל. כנגד האופנים שלמעלה הימנו. ופי' עשיתי מענין עשו דדי בתוליהן. שהוא הכתישה והסחיטה. ואמר זה הלשון בענין היצירה כמו שדמה אותו לחתיכת החלב והקפאתו כמו שמקפאין הגבינה ומעשים אותה בידים. כי הטיפה הראשונה נתכת ונגרת ואחר כך תשוב קפואה כמו הגבינה מן החלב. ואמר בו רוקמתי. דמה מעשה שיצירה בגידי' ובעצמות ובבשר ובעור למעשה הרקמה שהוא על פנים רבים ועל מהלכים משתנים. והחכם ראב"ע פי' עצמי כחי. רוצה לומר הכח שהוא טרם המעשה ביצירה בכח הזורע בנוער ובכח הדיבור בנולד כן היה הנוכר בכח טרם שיצא לידי מעשה. וזה נכחד ונעלם ממראה העין. גם ממראה עיני הלב. ואעפ"כ ממך לא נכחד: גלמי. הוא הטיפה הקפואה קודם שיצויירו בה האברים. כמו שנקראת העץ גולם טרם שנעשה הכלי. ואמר ראו עיניך שנתת בהם כח להתיצר בה האברים: ועל ספרך כולם יכתבו. פי' לפניך הם ידועים כמו הדבר הכתוב בספר. ופי' כולם כל האיברים טרם ציורם הם ידועי' לפניך: ימים יוצרו. בימים רבים תהיה יצירת האיברים. כי אינם נוצרים בפעם אחת: ולא אחד בהם. הימי' שיוצרו בהם לא' מהם אחד. כי כולם ידעם ברגע אחד. והכתוב ולא באלף. ופירושו ולא אחד בהם שלא ידעו טרם היותו. והחכם ראב"ע פי' הכתוב כן לא היה באיברי' נכר ונבדל בגולם בתחלת יצירתו. וכולם היו שם בכח התולדת ולא היה העין והאזן או אחד משאר האיברים נכר ונבדל ואעפ"י שהוא באותו הגולם: ולי מה יקרו רעיך אל. ופי' יקרו שלא אוכל לספורם. כמו ודבר ה' היה יקר בימים ההם. ופי' רעיך מחשבותיך. כלומר כוונותיך ביצירה: מה עצמו ראשיהם. פי' עצמו רבו במספר. כמו שאמר אחר כן אספרם. כי לשון עצם נמצא בענין החוזק ובענין הריבוי. כמו עצמו לי אלמנותיו מחול ימים. ופי' ראשיהם כלליהם. כמו כי תשא את ראש בני ישר'. כלומר כללי כוונתך ביצירה הם רבים כל שכן הפרטים: אספרם. כשאבא לספור אותם לא אוכל. כי מחול ירבון: הקיצותי ועודי עמך. מרוב מחשבותי בהם אני חולם בהם כשאישן וכשאקיץ אני מוצא עצמי שאני עמך. כלומר במחשבות נפלאותיך. ויש מפרשים הקיצותי אילו הייתי תמיד מקיץ. כי אני חיי האדם הוא ישן ועודי עמך. שאהיה עמך תמיד ולא אמות לא אוכל לספרם. והחכם ראב"ע פי' כאשר אני חושב בלבי לדעת רעיך. והנה הוא במראה אלהי' והגוף שוכב בהדבק נשמת האדם בנשמה העליונה אז תראה תמונה. על כן אמר הקיצותי ועודי עמך. כי אין זה כדרך כל החלומות: אם תקטול. דבק למה שאמר הקיצותי ועודי עמך. שאני מתעסק תמיד במחשבתי בנפלאותיך ובמעשיך אבל פעמים שמטריד אותי דבר הרשעים. ואם תהרוג אותם שמטרידים אותי. והם הרשעים ואנשי דמים שאומר להם סורו מני ולא אוכל להם. ואם תקטול אותם יהיו כל מחשבותי וכל עסקי בך: אשר יומרוך. בחסרון אלף פא הפועל. וכן ולעמשא תמרו. ופי' למזימה למחשבה. כלומר ידברו בך לפי מחשבותם שהיא רעה עליך. ויש לפרש למזימה כמו כי זמה עשו. ענין תועבה: נשוא לשוא עריך. אלה שהם עריך ומשנאיך נשאוך בפיהם לשוא. ומלת נשוא כמו נשאו. כי בא חסר אלף למד הפועל. כמו ונשו את כלימתם. והאלף הכתובה למשך הנח. כמו אלף הלכוא אתו. ולא אבוא שמוע. והדומי' להם שכתבנו בספר מכלול: ועריך. משנאיך. כמו ויהי עריך. וי"מ נשוא פעול. רוצה לומר שמך נשוא בפיהם לשוא. ואמר עריך במקום שמך לכנוי: הלא משנאיך. הפסוק כפול בענין במלות שונות כמנהג. ופי' רבותינו ז"ל כי על המינין נאמר הפסוק הזה שמכירים וכופרים. ומלת ובתקוממיך תואר בתוספת תי"ו. ופירוש משנאיך כמו ממתקוממים בימינך: אתקוטט. ענין קטטה בדברי רבותי' ז"ל: תכלית שנאה. גדולה שלא אוכל לשנאותם יותר. וכפל הענין לחזק: חקרני. לפי שזכר כי מחשבת הרשעים רעה באמונת האל ית' אמר חקרני אל ודע לבבי תראה כי לבבי ישר באמונתיך. וכפל הענין לחזק: שרעפי. מחשבותי. כמו שעיפייכי שתי הלשונות בענין מחשבה. כמו שהן באילן סרעפותיו סעפותיו. כי המחשבות ללב כמו הבדי' לאילן: וראה אם דרך עצב. דרך מרי. כמו והמה מרו ועצבו את רוח קדשו: ונחני. אם תראה בי שום דרך מרי המיתני מיד. זהו דרך עולם. כמו הנה אנכי הולך בדרך כל הארץ. כי הולך האדם אל בית עולמו:

למנצח מזמור לדוד: זה המזמור חברו דוד על דואג ועל הזיפים שהיו מלשינים אותו אל שאול: חלצני ה'. שלא יזיקו לי דבריהם הרעים. והפסוק כפול בענין במלות שונות: אשר חשבו. חושבים מחשבות הרעות בלב ואומרים אותם בפה. זהו כל יום יגורו מלחמות. יאספו. כמו יגורהו בחרמו. יאמרו לשאול בזה המקום תמצאנו לך והלחם בו. וזה היו אומרים לו תמיד: שננו. כמו חץ שנון שפירושו מחודד. כן הם חדדו לשונם לדבר רעות כמו הנחש שמחדד לשונו כשבא לנשוך: חמת עכשוב. חמת הוא הארס שמטיל הנחש. ועכשוב הוא ממין הנחש והוא קשה ורע מאד: חמת שפתימו. כי בהתקצף האדם הרע ומדבר בחימה תצא לו מפיו לחה ותרד לו תחת שפתיו. ודמה אותו לארס שמטיל הנחש: שמרני ה'. ואחר שספר רעותיהם התפלל לאל ית' שישמרהו מהם שהם חשבו לדחות פעמיו ביד שאול: טמנו גאים. שאמרו ולנו הסגירו ביד המלך: ליד מעגל. למקום שיהיה מעגלי ואשורי בו. כמו שאמר ודעו וראו את מקומו אשר תהיה רגלו. מי ראהו שם: אמרתי לה'. כשהייתי שומע שהיו מארבים לי בכל המקומות אמרתי לה' אלי אתה. חזקי ותוקפי אין לי חוזק להמלט מידם אם לא תעזרני אתה: סכותה לראשי ביום נשק. ביום שיסובבוהו עלי בכלי נשק ברומח ובחצי' ובכל כלי מלחמה תסך לראשי: כלומר שתהיה כובע ישועה לראשי: סכותה. עבר במקום עתיד. וכמוהו רבים: אל תתן

לא תתן ייי רגוגי דואג רשיעא מחשבתיה לא תספיק יסתלקון לעלמין
אחיתופל ריש סנהדרי תלמידי ליעות מלשינותא דסיפוותהון
יחפיאונון ימטון עליהון גומרין מן שמיא בנורא דגהינם יפילינון
בגיצין דמחמרין דלא יקומון לחיי עלמא גבר דמשתעי לישן תליתאי
לא אפשר דיתבן בארעא דחיי גבר חטופא ביש יצוריניה מלאך
דמותא ינקפיניה בגהינם הכבין גלי קדמי ארום יעבד ייי דינהון
דעניי דינא דחשיכי ברם צדיקיא יהודון לשמך יתבון תריצי צלא
קדמך תושבחתא לדוד ייי קריתך חיש לי אצית קלי
במקרי לך תתכוון צלותי היך קטורת בוסמין קדמך זקפות ידי
בצלו היך דורון בסיס דמתקרב ברמש שווי ייי מטרא לפומי בטרא
על זקוף סיפוותי לא תצלי לבי לפתגם ביש למחשב מחשבן
ברשעא עם גברי עבדי שקר ולא אסעור בזמר בית משתיהון
יטפתינני צדיקא מטול חסדא ויכסינני משח רבות קודשא לא יבטל
מן רישי ארום עד כדון צלותי מסתדרא בבישתהון אישתמיטו
מבית מדרש על ידי תקוף דיניהון תייבין ושמעין מימרי ארום בסימו
די כמת גבר דפלח ומבזע במרדיא בארעא הכדין אתבדרו איברנא
על פום קבורתא מטול היכנא לותך אלהים ייי עייני סודיקא במימרך
סבריתלא תרוקן נפשי נטור יתי מן אידי פחא דאתקילו לי ותיקלן
עבדי שקרי יפלון במצודתהי רשיעי כחדא אנא עד זמן די איעבר

אל תתן יהוה מאויי רשע זממו אל תפק ירומו סלה ראש מסבי עמל	בי
שפתימו יכסומו ימיטו עליהם גחלים באש יפלם במהמרות בל	סימי
יקומו איש לשון בל יכון בארץ איש חמס רע יצודנו למדחפת	ימוטו
ידעת כי יעשה יהוה דין עני משפט אבינים אך צדיקים יודו לשמך	מירות
ישבו ישרים את פניך	ידעתי
קמא
מזמור לדוד יהוה קראתיך חושה לי האזינה קולי בקראי לך תכון	אבונים
תפלתי קטרת לפניך משאת כפי מנחת ערב שיתה יהוה שמרה לפי
נצרה על דל שפתי אל תט לבי לדבר רע להתעולל עלילות
ברשע את אישים פעלי און ובל אלחם במנעמיהם יהלמני צדיק
חסד ויוכיחני שמן ראש אל יני ראשי כי עוד ותפלתי ברעותיהם
נשמטו בידי סלע שפטיהם ושמעו אמרי כי נעמו כמו פלח ובקע
בארץ נפזרו עצמינו לפי שאול כי אליך יהוה אדני עיני בכה חסיתי
אל תער נפשי שמרני מידי פח יקשו לי ומקשות פעלי און יפלו
במכמריו רשעים יחד אנכי עד אעבור
קמב
משכיל לדוד בהיותו במערה תפלה קולי אל יהוה
אזעק קולי אל יהוה אתחנן אשפך לפניו שיחי צרתי לפניו אגיד
בהתעטף עלי רוחי ואתה ידעת נתיבתי בארח זו אהלך טמנו פח לי

שכלא טבא על ידוי דדוד במהוייה במערתא צלותא קלי קדם ייי אקביל קלי קדם ייי אצלי אשוד קדמוי שותי עקתי קדמוי אתני
באשתלהיות עלי רוחי ואת ידעת שבילי בכבשא דנן דאהלך טמנו פחא לי
אסתכלות

אל תתן מאויי. היוד דגושה על משקל מטמני הארץ. אמר אל תתן לו תאותו כי תאותו הוא ללכדני: זממו אל תפק. אל תוציא לאור מחשבתו: ירומו סלה. שאם תהיה מחשבתם ירומו ויגאו ראשם הוא וחביריו: תפק. תוציא. כמו ויפק רצון מה': ראש מסבי. לפי שזכר רשע יחיד. והוא דואג כמו שפירשנו בפתיחת המזמור. אמר ראש מסבי זה הרשע שהוא ראש הסובבים לי ללכדני: עמל שפתימו יכסמו. השקר שמדבר עלי הוא וחביריו השקר ההוא יכסה אותם ויפילם: ימוטו. יכטו עליהם גחלים מן השמים. כלומר אף ה' וחמתו: באש יפילם. עמל שפתימו שזכר: במהמורות. בשוחות עמוקות יפילם שלא יקומו משם. וכן בדברי רבותינו ז"ל בראשונה היו קוברים אותם במהמורות כשאכל הבשר מלקטין את העצמות וקוברין אותם בארונים: איש לשון. זה דואג שהוא בעל לשון: בל יכון בארץ. כלומר לא יהיה נכון וכיוצא בארץ אלא יבא לידי שפלות: איש חמס רע יצודנו למדחפות. הרע שהוא עושה יצוד אותו עד שיוליכנו למדחפה. שיהיה נדחף מרעה אל רעה: ידעתי. ידעתי קרי וכתיב ידעת. פי' הכתוב כנגד האל אתה ידעת מחשבות הרשע עלי עשה לי דין ממנו. והקרי ידעתי פי' אני ידעתי כי יעשה ה' דין עני ומשפט האביונים. כן יעשה דיני ומשפטי ונקם לי מהרשע: אך צדיקים. בעשותך משפט ברשעים הצדיקים יתנו שבח והודאה לשמך. ואמר אך הם יודו לך. לא הרשעים: ישבו ישרים את פניך. ישבו תמיד את פניך לדרוש אותך ולדעת דרכיך:

מזמור לדוד ה' קראתיך: גם זה המזמור מענין אשר לפניו: חושה לי. מהרה לי לעזרני: תכון תפילתי קטורת. כקטורת: משאת כפי. ומה שאני נושא ונוטה כפי אליך תחשב כמנחת ערב. ואומר מנחת ערב והוא הדין למנחת הבקר. ואפשר כי ערב היה בחברו זה המזמור. ואא"ז ל פי' כי לפיכך אמר מנחת ערב. כי אם תהיה מנחת בקר כהוגן היא מקובלת. ואם תהיה מנחת ערב טהורה הרי שנייה ויותר היא מקובלת: שיתה ה'. שמרה. שם בשקל חכמה עצמה. ופי' שיתה ה' משמר לפי שלא אכשל בתפילתי אלא כמו שלבי נכון אליך כן תהיה תפילתי נכונה. כמו שכתוב לאדם מערכי לב ומה' מענה לשון: נצרה. דגש הצד"י לתפארת הקריאה והפסוק כפול בענין במלות שונות. ופי' דל שפתי. כמו דלת. כלומר מפתח שפתי. וקראו השפתי' דלת לפי שהם נפתחות ונסגרות. וראוי למי שהוא נכון לעשות שפתיו כדלת שהוא נפתח ונסגר לצורך. כן לא יפתח שפתיו אלא לצורך. ואדוני אבי ז"ל פירשו מן דלו עיני למרום. פי' נשיאות שפתי. כלומר הדברים שאשא על שפתי: אל תט. הנה התפלל על מוצא שפתיו ועתה מתפלל על הלב. כמו שהוא עתה נכון כן יהיה לעולם. ולא יוכלו פועלי און להטותו. ואמר אל תט כי אם לא יעזרהו להכין לבבו הרי הוא כאילו מטה לבו: להתעולל עלילות ברשע. לעשות מעשה רשע: ובל אלחם במנעמיהם. ושלא אתאוה לאכול במנעמי מאכלם. כלומר שלא ימשך לבי אל תאות העולם כמו שנמשך לבם: יהלמני. מנעמיהם לא יערבו לי אבל אם יכני הצדיק ויוכיחני יערב לי ואחשב לו לחסד ולשמן ראש: אל יני ראשי. אותה המכה אל ישבר ראשי אבל יהיה נחשב כמו שמן ראש. פי' שמן טוב שמושחין ממנו המכה. ושמן ראש כמו בשמים ראש: ותפילתי ברעותיהם. כי בעודני תפילתי תהיה ברעות הרשעים שיצילני האל ממעשיהם הרעים. ואיך יערבו לי מנעמיהם. ואדוני אבי ז"ל חלק הפסוק ופי' שמן ראש על הרשעים. אמר מכת הצדיק ומוסרו טוב לי וחסד עושה עמי. אך הרשע אם ימשח אותי בשמן ראש אבעט ואומר אל יניא ראשי אל ישבר ראשי בשמנו. נשמטו בידי סלע שופטיהם. ישמטו בידי סלע שיפילו אותם מן הסלע. ואמר זאת הקללה על שופטיהם שהם המנהיגים אותם ולא ימנעו מהם הדרכים הרעים אבל יחזיקום בידם. ואז ישמעו אמרי כי נעמו. אולי באבוד מנהיגיהם יוסרו וישמעו התוכחות שאני מוכיח אותם ויכירו כי נעמו אמרי ותוכחתי: כמו פולח ובוקע בארץ. פולח ובוקע ענין אחד במלות שונות. פולח כמו ויפלח אל סיר הכיור. יפלח כליותי. ופי' הפסוק כמו בוקע עצים שמתפזרים הבקעים הנה והנה כן נפזרו עצמינו לפי שאול. כלו' עד שהיינו קרוב מן המות. ופיזור העצמות הוא על דרך הפלגה מרוב הפחד. ינוע וירעד הגוף עד שידמה שהעצמות מתפרקים זה מזה. וכן אמר והתפרדו כל עצמותי. ואמר עצמינו הוא והאנשים אשר היו עמו. כי כבר כתבנו כי זה המזמור חברו דוד בברחו מפני שאול: כי אליך. בכה: מלה בה"א הכחה: אל תער נפשי. כמו ותער כדה. ענין שפיכה וריקה. וכאלו הנפש מן הגוף כאילו נשפכת ממנו: שמרני. יקשו לי. הפח ששמו לי למוקש: ומוקשות פועלי און. ושמרני גם כן מדי מוקשות פועלי און אחרים שאינם בני עמי. או ענין הפסוק כפול: יפלו במכמוריו. ברשתות שפירשו לי גם יפלו הרשעים: יחד אנכי עד אעבור. פירשוהו כמו הפוך. עד אעבור אנכי. כלומר שאעבור ולא אלכד ברשתם. ויש לפרשו בלי הפוך. ועד פירושו ערי עד. כמו ואל לעד תזכור עון שפירושו עולם. כלומר הם יפלו ברשתם ואנכי לעולם אעבור בהבטחה שלא אכשל בהם ובזולתם. ואמר במכמוריו לשון יחיד על שאול. ואמר יפלו רשעים לשון רבים עליו ועל הנסמכים עמו לרדוף אחרי דוד:

משכיל לדוד בהיותו במערה תפלה: תפילה כשהלך שאול לבקשו על פני צורי היעלים ונחבא דוד במערה מפניו. כמו שכתוב ודוד ואנשיו בירכתי המערה יושבים. ושם במערה חבר זאת התפילה ואמר. קולי אל ה' אזעק קולי אל ה'. ואליו אצעק מצרתי. וכפל הענין: אשפוך. שיחי. תפילתי: צרתי לפניו אגיד. אע"פי שידועה לו אגידה לפניו בתפילתי: בהתעטף עלי רוחי. כמו נפשם בהם תתעטף: וזה לרוב הצרה ידכה ישוח כאילו מתעטף קצתו בקצתו והרוח בגוף: ואתה ידעת נתיבתי. כי אינני הולך בדרך רע כמו שהם הולכים כי אני אין בי עון ולא חטאתי להם והם רודפים אחרי: בדרך זו אהלך. באיזה דרך שאלך הם מרגלים אחרי וטמנו לי פח בכל מקום שאלך:

וורש הביט ימין וראה ואין לי מכיר אבד מנוס ממני אין דרש לנפשי :
זעקתי אליך יהוה אמרתי אתה מחסי חלקי בארץ החיים : הקשיבה
דלתי אל רנתי כי דלותי מאד הצילני מרדפי כי אמצו ממני : הוציאה
ממסגר נפשי להודות את שמך בי יכתרו צדיקים כי תגמל עלי :
ק ס ג מזמור לדוד יהוה שמע תפלתי האזינה
אל תחנוני באמנתך ענני בצדקתך : ואל תבא במשפט את עבדך
תבוא כי לא יצדק לפניך כל חי : כי רדף אויב נפשי דכא לארץ חיתי
הושיבני במחשכים כמתי עולם : ותתעטף עלי רוחי בתוכי ישתומם
לבי : זכרתי ימים מקדם הגיתי בכל פעלך במעשה ידיך אשוחח :
פרשתי ידי אליך נפשי כארץ עיפה לך סלה : מהר ענני יהוה כלתה
רוחי אל תסתר פניך ממני ונמשלתי עם ירדי בור : השמיעני בבקר
חסדך כי בך בטחתי הודיעני דרך זו אלך כי אליך נשאתי נפשי :
רצונך תצילני מאיבי יהוה אליך כסיתי : למדני לעשות רצונך כי אתה אלוהי
בארץ רוחך טובה תנחני בארץ מישור : למען שמך יהוה תחיני בצדקתך
תוציא מצרה נפשי : ובחסדך תצמית איבי והאבדת כל צררי נפשי
אויבי כי אני עבדך : ק מ ד לדוד ברוך יהוה צורי המלמד ידי לקרב
לקרב אצבעתי למלחמה : חסדי ומצודתי משגבי ומפלטי לי מגני ובו חסיתי
הרודד הרודד עמי תחתי : יהוה מה אדם ותדעהו בן אנוש ותחשבהו : אדם
להבל דמה ימיו כצל עובר : יהוה הט שמיך ותרד גע בהרים ויעשנו :

אסתכלית על ימינא וחמית ולית לי משתמודע הובד שיזבו מני ולית
תבע לנפשי : קבלית לותך ייי אמרית אנת משזבי חולקי בארע חייא :
אצית לצלותי ארום איתמסכנית לחדא פצי יתי מרודפי ארום
איתחיילו מני : הנפיק מן מסגירא נפשי לאודאה ית שמך אמטולתי
יעבדון לך כליל דשבחת צדיקיא ארום תשלים גומלא עלי טב :
שבחא לדוד ייי שמע צלותי אצית לתחנוני בקושטך עני
יתי בצדקתך : ולא תעול לבית דינא עם עבדך ארום לא יזכי קדמך
כל דחי : ארום רדיף בעיל דבבא נפשי דכדיך לארעא חויתי איתבני
בחשוכיא היך שכיבי עלמא הדין : באשתלהיות עלי רוחי בגושמי
ישתעמם לבי : אדכרית יומין מלקדמין רננית בכולהון עובדך
בעובדי אידך אמליל : פרסית אידי בצלו קדמך נפשי היך ארעא
דצהיא למיא מודיקא לך לעלמין : סרהיב עני יתי ייי רגיגת לך רוחי
לא תסלק שכינתך מיני ואמתלית עם נחותי גוב בית קבורתא :
אשמיע יתי בצפר טובך ארום במימרך סברית אודע יתי אורח דנן
דאהלך ארום לותך זקפית נפשי בצלו : פצי יתי מבעלי דבבי ייי
מימרך מניתי לפריק : אליף יתי למעבד רעותך ארום אנת אלהי רוחת
קודשך טבא תדבר יתי בארעא תריץ : מן בגלל שמך ייי תקיימינני
בצדקך אפיק מן עקתא נפשי : ובחסדך תמגר בעלי דבבי ותהובד
כל מעקי נפשי ארום אנא עבדך : על יד דוד בריך ייי
תוקפי דמאליף אידי לסדרי קרב אצבעותי לאגחא קרבא : עבד טיבו
וכרך תקיפי תוקפי ומשיזב יתי תריסי ובמימריה סברית די מרדד
עמין תחותי : ייי מה הוא בר נש דחכימתיה בני אנשא וחשבתיה : בר נש להבלא אידמא יומוי היך טולא דעבר : ייי ארכין שמיא ותבני קרב בטוריו ומסקין תננא :

הבט ימין וראה · פירוש מקור הבט וראה . ואינם ציווי . רוצה לומר כשאביט ימין ושמאל אין מי שיכירני ויחוס או יחוס עלי ועל טלטולי : אבד מנוס ממני . כי שאחשוב בזה המקום אלך ושם לא ידעני שאול ולא ירדוף אחרי אין לי מקום שאנוס שם . כי בכל מקום שאלך מבקש אותי . וזכר ימין ולא זכר שמאל דרך קצרה שמנהג המקרא · כי מהאחד יובן האחר · כמו עמו הראובני והגדי לקחו נחלתם · פי' עם חצי שבט מנשה האחר · ולפי שזכר לתשעת השבטים וחצי שבט המנשה שמך ולא זכר חצי האחר · ואמר עמו כאילו זכרו · וכן רבים במקרא על זה הדרך בחסרון המלין במקום שיתבונן העניין מהנזכר למעלה כמו שכתבנו בספר מכלול : אין דורש לנפשי . מכל גואלי וקרובי אין שידרוש לנפשי שמבקש שאול לקחתה . כי מיד מלך לא אמצא גואל אם אתה לא תגאלני לפיכך : זעקתי אליך ה' . בארץ החיים · עוד תהיה חלקי בארץ ישראל שאני בורח ממנה . ופי' חלקי כמו ה' מנת חלקי וכוסי · ובפסוק בארצות החיים פירשנו הטעם למה נקראת ארץ ישראל ארץ החיים : הקשיבה אל רנתי . אל צעקתי . כמו ויעבור הרינה במחנה : כי אמצו ממני · אינני יכול למלך ולעמו שרודפים אחרי : הוציאה ממסגר . לפי שהיה נסגר במערה : להודות את שמך . כי אתה לבדך הצלתני : בי יכתירו צדיקים · כי תגמול עלי ותצילני יתפארו בי הצדיקים ויעשוני כתר לראשם . כי יאמרו הלא דוד לפי שבטח באל ית' לבדו הצילהו . והוא יחיה . או במעט עם מהמלך ועמו :

מזמור לדוד יהוה שמע : גם זה המזמור מעניין אשר לפניו . ואמר ה' שמע תפילתי : באמונתך ענני בצדקתך · פי' באמונתך שהבטחתני . ודברך אמת : בצדקתך · כי אתה צדיק וישר ותראה כי עמי הצדק ועם אויבי העול · ואל תבא . עתה שאני בצרה גדולה אל תבא במשפט עמי : אם חטאתי לך ואל תענישני עתה . כי ידעת כי אני עבדך : כי לא יצדק לפניך כל חי · אם תביט אל כל מעשיו · ואיך אצדק אני לפניך : כי רדף . דכא לארץ חייתי · כאילו היא לארץ . כי קרובה היא למיתה : במחשכים . ירצה המערה שהיה יושב בה כחבא שאין שם אורה . והנה הוא כמת שהוא בחשך תחת הארץ . ואמר כמתי עולם כלומר שמתו זה זמן רב שנואש אדם מהם מהתקומה ומהאור יותר מאשר מתו מזמן קרוב שעפ"י שאלה ואלה אין להם דרך תקומה מדרך הטבע . זכר הרחוקים יותר מדרך התקומה שסבר שאתה צורת גופם : ותתעטף . פירשנוהו במזמור שלפני זה : בתוכי ישתומם לבי · כפל העניין במלות שונות : זכרתי . כשאני בצרה ישתומם לבי בתוכי אני זוכר ימים מקדם שהושעת את אבותינו שהיו בצרה גדולה ואני מתנחם : הגיתי בכל פעליך · בפעלים ובנפלאות ובמעשה ידיך שעשית עמהם אהגה ואשיחה ואתנחם בהם . ואומר ללבי כי כן תעשה עמי : פרשתי . כארץ עייפה . כמו הארץ הצמאה שהיא מתאוה ומיחלת אל המטר כן נפשי צמאה ומיחלת לך : מהר ענני ה' . כי קרוב אני אל המות · לפיכך צריך שתמהר שתענני . כי כלתה רוחי כמעט אמות : אל תסתר פניך . שאם תסתר פניך מעט ממני ונמשלתי עם יורדי בור : השמיעני בבקר · עת הצרה היא נקראת ערב . ועת הישועה היא נקראת בקר : דרך זו אלך · אנה אלך ואנה אברח מפני הרודפים אחרי : נשאתי נפשי · כמו ואליו הוא נושא את נפשו . עניינו עניין התוחלת והתקוה : הצילני . אליך כסיתי . אמר הצילני מאויבי ה' כי לא גיליתי ריבי לבני אדם כי שוא תשועת אדם : אליך כסיתי · מהם . ואליך לבדך גיליתי · וזהו טעם אליך כסיתי אליך צעקתי בסתר ובמכסה מבני אדם : למדני . בקש על תשועת הגוף ובקש גם כן על תשועת הנפש . ואמר שילמדהו ויעזרהו בלימוד החכמה כדי שידע מה הוא רצון האל ית' ויעשהו : כי אתה אלהי . אני מכיר כי לך לבדך הכח והיכולת ואתה שופט העולם ומנהיגו : רוחך טובה · כח רוח העליונה : תנחני . ותנהגני בארץ מישור · כלומר בדרך ישר לא אכשל בו : למען שמך . בעבור שיגדל שמך בפי האנשים כשתושיעני ותחייני מהצרה הגדולה שאני בה קרוב למיתה : ובחסדך . כי אני עבדך ולא הם :

לדוד ברוך ה' : זה המזמור חברו דוד אחרי מלכו בתחילה · אחר שנצח מלחמת פלשתים ונכל מלחמות ישראל וממלחמות פלשתים · ואמר ברוך ה' צורי · פירושו חזקי · כי הוא הנותן לי כח ומלמד ידי לקרב . וכפל העניין במלות שונות : חסדי · אמר אלהי חסדי ואמר אלהי צורי · ואמר צורי ואמר אלהי תהילתי · ואת הוא תהילתך · לפי שהשם והתואר ישתוו בו יתברך : ומפלטי לי . קל הלמד . וכמוהו רבים מבניין הדגוש . ומה שאמר לי אחר יוד הכינוי הוא תוספת ביאור · כי די באחד מהם . או תהיה יוד ומפלטי נוספת ואינה לכינוי כיוד המגביהי לשבת . היושבי : הרודד עמי תחתי · הרודד פירושו כתרגומו · מתרגמינן וירקעו ורדידו : עמי . כמו עמים . ויתכן לפרשו כמשמעו בלא חסרון מ"ם אלא שתהיה היו"ד לכינוי המדבר והוא שאול והסומכים אותו : יהוה מה אדם ותדעהו · אמר זה כנגד שאול שהיה מלך ונפסקה מלכותו במעט זמן · ופירושו ותדעהו כמו ותחשבהו . כי פירוש הידיעה במקום הזה ובכיוצא בו ההכרה וההשגחה לטובה · וכן ידעת בצרות נפשי . אני ידעתיך במדבר · אשר ידעו ה' : אדם · מה גדולת אדם כחשבת . הרי הוא כמו הבל . והוא דבר שאינו מתקיים כמו הבל הפה : כצל עובר . כמו הצל שעובר במהרה בהתפשט השמש · או פירושו כצל העוף העובר בעופפו · וכן פירושו במדרש כצל עובר כהדין עופא דעבר בטולי וטולי' עבר עימי' : ה' הט שמך . וכן אמר ויט שמים וירד . והכל דרך משל כאילו ירד הוא יתברך לכלות הרשעים במהרה . וזאת התפילה אמרה על מלכי האומות המבקשים להלחם עמו : בהרים · הם המלכים שהם חזקים כהרים על דרך משל : ויעשנו . כשתפלת אש אפך בהם יעלה עשן מהם . כמו שעולה עשן מדבר הכלה באש · ורבים רואים עשן האש ואינם רואים האש · כן בכליון הרשעים מי שלא יראה בכלותם ישמע וידע :

אבריק ברקא ובדרינון שדר גירין ותשגשינון: אושיט ידך מן שמי מרומא פציני ושיזבני מאוכלוסין דמתילין למיין סגיעין מן ידהון דבני נוכראין: די פומהון ממליל סומתא דמגן ואוריתהון אוריית שקרא: אלהים שבח חדת אשבח קדמך בנבלא עסרתי נימין אזמר קדמך: דיהב פורקן למלכיא דפצי ית דוד עבדיה מחרבא בישא דגלית: פציני ושיזב יתי מידיהון דבני נוכראין די פומהון מליל סומתא דמגן ואוריתהון אוריית שקרא: דבננא כנציבין דדקלין באולפן אוריתא רביין מן טליותהון בנתנא זויתנין וכשרין לכהניא דמשמשין במצע היכלא: תוסבריננא מליין מספקן מן שתא לשתא ענננא מלדן אלפיא מפשן ריבבותא באשקקנא: תורינא מרי מטול לית תקוף ולא מפקא בישא ולית צווחת בביתנא בפלטיתנא: טובוי דעמא דהכדין ליה טובוי דעמא דיי אלהיה:

תושבחתא לדוד ארוממינך אלהי מלכא ואבריך שמך לעלמי עלמין: בכל יומא אבריכנך ואשבח שמך לעלמי עלמין: רב יי ומשבח לחדא ולרבותיה לית סוף: דרא לדרא ישבח עובדך וגבורתך יתנון: שיבהור איקר זיוך ומילי פרישותך אמליל: ועושנא וחילתך יימרון ורבנותך ישתעון: דכרן סגיאי טובך יביעון וצדקתך ישבחון: חננא ורחמנא יי מרחיק רגז ומסגי למעבד טבון: טב יי לכולא ורחמוי על כולהון עובדוי:

ברוק ברק ותפיצם שלח חציך ותהמם: שלח ידיך ממרום פצני
והצילני ממים רבים מיד בני נכר: אשר פיהם דבר שוא וימינם ימין
בנבל שקר: אלהים שיר חדש אשירה לך בנבל עשור אזמרה לך: הנותן
הפוצה תשועה למלכים הפוצה את דוד עבדו מחרב רעה: פצני והצילני
מיד בני נכר אשר פיהם דבר שוא וימינם ימין שקר: אשר בנינו
בנעוריהם כנטעים מגדלים בנעוריהם בנותינו כזוית מחטבות תבנית היכל:
צאוננו מזוינו מלאים מפיקים מזן אל זן צאננו מאליפות מרבבות ב
בחוצותינו: אלופינו מסבלים אין פרץ ואין יוצאת ואין צוחה
תובותינו ברחבתינו: אשרי העם שככה לו אשרי העם שיהוה אלהיו:

קמה

תהלה לדוד ארוממך אלוהי המלך ואברכה שמך לעולם
ועד: בכל יום אברכך ואהללה שמך לעולם ועד: גדול יהוה ומהלל
מאד ולגדלתו אין חקר: דור לדור ישבח מעשיך וגבורתיך יגידו:
הדר כבוד הודך ודברי נפלאתיך אשיחה: ועזוז נוראתיך יאמרו
וגדולתך וגדלותיך אספרנה: זכר רב טובך יביעו וצדקתך ירננו: חנון ורחום
יהוה ארך אפים וגדול חסד: טוב יהוה לכל ורחמיו על כל מעשיו:

ברוק ברק. בבא הפעל עם השם הוא לחזק הענין. וכן למען בצוע בצע. כל בוגדי בגד ומעלה מעל. יבוסו בטתם. והדומים להם. וכן ברוק ברק: והברקים והחיצים הם הגזירות היורדות מן השמים: שלח. ממים רבים. הם האויבים החזקים ואח״כ פי׳ מיד בני נכר. ופי׳ פצני כמו הצילני. והוא קרוב לענין פציתי פי שהוא ענין פתיחה. כי המציל אדם מיד אדם הרי הוא פותחו ממאסרו: אשר פיהם. מלכי האומות. כי מעתה שמלך אין לו אויבים אלא שהם מתגאים עליו בדבריהם ואומרי׳ נעשה לו כך וכך. שוא והבל דבריהם אחר שתעזרני אתה. וכן ימינם. כלומר כחם וגבורתם כח שקר והבל הוא: אלהים. בכל עת שתחדש נפלאותיך עמי אחדש לך שיר בפה ובכלי: הנותן תשועה. אע״פ שהם מלכי׳ צריכים הם לתשועתו: הפוצה. פרשנו ענינו במלת פצני: מחרב רעה. מחרב שאול. וקראה חרב רעה שלא היה לו דרך להשמר ממנה לפי שהיה מלך והיה מבני עמו: פצני. פירשנוהו. כי הענין כפול במזמור: אשר בנינו. כי כל ענינו על הכבוד ובלבד שתצילנו מן בני נכר. כי בנינו. שלחת ברכה בפרי בטנינו ובפרי אדמתינו ובפרי בהמתנו. ושלשתם זכרם במזמור כמו שנזכרו בתורה בברכות. ברוך פרי בטנך ופרי אדמתך ופרי בהמתך. ואמר אשר בנינו כנטיעים. כמו הנטיעים שהם מגדלים על מים רבים ובמקום דשן ושמן. כן בנינו מגודלים בנעוריהם ברוב טובה ובאחוה יפה ובמעשים טובים. וכן בנותינו הם מגודלות בטובה והם יפות מאד במראה בקומתן. כמו זוית ההיכל והם פינות הארמון שהם מחוטבות אבני גזית כפסלות היטב במלאכה דקה עד שידמו כל אבני הזוית כאילו הם כולם אבן אחת. כן הבנות יפות קומה נאות בצורתן כתבנית ההיכל: מזוינו. פאות הבית. כלומר בכל פאה מן הבית מין תבואה. ומרוב תבואה מכל מין ומין הם מתערבים זה עם זה. ופי׳ מפיקים יוצאים. כמו ויפק רצון מה׳. שפירושו ויוציא. אבל הוא פעל יוצא לאחר וזה עומד. ואפשר לפרש גם זה פעל יוצא. ופי׳ בני הבית מוציאים מין זה אל מין זה מרוב כל מין ומין לא יכילם הבית שיהיה זה לבדו וזה לבדו: זן. פירושו מין. מתרגמין למינו לזנוהי: מאליפות. מרובבות יולדות לאלפים ולרבבות עד שמלאים מהם חוצותינו: אלופינו. שורינו. וכן שגר אלפיך. ככבש אלוף: מסובלים. רוצה לומר שורינו חזקים ומלאים ויכולים לסבול משא עבודתם בחרישה ובמשוך העגלות. או פירושו מסובלים בבשר: אין פרץ ואין יוצאת. אין בנו ובבהמתנו שכולה. כי השכול הוא פרץ. כמו כי פרץ ה׳ פרץ בעוזא: ואין יוצאת. אין נפש אחת יוצאת לשבי לא מאנשינו ולא מבהמותינו: ואין צוחה. לא נשמע צוחה ברחובותינו שיצווחו ברחובותינו. ויאמרו כנף יפר׳ במלחמה. כי כל ימי מלוך דוד לא נגפו ישראל לפני אויביהם: אשרי העם שככה לו. ומפני מה היתה לזה העם זאת ההצלחה. לפי שה׳ אלהיו. לפיכך אשריו שה׳ אלהיו. ורבינו סעדיה גאון ז״ל פירש מזמור זה לימות המשיח. ומה שאמר לדוד ברוך ה׳ צורי דברי לשון מלך המשיח. וכן הפוצה את דוד עבדו. כי המלך המשיח דוד יהיה שמו. כמו שאמר ודוד עבדי נשיא להם לעולם. ואז יהיו אלה הענינים הטובים כולם ולא יהיה פרץ וצוחה:

תהלה לדוד ארוממך אלהי: אלה הששה מזמורי׳ עד סוף הספר הם כולם תהילות האל ית׳ ושבחו. לפיכך החל בהם בתהלה ומסיים בהם בתהלה לגודל התהילה. וזה המזמור תחילת הפסוק הראשון תהלה ותחילת הפסוק האחרון תהלת. והחמשה מזמורים הללויה בראשם ובסוף. והכל לגודל התהלה. ומתי תהיה תהילת האל גדולה בקיבוץ גלויות שיראו כל העם הנפלאות שיעשה עם ישראל. לפיכך הזכיר בהם קיבוץ גלויות ובניין ירושלם. והמזמור הזה הוא כולו תהילות האל ית׳. לפיכך חברו באלף בי״ת. ולא חבר בו אות הנו״ן ולא ידענו למה. ודרשו רבותי׳ ז״ל מפני מה לא נכתבה נו״ן מפני שיש בה מפלתן של שונאי ישראל. דכתיב נפלה ולא תוסיף קום בתולת ישראל וגו׳. והמתבונן בזה המזמור יראה נפלאות הבורא ומשפטיו על ברואיו. לפיכך אמרו רז״ל כל האומר תהלה לדוד ג׳ פעמים בכל יום מובטח לו שהוא בן העולם הבא. ולא אמרו על האומרו בפיו אלא בפיו ובלבו ובלשונו. ואמר ארוממך אלהי המלך ארוממך בלבי ובלשוני שאתה הוא המלך באמת. וכל המלכים והמושלים תחתונים ועליונים תחת ממשלתך. ואתה רם עליהם. והמכיר רוממותו יאמר אלהי. אבל הוא אלהי כל בשר ואלהי האלהים: לעולם ועד. שמך שהוא קיים לעולם ועד. או פירושו אני אברכנו לעולם ועד. והוא כל ימי חיי. או פירושו ארוממך בזה העולם. ואברכה שמך לעולם הבא שהוא עולם ועד. ואמר תהלה ארוממך ואח״כ אמר שמך להודיע כי הוא שמו ושמו הוא. והוא השם הנכתב ולא נקרא. כי האחרים הם שמות התואר. וכפל הענין ואמר: בכל יום אברכך. בעולם הזה ואהללה שמך לעולם ועד. לעולם הבא. ואמרו רז״ל בכל יום ויום תן לו מעין ברכותיו. וסמכו זה לפסוק ברוך ה׳ יום יום. וגם זה הפסוק הוא סמך לזה: גדול ה׳. ואם אומר אברכנו ואהללנו הוא גדול ומהולל על כל התהילות עד כי לגדולתו אין חקר. ולא ישיגנה האדם ברוב החקירה. כי אין לה חקר. אלא שיהללנו האדם לפי שכלו: דור לדור. אפילו אם יהיו חיי בני אדם ארוכים לא יוכלו להשיג בכל ימיהם כל שכן שהם קצרים. אלא מה יש להם לעשות לפי קוצר ימיהם. כי דור הולך ודור בא יספר זה הדור שהולך טרם לכתו לדור אחר הבא המעשי׳ הנוראי׳ שראו בימיהם. והגבורות שראו בחייהם. לפי שישבחוהו הדור הבא על מה שעבר שלא ראו אלא שהוגד להם על מה שראו בימיהם: הדר. כמו שאני עושה שאשיחה לבני העולם הדר כבוד הודך. ופירושו יופי כבוד עוזך. כי בעוזו ובנפלאותיו הוא נכבד. כמו שאמר ונאדרי בכח. ודברי נפלאותיך. מעשית עמי ושעשו. והם גם כן בכל עת שיקבלו חסד האל יאמרו אותו ויספרוהו לרבים: ועזוז. כמו שאני גדולתך אספרנה כן יאמרו הם גם כן עזוז נוראותיך. וכתוב גדולתיך ביו״ד הרבוי שהם רבות אבל המקבל. וקרי גדולתך. כי הכל הם כאחת אבל האל ית׳. ואלה שמות הנזכרים בזה המזמור גדולה וגבורה מעשה הוד כבוד טוב צדקה מלכות נפלאות נוראות. והם עזרה לענין ידוע. אבל אינם דוקא כל אחד במקומו הנזכר אלא כל אחד ענינו במקום חבירו גם כן. אלא מפני ששנה להם חלקם בשמות משונים זה מזה: זכר רב טובך. הוא שם ולא תואר. כאילו אמר גודל טובך: יביעו. ידברו. כמו תבענה שפתי: וצדקתך ירננו. יאמרו אותה בקול רם בפני בני אדם: חנון ורחום. אלה המדות שהם טוב וצדקה שאותו יביעו וירננו כי הוא חנון שחונן הבריות ונותן להם צרכם. ורחום שמרחם וחומל עליהם ושומר אותם מן הנזקים ומפגעי העולם: ארך אפים. שמאריך אפו לרשעים ולא יענישם מיד. וגדל חסד. הדלת נקראת בקמץ חטף. אמר שהוא גדול חסד שמגדיל חסדו על בני אדם יותר ויותר ממה שהם ראויים לקבל: טוב ה׳ לכל. אפי׳ למיני החיות והבהמות והעופות הוא טוב ומרחם. וכן ראוי לאדם ללכת בדרכיו אלה ואין לו לאדם להשחית החיים כי אם לצורך או להשמר מנזקיהם. וכן מצאנו כי רבינו הקדוש הזהיר שפחתו שלא לאסוף החולדות הקטנות עם רמץ הבית אלא תניחם להיות דרים בעיקרי הבית. אמר לה ורחמיו על כל מעשיו כתיב:

יורוך

יודוך יהוה כל מעשיך וחסידיך יברכוכה: כבוד מלכותך יאמרו
וגבורתך ידברו: להודיע לבני האדם גבורתיו וכבוד הדר מלכותו:
חי מלכותך מלכות כל עלמים וממשלתך בכל דור ודור: סומך יהוה
לכל הנפלים וזוקף לכל הכפופים: עיני כל אליך ישברו ואתה נותן
להם את אכלם בעתו: פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון: צדיק
יהוה בכל דרכיו וחסיד בכל מעשיו: קרוב יהוה לכל קראיו לכל
אשר יקראהו באמת: רצון יראיו יעשה ואת שועתם ישמע ויושיעם
: שומר יהוה את כל אהביו ואת כל הרשעים ישמיד: תהלת יהוה
ידבר פי ויברך כל בשר שם קדשו לעולם ועד:

קמו

הללויה הללי נפשי את
יהוה: אהללה יהוה בחיי אזמרה לאלהי בעודי: אל תבטחו בנדיבים
בבן אדם שאין לו תשועה: תצא רוחו ישב לאדמתו ביום ההוא
אבדו עשתנתיו: אשרי שאל יעקב בעזרו שברו על יהוה אלהיו:
עשה שמים וארץ את הים ואת כל אשר בם השמר אמת לעולם
עשה משפט לעשוקים נתן לחם לרעבים יהוה מתיר אסורים:

יהודונך ייי כולהון עובדך וחסידיך יברכונך: איקר מלכותך יימרון
וגבורתך ימללון: להודעא לבני נשא גבורתוי ואיקר שיבהור
מלכותיה: מלכותך מלכותא דכל עלמיא ושולטנותך בכל דר ודר:
סעיד ייי לכל נפילין וזקיף לכולהון כפיפין: עיניהון דכולא לותך
סבירן ואת יהב להון ית מיכלהון בזמניה: פתח ית אידך ומסבע
לכולהון חיי רעותהון: זכאי ייי בכל אורחתיה וחסידא בכל עובדוי:
קריב ייי לכל דקריין ליה לכולהון דקרן יתיה בקשוט: רעות דחלוי
יעבד וית בעותהון ישמע ויפרקינון: נטיר ייי ית כל רחימוי וית כל
רשיעי ישיצי: שבחא דייי ימליל פומי ויברכון כל בני בסרא שום
קודשיה לעלמי עלמין: הללויה שבחי נפשי ית שמא דייי:
אשבח ייי בחיי אזמר לאלהי בקיומי: לא תתרחצון ברברבנא בבר
נש דלית ליה פורקנא: תיפוק רוחיה יתוב לעפריה ביומא ההוא
הובדו זמיונוי: טוביה דאלהא יעקב בסעדיה סבריה על ייי אלהיה:
דעבד שמיא וארעא ית ימא וית כל די בהון די נטיר קשוט לעלם:
דעבד דינא לטלומין יהב מזון לכפינין ייי דשרי אסיריא: חי

יודוך. אף מיני החיים שאין בהם דעת מתקן יכירתך בהם והככת מזוכותם יודוך. האדם המבין בהם · והרי הם כאילו יודוך: וחסידיך יברכוכה. בכתיבת הה"א הכתה. אמר ומי הם המודים החסידים שהם מתבוננים תמיד במעשיך · והם יברכוך תמיד · כי בכל עת ראותם החידושים המתחדשים תמיד ביצורים והתקון אשר בחי ובצומח יברכוכה. וכן תקנו רבותינו ז"ל ברכה לכל דבר כפי ענינו · כמו שאמרו הרואה כך וכך מברך כך. ואמר וחסידיך · כי כל לשון חסד הוא יתרון הדבר והמתבוננים תמיד במעשי האל יתברך ויברכוהו תמיד בכל עת התבוננם הם החסידים · ואמרו רז"ל האי מאן דבעי למהוי חסידא לקיים מילי דברכות: כבוד. באותם הברכות יזכרו כבוד מלכותך וגבורתך. כי אתה מלך על הכל ובורא הכל ובגבורתך וביכולתך הוית היצורים כולם: להודיע. וכמו שהם מברכים ומודים ביניהם לבין עצמם כן צריכים להודיע לבני האדם שלא ידעו ולא הכירו בגבורותיו ובכבוד מלכותו: מלכותך. אינה כמלכות בן אדם שיש לה הפסק או בחייו או במותו. אבל מלכות האל ית' אין לה הפסק. כי מלכותו מלכות כל העולמים. ר"ל כל הזמנים · וכפל הענין במלות שונות: סומך ה'. הנופלים והכפופים. והם העניים המרודים. הוא ברחמיו עליהם סומך וזוקף אותם · וכן כתוב מאשפות ירים אביון להושיבי עם נדיבים וגומר: עיני כל אליך ישברו. וכן אמר כולם אליך ישברון. כי כל נבראי מטה החיים בראת אותם ובראת מאכלם. כי יש אוכל עשב ויש אוכל זרע ויש אוכל חי כמותו. וכולם עיניהם תלויות אליך ומקוים אליך · ואתה נותן להם את אכלם. והוא על ידי השתלשלות הסבות · ואמר בעתו לשון יחיד. כי לכל מין ומין יש לו עת ידוע יזדמן בו מאכלו. ואמר אליך ישברו. ואעפ"י שאין בהם דעת הם ישברו לפי טבעם אל חוקם הנתן להם · ואנחנו היודעים כי אליך היא התקוה כי אתה הנותן והמכין: פותח · שאתה נותן להם את אכלם בהשפעה עד שישבעו: רצון. כל אחד לפי רצונו: צדיק · כי בצדק וביושר נותן לכל אחד אכלו. ואעפ"י שהחי טורף את החי ואוכלו כמו החתול לעכבר · וכן האריה והדוב והנמר ושאר החיות האוכלות חיות אחרות. וכן במעופפים העופות הדורסי' עופות אחרים הכל בדין מאתו. כי גם לחיות ולעופות הטורפים נותן להם גם כן מאכלם בחייהם · אלא שבהגיע קצם למות גזר מקודם שתהיה מיתתם פעמים בהכאת חיים אחרים פעמים יגזור שימות מיתת עצמו ואחד הוא לנטרף ימות מיתת עצמו או על ידי אחר · וזה מבוכה גדולה בין החכמים. כי מהם אומרים כי כשטורף החתול העכבר והאריה הכבש והדומה להם הוא עונש הנטרף מאת האל ית'. וכדומה לזה מצאתי בדברי רבותינו ז"ל רבי יוחנן כד הוה חזי שלך מסולה דגים הים הוה אמר משפטיך תהום רבה. ומהם אומרים כי אין גמול ועונש בכל מיני החיים אלא לאדם בלבד · ואנחנו כאמר יש גמול ועונש לשאר מיני בעלי חיים כענין האדם. כי הנה מצאנו ומיד כל חיה אדרשנו. ונאמר ושד בהמות יחיתן. ונאמר בגמול ולא שכר את החמור · ופירשו רז"ל גמול בבהמות כגון החמור והכלב. כי אמרו רז"ל מה נשתנו פטרי חמורים מכל בהמות לפדותם · ופי' לפי שטענו ביזתם של ישראל. ונאמר לכלב תשליכון אותו בזכות לא יחרץ כלב לשונו · מלמד שאין הקב"ה מקפח שכר כל בריאה ובריאה · ויש דעת אחרת ואין ראויה לכתבה: כי טוב ה' לכל. וחסיד בכל מעשיו · בנזדמן להם מה שהוא אינו מחוייב לתת להם. והם אינם ראויים לקבל · אלא שחסדו גבר עליהם: קרוב ה' לכל קוראיו. מאיזה עם שיהיה. ובלבד שיקראוהו באמת · שפיו ולבו שוים: רצו' כל יראיו יעשה. כי יראיו יקראוהו באמת ויעשה רצונם במה שיבקשו ממנו וישמע שועתם ויושיעם מצרה שתבא בעולם. או שתבא להם לכפרת עונותם: שומר ה' את כל אוהביו · טובים מיראיו · כי יאהבוהו לא לתקוה טובה ולא פחד עונש אלא מאהבה זכה. וישמרם שלא תבא עליהם צרה לעולם. וכן יהיו כל ישראל לעתיד לבא · ואז ואת כל הרשעים ישמיד · שלא ישאר רשע בעולם. כמו שאומר והיו כל זדים וכל עושי רשעה קש ולהט אותם היום הבא וגו': תהלת ה' ידבר פי. ואז תהילת ה' ידבר פי כי אחיה עם המתים שיחיו. ואז יברך כל בשר שם קדשו. רוצה לומר כל בני אדם לבדם ולא שאר החיים התחתונים · וכן כי היא היתה אם כל חי מדבר מת:

הללויה הללי נפשי את ה': אהללה ה' בחיי · בראותו ברוח הקדש קיבוץ גליות אומר כנגד ישראל הללויה. וכן את נפשי הללי את ה' עמהם ובלתם: אהללה ה'. עתה בעודני בחיים אהללנו ואזמרה לו ואודיענו ברבים · ואמר להם אל תבטחו · על דרך שאמר ירמיה. ומן ה' יסור לבו · אלא אם יבטח באדם ישים העיקר האל ית' שיתן בלב האדם הנדיב לעזרו. וכפל הענין במלות שונות: בבן אדם שאין לו תשועה. שאם לא ברצון האל אין ביד האדם להושיע חבירו מצרתו · כי לה' לבדו התשועה. והוא ישובבנה על יד בני אדם. כמו שסבב תשועת גלות בבל על ידי כורש · וכן לעתיד יסבב גאולת ישראל על ידי מלכי הגוים שיעיר את רוחם לשלחם. כמו שכתוב והביאו את כל אחיכם מכל הגוים מנחה לה' · וזה יהיה לפי שבטחו ישראל בגלותם באל ית' לבדו: תצא רוחו · ואיך תהיה לאדם תשועה והנה איננו שליט ברוחו לכלוא את רוחו · כי תצא רוחו פתע וישוב לאדמתו. ומה שחשב לעשות לא יוכל · כי הנה יצאה רוחו המעמידה אותו. והנה ביום מותו אבדו עשתנותיו. ר"ל מחשבותיו. וכן בארמית ומלכא עשית. חושב. ואיך יושיע אחרים ואין בידו להושיע את עצמו: עשתנותיו · העי"ן בסגול: אשרי שאל יעקב בעזרו · זכר יעקב אבינו כי הוא בטח באל. כי אחיו היה מתנכל להמיתו וברח מפניו ולא בטח בלבן שיתן לו צורכי מחיתו. ואעפ"י שהיה הולך אליו אלא באל יתברך שאמר לו ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש. וכן ישראל בניו שבטחו בו באל הוציאם מן הגלות · וכפל הענין במלות שונות: עושה שמים · בו ראוי לבטוח כי הוא עשה הכל ובידו להרים ולהשפיל ולעשות בנבראיו כפי רצונו. וארץ היא היבשה · לפיכך זכר את הים. ועשה ואת כל אשר בם · לשלשה הנזכרים · בשמים המלאכים והכבא הגדול ושבעת משרתים. בארץ חיה ועוף ואדם. ובים התנינים הגדולים וכל נפש החיה הרומשת · והוא עשה כולם בחכמה: והוא השומר אמת לעולם · שומר הבטחתו לזמן רב. כמו שעשה לישראל שהבטיחם להוציאם מן הגלות. ואחר שהיו שם זמן רב עד שנואשו כל הגוים מגאולתם הוציאם. הנה תראו כי בו לבדו ראוי לבטוח: עושה משפט לעשוקים. בכל דור ודור עושה משפט בעבורם בעושקיהם. וכן עשה בעבור ישראל שהיו עשוקים בגלות · כמו שאמר עשוקים בני ישראל ובני יהודה יחדיו וכל שוביהם החזיקו בם מאנו שלחם · וכן יעשה עם ישרא' שהם עשוקים עתה בגלות זה: נותן לחם לרעבים. בכל דור. וכן עשה לישראל בגלות ובצאתם מן הגלות דרך מדברות אומר לא ירעבו ולא יצמאו ולא יכם שרב ושמש: ה' מתיר אסורים. בכל דור ודור. וכן עשה לישראל שהתירם ממאסר גלותם:

ה' פוקח

יי פקח אכסנין דמתילין לסמיין יי זקיף כפיפין יי רחים צדיקיא: יי נטיר ית גיורא יתם וארמלא יסובר ואורחא דרשיעי יטלטל: ימלוך יי לעולם אלהיך ציון לדר ודר הללויה:

הללויה ארום טב לזמרא קדם אלהנא ארום בסים ויאיא תושבחתא: בני ירושלם יי גלוות ישראל יכנס: דמסי לתבירא לבא ומסיק ארוכין לצעריהון: מני סכום לכוכביא לכולהון בשמא קרי: רב מרנא וסגי חילא לסוכלתנותיה לית סכום: מסובר ענוותניא יי מכיך רשיעיא עדי ארעא: שבחו קדם יי בתורתא זמרו קדם אלהנא בכנורא: דחפי שמיא בעננא דמתקן לארעא מטרא דימרבי טוריא עסבי: יהיב לבעירא מזוניה לבני עורבא דיקרן: לא בגבורתא דירכיבין על סוסי יצבילא בשוקי גוברין רהטובין יצבי: רעי יי ית דחלויית דמוריכין לטוביה: שבחי ירושלם ית יי שבחי אלהיך ציון: ארום תקף נגרי תרעייך בריך בנייכי במצעייך: דשוי תחומיך שלם שמן חטים יסבעינך: דמשדר מימריה לארעא עד סרהובא ירהוט מילוליה:

יהוה פקח עורים יהוה זקף כפופים יהוה אהב צדיקים: יהוה שמר את גרים יתום ואלמנה יעודד ודרך רשעים יעות: ימלך יהוה לעולם אלהיך ציון לדר ודר הללויה:

קמז

הללויה כי טוב זמרה אלהינו כי נעים נאוה תהלה: בונה ירושלם יהוה נדחי ישראל יכנס: הרופא לשבורי לב ומחבש לעצבותם: הרפא מונה מספר לכוכבים לכלם שמות יקרא: גדול אדונינו ורב כח לתבונתו אין מספר: מעודד ענוים יהוה משפיל רשעים עדי ארץ: ענו ליהוה בתודה זמרו לאלהינו בכנור: המכסה שמים בעבים המכין לארץ מטר המצמיח הרים חציר: נתן לבהמה לחמה לבני ערב אשר יקראו: לא בגבורת הסוס יחפץ לא בשוקי האיש ירצה: רוצה יהוה את יראיו את המיחלים לחסדו: שבחי ירושלם את יהוה הללי אלהיך ציון: כי חזק בריחי שעריך ברך בניך בקרבך: השם גבולך שלום חלב חטים ישביעך: השלח אמרתו ארץ עד מהרה ירוץ דברו:

ה' פוקח עורים. שהם עורים מחולי העין הוא ירפאם. ואמר זה החולי כי זה העור כמו האסור לא ימוש ממקומו. או פירושו עורים מרוב צרה. כי הצרה דומה לחשך והישועה לאור. ובמקרא פסוקים רבים מעידים בזה. וכן עשה לישראל שהיו עורים בגלות. כמו שאמר נגששה כעורים קיר וכאין עינים נגששה. כשלנו בצהרים כנשף: ה' זוקף כפופים. והם העניים כמו שפירשנו: ה' אוהב צדיקים. וכן אהב ישראל שהם צדיקים בין האומות: ה' שומר את גרים: הגר והיתום והאלמנה הם החלושים כי אין להם עוזר ושומר. ולפיכך הזהירה התורה בכמה מקומות עליהם. וה' שומר אותם. וכן שומר ישראל שהיו גרים בין האומות וחלושים כיתום ואלמנה: יעודד. פי' יכשל: ודרך רשעים יעות. החלושים יכשלו והרשעים יעות דרכם ידחו ונפלו בה: ימלוך. ומתי יהיה זה כשימלוך ה' לעולם: אלהיך ציון לדור ודור: כמו שאמר והיה ה' למלך על כל הארץ. שכל העולם יכירו במלכותו. וזכר ציון כי משם תצא הוראה לכל העולם ויאמרו כי הוא מלך על הכל אחר שיעשה משפט ברשעים בעמק יהושפט:

הללויה

כי טוב זמרה אלהינו כי נעים נאוה תהלה. אז כשימלוך ה' הללויה כל בני עולם. שתכירו אז מלכותו. ואז יהיה זמר שלכם טוב ונעים. ותהילתכם תהיה נאוה: נאוה. האלף נחה. ועניינו כמו נאה: בונה ירושלם ה'. ואז יבנה ה' ירושלם ויכנס נדחי ישראל אל אדמתם: הרופא לשבורי לב. כמו ישראל שהם שבורי לב ועצבים בגלות: לעצבותם. ברג"ש הצד"י לתפארת הקריאה:

מונה. הנה הסכימו חכמי התכונה כולם כי מספר הכוכבים הם אלף וכ"ב. אם כן מה הוא מונה מספר לכוכבים. ואמר ישעיהו המוציא במספר צבאם. ואמר האל ית' לאברהם אבינו הבט נא השמימה וספור הכוכבים אם תוכל לספור אותם. ואמר בלדד השוחי היש מספר לגדודיו. ופי' החכם הנשיא רבי אברהם בר חייא כי הכוכבים הקטנים שאינם מאירים על הארץ רבים אין יכולים בני אדם לראותם כל שכן למנותם ולדעת מספרם. ואותם שאינם מאירי' על הארץ נבראו למשול על הארץ לא להאיר. כמו שאמר ולמשול ביום ובלילה. גם מהכוכבים הנראים יש כוכב שיראה שהוא אחד והם רבים. ומפני הגובה הגדול והמרחק הגדול אשר בינינו וביניו ידמה ויראה שהוא אחד. אבל כל הכוכבים הנבראים אין יכולת באדם לדעת מספרם. אבל הקב"ה היודע כל הנסתרות הוא יודע מספרם כי הוא בראם: לכולם שמות יקרא. וכן אמר ישעיה לכולם בשם יקרא. ופירושו כי האל ית' בראם כולם במספר ידוע אצלו: וכל אחד מהם קרא שם הנאות לו לפי הדבר אשר בעבורו נברא לסיבת אותו הדבר אחר סיבת עצמו. כי כל הכוכבים יש להם כח וממשלה על יצורי מטה. כל אחד על מין ידוע שנותן בו הכח לעשות מלאכתו. כמו שארז"ל אין לך כל עשב ועשב מלמטה שאין לו מזל מלמעלה מכה אותו ואומר לו גדל: גדול אדונינו. כי מלך בשר ודם שיש עליו להנהיג מדינות רבות ילאה להנהיגם כולם כאחת הקרובו' אליו והרחוקות ממנו: ואם ינהיג הקרובות על סדר הנכון לא יעשה כן ברחוקות כי ילאה כחו בזה. ואם יהיה בו הכח לא תהיה בו התבונה. אבל אדונינו הוא מנהיג את כל העולם הנהגה ישרה. כי הכח והתבונה בו. כי הוא גדול ורב כח: לתבונתו אין מספר. ופי' לדברים שיש לו תבונה בהם אין מספר. כי אין נכון תבונה מספר. כי תבונה ממין האיכות. ומספר ממין הכמות. לפיכך צריך לפרשו כך. אבל נכון תבונה חקר. וכן הוא אומר ואין חקר לתבונתו: מעודד. ואעפ"י שהוא גדול ורב כח הוא משגיח על הענוים והשפלים והחלושים ומכשה אותם ומשפיל הרשעים המתגאים עדי ארץ. ואעפ"י שזה הוא עושה בזמן הזה אינו עושה. כי פעמים רבות יצליחו הרשעים אבל לעתיד לבוא יעשה זה על דרך השלמות. כמו שאמר ואת כל הרשעים ישמיד: ענו. אמר כנגד ישראל שירו לה' בפה זמרו לו בכלי והשיר יהיה שיר תודה שתודו לאל ית' על כל הטובה והגדולה שעשה עמכם בהוציאו אתכם מן הגלות ברוב טובה ובכבוד גדול. וזהו גדולה גבורה מאתו להוציא עם מעט מעמים רבים. ובסיפור גבורותיו ספרו הגבור' שעושה בעולם תמיד. והוא המטר. כי כן אמר אליפז עושה גדולות עד אין חקר ונפלאות עד אין מספר. ואמר אחריו הנותן מטר אל פני ארץ וגו'. וכן אמר איוב בזה הלשון. ואמר גם כן ורעם גבורותיו מי יתבונן. ואמר ירעם אל בקולו נפלאות עושה גדולות ולא נדע. ואמר אחריו כי לשלג יאמר הוי ארץ וגשם מטר וגו'. ושיבת הגלות תדמה למטר שאין מיחלים בעבורו אלא לאל יתברך. וכן אמר מיכה הנביא והיה שארית יעקב בגוים בקרב עמים רבים כטל מאת ה' כרביבים עלי עשב אשר לא יקוה לאיש ולא ייחל לבני אדם. לפיכך אמר: המכסה שמים בעבים. ואמר המכסה שמים כי השמים בהירים וטובים וטהורים ומזהירים. ובהיות העבים באויר השמים מכוסים מעין האדם: המצמיח הרים חציר. אפילו ההרים שהם יבשים וקשים כל שכן ארץ המישור. או זכר ההרים לפי שאין דרך ותחבולה להשקותם מן הנהרות: נותן לבהמה לחמה. שאין לה תחבולה להכין מאכלה. והוא מצמיח לה החציר בהרים למאכלה: לבני עורב. לפי שהם לבנים בהולדם ואמותיהם מניחים אותם ולא יביאו להם טרפם. כי יחשבו כי אינם בניהם לפי שהם לבנים והם צווחים כאלו יקראו לאל בעד טרפם. והקב"ה מזמין להם יתושין ואוכלים אותם. והנה הוא עוזר החלשים שאין בהם יכולת מעצמם. וכן עשה לישראל שהיו נטושים בגלות שאין כח. כי האל ית' רוצה בחלושים ובשפלים לא במתגברים ומתגאים בכוחם וביכולתם. לפיכך: לא בגבורת הסוס יחפץ. אינו אומר כי אין חפץ האל ית' בגבורת הסוס. כי הוא שנתן לסוס גבורה. וכן אמר האל ית' לאיוב התתן לסוס גבורה. כלומר כמו שנתתי אני. אלא פירושו שאינו חפץ באדם שבוטח בגבורת הסוס. וכן במי שבוטח בשוקיו לברוח מן המלחמה. כמו שאמר הנביא ברגליו לא ימלט ורוכב הסוס לא ימלט נפשו: רוצה ה'. אלא מי הוא רוצה את יראיו שהם מיחלים לחסדו ואינם בוטחים בגבורת הסוס ולא בגבורתם: שבחי. כי בך רוצה לפי שבטחת בו. ומדבר כנגד העיר דרך משל. רוצה לומר יושבי ירושלם. והפסוק כפול בעניין במלות שונות כמנהג: כי חזק. שלא תפחד לעולם שיבא עליה אויב. כי האל ישמרנה כאלו בריחיה חזקים. כמו שאמר על חומותיך ירושלם הפקדתי שומרים. כלומר יהיו בלי פחד כאלו שומרים על החומות. ומרוב בטחון השלום יהיו השערים פתוחים תמיד. כמו שאמר ופתחו שעריך תמיד יומם ולילה לא יסגרו: ברך בניך בקרבך. שיהיו ברוכים בפרי בטנם ובמעשי ידיהם בעיר ובחוץ: השם גבולך שלום. וכן תהיו ברוכים בחוץ בשלום ובפרי אדמתם: חלב חטים. הטוב שבחטים והנבחר. כמו חלב תירוש ויצהר: השולח אמרתו ארץ. והוא המטר שבא באמרתו ובדברו מהרה כעבד הרץ מהרה לעשות רצון אדוניו. ואמרתו ודברו הוא רצונו. וזכר עניין המטר והשלג הנה לפי שהם סיבת ברכת פרי האדמה והשבע:

הנותן

קרחו הנתן שלג כצמר כפור כאפר יפזר: משליך קרחו כפתים לפני
ריו קרתו מי יעמד: ישלח דברו וימסם ישב רוחו יזלו מים: מגיד דבריו
ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל: לא עשה כן לכל גוי ומשפטים בל
ידעום הללויה: קמח הללויה הללו את יהוה מן
פים השמים הללוהו במרומים: הללוהו כל מלאכיו הללוהו כל צבאו:
איו הללוהו שמש וירח הללוהו כל כוכבי אור: הללוהו שמי השמים והמים
כוכבי אשר מעל השמים: יהללו את שם יהוה כי הוא צוה ונבראו: ויעמידם
לעד לעולם חק נתן ולא יעבור: הללו את יהוה מן הארץ תנינים
תהומות וכל תהמות: אש וברד שלג וקיטור רוח סערה עשה דברו: ההרים
וכל גבעות עץ פרי וכל ארזים: החיה וכל בהמה רמש וצפור כנף:

דיהב תלגא חיור היך עמר גליד היך קטם יבדר: מטלק קרחיה פליג היך ריסוקין דמן קדם קוריה מן איפשר ליה למיקם: ישדר קידום חימתיה וימסינון יתיב רוחיה זלחין מיא: דתאני דבריא דאורייתא ליעקב קיימוי ודינוי לישראל: לא עבד היכנא לכל עמא ודינין לא הודעינון הללויה: הללויה שבחו ית יי בריתא קדישא מן שמיא שבחו יתיה כל חילו אנגלי מרומא: שבחו יתיה כל מלאכי די שמשין קדמוי שבחו יתיה כל חלוותיה: שבחו יתיה שמשא וסיהרא שבחו יתיה כל כוכבי נהורא: שבחו יתיה שמי שמיא ומיא דיתלין במימרא מעילוי שמיא: ישבחון ית שמא דייי ארום הוא פקיד ואתבריין: והקימינון לעלמי עלמין גזירתא יהב ולא יעבר: שבחון ית יי מן ארעא תניניא וכל תהומיא: אשא וברדא תלגא וקטרא רוח עלעולא עבדא פתגמיה: טוריא וכל גלמתא אילן דעבד פירין וכל ארזין: חיתא וכל בעירא ריחשא וציפר גדפא דפרח: מלכיא

הנותן שלג כצמר· השלג שהוא לבן כצמר הלבן. וכן כצמר יהיו. כצמר הלבן· והוצרך לזכור לבנותו לפי שברוב תראה לבנותו. ודמה אותו לצמר ואעפ"י שהוא פחות ממנו בלובן מפני שלא יכול לדמותו בלבן ממנו מדברים אשר בארץ: כפור כאפר יפזר. הוא שיורד בשחר בימי הקור. ודמה אותו לאפר לפי שהוא מפוזר ומעט לא תראה לבנותו כמו השלג· לפי דמה אותו לאפר ולא לשלג שאינו לבן כמו השלג: משליך קרחו כפיתים. הקרח כמו הכפור אלא שהוא חזק ממנו ויוליד קור רב. לפיכך זכר עם הקרח קרתו. ופי' כפיתים. כמו הדבר הנבקע לבקעים. כי כן הוא יורד לבקעים· וחתיכות אסופות מן הקרח: לפני קרתו מי יעמוד· אמר קרחו וקרתו בכנוי ומיחסו אל האל יתברך. כי הכל הוא דברו ומצותו אין דבר במקרה. וכן אמר אליהוא מנשמת אל יתן קרח· וכמו שהמטר הוא הוריד ברחמיו לצורך ברואיו ומורידו פעמים למשפט ולעונש העונות. והוא מטר הסוטף. כן השלג והכפור הוא צורך הזרעים והאילנות. אבל בהיותו חזק הרבה והוא הקרח ותולד ממנה קרה רבה הוא למשפט שהוא ממית ומיבש הזרעים ופרחי האילנות· וכן הברד. ואעפ"י שלא נזכר· וצריך להזכיר בהודאת האל אלה הדברים שהם תמידים לבני העולם. והם גבורות ונפלאות מהבין. כמו שאמר באחד מהם· ורעם גבורותיו מי יתבונן. ואמר האל לאיוב הים למטר אב וגו'. ואמר מבטן מי יצא הקרח וכפור שמים מי ילדו. לפיכך כשאמר ענו לה' זמרו לאלהינו אמר שיזכרו בשירם ובזמרם מגבורותיו אלה התמידים· ואמר מי יעמוד. כלומר מי יוכל לעמוד מפני הקרח החזק. או מפני הקרה החזקה. כי פי מפני הקרה נמנעים בני אדם לצאת מבתיהם ולעשות מלאכתם. כמו שאמר ביד כל אדם יחתום וגו'. וכן החיות· כמו שנ' ותבא חיה כמו ארב ובמעונותיה תשכון: ישלח דברו. חום השמש או המטר שממסה אותם הנזכרים למעלה השלג והכפור והקרח· ואמר ישב רוחו ויזלו מים. כי המים בסיבת הרוח מפאת ים יבא המטר שימסה אלה· או פי' ישב רוחו עליהם ויזלו מים כי בפזור אותם הרוח ולא יהיו מאוספים כאחד ימסו ויהיו למים: מגיד. ובספרכם גבורות האל ספרו שנגלה אליכם בכבודו והגיד לכם דבריו וחוקיו ומשפטיו· כי המעמד ההוא היה דבר גדול שלא היה כמוהו. כמו שכתוב הנהיה כדבר הגדול הזה או הנשמע כמוהו: לא עשה. כמו שכתוב השמע עם קול אלהים וגו': ומשפטים בל ידעום. והמשפטים שנתן להם לא ידעום שאר הגוים ולא גלה להם· כמו שכתוב ומי גוי גדול אשר לו חוקים ומשפטי' צדיקי' ככל התורה הזאת:

הללויה הללו את ה' מן השמים הללוהו במרומים. בזה המזמור זכר כל הנבראים. בעולם הגדול האל ובעולם הקטן כלה. ואמר בתחילה בכלל מן השמים· כלומר כל הנהוים מן השמים. ר"ל מיכוד השמים שהוא יסוד חמישי· ואמר אח"כ הללוהו במרומים· אתם שאתם במרומים· וכללו בו צורות אמת שאינם גופות ולא בגופות. וענין הללו אינו מצוה אלא כאילו אמר להם נאה להלל: הללוהו כל מלאכיו: הם השכלים מניעי הגלגלים. גם הם אינם גופות ולא בגופות: הללוהו כל צבאיו· הם הגופות הזכים והבהירים. והם הגלגלים והכוכבים שהם בגלגל השמיני· לפיכך אמר כל צבאיו לפי שהם צבא גדול. ואמר בלשון רבים לפי שהם כדורים חלוקים: הללוהו שמש וירח· הזכיר תחילה שני המאורות הגדולים ואח"כ הזכיר החמשה הכוכבים והם כוכבי אור· כי הם מאירים על הארץ יותר מאשר הם בגלגל השמיני מפני שהם קרובים לארץ מהם: הללוהו שמי השמים· יש מפרשים ספי' שמי השמים עליוני השמים. כמו מלך מלכים. ולדבריהם יהיה זה מה שאינו גוף. ומה שאמרו עליוני במדרגה ולא במקום· והוא עולם הנשמות. ויהיה פירו' והמים אשר מעל השמים· גם כן בלתי גוף. והוא צורת הצורות שממנה יוצאות הצורות. ועליה נאמר גם כן. ובין המים אשר מעל לרקיע· ויש מהם שאומר כי שמי השמים הם אשר מתחת השמים· והוא כדור האש שהוא סמוך אל כדור הלבנה· והשמים הוא האויר שנקרא שמים. כמו על פני רקיע השמים. ויהיה פירושו והמים אשר מעל השמים כדור הקרח· ויש קוראים שמו כדור הסגריר והוא בין כדור האש והאויר הקרוב לנו. והוא מקום תכלית הגעת העבים. ואין חכמי הפילוסופיא מודים בזה. כי אומרים אין ביניהו ובין גלגל הלבנה אלא האויר והאש הטבעית. אם כן נאמר כי המים פירושו צורת המים והוא מקום תכלית הגעת העבים באויר. ובמקום ההוא מן האויר ישובו העבים מים ויפלו לארץ בטבעם. לא שיש שם גוף אחר אלא האויר· אבל הוא חלוק באיכותו· ועל המקום ההוא נאמר והמים אשר מעל השמים: יהללו את שם ה'· אמר כל אלה העליונים הנזכרים יהללו את שם ה' ויודו לו. כי הוא ארון עליהם כי אעפ"י שהם נשגבים הוא נשגב עליהם והוא צוה ונבראו. והוא לבדו הקדמון· והם החדשים נבראים: ויעמידם לעד לעולם. כי אינם כמו הנבראים התחתונים שאישיהם הם נפסדים והמין עומד. לא כן העליונים אלא לעולם כל אישיהם עומדים כמו המין. כי החוק שנתן להם בתחילת בריאתם לעולם לא יעבור· כי כן יהיה לעולם לא ישתנה סדרם: הללו את ה' מן הארץ· אחר כן אמר לנבראי מטה שיהללו את ה'. ואמר תחלה תנינים וכל תהומות· אמר וכל תהומות על המים אשר מתחת לארץ. ועל המים אשר מעל לארץ. וזכר המים קודם היבשה כמו שהיתה בבריאה. וגם התנינים אשר בהם· והם שאמר עליהם הכתוב ויברא אלהים את התנינים הגדולים. כי הם גדולים מחיות היבשה· ומה שאמר הללו את ה'. והם אינם בני דעה ר"ל שבני אדם יהללוהו מנפלאות האל שרואים בהם ומשכילים בהם: אש וברד· הזכיר הנהוים באויר שגם הם מן הארץ· והם אש וברד שלג וקיטור· כי בריאתם מן הארץ· וחכמי התולדת יקיימו זה בראיות גמורות וברורות· וגם בדברי רז"ל מצאנו כן רבי אליעזר אומר כל דבר שבארץ בריתו מן הארץ· ומייתי לה מהכא הללו את ה' מן הארץ וגו'· אש וברד וגו'. רבי הושע בשם רבי יוסי אומר כל מה שיש בשמים ובארץ אין ברייתו אלא מן הארץ. ר"ל בשמים באויר. כלומר שהוא באויר והוא בארץ· כלומר שיורד האויר לארץ· אין ברייתו אלא מן הארץ· שנאמר כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים. מה הגשם והשלג אעפ"י שירידתן מן השמי' אינם אלא מן הארץ: כך כל מה שיש בשמים ובארץ אין ברייתו אלא מן הארץ: אש. הוא אש הברק שסורף הדבר שנפל בו: ברד· ידוע. והוא הפכו שהוא קר. וכן השלג קר. ותמורתו קיטור שהוא חם. והוא האיד שעולה מן הארץ דומה לעשן והוא חם ויבש· והוא האויר המתנועע בסיבת האד היבש העולה מן הארץ: רוח סערה עושה דברו. והוא האויר המתנועע. וכשהוא מתנועע בחזקה תפיל הארזים הגבוהים והבניינים והאניות שבים· ואמר עושה דברו· להודיע כי היא אינינה במקרה אלא הוא מצוה אותה להתנועע. ובדברו ובמצותו היא מתנועעת לעונש המקבלים. וכן אמר ויעמד רוח סערה· ואמר ובקעתי רוח סערות: ההרים· ואחר אשר זכר את הדברים הנהוים באויר וזכרם סמוך למים לפי שבסיבתם יעלו האדים באויר שמהם המטר והשלג והברד· ואח"כ זכר היבשה ואת אשר בה· אמר ההרים וכל גבעות. כי הם הדברים העומדים והקיימים מנבראי הארץ. ואחר שהזכיר הדומם כולו. כי בכלל ההרים המתכות. וכן כתוב ארץ אשר אבניה ברזל ומהרריה תחצוב נחשת. וכיון שהזכיר הדומם הזכיר אח"כ הצומח· ואמר עץ פרי וכל ארזים· והם כלל לעצים שאינם עושים פרי. והזכיר ארזים כי הם הגדולים שבעצים: החיה· ואחר הצומח הזכיר החי שאינו דברי. והחיה היא המדברית. וכל בהמה· היא אשר בישוב. והרמש קטני החיות· וצפור כנף. והוא עליון ממין החי שאינו דברי: מלכי

מלכיא דארעא וכל אומיא רברבניא וכל דייני ארעא : עולימיא ואף בתולן סביא עם טליא : ישבחון ית שמא דיי ארום תקיף שמיה בלחודוי תושבחתיה על ארעא ושמיא : וזקף איקר לעמיה שבחא לכל חסידוי לבני ישראל עמא דקריבין ליה שבחו ית יי :

שבחו קדם יי שבחא חדתא תושבחתיה בקהלא דחסידי : יחדון דבית ישראל בעובדיהון בני ציון ידוצון במלכיהון : ישבחון שמיה בחינגין בתופין וכינרין יזמרון ליה : ארום רעותא דיי בעמיה ישבחו עינוותניא בפורקנא : יבועון חסידי ביקרא ירננון על משכביהון : תושבחן דאלהא בעונקיהון והיך סייפא דיוסטרא באידיהון : למעבר נקמתא בעממיא מכסנותא באומיא : למיסר מלכיהון בשירין ויקיריהון בכבלי דפרזלא : למיעבד בהון דין דכתיב באורית שיבהורא הוא לכל חסידוי הללויה : הללויה שבחו אלהא בבית מקדשיה שבחו יתיה ברקיעא דעושניה : שבחו יתיה בגבורתיה שבחו יתיה היך סוגעי רבותיה : שבחו יתיה בתקיעתא דשופרא שבחו יתיה בנבלין וכינרין : שבחו יתיה בתופין ובחינגין שבחו יתיה בחלילין ואבובין : שבחו יתיה בצילצלין דשמעין בלחודיהון שבחו יתיה בצילצלין דמשמעין ביבבא : כל נשמתא תשבח יה הללויה :

מלכי ארץ וכל לאמים שרים וכל שפטי ארץ : בחורים וגם בתולות זקנים עם נערים : יהללו את שם יהוה כי נשגב שמו לבדו הודו על ארץ ושמים : וירם קרן לעמו תהלה לכל חסידיו לבני ישראל עם קרבו הללויה :

קמט

הללויה שירו ליהוה שיר חדש תהלתו בקהל חסידים : ישמח ישראל בעשיו בני ציון יגילו במלכם : יהללו שמו במחול בתף וכנור יזמרו לו : כי רוצה יהוה בעמו יפאר ענוים בישועה : יעלזו חסידים בכבוד ירננו על משכבותם : רוממות אל בגרונם וחרב פיפיות בידם : לעשות נקמה בגוים תוכחות בלאמים : לאסר מלכיהם בזקים ונכבדיהם בכבלי ברזל : לעשות בהם משפט כתוב הדר הוא לכל חסידיו הללויה :

קנ

הללויה הללו אל בקדשו הללוהו ברקיע עזו : הללוהו בגבורתיו הללוהו כרב גדלו : הללוהו בתקע שופר הללוהו בנבל וכנור : הללוהו בתף ומחול הללוהו במנים ועגב : הללוהו בצלצלי שמע הללוהו בצלצלי תרועה : כל הנשמה תהלל יה הללויה :

תח
גדלו
בנבל

מלכי ארץ. ואחר שהזכיר החי שאינו מדבר הזכיר החי שהוא מדבר שהוא סגולת העולם השפל. וכן בתורה הזכירו באחרונה כמו שנברא באחרונה · לומר שהוא מושל על כולם · והוא המורכב האחרון לפי הטבע · והזכיר בבני אדם מעלת הכבוד ומעלת השנים · ואמר כי כולם יהללו את ה' הנכבד כנקלה כקטן כגדול חכמים ושרים. ואמר וכל לאומים · כי יודו את ה' בבא הגואל לישראל: בחורים וגם בתולות. אמר וגם לפי שאין דרך הבתולות להתעסק אלא בקשוט גופן. ואמר שגם הן יתנו לב להלל לה': זקנים עם נערים · שהזקנים ילמדום היאך יהללו את ה' · זהו שאמר עם · כי אין בנערים לבדם דעת להלל. לפיכך אמר שהזקנים יהיו עם הנערים וילמדום: יהללו את שם ה'. אמר כל אלה הנבראים שהם בעולם השפל יהללו את שם ה' · כלומר אותם שהם בני דעה יהללו עליהם ועל שאר הנבראים · ואמר כי נשגב שמו לבדו. ולא אמר כן בעליונים לפי שהעליונים נשגבים אעפ"י כן אמר שיודו לו. כי הוא נשגב עליהם · כי הוא בראם · אבל התחתונים אין בהם נשגב. כי אין לגדולתם עמידה וקיום · לפיכך לא יתגאו מלכי ארץ שרים ושופטי ארץ בגדולתם. כי במעט זמן תאסף ותסוף ותכלה גדולתם ויודו כי אין הנשגב והגדולה כי אם לה' לבדו. ועוד לטעם אחר אמר כי נשגב שמו. בעבור כי זאת התפלה תהיה לעתיד לבא בבא הגואל. ואז יודו כולם כי נשגב שמו לבדו וגדולתם וגבהותם הבל · כמו שכתוב עיני גבהות אדם שפל ושח רום אנשים ונשגב ה' לבדו ביום ההוא: הודו על ארץ ושמים. כי כל הנבראים העליונים והתחתונים כולם עומדים בכחו והודו עליהם בהשתלשלות הסבו': וירם. והראה זה לכל העולם כי הכל בכחו כשירים קרן לעמו שהוציאם מן הגלות וקבצם מן העמים והרים קרנם על כל העמים · זהו תהלה לכל חסידיו. שיהללוהו על זה · ומי הם כל חסידיו · הם בני ישראל שהם עם קרוב וכלכם הללויה:

הללויה

שירו לה' שיר חדש תהלתו בקהל חסידים · אמר כנגד ישראל שירו לה' שיר חדש. כלומר שלא יהיה להם די בשירים האלה הכתובים אלא אתם תחדשו לו שיר על הנפלאות שעשה עמכם: תהלתו בקהל חסידים. תהלתו תהיה נאמרת בקהל חסידים · והם ישראל: ישמח ישראל בעושיו · בלשון תפארת. וכן איה אלוה עושי · כי בועליך עושיך: יהללו שמו · בפה ובכלי שיר יהללו שמו: כי רוצה · להם נאוה להלל יותר מכל עם כי בהם רוצה מכל עם · והם שהם ענוים מכל עם יפארם מכל עם בישועה שהושיעם: יעלזו ישראל · שהם חסידי' יעלזו בכבודם שיעמוד לעולם: ירננו על משכבותם · ירננו לאל ית' על מנוחתם שתהיה קיימת: משכבותם · מנוחתם · כמו ושכבתם ואין מחריד · גם בלילה לא שכב לבו · לא ישכבון. והמפרשים פירשו על משכבותם על מטתם בהתבודדם בלילה: רוממות אל · כשיבאו למלחמה עם גוג ומגוג יתפללו לאל יתברך וירוממוהו ועוזרו שהוציאם מן הגלות · כן יתן להם כח על האויבים לכלותם · התפלה תהיה בפיהם וחרב בידם. ופי' פיפיות חרב בעלת שתי פיות שממיתות משני צדדי' · ואמר בגרונם כי תחילה יוצא הקול מהגרון ויגמור הדיבור בפה · או אמר בגרונם לפי שיצעקו בתפלתם · כמו קרא בגרון: לעשות נקמה. שהם באו עליהם להלחם והם יעשו נקמתם בהם: תוכחות · שיתוכחו עם מלכיהם למה באו עליהם והם לא ימנעו מלהלחם עליהם · לפיכך יעשו בהם נקמה ויהרגו כל העמים הבאים להלחם עליהם למלחמה: לאסור. ויתפשו מלכיהם ונכבדיהם חיים ויאסרום בזיקים ובכבלי ברזל להנקם בהם בחיים: לעשות בהם משפט כתוב המשפט הנגזר עליהם · או הכתוב בתורה אם שנותי ברק חרבי ותאחז במשפט ידי · והוא הכתוב הנה וביחזקאל ובנבואת זכריה: הדר הוא. ואותו היום יהיה הדר לכל חסידיו. והם ישראל · ועל היום ההוא הללויה:

הללויה

הללו אל בקדשו הללוהו ברקיע עוזו . זה המזמור שהוא חותם הספר יש בו שלשה עשר הלולים רמז לשלשה עשרה מדות שבהם מנהיג האל ית' את העולם. אמר תחילה הללו אל בקדשו · והוא עולם המלאכים . ואמר אחר כן הללוהו ברקיע עוזו · והוא הגלגל העליון התשיעי. ובכללו כל העולם כי הוא מקיף הכל. לפיכך אמר עוזו שבו נראה עוז האל ית': הללוהו. אחר כן אמר לישראל הללוהו בגבורותיו. שהראה להם מכל עם: הללוהו כרוב גודלו. שהתגדל והתקדש בעמים על גאולתם: הללוהו בתקע שופר · ובכללו תקע החצוצרות: הללוהו במינים ועוגב. שם כלי ניגון לא נודע אצלינו · והגאון רב סעדיה ז"ל פירש כמו מינים. כלומר במינים רבים מכלי ניגון לא נזכרו הנה: הללוהו בצלצלי שמע · צלצלים המשמיעים קול גדול. וכן אמר בדברי הימים ובמצלתים להשמיע: בצלצלי תרועה. המשמיעים קול תרועה: כל הנשמה תהלל יה הללויה. ועל כל ההילולים הוא הילול הנשמה · והיא תתבונן במעשה האל יתברך ובידיעה וכפי כח הנשמה בעודה בגוף. ואמר כנגד הנשמות הללו יה:

אלה החרוזים לא מצאנום בתחלת פי' ספר תהלים שהיה לנו אבל מצאנום אח"כ בספר ישן כשהגענו לסוף הספר .

מסלות בלבבי. אשוכן אל אבי. בעוד נשמתי בי. ויקולי לו אריס : אמר קנה עולם. יסדו כאולם. ואחל ויצלם. באותות וספרים :
והרין גלגלים. ובם יורדים ועולי' שנים עשר מושלים. ושבעת האורים : ושלם כאפרה. יסדם לאגודה. סביב ארץ ידה. ועליה שוחרים :
ושניה שוה. ועשה בה מקוה. שליש בה התוה. כבלוא באסורים : ומהור ארבעתם. יכר שפל נחתם. ועל פי משמרתם. בורים נשמרים :
ועל כל חוקם על. אנוש הורם מעל. בנפש בו תפעל. פעלים יהירים : והוסם בו לבו. כמלך במסיבו. וכר ש' דולק בו. לחפש מסתרים :
יחים השכל. ויחית הנוכל. וידע כי יאכל. פרי המימרים : ולא תהו נבראה. ובעולם נקרא. אבל ללמוד תורה. והבן מוסרים :
וידע כי בוראו. בחיים הפליאו. ולאות המציאו. בבין הנוכרים : ועל כל עם העלה. בני יעקב סלה. בהודו בם נגלה. ובשפת העברים :
בתורותיו הורם. במצות הכתירם. להרבות בשכרם. ולהיות נעזרים : והקים לעלומים. נביאים חכמים. לבל יהיו קוממים. ושמים הוברים :
וכתבו בספרים. רברים יקירים. חמודים מדרים. ואבני ספירים : משיח אל חבר. תהלות וידבר. ועל פי הדבר. דבריו נבחרים :
וכלל בה חכמות. ברמות ותהומות. ועז עם תעצומות. לאדיר אדירים : תהלות ותפלות. ושירי מעלות. פני אל בם חלות. ערבים ושחרים :
עתידות נכברות. לרגלים מועדות. היות בה נסעדות. ולתמוך האסורים : אכי דוד קמתי. אכונן בם רוחי. כפי משת רוחי. לבאר מאמרים :
לגלות תכפוכים. ולדרום עכייכים. ולי ירבה אוכים. מאור כאזרים : ותהו החלי. בשם צורי וגואלי. יגלה סתום לי. מגלה נסתרים :

משלי

שלמה בן דוד מלך ישראל : לדעת חכמה ומוסר להבין אמרי בינה
: לקחת מוסר השכל צדק ומשפט ומישרים : לתת לפתאים ערמה
לנער דעת ומזמה : ישמע חכם ויוסף לקח ונבון תחבולות יקנה :
להבין משל ומליצה דברי חכמים וחידתם :

מתלוי

דשלמה בר דוד מלכא דישראל : למדע חכמתא ומרדותא ולאיתבנן
אמרי ביונתא : למקבלא מרדותא דשוכלא וצדקתא ודינא ותריצותא
: למתן לשברי ערימותא ולטלאי ידיעתא ותרעיתא : ישמע חכימא
ויוסיף מדעא וסוכלתנותא מדברנותא יקנה : למתבוננא מתלאה
ופלאתא ומלי דחכימי ואוחדתהון :

פירוש ספר משלי הנקרא קב ונקי

אמר המחבר

ראו עיני דברי זה הספר ומשליו · ובניונו ויופיו מראשו ועד רגליו · בנגלהו עשות נמרצות וכל מיני המוסר · לכל החי לכל בשר · מעירים כל פתי אשר לא יפותה אחרי שרירות לבו ועצתו · ומחכים כל סכל אשר לא ישכל סופו ואחריתו · מגדל עוז בנוי לתלפיות הוא בחכמה ובתבונה · וחומה תמימה סביב התורה והאמונה · ובנסתרו חכמות רמות ומזמות · לא יערכם ספירת תפארה וכל אבן יקרה גבים וראמות · מגלה במשכיות כספו תפוחי זהב הסודות אשר בדקות השבכה שתום · ומפתח פתוחים בכל רז אתום · ומפני זה הסכימו זכי השכל ברי ההבנה ובעלי המדות הטובות · אשר מימי הדעה ממעיני הישועה כפשם שואבות · ללמוד וללמד מדי שנה בשנה דבריו הערבים · ולעמוד ולדרשם ברבים · וקבעו עתם בתחלת הקיץ ובימי ספירת העמר · כי אז יתעורר הכח המתעורר החומר · והנפש המשכלת רובצת תחת משאו והיא יושבת תחת תמר · וקריאת זה הספר באותו הזמן היו תהיה להם לעזרה · והיו נכונים ליום מתן התורה : על כן עוררני לבי להפליג השקידה והעיון בו ובקשתי ספרי המפרשים · ישנים גם חדשים · מהם הרב רש״י ז״ל אשר דבריו ערבים כמן · קודש בטבע במעלה וזמן · ובעל המשכל ופשטי התורה · החכם ר׳ אברהם ן׳ עזרא : ואדוני הדקדוק ומפרשי המקרא · החכם ר׳ יוסף ור׳ דוד בנו אשר עליהם יאמר על דרך מליצת השיר אם אין קמח אין תורה · והרלב״ג בעל התועלות · בדבריו כל החכמות כלולות · והחכם רב ששת אשר היה בארץ ישמעאל · ור׳ עמנואל אלוף הדעת במגדיאל · והמאיר עיני העדה בפירוש זה הספר בענין ובמלות · החכם ר׳ מנחם המאירי לשונו לשון מדברת גדולות · ומורנו הזקן בחכמה ובשנים אשר בדורנו היום פירושיו כפלגי מים בציון החכם ר׳ יוסף חיון · ואין ספק שבדבריהם הנקיים מבררים הנכון והנאות מזולתו · איש ואיש כפי מדרגתו : האמנם הפי׳ במקצתם פעמים שבא בארוכה ויקוץ נפש המעיין לרוב אריכותו · ופעמים שבא בקצרה באופן לא יתבארו דברי הספר לשיכוח בהם דעתו . ואולם בעבור זאת ראה ראיתי לירד אל גנת דבריהם המעולפים ספיר ויהלום · וגם להכנס אל פרדס הילקוט וזולתו ממדרשי חכמינו עליהם השלום · ללקט משכיות מושכלותם · ומגביעי כסף הפירושים הנמצאים באמתחותם · פירוש כולל מבחר דבריהם בהפלגת הקיצור לזה הספר המעולה · אשר בכתם אופיר לא יסולה · ולמה שהיה זה ענינו קראתי שמו קב ונקי כי הוא אצלי כקב סולת נקייה ממבחרי פירושם ז״ל : עזרי מעם ה׳ :

אני ספר אשר ספר משליו ולא אפר אבל הוא קב ונקי .
ורוב שלום אני נוטה ומעטה לכל חוטא עלי חטא כ אנקי .
ומי הסכל אני אשקה ואדלה ואגלה רז אשר נסה עתיקי .
ושומעי ישכנו בטח ואקרא דרורים ל אסורים ב אזיקי .
לזאת כל איש אשר חפץ לחפש כפונותי וטוב טעמי ונמקי .
שלמותו שמו מורה ובלתו כמו ריקב הכי הוא קב ונקי :

ובי מרפא ללב נשפה ונכפה למי שם פה במו צופי ומתקי .
לכל משכיל אני אשכיל ואצלח ואערימה למתרפק ודופקי .
ואשפוך משבצות עשות בחוצות מעמסות מ ליבות סור בשוקי .
ודדי בין אחד יעשה ויעשה עלי כסא מכון שבתו חשוקי .
לבד יבחר אשר מבחר מפרשים לקטהו אנוש חכם ובקי .

משלי שלמה

אמרו רז״ל שלשה ספרים חבר שלמה · שיר השירים בקטנותו · משלי בבחרותו · קהלת בזקנותו ולקח בכל א׳ מאלו הספרים לשון מחולף · בשיר השירים לא זכר יחסו כי אם שמו לבד להיותו דברי חשק · ובמשלי אמר מלך ישראל שהבחור מושל בגבורתו על כל האומה · ובקהלת אמר מלך בירושלם כי בזקנתו לא היתה ממשלתו על כל כאשר היתה בתחלה · וקרא זה הספר משלי מפני שרוב דבריו יש משל ונמשל כמו האשה הטובה משל לתורה · והזונה לע״ז : לדעת חכמה ומוסר · חכמה רמז על העיון ומוסר על המעשה החשוב · ואמר שבמשלות האלו מודיע לבריות עיון ומעשה · ואמר להבין אמרי בינה · שיעיר האדם להבין שיש בתורה ספורים ואמירות אשר הפנימי מהן יקר וצריך האדם להבין בזה : לקחת מוסר · מוסר פתוח וסמוך להשכל ורצה שתכלית זה הספר ללמוד ממנו מוסר מהשכלה · ולרמוז שתכלית המדיניות היא פעולת המדות הטובות אמר לקחת שיורה על הפעולה · או יורה על למידה ולקיחה מאחר שהוא רבו · ולדעת חכמה ומוסר יורה על הלמידה מעצמו · והא׳ מפי סופרים · והב׳ מפי ספרים . וצדק יורה על קנין המדות הטובות לנפשו · ומשפט יורה על שפיטת האמת לזולתו : ומישרים · על היושר הראוי בדעות או במדות · או יורה על הפשרה בדין : לתת לפתאים ערמה · פתי תאר לנפתה בקלות אחר הבלי הזמן · וערמה הוא שם לעומק המחשבה וקצת פלפול בדברים המדיניים והוא מקביל לפתיות · ואמר שהפתאים בלמדם זה יתחכמו · וכן יתן זה הספר לנערים הנעורים מהשלמיות דעת לברר האמת מן השקר : ומזמה · שהיא עצה לברר הנאה מהמגונה : ישמע חכם · חכם הוא בעל שמועה שלמד מפי רבו והוא בקי במה שלמד : ונבון · מוסף על חכם שיבין דבר מתוך דבר ומוסיף על מה ששמע · ואמר שהכרחי זה הספר לפתאים ולנערים ויועיל גם כן לחכמים אשר במעט אלו המשלים מסודרים בחכמה ובתבונה יוסיפו על הקנין אשר להם והוא אומרו ויוסף לקח שיורה לקח על קנין החכמה · וכן יועיל לנבון שיקנה תחבולות שהם דרכים לקוחים בדקות המחשבה מצד למודו בזה הספר : להבין משל · ביאר שבלמוד זה הספר יבין האדם המקרא שיש בה משל ונמשל וכן ירבים המליצה שהיא טוב הלשון וצחותו ויבין דברי החכמים שהיו מדברים בלשון חכמה וכן יבין חדותם · והמשל הוא בבחינתה שיש בזה נמשל · והמליצה בערך מתיקות הלשון ודברי חכמים כמו שאמרו בעירובין נתיעץ במכתיר והנגיב במפיבושת · והענין שאלו על ר׳ אבא היכן הלך והשיב שנטל רשות מראש הישיבה והוא אומרו נתיעץ במכתיר · והנגיב במפי בושת ירצה שהלך לצד הנגב אשר שם חכמים דומים למפיבושת · ואמר וחידותם שהוא דבר סתום והנגלה לא יביא לא מושכל ולא מדה טובה כמו שיביא המשל · ראיה לזה חדות שמשון :

ריש חכמתא דחלתא דיוי וחכמתא ומרדותא סכלי שיטין:
שמע ברי מרדותא דאבוך ולא
תטעא בנימוסא דאמך: מטול דיאותא וחסדא אנון לרישך והמניכה
לצווריך: ברי אין נישדו לך חטאי לא תטפיס: אין יימרון איתא עמנא
ניכמון לדם נטשי לזכאי מגן: נבלעינון כשיול לחיי ולדלא מום היך
נחתי גובא: כל עותרא ויקרא נשכח ונמלא בתנא ביזתא: כיסך
ארמה בינתנו וכיסא חד יהוי לכלן: ברי לא תיזיל בארחא עמהון
מנע ריגלך מן שביליהון: מטול דרגליהון לבישתא רהטן ומסתרהבין
למשפך דמא: מטול דמגן פריסא מצודתא על פרחתא דגפא: והנון
לדמן כמנין ומטשון נפשתהון: הכדין אנון ארחתא דכל דעברין עילא
בנפשתא דמריהון נסבין: חכמתא בשוקא משתכחא ומשקקי יהבא
קלא: בריש בירתא מכרזא ובמעלנא דתרעי בברכי מילה אמרה: עד
אימת שברי רחמין שברותא וממקני ממקנותא רגיגו להון וסכלי
סנין ידיעתא: תתפנון

יראת יהוה ראשית דעת חכמה ומוסר אוילים בזו:
שמע בני מוסר אביך ואל תטש תורת
אמך: כי לוית חן הם לראשך וענקים לגרגרתיך: בני אם יפתוך
חטאים אל תבא: אם יאמרו לכה אתנו נארבה לדם נצפנה לנקי
חנם: נבלעם כשאול חיים ותמימים כיורדי בור: כל הון יקר נמצא
נמלא בתינו שלל: גורלך תפיל בתוכנו כיס אחד יהיה לכלנו: בני אל ד ח
תלך בדרך אתם מנע רגלך מנתיבתם: כי רגליהם לרע ירוצו
וימהרו לשפך דם: כי חנם מזרה הרשת בעיני כל בעל כנף:
והם לדמם יארבו יצפנו לנפשתם: כן ארחות כל בצע בצע את
נפש בעליו יקח: חכמות בחוץ תרנה ברחבות תתן קולה: בראש
המיות תקרא בפתחי שערים בעיר אמריה תאמר: עד מתי פתים ט
תאהבו פתי ולצים לצון חמדו להם וכסילים ישנאו דעת: תשובו

ירא' ה' · ביאר שיראת השם היא עיקר ושרש הדעת שהוא כולל חכמה ומוסר· או יהיה ראשית מבחר הדעת כמו ראשית עריסותיכם ויורה שיראת השם הוא מבחר הדעו' · או יהיה ראשי' יורה על קדימ' זמני' ללמד שקודם שיתפשט שכלו בדעו' המופתיו' ימלא כריסו מהתור' ומיראת השם · ואמ' חכמ' ומוסר אוילי' בזו · ירצ' שאו הכתות מקבלי' תועל' מזה הספר · אמנם כת האוילים מבזי' החכמ' והמוסר מפני שמשכלם כפסד כי אויל תאר למי שסובר הענין בחלוף מה שהוא ואינו סר ממנו להיותו חכם בעיניו כמו שאמ' אם תכתוש את האויל וגו' והוא סכלות קניני והכסיל תאר למי שיסכל עיקר הדבר והוא סכלות העדרי ויש תקוה לתקן סכלותו ובא ביאור זה בפסוק שאמר ראית איש חכם בעיניו תקוה לכסיל ממנו: הערה· א' רבותי' שאלו לחכמה החוטא במה יתכפר. והשיבה מחכמת שלמה חטאים תרדף רע' · כלומר שנקר' זה הספר חכמה ושואב שלמה ממעין החכמה כמו שאמר ה' נתן חכמה לשלמה ולא נתן לו החכמה העילאה המחוברת למדת אין שזו אלהים הבין דרכה והוא ידע את מקומה אלא חכמה תתאה מושפעת במלכות וכן כלומר שכאשר יסבול האדם הרעות הבאות עליו באהבה הוא מזבח כפרה: ב' במדרש למה התחיל משלי במם שהיא באמצע האותיות ודוד התחיל באלף שהיא בראש האותיות ללמד שחפש היכן החכמה המצויה ר' אליעזר אומר בראש ור' יהושע בלב ושלמה אתיא כר' יהושע שהלב באמצ' הגוף ודוד כר' אליעזר רמז כלם הסכימו שהנפש השכלית נחצבת מתחת כסא הכבוד ולא תתהווה בכלים הגופיים שהוא הלב והראש ונחלקו השגת החכמה והצורות הנפרדות לאי זה כלי נייחס אותה כיון שפעולת השכל אינה בכלי ור' אליעזר אומר לראש מפני ששם כח המדמה ובאמצעיתו ישפוט השכל ונמשך אחר דעת הרופאים ור' יהושע אומר ללב כיון שהוא מקור כל הכחות חיוניות ונפשיות כדעת ראש הטבעיים: ג' במדרש צדק ומשפט שלא יקלקל הדיין שיגרום שיאבד העולם רמזו שברא העולם במדת הדין וכל הצורות יחולו בחומרי' במדה ובמשקל וכן צריך הדיין שהוא שותפו של הקב"ה שלא יעות ויגרום להטיל קלקלה במעשה בראשית שיערבבו הצורות שזה נקשר בזה: ד' לנער דעת ומזמה· עד כמה נקרא נער ר' מאיר אומר עד עשרים וחמשה שנה · ר' עקיבה אומר עד שלשים · ר' ישמעאל אומר עד עשרים דכתיב מבין עשרים שנה ומעלה כל יוצא צבא ומשעה שהוא מתחשב בצבא מתחשב לעצמ' · רמזו שאחר חטא התולדת נברא האדם עיר פרא והזמן יבינהו וילמדהו דעת שהשכל' כפרה לשכל: ה' במדרש שלקו חכמי ירושלם על שהיו מלעיבים במלאכי אלהים שהם הנביאים המדברים במשל וחידה ולכן הזהיר שלמה להבין משל· משלי הנבואה· ומליצ' תורה עצמה שנקראת כן מפני שמעלת האדם מריכה של נהיכסן· ועז פנים מדה מגונה ולכן אמרו חכמי המוסר שהחכמה בלא מוסר כאהל בלא מיתרים וכטבעת בלא אבן: שמע בני · יאמר לפי פשוטו שראוי לבן שישמע ויקבל מוסר אביו לעשותו: ולא יטוש תורת אמו · שהם מחוייבי' לזרזו כיון שהולידוהו ואמר כמאמר מחויב שישלים מאמר האב ולא אמר כן בעצת האם מפני שעצת הנשים על הרוב נבערה ולכן אמר אל תטוש תורת אמך בלשון שלילה ירצה מה שתורה אותך בענינים שהשכל מגיע אליהם וכמו שהוא מחוייב לשמוע דברי אביו כן חוב' עליו לשמוע דברי רבו שזה הביאתו לחיי העה"ב· וראוי שכסבה לרז"ל שהולידו כפשותינו יותר ממה שכסבה לאבותינו שהולידו גופותינו · או ירצה מוסר אביך כי רוב בני אדם אעפ"י שהם רשעים מיסרים בניהם שילכו בדרך טובה ולכן אמר מוסר אביך ולא מעשה אביך: כי לוית חן · חבור שלחן: הם לראשך· התורה והמוסר יהיו לראשך לוית חן: וענקים· של עדיי זהב: יהיו לגרגרותיך · שהוא הצואר ועל שם שהקנה עשוי טבעות טבעות קורא אותו לשון רבים וזכר הראש והגרגרת להעיד שזה המוסר הוא היסרה אל היופי בראש אשר שם הכחות המשיגות המיישרות אל ההשגות והשכליות ואל היופי בגרגרת שהם כלי הדבור להוציא בהם דברי חכמה בלמידה ולמוד: בני אם יפתוך · התחיל במוסר שאם יפתוהו הרשעים בחלקות לשונם אל תאבה · כלומר אל תתרצה להם ויהיה תיבת חטאים כמו חוטאים שם התאר: ואל תאבה האלף במקום הא: אם יאמרו · אם במקום כאשר כמו ואם יהיה היובל: נארבה לדם · לשפוך דם העוברים: נצפנה · נטמון עצמנו: לנקי חנם · הכתו' אומר שכפינתם לנקי חנם היא או יאמר נארבה לדם · שיהיה עד"ה המארב בעבור שמירת דמיו שלא נסתכן וכן נצפנה לנקי שנעשה זה הדבר באופן שנהיה נקיים מכל נזק · ואמר חנם כי אפי' למי שלא עשה להם שום נזק יצפנוהו וישמרוהו לגזול ממונו: נבלעם כשאול · נבלעם לנקיים כשהם חיים כשאול הבולע את הגוף שלם : ותמימים · אינו לשון צדיקים אלא בהיותם שלמים נבלעם כאדם היורד בתוך הבור כשהוא שלם והכוונה בכאן בהיותם בעשרם ותקפם נהרגם ונקח את נכסיהם וכן יאמרו כל הון יקר נמצא כלומר הון יקר ונכבד נמצא לנו ונקחהו: גורלך תפיל בתוכנו · אם תרצה לחלוק מיד יהיה עפ"י הגורל ואם תרצה שנהיה שותפי' כיס אחד יהיה לכלנו: בני אל תלך. הזהירו שלא ילך בדרך שהם הולכים ואפי' שלא יהיה בחברתם אלא שיתוף הדרך לבד יפסידהו ולא די בדרך המסלה הרחבה אלא אפי' בנתיבו' שהוא דרך קצר וצר לא ילך עמהם. או ירצה בני אל תלך בדרך אתם כדי שלא תלמד מעשיהם ומנע רגלך מנתיבתם באי זה דבר מהדברים שימשכוך אליהם: כי רגליהם לרע: ירצה לעשות רע לעצמם וממהרים לסבב שישפכו את דמם והחמדה יעור עיניהם: כי חנם מזורה הרשת · יביא משל להורות איך הם עצמם סבת רעתם ואמר שיקרה להם כמו מה שיקרה לעופו' שיראו החטים מזורים על הרשת וחומדים התבואה ומצד החמד' לא ישימו לב אל הרשת ויורדים לאכול ושם ניצודים כן הלסטי' בחמדתם הממון יפלו ברשת · ומזורה פעול מן הדגוש ר"ל פרושה: והם לדמם· יחזור לפורשי הרשת שלדמם של עופות הם אורבים ויצפנו לנפשותם· או יחזור לעופות שיראו הרשת ולא יחושו לה לתאות לקיחת מאכל והם הבעלי כנף וסבת שפיכות דמם במה שארבו לאכול הבר: ויצפנו. כלומר יתחכמו ויתעלמו כדי לאכול והיתה אכילתם סבה ללקיחת נפשותם: כן ארחות כל בוצע בצע· ר"ל הגוזל הנה הוא חושב לגזול ממון אחרים ולוקח נפש עצמו והוא אמרו את נפש בעליו יקח ר"ל בעל הבצע שהוא הגוזל עצמו שנעשה עכשיו בעל הגזלה הוא יקח וממית נפשו: ויהיה יקח כמו קח נא את נפשי: הערה · א' חברת הרשעים בקלות יכטה האדם לכל רע כיון שמטבעו יוכן לזה כמו שאמר לפתח חטאת רובץ ולכן הזהירו בני אם יפתוך: ב' הכחות החמריות מפתות כל היום שכל האדם ומדריכות אותו לאהבת הקנינים הזמניים וזהו הכתוב שפתה האדם שהוא השכל על ידי האשה שהיא הנפש הבהמית ויהיה דמיון כל הון יקר נמצא למה שאמרה כי טוב העץ למאכל:

חכמות בחוץ תרונה · לשון יחיד והאל"ף נוספת שרשו רנן והדגש להביא הנון האחת ואין לומר שתהיה תרונה לשון רבים שא"כ יביא הדגש שני נונין מהשרש והנקבה· ופי' שכל אחת מהחכמות תצעק במקומות המפורסמים בשוקים וברחובות: בראש הומיות תקרא · חסר המתואר בראש חוצות הומיות תקרא בפתחי שערי המקום אשר שם מושב הזקנים בתוך העיר אמריה תאמר כל אחת מהחכמות: עד מתי פתאים · רצה לבאר דברי החכמות ואמר שאלו הם דבריהם עד מתי פתאים כלומר עד מתי אתם הפתאים שאתם מתפתים בקלות תאהבו הפתיו' ויהיה פתי בכאן שם דבר לא תואר על משקל פרי מרי קרי ודומיהם · ולצים הם האוהבים דברי לעג וליצנות· וכסילים הם נעדרי הידיעה: תשובו לתוכחתי · אומרת כל אחת מהחכמות לאלו הכתות פתאים לצים כסילים תשובו מדרכיכם הרעה ובואו ושמעו דברי תוכחתי:

הנה אביעה

ד לתוכחתי הנה אביעה לכם רוחי אודיעה דברי אתכם : יען קראתי
ותמאנו נטיתי ידי ואין מקשיב : ותפרעו כל עצתי ותוכחתי לא
כשואה ק׳ אביתם : גם אני באידכם אשחק אלעג בבא פחדכם : בבא כשאוה
כסו פחדכם ואידכם כסופה יאתה בבא עליכם צרה וצוקה : אז יקראנני
ולא אענה ישחרנני ולא ימצאנני : תחת כי שנאו דעת ויראת
ב ו׳ יהוה לא בחרו : לא אבו לעצתי נאצו כל תוכחתי : ויאכלו מפרי
דרכם וממעצתיהם ישבעו : כי משובת פתים תהרגם ושלות
כסילים תאבדם : ושמע לי ישכן בטח ושאנן מפחד רעה :
ב בני אם תקח אמרי ומצותי תצפן אתך : להקשיב
לחכמה אזנך תטה לבך לתבונה : כי אם לבינה תקרא לתבונה
תתן קולך : אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה : אז תבין
יראת יהוה ודעת אלהים תמצא : כי יהוה יתן חכמה מפיו דעת
ותבונה : וצפן לישרים תושיה מגן להלכי תם : לנצר ארחות תופן
משפט ודרך חסידו ישמר : אז תבין צדק ומשפט ומישרים כל זיו
מעגל טוב : כי תבוא חכמה בלבך ודעת לנפשך ינעם : מזמה
תשמר עליך תבונה תנצרכה : להצילך מדרך רע מאיש מדבר

למכסנותי אבע לכון רוחי ואודעינון מלי : על דקרית ולא הימנתון
ארימית אידי ולא אציתיתון ושבקתון כל תרעיתי ומכסנותי לא אביתון
: אף אנא בתבריכון אגחך ואדחף כד ייתי דלוחיא עליכון :
: כד ייתי בשליא דלוחיכון ותברכון בעילעולא יתיא כד תיתא
עליכון עקתא ושינוקיא הידין נקרונני ולא אענה נקריין ולא תשכחנני
על דסנו ידיעתא ודחלתיה דאלהא לא אתריעו : לא צבו בתרעיתי
ואשליו כל מכסנותי : ואכלו מן פירי דארחתכון ומממלכיהון יסבעון
: מטול דהה פכנותא דשבריא תקטול אנון וטועי דסכלי תובדינון :
מן דשמיע לי נשרי בסברא ונשרא מן דלוחא דבישתא : ברי אין
תקבל מלוי ופוקדני תטשי גביך : ותצלי אדנך לחכמתא ותפנה לבא
לביונה : ואימא לביונותא תתקרא ולביונה תתן קלך : ותבעי היך
סימא והיך סימתא תצוציה : הידין תתבין דחלתיה דאלהא וידיעתי
מן קדם אלהא תשכח : מטול דאלהא יהיב חכמתא מן פומיה וידיעת
וביונא : וטשי לתריצי סבהיי ומסייע לאלין דמהלכין בלא מום : למנטור
ארחתא דדינא ואורחתא דצדיקין נכטר : הידין תתבין צדקתא ודינא
ותריצותא דכל שבילי שפירי : ארי תיעול חכמתא ללבך וידיעתא
לנפשך יבסם : תרעיתא תנטור עלך ביונתא תנצרך : דיתתפצי
מן ארחא בישא ומן גברא דממליא ספרכיתא

הנה אביעה לכם רוחי · כלומר לא אתן לכם מן החכמה שיעור קטן רק אביעה כמעין נובע אטיפה ואשפיעה עליכם שפע חכמתי ואודיעה דברי אתכם שהם חלקי החכמה : יען קראתי · כאשר ראתה החכמה שאינם מקשיבים לקולה יעד להם הרע המעותד לבא עליהם ואמר׳ יען שקראתי אני בעצמי ותמאנו לשמוע בקולי ולא די זה אלא שנטיתי ידי להעלות אתכם אלי כאדם שנותן ידו לחבירו להעלותו אליו כאמרו תנה את ידך ויתן יד ויעלהו אליו אל המרכבה ועם כל זה אין מקשיב בקולי : ותפרעו · כמו למה משה ואהרן תפריעו העם ממעשיו ועניינם הביטול כלומר ובטלתם ותחשבו לאין העצה הטובה שיעצתי לכם ודברי תוכחתי לא אביתם לשמוע ולעשות : גם אני באידכם · כלומר אתם שחקתם על דברי גם אני בבוא יום אידכם אהיה שמח שהוא בער גדול למקבל האיד ברעותו זולתו שמח לאידו · ולפי שהשחוק יפול לשמח וללעג ביאר שזה השחוק יהיה לעג וחרפה והוא אמרו אלעג בבוא פחדכם : בבוא כשואה · שואה ענין שממון ואמר שהפחד אשר יבא עליהם יהיה גדול באיכות והוא שיהיו בתיהם חרבות ושממות ולא יהיה בעיכוב אלא במהירות : ואידכם כסופה יאתה · עד שיהיה בצרה ובצוקה גדולה וקרא לרעה בלשון איד מפני שהאיש אשר ישיגוהו רעות ידמה לו שהעולם כלו חשוך ושם עננים ואידי׳ קיטורו׳ מחשיכים הארץ : הערה · א׳ הזהיר תחלה באמרו שמע בני מוסר על הרחקת חברת הרשעים שהוא ענין הכרחי מאד ואחר׳ חכמות בחוץ תרונה בזה בלמוד החכמות התוריות וכן התחיל דוד אשרי האיש אשר לא הלך ואחר זה כי אם בתורת ה׳ חפצו והאב הראשון בתחלה לך לך מארצך ואחר זה ייעד לו תכלית הצלחתו · ב׳ שתשוקת ידיעת החכמה היא טבעית לאדם מפני שהיא כלי להגיע להצלחתו ולזה אמר על דר המשל שהחכמה תקרא לאנשים בקול גדול שיחקרו בה וזהו כפל ההבעה וההודעה שהחכמה תודיע אותם · אז · כל אחת מהחכמות אומרת לאלו הכתות מהאנשים המודים בחכמות אז בבוא עליכם צרה וצוקה יקראונני שיעזרם ולא אענם באופן אשגבהו כי ידע שמי יקראנני ואענהו : ישחרונני · יבואו בשחר לדרוש אותי ולא ימצאונני ולמה יקרה להם זה : תחת כי שנאו דעת · ירצה שלא ידיעת הדע׳ ויהיה דעת שם לא מקור ואם יהיה דעת מקור יאמר תחת כי שנאו לדעת הצריך לדעתו : ויראת ה׳ לא בחרו · בא בחסרון הבית ויראת לא בחרו אשר היראה הכנה והיסו׳ לקנין הדעת : לא אבו · ירצה שיעצתי אותם שיחקרו בחכמות האמתיות : נאצו כל וגו׳ · ר״ל חשבו לנאצה ולתועבה כל דברי תוכחתי : ויאכלו · החכמה אומרת אלו האנשים המואסים אותי דמם בראשם : ויאכלו מפרי דרכם · אשר בחרו : וישבעו מעצתם כיון שאינם שומעים מוסר : כי משובת · כלומר המשובה והוא הדרך הרע שאחזו לנפשם ראוי הוא שיהיה סבת הריגתם · והשלוה אשר גדלו עליה והתרשלו מדרוש החכמה היא תאבד אותם מן החיים הנצחיים : ושומע · אומרת החכמה הטובו׳ והשלוה שהיתה לכסילים סבת אבידתם אמנם האיש השומע לעצתי ישכון בטח מקורות הזמן ואין יכולת למבטי הכוכבים עליו ויהיה שאנן מפחד ביאת הרע׳ עליו והענין שהוא לא יפחד שתבואהו רעה כי נכון לבו בטוח בה׳ : הערה · יודיע שהחכם מושגח יותר מהכסיל ולזה הכסיל אין לו להתאונן בבוא פחדו ואידו כי הוא עצמו סבת רעתו בהתעצלו לחקור בחכמה האלהית עם עוצם קריאת׳ לו בחוץ וברחובות : ב׳ רמז באמרו גם אני באידכם אשחק שהנפש אשר באלו החיים לא תקן מעשיה תהיה מקולקלת ועכורה בעולם הבא ואין מעשה שם להטיב את אשר הפסיד בחייה וזהו השחוק והלעג שמשחקין ממנה : בני · בזאת הפרשה יזכיר הענינים העוזרים להשגת החכמה והתחיל ואמר בני אם תקח אמרי ירצה תקבל אותה כמו קחו מוסרי וקבלת הדבר הוא החפץ לשמוע אותו · ומצותי תצפון אתך · ואחר השמיעה יהיה צפון באופן שלא ישכחהו : להקשיב · ר״ל ומה שאני מצוה אותך שתהיה אזנך קשבת לשמוע החכמ׳ ואמר תטה לבך לתבונה כלו׳ שתסיר לבך מתאוות הזמן ותטה אותו לדרך אחר והוא לשמוע אל התבונה : כי · ר״ל כאשר תקרא ותתפלל לאל ראוי שתתפלל לו שיעזור לך בהשג׳ הבינה וכן צריך שלתבונה תתן קולך ותקרא בצעקות גדולות מפני שהשם הוא עוזר למבקשים לו · או יהיה תקרא לשון בחירה כמו ישראל מקוראי והכוונה שראוי שישמה שהבינה עיקר ויהיה בוחר בה : אם וגו׳ · ירצה גם שבבקשת החכמ׳ יש יגיע׳ רבה אם יקל עליך זה העמל כמו שיקל לטורחים אחר הכסף מצד השמחה שיקבלו בתועלת הכסף בהכרח שתשיג המבוקש · או ירצה אם תבקשנה במבחר זמנך ובכל השעות וכל רעיוניך עסוקים בבקשתה כמו המבקשי׳ הכסף בהכרח תשיג אותה ואם תחפשנה בתכלית הדקדוק והחקירה שהוא יותר מבקשה כמו שמחפש מטמונים מזהב ומרגליות שיש בזה טורח גדול אז תבין וגו׳ · אז תבין יראת ה׳ · כלומר יגיע אליך באמת מן החכמה חלק גדול תוכל לעלות ממנו בידיעתך אל דעת הקדושים שזהו רמז לנבואה : כי ה׳ · אמר לא יפלא ממך זה הדבר ולא יהיה נמנע בעיניך שתחול עליך שפע החכמות בעת שתשוטט מחשבותיך ותשתדל בבקשתם כי השם הוא נותן החכמה תדיר ואין כילות בעולם העליון והחסרון מצד רוע הכנת המקבלים לא מצד הנותן : יצפון לישרים · ירצה שיעלים מהם דברי החכמה כאשר אין צורך להם ובעת שהם בפני גדולים יזמין השם לפיהם דברי החכמה באופן שהחכמה מגן לאלו האנשים ההולכים בתמימות לפני השם : תושיה · הוא שם שרשה ישה נגזר מן יש או יאמר שיצפון השם התושיה לתתה לאנשים הישרים · אחז״ל בגזה אלו עשרים ושמה דורו׳ עד שנתנה לדור המדבר והיא תהיה להם למגן : לנצור ארחות · כלומר ישלם להם מדה כנגד מדה הם שמרו דרכיו גם הוא דרך חסידיו ישמור שלא יכשלו כי תהיה השמירה וההשגחה תמיד עליהם בעבור כי הם דבקו בו כטעם לא יגרע מצדיק עינו : אז תבין · כלומר אם תבקש החכמה על התנאים האמורים אז תבין צדק שהוא היוש׳ לתת לכל בעל חוק חוקו ולכל כמהא מהנמצאות כפי הראוי לו ואז תבין המשפט שהוא שראוי לדון יהיה חסד או נקמה ואז תבין מישרי׳ שהוא שווי המדו׳ ולפעול במדה האמצעית כפי אשר יגזרהו התורה וזהו כל מעגל טוב כמאמר דוד ע״ה אשרי תמימי דרך : מזמה · ירצה המזמה שהיא החכמה תשמור אותך מפגעי העולם וכן התבונה שקנית תנצרכה שלא תכשל כי החכם החכמה יכריחהו ללכת במדות הטובות וירחיקהו מעשות הדברים המגונים : להצילך · ירצה שהחכמה יצילך מחברת האנשים בעלי האמונות מכחישי הדת ויהיה חסר המתואר להצילך מדרך איש רע׳ ויוכל להיות גב״רע תאר לדרך ובא בלשון זכר ולהצילך מאיש מדבר תהפוכו׳ כלומר בלשונו דברים הפך היושר והאמת :

ספרכיתא: דשבקין ארחתא תריצתא ואזלין באורחתא דחשוכא: דחדין למעבד ביש ודייצין בהופכא דבישתא: דארחתהון מעקמן ומפתלין שביליהון: ודתתפצי מן אתתא חלוניתא מנוכריתא דמלהא חליין: דשבקה מרביתא דטליותהא וקימא דאלהא טעת: דבעמרה דמותא ביתא והלכתא דשבילהא: כל דעיילן לא חזרין בשלם ולא צייררין אורחתא דחיי: בריל תהליך בארחתא דטבי ושבילי דצדיקי תנטור: מטול דתריצי עמרין בארעא ואילין ודלא מום משתותרין בה: ורשיעיא מן ארעא כיסופין ובזוזי נתעקרין מנה: ברי נמוסי לא תנשי ופוקדני ינטר לבך: מטול דנוגרא דיומתא ושניא דחיי ושלמא ניוספון לך: טיבותא וקושטא לא נשבקונך קטורינון בצורך וכתוב אנון על לוחא דלבך: ותשכח חסדא ושכלא וטיבותא קדם אלהא וקדם בני אינשא: סביר באלהא מן כוליה לבך ועל ביונתא דלבך לא תסתמיך: בכל ארחתך רעין יהוא תריץ שבילך: לא תהוי חכים באפך דחיל מן אלהא וסטא מן בישתא: אסיותא תהוי לכונישרך ודוהנא לגרמיך: יקר לאלהיך מן ממונך ומריש כלהון עללתך: ומתמלין

תהפכות: העזבים ארחות ישר ללכת בדרכי חשך: השמחים
לעשות רע יגילו בתהפכות רע: אשר ארחתיהם עקשים ונלוזים לזים
במעגלותם: להצילך מאשה זרה מנכריה אמריה החליקה: העזבת
אלוף נעוריה ואת ברית אלהיה שכחה: כי שחה אל מות ביתה
ואל רפאים מעגלתיה: כל באיה לא ישובון ולא ישיגו ארחות
חיים: למען תלך בדרך טובים וארחות צדיקים תשמר: כי ישרים
ישכנו ארץ ותמימים יותרו בה: ורשעים מארץ יכרתו ובוגדים
יסחו ממנה: בני תורתי אל תשכח ומצותי יצר לבך ג
: כי ארך ימים ושנות חיים ושלום יוסיפו לך: חסד ואמת אל
יעזבך קשרם על גרגרותיך כתבם על לוח לבך: ומצא חן ושכל
טוב בעיני אלהים ואדם: בטח אל יהוה בכל לבך ואל בינתך
אל תשען: בכל דרכיך דעהו והוא יישר ארחתיך: אל תהי חכם
בעיניך ירא את יהוה וסור מרע: רפאות תהי לשרך ושקוי
לעצמותיך: כבד את יהוה מהונך ומראשית כל תבואתך:

העוזבים· ירצ' שהם בעלי הטעאה ומאמיניהם בדברי הדעות הכוזבות שנקראו' חשך כי החכמה האמיתית תקר' אור: הערה· א' דורשים החכמה מהם מבקשי' אותה בכסף לבד ויש מי שיחשבה כזהב ויפליג החפוש בה והמעמיק יבין יראת השם· ב' ג' הבדלים בין חכמה לדעת ותבונה שהחכמה לפעמים מושפעת מהשם ולפעמים ישיגה האדם מעצמו אמנם הדעת והתבונה הוא ע"י השם בזולת אמצעי מפני שהחכמה היא במציאות השפלות אשר מתחת גלגל הירח והתבונה בגרמים השמימיים והדעת בשכלים הנבדלים· הבדל ב' אשר בין החכמה והדעת והתבונה כי הדעת והתבונה נכללים בשם תושיה לראות יסודם ועצמותם והוא דבר חשוב מאד ולכן נקרא תושיה והוא אמרו יצפון לישרים תושיה· הבדל שלישי שהתושיה הכוללת היא מגן וכנה להולכי תום באופן שלא ישובו מדרכיהם לעולם: השמחים· ירצה לפי שהשמחה מגבלת איכות עשיית הטוב והרע שהפועל פעולה טובה בשמחה יגדל שכרו וכן הפועל פעולה רעה בשמחה יגדל ענשו לכן אמר כי הרשעים במעשים המגונים ישמחו בעשותם הרע וכן יגילו בדבורים של תהפוכות· כלומר כשהופכים האמת לשקר והטוב לרע· או ירצה האכזרים שהם שמחים בעשות רע יגילו כאשר ישמעו רשע מספר תהפוכות מעשה: אשר ארחותיהם· ירצ' אשר ארחות אלו עקשים ומחטיאי' את זולתם· ולשון נלוז הוא לשון עקימו' שבכל מקום הוא סמוך אצל עקש ועקש הוא עיקום כמו ומעקשי' למישור: להצילך· אחר שאמר שהחכמה תועיל לאדם להצילו מחברת הרשעים הנזכרים אחר"כ אמר שתועילך להצילך מאשה זרה שהיא איסור אשת איש ונקראת' זרה לפי שהיא זרה ואסורה לו ואמר מנכריה אמריה החליקה· היא הנכרית מאומה אחרת: העוזבת אלוף· יקרא הבעל מפני שהוא אדון ואמר שזאת האשה הזרה עזבה אלוף נעוריה שהוא בעלה הראשון אשר לו לקחה לאש' בנעוריה ולוקחת אחר תמורתו ועוד עושה רעה גדולה שברית השם והוא החופה וקדושין שהם כרמות שבוע' וברית שהשם הטיל בין איש לאשתו שכחה· או ירצ' את ברית אלהיה ששכחה התורה שכות' על הניאוף: כי שחה· יבאר סכלותה כי שחה ותשפיל ביתה למות ירצ' בעלה ואכשיו אשר הזונים עמה יהרגום ולא די שתסבב מיתת אלו אבל לאכשים רבים מזנים עמה יהרגו: כל באיה· כל הטועמים זה החטא לא ישובו בתשובה למתיקותו לא יפרדו ממנו ומפני זה לא ישיגו ארחות חיים שימותו במיעוט שנים כברתים ולא יזכו לחיים הנצחיים בעולם הנשמות: למען· יבאר שיש תכלית אחר בהשגת החכמה והתבונה והדעת שלא די שיסירוהו מחברת הרשעים ויצילוהו מהכשל בחטא האשה הזרה אבל ידריכוהו בדרכים המעולים והחשובים והוא אומרו למען תלך בדרך טובים וזהו סור מרע ועשה טוב· ואמר ארחות צדיקים תשמור· לעשות גדרים ותקנות להרחיק האדם מהעבירה כמו שאמר ושמרו את משמרתי עשו משמרת למשמרתי: כי ישרי' ורשעי' מארץ יכרתו· הורה שכר הפעולות הטובות וענש הרעות· אם בשכר כי ישרים ישכנו בזאת הארץ בלי יראה ופחד ותמימים שהם היתרים יותרו בה ולא יירשו מאומה כי יבוא וכן רמז למשכן העליון שהוא ארץ החיים והרשעים במרות' יכרתו מזה העולם והבוגדים במרות יסחו ממנה: הערה· הלא בזה הספר רמז לשכל שהוא אב האדם ומנהיג אותו ומצוהו שיקח אמריו וישמור מצותיו בכח השומר ויתעסק בחכמה ובתבונה ובדעת ועל ידיהן ישמר מלכת אחר הכחות החומריות שהם רשעים וחטאים וילך בדרך טובים שהם הכחות השכליות המתנהגים לפי היושר והצדק· ויהכל מהאשה הזרה שהוא משל לחומר הרע והמגונה שאינו משתעבד לשכל שהוא אלוף נעוריה ומכחף תחתיו בלכתו אחר הכחות החמריות ומשתעבד להם כמו שפי' רבי' משה בהקדמת המורה: בני· בפרשיות הקודמות בזה על למוד החכמה והודיע הרעות המגיעות לשיסיר ממנה רבה עתה לבאר שחכמת התורה היא ראשית ומחויבת שישים אותה עטרה בראש כלם והוא אומרו בני תורתי אל תשכח ירצה בפה כמו שאמר והגית בו יומם ולילה: ומצותי יצור לבך· ירצה תורתי העיון· ומצותי המעשה· או ירצה השמירה בלב ובשכל· וספר התועלות הנמשכות מקיום התורה· הא' אורך ימים בעולם הזה שיחיה חייו הקצובים לו בטבעו: והב' שנות חיים שיחיה בעולם הנשמות: והג' שלום שלום עם גופו שיהיה מזגו על מתכונתו שלום בין הגוף והנפש שהם אויבים בטבע שלום ביניו לבין חבירו: שלום שיהיה נשמר מהפגעים ההזדמנים· שלום בין נפשו לאל ולכן אמר ושלום יוסיפו לך שהתורה והעיון יוסיפו לך אלו מיני השלום· חסד· אחר שבחו על התורה שתכלול עיון ומעשה ביאר שהתורה תסוב על ב' קטבים הא' נקרא חסד והוא במדות שיפעל אדם לנפשו חסד בעשותו הפעולות נכוחות וישרות: והקטב הב' נקרא אמת שהוא בדעות להרחיק נפשו מכל דעת כוזב· ואמר קשרם על גרגרותיך· שהם כלי הדבור ועל לוח לבך שהוא השכל שיורשמו בו המושכלות: ומצא· ספר שתי תועלות בקיום המצות והתורה אשר למעל' וידבק נפשו באל מצד המושכלות האמתיות שקנה לנפשו ויהיה רצוי לאחיו מצד החסד שעושה עמהם· או יהיה ומצא חן בעיני ועשה כלומר עשה פעולות רצויות שתמצא בעבורם חן ושיבאו משכל טוב ולא מעשה כבערה באופן שתהיה רוח המקום ורוח הבריות נוחה עמך: בטח· ואמר בפסוק הזה כי ראוי לאדם השלם שלא יבטח בחכמתו שיצילהו מפגעי העולם אבל ישים בטחונו בשם שהוא יכול להושיעו· והענין כי הבוטח צריך שיהיה רחמן ונמצא וחזק ונדיב והשם מתנהג בבריותיו באלו המדות· ולכן מן הראוי לאדם שיבטח בו וימסור הנהגתו עליו· ואמר בכל לבך· שלא יחשדהו בדינו ולא יתקצף על ייסוריו· ואל בינתך אל תשען· כלומר לא תשער ותדין בשכלך שאלו הדברי' יועילוך ויהיו לך למבטח· כי השכל יכזב ולא ישיג הדברי' כמו שהם ויש דרך ישר לפני איש ואחריתה דרכי מות: בכל דרכיך· ירצה בכל דרכיך ומעשיך השתדל לדעת הש"י· והמשל שכאשר תאכל תדע במאכל שהש"י בעוצם חכמתו ברא המזון ונתן בו כח להטיבו לעצם הניזון· וכשתשגל תתבונן במה שהש"י שם כח או פלא בזרע לצייר כמו זו היצירה הנפלאה ובזה תדבק תמיד בש"י: גם בעשותך כל הפעולות הגופיות· וזה יהיה סבה שהש"י ייסיר אורחותיך מצד הסגולתו הדבקה בך: אל תהי חכם בעיניך· ירצה לאלום בדברי מוכיחיך: ירא את ה'· ומתוך היראה שתירא אותו תהיה מוסבת ויציל אותך מכל רע: רפאות תהיה לשרך· שורך שם מפעלי הכפל וכמוהו שורך אגן הסהר פי' טבורך· והענין שהיראה שתירא את השם תהי רפאות לשורך· וכן משקה מחזק המוח והראש והוא אומרו ושקוי לעצמותיך: כבד את ה' מהונך· לפי שאמר שהשם ייסר אורחותיו אמר שיכבדהו מהונו יען יתרצה עי"זה לייסר אורחותיו בשלימות והרצון בהונו ההון הבלתי טבעי כמו כסף וזהב ונחשת ודומיהם כי ההון הזה לא יועילהו בעצם כמאכל והמשתה שהם זנים וכאמר וכפשתים אשר נכסה בם גופותינו שהם דברים טבעיים לקיום האדם· וכלל בזה הכתוב אלה השני מינים אם הבלתי טבעי כבד את ה' מהונך· ואם הטבעי ומראשית כל תבואתך· והכוונה בראשית המבחר לא הפסולת כלומר ומבחר תבואתך·

וימלאו

וְיִמָּלְאוּ אֲסָמֶיךָ שָׂבָע וְתִירוֹשׁ יְקָבֶיךָ יִפְרֹצוּ׃ מוּסַר יְהוָה
בְּנִי אַל תִּמְאָס וְאַל תָּקֹץ בְּתוֹכַחְתּוֹ׃ כִּי אֶת אֲשֶׁר יֶאֱהַב יְהוָה יוֹכִיחַ
וּכְאָב אֶת בֵּן יִרְצֶה׃ אַשְׁרֵי אָדָם מָצָא חָכְמָה וְאָדָם יָפִיק תְּבוּנָה׃
כִּי טוֹב סַחְרָהּ מִסְּחַר כָּסֶף וּמֵחָרוּץ תְּבוּאָתָהּ׃ יְקָרָה הִיא מִפְּנִיִּים מפנינים
וְכָל חֲפָצֶיךָ לֹא יִשְׁווּ בָהּ׃ אֹרֶךְ יָמִים בִּימִינָהּ בִּשְׂמֹאולָהּ עֹשֶׁר וְכָבוֹד׃
דְּרָכֶיהָ דַרְכֵי נֹעַם וְכָל נְתִיבוֹתֶיהָ שָׁלוֹם׃ עֵץ חַיִּים הִיא לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ
וְתֹמְכֶיהָ מְאֻשָּׁר׃ יְהוָה בְּחָכְמָה יָסַד אָרֶץ כּוֹנֵן
שָׁמַיִם בִּתְבוּנָה׃ בְּדַעְתּוֹ תְּהוֹמוֹת נִבְקָעוּ וּשְׁחָקִים יִרְעֲפוּ טָל׃ בְּנִי
אַל יָלֻזוּ מֵעֵינֶיךָ נְצֹר תֻּשִׁיָּה וּמְזִמָּה׃ וְיִהְיוּ חַיִּים לְנַפְשֶׁךָ וְחֵן
לְגַרְגְּרֹתֶיךָ׃ אָז תֵּלֵךְ לָבֶטַח דַּרְכֶּךָ וְרַגְלְךָ לֹא תִגּוֹף׃ אִם תִּשְׁכַּב לֹא
תִפְחָד וְשָׁכַבְתָּ וְעָרְבָה שְׁנָתֶךָ׃ אַל תִּירָא מִפַּחַד פִּתְאֹם וּמִשֹּׁאַת
רְשָׁעִים כִּי תָבֹא׃ כִּי יְהוָה יִהְיֶה בְכִסְלֶךָ וְשָׁמַר רַגְלְךָ מִלָּכֶד׃ אַל תִּמְנַע
טוֹב מִבְּעָלָיו בִּהְיוֹת לְאֵל יָדֶיךָ לַעֲשׂוֹת׃ אַל תֹּאמַר לְרֵעֲךָ לֵךְ וָשׁוּב ידך
וּמָחָר אֶתֵּן וְיֵשׁ אִתָּךְ׃ אַל תַּחֲרֹשׁ עַל רֵעֲךָ רָעָה וְהוּא יוֹשֵׁב לָבֶטַח
אִתָּךְ׃

וּמִתְמַלְיָן אוֹצְרָךְ שִׂבְעָנָא וּמַעֲצַרְתָּךְ חַמְרָא נִשְׁפְּעָן׃ בְּרִי מַרְדּוּתָא
דַּאֲלָהָא לָא תִּסְלֵא וְלָא תַּמְרִיק בְּכִבְסְנוּתֵיהּ׃ מְטוּל דִּלְמַן דְּרָחֵים לֵיהּ
אֲלָהָא רָדֵיהּ לֵיהּ וְהֵיךְ אַבָּא הָדֵי לִבְרֵיהּ׃ טוּבוֹהִי לְבַר נָשָׁא דְּאַשְׁכַּח
חָכְמְתָא וּבַר נָשָׁא דְּמַבִּיעַ בִּיוּנְתָא׃ מְטוּל דְּטָבָא תִּיגְרוּתָהּ מִן תִּיגְרוּתָא
דְּסִימָא וּמִן דַּהֲבָא סְנִינָא עֲלַלְתָּהּ׃ יַקִּירָא הִיא מִן כֵּיפֵי טָבָאתָא וְכָל מִדַּעַם
לָא פָּחִים לֵיהּ׃ נוּגְרָא דְיוֹמָתָא בִּימִינָהּ וּבִשְׂמָאלָהּ עוּתְרָא וִיקָרָא׃
אוֹרְחָתָהּ אוֹרְחָת דְּבוּסְמָא וְכֻלְּהוֹן הֲלִיכָתָהָא שְׁלָמָא׃ אִלָּנָא דְחַיֵּי הוּא
לְאִלֵּין דְּמִתְחַזְּקִין בָּהּ דְּאִלֵּין דְּמִתְעַסְּקִין בָּהּ טוּבֵיהוֹן׃ אֱלָהָא בְּחָכְמְתָא
שָׁת אָסֵיהּ דְּאַרְעָא וְאַתְקִין שְׁמַיָּא בְּבִיוּנָה׃ בְּדַעְתֵּיהּ תְּהוֹמֵי אִתְבְּזַעוּ
וּשְׁמַיָּא יְצָעוּ דְּמַטְלָא׃ בְּרִי לָא נָזֵל בְּעֵינָךְ נְטַר מַדְּעָא וְתַרְעִיתָא׃ וִיהוֹן
חַיֵּי לְנַפְשָׁךְ וְחִסְדָּא לְצַוְּרָךְ׃ הֵידֵין תֵּיזֵל בְּסִבְרָא בְּאוֹרְחָתָךְ וְרִיגְלָךְ
לָא תִיתְקַל׃ אִם תִּשְׁכּוּב וְתִידְמוּךְ וְלָא תִידְחַל וְתִשְׁכַּב וְתִבְסַם שִׁנְתָּךְ׃
לָא תִדְחַל מִן דַּחֲלְיָא וּמִן שִׁלְיָא וּמִן חִיּוּסָא דְּרַשִּׁיעֵי כַּד יֵיתֵי׃ מְטוּל
דַּאֲלָהָא יְהֵי בְּסַעְדָךְ וְיִנְטַר רִיגְלָךְ וְלָא תִתְּצִיד׃ לָא תִיתְכְּלֵי לְמֶעְבַּד
שַׁפִּיר כַּד אִית חֵילָא בִּידָךְ לְמֶעְבַּד׃ לָא תֵימַר לְחַבְרָךְ אֵיזֵל וְתוּב וּלְמָחַר
אֶתֵּן וְאִית גַּבָּךְ׃ לָא תַּחְשֵׁב עַל חַבְרָךְ בִּישְׁתָּא וְהוּא יָתֵיב עִמָּךְ בִּשְׁלָוָה׃

וימלאו אסמיך · פי' אוצרותיך · ומלת יפרוצו לשון רבוי כמו ויפרוץ מאד · הטעם יקביך ירבו תירוש · או יהיה מענין ההריסה והנתיצה והטעם וגם התירוש מבתוך יקביך יפרוץ הגדר לרבויו שלא יכילנו היקב · ואם יהיה יפרוצו מענין התפשטות כמו ועל מפרציו ישכון שהוא מקום התפשטות הנהרות יאמר ותירוש יקביך יפרוצו שהיקבים הם יפרוצו התירוש לא שהתירוש יפרוץ ביקבים : מוסר ה' . הכוונה אם ייסר אותך האלהים בעולם הזה אל תמאס מוסרו ולא תחשוב מוסריו כקוצים כי מה שהוא עושה עמך הוא מוסר ותוכחת להסירך מדרך רע ולא תיחס הייסורין הבאים לקרי והזדמן או לנקום נקמתו ממך · וכאב את בן ירצה כמו שהאב מיסר את בנו לא לתכלית ההכאה אלא לקרבו לדרכים הטובים כן מוסר השם שההכאה איננה לעצמה אלא לקרב האדם למצות ולדעות וכמו שהבן חושב שהאב שונא אותו כן האדם · ולא יחקור שהייסורין באים להעירו מאולתו לשבר גאותו למרקו בייסורין והוא אומרו וכאב את בן ירצה כלומר שהוא רוצה בתועלת כבראיו לדמיון האב הרוצה בתועלת הבן : אשרי · הכוונה מאושר האדם שזכה להשיג החכמה העיונית וכן מאושר האדם יפיק תבונה ירצה שיוציא ענינים ודרושים מצד החכמה ומבין דבר מתוך דבר : כי טוב סחרה · כלומר יותר טובה סחרה מסחורת הכסף ויותר טובה תבואתה מן החרוץ שהוא זהב יקר וכן אמר יקרה היא מפנינים · מהמרגליות הנטמנות לפני לפנים בתיבות בחדרי חדרים כדי שלא יגנבום . ואמר וכל חפציך לא ישוו בה · כלומר אין חפץ וכלי שישוה אל קנין החכמה שהחכמה איננה תחת מקרה הזמן כמו הטובות הזמניות ועוד שהיא מדובקת ונצחית וטובות הזמן נפסדים · ארך ימים בימינה · ירצה מי שמתעסק בתורה לשמה מצד אהבה יזכה לאורך ימים בעולם הנשמות וזה הדרך נקראת ימין מפני שזו היא העבודה האמיתית ההשתדלות בעבור מעלתה לא כדי להתגדל ומי שמשתדל בה שלא לשמה נקראת שמאל וזה אעפ"שלא ישיג לגמול בעולם שכלו ארוך עם כל זה יש לו גמול בעולם הזה מהטובות הזמניים עושר וכבוד : דרכיה דרכי נועם · הדרכים מהם נעימים ללכת בהם ויש בהם לסטים · ומהם בטוחים מאנשי רשע אבל הם דרכי ישימון הרים וגבעות לזה אמ' שדרכי התורה שלמים מהנועם שהם טובים · ושלמים מצד השלום שאין בהם לא שטן ולא פגע רע · ונקראו דרכי התורה המצות החמורות · ונתיבות המצות הקלות וכן אמר שהיא עץ חיים למחזיקים בה בחוזק גמור שיחיו בחיים הנפשיים · וכן יאשרו דרכי התורה לתומכים בה שהיא אחיזה קטנה כמו אהרן וחור תמכו ידיו : ובכאן העיר שלמה על סוד אחד מסודות התורה והוא שעץ החיים הוא משל לדבקות האדם בתורה האלהית : ה' בחכמה · בעבור כי הזהיר בפרש' הקודמת על למוד התורה והתורה תסובבת על שני עמודים · הא' חדוש העולם שהשם חדשו מהאין ואפס גמור ובראו בחפצו · הב' כי הבורא משגיח בפרטי העולם על הנגלות ועל הנסתרות · ומכחישי הדת טוענים על אלו הב' עמודים לכן אחר שהזהיר על למוד התורה אמר ה' בחכמה יסד ארץ כלומר חייבה חכמתו לחדש העולם ולעשותו יסוד ומרכז אשר עליו יסבב הגלגל וארץ כולל לכל אשר תחת גלגל הירח · וכן תקן השמים בתבונה ואם יטענו עליכו בטענות מזוייפות מכחישות זה השרש ועמוד קיים תהיה התשובה כך גזרה חכמתו ית' והוא בראו בחפצו וכמו שלא נוכל להשיג חכמתו כן לא נוכל להשיג הדברים המתחייבים ממנה וזהו אומרו ה' בחכמה יסד ארץ : בדעתו . עתה יזהיר על הענין השני והוא השגחת האל על זה העולם והביא ראיה כי דבר ברור הוא שהים גבוה מעל הארץ והמים טבעם תחייב שיהיו על פני כל הארץ אבל השם בדעתו בקע התהומות שהוא יסוד המים ואמר יקוו המים אל מקום אחד ותראה היבשה לקיום הבא"ח הארציים ולכן אמר ירמיהו אשר שמתי חול גבול לים וזהו אומרו בדעתו אשר אנחנו לא נוכל לדעת בקע התהומות הפך הטבע שהוא ראיה על ההשגחה וכן בדעתו שחקים שהם רמז לאבני שיש טהור מקום הולדת הטל ירעפו טל בעת הקיץ והחום ללחלח היובש כדי שלא תפסד הארץ וימותו הבא"ח : בני אל ילוזו · ירצה אל יטו אלו השרשים מנגד עיניך כי הם שרשים ועיקרים לתורה האלהית : ויהיו חיים לנפשך · כלומר האמן באלו האמונות שהם נותנות חיות לנפש כמו המזון הטוב לגוף והדעות הכוזבות ממיתות אותו דמיון הסם הממית לגוף : אז תלך לבטח דרכך · אם תשוב לא תפחד · אל תירא מפחד · ירצה כשתאמין יסודי התורה והתחלותיה עד" האמת תהיה בטוח בדרך שהם דרכי התור' והדרושים אשר אחר ההתחלות וכן רגלך לא תגוף בעה"ז כי התור' תשמור אותך ולא די בעה"ז אלא כשתשכב ואספת אל עיניך לא תפחד מן העונש הרוחני בגהינם רק יהיה מנוחתך כבוד בעטרה שמתעטרים הצדיקים בגן עדן תתעטר ותהנה מזיו השכינה וזהו ערבו' ומתיקו' ונקרא מיתת הצדיקים שינה באמרו וערבה שנתך לדמיון שיש ביניהן כי השינה מנוחת החושים החצוניים ותנועת החושים הפנימיים : כי ה' · בכסלך · במבטחך ירצה כיון שאתה בטוח באמונות האמיתיות השם ישמור אותך כי השגחתו דבקה ביודעים אמתות התורה : ושמר רגלך · בהיותו מזומן ליפול בלכד : דא"בדברים שאתה כסיל בהם השם ישמרך שומר פתאים : אל תמנע · ידבר עם העשיר שלא יחדל להעניק לעני ולגר · וידבר עם החכם שלא ימנע מן התורה הנקרא טוב מבעליו שהם הראוים להיות בעליו תלמידים הגונים : ואמר בהיות לאל ידך לעשות . ר"ל בהיות לך יכולת שאם אין לך ליתן צדקה אין בזה עון · או שמא יבא יום שלא תוכל ולכן יעשה בעת שיש לו יכלת : דא" אם ראית אוהבך חפץ להיטיב לעניים אל תחדלהו ותמנעהו בהיות לאל ידך להחדילו . ועל דרך נסתר יאמר שראוי לכל בעל חכמה שיאציל מן הרוח אשר חננו אלהים בעת שיגיע להיות ראוי' להשלים זולתו · ואמר מבעליו רמז שלא ישליך החכם פניני חכמתו לפני חזירים אבל מחוייב להסתירם כהמנע החולה מהמאכל הטוב להפסד מזגו : אל תאמר · יזהיר לנדיב שלא ידחה לחבירו בדברים כיון שיש בידו המתנות והדברים לך ושוב ומחר אתן כיון שיש עמך זאת השאלה שהוא שואל מאתך . ויש לפרש אל תאמר לחבירך כשישאל השאילני קרדום או מגל כבר יש עמך הכלים ההם ולמה אתה תשאול אותם : ושיעור הכתוב אל תאמר לרעך לך ושוב ומחר אתן וכן אל תאמר לו ויש אתך ולמה תדחוק לי על זה · או ירצה שהלוה לא יאמר למלוה ויש אתך · ר"ל הרבה ממון יש אתך שאיך צריך למעט שאני חייב לך : אל תחרוש · תחשוב · אין ראוי לחשוב לעשות רע לחבירו הבוטח באהבתו כי היא בגידה גדולה ואם המחשבה אסורה כש"המעשה : או ירצה שלא תחשוד כשרים והוא שרעך גרם לך רעה כי אולי זה אשר אתה חושד יושב באהבתו לבטח אתך ·

לא תינצי עם בר נשא מגן אם לא עבד לך בישא :
לא תיטן בגברא חטופא ולא תצבי בכלהון ארחתיה : מטול דמרחק
עותא מן קדם ייי ועם תריצא שועיתיה : לוטתא דאלהא בבתיהון
דרשיעי ומעמדהון דצדיקי יברך : ולממיקני בשחוף ולענוני יתן
חסדא : יקרא דחכימי ניסחן וסכלי נקבלה צערא :
שמעו בניא מרדותא דאב ואציתו למדע בוונא : מטול דיול פנא טבא
יהבית לכון ונמוסי לא תשבקון : מטול דברא הוית לאבא מפנק
ויחידא קדם אמי : ואלפן לי ואמר לי ייי יקמט מלוי לבך נטר פיקודיי
וחיה : קנה חכמתא קנה בוונא ולא תנשי ולא תסטי מן מאמריה
דפומיה : ולא תשבקיה ותנטריך רחמה דתשוגבך : ריש חכמתא
קני חכמתא ובכל קנינך קנה בוונה : חביביה די תרוממנך ותחבקיה
דתיקרך : ותשים ברישך יאותא דחסדא כלילא ושבהורא עלך :
שמע ברי וקבל מני ונפגון שניא דחייך : ארחתא דחכמתא אליפתך
והליכתך בשבילי תריצי : כד תיזיל לא תטעוק ארחך ואין תירהט לא
תיתקל : תתחזק במרדותא ולא תרפא נטריה מטול דהיא חייך :
בארחא דרשיעי לא תיזיל ולא תיטן באורחא דבישין : אריש ולא תעבר
עמהון סטי ועבר מנהון ולא דמכין עד מה דמבאשין ופרידא שינתהון
עד מה דעברין תיקלא ידמיכלתהון מיכלתא

אל תרוב עם אדם תריב
חנם אם לא גמלך רעה : אל תקנא באיש חמס ואל תבחר בכל
דרכיו : כי תועבת יהוה נלוז ואת ישרים סודו : מארת יהוה בבית
רשע ונוה צדיקים יברך : אם ללצים הוא יליץ ולעניים יתן חן : ולענוים
כבוד חכמים ינחלו וכסילים מרים קלון : שמעו בנים מוסר ד ס
אב והקשיבו לדעת בינה : כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזבו
: כי בן הייתי לאבי רך ויחיד לפני אמי : וירני ויאמר לי יתמך דברי לבני
לבך שמר מצותי וחיה : קנה חכמה קנה בינה אל תשכח ואל תט
מאמרי פי : אל תעזבה ותשמרך אהבה ותצרך : ראשית חכמה
קנה חכמה ובכל קנינך קנה בינה : סלסלה ותרוממך תכבדך כי
תחבקנה : תתן לראשך לוית חן עטרת תפארת תמגנך : שמע
בני וקח אמרי וירבו לך שנות חיים : בדרך חכמה הריתיך הדרכתיך הורתיך
במעגלי ישר : בלכתך לא יצר צעדך ואם תרוץ לא תכשל : החזק
במוסר אל תרף נצרה כי היא חייך : בארח רשעים אל תבא ואל
תאשר בדרך רעים : פרעהו אל תעבר בו שטה מעליו ועבר :
כי לא ישנו אם לא ירעו ונגזלה שנתם אם לא יכשולו : כי לחמו יכשילו

אל תריב עם אדם · להתלוכן ולהתרעם עליו · ואמר אם לא גמלך רעה · שיובן מזה שאם עשה לו רע מותר לריב עמו והוא סותר המאמר התוריי לא תקום ולא תטור · לזה כאמר אם לא גמלך שעבר זה הרשע על ואהבת לרעך כמוך ומי שהוא רשע מותר לשנאתו · או יאמר אל תריב ותעשה רע לאדם חנם · שאם לא תעשה הדבר הזה יגמלך רע לעונש אשר עשית רע למי שלא עשאו לך : אל תקנא · אם ראית איש חמס גוזל את חבירו מצליח בנכסיו אל תקנא בו לומר אהיה כמוהו · וכן אל תבחר להלוך בדרכיו שהחברה ירגיל האדם לכל מדה טובה או מגונה · ונתן הטעם כי תועבת ה' נלוז · שזה המעוות ואיש חמס איננו מצליח בהשגחת השם עליו לשיהיו נכסיו קיימי' כי תועבת השם המעקש דרכיו והחומס · ואת" למה הצליח : ואת ישרים סודו · השם מגלה אלו הסודות הפרטיות ליושרי' שהם אהובים לו ומהו הסוד שמארת ה' בבית רשע· ירצה קללה כמרצת עתידה להביא בבית הרשע ולא תתמיד הצלחתו : ונוה צדיקים · אפי' שיהיה דירה קלה ולא בית והון השם יתן ברכה בה שיגדל וירבה : כבוד · יחתום הפרשה בספור שבח החכמים · ואמר שהכבוד נאות לחכמים כמו הנחלה ליורשים אותה בדין וכאשר יבא כבוד לכסילים ורוממות הוא קלון להם שכל הבריות מספרים בגנותם · או יאמר כבוד חכמים ינחלו · כלומר החכמים בעבור החכמה שקנו ישיגו דבר שיכובדו בו בעולם הזה ובעולם הנשמות · אמנם הכסילים כל אחד מהם הוא מעורר הקלון ומסבב אותו על עצמו · ויש שפירשו וכסילים מרים קלון · שהכסילים בעבור שסכלו החכמה הם מפארים ומרוממים הדברים של קלון בלשונותם : שמעו · הזהיר עתה שאין לאדם לקבל התורה כפשטה אלא צריך שיעשה שרש ועיקר מהקבלה המסורת למשה בין בפירוש התורה בין בידיעת המצות כי הקבלה שרש ויסוד לתורה ולכן אמר שמעו בנים מוסר אב על דרך שאל אביך ויגדך · ואחר שתשמע השרשים המקובלים אז תתבונן בעיונך ויתבארו לך הדברים הסתומים והוא אומרו והקשיבו לדעת בינה : כי לקח טוב · קרא לקבלה לקח מפני שהיא כלמדת איש מפי איש · ותאר אותה בתואר טוב לפי שאין ראוי לגרוע ולא להוסיף על הקבלה האמיתית כי רושם הטוב הוא שלמות הדבר על תכונתו · ואמר שגם שהתורה והקבלה דבר שלם עם כל זה נתנה במתנה במורה לישראל כמו שאמרו חביבין ישראל שנתן להם כלי חמדה וכיוון בתורתי אל תעזובו לומר אעפ" שנתתיה לכם במתנה לא תבזוה לעזוב אותה · ובכנוי תורתי רמז שאין ראוי לעזוב אותה להיותה שלו ית' מלבד היותה טובה מצד עצמה ונתונה ממנו : כי בן הייתי לאבי · נתן טעם למה לא נכת' פי' התורה בכל הפרטים ולקח משל על עצמו ומשם כלמוד לישראל שהם רעים למקום · ואמר שבתחלת ילדות האדם הוא כנער ורך והאב עושה לו בגעגועין וכן היו ישרא' בצאתם ממצרים רכים ודמות ילדים קטנים ולא רצה השם להטריחם בכת' שיהיה טורח לסבלם ומסרם לחכמים וצוה להמון לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל והוא אמרו · וירני ויאמר לי · ירצ' למדני אבי שיהיה סובל בלבי את דבריו שהוא תורה שבעל פה בזכרון הלב · ולפי שהמלמדים לפעמים משבשים התלמידים כמו שאמרו חכמים הזהרו בדבריכם · הזהירם קנה חכמה קנה בינה · וראוי שיהיה באופן שלא תעקרו דבר מן התורה והוא אומרו אל תשכח ואל תט מאמרי פי · ואמר שאם לא תעזבה תזכה השמירה בעולם הזה · ואם תאהבה תנצור אותך בעולם הבא : ראשית · ראשית וקודם החכמה העיונית קנה החכמה המדינית כי היא תקדם ראשונה ואעפ" שלא תוכל לקנותה זולתי במחיר גדול קנה אותה עד שתוציא כל קניניך בעבורה · או ירצה תחל' חכמתך למוד מאחרים וקנה לך שמועה מפי הרב ואחר כך בכל קניניך קנה בינה התבונן בה מעצמך להשכיל הטעמים ודבר מתוך דבר : סלסלה · תגביהנה והיא תרומם מעלתך ותשים לך במדרגת הכבוד כאשר תחבקנה : תתן לראשך : ירצה כי התורה האלהית תתן לראשך חבור של חן ותזכה בעבורה לכתר המלכות הרוחני וגם היא תמסור לך עטרת של תפארת והיא העטרה שמכתרים בה הצדיקים בגן עדן · ויראות לחבור השלשה כחות אשר במוח דמיון מחשבה זכרון שכלם הכרחיים בידיעת התורה : שמע בני וגומר · הזהיר שלא לשמוע דברי החולקים על התורה כגון המינים והצדוקים שחלקו על הקבלה האמיתית ולזה אמר שמע בני בשמיעת האוזן ואחכ" תקח וקבל אמרי ומתוך כך ירבו לך שנות חיים ואמר הנה הראיתיך ללמוד חכמת התורה שהיא ראשית לכל החכמות : הדרכתיך במעגלי יושר · כלומר הדרכתי אותך שהפירוש האמיתי המיושר האדם להצלחה האמיתית הוא המקובל והוא היושר : בלכתך לא יצר צעדך · כלומר אם תתנהג בדריסת החכמות על פי הדרך אשר הדרכתיך בכוונך לדריך דרך ההצלחה האמיתית תמצא דרך סלולה והו' לא יצר צעדך · ואם תרוץ ברחובות השכל לא תכשל כי אחר שתלמד החכמות בסדר ותקדים להם יראת אלהים תהיה ניצול מן ההריסה ולא תאמין דעות בטלות : החזק במוסר · ירצה אל תשמע לדברי המינים והאפיקורוסים הכתות החולקות על האמת אלא החזק במוסר שילמדוך המלמדים האמיתיים · וימשך מזה שבאורח רשעים אל תבא · ר"ל שלא תתנהג בדרכי רשעים לעשות כמעשיהם : ואל תאשר · כלומר לא תדרוך בדרך האנשים הרעים לא במדות ולא בדעות · ומלת תאשר כמו תדרוך · או מענין אשרי האיש כלומר לא יהיו בעיניך מאושרים הרשעים : פרעהו · כלומר עניני הרשעים יהיו בעיניך כאלו הוא פרוע ובטל ודעת נפסד באופן שלא תתיאש מן הפורענות לומר אשמע דבריהם שלא ישחיתוני אלא שטה מעליו ועבור · כי הדעות הזרות כמשלים לגרים הבאים לדור בארץ נכריה ובהתמדת הזמן נעשו תושבים · או יהיה פרעהו מלשון ראשיכם אל תפרעו שהוא גדול שער כי הדרך שלא יעברו בה יגדלו בו עשבים על דרך דרכי ציון אבלות שהאבל מגדל שער : כי לא ישנו · ירצה לא יתנו שינה לעיניהם אם לא יגרמו ראשונה היזק לנפשותם או לזולתם ונגזלה שנתם אם לא יכשילו אחרים · כלומר תדד שנתם · או ירצ' בנגזלה שנתם · כי מפני שאז לא יוכלו לעשות רע יחשבו הזמן ההוא לגזול ועשוק · והכלל העולה מאלו הדברים שראוי לאדם ליתן כבוד לאל ית' בשכלו ובדיבורו בחקירתו בחכמת התורה · ואם יבאו עליו רעות שיקבל אותם במוסר · ויחס אותם להשגחה לא אל הקרי · וכן ראוי שיקבל התחלות התורה ממלמד אמיתי ידריכהו במקובלות האמיתיו' ויעיין אחר ההתחלו' בדרוש התורה בהמתנה ולא בהריסה ובזה יהיה כעזר מהשי" ויזרח עליו אור :

כי לחמו

לחם רשע ויין חמסים ישתו׃ וארח צדיקים כאור נגה הולך ואור
עד נכון היום׃ דרך רשעים כאפלה לא ידעו במה יכשלו׃ בני
לדברי הקשיבה לאמרי הט אזנך׃ אל יליזו מעיניך שמרם בתוך
לבבך׃ כי חיים הם למצאיהם ולכל בשרו מרפא׃ מכל משמר
נצר לבך כי ממנו תוצאות חיים׃ הסר ממך עקשות פה ולזות
שפתים הרחק ממך׃ עיניך לנכח יביטו ועפעפיך יישרו נגדך׃
ליד פלס מעגל רגלך וכל דרכיך יכונו׃ אל תט ימין ושמאול הסר
ה רגלך מרע׃ בני לחכמתי הקשיבה לתבונתי הט
אזנך׃ לשמר מזמות ודעת שפתיך ינצרו׃ כי נפת תטפנה שפתי
זרה וחלק משמן חכה׃ ואחריתה מרה כלענה חדה כחרב פיות׃
רגליה ירדות מות שאול צעדיה יתמכו׃ ארח חיים פן תפלס נעו
מעגלתיה לא תדע׃ ועתה בנים שמעו לי ואל
תסורו מאמרי פי׃ הרחק מעליה דרכך ואל תקרב אל פתח ביתה׃
פן תתן לאחרים הודך ושנתיך לאכזרי׃ פן ישבעו זרים כחך
ועצביך בבית נכרי׃ ונהמת באחריתך בכלות בשרך ושארך׃

מיכלתא דרשיעי וחמרא דחטופיא שתיין׃ וארחא דצדיקי
כנהורא דמזהר ואזיל נהריה עד מרת דמתקן יומא׃
וארחא דרשיעי חבדא ולא ידעין כימנא מתתקלין׃ ברי למלי אצית
ולמאמרי צלי אודנך׃ לא ניזלן בעינך נטרינון בגוית דליבך׃ מטול
דחיי אינון למאן דמשכח להון ולכולא בישריה מאסי׃ מכל זיהורא
נטר לבך מטול דמיניה הוא מפקנא דחיי׃ אעבר מינך עיקומא דפומא
ועתא דשפותא ארחיק מנך׃ עינך בתריצות נאורן ותמריך בתרצון
לקובלך׃ אעבר רגלך משבילי בישי וכלהון ארחתך מתקנן׃ לא
תסטי לימינא ולשמאלא אעבר ריגלך מן בישתא׃ ברי לחכמתי צית
לביוני צלי ארנך׃ דתזדהר בתרעיתא ודעת שפוותך ניבטרן׃ מטול
דנכריתא מנטפן שפותא דנוכרית ושעיע מן משחא חיכה׃ ואחריתא
מרירא היך גירא חריפא מן סייפא דתרין פומין׃ רגלה נחתן למותא
שיול הלכתה מסמכא׃ בארחא דחיי לא דרכא מטלטלין שבילהא
ולא ידעא׃ והשתא בנייא שמעון לי ולא תסטון מן מימרית
דפומי׃ ארחק מנה ארחך ולא תקריב לתרעא דביתא׃ דלא תתן
לאחרני חילך ושנייך לנוכראין׃ דלא נשבעון נוכראי חילך וליעותך
תעיל לבית דאחריני ותנהום בסופך עד מה דיגמר בישרך וגושמך׃

כי לחמו לחם רשע׳ יפליג להרחיב על רשעת האנשים הרשעים ואמר סבת עשותם הרע הזה הוא מפני כי כבר אכלו מאכל של רשע תחת היות מאכלם לחמה של תורה ועסקם במצות ואיכם עושים כן אלא מתחברי׳ ברשעים ושותים ביין חמסים שהוא כנוי לדעות הנפסדות׃ וארח צדיקים׳ כלומר דרך הצדיקים הוא כאור אשר בבקר מתחיל להאיר והולך וגדל עד שיהיה היום נכון כלומ׳ בעצומו של יום והוא משל למפרשי התורה כפי הקבלה האמיתית שהם מבארים אותה בביאור קצר ובעומק העיון בזה הביאור תמצא מפור׳ כל ספק׃ דרך רשעים כאפלה׳ ירצה שההולך בדרך אלו הרשעי׳ דומה לאדם ההולך בדרך בזמן חשך ואפלה שנופל בבורות ומכשולות ואינם יכולין לדעת במה יכשלו לחשכת הזמן. והוא משל למכחישי סרשי התורה האמתיים שאין להם יסוד לדעת ההבדל שיש בין האמת לשקר ולכן יפלו בשיבושים וזיופים גדולים׃ בני לדברי הקשיבה׳ מפני ששכל האדם מוכן להמשך אחר הדעות הנפסדו׳ והאמונה תלויה בלב רצה להזהיר האדם על שמירת השכל להרהר על האמונו׳ הכתובות באופן שיהיה חזק באמונתו ומנוקה מכל מבוכה וספק והוא אמרו לדברי שהם דברי התורה הקשיבה ואליה הט אזנך׃ אל יליזו מעיניך׳ כלומר לא תסורו עיניך מהם רק שתהיה משקפתך עליהם כאלו יעמדו תמיד לנגד עיניך ותשמור אותם בתוך לבבך ונתן הסבה בזה׃ כי חיים הם למוצאיהם. כלומר הדברים שאזכור לך הם חיי האדם שהם חיי הנפש והם גכ׳ מרפא לכל בשר האדם שהוא רמז לחיי הזמניים׃ מכל משמר נצור לבך׳ ר״ל יותר מכל דבר הצריך שמירה אתה צריך לשמור הלב׳ ונתן הסבה בזה ואמר כי ממנו תוצאות חיים כלומר בעבור שמן הלב ימשכו חיים ואחר שהוא ככבד באופן שממנו יבאו החיים צריך לשמירה על כל שאר הדברים׳ וענין השמירה הוא שלא יחשוב און בלבבו ושלא יאמין בדברים הכוזבים׳ ושיתפרסם בו האמונות האמתיות כמו חדוש העולם ומעמד הר סיני וכיוצא׃ הסר ממך עקשות׳ כלומר אל תעקם דבריך רק כל דברי פיך יהיו דברים אמתיים׳ וכן ולזות שפתים שהוא כנות מן הכוונה הרחק ממך׳ ולזות פרשו לזה מנחי הלמד׳ וית״ עקשות פה שלא תהיה א׳ בפה וא׳ בלב׳ ולזות שפתים׳ הלעג והשחוק׃ עיניך לנכח יביטו׳ כלומר עיניך והשקפתך יהיו לעולם לאחוז הדרך האמצעית לא הקצוות שהמדה האמצעית היא הטובה והקצוות הם רעים׳ והמשיל שלוקח המדה הממוצעת לאיש המביט נכח פניו והקצוות למביט לצדדים׳ ואז עפעפיך יישירו ויראו הדרך הישרה שהיא נכחך ולא יעוותו לימין ושמאל׳ והמשל לנכח הקבלה ודרכי האבות הקדושים׃ פלס מעגל רגלך׳ כלומר שים בפלס ביושר כל הנהגותיך שיהיו במדה במשקל ובחר לך המדות הטובות באופן שיהיו דרכיך נכונות שהוא בחירת האמצעי מהשתי קצוות׳ והרחיב הדיבור בזה ואמר אל תט ימין ושמאל׳ דרך משל במדת מעלת הנדיבות נקרא ימין קצה הפיזור ממנה מפני שנמשך ממנו קצת טוב שהוא מטיב לאחרי׳ ונקרא שמאל קצה הכילות מפני שאינו עושה טוב כלל׳ ואמר שראוי לאדם השלם שלא יטה לקצוות ואז יהיה מובטח שאין במעשיו רע כלל׃ בני לחכמתי הקשיבה׳ יזהיר עוד בהרחקת האדם מאנשי המינות ולהקשיב לחכמת התורה ולכן אמר לחכמתי שסב המדבר בעדו לאל׳ ואמר לתבונתי הט אזנך רמז למעשה הטוב׃ לשמור מזמות׳ הזהיר על המחשבות הכוזבות שהם יונו לאדם ואמר שמור מחשבותיך שלא יגיע לך היזק מחברת הרשעי׳ והטעאותיהם׳ ואת׳ ודעת שפתיך ינצורו׳ כלומר אם הם יטענו כנגד התורה ויתלונו על הקבלה האמיתית היה זריז להשיב להם בדעת והשכל׃ כי נפת תטופנה׳ נפת׳ צוף דבש׃ תטופנה׳ תזולנה׳ הזהירו מיקרב לידיעת התור׳ כדי שיוכל להזהר מהכנסים הזרות אשר דבריהן ערבות לשומעים כמו הדברים אמתוקים לחיך וללשון וזהו משל לחכמות הנדרשות על הקדמות לקוחות מהשכל האנושי אשר יערבו לאדם וימשך אחריהם להאמינם ויואס בדעות הלקוחות מהקבלה האמיתית להיותם למעלה מהשכל׃ ואחריתה מרה׳ רצה התכלית המושג מדברי האשה הזרה מר כלענה הפך המתיקות הנראה בתחלתה׳ וכן זה התכלית ממית האדם כחרב פיות וזהו משל לחכמות החיצוניות שמפסידים הנפש בדעות בטלים הנמשלים לדברים המרים ולא עוד אלא בהריסת הדעו׳ האמתיות שהוא מיתת הנפש באמת׃ רגליה יורדות מות׳ ירצה שרגלי האשה הזרה מתעסקות להביא ההולך אחריה למקום המות וכן צעדיה אוחזי׳ ותומכי׳ בשאול לירד שם כל מבקש אותם׳ והוא משל שהרודפי׳ אחר החכמות הזרות לא ישיגו הסתרות נפשם וקיומם מפני שאלו החכמות כלם מדברו׳ בדברים ההווים ונפסדים הנמשלים לשאול ולמות ואין להן כח לתת קיום לנפש כמו תורת ה׳ תמימה משיבת נפש׃ אורח חיים פן תפלס׳ כלומר לא תשקול אורח חיים אבל אותה זרה שבכל בר חברת׳ רעה׳ והטע׳ שכל מעגלות הזונה נעו אל שאול ולא תדע להזהר עד שתנוע ותפול בבור שחת וזהו משל שהתורה שהיא אורח חיים לא תבחון אותה בחכמתך שהאמונות איכם נקנו׳ מצד שכל האנושי׳ נעו מעגלו׳ ידיעת התורה ולא תוכל לדעת אותם כי אם בקבלה כנוע׳ באמונה׳ ובמדר׳ פן תפלס מתן שכרן של מצות אי זו לקיים ואיזו שלא לקיים לפי׳ הבה״ הניע פי׳ כתיבותיה ולא הודיעו לך וזהו אמרו ועתה בנים שמעו לי׳ ירצה שראוי שתשמעו דברי מלמד התורה כמו שראוי לבן שישמע דברי האב׃ הרחק מעליה דרכך׳ רצה לבאר אמרי המוסר ואמ׳ הרחק מעל האשה הזרה הזאת דרכך ר״ל גם שיהיה ההכרח אלך לעבור במקום עמידת זאת האשה להגיע למחוז חפצך ראוי שתרחק מאותו הדרך ואם הוא היותר קצר ויושר ולא די שלא תקרב אליה אלא אפי׳ לפתח ביתה מפני שהבית אשר היא יושבת בה יטנף הקרבים אליה׃ פן תתן׳ נתן סבה להרחיק האדם עצמו מזאת האשה ואמר פן תתן לאחרי׳ הודך עניכו כח ותוקף כמו הוד נחרו אימה והטעם פן תתן קניניך ונכסיך לאנשים אחרים שיאמרו שאלו האנשים הם בניך אשר הולדת באשה הזונה והיא זנתה גם כן עם אחרים ואינם בניך וינחלו נחלתך הנכרים׃ ושנותיך לאכזרי׳ כי השוכב עם הזרה יסתכן נפשו וחייו וגופו ביד אחרים שהם קרובי האשה וכמ״ עם בעלה וכן הדיינים ושופטי ארץ מחויבים להעניטו בדין כי הוא עון פלילי׳ או ירצה בהודך היקר והכבוד׳ וירצה בשנותיך כל מה שטרחת ויגעת בשנותיך׃ פן ישבעו׳ הפליג בבעילה המגונה׳ ואמר שימשך מזה שהוא יכיר את בניו ואין לו כח לדבר עמם ואחרים ישעבדו אותם שהם קרובי האשה ואין לאל ידו להצילם מידיהם׳ ונקראו הבנים כחו של אדם כמו כחי וראשית אוני׃ ועצביך בבית נכרי׳ כל הדברים אשר עצבת בגופך וטרחת כל ימי חייך הם בבית נכרי׃ ונהמת׳ ירצה עם היות שבעת רקיחת הליחות והמיית הבחרות לא תכיר הרעות אשר עשית לטוב לאלו׳ מובטח אני שבאחריתך ובימי זקנותך ככלות הבשר השמן וכן ככלות שארך שהוא הליחות הטרשי׳ ביזות הגוף אז הוא העת שיקרב זמן עמדך למשפט על מעשיך תנהום ותצעק בדאגה גדולה על הרעות שעשית׃

ותימר היכנא סנית מרדותא ומכסנותא אסלי לבי׃ ולא שמעית קלא דמרותיי ולמלפניי לא צלית אדני׃ עד כזעיר הוית לי בישין בגו כנישתא ועדתא׃ אשתה מיא מן גובך ורדיא מן בירך׃ נשפעון מעינך לברא ובפתיי טווף דמיא׃ יהוון לך לחודך ונוכראי לא נשתתפין עמך׃ יהוי מבועך בריך וחדי מן אתת טליותך׃ איילת דרחמותא ודיצתא דחסדא הוונא אליף בכל מזמן וברחמותא תגרם תדירא׃ ולמה תשרגג ברי בנוכריתא אוף לא תחביק עובה דאחריתא׃ מטול דקדם עינוי דאלהא אינון ארחתיה דגברא וכולהון שבילוי גלן קדמוי׃ חובוי דרשיעא קמטין ליה ובחבלי דחטוי נתפכיד׃ הוא ימות בלא

וְאָמַרְתָּ אֵיךְ שָׂנֵאתִי מוּסָר וְתוֹכַחַת נָאַץ לִבִּי׃ וְלֹא־שָׁמַעְתִּי בְּקוֹל מוֹרָי וְלִמְלַמְּדַי לֹא־הִטִּיתִי אָזְנִי׃ כִּמְעַט הָיִיתִי בְכָל־רָע בְּתוֹךְ קָהָל וְעֵדָה׃ שְׁתֵה־מַיִם מִבּוֹרֶךָ וְנֹזְלִים מִתּוֹךְ בְּאֵרֶךָ׃ יָפוּצוּ מַעְיְנֹתֶיךָ חוּצָה בָּרְחֹבוֹת פַּלְגֵי־מָיִם׃ יִהְיוּ־לְךָ לְבַדֶּךָ וְאֵין לְזָרִים אִתָּךְ׃ יְהִי־מְקוֹרְךָ בָרוּךְ וּשְׂמַח מֵאֵשֶׁת נְעוּרֶךָ׃ אַיֶּלֶת אֲהָבִים וְיַעֲלַת־חֵן דַּדֶּיהָ יְרַוֻּךָ בְכָל־עֵת בְּאַהֲבָתָהּ תִּשְׁגֶּה תָמִיד׃ וְלָמָּה תִשְׁגֶּה בְנִי בְזָרָה וּתְחַבֵּק חֵק נָכְרִיָּה׃ כִּי נֹכַח עֵינֵי יְהוָה דַּרְכֵי־אִישׁ וְכָל־מַעְגְּלֹתָיו מְפַלֵּס׃ עֲוֺנוֹתָיו יִלְכְּדֻנוֹ אֶת־הָרָשָׁע וּבְחַבְלֵי חַטָּאתוֹ יִתָּמֵךְ׃ הוּא יָמוּת נתיו

ואמרת איך · ר"ל איך שנאתי המוסר שיסרוני קודם המעשה וכן התוכחת שהיו מוכיחים אותי אחר מעשי הרעים ויהיה תוכחת בכאן על דרך הוכח תוכיח את עמיתך ומי הם המוכיחים אנשי הוראה והם מורי וקראם בזה התאר לומר שהיו מורי' לו הדרך אשר ראוי ללכת בה קודם החטא וכן למלמדי היודעי' שחטאתי ומלמדים אותי דרכי התשובה לא הטיתי אזני · ודקדק במה שאמר בקול מורי כי זדון לבו השיאו שאפי' קול המורים לא אבה לשמוע וכש"כ להטות דבריהם וכן כלי השמועה שהם האזנים לא רצה להטות : כמעט הייתי בכל רע · הפליג בגודל חטאו שכמעט קטן כל הרעות שבעולם עשה. חטא באכילה ושתיה · חטא במשגל בהרהורים רעים · בכל העבירות קלות וחמורות · ובפרסום חלל שמו ית' והוא אומרו בתוך קהל ועדה · או ירצה כמעט שכל העונשים שבעולם באו עלי מצד חטאתי ופשעי · ושיעורו כמעט הייתי נענש בכל רע ועונש ובפרסום כדי שיכירו שהשם מעניש את הרשעים ולוקח נקמתו מהם : הערה · א' האשה הזאת רמז לנפש הבהמית ונוה לאדם המורכב ממנה שירחיק מעליה ומביתה רוצה לומר שלא ימשך אחר התאוות הגופניות . ובגמר' שזאת האשה הזרה רמז לספרי המינים שמפתים שכל האדם בחלקות לשונם ונוה לשכל הרחק מעליה דרכך זו מינות : ב' שקרא לנפש הצומחת וחיונית וכל כחותיהם אחרים אכזרים זרים נכרים לרמוז שאין שלימות האדם תלוי בתשוקתם אכן הם זרים להשיג האדם שלמותו וקרא לכחות השכל בשם הוד וכח ועצב · הוד לרמוז שכל שבח האדם הוא כשיגיעו לו ציור המושכלות ודעות אמיתיות · ורצה בכח לרמוז שהוא בעל יכולת ובחירה · ואמר ועצביך לרמוז למלחמה העצומה בין הנפשות החומריות עם השכליות והשכלית טורחת שתי יגיעות הכנעת החומריות והשלמתה בדעות ומדות : ג' שיתעורר החוטא לתשובה בעת הזקנה באפיסת טבעו ובחולשת כחותיו בכלות בשרו ואינה תשובה מעולה משל הדיוט : חסרה לגנבה נפשיה בשלמא נקט · כשיחסר לגנב הגניבה שאינו מוצא נפשו מחזיק בשלום · וכבר אמרו משל הזקן על דרכי התשובה והשיבו החכם איה מוכיח ילמדך אשר בקדקדך שהם שערו' לבנות שבראשו וזהו ונהמת באחריתך שסבת החרטה הוא האחרית : שתה מים מבורך · אחר שאמר הרחק מעל האשה הזרה דרכך צוהו שישתה מים מהבור שלו ירצה שידבק באשתו ולא בנכריה · כי שתית המים נמשלו לבעילה כמו מים גנובים ימתקו · וכפל ונוזלי' מתוך בארך · ר"ל שאלו המים שישתה יהיו כמים נוזלים מתוך באר מים חיים רמז שצריך שיזדווג עם אשתו בקדושה ובטהרה ובאהבה רבה דמיון המים הנוזלים שהם טהורות יותר מהמי' המכונסי' אשר בור יורה עליהם · ובאר יורה על מים הנובעים : יפוצו מעינותיך · ר"ל שאלו המים יפוצו ויתפזרו מעינות שיוצאים לחוץ וכן פלגי מים ברחובות והוא משל לבנים שיצאו ממנו שיהיו ניכרים בחוצות וברחובות ואלו הבנים נכרים שהם לך לבדך שאשתך כגפן פוריה בירכתי ביתיך : יהי מקורך ברוך · רמז לזרע האב המוליד והוא ברכה שלא יהיה עקר · ושמח · כמו ותשמח · או יהיה צווי כלומר עשה באופן שיהיה מקורך ברוך ולא יחסר בלכתך אחרי נשים נכריות אכן שמח באשת נעוריך · או יהיה תיבת מקורך מגזרת את מקורה הערה שהוא כינוי לרחם · והטעם שתלד אשתו בנים · ובאומרו מאשת נעוריך במם ירצה שתשמח בהיות לך זאת הברכה מאשת נעוריך האהובה לך ויהיה המם מם הסבה הפועלת · וימ"ש שהוא מם קצתית והטע' שגם באשתו המותרת לו אין ראוי שימצא תמיד כתרנגולת · ולפי שהאשה שתלד פעמי' רבות תתרחב רחמה ובזווג לא יקבל הבעל ערבות רב אמ' שזאת האשה תהיה כאילת האהבת לזכר שלה והיעלה הבעלת חן גם לפי שרחמותיהן צרות וגם שהדברים המתמידים יקוצו אמר שתהיה האהבה מופלגת ביניהם באופן שדדיה ירווהו בכל עת כמו דבר חדש עד כי מצד זאת האהבה ישגה ויחטא בבקשת צרכיו להיות מחשבתו טרודה באשתו ונקשרת עמה · ודדיה פי' שדיה · וימ"ש תשגה מענין שמחה וערבות כמו שגיון לדוד : הערה · א' צוה בהשתדלות נמרץ על למוד בתורת משה שישתה ממנה שדברי תורה נמשלו למים וכן הנפש המשכלת נמשלת למים יען היא נחצבת ממקור מים חיים כסא כבוד מרום : ב' קרא למושכלות בור מים מכונסים ובאר מים נובעים להורות שיש בתורה התחלות מקובלות איש מפי איש עד מרע"ה דמיון המים המכונסין בבור · והם עיקרי הדת ושרשי האמונה ואין לנו לחקור עליהם כמו שאמרו במופלא ממך אל תדרוש · ויש דרושים שבכל יום החכמים בפלפולם מוסיפים בהם בטעמי המצות בפשטי התורה ואלו נמשלים למים הנובעים . וכן רמז שהנפש המשכלת אם תמנע העסק במושכלות תיבש מקורה ותגבר עליה החומר וכל עוד שתרגיל בדברים האלהיים תוסיף אומץ דמיון המים הנובעים : ג' בסדר הלימוד סדר שלשה זמנים זמן היות בישיבות הרבנים הזקנים והוא דמיון שתה מים מבורך שהם החכמים אשר להם שמועות אמתיות והם בקיאים במשנה בתלמוד באגדה · זמן שני שזה התלמיד חוזר מה ששמע ומבין דבר מתוך דבר ומוסיף על שמועתו והוא נוזלים מתוך בארך דמיון המים הנובעים בכל יום · זמן שלישי שקובע ישיבה לתלמידים ודורש תורה ברבי' כי כבר הוא בעל הוראה · שמע וחזר ופלפל והוא יפוצו מעינותיך וגו' · וכל תלמיד שאינו הולך בזה הסדר עליו הכתוב אומר כי רבים חללים הפילה זהו תלמיד שלא הגיע להוראה : ד' במדרש קמו קראי יפוצו מעינותיך חוצה . יהיו לך לבדך · אם ראית דור שחביבי' עליו דברי תורה יפוצו מעינותיך חוצה ואם לאו יהיו לך לבדך · הלל אומר בשעה שהם מכנסין פזר ובשעה שהם מפזרין כנס שנאמר עת לעשות לה' הפרו תורתך רבי מאי' אומר הפרו תורתך עת לעשות לה' : ה' שהנפש המשכלת נקרא מקור האדם מפני שהיא נשארת ונצחית וכאשר ידבק במושכלות הוא ברוך · ונקרא אשת נעורים החומר הנכנע לעבודה האלהית ובעסק התורה האלהית יש אהבה וחן וכל אופני הערבות : ולמה תשגה בני בזרה · אמר עד"ה השאלה והתימה ולמה תחטא בני באשה הזרה לך שהיא בעולת בעל ותחבק חיק הנכריה כי גם החיבוק לבדו אסור לך : כי נכח עיני ה' דרכי איש · הכוונה לא די שיש לך להתרחק מזה הפועל למה שבו מהגנות כפי הדת הטבעית והנימוסית הגוזרו' שידבק האדם באשתו המיוחדת לו ולא בזרה ונכריה האמנם יותר ויותר יש לך להתרחק ממנו מצד העונש האלהי כי נכח עיני ה' דרכי איש ופעולותיו גלויים לו : וכל מעגלותיו מפלס · ר"ל אפי' הדברים הקלים שוקל במאזני יושר : עוונותיו ילכדונו את הרשע · בית דין של מטה צריך לשוטרים ונוגשים שיענישו לחוטא וב"ד של מעלה אינו צריך אלא החוטא עצמו עוונותיו ילכדונו ויענישו אותו באמרם רגלוהי דאיניש אינון ערבין ליה · ובאמרו ובחבלי חטאתו יתמך · ר"ל שחבלי החטא יתמכוהו ויאסרוהו באופן שלא יוכל לברוח מהעונש כמו שעושים רבים מהאסורים שיברחו מבית הסוהר : הוא ימות · ר"ל סבת מיתתו מעצמו הוא ופירש הסיבה ואמר באין מוסר בעבור שלא שמע מוסר אביו המקרבו לתורה ולחכמה : וברוב אולתו ישגה · כי כאשר הוא ביד השופטים הודה בפיו חטאתיו ושגה בסדור הטענות הנאותות להתנצלותו מפני שהוא אויל טועה ושוגה ואיננו מרגיש · וזהו אומרו באין מוסר שאין צורך לייסרו בשוטים לשיודה חטאתיו כי הוא בלא ייסורין מודה ופיהם הכסילים לרשעים : הערה · א' למדנו שערבות הנשים הזרות וכן הדעות הזרות לתורה הם דברים מועטים ואין להם קיום שהכל לחיי שעה . ולכן אמר ולמה שאין בזה תכלית נכחי : ב' למדנו שהשגחתו ית' משוטטת בכל הארץ והכל צפוי ואין שכחה לפני כסא כבודו · ג' למדנו כי רשת ומצודת החוטא הם עונותיו · וגם שתראה אותו במעלה הוא ליפול ממקום יותר גבוה כי המשענת שלו הוא החטא ובהכרח שישבר · ד' למדנו שהאדם מושל בפעולותיו הטובות אם רעות ואין לו מכריח טבעי ולא שבט שמימיי ואין ראוי ליחס בחירת הפעולות לקרי והזדמן אלא לבחירתו ורצונו ולכן אמר הוא ימות ר"ל בעצמו גרם המיתה והחיים וזה שרש התורה ובחרת בחיים : בני אם

ו בְּאֵין מוּסָר וּבְרֹב אִוַּלְתּוֹ יִשְׁגֶּה׃ בְּנִי אִם עָרַבְתָּ לְרֵעֶךָ תָּקַעְתָּ לַזָּר
כַּפֶּיךָ׃ נוֹקַשְׁתָּ בְאִמְרֵי פִיךָ נִלְכַּדְתָּ בְּאִמְרֵי פִיךָ׃ עֲשֵׂה זֹאת אֵפוֹא
בְּנִי וְהִנָּצֵל כִּי בָאתָ בְכַף רֵעֶךָ לֵךְ הִתְרַפֵּס וּרְהַב רֵעֶיךָ׃ אַל תִּתֵּן
שֵׁנָה לְעֵינֶיךָ וּתְנוּמָה לְעַפְעַפֶּיךָ׃ הִנָּצֵל כִּצְבִי מִיָּד וּכְצִפּוֹר מִיַּד
יָקוּשׁ׃ לֵךְ אֶל נְמָלָה עָצֵל רְאֵה דְרָכֶיהָ וַחֲכָם׃ אֲשֶׁר
אֵין לָהּ קָצִין שֹׁטֵר וּמֹשֵׁל׃ תָּכִין בַּקַּיִץ לַחְמָהּ אָגְרָה בַקָּצִיר מַאֲכָלָהּ
׃ עַד מָתַי עָצֵל תִּשְׁכָּב מָתַי תָּקוּם מִשְּׁנָתֶךָ׃ מְעַט שֵׁנוֹת מְעַט
תְּנוּמוֹת מְעַט חִבֻּק יָדַיִם לִשְׁכָּב׃ וּבָא כִמְהַלֵּךְ רֵאשֶׁךָ וּמַחְסֹרְךָ
ניו כְּאִישׁ מָגֵן׃ אָדָם בְּלִיַּעַל אִישׁ אָוֶן הוֹלֵךְ עִקְּשׁוּת פֶּה׃ קֹרֵץ בְּעֵינָו
ליו מֹלֵל בְּרַגְלָו מֹרֶה בְּאֶצְבְּעֹתָיו׃ תַּהְפֻּכוֹת בְּלִבּוֹ חֹרֵשׁ רָע בְּכָל

בלא מרדותא ובסוגאי דשטיותיה נטעי : ברי אין ערובת לחברך
אשלימתא לנוכראה ידך : איתצירתא במאמרא דפומך אתאחרת
במאמרא דפומך : עיביד היכנא בני ואיתפצא מטול דנפלית ביד
דחברך אזיל גריג הכיל חברך : לא תתן שינתא לעינך ונוימתא
לגביניך : דתיתפצי היך טביא מן נישבא והיך צפרא מן פוחא :
אתדמא לשומשמנה עטלא חמי ארחתהון ואתחכם : דלית לה חצדא
היך אף לא סרכא ושליטא : מתקנא בקייטא לחמה וגבשא בחצדא
מיכלה : עד מה לאימת אנת דמיך אנת עטלא ולאימת קיימת מן
שינתך : קליל שינתא קליל נומיתא קליל תחבק ידך למדמכא :
ותיתי ותירכוך מסכינותך וחוסרנך היך גברא כשירא : בר נש
טלומא גברא עוולא מהלך בעקימות פומיה : רמיז בעיינוי וחכם
בריגלוי ורמיז באצבעתיה : ומתהפיך בליביה וחשיל בישתא בכל

בני אם ערבת לרעך · אחר שהפליג עצתו בשלא ישגה האדם בזרה לרוב הרעות הנמשכות מהפועל ההוא ומהם שיוציא כל נכסיו בענין רע כמו שאמר פן
ישבעו זרים כחך המשיך הענין בשלא יערוב לזולתו כי האשה והערבות מגיעים האדם עד ככר לחם · והוא אמרו בני אם ערבת לרעך · ר״ל אם חייבת
עצמך לפרוע מעות לזמן ידוע אם לא יפרעם שלוה החייב בהם · ושבת זה היה מפני שהוא רעך דע כי השכלת עשה מפני שתכף שקיימת הערבון בתקיעת
כף נהפך הרע לאויב לך ורצונו להקל מעליו החוב ושתשלם אתה למלוה · והוא אומרו תקעת לזר כפך · ולפירוש זה הרע והזר כנויים ללוה · ואיפשר שיהיו
כינויים למלוה · כלומר אם ערבת לזולתך לחשבך כי רע לא יגע באהלך להיות המלוה רעך ואוהבך דע כי מיד שחייבת עצמך לו בתקיעת כפך נהפך לזר
ועושה עצמו כאלו לא ראה אותך ותוחלתך נכזבה · והנכון שיהיה ערבת לרעך תאר ללוה ותקעת לזר תאר למלוה ויאמר שערוב איש לרעהו הוא דבר
נהוג · אבל אין ראוי לעשותו מפני שימשך מזה שהזר שהוא המלוה ימכור לערב נחלת שדה וכרם : נוקשת באמרי פיך · ר״ל שבת ערבות זו היא מפני שחשבת
שמאמריך לא היו אלא דברים בעלמא והמוקש לא היה אלא בדיבור הפה לא בחיוב ממון וזה אינו כן כי נלכדת באלו האמירות ולא תוכל להתיר עצמך מזה
החיוב בשתרצה כי כבר אתה תחת כף המלוה : עשה זאת איפוא בנו · והתרפס · מענין מרמס והכנעה · ורהב : מענין חוזק וגאוה · והטעם זאת עצתי
הכנע והתרפס לפני המלוה אשר היה רעך מקודם ותגביהנו עליך בדברים רכים ושאר הכנעות כדי שימתין לך ולא ימכור נחלתך · וגם יתכן לפרש שהעצה
שלא יתחבר ריב עם הלוה אשר היה מקודם אוהב ורע אלא הכנע לפניו וחזקהו בדברי רצוי אולי יחנן ויפרע החוב ויפטר הערב · ולפי אלו הפירושים ורהב
הוא פועל יוצא ורעך יחיד והיוד מוספת · ואיפשר שיהיה רעך רבים כמשמעו ומלת ורהב מענין ריבוי כלומר הרבה עליו רעים לפייסו : אל תתן שינה ·
ישלים העצה בשיעשה חריצות כפלא שלא יתן שינה שקועה לעיניו נוספת על ההכרחית לקיום הגוף ולא יתן לעפעפו תנומה שהיא שינה בלתי שקועה ·
והכוונה שישתדל בכל כחו להפטר מאותו הערבות : הנצל כצבי מיד · רוצה לומר שהוא איפשרי רחוק להנצל מזה הדבר ולכן דמהו לצבי אשר ינצל מיד מי
שצדהו · וכמו הצפור שינצל מיד היקוש אשר נלכדה בו · ואיפשר כי מלת יקוש אשר בסוף משרת לשתי הידות · ופירוש יקוש שם דבר והוא הרשת ·
או יהיה פעול במקום פועל כמו חץ שחוט כמו שוחט · והוא תאר לאיש המשים המוקש : הערה · א׳ יודיע שאשר חטא בעזוב המושכלות אשר הם רעים
מהשכל ורדף אחר התאוות הנחשבות כמו זר לשלמות האדם זהו מוקש ומכשול וראוי ליסרו וללכדו כיון שהוא משעבד הכחות השכליות · והנה ראוי שיכנע
לפני השם בתכלית מה שאיפשר לבקש מחילה וכפרה על זה וישתדל בכל עוז להדבק בשם וליתן לו רוממות כפלא ברוממו חלקי נפשו השכלית ובזה ירפא ·
ב׳ במדרש בנים אלו ישראל רע זה הבה״ שמאל ערבים כשנתן להם התורה ולא רצה לקבל שמים וארץ שהם בעלי הפסד ולא האבות שכבר הם במנוחתם
אלא הבנים העתידים לבא לעולם ואם הם שוכחי׳ את התורה הוא שוכח את הבנים שנאמר ותשכח ברית אלהיך אשכח בניך גם אני : ג׳ שבת הגלות
מפני שנוקשת במה שאמרת בסיני נעשה ונשמע ועברת על התורה לכן אתה במאסר הגלות : ד׳ התיקון שתתפלל לפני השם ותזכור זכות האבות ואל
תתן שינה לעיניך אלא תפילות תעניות ואז תנצל כצבי מיד : לך אל נמלה עצל · לפי שבפרשה הקודמת הזהיר על הזריזות רצה להכריח זאת המדה
טובה מהנמלה ואמר לך עצל לראות בריה קטנה כמו הנמלה : וראה דרכיה · בלשון רבים כלומר תביט זריזותה וערמתה באופנים רבים בגבירת הבר
בזמן המצאו · באופני הגבירה ושמירת זה הבר · ואמר וחכם כלומר ותתחכם בזוי במקום עתיד · ודע שלא ייחס לה חכמה אלא אמר ראה דרכיה לרמוז
שכל אלו הפעולות שתפעל יבואו מהתחלה טבעית חנן לה הטבע לא מחכמה וערמה : אשר אין · לפי שהרבה מהבה״ יונהגו מבעלי שכל בפעולות רבות
בחריצה וזריזה ומשלימות פעולות הנמלה יחשוב אדם שהם מונהגות מבעלי שכל לז״א שאין לה קצין שוטר ומושל שהם תארים ממנהיגים לזולתם בהיסרה
שכלית : תכין בקיץ לחמה : ירמוז במלת תכין לשלשה מדורים שהיא עושה ותשים החטה במדור האמצעי וכן לחתוך חדוד החטה כדי שלא יצמיח
בארץ · וכן שתוציא החטה בסתיו ביום השמש ליבשו ועוד אמר שאגרה בקציר שאז תמצא התבואה · וזכר לחמה ומאכלה בכנוי ההא לומר שלא תגזל
גרגיר מחברתה כמו שהביאו בעלי הנסיון : עד מתי עצל · ירצה אחרי ראותך אופני הזריזות הנפלא׳ בבריה קטנה ושפלה עד מתי עצל תשכב אפילו שלא
תישן שהוא תאר למתרשל להשתדל בהשגת הכרחיותו : ומתי תקום משנתך · שינה ארוכה ואפשר שכוון עד מתי תבקש לך המנוחה ומתי תקיץ משנת העצלה :
מעט שנות · הלא ידעת אתה העצל שדי לו לאדם במעט מהשינה להכרחיו׳ בריאו׳ הגוף ובמעט מהתנומה שהיא שינה בלתי שקועה להניח הגוף אחר האכילה
ובמעט מחבוק ידים כדרך העצל האוחז את ידיו · או חבוק ידים להתענג במטתו באשתו כמו שאמרו ר״ל חבוק ידים זה תשמיש המטה · והענין שיקח
מהמנוחה ההכרחי ולא יהיה כל ימיו כעצל : ובא כמהלך ראשך : ירצה אם תהיה זריז כמו שהזהרתיך הדלות והמחסור לא ימצאו בביתך מקום ללון
אלא כאורח ומהלך יבואו ולא ינוחו · ורצה באמרו כאיש מגן שזה האיש יש לו מגן ובזה להגין גופו ממכת חרב וחנית כן הזריז לא יכהו שרב ושמש · או
ירצה אם תהיה זריז כל מחסרון שיחסר לך תוכל להשיגו במרוצה כמו המהלך שילך במרוצה וכמו האיש ההולך להגין לאדוניו · וי״מ ובא לשון הסרה כמו ובא
השמש וטהר · וענינו שיסיר ממך העניות במהרה : הערה · א׳ ראוי לאדם להרחיק העצלה כי זה ימנעהו מהשיג ההכרחי לחיים ומחוייב שיהיה
זריז לטרוף טרף בעת אשר ימצא וירחיק עצמו מהשינה היתרה אלא ההכרחית וכאשר יהיה זריז מקרי הזמן לא ימיתוהו גם שיכוהו : ב׳ שהאדם
מחוייב לתת לנפש השכלית מאכלה ולחמה שהם המושכלות וראוי לו שיעסוק בתורה בזמן הילדות ובלילה שאז זמן הגרסא ובזה יהיה נקי מהסכלות העדרי
וקניני · ג׳ במדרש העצל הוא רמז לרשע שלא עסק במצות והשינה לעולם הזה וכאשר המות בא כמהלך ואין בידם לא תורה ולא מצות הם מתחרטים
ואומרים הניחנו ונעשה תשובה והבה״ אומר להם שוטים עולם שהייתם בו דומה לעם״ והעולם הזה לשבת אם אין אדם מכין מערב שבת מה יאכל בשבת ·
רמז שהעולם הזה הוא עולם המעשה ועולם הבא הוא עולם הגמול : אדם בליעל · אחר שגנה מדת העצלה רצה לגנות מדת המהירות והם האנשים אשר
אין להם בין המחשבה והמעש׳ פנאי כי הם קלי התנועה והוא אומרו אדם בליעל ר״ל רשע והיא תיבה מורכבת בלי יועיל והאיש הזה אינו רוצה לקבל עליו עול
מלכות שמים · והוא גכ״איש און ר״ל שמעשיו רעים · והכלל שהוא רע לבריות ורע לשמים · וכאשר יוציא הדברים בפיו הם דברים מעוותים שאין בהם
יושר ואמת והוא אומרו הולך עקשות פה : קורץ בעיניו · ר״ל מדרכו שכאשר הוא במקומו׳ שאינו יכול לדבר בפיו רשעותו ועקשותו יעשה רמזים באחר
האיברים : קורץ בעיניו · מנענע העינים : ומולל ברגליו · רומז בהם כלומר כאלו מדבר ברגליו : מורה באצבעותיו · פי׳ מלמד עם האצבעות מה שלא יוכל
לדבר עם הפה · וזכר אלו השלשה איברים להיותם קלי התנועה : תהפוכות בלבו · ר״ל שהוא חושב לעולם דברים הפכיים ונבדיים לאמת ולישוב העולם :
חורש רע בכל עת · ר״ל שהוא מעמיק לחשוב רע על חבירו · דמיון האדם החורש ומעמיק לחפור בארץ :

וזמן תיגרי רמי: מטול הכנא מן שליא ניתי תבריה ומן שליא ניתבר
ולא תהוי ליה אסיותא: שית אינון דסני אלהא ובשבע
אסליית נפשיה: עייני רמתא ולישנא דשיקרא וידי דשופכן דמא
זכאי: לבא דחשיל מחשבתא רעתא ורגלי דמסתרהבן למרהט
לבישתא: סהדא דשקרא דמליל כדבותא ומן דרמי תיגרי בין אחי:
טור ברי פוקדנא דאבוך ולא תיטעי נימוסא דאמך: קטורינון
בלבך תדירא וכרוך אינון בצוורך: במיזלך תיתדבר עמך במדמכך
תתנטר עלך ותתעיר היא תהוי רציך: מטול שרגא הוא פוקדנא
ונימוסא נוהרא ואורחא דחיי מכסנותא ומרדותא: דתינטרך מן
איתתא בישת ומן שעיעותה דלישנא דנוכריתא: לא תירוג שופרה
בלבבך ולא תשרגנך בגביניתהא: מטול דדמיא מלתא זניתא היך
גריצתא דלחמא ואתת גברא נפשא יקירתא ציידא: דילמא סיים
בר נשא נורא בעוביה ולבושיה לא יקיד: אי דילמא מהלך גברא
עלוי גומרי ורגלוי לא מתכוין: הכנא מה דאעיל על אתת חבריה
למיגור עמה לא נזכה כל מאן דקריב בה: לא למתדמרו לגנבא
דגניב דתשבע נפשי מטול דכפין: ומן דמשתכח פריע חד

עת מדנים ישלח: על כן פתאם יבא אידו פתע ישבר ואין מרפא מריבים
: שש הנה שנא יהוה ושבע תועבות נפשו: עינים רמות לשון תועבת
שקר וידים שפכות דם נקי: לב חרש מחשבות און רגלים ממהרות
לרוץ לרעה: יפיח כזבים עד שקר ומשלח מדנים בין אחים:
נצר בני מצות אביך ואל תטש תורת אמך: קשרם
על לבך תמיד ענדם על גרגרתך: בהתהלכך תנחה אתך
בשכבך תשמר עליך והקיצות היא תשיחך: כי נר מצוה ותורה
אור ודרך חיים תוכחות מוסר: לשמרך מאשת רע מחלקת לשון
נכריה: אל תחמד יפיה בלבבך ואל תקחך בעפעפיה: כי בעד
אשה זונה עד ככר לחם ואשת איש נפש יקרה תצוד: היחתה
איש אש בחיקו ובגדיו לא תשרפנה: אם יהלך איש על הגחלים
ורגליו לא תכוינה: כן הבא אל אשת רעהו לא ינקה כל הנגע
בה: לא יבוזו לגנב כי יגנוב למלא נפשו כי ירעב: ונמצא ישלם

מדינים ישלח · ר"ל שיגרה ריבות וקטטות בין האחים · או יהיה ישלח יבעיר כמו שלחו באש מקדשיך : על כן פתאם יבוא אידו · תיבת פתאם מורכב תכיפית בלי ידיעה קודמת · ר"ל כיון שזה האיש רע לשמים ורע לבריות פתאום יבוא שברו ואידו כי טבע המציאות כן חייב שיקומו עליו אנשי' ויכריתוהו · או רמז לעונשים האלהיים · ואמרו תקבל רפואה : שש הנה · סמך ענין זה בכאן לפי שכל שבע העבירות אשר יזכיר מצויות באדם הבליעל וכן יזכיר שהשולח מדינים שנזכר למעלה היא אחר מתועבת לפני השם · ואמר שש הנה המדות המגונות אשר השם שונא כל אחד מהאנשים המתוארים בהם : ושבע · ירצה והשביעית שהיא משלח המדיני' המתואר בה הוא נתעב לפניו · שהמתועב נקרא כאשר השנאה מופלגת : עינים רמות · או ירצ' ששה דברים הם שנוא' לפני השם ואם תחבר אליה' עוד דבר שביעי יהיו שבע' אשר כלם הם תועבת נפשו רצונו י"ת והיא הגאוה שאדם מתגאה על חבירו ויחסה לעיני' מפני שמדרך הגאה להגביה עיניו למעלה : לשון שקר · המעיד עדות שקר : וידים שופכות דם נקי · ר"ל הרוצח שירצח את חבירו בשוגה ואינו גואל הדם וייחסו לידים מפני שהם כלי הפעולה גם שהלב הוא המצוה : לב · הזכיר המדה הרביעית שהיא הלב החורש מחשבות שקר על האנשי' להרע להם וסדרה באמצע מפני שהם שבעה ותחלת כלם הוא הלב הרע ולכן שם אות' באמצע כלם · והה' רגלים ממהרים לעשו' רע לזולת : והו' יפיח כזבים · והוא האדם שהרגיל לדבר כזבים בדבר שאינו מעלה ומוריד והיא מדה מגונה כי סופו להעיד על הדבר הזה לפי שסבר הורגל על לשונו · והז' משלח מדנים בין אחים וכגון בעלי לשון הרע ומוציאי דבה ודברי רכילות והמשלח מדנים בו ימצאו כל השבעה מדות מגונות והוא אדם בליעל איש און : הערה · עינים רמות ההורס לדברים התוריים וחוקר במופלאים ממנו · ולשון שקר הוא הכופר באמונות המקובלות השגחה · ומעמד הר סיני · תחיית המתים · יום הדין וכיוצא : ידים שופכות דם נקי · הוא הטועה בדבר הלכה ותולה ברבו · לב חורש · המפרש דברי חכמי' בפירושים מוטעים ומהפך דברי אלהי' חיים · רגלים ממהרות לשמוע דבר מינות שאמרו למען כמ" להאמין בהם · יפיח כזבים והוא הבור שעינו לא במעשים ויראת שמים ולא בתורה : משלח מדנים : כגון התלמיד שהעי' לפני רבן גמליאל שר' יהושע סובר שתפלת ערבית רשות וגרם כמה מחלוקות בישראל : נצור בני מצות אביך · אחר שהזהיר בפרשיות העוברות לדרוש החכמה ולהשתדל בתורה וספר מעלת אנשי החכמה וגנות מי שלא למד רצה עתה לבאר התועל' הבא לאדם בבקשת החכמה ובלימוד התור' והמצות ואמר נצור בני מצות אביך שהוא השם י"ת הלא הוא אביך קנך : ואל תטוש תורת אמך · רמז לחכמי ישראל שתקנו גדרי' ומנהגות וחדשו מצות כפי הזמן ואנחנו מחוייבים לקיים מאמרם משום לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל : קשרם על לבך תמיד · ר"ל שלא יסירם מלבו ויערכם כמו התכשיטין של נוי על הגרגרת · וטעמו רמז בלב למצות השכליות ובפה למעשיות כגון ק"ש ותפלה וכיוצא : בהתהלכך תנחה אותך · ר"ל שהתורה והחכמה מאירות השכל עד שכאשר יתהלך בעסקיו ינחו אותו בדרך ישרה וכאשר ישכב בזמן השכיבה ישמרוהו מהמקרי' ההזדמניי' וכאשר תקיץ משינה תפתח הספר ותקרא בה ותקנה ערבות ושמחה מהמושכלות והמוסרי' הנכתבים בה יותר מהערבו' שתקנה בדבר עם אנשים חכמים וידועים : כי נר מצוה · נתן טעם למה שאמר שהתורה והמצוה הם מדריכות האדם ואמר כי נר מצוה ר"ל המצוה היא לאדם כנר המאיר אותו באישון לילה · והתורה כאור השמש והתוכחות ומוסרים הנכללים בתורה כחיוב כרת ומיתה ומלקות הם דרך להטיב האדם החיים הנצחיים · או יאמר שתוכחות מוסר הם דרך חיים להטיב המצוה והתורה : הערה · א' שהמצות יש להם סגולה פרטית מהם לנחות האדם להטיב מזונו ומהם לבנים . ומהם לעזור לאדם שידבר בפני גדולים : ב' במדרש שהאדם עובר בג' עולמות והתורה תעזרהו בכלם · בעולם הזה בהתהלכך תנחה אותך : בעולם הנשמות בשכבך תשמור עליך . בעולם התחייה והקיצות היא תשיחך · ג' שהדברים המעירים לאדם משינת העולם הם שנים הערת השכל הנקראת נר מצוה מפני שהחומר יכנע בעצם לשכל והערת התורה הנמשלת לאור השמש ויתבאר במקומו שהערת התורה כוללת לכל אישי המין · כודרת במזל אחר המות והיא שלימה יותר מהערת השכל : ד' שלשה דברים נתן השם באמצעות הייסורין ארץ ישראל תורה חיי עולם הבא · רמז שהטובות ג' מינים טוב גשמי ארץ ישראל : טוב רוחני עולם הבא · טוב מורכב התורה שיש בה תיקון הגוף והנפש וכלם יושגו כשהאדם מכניע יצרו ורודף אחר עצת השכל : לשמרך מאשת רע · ר"ל המכוונת לעשות רע · וטעמו מגד עצות ומצות התורה תהיה נשמר מהאשה אשר כוונתה רעה · ולפי שהיא בעלת לשון חלקות ודברים מסודרים לפתות האדם יאמר שתהיה נשמר באופן שלא תסכל בחלקלקות לשונה · וקראה נכריה או מפני שהיא מזנה תחת בעלה ונכריה לבעלה · או מפני שהיא נכריה לבועל · וי"מ נכריה נדה · ובעלי הלכה שנכריה תאר ללשון שהם דברים נכרים מהאמונות שהאשה כודרת לבעלה . ואחרים פירשו לשמרך מאשת רע הוא טעם לשמירת התורה והמצות שישמרך מאשת איש רע ר"ל שלא תקח אשה כמו האנשי' הרעים שלוקחי' נשים מנאפות כי בת פלוני לפלוני תלוי בבת קול ובזכותו תליא מילתא וכן ישמרך מהזווג עם הנכריה בבעילה בעלמא : ופירש שהתורה תעזרך כדי שלא תחמוד יופיה בלבבך החשוב ואל תקחך ולא תפתה אותך מגד יופי עיניה ושאר דרכי הזונות · וי"מ ואל תקחך ר"ל לא תגזול חכמתך ממך גם שיש לה יופי : כי בעד אשה זונה · בעד כמו בעבור · והטעם שההולך אחר עצת הזונה ירד מנכסיו עד שיצטרך לשאול בפתחים ככר לחם . והענין מפני שיוציא עמה כל נכסיו כדרך הזונים : ואשת איש · לא די שתאבד הנכסים אלא גם" תמית נפשו מחיי העולם הבא . ותצוד ענייני ממית כמו לצודד נפשות · או יאמר הנפש שהיתה יקרה קודם לכן צדה אותה ברשת גהינם : היחתה איש · יחתה לשון הבערה והדלקה לכן נקרא הכלי שמבעירין בו האש מחתה . או הוא לשון שאיבה מפני שימלא הכלי מתוך המדורה וטעמו כמו שהוא רחוק להמצא שישים איש אש בחיקו ובגדיו לא תשרפנה · וכן רחוק שיהלך איש על הגחלים יחף ורגליו לא תכוינה · כן רחוק ונמנע שימצא שיכלף איש את אשת רעהו וינקה מהבעל או מקרוביו וקרובי האשה באופן שיקחו נקמתו ממנו · וכש"ש למעלה עין רואה ומשלם אל שולחיו ולא ינקהו : לא יבוזו לגנב · רצה לבאר חומר עון אשת איש ואמר שהגנבה עם שהוא פועל מגונה יש לגנב לפעמים התנצלות כדי שלא יבוזוהו והוא שאין בביתו לחם לאכול והרעב הכריחו לעשות דבר זה · ומצורף בזה שלא גנב יותר מכדי ספוקו וזהו למלאות נפשו ולא יותר כי ירעב ואין לו וגם שהמעשה לו כלימה ובוז עם כל זה יש לו התנצלות מה : ונמצא ישלם שבעתים · נתן סבה שנית להקל פועל הגנב והוא שיש לו תשלומין ואמר ונמצא בידו הגנב ישלם שבעתים שהוא לשון ריבוי · ואם אין לו שבעתים יתן כל אשר לו כיון שגנב ראוי להעניש · או יאמר ונמצא שהוא עשיר ולא גנב למלאות נפשו ישלם שבעתים כיון שעלתה שנאת השם · דל גאה · עשיר גנב · זקן נואף :

ואת כל הון

שבעתים את־כל־הון ביתו יתן: נאף אשה חסר־לב משחית נפשו הוא יעשנה: נגע וקלון ימצא וחרפתו לא תמחה: כי־קנאה חמת־גבר ולא־יחמול ביום נקם: לא־ישא פני כל־כפר ולא־יאבה כי תרבה שחר:
ז בני שמר אמרי ומצותי תצפן אתך: שמר מצותי וחיה ותורתי כאישון עיניך: קשרם על־אצבעתיך כתבם על־לוח לבך: אמר לחכמה אחתי את ומודע לבינה תקרא: לשמרך מאשה זרה מנכריה אמריה החליקה: כי בחלון ביתי
נפתים בעד אשנבי נשקפתי: וארא בפתאים אבינה בבנים נער חסר־לב: עבר בשוק אצל פנה ודרך ביתה יצעד: בנשף בערב יום באישון לילה ואפלה: והנה אשה לקראתו שית זונה ונצרת לב: המיה היא וסוררת בביתה לא־ישכנו רגליה: פעם בחוץ פעם ברחבות ואצל כל־פנה תארב: והחזיקה בו ונשקה לו העזה פניה ותאמר לו: זבחי שלמים עלי היום שלמתי נדרי: על־כן יצאתי
מ לקראתך לשחר פניך ואמצאך: מרבדים רבדתי ערשי חטבות
חטובות אטון מצרים: נפתי משכבי מר אהלים וקנמון:

חוי בשבעא וכוליה מזלא דביתיה יהיב: מאן דגייר באיתתא חסיר דרעינא ומאן דבעי דיתחבל נפשיה הוא עביד לה: מכתשי וצערי יארע וחסודיה לא מטעי: מטול דטננא חמתא דגברא ולא חייס ביום דפורענא: ולא נסיב באפיה דכל דיהיב לי מהיכא ולא מתפיס כד תסגא שוחדא: ברי נטר מימריי ופיקודיי תיטשי גבך: נטר פיקודיי וחיה ונימוסי היך כבתא דעיינא: קטור אינון על אצבעתך כתוב אינון על לוח דלבך: אימר לחכמתא דאחתי אנת ומנדעא קרי לביונתא: דניטרך מן אתתא חילוניתא ומן נוכריתא דשעיען מלהא: מטול דמן דכותא זעייתא אדיקת ומן תורקין דירא: וחזית בשכרי ואיסתכלית בשלאי ותמהית בחסיר רעיונא: עביר בשוקא לקביל עינותא ובאורחא דביתא מהלך: ברמשא במערב יומא בחשוכא דליליא ובחבירה: והא אתתא לאורעיה באככמה דזניתא דמפרדא ליבא דעלימי: ומרדתא היא ופרידתא בביתא לא שכנן רגלהא: בעדנא בשוקי בעדנא בשקקי ולקביל כל פנתה דיאיא כמנא: ואיתוקפת ביה ונשקתיה ואחציפה אפהא ואמרת לי: דבחי דקרבני עלי יומנא שלימית נדרי: מטול הכנא נפקית לאורעך דמפכיא הוית לרגשא דאמרית אידבריתך: בתשויתא שויית ערסי ובקרמא מצראה קרמתא: רסית על ערסי מורא ובורקמא וקונמא: [illegible]תא

ואת כל הון ביתו יתן· לבעל הגנבה· והכלל שיש לו התכבלות ואם אין התכבלות תשלומין: נואף אשה חסר לב· רצה לגנות חטא הניאוף יותר מהגנב שאין לו התכבלות כיון שהוא משחית נפשו ר"ל נפש החיונית שתכלה בהתמדת המשגל ותמית הסכלית כי חוש המשוש חרפה הוא כאשר כאף אדם והאדם הרוצה להשחית נפשו יעשה כדבר הזה וזהו אומרו משחית נפשו הוא יעשנה: או יאמר בתמיה ירצה שזה האיש משחית נפשו ואין לו יכולת לעשותה והכלל שהגנב יש לו התכבלות למלאת נפשו ולא כן הנואף: נגע וקלון· רצה שהגנב כאשר ימצאוהו עם הגניבה יש לו תשלומין אבל הנואף אין לו תשלומין אבל נגע וקלון ראוי שימצא מפני שהחרפה שעשה לבעל האשה בעולת בעל לא תמחה שאינו כמו הגניבה שאין בזה חרפה לבעל הגניבה אלא חסרון יש לו תשלומין: כי קנאת חמת גבר· רצה כי קנאת איש מאשתו הוא חמה שפוכה לגבר ולא יחמול הבעל לו ביום שבא לידו ליקום ממנו· או יאמר ביום הנקם אפי' ביום שבד"יעשו בו נקמה לא יכפר לו הבעל עלבונו: לא ישא· ר"ל ולא יקרה אל הנואף מה שיקרה אל הגנב שהוא ישלם שבעתים כי בעל האשה לא ישא פנים אל הכופר שיתן לו הנואף ולא יאבה אליך גם כי תרבה אתה שחד בעבור הנואף: הערה· א' הביא ב' מדות מגונות הא' אבל הממון שהחמדה מביאו לגנוב מה שאינו שלו· הב' במשגל והוא ניאוף אשת איש וגנה הניאוף יותר מהגניבה לסבות שהבאתי בפי' הכתובי': ב' רמזו בזה שיש ב' מיני אכשים שאין להם דעות אמתיות האחד האיש הלומד בספרים וקרא דעות כוזבים לחשבו שהם אמתיים וזהו דמיון הגנב· המין הב' נואף והוא הכמשך אחר החומר בכל עניניו ואינו רוצה בדעת ולא תבונה· הראשון לא הפסיד מעשהו אבל יענש שבעתים ואחב" ישלם לו גמולו אמנם השני שמשחית הנפש לגמרי יהיה לו ענש וכלימה בעולם הנשמות כי קנאת חמת גבר כי אל קנא ונוקם ה' ובעל חמה ואין לפניו לא עולה ולא שכחה ולא משוא פנים ולא מקח שוחד והכל שלו:

בני שמר· אחר שהזהירו על למוד החכמות וההשתדלות במדות הטובות רצה להזהיר על הרחקת התאוות והבלי העולם ובזה ידבר עד יורדות חדרי מות ואמר בני שמר אמרי· ר"ל בדברים העיוניים· ומצותי· במדותיי יאמר תצפון אתך· לרמוז שהשלמות האמתי הוא קנין החכמה שהוא מדובק ובלתי מתפרד מהאדם ולכן אמר שיהיו צפונים עמו: שמר מצותי וחיה· ר"ל ותחיה כי המדות הטובות בטבע מאריכות ימי האדם כמו הפרישות מהזוללות והסכרות והמשגל ומדברי ריבות וקטטות והרודף אחריהם החיים קצובים ואמר ותורתי כאישון עיניך· ר"ל שהאמונות התוריות מחוייב לשומרם כמו ששמר הטבע לאישון בת עין בהרבה עורות ועפעפים ששם לה למגן ומפני שהשכחה מצויה קשרם על אצבעותיך· אלו המושכלות כדרך האנשים שקושרים בם קשר חוט אחד לזכרון· וכן כתבם על לוח לבך· שהוא השכל ונקרא לוח להיותו מוכן לקבל המושכלות כמו הלוח לצייר בה הצורות הנכבדות· והכתיבה בשכל היא המחשבה בם כדי שלא ישכחו· כי בכח הזכירה אנו דומים למלאכים שאין בהם שכחה: אמר לחכמה· בזהו שתהיה החכמה כאהבת לו כמו אחותו האהובה וכן הבינה כמו הקרוב שיש לו אהבה עמו וחכמה רמז לעיון ובינה למדות הטובות: ומודע· ר"ל קרוב כמו ולנעמי מודע לאשה וטעמו שכאשר יהיו החכמה והבינה קרובות אליו בהכרח שידרכוהו להטיב האמתיות ויצילוהו מהאשה הזרה שהיא הנפש המרגשת ותשוקותיה: לשמרך· עתה יפרש המסית והמדיח שיסית לאדם והיא האשה הזרה והתאוות הגופניות והחכמה הפכית לה והם ב' בתים הפכים בית הזרה ובית החכמה והרחיב הדיבור בבית הזרה כדי שידע האדם להשמר ממנו ותאר אותה בזרה כי תשוקות שלה זרים ורחוקי' משלמות האדם והיא נכריה שאין לה קיום בעצמה ובכל העתים אוהבת השנוי אבל בחלקות לשונה מפתה האדם ללכת אחריה והוא מתיקות המורגשות: כי בחלון· חלון ואשנב כלם ענין א' יורו על השערים הפתוחים בקירות הבית לראות העוברי' ושבים בחוץ· וטעמו שבמחשבתו ושכלו השיג והבין עניני זאת האשה והנמשכי' אחריה: ונשקפתי· ר"ל נגליתי ונראיתי למשקיפים ויכול להיות הביטותי וראיתי: וארא בפתאים. הטעם בעד החלון ראיתי קבוץ פתאים שהם הנפתי' אחר הבלי העולם: אבינה בבנים· שהם חסרי השכל ולכן קראם בנים שהם סמוכי' על שלחן אביהם ובין הקבוצי' האלו ראיתי נער חסר לב. ר"ל נער כפי שניו וכפי מדות הנערות ואותותיו מורי' על עצמותו שהוא עובר בשוק ר"ל בשוק הזונה וכאשר יעבור יתקרב לכותל ביתה וזהו אומרו אצל פנה· כמו פנתה ואחר שיעבור חוזר לטייל בשוק ההוא וכל בעדותיו כנחיים לביתה שאין לו שכל להסתיר תשוקותיו המגונות אבל יעשה בפרסומס: בנשף· נשף יורה על הזמן שהאור והחשך מתערבי' זה בזה בין שיהיה קודם זריחת השמש בין שיהיה אחר שקיעתו ר"ל שראה לזה הנער מטייל בעת שהאנשים נאספי' לביתם והוא בנשף בשקיע' החמה ולפעמים בערב שהוא בלילה ולפעמים באישון לילה ואפלה· ואישון ר"ל שחרות הלילה כי אישון העין נראית שחורה: והנה· שית ערוה· רצה שערותיה מגולים: ונצורת לב· ר"ל שהלב לבד מכוסה וכל השאר מגולה כי דרך הזונה לגלות כנף בגדיה שתהיה גלויה ערותה כדי שיתעוררו האנשים לבוא עליה ולא תשאיר מגופה מכוסה בבגדיה כי אם מהלב ולמעלה· או ירצה שית זונה עדי שהיתה מקושטת בעדי עדיים: ונצורת לב. כלומר חסרת השכל כמו כעיר נצורה ר"ל חרבה: הומיה· ר"ל צועקת בקול גדול לשמוע המנאפי' ערבות קולה: וסוררת· שלא תלך בדרכים הישרים אלא סרה מן הדרך הטוב כבן סורר ומורה: בביתה לא ישכנו רגליה· כדי שיראוה המנאפים· ופעם יצא לשוק ופעם לרחובות במקומות מסוכים ואצל כל פנה שהיה ברחם חוצות תארב להביט משם אם יש קבוץ אנשים: והחזיקה בו· יבאר פריצותה שתאחוז בו ונשקה לו הפך ההרגל שהאיש חוזר אחר האשה וכן אמרו האיש חוזר אחר אבידתו שהיא הצלע ובעזות פנים אמרה לו כל הדברי' העתידים· והנשים למעלה האנשי' דורשים אותן וכאן האשה דורשת לנשים מפני שאין לה בושה: זבחי שלמים עלי· ירצה היום זבחתי שלמים ושלמתי נדרי ואחר שזבח משפחה לי ראוי שתאכל עמי· או יאמר חובה עלי לשלם נדרי שיש ימים שנדרתי כי ביום ראותי פניך אקריב קרבן לה': על כן· אחר שיש לי סעודה רב בביתי מבשר זבח השלמים על כן יצאתי לדרוש פניך ואמר ואמצאך· ר"ל גם שבעצם יצאתי לקראתך מרוב השמחה אתה חשוב בעיני כמו מציאה שישמח האדם במוצאו אותה: מרבדי' רבדתי· מבגדי חופש וכוי הצעתי מטתי: חטובות· מוגבהו'· תרגום האמרת חטבת: אטון מצרי· פירו' מיתרי מצרי': נפתי משכבי· פירוש הזלתי במשכבי מימי וורדים וכל מיני בשמים כי דרך הזונות ליפות המטה בבגדי' נאים וחשובי' ומקטרי' בתימרות עשן להרבות בזנות: לכה·

תָּא נִיתְבְּסַם בְּרַחְמְתָּ עַד צַפְרָא וְנֶעְסוֹק חַד לְחַד בְּרַאֲנָתָא׃ דְּגַבְרָא
לֵית הוּא בְּבֵיתָא אֲזִיל בְּאוֹרַח רְחִיקָא׃ צְרָרָא דְּכַסְפָּא נְסַב בִּידֵיהּ וּלְיוֹמָא
דְּעִידָא אָתֵי לְבֵיתֵיהּ׃ וְאַטְעֵי יָתֵיהּ בְּסוּגְיָא דְּמִילָּהָא וּבְשְׁעִיעוּתָא
דְּסִפְוָתָהָא וְכַאפְתֵיהּ׃ וְהוּא אָזִיל בָּתְרָהָא שְׁלִיאָיִת הֵיךְ תּוֹרָא דְּאָזִיל
לְוָת טַבְּחָא וְהֵיךְ כַּלְבָּא לְאַסּוּרָא׃ וְאֵיךְ אִילָא דְּמַפְרִיחַ גִּירָא בְּכַבְדֵיהּ
וּמִסְתַּרְהַב הֵיךְ צִיפְּרָא לְוָת פַּחָא וְלָא יָדַע דִּלְמוֹתָא דְנַפְשֵׁיהּ אָזִיל׃
וְהַשְׁתָּא בְּנַיָּא שְׁמַעוּן לִי וְאַצִּיתוּ לְמֵימְרֵי דְּפוּמִי׃ לָא יִסְטֵי לִבָּךְ
לְאָרְחָתָהּ וְלָא תִיטְעֵי בִּשְׁבִילָהָא׃ מְטוּל דְּסַגִּיאֵי קְטִילַיָּא אַפִּילַת וַעֲשִׁינֵי
כּוּלְהוֹן קְטִילָהָא׃ אָרְחָתָא דִּשְׁיוֹל בֵּיתָהּ נָחֲתָן לְקִיטוֹנֵי דִּקְבוּרָא׃ מְטוּל
הֵיכְנָא חָכְמְתָא תִקְרָא וְלַבְיוּנָה תִּרְמֵי קָלָהּ׃ בְּרֵישׁ רָמְתָא עַל אָרְחָא
אִיתֵיהּ וּבֵינַת שְׁבִילֵי קַיְימָא׃ וְעַל תַּרְעֵי בְּפוּמָא קִרְיָא וּבְמַעֲלָנָא דְּתַרְעֵי
מִשְׁתַּבְּחָא וְאָמְרָה׃ לְכוֹן גַּבְרֵי קָרְיָנָא וְקָלִי עַל בְּנֵי נָשָׁא׃ אִיתְבַּיְינוּ
שַׂבְרֵי עֲרִימוּתָא וְשַׁטְיֵי נִסְתַּכְּלוּן בְּלִבְּהוֹן׃ שמעו

לְכָה נִרְוֶה דֹדִים
עַד־הַבֹּקֶר נִתְעַלְּסָה בָּאֳהָבִים׃ כִּי אֵין הָאִישׁ בְּבֵיתוֹ הָלַךְ בְּדֶרֶךְ א
מֵרָחוֹק׃ צְרוֹר הַכֶּסֶף לָקַח בְּיָדוֹ לְיוֹם הַכֵּסֶא יָבֹא בֵיתוֹ׃ הִטַּתּוּ בְּרֹב
לִקְחָהּ בְּחֵלֶק שְׂפָתֶיהָ תַּדִּיחֶנּוּ׃ הוֹלֵךְ אַחֲרֶיהָ פִּתְאֹם כְּשׁוֹר אֶל־טֶבַח
יָבֹא וּכְעֶכֶס אֶל־מוּסַר אֱוִיל׃ עַד יְפַלַּח חֵץ כְּבֵדוֹ כְּמַהֵר צִפּוֹר אֶל־
פָּח וְלֹא־יָדַע כִּי־בְנַפְשׁוֹ הוּא׃ וְעַתָּה בָנִים שִׁמְעוּ־לִי וְהַקְשִׁיבוּ
לְאִמְרֵי־פִי׃ אַל־יֵשְׂטְ אֶל־דְּרָכֶיהָ לִבֶּךָ אַל־תֵּתַע בִּנְתִיבוֹתֶיהָ׃ כִּי־רַבִּים ואל
חֲלָלִים הִפִּילָה וַעֲצֻמִים כָּל־הֲרֻגֶיהָ׃ דַּרְכֵי שְׁאוֹל בֵּיתָהּ יֹרְדוֹת
אֶל־חַדְרֵי־מָוֶת׃ הֲלֹא־חָכְמָה תִקְרָא וּתְבוּנָה תִּתֵּן קוֹלָהּ׃ בְּרֹאשׁ־ ח
מְרוֹמִים עֲלֵי־דָרֶךְ בֵּית נְתִיבוֹת נִצָּבָה׃ לְיַד־שְׁעָרִים לְפִי־קָרֶת מְבוֹא
פְתָחִים תָּרֹנָּה׃ אֲלֵיכֶם אִישִׁים אֶקְרָא וְקוֹלִי אֶל־בְּנֵי אָדָם׃ הָבִינוּ
פְתָאיִם עָרְמָה וּכְסִילִים הָבִינוּ לֵב׃

לכה· כשבע במטה זה עם זה באהבה גדולה ונתעלסה שם בשמחה גדולה· או יהיה דודים שם התאר וטעמו אכחנו הדודים נרוה עד הבקר משעשוע ושמחת האהבים· ואם תירא מבעלי איכו בביתו· ואין פחד שיבוא בעודך שם כי הלך בדרך רחוקה· והמם נוספת· או יהיה מם הזמן שים זמן רחוק שהלך· ובעלי הלכה אמרו לא תירא כי איכנו גדול בבית הזה ממני שאיכו אים ואדון בביתי· וכש"שהלך לרחוק: צרור· רצה שמיד כיון לעכוב שלקח צרור הכסף בידו· ולא יבוא אלא ליום הכסא ליום הקבוע· וצרור כמו צרורות כספיהם וכסא כמו תכוסו על השה: ומ"ת ליום הכסא ליום החג· ואחרים לחג של ראש השנה: הטתו· רצה שברוב דבורה הנקרא לקח בפתויה שהיא מפתה אותו: ובחלק אמריה· רצה בחלקות אמריה תדיחנו מן הדרך הטוב· או יאמר שהטה אותו מהדרך הישרה ברוב עצתה וכן ברבות אמרים: הולך אחריה· ר"ל שלא יבחין הפתי הזה בין טוב לרע והולך אחרי עצתה בלי שיעשר הרע המעותד לבא והוא דומה בהליכתו לשור ההולך במרוצה לטבח ודומה לאויל שישמח כאשר עכו בכבל רגלו כי הבא" והפתאי' לא ישיגו העתיד אלא הערבות ההווה· ועכס שם לכבל כמו ברגליה' תעכסכה: עד יפלח חץ· יספר איך יעור התענוג הגשמי ובפרט המותשי' מחום המשוש שאחר שיערב לזה הזנו' והניאוף לא יוכל להתפרד ממנו עד שיפלח הבעל כבדו בחבי' ונגעי' והנואף יפול בפח כצפור הממהר ליפול בו ולא ירגיש כי כל התענוגי' ההם הוא סבת מיתתו: ועתה בנים· ירצה ועתה שהרחבתי לשוני במרמות ורעות זאת האשה הרעה מחוייבים אתם לשמוע לי כיון שאני אביכם והאב לא יונה את הבן וכן בבחינת הדברים שהם אמתיים והוא אמרו והקשיבו לאמרי פי: אל ישט· ר"ל אל לא יטה לבך לדרוך באחת מדרכי הזונה הנזכרת ולחפוץ בהכהגותיה והענין שירחיק עצמו מהדרך אשר היא דורכת ואמר ואל תתע בנתיבותיה בא להעיר כי ההולך בנתיבותיה הוא תועה מהדרך האמיתי ולפיכך אמר ואל תתע בנתיבותיה: כי רבים חללים· ירצה אי זהו חכם הנזהר מהכשלון אשר כשלו בו אחרים· ואחר שזאת האשה רבים חללים הפילה בשפת חלקות ומרמות ראוי לך שתשמר ממנה ולא תחשוב שהיו דלת העם רק אנשי' גדולים ועצומי' הרוגיה: דרכי שאול ביתה· דע שהדרכים המוליכים האדם לביתה הם עצמם מוליכים אותו לשאול כי השאול וביתה ממין א' הם והם יורדות אל חדרי מות כי לא יוסב עמה חיים כמו שקדם אבל תסבב מיתת הגוף והנפש לכן סורו מהתפתות בפתויה ושמעו לפתויי החכמה שהם מפתים לאדם כמו שביארנו: הערה· א' זכר ד' פעמי' זאת האשה מראש הספר עדכאן וראוי לחכמים שלא יכפלו דבר אחד פעמי' רבות לכן אומר שבראשונה ידבר עם מי שאינו יודע באיסור אשת איש והחכמה ותורה ילמדהו ואומר זאת האשה בעולת בעל ולכן אמר להצילך מאשה זרה שיצילהו מזה החטא בלומדו לו עונש הנוגע בה בעולם הזה ובעולם הנשמות· ובב' ידבר עם שיודע באיסורה וליראת ערבותה המושכת לבות בני אדם רצתה החכמה לחנכו מנערותו לשוטני המושכלות פרחי הסודות טעמי המצות וההרגל יכריחו לחשוק לבו בתורה ולמאוס באשה הזרה ולכך אמ' לשמור מזמות וגו' כי נפת תטופנה· ובג' ידבר עם השקוע באשה כלוא באהבתה ולכן אמ' אל תחמוד יופיה וספר שתסבב עונש בממון ועונש בנפש שהענין מגונה יותר מהגניבה וסכנות עצומות כדי להרחיקו מהעבירה: ובד' ידבר עם האיש אשר האשה ידרשהו ויפתהו בחלקו' לטובה הפך הג' שהוא החושק לה וכאן היא חשקה בו: ב' זאת האשה משל לחומר ולנפש המתאוה כפי דעת המורה וכפי' רז"ל היא משל לחכמות החיצוניות וראוי לאדם שירחיק עצמו מפתויי האשה שהיא הביאה מיתה לעולם ובעבור עצתה נגרש אדם מגן עדן ולא אכל מעץ החיים והכל הולך אל מקום א'· ג' בענין הקורא ד' סבות עוזרות לחטא· הא' הסכמת זה האיש החוטא שהוא פתי ורך בשנים ואין הפרש בין נער כפי שניו או כפי מדות הנערות· הב' מקום מוכן לפורענות שאין ספק שהמקום מבוא גדול לטובו' או לרעות כמו שאמ' יש ה' במקום הזה וכבר ראית מה שאמרו משכילים· הג' הזמן כי יש ימים שמטים האדם לטוב ולרע כפי התגברות כוכב ומזל היום בסוף מסכת שבת· הד' בבחינת חמר החטא שהאשה המקושטת כתמרות עשן יפה כלבנה ברה כחמה בקלה תכטה האדם לתאותה וזאת הפרשה תכלול אלו הארבעה עוזרים· ד' שידבר בעונש הגשמיי וכל זה רמז לעונש הרוחני לנפש במדורות גהינם אשר שם אש דקה רוחנית תשרוף הנפש כמו שהביא הרמב"ן" בשער הגמול: הלא חכמה תקרא· אחר שהביא הבית המדרכת את האדם למדות מגונו' ודעות נפסדו' ותסבב שתרד הנפש לשאול מטה ושם תקבל ההפסד ואבדון בעונשי' מרי' ומררי' רצה לבאר בית אחרת הפכית לה בטבע מייסר' האדם להצלחת הגוף והשארות הנפש ותסבב שיעלו בסולם הסטרון וישיגו החיים הנצחיים ויתחיל הלא חכמה· רוצה לומר החכמים והדורשי' קוראים לבני אדם שיעיינו בחכמת התורה מעשה בראשית ומעשה מרכבה ביאור המצות וטעמם: ותבונה תתן קולה· וכן התבונה שהיא החכמה המדריכת המיישרת האדם למדות מעולות מרימה קולה· והכוונה שהחכמות הם נמצאות דרושות לכל חפציהם וכתר תורה מונח וכל הרוצה ליטול הרשות בידו· וזאת הקריא' בראש מרומים· הטע' בראש מקומות גבוהים וכן במקום מפורס' וזהו עלי דרך בית נתיבות נצבה: ר"ל שהחכמה שם ביתה במקום שהנתיבות מתחלקות כדי שכל העוברים ושבים יכוחו שם ואמר ליד שערים לפי קרת· ירצה וכן שם בית החכמה והתבונה בשער העיר ובמושב הזקנים· לפי קרת: בתוך המדינה ששם דורשים דברי השם ולפעמים בכל בית ובית ילכו החכמים להוכיח האנשים בביתם:

אליכם אישים אקרא· אחר שסיפר המקומות ששם החכמה והתבונה קובעות בתי מדרשותיהם במקומות גבוהים ובדרכים· בשער העיר ברחוב קריה· ברשות היחיד שהוא מבוא פתחים רצה לבאר עם מי תדבר ואמר שתדבר בד' כתות מאנשים הראשונה ביחידי סגולה נוספי' ידיע' האמתיות ועשיית המעשי' הטובים וקראם אישים ירצ' אנשים שלמים ומיוחדים ולכן כאמ' בהם אקרא כי היא קריא' למעלה כמו ויקרא אל משה· והב' היא כת בני אדם העוסקי' בעניכים העיוניים והם עם זה עוסקים בעניני העולם וקראם בני אדם להורות שאינם שלמים כמו הראשונים ולכא" בהם וקולי אל בני אדם שצריכים שיסביחו בהם· הג' היא כת הפתאים שהם הנפתים אחר הבלי העולם ואין להם יד ושם בעניני החכמה אבל ימצאו בהם מדות טובות ומעשים טובים ומעשים ישרים ועליהם אמר הבינו פתאים ערמה· כלומר שראוי להם שיהיו מבינים בספרי החכמה והתבונה. הד' היא כת ג רועה ממנה כת הכסילים נעדרים מכל החכמה חסרי השכל שאין בם לא ידיעה ולא תבונה ולכן אמר וכסילים הבינו לב· ר"ל תקנו אתם הכסילים השכל ולא תתעסקו בדברי סכלות: שמעו

שמעו כי נגידים אדבר ומפתח שפתי מישרים׃ כי אמת יהגה
חכי ותועבת שפתי רשע׃ בצדק כל אמרי פי אין בהם
נפתל ועקש׃ כלם נכחים למבין וישרים למצאי דעת׃
קחו מוסרי ואל כסף ודעת מחרוץ נבחר׃ כי טובה חכמה
מפנינים וכל חפצים לא ישוו בה׃ אני חכמה שכנתי ע
ערמה ודעת מזמות אמצא׃ יראת יהוה שנאת רע גאה וגאון ודרך
רע ופי תהפכות שנאתי׃ לי עצה ותושיה אני בינה לי גבורה׃
בי מלכים ימלכו ורזנים יחקקו צדק׃ בי שרים ישרו ונדיבים כל
שפטי ארץ׃ אני אהביה אהב ומשחרי ימצאנני׃ עשר וכבוד אתי אוהבי
הון עתק וצדקה׃ טוב פריי מחרוץ ומפז ותבואתי מכסף נבחר׃
בארח צדקה אהלך בתוך נתיבות משפט׃ להנחיל אהבי יש
ואצרתיהם אמלא׃

שמעו מטול דשרירותא ממללא אנא וממלל פומי תריצותא׃ מטול
דקושטא רנא פומי וריחוקא שפותיי רשיעא׃ ובצדקותא אנון כל
מימרי פומי ולית בהון פיתולא ועיקומא׃ וכולן גליין לאינש דמתביין
ותריצין לאילין דצבאין בידיעתא׃ קבילו מרדותא ולא כספא וגבו
לכון ידיעתא מן דהבא סנינא׃ מטול דטבא חכמתא מן כיפי טבתא
וכל מדעם לא פחיל לה׃ אנא חכמתא כרית ערימותא ותרעית משכחא
אנא׃ דחלתא דייי סניא בישתא גאותא ורמותא וארחא בישתא
ופומא הפיכה סניא אנא׃ דילי היא תרעיתא ומילכא וביונא וגברותא
׃ מטול אנא מלכי מלכין ושליטי אנא משיחן בצדקותא׃ מטול דוכרני
מתדורכין וסרכי וכלהון דייני דתריצותא׃ אנא רחמא רחמיי ואליין
דמקדמין לי ישכחנני׃ עתרא ויקרא דילי ממונא ומזליא וצדקתא׃
טבין פריי מן דהבא סנינא ומן דהבא אובריזין ועללתי מן סניא גביא׃
בארחתא דצדקתא מהלכא אנא בגו שבילי דדינא׃ ואורות לרחמוי
שניא סגיאתא וסימתהון אמליא׃ אלהא

שמעו כי נגידים׳ רצתה החכמה לשבח מאמריה בז׳ פנים׳ הא׳ מצד חשיבות הנושא ואמרה שמעו כי נגידים חכמות מחוכמות ומשובחות אנכי מדברת והטעם כמו שהנגידים הם השרים הגדולים כן דברי יתעלו על כל הדבורי׳ הב׳ שהם נאחי הלשון והמליצה עד שהקורא ירוץ בם כאדם הרץ בדרך ישרה והוא אמרו ומפתח שפתי מישרים׳ הג׳ שהם דברים אמתיים בעצמם והוא אמרו כי אמת יהגה חכי׳ והד׳ היותם נאמרים בטובה ונחת כי דברי חכמים בנחת נשמעים לא בבהלה וחרדה והוא אמרו ותועבת שפתי רשע מגזירת והוא ישקיט ומי ירשיע שהרצון בו יבהיל ויחריד׳ והה׳ שאין בהם סתירה כספר קהלת שבקשו חכמי׳ לגנוז אותו מפני שדבריו סותרות זו את זו וזהו בצדק כל אמרי פי ירצה שכלם צודקות יחד׳ הו׳ שדברי החכמה מסודרות בקדימת הראוי להקדי׳ והמאוחר להאחר וזהו כלם נכוחים למבין בסדרם כי נכח תפול בסדר׳ המקומיי׳ הז׳ שלא יפול בדברי החכמה אריכות להקיץ המעיינים ולא קוצר להטריחם וזהו וישרים למוצאי דעת: קחו׳ רצתה החכמה לבאר מהות העניינים הנכללים בה וכללם בשתי שלמיות מוכרחים לשלימות האדם׳ הא׳ שלימות המעשה וקנין המדות הטובות אשר יורה על זה השלימות מלת מוסר׳ ואמר קחו מוסרי ולא תשתדלו לקנין הכסף כי מי שהוא שלם במדות לא יצטרך לקנין העושר׳ הב׳ שלימות העיון בדעות אמתיות והוא אמרו ודעת מחרוץ נבחר׳ וגם שהשלמות מהמדות קודם בזמן לשלמות הדעות רצה לומר שהשני יותר מעולה מהא׳ ולכן המשילו לחרוץ שהוא הזהב הנבחר והמדות השוה לכסף: כי טובה חכמה׳ רצה לחזק הענין ואמר שהחכמה טובה מפנינים שהם יותר חשובות מחרוץ כי היא התכלית המכוון באדם והמרגליות אינם נדרשות בעצמן׳ ואמר וכל חפצים לא ישוו בה׳ רוצה לומר כל הכלים ותכשיטין הנאהבים לצורתם הנכבדת לא ישוו בצורת החכמה: אני חכמה שכנתי ערמה׳ אחר שביאר מעלת החכמה על קנין העושר ביאר מה שכללה מן השלמיות ואמר אני חכמה׳ ר״ל אלהית תוריית שכנתי ונתחברתי עם הערמה שהחכם ניכר בדבריו שהם דברים מחודדים ועוד כל התולדות שיוליד הם מהקדמות עצמיות לא מהקדמו׳ מחשביות או מפורסמות והוא אמרו ודעת מזמות אמצא: יראת ה׳ שנאת רע. ירצה שהיא נשרשת על יראת השם שהחכם מכיר פעולות השם ורוממותו ולכן יכבד אלהותו בלבו ובפיו וכן החכם להכירו ערך העולם הרוחני מואס ברע ומתרחק ממנו גאה שהוא הגאוה מואס אותה וכן כאשר יראה איש גאון כי גאה שם דבר וגאון תואר וכן אני שונא כל פעולה שימשך ממנה רע לזולת והוא דרך רע׳ ופי׳ תהפוכות הוא האיש שאין תוכו כברו ובפיו שלום את רעהו ידבר ובקרבו ישים ארבו הכל שנאתי כי מטבע השלם לברוח מהמגונה: לי עצה ותושיה׳ ספר ד׳ מעלות שנמצאו בחכמה כל דבריה בעצה והמתנה לא במהירו׳ לשיתחרט מיד אחר הגזרה או אחר המעשה׳ ב׳ שתבחר הדעת המסכים עם המציאות האמיתי׳ וזהו תושיה שנגזר מן יש׳ ר״ל ישות והמציאות האמיתי׳: אני בינה׳ מרבה על שמועתו שהחכם צריך להבין דבר מתוך דבר: לי גבורה׳ הוא אומץ לב להוכיח את העם ולהזהירם שהחכם צריך שיהיה גבור לסבל מלעגות רשעים: בי מלכים׳ אחר שביאר התארים העצמותיים לחכמה רצה לבאר הנמשכים למתוארים בה ואמר שכאשר ירצו לתת כתר המלכות ראוי לבחור החכם אשר כל מנהיג צריך חכמה להנהגת עמו וכמו שהמלך צריך חכמה כן הרוזנים המניחים דתות ונימוסים להנהג׳ העם בצדק ויותר צריך שיהיו חכמים׳ וזכר בכאן ב׳ דברים מוכרחים לקיום המדינה המלך והדת׳ הדת להיישירם והמלך להכריחם שישמרו הדת: בי שרים ישורו׳ רצה שהשר צריך שיהיה לו קנין החכמה כדי שיהיה נערך בין האנשי׳ ולא יבזהו החכם הרש והחכמה ירחיקהו בעצתה מהערבות הגופיי׳ ולכן אמ׳ בי שרים ישורו ורצה באמרו ונדיבי׳ כל שופטי ארץ שהחכמה תלמד תנאי הנדיבות שהיא מעלה אצל ההמון וכן תלמד המשפט לשופטי ארץ באופן שכל המעולי׳ צריכים לה בעלי המשפחה מהם השרי׳ בעלי העושר שהם הנדיבי׳ בעלי השררה כמו השופטי׳ הממוני׳ לשפוט את העם: אני אוהבי אהב׳ בתכונו׳ החכמים יש מהם דומים לבהמות השדה ולחיתו יער שאינם מעריכים חברת האנשי׳ דומי׳ להם׳ ויש מהם חכמים שכל חייהם משתדלים להתחבר חביריהם ומהללים להם כל פעולותיהם טובות ורעות ובכא״ מאלו אין אהבה לכן אמר שהחכמים אינם מרחיקים חברת האנשי׳ וכן אינם משתדלים בזה כל ימיהם אבל יבחרו אהבת האוהבים ולא יגביהו עליהם וכן הדורשים אותי גם שיבקשוני בזמן נאות לשינה עם כל זה ימצאוני מזומן להשתדל כל היכולת עליהם הוא אמרו ומשחרי ימצאונני: עושר׳ דע שבדרישת התכלית העליון נמצא חלוף בין הגדולים מהם חשבו שהוא העושר וזהו שקר מפני שהתכלית העליון הוא נדרש לעצמו׳ והעושר נדרש בעבור ההכרח הנקנה בו׳ ואחרים חשבו שהוא הכבוד שיכבדוהו האנשים וזהו גם כן בטל מפני שהכבוד הוא אות וסימן שבזה המכובד יש מעלה אשר בסבתה כל האנשים יכבדוהו ויכרעו לפניו והמעלה ההיא ראוי שיהיה התכלית וכן הכבוד הוא ביד המכבדים לא ביד המכובד וגם שהעושר והכבוד אינם התכלית העליון הם הכרחיים למאושר כמו שביאר החכם המדיניי לז״א שלבעל החכמה יש עושר שבכל מקום שילך חכמתו יספיק לו והוא שמח בחלקו וכן כבוד שהכל מכבדים אותו וביאר שהעושר הוא רב ועתק באופן שיעדיף לעשות ממנו צדקה לאחרים: טוב פריי מחרוץ׳ לפי שזכר העושר הבלתי טבעי שהוא ההון מכסף וזהב ויש עושר טבעי שהם התבואות ופרי האדמה והעץ שהם יזונו לאדם וכן יש ב׳ מינים בפירות האדמה׳ הא׳ מהפירות העץ שהם קיימים ועומדים ואין צורך לזורעם. השני הזרעים שיזרעו בכל שנה ושנה שנקרא תבואה אמר שהתכלית המושג בחכמה יותר נערך מהחרוץ וכן תבואתו יותר מהכסף הנבחר׳ והפרי רומז לעיון שהם דעות קיימים ועומדים והתבוא׳ למעשה הנזרעת בכל יום: באורח צדקה. רצה לפי שלא נקרא מאושר מי שיש לו קנין המעלות ואיננו פועל אותן כי המאושר יתחייב לפעולה לכא״ שבעל החכמה יפעול בקניני׳ החשובי׳ והוא אמרו באורח צדקה אהלך כי הדרכי׳ והנתיבו׳ וההליכה יורו על הפעולה וחלק זאת הפעולה לפעולת צדקה ולפעולת משפט לפי שהחיי׳ אשר בהם האושר הם ב׳ החיי׳ המדיניי׳ וחיי ההתבודדות ולחיי ההתבודדות יתחייב החכמה האלהית והמאושר באלו החיים הוא המתבודד במחשבות החכמות ומדובק באל מצד השגתו עומק חכמתו ולזה צריך שיהא חכם באלהות האמיתי׳ וישמח בערבות המלאכים הקדושים אשר כל היום נהנים מזיו השכינה והמאושר בחיים המדיניים הוא היודע להדריך לזולת שיעשו פעולות ישרות ולזה צריך תבונה והחיים האלהיים מבעלי ההתבודדות קרא אורח צדקה שזה האיש מצדיק נפשו׳ ולחיי המדינה קרא נתיבות משפט כי המשפט הוא בין אדם לחבירו והחכמה מלמדת אלו הב׳ מינים: להנחיל אוהבי יש׳ ראוי לכל דורש שידע תכלית הדרוש׳ מהו כי אז בנקל יגיע למחוז חפצו לכן אמר שהוא מודיע שהאוהבים לו ינחלו יש שהוא מציאות נצחי לנפש: ואוצרותיהם אמלא. רמז שיהיה להם יד ושם בארבות החיים אשר שם האור האלהי ושם מתענגות הנפשות עונג נפלא לא יוכל האדם לשער כבודו באלו החיים הגופיים כמו שאמר עין לא ראתה אלהים זולתך: ה׳ קנני

אלהא בראני בריש בריתיה ומן קדם עובדוי מן ריש׃ ומן קדם עלמא
איתתקנית מן רישיה מן קדם דתהוי ארעא׃ עד לא נהוון תהומי
אתילידית ועד דלא נהוון מעיני עשוני דמיא׃ קדים עד לא נטבעון
טורי וקדם רמתא אתבנינת׃ עד לא עבד ארעא ונחלי וריש עפרא
דתבל׃ כד אתקין שמיא תמן הוית ועד חג חוגתא על אפי תהומא׃
וכד אוגריס ענני מלעיל וכד אעשין מעייני תהומא׃ וכד שם לימא
תחומיה ומיא לא עברין ליה שם שית אשיא דארעא׃ והוית צידוי
מהימנתא וכד הוה כל יומא ויומא וחדיא אנא קדמוי בכל זמן׃
חדיא הוית בתבל ארעיה ושבוחיי בבני נשא׃ והשתא בנייא
שמעון לי וטובוי למאן דנטר אורחתי׃ שמעו מרדותא ואתחכמו
ולא תרשון׃ טובוי לבר נשא דשמיע לי ונשקוד על איסקופותי
בכל יומא ויומא תנטר פפי דתרעי׃ מטול מאן דמשכח לי משכח חיי
ותיהוי ליה רעותא מן קדם אלהא׃ ומאן דחטי עלי מחבל נפשיה
וכולהון שנאי רחמי למותא׃ חכמתא תתבני ביתא וע תירת

יהוה קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז׃ מעולם נסכתי מראש
מקדמי־ארץ׃ באין־תהמות חוללתי באין מעינות נכבדי־מים׃
בטרם הרים הטבעו לפני גבעות חוללתי׃ עד־לא עשה ארץ ג
וחוצות וראש עפרות תבל׃ בהכינו שמים שם אני בחקו חוג בחוקו
על־פני תהום׃ באמצו שחקים ממעל בעזוז עינות תהום׃
בשומו לים חקו ומים לא יעברו־פיו בחוקו מוסדי ארץ׃ ואהיה
אצלו אמון ואהיה שעשועים יום יום משחקת לפניו בכל־עת׃
משחקת בתבל ארצו ושעשעי את־בני אדם׃
ועתה בנים שמעו־לי ואשרי דרכי ישמרו׃ שמעו
מוסר וחכמו ואל־תפרעו׃ אשרי אדם שמע לי לשקד על דלתתי
יום יום לשמר מזוזת פתחי׃ כי מצאו מצאי חיים ויפק רצון מיהוה מצאי מצא
וחטאי חמס נפשו כל־משנאי אהבו מות׃ חכמות בנתה ביתה ט

ה' קנני ראשית דרכו· אחר שהחכם ספר מעלת החכמה בבחינת מהותה וכן הפעולות המשכות ממנה רצה להודיע שבחה בבחינת הפועל שהמציאה והכרחיותה לכל הנמצאים· ובזאת הפרשה יודיע שלשה ענינים· ראשון איך החכמה האלהית יש לה ד' קדימות קדימת סידור זמניי· קדימת מעלה· קדימה טבעית· קדימת סבה· שנית תודיע שהעולם יתחלק לשלש' חלקים כוללים· הארץ שהוא עולם השפל והשמים שהוא עולם הגלגלים והשחקים שהוא עולם המלאכי' ויודיע שבאמצעות החכמה האלהית נבראו אלו השלשה עולמות שהיא כלי אשר בו ברא השם עולמו· שלישית יודיע שצורות אלו השלשה עולמו' מחולפות ולצורת העולם השפל כנה בשם טבע בטרם הרים הטבעו והוא לשון טבע שפל אשר אין לו כח לעלות אלא לירד למטה כמו טובעו בים סוף· ולצורת העולם האמצעי כנה באמרו בהכינו שמים שם אני מלשון בזרת תכן לומר שצורות זה העולם אינם מומרות כמו עולם השפל אלא הם על מתכונתם· ולצורו' הנפרדות כנה באומרו באמצו שחקים ממעל להורות שהם בעלי אומץ ותקיפות שאין בהם שינוי כלל ואפי' מקומיי· ויתחיל ואמר ה' קנני רוצה לומר בראשית ההתפשטות והדרך ופעולה ראשונה שברא הייתי אני· כבר אמרו שהתור' קדמה לעולם אלפי' שנה והבריאה הקדומה אשר במפעליו אני היא: מאז· רומז בכאן על סדור זמניי לא על זמן בפועל כי הזמן נמשך לתנועה וקודם בריאת השמים והארץ לא היה זמן· ונכלל שהחכמה תקדם בקדימת סדור זמניי: מעולם נסכתי מראש· רצה להודיע שהחכמה יש לה קדימת מעלה ואמר שלעולם היתה לה שררה וגדולה לא כמו האנשי' כי קודם שיהיו נסיכי ארץ וגדולי' הם בשפלות אלא היא לעולם בלי הפסק מראש הויתה ובריאתה· וביאר אופן מעלתה שהיא למעלה מכל הנמצאים ואמר מקדמי ארץ· ירצ' הייתי נסוכה ובעלת שררה יותר מהדברים הקודמים במעלה לעולם השפל שהוא שאר העולמות או קרא קדמי ארץ לארבעה יסודות שהם מעמידים הארץ ואמר שהסתדר מעולם על ראש אלו קדמי ארץ שהוא העולם העליון: באין תהומות· רצה להודיע שהחכמה קודמת בטבע והביא עולם השפל ולפי שהוא כולל ד' יסודות התחיל ביסוד המים ואמר באין תהומות בעולם שהוא יסוד המים כבר חוללתי אני באין מעינות הנובעות נכבדי מים שהוא רבוי גדול ואחכ"ב אל לארץ ואמר בטרם הרים הטבעו ולפני גבעות שהם המקומות החזקים שבארץ ולפי שהאש והאויר אינם מושגי' לחוש רצה לכלול אותם ואמר ועד לא עשה ארץ שהם יסוד הארץ והמים ומה שחוץ להם הנקרא חוצות שהוא יסוד האויר וראש עפרות תבל שהוא יסוד האש שהוא היסוד היותר עליון ואמ' באין אלו נבראו ובהסתלקם לא יסתלק אבל הם יסתלקו בהסתלק החכמה: בהכינו שמים שם אני· רצה להודיע שיש לה קדימת סבה ולכן אמר כאשר הכין השמי' במתכונתם שם היה כלומ' סבה להם ולפי שהשמים עגולים אמר בחוקו חוג שחוג הוא· ומלת חוג שם מכתי העין מגזרת ובמחוגה יתארהו: באמצו שחקים· איפשר שיהיה הרצון במלת שחקים כינוי לעולם המלאכים· כי לפעמים יתוארו בזה השם וכאמרם ז"ל למה נקראו שחקים מפני שבהם טוחנין מן לצדיקי' והוא רמז אל ההשפעות ומה שאמ' בהם באמצו להורות כי הם חזקי המציאות ולא יקבלו שינוי כלל. וזהו גכ"אומרו ממעל לפי שהם קרובי' למעלתו י"ת וכמו שאמר במקום אחר שרפים עומדים ממעל לו· ולפי שאצילותם והשפעתם תמידית בלתי נפסקת והמשילם למעינות חזקות מושכות מתהום רבה ונובעות תמיד· והוא אמרו בעזוז עינות תהום: בשומו לים חקו. אחר שהזכיר שבאמצעות החכמ' ברא השם י"ת העולמות השלשה נעתק לבאר שגם באמצעותה מעמיד כל הנבראים אחרי הבראם· ולבאר זה לקח כדמות ראיה מאמרו ית" במעשה בראשית יקוו המים וגו'· ושהוא הפך טבעם כי בזולת זה לא היה איפשר שיעמדו הנמצאות אשר ביבשה והוא אמרו בשומו לים חקו ומלת חק ר"ל גבול ובאמרו בחקו מוסדי ארץ ירצה גם הייתי שם כאשר חקק השמ" מוסדי הארץ כי לפי רוב כבדותה צריכה סודות חזקים תשב עליהם: והיסודות הם הכח אשר נתן לה הוא י"ת להיותה תלויה על בלימה· כי הסבות שנתנו בה חכמי העיון אינם מספיקות· מהם מי שאמר שסבת מנוחתה להיות טבעה הפכי לטבע השמים ודוחין אותה מפני זה מכל הצדדין ומהם אמרו בהפך כי מפני אהבתם אותה מושכים בה מכל צדדיה בשוה ואחרים אמרו שתנועת הגלגלים הסבובית תעמידה באמצע· ואחרים אמר כי לרוב כבדותה תבקש המטה האחלטי והוא מקומה· וכל זה לא יספיק זולתי רצונו י"ת בחכמה נפלאה: ואהיה אצלו אמון· אמון שם התאר כמו ויהי אומן· והענין כי כמו שדרך המלכים שלא יתעסקו בגדול בניהם ונותני' אותם ביד האומן שיגדלם וינהיגם כן החכמה היא אצלו ית"אומן כי באמצעותה המציא כל הנבראים ומנה אותם עליהם לשינהיגם בהנהגה נפלאה· וזהו שאמרו ז"ל אמון פרגוג. כמו כאשר ישא האומן וגו' או יאמר דרך רמז כי קודם היות כל המציאות הזה אשר הזכיר חייבה חכמתו י"ת שלא יחדש דבר מהנמצאות אלא באותו העת שהמציאם ולא קודם· על כן ואהיה אצלו אמון כלומר היה הענין מוכנע ושמור בחכמה להיות המציאות מתחדש בזמנו. והוא אז"ל אמון מוכסע כמו ויהי אומן את הדסה: ואהיה שעשועים יום יום. שיעורו אנכי אהיה שעשועים להיותי משחקת לפניו· והשעשוע בכאן רמז אל הערבות והשמחה שיסיג השם י"ת בהשגת עצמותו: והשחוק רמז אל ההשכלה· וכאלו יאמר שהחכמה והוא היות עצמותו י"ת מושכל ממנו אשר בו ישכיל כל הנמצאות באופן היותר משובח הנה הוא סבת היותו מתענג ומשתעשע· והזכיר גכ" הארץ והברואי' באמרו משחקת בתבל ארצו וגו'· כי היא המשמחת אלהים ואנשי'· והשכל אמרו בראשונה שעשועי' יום יום· ומשחקת לפניו בכל עת ולא אמר כן באמרו משחקת בתבל ארצו וגו' כי להיות הוא י"ת משכיל בפעל ובכל עת· הנה הוא בעונג תמידי ורצוף בלי הפסק מה שאין כן בבני אדם כי אם בעת התעסקם בחכמה: ועתה בנים שמעו לי· ירצה אחר שאני כלולה בכל אלו השלמיות קבלו ממני לדרוש החכמה ותהיו מאושרים כי הוא התכלית המבוקש מן האדם: שמעו מוסר וחכמו· ירצה אני כלולה מהמדות הטובות אשר הם המוסר והמושכלות: ועל כן ראוי שתקבלו ממני אלו השני חלקים. ואל תפרעו· ואל תבטלום מלבותיכם· או יהיה תפרעו מלשון לתפרע· יאמר שראוי להקדים המוסר קודם הלמוד בחכמה ולא יעשו ההפך· ואפשר שיהיה עוד מלשון פרעון· ירצה שהחכמה צועקת שילמדוה ויקבלו ממנה התוכחו' בלי שום תשלומין אלא בחנם. אשרי אדם· לשקוד מגזרת וישקוד ה' יאמר שצריך שימהר האדם ויזדרז בבקשת החכמה וכאמרם ז"ל יגעת ומצאת תאמן· וימ" לשקוד להתחזק ולהדבק בהם· כי מוצאי מצא חיים· כתן סבה לשראוי שיבוקש החכמה לפי שמי שימצאנה ימצא החיים הנפשיים: ויפק רצון: פירוש ויוציא· ירצה שהוא אהוב ורצוי לפני השם כמו שאמר והדעך למען אמצא חן: וחוטאי חומס נפשו· מלשון ולא יחטיא כלומר מי שאינו דורש החכמה וטועה מדרך השכל חומס נפשו שסולל ממנו הטוב והקיום ואוהב האבדון הנצחי· כוונת זאת הפרשה להפליג הדבור בהמצא החכמות דרושות לכל חפציהם: וכתר תורה מונח וכל הרוצה ליטול אותו יבוא ויטול· וכאלו החכמות כא" מהן מכינה כל ההכנות הצריכו' ללומדים וזה בשתבנה ביתה בבנין חזק:
ונחבבה

חצבה עמודיה שבעה: טבחה טבחה מסכה יינה אף ערכה שלחנה:
שלחה נערתיה תקרא על גפי מרמי קרת: מי פתי יסר הנה חסר
ה לב אמרה לו: לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי: עזבו
פתאים וחיו ואשרו בדרך בינה: יסר לץ לקח לו קלון ומוכיח
לרשע מומו: אל תוכח לץ פן ישנאך הוכח לחכם ויאהבך: תן
לחכם ויחכם עוד הודע לצדיק ויוסף לקח: תחלת חכמה יראת
ויסיפו יהוה ודעת קדשים בינה: כי בי ירבו ימיך ויוסיפו לך שנות חיים
: אם חכמת חכמת לך ולצת לבדך תשא: אשת כסילות המיה
פתיות ובל ידעה מה: וישבה לפתח ביתה על כסא מרמי קרת:
לקרא לעברי דרך המישרים ארחותם: מי פתי יסר הנה וחסר
לב ואמרה לו: מים גנובים ימתקו ולחם סתרים ינעם: ולא
ידע כי רפאים שם בעמקי שאול קראיה:
משלי שלמה בן חכם ישמח אב ובן כסיל תוגת אמו: לא יועילו
אוצרות רשע וצדקה תציל ממות: לא ירעיב יהוה נפש צדיק
עשה והות רשעים יהדף: ראש עשה כף רמיה ויד חרוצים תעשיר:
אגר בקיץ בן משכיל נרדם בקציר בן מביש:

ועתירת ביה שבעא עמודין: ונכסת נכסתה ומזגת חמרא וסדרת
פתורתא: ושדרת טלייתא דניקריין על גיב רמאתא עשינתא
דבצירן: מאן דשבר באתא לותי וחסיר רעיינא אמרת ליה: תיו
אכלו לחמי ואשתו חמרא דמזגית: שבוקו מנכון חסירות רעיונכון
וחיו והליכו בארחא דביונא: דירדי ממיקנא ונסיב ליה צערא
ומכסנותא לרשיעא מומא הוא ליה: לא תיכוס לממקנא דלא נסטר
אכיס לחכימא דברחמך: אלף לחכימא ויתחכם תוב אודע לצדיקא
ויוסף מנדעא: שירוי דחכמתא דחלתיה דאלהא וידיעתא דקדישי
ביונא: מטול דבה ניסגאין יומתך ויוספון לך שניא דחיי: אין
חכימת לנפשך חכימת ואם תהוי ממיק בלחודיך תטען: אתתא
סכלתא ופרידתא שכרתא ולא ידעה טבתא: ויתבה על תרע ביתא
על כורסיה רמא ועשיב: וקריא לעברי ארחא דתריצי אורחתהון
: מטול דשבר גאתה לותה וחסיר רעיינא ואמרה ליה: מיא גנובי
חליס ולחמא דטיטורא בסימא: ולא ידע דגנברי אפילית ובעמקי
דשיול כל דמזמנין לה: מתלוי דשלמה בר חכימא נחדי אבוי
וברא סכלא מחמץ לאמיה: לא מותרין אוצרי דרשיע וצדקתא מפציא
מן מותא בישא: לא מכפין אלהא נפשיה דצדיקא וקניינא דרשיעי
גסחוף: מסכנותא ממכבא לגברא רמייה וידא דכשירא מעתרא להון:
דפליח בקייטא ברא סוכלתנ הוא ודדמיך בחצדא ברא הוא מבהתנ:

וחצבה עמודיה שבעה כלומר רבים כמו כי שבע יפול צדיק וקם ותכין המאכל והמשתה ואחר זה תערוך השולחן במיני המאכלי' הכבחרי' ואז שלחה נערותיה במקומות המפורסמים כדי שיתפעלו מהם הקרובים יותר להיות טבע הזכר תושק הנקבה. ואמרו על גפי והפא במקום בית: מי פתי יסור. אלו הם דברי הנערות מי שהוא פתי יסור ממקומו ויבא אלי וכן מי שהוא חסר השכל ואחרי הגיעם למקום ההוא אמרה לכו" מהם לכו לחמו בלחמו. ר"ל בואו ותאכלו מסעודתי המתוקנת בלחם ויין והם רמז למושכלות ולדברי התורה. או יאמר מי שהוא פתי וסכל מהחכמות אותו הפתיות יוסר מלבו בבואו הנה ללמוד החכמה: והחסר לב שהוא כנעדר מכל שלימות אומרת לו דברים מספיקים והוא לכו לחמו בלחמי ויחשוב שהוא אכילה ממש עד שיעלה ממדרגה למדרגה ומתוך שלא לשמה בא לשמה: עזבו פתאים. כלומר עזבו הדרכים אשר אתכם המסבבים המיתה וקנו בתחבולה לשתחיו וזה יהיה כשתאשרו ותצעדו בדרכי הבינה: יוסר לץ. יוסר לץ מג"ז' מוסר. הטעם מי שמיסר הלץ גורם קלון לעצמו שהלץ יקללהו ולא יקבל מוסרו. וכן גורם לעצמו קלון המוכיח לרשע המומי' שבו. או יאמר כשהיוסר לזולתו הוא לץ וכן המוכיח מום שבו לרשע כא" מאלו המוכיחים לוקח לעצמו קלון לפי שהוא גורם שיגלו מומיו בפרסום ובכמו זה אמרו ז"ל טול קיסם וגו'. או יאמר מי שמיסר הלץ יסבב שיוסר מהלץ הקלון והרע שהוא עושה וכן המוכיח לרשע מומו יסבב שימנע הרשע מעשות רשע. ויהיה לוקח לו קלון כלומר מסיר ממנו הקלון. ולפי שהסכלה שמורה בלב הלץ והרשע כשיוכיחו להם אמר אל תוכח לץ. מפני שישנאך ותגרום רעה לעצמך: הוכח לחכם. שהוא יוסיף אהבה רבה לזה שיוכיחנו מפני שהוא מטער בחכמתו תועלת המוסר: תן לחכם ויחכם עוד. רצה תן לחכם מן המוסר ותגרום שיחכם עוד שתוכחה יוסיף על חכמתו. וכן הודע לצדיק דרכי היושר ויוסיף לקחת מוסר או יוסיף בצדקתו: תחלת חכמה יראת ה'. הכוונה הלימוד הראשון שתלמד החכמה היא יראת ה' שמכין כפש האדם להיותה ככנעת לפחד מהשם. וכן קודם שילמד אדם בדעת קדושי' שהיא חכמת האלהו' צריך להקדי' בבינה שהיא חכמת הטבע כי מחוייב שילך מן הקל אל הקשה בסדר הלימוד. או יאמ' הרוצה לחקור בחכמת האלהות צריך שיהיה קודם בעל יראת השם. וכן הרוצה לחקור בבינה צריך תחלה שיהיה לו דעת מאכשי' קדושי'. ולא יהרסו לעלות אל ה' מבלי ההצעות הכאתות כי יפול מהם רב. ובדרש יראת ה' היא התורה ודעת קדושים אלו בעלי תלמוד: כי בי ירבו ימיך. רצה שהתועלת הנמשך למסדר הלימוד כי בעבור זה ירבו ימיך הקצובים בתולדת ובמזל שהסבה תשתרר על הכל ויוסיפו לך מן השמים שנות חיים בעולם הבא: אם חכמת. רצה שהחכמה קנין נבחר בנפש מדובק לא יפרד מהחכם ולכן מחויב כל אדם לדרוש שלמותו. והליצנות היא מדה מגונה ללץ לבדו: ואעפ"שהוא ילעג מאחרים הוא לבדו יסבול הנזק: אשת כסילות. אחר שזכר תועלת החכמה חזר לחתום בגנות הכסילות ואמר שהיא בעלת כסילות בכל מעשיה: וכן הומיה וצועקת שאין לה המתנה ונחת. והיא בעלת פתיות ובל ידעה מהות הדברים: או יאמר ובל ידעה מה לדבר ומה לעשות: וישבה לפתח ביתה. ספר שהיא עזת פנים שלא תשב בירכתי ביתה כמנהג הנשים הצנועות וכן היא בעלת גאוה שתשב על כסא כמנהג השרים והכל בפרסום שהיא במרומי קרת: לקרוא לעוברי. הפליג עוד בעזותה שהיא תקרא בעצמה עוברי דרכים שהם מישרי' אורחותם ולא יקרבו לפתח ביתה לא כמו החכמות ששלחו הנערות והן בביתם. והענין שתקרא אותם להטותם מהדרך הטוב. ואמרה מי פתי יסור הנה וילמד ערמה ותחבולה ואם הוא חסר לב אמרה לו הדברים הנמשכים: מים גנובים: ר"ל לא תתנכל שים לך אשה כי המים הגנובי' יותר מתוקות מהנקנות בכסף הלחם והסעודה הנאכל בסתרים יכנס ויעכב על הנאכל בפרהסיא. והענין שהביאה האסורה והנעשית בסתר הבעל תנעם על הביאה המותרת לבעל ולא ידע כי רפאים שם. ר"ל זה האיש הפתי הנפתה בדברי הכסילה לא ידע ולא ירגיש כי מזה הפועל יתחייב מיתה. והאנשים הקרואים לה ושומעים לעצתה הם יורדים לעומק שאול הפך הרודפים אחר בית החכמה שמקנים לעצמם החיים זמניים ונפשיים כמו שאמר ויוסיפו לך שנות חיים: כשלם החלק הראשון. ותכליתו לצוות בני אדם שילמדו חכמת התורה ופירש בפרשת ה' קנני שהשם ברא העולם בחכמה ושהם שלשה עולמות. ורמז בפרשת חכמות בנתה ביתה לז' ימי בראשית. ובטבח טבח והכן לדברים הנבראים בעירוב היסודות. ואדם הוא הפתי: וחוה היא הזרה. וזאת הפרשה תכלול יסודות הדת מציאות השם. ה' בחכמה יסד ארץ. תורה מן השמי'. בני תורתי אל תשכח והדומות לזה. שכר ועונש גופיי ונפשיי באורך ימים ודרכי שאול ביתה: וגלה שעץ הדעת הוא כנות אחר המפורסמות ועץ החיים הוא ידיעת התורה ודבקות האדם בה. ואחר זה נעתק לבאר החלק השני משלי שלמה בן חכם והוא בספור המדות הטובות ושבח אותם. וכן יזכיר המדות המגונות ויגנה אותם ואופן הלימוד בכתובים הוא מחולף. מהם שמתחילתו דברי שבח ומתכיתו דברי גנות ומהם שיכפול בשבח ומהם שיכפול בגנות. ומהם שכל חלקי הכתוב גזרה אחת. אמר משלי שלמה הכוונה מכאן התחיל המשלים המוסריים כי מה שקדם כדמות הקדמה להדריך האדם: בן חכם ישמח אב. בעצם מפני שהאב מכיר במעלת החכמה ובן כסיל תוגת אמו. בעצם הדאגה לאם לפי שהאב יוצא ובא והאם עומדת לעולם בירכתי הבית וסובלת כל הצער: לא יועילו. רצה שכאשר האדם יאסור מקניני העולם ברשע ובמרמה ובגזל לא יועילו לבעליהם בעת צרתם. אבל הממון שקנה הבעל בצדק ויושר יצילהו אפי' שיהיה חייב מיתה ובכל ענין הצריך לו: לא ירעיב ה'. רצה שהצדיק שקונה ממונו בצדק ויושר. וכן המבזבז נכסיו לעניים מובטחים הם שלא יבואו לידי עניות ורעבון. והות רשעים יהדוף. ר"ל הממון שקונים הרשעים בשברון שמשברים לאנשים השם יהדוף וידחה אותו. והות לשון שבר. ואחרים פירשו הות לשון הויה. ר"ל והממון ההווה להם השם ישברהו וידחהו וכן בתרגו' וקנינא דרשיעי גסחוף: ראש עושה כף. ר"ל רש ועני יהיה בסופו מי שעושה כפו כף רמיה: ויד חרוצי'. כלומר הסוחרים המדקדקי' במעשיהם כל סחורתם בצדק ומשפט אותה היד הישרה תעשיר בעליה: וחרוצים כמו ומשפטיך אתה חרצת גזרת. וכף יהיה או יד האדם או כף המאזנים. אגר בקיץ. אגר מלשון אסיפה וקבוץ. ומביש הוא העצל וסכל שמביים אביו ואמו ומשפחתו בעצלותו. והענין המשכיל והרואה את הנולד אוגר בקיץ די ספוקו לכל השנה שלא התבואו' בזול והעצל ומביש נרדם אז ולא יבקש פרנסתו ובסתיו ימות ברעב ובצמא:

ברכות לראש צדיק ופי רשעים יכסה חמס : זכר צדיק לברכה
ושם רשעים ירקב : חכם לב יקח מצות ואויל שפתים ילבט :
הולך בתום ילך בטח ומעקש דרכיו יודע : קורץ עין יתן ל
עצבת ואויל שפתים ילבט : מקור חיים פי צדיק ופי
רשעים יכסה חמס : שנאה תעורר מדנים ועל כל פשעים תכסה
אהבה : בשפתי נבון תמצא חכמה ושבט לגו חסר לב : חכמים
יצפנו דעת ופי אויל מחתה קרבה : הון עשיר קרית עזו מחתת
דלים רישם : פעלת צדיק לחיים תבואת רשע לחטאת : ארח
לחיים שומר מוסר ועוזב תוכחת מתעה : מכסה שנאה שפתי שמר
שקר ומוצא דבה הוא כסיל : ברב דברים לא יחדל פשע וחושך וחשך
שפתיו משכיל : כסף נבחר לשון צדיק לב רשעים כמעט : שפתי
צדיק ירעו רבים ואוילים בחסר לב ימותו : ברכת יהוה היא
תעשיר ולא יוסף עצב עמה : כשחוק לכסיל עשות זמה וחכמת
לאיש תבונה : מגורת רשע היא תבואנו ותאות צדיקים יתן :
כעבור סופה ואין רשע וצדיק יסוד עולם : כחמץ לשנים וכעשן
לעינים כן העצל לשלחיו :

ברכתא תהוון על רישי דצדיקיא ובפומהון דרשיעי נכסי חטופיא :
דוכרנא דצדיקי ברכתא ושמא דרשיעי נדעך : דחכים ליביה יקבל
פוקדנא וסכלא בשפוותיה מתאחד : דמהלך בתמימותא ניזיל
בסעדא ודמעקם מן ארחתיה נתיידע : דרמיז בעינוהי יהיב כאבא
וסליף בשפוותיה מתאחד : מבועא דחיי פומא דצדיקי ופומהון
דרשיעי נכסא חטופיא : סנואתא תגרג תגרי ועל כלהון סורחני מכסא
רחמותא : בשפוותיה דסוכלתנא תשתכח חכמתא ושופטא לפגרי
דחסר רעיינא : חכימי ניטשון ידיעתא ופומיה דשטיא שגיא קריב :
קניינא דעתירא כרכא דעותריה וסימא דמסכינא צריכותהון : עובדי
דצדיקא לחיי עללתיה דרשיעא לחטותא : ארח דחיי נטרי מרדותא
ודשביק מכסנותא תעי : מכמין בעיל דבבא סיפוותא דשיקרא ומפיק
טיבא הוא סכלא : בסוגאה דמלי לא פסיק חובא ודחשיך שפוותיה
שוכלתנא : סאמא לישניה דצדיקא ולבא דרשיעי מחתא : שפוותא
דצדיקי רעיין סגיאי ושטיי בחסירות רעיינא נימותון : ברכתא דאלהא
היא מעתרא ולא ניוסיף ביבא עמה : כד גחיך סכלא עביד עבידתא
וחכמתא לגברא דמתביין : חריצותא דרשיעא היא אתיא ליה ורגתא
דצדיקיא תתיהב להון : היך דיעבר עלעולא היכנא נעביר רשיעא
וצדיקא שתאסין בעלמא : היך חומצא לעייני וכתננא לשיני היכנא
שליתא עטלא למשלחוי :

ברכות לראש צדיק · ר"ל שכל העם מברכים לצדיק מפני פעולותיו הטובות וייחס הברכות לראש כי בראש הכחות היועצות לצדיק לעשות המעשי' הישרים :
ופי רשעים יכסה חמס · ר"ל שיכסו החמס שהם עושים בפיהם מפני שהם מקללים בברכות שכותבים לצדיקים : זכר צדיק · רצה שבכל יום ויום נוסף זכרו
לטובה ולברכה בחייו ובמותו : ושם רשעים ירקב · כלומר שזכרו אבד מני ארץ ולא יזכר ולא יפקד אלא לרעה · ירקב מגזירת עץ לא ירקב יבלה וישחית : חכם
לב · מי שהוא חכם לב יקבל המצות בין מאביו בין מאמו בין מהמלך או מהמושל באופן שלא יענש · ואמנם האויל שאינו שומע ילבט ויכשל בעונש השופטים
מפני שאינו נכנע למצות : הולך בתם · ר"ל מי שמעשיו ישרים ותמימים ילך בטח וכוון שלא יזיק לא יוזק · אבל ההולך בעקשות ועוות ומזיק לאחרים יודע ·
לשון שבר שיזיקו לו אחרים וישברוהו · ופירש מין אחד מן המעקשים דרכיהם ואמר קורץ עין · לרמות רמיזותיו לתכלית רע יתן עצבת ודאבה לעצמו כי יענש
על זה · וכן מי שהוא אויל שפתים לדבר בדבר שאינו ראוי יגרום לעצמו הכשלון והרע : מקור חיים פי צדיק · כמו שהרשעים פיהם הכשילם כן הצדיקים
פיהם יביא חיים לעולם שהם דברי תורה ומצות : ופי רשעים · החמס יכסנו ויסגרנו באופן שלא יצא מפיהם דבר טוב לעולם : שנאה תעורר · כאשר
ישנא האדם לחבירו מתוך השנאה בדבר קל יתעוררו ביניהם מדנים וריבות וקטטות · והאהבה בהפך כי על כל פשעים שיפשע האדם לחבירו תכסה
האהבה ולא יבואו לידי קטטה ומריבה : בשפתי נבון · עד הנה דבר בשבח הצדיקים וגנות הרשעים שהם מקבילים · ועתה ידבר בשבח החכמים
ובגנות האוילים ואמר בשפתי האיש הנבון תמצ' החכמה כי ידבר בה תמיד · וכן תמצ' בשפתיו שבט לגו חסר לב כי יוכיחנו בדבריו וכן ראוי שתדע מעלת
החכמים שהם יצפנו הדעת ולא ימהרו לדבר דעותיהם אף שהם אמתיים ונכוחים · והאויל בהפך כי גם דברים של מחתה ושבר שהם דברים רעים ומגונים
קרובים הדברים בפיהם לדברם : הון עשיר · הביא מקבילים אחרים שהם העשיר והדל ושבח מעלת העושר שהוא להגין על בעליו כמו קרית עוז · והרש
הדלות לו למחתה כי הכל יכניעוהו כי אין לאל ידו · ושבח מעלת העושר לזרז העצל כדי שיהיה זריז במעשיו : פעולת צדיק לחיים · רצה כי פעולת האיש
הצדיק הוא כדי להטיב החיים והם חיי הגוף וחיי הנפש ולגרום גם חיים לזולתו כי ישתדל לעשות נפשות · ואמנם תבואת האיש הרשע והם פעולותיו מביאות
נפשו והנמשכים אחריו אל החטאת ואל המרי : אורח לחיים · לפי שאמר שהפעולות הטובות יביאו חיים לעולם רצה לפרש דרך אחד שהוא טוב ויסר והוא
המוסר ואמר אורח לחיים להטיב החיים הוא שמירת המוסר · ומי שעוזב התוכחה מתעה מדרך החיים : הערה · א' האב בכאן רמז לשם שהוא עשה לנו את
הנפש הזאת ויגיל כאשר השכל ידבק בחכמה · והאם רמז לכנסת ישראל שהיא מידת מלכות שתיבם ותדאב כאשר ישראל רעים למקום : ב' וצדקה תציל
ממות · וכתוב אחר אומר מי גבר יחיה ולא יראה מות : לא קשיא צדקה תציל ממיתה מקרית · ומה שאמר ולא יראה מות היא כדרך כל הארץ : ר' חנינא
אמר צדקה זו תורה שמצלת את האדם מדינה של גיהנם הנקרא מות : ג' רמז שהשם לא ירעיב מאותו התענוג הרוחניי לנפש הצדיק : והות רשעי' שהיא
הנפש הנותן לו הויה ומציאות כדחפת וכטרדת מאותו האור כאומרו הנה עבדי יאכלו ואתם תרעבו שכלו רמז לאור השכינה : מכסה שנאה · הרצון יש אנשים
שהם שונאים את חביריהם בלבותם ובשפתי חלקות שים להם מעלימים השנאה ההוא כדרך בפיו שלום אל רעהו ידברו · וכלל בכאן שני מיני הדבור האסור
אוכלת דברים שהוא אחד בפה ואחד בלב ועובר על לא תשנא את אחיך · וכן ההולך לבית חבירו לשמוע מה שמדבר מאחר ומספר לו כך שמעתי עליך
שעובר על לא תלך רכיל ואלו נקרא' שפתי שקר · ואמר ומוציא דבה הוא כסיל · הוא המספר בגנות חבירו כדי לביישו ולהכלימו בין שיהא הגנות אמיתי וכש"
כשהוא שקר נקרא מוציא דבה שלא כיוון להוכיחו אלא להכלימו ולבערו ולכן אמר שהוא כסיל לפי שעונו ידוע ובהכרח שיזיקו לו העלובים ממנו · הראשון
רשע נסתר והשני רשע מפורסם · ודבה כמו דובב שפתי ישנים שרשו דבב : ברוב דברים · בא לגנות האנשים שהם מרחיבים לשונם אפי' לתכלית
טוב שפעמים רבות יתחייב מהדבור ההוא רע אפילו שיספרו אמת ויגידו טובות האיש ההוא : וחושך שפתיו משכיל · ע"כ החושך שפתיו מלהרבות בדבור
כי אם לעת הצורך דבור מצומצם וקצר הוא משכיל · או ירצה והאיש אשר חושך שפתיו מהמרבה דבריו ומשתיק אותו הוא משכיל : כסף נבחר · יאמר לשון
צדיק תדבר דברים נבחרים ככסף צרוף ונבחר : לב רשעים כמעט : מעט הוא נבחר כי לא נמצא בו דבר טוב · וימ" כמעט רגע ישארו בלבם דברי
הצדיקים כי מיד יסורו משם : ולא תחשוב · כי הצדיק יסתפק במה שהשיג מהחכמה ומוסר אלא השפע האלהי אשר בו יעוררהו להשליש זולתו · והוא אומרו
שפתי צדיק ירעו ויפרנסו נפשות רבות שילמדום דרכי חיים : והאוילי' אפי' לעצמם לא יחיו אבל בחסרון שכל ימותו : ברכת ה' · כששם שולח ברכה לאדם
היא תעשירנו ובלא עצב ועמל יבוא אליו העושר בכח הברכה · וימ" עצב לשון דאגה · ר"ל האות שזה העושר בא מאת השם שבעליו שמחים והכים ממנו
לא כמו הגזלנים שהם עצבים דשכיבו אדיכרי · כשחוק לכסיל · כקל ושחוק לכסיל עשותו זמה ופועל מגונה שההרגל בדבר שב לטבע וכמו שהזמה כקל
בעיני הכסיל כן החכמה כקל לאיש תבונה · או ירצה הכסיל ישחוק ממי שיחשוב בעצת הדבר קודם שיעשנה אבל איש תבונה יחשבהו לחכמה כי העצה
תייסר הדברים : מגורת רשע · הפחד שהרשע מתפחד מהבריות היא תבוא עליו : ותאות צדיקים יתן · שהצדיקים יתאוו מפלתם של רשעים · או יאמר
שהרשע יגזול כל אנשי העולם ומתכבל שהוא יפחד מהדלות · לכן אמר מגורת רשע ופחדותו שהוא הדלות תביאנו ולפי שהצדיקים הם מוציאים ממונם עם כל
הבריות התפלל יהי רצון שתאותם ימל' השם · וביאר תכלית הרשע שהוא דומה לרוח סופה וסערה שיאבד במהרה כמו שיאבד רוח הסופה והצדיק חזק הוא
כמו היסוד שאינו זז ממקומו עד עולם : כחומץ לשנים · רצה להסיר ד' שבות מונעות האדם מהשגת שלמות · הא' עצלותו ואמר כחומץ לשנים וכעשן לעינים
שיזיק להם מאד כן יזיק העצל לשולחיו כאשר לא ימהר שליחותם כי תראה מלכים ושרים שולחים הנה והנה לבקש עזרה מאוהביהם להלחם עם אויביהם ·
ובאשר יאחר פעמים תתחזק המלחמה עליהם ויגברו האויבים בהם יתחייב שהעצלות מדה מגונה מאד · ירא‍ת

יִרְאַת יְהוָה תּוֹסִיף יָמִים וּשְׁנוֹת רְשָׁעִים תִּקְצֹרְנָה׃ תּוֹחֶלֶת
מעוז צַדִּיקִים שִׂמְחָה וְתִקְוַת רְשָׁעִים תֹּאבֵד׃ מָעוֹז לַתֹּם דֶּרֶךְ יְהוָה
וּמְחִתָּה לְפֹעֲלֵי אָוֶן׃ צַדִּיק לְעוֹלָם בַּל־יִמּוֹט וּרְשָׁעִים לֹא
יִשְׁכְּנוּ־אָרֶץ׃ פִּי צַדִּיק יָנוּב חָכְמָה וּלְשׁוֹן תַּהְפֻּכוֹת תִּכָּרֵת׃
יא שִׂפְתֵי צַדִּיק יֵדְעוּן רָצוֹן וּפִי רְשָׁעִים תַּהְפֻּכוֹת׃ מֹאזְנֵי מִרְמָה
תּוֹעֲבַת יְהוָה וְאֶבֶן שְׁלֵמָה רְצוֹנוֹ׃ בָּא־זָדוֹן וַיָּבֹא קָלוֹן וְאֶת־
ישרים צְנוּעִים חָכְמָה׃ תֻּמַּת יְשָׁרִים תַּנְחֵם וְסֶלֶף בֹּגְדִים וְשַׁדֵּם׃ לֹא־יוֹעִיל
הוֹן בְּיוֹם עֶבְרָה וּצְדָקָה תַּצִּיל מִמָּוֶת׃ צִדְקַת תָּמִים תְּיַשֵּׁר דַּרְכּוֹ
וּבְרִשְׁעָתוֹ יִפֹּל רָשָׁע׃ צִדְקַת יְשָׁרִים תַּצִּילֵם וּבְהַוַּת בֹּגְדִים יִלָּכֵדוּ׃
ותוחלת אנים בְּמוֹת אָדָם רָשָׁע תֹּאבַד תִּקְוָה וְתוֹחֶלֶת אוֹנִים אָבָדָה׃ צַדִּיק מִצָּרָה
פה נֶחֱלָץ וַיָּבֹא רָשָׁע תַּחְתָּיו׃ בְּפֶה חָנֵף יַשְׁחִת רֵעֵהוּ וּבְדַעַת צַדִּיקִים
יֵחָלֵצוּ׃ בְּטוּב צַדִּיקִים תַּעֲלֹץ קִרְיָה וּבַאֲבֹד רְשָׁעִים רִנָּה׃ בְּבִרְכַּת
בז יְשָׁרִים תָּרוּם קָרֶת וּבְפִי רְשָׁעִים תֵּהָרֵס׃ בָּז־לְרֵעֵהוּ חֲסַר־לֵב וְאִישׁ
תְּבוּנוֹת יַחֲרִישׁ׃ הוֹלֵךְ רָכִיל מְגַלֶּה־סּוֹד וְנֶאֱמַן־רוּחַ מְכַסֶּה דָבָר׃

דחלתיה דאלהא תוסיף יומתא ושני דרשיעי נזעין: סבריהון דצדיקי חדותא וסיברא דרשיעי נאבד: מעשנא אורחיה דאלהא לתמימי ושיציא נהוי לאלין דעבדין עוותא: צדיק לעלם לא נזוע ורשיעי לא תקוועדון בארע: פומי דצדיקי מודעי חכמתא ולישני הפיכו נתפסיק: שפוותיה דצדיקא ידעון צבונא ופומהון דרשיעי מהפיך: מסאנא דניכלא מרחקתיה דאלהא וכמתקלא תריצא צבוניה: היך דעלא זידונתא עלל צערא ולאלין דצניעין חכמתא: תמימותא דתריצי תדבר אנון ונטלטלון בזוזי ונרכנון: לא מהני שקרא ביומא דרוגזא וצדקתא מפלטא מן מותא בישא: צדקתא דתריצי תפצי אנון ובזוזי בשלומיהון מתאחדין: צדקתהון דתמימי תתריץ אורחתי וברשעי' נפיל רשיעא: כד מאית גברא רשיעא יובד סיברי וסיבורהון דאלין דעברין צאתא יובד: צדיקא מן עקתא אשתיזב על חלפוי ביש תחותוהי: נכלא בפומיה מקביל ארעיה וצדיקי בידיעתהון משתזבין: בטבתהון דצדיקי תדון קריתהון וביובדנא דרשיעי חדוותא: בברכתהון דצדיקי תתרורם מדינתא ובפומהון דרשיעי תתעקר: דשט לחבריה חסיר רעיינא הוא וגברא דמתביין שתיק: אבל קרצא גלי רזא ודמהימן ברוחיה מכסי מילתא:

באתרא

יראת ה' תוסיף: שבה שנית קוצר החיים· לזה אמר שהאיש ירא את ה' יוסיף ימים על הקצובים לו בטבע· אמנם הרשעים שנותיהם תקצורנה כי אעפ' שיוכלו לחיות שנים רבות כפי בנין גופם וטבעם הם לרוע סדרם והנהגתם ישחיתו טבע גופם וימותו בלא עתם· מצורף לזה העונש ההשגחיי המודד מדה כנגד מדה: תוחלת צדיקים· שבה שלישית התכלית שאינו ערב לזה אמר שאינו כן אבל מה שיקוו וישימו הצדיקים לתוחלת ותקוה הוא דבר של שמחה ותענוג שהיא ההשגה שכלית ושמחת הנפש ומזוכה ותענוגה· אבל תקות רשעים הוא דבר האבד ולפיכך אין בו שמחה רק עמל ועצבון· מעוז לתום דרך· שבה רביעית חולשת האמצעיים· לזה אמר שמעוז ומחסה וקיום לבעלי התמימות ויושר דרכי ה' שיצילוהו מהרעות ויעזרוהו לטובות ומתוך כך לא יוזקו· והדרכים ההם שהם מעוז לאלו השלמים הם בעצמם מחתה לבעלי האון· כי השכל והדת מחייבים שפועל הרעות יקבל הפסד ונזק: צדיק לעולם בל ימוט· רצה לבאר שלש סבות יקרות שנמצאו בצדיק שהוא הפועל כפי המעלה· סגולה ראשונה שמצד פעולותיו מקיים את עצמו והוא אומרו צדיק לעולם בל ימוט שיהיה קיים לעדי עד ואם ימות לא יהיה לעולם אלא מיד יקום· אבל הרשעים יגלו ברשם גולים כי רשעתם תקיא אותם מן הארץ· או יאמר מי יתן שהצדיקים יחיו לעולם· ומי יתן שהרשעים לא ישכנו ארץ: פי צדיק ינוב חכמה· יזכיר סגולה שנית לצדיק שיועיל למה שלמטה ממנו במדרגה שפיו ידבר חכמה ומזהיר את הבלתי יודעים מהעבירות· אבל לשון הרשעים שהיא מהפך הדברים האמתיים תכרת מהעולם· ר"ל ראויה שתכרת או יקללה שתכרת: שפתי צדיק ידעון רצון· יזכיר סגולה שלישית בבחינת השוים ואמר שבשפתיו ידבר לאנשים בעלי חברתו דברי ריצוי לפני השם· וכן דברים רצויים לפניהם מאהבה ופי רשעים הם כלם דברי תהפוכות: או יאמר שהצדיק פיו ושפתיו ידעו רצונו שידרוך כפי התורה· אבל הרשע פיו לא יוכל לדעת רצונו האמיתית כי כלו מלא תהפוכות ואין לו סדר והנהגה: מאזני מרמה· המשיל התורה שתנהיג את הצדיק לאבן שלמה שהיא רצון השם והמשיל מחשבות הרשע למאזני מרמה שדרכיהם אינם שקולים בדרך היושר והצדק כמו דרכי הצדיק אשר עליו נאמר אשרי תמימי דרך ההולכים בתורת ה': בא זדון· זכר בכאן ג' מדות משובחות שימצאו באנשים· הא' בעלי צניעות· והם הפרושים שמכניעים התאוה באופן שבנסתר ובנגלה מונעים עצמם מכל תאוות העולם וחומר אלו במעשה· והשני ישרים שהם ישרי השכל· והג' התמימים שהם כוללים השני מדות מעשה ושכל· ולכן אמר בא זדון כאשר האיש יגביה תאותו להזיד על חבירו בלי שבה בהכרח ימשך לו קלון: ואת צנועים· שהם שומעים חרפתם ואינם משיבים חכמה המדות שתאותם נכנעת: תמת ישרים· הישרים הם אשר שכלם לעולם נוטה ליושר· ואמר שהשלמות יושר השכל הוא ינחם וינהגם להשיג תכליתם כמו ההולך בדרך ישרה אבל הבוגדי' שלבותם נוטה אותם לעוות ולעקל הבגידה ישדדם וישמידם· ואביא נסיון שסבר ראינו בעינינו שלא יועיל הון רב ביום עברה מפני שבא מחמס וגזל· אבל ממון שממנו עושים הצדקה או שקנו אותו בצדק ויושר תציל ממות: צדקת תמים· תמים נאמר על שלמות האיש במינו פר בן בקר תמים ועל בריאות הגוף ועל שלמות השכל· וצדקה על האמת הנאותה לדבר ההוא וזה ענינה ברוב· וכמו כן הצדקה מובנה זכות כמו וצדקה תהיה לנו· ר"ל זכות וכן ולך תהיה צדקה· והכוונה בכאן לומר שזכות התמים שהוא השלם שבמין האנושי בריא במעשים בריא בדעות תישר דרכו שאפילו שימצאו בדרך ההוא מכשולות ופגעים לא יזיקוהו· והרשע שהוא הפך התמים רע לשמים ורע לבריות בהכרח שכאשר יחשוב שהוא במעלה אז יפול ממקום גבוה באופן שלא ישאר ממנו הפך אבר שלם· ולפי שאמר שהתמימים יש להם זכות חזר ואמר שהישרים הנזכרים למעלה גכ"להם זכות מיוחד שכלם באופן שכל הרע הנגזר עליהם מפאת המערכה או ממקרי העולם השם יצילם ממנו: צדקת ישרים· יאמר שהשלימות הישרים ויושרם הוא יצילם הן ממקרי העולם הן מכליון הגמור והבוגדים שהם היפרים ילכדו הן בעולם הזה ויפלו בבור שאון אחר מותם בעבור האון שעשו· או בא להעיר כי חטא אחד לפי גדלו יפסוד אמונת האדם ויטרידהו מחיי עד· או יאמר צדקתם תצילם על הרוב ולפעמים הישרים הנזכרים הם נלכדים בעבור הות הבוגדים שמתחברים אל הבוגדים ואוי לרשע אוי לשכנו וענין קרח יעיד ויעיד על זה· במות אדם רשע· כאשר ימות האדם הרשע תמו' התקוה מפני שכל תקותו היתה בענייני העולם הזה לבנות בתי' ולנטוע פרדסי' משוד ענייס מלקחת אביונים ותוחלת האנשים האונים בעלי האון והחמס ההולכים עמם אבדה כדרך וירא כי מת גבורם וינוסו· או יהיה אונים מן ממון כמו אך עשרתי מצאתי און לי· והענין ותוחלת הממון שהיו מקוים ממנו אבדה: צדיק מצרה נחלץ· תאר מענין הצלה: הטעם יחלץ הצדיק מהצרה הנגזרת לבוא בעולם ויבוא רשע בעבורו· ורע שכאשר מערכות השמים מחייבים רע על צדיק והצדיק דבק בשם אז השם יתן גוף הרשע שיעמוד במקום הצדיק: בפה חנף· הוא תאר לאדם שהוא משוא פנים ובלשונו ידבר חלקות· ואמר בפה זה החנף משחית את רעהו וגורם רעה לגופו ונפשו וכאשר ידעו הצדיקים שזה החנף ישחית רעהו יחלצו האנשים מיד החנף כי הצדיקים יסבבו הצלתו· או יאמר בפה החנף וגו' וגורם להם רעות· והצדיקים הפך אלו שהם מצילים את האנשים מרעתם: בטוב צדיקים· יאמר כאשר ייטיב השם לצדיקים ישמחו כל אנשי עירם כי ידעו שיקבלו הצלה מהם: ובאבוד רשעים רנה. כי יזיקו לכל בני עירם· או רצה להורות שהצדיקים לעולם ידרשו הטוב הכולל לרבים וכן הרשעים ידרשו הרע הכללי ולכן אמר הטוב שידרשו הצדיקים הוא טוב כולל למדינה ולכן מקבלים הכל שמחה· והרע שידרשו הרשעים הוא רע כולל ולכן באבודם יש רנה לכל: בברכת ישרים· זה הפסוק הוא נתינת סבה לקודם לו ואמר הסבה שבטובת הצדיקים תעלוץ קריה מפני שכאשר יברך השם לישרים תרום המדינה כי הם נותנים מהצלחת' לכל העולם והסבה שבאבוד רשעים רנה שהם לא יכריתם מן העולם לא די שיהיו הורסים המדינה בפעולתם אלא אפי' ברוח פיהם שהוא דבר קל בערך אל פעולתם תהרוס הקריה: בז לרעהו· הטעם מי שיבוז רעהו הראוי לכבדו בעבור חכמתו הוא חסר דעת ואף אם יהיה צעיר ממנו בימים בשנים ובחכמה כי שמא יבוא עת וזמן שיהיה גדול ממנו או יצטרך אליו: ואיש תבונות יחריש· שלא יבוז את רעהו ואף אם העוה כנגדו: הולך רכיל· אמר כי האדם שהוא הולך רכיל והוא המגלה סוד חבירו לא די שהוא מגלה הדברים שאין ראוי לגלותם אעפ"י שלא נמסרו אליו בסוד אלא אפי' הדברים שנתנו אליו בסוד גמור הוא מגלה אותם אמנם האיש שהוא נאמן רוח מושל ברוחו ונאמן להחזיק הסוד בלבו לא די שהוא מכסה ומעלי' מה שנתן אליו בסוד אלא שלגודל מעלתו הוא מכסה אפי' הדבר שלא ניתן אליו בסוד:

באתרא דלית מדברא נפיל עמא ופורקנא ייתי בסוגעי דמלכתנותא: בישא מבאש בצדיקא מטול דהוא חלוני וסני לאלין דסיימין סברהון באלהא: אתתא חסידתא פלגא איקרא ועשיני דהטין בתר עותרא: פריע טבתא גברא חסירא ודמוביד גושמיה נוכריא: רשיעא עביד עוברא דשקרא ודזריע לצדקתא קושטיה הוא אגריה: היכנא מאן דעבד צדקתא לחיי נטיר ודרדיף בישתא נטיר למותא: מרחק אלהא לעקימי לבא וצבי באלין דתמימין: דמושיט אידא על חבריה לא מזדכי מן בישתא וזרעא דצדיקי מתפרק: קדשיה דדהבא בנחירי דחזירתא היכנא אתתא דשפירא וסרי טעמא: רגתא דצדיקי בטבתא וסיבורא דרשיעי ברוגזא: אית דמפריד ומוסיף תוב וחשיך מן תריצותא חוסרנ ליה: נפשא ברכתא תודכן ומאן דמאליף אף הוא יליף: מאן דכאלא עיבורא באולצנא נשבקין לבעלי דבבוי וברכתא תהוי לאינא דמזבין: דמקדים טבתא בעי צביינא ותביע בישתא אתיא עלוי: דמסביר בעותריה הוא נפיל ואיך טרפא צדיקי מפרחין: עכיר ביתיה ירית פחתא וסכלא יהוי עבדא לחכימא: פרוי לצדיקא אילנא דחיי ומקבל נפשי חכמתא: הן צדיקא בארעא מתחסן ורשיעי וחטאי סיפין מן ארעא: מן דרחים מרדותא רחים ידיעתא וסני מכסנותא בורא הוא: טב מאן דמקבל רעותיה דאלהא וגברא רשיעא רועיא תרעיתיה: לא נתקן בר נשא ברישעא ועקריהון דצדיקי לא נזוע: איתתא

באין תחבלות יפל עם ותשועה ברב יועץ: רע ירוע כי ערב זר
בטח ושנא תקעים בוטח: אשת חן תתמך כבוד ועריצים יתמכו עשר
גמל נפשו איש חסד ועכר שארו אכזרי: רשע עשה פעלת שקר
וזרע צדקה שכר אמת: כן צדקה לחיים ומרדף רעה למותו:
תועבת יהוה עקשי לב ורצונו תמימי דרך: יד ליד לא ינקה רע
וזרע צדיקים נמלט: נזם זהב באף חזיר אשה יפה וסרת טעם:
תאות צדיקים אך טוב תקות רשעים עברה: יש מפזר ונוסף עוד
וחשך מישר אך למחסור: נפש ברכה תדשן ומרוה גם הוא יורא:
מנע בר יקבהו לאום וברכה לראש משביר: שחר טוב יבקש רצון
ת יפור ודרש רעה תבואנו: בוטח בעשרו הוא יפל וכעלה צדיקים יפרחו:
עכר ביתו ינחל רוח ועבד אויל לחכם לב: פרי צדיק עץ חיים
ולקח נפשות חכם: הן צדיק בארץ ישלם אף כי רשע וחוטא:
ושנא ת אהב מוסר אהב דעת ושונא תוכחת בער: טוב יפיק רצון מיהוה
י ב ואיש מזמות ירשיע: לא יכון אדם ברשע ושרש צדיקים בל ימוט:

באין תחבולות· מבלי עצה ומחשבה יפול עם היוצא למלחמה על אויביו: ותשועה· יבוא להם שינצחו את אויביהם ברוב עצת היועצים: רע ירוע· ירוע·
מבנין נפעל והוא לשון שבירה· רוצה לומר בסבר ישבר האדם שנעשה ערב לזר ומי שהוא שונא האנשים שהם תוקעים כף אל כף והם נעשו ערבים לאחרים
האיש הזה ישב לבטח ולא יחריד: אשת חן· אמר האשה שהיא נושאת חן בעיני כל רואיה מפני כשרון מעשיה ופעולותיה הטובים הכבוד נמשך אחריה
ודבק עמה בכל מעשיה לא תעשה רק דבר שתכובד היא בו ויתכבדו בה בעלה ובני ביתה· אמנם העריצים והם בעלי הגאוה לא ישתדלו לקחת אשת חן
שיכובדו בעבורה רק יתמכו עושר כלומר ישתדלו לקחת אשה שיקבלו ממנה הון רב בין אם יכובדו בה בין אם ייקלו: גומל נפשו· ר״ל הגומל טוב לנפשו
שישמור עצמו מן העבירות הוא איש חסד כי כאשר ירחם על נפשו ירחם על הבריות וימשוך חסדו עליהם: ועוכר שארו· כמו בשרו והטעם מי שאינו אוהב את
עצמו אינו אוהב את הבריות ואינו חומל עליהם; ויש אומרים גומל כמו ביום הגמל את יצחק· ר״ל מי שגומל ומסיר נפשו מכל תענוגי העולם הוא יחייה ונקרא
חסיד והמחיה אותה בתאות העולם ממית ועוכר שארו ונקרא אכזרי: רשע עושה· כשהרשע זורע שדהו משיג גבול רעהו ומסיס תחומיו: וזורע צדקה· ומי
שיסים גדר וגבול בין שדהו לשדה חבירו כדי שלא יתערב זה עם זה ירקדק שלא יכנס בתוך שדה חבירו אפי׳ כמלא נימא· ושכר· מגזרת ויסכרו מעינות
תהום· או יהיה שכר מגזרת שכר וגמול· והכוונה והזורע צדקה בלבות האנשים יהיה שכרו אמיתי וקיים: כן צדקה· רצה כן כל רודף צדקה יאריכון ימיו:
ומרדף רעה למותו. שמקצרת ימיו· ויכול לומר לחיי׳ לחיי העולם הבא ומרדף רעה מת בעולם הזה ובעולם הבא· או יהיה כן מגזרת כנים אנחנו ויאמר אמת
האיש שהוא בעל יושר וצדקה ישיג חיים: תועבת ה׳· יאמר שהאנשים שהם עקשים ונפתלים בלבותם הם נתעבים בעיני השם כי הוא ית׳ שלם מכל
המגנאים ולכן לא יהיו רצויים לפניו רק השלמים המתדמים אליו בפעולותיהם· וכפל בזה ואמר ורצונו תמימי דרך· רצה שהרצויים לפניו הם האנשים שכל
פעולותיהם שלימות וישרות: יד ליד· יד הוא האב· ליד הוא הבן· הטע׳ לא תראה לעולם רשע שינקה הוא וזרעו ועמו שלא יפול ברשעתו: וזרע צדיקים
נמלט· שלא יארע להם דבר רע לא להם ולא לבניהם· או יאמר יד ליד שתכף שהרשע עושה הרע מיד נענש אבל אם הוא בן צדיק ויש לו זכות אבו׳ יאריכו לו על
העונש ולא יהיה מיד: נזם זהב· פי׳ כאשר יכון נזם זהב באף חזיר כי הוא ילכלך אותו בטיט ובצואה כן יכון היופי באשה שהיא אולת וסכלה כי באולתה
תשחית יופיה· ומלת טעם כמו וטעם זקנים יקח ענין דעת ועצה· או יאמר כמו שיקוץ החזיר כאשר ימצא באשפות דברים יקרים כמו נזם זהב תמורת הצואה
שהוא מזונו כן תקוץ האיש הזונה כשתמצא אשה יפה במעשיה וסוררת מהטעם אשר חפץ לב הזונה: תאות· כל כוסף ותאות הצדיקים אינו אלא לעשות
הטוב והישר בעיני אלהים ואדם. והרשעים אינם מקוים ואין מאוים אלא לעשות רע בעיני הבורא בעוברם על דתו ומצותיו· ועברה מגזרת ויתעבר:
יש מפזר· יש אדם נדיב שמפזר מעותיו לתת לעניים ויותר ממה שהוא מפזר יוסיף אליו השם: וחושך מיושר· ומונע עצמו מלכת בדרכי יושר שלא יתן ממונו
בצדקה יחסרהו וימעיטהו אותו הממון כי תראה בני אדם עשירים וביכוניים והעשירים אינם מחלקים ממונם לצדקה כמו הבינוניים על כן יחסר עושרם:
נפש ברכה· כתן סבה למה שאמר כי המפזר ממונו יתוסף עוד ואמר נפש ברכה תדושן ירצה הנפש הנותנת לעניים תאמר חננה הבורא בין רב בין מעט
יתעדן שהשם השביע הנפש הזאת מכל דשני העולם· ואמר ומרוה גם הוא יורה· ר״ל מי שמשביע נפש העני זוכה ומזכה כי הוא יורה לאחרים שילמדו ממנו
וישבעו גם נפשות העניי׳· ויהיה מרוה לשון שביעה ויורה לשון הוראה· או יהיה יורה הפוך כמו ירוה מגזרת כבש כשב ויאמר שהנפש המבורכת המחלקת מכל
אשר חננה השם יתב׳ תדושן והדשנות יהיה בכמות רב ושביעה גדולה שירוה מדשן בית השם: מונע בר יקבוהו. פרשו קבב ופירושו יקללוהו: לאום·
פי׳ עם רב ואמר מי שימנע עצמו מלמכור תבואתו בעת היוקר לתוחלת שתתיקר השער יקללוהו כל העמים וישמחו ברעתו ויתנו ברכות למוכר תבואתו או
בעת הפורך משביר כמו הוא המשביר מוכר· ויש מפרשים כי יקבוהו הוא מן ויקב חור בדלתו ואמר מי שהוא מונע בר יהי רצון שיקבוהו עמים בחרבותיהם·
וברכת השם תהיה על ראש האיש המשביר לכל עם הארץ: שוחר טוב יבקש· יאמר האיש הנקרא שוחר ודורש טוב הוא מי שבהשתדלותו יתעסק בדברים
שהם רצויים בעיני אלהים ואדם אמנם האיש שהשתדלותו לעשות רע לא ימיב רצון אלא רע ועונש מאת ה׳: בוטח בעשרו· הבוטח בעשרו ומה׳ יסור לבו
הוא ירד ויפול והעושר כלה ואבד ולא ישאר לו לא שרש ולא ענף: וכעלה צדיקים יפרחו· כמו העלה שהוא לח ורענן כל זמן שהפרי באילן כך הצדיקים
עומדים בלחותם כל זמן שפרי צדקה בהם· דע שהנפש מקורה במקום העליון והיא עצמות האדם ולכן ראוי שישים בטחונו בדברים הנפשיים לא בזמניים
והבוטח בעשרו יפול שתכרת מצרור החיים: עוכר ביתו· יאמר האדם שהוא משחית קנינו וכל אשר לו באולתו ינחל רוח והבל אשר בעת הצורך לא ימצא
הדברים המוכרחים אחרי כן מפני החסרון יהיה עבד זה האויל העוכר ביתו בשביל פרנסתו לחכם לב הרוא׳ את הנולד ושמר קנין ביתו כפי הראוי: פרי
צדיק· יאמר שפתי הצדיק שהוא דבר שפתיו כמשלו לעץ החיים שמחיה הצדיק לרשעים בדבורו כמו פרי עץ החיים לאוכליו· ולוקח נפשות חכם· ר״ל המלמד
לאנשים דברי תורה ראוי שיקרא חכם לא היודע ואינו רוצה ללמד עד״ אל יתהלל חכם בחכמתו אלא יפוצו מעינותיך חוצה· ולקח נגזר מן כי לקח טוב· או
ירצה שלוקח אותם ממקרי הזמן ומלמדם דעת ודרך תבונות: הן צדיק ישולם· לשון שלום ופי׳ הצדיק הוא כשלם בכל מקום ויהיה לו שלום: אף כי רשע
וחוטא יצילהו השם מהרעות המעותדות לבא עליהם בהשגחה פרטית· וי״מ הצדיק יש לו שלום עם כל אדם אבל עם הרשע וחוטא יש לו שנאה ואף בעבור
שאינו הולך בדרכי השם· או יהיה ישולם מענין תשלומין ויאמר שהצדיק כאשר יחטא בארץ ישלמו לו עונשו וכל שכן שמדת הדין תחייב להענים הרשעים
והחוטאים אלא שזה העונש הוא בעולם הנשמות וזהו סוד צדיק ורע לו ורשע וטוב לו: אוהב מוסר· מי שאוהב את המוסר ומקבלו אדם דעתן הוא: ושונא
תוכחת· שלא ישמע למוכיחים הוא בער שנאמר על תולדתו הטבעי ועיר פרא אדם יולד ולכן צריך למוכיחים והוא שונא ההכרחי והמועיל: טוב יפיק· האדם
המתואר בטוב יוציא רצון מה׳ ומוצא חן בעיניו· אבל איש בעל מחשבות רעות ירשיענו השם במשפטו והוא מתועב בעיניו: לא יכון אדם ברשע· ירצה
האדם שיתנהג עצמו ברשע לא יהיה מכונו קיים ונאמן בעיני השם רק יהיה רעוע שהשם יהרסהו אמנם הצדיקים ששרשם נשרש בתורה ובחכמה מובטחים
הם שלא ימוטו: אשת חיל:

אשת חיל עטרת בעלה וכרקב בעצמותיו מבישה ׃
מחשבות צדיקים משפט תחבלות רשעים מרמה ׃ דברי רשעים
ארב דם ופי ישרים יצילם ׃ הפוך רשעים ואינם ובית צדיקים
יעמד ׃ לפי שכלו יהלל איש ונעוה לב יהיה לבוז ׃ טוב נקלה ועבד
לו ממתכבד וחסר לחם ׃ יודע צדיק נפש בהמתו ורחמי רשעים
אכזרי ׃ עבד אדמתו ישבע לחם ומרדף ריקים חסר לב ׃ חמד ם
רשע מצוד רעים ושרש צדיקים יתן ׃ בפשע שפתים מוקש רע
ויצא מצרה צדיק ׃ מפרי פי איש ישבע טוב וגמול ידי אדם ישוב ישוב
לו ׃ דרך אויל ישר בעיניו ושמע לעצה חכם ׃ אויל ביום יודע ל
כעסו וכסה קלון ערום ׃ יפיח אמונה יגיד צדק ועד שקרים מרמה
׃ יש בוטה כמדקרות חרב ולשון חכמים מרפא ׃ שפת אמת
תכון לעד ועד ארגיעה לשון שקר ׃ מרמה בלב חרשי רע וליועצי ע ל
שלום שמחה ׃ לא יאנה לצדיק כל און ורשעים מלאו רע ׃

איתתא כשירתא כלילא לבעלה ואיתתא בישתא היך מלטית בקיסא היכנא מיבברא גרמין דגברה ׃ מחשבתהון דצדיקי דינא מרכרנותא דרשיעי רמיותא ׃ מלי דרשיעי כמנין לדמא ופומהון דתריצי מפצי להון ׃ כתהפכון רשיעי ולא נשתכחון ובתיהון דצדיקי יקום ׃ גברא משתבח בפומא דסוכלתנותיה וחסיר רעיינא יהוי לשטותא ׃ טב הוא זלילא ועבדי איתליה מן הוו דמתייקר וחסיר לחמא ׃ ידיע צדיקא נפשא דבעיריה ורחמיהון דרשיעי נכריותא ׃ דפלח בארעא יסבע לחמא ודרדיף בתר סריקותא חסר רעיינא הוא ׃ דאית רשיע מצודתא בישתא ועיקריהון דצדיקי נתקיים ׃ בחובא דשפוותא מתקל בישא ופליט צדיקא מן עקתא ׃ גברא מן פירי פומיה ישבע טבתא וכל בר נש היך טובן אידוי מתפרע ׃ אורחיה דסכלא תריצא באפוי ודשמיע לעיצתא חכימא הוא ׃ שטיא בר יומיה מודע רוגזיה וערי מכסי צערי ׃ מאן דמסהיד הימנותא בותני צדיקותא וסהדותא דשיקרא רמאה הוא ׃ אית דאמרין ספסירא רגשא ולישנא דחכימי מאסיה ׃ שיפתא דקשטא תתקן לעלם וסהדא מסתרהב בלישנא דשיקרא ׃ רמותא בלבהון דחשלין בישתא ולאלין דמייעצין שלמא חדותא תהוי ׃ לא שפיר לצדיקא כל מדעם זעאתא ורשיעי מלין בישתא ׃

מרחקתיה

אשת חיל. חיל. כמו והיה לבן חיל. ר"ל אשת חיל גברת ודעתנית עטרת היא לבעלה שהוא משובח בעבור נועם מעשיה ומסדרת הנהגת הבית בסדור ישר ומועיל. וכרקב בעצמותיו. ר"ל האשה אשר פעולותיה בלתי מסודרות ותביים לבעלה כמשלת לרקב המרקב ומעפש העצמות שאין להם תיקון והרקב הוא חולי מסובך בעצמות שאין לו תקנה כך האשה הרעה תבא מהרה וחסרון בכל מעשיה: מבישה. פרשו בוש בסכל מעשיה: מחשבות צדיקים. אמר כי מחשבות הצדיקים הם לעשות משפט לקיום המדינה והרשעים לא יספיקם שכל זמנם יחשבו במחשבות רעות. אלא מתחבלים כל היום לרמות אחרים: דברי רשעים. והרחיב בתכונות הרשעים ופעולותיה' ואמר שדברי הרשעים והסכמתם לארוב הצדיקים ולהרגם והישרים בפיהם יצילו אותם מן האורבי'. ויכול לפרש דברי רשעים הם להעיד עדות שקר על הצדיקים להורגם שיאמרו פלוני הרג את הנפש ופי ישרים יצילם שיכחישו עידי השקר ויעידו אמת. או יהיה פי ישרים יציל את הצדיקים כי יחקרו הדבר וימצאוהו שקר: הפוך רשעים. יאמר שהם' גוזר על הרשעים שיהפכו ענינם מטוב לרע ואינם כי ברגע יאבדו ובית צדיקים יעמד שפעולת' מקויימת ביתם. או יאמר הפוך פניך מעט ותעלים עיניך ותמצא הרשעים שכבר אינם בעולם אמנם בית הצדיקים יעמד. או יאמר אם תרצ' להפוך הרשעים מרשעת' אל הצדק לא יתקיימו בדרך הצדק שהוא חוץ מטבעם. או לא תוכל להפכם: לפי שכלו. יאמר האיש שיש לו שכל טוב יהולל כפי שיעור שכלו וידיעתו והאיש שהוא נעוה לב ר"ל נעדר השכל ובעל דעות משובשות לא די שלא ישבחוהו אלא הכל יבזוהו אחר אשר הוא מבזה צורתו שהוא השכל דומה לבה"מ' שאי' להם לא דעת ולא תבונה. לפי שכלו. כמו לפי אכלו: טוב נקלה. טוב איש נבזה בעיניו ונקלה שלא יתבייש מכל מלאכה ומתבזה עצמו לעשותה והוא עבד לעצמו לפרנס את ביתו מהאיש המתכבד עצמו ואינו רוצה לעשות המלאכה מפני שיהיה נבזה והוא ישאר חסר לחם שאין לו מה יאכל. ומלת נקלה נגזר מן קלון: יודע צדיק נפש בהמתו. רצה שהאיש הצדיק לא די שחומל ומרחם על אנשי גילו וכן על אנשי מינו אלא גב"' מרחם על נפש בהמתו ומקדים אכילתה לאכילתו. ואמר יודע מפני שהבעל חי אין להם כח הדבור לכן צריך ידיעת הבעלים לשער הזמן והעת ההכרחיים לתת להם מזונם אמנם הרשעים אין להם רחמנות אלא במקום הרחמים קונים לב אכזרי. או יאמר שגם שהצדיקים מרחמים על הבריות אין להם לרחם על הרשעים אלא להיות אכזרים להם: עובד אדמתו ישבע לחם. כי מרב עבודה תרבה תבואתה: ומרדף רקים. הטעם אחר שהולך עם אנשים רקים ופוחזים ועוזב את אדמתו מעבודה ואינו חושש בעניניו הוא כסיל וחסר דעת. ועל דרך נסתר יאמר מי שיעבוד האדמה המיוחדת לו והיא צורתו השכלית שבה נתעצם ישבע מלחם אבירים שהוא החכמה העליונה. אמנם מי שרודף אחר הבלי הזמן הנה הוא חסר הדעת והתבונה: חמד רשע. מצוד. שם מנחי העין וענינו רשת. ואמר שהרשע חומד רשת האנשים הרעים אשר הם פורשים אותה כדי לצוד הצדיקים ולקנסם: ושרש צדיקים יתן. כלומר לא די שאינם חומדים הממון שאינו שלהם אבל פרשם ועיקר ממונם יחלקו כל אחד מהם ויתנהו אל הזולת: בפשע שפתים. ירצה בעבור פשע והוא הדבור המגונה והאסור יפול האיש הרע המדבר הפשע במוקש. והצדיק שישמור פתחי פיו ניצול מצרה זו: מפרי פי איש. יאמר כי רשות האדם בידו לעשות הנאות והמגונה הן בדיבור הן בפעולות עד שלפעמים יהיו דבריו באופן שישביעוהו הש' בעבורם מהטוב שיעור רב וזה כשיהיה העסק גם בדברי תורה ויראת ה' וגם בפעולותיו הנה הוא גם בסבה שיושב לו גמולו כפי מה שהם והוא אמרו וגמול ידיו וכו': דרך אויל. יר' האויל מרב סכלותו לא יבקש בעניניו העצה מזולתו לשערו כי אין באותו הדבר זולת מה שהרגישו הוא אמנם החכם הנה הוא שומע לעצה לפי שיודע להיותו בלתי נוגע בדבר ישקלנה במאזני צדק ולא יכטה דעתו אחר החשק לאותו הדבר כמו שיקרה זה במי שמתיעץ בעצמו ויתעלם ממנו בעבור זה לפעמים הדרך הישר: אויל ביום וגו'. ירצה האויל ביום שיכעיסוהו רוצה להנקם ויגלה מפני זה כעסו לאחרים ובזה מוסיף על קלונו אמנם הערום מכסה הקלון ואינו ממהר לריב כי מה יועילנו אם ביזוהו בסתם לפרסמו בקהל רב: יפיח אמונה. יפיח ידבר יאמר מי שהרגיל לשונו בדברי אמת הנה הוא בבאו להעיד בדין יגיד צדק בעדותו ומי שהוא בעל מרמה בדבריו יבוא להעיד שקרים כי הרגל הדבר ישוב טבע ולא יתפרד האדם ממנו בנקל. או ירצה האיש שהוא בעל אמונה באמונות התורה יגיד הדברים כפי הצדק והאמת שהאמונה תכריחהו שלא יטה מהם כלל אבל איש מרמה שלבו גם בתורה ומאמין הדעות הזרים הנה הוא עד שקרים ששבועתו אינה שבועה: יש בוטה. בוטה מגזרת לבטא בשפתים ענין פתחון פה. ומדקרות מגזרת ודקור את שניהם וענינו נעיצת החרב בגוף. ר"ל יש אדם שיעיד בדבריו שראובן הרג את הנפש ביטויו אז כמדקרות חרב לפי שיסבב בעדותו המיתה לראובן אמנם לשון חכמים מרפא לאותו הביטוי שיחקרו העדות ויצילו את האיש מאותה המיתה. או יאמר יש בוטה דברים שהם לו כמדקרות חרב כלומר שידקרוהו מפני אותו הדיבור כגון שחרף לחבירו. או העיד עליו עדות שקר ולשון חכמים לא די שלא תגרום רעה למדבר אלא שתהיה לו ריפוי ומרגוע: שפת אמת. ארגיעה. לשון רגע פי' שעה ירצה הדיבור של אמת תתברר ותתקיים לעד ועד שעה או רגע תוכל להתקיים לשון שקר ולא עוד כי הכזב אין לה רגלים. ויתכן שיאמר הרוצים לקיים דבריהם יקחו זמן ואז מיסרי' ישפטו ובעלי הכזב לא יבקשו זמן רב אלא רגע אחד והדבר ניכר שהזמן קצר והמלאכה מרובה ובהכרח שיכזבו: מרמה בלב חורשי. חושבי. יש יועצים שהם אנשי מרמה וכאשר יתנו העצה היא בדרך מרמה לתועלתם ופעמים יתחייב להם רע כמו המן הרשע כאשר אמר יביאו לבוש מלכות לפי שחשב שהוא האיש אשר המלך חפץ ביקרו אבל היועצים שהם יועצי שלם בלי מרמה לעולם ימיגם שמחה מהעצה. ויתכן שיאמר בלב האנשים שהם חורשי רע לא ימצא אלא ענין מרמה ודון שהם יועצים לאדון הארץ שיטיל מסים ויגזול היושבים בה אבל מיועצי שלם והשקט לא יגיע לאנשי המלכות עצבון אלא שמחה וששון: לא יאונה. יאונה. מבנין פועל הדגוש מנחי הלמד מגזרת אנה לידו וענינו לא יזדמן לצדיק לעשות דבר שהוא און אלא כל פעולותיו ישרות ונכוחות: ורשעי' מלאו רע. בדבריהם ומעשיהם כי יבואו להם תמיד בני עולה כמו הם וישתרום לעשות הפעולות המגונות אך לצדיק לא יבואו כאלו הדברים לפי שהם יודעי' שלא יתרצה להם. וי"א לא יאונה לצדיק כל און. שהשם יצילנו ממנו ורשעים יהיו בכל רע שיכשלו ברעתם:

תּוֹעֲבַת יְהוָה שִׂפְתֵי־שָׁקֶר וְעֹשֵׂי אֱמוּנָה רְצוֹנוֹ׃ אָדָם עָרוּם כֹּסֶה
דָּעַת וְלֵב כְּסִילִים יִקְרָא אִוֶּלֶת׃ יַד־חָרוּצִים תִּמְשׁוֹל וּרְמִיָּה תִּהְיֶה
לָמַס׃ דְּאָגָה בְלֶב־אִישׁ יַשְׁחֶנָּה וְדָבָר טוֹב יְשַׂמְּחֶנָּה׃ יָתֵר
מֵרֵעֵהוּ צַדִּיק וְדֶרֶךְ רְשָׁעִים תַּתְעֵם׃ לֹא־יַחֲרֹךְ רְמִיָּה צֵידוֹ וְהוֹן
אָדָם יָקָר חָרוּץ׃ בְּאֹרַח צְדָקָה חַיִּים וְדֶרֶךְ נְתִיבָה אַל־מָוֶת׃
בֵּן חָכָם מוּסַר אָב וְלֵץ לֹא־ יג
שָׁמַע גְּעָרָה׃ מִפְּרִי פִי־אִישׁ יֹאכַל טוֹב וְנֶפֶשׁ בֹּגְדִים חָמָס׃
נֹצֵר פִּיו שֹׁמֵר נַפְשׁוֹ פֹּשֵׂק שְׂפָתָיו מְחִתָּה־לוֹ׃ מִתְאַוָּה וָאַיִן נַפְשׁוֹ
עָצֵל וְנֶפֶשׁ חָרֻצִים תְּדֻשָּׁן׃ דְּבַר־שֶׁקֶר יִשְׂנָא צַדִּיק וְרָשָׁע יַבְאִישׁ
וְיַחְפִּיר׃ צְדָקָה תִּצֹּר תָּם־דָּרֶךְ וְרִשְׁעָה תְּסַלֵּף חַטָּאת׃ יֵשׁ מִתְעַשֵּׁר
וְאֵין כֹּל מִתְרוֹשֵׁשׁ וְהוֹן רָב׃ כֹּפֶר נֶפֶשׁ־אִישׁ עָשְׁרוֹ וְרָשׁ לֹא־
שָׁמַע גְּעָרָה׃ אוֹר־צַדִּיקִים יִשְׂמָח וְנֵר רְשָׁעִים יִדְעָךְ׃ רַק־בְּזָדוֹן יִתֵּן
מַצָּה וְאֶת־נוֹעָצִים חָכְמָה׃ הוֹן מֵהֶבֶל יִמְעָט וְקֹבֵץ עַל־יָד יַרְבֶּה׃ תּוֹחֶלֶת
מְמֻשָּׁכָה מַחֲלָה־לֵב וְעֵץ חַיִּים תַּאֲוָה בָאָה׃ בָּז לְדָבָר יֵחָבֶל לוֹ וִירֵא
מִצְוָה הוּא יְשֻׁלָּם׃ תּוֹרַת חָכָם מְקוֹר חַיִּים לָסוּר מִמֹּקְשֵׁי מָוֶת׃

מְרַחַקְתֵיהּ דֶאֱלָהָא סִפְוָתֵיהּ דְשִׁקְרָא וְכָאֱלֵין דְעָבְדִין הֵימָנוּתָא
מִתְרְעֵי׃ בַּר נָשׁ עֲרִימָא מְכַסֶּה יְדִיעֲתָא וְלִבְהוֹן דְסַכְלֵי סָאנֵי יְדִיעֲתָא׃
אִידָא דְתַקִּיפֵי תִשְׁלַט וְרַמָּאֵי יְהוֹן לְמַסָּא׃ מִלְּתָא דְחִילְתָא בְּלִבֵּיהּ דְגַבְרָא
מִדַחֲלָא וּמִילֵּי טָבָתָא מַחְדְיָא לֵיהּ׃ טָב מִן חַבְרֵיהּ צַדִּיקָא וְאוֹרְחֵיהוֹן
דְרַשִּׁיעֵי מַתְעֵי לְהוֹן׃ לָא נִסְתְּקַבֵּל צֵידָא לְגַבְרָא נְכִילָא וּמַזְלֵיהּ דְבַר
אֱנָשׁ דַּהֲבָא יַקִּירָא׃ בַּר חַכִּימָא מְקַבֵּל מַרְדוּתָא דְאַבָּא וּבְרָא מְמִיקְנָא
לָא מְקַבֵּל בְּעָתָא׃ בְּאָרְחָא דְצַדִּיקָא חַיֵּי וְאוֹרַח דְאַבְהָתָנָא לְמוֹתָא׃
גַבְרָא מִן פֵּירֵי פוּמֵיהּ נִסְבַּע טַבְתָא וְנַפְשֵׁיהוֹן דְבָזוֹזֵי תִתְחַיּוּת׃ דְנָטַר
פּוּמֵיהּ מִזְדְהַר בְּנַפְשֵׁיהּ וּפְתִיחַ שִׂפְוָתֵיהּ סִיגוּ שַׂנְיָא אִית לֵיהּ׃ מִתְרַגְרְגָא
בְנַפְשֵׁיהּ דְעַטְלָא מִדַעַם וְלָא מַיְתֵי לֵיהּ וְנַפְשֵׁהוֹן דְתַקִּיפֵי תִרְהָן׃ מִלְּתָא
דְשִׁקְרָא סָנֵי צַדִּיקָא וְרַשִּׁיעָא נִבְהַת וְנֶחְפַּר׃ צִדְקְתָא תִנְטוֹר לְאִלֵּין
דְתַמִּימִין בְּאוֹרְחַתְהוֹן וְרַשִּׁיעָא מְטַלְטֵל בְּחֵטוֹהִי׃ אִית דְמַעְתַר נַפְשֵׁיהּ
וְלֵית כָּל מִדַעַם וּמְמַסְכֵּן נַפְשֵׁיהּ וּמַזְלֵיהּ סַגִּיאָה׃ אִית לֵיהּ פּוּרְקָנָא
דְנַפְשֵׁיהּ דְגַבְרָא עוּתְרֵיהּ וּמִסְכֵּינָא לָא מְקַבֵּל בְּעָתָא׃ נוּהֲרָא דְצַדִּיקֵי
נְהִירִין וּשְׁרַגָא דְרַשִּׁיעֵי נִדְעַךְ׃ לְחוּד בְּזָדְנוּתָא אַתְיָא מַצּוּתָא וְאִלֵּין
דְמִתְמַלְכִין חַכִּימֵי אִנּוּן׃ מַזְלָא מִן עַוְלָא דְמָרֵיהּ יִזְעַר וּדְמַכְנִישׁ וְיָהֵיב
לְמִסְכֵּינָא יִסְגֵּי מָמוֹנֵיהּ׃ טָב מִן דְמַשְׁדֵי לְמַעְדְּרוּ טָב מַאן דְתָאלֵי בִּסְבַר
וְאִילָנָא דְחַיֵּי רוּגְתָא מַיְתָא׃ דְבָזֵאי עַל מִלְּתָא נִתְחַבַּל מִנֵּהּ וּדְדָחִיל מִפּוּקְדָנָא מִשְׁתַּלַּם טַבְתָא׃ נִימוֹסָא דְחַכִּימָא מַבּוּעֵי דְחַיֵּי לְמִסְטֵי מִן פַּחָא דְמוֹתָא׃

תועבת ה'· למה שהוא ית' עכס האמת יתעב שפתי שקר ר"ל אפי' בדיבור: ורצונו הוא בעושי האמונה· ר"ל מקיימי האמת כי לא יספיק להם לדבר אותה
אלא שיקיימוה בפעל· ומלת ועושי עומדת במקום ב' כלומר ועושי אמונה הם עושי רצונו: אדם ערום· ירצה אדם חכם מעלים ומכסה דעתו וחכמתו כאשר
הוא בקבוץ הפריצים והחכמים עד עת בוא דברו: ולב כסילים יקרא· מיד אולתו ושוכר שהיא הנכונה· ויקרא פי' יכריז· או יאמר שהאדם שהוא ערום וחכם
כוסה ומעלים סתרי החכמה מההמון ואינו משליך הפנינים לפני החזירי' וכן לא יהרוס לגזור דבר מה מהמושכלות בתחלת העיון עד שיצרפהו במצרף הדעת·
והכסיל יפרסם כל מה שידע בלי המתנה: יד חרוצים תמשול· האנשים הזריזים בבקשת ממון ביושר וצדק תמשול ידם להשיג חפצם אבל יד רמיה שהם
אשר כל עסקיהם ברמאות תהיה למס כלומר לכליון והשחתה: דאגה בלב איש ישחנה· פי' הדאגה כאשר היא בלב איש שידאג ישחה אותה ויספילנה
ודבר טוב ישמחנה· כלומר ישיב הדאגה לשמחה בדברים טובים שידבר כנגד לבו· או יחזור כנוי ישמחנה ואם הוא נקבה אל הלב כגון בלבת אש: יתר
מרעהו· יתר לשון יתרון והוא תאר בשקל זקן כבד הענין הצדיק מוותר בממונו יותר מרעהו הרמאי כי מעט ממון שיתקבץ ביושר ירבה ויעלה: ודרך רשעים
תתעם· דרכם הרעה מתעה אותם בעבור שהם תועים מהדרך הישרה כי הרשע הוא מחיה הערמה והמרמה ממיתו· לא יחרוך· יחרוך כמו ושער
רישיהון לא התחרך אמר דמ"ר כי הציד שהוא צד העופות ברמאו' לא ישאר הציד בידו שיבא לידי חריכה ויאכלנו רק מידו ברוח יברח והוא משל על מי שעושה
סחורותיו עד"ר רמאות ואמר כי לא יעשר ולא יקום חילו אם שהבריות ירגישו ברמאותו ולא יסחרו עמו אם שיענש בעבור כסלותו אם שתחול עליו גזרת הש'
על רשעו· והון אדם· ר"ל הממון שיהיה שלו ויתקיים בידו הוא היקר: וחרוץ· ר"ל הנגזר באמונה והמקובץ ביושר כמו כן משפטיך אתה חרצת:
בארח צדקה· יאמר בדרך צדקה והוא היושר ימצא החיים הנפשיי': ודרך נתיבה. כפל דבר כמו אדמת עפר בשם מטר הטע' ההולך בדרך נתיבה של צדקה
לא ימות שבדרך ההוא אין מות אלא חיים נצחיים: בן חכם· אמר הבן כשיהיה חכם ישמע מוסר אביו ויקבל עליו לעשותו· והבן הלץ לא ישמע גערה
משום אדם ואב במקום הזה רוצה בו האב הזמני והוא אביו שהולידו והאב הרוחני והוא רבו שלמדו תור' ושלימות· או יאמר כאשר תראה בן חכם תשפוט
שייסרו אביו וכאשר יהיה לץ תשפוט שלא גערו אביו כשהיה רואה אותו עושה מעשי' מגונים': מפרי פי· אמ' כי מן הפרי שיעשו דברי פי איש טוב ושלם יאכל טוב
הוא וזולתו כי האדם השלם יועילו דבריו לו ולאחרים: ונפש בוגדים חמס· ר"ל ומפרי נפש הבוגדים יאכלו האנשים חמס והענין שילמדו מהם האנשי' פחיתות
המדות· ומלת מפרי משרתת במקום שנים: נוצר פיו· ירצה שהאדם שיחשוך אמרי פיו ויזהר ממותרי הדבור שומר נפשו מרעה שלא תבואהו אמנם מי שפושק
שפתיו לדבר הדיבור האסור והמגונה המחתה והשבר קרובים לבוא עליו· ופושק פותח כמו ותפשקי את רגליך: מתאוה ואין· ר"ל נפש העצל מתאוה
לתאוות העולם הן בענין מאכל הן בכל דבר ומפני עצלותו לא ישתדל בעבורם לשישיגם וימלא בהם תאותו· ונפש החרוצים והם האנשי' הזריזי' במלאכתם
כי להיותם מתעסקים בכל דבר שיוכלו להרויח תהיה נפשם דשנה ושמנה: דבר שקר· אמר כי האדם הצדיק הוא ישנא דבר שקר להיותו מתדמה לבוראו
ית' שרובו שקרים לא יכון לנגד עיניו אמנם הרשע לא ישנא השקר אבל ידבק בו ולפי' יבאיש מעשיו ויחפיר פני נפשו: ויחפיר לשון שנאה והכלמה כמו וחפרה
הלבנה· או יאמ' כי הצדיק ישנא השקר ועוד הוא יבאיש ויחפיר הרשע והענין שיתנהו לבאשה ודראון בעיני האנשים ויכלימנו בכל כחו: צדקה תצר תם· אמר
כי הצדקה והוא היושר והשלימות תשמור בעליה שהוא תם דרך מכל היזק זמני ורוחני· ורשעה· והיא פחיתות המדות והקצור בעבודת האלהים תעות דרך
האיש שהוא בעל חטאת: או תסלף דרך האיש ויביאנו לחטוא יות' ויותר כטעם ושכר עבירה עבירה· ויהיה חטאת חסר המתואר איש חטאת כמו שבתך בתוך
מרמה בתוך אנשי מרמה: יש מתעשר· יש מי שמראה עצמו עשיר ואין לו כל ספוקו וכש"כ מותרות של עושר ויש אחר בהפך כי מרא' עצמו רש ויש לו הון
רב· או יאמר שיש מי שמתעסק ומשתדל בדרכי הסחורות כל היום ולא ישיג דבר כי לא יסייעוהו מלמעל' ויש מי שאינו משתדל בדרכים המביאים העושר ויש
לו הון רב· ומתעשר מבנין התפעל· ומתרושש מורכב מהתפע' ופעל מרובע· או ירצה יש אנשי' שהם דורכים אל העושר גם שאין להם עתה כלום ויש אחרי'
דורכים לדלות אעפ"י שיש להם עתה הון רב: כפר· כפר פדיון יר' העושר שיש לו לאדם גורם לו שיתפשוהו השלטונים עד שיפדה עצמו כפי עשרו: ורש
לא שמע גערה· מפני כי עיני המושלים על העשירים לא על העניים· או יאמר שהעושר הוא כפר נפש של העשיר כאשר יתנהו בצדק' ובתנאי שהרש לא
ישמע גערה ממנו אלא שיתן הצדקה בסבר פנים יפות: אור צדיקים· ידעך· יכבה כמו ידעך נרו ודימה הצלחת הצדיקים לאור כי תגדל ותוסיף כל היום
וישמחו כל הבריות בהצלחתם ודימה הצלחת הרשעים לנר כי הצלחתם תפסק ותדעך כאור הנר· ויתכן לפר' כי אור צדיקים כינוי לנפשם ואמר כי נפש
הצדיקים תשמח כי השם יצליחנה: ונר רשעים· ר"ל נפשם תדעך ותמות בלא עתה: רק יתן מצה· שם מבלעדי הכון וענינו מריבה כמו כי ינצו אנשי': נועצי'·
פרשו יעץ והוא תאר מבנין הפא מבנין כפעל בשקל נודעים ורצה רק ובאמת המתחבר עם אנשי הזדון מה שיקנה וילמד מהם הוא מצה ומריבה· ומי שמתחבר
עם האנשים הנועצים מזולתם ושומעים לעצה למד מהם חכמה כי שומר לעצה חכם· או יאמר כל איש העושה מעשיו ברשע ובזדון והולך אחר עצת לבו
יגרום ריב ומצה והמתיעץ באנשים בעלי עצה יתן חכמה לו ולאחרים שילמדו ממנו: הון מהבל ימעט· ממון הבא לאדם מהבל בלי עמל ויגיע' או בגזל
וחמס בהכרח שימעט ולא יכלה: וקובץ על יד· והמקבץ ממון על יד עמלו וכן בצדק וביושר אותו המקבץ ירבה הונו ויתקיים בידו· או ירצה ההון
כשיוציאו ממנו אפי' הוצאת ההבל· ר"ל הוצאה קטנה כשהיא מתמדת ימעט ולכן מי שקובץ יד הוצאתו ולא יפזרהו ירבה הונו: תוחלת ממושכה· מי שתוחלתו
נמשכה שחביריו הבטיחו על דבר ולא עשו אותה התוחלת מביא' אליו מחלה בלב: ועץ חיים· ר"ל וכעץ החיים היא לאדם כשתבא אליו: בז לדבר· מי
שהוא מבזה לדבר מצוה ישחת בעבור אותו הביזוי ומי שירא ממצות השם ומקיים אותה גם שימשך לו היזק בממונו ובגופו מובטח הוא שישלם השם שכרו:
תורת חכם· הלימוד שילמד החכם לזולתו מן החכמה ויראת השם הוא מקור שימשכו ממנו חיים זמניים ונצחיים והוא גם"כ מקור להסירו ממוקשי מות שהוא
עונש בר"ל על מטה ושל מעלה: מכל טוב·

ש שכל טוב יתן חן ודרך בגדים איתן: כל ערום יעשה בדעת וכסיל
א יפרש אולת: מלאך רשע יפל ברע וציר אמונים מרפא:
ריש וקלון פורע מוסר ושמר תוכחת יכבד: תאוה נהיה
הולך תערב לנפש ותועבת כסילים סור מרע: הלוך את חכמים
יחכם וחכם ורעה כסילים ירוע: חטאים תרדף רעה ואת צדיקים
ישלם טוב: טוב ינחיל בני בנים וצפון לצדיק חיל חוטא:
ר רב אכל ניר ראשים ויש נספה בלא משפט: חושך שבטו
יד שונא בנו ואהבו שחרו מוסר: צדיק אכל לשבע נפשו ובטן
רשעים תחסר: חכמות נשים בנתה ביתה ואולת בידיה
תהרסנו: הולך בישרו ירא יהוה ונלוז דרכיו בוזהו:
בפי אויל חטר גאוה ושפתי חכמים תשמורם: באין אלפים
ר אבוס בר ורב תבואות בכח שור: עד אמונים לא יכזב ויפיח
בקש כזבים עד שקר: בקש לץ חכמה ואין ודעת לנבון נקל:
שקר לך מנגד לאיש כסיל ובל ידעת שפתי דעת:

שוכלא טבא יהיב חסדא ואורחא תקיפא דבזוזי תיבד: כל ערימא עיברתיה מדעת וסכלא פריס ליה לשטיותא: שליחא בישא יפל בבישתא ואיזגדא מהימנא אסיא הוא: מסכינא ומאן ליה צערא מריש מרדותא ודמזדהר במכסנותא מתייקר: ריגתא דהואיא תבסם נפשא דמתרחקא דסכלי פריקא מן ידיעתא: דמהליך עם חכימי נתחכם ודמתחבר לסכלי נבאש ליה: לחטאי תרדף בישתא וצדיקי ישתלמון טבתא: גברא טבא מוריתא לבני בנוהי ומתנטר לצדיקא עותריה דחטאיה: רבא אכיל ארע מסכינא ואית גברא מתנגיד בלא דינא: דחשיך שבטיה סניה בריה ודרחים ליה מקדם ליה מרדותא: צדיקא אכיל ושבעא נפשיה וכריסי דרשיעי תחסר: חכימתא דנשיא בנייא ביתא ושטיתא בידהא עקרא לה: דמהליך בתריצותא דחיל מן קדם אלהא ודעשיר באורחתיה שאט ליה: בפומיה דשטיא וקתא דצער ושפוותהון דחכימי נטרן אנון: אתר דלית תורא דכין אורותא וסוגע דעללתא בחיליה דתורא: סהדא מהימנא לא מכזב ודממלל פרבותא סהדא רגלא הוא: בעי ממיקנא חכמתא ולית וידיעתא למאן דמתביין זלילא: איזיל בארחא אחריתא מן קדם סכלא דלית בשפוותיה ידיעתא:
חכמתא

שכל טוב· השכל הטוב שיש לאיש גורם שיהיה לו חן בעיני אלהים ואדם: ודרך בוגדי· ואם ימנע עצמו מהשכל הטוב לנטות אחרי דרך בוגדי' קשה להשיבו לדרך הטובה: כל ערום· יאמר כי כל אדם שהוא ערום יעשה ענייניו בדעת ולא יפרסם דבריו אעפ" שהם דעת אמנם האדם שהוא כסיל מפרסם ומגלה לכל אפי' דברי אולת: מלאך רשע. אמר כי השליח שעושה שליחותו בדרך רשע יפול הוא והשולח אותו בענין רע· אמנם ציר אמונים שהוא העושה שליחותו בנאמנות הוא מרפא לו ולשולחיו: רש וקלון· יאמר כי עוני וקלון יגיע לאיש שהוא פורע מוסר ומואס אותו ואינו רוצה שייסרוהו החכמים· אמנם מי שהוא שומר תוכחת מוכחו הוא יכובד בעולם הזה כי החכמים יכבדוהו ונפשו תכובד בעולם הנשמות שהשם יתן לה מהלכים בין העומדים הקיימי': תאוה נהיה· נהיה מבנין נפעל שרשו היה וענין הכתוב התאוה שאדם מתאוה כאשר תבוא לו ימתיק לנפשו ויערב לו: ותועבת כסילים סור מרע· ר"ל תועבת הכסילי' הוא לסור מדרך הרעה· ויהיה סור מקור מנחי העין· או יאמר תאוה נשברת מן נהייתי ונחליתי כשישבר האדם תאות יצרו ויכניענה ההכנעה ההיא תערב לנפש המשכלת כי אי איפשר שירבה השכל עם ריבוי התאות ובחרבן הגוף יבנה השכל כי אין אדם זוכה לשתי שולחנו' שלמו' הגוף והנפש: ותועבת כסילי'· ר"ל כי הכסילים לא ישברו לבם הזונה ולא יכניעו הנפש ולפיכך תועבה היא להם לסור מדרך רע ולשבר תאותם שסבר המליכוה· או יאמר התאוה ההווה והוא שיפיק האדם לנפשו תאותיה תערב לנפש הבהמית וזה הדבר יקרה לכסילים שהסרת מן הרע הוא תועבה להם: הולך את חכמים· יאמר שהאיש ההולך את חכמים ורגיל אצלם לקבל מוסרם וללמוד מחכמתם סופו שיחכם וטוב לו אעפ" שיהיה עבד להם· אמנם רועה כסילים אעפ" שהוא רועה אותם ומנהיג אותם ירוע· או יהיה רועה מלשון רע שכעס' להם רע או שהוא רועה רוח כמו הם סופו שירוע וישברו אותו: חטאים תרדף רעה· פי' הרעה מרדפת את החטאים: ואת צדיקים ישלם טוב· הבה" משלם טוב לצדיקים· ויכול להיות זה הפסוק דבק עם העליון· הטעם הולך עם החטאים רעה תבוא אליו והולך עם צדיקים ישלם השם טוב לו· או יאמר כי החוטאים והם האנשים שהם בעלי חטא תחשובו שרעתם תשכח ולא יענשו עליה רק רעתם רודפת אותם ועונשים עליה בעולם הזה ורודפת אחריהם להעניש אחר המות נכ"· אמנם הצדיקים ישלם השם גמול טוב· ר"ל דבר שהוא טוב במוחלט והיא ההטבה האמיתית שהיא תענוג הנפש· או יאמר נפש חטאים תרדף רעה· כי לא די שהיא רודפת אחר הרעה להדבק בה אלא שהיא מדריכה לאחרים גם כן לרדוף לעשות רעה· אמנם הצדיקים שנפשם לא תרדף רעה ישלם להם השם יתברך גמול טוב כי האיש הטוב שהוא ככל הצדיקים ינחיל בני בנים כמו שיאמר אחר זה: טוב ינחיל בני בנים· יאמר כי אדם שהוא טוב הוא ינחיל ממונו לבניו ולבני בניו· אמנם החוטא לא ינחיל ממונו לבניו רק יהיה צפון ומעותד להיות לאדם שהוא צדיק אכל האל על דרך יכין וצדיק ילבש: רב אוכל· רב שם סמוך משפעלי הכפל· כמו חק עולם· ומלת אוכל כמו אוכל תשברו מאתם· ניר· שם מנחי העין נירו לכם ניר: ויש נספה· תאר מבנין נפעל מנחי הלמד מגזרת האף תספה· ופירושו רב אוכל נמצאת בשדו' העניי' בעבור שיש להם פנאי לתקן אדמתם ולעבוד אותם ויש שדה נספה ואין בו תבואה: בלא משפט· ר"ל לפי שאין מתקנים אותו כל צרכו· או יהיה פירושו ויש איש נספה שאינו יודע מנהג הזריעה כמו ויסרו למשפט שידבר על הזריעה· וכוכל לפרש רב אוכל נמצאת בשדות העשירים שיש להם כח לעבוד את האדמה ולעשות כל הצריך אליה ברב עשרם: ויש אדם נספה· ומת ברעב שאין לו כח לשכור פועלים לעבוד אדמתו והאדמה תאשם· והבעל יאשם וימות: חושך שבטו· ר"ל הטעם מונע שבטו מליסר את בנו שונאו: ואוהבו שחרו מוסר· שמייסר אותו בכל בקר ובקר בטרם יקום ממשכבו· ואותו המוסר ישים הנער את לבו מכל המוסרים האחרים: ואוהבו שחרו· פועל מגזרת שחר: צדיק אוכל· איש צדיק אוכל עד שתהיה נפשו שבעה כדי חייתו בצמצום· או יהיה לשובע נפשו שיהיה שבע ברב או במעט שיאכל: ובטן רשעים תחסר· שלא יהיה שבע לעולם והוא משל על הממון: חכמות נשים· הטעם כל אחת ואחת בחכמתה תבנה ביתה ותמלאהו מכל טוב· וזה בנין הבית והוא כדרך בנות שעדה: ואולת בידיה תהרסנה· תאר לאשה· כי מן אויל כאמר אוילה אולת כמו גביר גבירה גברת· הטעם אשה כסילה בידיה תהרוס ביתה מוכרת חפציה ומחסרת ביתה מכל טוב: הולך בישרו· האיש שהוא ירא את ה' הולך ביושרו ובתומו כל ימיו· אמנם האיש שהוא נלוז מכד דרכיו שהם מעוותים הוא בוזה מצות השם: ונלוז תאר מבנין נפעל כמו ונבון לחש· או יאמר הולך ביושרו האיש שהוא ירא את ה': והאיש שהוא נלוז מכד שדרכיו נלוזים בוזה לאיש שהוא ירא את ה' ההולך ביושרו· כי בפי האויל חוטר גאוה ולכן הוא בוזה להולך ביושרו: בפי אויל· יאמר כי בפי האויל יש מקל לא מעץ רק מגאוה שבו מזיק לזולתו· והענין שדבריו הם בגאוה ובאון· אמנם החכמים לא די שדברי פיהם לא יזיקו אלא שדבריהם בעצה ומוסר באופן שישמרו דבריהם לבעליהם: באין אלפים· יאמר כשאין שורים אשר עמהם יחרשו האבוס שהוא מקום מאכל הבהמה הוא נקי וריקם מן התבואה וסבה לזה שרוב תבואה הוא בכח שור ומי שאין לו עבודה בשדה אין לו מה יאכל וכמו שיקרה בענין העבודה כן יקרה בענין החכמה כלומר במקום שלא יהיה השתדלות רב ושקידה רבה על עסק קנין החכמה לא ימצא אבל העמל בתורה ויגע בה ימציא. כמו שאמרו אדם כי ימות באהל אין דברי תורה מצויין אלא במי שממית עצמו עליהם: עד אמוני'· אמר העד שהוא מדבר דברי' אמתיי' לא יעיד כי אם אמת אמנם האיש שהוא עד שקר ידבר לעולם דברי כזב· או יאמר האדם שהוא לא יתנהג בדבר כזבים בידוע שהוא איש אמוני' והמלמד לשונו לדבר כזבי' הוא עד שקר ופסול לעדות: בקש לץ· אמר כי הלץ שהפסיד זמנו בשיחות בטלות אם יבקש ללמוד חכמה לא יוכל לדעתה כי לא הלך בנתיבותיה ונקל הוא לנבון הדעת והחכמה לדעתה בעבור שדרך בה וידע נתיבה· ונקל תאר מבנין נפעל מפעלי הכפל מגזי' קל הוא על פני מים: ודעת ימצא· בלשון זכר כמו ודעת לנפשך ינעם· וי"מ ואין דברים של אין כלומר שהלץ לסכלותו לא יבקש החכמה לבדה אלא מעורבת בדברי אין ומתוך כך לא תתקיים חכמתו אמנם הנבון שלא יערב עם לימוד החכמה דברים של אין והבל ידיעת החכמות נקלה בעיניו: לך מנגד· מלת נגד במס' מורה על ענין ריחוק כמו ואתם תעמדו מנגד ובלא מם מורה על ענין קירוב כמו נגד כל ישראל ופי' הפסוק לך מרחוק לאיש כסיל ולא תקרב אצלו וכן תתרחק מכל אשר ידעת שאין בו שפתי דעת כי לא תוכל ללמוד ממנו רק רע והבל. או ירצה ובעת שלא ידעת אם הוא כסיל אם לאו יהיו לך שפתי דעת כלומר שמור פתחי פיך עד שתבחן ענייניו· ואיפס' שנתן עצה לאיש שאין בו דעת להתנהג בדרך ישרה שלעולם ילך בדרך מתנגד והפכי לדרך שהכסיל הולך בו וזה יספיק לו· ולפי הספרים שכתו' בהם שפתי שקר יאמ' אם תתרחק מהכסיל בכל יכלתך לא תדע שפתי שקר שלא תלמד ממעשיו:

חכמת ערום הבין דרכו ואולת כסילים מרמה׃ אולים יליץ אשם
ובין ישרים רצון׃ לב יודע מרת נפשו ובשמחתו לא יתערב
זר׃ בית רשעים ישמד ואהל ישרים יפריח׃ יש דרך ישר לפני
איש ואחריתה דרכי מות׃ גם בשחוק יכאב לב ואחריתה
שמחה תוגה׃ מדרכיו ישבע סוג לב ומעליו איש טוב׃
פתי יאמין לכל דבר וערום יבין לאשרו׃ חכם ירא וסר מרע
וכסיל מתעבר ובוטח׃ קצר אפים יעשה אולת ואיש מזמות ובטח
ישנא׃ נחלו פתאים אולת וערומים יכתירו דעת׃ שחו ש
רעים לפני טובים ורשעים על שערי צדיק׃ גם לרעהו
ישנא רש ואהבי עשיר רבים׃ בז לרעהו חוטא ומחונן עניים ענוים
אשריו׃ הלוא יתעו חרשי רע וחסד ואמת חרשי טוב׃
בכל עצב יהיה מותר ודבר שפתים אך למחסור׃ עטרת ע
חכמים עשרם אולת כסילים אולת׃ מציל נפשות עד אמת ויפח
כזבים מרמה׃ ביראת יהוה מבטח עז ולבניו יהיה מחסה׃

חכמתא דעריכא ביונא דארחא בשטיותא דסכלי רמיותא׃ כסילי
מותלין בחטהא וביני תריצי רעותא׃ לבא ידיע מרירותא נפשיה
ובחדותיה לא מתערב נוכראה׃ ביתא דרשיעי ישתיצי ומשכנא
דתריצי מפריע׃ אית אורחא דסברין בני נשא תריצא היא וסופה
אורחא דמותא׃ אף בגוחכא נכאב לבא וסופא חדותא וחידותא׃ מן
אורחתיה נסבע מן דמריח לביה וגברא טבא נסבע מן דחלתיה׃ שכרא
מהימן לכל מלי ועורומתא מתכוין לטבתיה׃ חכימא דחיל ומסטא מן
בישתא וסכלא מתחלט בסכלותא ומסביר בה׃ מן דכריא רוחיה
מתחשיב שטיא דסניא לגברא דאריכא תרעיתיה׃ ירתון שכרי טביותא
וכליל הון דערומאי ידיעתא׃ נפלו בישי קדם טבי ורשיעי ביתון על
תרעיה דצדיקא׃ אף לחבריה סאני מסכינא ורחמי דעתירא סגיעין׃
חטיא שאיט לחבריה ומן דיהיב למסכינא טובוהי׃ עוולי תעיין דחשלי
בישתא וחסרא וקשוט חשלין טאבי׃ בכל מאן דאצפא לך יהוי לך
יותרנא וסיפוותא יתירא לחוסרנא׃ כלילא דחכימי עותרהון
ושבהורהון דסכלי שטיותהון׃ מפצא נפשא סהרא דקושטא ומליל
כדבותא ארמיא הוא׃ דחלתיה דאלהא סברא דעשנא ולבנוי נהוי תוכלן׃

חכמת ערום. ירצה חכמת החכם גורמת לו להבין דרכו לפלס אורחותיו ובענייני סחורותיו להיות מהיר במלאכתו ולא ישים מגמתו להרויח דרך מרמה:
אמנם האולת שהיא בלב הכסילים תביאנו לדרוש הממון לא בחריצות אלא דרך מרמה. או יאמר חכמת החכם במה נכרת בהבין דרכו. ואולת כסילי' נכרת
במרמה שהם מרמי' העולם. וי"מ כי חכמת הערום תביאנו להבין דרכו בצאתו מן העולם הזה לא ידע מתי. אמנם הכסילים אולתם היא תרמה אותם שלא
תביאם לראות במה שיהיה אחריתם: אולים יליץ. יליץ מבנין הפעיל מנחי העין מגזרת כי המליץ בינותם אמר שהמתחבר עם אוילים ידבר דברי אשם
ועון ומתוך כך לא תהיה ביניהם רצון ואהבה והיושב בין ישרים ידבר דברי רצון וימצא ביניהם האהבה והרצון. או ירצה שהאוילים חוטאים וצריכים
לתת ממון למי שחטאו לו וילין בעדם קרבן האשם שמביאים כמש"ב בפלשתים והשבותם לאלהי ישראל אשם ובין ישרי' הבא"מרצה להם. או יאמר שבין הישרי'
ימצא לעולם הרצוי לאל: לב יודע. הטעם לבו של אדם הוא לבדו יודע מרירות עצמו ולא שום אחר ובשמחתו לא יתערב זר כי אם הוא לבדו והדבר ידוע
שהשמחה והתוגה אינה כי אם בלב: בית רשעים ישמד. ר"ל עם גדלו ועוצם בניינו יהרס יען הוא בנוי בגזל וחמס: ואהל ישרי'. שהוא דבר חלוש בערך
הבית בהפך שיגדל בטובה. ובא יפריח במקום פעל עומד ועניינו יפרח או יפריחהו האל יתעלה: יש דרך. אמר שאיש הרשע חושב בלבו שהולך בדרך
ישרה בהצלחת מעשיו ואחרית הדרך ההיא דרכי מות שראה ראשיתה ולא ראה אחריתה: גם בשחוק. אמר שבעבור השחוק שבא לו לרשע כי יצליחו
דרכיו והשעה משחקת לו יכאב לו ואחרית השמחה תוגה. ויהיה ההא שבמלת אחריתה התחלת תיבת שמחה. או יהיה עניינו ואחריתה של שמחה תוגה.
ואיפשר שכיוון במלת שחוק הפה שהיא סגולת האדם ולפי שהשחוק הוא רעש וגעש מגידי החזה שישתער השמח בהם כשירבה השחוק יכאב לב בעליו וזכר
השחוק מבין שאר התענוגים למשל והה" להם כי אחרית כל שמחה זמנית תוגה: מדרכיו ישבע סוג לב. סוג הוא פועל מנחי העין. ופירושו משרי מעלליו
יהיה שבע איש אשר יסוג לבו אחריו כדרך לא נכון. אחור לבנו כי השם יתברך ישביעהו שכר מעשיו ומעלליו. והאיש הטוב יסור מעליו. וי"מ וממעשיו הטובים
אשר עליו ישבע איש טוב. או יהיה ומעליו מן ועלהו לא יבול. ואמר כי האיש שהוא סוג לב מלא שיגים וזיופים אם יזדמן שעשה קצת טובה בעת מן העתים
ישבע טוב בעולם הזה ויאכל פרי מעשיו והאיש הטוב והצדיק ישבע בעולם הזה מעליו מן העלים שיצמיחו מעשיו ולא מפריו שהפרי שהוא הקרן קיים לעולם
הבא: פתי יאמין. אמר כי האדם שהוא בעל פתיות וסכל מבלי אמתת הדברי' הוא יאמין לכל דבר שישמע או ימצא כתו' על ספר ולא יבחין הדברים אם הם
נכונים אם לאו: אמנם האדם הערום לא יאמין לכל הדברים שידברו אלא לאשורו של דבר. ר"ל משעדיו שיבין ויתמין עד שיודע לו הדבר נכון. ולא ישים
רגלו באי זה מקום שיזדמן מן הדרכים פן יכשל רק יתבונן ואם ימצא דרך טוב ידרוך בה. ואם ימצא דרך רע ירחק ממנו: חכם ירא וסר מרע. זה
הפסוק דבק בפסוק הקודם שאמר יבין לאשורו שהחכם כשיתבונן לאשורו ויראה דרך רע ומסוכן הוא ירא ללכת בדרך ההוא והכסיל לכסילותו מתמלא עברה
וזדון ובוטח בעשרו ואינו ירא פן יכשל. והנמשל בדעות שהפתי שהוא הכסיל מבטיח נפשו בכל מה שיבטיחוהו חלומי העיון בשקריהם. והחכם ירא
מהדעות הנפסדות: קצר אפים. פי' הוא הפך ארך אפים האדם שהוא נמהר לשפוך חמתו ולנקום נקמתו יעשה מעשיו באולת כסילות ואיש עושה מעשיו
במחשבה ובהמלכה יהיה שנוא בעיני קצר אפים בעבור שלא יעשה כמוהו: נחלו. פי' אולתם הוא נחלתם: וערומים יכתירו דעת. פועל עומד מבנין
הפעיל כמו יכתירו צדיקים כלו' יתעטרו בדעת ויעלו בגדולה בחכמתם. וי"מ יכתירו דעת הם ישימו עטרת הוד ברא"ש הדעת כי הם יחשבו הדעת בעיני
האנשים ויפארו אותה בחכמתם: שחו רעים. שחו מגזר' וישתחוו ופי' נכנעו רשעים לפני הטובים כי יתנחמו על הרעה שעשו להם ורשעים יבואו על שערי
צדיק לבקש מהם מחילה: גם לרעהו ישנא רש. אמר כי האדם שהוא רש לא די שהרחוקים ירחקו ממנו ולא ירחמו עליו אלא שגם לרעהו והם אותם שגדלו
עמו ישנא כי מפני שהם צריכים תמיד להעניקו ישנאוהו. ואיפשר שקרא רש לחלק השכלי שכל כחות הגוף ישנאוהו וקרא עשיר ליצר התאוה מלך זקן וכסיל
שאוהביו רבים שכל כחות הגוף נשמעים אליו: בז לרעהו חוטא. הטעם מי שמבזה את רעהו ברוב ענייניו שגזר לו השם חוטא. והמרחם העניים וחומל
עליהם אשריו כלומר החנינה שהוא עושה גורמת לו שיהיה מאושר בפי כל אדם וכבר יהיה חוטא מי שמבזה את הראוי לבזיון כגון מי שיחטא אל השם ית' או
לבני אדם. ויש מפרשים מי שהוא מבזה את רעהו החוטא בעת שיחטא ומי שהוא מחונן ענוים אשריו וכן מי שהוא מבזה היצר הרע הנקרא רעהו שהוא
החוטא והמחטיא ומחונן הכחות השכליות הנקראים ענוים אשריו. ואיפשר שכיוון לומר כי הוא דבר מגונה לבזות אדם אחר מחטא שהוא גכ" רעהו באותו
החטא: הלא יתעו. אמר כי האנשי' שחורשים הרע להם ולזולתם יתעו מדרך ההצלחה ולא יגיעו אליה ורעה תבא אליהם והחושבים טוב יהיה חסד אלהים
עליהם בעבור צדקם: בכל עצב. שם מגזר' מעצבון ידינו ופירושו בכל עמל ויגיעה שיעמול האדם הן בסחורה הן בפועל ידיו ימצא ריוח ומותר ואם לא
ירויח פעם אחת ירויח פעם אחרת אך ביגיעת הפה שידבר בדבר הבלים לא ימצא כי אם חסרון אם יוסיף בדברים יוסיף בפשעים. או יהיה עצב מענין
דאגה ויאמר שהנותנים לבם לדאגה יהיה בה יתרון ותוספ' וכשמדברים בה יהיה למחסור כמו שאמר אדברה וירוח לי וכמ"ש בדברי ניחומים שמנחמי' הדואג:
עטרת חכמים. פי' כשיזדמן שיהיו החכמים עשירים העושר ההוא להם להוד ועטרת כי אם יהיה החכם רש בעיני הכסילים חכמת המסכן בזויה. מצורף
עם זה שעם העושר יוכלו לקנות מן החכמה מה שלא יוכלו לקנות בדלות ולא תחשוב שהעושר הוא עטרת לכסילים כמו לחכמי' כי האולת שהיא בכסילים
תשאר באולתה כי לא יקנו עם העושר מן החכמה מה שתסיר אולתם. ואפשר שיקרא ריבוי החכמה במקום הזה העושר ולזה אמר עשרם בכינוי שעושר
החכמי' הוא חכמתם. וי"מ כשהחכמי' אינם מחשבים חכמתם ועושים עטרת מהעושר שיש להם ואולת כסילי' הכל הוא אולת ובמלת אולת המשפט על שניהם:
מציל נפשות. יאמר העד כשיעיד אמת לא עשה דבר קטן בהצלת נפש אחת והיא אותו שהעיד עליו אבל עשה דבר גדול שהציל נפשות רבות והן הנפשות
העתידו' לצאת ממנו וגם נפשות בני ביתו אשר חייהן תלויין בחייו ומפני זה אמר נפשות ולא נפש. אמנם העד שהוא בעל מרמה הוא ידבר יפיח כזבים ומתוך
כך יהרוג נפשות רבות. ומלת עד משרתת במקו' שנים וידבר כזבים עד מרמה: ביראת ה' מבטח עוז. פי' הדבק ביראת ה' מבטחו ועוזו כל ימי חייו להצילו
מכל צרה וגם לבניו ולזרעו אחריו יהיה השם מחסה ועוז:

יראת ה'.

יראת יהוה מקור חיים לסור ממוקשי מות : ברב עם הדרת
מלך ובאפס לאם מחתת רזון : ארך אפים רב תבונה וקצר
רוח מרים אולת : חיי בשרים לב מרפא ורקב עצמות קנאת
ב : עשק דל חרף עשהו ומכבדו חנן אביון : ברעתו ידחה
רשע וחסה במותו צדיק : בלב נבון תנוח חכמה ובקרב כסילים
תודע : צדקה תרומם גוי וחסד לאמים חטאת : רצון מלך
טו לעבד משכיל ועברתו תהיה מביש : מענה רך ישיב חמה
ודבר עצב יעלה אף : לשון חכמים תיטיב דעת ופי כסילים
יביע אולת : בכל מקום עיני יהוה צפות רעים וטובים :
מרפא לשון עץ חיים וסלף בה שבר ברוח : אויל ינאץ מוסר
תוכחת אביו ושמר תוכחת יערים : בית צדיק חסן רב ובתבואת רשע
נעכרת : שפתי חכמים יזרו דעת ולב כסילים לא כן : זבח רשעים
תועבת יהוה ותפלת ישרים רצונו : תועבת יהוה דרך רשע
ושנא ת ומרדף צדקה יאהב : מוסר רע לעזב ארח שונא תוכחת ימות :

דחלתא דאלהא מבועא דחיי לדמסתי מן פחא דמותא : בסוגעא דעמא
הדריה דמלכא והיך דבציר עמא מתתבר פרנסי : מאן דנגיד רוחיה
סגיעא ביוניה ומן דכריה רוחיה מסגי שטיותא : דמפליג חמתא
דלביה אסיא הוא דביסרי והיך ניטליתא בקיסא חסין קנאת בגרמי :
דעשיק למסכינא חיסודא עביד נפשיה ודמרחים עליכא יקריה :
בבישותי מסתחיף רשיע ודתכיל דמאית צדיקא הוא : בלבא דמתביין
תשרי חכמתא ובגויהון דסכלי שטיותא תתידע : צדקתא תרורם
אומת וחיסודא דעמי חטהי : רעותיה דמלכא בעבדא סוכלתנא
ובסורחני יבהתון : מילתא רכיכתא מתהפכא חימתא ומילתא דעזיזא
מסקא רוגזא : לישנא דחכימי משפיר ידיעתא ופומהון דסכלי נביע
שטיותא : בכל אתר עינוי דייי חמיין בבישי ובטבי : אסיותא דלישנא
אילנא דחיי הוא ודאכיל מן פירוהי נשבע : שטיא מסלי מאורחתא
דאבוי ודמזדהר במכסנותא עריםא הוא : בביתא דצדיקא סגי חילא
ועללתהון דרשיעי תתעכר : ספוותי דחכימי מורעין מנדעא ולבהון
דסכלי לא כן : דבחיהון דרשיעי מוהתין דאלהא ובצלותהון דתריצי
מתרעי : מרחיק אלהא אורחיה דרשיעא ודרדיף צדקתא נתרחם :
מרדותא דבישא מטעיא ארחיה ומן דסני מכסנותא ימות : שיול

יראת ה' · אמר שהיראה שיש באדם גורמת לו שיחיה ויאריך ימים ושיסור ממוקשי מות · ר"ל מדרכי הלסטי' האורבים את העוברים להרוג אותם וביראתו יכבל מהם : ברוב עם · אמר כי ריבוי העם הוא הידור המלך שכבוד המלך תלוי בהיות לו עמים רבים שרים אל משמעתו ובעת שלא יהיה העם רב הוא מחתת הרזון · ר"ל שפלות האדון : ואפס · כמו אין : ארך' אפים · מי שהוא ארך אפים שאינו ממהר לכעוס ומושל ברוחו הוא רב תבונות ומלת רב תואר מפעלי הכפל : ומי שהוא קצר אפים וקצר רוח שלא ימשול ברוחו הוא מרים האולת מן הארץ ומכיחה בראשו ומגלה ,אותה לאשר לא ידעה · או יאמר שהוא מעורר האולת : חיי בשרים . בא בשרים על לשון רבים אשר לא כדת כי לחם ובשר ויין לא מצאנו מחוברים · ואמר שחיות הגוף ורפואתו בהיות לו לב מרפא כלו' לב טוב ושמח כי כל איש שמח בחלקו ולא יחמוד דבר מכל אשר תראהו עיניו יהיה דשן ושמן וזוהר פניו מעיד על ענייניו · והקנאה והתאוה מבליות את עצמות האדם לידי רקבון וכמ"ש הבשר שבליהם · או יהיה מרפא מגזרת לא ירפך יאמר שחיי בשר האדם הוא שירפה ממון זולתו ולא יקחנו בעיניו ובלבו · כי המקנא לרוע טבעו כל מחשבתו היא לקחת הטובה מבעליה : עושק דל . אמר מי שעושק הדל בעבור שאין לו עוזרים כי דל מרעהו יפרד הוא מחרף עושהו · כי הדל אין לו עוזר כי אם השם י"ת וזה שהוא עושק אותו ואינו מניח הענין בעבור הבורא י"ת כביכול הוא מחרף אותו ואמר אחד מן החכמים איך לא אירא לגזול מי שאינו מוצא עלי עוזר זולתו הבורא · אמנם מי שחונן האביון הוא מכבד הבורא כי אינו עושה רק מאהבתו י"ת : ברעתו ידחה רשע · בעבור רעתו שעושה הרשע ידחה מן העולם הזה ומעולם הנשמות · אמנם הצדיק הוא עומד בלב בטוח ונאמן בעת שיקרב למות כי הוא מצפה לקבור פרי מעשיו הטובים · ואיפשר שכיוני במותו שב אל הרשע שהצדיק הוא חוסה וממתין למיתת הרשע · או יכוין בכינוי רעתו באותה הרעה שחשב לעשות לזולתו בה יפול כהמן · או יאמר בעוד רעתו בידו של רשע בטרם שיביאהו לידי גמר ידחה מן העולם · אמנם הצדיק ישלמו לו מאויו כל ימי חייו וחוסה ומקוה לקבור פרי מעשיו במותו : בלב נבון · אמר כי בלב האיש הנבון תעמוד החכמה במנוחה והשקט כי היא עומדת במקומה והוא אינו חושש לפרסם חכמתו כי הוא עוסק בה לשמה ולא להתגדל בה · אמנם בקרב כסילים החכמה תודע שאם ידעו שמץ דבר מן החכמה יגלוהו ויפרסמוהו · ויש מפרשים תודע תשבר כמו ויודע בם אנשי סוכות · ואמר כי בעבור שהחכמה שקנו היא מעטה ואיננה ממלאה חלל גופם על דרך משל היא כחבטת לכאן ולכאן ומשמעת קול : צדקה תרומם גוי · הצדקה שישראל עושים שנקראים גוי היא תרומם ותנשאם כי הם מדקדקי בה שלא תעשה ממון גזל וחמס גם עושים אותה בסתר : וחסד לאומים · יחשב להם לחטאת ופשע כי הם גוזלים מזה ונותנים לזה · או ירצה שהצדקה והיא השלימות תרומם מעלת האומה וקלון וחרפה יהיה אל האומות בעת שיהיו בעלי חטאת : רצון מלך · אמר רצונו של מלך ואהבתו מראה לעבדו ברצותו משכיל : ועברתו תהיה לעבד מבים · ר"ל סכל : מענה רך · מענה אמרים רכים וטובים לבעל החמה ישיב החמה שכבר התנועה אחורנית ואם ישיב אליו דברי' שיעציבוהו הוא גורם אליו שיכעס עליו יותר ויותר · והזכיר הכעס בלשון אף לפי שבו יראה גם דרך הכועס להגביה אפו כשיגדל עליו כעסו : לשון חכמים תטיב דעת · פי' כמו בהטיבו את הנרות · ר"ל תתקן הדעת ותיפהו בתיקון ובמליצה נאה · או יאמר שהדעת שבלב החכמים תתקן לשונם לדבר על נכון · והאולת שבלב הכסילים תביע את פיהם לדבר דברי סכלות : בכל מקום עיני ה' · השגחתו י"ת וידיעת חכמתו המקפת אפסי המציאות הם בכל מקום ואין חושך ואין צלמות להסתר שם פועלי און והן צופות האנשים הרעים והטובים או המעשים הרעים והטובים : מרפא לשון · ר"ל רפואת הלשון והיא הזהירה ממותרי הדבור · וכן הלשון שתדבר במה שיביא אל עבודת האל יתברך הוא עץ חיים לבעל הלשון · והוצרך לומר זה מפני שהוא שבח השתיקה וגנה הדבור פעמים רבות ולפי' אמ' לא תחשוב שהדבור בכללו הוא רע כי הדיבור הטוב והוא אשר כנה אותו במרפא לשון הוא כעץ חיים · וכאשר ימצא בלשון דבר עוות ודבר שקר וכזה יבא שבר ברוח בעל הלשון : אויל ינאץ מוסר אביו · אמר כי האויל יבזה המוסר שייסרהו אביו או רבו שהוא האב האמיתי ויחשבהו לנאצה · אמנם השומר תוכחת מוכיחו הוא יקנה ערמה · ואיפשר שקרא השכל אביו ואמר כי האויל ינאץ מוסר השכל ולא יתנהג על פי עצתו כי הוא יכבד את בן האהובה וגו' : בית צדיק חוסן · מגזרת לא יאצר ולא יחסן פי' אוצר הטעם בבית הצדיק יש אוצר רב מלא תבואה · או יהיה לשון תוקף כמו את כל חסן העיר והטעם יש בו עושר רב וקיים לעד ולא יירא מפגעי הזמן כי השם יהיה לו לצנה וסוחרה : ובתבואת הרשע שמאסף באון ובחמה תהיה ביתו נעכרת · ואיפשר שיאמר כי לפעמים תמצא בית איש צדיק ויש שם חוסן רב ובפעולת אדם רשע שיגדל בביתו נעכרת טובתו וביתו · ולדמיון זה תמצא אדם צדיק ושלם ובעל תורה ומעשים טובים ופעולת היצר הנקרא רשע נעכרת פעולתו הטובה או נפשו שיורידנו יצרו מן העולם אעפ"י שהוא קיים באמונתו · ואיפשר שקרא לגוף האדם בית צדיק לפי שהגוף וכל כחותיו לא היו רק להיות בית ומעון לחלק השכלי · וכדי שיהיה מוכן לשתחול עליו צורת השכל כנה אותו בחוסן רב ר"ל כמצא על תכונה חזקה ועכ"ז בפעולת רשע שהוא יצר הרע נעכרת נפשו · או תחול על הבית הנזכר מכה נעכרת : שפתי חכמים . שפתי החכמים מפזרים ומשפיעים דעת · או יהיה יזרו מענין זר זהב כלו' ישימו גבול של דעת בכל הדברים · או הוא משל אל עשיית הגדרים בדעת מורכבים משוג והבדל על הדרך הראוי · או יאמר כי שפתי החכמים ישתירו הדעת ויפארוה וישימו עטרת מהלל בראשו אמנם לב כסילי' לא כן כלו' לא ידעו לעשות זה ולא יעשוהו · או תהיה מלת כן מן כן בנות צלפחת יאמ' שלב וסכל הכסילי' איננו נכון ואמתי : זבח רשעים · הזבח שיביאו הרשעים לכפרת עונם הוא דבר נתעב אצל השם בעבור כי כל מה שיש להם בא מגזל וחמס וגם איננה מכוונים בקרבן הכוונה האמתית מה שאין כן בישרים שרוצה בתפלתן : תועבת ה' דרך רשע · רצה שתועבת ה' דרך האיש הרשע כי כל פעולותיו למראית עיני כבודו כי הוא לא ישתדל בעבודתו י"ת ולא ייסיר בני אדם אל ההצלחה · אמנם האיש שהוא רודף לעשות צדק לנפשו והוא מרדף לעשותה לזולתו ומדריך בני האדם אל הצדק יאהב אותו השם י"ת : מוסר רע · כמו מוסר מלכים · ייסורין קשים באים לאדם העוזב אורחותיו של הבה': ושונא תוכחת ימות · בלא עתו · ויש אומרים המוסר בדבר רע הוא לעזוב אורח המצות שלא יחפוץ המוסר : ושונא תוכחת · שיוכיחוהו מוכיחיו הוא ימות באין מוסר כי המוסר והתוכחת יצילו האדם מדרך המות הזמניי והרוחניי ·

שְׁיוֹל וְאוּבְדָנָא קֳדָם אֱלָהָא אַף לִבֵּי בַר נָשָׁא׃ לָא רָחֵים מְמִיקְנָא לְמַאן
דְּמַכְסֵס לֵיהּ וּלְוָת חַכִּימֵי לָא אָזֵיל׃ לִבָּא חַדְוָא מַשְׁפִּיר אַפֵּיו וּבְכֵיבָא
דְלִיבָּא רוּחָא מַמְכְּתָא׃ לִבָּא דְמִתְבַּיַּן בָּעֵי יְדִיעֲתָא וּפוּמְהוֹן דְּסַכְלֵי
שַׁטְיוּתָא׃ כָּל יוֹמֵי דְמִסְכֵּינָא בִּישִׁין וּמַאן דְּטָב לִיבֵּיהּ מַשְׁקְיָא תְדִירָא׃
טָב קַלִּיל בִּדְחַלְתֵּיהּ דֶאֱלָהָא מִן סִמְאָתָא דְזַרְבָּאתָא וְעַאְתָא בְּהֵין׃ טָבָא
שֵׁירוּתָא דְיַרְקָא וְרַחֲמוּתָא תַּמָּן מִן תּוֹרֵי מְפַטְּמֵי בְּסַנְיָאֲתָא׃ גַּבְרָא
חֶמְתָּנָא מְגָרֵי תִּגְרָא וּנְגִיד רוּחָא מְרָעֵיךְ הֲיָיתָה׃ אֻורְחֵיהוֹן דְּעַטְלֵי
קַרְצוּבֵי וְכוּבֵי וְאֻורְחָא תְרִיצֵי שַׁפְיָא׃ בְּרָא חַכִּימָא יַחְדֵי לְאָבוּי
וּבְרָא סַכְלָא מְשִׁיט אִמֵּיהּ׃ שַׁטְיוּתָא חֶדְוָתָא הִיא לְחַסִּיר לִבָּא וְגַבְרָא
דְמִתְבַּיַּן תְּרִצוּת מְהַלֵּךְ׃ בְּטוּלָא דְמַחֲשַׁבְתָּא הֵיךְ דְּלֵית רָזָא וּבְסוּגָעָא
כָאלִין דְּמִתְמַלְּכִין עֵיצָתָא תְקוּם׃ חֶדְוָתָא לְגַבְרָא בְּמִלְּתָא דְפוּמֵי וּמִילְּתָא
בְעִידָנָא סִיגוּ טָבָא׃ אָרְחָא דְחַיֵּי מְעַלְיָא לְסוּכְלְתָנָא דְנִסְטֵא מִן שְׁיוֹל
תַּחְתֵּיתָא׃ בֵּיתָא דְגֵיוְתָנָא נִסְטַר אֱלָהָא וְיַעֲתֵד תְּחוּמָא דְאַרְמַלְתָּא׃
מְרַחֲקָתֵיהּ דֶּאֱלָהָא מַחֲשַׁבְתָּא בִּישְׁתָּא וְדַכְיָין מִלֵּי בְּסִימְתָא׃
מוֹבֵיד בֵּיתֵיהּ מְכַנֵּשׁ מָמוֹן דִּשְׁקַר וְדָסְנֵי מוֹהֲבִיתָא דְמַגָּן יֵיחֵי׃ לִבָּא
דְּצַדִּיקָא יָאנֵי בְּהֵימָנוּתָא וּפוּמְהוֹן דְּרַשִׁיעֵי מַבִּיעַ בִּישָׁתָא׃

שְׁאוֹל וַאֲבַדּוֹן נֶגֶד יְהוָה אַף כִּי־לִבּוֹת בְּנֵי־אָדָם׃ לֹא־יֶאֱהַב לֵץ הוֹכֵחַ
לוֹ אֶל־חֲכָמִים לֹא יֵלֵךְ׃ לֵב שָׂמֵחַ יֵיטִב פָּנִים וּבְעַצְּבַת־לֵב רוּחַ
נְכֵאָה׃ לֵב נָבוֹן יְבַקֶּשׁ־דָּעַת וּפְנֵי כְסִילִים יִרְעֶה אִוֶּלֶת׃ כָּל־יְמֵי ופי
עָנִי רָעִים וְטוֹב־לֵב מִשְׁתֶּה תָמִיד׃ טוֹב־מְעַט בְּיִרְאַת יְהוָה מֵאוֹצָר
רָב וּמְהוּמָה בוֹ׃ טוֹב אֲרֻחַת יָרָק וְאַהֲבָה־שָׁם מִשּׁוֹר אָבוּס וְשִׂנְאָה
בוֹ׃ אִישׁ חֵמָה יְגָרֶה מָדוֹן וְאֶרֶךְ אַפַּיִם יַשְׁקִיט רִיב׃ דֶּרֶךְ עָצֵל
כִּמְשֻׂכַת חָדֶק וְאֹרַח יְשָׁרִים סְלֻלָה׃ במש׳כת
בֵּן חָכָם יְשַׂמַּח־אָב וּכְסִיל אָדָם בּוֹזֶה אִמּוֹ׃ אִוֶּלֶת שִׂמְחָה לַחֲסַר־
לֵב וְאִישׁ תְּבוּנָה יְיַשֶּׁר־לָכֶת׃ הָפֵר מַחֲשָׁבוֹת בְּאֵין סוֹד וּבְרֹב
יוֹעֲצִים תָּקוּם׃ שִׂמְחָה לָאִישׁ בְּמַעֲנֵה־פִיו וְדָבָר בְּעִתּוֹ מַה־טּוֹב׃
אֹרַח חַיִּים לְמַעְלָה לְמַשְׂכִּיל לְמַעַן סוּר מִשְּׁאוֹל מָטָּה׃
בֵּית גֵּאִים יִסַּח יְהוָה וְיַצֵּב גְּבוּל אַלְמָנָה׃ תּוֹעֲבַת יְהוָה מַחְשְׁבוֹת
רָע וּטְהֹרִים אִמְרֵי־נֹעַם׃ עֹכֵר בֵּיתוֹ בּוֹצֵעַ בָּצַע וְשׂוֹנֵא מַתָּנֹת וטהרים
יִחְיֶה׃ לֵב צַדִּיק יֶהְגֶּה לַעֲנוֹת וּפִי רְשָׁעִים יַבִּיעַ רָעוֹת׃ ושנא

שאול ואבדון· יאמר כי השאול ואבדון שאול הוא הקבר ואבדון הוא גיהנם שהוא עמוק משאול גם שהם מקומות נסתרים הם נגד פני ה' וכל הדברי' שירדו
שם הם נגלים לפניו: אף כי לבות בני אדם· כמו שאמר שישיג לבות האדם בעודם בחיים וקודם שירדו לשאול· וזה הכתוב נקשר עם הקודם לא יחשוב
אדם שהשאול בית מנוס כי כלם נגד ה': לא יאהב לץ· אמר כי האיש הלץ שלא יתעסק בדבר של מעלה ושלמות הוא לא יאהב מי שיוכיחהו ויורהו על
דבר מעלה כמו שהיה מן הדין זוכה עליו שיאהבהו וכל שכן שלא יתעורר מעצמו ללכת אל חכמים ללמוד מהם חכמה: לב שמח· הלב הוא שרש הגוף ומקור
כחות הנפש ולכן כאשר הוא שמח נראה השמחה בפני'· ובעצבת לב: וכן כשיהיה הלב נעצב ודואג תראהו ברוח נכאה והוא הדאגה שידאג ויתמעט הרוח·
כי הנכאה תבוא בשבת ג' דברים מצד העיון הדק יאחר האדם לשאוף האויר הקר ולהוציא החום ומתוך כך יצטרך להחזיר רוח רב בשאיפה אחת והיא
הנכאה: והשנית בעבור דאגה ואבלות· והג' בעבור שמחה כי תתפשט הנפש לחוץ ויותך רוח רב וצריך החזרה רבה· או יאמר כי בהיות רוח נכאה
ממקור הרוח הרוחני הוא הלב לא ייטיבו פניו רק תראהו נעצב ודואג: לב נבון· לב איש נבון יבקש ללמוד הדעת: ופני כסילים ירעה אולת· דברים של
אולת: כל ימי עני רעים. שיהיה עני בלב ואף כי הוא עני בממון כל ימיו מכאובים: וטוב לב משתה תמיד· ומי שיש לו לב טוב ושמח ורחב כל כך יאהירו פניו
כאלו אוכל ושותה כל היום ואם הוא עני בממון· כי שמחת הלב זו היא עושר האדם: טוב מעט· טוב לאדם מעט שיהיה ירא את השם ובוטח בו ולא ידאג
ויהיה שמח בחלקו: מאוצר רב ומהומה בו: מי שיהיה לו ממון רב ויהיה דואג עליו בכל שעה שיקח ממנו ויחשוב שיברח וילך לו· ויש מפרשים טוב מעט
ממון שלא יגזול ויהיה ירא את השם מאוצר רב ומקובץ בגזל ובחמס ומהומה בו· כשיגזול את בני אדם יהום אותם ויהרגם· ונוטל נשמתם מהם:
טוב ארוחת ירק: יותר טוב הוא לאיש שתהיה לו סעודה של ירקות ותהיה שם אהבה שבני הבית יתנהגו זה עם זה בדרך אהבה ורצון ממה שיהיה להם
בסעודתם שור אבוס ותהיה שם שנאה וקטטה והוא שיריבו בני הבית זה עם זה· ושור אבוס· הוא השור העומד תמיד על אבוס בעליו לאכול ולא יחסר
מאכלו וכמוהו וברבורים אבוסים שענינו ברבורים סגורים בתוך הכלוב והאבוס לפניהם תמיד לא שיהיו מפוטמים ביד כאשר יחשבו רבים· ואיפשר
שכיוון במשל הזה לומר כי טוב לאדם שידרוך דרך השלמות שיסתפק במעט המזון ובמעט הנאות הגוף ויהיה תכליתו אהבת השם משיבחר לנפשו תאוות
העולם הזה ויביאוהו תענוגיו וקניניו לשנא הדרך הטוב ולשנוא החכמה ולומדיה: איש חמה: הטעם איש בעל חמה יעביר המדון אעפ"י שהוא קטן
מתחלתו הוא יעלנו ויגדילנו בחמתו· אמנם האדם שהוא מאריך אפו ישקיטנו ויניחנו· ר"ל לא די שהוא לא יריב עם אדם ולא יוליד ריב בין אנשים אלא אפי'
אם יראה ריב בין אנשים ישקיטנו וישלים ביניהם: דרך עצל· הטעם הדרך שצריך לדרוך בו העצל נראה בעיניו כאלו היא גדורה בקוצים ושלונים
ולא יוכל לדרוך בו כדרך אמר עצל שחל בדרך: ואורח הישרים שהם הפך העצל והם החרוצים דרך סלולה. ר"ל כאלו דרך סלולה בפניהם שיעשו פעולותיהם
בזריזו' ולא יבקשו תואנה להתרשל ממלאכתם וכן האיש העצל בבקשת החכמה תראה בעיניו דרישת החכמה מסופק' ומבולבלת בעבור שלא למד הצעותיה
ולפי' יתבלבל שכלו· אמנם הישרים ימצאו דרך החכמה סלולה מן הספקות: בן חכם ישמח אב· אמר ישמח אב לפי שהוא מכיר בחכמה יותר מן
האם ואדם שהוא כסיל נותן בזיון לאמו שהיא מצויה תמיד עמו כי לכסילותו לא יתחבר עם האנשים· ועוד כי הוא גורם לה שיחרפוה בני העולם בראותם
אותו והזכיר בזיון אצל האם ולא אצל האב כי כאשר יהיה לאיש חכם בן כסיל יאמרו לא היה זה בנו של פלוני אך אמו זנתה תחת בעלה והיה לה בן זה מאיש
אחר· ועל דרך הנסתר יאמר כי הבן החכם יגביר מעלת השכל הנקר' אב והבן הכסיל מבזה נפשו הנקראת אם: אולת שמחה לחסר לב· אמר הכסיל
כאשר יוכל לעשות אולת זו היא שמחה לו והוא בעיניו דעת וחכמה שלא יצטער בהכחתו החכמה ובהתעסקו בדברי ההבל: ואיש תבונה· יישר דרכיו ללכת
בם או יישר עצמו ללכת בדרכי יושר: הפר מחשבות באין סוד· רוצה לומר כל מחשבות האדם שיחשוב בלא עצת חכמים יבואו לידי הפרה ותבטל
המחשבה ההיא ולא תבא לידי מעשה ובהרבה יועצים שיהיה נמלך עמהם ושומע לעצתם תתקיים מחשבתו· או יאמר כי סבת הפרת המחשבות של
מלכים ורוזנים הוא בעבור שאנשי סודו יגלוהו ומתוך כך תופר עצתו· אמנם בהיות ריבוי אנשים חכמים יועצים בעלי סוד תקום מחשבתם ולא
תופר: שמחה לאיש· יאמר כי מדרך האיש לשמוח בעת שהוא עונה לפי סברתו של טעם ולפעמים יחשוב האדם שהוא הטיב דברים של טעם ואין
הענין כן ולכן אמר כי כשיהיה הדבר דבור בעתו ובזמנו ובשעתו ולא העדיף ולא החסיר מן הצורך מה טובו ומה יופיו: אורח חיים· ירצה אורח
באיש משכיל וחכם שיעלה למעלה· ר"ל שתעלה מעלתו ויאריך ימים אם ילך בה· למען סור משאול מטה· שלא ימות בלא עתו: וי"מ אורח חיים למעלה
למשכיל· אם ילך בה יזכה לשבת בכסא כבוד של מעלה וינצל משאול מטה והוא גיהנם· והנכון אורח חיים· ירצה כי המשכיל יש לו תנועה מה והיא
אורח חיים ומה שאליו התנועה הוא למעלה ומה שממנו הוא שאול מטה: בית גאים· דרך השם להרוס בית הגאים ולנתוץ אותו וכן להציב גבול
אלמנה שהוא חרב ואין למטה ממנה בשפלות ואמר זה להזהיר בני אדם שלא יתגאו כי שונא גאות ה' ואוהב השפלים והענוים כי מעודד ענוים ה'. ויסח מן
בעלי הנון מגזרת ונסחתם מעל האדמה· תועבת ה'· יאמר כי מחשבות האדם הרע הם תועבה לפניו יתברך אמנם מחשבות האנשים הטובים ודבריהם
שהם אמרי נועם אינם תועבה לפניו רק הם טהורים ורצויים לפניו יתברך וכאלו אמר תועבת ה' הם מחשבות האיש הרע וטהורים הם לפניו אמרי נועם שהם
הפך מחשבות הרע: עוכר ביתו· מי שגוזל ממון מחריב ביתו ומשביתו: ושונא מתנות יחיה: ושונא מתנות ושוחדים להטות את הדין יחיה·
ויש אומרים ושונא מתנות בני אדם ובוטח בשם הוא יזמין מחיתו ופרנסתו ממקום אחר: לב צדיק יהגה לענות: ירצה הטעם לב צדיק יחשוב לענות
ולהשיב דבר נכון ופי רשעים לא די שלא ישיב כסדר וכראוי אלא ידבר רעות בבלתי התכלות· יהיה יהגה לענות מגזירת והגות לבי תבונות ענין דבור
ואמירה· ורבים חשבו כי מלת לענות הוא מגזירת לענה והכוונה שהצדיקים לעולם יחשבו בדברים מרים כלענה שהוא יום המות ויום הדין ועונש גהינם
כטעם לב חכמים בבית אבל ולא כן הרשעים אלא ברעות הנפש: רחוק ה'

רחוק יהוה מרשעים ותפלת צדיקים ישמע׃ מאור עינים ישמח
לב שמועה טובה תדשן עצם׃ אזן שמעת תוכחת חיים בקרב
קנה חכמים תלין׃ פורע מוסר מואס נפשו ושומע תוכחת קונה
יו לב׃ יראת יהוה מוסר חכמה ולפני כבוד ענוה׃ לאדם
מערכי לב ומיהוה מענה לשון׃ כל דרכי איש זך בעיניו ותכן
רוחות יהוה׃ גל אל יהוה מעשיך ויכנו מחשבתיך׃ כל פעל
יהוה למענהו וגם רשע ליום רעה׃ תועבת יהוה כל גבה לב
יד ליד לא ינקה׃ בחסד ואמת יכפר עון וביראת יהוה סור
מרע׃ ברצות יהוה דרכי איש גם אויביו ישלם אתו׃
טוב מעט בצדקה מרב תבואות בלא משפט׃ לב אדם
יחשב דרכו ויהוה יכין צעדו׃ קסם על שפתי מלך במשפט
לא ימעל פיו׃ פלס ומאזני משפט ליהוה מעשהו כל אבני כיס׃
תועבת מלכים עשות רשע כי בצדקה יכון כסא׃

רחיק הוא אלהא דרשיעי וצלותהון דצדיקי ישמע׃ נהורא דעייני מחדי לבא שומעתא טבא מדהנא גרמא׃ אודנא דשמעא מכסנותא דחיי בינת דחכימי תיבות׃ מריש מרדותא מסלי נפשיה ודשמיע מכסנותא דחיי קני חוכמתא׃ דחלתיה דייי מרדותא דחוכמתא ומן דמתייקר יהוי ענון׃ מן בר נש תרעית דלבא ומן ייי ממללא דלישנא׃ כלהון אורחתיה דגברא דכיין אנון בעינוי ואלהא מתקן אורחתיה׃ גלי לאלהא עובדך ומתקנן מחשבתך׃ כלהון עובדין דאלהא לאלין דמשתמעין ליה ורשיעא ליומא בישא׃ מרחקתיה דאלהא כל דרם בלביה מן בישתא לא נדכי׃ בטיבותא וקושטא מתכפר סורחנא ודחלתיה דאלהא מסטיא מן בישתא׃ כד אתרעי אלהא בארחתיה דגברא ואף לבעלי דבבוי נשלים ליה׃ טב קליל בצדקתא מן סגיעא דעללתא דלא ברינא׃ לביה דבר נשא מחשב אורחתיה ואלהא מתקן הלכתיה׃ קיסמא על שפותיה דמלכא ובדינא לא נרגול פומי׃ רגיא ומסאתא דתריצותא מן קדם אלהא ועבדוי כולהון מתקלי דקושטא׃ מרחקתיה דמלכין דעבדין רישעא מטול דבצדקותא תקין כורסיא׃

רחוק ה' מרשעים: יאמר כי השם יתברך הוא רחוק מהרשעים לא שהוא יתרחק מהם ומן המכוונים אליו רק הסבה היא שהם יתרחקו ממנו בפעולותיהם הרעות אמנם הצדיקים והם העושים כדרך לנפשם ולזולתם הם קרובים בדעתם אל השם עד שמרוב קרבתם אליו ישמע תפלתם אעפ"שהתפלה לא תהיה על דרך הצעקה · או יאמר רחוק ה' מתפלת הרשעים ותפלת צדיקים ישמע ותפלה מסרתת לשנים: מאור עינים · פי' המאור שתראינה העינים כגון דירה נאה וכלים נאים מרחיב לבו של אדם ומשמחו וגב"כשישמע שמע טוב מקרוביו ומאהביו תדשן אפי' העצמו' וכש"שמשמחת הנפש · וי"מ בענין תלמוד תורה · או יאמר כשיהיה אור עיני האיש זך וטוב הוא ישמח הלב וכשיהיה חוש השמיעה שלו טוב תדשן עצם · או יהיה ענין הפסוק כן המאור של עינים ישמחהו הלב שהלב טוב יוסיף באור העינים: אזן שומעת · פי' האזן האוהבת לשמוע התוכחו' המביאות לחיי העולם הזה ועולם הבא היא תלין בגוף החכמות · ר"ל שלא תמצא רק באנשים חכמים · או יאמר שאזן כזאת לא ילין לעולם רק עם אנשים חכמים לשמוע מהם תוכחות של חיים: פורע מוסר · פירוש פורע מלשון למפרע כלומר חוזר המוסר לאחור · וי"מ אותו מג"זי' כי פרוע הוא ואמר שמואס נפשו וחייו לפי שבפריעת המוסר יאשר עיר פרא ויפעל פעולות יתחייב העונש עליהם ומצא בפעולותיו כאלו מוכא נפשו ושומע תוכחות ויקבל עליו לעשו' מה שיוכיחוהו קונה שכל ודעת ויראת ה' · יראת ה' · ראשית החכמה היא שידע אדם מוסר החכמה ועניינה כמו שאמר אם אין חכמה אין יראה: ולפני כבוד ענוה · כי היא גורמת הכבוד: לאדם מערכי לב · פי' לאדם יש יכולת לערוך מחשבותיו בלבו היאך ידבר ויסדר דבריו והיאך יעשה ענייניו ועכ"ז לא יוכל לדבר רק הדבר אשר ישים השם בפיו · או יאמר לאדם יש יכולת וכח לערוך בלבו הדברים שירצה לאומרם אמנם לא כל אדם ידע להוציא בפיו מה שערך וסדר מן הדברי' בלבו כי אין כל מזג מוכן אל זה רק כפי מה שחנן הש"י המזג' והכינם זה אל זה ותה רצה באמרו ומה' מענה לשון: כל דרכי איש · כלומר כל א' מדרכי האיש הוא זך בעיניו של איש כי יש אנשים חכמים בעיניהם אמנם יש דרך ישר לפני איש ואחריתה דרכי מות ולפי' סמך אל זה ותוכן רוחות ה' כלומר מי שהוא יודע חשבון הרוחות הטובות והרעות הוא ה' כי הוא לבדו היודע זה האיש שדרכו זכה בעיניו אם היא זכה אם לאו · ואפש' שמלת בעיניו הוא מענין אם בעיניו עמד הנגע ור"ל שכל דרכי האיש שהוא איש ואינו בהמה בצורת איש הוא זך במראיתו ובנגלהו אמנם תוכן הרוחות והיודע מצפון לבם הוא ה' · ואפש' שהכוונ במלת בעיניו שב אל השם הנזכר באומרו ומה' מענה לשון ואמר כל אחד וא' מפעולות האיש זכה וגלויה לפניו כי הוא י"ת תוכן הרוחות · ואפש' שתהיה מלת זך תאר לאיש אמר כל דרכי האיש הזך הם בעיני השם והענין שעיני השם אתו י"ת עליו: גול על ה' דרכך · אמר אחר שכל דרך מדרכי האיש ידוע לפניו י"ת לא תסתיר פעולותיך ומחשבותיך ממנו רק גול אל ה' כל מעשיך ואמר לשון גול מענין גלגול כי כל דבר המתגלגל יתגלגל סביב דבר קיים והקוטב הוא השי"או יהיה גול כמו השלך מלשון וגללו את האבן: כל פעל ה' למענהו · רוצה לומר כל אשר פעל השם בעבור כבודו ברא הכל שישבחוהו וירוממוהו וגם רשע כאשר יביאהו ליום רעה זהו כבודו כי יגורו ממנו כל יושבי תבל בראותם משפטיו · או יאמר ואפילו הרשע כשבראו ורוצה שיחיה בעבור יום רעה הוא מקיימו בעולם לחבל את אשר יבוה אמר מרשע חרבך כבוכדנצר עבדי: תועבת ה' · השם יתעב כל איש גאה וגם רוח שמתלבש בלבושו כמו שכתוב ה' מלך גאות לבש · ואין להאריך אפו על זה אלא מיד ינקם ויקח נקמתו ממנו · בחסד ואמת · האיש המתנהג בשתי מדות אלו חסד ואמת ראוי שיכופר עונותיו ולא יתנהג השם עמו על קו הדין רק במדת החסד מדה כנגד מדה: וכשתהיה באיש יראת ה' גורמת לו שיהא סר הרע ממנו · ויהיה סור מקור · או יהיה פעול בשקל סוג לב שיהיה מוסר מרע: ואיפש' לפרש בחסד ואמת שיעשה ובירלת ה' שתהיה בלבו ושיסור מעשות כל רע יתכפרו כל עונותיו · או יאמר שלא תהיה מניעתך מעשות הרע כדי להתרצות לאנשי דורך וכדי שלא יגיע לך רע מצד שופט או מלך או כדי להקרא חסיד רק בעבור היות יראת האל על פניך סור מעשות רע: ברצות ה' דרכי איש: כאשר יהיו דרכיו של אדם מתוקנים ורצויי' לפני הבורא כמו כן יהיה מרוצה לפני אויביו ויכנעו לפניו ויבקשו שלומותיו · ואיפשר שכיוון לומר כי בהיות האיש שלם עד שדרכיו יהיו רצויים לפניו י"ת לא די שהכחות השכליות יפעלו פעולות אנושיות אלא שאף אויביו והם הכחות החמריות יהיו סרים אל משמעת השכל: טוב מעט בצדקה · טוב מעט ממון שיהיה מקובץ בצדק ויושר מרוב ממון באון ועמל: לב אדם יחשב דרכו · אמר כי האדם ראוי שיחשוב בלבו הדרך שהוא ראוי לדרוך בה ויתגדל בכל מאמצי כחו ולא יתרשל ומן השמים יסייעוהו להביא מחשבתו אל הפועל · או יאמר כי האדם יחשב דרכו בין טוב ובין רע ה' יכין צעדו הראוי לו · וי"מ שיש רשות ביד כל אדם לבחור לו דרך טוב ודרך רע ולפי' הוא מזומן אל הגמול והעונש: ועכ"ז השם הוא אשר סדר ענייני בני אדם וקשר אותם בצבאות השמים ותנועת השפלי' כפי חכמת העליוני': קסם על שפתי מלך · פירוש כאשר המלך שופט את עמו במשפט יושר ועולה לא נמצא בשפתיו כל כך נוזר גזרותיו כדת וכהלכה כאלו קסם ונבואה בלבו הטעם כל מה שידבר בשפתיו הוא כקסם כאשר בשפתיו לא ימעל פיו · או יאמר כשיתחברו שני ענינים במשפט האיש האחד שיורה עליו הקסם שהוא משפט הכוכבים · והשני שהמלך גכ"יגזור על האיש כפי מה שיורה הקסם או הגזירה ההיא לא תמעל ולא תשתנה · והודיענו בזה שאם יגזור המלך במיתת איש ולא יורה כן הקסם ר"ל משפט הכוכבים אז תמעל ותכזב גזירת מלך: פלס ומאזני משפט לה' · פלס הוא כמטיל ברזל שמתקנים אותו לשקול בו המשקלים הגדולים · ומאזנים הוא כלי למשקלים הקטנים · ואבני כיס הם לשקול כנגדם הדברים הנמכרים כמו ליטרא ואונקיא וחלק אונקיא וקראם אבני כיס כלומר אבנים לדעת בהם השיעור והחשבון וכיס מגזרת תכוסו על השה · או יהיה מכים משם ויאמר שכל אלו הדברים שיהיו ישרים לה' הוא שכוה שיהיו שוים ביושר שלא יהיו לו בכיסו אבן ואבן וכו' · ומעשהו · ר"ל משפט ויושר של מאזני' תלוי על האבני' · תועבת מלכים · המלכים מתעבים לעשות רשע בעבור שעם הרשע יהרס מלכותם כי בצדקה והוא היושר שהוא הפך הרשע יכון כסא ממלכתם · ואיפשר שקרא מלכים הכחות השכליות שהמכוון מהם הוא שימלוכו ויעבידו תחתם הכחות הגשמיות כי לא נמצאו רק לרקחות ולטבחות ולאופות אל החלק השכלי אשר בו נתעצם האדם ואמר כי תועבת הכחות השכליות הוא עשיית הרשע ורשע כולל כל העמל שיעמול האדם בקניינים הזמניים שהם תחת השמש ונתן הסבה בזה ואמר שביושר והוא העמל במה שהוא למעלה מהשמש יכון כסא הכח השכלי כשמש נגד השם י"ת בהצלחתו וקיומו:

רעותיה דמלכא שפוותא דצדקתא ומילתא דתריצי רחים: חמתיה
דמלכא מלאכי דמותא אנון וגברא חכימא נדעיניה: בנהורא דפרצופי
דמלכא חיי וצביוניה היך עננא בביריאתא: דקני חכמתא טבא ליה
מן דהבא סנינא ודקני ביונא טב מן סאגיא גבייא: שבילא דתריצי
מסניא מן בישת ודמזהר בנפשי נטיר אורחיה: קדם תברא גיותנות
וקדם תיקלא רמת רוחא: טב הוא שפל רוח וענוונא מן הוו דמפליג
עדיתא עם גיותני: דמסתכל במילתא ישכח טבתא ודמסבר באלהא
טובוהי: חכים ליבא יתקרי סוכלתנ' ודחליין שיפוותיה מוסיף אולפנ':
מבוע דחיי סוכלא ומרדותא דשטיי שטיותא: ליבא דחכימא מסתכל
פומיה ובשפוותוהי מוסיף אולפנא: כבריתא דדובשא מאמרא
דבוסמא חליותא דנפשא ואסותא לגרמי: אית אורח דמתחזיא בעיני
בני נשא דתריצא היא וסופא אורחתא דמותא אנון: נפש דלעיא
לעוותא תסובר דמן פומא אתי לה כייפא: גברא טלומא חסר בישת
ובספוותא נורא יהבה זליקי: גברא מהפכנא יגרי תיגרי ודרתנא
מעדיק רחמיה: גברא חטופא משרגג חבריה מוביל ליה באורחא
דלא שפירא: רמז בעיינוי וחשיב הפיכת גויה בשפוות וגמיר בישתא:

רצון מלכים שפתי־צדק ודבר ישרים יאהב: חמת־מלך מלאכי
־מות ואיש חכם יכפרנה: באור־פני־מלך חיים ורצונו כעב
מלקוש: קנה־חכמה מה־טוב מחרוץ וקנות בינה נבחר מכסף:
מסלת ישרים סור מרע שמר נפשו נצר דרכו:
לפני־שבר גאון ולפני כשלון גבה רוח: טוב
שפל־רוח את־עניים מחלק שלל את־גאים: משכיל על־דבר ענוים
ימצא־טוב ובוטח ביהוה אשריו: לחכם־לב יקרא נבון ומתק שפתים ובושת
יסיף לקח: מקור חיים שכל בעליו ומוסר אולים אולת: לב חכם אוילים
ישכיל פיהו ועל־שפתיו יסיף לקח: צוף־דבש אמרי־נעם מתוק יסיף יסף
לנפש ומרפא לעצם: יש דרך ישר לפני־איש ואחריתה דרכי־
מות: נפש עמל עמלה לו כי־אכף עליו פיהו: איש בליעל כרה
רעה ועל־שפתיו כאש צרבת: איש תהפכות ישלח מדון שפתיו
ונרגן מפריד אלוף: איש חמס יפתה רעהו והוליכו בדרך לא
־טוב: עצה עיניו לחשב תהפכות קרץ שפתיו כלה רעה:

רצון מלכים שפתי צדק· רצונו של מלך ואהבתו באדם שיש לו שפתי צדק לפי שהם מתנהגים על פי הצדק: ודובר דברים ישרים יאהב· מן המלכים ומן השם יתברך: חמת מלך· חמתו דומה למלאך המות כי כשיחרה אף המלך או השליט על איש מן האנשים ישלח ביד עבדיו להמיתו או לייסרו ואם יזדמן שם איש חכם הוא יכפר חמת המלך· ר"ל יניחנה ויבטלה בחכמתו מגז' אכפרה פניו· או יחזור יכפרנה למיתה: באור פני מלך· פי' כאשר תמצא המית' בעת חמת המלך כן ימצא החיים באור פניו שמאיר אל עמו· ומלת באור מקור כמו במות אדם רשע. ואיפשר שכיוון שלמה במלך מלך מלכי המלכים שנא' בו יאר ה' פניו אליך ואמר דוד יאר פניו אתנו סלה ובעת שיראה המלך רצון טוב אל איש הוא דבר רצוי ונאהב בעיניו כמלקוש אשר ייחלו לו בני אדם והוא הגשם האחרון שהוא טוב לעולם בעת ג' חדשים לקציר: קנה חכמה· מקור מנחי הלמד טוב לאדם לקנות חכמה אשר באמצעותה יאירו פני המלך אליו מקנות החרוץ והוא הזהב היקר ולקנות הבינה הוא יותר דבר נבחר מקנות הכסף לפי שהזהב והכסף יכלו מן האדם והחכמה איננה כלה ועוד שבחכמה ובינה ימצא האדם הזהב והכסף וכל קנייני העולם ובהם יכובד האדם והם הסולם לעלות לשם י"ת ובה תתכן עבודתו על אמתתה כי אם אין חכמה אין יראה ואין בור ירא חטא· ואיפשר שבחכמה רמז לחכמה האלהית ולזה זכר בה הזהב היקר ובבינה רמז לחכמות הלמודיות ולזה זכר בה הכסף· וי"מ כוונת הפסוק באופן אחר שקניית החכמה הוא טוב בהפלגה והיא הפעולה הנאותה לעולם מן הזהב כלומר כמה הוא טוב בהפלגה לקנות מן הזהב שיהיה לאיש החכמה ולא יקנה ממנו קנייני העולם השפל וכן קניית בינה הוא הדבר הנבחר מן הכסף כלומר טוב הוא לאדם שישים תכלית כספו לקנות בו הבינה ולא זולתו מהבלי העולם: מסלת ישרים· המסלה שידרכו הישרי' בה היא דרך טובה כי תמיד יכוונו לסור מדרך רע ומי שרוצה לשמור נפשו מכל צרה ישמור דרכו ויבחן הדרך שהוא הולך בה אם טובה ילך ואם לאו יחדל כענין חשבתי דרכי וגו': לפני שבר גאון· קודם שיבא שבר לאדם יש לו גאוה וקודם הכשלון יהיה לו גבהות הלב והוא גורם לו מפלתו כמו שבר פרעה והמן שהביא הש"י להם מפלתם בגאותם· ואחר שהזכיר כי לפני בא השבר תקדם הגאוה אמר טוב להיות שפל רוח את ענוי': טוב שפל רוח· כלומר טוב להיות דכה ושפל רוח בזוי ושפוי עם ענוים שלהיות עריץ עושק וגוזל ומחלק שלל עם גאים· או יאמר טוב לאדם שיהיה שפל רוח וללכת עם ענוי' כמוהו מלחלק שלל עם גסי הרוח והטעם ידוע: משכיל. ר"ל המשכיל ומתבונן על דבר ורואה אחריתו קודם שיעשהו ימצא טוב כלומר מדרכו שימצא טוב על הרוב· אמנם המאושר על הכל שמעשהו יצלח לעולם הוא הבוטח בה' והטעם ידוע· או יאמר מי שהוא מתבונן על דבר שימצאהו טוב כדי לעשותו ובוטח בשם שיסייעהו אמריו· והודיענו כי לא יספיק היות האדם מתבונן על דבר אם לא יבטח בה': לחכם לב יקרא נבון· ר"ל מי שלמד חכמה מרבו סופו שיבין דברים רבים מפלפול חכמה ויקרא נבון· וי"מ מי שיהיה חכם בדעת הוא יקרא מבין דבר מתוך דבר כי תמצא חכמים יודעים כל התורה ואין להם דעת ולא תבונה כי החכמה בלי דעת כתבשיל בלי מלח· ואיש שידע להמתיק דבריו בחכמתו ובתבונתו יוסיף לימוד החכמה: מקור חיים· ר"ל שהשכל שהוא באיש הוא מקור שנובע ממנו חיים זמניים ונצחיים לו ולזולתו· ואפי' המוסר של אוילים איננו מוסר של חכמה רק מוסר אולת: או יאמר שייסורי אוילים על ידי אולת באות להם וכן משמעו אולת יסורים היא לאוילים: לב חכם. ר"ל דעת החכם שיש בלבו ישכיל ויורה מה שידבר בפיו· או תלמד את פיו לדבר נכוחות· ולאחר שהתחיל לדבר בשפתיו נובעים ענייני החכמה מלבו· ומוסיפות שפתיו לקח טוב כאשר יוסיפו המעיינות על מימי הנחלי': צוף דבש אמרי נועם· ר"ל כצוף דבש מתוקים אמרי נועם לשומעים אותם· וכל אחד מהמאמרים הוא מתוק לנפשו של אדם· ומרפא הוא לעצמותיו· וי"מ אותו בענין תלמוד תורה שנאמר בו מתוקים מדבש ומשיבת נפש· או ירצה שהמאמרים הנעימים שיאמרו בחכמה ובנחת ובנעימות הם לדמיון צוף הדבש שהוא מתוק אל הנפש ומרפא לעצם כלומר הם תועלת לנפש ולגוף כי בדברים הערבי' תהיה הייושרת בני אדם לעבודת השם י"ת והלימוד בחכמות ועל זה כאמר מתוק לנפש והיותם מרפא לעצם והוא הגוף· הוא מבואר שבדברים הערבי' תשוך חמת האנשי' וידריכו בני אדם אל הטוב וירחיקום מן הרע· ואיפשר שענין הפסוק לומר כי הצוף הנוטף מן הדבש של אמרי נועם הוא הצוף שהוא מתוק לנפש ומרפא לעצם לא צוף הדבש שעשוהו הדבורים: יש דרך ישר· אמר כי לפעמים יהיה דרך מן הדרכים ישר לפני איש ויבחרהו לדרוך בו כדי להתרחק מן הרע וימצא לבסוף שאחרית הדרך ההוא מביא האדם למות· והודיענו בזה שאין לו לאדם לסמוך על דעתו בבחינת הטוב והרע רק יקבל עצה מן החכמים· או ירצה שאין לאדם לילך אחר דעתו במה שאין השכל האנושי מגיע אל החקירה· אבל צריך שיסמוך על הקבלה והתורה כי יש סברה שתהיה ישרה לפניו· וכשיתבונן בה ימצאנה דורכת דרך המות לפי שהיא אמונה נפסדת וגורמת אבדת הנפש: נפש עמל: כלומר אדם שיגיעו עמל ויגיעה על דברי פיהו הוא כי הרע יגרם לו פיהו כי מות וחיים ביד לשון· ואכף פירושו חטא או הכריע וזו היא כוונת כל אלו הפסוקים על הלשון בטוב וברע· או יאמר נפש העמל תיגע ותעמול לספק צרכיו כי צרכי מזונותיו יכופו אותו ויכריחוהו שיעמול ויאכל יגיע כפיו: איש בליעל· מלת בליעל מורכבת בלי על הוא הנבל המושלך לארץ שלא יעלה שמו וזכרו. וצרבת שם בשקל דלקת ולולי הרים היה דגש ופירושו שריפה כמו צרבת השחין· וענין הפסוק שהבליעל לא די שעושה הרעות הבאות לידו בלא עמל ויגיעה אלא שהוא חופר וחופש בקרקעות האדמה על דרך משל למצא הרעה הטמונה בקרבה· והענין שהוא יחפש אחר הרע ויתחכם ויעמיק במחשבתו לעשותו והדברי' שידבר בשפתיו מחרופין וגדופי' הם בוערי' כמראה הלפידי' ויותר רעים מהשוחה שכורה ואם יהיה כורה מן ויכרה להם כרה גדולה יאמר כי האיש הבליעל מזונו הוא עשיית הרע: איש תהפוכות· יאמר שהאיש המתהפך מדעת אל דעת תמיד או שיהפוך הדברים מטוב לרע הוא יגרה מדון והריב בינו ובין זולתו ובין האוהבים: ונרגן· שהוא הרכיל אעפ"י שלא יהיה איש תהפוכות מפריד אדון מרעהו· וי"מ מפריד הבעל מאשתו כמו אלוף נעורי· או יאמר שעל ידי ריגונו מפריד ממנו אליפו של עולם: איש חמס. יאמר שהאיש בעל חמס שחומס נפשו ונפש זולתו לא די שחומס נפשו אלא שהוא מפתה ומסית רעהו ומוליכו בדרך לא טוב כי כמו שלא יחוס על נפשו לשלחה מתוך ההפכה כן לא יחוס על נפש זולתו והנה חטאו כפול ומכופל: עוצה עיניו· פי' רומז· וי"מ סותם כי יותר יחשוב האדם כשעיניו סתומות ולא יפנה אנה ואנה ואין לבו כי אם על הדבר ההוא שחושב בו· וקורץ ענין רמיזה מגז' קורצתי גם אני והוציא הרמז בשפתים בלשון חתיכה בעבור כי רמיזות השפתים באיתוך שנושך שפתיו בשיניו ורמיזות העיני' תעשה בסגירתם· והטעם שהמרמז בעיניו ובשפתיו משלים הרעה אשר חשב כי הם אברי רמיזת הסתר והעלם ולא יוכל האדם להכיר ברמיזות הידים והרגלים:

עטרת

עטרת תפארת שיבה בדרך צדקה תמצא : טוב ארך אפים
מגבור ומשל ברוחו מלכד עיר : בחיק יוטל את הגורל ומיהוה
כל משפטו : טוב פת חרבה ושלוה בה מבית מלא זבחי ריב
בן : עבד משכיל ימשל בבן מביש ובתוך אחים יחלק נחלה :
מצרף לכסף וכור לזהב ובחן לבות יהוה : מרע מקשיב על-
שפת און שקר מזין על-לשון הות : לועג לרש חרף עשהו
שמח לאיד לא ינקה : עטרת זקנים בני בנים ותפארת בנים
אבותם : לא נאוה לנבל שפת יתר אף כי לנדיב שפת שקר
: אבן חן השחד בעיני בעליו אל כל אשר יפנה ישכיל :
מכסה פשע מבקש אהבה ושנה בדבר מפריד אלוף : תחת גערה
במבין מהכות כסיל מאה : אך מרי יבקש רע ומלאך אכזרי ישלח
בו : פגוש דב שכול באיש ואל כסיל באולתו : משיב רעה תחת
תמוש טובה לא תמיש רעה מביתו : פוטר מים ראשית מדון ולפני התגלע
הריב נטוש : מצדיק רשע ומרשיע צדיק תועבת יהוה גם שניהם :

כלילא דשבהורא סיבותא באורחא דצדקתא משתכחא : טב נגיד אפי רוחא מן גברא ודמכביש נפשיה טב מן הוו דאחיד מדינתא : בעובה דעצתא נפלה פיצתה ומן אלהא נפק דיניה : טבא היא לחמא שריבתא ושלוותה בה מן ביתא דמלי דבחי דדינא : עבדא סוכלתנא ישתלט בברא מבהתנא ובינת אחי נפליג ירותתא : צרפא נקי לסאסא וכורא לדהבא ואלהא בדיק לביה : גברא בישא צייתא לספותא דעאתא שקל ורגלותא על לישנא דעאתא : דמצדי במסכינא מרגיז לבריה ודחדי לתברא דחבריה לא מזדכי : כלילא דסבי בני בניא ושיבהורהון דבנייא אבהיהון : לא יאי לטפשא שפוותא יתירתא אף לא לשליטא שפוותא דשקרא : כיפא דשוחדא חסידא היא באפי מאן דשקיל לה ולכל אתר דמתפני שיכולא : דמכסי חובה בעי רחמותא ודסני מילתא מפרק רחמא : עא לא בעאתא במן דמתבין טב מן דלממחי לסכלא מאה חוטרין : גברא מרירא בעי בישתא ומלאכא נוכריא ישתדר עליה : פגיע דוב ורתיתא בגברא חממא לא מתזיע ושכלא בשטיותיה נפיל : דפריע בישתא חלף טבתא לא תפסוק בישתא מן בייתיה : אשיד דמא היך מיא מגרי תגרי וקדם קריא מטעי דינא : דמזכיה לרשיעא ומחייב לצדיקא מרחקתיה דאלהא אף תרויהון :

למה

עטרת תפארת שיבה · ירצה שאעפ"ששיבה ימאסוה העלמות ובחורי חמד לפחזותם היא עטרת תפארת לבעליה מפני שהיא לא תמצא אלא בדרך צדקה והנה היא מעידה שבעליה הלך בצדק מצורף אל זה שבו יתקרב האדם אל האלהים ולזה כיוון נכ"ל באומרו בדרך צדקה תמצא כלומר שעמה ידרוך האדם בדרך היושר והצדק: טוב ארך אפים · פי' יותר הוא גבור מי שמאריך אפו מן הגבור המנצח אויביו במלחמה שכל כחותיו יעזרוהו ובהם יתגבר על אויביו וארך אפים כל כחותיו ינגדוהו להנקם והוא גובר עליהם והכובש את יצרו הוא טוב מן האיש הלוכד העיר בגבורתו: בחיק. כלומר בחיקו של אדם יושם ויושלך הגורל למען לא ידע מפיל הגורל חלקו של זה ושל זה · ומאת השם יצא משפט הגורל לתת חלק יפה לאוהבו · או מצד המערכת שהוא סדר ואינו דבר מקרי: טוב פת חרבה · טוב לאדם שיאכל לחם יבש לבדו בשמחה ובשלום: מבית מלא זבחי ריב · מאשר יאכל כל מעדני עולם בריב ומלחמה · ואיפשר לומר שכיוון שיותר טוב שיהיה לו לאדם ידיעה מספקת כפי השכל האנושי·משיכנים שכלו בחכמות המבלבלות שכלו ולא יוכל להשיג אמתתם · ואיפשר שכיוון החכמה בדברים הפשוטים לפת חרבה כיון שאין בהם הרכבה והמשיל החכמה בדברים המורכבים לזבחי ריב כי לפי רוב הרכבתם יש ריב ביניהם ואמר שטוב מעט מהחכמות האלהיות מבית מלא מהחכמות השפלות: עבד משכיל · העבד כשהוא משכיל וחכם ימשול בבן האדון כאשר הבן מכלים את אביו באולתו ואעפ"שלא יהיה לו בן אחר: ירצה שאעפ"שיהיו לו בנים רבים האדון אוהב אותו לרוב שכלו ומנחילו בתוך כולם · וי"א כי הבן המביש ברוב אולתו מוכר נחלתו אל העבד שאסף ממון בחכמתו ואחר שקנה חלקו חולק עם אחיו · ואפש"שיאמר שהאדון ימשיל העבד המשכיל על ביתו ועל בנו שתנהג הבית על פיו · ואם יהיו לו בנים רבי' הוא יחלק להם נחלתם במיתת האדון ויסדר אותם איש איש אל נחלתו: מצרף · אמ' כי יש מצרף אשר בו יצרף הצורף הכסף אם הוא כסף נבחר או כסף סיגים וכן יש כור שבו יבחן הזהב אם הוא מובחר אם לאו וכן יש מצרף וכור שבו יבחנו לבות בני אדם להכיר הלב הטוב מן הרע ומהו הכור שבו יבחנו הלבו' הוא ה' · והענין שהשם ית' בוחן לבות וכליו' אמ' דוד בנת לרעי מרחוק: מרע מקשיב · מרע תאר מפעלי הכפל פי' איש רע מקבל לשון הרע · ומזין פועל מבנין הפעיל ומשפטו מאזין וכן אזין על תבונותיכ' משפטו אאזין · והטעם דובר שקרי' מטה אזנו על כל איש שיש לו לשון תרמית ויכול להיות שקר תאר לאיש בשקל עבד מלך · הטע' אדם רשע ושקרן אוהב כל שיעיד בחבירו עדו' שקר וילשין אותו · ואפשר שזה הפסוק דבק לפסוק שלפניו אמר שהשם מקשיב ושומע מן האיש הרע האון על שפתיו וכן מאזין גב"השקר הנמצא על לשון האנשי' בעלי הוות · ואם יהיה מרע מן ניתנה למרעהו יאמר כי הרע שירצה לתת אזנו קשבת שפת האון הוא יהיה מאזין שקרים מפי אנשים שישאו על לשונם דברי הוות כלומר שמביא מחתה עליו ועל זולתו: לועג חרף · מבנין פעל הדגוש בשקל בוצע ברך וטעמו מי שמלעיג על העני בעבור עניותו מחרף בוראו שגזר עליו הדלות והעוני: שמח לאיד לא ינקה · מי ששמח לאידו של אדם ומפלתו הן בעניות ממון הן במיתה לא ינקה כי השם נותן לו שכרו הראוי לו: עטרת זקנים · יאמר כי שמחת הזקנים ותענוגם הוא לראות בנים לבניהם כי בעת שלא יראו בנים לבניהם ידאגו פן תהיה נכרתת שלשלת היחס ויכרת שמם: ותפארת בנים אבותם · ר"ל כי תפארת הבנים הם האבות שלהם כי בהיותם בחיים אין להם עול מלכות ועול דרך ארץ ואחרי מיתת אבותם ישתעבדו בעבודת הזמן ולא תערב להם שמחה: לא נאוה · תאר לנקבה מבנין נפעל מנחי הלמד בשקל נעשה פי' תאוה וחמדה לנבל: שפת יתר · לשון כילי ונקרא כן בעבור שהוא דובר נבלו' בדברי כילו' · הטעם לא נאוה לכילי כאשר ידבר דבר בענין ותרבות · ושיעורו לא נאוה ויפה לנבל שיש לו שפת יתר: אף כי לנדיב שפת שקר · כלומר דברים בפה ולא בלב · אבן חן השוחד · ירצה כל כך הוא נושא השוחד חן בעיני בעליו שהוא המקבלו כאבן טובה ויקרה שהוא נושאת חן בעיני כל רואיה ובכל מקו' אשר הוא פונה נותן השוחד יצליח אחר אשר כתנו יזכה בדינו אעפ' שהוא חייב. איפשר לפרש ישכיל מלשון שכלות ואמר את כל אשר יפנה השוחד יוציא אדם מדעתו וישים בלבבו רוח שטות להטות משפט כמו שכתוב כי השוחד יעור פקחים וגו': מכסה פשע · איפשר לקשר זה הפסוק עם הקודם שהשוחד גם כן יעשה כל אלה הארבעה דברים · ואם אין לו קשר יאמר שהאיש המסתיר פשע חבירו אשר פשע בו מבקש אהבתו · או יהיה פירושו המבקש אהבת החבר מכסה פשעו: ושונה בדבר · מגז' משנה ר"ל שזוכר פעמים רבות החטא שחטא לו חבירו הוא מפריד ממנו רעו ואלופו כי בראותו שרעהו יזכיר חטאו לא יבטח בו: תחת גערה במבין: אמר כי יותר פועלת ומכאבת גערה אחת שיגער חכם באיש המבין ממה שפועלות ומכאיבות מאה מכות באיש כסיל · או יהיה מם מהכות מם' הסבה ויאמר כי גערה אחת פועלת במבין כי הוא לוקח מוסר ממה שראו עיניו שיכו הכסיל מאה פעמים על כסילותו · או יהיה תחת כתרגומו תרד ותשכון · אך מרי יבקש רע · מרי שם מנחי העין בשקל פרי ויאמר אך איש מרי שימרה על תוכחת מוכיחו יבקש רעתו: ובעבור מריו וערפו הקשה יבא מלאך שלא ירחם עליו וימיתנו רמז לצרות רבות שיבואו עליו: פגוש דוב שכול באיש: שכול תואר לזכר ושכולה לנקבה ויאמר טוב לאדם שיפגע דוב שכול בדרכו · ואל יפגע איש כסיל כאשר הוא בחוזק אולתו · והטעם כי הדוב והדומה לו מן החיות עם כל אכזריותם הם ערומים מן הערמה בערך אל האדם והאדם הכסיל עם כל סכלותו יש לו קצת חכמה וערמה והשכל שניתן לו לקנות חכמה בפעולות ישתמש בו בהזק בני אדם ומתוך כך יהיה הזקו גדול יותר מדאי מהזק חיות היער: משיב רעה. אמר כי האדם שהטיבו לו בני אדם והוא לא די שלא יטיב להם טובה תחת טובתם אלא שישיב רעה תחת טובה ראוי שיתאכזרו עליו בני אדם ולא ייטיבו עמו וישאר כערום ובחוסר כל · או יהיה אמרו לא תמוש קללה שמקלל אותו המחבר: פוטר מים. כמו פותח ואמר המתחיל במדון ובקטטה כמשלח מים שלא יוכל להשיבם כשירצה · או יאמר שהתחלת הריב הוא דבר נקל בראשיתו וחמור באחריתו ודומה למי שפותח נקב קטן למי' הרבי' והנקב ההוא מתרחב והולך כשפותח הנקב נראה בעיניו שלא עשה מאומה ולכן קודם שיתערב זה וזה במלחמה עזוב המריבה: מצדיק רשע · אמ' כי האדם שהוא מצדיק בדבריו הרשע ויאמ' כי הוא צדיק . וכן מי שהוא מרשיע בדבריו הצדיק שיאמר על הצדיק שהוא רשע תועבת ה' גם שניהם:

למה זה

למה דין אזלא ליה תיגרותא לסכלא דלית ליה לביה וחכמתא: בכל
עדן גברא רחים הוא ואחא לעקתא מתיליד: בר נש חסיר רעיונא
משלם ידיה ועריב ערבותא על חבריה: ורחים חובא רחים מצותא
ומורים תרעיה בעי תברא: מאן דעקים ליביה לא משכח טבתא
ודמתהפיך בלשניה נפיל בבישתא: דמוליד סיכלא חימוצא דיליה
ולא חדי אבוי דטפשא: לבא חדיא משפיר גופא ורוחא דכיכתא מיבשא
גרמא: שוחדא מן עובא יסב רשיעא למצלי אורחא דדינא: אפוי
דסוכלתנא חדין בחכמתא ועיינוי דסכלא בעומקא דארעא: ברא
סכלא מכביר אבוי וממרמיר לאמיה: למתך לצדיקא לא שפיר אף
לא לממחי צדיקא דאמרין תריצותא: דחשיך מילוי ידיע ידיעתא
ודמכיכא רוחיה גברא דמתביין: ואף שטיא דשתיק חכימא הוא
מתחשיב ודכאלי שפותיה מתביין: ריגתא בעי פחיא ובכל מילכנא
מצטרי: לא צבי סכלא בסוכלתנא אלא בשטותא פהי ליביה: כד אתי
רשיעא בשטיותא ייתי ובצערא ובחיסודא: מיא עמיקי פומי דגברא
בחלא דנביע מבוע דחכמתא: למיסב אפי לרשיעא לא שפיר אף
לא למצלי דינא לצדיקא: שפוותיה

למה זה מחיר ביד כסיל לקנות חכמה ולב אין: בכל עת אהב ולב
הרע ואח לצרה יולד: אדם חסר לב תקע כף ערב ערבה לפני תו
רעהו: אהב פשע אהב מצה מגביה פתחו מבקש שבר: עקש לב
לא ימצא טוב ונהפך בלשונו יפול ברעה: ילד כסיל לתוגה לו ולא פ
ישמח אבי נבל: לב שמח ייטיב גהה ורוח נכאה תיבש גרם:
שחד מחק רשע יקח להטות ארחות משפט: את פני מבין
חכמה ועיני כסיל בקצה ארץ: כעס לאביו בן כסיל וממר
ליולדתו: גם ענוש לצדיק לא טוב להכות נדיבים על ישר:
חושך אמריו יודע דעת וקר רוח איש תבונה: גם אויל מחריש חשך יקר
חכם יחשב אטם שפתיו נבון: לתאוה יבקש נפרד בכל תושיה י ח
יתגלע: לא יחפץ כסיל בתבונה כי אם בהתגלות לבו: בבוא
רשע בא גם בוז ועם קלון חרפה: מים עמקים דברי פי איש נחל
נבע מקור חכמה: שאת פני רשע לא טוב להטות צדיק במשפט:

למה זה· ספר תועלת הממון שהוא כלי לקנות כל שלימות· אמנם הממון שהוא ביד הכסילים הוא דבר בטל כי לא יכוונו לקנות בו חכמה אחר שאין להם לב בידיעות אמתיות· או שיתרעם מדוע נמצאו לכסילים הכלים כפשיים והמזג הכנות לקבל השלימות ולאול עליו צורת השכל ושיוכלו לקנות חכמה אחר שאין להם לב חושק בחכמות· כאלו מציאות הכלים לבטלה אחר שלא יכוונו אל המכוון מהם: בכל עת· רצה שבכל העתים ראוי לאדם שיהיה אוהב את האוהבים לו וזהו בטרם בואת הצרות בימי שלותו ריעיו יאהבוהו ותהיה אהבתם נאמנת עמו· אמנם העומד לאדם בעת צרתו להצילו מרעתו הוא האח הטבעי בן אביו ואמו שהוא קורבה אמיתית· או יאמר בכל עת אוהב הרע שהוא החבר הנאמן והוא אח בכ" להצילו מצרתו· או רצה לספר אותות הכסיל שספר למעלה ואמר שהוא אוהב להרבות רעים ואוהבים· ויסתכן עצמו בעבורם בצרות רבות וגדולות· או יאמר ואח לצרה יולד· כי כאשר יצא הכסיל לאויר העולם ימצאו עמו צרות גדולות ונאמנות וירצה שהוא אח וחבר לצרות: אדם חסר לב· רצה לגנות אנשי המחלוקות ואמר שהאיש חסר לב לעולם יכניס עצמו בדברים שאין לו תועלת בהם והוא שיתקע כף ומרבה לשעבד עצמו לחובות חבירו· ובזמן הפרעון יתקוטט ויריב עם הלוה אשר הוא ערב לו. ועורב ערבה מגז' כי עבדך ערב את הנער: אוהב פשע אוהב מצה· יאמר כי רבו הנזקים והרעות הנמשכים מן הערבות· לפי שהרע אוהב פשע והוא שהמלוה סומך עליו שיפרענו חובו. והוא אינו רוצה שיפשע בסבבו למלוה שילוה מעותיו· וכן אוהב מצה שיריב עם המלוה· או יאמר כי בסבת הבלתי פרעון מהערב הוא אוהב פשע ומצה שיריבו זה עם זה וירבו פשעים במריבה ההיא ולכן אמר מי שהוא אוהב הריב הוא אוהב הפשעי': מגביה פתחו מבקש שבר· ואם יפרע ברצון נפשו ומגביה פתחו לפרוע הערבות ימשך לו נזק גדול הפסד ממונו· או יאמר כמו שהעורב לחבירו סבת הפסדו כן האיש שהוא מגביה בנין ביתו ויתגדל במעשיו על אנשי ביתו הוא מבקש השברון· כי השברון ימשך אחר הגאות כי שובה גאות ה'· וי"מ מגביה פתחו פתחי פיו כמו שמור פתחי פיך רמז למפתח השפתים שהם עשויות כמין דלתות· ר"ל המדבר בגאוה הוא מבקש שיבוא לו שבר בגלל דברי גאותו: עקש לב· ירחיב הלשון בתנאי האיש אשר הוא ערב לחבירו· ואמר שאם הוא עקש לב ולא יפייס למלוה בודאי לא ימצא בזה דרך טוב· ואם הוא נהפך בלשונו שידור לו מחר אני משלם ואינו מקיים מוצא שפתיו האיש כזה יפול ברעה· יולד כסיל לתוגה לו· האבות כוספים לבנים בתנאי שיהיו בעלי דעת ובעלי מעשים טובים· אמר שהאב שבנו חסר דעת יקבל דאגה וכן האב שבנו אינו בעל מעשי' אלא נבל וכילי לא ישמח: לב שמח· גהה לשון רפואה מגז' לא יגהה מכם מזור· יאמר כי בעת שהלב שמח וחזק כל רפואה שתעשה לגוף תצלח הרפואה וימצא בזה תועלת: ורוח נכאה. וכאשר הלב לא יהיה חומו ישר ורוח החיי' אשר בו ימעט לא די שלא יעזב ויעזר לרפואת הגוף אך תיבש מוח העצמות· או יאמ' לב אדם ירצה כי בעת שיהיה לב האדם שמח ייטיב ויתקן צורת האדם בגהה שהוא אור הפני'· ויהיה גהה מן נוגה· ורוח נכאה לא די שיחשיך אור הפנים אלא העצמות תיבש אותם: שחד מחק· רצה כשאנו רואים אדם אשר הוא מטה דרך המשפט במפורסם נאמר כי הגורם לו זה הוא השוחד אשר קבל בסתר ולכן אמר כי השופט הרשע יקח השוחד מחק האדם הרשע כדי להטות בשכר זה השוחד אורחות משפט: את פני מבין· יאמר כי המבין ימצא את החכמה מזומנת ללמד אותה בכל מקום אין מונע לו כי יש לו הכנות טובות במדותיו הנכבדות המדריכות אותו דרך ישרה להביאו לתכלית החפץ: ועיני כסיל· אבל הכסיל והוא מי שאין לו מדות טובות ולא מד החכמה ולא מטוב. לב ורוח נכון לעולם לא ימצא החכמה מזומנת ללמדה והתנכל כי החכמה בקצה הארץ ורחוקה ממנו: כעס לאביו· ממר שם מפעלי הכפל והוא לשון מרירות· כמו ימר שכר לשותיו· יאמר כי הבן הכסיל הוא סבת כעס אביו בסבת סכלותו· והוא גב"ממרר נפש האם שילדתו: גם· יאמר שאין להאשים לאב הצדיק אם בנו כסיל וחסר כמו שחשבו רבים שהאבות הצדיקים לא יולידו בנים משחיתים· אין הענין כן· אבל הצדיק אין לענוש אותו על כך ולפחות מכבודו· כי אין זה חסרון באב המולידים שיש דברים הרבה בתולדת המונעים והמשנים והמהפכים את הטבעים לענינים רבים· וזהו אומרו להכות נדיבים על יושר· ירצה שהמשנה האב בעבו' הבן הוא דומה למרשיע הנדיב ליושר מעשיו: חושך· ירצה האיש שהוא בעל דעת לא ירבה בדבור· ובעל תבונה שהוא למעלה מבעל דעת הוא יקר רוח כלומר רוחו הוא יקר ונכבד. וספר מעלת השתיקה שהאויל כאשר ישתוק ולא ידבר לחכם יחשב בעיני הרואים וכן האוטם שפתיו ולא ידבר הוא נבון· או יאמר גם מי שמחרים האויל ושתיקתו יחשב חכם. והאוטם שפתיו של אויל גב"יחשב נבון· ומלת יחשב משרתת במקום שנים וכאלו אמר ואוטם שפתיו יחשב נבון: לתאוה· ירצה האיש שבשביל תגבורת תאותו הבהמית ובקש ההתבודדות וההפרדה מהבריות לתקן רוע תאותו הנה איש כזה בכל תושיה יתגלע· כלומר יתערב בהן ויהיה לו חלק בהם· ונלמד לתאוה למד בעבור כמו אמרי לי אחי הוא· או יאמר האיש הנפרד ממקומו לבקש חכמה בעבור תאות שכלו שיתאוה ללמוד בכל אנשי חכמה יתערב וילך עמהם· וי"מ יתגלע לשון שנאה בהפוך מן וגעלה נפשי אתכם· יאמר הנפרד מדרך החיים שהיא התורה והמצוה ומבקש ודורש תאות העולם בכל דברי יש ותושיה שהוא רמז לדברי הנאמרים יתגלע: לא יחפוץ כסיל בתבונה· י"א שזה הפסוק נקשר עם מה שלמעלה הימנו ואמר זה שעושה הכסיל לבקש מן החכמות לפי תאותו וירצה ללמוד מכל חכמה מעט הוא בעבור שאינו לומד החכמה ואינו חפץ בה בעבור מעלתה רק כדי שתתגלה חכמתו אצל הכל ויחזיקוהו האנשים בתורת חכם· וי"מ שהכסיל אינו חפץ ללמוד תבונה לבד מאשר יחשוב בלבו ויתגלה לו מדעתו· ואיפשר שיאמר שהכסיל אינו חפץ בתבונה בשום זמן אלא כשהוא אצל החכמים שנתגלה אז לבו שאינו יודע וכיחס על מה שלא למד: בבא רשע· פי' בבא הרשע בעולם כלומר ביום הולדו לא בא הוא לבדו כי בא גם בזיון לעולם עמו ועם איש קלון כשבא לעולם בא חרפה לקרוביו· או יהיה חרפה שיחרף את בני העולם: מים עמוקים· ר"ל כמים עמוקים שאין להם סוף כן דברי איש חכם אין להם סוף ותכלית וכנחל נובע מקור חכמה שאין יורד לסוף החכמה ולא תפסק בכל מה שיוציא אדם ממנה אך תרבה ותוסיף: או יאמר שדברי חכמים הם שני מינים יש מהם כמים העמוקי' שלא יוכל אדם ליהנות מהם רק בערמה ובתחבולה והם הדברים הנאמרים דרך חידה ומשל· ויש מהם כנחל נובע שיהנה מהם כל אדם: שאת פני רשע· ר"ל שאין טוב לשאת פני הרשע בדינו ולהטות משפט הצדיק מן היושר בעמדו למשפט עם הרשע· ועל דרך נסתר יאמר כי אין טוב לשאת פנים אל המלך הזקן וכסיל ולהעביר מאליו החלק השכלי הנקרא צדיק:

שפתי כסיל

שִׂפְתֵי כְסִיל יָבֹאוּ בְרִיב וּפִיו לְמַהֲלֻמוֹת יִקְרָא׃ פִּי כְסִיל מְחִתָּה לוֹ
וּשְׂפָתָיו מוֹקֵשׁ נַפְשׁוֹ׃ דִּבְרֵי נִרְגָּן כְּמִתְלַהֲמִים וְהֵם יָרְדוּ
חַדְרֵי בָטֶן׃ גַּם מִתְרַפֶּה בִמְלַאכְתּוֹ אָח הוּא לְבַעַל מַשְׁחִית׃
מִגְדַּל עֹז שֵׁם יְהוָה בּוֹ יָרוּץ צַדִּיק
וְנִשְׂגָּב׃ הוֹן עָשִׁיר קִרְיַת עֻזּוֹ וּכְחוֹמָה נִשְׂגָּבָה בְּמַשְׂכִּתוֹ׃ לִפְנֵי
שֶׁבֶר יִגְבַּהּ לֵב אִישׁ וְלִפְנֵי כָבוֹד עֲנָוָה׃ מֵשִׁיב דָּבָר בְּטֶרֶם יִשְׁמָע
אִוֶּלֶת הִיא לוֹ וּכְלִמָּה׃ רוּחַ אִישׁ יְכַלְכֵּל מַחֲלֵהוּ וְרוּחַ נְכֵאָה מִי
יִשָּׂאֶנָּה׃ לֵב נָבוֹן יִקְנֶה דָּעַת וְאֹזֶן חֲכָמִים תְּבַקֶּשׁ דָּעַת׃ מַתָּן אָדָם
יַרְחִיב לוֹ וְלִפְנֵי גְדֹלִים יַנְחֶנּוּ׃ צַדִּיק הָרִאשׁוֹן בְּרִיבוֹ יָבֹא רֵעֵהוּ ובא
וַחֲקָרוֹ׃ מִדְיָנִים יַשְׁבִּית הַגּוֹרָל וּבֵין עֲצוּמִים יַפְרִיד׃ אָח נִפְשָׁע
מִקִּרְיַת עֹז וּמִדְוָנִים כִּבְרִיחַ אַרְמוֹן׃ מִפְּרִי פִי אִישׁ תִּשְׂבַּע בִּטְנוֹ ומדינים
תְּבוּאַת שְׂפָתָיו יִשְׂבָּע׃ מָוֶת וְחַיִּים בְּיַד לָשׁוֹן וְאֹהֲבֶיהָ יֹאכַל
פִּרְיָהּ׃ מָצָא אִשָּׁה מָצָא טוֹב וַיָּפֶק רָצוֹן מֵיְהוָה׃ תַּחֲנוּנִים
יְדַבֶּר רָשׁ וְעָשִׁיר יַעֲנֶה עַזּוֹת׃ אִישׁ רֵעִים לְהִתְרֹעֵעַ וְיֵשׁ אֹהֵב דָּבֵק
מֵאָח׃ טוֹב רָשׁ הוֹלֵךְ בְּתֻמּוֹ מֵעִקֵּשׁ שְׂפָתָיו וְהוּא כְסִיל׃ יט

שפוותיה דסכלא מייתן ליה לדינא ופומיה מסטיליה להרתא׃ פומי
דסכלא שניא הוא ליה ושפוותי פאחא אנון לנפשיה׃ מלוי דחכינכא
מראבגן ליה ומחתן ליה לעומק דשיול׃ ואף דמתרפא בעבידתיה
חברא הוא לגברא מחבלנא׃ מגדלא דעושנא שמיה דאלהא וביה
נרהט צדיקא ונגריס ביה׃ מזליה דעתירא קריתא דעושניה ובשורה
יורם משרי׃ קדם תברא יתרורם ליביה דגברא וקדם יקרא ענותנותא׃
מחזיר פתגמא עד לא שמיע שטותא ליה וכהתתא׃ רוחיה דגברא
תסובר כורהניה ורוחא מכיכתא מן נטעיניה׃ ליבא דמתבין ניקנא
ידיעתא ואדנא דחכימי תבעי מנדעא׃ מוהבתיה דבר נשא מרווחא
ליה וקדם רברבי מקימא ליה׃ זכאי הוה קדמאה בדיניה ואתא חבריה
ובציחליה׃ תיגרי מבטלין פיצתא ובינת תקיפי פרשא׃ אחא דמתעוי
מן אחוי היך קריתא עשינתא ואחרא היך סוכרא דחוסנא׃ מן פירי
פומיה דגברא תסבע כרסיה ומן עללת דשפוותי נסבע׃ מותא וחיי
בידא דלישנא ודרחים ליה ניכול מן פירוי׃ דמשכח איתתא טבאתא
משכח ומקבל רעותיה מן אלהא׃ תחנוני נמליל מסכינא ועתירא
נמליל עשינתא׃ אית חברי דמתחברין ואית רחמא דבקת מן אח׃
טב מסכינא דמהלך בתמימותא מן הוו דמעקמן ארחתיה והיא סכל׃

ספתי כסיל׳ ר״ל הכסיל לא יוכל לדבר אלא בדברי ריב ומלחמה כי במלת דבריו יבא הריב ודברי פיו יקראו ויכריזו דברי מכות ופצעים׳ ומהלומות שם
בסקל תעלומות מן והלמה סיסרא והענין שמדברי הכסיל ימשכו דברי ריבות ומכות ופצעים׳ או יאמר כי ספתי הכסיל יבואו ויכנסו ויתערבו בריב׳ וזה כי
בראותם ריב בין אנשים יתערבו באותו הריב וכאלו בפיו קורא המכות׳ והענין שהוא גורם לעצמו שיופצע: פי כסיל׳ הפה יתן מחתה לכסיל שבשביל דבריו
ישבר והוא נכשל בדבריו כשמור הנכשל בפח׳ או פי כסיל רמז אל האכילה והשתייה שהיא מחתה לאיש שגורמת אבדון הגוף והנפש וכן חטאי ספתיו מוקש
לנפש: דברי נרגן׳ הוא תאר מבנין הפעיל מג״ז ותרגמו באהליכם׳ ומתלהמים פועלים מבנין התפעל מן והלמה סיסרא ואמר שדברי ההולך רכיל שמכים
אדם והורגים אותו כענין מכה רעהו בסתר שיכהו בלשון ואותם הדברים יורדים עד שערי מות שנהרג עליהם הנלשן׳ וי״מ כמתלהמי׳ תאר בדברים מסותרי׳
כן דברי הרכיל שידברם בסתר: גם מתרפה׳ אמר שהאיש שמתרשל לעשות מלאכתו שיוכל לחיות ממנה חבר וריע הוא לאיש משחית העולם ולסטם את
הבריות וזה משחית ממונו ומשחית עצמו ובני ביתו וגם כשלא יהיה לו מה יאכל יעשה ליסטיס: מגדל עוז שם ה׳׳ פי׳ שם ה׳ מגדל של עוז ושל גבורה
והצדיקים בעת צרתם לא ירוצו לכספם ולזהבם רק ירוצו על זה המגדל הנזכר שם ירוצו לשמור חקיו ובכן יכלנו׳ והזכיר שם ה׳ במקום עצמותו ית׳׳ וי״מ ירוץ
ענין שבירה והטעם הצדיק ירצץ אויביו בכח השם ובו נשגב ולא יוכלו לו: ואפשר שכוון לומר במגדל זה אינו כשאר המגדלות שהאדם שיושב בהם הוא
אסור ואינו יכול לברוח מהם ומגדל זה בו ירוץ הצדיק ונשגב בו: הון עשיר׳ אחרי שהזכיר שהצדיק ישים בטחונו באל ית׳ ולא ירוץ בעת צרתו כי אם אליו
אמר כי העשיר אינו כן רק ממונו הוא לו לקרית עוז ואותו הממון ידמה לו שהוא כחומה נשגבה בחדרי משכיתו׳ או יאמר שהעשיר כאשר יעשה צדקות מממונו
וילך בדרכי השם אותו הממון הוא קריית מעוזו ובו יכלכל מכל צר׳ וכשהוא בחדרי משכיתו לא יירא משוד כי יבא כלומר שמושב לבטח ואין מחריד: ומלת
משכית לשון ציור׳ וי״א לשון הבטה כתרגום ויסתכם: לפני שבר׳ ר״ל קודם שיבא שבר לאדם יגבה לבו ויתגא׳ וקודם שיבא לו הכבוד יהיה לו ענוה׳
והכוונה שהגאוה גורמת לשבר האדם והענוה כבוד: משיב דבר׳ מי שמשיב דבר על דבר בטרם שישמעהו ויתנהו על מתכונתו התשובה שמשיב היא
לו לאולת וכלימה שיכלימהו המדבר עמו׳ ומזה אחז״ל במדות החכם ואינו נבהל להשיב׳ ר״ל אינו כמהר לענות מן ויבהל את תמרוקיה: רוח איש יכלכל׳
פרשו כול וכמוהו כלכל ועכייכם המשא והסבל׳ ואמר שחולי הנפש קשה מן הגוף כי הגוף כשיחלה תסבול הנפש ותחזק לשאת אותו אבל בחלות הנפש אין הגוף
יכול לסובלה אך הוא נמס ואבד: לב נבון׳ אמר כי שכל האיש הנבון הוא ישתדל בקניית הידיעה והוא ידיעת אמתת הנמצאות וכן אזן החכמים תבקש
לשמוע דעת ואין צריך לקנות׳ ואפשר שיאמ׳ כי שכל הנבון שהוא בעל חכמת הלימודי׳ הוא יקנה דעת מעצמו כי חכמת המספר והשיעור ימצא כל אדם מוטבע
על ידיעתם מבלתי מלמד וכן בדעת ככללו המושכלות הראשונות שבאו בתחלת היצירה לאדם על דרך חניכה כמו שאמרו מתקני התפלות אתה חונן לאדם
דעת וגם כן כאמר דעת על החכמה האלהית אמר ודעת קדושים ועל זה אמר ואזן חכמים תבקש דעת שתבקש לשמוע ממוריה ידיעת מוכחיה כי החכמה
האלהית צריכה קבלה: מתן אדם׳ מי שהוא נדיב לתת מהונו לזולתו המתן ההוא ירחיב לו׳ והענין כי האנשי׳ יכבדוהו בעבור נדיבותו וירחיבו לו במושב
וגם יוליכהו לפני הגדולים והם המלכים ובעלי הגדולה׳ וכן מה שיתנדב האדם השלם לאחר זולתו ממה שחננו האלהים מן החכמה והשלמות הוא יוסיף בשכלו
ובחכמתו ויכבדוהו בני אדם: צדיק הראשון בריבו׳ כשיבואו שני אנשים לדין הראשון שיספר טענותיו מראה שהוא שואל הצדק ואחר כך בא בעל דינו
וחוקר אותו ומכחישו׳ או יחזור וחקרו לדיין שחוקר את הראשון בשמעו טענת השני: מדינים ישבית׳ הרבה קטטות משבית הגורל כי הוא דבר שוה׳ ובין
אנשים עצומים יפריד מחלוקת׳ או יאמר ובין מדינים עצומים יפריד׳ והענין שלא יניח המדינים והריבות שיתחברו: אח נפשע׳ זה הפסוק דבק עם
מה שלמעלה׳ אמר כשיש קטטה בין שני אחים הגורל יפריד האח מקרית עוזו ומחלקו ממנה׳ ופי׳ נפשע מסולק ונפרד ונקרא כן בעבור הפשע שפשע באחיו
לשון מרד כמו אז תפשע: ומדינים כבריח ארמון׳ ואפי׳ המדינים והקטטות חזקות כבריח היכל המלך שהיא חזקה בעבור שלא יכנס שם אדם הכל מפריד
ומשבית הגורל׳ וי״א שבא להודיענו ששיש מריבה שיש בין האחים היא יותר חזקה מהמריבה שיש בין אנשים אחרים שהאח אינו מקוה מאחיו שיפשע אליו מצד
התולדת וכשהאח כפשע השנאה ביניהם יותר חזקה מקריית עוז והמדיני׳ שיש ביניהם הוא יותר חזקה מבריח ארמון: מפרי פי איש׳ מן הפרי שיעשו דברי פי
איש תשבע בטנו׳ ומפני שהוציא הדיבור בלשון פרי שמדרכו שיאכל קרא מה שיקרה לו בסבת הדבור אכילה ואמ׳ כי כפי הדבור כן יקרנו אם יהיה טוב יקרנו
טוב ובהפך ומן התבואה שיעשו הדברי׳ שיוציא בשפתיו ישבע והוא כפל ענין׳ ואפשר כי מפרי פי איש רמז אל האכילה ותבואת שפתיו רמז לדיבור: מות וחיי׳
ר״ל ביד הדבור שיעשה האדם בלשונו תלויים המות והחיי׳ כי יוכל לדבר דברים יחייב לנפשו מות׳ וכן בהפך זה שהדיבור הטוב לפעמים הוא מציל הלקוחים
למות׳ וכל אחד מאוהבי הלשון׳ ר״ל הרגיל לדבר ואוהב הדברים הוא יאכל פרי דבריו אם טוב ואם רע: מצא אשה׳ פירוש מי שמצא אשה טובה
הנקראת אשה סתם מצא לעצמו דבר טוב ויוציא רצון מהשם ית׳ שימציאהו וירצהו לתת לו אשה משכלת ובהפך מצא אשה רעה: תחנונים ידבר רש׳ פי׳
העני מדבר תחנונים ודברים רכים כי העני ממעך קולו ובהפך העשיר: איש רעים׳ ר״ל איש אוהב רעים הוא להתרועע ר״ל כדי שיתרועעו עמו ויתחברו.
וכתן טעם לאיש שהוא מרבה רעים ואוהבים לפי שיש אוהב דבק באוהבו בעת צרכו יותר מאחיו. וים מפרשים האיש שמחזר לקנות רעים רבים בממונו סופו
להתרועע ולהשבר כי יפול ממונו במה שמפזר לרצות האנשים כדי שיתחברו אליו אעפ״ שלפעמי׳ ימצא אוהב דבק מאח מכ׳ מי שיכוין שיהיו ריעיו רבים הוא
יתרועע וישבר: טוב רש׳ יותר טוב האיש שהוא רש מן הממון והוא הולך בתומו׳ רוצה לומר במדותיו השלמות׳ מהאדם שהוא עקש בסבת שפתיו
שידברו עקשות אף על פי שלא יהיה רש בממון יהיה עני הדעת והוא אומרו והוא כסיל: גם בלא דעת

גם בלא־דעת נפש לא־טוב ואץ ברגלים חוטא ׃ אולת אדם
תסלף דרכו ועל־יהוה יזעף לבו ׃ הון יסיף רעים רבים ודל מרעהו
יפרד ׃ עד שקרים לא ינקה ויפיח כזבים לא ימלט ׃
רבים יחלו פני־נדיב וכל־הרע לאיש מתן ׃ כל אחי־רש שנאהו
אף כי מרעהו רחקו ממנו מרדף אמרים לא־המה ׃ קנה־לב אהב
נפשו שמר תבונה למצא־טוב ׃ עד שקרים לא ינקה ויפיח
כזבים יאבד ׃ לא־נאוה לכסיל תענוג אף כי־לעבד משל
בשרים ׃ שכל אדם האריך אפו ותפארתו עבר על־פשע ׃ ש
נהם ככפיר זעף מלך וכטל על־עשב רצונו ׃ הות לאביו
בן כסיל ודלף טרד מדיני אשה ׃ בית והון נחלת אבות טורד
ומיהוה אשה משכלת ׃ עצלה תפיל תרדמה ונפש רמיה
תרעב ׃ שמר מצוה שמר נפשו בוזה דרכיו יומת ׃ מלוה ז יומת
יהוה חונן דל וגמלו ישלם־לו ׃ יסר בנך כי־יש תקוה ואל־המיתו
אל־תשא נפשך ׃ גרל־חמה נשא ענש כי אם־תציל ועוד תוסף ׃ גדל

מאן דלא ידיע נפשיה לא שפיר ליה ודקליל בריגלוי לבישתא חטיא
הוא ׃ שטיותא דבר נשא מטלטלא אורחתיה ועל אלהא מתרעם
ליביה ׃ ממלא מוסיף חברי סגיעי ומסכינא פריש חבריה מניה ׃ סהדא
דשקרא לא נזדכי ודמוועי כדבותא לא נתמליט ׃ סגיעי דמשמשין
קדם רבא ודלבישין יהיב מוהבתא ׃ כלהון רחמוי דמסכינא סניין
ליה ואף חברוי רחקין מניה איכא דטרכן במלוי לא שריר ׃ קנאי לבא
טבא רחים נפשיה נטיר ביונא משכיח טבתא ׃ סהדא דשקרא לא
מזדכא ודמוועי כדבותא נאבד ׃ לא יאי לסכלא פינוקא אף לא לעבדא
דנשתלט ברברבני ׃ שכלוי דבר נשא נגידות אורחתי ושבהוריה דנעביר
חובא ׃ נהים היך אריא זעפיה דמלכא והיך טלא על עיסבא רעותיה ׃
בר סכלא קשה הוא לאבוי והיך קירסי והיך דלפא דדליף תיגרי
דאיתתא ׃ ביתא ומזלא דדלתותא הוא דאבחר ומן אלהא מתמכרא
אתתא לגברא ׃ עטלותא יהבא שינתא ונפשא רמיתא תכפן ׃ דנטיר
פוקדנא נטיר נפשיה ודמושיט אורחתיה ימות ׃ מאן דבעי נזיף לאלהא
מתרחם על מסכינא ופורענותא טבתא משתלם ליה ׃ רדי ברך מטול
דאית סיכויא ולמיתותיה לא תרמי נפשך ׃ גברא חמתנא מקבל
תיכא וכמה דמעלי על טועניה מוסיף ׃ שמע

גם בלא דעת· פי' האדם שהוא בלי ידיעה אמתית והיא ידיעת התורה בקושי תהיה לו נפש טובה כי אין בור ירא חטא· ופעמים רבות יחטא הפתי והוא לא ידע שחטא· או יהיה ענין הפסוק גם נפש בלא דעת לא טוב : ויש מפרשים נפש תאוה ורצון כמו אם יש את נפשכם ופירושו גם לא טוב לאיש למלאת תאותו ולעשות רצונו בדבר שאין בו דעת והשכל כלומר שיהיה ענין התאוה בדרך כסילות ומי שהוא ממהר רגליו בזה הענין הוא חוטא· או יאמר מי שהוא מהיר במעשיו אינו בטוח מן המכשול· וחוטא כמו אל השערה ולא יחטיא· או ירמוז אל החוטא שרודף ודש העונות בעקביו ואומר דבר קל זה אעבור עליו· ורבותינו פירשו גם בלא דעת בכופה את אשתו לתשמיש : ואץ ברגלים חוטא· זה הבועל ושונה· דא"ז זה המהלך על גבי עשבים בשבת : אולת אדם ונומר· פי' בעונו באה אליו הרעה כי באולתו סלף דרכו ועבר עבירות ונפרעים ממנו· וכשהצרה באה עליו זועף לבו על הבה"ו ומהרהר אחר מדת הדין : הון יוסיף· מי שיש לו ממון מתחברים אליו רעים רבים כדי לקבל ממנו תועלת אמנם האיש שהוא דל חבירו יפרד ממנו ולא יחפוץ באהבתו אמר גם לרעהו ישנא רש : עד שקרים· מי שמעיד עדות שקר בחבירו סופו שלא ינקה מאותו עון· ומי שמדבר כזבים אעפ"י שלא יזיק לרעהו בכזב ההוא לא ימלט מפני שהשקר שנוי ומשוקץ אמר דובר שקרים לא יכון לנגד עיני· וכשתתבונן באותיות מלת אמת תמצאם אוחזות הראש והאמצע והסוף מן האותיות להורות כי בו קיום כל העולם ראשיתו ואמצעיתו וסופו· והשקר אותיותיו כולם זה אצל זה לרמוז כי אם לא יתאחדו עידי שקר ולא יכוונו עדותם לא יוכלו לכוין עדות אמנם העדים האמתיים אפי' יהיו במקומות רחוקים זה מזה אחר שכוונתם להעיד עדות אמתי לא יצטרכו להתאחד ולכוין עדותם· גם כשתתבונן באותיות אמת תמצא תושבותם עשויה על דבר קיים שאותיותיו יש להם בסים ורגלי' אמנם האותיות של שקר אין להם רגלים ואל יקטן בעיניך דבר זה כי בצורות אותיותינו נרמזי' סודות גדולות : רבים יחלו· רבים הם המחלים פני האיש הנדיב שיתנדב אליהם ממתנת ידו· וכל הרעים והחברים נמשכים אחר האיש שנותן מתנות· יש לפתרו בנותני צדקה ויש לפתרו במרביצי תורה : כל אחי רש· כל אחי האדם העני הם שנאים אותו כש"רעיו שהם יותר רחוקי' מקורבתו מאחיו ולא די שנאוהו אלא שהם ירחקו ממנו יותר ויותר והסבה לזה הוא לפי שהרש דובר בפיו דברים כמו בקשת מכולת לביתו וצרכיו והמה לא יהיה להם חפץ באותם הדברים· ונכון לפרש מרדף אמרים זה הרע או האח שמעליל על הדל עלילות ואומר כי בסכלותו ירד מנכסיו למען יאמרו השומעים שראוי לשנאתו ואותן העלילות לא המה כי שקר ידברו : קונה לב· מי שקונה דעת וחכמה אוהב נפשו כי משיל בדעתו נפשו מכל צרה וגם אוהב אותה בכוונתו לה לחם חוקה כי החכמה מזון לנפש המשכלת ומי ששומר התבונה בזכירתו שלא ישכחנה סופו למצוא טוב בעולם הזה ובבא : עד שקרים· הפסוק הזה נכתב בזה הספר פעם אחרת כיוצא בו אלא שבמקום יאבד אמר לא ימלט ואדם בזה שמי שמדבר כזבים אעפ"י שלא יזיק בהם לזולתו לא די שלא ימלט אלא שיאבד שיחול עליו הענש האלהי בזה העולם ובעולם הנשמו' : לא נאוה· אינו נאה ויפה שיהיה לכסיל תענוג וכבוד כי לא יכיר בהם כי כצרור אבן במרגמה כן נותן לכסיל כבוד וכש' שאינו נאה לעבד שימשול בשרים שיהיו תחתיו כמו שאמר תחת עבד כי ימלוך· ועד"ה האמת יאמר כי אינו ראוי אל המלך זקן וכסיל תענוג וחזר וקראו עבד ואמר שאינו דבר הגון שימשול על הכחות השכליות וקראו כסיל לרחקו מכל חכמה ושלימות וקראו עבד כי המכוון במציאותו הוא להיות עבד אל הכח השכלי כי בו ובאמצעות כליו יקנה מעלה על מעלתו : שכל אדם· השכל שבאדם גרם לו שהאריך אפו כי לולי השכל המחופף עליו לא האריך אפו ותפארתו של אדם הוא להיות עובר על פשע כי התכונה הזאת באה מנפש חשובה אשר הניחה כל גאה וגאון כי מי שאינו עובר על פשע עוש' זה לרוב גאותו אמנם המשכיל יעבור על פשע כדי שהשי"ת יעביר על פשעיו : נהם ככפיר· אמר המלך בעת שיזעף על איש יראה אל האיש כאלו נהם עליו הכפיר שאין בבעלי החיים יותר מפחיד ממנו ומי שיראה לו המלך רצון טוב הוא לו תועלת ונחת רוח כמו הטל שיורד על העשב ירוה הארץ והולידה והצמיח' כן אהבת המלך ורצונו היא סבת חיי האיש והזכיר זה לענין גדול שיתעורר האדם ויאמ' בלבו אם יזעף עלי מלך בשר ודם שהיום ישנו ומחר אינו אהיה כבהל עם שאולי לא תצא מחשבתו אל הפועל כש"כ בעת שיזעף עלי מלך מלכי המלכים בעבור חטאתי שראוי להיות יותר נבהל : הוות· ענין שבר ומקרים רעים וכסילות הבן יגרום לאביו נגע וקלון כי הוא יפעל פעלים יענש עליהם ואף אם לא יזיק לזולתו יכלם אביו מסכלותו וכשיהיה לאיש אשת מדיינים תריב עמו בכל עת והיא דומה לו בפעולותיה אל הדלף הטורד בבית שהגשמים יורדים בו שאין אדם יכול לדור בו והגשם מגרש מתוכו כן אשה רעה מגרשת מתוכה כל אוהביה במלחמותיה : בית והון· לפי שהזכיר דלף טורד מדיני אשה אמר לא תחשוב שיוכל האדם בשכלו לבחור לו אשה משכלת כי הכל מאת ה' מן השמי' שנכסים וקרקעות מנחיל האב לבני' אך לא יכחיל אשה לא טובה ולא רעה כי הכל לפי מזלו וכאשר תהיה לו אשה משכלת מהשם היתה לו שרצה ליתן לו חלק יפה : עצלה· מיעוט העסק והשתדלו' תפיל תרדמה על בעליה והיא יותר קשה מן העצלות והנה יעתק העצל מענין רע אל ענין יותר רע ממנו כי אם תעצל מעט תבואהו עצלותו להתעצל יותר ויותר עד שירמה לאדם הנרדם שהוא דומה למת והאדם שאינו חרוץ ומהיר במלאכתו וישתדל להרויח ברמאות ירעב· ר"ל לא יעשיר ברמאותו וכן הענין בענייני הרוחניי' והרמאות בחכמה היא שיעסקו בה שלא לשמה : שומר מצוה· השומ' מצות אלהיו או מצות המלכי' והשופטי' שומר נפשו מצרות הזמן ומהענש הרוחני· והבוזה דרכי השם ימות כבזה : מלוה ה' חונן דל· מי שחונן הדל ומעניקו הוא מלוה ה' כלומר לא הפסיד כל מה שנתן לו רק מעלין עליו כאלו הלוה לשם ה' והשם ית' הוא לו לוה ומדרך הלוה להחזיר המלוה למלוה וברווח· והשם ית' ישלם לו גמול טוב בעבור החנינה שעשה לדל אעפ"י שלא נתן לו משלו כלום רק ממה שהוא פקדון בידו ברצון הבורא ית'· או יאמר ה' מלוה הממון לאיש שהוא חונן דל ועם כל זה ישלם לו גמול· או יהיה הכנוי בגמלו וגמולו חוזר לדל· וענינו הגמול שרצה השם לגמול הדל עשאו על ידך ואתה שלוחו· או ידבר בלשון תימה שהשם ית' מלוה הממון אל האיש החונן הדל והוא שלוח ממנו. והדל ההוא יחזיק טובה ומשתדל לגמול טוב אל החונן ההוא : יסר בנך כי יש· ראוי לאדם ליסר בנו בקטנותו לקבל מוסר חכמה ואם לא יקבל המוסר בפעם אחת או בשתים לא יתיאש ממנו רק ייסרהו יותר כי עדיין יש תקוה בו שיקבל החכמה ואעפ"י שלא יקבל המוסר לא יעלה על דעתך להמיתו אך הוכח תוכיחנו תמיד שמא יועיל לו : או יאמר שלא ייסר אותו במוסר אכזרי בענין שימות תחת השבט· וי"מ ואל המיתו מענין המו מעי· כלומד ואל המיתו וצעקתו שיצעק מהייסורים לא תחוס ולא תחמול : גדל חמה· מי שהוא גדול חמה שמוסף חמתו על בנו נושא עון וחובה עליו כי אם תצילהו ממות עוד תוסיף להוכיחו יום אחר יום· ואם תמיתנו לא תוכל ליסרו יותר בעולם·

שמע עצה

שמע עצה וקבל מוסר למען תחכם באחריתך : רבות מחשבות
בלב איש ועצת יהוה היא תקום : תאות אדם חסדו וטוב רש
מאיש כזב : יראת יהוה לחיים ושבע ילין בל יפקד רע :
טמן עצל ידו בצלחת גם אל פיהו לא ישיבנה : לץ תכה
ופתי יערם והוכיח לנבון יבין דעת : משדד אב יבריח אם בן
מביש ומחפיר : חדל בני לשמע מוסר לשגות מאמרי דעת :
עד בליעל יליץ משפט ופי רשעים יבלע און : נכונו ללצים
שפטים ומהלמות לגו כסילים : לץ היין המה שכר וכל שגה כ
בו לא יחכם : נהם ככפיר אימת מלך מתעברו חוטא נפשו חטא ב
כבוד לאיש שבת מריב וכל אויל יתגלע : מחרף עצל
לא יחרש ישאל בקציר ואין : מים עמקים עצה בלב איש ואיש ושאל
תבונה ידלנה : רב אדם יקרא איש חסדו ואיש אמונים מי ימצא ר
מתהלך בתמו צדיק אשרי בניו אחריו : מלך ישב על ב
כסא דין מזרה בעיניו כל רע : מי יאמר זכיתי לבי טהרתי מחטאתי : ב

שמע עיצתא וקביל מרדותא מטול דתתחכם בסופך : סגיען מחשבתא
בלביה דגברין ועיצתא דאלהא היא תקום : רגתיה דבר נשא חסדיה
וטב מסכינא מן גברא כדבא : דחלתיה דאלהא לחיי ומן דשמיע מני
ניבות ולא נפקוד בישתא : עטלא דמטעי ידיה בשחאתיה אף לא
לפומי מקריב ליה : למסיקנא מחית ושכרא מתערים ואביס לסוכלתן
דנתבין ידיעתא : דמין לאבוי ומעריק לאמיה ברא הוא מבהתנא
ומחפרנא : פרש ברי ושמע מרדותא ולא תשגא מן מאמרי דפומיה
: סהדא דיגאלא ממיק בדיניה ופומהון דרשיעי מפיק עאתא :
מתקנין למסיקני דיני זהרתא לגשמיהון : למסיקנא הוא חמר ורויתא
שכרא וכל דשגי ביה לא נתחכם : נהים היך אריא אימתא דמלכא
ומן דמחתמית ליה חטי על נפשיה : יקרא הוא לגברא דיתיב דלא
דינא וכל דשאטי מצטרי : מתחצר עטלא לא שתיק ושאל בחצדא
ולית : מיא עמיקי עצתא בלבא דגברא וגברא דמתבין כידליה :
סוגעא דבני מתקרין גברא מרחמניה וגברא מהימנא מנו משכיח :
דמהלך בתמימותיה צדיקא הוא וטוביהון לבנוהי בתרוהי : מלכא
דיתיב על כורסיא דדינא מפזר מן קדמוהי כלהון בישתא : מאן דיימר
דזכיי הוא לבי ואדכיית מחובתי : מתקלא

שמע עצה· הפסוק הזה מדבר עם הבן ומזרזו לקבל מוסר אביו· או מלמד לאב התוכחה שיאמר לבן בלשון רכה בני שמע עצה וגו' כלומר מי שלא הגיע מאהבתו אותך עד שייסרך רק שיתן לך עצה הוגנת בפעולותיך שמע וקבל ממנו העצה ההיא· ואם יגיע מאהבת איש אותך עד שייסר אותך קבל המוסר ואלו השני דברים יהיו סבה לשתחכם באחריתך ותצליח דרכיך: רבות מחשבות· הרבה מחשבות חושב אדם בלבו ומחשבתו איננה מועילה כמו האב כשיראה את בנו סכל חושב שיהיה כן כל ימיו ונראה בכל יום החכמים ישתגעו והכסילים יתחכמו וכל זה עושה הבורא למען לא ישען אדם על מחשבות לבו: תאות אדם חסדו· פירוש תאות רוב האנשים הוא שיסופר מהם חסד· והענין שהם יתאוו לספר בפיהם חסדם· ויתפארו בין מחסר שעשו בין ממה שלא עשו· ויתאוו שהאנשים יספרו מהם חסד גכ"· ויותר טוב האיש הרש שלא יספר מכפשו חסד ולא יתאוה שהאנשים יספרוהו: מאיש כזב· והוא האיש המתהלל ומתפאר במה שאין בו מן החסד· או יאמר תאות אדם חסדו התאוה שתהיה באדם היא מביאתו לידי קלונו ויהיה חסרו מענין חסד הוא· ויאמר יותר תקוה יש במו שהוא רש מתאוות העולם וקנייניו ואינו מתאוה אליהם מן האיש שהוא חפץ בקנייני העולם: יראת ה' לחיים· אמר שיראת ה' היא מביאה בעליה אל החיים הזמניים ואל החיים הנצחיים ועוד שהוא ילין שבע כמו שכתוב כי אין מחסור ליראיו ולא יפקד בחייו לקבל עונש גופיי ורוחני: טמן עצל ידו· פי' העצל לרוב עצלותו מסתיר ידו בתוך הקדירה להוציא ממנה המזון וליתנו לתוך פיו ומרוב עצלותו ושימצא קורת רוח בהיות ידו בתוך הקדירה מפני הקור המצערו לא יוציא ידו מן הקדירה ליתן המזון לתוך פיו וזה גנות גדול שיתעצל מן האכילה שהוא סבת קיום גופו· וכן העצלי' יתרשלו בקניית החכמ' האמתית שהוא מזון הנפש המשכלת וימיתוה ברעב ובצמא מן ההשגה עד שלא תזכה אל החיים הנצחיים: לץ תכה ופתי יעריס· ר"ל אם תכה לץ ופתי יחכם כי המוסר הטוב שיקבל האדם בראותו חבירים עוברי עבירות נכשלים בדרכיהם· ואמר פתי לפי שהחכם יזהר מעצמו מעשות רע· ואמר שהנבון אין צורך להכותו רק בתוכחת קטנה שתעשה אליו יבין דעת דומה לאמרו תחת גערה במבין וגו'· או יהיה ענין הפסוק לומר תכה הלץ ותייסרהו להסירו מסכלותו· ואם יהיה פתי מן החכמה בסבת ההכאה שתכהו יקנה ערמה· וכן ראוי שתוכיח את הנבון כי הוא בסבת התוכחת יבין לדעת. ולא אמר פתי תכה ולץ יעריס כי הפתי איננו ראוי להכאה לפי שעושה מעשיו בפתיות בלא כוונה ורצון ולץ איננו צריך לקנות ערמה גם הוא ערום להרע: משדד אב· פי' הבן שהוא ראוי שיקרא בן מביש ומחפיר מפני שהוא מבייש עצמו וזולתו במעשיו הרעים הוא משדד אביו ומבריח אמו כי ישחית את כל נכסי אביו עד שיהיה עני ולא יוכלו להתפרנס בעירם ויצאו ממקומם ויגלו למקום אחר· ומשדד מג"ז שוד ושבר· ויבריח מג"ז' ויברח יעקב· או יהיה נגזר מן הבריח התיכון· והענין שהיא תסגר בחדרי חדרים לפחדה ממנו והוא גורם לה שתשים הבריח בדלת· וכן ישדד אביו וירא ממנו· ואיפשר שקרא השכל במקום הזה אב והתורה מורשה קהלת יעקב אם והענין מבואר בזה: חדל בני· כלומר מנע עצמך ולא תשמע מוסר שיביאך לשגות מאמרי דעת: עד בליעל· פי' יליץ מגזרת כי המליץ העד המעיד שקרים אומר כי במשפט הוא מעיד ומצדיק את עצמו בדברי שקריו· והדיינים הרשעים מכסים האון ומסתירים ואומרים כי עדות אמת מעיד: ויבלע מג"ז' כבלע את הקדש: נכונו ללצים· השפטים הרעים הם נכונים ומזומנים לענוש בהם הלצים· וגם נכונו מכות ומהלומות לגו כסילים שבני אדם הולמים אותם על ידי כסילותם ומהלומות מגזר' אז הלמו: לץ היין· אמר כי היין לץ והשכר הומה על דרך הרחבת לשון והטעם כי הוא יביא השותה אותו להיות לץ והומה והוא כאלו אמר לץ שותה יין הומה שותה שכר. ואיפשר לפרשו בלא חסרון כאלו היין ידבר ששתוהו בני אדם ויפתה אותם בחשיבותו ועל כן אמר כל שוגה בו לא יחכם כי הוא מסיר החכמה מן הלב ומשים אולת בו· ולקח היין והשכר במקום התענוגים כלם: נהם ככפיר· פי' נהם ככפיר אשר יכהוס כן אימת מלך כאשר מטיל אימה על עמו ומי שגורם שהמלך ימלא עברה עליו הוא יגרום מיתתו וחוטא על נפשו: כבוד לאיש· פי' כבודו של אדם ביטול מחלוקת שיבטל הקטטה ולא יבעירנה שאם יריב אדם עמו לא יענה לדבר קשות כנגדו רק ישתוק אמנם האויל מפרסם עצמו על הריב ויתפשט· או יאמר שכל איש סכל יתערב במריבה ולא יכבנה· ויתכן להיות יתגלע מן ונגלה כפשו בהפוך אותיות ככבש כשב: מחורף. מפני פחד החורף והקור עוזב העצל את אדמתו ואיננה חורשת ותשאר שממה לא תזרע ולא תצמיח. והזכיר החרישה כי היא קודמת לזריעה ואחכ"כשיבא זמן הקציר ישאל התבואה מאותם שזרעו ועבדו שדותיהם בחורף ואין מי שיתן לו שאלתו וכמו שיקרה זה בעבודת האדמה כן יקרה בכל קנייני העולם וכן בקנין החכמה ובעבודת השם ית' כי מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת: מים עמוקים· פי' כמים עמוקים שאין להם סוף שלא יוכל אדם לקחת אותם רק בתחבולה לדלות אותם עם הדלי כן עצה בלב איש שאין· אדם יכול לבא בסופה זולתי הוא לבדו ואיש אשר בלבו חכמה ותבונה מוציא מפי חבירו מה שהוא חושב בלבו כמו שמוציא המים בדלי· ומלת ידלנה לשון הגבהה והרמה שירימנה מן הלב· או יאמר כי העצה היא בלב החכם כמים העמוקים והוא מוכן בחכמתו ליתן עצה למי שישאלנה ממנו: ואיש תבונה· אם יצטרך לעצה הוא ילך וידלה העצה מלב החכם והענין שאיש תבונה ישאל עצה מן החכם לא ככסיל שלא ישאל עצה על מעשיו אמרו החכמים הדעתן שבאנשים צריך לעצה: רב אדם· פי' רוב בני אדם יקרא כל אחד ואחד ויכריז החסד שהוא עושה ויתפאר בו· ונכון לפרש יספר החסד שהוא עושה למקבל אותו ויכלימנו: ואיש אמונים מי ימצא· ר"ל שיעשה חסד ולא יקראהו· ואמונים שם דבר כלומר שיעשה לאמונת הבורא בסתר ובהחבא ולא לשכר הבריות· וי"מ הרבה בני אדם יש הבוטחים על אוהביהם המבטיחים אותם חסד וקוראים להם בעת דוחקם· ואיש אמונים· המבטיח ועושה מי ימצא· וי"מ שרב נגזר מן רבי המלך ועניינו אדם גדול המעלה ואמר כי האדם הרב וגדול מעלה כל איש מבני אדם יקרא ויכריז גדולתו וחסדו לפחדם ממנו יהיה איש חסד או לא יהיה. אמנם איש שיהיה בעל אמונה ואמון רוח שיכריזו האנשים ממנו חסדו ומעלתו מי ימצא כלומר בקושי ימצא זה: מתהלך· פי' שהוא הולך בדרך תמו נקרא צדיק וגם אחרי מותו יהיו בניו ותלמידיו מאושרים ומבורכים: מלך· יש לפתרו על הבה"שהוא יושב על כסא דין יודע הצדיק מתהלך בתומו ומשיבו ומזרה מלפניו כל איש שהוא רע בעיניו· ויש לפתרו על מלך אוהב משפט שמואס ברשעים והבטת עיניו מבריחם מפניו מי יאמר· פי' מי זה שיוכל לומר באמת נקיתי לבי מכל עון ומחשבה רעה כי השם יודע האמת ולא יוכל לכזב לפניו:

אבן ואבן

מתקלא ומתקלא כילא וכילא מרחקין איגון קדם אלהא אף תרויהון׃
אוף בעובדוהי מתידע טליא אין דכי ואין תריצין עובדוהי׃ אדנא
דשמעא ועינא דחזיא אלהא איברי תרויהון׃ לא תרחים שינתא דילמא
תתמסכן פתח עינך ושבע לחם׃ תברא לחברי נאמר דקנית והידית
נשתכח ונימר׃ דאית דהבא וסוגעא דכיפי טבאתא ומאני דיקרא
ושיפותא דידיעתא׃ נסיב לבושיה מטול דעריב לחלוני ולא אפי
נוכריתא משכניה׃ עריב לגברא בלחמא ריגלא ובתר הידין נתמלא
פומיה׃ מחשבתא בעצתא תתקן ובמדברנותא מתעבר קרבא׃
דגאלי רזא אכיל קורצא ולמן דמשרגג בשפוותיה לא תתחלט׃ דליט
לאבוי ולאמיה נדעך שרגיה איך אתונא דחשוכא׃ ירותתא דמסרהביא
בקדמית וכסופא לא תתבריך׃ לא תימר אשלם בישתא סכא לאלהך
ויפרקנך׃ מרחקין אבנין קדם אלהא מתקלין ומתקלא ומשחתא
דרמיותא לא שפיר קדמוי׃ מן קדם יי הילכתיה דגברא ובר נשא
לא מתבין אורחתיה׃ פחא הוא לגברא דנדיר לקודשא ובתר הכי
תריא ליה נפשיה׃ מבדד לרשיעי מלכא חכימא ומהפך עליהון
גלגלא׃ שרגא דאלהא נשמתיה דבני נשא ובציא כלהון גוייה דכריסה׃
חסדא וקושטא ינטרו למלכא ומתקן כורסיה בחסדא׃
שבהורא דעולימא תוקפהון ושבחא דסיבי סיבתא׃

אֶבֶן וָאֶבֶן אֵיפָה וְאֵיפָה תּוֹעֲבַת יְהֹוָה גַּם־שְׁנֵיהֶם׃ גַּם בְּמַעֲלָלָיו
יִתְנַכֶּר־נָעַר אִם־זַךְ וְאִם־יָשָׁר פָּעֳלוֹ׃ אֹזֶן שֹׁמַעַת וְעַיִן רֹאָה יְהֹוָה
עָשָׂה גַם־שְׁנֵיהֶם׃ אַל־תֶּאֱהַב שֵׁנָה פֶּן־תִּוָּרֵשׁ פְּקַח עֵינֶיךָ שְׂבַע
לָחֶם׃ רַע רַע יֹאמַר הַקּוֹנֶה וְאֹזֵל לוֹ אָז יִתְהַלָּל׃ יֵשׁ זָהָב ר ואו׳
וְרָב־פְּנִינִים וּכְלִי יְקָר שִׂפְתֵי־דָעַת׃ לְקַח־בִּגְדוֹ כִּי־עָרַב זָר וּבְעַד ד
נָכְרִים חַבְלֵהוּ׃ עָרֵב לָאִישׁ לֶחֶם שָׁקֶר וְאַחַר יִמָּלֵא־פִיהוּ חָצָץ׃ נכריה
מַחֲשָׁבוֹת בְּעֵצָה תִכּוֹן וּבְתַחְבֻּלוֹת עֲשֵׂה מִלְחָמָה׃ גּוֹלֶה סּוֹד ה
הוֹלֵךְ רָכִיל וּלְפֹתֶה שְׂפָתָיו לֹא תִתְעָרָב׃ מְקַלֵּל אָבִיו וְאִמּוֹ
יִדְעַךְ נֵרוֹ בֶּאֱשׁוּן חֹשֶׁךְ׃ נַחֲלָה מְבֹהֶלֶת בָּרִאשֹׁנָה וְאַחֲרִיתָהּ באישון
לֹא תְבֹרָךְ׃ אַל־תֹּאמַר אֲשַׁלְּמָה־רָע קַוֵּה לַיהֹוָה וְיֹשַׁע לָךְ׃
תּוֹעֲבַת יְהֹוָה אֶבֶן וָאָבֶן וּמֹאזְנֵי מִרְמָה לֹא־טוֹב׃ מֵיְהֹוָה
מִצְעֲדֵי־גָבֶר וְאָדָם מַה־יָּבִין דַּרְכּוֹ׃ מוֹקֵשׁ אָדָם יָלַע קֹדֶשׁ
וְאַחַר נְדָרִים לְבַקֵּר׃ מְזָרֶה רְשָׁעִים מֶלֶךְ חָכָם וַיָּשֶׁב עֲלֵיהֶם
אוֹפָן׃ נֵר יְהֹוָה נִשְׁמַת אָדָם חֹפֵשׂ כָּל־חַדְרֵי־בָטֶן׃ חֶסֶד וֶאֱמֶת יִצְּרוּ
מֶלֶךְ וְסָעַד בַּחֶסֶד כִּסְאוֹ׃ תִּפְאֶרֶת בַּחוּרִים כֹּחָם וַהֲדַר זְקֵנִים שֵׂיבָה׃

אבן ואבן. פירוש מי שיהיו לו שני משקלות מלא וחסר ויקנה במלא וימכור בחסר תועבת ה' גם שניהם. ואמר גם לרמוז כי לא הגונב והגוזל בלבד הם תועבת ה' כי גם אלו תועבה לשם: גם במעלליו. ר"ל שבפעולות שיעשה הנער בימי הנערות יוכר אם יהיה זך וישר פעלו בעת שיגדל כי על הרוב ברוב האנשים כפי מה שיהיה ענינם בזמן הנערות כן ילך בבחרות ובזקנה. או תהיה מלת מתנכר מענין ויתנכר אליהם הפך ההכרה ויתישב בזה מלת גם כלומר אעפ"י שעל הרוב יראו הנערים מה שיהיה מעניינם לבסוף גם נמצא נערים לפעמים מראים בנערותם ההפך ממה שיהיה מעניינם באחרית במדות הטוב והרע: אוזן שומעת. כוונתו לומר שאחר שהשם ית' עשה אלו האברים על תכונה שהם רואים ושומעים יש לנו להאמין אמונה שלמה כי הוא ית' רואה ושומע כלומר שגלויים וידועים לפניו כל מעשי בני אדם כנגד האומרים לא יראה יה ולא יבין אלהי יעקב. אמר המשורר הנוטע אוזן הלא ישמע. וגב"ל בפסוק זה לומר שהשם כתב אוזן באדם לשמוע מוסר וללמוד חכמה. ועין ללמוד הדרך הישרה ללכת בה. וע"כ אמר למטה אל תאהב שינה כי הישן הוא בלא אזנים ובלא עינים: אל תאהב שינה. אמר כי אין ראוי לאדם שיתרשל בעשיית מעשיו מפני שההתרשלות מביא האדם לידי עניות. ואין המכוון בשינה שינה לבדה רק ההתרשלות במה שצריך קרא שינה. והזכיר השינה מפני היותה המקרה הדבק בעצל פקח עיניך שלך והשתדל במה שצריך לך ובענין זה תמצא מחייתך. ורמ"ז גב"ל שאם יתרשל האדם מדרישת החכמה בזמן הראוי יהיה רש מן החכמה: פקח עיניך שלך ושבע מן החכמה שהיא לחם אבירים: רע רע. ר"ל הקונה בעת שהוא קונה הדבר הוא מזלזל בפיו הדבר שהוא רוצה לקנות כדי שימכרנו המוכר אליו בזול. ואחר קנותו הדבר וילך לו לדרכו אז יתהלל ויאמר כי הדבר שקנה שוה יותר ויותר ובחכמתו קנאו בזול: יש זהב. ר"ל יש זהב הרבה בעולם ויש הרבה אבנים טובות ומרגליות וכלי יקר מזהב ומפנינים כשיש לאדם שפתי דעת. או יאמר כי האדם יוכל לקנות זהב וריבוי פנינים. ויש דבר אחר יותר נכבד ומועיל מהם שפתי דעת כלומר הדבור שידבר בו האדם בחכמה ובהשכל. לקח בגדו. לקח ציווי פי' קח משכונו ממי שתכנס בערבות בשביל איש זר ובעבור שערב לנכריה. או בעבור שעגה בה קח המשכון ממנו. ואיפשר שקרא היצר ותאוותיו זר להיותו זר ונכרי מעצמות האדם וכן קרא נכריה הנפש הבהמית ואמר כי כשיתפתה אל היצר וימליכהו עליו והשפחה שהיא הנפש הבהמית תירש גבירתה שהיא הנפש המשכלת סופו שישולחו בו משלחת מלאכי רעים וחבלות: ערב לאיש. פי' מתוק לאיש לחם המקובץ באון ובעמל כדרך מים גנובים ימתקו ואחר שיאכל הלחם יזיק אליו כאלו ימלא פיהו חצץ פי' אבנים קטנות ודקות וכן האדם עובר עבירה מתוקה היא לו בראשונה ומרה תהיה באחרונה: מחשבות וגו'. תכון מבנין נפעל מנחי העין פי' כל אחת ואחת ממחשבותיו של אדם תכון בעצה שישאל מהחכמים ממנו ובעצות תעשה מלחמה. וכיון תחלה במלחמה כראית בענין בין בני אדם ורמז גם כן על המלחמה הנסתרת שהיא מלחמת האדם בעצמו עם יצרו הרע וצריך האדם להתיעץ בתורה ובחכמים: גולה סוד. פי' מי שהולך רכיל מגלה הסוד ששמע מזה ומזה או יגלה הסוד שידבר אתו חבירו הבוטח בו. ולפותה תאר מנחי הלמד כמו פתי ונקרא כן שיפתוהו אחרים וקל הוא להתפתות והטעם לא תתחבר עם איש כסיל ופתי בשפתיו שיפער פיו לבלי חק. וי"מ פותה שפתיו מרחיב שפתיו בדבר לעג וקלס ובזיון מתרגום כי ירחיב ארי יפתי: מקלל אביו ואמו. פי' מי שיקלל ויבזה אביו או אמו והוא" תמורת או ראוי שיכבה נרו בעמדו באשון לילה ואפלה. ואישון פירושו שחרות וחשך והוא אמצע הלילה שהחשך חזק בו והכוונה שבעת שיצטרך לאורה יכבה נרו. והנמשל שראוי שתסור השגחת הבורא מעליו בהיותו מתחשך בעומק הצרות והיגונות ולא ימצא שום תקוה בעת צרתו. ואפשר שקרא אביו השכל והתורה קרא אם ונרו הוא נשמתו הנקראת נר ה' ותכבה ביום המיתה הנקרא' אשון חשך והענין שתכרת מצרור החיים. ולא תהיה מאותם שנאמר עליהם והמשכילים יזהירו וגו': נחלה מבוהלת. מי שממהר ליטול חלק ונחלה בראשונה קודם אחיו. ובדר' כגון בני גד ובני ראובן שמיהרו ליטול חלקם בעבר הירדן בבהלה עד שטעו והקדימו הצאן לטף ובאחרונה לא תהיה מבורכת ואם תהיה שדה וכרם לא ירדו עליה גשמי ברכה ובני גד גלו קודם שאר השבטים. וי"מ מבוהלת שיבא לאדם פתאום שלא טרח ועמל בה אחריתה שלא תבורך מפני שבעליה לא יחוס אל הממון ההוא שלא עמל בו: אל תאמר. ר"ל כי הזיקך אדם לא תתעורר ליקח הנקמה ממנו כי אין לך כח לעשות עמו רע אם יד השם לא תהיה עמך לכן קוה אל ה' והוא ישלם לו כפעלו ויושיעך מידם: תועבת ה'. כלומר אבן גדולה וקטנה ויקנה בשקל הגדול וימכור בקטן וכן מאזנים שלא תהיינה שוות לרמות בהן האנשים האחת גדולה במשקל והאחת קטנה אינו דבר טוב. ואפשר שקרא אבן ואבן מי שיש בלבו דבר אחד ובפיו דבר אחר וקראו מאזני מרמה דברי הטעאה וההקדמות קרא מאזנים לפי שבהם ישקלו הדברים וכשתהיינה ההקדמות מוטעות נקראות מאזני מרמה: מה' מצעדי גבר. פי' מאת השם ית' יהיה כאשר יכונו לאיש מצעדיו. או יאמר שביד השם להוליך מצעדי האדם לאשר ישר בעיניו ואחר שהן בידו וברשותו מה יוכל אדם להבין דרכו ומצעדיו: מוקש אדם ילע. מבנין הפעיל מנחי העין בשקל ירח מנחה ופירו' ילע יבלוע כמו ושתו ולעו ואמר אדם שהקדיש מנכסיו להקדש וישלח ידו באותו קדש ויבלע ויאכל ממנו מוקש הוא לו וגב"ל מוקש לו אחר שנדר נדרים שיבקש ויחפש אותם אם ימצא בהם צד היתר להחזירם לאחור כי יתחרט בהן. ויש מפרשים מוקש הוא לאדם שיאכל קדשים ואחר כך ידור נדרים ויחשוב שימצא בהם כפרה: מזרה רשעים. פירוש מלך חכם מפזר ומגרש רשעים מתוך ביתו אם יש לו פקודים רשעים יורידם מגדולתם והוא מגלגל עליהם סבות להתגולל עליהם וישוב פעולם אל חיקם: נר ה' נשמת אדם. נשמת האדם הוא נרו של הקב"ה כי היא אצולה מכבודו ומאורו וידוע כי הנשמה טהורה ונקייה בלא חטא ועון רק הגוף מלא עונות והיא תעיד עליו בבואם למשפט ותגלה כל מסתריו ואף כי השם יודע ורואה כל מצפוני האדם. והזכיר לשון נר כמו שאמרו רבותינו ז"ל לפי שהנר יפה לבדיקה על כן אמר נר ה'. ויש מפרשים כל חדרי בטן כל סתר וכל עמוק בתורה ובחכמה. כי בטן רמז למקום שבו יסתרו הדברים: חסד ואמת. אמר החסד שיעשה המלך והוא הפלגת הטובה אפילו למי שאינו ראוי לה וכן האמת שיהיה אמתי בדבריו ויאהב האמת וידבק בו שני אלה הדברים ישמרו המלך מכל היזק ובחסד לבדו שיעשהו המלך יסמך ויתמוך כסא מלכותו: תפארת בחורים כחם. אמר כי הבחורים יתפארו זה על זה כפי כחם כי הכח הוא תפארת אל הבחור וכן השיבה והיא השערות הלבנות שהם באדם הוא תפארת אל הזקני' מפני שהם יכולים להתפאר שלא הגיע מרשעם להיות מכת הרשעים אשר לא יחצו ימיהם רק חיו הימים הארוכים ההם ברצון האל יתברך מבורך לזה שסבו ממלחמת הזמן ויכרם הרע הזונה ולא ידברו כי אם בשבחי האל וראוי להודם ולקום מפניהם:

תמרוק חברות פצע תמריק ברע ומכות חדרי בטן: פלגי מים לב מלך ביד
כא יהוה על כל אשר יחפץ יטנו: כל דרך איש ישר בעיניו ותכן
לבות יהוה: עשה צדקה ומשפט נבחר ליהוה מזבח: רום עינים
ורחב לב נר רשעים חטאת: מחשבות חרוץ אך למותר וכל אץ
אך למחסור: פעל אצרות בלשון שקר הבל נדף מבקשי מות:
שד רשעים יגורם כי מאנו לעשות משפט: הפכפך דרך איש וזר
מדינים וזך ישר פעלו: טוב לשבת על פנת גג מאשת מדונים ובית חבר:
ב נפש רשע אותה רע לא יחן בעיניו רעהו: בענש לץ יחכם פתי
ובהשכיל לחכם יקח דעת: משכיל צדיק לבית רשע מסלף רשעים
לרע: אטם אזנו מזעקת דל גם הוא יקרא ולא יענה: מתן בסתר
יכפה אף ושחד בחק חמה עזה: שמחה לצדיק עשות משפט
ומחתה לפעלי און: אדם תועה מדרך השכל בקהל רפאים ינוח:
איש מחסור אהב שמחה אהב יין ושמן לא יעשיר:

שאני ופועתא פגעו בבישא ומחווטי בגוה דכריסיה: היך טיפי דמייא לביה דמלכא באידוי דאלהא ולאתר דצבי נירכן ליה: כלהון אורחתיה דגברא תריצן אינון באפוי ואלהא מתקן לבי: מאן דעבר צדקתא ודינא מתרעי ביה אלהא מן דיבחא: רמות עיני ובעי לבא ושרגא דרשיעי לחטהא: מחשבתא דגביין ליותרנו וריגלא דמסרהביא לחוסרנא: מעבדנותא דסימתא בלישנא דשיקרא ויתחבלון ויתרון אילין דבעיין למותא: ריבונא דרשיעי יעליבון ולא ענין דיעבדון דינא: דהפיך אורחי דגברא הוא נוכראה ודדכי תריצן עובדוהי: טב למיתב על קרנא דאיגרא מן אתתא תגרניתא וביתא טרקא: נפשי דרשיעא רייגא בישתא ולא מרחים בעינוי חברוי: בתוכיה דממיקנא נחכם שברא ובסוכלתניה דחכימא יסב ידיעתא: מסתכל צדיקא בביתיה דרשיעא ומטלטל רשיעי בבישתא: דמסכר אדני דלא נשמע לצווחתי דמסכינא אף נקרא לאלהא ולא נענוי: מוהבא בטושא מדעכא רוגזא ושוחדא בעובא חמתא עשינתא: חדותא דצדיקא למעבד דינא ושביא לאלין דעבדין עאתא: בר נשא דתעי מן אורחא דסיכולא עם בני ארעא נתתנח: גברא די חסר ליה ורחים חדותא ורחים חמרא ובסמא לא נעתר:

שלחופיה

חבורות פצע. אמר שחבורות פצע ממרקות אדם רע ומכות חדרי בטן שירד עד שערי מות כי אין תקנה לעולם כי אם במיתת הרשעי׳ או יאמר כי החבורות פצע והתמרוק והוא השבר והרצוץ ראויים שימחאו וכן הם כמכאים על הרוב באיש הרע וכן המכות המגיעות לחלל הגוף. או יהיה תמרוק רפואה ותחבושת כמו ובתמרוקי הנשים יאמר כי החבורות הנולדות בסבת פצע רפואת האנשים הרעים שלא יוסרו בדברים אלא בשבט מוסר ומכות מסוככות: פלגי מים. אמר כמו שכנוסי המים וקבוציהם יוכל האדם להטותם אל אי זה דרך שירצה וכן הם בעצמם הולכים הנה והנה כן לב המלך ביד השם יטה אותו על כל אשר יחפוץ וכש״ לבות שאר בני אדם שהם למטה ממעלתו: כל דרך איש. אמר כי כל הדרכים והפעולות שיעשה האדם הם ישרים בעיניו ולפעמים יש דרך ישר לפני איש ואחריתה דרכי מות: ותוכן לבות ה׳. לשון תיקון שהשם מתקנם כפי רצונו. וכוון להיות מגזירת תוכן לבבים שהשם יודע ומשער לבות בני אדם אי זהו רע ואי זהו טוב: עושה צדקה. כמו שאמר הנה שמוע מזבח טוב בוחר הקב״ה במי שעושה צדקה ומשפט מאשר יביא זבחים ועולות בלא צדקה: רום עינים. מי שירים עיניו בגאוה ומי שירחיב לבו למלאת תאותו לא יסתפק במעט ויבקש המותרות ומחשבת הרשעים כל זה יחשב לשם חטאת. וניר כמו נירו לכם ניר רמז למחשבו׳ האדם. ויש מפרשים גדולה מלשון וכירם הגדולה כשתהיה אל הרשעים יתנהג העולם על פיהם וירבו הרשעים במשול אדם רשע: מחשבות חרוץ. ר״ל מחשבות הזריז והפקח לעולם ימשך אחריהם מעלה ויתרון. או יאמר מחשבות האיש החרוץ הם להוסיף על מה שיש לו מן ההון ומשאר קנייני העולם ומקנין החכמה גכ״ והאיש שהוא מהיר וממהר ולא יהיה לו התבוננות במה שיעשה ענינו הולך אך למחסור כי הרוכב על המהירות אינו בטוח מן המכשול: פועל אוצרות. כלומר הון המקובץ בלשון שקר ועדים שקרים ולא בדרך אמת וצדק לא יהיה לו קיום ומעמד רק הוא כקש נדף והם מבקשים למות כי כשיתפרסם׳ חטאם למלכות יחוייבו מיתה בעבור שקרם. ואפשר שרמז באוצרות שקר לחכמה שתעשה על דרך הטעאה כי התולדה שתולד מהקדמות כוזבות היא הבל נדף. והאנשים בעלי הטעאה הם מבקשים מות שיתנו אמונות כוזבות ודעות נפסדות ישחיתו נפשם ונפש זולתם: שוד רשעים יגורם. ר״ל הגזל והעושק שעושים הרשעים יביא עליהם מגור כי מאנו לעשות משפט ובחרו לשדוד ולגזול אחרי׳ או יהיה החולם תמורת השורק מן לא יגורך רע שענינו לא יגור עמך הרע ויהיה ענין הפסוק כן הרשעים השוד יגור עמם לא יעמדו בלעדיו כי לא ישכנו אם לא ירעו: הפכפך. נתן גדר לאיש הפכפך והוא שיש לו לפעמים דרך איש ולפעמים דרך זר. אמנם הזך לעולם ישר פעלו כי כל פעולותיו צדק ומשפט: טוב לשבת. אמר כי יותר טוב הוא לאיש לשבת בלא אשה ושידור במכור ובמצוק על פנת גג מאשר תהיה לו אשה ותהיה אשת מדינים. או שיהיה לו בית גדול ורחב ויהיה בית חבר כלומר שישתתף אחר עמו באותו הבית. וי״מ בית שכנסו בו כשפים: נפש רשע. אמר כי נפש האדם הרשע לא תתאוה כי אם הרע לה ולזולתה כי הוא ימשך אחר תענוגי גופו ואחר קנייני העולם הזה אשר ההעדר דבק בהם ואחר שהוא מתאוה הרע לעצמו לא יחוס על זולתו. ואפשר שקרא רעהו הכח השכלי ואמר כי הרשע מתאוה להפיק תאות יצרו הרע אמנם רעהו והוא שכלו הוא מגורש משלומו ואינו מוצא חן בעיניו: בענש לץ. פירוש כאשר יראה הפתי שהלץ נענש בממון על מעלו הוא יתחכם מאליו כי יפחד שמא יארע לו כמוהו: ובהשכיל לחכם יקח דעת. רוצה לומר וכאשר ישכיל אדם חכם מחכמתו לחכם אחר יקח הדעת בלבו להבין ולהשכיל יותר ממה שישמע מרבו תן לחכם ויחכם עוד. או יאמר כי כמו שיקרה שהפתי יקנה חכמה בראותו עונש הלץ כן יקרה שהחכמים בראותם חביריהם שקבלו החכמה שיעור רב בסבת השתדלותם ישתדלו גם הם לקנות חכמה. ויהיה ענין הפסוק כן ובהשכיל לחכם כלומר בעת שיראה החכם שחכם אחר יקנה שכל או יתן שכל לאחר יקח גם הוא דעת: משכיל צדיק. ירצה שהאדם הצדיק מתבונן בעין שכלו לדעת מה אחרית בית רשע והוא רואה שהשם יתברך מסלף ומעו׳ דרכי הרשעי׳ כדי שלא יבחרו הדרך הטוב כדי שתהיה אחריתם לרע וזה יקרה לאותם שהגיע מרשעם למנוע מהם דרכי התשובה. או יאמר כשהצדיק משכיל בבית הרשע ועושה לו חנפו׳ ומשבח אותו זה מסלף אותו לרע ויחזיק ברשעתו. ובדרש משכיל צדיקו של עולם והוא הקב״ה ונותן לב להכרית בית הרשע כגון זכר עמלק. אוטם אזנו. מי שעושה עצמו כחרש כשצועק הדל על חסרונו או על עושק שעשקוהו גם הוא יצעק אל השם בצרתו ולא יענהו. או ירצה באוטם אזנו שהדל צועק לפניו תמיד עד שאזנו מלאה ואטומה לרוב קול הצעקה הנכנסת באזניו ועכ״ז לא ירחם עליו גם הוא יקרא לשם ית׳ שיקרא אחרים שירחמו עליו ולא יענה בענין שירוחם. ואפשר שקרא דל החלק השכלי מכחות הנפש ואמר כי מי שהוא אוטם אזנו מזעקתו ולא יעניקהו לחם חקו והוא המושכלות סופו שהוא באחרית יכסוף אל אורח החיים ואין בו כח לקנותו אחר שהתרשל מקנות החכמה בזמן הראוי: מתן בסתר יכפה. מנחי הלמד מפעל קל. וי״א מגזי׳ כפף זוקף כפופים יאמר שהמתנה הניתנת בסתר לשופט שיקבוף עליו ישפיל ויכניע האף והחרון כלומר ישכך אותה ויניחנה שאם יתגלה בגלוי יהיה בזיון לשופט וירבה הקצף עליו וכן השוחד שישי׳ האיש בחיק השופט יכפה חמה עזה. או יאמר בעת שתתן השחד יכפה האף אמנם בעת שתחזיק השוחד בחיקך ולא תתנהו אל השופט החמה שיש לו עליך תהיה עזה. גם נכון לפרש זה הפסוק על הצדקה ונקשר עם הפסוק הקודם שאם יתן לדל מתן בסתר שלא יתביים יכפה אף השם מעליו לדמיון השוחד שיתן האיש לדיין שיכפה חמה עזה: שמחה לצדיק. שמחה של צדיק בעשותו צדקה ומשפט או כאשר יראה אחרים עושים יושר ומשפט שמחה לו. או תבואהו שמחה ויושעה עשות משפט בארץ לפי שיהיה נשמר מן הלסטים ומחתה הוא לפועלי און המשפט כי יפחדו ממנו ולא יוכלו למלאת תאותם. ואפש׳ שקרא הכח השכלי צדיק והכחות החמריות פועלי און: אדם תועה מדרך השכל. ולא ישמע למוסר עם מתים תהיה מנוחתו. וקראו המתים רפאים בעבור חולשתם ורפיונם: איש מחסור. מי שאוהב שמחות ובית משתאות ואינו מתעסק כי אם לעשות הנאותיו ולהתענג בתענוגי עולם הוא איש מחסור שיחסר לו ויהיה עני ומי שאוהב תמיד לשתות ולאכל מעדנים לא יעשיר. או יאמר האיש שעושה מחסור לעצמו שיסתפק בדברים ההכרחיי׳ אוהב שמחה שלא יפזר ממונו ולא ישביע יצרו וסופו לבא לידי שמחת העושר והאיש שהוא בהפך לא יעשיר:

שלחופיה דצדיקא רשיעא ושלחיפא דתריצי בזוזי: טב למתב בארע
מדברא מן איתתא תגרניתא ומרגזניתא: סימתא רגיגתא ומשחא
בדיריה דחכימא וסכלא דגבני נשא נבלענון: דרדיף צדקתא וחסדא
ישכח חיי וצדקתא ויקרא: למדינתא דגברי סליק חכימא ואחית
עושנא דסברא: דנטיר פומיה ולישניה נטיר מן עקתא נפשיה:
ממיקנא מריחא זידנא שמי עביד חריינא בזידנותי: ריגתא דעטלא
ממיתא ליה דלא עפייץ אידין דעבדין עיבידתא: כל יומא ראיג ריגתא
וצדיקא יהיב ולא מחשיך: דיבחא דרשיעי מרחק הוא מטול דמעבדתא
מייתי ליה: סהדא דכדבותא יאבד וגברא שמועה שרי דאית ממליל
: מתציף אפוי גברא רשיעא ותריצא הוא מתקן אורחיה: לית חכמתא
ולית בונא ולית עיצתא היך דאלהא: סוסיא מתקן ליומא דקרבא
ולאלהא הוא פורקנא: שמא טבא מן עותרא סגיעא ומכספא ומן
דהבא שפיר חסדא: עתירא ומסכינא סגען חד כחד ותרויהון אלהא
ברא אנון: ערימא חזי בישתא ומטשי ושכרי ובוריתי וסאני אנון:
עקבא דענותנותא דחלתא דיי עותרא ויקרא וחיי: נישבא

כֹּפֶר לַצַּדִּיק רָשָׁע וְתַחַת יְשָׁרִים בּוֹגֵד : טוֹב שֶׁבֶת בְּאֶרֶץ מִדְבָּר ד̇
מֵאֵשֶׁת מִדְוָנִים וָכָעַס : אוֹצָר נֶחְמָד וָשֶׁמֶן בִּנְוֵה חָכָם וּכְסִיל מדינים ק̇
אָדָם יְבַלְּעֶנּוּ : רֹדֵף צְדָקָה וָחָסֶד יִמְצָא חַיִּים צְדָקָה וְכָבוֹד :
עִיר גִּבֹּרִים עָלָה חָכָם וַיֹּרֶד עֹז מִבְטֶחָה : שֹׁמֵר פִּיו וּלְשׁוֹנוֹ שֹׁמֵר
מִצָּרוֹת נַפְשׁוֹ : זֵד יָהִיר לֵץ שְׁמוֹ עוֹשֶׂה בְּעֶבְרַת זָדוֹן : ש̇ ב̇
תַּאֲוַת עָצֵל תְּמִיתֶנּוּ כִּי מֵאֲנוּ יָדָיו לַעֲשׂוֹת : כָּל הַיּוֹם הִתְאַוָּה
תַאֲוָה וְצַדִּיק יִתֵּן וְלֹא יַחְשֹׂךְ : זֶבַח רְשָׁעִים תּוֹעֵבָה אַף כִּי בְזִמָּה
יְבִיאֶנּוּ: עֵד כְּזָבִים יֹאבֵד וְאִישׁ שׁוֹמֵעַ לָנֶצַח יְדַבֵּר : הֵעֵז אִישׁ עד כ̇
רָשָׁע בְּפָנָיו וְיָשָׁר הוּא יָכִין דְּרָכָיו : אֵין חָכְמָה וְאֵין תְּבוּנָה וְאֵין יבין דרכו
עֵצָה לְנֶגֶד יְהוָה : סוּס מוּכָן לְיוֹם מִלְחָמָה וְלַיהוָה הַתְּשׁוּעָה
: נִבְחָר שֵׁם מֵעֹשֶׁר רָב מִכֶּסֶף וּמִזָּהָב חֵן טוֹב : עָשִׁיר
וָרָשׁ נִפְגָּשׁוּ עֹשֵׂה כֻלָּם יְהוָה : עָרוּם רָאָה רָעָה וְיִסְתָּר וּפְתָיִים ש̇ ונסתר
עָבְרוּ וְנֶעֱנָשׁוּ : עֵקֶב עֲנָוָה יִרְאַת יְהוָה עֹשֶׁר וְכָבוֹד וְחַיִּים : ופתאים

כופר לצדיק רשע · אמר שהרשע יתנהו השם כופר פדיון ותמורה לצדיק כשעס צדיק מצרה נחלץ ויבא רשע תחתיו ותמורת הישרים יבא הבוגד לקבל הרעה
שהיו מפחדים ממנה והענין שאם תחול רעה כפי המשפט השמימי על מלכות או עיר יסבב השם הצלת הצדיקים ויחול הרע על ראש הרשעים: טוב שבת ·
יותר טוב הוא לאיש שישב לבדו בלא אשה ובארץ מדבר משתהיה לו אשת בעלת מדנים ויהיה לו כעס עמה תמיד · והרמז שטוב הוא לאיש שיהיה בטבעו
נעדר מהתאוות הגשמיות לדמיון מדבר שממה ומתרחק מן התאוות בתכלית ההרחקה ואפי' מן הדברים ההכרחיים לו מלהיות לו חומר רע רודף כל רע וכל
מרי ומכוין אל המותרות מביאים אותו אל חולי חרון אף השם עליו וכעסו: אוצר נחמד · בנוה האדם שהוא חכם ימצא שם אוצר נחמד · ר"ל קיבוץ קניינים
נחמדים ויקרים ומשמנים וממתקי' לעת הצורך והאדם הכסיל לא די שלא יאצור אוצרות מאלו הדברי' אלא אפילו אם אצרו אבותיו ואבות אבותיו הוא בסכלותו
יבלע וישחית האוצר הטוב ההוא · ואיפשר שכיוון בשמן מה שהזכירוהו החכמים שהשמן מיוחד ללמוד החכמות בלילה · ובנוה הכסילים תמורת השמן היין ·
דומה למה שאמרו הפילוסופים בחידותיהם · שאלו לפלוני למה חכמת יותר מחבירך השיב בעבור שהוצאתי אני בשמן יותר ממה שהוציאו חבירי ביין:
ואיפשר שיבלענו הוא במקום יבלעהו על משקל בית אל ימצאנו ויאמר כי החכם יאצור השמן להדלק לצורך הלימוד · אמנם הכסיל יבלענו ויאכלנו ולא ישתמש
בו לצורך החכמה · או ירצה להבליעו בענין המאכל ויהיה יבלענו פועל יוצא: רודף צדקה · מי שנותן צדקה לעניים ועושה גמילות חסדים או יפליג בחסד
אפי' למי שאינו ראוי לו ימצא בשכר זה שיאריכון ימיו וימצא מאת הש"י שיתן לו כפלי' מאשר יתנו ויכבדוהו בני אדם וזו היא מדה כנגד מדה · והזכיר חיי' בעבור
כי הוא מחייה מתים בצדקותיו הם העניים הנחשבים כמתים והוא מכבדם שלא יתבזו מכח עניותם: עיר גבורים וגו' · האדם החכם עושה בחכמתו מה
שלא יעשה הגבור בגבורתו · כי הגבור לא יעלה הוא לבדו בעיר שגבורים רבים יעמדו כנגדו וכש"כ שלא יוכל להוריד עוז בטחונם · והחכם בחכמתו יעלה
אל עיר אנשים גבורים ויכניעם תחתיו ויפיל גאון עוזם שהיו בטוחים בו · ואיפשר שרמז בג"כ כי השכל האלהי אשר באיש המצליח הוא יעלה · ר"ל יכניע
הגוף ותאוותיו שהם הגבורים אשר מעולם וימשול בעוז מבטחם ויסירם אל משמעתו: שומר פיו · האדם שישמור פיו ולשונו מלדבר שלא כהוגן שומר נפשו
מכל צרה · והזכיר פיו ולשונו בעבור שכיהם שותפים בדבור ולא יוכל לדבר זה בלא זה · וי"א שומר פיו מאכילת המאכלים שיזיקו ויבטלו אותו מלמודו ושומר
לשונו ממותרי הדיבור ולא ידבר כי אם במה שמביא אל תועלת או במה שהוא חובה עליו כמו למידת התורה וללמד אחרים ולהתפלל: זד יהיר · האדם בעל
זדון וגאה ראוי שיקרא שמו לץ שעושה מעשיו בעברת זדון · ר"ל בחמה ונקרא כן בעבור שהחמה עוברת ומתעברת על מדת הרצון · וההפך זה עבור על
פשע לשון סליחה · או יאמר זד ויהיר ולץ הוא שמו של אדם שעושה מעשיו בעברת זדון: תאות עצל · ר"ל שיתאו מתענוגי העולם ממית אותו כי אין
לו במה ימלאכה בעבור כי מאנו ידיו לעשות מלאכה שיתפרנס בה · כל היום · ר"ל זה העצל תאותו לא תסור עם חסרונו רק תרבה ותגדל אמנם הצדיק יתן
ממונו לצדקה ובכל זה לא יחדל להשיג כל תאותיו: זבח רשעים תועבה · הש"י יתעב זבח רשעים וכש"כ כאשר יביאנו הרשע מגזל וחמס · ומלת זמה בכל
מקום מחשבה רעה כתרגו' עצת חטאין · או ירצה בזמה כשמביאו להרשיע ובעצה רעה כגון קרבנות בלק ובלעם שלא היו באים אלא לקלל את ישר' ·
או יאמר כי מה שיקריבו הרשעים מן הקרבנות ואפי' מן השלמים שאינן באים על חטא לא די שאינו לרצון אלא הם תועבה לפניו ית' שאעפ"י שמעשיהם רצויי'
אין כוונתם רצויה שהם יביאו בקרבן הפך האמת וכש"כ בעת שיעשו הזימות והעבירות ויביאו בעבורם קרבן שהם לא יצרפו עמו ההודא' והתשובה והחרטה
והמתקרב אל האלהים: עד כזבים · פי' עד מדבר כזבי' יאבד כי בסוף האמת יורה דרכו ויהיה נתפס בדבריו מתוך החקירות ויענש מהשופט ואם לא
יאבדהו השופט יאבדהו הש"י · ואיש שיעיד מה ששמע ולא יוסיף לא ישנה את דבריו בכל חקירות שבעולם ולעולם ידבר · ומלת נצח בכל מקום הוא ענין כח
וחוזק · או יאמר ואיש שומע שקיבל מה שכתוב בתורה לא תענה עד שקר · או יהיה ענה בפני עצמ' כוללת לכל אדם על הדיבור שיזהרו בו ושישמע כפלים
ממה שידבר כי לפי' בראהו ב' אזנים ופה א' ואם יאהב לשמוע ולא יאהב לדבר כמה מעלתו שהוא לא הפסיד בשתיק' מאומה כי לעולם יוכל לדבר ולומר
הדיבור משתק מה שאין כן הדיבור שאם הוציאו מפיו לא יוכל להשיבו לעולם: העז איש רשע · ר"ל הרשע ידבר עדותו בעזות מצח לפני אותו האיש אשר
יעיד עליו והשופט הישר יוכל להבין דרכו מתוך דבריו שהוא מעיד שקר · או יאמ' והעד הישר לא יעיז פניו לדבר שקר רק יתבונן על מה שיש לו לעשות בעדותו
באמת · או יהיה מלת בפניו למון אף וכעס יאמר בכלל שהרשע מראה עזותו בשעת כעסו מה שאין כן בישר: אין חכמה · פי' אין כל חכם ונבון חשוב
לנגד ה' כל מקום שיש חילול השם אין חולקים כבוד לרב · או יאמר אין איש שתועיל לו חכמתו ותבונתו ועצתו כנגד ה' אם גזר גזרות על אדם לא יוכל חכם
להשיבם: סוס · הסוס נכון ומזומן ליום מלחמה ולה' התשועה ואין יכולת לרוכב הסוס להושיע עצמו בגבורת הסוס כי אם ברצון בורא כי שקר הסוס לישועה:
נבחר · השם הטוב שיהיה לאדם נבחר מעושר רב וכן החן הטוב בעיני כל רואיו נבחר מכסף וזהב לפי שהם יכלו ויאבדו והשם הטוב איננו כולה לעולם ולפעמי'
יאבד העושר בענין רע ואם אין לבעליו שם טוב לא יאמינוהו בני אדם ומי שיש לו שם טוב יאמינוהו בני אדם וסופו להעשיר והנה לפי פי' זה מלת נבחר
מוסבת עצמה ואחרת עמה וכן מלת טוב תשרת גם בראשונה · ואיפשר לפרש שמלת טוב איננה תואר אל החן ויהיה ענין הפסוק ומכסף וזהב הוא טוב החן
שיהיה לאיש כאלו אמר ומכסף וזהב טוב החן: עשיר ורש · כבר יקרה בעשיר ורש שיפגשו זה את זה כאלו תאמר שהעשיר ירד מנכסיו מעט והעני יקנה
מהעושר מעט עד שיקרה מזה שיהיו שוים בקנייני' והש"י עושה כו' · או ירצה בנפגשו שלא יוכל להיות זה בלא זה לייטוב העולם שאם יהיו הכל עשירים לא ימצא
איש עושה מלאכה והש"י עשה זה כדי שיתקיים המציאות: ערום ראה רעה · החכם כשיראה רעה בעיר או בשום מקום או מלחמה או כל דבר שיהיה בין
שיראנו בעיניו בין שיראנו בחכמתו כפי מערכת הכוכבי' על אותה מדינה או אומה או אקלי' קודם שיבוא אותו הרע הוא מסתתר ובורח מאותו מקום עד יעבור
זעם או ירוץ אל מגדל עוז שם ה' · והוא ית' יסבב הצלתו · אמנם הפתאים והם אותם שסכלו ידיעת האמת משפטי הכוכבים וגם לא דבקו באלהים אשר
כל הדבקים בו הם חיים עברו במקום הסכנה והם נענשים בפתיותם · או יאמר ערום ראה עונשה של עבירה ונסתר ולא עבר אותה · והפתאים עברו
העבירה ונענשו: עקב ענוה · בשביל הענוה יראת ה' באה ועושר וכבוד וחיים · דא"ז ענוה עיקר והיראה טפלה ועקב לה מדרס לרגליה · או יאמר
בעבור ענוה ויראת ה' שיש לו לאדם יבא לו עושר וכבוד וחיים על כן טוב לאדם שיתנהג במדת הענוה ויראת השם: צנים

צנים פחים בדרך עקש שומר נפשו ירחק מהם : חנך לנער
על פי דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה : עשיר ברשים
וקצר יבורך ך ימשול ועבד לוה לאיש מלוה : זורע עולה יקצור און ושבט
עברתו יכלה : טוב עין הוא יברך כי נתן מלחמו לדל : גרש
לץ ויצא מדון וישבת דין וקלון : אהב טהור לב חן שפתיו
רעהו מלך : עיני יהוה נצרו דעת ויסלף דברי בגד :
ב עמוקה אמר עצל ארי בחוץ בתוך רחבות ארצח : שוחה עמקה פי
ו׳ יפל זרות זעום יהוה יפול שם : אולת קשורה בלב נער שבט מוסר
ירחיקנה ממנו : עשק דל להרבות לו נתן לעשיר אך למחסור :
הט אזנך ושמע דברי חכמים ולבך תשית לדעתי : כי נעים כי
תשמרם בבטנך יכנו יחדו על שפתיך : להיות ביהוה מבטחך
שלושים ך הודעתיך היום אף אתה : הלא כתבתי לך שלשום במעצות ודעת :

נישבא באורחא עקימתא ומן דנטר נפשיה ירחק מנהון : אידכא
לטליא לקבל ארחיה דלא כד נסיבא נסטי מניה : עתירא במסכיני
נשתלט ועבדא יוזיף לגברא מוזפנא : דזריע עולא נחצד עאת ושבטא
דחריניה נגמור : מאן דטבא הוא עייניה הוא נתברך מטול דיהיב
מן לחמיה למסכינא : תריך לממיקנא ואפיק לתגרנא ויבטל דינא
וצערא : רחים אלהא דכי לבא ובחסדא דשפותיה יתחבר למלכא :
עינוי דאלהא נטרן ידיעתא ומטלטל מליהון דבזוזי : עטלא אמר
בחכינגותיה אריא אית לברא ובינת שווקי מתקטילנא : גומאצא
עמיקתא פומה דנוכריתא ומן מרגיז קדם אלהא נפיל תמן : שטיותא
קטירא בלביה דטליא שבטא דמרדותא נרחקיה מניה : דעשיק
למסכינא מסגי ליה בישתא ודיהיב לעתירא חוסרנא הוא ליה : כרי
צלי אדנך ושמע מלי דחכימי ולבך שים לידיעתאי : מטול דבסימין
בתר אנון בכרסך ונתקנין אך חדא על שפותך : דנהוי באלהא סברך
ואודעיתך יומא הדא : והא אנון לך על תלת זמנין בעיצה וידיעתא :

צנים פחים · צנים קוצים ופחים רשת ומצודות אמר כי דרך האדם העקש הוא מלא קוצים ופחים · ר״ל כי העקשות דרך רע מלא מכשולות ופחים משל על העבירות · או יהיה עקש תואר אל הדרך לא אל האדם · אמר שצנים יש בדרך עקש ומפני זה הרוצה לשמור עצמו מצרה ורחוק אם ירחק מדרך העקשות· או יהיה עקש שם העקשות כמו את הקטר : ורז״ל אמרו הכל בידי שמים חוץ מצנים פחים שהם בידי אדם קור וחום · ועשו צנים מן צנת שלג ופחים המש פורש מן ימטר על רשעים פחים פי׳ גחלים לכן בזרוהו מלשון חמימות אמרו מים חמים ומים צונן : חנוך לנער · למוד לנער וחנכו דברי חכמה ותוכחה כפי השנים שיהיו לו כמו שאחז״ל בן חמש למקרא וגם כי יהיה זקן לא יסור מאותו הדרך שהלך בה בנערותו : ואמר לנער ולא לאיש לפי שהלימוד בימי הנערות הוא כפתוח על האבן שכל מה שיחקקו ברמיזנם יהיה קיים כדין כתובה כפתוח על החול שהרושם ההוא קרוב להפסד ועל דיו על נייר מחוקה · דבר אחר אם תנית הנער שיתנהג על פי עצת עצמו בתחלת ענייניו כשיבא לעת זקנתו לא יוכל לסור מאותה הנהגה כי יהיה הקנין ההוא חזק ויקשה להסירו : עשיר ברשים · מדרך העולם שהעשיר ימשול ברשים לפי שהם מקבלים תועלת ממנו או יוכלו לקבל ולכן הם סרים אל משמעת העשיר וימשול עליהם ונתן הסבה בזה לפי שמדרך העולם הלוה שלוקח מעות על משכונו הוא עבד למלוה שנותן לו המעות על משכונו ולכן ראוי שהעשיר ימשול על העניים : זורע עולה · מי שזורע שדהו מדבר עול וחמס לא ימצא בו כי אם התבן שיקצור בסוף פרי המעשה הרע והוא משל על מעשה רע ומחשבה רעה · והשבט החובט בו תבואתו יכלה וישבר ועברתו מג״ז׳ מעבור הארץ · או יאמר שהשם יכלה שבט עברתו עליו על דרך חצי אכלה בם : טוב עין · האדם שעינו טובה בשל אחרים והוא חונן ומטיב לא תביאהו חנינתו לידי חסרון כי יהיה מקורו ברוך · או יאמר מי שנותן צדקה לעניים בעין יפה יהיה מלא ברכת ה׳ כי נתן ממאכלו לדל : גרש לץ · גרש האדם הלץ ממושב החכמים ומיד בצאתו יצא עמו המדון שהוא הריב לפי שהוא סבת המדון ובסור הסבה יסור המסובב וגם אם תגרשהו ישבות ויבטל מאליו הדין והקלון שלא יביאך לדין אצל השופט ולא יקלה אותך · ואפשר שיהיה מדון שם התאר לבעל מדנים ויאמר ויצא איש מדון : אהב טהר לב · מי שאוהב את הבריות ולא ישנאם והוא טהר לב שתוכו כברו בחן שפתיו המלך רעהו ר״ל הבה״. או ירצה שהש״י נותנו לחן ולחסד בעיני המלך ולא יעשה המלך דבר כי אם בעצתו · או יאמר מי שהוא אוהב את החכמים שהם טהרי לב ויש חן בשפתותיו · או יאמר שהאוהב האמתי בלא ערמה אינו מקנא ברעהו אבל יאמר בחן שפתיו שרעהו ראוי למלוך יותר ממנו : עיני ה׳ · הם משל לעיני השגחתו ית׳ שהם שומרים איש דעת לבל יכשל ויעות ויקלקל דברי בוגד ומחשבתו ויבטלם · או יאמר שהם שומרים דברי איש דעת שהשי״ ישים דבר בפיו כי ממנו ית׳ מענה לשון ויהיה עם פיו ויהפך בדברי הבוגד עד״ שאמר ולא אבה ה׳ אלהיך לשמוע אל בלעם : אמר עצל · כשיאמר אדם לעצל שילך למלאכתו ויבקש מחייתו הוא אומר שהארי בחוץ בדרך ויטרוף אותו ואפי׳ בתוך רחובה של עיר ארצח וכן הענין בעצמו למי שהתרשל לקנות חכמה שהוא ירצה להראות כי הנחתו החכמה הוא לסבה ואומר לשואלו אני הנחתי החכמה מפני הסכנה שיש בלימודה כי מצאתי כתו׳ בה דבר פלוני או שמעתי שהחכמות הטבעיות והאלהיות כתו׳ בה דברים כנגד תורתינו וכן בהתהלכו ברחובות החכמה אומר אצא למינות ויביאו ראיות מהאנשים חלושי העיון רצו לעלות במעלות החכמו׳ וכשלו - וזה אינו ראיה כי אין ראוי לחכם להניח החכמה בראותינו אויל בכל תושיה יתגלע יוצא לתרבו׳ רעה כי זה יקרה לחולשת שכלו· או עבר הגבול או למד החכמה בלתי הצעותיה והקדמותיה וכאשר יחשוב ללכת אל החכמה כחוץ עדיין בן זומא מבחוץ : שוחה · הנשים הזרות הם שוחה עמוקה כלומר חלקות שפתותיהם הוא מביא אל המות ודמה פיהם לקבר עמוק אשר היורד בו לא יעלה ומי שהשם ישנאהו יפול שם באותה שוחה · ואפשר שרמז לנפש הצומחת והנפש הבהמית שהם זרות לאדם כי הנמשך אחריהם נופל בבאר שחת והוא זעום ה׳ · גם איפשר שרמז לחכמות החיצוניות והאמונות הנפסדות המושכות האדם למינות ומי שיכשל באותן הדברים שהם זרים הוא זעום השם : אולת · האדם בתחלת ענינו כמשל כבהמות נדמו וכאלו אולת קשורה בלב כל אחד מהנערי׳ ואין דבר שירחיק אותה האולת רק שבט מוסר שהוא יסיר אותה האולת מלבו : עושק · ר״ל מי שהוא עושק הדל וגוזל ממונו להרבות לו וכן מי שנותן נכסיו לעשיר ואדם גדול כדי למצוא חן בעיניו שניהם יהיו לו למחסור · או קרא מי שמונע החסד מן הדל כדי שירבה ממונו עושק דל ואמר שהעשיר שעושה זה ילך הלוך וחסור הפך כונתו וזהו אמרו נותן לו לעשיר הזה שעושק הדל שיהיה ענינו אך למחסור : הט אזנך · אמר הטה אזנך ושמע דברי חכמים אחרים שדברו בחכמה · ותשית עם זה לבך לדעתי ולא תשען על דברי החכמה לבדה רק במה שיסכי׳ מהם עם מה שהודעתי לך המיוסד על יסודות התורה שהיא המיישרת להשיג מה שיקצרו מהשגתו בדרך החכמה : כי נעים · כלומר נאה ומתקבל הוא שתשמור דברי שאר החכמים ודברי גכ״בבטנך כלומר לא תספיק לך מן החכמות שמיעת האוזן בלבד רק שתשמור אותם בלבך אמר בבטנך מקום הלב : יכונו יחדיו · ר״ל אעפ״ שהכוונה היא שיהיו הדברים שמורים בלבך מכ״מ מעלה הוא שיהיו הדברים החקוקים בלבך סגורים וסדורים בפיך להגות בהם להועיל בהם זולתך והוא אומרו יכונו יחדיו על שפתיך כלומר שיהיו הדברים שתלמוד מן החכמה נכונים ומזומנים על שפתיך לא כמי שישאלו אותו על דבר ויצטרך לראות תשובת הדבר ההוא בספר · ויש לפרש נעים מלשון נע ונד אמר שיהיו דברים אלו נעים ונדים ממך כי תשמרם בבטנך ולא תדבר בהם ואימתי יהיו שמורים וקיימים בזכרונך בזמ׳ שיכונו על שפתיך שאתה מוציאם בפיך - ויש על זה רבות מדברי רז״ל מחכמים שהיו שונים בלחש והיו שוכחים כל מה ששנו : להיות וגו׳ · מבטחך · אלה הדברים שהודעתיך שתשמרם ותשמעם העיקר מהם הוא שתבטח בשם בכל לבך ולא תבטח על בינתך וכבר הודעתיך זה היום שיהיה בטחונך באלהים והוא אומרו בטח אל ה׳ בכל לבך ואל בינתך אל תשען וגם אל תאמר איך אתבטל ממלאכתי לעסוק בתורה במה אתפרנס אף אתה דרך חוזק קבלם ותטעם בלבך ובאזניך : הלא כתבתי לך שלשים· כלומר פעמים רבות ושלישים ג׳ פעמים רמז אל הרבוי · או קרא הדברים הנכבדים הנחמדים על השלמות שלישים מג״ז׳ ושלישים על כלו שפירושו גבורים ממונים וכן אלו הדברים ראשיים ומנהיגים האדם : במועצות ודעת · כמו המלכים והשרים מנהיגי המדינות · ובדרש שלישים תורה נביאים וכתובים :

לְהוֹדִיעֲךָ קֹשְׁטְ אִמְרֵי אֱמֶת לְהָשִׁיב אֲמָרִים אֱמֶת לְשֹׁלְחֶיךָ׃ אַל
תִּגְזָל־דָּל כִּי דַל־הוּא וְאַל־תְּדַכֵּא עָנִי בַשָּׁעַר׃ כִּי־יְהוָה יָרִיב רִיבָם
וְקָבַע אֶת־קֹבְעֵיהֶם נָפֶשׁ׃ אַל־תִּתְרַע אֶת־בַּעַל אָף וְאֶת־אִישׁ
תיו חֵמוֹת לֹא תָבוֹא׃ פֶּן־תֶּאֱלַף אֹרְחֹתָו וְלָקַחְתָּ מוֹקֵשׁ לְנַפְשֶׁךָ׃
אַל־תְּהִי בְתֹקְעֵי־כָף בַּעֹרְבִים מַשָּׁאוֹת׃ אִם־אֵין־לְךָ לְשַׁלֵּם
לָמָּה יִקַּח מִשְׁכָּבְךָ מִתַּחְתֶּיךָ׃ אַל־תַּסֵּג גְּבוּל עוֹלָם אֲשֶׁר עָשׂוּ
אֲבוֹתֶיךָ׃ חָזִיתָ אִישׁ מָהִיר בִּמְלַאכְתּוֹ לִפְנֵי־מְלָכִים יִתְיַצָּב בַּל־
ב ג יִתְיַצֵּב לִפְנֵי חֲשֻׁכִּים׃ כִּי־תֵשֵׁב לִלְחוֹם אֶת־מוֹשֵׁל בִּין תָּבִין אֶת־אֲשֶׁר
לְפָנֶיךָ׃ וְשַׂמְתָּ שַׂכִּין בְּלֹעֶךָ אִם־בַּעַל נֶפֶשׁ אָתָּה׃ אַל־תִּתְאָו
לְמַטְעַמּוֹתָיו וְהוּא לֶחֶם כְּזָבִים׃ אַל־תִּיגַע לְהַעֲשִׁיר מִבִּינָתְךָ חֲדָל׃
עיף עוף הֲתָעוּף עֵינֶיךָ בּוֹ וְאֵינֶנּוּ כִּי עָשֹׂה יַעֲשֶׂה־לּוֹ כְנָפַיִם כְּנֶשֶׁר וְעָיף הַשָּׁמָיִם׃
אַל־תִּלְחַם אֶת־לֶחֶם רַע עָיִן וְאַל־תִּתְאָו לְמַטְעַמֹּתָיו׃ כִּי כְּמוֹ־
ע ב שָׁעַר בְּנַפְשׁוֹ כֶּן־הוּא אֱכוֹל וּשְׁתֵה יֹאמַר לָךְ וְלִבּוֹ בַּל־עִמָּךְ׃

לאודעינך קושטא ומלוי דתריצתא דתהפיך מלתא דקושטא
למשדריך׃ לא תגזול למסכינא מטול דמסכינא הוא ולא תמכיך
עניא בתרעא׃ מטול דאלהא דאין דיניהון ומתפרע פורענותהון
דנפשיהון׃ ולא תתחבר עם מרי מרירותא ועם גבר חמתנ לא תיעול׃
דלא תילף ארחותיו ותשכח פחא לנפשך׃ לא תהוי משלים אידך
בערבותא על חברך׃ אם לית לך דפריע ניסבין תשוויתך מתחתיך׃
לא תשני תחומא דמן עלמא דעבדו אבהתך׃ אין חזית גברא דמווחי
בעבידתיה קדם מלכי ניקום ולא ניקום קדם חשוכי׃ אין יתיבתא
למיכל עם שליטי אתביין במו דשים קדמיך׃ ותשים סכינא
בלועך אין מרא דנפשך את׃ לא תתרגג לבישולנן והינון מיכולתא
דכדבותא׃ לא תקרב לעתירא אלא בביונתך פרק מניה׃ אין תצר
עינך ביה לא מתחזי לך מטול דמעבד עביד ליה גפהא היך נשרא
דטייס בשמיא׃ לא תיכול עם גברא דבישא עייניה ולא תתרגג
לבישולוי׃ מטול דאיך תרעא דמא הכן הוא דם בנפשיה אכיל
ואשתי אמיר לך ולביה נכיל צירך׃ ולחמא

להודיעך קושט. כלומ' להודיעך אמתות אמרי אמת · וכדי שתדע להשיב אמרים אמרי אמת לשולחך · קושט שם בשקל כרד וכרכום והוא תרגו' אמת אמר כל זה כתבתי לך למען הודיעך אמתת הדברי' הזכה והשכל והבטחון שהם יסודות החכמה להשיב אמרי' אמרי אמת לשולחים אליך שיבקשו ממך חכמה · או ירצה לשולחיך ממש שכשישלחוהו על דבר מן הדברי' יהיה זריז כאמן לשולחיו וכבר הזכיר כל זה פעמים רבות: אל תגזול דל: פי' אל תגזול מאומה לאיש עני אעפ"י שהוא דל ואין לו עוזרים שיבקשו גזלתו ממך · או יאמר אין ראוי לך שתגזול את הדל בעבור שהוא דל ואינו יכול להעזר ממך · או יאמ' אל תגזול דל כי דל הוא די לו דלותו ולא יתחברו אליו הדלות והגזילה שתגזלהו · ואל תדכה העני העומד בשער ביתך לבקש ממך לא בדיבור ולא במעשה: או ירצה בשער שער המשפט כמו זקני שער עירו כשיבואו לדין לפניך העני והעשיר שתדין המשפט ביושר ואל תדכה עני בדינו מגז' וידכאו בשער ואין מציל · כי ה' יריב ריבו של דל ושל עני וקבע · לשון גזילה שיגזול את נפשם · או יהיה את תמורת מן ויגזול מן גוזליהם נפשם: אל תתרע · לא תהיה ריע ולא תתחבר עם האיש שהוא בעל כעס ועם איש בעל חמה לא תהיה לך רגילות פן תלמד מדת הכעס והחמה ממנו ובאמצעותם תקחה מוקש לנפשך כי המדות המגונות הם מומי' בנפש האדם והם לה למוקש וז"ש פן תאלף ארחתיו ואפשר שקרא הנפש המתאוה והמרגשת בעל אף ואיש חמות ואמ' כי אין טוב שתתחברנה שתי הנפשות והם המתאוה והמרגשת כי בהתחבר שתי הנפשות האלו תחלש הנשמה ואין לה כח לעמוד לפניהם מפני שכל הכחות עוזרי' אותם ולפי' אמ' אם לא תזהר מזה תקח מוקש לנפשך ר"ל הנפש המשכלת: אל תהי וגו' אין ראוי לך שתהיה מאותם הרגילים לתקוע כפים לעשות ערבות בהלואות אחרים כי יכול להיות שתצטרך לפרוע הערבות שתעשה: אם אין וגו' נתן טעם לאזהרה שאם לא יהיה לך דבר לשלם הערבות סופו שיקח מה שימצא בביתך ואפי' לא ימצא כי אם המצעות של מטתך יקחם · ולמה תרצה לקבל הקלון הזה: אל תסג · אמר שאין ראוי לאדם שיחזיר אחורנית ויסיג הגבול הקדמון אשר גבלו ראשונים בענין הקרקעות כדי לעשוק מרעהו להוסיף על קרקעו וזה גב"ה הערה שאין ראוי לאדם לפרוץ גדרים ולשנות המנהגות שתקנו הראשונים לעשות סייג לתורה: וכן בלמדו החכמות ילמד אותם על הסדר ועל הדרך אשר גבלו גדולי החכמה ולא יהרוס לחכמת האלהות מבלי הקדימו הצעותיה על הסדר כי בענין זה יהיה בטוח מן המכשול וההריסה · ואפשר שזה הפסוק יש לו דבקות עם הפסוק אשר לפניו ולאחריו והוא שאמר אל תהי בתוקעי כף וגו' כי אם אין לך לשלם יקחו משכבך ואם ירדת ממונך בעבור שתקעת לזר כפך לא תשיג גבול קדמון שבידך ובין רעך להוסיף על ממונך רק השתדל לקנות הון בחריצות וז"ש למטה חזית איש וגו' · ואחרי שהזכיר לפני מלכים יתיצב אבל אם תתיצב לפני מלכים בעבור היותך מהיר במלאכתך ותשב לאכל לפניו בין תבין וגו' · ואמ' אחר זה אל תיגע להעשיר כי הממון יאבד לשעתו · וסמך לזה אל תלחם את לחם רע עין כלומר כמו שהזהרתיך מלאכול לפני המושל רק בדרך מוסר כן אזהירך שלא תאכל כל עיקר לחם רע עין: חזית איש מהיר · אם ראית אדם שהוא חרוץ ומהיר לעשות מלאכתו ולא יתרשל בה האיש שהוא על זה התאר ראוי לעבוד עבודת המלכים ואינו ראוי להפסיד חכמתו וזריזותו לעמוד עם אנשים סכלים ההולכים בחשך: כי תשב · אמר בעת שתשב ללחום לחם ר"ל לסעוד כמו ובל אלחם בי עם אדם נכבד לא תהיה אכילתך הנה והנה בכל מקום מן השלחן כמו שתעשה בהיותך בביתך שתקח מאי זה מקום שתרצה רק התבונן ותשים מגמתך לאכל ממה שהוא לפניך ולעומתך ולא תשלח ידך לקחת ממקום אחר · וי"מ מפרשים את מושל הוא הלחם ונקרא כן כי הלחם הוא המושל בכל העולם וחיי העולם תלויין בו ואמר שיעמד ויתבונן במה שיש עמך וכפי כח הממון שיש לך תצטרף עם הלחם ממעדני העולם. כי תראה אנשים שנכסיהם מרובים ולמלאת תאותם מתענוגי העולם ירדו מנכסיהם: ושמת סכין · בלועיך · הוא בית הבליעה ונקרא ילע מן ילע קדש פירושו ושמת חרב בגרונך כלומר שתמית את עצמך אם בעל תאוה אתה שתרצה לאכול מכל אשר תאוה נפשך ולא יהיה לך מוסר · אל תתאו · כמו תתאוה מבנין התפעל מנחי הלמד אמר אל תתאוה למטעמותיו של מושל לפי שמטעמותיו הם כמים אשר יכזבו כי אם תאכל היום מטעמותיו לא תאכל מהם למחרתו ואחר שזה הענין לא יתקיים לך לעולם רק ימי מספר אל תתאוה אליו · ואיפשר שקרא המלך זקן וכסיל מושל לפי שהוא מושל בכסילים. ואמר כשיעלה על לבך להיות סר אל משמעתו ולהמשך אחר כסילותו בין תבין את אשר לפניך והוא האל ית' המשקיף שתריך ומלא כל הארץ כבודו: ושמת סכין · כלומר שתרוג עצמך ותענה חמרך בכל מיני עינוי אם תראה עצמך בעל תאוה · או יאמר ושמת סכין בלועיך אם אתה חושש על נפשך המשכלת פן תאבד ואל תתאוה אל התענוגים הגופיי' שאין להם קיום רק תהיה תאותך אל תענוג השכל אשר לא יכזבו מימיו · אל תיגע להעשיר · אל תטרח לקנות עושר ר"ל להרבות ממנו יותר על ספקך ומזאת הבינה ומחשבה שים לך חדל לך והמנע ר"ל מאשר יעלה על דעתך לעשו' כדי שתהיה עשיר כי יאמר לבך אם אקנה דבר זה או סחורה זו אהיה עשיר כל ימי מאותה הבינה תחדל כי הדבר תלוי לא בדעת ולא בתבונה כי לזה יתקיימו נכסיו בלי עמל ויגיעה · ולזה יברחו ממנו שיהיה עמל ויגע כל ימיו ועוד שקניני העולם הזה דבר כלה ואבד לשעתו והוא אומרו התעיף עיניך וגו": התעיף עיניך בו. מגז' תעופה כבקר תהיה והוא ענין הבריקה והאורה · אם תאיר עיניך להביט בעושר ואינכו · כי יעשה לו כנפים כל כך ילך מעמך כאלו יש לו כנפים כנשר יעוף בשמים: וי"א שתעיף ענינה הכפל כי תרגום וכפלת ותעיף כלומר כשתכפול עיניך לא תמצאהו. וקרא סגירת העין בזה הלשון כי העפעפים הם נכפלות בסגירת העין · וי"מ ומבינתך חדל בענין אחר כלומר אל תיגע להעשיר כי אם תיגע להעשיר חדלת מבינתך: אל תלחם · אין ראוי לך שתאכל מאכל אדם שהוא רע עין שיש לו צרות עין · וגם עינו רעה בשל אחרים: כי כמו שער · שער זה נקוד חביו קמץ וטעמו למטה על כרחך לשון פועל הוא ואינו שם דבר שאם היה שם דבר היה נקוד פתח וטעמו למעלה ככל שער שבמקרא והטעם כאלו ספר האוכל הזה מרה בנפשו של רע עין כן הוא · שער לשון התאנים השוערים השערים · וי"מ מגז' מאה שערים לשון שיעור כאשר הוא משער בנפשו ומדקדק בכל אשר יאכל ועינו רעה במאכלו כן הוא דברו אשר ידבר אליך · או כן הוא מדקדק ומשער כל אשר תאכל · אכול ושתה · יאמר לך ולבו בל עמך כלומר בפה ולא בלב: וי"מ כמו שאמר שיער בנפשו שיספיק לו ולבני ביתו מן המזון כן הכין ויזמן ממנו לא יותר ואפי' אם יאמר לך בפיו אכול ושתה הוא יאמר לך זה בפיו בלבד אמנם בלבו אינו כן ·

פתח

פִּתְּךָ אָכַלְתָּ תְקִיאֶנָּה וְשִׁחַתָּ דְּבָרֶיךָ הַנְּעִימִים ׃ בְּאָזְנֵי כְסִיל אַל־
תשג ש תְּדַבֵּר כִּי־יָבוּז לְשֵׂכֶל מִלֶּיךָ ׃ אַל־תַּסֵּג גְּבוּל עוֹלָם וּבִשְׂדֵי
יְתוֹמִים אַל־תָּבֹא ׃ כִּי־גֹאֲלָם חָזָק הוּא־יָרִיב אֶת־רִיבָם אִתָּךְ ׃
הָבִיאָה לַמּוּסָר לִבֶּךָ וְאָזְנֶיךָ לְאִמְרֵי־דָעַת ׃ אַל־תִּמְנַע מִנַּעַר מוּסָר
כִּי־תַכֶּנּוּ בַשֵּׁבֶט לֹא יָמוּת ׃ אַתָּה בַּשֵּׁבֶט תַּכֶּנּוּ וְנַפְשׁוֹ מִשְּׁאוֹל תַּצִּיל
׃ בְּנִי אִם־חָכַם לִבֶּךָ יִשְׂמַח לִבִּי גַם־אָנִי ׃ וְתַעְלֹזְנָה כִלְיוֹתָי בְּדַבֵּר
שְׂפָתֶיךָ מֵישָׁרִים ׃ אַל־יְקַנֵּא לִבְּךָ בַּחַטָּאִים כִּי אִם־בְּיִרְאַת יְהוָה כָּל־
הַיּוֹם ׃ כִּי אִם־יֵשׁ אַחֲרִית וְתִקְוָתְךָ לֹא תִכָּרֵת ׃ שְׁמַע־אַתָּה בְנִי וַחֲכָם
ג ב וְאַשֵּׁר בַּדֶּרֶךְ לִבֶּךָ ׃ אַל־תְּהִי בְסֹבְאֵי־יָיִן בְּזֹלְלֵי בָשָׂר לָמוֹ ׃ כִּי־
סֹבֵא וְזוֹלֵל יִוָּרֵשׁ וּקְרָעִים תַּלְבִּישׁ נוּמָה ׃ שְׁמַע לְאָבִיךָ זֶה יְלָדֶךָ
תמכור וְאַל־תָּבוּז כִּי־זָקְנָה אִמֶּךָ ׃ אֱמֶת קְנֵה וְאַל־תִּמְכֹּר חָכְמָה וּמוּסָר וּבִינָה ׃

ולחמא דאכילת מתיכת ליה ומחבילת מילך דבסימן : באדני דסכלא
לא תמליל מטול דשיט לסיכולא דמלייך ולא תשני תחומא דמן עלמא
ובחלקא דיתמי לא תיעול : מטול די פרוקהון תקיף והוא נידון ית
דיניהון עמך : אעול לבך למרדותא ואדנך למימרי דידיעתא : לא
תמנע מן טליא מרדותא מטול דאין מחית ליה בשבטא לא מאית :
אנת בשיבטא מחית ליה ונפשיה מפלטת מן שיול : ברי אם חכים
לבך אף אנא חאדי אנא בלבי : ונדוזן כליותי כד ימללון ספוותי
תריצתא : לא ניטן לבך בחטאי אלא ברחלתא דאלהא כל יומא : מטול
דתהוי לך אחרית טבתא וסיכוייך לא ניגמר : שמע את ברי ואית חכם
ויתריץ לבך לאורחא : לא תהוי באילין דאסיטון בבישרא ובאילין
דרוין חמרא : מטול דרוי ואסיט מתמסכן בזעתא נלבש ניומא :
קביל מן אבוך דין ילדך ולא תשוט מטול דסיבת אמך : קושטא
קני ולא תזבן חכמתא ומרדותא וביונא : נירון

פתך אכלת · אחר שאכלת פתך תקיא אותה על כרחך כי לא תשאר במעיך כי בעין רעה הביט אליך כאשר אכלת · או יהיה לשון קללה שמקלל בעל הספר
האוכל מלחם רע עין ואומר פתך שאכלת יהי רצון שתקיא אותה · או הכל דברי האיש רע עין שהוא אומר לו בפיו אכול ושתה ולבו אין עמו רק הוא מקלל אותו
בלבו ואומר לו יהי רצון שתקיא פתך שאכלת ואומר בג"ה בלבו כל דבר שאמרת לי הכל הפסדת כי לבי בל עמך · ויש שמדייקים לשון פתך שהיה לו לומר פתו ·
אבל כוונתו כשתחשוב אתה שאכלת הלחם של רע עין אתה תמצא שאכלת פתך ולא פתו ובסוף תקיא מה שאכלת משלו כי הוא לא יחשוב רק איך יוכל את בלעך
מפיך ויקח ממך בכל ענין כפלים ממה שאכלת משלו · או יאמר אם תאכל לחם איש רע עין לא די שתקיא מה שאכלת משלו אלא גם הפת שאכלת לשעבר
תקיא : ושחת דבריך · חנות שהחזקתו ודברת עמו כדי לכבדו. או דברי מוסר שדברת על שלחנו שלא יקבלם ולכן סמך : באזני כסיל אל תדבר · כי יבוז
לדבריך הכדברים בשכל וחכמה ובפסוק זה העיר לרב שישמר חכמתו שמירת הנדיב שהוא מכלכל ונותן לאכסים הראוי לתת להם לא שיתן לכל אדם בשוה כי
המרחיב מתנתו לזונים ולשכורים מאבדי הון לא יקרא נדיב אלא מפזר וכן ראוי לרב שלא ילמד תלמיד שאינו הגון : אל תסג · כבר פרשנו זה שאין ראוי לאדם
לשנות הגבולים אשר גבלו ראשונים בקרקעות ובשדה יתומים שאין להם עוזרים אל תבא ותכנס להרבות גבולך או לקצור תבואתם וקצירם · או יכוין ללקט
ופאה הראוי להם וכתן הסבה בזה ואמר אלו שתראה אותם בלא חוזק ובלא עוזר גואלם הוא חזק והוא אבי יתומים הש"י והוא יקח נקמתם מידך : הביאה
למוסר לבך · בעבור היות לב האדם נמשך לפי טבעו אחר תאוות העולם ומתרחק מן המוסר לפי' אמר הסר לבך מדרך תאוות העולם ותביא אותו אל הדרך
הטוב והיושר והענין שתרגילהו לשמוע אל המייסרים אותו להסירו מדרך רע אל הדרך הטוב · וכן תביא אזניך לאמרי דעת שתסירם מלשמוע שיר כסילי' וכיוצא
בו מן הדברים הבטלים ותרגילהו לשמוע אמרים של ידיעה: אל תמנע · אין ראוי לך שתמנע מן הנער מוסר ולחמול עליו רק ראוי להכותו ולייסרו ולהסירו
מדרך רע אל הטוב וכי תכנו בשבט לא ימות בהכאה זו ויכול להיות שאם לא תכנו ותסירנו מדרך הרע שאתה תסבב מיתתו ולפי' אמר : אתה בשבט תכנו ·
בסבת הכותך אותו בשבט לייסרו ולהסירו מדרך הרע אתה תציל נפשו משאול והוא כינוי לקבר שהיא המיתה הזמניית ואל העונש הרוחני · והטעם כי בסבת
המוסר שיקנה על ידך לא יגנוב ולא יגזול ולא יעשה דבר שיתחייב עליו המיתה בעולם הזה וגם יזהר מהמרות האל יתברך שמו וישתדל בעבודתו ומתוך כך
תחשוך נפשו מני שחת לאור באור החיים : בני אם חכם · זהו המוסר שאומר האב לבנו כשמייסרו עם הפסוקים הנמשכים · חכם פועל עבר ולפי' נקוד
קמץ ופתח כדרך כל עבר : גם אני ישמח בג"ה לבי שהייתי סבת חכמתך · או יהיה גם אני לחזוק הדבר כמו הודעתיך היום גם אתה : ותעלוזנה כליותי ·
ותשמחו כליותי בדבר שפתיך משרים · ולפשר שכוונת שלמה להודיע היתרון שיש לחכם בלימוד החכמה בדבר שפתים על היותה בקרבו ועל זו אמר הנביא
אל יתהלל חכם בחכמתו כשהיא לו לבדו ולא לאחרים · וידוע שהלב הוא האבר המיוחד לשמחה ולעצבון · יאמר שמח לבי לב שמח · ויתעצב אל לבו ·
ובכליון לא נאמר מעולם שמחה ועצבון · ולכן אמר אם חכם לבך והחכמה בלבך לבד : ישמח לבי בקרבי שהוא האבר הראוי לשמוח : גם אני ר"ל גם
אני לא אקבל שמחה אלא בלב כמו שחכמתך איננה אלא בלב · אבל בדבר שפתיך משרים שזה תכלית החכם להורות וללמד וגם בזה ניכר חכמת החכם ·
או תעלוזנה כליותי בשמחה יתירה אעפ" שאינם אברים ראוים לשמחה כלל · או ירמוז גם לשמחת הנפש המשכלת שהוא עצמות האדם שבה נאמר שמחה
אמר דוד ישמח לבי ויגל כבודי : אל יקנא לבך · מג"ז' ויקנאו אותו פלשתים לשון תאוה · אל תאוה לבך ללכת בדרך חטאים · או יהיה בחטאים בשלות
אנשים חטאים כי אחריתם להכרת ואם לא נזכר : כי אם ביראת ה' כל היום · שבתמידות תהיה תאותך וחפצך : כי אם יש אחרית · ימלת אם במקום הנה
לאמת הדבר כמו אם ללצים פירוש הלא ללצים והטעם אם תתן לבך ביראת השם הלא יש לך שתמות בשיבה טובה · או יהיה אחרית רמז לבנים הנשארים
אחריו : ותקותך · שתקוה לאל להטיב לך לא תפסק · וי"א אם יש בעולם גמול ועונש כמו שהוא האמת שיש דין ויש דיין ויש עולם אחר ויש שכר לצדיקים ופורענות
לרשעים אתה לא תהיה מכת החוטאים הנכרתי' כי תקותך לא תכרת : שמע אתה · ותחכם כמו ותחכם וכן והיה ברכה · או יהיה ציווי מהקל והוא עומד בעצמו :
ואשר · פירושו תהלך כג"זר מן אם תטה אשורי אמר מאחר שתחכם תוכל ללכת בדרכי לבך כי לב חכם לא ימשך לעבירה · ולפשר להיות מן יושר והאלף במקום
יוד ויישר בדרך לבך : אל תהי בסובאי יין : הם המרבים לשתות יין עד שיסירם מדעתם : בזוללי בשר · הם האוכלים בשר רב דרך בלענות · כי סובא
וזולל סופם לבוא לידי עניות · גם השינה שנמשכת אחר האכילה הגסה והשתייה אשר לא כדת תלבישם לבעליה בגדים קרועים כלומר שירד מנכסיו ולא יהיה
לו לחם לאכול ובגד ללבוש : שמע לאביך · ילדך · כמו מולידך וכמוהו וארפכשד ילד : ואל תבוז · לאמך ולדבריה אעפ" שזקנה ומפני שהאשה מטבעה חסרת
שכל ועצה לא אמר שישמע לדברי אמו רק אמר שלא יבוז לה אעפ" שהיא חסרת שכל יועצת אותו לכוונה טובה . ואיפשר שקרא לתורה אם שהיא השורש
והעיקר ואעפ" שנרדוף אחר השכל לא נבוז התורה בעבור שיש זמן גדול שנצטוינו בו רק היא העיקר : אמת קנה · אם אינך מוצא ללמוד בחנם למוד בשכר :
ואל תמכור · אל תאמ' כשם שלמדתי בשכר כך אמד בשכר · וי"מ שראוי לאדם שידבק במדת האמת ויחזיק בה אעפ" שיקנה אותה ובא לומר כי הוא כנ"ל דבר טוב
ונכבד שאין ראוי לאדם שיעזבנו אעפ" שיזיקהו וכן אין ראוי שיעזבנו אעפ" שתועילה עזיבת' ואחר שהזהיר על האמת שידבק בו בין אם יועילהו בין אם יזיקהו
אמר חכמה ומוסר ובינה · ר"ל כמו שהזהרתיך להחזיק במדת האמת כן אני מזהירך בחכמה ומוסר ובינה שתתנהג בכל אחת מהן על הדרך הזאת שתחזיק
בהם אעפ" שיראה בעיניך שיזיקוך ולא תתרשל מהם אעפ" שיראה לך שתועיל בהנחתם · או יאמר אמת קנה ראוי שתקנה לנפשך מדת האמת : ואל תמכור :
ר"ל לא תניח המדה הזאת בשום ענין והמשיל עזיבת האמת למכירה כאדם שהוא מוכר הדבר שלבו פונה מן הדבר ההוא וכן תעש' בחכמה ומוסר ובינה ·
ואפשר שלא כיוון באמרו אמת קנה אל מדת האמת רק כיוון לומר באמת קנה קנין חזק ולא תפסיד קנין החכמה והמוסר והבינה וכאלו אמר קנה קנין אמתי ולא
תפסיד חכמה ומוסר ובינה:

גדוץ יגדוץ אבוי דצדיקא ומאן דמוליד חכימא ניחדי ביה: יחדי
אבוך ואמך ויגדוץ תולדתך: הב לי ברי לבך ועיינך תינטרן אורחתיי
: מטול דגומצא עמיקא זניתא ובירא דעקא נוכריתא: והיך מטרף עינא
במנא וצאיך אבנא שברי: למן וויא למן דיוא ולמן תיגרי ולמן סוירא
ולמן בועתא מגן ולמן יורס קנצן עינוי: להלין דמוחרין על חמרא
ואזלין ומעקבא בית מזגא: לא תחמי חמרא דסימוק ויהיב בכסא
עייניה ומהליך תריצאית: ואחריתא היך חוויא צבת וכחורמנא
דפאריה: ויחוורון עיינך בנכריתא ולבך ימלל תהפוכתא: ותהוי
היך דשכיב בלביה דימא והיך מלחא דדמיך בקולפא: ותימר מחונגני
ולא איכרהית ובזינני ולא ידעית לאימת איתעיר ואוסיף ואבעיניה
עוד: לא תיטן במרי בישתא ולא תתרגרג למהוי עמהון: מטול ריבונא
דאני לבהון ועולא שיפוותהון ממללן: בחכמתא מתבני ביתא
ובביונא אתקין: ובידיעתא קיטוני מתמלין כל מולא ויקרא ובסימא:
טב גבר חכימא מן עשונא וגברא דידיעתא מן הוו רזדין בחיליה:
מטול במדברנותא תעבד לך קרבא ופורקנא בסוגעא דמולכנא:
מתרעם שטיא בחכמתא ובתרעי לא פתיח פומיה: מאן דחשיב
למבאש ניקרון ליה מארי תרעיתא בישתא: תרעיתא

גול יגול אבי צדיק יולד חכם וישמח בו: ישמח אביך ואמך ותגל גיל ויולד
יולדתך: תנה בני לבך לי ועיניך דרכי תרצנה: כי שוחה תצרנה
עמקה זונה ובאר צרה נכריה: אף היא כחתף תארב ובוגדים
באדם תוסף: למי אוי למי אבוי למי מדונים למי שיח למי פצעים תוסיף
חנם למי חכלילות עינים: למאחרים על היין לבאים לחקור
ממסך: אל תרא יין כי יתאדם כי יתן בכיס עינו יתהלך ב בכוס
במשרים: אחריתו כנחש ישך וכצפעני יפרש: עיניך יראו
זרות ולבך ידבר תהפכות: והיית כשכב בלב ים וכשכב בראש
חבל: הכוני בל חליתי הלמוני בל ידעתי מתי אקיץ אסיף א אוסיף
אבקשנו עוד: אל תקנא באנשי רעה ואל תתאו להיות אתם:
כי שד יהגה לבם ועמל שפתיהם תדברנה: בחכמה יבנה בית
ובתבונה יתכונן: ובדעת חדרים ימלאו כל הון יקר ונעים: ימלאו
גבר חכם בעוז ואיש דעת מאמץ כח: כי בתחבלות תעשה ב
לך מלחמה ותשועה ברב יועץ: ראמות לאויל חכמות בשער
לא יפתח פיהו: מחשב להרע לו בעל מזמות יקראו:

גיל יגיל · מדרך העולם שאביו של צדיק ישמח על צדקת בנו ויתפאר בה כמו שידאג ויתעצב על כסילותו ורשעתו · והצדיק הוא האדם השלם במדותיו העושה צדק לנפשו ולאחרים ואם הצדיק הוא אביו אשר ילדו ויולד חכם שהוא רבו אשר למדו החכמה ישמח גכ"בו ורמז בזה הפסוק לשני מיני אבות והם האב והמלמד ששניהם נקראים בשם אב ואמר כי מטבעם ששניהם ישמחו בחכמת הבן או התלמיד אמר האומר בכל אדם מתקנא חוץ מבנו ותלמידו : ישמח אביך · אמר דרך עצה אחר שדרך האבות לשמוח בחכמת בניהם עשה בענין שישמח אביך ואמך ותגל יולדתך והיא המניקת · או יהיה ענין הפסוק גיל יגיל אבי צדיק בין יהיה האב סכל או חכם · אמנם אם זה היולד והוא האב חכם ישמח בן יותר והשמחה יותר מהגילה : תנה בני לבך לי · לדברי מוסרי לא תתן לבך ועיניך לתאוות העולם כי שני אלה האיברים סרסורי עבירה העין רואה והלב חומד : כי שוחה · כי כשוחה עמוקה שלא יוכל אדם להתהפך שם מצד אל צד כן דרך הזונה ואשה נכריה כיון שנמשך אדם אחריה לא יוכל להמלט ממנה כל זמן שירצה. או יאמ' שהזונה תגרום לאדם לרדת שחת ואל באר צרה ודחוקה אשר היציאה ממנה קשה . או יאמ' שהנכריה היא באר של צרה ודוחקה : אף היא כחתף · הוא מגזי' יחטוף עני והתיו' והטית מתחלפות שהם ממוצא א' והטע' בקיחה שלא מדעת ואמ' שאף הזונה תארוב האדם ותחטפהו ותוסיף אנשי' בוגדי' במין האנושי וזה שבוגדי' בנשותיהם בסבילה· ואפשר שרמז בזונה החכמה החיצונית או דרך המינו' : למי אוי . למי יתחברו האוי והאבוי · ר"ל צרה אשר בעבור' יצעק אוי ואבוי · ושיח נגזר מן אריד בשיחי או משיחה שידברו עליו או שידבר יותר מן הראוי למי הכאות ופצעים בלי סבה למי אדמימות והפסד בעינים למאחרים וגומר : למאחרים על היין · פי' למי יתכן שיבואו אליו כל אלה המקרים הנזכרים לאותם שמאחרים עצמם על היין שלא די להם שותים מן היין לפרקים אלא שמאחרים עליו לעמוד עד סוף היום · ובנ"לבאים לחקור ממסך · ר"ל לאותם שהולכים בחקירות ודרישות אנה ימצאו היינות המשובחי' · וממסך מגזי' מסכה יינה והוא שם בשקל ממכר ממשח הסוכך : אל תרא יין · אמר דרך עצה אחר שהענין כן שאלו המקרים באים לאלו אל תרא אותו ואל תביט בו בעין ההידור בעבור היותו אדום ובעבור שיתן היין בכוס עינו ר"ל מראיתו · ובעבור שהוא יורד בגרון דרך ישר וחלק כי אחריתו וגו' · וי"מ יתהלך היין בכוס למשרים כלומר שהוא טוב וישר לשתותו · ובדרש כל מי שיתן בכוס עינו ר"ל שמרבה שכרות כל העבירות דומות לו כמישור כל דרכיו ישרים בעיניו : אחריתו כנחש ישך · ר"ל בסוף והוא כשעה אחר השתייה יכאיב השותה ככאב נשיכת הנחש · וכצפעוני כן יכאיב · ויפריש הוא מלשון פרש וכקרא פרש הרוכב על סוס בעבור שהוא מוליך הסוס במרוצה בכח הפרשים אשר ברגליו העוקצי' אותו איספורא"ש בלעז ותרגו' מלמד הבקר פרשה דתורא · וים מפרשים יפריש מהפרדה שבעת הפרדת חלקי הבשר יהיה הכאב ואמר זה דרך משל כי היין יכאיב אצטומכתם וראשם כאלו הם נשוכי נחשים וצפעונים · וזה דבר נגלה ומפורסם בשכורים : עיניך יראו זרות · ר"ל מראות זרות בעבור עליית האדים מן היינות אל הראש שלא יראו העיניים לנכח עיניהם כפי מה שהם רק עניינים אחרים זרים ולפיכך ידבר תהפוכות דברים שהם הפך האמת וקרא הדיבור הפנימי דיבור כמו ודברתי אני עם לבי · או יאמר ולבך יחשב תהפוכות · וי"מ עיניך יראו זרות · ר"ל נשים זרות · ויאמר כאשר תראינה עיניך נשי' זרות לבך ידבר תהפוכות הפך הדבר הישר בסבת שתיית היין : והיית כשוכב · יראה אליך בעבור שכרותך שמקום מצבך ינוע כאשר ינוע בסברה לדמיון השוכב בספינה כשהיא עומדת בלב ים שאינה עומדת על מתכונת אחת ולא על מצב קיים רק מצבה מתנועע ומתהפך אחת הנה ואחת הנה וזה מפורסם בשכורים : וכשוכב בראש חבל · הוא תורן הספינה משטו בלעז שיבלבל יותר מפני ראותו הים : וים מפרשים שהוא הברזל המניע את הספינה ההולך בלב הים הנקרא אנקורא ונקרא חבל מפני שמשליכים אותו בחבל גדול ועב : הכוני בל חליתי · אז יאמר הכוני לפי שמנהג השכור להכותו ולהלמו על ענין שכרותו והוא יאמר לא חליתי באלו ההכאות ולא ידעתי מי הלמני שלא ירגיש באיבריו אך יאמר מתי אקיץ משיני אוסיף אבקש היין ואשתה ממנו : אל תקנא · אל תתאו להתחבר עם עושה רעה כמו הנזכרים ואל תתאו להיות אתם כי שוד יהגה לבם · רק הסתדל על החכמה שבה תהיה בנין ביתך וקיום קנייניך וימלאו חדריך מכל הון יקר ונעים : כי טובה חכמה מגבורה וגו' : כי שוד יהגה . לא יחשוב לבם כי אם לשדוד ולגזול והון ועמל תדברנה שפתותיהם ר"ל מביאים עמל וטורח על בעליהם ולא יגיעו אל מבוקשם · או יאמר כי הם המדברים ומחשבים להביא עמל על זולתם ולפי' אין ראוי להתחבר עמהם : בחכמת · פי' בחכמה יהיה ביתו בנוי ונכון כי השוד שעושים הרשעים גורם להם שיהיו בתיהם נהרסים וחסרים מכל טוב · ובדעת החדרים יהיו מלאים כל הון יקר כי הבורא ישלח ברכתו בכל אשר יש לו : גבר · ר"ל תמיד הוא בעוז ואיש שיש לו דעת תאמץ כחו בכל יום לעשות רצון הבורא · או יאמר כי הגבורה לבדה במקום שאין שם חכמה לא תועיל ולא תציל כי טובה חכמה מגבורה אמנם כשיזדמן שיתחברו באיש החכמה והגבורה אז תלך ענין הגבורה על השלמות והוא מה שכוון באמרו גבר חכם בעוז · ר"ל כשיזדמן שימצא גבר שיהיה חכם ויהיה לו עוז בעבור שהוא איש דעת ר"ל חכם הוא אמיץ כח לא בגבורה לבד · ונתן הסבה בזה ואמר כי בתחבולות תעשה לך מלחמה כלו' מה תועיל הגבורה לבדה אם לא תהיה בה מן החכמה שיעור שבה יוכל לעשות תחבולות לנצוח הנלחמים עמו : כי בתחבולות · רוצה לומר במחשבה ובעצה תוכל לנצח אויבך אם יהיה לבך שלם עם השם וברוב יועצים שיהו יראי השם אם תשאל מהם עצה תהיה נושע בעצתם : ראמות · פי' גבוהות ורמות בעיני האויל החכמות כי יחשוב בלבו שלא יוכל לעלות בהם וללמוד מהם ובשער החכמים יושב כאלם כי כלם מדברים חכמה והוא שותק . ואיפשר שכיון שאפי' בשערי הספר שהם בהקדמה לדעת הדרושים שבהם מדבר הספר לא יפתח פיו לקרא אותם : מחשב · ר"ל זה האויל כשהוא בין החכמים הם מתעסקים בדבר חכמה והוא חושב לעשות רע כאשר הוא שותק מדבריהם ולו יקראו הם בעל מחשבות רעות כלומר יקראו שמו כן · וי"מ ראמות לאויל חכמות היא עצה שנותן בעל הספר לאויל ואומר עצתו היא אל האויל שבעת שיהיו החכמות רמות בעיניו שלא ידעם ישתוק ולא יפתח פיו בשער בשבתו עם זקני ארץ כי אויל מחרים חכם יחשב · וי"מ ראמות מן ראמות וגבים כלומר דברים נפלאים ונשגבים הם החכמות בעיני האויל יחשוב שלא יוכל להשיגם כאשר לא ישיג האדם לקנות האבנים היקרות ליוקרם וחשיבותם :

ומת

זמת אולת חטאת ותועבת לאדם לץ : התרפית ביום צרה צר
ל כחכה : הצל לקחים למות ומטים להרג אם תחשוך : כי תאמר
הן לא ידענו זה הלא תכן לבות הוא יבין ונצר נפשך הוא ידע ו
והשיב לאדם כפעלו : אכל בני דבש כי טוב ונפת מתוק על-
חכך : כן דעה חכמה לנפשך אם מצאת ויש אחרית ותקותך לא
תכרת : אל תארב רשע לנוה צדיק אל תשדד רבצו : כי
אויבך שבע יפול צדיק וקם ורשעים יכשלו ברעה : בנפל אויביך אל-
תשמח ובכשלו אל יגל לבך : פן יראה יהוה ורע בעיניו והשיב
מעליו אפו : אל תתחר במרעים אל תקנא ברשעים : כי
לא תהיה אחרית לרע נר רשעים ידעך : ירא את יהוה בני ומלך
עם שונים אל תתערב : כי פתאם יקום אידם ופיד שניהם מי
יודע : גם אלה לחכמים הכר פנים במשפט בל טוב :

תרעיתא דשטיא חטאה ומרחקתא דבר נשא חכימא ממיקנותא : אין תתרפי ביומא דעקתא מתתעיק חילך : פצא לאלין דמתנסבין למותא ומתרברבין לקטלא חסוך : ואין תימר דלא ידענא דתרעיתא דלבא אלהא באהי ודנטיר נפשך הוא ידיע ופריע לבר נשא היך עובדוי : ברי אכול דובשא מטול דטב ובבריתא דחילא על חכך : היכנא ואיתחכם בנפשך דאין משכחית קדמית אתיין אחריתא דטבא מינה וסיכוייך לא נגמר : לא תיכמן רשיעא לדיריה דצדיקא ולא תרכין בית משריה : מטול דשובעא זמנין נפיל צדיקא וקאי ורשיעי מתתקלין בבישתא : במפולתיה דבעיל דבבא לא תחדי וכד יתקל בבישתא ידוץ לבך : דלא יבאיש באפי דאלהא כד יחזה ויהפיך רוגזיה מניה : לא תתחסם בבישיה ולא תיטן ברשיעיה : מטול דלא הויא אחריתא טבא לבישי ושרגהון דרשיעי נדעך : דחל מן אלהא ברי ומן מלכא ועם שטיי לא תתחלט : מטול דכשליא אתיתברהון וספוותא דשניהון מן ידיע : הלין לחכימי אמירנא למסב אפי בדינא לא שפיר : אף לא

זמת אולת · אמר לא תחשוב שהסכלות מן החכמה הוא דבר קטן כי אינו אלא דבר גדול וחטאת בעבור שהסכלות מן החכמה סבה להתרחק מהאלהים אשר הדבקים בו ית' הם החיים הנצחיים והסכלות גם כן יגרום להזיק לנפשו ולזולתו · או יאמר כי מזמת איש אולת חטאת וחסרון כי הוא לא ישלים המחשבות כי אם מה שהוא יותר מתועב ויותר מרוחק · ויש מפרשים ותועבה הוא לאדם להיותו לץ · ותועבת סמוך במקום מוכרת כמו ושבת לכסיא ולץ הוא האיש המוכי הבטל ומתעסק בשיחות בטלות והמכוון מן האדם הוא שיתעסק בהשלמת נפשו : התרפית · פי' לשון רפיון אם תתרפה ביום צרת חבירך לעמד מכנגד · כמו כן יהיה כחך צר ביום צרתך אם תמנע עיניך מהם שלא תרצה לפרותם בממונך כמו שנאמר כי אם החרש תחרישי · או קרא יום צרה יום המות שים בו צרה גדולה ואם רפו ידיו מלעשות תשובה יהיה כחו צר שלא יהיה עליו מליץ אחד מיני אלף לומר פדעהו מרדת שחת · ובדרש התרפית מן התורה ביום צרה צר כחך מלאכי השרת לא יהיו מאמצים כחכה · או הזהיר שאין ראוי לאדם להתרפות מקנות מן הממון הצריך וכן אין ראוי להתרפות מקנות החכמה ולקצר בעבודת השם ית' כי מי שהוא מתרשל מקנין ההון ומהשלמת נפשו בבא צרה בעולם תחול עליו ויהיה כחו צר כי תקצר ידו מדחות הנזק מעליו · או כיון בהתרפית שלא יבהל אדם מקורות הזמן ויכוון לו לב אמיץ לעמוד כנגדם ולא יתרפה בחול עליו הצרות · ולכן אמר אם התרפית בחול עליך הצרות ולא זימנת לב אמיץ ולב בוטח באלהים לעמוד כנגדם יצר כחך ולא תוכל בסוף הענין לעמוד כנגדם ומצאוך בלב רפה וחלש : הצל לקוחי' · כלומר להציל לקוחי' למות על לא חמס בכפיו ואת המטים להרוג · אם תחשוך מלהצילם על זה אמרתי צר כחכה · או יאמר בלשון צווי הצל האנשים הלקוחים למות · והמטים להרג תחשוך אותם מן ההרג : כי תאמר · כי אם יעלה על לבך לומר מה לי ולצרה הזאת להציל האיש הלזה שלא ידעתיו מעולם ולא ידעתי אם הוא ראוי אל זה · או יאמר הן לא ידענו זה שתתנצל בפני אדם ותאמר שאם היית יודע הדבר היית מצילם · אבל לא ידענו והרגנו זה הדבר ולכן לא השתדלנו בהצלתם ותוכל להתעלם בדבריך מבני אדם הנה לא תוכל להתעלם מאת ה' הלא תוכן לבות וגו' · או יאמר כי אחר שהם היו נהרגים תאמ' הנה לא היינו סבורים שתהיה העלילה חזקה כל כך שיהיו חייבים מיתה כי אם היינו יודעים לא היינו מניחים אותם בשום ממון · הלא תוכן לבות ה' הוא יודע לבות בני אדם והוא ידין מה שבלבך ונוצר נפשך מכל רע אם התנהגת בשורה וישלם לאיש כמעשהו מדה כנגד מדה שתהיה בצרה כמוהו ולא תמצא מציל ומרחם : אכול בני דבש · ראוי לאדם שכמו שיאכל בחבה המזונות המתוקים והערבים כדבש והנופת והדומה להם מאכילת המטעמי' ושתיית הממתקים וכמו שיהנה באכילתם וישמח בהם כן יהיה דריסת החכמה וידיעתה ערבה ומתוקה לנפשו כי כמו שהמזונות הערבים הם מזון הגוף כן החכמה והידיעה מזון לנפש המשכלת · וזהו אומרו מיד : כן דעה חכמה לנפשך · ותהיה מתוקה לך כאשר הנופת אשר על חכך ואם זכית ועלת בידך החכמה יש אחרית ותקוה לך שלא תפסק כי העושר והנכסי' יברחו מן האדם · והחכמה תחיה את בעליה ולא תפרד ממנו : אל תארוב רשע · אמר לאיש הרשע אל תארוב לנוה הצדיק כדי להזיק לו ולא תשדד רבצו כלומר נכסי ביתו שהוא המרבץ שלו כי לא תוכל לו והוא אומרו מיד כי שבע יפול צדיק וקם : כי שבע · אין מנין שבע קבוע כי יותר מז' צרות יבואו לצדיק ויצל מכלם ככתוב רבות רעות צדיק וגו' · אך לקח מנין שבע כמש"ש בשש צרות יצילך ובשבע וגו' · ואמר הרבה מקרים רעים ופגעים יבואו לצדיק ומכלם יצילנו ה' · ויהיו לו תקומה ורשעים יכשלו אפי' ברעה אחת לבד · ויספר שלקח שבע רמז לז' כוכבי לכת כי אפי' אם יורו על נפילתו הוא יקום כי הש"י אשר דבק בו יסבב הצלתו · אמנם הרשעים הם יכשלו ברעה המעותדת להם לפי חטאם : בנפול אויבך · אמר בראותך אויבך נופל ממעלתו אל תשמח מפני שהיא מן המדות המגונות כי מן התורה צריך האדם להיות עובר על פשע ועוד איך ישמח אדם על מפלת אויבו והוא לא הפילו אבל נפל בסבת חטאו לא ליום ולא בשביל הסבה שסובב אותו שאולי קודם שהיה אויבו כבר נגזרה עליו אותה הגזרה · ואולי יראה השם שמחתך ויהיה רע בעיניו וישכך חמתו מעליו זה כראה פשט הכתוב והרבה יש לגמגם עליו שלקח לשון פן ודבר ברור הוא שהש"י רואה ויודע כל דבר ועוד למה ישיב מעליו אפו בשביל שזה שמח בנפילתו אם הוא חוטא וראוי ליענש · אבל כוונתו לומר אולי יבא זמן שישוב מחטאתיו ויטיב להכיר מעלת בוראו וזהו פן יראה ה' שיראה הוא את השם וגם יראה מה שרע בעיניו · ר"ל בעיני הש"י ויתרחק ממנו ומתוך כך יתגדל לתקן כל מעוות הן מה שחטא והמרה כנגד הש"י והן שירצה ויפייס עשוקיו כדי שיטיב אף השם ואף אויביו מעליו' ואתה שאתה מכלל אויביו תהיה מן המרוחקים : אל תתחר · פי' לשון חבור ותערובת כמו תתחרה את הסוסים אמר אל תתחבר בעדת מרעים · ואל תקנא ברשעים · ר"ל ואל תתאוה בשלותם : כי לא · נתן טעם למה שאמר שלא יקנא במה שיראה מעניינם שיצליחו זמן ידוע שסוף סוף לא יהיה להם אחרית טוב רק נר רשעים ידעך והיא אור עושרם וגדולתם דומה זה לאמרו איש בער לא ידע וגו' להשמדם עדי עד · ורמז ג"כ כי לא תהיה אחרית לרע שנפש הרשע תהיה נכרתת כפי חטאה ולא תהיה צרורה בצרור החיים כנפש הצדיקים ולפי' אמר בהם נר רשעים ידעך כלומר נר אלהים אשר הוא נשמת האדם והוא הנר אשר רמזו רז"ל באומרם נר דלוק מונח לו על ראשו וצופה ומביט מסוף העולם ועד סופו ידעך ויכבה ותהיה בחשך נדונת כפי חטאה · וכוון לפרש הפסוק בענין הבנים כי לא יהיה לו בן ונכר אחרי מותו : ירא את ה' · הזהיר לאדם טעם שראוי ליראה מהשם ראוי ג"כ שיירא מהמלך אשר ימלוך עליו ושלא ימרה' את פיו אעפ"י שהוא בשר ודם כי הש"י יעמיד מלכים בארץ ואם לא יהיה מוראם יהרג זה את זה אבל יראת ה' ראוי להקדים ליראת המלך ועם השוני' זה הסדר שמקדימים יראת המלך ליראת השם אל תתחבר ויהיה שונים מגזרת ודתיהם שונות · או ירצה ועם המשונים במעשיהם · או שונים מצותיהם שהם עוברי' על מצות השם ית' והמלך ועושים בהפך : כי פתאום · ר"ל שלא ידעו ולא ירגישו בו המשנים דבריהם : ופיד שניהם · של השם יתברך והמלך מי יודע יום בואו ואיכותו וכמותו : גם אלה לחכמים · גם אלה הדברים אמורים לחכמים היושבים בדין וגם מורה על הדברים האמורים למעלה · וי"מ גם אלו המשלים כמאלו לחכמים אחרים וחוברו עם המשלים שכתב שלמה והם י"ב פסוקים עד גם אלה משלי שלמה · והראשון יותר נכון · ואמר לשופטים לא טוב לדיין שיכיר פנים וישא פני כל איש רק שישפוט בצדק את עמיתו וגם בעומדים למשפט לא יחלוק כבוד לאחד מבעלי הדין על חבירו כמו שאמר לא תכירו פנים במשפט כי השופט ראוי שיתנכר כאלו לא יכיר אחד מבעלי הריב · והכר מקור כמו להכר :

אַף לָא לְמֵימַר לְרַשִׁיעָא דְּצַדִּיק אַנְתְּ לִיטוּנֵיהּ עַמְמֵי וְיִבְרוּנֵיהּ אוּמְתָא׃
וּלְמַאכְסָנֵי יִבְסַם וַעֲלֵיהוֹן תֵּיתָא בִּרְכְּתָא טַבְתָּא׃ שִׂפְוָתֵיהּ נַנְשְׁקוּ
וְאִלֵּין דִּמְהַפְּכִין מִלֵּי תְרִיצָתָא׃ אַתְקֵין לְבָרָא עִיבִידְתָּךְ וַעֲתִידֵיהּ לָךְ
בְּחַקְלָא וּבָתַר כֵּן בְּנֵי בֵיתָךְ׃ לָא תֶהֱוֵי סָהֲדָא רִיגְלָא בְּחַבְרָךְ וְתִשְׁתַּרְגַּג
בְּשִׂיפְוָתָךְ׃ לָא תֵימַר הֵיךְ דַּעֲבַד לִי כֵּן אֶעְבִּיד לֵיהּ וַאֲהַפֵּךְ לֵיהּ הֵיךְ
עוֹבָדוֹי׃ עַל חֵילְקֵי דְגַבְרָא עַטְלָא עֲבָרִית וְעַל כַּרְמֵיהּ דְּבַר נָשָׁא חֲסַר
רַעְיָנָא׃ וְהָא סָלִיק כּוּלֵיהּ יַעְרֵי וְכַסִּיוּ אַפּוֹי חוּרְלֵי וְסַיְגָא דְּכֵיפוֹי
אִתְעֲקַר׃ וַחֲזֵית אֲנָא וְשָׁמִית לִבִּי וַחֲמֵית וְקַבֵּילִית מַרְדוּתָא׃ קַלִּיל
תֵּינוּם קַלִּיל תִּדְמוּךְ קַלִּיל תְּשִׂים יְדָךְ עַל חַדְיָךְ וְתִדְמוּךְ׃ וְתֵיתֵי
וְתִידְרְכִיךְ מִסְכֵּינוּתָא וּצְרִיכְתָּא הֵיךְ גַּבְרָא טַבְלָרָא׃ אַף אִלֵּין
מַתְלוֹי עֲמִיקֵי דִּכְתַבוּ רַחֲמוֹי דְּחִזְקִיָּה מַלְכָּא דִיהוּדָה׃ יְקָרָא דֶּאֱלָהָא
מִן דִּמְטַשֵּׁי מִלְּתָא וִיקָרָא דְמַלְכֵי מִן דְּבָאצֵי מִלְּתָא׃ שמיא

אֹמֵר ׀ לְרָשָׁע צַדִּיק אָתָּה יִקְּבֻהוּ עַמִּים יִזְעָמוּהוּ לְאֻמִּים׃ ויזעמוהו ל
וְלַמּוֹכִיחִים יִנְעָם וַעֲלֵיהֶם תָּבוֹא בִרְכַּת־טוֹב׃ שְׂפָתַיִם יִשָּׁק
מֵשִׁיב דְּבָרִים נְכֹחִים׃ הָכֵן בַּחוּץ ׀ מְלַאכְתֶּךָ וְעַתְּדָהּ בַּשָּׂדֶה ה ב
לָךְ אַחַר וּבָנִיתָ בֵיתֶךָ׃ אַל־תְּהִי עֵד־חִנָּם בְּרֵעֶךָ וַהֲפִתִּיתָ
בִּשְׂפָתֶיךָ׃ אַל־תֹּאמַר כַּאֲשֶׁר עָשָׂה־לִי כֵּן אֶעֱשֶׂה־לּוֹ אָשִׁיב לָאִישׁ
כְּפָעֳלוֹ׃ עַל־שְׂדֵה אִישׁ־עָצֵל עָבַרְתִּי וְעַל־כֶּרֶם אָדָם חֲסַר־
לֵב׃ וְהִנֵּה עָלָה כֻלּוֹ ׀ קִמְּשֹׂנִים כָּסּוּ פָנָיו חֲרֻלִּים וְגֶדֶר אֲבָנָיו נֶהֱרָסָה׃
וָאֶחֱזֶה אָנֹכִי אָשִׁית לִבִּי רָאִיתִי לָקַחְתִּי מוּסָר׃ מְעַט שֵׁנוֹת מְעַט
תְּנוּמוֹת מְעַט ׀ חִבֻּק יָדַיִם לִשְׁכָּב׃ וּבָא־מִתְהַלֵּךְ רֵישֶׁךָ וּמַחְסֹרֶיךָ כְּאִישׁ
מָגֵן׃ גַּם־אֵלֶּה מִשְׁלֵי שְׁלֹמֹה אֲשֶׁר הֶעְתִּיקוּ אַנְשֵׁי ׀ חִזְקִיָּה
מֶלֶךְ־יְהוּדָה׃ כְּבֹד אֱלֹהִים הַסְתֵּר דָּבָר וּכְבֹד מְלָכִים חֲקֹר דָּבָר׃ וכבוד

אומר לרשע · מי שהוא נוטה את הדין עד שהוא אומר בעת פסק הדין אל הרשע צדיק אתה מטבע העולם שבני אדם יקללוהו ויבזוהו בסתר אם לא יוכלו
בגלוי · או יהיה לשון קללה שהמחבר אומר לזה יהי רצון שיקבוהו עמים בחרבם או בחציקתם · ויהיה יקבוהו מן ויקוב חור ונכייהו שיעשו בו נקב מפולש
וילכו אליו בזעף העמים להשמידו מתחת שמי ה' : ולמוכיחים ינעם · הדיינים הצדיקים שמוכיחים הרשע על שמבקש ממון אחרים בטענת הרמאים יהיה
נועם השם עליהם : וברכת טוב · פי' ברכה של טובה · או ברכת איש טוב שהברכה של אדם צדיק תחול ויהיה בה תוספת טובה · ואיפשר שירמוז בפסוקים
אלו שלא ישא האדם פני המלך זקן וכסיל ולא יכבד אותו להיותו בן האהובה רק ראוי שיכיר את בן השנואה שהוא המשכיל לתת לו פי שנים · כי לו משפט הבכורה
ויקלל למי שאומר על המלך הכסיל שהוא רשע שהולך בדרכי הצדק : שפתים ישק · איפשר לקשור אותו עם הפסוק של מעלה השפתים שישיבו דברים
נכוחים ויוכיחו לרשע על רשעו ראוי שישק אותם האדם · וי"מ מי שירצה לענות דברים טובים וישרים לשואל יהיה נושק שפתיו שיסגור אותם ולא יהיה נבהל
להשיב עד שיהיה הדבר נכון בפיו · או יאמר כשהאדם טוען עם חבירו ומשיב לו דברים נכוחים הטוען עליו סוגר את פיו שלא יוכל לענות אותו · או יאמר
שהמשיב דברים נכוחים הוא נושא חן בעיני השומעים ונראה להם כאלו נשק שפתותיהם כל כך תערב להם תשובתו · או יהיה ישק מן ועל פיך ישק כל עמי
שהתרגו' פירש יתזן · ויאמר צריך לזיין ולזרז שפתיו כל מי שרוצה להשיב דברים נכוחים בענין שלא יחטא בשפתיו : הכן בחוץ · בתחלת ענייניך ראוי
שתכין חוץ לעיר מלאכתך בעבודת האדמה שהוא היותר הכרחי למחיית האדם · ותמנה מלאכתך זו בשדה שהיא שלך · או יהיה לך בעבורך ולצורך מחייתך
ואחר זה תבנה ביתך · הודיענו שבנין הבית האדם כתיקונו ויופיו אין ראוי לעשותו בתחלת ענינו שיש בו הוצאה גדולה ואינו כל כך הכרחי כמו עבודת
השדה לצורך מחייתו ואחר שישבע לחם ויעשיר יבנה הבית : אל תהי עד חנם · ר"ל עד שקר · ותפתה ברעה בדיבורך · או יאמר ותפתה אותו
בשפתיך כענין בפיו שלום את רעהו ידברו · וי"מ והפתית מורכב משני בניינים מהבנין הדגוש ומהבנין הנוסף ויאמר אם תעיד עדות שקר על חבירך
תפתה השופט שישמע עדותך ויהיה נפתה בשמעו את דבריך : אל תאמר · זה הפסוק נקשר עם מה שלמעלה כפי הפרוש' שנעשו בו אל תאמר שאעשה לו
היזק בלשוני כאשר עשה הוא לי · או כאשר עשה לי שהעיד עדות שקר לבקשתו כן אעשה לו גם אני להעיד עדות שקר בשבילו ואשיב לו כפעלו : על שדה איש ·
אמר שעבר מדרך השדה של איש העצל שלא רצה לעבוד אדמתו · וגם עבר מדרך הכרם של אדם חסר לב שלא זמר ועדר אותו : והנה עלה · קמשונים
מגזירת קמוש וחוח והוא לשון קוצים · ועלה כמו הצמיח מגזירת ועלתה ארמנותיה · וחרולים גדולים יותר מקמשונים והם חדים כקוצים והנה ראה שעלה
השדה והכרם כל אחד קמשונים וזהו דרך השדה שלא יעבד ולא יזרע שיעלה קוץ ודרדר · וכן הכרם שלא יעדר יעלה שמיר ושית וראה גב" שהגדר מהאבנים
שעושים האנשים לשדות ולכרמים שלא יהיו למשלח שור ולמרמס שה נהרסה ואמר החכם כי הוא ראה זה הדבר בעברו עליה וכאלו אמר לא הרגשתי בעניינם
עד שראיתי כך וכך ואמר כן דמ" כי אפי' אם יעמד האדם בחדרי חדרים עובר שכלו ורואה בעין לבו אשר יקרה לשדות ולכרמי האנשים חסרי לב .
ואפשר כי בעבור שהזכיר שדה והכרם שעל השדה אמר והנה עלה כלו קמשונים כסו פניו חרולים ולא הזכיר בו גדר לפי שמדרך השדות שאין להם גדר אבני'
לפי שהם רחוקים מן הישוב ואין ההיזק מצוי בהם וגם שבעבור גודל השדה יתייאש האדם מעשות גדר אבנים כי לא יספיק עשרו אל זה · ועל הכרם אמר
וגדר אבניו נהרסה כי מדרך האנשים לעשות גדר אבנים לכרמים בעבור שהם קרובים לעיר וקרובים להיזק בעבור זה ודרך האנשים ליטע בהם עץ כל
פרי וחומלים על תמוכם ויוכל אדם לעשות גדר אבנים לכרמו מפני שהכרם קטן הוא בערך השדה : ואחזה אנכי · אמר שראה מה שקרה לעצל ולחסר
לב בעבור עצלותם ובסילותם ולקח מוסר אל נפשו בהפסד זולתו ואמר : מעט שנות · כלומר לקחתי מוסר ממה שראיתי לאלה בעבור שהם מפסידים השעות
זו אחר זו שע' אחת בשינה ואחת בתנומה ואחת בחיבוק ידים לשכב במנוחה בלא שיחה מעט ומתוך כך הזמן חולף והולך לו : ובא מתהלך רישך · ר"ל
אני רואה שאם תתנהג אתה כמעשה העצל והחסר לב ותפסיד זמנך כמוהו יבא עניותך קל ברגליו ויחיש אליך החסרון במהירו' כלכת האיש רוכב הסוס שירוץ
עם הרומח בידו והמגן בכתפו · גם איפשר לפרש כי אמרו מעט שנות וגומר אינו סיפור שיספר החכם ממעשה העצל והכסיל רק היא עצה שנותן החכם לבני
אדם שלא יעשה כמעשה הכסיל והעצל רק הראוי לבני אדם הוא שיישן מעט ויהיה שינת הלילה וינום מעט ויהיה שינת היום ומעט חיבוק ידי' והוא מעמד המנוחה
בלא שיחה ובהיות הכהג' האדם עז' הענין אם הוא עני עניותו יפרד ממנו וילך מהרה ומחסורו גב"יפרד וילך לו · ויהיה ובא מענין ובא השמש וטהר · או יהיה
מתהלך כאיש מתהלך שילך מהרה ואם בא לו חסרון ימלא חסרונו בזריזות ידיו כאיש מגן : גם אלה משלי שלמה · מלת גם מרבה ובשני החלקים שעברו
מזה הספר לא אמר בהם גם · ואמרו הקדמונים בעלי הקבלה כי אנשי חזקיה כאשר העתיקו משלי שלמה ובאו למקום הזה ומצאו שם דברים שלא היו ראוי'
לכתוב בעבור שהיו עמוקים ורחוקים יראת שמים בנגלה וראוי להסירם מכאן ולהדביק להם המשלים הנשארים שהעתיקו על זה · גם אלה משלי שלמה כמו
הראשונים שהעתיקו אנשי חזקיה מלך יהודה · ואל זה סמך לו כבוד אלהים הסתר דבר · אותם הדברים שהסתירו כבוד אלהים היה · ומלת העתיקו
פועל יוצא לשלישי שהחכמים ציוו להעתיק המשלים · והחל החלק הזה בכבוד אלהים · פי' העתיקו לשון הגאה והעתקה מלשון אל לשון טרילאדר בלע"ז
וי"מ העתיקו החזיקו · וי"מ שמפרשי' גם אלה לחכמים עד כאן הם משלים חברום חכמים אחרים וכתבו כאן בעבור מעלתם ומכאן ולהבא חוזר למשלי שלמה :
ונראה שהספר הזה לא היה בימי חזקיה מחובר מראשו לסופו כאשר הם אצלינו היום רק נראה שמצאו אלו המשלים כתובים מהנה עד סוף הספר מפוזרי' והם
אספו המשלים האלה וחברום עם אחרים : כבוד אלהים וגו' . כגון מעשה המרכבה ומעשה בראשית והחוקים שאין אנו יודעים טעמם · וי"מ שלא ישאל
אדם מה למעלה מה למטה . וי"א כי מה שיבקשו מהשי"ת אין צריך שיודיעו בפיהם שאלתם כי הוא יודע הכל · ובהפך במלכים שצריך לחקור בדברים כי
הם אינם יודעים רק מה שיודיעום · וי"מ שראוי לנביאים שלא יגלו מהמראות הנפלאות שרואים והבריות העליונות ועל זה נאמר על משה בכל ביתי נאמן הוא
שראה מעניני השי"ת באותם מ' יום מה שלא ראה בן אדם · וישעיהו חטא במה שאמר וארא' את ה' ויחזקאל גב"אמר ואראה מראות אלהים ונתגאה כאלו הוא
באחד העליונים ועל זה קראו בן אדם שלא יתגאה : ובהפך במלכים שהם רוצים שיחקרו עושרו ויספרוהו לכל :
שמים

שמים לרום וארץ לעמק ולב מלכים אין חקר : הגו סיגים מכסף
ויצא לצרף כלי : הגו רשע לפני מלך ויכון בצדק כסאו : אל־
תתהדר לפני־מלך ובמקום גדלים אל־תעמד : כי טוב אמר־לך
עלה הנה מהשפילך לפני נדיב אשר ראו עיניך : אל־תצא לריב
מהר פן מה־תעשה באחריתה בהכלים אתך רעך : ריבך ריב את־
רעך וסוד אחר אל־תגל : פן־יחסדך שמע ודבתך לא תשוב :
תפוחי זהב במשכיות כסף דבר דבר על־אפניו : נזם זהב וחלי־
כתם מוכיח חכם על־אזן שמעת : כצנת שלג ביום קציר ציר נאמן
לשלחיו ונפש אדניו ישיב : נשיאים ורוח וגשם אין איש מתהלל
במתת־שקר : בארך אפים יפתה קצין ולשון רכה תשבר־גרם :
דבש מצאת אכל דיך פן־תשבענו והקאתו : הקר רגלך מבית
וסנאך רעך פן־ישבעך ושנאך : מפיץ וחרב וחץ שנון איש ענה ברעהו
ט עד שקר : שן רעה ורגל מועדת מבטח בוגד ביום צרה : מעדה־
בגד ביום קרה חמץ על־נתר ושר בשרים על לב־רע : אם־
רעב שנאך האכלהו לחם ואם־צמא השקהו מים :

שמיא רמין וארעא עמיקא ולבא דמלכי ולא מתבצי : גבו סולאנא
מן סימא דניפוק מאני מן צרפא : ניתטריד רשיעא מן קדם מלכא
ויתקן בצדקתא כורסייה : לא תשתבהר קדם מלכא ובדוכתא דרברבי
לא תיקום : מטול דטב דנימר לך סוק הכא מן דמשפילך קדם שליט
מן דחזיין עינך : לא תיפוק בדינא מסרהב איית דלא תידון באחריתא
כד יחמיץ יתך חברך : דינך דון עם חברך באחריתא ורזא אוחרנא
לא תגלי : דלא נחסידך מאן דשמיע וטיבך לא הפיך : חזויי דדהבא
בנגודי דסאם מלתא דמליל פסי איית : קדשי דדהבא ומאני רזמרגדר
מכסנותא חכימא על אודנא דשמעא : אין קרירותא דתלגא ביומא
דחצדא היכנא איתגרא מהימנא למשדרוי ונפשיה דמריה מהפך :
ליומא דעננא ורוחא דמטרא לאית דמרמי גברא דמשתבהר במהוכת
דשקרא : בנגידות רוחא משתרגג רשאנא ומלתא רכיכתא תברא
גרמא : דבשא משכחת אכול הופקנה דלא תשבעון ותיתיבו : כלה
ריגלך מן ביתיה דרחמך דלא נסכעיה ומסניך : איך פריעא וסייפא
וגירא שנינא גברא דמסהיד על חבריה סהדותא דשקרא : איך שינא
בישתא ורגלא סועדא היכנא סבריה דבזוזא ביומא דעקתא : דשקיל
מרטוטא מן חבריה ביום דקרתא היך הוו דדמי חילא על יתרא ומצרף לליבא כיבא היך סמא למנא ואיך מלטיתא בקיסא היכנא כריותא מהרה לביה דגברא :
אין כפין סנאך אכליה לחמא ואין צחי אשקי מיא : מטול

שמים לרום. ר״ל המעלות ובגובה שהשמים בתכלית המעלה והארץ בתכלית המטה : ולב מלכים עמוק מעמוד על סוף דעתו · או יאמר אין חקר שידיעת
מקפת על ענייניס רבים שמתחדשים בכל יום אין קץ להם : הגו סיגי׳ · הגו מסוך והסר כמו כאשר הוגה מן המסילה אמר כאשר יסיר הצורף הסיגים מן
הכסף אז יצא לו הכלי כראוי : הגו רשע · דימה הרשע לסיג והמלך לצורף וכסא מלכותו לכלי של כסף צרוף : אל תתהדר לפני מלך · או אדם ככבד
לא תחזיק עצמך בגאוה ותחלוק כבוד לעצמך ולא יהיה לבושיך וסוסך כאלה כמוהו רק תשב בשפל המקומות : כי טוב · יותר טוב כשתשב בשפל שיאמרו
לך עלה משתשב במבחר המקומות ושפילוך בפני האנשי׳ שאתה מכיר אותם והם מכירי׳ אותך · או יאמר אשר ראו עיניך דבר זה מקלון באמרם סור מעלינו ·
או יאמר מי שהוא טוב יאמר לך עלה הנה וזה ימשך מהיותך משפיל עצמך לפני נדיב אשר אתה מכירו שאינו כל כך חשוב · או יהיה ראו מבזיון כמו אל תראוני :
אל תצא לריב · כמו להריב והוא פעל ואם היה שם היה אומר פן מה תעשה באחריתו · ויהיה ענין הפסוק אל תצא להריב מהר פן תבא לידי לא תדע מה לעשות
באחריתה · או יאמר עד שתדע המריבה ועל מה פן תשגה במאמריך ותהיה ככלם בהיותך עוזר לאחד מן המריבין ומה תעשה באחרית המריבה כאשר
יכלימוך רעיך · ואיפשר שאומרו מהר כיווי וענינו אל תצא לריב רק תמהר ותחזור לאחוריך פן לא תדע מה תעשה באחרית המריבה : ריבך ריב · אמר דרך
עצה בעת שתריב עם אדם לא תעש׳ כמעשה הסכלים שיניחו כל טענותיהם ויספרו בגנות הטוענים עמהם וברבות קרוביהם רק הריב שלך תריב ותאמר
טענתך והגנות שתדע לו או לקרוביו לא תגלה אותו : פן יחסדך · כלומר פן השומעים יספרו גנות ממך גכ״ · ויחסדך ענין חרפה וקלון כמו חסד הוא והחרפה
שיספרו ממך לא תשוב אחרנית רק תתגלה ותתפרסם · או יאמר מה בצע שתספר בגנות אחרים לא תסור הדבה שדברו עליך בעבור שתספר גם אתה
בגנותם : תפוחי משכיות · שם מכנוי הלמד מג״ז ואבן משכית פי׳ דבר מצוייר · ונקרא משכית בעבור שיעבור בו הראות · תרגו׳ וישקף ואסתכי ואמר דרך משל
תפוחי זהב בשבכת כסף דקת הנקבים אחד הוא הדבר הדבור על אופניו והוא משל כפלא בענין הנמשל לפי שהדבר יש לו נגלה ונסתר וצריך שיהיה תוכו טוב
מנגלהו עד שיהיה תוכו בערך אל גלויו כזהב אל הכסף כמו זה התפוח של זהב אשר כסוהו בכסף בשבכת דקת העינים אחד וכשיראה מרחוק ובלי עיון טוב
יחשוב הרואה שהוא תפוח של כסף וכשיסתכל בו איש טוב הראות הסתכלו׳ טובה יתבאר לו מה שבתוכו וידע שהוא זהב וכן משלו הנביאי׳ ע״ה נגליהם חכמה
מועלת בתקון ענייני הקבוציים האנושיים ותוכו חכמה מועלת בהאמנת האמת על אמתתו : נזם זהב · כשיזדמן שיהיה האדם מוכיח קהל או עם חכם
והנוכח תהיה לו אזן שומעת לשמוע ולקבל תוכחתו הוא דבר נאה לדמיון יופי הנזם של זהב ותכשיט הכתם הטוב כי כמו שהם נויי הגוף כן קבלת התוכחת
הוא יופי אל המוכיח והנוכח : כצנת שלג · כמו שיערב לאיש ביום הקציר קרירות דומה לקרירות השלג שהקור ההוא ישיב רוח אדם המתפעל לקבוצת
הגוף אל הלב כן הציר ישיב נפש השולחים אותו כי נפשם עומדת טרודה יוצאת יבוא ונשוב ובבא השליח ישוב נפשם אליהם במה שיאמינוהו · או יהיה ישוב
מן בשובה ונחת : נשיאים ורוח · נשיאים הם העננים כמו מעלה נשיאים וקראו כן לפי שהם עולים מן האדמה ונשאו עליה בכדי חמשים ואחת מילין
ואמר שהאיש שמתפאר שעשה ואתן כך וכך ולא יעשהו דומה לאלו העננים עם הרוח שהם על הרוב שלוחי הגשם ויקוו למטר ואיננו : בארך אפים · באריכות
אפים שהקצין מאריך אפו ולא יקם מאויביו בשעת חמימותו יהיה נפתה אחב״ בלשון רכה ובדברים רכים · כי הלשון אעפ״י שהיא רכה בעצמותה ואין בה
עצם יש לה מן היכולת והעצמה שהיא תשבר העצם · ר״ל שהדברים הרכים שידברו למושל קרוביו או אנשי עצתו ישברו עצמות המושל · ר״ל שישברו כעסו ·
וכנה שבירת תקפו בשבירת העצם : דבש מצאת · אם מצאת דבש שהוא מתוק וטוב להאכל אכול ממנו מה שהוא די לך לאכלו פן תשבע ממנו ותשליכנו
בקיא · תשבענו · כמו בני יבאוני יבאו ממני וכן תשבענו תשבע ממנו · וזה הפסוק משל לענייניס רבים ונכבדים בהשגות החושיות ושכליות שאין ראוי
לעבור הגבול בהם להשיג יותר ממה שהוא יכול להשיג · שלא די שלא ישיג מה שרוצה אבל יפסיד מה שהיה בחקו להשיג · המשל בחוש הראות מי שירצה
להסתכל בכתיבה דקה מאד · או פתוח דק שאין בכחו להשיגו ותכריח ראותו לזה · יחלש ראותו ולא יראה מה שהיה יכול לראות · וכן בהשגות השכליות
כמו האוכל דבש שאם מוסיף לאכול יותר מדי יאבד הכל ישליכנו · אמרו במופלא ממך אל תדרוש וכו׳ · ובמקום אחר אמר אכול דבש הרבה לא טוב · אל
תתחכם יותר וגו׳ : הוקר רגלך · מג״ז׳ אוקיר אנוש מפז לשון יוקר כמו מנע רגלך מבית רעך שלא תכנס בה תדיר יותר מדי · ואעפ״י שהוא רעהו אשר
כנפשו : פן ישבע ממך בבואך תמיד אל ביתו וימאסך · והרבה לשונות של שנאה מאכנו שהוא לשון מיאוס ואינו לשון איבה כמו גם לרעהו ישנא רש יעשה
לו מיאוס בראותו : מפיץ וחרב · בשקל מקיש משיב מג״ז׳ וכפטיש יפוצץ סלע פי׳ כלי משבר הסלעים · וחרב שנון פי׳ מחודד יאמר כל איש שיענה עדות שקר
ברעהו כאלו משים חרב חדה בגופו והורג כי הוא גורם לו שימות · ומלת עד במקום הזה שם כמו עדות · וכמוהו לא תענה ברעך עד שקר · וגל עד שתרגם
בהם התרגום סהדותא ולא סהיד : שן רועה · מג״ז׳ תרועם בשבט ברזל והחולם תחת שורק ופירושו שבורה · יאמר כי הבטחון שיבטח האדם באיש
שאינו נאמן ובוגד בריעיו בעת צרתם הוא דומה אל הבטחון שיבטח האדם בשן רעועה בעת שהוא אוכל שיפגע בו המאכל ויאחזהו כאב חזק מפני שבטח
בה · וכן הענין ברגל מועדת והיא הרגל אשר מעדו קרסוליו וכשישען האדם עליו לא יעמוד בה : מעדה בגד · פירושו מעביר וכמוהו לא עדה עליו שאל־
מי שמעביר ומסיר בגדו מעליו בעת הקור כמו חומץ על נתר שמשחית אותו כי המים מתקנים אותו והוא מאבדו וכן הקור נכנס בגופו ומשחיתו · וכן מי
שהוא שר בשירים על לב רע מעורר הדאגה על לבו · ויש מפרשים מעדה מבגדי עדים הבגדים הבלויים שאינם מחממים · ויש מפרשים מעדה מן תעדה
כליה כלומר מי שלובש בגדי משי ביום קרה ומתפאר בהם ישחית הבגד והלובש אין לו הנאה מהם : אם רעב שונאך האכילהו לחם · ולא דווקא לחם ומים
אלא בכל הדברים שצריך תן לו די מחסורו :

כִּי גֶחָלִים אַתָּה חֹתֶה עַל־רֹאשׁוֹ וַיהֹוָה יְשַׁלֶּם־לָךְ׃ רוּחַ צָפוֹן
תְּחוֹלֵל גָּשֶׁם וּפָנִים נִזְעָמִים לְשׁוֹן סָתֶר׃ טוֹב שֶׁבֶת עַל־פִּנַּת־
גָּג מֵאֵשֶׁת מִדְוָנִים וּבֵית חָבֶר׃ מַיִם קָרִים עַל־נֶפֶשׁ עֲיֵפָה מדינים
וּשְׁמוּעָה טוֹבָה מֵאֶרֶץ מֶרְחָק׃ מַעְיָן נִרְפָּשׂ וּמָקוֹר מָשְׁחָת צַדִּיק
מָט לִפְנֵי רָשָׁע׃ אָכֹל דְּבַשׁ הַרְבּוֹת לֹא־טוֹב וְחֵקֶר כְּבֹדָם כָּבוֹד׃ כבד
עִיר פְּרוּצָה אֵין חוֹמָה אִישׁ אֲשֶׁר אֵין מַעְצָר לְרוּחוֹ׃ כַּשֶּׁלֶג בַּקַּיִץ כש כז
וְכַמָּטָר בַּקָּצִיר כֵּן לֹא־נָאוֶה לִכְסִיל כָּבוֹד׃ כַּצִּפּוֹר לָנוּד כַּדְּרוֹר ב
לָעוּף כֵּן קִלְלַת חִנָּם לֹא תָבֹא׃ שׁוֹט לַסּוּס מֶתֶג לַחֲמוֹר וְשֵׁבֶט
לְגֵו כְּסִילִים׃ אַל־תַּעַן כְּסִיל כְּאִוַּלְתּוֹ פֶּן־תִּשְׁוֶה־לּוֹ גַם־אָתָּה׃ לו גם
עֲנֵה כְסִיל כְּאִוַּלְתּוֹ פֶּן־יִהְיֶה חָכָם בְּעֵינָיו׃ מְקַצֶּה רַגְלַיִם חָמָס שֹׁתֶה צ שותה
שֹׁלֵחַ דְּבָרִים בְּיַד־כְּסִיל׃ דַּלְיוּ שֹׁקַיִם מִפִּסֵּחַ וּמָשָׁל בְּפִי כְסִילִים׃
כִּצְרוֹר אֶבֶן בְּמַרְגֵּמָה כֵּן־נוֹתֵן לִכְסִיל כָּבוֹד׃ חוֹחַ עָלָה בְיַד־שִׁכּוֹר
וּמָשָׁל בְּפִי כְסִילִים׃ רַב מְחוֹלֵל־כֹּל וְשֹׂכֵר כְּסִיל וְשֹׂכֵר עֹבְרִים׃ ל

משול דגומרי דנורא חאתי אנת על רישיה ואלהא דשלמין לך׃ רוחא
גרביתא בטנא מטרא היכנא אפי כניסתא ולישנא מטשיא׃ טב למתב
על קרנא דאיגרא מן דילמי עמר עם איתתא תיגרניתא וביתא טרקא׃
מיא קרירי על נפשא משלהיתא היכנא שמועתא טבתא מן ארעא
רחיקתא׃ היך דסכיר איניש מעינא ומבועא מחבל צדיקא דנפיל
קדם רשיעא׃ למיכל דובשא סגי לא שפיר אף לא למבציא מלי מקרתא
היך קרתא דתריצה ולא אית ליה שוכא היכנא גברא דלא מעצר
רוחיה׃ איך תלגא בקייטא והיך מיטרא בחצדא היכנא לא יאי לסכלא
יקרא׃ היך צפר דטאיס והיך פרחתא דפרחא היכנא לווטתא דמגן לא
תיעול׃ שוטא לסוסא ומגלבא לחמרא ושובטא לגושמיהון דסכלי׃
לא תתל פתגמא לסכלא היך שטיותא דלא תדמי ליה אף אנת׃ אילא
מליל עם שטיא בחכימותך דלא ניסבר בנפשיה דחכימא הוא׃ מן
דרהטא דריגלוי שתי חטופא מאן דמשדר מלי ביד סכלא׃ אין תיתל
הלכאתא לחגירא תקבל מילתא מן פומי דסכלא׃ היך ניקצא דטסא
בקילעא היכנא מאן דעביר יקרא לסכלא׃ כובא סליק בידא דרויא
ושיטותא בפומיה דסכלא׃ סגי חייש בישריה דסכלא ורויא עביר ימא׃

כי גחלים: כתן סבה למה שאמר כלומ' זה החסד שתעשה עמו הוא הנקמה הגדולה שתוכל לעשות ממנו כי הוא יתעצב אל לבו ודאגה בראותו שהוצרך לבוא אל ידך ורואה עצמו בשפלותו וכי יש לאל ידך להנקם ממנו. וחותה הוא שאיבת גחלים מתוך ההיסק כמו לחתות אש מיקוד · ויאמ' כי זה החסד הוא לו גחלי שאתה חותה ושואב מן המדורה לתת על ראשו · ועוד שהשם ישלם לך באותה מדה שיתחולל לך וישלם לך טובה תחת רעה: רוח צפון תחולל · יא' שהוא מפעלי הכפל מגז' חלילה לך · פירושו רוח צפון תמנע הגשם מלירד כי אותו הרוח מיבש העולם · ורוח דרומית שלחלח אותו ולשון סתר שידבר האדם אל המושל וירכהו באבן חן הוא השוחד תבטל ותמנע הפנים הנזעמים שיהיו לשופט עליו · וית"תחולל מן חיל כיולדה יאמ' שרוח צפון תחולל חיל לגשם ותכריחהו עד שיכלה שלא ירד על הארץ כי תפזר העבים : ופנים נזעמים· יחילו ויפחידו לשון סתר כלו' כשמרא' אדם פנים נזעמים להולך רכיל מכה רעהו בסתר ימנע מדבר הרכילות וימכנו אנשי רכיל: טוב שבת · זה הפסוק מפורש למעלה אמר שיותר טוב לאדם שישב לבדו בלא אשה מאשת מדינים · וכן יותר טוב שתהיה לו פנת גג. והוא חלק קטן מבית שיספיק לאדם במתכוס שיהיו לו בית מדות ועליות מרווחים וידור איש נכרי עמו בבית אחד · ובדרש כנגד סילוק השכינה כאמר אשת מדינים כנסת ישראל שהרשיעו מעשיהם והקטינו להבה" ובית חבר בית שחברו בה את הצלמים לשכינה · מים קרים · פירוש כמים קרים שמשיבים נפש כמלאה כן שמועה טובה כאשר תבוא מארץ מרחק משיבה נפש המתבשר והוא הדין בשמועה מארץ קרובה אלא שמארץ מרחק יהיה חשקו עליו יותר עצום · מעיין נרפש · פירוש עכור ברגלים : משחת · תואר מקבנין הנוסף לשון השחתה · וחברו וזובח משחת פירוש כמעין וכמקור משחת שיתעכבו שותים ממנו כן צדיק כאשר ימוט לפני רשע וירמסוהו וישחיתוהו עקבי' כל השותי' מימיו · ודמה אותו למעין ומקור בעבור כי פיהו נובע דברי חכמה ומוסר · או יאמר כמו שהמעיין שדרכו להיות מימיו נובעים והוא עתה נרפש שירפשו מימיו רפש וטיט · וכן מקור מים שדרכו שלא יכבו מימיו נשחת לסבה מן הסבות ושב להיות מי אכזב כן הענין בעת שהצדיק כאל נובע מקור חכמה מט לפני הרשע כי כשיתגבר הרשע עליו לא יוכל להראות חכמתו: אכול דבש· אפילו הדבש שהוא מתוק לאכול לא טוב שיאכל ממנו יותר מדאי · וכן החקירה בדעות הנבדלות ובדברי החכמים צריך להיות דרך כבוד בענין שלא יהרוס הגבול ולא להרבות החקירה בהם במה שהדבר מזיק: עיר פרוצה · כעיר פרוצה שכל הרוצה להזיק אליה היכולת בידו · כן איש אשר אין מעצר לרוחו בשעת כעסו הוא מוכן לכל רע וכל אדם יזיק אליו : כשלג בקיץ · כמו שלא נאוה שיהיה השלג בקיץ והמטר בעת הקציר על העולם כן לא נאוה לכסיל שיהיה נכבד : כצפור לנוד · כצפור שעומדת להיות נודד מקנו ולבקש פרנסתו ופרנסת אפרוחיו וכדרור שדרכו להיות מעופף אף הם שבים אל קנם כן מי שמקלל חבירו על לא פשע הקללה סבה אל קנה כלו' אל המקלל תבוא · ולו קרי בוי"ו. ויש לדעת בקללת חנם שנראה שהקללה אם לא תהי' חנם תחול . גם חול הקללה במקולל לא ידענו על אי זה דרך יהיה והוא מן הדברי' הנעלמי' ורבים יחשבו שהקללה מטבעה שתזיק בכל ענין בין לא על חנם בין על חנם כענין החץ המושלך אשר מדרכו שלא ישוב אחורנית · אמנם החכם שאמר קללת חנם לא תבא הוא על הדרך הפלא שהשם' יסור הקללה מן המקולל כשתהיה חנם . ולפי מה שקרי לו תבא בוו' יאמר כצפור לנוד וגו' כן הקללה שאעפ" שהיא על חנם תחול על המקולל · והזכיר זה כדי שימנע האדם מקלל אחרים ביודעו כי הקללה תעשה רושם במקולל · ואיפשר שקרא קללת חנם כל הקללות כשלא תצאנה מפי חסיד וקדוש או נביא כי הם למעלתם דומים אל העצמי' הרוחניים הפועלים בציור וזה יקרה להם בהתבודדם ודבקותם באל יתברך: שוט לסוס · שוט כמו שבט ומתג אגוליון בלעז ופי' בשבט שיצטרך להכות בו הסוס ובמתג שיצטרך לחמור כן יצטרך לגו הכסילים להכותם בשבט · ויש אומרים שמתג הוא המושם בפי החמור כמו ומתגי בשפתיך וכמו שאלו נמצאים לצורך הסוס והחמור להדריכם בדרך אשר יחפוץ האדם כן השבט הוא נמצא לצורך הכסילים להכות בו על גום להדריכם בדרך החיים : אל תען כסיל · אם יחרף אותך הכסיל אל תען אליו פן תהיה שוה אליו כי הוא יאמר לך שהוא גדול ממך · וכוון לפרש פן תדמה לו גם אתה בעיני השומעים כי יחשבו שאתה כסיל כמוהו כי השתיקה לכסיל זהו קלונו · ויש מפרשים שלא יענה דברי אולת כמוהו וזהו אומרו כאולתו רק יענהו בדברי חכמה וזהו פן תשוה לו אם תשיב דברי אולת תהיה כסיל כמוהו שאם ישיב לו בדברי חכמה לא ישוה לו : ענה כסיל · הפסוק העליון בדברי חרפות שהם בגופו של אדם אך בדבר שיהיה כנגד השי" ותורתו ישוה לענות אותו ולהוריד סכלותו פן יהיה חכם בעיניו ויחשוב כי דבריו הם עיקר ויטעו בו אחרים : מקצה רגלים · מגז' וקצות את כפה מי שהוא שולח דברים ביד כסיל הוא מקצץ רגלי שלוחים הרבה לחזור ולשלוח לתקן מה שעיוות השליח הראשון · ושותה חמס שחבירו זועף עליו על שליחות הכסיל ומדבר בדרך העברה כמו ישתה לעג כמים : דליו שוקים · מגז' דלה · דלה לשון הגבהה כאשר גבהו השוקים מאיש פסח שהאחת גבוהה מחברתה ואינן דומות זו לזו כן המשל בפי הכסיל שאין דומים דבריו זו לזו והמשל למשל: כצרור אבן · מרגימה פונדה בלעז שהאבן שצוררין בה לא להקיים שם הוא שבאותה שעה עומדת ליזרק כן נותן לכסיל כבוד אינו של קיימא · רז"ל דרשוהו על המלמד תורה לתלמיד שאינו הגון שהוא כזורק אבן למרקולים · חוח עלה· כמו שהשכור בעת שכרותו יקח ביד חוחים וקוצים ויכאיב בהם האנשים כן הכסיל ילמוד לפעמים משל אחד והוא באותו המשל תמיד ידבר בו ומכאיב בו לב שומעיו · או יאמר כמו שהשכור בעבור שכרותו החוח והוא הקוץ בידו ויכאיבהו כן המשל והוא דבר חכמה יכאיב הכסיל בהגותו בה · והענין שהוא ישנא החכמה עד שאם ידבר בה ידמה לו שיכאב · ואפשר לפרש הפסוק כן אמרו הטבעיים כי יש אחד ממיני חוחים שמסיר השכרות בטבעו או בסגולה שבו ואמר כי כמו שיזדמן לפעמים שיהיה החוח המסיר השכרו' ביד איש שכור דרך מקרה ויסיר שכרותו ויחשב מן החכמים כן יעלה דרך מקרה משל מן המשלים או דבר חכמה בפי כסילים ויחשבו בני אדם חכמים בסבת המשל ההוא · וית" כחוח שהוא נדבק ביד שכור כך המשל האמור למטה נדבק בפי הכסילים להיות להם לחוח ולקוץ מכאוב ומהו המשל רב מחולל כל וגו': רב מחולל כל · הקב"ה ברא את הכל וזן ומכין הכל כסכילי' כחכמים ואין אנו צריכין לשום חכמה · ושוכר מגז' שכר נותן שכר לכסילים ונותן שכר לעוברים על דתו כלם בשוה ויש דרשות על פסוק זה · ואם לא יהיה נקשר עם הפסוק של מעלה יאמר מי שהוא רב וגדול אדון העולם ברא רשעים וצדיקים כסילי' וחכמי' ונותן לכל אחד מהם שכר הראוי לו ואולי הכסילים קרא השוגגים ועוברים מזידים :

קיאו כְּכֶלֶב שָׁב עַל־קֵאוֹ כְּסִיל שׁוֹנֶה בְאִוַּלְתּוֹ׃ רָאִיתָ אִישׁ חָכָם בְּעֵינָיו
הרחובות תִּקְוָה לִכְסִיל מִמֶּנּוּ׃ אָמַר עָצֵל שַׁחַל בַּדָּרֶךְ אֲרִי בֵּין הָרְחֹבוֹת׃
תסב הַדֶּלֶת תִּסּוֹב עַל־צִירָהּ וְעָצֵל עַל־מִטָּתוֹ׃ טָמַן עָצֵל יָדוֹ ב
בַּצַּלָּחַת נִלְאָה לַהֲשִׁיבָהּ אֶל־פִּיו׃ חָכָם עָצֵל בְּעֵינָיו מִשִּׁבְעָה מְשִׁיבֵי
טָעַם׃ מַחֲזִיק בְּאָזְנֵי־כָלֶב עֹבֵר מִתְעַבֵּר עַל־רִיב לֹּא־לוֹ׃ כְּמִתְלַהְלֵהַּ
הַיֹּרֶה זִקִּים חִצִּים וָמָוֶת׃ כֵּן־אִישׁ רִמָּה אֶת־רֵעֵהוּ וְאָמַר הֲלֹא־
מְשַׂחֵק אָנִי׃ בְּאֶפֶס עֵצִים תִּכְבֶּה־אֵשׁ וּבְאֵין נִרְגָּן יִשְׁתֹּק מָדוֹן׃
מדינים פֶּחָם לְגֶחָלִים וְעֵצִים לְאֵשׁ וְאִישׁ מִדוֹנִים לְחַרְחַר־רִיב׃
דִּבְרֵי נִרְגָּן כְּמִתְלַהֲמִים וְהֵם יָרְדוּ חַדְרֵי־בָטֶן׃ כֶּסֶף סִיגִים מְצֻפֶּה
דלקי תיו עַל־חָרֶשׂ שְׂפָתַיִם דֹּלְקִים וְלֶב־רָע׃ בִּשְׂפָתָו יִנָּכֵר שׂוֹנֵא וּב
וּבְקִרְבּוֹ יָשִׁית מִרְמָה׃ כִּי־יְחַנֵּן קוֹלוֹ אַל־תַּאֲמֶן־בּוֹ כִּי שֶׁבַע
בק תוֹעֵבוֹת בְּלִבּוֹ׃ תִּכַּסֶּה שִׂנְאָה בְּמַשָּׁאוֹן תִּגָּלֶה רָעָתוֹ בְקָהָל׃
כֹּרֶה־שַּׁחַת בָּהּ יִפֹּל וְגֹלֵל אֶבֶן אֵלָיו תָּשׁוּב׃ לְשׁוֹן־שֶׁקֶר יִשְׂנָא
כז דַכָּיו וּפֶה חָלָק יַעֲשֶׂה מִדְחֶה׃ אַל־תִּתְהַלֵּל בְּיוֹם מָחָר כִּי לֹא־תֵדַע
ילד מַה־יֵּלֶד יוֹם׃ יְהַלֶּלְךָ זָר וְלֹא־פִיךָ נָכְרִי וְאַל־שְׂפָתֶיךָ׃

היך כלבא דהפיך על תיובתיה היכנא סכלא דתאני בסכלותיה׃ אין
חזית גברא דחכים בעיניה נפשי סכלא טב מניה׃ אמר עטלא שחלא
באורחא אריא בינת שוקי׃ היך תרע דמברך על צירתא היכן עטלא
על ערסי׃ עטלא מטשי אידיה בשחאתא לאעי דניהפכיה לפומיה׃
עטלא חכים בעינוי טב מן שובעא יהבי טעמא׃ דלכד בארנוי דכלבא
באצי ומתבצי על דינא דיליה׃ אין הוו ומיתחת דיבשט גירי שנוני
דמותא׃ היכנא גברא דמרמי בחבריה ואמיר מגחך גחכית׃ היכנא
דלית קיסי דעכא נורא והיכנא דלית שיגושא ישתק תיגרא׃ מרטקל
לגומרי וקיסי לנורא וגברא תיגרנא מחרהי כהותא׃ מלוי
דשיגושא מרבנן ליה והנון נחתן לגוה דכרסה׃ היך כספא מסליא
דקריס על חספא היכנא שפוותא דדלקן ולבא בישא׃ מן שפוותיה
מתידע סנאה ובגויה סאים רמיותא׃ ואין מחנן בקליה לא תהימין
ביה מטול דשבע בישתא אית בלביה׃ דמכסה סנואתא במורסתא
תתגלי בישתיה בכנישתא׃ דחפיר גומצא ביה נפול ודמערגיל
כיפא עלוי הפכא׃ לישנא דשקרא סאני אורחתא דקושטא ופומא
דפליג עביד תרכונתא׃ לא תשתבהר ביומא דלמחר דלא ידיעת
מנא יליד יומא׃ נשבחנך חלוניי ולא פומך נוכראה ולא שפוותך׃
יקרא

ככלב שב על קיאו· אחר שהקיאו יאכלנו אעפ"שמזיק לו כן הכסיל יחזור פעם שנית לעשות אולת ויודע שאולת היא לו וכלימה ולא יתביים: ראית איש· יותר
תקוה יש לכסיל שיש לו סכלות העדרי שיתחכם באחרית או יקבל מוסר מוכיחו ממה שתהיה התקוה באיש שיש לו סכלות קנייני שהוא חכם בעיניו ואינו שואל
עצה מתחכם לפי שהוא חושב בנפשו שהוא חכם והכסיל שסכל החכמה הוא יתאוה אליה וישמע לקול מוריו· והוא במעלת ממנו תחת יותר ושב הכינוי אל החכם
בעיניו כמו שביארנו· או יאמר ראית איש חכם בעיניו אין בו תקוה ויש תקוה למי שהוא יותר סכל ממנו כשלא יהיה חכם בעיניו· או יאמר כשימצא איש
חכם בעיניו נקוה ממנו שיהי' כסיל ולא נקו' ממנו שיתחכם: אמר עצל· שחל הם ממיני אריות כי הרבה שמות יש לו. אם תאמר אל העצל שילך להתעסק במלאכות
יאמר לך מפחד אני שאמצא שחל בדרך ארי בין הרחובות וכן הכסיל בעניני החכמות· הדלת תסוב· ציר הוא החקק שבמפתן אשר הדלת סובב עליו·
ויש מפרשים שהוא רגל הדלת תסוב הדלת עליו תרגום שתי ידות תרתין צירין וכן נמצא בלשון המשנה והענין שנוקבין הדלת וקובעים בו עץ אחד· ואיך
שיהיה אומר כמו שהדלת תסוב הנה והנה והיא עומדת על הציר ולא תצא ממנו כן הכסיל סובב ומתנועע על מטתו לכאן ולכאן וממטתו לא ירד· או יאמר שבני
הבית כבר קמו והולכים לפרקיהם מי פותח מי סוגר· והעצל לא ידבר לבו לקום: טמן עצל· צלחת היא קדירה או קערה וטמן ידו מפני הצנה וכבר פרשנוהו:
חכם עצל· משיבי טעם חכמים ושבעה לשון ריבוי או רמז לשבע חכמות: מחזיק· מי שנועם ומתעבר על קטטה שלא תגיע אליו כל כך הוא מכעיסו כמי
שאוחז באזני כלב שנועם עליהם יותר מכל אבריו וגורם שישכנו על חכם: כמתלהלה· פרשו להה והוא כפול ופירושו כמתעלם וכמהר וכן ותלה ארץ מצרי'
פרשו להה ומשפטו ותלהה ופי' כלאתה וכמהרה ואמר שהאיש שמרמה את רעהו במרמתו ואמר בהגלותו המרמה משחק אני כלומר לא כתכוונתי להביא זה
ההיזק הוא דומה אל האיש המתעלם או משתטה ומתנבע ויורה זקים חצים ומות· וזקים מגז' מאחרי זיקות ניצוצות כן אים כמו שפירשנו· באפס עצים·
כשיכלו העצי' יכבה האש לפי שהעצים הם סבתו כי האש אשר בעצים הוא מזון הלהבת ובסור הסבה יסור המסובב כן בעת שלא יהיה הנרגן נמצא שהוא
הסבה לא ימצא הריב שהוא מסבבו· גם אפשר שמדון הוא תאר אל האיש המריב ולפי' אמר ישתוק כי על הריב היה אומר יחדל הריב· אמנם כיון
לומר כי כשלא ימצא הנרגן שהוא המעורר מדינים האדם שדרכו להריב ישתוק ולא יריב כי בוסרה הסבה אשר בעבורה יריב: פחם· כמו שפחם והוא
הגחלת הכבה הוא מוכן להעשות ממנו גחלת דולקת וכמו שהעצים הם מעותדי' להעשות מהם אש כן האיש שהוא בטבעו בעל ריב ומד' הוא מזומן לחרחר
ריב כלומר לעורר ולסבב הריב: דברי נרגן· נרגן הוא שם נגזר מן ותרגנו באהליכם והנרגנים הם הרכילים שמספקים בין בני אדם: כמתלהמי'·
פועלי' מבנין התפעל והוא הפוך מן והלמה סיסר' כהפוך כבש כשב שמלה שלמה· ופירוש הכתוב דברי נרגן שהולך רכיל ומכה רעהו בסתר כהולמי' אדם ואותם
דברי הרכילות יורדים עד שערי מות ר"ל כשיתבוננו עליהם נמצאת שאינן מכות קלות רק מכות עוברות עד חדרי בטן· כסף סיגים. יש אנשים שלבם רע
ושפתותיהם חלקי מחמאות ויש שלבם טוב ודבריהם לא לרצון ידברו מן הרע מה שלא ידברו לבם לעשותו· אמנם כשיזדמן שיהיה הלב רע מעיקרו והשפתים
יהיו בוערים באש המחלוקת זהו תכלית הרע והוא דומה בעינינו לחרש שהוא דבר שאין בו ממש והוא מצופה מכסף סיגים שהוא זיוף הכסף שגם הצפוי ההוא
לא יועיל ולא יציל· ולפי זה הפי' יהיה דולקים בוערי'. ואם יהיה דולקי' מענין הרדיפה וההסבה כמו כי דלקת אחרי ויהיה ענינו שקרא שפתי' דולקי' השפתי' שלא
ידברו רע בעניני הריב רק ישתוקו וקרא אותם דולקים בעבור שהם רדפו זה את זה והסיגו זה את זה ואמר כי כשיהיה הלב רע בפנים והפה שותק ואינו מראה
רע הוא דומה אל החרש שאין בו ממש והוא מצופה מכסף סיגי' שעם היותו כסף סיגים יחשבו בני אדם היותו כסף נבחר וכן זה אעפ"שהוא מזוייף מתוכו שלבו
רע הוא מראה בשתיקתו רע· בשפתיו· ר"ל שהשונא מתוך דבריו יוכל אדם לדע' מחשבתו· ויותר נכון לומ' כי ינכר הפך ההכרה כי בשפת חלקות יהיה
מתנכר השונא שנראה בדבריו כאוהב· כי יחנן· שבע אינם שבע דוק' והרבה מצאנו בחשבון שבע ור"ל יותר משבע: תכסה שנאה· במשאון שם מגזרת
הכתם השיאני לשון פיתוי והסתה תתכסה השנאה בלב השונא על ידי פיתוי שהוא מפתה את חבירו ונראה כאוהב בהסתת דבריו· לכן תגלה רעתו בקהל
שהא מפורסם בגלוי במרותיו הרעו'· או יהיה פירושו הגזירה הנגזרת עליו לבוא תגלה בתוך קהל ועדה· י"מ משאון לשון שממה יאמר מי שמכסה רעתו
ואורב לחבירו להביא עליו חורב ושממה הנה יגלה רעתו בקהל· או יאמר המכסה במשאון שהוא שואת חשך הדבר הסמוי להקבה"· בסוף הקבה" מגלה רעתו
בקהל שהכל יכירו בו שהוא רשע: כורה· מגז' כי יכרה איש בור פי' אדם שחופר גומץ להפיל בו חבירו הוא יפול בו ברשעתו כדרך המן וגולל אבן להכות אחרי'
אליו תשוב אותה האבן כי השם ישיבנה אליו ע"י אחר· כלומר הרעה שהוא חושב תביאנה אליו· או יהיה וגולל משל יאמר וכן ראינו שהאיש שהוא משליך
האבן וזורק אותה למעלה שתשוב אליו: לשון שקר· דכיו· הוו" תמורת האלף למד הפעל שהוא כמו דכא· ויא' שהוא תאר ליחיד במשקל גבב ומדחה
שם במשקל משכה· פי' מי שהוא דכא ושפל רוח שונא לשון שקר ושונא פה דובר חלקות אשר יעשה מדחה לדחות אחר בדבריו· או יאמר האיש שיש לו לשון
שקר הוא יעיד השקר בעבור שהוא ישנא האנשים אשר חפץ דכאם כלומר המדוכאים בסבתו· ומי שחלקו מחמאות פיו ואינו מוכיח בעלי המעשים הרעים גורם
להם שידחו מדרך החיים: אל תתהלל· אל תתפאר היום במה שאתה עתיד לעשות למחר הן בענין הצדקה שתאמר ותודיע לרבים כך וכך אתן לצדקה
למחר הן בענין סחורה הן בכל דבר כי לא תדע מה יארע לך למחר ולא תוכל לעשות הדברים· ואמר ילד יום· על דרך הרחבת הלשון כאלו הימים הרות
ויולידו המקרים: יהללך זר ולא פיך· יספר שבחיך זר ולא פיך כי אין כבוד לאדם כשיספר הוא בשבחיו· או יאמר אתה אתה האיש המתהלל בפיך
ינה לך להתהלל בדבריך וסוף שיהללוך אחרים ואין צורך שתתהלל אתה בדברך וכן ידעתי כי יהללוך הנכרים ומה לך שיהללוך שפתיך· ורבותינו ז"ל
אמרו יהללך זר ואם אין זר פיך· [illegible] כובד אבן·

כבד אבן ונטל החול וכעס אויל כבד משניהם: אכזריות כ
חמה ושטף אף ומי יעמד לפני קנאה: טובה תוכחת מגלה
מאהבה מסתרת: נאמנים פצעי אוהב ונעתרות נשיקות מאהבת
שונא: נפש שבעה תבוס נפת ונפש רעבה כל מר מתוק: כצפור
נודדת מן קנה כן איש נודד ממקומו: שמן וקטרת ישמח לב
ומתק רעהו מעצת נפש: רעך ורעה אביך אל תעזב ובית אחיך אל
תבוא ביום אידך טוב שכן קרוב מאח רחוק: חכם בני ושמח
לבי ואשיבה חרפי דבר: ערום ראה רעה נסתר פתאים עברו
נענשו: קח בגדו כי ערב זר ובעד נכריה חבלהו: מברך רעהו
בקול גדול בבקר השכים קללה תחשב לו: דלף טורד ביום סגריר גדול
ואשת מדונים נשתוה: צפניה צפן רוח ושמן ימינו יקרא: ברזל מדינים צ'
בברזל יחד ואיש יחד פני רעהו: נצר תאנה יאכל פריה ושמר ואיש יחד
אדניו יכבד: כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם: שאול
ואבדה לא תשבענה ועיני האדם לא תשבענה: ואבדון

יקרא כיפא ונטול חלא ורוגזיה דשטיא יקיר מן תרויהון: גכזריותא
היא חימתא וחיפא היא רוגזא ומנו קאים קדם קנאתא: טבתא
מכסנותא דמגליא מן רחמותא דמטשיא: שפירן אינון פודעתיה
דרחמא וביש נושקאתא דסנאה: נפשא דשבעא רישא בכריתא
ונפשא דכפנא כל מירם ומרירותא חליא לה: היך צפרא דמשנא מן
קינא היכנא הוא גברא דמשני דוכתיה: משחא ובוסמא דמחדין
לבא היכנא גברא דמבסים לחבריה בתרעיתא דנפשיה: חברך
וחברי דאבוך לא תשבוק ובביתא דאחוך לא תיעול ביומא דתברך
טב שיבבא קריב מאח רחיק: איתחכם ברי וחדי לבי ואחזר מלתא
לאלין דמחסדין לי: ערימא חזא בישתא ומטשי ושברי עברין עלה
ואסרין: מתנסיב מרעותיה דמן דעריב לנוכראה ועל אפי נוכריא
משכניה: דמברך לחבריה בקלא רמא בצפרא בקידומא לווטתא
תתחשיב ליה: איך דלפא דנטיף ביומא דסגרירא היכנא איתתא
תגרניתא דנציא: רוחא גרביתא קשיא ובשמא דימינא מתקריא:
פרזלא בפרזלא לטיש וגברא לטיש אפיה דחבריה: דנטיר תינתא
אכיל פריהא ודזהיר במריה נתייקר: היך מיא והיך פרצופי דלא
דמיין חד לחד היכנא לביה דבני נשא לא דמיין חד לחד: שיול
ואבדנא לא סבען ועיניהון דגברא לא סבען: צרפא

כובד אבן. כובד יש לאבן ונטל יש לחול כלומר סבל ומשא שיוכל אדם לישא על כתפיו ולסבול אותם. אך כעס שיש לאויל בעת שיכעוס הוא יותר כבד וקשה לסבול משני הענינים הנזכרים: אכזריות חמה. אכזריות גדול יש בענין החמה והענין שהחמה היא אכזריות גדול ועם כל זה יוכל האדם לעמוד לפניה ואם לא נזכר וכן האף גורם שטף גדול ועם כל זה יוכל האדם לעמוד כנגדו. אמנם הקנאה מי יוכל לעמוד לפניה. הודיע שהקנאה הוא הדבר הרע על כל: טובה תוכחת. יותר טובה היא התוכחת שיוכיח אדם את חבירו בגלוי ויותר מועילה לו מן האהבה שיאהב אותו ויהיה מכסה פשעיו ומסתירם כי עם התוכחת יביאהו לחיי עד. ועם הסתירו פשעיו גורם לו שלא ישוב מהם. או אמר טובה היא התוכחת המגולה בזמן שהיא באה מאהבה שהיא צפונה לו בלבו. כלומר שתהיה סבתה אהבה מסותרת לא שיתכוין לביישו כי אז היא תוכחת רעה: נאמנים פצעי אוהב. הטעם נאמנים פצעי האוהב ומכותיו כי לטוב יכנו ויוכיחנו. ועבות ורבות הן נשיקות השונא. כלומר שיזיקו הנשיקות יותר ממה שיועילו. או יאמר כי האוהב יהיו הפצעים שיפצע ברעהו כדי להוכיחו פצעים גדולים ונאמנים על דרך מכות גדולות ונאמנות וגו'. שענינו גדולים וקיימים. ר"ל כי מי שאוהב את רעהו כפצעו פצעיו הם גדולים ונאמנים. ומי שלא יאהב אותו כל כך יוכיח אותו תוכחה קלה: נפש שבעה. תבוס כמו תמאס. אמר כי בעת שהאיש שבע שלא תאותו מן המאכל והמשתה אפי' הנופת והוא המתוק מכל דבר לא יערב לו וימאס אותו. אמנם האיש הרעב בעבור רעבונו אפי' הדבר שמדרכו שלא יאכל יהיה בעיניו מתוק. ואפשר להיות תבוס מגז' ואבוס עמים באפי. ר"ל דרוך על הנופת ולא יחשוב אותו לכלום: כצפור נודדת. מן קנה לבקש מחייתה ומחיית בניה. כך הוא צריך שיהיה נודד ממקומו אם אין לו ריוח מצוי שם ילך למקום שימצא ריוח כדי שיוכל להתפרנס בכבוד הוא וביתו. או יאמר כמו שהצפור הוא מוכן אל הנסיעה ואל הנדוד כן האיש הוא מוכן אל הנסיעה לנדוד ממקומו. ובא להעיר האדם שיכין לו כלי הנסיעה ויכין מן הצדה מה שתספיק לו בדרך הרחוקה ויחשוב אנה יכוין תחנותיו בעת שיסע מן העולם הזה. ומה הם המעשים אשר ילווהו: שמן וקטרת. שמן המור וקטרת הסמים משמחים לבו של אדם בשביל הריח הטוב ועצת רעהו הנאמן תמתיק אליו יותר מעצתו. או יאמר כמו שהשמן והקטורת ישמחו בלב כן תשמח לב האדם המתיקות שיהיה לו מחברת רעהו. ונתן הסבה בזה ואמר מעצת נפשו כלומר בעבור העצה הטובה שיתן בכל ענייניו: רעך ורע אביך. מי שהוא רע אביך כל ימיו ולא רימהו ובאותו הנאמנות יהיה עמך אל תעזבהו. כי לא תמצא תמיד אוהב כמוהו ובית אחיך בלבד לא יספיק לך לעזרתך רק יהיו לך מן הרעים שיושיעוך בעת צרתך כי לפעמים ירחק ממך אחיך. ואם לא יהיו לך רעים לא ילך ענייניך אל השלימות. ויותר טובה תגיע לך מן השכן שהוא קרוב אליך בעת צרתך מן מה שיטיב לך מן האח שהוא רחוק ממך בצרתך: חכם בני ושמח לבי. חכם צווי מן הבנין הקל וכאשר יהיה לי בן משכיל לא אתביים מאדם שיחרפני. וכוון לפרש אם יחריפני אדם בדבר חכמה ומוסר אשיבנו בכח חכמתך אם לא אדע מלבי: ערום ראה. כשיהיה רעה בעיר או בדרך מי שהוא חכם יסתר שלא ילך במקום ההוא עד יעבור זעם. ואנשים פתאים וכסילים עוברים באותם הדרכים יהיו נענשים הן בגופם הן בממונם. ואפשר שקרא ערום במקום הזה המבין בחכמת משפטי הכוכבים שראה חיבור גוזר על השחתת עיר או גליל הוא יברח משם אל מקום אחר. או ירוץ אל מגדל עוז שם ה' וגו': קח בגדו. מי שעשה ערבות לאיש זר. או שהפקיד ממונו ועשה חוב בעבור סבת נשים נכריות ראוי הוא שיבואו לביתו לעבוט עבוטו. ואם לא ימצאו לו דבר אחר יפשטו את בגדיו ויקחום בעבור החוב. ופי' חבלהו קח משכונו: מברך רעהו. מי שמברך רעהו בהשכמה ואין לבו עמו קללה תחשב לו למברך. וי"מ קללה תחשב לו מפני שהרואים והשומעים כשרואים שמהללי' ומברכי' את זה יבואו לספר בגנותו ברואותם שזה מתאמץ לספר בשבחו. וי"מ אותו בענין האכסנאי שנתאכסן אצל בעל הבית ויברכנו וישבחנו במאכלים טובים ובהסברת פנים יפות ובאים כל השומעים להתארח אצלו וזאת הברכה קללה תחשב לו. וכוון לפרש במה שאמרו רז"ל כל הנותן שלום לחבירו קודם שיתפלל עשאו במה ודוקא כשמשכים לפתחו וזה הפסוק לדבריהם יהיה מברך מגז' ויברך יעקב שאומר בלעז: דלף טורד. דלף שם מגז' דלפה נפשי פי' טפה. סגריר שם כפול הלמד מגז' סגר בעת שירד מטר סוחף שכל אדם נסגר בתוך ביתו ויקרא דלף טורד בעת שלא יפול על מקום אחד מיוחד אלא אחת הנה ואחת הנה. או יקרא טורד בעבור שיטריד האדם בנפילתו עליו ואמר שהדלף הזה ביום סגריר שוה אל אשת מדיינים שלא יוכל אדם לנוח בביתו מפני מדייני אשתו וכמו שהגשם מגרש האיש מביתו כן אשת מדיינים מגרשת בעלה ומרחיקתו מעליה מרוב שאוכיה. או יאמר שאשת מדייני' היא הדלף הטורד שהוא לא יפול במקום מיוחד רק יטריד מקומותיו אחת הנה ואחת הנה כן ענין אשה הזונה לא תעמוד בירכתי הבית אלא פעם בחוץ ופעם ברחובות: צופניה. מי שירצה להצפינה ולהסתירה כאלו הוא רוצה לצפון הרוח בחופניו שלא יוכל לצופנו. וכשמן המור שיש לו ריח טוב כשהוא בימינו לא יוכל להעלימו כי הוא יקרא ויכריז ויודיע מקומו כן לא יוכל אדם להעלים אשה רעה כי היא מכרזת ומודיעה לבני אדם את סכלותה ברוע מעלליה: ברזל בברזל. יחד. מענין יחדיו וגם מענין חדוד יאמר ברזל בברזל יהיה מחודד זה עם זה. וכן האדם בכעסו יחדד כעס רעהו ויהיה פני לשון כעס וחמה. או יאמר שהאיש יבין ויחכם בסבת רעהו ולפי' צוו ותקנה לך חבר: נוצר תאנה. בישול התאנים אינם כשאר פירות ביחד אלא בזה אחר זה והנוצר התאנה יאכל הפרי שיתבשל וכן שומר אדוניו ועושה רצונו האדון יכבדהו ויאכל פרי מעלליו: כמים הפנים כמים הללו הפני' שאתה מראה לתוכן הם וטבעתם נעשים לפנים הנראין בתוך המים יותר מכוונים ממה שנראה במראה של זכוכית כן לב האדם באדם חבירו לפי מה שאדם יודע שחבירו אוהבו הוא אוהבו: שאול ואבדון. שאול הוא הקבר שלעולם שואל ואומר הב הב. ואבדון הוא הפסד ההויות או גיהנם שני אלו הענינים לא ישבעו לעולם וכן עיני האדם לא תשבענה מקניני העולם. והזכיר העינים בעבור שהם המאור ומגידי' הדבר אל הלב והלב חומד אותם על דרך כל אשר שאלו עיני לא אצלתי מהם:

271

מַצְרֵף לַכֶּסֶף וְכוּר לַזָּהָב וְאִישׁ לְפִי מַהֲלָלוֹ׃ אִם תִּכְתּוֹשׁ אֶת־
זֵ הָאֱוִיל בַּמַּכְתֵּשׁ בְּתוֹךְ הָרִיפוֹת בַּעֱלִי לֹא־תָסוּר מֵעָלָיו אִוַּלְתּוֹ׃
יָדֹעַ תֵּדַע פְּנֵי צֹאנֶךָ שִׁית לִבְּךָ לַעֲדָרִים׃ כִּי לֹא לְעוֹלָם חֹסֶן
ודור וְאִם נֵזֶר לְדוֹר דוֹר׃ גָּלָה חָצִיר וְנִרְאָה דֶשֶׁא וְנֶאֶסְפוּ עִשְּׂבוֹת
הָרִים׃ כְּבָשִׂים לִלְבוּשֶׁךָ וּמְחִיר שָׂדֶה עַתּוּדִים׃ וְדֵי חֲלֵב עִזִּים
לְלַחְמְךָ לְלֶחֶם בֵּיתֶךָ וְחַיִּים לְנַעֲרוֹתֶיךָ׃ נָסוּ וְאֵין־רֹדֵף רָשָׁע
וְצַדִּיקִים כִּכְפִיר יִבְטָח׃ בְּפֶשַׁע אֶרֶץ רַבִּים שָׂרֶיהָ וּבְאָדָם מֵבִין
יֹדֵעַ כֵּן יַאֲרִיךְ׃ גֶּבֶר רָשׁ וְעֹשֵׁק דַּלִּים מָטָר סֹחֵף וְאֵין לָחֶם׃
עֹזְבֵי תוֹרָה יְהַלְלוּ רָשָׁע וְשֹׁמְרֵי תוֹרָה יִתְגָּרוּ בָם׃ אַנְשֵׁי־רָע
לֹא־יָבִינוּ מִשְׁפָּט וּמְבַקְשֵׁי יְהוָה יָבִינוּ כֹל׃ טוֹב
רָשׁ הוֹלֵךְ בְּתֻמּוֹ מֵעִקֵּשׁ דְּרָכַיִם וְהוּא עָשִׁיר׃ נוֹצֵר תּוֹרָה בֵּן
מֵבִין וְרֹעֶה זוֹלְלִים יַכְלִים אָבִיו׃ מַרְבֶּה הוֹנוֹ בְּנֶשֶׁךְ וּבְתַרְבִּית לְחוֹנֵן
יקב דַּלִּים יִקְבְּצֶנּוּ׃ מֵסִיר אָזְנוֹ מִשְּׁמֹעַ תּוֹרָה גַּם תְּפִלָּתוֹ תּוֹעֵבָה׃
מַשְׁגֶּה יְשָׁרִים בְּדֶרֶךְ רָע בִּשְׁחוּתוֹ הוּא יִפּוֹל וּתְמִימִים יִנְחֲלוּ טוֹב׃

צרפא לכספא וכורא לדהבא וגברא מן פומא דמשבחנוי׃ אין מחיית ליה לשטיא במכתשי בגו סיעתא ובאורדך לא מעביר מני שטיותיה׃ מה דידע אנת רע אפי ענך ושים לבך על קוטין׃ דלא לעלם הוא אחרנא אף שלם כרא לדרא׃ שוות עמירא ואתחזי דיתאה ואתכנש עשבא דטורי׃ אימרי ללבושך וגדיא לתיגרותך׃ וסופקנא דחלבא דעיזי למיכולתך ולמיכולתא דביתך וחיי לטליתך׃ ערקין רשיעי כד לית דרדיף להון וצדיקי היך אריא דמסכי למיכולתיה מסברין לחכמתא׃ בחוביהא דארעא סגיעין רברבנהא ובבני נשא דמתביינין בידיעתא ניגדון׃ גברא מסכינא דעשיק למסכיני אין מטרא חביטא דלית ביה יותרן׃ דשבקין נימוסא ומשתבחין ברשעא ואלין דנטרין אוריתא מתגרין בהון דיתובון׃ בני נשא בישי לא מתביינין דינא ודבעי מן קדם ייי מתביינין כלהון טבתא׃ טב מסכינא דמהלך בתמימותיה מן הוו דמעמיק מן אורחתיה והוא עתיר׃ דנטיר אוריתא ברא הוא דמתביין ודמתחבר לזלילי מחמיץ אבוי׃ דמסגיע מזליה בנוכתתא וברביתא למן דמרחם על מסכיני מכנשוי׃ דמסכיר אדניה דלא נשמע אוריתא אף צלותיה מרחקא היא׃ דמשגי תריצי באורחא בישתא בגומצא הוא נפיל ושלמי ותמימי נרתון טבתא׃ גברא

מצרף לכסף· שם כלי שצורפין בו הכסף וכור לזהב לזקקהו· והטעם אין הכסף צרוף ואין הזהב מזוקק בלתי כלים אלו והכלי שבו יבחן האדם הוא לפי מה שיספרו בשבחו ויהללוהו החכמים· או יאמר ואיש לפי מה שתראה ממנו שהוא יהלל עצמו שאם תראה שיהלל עצמו תדע שהוא חסר ואינו צרוף שלא הגיע אל השלמות׃ אם תכתוש את האויל· מכתש מן כתש והוא הכלי שכותשין בו הבר ואולתו פיסון בלעז׃ הריפות· חטים כתושות מן עמודי שמים ירופפו· ועלי שרשו עלה והוא יד המכתשת· ויש מפרשים שמכתשת הוא הכלי שנקרא פיא או מורטירו ובלשון חכמים אסיתא ועלי בוכנא פיסון בלעז על שם שמעלין אותו ומכין בו תמיד· ופירוש הכתוב אפי' תכתוש את האויל בתוך חטים שכותשין אותן להסיר קליפתן וזו היא תקנתם לא תסור קלות אולתו כמו שאמר תחת גערה במבין׃ ידוע תדע· ראוי שתדע ותכיר פני צאנך אתה בעצמך ולא תתלה כל בטחונך ביד אחרים ושים לבך לאסוף עדרי צאן ואל יחשוב אדם בלבו כי די לו בעושר נכסים שיש לו· ועניין הכתוב שאין עושר גדול לאדם ומתקיים בידו כמו בהמה דקה· ואמרו רבותינו בעשתרות צאנך שמעשרות בעליהן׃ כילא לעולם׃ לפי שקנייני העולם לא יהיו קיימים לעולם אל האיש שהזמנים משתנים ולא יתקיים לעולם אוצר האדם וגם נזר הגדולה גם כן׃ גלה חציר· חציר הוא עשב· ועניין הפסוק דרך משל על עשרו של אדם שיפסק ויברח ממנו כמו החציר והדשא שיהא נראה ונגלה בעולם· ויבוא עת וזמן שיהיו כלים ונאספים העשבים ולא ימצאו בעולם כמו בימות החמה. כן יקרה עת ופגע לעשיר שיפסיד ממונו לכן יזהירנו לקנות צאן ובקר כי מהם תצא כל פרנסת האדם וכל צרכיו׃ כבשים ללבושך· מגיזת הצמר תוכל לעשות בגדים ללבושך· ומדמי העתודים תוכל לקנות שדה· ויש לפרש שתמכור שדך וקנה מאותם דמים עתודים· או יאמר ידוע תדע פני צאנך שית לבך לעדרים וכן ראוי לך להתבונן על החציר ועל עשב השדה לאסור מהם בעבור הבהמות וכן כבשים ללבושך כלומר צריך אתה ליקח גם כבשיך לצורך מלבושך ושכר השדות והעתודים. כלומר להתחכם על העתודים על הצריכים להשאר מהם לזרע ועל הראויים להמכר· או לשחוט אותם לצורך אכילה. או ירבה במחיר השדה עתודים וגו' העתודים שתאכל בשרם ותמכור העורות׃ ודי חלב עזים· כמו די מחסורו· ר"ל יספיק לך דמי חלב עזים לפרנסתך ולפרנסת אשתך ונערותיך מדמי החלב תוכל לעשות הכל וכל אלו הפסוקים אמורי' על האדם המ"ש שיתנהג במדת הענוה והשפלות ולא ירדוף השררות והגדולות כי השררות בורחות ממנו והענוה מביאתו לידי כבוד וגדולה׃ נסו ואין רודף· נסו הרשעים ואין מי שירדוף רשע בנוסו כדרך ורדף אותם קול עלה נדף· והכפיר שהוא יושב לבטח כן הצדיקים יושבים בטח ואין מחריד. או יאמר בעת שתראה אנשים ינוסו ואין מי שירדפם תדין שכל אחד מהם הוא רשע ותדין שיהיו צדיקים בעת שכל אחד מהם יבטח ככפיר׃ בפשע ארץ· בפשע עם הארץ ירבו שריה עליהם זה יכה וזה ילקה וזה יגזול ממונם וגם בעת שיהיו מנהיגיה רבים ירבה האחד חלוף מה שירבה האחר ולפעמים יסמכו זה על זה בהנהגה מן ההנהגות עד אשר בעבור זה תהיה השחתת העיר ואבידתה ובעבור אדם מבין ויודע דעת שיהיה בתוך העם בחכמתו ובתבונתו יאריך אף השרים כי יהיו לו לאוהבים ובעבור אהבתו ימנעו מלהרע לעם. וי"א יאריך שלומם וטובם· וכונת לפר' כי יאריך ממשלתו ומלכותו בתבונתו ודעתו ולא ימשול אדם בפניו׃ גבר רש· האיש שהוא רש ועושק דלים כמוהו כדי שיעשיר ויקום חילו לא הרויח מאומה כי ההון שיקנה אדם עד"ה העושק לא יצלח ודומה אל המטר הסוחף שאעפ"י שדרך המטר הוא להוציא לחם מן הארץ זה המטר בעבור היותו סוחף שנופל בחוזק לא יעשה תועלת באדמה ששוטף ודוחף את הזרעים ועוקרם ממקומם וכן מי שהוא רש ועושק דלים אעפ"י שדרך קניית הממון להעשיר הרים בהיות הממון נקנה על דרך העושק לא יעשיר בעליו׃ עוזבי· החכמים שהם עוזבי תורה עזיבתם התורה גורמת להם שיהללו רשע ופעולותיו כי אם היו מקיימים דברי תורה היו מואסי' הרשע וקני' בו ובפעולותיו אמנם החכמי' שהם בהפך שומרים התורה ומצותיה לא די שהם לא יהללו הרשע אלא שהם יתגרו להלחם עם עוזבי התורה המהללים הרשע· או יאמר יתגרו ברשע עצמו ובמהלליו ואיפשר לומר כי עוזבי התורה יהללו המלך זקן וכסיל וימליכוהו ויהיו סרים אל משמעתו· אמנם שומרי התורה יתגרו במלך זקן וכסיל ובנמשכים אחריו׃ אנשי רע· החכמים המוטבעים על המעשה הרע לא יבינו משפט· ר"ל לא ימצא בפעולותיהם דבר הולך עד"ה הצדק והמשפט רק יתנהגו על פי תאותם והחכמים החשובים המבקשים להדמות לאלהיהם כפי היכולת הם יבינו כל· ר"ל כל מה שיצטרך להבין· או יאמר הרשעים ישתדלו בעשיית הרע ולא יבינו לאחריתם כי על כל מעשיה' יביאם השם למשפט ומבקשי ה' יבינו כל הצריך וידעו כי על טוב ועל רע ישולם גמולם· וי"א לא יבינו משפט לחקור עומק הדין שיבא לאמתו ומבקשי ה' יבינו ויבקשו כל דיני המשפט כדי שלא יכשלו בדבריהם׃ טוב· טוב איש עני שילך בדרך תומו ממי שהוא עקש בדרכיו והוא עשיר כי זה אהוב בעיני השם וזה שנוא ועוד נקוה שהרש הזה יעשיר בשביל מעשיו והעשיר יתרושש בעבור עקשותו׃ נוצר תורה· הבן שהוא מבין נוצר התורה ואת דרכיה ורועה זוללים הם האוכלים בשר דרך בלעטות והמתחבר עמהם יכלים אביו שהיה ראוי להוכיחו בנערותו שלא יבא לידי כך· ואיפשר שקרא רועה זוללים האדם הנמשך אחר תאוות הגוף והשכל אביו ואמר שהאדם הנמשך אחר תאוות גופניות יגרום כלימה אל השכל שיעבידהו אל הגוף ותאוותיו׃ מרבה הונו· מי שירבה ממונו ברבית שיקח מן העניי' בהלוואת מעותיו להם לאיש אשר יחון על הדלי' וירחם עליהם יקבץ אותו הממון כי הש"י יקח פקדונו ממנו ויפקידנו ביד אחר שירחם על עניים ולא יקח רבית מהם או הרשות שומעין עליו שהוא מתעשר וכוטלין ממונו ובונין בו הגשרים ומתקנים הדרכים וזו היא חנינת הדלים כך פירש ר' תנחומא׃ מסיר אזנו· מי שאינו רוצה לשמוע תורה וחכמה ומוסר גם תפלתו לא יקבלה השם לשמעה מדה כנגד מדה והיא תועבה לפניו. או יאמר לא די שהוא נתעב ופעולותיו הבהמיות נתעבות אלא אפי' תפלתו תועבה כי תפלתו תהיה מן השפה ולחוץ׃ משגה ישרים· מי שמשגי' ישרים ומוליכם בדרך רע באותו השחת אשר כרה ויחפרהו יפל בשחת יפעל כי הוא חשב לאבד נפש הישרי' במה שבדא להם מלבו אמונה כוזבת ודעת בלתי אמתי והוא יענש בעבור זה ויכפל ענשו בהכפל החטא שיעשוהו הנמשכים אחר דעותיו אמנם התמימים אשר ירצו לעולם הטוב להם ולזולתם ינחלו הדבר שהוא טוב במוחלט הצפון ליראי ה'

גברא עתירא חכים הוא בעינוי ומסכינא סוכלתנא בסר דיה׃ כד
יחדון צדיקיא סגיע שבהורא ובקום דרשיעי מבצי בר נשא׃ דמכסה
חובוי לא נצלח ודמודי חטוי ושביק נירחם עלוי אלהא׃ טובוהי דבר
נשא דמדליה לביה תדירא ומן דמקשי ליביה נפיל בבישתא׃ אריא
נהים ודיבא מצריח על רשיעא דמשתליט על עמא מסכינא׃ שליטא
חסיר הוינא סגיען עושקוי ואינא דשני טולמיא ניגרון יומוי׃ בר
נשא דחשיש בדמא דנפשא עד גובא נערוק לא נצודוניה׃
דמהלך בתמימותא נתפריק ודמעקמן אורחתיה ניפול בחדא׃
דפליח בארעיה נסבע לחמא ודרדיף סריקותא נסבע מסכינותא׃
גברא מהימנא סגיען ברכתיה ודרהיט בעולה דנעתר לא מזדכי׃
מסב באפי לא טב ועל פתתא דלחמא ניחוב גברא׃ דמסתרהב למזלא
גברא דביש עיניה ולא ידע דחוסרנא אתי עלוי׃ דמכיס לבר נשא
קדמוי חסדא נשכח טב מן הוו דמפלג בלישן׃ דגזיל לאבוי ולאמיה
ואמר לית חובא חברא הוא לגברא מחבלנא׃ גברא רחב מגריג
תיגריה ודמסביר באלהא נידהון׃ דתכיל על ליביה סכלא הוא
ודמהליך בחכימותא נתחמי מן ביש׃ דיהב

חכם בעיניו איש עשיר ודל מבין יחקרנו׃ בעלץ צדיקים רבה
תפארת ובקום רשעים יחפש אדם׃ מכסה פשעיו לא יצליח
ומודה ועזב ירחם׃ אשרי אדם מפחד תמיד ומקשה לבו יפול
ברעה׃ ארי נהם ודב שוקק מושל רשע על עם דל׃ נגיד
חסר תבונות ורב מעשקות שונאי בצע יאריך ימים׃ אדם עשק שונא
בדם נפש עד בור ינוס אל יתמכו בו׃ הולך תמים יושע ונעקש
דרכים יפול באחת׃ עבד אדמתו ישבע לחם ומרדף רקים ישבע יפל
ריש׃ איש אמונות רב ברכות ואץ להעשיר לא ינקה׃ הכר פנים
לא טוב ועל פת לחם יפשע גבר׃ נבהל להון איש רע עין ולא בנהל
ידע כי חסר יבאנו׃ מוכיח אדם אחרי חן ימצא ממחליק
לשון׃ גוזל אביו ואמו ואמר אין פשע חבר הוא לאיש ואמר איך
משחית׃ רחב נפש יגרה מדון ובטח על יהוה ידשן׃
בוטח בלבו הוא כסיל והולך בחכמה הוא ימלט׃ והלך

חכם בעיניו · העשיר בעבור עשרו חושב כי כל מעשהו יהיה בחכמה והוא חכם בעיניו יאמר בכח ידי עשיתי וגו' · אמנם אם יזדמן שיהיה עם איש דל שיהיה מבין הוא יוכיח עליו חרפתו ויראהו כי איננו חכם על דרך אמת כמו שחשב : בעלוץ צדיקי' · בעת היות הצדיקים על גדולתם שיתנהגו העולם על פיהם תרבה תפארת · ר"ל שיהיו פעולו' כל איש מפוארו' ורצויו' אמנם בקום הרשעי' · ר"ל בעלותם אל מעלת הגדולה והשררה ויתנהגו בני אדם על פי עצתם יחופש אדם כלומ' יחופשו האנשים הטובי' ולא ימצאו אם בעבור שהרשעי' יתנכלו עליהם ויחפשו אחריהם כדי להעליל עליהם ואם שיברחו בעבור ממשלת הרשעי' · ואם יהיה מחופש מן התחפש כבוא במלחמה יאמר כי בקום הרשעים למשול צריך לאדם השלם שלא יעשה כמעשיהם ויתחפש כלומר שיכסה מלבושיו כדי שלא יוכר שאם יוכר יענישוהו · או יכריתוהו מן העולם : מכסה פשעיו · מי שהוא מעלים ומסתיר פשעיו ולא יתודה עליהם לא יצלח בדרכיו · או לא ירויח מאומה בהעלימו פשעיו כי כבר הם גלויות וידועות לפני בוחן לבות וכליות · או ירצה לא יכופרו פשעיו אחרי שהוא מכסה אותם ולא יבקש המחילה עליהם · אמנם מי שהוא מודה פשעיו לפני בוראו ועוזב פעולותיו הרעות ולא ישוב לעשותם הוא ירוחם · או הוא ראוי שירוחם : אשרי אדם · מפחד תמיד מעונותיו שעשה ועושה תשובה ומתודה עליהם וגם מפחד תמיד בכל ענייניו ואיננו מתעבר ובוטח כי מתוך שהוא מפחד לא יכניס עצמו בדבר מסוכן : ומקשה לבו · שלא יפחד מדבר ולא ירא' האחרונות יפול ברעה שחשב לעשות · או ברעה הנגזרת עליו ויהיה מפחד פועל יוצא ללב : ארי נוהם ודוב שוקק · מגזיר' שוק על ירך לשון מרוץ והלוך יאמר כארי נוהם וכדוב שוקק שטורפים כל אשר ימצאו כן מושל רשע על עם דל שאין להם עוזרים שטורף וגוזל מהם · או שצועק שההימה בארי והשקיקה בדוב ושניהם לשון צעקה · או יאמר כמו שיפחדו האנשים מארי נוהם ודוב שמתנועע כי כן דרכו תמיד כן יירא העם הדל ממושל רשע וירמוז ליצר התאוה שבמלכו הוא מושל רשע ולכחות השכליות שהם עם דל ובמלוך היצר יגער בכחות השכליות ויחרידם כמו ארי נוהם : נגיד חסר · ורב תאר מפעלי הכפל כמו על כל רב ביתו פירושו גדול וזה הפסוק דבוק עם החוכה עליו והטעם זה המושל הרשע והוא נגיד ומצוה כאשר יהיה רב מעשקות שעושק הדלי' וגוזל ממונם הוא חסר תבונות שאין בו חכמה ותבונה שאיננו נותן לב שברשעתו תכרת מלכותו אך כאשר הוא שונא בצע ומתנהג בצדק ובמשפט יאריך ימים · או יאמר הנגיד אם יתקבצו בו שני החסרונות האלה אעפ"י שהם חסרונות גדולות להיות חסר תבונות ורב מעשקות אם תהיה זאת המדה הטובה בו שיהיה שונא בצע ולא יקח שוחד להטות משפט הוא יאריך ימים ואמר כן להפליג רוע מדת לקיחת השוחד · ואיפשר שכפרש ורב ממריבה ויאמר הנגיד שהוא חסר תבונות שאיננו חכם אבל יש לו מדות טובות שהוא מריב העושק והגוזל באופן שלא יעשוהו ושונא בצע נגיד כזה יאריך ימים : אדם עשוק · כמו אסור ועושק בעבור שהרג את הנפש והוא מעותד לקבל העונש לא יהיה זה מכת האומר עליהם הצל לקוחי' למו' וגו' רק הניחוהו שירוץ אל ההריג' ואל שאול חרד ולא יהיה מי שירחם עליו ואל יתמכו בו אוהביו וישענו שיכלל מאותו עון · ואמר ינוס כי בפחד הוא כל ימיו וינוס ממקום למקום שלא ימצאהו גואל הדם · או יהיה עשוק פעול במקום פועל על דרך חץ שחוט לבוש הבדים שענייניו לובש ועשוק במקום עושק שיש לו עושק דם נפש והוא המחטיא את חבירו ואבדה נפשו על ידו עד יום מותו ינוס לעזרה שיתכפרו עונותיו וא' יתמכו בו מממי' שלא יהא הוא בגן עדן ותלמידו בגהינם : הולך תמים · יושע מצרות הזמן ומי שהוא עקש בפעולותיו יפול באחת · ר"ל אם יוכל ברוב מן העקשיות שיעשה סופו שיפול באחת מהן או ברעה אחת : עובד · ומרדף · אחר אנשים רקים ופוחזים להדמות במעשיהם ולא ירצה בקנייניו לא ישבע לחם אלא מן העוני שיקיף אותו : איש · איש שיעשה מעשיו באמונה או שיאמין באלהיו שיתן טרפו ולא יהיה אץ להעשיר יהיה רב ברכות שהשם ישלח הברכה באסמיו והפך האץ להעשיר בין בגזל בין בחמס ולא יבטח בשם שלא יהיה נקי מן העונש · או יאמר אפי' יהיה איש אמונות ורב ברכות אם יהיה אץ להעשיר לא ינקה לפי שזה דבר מגונה : הכר פנים · אין טוב להכיר פנים במשפט בעבור שוחד שיקבל הדיין בעבור שהוא עני וצריך · וכמו לפרש אפילו על חתיכה אחת של לחם יהיה הדיין פושע אם יקחנה בתורת שוחד : נבהל להון · לשון מהירות כמו ויבהל את תמרוקיה · האיש שהוא רע עין ועינו רעה בממון אחרים ומהיר ונבהל לקבץ ממון בגזל ובחמס ולא ידע זה הנבהל כי יבא אליו חסרון מחמת החמס והגזל שעשה : מוכיח אדם · אמר שלמה אני הוכחתי בזמני כפי מה שראיתי הצורך אמנם מי שיבוא אחרי לכתי אל בית עולמי להוכיח אנשים לעולם ימצא חן בעיני אלהים ואדם ולא ישנאוהו בעבור זה ויותר ימצא חן בשביל התוכחה יותר ממה שיחליק להם לשונו בדברי חלקלקו' ולא יוכיחם · או יהיה אחרי עם התואר והיוד איננה כנוי ואמר מוכיח אדם שיסוב אחור לבו חן ימצא יותר ממה שיחליקנו בלשונו ולא יוכיחנו · ואיפשר שכאמר שלמה היה משבח עצמו שחשב שלא הכיח תוכחת שהוא לא יזכירכה ולזה היה אומר מי שיוכיח אחרי מותי תוכחות חדשות : חן ימצא · מאותן שיש להם שפת חלקות שישבחוהו אבל לא ימצא חן מאנשים ישרים שהם יכירו שאני לא הנחתי תוכחה שיוכל אחר לאומרה · או יהיה אחרי כמו באחריותי לשון חכמים והוא כמו שבועה שמוכיח אדם הוא מקיים שלעולם ימצא חן יותר ממחליק לשון שאיננו מוכיח : גוזל אביו ואמו · ואמר אין פשע לי בדבר הזה מפני שאני לוקח משלי אחר שאני הוא יורש אותם · הוא דומה בפעולתו לאיש משחית הונו : רחב נפש · האדם שיש לו נפש רחבה למלאת כל תאותו שרוצה להנקם מאויביו טרם בא זמן הנקמה · וכמו לפרש רחב לב שיגזול לזה ולזה להשלים תאותו ולמלאת כריסו וגם יש לו גאוה שרוצה כל האנשים למטה ממעלתו הוא יגרה מדון · אבל הבוטח בשם ואיננו לוקח ממון אחרים יהיה שבע ודשן · או יאמר הכתוב מי שהוא בעל נפש רחבה והוא מחרחר ריב ועם באלו המדות הרעות בוטח בש"י שיושיענו ראוי שיטרף ויעשה ממנו דשן שהבוטח בש"י צריך שיהיו לו מדות טובות : בוטח בלבו · האדם שהוא בוטח במה שיתנדב לבו לעשות ולא יכלכל דבריו במשפט הוא כסיל ומתוך כך לא ימלט והאיש שהולך בחכמה בפעולותיו ולא יעשה מה שירצה לבו בתחלת העיון הוא ימלט מכל זה :

נותן לרש׃

נותן לרש אין מחסור ומעלים עיניו רב מארות: בקום רשעים
יסתר אדם ובאבדם ירבו צדיקים: איש תוכחות מקשה ערף
פתע ישבר ואין מרפא: ברבות צדיקים ישמח העם ובמשל
רשע יאנח עם: איש אהב חכמה ישמח אביו ורעה זונות יאבד-
הון: מלך במשפט יעמיד ארץ ואיש תרומות יהרסנה: גבר
ב מחליק על רעהו רשת פורש על פעמיו: בפשע איש רע מוקש
וצדיק ירון ושמח: ידע צדיק דין דלים רשע לא יבין דעת:
אנשי לצון יפיחו קריה וחכמים ישיבו אף: איש חכם נשפט
את איש אויל ורגז ושחק ואין נחת: אנשי דמים ישנאו תם
וישרים יבקשו נפשו: כל רוחו יוציא כסיל וחכם באחור ישבחנה:
משל מושל מקשיב על דבר שקר כל משרתיו רשעים: רש ואיש תככים
שפת נפגשו מאיר עיני שניהם יהוה: מלך שופט באמת דלים כסאו לעד
ד יכון: שבט ותוכחת יתן חכמה ונער משלח מביש אמו:

דיהב למסכינא לא נחסר ליה ודמחמי עיניה מן מסכינא סגיעין לווטתיה: בקומא דרשיעי מתטשי בר נשא ובאבדיהון נסגון צדיקי: גברא דלא מקבל מכסנותא ומקשי קדליה בעגלא נתתבר ולא תהוי ליה אסו: בסוגע דצדיקי חדי עמא ובשולטנא דרשיעי ניתאנח עמא: גברא דרחים חכמתא נחדי אבוי ודמתחבר בזניותא מוביד מזליה: מלכא בדינא נוקים ארעא וגברא עולא עקיר ליה: גברא דמתפלג על חבריה מצידתא פריס על הילכתיה: גברא בישא בחוביה מתציד וצדיקא דייץ וחדי: ידיע צדיקא דינהון דמסכיני ורשיעי לא מתביינין ידיעתא: גברא ממיקני ממללין כרבא וחכימי מהפכין רוגזא: גברא חכימא דיין עם גברא שטיא ורגיז ואחיך ולא מתתבר: גברי דאשיד דמא סניין תמימותא ותריצי בעיין ליה: כולה חומתיה מפיק סכלא וחכימא ברעיינא מאשב: שליטא דאצית מלי דשקרא כלהון משמשנוי רשיעי: מסכינא וגבר מצעיא פגיחו חד בחד ואלהא מנהיר עיינוי דתרויהון: מלכא דדאין בקושטא למסכיני כורסי לעלם תקין: שבטא ומכסנותא יהבין חכמתא וטליא דלא מקבל בעאתא מבהית אמיה:

נותן לרש. מי שנותן ממונו בצדקה לעני לא יבא לידי חסרון בסבת המתנה ההיא כי בגלל הדבר ההוא יברכהו ה' אמנם המעלים עיניו שעושה עצמו כאלו אינו רואהו יבא מארה על ענייניו: בקום רשעים. בעת שימשלו הרשעים ויהיו שופטי הארץ ויסתרו האנשים הצדיקים. ובאבוד הרשעים יגדלו הצדיקים במעלה. ואפשר שקרא רשעים הכחות החמריות שימשלו בגוף האדם יסתר השכל שהוא עצמות האדם ולא יראו פעולותיו הטובות. ובעת שיכניעם האדם וישעבדם אל השכל תתפשטנה הכחות השכליות ותראינה פעולותיהם הנכבדות. ואפשר שרמז ברשעים הכוכבים המזיקים שבתאי ומאדים שבעת ממשלתם צריך האדם שיסתר על דרך ערום ראה רעה ונסתר. איש תוכחות. ר"ל איש שצריך תמיד להוכיחו ועכ"ז מקשה ערפו ולא ישמע לקול מוכיחיו פתאום ישבר בענין שלא יהיה לו רפואה. או יאמר האיש שהוא מוכיח את האנשים שישובו מדרכי הרעה והוא כאלו דורש ואינו כאלו מקיי' שמקשה ערפו ואינו נוכח במה שיוכיח אחרים לא תהיה רפואה לשברו: ברבות צדיקים. ר"ל שיהיו מושלים בעם ישמחו כלם כי ידעו שלא יעשו עול. או יהיה ברבות מן רב ביתו מגדולה. ובמשול רשעים על העם יהיו כל העם נאנחים ודואגי' כי ארץ נתנה ביד רשע. ואפשר שרמז בצדיקים לכחות השכליות שבזמן שהם ימשלו כל איברי הגוף ישמחו לפי שהנהגת הגוף כלו יהיה על הטוב שבענינים אמנם המלך זקן וכסיל יאנחו כחות הגוף מפני שפעולותיו יביאו אל אבדן הגוף והנפש: איש אוהב ורועה זונות. שמתחבר אל הזונות או שמנהיג אותן שתהיינה הזונות תחת הנהגתו ותהיינה באן ידו. או יאמר שמזונו ורעייתו הוא הזונות שהוא רועה עצמו מהזונות: מלך במשפט. המלך שינהיג עמו בדרך משפט הוא יעמיד ארכות מלכותו על הטוב שבענינים אמנם אם יהיה המלך לוקח מתנות מבני אדם או ירים מס על עמו הוא יהרוס העיר במעשהו זה. או יאמר אעפ"י שהמלך במשפט יעמיד ארץ אם הוא איש תרומות יהרסנה. ואפשר שפירש המלך שהוא מלך במשפט ובקו היושר שירש המלכות מאבותיו הוא יעמיד הארץ שהיא ירושת אבות וחומל על ארצו והמלך שהרימוהו העם עליהם למלך לאי זו סבה הוא יהרוס הארץ כמו דבר שאינה שלו: גבר מחליק על רעהו. האיש שאינו מוכיח רעהו רק הוא דובר אליו דברי חלקות לא יחשוב שעושה מעשה קטן כי הוא בזה פורש רשת על פעמיו וגורם לו שיכשל כי הוא יהיה שוכה באולתו ואם יוכיחהו אולי יוסר ולא ישוב לעשות הדבר ההוא: בפשע איש רע. בסבת הפשע שיפשע האדם יבואהו רע. ורע תואר למוקש אמנם הצדיק שלא יפשע וידבק בפעולות יתברך לא יבואהו מוקש אמנם תדבק בו ההצלחה המחייבת השמחה. ידע צדיק. האדם הצדיק יודע הדין של דלים ורואה זכותם בדיניהם. והרשע לא ידע מעשיהם כי אם לכף חובה. ואפשר שקרא הכחות השכליות דלים ואמר שהאדם השלם הוא יודע דינם והמכוון מהם. ויודע כי דינם הוא למלוך וימליכם על כחות הגוף אמנם הרשע הנמשך אחר תאותיו לא יתן אל לבו להבין החכמות שהם דין דלים כלומר חק הכחות השכליות. אנשי לצון. לצון שם מנחי העין בשקל זדון פי' ליצנות והטעם אנשי' רשעים וליצנים יגרשו אנשי העיר בגאות' וברשעתם. ויהיה יפיחו מגז' אשר יפיח בהם. או יהיה מגז' פח יקוש כלומ' יסבבו פחי' על אנשי העיר ללכד' והחכמים בחכמתם ובדעתם ישקיטו חמת הלצנים או חמת המושל על העיר או ישיבו האף אחורנית ויסירוהו: איש חכם נשפט. תואר מבנין נפעל. כאשר החכם יבוא למשפט עם איש אויל וירגז ר"ל בין שיכעס בין שישחק אין לו נחת לא יבוא להסכמה. או לא יהיה נחת לחכם עמו. אנשי דמים. אנשי דמים ישנאו לאיש שהוא תם בעבור שיוכיחם על מעשיהם. או בעבור שלא יתחבר עמהם לעשות כמעשיהם. אמנם החכמים בעלי יושר וצדקה יבקשו נפשו כדי להתחבר עמו וללמוד הימנו. ויש מפרשים יבקשו נפשו להצילו מיד הרוצחים. ויש מפרשים יבקשו נפשו על דרך מה שאמר דוד לאביתר שבה אתי אל תירא כי אשר יבקש את נפשי יבקש את נפשך מי שיגמול לי חסד יגמול לך חסד מי שיקרבני יקרב לך: כל רוחו יוציא כסיל. ר"ל כעסו או כל אשר בלבו יוציא הכסיל בהתווכחו עם החכם ירבה דברים לא יניח דבר שלא יאמר הן הדברים הצריכין לו על הענין ההוא הן דברי אחרים לא יצטרך אליהם. אמנם החכם לא ירבה דבריו רק אחר שישלי' הכסיל להוציא כל רוחו הוא ישביח הרוח ההוא כלומ' יכניענו וישפילנו מן משביח שאון ימים. או יהיה ישבחנה כמשמעו. והחכם באחרית דברי הכסיל יאמר טענותו ויבארנה וישימנה משובחת. או יאמר ואיש חכם למפרע ישבחנה ויהללנה כלומר שיסתיר את דבריו לאחור: מושל. כאשר המושל מקשיב ומאזין לדברי שקר וכזב כל משרתיו רשעים כמוהו שילמדו ממעשיו. והנה חטאו גדול שמרשיע ומחטיא את הרבים. או כיון שלמה למשרתים העליונים מהז' כוכבי לכת שבת' חנכל. וכל אחד מהם מושל בכל יום החמה ביום ראשון והלבנה ביום שני והסימן חלם כנכם" ראשי ימים: ובלילות גם כן יש ממשלה לכל אחד בליל יום ראשון כוכב ובליל יום שני צדק והסימן כנכם חלמ ראשי לילות. וקרא מושל לכוכב המושל בתחלה ביום ולמושל בתחלה בלילה. ומשרתים לכוכבי השעות שבאותו היום ואותה הלילה. כי בכל השעות ימשלו כל הכוכבים על הסדר. ועם כל זה האדנות נתון לכוכב שמתחיל בתחלה ביום ובלילה. וזהו שאמר כשיארע שהמושל רע ר"ל שיהיה מן הכוכבים המזיקים שהם שבתאי ומאדים אשר הכוכבים הטובים שישתתפו עמו בממשלתו ביום או בלילה לא יוכלו לבטל ההזק שיורה עליו המושל אלא כלם מזיקים כמוהו: רש ואיש תככים. שם מפעלי הכפל ופרשו תוך ענין סבר שהדלות ישברנו. ויש מפרשים מן תוך הבית אשר הוא הבינוני איש כבוד שיסתיר עינו יאמר רש ואיש תככים נפגשו לעשות להם חסד. והשם מאיר את עיני שניהם שיתן להם את אכלם בעתו: מלך שופט. המלך בעת שישפוט באמת הדלים שלא יטה משפטם בהיותם נשפטים לפניו עם גדולים מהם ממלכתו תכון לעד שתחול ברכות השם עליו בעבור יושרו וכל העם יאהבוהו. שבט ותוכחת. שבט ומוסר שייסר אדם את בנו ויכנו בשבט יתן חכמה בלב הנער והנער כאשר ישלחנו אביו לרצונו ולא יוכיחנו מכלים אמו בעבור שהאם יושבת בבית תמיד אמר כן:

ברבות

בסוגעא דרשיעי חובא נסגי וצדיקיא יחמון במפלתהון: רדי בברך
ויניחך ויתן תפנוקי לנפשיך: בסוגע דעוולאי מתתרע עמא ודנטיר
אוריתא טובוהי: במלי לא מתרדי עבדא דידע גיר ולא בליע: אין
חזיתא גברא דמערקלין מילוי סכויא דטב הוא סכלא מניה: מתפניק
מן טליותיה לעבדא נהוי ובאחרייתיה יהי מנסח: גברא רוגזא מגרית
תיגרי וגברא חמתנא סגיעין חובוי: רמותא דבר נשא תשפליוי
ומן דמכיכא רוחיה ניפלג יקרא: דפליג עם גנבא סני נפשי ניפסקוי
מומתא ולא מודה: טלומיא דבר נשא עבדיה תיקולתא ודמסביר
באלהא ניעשן: סגיעי דבעיין אפי דשליטא ומן קדם אלהא דיניה
דגברא: מרחקתא דצדיקי גברא עוולה ומרחקתא דרשיעי גברא
דתריצי ארחתיה: מלוי דאגור בר יקה דקבל נביותא ואמר גברא
לאיתיאל לאיתיאל ואוכל: מטול דבורא דבני נשא אנא ולא אית בי
ביונא דבני נשא: ולא יליפית חכמתא ולא ידעית ידיעתא דקדישי:
מן סליק לשמי ונחית ומן אחד רוחא בחפנוי ומן צר מיא בשושיפא
ומן אקים בריתא דארע מן שמיה ומן שום בריה אין ידעית: כלהון

ברבות רשעים ירבה פשע וצדיקים במפלתם יראו: יסר בנך
ויניחך ויתן מעדנים לנפשך: באין חזון יפרע עם ושמר תורה
אשרהו: בדברים לא יוסר עבד כי יבין ואין מענה: חזית יוסר
איש אץ בדבריו תקוה לכסיל ממנו: מפנק מנער עבדו ואחריתו
יהיה מנון: איש אף יגרה מדון ובעל חמה רב פשע: גאות ובעל חמה
אדם תשפילנו ושפל רוח יתמך כבוד: חולק עם גנב שונא
נפשו אלה ישמע ולא יגיד: חרדת אדם יתן מוקש ובוטח ביהוה
ישגב: רבים מבקשים פני מושל ומיהוה משפט איש: תועבת
צדיקים איש עול ותועבת רשע ישר דרך: דברי ל
אגור בן יקה המשא נאם הגבר לאיתיאל לאיתיאל ואכל: כי בער
אנכי מאיש ולא בינת אדם לי: ולא למדתי חכמה ודעת קדשים
ארע: מי עלה שמים וירד מי אסף רוח בחפניו מי צרר מים בשמלה נו
מי הקים כל אפסי ארץ מה שמו ומה שם בנו כי תדע:

ברבות רשעים: כאשר ירבו רשעים בעולם שעושים רעה לצדיקי' נושאים עליהם פשע ועון: וצדיקים במפלתם יראו · מ"ז אל תרא ביום אחיך ענין שמחה ·
וכמוהו המה יביטו יראו בי וצדיקים יראו בעיניהם במפלתם שיפילם השם וישמח לבם · ואפשר כי הכינוי במלת מפלתם חוזר לצדיקים · ור"ל כי ברבות
הרשעים ירבה פשע והצדיקים יראו עצמם בענין רע · כי ברבות הרשעים תהיה מפלת הצדיקים: יסר בנך: פי' בנערותו ויתן לך מנוחה: ויתן מעדנים
לנפשך · ברואתך אותו הכם ונבון ותהיה טבע כאלו האכילך כל מעדני עולם · וגם לעת זקנתך יהיה עזר בברתך ויתן לך מנוחה כי הוא ימציא טרפך:
באין חזון · יפרע · מבנין נפעל מ"ז כי פרוע הוא · ויכול להיות מ"ז ותפרעו כל עצתי כשיתנהג העם בלא תורה ובלא אלהי אמת יהיה פרוע לשמצה
בקמיו וזה שהתורה והחקים והסייגים הן תפארת האומה ומעלתם כי היות האדם משולח לפי טבעו ולפי תאותו הוא דבר רע מאד ומי שישמור התורה וישמע
לקול מוכיחיו אשריהו שאחרים יאשרוהו ברבות טובתו: בדברים לא יוסר עבד · העבד מטבעו רע שהוא לא יקבל מוסר בעבור שתדבר דברים רק צריך
ליסרו בשבט מוסר · כי יבין זה העבד המוסר וידע באמת כי לטובתו יוכיחנו המוכיח ואעפ"כ לא יענה אליו ולא יודה לדבריו ולא ישמע למוסריו: חזית איש ·
אם תראה איש שיהיה נבהל להשיב ולא יתבונן במה שיש לו להשיב לא תקוה ממנו טוב · ויותר תקוה יש בכסיל כשלא יהיה אץ בדבריו ממה שיש ממנו ·
או יאמר אם ראית איש שיהיה כמהר בדבריו נקוה ממנו שיהיה כסיל: מפנק מנוער · פירוש מעדן תרגום מעדני מלך תפנוקי מלכין: מנוער שם מגזרת
נער · מנון · שם מנחי העין במשקל מכון מלון · פירושו מי שעושה געגועים לעבדו בנערותו ומאכילו ומשקהו ומלבישו מלבושים נאים לאחריתו שהוא
גדול יתגאה על אדוניו כאלו הוא בנו · ומלת מנון שרשו נון מן ולכינוי ולכבודי נין ונכד · ויש מפרשים מנון שליט וכן יכון שמו וכן ניכם יחד וכן כל מין שבמקרא
על שם שהבן קם תחת אביו לשלוט בנכסיו קרוי נין: איש אף יגרה מדון · פירוש מי שהוא בעל אף שלא יכבוש את יצרו יגרה מלחמה בהכקמו מאויביו
ובעל חמה כמו כן יהיה מרבה לפשוע כי הכעס מסלק את הדעת ויביא האדם להשחית כפשו ולהזיק לזולתו ופכה למעלה: גאות אדם תשפילנו · גאותו
של אדם מביאתו לידי שפלות והכנעה ומי שהוא שפל רוח ועניו: יתמוך כבוד · כאלו הוא יתמכהו בשפלותו · או הכבוד יתמכהו שיהיה נכבד בכל מקום:
חולק עם גנב · האדם החולק עם הגנב אעפ"י שלא יגנוב הוא הדברים בעצמו הוא שונא נפשו · וזה כי הוא ישמע הקללות שיקללו האנשים שנגנב מהם
הדבר ההוא · ואומר כך וכך יחול על ראש מי שגנב ממנו דבר פלוני ועל מי שראה או שמע או ידע אם לא יגיד ועם כל זה הוא לא יגיד · והנה אחרי שישמע
והוא יודע שהקללה תעשה רושם במקולל והוא יגיד מראה שהוא שונא נפשו · או ירצה באלה ישמע שבועה ישמע כשישביעו בד"כל מי שיודע עדות בדבר
זה · וזה החולק לא יגיד לפי שלוקח חלקו ועובר על השבועה: חרדת אדם · הרי זה מקרא מסורס מוקש העבירה יתן חרדה לאדם · או יאמר כי החרדה
היתירה שיפחד מכל דבר שיעשהו יתן מוקש על בעליה וזה שרבוי החרדה ימית לבו בקרבו · וגם אם יבא האדם לחוש על כל המקרים שיוכלו להתחדש על כל
דבר ודבר לא יבוא האדם לעשות דבר מן הדברים לעולם כי אין דבר שלא יפול עליו ספק · ולפי' יהיה התרשלותו רב ותהיה החרדה הזאת מוקש לנפשו ·
גם הזכירו החכמים האלהיים שהחרדה שתהיה לאדם פן יקרהו חולי ידוע אעפ"י שלא יהיה מוכן אל אותו חולי ומזג גופו עומד בשווי · הנה החרדה והמחשבה
ההיא פועלת בגופו ויחול עליו החולי ההוא: רבים מבקשים · פי' אהבת המושל והשם משפטו של אדם אם ילך בדרכיו יתן חנו בעיני כל רואיו כמו
שאמר ברצות ה' דרכי איש · או יאמר רבים מבקשים מן המושל שיתנהג במשפט איש איש כפי רצונם והם חושבים שפעולתם תועיל או תזיק והשם הוא
המשפט כפי מה שהוא גוזר: תועבת צדיקים · הצדיקים יתעבו כל איש עושה עולה · והרשע יתעב כל איש ישר דרך שילך בדרך ישרה: דברי אגור ·
דברי שלמה שאגר את הבינה והקיאה כך פירשוהו חכמים: המשא · הנבואה הזו אמר הגבר שלמה על עצמו בשביל איתיאל על שסמך על חכמתו להרבות
כסף וזהב ולהרבות נשים שהוזהר שלא לעשות כן והוא אמר איתיאל איתיאל · וארבה נשים ולא יסירו לבבי · וארבה זהב ולא אשיב את העם מצרימה ·
ואוכל לעשות ולא אכשל · לאיתיאל על איתיאל כמו לבני ישראל על בני ישראל: כי בער אנכי מאיש · על שסמכתי על חכמתי בדבר שהבה"דלג שמא יבוא לידי
עבירה ולא למדתי חכמה ולא דעת קדושים הייתי יודע שגרעתי או הוספתי על דברי משה · או יאמר שלא למד חכמה על דרך החקירה אלא במתנה אלהית
כמלאכים הקדושים · וי"מ שאגור היה חכם גדול בימי שלמה ושם אביו יקה ושלמה אסף דברי חכמתו בספרו והם דברי נבואה ואין בהם משל ואיתיאל ואוכל
שמות חכמים שאלו מאגור דברי חכמה בענין תולדות השמים והארץ וחכמת האלהות והוא השיבם כי בער אנכי מאיש ולא למדתי חכמה על ענין האלהות
ודעת קדושים הם המלאכים: מי עלה שמים וירד · כמשה · מי אסף רוח בחפניו פיח הכבשן · מי צרר מים קפאו תהומות נצבו כמו נד בתפלתו של משה ·
מי הקים המשכן שבהקמתו נתבססו כל אפסי ארץ כן כדרש בפסיקתא: כי תדע · אם תדע ואיך לא יראת לעבור על דבריו: כל אמרת אלוה צרופה ומזוקקת
ולא כתב שלא לצורך והיה לך ליזהר: פן יוכיח · על פניך שעל ידי תוספתך אתה בא לידי עבירה וכל שכן אם תגרע · ולפי הפשט היא תשובה שמשיב אגור
לאלה החכמים ששאלוהו על מעשה בראשית ומעשה מרכבה אמר איך תשאלוני בענינים עמוקים כאלה · ומי הוא זה מאנשי החכמה שיוכל לעלות לזאת
המדרגה להשיב על ענינים עמוקי' כאלה מי הוא שעלה לשמי' וראה הדברי' ההם בעיניו וירד והודיע הדבר ההוא לבני העולם עד שמוכל לעמוד על שאלתך ·
ואשר שאלתני מענין הרוח ענין פלוני ופלוני מי אסף רוח בחפניו עד שידע להשיב אל הענין אשר שאלתני · והזכיר הרוח במקום יסוד האויר וכן מי צרר מימי
העולם בשמלתו עד שיוכל להשיב אל תשובת שאלתך ששאלתני בענין יסוד המים · ומי הוא האיש שהקים גבולי הארץ עד אפס מקום שיוכל להתבונן על
מה ששאלת מענין כדור הארץ · מה שמו של האיש שהשיב כל אלה הדברים ואם תאמר כבר היה האיש הזה לעולמים אשר היו מלפנינו מה שם בנו אחרי
שתאמר שידעת אותו · כלומר דבר נמנע הוא שימצא איש שיהיה על זה התואר ולכן עצתו היא להניח אלו הענינים הנעלמים אחר שלא יוכל האדם לעמוד
עליהם ולאחוז הדברים התוריים והם אמרות ה' צרופות ואין צורך להביא עליהם מופתים באמתם כי לא יכחישם והוא אומרו: כל אמרת

כל אמרת אלוה צרופה מגן הוא לחוסים בו: אל תוסף על דבריו
פן יוכיח בך ונכזבת: שתים שאלתי מאתך
אל תמנע ממני בטרם אמות: שוא ודבר כזב הרחק ממני ראש
ועשר אל תתן לי הטריפני לחם חקי: פן אשבע וכחשתי ואמרתי
מי יהוה ופן אורש וגנבתי ותפשתי שם אלהי: אל תלשן עבד אל
אדנו פן יקללך ואשמת: דור אביו יקלל ואת אמו לא יברך: דור אדניו
טהור בעיניו ומצאתו לא רחץ: דור מה רמו עיניו ועפעפיו
ינשאו: דור חרבות שניו ומאכלות מתלעתיו לאכל עניים מארץ
ואביונים מאדם: לעלוקה שתי בנות הב הב שלוש הנה לא ה
תשבענה ארבע לא אמרו הון: שאול ועצר רחם ארץ לא שבעת
מים ואש לא אמרה הון: עין תלעג לאב ותבז ליקהת אם יקרוה
ערבי נחל ויאכלוה בני נשר: שלשה המה נפלאו ממני
וארבע לא ידעתים: דרך הנשר בשמים דרך נחש עלי צור וארבעה

כלהון מימרוי דאלהא צריפן ומסייע לאלין דמתרחצין ביה: לא
תיוסף על מלוי דלא יכסיך ותתכדיב: תרתין שאלית מינך לא תיכלי
מני עד לא אימות: ריגלתא ומילתא כדביתא ארחיק מני מסכינותא
ועותרא לא תתן ליזוני לחמא מתסי: דלא אשבע ואכפר ואימר מנו
אלהא ודלא איתמסכן ואגנוב ואחליל שמי דאלהא: לא תלשן עבדא
למריה דלא ניצעריך ותתחייב: לדרא דאבוהי ניצעיר ולאימיה לא
ניבריך: דרא דדכי בעינוי ומצאתיה לא אשתזג: דרא דרמו עינוי
וגבינין מנטלין: דרא דפסרי אנון שנוי וחירפי אנון כיבוי למיכל
מסכיני מארעא ולעליבי מן בני נשא: לעלוקה תרתין בנן מהבהבן
תלת אנון דלא שבען וארבע דלא אמרן מסתא: שיול ואחדת רחמי
וארעא לא שבעא מיא ונורא לא אמרה מסתא: עינא דמצריא לאב
ושייטא קשישותא דאימא ניחצוניה עורבא דנחלא: תלת אנון
דגנין מני וארבע דלא ידעית אינון: ארחא דנשרא בשמיא ואורחיה
דחויא על שועא ואורחא

כל אמרת אלוה. ואם נחזיק באמרות השם יהיה מגן בעדינו כי הוא ית' מגן אל החוסים בו: אל תוסף. אין לנו להוסיף על דבריו ולחקור במה שלא צוה לחקור פן יבוא במשפט עמנו על השתדלנו לחקור במה שלא צוה. ואם נאמר כי הוא ית' צוה בזה נהיה כוזבים. או יאמר מי עלה שמים אין לי חכמה לדעת מקהות שעלה לשמים. ר"ל שיש בו כח על השמים העליונים לדעת מראיהם ומעשיהם ולרדת על הארץ לדעת תוכאותיה ותולדותיה. ומי יוכל לדעת באי זה ענין יאסף הרוח בחפניו שלא תהי נוסבת וכאשר ירצה משיב אותה לכל צד שתהיה רצונו. ובאי זה ענין יקשור המים בעבים בשמלה ולא נבקע ענן תחתם. וכשירצה פותחם ומוריד הגשם ואין ידוע ונכר מקום פתיחתם ובאי זה ענין יקיים השם כל קצוות הארץ שלא ימוטו ממקומם הם ההרים והגבעות. מה שמו וגו'. אם תדע באמת שאמרת אלוה צרופה וגו': שתים שאלתי. אל תמנע ממני שאלתי קודם שאמות. שוא. שלא אדבר כזבים בשום ענין שיבא לידי. ושלא אהיה עשיר ולא עני אלא בינוני: פן אשבע. פן אהיה עשיר ואשבע מתענוגי העולם ואהיה מכחש ואמרתי מי ה' כמו שאמר פרעה מי ה' אשר אשמע בקולו. ופן אהיה עני ואהיה גנב בשביל פרנסתי ותפשתי שם אלהי שאשבע על הגנבה וכשיגיע הספר לפני אתפוש בו ואשבע על האכזריות שבו לשקר כדי להנצל שלא ימכרוני בגנבתי. או יאמר שמתוך עניותי אשכח הש"י ומצותיו להיותי טרוד בבקשת מחייתי בין על דרך אסור בין על דרך מותר. ומתוך כך לא ישאר לי מענין האל ומצותיו רק שאחזיק בידי שם אלהי בלבד. ומלת שוא האמור למעלה נופל על ענין אשבע וכחשתי ואמרתי. ודבר כזב על ענין ותפשתי שם אלהי שאשבע על הגנבה: אל תלשן עבד. מבנין הפעיל וענינו לשון רכילות. והפסוק נאמר על מה שכתוב בתורה אל תסגר עבד אל אדוניו: פן יקללך ואשמת. פן יעניסך ויקללך אותו העבד בעבור שתסבב היזקו ותאשם כלומ' שיחול עליך נזק הקללה ההיא כי הקללה תעשה רושם במקולל. או יהיה ואשמת סבה שנית כלומר אל תלשן העבד במה שיחטא אל אדוניו פן יקללך מצורף אל זה שתהיה אשם בקנותך לנפשך מדת הרכילות והאכזריות: דור אביו יקלל. עתה הזכיר ארבע דורות שמתנהגים במדות רעות והם נופלים לגהינם. ויש מהם דור שאביו יקלל ואת אמו שהיא ראויה לברכה כי גמלתו מדמה וחלבה לא יברך: דור טהור. כלומר יש מין אחר מבני אדם שהם מחזיקי' עצמם בחזקת טהורי' ונקיים ועל דרך האמת כשתדקדק בעניניהם תמצאם שהם רשעים גמורים שלא התנקו מטינוף מעשיהם ולא עשו תשובה. או יאמר שנראים טהורים מבחוץ ובקרבו ישים ארבו לבו יקבוץ און לו: דור מה רמו עיניו. וילכו בקומה זקופה דרך גאוה ועפעפיו ינשאו למעלה כדרך כל גסי הרוח ומשפילים כל איש ענו וחסיד: דור חרבות. יש דור שהם חרבות שניו כל כך הם שנונות כחרב חדה. ומאכלות הם סכינים כמו ויקח את המאכלת. ומתלעות הם השינים הארוכות שיוצאות לכאן ולכאן. ויש מפרשים שהם השינים הפנימיות ושיניו הם השינים החיצונות לאכול עניים. רצה לומר שבני אדם אלה בטבעם כטבע האפעה שהם הטורפים המין האנושי ומתכוונים להזיק בכל ענין ואפי' במקום שלא יקבלו תועלת כמו העניים והאביונים: לעלוקה שתי בנות. הכונה שעלוקה היא השרץ המוצץ את הדם ולא תשבע ואמר דרך משל שיש לה שתי בנות דומות לאמם ואומרות לעולם הב הב כמו אמם שלא תשבע גם כן. ועוד יש דבר אחר שלישי להם שלעולם לא תשבענה. ועוד יש דבר רביעי אשר עמו הם ארבעה וארבעתם לא אמרו הון כלומר יש לנו די והארבע בנות הם מה שאמר מיד שאול ועוצר רחם וגו': שאול ועוצר רחם. הודיע כי השאול והוא הקבר לא ישבע לעולם מפגרים. וכן האשה שעצר הש"י בעד רחמה ולא תקבל ההריון לא תשבע לעולם מהזדווג עם איש להתאותה שיהיה לה זרע אנשים. גם איפשר שקרא החכם הזה ההויה וההפסד שאול ועוצר רחם. וקרא ההפסד שאול לפי שמדרכו להפסיד ההויות וקרא עוצר רחם ההויה לפי שדומה לענין הלידה. ואמר כי ההויה וההפסד לא ישבעו לעולם ולא ישכו פעולתם כי הם חוזרים חלילה לעולם ותהיה ההפסד סבת ההויה. וההויה סבת ההפסד: ארץ לא שבעה מים. רמז אל השתנות היסודות מזה אל זה שהוא סבת ההויה וההפסד ויסוד הארץ לא ישבע לעולם מהתהפך קצת מן המים אל העפר. ואש לא אמרה הון. ר"ל יסוד האש שהוא היסוד העליון לא יאמר לעולם די ויש לנו הרבה בעת שיתהפך חלק מחלקי האויר העליון אל אש. ויש מפרשים פסוק זה מקושר עם הפסוקים של מעלה אמר לעלוקה בעבור הדרך המעוות שמעוותים אותה הארבעה דורו' האמורים למעלה היו נולדים בעולם עניינים ותולדות ארבעה אשר גם ידיהם האל כרוע מעלליהם. ועלוקה מלה הפוכה מגזירת משפט מעוקל. והענין הראשון שאול שירדו אליה הדור המקלל וימותו בלא עתם כענין ומקלל אביו וגומר. ועוצר רחם שיעצור הרחם פרי הבטן ולא ילד. כענין כי עצור עצר ה' בעבור הדור שלא רוחץ מטומאת זכותו ולא יהיו לו בנים ולא ישאר לו זרע והיא מארה גדולה בעולם: וארץ לא שבעה מים. שלא ירד עליה גשמים ויבשו הזרעים ויהיו הדור אשר רמו עיניו נשפלים ומתים ברעב: ואש. היורדת מן השמים ותאכל הדור האוכל העניים: עין תלעג. העין אשר תלעג למצות האב ותבוז לקמטים הקבצים ונקרים בפני אמו. או לבזוי האם יקרוה עורבי נחל ולא יהנה ממנה. ויבא הנשר שהוא רחמני על בניו ויאכלנה ויהנה ממנה העורב אכזרי שנאמר לבני עורב אשר יקראו. ונשר רחמני שנאמר ישאהו על אברתו: שלשה המה נפלאו ממני. פי' נעלמו: וארבעה לא ידעתים. בחכמתי. ר"ל אם תחבר עמהם דבר רביעי יהיו ארבעה: דרך הנשר. והוא הדין לשאר העופות שלא יניחו רושם באויר שיזכר אחר שיעבור בו. ולקח הנשר בעבור שגביה לעוף ויעלם מן האדם הדרך אשר יעוף בו: דרך נחש על הצור. לא יעשה רושם שיוכל האדם לכוון מקום הליכתו והוא הדין לכל אחד מבעלי חיים הקטנים אשר לא יעשו רושם. ולקח הנחש לשתי סבות האחת לפי שאינו דורך ברגלים שעושים רושם בפרסות כמו בשאר בעלי חיים. שנית להיות הליכתו מעוקלת בלתי ישרה שהיא סבה גם כן שלא יוכל האדם לכוון תכונת הליכתו:

דרך אניה

דרך אניה בלב ים ודרך גבר בעלמה : כן דרך אשה מנאפת אכלה א
ומחתה פיה ואמרה לא פעלתי און : תחת שלוש רגזה ארץ פ
ותחת ארבע לא תוכל שאת : תחת עבד כי ימלוך ונבל כי ישבע
לחם : תחת שנואה כי תבעל ושפחה כי תירש גברתה :
ארבעה הם קטני ארץ והמה חכמים מחכמים :
הנמלים עם לא עז ויכינו בקיץ לחמם : שפנים עם לא עצום
וישימו בסלע ביתם : מלך אין לארבה ויצא חצץ כלו : שממית ב צ
בידים תתפש והיא בהיכלי מלך : שלשה המה
מיטיבי צעד וארבעה מטיבי לכת : ליש גבור בבהמה ולא ישוב מיטבי
מפני כל : זרזיר מתנים או תיש ומלך אלקום עמו : אם נבלת ב
בהתנשא ואם זמות יד לפה : כי מיץ חלב יוציא חמאה ומיץ אף ב
יוציא דם ומיץ אפים יוציא ריב : דברי למואל
מלך משא אשר יסרתו אמו : מה ברי ומה בר בטני ומה בר
נדרי : אל תתן לנשים חילך ודרכיך למחות מלכין :

וארחא דאילפא בלביה דימא וארחא דגברא בעלימתא : היכנא
אורחא דאתתא גיורתא אכלה ומכפרה פומה ואמרה לא עבדית מדעם
דעאתא : תחות תלת רגזא ארעא ותחות ארבע לא יכיל למסברא :
תחות עבדא כד נימליך ושפשא ישבע לחמא : דתחות שנואתא
דהויא לגברא ואמתא די ירתה לרבונתא : ארבעא אנון דזעירין
בארעא והנון חכימין ומחכמין : שומשמני לא עשין עמהון ומתקנין
בקיטא מיכלהון : וחגסי דעמהון לא תקיף ועבדין להון בית בקתארי
: וקמצי דמלכא לית להון ומתכנשין כלהון כחדא : ואקמתא דמסככה
בידיה ועמרא בביתא דמלכי : תלתא אנון דשפירן הלכתהון וארבעא
דשפיר מהלכין : אריא גיבר בבעירא ולא הפיך מן כל מדעם ואכבא
דמיזדרכיל בינת תרנוגלי ותיישא דאזיל בית גוורא ומלכא דקאים
וממליל בית עממי : לא תיתרורם דלא תיטפש ולא תיושיט אידך
לפומך : דמן דמייצא חלבא נפקא האיתא ומן כיבושא דרוגזא ניפוק
דמא ומן חריינא דאפי ניפוק דינא : מלוהי דלמואל מלכא נביותא
ומרדותא דרדאתיה אמיה ואמרת ליה : מה יי ברי וויי בר כרסי וויי
בר נדרי : לא תיתן לנשי חילך וארחתך לבנת מלכין : איזדהר

דרך אניה · בעת שתלך על פני המים אעפ״י שעושה רושם גדול אחריה מ״מ אחר שעה יתפשטו המים ולא ישאר בהם רושם והנה אלה השלשה ענינים אין שכל שיבקשם אבל כוונתו כי כמו שנעלמו הענינים האלה מעיני האדם כן הרביעי נעלם שהוא דבר רחוק להכיר דרך גבר באשה כשלא תהיה בתולה וכשיכוונו שניהם להעלים הענין יהיה רחוק להכיר לפי שלא יעשה בה רושם יוכר אחר שעה ולפי׳ סמך כן דרך אשה מנאפת כלומר כהעלם הדברים הנזכרים כן העלם מעשה אשה המנאפת שאוכלת ר״ל מנאפת ומקנחת פיה של מטה ואחר זה תוכל לומר לא פעלתי און · והודיענו בזה כי הנשים תוכלנה לזנות תחת בעליהן בסתר ותוכלנה להעלים זנותן וגם רמזו בזה לענינים נעלמים : תחת שלש · פי׳ בעבור כמו תחת אשר לא עבדת אמר שלשה דברים הם סבת המאס ראוי הוא שתרגז הארץ בעבורם להיותם דבר זר ובלתי נאות ועם דבר אחר רביעי יהיו ד׳ שאין מן הראוי שתסבול הארץ דבר כזה ואמ׳ כן על דרך הרחבת לשון והענין שירגזו ויפלאו אנשי הארץ · והזכיר אלו הד׳ בעבור שלא היה תולדותם בממשלה וכאשר יגיעו למעלה גדולה מייראים ומרגיזים את אשר תחת ידיהם : תחת עבד · פי׳ העבד על הרוב אסף רוע הטבעים וקבץ המדות המגונות כגון הגזל והגניבה ובעת שיזדמן שימלוך לאשמת העם תהיה : ונבל כי ישבע לחם · נבל הוא תאר לאדם כילי כי כל אדם שיש לו כיליות מדבר דבריו ברשע ובאכזריות ואינו מועיל לשום אדם בקנייניו ולכן דבר בלתי נאות הוא שישבע מקנייני העולם : תחת שנואה · האשה השנואה בעבור מעשים רעים ומדותיה המגונות ועכ״ז תמצא בעל יאהבנה דבר מגונה הוא : ושפחה כי תירש · כלומר תמצא שפחה שתעלה לגדולה ותירש כבוד גבירתה הוא דבר שראוי שיחרדו האנשים על זה להיות דבר בלתי ראוי ונאות : ארבעה הם קטני ארץ · פי׳ קטנים בגופם ופחותים שבנמצאות וגדולים בחכמתם מכל הקטנים הנבראים בארץ : וחכמי׳ מחוכמים · כלומר חכמי׳ ביותר · או יאמר שהם חכמים מעצמם כאלו הם מחוכמים מאחרים שלמדו מהם : הנמלים עם לא עצום . והוא רב מאד אך היא בריאה שפלה והם יגעים ועמלים לבקש מחייתם בימות הקיץ שיספיק להם כל ימי החורף : שפנים עם לא עצום · חזק ובעבור שיכירו חולשתם ישימו מקומם בסלעים להסתר שם ולהטמן : מלך אין לארבה · ואעפ״י שהוא מין מבעלי החיים השפלים ואין לו מנהיג ילכו כלם יחדו כאלו נועדו · וחוצץ פי׳ יצא מאוסף ומחובר ומשחית את הפירות ואין כל אדם יכול להצילם מהם : שממית · ארנייא ובידיה היא אורגת והיא בונה ביתה אפילו בהיכלי מלך · ויש מפרשים שהוא הקוף שהיא אלופת העצה עם כל זה יש בה מן הערמה שתופסת מאכלה בידים על דרך בני אדם לא כשאר בעלי חיים ומתוך כך יתאוו המלכים שתהיה בחדרם : שלשה המה מטיבי צעד . רוצה לומר שהליכתם בנחת ולפי רצונם · או יאמר שהולכים ומצליחים בגבורתם ונוסף עליהם הרביעי ועמו הם ארבעה וארבעתם הם מטיבי לכת כמו מטיבי צעד · או לקח לשון הליכה שהוא לשון יותר מעלה בעבור הרביעי שהוא המלך : ליש גבור בבהמה . הוא הארי שהוא גבור בנמרים ובדובים ובכל מיני החיות ולא ישוב אחורנית מפני כל בריה ואולי כי בעבור גבורתו ושהוא לא יירא מפני כל מטיב הליכתו : זרזיר מתנים · הוא הכלב הצד השפנים ושמו ליבריר בלעז · וי״א שנקרא גאלגו והוא קל ברגליו ומהיר במרוצתו וצד ומזורז מכל הבהמות והחיות והתיש הולך ראשון לפני העדר ברוב קלותו והצאן לא תעבורנה לפניו ויעלה בבריחים ובסלעים ובעבור קלותו ייטיב לכת : ומלך אלקום · הוא המלך שלא יקום אחר להיות שוה למעלתו וכשאין אדם קם להלחם עמו ייטיב צעדו ומלת אל כמו לא · ואיפשר שהענינים האלה הנזכרים הם רמז אל ענינים נפלאים לא התבררה אמתתם : אם נבלת · פעל עומד מנ״זי׳ נבל פי׳ אם רשעת בפועל כאשר תתנשא למעלה גדולה או אפי׳ עלה במחשבתך להתנשא ולהחזיק במדת הגאוה ולהזיק לחברך שים ידך נגד פיך כאדם שחושב מחשבה בלב ומתייעץ עם עצמו : כי מיץ חלב · שם מנחי העין מנ״ז שתית מצית למען תמוצו ונמצא ג׳ שרשים בענין מיץ מנה צץ ואמר ענין המליצה כחלב כי ידוע הוא כי בהקשת החלב בתוך הכוד בחוזק תצא החמאה והמציצה בהקשה ההיא וכן מיץ אף שעל ידי מיץ החוטם יצא דם יותר מדי כן יצא ריב על ידי מיץ אפים של כעס כשיכעיסו שני אנשים זה עם זה · או ירצה ביצא דם כי מחרון אף יהרוג באפו דם נקי · והמשיל האף לדבר עבירה והחלב למחשבת של מצוה ומזה אמרו רז״ל מצוה גוררת מצוה : דברי למואל מלך · אמר שאלו המשלים אשר יזכיר הם דברים כאמרו על למואל לא שחברם למואל רק המשלים האלה הם המשא אשר יסרתו אמו בהם . והנכון שהוא שלמה ונקרא כן בעבור שהלך בדרכי האל ושמר משמרתו ובנה ביתו ויהיה למואל מלה אחת עומדת במקום למו אל כמו ידמו למועצתו ואמר שאלה המשלים שנאמרו על שלמה היה נבואה ותוכחה אשר הוכיחתו אמו בראותה כי לבו ודעתו להרבות לו נשים :
מה ברי ומה בר בטני · מה זה הדבר אשר אתה עושה בני ומה זה אשר תעשה אתה שיצאת מבטני וחרדתי עליך את כל החרדה הזאת ומה זה אשר אתה עושה הבן אשר נדרתי בעבורך לאלהים כמה וכמה נדרים אם יתן לי השם בן חכם אעשה כך וכך כדרך הנשים · ואחשוב שרמז לנדר שנדר לה דוד שיתן לו המלוכה כי כן אמר לו בשעת פטירתו והיא ג״כ נדרה לדוד שלא תשכב עמו עד שידור לו שאותו הבן ימלוך · והזכיר לו הג׳ דברים שבשבילם ראוי לו לקבל תוכחתה · הא׳ בשביל האדנות שיש לה עליו שהוא בנו ומחוייב לעשות רצונה · ב׳ מפני הטורח הגדול שסבלה בהיותו בבטנה ודחקה עצמה בהנהגתה להיות ברור ומלובן במאכל ובמשת׳ ובתשמיש בשעה חדשי׳ האחרונים שהוא טוב לילד כמו שאז״ל שכל נשי דוד משנתעברו אינן באות עוד לשמש והיא דחקה עצמה בו׳ חדשים כדי שיהיה מלובן ולכן הזכירו בלשון ברי · ג׳ בשביל האהבה שאהבו עד שנדרה מה שנדרה : אל תתן חילך · ממונך או כחך :
למחות מלכין · אל יהיו דרכיך מהלכין לנשים המתכוונות למחות המלכים ואת עצתם ולעקור מלכותם : אל למלכים ·

אי אל למלכים למואל אל למלכים שתו יין ולרוזנים או שכר : פן
ישתה וישכח מחקק וישנה דין כל בני עני : תנו שכר לאובד
ויין למרי נפש : ישתה וישכח רישו ועמלו לא יזכר עוד :
פתח פיך לאלם אל דין כל בני חלוף : פתח פיך שפט צדק ודין
עני ואביון : אשת חיל מי ימצא ורחק מפנינים מכרה : בטח
בה לב בעלה ושלל לא יחסר : גמלתהו טוב ולא רע כל ימי חייה
כא סחר : דרשה צמר ופשתים ותעש בחפץ כפיה : היתה כאניות סוחר
ממרחק תביא לחמה : ותקם בעוד לילה ותתן טרף לביתה וחק
נטשה לנערתיה : זממה שדה ותקחהו מפרי כפיה נטע כרם : חגרה בעוז
בלילה מתניה ותאמץ זרועתיה : טעמה כי טוב סחרה לא יכבה בליל נרה :
ידיה שלחה בכישור וכפיה תמכו פלך : כפה פרשה לעני וידיה
לבוש שני שלחה לאביון : לא תירא לביתה משלג כי כל ביתה לבש שנים :

איזדהר מן מלכי למואל מן מלכי דשתין חמרא ומן שלטוני דשתין
שיכרא : לא תשתי ותטעי הונך ותשנה דינהון דכלהון בני ענויי :
הבון שכרא לאבילי וחמרא למרירי נפש : ונשתה ונטעון מסכינתהון
ושתקיהון לא נזכרון תוב : פתח פומך להלין דלא מסתו דין ודון
לכלהון בני עוולי : פתח פומך ודון צדקתא ודון לעניי ולעליבי :
אתתא כשירתא מני ישכח יקירא היא מן כיפי טבתא : דתכיל עלה
ליביה דבעלה ולא מתבזא ולא חסרא : פרעיתיה טבתא ולא בישתא
כל יומי חייהא : תבעת עמרא וכתנא ועבדת היך צביינא דאידה :
והות היך זליפיה דתיגרא דמן רחיק אתיא מכלותא : וקמת בליליא
ויהבת מזונה לביתה ופולחנא לשלויתהא : ואיתחשבת בתרעיתא
ונסבת חקלא ומן פירי דידהא נצבת כרמא : ואסרת בעושנא
חרצהא וזריזת דרעיה : וטעמאה מטול דטבתא תגרותה ולא דעיך
בליליא שרגהא : ידהא פשטא בכושרא וידהא לבכין מעולא : ידה
פשטא לעניא ודרעיה אושיטא לעליבי : לא דחלון בני ביתיה מן
תלגא מטול דכלהון בני ביתיה לבישין הוו זהוריתא :

אל למלכים · פי' לא יאותו אלו המדות למלכים שהן צריכים להנהיג אנשי מלכותם ולא יאות המלכים להרבות שתיית היין : ולרוזנים אי שכר · ר"ל ולרוזנים לא יאות להרבות בשתיית השכר ויהיה אי במקום הזה תמורת אין כמו אי כבוד שעניינו אין כבוד · או יאמר ולרוזנים לא יאות לחפש אחר שכר ולומר אנה הוא השכר ויהיה אי כמו אי הבל אחיך : פן ישתה · כלומר פן המלך או הרזון שהוא צריך להנהיג אנשי מלכותו בדעת ובחכמה ישתה לרוב ויעבור גבול ומתוך כך ישכח מחוקק כלומר ישכח דין מפורש ומחוקק בתורה וחקי מלכותו ותקוני הדיינים שחקק להם הנימוסים העשויים להנהגת מלכותו ומתוך שישכח זה ישנה דין כל בני עוני שיתחייב אותם כשהם זכאין · וקרא דלת העם בני עוני : תנו לאובד · כמו נאבד כי לא נמצא פעול ממנו וטעם תנו שכר על האובד האדם הנפסד בכל ענייניו ונדח ממקומו לרוב דלותו : ויין למרי נפש · הם העשירי' שירדו מנכסיהם שיש להם מרירות לב יותר ממי שהיה עני כל ימיו ויין ישמח לבב אנוש : ישתה · רישו · שם מנחי העין מגזרת פן תורש כי תאמר אדום רששנו ונמצאו שלשה שרשים בענין אחד ריש רשש ירש ישתה העני מן היין וישכח עוניו ויגיעו ועמלו לא יזכור עוד כל זמן שהיין יהיה בקרבו כי הוא ישמח לבו ולזה צריך שתהיה שתיית היין תמידית כדי שתהיה שכחת הריש והעמל תמידית : פתח פיך · מצוה על הדיין אם תרא' אדם צדיק בריבו ומאמת בעל ריבו יקלקל דבריו וטענותיו יפתח פיו ויחזק דבריו · וכן פתח פיך אל דין כל בני חלוף · כלומר כי יהיה מגמת פניך לראות בדין כל בני עולם וקרא בני העולם הזה בני חלוף בעבור שבבקר יציצו ויחלופו לערב ימוללו ויבשו והוא על דרך שקוראים החכמים העולם הזה עולם התמורה כמו עולם ההויה והפסד : פתח פיך · ר"ל מה שהזהרתיך שתראה ותעיין בדין אנשי מלכותך כוונתי היא שתשפוט אותם משפט אמת לא שתשפוט אותם באי זה משפט שיזדמן : ודין עני ואביון · ר"ל ותראה ותשפוט הדין של עני ואביון ותוציא לאור משפטם · או יהיה ודין פועל והוא בווי מנחי העין מבנין הפעיל יהיה עניינו ידון דין עני ואביון : אשת חיל · בעבור שראה שלמה שהנשים דעתן קלות והנה הטו את לבבו ובמעט ימצא אדם בהן שתהיינה חכמות כמו שאמר אשה בכל אלה לא מצאתי העלה החכמה הנמצאת ואמר אשת חיל מי ימצא כי הוא כמעט דבר נמנע ולא תמצא כי אם בעת מן העתים על צד הזרות : ורחוק מפנינים מכרה · פי' קנייניה וערכה יותר רחוק הוא שיגיע האדם אל זה הממכר ואל זה הסחירות מן ונתתי מכרם מהגעת האדם למצוא הפנינים · רוצה לומ' יותר קרוב ימצא האדם הפנינים עם רוחק מציאותם ממה שימצא אשה שתהיה אשת חיל ועניינה הוא שימצאו בה כל התוארים שיזכור אחר זה והוא שיבטח בה לב בעלה ושלל לא יחסר : בטח בה · פי' לעשות כל צרכי הבית ולא יירא פן תזנה תחתיו ולא יחסר שלל מן הבעל ויהיה שלל כמו נכסי הבית ותכשיטיו כמו ואת כל שללה תקבוץ ורבים כאלה יאמר שלא תפזר ממונו בעבור שומו בטחונו בה וגם שהיא בפעולותיה תמצא כל הצריך לבעלה עד שבעלה לא יחסר דבר מכל הצריך לו : גמלתהו טוב · אעפ"י שבעלה יכעס עליה בעת מן העתים ויזיק לה לא תגמלהו רע בעבור זה רק תתחזק בעבודתו לעשות רצונו ולהרבות קנייניו ומשלמת טובה תחת רע' ולא תעשה זה פעם אחת או שתים אלא תתנהג בזה הדרך כל ימי חייה · ומפני התמדה זו ראוי שתקרא אשת חיל ואחשב שאמר כל ימי חייה ולא כל ימי חייו להודיע שאפי' אחרי מותו היא תגמלהו טוב שלא לעשות דבר שתחלל בו כבוד בעלה כל ימי חייה עד יום מותה : דרשה צמר · אמר שדורשת ומבקשת מבעלה · או לסוחרים שיביאו לה הצמר והפשתים והיא עושה מהם המלאכות כמו הטויה והאריגה בחפץ גדול בכפיה · ובאה מלת כפיה בחסרון בית · או יאמ' ותעש חפץ בכפיה ובא על דרך שלחו באש מקדשך שעניינו שלחו אש במקדשך : היתה כאניות · כמו שהאניות יביאו בהם הסחורות והמזונות מארץ מרחקים כן זאת האשה ממרחק תביא לחמה והענין שהיא לא תרויח עם הסוחרים בעירה בלבד רק היא משתדלת גם" עם הרחוקים גם תשלח מלאכת ידיה למכור במקומות הידועים לה שהם נמכרות שם ביוקר · או יאמר שאם לא תמצא העניינים הצריכים לה ומזונותיה בעירה או קרוב למקומה היא תשתדל להביאם מן המקומות הרחוקים : ותקם · תקום משכמה בטרם עלות השחר והיא נותנת טרף ומזון לבני ביתה הם הילדים הקטנים הצריכים מיד אל המאכל ונותנת חק לנערותיה הראויות לעשות מלאכה נותנת לכל אחת מהן חקם כפי שיעור שכלה וכפי כחה במלאכה : זממה · אם יעלה במחשבתה לקנות שדה במה שהיא הרויח בעמל ידיה היא תקנהו ואפי' נטיעה שהוא דבר קשה לרוב ההוצאה שיוציא בה האדם היא לרוב חריצותה ממה שהרויח בכפיה נטעה כרם : חגרה · לפי שדרך האדם הרוצה לעשות ענייניו בזריזות יחגור מתניו ואז ימצא עצמו מוכן וזריז לכל הצריך כאומרו אזור נא כגבר חלציך ואמר שהאשה שהיא על זה התאר היא תאזור אזורה בגבורה וזרועותיה יהיו אמצים וחזקים לעשות הצריך : טעמה כי טוב סחרה · לשון עצה כמו וטעם זקנים יקח יעצה עם עצמה · או מן טעמו וראו בעבור שטעמה שהמסחר שהיא משתדלת בו טוב · או השדה או כרם שלקחה ביום ובלילה משתדלת עד שתפרע דמי הקנייה : ידיה · כישור הוא העץ הקטן שטוות בו · ופלך העץ הגדול שעומד בו מה שאינו טווי · ויש אומרים שפלך הוא פוסו וכישור קונוירו המכשיר את הפלך לטוות : כפה פרשה · אמר שהאשה שהיא אשת חיל מרחמת על העניים לטוב טבעה ונועם מדותיה ואמר כי בראותה העני והוא האדם שירד מנכסיו תפרוש לו כפה לתמוך בה ובעבור שהעני אינו כל כך דל כמו האביון אמר ד"מ שהיא תרחם עליו ביד אחד אמנם בראותה האביון והוא העני ביותר תקימהו ותעזרהו בשתי ידיה · או יהיה אומרו כפה פרשה לעני · כלומר שהיא בעצמה תתן הלחם אל העני בידה שיבוא בפתח ביתה ולא תסמוך בזה את נערותיה · ואם תדע אביון שלא יחזיר על הפתחים היא תשלח לחם שתעשה בידיה בעבורה אל האביון . או יאמר שהיא תשלח מה שהרויחה בעמל ידיה אל האביון · וי"מ בכפה פרשה הלחם ונתנה אותו לעני ובידיה לקחה הלחם ושלחתו אל האביון : לא תירא · איננה מתפחדת שיתקררו בני ביתה כי כלם לבושים מבגד שני ומתולעת שני · או יאמר לא תירא מביתה פן ירד בו השלג בזמן השלג כי כל ביתה מכוסה מבפנים ומאחז בבגדים מן התולעת השני עד שהשלג לא יוכל לעברו · או תהיה התי"ו במלת תירא לנכח לזכר אמר אם תרצה אתה בן אדם להכנס לביתה בזמן הקור לא תירא מן הקור כי תמצא כל ביתה מאחז בבגדים או תמצא בבית' האש במלת שנים :

מרבדים

תשויתא עבדת לה בוצא וארגוונא לבושה · ידיע הוות בינת מדינתא
בעלה כד יתיב הוא עם סבי ארעא : פתגא עבדת וזבנת וזוורא יהבת
לכנענאה : עושנא והדריה לבושה וגחכא ביומא אחרייתא : פומה
פתחת בחכמתא ונמוסא דחסדא על לישנה : וגלין ארחתא דביתה
ולחמא חכינאנות לא אכלה : קמו בנהא ויהבון לה טובא בעלה
ומשבחה : סגיען בנתא דקניין ואת עברת על כלהין : מטול דשקרא
הוא חנא וסריק הוא שופרא איתתא דחלתי' דאלהא היא תשבחתא :
הבו לה מן פירי ידהא ונשבחונה עובדיה בתרעי :

מרבדים עשתה לה שש וארגמן לבושה : נודע בשערים בעלה
בשבתו עם זקני ארץ : סדין עשתה ותמכור וחגור נתנה לכנעני ת
עז והדר לבושה ותשחק ליום אחרון : פיה פתחה בחכמה
ותורת חסד על לשונה : צופיה הליכות ביתה ולחם עצלות לא הליכות
תאכל : קמו בניה ויאשרוה בעלה ויהללה : רבות בנות עשו חיל ו ש
ואת עלית על כלנה : שקר החן והבל היפי אשה יראת יהוה
היא תתהלל : תנו לה מפרי ידיה ויהללוה בשערים מעשיה : ל צ

סכום פסוקי דספר משלי תשע מאות וחמשה עשר וסימן יהץ

מרבדים · לשון מכסה קובירטור בלעז · ויש לפר' מרבדים ענקים מרביד זהב כי כבר כת' לא תירא לביתה ואמר שהמלבושים שהיא לובשת הם שש וארגמן
לכבוד ולתפארת· נודע · לשון הכרה כאשר ישב עם הזקנים יספר בשבחיה ויכבדוהו בעבורה : סדין · פי' טלית של פשתן ליכסול בלעז · וי"מ מטפחות·
וחגור הוא האזור · ובכנעני פי' סוחר אמר כי האשה שהיא אשת חיל היא עושה מן הסדינים מה שיספיקו לצורך ביתה ומוסף על זה שהיא מוכרת מהם וכן היא
עושה חגורות ונותנת היא ליד התגרי' שימכרום בעבורה · או מוכרת מהם לתגרים : עוז והדר · ידוע כי העוז וההדר הנם מלבושים שילבשו האנשים המכוון
מהם הוא שהאשה שהיא אשת חיל נאזרת בגבורה לא שתהיה רכת לבב כטבע הנשים אמנם היא מחזקת ומתגברת בכל עוז במה שיש לה לעשות והיא תשחק
ותלעג אל מה שיבוא מן הזמן כי לא תירא מרעב כי יהיה בארץ · או פן יחולו עליה מקרים מזיקי' כי יש לה מן ההון מה שיספיק לה בעת רעה וגם תשחק לימי
זקנה כי לא תפחד שיבא לעת חסרון לעת זקנתה : פיה פתחה · לא תפתח פיה בדברי הבל וסכלות רק פותחת אותו בדברי חכמה ודעת וכשהיא מדברת
תמצא על לשונה תורת של חסד · או ירמוז אל התורה ממש שכולה חסד : צופיה הליכות ביתה · צופה ומבטת הדרכים שהם חוץ לביתה ובאים לביתה לראות
אם יבואו סוחרים לסחור עמה או לראות העוברים ושבים אם תראה להם דבר מן הדברים הצריכים לה לצורך ביתה · או יאמר שהיא צופה הנהגות ביתה
לראות אם הולכות על סדר נאות ולא תאכל לחמה בעצלות כאשה עצלה שיושבת רוב היום לאכול ולשתות רק אוכלת בזריזות כדי לחזור במלאכתה : קמו
בניה · האשה שהיא אשת חיל לא יקרה לה מה שיקרה לנשי' הפחותו' שלרוע מדותיהם אפילו בניה ובעלה שהם עצם מעצמיה ובשר מבשרה לא יוכלו להתאפק
שלא יספרו בגנותה רק זאת שהיא אשת חיל בניה הם מאשרים אותה כלומר שיודו שהיא המאושרת שבנשים ובעלה גם כן היה מהללה לנועם מדותיה·
או יאמר שבניה והם יוצאי חלציה יהיו טובים דומי' לה ולא יהיה אחד מהם מי שיביישו פני אמו בפעולותיו · ואמר ויאשרוה · ר"ל כשיגדלו בניה לנועם מדותיהם
וטוב שכלם יורו על היות אמם מאושרת שבנשי' לפי שהבן כוכר מדת האם וכשיהיה הבן טוב יורה על האם שהיא ממזג טוב וכשיהיה הבן רע יורה כי מזג אמו
רע על הרוב : רבות בנות · חיל כמו וישראל עושה חיל זהו השבח שישבחוה בניה ובעלה רבות בנות קנו ממון ברוב זריזותם ואת עלית בגדולה ובזריזות
על כלנה וההא נוספת כמו אותנה בחכמה : שקר החן · ועוד יאמרו במהללה כי אין האשה על רוב יופיה מהוללת אם לא יהיו מעשיה יפים ותהיה בה יראת
ה' אך האשה הזאת והדומה לה במדותיה שהיא אשת חיל ויש בה יראת ה' היא תתהלל כלומר היא ראויה שיהללוה בני אדם · או יאמר שקר החן והבל היופי
כלומר יאמרו בניה ובעלה האשה הזאת אשר אנו מספרים מהללה אעפ"י שהיא נושאת חן ויש בה מן היופי מה שראוי שתקרא בעבורה יפה שקר הוא זה החן
וזה היופי כלומר הבל הוא ולא נשבח אותה בעבור זה אלא בעבור מה שקבצה מיראת השם יתברך והוא אמרו אשה יראת ה' היא תתהלל בעבור מה שיש בה
מיראת ה' היא ראויה להלל · או יאמר שקר החן כלומר אינו דבר של כלום החן והיופי שיש בה בערך מה שיש בה מיראת השם יתברך · או יהיה אומרו אשה
יראת ה' היא תתהלל כלומר האשה שהיא יראת היא תתהלל בעצמ' כלומר היא עושה מעשים שבעבורם יהללוה וכאלו היא מתהללת בעצמה : תנו לה מפרי
ידיה · אחר שהזכיר האשה שהיא אשת חיל וספר כל התארים שצריכה שתתואר בהם והמהלל שיהללוה בניה ובעלה אמר מחבר הספר לבעלה ולבניה תנו
לה מפרי ידיה אחר שהיא השתדלה זה ההשתדלות הגדול ואספה מנועם המדות מה שאספה וקבצה מן ההון מה שקבצה תנו גם אתם לה מפרי ידיה כלומר
תגמלו גם אתם חסד לה כפי מה שיחייבו טוב שכלה ונועם מדותיה · או יאמר עשו אותה חסד וכבוד כי הכל הוא מה שקנתה בעמל ידיה : ויהללוה בשערים ·
כלומר אינה צריכה שתתהלל היא או שיהללוה האנשים רק מעשיה הטובים הם הם שיהללוה ויורה על היותה מהוללת וכאלו המעשים הם ידברו · ויתנו
לה · היא הנתינה בדבור · כענין תנו לא'להיכם כבוד · ב"לאו · בריך רחמנא דסייען מרים ספרא ועד כען :

הקדמה לפירוש איוב אל הרב הקדוש המקובל ר׳ משה בר׳ נחמן ז״ל.

אמר המחבר׳ דבר ברור וידוע כי האמונה בידיעת האל ית׳ מיני השפלים ואישיהם והשגחתו בכללם ובפרטם פנות גדולות מתורת משה רבינו
ע״ה׳ כי הכופר אשר יאמר כי אין הבורא יודע אישי השפלים והשגחתם כופר בתורה בכללה · וכן הכופר בהשגחה שיאמר שאין הבורא
משגיח על בני אדם אם יעשו טובה או רעה. ואם ישיגם ריוח והצלה או צער ואסון הכל מקרה הוא להם· לא בחפץ אלוה ולא בכונתו להם.
גם לזה אין לו חלק לעולם הבא ולא זכרון וצדקה בתורה לא במצותיה ואזהרותיה · כי לא יפקוד האל עליהם ולא ביעדיהם הטובים והרעים . שלא יכוין
אליהם ואף לא בנבואה כלל. כי הנבואה השגחה גדולה הוא באמת· אבל צריכים אנחנו להאמין שהאל יודע האישים כלם ופרטיהם העליונים והתחתו׳.
מעשיהם ומחשבותיהם. העובר והווה והעתיד. כי הוא העושה אותם ומוציאם מאפיסה מוחלטת אל ההויה שהם עליה . ונאמין אמונה חזקה במה שאמ׳
הכתו׳ כי כל לבבות דורש ה׳ וכל יצר מחשבות מבין. ואחרי כן נעתיק אל אמונת ההשגחה והשמירה וכגזור ונאמין מה שאמ׳ הכתו׳ גדול העצה ורב העליליה
אשר עיניך פקוחות על כל דרכי בני אדם. לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו · ואחר זה תתקיים לנו התורה והמצות. כי אחר שנאמין שהאל ידע וישגיח תרוית
אמונתינו אל הנבואה. ונאמין כי הוא ית׳ ידע וישגיח ויצוה ויזהיר. כלומ׳ שיצוה עלינו לעשות הטוב ויוסר ויזהיר אותנו מן הרע וישמור אותנו ויקיים לנו את כל
היעדים הטובים אשר בתורה· ויביא על העוברים הנקמות אשר יגזור עליהם .כי כן יאות באמת להיות לבורא השפלים השגחה בנבראיו. כי לא תהו בראם
ולא למקרה יברם· ואחרי שנבראו בכונה וחפץ יאות שיהיה לו בהם ובמעשיהם חפץ ורצון· לא היתה הכונה בהם לשוא רק לכבודו יברם אף עשאם . והנה
נאמין בהשגחה גמורה. כענין עיני ה׳ המה משוטטות בכל הארץ רואות רעים וטובים· גם בהשגחה מופתית. ר״ל יעדי התורה והנסים כלם. כי אין הפרש
בעיון בין שנ׳ פלו׳ צדיק ימלא ימיו ויחיה שמונים שנה בהשקט ובשלוה ופלו׳ שאכל תרומה ימות· או חנניה בן עזור שנ׳ לו השנה אתה מת כי סרה דברת על ה׳.
ובין קריעת ים סוף ורדת המן מ׳ שנה ופסוקים והסירותי מחלה מקרבך· ושלחתי דבר בתוככם· והשלחתי בכם את חית השדה ושכלה אתכם · שוים עם
מכת בכורים והדבר והערוב וטביעת המצרים בים. ועם ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו. ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים · ואין הפרש בין כל
תפלות דוד בן ישי ותפלתנו בכל יום ובין הנסים כלם. כי אם נאמר בטבע שהוא המאכל הכל לא מת אדם ולא חיה מפני זכות או חובה . ואחר שנאמין כי
הא׳ הכרית זה טרם בא יומו בטבע. הנה יד ה׳ עשתה כם ונכתה הטבע בהכרת הים לפני עדתו וטבוע אויבינו בתוכו. אין בין זה לזה רק מן הנסתר למפורסם .
ואם נתעקש לאמר לא ימות האוכל תרומה אשר אמרת בשנוי הטבע רק יזמין לו הא׳ המאכלים המולידים החלי. או במלחמה ירד ונספה כמנהג. והנה מערכת
מזלו משתנה בחטאו לרעה או בזכותו לטובה ואין הטבע מנהיג. ואם ישנה הא׳ דעתו בחטאו לאכול המאכלי׳ הרעים שלא היה אוכלם אם לא חטא נקל הוא מזה
שישתנה תולדת המאכל הטוב לרע לו. וכתי׳ כי אם ה׳ יגפנו או יומו יבא או במלחמה ירד ונספה. והמגפה היא שנוי הטבע לנגפו . והמלחמה מיתתו עליו
בגזרת עליון· וענין ונתתי גשמיכם בעתם. יפתח ה׳ לך את אוצרו וגו׳ · עם והיו שמיך אשר על ראשך נחשת. יתן ה׳ את מטר ארצך אבק ועפר· כולם
נסים עומדים משנים התולדות וכח מערכת העליונים בשמים ובארץ. וכן יעדי הרבים לטובה או לרעה כולם מופתים קיימים . ועל כן אמ׳ הכתו׳ והיו בך
לאות ולמופת ובזרעך עד עולם. וכתי׳ וראו כל עמי הארץ כי שם ה׳ נקרא עליך. בהיות טובתם בשנוי שאר העמים כולם. ויש דבר מכאיב הלבבות ומחריב
המחשבות ממנו לבדו נמשכו רבים בכל הדורות לכפירה גמורה· והוא הראות בעולם משפט מעוקל וצדיק ורע לו. רשע וטוב לו· כי יאמרו מדוע דרך פלו׳ ופלו׳
צלחה· ולמה פלו׳ ופלו׳ שיראו צדיקים אבדו. זה שרש המרי בכל המורדים מכל אומה ולשון. ונחלקו בו לשני דעות מהם מי שיראה בדעתו לשלול ההשגחה
מן הבורא ית׳ לא הידיעה מפני כי הידיעה מעלה ביודע ושלמו׳ בו. והשעלו׳ כלם הלא לאלהי׳ המה. רק ההשגחה יסיר ממנו. יאמר כי משפחיתות האדם אצל מעלתו
ורוממותו ית׳ לא ישגיח עליו כלל· ויש כת אחרת תראה בדעתה לאמר כי איננו מדרך חכם שלם ויכול שיעשה רע או שלא ימנענו ויותר נאות למעלת העליון
ית׳ לשלול ממנו הידיעה ויאמר שלא ידע אישי השפלים. ובבור הידיעה סרה ההשגחה מאליה · ועל כן האישים רק הם הפקר למקרים ויבקשו טענות כמאסות
להיות ידיעת הפרטים חסרון במכוון היודע אותם כאשר נודע בספרי ראש היונים והנמשכים אחריו יעקור האל זכרם וישמיד מהם שרש וענף . וכבר באו
שה שתי הכפירות׳ ר״ל הכפירה בידיעה והכפירה בהשגחה בדברי הנביאים במקומות רבים. וחכ׳ במזמור אך טוב לישראל אלהי׳ לברי לבב הענין ברווח ובלשון
מבואר· אמ׳ ואני כמעט נטיו רגלי כאין שפכה אשורי· כי קנאתי בהוללים שלום רשעים אראה· יאמר בראותו שלום רשעים כמעט שלא נטה מדרך האמונה
שהזכיר אך טוב לישר׳ אלהי׳ לברי לבב .כלו׳ שכל הטובות ממנו. ומלת קנאתי הורה על היות קושיתו בייסורי הצדיקי׳ כאשר היה רואה בשלום הרשעים כי הוא
לא יקנא בהוללים רק בצדיק בהיות לו רעות וצרות ולהוללים השקט ובטחה . ויבאר זה אחרי פסוק הנה אלה רשעים ושלוי עולם השגו חיל . זו קושית שלות
רשעים· אך ריק זכיתי לבבי וארחץ בנקיון כפי· ואהי נגוע כל היום. קושית צדיק ורע לו· ומפני זה אמ׳ כמעט נטיו רגלי: ויחזור לדעת הכופרים הגמורי׳
ההוללים כל הכפירות · שהם כופרים בידיעה· והזכיר כפירתם· ואמרו איכה ידע אל ויש דעה בעליון· פי׳ כי כפירתם בידיעה מפני שיאמרו אחרי שהוא אל תקיף
ואמיץ כח ויש דעה בו והוא עליון ונשגב ויכול למה יבא מלפניו משפט מעוקל· על כן יגזרו שלא ידע ולא יבין· ונראה מכפל המלות איכה ידע אל ויש דעה שיאמר
איכה ידע אל בעתידות ויש בו דעה בהווה· כי אילו ידע בעתיד לא ברא אלה הרשעים· ואילו יש דעה בהווה לא ישפיע להם טובה. כי אין לפרש שהוא הכפל ענין
אחד במלות שונות כמשפט הנבואות· כי היה כופל מענין ידיעה להבנה או לראיה בפסוק ויאמרו לא יראה יה ולא יבין אלהי יעקב. וזולתו. והנה השלים החכם
ענין התימה הזה. ואמר ואחשבה לדעת זאת עמל הוא בעיני· עד אבא אל מקדשי אל אבינה לאחריתם· איך היו לשמה כרגע וגו׳ . והענין הכרת הרשעים ושיהיה
אחריתם לשמה ולבזיון. ואני תמיד עמך אחזת ביד ימיני. זה קיום הצדיקי׳ ועמידת זרעם ושמם. כי זה החכם כלל הצדיקי׳ בשם עצמו כאשר אמ׳ אך ריק זכיתי
לבבי וארחץ בנקיון כפי · מפני שאין הקושיא בצדיק ורע לו רק ליודע בעצמו שהוא צדיק· כי לכל אחד מהכשפה נוכל לאמר לו איך צדיק ולא בר לבב ואך
מחשבה· והנה אחרי שתרץ הקושיו׳ אמ׳ שיאמין בידיעה ובהשגחה· מי לי בשמי׳ כלל· ועמך לא חפצתי בארץ כלל· מי בשמי׳ כוכב ומזל או מלאך ושרף שיועיל או יזיק
לי. ועמך לא חפצתי אחר בארץ כי אתה המשגיח והמטיב בשמים ובארץ .כי הנה רחקיך יאבדו. וסרה מלבי קהלת הרשעים. ואני קרבת אלהים לי טוב. ותסור
קושית צדיק ורע לו· והנה הענין הזה אשר הזכיר בדעת הכת האחת וטובת הכת האחרת בסוף לא נתפרש בדבריו אם דעתו וכונתו בעולם הזה שיאמ׳ כי הרשעי׳
ישופו הם זרעם והצדיקי׳ יעמדו ויאריכו ימים ויעמוד זרעם לאלף דור. כענין הבא בפסוקי׳ רבים בתורה. ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו. ולא יאחר לשונאו אל פניו
ישלם לו. ופוקד עון אבות על בנים. וכל הבאים בענין האזהרות בפרשת אם בחוקותי ובפרשת והיה כי תבא. ובנביאים בפסוק הוי בונה ביתו בלא צדק. קורא
דגר ולא ילד· אנשי דמים ומרמה לא יחצו ימיהם · ובזרעם תהי אחריתו להכרית בדור אחר ימח שמו. יזכר עון אבותיו אל ה׳ וגו׳· ורבים כהמה. או שיהיה כונת
החכם להשאר נפש הצדיקים והכרת נפש הרשעי׳. כענין והיתה נפש אדני צרורה בצרור החיים את ה׳ אלהיך ואת נפש אויביך יקלענה בתוך כף הקלע· והענין
בכריתות הנזכרות בתורה· כי הכריתות יורו על הכרת הנפש החוטאת מלפני השם ועל קיום הצדיקים אשר לא חטאו והנה על שני הפנים האלה תשאר אחריו
קושיא· כי אם אמר שהרשעים יכרתו וימותו נאמר לו כי יש רשעים יבלו ימיהם בטוב ושנותם בנעימים וזרעם נכון. לפניהם עמם· ויש צדיקים שמגיע אליהם
כמעשה הרשעים ימותו בחצי ימיהם ואין להם שם ושאר נין ונכד . ואם יאמר כי נפש הצדיקים תקום ותעמוד לפני ה׳ ונפש הרשע תכרת. ולמה לא יהיה לצדיק
הגמור בשני עולמות טוב ויזכה לשתי שולחנות ולרשע המוחלט רע בשניהם. והנה נחזור לתלונות איוב ותוכחתו עם חביריו · ודע כי מאמר הענין הזה פנה
גדולה בתורה וראות הענין בתחלתו מבוכה רבה נתיחד לנו בו ספר אחד כולו והוא ספר איוב· ויש מרבותינו שאמר כי משה רבינו כתבו ונאמר לו מפי הגבורה
ענין האיש ההוא והחברי׳ ההמה כאשר נאמר לו מפי הגבורה ספר בראשית· ונכתוה בכתיבתו מפני היות ענינו שרש באמונה ויסוד התורה· ודע כי שם בספר
ההוא יקשו כל העולה על הלב להקשותו בענין הזה ושם צריך שיהיה התירוץ הגמור· כי כן יראה מדברי אליהוא שהוא תירץ הכל ואיוב קבל דבריו ושתק לו.
אף כי האלהים ית׳ השיב לאיוב· ודבר אליו ונתוכח עמו והוא יתודה על תלונתו וקבל האל ממנו תשובתו והודאתו. ולא׳ איפשר שיאירהו במבוכה הקודמת לו ·
והאמת כי לפי פשטי הכתובי׳ ולפי המתפרש בהם ביד נפרשי המקרא לא יספיקו להסיר המבוכה. רק מן הלבבות המתפתי׳. כי תכלית מה שיאמר כי הא׳ יגמול
טוב לרשע על טובה שעשה ולבסוף יכניסהו על רוב פעולותיו הרעות בעולם הזה· ואם נראה שלא יענש יאריכו ממנו משפטו עד אחרי המות לעולם הנשמו׳ ויעל
הצדיק אשר תבואהו רעה יעשו כן וגזרו כי עשה רעה נענש עליה ויגמלהו טוב בסוף על׳ ישרו· והנה הפסוקי׳ לא יורו על הענין הזה. גם כן· כי הרשעי׳ המכחישי׳
בא׳ ויאמרו לא הוא איכם ראויים לגמול טוב לעולם כלל כי לא עשו טובה לדעת שהי׳· והצדיק הגמור שלא חטא ובאוהו רעות על חנם כאשר בא באיוב אשר בוראו
העיד עליו כי אין כמוהו בארץ איש תם וישר ירא אלהים וסר מרע· ותסיתני בו לבלעו חנם· הורה בו שלא היה ראוי למכות ההמה כאשר בא בקבלה על ר׳ עקיבא
שמתכין בשרו במקולין זו תורה וזו שכרה · שתוק כך עלה במחשבה לפני· אבל באמת יש בזה הענין סוד גדול מסודות התורה לא ישיגם דעת חושב רק
הזוכה להם לומד מפי מלמד עד משה רבינו ע״ה מפי הגבורה ית׳ והוא נזכר בדברי אליהוא. גם במזמור הזה נרמז בפסוק כחלום מהקיץ ה׳ בעיר צלמם תבזה.

כי יאמר אחרי הקיפותם בעיר הכלם שלהם כבזה תחת היותו נכבד · והוא הצדיק לא יביאהו הא׳ במצרף רק יהיה תמיד דבק באלהיו כמו שאמר ואני תמיד עמך
אחזת ביד ימיני שלא אתפרד ממך · ואם תשכיל תבין ותרוח כמסך בפסוקי׳ והמלות נסמכות לענין אשר בהם. ודע כי דבר החברי׳ אשר יאמרו כי הייסורין על עון
יבואר אמת ויציב נכון וקיי׳ כי הא׳ ית׳ מנהיג עולמו במדה ההיא · והקושיא הזאת של איוב איננה תמידית באנשי׳ עם היותנו מאמיני׳ בעולם הנשמות ובשכר העולם
הבא. כי מן הידוע ברובי הצדיקי׳ שהם חוטאים לפעמי׳ ורחוק הוא שימלטו מחטא קל או חמור כענין שנ׳ כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא. ולכן
הצדיק הגמור שיארע לו החטא הקל ועבר בזדון על מצות בוראו ית׳ על כל פנים ראוי ליענש עליו. והנה אם יאבד הא׳ מגופו בעולם הזה כל הטובה אשר כהיתה
בעולם ויהיה נדון בייסורין של איוב כל ימיו טוב לו שיענש בנפשו להיות נדון בעולם הנשמות בייסורי גיהינם. או שיגרע חטאו מנפשו מעט מן מעלתה בעולם
הנשמות ודבוקה בזיו העליון ועולם הבא · לפחיתות הגוף וגריעות הטובה שתבואהו בעולם הגופות אשר אין בין הטובה ובין הרעה רק דבר גרוע וענין
כלה ואבד. ולמעלת הנפש ועלוי הטובה אשר באור פני מלך חיים. וכי היא הטובה במאמר מוחלט אשר אין לה ערך ודמיון ולא תחלה כדבר גשמי לעולם. ולכן
אמרו רבותינו ז״ל במסכת קדושין כל שזכויותיו מרובין מעונותיו מריעין לו בעולם הזה · ודומה כמי ששרף את התורה כולה ולא שייר ממנה אפי׳ אות אחת · ובמסכת
פאה אמרו רובו זכיו׳ ומיעוט עבירו׳ נפרעין ממנו מיעוט עבירות קלו׳ שעשה בעולם הזה כדי ליתן לו שכרו טוב שלם לעולם הבא. כך היא המדה וכן הדין נותן
להקל מן הצדיק הענש ושיהיה בדבר הגרוע והוא הגוף ובזמן הפחות והוא העולם הזה ויקבל הגמול בעולם הבא בדבר הנכבד ובעת הטוב כאשר בארתי ·
וכן הדבר ברשעי׳ כי גם כן רחוק שיהיה הרשע נמנע כל ימיו מעשות שום טובה וראוי הוא לקבל עליה שכר ואולי ישפיע לו הא׳ בתגמולו תענוג וגדולה ומלכות
במלכות שלמה איננו שוה לגמול הקטן מתענוג הנפש באור החיים בעולמים הראויים להיולרוב עבירותיו נמנע ממנו אותו גמול ומשלם אליו שכרו בדבר הקטן
והגרוע. כאשר ביאר אנקלוס בפסוק ומשלם לשנאיו אל פניו להאבידו · ואחרי הביאור הזה יכול אדם לברוח מיד המקשים הקושיא הזאת ולומר כי כל רשע וטוב
לו יש לו מעשים טובים וכל צדיק ורע לו יש לו מן הרעים קצת ונדונים במדות האלה · אבל איוב היודע צדקת נפשו הגמורה והיודע ועד ית׳ שמו העיד עליו
ותסיתני בו לבלעו חנם · הוא והוצא בו כגון ר׳ עקיבא שהזכרנו איננו בא במדה הזאת · והרשע הכופר בא׳ כגון האומרי׳ שהעולם קדמון כחשו בה׳ ויאמרו לא הוא ·
אין במעשיהם זכות אפי׳ יתנהגו במדות נאו׳ וטובו׳ כל ימיהם · וזה באמת קושיא למה ישפיע להם השי׳ טובה · ואין בתשובתה דרך הגלה ממנו רק בענין הנזכרי
וזהו יסוד הספר הזה · והנה בא הספר הזה ענין השטן וידוע בקבלתינו כי הוא מלאך נברא להסטין ולהזיק לאדם ושמו מלשון כתבו שטנה · וכבר בא בדברי
רבותי׳ ז״ל באור ענינו אמרו הוא השטן הוא מלאך המות הוא יצר הרע · והנה החכמי׳ ז״ל ייחסו לו כל אלה השמות עם אמונתם שהוא מלאך באמת לא טבע מן
הטבעים. ולא כח מן הכחות כמו שנתבאר אחרי זו המימרא במעשה שספרו שם בתחלת בבא בתרא וברוב מקומות בדבריהם. אם כן בארו לנו כי זה המלאך
נברא להסטין ולהזיק. ואולי כאשר כי מאכילות כחו יבא לאדם שטנה כי הוא סבה לכוכבי החרבן והרמי׳ והחרב והמלחמה והמכות והפצעים והמריבות והפרוד
והכלל לגלגל מאדים · וכבר כתבו לו רבותי׳ ז״ל בחלקו מן האומות עשו. כי הוא העם היורש החרב והמלחמות · ובחלקו עוד השדים הנקראים מזיקים בלשון חכמ׳
ז״ל · ויקראו עוד שעירים בלשון תורה כי כן יקרא הוא ואומתו שעיר · ואם כן הוא וכחותיו המשטינים והמזיקי׳. ופרוש מלאך המות כמו שאמרו נוטל רשות ונוטל נשמה ·
ונראה כי המות אבל רבותי׳ ז״ל בבעלי הנפש המדברת איננה אפיסת החיים בלבד · אבל תעשה בהכרת המעשה על יד מלאך כחו אוסף אליו הדבר הזה
המשכיל שאיננו גשמי והוא הנשמה · ואל תתפתה באמרו אך את נפשו שמור לומ׳ כי אין לשטן ממשלת על הנפש כי זה הכתוב שוה עם הכתו׳ לו בראשונה רק אליו
אל תשלח ידיך · ופי׳ יצר הרע כי כחות נפש המתאוה כמזלות האש · יתפרדו ממנו והוא נפש להם · ונראה מפשטי הכתובים ומדעתם ז״ל שהוא ושאר המלאכי׳ כל׳ אום
יפעלו בחפץ ורצון מהם. כי ישתוקקו להשלמת הפעולות אשר הם סבה להנה · והמתפלספים ירחיקו זה אבל בהיות כח השפלים בגלגלים והיות כחות תנועות
הגלגלים במלאכים והם להם נפש יודו בזה עד אשר אמרו כי לא ימצא לעולם פועל שיפעל אותו הבורא ית׳ אלא על ידי מלאך · וכל מה שבא בכתוב מדבור השם
למלאך או לשטן בענין כזה · וכן הבא בדבריהם כגון מה שאמרו בענין יהודה רמז הקב״ה למלאך הממונה על התאוה וכיוצא באו כולן התנבאו׳ הכח על הדבר
ההוא בגזרת עליון · כי רצה האלהים לנסות את איוב והרשה את השטן בזה והוא כאשר מכחו חפץ לכשדים ולשבא על ענין החרב ושסבי ההוא וגבורת הרוח
להפיל הבית על הנערים כאלו הוזקו בטבע והוא ענין אלהי כאשר פרשתי ביעדי התורה · וכן רצו לאמר בענין יהודה כי לא היה ענין טבעי מיהודה שיתפתה
לזנות ההוא כי לא נשא ללכת באלה · וכן אמרו בפירוש ר׳ הונא בשם ר׳ אידי לא תמר תימה זנתה ולית יהודה בעא מזניא אלא ממני היו הדברים · כלו׳ שהיה
ענין נס מן הנסים הנסתרי׳ שהוי׳ בתורה תמיד כמו שבארנו כי מאת הבורא ית׳ בא חפץ שהי׳ וגזרת רצון של הכוחות הקרובים אליו הוא המלאך הממונה על הדבר
ההוא והאכל ששע ממנו לכתות הגלגלים הפועלי׳ בשפלי׳ בכלל ובפרט. ואולי כוונו חכמ׳ ז״ל לזה באמרם ומן הקב״ה למלאך ולא הזכירו בכאן לשון אמירה · וכל שכן
הנסים המתפרסמים בשנוי הטבעים שיתיחסו פעולותם במלאכים כענין וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים. ולא יתן המשחית לבא אל בתיכם לנגוף · וישע מלאך
האלהים · כי שלח מלאכיה ושיזיב לעבדוהי · והוא המלאך שראה ואמר ורויה כי רביעאה דמי לבר אלהים · וכן שלח מלאכיה וסגר פום אריותא · וכן הכתובים
כולם. והוא על הדרך הנזכר רק בהפוך · אבל היות המלאכים הממוני׳ נראין לבני אדם שלא הגיעו לנבואה בדמות אנשים. כענין שנ׳ במנוח ואשתו אז ידע
מנוח כי מלאך ה׳ הוא. וכן ותרא האתון את מלאך ה׳ נצב בדרך איננו מענין פי׳ הספר הזה לדבר בו. רק הדבר אמת ויציב כפשוטו. נכון וקיים כמשמעו. ויש
לענין סוד כי הקבלה לתורה האמיתית יסוד · ועתה אתחיל בפי׳ הספר והמלמד לאדם דעת ילמדני דרך האמת אמן ·

הקדמה לפי׳ איוב מר׳ אברהם פריצול ·

אמר אברהם פריצול בן מרדכי נע״ מאוויניון נר פירארא לבקשת קצת יחידים בני סגולה נתרצתי לבאר להם ספר איוב הנפלא על פי התורה
אשר שאלו ממני · וזאת בקשתם שאבאר להם ברחבה כל פסוק ופסוק לבדו עם באור כל׳ מלותיו יחד · ובסוף כל מענה ומענה לכתוב
עיקר אחד יכלול דברי כל מענה · ולהודיע בראשונה דעות החמשה אנשים אשר הספר מיוסד בהם · והם איוב אליפז צופר ובלדד
ואליהוא · כל אחד עיקר דעתו לבדו · ומי הוסיף על חברו · למען ירוץ הקורא בו · ובהיות כי הדבר הזה מן הדברים שראוי להיות ירא וחרד לנגש בו ·
ושכבר קדמוני גדולים יסודי עולם אשר העמיקו דברו · ואיך אכנס בין ארזי לבנון אשר נטע ה׳ לשכון תחתם · ורוחו יבעתני · מ״מ להדרש לאשר דרשוני · ואולי
לחדש דרך חדשה מה לא שערום האבות והיודעים הקודמים · אדברה וירוח לי · ומהם ומזיו דבריהם אלקט ואקטוף · ושאלתי אני בפרט מן האשל הגדול
הר״ם נע״ אשר האיר כל ישראל בספריו · ואשר נטע אשל בדרוש הלז בספרו המורה בחלק שלישי ממנו ועם שאר המפרשים אשר יהיו אתי עם מעט דבר חדש
ימים השם בפי · ואשר ימצא בפירושי זה שומר היושר והצדק ייחסהו לשלמים הקודמים · ואשר לא יכון מעשהו יתואר עניינו לקוצר השגתי · ול יתמהו המביני׳
כאשר אבאר לפעמים באור חדש למלה מן המלות או לשמות ולפעלים אשר לא כרת · כמו שבארתי במלת ושאף במים · חולת׳ · בדומה לזה עמו כבר הקודמי׳
ממני · ויען כי לא ירוחק הנוכח ממנו לא אמנע מהלוך ברצוני · וה׳ יהיה בעזרי · כי מאתו מענה לשון :

הנעה אל הנרצה · ידוע מדברי
קדמונים חכמים רשומים והר״ם ז״ל כי ענין ספר איוב נורא מאד מעשהו להיותו סובב על קוטב חקירות נוראות נעלמות מהאמונים ואף מן החכמי׳ והנביאי׳ אשר
נסתפקו בעניני ההשגחה הרבה איך ומה · כי לא ידעו מה היא. הן ממשה רבינו ע״ה ושיעת הנביאים כלם נעקו ונתרעמו להבין ענינה · ולמה צדיק רע לו
ורשע וטוב לו · אמר משה רבינו ע״ה הודיעני נא את דרכיך · ודוד מלך ישראל אמ׳ קנאתי בהוללי׳ שלום רשעים אראה · וישעיהו הנביא אמר למה תתענו ה׳
מדרכיך · וירמיהו אמ׳ מדוע דרך רשעים צלחה · שלו כל בוגדי בגד · וחבקוק אמר למה תביט בוגדים תחרים כבלע רשע צדיק ממנו · וסוף המובן מזה היות
נעלם אמתות התשובה לכלם · כי למשה רבי׳ נאמר וחנותי את אשר אחון · ודוד אמר ואחשבה לדעת זאת עמל הוא בעיני · ולירמיהו נאמר כי את רגלים
רצת וילאוך · ואיך תתחרה את הסוסי׳ · האמנם כאשר יובן ויכוח החכמים האלה הכתובים בספר הזה שהם איוב ושלשת ריעיו ואליהוא · וה׳ ברחמים יודע
מזה הערה רחבה להבין כי ישרים דרכי ה׳ ומשפטיו צדקו יחדו · בעולם הזה ובעולם הבא · · ועם היות כי רבים חשבו איוב לא היה
ולא נברא רק למשל · הנה הוא מבואר ונזכר מפי יחזקאל נביא ה׳ אשר הזכירו עם נח ודניאל עבדי ה׳ הכתובים בספרי הקדש · ולכן יאומת מציאותו אצל כל
קהל עדת ישראל כנח ודניאל שהיו באמת · ואמרו כי משה כתב ספרו וספר איוב וכו׳ · להיות הדרוש אמתי והספר יקר לקיום דעות התורה בהשגחה וגמול
ועונש · ויבואר מן הספר הזה הרעות הנופלות איך הנה · אם מעצם המקבל ממש בבחירתו · או מחוץ ממנו כתון למקרה תחתון · או עליון מן הגרמים
השמימיים · כי לפעמים יגיעו הרעות מאולת האדם בעצמו ממש לבקשת המותרות · ויהיה נרמא בנזקיו · אם שיקרה לחולי שיחלה · או לנזק אחר · או שימסור
עצמו לסכנות · או שיגיעו רעות אחרות מחוץ ממנו · אם מן העליונים מן הכוכבים · או מהיסודות · או ממקרה המלחמות · והקטטות · וכל אלה יוב
מדברי אנשי הויכוח הלז אשר בספר איוב · אולם להודיע הבדל דיעותיהם הוא זה לפי מה שהבינותי מדבריהם · ומדברי הר״ם ז״ל :

276

דעת איוב הוא זה במאמריו . שה' נמצא קדמון וברא המציאות וסדר מה שיפול בהנהגה על צד המקרה . ועל זה הצד יניח ה' להגיע הרעות לצדיק ולרשע מבלי השגחה ובחינה והיה כצדיק כרשע · וזה אמרו תם ורשע הוא מכלה . ואמר אם שוט ימית פתאום · להשחית הרשע במהרה · למסת נקיים ילעג · שילעג הרשע למס ובזות הנקי והצדיק שיכאב באורך מכאוביו . ואמר עוד על הצדיק ועל הרשע · זה ימות בעצם תומו וכו' . וזה ימות בנפש מרה . וגם מתוך בערו במה שלקה איוב ולוקח ממנו נראה שהיה דעתו כי ההצלחות האלה הם הצלחות בודאי לאדם לזכות בהם בבנים ועושר ובריאות . והדעת הזה נוטה אחר ארסטו' בקצתו . וכן דעת הר"ס על איוב במורה . במקומו בשלישי ממנו . דעת אליפז שכל מה שיגיע לאדם בדין הוא . וכן מה שהגיע לאיוב היה על צד היושר והדין לפי שבודאי לדעתו היה חוטא וזה אמרו אליו הלא רעתך רבה . ועל מה שתחשוב להיות צדיק כאשר תתבונן בקצת מעשיך הטובים · יאמר בהם אליפז שאינם מספיקי' אל הראוי והמחוייב לקוצר ימיכו וכחכו והשגתכו . כי אף בעבדיו לא יאמין . ובמלאכיו גם כן לא ישים תהלה . ר"ל אורה ושלמות . כי כברואים ומובדלים הם . כל שכן בשפלים החסרים בעלי התאוות שיחטאו ויחסרו מן השלמות . וזה אמרו אף שוכני בתי חומר אשר בעפר יסודם . ולפי המובן מזה הדעת שרודף אחר דעת תורתנו בקצת . מחסר מאליפז שלא הספיק בזה לרשע וטוב לו ולהשתיק איוב מצעקתו . מסבר ידאה רשעים יחיו ולא יוכחו · ואליפז אמר לאיוב מבקר לערב יוכתו . ולא בדיקו דברי אליפז : דעת בלדד יבאר תוספת באור השגחה · ואמר כי אם היות ה' ית' משגיח וצדיק בהשגחתו הלא נראה צדיק ורע לו · וזה יהיה כדי להמיר אליו רעה זו לטובה בשני דרכים . אם להיטיב לו בעולם הבא . באמרו אם זך וישר אתה כבר יעיר עליך האלהי' הטובה . ושלם לך נות צדקך לעולם הבא . או בעולם הזה להמיר הרעה בטובה נוספת · באמרו והיה ראשיתך מזער ואחריתך ישגא מאד . וכן בחלוף אל טובת הרשע · ותטה הדעת הזה לקצת דעת המעתזילה · ויפלו בה ג"כ ספיקות אחרות ·

דעת צופר · נטה אל הקדמה אחרת כבוחית · ואמר שההשגחה כמשכת אחר הרצון האלהי ואין אבלנו טעם ברצון להיות שכלנו קצר מהבין . וזה אמרו החקר אלוה תמצא אם עד תכלית שדי תמצא · נוטה למה שנאמר למשה רבינו ע"ה וחנותי את אשר אחון וכו' . אשר בבחינה הזאת האמינו כת האשעריאה . רק כי הם יחשבו ויגיעו שלמות והצלחה אלהית אף בבעלי חיים הבלתי מדברים ויאמרו כי ה' ייטיב וירע להם לסבה מה עצמית לא ידענו מה היא ·

אמנם אליהוא האלהי הסיף מן דיליה שתי דיעות מקובלות · וגם נודעות בנסיון על עוצם ההשגחה הפרטית בשתי דרכים נוראים · וקורים בכל יום לראויים · וזה שלפעמים יגיעו חלומות וחזיונות בראויים או לפרטי ראוי יודיעכו ויפחידכו החזיון להשיבו בתשובה ולחשוך נפשו מני שחת · או להוכיחו במכאוב על משכבו למען יתן לבו אל דבר ה' להתפלל ולהתחנן אליו לרפאותו . וזה אומרו אם יש עליו מלאך מליץ אחד מני אלף · ר"ל אם יש אחד ממשכיות לבב האדם להעירו בתשובה ותפלה שהיא המלאך המליץ האמתי והסליח העולה לפני ה' להציל לו מרעתו . באמרו פדה נפשו מעבור בשחת וכו' . והדברים האלה יקרו לאדם בהשגחתו ית' פעמים שלש ליסר החוטאים ולהדריכם . וזה אמרו הן כל אלה יפעל פעמים שלש עם גבר . ומזה הדרוש דבר שופז מעט קט ממנו במענה הראשון אשר ענה לאיוב · ובמענה השני לאליהוא הוסיף בו דברים אחרים אלהיי מיוחדים בהשגחה · ואולם במה שנמצא בדברי ה' לאיוב שדבר ככונה יותר מחבריו ושבוה להקריב קרבנות למען יתפלל איוב בעדם יתבאר עניכו במקומו . ואם כי יש בדברי אליהוא בעניין הת.ום והדמויים ההם כנגד הפילוסו' הטבעי אשר יחשבם באופן אחר מן המרמה או מן הליחה הגוברת · מה יספיקו למאמינים בחדוש העולם . ובע"ה יבאנו הדברים כלם במקומותם :

איש גבר

ושלש

אִישׁ הָיָה בְאֶרֶץ עוּץ אִיּוֹב שְׁמוֹ וְהָיָה הָאִישׁ הַהוּא תָּם וְיָשָׁר וִירֵא אֱלֹהִים וְסָר מֵרָע׃ וַיִּוָּלְדוּ לוֹ שִׁבְעָה בָנִים וְשָׁלוֹשׁ בָּנוֹת׃ וַיְהִי מִקְנֵהוּ שִׁבְעַת אַלְפֵי־צֹאן וּשְׁלֹשֶׁת אַלְפֵי גְמַלִּים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת צֶמֶד־בָּקָר וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת

גְבַר הֲוָה בְּאַרְעָא דְעוּץ אִיּוֹב שְׁמֵיהּ וַהֲוָה גַבְרָא הַהוּא שְׁלִים וּתְרִיץ דָּחִיל מִן קֳדָם יְיָ וְעָדֵי מִן בִּישׁ׃ וְאִתְיְלִידוּ לֵיהּ שַׁבְעָה בְּנִין וּתְלָת בְּנָן׃ וַהֲוָה גִיתוֹהִי שַׁבְעָא אַלְפִין דְעָאן מִן אַלְפָא לְכָל בְּרָא וּתְלָתָא אַלְפִין דְגַמְלֵיָא מִן אַלְפָא לְכָל בְּרַתָּא וַחֲמֵשׁ מְאָה פַּדָּנִין דְּתוֹרִין לְגַרְמֵיהּ וַחֲמֵשׁ מְאָה

איש היה בארץ עוץ · שנאמר מלכי העוץ ומפורש מזה בת אדום יושבת בארץ עוץ . ואמר בו התרגום ארע ארמניא . וגם שנאמר עוץ שנקרא עשו עוץ ואדם · וכן הקרוב אל הדעת . כי זה האיש היה מזרע אברהם מבני אדום והכיר את בוראו ועבד אותו במצות השכליות אשר התום ומן היושר וסור מהרע לבני אדם ובעבודת הלב שהוא שרש הכל שהיה ירא אלהי' . וכן חבריו האחד נקרא בשם בכור עשו והוא תימני נתיחס אל בכור אליפז · דכתיב בני אליפז תימן אומר . וכן אדם נקראת בשמם · שנ' שמעו עצת ה' אשר יעץ אל אדום ומחשבותיו אשר חשב על יושבי תימן . וכתו' בתורה מארץ התימני ללמד על הארץ שהיא מתיחסת על יושביה שהם זרע תימן · ובלדד השוחי גם כן מבני אברהם מתיחס אל שוח · ואולי צופר מתיחס אל צפו בן עשו · כי כן נמצא בתורה אחי נקרא במקום אחר אחירם · גם זה צפו שנוי שמו בדברי הימי' צפי' והמכהב בלשון הקדם לשנות השמו' בהיות הכנויים שוים בטעם . כי זהר בן שמעון נקרא זרח . כי זהר מלשון זהרי · והוא כענין זריחה · וכן צפו עם צפי לשון צפייה . כן לשון צופר מן באה הצפירה . ישפור מהר גלעד · כתרגום בקר בפרא · והנה כלם ענין שוה · ושיהיה היחס הזה תימני ושוחי ובעמתי אל ארצות מגוריהם · ולא יתכן . כי שנאמר ארץ התימני רק לא שנאמר ארץ שוח ונעמה . אולי ארבם נקראת על שמם כענין בתימן שפירשנו . גם אליהוא קראו הכתוב בוזי מתיחס אל בוזי בן נחור · ושנאמר כתוב את דדן ואת תימא ואת בוז . וכולם מתיחסים אל משפחה אחת · כי דדן בן אברהם ותימא בן בנו ובוז בן נחור אחיו . ויתיחס אליהוא עוד אל המשפחה הזאת שאמר הכתוב ממשפחת רם . ולא ידעתי למה כתב משפחתו אף כי להזכיר משפחה איכה גלויה בכתובי' רק שנאמר כי היה משפחתו וממשפחת אברהם שהיה נקרא שמו רם . כי כן שמו אברם . וכן אמר התרגו' והוא הירושלמי מן גניסת אברהם . חזכור הכתוב כי אלה החכמים · איוב וחביריו הם מזרע האיש שהיה שרש האמונה אוחזים דרכו · כמו שכתוב כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו וגו' . והזכיר כי גם אליהוא היה ממשפחתו נוטה אל אמונתו ויודע דרך האמת . ואשר הזכיר הכתוב כח דניאל ואיוב הקדים דניאל לו למעלתו כמנהג :

גדול

אברהם

איש היה . לשון חשיבות ואדם גדול · בארץ עוץ . רבים חשבו שהיא קוסטאנטינה דיתבא במדינת ארמיניאה . שהיא היום לממשלת התוגר · והאמת לקרב הדבר לדברי ספורי התורה · עוץ אחי ארם היה וקרוב לו ומבני נחור · וארם היא סיריאה . ועוץ ארמיניאה מעבר לים למזרח נגד קוסטאנטינה במחוז טרוייא הישנה · ועל מה שרמזנו הזכרת שמו ועירו עדות לישרא' שאיוב היה ונברא כאשר נבר בארנו · אמנם לא שנינו שאיוב זה יקראהו הכתוב בזה חכם ונבון רק התארי' האלהיים להיותו תם וישר וירא אלהים וכו' . ולזאת ראוי שנאמר כי ליושר מעשיו ויראתו אלהי' ברך ה' מעשהו ומקנהו פרץ בארץ ומה שנמצא מתשובותיו כחכם בויכוח אפשר שהיה לו בטבע בבחינת שכלו . אמנם עיקר מעשהו נראה שהיה בקיום ביתו וביראת ה' כל היום : ויולדו . ידוע כי המספר השביעיי והמשולש מסובה שבמספרים ונתברך בהם לשלמותו לחזק קיומו בקנייני העולמי' אלזו · כי עשיר גדול היה : ויהי מקנאו · גם המספר הזה הפרטי אפשר שידומה בו רמז מה לדרושים עליונים ויספיק הגדת הפשט :

והלכו

אתנן לגרם איתתיה ופולחנא סגיעא לחדא והוה גברא ההוא רב
בנכסין מכל בני מדינחא : ואזלין בנוי ועבדין שירותא בי גבר יומיה
עד מישלם יומי שבעא ומשדרין ומזמנין לתלת אחיותהון למיכל ול
למשתי עמהון : והוה כד שלימו יומי שירותא ושדר איוב וזמינון
ומקדים בצפרא ומסיק עלוון סכומי כולהון ארום אמר איוב דילמא
חבון בני וארגיזו קדם ייי ברעיוניהון הכדין יעביד איוב כל יומיא :
והוה ביומא דינא בריש שתא ואתו כיתי מלאכיא למיקום
בדינא קדם ייי ואתי לחוד סטנא במציעהון : ואמר ייי לסטנא מנן
את אתי ואתיב סטנא קדם ייי ואמר מן שוט בארעא למבדק בעובדא
בני אנשא ומן מהלכא בה : ואמר ייי לסטנא איפשר דשויתא לבך
בעבדי איוב ארום לית דיכמיה בארעא דעממי גבר שלים ותריץ דחיל
מן קדם ייי ועדי מן ביש : ואתיב סטנא קדם ייי ואמר האפשר דילמגן
איוב דחיל מן קדם ייי : הלא מימרך טליתא אמטולתיה ואמטול
ביתיה ואמטול כל דיליה מן חזור חזור עובדי ידוי בריכתא וגיתוי תוקפו בארעא :

אתנות ועבדה רבה מאד ויהי האיש ההוא גדול מכל בני קדם :
והלכו בניו ועשו משתה בית איש יומו ושלחו וקראו לשלשת
אחיתיהם לאכל ולשתות עמהם : ויהי כי הקיפו ימי המשתה וישלח
איוב ויקדשם והשכים בבקר והעלה עלות מספר כלם כי אמר איוב עולות
אולי חטאו בני וברכו אלהים בלבבם ככה יעשה איוב כל הימים :
ויהי היום ויבאו בני האלהים להתיצב על יהוה
ויבוא גם השטן בתוכם : ויאמר יהוה אל השטן מאין תבא ויען
השטן את יהוה ויאמר משוט בארץ ומהתהלך בה : ויאמר יהוה
אל השטן השמת לבך על עבדי איוב כי אין כמהו בארץ איש תם
וישר ירא אלהים וסר מרע : ויען השטן את יהוה ויאמר החנם
ירא איוב אלהים : הלא את שכת בעדו ובעד ביתו ובעד כל אשר אתה
לו מסביב מעשה ידיו ברכת ומקנהו פרץ בארץ : ואולם שלח נא

וברם אושיט כדון מחת

גדול מכל בני קדם · יורה כי ארצו ארץ קדם · והיא ארץ חרן · כמו שכתו' וילך ארצה בני קדם · או הוא מזרח כמו שכתוב קדמה אל ארץ קדם · ועל פי מה שכתבנו ארצו ארץ בכון היא · רק הכתוב אמ' את כל מלכי הערב ואת כל מלכי ארץ העוץ ואת כל מלכי פלשתים · והנה מלכי הערב הם השוכנים בארץ קדם. ולכן אמ' כי היה בארץ עוץ · והמקום איננו מקום מקנה · והיה גדול מכל בני ארץ קדם · אשר שם הגמלים והמקנה · וכן כתו' ערב וכל נשיאי קדר בפרי' ואלי' ועתודים · וכתו' ושדדו את בני קדם אהליהם וצאנם יקחו וגמליהם ישאו להם · ואף כי חבירו השוחי מארץ קדם היה כי כן כתו' בתורה : והלכו בניו ועשו משתה · לשון הווה · כי כן יעשו תמיד לפעמים ברצותם במשתה · או פעם אחת בכל שנה · כי רחוק הוא שיעשו כן כל הימים ולא כהה בהם אביהם . ולמה יקדשם ויעלה עליהם עולות ואחר ישובו וישכו באולתם : כי הקיפו ימי המשתה · כאשר שלמו שבעת ימי השבוע . כי שבעה בנים היו . כמו לתקופת הימים. או שהיה הקיפו תאר לאחים · והכלל כי בסוף שבעת ימי המשתה יקדשם מאשה וכבסו שמלותם להשמר להיותם כשרים להעלות עולות לשם : מספר כולם · רמז לבנים ולבנות : כי אמר איוב · יחשוב בלבו כן כמו ויאמר עשו בלבו : ככה יעשה איוב כל הימים · אשר עושים המשתה : ויהי היום ויבאו בני האלהים . כמו ויהי היום ויעבור אלישע אל שונם · וכן ויהי כהיום הזה ויבא הביתה לעשות מלאכתו . היום שהיה בו זה . רק התרגום אמ' בזה והוה ביומא דינא יום שבין סורחניא . וכן דעת רבותינו בכתובים ויהי כהיום הזה ויבא הביתה · שהוא יום מועד · לכן אמרו יום כיבול לכולם היה וכו' : ויבאו בני האלהים · הענין הזה לא יודע רק בדרך הנבואה · וממנו נלמוד כי נביא כתבו : להתיצב על ה' . לעמוד לפניו . כמו וכל צבא השמים עומדים עליו מימינו ומשמאלו · והעומדי' על אדון כל הארץ · והענין ללמד על הבריות זכות או חובה · כענין במלאכי דניאל : משוט בארץ ומהתהלך בה · לשון חפוש · כלומר חפשתי בכל סתריה והתהלכתי בקומי בכולה כמצותך · כענין התהלכנו בארץ דזכריה : השמת לבך על עבדי איוב . רצה האלהים לנסות הצדיק הזה ופתח לשטן להסטין עליו כדרך מלך עם משרתיו . רק הנסיון לטובה · כי כן כל הנסיונות אשר לאל עם חסידיו בתורה או בנביאים . כאשר בארתי בענין הנמול : החנם ירא איוב אלהים . יגיד כי אין שכר האדם עובד אלהיו מתוך היראה וההצלחה כשכר העובד מתוך הצער והדוחק · והנה נתנסה איוב בשתי המדות . כי יש בועט מתוך העושר והשלוה · כענין וישמן ישורון ויבעט . ויש כופר מתוך הצער · או איננו עובד כראוי מתוך הצער והדוחק · והנה איוב כלה בטובה וכלה בפורענות . והנה השטן ילמד על איוב כל חובה שיוכל . ולא ספר בגנותו שיהיה עליו חטא או פשע . וזה יורה כי היה צדיק גמור וייסוריו על לא חמס בכפיו · כאשר יתאונן הוא . ולא כדברי חביריו המרשיעים אותו ·

אם לא

והלכו · זכר מעשה בניו ואבוד זמנם בענין המשתה לאכול ולשתות וזה באהבה ואחוה אחי' ואחיו' יחדו מבלי קטטה וקנאה ואיבה ביניה' שלא כמנהג בעלי אבריהם· העושר היום אשר בג"וב תפול בהם האיבה והקטטה · ואלו היתה ברכה זו לבד מצויה בהם בזכות אביהם · האמנם לא הבינותי בבנים האלו דבר אלהי שכלי מחלקי הנפש המשכלת שיימשר בעיני האלהים רק הקף ימי המשתאות החוזרות חלילה · ודבר אלהים אין אתם לפי הנראה : ויהי כי הקיפו . בהיות הבחורים האלה נמשכים אחר השמחות הגופניות ואיוב אביהם אולי לא היה יכול למנוע אותם · על דרך ולא עצבו אביו מימיו · אמ' אחר עשותם חפצם היה שולח איוב באשר הם להעירם ולקדשם ולהכינם לעבודת ה' . ובאמרו ויקדשם נראה שהיו צריכים לקדוש ולהכנה . כמו וקדשתם היום : והשכים בבקר · כי עולת הבקר ותפלת הבקר היא מובחרת . כטעם בקר ויודע : והעלה עולות . כי הוא המקריב בעדם ובמספרם : כי אמר איוב אולי חטאו בני · בעזיבת המושכלות והעיון : וברכו אלהים בלבבם · כי רדיפת התאוות מביא לידי בעיטה . כמאמ' התורה וישמן ישורון ויבעט · ואחר ויטוש אלוה עשהו . וזהו חרוף האלהות · ובפסוק הלז יש לשאול לפי דעת קצת בטעות איוב בהשגחה או בהשארות הנפש . אם היה מסופק או כופר למה הקריב קרבנות · ולפי דעתי אחשוב מכח פסוקי איוב שהיה מאמין אמתי במציאות האל ובהשארות הנפש כאומרו ויאחז צדיק דרכו · ובהתבוננו בדרושים האלו באפשרותם או חיובם היה מקריב ומכפר · כי זה דרכו להיותו נקרא ירא אלהי' וסר מרע . ובהיות אופני מאמיני ההשגחה רבים היה מספק ולא מאמין אמתי · ואלו נאמר בו שהיה חכם כמו ירא אלהי' אולי היה יודע האמת : יעשה . עתיד במקום בינוני : ויהי היום ויבאו בני האלהי' · היום הזה רמזו אותו רז"ל ליום ראש השנה שהוא יום הדין ותחלת סדר משך השנה בגלגול שבותיה מן הגרמי' השמימיי' המוגשר' מאז מקדם בדין ובמשפט מאת אדון כל הארץ . בטרם הרים יולדו : ויבואו בני האלהים להתיצב על ה' . אמר כמתשיל משלים שבאו בני האלהים . הם שבותיו ומשרתיו עושי רצונו הכוכבים אצל ה' כי מאתו ובסבתו הם פועלים : ויבא גם השטן בתוכם · המאמ' הזה ענינו נפלא . כי השטן הוא דבר אחר זולת בני האלהי' שזכר שקרה בקרי ובהזדמן שבא גם הוא בתוכם · אולם בטבע מציאותו ופעולתו איננו נצב למעלה עם יתר בני האלהי' . כי השטן הלז שהיא מדת הדין המתוחה פ'קר'ה בארץ · והיא הסבה הפועלת הרעות המדומות הנופלות בשפלים · והיא בתוך שאר בני האלהים כי מאת ה' היתה זאת · ועל צד סיפוי קרא אותה שטן · והוא דומה לשטן של יהושע הכהן הגדול אשר בזכריה : ויאמר ה' אל השטן . כאשר יובן ענין השטן הזה שהיא מדת הדין המתוחה יתבאר שפעולתה בשפלים על' פי מעשה האדם שיגיעהו הראוי לו · ויהיה אמרו ויאמר ה' אל השטן מאין תבא . כאלו כאמ' שהשטן יפעל פעולותיו בראויים כיושר בעיניו יעשה . כי ה' שלחו והרית בתנאה לו . זה איננו סבת הרעה המגעת . כי האדם וגלגוליו סבה בנזקיו . וזה אמרו מאין תבא ולהורות ג"כ כי ה' חפץ בקיום המציאות תמיד שאל ממנו מאין תבא . כאלו אמ' אם פעלת רעה בנמצאי' התחתונים . ועל צד הפשט מאין תבא . כמו אי הבל אחיך · מי האנשים האלה עמך : משוט בארץ . ענינו לשוב · כמו שוטטו בחוצות ירושלם : ויאמר ה' אל השטן השמת . ולהיות השטן ממונה על כל דרכי איש וכל צעדיו יספור ואין אדם צדיק בארץ שלא יחטא · אמר ה' אליו השמת לבך אל עבדי איוב · יתכן שהיתה מדת הדין מתוחה לסבוב את בית איוב ולהזיקה במקרים . לפי שאולי היה בהם תכניו מן הראויים להענש בנראה במשך · רק כי גורל חסדי איוב שהיה הראש מגין עליהם · והוא ית' שמתכל' השיב לשמרו על כל פנים בהיות כי אין כמוהו בכל הארץ איש תם וישר וכו' : ויען השטן . אפשר שהיה איוב עובד אלהים על מנת לקבל פרס · ובראותו כי היה מצליח היה מתגבר לעבוד את ה' לפי דעת דברי השטן המסטין · ובזה אפשר לומר שחטא איוב גם הוא בזה · ולקה תחלה בממונו : הלא אתה שכת' רצה בזה השטן לאמת את דבריו שהיה איוב ראוי לפורענות בקצת ומוכן למלקות לסבות מה . וזה אמרו שכת בעדו . כי למה יסך ה' על איש אם לא יפחד האיש מתזיק ובעבור זה לולי רחמי ה' אשר סך והגין בעדו לברכו ולקיים כנ' אשר לו . כבר היה לוקה : שכת בעדו · הגנת · מן השר משוכתו . ותסך עלימו . ואולם

277

גבר ידך וגע בכל אשר לו אם לא על פניך יברכך: ויאמר יהוה אל
השטן הנה כל אשר לו בידך רק אליו אל תשלח ידך ויצא השטן
מעם פני יהוה: ויהי היום ובניו ובנתיו אכלים
ושתים יין בבית אחיהם הבכור: ומלאך בא אל איוב ויאמר הבקר
אתנות היו חרשות והאתנות רעות על ידיהם: ותפל שבא ותקחם ואת
הנערים הכו לפי חרב ואמלטה רק אני לבדי להגיד לך: עוד זה
מדבר וזה בא ויאמר אש אלהים נפלה מן השמים ותבער בצאן
ובנערים ותאכלם ואמלטה רק אני לבדי להגיד לך: עוד זה מדבר
וזה בא ויאמר כשדים שמו שלשה ראשים ויפשטו על הגמלים
ויקחום ואת הנערים הכו לפי חרב ואמלטה רק אני לבדי להגיד לך:
עד זה מדבר וזה בא ויאמר בניך ובנותיך אכלים ושתים יין בבית
אחיהם הבכור: והנה רוח גדולה באה מעבר המדבר ויגע בארבע
פנות הבית ויפל על הנערים וימותו ואמלטה רק אני לבדי להגיד
מעילו לך: ויקם איוב ויקרע את מעלו ויגז את ראשו ויפל ארצה וישתחו:
ערום ויאמר ערם יצתי מבטן אמי וערם אשוב שמה יהוה נתן ויהוה לקח
יצאתי יהי שם יהוה מברך: בכל זאת לא חטא איוב ולא נתן תפלה לאלהים
נתן ויהי היום ויבאו בני האלהים להתיצב על
ב יהוה ויבוא גם השטן בתכם להתיצב על יהוה: ויאמר יהוה אל
ויבוא השטן אי מזה תבא ויען השטן את יהוה ויאמר משוט בארץ
משט ומהתהלך בה: ויאמר יהוה אל השטן השמת לבך אל עבדי איוב כי
כמוהו אין כמהו בארץ איש תם וישר ירא אלהים וסר מרע ועדנו מחזיק

מחת ידך וקריב בכל די ליה אין לא באנפי מימרך ירגזינך: ואמר ייי
לסטנא הא כל דאית ליה מסיר בידך לחוד לותיה לא תושיט ידך ונ
ונפק סטנא בהרמנא מן קדם ייי: והוה את חולי יומא שבועתא
ובנוי ובנתיה אכלין ושתין חמרא בבית אחוהון בוכרא: ועזגד אתא
לות איוב ואמר תוריא הואה רדיין ואתנן רען על סטריהון: ונפלת
בתכיף לילית מלכת זמרגד ודברתינון וית עולימיא קטלו אוכלוסהא
לפתגם דחרב ואשתיזבית לחוד אנא בלחודי לחואה לך: עוד כדון
דין ממליל ודין אתא ואמר אשתא מן קדם ייי נפלת מן שמיא ואוקידת
בענא ובעולימיא וגמרתינון ואשתיזבית לחוד אנא לבלחודי לחואה
לך: עוד כדון דין ממליל ודין אתא ואמר כסדאי מניאו תלתא רישי
אוכלוסין ואתפשטו על גמליא ודברינון וית עולימיא קטלו לפתגם
דחרב ואשתיזבית לחוד אנא לבלחודי לחואה לך: עד כדון דין ממליל
ודין אתא ואמר בנך ובנתך אכלין ושתין חמר בבית אחוהון בוכרא:
והא זעפא רבתא אתיא מסיטרי מדברא וקריב בארבע זויין דביתא
ונפל על עולימיא ומיתו ואשתיזבית לחוד אנא לבלחודי לחואה לך:
וקם איוב ובזע ית מעיליה וספר ית רישיה ונפל על ארעא וסגיד:
ואמר ערטילאי נפקית מן כריסא דאמי וערטילאי אתוב לבית קבורתא
מימרא דייי יהב ומימרא דייי ובית דיניה נסיב יהי שמא דייי מברך:
בכל דא לא חב איוב ולא מסדר מילי מיחטי קדם ייי: והוה יום
דינא רבא יום שיבוקסירחנא ואתו כיתי מלאכיא למקום בדינא קדם
ייי ואתא לחוד סטנא במצעיהון למקום בדינא קדם ייי: ואמר ייי
לסטנא מנן את אתי ואתיב סטנא קדם ייי ואמר מן למשוט בארעא
ולמבדק בעובדי בני נשא ומן מהלכא בה: ואמר ייי לסטנא איפשר
דשויתא לבך בעבדי איוב ארום לית דכמוהי בארעא דעממי גבר
שלים ותריץ דחיל מן קדם ייי ועדי מן ביש ועוד כדון הוא מתקף ב

הרמבן אם לא על פניך: יחסר מלת הנסיון. והענין כמו גע בכל אשר לו וראה אם לא יברכך על פניך: יברכך. מדעתו אותך כי זה עבודתך לאמר לך שוא עבוד
אלהים. ומה בצע כי שמרתי בריתו. וכי הלכתי קדורנית מפניו. כי מבלתי יכולת ה׳. או מבלתי חפצו זרוע לעושי רצונו. כי עבודתו לא הצילה אותם:
היום. ובניו ובנותיו אוכלים. היום שנהיה בו זה הדבר כמו שפירשתי. רק התרגו׳ אמ׳ והוה יום אתחולי שבועתא: ומלאך בא אל איוב. אלה המלאכים
הגידו אמת כי כן היה הדבר. ואם הכתו׳ לא יספר שמעשה תחלה ככה מצאנו במקומות רבים: ואמלטה רק אני לבדי. כמלטתי מחרב שבא. כי המלאך
הזה שמגיד מן הנערים שומרי המקנה: להגיד לך. כמו אמלטה כא וראה את אחי: ויפל על הנערים. במלה הזאת יכלול גם הבנות כי בבית היו כולם:
ויגז את ראשו. טעמו שער ראשו. או כי הראש יקרא גזה. כי מצאנו גזי נזרך. ולגות את באנו: ערום. כמאר מכל זרע וסם ושאר: מבטן אמי. מרחם
הורתי: שמה. רמז אל בטן האדמה. כי הוא המקום המעותד לאדם להיות נכנס בתוכו. והוא לו כבטן אמו. על כן לא הוזכר. וכן אמר התרגו׳
ערטילאי נפקית מכריסא דאמי וערטילאי אתוב לבית קבורתא. ור׳ שמ׳ פירש עוד מבטן אמי האדמה אשר לקחתי משם. והכוונה במאמר הזה כי הייתי
חושב לשוב מלא אל בית עולמי שאשאיר אחרי בנים ובנות ועשר ונכסים וכבוד. ועתה ידעתי כי האלהים אשר נתנם לקחם להשיבו ערום כל עושת שבא.
לא נתן דעתו עתה שישלם לו עוד נות צדקו. ויתכן שנפרש כי מאמר המתנחמים שיאמר מאז ידעתי כי ערום יצאתי מן הבטן וערום אני עתיד לשוב שמה. כי
אין האדם מוליך בידו מאומה מכל עמלו ואחרי אשר כל האדם עתיד להיות הולך שלל וערום מן הכל ולא ירד אחריו כבודו. אם לוקח ממון בחייו. לא חסר דברו:
השם נתן והשם לקח. מבורך. יהי שמו מבורך: ולא נתן. כמו אל תתן את אמתך: תפלה. דבר שאינו בטעם. כמו היאכל תפל מבלי מלח. והענין כי
בכל זאת הרעה הבאה אליו עד הנה לא חשב שיהיה במעשה האלהים דבר בלא טעם לגמול רע לעושי רצונו כאשר בסוף בנגוע בעצמו ובבשרו. רק הצדיק
חשב כי מתו בניו בעונם. אולי חטאו בני וברכו אלהים בלבבם ונענש על ממונו בעבורם. כי נגבה ממנו לבם: ויהי היום. כמו הראשון. גם השטן בתוכם
להתיצב על ה׳. לא כאמר כן בפעם הראשון להתיצב על ה׳. כי אין השטן מן העומדים לפניו ית׳. כי לא יחפוץ במות הרשע. רק בהכנתן לו רשות בא בתוכם
ומתיצב לריב ועומד לדין עמים. ותקותנו

אברהם. ואולם. האמנם אם תשלח ידך בו ומכתך להכותו למקרים הקורים שלא יהיה מושגח ומבורך עוד מאתך. באופן שיוזק ויתפעל מן הנזק שראוי אליו אם
מצרו שעובד על מנת לקבל פרס. או מצד בניו כאמור. תראהו תועה מן הדרך ועל פניך ממש יברכך לדבר נאצות כנגד ההשגחה וההסגתה ולא יתקיים
ביראת אלהי׳ כאשר עמה עד היום: ויאמר ה׳ אל השטן הנה כל אשר. מה שירצה מן המאמרים האלה מה אל השטן והשטן לא הם מן הדברים
שלא תפול בהם כמעט חקירה ודרישה. כאמ׳ ז״ל בחגיגה במכוסה ממך אל תדרוש. דברים שהם כבשונו של עולם. ואחרי כי בוחן לבות וכליות אלהים למה תבא
החקירה הזאת והנסיון הזה באיוב אם תם וישר הוא בעיניו. והתשובה בזה שבא הדרוש הלז לגלות לצדיקים הלוקים לפעמים שלא יתמהו בהגיע אליהם מן
הרעות המתרגשות כי למרקם מן החטאים ולהמיר להם טובה מעולה בסופם כאשר קרה לאיוב וכאשר יתבאר בדבור המתוכחי׳ בספר הזה. ויהיה ספר איוב
זה מעשה שהיה וגם למשל כברא. וענין הנסיון והמנסה והמנוסה מבואר ענינו מדברי הר״ש במורה במקומו בפרק מיוחד אליו. על והאלהים נסה את אברהם:
ותפול שבא. יראה בספור ג׳ פסוקים אלו כי המכה הזאת הראשונה התחילה בקניני איוב ביום ראשון מהתחלת סבוב תענוגי בניו בהיותם אוכלים בבית
אחיהם הבכור כאשר הגיד שנית בהגעת המכה לבנים ובהיותם אוכלים ושותים יין בבית אחיהם הבכור. וזאת ראיה עצמית במה שהגיע לאיוב כי עם היותו
שלם לפני ה׳ לא כן ביתו עם אל. כי בניו רודפי התאוות היו כאשר יתבאר להבא וה׳ לא חס עליהם כי את ה׳ לא דרשו: שבא. עם שבא. ר״ל חילות וגדודי שבא
והנה רוח גדולה. הנה המקרים האלה הם מקרים קורים בכל יום בעולם אם מצד דבוק הכוכבי׳ המחדשים רעמים ואבני אלגבים. או מהתעוררות הקטטות
והמלחמות ועליית הגדודים בעיירות לשלול שלל ולבוז בז. ונשארו הבנים באחרונה במכת המיתה להיות בתיהם קבריהם למען יראו כל הפורענויות ואחר
מותו גם הם כמשפטם בבית שמחתם התמידית: בכל זאת. תפלה. דבר שוא ותפל היינו דבור בלתי הגון. ובהיות איוב ירא אלהים באמת לא קבל
התפעלות באבידת אלו הטובות. להיותם חוץ מגופו. ולזאת נתן תודה אמתית לה׳ לאמר אחרי כי הטובות האלו הם במקרים הקורים במציאה בפחות והיתר
לזוכים בם והם חוץ מהגוף. כי הנולד נולד ערום אין דבר אתו. אם כן ישתבח הנותן והלוקח. והורה כאן שהשם ממש הוא הנותן והלוקח על צד סדור
המערכת אשר סדר כי הכל ממנו. ובפסוק העיני בשר לך ובראות אנוש תראה יתבאר דעת איוב בבירור: ויצא השטן

ד ג

בתמתו ותסיתני בו לבלעו חנם׃ ויען השטן את יהוה ויאמר עור
בעד עור וכל אשר לאיש יתן בעד נפשו׃ אולם שלח נא ידך וגע
אל עצמו ואל בשרו אם לא אל פניך יברכך׃ ויאמר יהוה אל השטן
הנו בידך אך את נפשו שמר׃ ויצא השטן מאת פני יהוה ויך את
רע איוב בשחין רע מכף רגלו ועד קדקדו׃ ויקח לו חרש להתגרד בו
ועד והוא ישב בתוך האפר׃ ותאמר לו אשתו עדך מחזיק בתמתך ברך
עודך אלהים ומת׃ ויאמר אליה כדבר אחת הנבלות תדברי גם את הטוב
נקבל מאת האלהים ואת הרע לא נקבל בכל זאת לא חטא איוב ב
הרע בשפתיו׃ וישמעו שלשת רעי איוב את
כל הרעה הזאת הבאה עליו ויבאו איש ממקומו אליפז התימני ובלדד
עליו השוחי וצופר הנעמתי ויועדו יחדו לבוא לנוד לו ולנחמו׃ וישאו
את עיניהם מרחוק ולא הכירהו וישאו קולם ויבכו ויקרעו איש מ
ג מעלו ויזרקו עפר על ראשיהם השמימה׃ וישבו אתו לארץ שבעת
ימים ושבעת לילות ואין דבר אליו דבר כי ראו כי גדל הכאב מאד׃

בשלימותיה וגריתא מיסרי ביה לסלעמותיה מגן׃ ואתיב סטנא קדם
יי ואמר איברא אמטול איברא וכל דילבר נש יססור אמטול נפשיה׃
ברם אושיט כדון מחת ידך וקריב לגרמיה ולבסריה אין לא באנפי
מימרך ירגזינך׃ ואמר יי לסטנא הא מסיר בידך לחוד ית נפשיה
נטר׃ ונפק סטנא בהרמנא מן קדם יי ומחא ית איוב בשיחנא בישא
מפרסת ריגליה ועד מוקריה׃ ונסיב ליה פחר לאיתקרספא ביה
והוא יתיב באמצע קטמא׃ ואמרת ליה דינה איתתיה עד כדון את
מיתקף בשלימותך בריך מימרא דייי ומית׃ ואמר לה הכמה די
ממללן חדא מן נשי דעברין קלנא בבית אבהתהון הכדין את ממללא
לחוד ית טבא נקביל מן קדם יי וית בישא לא נקביל בכל דא לא חב
איוב בסיפותוהי ברם ברעיוניה הירהר במילין׃ ושמעו
תלתא חברי איוב ית כל בישתא הדא דאתת עלוהי כד חמון ית אילני
פרדיסיהון דיבישו ולחים סעודתהון אתהפיך לבסרא חייא וחמר
משתיהון אתהפיך לדמא ואתו גבר מאתריה ובהא זכותא אתפציו
מן אתר מזומן להון בגהנם אליפז דמן תימן ובלדד די מן שוח וצופר
די מן נעמה ואתחברו כחדא למיתי למינד ליה ולנחמותיה׃ וזקפו ית עיניהון מן רחיק ולא אשתמודעוהי וארימו קליהון ובכו ובזעו גבר מעיליה ודרקון
עפרא על רישיהון לצית שמיא׃ ויתיבו עמיה לארעא שבעא יומין ושבעא לילון ולית די ממליל עמיה פתגם ארום סגא כיבא לחדא׃ מן בתר

ותסיתני בו לבלעו חנם. כדרך מלך עם עבדיו וכלשון בני אדם. רק הענין לאמר כי עמד איוב בנסיונו והגיעה מעלתו במעלת העובדים מאהבה והעומדים
בנסיונות האלו. והשטן השיב כי אין הנסיון רק בגוף האדם. והענין להורות כי אין שכר העובד בוראו מתוך בריאות גופו עם רם ועוני ומיתת הבנים כשכר
העובד מתוך תחלואים רעים ונאמנים: עור בעד עור. אבר בפני אבר. כן דרך בני אדם כשרואה חרב על ראשו מגין בזרועו לפניו. וכל שכן כל אשר לאיש
בממון יתן בעד נפשו. לפי שיודע זה שכת חחייב לו בנפשו איכו מצטער על ממונו. כן פי' רבינו שלמה ז"ל. והנכון בעיני כי זה רמז למיתת הבנים כי היא הרעה
הגדולה הבאה אליו. יאמר עור בעד עור וכל אשר לאיש ממון או קנין יתן בעד נפשו. והענין כי עור בנו או בתו יתן אדם בעד עורו וכל אשר לאיש יתן בעד
נפשו. או יהיה יתן כמשך למעלה. כל עור וכל אשר לאיש יתן תחת עורו ובעד נפשו: ברך אלהים ומות. פירשו בו הטיח דברים כלפי מעלה: ומות. לשון
צואה. כמו ומות בהר. וזה לא יתכן. כי אין כל מברך אלהים או כל נוקב שם ה' מת מיד כדי שיסכל איוב מן הבער הזה בברכו האלהים. והנכון בעיני כי
היתה האשה הזאת יראת ה' על מנת לקבל פרס. לכן כאשר שמעה את איוב אומ' ה' נתן וה' לקח יהי שם ה' מבורך חשבה כי איוב מחזיק בתומתו כדי להאריך
חייו. על כן אמרה מה טובו חייך בבער הזה. ומה תוחיל לה עוד. ברך אותו ואם תמות. כי אין בעבודתו לך תועלת אפי' יהיו חייך תלויים בכך. והוא
השיב ואת הרע לא נקבל. כי עבודתו מאהבה לא על מנת לקבל פרס: גם את הטוב נקבל מאת האלהים. לומר שזה הענין שמכיר את בוראנו בהביאו עלינו
טובה ונודה לו. ובהביאו עלינו רעה לא נקבל מאתו אלא בכפור בצדקתו. כי זה יותר רע מן התולים הכל במקרה שלא הכירו בוראם כלל. וזהו מלת גם
לא נקבל. פי' לא נקבל מאתו הרע רק כאשר שהוא חמס או מקרה: בכל זאת לא חטא איוב בשפתיו. עד הנה לא חטא איוב בשפתיו. כלו' עד שבאו חביריו
ופתח פיהו בתוכחות על עון. רק התרגו' אמר לא חב איוב בספוותיה ברם ברעיוניה הרהר במילין. וכן דעת רבותי': ויועדו יחדיו. נועדו אל סוף
כלם אל מקום איוב יחד: ויקלל את יומו. שאלו הנביאים מקללים כן. כי כן ירמיה אמ' ארור היום אשר יולדתי בו. רק הכונה באיוב היתה רעה כאשר אבאר
וחביריו הכירו מחשבתו מתוך דבריו. ולכן יענוהו קשות.

עתה אפרש כונת הספר בכללו בראות איוב הצרות הרבות והרעות הבאות עליו. והוא יודע בעצמו צדקת כפשו חשב כי אולי אין דעת וחשבון
אצל האלהים במעשה בני אדם. וכי ההשגחה מסולקת מהם. ופתח דבריו לאמר. כי ממשלת הכוכבים והמזלות בימי הלידה ורגעי
הנולד נותנים לנולד הרעות והטוב. נטה לדעות הוברי שמים המהבילים. ולכן פתח יאבד יום אולד בו. וקלל היום והלילה וכוכבי נשפו
ועפעפי השחר. כי הם גרמו רעתו. ויטעון מכר גריעות האדם ומעלת האלהים לא ישים אליו לבו והנה הוא תחת ממשלת המקרה כפי מערכת הכוכבים
והשטרים בארץ. יאמין באדם כמו שנאמין אנחנו בשאר בריות הארץ. כי אין השמירה העליונה בהם רק לקיום המין אין ליחד מהם ענש או שכר. ולא כאמר
פס פחטאו בשיחתו ולא שזכו כשהאריכו ימים והיו מזונותם מצויין להם בשפע. זאת כונתו במענה הזה הראשון. ויחזיר זאת במענהו השני באמרו
מה אנוש כי תגדלנו. והראיה עוד על זה שאמ' לו אליפז ואמרת מה ידע אל הבעד ערפל ישפוט. עבים סתר לו ולא יראה זאת. הסרת ההשגחה מן
השפלים. וחוג שמים יתהלך. השגחתו בקיום המינים בכלל השמים ובאמרו הארח עולם תשמור וגו'. והראה איוב עצמו מתנכל לאמר. כי לא היתה הסברא
הזאת עמו בשלותו. אמ' אם אראה אור כי יהל וירח יקר הולך. ויפת בסתר לבי. אם אשמח כי רב חילי וכי כביר מצאה ידי. כי היה בעיני זה עון פלילי. כי
כחשתי לאל ממעל. שהוא ממעל להם ומאתו הכל. לא מכחות כוכב אור והירח רק עתה בבא הצרות עליו על לא חמס בכפיו היו לו לראייה שההשגחה נעדרה
מן השפלים. ולדעת רבותי' ז"ל היתה תלונתו יותר רעה. אמרו במדרש ואלה שמות רבה רגס את האיקונין. יאבד

ויבא השטן. לפי כוונת רז"ל הקדושים שהיום הזה בא"ה הידיעה פעמים הוא יום ראש השנה שנדון בו העולם כאמור. וכאשר עברה וחלפה לה שנה אחת על
איוב בחתימת הגזרות אשר קרוהו בא הנסיון השני הגדול הזה על איוב עוד בגופו כדי לזכותו ולהוציא לאור תגמול נסיונותיו ושיהיה לאות לעולם לקבל יסורין
מאהבה. כטעם רז"ל בגמרא. חביבין עליך יסורין ובאה הכרה הזאת בגופו ברשות המסדר העליון ביום ראש השנה השני הזה להורות לנו סוד היום הזה
המקודש לישראל אשר כל סודותיו נכוחים למבין ותקיעת שופר לאות ראשון בו והיום הרת עולם. מאמר מורה על התחלת הסדור השמימיי על השפלים בכל שנה
ושנה. וזה בחלופי המקרים הנופלי' על הראוי ומוכן לקבל מה שיגיעהו. ומי שיבין וישכיל בנסיונות אשר נתנסה אברהם והאבות במדבר ועובר רחם לאמהות
וזולתם מהצדיקים שנעלבו ושנעמסו מני בטן יבין גם הפועל הזה לאיוב. וסופו אשר נכפל לטובה מוכיח על האמת כי את אשר יאהב ה' יוכיח. וכבר אמרו
שם ז"ל למה נתעקרו האמהות אלא שהקב"ה חפץ בתפלתן של צדיקים. ובזה יבואר מה שנוסף בביאה הזאת השנית כי גם השטן בא להתיצב על ה' מה שלא
נכתב בראשונה והטעם כי יותר קשה מלקות הגוף והנפש באופן הלז מאת ה' יותר מאבדון הקניינים הנזכרים. וכן דעת כל הטבעיים. ולכן נאמר שנית
להתיצב על ה' אבל השטן בפעם הזאת שלא בראשונה: ויקח לו חרש לקוטי השחין וחמומו לקח החרס לחכך בו ולהתגרד וישב בתוך האפר כמשפט המתאבלים:
ויאמר אליה. לפי הפשט אשתו תמה אשר הסיתתו לברך את אלהים למען ימיתהו כי טוב לו מות מחיים. ולפי הדרש כי איוב למשל כברא. תהיה אשתו זאת
רמז לגוף האדם. שהוא החמר והשכל בורא. וירבה לומר שהכחות החמריות העירוהו לחטא. והוא כבש את יצרו ולא חטא בשפתיו. ואמרו רז"ל בשפתיו
לא חטא אבל בלבו אפשר שחטא לחשוב מחשבת פגול בהשגחה ולהתאונן בצרתו ובמקריו הרעים אשר קרוהו. אחרי כן

ברואם

אחרי כן פתח איוב את פיהו ויקלל את יומו: ויען איוב ויאמר: יאבד יום אולד בו והלילה אמר הרה גבר: היום ההוא יהי חשך אל ידרשהו אלוה ממעל ואל תופע עליו נהרה: יגאלהו חשך וצלמות תשכן עליו עננה יבעתהו כמרירי יום: הלילה ההוא יקחהו אפל אל יחד בימי שנה במספר ירחים אל יבא: הנה הלילה ההוא יהי גלמוד אל תבא רננה בו: יקבהו אררי יום

תבוא

מן בתר כדין פתח איוב ית פומיה ולטיט ית יומיה: ואתיב איוב ואמר: יהובד יומא דאתילידית ביה ומלאכא די ממוני על עיבור ליליא די אמר איתברא גבר: יומא ההוא יהי קבלא לא יתבעיניה אלהא מן לעילא ולא תפע עלוי שפרפרא: יטנפנון יתי חשוכא וטולי מותא תשרי עלוי עננא יבעתון יתיה היך מרירי יום צערא דאצטער ירמיה על חורבן בית מקדשא ויונה באיטלקותיה בימא דטורסיס: ליליא ההוא ידבריניה קבלא לא יתיחד עם יומין טבין דשתא במניין רישי ירחיא לא יעול: הא ליליא ההוא יהי צערא לא תיעול רננא דתרנגול ברא למקלסא ביה: ילטטוניה נבייא די לטטין יומא דפורענותא

הרמב״ן יאבד יום אולד בו. קלל את השלטון: הלילה ההוא יקחהו אפל. יתכונו לומר שמרד במדת יום ולילה מנהיגי עולם השפלים. והמשכיל יבין. והנה פירשתי לך תלונת איוב בכל הספר הזה עם שאר הטענות הבאות בפסוקי' אשר אפרש בע״ה. והנה הסתכלתי בספר הזה ואין בטענות איוב ובדברי החכמי' זכרון השם הנורא. ולא יזכיר רק שמות אלהות. ושדי הוא השם המקובל להם מן האבות. כמו שכתו' וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי. ואולם בתחלה הזכיר איוב כשאמר ה' נתן וה' לקח. וכן נזכר בדברי האבות ויקרא שם אברם בשם ה'. חולתו. וכן אמ' עוד במענהו הראשון לצופר מי לא ידע בכל אלה כי יד ה' עשתה זאת. אבל בתוכחתו במענה ההוא בעצמו אמ' אולם אני אל שדי אדבר והוכח אל אל אחפוץ. ועם השמות האלה יתוכח לעולם. ואשר אמ' הן יראת ה' היא חכמה איננו מן התוכחות. והוא כתוב אלף. וכן הקב״ה במענהו הזכיר לו שמותיו הנכבדים אלה בפסוק הרב עם שדי יסור. ובכל דברי השטן יזכיר השם המיוחד. ובשיחזור לאיוב יאמר אלהים. ירא אלהים: החנם ירא איוב אלהים. לא ירא ה'. וכן בסוף הספר אחרי שובו לא יזכר רק שם המיוחד והכוונה בזה כי תלונת איוב לאמר: כי הנהגת השפלים בגלגלים ובאמצעות המלאכים שהם נפש לגלגלים. ועל כן יזכר שם אלהים שהוא כולל בני האלהי' ובאות מעלה במקומות רבים. כענין שכ' כאן ויבאו בני האלהים ולא הזכיר השם הנכבד שהוא שם העצם כי אולי לא ידע איוב סודו והכהינו השפלים וחדשו אותות ומופתים בעולם. כי למשה רבינו נתגלה הדבר הזה. והכלל כי המבין פסוק וארא אל אברהם ואל יצחק וגו' ידע זה. ועתה אשוב לפרש המענה:

ויען איוב. כמו ענית ותמרת. יאבד יום אולד בו. לשון עתיד. אלולי שיאבד יום שהייתי עתיד להולד בו ואז לא הייתי נולד. זה לשון רש״י. ודעת המפרשים. ואיננו נכון אצלי. בעבור קשר הענין עם כי לא סגר דלתי בטני. ועוד שאמר ויקלל את יומו. והנכון בעיני כי הוא אומ' היום שנולדתי בו שהוא יום ראשון בשבוע. על דרך משל יאבד משנות העולם. ואל יבא עוד בשנים הבאות במספר הימים והירחים בעבור שהרע לי. ולא סגר דלתי בטני. והיה אולד עתיד במקום עבר. כמו אז ישיר משה. אז יבנה שלמה: והלילה אמ'. כמו גזר. ויאבד הלילה שנגזר העבור ממני שהייתי איש. והורה פועל שלא הוזכר שם פועלו. וכן אמרו רבותי' ז״ל איוב מקלל יום לידתו וליל עבורו. ויש מפרשים הורה כמו נולד. וכן על דעתם ותהר את מרים כמו ותלד. ופירוש אמ' על המכבר. ואם כן תהיה קללתו על הספק לאמ' יאבד היום אם נולדתי ביום ויאבד הלילה אם נולדתי בלילה. וכן כל המענה יקלל היום ואחר הלילה אם נולד. אל ידרשהו אלוה ממעל לדרוש ולדעת בו צורך בני אדם ולהביא בו טובה למפיקי' ממנו רצון. כענין ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה. או יהיה פירושו יאבד היום ויבא מכלל הימים. ואל יבקשהו אלוה להביא עליו אור כשאר הימים. ידרשהו. ענין בקשה. כמו דרוש דרש משה. ואל תופע עליו נהרה. ואל תזרח ותאיר בו אורה. כמו ונהורא עמיה שרי. יגאלוהו. כמו לחם מגואל. וכן אמ' התרגו' יטנפון יתיה: יבעתוהו כמרירי יום. יבעתוהו החשך והצלמות שיהיה כל אדם נבעת בו מן החשך והצלמות המושלים בו. כמו מרירי יום המקללים יומם ונבעתים ממנו. וכן דעת התרגו' שאמ' יבעתון יתיה היך מרירי יום צערא דאיצטער ירמיהו על חרבן מקדשא ויונה באטלקותיה בימא דטרטוס. ויש מפרשי' שהכף נוסף. כמו כחצות הלילה. כמשיגי גבול. וענין מרירי יום כמו קטב מרירי. והוא אויר הדבר: יהי גלמוד. כמו ואני שכולה וגלמודה. כענין שומם. והענין שלא יתחבר בימי השנה ובמספר החדשים ויהיה שומם. ואל תבא בו רנה ושמחה לאדם. והנכון לי כי חבור בני אדם ההולכים ברגש ומשמיעים קול היא רננה. ותעבור הרנה במחנה. ויקלל הלילה שיהיה יחיד ובדד ולא יהיה בו חברה לבני אדם. ויש אומ' כי שירת מלאכי מעלה למקום היא רננה. כענין ברן יחד כוכבי בקר: יקבוהו אוררי יום. פירש החכם ר' אברהם הסופדים שיקללו הימים: העתידים

אברהם אחרי כן. הידידים החשובים האלו אחשוב שהיו חכמים חכמים אלהיים אוהבי נפש איוב. ואפשר בסבר הימים נתיחדו יחד פנים אל פנים והיתה בהם מרשי החקירה הזאת בטוב שכלם. ולפי הנראה שאליפז זה מבני תימן היה לבני עשו. ובלדד השוחי נוכל ליחס אותו מבני קטורה זרע אברהם אביהו את יסבק ואת שוח. וצופר הנעמתי מנעמה כאשר היה. וכאשר שמעו הקורות האלה לאיוב ידיד נפשם באו ממקומם לראותו ולנוד לו ולנחמו. ויהיה לנוד לו להניע ולהעביר מעליו צערו ומכאובו בדברים כמשפט המנחמים. אמנם כאשר ראוהו משאת מאום מראהו עם המקרים הגדולים שקרוהו תמהו הפלא ופלא למה קרוהו כאלה באשר ידעוהו בראשונה חכם גבור ועשיר ושתקו כמשפט התמהים בתמיהה גדולה. וישבו אתו לארץ שבעה ימים בשתיקה כי לא ידעו נחמה מועלת במהירות לגודל הצרה. וכאשר ראה איוב רוב השתוק במשך הז' ימי האבל פתח פיהו ויקלל יומו להיותו חושב שמקרה האדם יגיעהו מצד המערכת יום התולדת וההריון כאשר נבאר בעה״ו. ולא קלל שבה אחרת: לנוד לו. פרשוהו מענין ותדד שנתי. ר״ל להניע ולהניד הצער מעליו.

ויען איוב ויאמר. יאבד יום אולד בו. ויען. ענינו שטען ואמר את אלה שיאבד יום לידתו מן הסדור ההוא העליוני שלא יהיה עוד. והלילה שאמר המבשר הורה גבר כמוהו מקולל. וזה להיותו חושב שהמקרים הקורים לאדם כלם הם תלוים ועומדים מסדור המערכת יום התולדת ועת ההריון. אולם להיות עת ההריון נעלם בלתי ידוע בפרטות ייחסוהו חכמי המשפטים ליום התולדת עת צאתו מרחם אמו לאויר עולם. והורה גבר עבר מבנין הפעל: היום ההוא. היום ההוא שהולידה יהי חשך להבא ביום ההוא לזכרון. או הלואי שהיה כל זה לשעבר: אל ידרשהו אלוה ממעל. להמשיך ולהשפיע בו דבר. ואל תאיר עליו אורה ממאורות ה' אשר בשמים: נהרה. תרגום של אור. או אורה. מן ונהורא עמיה שריא: יגאלוהו: ויהיה מטונף ומלוכלך אותו היום בחשך וצלמות אשר תשובבהו לעבר או להבא. ועליו תשכון ענן כבד ומחשיך ויבעתוהו ויקללוהו כמו מרירי יום וקשי הזמן המקוללי' מחמת ה' במי המרים מהמקרים אשר קרו להם אשר תמיד יקללו יומם גם הם כמנהג. או יבעתוהו כמרירי יום. יבעתוהו האידים העולים מחמת החום הטבעי. כי בעת עלותם כאשר ירבה כמותם ואיכותם יחשיכו השמש ויבעיתו מקום מבט היסוב ההוא. ויסיה כמרירי יום מן כתנור נכמרו והכ״ף שורש בו מן כמרי ובומרים שם דבר מן כפולי הלמ״ד. על משקל סגריר לדעת ר״ל ב״ג. או כמרירי יום מן מרירות והכף כף הדמיון. מן מרורות ומוררים: הלילה ההוא. ועתה קלל הלילה אשר על הרוב הוא עת ההריון. ואמ' שיקחה אופל חשך ואפלה כפול ומכופל מן המנהג. באופן שלא יזכר ולא יתיחד בימי שנה לרוע הקרי בה. וגם לא ימנה במספר ימי הירח. אשר במספרה כמשך ימי משך ההריון לאשה ולא למספר חדשי השמש: הנה הלילה ההוא יהי גלמוד. שיברחו אנשי הישוב מלכת בה באופן שלא יתחברו אנשים ללכת בעד עסקיהם כמנהג. ולא תבוא קול רנה וזמרה להעשות שמחה בו. או שלא ירננו בו אנשים כמשפט הולכי לילה לזמר ולהשמיע קולם בלכתם. גלמוד לשון יחידות. מן שכולה וגלמודה: יקבוהו. יקבוהו ויקללוהו היום והלילה ההוא האנשים המקללים יום לידתם לרוב צרותם המעותדים תמיד לעורר אבלם מכרת מקריהם. ולויתן ר״ל אבלם. לפי המקום. או שיקללוהו המקוננים והסופדים שהם אוררי יום מקללי הימים המעותדים תמיד לעורר האבלות והבכי. ויהיה לויתן אבל בלא נון״ הכנוי רק כנון״ התוספת. כמו אברן. עקלתון. שבתון. או שיהיה נון״ הכנוי כאמור: יחשכו

הַעֲתִידִים עורר לויתן: יחשכו כוכבי נשפו יקו לאור ואין ואל יראה
בעפעפי שחר: כי לא סגר דלתי בטני ויסתר עמל מעיני: למה
לא מרחם אמות מבטן יצאתי ואגוע: מדוע קדמוני ברכים ומה
שדים כי אינק: כי עתה שכבתי ואשקוט ישנתי אז ינוח לי: עם
מלכים ויעצי ארץ הבנים חרבות למו: או עם שרים זהב להם וויעצי
הממלאים בתיהם כסף: או כנפל טמון לא אהיה כעוללים לא ראו הבונים
אור: שם רשעים חדלו רגז ושם ינוחו יגיעי כח: יחד אסירים שאננו כעוללים
לא שמעו קול נגש: קטן וגדול שם הוא ועבד חפשי מאדניו: שאננו
למה יתן לעמל אור וחיים למרי נפש: המחכים למות ואיננו ויחפרהו
ממטמונים: השמחים אלי גיל ישישו כי ימצאו קבר: לגבר אשר
דרכו נסתרה ויסך אלוה בעדו: כי לפני לחמי אנחתי תבא ויתכו כמים

דפורענותא דאטמוסן למדכר בעתאורתהון אלויתהון: יחשכן כוכבי
בשף שיריה יסתכי לאנהרא ולא יחמי בתימורי קריצתא: ארום לא
אחד פרתי דלסתי דהינון דשי כריסי וטמר עמלא מן עינוי: למא לא
מן מרחמא אימות מכריסא כד נפקית ואיתנגיד: מה דין אקדימו
יתי רכוביא ומה תדיא ארום אוניק: ארום השתא שכבית ואשדוך
דמכית בכן ינוח לי: עם מלכיא ויעטי ארעא דמשכללין צריין לחון:
או עם רברביא דדהבא להון דימלין קורטוריהון סימא: או היך נפלא
דטמיע במעיינא לית אפשר דאהי היך טליא דלא חמון נהור אורית:
תמן רשיעיא דעבדו תתובא פסקו רוגז גהנם ותמן ינוחון תלמידיא
דאישתלהי חיליהון באוריתא: כחדא אסירי מדרשיא שליאו לא
שמעו ינקו בית רבא קל אמוראה: יעקב דאתקרי דרדקו ואברהם
דאתקרי קשיש תמן הוא ויצחק עבדא דייי דינפק בר חורין מן כופת
מן קיריס דידיה: למה יהיב ללעי נהורא וחיי למרירי נפש: דאוריכין למותא וליתוי וחפסין ליה מן טומעייא: דהוו חדיין לדיצא השתא יחדון ארום ישכחון
בית קבורתא: כל אילין מרירתא לגבר די אורחיה מטמרא וטליל אלהא אמטולתיה: ארום קדם סעודתי תנחתי תיעול ונתכן היך מוי

הרמב״ן

העתידים עורר לויתן· המעותדים לעורר קינותיהם: לויתן. כמו לויתם·וכן אמר התרג׳ דאיטמוסן למדכר באתערותהון אלייתהון. והוא מלשון קינה
ולשון חכמ׳ ז״ל הוא· אמרו בירושלמי לא תעורר אשה לויתה במועד · ויש מפרש יקבוהו הכחות העליונים שהם אוררי הימים הארורים שהם עתידים לעורר
ולרכך ראשי לויתן אשר לא יש אכזר שיעוררנו זולתם·כי להם כח על השפלים. כי לא סגר דלתי בטני. כי עתה שכבתי ואשקוט עם מלכים ויועצי ארץ · איכנ
כותן דעתו למשפט ותשבון אשר בשאול בעולם הנשמות ·כי אלו מבטן יגוע לא יתיחד עם מלכים ויועצי ארץ אשר יביאם האלהים במשפט · רק עניינו כי סוף
כל אדם למות המלכים והיועצים אשר להם עשר וכבוד לבנות להם ארמונים בחרבות ולמלאת בתיהם כסף וזהב· ולמה לא ימות אחרי צאתו מן הבטן מיד
או תפל אשר לא נחיה ולא יראה האור כלל. ומה תועלת לו במעט חיי צער ועמל· ויש מפרשי׳ או מדוע לא אהיה כנפל טמון והוא הנכון : שם רשעים חדלו
רגז· פירשו בו חדלו מהרגיז הארץ. רק החכם פירש כי הרשעים אנשי העמל והתנועה· כמו והוא ישקיט ומי ירשיע : חדלו רגז. חדלו מרגזם. כמו שם
ינוחו יגיעי כח· שהענין אחד במלות שונות· ומלת שם ירמוז למקום אשר המתים שם· והוא הקבר : למה יתן לעמל אור· לא פירש הנותן בעבור היותו
ידוע· כי הוא הבורא. או יחזור אל היום שנולד בו שלא סגר דלתי בטנו : ונותן לו שהוא עמל אור· וכלל עצמו עם אחרים שהם כמוהו· על כן אמ׳ מרי נפש:
השמחים אלי גיל. ענין כפול ומכופל שיהיו שמחים אל הגיל הזה וישישו בו כי ימצאו קבר : לגבר אשר דרכו נסתרה· קשור עם למה יתן לעמל אור · ויש
לפרש כי השמחים אלי גיל הם בני אדם אשר טוב להם בזמנם והם שמחים אלי גילי טובה · וישישו כי ימצאו קבר . לקבור בו הגבר אשר דרכו נסתרה
ומזלו קשה· והענין כי קשי הימים הם עצמם מחכים למות· והשמחים בזמן ישישו עליהם אם ימותו· כי הם עושים צער לעצמם ולאחרים הרואים אותם :
אשר דרכו נסתרה. נסתרה ממנו שלא ימצא דרך ללכת בה. כמו נסתרה דרכי : ויסך אלוה בעדו· כענין גדר בעדי ולא אעבר : ויתכו כמים שאגותי·
כי השאגות הלכו נתכות ויהיו למים ותבכות אותו תמיד :

כי פחד

אברהם

יחשכו·יחשכו הכוכבי׳ המאירי׳ בלילה שהוא נשף שלו באופן שיהיה חשך ואפלה ויקוה המקוה להגיע לאור היום ולא יזכה לראו׳ בעת הזריחה עפעפי שחר. והם כמו
דמדומי חמה בלשון רז״ל בשחר הבקר· ולא יהיו בו נכספו. לילה· מן נשף חשקי· עפעפי היא התחלת השחר המאירה מעט: כי לא סגר. ומדוע לא סגר
ה׳ דלתי הבטן בעת הריון אמי לבל תתעבר כי אז הסתיר עמל מעיני שלא השיגני את אלה· או בטני ממש לבלתי אתכלכל במזון מבטני בהיותי בבטן המלאה.
והייתי כנפל כאמור: למה לא· או מדוע לא המיתני ה׳ בהיותי בבטן כמנהג המומתים ברחם אמם· או תכף צאתי מן הבטן ואגוע. כי טוב לי אז מעתה:
מדוע קדמוני· או אם הייתי מעותד למקרים האלה מדוע קדמוני ברכי האשה המילדת לאחוז בי בצאתי מרחם. ומדוע הוכן חלב בשדי אמי להניקני ולבאת
באלה: כי עתה. שאם קדמוני התנועות האלה הנזכרות ידעתי כי הייתי שוכב מת והייתי ישן וינוח לי מהמקורות האלה: עם מלכים· והייתי עומד ונמצא
במציאות אחד עם המלכי׳ ויועצי ארץ אשר בשכבר בחייהם בנו חרבות ועשו בניינים בעבורם ממקומות חרבים להגדיל שמם: או עם שרים. או הייתי
עתה עומד ושכב עם שרי העושר והמעלה שכבר השתדלו בחייהם לאסוף זהב וכסף ועם כל עשרם כבר מתו ולא היה להם יתרון עלי אם הייתי שוכב מת ושכב
עמהם ולא אסבול במה שהגיעני: או כנפל· ואם לא הייתי ראוי לשכב במדרגת החשובים האלו מדוע לא הייתי מת כנפל אשת. וטמון בעפר או כעוללי׳ שמתו
בקטנותם אשר לא זכו לפקוח עיניהם לראות אור: שם רשעי׳. כי שם בקבר הרשעי׳ יחדלו רוגז מחשבת רשעם בל יוכלו להרע עוד. או כי שם יחדל ותבטל פחד
ורוגז הרשעי׳ מן היראי׳ מהם· וגם כן שם ינוחו כל האנשי׳ העמלי׳ אשר הם יגיעי כח בעולם הזה: יחד אסירי׳ וכן האסורי׳ בחייהם בבית הסוהר שם יעמדו שאננ׳
ושקטי׳. ולא ישמעו בקברם עוד קול נוגש תובע נשיים מהם: קטן וגדול· ובמקום הקבר ראיתי כי אין יתרון לכל הנבראים כי קטן וגדול שם הוא ולא יסבלו צרות
לבקרי׳ מצרות המדומות הלזו·וכן שם העבד חפשי מאדוניו כי לא יעבוד עוד: למה יתן· ואנכי לא ידעתי למה ה׳ ית׳ שהוא הטוב הגמור על מה יתן אור לאיש
שהוא מוכן להיות עמל בצרות. ולמה יתן חיים למעותדים להיות מרי נפש·כי בחייהם בצער יבקשו תמיד המות כאמרו בפסוק זה הבא: המחכים· כי
האנשים העמלים ומרי נפש בחייהם תמיד יחכו אל המות להשקיטם מן הצרות· ומת׳ ואיננו. ר״ל ואיננו זוכה למות שמחכה באלה: ויחפרוהו· למצוא אותה
ביותר ממטמונים. כמו האדם החותר וחופר לבקש מטמוניות. יען כי המות תסיר מעליהם כל דוחק מהצרות התוכפות ותהיה להם המות טובה יותר מהחיי׳
הרעים: השמחים. ולא די שהאנשים המרים וקשי יום יחכו למות ויחפשוה ויבקשוה כי אפילו האנשים האחרי׳ השמחים בשמחת גילם· ישישו בלבם עוד
כי ישמעו מות אנשי׳ נקשים ורעבים שזכו למצוא קבר להיות נקברי׳·וזהו מן הפלא׳ שאנשי השמחות ישמחו וישגיחו שימותו המדוכאי׳ ושימצא קבר כל גבר אשר
דרכו נסתרה מהועיל להם. כמו שאמ׳ אחר זה: לגבר אשר. דבוק למעלה. ורצה בזה כי השמחי׳ אלי גיל ישישו כי ימצא קבר האיש הנקרא והגבר המר אשר דרכו
ודרכו נסתרה ממנו שאינו יכול להשיג דבר ממבוקשיו: ויסך אלוה בעדו. מסך מבדיל בעדו לבל ישיג את דרכו ושמחו השמחים אלי גיל במיתתו: כי לפני לחמי.
ואם כן הוא מדוע לא מתי ומדוע לא המיתני ה׳ להיות המות טוב מן החיים הרעי׳ כי הנני חי בחיי צער · ולפני התחלת האכילה תבוא אנחתי בזכרי על מה
שקרה לי· ויתכו שאגותי וקול בכיי לנבוע נעקות רבות זו אחר זו בלי הפסק כמים הנגרי׳. או ויתכו הדמעות בקול הבכייה כמים· ויתכו כמו וינתכו. כתרגומו :

כי פחד

שאגתי׃ כי פחד פחדתי ויאתיני ואשר יגרתי יבא לי׃ לא שלותי
ד ולא שקטתי ולא נחתי ויבא רגז׃ ויען
ועצור אליפז התימני ויאמר׃ הנסה דבר אליך תלאה ועצר במלין מי
יוכל׃ הנה יסרת רבים וידים רפות תחזק׃ כושל יקימון מליך וברכים
תנוא כרעות תאמץ׃ כי עתה תבוא אליך ותלא תגע עדיך ותבהל׃ הלא
יראתך כסלתך תקותך ותם דרכיך׃ זכר נא מי הוא נקי אבד ואיפה

אכלונתי׃ ארום דלוחא דלחית ואתת לותי ומה דדחלית יתי לי׃
לא שליית מבסורתא דתורי ואתנן ולא שרוית מן בסורתא דיקידת
ולא ניחית מבסורתא דגמליא ואתא רוגזא על בסורתא די בניא׃
ואתיב אליפז דמן תימן ואמר׃ העל ניסיון פתגמא דכמא
לותך תשתלהי ולמעכבא במיליא מן יכול׃ הא כסנת סגיעין וידיא
חלשיא תקיפתא׃ דתקל בחובא יקימון מילך וארכוביא דחמטן
בעבירה תחייל׃ ארום כדון תיתי לותך ותשתלהי תמטי גבך

ואתבהלתא׃ הלא דחלתך סכויך סברך ושלמות אורחתך׃ אדכר כדון מן חבאי כאברהם הובד והאן הריצין

הרמבן כי פחד פחדתי. ואמר כי בשלותו לא ראה בטובה בעבור פחדו לתולדות הימים. ולא שקט ולא נח. והנה בא רגזו. והענין שב למעלה באמרו שיחות ויגונו
מבטן. כי חייו כולם לעמל היו ולא אכל בטובה. ואולי זה רמז הבנים שהיה מפחד עליהם. ואולי חטאו בניו. כי הוא צדיק היה בעיניו ולדעתו לא יבא רעה
לצדיק. ונשלם המענה:

ועתה התבונן כי מחשבתו הסרת ההשגחה מן הבורא ית' מפני הרעות ההוות תמיד בעולם. כי אין מדרך מנהיג צדיק לעשות מן האין יום לרע
לו. ועדין לא הקשה מצדיק ורע לו או מרשע וטוב לו. והנה תפשו אליפז בהיותו מסיר הממשלה וההשגחה מדעתו מן אדון העושה הכל
במשפט וצדק ית' שמו. ושמו הממשלה לכוכבים ולמזלות: זכר נא מי הוא נקי אבד. ר"ל אחרי שאין הנקיים אובדים כאשר נראה קודם אין שיקרוהו. הנה זה
ראה לראיה כי מנשמת אלוה יאבדו האובדים ולא בכח השעות והכוכבים. ואם נראה במקצת האישים שאין המדה בהם כן כאשר ראיתי אויל משריש. הנה
קללתי תבוא עליו פתאום ויאבד. ואולם אדרש בזה אל האל ואליו אשים ההנהגה הזאת לא אל כוכב ומזל. רק כי הוא יאבד הרשע המפרים. והצדיק הבא
עליו רעה כמוך מוסר אלהים הוא ואל תמאסהו. וענין המוסר לדעתי בצדיקים כמו שכתוב כאשר ייסר איש את בנו ה' אלהיך. וכתוב ויענך וירעיבך וגו'
למען נסותך להיטיבך באחריתך. וזאת תשובת אליפז למענה איוב הראשון. ועתה אפרש הפסוקים:

ויען אליפז התימני ויאמר. הנסה דבר אליך תלאה. פי' כי אם נסה המנסה לדבר אליך תלאה מדבר בערך. ואעפ"כ לעצור במלין מי יוכל שלא יענך.
ודס"פ פי' האם בעבור שנסה האלהים אותך בדבר אחד תלאה. אם כן מי יוכל לעצור במילין שלא יענך. בעבור החטא הזאת. וכן דעת
התרגום. אמר העל נסיון דמטא לותך תשתלהי: הנה יסרת רבים. דרך לשון. כענין ויתחלו בהם אליהו. כלומר הנה כמה היית מייסר
רבים ומחזק ידים רפות. כי עתה בוא עליך הנסיון תלאה ותבהל. זה דרך המתפרשים. ואיננו נכון בעיני. בעבור הא התימה שבתחלת הנסה. כי לפי
הלשון הראשון אין כאן תימה כלל. גם לדברי רש"י לא יבא על נכון. כי התימה בהנסה איננו מתקיים. והיה ראוי לדעתו לאמר נסה דבר אליך התלאה. ולפי
דעתי שהוא כמשמעו. כמו או הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי וגו'. ופירושו הנסה אלהים אליך דבר שתלאה בו: ועצור במילין מי יוכל. שלא
יוכיחך בזה. כי יסרת רבים כבוא עליהם הצרות שיקבלו מוסר האל בשמחה: וידים רפות תחזק. תמיד בדברים טובים ודברי ניחומים. והנושלים בהם
שבאו לקראת נר יקימון אותם מליך. והכורעים תאמץ בברכיך הטובים. ועתה כי תבא אליך כהם תלאה מכוסה הצער. וכי תגע אליך תהיה נבהל מדעת
המשפט. ותתלה אותו במזל ובמקרה. או יקשור פסוק כי עתה תבוא אליך עם ועצור במלין מי יוכל. ויאמר הנסה דבר אליך שתלאה בו. והלא יסרת אתמה
רבים ועצור במילין מי יוכל. כי עתה תבהל בבוא אליך: הלא יראתך כסלתך. למה תלאה ותבהל כי יראתך מן האלהים היא כסלתך. ובה תוכל לבטוח
כסלתך. כמו אם שמתי זהב כסלי. שהוא כמו מבטחי. ויסימו באלהי' כסלם: ותם דרכיך תקותך. כי זכר נא שלא ראית מאז נקי אבד וישר נכחד. ותראה

אברהם כי פחד. ובאמת כי בהיותי בשלותי פחד פחדתי פן יקרוני כאלה היום. ואשר יגורתי יבא לי. ואולי כי בעבור בניו השלכים כמו שזכרנו היה מפחד כי אולי לא
היו עושים רצונו ולא עצבם כאמור. ולכך היה מקריב בעדם עולות כאמור: לא שלותי. ומעולם אף בעת שלותי לא עמדתי שלו ושקט באמתות ולא בתתי מנוחה
אמתית להיותי מפחד ממה שקרני. ועתה ויבא רגז. והבער האמתי כי בראשונה היה בספק ועתה הוא באמת בפועל:

והעקר מן המענה הזה הראשון ישוב על שני ענינים. ראשונה שאיוב היה חושב שכל המקרים הנופלים על האדם שהם מסודרים ומוגבלים על
פי מערכת הכוכבים מעת ההריון בהגיע הטפה ברחם אמו ויום שתולדת לאויר העולם. אשר אלה יחייבו מה שיגיע אל האדם.
כי כאשר כח הגרמים השמימיים הם סבת התהוות העובר וגדולו כן בסבתם יחייבו מה שיגיע אל האדם מצד החומר אשר בזה ספקות
רבות. ובזה היה מאמין איוב שאין הקב"ה משגיח בפרטים האלה להגיע אליהם סבות מתחלפות בזמנים מתחלפים להיותו יתעלה בלתו מחויב שיתחייבו בו
התחלפות בזמנים מתחלפים כי אין לה' ידיעה מתחלפת ולא יחס עם הזמן. ולזה יאמין איוב כי האדם מסולח וכעזוב למקרים מהמערכת. וזה באמרו
יאבד יום אולד בו והנמשך אחריו שנית מה שהיה איוב מאמין במכאובות. הגם באמרו אל ה' למה יתן לעמל אור. וגם יראה לדעתי שהיה מאמין בהסתרו הנפש
לפי מה שיובן מדבריו להבא. וגם בבר מה על היותו מקריב הקרבנות בעד בניו כאמור. ומה' היה חוטא בזה שהיה מאמין בהעדר ההשגחה הפרטית מאתו
ית' והיה מאמין שאלו הטובות הם טובות אנושיות מקריות בוראי. ועל כן בחר מות מחיים וקלל היום והלילה שגרמו לו את אלה. ומדוע לא מת ברחם אמו
וכו'. וחשב כי הרעה הזאת לאות וקבור אליו ית'. ורבים אמרו כי איוב לא שגג בכל אלה רק כאיש נגוע מוכה אלהים ומעונה המאמין בה' ובהשגחתו. כי למה
יבעט ה' אם לא יחשוב שהשם ידע עניינו רק בחשבו זה על כך ספק מדוע קרוהו את אלה. ברח מאת תפלה לאלהי' וקלל יום הלידה וההריון לבד סבת התהוו'
ואמרו ובחר להיות מות מרחם ומלדה ומבטן ומהריון למען לא יגיעהו מה שהגיע אליו. ואחרים אמרו איוב כופר בתחיית המתים היה. ובמקומו נבאר
דעתנו בעה"ו:

ויען אליפז התימני ויאמר. הנסה. אחרי שהבין אליפז דעתו של איוב במענה הראשון שייחס ההצלחות מן הקביצים מצד מערכת יום התולדת
וההריון. אמר אם נסה אנחנו משל ומליצה להשיב ולדבר אליך על אלה. ידעתי תלאה בו. ויכבד עליך לשמוע מה שיושב לך. ומ"מ ויחי מה
אשיבך בודבר. כי עצור במילין מי יוכל. לבלתי השיב על דעת כוזב כזה אשר בו מן השקר. איך יעזוב ה' את הארץ: הנסה. כמו אם
נשא אנחנו משל ותשובה. מן וישא משלו בחלוף שמ"ך בשי"ן. והא באלף. כמו נסה עלינו אור פניך ה'. והכון לשון רבי' לפי דברי אע'. ולרלב"ג הוא מלשון נסיון:
הנה נסה אותך האלהים להכותך תכף כלאית בהם. והראשון עיקר אצלי בעבר קשר הפסוק: הנה יסרת. הלא לשבר לטוב דעותיך ידעתי כי יסרת
רבים שהיו חוטאים בדיעות הכוזבות האלה. והידים אשר היו רפות בעקרי המעשים או הדיעות האמתיות היית מחזק אותם: כושל. וגם כאשר היית
רואה איש כושל בדעות כוזבות היית מקים אותו במליך ובהערותיך הנכונות. וכן הברכים שהיו כורעות ונופלות מן הדעות הנאות היית מאמץ ואות' להם שהרע'
הנופלות באישים שהם על צד העונש והפורענות כי אין דבר רע יורד מלמעלה. כי בדעת שזה יחזק תקון המדינה והישוב בדעות אמתיות כאלה. כי אם היה
זה מצד המערכת היה האדם הרשע מתיר עצמו בעשיית הרעות אחר היותו מוכן להם מן הלידה ולא היה מקפיד אל הפורענות: כי עתה. ועתה ראיתי
כי כאשר באה אליך מן הרעה והמקרה כלאית בו לבלתי סבלו ונוטלת בדעת הכתוב הזה. וכאשר הגיעה עדיך הכרה והעונש נבהלת מראו ונכוית בה. ותלא'
מן התלאה. ובלאו מכריס: הלא יראתך. הנה ביכותי מדבריך כי מה שיראת את ה' היה בעבור בטחונך אז שקיוימו קניניך והצלחותיך בעבור היותך
ירא אלהים ושיועיל לך לקיימם. וכן תקותך באל שישמרם ויקיימם בעבור תום דרכיך שאתה היית תם וירא אלהים. אבל עתה שהוכח כפרת באמונה הזאת:
כסלתך. בטחונך. מן באלהים כסלם: זכור נא. וזה לך האות שהבטחת בה' ובלית. זכור נא אם מעולם ראית איש נקי שנאבד. ובאי זה מקום ראית
ישרים שנכחדו. נכחדו. כאשר

תריציה יצחק ויעקב אתכחדו׃ היכמה די חמיתי דרא דשובעָנא עברי שקרא ופלחי ליעות ישתלמון כמיניה׃ מן מימר אלהא יהובדון ומן זעפא דנחיריה ישתיצון׃ אכליות עשו דמתיל לאריא טרפא וקל ארום דמתיל לשחלא מריתיתין כרביא דחטופיהון ורברבנוי דמתילין ללייתא מתפרשין למיבז ביזתא׃ היכמה דאריא יהובד מדלית עראה היכרין יהובד ישמעאל מדלית זכותא ובנוי ליסטיא אתפרשו מן אורחין תריצין׃ תא ישמעאל דמתיל לארין יהובד מדלית זכותא ובנוי דלוט דמתיל ללייתא יתפרשון מקהלא׃ לותי פתגם אתאמר בנסיר ואליפת אודני קצת דאיתמצי מיניה׃ במחשבתא דמן חזותא בליליא כד נפלת שינתא על בני נשא׃ דלוחא ערעני ורתיתא וסוגעי איברי דליח׃ וזיקא על אפי יעיבר מצלהבא על עולא בסרי׃ יקום ולא אשתמודע חזויה דמו לקביל עיני חשי וקל סוגעין אשמע׃ אכריז ואמר אפשר דבר נש מאלהא יזכי אם מן דעבדיה ידכי גבר׃ הא בעבדוי נביא לא יימין ובאזגדוי ישוי עילא׃ כל דכן רשיעיא דשרין בקבורת טינא די בעפרא שיתאסיהון יסכינון קדם זחלא׃ מצפר לרמש משתתפין מן דלית משוי

ישרים נכחדו׃ כאשר ראיתי חרשי און וזרעי עמל יקצרהו׃
מנשמת אלוה יאבדו ומרוח אפו יכלו׃ שאגת אריה וקול שחל ושני
כפירים נתעו׃ ליש אבד מבלי טרף ובני לביא יתפרדו׃ ואלי דבר
יגנב ותקח אזני שמץ מנהו׃ בשעפים מחזינות לילה בנפל תרדמה
על אנשים׃ פחד קראני ורעדה ורב עצמותי הפחיד׃ ורוח על
פני יחלף תסמר שערת בשרי׃ יעמד ולא אכיר מראהו תמונה יחלוף
לנגד עיני דממה וקול אשמע׃ האנוש מאלוה יצדק אם מעשהו יטהר
גבר׃ הן בעבדיו לא יאמין ובמלאכיו ישים תהלה׃ אף שכני בתי
חמר אשר בעפר יסודם ידכאום לפני עש׃ מבקר לערב יכתו מבלי

הרלב"ג וראיה חורשי און וזורעי עמל קוצרים אותו׃ יקצרוהו׃ כל אחד יקצור מה שזרע׳ והנה זאת ראיה כי מנשמת אלוה יאבדו האובדים׳ או יאבדו ישוב אל חורשי און וזורעי עמל׃ שאגת אריה וקול שחל׳ פירשו בו כי הוא חסר בי״ת׳ כמו הנמצא בית ה׳. ור״ל כי מנשמת אלוה בשאגת אריה וקול שחל׳ או יאמר כי ישלח בם אריות שואגים וכפירים בלתעו שניהם לטרוף אותם׳ וליש אובד מבלי טרף יבא עליהם לבקש טרפם מהם׃ ובני לביא יתפרדו׳ וכל זה רמז לרעות הבאות על הרשעים פתאום׳ בענין מזי רעב ולחומי רשף וקטב מרירי וגו׳׳ ויש מפרשים שאגת אריה וקול השחל יאבדו ויכלו מנשמת אלוה׳ ושני כפירים בלתעו ונעקרו ונפלו מהם׳ וליש גבור בבהמה אובד׃ ובני לביא יתפרדו׳ כי אין להם טרף ומזון׳ רמז לרשעים חורשי און וזורעי עמל׳ שיאבדו עם תקפם וגבורתם אשר היו כאריות שואגים וככפיר בעדרי צאן׳ והנה אבדם מנשמת אלוה הוא׃ ואלי דבר יגונב׳ באורו כל זה כראה לעיני כי הצדיקים אינם אובדים והרשעים אובדים כרתו׳ ויש דבר נעלם ממני ונגלה לי מקבתו במראות הנבואה׳ והוא אשר יספר׳ כי פעמים אין המדה כן׳ כי יש אויל משריש וצדיק כוכח׳ ויאמר כי יש לו בזה שמץ טעם׳ כי במראות הנבואה נתבאר לו כי הכל בטעם׳ כי השם צדיק ולא יעשה עולה׳ ואחרי כן יבאר הטעם שלו׃ בנפול תרדמה על אנשים׳ בענין בחלום אדבר בו׃ ורוח על פני יעבור׳ כדרך והודי נהפך עליו למשחית׃ תסמר׃ פירושו בשם הגאון רבינו האי ז״ל כי הוא מלשון מסמרות כטועים׳ מרוב פחדו׳ וכן סמר מפחדך בשרי׃ יעמוד ולא אכיר מראהו׳ מראה המדבר בי׃ דממה וקול אשמע׳ כמו וקול דממה דקה׳ והגיד לי התחשוב כי אנוש מאלוה יצדק׃ הן בעבדיו לא יאמין׳ כדרך בכל ביתי נאמן הוא׳ ויאמר כי האל איננו בוטח בעבדיו להגיד להם דרכיו ומחשבותיו׳ ואינם נאמני ביתו לדעת סתריו וסודותיו׃ ובמלאכיו ישים׳ בדעתו תהלה׳ כי הם אבלו הוללים מבוא בסודו׳ כי לא כל דרכיו דרכיהם ולא מחשבותיו מחשבותיהם׳ ואף כי בני אדם ידעו דרכיו והם בעפר יסודם׳ כי הגוף מוסדות עפר׳ והם קצרי ימים ידכאום המדכאים אותם׳ וינתנו לפני עש להיותם מאכל לרמה׳ או ידכאום שב אל מלאכי מות ידכאום האכנים וינתנו לרמה׃ מבקר לערב יכתו׳ כי בבקר יהיו שלמים׳ וכן רבים׳ ולערב יוכתו׃ מבלי משים

אברהם כאשר׳ כמו שראיתי בעין השכל חורשי און שכחתו ואבדו בעבור השתדלם בעול ובחמס׳ וכן זורעי עמל שהיא המחשבה ברעה בראשונה ואחר כך יקצרוה ויעשוה׳ כי הזריעה קודמת לקצירה ובסוף ימחיתם ה׳׳ אבל הנקיים והטובים אשר לפעמים יקרה מקצת מן המקרים לא ימחיתום לגמרי רק שישיב לאיש מה מן הפורענות לקצת מעשיו הבלתי טובים ולא כליון חרוץ׳ כמו שתראה כליון הרשעים לגמרי שלא תהיה להם תקומה למפלתם לעולם׃ ובזה ימסך שאלו הרעות אינם במקרה הזמן והמערכת כי אם בחכמת אלהים ומלאכיו הכבבים על המלאכה במלאכות ה׳׃ מנשמת׳ מבואר טעמו עם קשר הפסוק הקודם׳ כי להיותם רשעים חורשי און וזורעי עמל יאבדו ויכלו בגזרת אלוה ורוח אפו ובהשגחתו הפרטית׃ שאגת׳ גם זה מצורף טעמו עם הקודם׳ שראיתי שאגת הרשעים התקיפים לטרוף ולגזול בחזקה כאריות החוטפות׳ וכן לבלוע ולגרס בשניהם האכנים החלשים כשני כפירים החזקים׳ ולבסוף נתעו ונשחתו שניהם שלא יוכלו לטרוף עוד׳ ואפשר כי נתעו מן מלתעות לביא וירצה לומר הסרת המלתעות׳ כמו ותרם מן תרם׳ ור״ל הסרת התרם׳ ויהיה נתעו שרשו לנתע תחסרי הפ״א לדעת רבי יונה׳ או נתעו מן יתעו לבלי אכל לדעת אע״׳ והראשון טוב׃ ליש אובד׳ וכן ראיתי ליש מין מן האריות׃ כי לפי מספר שני זמנם נקראים בשם כפרד זה מזה׳ שיאבדו וימותו מבלי מבוא טרף ולא יועילם חזקם׳ וכן בני לביא יתפרדו ויגלו הנה והנה למצוא טרף ולא ימצאו׳ וכן יקרה לרוב לרשעים בסופם׳ והכל בדין ההשגחה ומשפטה׃ ואלי דבר יגנב׳ ועם היותי מאמין בהשגחה הנה הדבר הזה עוד אבלי שאגיד אליך כמו דבר אשר יגונב ויסתר ויעלם מההמונים להיותו דבר בלתי מוחש כל כך׳ ומ״מ כבר לקחה אזני שהבינותי מאמתותה שמץ מעט ממנו׳ שמץ׳ מעט׳ כמו שמץ דבר׳ מנהו׳ מן הוא׳ כמו ממנו׃ בשעפים׳ והראיה על מה שהשגתי היות השגחתו בשפלים׳ מה שראיתי כבר בשעפים בחזיונות לילה דברים נוראים עליונים לרעתי מאתו יתבר׳ יגיעוני לפעמים בנפול תרדמה על אנשים ויפחידוני שלא כמנהג׃ בשעפים׳ מחשבות׳ מן על שתי הסעפים בחלוף סי״ן בשמך׳ פחד קראני׳ רצה לומר בעבור כי אותם המראות שראיתי קרא לי מהם הפחד והרעדה בכל חלקי הגוף עד כי רוב העצמות שהם חוזק וקיום הגוף הרעישו והפחידו׳ וזה מכח המראה המפחידה אשר הגידה אלי עתידות אשר בורא מובאים מאת ה׳ להיותו ענין רוחני עליוני׃ קראני׳ יקרה לי׳ מענין מקרה׃ ורוח על פני׳ וזה ראיה על מה שראיתי להיותו ענין עליוני כי כמו רוח הוא ועל פני יעבור ויחלוף בלילה עד שתסמר ותפחיד שערת בשרי להיותי מרגיש בחלקי המראה דבר אלהי להשיג מה שאראה בחלומות כאלה׳ כמבואר בחלום פרעה ונבוכדנצר׳ ותפעם רוחם׃ תסמר׳ תפחיד׳ מן סמר מפחדך בשרי׳ או מענין חמוס וסרפה מהפחד׳ יחלף יעבור׃ יעמוד ולא אכיר׳ ועוד הוראה אמתית ביותר היות השגחת הש׳ בשפלים כי במראה אשר אראה לפעמים אראה במראה העומד עלי כדבר נורא ולא אכיר מראהו לתת לו תאר מהו׃ אך תמונה לנגד עיני׳ לבד מאתו ית׳ ואשמע דברים נוראים ונפלאים באופן כי השכל יקבלם בלי קול גופני אבל אבל המראה היה כמו בקול דממה דקה׳ שיורה על כבוד ה׳ המתואר במראות אליהו בקול דממה דקה׃ האנוש׳ בפסוק הלא טען אליפז עם איוב נגד כפירתו בהשגחה בראיה אחרת׳ ואמר התחשוב שאחר היות האנוש נברא מרוח אלהים ומנשמת רוח אפו נבדל מהבא בלתי מדברים וה׳ בראו׳ ואחר יעזבהו אל הגרמים השמימיים׳ וכאשר תראה צדיק ורע לו ורשע וטוב לו׳ התחשוב כי בעבור זה שיצדק האנוש מן האל ושיהיה גבר טהור יותר מעושהו שיאמר אליו המוכה שה׳ יכאיבהו בלא משפט׃ הן בעבדיו׳ הלא תראה שאין ראוי שיהיה הנברא שלם בערך מהבורא אותו׳ לפי שיקרה בסבה למסובב׳ כי אפי׳ בעבדיו ברואי מעלה לא יאמין שיוכח ויותן להם אמתות וקיום שלמותם מצד עצמם׳ ר״ל שאין ראוי שייוחס אליהם שלמות אמתי מצד עצמם אחרי היותם נבראים ונריכי׳ לאחר הכותן קיומם׳ וכן גם במלאכיו לא ישים אורה ליחס אליהם שלמות אור השגחתם מצד עצמם אחרי היותם מושפעי׳ מאתו ית׳׳ ואם עבדי ה׳ ומשרתיו עושי רצונו אשר שלמותם למעלה מהשגת האדם ומדרגתו׳ לא תאומת מדרגתם לעצמם׳ כל שכן מדרגת האדם השפל אשר בעפר יסודו שהוא פחות במדרגה נגד עושהו הממציא מציאותו כמו שהוא מבואר׳ כי הנמצא אשר מציאותו תלוי באחר הוא פחות ממנו במדרגה מאד׳ ובזה יוכר דעת אליפז על איוב שהשכל ברין׳ וגם בפסוק שאחר זה׃ תהלה׳ אורה׳ מן יהלו אורם׳ בהלו נרו׳ או תהלה מלשון תהלה ושבח׃ אף שוכני בתי חמר אשר בעפר יסודם׳ ואם המלאכים הנזכרים שהם חסרים בערך ממציאם ואין להם גוף מהיסודות׳ כל שכן ואף שוכני בתי חומר שהוא המין האנושי אשר צורתו תלויה בחומר ומעפר יסודו ומוגבל בלתי נכחי ומחויב שיקרהו התפעלות והפסד׳ וגם כי הרבה פעמי׳ יקרהו להיות נדוכא במקרה הזמן קודם יגיע זמן ההפסד הטבעי שהוא כמשל לעש׳ ר״ל כי האדם מעותד להיות נדוכא בנרות המקרים בטרם ימות ועש יאכלנו׃ לפני׳ קודם זמן׳ עש טהרמא בלע״ז כנוי להפסד הרכבת החומר׃ מבקר לערב׳ וכן במעט זמן מיום עד לילה יוכת האדם וישחת מן העולם הזה׳ וכן כאשר לא ישים לבו אל דבר ה׳ לרדוף אחר השלמות׳ לנצח מעולם הנפשות תאבד נפשו ולא תהיה לה השארות׃ יוכתו׳ מן ויכום ויכתום׳ וכתתו חרבותם׃

הלא נסע

ומותו מבלי משים לנצח יאבדו: הלא נסע יתרם בם ימותו ולא בחכמה: קרא
ה נא היש עונך ואל מי מקדשים תפנה: כי לאויל יהרג כעש ופתה
דושים תמית קנאה: אני ראיתי אויל משריש ואקוב נוהו פתאם: ירחקו
ופותה בניו מישע וידכאו בשער ואין מציל: אשר קצירו רעב יאכל ואל
ושאף מצנים יקחהו ושאף צמים חילם: כי לא יצא מעפר און ומאדמה
לא יצמח עמל: כי אדם לעמל יולד ובני רשף יגביהו עוף: אולם אני

משוי להון ארכא לעלמא יהון ברון: הלא סרחית זכותא להון אנטלית
סעיד מנהון ימותון ולא בחכמתא: קרי ברון האית עני לך ולמן מן
קדישיא תתפני: ארום שטיא תקטול רוגזיה קירים ושבירא תמית
טבנא דבריתא: אנא חמית שטיא דמתנציב ולטטית מדורית
בחכיף: מתרחקין בנוי מפורקנא לעלמא ראתיו וישתפפון במעלנא
דגהנם ביום דינא רבא ולית דפצי: די חצדיה כפיני ייכלון ומולמוסין
במאני זיינא ירברוניה ויבזון ליסטיסין נכסיהון: ארום לא נפיק
מעפרא שקר ומן ארעתא לא ירבי ליעות: ארום בר נש למלעי באוריתא אתברי ובני מזיקי בגובהא יטוסון: תא ארום בר נש לליעות אתייליד
וסופוהי היך ניצין דנתרין מן גומריו ומתגבהין היכרין יעוף: ברם אנא אתבע

מבלי משים. מבלי שיהיה אחד מהם משים על לבו הדבר יאבדו. כי פתאם לפתע יבא שברם: הלא נסע יתרם בם. הלא תראה שנסע היתרון והכח אשר בם וימותו ולא בחכמה שידעו ויבינו מיתתם. כי בפתע להם המות: קרא נא היש עונך. בתלונתך להיות עוזר אותך בדבריו: ואל מי מקדושים תפנה. לענות אותך. אין אחד מהם שיאמר כמוך וישוה לך בהיותך מבעט ביסורין: כי לאויל יהרג כעש. בבואו עליו שלא ברצונו: ופותה תמית קנאה. בעד שהוא מבעד עצמו כאשר לא יכליתו דרכיו בכל עת. קנאה וכעס אחד הם בכל מקום. כמו הם קנאוני בלא אל כעסוני בהבליהם: אני ראיתי אויל משרים. כאשר גזר כי הצדיק טוב לו והרשע רע לו. שב לבאר מה שלקח אזנו במראות הנבואה. כי אם יש פעמים שרואה אוילים ורשעים עושים שורש למטה רק יראה כי מיד הם נכרתים ואובדים: ואקוב נוהו פתאום. כלומר ראיתי בלבי קללה באה על נוהו מיד פתאום: ירחקו בניו מישע. הם עצמם מרחיקים את נפשם מכל התשועה: וידכאו. כמו יתדכאו בשער לעיני הזקנים וכל העם ואין מציל אותם: אשר קצירו רעב יאכל. הרשע עצמו בימיו יאכל כל רעב קצירו: ואל מצנים יקחהו. ואם יקחהו הוא מבין הקוצים והצנים יקח אותו. כי תעלה ארצו שמיר ושית: מצנים. יחסר אות השפל. מן ולצנינים בצדיכם. או יהיה יקחהו שב אל הרעב הנזכר. כי ילקט קצירו מבין החוחים: ושאף. כל בעל חיל הרשעים וממונם: שאף. כמו באות נפשה שאפה רוח. והתרגו' אמר ואל מצנים יקחהו ופלמוסין במאני זיינא ידברוניה. פתר צנים מן וכומח הצנה לפניו. כאילו אמר ואל אנשי המלחמה יקח ויאסוף קצירו. כי הם יאכלוהו: כי לא יצא מעפר און. יאמר על התלאות הבאות על אדם לא על חנם באות עליו ולא מן הארץ תצמחנה רק על חטאיו. ולכן הרשעים אובדים כאשר הגיד: כי אדם לעמל יולד. ואולם אני אדרוש אל אל. אלה הפסוקים קשורים. יגיד כי האדם יולד להיות לו עמל וכעס בחייו ולא יוכל להנצל ממנו. כי הוא בעצמו ית' הביאו עליו כאשר בני רשף הוסם בתולדותם להתעופף. אך איננו מיחס רק זה לאל. ואל האלהים אשים ההכנה הזאת לא אל הכוכב ומזל בלתי לה' לבדו. כי במשפטו יעשנה על פשעיהם. כי הוא עושה גדולות ונוראות משפיל ומרומם. ומפר מחשבות ערומים. הם המתחכמים בעיניהם לעשות מעשיהם בעצה וחכמה כפי דעתם. והוא מבטל עצתם. כי הוא היודע כי הצרות הבאות עליהם וביטול העצה שלהם לטובתם. והם אינם מבינים הטובה היא אם רעה. והוא לוכד גם החכמים בעלי הכוכבים והמזלות באותה ערמה כאשר חשבו. כי לו לבדו היכולת לא למזלות. והוא תקוה לדלים ולאביונים המצפים אליו. ואם כן אחרי אכום יוכיחנו אלוה ולא ימאס מוסרו: דברתי. הכהגתי. כמו דוברות בים. בתוך הדברו: ובני רשף. בני העוף. וכן ולחומי רשף. כתרג' אכילי עוף. ויש לפרש עוד בני רשף ניצוצות הגחלים. מן רשפיה רשפי אש שלהבת יה. ר"ל כי אדם לעמל יולד ולהיות הגחלים מעופפים עליו תמיד. וכן אמר התרגום ארום בר נש לליעות אתיליד וסופוהי היך גיצין דנתרין מן גומריא ומתגבהין היכרין יעוף: עושה

אברהם הלא נסע יתרם. הנה באמת רואה אני רוב המין האנושי כי נסע ונעתק ממנו היתרון משלמות השכל אשר בו לפנות אחרי דעות החמר באופן ימות ולא בחכמה שהיה ראוי שיתעסק בה: נסע. פעל עבר מכפעל. ור"ל נעתק והלך לו. יתרם. יתרון שלמות נפשו השכלית מעל הבה"מ. על דרך שאמר דוד ע"ה אדם ביקר בל ילין נמשל כבהמות נדמו: קרא נא היש עונך. ואם אתה חושב במציאותך כאשר חשבת. או אם צדיק אתה בעיניך כאשר אמרת בדבריך שאיך ראוי לפורענות קרא נא בקול גדול אם יש עונה אותך מברואי מעלה. או אל מי מקדושי עליון תפנה. כי אפילו הפחותים מהם שהוא מדרגת האישים הקרובים אלינו לא יענוך אם תפנה להם. ובזה תוכל לדעת המרחק הנפלא שיש בינך לאל עליון וגודל שלמותו. ולהיותו סבת הכל לא תוכל ליחס אליו עול בשום דבר כאשר קרה לך מה שקרה מן הרעות המתרגשות אתו: כי לאויל יהרג כעש. ובאמת ידעתי כי לאויל והחוטא הבלתי שומר מה שראוי עליו לעשות מצד שכלו כאשר יקרוהו מן הרעו' יהרגהו הכעס במה שיקרהו ולא ירגיש בחסרונו בשלמות ועל ה' יזעף לבו. וכן האיש הפתי או הנפתה אל שקיבנים להשיגם ואוהב כסף ומבקש כסף ולא ימצאהו תמית אותו הקנאה על זה וירד ביגון שאולה. ובהמכע מהם בקשתם יחשבוהו לרוע הסדור ויקראוהו אבלם רע גמור. והדבר הוא בהפך ליודע את ה' ודרכיו הטובים: כעש. כמו כעס בסמך ופותה כמו פתי. ואיש נפתה: אני ראיתי אויל משרים. וכן בהפך באופן אחר אני ראיתי אויל משרים וכוטע שורש ועושה פרי למעלה מובל לזמן מה ולהיותו בלתי ראוי לטובה. ואקוב נוהו ומציאות הצלחתו פתאום בפתע ובמהרה. ואקוב. מאמר שיפה בשם הרצון העליון. וימשך מזה לומר כי מה שקרהו מן ההצלחה היה במקרה ומה שהוא במקרה הוא מעט וסובב הגלגל עליו יכי אם היה חכם דבק בא־ה' לא קרהו העדר הטובה פתאום: משרים. כוטע שורש. ואקוב ואקלל: ירחקו בניו מישע. ועוד כי גם בני האויל ירחקו מישע ולא תהיה להם תשועה אחרי מות אביהם לרוע בחירות אביהם בחייו בלתי שומר מצות ה' ולא ישמור ברית אחים וריעי' להטיב לזולתו ולבני עמו הנקשרי' אליו. ולכן ידכאו בניו בשער בחסרונם כי אין מרחם עליהם ואין מציל. ידכאו מן דכא ושפל רוח: אשר קצירו. ולפעמי' יקרה ג"כ לאויל הבלתי ראוי להצלחה שהגיעה אליו כי בהיות קצירו מוכן לקבור יגבר עליו איש נקשה ורעב ויאסוף קצירו ויאכלהו. וגם באופן אחר כי יקחהו איש שבאי פחות במדרגה יוכא מן הקוצי' והצינ' ואשר חילם וממונם ישאף ויבלע אותו אנשי' כמי' המשתוקקי' כצמא למים לשתות ולאכול ממון זולתם. ויהיה צמים כמו צמאים לזה הפירוש. וכל זה יקרה להם לרשעי' בהפך דעת איוב. או ושאף צמים אנשי' בעלי רוב שער בראשם ובזקנם כמנהג האנשים הנסתרים ביערות לעמוד בפרשת דרכים לבלוע ולשאוף חיל זולתם. ומגדלים שערם לבל יכירם מן אישוב שלא יהיו נכרים. כימים קוצים. כנוי לפחותים יושבי יערות מסתתרי' בקוצים. ושאף. יבלע. צמים. צמאים. או בעלי שער. מן לצמתך. והם האנשים והלסטים: כי לא יצא מעפר. והיה כאשר תראה הצרות המתרגשות נופלות למטה לאנשים כדיקים בעיניך ותאמר בלבבך היות הדבר במקרה כיתר שאר הדברים שתחשוב שיפלו תחת המקרה אל תחשוב כן. כי לא יצא מן העפר במקרה און כזה. וגם מאדמה לא יצמח עמל וכעס כי הם יפעלו פעולותיהם בטבע ראוי ומתיחס. ולכן לא תוציא כמח מטבעה להכות באישי המין אם לא יחוייבו בו רק הכל בגזרת אלהים להיותו אויל בלתי שומר מצות קונהו. ויהיה און כנוי לאבידת הממון ועמל כנוי ליתר המקרים הגופיים. ויקראו כן לפי שהם און ועמל לדעת המקבל הצער. וכל זה כנגד כונת איוב שהיה חושב כי לפחיתות האדם בערך האלוה שאין הקב"ה משגיח בהם. כאמרו מה אנוש כי תגדלנו וכו': כי אדם לעמל. וכבר ידעת איוב כי האדם להיותו נולד חסר בחלקי הנפש והגוף וצריך למוד ותיקון ומשך זמן להשלימו לעמל יולד. ר"ל שצריך שיעמול להשיג מבוקשיו הצריכים אליו בכלים הגופיים אשר אתו ובחלקי בחירתו להיותו נוטה אחריהם. כמו שבני רשף שהם ניצוצי וכידורי אש. כי תכף אחרי התהוותם יגביהו עוף ויעופו למעלה עד בואת החלק העפרי מהם. כן יעשה האדם כל ימיו. ולהיות האדם חסר ומוכן אל העמל להשלים הדברים אשר יצטרך אליהם. אפשר שיגיעם לטוב ערכו ואפשר שימנעו ממנו. כי אולי לא ידרוך הדרך הנכון בבחירתו להגיע למבוקשיו. ולכן אין ראוי שתיחסהו עול אלו יתע'. כי הוא מחסרון המקבל. ועל כד המוסר והתוכחת לחוטאים. בני רשף. ניצוצות וכידורי אש. עוף. מן ויעף אלי: אולם אני. אולם אני אם הייתי כמוך נגוע ומעונה בעבור שחטאים הייתי דורש אל אל ואליו הייתי משים דברתי ותפלתי זכה. ולא לצעוק ולקלל יום הלידה וכופר בהשגחה. וה' הוא המשגיח ויודע ועושה כל: עושה גדולות

אדרש אל־אל ואל־אלהים אשים דברתי: עשה גדלות ואין חקר
נפלאות עד־אין מספר: הנתן מטר על־פני ארץ ושלח מים על־
ותוצא פני חוצות: לשום שפלים למרום וקדרים שגבו ישע: מפר מחשבות
ערומים ולא־תעשינה ידיהם תושיה: לכד חכמים בערמם ועצת
נפתלים נמהרה: יומם יפגשו־חשך וכלילה ימששו בצהרים: וישע
ושלחה מחרב מפיהם ומיד חזק אביון: ותהי לדל תקוה ועלתה קפצה פיה:
יוכחנו הנה אשרי אנוש יוכחנו אלוה ומוסר שדי אל־תמאס: כי הוא יכאיב
וידיו ויחבש ימחץ וידו תרפינה: בשש צרות יצילך ובשבע לא־יגע בך
יצילך רע: ברעב פדך ממות ובמלחמה מידי חרב: בשוט לשון תחבא
משוד ולא־תירא משוד כי־יבא: לשד ולכפן תשחק ומחית הארץ אל־
יבוא תירא: כי עם־אבני השדה בריתך וחית השדה השלמה־לך: וידעת

אתבע אולפן מן תקיפא ולאלהא אשוי מילתי: עביד רברבן ולית
סכום פרישן עד דלית מניין: דיהב מיטרא על אפי ארעא דישראל
ומשדר מיא על אפי מחוזי עממיא: מטול לשואה מכיכי אולצנא
לרומא ואוכמי מסכינותא תקפו פורקנא: דבטיל מחשבתהון דמצראי
דחכימו למבאשא לישראל ולא עבדא אידיהון מלכת חכימתהון:
מאחד חכימי פרעה בחכימותהון ומלכת איסטגנינוהי עוקמניא
אוחית עליהון: בימם יערעון חשוך והיך ליליא ימששון בטיהרא:
ופרק עמיה מן קטילא דפומהון ומן יד מליך תקיף עמא חשיכא:
והות למסכינא סברא ונבילתא דרשיעי טפזת פומה: הא טוביה
דאברהם גברא חסידא דיכסניה אלהא ואנת ישראל מרדותא
דשדי לא תרחיק: ארום הוא מייתי כיבא ומעיל סמתירא ימחי וידוי
מסיין: בשית עקתין יפצינך ובשביעתא לא יקריב בך ביש: בכפן
דמצרים פרקך ממותא ובקרבא דעמלק מקטול סייפא: בניזקא
דלישן דבלעם תטמר ביני ענניא ולא תדחל מן חבל מדינאי כד ייתי לחבל סיחון ולאולצן מדברא תגחך ומן משירית עוג דמתיל לחית ברא ארעא לא תדחל:
ארום עם לוחי אבנא דאיתיהיבו בפומבי בחקלא קיימך וכנענאי דמתילין לחיות ברא אשלימו עמך: ותנדע ארום

עושה גדולות ואין חקר. יספר כי הא־ל ידין עמים בפרט ובכלל. כי יתן המטר וימכנו על מעשיהם לרומם ולהשפיל. ועל כן אשים אליו דברתי בהביאו ברה הרלבג
על היחיד. והנה בכל הדברים שבהם תמימותו של עולם אין דבר נפסק ויבא לעתים זולתי המטר. כי השמש והירח לא ימושו. והנהגת הגלגל בכל מערכת
המסדרים תמידים נכחת והגשם ימנע. ואם יאריך מניעתו ימותו רוב השפלים על כן יביאו ממנו ראיה בספר הזה ויזכרוהו פעמי׳ רבות להראות השגחת הא׳
בשפלים: לשום שפלים למרום. הם העניים השפלים. או כל בני העולם. כי בהעדר המטר ימותו כלם: ולא תעשינה ידיהם תושיה. ולא יעשו דבר רק
אין ותהו מעשיהם. כי תושיה נגזר מן יש: ועצת נפתלים. מחשבות המתחכמים בערמתם לזכרו׳ בני אדם בנפתוליהם אשר נפתלו עמהם ועצתם נמהרה
והרסת: ויושע מחרב מפיהם. יחסר וי״ו. כמו ראובן שמעון. ויושע אביון מחרב ידם ומשניהם: ומיד חזק. או מחרב מפיהם מחרב לשונם: ומוסר
שדי אל תמאס. יודיע אליו כי אם באה עליו צרה והוא צדיק מוסר אלהים הוא מוכיח אותו ובסוף יוכיחנו: בשש צרות יצילך. בעבור היות שבע סוף החשבון
נהגו בו הכתובים. כמו ושבעה דרכים. כי שבע יפול צדיק וקם. ורבים כן. ואחז בשש צרות להוסיף ושבע:
לא תחטא

עושה גדולות. והוא העושה גדולות בדברים הטבעיים עד אין חקר בהם. וכן נפלאות למעלה מהטבע עד אין מספר: הנותן מטר. כי בודאי הוא אברהם
המשגיח בפרטים ונותן מטר על פני ארץ להרוותה בעתה לתחיות נפש כל חי וצומח. בהיות כי סדר סדר המציאות העליון מגלגל לגלגל ולהוריד המטר על
ידי האמצעים בתנועת גלגל השמש והאידים. וחלילה שיהיה במקרה כי המקרה הוא מעט ממעט ואיננו שומר סדר ואיננו מתמיד. וזה מתמיד וקיים יורה
ומלקוש בעתם. ולזה כל הנביאים או רובם בתחלת ספורם נפלאות ה׳ יספרו ענין המטר העיקרי למציאות: לשום שפלים. וזה עוד מה שתראה מהשגחתו
ית׳ אשר בידו הכח לשים השפלים והנרדפים מהרשעי׳ להצילם מהם ולעלותם למרום במעלה. וכן הקודרי׳ וחשוכי׳ ברעות הזמן יושיעם ה׳ וישגבם להטיב ישע
והצלחה. או כאמר כי בסבת אמצעות נתינת המים שזכר ימשך שיושמו ויבורכו שפלים לעלות למרום בהצלחות התבואות. וקודרים חסרים ישגבו ויתחזקו
בישע ברכת המים הנזכרים. קודרים חשוכים ועניים: מפר מחשבות ערומים. וכן ה׳ הוא המפר מחשבות הרשעים והערומים המעריני׳ לעשות רע ולא
יכליחו לעשותו. וכן לא תעשינה ידיהם תושיה. ר״ל תורת חוקם וסדור מחשבתם ברעה אשר בו תם כח המתעסק והחפץ בדבר הנרצה בו. או תושיה הכינוים
המפורסם אכלו בימים ההם. כי תושיה תורת ה׳ לא היתה אכל המוכיח: ורז״ל אמרו למה נקראת שמה תושיה שמתשת כוחו של אדם. וכאן כפרם תושיה הדת
והחוק והרצון שהאדם רוצה בו ותם בו: לוכד חכמים בערמם. וכן ה׳ בהשגחתו הוא לוכד חכמים רשעים בערמתם ממש המעריני׳ להרע לזולתם. על דרך
ויפול בשחת יפעל: ועצת נפתלים. ועקשים בעלי העול והחמס ישבבה ה׳ להיות עצה נמהרה ונבערה כי לא יוכלו להתבונן ולהמתין ולהעמיק בעצה. ובזה
האופן יציל ה׳ החלושים מחזק מהם לקלקל מחשבתם במהירותם על צד מבוע השגחתו כמו שבאר בפסוק הבא: יומם יפגשו חשך. עתה יבאר את אשר
יעשה ה׳ אל הרשעים המערימים ולעצת הנפתלים הנזכרים. כי במקום שיהיה ראוי להם להתבונן ולברר מה לעשות בעצת מחשבתם באופן שתהיה ברורה
כיום שהוא ברור. הם יפגשו חשך ומחשבה נבערה וחסרה. וכן כמו בלילה ימששו בעסקיהם. מה שהיתה ראויה להיות ברורה כצהרים. כי ה׳ יסכל עצתם
ומחשבתם כדי להציל עני מחזק ממנו. ועל דרך זה אמר דוד ע״ה סכל נא עצת אחיתופל ה׳: יפגשו חשך. יקרם ויפגעו חשך תמורת יום ובמקום צהרים
ימששו לילה. והוא משל להפוך מחשבות הרשעים: ויושע מחרב. אמר ויושע ה׳ השפלים מחרב רצון הרשעים והדבור היוצא מפיהם לעשות רע. או מפיהם
וגם מלשונם הרע. וכן הוא מושיע האביון מיד חזק ממנו: ותהי לדל תקוה. ועם ההשגחה הזאת תהיה לדל תקוה להנצל מיד הרשעים על כרחם שלא
בטובתם. ועולתה ר״ל אנשי העול והחמס יקפצו ויסגרו פיהם וישתוקו מרוב יגונם שלא השיגו רצונם אשר יזמו לעשות. והדבר הזה גלוי בעיני השכל והחקירה
כי נראה תמיד הרשעים ועושי עולה משתדלים בכל עוז להרע לזולת. וכבר יכבלו מהם רבים ורבים שלא יפלו במכמורות רשעים בגזרת אלהים שלא יתנם
בנפש אויביהם. ועולתה כמו עולתה בתנועת הוי״ו. קפצה סגרה. מן לא תקפוץ ידך: הנה אשרי אנוש. ואם כן הוא באמות ההשגחה הפרטית אשרי אנוש
אשר ה׳ יוכיחנו בעונותיו ולא ישחיתהו לגמרי להעבירו מהמציאות לתת לו השארות עוד. לכן אתה איוב מוסר שדי אל תמאס. כי כאשר לא תמאס מוסרו
ישוב אפו וינחמך. אבל הרשעים הקיימים בתקפם יניחם ה׳ עד בא עתם וישחיתם בלי תקומה: כי הוא יכאיב ויחבש. כי כן דרך ה׳ במדותיו הטובים
ליסר ולהכאיב לפעמים הצדיקים בממונם ואחר יחבש חסרונם וירפאם. וכן ימחץ וישברם בחלאים בגופם ואחר ידיו תרפינה. כמאמרו ית׳ מחצתי ואני
ארפא: יכאיב. מן כאב: יחבש. הוא קשירת המכה. לא חבשה. תרפינה. מענין רפואה: בשש צרות יצילך. ואם ככה תעשה לקבל יסוריו היום
באהבה תדע כי להבא יצילך מכל מיני הפורענוי׳ הקורות והנופלות באישי האדם. ואמר מספר שש ושבע כמנהג. יפוי לשונכו בספורים רבים שם הנה שנה ה׳
ושבע תועבות נפשו. שבע כחטאתיכם. שבע יפול צדיק וקם. והטעם כי זה המספר הוא שלם אצל ההנדסה. ועוד כי לפי הנראה נזכרו הנה מספר שבע
צרות בפסוקים הבאים: ברעב פדך ממות. ואם יקרה רעב יפדה אותך שלא תמות בו. וכן יצילך מחרב מלחמה: פדך. עבר במקום עתיד:
בשוט לשון. וכן כאשר ימשך ויתעסט וישוטט הלשון הרע מפי בעלי הרכילות להרע לאנשים אתה תחבא. ר״ל שתהיה נחבא ונסתר ממנו שלא תהיה נזכר ולא
תלכד בו ולא יזיקך. או בשוט לשון מכה מהכאת לשון הרע מן שוט לסוס. וכן גזל ושוד שודד כי יעבור לא תירא כי לא יגע בך. בשוט. מן שטו העם.
ר״ל בהמשך. או לשון מכה מן שוט לסוס. שוד. מן משוד שודד. הבא לבוז בז: לשוד ולכפן תשחק. והוסיף ואמר כי לשוד שודד ובבוא הרעב תשחק כי
תנצל ממנו וגם מחית הארץ המשולחת להזיק לאנשים אל תירא. כפן. תרגום רעב. כפנא. והוא היוקר שהסוחרים מיקרים התבואות. והרעב האמתי
באפס בר: כי עם אבני. וכל כך תהיה מושגח מאתו ית׳ כי אפי׳ על צד המשל כאלו כרת ברית עם אבני השדה שלא תנוף באבן רגליך. וחית השדה המזיקה
לאחרי׳ עשתה שלום אתך. וזה באור הלבבי על מה שאמ׳ למעלה ומחית הארץ אל תירא לפי שעשתה שלום אתך: השלמה. מענין שלום. עבר מבנין הפעל לנקבה.
וידעת כי שלום

כִּי־שָׁלוֹם אָהֳלֶךָ וּפָקַדְתָּ נָוְךָ וְלֹא תֶחֱטָא׃ וְיָדַעְתָּ כִּי־רַב זַרְעֶךָ וְצֶאֱצָאֶיךָ
תבוא כְּעֵשֶׂב הָאָרֶץ׃ תָּבוֹא בְכֶלַח אֱלֵי־קָבֶר כַּעֲלוֹת גָּדִישׁ בְּעִתּוֹ׃ הִנֵּה־זֹאת
כן חֲקַרְנוּהָ כֶּן־הִיא שְׁמָעֶנָּה וְאַתָּה דַע־לָךְ׃
ו וַיַּעַן אִיּוֹב וַיֹּאמַר׃ לוּ שָׁקוֹל יִשָּׁקֵל כַּעְשִׂי וְהַוָּתִי בְּמֹאזְנַיִם יִשְׂאוּ־יָחַד׃
והותי כִּי־עַתָּה מֵחוֹל יַמִּים יִכְבָּד עַל־כֵּן דְּבָרַי לָעוּ׃ כִּי חִצֵּי שַׁדַּי עִמָּדִי אֲשֶׁר

אֲרוּם שְׁלָם בֵּית אוּלְפָּנָךְ וְתִזַּמֵּן מָדוֹר בֵּית מַשְׁכְּנָךְ וְלָא תִיגְזַק׃
וְתִנְדַּע אֲרוּם סַגִּיעִין בְּנָךְ וּבְנֵי בְנָךְ הֵיךְ עִסְבָּא דְחַקְלָא׃ תֵּיעוֹל
בִּשְׁלִימוּת שְׁנַיָּךְ בְּכוֹכָא לְקִבוּרְתָּא הֵיךְ מֵיסַק גְּדִישָׁא בְּעִידָּנֵיהּ׃ הָא דָא
פַּשְׁפִּשְׁנָהּ יָתָהּ הַכְדֵּין הִיא קַבִּילְתָּא וְאַנְתְּ דַּע לָךְ׃
וַאֲתִיב אִיּוֹב וַאֲמַר׃ מֵאִים מִתְקַל יִתְקַל רוּגְזִי וְאִתְרְגוּשְׁתִּי בְּמַסְחַאתָא
יִשְׁלוּן כַּחֲדָא׃ אֲרוּם כְּדוּן יַתִּיר מֵחָלָא דְיַמָּא אִתְיַקַּר בְּגִין כֵּן מִלֵּי
אִשְׁתַּלְהִין׃ אֲרוּם גִּירֵי שַׁדַּי בְּהַדְרַי אֵרִיסְהוֹן

לא תחטא. לא יקרך שום עונש בשום ענין החטא. כמו אם יקרך שום עון: תבא בכלח אלי קבר. מלת מורכבת כאומר תבא לקבר בכאלו לח: רל
תמות בזוקן כמו כמת בבחרות. מן ולא נס לחה: הנה זאת חקרנוה כן היא. כי הצדיקים מצליחים והרשעים אובדין. ויש רשע מצליח אבל סופו אבד
הוא וזרעו. ויש צדיק נוכח במוסר אלהים וסופו שלוה ושלום:

ויען איוב ויאמר. לו שקול ישקל כעשי. ענין המענה הזה כי ישיב איוב על טענת אליפז אשר אמר לו מוסר שדי אל תמאס. כי הוא יכאיב
ויחבש. ויאמר אם האל הוא מייסר אותי מה כחי כי איחל עד שיעבור המוסר הזה. כי רב צערו מהיותו דרך כשון. וכנגד הטענות האחרו'
אשר אמר אליפז. כי הוא רואה הרשעים נכרתים. והצדיקים נמלטים מכל רעה. ומזה יודע כי הכל במשפט ואין מיתה בלא חטא.
ואין ייסורין בלא עון. יטעון דרך תלונה. הנה כי באה לו עלי ארץ וכי ימיו קלו מני ארג. והאדם וחייו אפס ותהו. ואין זכותו מציל אותו מן המות. וזאת תשובה
על הצדיקים. כי על כל פנים יש צדיק אובד בצדקו. ועל הרשעים אמר כי כאשר צדקו של צדיק לא יצילנו כן אם חטא לא היה ראוי במשפט היושר לקבל
ייסורין יותר. כי מעיקר בריאתו להבל דמה. הוא שאמר מאסתי לא לעולם אחיה חדל ממני כי הבל ימי. ויחזור זה הענין בשאר המענים עוד. כמו שאמר
אדם ילוד אשה וגו'. עד שעה מעליו ויחדל עד ירצה כשכיר יומו. ויטען עוד איכה יגדל בעיני האלהים לפקוד עליו פשע וחטאת והוא ופשעו אין אבל האלה.
וזה המאמר יורה כי יעלה על דעת איוב אולי אין ההשגחה העליונה דבקה במין האדם יותר משאר הנבראים השפלים. שאין ההשגחה והשמירה בהם רק
לקיים המין לא לענוש החוטאים מהם ולא לזכותם. והכל ממעלת הבורא וגדולתו ופחיתות השפלים אצלו. וזה כנגד מאמר אליפז שאמר ואל אלהים אשים
דברתי. כאשר פירשתי אלה טענותיו במענה הזה. וזה פירוש לו שקול ישקל כעשי. יאמר מי יתן וישקל כעשי. הצער והכעס הנכעסים לי וההוה שבאה
עלי ישאו אותה יחד עמי: כי עתה מחול ימים יכבד. המשקל. או אחד מהם: על כן דברי לעו. כמחו וכבלעו. מלשון ושתו ולעו. ואחרים פירשו כי
אליפז הוכיח אותו על כעסו. באמרו כי לאויל יהרג כעס. והשיב איוב אין לתפוש עלי בכך כי אין לי כעס לפי הותי. כי אם ישקל כעשי בכף אחת והותי בכף
אחת מחול ימים יכבד ההוה על הכעס. ואם כן היה ראוי להיות תכבד: כי חצי האל עמדי. כאומר מדוע לא יכבד צערי מן החולי כי האל כעסה כאויב לי ומורה
בי חציס אשר להם חמה כדרך חצי אויב המסומי' בחמת נחש. בעותי אוה יערכו מלחמה כנגדי. והנה זה כנגד אליפז אשר יגזור שאין רעה כהיתה בו רק מאת
הא' ונכמנת רוחו לענוש הרשעים או מוסר מאתו לצדיקים. ואל ימאסהו איוב. על כן יאמר איוב כי חמס גדול כעשה לו שיבואו אליו צרות גדולות מאת הבורא
לנסות אותו. והיאך לא ימאס כי אין לו כח לסבלם. רק שיבקש מהאל שידכאהו וימיתהו. כי טוב לו אז מסבול המוסר הזה:
היכהן

אבריהם
וידעת כי שלום אהלך. ועוד תדע לך כי שלום רב יהיה באהלך שתוסר המריבה מגרי ביתך ואתה תפקוד ותזרז בני ביתך ונוך להדריכם בדרכי היושר ולא
תחטא ולא תמנע בשום צד לעשות אלה. או אחרי אשר תדריך ותפקוד נוך אל הטוב גם אתה השמר לך פן תחטא: וידעת כי רב זרעך. וידעת כי אם
מתו בניך שהיו ראויים למיתה בעד חטאתם כי אולי לא היו מזורזים ממך ברדיפת היושר והמושכלות. רק מה שנראה שהיו מרבים בשמחות ובאכילה ושתייה
ומתו בעונם. תדע לך כי עוד אתה מוכן להיות רב זרעך בבנים. וצאצאיך מבני בניך יהיו כעשב הארץ כאשר תדריכם ותזרזם לעבודת ה': תבא בכלח.
ואתה תאריך בימים ותבא בזקנה אל הקבר: כעלות. כמו שקוברים הגדים בעתו אחר גמר בשולו: בכלח. בזקנה: כעלות. לשון כריתה ותתוך. מן אל תעלני
בחצי ימי. יעלה הכורת: הנה זאת חקרנוה. ובאמת כי כל זאת ההכחה שהנחתי חקרנוה בחקירה אמתית כי כן היא. לכן שמע אותה ותבין ענינה ואתה
דע לך האמת הזה ותבחר בו:

והעקר העולה מן המענה הזה אשר השיב אליפז לאיוב יהיה בארבעה דרושים. הראשונה שאליפז היה מאמין בהשגחה פרטית וכל מה שיפול על
כל אשי האדם מן הרעות יגיעו עליהם במשפט על צד העונש. ואף על הצדיקים. שאין צדיק בארץ אשר לא יחטא. ומה שיחשוב האדם
בהגעת הרעות עליו ושהם יהיו בזולת מרי הנה יפלו מצד האולת והפתאו'. כמאמ' הכתוב אולת אדם תסלף דרכו. אף כי אלו איכם רעות בשום צד כאשר יחטא
האדם בבחירתם כמו שבאר הר"ם במורה. ומה שהביא אליפז ראיה בדבריו אלה הוא מה שביאר שמעולם לא ראה צדיק נכחת לגמרי ואיפה ישרים נכחדו. כי
בהספרם יורה על ההשגחה הפרטית המעמידם. כאמרו זכור נא מי הוא נקי אבד וכו'. אבל הרשעים יהיו נכחתים לגמרי ובניהם. ובדור אחר ימח שמם.
ולכן לא היה ראוי לאיוב לבחור המות אחרי היותו עודנו חי ביד ה' היכול האמתי להטיבו אם יצדק במעשיו. שנית. מה שהביא אליפז טענות רבות בדבריו
אלה על אמתות ההשגחה הפרטית. במה שראה בסעפים ובחזיונות לילה דברים נבואיים כמשכים מאת אדון כל הארץ. ובהיותו מוכן לנבואה זו ראוי שיבין
מענין שההשגחה שעור רב יותר מחבריו. כאשר באר מזה אליהו ג"כ במענהו. והראיה הזאת חלושה מעט לפי דברי הטבעיים שיחשבו ויאמרו כי החלומות
והחזיונות יקרו בטבע מן הכח הדמיוני לסבות טבעיות כאשר באר בפתיחת הספר. וכן אליפז עצמו הרגיש בחלשתה. ואמ' כי הדבר אבלו כמו דבר יגונב
ונסתר ולא הרגיש בו רק מעט מזער לא כביר. שלישית. מה שהוסיף אליפז ליסר את איוב במחשבתו הכוזבת ושאין ראוי שייוחס לה' עול. וזה לגודל שלמותו
בלי שעור. כי מי שהוא שלם בתכלית השלמו' לא ייוחס מאתו עול. ועל זה אמר עושה גדולות עד אין חקר. אבל מי שיחשוב בהגיע הרעות בזולת מרי לרעתו הם
בסבת הבחירה האנושית החסרה ואולת האדם אשר איכם רעות מאתו ית' כמו שבארנו. ומזה הצד אפשר שיגיע הרע לטובים אבל לא יתקיים והטובה לרשע
וגם זה לא יתקיים. כאמרו אני ראיתי אויל משריש וכו'. אמנם הצדיק המעונה מן העליונים מבלי בחירתו ואולתו יתבאר ענינו במקומו שהוא בעד חטאיו
ואח"כ יטיבהו ה' ויוסיף על טובתו אם בעולם הזה או להבא. הרביעית. מה שהזכיר עוד אליפז בהראות ההשגחה על הפרטים מענין המטר. לפי שהמטר
לדעתו תרד בחכמת אלהים בסדור קדום נכחי ולא במקרה. כי המקרה הוא על המעט. ולכן נראה כי בירידת המטר תבטל עצת הרשעים המעשיקים לבלוע
הצדיקים. ואף כי המטר לפי הטבעיים ענין טבעי הוא מ"מ על פי מסדר ומניע הוא כי לא היה נמשך ממנו הסדור והתועלת אם לא היה השם משגיח בירידתו
בעתו יורה ומלקוש להרוו הראוי ובהפך ש' הבלתי ראוי. באמרו חלקה אחת תמטר וכו' ואחרת לא תמטר. והכל במשפט וברצון מסודר מאתו. כאמרו פלגי מים
לב מלך ביד ה' לכל אשר יחפוץ יטנו. ועל כל אלה שיורה על ההשגחה הפרטית שכוונת הרשעים כלם איכה יוכאו לפועל כי אם על המעט כי ה' מפר מחשבות
ערומים ולוכד אותם בערמם שלא יצליחו במחשבתם ומשכל עצתם. מה שלא יחייבהו המנהג. כי הרשע היושב על כסא ההצלחות דרכו הוא שיצליח ויגבר
על הצדיקי' רק שה' יציל עני מחזק ממנו כמו שבארנו לעיל בזה המענה. עד כאן תכלית כוונת המענה:

ויען איוב ויאמר. לו שקול ישקל. בכאן טען איוב מאד והשיב לדעת אליפז אשר הכיח שהיסורין לישר' ולצדיקים הוא מעט ולא כליון חרוץ.
כמו שאמר מי הוא נקי אבד. אבל לרשעים לגודל חטאם מכשמת אלוה יאבדו. ואמר לו שקול ישקל כעשי מהבזיון והקצף שהגיע אלי.
והותי מהמכות שבאו עלי להשים אותם בכף מאזנים זה עם זה ולהשיאם ולהרימם. כמשפט השוקלים יחד לא יוכל המרים להרימם
לגודל הכובד. כאמרו מחול ימים יכבד: כעשי. כמו כעשי בשמך: ישאו יחד. ירימו אותם יחדו במאזנים: כי עתה מחול. אבל אחרי רואי כובד הפורענות
שהגיעני כבר מחול ימים: לכן דברי לעו. כמחתו וכבלעו. מן ושתו ולעו: כי חצי שדי. בראותי חצי שדי חזקים ואמכים עמדי: אשר חמתם. וארס מרירותם
שותה רוחי בהתבונני במה שקרה באשר לי ובגופי וגם תמיד ביעותי אלוה ואכאבים גדולי' יערכוני בגופי ויבהילוני בכל יום. והטעם באמרו חצי שדי ובעותי
אלוה. הודה על גודל כערם. כגון הררי אל. שלהבת יה. להגדיל הענין. חמתם. מן חמת תנינים:
היכהן

חמתם שתה רוחי בעותי אלוה יערכוני : הינהק פרא עלי דשא אם
יגעה שור על בלילו : היאכל תפל מבלי מלח אם יש טעם בריר
חלמות : מאנה לנגוע נפשי המה כדוי לחמי : מי יתן תבוא שאלתי לנגע
ותקותי יתן אלוה : ויאל אלוה וידכאני יתר ידו ויבצעני : ותהי עוד שאלת
נחמתי ואסלדה בחילה לא יחמול כי לא כחדתי אמרי קדוש : מה כחי כי
איחל ומה קצי כי אאריך נפשי : אם כח אבנים כחי אם בשרי נחוש : למאס
האם אין עזרתי בי ותשיה נדחה ממני : למס מרעהו חסד ויראת ותושיה
שדי יעזוב : אחי בגדו כמו נחל כאפיק נחלים יעברו : הקדרים מני יעזב

אריסהון שתית רוחי ביעות דמן קדם אלהא יסדרו לקבלי : האיפשר
דמברים מרוד עלוי דיתאה היך יגעה תורא על אספסתיה : האיפשר
דמתאכיל תבשילא מדליית מילח אין אית טעם בחלבון ביעתא וחלמון :
כמה דלא מתאכיל מדי בשש בלא מלחא הכדין לית טעמא בריר במרי
לחמא : סריבת למקרב נפשי היכון מתחשבין היך דוותא לסעודתי :
סריבת למקרב נפשי היכון עבדי יתי איסתניס והות מיסתייר לסעודתי
: מן יהיב ותיתי שאלתי וסברי יתן אלהא : ושרי אלהא למסכן יתי
יתיר ידיה ויעתר יתי : ותהי דא תנחומתי ואבוע ברתיתא ולא יחוס
על רשיעא ארום לא כסיתי מילי קדישא : מה חילי ארום אוריך ומה
סופי ארום נגרנא נפשי : אין חילא היך אבניא חילי אין בסרי קריס כנחשא : המדלית סיוע בי וחוכמתא אתברחת מני : לגברא דמנע מן חבריה חסדא ודחלת
שדי ישבוק : אחי בזזו היך נגוד נחלא היך מפקנות פצידי נחליא עברין : דשחימין מן
צינתא

היכהק פרא על דשא . יאמר כי לא על חנם יכעס ויצעק כי אפי החיות והבהמות אינם צועקים כשיש להם ברכם רק מפני אותו יצעק · והחכם רבי אברהם פירש
כי זה יאמר כנגד חבריו שהם יושבים בטח ולא יצעקו · כי היושב בהשקט לא ישאג ולא ידאג : היאכל תפל מבלי מלח · יאמר להם דבריכם אינם נכנסים
באזני כי דבר תפל אינו נאכל לרצון ואין טעם במי חלמון הביצה תפל. הוא המאכל האפוי מבלי מלח · וכן יקראו חומר הלבנה בלא תבן. והנם טחים אותו
טפל . חלמון הוא אודם הביצה בלשון משנה · והלובן בהיותו חי יקרא ריר · מלשון ויורד רירו אל זקנו · ואז אין בו טעם · ויתכן היות הפסוק כמשך. כלומ'
היאכל תפל מבלי מלח ויש בו טעם · ואם יש טעם בריר חלמות בלא מלח · או שיקרא ריר החלמות בלא טעם. כי כן יקראו הרופאים כל כיוצא בזה שאיננו
מר או מתוק ומליח ועפיץ וקופיץ וחמוץ וחריף ודשן : מאנה לנגוע נפשי . פירשו בו ולמה אתנחם. כי הדברים אשר מאנה נפשי לנגוע בהם באצבע עתה הם
מפות לתת בהם לחמי : כדוי . לשון ויכרת את מדויהם · והנכון בעיני כי הוא קשור · יאמר כי נפשו תמאן לנגוע בדבר התפל ובריר החלמות אשר אין בהם
טעם . והמה לו ללחם · ומאכל של מדוה · כי חביריו יאכילוהו אותם על כרחם לצערו : כדוי · משפטו כדוי והוא שם : מי יתן תבא שאלתי . כי טוב מותי
מן המוסר הזה : ויבצעני · יחתוך אותי לחתיכות . כמו מדלה יבצעני . ובעד השלח יפלו ולא יבצעו · ותרגום פתות אותה פתים בצע יתה בצועין . ואולי
הם מלשון פצע וחבורה : ותהי עוד נחמתי . כמו עוד אושיבך באהלים . וישבה ירושלם עוד תחתיה . והוא רמז לזמן שיבא · והענין לאמר עם כל הצער
הזה אם יבצעני האל תהיה לי עוד נחמה ואתחזק בחליי לסבול אותו משמחתי כי אמות בו : לא יחמול . עלי מלבוא אותי : כי לא כחדתי אמרי קדוש . והיה
זה שכרי שיבצעני בעבור כי עבדתי אותו ותמיד תהלתו בפי · כי טוב מותי מחיי . או יקשור עם ותקותי יתן אלוה . ולשון ואסלדה אין לו דומה במקרא . אבל
בלשון חכמים הנכוה ומכווץ עצמו נקרא כן . לובן ביצה סולד מן האור מפני שהם סולדין לאחוריהם חוטמו סולד · וכן יד סולדת בו נכוית : מה כחי כי
איחל · עד עבור המוסר . ומה יהיה לי בקצי עוד טובה והנחה : כי אאריך נפשי . עד אבא בכלח אלי קבר כאשר אמרתי : אם כח אבנים כחי · לסבול
המכות הגדולות : האם אין עזרתי בי · יקשור עם הפסוקים אשר יתמה בהם למעלה . היכהק פרא · היאכל תפל · האם אין עזרתי בי · יאמר האם אין
כח ועזר בגופי · ואין תושיה וחכמה בנפשי להכיר בין הדברים הנכונים לאשר אין בהם טעם כדבריכם התפלים : למס מרעהו חסד · מן ולא ימס את
לבב אחיו · והלמד מקום מן . כמו ולאתונות האובדות לאביך · וכן ואלי דבר יגונב · למעלה במקום ממני . יאמר למונע מרעהו חסד כמס נדחה תושיה .
וממנו אבדה עזרה ויראת האל יעזוב עוד כי לא יחמול על רעהו : אחי בגדו כמו נחל . הם רעיו · כאשר יאמר בסוף : כי עתה הייתם לו · כי כולם באשמו
לעזרו וחזרו בהם מיד ויבערו אותו כאשר יבא שטף הנחל פתאום ובבואו יעבור ברגע . ולא ישקו ממנו שדה או כרם :
הקודרים

היכהק פרא · התחשוב אליפז שאצעק לשקר · ואם מנהג הוא שינהק ויצעק חית פרא ויהיה לה דשא עשב לשבעה . וגם אם תחשוב שיצעק ויגעה השור בהיותו אב רהם.
כשב אוכל על בלילו ומאכלו הנבלל יחד לאכול · בודאי כי אלה לא יצעקו כאשר ייטב להם רק לחסרון האוכל שלהם ובליל חקם אז יצעקו וינהקו: ינהק· כמו ינאק
לשון צעקה · וגעיה שם סגולה לצעקת השור לבד . ובלילו · הוא מאכל הבהמות הנבלל יחד כמו מספוא . ויש אומ' מן בליל חמיץ : מאכל נקי : היאכל תפל .
וגם אם ראוי שיאכל דבר תפל מבלי יותן בו מלח להטביחו . וגם אם יש טעם בריר חלמות · ר"ל בריאות הוא האיש הבריא אשר רירו ורוקו מסולל מטעם להיות
כשב בריא ושוה במזגו . לא ישאה טעם לרירו · כך אנכי למדרגת גודל חליי הגעתי · כי כל אוכל תתעב נפשי ולא אטעם מאומה כי הכל לפני כדבר תפל מבלי
מלח ועל כרחי אצטרך לאכול ממנו בעד חיי בלי טעם . וכן הוא ג"כ כמו ריר האיש הבריא אשר אין בו טעם . או ריר חלמות הוא חלבון הביצה אשר הוא
כריר אם כי בתחלת הבצה הכל חלמון ואחר כך הטבע יבררה ותשוב קצתה חלבון וקצתה חלמון וטעמם תפל וצריכי' למלח : מאנה לנגוע .
וכל כך כהייתי וכאליתי בחבורות ופצעי מכותי אם לחה אם יבשה עד שמאנה נפשי המשכלת לנגוע במחשבתה להיות דבקה עם גופי המזוהם בשחין הרע
הזה · · או מאנה נפשי ורצוני לנגוע חלקי גופי : והמה כדוי לחמי . ואותם המאוסים בסבת רובי פצעי המה המכאיבי' את לחמי ומאכלי ·
או כדוי לחמי · חליי בשרי לדעת ר"לבג . כדוי · מן לבידוי : מי יתן תבוא . מי יתן והיה האלוה מתרצה למלאות שאלתי
ותקותי זאת שאשאל : ויואל אלוה · מי יתן ויואל ויחפוץ האל לשוב עלי לכלותי וידכאני בכרות חרובות ממיתות תכף והיה מתיר ופותח ידו לבצעני להשלים
כליון חיי באופן לא אסבול עוד כרות כאלה : ויבצעני . כליון שלם · מן יבצע ה' בצע אמרתו · השלים : ותהי זאת · ובזה הייתי מתנחם בעצמי והייתי
מסלד ומתחמם בחילה ובצער עם החולי אשר אתי אם ימיתני ה' ולא יחמול כלל · ויהיה ואסלדה לשון חמום · בחילה לשון צער . מן חיל כיולדה · או ותהי
זאת נחמתי ואסלדה וארקד בשמחה ובחילה ולא יחמול ה' להמיתני · רק ישלים הריגתי כי אמות ברצון ובנחמה אחרי כי לא כחדתי אמרי קדוש . ובכאן יש
רמז לאמונת איוב בהשארות הנפש לחשקו המות לצאת מן הצער ושימות בלא חטא לזכות לחיי העולם הבא: ואסלדה בחילה · לשון חמום · בחילה בחלי
ובצער לפירוש הראשון : ולפירוש השני ואסלדה לשון ריקוד ותנועה . בחילה . לשון שמחה . מן לחול במחולות : מה כחי כי איחל · ובמה שנחמתני להיטיב
דרכי ולצעוק אל אל כי אמרת לדרוש אל אל והוא יחייני משאון הצרות וייטיב הצלחתי וזרעי . מה כח יש לי עתה כי איחל ואמתין כאלה ואנכי עמוס בצער הנפלא
הזה עד כי כלתי כמות · ומה קצי כי אאריך נפשי · ומה יוכל להיות קצי אם אאריך ימים מה לנפשי · כי אנכי זקן וחולה נטוי למות · ואם ירבו צאצאי' כאשר
אמרת וצאצאיך כעשב הארץ והנה מדת ימי מעטים הם . והבטחון והתוחלת כזה נתון לבחורים בריאי הזמן והגוף ולא לזקן נטחת נגוע מוכה אלהי' ומעונה
כמוני : אם כח אבנים · אם יש לי כח כאבן לסבול הצרות והחלאי' האלה ואם בשרי חזקה כנחושה · נחוש . מן נחשת : האם אין עזרתי בי . וכי תחשוב
אליפז כי עונותי הטו לי את אלה להיותי חוטא משולח אל העונות. האם אין אתי העזר מהשכל המעורר אותי ועוזר לי בעבודת ה' . וגם התחשוב שהתושיה והוא
הסדר ההגון והדת הראוי שתשפטהו השכל להתעסק ולסקור בו שתהיה נדחת ממני . כי תחשבני לחוטא משולח ולרשע מזוין בלא עזר שכל ובלא תושיה
מעותד לפורענות כזה באמרך אלי כי לא יבא מעפר און ואני ראוי לזה שקרה אלי. תושיה כבר פירשתיהו : למס מרעהו חסד . אמנם ראיתי בשכלי היותו מן
הראוי · כי לאיש מה כאשר הוא למס עובד כי מרעהו ומאוהביו ראוי שיהיה לחסד ולרחמים ויטו אליו חן וטובה לנחמו . ומי שלא יעשה כזה לרחם על האיש הנתון
למס בודאי יראת שדי יעזוב אם לא ינחמהו וישקיט צערו · אבל אתם עושים ההפך כמו שאומר אחר זה אחי בגדו כמו נחל . או יהיה פירושו באופן אחר
בתמיהה · וכאמר למס מרעהו חסד . האם ראוי והגון הוא לאיש המס ונמסס כמוני ונתך בפורענות נורא כזה שיהיה מרעהו ומאוהביו לחסד ולחרפה · כי יאמ"
עליו רעהו כי כל מה שקרהו הוא בעבור חטאיו שיראת שדי יעזוב · למס תואר לאיש שהוא למס עובד . לפירו' הראשו' וחסד · מן חסד ואמת · ולפירוש השני
למס · תואר לאיש הנמסס ונתך בחולי וכרה . וחסד · מן חסד הוא לשון חרפה וכלימה : אחי בגדו כמו נחל · אבל אמנם ראיתי כי אחי ורעי בגדו בי
ובכבודי כמו הנחל ואפיקי מי נחלי שירוצו במרוצתם ויעברו להם ואחר ישתוקו ולא יתמידו כי יחסר להם המים .
הקודרים

282

קרח עלימו יתעלם שלג : בעת יזרבו נצמתו בחמו נדעכו ממקומם :
ילפתו ארחות דרכם יעלו בתהו ויאבדו : הביטו ארחות תמא הליכת
שבא קוו למו : בשו כי בטח באו עדיה ויחפרו : כי עתה הייתם לו (לא)
תראו חתת ותיראו : הכי אמרתי הבו לי ומכחכם שחדו בעדי :
ומלטוני מיד צר ומיד עריצים תפדוני : הורוני ואני אחריש ומה
שגיתי הבינו לי : מה נמרצו אמרי ישר ומה יוכיח הוכח מכם :
הלהוכח מלים תחשבו ולרוח אמרי נואש : אף על יתום תפילו ותכרו
על ריעכם : ועתה הואילו פנו בי ועל פניכם אם אכזב : שובו נא

צינתא עליהון יתחיל תלגא : בעידן דחבו כר טובענא אישתרבבו
איתמגרו בריתחיה איתמחאו מן אתריהון : מטול דמקלקלין איסרטי
אורחיהון סלקין ללמא ויהובדון : אסתכו אסרטי תימא הלכתא
דזמרגד סברו להון : בהיתו ארום אתרחיצו בטעותהון אתו לגבה
ואתכספו : ארום כדון הויתון כלא הויתון חמיתון תבר ואיתבהלתון :
הבקושטא אמרית הבו לי ומן ניכסיכון שיחדו אמטולתי : ושיזבוני
מן יד מעיקא ומן ידיהון דתקיפי פרוקו יתי : אליפו יתי ואנא אשתוק
ומה דשליתי אסכילו לי : מה בסימין היכון מילין תריצין ומה דכשר
לכסנא יכסון מנכון : איפשר דילכסנא במיליא אתון חשיבין ולקיבלא
אמתילו מילי יאושא : רגיז על ייתם תישדון ותחשלון על חבריכון :
וכדון שרו אסתכלו בי וקדמיכון אם אכזב : תובו כדון לא תהי

הקודרים מני קרח · המפרשים הסכימה דעתם לפרש אלה הפסוקים על הנחלים הכוזבים . והם מים לא נאמנו · כי בשעת הקרח קודרי' מרוב עמקם . ואחר כן יתעלם השלג עליהם ואין אדם מוצא בו מים לשתות : בעת יזורבו . הפוך מן מרזב . בעת יזורבו מי הגשמים נצמתו ונאספו מימיהם וכעסו אפיקים ובכח השמש נכרתו ממקומם : הביטו ההולכים בארחות תימא · שהיא ארץ ציה . כמו שכתוב ביער בערב תלינו · לקראת צמא התיו מים · וקוו לאותן אפיקים ובשו שלא מצאו מים · והנכון בעיני כי הענין כולו על רעיו אשר באו מארץ מרחק לנוד לו ולנחמו ובטח בהם והם מלעיגים עליו ומצערים אותו . אמר כי בגדו כמו נחל שיבא פתאום ויעבור כרגע · כי פניהם קודרים מן הקרח אשר מצאם בדרך ומהם נעלם השלג . ולא שמו לבם אליו בבאתם ממקומם : בעת יזורבו · כמו יצורבו מן ונצרבו כל פנים . מלשון צרבת השחין : נצמתו · לשון אסיפה וקשור . מן צמתו בבור חיי · וכומת הגידין בלשון משנה · והענין לאמר כי בעת שנתחממו כשמעם מחלתו נאספו . וכי יחם לבם כל אחד מהם נדעכו ממקומם ובאו · או נפרש נצמתו לשון כריתה · מלשון ומשנאי אצמיתם · וכן לצמיתות לכריתות . וממקומם שב אל נצמתו . כי בעבור שאין ביאתם אליו טובה בעיניו כי בגדו בו קורא יציאתם מארצם הכרתה ממקומם · והתחממם באהבתו דעיכה · כי רועכו כפשתה כבו · והכלל לאמר כי הם כנחל שוטף באו פתאום ועתה ילפתו ויכנו מעליו ארחות דרכם ויעלו אליו בתהו לא לעזר ולא להועיל ויאבדו ממנו · כי הביטו ארחות תימא אשר היא תימא בארצם לשוב עמהם שמה : ארחות · כמו ארחת ישמעלים : הליכות אנשי שבא קוו למו . לחזור עמהם : בשו כי בטח . הבוטח בהם · והוא רומז לנפשו אשר יבטח לנחמתם באו עד ההבטחה ההיא ויחפרו כי נודע שהבטחה בהם הבל · ולכן בושו וחפרו ורוצים לשוב לארצם . או יהיה עדיה קשור עם עזרתי אשר הזכיר בתחלת הענין . כי עתה הייתם אל הבוטח אשר באתם לעזרו והגעתם אליו וראיתם חתחתי תלאותיו ותיראו מעזור לו . והתרגום אמר ארום כדין הויתון כלא הויתון · תרג' הכתו' בלמד ואלף ולא . הקריא אשר היא בלמד ואו" כפי הנמצא בספרים : הכי אמרתי . כאומ' הכי אמרתי לכם הבו לי · כלומר תנו לי מתן שהשם בכח הפועל אומ' . ומכחכם שחדו בעדי · את כרי לפדות אותי מידם : כחכם · רמז לממון כאשר יקרא חיל ואון . ויתכן היות מכחכם נמשך למעלה כאלו יאמר הכי אמרתי הבו לי מכחכם וממנו שחדו בעדי · שאין שאלתי מכם רק כי תורו אותי מה שגיתי ותבינו אותה לי ואני אחריש ואלמוד מכם : מה נמרצו · כמו מה ימריצך . קללה נמרצת . והענין כמה חזקים אמרי ישר בעצמם אפי' בלא תוכחת : ומה יוכיח · ההוכח שלכם אע"פ שהוא בדרך תוכחה · התחשבו כי דברים בלבד יהיו לתוכחת בלא טעם וראיה · ולרוח אמרי נואש · ככם שאתם נואשים ממני תחשבון עלי תוכחת : נואש . כמו ונואש ממני שאול · ליאש את לבי . או יתכן שיחסר בית משרת . יאמר הלהוכח במלים בלא השגחה תחשבו · ולרוח והבל אמרי נואש · והחכם ר' אברהם פי' ותחשבו לרוח אמרי האיש האנוש הנכאב כמוני היום : אף על יתום תפילו · גורל למי יהיה · והנכון בעיני תפילו כענין להתנפל עלינו · והתרגום אמר רגיז על יתים תשדון . ותכרו · מלשון ויכרה להם כרה גדולה : הואילו פנו בי . התרצו לפנות אלי ולשמוע דברי : שובו נא מדרכיכם ואל תהי עולה בכם :

אברהם הקודרים מני קרח . וכמתנכל התחיל לבאר על בגידת המים והנחלי' שזכר . ואמר כי הנחלים יבגדו בגד יען לפעמים יקדרו ויחשכו ויכנעו במרוצתם בסבת הקרח הנקפא על ההרים ולא יגרו מים · וגם כי עליהם יתעלם השלג הנסתר בהרי' כל ימי החורף שלא יגררו המים ואף בקיץ' או שיתעלם שלג שיתמעטו השלגים ולא יהיה שלג כי אם מעט ואז הנחלים יבגדו בגד ויכזבו מימיהם לבלתי רוץ במניעת הקרח והשלג · וזהו בגידתם הטבעית . אם במיעוט הקרח והשלג . אם במיעוט הגרתם שלא יגרו וישארו בהרים . והפירוש הראשון נכון · וכן יבגדו בי אחי וריעי' לעתים שונים : הקודרי' . לשון מניעת הדבר לפי מקומו . והוא כאלו בחשך . כמו קודר הלכתי : בעת יזורבו נצמתו · אשר הנחלים ההמה בעת יזורבו ויתחממו שתכה עליהם כיצוץ השמש נצמתו ונכרתו ויתיבשו מבלי מים . וכן בחומו בעת שיתחממו האפיקי' נדעכו ונמנעו מהם המי' ממקומם כי אין שלג נתך עליה . כמו שאמ' למעלה ועליהם יתעלם שלג . וכן יבגדו בי אוהבי וריעי' · יזורבו לשון חמום . כמו ישורפו · בחלוף אותיות · מן צרבת השחין בחלוף זס"רץ . או יזורבו מענין מרוצה · וירצה לומר בעת היותם רבים ונגרים תכף נצמתו · מן יזובו ומענין זיבה בתוספת רי"ש לדעת קצת . נצמתו נכתתו · נדעכו · מן דועכו כאש קוצים . והוא המעיכה והכליה לדבר : ילפתו ארחות דרכם · ואלה הנחלים והאפיקים בהפסק מעליהם המים הנהוגים לבא עליהם מן ההרים . ילפתו אורחות דרכם . ר"ל ימנעו ויחליפו ארחות דרכם וטבעם · והמים הנהוגים לרדת עליהם יעלו בתוהו ויאבדו מהיות נהר עוד · וסבות התהוות הנהרות ומניעת מימיהם נראה לעין ובטבע . ומבואר בספר אותות עליונות · ילפתו ענין נטיית הדבר לפי מקומו זה : הביטו ארחות תימא . וכמתנכל עוד לקיום דבורו בבגידת חבריו במשל בגידת המים אמר עוד · באמת כבר הביטו הדבר הזה מהפסק מרוצת המי' מהנחלי' ארחות וסיעות סוחרי בני תימא מישמעאל · וכן הליכות אנשי שבא וחוילה ההולכים ועוברים על הנחלים לשתות ולהתקרר בשיהן המה שקוו למו למים האלו ולא מצאו : בושו כי בטח · והסוחרים הנזכרים בושו וחפרו במבטחם אל המים · באו עדיה להיות אבל המים לשתות ולהתקרר בם . ולא מצאו ונכלמו · ויחפרו · מן וחפרה הלבנה לשון חרפה · מן הפרשי' המתהפכים . כבש כשב . שלמה שמלה : כי עתה הייתם לו · כי עתה אתם הייתם דומים לו לנחל הכוזב שזכר . ולבגוד בי בגד . לפירוש מלת לו בואו · ותכף כמעט שראיתם חתית אלהים אשר אחזתני ותיראו · כי יראתם ותפחדו מגשת אלי לבלתי היות לעזרתי כמנהג הריעי' · כי באמת הייתי ממתין לתנחומי חכמתכם ועשיתם ההפך . כי בזיתם אותי ותחשדוני לרשע כמו שאמ' לעיל · ולפירוש מלת לא בא"לף . אמר כי עתה ביאתכם אלי לבקרני הייתם לא · כאלו לא באתם . או הלואי שלא באתם . יען לא הטיבותם אתי אפי' בדברים . רק תראו חתת כרתי הגדולה ותיראו פן אעמיס אתכם לפי מה שתפחדו · וזה אמרו הכי אמרתי הבו לי , הכי אמרתי הבו לי . האם אמרתי אליכם דבר שתתנו לי מתנות או שתתנו שוחד בעדי לאחרי' מכחכם והונכם להספיקו המיית נוסים ולעזרני מיד נוגש . באמרו תמלטוני : ומלטוני מיד צר . למען תמלטוני בהונכם מיד צר ותפדוני מיד עריצים קמים עלי לתבוע : הורוני ואני אחריש · ואם הייתי מעמיס אתכם להטריחכם לעזרני באמת הייתי שותק בטענת מוסרכם הכוזבת עלי להשימני אויל וחוטא . אולם עתה להיותי בלתי מעמים אתכם משום דבר הורוני על מה אלה הצרות אלי בתשובות ובראיות אחרות שיהיו אמתיות ואשתוק ואחריש · או מה ששגיתי הבינו לי כי כבר ידעתם את צדקתי ומעשי : מה נמרצו אמרי יושר . הנה בחוק המתוכח כאשר ישמור הסדר להגיע בתשובותיו דברים הגונים ונאותים מה מאד נמרצו ויתחזקו אמרי יושר בהיותם נכוחים למבין · ומה שיוכיח מכם יוכיחני על פי היושר וההגון להשיב · ולא כאשר אתם עושים לחייבני ברשע · ויושר שזכר עומד במקום שנים . לאמרים שישיבו · ולתוכחת שיוכיחו . נמרצו . לשון חוזק · מן נמרצת . ויהיה מרץ וערץ על דבר אחד : הלהוכח . התחשבו להוכיחני ולומר שדברי דברי הבל ואין שאין להם טעם ותחשבו במחשבתכם · כי במה שאצעק הוא רוח דברי איש נואש כתעב וכאלו · הלהוכח מקור מן הפעיל עם הא התימה ולמ"ד השמוש · נואש לשון נכאה רוח ויגע · מן ולא אמרת נואש · או מלשון יאוש שאין בו תקנה · מן אמרתי ליאש · ושרשו יאש . והוא בינוני בדמות תואר מבנין נפעל : אף על יתום תפילו . באמת כי כמו שאתם חושדים אותי לרשע ותחשבו עלי מחשבות כוזבו' בי כמו כן על יתום תפילו פחים וקטטות ללכדם להיותם חלשים . וכן תכרו ותחפרו למצוא כזבים על ריעכם . תכרו מן כי יכרה איש בור : ועתה הואילו · ועתה ייטב נא בעיניכם ותרצו לפנות אלי ולדבר ולהוכח אתי באופן הגון ותראו בטענותי אם אכזב על פניכם · אם אכיח לפניכם בדבורי שקר וכזב · הואילו לשון רצון מן ויואל משה : שובו נא ·

תהי רשיעא ותובו תוב לזכאותי בה : האית בלישני רשעא אין
מוריגי לא יתביין רגושתא : הלא חילא לבר נש עלוי ארעא והיך יומי
אגירא יומוי : היך עבדא דשאיף טולא והיך אגירא דמוריק סטריה :
הכדין איתחסנית לי ירחין דמגן ולילוון דליעות חשיבו לי : אין
שכיבית ואמרית אימתי אקום ונדדית ברמשא ושבעית נידדת שינתא
עד עידן שפרפרא : לבש בסרי מורני וגרגישתא דעפרא משכי רטט
ואיתמסי : יומי קלילו מן גרדית מחי ופסקו מדלית סברא : אידכר
ארום היך רוחא חיי לא תתוב עיני למיחמי טב : לא תסכי יתי עינא
דחמיא יתי עיינך במימרי ולא איתיי : הכמא דפסק ענגא ואזיל הכדין
דנחת לבי קבורתא לא ייסק : לא יתיב תוב לביתיה ולא אישתמודעיה
תוב אתריה : לחוד אנא לא אמנע פומי אמליל בעקת רוחי אשיח
במריר נפשי : הכמצראי דאתחייבו למטבע בימא דסוף איתחייבית

אל תהי עולה ושבי עוד צדקי בה : היש בלשוני עולה אם חכי לא
יבין הוות : הלא צבא לאנוש על ארץ וכימי שכיר ימיו : כעבד ישאף
צל וכשכיר יקוה פעלו : כן הנחלתי לי ירחי שוא ולילות עמל מנו לי :
אם שכבתי ואמרתי מתי אקום ומדד ערב ושבעתי נדדים עדי נשף :
לבש בשרי רמה וגוש עפר עורי רגע וימאס : ימי קלו מני ארג ויכלו וגוש
באפס תקוה : זכר כי רוח חיי לא תשוב עיני לראות טוב : לא תשורני
עין ראי עיניך בי ואינני : כלה ענן וילך כן יורד שאול לא יעלה : לא
ישוב עוד לביתו ולא יכירנו עוד מקומו : גם אני לא אחשך פי אדברה
בצר רוחי אשיחה במר נפשי : הים אני אם תנין כי תשים עלי משמר
: כי אמרתי תנחמני ערשי ישא בשיחי משכבי : וחתתני בחלמות
ומחזיונות תבעתני : ותבחר מחנק נפשי מות מעצמותי : מאסתי לא

אנא אין כפרעה דאישתניק במיצועיה בחובי ארום תמני עלוי מטרא : תא הכימא אנא רבא דמתרגיף לקיטא אין לויתן דאיטימוס לאיתחדא ארום תשוי עלי
נטיר : ארום אמרית תנחמינני דרגשי יסובר במילי בית משכבי : ותברתני בחלמי ומחזוני תבעית יתי ובחרת שירנוק נפשי מות מן קיום גרמי רחיקית דלא לעלם

ושובו עוד. הצדיקו אותי בעולה. כלומר ממכה. וכן וכל ערל לא יאכל בו. ממנו: אם חכי לא יבין הוות. אם יאמר אותם: הלא צבא לאנוש עלי ארץ.
עתה יתחיל בטענה שנית ויתאונן לאמר כי ימי האדם צבא. כי שנותיו קצובות ומצפה לכלות ימיו כשכיר. כי יודע הוא באמת שיכלו ימיו. ואשר הנחל מן
הירחים שוא המה. ולילות של עמל במנין כמסרו לאדם. כי בשכבו יאמר מתי יהיה בקר. ומדד ערב וימדוד הלילה כמה ארוכה. ובעלות השחר ישבע
נדודים עד הערב. כי תקראנה צרות רבות ורעות ביום ובלילה: ומדד ערב. יחסר המודד. כי התלונה עליו ועל כל האדם. וראוי להיות ואמרתי מתי
אקום ומדד האדם הערב. או מדד כמו מודד: ובשרו. שהוא הגוף לבוש רמה ועפר. כי בסוף יהיה כך. או על הנכים והגרב והחרס אשר יבואו בו.
והעור יבקע והוא כמו כי יזוב דם ורפש וטיט. ויש מפרשים וימאס כמו וימס. וכן ימאסו כמו מים. והתרגום כן ואיתמסי: ימי קלו. ואמר כי ימי האדם
קלים מן הארג. אשר ישלח האורג בבגד: באפס תקוה. באין תוחלת. ואחרים פירשו מן תקות השני: זכור כי רוח חיי. כנגד האל. ומאשר הוא
נודע כי תוכחת עמו אינכו מזכירו ברוב מקומות בספר. או יחזור מרחוק על האלוה הנזכר בפסוק ויואל אלוה. וטעם הפסוקים האלה כלם כי האדם קצר
ימים ושבע רוגז ומיתה מעותדת לו על כל פנים. וכאשר אין זכותו מציל אותו מן המות ולא מחזיר אותו לביתו מן שאול גם חטאו אינו בדין שיתן עליו ענש
אחר. על כן היה ראוי שיחדל ממנו כי הבל ימיו. ויש מפרש כן הנחלתי לי ירחי שוא עם ב' פסוקים הבאים אחריו. כי יתאונן על מכותיו. ומה שפירשתי יותר
נכון בקשרי הענין: ולא יכירנו עוד מקומו. רמז לאנשי המקום. כדרך וכל הארץ באו מצרימה. ארץ כי תחטא לי. מחטאת סדום. ורבים: הים אני
אם תנין. אם אני כים אשר יהמו ויאמרו מימיו אם תנין הגדול אשר בתוכו: כי תשים עלי משמר. כאשר שמת עליהם החול גבול לים. ויתגעשו גליו ולא
יעברוהו. והתנין בככבי תהום כלוא ולא יצא מכל משבריו וגליו. והמשל כי כן שם עליו משמר. והוא זמן חיותו. כי לא יוכל לצאת מן החיים אשר הוא בתוכם
כים. וכל משבריו עליו יעברו תמיד עליו. כתנין אשר בתוכו ואין לו מהם הצלה. ולא בהקיץ ולא בהיותו ישן. על כן יבחר מחנק: ישא בשיחי משכבי.
חשבתי כי משכבי יסבול וישא עמי במשא שיחי וכעסי ולא כן הדבר: כי תבעתני מחלומות. כי מרוב חליו יראה חלומות מבעתים ושוברים כחו. כענין בחלי
המרה השחורה. או השטן יחלימהו לבעת אותו: מאסתי לא לעולם אחיה. שב אל עצמותי או אל נפשו. כאומר מאסתי חיי לא לעולם המה. לכן חדל ממני

אברהם טובו נא. וטובו נא בתוכה בלי עולה ממה שחשבתם עלי. וטובו עוד להתוכח באמת ובתמים אתי כי תמצאו היות צדקי בה. בתשובתי אברהם
ובמה שאוכיח לפניכם. ואולת בה תשוב ל' התשובה שישיב להכיר הספק מדוע באו עליו צרות כאלה. ובלתי ראוי להם לדעתו של איוב. צדקי. שם דבר. או מקור
מן הקל: היש בלשוני עולה. ותראו אם יש בלשוני עולה כמו שצעקתי על גודל צרתי להיותי בלתי ראוי להם לדעתי כי אחשוב על ה' היותו בלתי משגיח
בפרטים אשר הביאני למקרים כאלה. ותראו אם חכי לא יבין הוות ושברון המכות הגוברות עלי. ואמר חכי כי החולה כל אוכל תתעב נפשו והמתוק מר לחכו.
הוות לשון שברון ומכה: הלא צבא לאנוש. ואם אבחר מות מחיים רעים כאלה אין לתמוה עליו כי מה' מוכן הוא האדם אל המות. והלא צבא לאנוש. והוא
הזמן הקצוב להיותו על הארץ וכימי שכיר שממתין זמן השלמת שכירותו כן הם ימיו ומעת לעת ומרגע לרגע אף בלא יסורין הייתי ממתין המות. צבא. זמן
קצוב. כמו כי מלאה צבאה: כעבד ישאף. וכמו העבד כאשר הוא יגע בעבודתו הממתין לשאוף ולבלוע צל הלילה לנוח בו. וכמו השכיר אשר יקוה לקבל
פרס פעלו וממתין גמול משכורתו. כן אני בהפך להמתין הפורענות. כי במקום תוחלת הטוב והנה רע: ישאף. יבלע. מן ושאף כמים: כן הנחלתי. כמו
שהעבד והשכיר המקוה לתוחלת הטוב כן אנכי הנחלתי ונתן לי בנחלה לנחול ירחי שוא. כי מה שאקוה לירחים הבאים שיהיו טובים מן הראשונים והנה יגיעו
רעים מהם והם אתי ירחי שוא. וכן לילות עמל וכעס מנו לי. כי בכל לילה ולילה הבאה יכבד העמל והחולי. והמוני' מספר הלילות אומרי' קשה זאת מן הראשונה.
ומלת מנו מלשון מנין. או מלשון תקון הסדר שסודרו לו לילות כאלו: אם שכבתי ואמרתי. והיה כאשר אשכב ויכבד כאבי ואמרתי מתי אקום מצרת חליי זה:
ומדד ערב. כי בהעדר השינה יקוץ האדם במטתו וימדד אורך הלילה בצרתו לדעת ארכה ומתי יהיה יום. ושבעתי להיות נודד במטה כל הנשף ימין ושמאל.
ומדד ערב מקור מלשון מדה ושרשו מדד. ר"ל למדד אורך הערב. נדודים. מן נודד. פעול מן הקל. תואר לאבריים הנודדי'. נשף ערב: לבש בשרי רמה.
ובאמת מרוב החולי לבש בשרי רמה. כי במכות עלו התולעים ויבאשו. וגם גוש עפר. ומותרות עפריים מהפסד הגוף. ועורי רגע. ר"ל נתבקע ונשחת ונמאס
מרוב העפוש. גוש עפר. ר"ל עפר. רגע. מן רגעי הרים שהם נקרות הצורים: ימי קלו מני ארג. ועם תגבורת הצרות האלה הלא כבר ימי קלו המרוצה
בתנועה היומית יותר קלה בעיני מן הארג. והוא הכלי הרץ אשר בו החוט לארוג שתי וערב המריץ אותה האורג. וכן יכלו באפס תקוה. כי אין לי שום תקוה
טובה להיותי הולך מיום ליום ומחדש לחדש לרעה ל' רעה כבדה ממנה. ומה אוחיל עוד והימים כלים והולכים ברעה זו: זכור כי רוח חיי. ואתה ה' זכור כי רוח
חיי כרוח עובר בקלות כן ילכו להם ימי חיי והנני מפחד כי לא תשוב עיני לראות טוב. ואיך יגיעני מה שאמר אליפז כאשר קרא אותי חוטא ואמ' בתוכחתו שאם
אשוב אליך ה' תיטיב אלי באחריתי. באמרו אולם אני אדרוש אל ל' וכו'. ואמר אח"כ כי הוא יכאיב ויחבש וכו'. לא תשורני עין רואי. ולקוצר ימי ולמהירותם
יגיעני ההפסד בטבע ולא יוכל לראותי עין רואי. עין רואה. וכאשר תחפוץ לשים עיניך בי להיטיבני והנה אינני כי חלפו ימי: כלה ענן וילך. וידוע הוא כי
כאשר יכלה הענן וילך לו ולא יראה עוד כן יורד שאול לא יעלה לפי הטבע. על דרך שאמר דוד. רוח הולך ולא ישוב בטבע. וכבר יש תחיית המתי' והוא בעצמו
אמר במקום אחר תשלח רוחך יבראון ותחדש פני אדמה. שא המאמר הוא על דר הטבע. וכן זה שאמר לא ישוב עוד לביתו. וכיון שמת לא ישוב עוד לביתו
דרך טבע ומקומו לא יכירנו עוד כי לא יתראה שם: גם אני לא אחשוך פי. ויען כי ריעי יסרוני במה שאמרתי אליך ה' לרוב צרותי שאתה בלתי משגיח בפרטי'
גם אני לא אחשוך פי לערוך דברי אתך בצר לי ואשיחה במר נפשי. ואומר מדוע הכיתני במכאובות כאלה: הים אני אם תנין. ואם הפורענות הלז מגיע לי
ממך איך תיסרני ביסורין קשים כאלה אשר לא אוכל לסבלן. הים אני אם תנין שהם חזקי' לסבול מן הסערה והבערה כי תשים עלי משמ'. לצרכי בל אצא מתחת
תוכחותיך כאשר יעשה הים והתנין כי לא יצאו מגבול תחומם. ואף כי יגיע לים סערה רבה לא יעבור חוק גבולו כי שם חול גבול לים. וגם התנין אם יסער
לאכול לא יצא מגבול מוצא המדבר ישא צרותיו ורעבונו ולא יבוא ביישוב: כי אמרתי תנחמני. ולפעמים כבר אמרתי תנחמני ערשי כי אשכב ואישן בו אפשר
יניח לי בעצבי. או ישא מקצת צערי ויעבירנו בשיחי ובדברי ביני לביני על משכבי כאשר יעשה האדם המר בצרתו ישא וידבר דברי צערו על משכבו בלילות.
והנה יקרני ההפך: וחתתני בחלומות. ובמקום שאנוח על משכבי בלילות אז יפחידוני החלומות הרעים ותפול חתת החזיונות המבהילות עלי ויבהלוני. וזה
מתגבורת הליחה השחורה בחולי אתי: ותבחר מחנק נפשי. וכל כך יבעתוני החלומות והחזיונות הרעים עד בחרה נפשי החנק ותמות. וגם בחרה המות
יותר מקיום העצמות הנשארים אשר אתי. ויהיה מחנק שם החנק. והמ"ם פתוחה מאותיות האמנתי. כמו מ"ם מאמר עני. מעמד מחצב. וירצה לומר שבחרה
החנק מהר שיקרהו המות וההפסד יותר מהתקיים הנפש הכואבת עם העצמות. וזכר העצמות יען לא נשארו אליו רק העצמות לסבת חליו: מאסתי לא
לעולם. ואנכי מאסתי חיי כי ידעתי לא לעולם אחיה. וזה לזקנתי ולגודל צרותי ותוכחותי ואיך אחשוב שיגיע אלי מן הטובות הגדולות שאבדתי על כן אתה ה'

למען

283

לעולם לעולם אחיה חדל ממני כי הבל ימי: מה אנוש כי תגדלנו וכי תשית
ולרגעים אליו לבך: ותפקדנו לבקרים לרגעים תבחננו: כמה לא תשעה
ממני לא תרפני עד בלעי רקי: חטאתי מה אפעל לך נוצר האדם
למה שמתני למפגע לך ואהיה עלי למשא: ומה לא תשא פשעי
ותעביר את עוני כי עתה לעפר אשכב ושחרתני ואינני:
ויען בלדד השוחי ויאמר: עד אן תמלל אלה
ישועת ורוח כביר אמרי פיך: האל יעות משפט ואם שדי יעות צדק: אם

לעלם איחי פסק מני ארום למא יומי: מה בר נש ארום תרבייה
וארום תשוי לותיה לבך: ותסעריניה לצפריא לשעתא תבחניניה
: כמה לא תשבוק מני לא תשליגני עד דאבלע רקי: חבית מה
אעביד לך נטריה דבר נשא למא שויתני למארע לך והויתי עלי לם
למטול: ומה דין לא תשבוק מרודי ותעיבר ית עוייתי ארום כדון
לעפרא אשכוב ותתבעינני ולא איתי: ואתיב בלדד דמן
שוח ואמר: עד אימתי תמליל כאילין וזעפא רבא מימרי פומך:
אפשר דאלהא יעקם דינא ואם שדי יקלקל צדקא: אין בניך

ואל תגמלני כפשעי כי הבל ימי ואין בהם תוחלת אם אצדק. והוא סוף התלונה הזאת אשר יטעון · כאשר פירשתי · ועתה יחזור לתלונה שלישית ויאמר : מה
הרמב"ן אנוש כי תגדלנו. וכי תשים אליו לבך · לפקדו תמיד ולבחון אותו בענין חטאיו · כי החטא מה יזיק לך שאתה נוצר האדם. כלו' שומר אורחותיו . והנכון
בעיני כי נוצר האדם ר"ל שהוא ישמרהו ויחיהו . ולכן יאמר בתימה אתה שאתה מחיה האדם ותבחר בו למה תעניסהו . ואם חטאתי מה אפעל עוד ואעשה
לפניך · כלומ' התרצה באלפי אלים וקרבנותי· או במה יכופר העון לי: ומה לא תשא פשעי · מדעתך שאמות בו ו חיי הבל . ומלת ומה אומ' שהיא חסר למד ·
כלו' ולמה לא תשא פשעי · והנכון בעיני שהוא כמו מה אנוש . ומה החטא והפועל · הלא הכל הבל ורוח הולך : ולא תשא פשעי . בעבור כי עתה לעפר
אשכב ואהיה אני ומעשי כלם אין · כמו שפירשתי . וכבר בארתי הענין הזה באר היטב . והנה בכל זאת לא יתהלל איוב ולא יאמר כי הוא צדיק עד שהביאוהו
חבריו לזה על כרחו כאשר אפרש:

ויען בלדד השוחי · ענין המענה לחלוק על איוב ולסייע על דברי אליפז חברו . והיו דבריו חזקים מדברי אליפז . כי אמ' בפי' כי הרעות שבאות
על איוב ועל בניו כלם במשפט . כי האל לא יעות משפט וצדק . וגם הבנים רשעים גמורים חייבי כרת הגוף . ולפי' כבר מתו . והוא שאמר
אם בניך חטאו לו וישלחם ביד פשעם . אבל במדת איוב להב' ענין אחר שבאו ייסוריו למרק קצת חטאים שעשה · ואם ישחר אל האלהים ישלם
צדקו . והוא מי שהרשיע את איוב תחלה · כי לא ראה ברעתו כמו שכחמו אליפז מפני טענת איוב שאמ' מה כחי כי איחל כמו שפירשתיו : עד אן תמלל אלהי
יורה כי פעמים רבות אמ' איוב כן כי הוא צדיק והאל עות משפט : וזה יחזק פירושי במענה הראשון . האל יעות משפט . לגמול רע לטובים . או יעות צדק
שלא ישלם טוב ויניחם למקרה העתים : ויתכן לפרש האל יעות משפט שלא ישפוט הרשעים . ואם יעות צדק שלא יגמול טוב לצדיקים : וישלחם

אבריהם. למען חסדך חדל ממני כי הבל ימי אשר הם כלים ונפסדים בכרות אלו כי מה אועיל בהם : מה אנוש כי תגדלנו . ובהיות כי הבל ימי אם אתה משגיח
בפרטים . מה אנוש לפי ערכך כי תגדלנו להיות מוכן לקבל יסורין כאלה אם יחטא וכי תשית אליו לבך להכותו בהשגחתך . הנה מחוייב הוא
בעיני השכל כי למרחק מציאות האדם אל ה' ית' והיות האדם משתנה בבחירתו וה' לא יתואר בו ידיעה · אין ראוי שאתה ה' השלם הבלתי משתנה שתשגיח
עליו בידיעות מתחדשות על פי מדותיו של האדם ושתשית לבך על פחות ממך . כמו שאמ' הפילו' בשמע . וזה נגד כונת אליפז שאמר כי הוא יכאיב
וכו' : ותפקדנו לבקרים · ואיך תפקדנו לבקרים ולאחדם ידיעות חדשות מאתך עליו בכל בקר וגם לרגעים תבחננו לדעת תנועותיו ותכה אותו
על פי חטאו בזמנים נבדלים : כמה לא תשעה ממני ועד כמה זמן ה' אלהים תשעה ותפנה ממני שלא להכאיבני עוד כי לא תניחני שעה ורגע וגם לא תרפני
אפי' כמעט רגע שאוכל לבלוע רוקי היורד וגובר מראשי . וידעתי בודאי כי לא חטאתי באופן שאתחייב בתוכחות כאלה : תשעה : תפנה ותסור
מן לא שעה : חטאתי מה אפעל לך · ואף כי יצדקו דברי אליפז שחטאתי מה אפעל לך לרצותך . ואם אתה נוצר ושומר האדם ומשגיח עליו למה שמתני
למפגע לך להגיע עלי הפגעים הרעים האלה מאתך ואיכנו ראוי בטבע אפי' לאדון על העבד לרדותו ביסורין כאלה כל היום ושלא ישגיח רק להרע לו ·
כל שכן לנוצר ושומר שלם כמוך . אשר תמיד תכני ותבעתני באופן כי כמעט הייתי עליך למשא שאינך יכול לסבלני אם אחטא לך · ויהיה עלי תקון סופרי' כמו
עליך · וכמו ואל אראה ברעתי· או ואהיה עלי ממש למשא מרוב צרות כמרצות כאלה ומאסתי חיי : למפגע . לשון פגעים רעים . או מן ויפגע לשון מקרה . או
פגע בו לשון מיתה : ומה לא תשא פשעי ובהיותי בודאי שלתי ראוי לצרות כאלה . למה ה' לא תשא את פשעי אחרי היותך מוחץ ורופא לפי דברי אליפז
ותעביר עוני מנגד עיניך אם התפלה מועלת לפי דברי אליפז · כי עתה כמעט רגע לעפר אשכב כי חיי מעטים הם ואולי תרבה לשחרני ולפייסני להיטיב לי
ואינני כי לא תמצאני · ויהיה חסרון בחק שלם כמוך ה' כאשר לא תשלים חקי בחיי . וימשך לפי הדברים האלה שאיוב היתה לו טענה על רוב יסוריו נגד האל
אם הוא משגיח איך ייסרהו ברבוי מכאובות כאלה ואף אם יוכח שחטא וכל שכן בהאמינו שלא חטא והיה מספיק מאד להשיב נגד אליפז אשר טען עמו . כאשר
כבאר עוד זה בעקר המענה הזה:

והעקר היוצא מן המענה הזה הוא בשלשה דברי' . ראשונה שעכ"פ היה לאיוב הנה טענה גדולה והשגה על דברי אליפז שקדם לו · וזה כי גם
שיניח איוב שחטא לה' לא היה ראוי לגודל המכאובות ההמה אשר קבל בשום צד מהצדדים אם אמת הדבר שיגיעו מאת ה' המשגיח
בפרטים · והנה ראיכו הכתוב מעיד על אמתת שלמות איוב מפי ה' כמה פעמי' איש תם וישר וירא אלהי' וסר מרע ואין כמוהו בכל הארץ·
כל שכן בהאמינו שלא חטא ולא נתן תפלה לאלהים . והשני מה שטען איוב במענה הזה טענה חזקה שמה שהיה בוחר המות מהחיים הרעים היותו ראוי לכל
בעל מכאוב חזק וארוך כמוהו שיבחר המות מהר משיבחר בחיים רעים ואין מושיע . וימשך מזאת הטענה לפי דעתו לאות וחסרון אחר בחק ההשגחה היות
האבדון הגמור פתאום לרשעים להשחית כויהם טוב מאורך הפורענות ורבוי המכאובות לצדיקים . כי כל מה שיקצר הגעת הפורענות אל האדם הוא טוב
בערך המקבל ואף שימות בו · ונמצא פורענות הרשע טוב במהירות ממה שיגיע באורך לצדיק במעט רשעו . וכל זה בערך חיי העולם הזה . וכבר נזכר
זה בפסו' אם שוט ימית פתאום וכו' . ויהיה א"כ טוב לאיוב שיבחר המות מן החיים באמרו ותבחר מחנק נפשי · שהוא נגד טענת אליפז · שלישית כי נראה
מכח המענה הזה שאיוב טען בזה טענה גדולה עוד נגד אליפז שעל צד החקירה יראה שלא תפול ההשגחה מאתו על האדם אם לגודל מעלתו ית' ומרחק האדם
ממנו כאמרו מה אנוש כי תגדלנו . ואם בסבת חדוש הידיעות והשתנות הפעולות לאדם בבחירתו ובשנוי הזמנים · אשר אין יחס ה' בהם שישתנה בידיעה
ושיפול ידיעתו תחת הזמן · כמו שאמ' איוב ותפקדהו לבקרים ולרגעים תבחננו . אשר החקירה באלו השכות והיסודות הלא כלאו בה חכמי ישראל ובפרט בענין
הבחירה האנושית איך ידעה ה' . ולהיות כי אין כאן מקומה כניח אותה במקומה לחכמים אשר הפליגו לדבר בה ובעניני ההשגחה דברים רבים · ודי לנו
שנאמין בה' שיודע כל ועושה כל מבלי זמן והשתנות ידיעה כאמרו אני ה' לא שניתי . אמנם כראה להזכיר הנה עקרי הטענות בתשובת החכמי' האלה ולהתעכב
בחכמת ויכוחם ובפרט כי לא מבינו בזה המענה שאיוב כפר בהשגחה לגמרי אף כי נמצא בדבריו בהפך באמרו כי חצי שדי עמדי . וקרא אותם חצי שדי · רק
מה שנעק הוא על רוע הסדור בהגעת הטוב והרע בשפלים נעק בו . אמנם על מה שטען אליפז להורות אמות ההשגחה בשפעים בחזיונות לילה לא מבינו
שאיוב כפר עליה · כי אולי עדין לא השיג מדרגה זו · רק אמר כי חלומותיו יבהלוהו וחזיוניו יבעתוהו ולא מצא בהם טובה ונבואה:

ויען בלדד השוחי ויאמר · עד אן תמלל אלה . בהיות כי איוב במענה שעבר יחס עול לה' על רוב מכאוביו להיותו חוטא בלתי ראוי להם ואף שהודה
בקצת אפשר היותו חוטא ויחס הדבר על רוע הסדור באמרו האם אין עזרתי בי . ואמ' הים אני אם תנין וכו' · ענה בלדד ואמ' · עד אנה תמלל דברי'
רעים כאלה שתחשוב היותך צדיק ורוח חזק ותקיף יהיו אמרי פיך נגד ה' והשגחתו · אן כמו אנה · כביר לשון חוזק: האל יעות משפט · כי אם
תאמין במציאותו וביכולתו התחשוב שיעות המשפט ברשעים להיטיב להם ולצדיקי' להרע להם ושלא יתן לכל אחד ואחד הראוי . דע כי הכל במשפט : אם

בניך חבו קדמוי ושדרינון באתר מרדיהון: אין את תקדם בצלו
קדם אלהא ולות שדי תצלי: אין בריר ותריץ את ארום כדון יתגבר
עלך וישלם יאית צדקך: ויהוה שירותך זעיר וסופך יסגא לחדא:
ארום שאול כדון לדר קדמאי וכיון לפשפוש אבהתהון: ארום
מאתמלי אנחנא ולא נדע ארום היך טולא יומנא עלוי ארעא: הלא
אינון ילפונך ויימרון לך ומרעותיהון ומרעיוניהון יפקון מילין:
האפשר דאיתגאי גומא בלא ביסנא יסגא ערקא בלא מיא: עד דהוא
בפוותיה לא אתליש וקדם כל עסבא יבש: הכדין אסרט כל דשליין
אלהא וסבר מרילטור תהובד: די תזוח סבריה והיך בי מטוויאתא
רוחצניה: מסתמיך על ביתיה ולא יקום ותתקיף ביה ולא יתקיים:
רטיב הוא קדם מדנח שמשא ועל פרוניה ינקותיה תיפוק: די על
איגר שרשוי חרשין בית אבניא יעון: אם יסלעמיניה מן אתריה ומכדיב ביה לא חמית יתך: הא

הוא

בניך חטאו לו וישלחם ביד פשעם: אם אתה תשחר אל אל ואל שדי
תתחנן: אם זך וישר אתה כי עתה יעיר עליך ושלם נות צדקך:
והיה ראשיתך מצער ואחריתך ישגה מאד: כי שאל נא לדר רישון
וכונן לחקר אבותם: כי תמול אנחנו ולא נדע כי צל ימינו עלי א
ארץ: הלא הם יורוך יאמרו לך ומלבם יוציאו מלים: היגאה גמא
ישגה בלא בצה ישגא אחו בלי מים: עדנו באבו לא יקטף ולפני כל חציר
ייבש: כן ארחות כל שכחי אל ותקות חנף תאבד: אשר יקוט כסלו
ובית עכביש מבטחו: ישען על ביתו ולא יעמד יחזיק בו ולא יקום:
רטב רטב הוא לפני שמש ועל גנתו ינקתו תצא: על גל שרשיו יסבכו
בית אבנים יחזה: אם יבלענו ממקומו וכחש בו לא ראיתיך: הן

הרמב"ן וישלחם ביד פשעם. האל נתנם ביד הפשע והפשע שלחם. והתרגו' את באתר מרדיהון. כמו יד הירדן: יעיר עליך. ישרך. או כמו יעור. כי יעור וישלם נות צדקך. כי ישלם בנים ועשר ונכסים בנוה הצדק שיהיה לך תחת אשר אבדת הנוה הראשון אשר היו בו החטאים: והיה ראשיתך מצער. כי העשר והכבוד אשר היה לך בראשיתך מצער יהיה כנגד האחרית אשר ישגה מאד: כי שאל נא. על דור ראשון ודרוש ככונה על מה שחקרו הראשונים מאבותם שהם קדמוני הקדמונים. וכן כי שאל נא לימים ראשונים: כי תמול אנחנו ולא נדע. כי בעבור היות ימינו קצרים לא ראינו המקרים ההוים בעולם. ואולי הרשעים מצליחים בימינו. ותדע באמת כי יאבדו לארך ימים. כי כן היה בדורות שעברו מאז: הלא הם יורוך מה שהיה בימיהם ויאמרו מה ששמעו מאבותיהם. גם מלבם ומחכמתם יוציאו מלים לאמת הענין ולמשול בו משל. ויאמרו: היגאה גמא בלא ביצה. והתימה הזה קשור עם הפסוק הבא אחריו יהיגאה גמא בלא בצה ואחו בלי מים ולא יקטף בעודו באבו. הלא טרם היות בו זרע או ענף יקטף ויכרת מעצמו: ולפני כל חציר ייבש: אבו כמו לראות באבי הנחל. והוא העלות הנץ. וסוף הפסוק מוכיח אם פרחה הגפן הנצו הרמונים. ודעת המפרשים כי הא היגאה במקום אם. וכן הנסה דבר אליך תלאה. אם יגאה גמא בלא בצה. עודנו באבו שלא יקטפנו אדם לפני כל חציר ייבש מאליו: כן ארחות כל שוכחי אל. לעלות ברגע ולהכרת: יקוט כסלו. יתמעט מבטחו. בענין הכרתה. והוא מלשון כמעט קט: רטוב הוא לפני שמש. דמהו לגמא ואחו. יחזור ויאמר כי טרם זרחה עליו השמש הוא רטוב. ועל הגן שהוא נטוע בתוכו תצא פארתו. וכן שרשיו יסובכו על גל אבנים אשר ימצאו בהשתרשם לכאן ולכאן: בית אבנים יחזה. בית אשר קירותיו אבני גזית יראה בהכנס שרשיו בתוכו. והמפרשים אמרו יחזה כמו יסתבך. וכן קרן חזות בין עיניו. ולשון משנה חזותא מזרחה. ואיפשר שכלם לשון ראייה. קרן גדולה נראית על האחרות: אם יבלענו ממקומו. השמש הנזכר בפסוק הראשון. כי כאשר יזרח עליו יבלענו ממקומו עד שיכחיש בו מקומו לאמר לא ראיתיך. כי לא ישאיר לו שרש וענף. או יהיה פירושו אם יבלענו המבלע לכחש בו לאמר לא ראיתיך ולא היה עץ לצאת ענף ולעשות פרי. והתרגום מפרש על גל שרשיו יסובכו. כי הוא על דרך התימה. אמר האיפשר דעל איגר שרשוי חרישין בי אבניא יעון. איגר לשון דגורא יגשו חרס מגל. והלא אם יבלענו אדם ממקומו יכחש בו לא ראיתיך אם כן אין שרש ועיקר לאילן כזה רק שעולה כיונק ואבד מיד:

הן

אברהם אם בניך חטאו לו. ואם בניך חטאו בעזבם דרכי ה' שלא היו משתדלים רק בתענוגי הזמן כאשר פירשתי ואת ה' לא דרשו לכן שלחם מן העולם הזה בעד פשעם שחטאו לו. וישלחם לשון גירוש. מן ושלחה מביתו: אם אתה תשחר אל אל. אולם אתה שנשארת חי כנגע ומוכה בעונותיך אם תשחר אליו ית' ואליו תתחנן לשאול דרך מתנת חנם שירפאך. אולי ישמע לקולך אם תהיה ראוי: אם זך וישר. ואם זך וישר אתה כאשר חשבת ידעתי כי יתקף יעיר עליך לטוב לשלם לך נות צדקך שהוא הגוף שהוא נוה ומשכן הנפש המשכלת אם היא בצדק וירפאך ותשקוט בשלום. ושלם לשון שלום. או נות צדקך הנוה והבית הראוי להבנות לך בעד צדקך. ואף כי תחשוב שלא חטאת יהיה הפורענות הזה אשר הגיע אליך להוסיף לך מן הטובות הגדולות ביותר. לפי שדעת בלדד היה מאמין שיגיעו לפעמים מן הרעות לצדיקים ואף שלא חטאו כדי להרבות עליהם מן הטוב שיעור גדול. ובזה האופן תהיה הרעה הזאת המגעת לצדיקים הנקראת רע' תהיה טובה גמורה בהפך מה שיחשבוהו האנשים. כמו שיתבאר מדברי בלדד. ולזה אמר: והיה ראשיתך. ואם עתה בראשיתך תהיה מצער. בסוף ישגה אל רוב השיעור ותהיה טובה רבה. ישגה. ירבה ויגדל. מן ישגה אחו. שגיא כח: כי שאל נא לדור רישון. בפסוק הזה רצה בלדד להביא ראיה לאיוב שאין ראוי לשפוט משפטי ה' כפי מה שנחשוב בבחינתנו הקצרה. לפי שלפעמים יחשבו רוב האנשים כי הטובה לרשעים רע. והרע לצדיקים רע. ולא יבדילו בין הרעות אשר יבואו לרעים ובין הרעות אשר יגיעו לצדיקים כי בזה תפול המבוכה למתבוננים בה. ולהיות הענין בהפך כי הטובה לרשעים הוא גמול טובתם שאינם רשעים גמורים. והפורענות לצדיקים גם הוא בעד חטאם ולהטיב להם באחרונה. לזה אמר בלדד שאל נא לדור ראשון אשר קדמונו שהגיע אליהם מן הבחינה והידיעה יותר ממנו ותכונן כוונתך לחקירת מה שחקרו האבות שקדמו לדור שזכר. רישון חסר אלף. וכונן. צווי מן המרובע. על דרך רומם. רוממו ה' אלהינו: כי תמול אנחנו. כי החקירה בדברים האלה לדעת אמתתם צריך הנסיון והחקירה לזמן ארוך לדעת פרסום הדבר שנתפרסם להם. אבל אנחנו תמול בואנו ולא נדע וכמו כל עובר ימינו על הארץ: הלא הם יורוך. והזקנים והאבו' הם יגידו ויאמרו לך ויורוך מה שהשיגה בחינתם בחוש העין בזה המבוקש. ומלבם יוציאו מלין לפי מה שבחנו בלב השכל גם כן: היגאה גומא בלא בצה. והביא בזה ראיה מן הצומח מה שיקרהו מן המקרה להמשילו אל הנרצה בו. ואמר היגאה גומא. אם יגאה ויצמח הגומא מבלי בצה וטיט היון שילכלך המקום לרכך ולהעלו' הגומא הגדל בו. ואם ישגא אחו הוא מקום מרעה הלא לבקר ולצאן. מבלי מים שישקוהו תמיד. יגאה. לשון גידול וצמיחה ועליה. כי גאה גאה. בצה. שם לטיט הלח. ישגא. ירבה: עודנו באבו. ועם היות הצמח הלז במקום לח ורענן. כבר יקרהו המקרה. כי בהיותו באבו בלחותו ולא יקטף ולא יכרת מידי אנוש ואעפ"כ ייבש ויחרב קודם כל מיני חציר. כאמרו שקדמת שלף יבש. באבו. לחותו. מן באבי הנחל. לא יקטף. לא יכרת במגל. מן רך אקטוף. וקטפת מלילות: כן ארחות כל שוכחי אל. כמו שייבשו הצמחים הנזכרים ועם היותם בלחותם כן ארחות ודרכי הרשעים שוכחי ה' בלבותם שיגיעם הכליון במהרה ותקות חנף והרשע במעשיו תאבד ולא יודע מקומו. חנף. רשע. מן ולא תחניפו: אשר יקוט כסלו. ר"ל שיקוט ה' ויכרות כסלו ומבטחו מן הרשעים שוכחי אל. וכמה שבטח בראשונה בביתו החזקה והמלאה מכל טוב תשוב ותדמה אחר כך לבית עכביש האורב אותה בהרגל בקורות הבתי' החלושה והרפה בתכלית הרפיון. יקוט ענין כריתה מן ונקוטותם יכסלו מבטחו. עכביש הוא הבע"ח הקטן כעש האורב דוק בבתים ובקורות ובחלונות ללכוד הזבובים: ישען על ביתו. והרשע שזכר ישען על ביתו שהיתה תקיפה ולא יוכל לעמוד בה לאבדון חלקיה שנהרסו לגמרי ויחזיק בה במחשבתו להקימה ולא יקום כי לא יועיל ולא יערוץ. וימשך מזה היות טובת הרשעי' רעה רבה לפי הנראה מאלה. ועתה יתחיל בחקירה אחרת ברעת הצדיקים להראות שהיא טובה גמורה בסופה: רטוב הוא לפני שמש. יאמר בלדד הנה ראיתי חקירה אחרת ונראה נראית על רעת הצדיק שתשוב לטובה גמורה. ויהיה הפסוק הזה נקשר לפי זה הדרך בפסוק הן אל לא ימאס תם. ולזה אמר על הצדיק בראשונה רטוב הוא לפני שמש כעץ רענן רטוב ולח וכיון השמש יביט עליו להוציא פירותיו. ועל גנתו אשר הוא נטוע בו יונקותיו וענפיו יצאו. רטוב. פירושו רך וטוב. ר"ל לח והוא הנכון. יונקתו ענפיו הקטנים והרכים שהם כיונקים: על גל שרשיו. והאילן הזה שהוא משל לצדיק לטוב מצבו על גל מים יסובכו שרשיו ויתרבו ויסתעפו הנה והנה. וסעיפיו יתרבו עד בית אבנים ושם יחזה ויסתבך. גל מן גלות מים. יחזה יסתבך מן קרן חזות. ענינו שסבוך הקרן לדעת המדקדקים: אם יבלענו ממקומו. ואם יקום איש לבלעו ולהוציא האילן הזה ממקומו הראשון אשר הוא נטוע בו. וכחש בו להסירו משם לגמרי עד שיאמר לו לא ראיתיך שיאמר ממנו דבר שם במקום הנטיעה הראשונה. באמרו שאינו רוצה שיעמוד שם עוד. הנה בודאי יעשה זה כדי להיטיב נטיעת האילן ממקום קודם על מקום טוב ממנו. כי כן משפט נוטעי אילנות להיטיב פריים להוציאן ולעקרם ממקומם ולנטוע אותם אל מקום טוב ממנו כמו שיבאר הפסוק הבא:

הן הוא

284

הוא משוש דרכו ומעפר אחר יצמחו: הן־אל לא ימאס־תם ולא יחזיק
ביד־מרעים: עד־ימלה שחוק פיך ושפתיך תרועה: שנאיך ילבשו־
בשת ואהל רשעים איננו:
ט ויען איוב ויאמר: אמנם ידעתי כי־כן ומה־יצדק אנוש עם־אל: אם־
יחפץ לריב עמו לא־יעננו אחת מני־אלף: חכם לבב ואמיץ כח מי־
הקשה אליו וישלם: המעתיק הרים ולא ידעו אשר הפכם באפו:
המרגיז ארץ ממקומה ועמודיה יתפלצון: האמר לחרס ולא יזרח

הוא חדות אורחיה ומן עפרא אוחרן ילבלבון: הא אלהא לא ירחיק שלים ולא יתקף ביד מבאשין: עד דימלא חוכא פומך וסיפוותך היך יבבא: סנאך ילבשון בהתא ומשכנא דרשיעי ליתוהי:
ואתיב איוב ואמר: ברם בקושטא ידעית ארום היכנא ומה יזכי בר נש עם אלהא: אם יצבי למינצי עמיה לא יתיבניה חדא מן אלף: חכימא ליבא ואלים חילא מן אקשי לוותיה ואשלים: דמסלק מלכין תקיפין היך טוריא ולא ידעו ארום הפכינון ברוגזיה: דמרגיז ארעא מאתרה ועמודיה מתרפפין: דאמר לשמשא ולא ידנח ואמטול

הרמב״ן הן הוא משוש דרכו. כל שמחתו ודרך תולדתו של העץ הזה להכרת. והוא המשל לרשע כי שמחתו להיות הצלחתו אובדת. ואמר מעפר אחר יצמחו. לנטוע מהם כנטע יכרתו כמותם כרגע. והמשל כי אם יקומו בניהם תחתם יכרתו ויאבדו כהם. כי האל לא ימאס תם. שלא ישלם נות צדקך אם זך וישר אתה ולא יחזיק ביד המרעים אשר אתה תמה עליהם: עד ימלה שחוק פיך. על שלותך וטוב אחריתך: ושפתיך תרועה. על שונאך אשר ילבשו בשת. והם הרשעים אשר אתה שונא לדבריך ללמד עליהם חובה. ואהל ביתם יאבד לעיניך ואיננו.

ויען איוב. אמנם ידעתי כי כן. ענין המענה הזה כי ישוב איוב להתאונן ולאמר. כי הוא זך וישר ומאהוביו על לא חמס בכפיו ובמענה הזה שלום טענות. יטענו כי האלהים יכרית הרשעים כאשר אמר בלדד. גם הצדיקים אינם נמלטים מידו. רק בכולם יראה המדה אחת. שוה כי תם ורשע הוא מכלה. ואופן ההכרתה בארץ השנים על כלם יושב. ועוד יטענו כי יתן האלהים בין שניהם מוכיח. ויאמר לו שיודיע את איוב על מה שיריבהו. כי אין פגעיו נדונים לפני האלהים לעשות כן בשום פנים. אם לא חטא אינו טוב שיעשוק אותו. ועל מה ימאס יגיע כפיו ויביט על עצת הרשעים. והם המחשבות הרעות. ולמה יכרפס למעשה. ואם לנסותו יעשה לראות אם יסבול המקרים או יבעט בייסורין. כענין המוכר שאמר לו אליפז בת חלה. העיני בשר לך שיבקש לו וידע שלא ירשע. וגם יודע שאין מידו מציל ואינו צריך לנסות כחו וגבורתו עמו. וזאת תלונה שנית שיאמר המוכיח. ועוד יתאונן לאמר אם רשע אללי לו. ואם צדק לא ישא ראשו. ישוב על טענה שהזכיר כבר. כי כאשר לא ישא ראש אם צדק. כי שופו ללכת אל ארץ חשך וצלמות. כן אם רשע לא היה לו לקבל ייסורין אחרים: אמנם ידעתי כי כן. שהאלהים יכרית שוכחי אלהותו. ויאבד תקות החנפים. ועם כל זה מה יצדק הצדיק עמו אם לא יחפוץ להתוכח עמו. בבוא עליו רעה לא יעננו האלהים להודיעו פשעו. ולא ישגיח עליו לרוב גריעות האדם לפניו. יורה איוב עתה כי האלהים ישמיד הפושעים. רק ברעות הצדיקים לא יודיע למה יבואו. ונראה לו שיבואו על לא פשע וחמס. ואם זה כן אבוד הרשעים גם כן מקרה הוא היה להם. כי לכל מקרה אחד. ומתחלה כולם הבל המה: חכם לבב ואמיץ כח. מי הקשה אליו לבו. ונשאר בשלום. החכמים לא ימלטו בחכמתם. כי הוא חכם לבב מהם. והגבורים לא ימלטו בכחם. כי הוא אמיץ כח מכולם. ודרך הכתוב ליחס חכמת האדם ללב. כי הוא מקום הכחות כולם ככתו׳ ובלב כל חכם לב נתתי חכמה. ונביא לבב חכמה. חכם לב יקח מצות. וכתו׳ בשלמה נתתי לך לב חכמה. וכן בכל מקום. ועל כן אמר בכאן חכם לבב. כדרך שתוף הלשונות. וכתו׳ כי יום נקם בלבי. בקש ה׳ לו איש כלבבו. או הוא כענין ויאמר ה׳ אל לבו. והמשכיל יבין: המעתיק הרים ולא ידעו. יאמר כי גם ההרים אשר בהם ישגבו הרשעי׳ יהפכם פתאום ולא יהיו יושביהם. והוא מרגיז הארץ עצמה מן המקום אשר נוסדה בו. והנה אין כח ומקום לגבורים להמלט. האומר לחרס ולא יזרח. הוא קדרות השמש בגזרתו. שמורה על הכרת מלכות וקום ממשלה אחרת: ובעד

אברהם הן הוא משוש. הנה זאת העקירה מן המקום הראשון הבלתי נאות לאילן ההוא כאשר ירגישו בן עובדי האדמה היא משוש דרכו לאילן ההוא להיטיב לו. כי מעפר אחר הנגן אליו יצמחו ענפיו ועשה פרי. וכאלה יקרה ברעות המגיעות לצדיקים מאת ה׳ למרק אותם מחטאם למען יהיה לטוב להם באחרונה. כי אין ראוי שיעקר אילן טוב ממקומו אם לא להיטיב אליו להבא. והן אל לא ימאס תם. כי הא׳ הטוב לא ייוחס שימאס תם ואף כי יכנו בשבט לא ימות. רק להיטיב לו ביותר באחרונה אם יצדיק לא דינו וגם לא יחזיק ביד מרעים לקיו׳ ולהחזיק טובתם בידם לעד. כי מה שיחזיק ה׳ ביד מרעי׳ לפעמי׳ להחזיק בם להיטיבם לגמול מה ואחר יגיעם שואה חזקה לפורענותם. ובהיות הדבר כן שהאל לא ימאס תם לכן טוב נא לשחר אל אל בכל לבך כי בוראי ישפיע עליך לטובה על דרך עקירת האילן שזכר: עד ימלה שחוק פיך. ואם אתה תם וישר ותשחר אל אל ירבה עליך ברכה עד בלי די למלאת שחוק פיך מרוב טוב ושמחה. ושפתיך תרננה בתרועה וקול זמרה. ימלה. בה״א במקום אלף: שנאיך ילבשו בושת. ושונאיך יבושו ויכלמו בשוב ה׳ את שבותך בהצלחה גדולה. ואהל רשעים יכרת ולא יבנה עוד.

עקר המענה הזה אחד הוא. וזה שדעת בלדד שהטובות והרעות כלם מאת ה׳ אדון כל הארץ. וזה ראוי ונכון שיאומת מדברי האמונה והמופת כאשר באר ארסטו בספר ב״ח. כי ההשגחה ראוי שתהיה ותגבר תמיד ביותר חשוב ונכבד. ולהיות האדם חשוב שבנמצאות לכן תהיה עליו ההשגחה ביותר. רק כי לגודל חשק האדם בהצלחה ולקוצר דעתו לא יבחין לדעת בין הטוב והרע מה הוא. כי לפעמים יגיע מן הרע לצדיקים למרק אותם מחטאם להוסיף עליהם מן הטוב הארוך אם בעולם הזה או לעולם הבא. וזה הרע יהיה טוב גמור כמו שהביא ראיה מן העץ הנטוע שבא לידי עקירה כדי לנטוע אותו במקום טוב ממנו. ולפעמים יגיע מן הטוב לרשעים בראשונה לבלתי קפוץ שכרם בטובה מה שעשו. ואחר יגיעם מן הרע החזק והפורענות הארוך. על דרך ומשלם לשונאיו על פניו וכו׳. ועל הדרך הזה סכל בלדד דברי איוב והשיבו על דבריו כי אין ליחס לה׳ עול בשום צד ומה שנחשבהו בלתי שומר הסדר הוא טוב גמור ליודעי ה׳. וכבר ידעת אמרם ז״ל צדיק ורע לו. צדיק שאינו גמור. רשע וטוב לו. רשע שאינו גמור. וזה הוא על הרוב. ואחר אמרו צדיק וטוב לו צדיק גמור. רשע ורע לו רשע גמור. וזהו על המעט. ועל זה טען בלדד עם איוב וכירם ואף כי מה שיחשבהו רעה אבלו בסוף יהיה טוב אם לצדיק אם לרשע. ולא ייוחס בזה עול לה׳ חלילה. והנה כוונת בלדד בזה המענה מוסיף דעת על דברי אליפז. כי הרעות אשר יחס אותם אליפז במענהו לאולת ובחירת האדם ושאינם רעות אמתיות באמרו כי לאויל יהרוג כעש. הנה יחס אותם בלדד הנה להשגחה ולגמול הן לצדיק ולרשע כאמור. וזהו ההבדל בין אליפז לבלדד.

ויען איוב ויאמר. אמנם ידעתי. בפסוק הלז התנצל איוב והשיב שלא יחשוב השומע שאיוב ייחס בשום צד עול לה׳ בהגיע הרעות לאדם. כי אמנם גם אנכי ידעתי כי כן הוא כדברך. ואם אמת הוא שישגיח בפרטים. כמו שתחשוב. לא יעות משפט לשום נמצא. האמנם בהגיע אלי הרעות העצומות אשר הגיעוני. חשבתי היותי מונח לגרמים השמימיים שיפעלו על צד הקרי הרעות אל המקבל. ולזה בחרתי מות מחיים. אבל אנכי מאמין במציאות ה׳ כמוך. ואם ישגיח לא יעות משפט כאמור. וגם שאין ראוי להתוכח עמו בשום צד בדבר הזה. לגודל שלמותו וכחו וצדקתו ומה יצדק אנוש עם אל. ואם תטעון עמו לא יעננו כמו שזוכר אחר זה: אם יחפוץ. ואם יסכל האדם ויחפוץ לריב עמו לא יעננו אחת מני אלף מה שיערוך כלפי מעלה לגודל חכמתו וכחו וצדקתו בלתי מתיחס לתת תשובה לפתותים הסכלים: חכם לבב. חכם לבב בסדור סדר המציאות שסדרו בתכלית התקון ואמיץ כח לפעול ולחדש הכל ברצון סדורו הקדוש כל אשר יחפוץ. או ואמיץ כח לקיימו בכחו בקיום מתמיד כאמרו ואת מחיה את כלם ומי הוא שהקשה אליו לדבר אתו קשות אשר לא כדת שהשם ושלים עמו. או מי הוא הדבר שהיה קשה בעיניו לעשותו שלא עשהו והשלימו לגמרי. וישלם. מן שלו. או מן גמר הדבר והשלמתו: המעתיק הרים. הלא הוא ה׳ המעתיק ההרים על צד הסדור ממשרתי ה׳ אשר סדר להעתיקם באמצעות תנועת השמש שיעלה הרוחות הגדולות ויסבב ולא ידעו האנשים ההמוני׳ מי העתיקם ממקומם ומי הוא אשר הפכם באפו ובכחו בעת התנועעם. או אשר הפכם כאשר הפכם. חסר כ״ף הדמיון. כ״מו לב שמח ייטיב גהה. כגהה. ואוספו אסיפה אסיר. כאסיר: המרגיז ארץ ממקומה. אם הוא מרגיז הארץ ממקומה בעת הרעש להתנועע אותה ממקומה. ועמודיה יסודי קיומה כמו ההרים: יתפלצון ויתמודדון. יתפלצון. רעדה והתמודדות מן פלצות: האומר לחרס ולא יזרח. וכן הוא יתעלה האומר לשמש שלא יזרח לפעמים בעת יעבור תחתיו ויפגשנו הירח החשוכה שאז תחשך מאורו מעל כדור הארץ בעת הדבוק והלקות.

 וכן בעד

ובעד כוכבים יחתום: נטה שמים לבדו ודורך על במתי ים: עשה | נוטה
עש כסיל וכימה וחדרי תמן: עשה גדלות עד אין חקר ונפלאות עד | ודורך
אין מספר: הן יעבר עלי ולא אראה ויחלף ולא אבין לו: הן יחתף | במותי
ומי ישיבנו מי יאמר אליו מה תעשה: אלוה לא ישיב אפו תחתו | תימן
שחחו עזרי רהב: אף כי אנכי אעננו אבחרה דברי עמו: אשר אם | גדולות
צדקתי לא אענה למשפטי אתחנן: אם קראתי ויענני לא אאמין כי | תיו
יאזין קולי: אשר בשערה ישופני והרבה פצעי חנם: לא יתנני
השב רוחי כי ישבעני ממררים: אם לכח אמיץ הנה ואם למשפט מי
יועדני: אם אצדק פי ירשיעני תם אני ויעקשני: תם אני לא אדע
יועידני

ואמטול כוכביא יחתום בעננין: דמתח שמיא לבלחודיה ומטייל על
רום תקוף ימא: דעבד עש נפלא וכימא ואידרוני שטרי מזליא בסטר
דרומא: דעבד רברבן עד דלית סוף ופרישן עד דלית מנין: הא
יעיבר עלי בשמי מרומא ולא אחמי ויחלוף ולא אתביין ליה: הא
יחתף איניש בעלמא ומן יתיביניה מן יימר ליה מה את עביד: אלהא
לא יתיב רוגזיה תחותוי דייתן רשיעיא יתברון איותנייא דמסייעין
בסוגעא: אף כל דכן ארום אנא אתיביניה אבחר פתגמי עימיה:
דאין זכיית לא אתיב למן דדיין יתי אצלי: אין קרית ואתיב יתי לא
איהימן ארום יצית לקלי: דעד חוטי בינתא מרקדק עמי ואסגי
הלבשושיי מגן: לא ישבקינני לאתבא רוחי ארום יסבעינני מרירא:
אם לחילא עלים הא הוא ואין לדינא מן יסהיד עלי: אין זכאי אנא פומי יחייבינני שלים אנא ומקלקל יתי: שלים אנא לא אנדע
נפשי

הרמב״ן

ובעד כוכבים יחתום. לסכל עצת החכמים הוברי שמים והחוזים בכוכבים. והנה המלכים וחכמי יועציהם בידו: נוטה שמים לבדו. על כן יש לו ממשלה בשמש ובכוכבים לחתום בעדם כרצונו. גם הוא דורך על במות אשר יעשה הים בבוא גלים ומשקיט שאונם. והוא העושה עש כסיל וכימה. שהם מזלות המושלים. על כן יש לו כח להשפיל הגדולים. והנה הא׳ יודע בגדולות ונוראות אשר הוא עושה. ואיננו נראה לעינים: ויעבור על אים. ויסוב ויחלוף עליו מבלי שיתבונן לו ויכירנו. ועל אין יכולת באדם להסתתר ממנו: הן יחתוף. יגזול שתאום. כמו וחטפתם לכם. כי שתי האותיות האלה יתחלפו בהרבה מקומות: ומי ישיבנו. כי אין כח באדם להשיב ממנו הגזלה. כי הוא אמיץ כח: ישיבנו. ישיב ממנו. או יהיה פירושו הן יחתוף דבר ומי ישיבנו. כי השמות בכח הפעלים: מי יאמר אליו מה תעשה. אין באדם חכמה שיאמר אליו מה תעשה. כי הוא חכם לבב מן הכל: אלוה לא ישיב אפו. עד ישוחו תחתיו עוזרי רהב. והם גדולי הגדולים העוזרים הגאוה. והנה השלים מה שאמר ידעתי כי כן יש כח וגבורה וחכמה בא׳ להשפיל הרשעי׳ עם חכמת׳ וגבורתם. והנה ישא בעצמו: אף כי אנכי. שפל אנשים. אעננו. כמו אענה בו. או פירושו אעננו אם יקראני למשפט. או אבחרה דברי עמו לקראו לדבר עמי: אשר אם צדקתי. והכרתי צדקי לא אענה בשופטו אותה לחיוב: רק למשופטי אתחנן. מיראתי אותו. ויש מפרשים אומר לא אענה לא ארים קולי. כמו ועניה ואמרת. ואם קראתי לו בתחנוני שיחמול עלי: לא אאמין כי האזין קולי. והוא הא׳ העונה אותי. כי לא יאמין בהשגחה בפרטים. ונתן טעם בזה מפני ייסוריו שהם חנם. כי זה הוא המטעת כל המורדים כאשר פירשתי בפתיחת הספר. והוא שאמר אשר בשערה ישופני. כלומר אשר בבוא הסערה על בני אדם ישופני בכללם. כמו ישופך ראש. תשופנו עקב. ר״ל כי המקרים כרות סערה יפיל העלה. כלומר ימית הצדיקים והרשעים: והרבה פצעי חנם: ירבה פצעי איוב חנם ולא יניחנו להשיב רוחו ונפשו: כי ישביעני ממרורות. ואם לכח באתי להסבב ממנו הנה הוא אמיץ. ואם למשפט מי יועידני. ויקבע לנו מועד ליום הדין: אם אצדק פי ירשיעני. כי מרוב חכמתו יתפוש אותי בטענותי. ואם תם אני פי יעקשני בתבונתו: תם אני. באמת אני יודע בעצמי שאני תם ולא חטאתי מיום שנבראתי רק לא אדע נפשי אם מצד בריאתה יבאו עליה המקרים. והוא היודע יסודה והדין אותה לרצונו. על כן אמאס חיי וארבה שתשוב נפשי להויתה הראשונה: אחת היא

אברהם

וכן בעד כוכבים יחתום. כמה שנתן הסדר מאתו להסתיר אורם ביום לתגבורת אור השמש. או שגם הם יחתמו ויסתירו אורם בעת יעבור תחתם כוכב אחר יחשיכהו ויסתיר אורו שלא יופיע למטה: חרס. שמש. מן החרסה. בספר שופטים: נוטה שמים לבדו: הנה הודה איוב בחדוש העולם שהוא ה׳ לבדו הקדוש מבלי עת נטה שמים לבדו ודורך על במותי ים. והודה בזה על סבוב קשר הגלגלים כלם אשר בשמים הסובבים על הארבע׳ יסודו׳ שהשם ית׳ דורך ורוכב אותם ומנהיגם על סדר רצונו הקדוש ובסבת טבע סבותם ישפיעו למטה בסדור ההויה וההפסד כל מה שיתחייב בקיום המציאות הזה התחתון בפעולו׳ מתחלפות ובעתים שונים. באמרו שולו לרוכב בערבות שהוא הגלגל העליון שהשם רוכב עליו ומסבב סבת תנועתו והוא הרוכב עליו והנרכב טפל לו כמו שהזכיר הר״ם במורה. ואפלטון אמר שהשם יסתכל בעולם העליון ויתהוה ממנו המציאות: עושה עש כסיל. עתה הזכיר קצת מכוכבי הא׳ אשר ברא בשמים והזכיר עש שהוא כוכב אחד אשר הוא מבכות עים לדעת המדברים אשר הם ימשכו פעולות נפרדות בתחתונים וקצת אמרו כי עש הוא מן הכוכבי׳ אשר בזנב טלה. וכסיל וכימה כוכבים לסבת הקור והחום. כסיל לקור. וכימה לחום: וחדרי תימן. הם הכוכבים והצורות העליונות סובבי הדרום באזור הקבוע להם וה׳ בראם: עושה גדולות עד אין חקר. עתה ספר בכלל שהוא עושה הגדולות הנוראות אשר בחבור כל הנבראים בטבע בעצם מציאותם כמו החקירה בטבע הב״ת. וברבוי מיניהם והבדליהם ובקשר אבריהם וכחות איברי האדם ותועלתם וצורתם עד לאין חקר ותכלית לשלמותם. ואלו נקראו גדולות. וגם בכל יום עושה נפלאות המתחדשות למעלת קיום העולם ואין מספר להם: הן יעבור עלי ולא אראה. הודה בזה איוב השגחת ה׳ העוברת עליו ועל הנבראים כלם מאתו בסבת רצונו. וכן גם כן כי מלא כל הארץ כבודו ולא אראה תמונת ה׳ ואמתתו כי לא יראהו האדם וחי ויחלוף ויעבור השגחתו ולא אבין בהשכל מעשהו להיותו בסתר מעיני כל חי: הן יחתוף ומי ישיבנו. ואם השם ירצה לחטוף ולבלוע האדם מי ישיבנו כי מי יוכל להשכל ממנו ולסכל כוחתו ומי יאמר אליו מה תעשה למלך אדון תקיף יכול חכם שלם כמוהו: יחתוף. כמו יחטוף בט״ית אלשון חטיפה ולקיחה. וחטפתם לכם: אלוה לא ישיב אפו. והוא יתברך שמו. הוא שוה כוקם לבריו ולא ישיב אפו מבלע כאשר יחפוץ. וכיון שהתחיל והשחיתני עד כלה הנני מאמין כי לא ישיב גם כן אפו ממני. כנגד כוונתך שאמרת לי לשחר אל אל כי לא יועיל לי. וגם הוא יתב׳ תחתיו שחחו ונכפלו העוזרי׳ לזולת בגאוה ובאון כדי להתגאות ולהתגדל. ולכן לא יועיל תקפם לפניו ית׳ שחחו נכפלו ושפלו. רהב: חוזק וגאוה. מן רהב הם שבת. ורהבם עמל ואון: אף כי אנכי אעננו. ואם כן הוא שלא ישיב אפו כל שכן שאין ראוי שאנכי אעננו לסדר טענותי לפניו ואיך אבחרה לערוך דברי ריבותי עמו: אשר אם צדקתי. שגם אם צדקתי לא יעננו ולא ישיב לי. או לא אענה לא אדע מה אענה לו ואף כי הכני והשחיתני ואיך אתחנן למשופטי השופט אותי ביסורים קשים כאלה. ויהיה אלף אענה כמו יענה לפירוש הראשון: אם קראתי ויענני. וכל כך כפלאתה גדולתו בעיני בחיבתי שאף אם קראתי אותו ויענני שידמה אלי שיענה אותי הנה באמת לא אאמין בעצמי כי יאזין קולי לרוממותו ולחסרון מדרגתי. ובזה יובן שאיוב תמיד היה מאמין שה׳ בלתי משגיח באישי לפחיתות מדרגתם בערכו וגם להיות כל אישי המין מהווה כנפסד הפך מציאותו יתב׳ ובזה היה מחזיק כוונתו. רק מה שישגיח הוא על דרך סדור כולל בפרטים כופל מאתו בתקון הגרמים השמימיים: אשר בסערה ישופני. בפסוק הלז הוכיח איוב את בלדד ואמר לו ואיך תנחמוני הבל לשחר אל אל שאם הייתי תם וישר היו הרעות הגדולות האלה להיטיב באחריתי והנה בסערה ישופני יכני ויכתתני בהכאות משונות או ישופני יחשיכני בחשך כמרץ. והרבה פצעי חנם בכל רגע על לא חמס בכפי. ישופני יכתתני. מן ישופך ראש. ומן שופו עצמותיו. או ישופני יחשכני מן נשף מחשרי הפ״א: לא יתנני השב רוחי. וכל כך מרבה עלי פצעים חנם כי אפילו רגע אחד לא יתנני השב רוחי וישביעני ממרורים בחלאים מרים וכאבים. ואיך תחשוב שרעות כאלה יהיו טובות אלי באחרונה: אם לכח אמיץ. ואם ה׳ יתב׳ יכאיבני בצרות גדולות כאלה להראות אלי כי יש לו כח אמיץ. הנה זה ידעתי כי לו הכח והגבורה כי הוא נוטה שמים לבדו. ואם למשפט שיהיו הצרות האלו במשפט ובדין מי יועידני עמו להתיחד ולהועד עמו למשפט ולדין וסייתי מראה אליו כי המשפט אתי. וכל זה הוא ספור הלביי על דרך מתנכל: יועידני. מן אשר אועד לך שמה: אם אצדק פי ירשיעני. ובאמת כי אם אצדק פי לאמר צדיק אני הנה פי ממש ירשיעני כי השומעים והרואים אותי במכאובי יגזרו וידינו כי רשע אני כי הצרות הם לעדות להם: ירשיעני. השומע. וכן אם אומר תם אני בודאי השומע ממני יאמר שאני איש עקש ופתלתול. ראוי לצרות כאלה. ותהיה עבר במקום עתיד מלת ויעקשני. או ישוב לה׳ ר״ל שה׳ ירשיעני ויעקשני שהביא עלי פורענות איש עקש עם היות כי אני תם בודאי. וזה אמרו: תם אני לא אדע. ובאמת כי תם אני על כל פנים ולא אדע עון לנפשי ועל כן אמאס חיי לקבל העונש הזה. הבלתי ראוי אלי. או לא אדע נפשי ר״ל עם היותי תם שהיה מן הראוי מתנוח הנפש המשכלת בכוחותיה ועתה תם אני ולא אדע שלמות נפשי מרוב מכאוביה. ולכן אמאס חיי לעמוד בצער הזה:

אחת

נפשי אמאס חיי: אחת היא על כן אמרתי תם ורשע הוא מכלה: אם שוט ימית פתאם למסת נקים ילעג: ארץ נתנה ביד רשע פני
איפא שפטיה יכסה אם לא אפוא מי הוא: וימי קלו מני רץ ברחו לא
וטוש ראו טובה: חלפו עם אניות אבה כנשר יטוש עלי אכל: אם אמרי
כמ׳ י אשכחה שיחי אעזבה פני ואבליגה: יגרתי כל עצבתי ידעתי כי לא
והזכותי תנקני: אנכי ארשע למה זה הבל איגע: אם התרחצתי במו שלג
שלמותי והזכותי בבור כפי: אז בשחת תטבלני ותעבוני שלמותי: כי לא איש
כמוני כמני אעננו נבוא יחדו במשפט: לא יש בינינו מוכיח ישת ידו על
יש י שנינו: יסר מעלי שבטו ואמתו אל תבעתני: אדברה ולא איראנו כי
בחיי לא כן אנכי עמדי: נקטה נפשי בחיי אעזבה עלי שיחי אדברה במר
נפשי: אמר אל אלוה אל תרשיעני הודיעני על מה תריבני: הטוב

נפשי ארחיק חיי: חדא מכלא היא בגין כן אמרית שלים וחייב הוא משיצי: אין ברוגז ימות בתכיף כד מתמסמסין זכאין ירחך: ארעא אתמסרת ביד חייבא מן קדם יי דיינאה יחפי זכותא אין לא דיכי מן הוא: יומי קלילו יתיר מן טול עופא דרהיט ערקו לא חמון טבתא: חליפין עם אילפייא דטעינין מיגדייא היך נשרא דטיס על מיכלא: אין אימר אתנשי מילי אשבק רוגזי ואתגבר: כנשית כולהון צערי ידעית ארום לא תזכי יתי: אנא אתחייב למא דין ללמא אילעי: אין אסחיית במי תלגא ודכאית באהלא ידי: הכדין בשחותא תטמשינני ומרחקין יתי כסותיי: ארום לא בר נש דכמי ויתביבני ניעול כחדא בדינא: לא אית ביננא מכסין ושוי ידיה על תרויננא: יעדי מעלי מחתיה ודחלתיה לא תבעית יתי: אמליל ולא ארחיל מיניה ארום לא הכנא אנא כהדיו: אתכזרית נפשי בחיי אשבוק עלי מילוי אמליל במרירות נפשי: אימר לאלהא לא תחייבינני אודע יהי מטול מה תנצי עמי: התקין קדמך

הרמבן אחת היא. הדרך לכל כטוב כחוטא: על כן אמרתי. כי תם ורשע הוא מכלה ואינו מבחין בין צדיק לרשע לרוב גריעות האדם אצלו. הוא המרי אשר פתח בו בתחלת דבריו כאשר פירשתי: אם שוט ימית פתאום. יתן ראיה על הסרת ההשגחה מבני אדם. כי אם כאשר שיהיה בהשגחה ויעשה בחפץ שוט בא מאתו וימית בו אדם פתאום. ולמסת הנקיים שבהם ילעג האל וימית אותם בהשגחה ורצון. אם כן נתנה הארץ ביד מלך רשע שמכסה פני שופטיה שלא יראו ויעשו משפט. רק הוא יעשה חמס כרצונו. וכל שכן שהוספת להרשיע הדין: ואם לא מי הוא איפה. המכלה אותי והמשחית הכל: כי ימי קלו מני רץ. ולא ראיתי בהם טוב. ר״ל כי טוב וכוון הוא להסיר ההשגחה מן השפלים לרוב מעלת הגבוה ית׳ שלאמר שיהיה בהשגחה. ויצא משפט מעוקל כאשר הזכרתי בפתיחת הספר. וכל עת אשר ירצה להביא ראיה על צדיק ורע לו יחזור הענין על עצמו. ויתלונן בכעסו כי מאחר איננו נודע. כמו שפרשתי כבר. על כן יחזור וימי קלו אחרי תם ורשע הוא מכלה: אניות אבה. אמר התרגום ספינין קלילין דמרי דבבו דאזלין למיבז. תלמוד אבה: יטוש. וימהר כנשר חש לאכל. כנשרא דטאיס למיכל. ובלשון הגדה טוסין באוירא: אם אמרתי אשכחה שיחי. והטעמות שים לי לצדק את עצמי ואעזוב חמתי ואתחזק. אולי אוכל בסבלי הייסורין: יגרתי. כי גם כן יבאו כל עצבותי. וידעתי כי לא תנקני בעבור שתיקתי. כי כן שתקתי מתחלה ולא הועיל לי: אנכי ארשע. יאמר כי אם יצעק וילמד זכות על עצמו גם כן יהיה רשע בדינו. ולמה זה הבל איגע לצעוק ולטעון. והנה אין טוב לשתוק ולהבליג ולא לצעוק חמס. כענין אוי לי אם לא אמרתי: אם התרחצתי במי שלג. משל על היותו נקי כפים ובר לבב: אז בשחת תטבלני. ביום המיתה תטבול אותי ביון מצולה בקבר. ושלמותי הנקיות יתעבוני ולא אהיה נקי וראוי לבא לפני המלך במשפט. ומלת אז בשחת הורה על היות עת הקבורה יום הדין. וכן איוב יאמין כן: יסר מעלי שבטו. תפלה לאל שיסיר מעליו שבטו ואימתו וידבר לפניו. או יהיה יסר יוכח. כי המוכיח ישית ידו על שניהם ויסיר המוכיח שבט האלוה מעל איוב: כי לא כן אנכי עמדי. אנכי כן עם עצמי כאשר אני עמו לפי משפטו. כי צדיק אני בעיני. או יהיה פירושו לא כן אנכי עמדי כאשר אני עמכם החברים: נקטה נפשי בחיי. תלמוד ונקוטותם בפניכם. כלומר אני מתקוטט בעצמי כאשר אעזוב שיחי בתוך לבי. וכאשר אדבר יהיה דברי במרירות נפשי. כענין כי החרשתי בלו עצמי: אומר אל אלוה אל תרשיעני. תחלה הודיעני על מה תריבני: הטוב לך כי תעשוק. כלומר שתעשה לי עסק בגזל ולגזול ממני מעשי הטובים: או טוב

אבר׳הם אחת היא על כן אמרתי. עתה החליט איוב כוונתו ואמר לבלדד כי אחת היא הבחינה אצלו אשר הבחין בה אחרי החקירה והנסיון בראותו עצמו נגוע מוכה עם היותו צדיק וכן גם כן רשעים כדומים ומוכ׳. ועל כן אמרתי כי תם ורשע הוא מכלה ובבלתי השגחה יפלו הרעות לראוי ושאינו ראוי. ולכן העצה מיעצת אותי לשחר אל אל לא יושיעני: אם שוט ימית פתאום. ועוד לא ידעתי איך תחשוב ברעת הצדיקי׳ והרשעי׳ שתהיה שוה בעיניך להיות שוה באחרונה. כי אם שוט ושבט התבה ימית פתאום הרשע. הנה הרשע ילעג למסת ולנסיון הנקיים ולרבוי צרותיהם כאשר יאריכו לו היסורין כמוני. כי הרשע כפרע בחטאו תכף והנקי׳ תכבד צרתם ויסוריהם ועליו ילעג הרשע לאמר צדקתי ממנו. ואם כן איך תאמין בכזב הלז שיהיה כליון הרשע והצדיק שוה לטובה שלא יגזרהו השכל והדין. כי הרשע הרבה לחטוא ראוי שיאריכו יסוריו והצדיק שחטאיו מעטין יקצרו יסוריו וימעטו והנה הדבר בהפך אצלי אשר על זה יש לי להתלונן ולצעוק ולשכל דצדיק. שוט מן שוט לשום שבט המכה. למסת. ימן נסיון הוא נסיון הצדיק. או למסת מן שרי מסים. לשון מס העונש המגיע לצדיקים ולנקיים: ארץ נתנה ביד רשע. ועוד הביא איוב ראיה לעוות ההשגחה אם היא מאת ה׳ כי ראה דאיכו בכל יום ארץ נתנה ביד רשע לגודל תקפו והצלחתו באופן כי לגדלו יכסה פני השופטים מנהיגי המדינות לבלתי יביטו בחמס שעושה הרשע. ואם לא יהיה זה שאמרתי איפה מי הוא איה ומי הוא האיש שיכזיבני בהכחה הזאת. ר״ל אם לא כן איה איפה שיכזיבני ומי הוא: וימי קלו מני רץ. ואנכי ימי קלו בצרה ובצוקה יותר מני רץ וברחו לא ראו טובה: חלפו עם אניות. וחלפו ימי ועברו למו כמו שתלכנה אניות וספינות החפצות ללכת במהירות להסיב חפצם ואיבה מן לא אבה יבמי. וקלו מכשרים כאשר יעופו על האוכל כי בראותו האוכל ימהר יחיש לעוף יטוש יעוף. או מן ויטוש על המחנה: אם אמרי אשכחה שיחי. ואם הייתי אומר במחשבתי אשכחה שיחי וכעסי ואעזוב פני ורוגזי ואבליגה ואתחזק בכחי לא אוכל עשותו. שיחי לשון כעסי. פני לשון רוגזי ואבליגה. ואתחזק מן מבליגיתי: יגורתי כל עצבותי. הנה יגורתי מכל עצבותי אשר נתעצבתי בעצבון הצרות אשר לי עם זה שידעתי כי בוראי לא תנקני מפורענותי כי בכל יום אתה מחדש אותם על כן לא אוכל לשכח שיחי ורוגזי שאמר למעלה. עצבון מן בעצבון תאכלנה: אנכי ארשע למה זה. ואם רשעתי כאשר חשבתני לרשע למה זה הבל איגע לשחר אל אל כאשר יעצתני וידוע הוא כי אלוה לא ישיב אפו וגם כן תם ורשע הוא מכלה כמעט בכליון חרוץ: אם התרחצתי במי שלג. ואם התרחצתי נפשי במי שלג מן החטאים אשר לה ברעות כאשר חשבתני והזכותי חטאת כפי בבורית כאשר אמרת לא יועיל לי להיותי קרוב אל המות: אז בשחת תטבלני. כי אז בשחת ובאבדון המות תטבלני ותיעבוני שלמותי. כי בהיות האדם מת מתפשטין אותו מבגדיו ואלו שלמותיו ובגדיו יתעבוהו. ודרך הלכה כי המת בגדיו נפשטין ממנו תכף להלבישו בגדי המות לקברו: כי לא איש כמוני אעננו. כי ה׳ ית׳ איננו איש שאוכל לתת אליו מענה לשוני ולבא לפניו ולהעריך אמרי לפניו ולבא יחדו למשפט כדרך האדם שנושאי׳ ונותנין בדין ומאריכין לו זה לזה וזה לזה גם תובע גם הנתבע: לא יש בינינו מוכיח. ועוד אין בינינו מוכיח אותנו לשמוע שני הקצות שישית ידו על שנינו לשפוט על טענותינו לגזור מי יצדק בריבו: יסר מעלי שבטו. אמר איוב ואם הייתי יכול לבא בדין אתו היה ראוי שיסיר מעלי בראשונה שבט מכותיו ואימתו מאלהותו אשר עלי שיסירנה ואל תבעתני ואז אדבר משפטי אתו: אדברה ולא איראנו. ואחר שיסיר ה׳ מעלי שבט מכותיו ואימתו אדבר אתו משפטים ולא איראנו. כי לא כן אנכי עמדי שאהיה רשע כאשר חשבת לא כן הוא אצלי: נקטה נפשי בחיי. ובאמת כל כך גברו עלי מכאובי עד כי נקטה ונכרתה נפשי בחיי כי בחיים אני מת עד כי הנני עוזב ומניח עלי שיחי וכעסי וכרתי כי אין לי דרך לנצח ולהתוכח רק כאשר אדברה ביני לעצמי. אדבר במר נפשי. נקטה ענין הכרתה מן ונקוטותם: אומר אל אלוה אל תרשיעני. והנני אומר לה׳ שלא ירשיעני להענישני עוד ושיודיעני על מה תריבני ותכני כי ידעתי שאינני ראוי לזה:

קדמך ארום תטלום ארום תרחק ליעות ידך ועל מלכת דרשיעי אופעת׃ העיינין כבר בשרא לך אין כמחמי בר נש תחמי׃ הכיומי בר נש יומיך אין שנייך היך יומי גברא׃ ארום תבעי לעוייתי ולחובי תתבע׃ על מנדעך ארום לא אתחייב ולית מן ידך פצי׃ ידך צוירוני ועבדו יתי כחדא חזור חזור וסלעמת יתי׃ אדכר כדון ארום איך טינא עבדתני ולעפרא תתיבינני׃ הלא היך חלבא סכינתא יתי והיך גובנין קרשתא יתי׃ משכא ובסרא אלבשתני ובגרמיא וגידייא אשתיתתני׃ חיי וחסדא עבדתא עמי ודוכרנך נטרת רוחי׃ ואילין אטישתא בליבך ידעית ארום דא גבך׃ אין חבית ונטרתני ומן חובי לא תזכינני׃ אין חבית חבל עלי מן דינא רבא וזכיתי לא אזקוף רישי מן קדם חוביא דאסבע יתי חיסודא ואחמי סיגופא׃ וארום

לך כי תעשק כי תמאס יגיע כפיך ועל עצת רשעים הופעת׃ העיני בשר לך אם כראות אנוש תראה׃ הכימי אנוש ימיך אם שנותיך כימי גבר׃ כי תבקש לעוני ולחטאתי תדרש׃ על דעתך כי לא ארשע ואין מידך מציל׃ ידיך עצבוני ויעשוני יחד סביב ותבלעני׃ זכר נא כי כחמר עשיתני ואל עפר תשיבני׃ הלא כחלב תתיכני וכגבינה תקפיאני׃ עור ובשר תלבישני ובעצמות וגידים תשככני׃ חיים וחסד עשית עמדי ופקדתך שמרה רוחי׃ ואלה צפנת בלבבך ידעתי כי זאת עמך׃ אם חטאתי ושמרתני ומעוני לא תנקני׃ אם רשעתי אללי לי וצדקתי לא אשא ראשי שבע קלון וראה עניי׃

תרגוש

כחמר

תסוככני

הרמב״ן

או טוב לך כי תמאס בי׳ ואני יגיע כפיך כי תופיע ותראה בי עצת הרשעים. כלומר מחשבת רשע וכפירה. אולי ידע איוב בנפשו כי הרהר מתחלה אחרי מדותיו של הקב״ה והיה מסתפק ואומר כי אין טוב לאלהים שימאסנו ויעכישנו על ספיקות מחשבתו אחרי שהוא יגיע כפיו׳ או יאמר כן על מחשבתו אחרי בא עלת הרעה: עצת רשעים. היא הכפירה שמסתירים הרשעים בלבבם׳ וכן עצת רשעים רחקה מני׳ כפירה: העיני בשר לך׳ שתעשה לי רעה לנסות אותי לדעת כל לבבי׳ אם אהבתיך בכל נפשי: הכימי אנוש ימיך׳ ולא תוכל להמתין עד בא חליפתי׳ ואם חטאתי תעניםני אחרי כן׳ כי תבקש לעון וחטא׳ ואתה היודע באמת שלא ארשע בנסותך אותי׳ וגם ידעת שאין מידך מציל ואין צורך לנסות כחך וגבורתך עמי׳ ויתכן לפרש בפסוקים האלה ענין אחר והוא הטוב לך כי תעשוק אותי ותמאסני ואני יגיע כפיך׳ או הופעת על עצת רשעים מסיתים אותך עלי לאמר כי אני רשע: העיני בשר לך׳ שיטעוך עידי שקר: הכימי אנוש ימיך׳ שיאמרו לך שחטאתי בימים הקדמונים טרם דעתך אותי: כי תבקש לעוני ולחטאתי׳ ותדרוש מאחרים׳ ואתה היודע שלא רשעתי׳ ועם כל זה אין מידך מציל׳ ואלה התלונות על דרך מלכי בני אדם׳ והראשון יותר נכון בעיני: ידיך עצבוני׳ ידיך עמלו ושאו בי עצב׳ ויגיע כפיך תבלעני׳ והמפרשים פירשו אותו מלשון המשנה אין מעצבין את הקטן׳ והוא תקון האיברים: ויעשוני יחד סביב׳ כלומר ידיך עשוני ותקנו אותי איברים סביב להיות גופי תקיף וחזק ועתה תבלעני׳ וכן אמר התרגום ידיך צוירו יתי ועבדו יתי כחדא חזור חזור וסלעמת יתי׳ ויש אומרים כי החוטים הבאים מן המוח וחוט השדרה נקראו עצבים בלשון הקדש׳ כי כן נקראו בלשון ישמעאלים עצב׳ וירצה לומר תקנו חוטי וגידי סביב סביב לעצמות להיות נקשרים בחזק: כי כחומר עשיתני׳ כי כחומר היוצר אשר יעשה החומר מן המים והעפר ויסוב ויעשה כלי׳ ככה עשית אותי וסופך להשיבני אל העפר׳ וירצה לומר אחרי שעמלת בגופי להיות ימי מספר למה תכמית ימי׳ כי הנה עמלך לריק יהיה: תתיכני׳ כמו כהתוך כסף: וכגבנה תקפיאני׳ ספר ענין הוית האדם: חיים וחסד עשית עמדי׳ בבטן אמי ואחרי צאתי: ופקודתך שמרה רוחי׳ שאתה צריך לפקוד הבריות ולספק צרכם׳ ואם לא תפקדם תמיד לא יחיו׳ כענין ותפקדהו לרגעים. וה׳ פקד את שרה׳ וכן אמר התרגום ודוכרנך נטרת רוחי: ואלה צפנת בלבבך. להביאם עלי בסוף׳ ידעתי כי זאת המחשבה היתה עמך כשבראתני והטיבות לי כי לא חטאתי אחרי כן׳ ומפני שמטיב לאדם נראה כאוהב ואם ישנאהו הנה איבתו צפונה וטמונה בלב אמר צפנת בלבבך׳ כלומר לא גלית שהיית אויב לי ורוצה לעשות עמי רעה׳ והכונה להתאונן במה שאמר הרבה פעמים. למה יברא האלהים את האדם להשחיתו: אם חטאתי ושמרתני׳ כדי לראות חטאתי ושלא תנקני מעונותי: אם רשעתי אללי לי׳ ספר כי ישמור ויזכור חטאותיו ולא ינקה מן העונות׳ ויביא עליו צרות רבות ורעות על רשעו. ואם צדק לא ישא ראשו: שבע קלון׳ יאמר על עצמו כי הוא שבע קלון. ויחסר מלת אני: וראה עניי׳ פירשו בו כי הוא דרך תפלה׳ כלומ׳ ראה עניי והצילני׳ והנכון כי יאמר לא אשא ראשי אשר הוא שבע קלון על נגעיו ויגונו׳ וראה עניי כי תכיר כי כן הוא׳ וראוי להיות שבע קלון עליו:

ויגאה

אברהם

הטוב לך כי תעשוק׳ הטוב לך האלהים כי תעשוק ותשחית האדם הבלתי ראוי׳ וכי תמאס יגיע כפך אשר פעלת ה׳ כי כל פועל שלם אוהב את פועל ידיו אשר השכים לעשות׳ ועל עצת הרשעים הראויים לכליון הופעת אורה לתת להם דרך להגעת חפצם. הנה זה עול וחמס אם אמת הדבר שיגיעו מאת ה׳ דברי כאלה מעוותי הסדר שימאס הטובים ויכלה הרשעים להופיע עליהם מן הטוב: העיני בשר לך׳ שהאדם חוטא במראית העין לשפוט השקר׳ אם כראות אנוש תראה אשר בשכלו ידין מה שאיננו ראוי׳ או העיני בשר לך להשיג כל פרטי ופרטי כפרד בענין הראות מופשט זה מזה׳ ואם כראות אנוש תראה להשיג בדמיון ובחושים דברים פרטיים יפלו תחת הזמן: הכימי אנוש ימיך׳ ועוד הכימי אנוש ימיך שיקבלו ההשתנות להשיג הדברים הפרטיים שיפלו תחת הזמן׳ ואם שנותיך כימי גבר להיות יודע בזמן: כי תבקש לעוני ולחטאתי תדרוש׳ כי תבקש לעוני שיהיה גדול ולחטאתי אשר בשגגה תדרשנו לדעת אותו בזמנו ולהכאיבני׳ ואיך תהיה זאת לה׳ ליחסו עם הזמן מה שהוא שמנע בחקו׳ כי אין לו יחס עם הזמן לדעת הדברים הפרטיים הקורים תחת הזמן לדעת אותם בזמנם כאמור: על דעתך כי לא ארשע׳ ובאמת כי אפילו היה הדבר כן שתדע פעלות כל פרטי בני האדם שיפעלו בזמן ובבחירה. הנה בודאי על דעתך ידעתי כי לא ארשע אם היה זה תולה בידיעתך ושאינני ראוי למכאובות וצרות כאלה׳ ואין מי שיצילני מידך׳ כי הגיעו עד שערי מות: ידיך עצבוני ויעשוני׳ והנה ידוע הוא באמת כי ידיך הם אשר עצבוני. ר״ל ציירוני ויעשוני שלם בחלקי אברי גופי׳ כי נפלאים מעשיך בקשר קשתם בקשתם כמבואר בנתוח האיברים ועצבוני׳ מן עצביהם כסף וזהב שהם מצויירי׳ ויחד סביב גופי בראת אותם והקשרת תועלתם זה עם זה ואחר כך לשקר תבלעני בלא חטא: זכור נא כי כחומר עשיתני׳ זכור נא כי כחומר מעשה היוצר כן יצרתני בבטן אמי לברא בריאה שלימה ולהביאה לאור העולם להחיותה. ואחר כך אל עפר תשיבני בצרות במרבות: הלא כחלב תתיכני׳ הלא על צד הפלא כמו החלב בתחילת ההויה תתיכני׳ וכמעשה הגבינה שצריך להקפיא החלב כן תקפיאני. כי כן דמוהו חכמי הרופאים בהוית הולד היות זרע האשה שהוא הדם דומה אל החלב וזרע האיש כאשר יפגע בו הוא אשר יקפיאהו בחום טבעי אשר בו: תקפיאני מן קפאו תהומות: עור ובשר תלבישני׳ וגם עור ובשר הלבשת את גופי לכסות בהם האיברים המדומים הפנימיים והם עצמות וגידים אשר בהם תהיה התנועה והחוש׳ ובהם תסוכך ותכסה עצם גופי: תסוככני׳ לשון כסוי כמו תסוככני בסכך: חיים וחסד עשית׳ ועוד ידעתי כי חיים וחסד עשית עמדי להמציאני ולתת לי נשמת רוח חיים הגופיים׳ וחסד בנשמה טהורה אשר זה יהיה לאדם על צד חסד מאתו ית׳ להיות האדם בלתי ראוי אל צד ההויה החומרית לנשמה טהורה כזאת׳ כי מה אנוש בחומר כזה מוגש כי יזכרנו ה׳ ית׳ לפקוד בו נר ה׳ נשמת אדם. וזה אמרו עוד ופקודתך אשר הפקדת בי שמרה רוחי. כי היא הפקידה האלהית אשר המציא האלהים לשמור את האדם מצד הכחות הפנימיות הקבועות בטבע עם כל הכלים והאיברים המוכנים לשמרו וזה שיגברו הכחות הפועלות על המתפעלות באמצעות הכחות הנפשיות אשר בהם תשלם קיום שמירת האדם וזאת היא פקודתך אשר שמרה רוחי: ואלה צפנת בלבבך׳ ובאמת ה׳ אלהים כי אלו ההשגחות והפעולות הנמשכות מאתך ידעתי שאותם צפנת בלבבך׳ והם דבקים עם הרצון הקדום הנמשך מאתך׳ כי בזה יקויים האדם עד כל ימי היותו מורכב מצד הרכבתו אשר אתה היית סבה להמציאו׳ וידעתי כי זאת עמך ונמשך מאתך שאתה מחייה את כולם על צד ההשגחה במין בכלל׳ אולם הדברי׳ הנמשכים מאתנו מצד בחירתנו אשר יפלו תחת הבחיר׳ והמקרה והזמן מיד כל פרטי ופרטי ברצון אים ואים לא יתכן שתשגיח בם ותדעם להיותם תחת המקרה והזמן ולפחיתות ערכנו: אם חטאתי ושמרתני׳ ואף אם חטאתי לפניך שיהיה אמת שחטאתי לך: הראוי לך שתשמרני ותביט עלי בעין האיבה ותשימני במשמר הפורענות אשר הגיעתני׳ ולא תנקני מעוני לעולם: אם רשעתי אללי לי. ועוד לפי הנראה מרוב מכאובי כי אם רשעתי אללי ואוי לי שרשעתי ונענשתי בכובד הצרות האלה. ואם צדקתי גם כן אללי לי. כי לא אוכל להרים ראש גם כן לכובד צרותי׳ וגם על היותי נעלב מריעי אשר הוכיחוני באופן כי שבעתי קלון מהם׳ והנני רואה בעניי תמיד: וראה עניי׳ כמו ורואה בעניי:

ויגאה

ותשוב ויגאה כשחל תצודני ותשב תתפלא בי: תחדש עדיך נגדך ותרב

ותרב כעשך עמדי חליפות וצבא עמי: ולמה מרחם הוצאתני אגוע ועין

בעסך לא תראני: כאשר לא הייתי אהיה מבטן לקבר אובל: הלא מעט

וחדל ימי יחדל ישית ממני ואבליגה מעט: בטרם אלך ולא אשוב אל ארץ

חשך וצלמות: ארץ עפתה כמו אפל צלמות ולא סדרים ותפע כמו

י א אפל: ויען צפר הנעמתי ויאמר: הרב

ואריס יריה היך אריא תצודיתי ותתוב תדיין בי: תחדית סהדיך

לקבלי ותסגי רוגזך בהדי מתחלפן מחוואתא מיתייחלין גבאי: ולמא

מן רחמא אפקתני איתנגר ועיינא לא תסכינני: היכמה דלא הויתי

איהי מתיל מן כריסא לבי קבורתא אתעל: הלא קלילין יומי ופסקן

ושוי עליי ואנוח זעיר: עד דלא איזיל ולא איתוב לארעא חשוכא

וטולא דמותא: ארעא דתימורהא היך קבל טולי מותא ולא סדרי

יתוב בבי נשא ומפעפעא היך קבל: ואתיב צופר

דמן נעמה ואמר: איפשר דם סגי

ויגאה · השוני ויגבה עד כי תצודני בעבורו · כמו השחל שארס מרים עליו חרב וחנית עד אשר יצודנו: ותשוב תתפלא בי · תשוב כל היום ותראה פלאך בי · כענין אך כי ישוב יהפוך ידו כל היום: תחדש עדיך נגדי · הנגעים המעידים שאני רשע תחדשם לבקרים להביא עלי חליים משונים: נגדי · דרך המעידים באדם לשבת נגדו · כמו הושיבו אנשים בני בליעל נגדו ויעידוהו: ותרב כעסך עמדי · ירצה כאלו כל היום הוספת כעס חדש על הראשון · ואני חליפות וצבא עמדי מתחלה · כי מלבד הנגעים היה סופי לחלוף ולמות · ואמני הקבוע כבר הוא עמי · והענין כי החטאים יקצרו ימי ויעשו אותם מעט ורעים · והצדק לא יאריך ולא ייטיב לי · כי כבאי ואמני עמי מעודי: ולמה מרחם הוצאתני · רק אגוע שם ולא יראני עין בחיים וכאלו לא כבראתי אהיה · ומבטן המפלת אל הקבר הייתי מובל: הלא מעט ימי וחדל · פותרין אותו מלשון אדעה מה חדל אני · והפכוהו מן יושבי חלד · ולדעתי הוא מלשון ויחדלו לבנות העיר · וענינו הלא מעט ימי וחדל ממני: ושית · זה על לב · והתבונן כי כן הוא · מלשון שיתי אותותי אלה בקרבו · כענין מבלי משים · או יאמר הלא מעט ימי וחדל לך מהם: ושית · ממני לבך אל דבר אחר ואתחזק מעט · ולדעת התרגום הירושלמי פתרונו ושים שאבליג מעט · כלומר שים ריוח שאבליג מעט · אמר הלא קלילין ימי ופסקין ושוי ריוח עלי ואנוח זעיר · עשה וחדל שם · כלומר ימי כחדלים ממני ושית בהם שאבליג מעט: בטרם אלך ולא אשוב · לא יתכוין הספר הזה אל תחיית המתים רק כנוהג שבעולם יתאונן: עיפתה כמו אופל · מלשון עושה שחר עיפה · והוא ענין חשך · רק התרגום אמר ארע דתימורהא היך קבל · והם אמרו כתרי האור הזורחים אחרי עמוד השחר ועושים תימורים · והם כאלו עפים לעיני האדם · והיא ארץ בלמות ואין בה סדרי העתים · קור וחום וקיץ וחורף ויום ולילה · ותופע כמו אופל:

ויען צופר הנעמתי · הרוב דברים לא יענה · כוונת האיש הזה לסייע לדברי חביריו · כי איוב חטא · ועל כן באה עליו כל הרעה הזאת · אך חדש ואמר כי מעשה האלהים מהם נגלים ומהם נעלמים · וכי האל עובר על פשע הרשעים וירא און שלהם ולא יתבונן לו מתחלה · אולי ישובו אליו מפני חמלתו על מעשיו · וכשמטיב לרשעים וחומל עליהם כל שכן שלא יעשה רע לטובים · ולא באו ייסורי איוב אלא שיכוין לבו וישוב ויפרוש כפיו לאל בתפלה ויהיה סופו שלוה · כי שלות הרשעים סופה מפח נפשם · אם לא ישובו · והנה עשה הקושיא הגדולה של איוב שהיה רשע וטוב לו ראיה בחמלת ה' על ברואיו · וכי אוכן מומם יגיע כפיו · וכל שכן שלא ירע לטובים · והקושיא בצדיק ורע לו איכה מתפרסמת · ונראה כי כל הנשפה כאשר לו חייב היית בכך · ואין הקושיא הזאת אלא לאיש עם נפשו כשידע שהוא צדיק ואין בו עון ראוי לרעה הבאה עליו · ואולי ישא פנים לעצמו וישיא נפשו בצדקו · ועל כן תראה מן המענה והאלה החברים כי יפליגו באבדן הרשעים והכרת זרעם · כי היא הקושיא המתפרסמת עליהם · ועל הנביאים כולם כירמיהו · כי כלם ברשע וטוב לו יתמהו · מדוע דרך רשעים צלחה · וחבקוק יכרף לזה צדיק ורע לו · כמו שכתוב כי רשע מכתיר את הצדיק · על כן יצא משפט מעוקל · ואמר בבלע רשע צדיק ממנו · כי נראה הוא לעינים שזה רשע ממנו · והנה ראינו שאיוב הפליג עם חביריו בחזרת הקושיא על עצמו · כי ירבה להצדיק נפשו · וכן נהג עם שלשת חביריו שהיו מפליגים באבדן הרשעים · והוא ירבה להצדיק נפשו · וכראותו כי אין אחד מהם מקבל דעתו · וגם לא יאמינו לו · שב לטעון עוד · כי יש רשעים מתים בשלוה · ומה חפצם בביתם ובזרעם אחריהם · כאשר יתחיל זה לאמר במעט שמעו שמוע מלתי אחר דברו עם שלשת חביריו בטענת צדקת עצמו ורעת מכאוביו · ואלה חזוקים לטענות הנזכרות · והנה עם המענה הזה כבר גלו החברים דעתם בענין · ושאר המענים טענות וחזוקים לדעת הנז' על הסדר · והענין שפירשתי:

הרוב

ויגאה כשחל תצודני · ומי יתן ויגאה ויגדל כרתי מאתך עוד תקף להמיתני ולצוד אותי להכותי כצידת שחל את טרפו אשר פעם אחת יטרוף ואין מציל · אבל ראיתי אותך תשוב תתפלא בי לחזור מרגע לרגע להפלאות בי בפלאי מכותיך הנאמנות ולהכותי בהם · ויגאה · מן גאוה · ויגדל · תתפלא מלשון הפלא ופלא: תחדש עדיך נגדי · וכן אתה ה' אלהים בכל רגע אתה מחדש עדיך · ר"ל מכותיך נגדי ותמיד תרבה כעסך ואפך עמדי וחליפות מרורות ובא ורבוי מכאובים עמי: עדיך · מכותיך · וצבא לשון ריבוי · כמו צבא רב: ולמה מרחם הוצאתני · ואם ככה אתה עושה לי למה מרחם הוצאתני כי אז הייתי חפץ שאגוע ולא יראני עין רואה כי טוב לי מות מחיים כמו שסבר אמר בראשית דיבורו: כאשר לא הייתי · והיה טוב לי עתה ההפסד והמות כי כאשר לא הייתי מקדם בריאתי בלתי נמצא כן אהיה עתה · או כי מן הבטן מרחם אמי אל הקבר יובילוני בטרם היותי לאיש · כי כבר היה חושב איוב היות טוב המות לאיש הנקשה יום מהיותו חי כמו שקדם: הלא מעט ימי · ואם אולי תרבה להיטיב לי באחריתי כי אשר אליך ה' כאשר הורוני ריעי הנכבים לפני הלא מעט הם ימי לפי טבעי על כן חדל ממני: ושית ממני · כמו והרפה ממני · למען אבליגה ואתחזק מעט בטרם אמות · כי מתי יבואוני יעודיהם אשר בטרוני ואני קרוב למות · ושית · כמו והרפה: ואבליגה · ואתחזק · מן מבליגיתי: בטרם אלך ולא אשוב · וזה שתחדל ותרפה ממני בטרם אלך לעולם הנשמות ולא אשוב לפי הטבע · והגוף ילך אל ארץ חשך וצלמות: ארץ עיפתה · וגם אמנם בהיותי חי בעולם הזה היא ארץ עיפתה וחשך · כי האורה אשר בו הוא אופל המחשיך להפסיד כל ההווים ולהפסידם ולהשחיתם ולהגיעם אל כל המות אשר אין בו סדרים רק ההפסד הנמור לכל הדברים המסודרים בו ותופע האורה אשר בה להיות כמו אופל וחשך · וזה תכלית המכאובות הזה התחתון · כי כל אור ההויה אשר בו תכליתה הוא אל החשך וההפסד: עיפתה · אורה · כמו ותופע · הופיע מהר פארן:

עקר המענה הזה לאיוב יכלול בו דברים אלו · א' מרוע הסדור אשר בנמצאות ייחסהו איוב עוד בזה אל הסדור מהכוכבים · ולזה לא היה מתרעם אל העול מאתו ית' על זה אחר שמונח הסדור לגרמים העליונים · רק התרעם בזה החלק מהתרעומת מדוע נבראו הקטי יום מאתו ית' להיותו סבת הכל וטוב מהם הנפל · וחשב היותו כסבה היוצאת מלפני השליט · ולזה אמר למה מרחם הוצאתני · ואמר מבטן לקבר אובל · ב' כי בהיות איוב חושב היותו תם וישר בלתי ראוי לעונש כזה · וריעיו היו משיבים אותו כי מאת ה' היתה זאת · אם כן יתרעם מדוע יקרוהו כאלה והוא צדיק וישר · ולזה אמר תם ורשע הוא מכלה · ג' כי אחרי שהכיח איוב על היותו תם וישר וריעיו מכזיבים אותו היה מבקש על צד היפוי ההלצי להתוכח עם האל ולדעת מדוע יבואו אליו כאלה הבלתי ראוי' אליו · ואיך ידעהו ה' לדעת מקרי הפרטים הקורים תחת הזמן הבלתי מתיחס אליו כאמרו העיני בשר לך · ותשוב ראייתו של איוב להיות מונח זה אל הסדור מהכוכבים לפי דעתו · ושהשגחת ה' היא במינים ולא באישים כדעת קצת קודמים · וזה כדי להרחיק מעליו ית' לאות וחסרון אם תהיה בפרטים כאשר כבר אמר ולרגעים תבחננו · ד' מה שהביא איוב ממבוכת אורך הפורענות הצדיקים קשה מאד מפורענות הרשעים במהירות · כאמרו אם שוט ימית פתאום למסת נקיים ילעג · שטוב הוא להיות כפרע מחטאיו מהר יותר מאריכות היסורין לאין קץ: ה' מה שבחר איוב להודיע לריעיו היותו מאמין באל משפיע קדמון וסבת הכל · כוטה שמים לבדו ובריאת האדם ותכלית טוב שלמות חלקיו ואיבריו · כאמרו ידיך עצבוני ויעשוני וכו' · בפסוקים רבים · רק שאחר בריאתו האישית · יונח למקרי הזמן לפי מה שיגיעהו מן הדברים הבלתי מסודרים אבל המקבל · וזה אמרו ארץ עיפתה כמו אופל צלמות ולא סדרים · וזה אבל מה שהבינותי מן המענה הזה: ויען צופר הנעמתי ויאמר:

הרוב

דברים לא יענה ואם איש שפתים יצדק : בדיך מתים יחרישו ותלעג אופר
ואין מכלם : ותאמר זך לקחי ובר הייתי בעיניך : ואולם מי יתן אלוה מכלים
דבר ויפתח שפתיו עמך : ויגד לך תעלמות חכמה כי כפלים לתושיה
ודע כי ישה לך אלוה מעונך : החקר אלוה תמצא אם עד תכלית שדי
תמצא : גבהי שמים מה תפעל עמקה משאול מה תדע : ארכה מארץ
מדה ורחבה מני ים : אם יחלף ויסגיר ויקהיל ומי ישיבנו : כי הוא גובהי
ידע מתי שוא וירא און ולא יתבונן : ואיש נבוב ילבב ועיר פרא אדם

דמסגי מליא לא יתותב ואין בר נש מרי ספוון יתכי : כדכוביך
גובריא משתקין ודהיכתא ולית דמכסיף : ותימר דכי אולפני וברור
הויתי בעינך : וברם מן יתן אלהא ממליל ויפתח ספוותוי עמך :
ויחוי לך כיסוין דחוכמתא ארום כופלא לחוכמתא ודע ארום אנשי
לך אלהא מעווייך : איפשר דפישפוש אלהא תשכח אין עד סייפי שדי
תשכח : בגובהי שמיא מה את עביד באוריתא דעמיקא מן שיול מה
את ידע : דנגידא יתיר מן ארעא משחתה ופתיה יתיר מן ימא : אין
יתחלף וייחוד שמיא בעננין ויכנוש משריין מן יתיביניה : ארום הוא
חכים גברי שיקרא ואיפשר דחמי שקר ולא איתביין : וגבר חריף יתחכם ליביה ועילא מרודא היך בר נש איתיליד :

הרמב״ן הרוב דברים · כאומר האם רוב דברים לא יענה עליהם : בדיך מתים יחרישו · הדברים אשר אתה בודה ישתקו האנשים · כי מי יודע שאתה צדיק ותאמר דברים שראוי ללעוג עליהם · ואין אדם יכול להכלים אותך · כי תלונתך עם האל שאתה אומר לו זך לקחי ובר הייתי מעודי בעיניך · כי אתה יודע כאשר אמר על דעתך כי לא ארשע · ואחרי שאין כח באדם להכלימך על זה · מי יתן שהאל ידבר עמך : ויגד לך תעלומות חכמה · יגיד לך כי יש במעשיו חכמה נעלמת : כי כפלים לתושיה · כי כל היש הנהיה בעולם כפול ובו חכמה נגלית וחכמה נעלמת · כלו׳ כי השגחת האל בנבראים טובה בנראה ובנעלם · כי נראה הנהגתו טובה בעולם · ונדע כי היא יותר טובה מאשר דעתנו משגת · ואתה איך יודע ומכיר בעצמך · אם אתה צדיק לפני האלהים . אך תדע באמת כי ישה וילוה לך האלהים מעונך · ולא השיג לך גמול על כולם · כל שכן שלא יוסיף ויטפול על עונך : החקר אלוה תמצא · תוכל לחקור אתה מה שיחקור בך האלהים ואם עד תכלית כונתו תמצא לדעת למה הביא עליך הרעות האלה : גבהי שמים מה תפעל · גבהי שמים אשר בהם החכמ׳ מה תפעל לדעת אותה : עמוקה משאול · אשר שם תרד חכמתו מה תדע : ארוכה מארץ · מדת החכמה : אם יחלוף ויסגיר · אם ירבה האנשים הנקראים בני חלוף ויסגיר הארץ בידם : ויקהיל · וירבה אותם : מי ישיבנו · בזה · אם רשעים · כי הוא יודע אנשי השוא ורואה האון שבהם · ולא התבונן למעשיהם הרעים רק השלים עיניו משפטיהם בחמלתו על יגיע כפיו כל שכן שלא יירע לטובים : ואיש נבוב ילבב · והאדם הוא נבוב ויצא משפט מעוקל מלבו . ולא יתבונן באלה : ילבב · כמו לבבתיני אחותי כלה : וכעיר פרא · האדם בהולדו ילך ויזיק בתולדתו · כעיר הפראים במדבר ולא יבין · ורצונו לומר כי איננו מכיר ערך עצמו אם צדיק הוא או הרשיע . אם לא יתן לבו בזה ויתפלל לאלהיו להביננו שגיאות ולנקותו מנסתרות · על כן

אברהם הרוב דברים · אמר צופר לאיוב היעלה על לבבך כי בעד ריבוי דבריך לא יענה לך מענה לשון הראוי להשיב להם · או אם בעבור היותך רב שפתים מאריך בספורים שבעבור זה יצדק האיש ההוא המדבר בספורים רבים . יענה עתיד מן נפעל : בדיך מתים יחרישו · הנה הרגשתי כי בדיך ומחשבו כזביך אשר בדית מלבך יחרישו האנשים השומעים · ותלעג בה׳ ובהשגחתו להטיח דברים כלפי מעלה ואין מכלים אותך מכלנו כראוי לעשות לך ולמדבר סרה על השם ולהקהות שניו · בדיך כזביך · ר״ל המחשבות הכוזבות שאדם בודה מלבו · או מלשון רז״ל משה בדאי הוא · מתים · אנשים : ותאמר זך לקחי · ותאמר לה׳ כי זך לקחך · ותורת הנהגתך במעשיות · ובר לבב בדעות הייתי בעיניך ה׳ · זך לקחי מן לקח טוב · ור״ל לקחי תורת הנהגתי במעשיות : ואולם מי יתן · ואחר שהתאוית תאות נפש לדבר עם האל שאמרת אבחרה דברי עמו ואדברה עמו ולא איראנו · מי יתן אלוה וידבר ויפתח שפתיו עמך להתוכח יחד · כי אז תדע חסרונך ויגד לך תעלומות חכמה אשר תשיג במראיו : ויגד לך · ואם זכית לאלה לדבר אתו היה מגיד לך תעלומות חכמה ומה שנעלם ממך מדוע באו אליך צרות רבות כאילו · כי בחכמת אלהים הנה · כי אולי כפלים לתושיה · ר״ל שאם היית מדבר עם ה׳ והיית משיג ממעלתו שעור מה . והראוי לעבודתו היית יודע היותך ראוי לכפלים בעונש בעבור התושיה והכימום והדת הראוי לעבוד את ה׳ ולהדבק בו למעלתו ורומו · אשר לא עבדת אותו כראוי · ודע באמת כי עדין ה׳ יתברך משה ומניח לך מעוניך שעדיין איננו פורע אותך כראוי לחטאיך : ישה · כמו ינשה · מן נשני אלהים · או מלשון הלואה · ובדבר הזה הורה צופר לאיוב כי אין האדם יודע שיעור החיוב אשר עליו לעשות להדבק בה׳ · וכאשר יקצר בעבודת ה׳ לא ידע גם השיעור אשר יבואהו מן הפורענות · על דרך אמרם ז״ל אין אתה יודע מתן שכרן של מצות וכו׳ · או ויגד לך תעלומות חכמה שיודיע לך שאתה רשע וחסר בחכמה אשר קראה ידיך בהשגח׳ · וכי יש בידך כח וגבורה להוסיף בשלמות כפלים לתושיה הראויה · וכי השם יתברך מלוה ומניח לך מעוניך אשר אתה ראוי לקבל מן הפורענות ביותר · ומלת ישה מלשון הלואה לפי הפירוש הזה · מן אשר ישה ברעהו : החקר אלוה תמצא · ועל אשר חשבת היותך צדיק בעיניך · ואשר הגיע אליך מן הפורענות שהוא עול · התחשוב לדעת החקירה הזאת כאשר יחקרה האלוה וידע אותה בשלמות · ואם עד תכלית שדי היכול ויודע כל תמצא ידך ותגיע לידיעתו · כי לפעמי׳ תחשוב באדם שיהיה צדיק והוא רשע אבל בחינת האלוה על היותו בלבו משתדל לפעול טוב ומתרשל במה שיש לו מן ההכנה לקבל ולעשות · ולפעמים האיש הבלתי מוכן ישתדל ביותר מערכו ויוסיף על מדרגתו הקצרה מעט קט ותחשבהו רשע ובעיני האלהים טוב הוא · לכן אין אתה יכול להגיע אל חקר האלוה ותכלית שדי : גבהי שמים · והדבר הזה מחקר האלוה רחוק הידיעה ממך · כי אפילו בגבהי שמים שהם גשמים נראים מה תפעל בהם · כי בודאי לא תוכל לדעת אותם במדה קצובה · וכן עומק הארץ מה תדע מרכזה · ואם הדברים הנבראים האלה מאתו אתה מסולק מתכלית ידיעתם · איך תדע ידיעת ה׳ בחקר שלמותו ותכונתו הבלתי בעלת תכלית : ארוכה מארץ · וכן החקירה בידיעת האלוה ארוכה מהארץ שיש בה מן האורך והרוחב הגדול והעומק מן המעלה אל המטה תוך אמצע תהום המרכז . וכן רחבה מני ים המקיף שרוחב השטח בלי מדה אנושית עד אין חקר בה · וכן החקירה לדעת דרכי ה׳ ותכלית שדי וגזרותיו ארוך ורחב מארץ ומני ים אל בלתי בעל תכלית : אם יחלוף ויסגיר · וזה הוא אשר לא נדע דרכי ה׳ · אשר אם יחלוף ויעבור שבט המכה ממנו להכות האנשים במקרים מתחלפים · או כאשר יסגיר איש ביד אחר להכותו או להסגירו במסמר הצרות · או כאשר יקהיל ויקבץ גדודים לשלול שלל ולבוז בז : מי ישיבנו . ומי יחזור אחור רצונו · לאמר מדוע ככה עשית · או ויקהיל · לקבץ המפוזרים מהנה והנה ולהקהילם אל מקום אחד אין מונע ממנו דבר : כי הוא ידע · כי השם יתברך ידע בודאי אנשי השוא · ומה שראוי לתת להם מן העונש לפי חקם · וגם ידע האלהים האיש אשר ראה האון בלבו בדעות הכוזבות · ואשר לא יתבונן בדרכי ה׳ והיושר הראוי להם לעשות · ואפשר שיהיה חטאם ועונם מעט קט בעיני השם ויענישם ה׳ גם כן מעט על פי מרותם · ובעיני הבחינ׳ האנושית יהיו חטאים ורשעים ביותר מאד וידינו מעוט הפורענות הזה המגיע אליהם לרוע הסדור · או הפורענות הגדול המגיע אל הראוי בעיני השם והאיש יסכל בזה ולא ידענו ובעיני האלהים טוב מאד לפי שהוא ידע מתי שוא ויפרעם כדעתו על צד הראוי בחכמתו ולא לקוצר השגתנו : ואיש נבוב ילבב · רצה בזה להודיע שהשם השלם במציאותו בלי שנוי ידע מתי שוא אולם האיש שנברא בלב לבוב בלי ידיעה אמתית · וכמו העיר הפרא הצריך ללמוד להדריכו · על כן יחטא לדעת משפטי האנשים כל שכן בה׳ · או פי׳ אחר · והנה לפעמים יקרה החסרון לאנשים לרוע בחירתם שיתרשלו במוטל עליהם לעשות · כי האדם בתחילת הבריאה נברא איש נבוב וחלול המוכן לקבל מה שישתדל להטיב מן המושכלות או בהפך · וכמו העיר בן אתונות החסר ומסולל מכל · כן האדם יולד בתחלה חסר וקבר · ובעבור זה יקרה לאדם לפעמים שידין את חבירו לצדיק גמור ואיננו · או שהוא רשע ואינו כן · וכן בפורענות יחשוב האדם לפעמים הפורענות המגיע אליו או לאחרים שיהיה גדול הערך יותר מן הראוי · או בפורענות אחר שיהיה קטן הערך ממה שראוי לפי דעתו · והדין הוא בהפך כוונתו כי לפעמים מה שיחשבהו האדם שיהיה טוב · והוא רע ויכן בהפך · וזאת היא המבוכה והבלבול אשר יחטא האדם בענין ההשגחה לפעמים לאמר מה זאת עשה אלהים בלי צדק לדעתו הקצר : נבוב · חלול ורק :

אם אתה

הכנות יולד׃ אם אתה הכינות לבך ופרשת אליו כפיך׃ אם און בידך
הרחיקהו ואל תשכן באהליך עולה׃ כי אז תשא פניך ממום והיית
מצק מוצק ולא תירא׃ כי אתה עמל תשכח כמים עברו תזכר׃ ומצהרים
כמים יקום חלד תעפה כבקר תהיה׃ ובטחת כי יש תקוה וחפרת לבטח
תעופה תשכב׃ ורבצת ואין מחריד וחלו פניך רבים׃ ועיני רשעים תכלינה
י ב ומנוס אבד מנהם ותקותם מפח נפש׃
ויען איוב ויאמר׃ אמנם כי אתם עם ועמכם תמות חכמה׃ גם לי
לבב כמוכם לא נפל אנכי מכם ואת מי אין כמו אלה׃ שחק לרעהו
שחק אהיה קרא לאלוה ויענהו שחוק צדיק תמים׃ לפיד בוז לעשתות

איתיליד׃ תא גבר נש מפלפל ידייך ועולם מסרבן דאיתכן גברא
רבא מיתעביר׃ אין את כוונתא לבך ותפרוס לותיה בצלו ידייך׃
אין שקר בידך רחיק יתיה ולא תשרי במשכנך עולא׃ ארום הידין
תזקוף אפייך דלא מום ותהוי סנין מחבולא ולא תרחל׃ ארום את
ליעות תתנשי היך מוי דעברו תדכר׃ ומטהר יומיך יקום גושמך
דחלך בגרגושתא דפעפועא דקבלא היך צפרא תיהוי׃ ותתרחיץ
ארום אית סבר ותתקין בי קבורתא לרוחצן שכוב׃ ותרבע ולא דמניד
וישחרון אפך סגיעין׃ ועיינין דרשיעיא תשתיצון ושיזבותא הובד
מנהון וסיברתהון מפח נפש׃ ואתיב איוב ואמר׃ בקושטא
ארום אתון חבריא ועמכון תסוף חוכמתא׃ לחוד לי ליבא דיכמתכון
לא פריש אנא מינכון ועים מן לית דכמת אילין׃ חוכא לחבריה אהי דקרי לאלהא ועני יתיה חייך לזכאה ושלימא׃ אודא דבסיר לרשיעא מן מחשבא שלוי

הרמב"ן על כן אמר אחריו. אם אתה הכינות לבך. לפשפש במעשיך. ופרשת אליו כפך. בתפלה לגלות עיניך בעבודתו. ואם תראה אחרי כן און בידך הרחיקהו.
תדע כי אז תשא פניך ולא יאמר בך מום שתבוש ממנו ותכבוש פניך בקרקע. והיית חזק ולא תירא עוד משוב עליך כל המחלה. ותשכח העמל הזה שבא לך.
ותזכרהו כמים של נחל עובר שלא ישובו. ומצהרים יקום חלד. פירשו בו יותר מאור הצהרים יקום חלדך. כמו וחלדי כאין נגדך. והעיפה שלך תהיה
כבקר הולך ואור. רק התרגום אמר ומטהרא יומך יקום גושמך דחלך דגרגושתא ופעפיעא דקבלא היך צפרא תהוי. עשה חלד מלשון חלודה כדברי רבו'
ז"ל: וחפרת לבטח תשכב. תשכב לבטח כאלו חפרת סביבותיך כאשר יעשו סביב המגדלים: ועיני רשעים. שלא עשו תשובה: תכלינה. שיצפו
לטובה אשר ראו בתחלה ויהיה להם כליון עינים ודאבון נפש בתקותם:

ויען איוב. אמנם כי אתם עם. כבר פירשתי כי איוב ישוב על תלונתו ברשע וטוב לו. וישוב להצדיק עצמו בכל המענים האלה: אמנם כי
אתם עם. פירשו בו שהוא בוזה להם. אמנם כי אתם עם שעמכם תמות החכמה בעבור כסילותכם. כענין נסרחה חכמתם. ואינו נכון
אבלי. בעבור גם לי לבב כמוכם. כי יהיה כסיל כמותם. רק פירושו אמנם כי אתם עם. כלו' מבחר החכמים הראויים להקרא עם הדור.
כי שאר החכמים בהמה המה להם: ועמכם תמות החכמה. במותכם וגם לי לבב כמוכם: כי את מי אין כמו אלה. לדעת כי האל נשגב ונעלה ונעלם
מדעת היצורים חקר מעשיו. וכן אמר התרגום בקושטא ארי חבריא: לא נופל אנכי מכם. איני נופל ממעלת החכמה מכם. וכמוהו ויפלו מאד מעיניהם:
שחוק לרעהו אהיה. שחוק היום לרעהו מכם אהיה עתה: קורא לאלוה ויענהו. הוא השלם אשר בא לו כל משאלותיו. יאמר אני שחוק לכם. וקורא לאלוה
ויענהו. וצדיק תמים שחוק לכם. ר"ל שהם משחקים על מי שהיה שלם ואהוב לאלהיו. וגם הוא צדיק כי לא חטא. כך נראה לי. או יאמר שחוק לרעהו אהיה
אני הקורא לאלוה ויענהו ושחוק צדיק תמים הוא השחוק הזה שמשחקו עלי. ויתכן לפרש כי אלף אהיה במקום יוד. וכן אהי דבריך מות. אהי קטבך שאול.
והפסוק נקשר עם השני הבא אחריו. יאמר שחוק לרעהו יהיה השלם והשקט אשר הוא קורא לאלוה לשחוק הוא הצדיק התמים. כי לפיד בוז וגו'. כי תבא
עליו הרעה פתאום תחת טובתו ויבוזו לו: לפיד בוז. הנכון בעיני שהוא מן הקולות ואת הלפידים:
ופירושו

אברהם אם אתה הכינות. אבל אתה איוב אם תכין לבך ותעירהו להתבונן בדרכי המוסר ובדעות האמתיות להצדיק דינו ולחפש במעשיך ותפרוש אליו כפיך להתפלל
שירחם עליך יועיל לך. וזה אמרו: אם און בידך. וכן אם און בידך במעשה מן המעשים הרחיקהו ממך ואל תשכן באהלך עולה ודבר שאינו הגון שלא יהיה
לך להשיבו לבעליו. או כאמר אם און בידך בדעות הכוזבות הרחיקהו: ואל תשכן באהלך עולה מן המעשים והגזל והעושק: כי אז תשא. כי אז בעשותך
את אלה תשא פניך ותעבירם מכל מום וחלי: או תגביה פניך שלא יהיה בהם מום ולא יוכה אליך רעה: והיית מוצק. ר"ל חזק שלא ישיגוך מן המקרים ולא
תירא משום דבר רע. מוצק חזק. תשא פניך. תגביה פניך. או תעביר רוגזך ולא יהיה בך מום: כי אתה עמל: וכן העמל שאבדו קניניך ובניך אשר
אבדת תשכחם. ותזכרם לפעמים במקרה כמים עברו לא שאין אדם זוכר אותם כן תזכור צרותיך דרך העברה לסבת הטובה החדשה והכוללת אשר יגיע
אליך להבא: ומצהרים יקום חלד. ומאת ה' יקום לך זמן וחלד בעולם הזה אשר יאיר לך ולנפשך יותר מצהרים בהצלחות ובקנינים. ותעוף ותאיר כבקר
אשר אורו הולך וגדל. כן תהיה בטובות שיבואו עליך להבא אם תשוב אל ה' ברעותך. חלד. זמן. או עולם. תעופה תאיר לשון אורה. מן ותופע: ובטחת
ביום תקוה. ובטחת בה' שיגיע אליך טובה נפלאה בהשגחה פרטית. כי יש תקוה ממנו להצלית לחוסים בו: וחפרת. ומה שתחפור ותתור לעשות בקיום
אשכך ובבניני ביתך לבטח תשכב בהם. וחפרת מן לחפור את הארץ ומן חפר אוכל. ור"ל ומה שתתור ותשתדל בו: ורבצת ואין. ותרבץ ותנוח בביתך
ואין מחריד אותך במקרים ועוד כי לגודל מעלתך להבא יחלו פניך רבים ועשירי עם לכבודך. או כי עניים ודלים רבים יבקשו ממך עזרה לרוב עשרך. וחלו.
מן ויחל משה: ועיני רשעים תכלינה. והרשעים האמתיים אשר להם ההצלחות תכלינה מבלי תקומה. ומנוס ועזר יאבד מהם. ותקותם אשר יקוו להם
לעתיד יהיה מפח נפש. ר"ל דאגה ויגון. שתפיח הנפש בזעם רוח האף מרוב הכעס שלא ישיגו חפצם. מנהם. מהם. כמו מן הם. מפח פרשנוהו לשון דאגה
ויגון בכעס כפיחת האף כמשפט הכועסים:

והעקר שעלה מדברי צופר יסוב על שני דרושים. הראשונה מה שהוכו מדברי צופר היותו מסכים גם הוא לדברי בלדד שהכל מסודר
ומוגבל מאת ה' אדון כל הארץ לפי מעשה כל איש ואיש ויתירק הסבר לשים ביניהם בהשגחה הזאת כי בלדד אמר כי המבוכה הזאת
בהשגחה היא כי מה שנחשבנו אנחנו ברעת הצדיקים שיהיה רע. וטובת הרשעים שיהיה גם כן רע כאמרו אשר יקוט כסלו.
כן הרעות כל שוכתי אל. ולא ידענו סבת הדבר למה זכו. הנה צופר יכיח הנה אתך המבוכה הזאת במה שקצרה דעתנו לדעת מי הוא צדיק ומי הוא רשע. כי
לפעמים כתוב בצדיק והוא רשע וברשע והוא צדיק בעיני ה' כאמרו כי הוא ידע מתי שוא. והשני כי הגמול והעונש יהיה כפי מדרגת האיש הטוב לגמרי
או האיש הרע לגמרי אם יהיו. או מה שיהלם מהם בפעולות הטובות. או שיגבר בפעולות הרעות. כן יגיעם הגמול מאת ה'. אבל אנחנו נסכל בזאת הבחינה
ולא נדענה כי בוחן לבות וכליות אלהים צדיק לבדו כאמרו במענה הזה הנה החקר אלוה תמצא וכו'. ולזה לא יהיו האנשים שוים בצדק וברשע. וכן לא ישוו במה
שיגיע אליהם: ובזה תפול המבוכה לאיש אשר ייחס הדבר הזה לרוע הסדור העליון מבלי צדקו כי לא ידע מה הוא כמו שאמר גבהי שמים מה תפעל. עמוקה
משאול מה תדע כן תוכל לדעת את אלה מסדור ההנהגה. ואת מספיק להבדיל הכוונות המוסכמות הלזו או מה שיוסיפו או ימנו ויפלטו:

ויען איוב ויאמר. אמנם כי אתם עם. אמר איוב לצופר ולכל חבריו אשר לפניו. בודאי רואה אנכי כי אתם עם המוני כעדרי התבונה. ועמכם
תמות החכמה. שאתם מכזיבים בנראה לעין ולחוש. כאשר אוכיח אתכם. כי צופר הכיח המבוכה הזאת גם כן לקוצר דעתנו שלא נדע
מי הוא צדיק בהפך: גם לי לבב כמוכם. ובהיות כי תחשבוני קצר הדעת בבחינה הזאת דעו נא וראו כי גם לי לבב ודעת כמוכם ולא נופל
אנכי מכם בעניני הבחינה האמתית. ויש לי דעת להשיב: ואת מי. וגם לי לבב עם מי שיאמר: ואין כמו אלה. ההכחות והתשובות אשר אוכיח אתכם:
שחוק לרעהו. אמר איוב לצופר. כאיש אשר הוא שחוק לרעהו שיהתל בו כן אהיה גם אני לרעי ובפרט כאשר יהיה הריע המהתל בי איש מצליח בכל דרכיו
אשר הוא קורא לאלוה תמיד ואיש תפלה ומתפלל אליו: ויענהו. וה' יענהו וישמע קולו תמיד להצליחו בכל אשר ישאל מאת ה'. או ישחק עלי במבוכותי אלו
לאמר שאינני צדיק תמים. או שחוק וכו'. שישחק עלי ואני צדיק תמים. או שחוק צדיק תמים. ר"ל שישחק עלי כאשר ישחק איש צדיק תמים על רשע מוכה ומתאונן
על מכתו ויחשבהו לרשע ולא יכיר ערכו: לפיד בוז. והנה אנכי כמשל היום כלפיד בוז של אש כבוי והמאוס לאיש מפחדו פן ישרוף הקרב אליו כן הייתי
לעשתות שאנן. ר"ל בעיני מחשבת האיש השלו והשאנן. וזה להיותי נכון אל הכתיה והנפילה. כי מעדו רגלי וקרסולי. וכן כוונת הפסוק כ' אמר כמו לפיד בוז
הכבה והמאוס כן האיש הנכון ומעותד למועדי רגל בעיני מחשבת האיש השאנן והשקט.

כמשפט

שאנן נכון למועדי רגל: ישליו אהלים לשודדים ובטחות למרגיזי אל לאשר הביא אלוה בידו: ואולם שאל נא בהמות ותרך ועוף השמים ויגד לך: או שיח לארץ ותרך ויספרו לך דגי הים: מי לא ידע בכל אלה כי יד יהוה עשתה זאת: אשר בידו נפש כל חי ורוח כל בשר איש: הלא אזן מלין תבחן וחך אכל יטעם לו: בישישים חכמה וארך ימים תבונה: עמו חכמה וגבורה לו עצה ותבונה: הן יהרוס ולא יבנה יסגר על איש ולא יפתח: הן יעצר במים ויבשו וישלחם ויהפכו ארץ: עמו עז ותושיה לו שגג ומשגה: מוליך יועצים שולל

ותורך

ותושיה

שליו מכוון להרפתקי זמנא : תא בוערא בסיר לעשו דמן מחשבתא רחיץ שליו כרם הוא מעתד לארעועת רגלא : ובני עשו דשליין במשכניהון יתמסרון לבוזזין ובני ישמעאל ד דרחיצין יתמסרון לשאר אומיא דמרגיזין אלהא דיכסתהון דזמן ארמולא בידיה : תא ובני ישמעאל דשליין במשכניהון יתמסרון לבוזזין ועמוני מואבי דשרין לרוחצן יתאסרון ביד רשיע ומרגיזין אלוה היך פרעה דאייתי אלוה עלוהי מחתא בידיה: וברם שייל כדון בעירי וילפונך ועופא דשמיא ויחוי לך : או מליל לארעא ותלפינך וישתעון לך נוני ימא : מן לא ידע בכל אילין ארום מחת ידא דייי עבדת דא : די בידיה נפשתא דכל חי ורוחא דכל בסר גבר : הלא אודנא מילין תבחן ומוריגא מיכלא יטעם ליה : בקשישיא חכמתא ונוגרי יומין בינתא: עמיה חוכמתא וגבורתא דיליה מלכיא ובינתא : הא יצדי ולא אתבני יסגור על גבר בקבורתא ולא יתפתח : הא אחד במיא ומיבשן וכד ישלחינון מתהפכין בארעא : גביה עושנא וחוכמתא דיליה שלי ומשלי : דמוביל מרי מלכיא כד משתלשין ונגוריא

הרמב"ן

ופירושו כי בזיון בועריבא פתאום למי שהיה לו עשתות שאנן כלו' מחשבת השקט ובטחה והוא נכון ומזומן שימעדו רגליו ויפול. עשתות. מן אבדו עשתונותיו. וכן אולי יתעשת האלהים לנו. וכן אמר התרגום מחשבתא: ישליו אהלים לשודדים. אמר כאשר ראיתי הצדיק הקורא לאלהיו שחוק לרעהו ותבא עליו ברכה פתאום בשלותו. כן ראיתי שישליו אהלים לשודדים ולגוזלים. ומשכנות מבטחים יש למרגיזי אל. לאשר הביא האלהים ולכה לידו השלוה והבטחה. ואמנם כי אפילו הבהמות והעופות ודגי הארץ ודשאיה ודגי הים יספרו לך כי יד ה' עשתה זאת. והענין לאמר כי שמירת מיניהם תורה על ההשגחה בכלל. אע"פי שהמשפט מעוקל בפרטים. וידו העושה הכל כי בידו נפש כל חי בעופות גם בדגים ורוח כל בני אדם. וכל זה מדעתו של איוב. וממה שיאמין הוא בהשגחה כאשר פירשתי: הלא אזן מלים תבחן. להבדיל בין האמת והשקר: וחיך אכל יטעם לו. לדעת בין מתוק ובין מר. ולמה לא תבדילו אתם בין דבר לדבר: בישישים חכמה. פירשו כי אפי' הישישים יש להם חכמה בזקנתם ובארך ימיהם תבונה. וכיון שכן ראוי שיהיה עמו תבונה שהוא קדמון הכח ואיננו נכון בטעם. אף כי הגבורה איננו מן המכין. והנראה בעיני כי יאמר כי בזקנותו יחכם וברוב ארך ימיו יתבונן במקרים שראה. שהענין כאשר אמר שישליו אוהלים לשודדים. על כן יענהו אליפז על זה גם שב גם ישיש בנו. שראינו תולדות הזמנים כמוך: עמו חכמה וגבורה. כי אין אדם יכול להנצל מידו בחכמה ולא בכח ולו עצה להביא על האדם מקרהו פתאום מבלי שיתבונן לו: על כן יהרס ולא יבנה. יסגר על איש ואין פותח מאסרו. וזה המשפט באישים. וגם המינים ידין ברצונו. כי יעצר שמים ויבשו הזרעים. ולפעמים ישלחם באין מדה ויהפכו כל הארץ: עמו עוז ותושיה. כלו' הכח וכל שיש בידו. ולו האדם השוגג והמשגה אחרים. ברדך כי בידו להטעות אדם שיטעה עצמו. או שיטעוהו אחרים להוליכו בדרך לרע לו: מוליך

אברהם

כמשפט וכמנהג העשיר לבזות העני היורד מנכסיו ולהתרחק ממנו. כי ימאסהו בלבו. כאלו כל אחד רם שכאוהו. או לפיד בוז לשון איד ושברון. מן בפידו ומן השמח בפיד משנאי. או לפיד מן לפיד אש כאמור. ויחסר כף הדמיון. או לפד הסמוך לפירוש השני מן פיד משנאי. לעשתות לשון מחשבה. מן עשתונותיו. למועדי רגל. מן מעדו קרסולי: ישליו אהלים. ועל אשר ישרתני אתה בופר לאמר כי הרשעים אף אם יצליחו שכבר יבעתם מן הפחד והבהלה ולא ימלטו מן המקרים. בפסוק אם יחלוף ויסגיר ויקהיל ומי ישיבנו. הנה ראיתי הענין בהפך. כי ישליו וישקטו האהלים לשודדים שהם אנשי חמס ומרמה. וכן ראיתי בטוחות כי ישכנו בטח ואין מחריד האנשים שהם מרגיזי אל וכופרים בדיעות האמתיות ובמציאות האל ובי כולתו. או עובדי ע"ז וכי אלה ישקטו ויבטחו בכל אשר הביא האלוה בידו. שיקויימו להם כל הטובות וההצלחות אשר השיגו מה' אשר השפיע עליהם תטובות לדבריך: בטוחות. לשון רבים מן בטחון בלשון נקבה. כמו בטחונות: ואולם שאל נא. ועל מה שהפלגת אתה בופר לדבר לפני ברוב חכמת האלוה ותבונתו שאמרת אלי החקר אלוה תמצא. וכי הוא ידע כל מתי שוא בתבונתו. גם אני ידעתי כמוך ואינני צריך לך בזה. כי בודאי ידוע לכל גדולתו. ושאל נא לבהמות הפחותות וחקור בם ובאבריהם ובהרכבתם. ותורך ויורוך להבחין במעלת יוצרם כאשר תתבונן בפרטיהם. וכן עוף השמי' וקלותם לעוף באויר ויגד לך מעלת ה' ויכולתו וחכמתו: או שיח לארץ או אם ים שיח ודבור לארץ גם היא ותורך להשכילך מן החכמה האלהית במה שחלק לה האלהי' מן הסגולות והתועלות במה שתוציא צמחה באילנות ובעשבים לקיום העולם. וכן ויספרו לך דגי הים מרבוי מציאותם וגודל כמותם בתנינים הגדולים אשר בו כאומרו זה הים גדול ורחב ידים שם רמש ואין מספר וכו'. אשר כל אלה הם דברי' נגלים וידועים בחכמת האלוה. שיח. לשון עשב או אילן. או שיח מלשון דבור. מן כי שיח וכי שיג לו. וירצה לומר אם היה דבור לארץ היא תורך ג"כ בגודלו ית': מי לא ידע בכל אלה. ומי הוא אשר לא ידע בכל אלה הנמצאים שבאו ונהיו כי מיד ה' נעשו כלם וכי הוא אדון החכמים והממציא הכל מסבתו הראשונה: אשר בידו נפש. ועוד ידעתי כאמנה כי בידו נפש כל הבעלי חיים הבלתי מדברים ובפרט הרוח השכלי הנדבק עם כל בשר איש כי בידו היא. והבדיל האדם הפסוק הזה מן הבעלי חיים. ורצה להודיע לבופר כי הוא מאמין שה' ית' סבת מציאות ההויה מכל נמצא ונמצא באמרו כל חי לכל אחד מפרטי הבע"ח בלתי המדברים וכן לכל בשר איש ואיש. הפך מה שיחשבוהו קצת מן הקודמים שהתחלת הצורות המיניות הם על צד המקרי. ועל דרך הזדמן הרכבת היסודות יחד בנמצא נמצא שיתחדש מזג לכל אחד ואחד וצורה לכל אחד ואחד בטבע ההרכבה לבד מן היסודות מבלי אחר. אבל איוב רצה להודיע אמונתו בזה ליחסו הכל לה' ית' שהוא השכל החכם הממציא כל הנמצאות וצריך שכל מתהווה יתהווה מהתחלה מה המניעה לזה. והתחלה כזאת היא שכל וה' שהים אמת הוא השכל הממציא כל נמצא בשכל ובבלי שכל. וזה אמרו אני ה' עושה כל: הלא אזן מלין. רצה בזה להביא ראיה מן הדברי' החושיים אשר באדם אשר מהם יבחנו הדברים אשר ישיגם החוש ויבררם. ואמר הלא אזן מלין הנאמרים מהמדברים תבחן אותם ויבין בם. וכן החיך הוא אשר יטעם הבדל האוכלין לפי מה שהם. וכן יהיה בענייני המושכלות שידע אותם האדם וישיגם כאשר יזקין בזמן בחקירת העיון והנסיונות. ואמר תכף: בישישים חכמה. וזה כי כמו שהאזן והחיך שהם כלים לחוש יבחנו הדברים על אמתתם כן תמצא בישישים החכמה מצד שעמדו זמן רב בחקירת הדברים לדעת אמתתם. וכן בארך ימים התבונה וההתבוננות. ולאפשר שאמר זה איוב להיותו זקן וראוי שתמצא בו החכמה והתבונה יותר מצופר שהיה צעיר לימים. וגם בלדד השוחי כמו שאומר ועתה שחקו עלי צעירים. ולזה השיבו אליפז במענה הבא גם שב גם ישיש בנו: עמו חכמה. והנה תדע לך מה שנתבאר אצלי מה' ית' כי עמו חכמה בהמצאת הדברים הנשפעים ממנו להמציאם. וגם אחר זה עמו הגבורה בקיום הנמצאים מאתו להעמידם. ולו עצה ותבונה בהדרכת העולם העליון והמלאכים והגלגלים שיתהוו המציאות התחתון. ויהיה החכמה והגבורה בערך העולם התחתון והעצה והתבונה בערך העולם העליון מהשכלים המעולה ממנו מצד פעולותיו ותנועותיו על ידי הגלגלי' ומשרתי עליון. ע"ד אמרו ה' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה: הן יהרוס. והנה ה' ית' לפעמים יהרוס מן הבנינים הגדולים אשר האדם בוטח בם ולא יבנה עוד. ופעמים יסגור במסגר ובמאסר איש מן האישים ולא יפתח ויושב שם עד עולם. וכל זה באמצעות השתדלות סבותיו ובגלגול רצונו הקדוש: הן יעצור. וכן לפעמים יעצור במים אשר בנחלי' ובאגמי' וייבשו וישלחם ויסיר אותם ויהפכו ליבשה והארץ: עמו עוז ותושיה. וכן עמו העוז בקיום הנמצאים המורכבים ועמו התושיה והדת הטבעית אשר סדר בחוק האדם לתקון וליוסר הנהגת הנמצאים כאלה להיות נכבים ונקטרים יחדו קצתם עם קצתם הכל מאתו הוא. או עמו התושיה והנימוס הנכחי המניע הכל ברצונו הקדוש ולו האיש השוגג בסדור המדיני והחוטא במעשיו בסבת החומר. לא הוא וכן לו ה' ית' הכח הנאצל ממנו בהרכבת אדם המשגה והמתחטיא אתו ה' ית' הוא אשר הרכיב יחד השכל והחומר שהוא כמו סבה לעוררו אל החטא והתאוה והוא היצר מהכת התאוני אשר באדם כי יצר לב האדם רע אשר יחס ההרכבה הזאת. ה' המציאה והקשיר אותה יחדי לכן לו ית' שוגג ומשגה: מוליך יועצים. וכן הוא ית' המוליך חכמים ויועצי ארץ שולל בשלל ובשבי. וכן השופטים ומנהיגי המדינות יהולל ויסכל עצתם בהשתלשלות סבותיו שיחשבו כסילים והוללים למניעת עצתם מהם: מוסר

ושפטים יהולל: מוסר מלכים פתח ויאסר אזור במתניהם: מוליך
כהנים שולל ואיתנים יסלף: מסיר שפה לנאמנים וטעם זקנים
יקח: שופך בוז על נדיבים ומזיח אפיקים רפה: מגלה עמקות מני
חשך ויצא לאור צלמות: משגיא לגוים ויאבדם שטח לגוים וינחם:
מסיר לב ראשי עם הארץ ויתעם בתהו לא דרך: ימששו חשך ולא
יג אור ויתעם כשכור: הן כל ראתה עיני שמעה אזני ותבן לה: כדעתכם
ידעתי גם אני לא נפל אנכי מכם: אולם אני אל שדי אדבר והוכח
אליל אל אל אחפץ: ואולם אתם טפלי שקר רפאי אלל כלכם: מי יתן
החרש תחרישון ותהי לכם לחכמה: שמעו נא תוכחתי ורבות שפתי
ולא הקשיבו: הלאל תדברו עולה ולו תדברו רמיה: הפניו תשאון אם

ונגורויא יתלעב: שושילתא דמלכיא משרי ואסר קמור בחרציהון:
דמוליך דכרבניי בביזתא ותקיפיא מקלקל: מעדי קשוט סיפוותא
ממהימנין וטעים סביא יסלק: שדי בסרנותא על סרכיא ותקוף
מלכיא מחליש: מגלי עמיקתא מן חשוכא ומפיק לנהורא טולי מותא:
מפיש לעממיא ומאבדינון משטח מצורתא לאומיא ודברינון: מעדי
חכימת לבא דרישי עמא דארעא ורתעינון בלמא דלית אורחא:
ימשמשין חשוך ולא נהורא ותתעינון היך רווי: הא כולא חמית עייני
שמעת אודני ואתביינת לה: היך מנדעכון ידעית אוף אנא ולית
פריש אנא מנכון: ברם אנא לות שדי אמליל ומכסנא עם אלוה
אצבי: וברם אתון מחברי שקר כמאסי אליל ומודרקא דפלטיה סכיך
הכדין כולכון: לווי דמשתיק שתיקון ותהי לכון לחוכמתא: שמעו
כדון מכסנותי ומצות סיפוותי אציתו: הלאלהא אתון ממללין שקר ולותיה תמללון נכילתא: האפוי תסבון אין
לאלהא

הרמבן מוליך. החכמים יועצי המלכים שולל מדעת. והוא פס. ושופטי הארץ יהולל. כי יעשו הוללות וסכלות כאשר יחשבו לעשות משפט. והנה הוא חכם מכל החכמים וגם הוא תקיף על בעלי היכולת. כי מוסר המלכים פתח להסיר עולם מעל שכם אחרים. כי יעביר ממשלתם. והוא נותן להם הממשלת ואוזר אזור במתניהם להיות להם תוקף ומלוכה. כענין מהעדה מלכין ומהקם מלכין. והתרגום אמר שלשלתא דמלכיא משרי ואסר קמור בחרציהון. והוא מלשון חכמי ז"ל בהי דאתני לך קמרא דאבוך למוריך אב בד"ר וכתב בעל הערוך ז"ל שהיא חגורה שאוגרין אותה כאבנט אלא שהיא רחבה יותר וקובעין עליה כסף וזהב ומשמשי מלכים לובשין אותה: ואמר שהיה אביו של רבי נתן ראש גולה בבבל והיו ראשי גליות רגילין ללבוש חגורות דאיכון קמרין ולעמוד בפני המלכים הפרסיים עד סוף מלכות פרס. ועלה רבי נתן לארץ והיה אב בד"ר ואמר לו ר"ג הלא די לך זה ובקשת לך להיות גם נשיא. זה פירש בשם רב שרירא גאון ז"ל. והנה לפי הענין פי' הפסוק שהאל מפתח מוסר המלכים ומסיר ממשלתם ואוסר להם אזור במתניהם שיהיו משמשי המלכים הקמים תחתם: מוליך כהנים: הם הנכבדים בכל עם. כמו ובני דוד כהנים. הוא מוליך אותם שולל מעשר ונכסים וכבוד. והאיתנים יסלף מדרכם: מסיר שפה לנאמנים. כי החכמים אשר יאמין כל אדם בדבריהם יסיר מהם הדבור ולא ידעו דבר נכוחה. וטעם זקנים שהיו יודעים לתת טעם וראייה לדבריהם: יקח. יקח מהם. כענין מטעם המלך וגדוליו. וכן טוב טעם ודעת למדני. והמפרשים אמרו כי נאמנים הם הדברנים. מגזרת ויכאמו כאם: ומזיח אפיקים רפה. פירש רבינו שלמה ז"ל חגורות החזקים מרפה ומפתח חגורותם. כמו ולמזח תמיד יחגרכה: אפיקים. כמו אפיקי מגינים, ואחרים פירשו חוזק התקיפים מרפה ומחלים מלשון אין מזח עוד. וכן אמר התרגום ותקוף מלכיא מחלש. משגיא לגוים מרבה. ואחר כשירבה יאבדם ולא יכלו בהיותם רבים ועצומים: שוטח. אותם על פני כל הארץ להרבות אותם: וינחם. למקום אחרון. והוא כפול כדרך התוכחות. והתרגום אמר משטח מצודתא לאומיא ודבריכון. כלו' שוטח רשת לרגליהם וינחם ברגליהם להלכד ברשתם: מסיר לב ראשי עם הארץ. במלחמותם. כענין יאבד לב המלך והשרים: ויתעם. מדרכם ללכת בתהו אין שם דרך ללכת אל עיר: הן. כל אשר אמרתם: ראתה עיני. ושמעה אזני מן הדורות הקודמים כאשר תאמרו אלי והביכותיו ולמה תחכמו עלי: כדעתכם ידעתי. שהוא חכם ויכול: ואולם ארצה לדבר עמו ולהתוכח על החפץ. כי אין ההשגחה שוה כמשפט. ואתם תוסיפו שקר על הדברים. באמרכם כי ישגיח בפרטי' והנה יעשה חמס. לדעת ותרפאו את שברי על נקלה: רופאי אליל. לא כלום מלשון אל. ונכון בעיני כמשמעו. מלשון והאלילים כליל יחלוף. אמר כי אתם כרופאי הפסילים אשר עינים להם לראות ולא יראו בכל קלוריהן. ידיהם ולא ימישון. בכל משיחותם אם זורו ואם חובשו ואם רוככו בשמן. וכן רועה האליל לעדרו כאלילים לעם העובד אותם. והאלוה יקרא רועה לעמו. כענין רועה ישראל האזינה. נוהג כצאן יוסף. כי נשבה עדר ה': אם לאל

אברהם מוסר מלכים. וכן מוסר המלכים המוטל עליהם ליסר האנשים אשר תחת ממשלתם פתח אותו והתירו שלא יעבור עוד בעמו: אף כי בהפך כיה' ית' יאסור ויקשור אזור במתניהם לתפשם ולשעבדם: כי יפלו ביד גדולים ומושלים עליהם אשר יסירום ממלכותם ויהיו כאסרי' ומשועבדים אליהם: מוליך כהנים. ועוד מוליך כהנים והגדולים והשרים שולל וערומים ואיתנים העשירים החזקים יסלף עצתם והנהגתם כי יפלו בחסר כל: מסיר שפה. ועוד ה' ית' מסיר השפה ולשון למודים אשר לנאמנים חכמי הדעת ליעץ אנשי עירם שהם נאמנים להם בלשון עצתם. ה' יסיר מהם שפת למוסם. וטעם הזקנים יודעי פשר דבר יקח ה' אותו לפעמים בל יוכלו לתת טעם אפילו במפורסמות: שופך בוז. ועוד לפעמים ישפוך בוז וקלון וחרפה על נדיבי עמים עשירי עם: ומזיח אפיקי' ר"ל האנשים החזקים כאפיקי ים: רפה. והחלים אותם מחזקתם. ומזיח חזק. מן אין מזח עוד. רפה מענין רפיון: מגלה עמוקות. וכן הוא ית' מגלה הדברים העמוקים הנאמרים בסודות הנועצים יחדו שהם כמו בחשך. ומה שהוא מכוסה ונעלם בצלמות יוציאנו לאור. או לדעת החכם ר"לבג שהם' מגלה ומוציא לאור תעלומות כח ההויה אל הפעל. ויפה פירש: משגיא לגוים. וכן לפעמים השם ית' משגיא לגוים להרבותם בהצלחות. וכן טעם אחרת ויאבדם ויכלם. וכן לפעמים שוטח לאומים להרביצם בשטח על כר נרחב ופעמים ינחם ויכהלם. ויגלם ממקומם אל מקום אחר: משגיא. מן שגיא כח. שוטח מן וישטחו שטוחי' מכיח ר"ל להם להעמידם בשטח ורחב בלי פגע: מסיר לב ראשי. ולפעמים השם ית' מסיר שכל ראשי עם הארץ מנהיגי המדינות לשכל עצתם עד שיתעו וילכו בתוהו ובאבדון בלא דרך נכון: ימששו חשך. ויתעם ויבלבל אותם באופן שראשי עם הארץ הם ימששו וילכו בחשך באשר חשבו לאור ויתעם כשכור חסר לב: הן כל ראתה. הנה כל הענינים ראתה עיני בעין הרואה ממש. וגם שמעה אזני מדברי בעלי החקירה והעיון. ותבן לה בתבונה אמתית היות כל הענינים שזכר נאצלים מאת ה' ארון הכל אשר הוא סדרם והגביל אותם לעשות כן בארץ כשיקרה הקרי וההזדמן למקבלים המקרה. ויוחס כי ה' סדרם בהשתלשלות הגרמי' השמימיים אשר הם סבות הדברים ההווים והקורי'. וגם כי ה' סדרם כבר והניחם ביד צבא המרום במרום. אבל לא היה מאמין איוב בכל אלה שמה שיגיע מאת הגרמים לאדם שיהיה בגזרת אלהים ובהשגחה פרטית. ר"ל שהשם ישגיח בהשתנות הזמן והגעת המקרה. כי מי שיאמין השגחת על דרך האופן הזה הוא מוסיף לאות וחסרון לה' חלילה. אבל האמין איוב כי ה' הוא הסבה הראשונה אשר תקן הסדור הזה הנופל על מקבלי המקרים מאז ומימי קדם. ואמר עוד על זה: כדעתכם ידעתי. ובאמת כדעתכם שאתם מאמינים במציאות ה' והיותו סבת הכל ידעתי גם אני לא נופל אנכי מכם באמונה הזאת: אולם אני אל. אולם רצוני וחפצי לדבר עם האל אם הוא אפשר והוכח את ה' להתוכח אתו ולהראות לו בראיות אמתיות. כי הוא מחויב מצד השכל שהאנשי' הקשי יום טוב להם המות מחיים או שימותו בהריון וברחם מהיותם מוכחים בחיים למקרים כאלה. עם מה שראיתי מעוות הסדר העליון שאין הבדל בין הצדיק והרשע מאת המערכת אשר תקן שמים בגזרת בחכמתו. ואם הייתי יכול לדבר ולהתווכח אתו ידעתי כי לא יטעון רק בטענת אמתיו. אבל אתם טופלי שקר וכו': ואולם אתם. ומה שחפצתי בדברי אלה להתווכח עם האל הוא בעבור שידעתי טענותיו. יאירו עיני חשכי ושיצטדק בדבריו ויודיעני במה שאני חסר אליו. אבל אתם טופלי שקר וממציאים ראיות כוזבות ומחברים דברי כזב ורופאי אליל שרוצים לרפאות בבלתי ראוי לקושר ידיעתם. כן דבריכם דברי הבל ותעתועים כלכם טופלי שקר מחברי הדבור בשקר. רופאי אליל. רופאי הבל. כי האליל הבל המה מעשה תעתועי' ואליל. ר"ל אל לא כלא הוא חשוב: מי יתן החרש תחרישון. ומי יתן החרש תחרישון. בויכוח הזה להיות הדבור אשר אתם מגיעין לפני בלתי צודק אבל השכל שישגיח ה' בכל פרטי ופרטי ובכל מקרה ומקרה ובכל זמן וזמן. כי זה לא יוכיחהו ההקש ואם תחרישון יהיה לכם לחכמה: שמעו נא. שמעו נא ממני תוכחת מוסר ליסרכם. כי מה שאתם חושבים להטיב אלי ולהתנכל בעבור ה' ית' יתחייב מדבריכם אליו עמל ואון. וע"כ הנני מוכיח אתכם וריבות ספתי וטענותי תקשיבו ותבינו בחסרונכם: הלאל תדברו. היעשה הדבר הזה בארץ לדבר עולה כזאת אל האלהי'. שישגיח על פי האופן אשר הבעתם לפני ולא תדברו רמיה ומרמה בדבר שלא יגזרהו השכל: הפניו תשאון. וגם התחשבו לשאת פניו לכבדו ולחוס על כבודו. כי תשיבו אלי תשובה לשון שימשך ממנו העול הגמור ביותר אם ישגיח בפרטים כפי דבריכם ויהיה שצדיק כרשע ביחס העול להיטיב לרשע ולהרוס הצדיק. ואם בעבור האל תריבון עמי כי תליבו בעדו עלי ותתפאו כזבים אשר לא כן: הטוב כי

לאלהא תנצון : התקן ארום יפשפש יתכון אין היך דמתלעבא בבר
נש תתלעבון ביה : מכסנא יכסין יתכון אין בטומרא אפוי תסבון :
הלא באזדקפותיה על כורסי דינא רתיתיה תבעית יתכון ורתיתיה
יפול עליכון : דוכרניכון מתיל לקטמא לגב טינא גביכון : שתקו מיני
ואמליל אנא ויעבר עלי מידעם : מטול מה אטול בסרי בככאי ונפשי
אשוי כד על גב ידוי : הא אין יקטלינני קדמוי אצלי ברם אורחתי
קדמוי אכסין : לחוד הוא לי לפורקנא ארום לא קדמוי דילטור יעול :
שמעו וקבילו מילתי ותנוי באודניכון : הא כדון סדרית דינא ידעית
ארום אנא אזכי : מן הוא דנצי בהדיי ארום השתא אשתוק ואתנגיד :
לחוד תרתין לא תעביד עמי הידין מן קדמך לא אטמר : ידך מעלוי
ארחיק ודחלתך לא תבעית יתי : ותקרי ואנא אתיב או אמליל
ותתיבינני : כמה לי עווין וחובין מרודי וסורחני אורע

לאל תריבון : הטוב כי יחקר אתכם אם כהתל באנוש תהתלו בו :
הוכח יוכיח אתכם אם בסתר פנים תשאון : הלא שאתו תבעת אתכם תבעת
ופחדו יפל עליכם : זכרניכם משלי אפר לגבי חמר גביכם : החרישו
ממני ואדברה אני ויעבר עלי מה : על מה אשא בשרי בשני ונפשי
אשים בכפי : הן יקטלני לא איחל אך דרכי אל פניו אוכיח : גם הוא
לי לישועה כי לא לפניו חנף יבוא : שמעו שמוע מלתי ואחותי
באזניכם : הנה נא ערכתי משפט ידעתי כי אני אצדק : מי הוא יריב
עמדי כי עתה אחריש ואגוע : אך שתים אל תעש עמדי אז מפניך
לא אסתר : כפך מעלי הרחק ואמתך אל תבעתני : וקרא ואנכי
אענה או אדבר והשיבני : כמה לי עונות וחטאות פשעי וחטאתי

הרמב"ן

אם לאל תריבון · בעבורו תריבו עמי · כמו אמרי לי אחי הוא : אם כהתל באנוש תהתלו בו . לומר לכבודך עשיתו ולמדתו עליך זכות בשקר : הלא שאתו · שהוא רם ונשא היה ראוי שתבעת אתכם : ופחדו יפול עליכם . כי זכרוניכם ושמכם כמשלים לאפר ולגבי חמר ורפש כמשלים גביכם ולמה לא תיראו מאל רם ונשא שוכן עד · ואתם עפר ואפר : החרישו ממני . אחר שאתם יראים מהתוכח עם האל החרישו אל תענו אותי שקר : ויעבור עלי מה שיעבור · כי אנכי ירא מלאמר האמת ולהתוכח עמו · על זה ארצה לשאת בשרי בשני מרוב כאבי ונפשי אשים להיות מסוכן בחליי כי אנכי כופר בו. שאפי' יהרגני לו איחל שינצלני כצדקי בעולם הנשמות : אך דרכי אל פניו אוכיח · למה יענישני כלל · ובל אחטא · וקרוב הפסוק הזה להורות כי בהרחיקו ההשגחה מן הפרטים לא יעשה כן אלא בעולם הזה · כי גוף האדם בעיניו כגוף הבהמה . רק מן הנפש המשכלת לא יסיר ההשגחה ומשפט אמת : גם הוא לי לישועה . שלא אענש על תוכחתי ודברי · אבל אם אשתוק ואסבול הרהורי לבבי תאבד נפשי מלפניו . כי אהיה חנף · ולא יבא חנף לפניו · או יהיה פירושו גם הוא לי לישועה · בתוכחתי ולא לכם שתאמרו חנף . כי לא לפניו חנף יבא · ליהנות מזיו השכינה : ואחותי · ר"ל מה שאלמד אתכם יהיה באזניכם : הנה נא ערכתי משפט · לדון עמו . וידעתי כי אני אצדק · כי הוא שופט צדק . ואם אותי לא יאמרו כי חטאתי כלל : מי הוא יריב עמדי · כלו' מי יריב ויתוכח עמי . כלו' בעודני חי כי עתה בקרוב אחרים לעולם ואמות ואין לי עת תוכחתי · אך שתים אל תעש עמדי · אבקש מאת האלהים ואתחנן לו שלא תעשה עמי שתים רעות להענישני בעולם הבא ביסורין הללו ואז אחרי מותי לא אסתר מפניך . רק אקבל פני מלכי ואתוכח עמו : כפך מעלי הרחק · תוקף ידך או מכתך אשר הכיתני בהם · כענין הנה יד ה' הויה : ואימתך אל תבעתני · כי אתוכח עמך . ותהיה ראשון בריבי ואני אענה על דבריך · או אטעון אני תחלה ואתה תשיבני . והענין כי אם לא יוכל להתוכח עמו בעולם הזה · יתאוה להסיר מעלין אימתו בעולם הנשמות ויתוכח עמו · ויתכן לפרש כפך מעלי הרחק עתה בעולם הזה : למה

אברהם

הטוב כי יחקור · הטוב יהיה בעיניכם כי יחקור אתכם הא-ל' במה שיחסתם אליו מן העול הגמור להפיל ידיעתו תחת הזמן ומקרה הבחירה · ואם ראוי שתהתלו בו כהתל איש ברעהו . כי האנוש אפשר שיתנכל לכסות פשעו בדברי שקר והבל · אבל לא תוכלו להתכסות בשקר. או הטוב כי יחקור · טוב היה הדבר ביותר שה' יחקור אתכם בענין זה ויסרכם. כמו שאומר הוכח יוכיח אתכם · שאתם ראוי' לתוכחת יותר ממני : הוכח יוכיח אתכם · הנה בודאי ה' הוכח יוכיח אתכם כאשר תשאו פניו בדברי שקר שתרצו לכבדו בראיות בלתי אמתיות ובדברים שאין ראיה על אמתתם . וזה כי תכינו בדרך שאמר שהרעות המגיעות לצדיק ולרשע הם טובות · אולם אנחנו נסכל בחכמת האלהים שלא נדע איך המה טובות · וכופר יחשוב שנסכל בעניני הגמול והעונש · כי אנחנו לא נדע כמה יגדל פורענות החטאים ומדריגתם . וכן בשכר הצדיקים · וכי יש הבדל גם כן במדריגת האנשים . שאמרי מהאיש הטוב המוכן אל הצדק יגדל מתרי הרשע הנהוג ברשע. כי הכל כפי הכנת האיש · כאמרם ז"ל על הצדיקים עד כחוט השערה. שנאמר וסביביו נשערה מאד · כי המוכן חטאו גדול מהבלתי מוכן . וכל אלה הדברים אינם מספיקי' לאמות ההשגחה כאשר כייחם ידיעת ה' אותם בזמן ובבחירה : הלא שאתו יבעת . ודעו נא וראו כי שאתו ורוממתו יבעת ויפקיד אתכם ופחדו יפול עליכם כי חטאתם לה' · שאתו מן יתר שאת לשון רוממות : זכרוניכם משלי · הנה זכרון תשובותיכם הם משלי של אפר ורוח . ולגוף חמר וטיט גופכם · כי אתם חומריים ועבי השכל . או זכרון מציאותכם הוא משלי אפר ודברי עפר · כי גופי חמר וטיט גופכם שאתם רפש וטיט . לגבי לגופי · מן על גבי חרשו חורשים : החרישו ממני · החרישו והרפו ממני ואל תדברו עוד דברים כאלה והניחו לי לדבר ולא תנחמוני הבל : ויעבור עלי מה שיעבור . מן הצער ואל תחושו עלי : על מה אשא · ומה פשעי ומה חטאתי כי מרוב שיחי וכעס חליי הכבד שאשא ואשיר בשרי בשני מרוב צער המכות . ונפשי למיעוט כחותיה אשים אותה כלה בכפי כי שם תעמוד כלה למיעוט כחותיה. או על מה אשא בשרי בשני שלא נשאר לי בשר רק מעט מזער שאשא אותה בשני בפעם אחת. כי משמן בשרי רזה ואין נשאר בבשר רק כדי לשאת בשני בפעם אחת · או לדעת רלב"ג שלא נשאר לי בשרי רק מה שאשא אותו בשני והוא הבשר שפרשי השנים דבוקי' בו בלחיי' והמותר נתמעט בחולי הכבד והלך לו : הן יקטלני . ואף כי יקטלני ה' ית' בתחלואי' האלה מ"מ אליו איחל כל עוד נשמתי בי . וגם אליו איחל בתשועת הנפש · אף דרכי אשר חשבתי היותי צדיק אל פניו יוכיח ואתוכח אתו לדעת מדוע קרוני כאלה · ולפי הכתוב במלת לא שהיא באלף כאמר הן יקטלני לא איחל · ר"ל ידעתי בודאי כי הוא יקטלני מרוב המכאובות אשר סבבוני ולא איחל מכל בר שאחיה מחולאים כאלה · אך אמנם כל עוד נשמתי בי דרכי ומעשי ידי אל פניו אוכיח לאמר מדוע יקרוני כאלה ואנכי תמיד האמנתי באמונתו ומתרחק מן העול · יקטלני · יהרגני כתרגו' . או הן יקטלני לא איחל בתמיהה · ר"ל ואף שיקטלני ה' ית' האם אינני ראוי שאיחל אליו כי הוא היכול וסבת הכל . והכתוב לו בוא"ו ידוע פירושו שאליו איחל בודאי : גם הוא לי · ועוד ידעתי כי גם שיקטלני ויהרגני מ"מ גם הוא לי לישועה לנפשי אחרי מותי כי לא חטאתי לפניו באופן שאהיה נכרת מארץ החיים לעתיד לבא. רק בודאי אזכה לחיי עולם ולא הרשעים יען כי לא לפניו חנף יבא. כי רשעים יכרתו וצדיקים ירשו ארץ . ואפשר שרמז להשארות הנפש : שמעו שמוע · ועתה שמעו שמוע בשכל ובתבונה את מלתי ואת ההגדה אשר אגיד לכם באזניכם ר"ל שיכנסו דברי באזניכם . ואחותי ר"ל הדבור שאני מגיד . מן יחוה דעת : הנה נא ערכתי · כי כבר ערכתי משפט טענותי להתווכח אתכם וידעתי במחשבתי כי אני אצדק להיות טענותי שומרות הצדק ומכוונות אל השכל המסכי' בם : מי הוא יריב · מי הוא החפץ לריב עמדי בזה במהרה · בטרם יכבד עוד הכאב ויחלישני. כי ידעתי כי עתה אחריש ואגוע לגודל הצער הגובר עלי. לכן יאמר לבא מי הוא אשר יריב עמדי : אך שתים · אך אתה ה' אלהים שתים אלה אל תעש עמדי · ואם לא תעשה אותם אז מפניך לא אסתר ולא אירא מהתוכח עם תפארתך אם הוא אפשר · והשתים אשר אשאל ממך ה' אלהים הם אלה שלא תכביד עלי החולי ושלא אתפחד מאימת רוממותך · פן ישתתקו טענותי כמו שזכר תכף : כפך מעלי · ואת שתי אלה אדרוש ממך ה' אלהים א' שתרחיק מעלי כף מכתך המכבדת חליי. ב' ואימתך הנוראה אל תבעתני להפחידני. כי תניח לי ותרפני לדבר עם תפארתך ולהתווכח אתך : וקרא ואנכי · ואחר שתרפני לדבר תקרא אתה ה' אלהים ותביע אמתת משפטיך בראשונה ואנכי אענה · או כי אנכי אתחיל ואדבר בתחלה והשיבני : כמה לי עונות · ותודיעני אלהי כמה לי עונות וחטאות בדעות · ופשעי וחטאתי בחומר ובגוף תודיעני אם בעדם אהיה ראוי למכאובות כאלה : למה פניך

289

הודיעני: למה פניך תסתיר ותחשבני לאויב לך: העלה נדף תערוץ
ואת קש יבש תרדף: כי תכתב עלי מררות ותורישני עונות נעורי:
ארחותי וְתָשֵׂם בסד רגלי ותשמר כל ארחתי על שרשי רגלי תתחקה: והוא
י ד כרקב יבלה כבגד אכלו עש: אדם ילוד אשה קצר ימים ושבע רגז:
יעמד כציץ יצא וימל ויברח כצל ולא יעמוד: אף על זה פקחת עינך ואתי
עיניך תביא במשפט עמך: מי יתן טהור מטמא לא אחד: אם חרוצים
חקיו ימיו מספר חדשיו אתך חקו עשית ולא יעבר: שעה מעליו ויחדל
עד ירצה כשכיר יומו: כי יש לעץ תקוה אם יכרת ועוד יחליף ויונקתו
ויונקתו לא תחדל: אם יזקין בארץ שרשו ובעפר ימות גזעו: מריח מים
ויחלש יפרח ועשה קציר כמו נטע: וגבר ימות ויחלש ויגוע אדם ואיו:

אודעיתי: למה שכינתך תסלק ותחשבינני לבעיל דבבא לך: הטרפא דשקיף תתבר וית גילא יבש תרדוף: ארום תכתוב עלי מרירתא ותרתיבני עוית טליותי: ותשוי בר בשיע ריגלי ותנטור כולהון אסרטי על סימוני ריגלי תרשום: והוא היך רקבובית יתבלי היך לבוש דגמריה זחיל: בר נש דאתיליד מן איתא גוץ יומין ושבע רוגזא: היך ציצא נפיק ואתמולל ועריק היך טולא ולא יקום: לחור על דין פקחתא עינך ויתי תעיל לדינא עמך: מן יתן דכי מן גבר דאיסתאב בחובין אילולפון אלהא די הוא חד די ישבוק ליה: אין לא יתוב סריגין יומוי מנין ירחוי גבך גזירתוי עבדת ולא יעבר: פסיק מיניה ויפסוק מחתיה עד דיקבל סוטריה היך באגירא ביומיה: ארום אית לאילן סבר אין יתקץ תוב ישבשב ויונקותיה לא תפסוק: אין מיתסב בארעא שורשיה ובעפרא יסוף ניצביה: מן הניית מוי ילבלב ויעביד זאזא היך ניצבא: וגברא ימות ויתמקמק איתנגיד בר נש ואן הוא:

הרמב"ן למה פניך תסתיר · מכעיקתי: ותחשבני לאויב לך · כי מכת אויב הכיתני מוסר אכזרי · ורבינו שלמה ז"ל פירש למה פניך תסתיר מדרכי ותחשוב כי אני אויבך. שלא תראה דרכי יושר שלי · והוא הנכון בעיני · כי הוא יתכוין לבטול ההשגחה או הידיעה · כי המסתיר פניו לא יראה ולא ידע ואם אותה כמתאונן ושיהוא יתפוש אותו תחלה על זה: העלה נדף תערוץ · אמר בו התרגום תתבר · וכן לא תירלון ולא תערצון · והוא מן מסעף פארה במערצה: כי תכתוב עלי מרורות · מגזרת מרי · תכתוב עלי · כי פעמים רבים מריתי פיך: ותורישני עונות · שעשיתי בימי נעורי · והענין שאתה כותב עלי שמריתי וחטאתי בימי הנעורים · ועליהם אתה מעניישני · ואני לא חטאתי ולא פשעתי מעולם: ותשם בסד רגלי · מלשון וסדת אותם בשיד · וכן אמר התרגום ותשוי בדשיע רגלי. והענין תשים רגלי בשיד שיראו בו כל ארחותי ותזכור אותם: ועל שרשי רגלי · תשים חוק ומשפט · כאילו פסיעותי כלם בדרך לא טוב: והוא כרקב יבלה · רמז לעלה הנדף ולקש היבש אשר הזכיר · והענין למה תעשה כח להעניש גופי על לא חמס כי הוא קש נדף וסופו לרקבון · ואיך צריך להראות גבורתך כנגדו · ויתכן לפרש הפסוקים האלה · העלה נדף תערוץ · כי יתלונן לאמר אני עלה נדף וקש יבש · ולמה תכתוב עלי חטאת נעורי שעשיתי · די לי במיתתי שאני מעותד לה בקצר ימים ושביעות רוגז ישוב לתלונה שלא שאפי' יחטא האדם אין ראוי להענישו כאשר אין צדקו מציל אותו מן המות · וזה יותר נכון בענין הפסוקי' הבא' אחרי כן בכל המענה: אף על זה · שהוא כל עובר ואיננו · תפקח עיניך להביאו במשפט עמך · יסדר איוב תוכחתו עם האלהים לאמר שלא חטא ... ואם יודיעהו האל שחטא למה היה חשוב בעיניו להעניש גופו · כי הוא הבל וסופו לרקבון · וכוונתו לאמר כי פחיתותו והיותו הבל וריק בעיני הבורא מכיר ממנו השגחתו · כי מתחלתו להבל דמה ואין לבורא השגחה בו · כי אם ימלא מספר ימים או ימות בחצי ימיו הכל כצל עובר: מי יתן טהור מטמא · האדם הבא ממקום טמא מי ישימנו טהור: אין גם אחד · שיהיה טהור. וידוי הצדיקים בחטאם · כענין הן בעון חוללתי ובחטא יחמתני אמי: אם חרוצים ימיו · אם ימיו של אדם קצובים אתך מספר חדשיהם · כי אתה חרצת אותם וחוקיו וגבולו עשית ולא יוכל לעבור עליהם לחיות יותר · אם כן הרפה מעליו ויחדל מרעתו עד ישלים כשכיר המצפה לבא יומו: ירצה · מלשון והרצת את שבתותיה: מריח מים יפריח · בהריח אותם: ועשה קציר · כמו סעיף: כנטע. כלומר הוא אילן שנטע עתה כן יהיה סעיף גדול וטוב: וגבר ימות ויחלש · פירשו בו יחלם וימות · כי בחליו יחלש האדם ואחרי כן ימות · והביאו לו דומים · והנראה יותר כי החליפות בלשון הקדש ענין שבר וכריתה · וכן ויחלש יהושע · כי באמרו לפי חרב ר"ל ששבר מחנהו והכה את כולם לפי חרב · וכן תרגם אונקלוס ויחלש ותבר · גם הכתוב החלש יאמר גבור אני · הוא שבור הלב · הפך ואמיץ לבו בגבורים · ובזה אמר התרגום וגבר ימות ויתמקמק · וסוף הפסוק ויגוע אדם ואיו · הוא כפול כענין התוכחות:

אברהם למה פניך תסתיר · ולמה פניך תסתיר לבלתי חמול עלי · ולראות בגודל צרתי · אף כי תחשבני לאויב לך להכותי תמיד במכות נמרצות: העלה נדף · האם ראוי לגבור אמיץ ונורא כמוך לרדוף אותי ולשבור כחותי אשר אני כעלה נדף בערך רוממותך · וכן ואת קש יבש תרדוף אותו · כי כקש יבש אנכי לפניך: תערוץ · תשבור · וכן לא תערוץ כי הוא הפך הערוץ: כי תכתוב ותגזור עלי בכל יום מרורות ותחלואים · ותורישני לפקוד עלי פורענות עונות נעורי · אם עונות זקנתי ובחרותי מעטים הם לפורענות כזה אתה תוסיף לזכור בהם עונות נעורים הראויים להיות נמחלים ואתה תורישני ותנחיל אותם עלי: ותשם בסד · ולמען לא אוכל לברוח מפניך לקבל מרורותיך שמת בסד רגלי וקשרת אותם בתוך כלי עץ האוסר רגלי האסורים · ותשמור כל ארחותי שלא אפנה על ימין או על שמאל להיותי אסור בסד ובזיקים של עץ צרים ועוברים הרגלים · וכל כך הם צרים כי על שרשי רגלי תתחקה אותם ויכנסו בבשר ובשרשי הרגלי' כי צרים וחקוקים הם: בסד · כלי עץ כבד עם חורים קטנים לאסור בהם רגלי האסורים צ"פי בלעז: תתחקה · תחקוק ותשבור ותכיר עץ הסד אל הרגלים לקוטן החור שיכנס בו: והוא כרקב · ואחר היות האדם למשמר ואסור בזיקים תחת הרעות המתרגשות הנה הוא אחר כך כרקב יבלה שהולך אל ההפסד והבליה יום יום · עד כי ישוב לבגד אשר יאכלנו העש הוא התולע המכלה הבגדים כן יאכלנו · רקב הוא כנגזר מענין רקבון מלשון ר"ל על התבואות שלא ירקבו · עש · טר"מא בלעז: אדם ילוד · ואתה ידעת האלהים כי התחלת האדם ממקור חומר האשה הפחותה כי היא סבת החומר · ואחר באתו לאויר העולם הוא קצר ימים ושניו מעטים ואותם הימים הם שבע רוגז מעותד למקרי הזמן: כציץ יצא · וכן גופו הוא כמשל לציץ היוצא מן האילן וימל ויכרת · ואחר יברח קץ חייו כצל במהירות ולא יעמוד כי אין לו קיום והעמדה. כי כל הווה נפסד: וימל. ענין כריתה · כי אמילם: אף על זה · ואיך יתכן ה' אלהים כי גם על זה אשר דמיונו כרקב וכציץ וכצל תפקח עיני השגחתך עליו · ואותי אני עבדך תביא במשפט עמך כאלו חטאתי כל ימי חלדי · וזה לפי דברי צופר שאמר שהוא נמנע שה' יעניש לאדם בתחלואים קשים אם לא הרבה במרי כמו שאמר כי הוא ידע מתי שוא: מי יתן טהור · ואף אם יש בי עונות מה כבר ידעת ה' אלהים טבע מציאות הרכבת האדם היותו נמנע בהגעת השלמות לסבת החומר המחטיאו · ולמה תכה אותו תמיד כי מי הוא שיוכל לתת סדור טהור וקדוש מן הדבר הטמא הגורם בנזקין בודאי לא תמצא אחד · כי אין אדם צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא: אם חרוצים · ועוד אם הדבר אמת כאשר הוא כי חרוצים וחריפים ימיו · ומספר חדשיו קצובים מאתך מעת הלידה וחקיו וסדרי הנפש עם הגוף עשית ותקנת אותם בסדור ההרכבה האנושית ולא יעבור · לכן רחם וחמול עליו מעט והרפה ממנו כמו שאמר אחר כן: חרוצים · חריפים · ומהירים לרוץ: שעה מעליו · ובהיות האדם מוכן למות ואתה ברחת אותו על פי החוק אשר אתו · לכן אתה שעה והרפה מעליו ויחדל מצרתו ויסבות · או ויחדל וישלים זמנו הקצוב לו · עד ירצה ויתקיים האדם מאליו להגיע אל יום המות בשיבה טובה · אחר היות החומר נתך מאד ויתרבה במות כשיגיע זמנה כמו השכיר שמשלי' יומו המקוה לשכרו יאו שעה מן ואל מכאתו לא שעה. ויחדל · וימנע מפורענות יאו ויחדל וישלים זמנו מן מה חדל אני · ר"ל עולם וזמן: כי יש לעץ. הנה על צד הראוי והכאות ראוי לך ה' אלהים שתעזוב האדם לבלתי הכותו · ולבלתי הכאיבו את ימי חלדו להיותו פחות במדרגה בעצמו מן האילן כי האדם המת בטבעו לא יחיה ולא יצמח · אבל העץ טוב ממנו · כי יש לו תקוה ושלמות שגם אם יכרת עוד יחליף ויתן חליפתו ותמורתו מתחתיתו ומשרשיו ויונקתו הרבה · ולא תחדל · כי מלמטה תצמח ויחליף ויוציא חליפה חדשה וצמח · ר"ימיטירי בלעז · ויונקתו בדים קטנים ורכים · ואם כן ראוי הוא שתחמול על האדם להניחו את ימי צבאו: אם יזקין בארץ · ועוד הפליג לומר שהעץ טוב מן האדם הנגוע בתחלואי הזמן כי העץ שזכר אם יהיה שנכרת ביד אדם · או שיזקין בארץ שרשו לעמוד בארץ כנטוע בימי העץ הנהוגים בטבע · או בעפר ימות גזעו ושם ישלים זמנו · מ"מ כבר ישאיר מעצם העץ ומגופו ברכה בקרב הארץ · ולא יהיה נעקר לגמרי · ואפשר כי אמר זה עליו שלא נשארו לו בנים וזרע שכלם מתו: מריח מים יפריח · והעץ הזה שזכר יפריח מריח המים המשקים אותו ועשה קציר וענף גדולה וטובה מאליה שיהיה כמו נטע. כאלו נטעה אנוש: קציר · מן קצירה עד ים · ר"אמה בלעז ר"ל ענף: וגבר ימות · אמנם הגבר אף שיהיה גבר אמיץ ימות ויחלש ויכרת מציאות גופו · וכן ויגוע אדם השחות במדרגה ואיו · כי איננו · ולזאת יגזרהו השכל שתעזבהו ימי צבאו ולא תכאיבהו כאשר אתה עושה: ויחלש: מלשון חולש על גוים · לשון כריתה · כמו ויחלוש יהושע: אזלו

אָזְלוּ־מַיִם מִנִּי־יָם וְנָהָר יֶחֱרַב וְיָבֵשׁ׃ וְאִישׁ שָׁכַב וְלֹא־יָקוּם עַד־בִּלְתִּי
שָׁמַיִם לֹא יָקִיצוּ וְלֹא־יֵעֹרוּ מִשְּׁנָתָם׃ מִי יִתֵּן בִּשְׁאוֹל תַּצְפִּנֵנִי תַּסְתִּירֵנִי
עַד־שׁוּב אַפֶּךָ תָּשִׁית לִי חֹק וְתִזְכְּרֵנִי׃ אִם־יָמוּת גֶּבֶר הֲיִחְיֶה כָּל־יְמֵי
צְבָאִי אֲיַחֵל עַד־בּוֹא חֲלִיפָתִי׃ תִּקְרָא וְאָנֹכִי אֶעֱנֶךָּ לְמַעֲשֵׂה יָדֶיךָ תִכְסֹף
׃ כִּי־עַתָּה צְעָדַי תִּסְפּוֹר לֹא־תִשְׁמוֹר עַל־חַטָּאתִי׃ חָתֻם בִּצְרוֹר פִּשְׁעִי
נופ וַתִּטְפֹּל עַל־עֲוֺנִי׃ וְאוּלָם הַר־נוֹפֵל יִבּוֹל וְצוּר יֶעְתַּק מִמְּקֹמוֹ׃ אֲבָנִים
שָׁחֲקוּ מַיִם תִּשְׁטֹף סְפִיחֶיהָ עֲפַר־אֶרֶץ וְתִקְוַת אֱנוֹשׁ הֶאֱבַדְתָּ׃
תִּתְקְפֵהוּ לָנֶצַח וַיַּהֲלֹךְ מְשַׁנֶּה פָנָיו וַתְּשַׁלְּחֵהוּ׃ יִכְבְּדוּ בָנָיו וְלֹא יֵדָע
וְיִצְעֲרוּ וְלֹא־יָבִין לָמוֹ׃ אַךְ־בְּשָׂרוֹ עָלָיו יִכְאָב וְנַפְשׁוֹ עָלָיו תֶּאֱבָל׃

אָזְלוּ מוֹי מִן יַמָּא דְסוּף וַהֲדָרוּ לְבֵית כְּנִשְׁתְּהוֹן וְיוֹרְדְנָא אִתְנְגִיב
וְיִתְיַיבַשׁ קֳדָם אֲרוֹנָא דַייָ וַהֲדָרוּ עַל בֵּית פַּרְצֵיהוֹן׃ וּבַר נַשׁ שְׁכִיב
וְלָא יְקוּם עַד דְּלֵית שְׁמַיָא לָא יִתְעָרוּן רַשִׁיעַיָא וְלָא מִתְעָרִין מִבֵּית
דְּמָכֵיהוֹן׃ לְוַויָתָן בְּבֵית קְבוּרְתָּא תְּטַשִׁינַנִי תְּטַמְרִינַנִי עַד דִּיתוּב
רוּגְזָךְ תְּשַׁוֵי לִי גְזֵירָא וְתִדְכְּרִינַנִי׃ אִין יְמוּת גַּבְרָא רַשִׁיעָא אֶפְשַׁר
דְּיֵיחֵי מְטוּל הֵיכְנָא כָּל יוֹמֵי חֵילִי אוֹרִיךְ עַד דְּיֵיתֵי חִלּוּפֵי חַיַי׃ תְּהֵי קָרֵי
וַאֲנָא אָתִיב לָךְ לְעוֹבָדֵי אִידָךְ תְּרַגְרַג׃ אֲרוּם כְּדוֹן פְּסִיעוֹתַי תִּמְנֵי לָא
תִּנְטוֹר עַל סוּרְחָנַי׃ חָתִים בְּסֵפֶר דָּכְרָנַיָא מְרוֹדִי וְתִחְבַּר עַל עֲוָיָתַי׃
וּבְרַם טוּר נְפִיל יִיתַר וְטִינַר מִסְתַּלַק מִן אַתְרֵיהּ׃ תא וּבְרַם לוֹט
דְּאִתְפְּרֵשׁ מֵאַבְרָהָם דְּמָתִיל לְטוּר רָם נְתַר וְתַקִּיפָא סְלִיק אִיקַר שְׁכִנְתֵּי
מִסְּדוֹם דְּהוּא אַתְרֵיהּ׃ אַבְנַיָא שְׁיִיפָא מַיָא שַׁטְפָא כַּתְהָא עַפְרָא דְאַרְעָא וְסִבַר בַּר נַשׁ הוֹבַדְתָּא׃ תַּשְׁלְמִינֵיהּ לְעָלְמָא וְאָזֵיל מְתַנֵי קַלְסְתֵירֵיהּ וְתִשַׁדְּרִינֵיהּ׃
שַׁרְיָין בִּיקַר בְּנוֹי וְלָא יִידַע וּמִצְטַעֲרִין וְלָא יִתְבַּיַין לְהוֹן׃ בְּרַם בִּסְרֵיהּ מִן רִיחְשָׁא עֲלוֹי כָּאֵיב וְנַפְשֵׁיהּ בְּבֵית דִּינָא עֲלוֹי מִתְאַבְּלָא׃ הא בְּרַם בִּסְרֵיהּ עַד לָא יִסְתַּתַּם
וְלָא עֲלוֹהִי כָּאֵב וְנַפְשֵׁיהּ שִׁבְעָתָא יוֹמֵי אֶבְלָא עֲלוֹהִי מִתְאַבְּלָא בְּבֵית קְבוּרְתָּא׃ ואתיב

הר״מבן אזלו מים מני ים. המים הנגרים מן הים לחרבה אשר לא יאספו: ונהר יחרב ויבש. כי יכזב מקורו. כן איש שוכב ולא יקום לעולם: מי יתן בשאול תצפינני. הייתי מתאוה שתהיה מיתת האדם לזמן. ויהיה ימים במספר כצפן ונסתר בשאול עד שישוב אף האלהים ממנו ותהיה מיתתו לפי חטאיו שעשה. ויזכרנו להחיותו אחרי כן. כי אם היה הענש לפי חטאו אך עתה שהוא מת לעולם ואנכי יכול להכיל לא היה ראוי ליענש כאשר פירשתי: אם ימות גבר היחיה כל ימי. כלו׳ האפשר שיחיה: כל ימי צבאי איחל. עד שתבא חליפתי ואמות. כי אם ידעתי שאני חי אחרי כן רצוני למות ולהיות נשפט עמך שם: כי תקרא ואנכי אענך. ללכת לפניך בעת. ולמעשה ידיך תכסוף ותתאוה לראותו. כי עתה בעולם הזה לא תקראני למשפט. רק תספור צעדי ולא תמתין על חטאי עד יום המיתה: תשמור. מלשון ואביו שמר את הדבר. ובלשון חכמים ז״ל אל יאמר אדם לחבירו שמר לי על פתח עז׳ כלו׳ יום מפרשים אם ימות גבר היחיה. כלו׳ יודע אני שלא יחיה ואני מיחל ליום בא מיתתי שתקראני ואנכי אענה לאמר הנני בידך למות] כל עת שתכסוף אי לקחת נשמתי. אם כן למה תספור עתה צעדי ותוכיחני בייסורין ולא תמתין לי לאותו יום שתמיתני בו: חתום בצרור פשעי. ליום המיתה: ותטפול על עוני. לרון אותי בייסורין הללו: ואולם הר נופל יבול. פירשו בו גדול. מלשון הנפילים היו בארץ. אולי ההר הגבוה והתלול שיפול אדם בעלותו שם יקרא כן. ואפשר שיקרא על שם סופו שיבול. כדרך ונפש חללים תשוע. שיאמר אולם הר שהוא גדול ותקיף נופל יבול. כי תבא סערה ויפול ולחלקיו יבול כנבול עלה מגפן. והענין כי ההר יבול ברוב הימים והצור הקשה יעתק מן ההר שהוא מקומו. והאבנים שהם קשים ישחקו אותם המים ברוב הליכתם עליהם. והנה הכל ישתנה לרעה או לטובה. אבל תקות האנוש אבדה לנצח לא תשתנה ברוב ימים וזמנים. ויתכן שנפרש כי יאמר ההר הגדול יבול והצור אשר בו יעתק ממקומו ויהיה לאבנים והמים ישחקו אותם ברוב הימים ותקות אנוש אובדת מכל אלה. כי הם ישתנו מיסודם ליסוד אחר ולא יהיו אפס. או ישובו לאשר היו ברוב הזמנים. ותקות אנוש אובדת לגמרי. והיתה לאין. והוא מליצה נמרצת: תשטוף ספיחיה עפר ארץ. פירשו כי המים ישחקו את האבנים לעפר ארץ וימחו שם הספיחים ותשטוף אותם שבלת הנהר. או מים לשון יחידה נקבה. כמו מי נדה לא יזורק עליו. ויותר נכון לי שיאמר כי הארץ תשטוף בשטף המים הנזכרים ר״ל כל הצומח בעפרה. והנה כולם יעקרו וישטפו. ותקות האנוש אובדת יותר מהם ולא תמצא לעולם: תתקפהו לנצח. תהיה תקיף ממנו להוליכו לנצח: יכבדו בניו ולא ידע. יטעון כי אמרתם שינחלהו טוב או ירע על בניו הוא לא ידע ולא יבין להם. כי רק בשרו של אדם עליו יכאב ונפשו עליו תאבל: תאבל על עצמו כי יקרבו ימיו למות. אין חפץ בבנים ובכות אחריו. והחכם ראב״ע פירש אך בשרו עליו יכאב ונפשו אחרי מותו. מלשון וכל חלקה טובה תכאיבו באבנים. והנכון מה שפירשתי: ויען

אברהם אזלו מים. והביא משל על הפסד האדם מה שראינו שבבר אזלו מים מני ים ואף שיהיו בו קבוץ מים מכונסים. וכן הנהר בעל המרוצה גם הוא יחרב וייבש. וכן הוא האיש התקיף או השפל כלם ימותו ולא ישובו. או שהמים והנהר משל לכוחות הטבעיות והלחיות שבאדם: ואיש שכב. כן יהיה משפט האיש בהפסד מציאותו כי ישכב בארץ ולא יקום לעולם דרך טבע ועד שיכלו מציאות השמים שלא יהיו עוד שמים לא יקיצו ולא יעורו משנתם: מי יתן בשאול. ואחרי היותי מוכרח אל ההפסד בעבור הברית הלזה עלי מי יתן תצפינני ותחביאני מת באחת מחדרי שאול א׳ מקום פלו׳ אלמוני שלא ארגיש בו מן הצער וגם תסתירני עד שוב אפך ותנחמני להחיותי ותשית לי חק וסדור חדש ומועיל ותזכרני ואפשר שרמז בזה אל תחיית המתים: אם ימות גבר. ועתה השיב איוב תשובה לעצמו כמתהל על מה ששאל ואמר. וכי אם ימות גבר היחיה ויקום כי בודאי מטבעו לא יקום עוד. אבל מה אדבר ומה אוכל לעשות רק כי כל ימי צבאי ומשכי על הארץ איחל ואמתין לה׳ עד בא חליפתי ויום מותי. או עד בוא חליפתי הוא חלוף ותמורת בגלגול הזמן הרע הסובב ומתהפך עלי בסבותיו הנופלות. כי באולי ייטיב לי באחריתי ויחליפני מן רע לטוב על פי הזמן שיתגלגל עלי להבא. או עד בא חליפתי רמז גם כן לתחיית המתים כמו שאמר דוד תשלח רוחך יבראון. והעקר חליפתי ר״ל המות. כי איוב לא האמין לטובה עוד בדבורו זה: תקרא ואנכי. וזה חסרך אתי ה׳ אלהי שתקראני באהבה וחסד ואנכי אענך וזה ראוי לתפארתך שתכסוף ותרבה למעשי ידיך ותחבב אותו ואל תשחיתהו. אבל הדבר בהפך: כי עתה צעדי. אבל אמנם הדבר בהפך כי במקום שתכסוף ותרחם מעשי ידיך עתה תמיד נראה לי לרבוי מכותיך הנופלות עלי שאתה סופר ומונה צעדי והליכות תנועותי באופן כי לא תשמור ולא תמתין אפילו רגע לפורענות חטאתי להענישני תכף. לא תשמור ולא תמתין ולא תצפה׳ מן ואביו שמר: חתום בצרור. וגם ראיתי והרגשתי בחלוף מכותי הבאות עלי כי חתום בצרור ובקשר של קיימא פשעי בידיך. ותטפול ותתחבר להיות נטפל על עוני להרבים במדרגת העון מה הוא ולהענישני תכף תמיד. או ותטפול ותוסף עון על עוני. ותטפול מן טופלי שקר ומלשון רז״ל מטופל ואין לו׳ לפירוש הראשון. או ותטפול מלשון תוספת: ואולם הר נופל. האמנם ראיתי כלות למציאותו בודאי ואין מתום לבדרתי אחרי ראותי גם כן הר גבוה ותלול נופל ויבול משיבת הרוחות והרעשים. וכן צור חזק יעתק ויתנועע ברעש ממקומו: אבנים שחקו מים. וכן ראיתי בטבע שהמים הרבים ברבוי הכאת תנועתם ונפילתם על האבנים ישחקו אותם ויכתתום. וכאלו אמר המים ישחקו את האבנים משפט הפוך ואח״כ ספיחי המים הנופלים והנגרים תשטוף עפר הארץ ותפשם במרוצת המים וילכו למו. כן הרגשתי בתקות אנוש שתאבד וילך לו בלא חמדה. ספיחיה. לפירושי לפי מקומו ירצה לומר ספיחי המים הנופלי׳ הנה והנה ואח״כ מתקבצים יחדיו להיות נגרים לשטוף ולהוליך את אשר ימצאו. וספיחיה נגזר מן ספחני נא שהוא מלשון חבור. וכן ספיח קצירך שהאדם מתחין להתחבר בו ולקברו להחיות בו: תתקפהו לנצח ויהלוך. והנה האדם כן הוא באחרון מציאותו כי בהגיע זמן הפסדו אתה תתקפהו בחלוף כחותיו להגיעו אל כליון הרכבתו לנצח וילך והנה איכנו וישנה פניו בהתפעלות ובשנוי הכחות הפועלות שלא יפעלו עוד ותשלחהו מת אל ארץ אחרת כיום הזה: יכבדו בניו ולא ידע. ואחרי מות האדם אם יכבדו בניו להיות נכבדים בזהב ובכסף הנה אביו המת לא ידע דבר. ואם יצערו בצער מזונותם וצרכיהם הנה אביהם לא יבין גם כן. כי המתים אינם יודעים מאומה בטבע. יכבדו. מן והאדם כבד מאד וכו׳ והוא כמו ואם יכבדו וכן ויצערו. ואם יצערו בצער מזונות: אך בשרו עליו יכאב. אך בשר האדם הנוטה למות בעת החלאי והפסד יכאב ויצטער ויתמעט. וכן הנפש עליו תאבל ותצטער בעת באתה מהגוף למה שתגיע לנפש מן הצער בעת הפרדה:

והעקר העולה מן המענה הזה ישוב על שלשה דרושים. ראשונה שאיוב הוסיף במענה הזה להוכיח את ריעיו אשר יחסו לו היותו חוטא ומה שהשיבוהו מן המכאובות היה בעבור עונם מריו אשר מרה בדבר ה׳ כאשר אמר צופר ויעה לך אלוה מעונך. כי הוא ידע מתי סוף. ואיוב השיבו ברמזו הלא שאף אם היה חוטא במזור לא היה ראוי לה׳ לרדוף אותו על פי האופן שרודף אותו כל שכן אם חטא מעט בפרט על היותו חושב בודאי להיות יר׳ אלהים וסר מרע. ובהיות הענין כן יחשוב החושב שראוי שיותם לה׳ עול חו״ אם ישגיח בפרטים. להגיע הפורענות הנמרץ כזה לבלתי ראוי אלין אשה׳ יודע הכל. ולזה השלים ובזה איוב את דבריו כאשר אמר לו כי הוא נער ולא יבין הבחינות האלה. ולהיותו יושב בטח יבזה היורדים מנכסיהם ויתשוב הבעת הענש אליהם לרוב מריים. כאשר אמר שחוק לרעהו אהיה וכו׳ ויאמר לפיד בוז לעשתות שאנן:

290

ויען אליפז התימני ויאמר: החכם
יענה דעת רוח וימלא קדים בטנו: הוכח בדבר לא יסכון ומלים לא
יועיל בם: אף אתה תפר יראה ותגרע שיחה לפני אל: כי יאלף
ערמים עונך פיך ותבחר לשון ערומים: ירשיעך פיך ולא אני ושפתיך יענו
בך: הראישון אדם תולד ולפני גבעות חוללת: הבסוד אלוה תשמע
ותגרע אליך חכמה: מה ידעת ולא נדע תבין ולא עמנו הוא: גם
שב גם ישיש בנו כביר מאביך ימים: המעט ממך תנחומות אל ודבר
לאט עמך: מה יקחך לבך ומה ירזמון עיניך: כי תשיב אל אל רוחך
והצאת והוצאת מפיך מלין: מה אנוש כי יזכה וכי יצדק ילוד אשה: הן

ואתיב אליפז דמן תימן ואמר: האפשר דחכימא יתיב דעתא
דדמי לזעפא וימלי היך רוח קידומא כריסיה: דמכסן במילין דלא
יליף ומילייא דלית משששא בהון: לחוד את אין תפיש דחלתא ותבצור
מילתא קדם אלהא: ארום יאלף סורחנך פומך ותהי בחיר לישנא
דחכימיא: יחייבינך פומך ולא אנא וסיפוותך יסהדון בך: הא כקדמאי
אדם בלא אבא ואמא איתילידתא וקדם גלמתא איתבריתא: אפשר
דברא אלהא תשמע ואצטפי לותך חוכמתא: מה ידעתא ולא נדע
תתביין ולא גבנא הוא: לחוד דאברהם דסיב ויצחק דקשיש סמכו
בנא ויעקב דרב מאבוך יומיא: תא לחוד אליפז דסיב ובלדד
דקשיש בהדנא וצופר דרב מאבוך יומין: הזעיר מינך נחמתא
דאלהא ומללא בניח חזי למללא גבך: מה זלפינך רעיונך ומה
מרזמין עינך: ארום תתיב לאלהא רוחך ותהנפיק מפומך מילייא: מה בר נש ארום יזכי וארום יזדכי ילוד איתא: הא בקודשוי

הרמבן **ויען** אליפז התימני. החכם יענה דעת רוח. המענה הזה הוא מענה שני לאליפז. וענינו כי מתחלה בשמעו איוב מקלל את יומו תפשו לאמר. כי אין הימים והלילות. ר"ל הכוכבים והמזלות גורמי רעה או טובה. רק מגזירת אלוה ומפי עליון תצא הרע והטוב. והכל במשפט וצדק. והוא לא הרשיע איוב בפירוש. רק שלמדו לסבול תוכחת אלוה ואל ימאס מוסרו. ועתה כשהצדיק איוב את עצמו ואמר כי יתוכח עם האלהים. אמר לו אליפז עד עתה הייתי מדמה שייסוריך באו דרך מוסר לא על עון פלילי. ועתה הנה פיך מלמד עליך כי היית רשע ולא ירא אלהים. ואחר הטענות הבאו' במענה הזה שאין בעולם רשע וטוב לו. כי סופו לאבדון. כי הוא דעת החברים כאשר פירשתי למעלה. ופירוש הפסוקים: החכם יענה דעת רוח. יאמר: האיש חכם יענה למוכיחו דעת של רוח: וימלא קדים בטנו. מחשבות רוח קדים. ר"ל שהוא עונה לחבירו דברי רוח. וכי מחשבותיו גם כן רוח והבל: הוכח בדבר לא יסכן. אמר שאין מענהו כמתוכח עם חבירו דרך חכמה. שאע"פ שמחשבתו טובה אומר למה יהיה כך. כי אין הוכח לחכם בדבר שלא יהנה. ובמלים שלא יועיל בם. רק יזיקו לחסור אותו ולהיות תקלה לאחרים: אף אתה תפר יראה ותגרע שיחה לפני אל. שאינו יכול לענות אותך על תוכחתך. או יהיה פירושו אתה בעצמך אף יראת ה' תפר וגם שיחה תגרע לפניו: כי יאלף עונך פיך. כי יאלף לאחרים פיך את עונך וילמדם כי באמת רשע היית: ותבחר לשון ערומים. פירשו בו היה לך לבחור לשון חכמים לא דברי רוח וקדים. והנכון בעיני כי יאמר פיך מלמד לכל שהיו בך עונות ואתה בוחר לדבר דרך ערמה. כאיש רוצה ללמוד למה זה רשע וטוב לו או צדיק ורע לו. כאשר אמר ומה שגיתי הבינו לי. ולא תוכל לרמותינו כי פיך ירשיעך ולא אני. כי לא הייתי מרשיעך מתחלה. ועתה פיך ושפתיך העידו בך כי לא היית מאמין באלהים: הראשון אדם תולד. האם ראשון לכל האדם נולדת: ולפני גבעות חוללת. ואם לפני העולם נוצרת לדעת כונת הבורא ביצירת העולם. וכי אין לו השגחה רק בכללים. ותרגום אמר כאדם קדמאי בלא אבא ואמא איתילידתא: הבסוד אלוה תשמע. בעת היות בבוראו העולם. וכל חכמה של אחרים גרועה אצלך שאתה חכם מן הכל. או חכמת סוד האלוה גרועה אצלך. ועל כן תקרא תגר עליה. ורבים פירשו ותגרע כמו תרבה אליך חכמה. וכן ותגרע שיחה תרבה דברים לפניו. וכן לדעתם כי יגרע נטפי מים. והתרגום אמר ואצטפי לותך חכמתא. אולי ירצה לומר ותגרע החכמה מכל אדם ותוסיף אותה לך. כי קשה הוא להפוך דברי אלהים חיים להיות המגרעת תוספת. והלא איך חכם ממנו שאנחנו יודעים כל מה שידעת ועמנו כל מה שאתה מבין ואנחנו זקנים ממך. שהתפארת בזקנותיך לאמר בישישים חכמה. כמו שפירשתי למעלה: המעט ממך תנחומות אל. כאומר וכי יוכל האלהים להביא עליך טובות ונחומים לנחם אותך על יסוריך. כי דבר נסתר עמך בלבך לקרא עליהם תגר ולאמר שהם חמס ומשפט מעוקל. וזה כענין המוסר שאמר לו במענהו הראשון: מה יקחך לבך. מה יקח אותך לבך: או מה ירמזון עיניך. אמור מה שבלבך בפי ולא תבא בלשון ערמה. כי מבין רישי עיניך ניכר שאתה כופר במשפט האלהים: כי תשיב אל אל רוחך. להתוכח עמו בדברי רוח: והוצאת מפיך מילין. של רוח והבל. והחכם רבי אברהם פי' כי תשיב אל אל כעסך. וכן אמרו כל רוחו יוציא כסיל. כעסו. ומה אנוש כי יזכה: הן בקדושיו

אברהם שנית מה שהתכל עוד איוב תמיד בזה המענה היות נמנע ההשגחה הפרטית מאת ה' לעוות הסדר הנמשך ושאין ראוי שייוחס לחכם כמוהו עוות סדר כזה להפליג העונש לבלתי ראוי כאמרו כי תכתוב עלי מרורות ותורישני עונות נעורי. וזה לסבות רבות כבר זכרם זה פעמים. הראשונה שאין ראוי במוסבר שתפול ידיעת ה' ית' על זולת פחות ממנו ושיצטרך להביט אל מה שיפעל האדם בבחירה תחת הזמן. ולזה אמר אל ריעיו הלאל תדברו עולה ולו תדברו רמיה. ואמר הפניו תשאון לדבר דברי שקר: אם לאל תריבון. ואמר אם כהתל באנוש תהתלו בו. השלישית במה שהפליג איוב להרחיב הספור ולהגיד עוד רוב מכאוביו ותחלואיו אמר תחשבני לאויב לך. ואת קש יבש תרדוף. ותשם בסד רגליו. ואותי תביא במשפט עמך. וכל זה להורות על העדר ההשגחה. כי מה שהשיגהו מן העמל והכעס נפל על דרך סדור הכוכבים. כאשר כבר הניח בהנחותיו הקודמות:

ויען אליפז התימני ויאמר. החכם יענה דעת. השיב אליפז אל איוב ואמר אם ראוי לחכם כמוך אשר התפארת בחכמה שיענה וישיב למתוכחי' אתו דעת שהוא רוח והבל וימלא רוח קדים בטנו בדעות כוזבות ולהוציאו ממנו לתת תשובה לטוענים: הוכח בדבר. וכן אם ראוי לחכם שיוכיח את חביריו בדבר לא יסכון ולא יועיל בהם ושיתן מלין ודברים אשר אין תועלת בם. יסכון יועיל. או ירגיל: אף אתה. הנה כאשר תביע דבריך לכחש ההשגחה אתה תפר יראת ה' מעל פניך שמונע אותך וכל השומעים דבריך לבלתי היות משומרי הדתות בהיותך מחזיק לאמר כי הדבר מוכרח מהמערכת. ולזה הוא גורם לבלתי היות האדם ירא ה' אחר שאתה כופר בהשגחה הפרטית. וגם אתה גורם רעה אחרת בעצמך ובעיני השומעים הכחתך שתגרע ויגרעו שיחה ותפלה לפני ה' שלא ירצו להתפלל לה' עוד באמרך מה יועיל לשחר אל אל והדבר תלוי מצד המערכת: כי יאלף. ובאמת כי פיך ענה בך בהיותך כופר בהשגחה פרטית. וזה הוא להורות על עונך שאתה רשע. וזה אומרו כי פיך יאלף ויורה עונך לשומעים. ותבחר לשון ערומים ומרמה כנגד ה' והשגחתו. יאלף. יורה. ערומים רשעים: ירשיעך פיך. איך צריך לראיות על עונך כי פיך ודבר שפתיך ירשיעון ויעידו בך: הראישון אדם. ובמה שהתפארת בזקנתך היות חכם מרעיך אשר השיבוך וכי תחשוב שקודם אדם הראשון נולדת שיהיה לך מן החכמה האלהית בסבת רוב הזקנה. או אם בטרם הרים וגבעות חוללת בבטן הורתך לדעת בטבעיות ובלמודיות יותר מכל אדם: הבסוד אלוה. השמעת מאת ה' סודות האל לדעת אופן הנהגת הנמצאות איך שמה אתו ותגרע אליך החכמה לאמר לי לבדי נתנה ידיעת האמת הלז. באופן כי תחשוב היות החכמה נגרעת מאחר והיא לך לבדך ולא לאחרים: מה ידעת. מה תחשוב לדעת מדברי שחכמה ומענייני החוש והנסיון והחקירה שלא נדע אותו אנחנו. או מה תחשוב להבין מהאלהיות ולא עמנו הוא להיותך חושב היות חכם משלנו בעבור זקנתך: גם שב גם ישיש. הלא גם בנו זקנה ושיבה וישיש. וכביר בזמן יותר מאביך בימים. ובזה יראה כי אליפז היה זקן מאד יותר כמעט מאבי איוב אם היה חי. באופן כי מצד הזקנה שיש בנו נדע הדברים אשר יפלו תחת החקירה והנסיון והחוש כמוך ויותר ממך. כי רבים אנחנו חלוקי העיון והחקירה. שב. מן מפני שיבה תקום. כביר רב בשנים. וזאת היא תשובה למה שאמ' איוב בישישים חכמה. שחשב אותם בחורים בלי חכמה: המעט ממך תנחומות אל. הלא אם מעט הם בעיניך מה שנחמוך הנכבדים האלה בתנחומות אל ולהעמידך על צדק ה' וטוב השגחתו ברעות ובטובו' הנופלות. ואתה תחשבם הנחמות האלה שהם עמך דבר לאט ושקר ודבור של להט וכזב במה שבזית אותם לקרוא להם שם של גואלי טופלי שקר רופאי אליל. או ודבר לאט עמך כי ריעותיך שעמך דבר להט ושקר הוא. לאט מן בלטיהם. ר"ל כזבים: מה יקחך לבך. מה הדבר הזה אשר לקחך לבך והשיא אותך לדבר סרה בדבור ומה ירזמון עיניך לעשות רמזים ודברים כוזבים נגד ה'. ירזמון כמו ירמזון. ענינו רמז והוראת סימן והערה מה לכחש ההשגחה: כי תשיב אל אל. שתתן לבך להשיב תשובות רעות וכוזבות מרוחך ודעותיך. והוצאת מפיך מלין ודברים אשר לא כן: מה אנוש כי יזכה. וכי מה אנוש אף כי יהיה חשוב כי יזכה לפני ה' לאמר חמס עשית. וגם כי יצדק ילוד אשה הפחות במדרגה שבא מטפה סרוחה שיחשוב להיות צדיק לפני ה' בלתי ראוי לפורענות: הן בקדושיו

בִּקְדֹשָׁו לֹא יַאֲמִין וְשָׁמַיִם לֹא־זַכּוּ בְעֵינָיו׃ אַף כִּי־נִתְעָב וְנֶאֱלָח אִישׁ שיו
שֹׁתֶה כַמַּיִם עַוְלָה׃ אֲחַוְךָ שְׁמַע־לִי וְזֶה־חָזִיתִי וַאֲסַפֵּרָה׃ אֲשֶׁר־חֲכָמִים
יַגִּידוּ וְלֹא כִחֲדוּ מֵאֲבוֹתָם׃ לָהֶם לְבַדָּם נִתְּנָה הָאָרֶץ וְלֹא־עָבַר זָר בְּתוֹכָם נותם
׃ כָּל־יְמֵי רָשָׁע הוּא מִתְחוֹלֵל וּמִסְפַּר שָׁנִים נִצְפְּנוּ לֶעָרִיץ׃ קוֹל־פְּחָדִים
בְּאָזְנָיו בַּשָּׁלוֹם שׁוֹדֵד יְבוֹאֶנּוּ׃ לֹא־יַאֲמִין שׁוּב מִנִּי־חֹשֶׁךְ וְצָפוּ הוּא אֱלֵי־ וצפוי
חָרֶב׃ נֹדֵד הוּא לַלֶּחֶם אַיֵּה יָדַע כִּי־נָכוֹן בְּיָדוֹ יוֹם־חֹשֶׁךְ׃ יְבַעֲתֻהוּ צַר
וּמְצוּקָה תִּתְקְפֵהוּ כְּמֶלֶךְ עָתִיד לַכִּידוֹר׃ כִּי־נָטָה אֶל־אֵל יָדוֹ וְאֶל־שַׁדַּי
יִתְגַּבָּר׃ יָרוּץ אֵלָיו בְּצַוָּאר בַּעֲבִי גַּבֵּי מָגִנָּיו׃ כִּי־כִסָּה פָנָיו בְּחֶלְבּוֹ וַיַּעַשׂ
פִּימָה עֲלֵי־כָסֶל׃ וַיִּשְׁכּוֹן עָרִים נִכְחָדוֹת בָּתִּים לֹא־יֵשְׁבוּ לָמוֹ אֲשֶׁר

בקדישי עילאי לא יהימין ואנגלי מרומא לא זכאן קדמוי׃ כל דכן
מרחיק ומסאב בר נש שתי היך מוי עילתא׃ אחוי לך קביל מיני ודין
דחמיתי ואשתעי׃ די חכימי יחוון ולא מכרבין מן מסורתא דאבהתהון
׃ תא דשבטוי דיעקב חכימיא יתובון ולא כסיאו ממה דאלפתנון
אבהתהון׃ להון בלחודיהון אתיהיב ארעא ולא עבר חילוני במציעהון׃
כל יומי רשיעא הוא מתפס ומניין שניא אתטישו לתקיפא׃ תא כל יומי
דעשו רשיעא סורכין ליה דיעביד תתובא ולא תב ומניין שניא אטמרו
לישמעאל תקיפא׃ קל דלוחיא בגהנם באודניה כד שרין צדיקי
בשלמא כחיי עלמא בזויתא ייתיניה׃ לא יהימין בחוי למיתב מן
חשוכא ואיטימוס הוא לקטלין בחרבא׃ מנדד הוא למזונא האן הוא
ידע ארום מיעתד בידיה יום חשוכא׃ יבעתוניה עקא ומעיקא תזרוניה היך מליך דאיטימוס לגלוגרק׃ מטול דאושיט לאלהא ידיה ולות שדי יתגבר׃ ירהוט
לותיה בתוקפא באקושי רום תריסוי׃ ארום חפא אפוי בשומניה ועבד רוטבא עלוי כפלא׃ ועבר שכונן בקירוין צדין יתיב בבתיא דלא ייתיבון להון די אתעתדו

הרמבן
הן בקדושיו וגו׳ : אף כי נתעב ונאלח איש · יחזיר אליפז זאת הטענה בפסוקים האלה . וכבר פירשתי דבריו במענהו הראשון : ושמים לא זכו בעיניו · רמז
לצבא השמים כאשר אמר בראשון : ובמלאכיו ישים תהלה . והתרגום אמר הן בקדישוי עילאי לא יהימן ואנגלי מרומא לא זכאן קדמוהי : אחוך שמע לי .
כי את אשר ראיתי בעיני אספר לא דברי רוח . והם דברים אשר חכמים יגידו אותם שראו גם הם ככה : ולא כחדו מאבותם . כלשון וכל דבר לא יכחד מן
המלך . ירצה לומר כי הדברים שפרשו הקדמונים לאבותם של החכמים המגידים . ולא כחדום מהם · והנה החכמים יגידו מה שראו ומה שסופר לאבותם מן
הראשונים · כי מעולם כך היה · והחכמים המגידים הם גדולי עולם אשר להם לבדם נתנה הארץ לשפטה . או למשול עליה מפני חכמתם : ולא עבר זר
בתוכם . לחלוק על מלכותם . כי אנשי מעלה גדולה וחכמה היו ולא יגידו רק אמת . והם הגידו : כל ימי רשע הוא מתחולל · ואחזהו חיל כיולדה · ולעריץ
ולתקיף מהם מספר שנים קצובים כצפנו לו להיות בו בתוקף וגבורה · כי בסוף תבואהו רעה : קול פחדים · פחד אחרי פחד תמיד באזניו בשלותו כי בעת
שלום יבואהו שודד פתאום . והענין כי שלותו כרגע ותמיד היה ראוי שיחיל כיולדה ויפחד על הרעה העתידה לבא עליו . לא שיעשה הוא כן . כי הרשעים
בוטחים הם בשלותם : לא יאמין שוב מני חשך · וכאשר יבא יומו להיות שודד אל יאמין שישוב ויצא מן החשך שהוא בתוכו · כי עתיד הוא ליפול בחרב
ולהוריד שיבתו בדם שאולה : נודד הוא ללחם איה . כי לא יהיה לו מושך חסד . וידע באמת כי נכון הוא בידו יום החשך אשר הוא בתוכו ולא יסור ממנו לעולם :
תתקפהו כמלך עתיד לכידור · תסובנו מצוקתו בהיקף מכל עבריו · כמלך הרוצה לבא במלחמה שהוא עורך גבוריו סביב לו · כולם אוחזי חרב מקיפי אותו .
וכן אמר התרגום מחזרין יתיה היך מליך די מעתד לאסתחרא בלגיונין · או יהיה תתקפהו מלשון תקף כחביריו · רק הענין כאשר פירשתי בו מכל עבר : כידור ·
מלשון כדור אל ארץ רחבת ידים · אם הכף שרשית כלשון חכמים הכדור והאימוס · או לשון הקף המלחמה ואין לו חבר בכתובים · אולי וחניתי כדור עליך ·
והענין וחניתי סביב בהיקף עליך : כי נטה אל אל ידו · להקניטו במעשה ידיו · וכנגדו היה מתגבר כי לא היה ירא ממנו · וירוץ אליו באמת כחו :
בעבי גבי מגניו · הם הזרועות אשר הם מגינים לאדם בהלחמו · וגבם אשר הוא העור עבה ושמן · או יהיה פירושו ירוץ אליו להלחם בו בצואר אשר בו עובי
מגניו · כי יעשו הגלחים מגנים מכוסים בעור עבה כתלים בצוארם : כי חלבו כסה פניו · ויעשה פה על הכסלים מרוב השומן · כי בהיות השומן כפול
עושים כרמות פה · והנה ישכן ערים שיעשה לו וסופם להיות נכחדות . וכן הבתים אשר ישכון לא ישב בהם איש בבא אידו · כי עתידים הם מאז להיות גלי
אבנים · והתרגום אמר ועביד שחיכן בקרוין צדיין יתיב בבתיא דלא יתיבו להון די אתעתדו ליגורין . אמר כי הרשעים בונים להם בתים בחרבות ובמקום
שלא ישב אדם מעולם רק הם מעותדים מאז לגלים ומרוב עשרם בונים אותם להיות להם לשם תפארת : לא יעשר

אברהם
הן בקדושיו לא יאמין · הנה ה׳ יתברך בקדושיו קרובי עליון לא יאמין להיות מוחזקים בשלמות כי חסרים הם להיותם צריכים לאחר כי מציאותם תלוי בשם
יתברך · וכן השמים לא זכו בעיניו . כי אף שהם זכים מחומר חמשי זך בערך מציאותנו העכור והבזוי אמנם בערך ה׳ לא זכו בעיניו ולא נתבררו לפניו להיותם
חסרים גב״ וצריכים לרצון וסדור אלהי ישובבם ויגרום תנועתם · כי הם נשפעים מהזולת · ואף כי ישפיעו למטה מ״מ הם חסרים . כי הצריך לאחר הוא חסר :
אף כי נתעב ונאלח איש שותה כמים עולה · ואם המלאכים והשמים המספרים כבוד אל נעדרי השלמות אשר הם חסרים להיותם צריכים למשפיע כל שכן
גבר נתעב ונאלח נבזה ונמאס כמוך איוב שותה כמו מים הפורענות בעבור העול אשר פעל ועשה נגד ה׳ · או כאמר אף איש נתעב כנגע ומוכה אהי׳ ומעונה כמוך
חוטא ושותה כמים עולה · באמרו איוב תמיד לה׳ כי המכאובות המגיעות אליו הם עול וחמס ושותה כמים אמירת הכפירה הזאת והעול ההוא כאשר ישתה האדם
המים . ונאלח כמו באוש ונמאס : אחוך שמע לי . ועתה אגיד לך מה ששמעתי מאנשי המחקר עם מה שבינותי ושמע לי . וזה אשר חזיתי בחוש אספר אותו
אליך : אחוך . לשון הגדה וספור : אשר חכמים יגידו · ואת אשר אגיד אליך בחקירה הזאת הוא הדבר אשר חכמים אנשי המחקר יגידו ולא כחדו במאמרם
כי גם אבותם כנו אל הדעת הזה : להם לבדם נתנה · והחכמים האלה מגידי החקירה הזאת הם חכמים מחוכמי׳ שראוי לסמוך עליהם ולהם לבדם נתנה
הארץ בעניני החקירה הזאת ובכל הקורות בשפלים ולא עבר איש זר בחושם לשבר דעותיהם במה שהגידו : כל ימי רשע הוא · ומה שהגידו הוא זה כי כל ימי
הרשע המצליח הוא מתחולל ומפחד וחיל יאחזהו פן יאבד רוב הממון אשר השיג וגם בלילה לא שכב לבו · ומספר שנים אלו מההצלחה הזאת הם קצובים
ומוגבלים אל העריץ והתקיף להצליח בו ולא לנצח · ובכלם יירא ויפחד · עריץ · רשע תקיף ומצליח וענינו לשון חוזק : קול פחדים באזניו · והיה בעת
היות הרשע בהצלחתו זאת והנה קול פחדים באזניו אשר הגיעה השעה באמת להשחיתו ובהיותו בשלום שודד ותקלה יבואהו להשמידו : לא יאמין שוב ·
ובהגיע הרעה לרשע הלז לא יאמין בשום צד שיוכל לשוב אחור מן החשך והמבוכה אשר ישיגהו בקיניו אף כי יחשוב ויצפה להגיע אל החרב והכליון בגופו
ממש . וצפוי . ענין המתנה מן בצפיתנו צפינו . או מלשון הבטה : נודד הוא ללחם . וברדת הרשע ממעונו לגמרי תכף ילך נע ונד לבקש לחם איה כי לא ימצאהו
רק בקושי לרשעתו ואז ידע כי נכון וראוי מה שבא בידו מן האבדון שהוא אבלו יום חשך ואפלה : יבעתוהו צר ומצוקה · והרשע הלז יבעתוהו הצרות אשר קרוהו
לשעבר והמבוכה מחסרון המזון אשר יחסור לו בכל עת . את זה תתקפהו ותחזק עליו להיות מעותד כמו המלך העתיד והמעותד והמזומן לכידור בשבתו
בכסאו בביתו תמיד שיסובבוהו משרתיו ויתיצבו לפניו ככידור עגול . או עתיד לכידור כמשפט המלכים בעת המלחמות שיסובבוהו אנשים בתוך המעגלה
בזמן המלחמה שיקיפו אותו תמיד משרתיו וישמרוהו ולא יניחוהו רגע · כן יסובבו הצרות והמבוכות לרשע בסופו תמיד . כידור · לשון סבוב ועגול וגזור
מן כדור אל ארץ רחבת : כי נטה אל אל ידו . והנה יגיעו המבוכות האלה אל הרשע יען כי נטה אל אל ידו ופנה למעלה באצבעו ממש לאמר שאיננו מפחד ממקרי
הזמן ואל שדי יתגבר שיחשוב להתגבר ולהתחזק ולהאריך בהצלחתו באמרו בכח ידי עשיתי · וכן אעשה · ולא יירא מאה׳ . וזה אמרו כי יתגבר מאל שדי : ירוץ אליו
בצואר · ויד ה׳ ומכתו ירוץ אל הרשע להחזיק בו בצוארו להשחיתו ואף בעת היותו תקיף וחזק עם עובי וגסות גופי מגיניו שהוא רוב כספו וזהבו אשר הם
מגינים את האדם כמו מגינים גסים ועבים בעצמות גבם להראותו כי ה׳ גבור ממנו : בעבי . מן ועביו טפח : גבי כמו גוף ועצם הדבר · מן על גבי
חרשו חורשים : כי כסה פניו . והרעה הזאת תגיע לרשע יען כי כסה פניו בחלבו וישמן ויבעט ולא זכר את ה׳ . רק להתעדן ולהתענג עד שמרוב השומן
עשה פיות וקמטים על הכסלים ועל המתני׳ : פימה · כמו פיות וקמטים : וישכון ערים · ואם בשכבר הימים הרשע הלז מרוב הצלחת עשרו שכן ערים ומקומות
חרבות ושוממות והקימם בעשרו ובתים אשר לא ישב אדם שם בנה אותם · ואם בשכבר היו מקומות אלו אשר התעתדו ואשר הוכנו והוגבלו להיות גל אבנים
ולהיות תל עולם והוא הקימם בעושרו עתה יהיה כנודד מהם : נכחדות · נשחתות : התעתדו . מלשון עתיד שהיו מעותדות . גלים . גלי אבנים מן ויאכלו שם
על הגל · או ושכן ערים נכחדות וכו׳ · אשר התעתדו לגלים . ירצה לומר שהערים והבתים מהרשע הלז עם היותם בנויות ומיושבות עתה ראויים הם להיות
נכחדות ונחרבות ומעותדות להיות לגלים ארץ מלחה לא תשב : לא יעשר

התעתדו לגלים: לא יעשר ולא יקום חילו ולא יטה לארץ מנלם: לא יסור מני חשך ינקתו תיבש שלהבת ויסור ברוח פיו: אל יאמן בשו נתעה כי שוא תהיה תמורתו: בלא יומו תמלא וכפתו לא רעננה: יחמס כגפן בסרו וישלך כזית נצתו: כי עדת חנף גלמוד ואש אכלה אהלי שחד: הרה עמל וילד און ובטנם תכין מרמה:

בשוא

יו

ויען איוב ויאמר: שמעתי כאלה רבות מנחמי עמל כלכם: הקץ לדברי רוח או מה ימריצך כי תענה: גם אנכי ככם אדברה לו יש נפשכם תחת נפשי אחבירה עליכם במלים ואניעה עליכם במו ראשי: אאמצכם במו פי וניד שפתי יחשך:

אתעתדו ליגורין: לא יתעתר ולא יתקיים עתריה ויקרת ולא יתמתח לארעא סכהון ולהלהון טבתא דדתן ואבירם: לא יעדי מן חשוכא שיבשיה תיבש שלהוביתא ויעדי בזעפא דפומיה דאלהא: לא יהימין בבר נש דבשקרא תעי ארום שקרא תהי פירוגיה: בלא יומיה תתמלי קכורתיה ועוביה לא תהי עבופיא: תא עדלא יומי תתמלי סבתיה וכלתיה לא תהא גננא: יתר היך גופנא בורתיה ויטלוק היך זיתא ליבלביה: ארום סיעת דילטור לצערא ואשתא גמרת משכבי שוחד: דחשלין ליעות וממללין שקר ורעיוני כריסהון מתבין נכלא: ואתיב איוב ואמר: שמעית כאילין סגיעתא מנחמין דליעות כולכון: האית סוף למילי זיקא או מה יבסמינך ארום תתיב: לחוד אנא כותכון אמליל לווי דאית נפשכון חלופי נפשי אחבר עליכון במיליא ואטלטל עליכון במו רישי: אאחיילכון במו פומי וטילטול ספוותי יתמנע:

רמב"ן לא יעשר ולא יקום חילו. מוסף לאחור. כאומר לא יקום חילו ועשרו בסוף ימיו ולא יהיה נוטה לארץ מן כל אשר להם: יטה. ירבה ויגדל. כמו נוטה איש ככהר שלום. נוטה שמים. ענין פירושו מתיחה: מנלם. כמו שתי מלות. מן להם. כמו וימן להם המלך. וכמוהו לדעת יוכתן בן עוזיאל ארחלס. אחזי להון: לא יסור. סוב לעולם מן החשך אשר הוא בו. ואם יצמח בארצו יונק וסעיף תיבשהו שלהבת. וזה רמז למיתת הבנים אחריו: ויסור ברוח פיו. הרשע. כי ממנו תצא רוח להשחית מעשיו. כענין החכם אם תאכלכם. והתרגום אמר ויעדי בזעפה דפומיה דאלהא. ירצה לומר יסור הרשע ויאבד בגזרת פיו של האל הנזכר בפסוק כי נטה אל אל ידו: אל יאמן בשו נתעה. יזהיר הרשע הנתעה שלא יהיה מאמין ובוטח בהיותו בשלוה שיהיו כל ימיו בשוה. כי שוא תהיה תמורתו וחלופו. כי שימים ימירו כבודו בשוא ואפס: בלא יומו תמלא. תעמוד תמורתו על מלאתה מלהגבל ולהצמיח עוד. כמו וימלאו לו מ' יום. ואשלימו. וכפתו אשר תוציא והוא רמז לבן הנשאר אחריו איננה רעננה. רק כי תיבש מהרה. כפה ענף עבה. כמו כפה ואגמון: יחמוס כגפן בסרו. אם יוליד מאה ימותו ילדים וילדות טרם היותם לאנשים. כמו הגפן והזית המשליכים נצתם ולא יעשה פרי: כי עדת חנף. וקהלתם הגדולה תהיה גלמוד: ואש אכלה אהלי שחד. כי תבואם רעה כאש אוכלת האהל שהוא מן בגד. האש מכלה אותו: הרה עמל וילוד און. יאמר כי הרשעים הורים עמל. ולכן יולדים און ואפס מעשיהם ופעולתם. ואשר הכין בטנם יהיה להם מרמה. כי יבטחו בעשרם וירמה אותם כי יסור מהם:

ויען איוב. שמעתי כאלה רבות. המענה הזה אין בו ענין מתחדש. רק יאמר לחביריו כי דבריהם הבל. ולנחם אותו הם אומרים שקרים. והם כי אבדן הרשעים בכוכת המשפט. ויתאונן על מכותיו וחלאיו. ודעתו לאמר כי הם על חנם. והם ראיה כי ההשגחה נעדרת. ויתלונן על חביריו השוללים ממנו צדקו. כי הוא צדיק בעיניו: שמעתי כאלה רבות. פעמים רבות יותר מדאי. כי מנחמי עמל כלכם אתם ואין קץ לדברי רוח ועמל. על כן אתם מרבים דברים. מרבים עמל והבל. כדרך המנחמים: או מה ימריצך. או אם לא לנחם אותי אתם אומרים. רק כי חשבתם באמת שהוא כדבריכם. מה יחזק ויאמץ אותך אתה אליפז העונה אותי. כי תענה ולא תעשה דבר רק המענה בלבד. כי אין טעם ודעת בדבריך: ימריצך. יחזק אותך. כמו וחבל נמרץ: גם אנכי ככם אדברה. ואעשה. אם תהיה נפשכם בצער לחבר עליכם מלין בהבל לנחם ולהניע עליכם ראשי לספוד להראות עצמי כאוהב כאשר אתם עושים לי. והייתי מאמץ אתכם בדברי כאשר אוכל: וניד שפתי. כמו אל תבכו למת ואל תנודו לו. ענין הספד. וכן לנוד לו ולנחמו. אחשך פי מלנוד לכם. כי אנוד ואספוד מעט ואשתוק. רק ארבה לנחם אתכם ולאמץ לבבכם אפי' בדברי רוח כאשר תעשו עמי. כי ידעתי שכך דרך המנחמים. אבל

אברהם לא יעשר ולא יקום. והרשע הנז' יאבד תקף הצלחתו. כי לא יעשר עוד ולא יתקיים ולא יקום עוד חילו. ולא יטה לארץ ולא יגיע עוד שלמות הצלחתו להיות ככלל ונזכר בתוך מנלם. שהוא השלמות ורצון האנשים המשלימים חפצם באסיפת הקנינים לקיום ביתם. ומנלם אמרו קצת המדקדקי' מלשון ככלותך לבגוד יבגדו בך. פר"ל כהשלימך לבגוד. וירצה לומר מנלם משלמותם ותכלית חפצם. כי באבדן הצלחת הרשע לא יטה ולא יגיע למדרגת אנשי הארץ. להיות נזכר ונכלל שלמותו בתוך שלמותם ותכלית חפץ אנשי הארץ הנשארים והקיימים: לא יסור מני חשך. ולא יסור הרשע תמיד מני חשך הצרו' אשר יסובבוהו. ויונקתו אשר היתה פורחת וצומחת מקדם להשפיעו מן הטוב עתה תיבש בשלהבת אש המבוכות אשר תשרפהו. ויסור וילך ממקומו בחרון רוח אף ה' בגולה ממקומו כנע ונד: אל יאמן בשו. ומה שיקרה לרשע מן הפורענו' הנזכר הוא שלא היה ראוי שיאמין בשוא ובשקר נתעה במחשבותיו אשר היה חושב תמיד. יען כי הטהו לב הותל לרדוף אחרי התאוות הגופניות. וכן שוא ושקר יסובבוהו שיכזב ויעקר בתאוותיו שלא יגיעם ולא ישיגם. מדה כנגד מדה תמורתו במה שנתעה בשוא: בלא יומו תמלא. והרשע הנז' בלא יומו הטבעי תמלא יומו שימות בחצי ימיו ויראה בעוניו ובאבדת קניניו. וזה אמרו וכפתו לא רעננה. ר"ל שימות בעוני. כי כפתו וענף הצלחתו איננה רעננה ולחה עוד: תמלא. מענין מלאת ימי טהרה. או מענין כריתה. וכפתו ענפי הצלחתו. מן כפות תמרים: יחמוס כגפן בסרו. ולרוע מעלליו יחמוס ה' וישחית מעשיו. כמו הגפן שישחית הבסר לפעמים. בהיותה רכה שלא תתבטל לעשות פרי. וישלך ה' הצלחתו כזית בהנדפו שישליך ויפיל נצתו ארצה: יחמוס. ענינו ענין כריתה והשחתה. או ענין גלוי והסרת הדבר ממקומו. מן ויחמוס כגן סכו: בסרו. מן ובוסר גומל: כי עדת חנף גלמוד. והנה ראוי הוא שהרשע יכרת מן הארץ. וכן דינו מאת ה'. כי עדת חנף ורשע הוא להיות גלמוד כשאר יחיד מבלי טובה. וגם שאש ה' יאכל אהלי האנשי' רודפי השוחד והבצע שכל מגמת פניהם איננו רק בממון. חנף רשע. לא תחכיפו. גלמוד. יחידות: הרה עמל וילוד. וכן תמיד הרשעים חושבי' העול והחמס' ואחר כך עושים אותו. ויהיה זה הפסוק משל לרשעים החוטאים במחשבה. בדבור. ובמעשה: וזה אמרו הרה עמל במחשבה. וילוד און בדבור. ואחר כך מבטנם יכינו מרמה במעשה:

עקר המענה הזה לאליפז הוא לפי הנראה מדבריו שרדף אחרי דיעות ריעיו. ולא ראיתי שהוסיף בו רק שני דרושים קטנים. א' בפסוק שהוכיח בו את איוב שאמ' לו אף אתה תפר יראה. כי בהיו' איוב חושב בעצמו צדיק ובלתי ראוי לצרות אשר סבבוהו. ובעבור זה היה כופר בהשגחה פרטית. ושהמקרים הקורים לאישים תלויים ונופלי' מן המערכת. הוכיח אותו אליפז בזה. שזו רע' חולה וחטא גמור להאמין בבטול ההשגחה. ושהיה מפר דעות האנשים לבלתי היות משועבדים לדתות וסבת הריסת הישובים. ויהיה גם כן בסבה להרחיק האנשים להתפלל אל ה' אחרי שאין תועלת בו. ב' כי כאשר נראה על כל פנים כליון הרשעים תמורת רשעים. באמרו אל יאמן בשוא נתעה. כי שוא יהיה תמורתו. להיות נפרע מדה כנגד מדה. יתחייב שיהיה זה בגזרת אלהים לתת גמול לאנשי המרי. כיון שלא יקויים הצלחתם. ואלו היה הדבר תלוי במערכת היה מחוייב שהמערכת תהיה חכמה לתת טובה לטובים ופורענות לרשעים. ומזה תפול כפירה אחרת יותר גדולה לכפור בבחירה ובעונש ובגמול לגמרי:

ויען איוב ויאמר. שמעתי כאלה רבות. שמעתי דברים כאלה מכם רבות אשר כלם הבל וכזב במה שאיכם יכולים לנחם בהכחתי אשר הכחתי היות הטובות והרעות נופלות מצד המערכת. ומה שאתם חושבים לנחמני בברותי שאני רשע וראוי להם. ושהשם ייטיב אלי באחרונה אם אשוב אל אל הנה אתם מנחמי עמל כלכם. כי אתם מיגעים אותי בדברי עמל וכעס: הקץ לדברי רוח. ועתה תודיעוני אם יש קץ ותכלית לדברים של רוח אשר אתם מרבים עלי. או מה ימריצך לבך לחזק כחותיך בתשובותיך. כי תענה אלי מענה. לשון הבל: ימריצך. לשון חוזק. כמו והוא קללני קללה נמרצת: גם אנכי ככם אדברה. דעו כא וראו כי גם אנכי ככם אדבר שים לי לשון למודים. ואלו היה נפשכם תחת נפשי להיות כנוע' בתחלואי' ובקורות אותי בודאי הייתי מחבר עליכם מלין לנחם אתכם בכל יכולתי. והייתי מניע עליכם במו ראשי. ר"ל עם ראשי והייתי מצטער עליכם. כאדם שמניע ראשו על גודל צרת ידידו. כאמרו שרקו ויניעו ראשם: אאמיצכם במו פי. ועוד הייתי מאמץ ומחזק אתכם בדברי פי בנחמות אמתיות מחזיקות כחכם: וניד שפתי מן לנוד לו. רוצה לומר וניד שפתי ודבורי אשר אנוד ואנחם אתכם יחשוך הצער והדאגה וישמח נפשכם:

אם אדברה

אין אמלל לא יפסוק כיבי ואפסוק מה מיני יזיל : לחוד כדון שלהייני צדיתא כל סיעתי : תקפתני לסהיד הוה ואקים לאסהדא עלי כדבוני על אפי : רוגזיה תבר ונטר לי דבבו עמס עלי בככוי מעיקיי היך איזמיל חריף עיינוי לי : פתחין עלי פומהון בחיסורא מחו ליסתי כחדא עלי בכנשא מתמלאין : ימסרינני אלהא לות מרי זדונא ועל ידי דרשיעין מטרטט יתי : שליוא הוויתי ודעדקינני ואחד בקדלי ותברינני ואוקמינני ליה לפלגסא : יחזרון עלי גררוי יקטע כליותי ולא יחוס ישדי לארעא מרירתי : יתקפינני תקוף על אפי תקוף ירהוט עלי היך גיברא : סקא חייטית עלוי משכי ופליית בעפרא איקרי : אפי מטשטשין מן בכותא ועל תימוריי טולי מותא : על דלית חטופא בידיי וצלותי דכיא : ארעא לא תחפין אדמי ולא [illegible] יהי

: אם אדברה לא יחשך כאבי ואחדלה מה מני יהלך : אך עתה הלאני השמות כל עדתי : ותקמטני לעד היה ויקם בי כחשי בפני יענה : אפו טרף וישטמני חרק עלי בשניו צרי ילטוש עיניו לי : פערו עלי בפיהם בחרפה הכו לחיי יחד עלי יתמלאון : יסגירני אל אל עויל ועל ידי רשעים ירטני : שלו הייתי ויפרפרני ואחז בערפי ויפצפצני ויקימני לו למטרה : יסבו עלי רביו יפלח כליותי ולא יחמל ישפך לארץ מררתי : יפרצני פרץ על פני פרץ ירץ עלי כגבור : שק תפרתי עלי גלדי ועללתי בעפר קרני : פני חמרמרה מני בכי ועל עפעפי צלמות : על לא חמס בכפי ותפלתי זכה : ארץ אל תכסי דמי ואל

יחמול

הרמבן אבל אני אם אדבר עמכם : לא יחשך כאבי . שאין בתנחומות יכם ממש . ואם אחדל מכם לא יהלך ממני מן הכאב כלום . ורבנו שלמה ז"ל פירש גם אנכי ככם אדברה . וכן אם הייתם אתם בבער הייתי גם אנכי מדבר או מחבר עליכם מלין חס ושלום . רק אאמיצכם במו פי . וניד שפתי אמנע . ואינכנו בכון : אך עתה הלאני . הדבור עמכם : השימות . אתה תחבר כל המועדים עלי בשמעם כי על רשע יבואו מכותי : השימות . כענין מתמה . כמו כאשר שממו עליך רבים . ואשתומם על המראה ואין מבין . וכן ישומו ישרים על זאת . במענה הזה . ורבים כן . אבל החכם ר' אברהם ן' עזרא פירש אך עתה הלאני הכאב . ואל הכאב יאמר לכלה השימות כל עדתי . כי יבכו ויתאבלו עלי : ותקמטני לעד היה . הכלכד וקשר בחבלו נקרא קמוט בלשון ארמי . אמרו בפרק חלק קמטיה . ובפר' השולח בעיקא מקמטיכנו . כלומר לקשור אתכם . עוונותיו ילכדונו את הרשע . תרג' חובוי דרשיעא קמטין ליה . יאמר ותקשרני שלא אברח מלפני הערה עד יהיה כחש גופי לעד בי ויענה לעיניהם בפני כי אני הרשע : כחשי . כמו רזוני . וכן ובשרי כחש משמן . ובלשון חכמי' ז"ל בהמה כחושה . ויתכן בו ותקמטני תכריתני . יאמר אתה מכרית ועוכר אותי בדבריך . ולעד היה כחשי אשר יקום ויענה בפני . כי כדברך כן הוא . מלשון אשר קומטו בלא עת . והמפרשים אמרו כי לנכח הכאב ידבר : אפו טרף וישטמני . אשר באנשי העדה הנזכרת בר ושוטם לי טורף באפו ומחדד ראותו להביט בי : ילטוש . ענין חדוד מלשון לוטש כל חורש נחשת . ופוערים עלי פיהם לאמר כי אמת הוא שהרשעתי . ויחד כולם יתאספון עלי לדבר בזה . ולהאמין כן : תמלאון . ענין אסיפה . וכן אשר יקרא עליו מלא רועים : יסגירני אל אל עויל . הקרוב אלי כי יככה כאבו לעויל יעשה עמו חמס ומכותיו לרשעים יטו אותו מן הדרך לב זל מה שבידו . או לשפך דמו בסתר . ואיפשר שהיו לו אויבים שמחים לרעתו . וכן יספר עוד במענים הבאים . או שיתרף חבריו ויפים אותם לאויבים לו ולרשעים כי חמדו אותו : שלו הייתי ויפרפרני . האל הנזכר : יפלח כליותי . יספר כובד חליו בהפלגה . כדרך הביא בכליותי בני אשפתו . ונשפך לארץ כבדי . ורבותינו אמרו כי כן היה שנכרתו כליותיו ונשפכה המרה אשר בכים הכבד . והוא אבלם מעשה גם כי יחיה : שק תפרתי עלי ראשי . יספר כי אבלו ובכיו גדולים . כי כשל כח הסבל : ועוללתי בעפר . בזיתי קרן כבודי בעפר . מלשון כי התעוללת בי . פן יתנו אותי בידם ויתעללו בי . והקרוב אלי כי כל לשון עלילה הוא המעשה אשר יעשו לבזיון ולשחוק . גם נורא עלילה . ובעלילותיך אשיחה . ודומיהם . יאמרו כי האלהים נורא עלילה הוא מתעולל ברשעים . וכן אשר התעללתי במצרים : על לא חמס בכפי . ותפלתי היתה זכה . או יפליג ויאמר כל זה בא אלי על כי לא חמס בכפי שלא הרעותי לבני אדם . ועל כי תפלתי היתה במחשבה נקייה לאלהים . כי הנה הרשעים לא יבואון כאלה : ארץ אל תכסי דמי . כי דמי נשפך עליך חנם . ואל תכסי עליו . כענין וגלתה הארץ את דמיה ולא תכסה עוד את הרוגיה : ואל יהי [illegible]

אברהם אם אדברה . אבל אני אם אדברה בעצמי לאחמני מיגוני ידעתי כי לא יחשך ולא ימנע כאבי ולא יועיל לי למענוי . וגם כן אם אחדל לדבר ואשתוק לא יקל מעלי חליו . כי מה מני יהלוך . מן הצערי כי מכל מקום עלי יסבון . כלו' שלא יפסק ממנו . ר"ל הן בדברים . והן בשתיקה . כי אין תשובה לצרתי : אך עתה הלאני . אך עתה אמכם לעת כזאת הלאני ה' והחלים כחותי בתחלואי' והשימות אתה ה' כל עדת אנשי ביתי ומעבדי . או השימות כל עדת אוברי . כי רבים הם אתי . ולפעמי' ידבר שלא לנוכח ולנוכח כמשפט המליצים . וכן ליחיד ורבים יחדו . הלאני . מן תלאה : ותקמטני לעד היה . ותקמטני ה' בקמטים וברזון בשרי . אשר נשחת בחלאים . והם לעד לגדל שברי : ויקם בי כחשי . ודלותי בבשר מהחלי ובקיני' מהצרות אשר קרוני עד כי בפני יענה . כי החולאים הכבדים והדלות והחוסר יוכר בפנים : ותקמטני . מלשון רז"ל קמטים קמטים שבפניה . והם כמו שורות ורשומי העור הכמר ויבש מרזון הבשר : כחשי . דלות הבשר או בקיני' . יענה . יעיד : אפו טרף וישטמני . ואף ה' טרף את כל : ביתי והשחיתו וישטום אותי להכותי מכות טריות בכל יום באופן כי שונאי ואויבי יחרקו שן עלי לבזיון וקצף . וצרי שהוא אויבי ילטוש עיניו להיות עויין להביטני בעין האיבה ולשמוח בצרתי . חרק . ויחרקו שן . ילטוש . לוטש כל חורש . ור"ל יכין עיניו ויפתח הם להביט אלי בשמחתו על מכתי : פערו עלי פיהם . וכל כך גבר הבזיון עד כי אשר סבו לצרים לי פערו עלי פיהם . לדבר עלי עוות . באופן כי בחרפה הכו לחיי לבזותי בפני . והוא כאלו הכוני בידים ממש . ויחד עלי כלם יתמלאון ויתקבצו לדבר עלי סרה אשר לא כן ליחס אותי חוטא ורשע : יסגירני האל ביד איש עויל בעל און ושקר שיחשדני לרשע גמור . ועל ידי רשעים ותטאי' ירטני . ר"ל יטה אותי וימסרני להיות בידם לקצף . והם אתם ריעי החושדים אותי : ירטני . מן ירט הדרך . לשון נטייה : שלו הייתי ויפרפרני . ומלפנים כבר הייתי שלו ושקט ויפרפרני ה' וישברני פירורין פירורין . וכדרך אחד מן הלוחמים והאנסים אחז בערפי ויפצפצני כפטיש יפוצץ סלע ויקימני ה' לו למטרה . לזרוק בי כל בני אשפתו ומבוכות החלאים אשר הסיגוני מגזרותיו . ויפרפרני . מן פור התפוררה ארץ . ויפצפצני . מן יפוצץ סלע . ענין שברון דק דק : יסובו עלי רביו . ויסובו עלי רביו . ר"ל חציו כלם עד שיכנסו ויבקעו כליותי . מבלי חמלה . ובהגיע החצים פנימה בתוך הגוף ישפוך לארץ מררתי . וזה יורה על רבוי המכאובות אשר סבבוהו . רביו חציו . מן רובה קשת . או רביו רובי הצרות הנאצלים עליו בסדור רצונו הקדוש . יפלח יבקע . מררתי היא המרה פילי' בלעז . ואפשר שהיה כטוי גם בחולי משפך המרה ושב ירוק : יפרצני פרץ . ומלבד האיברים הפנימיים שנבקעו ונשפכו ונשחתו בתחלואי' כאמור למעלה . הנה עוד בחלק הבשר אשר בחוץ יפריצני פרץ בפצעי' ומכות פתוחות על פני פרץ . ר"ל פרצים רבים ושבירות סמוכות זו לזו . וירץ ה' עלי כגבור לרוץ אורח להכותי ביד חזקה : שק תפרתי . ובמקום בגדי החשובים אשר היו לי לפנים עתה שק ובגד קשה תפרתי על גלדי ועורי . וגלד הוא העור הדק הנקרש והנקפא על המכה הקטורה . מן גררו והעמידו על גלדו . וכן עוללתי וכתגלגלתי בעפר על ראשי . כמשפט הבוכים והמתאבלים ללבוש שק ואפר . עוללתי . כמו כתגלגלתי . ר"ל הפעולה מהגלגול עשיתיה בעפר על קרן ראשי ומעלתי הקודמת . המקראות קרן . וקרנו תרום בכבוד : פני חמרמרו מני בכי . וכן במקום היותי שמח מלפנים עתה פני חמרמרו ונתייבשו והושחרו מחמום רוב הבכי אשר בביתי . ועל עפעפי נראה לרואים אותי שים במקומו בלמות ואותות ההספד : על לא חמס בכפי . ובאמת כי כל מה שקרה לי על לא חמס בכפי . וגם כי תפלתי זכה וחשובה שאין בה מן העול להתפלל בהטבת מותרות ולא ברעת אחרים . רק תפלה זכה וברה . וכבר זכר מדוע היה מקריב קרבנות לה' . כי מתפלל גדול ומקריב היה : ארץ אל תכסי דמי . ומעתה בלב שלם הנני מתחנן שאם חטאתי ורשעתי . כמו שאומרי' ריעי שחשדוני ברשע מעתה ארץ ארץ אל תכסי דמי . אל תעלים מקמתי שאכי ראוי אליו עוד : [illegible] אל יהי

יהי מקום לזעקתי: גם עתה הנה בשמים עדי ושהדי במרומים
: מליצי רעי אל אלוה דלפה עיני: ויוכח לגבר עם אלוה ובן אדם
י ז לרעהו: כי שנות מספר יאתיו וארח לא אשוב אהלך: רוחי חבלה
ימי נזעכו קברים לי: אם לא התלים עמדי ובהמרותם תלן עיני:
שימה נא ערבני עמך מי הוא לידי יתקע: כי לבם צפנת משכל על
כן לא תרומם: לחלק יגיד רעים ועיני בניו תכלינה: והציגני למשל
מבעש עמים ותפת לפנים אהיה: ותכה מכעס עיני ויצרי כצל כלם: ישמו

יהי אתר לקבלתי: להוד כדון דאית בשמיא מסהדי ומסהיד עלי
במרומיא: פרקליטיי חברייי קדם אלהא זלגת עיני: איפשר דמכסן
גבר נש עם אלהא והיך אינש עם חבריה: מטול דשני מניין אתיין
ואסרטא דלא אתוב איזיל: נפשי מתחבלא יומי דעיכו קבורן מתקנן
לי: אין לא מתלעבין בהדי ובפירוגיהון תבית עייני: שוי כדון עריב
יתי עמך מן הוא לידי יקים: ארום ליבהון אטשתא מסכלתנו מטול
היכנא לא תרומם להום: למפליג על אחויית חבריא ועיני בנוי
תשתיצון: ועדתני למתילין בעמיא וגהינם מן לגיו אהי: וכהיית מן
רגית עייני וקלסתורי היך טולא כולהון: ושתקון תריצי

הרמב"ן ואל יהי מקום. להסתר שם: גם עתה הנה בשמים עדי. גם עתה שבאתני רעה מן השמים הנה שם עדי. כי הוא היודע כי אין חמס בכפי. ותפלתי זכה. והוא יעיד עלי כי לא חטאתי ויכזב ככם רעי שאתם מרבים מליצות עלי. ואני אל אלוה תזיל עיני דמעה ותבכה להתחנן לו. או לזעוק עליכם: דלפה: כמו ידלף מן הבית: ויוכח לגבר עם אלוה. ולואי יעשה לי זאת שיתוכח גבר עם אלוה כבן אדם עם רעהו. והנכון בעיני שיאמר אל אלוה תבכה עיני להתחנן לו שיוכח הוא כל גבר הבא להתוכח עם אלהיו. ויוכיח עוד כל בן אדם עם רעהו המצער. או ויוכח לגבר ירצה שיתן לו האלהים רשות להתוכח עמו. ויתוכח עוד עם חביריו המצערים אותו לתתם לפני האלהים לבני בליעל. ודבר דבריו סתם על כל אדם אשר לו כמשפט הזה: כי שנות מספר יאתיו. יתוכח עם הבורא כי שנים במספר הקצובים לו יבאו ויגעו מהרה. ואז ילך בארח לא ישוב. וזה כאשר אמר הרבה פעמים שימיו קצרים: למה ירע לו בחייו ויחבל רוחו. וימיו נזעכו ויכבה אורם. והקברים מוכנים להקבר באחד מהם במקום אשר יבא קצו: נזעכו. כמו נדעכו. והוא לשון כבוי ידעך נרו. או כמו נדעכו ממקומם. כי בלשון ארמי יתחלפו תמיד. כמלת זהב. וכל לשון זהירה ותביחה. וכן הרוב. ובא ממנו בלשון הקדש שבתה מדהבה. כמו מזהבה. והקדמונים אומרים בתפלתם זועכים אף בלחשם. ירצו בו שיכבו אף בתחנונתם: אם לא התולים עמדי. פם תאהי מן לב הותל. והפסוק נמשך עם הבא אחריו. ויאמר לאליפז רעהו העונה אותו: שימה נא ערבון עמדי. ומי זה יתקע כפו עמי. כי באמת אין דבריכם כי אם התול ושחוק: ובהמרותם תלן עיני. כי לא אלין בלילה עד שימרדו חיי. או שימירו כבודי בקלון ודרכי ברשע. וכן אמ' התרגום אין לא מתלעבין עמי ובפיגוריהון תבית עיני. פיגור לשון תמורה. כי שוא תהיה תמורתו. תהי פירגתי. וכן במקומות רבים. ורבים פירשו אם לא. אמתת דבר. כלומר באמת התולים עמדי. וכן אם לא כאשר דמיתי כן היתה. אם לא כן אעשה. והנכון כי הם חסרי שבועה וקיום הענין. כי יתחיל הפסוק אכי ה' דברתי. אם לא זאת הקללה: כי לבם צפנת משכל. יחזור לדבר על הא' הנזכר למעלה כי לבם הסתרת מהשכיל. מן ותצפנהו. ואלה צפנת בלבבך: על כן לא תרומם. אותם. רק יהיו נבזים ושפלים. וכן אמר התרגום ארי לבהון אטושתא מסוכלתנו מטול הככה. על כן לא תרומם להון: לחלק יגיד רעים. אמרו המפרשים שהוא מן שפת חלקות. אשר יגיד לריעיו חלקות יקולל: ועיני בניו תכלינה. והתרגום אמר למפליג על אחוית חבריה עיני בנוי תישתיצן. יאמר החולק על הגדת רעיו כי יספרו ויגידו עליהם לטובות עיני בניו תכלינה. וכנגד חבירו יקולל. כי חולק על המגידים עליו מאד טובות. וזה הפירוש טוב מן הראשון. והנכון בעיני כי הוא כפשוטו. מן זה חלקי מכל עמלי. יאמר כי לב החברים טמנת מהשכיל. וירמוז לאליפז כי יגיד את הרעים לחלק אדם רשע מאל שהוא ועיני בניו תכלינה. כלומר אבל הוא יכלה ימיו בטוב. והנה המגיד ורעיו שומעים לו לא ישכילו ולא יתרוממו בכבוד או בחכמה. ואמר ועיני בניו כי הוא' מוסיף על ענין ראשון שלא הוזכר. כלומר יהיה חלק האיש עמו רע או טוב ועיני בניו תכלינה על כל פנים: והציגני למשול עמים. יאמר כי עוד יעשה רעה המגיד הזה. והוא אליפז. כי הקימני שאהיה משל בגוים ויקללו בי המתחסרים בסקר. ובעבור כי אליפז הוא המתחיל בו גם הוא גדול החברים ותלה עליו. כי הוא יגיד רעים ויטעה אותם. והוא יעמידנו משל בגוים: או יהיה והציגני על האלוה הנזכר שהעמידו למשל ולשנינה מפני הרעה הגדולה הבאה עליו: ותופת לפנים אהיה. הת"ו האחרונה נוסף. יאמר כי עתה הוא למשל ולפנים היו שמחים בו בני אדם. כמו השמחים לתוף וכנור. והחכם ר' אברהם ז' עזרא פירש במקום התופת אהיה לבני אדם ובעיניהם. כי בראותם אותי כאלו יראו הקברות ויזכרו יום המיתה והייסורין. והתרגום אמר וגיהנם פנימה מן לגוא אהי. ר"ל ואני היום בגיהנם פנימה נדון בחיי. כי ייסורי קשים כמשפט רשעים בגהינם. פירש לפנים מן ההיכל לפנים. ויחסר בי"ת כמו שבי אלמנה בית אביך. וכן רבים: ותכה. עיני. מן הכעס אשר יכעיסוני חבירי. כמו וכעסתה ברתה. או הכעס בער הכאב. וכן לו שקול ישקל כעסי. וכעס הרבה: ויצורי כצל כלם. אמר התרגו' ואברי היך טולא כולהון. יאמ' שהם כלים ובורחי' כצל: ישומו

אברהם ואל יהי מקום לזעקתי. שלא תהיה נשמעת צעקתי לפניך: גם עתה הנה. ואם אמת הדבר כאשר דברתם שחשדתם אותי ברשע הגדול. ושהשם יתברך משגיח בפרטים לדעת אותם בעסקיהם ובבחירות שיפלו תחת הזמן. גם עתה הנה בשמים עדי ושהדי במרומים. שיודע האמת שלא חטאתי ואתם כוזבים: ושהדי. תרגום של עד ועדים: מליצי ריעי. ובהיותכם אתם מליצי ריעי חושדים אותי תמיד ברשע ואון. הנה באמת אין ראוי שתטעון עמכם. רק אל אלוה יבכה עיני ואפיל דמעה על החמס הנעשה לי: דלפה. יגיר דמעה: לשון הזלה. מן דלף טורד. דלפה נפשי: ויוכח לגבר. ומי יתן והיה אפשר להתוכח האדם עם האל כאשר יתוכח האדם עם רעהו: כי שנות מספר. והויכוח הלז הייתי חפץ לעשות בטרם אמות לראות משפטי בעולם הזה. כי כבר אנכי מרגיש בקוצר ימי. כי שנות מספר ימי יאתיו ובאו עלי כמעט כלם. והנני מרגיש באפיסת הכחו'. כי בארח לא אשוב אהלוך. והיא המות שהיא הארח לכל הנבראי': רוחי חבלה. והנני רואה שרוחי וכוחות הנפש אשר בגוף חובלה ונשחתה בחבלים המכאיבים אותי. וימי נזעכו ונשברו ונכרתו למות בלא עת. כי הנני מוכן לקבר. נזעכו כמו נדעכו ונכרתו. מן דועכו כאש קוצים: אם לא התולים. ובאמת כי לא הייתי מתאוה תאוה להתוכח עם האל אם לא היו דבריכם דברי התולים ובזיונות עמדי. כאשר תהתלו בי אתם ריעי ותבזוני יום יום לחשוד אותי לרשע: ובהמרותם תלן עיני. שהם ממרים בי ומסרבי' בעזות פני' להרשיעני. אשר בהמרותם תלן עיני. תשכון ותעמוד העין לשאת דברי חרפתם. ולזאת התאויתי תאוה להתוכח עם האל. או בהמרותם מלשון מרירות. או מלשון מרי. וממרים הייתם. ותלן. לשון לינה או תלונה: שימה נא ערבני. אשר לזאת ה' אלהים אשאלך. שימה נא כונתך ורצונך והתערב עלי דרך ערבות. מה שיתערב בעד רוממותך שתתרצה להתוכח אתי בטענות אמתיות ולגלות אלי בראיות מופתיות. מדוע קרוני הצרות האלה אשר אנכי ראוי להם. ומי הוא שיהיה שיתערב בעדך להתוכח אתי. לידי יתקע ויחזק בי בקיום תקיעת כף. לקיים את תקף הויכוח לעשותו בסדר ולשמוע ממך אמתת הדבר ומעשהו. למה בדין ורע לו ומדוע דרך רשעים צלחה. או שימה נא ערבני מלשון מתיקות ודבר ערב. ר"ל שימה נא להיות אתי בויכוח דרך ערבות ודברים מתוקים. ומי הוא שיודיעני זה יתקע לידי וישבע לי בסמך בדבר הזה לעשותו: יתקע. לשון תקיעת כף בקיום הדבר. כי לבם צפנת משכל. ומה שאני חפץ להתווכח אתך ובורח מהתוכח אתם יען כי לבם צפנת וסגרת אותו מהיות תבונה ושכל בו. על כן לא תרומם האנשים כמו אלה לעלותם במעלות בחשבם להשיב תשובות אשר הם מהתלות וחלקלקות לכבוד תפארתך בדברי הבליהם. וימשך מהם לאות ושגעון חלילה. לכן לא תרומם אותם: לחלק יגיד רעים. ודבר מפורסם הוא בו לחלק. ולשון חלקלקות יגידו הרעיונים מן האדם להשיב תשובות כראות יפות וחלקלקות לפני רוממותך. ותוכם און ומרמה ולאות בחקך. עד שראוי הוא לכבוד תפארתך שימשך לחוטאים כאלה פורענות הראוי להם. ועוד גם כן שעיני בניו תכלינה. וילקו גם הם בעון אביהם הגדול. או לחלק יגיד רעים. ר"ל לחלק הדברים הכוזבים אשר יגידו אלו הרעים אלי ראוי שילקו. וגם בניהם יכלו: לחלק. מן כי החליק אליו בעיניו: רעים. מן רעיון רוח. או לחלק חלק מתם. ורעים לשון ריע ואוהב: והציגני למשול עמים. ואני להיותי מאד סר וחשוב ולכם לאחים הנה הציגני היום להיות למשל ולשנינה לעמים. ולהיות לתופת וכגיא בן הנום חרב ושומם ממה שהייתי לפנים מאז כנגיד נמוע: למשול. מן משל ושנינה. בא בסמוך לעמים: תפת. מן ערוך מאתמול תפתה. או והציגני למשול ושוטר לעמים. ותופת. ר"ל תפים ומחולות אשר לפני היו. כי היתה ביתו שמחה בתופים ובזמרה: ותכה מכעס עיני. וכל כך גבר החלי והכרה עלי עד כי כהתה מכעס עיני ויצורי וכחותי כחלשו וחלפו למו כצל כלם: ותכה. מן כהתה עינו. או ויצורי מחשבותי הטובות הראשונות שנזכרו אתי יום יום חלפו למו:

תריצי על דא וזכאי על דילטור יתגבר: ויוחיד צדיקא תריץ אורחיה ודכי אידיה יוסיף איתחילא: וברם כולהון תתובון איתו כדון ולא אשכח בכון חכים: יומי עברו רעיוני אתבטילו לוחי לבבי: ליליא הוי יממא ישוון נהורא קריב מסלקין מן קדם חשוכא: אין אנא סביר דבי קבורתא ביתי בחשוכא מאכית שיווי: לשחתא קריתי אבא אנת אמי ואחתי לרחשא: והאן דיכי סיברי ומתינתי מן יסכינה: שכרו דבי קבורתא תחתן אין כחדא על עפר שרן: ואתיב

ישמו ישרים על זאת ונקי על חנף יתערר: ויאחז צדיק דרכו וטהר ידים יסיף אמץ: ואלם כלם תשבו ובאו נא ולא אמצא בכם חכם: ימי עברו זמתי נתקו מורשי לבבי: לילה ליום ישימו אור קרוב מפני חשך: אם אקוה שאול ביתי בחשך רפדתי יצועי: לשחת קראתי אבי אתה אמי ואחתי לרמה: ואיה אפו תקותי ותקותי מי ישורנה: בדי שאל תרדנה אם יחד על עפר נחת:

וטהר ואולם שאול י ח

הרמב״ן ישמו ישרים על זאת· יאחזם שממון ודאגו מן הפורענות· כי לא יוכלו לבטוח בישרם: ונקי על חנף יתעורר· יאמר כנגד אליפז המלמד עליו חובה להחניף לאל יתעורר כל נקי לחלוק עליו· כי ידע בנפשו שיבואו תלאות רבות על לא חמס: ויאחז צדיק הדרך הזה: וטהר ידים יוסיף אומץ· לחלוק עליהם ולדעת האמת מן השקר: ואולם כלם תשובו ובאו נא· כמו שמעו עמים כלם: תשובו מדעתכם זה ובאו אלמדכם· כי לא מצאתי בכם חכם· כי אמרתם אלי שהוא מוסר השם והוא יכאיב ויחבש· ואני ימי עברו וזמותי נתקו ומורשי לבבי נתקו· מחשבות האל אשר חשב בהם ימים רבים והיו חזקים בו יקראו לו מורשה ונחלה: לילה ליום ישימו· התולים אשר עמדי· וכנגד חביריו יאמר כן כאשר הזכירם· באמרו ואולם כלם תשובו ובאו נא: אם אקוה שאול ביתי· שימיתני אליו: ובחשך רפדתי יצועי· לשכב שם מדעתי שאמות באמת· ואז אקרא לשחת אבי ואשכבהו כבן יכבד אב· ואקרא לרמה אמי ואחותי לשכב בחיקה· כבן תשא אמו ואחותו· ואמר יצועי לשון רבים· כמו שפי׳ בפסוק קברים לי· כי איה איפה התקוה אשר אתם אומרים שאקוה ואוחיל בעבור המוסר הזה· ותקותי שאמרתם מי ירצנה· כולנו כמות טרם בואה: בדי שאול תרדנה· אל בדי שאול תרדנה התקוה שלי· והתקוה שלכם אם יחד על עפר נרד· כי כאשר כמות יאבדו התקוות כולן: בדי· כלשון ותעש בדים· ותשלח פארות· עשה שאול כעץ עושה בדים למטה· ואמר אם כמשחק ואומר אם כמות תאבד תקותינו באמת· ורוצה לומר כי אין הצלה לאברך התקוה אחרי שהמות מעותד לו זה הטוב מכל מה שנפשפשו בו· והנכון עוד בעיני כי יאמר הבדים הנושאים את השאול תפולנה מכובד המשא. ואם רמז לכל הנבראים. ור״ל אם כל הנבראים מאז יחד על עפר נרד וכמות בבת אחת על כן ימותו לאחד אחד הנולד ראשון ימות ראשון אם צדיק ואם רשע· ולמה תביאו ראיה מן הרשעים שמתים. כי הכל ימותו זה אחר זה· והוא כמלעיג להם על טענתם· והמשיל כן בדי שאול מפני ארון המתים אשר לו בדים לשאת אותו בהם:

אברהם ישמו ישרים על זאת· וישמו ישרים ויתמהו על זאת הצרה שיקרה לי ולצדיקים מבלי פשע· וכן נקי ובר לבב יתעורר על הצלחת חנף וטובתו אשר לא כדת: ישמו. מענין תמיהה· אשתומם כשעה חדא: ויאחז צדיק דרכו· ועם היות הסדור מעוות בעולם הזה שהצדיקים מעונים בו תמיד והרשעים יצליחו ויתחזקו בו· מכל מקום ראוי ונכון שהצדיק יאחז דרכו בדעות הטובות שיסבול צרתו ויתמיד להתחזק בעשיית הטוב· למען יזכה בהשארו אחרי היותו מסולק ונעדר מטובת העולם הזה· וכן וטהר ידים· סמוך בפתח· יוסיף אומץ· בעשיית המעשים הטובים בכל יכולתו ולבזות הבלי העולם הזה· כי בודאי אחרי מותו יזכה ויגדל שכרו· הפך ממה שאמר אליפז אל איוב שהיה מפר יראה· והשיבו איוב הנה כי עם כל צרותיו ותחלואיו היה אוחז דרכו בדעות אמיתיות· והיה מוסיף אומץ לברוח מן הרע כדי לזכות בהשארות הנפש· לפי הנראה: ואולם כלם תשובו· ואולם אתם כלכם תשובו ותבואו לדבר אתי דברי תנחומי הבל· ולא אמצא בכם חכם שיתן אלי מענה לשון צדק· ויהיה כלם תשובו כמו כלכם· כמו שמעו עמים כלם: ימי עברו זמותי נתקו· ואכבי מרוב מכאובי כי כהייתי ונתליתי ימי עברו ונחלפו למו עם זמותי ומחשבותי. חסר וי״ו· וגם כן נתקו ונשברו מורשי לבבי· שהם המתרים והחבלים שהלב נקשר בהם· או מורשי לבבי המחשבות והחקירות שיחשוב לבו של אדם ויחקרהו אשר הם ירושת האדם להחזיק בם ולעשותם· ולכן נקראו מורשי לשון ירושה כלם נתקו ונשברו· או מורשי מלשון מתרים כאמור: לילה ליום ישימו· ועתה בחלאים ורוב צרותי אשר קרוני נהפכו סעיפי מחשבותי וחקירות מורשי לבבי הנזכרים למעלה· כי מה שהייתי בוחר במחשבתי בדברים הברורים שהיו אז כיום באת השמש בגבורתו עתה ישימוהו לילה· וכן תמורת מה שהיה בוחר הלב במחשבה שהיה דבר זך וברור כאור קרוב· יהיה עתה תמורתו מפני חשך· ושעור הפסוק ככה. כי מורשי לבבו ישימו היום ללילה· והחשך תמורת אור קרוב: אם אקוה שאול· ומה שנחמתם אותי בתנחומי הבל לאמר שעוד חזון למועד· כי באחריתי ישגא טובי מאד· דעו נא וראו כי אם אקוה דבר הוא להגיע אל השאול והקבר· כי שם ביתי· וכבר רפדתי וסדרתי יצועי ומטתי להיות חשך אחרי היותי קרוב אל המות· ורפדתי מן רפידתו זהב· ומן רבדתי ערשי· בחלוף אותיות בומ״ף ממוצא אחד· ועניינם הצעה ותקון: לשחת קראתי אבי· וכבר הכינותי פעמי אל ההפסד באופן כי קראתי לשחת ולקבר אבי אתה· ואמי ואחותי אל הרמה מרוב צערי ומכאובי והרגשי באפיסת הכוחות בעת זקנתי· ואמר זה להיותו מאמין שכיון שהגיע למדרגה הזאת מן הכליון מכר המערכת שלא ישוב אחור מצרתו. וזה הפך כונת ריעיו אשר ניחמוהו שיזכה לטובה אם ישחר אל אל: ואיה איפה תקותי· ואחרי שאברתי כחותי ומזמותי ומורשי לבבי והגעתי עד שערי מות· איה איפה תקותי לזכות במה שנחמתם אותי בבשורת שקר· ותקותי לזכות לטובה אשר אמרתם מי ישורנה· ומי יראנה אם אמות עתה: בדי שאול תרדנה· על כן גברו צרותי כי עברו בדי שאול· שהוא תוך אמצעות היבשה והארץ ואם יחד יהיו על עפר מונחים לכובד משאם תוך בדי שאול תרדנה· ובדי· כמו במקבוע ואמצע השאול· שהוא כמו בית הכלי. שירצה לומר בתוך השאול· או בדי הכזבים שנחמתם אותי בתוך שאול הקבר תרדנה אתי במותי· אם יחד יהיו כלם על עפר יכותו אתי· וגם יפסדו ולא יקומו ולא יהיו ואתם תכזבו· ויהיה מלת בדי שבאה בסמיכות חסר הנסמך· כאלו אמר בדי השקרים והכחשות שנחמתם אותי· לפי זה הפשט· מן בדיך מתים יחרישו· ר״ל כזבים:

והעקר מן המענה הזה לאיוב הוא זה· ראשונה מה שהוסיף איוב להוכיח אליפז וריעיו אשר גזרו כבר· כי כל מה שיבוא על אנשי האכנים הכל הוא במשפט מאת האלהים· ושהצדיק באלהותו יוסיף אומץ באחרונה· ושהרשע כל ימיו הוא מתחולל וקול פחדים באזניו· השיבו איוב על זה בהפך· כי הרשע הגמור שלו ושקט על שמריו· באופן כי הישרים ישמו על זאת· והצדיק נשחת ומעונה בצרות כמרבות יותר ממה שראוי לערכו· כאומרו על רוע מזלו. רוחי חבלה ימי נזעכו קברים לי וכו׳. שנית מה שהוכיח לאליפז וריעיו על סכלותם בזאת הבחינה שהשם ישגיח בפרטים· ושהיו טוענים בטענות כוזבות ובדברי חלקלקות· באומרו כי לבם צפנת משכל· לחלק יגיד ריעים· ושהיו ראויים לפורענות כמרץ ליחם העול לשם יתברך בדברי חלקלקות. שלישית מה שהוכיח את אליפז עוד באשר חשב איוב שהיה מפר יראת השם ומונע המתפללים שלא לבטוח בהשם עוד· ואיוב השיבו בזה והורהו הפך הדבר· כי גם שהכהו האלהים מכות טריות ומרבות· מכל מקום לא סר מיראת השם ומהאמין הגמול הנפשיי וההשארות הנצחי· באמרו ויאחז צדיק דרכו וטהר ידים יוסיף אומץ· ר״ל כי גם שיגדל הצער והפורענות על הצדיק אשר לא כדת. מכל מקום יאחז צדיק דרכו לסבול צרותיו בעולם הזה ולהמתין ליום הבא לעולם הנפשות· וכן בזה הענין וטהר ידים יוסיף אומץ לנפשו ולהביא כוסף הקנינים האלו אשר הם מעותדים למקרים ולהמתין הטוב הנצחי הקיים· רביעית שהודיע איוב כוונתו שאיננו מצפה לשום טובה זמנית להיותו קרוב אל המות· באומרו איה איפה תקותי וכו׳· וכל מה שנחמוהו ריעיו הבל המה מעשה תעתועים· ובדי שאול תרדנה· כמו שאמרנו:

ויען

293

ויען בלדד השחי ויאמר: עד אנה תשימון קנצי למלין תבינו ואחר
נדבר: מדוע נחשבנו כבהמה נטמינו בעיניכם: טרף נפשו באפו
הלמענך תעזב ארץ ויעתק צור ממקומו: גם אור רשעים ידעך ולא
יגה שביב אשו: אור חשך באהלו ונרו עליו ידעך: יצרו צעדי אונו
ותשליכהו עצתו: כי שלח ברשת ברגליו ועל שבכה יתהלך: יאחז
בעקב פח יחזק עליו צמים: טמון בארץ חבלו ומלכדתו עלי נתיב:
והפיצהו סביב בעתהו בלהות והפצהו לרגליו: יהי רעב אנו ואיד נכון לצלעו
: יאכל בדי עורו יאכל בדיו בכור מות: ינתק מאהלו מבטחו

ואתיב בלדד דמן שוח ואמר: עד אימת תשוון הרפתקי למליא
תתביינון ומבתר כן נמליל: מא דין אתחשבנא היך בעירא טמעננא
במחמיכון: דמצער נפשיה ברוגזיה איפשר דאמטולך תשתביק
ארעא וטינר יסתלק מן אתריה: תא דטריד נפשיה לגרמיה
איפשר דמטולתך תתנשי ארעא מן למיתב ותקיפא יסתליק מן אתריה:
לחוד נהור רשיעי יטפי ולא יגהור גיהא נוריה: נהור חשך במשכניה
ושרגיה אמטולתיה יטפי: יתעייקן פסיעת תוקפיה ותטלוקיניה
מלכתיה: מטול דאשתדר במצדתא בריגלוי ועילוי סרגתא יטייל:
יאחוד בתיקלא דפחא יתקוף עלוי ניבריא: טמיע בארעא אשליה
ואוחרתיה עלוי שבילא: חזור חזור יבעתוניה אתרגושין ומתברנן
לריגלוי: יהי כפין ביר בוכריה וצעירא מכוון לאנתתיה: תא יהי כפין באנינותיה וצערא מזומן לסטריה: ייכול בוצנין דחפיין למשכיה יגמר בנוי מלאך
מותא: תא ייכול כסרא תקוף משכיה וגמר בנוהי שרוי מתא: יתגזיר ממשכניה רוחצניה ותובליניה

הרמב״ן **ויען** בלדד השוחי. עד אנה תשימון קנצי למלין. לא יוסיף בזה המענה רק להפליג על אבדן הרשעים. כי הוא ראייתם בייסורין שהם
במשפטו: קנצי. כמו קצים ישים את חבריו. על שימו קצים לדבריהם ולא ידברו עד ענות איוב לכל אחד ואחד: תבינו. דברי איוב.
ואחר נדבר כל אחד ואחד. ירצה לומר כי אין בפיהו נכונה ואין ראוי להמתין לשמוע לו: מדוע נחשבנו כבהמה. לשמוע חרופו וגדופו
אשר יאמר. כי לא ימצא בנו חכם. ומדוע אנחנו נטמאים בעיניכם החברים לסבול תעתועיו: נטמינו. מלשו׳ טמונין פליסתאי. ולשו׳ חכמ׳ שם טמנו מהם.
את מדוע נחשבנו אנחנו בעיניכם כאלו לבנו סתם עפר וטיח אשר עליו מהשכיל. כדרך שפי׳ בפסוק כי לבם צפנת משכל: טורף נפשו באפו. עתה יענה
את איוב. אתה הטורף כלביא נפשך באפך וחמתך. האם בעבור תלונתך תעזב הארץ להשתנות סדרי עולם. ויעתקו הצורים שהם מוסדות הרים
ממקומם. הנה אמת הוא כי כך סדרו של עולם ולא ישתנה בעבורך. שהא׳ מטיב לרשעי׳ בת חלה בחמלו על מעשיו ובסוף ידעך אורם: גם אור רשעי׳. מלת וגם
לאמר אף מקצת הרשעי׳ אשר לא יהי׳ להם אור. כי מתחלה ידעך נרם. כי רובם לא יהיה להם אור. כי בחשך באו ובחשך ילכו: יצרו צעדי אונו. כשילך בחיל וכח
יצרו צעדיו ולא יוכל ללכת ש׳ מחוז חפצו: ותשליכהו עצתו. עצתו עצמה תשליכהו לארץ. כי ממנה ובעבורה יפול מלא קומתו ארצה ולא יקום. כי רגליו יוליכוהו
אל הרשת כמהר צפור אל פח: ועל שבכה יתהלך תמיד. והענין כי הרשעים עצתם תהיה להם למוקש. והדבר אשר יחשבו להמלט ולהסבב בו וימהרו
אליו הוא יהיה להם לפח: יאחז בעקב פח. יאחזנו בעקבו. והנכון יאחז הוא את הפח בעקבו. כי יכביד עקבו ברצונו על הפח שלא ישמט ממנו
והוא יחזיק על עצמו. הצמאים לשתות דמו. או מתקיו וייננו וחלבו. רמז לאבדן ממנו: טמון בארץ חבלו. חבל מצודתו אשר ילכד בה. ומלכודתו
טמון עלי נתיבו: סביב בעתוהו בלהות. השוכנות סביב לו שלא יצא מתוכם: והפיצוהו לרגליו. ישימו אותו כפוץ ושבור במקום אשר רגליו עומדות.
ענין נפיצה. פזור הדבר הנשבר לשברים הרבה. וכן ונפץ את עולליך אל הסלע. כאבני גיר מנופצות: יהי רעב אונו. פי׳ ראב״ע אונו כמו בן אוני.
יהיה רעב לכאבו. שישבע ממנו וימלא בטנו צער וכאב. והתרגו׳ אמר בו שני פנים אחרים. יהי כפין תוקפיה ותברא איטימוס לרופכיה. ר״ל שירעבו
כחות גופו. ואיד יהיה מזומן לבלעותיו. ותרגו׳ אחר כת׳ יהי כפין בוכריה וצערא מכוון לאיתתיה. פתר אונו מראשית אוני. ובלעו מן ויבן ה׳
אלהים את הצלע. והוא ענין מורגל בתלמוד מה הוא: יאכל בדי עורו. כמשך לאחור. יאכל בכור מות. בדי עורו ויאכל בדי עצמותיו ובשרו גם כן. או
יאכל הוא עצמו בשניו בדי עורו. מרוב כאבו. ויאכל בדיו הנשארים בבשרו: בכור מות. והוא שר המות הגדול מכל הממיתים אשר לא יוכל איש
להמלט ממנו. או הגדול בדבר יקרא בכור. כמו ורעו בכורי דלים. הם האביונים הגמורים שהם כמנים ראשונה לעוני: בדים. ענפים. על דרך
משל באילן: ינתק מאהלו מבטחו. שלא ישב באהלו לבטח: ותצעידהו. ההבטחה אשר יבטח תוליכהו אל מלך הבלהות. גדול הבלהות.
כענין בכור מות: תשכן באהלו מבלי לו. יחסר נפש. כמו ותחס כפשי עליך. שהוא כמו ותחס עליך. והענין שיגזלו אהלו ותשכן כפשו שם ביד השודדי
שיתפשוהו. וכן כוכל לפרש:
ותצעידהו

אבן עזרא **ויען** בלדד השוחי ויאמר. עד אנה תשימון קנצי. אמר בלדד לרעיו נגד איוב כמדומה בעיניו שהאריכו בספורים ולא הועילו לפי מחשבתו.
אמר עד מתי תשימו קץ לדבריכם. תבינו בראשונה בשכל מה להשיב. ואחר נדבר כלנו לנצח את איוב בעל ריבנו: מדוע נחשבנו כבהמ׳.
מדוע נחשבנו כבהמה בעיני איוב. באמרו שאל הבהמות יודע הדבר. כי אמר שאל נא בהמות ותורך. ואמר הופאי אליל כלכם. וכפן
לבם משכל: נטמינו בעיניכם. מלשון טומאה. או מלשון טמטום. ר״ל הייכו נטמאו. או נסתמו טענותינו ונסתרו בעיניכם. כמו בעיניך. אבל איוב. או בעיניכם
בעיני השומעים הויכוח: טורף נפשו באפו. ואם אתה איוב כאיש טורף נפשו וממית רוחו בזעף חרון אפו להיותך כועס על ברותיך. ותחשוב היותך מוכח
ביד הגרמים השמימיים. התחשוב בעבור רעתך וכעסך כי למענך תעזב הארץ מיד ה׳ להכיחה לגלגלים. ואם ראוי שבעבורך יעתק צור העולמים ממקומו.
והשגחתו הכוללת בכל. ומצא קיים בכל. שיעתק ממקום השגחתו ולא ישגיח. וכבר הודעתיך כי רעת הצדיקים היא להביאם לטובה גדולה ממנה לעולם
הבא. ולזאת רעתם היא טובה מאת ה׳ מן השמים. והרשעים בסוף יכלו לגמרי. ורעתם גם כן טובה: גם אור רשעים ידעך. ואמנם לא תוכל לכחש כי
גם אור רשעים ידעך. ר״ל אור הצלחתם ידעך ויכבה וישוב חשך. ולא יאיר סביב אשו. ר״ל כיבוץ אש שלו. ור״ל שיהיה ככרת וככבה מאור ואם הצלחתו. כי אפילו
ניצוצות ממנו לא יאירו: ידעך. ענינו מכוסה וחשוך: יגה. יאיר: סביב ניצוץ: אור חשך באהלו. והאור המאיר מקדם בעסקיו יחשך גם באהלו מכל בני
ביתו. ונרו המאיר עליו מכר מבטו ידעך ויחשך. ורז״ל אמרו כי אור חשך באהלו שימות אשתו. ואין אהלו אלא אשתו: יצרו צעדי אונו. ולרשע הלז אחרי
כפלו מהצלחתו יצרו לו ויכאיבוהו צעדי כחו והליכתו. כי בכל אשר יפנה לא יצליח. ויציקו לו הליכות צעדיו. ועצתו תשליכהו ויפילהו בהפך הרצון הנכסף אליו.
כי העצות הטובות מקיימין את האדם ומעמידין. ולזה עצתו תשליכהו ותפילהו: יצרו. לשון צרה. עתיד לרבים מן הקל: כי שלח ברשת. ומאת הגזירה
האלהית ישולח הרש׳ ברגליו למען ילכד בעסקיו ברשת הרלות. ועל שבכה יתהלך. וגם כן יתהלך על רשת אחרת בסכסוך ובלבול למען יופרו כל מחשבותיו.
ושבכה היא מין אחת של רשת. מגזירת בסבך בקרניו: יאחז בעקב פח. וכלכתו יאחז בעקבו הפח בל יוכל להמלט. ועליו יחזק השם ויגביר עליו אנשים
צמים ואנסים ותקיפים. וכבר פירשנו למעלה צמים אנשים מגדלי שער וכמת ראשם. או צמים האנשים הצמאים לגזול ולעשוק: טמון בארץ חבלו.
והטעם שילכד הרשע בעקב פח. יען כי מאת ה׳ טמון ונסתר בארץ החבל אשר יאחז בו. ומלכודתו והפח שילכד בו פרוסה עלי נתיבות הדרך אשר הוא הולך.
כי בכל דרכיו ינקם וילכד בעוני ובשפלות: סביב ביעתוהו בלהות. וסביב כל עסקיו יבעתוהו בלהות ובהלות שיקרוהו מקרים רעי׳ במניעת חפציו ויבעתוהו.
באופן כי יפיצוהו וירחיקוהו מביתו ללכת ברגליו אנה ואנה למבוא טרף אם יוכל: יהי רעב אונו. ויהיה רעב וחוסר כל לאונו וזרעו ובניו אשר בבית. ואיד
ושברון לבלעו ולאשתו הנספרת ברעב ובצמא. או ואיד נכון לבלעו. ושברון מוכן אליו ולבדריו. כי אולי יפול בדרך וישבר. ויהיה פצוע במכות: אונו הם בניו
מן ראשית אונו. ובלעו אשתו. לפי הפירוש הראשון: יאכל בדי עורו. ואחר כך יפול בחלאים זרים. באופן שיאכל בדי עורו. והם משך הענפי׳ והעצבים
והורידים. ויאכל אותם ברזון הבשר בכובד החולי. עד שיגיע אל בור מות. והוא הקבר הנמשל לבור של מות: בדי עורו. ענפי ורידי העור והעורקים. וכן
בדיו. ינתק מאהלו מבטחו. והבטחון מההצלחה אשר היה דבק באהלו מאז ינתק ממנו ויפסק ולא יהיה לו עוד.
ומתגבורת

ותובליניה למליך רגושתא: תשרי אינתתיה במשכניה מדלית ליה
ויבדר על מדוריה גופריתא: מארעא בנוי ישתיצון ומשמיא יתגזר
אוכבניה: תא מלרע שרשוהי יתייבשון דמן לעיל יתמולל זאניה:
דוכרניה הובד מני ארעא דישראל ולא שמא ליה על אנפי אשקקי:
יהדפוניה מנהורא לחשוכא ומתבל יגלוניה: לא ביר ליה ולא ביר
ברא בעמיה ולית משיזיב ביתוביה: מטול יומיה אצטדיאו בתראי
וקדמונאי אחדו עלעולא: ויימרון לחוד אילן משריית עוילא ודין
אתר דמאן דלא ידע אלהא: ואתיב איוב ואמר: עד
אימת תנקטון נפשי ותשפפונני במיליא: דנן עסר זמנין תכסיפונני
לא תבהתון תשמודעון לי: וברם בקושטא שליתי גבי תבית שלותי: אין בקושטא עלי תתרברבון ותכסנון

עידה ותצעדהו למלך בלהות: תשכון באהלו מבלי לו יזרה על נוהו
תשכן גפרית: מתחת שרשיו יבשו וממעל ימל קצירו: זכרו אבד מני
ומתבל ארץ ולא שם לו על פני חוץ: יהדפהו מאור אל חשך ומתבל ינדהו:
לא נין לו ולא נכד בעמו ואין שריד במגוריו: על יומו נשמו אחרונים
מונים וקדמנים אחזו שער: אך אלה משכנות עול וזה מקום לא ידע
ידע אל: ויען איוב ויאמר: עד אנה תוגיון נפשי
י פ ותדכאונני במלים: זה עשר פעמים תכלימוני לא תבשו תהכרו לי:
ואף אמנם שגיתי אתי תלין משוגתי: אם אמנם עלי תגדילו ותוכיחו

עלי

הרמבן ותצעדהו אל מלך בלהות. כנוי לנפש. כי היא המוליכה את האדם. כך נראה בעיני. והתרגו' אמר בו תשרה אינתתיה במשכניה מדלית ליה. ויאמר כי אחרי הולכו אל מלך בלהות תשכן השוכנת באהלו. ואיננה לו. כי תהיה לאיש אחר. וגם זה נכון. אבל רבינו שלמה ז"ל מפרש יתנתק מאהלו מבטחו. יהיה כפרד מאשתו שהוא מובטח לה. ותוליכהו לקבר. ואז תשכן היא באהל שאיננו לו. אלמנה וגרושה. ואיננו נכון: מתחת שרשיו ייבשו. רמז למיתתו: וממעל ימל קצירו. רמז לאבדן בניו. כי האדם שרש ובניו ענפים ופארת לו. ושרש כל עץ למטה וענפיו למעלה. על כן אמר מתחת וממעל. והתרגו' הפך זה. אמר מן ארעא ישתצון ומן שמיא איתגזר אוכבניה: יהדפוהו מאור אל חשך. הבלהות הנזכרות: לא נין לו בעמו. ולא נכד ואין שריד לו בארץ מגוריו: על יומו נשמו אחרונים. אשר ישמעו רעתו אחריו: וקדמונים. הרואים אותה: אחזו שער. אחזו שער ורעדה. אחזו שער כמו הפוך אחזם שער. ומשפט הלשון לאמר שניהם. חיל אחז יושבי פלשת. צירים וחבלים יאחזון. אולי זה לאמר שאין השער אוחז אותם. כי מה להם על השער רק הם אוחזים את השער לתת את לבם שלא יבואם ככה:

ויען איוב. עד אנה תוגיון נפשי. במענה הזה לא יחדש איוב דבר. רק יפליג על מכאוביו והרעות הבאות עליו. ויאמר גם כן שהם חנם ובעוות משפט. ויתכוון בזה לסתור דברי האומר תחלה כי הוא מוסר. ולבכות ולקונן על נפשו. כי כן יעשו הכואבים. והפלגת אליו לו לראיה על דעתו בביטול ההשגחה כאשר פירשתי. ועוד יאמר לחביריו בסוף. כי יענשו עליו כשאינם בוכים עמו לקשה יומו. ואינם חרדי' עליו לרעותיו הגדולות ומכותיו המשונות: עד אנה תוגיון נפשי. מן יגון: זה עשר פעמים תכלימוני. הרבה פעמים. כי בעבור היות סוף חשבון עשרה נהגו הכתובים לדבר בהן. וכן יעשו בשבע. ואפו עשר נשים. כי שבע יפול צדיק וקם. ובשבעה דרכים ינוסו. וכמו ששי ובשבע לא יגע בך רע. לא כדברי המוניים שאומרים כי עתה כמנו בכאן עשרה פעמים מעני איוב וחביריו: לא תבשו תהכרו לי. כי תהיו כאילו אינכם מכירים אותי. מן ויתנכר אליהם. ואותותם לא תנכרו. אף על פי שהם שני שרשים. ואף אמנם שגיתי. אם טעיתי אתי תלין טעותי. כי לא אחזור מדעתי בעבור דבריכם. כי תשובותיכם הבל. לא כאשר חשבתי בתחלה שהייתם חכמים. ואמרתי הורוני ואני אחריש ומה שגיתי הבינו לי. ורבינו שלמה ז"ל פי' אם שגיתי וחטאתי אתי תלין משוגתי. ואיננו נכון. ואף אמנם עלי תגדילו. לשונכם. ותוכיחו עלי חרפתי. כי הרעה הבאה עלי תעשו אותה תוכחת ותרפה לאמר כי הרשעתי:

דעו

אברהם ותגבורת הצרה היא תצעידהו ותוליכהו לגלות ולטלטול עד הגיעו למלך הבלהות. ר"ל לבהלה תקיפה קשה שבכולן. או כי מחמת הצרה תצעידהו ותוליכהו מחשבת לבבו להמלך ולהתיעץ מאליו. באופן שיגיע אל הבלהות והשממון. ויהיה למלך לפי הפירוש הזה שם מלשון עצה. מן במלכתי. ומלשון ר"ל לך המלך בגבורה: תשכון באהלו מבלי לו. ותשכון הצרה והבהלה באהלו מבלי היות לו כל ושום דבר להחיות בו: יזורה על נוהו גפרית. ר"ל שאם נשאר דבר מה בבית יהיה כלה ונשרף. ויזורה על נוהו גפרית. או לשרוף ממש את ביתו בגפרית בלי הצלה: מתחת שרשיו ייבשו. ויהיה נכרת משרש וענף. באופן לא ישאר לו שם ושארית בארץ. ולא כמנהג האילן אשר מלמטה משרשיו יפרח. קצירו ענף שלו. מן תשלח קציריה עד ים: זכרו אבד מני ארץ. ובאבדן שרשיו וענפיו שהם בניו יתחייב שזכרו תאבד מארצו מקום מבנו. ולא יהיה לו שם עוד על פני חוץ מחוץ למקומו. ר"ל לא בעירו ולא בשום מקום אחר: יהדפוהו מאור אל חשך. ובתגבורת הצרות עליו יהדפוהו ללכת בגולה מאור אל חשך ולא ימצא מנוח להחיות ולשבת. באופן כי מכל הישוב ינידוהו ללכת נע ונד מבלי מרגוע: לא נין לו ולא נכד. ואחר שזכר כליון גופו וממונו ובניו אמר שיכרת גם כן דור שלישי ורביעי אם יהיה לו. ר"ל נין ונכד. באופן כי לא ישאר לו שריד במגוריו ובמשכני מקומות באהליו. ואיפשר כי נין ירצה לומר בני בנים והנכד יהיה רביעי. או נין יהיה הבן והנכד השלישי. כמו לי ולניני ולנכדי: מגוריו. מן מגורי אביו: על יומו נשמו אחרונים. וכל כך תגבר ברת הרשע שזכר כי על יומו אשר קרו לו המקרים ההם נשמו ונשתוממו האחרונים אשר ישמעו שמעו. והקדמונים שהיו בזמן מפלתו וראו את מעשה ה' אשר פעל אחזו סערה ורעדה. כי במפלתן של רשעים יפחדו הרואים. שער סערה ופחד בחלוף שי"ן בסמך: אך אלה משכנות. אך המקרים כאלה הם נופלים במשכנות האיש העול והרשע במעשיות. וזהו המקום והשיעור הראוי שיגיע אל האיש אשר לא ידע אל ברעות הכתובות ולכפור בהשגחה לגמרי. אבל לצדיקים אף אם יקרה להם מן הצרות לא יגיעו אל זה השיעור. וכיון שאתה איוב עודך חיעתה. הלא יש לך עוד חזון טוב למועד. אם תתום דרכיך ותשחר אל אל כאמור:

והעקר מן המענה הזה לבלדד הוא זה בשלשה ראשים. א' שבלדד כעס וטען במענה הזה על הכלימה שהכלימם איוב לאמר. שהם מנחמי עמל ודבריהם דברי רוח. כמו שאמר מנחמי עמל כלכם וגו'. ואחר אם הקץ לדברי רוח. ובזה השיבו בלדד מדוע נחשבנו כבהמה וגו'. ב' שהוכיחו בדבר ההשגחה שאמר שהאל בלתי משגיח ואמר אליו שהוא חוטא וגרמא בפורענות אשר קראהו. ואם ראוי שבעבור מחשבתו של איוב יעזוב השם את הארץ כלה. ואם ראוי שיעתק צור העולמים ממקומו אשר הוא סבת הכל. ושלא ישגיח ממקומו. ולכן קראו צור שהוא החוזק האמתי המעמיד המציאות ומחייה את כלם. ג' מה שהוכיח עוד בלדד לאיוב ההפרש הנפלא שיש בין פורענות הרשע הגמור לפורענות הצדיקים כשהם בעלי חטאות מה. לפי שאיוב היה מאמין בהגעת הרעות לצדיק ולרשע במדרגה אחת. ועל צד המקרה והסדור העליון. באמרו תם ורשע הוא מכלה. ובלדד הפליג להוכיחו במענה הזה ולהורות אליו עוד ההבדל הגדול שיש ברעות המגיעות לצדיקים בין הרעות והכליון הגמור שיגיעו לרשעים עד כלה. ואחר שימצא זה ההבדל האמתי שהצדיק המעונה ישאר חי ועושה פרי ושהרשע הגמור יכלה ואיננו וזכרו יאבד מני ארץ וממעל ימל קצירו. יחוייב שיהיה הדבר הזה בגזירת אלהית ובהשגחה פרטית. ובהיות כי איוב היה חוטא בכפירת ההשגחה הזאת קראהו חוטא וראוי לפורענות. כי מי שלא ידע את השם בעקרי האמונה יקרא חוטא. ולזה הגיע הפורענות אליו ותתם בדבריו המענה הזה. ואמר וזה מקום לא ידע אל. כי מי שלא ידע אותו יפול ברשת הפורענות. ואין חטא כמעט גדול מזה:

ויען איוב ויאמר. עד אנה תוגיון נפשי. השיב איוב לבלדד ואמר עד אנה תצערו ותתנו יגון לנפשי לשים אותה רשעה ותדכאוני במלים אל הגוף ותכוני ותכתוני במלין ובתשובות של הבל. כי הם מלין לבד. וכמו המלה שאין לה טעם: תוגיון. מן יגון: ותדכאוני. מן דכא ושפל רוח. ור"ל ותדכאו אותי. והיא מלה אחת מן הבנין נוספת: זה עשר פעמים. הנה זה כמו עשר פעמים שהתוכחנו יחדו. ובכלם תכלימוני לרשע ולא תבושו ולא תכלמו כאשר תהכרו לי. רוצה לומר תלעיגו בי. שהם שתים רעות. ראשונה להרשיעני. שנית ללעוג בי ובברתי: תהכרו. מלשון לעג כנזר מלשון ערבי: ואף אמנם שגיתי. ואף כי יהיה הדבר אמת ששגיתי וחטאתי הניחו לי. ואל תכלימוני ואל תלעיגו בי. ואתי תלין משוגתי בחיקי ולא ברבים: אם אמנם עלי תגדילו. ואם אמנם עלי תגדילו לחשוב אותי בעון גדול. וזה תוכיחו ותביאו ראיה בעבור היות עלי חרפתי מן הצרה והחלי הכבד הזה. דעו כי האל שררו והביאני אל המקרה הזה. או כי הוא עושה אתי עול כמו שאות':

דעו כי

איפו עלי חרפתי: דעו אפו כי אלוה עותני ומצודו עלי הקיף: הן אצעק
חמס ולא אענה אשוע ואין משפט: ארחי גדר ולא אעבור ועל
בותי נתיבותי חשך ישים: כבודי מעלי הפשיט ויסר עטרת ראשי: יתצני
סביב ואלך ויסע כעץ תקותי: ויחר עלי אפו ויחשבני לו כצריו:
יחד יבאו גדודיו ויסלו עלי דרכם ויחנו סביב לאהלי: אחי מעלי
הרחיק וידעי אך זרו ממני: חדלו קרובי ומידעי שכחוני: גרי ביתי
גב ואמהותי לזר תחשבוני נכרי הייתי בעיניהם: לעבדי קראתי ולא יענה
במו פי אתחנן לו: רוחי זרה לאשתי וחנותי לבני בטני: גם עוילים
מאסו בי אקומה וידברו בי: תעבוני כל מתי סודי וזה אהבתי נהפכו
בי: בעורי ובבשרי דבקה עצמי ואתמלטה בעור שני: חנני חנני אתם
רעי כי יד אלוה נגעה בי: למה תרדפני כמו אל ומבשרי לא תשבעו
ועופרת : מי יתן אפו ויכתבון מלי מי יתן בספר ויחקו: בעט ברזל ועפרת
לעד בצור יחצבון: ואני ידעתי גאלי חי ואחרון על עפר יקום: ואחר

עלי חוסרני: ידעו השתא ארום אלהא תקפני וסריגיה עלי אחזור:
הא אקביל מן קדם חטוף ולא אתותב אצלי ולית דינא: אסרטי חטר
ולא אעבר ועל שבילי חשוך ישוי: איקרי מעילוי אשלח ואעדי כלילא
דרישי: יצדינני חזור חזור ואיזיל ואטיל היך קטא סברי: ותקף עלי
רוגזיה ותחשבינני ליה היך מעיקוהי: כחדא ייתון אוכלוסוהי
וכבשו עלי ארחתהון ושרון חזור חזור למשכני: אחיי מעילוי ארחק
וידעי אתעבידו חילופאי מיני: פסקו קריביי ומידעי אנשיוני: דיירי
ביתי ואלחינתיי לחילופאי יחשבונני היך בר עממין הויתי במחמיהון:
לעבדי קריתי ולא יתיב בפומי אבעא מיניה: רוחי נוכריתא לאנתתי
ואתחננית לבר מעיי: לחוד ינקיא רחקו ממרי אקום וממללין מני:
רחקו יתי כל אנשי רזי ודין די רחימית אתהפכן בי: במשכי ובבסרי
דבקת גרמי ואשתתרית במשך ככאי: חוסו עלי חוסו עלי אתון חבריי
ארום מחתא דייי קריבת בי: למא תרדפונני דכמת אלהא ומבסרי
לא תסבעון: מאן יהב יתי ויכתבון מלי מאן יהב בפתקא ויתרשמון:
בקולמוס דפרזלא וכרכמישא לעלמא בטינרא יתפסלן: ואנא ידעית דפריקי קיים ומן בתר כרין פורקניה על עפרא יקום: ומן בתר

הרמב"ן דעו איפה כי אלוה עוות משפטי. לא פשעי ולא חטאתי. כי אני צועק חמס ולא אענה מאתו: ויחשבני לו כצריו. ירצה כאלו אני חשוב כאחד מצריו. כי אריע לו כאשר ירוע האדם לאויבו. ויסולו עלי דרכם. כמו אלי. יאמר כי יבאו יחד גדודי אילו ויעשו מסלת דרכם אליו. ויחנו סביב לאהלו. כאשר יעשו עם המלחמה הבאים לצור על העיר. וכן החונים עליו מטה אשר אליו בכדו. או יאמר כי יבאו גדודיו ויעשו דרך מסלה עליו לעשותו תחת כפות רגליהם ויסכנו סביב לאהלו כדי שלא יוכל לברוח עד שובם לרמות אותו: ויסלו. לשון מסלה. וכן אמר התרגום וכבשו עלי אורחיהון. והחכם ר' אבע פי' מלשון סלון ממאיר. ואין טעם לו: רוחי זרה לאשתי. מפני חליי נמאסתי להולי עד שנעשת רוחי זרה אפי' לאשתי. אם הייתי מתקרב אליה. ואני צריך להתחנן אפי' לבני. אם היו חיים. כי סר מוראי וכבודי מעל כל הבריות. ויתכן שהיו לו בני בנים. והם פרי בטנו: עוילים. נערים. כמו ישלחו כצאן עויליהם: וזה אהבתי נהפכו בי. יאמר תעבוני כל מתי סודי וזה שאהבתי עמהם וכולם נהפך לבם לשנוא אותי: בעורי ובבשרי דבקה עצמי. מרוב כחש. ונמלט עצמי מן המות בעור שני. כי אפי' שניו לא היו נכסות רק יאכל מעט בעור אשר בשרשי השנים ויהיו העצמות יבשות: חנוני חנוני אתם רעי. אחרי שכל האחרים נהפכו בי חמלו עלי אתם שהייתם רעי בדעת ובחכמה. כי יד האלוה נגעה בי. ולמה תרדפוני אתם כמו האלוה וכולכם על לא חמס: ואני ידעתי גואלי חי. יאמר כי ירבה שיחמלו עליו חבריו ולא ירדפוהו וירבה שיחת בון מליו, אולי יחמלו עליו אחרים השומעים טענותיו. אעפ"י שהוא יודע שלא יגאל באלה. רק הגואל אשר יוכל לגאלו הוא חי מאז. וישאר אחרון לכל הנבראים. כי יתקיים לנצח: והוא האלהים ית'. והמפרשים אמרו כי יאמר ארבה שיחת בון מילי לפי שהוא גואל אותי מיד טענותיכם הוא חי עתה. או יולד אחרי כן. כי אני איפטר שלא יהיה חכם מבין טענותי ודבריכם. ויהיה לי לעזר. והראשון יותר נכון: ואחר

אברהם דעו איפו כי אלוה. דעו נא ריעי כי השם עוותני שעוות את גופי והרס אותו. או שעושה עול אתי. אם מאתו הדבר. ומצודת רשתו הקיף ללכדני בה: עותני. השחיתני. או עוות עלי המשפט: הן אצעק חמס. ובאמת כי גם כי אצעק אל השם על החמס הזה ולא אהיה נענה בתשובה אמנם כי לא ישיב לי תשובה. ואשוע בקול רם ואין משפט: אענה. עתיד מן נפעל: ארחי גדר. ארחות עסקי והצלחתי אשר הייתי דורך עליהם גדר ה' לפניהם גדר. באופן לא אעבור עוד. ועל נתיבותי שהייתי חושב בלבבי להשיגם שם בהם חשך ואפלה: כבודי מעלי הפשיט. והכבוד והעושר אשר היה עלי כמו לבוש הפשיט אותו אלהים: ויסר עטרת ראשי. היא המעלה והכבוד הנאצל על בעלי העושר. שהכל מכבדים אותם לעושרם: או ויסר עטרת ראשי הם הבנים לדעת קצת. או ויסר עטרת ראשי. הסיר מעלי העטרה המיוחסת לבעלי הדעת והתבונה. ובפרט כשהם עשירים וחכמים: יתצני סביב ואלך. ונתץ ה' אותי והרס כל בנייני ביתי וכל עסקי אשר היו לי. באופן כי הוצרכתי ללכת מהם להריסתם: ויסע תקותי ממני. כעץ הנעקר ושרשם שלא יצמח עוד: ויסע. עתיד מן הפעיל עם וי"ו ההפוך: ויחר עלי אפו. ואחר כל המכות הנפלאות אשר קרו לי בביתי ובחומותי ובבני ביתי ובכל עשרי וקנייני חרה אפו בגופי ממש להכותי בחולאים מרים כאלה: ויחשבני לו כצריו. כאלו אהיה אחד מצריו ואויביו. להרבות ולהוסיף עלי מכות טריות יום יום: יחד יבואו גדודיו. ויחד עלי יבואו גדודי החולאים ושבורות השחין מונחים על גופי במספר רב. באופן יחנו עלי בגדודי חיל: ויסולו עלי דרכם. דרכו על גופי כלם כדורך בדרך במסילה. וכל כך הם רבים כי עוד מהם רואה אני אותם חונים סביב לאהלי להתחדש עלי בכל יום. כאלו הם מחוץ לאהלי ממתינים עת הכנסם בתוכו לגור עלי: אחי מעלי הרחיק. ואחי הקרובים הראוים לרחם. כי אח לצרה יולד. הרחיקם השם מעלי למאוס אותי: ויודעי המכירי' אותי שבו לזרים. כאלו לא ידעוני כזרו ונפרדו ממני: זרו. מן ויזר על פני המים. או מן לזר נחשבו: חדלו קרובי. ועוד הפליג לדבר בצרתו. כי הקרובים אשר הם חייבים לבקר ולשאת מכות לאוהבי עמו. ואליו חדלו מלעשות שום דבר. לא לבקרו ולא לשלוח מכות. ומיודעי שכחוני לגמרי: גרי ביתי ואמהותי. וגרי ביתי ושפחותי אשר בטבע ראוי שיכבדו את אדוניהם לזר תחשבוני. וכנכרי אשר מארץ רחוקה כן הייתי בעיניהם. ולפעמים ידבר לנוכח ושלא לנוכח: לעבדי קראתי ולא יענה. וגם לעבדי קראתיו בראשונה לדבר מן הדברים אשר אצטרך בחוליי ולא יענה. ואף כי אוסיף להתחנן אליו במו פי ולא יענני: רוחי זרה לאשתי. ואפילו לאשתי שוכבת חיקי רוחי זרה. וברחת ממני בחשבה כי רוחי מעופש בחולאי הגוף. ואף כי אתחנן אליה לעזרני בעבור בני בטני אשר אתו. ואשר יצאו ממנה ואשר אהבתיה ולא תועיל. או וחנותי לבני בטני. רוצה לומר אתחנן אליה לאמר. כי עוד אולי חזון למועד להעמיד ממנה בנים יחיו כדי לעזרה אותה לשרתני. ולא תועיל: גם עוילים מאסו בי. גם העוילים בעלי האון והחמס מאסו בי. ואף כי אקום ממטתי לעמוד לכבדם לא יועיל אלי רבדי וידברו בי כאלות כמרבותי או יהיה עוילים בחורים ונערים. מן עול ימים וזקן. ור"ל שאף הנערים שהיו יראים ממני בראשונה עתה ימאסוהו וישכחוהו: תעבוני כל מתי סודי. והאנשים אשר כבר הייתי מתיעץ עמהם וממתיק סוד עתה תעבוני ומאסוני. ואשר אהבתי בלבבי נהפכו עלי לאויבים ויחסדוני לרשע ויחרפוני: בעורי ובבשרי. בעורי ובבשרי שנכמר ונתדלדל לרזון דבקה עצמי עליו. ר"ל שהעצם הגיע עד אנוכי העור והבשר הלך לו: ואתמלטה בעור שני. ולא נמלט אתי עוד שלם שלא נקבוהו העצמות רק עור אשר על סביבות שרשי השנים: חנוני חנוני אתם ריעי. ואתם ריעי וחבירי יש לכם לחון אותי ולנחמני ולא להכאיבני ולהכעיסני אשר שיד השם נגעה בי: למה תרדפוני כמו אל. ולמה תרדפוני בדבריכם הרעים כמו אלה. ומבשרי המכונעת לא תשבעו לראות תחלואיה. או יהיה למה תרדפוני כמו אל כמו שיעשה האל ית'. ויהיה אל זה שם לשם. או מלת במו אל כמו אלה. כמו והארבות האל: מי יתן איפו ויכתבון. מי יתן לי איפו שיכתבו מלי לזכרון באיזו מזכרת לעת מה. או מי יתן שיוחקו בספר לקיות לשם עמים לעד. כיתר דברי הימים והזכרונות. כי ראויים דברי האמתיים להיות נזכרים לנצח. ולזה זכר. ונכתבו לאות ליום הבא: בעט ברזל ועופרת. ושיהיו נכתבים דברי בעט ברזל ועופרת לקיים זכרונם לדור הבא. וגם שיהיו כתובים על אבן שיש. כמו המצבות החקוקות לנצח לזכרון לעתיד: ואני ידעתי גואלי. ולמען תדעו אתם ריעי שחשבתם אותי לחוטא דעו נא וראו מה שידעתי. כי גואלי חי וקיים וקדמון ונצחי. וקראו גואלי למה שהאמין אשר בידו היכולת לגאול אותו מצד היותו הממציא הראשון לכל. וחי שהוא נותן החיים לכל בעל חי. וגם כן הוא האחרון אשר על שוכני עפר יקום לתת הויה ומציאות לכל נמצא שימצא על עפר ונסיבותיהם. ויהיה פירו' גואלי חי בערך אל מציאות השם שהוא נצחי קדמון. ואחרון גם כן על כל שוכני עפר שהוא נצחי באחרונה. באומרו אני ראשון ואני אחרון: ואחר

עורי נקפו זאת ומבשרי אחזה אלוה: אשר אני אחזה לי ועיני ראו
בחיקי ולא זר כלו כליותי בחקי: כי תאמרו מה נרדף לו ושרש דבר נמצא
שדון בי: גורו לכם מפני חרב כי חמה עונות חרב למען תדעון שדין:
כ ויען צופר הנעמתי ויאמר: לכן
שעפי ישיבוני ובעבור חושי בי: מוסר כלמתי אשמע ורוח מבינתי
יענני: הזאת ידעת מני עד מני שים אדם עלי ארץ: כי רננת רשעים
מקרוב ושמחת חנף עדי רגע: אם יעלה לשמים שיאו וראשו לעב

בתר דאתפח משכי תהי דא ומבסרי אחמי תוב אלהא: די אנא
אחמי לי ועייני חמון ולא חילוני שלימו כליותי בעובי: ארום תימרון
מה נרדף ליה ועקר מלתא נשכח ביה: דחולו לכון מן קדם חרבא
ארום ברגיז אלהא על סורחנותא מגרי קטולין דחרבא מן בגלל
דתנדעון דדין קשוט הוא מרי דינא: ואתיב צופר דמן
נעמה ואמר: מטול דרעיוני מתיבן לי ומטול דרחישתי בי מרדותא
דכסופי אשמע והיך פרחא מן ביונתי יתיבינני: הדא ידעתא מן
אולא מן עידן דאשתוי בר נש עלוי ארעא: ארום בועת רשיעי
שציית בעגל וחדות דילטור עד שעתא: אין יסק לצית שמיא זקפיה ורישיה לעננא ימטי

הרמב"ן ואחר עורי נקפו זאת. יאמר כי תחת עורו חתכו הבשר. מן כנקף זית. ונקף סבכי היער. ונקפו המוקפים. והם מכאוביו. ובמלה זאת ירמוז אל העומדת תחת עורו חתיכת בשר. או עצם אשר יתפוש בידו ויראה להם. והענין לאמר אין לו גואל זולתי האלוה והוא לבדו היודע מכותי. כי אחרי עורי אשר אתם רואים במתין רע נקפו מכאובי את הבשר ואת העצם ואין רואה מכם: ומבשרי אחזה אלוה. כי בראותי בשרי כלה ואני חי אדע כח האלוה על בריותיו. כי ישיב אנוש עד דכא: אשר אני אחזה לי. יחובר על מה שאמר כי אין יודע מהם תקף מכאובו. יאמר אשר אני לבדי אראה לעצמי: ועיני ראו ולא זר. מכולכם: כי כלו כליותי בחיקי. מרוב כאב. ירמוז על תקף חליו. כי לא ידענו זר במחשבה. ודעת רבותינו ז"ל כי איוב נספכו כליותיו. אולי הוציאם בגללי צואתו וראה אותם. ומזה יחזה כי יד אלוה הוא. כי מעשה נסים הוא שלא יחיה האדם בכלות כליותיו. והתרגום אמר בו אחר עורי נקפו זאת ומן בתר דאתפח משכי תדירא. ומבשרי אחמה טוב אלהא. ירצה לפרש ואחר אשר בעורי נקפו המכאובים תהיה זאת הגאולה אם יגאלני צורי. כי כבר נקף עורי. ומבשרי אשר בשחת אחזה אלוה. כי יגאלני: כי תאמרו מה נרדף לו. היה לכם שתאמרו מה נרדוף אותו על חנם: ושרש דבר. ועיקר טענה ומצא בדבריו: על כן גורו לכם מפני חרב. האלהים. כי החמה שאתם מרעישים אותי עון גדול הוא להביא עליכם חרב נוקמת. למען תדעו שים דין ומשפט להכרית כל חנף. והתרגום אמר דחולו רגיז אלהא לכון מן קדם חרבא ארום כדי רגיז אלהא על סורחנותא מגרי דקטלין בחרבא מן בגלל דתדעון דדין קשוט הוא מרי דינא. ופירש כי חמת האל עונות חרב הוא:

ויען צופר הנעמתי. לכן שעיפי ישיבוני. לא ילמד האיש הזה עתה במענהו. רק להפליג ולדבר באבדן הרשעים. כי מאז ענו אותו. ואמר לו כל אחד ואחד במענהו. ולא יעשו דבר אחר רק לדבר באבוד הרשעים ובהכרת זרעם כאשר פירשתי: לכן שעיפי ישיבוני. שעפים המחשבות שהם ללב כענפים לאילן. מלשון בסעיפיה פוריה. וכן בשעפים מחזיונות לילה. הם ההרהורים והמחשבות: בענין רעיוני על משכבי סליקו. וההרהורין על משכבך. אמר הנה מחשבותי ישיבוני. ובעבור החושים אשר בי והם ראות העין ושמיעת האזנים: חושי. כמו מי יאכל ומי יחוש חוץ ממני. והוא מלשון חושפין בדברי רבותי ז"ל. יאמר כי מחשבותיו ישיבוהו דבר שאין דברי איוב נכונים. ובעבור כי יראה בעיני ובשמע מאז ידע כן: ומוסר שדי יענה. עוד ישמע ויענהו רוח מבינתו לענות את איוב. כי רננת רשעים מקרוב. ורבינו שלמה ז"ל פי'. הנה מחשבותי ישיבוני ובעבור שאני חושש בעצמי שלא לענות אותך על כל פנים גם אשמע מוסר כלימתי שאתה מכלים אותנו. ואומר שלא תמצא בנו חכם. ועל כן יענני רוח מבינתי לענות אותך על כל פנים. גם נכון הוא. והמפרשים אמרו חושי בי. מהירות בי להשיבך. מן חושה לעזרתי. ותחש על מרמה רגלי: הזאת ידעת מני עד. הידעת מעולם זאת שאמרת. כי באחד מן הדורות אשר מעולם יעות האל משפט להרע לצדיקים או להיטיב לרשעים. הלא כשתראה רננת רשעים מקרוב הוא. כי לא ארכו ימיה ולא ימשכו עוד. כי שמחתם עדי רגע תהיה: כגללו

אברהם ואחר עורי נקפו. ועם היותי מאמין באמונה אמתית ובאותה כזאת במציאות השם ויכולתו מכל מקום לא יועילני כל כך גברו מכותי וכחייתי וכחליתי. אחר שהגיע אבדון העור והפסד כל הבשר: נקפו זאת. ר"ל שנשברו עצמותי ונכרתו בתגבורת חומר המוגלא. ואמר מלת זאת בערך הרגישו והביטו בחלקי עצמותיו ויתר איבריו המדומים המגיעים אל האבדון. ושאמונתי הטובה לא הועילה לו כלום. וגם כי עם היותו עם בשרו תמיד היה רואה וחוזה במציאות האלוה וביכולתו ומתבודד בו בדעות האמתיות. אחר עורי. אחר דקבון עורי. נקפו זאת. נכרתו ונשברו או העצמות שהיה מביט אליהם. מן ונקף סבכי היער: אשר אני אחזה. אשר אני לבדי אחזה לי שעור המכאובות המגיעות אלי שלא כדין מעשי ועיני בחיכתי וידיעת זכרון מעשי שעשיתי. ולא זר ידע אותם. כי בודאי אינני ראוי למשפט רע כזה: מדוע כלו כליותי בחיקי בתוך גופי. כי היה מרגים מה שהיה מגיע אליו מאבדון כלי הכוחות השכליות. והם הכליות היועצו' ושלא היה ראוי לפורענות כזה אם השם ישגיח בפרטים: כי תאמרו מה נרדף. ובאמת היה מחוייב בחקכם שתאמרו על ה' ית' אם הוא משגיח מדוע הוא נרדף לו לאיוב. ומה שורש דבר העון והחטא הנמצא בי שאתחייב לפורענות כזה. ויהיה נרדף ביסורי כדמות תולדה לה' ברדפו איוב: גורו לכם מפני חרב. בעבור היותכם מכריחים להרשיעני לשקר גורו ותיראו לכם מפני חרב שתבוא עליכם על עון כזב כזה. כי החמה והכעס אשר הכעסתם אותי הוא מכלל העונות שראוי להפרע מכם על ידי חרב: למען תדעון שדון. שים דין וחשבון גם כן עליכם. כי השם לא יקפח שכר ופורענות הראוי אל באיזה אופן שיהיה: שדון. שים דון. כמו דין. על משקל רוס בות. ומ"ן שדון כש"ן שקמתי דבורה. ומ"ן בסגם הוא בשר. כמו בשר:

והעקר מן המענה הזה לאיוב. ראשונה שסתר דברי בלדד אשר הגיע דרך כלל קודם זה שהרשעים הם נכרתים על כל פנים מצד הסדור האלהי. וזה דבר שאין בו ספק כלל. וזהו מה שאמר בלדד קודם למענה הזה אור רשעים ידעך וכו' סביב בעתוהו בלהות. ויתר כל דברי המענה ההוא. אשר חייב מדבריו היות הפורענו' שהגיע לאיוב מצד רשעו על כל פנים. ואף כי יחשוב איוב בעצמו שיהיה צדיק אין ראוי להאמין שלמענו ולמען מחשבתו תעזב הארץ ההנהגה האלהית בגמול ובעונש ויעתק צור ממקומו. ואיוב השיבו בזה תשובה גדולה. כי גם שיהיה הדבר אמת שיפול הפורענו' והשכר מצד ההשגחה הפרטית. הנה כאשר נראה צדיק כמוהו נשחת ונתעב בשפל השחתה בעול ובחמס. הנה יסתור להאמין ההשגחה הפרטית. כי כאשר לא יצדק בפרטים הנה הכלל של בלדד שקר. שנית מה שסתר איוב דברי בלדד להוכיחו על כל פנים היותו צדיק ומאמין במציאות ה' ובקדמותו ויכולתו ונצחותו בלי תכלית. באמרו ואני ידעתי גואלי חי ואחרון על עפר יקום. ומי שיהיו אלו דרכי האמונה הזאת לדעת את בוראו עם יתר תקון המדות אין ראוי שיבואו אליו מן הרעות הכאמנות כאלה אשר קרו אליו. וזה אמרו אחר הפסוק שאמר ואני ידעתי גואלי חי וכו'. ואחר עורי נקפו זאת. ר"ל כי גם אמנם בהיותי מאמין ובאמן רוח במציאות ה' ויכולתו ונצחותו מכל מקום. שנקפו ונשחתו חלקי עורו ובשרו עד עצמותיו. שלישית מה שבזה איוב את רעיו לקרוא אותם חוטאים. להיותם חוטאים אים כמוהו הידוע לכל ומכעיסים אותו ושעתידים הם ליתן את הדין לפני השם. ושיראו ממשפט הנופל באנשים. ואחרי היותם מאמינים בהשגחה פרטית אמר להם גורו לכם מפני חרב ה' וכו':

ויען צופר הנעמתי ויאמר: לכן שעיפי ישיבוני. השיב צופר ואמר הנה אנכי לא אסמוך על מה שכבר אמרו אליך ריעי. לכן שעיפי ומחשבותי הם ישיבו בעדי אליך תשובה מספקת. וגם בעבור היות חושי בי. אשר ראיתי שהדבר נגלה בחוש לזאת אשיב אליך: שעיפי. כמו סעיפי בסמ"ך. מן הסעיפים. חושי. מן לשון הרגשה. יחוש ממני: מוסר כלימתי אשמע. ואם שמעתי ממך מוסר כלימתי שבזית אותי וקראת אותי חסר התבונה להיותי בעיר לימים. על כן רוח מבינתי יענני ואשיב אליך מענה לשון: הזאת ידעת מני עד. הלא זאת ההקדמה שאשיב לך ידעת מני עד היותה בודקת. ומני שים השם יתב' אדם עלי ארץ. והיא זאת: כי רננת רשעים. כי אתה ידעת רננת הרשעים והצלחתם מגעת להם בזמן קרוב. כי תהיה מבוהלת בראשונה להגיע אליהם במהרה. אולם שמחתם לא תאריך עדי רגע ואחר תאבד. כאמרו נחלה מבוהלת בראשונה ואחריתה לא תבורך: אם יעלה לשמים. ואם יעלה רוממות הרשע ושיאו וגבהו עד השמים וראשו לעב יגיע: שיאו. מלשון רוממות והתנשאות: כגללו

295

אוהו יגיע: כגללו לנצח יאבד ראיו יאמרו איו: כחלום יעוף ולא ימצאהו
וידד כחזיון לילה: עין שזפתו ולא תוסיף ולא עוד תשורנו מקומו:
נסת בניו ירצו דלים וידיו תשבנה אונו: עצמותיו מלאו עלומו ועמו על
עפר תשכב: אם תמתיק בפיו רעה יכחידנה תחת לשונו: יחמל עליה
ולא יעזבנה וימנענה בתוך חכו: לחמו במעיו נהפך מרורת פתנים
בקרבו: חיל בלע ויקאנו מבטנו יורשנו אל: ראש פתנים יינק
תהרגהו לשון אפעה: אל ירא בפלגות נהרי נחלי דבש וחמאה:
משיב יגע ולא יבלע כחיל תמורתו ולא יעלס: כי רצץ עזב דלים בית
גזל ולא יבנהו: כי לא ידע שלו בבטנו בחמודו לא ימלט: אין שריד
ספקו לאכלו על כן לא יחיל טובו: במלאות שפקו יצר לו כל יד עמל

ימטי: היך רעייה לעלמא יהובד חמוי יימרון האן הוא: היך חלמא
יטוס ולא ישכחוניה יגלי היך חזותא דליליא: עינא סקרתיה ולא
תוסיף ולא תוב תסכיניה אתריה: בנוי ירעון מסכנין וידוי משלמן
תקוף צעריה: גרמוי אתמליאו חיוליה ובהדיה על עפרא תשכוב:
אין מתבסמא בפומיה בישתא וכדיבה תחות לישניה: יחוס עלה
ולא ישבקינה ויכסינה במצע מוריגיה: מיכליה במעוי אתהפיך
אירסא דחורמניה בגויה: נכסין דסלעים יפלט יתיה מכרסיה
יתרכיניה אלהא: רישי חורמניא יינק תקטליניה לשן חוויא: לא
יזכי למחמי בטייפי נהרות נחליא דמן דובשא וליואי: מתיב ליאות
חורבא ולא יגמור כדעתריה מתייהיב שלחופיה ולא ידוץ: ארום
רעעא עסקא דמסכנין ביתא אנס ולא בנא יתיה: ארום לא ידע
דיהי שליו בכריסיה בגושמיה לא ישתזיב: לית משיזיב למכליה מטול היכנא לא יוריך טוביה: תתמלי סאתיה יתפרע מיניה כל אידא דלעי תיתיביה

הרמב"ן כגללו לנצח יאבד. כאשר יתגלגל ויסוב מעט יאבד לנצח. כאלו אמר שלא יוכל להתהפך מעט עד שיבאו עליו סבות אבדו לעד. והמפרשים הוציאוהו מן בגללי צואת האדם. כאשר יבער הגלל. וכן תרגמו וכתן היך רעייה לעלמא יהובד: בניו ירצו דלים. מן רצון. ובמה יתרצה זה אל אדוניו. יאמר כי בניו יצטרכו לרצות הדלים על גזלת אביהם. וגם הוא עצמו ידיו תשבנה להם ההון שגזל. מלשון מלאכתי אוני ר"ל כי תקפו וכחו יאבד. ויכריחוהו שופטי הארץ להשיב גזלותיו: עצמותיו מלאו עלומיו. עצמותיו מלאים נעורים. ועמו על עפר תשכב. יאמר כי עצמותיו בנעוריהם ישכבו על העפר. ועמו רמז לגוף כולו על העפר תשכב כנפשו: אם תמתיק בפיו רעה. אמר כאשר יהיה בכחו יכחידנה עתה תחת לשונו. וירא לכפשו מספר אותה. כי יקחו ממנו נקמה והוא יחמול על הרעה ולא יעזבנה. רק יכחידנה תחת לשונו וימנענה מאחרים בתוך חכו: ראש פתנים. המאכל אשר ינק וכנגד ממנו יהפך לו לראש פתנים: וכלשון אפעה. אשר תהרגהו. והוא רמז לעשר ולנכסים אשר קנה בימי הנעורים: אל ירא בפלגות. כי ברבות הטובה בעולם כפלגי מים. ובהיותה כנחלי דבש וכחלי חמאה לא יראה אותה ולא יאכל ממנה. ויש מפרש הגזלה אשר היתה מתוקה בפיהו לא היתה כחלי דבש רק ראש פתנים. ואיכנו נכון: משיב יגע ולא יבלע. ישיב יגיע אחרים להם ולא יאכל ממנו. כי אם שם ממנו בתוך פיו לא יבלענו. כחיל תמורתו והוא אליו ולא יעלס בו. ירצה לומר כי יגיע אחרים אשר גזל ישיב דמיו. והוא לו כאשר ימיר בהמה או בסף בכסף ולא ישמח בו. ויותר נכון לי שיאמר לכגזלים. וישלם להם מה שכבע בושתה בעוניו ולא יאכל ולא יהנה ממנו כאשר נותן ממון תמורתו. והוא מה שקנה בימי השלוה שאומר לו עתה בעבור שלא יעלס בו והמשל כי משכיהם לא ישמח ובי רצץ עזב. הדלים ועזבם רצוצים ונדכאים. ובית אשר גזל מהם לא יבנהו. כי באחרי ימיו יעזבנו: כי לא ידע שלו בבטנו. יחזור על הפסוק הראשון משיב יגע. ויאמר כי הוא ישיב הגזלות ולא יעלס בקנינו. כי ימות באחרי ימיו ולא ידע בבניו היוצאים מבטנו איש שקט ושלו. הבנים יקראו ובני בטן. כמו לבני בטני. וכן כי אם אשר יצא ממעיך מה לכך יצאו וכלם כמים: בחמודו לא ימלט. כאשר חמד לא ימלט איש. כענין לא יולד. כמו והמליטה זכר. והמפרשים אמרו כי לא ידע שלו בבטנו שאין בבטנו השקט. וממה שחמד והתאוה לא ימלט כלום: אין שריד לאכלו. לעושר שלו לכחול אותו ממנו. על כן לא יקוה אל הטוב אשר לו ולא יעלס בו: במלאת ספקו יצר לו. כאשר תתמלא תאותו ותגיע לכל מה שיספיק לו אז תבא עליו צרה: וכל יד עמל תבאהו. להשיב להם ממונם. וכאשר תגיע ידו למלאת בטנו מטעמים כאשר אהב:

אברהם כגללו לנצח יאבד. הנה הרשע יהיה כמו הגלל והצואה המתגלגלת הנפסדת כן יאבד לנצח. באופן כי רואיו יאמרו איו. ואנה פנה לאבדון מציאותו והצלחתו: כגללו. לשון צואה. מן כאשר יבער הגלל: כחלום יעוף. והרשע הלז והצלחתו יהיה כמו החלום הנפסד אשר אין רושם נמצא ממנו. ויודד וינוע בכמו חזיון לילה: ויודד. מן נודד ללחם. עתיד מן הפעל. מרשו נדד. מחסרי הפא: עין שזפתו. ועיני ה' מההשפעה העליונה שהיתה זורחת ושופעת עליו מן הטובה וההצלחה עתה לא תוסיף להשפיע עליו רק תחסר ותגרע ממנו. או עיני האנשים אשר ראו את הרשע מתגבר לשעבר עתה לא יוסיפו לראותו. וגם לא תשורנו עוד מקומו. שלא יעמוד במצב ביתו ובמנוחתו: שזפתו. מן ששזפתני. לשון הבטה וראיה. וכן תשורנו: בניו ירצו דלים. ובני הרשע לשפלותם יבקשו עתה לרצות הדלים ולהתחבר אתם. וידיו מן הרשע שהרבה לפשוע בגזל ובחמס בהיותו בתקפו עתה יהיו ברמאה כי תשבנה אליו אונו וכרתו ושברון מכבו. או בני הרשע עתה יבקשו לרצות הדלים אשר גזלם אביהם. וידיו מהרשע ברדתו ממעלתו יצטרך להשיב הגזלות והעושק לעשוקים מאתו וממונו: עצמותיו מלאו עלומיו. כי הרשע הלז עד עתה עצמותיו ואיבריו כתמלאו מתאוות גזל ועסק כל ימי עלומיו. ועתה עמו ואתו תלין משוגתו וחטאתו. ועל עפר תשכב בחטאתיו. או ועצמותיו מלשון חזק. הגישו עצומותיכם. וירצה לומר עצמותיו וכח תוקף חמסו ועושקו בימי הצלחתו מלאו עלומיו ימי עלומיו. אבל עתה עמו על עפר תשכב: אם תמתיק בפיו. והרשע הלז בזמן הצלחתו ומזימות מחשבותיו היה ממתיק בפיו עשיית הרעה. ויכחידנה וישתיקנה תחת לשונו. ויאלם לבלתי ידבר בה. כי היה ירא להוציאה מפיו פן ילמדו אחרים לעשות כמוהו: יחמול עליה ולא יעזבנה. ולהיות הרשע תמיד רגיל ברשע ובגזל עתה עם היותו כותן אל הפורענות. מכל מקום יחמול על דרכי הרעה אשר הוא רגיל להגליה בה ולא יעזבנה לגלותה לאחרים רק יחזיקנה למשמרת אצלו למען לא יתן תועלת לאנשים אחרים לעשות כמוהו. וימנענה ויסתירנה בשתיקה בתוך חכו: לחמו במעיו נהפך. והנה הרשע לגמול מעשיו הרעים עוד יכהו האל' בכחות הנפש החיוני בכח הזן והמחזיק והמעכל. עד כי הלחם אשר הוא אוכל יהפוך למזון רע בתוך מעיו. ויגיעהו לרוע מזג ולמרה שחורה שורפת. כמו מרורת פתני' שיהיה בקרבו לחממו בקדחת חדה או רביעית: חיל בלע ויקיאנו. והחיל והממון אשר אסף הרשע בגזל ובחמס יקיאנו עתה בברותיו. וגם החלק מהמזון הטוב אשר הכניס בבטנו בזמן הצלחתו אשר בו עשה פימה עלי כסיל ואכל ושבע ודשן. עתה יורישנו האל להיות לרזון: יורישנו. מן יירש הצלצל: ראש פתנים יינק. ובמקום מזונותיו הטובים מקדם עתה יינק ויאכל לחמו שיהיה לו כמו ראש פתנים למרירות נפשו: ותהרגהו לשון אפעה. והוא האדם הזורק האפעה בהוצאת לשונו: אל ירא בפלגות. ולא יזכה עוד הרשע הלז להתענג בפלגי נהרי נחלי דבש וחמאה במאכליו המעונגי'. ויהיה בפלגות לשון פלגי מים לפי זה הפירוש. או בפלגות לשון רבוי והפלגת הדבר: נהרי נחלי. סמוך על סמוך. כמו מספר מפקד: משיב יגע. ובעבור הגזלות אשר גזל הרשע הלז יחייבהו האל והדין להשיב לאחרים גם את יגיע כפיו ולא יבלענו. וזה בממונו ובחילו ממש. תמורת מה שעשה: ר"ל כי בחשבו מאז לבלוע ממון אחרי' עתה תמורתו יתן מחילו לאחרים ולא יעלוס. ר"ל שלא יאכלנו. מלשון רז"ל. או ולא יעלוס כמו ולא יעלוז בזין. ר"ל שלא ישמח לאכול מיגיעו וחילו: יגע. כמו יגיע כפיך. והוא שם דבר: כי רצץ עזב דלים. וגם עוד בעבור שהרשע הלז רצץ והשחית האנשים עד כלה ועזב אותם והניחם עד היותם דלים שאיננו יכול לגזול מהם עוד. וגם מה שגזל בית מחבירו או שכנו להתגורר בו לא יזכה לבנותו ולהשלים תקונו: כי לא ידע שלו. ועוד שהרשע הלז לרוב תאוותיו למלאת ספקו מעולם לא ידע שלו בבטנו. ולא היה שמח בחלקו להתאוות תאוות עוד. לכן בחמודו אשר חמד ובגזל והשיב לא ימלט ולא יושיענו. כי לעמת שבא כן ילך: אין שריד לאכלו. והנה הרשע הלז תמורת מה שעשק ורצץ את האנשים ועזב אותם דלים ומרודים בחוסר כל. עתה לא יהיה לו שריד לאכלו ולהחיות בו. ועל כן לא יחיל ולא ירבה טובו וממונו עוד: לא יחיל טובו. מלשון חיל כי ישגב. ר"ל שלא ירבה ולא ישפיע טובו עוד: במלאת ספקו יצר. והרשע הלז ירד כל כך מנכסיו באופן שלא יהיה לו מה יאכל. כי בעת מלאת ספקו וצרכו הצריך לקיום גופו יצר לו ויצטער שאיננו מוצא מזון להחיות בו. וכל מלאכת יד איש עמל ומתעסק להחיות במלאכתו תבואנו במחשבתו לבקש בעשיית מלאכה להיות יגע בה תחת היותו שאנן ושקט: ספקו. כמו ספקו בשמך. ורוצה לומר די ספקו וצרכו: יד עמל. מן להלמות עמלים: יהי למלא

תבואנו: יהי למלא בטנו ישלח בו חרון אפו וימטר עלימו בלחומו: יברח מנשק ברזל תחלפהו קשת נחושה: שלף ויצא מגוה וברק
דורות ממררתו יהלך עליו אימים: כל חשך טמון לצפוניו תאכלהו אש
זבע לא נפח ירע שריד באהלו: יגלו שמים עונו וארץ מתקוממה לו:
יגל יבול ביתו נגרות ביום אפו: זה חלק אדם רשע מאלהים ונחלת
כ א אמרו מאל: ויען איוב ויאמר: שמעו שמוע
מלתי ותהי זאת תנחומותיכם: שאוני ואנכי אדבר ואחר דברי תלעיג:
האנכי לאדם שיחי ואם מדוע לא תקצר רוחי: פנו אלי והשמו ושימו
אם יד על פה: ואם זכרתי ונבהלתי ואחז בשרי פלצות: מדוע רשעים

תיתניה: יהי למימלי כריסיה יגרי ביה תקוף רוגזיה ויחית עלוי מיטרין בשלדיה: יעירוק מן זייני פרזלא תשלחפיניה קשתא דנחשא: שלף ונפק מתיקה וברקה ממרירתיה יהלך עלוי דחילתא: כל חשוכא טמיע לטשיותיה תגמריניה נור דגהנם דלא נפיח ישרי משיזיב במשכניה: יפרסמון אנגלי מרומא סורחניה ודיירי ארעא יקומון למבאשליה: יטלטל עיבור ביתיה משחיה וחמריה מזדלפין ביומא דרוגזיה: דין חולק בר נש רשיע מן קדם יי ואחסנת מימריה מן קדם אלהא: ואתיב איוב ואמר: שמעו וקבילו מילתי ותהי דא תנחמתכון: סבולו יתי ואנא אמליל ומן בתר דמלילית תדהך: איפשר דאנא לבר נש מילתי ואין מדין לא תתייעק רוחי: אתפנו לותי ושתוקו ושוון אידא על פומא: ואין דכרית ואתבהלית ואחד בסרי רתיתא: מדין רשיעיא ייחון

הרמבן ישלח בו חרון אפו. האלהים הוא השולח · כי עמו ידברו בספר על כן אין צורך להזכירו. או יחזור אל האל הנזכר למעלה בפסוק מבטנו יורישנו אל וימטר האל עליהם חרון אפו בבשרו ובגופו. כמו ולחומם כגללים · והנכון כי בלחומו במאכלו: יברח מנשק ברזל. כי יחשוב להמלט ממנו: ותחלפהו קשת נחושה · כלו תעבור החץ בגופו מעבר אל עבר · כענין כאשר יכוס מן הפח ונפל אל הפחת: שלף החץ · ויצא מגוה: הוא האשפה אשר החצים בתוכה · ושלף ברק החרב אשר בו מרורת פתנים ויהלך בחץ ובברק החרב על הרשע: אימים. הם אנשי החיל אשר יפגעו בו · ויקראו אימים · כי יפול אימתם עליו · יהלוך אימים · כמו ויבא אלין אנשים. ורבים כן: כל חשך טמון לרשע · במקומות צפונים שלא ידעם ולא ישתמר מהם · תאכלהו אש לא נפח: הוא האש שלא תכבה · והנשאר באהלו תהיה לרעה: יגלו שמים עונו · להמטיר עליו אש וגפרית והארץ תמכה אותו להוציא אליו קמוש וחוח · כענין והיו שמיך אשר על ראשך נחשת והארץ אשר תחתיך ברזל · או כאשר אמר התרגום יפרסמון אנגלי מרומא סורחניה ודיירי ארעא יקומון לאבאשא ליה: יגל יבול ביתו. מהרה גלות שלימה כמים הנגרים במורד אשר לא יאספו ביום תבא אליו האף והחרון. והתרגום אמר יטלטל עיבור ביתיה משחיה וחמריה מזדלפין ביום רוגזיה. וענינו יגלה תבואות ביתו ושמנו ושקייו יגלו ביום אפו: ונחלת אמרו מאל. נחלת מה שאמרו עליו בני אדם שתבא לו מאת האלהים · והנכון נחלת מה שאמור בו ונגזר עליו מאת האל:

ויען איוב. שמעו שמוע מלתי · המענה הזה יפליג בו איוב לדבר על הרשעים · כי ים מהם שטוב להם בעולם הזה בעשר ובנכסים וכבוד ובבנים ושלוה וילעג על חביריו במה שאמרו לו שזרעם נכרת אחריהם. וכוון בזה להסתיר דבריהם בראיות מוכרחות · כבר דבר עם שלשתן בטענת צדקת נפשו · ולא הודו כמו שכתבתי תחלה · כי רעת הצדיקים אינם קושיא מתפרסמת · שכל אובד יאמרו לו חטאת ומרדת · גם בראותם רשע וטוב לו יאמרו כי יאבד הוא וזרעו אחריו יכרת לאחור או לדורות כאשר בא בדבריהם במענה: כי תמול אנחנו ולא נדע. וגו' הענין · עתה כאשר הלאו את איוב בגשתמות להרשיעו ולהכרית זרע הרשע לארך ימים יענה אותם ויאמר: הנה בעיני ראיתי רשעים מבלאים ובאו איהם ובתיהם בחייהם בשלום. ופי תאמרו שיכרת זרעם אחרי מאות השנים · מה יזיק להם · ומה בעד יהיה להם בכך · והנה על כרחכם המשפט מעוקל · ועל כן אין להאמין לדבריכם שיכרת זרע הרשעים באשתם · וגם בראותם צדיק אובד כמוני היום אל תרשיעוני · כי המשפט לא לאלהים כי אם למקרים: שמעו שמוע מלתי. אמר שישמעו אותו ויתשוב להם זה כאלו נחמוהו: שאוני ואנכי אדבר · שאו משא דברי אף על פי שהוא כבד עליכם: ואחר דברי תלעיגו · לצופר יאמר כן: האנכי לאדם שיחי · שיאמר איני יכול לנקום נקמתי מן האב בזמן תקפו אקח אותה מבנו ומזרעו כאשר אוכל: ואם מדוע לא תקצר רוחי · בהיותי נשפט על לא משפט: פנו אלי. פנו לדברי ותמהו כי אנכי בעצמי בזכרי הענין אהיה נבהל ומשתומם: מדוע רשעים

אברהם יהי למלא בטנו · ומה שיהיה אכלו כשיעמול למלאת בטנו כי ישבע ישלח בו ה' חרון אפו לאבד ולהשחית התבת מזונו במזוג חרון אף ה' וימטר עליו אלהים פגים בבשרו: בלחומו. כמו בבשרו · או בלחומו · באכלו מלחמו · מן אל תלחם את לחם רע עין · או בלחומו מלשון מלחמה · מן אז לחם שערים. ויורה לומר וימטר עליו ה' בהלחמו אתו: יברח מנשק ברזל. ועתה הרשע הלז יפחד תמיד מהמקרים עד שאם יברח פעם אחת מנשק כלי זין של ברזל שלא יכוהו במקום אחר תחלפהו ויחלוף בקרבו חצי קשת נחושה הקשים ביותר. נשק לשון כלי זין · בית הנשק אוצר כלי המלחמה · תחלפהו · תעבור אותו · מן וחלפה רקתו: שלף ויצא מגוה · והנה שלף את חרב עליו להכותו ויצא מגויתו · וברק החנית גם כן עבר ויצא ממררתו מן המרה שלו · ועליו יהלכו אימות מות בסבת הפגעים המסובכים · מגוה · מן הגוף · מן בלתי את גויתנו · ברק · ברק החנית. ממררתו היא המרה: כל חשך טמון. כל חשך ועברה ואפלה וצער ופרה טמון לצפוני הרשע בעבור שטאתיו אשר הצפינם והסתירם בעשותו אותם בסתר. ותאכלהו אש אשר לא נפח על ידי אדם במפוח כי אם אלהי' מן השמים וזה האש ירע וירועע וישבר כל שריד באהלו. וכל מה שישאר אתו · נפח · מלשון כחר מפוח · ירע · מלשון תרועם בשבט ברזל · לשון שברון: יגלו שמים עונו · ובהגיע לרשע הפורענויות האלה הפלאיות האש ורוח הנה השמים ממש יגלו לאמונים עון הרשע הלז · וחטאתיו הנסתרים מהעם · כי יאמרו שלקה בחטאו · וכן בהבות עליו מקרים זרים מן הארץ ממלחמה ושבי ידינו ויאמרו כאלו מתקוממה לו הארץ להכותו: יגל יבול ביתו. ויגל יבול ביתו שיגלה מביתו על יד שובים ובוזזים ויהיה כמים הנגרים אשר לא יאספו כן יקרה לכל אשר לו · וזה ביום אף ה' עליו · יגל לשון גלות · מן ויגל את השארית · נגרות · מן כמים הנגרים: זה חלק אדם · והמקרים כאלה הם חלק לאדם רשע מאלהים ומהשגחתו. וגם צרות כאלה הוא נחלת מאמרו ודבורו של אל על החוטאים. ואמרו בחירק שם דבר לפי זה הפי'. או גם זאת נחלת האיש החוטא בשם הנכבד כאשר יאמר מאל יתב' דברי סרה · ויהיה אמרו בחירק כמו אמרו בקמץ חטף לפי הפירוש השני. או זה חלק אדם מאל אדם רשע במעשיות · ונחלת אמרו · במחשבות ודבור סרה. או אמרו מלשון התרוממות שחושב להתרומם על ה' בדעותיו:

ועקר המענה הזה לצופר הוא כמעט סובב לקוטב חבריו · ויפרד לשני דרושים · דראשונה מה שהפליג בפורענות הרשע כמו שהפליג בלדד למעלה · מה שיקרוהו מן המקרים והצרות הנאמנות לו ולבניו אחריו · כאמרו שגם בני הרשע ירדו פלאים ויצטרכו לבריות · כאמרו בניו ירצו דלים. הפך מה שאמר איוב במענה הקודם בהצלחת הרשעים וקיומם · שאמר ישליו אהלים לשודדים ובטוחות למרגיזי אל. שנית שהראה צופר את איוב בזה שהמקרים מהאש מן השמים כשיפול על בתי האכשים והשבי והמלקוח כאשר יוקח מהם הוא לרוב רשעתם מצד ההשגחה הפרטית. וזה אמרו תאכלהו אש לא נפח וכו' · ואמ' יגלו שמים עונו. שאלו הגזרות שיפלו מן השמים לא יפלו אלא על הרעוי · ואחר אמר יגל יבול ביתו ללכת בשבי · כל אלה הם חלק אדם רשע מאלהים ולא מצד המערכת · וזאת נחלת איוב ה' האומרים סרה כנגד ה' · כי כל אלה קרו לאיוב בכל חטאתיו:

ויען איוב ויאמר. שמעו שמוע · השיב איוב לצופר בפני ריעיו ובקש מהם. ואמר שמעו שמוע מלתי בעצם ובהתבוננות באמרו שמעו שמוע כפול: ותהי זאת תנחומותיכם. אשר תנחמוני לשתוק ולהתבונן בדברי אלה: שאוני ואנכי · שאוני ותסבלו לשתוק עד כי אדבר דברי ואחר שאשלים לדבר תלעיג אלי. אם תרצה אתה צופר להלעיגני אשר אליך תשובתי זאת: שאוני. מלשון ולא נשא אותם הארץ · וענינו לסבול: דברי · מקור מן הדגוש: האנכי לאדם · התחשוב צופר כי מה שאדבר ואשיב בויכוח הלז שאטעון עם אדם לבד. אל תחשוב את זאת. כי עם האלהים אשים דברתי · ועוד בראותי צרותי ומכותי הנפלאות מדוע לא תקצר רוחי בהם להיות מת. אחרי שלא אוכל לסבלן: פנו אלי · פנו נא אלי והתבוננו בדרכי ובמעשי הקודמים ובפורענות שהגיע אלי ידעתי כי תשתוממו ותתבהלו · ושימו יד על פה לשתוק ולידום. כי לא תדעו השיב אלי אמרים נכוחים: והשמו מן השתומם כשמא חדא · ישומו ישרי: ואם זכרתי. כאשר אזכור מעשי וטוב מגבי ורובי צרותי שלא כדין נבהלתי בנפשי מראות: ואחז בשרי פלצות. ופלצות היא רעדה · ואם כמו כאשר. כמו ואם יהיה היובל: מדוע רשעים. וגם נבהלתי ונשתוממתי · מדוע רשעים יחיו בחיים ארוכים ובריאים: עתקו

יחיו עתקו גם גברו חיל: זרעם נכון לפניהם עמם וצאצאיהם
לעיניהם: בתיהם שלום מפחד ולא שבט אלוה עליהם: שורו עבר
ולא יגעל תפלט פרתו ולא תשכל: ישלחו כצאן עויליהם וילדיהם
בתוף ירקדון: ישאו כתף וכנור וישמחו לקול עוגב: יבלו בטוב ימיהם
וברגע שאול יחתו: ויאמרו לאל סור ממנו ודעת דרכיך לא חפצנו:
ומה' מה שדי כי נעבדנו ומה נועיל כי נפגע בו: הן לא בידם טובם עצת
רשעים רחקה מני: כמה נר רשעים ידעך ויבא עלימו אידם חבלים
וכמץ יחלק באפו: יהיו כתבן לפני רוח וכמץ גנבתו סופה: אלוה יצפן
בנו לבניו אונו ישלם אליו וידע: יראו עינו כידו ומחמת שדי ישתה: כי
מה חפצו בביתו אחריו ומספר חדשיו חצצו: הלאל ילמד דעת והוא

יחון אתקפו לחור קנו נכסין: בניהון מכוון קדמיהון עמהון ובני
בניהון למיחמיהון: בתיהום שלים דלית דלוחא ולית מחת אלהא
עליהון: תוריה מבטין ולא יפקטן תשגיב תורתיה ולא תתכל:
ישדרון היך ענא טליהון ורוביהון יטפזון: יטלון כתופין וכינורין
ויחדון לקל אבובא: יגמרון בטבא יומיהון ובמרגועא לבי קבורתא
נחתין: ואמרו לאלהא זור מיננא ולמחכם אורחתך לא צבינא: מה
שדי ארום נפלחיניה ומה צרוך אית ביה ארום נצלי במימריה:
הא לא ישתתר בידיהון טוביהון מלכת רשיעי רחקת מני: כמה שרגא
דרשיעי יטפי וייתי עליהון תבריהון עדבין יפלג ברוגזיה: יהון היך
תיבנא קדם זעפא וכמוצא דיטלטליניה עלעולא: אלהא יטשיל בנוי
צעריה יפרע לותיה ויידע: יחמון עינוי תבריה ומן רוגזיה דשדי
ישתי: ארום מה רעותיה בביתיה בתרוי ומנין ירחוי אתפליגו: האיפשר דילאלהא יליף מנדעא והוא

שמי

הרמב"ן

מדוע רשעים יחיו: ישאו בתוף וכנור. ישאו קול כמו תוף. והתרגום אמר יטלון בתופין וכנורין. והתוף לאמר כי ישאו כל כלי הנבלים וזה זמיר כמו תוף וכנור ודומיהם: וברגע שאול יחתו. בעת המיתה ישבח. כלו' ימותו בשעה הראויה למיתה ויחתו בלי מכאוב וחולי ארוך. והמפרשים הוציאו ברגע מן וזאת המרגועה. ובנוים ההם לא תנוח ולא יהיה מרגוע. ר"ל ובנחת אל שאול יחתו פתאום בלא שיוכח במכאוב על משכבו. ובעל התרגום תרגם את שתיהן ובמרגועתא לבי קבורתא נחתין. תרג' אחר ובשעה לבי קבורתא נחתין. תר גם יחתו לשון ירידה ונחת. והנה הרשעים האלה שטוב להם בחייהם ובמותם הם המורדים הכופרים בעיקר. שאמרו לאל סור ממנו וגו'. שלא תועיל עבודת האלהים. והיו סבורים כי שלותם ברשותם. ואינו כן. כי טובם וכבודם ביד האלהים ולא בידם. ועצתם זאת. כלו' מחשבתם הרעה רחוקה היא ממני. כי אנכי מודה בה אף על פי שאני קורא תגר על המדה. או רחקה ממני בהיותי בשלותי. כי הייתי מודה בטובי האלהים. ויש מפרשים הן לא במעשה ידם ובזכותם טובם: ועצתם רחקה ממני. ואני מתיסר בייסורין. ואמר כי הם כופרים בעיקר וטוב להם ואני המודה ועובד רע לי: כמה נר רשעים ידעך. לשון כמה שאלה על הרבוי. או על החסרון. כאשר עשיתי זה כמה שנים. כלו' שנים רבות: כמה לי עונות וחטאות. ירצה לומר כמה הם. הלא מעטים המה. כי כן ישמש מלת מה בלא כף לרבוי ולחסרון. מה רב טובך. מה אנוש כי תזכרנו. עתה יאמר כמה שנים או כמה דעיכות ידעך נרם ויבא עליהם אידם ויחלק להם האל חלקים רבים באפו עד שיהיו כתבן לפני רוח. הלא כל שניו בשלום ומיתתו בנחת. והאלהים אשר יצפון לבניו הבער והמכאוב הראוי לבא עליו היה ראוי שישלם אותו אליו בחייו וידע. אונו כענין ידוע חולי. אונו מלשון בן אוני. וכן אמר התרגום תבריה. עשאו כמו אידו. ואין לו חבר במקרא: כי מה חפצו בביתו אחריו. מה יחוש לביתו אחר מיתתו. הנה לא ידאג לבער הבנים ולא ישמח לטובם. ואין לו חפץ. כי מספר חדשיו כבר חצצו ונחלקו מהם: הלא ילמד דעת. יתמה. האיש כמוני ילמד דעת לאל השופט כל הארץ הרמים והגדולים לא יעשה משפט. אבל מכל מקום אין הנראה בעולם דין אמת. כי זה ימות בעצם תמו צדיק או רשע. וזה ימות בנפש מרה גם כן. כטוב כחוטא ויחד שניהם שוים לכסותם רמה. ומדוע ירע האלהים לטובים וייטיב לרשעים. ואפי' ישלם להם בעולם הנשמות טוב מכל מקום הרעות הבאות עליהם בזה עוות הדין הוא. ויתכן עוד שאפרש האם ילמד אדם דעת לאל. הלא הוא הרעתן השלם. והוא רמים ישפוט. כשירצה. כי הוא היכול והתקיף. והנה אינני חסר לא דעת ולא יכולת. והנה כשאנו רואים שופט חכם ובעל יכולת עושה משפט מעוקל כזה. וזה ימות בנפש מרה וזה בעצם תומו. על כל פנים שמפני שלא ישגיח בדין הוא. וזאת כוונתו. ולא יאמר אותה בפי' רק יביא עליה ראיותיו לעולם. והמפרש' אמרו הלאל ילמד דעת. הים בכם שילמד לי דעת על האל. איך יעשה כן. שזה ימות בעצם תומו וזה ימות בנפש מרה: הלאל. הלמד כלמד אמרי לי אחי הוא. ואמר פרעה לבני ישראל. והדומים להם. והתרג' אמר האפשר דלאלהא יליף מנדעא. כמו שפי'. והוא הנכון.

עטיניו

אברהם

עתקו. נתחזקו. גם גברו לעשות חיל וממון. עתקו. לשון חוזק. או עתקו לשון זקנה. מלשון עתיקה בכל כוררי. עתיק יומין: זרעם נכון. ועם הצלחת הרשעים הלזו ובארך ימים הנה יזכו לראות זרעם נכון ונראות לפניהם וסרים למשמעת אביהם. וגם יזכו לראות באצאיהם לעיניהם שהם בני בנים מקובצים יחדו בשלו' ובמישור: בתיהם שלום. ובתי הרשעים נכנים בשלום מבלי פחד יטרידם. ולא יחול עליהם שבט אלוה לא חולי ולא מכה. כי בעמל אנוש אינמו: שורו עברי. כאשר שורו עבר לתת הזריון באופן כי לא יגעיל ולא יוציא הזרע החוצה לבטלה. וגם פרתו ההרה תפלט בזמנה העגל. ולא תשכל להמית פרי בטנה: יגעיל להוציא הזרע החוצה. ותפלט. הוא כמו והמליטה. מלשון ולא תפליט: ישלחו כצאן. ואחר לידת הפרות עויליהם. הם העגלים ישלחו אותם החוצה קלי התנועה כילדי הצאן המרקדים ומכרכרים. עויליהם. הם הבנים הקטנים. כנגזר מן עול ימים וזקן: ישאו בתוף. ועל בר המשל מרוב הצלחת הרשע וברכת עסקיו ומקנהו ובריאות בהמותיו. אמר שעוליו בהמותיו יבעטו וירקדו כאלו לפניהם תוף וכנור ועוגב. ויהיה ישאו בתוף וכנור לשון הרמת קול. כמו שאו זמרה ותנו תוף. ועל דרך ההרים והגבעות יפצחו לפניכם רנה: יבלו בטוב. ועוד כי הרשעים הנזכרים יאריכו ימים רבים בטוב ובבריאות וברגע קטן בנקלה מבלי חולי מכאיב יחתו וימותו וירדו שאול. על דרך אמרו כי אין חרצובות למותם ובריא אולם: ויאמרו לאל. ואיך יתכן זה כי האנשים המצליחים בהצלחות הנזכרות האלה הם האומרים לאל סור ממנו. ובוערים בו ומתרחקים ממנו בעשיית הרעות ובעזיבת דרכי היוסר. וזה אמרו ודעת דרכיך לא חפצנו. שבורחים לבלתי דעת דרכי ה' והדעות הישרות. או שיספר ספור כונת הרשעים ומחשבתם: ומה שדי. ועוד יאמרו הרשעי' האלה מה שדי כי נעבוד אותו ונשתעבד אליו לשמור היושר. ומה נועיל כי נתפלל אליו. כי הרשות נתונה לנו והבחירה אתנו אין מעכב במה שנרצה לעשות: נפגע. לשון תפלה: הן לא. ועם רוב הצלחתם הזמנית ידעתי בודאי כי לא בידם טובם. ר"ל כי הטובה כזאת אינה בידם להיות נצחית דבקה עם הנפש להוליכה אתם אחרי מותם. או ירצה לומר הן לא בידם טובם שעם כל הנראה מהצלחתם איננה קיימת בידם. שסבר אפשר שיתהפך הזמן כמעט רגע ותאבד מהם. אבל אנכי אינני מתדמה אליהם. כי עצת רשעים ומחשבותם בהצלחות רחוקה ממני ואיני רודף אחרי הקדמותהם: כמה נר. ובחסרכם תאמרו נא אלי כמה זמן הוא אשר ראיתם או ידעתם באמת שידעך נר רשעים מתם. ושיבא עליהם אידם ושברונם וחבלים וצירים וזוקות יחלק להם ה' ברוח אפו כאשר קרה אלי: ידעך. לשון כיבוי מן דועכו כאש קוצים. אידם שברון: יהיו כתבן. ומתי ראיתם שיהיו הרשעים הם בעצמם אל המקרים הרעים בכחלה להיות כתבן לפני רוח. וכן כמוץ שהיא התבן הדק לפני סופה שהוא אחד ממיני הרוח המתגלגל כאשר קרה אלי: אלוה יצפון. הנה הדבר הזה מאבדון הרשעי' המצליחים שיאבדו הם בעצמם לא נמצא זה רק על המעט. אבל אפשר הוא שאלוה יצפון לבניו אונו. ר"ל שימתין לפרוע לזרעו לתת לו אונו ורעתו הראויה לו. וישלם אליו וידע ה' הפורענות הראוי אליו. או וישלם אליו. ה' פורענות. וירע הרשע או כל אחד מבניו כי בסבת החטאת נפרע מתנו: אונו. מן בן אוני. או תאניה ואניה. או אונו. כמו הונו וממונו. אשר לו בגזל: יראו עיניו. והראוי בזה היה שיראו עיניו מהרשע ממש את כידו ואידו. ולא להצפין ולהמתין לבניו להלקותם. רק שהוא בעצמו ילוקה בחטאו ושישתה קובעת כוס התרעלה מחמת שדי. כי הנפש החוטאת היא תמות: כידו. כמו אידו לפי מקומו: כי מה. רוצה לומר כי מה חפץ לרשע מענייני ביתו אחרי מותו שיצטער בהפסד בניו את ממונו אחרי מותו. כי המתי' אינם יודעים מאומה. וכבר ידוע הוא כי מספר חדשיו חוצצו שים להם גבול להפסד ולמות מן העולם הזה בודאי. שאין זה פורענות לרשע ממש אשר פעל האון והחמס שילקו בניו ולא הוא: חוצצו: מלשון חצן. נכרתו. או חוצצו. מלשון חצה. וירצה לומר שהושם להם גבול עד מתי יחיה. כי אולי מת בחצי ימיו. כאמרו בחצי ימיו יעזבנו: הלאל ילמד. ובהיות הדבר כן האם ראוי שנאמר שהאדם ילמד לאלוה דעת להנהיג העולם השפל. באופן שייטב בעיני בחיכתנו.

וכבר ראינו

שמי מרומא דאין: דין ימות בתקוף שלימותיה כוליה שדיך ושליו:
בגווי אתמליאו חלב ומוקרא דגרמוי פטים: ודין ימות בנפשא מריר
ולא אכל בטבתא: כחדא על עפרא שכבין ורימשא תחפי עליהון:
הן גליין קדמוי מחשבתכון וזימונין דעלי תחשלון: ארום תימרון
האן בית ארכונא והאן פרסא דמשכני דרשעיא: הלא שיילתון עדי
אורחא וסמניהון לא תשתמודעון: ארום ליום תברא יתמנע ביש
ליום רגוזתא יתעלון: מן יחוי קדמוי אורחיה והוא עבד מן ישלם
ליה: והוא לקבורן יתעל ועל גדישין נעיר: בסימן ליה גרגישתא
דנחלא ובתרוי כל בר נש יגור וקדמוי לית מניין: והיך תנחמונני
למא ותיובתיכון אישתאר בהון שקר: ואתיב

ושליו רמים ישפוט: זה ימות בעצם תמו כלו שלאנן ושליו: עטיניו מלאו
כותיכם חלב ומח עצמותיו ישקה: וזה ימות בנפש מרה ולא אכל בטובה:
יחד על עפר ישכבו ורמה תכסה עליהם: הן ידעתי מחשבותיכם
ומזמות עלי תחמסו: כי תאמרו איה בית נדיב ואיה אהל משכנות
רשעים: הלא שאלתם עוברי דרך ואתתם לא תנכרו: כי ליום איד
יחשך רע ליום עברות יובלו: מי יגיד על פניו דרכו והוא עשה מי
ישלם לו: והוא לקברות יובל ועל גדיש ישקוד: מתקו לו רגבי
נחל ואחריו כל אדם ימשוך ולפניו אין מספר: ואיך תנחמוני הבל
ותשובתיכם נשאר מעל:

הרמבן עטיניו מלאו חלב. אמר בו התרגום תדוי כי השדים ירמו לסרקת הנקראת מעטן· וכן בלשון רבותי' ז"ל מעטן של זתים: ומוח עצמותיו · רמז כי הגוף כלו מושקה מן המוח שהוא הרבה בעצמותיו. או יאמ' כן ומוח עצמותיו ישוקה מן החלב הנזכר: הן ידעתי מחשבותיכם. אמר אני רואה כי אין משפטי כי ידעתי שאתם חושבים עלי רעה ומזמות חמס. בהיותי מלומד בייסורין: כי תאמרו איה בית נדיב. איה בית איוב הנדיב הזה: ואיה אהל משכנות הרשעים. הכל הלכו אל מקום אחד. כי כולם אבדו ברשעם: הלא שאלתם עוברי דרך עלי· בעבור היותכם מארץ מרחק: ואותותם. אשר אמרו לכם על נדיבותי וצדקי לא תנכרו אותם עתה: כי ליום איד יחשך רע· יאמר כי הרשע נשמר ונעזב ליום איד העתיד לבא· וליום עברות שיובלו בניו: ומי יגיד על פניו· בחייו דרכו הרעה· והוא שעשה הרעות ויוכל. מי ישלם לו· כי הוא בבא הרעה על ביתו כבר הובל לקברות· ועל העפר הנקבץ על קברו כעין גדיש ישקוד תמיד עוד כל ימי הארץ · ולא ישוב אל בניו או אל ביתו· כי מתוקים לו רגבי נחל אשר נקבר שם. וידע כי בניו ימשכם אחריו ויבאו לו ואבותיו אשר לפניו עמו הם שם: ואיך תנחמוני הבל· לאמר כי אם לא חטאתי לא ירע לי האלהים · ומוסר הוא· או על קצת חטאים שלא ידעתי. ועוד ייטיב לי· כאשר אמרו אם אתה הכינות לבך· והיה ראשיתך מצער· ודומיהם. כי כל אלה נחמות לו: ותשובותיכם נשאר מעל. בכפם השומע. והתרגום אמר ותיובתכון אישתאר בהון שיקרא:

ויען

אברהם וכבר ראינו בודאי שהוא ית' רמים ושוכני מרום שהם המלאכים ישפוט אותם לסדרם בסידור הנהגת העולם בשלם שבפנים. ועם כל שלמותו וחכמתו הנה ראינו עוות הסדר וטעות ושקר לפי דבריך צופר שהכחת שהרע על כל פנים יגיע לרעים· וזה מה שנראה בלתי שומר הסדר והיושר. כי לפעמים הצדיקים או הרשעים יהיו חלוקי הגמול ונדונים מבלי צדק· כמו שאומר תכף זה ימות· או רמים ישפוט · שישפוט בעלי גאוה ורוממות: זה ימות . וזהו עוות הסדר· כי לפעמים אחד מן הצדיקים או אחד מן הרשעים או זה שיהיה · זה ימות בעוצם ותגבורת תומו ושלמות הצלחתו. וכלו יהיה שלאנן ושקט על שמריו · לא ישמע קול נוגש כל ימיו: שלאנן. כמו שאנן: עטיניו מלאו· ועטיניו. השדים מן האיש הזה· אם שיהיה צדיק או רשע היו מלאים חלב ושומן . ועצמותיו מלאים מוח ולחות טוב. וירצה לומר כל אחד מעצמותיו ישוקה ממוח ולחות ושומן· ועטיניו· הם השדים לפי מקומו. ישוקה. עתיד מן פועל. ור"ל עצמותיו יהיו מלאים משקה מוח ושומן: וזה ימות· ובהפך הסדר הנזכר נראה פעמים רבות באופן אחר לצדיק או לרשע אי זה שיהיה מהם. כי זה האחד ימות בנפש מרה בצרות מכאיבות הנפש· וגם לא אכל בטובה כל ימיו מרוב עוניו ומרודו: יחד על· והמדריגות מהאנשים האלה חלוקי הגמול· תכלית כל אחד מהם שעל עפר ישכבו ורמה יכסה עליהם. שזו רעה חולה כצדיק כרשע להגיע אל המות במדרגה אחד. ויקרו מזה שני מיני עוות הסדר נגד מה שאמרו ריעיו. האחד שימצא צדיק אחד ימות בעצם תומו וצדיק אחר ימות בנפש מרה · או בהפך זה רשע אחד שימות בעצם תומו והצלחתו. ורשע אחר ימות בעוני ובנפש מרה. והשני שיהיה תכלית כל אחד מהכתות הנזכרים להגיע אל המות בשוה. ויהיה תכלית כל דברי איוב בזה להורות חסרון ועוות הסדר למאמין בהשגחה הפרטית להיותה בלתי שומרת הסדר והיושר לפי בחינתו· וכבר ידעת אמרם ז"ל צדיק ימות בעצם תומו. צדיק גמור. וצדיק ימות בנפש מרה צדיק שאינו גמור. רשע ימות בעצם תומו· רשע שאינו גמור. ורשע ימות בנפש מרה רשע שהוא גמור: הן ידעתי · הנה ידעתי בודאי מחשבותיכם לפי מה שאראה מחשבותיכם. והמזימות אשר עלי תחמוסו. ר"ל המזימות והדעות שאתם גוזלים ממני שאינכם מניחים תשובות. רק מה שתראוהו מורה על דעתכם מכליון הרשעים לבד· אבל מה שיהיה לתועלת תשובותי מכליון הצדיק תגזלוהו ממני· ולא תדברו בו דבר מזה. וזה שריעי איוב לא היו מביאים בתשובותיהם כל חלקי הסותר כראוי לעשות· כמו שעשה איוב ובפרט במענה הזה· וידוע הוא בעניני הויכוח כי מי שלא יכיח כל חלקי הסותר הוא כמנע שיתברר בו האמת· ולזה אמר איוב בזה. ומזימות הראויות להביא עלי תחמוסו ותגזלו אותם לבלתי הכיחם· אמנם אנכי אגלה אותם. מה שלקחתם להשיב כנגדי מועיל לדעתכם· וגם עוד כי אודיע ואגלה מה שאתם חומסים וגוזלים שלא עשיתם החקירה כוללת בכל חלקי הסותר· ולזאת ידעתי מחשבותיכם מה שאתם מניחים כנגדי וכנגד הנחתי. ומה שאתם חומסים ממני: כי תאמרו· והראוי בבחינה הזאת שתאמרו ותחקרו על הדבר ביושר בכל חלקי הסותר . וזה שתאמרו גם כן איה בית נדיב וצדיק נדיבות · מדוע נסחת משפחו. וגם כן שתאמרו איה אהל משכנות רשעים אשר היה לשמה כרגע· ולא להביא ראיה מכליון הרשע לבד· וכל זה עשיתם להודיע כי נענשתי בעד חטאתי: הלא שאלתם. וגם אמנם ראיה אחרת חזקה תוכלו לדעת ולשאול אותה מעוברי דרך חוקרי הענינים ויודעי ביאה על המקרים ואותותם וראיותם אשר יגידו לא תנכרו ולא תוכלו להכחישם נגד כוונתכם: תנכרו. מלשון נכרי· ר"ל להתנכר בה ולהכחישה. והיא זאת: כי ליום· וזאת ראיה אחרת חזקה יגידוה עוברי דרך שהיא אמתית אבל. ממה שאמרתי ישליו אהלים לשודדים · כי כאשר יקרה יום איד ושברון במקום מן המקומות אשר ילקו בו רבים. הנה יחשך האיש הרע והרשע. שימנע מהגיע אליו הפורענות: ליום אשר עברות יובלו . ר"ל ליום אשר מקרה הזמן יעברו ויובלו להלקות האנשים בעולם. ואלה הרשעים יהיו נמלטים מהם· ובזאת הראיה לא דברו דבר ריעי איוב: עברות . מלשון ויעבור והנה איננו· או עברות מלשון עבירות לדעת רלב"ג· או עברות מלשון עברה וזעם וצרה: מי יגיד. ועתה שנסול הרשע מן האיד הנזכר· מי הוא שיעיז את מצחו להגיד לרשע דרכו אחר שנסול מן הפחד· כאמרו בעמל אנוש איננו וכו' · ולכן ענקתמו גאוה· והנה בודאי כבר עשה העול והחמס כל ימיו ומי ישלם לו בפעלו אחרי שנסול בזמן ביאת הפורענות: והוא לקברות. והרשע הלז אחרי כן יזכה להיות נקבר בקבר: ועל גדיש ישקוד· שיעמוד בקבר בשקידה לנצח. ולא ירגיש אם ילקו בניו אחריו · אחר שהוא לא לקה · גדיש· שם לקבר אשר שם כל חלקי בשר המת נגדים לרמה לכתותו ולאכלו שם בקברו: מתקו לו. ואחרי שמת הרשע ונקבר מתקו לו רגבי הנחל לעמוד שם בקבר· והם הבקעות שנבקעו במישור הנחל אשר הוא קבור בתוכם. כי בעשיית הקבר ובהשפלת הפסד הגוף הכלה מאכילת התולעים תבקעו סביבות הקבר למטה. והוא שמח על דרך משל להיות שם בקבר. בהיות כי אחריו כל אדם ימשוך . כי סוף כל אדם למות כמוהו· וגם שישמח דרך משל בהגיעו בקבר למה שימצא שכבר מתו לפניו עד אין מספר· ובזה האופן הרשע מת בלא פורענות ושמח במיתתו: רגבי נחל. בקעי המישור: ואיך תנחמוני· ואם כן הוא שהרשע מת בלא צער. איך תנחמוני הבל. לאמר במה שיגיע פורענות לבניו ולא ירגיש בהם אביהם הרשע ולא ידעם: ותשובותיכם נשאר מעל· ושקר וכזב ליחס לה' העול· אם אמת הוא שישגיח בפרטים שלא יתן פורענות לרשעים ממה שחטאו וילקו בניהם אחריהם אשר לא חטאו:

ועקר המענה הזה על מה שטען איוב נגד צופר ישוב על ב' ענינים· ראשונה הוכיחו על עוות הסדר שיש צדיק ורשע שימותו בשלום ובמישור· ויש צדיק ורשע שמתים בחוסר כל. ובכל אחד מאלו יש עוות הסדר· אם ה' ישגיח. שאין ראוי שיהיו שניהם שוים. וכל זה נגד כוונת צופר וריעיו:

כ ב וַיַּעַן אֱלִיפַז

תימני הַתֵּמָנִי וַיֹּאמַר׃ הַלְאֵל יִסְכָּן גָּבֶר כִּי יִסְכֹּן עָלֵימוֹ מַשְׂכִּיל׃ הַחֵפֶץ

יוכיחך לְשַׁדַּי כִּי תִצְדָּק וְאִם בֶּצַע כִּי תַתֵּם דְּרָכֶיךָ׃ הֲמִיִּרְאָתְךָ יֹכִחֶךָ יָבוֹא עִמְּךָ

בַּמִּשְׁפָּט׃ הֲלֹא רָעָתְךָ רַבָּה וְאֵין קֵץ לַעֲוֺנֹתֶיךָ׃ כִּי תַחְבֹּל אַחֶיךָ חִנָּם

וּבִגְדֵי עֲרוּמִּים תַּפְשִׁיט׃ לֹא מַיִם עָיֵף תַּשְׁקֶה וּמֵרָעֵב תִּמְנַע לָחֶם׃

ונשא וְאִישׁ זְרוֹעַ לוֹ הָאָרֶץ וּנְשׂוּא פָנִים יֵשֶׁב בָּהּ׃ אַלְמָנוֹת שִׁלַּחְתָּ רֵיקָם

פתאום וּזְרֹעוֹת יְתֹמִים יְדֻכָּא׃ עַל כֵּן סְבִיבוֹתֶיךָ פַחִים וִיבַהֶלְךָ פַּחַד פִּתְאֹם׃

וְאָתֵיב אֱלִיפַז דְּמִן תֵּימָן וַאֲמַר׃ אֶיפְשַׁר דְּלֶאֱלָהָא יֵאלִיף גְּבַר וְכַד יֵאלִיף אֶיפְשַׁר דַּעֲלֵיהוֹן מַשְׂגַּח׃ הַעֲסָקָא אִית לְשַׁדַּי אֲרוּם תִּזְכֵּי וְאִין מָמוֹן אֲרוּם תַּשְׁלִים אוֹרְחָתָךְ׃ הֲמִדַּחֲלָא מִינָךְ יְכַסְּנָךְ יֵיתֵי עִמָּךְ בְּדִינָא׃ הֲלָא עַל בִּישְׁתָךְ דְּסַגִּיעַ וְלֵית סוֹף לְעֲוָיָתָךְ׃ אֲרוּם תְּמַשְׁכֵּין אֲחוּךְ מַגָּן וּלְבוּשִׁין דְּעַרְטִילָאִין תַּשְׁלַח׃ לָא מַיָּא לִמְשַׁלְהֵי תַשְׁקֵי וּמִן כַּפִּין תִּמְנַע לַחְמָא׃ וּגְבַר נִצְחָן לֵיהּ אַרְעָא וּסְבִיר אַפִּין יָתִיב בָּהּ׃ אַרְמְלָתָא שַׁדַּרְתָּא סְרִיקוּתָא וְאֶדְרָעַת יַתּוֹמֵי תְּשַׁפֵּף׃ מְטוּל הֵיכְנָא חֲזָרְנוּתָךְ פּוּחִין וִיבַהֲלִינָךְ דְּלוּחָא בִּתְכֵיף׃ או חשוכא

הרמבן **ויען** אליפז התימני · הלאל יסכן גבר. האיש הזה גדול החברים בחכמה. כי הכתוב יקדימהו להם. וכן דרך המקרא בכל מקום להקדים הגדול במעלה. ועוד שהגיעו למעלת הנבואה בסוף. והנה הוא המאשים את איוב בתחלה. כי כרמז לו מדבריו סברת העדר ההשגחה. והוא המחזיר לו הענין במענה הזה בפי׳ ויקרוב אל הדעת כי איוב לא יאמין בהעדר המשפט בעולם הנשמות · כי אם היה כן היה מבעט יותר · והוא אמר הן יקטלני לו איחל. כאשר פירשתי · ולא תראה ממנו שיבקש אלא מוכיח · ועליו קורא תגר ולא יתרצה לאמר שישולם שם השכר בעולם הנשמות · כי למה ירויע האל לעושי רצונו בזה כלל. ולמה ייטיב למכעיסיו. וראיה עוד לזה שאמר בסוף דבריו כהתם תוכחותיו. ויאמר לאדם הן יראת ה׳ היא חכמה וסור מרע בינה. אמר כי האל מבריאת העולם צוה ליראה ממנו ולסור מרע · והיא לאדם כל חכמתו ובינתו. יורה עתה בידיעת הפרט גם בהשגחה גם בגמול · כי לא יהיה לאדם חכמה ובינה ביראת ה׳ ובסור מרע. אם לא יהיה בהם השגחה · גם גמול או עונש · אבל יהיו מעשיהם תהו והבל · וכל זה יורה כי עיקר תלונתו בעולם הגופות · כי גוף האדם אצלו כגוף הבהמה נולד בממשלת הכוכבים והמזלות וימשלו בו המקרים · רק הנפש מן האלהים אשר נתנה. והנה אליפז יחדש במענה הזה עתה לאמר לו. כי אין החפץ לאל שיעשה האדם הטוב והישר בעיני אלהים ואדם ולסור מרע רק בעבור טובת הנבראים. וזאת לו לראיה · כי האל חפץ להצדיק בריותיו ויחמול על מעשה ידיו · והוא מכוה ומשגיח עליהם. ואם כן דעת איוב באה אליו על כל פנים. או על פעולת רעות אחר שיעשה כאשר יפרש לו. או על מחשבת כפירה שהיתה בו · ולא רצה עתה בנסיון ובמוסר אשר ראה תחלה להרחיק איוב הדעת ההיא · ואמר בסוף שיהיה מה שיהיה אם ישוב בו איוב ישוב האל להטיב אחריתו מראשיתו · וזה ענין המענה כאשר יבאו הפסוקים : הלאל יסכן גבר. האם לאל יוכל להועיל בכל אשר יאמר או יעשה · כי יועיל על דבריך אדם משכיל לחלוק עליהם לטובת הבורא ית׳ · ר״ל כי אחרי שאין האדם יכול לעשות לאל תועלת · אף כי מגרעת בחכמתו או בשכלו · הם לא יחלוקו על דברי איוב להועיל לאל. או להחניף לו. רק יעשו כן ברבותם באמת : יסכן · מענין תועלת כמו וכל דרכי הסכנת · וכן הוכח בדבר לא יסכן. כאשר יכפול. ומלים לא יועיל בם · עלימו · רמז על הטענות אשר ביניהם. כלו על דבריו הנזכרות. והמפרשים אמרו הלאל יועיל גבר כי יועיל על המעשים לאל אדם משכיל · הלא ברוב שכלו ומעשיו הטובים לא יוכל להועיל רק לעצמו. והתרגום אמר האפשר דלאלהא יליף גבר כם וכד יליף אפשר דעליהון משגח. יאמר האם לאל ילמד האדם דעת · וכי ילמד ישגיח האל על דבריו וישכיל אותם ממנו כלל · כי אתה באת ללמד לאלהים דין ומשפט גזר : הסכן · מן ההסכן הסכנתי. שהוא ענין למוד והרגל · וכל דרכי הסכנת · למדת והרגלת אותי עליהם : החפץ לשדי כי תצדק · יגזור כי אין בהעשות הטוב לאלהים טובה או רעה כהעשות הרעות · רק ירצה בטוב ובישר לטובת העושים אותם · וכן יאמרו עוד אם חטאת מה תפעל בו ורבו פשעיך מה תעשה לו: המיראתך יוכיחך · כאשר יוכיח וייסר אותך בייסורין הללו ויבואך במשפט הזה · מיראתך יעשה כן · פן תהיה פורק עול ותריע שוי אין זה רק בעבור כי רעתך שהיית עושה לבני האדם היתה רבה · ולא היה קץ לעונותיך : כי היית חובל אחיך חנם. ובגדי ערומים אשר לא יספיקו בגדיהם להם תפשיט. ערומים חסרי הבגדים : כאשר דרשו רבותי׳ ז״ל בפסחים · כאשר הלך עבדי ישעיהו ערום ויחף · הלכה סולל וערום. הוא חסר הבגדים · כי אין דרך האבלים ללכת ערומים · רק חסרי הבגדים כאיש סולל · ורבים כי יקראם ערומים על שם סופם · כי תפשיט הבגדים · השארת אותם ערומים : ואיש זרוע לו הארץ · וכי בעבור היותך בעל זרוע תהיה הארץ שלך · ובעבור היותך כשוא פנים תשב בה לבדך : אלמנות שלחת ריקם · מבתיהם אשר גזלת · וזרועות אשר יחזיקו בפנות הבית שלא יבאו משם סברת אותם והוכחת מהם : על כן סביבותיך פחים. לא על חנם : ויבהלך פחד פתאום : כי תראה סביבך פתאום דבר שתפחד ממנו · או שמא לא תפחד ולא תראה כלל חשך ועכן עד שיגברו המים ויאסוף ותבוא בהם אתה וכל אשר לך. והענין הזה לאמר כי עשה עונות שראוי להיות כבהלה פתאום ונלכד בפח ובמוקש · או כנרדף ואובד בלי שיתכונן מקרהו כלל. ועל כן לא יתמה מאשר באו עליו מן המקרי׳ · והמפרשים

אברהם שנית שהוכיחו על עוות אחר ממה שנראה בודאי רשעים גמורים כבולים מהפורענות כל ימי חייהם וימותו ולא יראו רע. ואפשר שבניהם אשר יקומו אחריהם ילקו בעון אביהם · אשר גם זה הוא חסרון לחום להספיקו חוטאים בחייהם ולהכאיב בניהם שלא חטאו · והוא מבואר. כי איש בחטאו יומת. והנפש החוטאת היא תמות · שלישית · מה שימסך מכל אלה · כי בפורענות איוב אשר לא הרשיע בימיו לפי דברי הפסוק וה׳ ית׳ יסתור דברי חבריו. שהפורענות מאת ה׳ אינו נופל אלא על הרשעים · ובכל הדברים האלה נסברו דעות ריעי איוב. ועתה ישיב אליפז על זאת :

ויען אליפז התימני ויאמר : הלאל יסכן. השיב אליפז לאיוב ואמר התחשוב שהאדם יועיל לה׳ להדריך מעלתו אל שיוסר ולהנהיג המציאות כי יקום עליו איש משכיל לסכון לו ולהועיל אין ליעצו בהדרכת היושר כמו שיועיל האיש המשכיל ש׳ זולת להיישיר פעולותיו ש׳ היושר לדעתו. ורצה בזה להוכיח את איוב בטענה שטען בשלות הרשעים. וביסורי הצדיקים שאין ראוי לאדם לתת עצה אל האלהים · ליסר הרשע תכף עונותו הרע ולהטיב לצדיק תמיד אחרי היותו מתנהג בדרך טובה · כי כל מעשה האלהים בא על צד היושר להאריך לרשע בהצלחתו למען ישוב וליסר הצדיק אחר חטאו אם יחטא. פן יתמיד ברשע. יסכן גבר · ענינו יועיל כמו שבארנו · ועלימו כמו עליו : החפץ לשדי · התחשוב איוב שיהיה החפץ לשדי כאשר תצדק במחשבותיך שיגיע אליו תועלת בטובת הדעות והמעשים אשר תעשה ותחשוב · ואם בצע וממון יגיע למעלתו כאשר תתם דרכיך להנהיג מדותיך במעשיות בתמימות וביושר · ולומר שתכף עשותך הטוב שהשם מחויב מצד היושר לתת גמול תכף לצדיקים בעשותם הצדק : תתם · ענין תמימות. והוא עתיד משפעיל : המיראתך . וכן התחשוב שה׳ ית׳ מיראתו אותך שתכף בעשותך הרע והחטא יוכיחך לאמר אל תוסף · פן תזיק אליו ברשעך · ושיבא במשפט עמך למנוע אותך וליסרך. למען לא תוסיף פשע. ובשני הפסוקים האלה הותרו הספקות באורך הצלחת הרשע להאריך לו למען ישוב · וביסורי הצדיקים למען לא יתמידו לחטוא · ובפסוק השלישי יתיר הספק במכות איוב מרוע באו אליו אם הוא תם וישר. וזה אמרו אליו שהיה חוטא גמור : הלא רעתך · ועל היותך מתרעם בברותיך כי תחשוב בלבך היותך איש תם וישר ותאמין כאשר זכרת · דע כא איוב כי רעתך רבה במחשבה הזאת ובכפירה הזאת · ואין קץ לעונותיך בדרושים אחרים אשר פעלת ועשית. ואיך תשים אותם על לב כגון אלו : כי תחבול · כי ידעתי בעסקיך ובקיום קניניך תקח משכון מאחיך חנם. אפשר שהיה נוגש בעלי חובותיו · ואולי כבר פרעו החוב. ולזה אמר חנם · ובגדי האנשים הערומים עתה אכלך במשכך מבלי לבוש תפשיט אותם · ואתה היית יכול לעשות עמם חסד באופן אחר. תחבול לקיחת משכון · מן לא יחבול ריחים ורכב : לא מים · וגם לא נתת מים לשתות האיש העיף · ואנשים ראוי לעשות לו. אם נתייגע לפניך במלאכה מה. ומהאיש הרעב שידעת רעבונו תמנע עצמך לבלתי תת לו לחם · ואפשר שהיה מכמכס בצדקותיו : ואיש זרוע. אמנם האיש הגדול העשיר ובעל זרוע אשר לו הארץ למשול בה. וגם האיש שהוא נשוא פנים ישב בה בתוך ביתך · וכאלה האנשי׳ בעלי מעלה והתוקף אותם היית מכבד ולא אלמנות ויתומים : אלמנות שלחת. אבל האלמנות שלחת אותם ריקם לבלתי חמול עליהם ולבלתי העניק להם מאומה · וגם זרוע חוזק ממון היתומים וחילים הנחת להם. ועזבת אותם להיות מדוכאים מיד עושקים · ולא השגחת עליהם להצילם. ויורה זה המאמר שהיה איוב כביר ויכול ודיין העיר. כמו שיתבאר : על כן · ועל כן סביבותיך פחים · ומוקשים מכל הצרות האלה · ועל כן יבהלך הפחד פתאום מהמקרים האלה אשר בפתע פתאום באו עליך בעד עונות כאלה אשר עשית : או חשך

או בחשוכא חשירי לא תחמי וסוגעת מיא תחפינך: הלא אלהא
בגובהי שמיא וחמי ריש כוכביא ארום זקופו: ותימר מה ידע אלהא
האפשר דלהאל אמטתא ידין: ענניא טמיר ליה ולא יחמי ותקוף
רומא דשמיא יטייל: האורחא דהוה מן עלמא תנטור די טיילו אינשי
שיקרא: דאתבטילו מן ארעא בלא עידניהון בארעית אנהרא אתיך
גופיהון: ודרא דטובענא דאמרין לאלהא זור מיננא ומה יעביד שדי
להון: והוא מלי בתיהון טובא ומילכתהון דרשיעי רחקת מיני:
יחמון בנוי דנח צדיקיא ויחדון ונח זכאה ירדך להון: אין לא אתמנע
מלמיקום ומותרהון גמרת אשתא: אליף כדון עמיה ותשלים בהון
עללתך טובא: גמר כדון מפומיה אוריתא ושוי מימרוי בלבבך:
אין תתוב עד שדי תתבני תרחיק עולתא ממשכנך: ושוי

או חשך לא תראה ושפעת מים תכסך: הלא אלוה גבה שמים וראה
ראש כוכבים כי רמו: ואמרת מה ידע אל הבעד ערפל ישפוט:
עבים סתר לו ולא יראה וחוג שמים יתהלך: הארח עולם תשמור
אשר דרכו מתי און: תצי אשר קמטו
ולא עת נהר יוצק יסודם: האמרים לאל סור ממנו ומה יפעל שדי
למו: והוא מלא בתיהם טוב ועצת רשעים רחקה מני: יראו צדיקים
וישמחו ונקי ילעג למו: אם לא נכחד קימנו ויתרם אכלה אש:
הסכן נא עמו ושלם בהם תבואתך טובה: קח נא מפיו תורה ושים
אמריו בלבבך: אם תשוב עד שדי תבנה תרחיק עולה מאהלך:

לוי

הרמב"ן

והמפרשים אמרו או היית חושב שאתה בחשך ולא תראה ושפעת מים כסתה אותך. ואין לזה הפי' טעם או ריח: הלא אלוה גובה שמים. חסר בי"ת משרת. והענין כאשר אמר לו הלא רעתך רבה חזר ואמר לו הלא אלוה וגו'. לומר לא מיראתך יוכיחך רק מרעה רבה שעשית או מכפירה גדולה שחשבת. כי אמרת שהאל שוכן מרום הכוכבים גבוהים וראשם שהם בגלגל העליון רם מאד כל שכן עליון העליונים אדם והנשא מהם. ולכן לא ידע בשפלים ולא ישגיח בהם המלפפים לערפל אשר שם סביב כסאו ישפוט בם: עבים סתר לו ולא יראה. ויביט בשפלים. רק השמים אשר יתארם במחוגה בהם יתהלך ויחפץ לקיים אותם לעד ולהעמיד מיני השפלים אשר הם נתלים בהם: יתהלך. כמו התהלכנו בארץ. ומהתהלך בה. שהכונה בהם לחקירה וחפוש. כאשר פירשתי בתחלת הספר: הארח עולם תשמור. והנהגת הגלגל תשמור ותצפה לאמר. כי מפי עליון לא תצא הרעות והטוב להגביה ולהשפיל להיטיב או להרע. אשר מתי און דרכו זה בלבם. ויתכן שיתפרש כפשוטו. התשמור בלבך ותאמין בארח הזה אשר כבר לימים ראשונים ואשר היו מן העולם דרכו אותה מתי און. והם נכרתו מפני הכפירה הזאת בלא עתם: ונהר יוצק יסודם. משל על מהירות ההכרתה. או יזכור אנשי דור המבול. וכן בתרגו' האומרים לאל סור ממנו. ענינו שהוא סר מהם ולא יפעל בהם כלום: והוא מלא בתיהם טוב. ואמר אליפז שהאל הוא הנותן להם הטוב. כי עצתם והכפירה הזאת אשר בלבם היא רחוקה ממנו: יראו צדיקים וישמחו. יקשר עם הפסוק הבא אחריו. יראו הצדיקים אם לא נכחד קימנו. אנחנו המאמינים. ויתר שאת ויתר עז אשר היתה לכופרים הנזכרים אכלה אש פתאום. ועל כן ישמחו ויגילו בזה כי תהיה להם אחרית ותקוה: הסכן נא עמו ושלם. הועיל לעצמך עם האל הנזכר ותעשה עמו שלום. כי בדברים האלה תבואך טובה. ובלעדיו לא תוכל להועיל לנפשך. ר"ל שירחיק האמונה הרעה הנזכרת מלבו ויאמין באלהים ויהיה עמו תמיד. והתרגו' אמר אליף כען עמיה ותשלים. שילמוד וירגיל נפשו להיות עמו תמיד ויהיה בשלום. כי בהם

אברהם

תבואתך טובה. כי יעביר רעתך: קח נא מפיו תורה. כי הוא הגוזר לעשות היושר והטוב לא לחבל אחים. והפשיט בגדי ערומים. ויתר הרעות הנזכרות: ושים אמריו בלבבך. להרחיק הכפירה הנזכרת: אם תשוב עד שדי תבנה. אם תשוב מן הרעות שעשית או מן הכפירה שחשבת תבנה. תרחיק עולה במעשה. כמו לא תעשו עול במדה במשקל ובמשורה. מכף מעול וחומץ. ויש בדבור ובמחשבה. הלא תדברו עולה. יחפשו עולות וקרב איש ולב עמוק. על כן אמר שירחיק שתי הרעות. והם רעת המעשים הנזכרים. ורעת הכפירה הנזכרת:

ושית

או חשך. או חשך אפלת המכות הממעטות הראות בא עליך בגופך. באופן שלא תראה. ושפעת. ורבוי מי התהומות והמבוכות תכסך בעד עונותיך. ושפעת לשון רבוי. מן ושפע ימים ינקו. והוא כנוי לרוב הצרות. כמים כבירים שוטפים. או חשך לא תראה. ר"ל או שיגיע אליך חשך לא ראית אותו עד הגעתו. שהחשיך לבך ועיניך: הלא אלוה. וכי תאמר בלבבך שאין האל משגיח. הלא האלוה יתב' ידוע ומפורסם מציאותו בגבהי שמים שרוכב עליהם ומניעם. או כי הוא יתב' גובה השמים ממש אשר משם ירידת השפעת רצונו בשפלים על ידי האמצעיים העליונים מנהיגי המציאות התחתון ברצונו הקדוש. ולכן ראה כוכבים הנבוכים. כי רמו מעל יתר הכוכבים. שהוא הגלגל השמיני אשר בו הכוכבים. אשר מהשפעתם יגיע הרצון האלהי בשפלים: ואמרת מה. ואנכי ידעתי דעתך הכוזב בדבר הזה. כי עם היותך מאמין מציאות השם ויכולתו. אתה אומר מה ידע אל היושב שחקים למעלתו ורומו מענייני המין האנושי הפחות והנבזה. ואם בעד ערפל אשר הוא חמר המסך המבדיל בינינו ובין מעלתו ישפוט בו השם וידע אותו. או הבעד ערפל כמו העבים והענני' המבדילי' בינינו עד השמים ישפוט ה' וידע אותנו. כאומרו אחר זה: עבים סתר. ואיך יוכל מעלת רום השם להשגיח באפלת השפלים הלזו. הלא העבים סתר לו ממנו. כמו מסך מבדיל ולא יראה אותנו: וחוג שמים יתהלך. אבל אמנם השפעתו והשגחתו הוא רק למעלה בשמים אשר שם מעלתו נכרת לגודל השכלים ההמה הנאצלים ממנו. שם יתהלך ושם יודע ביותר מאשר נאמר. שהשגחתו נכבת למטה. ואם כי הכל מתהוה למטה בסיבתו מכל מקום חוג שמים יתהלך: ושם יסובב רצון השם ומניע הגלגל. וחוג שמים הוא קו השמים בעגולם. קונפאסו בלע"ז: הארח עולם. ועתה השיב אליפז כנגד טענת איוב להורות באמות ההשגחה. ועל גמול ועונש ברשעים. ואמר לו הארח עולם תשמור. ר"ל האם שמרת בלבבך וידעת אורחות עולם הקדומים איך נכרתו לשעבר אנשים אשר דרכו לעשות און וחמס. או איך נכרתו אנשי און וחמס מדור המבול אשר היו בימים קדמוניות. לפי רוב המפרשים: אשר קומטו. כי כבר ידעת פורענות הרשעים אשר קומטו ונכרתו ומתו רבים קודם עתם. ועל ידי נהר מתגבורת הפורענות היה יסודם. ר"ל שיסוד הרשעים ועצתם יוצק בצרה וצוקה. על ידי נהר של עונש. כי הפורענות נקרא נהר ומים כבירים. או נאמר שנהר חזק ממימי המבול היה תכלית יסוד הדור ההוא ועצתם שנאבדו כלם: קומטו. ענין כריתה: נהר יוצק. עתיד מן הפעל. ר"ל יוצק מלשון צוקה וצרה. או מלשון חוזק לפירוש השני. יסודם. מחשבתם ועצתם: האומרים לאל. והאנשים החוטאים ההמה בנפשותם נענשו שהיו אומרים לאל סור ממנו. ר"ל שהשם יתב' סר ממנו למעלתו ובלתי משגיח בנו לשפלותינו. ומה יפעל שדי למו. שאיננו פועל בפרטות באישי המין. רק על פי סדור הגרמים השמימיים כמנהג הכל. ולא ממנו ית'. ולכן איש הישר בעיניו יעשה כאנשי דור המבול. ותפחת הארץ ערוה ועז'. ולעשות שכל הקניינים יהיו בשוה. כטעם מעשה הבהמות שהכל הפקר ושוה לפניהם: והוא מלא. ואני יודע בודאי כי הוא ית' הוא אשר מלא בתיהם טוב ועצת רשעים כאלה ומחשבתם הכוזבת רחקה ממני. אבל אתה לפי הנראה מדבריך הנה עצתך כעצת הרשעים האלה בנפשותם: ואם לקית בפורענות אל תתמה על החפץ. כי חייב אתה: יראו צדיקים. והנה באבדן הרשעים הצדיקים הנשארים והנמלטים יראו וישמחו. ונקי ילעג למו: על הרשעים למעשיהם ולדעותם הכוזבות. או ירמוז לנח הצדיק ובניו וביתו שראו אבדן הרשעים במבול. ושמחו בהצלתם שה' הצילם. ולעגו על עונות הדור הנאבד: אם לא. ואם לא נכחד. עבר מבנין נפעל. או במקום עתיד. וירצה לומר אם לא נכחד לכפור במי שקיימנו שהוא השם יתב'. ולבגוד בו ובהשגחתו שראינו וידענו כליון רשעים רבים. והוא ית' קיימנו והחיינו מהם. כאשר לא נכחד בו ית' שקיימנו והחיינו יתחייב שנדון. כי מאתו ההשגחה האמתית. לפי שראינו שהוסיף לפרוע עוד. כי גם יתרם מן הרשעים שהרשיעו ושנשארו מן הפורענות הראשון מן הנהר הנזכר לעיל. אכלה אותם האש הזאת. אשר הבית ה' בהם. ונתפרע מהם בשני מיני יסודות שהם מים ואש. שעל ידיהם נפרע ה' בעולם התחתון. או יהיה הרצון בזה לרעת רבים. אם לא נכחד ונאבד נח הצדיק אשר הקימנו שיצאנו ממנו. הנה אחריו היו יתרם מהרשעים שהיו חוטאים עוד בדעות הזרות ובמעשים ההמה מאנשי סדום ועמורה. ואכלה אותם אש מן השמים. ואלה הם ראיות מופתיות אליך איוב שהשם משגיח בפרטים. אחרי ראותך מיני הפורעניות האלה אשר קרו לרשעים. לכן אל תתמה אם לקית גם אתה. כי בדין הוא קימנו. השם ית' אשר קיימנו והחיינו לפירוש הראשון. או קיימנו נח הצדיק שהקימנו שממנו יצאנו. לפי הפירוש השני: הסכן נא. לכן איוב ראוי לך שתרגיל נא עצמך עמו יתברך ללכת בדרכיו ותשלים עמו לעשות שלום בדעותיך הכוזבות. ולהאמין בדעות היקרות ובהשגחה. כי כאשר תעשה זה יהיה שלום בינך ובינו בדיעות הטובות ובהרגל המעשים הטובים: תבואתך טובה. ר"ל תבא אליך טובה. הסכן. תרגיל. כמו הסכן הסכנתי: קח נא. קח נא מפיו תורה. במעשיות והנהגה כאותה לשמור ולעשות הטוב והישר: ושים אמריו בלבבך. בדעות הישרות. או שרמז בזה לשמור תורת ה' תמם. שנתנה בימים ההם. ואמריו ודעותיו הכתובים בספר התורה. כי היא חיינו: אם תשוב. ואם תשוב בדיעות בתשובה שלימה עד שדי היכול לעשות כל ולהאמין בהשגחתו. תבנה ותכונן ביתך עוד. כי הוא שדי ויכול. או תבנה תוליד בנים. מן ואבנה גם אנכי. וגם כן צריך שתרחיק עולה מאהליך שלא תעשה כמעשים הראשונים באסיפת הקניינים אשר לא עשית רצון השם בהם בצדקות ובגמילות חסדים כראוי:

ושית

ושית על עפר בצר ובצור נחלים אופיר: והיה שדי בצריך וכסף
צפות תועפות לך: כי אז על שדי תתענג ותשא אל אלוה פניך: תעתיר
אליו וישמעך ונדריך תשלם: ותגזר אמר ויקם לך ועל דרכיך נגה
לו אור: כי השפילו ותאמר גוה ושח עינים יושע: ימלט אי נקי ונמלט
בכור בבור כפיך: ויען איוב ויאמר: גם היום מרי
כ ג שחי ידי כבדה על אנחתי: מי יתן ידעתי ואמצאהו אבוא עד תכונתו:
אערכה לפניו משפט ופי אמלא תוכחות: ארעה מלים יענני ואבינה

ושוי על עפרא כרך תקוף והיך טינרא דנחליא דאופיר: ויהי שדי
כרך תוקפך ותוז כסף תקוף רום דילך: ארום הידין על שדי תתפרנק
ותזקוף קדם אלהא אפיך: תצלי קדמוי ויקביל מינך ונדריך תשלם
: ותגזר מימרא ויקום לך ועל אורחתך יזהר נהורא: ארום הדרא
דאמאיך יתעבר גיוותן ושווח בסורחנא תפרוק: ישיזיב גבר דליתוי
זכאי בזכותך ואשתיזיב בברירות ידך: ואתיב איוב ואמר:
לחוד יומנא מריר מימרי מחתי תקפת על תוכחתי: מן יגזור אנדע
ואשכחיניה איתי עד מדור בית מוקדשיה: אסדר קדמוי דין ופומי
אמלי מכסניותא: אנדע מליא דיתיבינני ואתבין מה

הרמב"ן ושית על עפר בצר. על עפר הארץ מבצר ומגדל עוז· לא תצטרך לשים בסלע קניך· ובצור הנעלה שהוא גבוה תשית לך זהב אופיר: והיה שדי· האל
באויביך להשמיד ולהיות ידו בהם עד כלותו אותם· ויש מפרשים והיה האל בצרה שלך· כמו עתו אנכי בצרה: וכסף תועפות לך· הריס יהיה לך· כי
יגדל ערכך וכבודך ויהיה נשגב משונאיך· כאלו היו בגבהי ההרים הרמים. מן תועפות הרים. והתרגום אמר בצריך כמו בצר· והיה שדי בצריך. כרך
תוקפך: ונדריך תשלם. כי יבא אשר תדור עליו· כי הנודרים יאמרו אם יהיה אלהים עמדי ושמרני וראני בשכאי אהיה לו· או אתן זבח ונסכים· והנה
יבא רצונך ותצטרך לשלם הנדר הנידר עליו: כי השפילו. הרשעים ונפלו לעיניך· ותאמר גוה· תגזור ותאמר כי גאוה השפילה אותם. כי שח עינים יושיע
האל. וכאשר ימלט האל האי אשר בתוך הים ולא יכסנו בשוא גליו בהיותו נקי תאמר לו נמלט אתה בבור כפך: אי נקי· ירצה לומר יושבי האי שהוא נקי·
כמו וכל הארץ באו מצרימה· ארץ כי תחטא לי· ורבים כן· והתרגום אמר ארום דדא דאיתמריד במימרך יתעביד גויתן ותשוח בעיני בריית תפרוק. אמר
כאשר השפילו האנשים עצמם אתה האל תאמר שיהיה להם גאון וגבה· והשח לעינים תושיענו. ישיזיב גבר דליתוהי זכאי בזכותך ואשתזיבו בברירות ידך.
עשה אי כמו אין. ואוכנו ככון. ואולי ירצה לפרש כי ימלט האי כלו ויהיה נקי ונמלט בבור ידי איוב ובזכותו· כי ישוב לאלהים בכל לבו:

ויען איוב· גם היום מרי שיחי· גם במענה הזה לא יחדש דברים אחרים. כי כעס על שחשדוהו ברע לבריות ורע לשמים ולא יענה להם רק ירצה
להתוכח עם הא' ית' על צדקתו ויסוריו ועל חטאת הרשעים. והם שתי קושיות אשר בלבו: גם היום. שדברתם הרבה אין לי ניחום בדבריכם·
ושיחי עמכם במרירות. וידי כבדה מעשות דבר על אנחתי אשר היא גדולה. יאמר כי שיחו במרירות ומעשיו בכבדות לא יוכל לשאת ידו אף
כי עצמו. והמפרשים אמרו כי ידי מכתי. והענין שמכתו יותר כבדה וגדולה מאנחתו. כי לא יתאנח לפי גדל מכאובו· וכן דעת התרגום. אמר לחוד יומא
מריר מימרי מחתי תקפת על תוכחתי: מי יתן ידעתי ואמצאהו. לאלוה אשר הזכרת אליפז. כי אשא אל אלוה פני: אבא עד תכונתו: המקום אשר יכין
כסאו לשפוט את כל הגוים· ושם אערכה לפניו משפטי· ופי אמלא תוכחות. על רשע וטוב לו וצדיק ורע לו: ארעה מלים יענני. הוא בעצמו: ואבינה·
מה יאמר לי. כי לא ידעתי ולא אבין מה תענו ומה תאמרו אתם· כי אין בפיכם נכונה. האם יאמר כחו גדול מכחי: ירי<ב>

אברהם ושית· ואם ככה תעשה לשוב אל שדי תדע לך שירבה ממונך באופן שיגדל כל כך עד שתשית על הארץ בצר· ר"ל חוזק רוב אסיפת קנייניך· או בצר שם
הזהב· כי לרבוי השפע ממנו יונח ותשית אותו על עפר. וכמו הצור ואבני הנחלים אשר אין קץ למספרם כן ירבה לך אופיר. זהב אופיר. בצר חוזק· רבוי
אסיפת הקניינים. או בצר שם לזהב ממש: והיה שדי. והיה שדי היכול לעזור אותך בצריך. בקורות אותך מן הצרות. או מן הצרים הקמים עליך
להכילך מהם. וכסף תועפות יבחוזק ורבוי יהיה לך. או והיה שדי בצריך· ירצה לומר והיה זהבך רב ותקיף. ובצריך שם לזהב· כמו שאמר על עפר
בצר· ושדי שם להגדלת הדבר· כמו שלהבת יה. הררי אל· ויהיה עקר הפסוק לפי זה הפירוש תגבורת הזהב והכסף: תועפות. לשון חוזק. מן כתועפות
ראם לו: כי אז. בעשותך את אלה על שדי היכול בכל תתענג. שהוא שדי ויכול להשפיעך ברוב טובות שיגיעוך ממנו. ותשא אל אלוה פניך שיקבל אותך
כאשר תשא ותגביה פניך אליו להאמין בו ובהשגחתו ולהתפלל אליו ולהתקרב בו: תעתיר אליו· וכאשר תתפלל אליו לעת הצורך ישמע אותך. ואתה
תשלם אליו נדריך אשר תדור ואל תחטא בם· כאמרו אשר תדור שלם: ותגזור אמר. וכאשר תחפוץ דבר כאשר תגזור ותרצה כן יקים לך ה'. כאשר תדבק
בו· ועל יתר דרכיך ומעשיך יאיר האור האלהי. הפך מה שאמר ארחי גדר ולא אעבור. ועל נתיבותי חשך ישים. נגה אור· האיר אור לשון עבר:
כי השפילו. וכי יתראה שה' השפיל הרשעים בעבור חטאתם· אתה תאמר גוה. ר"ל שתתגבר ותתעלה ותנצל מהפורענות: ושח עינים. ר"ל והאיש שמשפיל
עיניו ולבו לפני ה' יתחייב שיושיעהו ויגביה אותו ויריש אותו משפלותו: גוה לשון רוממות והגבהה: ושח. מן ושח רום אנשים. ושח אים לשון השפלה:
ימלט אי· ודע לך כי בטבע חסד האל האיש הנקי אם הוא נקי באמת ימלט אחת מן האיים הגדולים בעבר צדקתו· וגם אתה אלו היית צדיק כאשר אמרת
וכאשר תחשוב דע בודאי כי כבר היית או כי תהיה נמלט בבור כפיך· אם תתום דרכיך ומעשיך להבא תהיה נמלט· וכיון שלקית ראוי לחשוב כי רשע אתה
לפני ה': ימלט אי נקי. והנקי ימלט אי אחת מן האיים. ונמלט עבר מנפעל כיון שהלמד פתוח עם וי"ו ההפוך ואילו היה קמץ הלמד היה בינוני כדמות תאר
מבנין נפעל:

עקר המענה הזה לאליפז נחלקהו לארבעה דרושים. ראשונה שאליפז השיב לאיוב במענה הזה שאין לתמוה על אורך שלות הרשעים· בהיות
כי רעתם לא יזיקו אליו ית' חלילה· רק אפשר שלפעמים ה' יאריך להם לראות אם ישובו ולא יתחייב ולא יצטרך לגזור גזרה שה' ישיב
להם כפעלם תכף· אחרי שחטאו ופשעו אינו מזיק לה' ית'. וזה אמרו המיראתך יוכיחך יבא במשפט עמך· וגם אם ה' ית' יענים
הצדיקים לפעמים מה בעד חטאתם אין לתמוה מדוע יעשה ה' עמהם רעה והם צדיקים לפניו· וזה בהיות כי עשיית הצדיקים הצדק אינו מועיל כלום לה'. כי
אם להם לצדיקים לבד. וזה אמרו החפץ לשדי כי תצדק ואם בצע כי תתם דרכיך· רק מה שיבער אותם ה' יתברך הוא למען ירבו לעשות טוב· שנית מה
שהודיע אליפז במענה הזה מעונות איוב וחטאתיו שהיו מפורסמים אצלו שהיה מכבד ומפזר לעשירי עולם· ומה שהיה מנמנע מהצדקה ומגמילות חסדים לראוי'.
ושהיה מוכה העניים והאלמנות ויתומים ולוקח משכונות ומפשיט ערומים ואוהב השרים והעשירים· וזהו עון פלילי וראוי לפורענות כמרץ· ואפשר שאיוב חטא
באלה לפי מה שחשב אליפז· או שחשדו באלה בחשבו כי לא לחנם קרו לאיוב רעות רבות וצרות כאלה. שלישית מה שהודיע לאיוב ממיני פורעניות שבאו
לעולם לרשעים מכות רעות ואלמכות מאת ה' מן השמים משטף מים כבירים שוטפים ומאש אוכלה בבתי הרשעים· או שירמוז ממש לפורענות אנשי דור המבול
והפיכת סדום. או זולתם מאלו שהיו בעולם· ולכן אין לתמוה ג"כ ממה שקרה לאיוב בכמו אלה שהיה ראוי לזה· רביעית שהוכיח את איוב לאמר שאילו היה
צדיק כפי מה שהיה חושב לא די שכבר היה נצול מכל מיני פורעניות אלא שהיה מציל רשעים אחרים בצדקתו· כי מטבע ה' יתברך וחסדו למלט הרשעים
בעבור צדקות הצדיק והחשוב. וזה אמרו ימלט אי נקי. ר"ל שבצדקת האיש הנקי ימלט אי אחת מן האיים הגדולים. ואף בהיות בה רשעים יתחייב מדברי
אליפז אלו שאיוב היה חוטא ורשע בודאי וראוי לפורענות. ואם ישוב בתשובה יזכה לטובה מרובה. כמו שאמר הסכן עמו ושלם בהם תבואתך טובה:

ויען איוב ויאמר: גם היום. השיב איוב ואמר בודאי גם היום נוסף עלי מרירות שיחי וכעסי במה שעלי להתרעם על מכאובי· יען ידי
ומכתי כבדה מאד יותר מאנחתי. ורצה בזה להורות שיש עליו להתרעם יותר ממה שעשה עד היום. לפי שמכותיו כברות ביותר ממה
שיאנח עליהם: מרי שיחי· מרירות כעסי. ידי כבדה· מכתי כבדה· מלשון הנה יד ה': מי יתן. מי יתן והייתי יודע את ה'
ומקומו באופן שאמצאהו· כי באמת אבוא עד תכונתו. והייתי עורך טענותי אתו לדעת תכונתו· ומדוע אכלני והממני עד כלה· תכונתו· סדור מעשהו
ואופן רצון הנהגתו המציאות ודרך משפטו עלי: אערכה לפניו. ואם הייתי יכול למצוא מעלתו· הייתי עורך לפניו משפט מעשי ודעותי· ועל מה הכני
במכות האלה· ופי אמלא תוכחותי וראיות וטענות חזקות נגד תפארתו והשגחתו אם הוא משגיח: ארעה מלים. ואז ארע תשובות הדברים שיענה אלי
ואתבונן בהתבוננות טוב מה שיאמר לי· והרצון בזה בשני דרושים. האחד ארעה מלין שיענני אם אנכי רשע וחוטא· והשני אבינה מה יאמר לי בחקירת ענין
ההשגחה איך היא:

מה יימר לי: הבסוגעי חילא ינצי עמי לא ברם הוא ישוי תגרא בי:
תמן תריצא ותקן עמי ואישתזיב לעלמא מדראין יתי: הא למדינחא
אהלוך וליתוי ולמערבא ולא אתביין ליה: בציפונא במעבדיה ולא
אחרי כד מכבין דרומא ולא אסכי: ארום גלי קדמוי אורח דעמי בחן
יתי היך דהבא אפיק: באיסתוריה אחדת רגלי אורחתיה נטרית
ולא צלאית: פוקדנא דספותוי ולא אעדי מגזרתי אטשית מימרי
פומוי: ואי הוא יחידאי ומן יתיביניה ונפשיה רגגת ועבדת: ארום
ישלים היך בקדמיתא גזירתי ודכמתהון סגיעין עמיה: מטול דהיכנא
מן קדמוי אתבהיל אתביין ואדחל מיניה: ואלהא רכיך לבבי ושדי
בהלנני: ארום לא איתגמרית מן קדם חשוך ומן קדמי טמר קבלא: מדין משדי לא אתטשו

מה יאמר לי: הברב כח יריב עמדי לא אך הוא ישם בי: שם ישר — הנרג
נוכח עמו ואפלטה לנצח משפטי: הן קדם אהלך ואיננו ואחור ולא — ושים
אבין לו: שמאל בעשתו ולא אחז יעטף ימין ולא אראה: כי ידע — שותו
דרך עמדי בחנני כזהב אצא: באשרו אחזה רגלי דרכו שמרתי ולא
אט: מצות שפתיו ולא אמיש מחקי צפנתי אמרי פיו: והוא באחד
ומי ישיבנו ונפשו אותה ויעש: כי ישלים חקי וכהנה רבות עמו: — הולם
על כן מפניו אבהל אתבונן ואפחד ממנו: ואל הרך לבי ושדי הבהילני
: כי לא נצמתי מפני חשך ומפני כסה אפל: מדוע משדי לא נצפנו

עידניא

הרמבן

יריב עמדי. להראות גבורתו לא יעשה ככה: אך הוא ישים בי. שם במקום המשפט לפניו אדם ישר שהיה נוכח עמו כדי שלא איראנו · ואז אפלט נפשי לעד משופטי. כי היושר יזכני באמת בשומעו תוכחתי: ישים בי. כענין ישים עלי: בי כאומר ישים במעשי שופט לשפוט ביושר. או דרך הלשון ככה. כמו הבהמה אשר אני רוכב בה· כאשר יתן מוס באדם. כן יתן בו· על דעת רבותי ז"ל כן הלשון בנשפט. וכן בשופט· ונתן בפלילים· ונתן על פיהם· ובדברי חכמים ז"ל ומשלם בב"ר יונאה בדיינין· והחכם רבי אב"ע פירש לא אך הוא ישים. כמו וישימו וישכילו· כלו' אין מי שיבין וישים לבו כי הרשעתי אך הוא לבדו· והנכון שכאומר לא יעשה כן לריב עמדי בכחו הגדול· אך הוא ישים בי לבו אם חטאתי לו. כי שם במקום המשפט אהיה ישר. ושם יהיה משפטי נוכח ונגלה עמו· ואפלטה נפשי לנצח מיד שופטי: הן קדם אהלך ואיננו. לראש התלונה יחזור· מי יתן ידעתי ואמצאהו כי אני הולך קדם ואיננו שם: ואחור ולא אבין לו· שהוא שם: כי נסבב ממקום. והוא ברא פאת צפון ולא אחזנו שם. והוא יעטוף ויכסה הדרום על תהו· ולא אראנו שם: כי ידע דרך עמדי· על כן אני רוצה להתוכח עמו כי הוא היודע ועד דרכי ומעשי. ואם בחנני כזהב אצא טהור· כי בדרכו אחזה רגלי ללכת בה: מצות שפתיו שמרתי: ולא אמיש: מהם יותר מלחם חוקי הצריך לי תמיד צפנתי בלבי אמרי פיו ושמרתי אותם לעשותם כל היום· והוא יחיד בעולמו ומי ישיבנו דבר שלא יעשה כרצונו. וכל אשר אותה נפשו יעשה מיד· כי אין מי שיעכב על ידו. וכן אמר התרגום והוא יחידי ומי יתיביניה ונפשיה רגות ועבדת: והוא באחד· כענין ה' בם סיני בקדש· ירמוז שאין עולמו מקומו. זהו פשוטו· רק בפנימיות המלה הזאת נרמז כי איוב חכם מקובל יודע סוד האלהות והייחוד ית': כי ישלים חקי· קשור עם הפסוקים הנזכרים באשורו אחזה רגלי· מצות שפתיו ולא אמיש· כל זה אעשה בעבור החסד והטוב אשר גמלני מנעורי כי יעשה משלם חקי ויספיק כל צרכי: וכהנה רבות עמו. טובות וגדולות שגמלני ביצירתי ושמירת נפשי. כאשר ביאר בפסוק הלא כחלב תקפיאני וכגבנה תתיכני · וגמר הענין: על כן מפניו אבהל· כאשר יזיק לי ואתבונן בטובו הגדול ואפחד ממנו פן יהיה בי עון שהענישני עליו. והתרגום אמר ארום כדבקדמיתא גזרתי ודכמתהון סגיאין עמיה· יפרש כן כי נפשו אותה ויעש בי כרצונו· וימלא החק שגזר עלי להיותי כרון תמיד בייסורין. וכהנה רבות עמו לעשות לאחרי' כרצונו: ואל הרך לבי. ותבהילני כי לא הכרית אותי טרם בא החשך הזה אשר אני בתוכו. והיה מכסה מפני אופל גדול אשר נפל עלי ביום. כדרך למה יתן לעמל אור: מדוע משדי לא נצפנו עתים· יאמר מדוע כתוב כי משדי לא נצפנו עתים ונעלמו.

והנה

אברהם

הברוב כח. וכי אם ראוי לה' שיריב עמדי ברוב כח וביד חזקה בתחלואים ובמכות כאלה אשר הגיעוני· הנה בודאי לא ראוי. אך הוא בעצמו וברחמיו ישים בי הכח לעמוד ולהתקיים למען אוכל לדעת משפטי ודיני· כי זה משפט כל דיין חשוב לשמוע טענת הטוען ולחזקו שיערוך טענותיו: שם ישר· ושם לפני תפארתו האיש הישר יהיה נוכח ומתוכח עמו ומעריך טענותיו אם יגיעהו דבר שלא כדין. ואם הייתי זוכה לזה גם אני להיות מתוכח עמו ידעתי כי הייתי נפלט וניצול משופטי בהיותו שומע טענותי הייתי נמלט מתוכחותיו: נוכח· טעמו למטה בנף· וענינו מלשון ויכוח. מן ואת כל ונוכחת. ואפלטה והייתי נמלט: הן קדם · האמנם ראיתי כי נכזבה תוחלתי למצוא את ה' כי הן קדם במזרח אלך ואבקשנו. והנה איננו להעלם מעלתו ממני· וגם כי אלך אחור לצד המערב לא אבין מקומו איו. קדם מזרח · אחור מערב: שמאל בעשותו · וכי אפנה על שמאל בצפונו של עולם אשר שם עשותו תבל ומלואה בתיקון הישוב ולא אחז. ר"ל ולא אחזה מעלתו. וגם אם אסור ימין בדרומו של עולם לא אראה מה שאחפוץ ממנו· כי למרחק המקום ההוא ה' ית' יעטוף ויתכסה מידיעתנו שמה ביותר ממה שיתראה מפעולותיו בישוב· להיות כי בדרומו של עולם הוא בלתי מיושב בסבת החום ושם מוצא הים הגדול המקיף· ולא אוכל להתקרב למה שיכסוף לבבי לדבר אתו: אחז: ענינו לשון ראיה וחזיון· ובתמלומו אחזה: יעטוף· לשון כיסוי ועיטוף הדבר: כי ידע· ואם ידע ה' דרך מעשי אשר עמדי ובחנני לדעת מחשבות לבי ברעות היקרות אשר אתי הנה בודאי כזהב צרוף מן הסיגים היוצא מן הכור. כן אצא נקי לפניו. וכן אהיה לפני בחינתו· ולא ידעתי מדוע נענשתי במכות כאלה מאתו אם הוא משגיח ויודע כל דרכי איש ואיש: באשורו אחזה. והאמת כן הוא כי באשורו ובדרכו אחזה רגלי ודרכי ה' שמרתי ולא נטיתי מהם· וירצה בזה באשורו אחזה רגלי במעשים. ודרכו שמרתי במחשבות הצודקות: אט· אטה. מנחי הקצוות: מצות שפתיו. וכן ממצות שפתיו אשר צוה וסדר בדת הטבעית במשפט קיום המין האנושי זה עם זה לא אמיש ולא אסור מעולם: מחקי צפנתי אמרי פיו· ר"ל כי גם ממה שאצטרך אפילו בחקי בדברים שאצטרך בו לאכול ולשתות דרך ההסתפקות וההכרחי להחיות בהם לאכול את חקי אפילו בזה צפנתי אמרי פיו· וזכרתי מה שראוי למעט הכחות החמריות ומנעתי עצמי מהם כדי שלא ליהנות כל כך בעניני העולם והגוף: מחקי. מאכל חקי· או הצריך לחוק ערכי: והוא באחד. וידעתי כי הוא ה' ית' באחד ובענין אחד ידוע מציאותו וסדור רצונו. כי מה שסדר הוא סדור אחד כנחי מסודר מאתו למעלה: ומי ישיבנו· מי הוא שישיב רצונו אחור במה שתקן ורצתה חכמתו. ונפשו אותה לעשות מה שעשה. ויעש אותו מבלי מונע לגודל תקפו ורוממות חכמתו: ישיבנו. ישיב אחור מה שתקן בסדור אחר: ונפשו. ורצונו. כמו אם יש את נפשכם. כי הרצון הוא הנפש: כי ישלים. כי הוא יתעלה הוא אשר השלים חקי בסדור מציאותי ובתיקון איברי. או כי הוא ישלים חקי במה שסדר ברצונו הקדום להגיע לחקי ולצרכי. וכהנה דברים רבים ונפלאות רבות עמו שמפליא לעשות עם יתר הנמצאי' הנאצלים ממנו בסדור רצונו הקדום: על כן. על כן לגודל יכולתו בטבעיות שסדר מפניו אבהל. וכי אתבונן בנפלאותיו שיתחדשו ורוממות חכמתו אפחד ממנו. וירצה בזה איוב לבאר כי יראתו את ה' הוא על צד הראוי והחיוב לירא את ה' הנכבד לרוממות יכולתו וחכמתו. ולא היה ירא ה' מצד חטאתיו בחשבו בודאי שלא חטא: ואל הרך. ועם היותי ירא ה' על צד הראוי והחיוב אבל· מ"מ האל היכול הרך לבי והמתני בחלאי גופי ושדי היכול הבהילני ביתר המכות אשר קרו לי ולביתי· והרך לשון חלשה ורכות· מן האיש הרך בך. שעל עבר מן הפעיל: כי לא. ומה שקרה לי מן הפחד והבהלה בעת שהגיעו הצרות עלי היה מפני שלא נצמתי ולא נכרתי ולא המיתני ה' בעת בואם. כי אלו נצמתי ונכרתי והייתי מת הנה מפני כסה ה' אופל הצרות הלזו· או ירצה לומר מדוע לא נצמתי לגמרי לבלתי ראות החשך הלז. ואם הייתי מת מפני כסה האופל ההוא· נצמתי נכרתי: מדוע משדי. ומדוע משדי לא נצפנו עתים להאמין הדבר הזה ממנו שאין ידיעתו נופלת בזמן· ויודעיו ר"ל והיודעים מהשם ית' חקירה מה בידיעתו לא חזו לו ימיו ליחסו עם הזמן בשום צד · ומדוע לא יצדיק דעתי עליו שלא ישגיח ולא יפעל בזמן· כי בהאמין בה' שישגיח ושיפעל בזמן יתחייב אצלו מן החסרון ביותר· ר"ל איך יתכן שישגיח וידע גודל רשעת הרשעים בעברות נמרצות כאלה בהריסת הישוב ולא יפרע אותם כפעלם· וזהו:

גבולות

299

שו עתים וידעו לא חזו ימיו: גבלות ישיגו עדר גזלו וירעו: חמור יתומים
ונים ינהגו יחבלו שור אלמנה: יטו אבינים מדרך יחד חבאו עניי־ארץ:
הן פראים במדבר יצאו בפעלם משחרי לטרף ערבה לו לחם לנערים
צורו בשדה בלילו יקצירו וכרם רשע ילקשו: ערום ילינו מבלי לבוש
משוד ואין כסות בקרה: מזרם הרים ירטבו ומבלי מחסה חבקו־צור:
מבלי יגזלו משד יתום ועל־עני יחבלו: ערום הלכו בלי לבוש ורעבים
ואלוה נשאו עמר: בין שורתם יצהירו יקבים דרכו ויצמאו: מעיר מתים
במרודי ינאקו ונפש חללים תשוע ואלוה לא ישים תפלה: המה היו במרדי־

ערבנא ורחמוהי יתי לא חמון יומוי: דרא דטורבעא דתחומיא ישנון
עדרא אנסון ורעון: חמרא דיתמי ידברון ימשכנון תור ארמלא:
יצלון חשיכי מן אורחא כחדא אטמרו מסכני ארעא: היך דין כמרודיא
במדברא נפקו לעובדיהון בישיא מקדמין לבזא כמטרא אבים ליה
מזונא לטליא: בחקלא סדלא דלהון חצדין וכרם דרשיעי יכסחון:
ערטלאי יביתו ודלית כסותא ודלית להון חופאה בקורא: מקילוחיא
דטוריא מטמשין ומדלית משרוי גפפו טינרא: יאנסון מביזת יתם
ועל עניא ממשכנין: ערטלאי אזליכו מדלית כסו וכפינין נטלו מנהון
עומרא: ביני אושתהון יעצרון משח מעצרתא עצרו וסריהון
אצהיו: מקרתא בני נשא נהקין ונפשת קטולין בחרבא תצלי ואלהא לא ישוי חובא: היכון הוון במרודין באורייתא

הרמב"ן והנה יודעיו שהם הנביאים או החכמים יודעי שמו לא ראו בלבם ימיו. כלומר הימים אשר בהם יעשה עם ברואיו. הם חשבו שיגמול אותם בהם טובה והנה בעתה. או ימשוך למעלה. ומדוע לא כתוב כי יודעיו גם הם לא ראו ימיו הצפונים ממנו. והענין לאמר איך כתוב כי מן האל אינם נעלמים עתים וקצת הימים. כי מראה שלא יעשה בהם משפט ברשעים. כאלו לא ידע מעשיהם. ובקצת הזמנים יהיה על הצדיקים קצף כאלו לא ישמע לצעקתם. ואחר כן יפרש כי הרשעים ישיגו גבולות. וגזלו עדר וירעו אותו לעיני הכל. כי לא יפחדו. והנה יעשו חמס בפרהסיא. והאל לא ישים בהם תפלה. ולא יעשה בהם משפט. והחכם הראב"ע פי' למה לא נכספנו עתים משדי. אלו נכספנו ממנו לא הייתי מתרעם עליו. כי יודעיו לא ידעו מה יהיה. אבל הוא שידע הימים שיענשו בהם הרשעים רשע למה יאחרים. וגם הוא נכון: יחבלו שור אלמנה. יקחו אותו ממנה כאלו היה להם חוב אצלה. כענין כי תחבל אחיך חנם: הן פראים במדבר. יחסר כף הדמיון. כמו תפוחי זהב במשכיות כסף. דבר דבור על אופניו. ובזה הספר ועיר פרא אדם יולד. יאמר כי הרשעים כמו פראים במדבר. וכמו משחרים לטרף בבקר לפעולתם. שהיא לטרוף טרף. ויבאו אל הערבה. והיא לו לחם לנערים ההולכים עמו. כי שם יטרוף ויאכיל את נעריו. וכן אמר התרגו' כמרודיא במדברא הכדין נפקו בעובדיהון ביסיא מקדמין לביזתא במטרא לית תיטרא לטליא: בשדה בלילו. בשדה שאיננו שלו יקצורו כרצונם. כי יגזלו השדה מבעליו: וכרם רשע. כרם בעל זרוע. ישמרו אותו לכספם וילקטו ממנו לקט אחרי הבציר. ואמר התרגו' בחקלא דלא דילהון חצדין וכרמא דרשיעי יכסחון. פתר ילקשו כענין מסעף פארה לאמר שיכרתו הענף אשר בו יהיה הלקש לזמור הכרם. הפליג בעבודת הכרם ובמעלתו. כי הוא עושה לקש ובעליו הרשעים האלה יזמרו אותה לעבדה ולשמרה: ערום ילינו. פועל יוצא. כי יפשיטו העני עד שילינו אותו ערום מבלי שום לבוש. כי חסר הבגדים יקרא ערום. כאשר פירשתי: על כן הוצרך לפרש מבלי לבוש: מזרם הרים ירטבו. הערומים. ובעבור שאין להם מחסה אחר יחבקו הצורים להיות להם מחסה מזרם וממטר: יגזלו משוד יתום. פרשוהו מלשון ושוד מלכים תינקי. יאמר כי יגזלו יתום משדי אמו שלא יינקם אותם. והתרגו' אמר יאנסון מביזת יתים. עשה אותו משוד ושבר. כי היתום אשר ישאר לו מעט משוד אביו יגזלו אותו ממנו: ורעבים נשאו עמר. קשור עם יגזלו הנזכר. יאמר ורעבים נושאי עמר אחר אשר נתן להם לצדקה יגזלו אותם. או יהיה פירושו ורעבים הלכו אשר נשאו עומר מן הקציר. כי יגזלו העומר מידם והלכו להם רעבים: בין שורותם. של הרעבים הנזכרים. היצהר מן האשכל שיגזלו מהם. ואם דרכו יקבים הרעבים ויצמאו. כי יקחו התירוש מהם. ויתכן לפרש ורעבים אשר נשאו עומר בין השורות שלהם יצהירו את העומר שגזלו מהם. ויהיה עומר מן זיתים. יקבים דרכו השודדים ויצמאו הרעבים. והנה רעבים וצמאים: מעיר מתים ינאקו. מן העיר יאנקו אנשיה כאנקת חלל מרוב החמס. ונפש חללים תשוע. כאלו הם חללים. או נפש חללי אשר הרגו בדרך תשוע. הנרצח בחרב בצאת נפשו ינאק וישוע: ואלוה לא ישים תפלה. והאלהים לא ישים ברשעים תפלה שיהיו מעשיהם שוא ותפל. רק הם חזקים וקיימים. ועל אשר אני רואה כן האל הרך לבי והבהילני. וכן דעת התרגו' אמר מקרתא בני אינשא נהקין ונפשת קטולין בחרבא תצלי. והאיפשר דאלהא לא ישוי חובא. פתר אותו בתימה. רק אני קשרתיו בראש הענין. והוא הנכון: המה היו במורדי אור. הרשעים הנזכרים הם היו בעדת המורדים באורה. כלומר שאינם חפצים שיעלה השחר. ויהיה אור לנכח: ובבואו

אברהם גבולות ישיגו. ואם השם ישגיח בפרטים ובזמן כפי דבריכם. איך יתכן דרך ה' שידע עונות כאלה ברשעים. וה' יניח להם לעשות חפצם. כי הגבולו' כאלו אחוזות שביניהם בין איש לאיש ישיגו אחורנית להרחיב אחוזתם. ועדר הצאן כלם יגזלו לגמרי. וירעו אותם בגבול שדה הנגזל להיות להם. ומי הוא שיאמין שהשם ישגיח באלה הרעות הנמרצות ויניח לרשעים להצליח ולהאריך בהם: חמור יתומים. ועוד יוסיפו סרה. כי חמור היתומים אשר בו יחיו ינהגו אותו ויקחוהו. ויחבול ויקחו למשכון שור אלמנה. אשר בעבודתו יתן טרף לאלמנה. ותהיה זאת נסבה למות ברעב ולהגיעה בחוסר כל. כנגד המשפט. כמאמ' התור' לא תחבול ריחים ורכב. כי נפש הוא חובל: יטו אביונים. והאביונים מפחד הרשעים שלא יראו אותם בדרכים יטו מן הדרך. פן ינקשו בם. ויחד חובאו עניי ארץ למען לא יתראו לפני הרשעים. כי יתראו ללכת חוצה לבקש מחייתם: הן פראים. והרשעים האלה הן המה כמו חיות פראים במדבר יוצאי' בפעלם ובמנהג מעשיהם ומשכימים בשחר בבקר לטרף טרף. והערבה והמדבר לרשע הזה הוא המקום אשר משם יחפור אוכל לו ולנערים בני ביתו: פראים. מן פרא אדם: משחרי. לשון שחר ובקר. ערבה. מדבר וערבה: בשדה בלילו. ובשדה מאי זה איש שיהיה יקצרו הרשעים בלילו ותבואתו. ומאי זה שדה שיהיה. רק אמנם כרם רשע ילקשו. רוצה לומר שהכרם מהרשע אחר יאחרו אותו ויניחוהו לבלתי קחת ממנו מאומה להיותו רשע כמוהם. כי הזאב לא יאכל משבר זאב אחר: בלילו. לשון בליל חמיץ. וענייני תבואה אי זו שתהיה ילקשו. יאחרו אותו ויניחוהו. מן מלקוש. ותרגום ובהעטיף הצאן ובאלקשו': ערום ילינו. ועוד כי הרשעי' האלו יגזלו העניים וילינו אותם בלילה בביתם מבלי לבוש. ואין להם כסות בזמן הקור. בקרה. בקור ובקרירות. ויהיה מלת וילינו עתיד מן הפעיל יוצא לאחרים: מזרם הרים. ומזרם מים היורד מן ההרים ירטבו ויתקררו העניים המתחבאים שם. ומבלי היות להם מחסה להתכסות ולהגין עליהם חבקו צור להסתתר שם בנקרת הצורים והמערות: מזרם. מרבוי מים: ירטבו. לשון לחות ולחלוח. מן רטוב הוא לפני שמש: יגזלו משוד. והרשעים יגזלו משוד ממון היתומים. ועל עני יערימו לחבול ולקחת לבושם למשכון ולהניחם ערומים. ונקרא שוד על שם העתיד שהם שודדים אותו מהם: ערום הלכו. והעניים האלו הנגזלים ילכו ערומים מבלי לבוש. והרעבים עתה כבר לשעבר נשאו עומר תבואה בביתם שהיה להם במה יחיו. ונגזלה ונלקחה מהם ונשארו רעבים: בין שורותם. ובאמצעות השורות מעצי בית הבד אשר לאנשים מוציאי השמן יצהירו ויעשו היצהר. ויוציאו השמן שלהם ליהנו' ממנו. וגם כן יקבים דרכו להוציא היין לשתות מפירות אדמתם של אחרים. ואחרי זאת הרשעים גזלום ונשארו צמאים ומבלי שמן: שורותם. הם שורות העצי' ובית הבד להוציא השמן. ויצהירו הוא פועל מן יצהר. וירצה לומר להוציא היצהר. או יצהירו כמו יזהירו. כזוהר הרקיע. לשון אורה: מעיר מתים. ומן העיר האנשים האלה הנגזלים ינאקו ויזעקו אל ה'. ונפש קול החללים ודמי ההרוגים צועקים מן האדמה. ואיך יתכן לומר כי האלוה היכול לא ישים תפלה ולא יגיע ממנו דבר בלי טעם כנגד רצון הרשעים. כי אם הוא משגיח בפרטי האדם איך יניח ה' ויתעלם לבלתי עשות משפט ברשעים עושי עבירות נמרצות כאלה. כי כל שועתו תצלנה אזניו. ואין התנצלות לה' לומר שיאריך לרשעים למען ישובו. והם ירבו בעשיית הרעות ובהריסת הישוב ובמלקות הטובים. ועניים יתומים ואלמנות. אשר אין תשובה על זה. ולפי הנראה תהיה גם כן מזאת טענה גדולה נגד כונת איוב. שאם זאת המבוכה מהעול והחמס תהיה מצד סדור הכוכבים יהיה חסרון באופן אחר נגד ה' אשר סדר הסדור העליון מקדם. ואיוב היה מאמין בה' כי סדר הכל והניח הכל אחר כך אל ההנהגה העליונ' והמערכת המחייבת בשפלים. ויהיה גם זה לאות וחסרון לאשר סדר סדור מעוות כזה: מתים ינאקו. אנשים יזעקו לה': תפלה. דבר בלי הגון ובלי טעם: המה היו. והרשעים האלה המה היו מורדי אור היום ושונאים אותו להיותם נואפים ומשתיכים הלילה והחשך כדי לעשות רע. כאמרו ועין נואף שמרה נשף: ולא

אור לא הכירו דרכיו ולא ישבו בנתיבתיו: לאור יקום רוצח יקטל
עני ואביון ובלילה יהי כגנב: ועין נאף שמרה נשף לאמר לא
תשורני עין וסתר פנים ישים: חתר בחשך בתים יומם חתמו למו
לא ידעו אור: כי יחדו בקר למו צלמות כי יכיר בלהות צלמות: קל
הוא על פני מים תקלל חלקתם בארץ לא יפנה דרך כרמים: ציה
גם חם יגזלו מימי שלג שאול חטאו: ישכחהו רחם מתקו רמה עוד
לא יזכר ותשבר כעץ עולה: רעה עקרה לא תלד ואלמנה לא ייטיב:
ומשך אבירים בכחו יקום ולא יאמין בחיין: יתן לו לבטח וישען
ועיניהו על דרכיהם: רמו מעט ואיננו והמכו ככל יקפצון וכראש

באורייתא לא אשתמודעו אורחתיה ולא אתייתבו בשבילוי: לאורתא
יקום קטולא יקטול עניא וחשוכא ובליליא יהי היך גנבא: ועיינא
דגיופא נטרת נשף ליליא למימר לא תסכינני עינא וטמור אפיא
ישוי כלפי לעיל: האיך בחשוכא בתיא ביממא מתחתמין להון
בגנזיא לא ידעו נהורא: ארום כחדא צפרא דמי להון היך טולא
דמותא ארום אשתמודע פורענותא טולא דמותא: קליל הוא למשט
על אפי מיא תהי ליט אורחא שעיעתהון בארעא לא יסכי שביל כרמי:
צהיא ולחור חומתא אנסין מימי תלגא וליתיהון היכרין לשיול
אתנשיאו שיול אתחיבו: תא היך צהותא וחומא דאנסין מימי
תלגא וליתיהון הכרין לשיול אתנשיאו שיול אתחייבו: אכזראין
דנשיאו לרחמא מסכינין אתבסימו לרחשא תוב לא ידכר ותתבר היך קיסא עיליתא: תא מטול דבטילו אפרשותא ומעשר דאתפקדו בעידן חומא דקייטא
אתמסנעו מנהון מימי מטרא ותלגא לבית קבורתא אתחייבו: דמרע עקרא דלא תליד וארמלתא לא יוטיב: ויגגיד גיבריא בחיליה יקום נח ולא יהימין בחייי:
יהיב ליה תיובתא לרחיץ ויסתמיך ועינוי על אורחתיהון: אוריכו כזעיר פון וליתוי רישעא ואיתמככו בזמן דיסופון יתקטעון וכריש שיבולא

הרמב״ן ובבואו לא הכירו דרכיו. ולא ישבו בנתיבותיו. רק יכנסו ביערים ובמקומות הסתר והחשך. לאור יקום רוצח. יאמר כי בבא האור לא יוכל לעשות כרצונו בממון בני אדם. רק יצטרך לגזול ולרצוח את הנגזלים. כי ימנעו מהם הגזלה: ובלילה יהי כגנב. ויעשה כרצונו ויצליח ולא יהיה צריך לרצוח ולהלחם עם אדם. על כן היו במורדי אור ומוכחים אותו. ויש מפרשים במורדי אור שהם מורדים באור העולם. הוא האל ית' וית'. כענין וישבע בחי העולם. לא יכירו דרכי השם ונתיבותיו. רק מתקצפים וכועסים למעלה בבא האור עליהם. כי חרה להם. ועוד כי ענין מרד כמו לתתפרש כן: ועין נואף. שמחכה נשף. ועוד קשה להם האור כי בנשף בערב יום יכלו כשיאיר להם: וסתר פנים ישים. כמו ובסתר פנים ישים. שישים הנואף פניו בלילה במקום הסתר שלא יראה ולא יהיה נכר שם: חתר בחשך בתים. עשה בתים במחלות הארץ תחת העפר להסתר שם בחשך ולא יעשה פתח ניכר ונראה. רק במחתרת יכנס להם בלילה והיום חתמו הבתים בעדם. ויסגרו המחתרת שלא יראה שיהיה שם בית. והנם אינם יודעים אור. כי שם יהיו נחבאים כל היום: כי יחדיו בקר למו צלמות. כי לאלה הרשעים יחד כולם הבקר להם כמו צלמות. כי יכיר איש את חברו בלהות צלמות הוא להם. ולמו כמשך. כי יכיר בלהות צלמות למו. והתרגו' אמר ארום כחדא צפרא דמי להון היך טולא דמותא ארום אשתמודע פורענותא דטולא דמותא וכו'. ונראה שהוא מפרש כי הבקר להם כמו צלמות. כי יכיר אחד מהם בלהות צלמות שיבאו לו ביום. כי יתפשוהו בני אדם: קל הוא על פני מים. כל אחד מאלו הרשעים הוא כדבר הקל השט על פני הנהר שלא יושב: וחלקתם תקלל בארץ. שלא יעבדו חלקתם ולא יפנו אל דרך כרמיהם ללכת שם לעבדם ולשמרם. רק כל רצונם וחפצם מגזל ועשק ורצוח וכיוצא: ציה גם חם. יאמר כי כציה וחום גדול הבאים על השלג והוא נמס וטופף מימיו כגזל וכהרת כהרף עין כן יחתו כרגע וילכו חטאים לשאול. וכן אמר התרגו' היך צהותא וחומא דאנסין מימי תלגא וליתיהון היכרין לשאול אתניו. פתר חטאו שנוי כי כמתכונת כזורותם בדרכם שאולה. וענין כל חטא הוא שנוי הדבר הנכון לעשותו. מלשון אל השערה ולא יחטיא: ישכחהו רחם. יאמר כי אחרי מותו תשכחהו אמו. והוא מתוק לרמה ותאכל בשרו ושארו ונשבר כעץ בעבור שאין לו זרע. כי האשה אשר רועה לו היא עקרה שלא תלד והאלמנה בלא בעל שלא ייטיב ממנה להיות לו בן או בת. והנכון בעיני כי יאמר שהוא נשבר כעץ בעבור שהיה רועה עקרה. כדי שלא תלד. והאלמנה שתבום ותפיל. כי לא היה חפץ שיהיה לו זרע. כאשר איננו חפץ בחלקת שדה או כרם: ומשך אבירים בכחו. והוא היה מושך בכחו אפי' האבירים אשר להם זרוע עם גבורה. ויקום הרשע על כל אחד מן האבירים. ולא יאמין כי יהרגנו. או יגזול אותו. ויתכן לומר יקום הרשע בבקר ולא יאמין בחייו. כי הוא נלחם עם העם ואביריהם. כאשר אמר בו לאור יקום רוצח. והנה הוא מסכן תמיד. כענין הנה אנכי הולך למות והראשון נכון: יתן לו לבטח וישען. הרשע עליו. כי בו ילכד ברשת אדם. רק יצליח מרמה בידו ויבטח בהצלחתו כל ימי חייו. ועיני האל על דרכיהם. כי רואה דרכם הרעה ואיננו מושיע הנגזלים מידם. רק איננו עושה בהם משפט. וזה הצלחת תלונתו. כאשר השלים למעלה. ואלוה לא ישים תפלה. כמו שפירשתי. רומו מעט ואיננו. התרוממו מעט ואיננו. כל אחד מהם ימות: והמכו. מן וימכו בעונם. יאמר כי יתרוממו ויגבהו וכמעט איננם. רק יהיו נשפלים ונמוכים לארץ. וכל בני אדם יקפצון וידלגו ממקומם. כלומר יכרתו ככל הנכרתים. או יהיה ככל יקפצון. כולם כאשר הם יקפצון: וכראש

אברהם ולא הכירו דרכי ה' במחשבותם ולא ישבו בנתיבותיו של הקב"ה לעשות טוב. או יהיה מורדי אור מורדים בה' ובתורתו הטבעית. שהיא אור לעולם להאיר לאנשי השכל: לאור יקום. ובאור היום יקום הרוצח ללכת בפרשת דרכים להרוג עני ואביון אם ימצאהו מסכים למלאכתו. ובלילה יעמוד בעיר מסתתר לגנוב כגנב כאשר ימצא: ועין נואף. וגם עין נואף שמרה הלילה וממתין עד החשך. באמרו לא תשורני עין ולא תראני. אף ישי' פניו בסתר מעוטף ראשו בבגדיו: שמרה נשף. לשון שמתנה. כמו ואביו שמר. תשורני. תראני: חתר בחשך. והרשע הגנב הלז חתר ועשה נקב בלילה בקירות הבתים אשר ביום חתמו למו. ר"ל אשר עשה להם ביום סימן וחותם להכירם בחשך כדי ליכנס בם ולגנוב את אשר ימצא: לא ידעו אור. ר"ל כי בהתעסקם בגנבה בחשך הלילה אינם חפצי' לדעת אור היום ולראותו. כי האור והיום מזיק למלאכת הגנבים. כמו שאמ' אחר זה. וחתר. מן במחתרת ימצא הגנב: כי יחדו. כי יחדו לכל הגנבים בקר להם כמו צלמות. פן יקרה להם מקרה להכיר איש את רעהו. כי אז יהיה להם בהלות וצלמות ויפחדו וינוסו למען לא ימצאו: בלהות. כמו בהלות. לשון רעד ופחד. מן הטרפים המהופכים: קל הוא. ובהגיע היום ינוסו כל אחד מן הגנבים קלים ברגליהם על פני מים לעבור אי זו דרך את המים. ואחר כך תקולל חלקתם בארץ. ר"ל שידרכו ויברחו ויסתתרו דרך חלקת ארץ מקוללת וחרבה לא עבר בה איש ורגל בהמה ולא יעברו בלכתם דרך כרמי' פן ימצאו איש: ציה גם חום. וכמו שארץ ציה ובמקום וחום השמש הן המה הגוזלים ובולעים ושואפים במהרה ובקלות כמרוץ מימי השלג הנתכים: ותכף יחרבו ויבשו. כן יעשה השאול לבלות ולכלות ולהמית בלי בער או האנשים אשר חטאו בנפשותם. ויהיה הרצון בזה שיגיע בשאול במהרה האיש החוטא והרשע וימות בקלה. כמו שהחום והיובש יגזול ויעביר מימי השלג הנתכים והנגרים. ציה. ארץ ציה. או זמן היובש יגזלו וישאפו מימי השלג. אונקמו שהציה והחום יגזלו ויבלעו מימי שלג. כן היה ראוי שהשאול יבלע במהרה ובקלות הרשעים אשר חטאו. ודומה כמעט לפירוש ראשון: ישכחהו רחם. ואחר מות הרשע בקלות כמרוץ ישכחהו רחם. ר"ל אוהב וריע. וימתק לו הרמה. דרך משל שמת בלי כחש בשר ולא יזכר עוד שמו: ותשבר כעץ עולה. לפי שמת בקלה ובבלי חולי מכאיב במהרה כמו שישבר העץ כן נשבר איש עושה עולה. וגם זה הוא כנגד הדין שימות רשע בלא צער כאמרו אין חרצובות למותם. רחם. אוהב וריע. כתרגומו אחזת מרעהו. סיעת מרחמוהי. ומן ארחמך ה' צדקי. או ישכחהו רחם. שהיה מן הראוי והיושר שהרשעים ימותו במהרה וישכחהו רחם ואוהב וימתק בשרם לרמה באופן שלא יזכרו. ותשבר זרועם והעולה שהם עושים כמו שישבר העץ: רועה עקרה. ועוד זכר מרוע מעשי הרשע ואכזריות לבבו. להורות על רוע הסדור אשר השם ישגיח. ואמר כי בחיי הרשע היה רועה ומשבר ומכאיב אפילו האשה העקרה אשר לא תלד להכאיבה ולצער אותה ביותר. וגם לאלמנה הבוכה ומצטערת לא ייטיב לה: רועה עקרה. לשון שברון. מן תרועם בשבט ברזל: ומשך אבירים. ובהיות הרשע חי לגודל חזקו ותקפו היה מושך אנשים אבירים וחזקים בכחו הגדול. והיה הורגם או גוזל אותם: יקום. וכאשר היה קם הרשע הנזכר על אחד מן האנשים לא היה מאמין העני בחייו להנצל ממנו לגודל כחו: בחיין. כמו בחיים. כמו תנין תנים: ימים ימין: אחרים אחרין: יתן לו. והרשע הלז בחייו היה נותן לו ידו וכורת ברית עם רבים מהאנשים ומבטיחם שלא יזיק להם וישען העני בהבטחה זו. או שהעני יתן לו לרשע מעניותו כדי שיעמוד לבטח שלא יזיק לו הרשע. ועם כל זה עיניו מן הרשע על כל דרכיהם מהאנשים שהבטיח כבר. ויערים עליהם להרגם או לגזול אותם ויפר בריתו שהבטיחם: רומו מעט. מהאנשים המובטחים מן הרשע כאמר רומו וסרו מעט מעיני הרשע באופן כי אינכו לפניהם. כשיחשבו להיות נגולים. והנה הומכו ונמוכו ונמעכו ונכרתו בכל מקום שמצאם הרשע. וקפץ וסגר פיהם להרגם תכף פן יצעקו בקולם. וכראש שבולת כן פרח ראשם וימלו. רומו. ענינו סרו לשון עבר. והמכו. מן ימך המקרה. יקפצון. סגר פיהם. ימלו. נכרתו:

ואם לא

שוחי שפלת ימלו: ואם לא אפו מי יכזיבני וישם לאל מלתי:

כ ה ויען בלדד השחי ויאמר: המשל ופחד עמו עשה שלום במרומיו: היש מספר לגדודיו ועל מי לא יקום

ולא אורהו: ומה יצדק אנוש עם אל ומה יזכה ילוד אשה: הן עד ירח

ככבים לא יאהיל וכוכבים לא זכו בעיניו: אף כי אנוש רמה ובן אדם תולעה:

כ ו ויען איוב ויאמר: מה עזרת ללא כח

ותשיה הושעת זרוע לא עז: מה יעצת ללא חכמה ותושיה לרב הודעת:

סיבולא יתקטפון: ואין לא קשוט דיכי הן הוא מאן דיכדבינני ויש׳ בדלא הוות עיקר מילתי: ואתיב בלדד דמן שוח ואמר: שולטנא ודחלא גביה עביד שלם בשמי מרומא: תא מיכאל מן ימינא והוא דאשא וגבריאל מסמאליה והוא דמיא ובריתא קדישת׳ פתיכן אשתא ומיא ובשולטנותיה וברזלתיה עביד שלמא בשמי שמיא דיליה: האית סכום לאוכלוסוי ועל מן לא יקום נהוריה: ומה יזכי בר נש עם אלהא ומה יזכי יליד איתתא: הא עד דפגמא סיהרא בסטר מדינחא לא ינהר שמשא וכוכביא לא איתברי קדמוי: אף כל דכן בר נש דבחיוי רחשא וכר נש דבמותוי מורני:

ואתיב איוב ואמר: מה סיועתא מדלית חילא פרקתא בארדע דלא עשין: מה מליכתא מדלית חוכמתא ודמי לך דחוכמתא לסוגעא אורעתא: ית מן

הרמבן וכראש שבלת ימלו. ואין להם טרם וענף. והנה איוב לא יפליג באבדן אלה הרשעים. רק כונתו לאמר. כי יש רשעים אינם חפצים בבנים ובבנות ולא בנחלת שדה וכרם רק חפצם רבות וכאוף וגנוב. והם עושים כן כל ימי חייהם ומתים כשאר בני אדם. ואם הם נכרתים מה יזיק להם זה. כי חפצם ורצונם הוא. וכל זה לשבור דברי חבריו. אשר יאמרו. כי הרשעים ישאו עונותם על פניהם וזרעם אחריהם. והוא הטיב להם בתחלה. כי מה חפצו בביתו אחריו. ועכשיו יטיב להם כי חפצם שימותו בלא בנים. והם מתלאים תאותם בעולם הזה. ועל כן השלים. ואם לא איפה מי יכזיבני. שלא יהיה כן תמיד בעולם. וישם לאל מלתי:

ויען בלדד השוחי. המשל ופחד עמו. כאשר לא מצאו מענה לסתור דבריו שב בלדד להביא ראיה ממעלת הגבורה ית׳ ומפחיתות האדם. אמר כי הכל במשפט וצדק. כי השופט צדיק. והמשפט שכל מדעת הסוד. ועל כן ילעיג עליו איוב. כי הוא סבור שהוא מקרה מפני הטעם הזה בעצמו. כאשר כתבתי לך שלישים: המשל ופחד עמו. עם האל אשר יזכר בפסוק הבא אחריו. כי יש ממשל לשפוט אבירי הכח. והכל יש להם לפחד ממנו: עושה שלום במרומיו. כי במרום אין דבר רק שלום. וירצה לומר כי התמורות אשר למטה בורמות רעותיהם. והם מדופי המקבלים. כי אין רע יורד מלמעלה: היש מספר לגדודיו. שהם רבים מאד מאין מספר. ובכולם עושה שלום ועל מי מהם לא יקום אורהו. כי כולם אין להם אור מעצמם. כי אורם ממנו הוא: ומה יצדק אנוש עמו. כי הוא באמת צדיק תמים וילוד אשה רשע חסר דלא יזכה להיותו זך ובר לא במחשבה ולא במעשה: הן עד ירח ולא יאהיל. יאמר כי בכל גדודיו עד הירח מביט ולא יאהיל. כי לפעמים יגזור על הירח ולא יהל אורו. וכן הכוכבים אינם זכים בעיניו כשירצה. כי יתבטל אורם כאשר לא ירצה שיקום עליהם אורהו: אף כי אנוש רמה ובן אדם תולעה. לבטלו ולשומו אפס ותהו. אם ישית אליו לבו. ויתכן לפרש הן עד ירח ולא יאהיל. כי הירח וגלגל הכוכבים אע״פ שיקום עליהם אורו אינם מאירים וזכים בעיניו לרדת. ולהיות משכנו שם. או שיודע סוד מפעלותיו. כי הוא רם ונשא מהם מאד מרום וקדוש ישכון. ואף כי אנוש רמה ותולעה. שיהיה קרוב לו לדעת מעשיו ולהיות נאמן ביתו. כאשר פרשתי בפסוק הן בעבדיו לא יאמין:

ויען איוב. מה עזרת ללא כח. יאמר כי דבריו לא לעזר ולא להועיל לאיוב ולא לשאר בני אדם הבאים לחקור הענין הזה. ואין להם כח לבא בסודו. כי האומר כי משפט האדם מקרה הוא היה לו מרוב גדולת האל. יאמר כן בעבור כי האדם פחות אבלו מהשית אליו לבו: את

אברהם ואם לא איפו. ואם לא אמת הדבר הזה אשר דברתי מן הרשע ומרוב רשעו ושהשם מאריך לו שלא כראוי. איפו הוא האיש אשר יכזיבני מזה וישם לאל מלתי. ר״ל שישים מלתי ודבורי להיות לאל וללא דבר. כי מלת אל בפ״תח כמו לא:

עקר המענה הזה יסוב על שני דרושים. הראשון שאיוב השיב לאליפז בהוראה ברורה מה שאין להרהר עליו בשום צד גודל מדרגות הרשעים בעברות כמרבות המצליחים הצלחה רבה וארוכה ולא יענשו לעולם. אף כי יחיו בשלוה ובבריאות וימותו כמעט במיתת נשיקה. והם בחייהם יעשו עבירות בעושק ובגזל ושפיכת דם נקי ובגנבה ליתומים ואלמנות ויפרו ברית אחים. אשר הדין יחייב לאנשים כאלה שימותו ושיעקרו מן הארץ. למען לא יזיקו לאלה אשר אין להם מושיע. כי החיים לרשעים כאלה היא מיתה לצדיקים ולעניים. והחכם אמר כי הרחמנות לרשע׳ אכזריות לצדיקים. אם כן יתחייב שהצלחת הרשעים כאלה והחיים להם היא עול וחמס בערך הצריך ליסוב האנשים. אם אמת הדבר שהשם ישגיח בפרטי׳. שני. מה שהשיב איוב לחזק דבריו שלא היה רשע וחוטא ראוי לפורענות כזה. כמו שאמר כי ידע דרך עמדי בחנני כזהב אצא. ואמר על היותו צדיק וישר באשורו אחזה רגלי וכו׳. ואמר עוד מצות שפתיו ולא אמיש. מחקי צפנתי אמרי פיו. וכל זה כנגד כוונת אליפז וריעיו שחשדוהו לרשע וחוטא. וכבר הפליגו לדבר בויכוח הזה פעמים רבות. רק מה שנוסף במענה הזה הוא הראיה בגודל הפלגת העברות הנמרכות לרשעים. אשר אין ראוי שיחיו בשום צד. ושאין דין ודיין על מעשי הרשעים:

ויען בלדד השוחי ויאמר. המשל ופחד. השיב בלדד ואמר לאיוב שאין ראוי בשום צד למלך יכול כמוהו ליחס אליו עול. אמר הנה הממשלה והפחד עמו על כל הנבראים ובפרט על כל העליונים אשר במרומיו המסודרים להתנועע בסדור וביושר תנועותיהם המתמידות לעשו׳ פעולות ופקודות נפרדות והפכיות. ומכל מקום הוא יתברך עושה שלום ביניהם במרומיו ושווי וסדור מתמיד שלא ישנו הסדר: המשל. שם דבר. לשון ממשלה. ופחד. מן ופחד יצחק: היש מספר. היש מספר לגדודי ה׳ ולחילותיו ובאיו אשר בשמים שהכוכבים והמזלות אשר מספרם ומפקדם כתנע ממנו. ועל מי לא יקום אורהו וכונה השם יתברך על כל הנבראים מעלה ומטה אשר על כלם אור ה׳ מאיר עליהם להמציאם ולקיימם כרצונו. כי באורו הם קיימים: ומה יצדק אנוש. ואם כן הוא מרום כחו וגודל פעולותיו איך יצדק אנוש. ואם גדול יהיה להיות צדיק כנגד גזרת ה׳ ודינו אשר יגזור בשפלים. ומה יזכה מה ילוד אשה הפחות ונבזה והווה ונפסד. להטית דברים כנגד גזירת השם: הן עד ירח. הן אפילו עד הירח שהוא הכוכב האחרון מן המעלה ש׳ המטה לא יאהיל ולא יביא אורו תמיד. כי לפעמים יקרה לו מקרה הלקות אליה בעת הנגוד שמרכז הארץ תבדיל ותמניע מאורה. וגם כן יתר הכוכבים לא זכו בעיני ה׳ כי ילקו גם הם מן הלקות כאשר הכוכבים שבגלגלים התחתונים יעמדו למטה מנגד להבין על העליונים. ואז לא יאירו ולא ישפיעו. ואת אלה רצה ה׳ להורות לנו: כי כל הנבראים חסרים במציאותם בערכו ית׳ שהוא הבורא והמשפיע אשר לא ישתנה. והנבראים ישתנו ויתנועעו ויחסרו: יאהיל. לשון אורה. מן יזהיר. תהלה: אף כי. ואם הנבראים העליונים הבלתי נפסדים הם חסרים ולקו כל שכן האנוש שתכליתו לרמה. ובן אדם תולעה. וכן אתה איוב מהם. איך תצעק על ה׳ ודינו לחשוב להיות צדיק ממנו. וכבר אמרו זה אליו פעמים:

והעקר מן המענה הזה לפי המובן יסוב הדבר על שני דרושים. כבר נזכרו ענייניהם במה שקדם מדברי התשובות הראשונות אשר השיבו לאיוב. הראשונה כי לגודל מעלת השם ית׳ ורוממות פעולותיו ושלמות מעשיו אין ראוי בשום צד שייוחס אליו עול וחמס. כי בראותינו שלמו׳ הנבראי׳ שאלה העליונים והתחתונים הנשכלים ממנו ראוי ומחויב להאמין שכל מה שימשך מן הסדור על כל הנבראים הוא על צד היושר והיותר טוב שיוכל להיות. רק כי לחסרוננו ולמעוט השגתינו בבחינת הדברים לדעת מהו טוב ומהו רע. ומהו הצדיק ומהו הרשע. ובעבור זה נסכל בדבר הנמשך ממנו ית׳. וניחסהו ללאות וחסרון אליו חלילה. שנית. מה שהוא מפורסם לכל ונגלה ממיעוט וקוטן מדרגת האדם וקצור דעתו וחסרונו ומדרגתו. אם מברואי מעלה שהם השכלים הנפרדים והגלגלים והכוכבים אשר גם הם בעלי שכל ונפש יתרה ממנו. ומכל מקום הם חסרים ממנו ית׳. כל שכן אנחנו אנוש רמה ובן אדם תולעה. ועל כן אינו ראוי שנדין עול וחמס לה׳ בסדר ההנהגה וההשגחה לחסרון דעתינו ולגודל מעלתו. וכבר בא בכמו זה במענה יתר הריעי׳ אשר בא זכרם למעלה:

ויען איוב ויאמר. מה עזרת. ענה איוב לבלדד ואמר מה עזרת ומה חשבת לעזור בדבריך לקיים אמתות השגחת ה׳ בפרטים. והיא עזרה ללא כח שאין בדבריך כח לעזור ולקיים אמתותה. וחשבת עוד להושיע בזרוע דבריך ואין עוז בהם להושיע לחולשתם: מה יעצת. ומה היא העצה אשר יעצת להתחכם באמתות ההשגחה הפרטית. והיא עצה ללא חכמה. שאין בה חכמה כלל. ועוד מה היא התושיה ותורת הסדור האלהי בשפלים אשר לרוב הודעת אותה לפי מחשבתך: תושיה. סדור ותורה ונימוס. וכבר פירשתיהו: את מי

את־מי הגדת מלין ונשמת־מי יצאה ממך׃ הרפאים יחוללו מתחת
מים ושכניהם׃ ערום שאול נגדו ואין כסות לאבדון׃ נטה צפון
על־תהו תלה ארץ על־בלימה׃ צרר מים בעביו ולא־נבקע ענן תחתם׃ תולה
מאחז פני־כסה פרשז עליו עננו׃ חק חג על־פני־מים עד־תכלית אור
עם־חשך׃ עמודי שמים ירופפו ויתמהו מגערתו׃ בכחו רגע הים

ית מן חויתא מליא ונשמתא דמן נפקא מינך׃ אפשר דגבריא
דמתמזמזין יתבריין ואינון מלרע למיא ומשיריתהון׃ ערטילא מפרסם
שיול לקובליה ולית חופאה לבית אבדנא׃ דמתח ציפונא על למא
זקיף ארעא עלוי מיא מתליית מידעם וסמיך להי׃ דצריר מי מטרא
בעננוי ולא אתבזע ענגא תחותוי׃ מאחד במיטתא דמן כורסיה מן
בגלל דלא יחמוניה מלאכיא פרס היך פרגורא עלוי עננא יקריה׃
נגר למשרי רקיע על אנפי מיא עד סוף נהורא עם חשוכא׃ עמודין דשמיא מזדעזעין ורתתין מן מזופיתיה׃ בחיליה גזר ימא ובסוכלתניה

הרמב״ן את מי הגדת מלין. שלא ידעם. הכל יודעים שהאלהים נשגב ונעלה מאין חקר לגדולתו׃ ונשמת מי יצאה ממך. איזה מבני אדם שנשמתו ורוחו משתוממי׳ על הדבר הזה. השבות להם נשמתם והחייתם בדבריך. כי הודעתם הדרך אשר ילכו בה ויאמינו וישכילו. המשתוממים על דבר נהיתה עליו רוחו ונשמתו. כענין ונשמה לא נשארה בי. וכאשר יבשרהו אדם בשורה טובה החיה אותו. כענין ותחי רוח יעקב. להחיות רוח שפלים׃ הרפאים יחוללו. ההא לתימה. והוא קשור עם ונשמת מי יצאה ממך׃ האם רפאים יחוללו. בדבריך שהם מתחת המים. ושוכני האדמה. אין בחיים ולא במתים מי שהועילו לו דבריך כלל׃ ערום שאול נגדו. מפני שדבר ברשעים אשר בשאול החל הוא לספר בשבח האל מענין השאול. ואמר כי הוא ערום נגדו לדעת מה שבתוכו ולשפוט אותם שם. כי אין חשך ואין צלמות בשאול. ואין כסות באבדון להסתר ולהתכסות שם ממנו. והחכם ר׳ אב״ע פירש הרפאים יחוללו. אפי׳ הרפאים שהם מתים יחוללו האל מתחת מים. ושוכני האדמה. והמשל כגרגירי הזרע המתים תחת העפר. והענין כי בשאול שהוא בית סתר יעשה חפצו. ואיננו נכון בטעם. אך כי אין מדרך הספר הזה לקרא הרפאים בשם הידיעה׃ נוטה צפון. שהוא מקום הישוב על תוהו׃ ותולה ארץ על בלימה. כי היא תלויה באמצע הגלגלים לא תסמך על דבר. וכן המים שהם נקיים ונכרים צרורים בעביו. שאם לא יצרר בהם דבר כפלאות כחו אינם נבקעים. ואין טפה יורדת מהם עד עת בא דברו וישלחם על פני חוצות׃ מאחז פני כסא. השמים יקראו כסא. כדרך השמים כסאי. יאמר כי האל מקרה פני השמים כקירות לבית. מלשון ויאחז את הבית. ותרג׳ וטללית ביתא. וכן לכסא מאחזים. וים מפרשים מאחז פני כסא. כי פעמים שאוחז פני הרקיע מהמטיר על הארץ מטר. ופעמים פורש עליו ענן להוריד הגשם בעתו. ודעת כלם כי אין פורש כוסף. והתרגו׳ פירש כסא כמשמעו. הוא כסא הכבוד. אמר מאחד באמיטתא דמן כורסיה מן בגלל דלא יחמוניה מלאכיא פרס היך פרגודא עלוהי ענני יקרא. דבר הכתו׳ בשבח המטר ובשבח ענני הכבוד׃ חק חג על פני מים. יאמר כי שם חק גבול לים חק עולם ולא יעברנהו. עד תכלית אור עם חשך כל ימי הארץ לעולם׃ עמודי שמים ירופפו. יהיו רפות מתנועעות. מלשון חכמים ז״ל הלכות רופפות. יאמר כי המים שהם מתנועעים בתולדותם לא יעברו החק שגזר האל עליהם. ועמודי שמים שהם קיימים יתנועעו. ויהיו כאדם התמה ואינו יודע אנה ילך כשיגער בהם. והוא רומז לעת הרעש׃ בכחו רגע הים. כמו רוגע הים ויהמו גליו. והוא ענין בקיעה. כלשון עורי רגע וימאס. יאמר כי הים לא יעבור חקו. וכשירצה יבקענו וישימנו לחרבה׃ ובתבונתו

אברהם את מי הגדת מלין. עם מי חשבת להגיד מלות חכמתך ללמד אחרים דעת ואני יודע מהחקירה הזאת יותר ממך׃ ונשמת מי יצאה ממך. ר״ל אי זו נשמה ורוח דברים יצאה ממך ברוח נשמת חכמתך המשכלת שיועילו להיות טובים. או ירצה לומר אי זו היא הנשמה הטהורה מאיש אשר חדשת אותה ללמדה בדעותיך. מי היא ואנה היא שיצאה ממך שהיית נסבב שתהיה נשמה. כי הנשמה נקנית בדיעות הטובות. כאמרו ואת הנפש אשר עשו בחרן׃ הרפאים יחוללו. הנה הכרתי מפעולות השם דברים נוראים באמצעות הגרמים יותר ממך. כי ראיתי הרפאים. והם הדברים שהם כמו מתים. ואשר מציאותם נסתר וטמון בארץ. יחוללו ויתהוו. והם דברים נמצאים מתחת מים ושוכניהם בתבל אשר ימצאום האנשים ויהנו מהם. כמו המחצבים והמתכות ההווים בבטן הארץ. כי עם היותם נסתרים ממבט הכוכבים הנה יעבור ויגיע שמה השפע השמימיי ויחולל אותם טבע ה׳ ויתהוו. ואף כי יהיו מתחת מים ושוכניהם. כמו עצי האלמוגים הנולדים בקרקע הים ומציאות המרגליות. הרפאים. שם למחצבים והמתכות זהב וכסף ואלמוגים. שהם כמו מתים. כי רפאים נקראו׳ מתים. כמו רפאים בל יקומו. לפי מקומו. יחוללו. יתהוו ויבראו. מן יחולל אילות׃ ערום שאול. גם עמק השאול אשר הוא אמצעות המרכז נקרא צינטרו בלעז. הוא כאילו היותו ערום נגד ה׳. כי גם שמה יעבור השפעתו וקיומו לקבל הרצון האלהי אשר סדר מקדם. ואין כסות לאבדון. ר״ל שאין כסות ולא שום דבר שיכסה ויסתיר מלפני ה׳. והאבדון הוא כל דבר הנעלם ונאבד ונסתר מעינינו. הנה רוח ה׳ יקיימהו וידע אותו. שאול אמצעות המרכז מהארץ׃ לאבדון. הדבר הנאבד מעינינו איננו מכוסה מפני השם. כי הכל גלוי בעיניו׃ נוטה צפון. הנה לא ידעתי עוד כי הוא יתברך אשר נטה היבשה והישוב שהוא בצפונו של עולם. והוא בחצי מרכז הארץ הצפוני על דבר תוהו להיותו נשען על חלק מהכדור ההוא מהיבשה שהיא נכבת באויר ובתוהו. וזה כי הוא תלה הארץ על בלי מה ועל לא דבר. כמבואר לחכמי הטבע שהארץ נכבת ועומדת במרכזה מבלי משען ומשענה ויתר היסודות יסובבוה׃ צורר מים בעביו. וגם הוא השם אשר הוא צורר ומעלה המים דרך עליית העבים ברוח להמטיר על פני ארץ. ולא יפתח ולא יבקע הענן תחתם עד הגיעו אל המקום הראוי שיוריד הגשם׃ מאחז פני כסה. ועוד השם הוא אשר בסבת סדורו תקן שהאויר יתפשט למעלה ויאחז פני כסא תחת השמים שהוא כסא ה׳. וכאשר יתעבה האויר בסבת הקור והרוחות אז ה׳ יתבר׳ פורש ונוטה הענן להיות מתפשט. וכבר ידוע כי מיני העננים יש מהם קיטורים ומימיים. ואין כאן מקום החלוקה הזאת׃ פרשז. לשון פריסה ונטיית הדבר. והוא מן המרובעים׃ חק חג על פני מים. וה׳ ית׳ שם חק וחג אותו במחוגה להראות חלק הישוב אשר בצפונו של מרכז על פני המים. באמרו ותראה היבשה. וזה באופן ימשך הסדור בו להיות ליושבי תבל עד תכלית משך הגלגל היומי שהוא אור עם חשך תמיד בכל יום. וזה הסדר יגיע מרחב הצפון אל הדרום עד ס״ו מעלות וכ״ה דקים ובאורך ממזרח למערב ב׳ מעלות לפי דברי בטלמיא״ל. אולם היום הזה נתפרסם אצלנו רוחב ישוב גדול אחר בצד הדרומי להלאה ממשוה היום. וכן בקצת המזרח שנתיישב הרבה אשר גם להם אור עם חשך וקיץ וחורף בזמן מתחלף. וגם יש מקומות שאינם מיושבים אשר בחיוב סבוב השמש יש להם כל יום ויום מכ״ד שעות. י״ב שעות מהם חשך. וי״ב שעות מהם אור יום. וגם יש מקומות שיש שמה ששה חדשים אור גמור. וששה חדשי׳ לילה וחשך. וחוזר חלילה. וכל זה מבואר לאנשי חכמת הקוסמוגרופיאה והתכונה. אולם הישוב הצפוני ליושבי תבל הוא מסודר באופן שתכלית קיומם אור עם חשך בסדור חוזר חלילה תמיד לפי אופק האיקלים ומעלותיו וירידתו׃ חק חג. ענינו לשון סדור וגבול. מן מחוגה וחוג הארץ. או אפשר לומר חק חג על פני מים. כטעם שם חול גבול לים חוק נתן וכו׳. וזה החק אשר חג יהיה כל ימי עולם עד תכלית אור עם חשך עד ימשך סדור העליון להיות לילה ויום. וחג פועל עבר. מן ובמחוגה יתארהו׃ עמודי שמים. וכאלו הארץ וחלקיה יהיו עמודי שמים להיות השמים נסמכים ונדבקים על היסודות הארבעה. אמר כי לפעמים מרצון האל בסדור התגלגל הגרמים השמימיים הארץ הנקראת עמודי שמים ירופפו ותתנועע בבוא הרעשים מן הרוח הנסגר. ויתמהו עמודיה מגערת השם אשר סדר ככה׃ ירופפו. ענין תנועה ורפוף. מלשון רז״ל רפפות׃ בכחו רגע. ובכחו הגדול ית׳ ירגיע ויניח הים במרגועה ומנוחה. באופן שלא יגבר בגליו. וכן בתבונתו ובחכמה יתירה מחץ והכה רהב וחוזק הים. אף בהיותו חזק ותקיף בהתגבורת כל הנחלים ההולכים אל הים שלא יגבר ולא ישטוף את הארץ. כי בתבונת השם אשר סדר ותקן ליבשם ולמעט התגבורת המים הנגרים בו על ידי הכאת חום ניצוץ השמש עליו אשר ישאפהו ויעלה ממנו אדים גם להרוות את הארץ. כי על פי הסדר הלז ימחץ תקפו ורהב הים׃ רגע. ענינו מנוחה ומרגועה. מן רגעי ארץ׃ מחץ רהב. הכה חוזק המים. ורהב. מן ורהבם עמל ואון׃ ברוחו

בונתו / חוללה / כיו / כ ז / תיו / ישל / תבוא

ובתובנתו מחץ רהב: ברוחו שמים שפרה חללה ידו נחש ברח: הן אלה קצות דרכו ומה שמץ דבר נשמע בו ורעם גבורתו מי יתבונן: ויסף איוב שאת משלו ויאמר: חי אל הסיר משפטי ושדי המר נפשי: כי כל עוד נשמתי בי ורוח אלוה באפי: אם תדברנה שפתי עולה ולשוני אם יהגה רמיה: חלילה לי אם אצדיק אתכם עד אגוע לא אסיר תמתי ממני: בצדקתי החזקתי ולא ארפה לא יחרף לבבי מימי: יהי כרשע איבי ומתקוממי כעול: כי מה תקות חנף כי יבצע כי ישל אלוה נפשו: הצעקתו ישמע אל כי תבוא עליו צרה: אם על שדי יתענג יקרא אלוה בכל עת: אורה

ובסוכלתניה מחא גיברוא: ברוח פומיה אפי שמיא אשתבהרו ברת ידיה לויתן דמתיל לחיויא טריק: הא אילין סייפי אורחתוי ומה די אתמצי מן קצת מלתיה בשמענא מיניה וריכפת גבורתוי מן יתבין: ואוסיף איוב למיטל מתליה ואמר: קיים אלהא אעדי היכנת דיני ושדי אמרר נפשי: ארום פסק תוב נשמתי במימרי ורוחא דאלהא בנחירי: אין ממללן סיפוותי שקרא ולישני אין מרנן נכלא: חס לי אין אזכי יתכון עד דאתנגיד לא אעדי שלמותי מיני: בזכוותי תקיפית ולא אשבקינה לא יחסד לבבי מן יומי: יהי היך חייבא בעיל דבבי ודקאים עלי היך רשיעא: ארום מן סבר דילטור ארום יכנוש ממון דשקר ארום יבתר אלהא נפשיה: איפשר דקבילתיה יקביל אלהא ארום תיתי עלוי עקא: אין על שדי יתפרנק יהוי קרי אלהא בכל עידן: אליף

יתבונן

הרמב״ן ובתבונתו מחץ רהב. הים הם הדגים אשר בתוכו הגדולים. כדרך אתה פוררת בעזך ים. רצצת ראשי תנינים על המים: ברוחו שמים שפרה. ספר יתקן להעביר מעליהם הענן הנזכר. ולהשקיט הים. כי בהיות השמים זכים תשקוט הים ואז תחולל ידו נחש בריח אשר בים. והוא רמז לתנין הגדול שהוא כמו בריח בחזק ובגודל: חוללה. כמו רב מחולל כל. הרפאים יחוללו. ענין יצירה. וכן אמר התרגו׳ ברוח פומיה אפי שמיא אשתבהרו ברת ידיה לויתן דמתיל לחויא טריק. ויתכן לפרש חוללה ידו ענין חיל וצער. וידו יורה כן. כענין הלא את היא המחרבת ים מחוללת תנין. ושבח האל בהשקיט השמים והחריב הים והכות כל אשר בתוכו והפכו. אבל בבריתא דשמואל של סוד העבור אמרו נחש בריח בעבור שהוא כמו מעות והוא מבריח מן הקצה אל הקצה: הן אלה קצות דרכיו. מעט מדרכי גדולתו וכחו. ומהו שמץ הדבר הנשמע בו. כי כל מה שנודע ונשמע ממנו הוא שמץ דבר. כלומר מעט מזער. כנגד הגדולה והגבורה והתפארת והנצח וההוד שמץ דבר. כמו ותקח אזני שמץ מנהו ענינם קצת הדבר ומיעוטו. ואולי לשמצה בקמיהם. יאמר כי פרעה אהרן כשידברו בהם קמיהם אפי׳ מעט מן החטא הגדול שעשו. או לשמצה כבודם ולחסר מעלתם בפני קמיהם. רק ענין מיעוט וחסרון הוא. והתרגום אמר דאיתמצי. פתר תלשון כי מיץ חלב. והענין במקום אשר. כשין שאתה מדבר עמי: ורעם גבורותיו. כענין רעם שירים ותרועה. יאמר שגבורותיו הנוספות קול לגדלם ולרובם מי יתבונן בכולם.

ויוסף איוב שאת משלו. במענה הזה ישא משלים. כמו לא תקולה בכתם אופיר. וכונתו בו לאמר שהוא צדיק והנה יש צדיק ורע לו. ושל שכן רשע וטוב לו. כי אין זה חמס גדול כראשון. ואם נראה כי הרשעי׳ נכרתי׳ בעולם הזה. זה הבל הוא. ואינו עיקר מוצא החכמה ושופה. כי החכמה נעלמת מבני אדם ולא גלה להם האל ממנה אלא שיראו מלפניו ויסורו מרע. אך ענשם ושכרם ושלות הרשעים וייסוריהן של צדיקים לא גלה לבני אדם. כי אין איוב מודה ורואה בהם דין ומשפט. ולא שומע מחביריו דבר חכמה על הענין: חי הסיר משפטי. ישבע חי האל שהסיר משפטי ועשה לי רע על לא חמס שהמר נפשי. כי כל עוד שאני חי לא אדבר עולה ורמיה לרמות בני השומע. כשבע שאינו יודע לנפשו עון אשר חטא ולא עולה ורמיה יצדיק נפשו: חלילה לי. אם אצדיק אתכם. לאמר שהאמת עמכם. כי יהיה זה חונף ורשע ולהחניף לכם או להחניף לאל: לא אסיר תמתי ממני. אמרו מפרשים לא אודה לדבריכם לאמר שאינני תם רק החזקתי בצדקתי לומר כי אני צדיק תמים ולא ארפה דברי זה. והנכון כי לא אסיר תמתי ממני לאמר מעולם לא הייתי רשע להחניף לכם עתה. כי האלוה ישאל נפש כל חנף: לא יחרף לבבי. לא ישוב אחור לי מן הנעורים להיות פתי או רשע כי זקנתי בצדקי: יחרף. מן בימי חרפי. והתרגו׳ אמר לא יחסד. מלשון חרפה. יאמר שלא יתן חרפה על נפשו לעולם לאמר שהיה רשע אחרי שהוא צדיק מעולו. יהי כרשע אויבי. איננו מקלל רק אומר כי אויבו המרשיע אותו יהיה על כל פנים כרשע מפני שהוא חנף ונושא פנים בתורה והאלהים יענים החנף: כי מה תקות חנף. כי יבצע. בעבור כי הגוזל מן האדם כדקו כגוזל ממונו. יאמר כי כרשע הוא אויבי. ומה תקותו כי בצע בצע ויגזול: כי ישליך האל נפשו מעליו. לשון של נעלך. ונשל הברזל: אורה אתכם ביד אל. אלמד אתכם לעבוד את האל ולאמר האמת. אשר עם שדי לא אכחד. רק אומר האמת. וכן תעשו אתם. אמרו לעולם ולא תשאו פנים בתורה. ורבינו שלמה ז״ל פי׳ אורה אתכם המדה שביד האל והדרך אשר עם שדי לא אכחד. כמו כי ידע דרך עמדי:

הן

אברהם ברוחו שמים. וברוח פיהם השמים מיופים ביופי עבוס ובאופן היותר שלם שיוכל להיו׳. וכן ידו של הקב״ה חוללה נחש בריח שהתנין הגדול אשר בים נחש עקלתון. או שידו ברא וסדר העגול הקטן אשר בגלגל הכוכבים הקיימים אשר הוא כנחש בריח. והוא דבר נפלא מאד ליודעי בינה לעתים: שפרה. ענין יופי. שפיר למחזי: הן אלה. ולפן אתם ריעי הן אלה קצות דרכיו הנראים. וגם מעט מזער מהדברים אשר נשמע בו אלי על צד הלמוד. אולם רעם ותוקף גבורותיו ויכולתו ונפלאותיו מי יוכל להתבונן אותם. כי גדולים ועצומים הם: שמץ. ענינו מעט ממעט:

והעקר מהמענה הזה אין בו תוספת כלל. רק שירצה עוד איוב להודיע את ריעיו על היותו מאמין בסבה הראשונה סבת הכל. ושהיה מכיר עוזו ובגבורות מעשיו. ולכן לא השיבו אליו דבר. כי התשובה לזה היה מותר ותוספת מאשר השיבו לו. וכאשר ראה איוב שלא השיבו אליו דבר הוסיף לשאת משלו:

ויוסף איוב שאת משלו ויאמר. חי אל. ובהיות כי לא השיבו אליו דבר הוסיף עוד לשאת משל על צרותיו וקיום דעתו. ואמר כי חי הוא האל וקיים נצחי ובתיקון הסדר אשר תקן הסיר משפטי להכות הגוף במכות כאלה. ואינני ראוי להם. ושדי היכול אשר תקן המערכת המר נפשי גם כן בהתבוננה העול המגיע אלי: כי כל עוד נשמתי בי. מבואר ודבוק עם הפסוק הבא: אם תדברנה. כי כל הימים אשר אני חי לא אדבר עולה ולא אהגה רמיה להתרצות בשקר ולהודות לכם ועל דבריכם שאני רשע וראוי לפורענות. וזה אמרו: חלילה לי. וחלילה לי להצדיק מאמרכם לעולם עד יום מותי להודות לכם על רשעתי. כי מעולם לא אסיר תומתי וזכותי ממני. כי ידעתי מעשי ודעותי: בצדקתי החזקתי. כי בצדקתי החזקתי כל ימי ולא ארפה אותה ולא יחרף בחרפה לבבי מימי לחשוב מחשבת פגול להיות חושד נפשי בעול. או לא יחרף כמו לא יטה: יהי כרשע. ואל תאמינו שאהיה מאוהבי הרשע והעול באמרי על הרשע המצליח כי הצלחתו מצד הגרמים השמימיים. וכי השם עזב את הארץ לקוטן האדם בערך אל מדרגתו ית׳. ושיהיה טוב לרשע לשקור ברשעו ובהצלחתו. ושאהיה אוהב הרשע מזה הצד. ושתכליתו יהיה טוב. אל תאמינו זה. רק יהי רצון שיהיה כרשע הראוי לפורענות רב אויבי ושונאי המחרף אותי. ומתקוממי הקם עלי יהי כעול מעותד לצרות וראוי להיות נפרע. כי כן אמונתי באנשי הרשע והעול להיות נרדפי׳ ולוקים: כי מה. כי כבר ידעתי באמונה גם אני מה שהוא ראוי על צד היושר להיות נגזר הרשע ברשעו. וזה כי מה יהיה תקות החנף והרשע כי יבצע וכי יגזול ובוצע בצע. וכי ישל אלוה נפשו שיכיח לו להעמיד נפשו בשלום ובהשקט: בצע. גוזל ועושק. מן בוצע בצע: ישל. מן ישליו אוהלים. או ישל. מן לא תשלה אותי: הצעקתו ישמע. התחשבו שאהיה מאמין שהשם ית׳ ישמע צעקת הרשע. כי תבוא עליו צרה. בודאי ידעתי באמונה שאינני מן הראוי שישמע השם צעקת החוטא והרשע המוחלט. יען נתרחק מלפני ה׳ ולא הלך בדרכיו: אם על. כי אם הרשע הלז היה מתענג במעשיו ית׳ ומתענג על שדי להדבק בו לעבות היוצר. אז חשבתי כי אם יקרא אלוה בכל עת ויענהו. אבל הדבר הוא בהפך שבורח דרכי ה׳ והיוצר. ואם יקרא אל ה׳ לא יענהו: אורה אתכם. ואנכי אוסיף עוד ואורה ואלמד אתכם מהנהגת הפרטים אם היא ביד השם או לאו. ומה שהוא עם שדי לא אכחד. שלא ארצה גם כן להעלים ולהכחיש מה שהוא עם שדי. כי באמת לדעתי הדבר תלוי במערכת וסדור הכוכבים כמו שאוכיח אתכם. ואם אמרתי שהרשעים יצליחו ויאריכו וימותו בהצלחה. גם כן האמנתי בהפך זה. כי יהיו רשעים גם כן שיגיעם הכליון כאשר ספרתם אלי גם אתם. והכל הוא מצד המערכת אם לרשע המצליח ואם לרשע הלוקה במכות כראוי. ומפני זה יתחייב שלא אהיה אוהב הרשע והעול. כי מעולם שנאתי אנשי האון ויהי כרשע אויבי:

אתכם ביד אל אשר עם שדי לא אכחד׃ הן אתם כלכם חזיתם ולמה
זה הבל תהבלו׃ זה חלק אדם רשע עם אל ונחלת עריצים משדי
ריש יקחו׃ אם ירבו בניו למו חרב וצאצאיו לא ישבעו לחם׃ שרידו
במות יקברו ואלמנתיו לא תבכינה׃ אם יצבר כעפר כסף וכחמר
יכין מלבוש׃ יכין וצדיק ילבש וכסף נקי יחלק׃ בנה כעש ביתו וכסכה
עשה נצר׃ עשיר ישכב ולא יאסף עיניו פקח ואיננו׃ תשיגהו כמים
בלהות לילה גנבתו סופה׃ ישאהו קדים וילך וישערהו ממקומו׃
ברת וישלך עליו ולא יחמל מידו ברוח יברח׃ ישפק עלימו כפימו וישרק
ב ת עליו ממקומו׃ כי יש לכסף מוצא ומקום לזהב יזקו׃ ברזל מעפר יקח
חוקר ואבן יצוק נחושה׃ קץ שם לחשך ולכל תכלית הוא חוקר אבן אפל

יתכון בנבואת אלהא די עם שדי לא אכסי׃ הא אתון כולכון חמיתון
ולמא דין הבלא תהבלון׃ דין חולק בר נש חייבא מלות אלהא ועדב
תקיפין משדי יקבלון פורענותהון׃ אין יסגעון בנוי מטול דקטלין
בחרבא ובני בנוי לא יסבעון לחמא׃ משיזבוי במותא יהון קבירין
וארמלתוי לא תבכין׃ אין יכנוש היך עפרא סימא והיך טינא יתכין
לבושא׃ יתקין וצדיקא יהי לביש וסימא זכאי יפליג׃ בנה היך
רקבוביתא ביתיה ואיך מטלתא דעביד נטיר פירי׃ עתיר ידמוך
ולא יתכניש עינוי פקח וליתוי׃ תדבקיניה היך מיא רגושתא ליליא
טלטליניה זיקא׃ יטליניה רוח קידומא ויזיל ויעלעליניה מן אתריה׃
ויטרק עלוי ולא יחוס מן ידיה מערק יערוק׃ ישקף עליהון
ידיהון ויכרבק עלוי מן אתריה׃ ארום אית לסימא מפקנא ואתר
לדהבא מסננין׃ פרזלא מעפרא יתנסיב ואבנא יתיך כרכוניא׃ סוף שוי לחשוכא ולכל עופא הוא מפשפש אבנין מפולמין דמתמן נפק חשוך וטולי

ה׳ מ״ב הן אתם כולכם חזיתם. שזה חלק אדם רשע עם אל. ולמה זה הבל תהבלו. להיות רשעים וחנפים. לשון הרב ז״ל. והנכון בעיני כי יחזור למחלוקת
שלהם לאמר הן כלכם ראיתם רשעים מצליחים. ולמה זה הבל תהבלו. זה לכם חלק רשע עם האל שאם ירבו בניו יהיו לחרב. אין זה מוצא החכמה
ומקור הבינה. רק טעם אחר וסוד אחר יש בענין הזה. ולא גלהו האל לבני אדם. למד אותם לומר איני יודע. כי יותר תנוח נפשי בזה מאשר ירשיעוהו
על כל פנים. כי הוא צדיק בעיניו. והאריך לספר ברעות הבאות על זרעו של רשע אחריו לאמר. אפי׳ יהיה כדבריכם שיבאו על זרעו כל הצרות שבעולם
ויעוף כבודו במותו. אין כל זה מוצא החכמה. כאשר התלונן כבר. כי מה חפצו בביתו אחריו. ועוד שהצדיק ורע לו היא הקושיא אשר בה היתה תלונתו
מתחלה. וכל עיקרו עליה יסובב: שרידיו במות יקברו. הנשארים לו מן החרב ימותו ויקברו. ואלמנותיו כשוללות בכיו לא תבכינה להם. כי תשמחנה
על אשר מתו על מטתן ונקברו. ולא היו כראשונים שנפלו בחרב. והיו דומן על פני האדמה: יכין וצדיק ילבש. אחריו במותו. כי לא תשאר נחלתו
לבנו. בנה כעש ביתו. תולעת. מן כבגד אכלו עש. יאמר כי לא יקום ביתו ולא יעמוד: עשיר ישכב ולא יאסף. עשרו. כי במותו לא יאספוהו בניו.
כי יפלו בחרב טרם אספם עשרו וממונו: עיניו פקח. הפוקח בו ואיננו. כי תשיגהו כשטף מים כל אחד מן הבלהות. ונכון לי לפרש עשיר ישכב על
מטתו ולא יאסף אל עמיו. בעשרו עיניו פקח ואיננו על עשרו במותו לראות אם יקחוהו בניו. והנה איננו לעשר. כי שללוהו הגנבים. וזה ממענה צופר
שאמר לו ככה. בניו ירצו דלים וידיו תשבנה אונו: וישלך עליו ולא יחמול. יאמר כי רוח הקדים ימהר וישלך עצמו עליו ולא יחמול. ומיד ברוח יברח
הרשע. כי ירוץ יותר ממנו וילך לאבדון. ולא ישיגהו רוח הקדים אשר ירדפהו. מהירות המרוצה יקרא השלכת. כדרך וישליכו הרצים והשליטים. וילכו
עד עיר בית הבעל. או וישלך עליו נקשר עם וישערהו. ואמר כי רוח הקדים ישלך עליו הסערה לשערו ממקומו ולא יחמול. ישפוק עלימו כפימו. יודעין
לפניו ישפוק כל אחד על הרשעים כפיו: כי יש לכסף מוצא. זה הענין כולו נקשר עם הפסוק הבא אחרי כן. והחכמה מאין תמצא. יאמר אל החברים
למה זה הבל תהבלו לתת טעם של הבל למשפטי הרשעים והצדיקים. כי האל הודיע מוצא כל הדברים זולתי מוצא החכמה שראה אותה ביצירת האדם.
כי אותה נעלים מכל הנבראים. כי הודיע והראה לבני האדם למצוא מוצא הכסף ממעמקי ההרים. והמקום אשר יזקקו הזהב משם. וכן הברזל והאבן
אשר יצוק ממנו הנחשת. כי בין אבני ההר ימצא. כי האל שם קץ לחשך וידע קצו ויודיע לבני אדם: ולכל תכלית הוא חוקר. כבר הוא חוקר וידע עם
אבן צלמות. כלומר עד מקום האפס ותהום: פרק

הן אתם. הן אתם כלכם חזיתם במוני שני המינים האלו מהרשעים. שאחד מהם רשע גמור ורוצח ואכם יצליח ויגדל וימות בשלוה. ואחד מהם ילקה ויכרת
בחצי ימיו. ולזה ראיה שאין השגחה פרטית בשום צד. אם כן למה זה הבל תהבלו. להביא תוספת ראיות כוזבות ולחשוד אותי לרשע הראוי למכות נמרצות.
אברהם ולכן לקיתי במה שלקיתי. כמו שלקו הרשעים הגמורים הקדומים שנתפרסם רשעתם וכליון מכאותם: זה חלק. והנה אמת הוא כאשר אמרתם בפורענות
הרשע שזה חלק אדם מרשעו מסדור האל המגיע אליו. ונחלת העריצי׳ הלוקי׳ משדי במה שיקחו מהמכות כי כן סדר אותו השדי מאז. אבל אין מזה תשובה לרשע
הגמור המצליח שלא יהיה לוקה לעולם. לא תדעו להשיב על זה: עריצים תקיפים: אם ירבו. אבל אמת גם הוא ברשעים הלוקים שאם ירבו בניו יהיו
מעותדים להריגה וחרב נוקמת נקם אביו שהרג נפשות והשחיתם. או כי ילקו בחצאיו שלא ישבעו לחם מרוב עניים ומרודים שיחסר להם בחטא אביהם:
שרידיו במות. ושרידי הרשע אם שהם מבניו או בני בניו במות ובמגפה יקברו תכף בעת מותם ובטרם גמר יציאת נפשם: ואלמנותיו לא תבכינה. במות
אישם הרשע. וגם במות בניהם. באמרם עליו שהיה ראוי לפורענות ולמות ותדומנה ותשתוקנה: אם יצבור. וכן ראיתי גם אני כי אם יצבור הרשע כסף
לרוב כמו העפר. וכמו החומר וטיט חוצות יכין מלבוש וכלים ותכשיטים לא יזכה בהם. כי לצדיק ונקי יהיו. כמו שאומר: יכין וצדיק ילבש. ויכין הרשע
הכנות גדולות בכליו ומלבושיו וצדיק ילבש אותם. וכן הכסף שקבץ ואצר באוצרותיו. נקי יחלוק אותו ויפזר ויתן ממנו לעניי ארץ. וכאשר יחפוץ: בנה כעש.
ובנין בית הרשע הלז בנה אותו בבנין חלוש שיהרס ולא יתקיים. כבנין עש ובית עכבים. ותכליתה כסוכה הנעשת מיד נוכר הגנות הנהרסת במהירות ובקלותי
עם. טרה״מה בלעז. מן יאכלם עש: עשיר ישכב. ולפעמים לרשע יקרה מקרה שישכב וימות בעשרו ולא יהיה זוכה להיות נאסף בקבורה. ובהרף עין יפקח
עיניו במעט וימות ואיננו. או שיחבר גם כל אשר לו עד פרוטה. והיה כלא היה הוא וממונו: תשיגהו כמים. וינועו אליו הבהלות והצרות הנמרצות כמרוצת
המים המגיעים במהירות. ובשטף שלא יוכל להנצל. ויקח כל אשר לו. כמו רוח סופה אשר יגנבהו בלילה אחת ואין מציל אותו: בלהות. כמו בהלה ושממה:
ישאהו קדים. ולרוח קדים עזה בבא היום ישאהו וילך לו בגלות מרוב חסרונו. וישערהו ברוח סערה נע ונד ממקומו: וישערהו. ענין רוח סערה: וישלך עליו.
וישלך עליו האלהים מאת השמים מכות רעות ואמכות ולא יחמול. ומידו וממכתו של הקב״ה יחשוב הרשע לברוח ולהמלט ולא יועיל. כי ימצאהו יד ה׳ עוד:
מידו. לשון מכה. יד ה׳ הויה: ישפוק עלימו. וכל רואיו במכותיו הנמרצות ישפוק עליו כפיו כל אחד מהם וישרוק הרואה בפיו ויתבהל ממקומו ויתמה וישתומם
על רוב מכותיו: כי יש לכסף מוצא. ומה שאמרתי כמוכם גם אני במכת הרשעים שלפעמים לוקים. שהוא מחוייב שיהיה במקרה על צד המערכת בעת
מן העתים. אחרי ראותנו רשעים רבים מצליחים לעד ולא ילקו. כי הזמן והמערכת יועילם ויצליחם על צד הקרי. יען הדבר הזה לרשעים הוא במקרה להיות
מצליחים. כמו שאת במענה הקודם ברחבה. וכמו כן שיש לפאר הכמצאי׳ אשר איכם נמצאים בכל מקום ובכל עת. כי לכסף יש לו מוצא במקום אחד להוציאו
ולא בכל מקום. וכן יש מקום מיוחד לזהב להוציאו משמה ולהתיכו ואיכו נמצא בכל מקום. וכמו כן יקרה לרשעים שיהיו לוקים. ולרשעים שיהיו מצליחים שלא
ילקו לעד כלם: יזוקו. שרשו זקק: עד ישומו שרשו שמם. וענין יזוקו. יתיכו לשון התכת מתכות: ברזל מעפר. ועל הדרך הזה ימצא מקום אחד מיוחד אשר
יוקח ממנו הברזל. וכן ימצא מקום אבן מחצב אשר יצוק ויתיכו ממנו הנחושה. אם שיהיה הברזל התקיף הנקרא אצאר״ו בלעז. או יצוק נחושה יתיכו הנחשת
ממם: קץ שם. וכן השם הוא אשר שם קץ וגבול למקום מן המקומות אשר כלו חשך. או למקום מן המקומות אשר שם החשך וההעדר שלא יתהוה דבר
שמה למרחק המבטים משמה אשר הם סבות ההויה. ולכל תכלית הוא חוקר. על צד הסדור שתקן במבטים להגיעם לסוף הויתם אל ההעדר והכליון. וכאשר
ממנו החלק הת חתון העפרי. שהוא אבן אופל וצלמות. כאמרו ושב העפר וכו׳ והדבר הזה הוא מחוייב ונופל תחת הזמן לנמצא נמצא: פרק

וְצַלְמָוֶת׃ פָּרַץ נַחַל מֵעִם גָּר הַנִּשְׁכָּחִים מִנִּי רָגֶל דַּלּוּ מֵאֱנוֹשׁ נָעוּ׃ אֶרֶץ
ועפרת מִמֶּנָּה יֵצֵא לָחֶם וְתַחְתֶּיהָ נֶהְפַּךְ כְּמוֹ אֵשׁ׃ מְקוֹם סַפִּיר אֲבָנֶיהָ וְעַפְרֹת
זָהָב לוֹ׃ נָתִיב לֹא יְדָעוֹ עָיִט וְלֹא שְׁזָפַתּוּ עֵין אַיָּה׃ לֹא הִדְרִיכֻהוּ בְנֵי
ולא שָׁחַץ לֹא עָדָה עָלָיו שָׁחַל׃ בַּחַלָּמִישׁ שָׁלַח יָדוֹ הָפַךְ מִשֹּׁרֶשׁ הָרִים׃
בַּצּוּרוֹת יְאֹרִים בִּקֵּעַ וְכָל יְקָר רָאֲתָה עֵינוֹ׃ מִבְּכִי נְהָרוֹת חִבֵּשׁ וְתַעֲלֻמָהּ
יוצא יֹצִא אוֹר׃ וְהַחָכְמָה מֵאַיִן תִּמָּצֵא וְאֵי זֶה מְקוֹם בִּינָה׃ לֹא יָדַע אֱנוֹשׁ
עֶרְכָּהּ וְלֹא תִמָּצֵא בְּאֶרֶץ הַחַיִּים׃ תְּהוֹם אָמַר לֹא בִי הִיא וְיָם אָמַר אֵין
עִמָּדִי׃ לֹא יֻתַּן סְגוֹר תַּחְתֶּיהָ וְלֹא יִשָּׁקֵל כֶּסֶף מְחִירָהּ׃ לֹא תְסֻלֶּה בְּכֶתֶם
אוֹפִיר בְּשֹׁהַם יָקָר וְסַפִּיר׃ לֹא יַעַרְכֶנָּה זָהָב וּזְכוֹכִית וּתְמוּרָתָהּ כְּלִי

וְטוּלֵי מוֹתָא׃ תְּקִיף נַחְלָא מִן אַתְרָא דִּי מִיזְדְּלַח מִרְזְבַיָּא דְּמִתְנַשְׁיָין מִן
לְמֶעְבַּר רִיגְלָא אִזְדַּקְפוּ מִבְּנֵי נְשָׁא אִיטַלְטָלוּ׃ אַרְעָא דְּמִינַהּ נָפֵק
מְזוֹנָא וּלְרַע מִינַהּ גֵּיהִנָּם דְּצִיבַת תַּלְגֵּיהּ מִתְהַפֵּיךְ דִּיכְמַת אֶשָּׁתָא׃
וְנִיבְתָא דְעֵדֶן דִּי אֲתַר דְּשַׁבְזִיזָא אַבְנַיָּהָא וְעַפְרוּתִין דְּדַהֲבָא לֵיהּ׃
אוֹרְחָא דְּלָא חַכְמֵיהּ עוֹפָא וְלָא סַקְרָתֵיהּ עֵין טוּפִיתָה׃ תָּא שַׁבִּיל
אִילָן חַיֵּי דְּלָא חַכְמֵיהּ סַמָּאֵל דְּפָרַח הֵיךְ עוֹפָא וְלָא סַקְרָתֵיהּ עֵינָא
דְּחַוָּה׃ לָא טַיִּילוּ בֵהּ בְּנֵי אַרְיָוָן וְלָא זָאַר עֲלוֹי לֵיתָא׃ תָּא לָא הַלִּיכוּ
בֵהּ בְּנֵי דְּאָדָם וְלָא סְטָא עֲלוֹהִי חִוְיָא׃ בְּשָׁמִיר אוֹשִׁיט יְדֵיהּ הֲפַךְ מִן
עִיקָּרֵיהוֹן טוּרַיָּא׃ בִּטְנָרִין נַהֲרִין בְּזַע וְכָל אִיקָרָא חֲמַת עַיְינֵיהּ׃ מִן
קְלִילֵי נַהֲרַיָּא זָרַז וּמִחֲרַבָּא דְּתַעֲלוּמָא יַפִּיק נְהוֹרָא׃ וְחוּכְמְתָא
מְאַן הָאן תִּשְׁתְּכַח וְהָאן דֵּין אֲתַר בְּיוּנְתָּא׃ לָא יָדַע בַּר נַשׁ עִלּוּיֵיהּ וְלָא אִשְׁתְּכַח בְּאַרְעָא זֵידוֹנֵי דְּמִתְחַטְּיָין בְּחַיֵּיהוֹן׃ תְּהוֹמָא אֲמַר לָא גַבַּי הִיא וְיַמָּא אָמַר לֵית בַּהֲדִי׃
לָא יִתְיְהֵב דְּהַב סְנִין חִילוּפָהָא וְלָא יִתְקַל סִימָא פִּירוּגַהּ׃ לָא תִשְׁתַּלְחַף בְּפִיסְלָן דְּמִן אוֹפִיר בְּבִירוּלִין יְקָר וְשַׁבְזִיזָא׃ לָא יְעַוְּלִינַהּ דַּהֲבָא אִיסְפַּקְלָר וּפִירוּגַהּ מָאנֵי

רמב"ן פרץ נחל מעם גר. יאמר כי האל יגדיל הנחל ויפרוץ מעם המקום שהוא נגר ממנו. והוא המקום אשר הוא נסתר מתחת לארץ ומקומות הנחל הנשכחים
מן הרגל ולא יעברוהו. כי המים גברו על האנשים ומתנועעים ונוטים גלים: דלו מאנוש. כמו דלו עיני למרום. והכונה גם כן לאמר כי האל יוציא מעיינות
ונחלים גדולים מתהומות הארץ. כי הוא יודע הכל ושליט בכלו: ארץ ממנה יצא לחם. גם זה פלא שיוציא לחם מן הארץ וכאשר יחפרו תחתיה ויעמיקו
ימצאו מקום הפך מן העליון. והוא כמו האש. ויוציאו ממנו הגפרית וארץ מלחה. או הספיר ועפרות הזהב. ויתכן לפרש כי ארץ כמשך. יאמר יש ארץ
ממנה יצא לחם וארץ תחתיה. כלומר מקומה נהפך כמו אש. ולכל יש מוצא ומקום ידוע זולתי החכמה: נתיב לא ידעו עיט. כי הנתיב שלא ידעוהו אפי'
העופות ולא שזפתו עין איה. והיא הדרך שרואה ביותר. ולא עברו עליו האריות והכפירים שם שלח ידו בחלמיש הצורים אשר בנתיב הוא. והפך ההרים
שבהם משרשם לכסות עליהם תהום. או הוציא יאורים מן הצורות והסלעים שבהם כאשר יחפוץ: ולכל יקר וכבוד הנהיה בעולם ראתה עינו. כי כל הכבוד
שלו. וכל הגדולות אליו: מבכי נהרות חבש. מבכי הנהרות חובש אותם שיעבורו אותם ויבשו. וכל תעלומה הוא הוציא אותה לאור. רק החכמה לא הודיע
מאין מוצאה. ואי זה מקומה. ולא ידע האנוש מקום מערכת משכנה. או ערכה כמשמעו. כי לא ישיגו אפי' להבין מעלתה: תהום אמר לא בי היא. יאמר כי
איננה נמצאת בכל הארץ לא במקום מוצא הכסף והזהב והספירים. ולא מתחת לארץ. כנחלים והמעינות. גם לא בתהום ולא בים. כי לרוב מעלתה
לא הודיע האלהים מקומה. כאשר הודיע מקום הכסף והזהב והספירים. כי ערכה ומחירה גדול מהם. על כן פירש לא יתן סגור תחתיה ואמר הענין:
ומשך

אברהם פרץ נחל. וכן בעת מן העתים פרץ ה' נחל מאצל האנשים הגרים אצל הנחל והחריב אותו להיות יבשה. וכן המקומות הנשכחים מן הרגל עתה שכבר היו
עוברים שמה ביבשה מימים קדמוניות עתה דלו מאכום נעו. ר"ל גבהו שמה המים מאכום. יותר מאכום. ונעו רגלי האדם לעבור שמה. ועקר הפסוק שלפעמים
הנחלים ישובו ליבשה. והמאון והיובש לנחלי מים. מעם גר. מעם האדם אשר הוא גר שמה. דלו. גבהו. נעו. נע ונד. ארץ ממנה. וארץ אשר ממנה יצא
לחם לטוב משבה והיותה מוכנת לחרישה ולתבואות מזון יקרה אליה זמן שתחתיה נהפך טבעה להיות לשריפת אש לא תזרע ולא תעלה בה כל עשב: מקום
ספיר. וכן ימצא לפעמים מקום מוצא הספיר ואבנים טובות ועפרות זהב למכור ולשאת ולתת לסוחרים הבאים שמה לקנות מהם. ואחר תחרב המקום ההוא
למדבר שממה כאשר קרה לבבל. וזהו מה שאומר אחר זה: נתיב לא ידעו. ומקום הספיר שזכר יקרה אליו לפעמים מן החרבן והשממה עד שתשוב המקום
ההוא להיות נתיב ומסלול ודרך לעופות אשר לא ידעהו מקדם ולא ראהו עין איה וריה: עיט. עופות. מן ויירד העיט: שזפתו. ראה אותו. מן ששזפתני השמש:
לא הדריכוהו. והמקום החשוב מקום הספיר שזכר יחרב בחרבן ושממה רבה. כל כך כי אפילו העופות המדבריות והחיות הטורפות והאריות לא יעברו שמה
ולא ישכנו בה. וזהו פשט הפסוק ממש: בני שחץ. חיות תקיפו' טורפות בחזקה. עדה עליו. לשון הסרה. כמו לא סר עליו. מלשון מי פתי יסור הנה. וירצה לומר כי לא
בא עליו אפי' האריה לסבת גודל החרבן. ותרגום יסור יעדי. שחל. שם לאריה: בחלמיש שלח. גם ידוע הוא כי בחלמיש והאבן החזקה שלא בו השם ידו
לעת מן העתים על ידי הרוחות הנוסבות לשברם ולכתתם. וכן הפך משרש ההרים על ידי הרעשים שיקרו בזמן מה בסבת הרוח הנסגר: בצורות יאורים.
וגם בצורות ואבני שיש אשר גם מן היובש לפעמים נבקעו ויצאו מהם יאורים חדשים: פתח צור ויזובו מים. וכל דבר יקר ונפלא במקרים המתחדשי' בעולם
ראתה עין השם וסדר אותו ברצונו הקדום לחדושו העולם: מבכי נהרות. וכן לפעמים ממבוכה ובלבול שאון גלי המים חבש השם וסבב הנהרות בנסיבת
הרוחות גם כי אז ישאו המון גליהם. וטעם הפסוק הפוך. ר"ל שהשם חבש הנהרות ממבוכת הרוחות. ולפעמים הדברים הנעלמים בו תחת המים יוציא השם
לאור ביבושת המים ובחרבנם יראה לאור מה שהיה נעלם. מבכי. לשון מבוכה. נבוכים. נבוכה. או מלשון בכיה. וירצה לומר שלפעמים יקרה שהנהרו' יע
מהם הגרת המים שלא יבכו ולא יגרו עוד. וכל אלו הדברים ספר איוב והודיע לרעיו שהיה מאמין גם הוא בכל הדברים והסבות הנופלות למטה שכלם מאת ה'
שמה. רק שהם קורים במקרה על צד סדור המערכת מיום ברוא ה' את הארץ. ולזה לפעמים ישקטו המקומות או ירעמו ויבכו הבכויים ויהרסו ויפלו הרשעים
הגמורים. או ילקו אחרים במכות. וכן לפעמים הצדיקים ינוחו במנוחה. או אחרים. וכן במכות רעות ובמלחמות. והכל על צד הסדור הנופל מן המערכת: כמו
שיקרה להפוך מרוצת הנהרות להיות יבשה. וארץ ציה למוצאי מים. ובהיות הענין כן מחוייב שיהיה זה מבלי השגחה פרטית. ואין ראוי לחכמים לתת לבם
בהבלאות הלנו הזמניות. כי מקרים הם. ודי להם להמתין בתענוג השארות הנפש הנכחי. כי שמה ינוחו יגיעי כח לעד ולא ישתנו ולא יפגם מקרה למאמינים
בו: והחכמה מאין. וכאשר השלים איוב ראיותיו לבזות עניני עולם החמריים להיותם משתנים ובלתי קיימים מעותדים למקרים. והודיע מקום מוצא
הדברים הנזכרים התחיל להודיע מה שהוא עקר בעולם הזה לאדם שהיא החכמה. ולקושי השגתה ולגודל רוממותה אמר שמציאות הזהב והחפצים הנזכרים
יש להם מקום ומוצא. אולם החכמה האמתית בידיעת עניני העולם וקשר המציאות עליון ותחתון מאין תמצא. שיהיה לה מקום ודרך ידוע. ואי זה מקום בינה
שיוכל האדם להשיגה. כאשר יוכל האדם להשיג ולמצוא יתר צרכיו במקומות ידועים: לא ידע אנוש. הנה באר איוב גודל מעלת החכמה האמתית אשר
לרוממותה לא ידע אנוש ערכה שיוכל לקנותה בקנין לקוצר השגתינו שלא נוכל להבחין אופן סדור הנמצאות מכל נמצא ונמצא. ואיך הוא אחד נקשר יחד
בסדור שלם. כי הדבר הזה לא תמצא בארץ החיים בהיות האדם נקשר בחומר בארץ החיים החומריים האלה. והחכמה והבינה הנזכרת בזה היא לדעת את
ה' והדברים הנמשכים ממנו. כטעם הראני נא את כבודך. והודיעני נא את דרכיך. אולם בסוף אמר שהעקר ממנה יהיה יראת ה' וסור מרע בעולם הזה:
תהום אמר. ועל צד המשל לגדולת החכמה אמר התהום הגדול מן הימים. לא בחקירת מציאותי תמצא כי כי איננה אתי. רק היא בודאי גדולה ונפלאה
בחקירות אחרות. וכן הים המקיף הגדול אמר לא תחשבו שתהיה בי. לפי שאיננה עמדי. כי גדולה ונפלאה היא עד מאד באופנים אחרי' לפי מדרגת המשתדלי'
בחלקיה להשיג אל המושכלות שהם מדרגות מדרגות: לא יותן. ולגודל מעלתה לא יותן זהב תחתיה לקנותה בזה. ולא ישקל במאזני כסף מחירה להשיגה
במחיר כסף וזהב. סגור. שם לזהב. שהאדם סוגר אותו ומעלימו בבית גנזיו: ולא תסולה. ולא תהיה ערך לה בזהב הטוב הבא מאופיר. ולא בשהם היקר
וספיר: תסלה. לשון ערך: לא יערכנה. וכן החכמה האמתית לא יערכנה זהב וזכוכית. היא האבן היקרה נקראת דיאמנטי. אשר מראיתו לבן ואין
תמורתה כלי זהב:

ראמות

ז ד

פָז: רָאמוֹת וְגָבִישׁ לֹא יִזָּכֵר וּמֶשֶׁךְ חָכְמָה מִפְּנִינִים: לֹא־יַעַרְכֶנָּה פִּטְדַת־כּוּשׁ בְּכֶתֶם טָהוֹר לֹא תְסֻלֶּה: וְהַחָכְמָה מֵאַיִן תָּבוֹא וְאֵי זֶה מְקוֹם בִּינָה: וְנֶעֶלְמָה מֵעֵינֵי כָל־חָי וּמֵעוֹף הַשָּׁמַיִם נִסְתָּרָה: אֲבַדּוֹן וָמָוֶת אָמְרוּ בְּאָזְנֵינוּ שָׁמַעְנוּ שִׁמְעָהּ: אֱלֹהִים הֵבִין דַּרְכָּהּ וְהוּא יָדַע אֶת־מְקוֹמָהּ: כִּי־הוּא לִקְצוֹת־הָאָרֶץ יַבִּיט תַּחַת כָּל־הַשָּׁמַיִם יִרְאֶה: לַעֲשׂוֹת לָרוּחַ מִשְׁקָל וּמַיִם תִּכֵּן בְּמִדָּה: בַּעֲשֹׂתוֹ לַמָּטָר חֹק וְדֶרֶךְ לַחֲזִיז קֹלוֹת: אָז רָאָהּ וַיְסַפְּרָהּ הֱכִינָהּ וְגַם־חֲקָרָהּ: וַיֹּאמֶר לָאָדָם הֵן יִרְאַת אֲדֹנָי הִיא חָכְמָה וְסוּר מֵרָע בִּינָה:

קולות
הבינה

אוברזין: תא לא יסתדרינה גבר עתיר ברהב וזכוכיתא אין לא יהב חילופה מאני דדהבא סנינא: סנדלכון ובירוציו לא ידכר וניגרא דחוכמתא מן מרגליין: תא לית אפשר דתשתכח בקילותא אלהין ביוקרא היך דהבא ומאן דלא ינטרונה אזלא ומיתברא היך זגוגיתא: גפירוג אגרה לעלמא דאתי מאני פיזוזיא: לא יעליפנה מרגלא ירקא דאתי מן כוש בפיטלון דכי לא תשתלחף: וחוכמתא מן האן תיתי והאן דין אתר בינתא: וכסיא מחמיהון דכל חי ומעופא דשמיא איטמרא: בי אבדנא ומלאך מותא אמרו במתיהב לישראל במשמענא שמענא שמועתה: אלהא אתבוין אורחא והוא ידע ית אתרה: ארום הוא לסייפי ארעא יסתכל תחות כל שמיא יחמי: למעבד לרוחא מתקלא ומיא אתקן במשחתא: במעבדיה למטרא קיימא גזרתא ומהלך לחזיזי דרהטין בקליא: הידין חמיה ואשתעייה עם מלאכי שירותא אתקנה ולחוד פשפשיתה: ואמר לבר נש הא דחלת דיי היא חוכמתא ולמעדי מן בישתא היא בינתא:

הרמב"ן ומשך חכמה מפנינים . ר"ל שהחכמה שהיא נמשכת ועולה למעלה יותר מהפנינים . ויש מפרש ומשך חכמה . כי המושך אותה מן המקום הנסתר אשר היא שם משך דבר יקר יותר מפנינים . והוא משל . ויפה פירושו : והחכמה מאין תבא . יאמר כי מקום מוצאה נעלם . וגם אין אדם יודע מאין תבא אם מצפון או מדרום . אם מן השמים או מן הארץ . כי היא נעלמת מעיני כל חי . גם מן העופות המעופפים למרחוק ברקיע השמים : אבדון ומות אמרו . יאמר כי החיים אינם יודעים מקומה ולא ערכה . וגם המתים אשר בשאול ובארץ צלמות שמעו כי היא נמצאת . ומעלתה גדולה מבא בסודה זולתי האלהים . אם כן הכל מודים בה ובמעלתה . והכל אינם משיגים אותה : כי הוא לקצות הארץ . כי האל יביט לקצות הארץ . ולסוף השמים בבראו אותם . ועשה לרוח משקל . ולמים מדה . ושם למטר חק להמטיר לפעמים . ולעשות דרך לחזיז קולות . והם הברק והרעמים . ואז בעשותו הכל בבירת עולמו ראה החכמה שעליה יסד עולמו . כדרך ה' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה : ויאמר לאדם . הגיד לאדם שיראו מלפניו . והיא כל חכמתם . ויסורו מרע . והיא בינתם . כי זה כל האדם . ובזה ישמעו . במופלא מהם אל ישאלו . ובמכוסה מהם אל יחקרו . ואין להם עסק בנסתרות . השלים ענייניו כדרך שהשלים קהלת . סוף דבר הכל נשמע . את האלהים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם . וזה יורה על דעתו וסברתו כי הם טובים בידיעה ובהשגחה בנפש . רק בעולם הזה יראה דברים שלא כדין . ויטעה בהם . או יסתפק ויתלונן עליהם . כאשר פירש במענה הלאל יסכן גבר . והנה זה פירוש הפסוקי' האלה כפי פשטם . והוא כדרך הספר הזה בתוכחותיו . רק בעלי הקבלה יפרשו ענין כי יש לכסף מוצא . כי ידבר במעשה מרכבה העליונה . ואומרים כי ד' מתכות הנזכרות בפסוק ירמזו למוצא יסודים . שמכלל עשר ספירות . ואמר שים להם מוצא . וקץ שם לחשך הנזכר במעשה בראשית . והוא חקר תכלית הכל עד בנין הנכבה מן האותיות . ויקראו נתיבות החכמה נחל . והוא העושה בהם פימה להיות נגד משם . והיו נשכחים מני רגל . משל לרוב עמק הענין . וארץ ממנה יצא לחם . ירמוז לרצון שממנו מוצא החיים ומדת הדין . מקום ספיר אבניה . כב' אותיות . נתיב לא ידעו עיט . לב' נתיבות שת אלפים מכתיב אחד לא נודע למלאכי השרת ולא הביט עין או מראית . בחלמיש שלא ידו . המשיל החכמה לחלמיש צור על הנתיבות שהיו סתומים בה . והפך שרש הרים . וגלה הנסתר תחתם . ויקרא יאורים ההויות הנכללות בשם מים במעשה בראשית . ואחר שיצאו היאורים כל יקר הנהיה במעשה בראשית ראתה עינו . והיה העולם מים במים . וחבש אותם . והבדיל בין מים למים . במאמר יהי רקיע . ותעלום החכמה הוציא לאור . ואמר כי החכמה מציאותה מאין . ולא ידע אנוש סדרה . ולא תמצא בארץ המלאכים . במקום שהם רוצים לדעת אותה . תהום אמר . דרך מליצה . ואמר כי בורא החכמה מאין עוד . ונעלמה מן המלאכים רק בבואה . רק האלהים על ידי התבוננות האציל ממנה ד' יסודות אשר יספר . והם קצות הארץ . ותחת השמים שהם אש והרוח והמים . אז ראה במחשבה הקודמת והוציא ממנה ספר וספר וספור . וחכמה ותבונה ודעת . ויאמר לאדם הן יראת ה' היא חכמה . שהיא מדת טובו של הקב"ה . זהו דרכם בפסוקים הללו . והדברים בעצמם ישתבחו ויתהללו . אבל לא ידענו אם הענין פירוש זה סובל . ואם קבלה היא נקבל :

ויוסף

אברהם ראמות וגבים . וכן ראמות וגבים שהם שמות אבנים טובות ויקרות מוצאם ברוס וגובי ההרים אשר במזרח לא יזכר להעריכם לגודל החכמה הזאת . כי משך החכמה למשוך אותה בחקירת שכלנו ולהתענג בה לאשר ישיג משך ממנה כפי המדרגה המושגת היא יותר יקרה מפנינים ומרגליות : ראמות . מן רום . וגבים . מן גב : לא יערכנה . וכן לא יערכנה הפטדה הבאה מארץ כוש . וכן הזהב טהור מזוקק מהסיגים לא תערך אליה . טהור . מזוקק . תסולה . לשון ערך . והנה הזכיר איוב גודל מעלת החכמה שהיא למעלה מכל הקניינים והדברים היקרים . להודיע מה שראוי להתעסק בהשגחה . כי התענוג בה רב ונפלא וקיים וזר מהשגת הקניינים אשר השגתם מעותדת למקרה . ושהנפש המשכלת למשכיל בה תתעדן במושכלות יותר מן הקניינים לפי שהחכמה קניין לנפש . והקניינ' מקריים לאמר : והחכמה מאין . והנה רצה איוב בחקירתו זאת לשאול ולדעת מאין תבא החכמה . ובאי זו התחלה והשעה יוכל האדם לבא עד תכליתה . ואי זה מקום הבינה לדעת את ה' . והדברים הנמשכים ממנו מכל נמצא ונמצא באי זה אופן המה נקשרים בשכל . על דרך מה שאמרנו שהחכמה והבינה הוא . בהודיעני נא את דרכיך והראני נא את כבודך . וזה נרמז במה שהזכיר שני פעמי' והחכמה מאין תמצא והחכמה מאין תבא . והשיב שהדבר נמנע בחוק האדם החומרי . אשר החומר הוא המונע אותם ממנו להיותה נעלמת מעיני כל חי : ונעלמה מעיני . והיא נעלמת מעיני כל חי וגם מעוף השמי' עם היותם מעופפי' למעלה נסתרה מהם . ואפשר שרמז בזה כי החכמה האלהית בשלמותה נעלמת מעיני כל חי בעל שכל תחתון . וגם מעוף השמים שהם רמז למלאכי אלהים המעופפים . נסתרה גם מהם לפי שהם חסרים להגיע אל תכליתה : אבדון ומות . והאבדון והמות שהוא ההעדר המוחלט מהכוחות החומריות אמרו שאחר הגיע אבדון הפסד החומר ותשאר הנפש . אז יאמרו הכחות השכליות שמענו שמע החכמה בהדבקה בשכלים . לפי שאז ירגיש בשיעור רב מה שלא היה יכול להשיג בחיים החומריים . על דרך אמרו ואחקרה לדעת זאת עמל הוא בעיני . עד אבואה אל מקדשי אבינה לאחריתם . או שנאמר כי האבדון והמות הדבק עם כל הנמצאים ההווים והנפסדים לחסרון החומר . וכן בעבור זה יתחייב מזאת הבחינה לדעת ולהכיר . כי בעבורם יש פועל חכם ממציא הנמצאי' . והיא החכמ' האלהית הפועלת כל הנמצאים : אלהים הבין . והאלהים הוא לבדו אשר הבין דרכה בחכמה ובתבונה להמצאות הנמצאות כלנה במיניהם ובאישיהם . והוא ידע את מקומה בכל מה שימשך באיכותם ובכמותם לנמצאים כלם : כי הוא . כי ה' הוא אשר לקצות הארץ יביט בהשגחת השפע הנאצל ממנו ותחת כל השמים יראה לתת הסדור וההכנה לכל נמצא ונמצא : לעשות לרוח . והוא השם יתברך אשר עשה לרוח משקל ושם הסדר והדבקות עם היסודות להמציא הנמצאים באופן מתיחס אל ההרכבה יחד . וזה אמרו ומים תכן במדה . שלא תגרע ולא תוסיף . גם שכל הנחלים הולכים אל הים מכל מקום לא יתרבו להזיק ליושבי תבל . כמו שפירשנו למעלה : בעשותו למטר . בעשותו למטר חק ומדה ומנהג להמטיר על ארץ להצמיח ולהשקות כל הנמצאות . ודרך לרעמים וקולות שיקרו בהדבק העבים אל היסוד העליון . והכל בתועלת תכלית תקון המציאות : חזיז . הוא הברק שאחריו רעם וקול נברא בעננים : אז ראה . ואז מתחילת חדוש המציאות ראה ה' וראה בסדור החכמה וספרה להיות לחק מתמיד על כל מה שנמשך מרצונו הקדום על כל נמצא ונמצא . והכינה בסדור מתמיד . וגם חקרה בחקירת החכמה להיות לכל נמצא ונמצא סדר מתמיד וטבע חכם : ויאמר לאדם . ויאמר לאדם כי כן יראת השם להיות מתבונן בו ובמעלתו ומפחד ממנו . שיעור היראה הראויה לו . זאת היא החכמה שתגיע אלינו ממנו בעולם הזה . וסור מרע לבלתי רדוף התאוות הגופניות בעבור מה שיתבונן האדם בעשותו הרע . כן תאבד הנפש המשכלת משהשארה הנצחי . היא הבינה . ומזה יתבאר דעת איוב בהשגחה והיותו בוחר הטוב ומואס העול והחמס והיותו מאמין בהשארות הנפש כאשר נבאר בעקר זה :

והעקר מן המענה הזה לאיוב יסוב על ארבעה דרושים . ראשון שאיוב הוסיף לחזק כוונתו במניעת ההשגח' הפרטית . באמרו אורה אתכם ביד אל . ואשר עם שדי לא אכחד . והביא ראיה במענה הזה על מה שנמצאו רשעים רבים שילקו . ובמענה שקדם לזה הביא ראיה על רשעים גדולים ורבים שלא ילקו לעד . רק יתחזקו ויצליחו תמיד וימותו בעשרם . ובהיות הענין כן מחויב הוא שיהיה מצד המערכת והכוכבים . כי אין טעם צודק ולא ראיה אמתית לדעת מדוע רשעים ילקו בפורענות . והאחרים אשר יהיו רשעים מהם בחטאות גדולות מפורסמות יצליחו וישקוטו . ולזה אמר להם הן אתם כלכם חזיתם הדבר הזה . ולמה זה הבל תהבלו בדבריכם . השני שאיוב רצה להודיע את ריעי' שעם היותו רואה העוות הלז שסבר נמצא רשעים שיצליחו כל ימי חלדם שהוא היה מואס העול והחמס . וחלילה לו מרשע ומעשות רע . רק אמר יהי כרשע אויבי ומתקוממי כעול . כי תקות חנף תאבד .

ויסף איוב שאת
משלו ויאמר: מי יתנני כירחי קדם כימי אלוה ישמרני: בהלו נרו
אלך עלי ראשי לאורו אלך חשך: כאשר הייתי בימי חרפי בסוד אלוה
וחרפי עלי אהלי: בעוד שדי עמדי סביבותי נערי: ברחץ הליכי בחמה וצור
יצוק עמדי פלגי שמן: בצאתי שער עלי קרת ברחוב אכין מושבי:
ראוני נערים ונחבאו וישישים קמו עמדו: שרים עצרו במלים וכף
ישימו לפיהם: קול נגידים נחבאו ולשונם לחכם דבקה: כי אזן שמעה
ותאשרני ועין ראתה ותעידני: כי אמלט עני משוע ויתום ולא עזר
ארנן לו: ברכת אבד עלי תבא ולב אלמנה ארנן: צדק לבשתי וילבשני
כמעיל וצניף משפטי: עינים הייתי לעור ורגלים לפסח אני: אב
אנכי לאביונים ורב לא ידעתי אחקרהו: ואשברה מתלעות עול ומשניו
פתח אשליך טרף: ואמר עם קני אגוע וכחול ארבה ימים: שרשי פתוח

ואוסיף איוב למתל מתליה ואמר: מן יסודינני היך ירחין דקדמין
יומיא דיאלהא יטרנני: באנהרותיה שרגיה עלי רישי לנהורי איזיל
חשוכא: היכמא דהויתי ביומי חריפותי בזמן רז אלהא עלי משכני:
בעוד כדון דהוה מימר שדי בסעדי חזור חזור דילי עולימיי: במשזוג
אסתורי בלוואי וטינר יזלף עמי טיפי משח: במפקי תרעא על קרתא
בפתאה אתקין מותבי: חמון יתי עולימיא ואטמרו וקשישיא יקומון
זקפו: בגידיא כבישו במליא ואידא ישוון לפומהון: קל ארכונין
איטמרו ולישנהון למוריגיהון אדבקת: ארום אודנא שמעא אמרת
טב ליועינא רחמת ואסהדת עלי: ארום אשיזיב עניא דבעי וייתם
ולא סעידליה: בירכתא דאובדא עלי תיתי ולבא דארמלתא אמלי
תושבחתא: זכותא לבישות ואלבישנני היך מעילא ומצנפת דיני:
נהור עיינין הויתי לסמיא וטיוול לחגירא אנא: תא תייר הויתי
למסכנא דדמי לסמיא וטייל לקצור ערסא ומתיל לחגרא אנא:
אבא אנא לחשיכיא ותיגרא דלא ידעת אפשפשיניה: ותברית ניבי
מקלקל ומככוי רמיתי עראה: ואמרית עם תוקפי בשרכפי איתנגיד והיך חלא אסגי יומיא: עיקרי פתיח
למבועי

רמבן **ויוסף** איוב. מי יתנני כירחי קדם. בהלו נרו על ראשי. כי יאיר נתיבי ודרכי כולם. כאלו נרו דלוק עלי ולאורו אלך במחשכי העולם בכל צרה וחשכה הבאה בארץ. לי היתה אורה ושמחה: בסוד אלוה עלי אהלי. כדרך סוד ה' ליראיו ובריתו להודיעם. אמר כי היה סוד אלוה נודע באהלו. וכאלו היה מתכבא בכל הבאות ונשתמר הוא וכל אשר לו מן הקורות והצרות. או יהיה סוד אלוה כמו למלאכי עליון ובא השמים שיסככו על אהלו לשמרו מכל רע. כענין כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך. והוא כלשון בסוד ישרים ועדה. ועל סוד בחורים בסודם אל תבא נפשי. כפול ובקהלם אל תחד כבודי. כי בהוסדם יחד עלי יקרא סוד. והתרגום אמר בזמן דרז אלהא עילוי משכני כלשון הראשון: סביבותי נערי. רמז לבניו: בצאתי שער. עלי מרומי קרת. כי שם מושב השופטים והגדולים. כדרך השערה אל הזקנים: ברחוב אכין. לי מושבי. ענין גדולה. כי יכינו לו כסא ברחוב העיר כאשר ישבו לשר העיר או לשופט. כי שם ישב לשפוט את העם. ורבינו שלמה ז"ל מפרש. וכאשר ברחוב אכין מושבי ראוני נערי ונחבאו מפני: ועין ראתה ותעידני. גם ותאשרני. כי השומע יאשר אותו והרואה יעיד באשרו. והנה כלם יאשרוהו בשמיעה או בראיה. או יהיה פירוש ותעידני כמו שיאמרו אני ראיתי את איוב. והכל יתאוו אליו ויתפארו בראותם אותו: כי אמלט עני משוע. יתכן שהיה שופט או גדול עצתו נשמעת במקומו: ולב אלמנה ארנין. בהיות הדין עמה: צדק לבשתי וילבשני. משפטי כמעיל וכניף אשר יכסו כל הגוף וגם הראש וילבשני שב אל הצדק שיאמר רדפתי צדק ונמצא לי. וכמעיל וכניף שהם בגדים נקיים ונאים. כן היה משפטי טהור ונקי: אגוע. סבור שאמות בביתי עם בני ובנותי אחר שארבה ימים כחול הים. כי שרשי היה פתוח אלי מים וטל ילין תמיד על קצירי ופארותי. והיה כבודי מתחדש עמי בכל יום. ואולי הכבוד רמז לנעוריו. והוא כדרך תתחדש כנשר נעוריכי: וקשתי בידי

אברהם שלישי מה שהביא ראיות חזקות שכל הדברים האלה שהם על צד הקרי וההזדמן כפי מבט המקום והזמן. והוא שהביא ראיה. ואמר. כי יש לכסף מוצא ומקום לזהב יזוקו. שזה אינו בכל מקום רק על צד המבט מהכוכבים. וכן אמר ברזל מעפר יוקח וכו'. ואמר על חלוף ותמורת המקומות מן ההפך אל ההפך בקצת העתים והמקומות. פרץ נחל מעם גר וכו'. ואמר ארץ ממנה יצא לחם ותחתיה נהפך כמו אש. ואמר מקום ספיר אבניה וכו'. וההפך מזה אמר עליו כתיב לא ידעו עיט וכו'. שכל אלה הם על צד הקרי והמערכת. וכן יקרה לרשעים ולצדיקים שילקו או יצליחו. הרביעי מה שהיה חושב ומאמין כי עם היות הדבר כן שההצלחות תלויות במערכת מכל מקום עקר הכל הוא ההשתדלות בהשגת החכמה. ועם היותה נמנעת מהשגתה בשלמות לפי שהיא לבד ביד האלהים את העקר ממנה הוא בירא' ה' וסור מרע. לפי שמזה יגיע אל השארות הנכבדי שלא יגיעהו מקרה. ולא ישלוט בו שנוי. וירא' ה' וסור מרע היא ההתחלה לחכמה האמתית וסבת השארות:

ויוסף איוב שאת משלו ויאמר. מי יתנני. ועוד הוסיף איוב לשאת משלו במענה הזה להחזיק בכוונתו ולהתכבד שלא היה רשע ראוי לפורענות ההוא. ואמר מי יתנני כירחי קדם. כימים קדמוניות בימי היות האלוה על ידי האמצעים שומר אותי ומצליח את כל דרכי: בהלו נרו. וזה בזמן היות נר ה' מאיר עלי ראשי ולאורו אשר סדר הייתי הולך אפילו בדברים החשוכים ומאיר עלי בעסקי: בהלו. לשון אורה. מן יהלו אורם. ולדעתי הוא מקור מן בנין הפעיל: כאשר הייתי. וכאשר הייתי בימי נעורי בזמן היות סוד אלוה ותקון השגחת מערכתו אשר תקן עלי אהלי להצליח אותי בכל דרכי: חרפי. זמן הנעורים. כאמרו חרפת נעורי. כי בזמני הנעורים מתנהג האדם במעשים שהם חרפה לשכל. או בימי חרפי בימי הנעורים שימי הנעורים הם כימי החורף לזרוע בערך אל ימי הקצירה: בעוד שדי. ובזמן שהיה שדי ועוזו עמדי. וסביבותי היו הנערים סרים למשמעתי לשרתני בכבוד ובתפארת: ברחוץ הליכי. וכל כך היה לי עבודה רבה וצאן ובקר כי מרוב עשות חלב דרך משל היפה החמאה כנהרת ארבה. כי היה רוחץ וסך דרכי בחמאה. ומן אבן הצור יצוק בביתי פלגי שמן. על צד ההפלגה מרבוי הטובה. כאמרו וטובל בשמן רגלו: ברחוץ הליכי בחמה. בעת היות דרכי רחוצים בחמאת הבקר. יצוק. ענין התכה: בצאתי שער. ובזמן הצלחתי בצאתי השער על הקריה והעיר והייתי נצב במקום הגדולים וברחוב העיר באמצע החשובים אכין מושבי לשבת בכבוד אתם: קרת. לשון עיר וקריה. או עלי קרת על בניין עשוי מקורות וקרשים כמשפט היושבים על המדרגות. טרי"ב וכאלו בלע"ז. ואולי כי היה שופט העיר. כאמרו במעיל וכניף משפטי ובשערים מקום המשפט הוא אל הדיינים: ראוני נערים. ומרוב מעלתי אז בימים ההם ראוני נערים עובר לפניהם ונחבאו. כי היו מתביישים ממני. אבל הישישים והחכמים הם קמים ועומדים לכבדני: שרים עצרו. וכל כך גדלה מעלתי אז כי השרים ומנהיגי המדינות היו יראים ממני ועוצרים דבריהם לבלתי דבר לפני. וגם כף ישימו לפיהם לסגור שלא ידברו. או כף ישימו בפיהם לכבדני דרך כבוד לשים יד על פה. כמשפט בני מזרח שנושקים את ידם לתת כבוד לזולת. וכן מנהגם: קול נגידים. וכן קול נגידים נחבאו מהרים קולם: ולשונם דבק לחכם. להיות כאלמים לפני מפני מעלת כבודי: כי אזן. וכל הכבודות האלו אשר היו עושים לי היה מפני היותי ראוי לכל זה מצד מעשי באמת. כי אזן שמעה שמעי ותאשרני במשכלותי ועין ראתה מעשי החשובים ותעידני. והן המה עדי ליושר מעשי: כי אמלט. והסבה שהיו מכבדים אותי כל יושבי הארץ לרוב צדקותי וגמילות חסדי. כי הייתי אז ממלט כל עני כועק על צרתו. וגם הייתי ממלט היתום מחזק ממנו כאשר לא היה לו עוזר ומציל: ברכת אובד. וברכת האיש האובד והיורד מנכסיו עלי תבא. כי הייתי מטיב לו ומעניקו. והיה מברך אותי בברכות ונתינת שבח. ולב אלמנה בוכה בצרתה והייתי מרננה ומשמחה בהטיבי אליה. ארנין. לשון רנה: צדק לבשתי. וצדק לבשתי להוסיף ולהרבות בעשיית הצדקה כל כך במנהג ובטבע. כי היא אחר כך וילבשני להיות אתי בקניין חזק. וכן לבשתי לעשות משפט בעניני העולם. כמו שילבש האדם מעיל וכניף: עינים הייתי. וגם הייתי עינים לעור לתת עצה טובה למי שהיה עור בדבר. או עור ממש לעזרו. וכן רגלים לפסח אני לתמכו בברכיו: אב הייתי. אב הייתי לאביונים לרחם עליהם כאב על בנים לעזרם ולהצילם. וריב אשר לא ידעתי מהו הייתי חוקר אותו כדי לאשר האמת: ואשברה מתלעות. והייתי משבר מתלעות איש העול ומכריחו בחזקה להשיב גזלותיו. ומשניו ונביאתו הייתי משליך ומוציא חוצה הטרף שהכין לאכול בביתו. ואפשר שהיה שופט ודיין ויושב על כסא הכהנת עירו. כמו שבארנו בפסוק בצאתי שער עלי קרת. מתלעות הם השנים הגדולים: ואומר עם קני אגוע. וליושר מעשי ברעותי הייתי חושב ואומר שאגוע ואמות עם קני. וקני הוא מן קן צפורי ר"ל למות בקני בביתי עם בני אשר הגדלתי ורוממתי בתוך ביתי. ועוד שארבה ימים כחול הים: שרשי פתוח. וגם הייתי חושב כי בעבור צדקותי שיהיה שרשי פתוח אלי מים להרוות אילני תבואותי. שתרבה ההצלחה בביתי. כאמרו והיה כעץ שתול על פלגי מים. וכן טל ילין בקצירי. להרטיב ולהצמיח כל תבואותי בברכה רבה: כבודי חדש

אלי מים וטל ילין בקצירי: כבודי חדש עמדי וקשתי בידי תחליף:
לי שמעו ויחלו וידמו למו עצתי: אחרי דברי לא ישנו ועלימו תטף
מלתי: ויחלו כמטר לי ופיהם פערו למלקוש: אשחק אלהם ולא
יאמינו ואור פני לא יפילון: אבחר דרכם ואשב ראש ואשכון כמלך
בגדוד כאשר אבלים ינחם: ועתה שחקו עלי צעירים ממני לימים
אשר מאסתי אבותם לשית עם כלבי צאני: גם כח ידיהם למה לי
עלימו אבד כלח: בחסר ובכפן גלמוד הערקים ציה אמש שואת
ומשאה: הקטפים מלוח עלי שיח ושרש רתמים לחמם: מן גו יגרשו ומשואה
יריעו עלימו כגנב: בערוץ נחלים לשכן חרי עפר וכפים: בין רוץ
שיחים ינהקו תחת חרול יספחו: בני נבל גם בני בלי שם נכאו מן לשטן

למבועי מיא וטלא יבית בחצדי: יקרי חדת גבי וקשתי בידי משתלחפא:
מיני קבילו ואוריכו ושתיקו למלכתי: בתר פתגמי לא יתנון ועליהון
תשפר מילתי: ואוריכין היך מיטרא לותי והיך ארסיא בפומהון
פתחו למלקושא: אגחך אמטולהון ולא יהימנון וקלסתור אפוי לא
אסתכלון: אבחר אורחתהון ואתיב ברישיהון ואתיב היך חתן ואשרי
כמלכא בחילא היכמה דאבילין מנחם: וכדון מגחכין עלי דדקין מיני
ליומין די רחיקית אבהתהון לשואה עם כלביא נטרי עאני: אוף חיל
ידיהון למה לי עליהון הוביד כוך: תא לחור חיל ידיהון למה
לי לקבלותיה שוחדא אין אתגזר להון להובדא בכוך קבורתא:
בחוסרנא ובאולצנא דלא ולד הוון ערקין רשיעיא בארעא צחייא
חשוכא היך רומשא אתר שוהא ורגושתא: דתלשין הובאי חולף
עסבי מיכלא ועיקרין דרתימין מזוניהון: תא דשבקין פתגמי אורייתא מן לוח לבהון מטול מילי דעלמא עקרי רותמיא מתוקדין ומתעברין גומרין למזוניהון:
מן שלהייא סתרכין מיסבין עליהון היך גנבא: בתקוף פצידי נחליא למשרי בבקירתא דעפרא ואבניא: ביני אילניא נהקין תחות היגי מתחברין: בניא
דנבל עם בני הדיוטין ישתתפון מן [illegible] ארעא

הרמבן וקשתי בידי תחליף. יאמר כי כאשר תהיה הקשת בידו תחליף ידו כח ועצמה. מלשון וקוי ה' יחליפו כח: לי שמעו ויחלו. אשר שמעו לי יחלו אלי וידמו לעצתי: ועלימו תטוף מלתי. מן ולא תטיף על בית ישחק. אולי כולם מן כטפי מים יאף שמים נטפו כדרך יערוף כמטר לקחי תזל כטל אמרתי: אשחק אליהם ולא יאמינו. מרוב מורא לא יאמינו כי להם אשחק: ואור פני לא יפילון. כאשר יפול אור פני המשחק בעיני רואיו. ואני אבחר הדרך אשר ילכו בה ולא הם: כאשר אבלים ינחם. כי הוא ידבר והאבלים יעמדו חפויי ראש ויחרישו כן היו מפני מוראי: ועתה שחקו עלי צעירים ממני וגו'. יפליג ויתאונן בזה יותר מחליו ואבדן בניו וממונו: ועתה נגינתם הייתי. יאריך איוב ויפליג לאמר כי ירעו לו אויביו הרשעים בשמחתם לרעתו לו וללעגם לו. כדרך וישמח עליך אויב. על כן יאמר בספר משלי הקדמונים שאלו לאיוב מה מצאת רע מכל הבא עליך. אמר שמחת אויבי לרעתי: גם כח ידיהם למה לי. יאמר כי היה מואס אבותם להיותם מנהיגים כלבי צאנו. וגם כח ידיהם ומעשיהם לא היה חשוב אצלו כלום. ולא ישית אותם במלאכתו. אף על פי שהיו אנשי כח. כי ימאס אותם לחסרון דעתם עם זקנתם. כי עליהם אבדה. הזקנה אשר בה הכח והכוי יקרא כלח. כאלו היא לא בימי נעוריו. והנה נכרת במעשיהם והנם כנערים חסרי לב. ואם האבות לפניו כן אף כי בניהם הצעירים ממנו. ויתכן לפרש כח ידיהם רמז להונם. כענין ומכחכם שחדו בעדי. יאמר כי לא עם כלבי צאנו וגם לא יכבדם לעשרם כי לא יחפוץ בו ולא לזקנתם. כי היא אובדת בהם לסכלותם. והחכם רבי אב"ע ז"ל פירש גם כח ידיהם למה. ירצו לי עתה כי הם חסרי כח שאבדה עליהם הזקנה שהיו בתחלה בימי נעוריהם חסרים עד שנם לאם ולא יודע מתי יזקינו. ואין טעם לפירוש הזה כלל: בחסר ובכפן. בחסרון וברעב כל אחד מהם עומד: גלמוד. יחיד ומשתומם ובורחים אל המדבר מקום ציה וערבה. ואתמול בורחים אל מקום שואה ומשואה. הזמן קרוב שעבר יקרא אותו אמש. כי ימי אלה הנבלים ללילה ישים. וירצה לאמר כי אין שלותם מרחוק רק מאמש. כלו' מקרוב מעת בוא עליו רעתו. והתרגום אמר בחוסרנא ובאולצנא דלא ולד הוו ערקין רשיעיא בארע בהיא חשוך דרמשא אתר שוחא ורגושתא. יאמר כי בחסרון ובדוחק בשכול ובגלמוד בלא בנים היו בורחים אל מקום ציה וחשך ומקום שממון ושאון כל חיתו יער. פתר כפן מן כפנה שרשיה. לשון האסף והדחק השרשים זה בזה: הקוטפים מלוח עלי שיח. שקטפו וילקטו עשב ים מארץ מלחה עם השיחים אשר שם: ושרש רתמים. להיות להם כל אלה ללחמם ולחם ביתם. ומתוך בני אדם יגורשו ויריעו עליהם כגנב. כי יגורשו ויגנבו. ועל כן ישכנו בבקעי הנחלי' ובין שיחי היער ינעקו ויהמו ככלב: ותחת חרול. יאספו: יספחו. מן ונספחו על בית יעקב:
ועתה

אברהם כבודי חדש. וכן חשבתי כי הכבוד הנעשה לי שיתחדש עמדי ות"ל ערכו יום יום. וכן קשתי וכחי אשר אתי שתחליף ותשתנה להתחזק עוד ולהתחדש כנשר: לי שמעו. ובימי הצלחתי כשהייתי מדבר בפני חשובים היו שומעים את דברי: ויחלו. והיו ממתינים אותי לתשלום דברי קודם שידברו הם והיו שותקים לעצתי לשמוע אותה ולעשותה. ויחלו. ענין המתנה. וידמו. ענין שתיקה וידום אהרן: אחרי דברי. והשומעים את עצתי ודברי. אחריה לא ישנו לספק בעצתי ולקחת עצה מאחרים. רק עלימו על כל אחד ואחד מהם תטוף ותזל אמרתי שהיו מספרים זה לזה משלמות עצתי והסכמת מחשבתי. תטוף. לשון דבור. מן והיה מטיף. וכמו לשון הזלה. תזל כטל אמרתי. שהוא לשון דבור. כפת תשופכה: ויחלו כמטר. והיו מיחלים לי ולעצתי כמו שייחל האדם למטר להרוות השדות הנקרא יורה שבא במרחשון. ופיהם פערו ופתחו לשאול דבר ממני. כאשר ישאל האדם מטר המלקוש הבא בניסן. אשר הוא סבה לבשול התבואות והפירות: ויחלו. לשון המתנה: פערו. פתחו: למלקוש. המטר שבא בניסן: אשחק אליהם. ואם לפעמים הייתי משחק אליהם בדברי התולים והם לא יאמינו שאהתל בם ואשחק עליהם למעלת כבודי ומדרגתי. בחשבם שאין ראוי לאיש כמוני להתל באחרים. ועם כל זה אור פני ומעלתי לא יפילו ארצה. רק תמיד היו יראים ממני ומכבדים אותי: אבחר דרכם. וכשהייתי בוחר בדרכם להתבונן בדרכיהם ולהדריכם אל היושר הייתי יושב בראש לפניהם. לפי שהיה שופט אותם ואשכון כמלך בגדוד באמצע ראשי חיילותיו. וכל העם נצבים לפניו. וכן הייתי יושב ומדבר ביניהם כאשר ינחם איש את האבלים. והכל שותקים ודבריו נשמעים: ועתה שחקו. ועתה ירדתי פלאים. כי שחקו עלי אנשים צעירים ממני לימים ופחותים במדרגתם אשר מאז ומני קדם מאסתי את אבותם לפחיתות מדרגתם בערכי אפילו לשיתם ממונים על הכלבים שהיו שומרי צאני. ואפשר כי אמר זה על צופר או על יתר האנשים ששחקו לצרתו: גם כח. וכל כך היו פחותים במדרגתם כי אפילו כח ומעשה ידיהם למה לי. שאין בם תועלת מושב: ועלימו אבד כלח. כי הם משפסידי הזמן לחסרון מדרגתם. כי דבריהם ומעשיהם לא יועילו: כלח. זמן: בחסר ובכפן. ועוד זכרתי אותם היותם חסרים בחוסר כל וברעב והיו מתרחקים מחברת אנשים ללכת ולשבת גלמוד שלא יראו חסרונם. והיו עורקים ורודפים לברוח מהישוב וללכת במקום חשך ובמקום מדבר ונסתר. ובמקום שואה ומשואה. למען לא יודע ולא יראה רוב חסרונם בין אנשי העיר: כפן. רעב: גלמוד. יחידות: העורקים. הרודפים. וכל אלה תרגום הם: אמש. חשך: שואה ומשואה. שממון וחרבן: הקוטפים מלוח. ואלה האנשים אשר מאסתי אותם ועתה הם מבזים אותי הנה זכרתי מקדם. כי לחסרונם היו קוטפים עשבים מרים ומלוחים הנולדים אצל האילנות לאכלם. ושרש רתמים היה לחמם לחסרונם. ומלוח עשב מדברית. ואפשר שהיה אורטיגא או דומה לה לעשות תבשיל. רתמים שם אילן אחד ששרשו היה נאכל לפעמים במקומות ההם לעניים ובזמן הבצורת: מן גו. ולפחיתותם ולבזיון מלבושיהם מתוך העיר היו מגורשים למען לא יתיחדו להיות אצל מקום מכובד או אדם חשוב. וכדי לדחפם מן העיר יריעו הנכבדים קול עליהם כאילו הם גנבים. כי לעניותם ולפחיתותם יחשדו להיות גנבים. ולזה יסתתרו בנקיקי הסלעים: גו. תוך. כתרגומו. וענינו תוך העיר או תוך כל מצב חשוב: בערוץ נחלים. ולכן לעניותם ולהיותם מגורשים ילכו לשכון בנקיקי הנחלים בקיץ ובמקום חורי עפר אשר בצורים בחורף. בערוץ הוא נקיק הנחל אשר מחוזק מרוצת המים יעשה נקיקים על שפת הנהרות. כפים. צורים וסלעים. מן כיפא: בין שיחים. ובין אילני היערות מחסרון מזונם ינהקו ויזעקו. ותחת חרולים וקוצים. יספחו ויכונסו בגופם. כי בהסתתרם שם ערומים מבלי לבוש הנה מחטי הקוצים יכנסו בבשרם וברגליהם. וינגעו אותם בנגעים כראוי: שיחים. אילנות: ינהקו. יצעקו: חרול. מין ממיני הקוצים: יספחו. לשון כנוס. מן ספחת. וספחת ה' ביסעיה. בחלוף שין בסמך: בני נבל. ועל כל הפחיתיות האלה אמר להם הנה הם בני נבל גם בני בלי שם אשר נכאו ונשפלו מן יושבי הארץ להיות לבזיון ולחרפה: נכאו. נשפלו. מן אך נכאים. ואפשר שאמ' זה על בלדד וצופר אשר בזוהו במענם. ולכן הפליג איוב לקללם ולבזותם. או כי מקדם היו שו ממש בוראי מגזע פחות ונבזה ואבות' מיושבי כפרי' ויערות:
ועתה נגינתם

הארץ: ועתה נגינתם הייתי ואהי להם למלה: תעבוני רחקו מני
יתרי ומפני לא חשכו רק: כי יתרו פתח ויענני ורסן מפני שלחו: על ימין
פרחח יקומו רגלי שלחו ויסלו עלי ארחות אידם: נתסו נתיבתי להותי
ועילו יועילו לא עזר למו: כפרץ רחב יאתיו תחת שאה התגלגלו: ההפך
נרבתי עלי בלהות תרדף כרוח נדיבתי וכעב עברה ישעתי: ועתה עלי
תשתפך נפשי יאחזוני ימי עני: לילה עצמי נקר מעלי וערקי לא
ישכבון: ברב כח יתחפש לבושי כפי כתנתי יאזרני: הרני לחמר
ואתמשל כעפר ואפר: אשוע אליך ולא תענני עמדתי ותתבונן בי:
תהפך לאכזר לי בעצם ידך תשטמני: תשאני אל רוח תרכיבני

ארעא: וכדון זמריהון הויתי והויתי להון לשותא: רחקונני רחקו
מני ומן קדמי לא מנעו רוקא: ארום שושלתי ונימי אטוני שרא
וסגפיני וזממא מן קדמי פטרו: על ימינא בחוצפא ביניהון קיימין
רגלי שדרו וכבשו עלי אסטרי תברהון: צדיאו שבילי לפורענותי
מהניין לית דסעיר להון: כתקוף פלטיית גלליימא אתיין תחות
רגושא מתגלגלין: אתהפיך עלי רגושתא תרדוף כזעפא רבנותי
והיך עבא עברת פורקני: וכדון עלי מצטערא נפשי יחדונני יומי
עניותא: לילייא גרמי מתפקפקין מיני ודמעסן יתי לא שכבין:
בסוגעי חילא יתכלש לבושי אגב כתוני יזרזינני: אשוון יתי לטינא
ואתמתיל כעפרא וקטם: תא' אקשו יתי לארם דאיתברא מן טינא
ואמתיל לאברהם דאידמי לעפר וקטם: אבעי מינך ולא תעני יתי
קמית ותתבין במימרי: תתהפיך לאכזראה לי באלימות אידך תתזמינני: תטלינני לפותא תרכבינני
ותמסינני

הרמב"ן ועתה נגינתם הייתי. כי ישמחו לו בעבור שמותו בהם משפט. או שומע האביונים מידם בעצתו: כי יתרי פתח. יאמר כי יתר קשתו אשר כונן חציו עליו
פתח אותו האל ולא יורה בו חץ. ויענה אותו תמיד עד כי שלחו הרסן אשר שם על לחייהם. והוא רומה. ואין לאל ידו. והתרגום אמר ארום שושלתי שרא.
ויאמר כי היותר אשר אסר בו את הרשעים פתח כל אחד מן הרשעים אסוריו מעל ידיו. ויענה בו את איוב. כי הם יקשרוהו ויאסרוהו תחת אשר אסרם. והוא
הנכון: על ימין פרחח יקומו. אמרו המפרשים כי פרחח כפול הח"ית מן פרח מטה אהרן. והוא כנוי לנער אשר יוציא עתה פרח. וכן יקראו קטני העופות
אפרוחים. ובלשון רבותי' ז"ל פרחי כהונה. ואומרים קטן פורח. יאמר כי על ימינו יקומו כל אחד מן הנערים ורגליו אשר על במותימו ידרכו. ישלחו מעליהם.
והם יסלו עליו ארחות איד ובער אשר יעשו לו: להותי יועילו. כאילו יש להם תועלת בהותי. ואין צריכין לעזר. כי אין בידי להנצל מידם: כפרץ רחב
יאתיו. יבאו עליו יחד. ותחת שואה התגלגלו כולם לבוא עליו להכלימו: תרדוף כרוח נדיבתי. כל אחת מן הבלהות תרדוף נפשו או נדיבתו ממש. כי
נדיב עמים היה: ועתה עלי תשתפך נפשי. יאמר כי היתה לו ישועה בימים הקדמונים להושע מן הרשעים האלה. או להושיע עניי ארץ. ועתה תשתפך
נפשו עליו. כי אין לו ישועה. ויאחזוהו ימי עני. וכל הלילה עצמיו נקר. כל אחד מהם מעליו: וערקי לא ישכבון. פירשו בו גידי. כי כן בלשון ישמעאל.
וכן ברזל עשות. התרגום ערקין דברזל. כמו וגיד ברזל ערפך. רק יש לפרש כפשוטו מן העורקים בים. יאמר אני סובל ייסורין בלילה ורודפי הרשעים לא
ישכבו על מטתם. רק ילכו בלילה להתיצב עליו בבקר השכם. והלשון הזה משמש לכל. ממהר לברוח או לרדוף. וכן ויברחו אים לשדהו הלוים והמשוררים:
ברוב כח. העוני והמכאוב יתחפש לבושו ולא יכירנו. כי יכר עליו בגדיו כאלו הם בגדי נכרי כבדים עליו אשר לא נסה ללכת בהם: וכפי כתנתו. אשר היה
ראוי ללבוש יאזרהו הכאב: הורני לחומר. מן אשר הורהו והודיע. הורוני ואני אחרים. יאמר כי הכאב שמה אותו כטיט חוצות. וכל מי שיורה עליו וידמה
אותו יאמר שהוא שוה לחמר ונמשל לעפר ואפר כמתים. וכן אמר התרגום אקשו יתי לטינא. ויש מפרשים שהוא לשון השלכה. מן ירה בים: אשוע אליך
ולא תענני. אתה האלוה הנזכר ברוב המענה. או ידבר עם האל מן השתם. כי הוא העונה בצרות. עמדתי לפניך להתפלל ולקרוא בשמך. כמו אם יעמד
משה ושמואל לפני. והנה תתבונן בי כל היום להביא עלי חלאים מטונים: תהפך לאכזר לי. כי מדרך לרחם. ולי תהיה לאכזר: או תהפך ממדתך הראשונה
אשר רחמת עלי: תשאני אל רוח. ותרכיבני. על כנפיה ללכת מהר לאבדון. והחכם ר' אב"ע ז"ל פירש תשאני אל רוח כנפשי להיות כל הלילה במחשבי
הבל. ותרכיב על כנפי דברים והרהורין בלילה. כדרך וחתתני בחלומות: ותמוגגני

אברהם ועתה נגינתם. ועתה אני מנגינתם לבזותי במעשם. ואהי להם לדבור של בזיון שאינו שוה כלום כמו מלה שאין לה טעם: תעבוני רחקו. ועתה תעבוני
ומאסוני ונתרחקו ממני: ומפני. ר"ל בהיותם לפני לא חשבו ולא מנעו להתבזות ולרוק קיא פיהם בפני למואסם אותי: כי יתרי. וכל הבזיון והקצף הלז
אשר הגיעני מאלו האנשים הוא כי ה' פתח יתרי ומיתרי כחות מעלתי וכבודי. ר"ל שהשם פתח ושבר חוזק מעלתי וקניני ויענני בענויים ובמדוה וחלי. ועל כן
רסן יראתם ורסן התרבות ודרך ארץ שהיו מכבדים אותי מאז. עתה מפני שלחו. כי הפחות במדרגה משועבד בטבע לכבד ולירא הגדול ממנו. וזה המוסר
הוא כמו רסן אליו. ולכן התירוהו ושברוהו וקלותי בעיניהם. יתרי מיתרי הכבוד שהיו מכבדים אותו: ויענני. מלשון עינוי. וכן רסן כמו יתרי. ובלעז
פריגו. שכופה אותו הסוס בפיו להתנהג ולהעבר בו: על ימין פרחח. ועוד הנני רואה על ימיני פרחח. והם נערים שפרחו וצמחו וכולדו זה מעט לבזותם
אותי. ויקומו וירחפו וישלחו אותי ואת רגלי כמו נרחף ונדחה מאהלם. וכל כך הם מתמידים לדחותי ולדחפני עד כי סללו עלי דרכי אידם. כי בתמידות
הבותם אותי במכאובות ויגונות אשר עברוני עשו עלי כמו דרך סלולה להרגל דחיפתם. וזהו ויסולו עלי. פרחח בחורים ונערים פרחו ונולדו ותמול בואם.
מן פרחי כהונה: רגלי שלחו. דחפו. ויסולו. ענינו עשו מסילה עלי: אידם. שברונם: נתסו נתיבתי. ובדברי בזיונם וחרפתם אותי נתסו נתיבתי והרסו
הרגל מעשי. או שנכנסו עתרתי מדבריהם ונתצו נתיבתי ודרכי מחשבתי מגודל נערי בבזיונם. ולהוותי ולצרתי יועילו ויוסיפו להרבות צער על צרה: לא עוזר
למו. לא יהיה ה' עוזר למו. או כי מאז מקדם בחסרונם ופחיתותם לא היה עוזר להם שהיו נעזבים ונסחים מן האנשים. ועתה העזו פנים עלי ומשברים
והורסים מחשבותי: נתסו. נתצו: להותי. לצרתי. מן הוה על הוה: כפרץ רחב. ובאמת כי באו אלי האנשים האלה בבלי סדר לדבר לפני. כמו שיבא פרץ
רחב ממים כבירים שוטפים להכאיב את נפשי. ותחת שואה ומשואה מהרות אשר הגיעוני התגלגלו בדבריהם להתגולל עלי לחשוד אותי לרשע וחוטא.
ולבזותי כאשר עשו עד היום: כפרץ רחב. כפרץ מים רחבים: התגלגלו. מן להתגולל עלינו. לשון גלגול ועלילות דברים: ההפך עלי. וכל זה קרה
עלי יען כי נהפכו עלי בלהות ושממות שהבהילוני. ואלו הבלהות תרדוף כל אחת ואחת מהם נדיבתי שהיא הנפש הנדיבה. כמו שתרדוף הרוח לדחוף הקש.
וכעב העובר כן עברה נפש ישועתי שהייתי נושע בה. ונדיבתי וישועתי הם שמות לנפש המשכלת אשר ממנה נמשך הנדיבות והישועה לגוף ולחלקיו לשמור
אותו בהנהגה נאותה. או נדיבתי וישועתי. רוח נדיבתי וישועתי שהייתי בה נושע: ההפך. עבר מבנין הפעל שלא נזכר שם פעלו: ועתה עלי. ועתה
לגודל צרותי אשר קרוני תשתפך עלי נפשי לחולשת כחותיה ולאבדון חלקי גופי אשר יחלימו אותה. כי אחזוני ימי עני שירדתי מנכסיו ונחליתי במכאובות:
לילה עצמי. כל כך גדל חליי וכאבי עד כי בלילה נקר ונקב עצמי לאחורין חורין מעלי. כי אחר שנפסד בשרי ועורי הגיעו המכות אל העצמות. ועורקי שהם
הורידין בעלי התנועה ושבות הדפיקה לא ישכבון בלילה. כמשפט הישנים שהדפק שלהם נח ונופש בערך תנועת היום. מפני שיחלש החום הטבעי בעת שישן
האדם ויכוח הדפק בהיותו ישן יותר מהיותו ער. עורקי. ורידי התנועה: ברב כח. ברוב כח תגבורת הליחות במורסות בשרי כל כך הם עד שאצטרך
להתחפש ולהסתכות תמיד בלבושי להסיר הבגדים המטונפים במכות מעת לעת. וכל כך נבר המורסא והליחות עד כי יגבר ויבא החוצה. וכפי כתנתי יאזר
לנלך אותה כלה. ויתחפש ענינו שנוי בגדים. כמו ויתחפש מלך ישראל: הורני לחמר. ר"ל השליכני גודל החולי להרמות לחומר ולהתקרב אל ההפסד עד כי
נמשלתי להיות לעפר ואפר: הורני. לשון השלכה יורה בים ירוה ירה: אשוע אליך והנה ה' אלהי אשוע אליך מגודל צרתי שתרפאני להיותי בלתי ראוי לפורענות
כזה ולא תענני. ואם עמדתי על עמדי בשתיקה ותתבונן בי להכיחני בצרתי אשר אני בה. או עמדתי ותתבונן בי. כמו עמדתי ושתקתי בצרתי ולא
תתבונן בי כראוי לעשות לך. ולא שזכר עומד במקום שנים. כמו ובחמתך תיסרני. ואל בחמתך: תהפך לאכזר. ואיך אתה ה' אלהים תהפך לאכזר לי
להכותי במכות אכזריות כאלה. ובעצם ידך ובחזקת היד תשטמני במשטמה טמונה בהכותך אותי יום יום: תשאני אל רוח. ועוד תגביהני אל הרוח
מהמקרים ותרכיבני עליו למען ידחני וירחקני מן המציאות ותמוגגני תושיה. כי רוב הצרות הם סבה להיות נמס וכלה ונפסד מן התושיה והיושר והדת
הנכונה שהייתי רגיל לעשות: ותמוגגני. ענינו לשון התכה להיות נמס וכלה: תושיה. פירשנוה. והוא כמו ותמוגגני מתושיה. וחסר מ"ם השמוש. או
ותמוגגני תושיה. תמוגגני תושית השם וסדור רצונו שהוא תושיה מאתו וסדור ה': כי ידעתי

ותמסינני בתשייתא׃ ארום גלי קדמי דלמותא תתיב לי ובית קבורתא
מזומן לכל חיי׃ להודלא בריתא ישדר מחתיה אין בעידן צערית
יקבל צלותהון׃ תא ברם לא לגרמיה יגרג מחתיה אין בחטטי ישוי
להון אשתלעיתא׃ אין לא בכית לקשי יומא עגמת נפשי לחשיכא׃
ארום טב סברית ואתא ביש ואורכית לנהורא ואתא קבלא׃ מעי חמרו
ולית בהון חיזו דמא אקדימו יתי יומי עניותא׃ אוכם אזלית מדלית
שמשא קמית בקהלא איבעי׃ אחא הויתי לירודין וחברא לברת
נעמיתא׃ משכי שחם מעילוי וגרמי חרך מן נוגבא׃ והוא לאבלא
כינרי ואבובי אמתיל לקל בכיין׃ קיים גזרית לעיני ומא אסתכל על
בתולתא׃ ומה חולק טב יהיב אלהא מלעילא ואחסנת שדי משמי
מרומא׃ הלא צערא לזידונא ותברא לעבדי שקר׃ הלא הוא יחמי
אורחתי וכל פסיעותי ימנה׃ אין הליכית עם שקרא וזריזת על נכילות
ריגליי׃ יתקלינני במשחתא דצדקא וידע אלהא שלימותי׃ אין תצלי
אסתוורי מן אורחא ובתר עיני הליך לבי ובידי אדבק מדעם חבולא׃ איזרע וחורן ייכול וליבליבי בציר יתלשון׃ אין אישתרגג לבבי על איתת גבר ועל תרע
חברי כמנית׃ תשמיש עם חוקם

וּתְמֹגְגֵנִי תשוה׃ כִּי־יָדַעְתִּי מָוֶת תְּשִׁיבֵנִי וּבֵית מוֹעֵד לְכָל־חָי׃ אַךְ לֹא־ תשיה
בְעִי יִשְׁלַח־יָד אִם־בְּפִידוֹ לָהֶן שׁוּעַ׃ אִם־לֹא בָכִיתִי לִקְשֵׁה־יוֹם עָגְמָה
נַפְשִׁי לָאֶבְיוֹן׃ כִּי־טוֹב קִוִּיתִי וַיָּבֹא רָע וַאֲיַחֲלָה לְאוֹר וַיָּבֹא אֹפֶל׃ מֵעַי
רֻתְּחוּ וְלֹא־דָמּוּ קִדְּמֻנִי יְמֵי־עֹנִי׃ קֹדֵר הִלַּכְתִּי בְּלֹא חַמָּה קַמְתִּי בַקָּהָל
אֲשַׁוֵּעַ׃ אָח הָיִיתִי לְתַנִּים וְרֵעַ לִבְנוֹת יַעֲנָה׃ עוֹרִי שָׁחַר מֵעָלָי וְעַצְמִי־
חָרָה מִנִּי־חֹרֶב׃ וַיְהִי לְאֵבֶל כִּנֹּרִי וְעֻגָבִי לְקוֹל בֹּכִים׃ בְּרִית כָּרַתִּי כנור
לְעֵינָי וּמָה אֶתְבּוֹנֵן עַל־בְּתוּלָה׃ וּמֶה חֵלֶק אֱלוֹהַּ מִמָּעַל וְנַחֲלַת שַׁדַּי
מִמְּרוֹמִים׃ הֲלֹא־אֵיד לְעַוָּל וְנֵכֶר לְפֹעֲלֵי אָוֶן׃ הֲלֹא־הוּא יִרְאֶה דְרָכָי
וְכָל־צְעָדַי יִסְפּוֹר׃ אִם־הָלַכְתִּי עִם־שָׁוְא וַתַּחַשׁ עַל־מִרְמָה רַגְלִי׃
יִשְׁקְלֵנִי בְמֹאזְנֵי־צֶדֶק וְיֵדַע אֱלוֹהַּ תֻּמָּתִי׃ אִם תִּטֶּה אַשֻּׁרִי מִנִּי הַדָּרֶךְ
וְאַחַר עֵינַי הָלַךְ לִבִּי וּבְכַפַּי דָּבַק מאוּם׃ אֶזְרְעָה וְאַחֵר יֹאכֵל וְצֶאֱצָאַי
יְשֹׁרָשׁוּ׃ אִם־נִפְתָּה לִבִּי עַל־אִשָּׁה וְעַל־פֶּתַח רֵעִי אָרָבְתִּי׃ תִּטְחַן

הרמב"ן נתמוגגני תושיה. יאמר כי תתמוגג ותאבד ממנו כל חכמה ודעת. כי ידע שימות בסוף וישוב לבית מועד לכל חי. והוא הקבר: תשיבני כדרך כי עפר אתה ואל עפר תשוב: אך לא בעי ישלח יד. הנכון מכל מה שאמרו בפסוק הזה. כי יאמר איוב שידע כי ישיבהו האל אל המות ואל בית מועד לכל החיים. אך שם בעי הקבר לא ישלח האל יד לעזור לו ולהחיותו. ואפי' אם בפידו אשר יבוא עליהם יצעקו וישועו אליו הנקברים. כתלונת לא ישוב עוד לביתו. ויהיה עי כמו לעי השדה. וירושלים עיים תהיה: ושוע כמו ושוע אל ההר: ענין שוע וצעקה. ולהן כמו להם. וכן הלהן תשברנה. כדרך ולא יאמין בחיין והדומין אליהם: אם לא בכיתי לקשה יום. כאומר יבואו עלי כל אלה אם לא בכיתי לקשה ועגמה נפשי לאביון שראיתי בהיותי בשלותי. כי הייתי מצפה לטוב בעשותי טובות והנה רע: אח הייתי לתנים. לשאת קול כהם לספוד ולקונן: ורע לבנות יענה. לעשות אבל כמותן. וכן ענין הכתוב בכל מקום. אעשה מספד כתנים ואבל כבנות יענה. כי התנים ישאו תמיד קול משומם כקול הנהי. ובנות יענה לא ישאו קולם ולא יצעקו כלל אף כי יכו אותם לא יבוחו. אין בכל העופות כמותם בשתיקה. והוא ענין האבל לשתוק ולדומם. כמו שאמרו ז"ל אגרא דבי טמיא שתיקותא: ויהי לאבל כנורי. ישתוק ולא ישירו בו בעבור היות קולו כקול שיר וזמירות. והעוגב אשר לו קולות משתנים. ויוכלו לעשות בו קול מר יענו בו קול בכי ויללה: ברית כרתי לעיני. ומה אתבונן. שלא אסתכל בנשים ושלא אתור אחר עיני: ומה אתבונן על בתולה. לראות אם היא יפת תואר. ידעתי כי אין זה תבונה כי אם כסילות ורשע: ומה חלק אלוה ממעל. הייתי אומר בלבי מה אתבונן על בתולה ואהיה נואף ורשע. כי מה חלק אלוה ממעל לתת איד לעול ולתת שבר נכרי וזר לא עלה במחשבה לפועלי האון. על כן אמנע מן העבירות מפני יראתו: כי אמרתי שהוא יראה דרכי ויספור צעדי אם הייתי הולך עם אנשי שוא ומרמה: ועתה. יתפלל שישקול אותו במאזני צדק וידע תומתו: אם תטה אשורי. יקלל עצמו אם נטתה אשורו מני הדרך הנזכר. והוא התום: יזרע ואחר יאכל. זרעו לעולם. והנכון שאיננה דרך קללה רק מחשבתו יפרש. שאם תטה אשורו מן הדרך ראוי הוא שיזרע ואחר יאכל. וכן אם אמאס משפט עבדי ואמתי אמרתי בלבי ומה אעשה כי יקום אל: הכותן

אברהם' כי ידעתי. כי ידעתי בודאי תשיבני אל המות בעד המכות הנוראות האלה להביאני אל הקבר אשר הוא בית מועד לכל חי המוכן לבית המועד ההוא: אך לא בעי. והנה האמנתי כי אדבר. כי בהגיע אל האדם מקרי המכות והחלאים שהבעי והשאלה והתפלה לא ישלח יד בדבר הזה להגין עליו. ואם בפידו ובבא אידו לאדם שהוא יום המות הרגילים לתת שוע ושועה ותפלה לה' להנצל מן האיד ידעתי באמנה כי לא יועילהו לפי שהגעת הצרות והמות לאדם המוגבל אליו מעת הלידה לא יועילהו השועה והתפלה: בעי. ענינו בעייה ושאלה ותפלה. מן אם תבעיון בעיו. בפידו. באידו: שוע. שועה ותפלה: אם לא בכיתי. ולא ידעתי מדוע באו אלי צרות כאלה. כי מעולם גמלתי חסדים רבים לכל מוכרך ומצטער. וזה אם לא בכיתי לאנשים מרודים שהיו קשי יום לרחם אותם ולסעדם. וגם כן עגמה נפשי לאביון להצטער בצרתם ולנחמם בכל כחי. עגמה. לשון יגון ועגמת נפש: כי טוב. ואנכי בהיותי גומל חסדים ועושה טוב היה ראוי שאקוה לטוב גם כן והנה בא הרע הגדול. וכן ואיחל לאור להתיצב באור ההצלחות ויבא חשך: ואיחלה. לשון תוחלת ותקוה: מעי רתחו. וכל כך גדל החולי והקדחת בסבת החום שנכרי שכת חרס מן המכות עד כי מעי ואיברי הפנימיים רותחו ונתחממו: ולא דמו. ולא שתקו. ולא באו להיות כל הגוף כגוע מכה אלהים. וקדמוני ימי עוני באבדון כל קנייני שהיה לי: רותחו. מן רתיחות אש: ולא דמו. שתקו ונחו: קודר הלכתי. וקודר ושחור הלכתי. כי שחר משחור תארי בסבת החלאים בלא חמה שלא השחירם השמש. רק תגבורת החולי והצרות. ועל כן קמתי לצעוק בתוך הקהל לנקהלו לפני לראות צרתי: אח הייתי. ובמקום הייתי מאז אב לאביון וחונן אלמנה עתה באתי להיות אח ודומה לתנים מעונה וצועק בקול יללה רבה. וכן להיות ריע לבנות יענה הצועקות בקולות מכאיבות במקום משכנם במדברות לרעבונם: עורי שחור. וגם עורי שחר מעלי בסבת הקדחת להיות שחור קודר. ועצמותי נתיבשו וחרבו בסבת החורב והיובש מצמאון החום הפנימי: שחר. פעל עבר מן שחרחורת: חרה. ענינו חמום ויובש: ויהי לאבל. ויהי לאבל כנורי. ונהפך שמחת המנגנים בכנור בביתי להיות לאבל. וכן עוגבי היה היום לקול בוכים: ברית כרתי. ואנכי לא ידעתי מדוע קרוני הצרות האלה. כי מלבד מה שהייתי מרבה להיטיב לקשי יום ולעניים וליתומים ולאלמנות ועושי טובה עם רבים. הלא מנעתי עצמי וגופי ועיני לעשות שום חטא. כי ברית כרתי לעיני. לזרזם ולמנעם מראות ומהביט שום רע שבעולם. וכן מה אתבונן על בתולה להיות נמנע גם מהביט אליה. כי עינא ולבא סרסורי דעבירה נינהו. ומעולם לא התאויתי בהם תאוה. כי יראתי את ה' בכפפי לשמור דרכי היושר והראוי: ומה חלק. ואחרי עשותי כל הטובות והחסדים האלה הנזכרים כי עד עיני שמרתי אותם מהביט ברע מהו החלק שנתן לי אלוה ממעל לגמולות חסדי שעשיתי. ומהו נחלת שדי אשר נתן לי ממרומים. אם הוא משגיח בפרטי כאשר אמרתם. והנה השחית אותי עד כלה: הלא איד. הלא האיד והשברון שהגיע אלי מאבדון הקניינים היה ראוי לאיש העול והחומס ולא לאיש כמוני. וגם כן מגיע נער ונכר מתחלאים נכרים כאלה כמו שהגיע אלי. ראויים הם לפועלי און ולא לי. כי לא מצא עולתה בי: איד. לשון שבר: ונכר. ענינו שברון נכרי. ונער אכזרי. מן נכריה עבודתו: הלא הוא. הלא הוא השם היכול לראות דרכי בכל מה שהלכתי. וכל צעדי יספור וימנה אותם איך המה. ומה שעשיתי. שלא הייתי ראוי לפורענות כזה: אם הלכתי. אם הלכתי בדרכי השוא והשקר בדבור. ואם חשתי ללכת במהרה ברגלי לעשות מרמה במעשיות: ותחש. ענין מהירות. מהרה חושה: ישקלני במאזני. ואם ישקלני ה' במאזני צדק בודאי ידע תומתי ותום לבבי ובור כפי: אם תטה. ואם ישקלני השם במאזני הבחינה ידע אם תטה אשורי ותבט לבבי ברעות הבלתי נאותות. ואם אחר עיני החמדה הלך לבי מעולם לחמוד ממון או נכסים מן הזולת. וגם כן אם בכפי דבק מאומה או דבר שלא יהיה שלי. והנה זכר בזה הפסוק מכל מה שהיה כשמר. אם מהמחשבות הרעות ואם ממראית העין. ואם מגזל הידי'. או ובכפי דבק מאום. רוצה לומר כי בכפי דבק מאומה שאין בו מאום. ומאום. כמו מאומה: אזרעה ואחר. ואם חטאתי באחד מן הדברים הנזכרים. אם במחשבות. או במראית העין או בגזל. יהי רצון שאם הייתי זוכה לזרוע עוד שאיש אחר יאכלנו ובאכאי אם יהיו לי בנים להבא ישורשו ויכרתו. או שאמר זה על מה שעבר עליו מקרים כאלה: אם נפתה. וגם אם נפתה לבי על אשת איש לשכב עמה. או אם על פתח ריעי ארבתי לשכב עם נשיו. או להרע לו באופן אחר. יגיע גם אותי לזה ויפרע ממני׃

305

היא לאחר אשתי ועליה יכרעון אחרין׃ כי הוא זמה והוא עון פלילים׃
והוא כי אש היא עד אבדון תאכל ובכל תבואתי תשרש׃ אם אמאס
לילם משפט עבדי ואמתי ברבם עמדי׃ ומה אעשה כי יקום אל וכי יפקד
מה אשיבנו׃ הלא בבטן עשני עשהו ויכננו ברחם אחד׃ אם אמנע
מחפץ דלים ועיני אלמנה אכלה׃ ואכל פתי לבדי ולא אכל יתום ממנה
׃ כי מנעורי גדלני כאב ומבטן אמי אנחנה׃ אם אראה אובד מבלי
ציו לבוש ואין כסות לאביון׃ אם לא ברכוני חלצו ומגז כבשי יתחמם׃
פותי אם הניפותי על יתום ידי כי אראה בשער עזרתי׃ כתפי משכמה תפול
לית ואזרעי מקנה תשבר׃ כי פחד אלי איד אל ומשאתו לא אוכל׃ אם
ופה שמתי זהב כסלי ולכתם אמרתי מבטחי׃ אם אשמח כי רב חילי וכי
רב כביר מצאה ידי׃ אם אראה אור כי יהל וירח יקר הולך׃ ויפת בסתר
לבי ותשק ידי לפי׃ גם הוא עון פלילי כי כחשתי לאל ממעל׃ אם
אשמח בפיד משנאי והתעוררתי כי מצאו רע׃ ולא נתתי לחטא חכי

עם חורן אנתתי ועלה יחמטון חורונין׃ ארום היא זנו והוא סורחן פריש׃ ארום אישא היא עד אבדנא תגמר ובכל איבבי תלשא׃ אין רחיקית דין עבדי ואמהתי כד אית להון תגרא בהדי׃ ומה אעבד כד יקום אלהא וארום יסער מה אתיבניה׃ הלא בכריסא עבדני מן דעבדיה ואתקין יתנא במעיא חד׃ אין אתמנע מלשלמא צבות מסכיני ועיני ארמלתא אשיצי׃ ואכלית טולמי בלחודי ולא אכיל יתם מינה׃ מטול דמטליותי אסגיעני היך כאבא ומכריסא דאמי דברני בניחותא׃ אין אחמי ערטליו מדלית כסותא ולית חופאה לחשיכא׃ אין לא בריכו יתי חרצוי ומגזתא דאימרי ישתחן׃ אין ארימית על יתם ידי ארום אחמי בתרעא סיועי׃ כתפי מן שיכמה תפול ואדרעי מן קנה תתבר׃ ארום דלוח לותי תבר אלהא ומן מסייפיה לא אסובר׃ אין שויתי על דהב סיכויי ולפיטלין אמרית רוחצני׃ אין אחדי ארום סגא עתרי וארום בסוגעא אשכחית ידי׃ אין אחמי אסתהר ארום יזהר וסהרא זיותן מהלך׃ ושרגג בטומרא לבי ונשקת ידי לפומי׃ לחוד הוא סורחן פריש ארום כדיבית אלהא מלעילא׃ אין אחדי בצערא דסנאי ויבבית ארום ארעיה ביש׃ ולא שבקית למיחטי מוריגי

למשיול

רמבן תטחן לאחר אשתי. תעשה זמה בבית אחר לטחון לו. כדרך בכור השפחה אשר אחר הרחים׃ ועליה יכרעון אחרין. מנהגו בה עוד מנהג הפקר כאשר יעשו בשפחות. והתרגו׳ אמר תשמש עם חורן אנתתי. וכן ויהי טוחן בבית האסורים. אין טחינה לדעת רבותי׳ ז״ל אלא לשון עבירה. ואיפשר כי מפני שבטחינה הרכב על הרחים התחתונה ויתנועע הרכב יתפוש לשון הקדש כנוי זה למשכב. ומורגל הוא בלשונם ז״ל. טוחן ואינו פולט׃ אם אמנע מחפץ דלים. ואוכל פתי לבדי. מה אעשה כי יקום אל׃ כי מנעורי. גדל עמי כאב היתום׃ ומבטן אמי אנחנה. לאלמנה הנזכרת. והנכון שיחזור אל הטוב הנזכר יאמר כי מנעורי גדלני זה כאב. ומבטן אמי אנחנה המדה הנזכרת לרחם העבד והאמה והעניים והאביונים׃ אם אראה אובד מבלי לבוש. אם לא ברכוני חלציו. גם כן יקשרו עם הפסוקים אשר למעלה׃ אם הניפותי על יתום ידי. יקשר עם הפסוק הבא אחריו. שאם הניף על יתום ידו ראוי לו שתפול כתפו. כי פחד מאיד האל שהוא גדול ולא יוכל שאתו׃ אם אשמח כי רב חילי. אם אראה אור כי יהל. קשורים. יאמר אם אשמח ברבו ממוני וטובי. ובשמחתי אביט לאור השמש ולירח היקר. ונפתה בהם לבי בסתר לאמר. כי המזלות הרבו טובי וגדלו כבודי׃ ותשק ידי לפי. מהגיד הספירה הזאת לבני אדם׃ גם הוא עון פלילי. כי כחשתי לאל ממעל שהוא נותן הכל. ולא מאתם באו אלי העשר והכבוד. ויתכן לפרש אם אשמח כי רב חילי שיסבת עצמו בדרך ההסתפקות. אמר שלא שם מבטחו בזהב ובכתם. ולא היה שמח כי ממונו גדול וכביר. כי היה שמח בחלקו במלאת ספקו אוכנו (?) למותרות. רק אם אראה אור כי יהל. יתפרש כאשר כתבתי. והוא הנכון׃ אור כי יהל. הוא השמש אשר יהל על כל המאורות. וירח יקר. כמו אור יקרות. יאמר שלא יראה השמש בהלו והירח בהלכו ברקיע יקר ושלם במאורו ויתפתה להם. ויתכן שיקראנו הולך מפני מיעוטו אשר יעשה בסוף החדש. כי ילך יקרו ממנו׃ אם אשמח בפיד משנאי. קשור עד הפסוק הראשון גם הוא עון פלילי׃ והתעוררתי עליו. כי מצאו רע. לאמר עתה אתגבר עליו. או התעוררתי לשמוח׃ ולא נתתי לחטא חכי. לא נתתי פי לחטוא שאשאל באלה נפשו לאמר. מי יתן ותבוא שאלתי וימות פלו׳ משנאי׃ אם לא

אברהם תטחן לאחר. ואם עשיתי הרעות ההנה הנזכרות יפרע ה׳ ממני ברשעתי שתלקח אשתי מאתי להיות לשפחה אל הטוחנות לטחון דגן לאחרים. ואחר כך לבזיון ויקף עוד ולפורענות. מדה כנגד מדה׃ ועליה יכרעון אחרין. וישגלוה. והנה הטחינה היא אחת מן העבודות הבזויות לבני השפחות ולאשר אחר הריחים. או שאמר תטחן לאחר אשתי ועליה יכרעון אחרין. שהוא ענין אחד. כי האשה הנרבעת בעת משגלה כריחים לטחינה. וכן אמרו רז״ל בסוטה על ויהי טוחן בבית האסורים. מלמד שהיו מביאין לו נשותיהן להתעבר ממנו. והביאו שם ראיה על זה. דטחינה בעילה היא. דכתיב תטחן לאחר אשתי׃ אחרין. כמו אחרים. כמו לקץ הימין׳ הימים׃ כי היא. כי היא זמה ודבר מכוער אם הייתי נואף עם אשת ריעי׃ והוא עון פלילי. ולזה קללתי עצמי אם עשיתי זאת׃ פלילים. עון הראוי למשפט ולפורענות. מן ונתן בפלילים׃ כי אש. ועוד הזכיר הנה עונות רבות שהיה הוא נמנע מהם. ואמר על הניאוף כי אש אוכלה היא מן השמים. ועד אבדון הממון כלו תאכל׃ ובכל תבואתי תשרש. ותסיר עד השרשים והעקרי׳ שלא יצמיח עוד לו פרי. אם עשיתי ניאוף ועסק כזה. כמו שאומר תכף׃ תשרש. תסיר השרש׃ אם אמאס. אם מעולם מאסתי משפט עבדי ואמתי להחזיק בשכרם או בדבר אחר שהיו מריבים עמדי. ה׳ יפרע ממני. ואם ואבדון יאכלני שזכר למעלה׃ ומה אעשה. שאם היה אמת שפעלתי און. הלא פחדתי ממשפטו ודינו לעולם הבא. כי מה אעשה בקום האל למשפט אהי׳ על דעותי. וכי יפקוד מעשי מה אשיבנו. ומה הייתי יכול להשיב אליו. ואפשר שרמז בזה שני ענינים גדולים או אחד מהם בהכרח. אם הגמול והעונש לנפש׳ אחר המות. או שרמז ליום הדין׃ הלא בבטן. הלא בבטן אמי שעשאני הוא יתבר׳ עשהו. גם כן בבטן ההוא ואני בו. וכן הוא הדין לכל הנבראי׳ אשר כונן אותנו כלנו ברחם אחד ובאופן אחד דרך היציר׳ וההויה הנשפעת מאתו. ואנכי כופר בו ח״ו. גם כי מן הראוי היה שאין להתווכח אתו במה שימשך מהשפעתו. ומ״ת אבדוק (?) תמיד במעשי ואומר מה עשיתי כי באתי באלה׃ אם אמנע. האם מנעתי מעולם דלים מחפצם אשר בקשו ממני משאת אוכלה (?). וגם כן האם כליתי וערתי עיני אלמנה לבלתי תת אליה בקשתה ממני. ואם שזכר עומד במקום שנים ובמקום שלישי לפסוק הבא׃ ואוכל פתי. וכן אם מעולם אכלתי פתי לבד. שלא אכל יתום ממנה׃ כי מנעורי. אבל מנעורי נהגתי המנהג הזה עם היתום שזכר למעלה להיות גדל אתי. כאלו הייתי לו לאב. וכן מבטן אמי הייתי רחמן להנחות האלמנה שזכר. ולהדריכה אל הנאות לרחם עליה ולהצילה מכל מזיק׃ גדלני. היה גדל עמי. או כי מנעורי גדלני כאב. ר״ל כי מנעורי גדלני הטבע וההנהגה שלי להיות כאב ליתומים׃ אם אראה. האם מעולם ראיתי איש אובד ונפסד מבלי היות לו לבוש. או אביון שלא היה לו כסות שלא רחמתי עליו וכסיתיהו׃ אם לא ברכוני. אבל אמנם בוראי ברכוני חלציו מן העני שזכר. יען כסיתיהו מבגדי. ומגזת כבשי ואני יתחמם. ועל כן ברך אותי׃ אם הניפותי. האם מעולם הניפותי על יתום ידי להכותו או להשפילו. ואף כי אראה בשער עזרתי מאתם שיעזרני להכותו או לחמסו ויבואוני הקללות האלה׃ כתפי משכמה. יהי רצון שכתפי מן השכם וממקום חבורה תפול׃ אם חטאתי להניף על יתום ידי׃ וגם כן אזרועי מן הקנה אשר הוא מחובר תשבר ותכרת׃ ואזרועי. כמו זרועי. והאלף נוספת מן האמנתי׃ מקנה. הוא הזרוע. לפי שהזרוע ארוך כקנה׃ כי פחד. כי הנני מפחד מאיד האלוה וממכותיו. וגם משאתו ומרוממותו שלא אוכל להנצל ממנו׃ איד. שברון׃ ומשאתו. לשון רוממות. יתר שאת׃ אם שמתי. ועוד זכר איוב בזה עבירות אחרות שהיה נשמר מהם. ואמר אם שמתי זהב כסלי ובטחוני בו׃ ולכתם אמרתי מבטחי. שמעולם לא אמרתי כאלה בהרבות עלי כסף וזהב׃ כסלי. מבטחי. ולכתם. הוא הזהב. כתם אופיר׃ אם אשמח׃ ואם מעולם שמחתי בהיות רב חילי וממוני. וכאשר כביר והרבה מהקניינים מצאה ידי להתענג באסיפת הקניינים ולעזוב את ה׳. כי מעולם לא עשיתי זאת׃ אם אראה אור. ואם הייתי רואה אור השמש. כי יהל אורו להאיר על יושבי ארץ. ושהוא סבת הויית הגופות ההוות כלנה. וגם כן הירח היקר והולך אורו מאבילות השמש. אשר גם הוא סבת לחות הנמצאים התחתונים. אם בעבור מעלת שני המאורות האלה ותועלתם לא חשבתי מעולם לתור אחריהם להשתחוות להם ולעבדם כמשפט העמים ההם אשר הם להם לאלהים ולכפור בסבה הראשונה. כמו שאומר׃ ויפת בסתר לבי. האם בעבור תועלת המאורו׳ הנזכרים אם נפתה בסתר לבי לחשוב מחשבות כוזבות ולשיתם לאלוהות. אבל האמת הוא ותשק ידי לפי. ר״ל שסגרתי פי בידי. פן יצא דבור רע מפי חלילה. אף כי אראה מעלת ותועלת מאורות הללו׃ גם הוא. הנה כשמרתי מעבירה רבה כמוה. יען כי היא עון פלילי וראוי למשפט אלהים לעשות אלה׃ כי כחשתי לאל. אשר הוא למעלה מעשה הכל אם הייתי נפתה אחריהם חס ושלום׃ אם אשמח. ואם שמחתי באיד משנאי להיות שמח בפידם ובשברונם באלאים (?). ואם התעוררתי להתענג בגופי להיות כמתעורר ושמח כאשר מצאו רע בממון. חלילה לי מזה׃ בפיד. לשון איד ושברון. מן בפידו׃ ולא נתתי. וחלילה לי שלשמוח בצרת אויבי. כי אפילו חכי לא נתתי לחטא להוציא מפי דברים בלתי הגונים ממנו. ולשאול בקללה נפשו שיחול עליו קללה. חלילה לי׃ באלה. קללות׃

לְשְׁאֹל בְּאָלָה נַפְשׁוֹ׃ אִם־לֹא אָמְרוּ מְתֵי אָהֳלִי מִי־יִתֵּן מִבְּשָׂרוֹ לֹא נִשְׂבָּע׃ בַּחוּץ לֹא־יָלִין גֵּר דְּלָתַי לָאֹרַח אֶפְתָּח׃ אִם־כִּסִּיתִי כְאָדָם פְּשָׁעָי לִטְמוֹן
בְּחֻבִּי עֲוֺנִי׃ כִּי אֶעֱרוֹץ הָמוֹן רַבָּה וּבוּז־מִשְׁפָּחוֹת יְחִתֵּנִי וָאֶדֹּם לֹא־אֵצֵא
פָתַח׃ מִי יִתֶּן־לִי שֹׁמֵעַ לִי הֶן־תָּוִי שַׁדַּי יַעֲנֵנִי וְסֵפֶר כָּתַב אִישׁ רִיבִי׃ אִם־
לֹא עַל־שִׁכְמִי אֶשָּׂאֶנּוּ אֶעֶנְדֶנּוּ עֲטָרוֹת לִי׃ מִסְפַּר צְעָדַי אַגִּידֶנּוּ כְּמוֹ־נָגִיד
אֲקָרְבֶנּוּ׃ אִם־עָלַי אַדְמָתִי תִזְעָק וְיַחַד תְּלָמֶיהָ יִבְכָּיוּן׃ אִם־כֹּחָהּ
אָכַלְתִּי בְלִי־כָסֶף וְנֶפֶשׁ בְּעָלֶיהָ הִפָּחְתִּי׃ תַּחַת חִטָּה יֵצֵא חוֹחַ וְתַחַת־
ל ב
שְׂעֹרָה בָאְשָׁה תַּמּוּ דִּבְרֵי אִיּוֹב׃ וַיִּשְׁבְּתוּ שְׁלֹשֶׁת הָאֲנָשִׁים
הָאֵלֶּה מֵעֲנוֹת אֶת־אִיּוֹב כִּי הוּא צַדִּיק בְּעֵינָיו׃ וַיִּחַר אַף אֱלִיהוּא בֶן־
בַּרַכְאֵל הַבּוּזִי מִמִּשְׁפַּחַת רָם בְּאִיּוֹב חָרָה אַפּוֹ עַל־צַדְּקוֹ נַפְשׁוֹ מֵאֱלֹהִים׃
וּבִשְׁלֹשֶׁת רֵעָיו חָרָה אַפּוֹ עַל אֲשֶׁר לֹא־מָצְאוּ מַעֲנֶה וַיַּרְשִׁיעוּ אֶת־
אִיּוֹב׃ וֶאֱלִיהוּ חִכָּה אֶת־אִיּוֹב בִּדְבָרִים כִּי זְקֵנִים־הֵמָּה מִמֶּנּוּ לְיָמִים׃
וַיַּרְא אֱלִיהוּא כִּי אֵין מַעֲנֶה בְּפִי שְׁלֹשֶׁת הָאֲנָשִׁים וַיִּחַר אַפּוֹ׃

לְמִשְׁיִל בְּמוֹמָתָא נַפְשֵׁיהּ׃ אִין לָא אֲמָרוּ אֱנָשֵׁי מַשְׁכְּנִי מַן יִגְזוֹר מִבִּסְרֵיהּ לָא נִסְבַּע׃ בְּשׁוּקָא לָא יְבִית גִּיוֹרָא דָשַׁיי לְאַכְסְנַיָא פַּתְחִית׃ אִין חֲפִית כְּאָדָם קַדְמוֹי מְרוֹדַיי לְמִיטְמַע בְּעִיטְפֵי סוּרְחָנִי׃ אֲרוּם אִתְגַּבַּר דִּיכְנַת גֵּיוָותְנַיָא וּבְסִיר גְּנִיסָאתָא יִתַבְרִינַנִי וּשְׁתְקִית לָא אַפּוֹק מֵעִלְנָא׃ מַן יִגְזוֹר עֲלַי דִּיקַבֵּל מִינִּי הָא רִיגוּגֵי שַׁדַּי עָנֵי יָתִי וּפִיטְקָא דִּכְתַב אֱנָשׁ תִּיגְרִי׃ אִין לָא עַל כַּתְפֵּי אֱסוֹבְרִינֵיהּ אֶכְרְכִינֵיהּ כְּלִילָן לִי׃ מִנְיָין פְּסִיעוֹתַיי אַחְוִינֵיהּ דִּיכְוַת אַרְכוֹנָא אֲקָרְבִינֵיהּ׃ אִין עֲלַי אַרְעִי תִּקְבּוֹל וְכַחֲדָא תַּלְמַיָּהָא בַּכְיָין׃ אִין חֵילָהָא גְמִירִית בְּלָא כְּסַף וּנְפַשׁ דְּמָרָהָא אַפַּחִית׃ חֲלָף חִנְטְתָא יִפְקוּן סִילְוֵי וַחֲלָף סַעֲרָתָא הוּמֵי שְׁלִימוּ פִּתְגָמֵי אִיּוֹב׃ וּפְסָקוּ תְּלָתָא גַּבְרַיָּא הָאִילֵין מִלְּאָתָבָא יָת אִיּוֹב מְטוּל דְּהוּא זַכַּי בְּעֵינוֹי׃ וּתְקִיף רוּגְזָא דֶּאֱלִיהוּא בַּר בַּרַכְאֵל בּוּזָאָה מִן גְּנִיסַת אַבְרָהָם בְּאִיּוֹב תְּקִיף רוּגְזֵיהּ מְטוּל זַכְּאוּתֵיהּ נַפְשֵׁיהּ מִן אֱלָהָא׃ וּבִתְלַת חַבְרוֹי תְּקֵף רוּגְזֵיהּ מְטוּל דְּלָא אַשְׁכָּחוּ תְּיוּבְתָּא וְחַיִּיבוּ יַת אִיּוֹב׃ וֶאֱלִיהוּ מְתַנֵּי יַת אִיּוֹב בְּמִילַיָּא אֲרוּם סָבִין הִינּוּן מִינֵּיהּ לְיוֹמַיָּא׃ וַחֲמָא אֱלִיהוּ אֲרוּם לֵית תְּיוּבְתָּא בְּפוּם תְּלַת גּוּבְרַיָּא וּתְקִיף רוּגְזֵיהּ׃ ואתיב

הר״מבן אם לא אמרו מתי אהלי. בעבור שיטריחם לקום בלילה שלא ילין גר בחוץ. אזי חי בלעוהו בחרות אפם בו. ואולי יפליג בטרחם. כי ראוי להם לאמר זה. לא שיאמרו ככה כי משרתיו צדיקים: אם כסיתי כאדם פשעי. אם היה לי פשע שכסיתי עליו בעשותי אותו. כאשר יעשה האדם בחטאו. כענין והיה במחשך מעשיהם ויאמרו מי רואנו ומי יודעינו: לטמון בחבי. במקום סתר ומחבוא: כי אערץ המון רבה. כמו את ה' אלהיכם אותו תעריצו. יאמר כי יירא מן המון בני אדם פן יהיה בהם יודע פשעו. או שיחתני בזיון שעשיתי למשפחה או שבט. ולכן אדום ולא אצא על ריבי. ולא אצא מפתח ביתי. לא היה בי מכל אלה דבר כי לא חטאתי בסתר ולא עשיתי בוז למשפחה שאכלם מן החטא או אפחד מן המשפחה. והמפרשים אמרו כי מתחלה הייתי מפחד המון רבה ועתה הכבזה במשפחות יפחידני. ולכן אדום ולא אצא מפתח ביתי. ואוכנו כנון: מי יתן לי שומע לי. שופט שישמע את תלונתי. הן כתבי אשר ארצה להשפט בו הוא מה שיענני האל ואוכני חפץ בטענות אחרות: וספר כתב איש ריבי. גם כן יהיה ריעי וספר טענותי. כי כל אשר יכתבו ויספרו ממעשי אכי אקבל עלי. ובלבד שידין האל עמי בעבור היות צדקי נודע ונשמע: אם עלי אדמתי תזעק. שגזלתיה: ויחד תלמיה יבכיון. שלא פרעתי דמי המקח. כאשר יפרש: אם כחה אכלתי בלי כסף. או נפש בעליה הפחתי לחמוס אותה בכסף: תחת חטה יצא חוח. כחבירו:

וישבתו שלשת האנשים האלה מענות את איוב. יפרש הטעם. כי הוא צדיק בעיניו ולא כן בעיניהם. כי כן יגזרו שאין ייסוריו בלי עון: ויחר אף אליהוא בן ברכאל הבוזי ממשפחת רם. כבר פירשתי למה ייחס הכתוב האיש הזה. והזכיר המשפחה הזאת בעבור שהיא משפחת האיש היודע דרך אלהיו אשר היה שרש לאמונה. והנה האיש הזה אליהוא חרה אפו על איוב. והיה בעיניו תועה

אברהם אם לא יאף כי אמרו לי בני אהלי בשכותם אותי על שאיכני מקפיד על המריעים לי. ושאני מכבדם ומכניסם בביתי. ואמרו מי יתן לנו מבשרו של זה השוטה ולא נשבע. אף כי נאכל אותו כלו: מתי אהלי. אנשי אהלי: בחוץ לא ילין. והטעם ששונאים אותי בדבר ההוא בהיותי מטריח בני ביתי בהכנסת אורחים. כי בחוץ לא ילין גר. כי בהגיע גר לפני לא אניחנו לחוץ לדור. גם כי דלתי אפתח בפתח עינים לכל עובר ושב: אם כסיתי. האם כסיתי פשעי כאשר האדם שלפעמים יחטאו עם ריעיהם לטמון בחבי עוני. ר״ל לטמון בסתרי מחשבותי עוני. אם הייתי חוטא לזולת בודאי לא עשיתי זאת. שלא חטאתי ולא הייתי צריך להיות ירא משום אדם ולהסתיר את עוני לגודל מעלתי וכחי: בחבי. לשון סתר. מן ואחבא. ולמה כחבאת: כי אערוץ. כי מלפנים היה בי כח וגבורה לערוץ ולהתגבר על המון רבה. ועם כל זה לגודל ענותנותי אם היה טוען איש מה עמדי. ואפילו מבוז משפחה ובמבזה היה מטיל עלי אחת ופחד ומחתת אותי: ואדום. והייתי שותק ומכניע עצמי לבלתי התגבר עליו. ולא אצא מפתח ביתי להשיב אליו: יחתני. מלשון חתת אלהי. יחתו מריביו: מי יתן. ומי יתן והיה לי שומע את דברי כנגד ריעי המרשיעים אותי לשקר. כי הן תוי שדי. ר״ל הנה אות וסמן שלי אשר שדי שיהיה עדי בדבר הזה ויענני ויעיד על צדקתי. כי אם הוא משגיח בפרטים הנה הוא בשמים עדי שידע האמת: וספר אשר כתב עלי איש ריבי. בספורי דבריו הכותבים בתשובותיו שהשיב עלי גם הוא יהיה לעד. כי שקר יהיו דבריו לפני ה': תוי. מן ויתו על דלתות השער. והתוית תו. והוא סמן ואות. ר״ל האות שלי. יעכני. לשון ערות. מן לא תענה ברעך: אם לא על שכמי. אשא הספר ההוא אשר כתב עלי איש ריבי להיותו פסול וכוזב בתשובותיו. כדי להביאו לדין. ואענדנו ואקשרנו עטרות לי. כי מתוך דברי כזביו אהיה מאושר בצדקותי לפני כל שופט אמת שידע דרכי: אענדנו. לשון קשירה: מספר צעדי. ואם היה שומע לי לשמוע ריבי ומשפטי הייתי מגיד אליו מספר צעדי ומעשי. וכמו נגיד ושר הייתי מקרב אותו כיון שהוא יהיה שופט צדק ודורש משפט: אם עלי. ועוד הוסיף איוב להתנצל לגלות רוב צדקותיו ויושר מעשיו מכל מה שהיה נסתר. ואמר האם בזולתי מעולם חלקת כחלה מהזולת שבעבור זאת עלי אדמתי תזעק. ותלמי שדותי יחד יבכיון לה להיותה נגזלת: תלמיה. הם התלמים וגומי עפר הנעברים בשדות: אם כחה. ועוד האם מעולם אכלתי מכח תבואת הארץ מבלי כסף שכר העובד אדמתי ולעשות שכירותו. ואם מעולם הפחתי נפש בעליה תאשר מכר אדמתו אלי. או שיהיה מעובד האדמה להכאיב נפשו לעשוק את דמיו: הפחתי. לשון יגון ודאבה. מן מפח נפש: תחת חטה. ויהי רצון מלפני היכול שאם חטאתי באלה הנזכרים שתקולל אדמתי. ותחת חטה יצא חוח וקוצים ותחת שעורה יצא באושים. ועשב מדברי מבלי רבן: באושה. מן ויעש באושים:

והעקר מכל זה המענה. סובב על שלשה דרושים. ראשון מה שהרבה להתנצל על רוב צדקותיו ושלא היה ראוי לענשם כזה. ובזה הביא עברות רבות ונמרצות אשר מעולם נשמר מהם. ומזה הצד היה חושב שאין ה' משגיח בפרטים. כמו שאמר זה פעמים רבות. שני שהיה מאמין אמתי בשם ית' ושהוא עושה כל ואשר בידו נפש כל חי ושם בידו כח וגבורה לפקוד כל חי למשפט. ובזה הצד היה ירא ה' למעלתו. ולזה היה נשמר מן העברות. באמרו ומה אעשה בקום אל וכי יפקוד מה אשיבנו. שלישי שהיה חפץ לעמוד לדין לפני ה' שופט צדק על צד ההלכה להראות צדקתו. כמו שאמר מי יתן לי שומע לי וכו. כדי להכחיש תשובת ריעיו שהיו מרשיעים אותו תמיד לשקר. וכל הדרושים האלה כבר באמרו פעמים רבות לעיל:

וישבתו שלשת. וכאשר ראו שלשת רעי איוב רוב ההספר אשר הפכיר להודיע צדקתו וטוב מעשיו שבתו וכחו מהשיב אליו עוד להיותו צדיק בעיניו. כי בחשבו להיות צדיק אין תשובה לו על רוב מכאוביו: ויחר אף. הנה הנכבד הלז אליהוא בן ברכאל הבוזי ממשפחת רם. אמרו המפרשים שהיה מבני בוז אחי אברהם אבינו. באמרו ואת בוז אחיו. והיה ממשפחת איש חשוב שמו רם. וחרה אפו באיוב. שהיה מצדיק מעשיו יותר מה' וממשפטיו: ובשלשת רעיו. ועוד כעס אליהוא על שלשת רעיו. על אשר לא מצאו מענה מספיק לקיים אמתת ההשגחה הפרטית באופן אחד אמתי. רק במה שהרשיעו את איוב לומר שהוא רשע וראוי לפורענות. והדבר הוא בהפך. כי איוב היה תם וישר: ואליהוא חכה. ואליהוא שמע הויכוח המתין ושתק לדברי איוב. בהיות כי יתר ריעיו המתוכחים היו זקנים ממנו לימים: חכה. מן חוכי לו. ר״ל שהמתין לאיוב ולריעיו מה יענו לו: וירא אליהוא. וכאשר ראה כי אין מענה עוד בפי שלשת האנשים חרה אפו והשיב. ויען אליהוא.

וַיַּעַן אֱלִיהוּא בֶן־בַּרַכְאֵל הַבּוּזִי וַיֹּאמַר
צָעִיר אֲנִי לְיָמִים וְאַתֶּם יְשִׁישִׁים עַל־כֵּן זָחַלְתִּי וָאִירָא מֵחַוֺּת דֵּעִי אֶתְכֶם׃ אָמַרְתִּי יָמִים יְדַבֵּרוּ וְרֹב שָׁנִים יֹדִיעוּ חָכְמָה׃ ידעו
אָכֵן רוּחַ הִיא בֶאֱנוֹשׁ וְנִשְׁמַת שַׁדַּי תְּבִינֵם׃ לֹא־רַבִּים יֶחְכָּמוּ וּזְקֵנִים יָבִינוּ מִשְׁפָּט׃ לָכֵן אָמַרְתִּי שִׁמְעָה־לִּי אֲחַוֶּה דֵעִי אַף־אָנִי׃ הֵן הוֹחַלְתִּי לְדִבְרֵיכֶם אָזִין עַד־תְּבוּנֹתֵיכֶם עַד־תַּחְקְרוּן מִלִּין׃ וְעָדֵיכֶם אֶתְבּוֹנָן וְהִנֵּה אֵין לְאִיּוֹב מוֹכִיחַ עוֹנֶה אֲמָרָיו מִכֶּם׃ פֶּן־תֹּאמְרוּ מָצָאנוּ חָכְמָה אֵל יִדְּפֶנּוּ לֹא־אִישׁ׃ וְלֹא־עָרַךְ אֵלַי מִלִּין וּבְאִמְרֵיכֶם לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ׃ חַתּוּ לֹא־עָנוּ עוֹד הֶעְתִּיקוּ

וַאֲתֵיב אֱלִיהוּא בַּר בַּרַכְאֵל בּוּזָאָה וַאֲמַר׃ זְעֵר אֲנָא לְיוֹמַיָּא וְאַתּוּן קַשִּׁישִׁין מְטוּל הֵיכְדֵין אִסְתַּפִּיתִי וּדְחֵילִית מִלְּחַוָּאָה מַנְדְּעִי יַתְכוֹן׃ אֲמָרִית יוֹמַיָּא יְמַלְּלוּן וּסְגִיעֵי שְׁנַיָּא יוֹדְעוּן חוּכְמְתָא׃ בְּקוּשְׁטָא רוּחַ נְבוּאָתָא הִיא בְּבַר נַשׁ וּמֵימַר שַׁדַּי תְּבִינִינּוּן׃ לָא רַבְרְבַיָּא חַכִּימִין וְסָבַיָּא יְבִינוּן דִּינָא׃ בְּגִין כֵּין אֲמָרִית קַבִּיל מִנִּי אַחְוֵי מַנְדְּעִי בְּרַם אֲנָא׃ הָא אוֹרִיכִית לְפִתְגָּמֵיכוֹן אָצִית עַד בִּיוּנְתֵּיכוֹן עַד דְּפַשְׁפְּשׁוּן מִלַּיָּא׃ וְגַבֵּיכוֹן אִתְבַּיַּין וְהָא לֵית לְאִיּוֹב מַכְסַן מְתִיב מֵימְרוֹי מִנְּכוֹן׃ דִּילְמָא תֵימְרוּן אַשְׁכַּחְנָא חוּכְמְתָא אֱלָהָא יַשְׁקְפִינֵּיהּ לָא גְבַר׃ וְלָא סַדַּר לְוָתִי מִלִּין וּבְמֵימְרֵיכוֹן לָא אֲתִיבִינֵּיהּ׃ אִתְּבָרוּ לָא אֲתִיבוּ תוּב אִסְתַּלְּקוּ מִנְּהוֹן

הרמב"ן כמו שכתוב. באיוב חרה אפו על צדקו נפשו מאלהים. וכן אמר. איוב לא בדעת ידבר ודבריו לא בהשכל. ומי גבר כאיוב. וארח לחברה עם פועלי און: וגו' הענין. וכן חרה אפו על החברים כאשר ירשיעו אותו. כמו שאמר ובשלשת רעיו חרה אפו על אשר לא מצאו מענה וירשיעו את איוב. הנה זה ברור שהוא לא ירשיענו לאמר שהיה רשע וחוטא ויצדיק אותו. אך לא יצדיקנו מאלהים לאמר כי האל יעות משפט. וכי לא אמר באיוב חרה אפו על צדקו נפשו בלבד רק על צדקו נפשו מאלהי'. אמר שכולם שגו בדבר. פקו פליליה. ועוד אמ' ולא ערך אלי מלין ובאמריכם לא אשיבנו. פירש בכאן שני דברי'. אחד שאין דברי איוב כולם ותלונותיו כנגד הטעם שיפרש אליהוא. כי הוא טעם אחר מספיק. ולא על דרכם להרשיע אותו. רק יצדיק איוב ויצדיק האלהים במשפטו. כאשר אמר הן זאת לא צדקת אענך כי ירבה אלוה מאנוש. ופסוקים רבים אחרים. והנה זה תמה גדול. כמה תקן השאלה הזאת. שיהא צדיק ורע לו או רשע וטוב לו. חוץ משתי דעו' הללו שיבאו התלאות על חטא קל או חמור במשפטו וכדת כדברי החברי'. או שיהיה מקרה כדעת האפיקורוסין. שהיה איוב נוטה לו או מתלונן עליו. ואם כאמר שיש יסורין חוץ מן הסברות האלה כדי להרבות לו שכר וזכות. כבר באו בטענות החברים מן הטעמים ההם. שסבל עצמו יוסיף לו זכות. כמו שהזכרנו. כי עתה יעיר עליך ושלם נות צדקך. והיה ראשיתך מצער ואחריתך ישגא מאד. ואם תאמר שזו טענה משובחת לפי שהזכיר גמול והסוף בעולם הזה. וים צדיק שמגיע אליהם כמעשה הרשעים לגמרי. וילכו בלא חמדה. אבל היה להם להזכיר הגמול בעולם הנשמות או בעולם הבא. הנה לא ראינו שיהוא שיזכיר בזה דבר, ועוד כי זה איננו מתשובת הקושיא שהיה איוב מתלונן עליה. כי היה צדיק בעיניו בלא מכשול עון. ואפי' השטן לא יוכל למצוא עליו תואנה ועלילה בפשע. והבורא ית' יודע בו יותר מן הכל. והוא העיד ותסיתני בו לבלעו חנם. ומי ימצא עלילה אחרי העדות הזאת. ועל כן יאמר ולמה אמות בנפש מרה ולא אוכל בטובה. בעולם הזה ובעולם הבא. ואזכה לשתי שולחנות. וכבר זכו להם רבים. כי למה יריע האלהים לאוהביו על לא חמס בכפיהם. והנה אליהוא עצמו יאמר כי פועל אדם ישלם לו וכארח איש ימציאנו. ואמר הן אל לא ירשיע ושדי לא יעות משפט. כאשר אמר בלדד. האל יעות משפט ואם שדי יעות צדק. הוא הענין. והוא הלשון בעצמו. ועתה יחזור המחלוקת ביניהם לדבר איוב שהיה צדיק גמור. ותראה איוב מעת אשר שמע דברי אליהוא לא ענה אותו דבר. והנה זה יורה כי היתה תשובה מחודשת לא כדברי החברים. וקבל דבריו והיו טענותיו מספיקות לשאלותיו. ולכן קבל עליו השתיקה. ואליהוא אמר לו אם יש מלין השיבני וגו'. לאמר שאין לאיוב קושיא וטענה על תשובתו. ולא יתיצב כלל כנגד דבריו. ועוד ראינו כי האל ית' ויתן האשים החברים על טענותיו. ואמר כי יצטרכו לעולה שיכפר עליהם. כי לא דברו נכונה. ולא האשים אליהוא ולא הצריכו כפרה. גם זו ראיה שדבר כהוגן בטענה מחודשת. לא על דרך החברים. ועוד תשוב תראה כי החברים היו טענותם סברות הוליכו אותם ממחשבותיהם כדי להצדיק האלהים. ולא תמצא בהם מי שיזכיר שיאמר חכמה זולתי שיאמר אשר חכמים יגידו ולא כחדו מאבותם. שסוף הרשעים להכרת. ואיוב יבקש החכמה מאין תמצא. כי לא ימצא בהם חכם. וגם אחד מהם מתנשא לאמר שהיו חכמים ממנו או שאמר לו שהיה מדבר מבלי חכמה או מבלי דעת. והנה אליהוא יאמר תמיד שכל דבריו בחכמה. החרש ואאלפך חכמה. וגבר חכם שומע לי. ומבזה החברים שלא יחכמו ולא יבינו. ומחרף איוב תמיד בבלי דעת. מלין יכביר ולא בדעת ידבר ודבריו לא בהשכל. גם זו ראיה שטענתו מחודשת. והיא בחכמה מקובלת מאנשי התורה והנבואה. ואלו ידע איוב ככה לא יתלונן ולא ידבר כלל. והנה לא ראיתי ביד המפרשים דבר הגון או טענה מספקת בדברי אליהוא. כאשר לא אשיא פני וסברתי בדבריהם. ואין דברם נאות לפסוקים אשר בתשובה. ועתה אפרש אותם כאשר תמצא ידי ואלהי יורני: צעיר אני לימים. זחלתי ואירא. שמתי עצמי זוחל ונגרר תחת כפות רגליכם. מן זוחלי עפר. וכל הדבר הנגרר בארץ יקרא זוחל. וכן בלשון חכמים ז"ל המים הנגררים נקראים כן. שמא ירבו המטפין על הזוחלין. אבל הזוחלות המושכות מים תחת מקורם. ואחרים אמרו כי הוא ענין אימה ופחד. ויפרשו זוחלי עפר בעבור שיראה וירחל אדם מהם כאשר יקראו אימים. והוא הנכון אבל במלת זחלתי. כי הוא כמו דחלתי בארמית. כי יתחלפו תמיד. כאשר פירשתי בימי נעוריי. אך זוחלי עפר יתכן כלשון הראשון שכתבתי: ועדיכם אתבונן. כמו האזינה עדי. פן תאמרו מצאנו חכמה, אמר כי אין מכם עונה לאמריו כלל כי הוא יודע האמת שהוא צדיק. ואם כן למה ישפה בלא משפט: ואם תאמרו מצאנו חכמה. והאמת כדבריכו שהוא רשע בעבור שהודף אותו הוא האלהים שלא יעות משפט ואיננו איש שיכזב ויהיו מעשיו שלא כהוגן. אין זה חכמה ומענה לאמריו: ולא ערך אלי מלים. כי אין בכל דבריו מערכת קושיא וטענה לנגדי. כי אנכי אענהו שלא כדבריכם ותסתלק קושיתו מעלי:

העתיקו

אברהם ויען אליהוא. צעיר אני. ועתה התחיל אליהוא והשיב ואמר. להיותי צעיר לימים ואתם ישישים וזקנים ממני על כן זחלתי ויראתי עד הנה להגיד דעתי אתכם. בהרגישי כי דבריכם לא היו מספיקים לתשובות צדקותיו של איוב: זחלתי. כמו יראתי: אמרתי ימים. ואנכי חשבתי בלבבי כי הזקן בימים הוא ראוי שידבר ויתן תשובות מספיקות לטוענים. וכן רוב השנים הם יודיעו חכמה. בעבור משך הזמן שעבר עליהם בעסק העיון ובמוחשות. אבל אין הענין כן צורך בכל הזקנים: אכן רוח. אכן הענין הוא בהפך שהימים והישישות אינם סבת ההתחכמות כי אכן הרוח והחכמה היא באנוש חשוב וחזק ויודע שישפיע מחכמתו אל המתלמד. ואף עם זה יתלמדו האנשים בכל החכמות הטבעיות והלמודיות והאלהיות רק שנשמת שדי וסדור השפעתו משפיע בשכל הנבראים מכח שכל הפועל הוא תבינם לתת בהם חכמה ודעת. באמרו יהב חכמתא לחכימין וכו': לא רבים. וגם עוד כי לא רבים מהמשתדלים בעיון יחכמו. וזקנים לא יבינו כלם משפט למי שאין הזקנה סבת החכמה האמתית רק ההשתדלות בעיון עם טוב ההבנה: לכן אמרתי. ולכן בהיות שאין החכמה תלויה בזקנה שמע אלי ואגיד דעתי גם אני: הן הוחלתי. ועד הן הוחלתי והמתנתי לדבריכם ולהאזין את תבונותיכם בתשובות מספיקות ומועילות עד שתחקרו הדברים בתבונה בטרם תוציאום מן הפה: ועדיכם אתבונן. ועדיכם. ר"ל הנה אל תשובותיכם התבוננתי בדקות ואראה. והנה אין לאיוב מי שיוכיח אותו ויכחהו. ולא מי שיענה אליו מכם תשובה מספקת לאמרי פיו. להיות כל תשובותיכם אמנות ורובם תלויות על שקר. לומר שהוא רשע ואינו כן: פן תאמרו. ואולי פן תאמרו בלבבכם עתה מצאנו חכמה יתרה לבלתי השיב אליו עוד. ואל ית' ידפנו ויהדפנו ברוב עונותיו אשר עשה ויורה על גודל חטאיו ולא יצטרך לאיש שיכהו עוד בשבט פיו ושיתן אליו תשובה עוד. וזאת התשובה איננה מספקת. ועוד יש ראיות ברורות מוכיחות שהשם משגיח בפרטים ואתם לא ידעתם להשיב ביושר: ידפנו. ידחפנו ויהדפנו: ולא ערך. אולם מה ששתקתי עד הנה לבלתי השיב אין הוא בעבור שאיוב לא ערך אלי מלין. לכן לא השיבותי אליו דבר. אבל דעו כי וראו שאם אשיב אין עתה באמריכם לא אשיבנו. ר"ל שלא יהיו תשובותי סובבות על דרך הכזב והשקר כאמריכם אשר דברתם. או ובאמריכם שאתם אומרים אליו איננו ראוי שאשיבנו בעת תשיבו אמריכם ליכנס לתוך דברי חברו: חתו לא ענו עוד. ונראה אלי כי חתו ויראו רעיו איוב שלא ענו עוד אליו דבר. וגם העתיקו וסרו מהם דברים. כאלו הם אלמים שלא השיבוהו עוד: חתו. בנין ירא. חתת: והעתיקו. מן ויעתק:

והוחלתי

מנהון מליא: ואוריכית ארום לא ימללון שתקו ולא אתיבו תוב:
אתיב לחוד אנא חולקי אחוי מנדעי אוף אנא: ארום מליתי מליא
עקתני רוח דכרסי: הא כריסי היך חמר חדת דלא יתפתח לגינין
חדתין יתבזע: אמליל וירווח לגרמי אפתח ספותי ואתיב: לא כדון
אסב אפי גבר ולבר נש לא אשתמודע: ארום לא ידעית לאישתמודע
כזעיר פון יסבר לי אפין דעבד יתי: וברם שמע כדון איוב מילי וכל
פתגמי אצית: הא כדון פתחית פומי מלילת לישני במוריגיי: תריצות
לבבי ממרי ומנדע ספותי בריר מלילו: רוח דאלהא עבדת יתי
ומימר שדי תקיימינני: אין תוכל תתיבינני סדר קדמיי
אתעתד: הא אנא דיכמתך לאלהא מן טינא אתלישית לחוד אנא:
הא אימתי לא תבעתינך וטוני עלך לא איקר: ברם אמרת באודניי
וקל מיליא אשמע: זכאי אנא מחליות מרד שזיג אנא ולא סורחנא:
לי: הא תרעומת עלי ישכח יחשבינני לבעיל דבבא ליה: ישוי בשיע
רגלי יגטר כל שבילי: הא דא לא

מהם מלים: והוחלתי כי לא ידברו כי עמדו לא ענו עוד: אענה אף אני ט"ז
חלקי אחוה דעי אף אני: כי מלתי מלים הציקתני רוח בטני: הנה
בטני כיין לא יפתח כאבות חדשים יבקע: אדברה וירוח לי אפתח
שפתי ואענה: אל נא אשא פני איש ואל אדם לא אכנה: כי לא
ידעתי אכנה כמעט ישאני עשני: ואולם שמע נא איוב מלי וכל דברי ל"ג
האזינה: הנה נא פתחתי פי דברה לשוני בחכי: ישר לבי אמרי ודעת
שפתי ברור מללו: רוח אל עשתני ונשמת שדי תחיני: אם תוכל
השיבני ערכה לפני התיצבה: הן אני כפיך לאל מחמר קרצתי גם
אני: הנה אמתי לא תבעתך ואכפי עליך לא יכבד: אך אמרת באזני
וקול מלין אשמע: זך אני בלי פשע חף אנכי ולא עון לי: הן תנואות
עלי ימצא יחשבני לאויב לו: ישם בסד רגלי ישמר כל ארחתי: הן בסר

הרמב"ן

העתיקו מהם מלים. הסירו מהם מלין ותשובות: ואל אדם לא אכנה. לא אקרא עוד לאיש לאמר לו פלו' החכם או הזקן ענה דעתך קודם שאדבר. כי כבר נשאתי פניכם ולא תענו כהוגן: כי לא ידעתי אכנה. כי אחרי שאין בכם חכם לא ידעתי לקרוא לאיש בכנוי שאיננו ראוי לו: כמעט ישאני עושני. כמו ישאהו קדים וילך. כמעט ישאני אלוהי אל בית מועדי. אם אכנה עוד לאדם: ואכפי עליך לא יכבד. מן כי אכף עליו פיהו. ושניהם מלשון זוקף כפופים. ר"ל כפיפתי שאשא עצמי עליך. ולא תכפף לפני. ואולי דעת התרגו' כן שאמר ויגוני עליך לא יקר. לשון משא כבד שיכוף נושאו. ואחרים אמרו כי האלף נוסף. והוא וכפי עליך לא יכבד. ויענה זה לאיוב שאמר כפך מעלי הרחק: חף אנכי. כמו חטאה וכן ורחם לו חפוי: הן תנואות עלי ימצא. מבקש לו עלילות כאשר יעשה אדם לאויביו. ואמר תנואות עלי. ממה שאמר איוב ותטפול על עוני: יחשבני לאויב לו. ישם בסד רגלי. כבר אמר כן איוב בפירוש ותחשבני לאויב לך. ותשם בסד רגלי. והנה אליהוא יחרה לו זה יותר מכל מה שאמר איוב. כי הטענה שהיה אומר בהסרת ההשגחה באישי השפלים במעלה וגדולה לבורא ית'. כי מרוב מעלתו לא ישית אליו לבו. כמו שאמר מה אנוש כי תגדלנו. אבל מה שאמר בתוכחותיו שיחשבהו לאויב וישמור אורחותיו להעלילו. זו כפירה במורה וברכת אלהים. ואולי יכוין איוב בהסרת הידיעה מן הפרטים לגמרי שאמר שהוא חושב אותו כאויב כלומר שאיננו יודע בין שונא לאוהב. ונותן ראיה כי יעשה לו כאשר האדם לאויבו. או היא תלונה בלא טעם אחר מכל מקום. האומר ככה ברך אלהים. וחלילה לרחמן מלא רחמים שימאס וישכח יגיע כפיו ויעשה לו רעה מדעתו ורצונו על לא חמס. ובמענה השני יתפוש עליו על ענין ההשגחה בפסוק. כי אמר לא יסכן גבר ברצותו עם אלהים. ובשלישי תפשו על מה שאמר איוב חטאתי מה אפעל לך נוצר האדם. יאמר שאין החטא מזיק לבורא ית'. ואין הזכות מועיל לו. ולמה יענישנו. ונוכח כל זה לסלק השמירה מבני אדם שאין המעשה מזיק או מועיל. על כן לא יעניש ולא יגמול טוב ויניח הכל במקרה. זהו שאמר כי תאמר מה יסכן לך ומה אועיל מחטאתי כאשר אפרש בע"ה:

הן זאת

אברהם

והוחלתי. ואנכי על כך המוסר הוחלתי והמתנתי כאשר ראיתם. כי לא ידברו. וכי עמדו ושתקו ולא ענו עוד. לכן לא רציתי לאחר להשיב תשובתי עד נראה מסך זמן מה אם יוסיפו לדבר. וכאשר ראיתי שלא חזרו להשיב אמרתי אענה אף אני חלקי וכו'. כמו שאומר: אענה אף אני. וכראותי שאינם משיבים עוד. אמרתי אשיב גם אנכי חלקי ואגיד דעתי גם אני: כי מלתי. והסבה שהסכמתי להשיב הוא בעבור כי מלאתי דברים ותשובות הגונות עד כי להיותם טמונים בלבבי ורצוני להגידם. הציקתני רוח בטני להיותי בצרה ובצוקה. עד אוציאם מבטני ואשיב אליו: הציקתני. לשון צוקה ומצוק: כי מלתי. בחסרון אלף כמו מלאתי: הנה בטני. כי באמת הנה בטני מלא תשובות נסגרות: כמו היין הטוב אשר לא יפתח בתחלה. רק מוכן ומחוייב הוא בהגיע עתו להיות נפתח לעת דודים ישתוהו. וכן תשובותי מוכנות להוציאם החוצה כאובות חדשים מלאות יין שיבקעו ויפתחו לשתות מהם בבא עתם. כי כן טבע המשכיל בעת השכילו נועם מושכליו יתענג. להשקות לאחרים מהם: אובות. בקבוקי יין: אדברה וירוח. ולכן אדברה וירוח לי שאינני יכול לעצור עוד אל לבי תשובותי הישרות. ואפתח שפתי ואענה במה שלא ידעתם לענות ולהשיב. אנכי אשיבנו: אל נא. ולא אשא כבוד פני איש חשוב אי זה שיהיה. וגם אל אדם מאי זו מדרגה שיהיה לא אענה שמו להחניפו. או לירא ממנו שלא אומר דעתי לפניו ויהי מה: אכנה. לשון כנוי וחלוף קריאת שם הדבר. אם בעילוי או בפחיתות. ובשם ישראל יכנה בעלוי: כי לא ידעתי. כי לא ידעתי לכנות איש שלא הורגלתי באלה להחניף ולכנות שם חנפים כי יראתי את ה' כמעט ישרפני באש מי שעשאני. לפי שכבר ראה מריעי איוב שחטאו בדבריהם במה שזכרו בכנוי חטאות איוב ובניו. ולא רצו ליחסו בשמו רק בכנוי. כאמרו אך אלה משכנות עול וזה מקום לא ידע אל: ישאני. לשון שריפה. מן וישאם דוד ואנשיו ודומיהם: ואולם שמע. ואולם שמע נא אתה איוב מאמרי וכל דברי האזינה בשכלך כי לך יאתה: הנה נא. כי הנה התחלתי לפתוח פי להשיב אליך: דברה לשוני בחכי. כי תנועת הלשון בין החיך בעת הדבור: ישר לבי. ומה שאשיב אליך ואגיד לך הוא יהיה יושר לבי ואמתת בחינתי כן יהיו אמרי. וכן הדעת אשר שפתי ימללו ויגידו. יהיה ברור ונקי מכל הטעאה לפי שלא אדבר בטענות כוזבות: ברור. מן בר לבב: רוח אל. ודע לך איוב כי אחרי אשר נכסוף נכספת מאד להתוכח עם ה' כאשר אמרת לפי שלא יסדיר טענותיו רק בתשובות אמתיות. ואמרת שהיית ירא מה' מן אימתו אל יבעתך. אבל דע לך כי איש אנכי ולא אל. שתוכל להתוכח אתי. כי אני אדם כמוך ורוח אל עשתני בכחות השכליות: ונשמת שדי תחיני. בכחות החיוניות. ואין הראוי לאדם להעיז פניו לנכסוף להתוכח עם ה' רק עם אנשים: אם תוכל. ואם תוכל להשיב לטענותי תתקן עצמך לערוך לפני תשובותיך והתיצב לפני לשמוע ולהשיב: הן אני. והנה אנכי אדם כפיך וכמוך להשיב אליך בעבור האל אשר הרשעת אותו ליחסו בלתי משגיח. ואמרת כי הרעות אשר הגיעוך שאינך ראוי להם. עתה לא תצטרך לפחד ממני כי מחומר קורצתי ונבראתי גם אני. קורצתי. ענינו כמו נבראתי. כי הבורא כלי דבר מחומר קורץ וקורע עסת החמר להמציא כלי למעשהו: מן קורץ בעיניו: הנה אמתי. ולהיותי אדם כמוך הנה אימת דברי לא תבעתך: ואכפי. רוצה לומר וידי עליך בתשובותי לא יכבד. כי לא אכה אותך בידים. וזהו כאשר שאלת מאת ה'. כפך מעלי הרחק וכו'. ואכפי. כמו וכפי. לשון ידי בתוספת אלף. כמו אזרוע מן זרוע. או ואכפי מלשון כופין אותו. רוצה לומר ומה שאבריח אותך להכניע בראיותי לא יכבד עליך להזיק לך: אך אמרת. אך אמנם אוכיחך במה שאמרת באזני: וקול מילין אשמע ממך. באמרך שאתה תם וישר בלתי ראוי לפורענות כמו שאמר: זך אני. וזה מה שאוכיחך עליו ששמעתי ממך שאמרת שאתה תם וצדיק בלי פשע. וגם חף אנכי ונקי ואין עון לי. וחף רוצה לומר נקי. ואפשר שהוא מלשון רז"ל האשה חופפת. ורוצה לומר חף מכובס ומורק ושטוף במים מעון. כמו חפופה במים עד שנטהר נקי. או מלשון כסוי. יחופף עליו: הן תנואות. ועוד אמרת שאם ה' משגיח להביא עליך הרעות האלה שהם עול וחמס. כי הן תנואות ועלילות דברים עלי ימצא ה' יתברך ויחשבני לאויב לו בהרבותו להכותי במכות חדשות יום יום: תנואות. לשון כי הניא. ויניאו את לב. רוצה לומר עלילות דברים כדי להסיר אותי ממנו. או שהעלילות והשקרים הם ממש תנואות והסרות שאינם אמת: ישם בסד. ועוד אמרת בדבריך ממש למעלה שה' הוא כאויב לך עד ששם בסד ובזיקי ברזל רגליך לבלתי תוכל להשיג מבוקשיך. וישמור כל אורחותיך למנוע תשוקותיך מצד סדור המערכת המוכן עליך לרעה בגזרתו הקדומה: בסד. כלי עץ שמשימים בו רגלי האסורים. ציפו בלעז. וכבר פירשתיו לעיל:

הן זאת

זאת לא צדקת אענך כי ירבה אלוה מאנוש : מדוע אליו ריבות כי
כל דבריו לא יענה : כי באחת ידבר אל ובשתים לא ישורנה : בחלום
חזיון לילה בנפל תרדמה על אנשים בתנומות עלי משכב : אז יגלה
ובמסרם אזן אנשים ובמסרם יחתם : להסיר אדם מעשה וגוה מגבר יכסה :
והוכח יחשך נפשו מני שחת וחיתו מעבר בשלח : והוכח במכאוב על
ורוב משכבו וריב עצמיו איתן : וזהמתו חיתו לחם ונפשו מאכל תאוה :
ושפו יכל בשרו מראי ושפי עצמתיו לא ראו : ותקרב לשחת נפשו וחיתו
לממתים : אם יש עליו מלאך מליץ אחד מני אלף להגיד לאדם ישרו

דלא זכיתא אתיבינך ארום יתרברב אלהא מן בר נש : מא דין
לוותיה נציתא ארום כל פתגמוי לא יתיב : ארום בחדא שותא ימליל
אלהא ובתנייתא לא איצטריך למסכיה : בחילמא מן חזונא דליליא
בר נפלת שינתא עמיקתא על בני נשא בגוומתא על בי מרמכא :
הידין יגלי אודנא בני נשא ובמרדותהון יחתום : למעדי בר נש מרי
עוברא בישא וגיוותנותא מגברא יכסי : ימנע נפשיה מן שוחתא
וחיוי מן למעבר בשילחא : ומתמכסן בכיבא על בי מדמכיה וסוגעי
איברוי תקיפין : ומתובנא דנקיט ליה מרחיקא נפשיה מזונא ונפשי
מיכלא רגיגא : ישתיצי ביסריה מן ריוו ושפיין גרמוי לא איתחמו :
וקריבת לשוחתא נפשיה ונשמתיה למיתותא : אין אית עלוי מזמן זכותא מלאכא חדא פרקליטא מן בייני אלף קטיגוריא לחואה לבני נש תריצותיה :

הרמבן הן זאת לא צדקת אענך . כי אעפ״ שצדקת מחביריך . כי אולי צדיק גמור אתה . לא צדקת באמרך . כי תצדק נפשך מאלהים . כי באמת ירבה ויגדל האלוה מכל אנוש : מדוע אליו ריבות . למה אתה מריב ומתקוטט עמו בעבור שלא יענה בכל דבריו . שאומרים לו כי בדרך אחת ידבר האל ויודיע כל האמת : ובשתים לא ישורנה . לא יראה אותה . כמו אשורנו ולא קרוב . והוא שדרך לעות אדם בריבו ה' לא ראה . ופירש הדרך הזאת אשר ידבר בה האל : בחלום חזיון לילה . כלומר במראות הנבואה . וכן אמר התרגו' ארום בחדא שותא ימלל אלהא ובתנייתא לא איצטריך למסכייה : אז יגלה אזן אנשים . לא מצאו המפרשים טענה חדשה שיהיו מיחסים לאליהוא . רק זאת שאמר כי האל יגלה אזן אנשים בחלום שלא יעשו חטא . כמו מעשה לאבימלך. ואחשך גם אנכי אותך מחטוא לי : ובמוסרם יחתום . גזר דינם . כלומר פעמים יגלה אזנם ופעמים ייסרם במכאוב : להסיר אדם מעשה . מ״ש מגבר כמשך לאחור . כאומר להסיר אדם ממעשה כלומר ממעשה רע . שלא יעשה אותו . כי אעפ״ שלא חטא אדם מזהיר אותו ומוכיחו בחלום . או במכאוב שלא יחטא : וגוה מגבר יכסה . וימנע . אולי יגבה לבו עד להשחית . ויעשה הרע בעיני השם . ואיננו נכון בעיני . כי זה כבר אמרו אליפז שהוא מוסר שהשי' להיטיב לו . ואיוב ירחיק זה . מה כחי כי איחל . ועוד כי איוב יטעון בצדיק ורע לו . ויש שמגיע אליהם כמעשה הרשעים למות בנפש מרה . ואין זה ליסרו שלא יחטא . ואיוב יצדיק נפשו להביא כפי כונתו כמו שעושה לשעבר . כי לא יחטא ולא יאשם . ועוד אם יש עליו מלאך מליץ אחד מני אלף . והלא ילזה הצדיק שמתיסר שלא יחטא אין מלמד עליו חובה . ומלמדי זכותו רבותים אלפי שכאן . ועוד מה יעשה בקושית רשע וטוב לו . ומה יטעון עליה אליהוא . והיא המתפרסמת עליהם . ובה נשאר המחלוקת במענים האחרונים . וכבר כתבתי שדברי אליהוא חכמה היתה מקובלת בידו מפי אבותי הנבואה . ולכן אמר כי באחת ידבר אל . חזיון לילה בחלום . אז יגלה אזן אנשים ובמוסרם יחתום . האל ידו . כמו ואכתב בספר ואחתם . ועתה אפרש והמשכילים יזהירו . להסיר אדם מעשה סמוך . כמו כל כלי מעשה . וגויתו מן הגבר יכסנה : יחשוך נפשו מני שחת . כמו קרא בגרון אל תחשוך . אם אדברה לא יחשך כאבי . שאין ענינם שלא תהיה הקריאה ושלא תהיה הכאב מראשיתו . רק שיחשך וימנע מכאן ואילך . וחיתו יחשך מעבור בשלח . שלא ישלח אותה ביד פשעה לעד . ולא להעבירה בשחת לעולם . והוכח במכאוב על משכבו . כי יחשוך מני שחת יוכיחנו האל במכאובות וחליים . ויזכור לו עונותיו . עד כי יקרב למות . ואם יש עליו מלאך מליץ שיגיד היושר שעשה כאשר שב בתשובה אז יפדה אותו מרדת שחת : רטפט

אברהם הן זאת . הן כונתך זאת אשר יחשת את השם בעול במה שסדר המציאות בחמס להגיע הרע על צד המערכת לבלתי ראוי לפי דעתך . הנה לא צדקת כי שקר דברת ואענה לך תשובה . כי ה' יתב' ירבה מעלתו מאד מאנוש ותשוב וכשא וצדיק מה שלא ישוער ערכו . ואודיע אותך כי האדם השלם ינצח המערכת אף כשיהיה האדם מוכח של הגרמים השמימיים כאשר ישתדל בבחירתו להדבק עם השם ית' . הנה בודאי יברח מרוע המקרי הנופל באישים . כי בהיות הרע מוכנת להגיע על הצדיקים לפעמים ישירנה השם מעליהם כאשר יוסיפו להיטיב . כמו שנבאר . ואמר החכם על זה צדיק מצרה נחלץ : מדוע אליו . ומדוע אליו ריבות שרבית על כל פנים להתוכח אתו למען יודיע אותך על מה הכה אותך במכות כאלה אשר לפי דעתך אינך ראוי אליהם . ואתה ידעת כי השם יתברך לא יענה ולא יתן תשובה לאדם מאשר ימשך ממנו . כי כל אשר יחפוץ אלהים יעשה : כי באחת . רק אמנם מה שירצה השם לדבר לפעמים להודיע אל האדם יהיה . אם באחת מהדרכים האלה לדבר אתו ממש בלילה על צד החלום להודיעו חטאו . כאשר עשה לאבימלך וללבן . ועל ידי הנביאים המוכיחים את העם : ובשתים לא ישורנה . או באופן שני גם כן יודיע השם רצונו אל האדם ליסרו ביסורין כדי למונעו מן הרע הגמור . פן תאבד נפשו לנצח : והדרך הזה השנית לא ישורנה ולא ירגיש בו האדם הנכאב והמוכה . רק הצדיק המתקרב אל השם . והמקבל יסורין מאהבה הוא יזכה אל המדרגה הזאת . ובשני אלה הדרכים השם מודיע אל האדם לשוב מהחטאות . אם דרך חלום ונבואה . או על צד היסורין שירגיש בחטאיו . ובשתים ר״ל באחת משתים . או ובשתים בדרך השני ממש שהם שתים : בחלום חזיון . וזאת היא אחת מדרכי השם ברצותו להודיע את האדם להשיבו ולמנוע אותו מן החטא . כאשר יהיה מוכן למדרגה הזאת לדבר אליו בחלום חזיון לילה דרך תרדמה כבדה . או בתנומות . כיש ולא כיש כפי ההכנה אשר אתו יתבונן במה שיודיעהו ה' : אז יגלה . ואז בחלום חזיון לילה יגלה ה' לאזן אנשים חשובים להתרחק מן העבירות ולברוח מן הפורענות המוכן לבא עליהם . ואז בבחירתם הטובה לבחור בטוב ולמאוס ברע . אז ה' במוסרם יחתום . ר״ל יסגור ויעכב המוסר והיסורין הראוים לבא עליהם שלא יכאיבם עוד : להסיר אדם . ואת כל זה יעשה ה' יתב' לגלות בחלום את אזן אנשים להסיר מעשה אדם . ר״ל להרחיקו מן החומריות והתאוות . וכן להסירו ולהרחיקו מגוה ובאוה ובוז אשר יכסה האדם . וירחיקהו מן השלמות . או מגוה . להרחיקו מן הגו וכחות הגוף : יחשוך נפשו . ובזה האופן הראשון להודיע לאדם חטאו בנבואת חלום יחשוך השם יתב' את הנפש המשכלת מן הראוי להצילה מני שחת והאבדון . וחייתו שהיא הנפש החיונית גם כן מעבור בשלח ובחרב להצילו מהפורענות : בשלח . בחרב . מן בשלחה תריבנה : והוכח במכאוב . ואולם הדרך השני הוא כי לפעמים האדם אשר לא הגיע מדרגתו אל הנבואה . וראוי לפורענות מה . הנה השם יתברך יוכיחנו במכאוב על משכבו : ורוב עצמיו . ר״ל לריב בעצמיו והוא מקור . מן וימררוהו ורובו . או ורוב עצמיו . אעפ״ שרוב עצמותיו איתן . ואיתן לשון חוזק : וזהמתו חיתו . וחייתו שהיא הנפש החיונית תמאס הלחם בהיותה בחלאים . כאמרו כל אכל תתעב נפשם . ונפשו גם כן תגעל כל מאכל תאוה ומעונג הראוי לתתו לבטוי הבריות . וזהמתו . ענינו ותמאס אותו . לשון מיאוס וזוהמה . וזהמתו עומד במקום שנים . ושיעור הפסוק כן הוא . חיתו של נפש אדם החולה אשר הוכח במכאוב בפסוק הקודם . זהמתו ומאסתו הלחם וכל מאכל תאוה : יכל בשרו . ומרוב החולי יכלה בשרו ותתמעט מן הראייה . כי הרואה לא יראה בשר בגוף החולה מרוב הרזון : ושופו עצמותיו . רק יגבהו עצמותיו למעלה לחוץ להיות גבוהים עם העור שלא ראו ושלא נתראו קודם החולי . יכל . יכלה וידל . מראי . מהיות נראה . או שהוא שם דבר מלעיל . שם לראייה . כמו אל רואי . שהוא מלרע : ושפו . לשון גבהות . כמו ובהו : לא ראו . לא נראו . והוא עבר מבנין פועל שלא נזכר שם פועלו . או ושפו עצמותיו לא ראו . רוצה לומר גבהות עצמותיו שהיה הבשר גובר וגבוה עליו לא רואו . ושפו וראו עבר מבנין פועל . ע״מ פוקדו בשלמים : ותקרב לשחת . ואת אלה יעשה השם אל האדם להגיעו כמעט אל המות : וחייתו לממיתים . לחולאים הממיתים לראות אם ישוב בלבבו כמו שאומר : וחייתו . נפשו החיונית : אם יש . רצה בזה הפסוק שהשם ית' יחפוץ בשוב האדם מרשעו ושיגיעו אליו הרעות הקדומות לראות אם יש עליו בעבורו מלאך מליץ ממשכיות לבבו אחד מני אלף מן המחשבות המשכליות אשר באדם שיעוררוהו לתת אליו עיצה להגיד לאדם יושרו שראוי שיבחר בו ושיעשהו ולהדריכו מאליו אל היושר למען לא תאבד נפשו : ויחננו

וחס עלוי ואמר פרוק יתיה מלמיחת בשוחתא אשכחית פורקנא׃
איתחליש בסריה יתיר מן ריבותא יתוב ליומי טליותיה׃ יצלי קדם
אלהא ורעיניה וחמא אפוי ברעוא ויתיב לאינש כצדקתיה׃ יתריץ
לבני נשא ויימר חבית ותריץ קלקלית ולא הוא שוי לי׃ פרוק
נפשיה מלמעבר בשוחתא ונשמתיה בנהורא מעליא תחמי׃ הא
כל אילין יעביד אלהא תרי זמנין ותלת עם בר נש׃ מטול לאתבא
נפש מן שוחתא לאנהרא בניהור חייא׃ אצית איוב קביל מיני שתיק
ואנא אמליל׃ אין אית מילין אתיב יתי מליל ארום צביתי לזכאותך׃
אין לא את קביל מיני שתוק ואליפינך׃ חוכמתא

ויחננו ויאמר פדעהו מרדת שחת מצאתי כפר׃ רטפש בשרו
מנער ישוב לימי עלומיו׃ יעתר אל אלוה וירצהו וירא פניו בתרועה
וישב לאנוש צדקתו׃ ישר על אנשים ויאמר חטאתי וישר העויתי
ולא שוה לי׃ פדה נפשי מעבר בשחת וחיתי באור תראה׃ הן כל נפשו
אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר׃ להשיב נפשו מני שחת לאור חיתו
באור החיים׃ הקשב איוב שמע לי החרש ואנכי אדבר׃ אם יש מלין שלוש
השיבני דבר כי חפצתי צדקך׃ אם אין אתה שמע לי החרש ואאלפך׃ צדקך

הרלב״ג

רטפש בשרו מנוער. ישוב לפסוק העליון. יחשוך נפשו מני שחת: רטפש. לשון צמיחה שיצמח ויפרה בשרו על עצמותיו כאשר יעשה בבטן אמו מנער׃ יעתר אל אלוה וירצהו. אחרי שובו. והוכח במכאוב. כי כשיתכפרו לו עונות ראשונים. ולכן יקדמוהו רחמי האל וישב לאנוש הזה צדקתו עתה. ישר על אנשים. יביט על האנשים אשר כבר ילכו שאבדו. ויאמר גם אני חטאתי וישר העויתי ולא שוה לי חטאי. כי בו לא כמלטתי. אך צדקתי עמדה לי: פדה נפשו מעבור. אחרי אליו בשחת. וחיתו באור פני מלך תראה בבוא עתו. כי שם תעמוד ולא תעבור בשחת. ולכן נפתח בית באור. וכן אמר התרגו׳ ונשמתיה בנהורא מעליא תחמי: הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר. יתכן שכך היא המדה. וכן הזכירו חכמים במסכת יומא. ועל ארבעה לא אשיבנו. להשיב נפשו מני שחת: לאור באור החיים. אשר על פני האדמה. וכן דעת התרגו׳ שאמר כאן בנהור חייא. גם יתכן לאור באור החיים גם בסוף תהיה נפשו צרורה בצרור החיים את ה׳ אלהיו. והנהו מתרץ קושית צדיק ורע לו. וממנה יבא תירוץ רשע וטוב לו. הוא הדין והוא הטעם. רק מפני שזה חסר הוא. ואם יהיה צדיק אובד בלי פשע יהיה רשע ועול. יפליג וידבר בזה יותר. הנה פירשתי הענין הזה. והפסוקים ומילותיהם נאותים לפירוש אחר. ומורים עליו הוראה שלימה. והטענה בעצמה טענת אמת ודברים מהוגנים לא תשאר אחריהם קושיא בדעתו של אדם כלל. על כן החרים איוב ולא ענה אותו דבר. ואם תחפוץ להבין הסוד הנכבד לבך תשית לדעתי. וכליותיך תשתונן. ועלי חטא תתאונן. ויסור מעל פניך הענן. תחזינה עיניך המלך והכלה. ותכפה לבתולה. תראי עפרים תאמי צביה. והגזרה והבינה. פירוש המלות: בשלח. מין ממיני הנשק אשר ישולח. כמו איש שלחו למים. ואין משלחת במלחמה: ורוב עצמותיו איתן. כמשך למעלה. ורוב עצמיו במכאוב איתן. כלומר במכאוב חזק ותקיף: וזהמתו חיתו לחם. מלשון זוהמא בדברי חז״ל. כי חיתו שהיא נפשו מזוהמת לו כל לחם. ויש מפרשים כי חיתו זוהמת הלחם בשני כנוין. כמו ומתוכה כעין החשמל. מתוך האש. שב לבאר: יכל בשרו מראי. מראותו. כמו לא תשורני עין ראי. יאמר כי יכלה הבשר שאין בשרו נראה על עצמותיו. אין עליהם רק העור והעצמות משופים ויוצאים לחוץ ואינם נראים כעצמות אדם: ושפו. מן הר נשפה. על שפיים. ענינים מקום גבוה יחד בראשי ההרים. והוא כלשון חכמים ז״ל משופין. ויש אומרים שתשכנו עצמותיו עד שלא יראו. כדרך חשך משחור תארם. והוא מלשון כשף. ושניהם כתרגו׳ הירושלמי ומתחשכן גרמוי לא אתחמו. תא״ ושפיין גרמוי. והוא הנכון: אם יש עליו מלאך מליץ טוב. אחד מני אלף. מלאכי מות המלמדים עליו חובה להגיד על אדם זה ישרו. כמו ואמר פרעה לבני ישראל: ויחננו האל. ויאמר פדעהו מרדת שחת. כמו כדאהו שיצוה למלאך המליץ שיפדה אותו מיד מלאכי המות: מצאתי כפר. דברי המצוה מצאתי לו כפר. וספר הכתו׳ רחמי האל על מעשיו. כי רבים מלמדי חובת האדם לא יעמדו במקום מליץ יושר אחד ותרגום הפסוק הזה. אין אית עלוי זכותא מזדמן מלאכא פרקליטא חדא מן בני אלף קטיגורא לחוואה לבר נש תריצותיה׃ רטפש בשרו מנוער. פירשו בו שהיא מלה מורכבת. רוטפש. לומר שחזר בשרו רטוב רך ויגדל וירבה. מן ופשו פרשיו. ולא ידע בפש מאד. ובלשון תרגו׳ פושו סוגו. והתרגו׳ אמר איתקליש בסריה. שחזר בשרו רך מנער קטן. כל דבר הפרוש נקרא כן בלשון ארמי ויטש על המחנה. ותרגום ירושלמי בו ורפש על משריתא והטית לשון התפעל. רטפש בשרו׃ ויען

ויחננו ויאמר. ובאמצעות היסורין שבאו עליו יחננהו השם יתברך. ויאמר להצילו ולפדותו מרדת שחת. מצאתי כופר. לכפר בעדו. והם היסורים אשר יהיו לפדיון נפשו. ובזה האופן השני מהגעת המכות לאדם מאת השם יגלה השם לאנשים ויודיע על מה שחטאו. למען יצדיקו את הדין וישובו אל השם ויעתר להם (אברהם) וירפאם ויושיעם ויצליחם. כמו שאמר: פדעהו. לשון פדיון. תפדה אותו: ויחננו. ויחן אותו: רוטפש בשרו. ואחר כך בשוב החוטא מרשעו וירגיש בפורענות ירפאהו השם וייטיב וירבה בשרו מנוער להחזירה רטובה יותר מימי נעוריו וישוב אל הבריאות והגידול לימי עלומיו. כימי היותו עלם: רוטפש. אמרו קצת מדקדקים מלה מורכבת משתים רטוב ופש. ותרגום של פרו. פושו. וענייננו רטוב ופרה ורבה. והוא עבר מרובע מבנין פועל: יעתר אל אלוה. ועוד כי האיש הזה אם יעתר אל אלוה אם יקראהו מן הצורך וה׳ ירצהו ויראה ה׳ פניו מן האיש הזה בתרועה ובשמחה לרצותו במה שישאל ושיצטרך. וישב לאנוש הזה צדקתו. כיון ששב אל השם והתחנן אליו ראוי הוא שישמע צעקתו בתרועה ובשמחה: ישור על אנשים. כי כן דרך השם להביט ולהשגיח על אנשים חשובים כאשר יאמר אחד מהם חטאתי. והדרך הישר העויתי אותו. ולא שוה לי. כמו שאומר: ישור. ענין ראייה והבטה. מן אשורנו ולא קרוב: פדה נפשי. ובשובו מרשעו יפדה ה׳ את נפשו מעבור בשחת. וגם חייתו ונפשו באור החיים הנצחיים תראה לעתיד: חייתו. נפשו: הן כל אלה. והן כל אלה הדרכים ליסר האנשים החוטאים ולהודיע אליהם למען ידריכם אל היושר. יפעל אותם האל יתברך פעמים ושלש עם גבר. למען יתחזקו בעשיית הטוב להיות להם בקניין חזק. כי בהיותם מוכים פעמים רבות ירגישו בחטאם וישובו ויהיו נשמרים מן החטא ולא ימותו. כמו שאומר: להשיב נפשו. מבואר שהיסורין באו עליו להשיב נפשו מני שחת. כמו שביאר למעלה: הקשב איוב. הקשב איוב דברי אלה ושמע לי בשכלך במה שיש בהם מן האמת והיושר. והחרש ואנכי אדבר. כי דברי אינם כדברי רעיך: אם יש. ואם יש לך מלין ראויים להשיב אלי השיבני דבר אם יש בהם מן היסוד. כי חפצתי להצדיק אותך אם תצדק בדבריך: אם אין. ואם אין לך טענות אמתיות וראויות להשיב תשמע לדברי. והחרש ותדרוש׳ ואאלפך עוד ואלמוד אותך חכמה מפוארה בדבר הזה. ולא תדע שהשם משגיח בפרטים: ואאלפך. ואלמוד אותך:

עקר

המענה הזה לאליהוא ישוב על ארבעה דרושים. ראשון שאליהוא הוכיח איוב בראשונה. איך יתכן לחשוב על האדם שיגיע לשלימות מציאותו בכל מה שיחייבהו תכלית בריאתו. באופן שיהיה זך בלי פשע ואשמות לפני ה׳. שהדבר הזה הוא נמנע שימצא האדם שלם. באופן שיהיה ראוי שלא יגיעהו מן הפורענות כלל. כמו שאמר על איוב במענה הלז שאיוב היה חושב ואומר. זך אני בלי פשע חף אנכי ולא עון לי. אשר המחשבה הזאת היא חטא גמור בערך אל האדם לחשוב שלמות בנפשו ואיננו. אמר הנביא על כמו זה הענין. הוי חכמי׳ בעיניהם ונגד פניהם נבונים: שני שאליהוא הראה את איוב גם כן חטאו העצום על צדקו נפשו מאלהים. ואיך יתכן לחשוב מחשבות כאלה. שאם השם יתברך ברא המציאות וסדר אותו בתכלית התקון להיות העולם התחתון נקשר עם העליון להביא הנבראים על צד המערכת. שהשם יסדר אותם וינהיגם דרך החמס והעול. להיות ית׳ שלם המעשה ותמים דעות במה שלא ישוער ערכו יודע הכל. ואיוב יאמר כנגד השם שעושה אתו עול. אמר הן תנואות עלי ימצא וכו׳. ישם בסד רגלי וכו׳. אשר זה מן החטא הגמור. ועליו השיב אליהוא הן לא צדקת אענך כי ירבה אלוה מאנוש: שלישי מה שהודיע אליהוא במענה הזה והורה גם כן בו שהחכמה האלהית סדרה להגיע השפע הטוב לכל הנמצאים לקיום מציאותם. ושכל הנבראים ממנו הוא. כאמרו רוח אל עשתני ונשמת שדי תחייני. ומזה הצד יגיע הטוב לרשעים ולצדיקים יחד. ולא יהיה מן התימה בהגעת הטובה אף לבלתי ראויים. כמו שיגיע הטובה והקיום לבעלי חיים הבלתי מדברים. ואם שיהיו מהם חוטפים טורפים אכזריים וממיתים כן יגיע מאת השם הטובה לרשעים לפעמים. רביעי מה שביאר אליהוא במענה לאיוב שהרצון האלהי חפץ בקיום

המין

לד חכמה: ויען אליהוא ויאמר: שמעו חכמים מלי וידעים האזינו לי: כי אזן מלין תבחן וחך יטעם לאכל: משפט נבחרה לנו נדעה בינינו מה טוב: כי אמר איוב צדקתי ואל הסיר משפטי: על משפטי אכזב אנוש חצי בלי פשע: מי גבר כאיוב ישתה לעג כמים: וארח לחברה עם פעלי און וללכת עם אנשי רשע: כי אמר לא יסכן גבר ברצתו עם אלהים: לכן אנשי לבב שמעו לי חללה לאל מרשע ושדי מעול: כי פעל אדם ישלם לו וכארח איש ימצאנו: אף אמנם אל לא ירשיע ושדי לא יעות משפט: מי פקד עליו ארצה ומי שם תבל כלה: אם ישים אליו לבו רוחו ונשמתו אליו יאסף: יגוע כל בשר יחד ואדם על עפר ישוב: ואם בינה שמעה

חוכמתא: ואתיב אליהוא ואמר: שמעו חכימיא מילי וידועיא אציתו למימרי: ארום אודנא מליא בחנא ומוריגא טעמא למיכל: דין ניתרעי לנא נידע בינגא מה טב: ארום אמר איוב זכאית ואלהא אעדי דיני: על דיני אכדיב בר נש דשדי גירי מרדית סורחנא: מן גברא היך איוב דשתי דוחכא היך מיא: ואזל לאתחברא עם עבדי שקר ולהלכא עם אנשי רשיעא: ארום אמר לא יאלף גברא במיצבי עם אלהא: תא ארום אמר לא יסתכן בר נש במרהטיה עם אלהא: בגין כן אינשי חכימי קבילו מיני חס לאלהא מן רישעא ושדי מן שקרא: ארום עובדי בר נש ישלם ליה וכאורחא דגברא יערעיניה: ברם בקושטא אלהא לא יחייב ושדי לא יקלקל דינא: מן פקיד עלוי למיעבר ארעא ומן שוי תבל כולה: אין ישוי עלוי ליביה רוחיה ונשמתיה לגביה יכנוש: יתנגיד כל בסרא כחדא ובר נש על עפרא יתוב: ואין תתביין שמע

ראאצית

הרמב״ן **ויען** אליהוא ויאמר. שמעו חכמים מלי. במענה הזה יאשים את איוב על שאמר שהאל הסיר משפטו. ושהוא אנוש ומיוסר ביסורין בלי פשע. והנה זה ראיה גמורה. כי לדעת אליהוא על פשע וחטא באו תלאותיו. וכאשר יאמר במענה הזה בפי׳ כי עיני האל על דרכי איש וכל צעדיו ישמור. אין חשך ואין צלמות להסתר שם פועלי און. ויאמר לכן יכיר מעבדיהם. והפך לילה וידכאו. יבאר כי על פעולות און ועל מעבדיהם אשר יכיר אע״פ שיהיו במחשך מעשיהם ידכאם האל ויענישם. כי ההשגחה שלימה בפרטים כלם. ואין חשך ואין צלמות. בכל עיני השם משוטטות. פי׳ המענה: משפט נבחרה לנו. נבחר ונרצה שיהיה משפט צדק לנו בדבר אשר נחלוק והמפרש׳ אמרו כמו נבחנה לנו. כי מצאו בחרתיך בכור עוני לדעתם בחנתיך. והתרגו׳ אמר נתרעי. והוא הנכון: נדעה בינינו מה טוב. אי זה הדרך הטוב ונלך בה באמונת האלהים: על משפטי אכזב. על המשפט הראוי לבא אלי אני נכזב. כי תוחלתי נכזבה במשפטי. וזה ממה שאמר איוב כי טוב קויתי ויבא רע: אנוש חצי. כמו אנושה מכתך. מכתו הקרא חצי בבואה כחצי: מי גבר. צדיק וגדול כאיוב ששותה כמים דברים הראוים ללעוג עליו. כי לעת זקנה ילך להתחבר עם פועלי און ואנשי רשע הכופרים באל ובמשפטיו: כי אמר איוב לא יסכן גבר. כי לפי דבריו לא יסכן גבר ולא יועיל לו כשיעשה רצון אלהים. כי אחרי אשר הוא אנוש חצו בלי פשע. מה שדי כי יעבדנו. ומה יועיל כי יפגע בו. וזה ענין הסרת ההשגחה שהיה איוב מתרעם עליה בעבור מקרה: לכן אנשי לבב שמעו לי. כי משקול הדעת יודע זה. כי חלילה לאל מרשע שיזיק לעושי רצונו. לדעת כאשר אמר איוב תחלה בהן. תנואות עלי ימצא. כי יהיה זה רשע ועולה. וחלילה לאל מהם. גם לא יסיר השגחתו ולא יניח השפלים למקרה. כי פועל אדם ישלם לו. במדה במשקל ובמשורה: וכארח איש ימציאנו. ימציא ויזמין לו כדרכו וכעלילותיו. ובעבור כי איוב תולה הכל במקרה. אמר אליהוא כי כאשר יקרה לאדם המכאות הבורא היא שיזדמן לו כדרכיו: ימציאנו. לשון מקרה המכאה ומזדמן לאדם. ואת העולה המציאו. זמינו לותיה. אנכי ממציא את האדם. מזמין: מי פקד עליו ארצה. מי פקד על המשפט כל הארץ: ומי שם תבל כלה. עליו. הלא ה׳. ואיך יעות משפט. והתרגו׳ אמר מן פקיד עלוי למעבד ארעא ומן שוי תבל כלה. הוא מפרש מי פקד על האל וצוה עליו לעשות הארץ ותבל. הלא ברצונו עשאה ולא תהו בראה להריע לבריותיו. כי לא יחבול אדם מעשה ידיו ברצונו לעשות לו רע ולמצוא עליו תנואות כאשר אמרת. רוחו אשר בו הוא חי ונשמתו המשכלת אליו יאסוף. ויגועו הכל יחדיו וישובו לעפר. ורבינו שלמה ז״ל מפרש מי פקד על האל הארץ שיהיה הוא השר והאל פקידו. ויאמר אליו מדוע ככה עשית להריע לאדם הזה. כי לא צויתיך לעשות כן. ועל כן ימצא תנואות עליו לאמר שעשה כדין. הלא הוא האדון השופט אשר יעשה כחפצו ומי יאמר לו מה תעשה. ואם ישים אל האדם לב להשחיתו: רוחו ונשמתו אליו יאסוף. כרצונו. ולמה יבא בעלילה. גם נכון הוא:

אברהם המין האנושי והשלמת מציאותו והשארות נפשו שהוא העקר. והיה כאשר יחטא באחד מהדרכים המרחיקים השלמתו שכבר נתן הסדר בזה במרומים על צד האמצעיים לעורר את שכלו להסתדל בטוב ובמועיל ולברוח מן החטא המזיק להשארותו. וזה על אחד משני דרכים. אם שהשכל יעוררהו מאתו ית׳ להתבודד בחלום ובחזיון לילה. כאשר יהיה ראוי למדרגת הדבקות כזה. כמו שקרה לאבימלך מלך גרר. לחפש במעשיו ולברר דעותיו. ויטה בחירתו אל הרצון האלהי ויברח מן הרע. וזה אמרו כי באחת ידבר אל וכו׳. ואחר יאמר בחלום חזיון לילה וכו׳. בתנומות עלי משכב. יגלה אזן אנשים וכו׳. או כי באחלת ה׳ עליו שלא תאבד נפשו יגיעו אליו מצד הסדור האלהי מכאובות וחלאים רעים למען יפשפש במעשיו ויבחר הדרך הנאותה. וזה יעשהו השם לפעמים להכותו פעמים גם שלש. כאמרו והוכח במכאוב על משכבו וכו׳. ואמר הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר. עד שהמשכיל בדבר זה יתודה מחליו וישוב ויאמר חטאתי. וכל זה יעשהו השם ית׳ להשיב נפשו מני שחת לאור באור החיים. ובזה יותר מעט הספק בהצלחת הרשעים וביסורי הצדיקים. אולם להיות הטענות האלה חלופות מעט שיפלו בהם מן הספקות. כמו בענין החלום. שאפשר שיוחס מציאותו לפי הטבעיים בדרך אחר מן הדמיון והמחשבה. או המאכלים. או בחטא הליחות הנגוברות. כמו שמבואר בספר החוש והנפש והתנומה והיקיצה. וגם שהמכאובות יגיעו לאדם על צד הקרי לפי דעת הרופאים. או בעלי המשפטים.

על כן רצה אליהוא להוסיף לדבר דברים אחרים במענה הבא עם המענה הפלוסופי לו לאמת ההשגחה כאשר נבאר:

ויען אליהוא ויאמר. שמעו חכמים. השיב עוד אליהוא ואמר אל איוב בזכרו הדברים אשר כבר דבר. ואמר שמעו חכמים מלי. הדברים היוצאים מפי. ויודעים האזינו. בתבונה אלי. ממה שאביע לדבר: כי אזן. כי דרך שמיעת האזן היא תהיה נסבה לבחון דברים על אמתתם ש׳ המבינים. כמו שהחיך יטעם המאכלים שלא יחטא בבחינת טעמן. כן נבחן הדברים האלה ונבין עקרם: משפט נבחרה. ומשפט הדבור הלז ואמתתו נבחר לנו. ולא דרך ההטעאה והזיוף. ונדעה בינינו מה טוב. ומי הוא הצודק בדבריו אני ואתה בענין ההשגחה. ואם אמת שאיוב היה צדיק כפי מאמריו: כי אמר. והדבור הלז והחקירה הזאת תהיה במה שאמר איוב צדקתי ולא פעלתי און ואנכי ראוי למכאובות האלה. ואל הסיר משפטי וצדקתי להיות נענש בחלאים האלה שאינני מן הראוי: על משפטי. ועל משפטי מהמכות המגיעות עלי אכזב בהם לומר שהם באון ובחמס. והנה בודאי אנוש וחזק חצי ונגעי בלי פשע. ואנוש הוא כמו אנושה מכתך. שהוא לשון חוזק ושאין לה תקנה: מי גבר כאיוב. ומי גבר ואיש חשוב כאיוב שישתה לעג וקלס כמים. כמו ששותה האדם המים. שיבזוהו מכיריו ויודעיו באמרו דברים והזיות כנגד האמת וההשגחה: וארח לחברה. ובאמת נראה בעיני כאלו הלך איוב להתארח ולהתחבר עם פועלי און אחרי רודפו אחרי המחשבות הלזו להאות כופר בהשגחה וללכת עם אנשי רשע. האומרים עזב ה׳ את הארץ: וארח. ענינו לשון חבורה ודבקות עם אנשים. מן ארחת ישמעאלים. פעל עבר מן הקל: כי אמר. כי יאמר איוב במאמריו שלא יועיל לאדם להציל עצמו מתהפוכות הזמן. ואף ברצותו עם אלהים שיבחר בדרך הטובה להדבק בה׳ ובדרכיו שלא יועיל אליו כלל אחרי היותו מוכח לגרמים השמימיים: יסכן. יועיל: לכן אנשי. לכן אנשי לבב מביני מדע שמעו אלי חלילה לאל שהוא יכול מעשות רשע כזה. ושדי שהוא מסדר המערכה מעשות עול: כי פעל. כי השם יתברך ישלם לאדם פעלו. ואם שיהיה פחות כפי שיעור מדרגתו. וגם וכאורח איש החשוב ימציאנו. שאינו מקפח שכר שום ברייה שבעולם אם צדיק ואם רשע: אף אמנם. כי אף אמנם בודאי האל לא ירשיע וכו׳. לפי שהוא תקן המציאות וסדר אותו. כמו שאומר אחרי זה: מי פקד. ומי הוא שפקד עליו וקדם ממנו במעלה וזמן לסדר הארץ בכללה עם כל הנבראים. או מי הוא ששם תבל והיטוב בתכלית התיקון והסדור כאשר הוא. הלא הוא השם שסדרו ותקן אותו בכחו ובחכמתו: תבל. שם ליסוד: אם ישים. ואם השם יתברך היה משים אליו לבו על אי זה איש שיהיה לעשות אליו עול. הלא רוחו ונשמתו אליו יאסוף להרגו או כל פרטי ופרטי שירצה. או להרוג החיים כלם. כמו שאומר אחר כך: יגוע כל. ואם היה רוצה לעשות עול גם כן הנה ביכלתו יגוע כל בשר יחד. ואדם על עפר ישוב. כי ממנו לוקח. והיה מאבד המין האנושי לגמרי. האמנם זה אינכו בחקו. כי הוא חפץ במציאות ורחמיו עליהם ומחיה את כלם. ויאמר ישמח ה׳ במעשיו: ואם בינה. ואם תרצה להתבונן בדבר חכמה ותבונה שמעה זאת והאזינה לקול מלי:

זאת האזינה לקול מלי: האף שונא משפט יחבוש ואם צדיק כביר יחבש
תרשיע: האמר למלך בליעל רשע אל נדיבים: אשר לא נשא פני
שרים ולא נכר שוע לפני דל כי מעשה ידיו כלם: רגע ימתו וחצות
לילה יגעשו עם ויעברו ויסירו אביר לא ביד: כי עיניו על דרכי איש
וכל צעדיו יראה: אין חשך ואין צלמות להסתר שם פעלי און: כי
לא על איש ישים עוד להלך אל אל במשפט: ירע כבירים לא חקר ירע
ויעמד אחרים תחתם: לכן יכיר מעבדיהם והפך לילה וידכאו: תחת
רשעים ספקם במקום ראים: אשר על כן סרו מאחריו וכל דרכיו
לא השכילו: להביא עליו צעקת דל וצעקת עניים ישמע: והוא ישקט
ומי ירשע ויסתר פנים ומי ישורנו ועל גוי ועל אדם יחד: ממלך אדם

דא אצית לקל מלי: הברם סני דינא יסתתר ואין צדיק זכאי יתחייב:
הכשר למימר למלכא רשיעא חייבא לארכונין: דלא נסיב אפין
לרברבנן ולא אשתמודע שועא קדם מסכינא ארום עובדי אידוי
כולהון: בשעתא ימותון סרומאי ופלגות ליליא מתרגשין מצראי
ויעברון ויעדון דורבנא לא בחיל ידא: מטול דעינוי על אורחי בני
נשא וכולהון פסיעתוי יחמי: לית חשוך ולית טולא דמותא לאטמרא
תמן עבדי שקר: ארום לא על גבר ישוי עוד למיזל לות אלהא בדינא:
יתבר גללי ימא דסגיעין כגו מיא ואקים חורנין בתריהון: בגין כן
הורע מעבדיהון והפך ליליא ומתרכין: חלף רשיעי ספיקינון באתר
דחמיין: תא באתר רשיעיא פורענותהון בתר דיחמון צדיקיא
ויזכון בדינא: דמטול היכנא זרו מבתרוהי וכל אורחתיה לא אשכילו:
לאיתאה עלוי קבלתא מסכינא וצעקתהון דעניי ישמע: והוא
ישדיך ומן יחייב ויסלק שכינתא ומן יסכיניה ומסער חובא על עמא ועל בר נש כחדא: ממני מלכא בר נש

דילטור

הרמבן

האף שונא משפט יחבוש. הגם שונא משפט הוא המושל אשר יחבוש בעם. הלא אוהב משפט הוא החובש ושופט כל הארץ לא יעשה משפט. ואם צדיק גמור מצדקו נראה ונגלה בכל תרשיע אתה. שיעשה רשע לך לבדך: האמור למלך בליעל. קשור עם שבא אחריו. הראוי לאמר בליעל למלך אשר לא נשא פני שרים. ורשע אל מלך נדיבים. אשר ימשל בכולם. ולא נשא פני שרים ולא נכר לפניו שוע בהשפטו עם דל. וכן יעשה האל: כי מעשה ידיו כולם. ואוהב זה כזה. רגע ימותו השוע והדל. ברגע אחד ימותו. כמות זה כן מות זה: וחצות לילה יגועשו. העם. ויעבורו ויצעקו ויעברו מביתם אל בית האביר והתקיף המושל עליהם. ויסירו אותו ויוליכוהו לקבר לא בחיל ולא בכח כי אם ברוח האל: יגועשו. מן וכנהרות יתגעשו מים. והתגעשו והתהוללו ענין תנועה וצעקה. כי עיני האל על דרכי איש אם שוע ואם דל: כי לא על איש ישים עוד. יאמר כי האל יראה דרכי איש ויספור צעדיו. כי לא ישים על האדם עון או פשע יותר מאשר חטא בו כשיבא להשפט לפניו. רק כמעשה ידיו ישלם לו לא יטפול על עונו: עוד. זה כמו ויבך על צואריו עוד. והדומים להם רבים: ירוע כבירים לא חקר. יקשר עם הענין האמור למעלה. שלא נשא פני שרים אך ירוע כבירים וגדולים רבים אין מספר להם: ויעמד אחרים תחתם. כי דור הולך ודור בא. כי יכיר מעשיהם הרעים אשר יעשו בסתר והפך להם לילה ונשף חשקם וידכאם בו. זה על דרך המפרשים. והאמת שהוא שב להזכיר חכמתו. יאמר כי ישבר וירוצץ כבירים גדולים וטובים: ויעמד אחרים תחתם. במקומם. כי יכיר מעבדיהם והפכם כחומר חותם בלילה וידכאו. מן תשב אנוש עד דכא. כי תחת רשעים שהפך ספקם לכבירים האלה. על כן ירוצץ אותם לעיני רואים. יראו ולא יבינו: ירוע. כמו תרועם בשבט ברזל. ענין שבירה וכתות: ספקם. ענין ספוק ומלוי דרך. כמו אם ישפוק עפר שומרון. במלאת שפקו. בשין. וספק מואב בקיאו. בסמך. כי יקיא לרע מלא ספקו. והמפרשים פירשו מלשון ויספוק את כפיו. יאמר כי הרשעים הכם לעיני כל רואה כדי שיקחו הכל מוסר. כי סרו הרשעים מאחריו. ועל כן הפכם. ולהביא לפניו צעקת דלים ועניים שגזלו אותם הרשעים והרעו להם: אשר על כן. יעשה זאת על אשר סרו מאחריו. ודומה לו כי על כן באו בצל קורתי. כי על כן לא נתתיה: והוא ישקיט. מיד הרשעים: ומי ירשיע. ויכיר אותם: ירשיע. כמו ירשיעו. וכן והרשעים כים נגרש. ובכל אשר יפנה ירשיע: ויסתר פנים. מן הסכיר אשר הפך. ומי ישור בו ויראה בצרתו להושיעו מיד האל: ועל גוי. שלם ועם רב: ועל אדם. יחיד יעשה כן בכולם: יחד. כי ישגיח על הכל ועל החלק:

ממלך

אברהם

האף שונא. האם ראוי לחשוב שמי שיהיה שונא משפט והיושר יחבוש ויעצור וימשול בעולם אשר בו מן הסדור והיושר לאין שיעור בתנועת הגלגלים ובקיום השפלים ובהוייתם. ואם ראוי שצדיק כביר וחזק כזה אתה תרשיע אותו בדבריך ליחס אליו העול והחמס: יחבוש. ימשול. מן לא אהיה חובש. והוא כמו זה יעצור בעמי. כי העוצר בעמו ומולך עליו כאלו חובש אותו ואוסר אותו להיות משועבד: האמור למלך. האם ראוי לאמר למלך הממונה על המדינה כזאת שיהיה בליעל. ואם ראוי לומר רשע למי שהוא מנדיבי עמים. ונודע בגדלו וטוב מעשיו: האמור. מקור מן הקל עם הא התימה: אשר לא. ואיך ראוי ליחס עול למלך צדיק וישר כזה אשר הוא ה' אלהינו. אשר לא נשא פני שרים בענין הדין לכבדם ולשאת את פניהם. ולא נכר לפניו השוע והעשיר בהיותו טוען בדין עם העני לחוס על כבודו. וזה בעבור כי מעשה ידיו כלם. ואין הבדל ביניהם מצד יצירתם לפני השם: שוע. ענינו איש נדיב ועשיר מיוחס: רגע ימותו. וכאשר ירצה המלך המושל הלז להמית מן הנמצאים את חתוכים בגזרותיו הסדורות מאתו ית' הנה יקרה שרגע ימותו מן האנשים כאשר יחפוץ. וחצות לילה בעת החלק הלילה יגועשו וירעשו עם אחד מקובץ ויעבורו ויסירו ממקומם וילכו לארץ אחרת. או ויעבורו ויסירו שימותו ויפטרו מזה המציאות. וכל זה יעשה אותו מי שהוא אביר וחזק על הנמצאות ולא ביד רק ברצון וגזירה עליונה. כמו שקרה למבול ולסדום ולבכורות מצרים ולחיל סנחריב: יגועשו. מן ותגעש ותרעש. וחצות. מקור: ויסירו. כמו ויסורו: כי עיניו. כי עיני השם על דרכי איש לדעת אותם ואת מעשיהם. וכל צעדיו יראה לדעת מי הוא החוטא ומי שיצדק: אין חשך. ואין מקום חשך ולא מקום צלמות שיוכל להסתר שם פועלי און. כי עיני ה' משוטטות בכל להשגיח לטובה על הראוי ולהסתיר השגחתו מפועלי און: כי לא. כי השם ית' לא ישים על האיש להכריחו עוד ממה שיהיה בבחירתו לעשות להלוך אל אל במשפט. ר"ל שהשם ית' לא יכריח את האדם ללכת בדרכי האל במשפט ובצדק. כי יניחהו השם לבחירת השכל לעשותו. על דרך אמרם ז"ל הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים. והתורה אמרה מה ה' אלהיך שואל מעמך: ירוע כבירים. גם השם ית' ירוע וישבר כבירים ואנשים חזקים פועלי און לאין חקר. ויעמד אנשים אחרים תחתם. ובמקומם כמו שקרה למלכים התקיפים הרשעים אשר הוגרו ממקומם ועמדו מלכים אחרים תחתם. כמו מלכות בית נבוכד נצר שקם תחתיו מלך פרס. וסנחריב ואלכסנדר וזולתו: ירוע. מן תרועם בשבט ברזל: לכן יכיר. לכן מפחד הפורענות יכיר להם הקב"ה שיפשפשו מעבדיהם ומעשיהם וישובו אל השם. פן במעט רגע בהפך היום ללילה וידכאו ויאבדו. או כי בהיות שהשם יודע ומכיר מעשיהם על כן בהפך לילה וידכאו ויאבדו: תחת רשעים. כי בסבת רשעתם יכם האלהים ויפחיתם תחת רשעים אחרים. או ר"ל שיכם בפורענות הראוי לרשעים כמוהם. ובמקום רואים רבים שירגישו בפורענותם ויראו רבים וייראו: ספקם. לשון מכה. מן ויספוק כפיו: אשר על כן. והפורענות הזה אשר יגיעם הוא בסבה אשר על כן סרו מאחרי השם במעשים הרעים. וכל דרכיו לא השכילו בדיעות ובמחשבות הכוזבות: להביא עליו. כי הרשעים פועלי און הסרים מאחרי השם והכופרים בהשגחה לאמר עזב השם את הארץ עושקים ורוצצים העניים והדלים. והם סבה להביא ולהגיע לפני ה' צעקת דל. וצעקת עניים ישמע. כאמרו והיה כי יצעק אלי ושמעתי כי חנון אני. או להביא עליו צעקת דל. ירצה לומר שהשם יביא על הרשע צעקת דל העשוק לתת אליו כרשעו. כאמרו ועל קדקדו חמסו ירד. וזה בעבור כי השם ית' צעקת עניים ישמע. ובפסוקים הלזו הודיע אליהוא לאיוב ידיעת השם בפרטים והגעת הפורענות לרשעים מחמת רשעם בהסרת השפעתו מעליהם להניחם ולתת אותם ביד המקרים. והטובים הראויים לנוח ולשקוט ישקטו וינוחו בטרדת הרשעים. וימשכו כל הענינים האלה בחכמת השם ובסדור השגחתו: והוא ישקיט. והוא השם ית' כאשר ישקיט האדם הראוי להיות מושגח ממנו להצילו מי ירשיעהו להרע אליו ולטרדו. כי האדם הדבק עם השם במעשים ובדעות הוא נמנע שיגיעוהו הרעות. וכן בהפך כי כאשר יסתיר השם פנים מן הרשע לתתו ביד המקרי' והפורענות. מי הוא אשר ישורנו ויביטנו להצילו מרעתו ולהגין עליו. אם שיהיה זה על גוי ועל כללות רב. או אדם אחד פרטי יחד ימשך הסדר הזה עליהם מאת השם מן השמים. ובפסוק הלזו יש בו הוראת ההשגחה הפרטית בודאי מדברי אליהוא:

ממלוך

חנף ממקשי עם: כי אל אל האמר נשאתי לא אחבל: בלעדי אחזה
הורני אתה הרני אם עול פעלתי לא אסיף: המעמך ישלמנה כי מאסת
כי אתה תבחר ולא אני ומה ידעת דבר: אנשי לבב יאמרו לי וגבר
וסיף חכם שמע לי: איוב לא בדעת ידבר ודבריו לא בהשכיל: אבי יבחן
תשבת איוב עד נצח על תשבת באנשי און: כי יסיף על חטאתו פשע
ל ד בינינו יספוק וירב אמריו לאל:

דילטור מטול תקליא די בעמא: ארום לאלהא איפשר דאיתמר סוברית לא אחבול: בר מה דאחמי את אליפני אין שקרא עבדית לא אוסיף: איפשר דימעימך ישלמינה ארום רחיקתא ארום אנת תתרעי ולא אנא ומה דידעתא מליל: אנשי חכימי לבא יימרון לי וגבר חכימא יקביל מני: איוב לא במנדעא ימליל ופתגמוי לא בשכלא: צבינא דיתבחר איוב עד עלמין מטול תיובתא באינשי שקרא: ארום יוסיף על סורחניה מרד בינגא מיספק ומסגי מימרוי קדם אלהא:

הרמבן ממלך אדם חנף. קשור למעלה. אמר כי ירוע כבירים וידכא הרשעים שלא ימלוך אדם חנף. וממוקשי העם שמוקשו ונלכדו עניניהם ביד הרשעים יעשה כן. כי יחמול עליהם: כי אל אל האמר נשאתי. כי המלך החנף היכול לאמר לאל נשאתי את העם כאשר ישא האומן את היונק לא חבלתי אותם לא אחבל. מן וחבל את מעשה ידיך. או מן לא יחבול רחים: בלעדי אחזה אתה הורני. לא יוכל לאמר לאל רק שיודה על חטאיו הידועים. ויתפלל על לא הודע אליו שיורהו האל ויכהו משגיאות. גם מזדים יחשוך אותו. ולא יוסיף לעשותם: המעמך ישלמנה. כמו ותהי משכורתך שלימה. או כענין לא היתה מהמלך. יאמר לאיוב. האם משלך או בעצתך ישלם האל רעה או טובה: כי מאסת. בתוכחתו לאמר שלא היית ראוי לגמול הזה. הלא אתה עצמך תבחר במשפט אשר עשה בך האל לא זר זולתך: ולא אני. שאני מצדיק אותו. ירצה לאמר לו שהיו ייסוריו לטובתו ולזכותו. והיה ראוי לבחור בהם כאשר יבחר בחיים. כי האל היודע סודם לטובה יביא אותם: ומה ידעת. להשיב על כל דברי לסתור אותם: דבר. כאשר אמר לו בראשונה אם תוכל השיבני: זה פשט הכתו' טוב ויפה על דעת המפרשים. ועל דרך האמת יהיה יותר נאות ללשון כי יאמר יבא העת שאתה תבחר בזה. ותאמר לאל שיביא עליך כהנה וכהנה לפדות נפשך מעבור בשחת וחיתך באור תראה: ומה ידעת דבר. כי דבר אני אומר לך אין להשיב עליו בשום פנים: אנשי לבב יאמרו לי. כי משקול הדעת ידעו שהאל לא יעות משפט: וגבר חכם שומע לי. לדברי. כי ידע ויבין כי בחכמה גדולה דברתי. ותירצתי קושיותיו של איוב: אבי יבחן איוב עד נצח. אתה ה' אבינו יבחן איוב עד נצח לעינינו שיגלה משפטו ויבחנו דבריו על תשובות אנשי און אשר ישיב עלינו. ב"ת באנשי און. כי עם אנשי און אשר ארח לחברה היו לו תשובות אלה. ועל דרך האמת פירושו ברור הוא: כי יוסיף על חטאתו. הראשון עתה: פשע. כי בין כולנו יספוק ויגדיל אמרים יותר מדאי. ויראה גם כן דבריו לפני האל. ולדעתי יספוק זה מן הלשון הידוע בדברי חז"ל ספק חטאה ספק אינו חטאה. ויאמר כי יספוק עליהם אמונת האלהים:
ויען

אברהם ממלוך אדם. הודיע בזה אליהוא שהפורענות המגיע לרבים מאת השם הוא מפני מלוך מלך אדם חנף ורשע על עם ויקבוץ רב. אשר גם הם ילכו אחרי העשק והחטאים וירבו המוקשים בעירות. על דרך אמרו מושל מקשיב על דבר שקר כל משרתיו רשעים. ויהיה פירוש הפסוק כן: כי הסבה שהשם ית' לפעמים יסתיר פניו להגיע הפורענות על גוי ועל אדם יחד הוא בעבור מלוך מלך אדם חנף ורשע שאינו עושה משפט. וגם בעבור מוקשי עם: כי אל. ושיעור הפורענות המגיע לחוטאים הוא מתואר ונתון ביד האל לבדו. ואל אל הוא שראוי לומר נשאתי ומחלתי עון הפושעים בי. ולא אחבול ולא אוסיף להכותם להיותו לבדו יורע עונם הראוי לבא עליהם. ולא ביד בחינת אדם. ולזה אמר כי אל אל האמר נשאתי. אשר בידו לבד לאמר למחול: אחבול. מן החובל בחבירו. או לא אחבול לא אקח עוד משכון מהם לענוש אותם. יען היותו יודע מה שראוי להם: האמר. מקור משבין נפעל: בלעדי אחזה. ובלעדי מה שאחזה ואחשוב בנפשי אם יש בי עון ופשע או לאו ה' אלהים אתה הורני ולמדני. כי לפעמים רוב האנשים אינם רואים חובה לעצמם. ולכן ראוי לומר לה' הורני ולמדני. ואם און פעלתי כאשר תודיעני ואדעה אותו לא אוסיף לעשותו. וכן ראוי לך איוב לעשותו ולומר כנגד השם. ולא לומר שאתה צדיק ושהשם אינו משגיח. והטו ב לרשעים עול לה': המעמך ישלמנה. האם ראוי כי מעמך תצא עבירה ופשע ומחשבת פגול אשר בעבור זה ישלמנה לך האלהים מאותה העבירה להב א עליך הפורענות. כי מאסת את דבר השם במה שהתרחקת מאת השם לכפור בהשגחתו ובידיעתו. או כי מאסת בחייך לבחור מות מחיים. ובדבר הזה אתה תבחר מעצמך לעשות טוב ולא אני. כאמרם אם אין אני לי מי לי: ומה ידעת דבר. ואם ידעת תשובה לדבר הזה דבר אתה עמנו ונשמעה: ישלמנה. רוצה לומר ישלם אותה השם בפורענות המגיע. או ישלמנה. ישלים האדם לעשות אותה כל הרעה בדעת: אנשי לבב. כל איש חכם לב יאמר לי. או יאמר עמי כי צדקתי אני יותר מדברי איוב. וגבר חכם גם כן יהיה נשמע ויודה לדברי לחייב את איוב שחוטא בדבריו כמו שאומר: איוב לא בדעת. מבואר שאיוב לא בדעת ידבר לחשוב שאינו חוטא. ודבריו לא בהשכל בהיותו כופר בהשגחה פרטית: אבי יבחן. אבי שבשמים יהי רצון שיבחן איוב ויוכח במכאובות עוד עד נצח בעבור חטאו הגדול שנתן תשובות באנשי און המכליחים. באמרו שהוא עול גדול מאת השם שיצליחו הרשעים. ואינו מבין הדבר: אבי. אבי שבשמים. או אבי מלשון אבה אביתי. וירצה לומר רצוני וחשקי שיבחן איוב: כי יוסיף. כי בכל עת יוסיף תמיד על חטאתו פשע. לומר שהוא צדיק בינינו יספוק כפיו ויבכה. באמרו שאינו ראוי למכאובות שהגיעוהו. וירבה אמריו לאל לדבר סרה על השם שאינו משגיח ואינו יודע:
יספוק. יכה. מן ויספוק כפיו:

עקר המענה הזה והעולה ממנו יש בו תשובות רבות לדברי איוב ויחלק לחמשה דרושים. ראשון שאליהוא הודיע לאיוב שהיה חוטא גמור במה שנראה מדבריו. שהיה חושב כי לאדם הנבוע ומוכה במכות לא יועילהו להנצל מן הפורענות. אף כי ילך בדרכי ה' כמו שאמר בזה המענה. כי אמר לא יסכן גבר ברצותו עם אלהים. והדבר הזה חטא גמור ומפורסם לכל בעל שכל מאמין באל ליחס אליו עול כזה שהשם לא יקבל בעלי תשובה להצילם מהמקרים במדת רחמיו הגוברים. שני שמי שיחטא בדעות הזרות והכוזבות כנגד השם הוא חטא יותר גדול ממי שיחטא במעשים החומריים להיות השכל נכבד מהחמר. ולזה היה די להורות חטאו של איוב רב ועצום וראוי לפורענות גדול. כמו שהזכיר בזה אליהוא. ואמר האמר למלך בליעל וכו'. שלישי באור הראשון שמי שיחטא במחשבה הזאת הכוזבת שהיה חושב איוב שעשיית הטוב לא יועיל למי שהוא נגוע ומוכה. יתחייב ממנה בטול השלמות האנושי ובטול סדור המדיני ותקונו. כי אם יהיה הדבר כדעת איוב שלא יועיל עשיית הטוב לאדם. הנה האיש הנגוע והמוכה יברח מעשיית הטובות ויבחר ברעות ויבטל מהשתדל להגיע אל ההשארות. ויפסד הסדור המדיני. ובזה המענה הודיע אליהוא לאיוב ההפך. כי ההצלחה האנושית תשלם ותגיע להדבק בדרכי השם ולהתבונן בו ויגיע אל ההשארות ותמשך מזה התקון המדיני קצתם בקצתם. רביעי מה שביאר אליהוא בחיוב שהשם משגיח ויודע כל. כי להיותו השם עושה כל ובורא כל ויודע הכל. באמרו לכן יכיר מעבדיהם. שראוי להאמין בהכרח שהוא משגיח. לפי שמי שברא השכל ונפח באפינו נשמת חיים הנמשכת ממנו ראוי שידע אותו ושבותיו. אם מצד הידיעה במינים. או באישים לכל נמצא נמצא. ולכן יתחייב מזה שלא ייוחס אין עול בשום צד מן הצדדים. ואף בהגיע הטובה לרשעים והרעה לצדיקים. רק כי לקוצר דעתינו נסכל ונחטא בזה. ולא נדעהו לפי שים הבדל בין הטוב והרע המגיע מצד האלהים בפרטות ההשגחה לטוב והרע שיגיע לאדם מצד התולדת והמערכת. אשר זה לא יבינהו כל אדם. חמישי שאם היה הדבר כדברי איוב שיחפוץ השם בהגעת הרעות בשפלים שכבר היה משחית המין והאישים יחדו. או העולם כלו בכללו. כאמרו אם ישים אליו לבו רוחו ונשמתו וכו'. יגוע כל בשר יחד. אבל הדבר הוא בהפך שהשם יתברך חפץ בקיום המציאות בכללו ובפרטיו. והבחירה וההשתדלות עם הגרמים השמימיים סבה בהגעת הטובות והרעות שהכל בחכמת אלהים תהיה ולא נדעה ולא נבין אותה בתחלת העיון:

ויען ח ב

ואתיב אליהוא ואמר :
הדא חשילתא לדינא מילתא דכיית מן אלהא : ארום תימר מה יהני לך מה צרוך מיתעל סורחנייאנא אתיבנך מליא וית חברייך עימך : אסתכל לשמיא וחמי ואסתכי שחקיא דאתגבהו מינך : אין חבתא מה תעביד ביה וסגיעי מרודך מה תעביד ליה : אין זכיית מה תיהיב ליה או מה מן אידך יקביל : לגבר דרשיעא דיכמך חיובך ולבר נש דכיא צדקתך : מסוגעי טלומין מקבלין יבעון מתקוף אדרע דורבניא : ולא אמר האן אלהא דעבדני דמסדרין אנגלי מרומא קדמוי תושבחן בליליא : דמאלף יתנא   מבעירי

ויען אליהוא
ויאמר : הזאת חשבת למשפט אמרת צדקי מאל : כי תאמר מה יסכן לך מה אעיל מחטאתי : אני אשיבך מלין ואת רעיך עמך : הבט שמים וראה ושור שחקים גבהו ממך : אם חטאת מה תפעל בו ורבו פשעיך מה תעשה לו : אם צדקת מה תתן לו או מה מידך יקח : לאיש כמוך רשעך ולבן אדם צדקתך : מרוב עשוקים יזעיקו ישועו מזרוע רבים : ולא אמר איה אלוה עשי נתן זמירות בלילה : מלפנו

תפעל | לו | עושי | זמרות

ויען אליהוא . הזאת חשבת למשפט . ענין המענה הזה כי אליהוא יחזור ויאשים אותו פעם אחרי פעם . על אמרו שהוא צדיק מאלהים . כי זה הדעת היה לאיוב גמר דעתו והסכמתו שהוא צדיק ותלאותיו על לא חמס . רק פעם יאמר שהאל יזיק לו לדעת כאילו יחשבהו לאויב לו ותפשו על זה במענה הראשון . ופעם יאמר כי אין השגחה לאל באישי השפלים . ותפשו על זה במענה השני . כאשר פירשתי . ועוד יאמר איוב דרך תלונה אם חטא האדם למה יתרכה לו האל . ומה יוכל לעשות . וכוונתו לאמר כי אין החטא מזיק לאל ולא הזכות מועיל לו . ואיננו חפץ בתשובה . שהרי איוב שוגג ומודה ועוזב וחפץ לירא את השם ולא שוה לו . אם כן במה יתרכה לו ומה יוכל האדם להיטיב לאל . ודעתו לאמר כי על כן לא יגמול טוב על הצדק . ולא רע על הרשע . וגם בזה ירצה לבטל השמירה . ועדין לא תירץ זה בביאור . זהו שאמר לו אליהוא עתה . כי תאמר מה יסכן לך מה אועיל מחטאתי . ואמר לו עתה אני אשיבך מלין ואת רעיך . כי גם הם אמרו ככה כאשר אמר אליפז גדולם . הלאל יסכן גבר . ואמר החפץ לשדי כי תצדק . ואם בצע כי תתם דרכיך . על כן יאמר להם אליהוא הנה כולכם מודים שאין החטא מזיק לאל ולא הצדק או התשובה מן החטא מועילים לו . והנה כולכם טעיתם . כי אתה איוב יצא לך מזה בטול השמירה . וצדקך מאל . בעבור כי לא ידעת לך חטא וחביריך ישפטוך ברשע גמור מכזב בהצדיקך עצמך . ועוד יגזרו עליך שאם היית בעל תשובה מחטאיך לא יריע לך . כאשר אמר לו במענה . אם תשוב עד שדי תבנה . והנה הוא משיב לכולם עתה . כי אמת הדבר שאין החטא מזיק או מועיל לאל . אבל לטובת הנבראים צוה והזהיר . אך יענים ולא יקבל תפלת הצועק אליו . החפץ לירא את השם מפני צעקת העשוקים . אשר עשה להם הרעה . והוא איננו יודע בה . ועל כן לא ישיב אותה ולא יתבונן במשפטו . ירצה לאמר כי איוב לא יכזב בצדקתו . אכן ה' הצדיק . וזהו ענין המענה להתבונן בו . וזה פי' פרט הפסוקים : הזאת חשבת למשפט . יאמר הזאת חשבת לגזר דין וראיה שאתה צדיק מן האל . בעבור כי תאמר לו מה יסכן לך . כלומר מה יהנה לך ומה אועיל שאעשה לפניך על חטאתי אשר חטאתי ונסלח לי מחטאתי . שוה עם ונסלח לו על חטאתו . וכן אמר התרגו' מה יהנה לך מה צרוך אית מן סורחני . וזה ממה שאמר איוב חטאתי מה אפעל לך נוצר האדם . שבאורו מה אפעל ואעשה לך ותכפר לי על עוני . ויתכן שיהיה פי' נוצר האדם . כענין נוצר תאנה יאכל פריה . ושומרי הגנות שיקראו נוצרים . יאמר מה אפעל ואעשה לטובתך ותהיה נוצר האדם ושומרו : הבט שמים וראה . יאמר והאמת הוא נראה לעינים כי האל עליון נורא נשגב שוכן מרום . ואין ביד האדם לעשות עמו דבר מועיל ולא חטא מזיק לו בעצמו ית' . ואין יצטרך תלונין עליו . ואם יצדק אין ביד האדם דבר ראוי שיתן לאל . ולא יקח הוא מידו כלום . כענין ארעב לא אומר לך וגו' . ולא יבחר בצדק וימאס ברשע רק לטובת האדם . וכי הוא חומל על מעשה ידיו . כמו שיבא בפסוק הבא אחרי כן . והנה לטובתם יבחר ויצוה ויזהיר ויענים עליו . וכל שכן שלא יעות משפטו לרעת ולא יסיר אותו מבלי השגחה . ואלה טענות טובות אחרי שפירש לו . כי משפט האל אמת ונכון . והצדיק ורע לו דין ומשפט . והרשע וטוב לו . גם כן משפט וצדק . וכן יודיע לו שאין צדקו וחפצו בתשובה לעשות רצון אלהין מונעים ממנו יסוריו בקו המשפט . ואיוב הודע אליו זה . אבל מתחלה גם איוב היה מודה שאין החטא והצדק מועיל או מזיק לאל . וגם לא לאדם כפי תלונתו . ומה יטעון עליו אליהוא : לאיש כמוך הוא רשעך . ולבן אדם . כמוך הוא צדקתך . יאמר שלא יקרא הרע רשע . רק בשביל איש כמוך . כי יזיק לו . והצדקה תקרא טוב בעבור בן אדם שתועיל לו . כי לטובת הנבראים נצטוו להתנהג ביושר ובמשפט : מרוב עשוקים יזעיקו . אותם העשוים להם הרשע ויושעו מזרוע גדולים המושלים בהם . מזה יעשה האל משפט באדם לא מפני שהזיק לו החטא . ומקרא קצר הוא . כי בענין המשפט ידברו . ויתכן שהוא קשור עם פסוק אם חטאת מה תפעל בו . ויאמר כי מרוב עשוקים יזעיקו . יפעלו בו הרשעים ויהיה להם החטא מאשר ישועו לפניו מזרוע רבים יעשו לו פשע . אם כן הכל לטובת הנבראים ולחמלת הבורא עליהם : ולא אמר איה אלוה עושי . יאמר כי המשפט יעשה ברשעים מפני צעקת העשוקים ויחמול האל עליהם . וגם מפני שהרשעים לא נהגו בו כבוד ומורא . ולא אמר אחד מהם איה האלוה העושה את שכינו . כדרך הלא בבטן עושני עשהו . על כן מלת עושי . או שהוא לשון העושה אותי עשייה . כדרך הוא עשך ויכוננך . והמפרשי' יאמרו . הוא לשון כבוד . וכן ישמח ישראל בעושיו : נותן זמירות בלילה . שנתן לפניו בלילה זמירות לשבח ולהודות לו . כענין הללוהו כל כוכבי אור . או כענין כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך וגו' . והענין לאמר כי האל עשה שיתנו זמירות בלילה לפניו . ולילה כיום יאיר כחשכה כאורה . לא שיעשו הרשעים חמס בלילה . רק שיודו ויאמרו כי האל עשאם ויודע מעשיהם . והוא תקן לילה ויום ורואה כל הנעשה בהם : מלפנו

הרמבן

ויען אליהוא ויאמר . הזאת חשבת . ועתה הוסיף עוד אליהוא להשיב על קצת מדברי איוב . ואמר איך תחשוב דבר כזה שיהיה למשפט וראוי להאמין בו . במה שאמרת שאתה צדיק יותר מהאל . אם הוא הביא עליך המכות והנגעים . כי בעול וחמס המה עליך : כי תאמר . כי תאמר בדבריך אשר דברת מה יסכון ומה יועיל לך להצילך מהפורענות . ואף כי תתום דרכיך . ומה תועיל להושיעך מהעונש . ואף כי תרבה להיטיב אחר שאמרת שהשם ית' תם ורשע הוא מכלה . כמו שאמר איוב למעלה בפרש' גם היום מרי שיחי : יסכון . יועיל . וכבר פירשנו רבים : אני אשיבך . ועתה אנכי אשיבך מילין ותשובה מספקת . וגם עם רעיך עמך אשר לא ידעו לתת מענה על זה . יען כי אליפז כאשר השיב על זה לא הספיק בהתרת הספק במה שאמר שהעול מהרשע לא יזיק לשם יתבר' . והצדק מהצדיק גם כן לא יועיל לה' ית' . כי אחרי כן טען איוב עליו טענה גדולה . ויתר ריעיו לא נתנו מענה מספיק . על כן אמר בזה אליהוא להשיב מלין לו ולריעיו . והרחיב הספור בזה הדרוש יותר מאליפז . ואמר אחר זה המוכח מהבט שמים וראה . אמר אם חטאת וכו' . אם צדקת וכו' . והכיח הרצון והכונה לאיש כמוך רשעך כמו שנבאר : הבט שמים . ועתה הבט נא איוב השמים וראה והתבונן לרוב המרחק והאיכות והמדרגה אשר בינך לבין ברואי מעלה ולגודל השם עושה אותם בתבונה : ושור . לשון הבטה : אם חטאת . כי אם חטאת בדיעותיך הכוזבות מה תפעל בו ובעצמות שלמותו . ואם רבו פשעיך במעשיות מה תעשה לו ומה תזיק אליו : אם צדקת . ואם צדקת בדיעות היקרות מה תתן לו בדעת ההוא . או מה מידך יקח . אם במעשיות כאשר תפעם : לאיש כמוך . אבל אמנם לאיש כמוך בשר ודם יגיע הרשע להזיק לו לאדם . אם בעולם הזה בהגעת הרעות אליו . או בעולם הבא באבדון וכרת הנפש . וכן לבן אדם כמוך . תועיל הצדק בעולם הזה להציל לו מרעתו ובעולם הבא בהשארות הנפש בחיים הנצחיים : מרוב עשוקים . ואמנם במה שטענת איוב מן הרשעים עושי עולה . ועל רוב העשוקי' אשר יזעיקו אותם עושקיהם . ויהיו גרמא לצעוק אל השם ולא יענם . וישועו ויקראו אנשים רבים מזרוע ותוקף הרשע הגובר עליהם רבים . או ישועו מזרוע רבים . ר"ל ישועו העניים מזרוע כח רשעים רבים הגוזלים אותם . ואין ה' עונה אותם . הנה תדע לך הסבה בזה שהוא בעבור שהם רחוקים מהשם . וזה אמרו : ולא אמר . והסבה שרוב עשוקים צועקים מחזק מהם ואין להם מושיע הוא בעבור התרחק האדם מהשם להיותו בלתי חוקר ודורש בהשם . שלא אמר איה אלוה עושי אשר המציאני ועשאני ונותן זמירות בלילה . ר"ל אשר בידו כח להגיע ולתת זמירות לאדם החשוך בצרות המקרים אשר הם כלילה . שהוא סבה שיתנו תודה וקול זמרה לה' . כי יושיע אותם מצרת חשכם . ולהתרחקם מהשם יפלו ביד עושקים וחומסים : מלפנו מבהמות

אברהם

מִבַּהֲמוֹת אָרֶץ וּמֵעוֹף הַשָּׁמַיִם יְחַכְּמֵנוּ׃ שָׁם יִצְעֲקוּ וְלֹא יַעֲנֶה מִפְּנֵי
גְּאוֹן רָעִים׃ אַךְ־שָׁוְא לֹא־יִשְׁמַע אֵל וְשַׁדַּי לֹא יְשׁוּרֶנָּה׃ אַף כִּי־תֹאמַר
לֹא תְשׁוּרֶנּוּ דִּין לְפָנָיו וּתְחוֹלֵל לוֹ׃ וְעַתָּה כִּי־אַיִן פָּקַד אַפּוֹ וְלֹא־יָדַע
נפש בַּפַּשׁ מְאֹד׃ וְאִיּוֹב הֶבֶל יִפְצֶה־פִּיהוּ בִּבְלִי־דַעַת מִלִּין יַכְבִּר׃

מִבְּעִירֵי אַרְעָא וּמֵעוֹפָא דִשְׁמַיָּא יְחַכְּמִינָנָא׃ תַּמָּן יְקַבְּלוּן וְלָא אָעֲנֵי מִן
קֳדָם גֵּיוְתָנוּתָא דְבִישַׁיָּא׃ לְחוֹד שִׁקְרָא לָא יִשְׁמַע אֱלָהָא וְשַׁדַּי לָא
יִסְכִּינֵהּ׃ בְּרַם אֲרוּם תֵּימַר לָא יִסְכִּינֵיהּ אִידִין קֳדָמוֹי וְתוֹרִיךְ לֵיהּ׃
וּכְדוֹן אֲרוּם כְּאִילוּ לָא הֲוָה אַסְעַר רוּגְזֵיהּ וְלָא יְדַע לְאַפּוֹשֵׁי לַחֲדָא׃
וְאִיּוֹב לְמָא פָּצֵי פּוּמֵיהּ מִדְּלֵית מַנְדְּעָא מִלַּיָּא יִסְגֵּי׃ ואוסיף

הרמב״ן מלפנו מבהמות ארץ. יאמר כי האל למד אותנו לדעת אותו ולהתחכם במעשיו יותר מן הבהמות. ועל כן לא ירבה שגרע אחד את חבירו. כאשר שם בטבע הבהמות לטרוף אחת את חברתה. ובעוף השמים לדרוס ולבור את מינם. כי לא ידעו ולא יכירו בוראם. ולכן לא יקפיד על מעבדיהם. ומפני שהיה איוב אדם כדגי הים והבהמות בהסרת ההשגחה אמר זה המאמר לפרש טעם השמירה בפרטית. מפני שאנחנו מכירים את בוראנו ומתחכמים במעשיו ונזהרים באזהרותיו : שם יצעקו ולא יענה. יאמר כי במקום אשר העשוקים יזעקו וישועו וישמע אלהים את נאקתם. שם יזעקו עושקיהם ולא יענה אותם. מפני גאון רעים שלא נתנו כבוד לבוראם. לאמר איה אלוה עושי. כי האל ישמע שועת העשוקים ולא יאבה בצעקת העשוקים. כי תבא עליהם צרה. כי שוא לא ישמע אל ולא ישורנה. כי בצעקתם שוא היה. ועל חנם ישועו. כי כדרכם יעשה להם וכמעשיהם יגמול אותם. ויתכן על דרך האמת כי שם יזעקו במקום אשר יזעיקו כטעם שפירש להם. ומפני גאון רעים שיתגאו במעשיהם הרעים. והפושעי׳ אעפ״ שצועקי׳ ושואלים לא בצעקתם אינם נשמעים ואין עונה אליהם ה׳ : אף כי תאמר לא תשורנו. כמו אף כי אנכי אענכו. ואף כי אחרי מותי. יאמר לאיוב האל ישמע צעקת העשוקים ויעשה משפט ברעים עם גאונם. ולא ישמע בתפלת שוא אשר יזעקו לפניו הרשעים בעשותו בהם משפט. כל שכן שתאמר אתה לאל לא תראה השוא ולא תדע בו. כי על כן יהיה רשע וטוב לו כאשר אמרת פעמים רבות : דין לפניו. משפט יש לפניו ותצפה אליו כי בוא יבוא על כל פנים ותחולל לו. מלשון תוחלת. ולו כמו לאל. וכן דום לה׳ והתחולל לו. ומפרשים אמרו אעפ״ שתאמר בלבך ותחשוב שלא תשורנו לאל שאין לך יכולת לראותו. כי לא יראהו האדם וחי. השפט לפניו ותסבול החיל בסבילו. והנכון בעיני כאשר אמרתי. כי יאשים אותו על שיאמר לאל שלא ישור ויראה השוא. ופי׳ דין לפניו ותחולל לו. כי משפט לפניו. ויפחד איוב ממנו ויאחזהו חיל כיולדה בעבורו : ועתה כי אין. כי עדיין אין ומעט פקד האל אפו עליו : ולא ידע בפש. ולא ידע איוב ברבוי אשר עוד ירבה האל מאד האף והחמה כפי חטאיו. על כן ידאג מן פורענות. ואיוב יסבול כל זה לאליהוא ולא ישתוק לחביריו מפני שהוא צדיק בעיניו ולא חטא וירשיע במשפט האל כאשר פירשתי : ואיוב הבל יפצה פיהו. שאמר כי האל יעות משפט ומבלי דעתו האמת ירבה מלין לאמר תלונות רבות. הם אשר הזכיר אליהוא והאשים אותו עליהם בשלשת המענים הנזכרים : ויוסף

אברהם מלפנו מבהמות. והוא השם יתברך אשר למד אותנו חכמה ודעת בשכל אשר חננו יותר מבהמות ארץ. ויותר מעוף השמים אשר הם קלי העופפות יחכמנו. או שהשם יתברך רמז לנו חכמה ודעת ותרבות ומעשים טובים אף מבהמות ארץ ומעוף השמים. על דרך אמרו לך אל נמלה עצל וכו׳. וכבר אמרו הפילוסופים מוסרים רבים בטבע בעלי חיים. כגון הבריחה מהגזל. והזריזות מהנמלה. והצניעות מהגמלים. והנקיות מהכלב והחתול. והתאחדות שתי היונים יחדו. והחסידות מן החסידה. וקבירת המתים מהדג הדולפי״ן. וזולתם מאלו : שם יצעקו. ובהיות כי השם יתברך חננו בשכל יותר מבהמות ארץ ומעוף השמים ואנחנו מחטים ומתעצלים בהשגת השלימות והיוסר על כן יקרה המקרה מה שיקרה. כי שם יצעקו עשוקים רבים לה׳ ולא יענה מפני גאון רעי׳ וחטאים שנתעצלו מהשגת השלימות. ויקרה להם להיות כעזובים ממנו ומוכנים למקרה העושקים אותם : אך שוא. כי בודאי אך שוא כזה שהאיש העושק את הזולת לא ישמענו האל. לפי שעשיית השוא איננו כמסך מאתו יתברך ואיננו מצוה ולא מסדר העשק לעשוק האנשים הראויים לענשם. רק הוא שהשם מסתיר פניו מהחוטאים ומניח אותם למקרים. וכן ושדי לא תשורנה. לסדר על החוטא שיהיה נגזל מגוזלו. רק העשק והחמס המגיע אליו מבחירת הגוזל יפול עליו על צד המקרה. כעכבים שיטרוף זבוב. וכחתול שיטרוף עכבר. ומזה הצד השוא לא ישמענו השם לסדר אותו ולא יסורנו לעשות ככה. רק יקרה שיו על הרחיקו מאת השם ועזוב תורת אלהיו : אף כי. אף כי תאמר איוב שאתה לא תשורנו. כי לא תוכל לדעת אותו ואיך ישגיח. כי הוא רחוק מידיעתך. דע בודאי כי דין ומשפט לפניו ותחולל לו ותמתין אליו אם תיטיב דרכיך. וכן בהפך : תשורנו. תראנו. ותחולל לשון תוחלת והמתנה : ועתה כי. ועתה הנה אמרת כי השם יתברך לאין ולאמס פקד אפו עליך ולא ידע בפש מאד. רוצה לומר שהשם לא ידע בפש וברבוי הטובה מאד והמעשים הטובים אשר עשית. ולכן אמר אחר זה ואיוב הבל יפצה פיהו. או שהשם יתברך לא ידע בפש ובריבוי המעשים שיפעל האדם דרך בחירה ורצון מכל פרטי ופרטי. שהשם לא ידע אותם שלא תפול ידיעתו תחת הזמן והבחירה האנושית. והנה בזאת החקירה איוב הבל יפצה פיהו. או פירוש אחר. אמר אליהוא על צעקת איוב ברעות הכופלות במין האנושי. ועתה כי אין ודבר מועט הוא מה שיפקוד השם יתברך אפו וכעסו בעולם בערך ריבוי הטובות שהשם עושה. ולא ידע איוב ולא הבחין בפש מאד. רוצה לומר שלא ידע בריבוי הטובות הטבעות והגוברות בעולם ממנו יתברך שמו שהם יותר מהרעות. וירצה לומר באמרם ז״ל שמדת רחמים יתירה מאד על מדת הדין. ולכן איוב הבל יפצה פיהו. או יהיה פירוש הפסוק כן באופן אחר. אמר אליהוא על הרעות הכופלות והמגיעות שהאדם צועק עליהם. אמר כי עתה לאין ומעט מבער הוא מה שפקד השם אפו על איוב במכות האלה. כי מעטים הם בערך מה שראוי בדעותיו הכוזבות כנגד השם. ולא ידע בפש מאד. רוצה לומר שאיוב לא ידע בפש ובריבוי חטאו העצום מאד. או שאיוב לא ידע עדין בפש ובריבוי המכות הראויות לבא עליו לגודל מריו בדעותיו ובדבר שפתיו : בפש. לשון ריבוי. מתרגו׳ פרו ורבו פושו : ואיוב הבל. ובאמת בזה הענין כי איוב להבל וריק יפצה פיהו להראות עצמו שהוא צדיק. ובבלי דעת ומבלי בחינה ועיון יכביר וירבה מלין ודברים כנגד השם ליחס אליו עול באי זה צד שיהיה. ושעשיית הטובות לא יצילו האדם מן המקרים :

ועקר המענה הזה יסוב על שלשה דרושים. אחד במה שהשיב אליהוא תשובה לאיוב במה שטען כבר על זה שהיה איוב אומר שעשיית הטובות לא יועילו להציל האדם מן המקרים. כמו שאמר כי תאמר מה יסכן לך ומה אועיל מחטאתי. השיבו אליהוא בזה כי הדבר הזה נמנע מלהאמין. כי מי שברא שמים ושחקים ברוב המצב והסדר עם התמדת התיקון והיושר אשר ממנו יתחייב קשר המציאות התחתון שראוי שהפועל ההוא ידע הפרטים הנמשכים ממנו ידיעה פרטית. ולזה אמר הבט שמים וראה ושור שחקים וכו׳. ומי שיתקרב אליו יכבל מן המקרים. ומי שיתרחק ממנו יעותד אל המקרים. שני במה שהשיב אליהוא תשובה על מה שטען איוב בשכך הצלחת הרשעים זמן ארוך ויזיקו לרבים אחרים שהוא עול בחק השם יתברך שלא ישמע לקול העשוקים. הנה השיב אליהוא בזה המענה שהדבר הזה איננו עול בשום צד. יען כי עשיית הטוב ועשיית העול לא יועיל ולא יזיק לשם יתברך בשום צד. כמו שאמר אם חטאת מה תפעל בו וכו׳. ואמר אם צדקת מה תתן לו. רק מה שיכיח ה׳ להזיק לאנשים על ידי רשעים יהיה בעבור היותם עוזבים את השם. ולא אמר איה אלוה עושי וכו׳. ובזה יוסר הספק הגדול על מה שיאריך הרשע בהצלחתו. ומדוע יזיקו לזולתם הראויים לענשם. שלישי במה שטען איוב ברעות הכופלות באישי האדם על כל פנים שלא כסדר. הנה השיב אליו אליהוא שהרעות הכופלות אף כי יהיו רעות שהם מעטי המציאות בערך ריבוי הטובות המגיעות והנאצלות מאת השם מן השמים. וזה מבואר בפירוש הפסוק אשר פירשנו. ועתה כי אין פקד אפו. ר״ל שהוא כמו אין ולא דבר מה שפקד השם אפו ושבט זעמו בשפלים בערך מה שלא ידע איוב ולא הבחין ברוב ובפש מאד מהטובה הנובעת בעולם כמו שזכרנו לפי זה הבאור : ויוסף

ויסף אליהוא ויאמר: כתר לי זעיר ואחוך כי עוד לאלוה מלים: אשא
דעי למרחוק ולפעלי אתן צדק: כי אמנם לא שקר מלי תמים
דעות עמך: הן אל כביר ולא ימאס כביר כח לב: לא יחיה רשע ומשפט ולא
עניים יתן: לא יגרע מצדיק עיניו ואת מלכים לכסא וישיבם לנצח בת
ויגבהו: ואם אסורים בזקים ילכדון בחבלי עני: ויגד להם פעלם
ופשעיהם כי יתגברו: ויגל אזנם למוסר ויאמר כי ישובון מאון:
אם ישמעו ויעבדו יכלו ימיהם בטוב ושניהם בנעימים: ואם לא יתלו
ישמעו בשלח יעברו ויגועו בבלי דעת: וחנפי לב ישימו אף לא ישועו

ואוסיף אליהוא ואמר: אמתין לי ציבחר ואחוינך ארום תוב לאלהא
מליא: אטול מנדעי מן רחיק ולעבד יתי אתן צדקתא: ארום בקושטא
לא שקרא מלי שלים מנדעתא עימך: הא אלהא רבא לא ירחק
צדיקא מטול דהוא חילא וחכים לבא: לא ייחי חייבא ודין ענויי יהיב:
לא ימנע מצדיקיא עייניה ועם מלכיא תקניא למיתב על כורסי
מלכותא ויותיבינון לעלמא ומתגבהין: ואין אסרין רשיעיא בשושלוון
מתאחדין באשלי סיגופי: ויחוי להון עובדיהון ומרדיהון ארום אתגברו:
וגלי משמעהון למרדותא ואמר דיתובון מן עובדיהון בישיא ודמין
לחלמא: אין ישמעון ויפלחין ליה ישלמון יומיהון בטב ושניהון
במזמוטין: ואין לא שמעין בזיני קרבא יעיברון ויתנגרון מדלית מנדעא: וזהוהי לבא ישוון רוגזא לא יבעון רחמיה

ארום

הרמב"ן ויוסף אליהוא. כתר לי זער ואחוך. במענה הזה לא יוסיף אליהוא לתפוס על איוב דבר. שכבר האשים אותו עד די בשלשת מעניו. בכל אחד בדבר ידוע. כמו שפירשתי. רק עתה יוסיף אליהוא לבא בדרך החברים שיספר בשבח האל ובשמירתו לעולם. ויאמר כי אחר שהוא שומר עולמו ומשגיח עליו תמיד על רוממותו ומעלתו. ושהוא רם ונשא ית' אי אפשר להאמין בהסרת ההשגחה מן אישי השפלים מפני מעלתו ושפלות האדם. כי התחתונים בעבור האדם נבראו. כי אין בהם מכיר בוראו זולתו. ואם כן כל השגחת האל ושמירתו למיני השפלים בעבור האדם הוא. ואיך לא ישגיח עליו. ויאמר אליהוא עוד. כי מלבד הטעם שפי' אשר הוא מספיק לכל אדם מתרץ קושיותיו של איוב יש לנו לתת צדק ליוצר הכל ברחותנו אותו מלך גדול שופט צדק ומשגיח ושומר הכל ב"ה: כתר לי זעיר ואחוך. התרגום אמתין לי ציבחר ואחוינך. וכן דעת המפרשים. וכמוהו כתרו את בנימין. כי המתינו להם עד שיבאו ורדפו אחריהם. כמו שכתו' ונתקבצוהו מן העיר. ומצאו לו חברים. כי יונתן בן עוזיאל תרגם. ולתורתו איים ייחלון. יכתרון. וכן וזרועי ייחלון יכתרון. רק ר' אבע"ז ז"ל פי' כתר לי שים כתר וכבוד מעט ושמע לי. וכתרו למו סביב. כי כתר ועטרה קרובים בענין. ומצאנו עוטרים את דוד. וכן רשע מכתיר את הצדיק: אשא דעי למרחוק. יאמר כי מלבד הטעם המספיק שפירש ישא דעו לנעלם לדבר שהוא רחוק רחוק מי ידענו. ועמוק מי ימצאנו. ויתן בו צדק לפועלו. ילמוד סתום מהמפורש ונעלם מן הידוע לחכמים בחכמתם: כי אמנם לא שקר מלי. רק דבר ברור ונכון ידוע מסוד היצירה פירשתי לך. ומן הסוד הזה ידעת כי האל תמים דעים הוא עמך. כלומר שהוא משגיח ויודע אותך ידיעה שלמה. והרעות והטוב הבאות לך ממנו הם לדעת ולרצון בהשגחה שלימה ומשפט וצדק: הן אל כביר. יאמר הנה האל כדבריך גדול הוא בכל ענייני גדולה ורוממות לא ימאס יגיע כפיו. רק ישגיח עליו. והוא כביר כח להנקם מן הגאים. וכביר לב בחכמה ללכד החכמים. על כן לא יחיה רשע עם גאותו וגאונו. כי האל כביר כח ממנו: ומשפט עניים יתן. כי לא יבזה ענות עני כאשר אמר ולא ימאס: לא יגרע מצדיק עיניו. זה הכתו' מפרש ענין גדול בענין ההשגחה. ובאו בו פסוקים רבים. כי אנשי התורה והאמונה התמימה יאמינו בהשגחה. כי האל ישגיח וישמור אנשי מין האדם. כמו שכתו' גדול העצה ורב העליליה אשר עיניך פקוחות על כל דרכי בני אדם לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו. ואמר דוד כי כל לבבות דורש ה' וכל יצר מחשבות מבין. ולא בא בתורה או בנבואה שיהיה האל משגיח ושומר אישי שאר הבריות שאינן מדברות. רק שומר את הכללים בכלל השמים ובבאם. ולכן הותרה השחיטה לצורך האדם. וגם לכפר על נפשותינו בדמם על המזבח. והטעם הזה ידוע וברור. כי האדם מפני שהוא מכיר את אלהיו ישגיח עליו וישמור אותו. ולא כן שאר הבריות שאינן יודעות בוראם. ומן הטעם הזה ישמור את הצדיקים. כי כאשר לבם ועיניהם תמיד עמו כן עיני ה' עליהם מראשית השנה ועד אחרית שנה. עד כי החסיד הגמור הדבק באלהיו תמיד ולא יפרד. הדבק במחשבתו בו בענין מענייני העולם יהיה נשמר תמיד מכל מקרי הזמן. אפי' ההוים בטבע. וישתמר מהם בנס יעשה לו תמיד. כאלו יחשב מכת העליונים אינם מבני ההויה וההפסד למקרי העתים. וכפי קרבתו להדבק באלהיו ישתמר שמירה מעולה. והרחוק מן האל במחשבתו ובמעשיו ואפי' לא יתחייב מיתה בחטאו אשר חטא יהיה משולח ונעזב למקרים. ובאו בזה פסוקים רבים. אמר דוד ע"ה רגלי חסידיו ישמור ורשעים בחשך ידמו. אמר כי הקרובים אליו בתכלית השמירה והרחוקים ממנו מזומנים למקרים. ואין להם מציל מן הנזק. כמו ההולך בחשך אשר נפילתו קרובה אם לא ישתמר וילך לאט. ואמר כי לא בחרב ובחנית יהושיע ה'. וכתיב עין ה' אל יראיו המיחלים לחסדו. יאמר כי עיניו עליהם כאשר הם מיחלים לו תמיד ונפשם דבקה עמו. ומפני שרוב העולם מן הכת הזאת האמצעית צותה התורה החלוץ הנלחמים. וענין משוח מלחמה להשיב היראים. ולא ימס את לבב אחיו בלבבו. וכל תקון המערכות אשר בתורה או בנביאים. כגון וישאל דוד בה'. ויאמר לא תעלה. הסב אל אחריהם ובאת להם ממול בכאי וגו'. וכגון לך ומשכת בהר תבור ולקחת עמך עשרת אלפים איש. כי אם ראוים הם יוצאים במעט גוי ונוצחים בלי נזק. ואלו היו חייבים בנפות עם לא יועיל למו. רק הענין כי ראוים להתנהג בדרך הטבע והמקרה. והענין הזה באורו הרב ז"ל ביאור יפה בספר מורה הנבוכים. ועתה אמר אליהוא בדרך הזה לא יגרע מצדיק עיניו. כי האל לא ימנע עיניו שעה ורגע מן הצדיק. אלא יראהו בו תמיד. כענין עיני ה' אל יראיו. ואת מלכים לכסא. כי הוא יושיבם לכסא ויגביה מלכותם. כי לא בכחם ירשו ארץ וזרועם לא הושיעה למו: ואם אסורים בזיקים. אמר ואם יש אסורים בזיקים בחבלי עוני ילכדו. כי יגיד להם האל בעבור הזה פעלם ופשעיהם. כי רבו. וייסר אותם כדי שישובון מאון. ואם ישמעו למוסר ויעבדו יבלו בטוב ימיהם ושניהם בנעימים. ויתכן על דרך האמת כי שניהם מענין: ואם לא ישמעו בשלח יעבורו. כבר פירשתי ענין השלח וענין העברה: וחנפי לב ישימו אף. יקרא חנפי הלב המחניפים עצמם ונושאים פני' לנפשם לאמר שהם צדיקים. והתלאות הבאות להם על לא חמס בכפם. והוא רומז לאיוב ושיובא בו. והם ישימו אף על עצמם. כי לא ישועו לאל: כי אסרם

אברהם ויוסף אליהוא ויאמר. כתר לי. ועתה הוסיף אליהוא המענה הזה יותר מכל מה שענו חבריו לאיוב. כי המענה הזה הוא רביעי והוא נוסף מכל דברי חביריו שלא נתנו מענה מספיק. ואמר לאיוב תמתין לי מעט מזער ואגיד לך דבר אמת ונכון. כי עוד יש אתי בעבור האל דברים אמתיים להורות לך שהוא משגיח בפרטים הנדבקים אחרי השם: כתר לי. ענינו המתן לי. והוא מן הזרים: אשא דעי. ואשא דעי ותשובותי למרחוק לענינים רחוקים מידיעתך. ולפועלי שהוא יתברך אשר עשאני אתן צדק ומשפט לבאר יכולתו והשגחתו: כי אמנם. כי בוראי מה שאערוך ואביע לפניך בדבר ההשגחה לא יהיו דברי שקר מלי אחרי היותך מאמין בה' יתב' שהוא תמים דעות. והוא עמך בדעותיך שיודע סדר כל המציאות. והוא סבת המצאם. והאמונה הזאת היא עמך לפי דבריך הקדומים: הן אל. ואם כן הוא שהאל הוא תמים דעות סבת המציאות וממציא אותם ראוי הוא להאמין כי הן אל כביר וחזק הוא ולא ימאס האדם לעזבו שהוא היותר נכבד מכל ברואי מטה. כי מטבע הפועל השלם לאהוב את פעולותיו ולדעת אותם. ואתה אמרת מה אנוש כי תגדלנו. ועוד שה' ית' הוא כביר וחזק בכח לב להשכיל ולדעת כל מה שנמשך ממנו. ובפרט על האדם שהוא נאצל מנשמת רוח אפו ומתדמה אליו להשכיל. באמרו ויפח באפיו נשמת חיים. ואמר הן האדם היה כאחד ממנו. אם כן הוא מחוייב שהשם ישגיח עליו וידע אותו ולא ימאסהו: לא יחיה. ובהיותו יודע ומשגיח דע לך בוראי כי השם לא יחיה רשע הגמור. שלא יזכה לאור החיים הנצחיים. וגם לפי ערך חטאו לא יחיה אותו אפילו בחיי העולם הזה. ומשפט העניים הצדיקים יתן. כי במיתת הרשע ובאבדון כחו ומציאותו יקבלו העניים בסוף מאסם. ובזה האופן יתן ה' משפט העניים הנעלבים מן הרשעים. כי בהעדר כחם יקבלו העניים: לא יגרע. כי השם ית' לא יגרע מצדיק עיניו להצילו מכל מזיק. גם כי יעלהו וינשאהו לנוח ולשבת בעלוי עם מלכים לכסא על גפי מרומי קרת. או שיזכו לאור באור החיים עם מלאכי השם ומשרתיו במדרגתם ויושיבם לנצח למעלה ויגבהו במעלתם ורומם: ואם אסורים. וכאשר יקרה מקרה לטובים שלפעמים אם יהיו אסורים בזיקים ובכרות ובכבלי ברזל וילכדון בחבלי העוני והמקרים והמכאובות. הנה יהיה זה לסבה מה: זיקים. הם כלי ברזל לאסור הידים או הרגלים: ויגד להם. ומה שיקרה לטובים לפעמים להיות אסורים בזיקים ובחבלי עוני כאמור למעלה הוא שה' ית' רוצה ליסר אותם בחסרון בחירתם. ויגיד להם השם פעלם ורשעתם ופשעיהם כאשר יתגברו בעשיית העבירות שמתרחקים מאת ה' ית': ויגל אזנם. ובאופן הזה בהגיע השם היסורים לצדיקים ויגל אזנם למוסר ה' ולשוב אליו. כאמרו ויאמר ה' הנה הכיתי אותם למען ישובון מאון: אם ישמעו. ואם ישמעו לקול השם בדיעות היסרות ויעבדו אותו ללכת בדרכי היושר המעשיות יבלו ימיהם בטוב ושנותם בנעימים ובמתיקות. שלא יגיעם שום הזק ומכאוב. בנעימים בזמן נעים ובמוספנות נעימות: ואם לא. ואם במשך המקרים עליהם לא ישמעו לקול השם ללכת בדרכיו בסוף בשלח ובחרב יעבורו ויהרגו. ואחר כך יגועו וימותו בבלי דעת על אשר לא ידעו את ה'. או ויגועו בבלי דעת שתאבד נפשם ותהיה בבלי דעה והשכל באבדון הנפש לשוב אל האפס הגמור: בשלח. בחרב. מן בשלחה תריבנה: וחנפי לב. והחנפים בטבע ורשעים מלבם הזונה יוסיפו לעשות רע וישימו אף ה' לחרות ולכעוס. וכשיגיע אליהם הרעה מאת השם לא ישועו לה':

כי אסרם

כי אסרם : תמת בנער נפשם וחיתם בקדשים : יחלץ עני בעניו
ויגל בלחץ אזנם : ואף הסיתך מפי צר רחב לא מוצק תחתיה ונחת
שלחנך מלא דשן : ודין רשע מלאת דין ומשפט יתמכו : כי חמה
פן יסיתך בספק ורב כפר אל יטך : היערך שועך לא בצר וכל מאמצי
כח : אל תשאף הלילה לעלות עמים תחתם : השמר אל תפן אל
און כי על זה בחרת מעני : הן אל ישגיב בכחו מי כמהו מורה : מי פקד

ארום כפתיונון : תמות בטליות נפשהון וחיתהון היך מרי זנו :
יפצי עניא בסיגופיה ומפרסם בדוחקא משמעיהון : ואף פציאינך
ספום מעיקא אפתיה דלא יתעק בתרעה ובגיית פתורך מלא דיהנא :
ודין דחייבא אשלימתא דין והילכתא סעדין : ארום ירגיז דילמא
טעינך במיסת מזלא וסגי פורקנא דעתרא לא יצלינך : תא
האפשר דמסתדר בעותך וכל דמתאלמין משכחין חילא :
תא האפשר דמסדר צלותך לא בעקתא וכל מה דמתקפין כח
ברבקין חילא : לא תרחוק בליליא לאסקא עממיא באתריהון : תא לא תגור אתת חברך בליליא לסלקא עמיא חלופיהון : אסתמר לא תתפני
לשקרא ארום על דא בחרתא מסיגופא : הא בלחודוי אלהא תקיף בחיליה מן דיכמיה מליף תריצותא : מן יסער

עלוי

הרמב"ן כי אשרם · ועל כן לא יתיר מאשרם · רק תמות בנער נפשם בנעוריהם : וחיתם בקדשים · כתרגומו · וחיתהון היך מרי זנו · והענין הזה אמרו אליפז במענהו הראשון · בהנה אשרי אנוש יוכיחנו אלוה ומוסר שדי אל תמאס . והפסוקים הבאים אחרי כן . וגם צופר אמר אם אתה תשחר אל אל ובת' עניינו · וראיתי לרבינו שלמה ז"ל שכתב דברי אליהוא תנחומים שלימים היו . ולא קנטורין . אל תדאג על יסורין כי לטובתך הם באים לך . ולא ידעתי במה היו התנחומים האלה . ואיך חשב דברי החברים לקנטור · אם אמרם אליהוא בנחת וקול כמוך ואמרום החברים בצעקה וקול רם · או במה יהיה להם הדבר הזה · רק הענין כאשר פירשתי לאליהוא · תירץ קושיותיו של איוב יפה והובן . ושתק אליו איוב · ואחרי כן שב אליהוא לדבר עוד · על דרך חבריו . כי הוא לא ידע מאיוב אם אמת שדבריו שיהיה צדיק גמור . ולכן אמר כי המתיסרים בעולם טעמים רבים להם . וכולם במשפט . כי יש מהם מן הסוד שרמז לו ויש נעלם עוד ודעו רחוק מהם . רק יתן בו הצדק לפועלו · ויש למוסר ולהסיר האדם מחטאיו · כי דבר החברים לא יכזיבנו אליהוא · אבל יורה כי האל ישפוט במדה ההיא לפעמים . רק כל האדם איננו מן הדין ההוא : יחלץ עני בעניו · ואמר כי מלבד האסורים בזיקים שאסרם להשיבם מאון יחלץ מכל רע העניים בענים . כי יביא עליהם דקדוקי עניות לאלבם ממות ולגלות אזנם במוסר בלחץ ענים : ואף הסיתך מפי צר . וגם אתה איוב הסיתך האל והוליך מפי צר ומצוק אל מקום רחב שאין מוצק תחתיה . כי כולו רחב ונחת שלחנך שם מלא דשן · ואמר כי מכאובו הבילו מצרה וצוקה · ויושיבנו בסוף במקום רחב אשר ינוח ויהיה דשן ושמן · וגם זה מדרך החברים : הסיתך · כמו ויסיתם אלהים מעליו · והוא מענין כי יסיתך אחיך בן אמך . כי הסית רוחם לסור מעליו · ואף זה הסית רוחך להסירך מפי צר . כי מפני שבא לו שלא ברצונו יקרא הסתה : ודין רשע מלאת · ואתה היית ראוי למלאת בך דין רשע רק האל מחל לך וייסר אותך לטוב לפניו . דין ומשפט רשע יתמכו אותך . כי חייב היית בהם · כענין ובחבלי חטאתו יתמך : כי חמה פן יסיתך בספק . כי חמה פן יסיתך ויטליכך עם ספוק ממונך הגדול שלא יועיל לך . ורב כפר אשר לך אל יטך מזה · ולא יצילך ביום אף ה' . זה דעת המפרשים · והתרגום אמר ארום ירגיז דילמא יטעינך במיסת מזלא וסגי פורקן עותרתא לא יצליכך · ואמר כי חמה יש לאל בך פן הסיתך מירתתו בספוק הגדול שנתן לך ורב עשר שהעשירך לא יטה לבך מעליו · הוא הדבר שהתנכל בו · אם אשמח כי רב חילי · והעשר והממון בעבור שיפדה בו האדם את נפשו יקרא כפר : היערוך שועך · כמו שועתך : יערוך · כמו בקר אערך לך · יאמר היקבל האל ערך שועתך · לא בבוא עליך צר ומצוק : וכל מאמצי כח · לא יערך שועם ולא יכלו נפשם מצר בכחם ובתוקפם : אל תשאף הלילה · מן כעבד ישאף צל . יאמר אל תשאף הלילה ואל תקוה בקר . כי בטרם בקר יעלו עמים תחת מאמצי כח · כי יוסרו ממקומם : השמר אל תפן אל און · שלא תפנה לדברי אנשי און . התולים כל אלה הדברים במקרה . כי על זה שאמרתי תבחר מעניך . כי מאשר ענה אותך האל תבחר בדברי · ותדע ותשכל כי האל ענה אותך וגלה אזנך למוסר · ויאמר לך כי תשוב מאון : הן אל ישגיב . המעוכים בכחו · מי כמהו מורה חטאים בדרך : מי פקד עליו דרכו · יאמר מי יפקוד דרך האל לראות אם דרך טובה היא . ומי אמר פעלת עולה . ויתכן לפרש כן מי הפקיד על האל שיהיה הוא השליט והאל פקידו . ויאמר לו פעלת עולה ולא צויתיך לעשות כן . הלא הוא האדון השליט :

זכור

אברהם כי אסרם והכאיבם ברעות · באמרם שהצרות המגיעות אליהם שאינם ראויים להם . וכי בחרון אף ה' בא עליהם : תמות בנוער · ולבעבור הכעיסם את ה' שמוסיפים על חרון אפו בשלט בנפש חנפה להבעים תמות בנוער נפשם בהיותם נערים ובחורים : וחייתם בקדשים . בזמן היותם קדשים ומוכנים אל ימי הבחרות : בנוער · מן בני הנעורים : בקדשי · לשון הכנה והזמנה · מן וקדשתם · אני צויתי למקודשי · ור"ל בזמן היות הכחות האנושיות מוכנות אל זמן הגדול אל העמידה : יחלץ עני · והעניים המקבלים היסורי' מאהבה ה' יחלץ ויציל העני הצדיק בעוניו . בהיותו סובל יסוריו ויגל אזנם ויודיעם מדוע הגיע אליהם הלחץ ההוא · ר"ל שהעני יכיר כי בחטאו לחץ אותו השם · או ויגל בלחץ אזנם שיודיע ויגלה לאזן הלוחצים שהשם הכה אותם למען ישובו אל השם מאת החטא אשר אתם : יחלץ . יציל ויושיע · מן אחלצהו ואכבדהו · ויגל . לשון גילוי הדבר ולהודיעו לאזן · מן ואין גולה מכם את אזני : ואף הסיתך · ואף אם האהים הסיתך והסירך לשעבר מפי צר הצרות המכאיבות אותך ולהעמידך במקום רחב ובמצב אשר לא מוצק תחתיה · שלא יהיה בו דבר אשר יציק לך . וגם כי נחת שלחנך · והדבר המונח עליו שיהיה מלא דשן מכל מאכל ומעדני מלך · לא תועיל עתה לקשי ערפך שכפרת בהשגחתו לרדוף אחרי דעות הרשעים . כמו שאומר בפסוק השני הבא · הסיתך · הסירך · כי המסית שמסיר אחרים והמושת הסירהו המסית . ויש לו דומים במקרא · ויסיתם אלהים · כמו ויסירם : מפי צר . מפני הצרה והפורענות : רחב לא מוצק תחתיה . אל מקום רחב שאין צוקה תחתיה : ונחת שלחנך · הדבר המונח על השלחן המפות והכלי' מלא דשן : ודין רשע · אתו הטעם שהוכית במכאובות ואין לך תקנה · אף כי יסירך השם מפי הצרות בהיותך בדעות הכוזבות האלה בכפירת ההשגחה . יען כי דין הרשע וטעם הקדמותיו הכוזבות אתה מלאת אותו דין · והצדקת את דעותם בהיותך רודף אחרי דעתם . והדבר הוא בהפך · כי אנשי העולם כל מה שיגיעם מן היסורים במשפט יתמוכו · ויאמרו שהשם צדיק ומביא הכל בעולם במשפט · אבל אתה רדפת אחרי דין הרשע ודעתו . או ומשפט יתמוכו · ר"ל שאתה איוב תמלא דין הרשעים להצדיקם אחרי היותם מצליחים . ושהם תומכים המשפט והצדק אחרי היות הטובות מגיעות לטובים שיתחייב שהם יהיו טובי' ושיתמכו דין ומשפט במעשיהם לפי הנראה מהצלחתם : כי חמה . והנני מיעץ אותך שלא תוסיף לחטוא בזה הדעת הכוזב · יען כי חמת השם היא · פן יסירך מן העולם הזה · בספק ובהכאות נמרצות : ורב כופר . אם היית נותן אליו לא יטה אותך מידו להיות נצול · אם תחטא בספקיך עוד : יסיתך . יסירך · כמו ואף הסיתך . האמור למעלה : בספק . מן ויספוק כפיו · ור"ל בהכאת כף מזקת וממיתה : היערוך שועך · התחשוב שיערוך ה' שועך ותשיבותך ומשפחתך לא בצר שהוא הזהב . וגם לא כל מאמצי כח שהיית נותן אליו . לא יערכנו השם למאומה בערך חטאך הגדול . שועך · חשיבותך ומעלתך · מן יאמר שוע . או שוע ממוכך . כי השועים בעלי ממון הם . בצר . שם לזהב · מן והיה שדי בצריך . זהבך · ויבצה לומר כי בערך גודל חטאך לא יערוך אליו ה' לא שועך ולא כספך וזהבך . ולא להיו' אמיץ כח שהיות נצול מיד השם · כי לא ישא פנים ולא יקח שוחד : אל תשאף · ואל תשאף ואל תחשוב בלבך בלילה בהיותך פנוי על משכבך בענין הרעו' הנופלו' לחשוב מחשבות איך יעלה הכורת לעלות ולכרות עמים רבים תחתם ובמקומם . ותרצה לחפש ולדעת ברעיוניך מדוע נכרתו · וליחס עול לבורא על זה חלילה . השמר מאד מזה פן תוסיף לחטוא : תשאף · לשון הבטה ומחשבה לפי מקומו · שהאדם שותק ומוסף ושואף רוח להתבונן בדבר : לעלות · לשון כריתה · מן בעלות גדיש בעתו · השמר אל · והשמר לך שלא תפנה במחשבתך אל און וחמס בחקירות הלאו כבר השגחת ה' כי על זה בחרת מעוני מפני עניות דעתך וחסרון ידיעתך ליחס אליו עול · כי יש ב' מיני עניות ודלות . בממון . ובבשר · ובדעת . או כי על זה בחרת המחשבה הכוזבת הזאת מעוני ומרוב המכאובו' אשר הגיעו עליך · בהיותך חושב שאינך ראוי למכאובות הלאו · ולכן פנית ליחס און לה' ית' : הן אל . הנה האל יתברך יש לו כח וגבורה לסדר המערכת ולהשגיב ולחזק ולהציל האדם המדוכא בכרו' בכחו הגדול . כאשר יהיה ראוי האדם להיות נצול ונשגב בהתקרבו לאהים . ומי כמוהו מורה · שיורה חטאים בדרך בהכות ה' הרשעים למען ישובו . או מי כמוהו מורה לרוות העולם ולהשביע ברואיו בצריך להם · או מי כמוהו מורה לרעת אופן הנהגת המציאות והצריך אליו : ישגיב . לשון חוזק והצלה : מי פקד · מי הוא שיהיה נמצא שפקד וסדר על השם ללמד עליו דרך ההנהגה שיתנהג בה · ומי הוא אשר אמר להשם יתברך בהנהגתו המציאות פעלת עולה · כי לא שמרת הצדק בהנהגתם . והפסוק הלז על דרך מי תכן את רוח השם וכו' · ויגמריא דעת וכו' . או מי הוא הטפש והרשע שיהרוס דרכו ושבו ליחס עול וחמס לה' וכו' :

זכור כי

עלוי אורחיה ומן ייסר עבדתא עילתא׃ אדכר ארום תקיף עובדיה
די שבחו גוברין צדיקין׃ כל בני נש חמון ביה אנש איסתכל מרחיק׃
הא אלהא סגיא ולא נדע סכום שנוי ולית סוף׃ ארום ימנע טופי
מיא יזלפון מטרא לענניה׃ דיזלחין שחקיא דאסי מטול צלותא דבר
נש רב׃ לחוד אין אתכיין פרישתא דעיבא דיכפת ענניה טלליה׃
הא פרס עלוי מיטרא ועקרי ימא חפא׃ ארום בהון דאין עממיא
יהב מיכלא לסוגעא׃ מטול חטוף ידא מנע מטרא ופקיד עלוי למיתת
מטול מצלי׃ דיחוי לישן תליתאי בחבריה קנאתא

עליו דרכו ומי אמר פעלת עולה׃ זכר כי תשגיא פעלו אשר שררו
אנשים׃ כל אדם חזו בו אנוש יביט מרחוק׃ הן אל שגיא ולא נדע
מספר שניו ולא חקר׃ כי יגרע נטפי מים יזקו מטר לאידו׃ אשר לאת
יזלו שחקים ירעפו עלי אדם רב׃ אף אם יבין מפרשי עב תשאות תשואות
סכתו׃ הן פרש עליו אורו ושרשי הים כסה׃ כי בם ידין עמים יתן
אכל למכביר׃ על כפים כסה אור ויצו עליה במפגיע׃ יגיד עליו רעו

הרמב"ן

זכור כי תשגיא פעלו. יאמר זכור פעל האל כי תשגיא ותגדל בלבך מכל אשר שוררו וישבחו החכמים כולם. כי אפי' המשוררים הנוספים מצד ומפליגים במליצה לא יוכלו לספר כל מלאכותיו· ויש פותרים שוררו מן אשורנו ולא קרוב· והתרגום אמר אדכר ארום תקיפים עובדיה· די שבחו גוברין צדיקין. יאמר כי תשגיא ותגדל פעלו· כי בכן ישבחו אותו החכמים ויאמרו כי פליאה דעת מהם נשגבה לא יוכלו לה: כל אדם חזו בו: כל אחד יחזה בפעליו היותר אשר אני מגיד איש איש כפי דעתו וחכמתו אנוש יביט בו מרחוק· ויראה בדרך החכמה שהיא רחוקה· כי פעלו טוב ויושר נורא ונשגב: הן אל שגיא ולא נדע· יאמר כי האל שגיא מאשר נוכל אנחנו לדעת· ומספר השנים אשר עשה בהם הגדולות והנוראות אין להם חקר אצלנו. כי מאז יגרע נטפי מים וימנעם מהמטיר כשירצה. ופעמים יבאו מים מזוקקים לאיד אשר יבוא וימלאו העבים גשם· ואחרי כן יזלו השחקים וירעפו על הרבה בני אדם. או ירעפו על אדם גשם רב: אף אם יבין מפרשי עב· פירשו בו שהוא יובא· כמו הבן להלן את המראה· יאמר שהאל יעשה במטר פלא אחר שהא' כלו ישים בינה למפרשי העב ולתשואות סוכתו שימטירו על המקום אשר יבוה: תשואות סוכתו· הוא הרעם שעושה המון ותשואות בעב שהוא פרום עליו כסוכה: הן פרש עליו אורו· יאמר כי האל יפרוש על העב אור· והוא השמש המאיר למנוע המטר. ופעמים כסה בעב שרשי הים לשאוב מים ולהמטיר: כי בם יאור ובמטר: ידין עמים· כך פי' ראב"ע ז"ל. ויתכן לאמר אף אם יבין מפרשי עב חוזר לאדם הנזכר. כענין התדע על מפלשי עב· יאמר כי גם אם יבין האדם מפרשי העב· ותשואות סוכתו שהוא הרעם ידע באמת כי האל פרש על העב מטרו: ושרשי הים כסה בו· כי בעב וברעם ידין העמים. אורו הוא הגשם· וכן אור ענניו ודומה להם כחום צח עלי אור. וכן תרגומו פרס עלוי מטריה· ובדברי רבותי' ז"ל אמר ר' יוחנן כל אורה שנאמרה באליהוא בירידת הגשם הכתוב מדבר· ויתכן שנקרא הגשם אור· בעבור כי בירדתו אור היום וחשכת העבים תסור· וכבר פירשתי במענה הראשון לאליפז למה יאריכו בספר הזה על מפלאות המטר: יתן אכל למכביר· יתן אכל לשבעה. למרבה לאכול. כלומר לרוב עָם. וכן אמר התרגום יהב מיכלא לסוגעא: על כפים כסה אור· יגיד פלא אחר בעבים· כי כסה המטר עליהם. והם רבים ועבים. כאלו נכנסו לפגע זה בזה ואין הגשם יורד: ויגיד עליו רעו· הוא הרעם הבא לפניו. מלשון את קול העם ברעה: מקנה אף על עולה. פירש החכם ר' אבע"ז ז"ל· כי אפילו המקנה והעולה· מלשון עלות עלי. ירגישו ויגידו בהתקרב זמן המטר· וסימנים רבים לבני אדם בבקר ובצאן ובשכיבתם על ימין ובשאר החיות. ויש מפרשים יגיד על העב הרעם שהוא עמו בהורידו המטר ויגיד המקנה אף על העב אשר יעלה מן הארץ. שעדיין איננו נראה בסימנין אשר הם עושים קודם· והוא כלשון מעלה נשיאים· ונכון הוא הפי' הזה· כי על הראשון יקשה מלת על. רק לא נדע אם דבר הצאן בסימן אשר אמרו הוא אמת· ויתכן שנפרש יגיד עליו רעו· כי הוא קשור למעלה· יאמר כי המבין מפרשי עב ידע כי האל פרש עליו המטר להוריד הגשם לרצונו: כי בם ידין העמים: ויתן אכל למכביר. הוא המאסף אכל לעת הבצורת· כי הוא מכסה המטר על העננים ואינו יורד: ויצו עליה. אחרי כן להורידו· כי יפגיע בו ויתפלל בעדו הצריך אליו: מפגיע· מלשון אל תתפלל בעד העם הזה ואל תפגע בי· ויפגעו נא בה' צבאות: יגיד. על הגשם איש על רעהו לקנאת אף וחמה על העב העולה מים. כי כן יעשו העובדים לאוצרי פירות בבוא המטר להקניאו ולאמר כי הצילו האל מידו· כדרך לשום שפלים למרום האמור למעלה. ויתכן שיהיה עליו במקום אליו· וכן שיגיד אל המכביר חבירו המפגיע קנאת אף על עב מים. ישעה האדם על עושהו ולא ישעה אל המזבחות. וכן לך בא אל הסכן הזה על שבנא. וכמוהו עוד עגלה על שני הנשיאים· כמו לשני· והחוסים עליו מטה מכסה. במקום אליו· וכן רבים יאמר שיגיד רעו רק המכביר הנזכר. או האדם המבין מפרשי עב: מקנה. מלשון שאל הקנאה המקנה· כפים· הם העננים הקטנים. בלשון והנה עב קטנה ככף איש על הים· ויתכן שנקראו העננים כפים. בעבור כי בהיותם ככפים פרושות יקבלו· ובהתקבצם ישפך אשר בתוכם. ויהיה ככף איש חוזר לעב· כלומר ככף איש פרושה: אף לזאת

אברהם

זכור כי· זכור תזכור איוב מה שאתה מחוייב להשגיא ולרומם פעולותיו וכל הנמשך ממנו· כי ישר ומסודר הוא· אשר כבר מעולם שוררו והביטו וידעו חכמים חשובים בעין שכלם פליאות ה' בכל נמצאיו: תשגיא. מן שגיא כח: שוררו· הביטו וראו בשכלם: כל אדם· כל אדם טבעי חזו בו בה' ית' דברים נוראים בעולם השפל הזה. כאשר נתבונן בתקון הנבראים התחתונים וטבע מציאותם וסדור איבריהם ותקונם. וכן אנוש חשוב ומעולה בחכמות רמות. יביט עוד מרחוק בברואי מעלה שהם רחוקים ממנו להשיג מה' ית' עניינים יותר חשובים· באמרו כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך: הן אל· ואם כן אמור כי נפלאו מעשיו. הנה בודאי הוא אל שגיא חזק נשגב במציאותו· באופן כי לא נדעהו לדעת מהו. ומספר שניו בקדימה ואיחור אין בו חקירה וידיעה להיותו נצחי קדמון מבלי ראשית· ואחרון מבלי שעור: כי יגרע· ואלו הם מקצת מעשיו ונפלאותיו· כי אם לפעמים על צד סדור הגרמים השמימיים יגרע ה' נטפי מים שלא ימטיר על הארץ. תכף אחר משך החמום והיובש יזוקו וירדו טפי המטר לאידו ולענינו של הקב"ה· כי איד יעלה מן הארץ והשקה: יגרע. ימנע ויעצור: יזוקו. עניין הזלה ונטיפה. לאידו. ענינו. מן ואיד יעלה: אשר יזלו· וזהו מה שימשך מה' ית' אחר החום והיובש. כי האידו' יזלו מים וינטפו מים עלי אדם רב במקום הישוב שבו אדם רב כל הצריך לקיומם: ירעפו לשון הזלה· כמו יערפו טל· מהטרשים המתהפכים. ירעפו נאות מדבר: אף אם· ואף אם היה יכולת ותבונה באדם להבין מפרשי עב והעננים הנקשרים יחד והבדליהם: והבדל פעולותם ואיכותם וטבעם מהו העב הקיטורי או המימיי או הרוחיי. ומי הוא שמוליד מים או שלג או ברד או קרח· ומי הוא המוליד הקולות והברקים או אבני אלגביש. וכל אלה הפליאות הם תשואות סוכתו דברים נפלאים וגבוהים למעלה ברקיע השמים שהיא כסוכת ה': מפרשי. הבדלים וחלוקים. או מן פורשי כנפים. תשואות· לשון רוממות· או קולות. סכתו. הרקיע: הן פרש· הנה ה' ית' פרש על הים אור השמש שהוא סבת עליית האידים מן הים למעלה באמצעות אורו שניצוץ השמש שהוא סבת עלייתם: ושרשי הים כסה· כן שניצוץ השמש המכה עליו תמיד לרוות העולם ולהרטיבם. ושרשי הים הם סבוביו והקפו מים אוקינוס שהשמש יסובבנו: כי בם· כי בעליית האידים למעלה. לפעמים ה' ית' בם ידין עמים לשפוט אותם ברבוי שטיפת מים לשחית המקומות בטביעת הישובים והשדות והכרמים והריסתם· או בברד ואבני אלגביש. וגם כן מה שמשך מהם מהעננים הוא לתת אוכל ומזון למכביר ולרבוי גדול בעולם: מכביר· מן כביר. והוא לשון רבוי: על כפים· ועל העבים כסה אור השמש שמבדילים ביניהו לבין השמים· ויצו עליה· על האורה או על העבים לעשות פעולותם בהורדת המים או השלג או הברד. או הרוח: במפגיע· כמי שפוגע דבר במהירות ודוחק לעשות דבר ופעולה מה. כן ה' ית' יצוה על העבים להגיע חפצו על צד סדור רצונו הקדוש. והחכם רלב"ג פירשו על עצירת הקור בעבים ובריחת חלקי החום ממנו· ואחר כך יצוה עליה להוציא לאור פעולתו במפגיע בפתע פתאום: יגיד עליו. ובהיות העננים והעבים חלוקי הפעולה והטבע במה שיתחממו פעם ויתקררו פעם. והטבע מחייב שהחום יברח ויתקבץ משקור· וכן בהפך והיה כאשר יתקבצו ויפגעו זה אל זה אז יגיד עליו רעו בפגישת שני ההפכים הקור בחום אשר בעבים שהוא ריעו בפגעו בו לאדם ההתלהבות והברקים והקולות המפחידים אשר הם נקראים על דרך משל מקנה אף· ר"ל קניין וקבוץ אף וחרון מפחיד ומרגיז על הענין העולה עליו· או מקנה אף על עולה. שלפעמים בהתקבצם יחדו יתהוה האבן האשיית המתלהבת ומשחתת ותהיה מקנה אף וחרון על מי שעולה עליה המכה ההיא: אף לזאת

ו ז מקנה אף על עולה: אף לזאת יחרד לבי ויתר ממקומו: שמעו שמוע
קולו ברגז קלו והגה מפיו יצא: תחת כל השמים ישרהו ואורו על כנפות
הארץ: אחריו ישאג קול ירעם בקול גאונו ולא יעקבם כי ישמע
גדולות קולו: ירעם אל בקולו נפלאות עשה גדלות ולא נדע: כי לשלג
הוה יאמר הוא ארץ וגשם מטר וגשם מטרות עזו: ביד כל אדם יחתום
ותבוא לדעת כל אנשי מעשהו: ותבא חיה במו ארב ובמעונתיה תשכן:
מן החדר תבוא סופה וממזרים קרה: מנשמת אל יתן קרח ורחב
מים במוצק: אף ברי יטריח עב יפיץ ענן אורו: והוא מסבות מתהפך
חוז בתחבולותו לפעלם כל אשר יצום על פני תבל ארצה: אם לשבט

קנאתא ורוגזא עלוי יסק: תא יחוון באורייתא חד עם חבריה מסכנין ברוגזא ומסלקין ליה לעילא: תא יחוי עלוהי זכותא חבריה קנאתא ורוגזא מעלוהי יסלק: ברם לדא יתווא לבי ויטפיז מן אתריה: תא על בנוי דאהרן אתנבי ואמר לחוד להדא לבי תווה ושוור מן אתרי: שמעו משמע ברוגזא קליה והגא היך אשא מפומיה נפק: תחות כל שמיא תריצותיה ונהוריה יקום על סייפי ארעא: בתרוי מבלי קל אכליותיה בקל גיותנותיה ולא יעכבינון ארום ישמע קליה: כד אבלי אלהא בקליה על פרישן דעתיד למעבד עבד רברבן ולא נידע: ארום לתלגא יימר הוי בארעא ומטרא בתר מטרא בקייטא למבשלא פירי ומטר בתר מטרא למצמח עסבא בסתווא בעושניה: בידא דכל אינשא ירשום למידע כל בני נשא עובדוי: ותיתי חיתא בכמנא ובמדורהא תשרי: מן אדרון עילאתיתי זיקא ומכוות מזרים קודה: ממימר אלהא יתיהב קרחא ופלטיות מיא באתכותא: ברם בברירותא מטרח עיבא מבדר ענן מטריה: והוא תוסקפתא מהפך בחכמתיה לאצלחא פלחי בארעא בעובדהון ונחתין בכל אתר די פקידינון על אפי ארעא: תא והוא ברחמוהי מיא טמיעת מהפך באפותיקוהי לעובדיהון דבני נשא מגלי יתה ומשדר יתהון לכל דפקרינון על אפי תבל ארעא: אינמטרא דפורענותא בימא ובמדברא אין

הרמבן אף לזאת יחרד לבי · על הפי' הראשון יספר כי יחרד לבבו בשמעו תשואות קול המון הרעם · והנה מפי הרעם יצא: הגה · הוא הברק: תחת כל השמים ישרהו. מלשון משרת ענבים · כי כשממטיר כל העולם הוא משרה. ואור הברק על כנפות הארץ. ואחרי הברק ישאג קול הרעם. זה דעת המפרשים · ועל דעתי יאמר גם לזאת יחרד. אני חרד וירא מלפני האל בראותי אותו דן עמים במטר מלבד יתר הדברים אשר אירעו להם ושמעו אותם איוב וחבריו. קול האל ברגז. כי ירגיז הארץ וירעישה ברעם. כי הדבר מפיו יצא. ותחת כל השמים תהיה משרה שלו תקף. ומיד ומטרות על כנפות הארץ · כפל הענין כמנהג הכתובי: אחריו ישאג קול. אחרי דברו כשיצא מפיו ויגזור על הגשם. ישאג קול וירעם בקול גדול. בגאון כחו. ולא יאחרם לגשמים · כי ישמע קולו · והוא הרעם. אף כי ירעם האל בקול כפלאות אשר לו. כי הוא עושה גדולות לא ידענום · כי תכף בא הרעם באין עכוב יבא השלג או המטר ולא יתעכבו כלל. והזכיר יעקבם לשון רבים למטר ולשלג והמהירות אשר יזכיר· והלשון כנגזר מן עקב · בלשון בשמרם עקב רב · וכן עקב תשמעון. כלם לשון אחרית: או הוא כלשון חז"ל בחלוף הקוף לכף. כאשר יתחלף במלת כובע וקובע · וזולתם: כי לשלג יאמר הוה. יאמר האל טרם היותו הוה לארץ. ומיד ירד כמלך יצוה לעבדו ויעשה כרצונו: וגשם מטר וגשם מטרות עזו · יהיו לארץ כדברו · אולי גשם הוא היורד בנחת · ומטר הוא הגשם הרב · ועל כן יכפול המלות האלה · והוא השוטף שאמר מטרות עזו · כי בכח ירדו. וכן ומטר גשם · יתן להם רב המטר היורד בנחת. והתרגום אמ' ארום לתלגא יאמר הוי לארעא ומיטרא בתר מיטרא בקיטא למיבשלא פירי ומיטרא למצמח עסבא בסיתוא בעוסנא. יאמר כי השלג ורב הגשמים גשם אחרי גשם תמיד בקיץ ובתקף הכל בוא ויהיה בעזו · ויפה פירש: ביד כל אדם יחתום. שיהיה לו שטר כתוב וחתום: לדעת כל אנשי מעשהו: אשר בשדה מה יזרע ומה יעבוד את האדמה אשר בא עליה השלג או המטר או הגשם איש איש כפי עבודתו. מעשהו ענין עבודתו באדמה · כמו ומעשהו בכרמל: אכפי סמוך אל הארץ הנעבדת: ותבא חיה במו ארב · כי ברדת המטר יתחבאו החיות · כאלו הן יושבות במארב. או כי יקרא מענין החיות מארב כי בהם יושבות לארוב לטרוף טרף: מן החדר תבא סופה. מחדרי תימן תבא סופה וסערה בדברו. כי הכל כאשר למעלה: וממזרים תבא קרה. כאשר יגזור · כי מנשמת אל יתן קרח: מזרים. כמו התוצאה מזרות בעתו: יתן קרח · יתן המזרי קרח. מנשמת האל לא בכח עצמו: ורחב מים במוצק. היוצק על הארץ מנשמת אל יכתן: אף ברי יטריח עב · יאמר כי גם בהיות האויר ברור יטריח הא' העבים ויפיץ ענן הגשם אשר יצוה להמטיר: יפיץ · מלשון יפוצו מעינותיך חוצה . והוא הענין למסבות רבות מתהפך בתחבולות גדולות שיפעלו בני אדם ברדתו: כל אשר יצום יהאל: על פני תבל: להורידם לארץ. כי במקום שיצום שם ירדו לאותם פעולות אשר יגזור: אם לשבט ומשפחה אם לארץ אחת שיחפוץ בו: והיה תקרא ארצו: אם לחסד

אברהם אף לזאת. ולפעולה הזאת הנפלאה אשר למעלה בהתקבץ העבים יחדו ופגישתם קור בחום · או חום בקור שיתהוו הקולות והלפידים והברד ואבני אלגבים יחרד לבבי עליו ויירא ויתר ויצא מקשר מקומו: שמעו שמוע · ואתם שמעו שמוע ברוגז קול ה' הזה והדבור והרצון אשר מפיו יצא כמה שסדר לעשות על פי האופן הזה. והגה · לשון דבור: תחת כל · והתלהבות האש והברק הזה תחת כל השמים ייסר אותו האלהים להתפשט ולהיות נראה והקול נשמע · ואורו תהתלהבות הלז הולך על כנפות הארץ · או תחת כל השמים מהמין האנושי כל אחד ואחד ישרהו ויודה לו. ואור פעולותיו או אור שמשו על כנפות הארץ: אחריו ישאג · ואחר ההתלהבות מהברק ישאג ויהיה נשמע קול גדול ועצום. והוא כי ירעם ה' הקולות ההמה בקול גאונו ורוממותו ולא יעקבם ולא יתאחרו ולא ימכבו הקולות מהיות נשמעים תכף אחר הברקים. ועם כי הכל יחד ברגע אחד הברק והקול בעת התקבץ ההתלהבות · רק ירגיש אנוש הראות מהר מה שלא ירגיש חוש השמע בטרם הגיע הקולות לאזן. כי כבר יראה דבר במהירות מה שלא ישמע הקול ולא יגיע · כי אם בזמן ומשך אחר הפגישה: יעקבם. מלשון עקבה בכף בחילוף אותיות גבך · לשון איחור ומניעה: ירעם אל · והש' ית' הוא אשר ירעם אל בקולו לעשות הנפלאות האלה ועושה גדולות אשר לא נדע איך הם נעשים: כי לשלג · ולפעמים יאמר ה' ית' שיהיה הדבר הנזל מן העבים שיהיה שלג על הארץ. או לפעמים גשם מטר דקה טפין טפין · ולפעמי' גשם שוטף ומטרות עוז וחוזק · וכל אלה מפליאי שבותיו וסדור רצונו: ביד כל · וכשיגברו המים הרבים בגשם מטרות עוזו שנזכר. אז ביד כל אדם יחתום · ר"ל ביד כמו בעד כל אדם יחתום ויסגר להחבא בבתים מתגבורת המים · באופן כי בהיות האדם נחתם בבית ונסגר בו אז יחשוב לדעת כל אנשי מעשהו אשר יעשה · ומה שיצטרך ויראה אליו. כי המים יעצרוהו · או לדעת של אנשי מעשהו · כי בהיות האד' נסגר בבית ונחתם בו מתגבורת מטרות עזו אז יפשפש במעשיו ויפחד פן ילקה בתגבורת המים · ויהיה זה למען דעת אבל כל איש מעשהו אשר עשה. יחתום יסגור · מן או החתים בשרו. ובעלי החכמות ירמזו מזה הפסוק אמתות מלאכת הבירומנציאה היא מלאכת ראיית שריטות והקמטים אשר בידי האנשים להכיר בהם הצלחת האדם או הסבה באורך הימי' ובבנים ובהצלחות ובבריאות או בהפך: ותבוא חיה · וכמו שיסגר האדם מתגבורות המים הנזכרים כן תבא החיה המדברית במו ארב. ובמקום הסתרה ובמעונותיה תשכון ותסתר גם היא עד יעבור זעם המים: מן החדר · ולפעמים גם כן מן חדר הענן ומאמצעותו תבא הרוח סופה החזק המתגלגל וסובב. ולפעמי' וממזרים קרה. ר"ל מהתפזרות העננים והתפשטם ברקיע השמים יבא רוח קרירות שיקרר העולם. וממזרים. לשון זרה הלאה. ויזר על פני המים. לשון התפזרות והתפשטות. ואפשר כי ממזרים שם לכוכבים · מן מזרות בעתו: מנשמת אל · גם לפעמים ברצון האל וסדור רצונו יתן הקרח על הארץ בזמן שיקפיאו המי' או הטל ורסיסי לילה בעת רדתם לאט לאט. ויתהוה להיות קרח · ואחר כך ימסכו להיות מים נגרים ומוצקים · ואפשר ורוחב מים במוצק שרמז אל הים · כי הוא מקבץ הכל. באמרו כל הנחלים הולכים אל הים: מוצק · דבר חזק שמחזיק בכח ובחוזק במקום כד שהוא הים · או במוצק לשון יציקת המים הנגרים: אף ברי · אף בעבור הרי. ר"ל לרוות הארץ יטריח הש' ית' העב לעלות ולפעול פעולותיו למעלה ואחר כך יפיץ ענן אורו שהוא כמו נסגר בו. ויתפזר וירדו המי' ויהיה רי על משקל קיא · מן רויה. והבי"ת בי"ת השימוש · כמו בעבור רי יטריח ה' עב · ואורו אור מתם. או אורו הגשם שנקראת אור אורות בישעיה. או פי' אחר אף ברי לברר ולפזר בהורדת הגשם מהעננים יטריח ה' העב לבררו ולפזרו מקשרי חלקיו זה עם זה. ואחר כך מזה הענין יפיץ ענן אורו · שהוא האויר הקטורי והרוחיי שהוא כמו אור · ונקרא אור למעלה מזה · ויהיה ברי לפי זה הפירוש מלשון ברירה ופזור: והוא מסבות. והוא הש' ית' מתהפך הגלגלים הסובבים בתחבולות קשוריהם יחד זה על זה להזיל פעלם על ברואי מטה להיות נרוכים מהגרמים השמימיים לפעולתם שיעשו. וכל אשר יצוה ויסדר ה' להם לגלגלים · והמסבות שנזכר כן יעשו על פני תבל והישוב ארצה ולא יחטא: מסיבות · שם לגלגלי' הסובבי' · או והוא מסבות מתהפך והורס המסיבות והמקומות שהאדם מיסב בו כאשר יחפוץ על יד הגלגלי' ותחבולותיהם: אם לשבט · ומה שיפול מפעולות הגרמי' השמימיי' ומגלגול הגלגלי' מאת ה' לפעמי' יהיה אם לשבט להכות הראויים בברד ואבני אלגבים להרוס אותם · או להמיתם · ולפעמים אם לארצו של הקב"ה להרוות אותה בגשמים ולהצמיחה. ולפעמים לפעול בהם פעולות על צד החסד להוסיף טובה על הברואים · ואף שלא יהיו ראויים לרבוי הטובה שימשך מהם הכל ימצאהו השם יתברך להגיעו על ידי האמצעיים העליונים גלגליו ומשרתיו עושי רצונו: לשבט · למכת שבט של הקדוש ברוך הוא: אם לארצו

אם לארצו אם לחסד ימצאהו : האזינה זאת איוב עמד והתבונן צאהו
נפלאות אל : התדע בשום אלוה עליהם והופיע אור עננו : התדע
על מפלשי עב מפלאות תמים דעים : אשר בגדיך חמים בהשקט בהשקט
ארץ מדרום : תרקיע עמו לשחקים חזקים כראי מוצק : הודיענו מה
נאמר לו לא נערך מפני חשך : היספר לו כי אדבר אם אמר איש כי
יבלע : ועתה לא ראו אור בהיר הוא בשחקים ורוח עברה ותטהרם
: מצפון זהב יאתה על אלוה נורא הוד : שדי לא מצאנהו שגיא גוהו

אין מיטרא רזיא לאילני טוריא וגלמת אין מטרא ניחא דחסרא לחקלי
דפירי וכרמי יספקיניה : אצית דא איוב קום ואתביין פרישותא
דאלהא : הידעתא כד ישוי אלהא גזירתא עילויהון ואופע ענני
מטריה : הידעתא על מבשקרני עבא פרישותא דשלים מנדעא :
די לבושייך משחנין כד משדיך ארעא מן דרומא : יתרקע עמיה
לשחקיא תקיפין דחזוותהון באספקלריא סנינא : אודע יתנא מה
נימר ליה לא נסדר למחמי קדם חשוכא : איפשר דישתעי ליה ארום
אמליל אין ימליל בר נש ארום יקטרג : וכדון לא חמון מטרא בוטש
הוא בשחקי ורוחא עברת ודכיית יתהון : תא והשתא לא אסתכלו
באורייתא אתעבידו שמיא בהירי מן לאחתא טלא ומטרא ורוח עברת ודכאינון : מציפונא דהבא ייתי קדם אלהא דחיל שיבהורא : תא מן צפונא
אסתניא יתי ויבהר עלמא קדם אלהא דחיל יודון עללי עלמא : שדי לא אשכחונך דאנת מדבר עם עוללי עלמא בסוגי
חילא

הרמב"ן

אם לחסד . שימציאהו לאיש אחד להמטיר על שדהו . והתרגו' אמר לשבט אין מיטרא דפורענותא . גזר אותו מן שבט מוסר . והנכון מה שפירשתי : האזינה זאת איוב . כי באמת יודע האל ומשגיח על הפרטים : עמד והתבונן . בנפלאות האל . כי לא ידעתם . וכן היה לך לחשוב בסוד ומשפט האדם כי לא תדעהו : התדע בשום אלוה עליהם . התדע על מפלשי עב . יאמר התדע בשום אלוה על העננים והופיע והראה הנס אשר שם בהם . כלומר התדע מה הסבה והיך יושם המטר עליהם ויופיע אותו מתחתם : התדע על מפלשי עב . פירש החכם ר' אב"ע ז"ל כי הוא מלשון פלס מעגל רגלך . יאמר כי מעשי העב כולם שקולים בפלס ומאזני משפט ולא תדע בהם . מפלאות שלם הדעות היודע כללים ופרטי' ומחשבות והרהורין אשר בהן ידין עמים במשפט צדק : אשר בגדיך חמים . בהשקוט ותנוח הארץ מדרום ורוח צפון מנשבת . והם ימי החרף . ויותר נכון שידבר עתה על החום . ואחר ידבר על הקרח בפסוקים של מעלה . ויאמר מה הסבה אשר בגדיו חמים ואינו יכול ללבוש בגדים הרבה כשתהיה רוח דרום מנשבת . והארץ שוקטת בו . כי רוח צפונית גדולה וחזק ממנה . ונראה כי בכולם לא יתמה על הסבה . כי ידענה כל חכם בתבונה . אולי ידעה איוב . אבל יאמר אם ידעת שלימות דעותיו בגשמים ובקור ובחום שהם נפלאים ותמימים בפרט ובכלל . וענין התדע בשום אלוה עליהם עם הפסוק הבא אחריו ענין אחד . יאמר התדע בשום אלוה מטר על הענן . והופיע אותו בפלס ומאזני העב . ובנפלאות שלימות הדעות . ויכפול התדע פעמים לחזוק ותמידות . כענין נשאו נהרות ה' נשאו נהרות קולם : תרקיע עמו לשחקים . יחסר התימה . וכמוהו תמשך לויתן בחכה . או הוא כמו שאלה ללעג . והענין לאמר האתה תעזור אותו בהרקיעו ופרשו השחקים לשום אותם חזקים ולהיותם כראי מוצק . ועל כן יראה האור מהם : הודיענו מה נאמר לו . אם ידעת לעזרו ולעשות כמוהו . או לדעת למה היה כן בכל אלה . ולא נוכל לערוך לפניו להדמות לו : מפני חשך . כי אנחנו בחשך . ויותר נכון לפרש לא נערוך לפניו דברים מפני חשך . כי דברינו חשך ולא אור . מלשון ולא ערך אלי מלים . ערכה לפני התיבה : היספר לו כי אדבר . יאמר לא אערוך לפניו מלים כי דברי חשך . ואם אדבר אותם מי זה ערב אל לבו . לספרם לפניו . ואם אמר איש בלבו לספרם לפניו היספרם הלא יבולע וימות . כי היך יספרו לו ויערכו עמו משפט יושבי חשך וצלמות . כי עתה טרם . באר לפניו לא ראו אור שהוא בהיר בשחקים . כי הרוח עברה ותטהר השחקים מכל ענן להזהיר אותם . והם עורי לב וחשוכי עין מראותו . והיך יכפו לראות באור העליון אשר לפניו ולא יראנו האדם וחי : מצפון זהב יאתה . יאמר כי מפאת צפון יבא זוהר השחקי' שהוא כזהב טהור . ועל האל הנורא הוד והדר גדול מכל אלה . ואם בזוהר השמים לא יזכו לראות באור ההוד הגדול והנורא אשר לפניו . כדרך והורא' עמיה פרי . על אחת כמה וכמה : על אלוה . כמו לפניו . כענין ס"ל וכל צבא השמים עומדים עליו . להתיצב על ה' : שדי לא מצאנוהו שגיא כח . פירשו המפרשים הלאל לא מצאנוהו . כי לא יראה לעיני כל חי והוא שגיא כח ושגיא משפט . רב צדקה לא יענה . מלבו . רק מפני ענש המשפט . והנכון מה שאמרו רבותי' ז"ל שאינו בא בטרחות עם בריותיו . יאמר כי האל לא מצאנו אותו אנחנו החכמים שגיא כח . כי לא יבא עמנו במשפט לעשות בנו כפי כחו ומשפט ורב צדקה עמו לא יענה מלבו . או המשפט ורבוי הצדקה לא יענה אותם שימנע מעשותם . והוא כלשון חז"ל ענוי הדין :

לכן

אברהם

אם לארצו דבר הצריך לארצו : אם לחסד . ולפעמים להרבות לעשות חסד יותר מן הראוי : האזינה זאת . האזינה הדבר הזה איוב באוזן שומעת תוכחות מוסר ועמוד על התבוננות לדעת נפלאות אל אשר סדר ועושה במעשות כלם : התדע בשום . התדע איוב הזמן והאופן כאשר ישים ה' עליהם על העבים לצוותם על מה שימשך מהם והיאך הופיע אור עננו להפיץ הברקים והקולות והברד ויתר הדברים הנמשכים מהם . הופיע . מקור מן ההפעיל או עבר לדעת אחרים : התדע על . התדע סבות מפלשי עבים והבדל מראיהם ותכונותיהם בכמותם ואיכותם ואיך יתפעלו בפעולות הנבדלות אשר יתפעלו ויפעלו אשר כל אלה מפלאות האל שהוא תמים דעים שיודע סבות המעשות כלנה אשר הוא סבתם וממציאם בסדור רצונו הקדוש . מפלשי לשון הבדל והתחלפות יאו' מפלשי . כמו מפרישי ברו"ם . וירצה לומר העבים שהם פרושים ושטוחים בהרכבה זה עם זה . כמו שבארנו מן פורשי כנפים : אשר בגדיך . ואם ידעת הסבה מדוע בגדיך חמים בזמנים מה ידועים יותר מזמן אחר . והוא בהשקיט ה' ארץ הדרום שיתרחק משם השמש לסבוב ולנטות אל הצד הצפוני המיושב . אז יתחממו בגדים וישקוט הדרום מחום השמש הולך אל צפון בימי הקיץ לנו וסובב אל דרום בימים שהחורף לישובינו זה : תרקיע עמו . התחשוב בחכמתך הרמה שתוכל ותדע להרקיע עמו לשחקים ולהמתיחם ולהמסיכם כאהל לשבת ולהיות שותף עמו בעשיית השמים אשר עם שהם חזקים ותקיפים שלא יפסדו והם זכוכיים וספיריים כראי מוצק כמראות הצובאות של מתכת מוצק וכתך . או תרקיע עמו לשחקים . האם תוכל איוב לעלות לרקיע לשבת שמה עמו ותתגורר שמה ועם היותם חזקים כראי מוצק וחזק : כראי מוצק . כמראה של מתכת חזק . ומוצק מלשון התכה ומתכת . ומלשון חוזק : הודיענו מה . הודיעני נא איוב מה נאמר לו יחרו באמתת הדרושים האלה . אם היינו כגבים לפניו יחרו . ואם נעלה אליו עד שחקים . כי בודאי לא נוכל לערוך לפניו דברים מפני חשך החמר המחשיך שכלנו והמאפיל אותנו מהשיג אמתתו : לא נערוך . לא נערוך דברים . כי האנשים משיגי הנבואה נופלים ואוברים הכחות החמריות : היספר לו האם ראוים דברי ואמרי פי . ואם אמתיים הם שאדע בעניני הסבות והמקרים דעה יקרה ואמתית . באופן שיהיה ראוי שיסופרו לו לה' כי אדבר בהם . ואם אמר איש כי יבולע . ר"ל ואם אמר איש דבר בלבבו כי יבולע וכי ישתוק לחקור במחשבתו כדברים האלה דבר שלא ידעם ה' . וכבר ידוע כי כל רז לא אניס ליה : כי יבולע . לשון כסוי והעלמה . מן כבלע את הקדש . או היסופר לה' כאשר אדבר דברי טענותי באופן שיתן שי מענה לשוני . אם אמר איש אליו דברי ריבות כאשר יהיה נבלע ונסחת בצרות שישיגוהו . התחשוב שיהיו ראוים שיסופרו אליו דרך הספור והויכוח כאשר יספר איש אל רעהו שיתן תשובות לרעיו . כי יבולע לשון השחתה לפי זה הפירוש . או פירוש אחר היצטרך שיסופר דבר לה' כי אדבר שלא ידעהו הוא . ואם אמר איש דבר בלבבו בכסוי ובהבלעה שלא יהיה הכל גלוי לפניו . אם שיוציאהו האדם מפיו . או שיחשבהו בלבבו . וזהו הנכון : ועתה לא . שב להוסיף מפעולות ה' ממה שיקרה בקצת העתים ביומא דעננא בלא מטרא ובוליה ממטא . ואמר ועתה לפעמים יקרה כי לא יוכל לראות האור . ר"ל השמש ממש ביום הענן המבדיל . ועם כל זה לא נתמעט אורו . כי בהיר וזך הוא למעלה בשחקים מעל העננים . ואחר כך ורוח עברה ותטהרם . ונתגלה השמש ואורו . וזה גם הוא שלא שירבו העננים ויחשיכו אורו ולא יהיה גשם . ויעבור כמעט רגע ולא נדע אנה יפנו העננים . ואיך יתפזרו והיו כלא היו בבלי גשם : בהיר . לשון אורה : מצפון זהב . ומצפון הרוח הזך כזהב יאתה לזכך האויר ולפזר העבים . וכל זה ייוחס לה' שהוא האלוה אשר הוא נורא ולו ההוד והתפארה . זהב שם לרוח הזך כזהב והמזכך האויר להיות זך כזהב : שדי לא . שדי היכול אשר לא מצאנוהו שלא יכולנו למצוא אותו ולדעת אותו לחקור דעתנו בודאי הוא שגיא כח רב ויכול בכל ועושה כל . ומשפט שמכלכל נבראיו במשפט . ועוד ורוב צדקה שמרבה לעשות צדקה לנבראיו . שלא יפרע מהם מכל מה שית חייבו . וזה אמרו לא יענה . ר"ל לא יענה נבראיו בענויים ובפורענות הראוי להם . או לא יענה על דרך לא ענה מלבו ומרעתו להכות האנשי' לענותם בענוי' אם לא יהיו חייבי' בפורענות : יענה . לשון ענוי ופורענות . ושגיא לשון רבוי והגדלה :

לכן

ולב יראהו ל ת מן

כֹּחַ וּמִשְׁפָּט וְרֹב־צְדָקָה לֹא יְעַנֶּה׃ לָכֵן יְרֵאוּהוּ אֲנָשִׁים לֹא יִרְאֶה כָּל־
חַכְמֵי־לֵב׃ וַיַּעַן יְהוָה אֶת־אִיּוֹב מִן הַסְּעָרָה
וַיֹּאמַר׃ מִי זֶה מַחְשִׁיךְ עֵצָה בְמִלִּין בְּלִי־דָעַת׃ אֱזָר־נָא כְגֶבֶר חֲלָצֶיךָ
וְאֶשְׁאָלְךָ וְהוֹדִיעֵנִי׃ אֵיפֹה הָיִיתָ בְּיָסְדִי־אָרֶץ הַגֵּד אִם־יָדַעְתָּ בִינָה׃ מִי־
שָׂם מְמַדֶּיהָ כִּי תֵדָע אוֹ מִי־נָטָה עָלֶיהָ קָּו׃ עַל־מָה אֲדָנֶיהָ הָטְבָּעוּ אוֹ מִי־

חֵילָא וְדִינָא וְסוֹגֵי צִדְקְתָא לָא יְסַגֵּף׃ תא שַׁדַּי לָא סַפִּיקְנָא
לְמִשְׁתְּעֵי סוֹגְעֵי חֵילָא וְדִינָא וְכוּ׳׃ בְּגִין כֵּן דְּחִילוּ מִינֵיהּ גוּבְרַיָּא לָא
יִדְחַל כָּל חַכִּימֵי לִיבָּא׃ תא מִטּוּל דִּדְחִילוּ מִינֵיהּ גוּבְרַיָּא לָא יֶחֱמֵי
מִבְּנוֹהִי הֵיךְ כָּל חַכִּימֵי לִבָּא׃ וְאָתִיב יְיָ יָת אִיּוֹב מִן עַלְעוֹלָא
דְּצַעֲרָא וַאֲמַר׃ מַן הוּא דֵין כְּמַחְשִׁיךְ מִלְּכָא בְּמִלַּיָּא מְהֵימְנוּת מַנְדְּעָא׃
זְרַז כְּדוּן הֵיךְ גִּבָּרָא חַרְצָךְ וְאֶבְעֵינָךְ וְתְהוֹדְעִינָנִי׃ הָאָן הֲוֵית
בְּמִשְׁתְּתָסֵי אַרְעָא חֲוִי אִין יְדַעְתָּא בְּיוּנְתָּא׃ מַן שַׁוִּי מְשַׁחְתָּא אֲרוּם תִּנְדַּע אוֹ מַן מְתַח עֲלָהּ מַתְקוּלְתָּא׃ עַל מָה סַמְכַיְיהָא טְמִיעָן אוֹ מַן
שדא

רמב"ן לכן יראוהו אנשים. על כל הגדולות והנוראות אשר ספרתי. יראוהו כל אחד לפי דעתו. והוא לא יראה כל חכמי לב כי איננו רואה שהם חכמים רק כסילים ופתאים כחשבו לו:

ויען ה׳ את איוב מנהסערה ויאמר. הגיע איוב עתה למעלת הנבואה. יען כי היה תם וישר ירא אלהים וסר מרע. והוכח על נסיון. ואעפ״י שחטא בהסתפקו במשפט מאין חכמה. הועיל אותו הנסיון לקרבו אל האלהים. כי קבל עליו דברי אליהוא. וראה כי הם מספיקים לשאלתו. והנה הוא עתה ירא אלהים וצדיק תמים. וענין מן הסערה. כי נפתחו לו השמים וראה מראות אלהים על בריו כגון שיראה השם יושב על כסאו או מלאך דובר בו. רק שמע סערה גדולה. השיג מה שהשיגו הנביאים ראשונה בראשית החזון. כמו שכ׳ ביחזקאל תחלה. וארא והנה רוח סערה באה מן הצפון. וכן באליהו תחלה כאמר שם והנה השם עובר ורוח גדולה וחזק מפרק הרים ומשבר סלעי׳ ואחר הרוח רעש ואחר הרעש אש. ואחרי כן ישיג הנבואה. וגם כן ראיה מוכרחת על הענין ביחזקאל. אחר הרוח ענן גדול הוא הרעש. ואחרי כן אש מתלקחת. ואיוב השיג ראשית החזון. ושמע זכה לו קול הענוה אותו המענים האלו בחוזק ותוקף. וסער גדול כמכתב הנבואות. כמו שכת׳ כקול מים רבים כקול שדי בלכתם קול המולה כקול מחנה. והנה איוב השיג זה בשמיעת הסערה והקול תמכה וידע מעניכם. כי קול האלהים הוא העונה אותו על תשובות כדבריו. וענין המענה להודיע את איוב כי הוא ית׳ תמים דעים בכללים ובפרטים ובאישים כולם ומשגיח על כולם. וכי האדם נבער מדעת הכלל. ומה יסודתם וטבעם. אף כי לדעת במשפט האלהים וסודותיו. וירמוז לו כי סוד אליהוא אמת. כי איוב לא קבל ממנו. רק כי אפשר כדבריו. וכן מנהג צדיק ורע לו ורשע וטוב לו. תתנהג על דרך ההוא בדרך משפט אם הדבר כן. אבל אין לאליהוא ראיה מוכחת על הענין. ואין אדם יכול לדעת זה רק בדרך קבלה. ועתה אמר לו כי כן המשפט. וכך היא המדה כאשר אפרש בע״ה. וכבר פירשתי כי אליהוא הודיעו ענין צדיק ורע לו. כי היא תלונת איוב. והוא החמס הנעשה לבני אדם כפי דעתו. ולא פירש לו ברשע וטוב לו דבר. כי איננו עסק. ואיוב יוכל ללמד ממנו המדה כי מטעם צדיק ורע לו ידעהו. ואולי יכהג עמו במדת חסד. והנה האל יגיד לו במענהו דבר רשע וטוב לו להשלים לו הידיעה. ולא דבר בענין הצדיק שרע לו. כי מאליהוא למדו: מי זה מחשיך עצה במלין בלי דעת. שאלה לתמה ולהפליג עליו. כלומר מי אתה המחשיך עצה: אזור נא כגבר ועכני. או יאמר מי זה שיעשה כאשר באת לעשות שיחשיך ויגנה דבר הנעשה בסוד חכמה: במלין. שידבר בבלי דעת שלא ידע העצה. הדבר הנעשה בהשגחה ובחכמה והוא נעלם יקרא עצה: אזור נא כגבר חלציך. דרך משל. מי שם מדותיה אני או אתה. כי תדע ממדיה. והם מדות הגבולים: או מי נטה עליה קו הסובב העגולה: אדניה. הם ההרים: אבן פנתה

אברהם לכן יראוהו. לכן לגודל ה׳ ולרוממותו ייראו אותו האנשים המשימים על לבם לדעת את ה׳. שאם לא יעמון כן לירא אותו הנה ה׳ לא ישא פני איש ולא יכבד ולא יראה כל חכמי לב. אפילו שיהיו חכמים. כי לחכם לא יועילהו חכמתו אם לא יירא את ה׳. או לכן לרוממותו ייראוהו חכמי׳ שחייבים בזה אעפ״י שהוא לא יצטרך ולא יראה חכמי לב. כי חכמתם לאין לפני ה׳. רק האנוש חייב להיות ירא את ה׳. או פירוש אחר. לכן לרוממות פעולותיו ייראו ממנו האנשים החשובים המתבוננים בזה אעפ״י שלא יראה אותו ולא ישיגהו שום נברא מכל חכמי לב. כי לא יראהו האדם וחי. ומ״מ הם יפחדו וייראו ממנו. וזהו הנכון:

עקר המענה הזה יסוב על חמשה חלקים. החלק האחד שאליהוא הודיע לאיוב בזה המענה חיוב ההשגחה הפרטית. וזה בהיות איוב מאמין בה׳ שהוא תמים דעים. כמו שבא מבואר מדברי איוב. במה שקדם שהש׳ ית׳ שהוא בורא השכלים כלם עליונים ותחתונים הנאצלים מהשכל הפועל מאת ה׳ אשר סדרו. שהוא מחויב מפני זה שידע אותם השכלים כאשר המה. ומה שימשך מפעולותיהם. ולזה אמר אליהוא לאיוב בתחלת המענה הזה תמים דעות עמך. ר״ל ה׳ שהוא שלם הדיעות והידיעות הוא עמך באמונתך. כי כבר הודית בזה. שני כי בהיות השכל האנושי חלק נאצל מאת ה׳ להדמות אליו שהוא מחויב כשידבק השכל האנושי עם ה׳ ית׳ לדעת אותו ולדבקה בו. שראוי שה׳ ישמרהו ויחייהו. ושלא ימאס אותו כאשר יהיה הדבקות שיעשה האיש מספיק אליו להיות כשמר תמקרים. אבל כשלא יספיק ההשתדלות באדם יותן ויונח האדם למקרים למרק דעותיו הכוזבות ומעשיו הרעים. ומזה הטעם יותר הספק בפורענות הצדיקים. ויחוייב שה׳ יודע אותם ולא ימאסם. כמו שאמר הן אל כביר ולא ימאס: השלישי מה שביאר אליהוא לאיוב בזה המענה שאם על צד הקרי יקרה שהצדיק יהיה מעונה ביסורין מזה יהיה לסבו׳ מה שסבר בארנו עקרם לפרוע מחטאם ושיחפשון במעשיה׳. ואם ישובו תכף יהיו מושגחים בעולם הזה. וכי מכל מקום לא תאבד נפשו בשום צד שהוא הגמול וההשארות הנכחי המעולה שבכל. וזה בארו אליהוא בפסוק לא יגרע מצדיק עיניו. ואת מלכים לכסא ויושיבם לנצח ויגבהו. אם בעולם הזה ואם בעולם הנשמות כמו שביארנו. הרביעי. כי בהיות ה׳ יודע סדור הנבראים הגדולים העליונים בפעולותיהם ובחלוף תנועותיהם ובחלוף סבותם אל בלתי בעלי תכלית אחרי שבראם כלם. כי הכל מאתו כל נברא נברא. כן ראוי לה׳ שידע את האדם בודאי להיותו מבחר הנבראים. ושידעהו בכל מה שימשך מפעולותיו. ובזה הזכיר כל מה שיתחייב מתנועות הגלגלים להכחיב המציאות אם לשבט אם לארצו אם לחסד ימציאהו. ומזה הטעם יותרו ספקות איוב כלם. החמישי. בשלות הרשעים ביאר אליהוא התשובה המספקת. כי ה׳ לא יחיה רשעים אם שיהיה בעולם הזה או בעולם הבא. רק מה שיגיעהו מן הטובה באי זה אופן שיהיה אם על צד הקרי או על צד היותר טוב לאי זו טובה שיפעלו מ״מ הרשעים הראוים תמות בנוער נפשם. והרשעים שה׳ מאריך להם בשלותם הוא מפני גמול קצת טובה שעשו. ואחר כבאדים לנצח. ויהיה די בזה להתרת הספקו׳ כלם אם שסבר כמעט בכמו זה כאמ׳ למעלה פעמי׳ רבות. רק התוספת אשר באה הוא במה שהוכיח להיות ה׳ תמי׳ דעי׳ ומחוייב שידע ושישגיח:

ויען ה׳ את איוב. מי זה. אחר שהודיע אליהוא את איוב מקצת גבורות ה׳ ומעשיו אשר מהם תוכר השגחתו הכוללת והפרטית. באופן כי לא ידע איוב מה ישיב עוד. ונשאר כמעט מנוצח מדברי אליהוא. עתה בא ה׳ ית׳ והשיב לאיוב תשובות אחרות במה שהגיד ממעשיו אשר עשה במציאה אשר בהם נודע לכל באמת אמתת ההשגחה הפרטית אשר אין חולק עליה מדברי הש׳. וענה אליו מן הסערה כמשפט שאר הנביאים. או רובם. היותם נרדמים באפילות החמר שהוא מסך מבדיל כקרא הערפל והסערה והענן. והתרדמה רמז לזה הענין: כמו שביאר הר״ם במורה במדרגות הנבואה. ובפרק באור החמר מסך ומחיצה. ואמר מי זה מחשיך וכו׳. מי הוא המחשיך והמאפיל עצתו שנתיעץ בה מלבו ומגיד אותה במלין ובדברי׳ בחשבו שעצתו ודעתו אמתית והיא בבלי דעת: מחשיך. ענין חשך ואפילת דבר: אזור נא. ואחרי אשר פעמים רבות רצית להתוכח אתי עתה אזור נא כגבר חלציך. כדרך המתוכחי׳ המכינים חלקי גופם לעמוד בפרץ ולהתוכח. ואשא׳ לך טענות מה והודיעני תשובתם. אחרי היותך כופר בידיעתי ובהשגחתי וטוען על מה שימשך ממני ומה שיגיע עליך שהוא בלא יושר ומשפט: איפה היית. איה היית ובאי זה מקום היתה מציאותך כאשר יסדתי הארץ על מתכונתה. הגד נא לי אם ידעת בינה בהמצאת הנמצאים שהמצאתי: מי שם. ומי הוא אשר שם מדות הארץ בכמותה ובאיכותה. כי תדע אופן המצאתה על צד השווי כאשר היא. בהיות שאם היתה חסרה או יתרה ממה שהיא. כי בודאי יהרס המציאות ולא יתקיים. להיות אופן השווה הזאת מחוייב המציאות מאת השם לבדו ולא אחר: או מי נטה עליה קו. כמנהג הבנאין בוני הבנינין נוטין הקו להמשיך היושר בבנינין שלא יחטאו: ממדיה. לשון מדה ותמורה: על מה. ועל מה אדניה ויסודיה הוטבעו. באופן שהארץ תשען ותתקיים עליהם. יען היות הארץ על צד הפלא נשענת ונצבת מעצמה בסבוב מרכזה כנקודה קטנה אשר יסובבוה היסודות האחרים עד הגיעם לחלקי השמים הכדוריים יסובבו עליהם. וכל אחד ואחד ממספר הגלגלים סובבים זה את זה כגולגלים. ורווח לא יבא ביניהם. כי אין ריקות כמבא׳ והארץ כנקודה קטנה באמצע נצבת על בלי מה: או מי ירה אבן פנתה. שהיא הנקודה הקטנה שבאמצע טבור הארץ בנקודת התהום. ומי ירה אותה ומי הכינה כמשפט הבונים שבעל הבנין מתחיל בה: אדניה. יסודיה: ירה. השליך: ברון

ירה אבן פנתה: ברן יחד כוכבי בקר ויריעו כל בני אלהים: ויסך לבושו
בדלתים ים בגיחו מרחם יצא: בשומי ענן לבשו וערפל חתלתו: ואשים
ואשבר עליו חקי ואשים בריח ודלתים: ואמר עד פה תבוא ולא תבוא
תוסיף ופא ישית בגאון גליך: המימיך צוית בקר ידעתה שחר מקמו תסיף
לאחז בכנפות הארץ וינערו רשעים ממנה: תתהפך כחמר חותם ידעת
ויתיצבו כמו לבוש: וימנע מרשעים אורם וזרוע רמה תשבר: הבאת השחר
עד נבכי ים ובחקר תהום התהלכת: הנגלו לך שערי מות ושערי

שדא אבן זויתה: בזמן דמשבחין כחדא כוכבי צפר ומיבבין כל כיתי
מלאכיא: ואגיף בדשיא ימא במגחיה מן תהומא דמן רחמא יפוק:
כד שויתי ענגא כסותיה ואמטיתא ליפופיה: ופסקית עלוי גזירתי
ושויתי פרירא היך נגרין ודשין: ואמרית עד כא תיתי ולא תוסיף
וכא תשוי בגיותנות גלליך: המן יומך פקידתא צפר יידעתא
לקריצתא אתריה: תא הביומי בראשית הוותא ופקידתא למהוי
צפר ידעת קריץ הן אתריה: למיחד בגדפי ארעא ויטלטלין חייביא
מינה: תא למיחד בסטרא ארעא דישראל ואטלטלו דרא רשיעיא
מינה: מתהפכא היך טינא חותמא דילהון ואיתעתדון היך כסו זהים: תא אתהפכת היך טינא חותמא דלהון ולא אתבריאו כמו גושמיהון בלא נשמתהון היך
כסו סריק: ואתכסי מן רשיעיא נהורהון ואדרע מרממא תתבר: איפשר דעלתא עד מערבלי סגור ימא ובשפוש תהומא הליכתא: אפשר דאתגליאו לך
מעלני מותא ומעלני טולי מותא דגהנם תחמי: איתבוננת

הרמב״ן אבן פנתה. משל לנקודת האמצעי׳ ורבותי׳ ז״ל אמ׳ אבן שתיה שממנה הושתת העולם׳ והנה התחיל בו מיסוד הארץ. על דרך והארץ היתה תהו ובהו׳ או כי יכסנו בתחתון תחלה ויעלה משם למים ולרוח. ואחר כן למזלות ולשמים: ברן יחד כוכבי בקר. יאמר מי ירה אבן פנתה כאשר ירנו וישבחו לו כוכבי בקר ויריעו לפניו כל בני אלהים׳ כאשר יעשו למלך בונה היכל שירננו וישבחו לפניו. ירמוז כי בהוסדו הארץ כבר נבראו לפניו להודות לו ולשבח מעשיו. לא שיעזרו ויעשו דבר ביצירה׳ והחכם ר׳ אבע״ז ז״ל פי׳ כי כוכבי בקר הם שבעה המשרתים. ויקראו כוכבי אור. ובעבור שיסובו סביב נקודת הארץ יקראו מרננים׳ ובני אלהים המערכות העליונות ותנועתם היא תרועתם׳ כי באלה תעמד הארץ על יסודתה: ויסך בדלתים ים. כמו ויסך אלוה בעדו. מן הסכי סך. יספר על המים כי סגר אותם בדלתות שלא יצאו׳ כי הם סגורים במסגר למטה בים: בגיחו מרחם יצא. ובצאתו מן התהום שהוא בו כילד במעי אמו יסך לו בדלתים כאשר יעשה בהיותו בים. יאמר כי הוא כלוא ולא יצא ולא יעבור גבולו׳ וכן איננו עולה מן התהומות׳ אף על פי שטבעו לעשות כן. כי טבע המים להיות על הארץ. ואין הים עושה כן עם כל גליו ומשבריו: בשומי ענן לבושו׳ הקפתי אותו ענן כלבוש. וערפל חבתחיו׳ מלשון והחתל לא חתלת. כי ים אוקיאנוס מקיף הארץ וסופו לקצות השמים יגיע׳ וענני השמים יחבשו אותו ויאזרוהו: ואשבר עליו חקי׳ על משבריו וגליו. רק התרגום אמר ופסקית עלוי גזירתי. ואשבר מלשון פסק וגזר דין׳ כי כולם ענין אחד הם: המימיך צוית בקר׳ שיקום ויאיר והודעתו המקום אשר ממנו יתחיל. כי כל הימים ממקום חרש יקומו. ועל פי ה׳ יחנו ועל פי ה׳ יסעו: לאחוז בכנפות הארץ׳ וצויתה אותו מימיך לאחוז בכנפות ולנער רשעים ממנה עם תקפם ובאונס. והנכון כי הפסוק הראשון יקשר עם השני׳ יאמר המימיך צוית בקר השחר שיתאחדו על הארץ לאחז בכנפיה ולנער ממנה הרשעים בבוא יומם עת פקודתם׳ בגזרת עליון: תתהפך׳ הארץ כחומר חותם לנער הרשעים ולהעמיד אחרים תחתם׳ כאשר יעשו בחומר החותם שישנו אותו תמיד: ויתיצבו. עליה: כמו לבוש׳ כי תחליפם ויחלופו: וימנע מרשעים אורם. אור הבקר והשחר הנזכרים׳ או האור שיהיה להם׳ ועל דרך האמת יגיד כי בבוא עתם ינערו הרשעי׳ מן הארץ ותתהפך הארץ מהם כחומר החותם׳ המשתנה לצורות שונות׳ ויתיצבו כל אחד מהם כמו לבוש בדים. והוא תואר׳ וימנע מן הרשעים אור פניהם: וזרוע רמה. אשר היתה להם נשברה עתה. וזה ענין דבר אליהוא: הבאת עד נבכי ים׳ יחזור על היסודות לאמר אם לא היית ביסדי הים והארץ׳ אמור אם הלכת בהם לארכם ולרחבם ובאת בתעמקי הים׳ מלשון מבכי נהרות. וחקרת התהום כלו: הנגלו לך שערי מות׳ ושערי צלמות. הם האפיסות׳ כי הבא עד חקר התהום יגיע אל האפס׳ או יאמר הנגלו לך שערי מות וראית המתים העומדים בעולמם אשר שכבו בשערי צלמות׳ והוא משל לידיעת המת״ שכבר מתו׳ ורבים אמרו כי שערי מות הם שערי גהינם ומדוריה:
התבוננת

אברהם ברון יחד׳ והודיעני נא אם הייתי נמצא בזמן ההוא בעת אשר התחלתי ורציתי לסדר קיום המציאות על ידי האמצעיים משרתי ה׳׳ והם ברון יחד כל כוכבי בקר. שמרננים ומשבחים תמיד לפני ויריעו בזמרה כל המלאכים שהם בני אלהים עושי דברי׳ אשר באמצעותם חפצתי לתת הקיום עד תכלית נקודת הארץ׳ מרצון חכמתי אשר סדרתי. וכן דעת רבים שהמלאכים והגלגלים מזמרים ומשבחים בקול רנה ותודה. כמו שבאר הר״ם במורה בפירוש השמים מספרים כבוד אל: ברון יחד׳ מקור מלשון רנה ותודה: ויסך בדלתים. ומי הוא אשר סגר והגין במסך ובדלתים הים הגדול המקיף שלא יתמשך ויכסה הארץ והיבשה להיות המים רבים אלפי אלפים מכל היבשה וגבוהים ממנה׳ ויעמוד הים במקומו מקובץ. חוק נתן ולא יעבור ותראה היבשה ויהי כן. מי הוא אשר עשה הדבר הזה לים: בגיחו מרחם יצא׳ הים יוצא ונכב כאשר יצא מרחם הדבר ההווה במולדתו והוייתו׳ כן יעשה הים לשמור הסדר הזה׳ בגיחו לשון יציאה׳ בצאתו. מן אתה גוחי: בשומי ענן. בשומי ענן ואדים על לבוש הים אשר בהכאת כנוץ השמש עליו יתהוו האדים והעננים ויעלו ממנו מים להשקות היבשה למעט ממנו כמות המים מהנחלים ההולכים אל הים שלא יתגדל׳ ולמען יעמוד בשווי. וזהו ענן לבושו וערפל ואדים: חתולתו. ר״ל סבובו וקשורו׳ והוא סבוב וקשר העננים שהם כערפל בעלותם מן הים. מי הוא אשר עשה המעשים האלה בתקון הלז. ואיפה היית בעשותי אותם: חתולתו׳ לשון קשירה וסבוב׳ מן החתל לא החתלת׳ לשון קשירה וחבישה: ואשבור עליו׳ ועל הים הזה שברתי וגזרתי עליו חקי וגזרתי ורצוני שיעמוד על עמדו. ולא יעבור. ואשים לו בריח ודלתים מגזרתי ורצוני כתון בו בתקון ובטבע שלא יעלה על היבשה: ואשבור. כמו ואגזור. כי המשבר ושובר הדבר הוא גוזר הדבר ההוא על האופן הנגזר והנשבר: ואומר עד׳ ואומר אליו עד פה בקצה היבשה הזאת תבוא ולא תוסיף לעבור ופה ישית הים עלייתו בגאון ובהרבות הגלים׳ והפסוק ידבר לנוכח ושלא לנוכח׳ כי כשמגיעים אל היבשה תכף חוזרים הגלים אחורנית. ואינם פרים ועולים׳ רק ויגרשו מימיו רפש וטיט: המימיך צוית׳ המימיך וכל ימי היותך במציאות האם צוית ונתת הסדר להיות בקר אור׳ ואם ידעת מקום השחר והזריחה שהיא מתחלפת ממקום למקום׳ והזכיר זה הענין מהתחלפות הזריחה׳ יען כי בעבור הזריחה במקומות מתחלפי׳ תתקיים הקיום מהנמצאים כלם ויתחלפו הסבות והמזגים מהם׳ באופן כי כאשר תתקרב הזריחה לצד הצפון במקום הישוב יהיה סבת ההויה והגדול׳ ובהתרחקו יתפעלו המתפעלים וימשכו אל ההפסד׳ אשר זה הענין מבואר בטבעיות בראיה מופתית וחושיית׳ לכן אתה איוב הודיעני אם מימיך נתת סדר במשך הקיום הלז: לאחוז בכנפות. והסדור הלז אשר סדרתי מסדור הבקר וחלוף עליית השחר ומזריחת השמש לנטות אל הצפון ו׳ חדשים להאריך הימים׳ או במיעוטם בשובו אל הדרום ו׳ חדשים אחרים׳ כל אלה ידי עשתה׳ למען יהיה מאתי בידם ההשפעה לאחוז בכנפות הארץ׳ ובכל יושביה לכלכל אותם ולהכינם. כי באמצעות סדורם והתחלפות מבטם יקרו מקרים במציאות להמית ולהחיות לרפאת ולהחליא. להיטיב או להזיק. באופן כי על ידם ינערו רשעים ממנה. ויגיע להם מאתי הפורענות שראוי להם׳ ובזה הפסוק עם הבאים אחריו הורה ה׳ לאיוב ההשגחה הפרטית מאתו ית׳ ע״י האמצעיים האלה. והדבר הזה מבואר בתורה מתם אחר המבול שרמז ה׳ הרצון הזה והאופן הזה הנמשך מאתו לפרוע מהרשעים הראויים לפורענות. ואמר שלא יהיה עוד מים למבול לשחת הארץ. רק יפרע מהם על ידי המקרים שיקרו בחלוף הזמנים׳ כמו שאמר שם תכף׳ אחר ולא יהיה עוד מים למבול׳ אמר עוד כל ימי הארץ זרע וקציר וחום וקיץ וחורף ויום ולילה לא ישבותו׳ ר״ל שהזמנים האלה הם יהיו לעשות מה שימשך מרצונו בשפלים׳ כמבואר שם מדברי הרמב״ן ז״ל בחדושי התורה במקומו: תתהפך כחמר׳ כי המבטים האלה העליונים המביטים למטה בנבראים במקומות וזמנים מתחלפים יהיו גרמא בנמצאים התחתונים שיתהפכו מאיכותם כמו שיתהפך החומר והטיט לפי צורת החותם המכה עליו׳ כן יתפעלו ויתהפכו הנבראים התחתונים שהם כמו החמר בערך המביט עליו׳ ויתיצבו המבטים כמו לבוש להלבים הנמצאים מה שימשך מהכאת מבטם לפי מקום מצבם וזמנם בפעולות מתחלפות עליהם׳ ומזה יתפעלו המתפעלים לקבל ההתפעלות וההשתנות. ומן הסדר הזה המסודר מאתו ית׳ ליפרע ה׳ מן הרשעים׳ כמו שאומר וימנע מרשעים אורם: וימנע מרשעים. ובזה האופן מחלוף המבטים מטובת הצלחת הרשעים ימנע מהם אורם׳ שישתנה המזל צומח ועולה שלו למזל יורד ונשחת׳ וזרוע רמה מעושי עולה תשבר. והיו כלא היו: הבאת עד׳ הבאת עד נבכי ים לראות בעומקו ובגודלו הנפלא. ואם בחקר התהום ומה שנולד וגדל בו התהלכת להמציא רוב מציאות הרמש אשר בו׳ ועם היותם מכוסים ברבוי המים מ״מ׳ שמה תשפיע ותגיע כח סבת ההויה אשר סדרתי: נבכי ים. מן נבוכים הם: הנגלו לך׳ הנגלו לך שערי מות לדעת זמן הגעת הפסד הגופות לכל נמצא נמצא׳ ושערי צלמות מאבדון הנפשות תראה בדעתך מהו׳ והחכם רלב״ג פירשו הנגלו לך באור זה מקום בפרטות נקודת התהום ממרכז הארץ אשר שם החשך והצלמות. ועם היותו נסתר מכל רואה וחשוך ורחוק מ״מ שמה תגיע מאתי השגחת קיום מציאותה. וקרא המקום ההוא שערי מות וצלמות להסתר עומק מציאותו:
התבוננת

צלמות תראה׃ התבננת עד־רחבי־ארץ הגד אם־ידעת כלה׃ איזה
הדרך ישכן־אור וחשך איזה מקמו׃ כי תקחנו אל־גבולו וכי תבין
נתיבות ביתו׃ ידעת כי־אז תולד ומספר ימיך רבים׃ הבאת
ואצרות אל־אצרות שלג ואוצרות ברד תראה׃ אשר חשכתי לעת צר
ליום קרב ומלחמה׃ איזה הדרך יחלק אור יפץ קדים עלי־ארץ׃
מי־פלג לשטף תעלה ודרך לחזיז קלות׃ להמטיר על־ארץ
שאה לא־איש מדבר לא־אדם בו׃ להשביע שאה ומשאה ולהצמיח
מצא מוצא דשא׃ היש־למטר אב או מי־הוליד אגלי־טל׃ מבטן
מי יצא הקרח וכפר שמים מי ילדו׃ כאבן מים יתחבאו ופני תהום

איתביינת עד פתווי ארעא דגינתא דעדן חוי אין ידעתא כולה׃
אידין אורחא ישרי נהורא וחשוכא היידין אתריה׃ ארום תדבריניה
לתחומיה וארום תתבין שבילי בייתיה׃ הידעתא ארום בכן אתיליד
ומניין יומייך סגיעין׃ איפשר דעלתא לקורטורי תלגא ואפותיקי
ברדא תחמי׃ די גנזית תלגא לעידן עקתא כגה גם וברדא ליום קרב
דפרעה ואגחותא דמצראי׃ היידין אורחא יתפליג נהורא יבדר רוח
קידומא על ארעא׃ מן טייף לשטפא קובתא ואסרטא לענני קליא׃
תא מאן טאיף לשטפא דתהומא חריצי מיא וקצתתון דלא לעילא
ואורחא לענני דמחתין מתמן מיא בקליא׃ תא מאן עבר שטפא
למרזיבא דמיא ולעילא ארחא דעננא דמחית מטרא בקלין׃ לאחתא
מטרא על ארעא דלית בה גבר מדברא דלא בר נש ביה׃ למסבע רגושא ואתרוגשתא ולמרביא מפקנות דיתאה׃ האית למטרא אבא או מן אוליד רסיסי
טלא׃ מבריסא מן נפיק קרחא וגלידא דשמיא מן יליד יתיה׃ היך אבנא מוי קרישן ומיטמרן ואפי תהומא דמן קורא מתאחדין

הרמבן התבוננת עד רחבי ארץ. התבוננת כל מרחבי הארץ. כי הלכת עד קצותיה: הגד אם ידעת כולה. או יחסר הא התמה כאשר פירשתי: אי זה הדרך ישכן אור. הגד אם ידעת באי זה הדרך ישכן על הארץ. וחשך אי זה מקומו. גם כן היא האפיסה. כי בדעתו כל דרכי האור וכמה ארכם וכמה רחבם ידע כי מאפס והלאה אין דבר. או חשך זהו יסוד האש. כענין החשך הנזכר במעשה בראשית: כי תקחנו אל גבולו. על האור ידבר. או כל אחד מהם. או החשך הוא האש. כאשר הזכרתי. ובשם הגאון רב סעדיה ז״ל אי זה הדרך ישכן אור. על מקום שהוא כולו אור חוץ מיום אחד והפך הדבר. ומקום שישכן שם כל אחד מהם חצי שנה. וכן יפרש אי זה הדרך יחלק אור: ידעת כי אז תולד. ביסדי הארץ ובבראי הים: ומספר ימיך רבים. מאז ועד עתה ותדע יצירתם וכל המתחדשים בהם. ולי נראה בכאן ענין אחר. כי הנשמות מאז נבראו כולם. כמו שאמרו בבראשית רבה בנשמותיהן של צדיקים נמלך. ובתלמוד ערבות שבו גנזי חיים וגנזי שלום ונשמות של צדיקים ורוחות ונשמות שעתידין להבראות. ואמר רבי יהודה הלוי תקן נשמות עם האור הראשון תחלת דבר ה׳. ולכן שאל האלהים לאיוב אם ידע אי זה הדרך ישכן האור ואם יבין הנתיבות שבא בהן. ואם ידע כי אז עם האור נולד: ומספר ימיו רבים. יגיד לו. כי אילנו מבין נתיבות הויית האור שהוא יסוד ראשון ולא זכירת נפשו מתי היתה. ועם מי נבראת. ואף כי יבא את בית המלך להתלונן המשפט. וזה ענין הגון בפסוק הזה. ותועי רוח יחשבו כי הנשמות נבראות בכל יום אום בהוכרו. ואין הדבר כן. כי האל עתה איננו עושה יש מאין. כי העליונים מאז נבראו. והשפלים בעלי ההויה וההפסד נעשים דבר מדבר פושטים ולובשים צורה: הבאת אל אוצרות שלג. וראית אוצרות ברד וידעת כי שמתים באוצר להיות שמורים לי וחשובים אלי לעת צר. ליום קרב ומלחמה ברצותו לבור עלי ארץ. כי תחטא להשחית עבה ויבול. וליום אשר ארצה לעשות קרב. ואלחם בהם בברד ואבני אלגבים. או ידמה על האבנים הגדולות אשר הוריד על חמשת מלכי כנען. אולי עשה כן להוריד ברד גדול משחית על עמים אחרים. ומפרשים אמרו ליום קרב ומלחמה ירמוז על מלחמת גוג. ואיוב לא יתנבא כן. כי לא מבני ישראל הוא: אי זה הדרך יחלק אור. בבוא השלג והברד שיהיה אור במקום אחד וברק וחשך במקום אחר: ויפץ רוח קדים. על אחד מן הארבות: ומי פלג תעלה. לשטף המטר. ופלג מן פלג אלהים מלא מים: ודרך עשה לברק. הרעם להמטיר עלי הארץ. לא איש. רק להחיות כל חיתו יער. ועל מדבר לא אדם בו לדעת כחם טרף ועקרב: להשביע ארץ שואה. רעבה וצמאה ולהצמיח שם מוצא דשא לחית השדה ולעוף השמים: היש למטר אב. יאמר אם יש למטר ולטל ולקרח ולכפור אב. או אם שיוליד בכחותו בצלמו כל אחד למינו. אין זה. כי האלהים אומר ועושה בתולדת ומערכת השמים. והוא המשכה אותם כרצונו. כי הוא המרקיע שחקים לבדו ויוסד ארץ מאתו. כאשר פירש בתחלת הענין: אגלי טל. כמו גלי טל. והאלף נוסף. כאלף ואתותי באזנכם. והתרגום אמר רסיסי טלא בלא חבר. והוא הנכון: כאבן מים יתחבאו. יאמר למה יתחבאו המים כאבן וירדו במעמקים במצולות. כי טבעם לעלות וטבע הארץ לרדת למטה. ועל פני תהום יעמדו כאלו הם כלכדים שם. האתה תעשה זה. ואם תקשר מערכות כימה. והתרגום אמר כאבנא מוי קרישין ומטמרן ואפי תהומא מקורא מתאחדין. יאמר כי מן הקרח יתקשרו המים ויתחבאו ולא יראו שהם מים: ופני תהום יתלכדו. מרוב הקרח. ונכון הוא: התקשר

אברהם התבוננת עד. האם התבוננת לדעת רוחב הארץ עד כמה תמשך. ואופן הדברים אשר בחלקיה הגד אם ידעת כלה. ואפשר שרמז אל חלוף הזריחות ומשך הגדלת הימים וקצורם על אורך ורחב הז׳ איקלימים ואופקי הארץ. באופן שימצא מקום בברור הארץ שיום ו׳ חדשים יום. ומקום אחר מקביל אליו ששם ו׳ חדשי לילה ובאופנים אחרים מתחלפים כמו שזכרנו למעלה: הגד אם ידעת כלה. בכל החקירות האלה: אי זה. ואם ידעת אי זה הדרך אשר ישכון בו האור הזורח בעת עלותו: וחשך מתמקום השקיעה אי זה מקומו: כי תקחנו. וזה שאם תדע דרך ישכון האור ההוא אז תוכל לקחת אותו ולהנהיגו בגבול מהלכו. וכי תבין נתיבות ביתו לדעת תנועותיו ועליותיו ונטיותיו ומה שימשך ממנו מפעולותיו: ידעת כי. שאם ידעת הענינים האלה על אמתתם ושרשם. כי אז תולד בימים ההם הקדומים. ומספר ימיך הם רבים. כי הידיעה האמתית בדברים כמו אלה צריכים משך הימים הארוכים עד שיושגו בברור אמתתם: הבאת אל. הודיעני איוב אם באת אל אוצרות שלג לראות מקום מוצאו ואופן התהוותו. וגם אם ראית אוצרות ברד להבין איך יתהוה הברד בקיץ ובזמן החום הגדול והוא יהיה קר יותר מן השלג והקרח בחורף: אשר חשכתי. אשר חשכתי ומנעתי השלג והברד שזכר מרדת תמיד. והחזקתי גם אצל סדור רצוני להיות מוכני לעת צר לתת צרות לרשעים ולפרע מהם ליום קרב ומלחמה כאשר אחפוץ להלחם עמהם ולהשפילם בעד חטאתם. כי ברבות השלג והקרח והחורף לפעמים ישחיתו ויחרבו האילנות והכרמים. גם כי יקררו הגופות ויפסדו. ובאמצעות הברד בקיץ יכה ה׳ התבואות והשדות בקמותיהם וגם האנשי לפעמים. ויפיל הפירות וישחית העשבים. קרב תרגום מלחמה: חשכתי. מן ואחשוך גם אנכי אותך: אי זה. ובאי זה הדרך יחלק אור השמש לסבוב בסבובי מתחלפים באופן כי לפעמים בסבתו יפוץ רוח קדים להיות פעם חם ופעם קר. או יחלק אור. ר״ל האויר הקיטורי להיות על הארץ. כמו שכרנים בו. כי לפעמים יהיה האויר בסבתו נוטה אל החום ופעמים בהפך. ואחרי אמרו כי אי זה הדרך יחלק אור שרומז אל הגשם הנקראת אור במקומות רבים. כי לפעמי עמה יפוץ קדים עלי ארץ: מי פלג. ומי הוא אשר פלג וחלק מקום בית קבול לשטף המים היורדים מפוזרים להרוות ולהשקות הארץ בשוי פזורם. ואחר כך ימשך השטף ההוא לרדת למקום תעלה ואמת מים. באופן שאחרי הרוות המים את האדמה ימשכו המים בנהרות וילכו אל הים שהוא תעלה וחפירה לזה. וגם מי הוא אשר נתן דרך לחזיז הוא הרעם המשמיע קול. או חזיז הברק וההתלהבות אשר ברקיע שאחריו הקולות לפי דעת קצת. פלג. חלק: תעלה. ענינו חפירה לקבול מים. כמו ויעש תעלה דלאיהו. חזיז הוא הרעם. ויש אומרים שהוא הברק שעושה חזיזות ברקיע כמו שבארתי: להמטיר על. כי אחרי התראות הלפידים והקולות ימשך להמטיר מים גם על ארץ אשר אין בה איש להשקות ולהרטיב אפילו במדברות אשר לא אדם בו: להשביע שואה. וזה מירידת המים ימשך שני התועלות האלה להשביע מקום שואה ושממון אשר אין בו ישוב וצמיחה. וגם לאצמיח מוצא דשא באשר הוא שם. שואה ומשואה לשון שממון וחרבן: היש למטר. גם הודיעני אם יש למטר אב באופן תדע התהוותו דרך תולדת כאשר יוליד האב את הבן. ושירד המטר בשוי ובסדר מתמיד בזמן קבוע בשתו. או מי הוא אשר הוא הוליד אגלי הטל בזמן מסודר קודם השחר אשר תמיד לא יחטא התהוות ממנו בזמנו: אגלי טל. הם טפי הטל שהם כמו גלים קטנים כראים מקובצים על העשבים והעלים. ויהיה אגלי כמו גלי בתוספת אלף. כמו אזרוע מן זרוע. ואגלי אין לו חבר יפה זהו: מבטן מי יצא ומבטן מי יצא הקרח להולידו בהויתו. וכפור שמים מי ילדו. ומי הקפיאו על האופן ההוא: כאבן מים. ואיך ימשך שהמים יתחבאו ויסתתרו מלאותם להיות נקפאים בקושי בזמן החורף הגדול עד היותם כאבן. וגם לפעמים יתקפאו ויתלכדו על פני תהום המים לקושי הקור והחורף: התקשר

יתלכדו׃ התקשר מעדנות כימה או מושכות כסיל תפתח׃ התוציא משכות
מזרות בעתו ועיש על בניה תנחם׃ הידעת חקות שמים אם תשים
משטרו בארץ׃ התרים לעב קולך ושפעת מים תכסך׃ התשלח
ברקים וילכו ויאמרו לך הננו׃ מי שת בטחות חכמה או מי נתן בטחות
לשכוי בינה׃ מי יספר שחקים בחכמה ונבלי שמים מי ישכיב׃ בצקת
עפר למוצק ורגבים ידבקו׃ התצוד ללביא טרף וחית כפירים תמלא בסכה
כי ישחו במעונות ישבו בסכה למו ארב׃ מי יכין לערב צידו כי לעורב

מתאחדין׃ התקטור שירי כימתא או אשלי דנגדין ניפלא תשרי׃ התפיק שטרי מזליא בזמניה וזגתא על אפרחהא תדברינון׃ הידעת גזירתא דשמיא אין תשוי שטריה גלגליה בארעא׃ אפשר דתרים לעבא קלך וריכפת מיא תחפינך׃ איפשר תשדר ברקין ויהכון ויימרון לך הא אנן׃ מן שוי בכוליין חוכמתא או יהב לליבא בינתא׃ תא להרנגול ברא בינתא למקלסא למריה׃ מן ימני שבעתי שמיא בחוכמתא וכילוות שמיא מן ישרי׃ תא מאן ימני כוכבי שמיא בחוכמתא ועבני דמתילין לזקיא דשמיא מאן אשכיב׃ בר אישתאם עפרא לשיתאסא וגרגישתא אידבקו׃ התצוד ללייתא מזונא ופרנסותא דאריותא תספק׃ ארום שחיין במדורתא יתבון במטללתא מטול לכמנא׃ מן יתקן לעורבא מזוניה ארום בנוי לאלהא יבעון תעיין מדלית מיכלא׃

איפשר

הרמב״ן

התקשר מעדנות כימה׃ האתה תקשר מעדנות פירות מזל כימה. כי רצונו לקשור הפירות שהם מעדנים. או תפתח מוסרות מזל כסיל שהוא המושך והמפתח הכוכבים. זה דעת החכם. ועל דעת רבים כי כימה וכסיל כוכבים נקשרים זה עם זה. כי הם מזל אחד לא יתפרדו. ומעדנות כלשון חז״ל ענין קשרים. אמרו תתיר ראשי מעדנים שלהם. ויש מפרשים מן אעדנו עטרות לי. ויאמרו כי ענידה ועדינה שניהם לשון קשירה הם׃ ומוסרות כסיל תפתח. כי יתפרדו כוכבי מזל כימה. כאלו כתפתחו אסוריו המושכים והקושרים אותם זה עם זה. וכן אמר התרגו׳ התקטור שירי כימתא או אשלי דנגדין נפלא תשרי. והוא הנכון. כי הוא כענין התוציא מזרות בעתו שיספר באות המזלות לא מעשיהם בארץ. ובבראשית רבה אמרו ר׳ חנינא בר פפא ור׳ סימון אמר כימה מעדנות את הפירות. וכסיל מושך בין קשר לקשר. מזרות ועיש שמות כוכבי מזלות. על דעת ר׳ אברהם ז״ל. והכוכב הגדול נקרא עיש׳ מלשון עושו ובאו כל הגוים. והולכת עם שאר כוכביה לעולם לא תתפרד מהם. וזהו שאמר על בניה תנחם׃ הידעת חקות שמים ובאם. אם תשים לכל אחד מן החוקים׃ משטר. וממשלה על הארץ. לשון שוטר ומושל. שגזרת המזלות מתקיימת בארץ להביא קור וחום ובאילנות וצמח האדמה׃ התרים לעב קולך. ותצוה אותו ויוריד מים כבירים בשפע מידי או תשלח ברקים וילכו על פיך ויעמדו לפניך עוד לאמר הננו ועשינו ככל אשר תצוה פעם אחרי פעם תמיד. לא ידעתי לפרש למה החזיר ענין העב והברק׃ מי שת בטוחות חכמה. מי נתן בכליות חכמה. כמו הן אמת חפצת בטוחות. וקראו טוחות על שהם טוחות מן החלב אשר עליהם. מלשון וטח את הבית׃ וענין החכמה בכליות. כמו אף לילות יסרוני כליותי׃ או מי נתן לשכוי בינה. הוא הלב. כי הוא המבין. מלשון עברת משכיות לבב. ונקרא שכוי כי הוא הצופה והמשקיף על הדברים והיודעם. כתרגו׳ השקיפה איסתכי. ור׳ אברהם ז״ל אמר. כי הוא מלשון במשכיות כסף. ואבן משכית. והענין צורות חקוקות. כי הלב הם המחשבות. ויתכן כי במשכיות כסף ושכיות החמדה. וכולם הם הצורות שאדם מביט ומסתכל בהם. וכן אמר התרגו׳ מאן שוי בכוליין חכמתא או מאן יהיב ללבא בינתא. ולשון חז״ל שאמרו ר׳ שמעון בן לקיש אמר כשהלכתי לכרכי הים קורין לתרנגול שכוי. מי מי נתן לשכוי בינה. איני יודע היאך יקשר בענין. אולי יקראו התרנגול כן. כי הוא בעל לב. כמו שאמרו עז בעופות תרנגול. ועיקר הכתו׳ על הלב ידבר. וראיתי בתרגו׳ הירושלמי תרגום אחר. מאן שוי בכוליתא חכמתא או מאן יתיב לתרנגולא ברא בינתא למקלסא למריה. והנה הכתו׳ מיחס חכמת הכליות להיותה בלילה לדעת את בוראו. כדרך אף לילות יסרוני כליותי. על כן חבר להם התרנגול המתבונן בשעת הלילה לקלס לבוראו. כדרך הללו את ה׳ מן הארץ. רמש וצפור כנף. או כצפור פרק שירה והוא ידוע. והנה הכליות ייסרו את האדם לדעת בוראו בלילה. והתרנגול ילמד דעת. כי ממנו ילמוד האדם לקום חצות לילה להודות לו ית׳׃ מי יספר שחקים. מי שם אותם כספירים בחכמתו. כדרך ה׳ בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה. ונבלי שמים. הם העבים המלאים מים כנבל ימלא יין׃ מי ישכיב. יורידם וישכיב אותם לארץ. וכן שכבת הטל׃ בצקת עפר למוצק. כאשר יוצק העפר ויותך למוצק המים אשר השכיב עליו׃ ורגבי׳ ידובקו. אחרי כן ידבקו הרגבים מן החום. ויש מפרשי׳ בצקת עפר למוצק. ביום שיצק האל עפר למצוקי ארץ ליסוד העולם. ורגבים ידובקו. והיתה הארץ. ואינו בא בקשר ענין׃ התצוד ללביא טרף. אם תלמדנו לצוד טרפו. וחית כמו ועדת כפירים תחבר לטרוף. כמו וחית פלשתים׃ תמלא. מן מלוא רועים. או פירושו אם תצוד אתה להם טרפם ותמלא נפשם כי תרעב׃ מי יכין לעורב צידו. יאמר כי גם לעוף טמא השחור הנבזה בעופות יכין האל צידו. ולכן הזכיר זה העוף ואל ילדיו הקטנים. כאלו שועו ועלתה שועתם לפני השמימה. ורבותי׳ ז״ל דרשו בו כי הוא מרחיק ילדיו. ולכן הזכירו׃

הידעת

אברהם

התקשר מעדנות׃ האם תוכל אתה איוב לקשור בידיך מה שיפתח מן המערכות והפירות והטובות כוכב כימה שהוא מכוכבי צפון. או אם תפתח אתה מה שימשוך אליו כוכב כסיל הדרומיי לעצור בפירות ובצמחים. או אם תקשר אתה מה שיקשור כוכב כימה במערכות. או אם תפתח אתה מה שיפתחנו כוכב כסיל. כימה כוכב צפוני סבת החום הממציא המערכות והפירות. וכסיל כוכב דרומי הפכי לזה. ורצה לומר אם בוית אתה לכוכבים האלה לקשור או לפתוח הצמחים והפירות׃ התוציא מזרות. התוציא אתה הכוכב הדרומי הנקרא מזרות לעשות פעולתו בעתו. ואם עיש שהיא צורה אחת עליונית נכבת על סבוב הצפוני בחבור כוכבים דקים שהם כבנים לה תנחם ותנהגם אותם לסבוב על הרקיע במהלכם׃ מזרות. כוכב אחד דרומי. או מזרות כמו מזלות. בחלוף רי״ש בלמ״ד כאשר נעשה מן לשכה נשכה. ועיש שם לקיבוץ צורת כוכבים צפוניים. תנחם. תנהגם מן לך נחה׃ הידעת חקות. הידעת חקות שמים מחוק סדור תקון הגלגלים וכוכביהם ופעולתם ומה שימשך ממבטם על הארץ. ואם תשים אתה ממשלתו ותגבורת כחם לפעול בארץ מה שיפעלו בכח גדול וביד חזקה מבלי מונע׃ משטרו. ממשלתו. לשון שוטר ושוטרים. כי השמים והגלגלים והכוכבים הם שוטרים ומושלים בארץ ברצון בוראם אשר סדרם׃ התרים לעב. היש בך כח להרים קולך ולצוות על העבים שישפיעו ויורידו מים רבים באופן שהמים יכסוך ותתחבא בבית׃ התרים. לשון הרמת קול. ושפעת. לשון רבוי. מן שפע ימים יינקו׃ התשלח ברקים. ועוד היש בך כח לסדר השמים ומבטיהם ולצוות עליהם. באופן ישלחו ברקים וילכו ויתפזרו הנה והנה לעשות רצונך ויאמרו לך הננו לעשות חפצך בכל עת. כאשר יעשה ה׳ ית׳ אשר סדר ותקן הגעתם והלוכם והתפזרם הנה והנה׃ מי שת. ומי הוא ששת בטוחות שהם הכליות החכמה להתחכם ולהתיעץ בידיעת הדברים אשר יחפוץ האדם לדעת. או מי הוא אשר נתן לשכוי הוא לב האדם להיות כלי לבינה. להתבונן במה שכבר נתחכם. על דרך אמרם ז״ל לב מבין כליות יועצות. וזכר את האברים האלו אשר בהם תתיחס מעשה החכמה והבינה. כי האיברים האצומיים הם כלים לכחות הנפש ולחושים. כמו שהתבאר בטבעיות׃ בטוחות. הכליות שהם מכוסות וטוחות בחלב אשר עליהם. מן וטח את הבית. ומן אמת חפצת בטוחות׃ לשכוי. הוא הלב אשר בו ישתכל האדם. כאמרו עברו משכיות לבב ותרגם וישקף ואסתכי׃ מי יספר. ומי הוא שיספר מספר השחקים לדעת מנינם. ואיך הם בחכמה ובתכלית השלמות אשר ממספרם ותנועותיהם ימשך קיום המציאות התחתון עמהם׃ ונבלי שמים. העננים. שהם כלים מלאים מים כנבלי יין. מי ישכיב אותם יחדו בסדור ההוא. או נבלי שמים מי ישכיב. ר״ל הגשם הנבול ויורד מן השמים בקראים כבלי לפי דעת קצת. נבלי שמים. העננים. או המים. או אבני אלגבים. לפי דעת קצת׃ בצקת עפר. ואם ידעת איך יעשה ואיך יתהוה בצקת העפר אשר בין חלקי האדים למעלה באויר להתחזק ולהתקבץ יחד ולרדת למטה בחוזק אל מקום המוצק באמצעות מרכז הארץ. ורגבים ובקיעות החלקים מהעפר. איך ידובקו יחד להוות את האבן היורדת מן השמים הנכנסת בין הארץ להגיע אל תוך המרכז׃ בצקת. לשון חוזק. או בצקת כמו ברדת ובעת שיפול העפר המקובץ למעלה לרדת׃ למוצק. הוא אמצעות מרכז הארץ שהוא חזק להתמדת קיומו. ורגבים הם חלקי העפר אשר באדים למעלה באויר לפי המקום הזה ההווים את האבן היורדת׃ התצוד ללביא. האם תצוד אתה איוב לתת ללביא שהוא זקן טרפו בכל מקום אשר הוא שם. וחית הכפירים חיות קטני הזמן תמלא להם חסרונם ולאשלים מה שיצטרך אליהם׃ כי ישחו. כי האריות והכפירים ישוחו ויכרעו במעונותם. וישתרו להמתין טרף וישבו בסכה כמו אורבים המחכים כי יעבור לפניהם ציד. האם ידעת לתת סדר הצריך להם כאשר עשיתי אני בטוב החכמה וההשגחה אשר סדרתי לקיום הנמצאים כלם לתת מזון לכל בשר ולכל חי׃ מי יכין. מי הוא אשר יכין לעורב צידו הצריך אליו. יען כי ילדיו הקטנים הנעזבים מאביהם ואמם שישכחום בסבת הכוצה הראשונה הלבנה הבלתי דומה אליהם. אל אל ישועו ויזעקו. דרך משל לה׳ ויתעו לבלי אכל. וה׳ הכין להם טבע מבוי להחיותם בפתיחת פיהם בעת שיזעקו שיעמדו בפתיחת פה בהמתינם המזון וה׳ יפיל הטל בתוך פיהם. וגם מחמת הלחות והעפוש ההוא אשר בקן ובפתיחת פיהם ימצאו הזבובים והרמשים ויכנסו בפיהם למשוך מהלחות. ובהכנסם ישלטו ויתמכו ויסגרו פיהם ויחיו. לפי דעת הקדמונים בעלי הנסיון׃

הידעת עת

315

ילדו אל אל ישועו יתעו לבלי אכל: הידעת עת לדת יעלי סלע חלל
ח׳ אילות תשמר: תספר ירחים תמלאנה וידעת עת לדתנה: תכרענה
ל ט ילדיהן תפלחנה חבליהם תשלחנה: יחלמו בניהם ירבו בבר יצאו
ולא שבו למו: מי שלח פרא חפשי ומסרות ערוד מי פתח: אשר
שמתי ערבה ביתו ומשכנותיו מלחה: ישחק להמון קריה תשואות
נוגש נגש לא ישמע: יתור הרים מרעהו ואחר כל ירוק ידרוש: היאבה
עבודך רים עבדך אם ילין על אבוסך: התקשר רים בתלם עבתו אם ישדד
אבוסך עמקים אחריך: התבטח בו כי רב כחו ותעזב אליו יגיעך: התאמין
ישדד בו כי ישוב זרעך וגרנך יאסף: כנף רננים נעלסה אם אברה חסידה
ישוב ונצה: כי תעזב לארץ ביציה ועל עפר תחמם: ותשכח כי רגל
ונוצה תזורה וחית השדה תדושה: הקשיח בניה ללא לה לריק יגיעה בלי

איפשר דידעתא עידן מילדיהון דיעלי טינרא כד מצפערין איילתא
תנטור: תמני ירחיא דשלמן ותנדע עידני מילדיהון: חממן בניהון
מתפלחן צעריהון משררין: מתחיילן בניהון יסגון בעיבורא יפקון
ולא תייבין להון: מן פטר מרודא בר חורין ושושלי ערודא מן שרי:
די שויתי מישרא ביתיה ומשכנוי ארעא צדיא: יגחך לרגוש קרייתא
אתרגושתא דרדיא לא ישמע: יאליל טוריא מרעיה ובתר כל ירוקא
יבעי: איפשר דצבי רימנא למפלחך אין יבית על אורותך: איפשר
דתקטור רימנא בתלמא ראשליה אין ישדיר גלמתא בתרך: אפשר
דתתרחיץ ביה ארום סגי חיליה ותשבוק לותיה ליעותך: איפשר
דתימין ביה ארום יתוב זרעך ואידרך יכנוש: גדפא דתרנגול ברא
דמשבחא ומקלסא אין איברא דחוריתא ונוצייהא: ארום תשבוק
לארעא ביעיהא ועל ארעא תדגר: ושלייא ארום רגלא תבדרינה
וחיות ברא תדושינה: שיתנא על בנהא דלא דלה לסריקותא ליעותה מדלית דלוחא:

ארוס

הרמב״ן הידעת עת לדת יעלי סלע. ענין כל זה להודיע את איוב כי הוא ית׳ יודע במיני ובאישי ומשגיח עליהן ליטב עולמו בהן להוציא מדעתו כפירת הסרת הידיעה וההשגחה כאשר כתבתי. והזכיר היעלים כי הן חיות הסלעים. אין בהן חפץ לאדם כענין בעורב. ורבותי ז״ל דרשו גם כן שהיא שנכלה את הולך כטעמם בעורב. והוא מוזכר בבבא בתרא ויחזור לגדול החיות כי הוא הבורא אותם ונותן להם כרכם ועושה בהם חפצו עם תקפם וכחם הגדול היתר על האדם: יחלמו בניהם. מן והחלימני: בבר. בחוץ. מן חיות ברא. אינם צריכים לגדול אב ולשדי אם. והתרגו׳ אמר יסגון בנוי בעיבורא ופרא חפשי. שאין אדם מושל בו ללמדו עבודה לעבוד בו כשור וכחמור. וכן היאבה רם עובדך: אם ישדד עמקים. לחרוש אותם לעשותם שדה: ותעזוב אליו יגיעך. אשר יגעת בקציר. בזרע: כנף רננים. כפור גדול להתעלם בו. כי בעבור רננתה נראית שמחה ומתעלסת: אם נתת איברה. ונוצה לחסידה לעוף ולבוא במועדיה: הקשיח בניה. הקשיח לבה את בניה ועזב אותם לאחרים. או לריק לא לה יהיו שמורים. ויכפול לריק יגיעה בלא פחד שיהיה לה על האפרוחים או על הביצים. ור׳ אברהם ז״ל פירש הקשיח לבה מבניה כאלו אינם שלה. ולא יכפול יפה:

כי השה

אברהם הידעת עת. האם ידעת זמן אשר ילדו ילדיהן יעלי סלע ובעת חולל אילות. אם תשמור לדעת כאשר יגיע להם זמן החבלים. וזה בהיות החיות האלו מולידות בצער גדול והילדים בסכנה רבה לעוכר רחמם. ואמרו קצת מהראשונים כי בעת קושי לידתם מעוכר רחמם וחלשת גופם. שהשם הכין אליהם בטבע בעת צעקתם. והם מושכבים ארכה. ירוץ אחד מן הנחשים בפחדו לקול צעקתם ויכה דרך הרחם או סביב אליו ותתפעל היעלה והאילה ותולדת ותתנועע. באופן שיצא הולד החוצה. וזה אמרו תספור ירחי׳ וכו׳. חולל. מן חיל כיולדה: תספור ירחים. הוא מבואר׳ אם תספור אתה ירחי הריונה כאשר ימלאו ימיה ללדת. ואם ידעת עת לידתנה: תכרענה ילדיהן. וזה כי היעלות והאילות שזכר בעת לדתנה מעוכר רחמם תתלחצנה במכאובו׳ ותכרענה בארץ וילדיהן תפלחנה: רוצה לומר שהם יזיקו לולדות אשר בבטנם לרוצץ אותם ולפלח אותם ולכתות אותם בעת תפלחנה החבלים והצירים המגיעים אליהן: תפלחנה. תרגום ויבקע: יחלמו בניהם. ואחר צאת הולדות לאויר העולם. ועם היותם מרוצצי׳ בטורח עוכר הלידה תכף יחלמו. ויהיו בריאי׳ וירבו בבר למצוא מזון מחייתם. באופן כי יצאו לחוץ ויגדלו ולא ישובו לצורך אמם: יחלמו. לשון בריאות. והחלימני: מי שלח. ומי הוא אשר שלח פרא חיות להיות חפשי לעד. ושלא יהיה תחת ממשלת אנוש ומוסרות ערוד החזק והתקיף. מי פתח אותו להיותו בן חורין. בל ימשול אדם בו לחזקו ולגבורתו: ערוד. חמור הבר: אשר שמתי. אשר שמתי ערבה ומדבר ביתו ומשכנו. בארץ מלחה רחוק מהישוב. מלחה כאלו׳ אמר בלעז מקום שהעפר מליח ויבש: ישחק להמון. כי זה הערוד מרוב תקפו ישחק וילעג להמון קולות מקריה אחת גדולה. אף כי יצעקו עליו כלם. ותשואות והרמת קול נוגש להזיק אליו. לא ישמע באזניו ולא יפחידהו שאינו חושש בו. והפלא ממנו איך ישכון במדברות ובערבה ואיננו טורף טרף: וכל המקומות ההנה מלאים פה לפה מחיות טורפות ומרוב תקפו לא יפחד משום דבר: ותשואות. הוא לשון הרמת קולות. מן שאון שהוא לשון הגבהה: יתור הרים. והנה הערוד הזה איננו טורף. רק הוא מבקש ותר על ההרים הרמים למצוא מרעהו. ואחר כל ירוק ידרוש. ולא יחסר לו מחייתו. וכל זה הוא מגודל השגחתי אשר בכל. יתור. שם דבר. עם יבול גבול. מלשון תרתי. ויתורו: היאבה רים. ועוד זכר הראם אשר מעשהו תקיף וחזק. ואמר האם יאבה הראם להיות נרצה לעבוד עבודתך. ואם ילין על אבוסך שתצטרך לתת אליו מאכלו כאשר תעשה בבקר ובצאן ובסוסים אשר תנהגם ותנהלם: ורים. כמו ראם: התקשר רים. התחשוב לקשור הראם הזה בעבותות ובחבלים שלו בעבור תקון התלמים אשר בשדות. והוא כמו פסוק מסורס לפי זה הפשט. ורוצה לומר התקשור רים בעבותו בעבור התלמים שבשדות. ואם ישדד ויתקן לחרוש ולהשוות העמקים אחריך. כדי לתקן השדות שיהיו משוטחים ושוים אל הזריעה. ויהיה בתלם מן תלמיה רוה. והם גומי העפר הגבוהים אשר בשדות הצריכו׳ להשפילם ולכתתם בעת הזריעה. וישדד מן שורש שדד ולשון שדה. וירצה לומר תקון השדות. או אפשר לומר התקשר רים בתלם עבותו. התחשוב לקשור הראם בקשר העבות שלו. כאשר תקשור שאר הבהמות הנשמעות אליך. ויהיה בתלם לפי זה הפירוש ענין הקשר העושה כמו תלם ותל החבל מן הקשירה והעניבה האובק זה על זה שיגבה הקשר ויהיה כתל: שדד. שפלנא״ר בלעז: התבטח בו. התבטח בו לעשות מעשיך ועבודת אדמתך בהיות כי רב כחו. ואם תעזוב אליו יגיעך להיות נשען שכבר ישלים הצריך אליו בהיותו אמיץ ותקיף כאשר תעשה מהשור והחמור והסוסים שאתה נשען בתועלת עבודתו: התאמין בו. ואם תאמין בו כי ישיב ויביא זרעך ממה שזרעת באדמה. וגרנך יאסוף לקבץ מה שנזרה ונעשה בגורן יאסוף אותו הביתה ויביאהו. וחשבתי כי הראם הלא איננו מה שאנחנו קורים אותו ראם בגלילותנו שהוא כמו שור שחור ושמע אלינו כמנהג השוורים. אבל הוא מין אחר לא ידעתיהו. או כי לא הורגלו בימים ההם להעבד בו. או כי זה ממש הוא תקיף ופרא חיה במקומות ההמה לא ישמע לקול אדם: כנף רננים. ועוד הזכיר השם ית׳ אליו כמנהגים וברואים רבים אשר ברא כדי להעמיד איוב על אמתת ההשגחה הפרטית. ואמר מי הוא אשר נתן ופעל את זה במיני העופות גם כן. הנה כנף העוף הנקרא רננים נעלסה ושמחה מאליה בהביטה ביופי כנפיה שהיא מתענגת ביופיים. ורבים אמרו שהוא הפאון בלעז. ולפי דעת אחרים אמרו שהוא עוף אחר בעל רננים וקול זמרה אשר הוא נעלם ושמח מאליו לזמר ולרנן. כמו הזמיר שהוא הרוסיניולו. ואם נתת אברה וכנף לעוף החסידה ונוצה שלה אשר גם היא תעשה הפועל והזרות הלא כנגד טבע שאר הבעלי חיים: רננים. שם עוף נקרא פאון. או שם לעוף מרנן ומזמר: נעלסה. לשון שמחה: אברה. כנף. מן ישאהו על אברתו: כי תעזוב. וזה הוא הזרות אשר בחסידה הזאת שתעזוב לארץ ביציה. ולא תשכב עליהם ועל העפר תחמם הביצים ותעזבם. ומעשה העוף הזה לא ידעתי מהו. כי כבר החסידה מה שאנחנו קורין אותה ציגוני״א בלעז. לא תעזוב את ביציה ולא תחמם על העפר. כי תשים קינה במקום גבוה בבניינים ובגגות. כאמרו במקום אחר חסידה ברושים ביתה. אבל אחשוב כי המעשה הזה נמצא בעוף הנקרא סטרו״ציא בלעז לעזוב ביציו. כי אכזרי הוא לפי דברי המדברים. והוא נקרא בת היענה. ובכאן יקראהו חסידה. ומי שירצה לפרש יפרש לדעתו. מכל מקום הפועל הזה נמצא בעוף אחר: ותשכח. ותשכח ביציה ולא נתנה העוף הנזכר את לבה מה שאפשר. כי רגל האנשים תזורם ותפזרם. או מחיית השדה שתדוש אותם ותשברם: תזוריה. מן ויזר על פני המים: תדושה. מלשון דישה: הקשיח בניה. הקשיח לשון עזיבה באכזריו׳. וירצה לומר שהשם ית׳ סדר בטבעה שתתאכזר ותעזוב בניה ללא לה. ותניח לריק ולהבל יגיעה ופרי בטנה לעזבם בלי פחד שלא יחוס עליהם. הפך שאר הבעלי חיים. ומכל מקום מרוב סרור השגחת השם בשפלים ישמרם ויגיעם עד הראוי בשמירת המין. באופן כי לא יפסד בהשגחתו בכל: הקשיח. באכזריו. ודומה לו תקשיח לבנו מיראתך: לשון שכחה והרחקה מהלב באכזריות:

כי השה ט ה

ארום אנשיה אלהא חוכמתא ולא פליג לה בביונתא: כעידן במרומא
טיסא מגחכא לסוסא ולרכביה: האיפשר דתתן לסוסא גבורתא
איפשר דתלביש צווריה תוקפא: התרגשיניה היך גובאי שיבהוד
לישלושתא דנחיריה אימתא: מחפשין בגלימא ויחדי בחילא יפוק
לקדמות קרבא: ייחדי לדלותא ולא יתבר ולא יתוב מן קדם סייפא:
עלוי תשדי זיינא חרבא שננא מורניתא ורומחא: ברגיז ורוגזא
יעביד גומתא בארעא ולא יהימין ארום קל שופרא: במיסת שופרא
יימר חדוא ומן רחיק יריח קרבא אכליותא דרברבי ויבבא: איפשר
מביוונתך יתאבר בר נצא פרוש גדפא לדרומא: אין על מימרך
יתגבה נשרא וארום ירום שרכפיה: כיפא ישרי ויבית על כרך טינר
ומצדתא: מתמן חפיר מיכלא למרחיק עינוי מסתכלן: ואפרחוי
גמען אידמא ובאתר דתמן קטיליא תמן הוא: ואתיב יי ית איוב
ואמר: אפשר דנצי עם שדי יתרדי מבסן אלהא יתיבינה: ואתיב

פחד: כי השה אלוה חכמה ולא חלק לה בבינה: כעת במרום תמריא
תשחק לסוס ולרכבו: התתן לסוס גבורה התלביש צוארו רעמה:
התרעישנו כארבה הוד נחרו אימה: יחפרו בעמק וישיש בכח
יצא לקראת נשק: ישחק לפחד ולא יחת ולא ישוב מפני חרב: עליו
תרנה אשפה להב חנית וכידון: ברעש ורגז יגמא ארץ ולא יאמין כי יגמא
קול שופר: בדי שופר יאמר האח ומרחוק יריח מלחמה רעם שרים שפר
ותרועה: המבינתך יאבר נץ יפרש כנפו לתימן: אם על פיך יגביה פיו
נשר וכי ירים קנו: סלע ישכן ויתלונן על שן סלע ומצודה: משם
חפר אכל למרחוק עיניו יביטו: ואפרחו יעלעו דם ובאשר חללים חיו
שם הוא: ויען יהוה את איוב ויאמר: הרב ם
עם שדי יסור מוכיח אלוה יעננה:

כי השה אלוה חכמה. זאת ולא תדע כי רגל תזורה: כעת במרום תמריא. תגביה. ואין לו דומה רק תמרורים. שימי לך תמרורים. ויתמרמר אליו. הרמב"ן
כי לשון הגבהה הם. ויש מפרשים כשהיא שבעה ומפוטמת מן הנבלות שאכלה תעלה למרום ותעוף: ותשחק לסוס ולרוכבו מרוב מרוצתה מהם ושהיא בשמים. והם על הארץ. והוא מן מריאי בשן. או מן והסיר את מראתו בנוצתה. ובלשון חז"ל המראה: רעמה. כמו רעם שרים ותרועה: הוד נחרו. מן נחרת סוסיו. והוא הקול היוצא מנחירי הסוס במרוצתו: יחפרו בעמק. כל אחד מהם. או יחפר רגליו: תרנה אשפה. תשמיע קול. כמו ותעבור הרנה: להב חנית. כמו ויבא גם הנצב אחר הלהב. כי בהיות החרב מלוטש יוצא ממנו להב. כדרך למען היות לה ברק: יגמא ארץ. פירשוהו מן הגמיאיני נא. לשון משל. כי מרוב מרוצתו כאלו ישתה הארץ. ור' אברהם ז"ל יפשיע. מן מגמת פניהם קדימה: ולא יאמין כי קול שופר. לא יאמין בשופר עד ראותו אותו מרוב שמחת לבו. שיאמר האח כשירצנו: יאמר כן. יחזור לעוף הדורסי' הכלחמי' במיניהם. בהשלימו ענין הסוס השמח במלחמת האדם. וכאשר השלים האלהים המענה הזה ואיוב שותק. חזר עוד ויצא מלפניו קול דממה דקה לא בסערה וסופה שלא יבהל איוב מתגרתו שאמ' ואימתך לא תבעתני. ואמר לו:

ויען ה' את איוב ויאמר. הרוב עם שדי יסור. הלריב עם שדי הוא מוסר: מוכיח אלוה. איוב שמוכיח האל יעננה על זאת. כך פי' ר' אב"ע ז"ל. והנכון לי שיאמר האם המריב עם שדי ייסר אותו עתה על דבריו אליו ויוכל לאמר שאינם הגונים. ואם המוכיח לאל יענה על זאת. והענין כי איוב שהוא רב את יוצרו ומוכיח אותו למה לא ייסר אותו על דרכיו אלא כי עתה ידע דרכיו ואורחותיו וייסר אותם אם אינם ישרות. וויכוחו על התשובה הזאת. אז ענה איוב כי הוא קל ונבזה מהשיב על דבריו. ושם ידו על פיו מענות אותו. כי פעם אחת דבר ולא יענה עוד ושתים ולא יוסיף עליהם לעולם. והענין לזמן תלונתו שלא יוסיף להתלונן בעת אחרת. כי הבין שהאל יודע ועושה חסד משפט וצדקה בארץ. והנה ראינו כי הודה איוב בסוף וקבל האל דבריו ונתרצה לו. ובאמת כי מן המענה הזה היתה הודאתו. כי לא יוסיף לו במענה השני דבר בשאלת שלום הרשעים וייסורי הצדיקים. גם לא יחדש ענין. רק יאריך בדבר בהמות ולויתן. והנה הענין המישב דעתו של איוב מן המענה הזה היה לו:

כי השה. והאכזריות הזה שתפעל הב"ח הנזכר הוא בסבה שהשם ית' סדר בה לשכח אותה מן החכמה הטבעית המסודרת ביתר הב"ח ולא חלק לה לתת אברהם
בינה להתבונן בשמירת בניה: השה. מן נשני אלהים. לשון שכחה: כעת במרום. וזה כי העוף הזה בעת התרחקו מבניו יעוף ויגביה במרום ותשחק לסוס ורוכבו אם יעברו דרך ביניו הכוכבים ארבה. שלא יחשבם לכלום ולא תתפעל מפחד בניו כשאר הב"ח המתפעלים מפחד בניהם: תמריא. לשון הגבהה ורוממות: התתן לסוס. האם תתן לסוס הגבורה המיוחדת לו. ואם תלבים צוארו להרעים הרעם וקול בהלתו אשר ירעם: רעמה. שם לרעם בתוספת הא: התרעישנו. האם תוכל לתת אליו כח הרעש הנמצא בו שירעש וישמיע קול כמו שיעשה הארבה קול גדול בכנפיהם ברבוי הנעתם ועופפם. וגם אם תמצא אליו מה שנמצא בו ובחלקי איבריו. כי יופי והוד נחרו הפתוחות ממנו יצא קול האימה בהתעטשו וישמיע קולו. או פירוש אחר. האם תוכל להרעישו ולהפחידו בקולך כאשר תרעים ותפחיד הארבה לפזרם. והנה קול נחרו והוד הבל עטושו שיצא מנחיריו אימה ופחד: יחפרו בעמק. הנה מכח גבורת הסוס בתנועותיו לחפור ולרקד ברגליו בעמק הארץ בכרכרו עליה יעשה חפירה בעמק. וישיש בכח בתנועתו. ויצא לקראת נשק המלחמה מבלי פחד. כי לא יירא מכלי נשק וקרב: נשק. כלי מלחמה. ושם המלחמה לפי מקומו. ובית הנשק. אוצר כלי מלחמה: ישחק לפחד. ומרוב טבע גבורת הסוס ישחק וילעג לפחד ולא יירא ולא יחת ולא ישוב אחור. אף כי יראה חרב שראוי שיפחידהו. וזה משכני הטבע אשר תקן בו הרצון האלהי לתועלת הצריך לאדם בעת הלחמו עם הסוסים ביום קרב: עליו תרנה. ועל הסוס הזה מרוב חביפותו שלא יפחד במלחמה תרנה ותצעק האשפה. דרך משל שהיא בית החצי' שנושא הרובה קשת. ור"ל דרך משל כי האשפה תרנן ותצעק עליו להגיע עליו החצים אחרי היותו עומד בפרץ. כי לא יפחד מהם. וכן להב חנית וכידון יהיו מוכנים לעמוד נגדו והוא לא יירא ולא יחת: ברעש ורוגז. ומרוב כח הסוס הזה ברעש ורוגז תנועתו יגמא הארץ. כאילו דרך משל יבלע הארץ. מן הגמיאיני נא. או יגמא מן מגמת פניו. כלומר שיתעורר בכח לפסוע ולדלג עליה. או יגמא מלשון גומא. כי מרוב כח דריכת פרסות רגליו על הארץ ירכך אותה. כמו מקום מוצא הגומא. וזה מעט רחוק: ולא יאמין. הסוס. אף כי קול שופר ישמע באנשי המלחמה שראוי הוא שיאמין כי קול מפחיד הוא. רק ישמח בו. כמו שאומ' בדי שופר יאמר האח: בדי שופר. ובאמצעות קול השופר הסוס ישמח ויגיל ויצהל. כי האח ר"ל שמחה. מן האח האח. ומרחוק הסוס יריח וירגיש בלבול המלחמה ויחפוץ מאליו לרוץ שמה. ואף כי ישמע רעש השרים ותרועתם. וכל זה מגודל חכמת השם שרצה כן בסוס להיות מוכן לעזר האדם במלחמה. ושיהיה בו טבע לרוץ לקראת נשק ומלחמה ולא ירא ולא יפחד מן המזיק אליו: בדי שופר. באמצעות קול השופר. כמו בדי ריק. והב"ית שרשית לפי המדקדקים: האח. שמחה: המבינתך יאבר. האם מבינתך שים לך נתת שכל ותבונה לעופף הנץ באברתו. שבזמן התחלת הקור יפרוש כנפיו לדרום להתקרב אל משוה היום מקום החום. וכל זה מיתרון חכמת השם אשר שם בו טבע להתרחק מן המזיק אליו ויתקרב אל המועיל. כי אינו מבין באופקים ובאקלימים רק בטבע בחכמת ה' אשר תקן בו. יאבר כך. יעופף הנץ הוא האסטור"ר בלעז. ויאבר' פועל עומד. מן ישאהו על אברתו: אם על פיך. וכן אם על פיך סדרת לנשר לתת בו כח ומנהג בטבע להגביה לעוף על כל יתר העופות. וכי ירים קנו במקומות גבוהים על הסלעים כמו שאומר: סלע ישכון. כי הנשר הזה בחכמת אלהי' מסדר בו על סלע ישכון ויתלונן לעשות קן לבניו ועל שן סלע ומצודה. שן הוא חלק אחד מאבני הסלע בולט הנה והנה נקרא שקולי"ו בלעז: מצודה. הוא שם חוזק להר ולסלע אשר הוא מאבן חזקה: משם חפר. ומן המקום הגבוה ההוא יוכל הנשר לתור ולמצוא טרף לו ולבניו. יען כי למרחוק עיניו יביטו ויוכל לעופף בקלותו ובמרוצתו לטרוף. חפר מן לחפור. ויחפרו לנו את הארץ. ועניינו לבקש ולתור: ואפרוחיו יעלעו. ומתוך כך ומשלמות גובה מקום משכנו וקנו בניו ואפרוחיו הקטנים יבלעו וינמאו דם הטרף המובא אליהם. וכאשר יקרה מקום חללים חיות ובהמות מומתים ארבה שם הוא לקחת מהם. וכל זה מחכמת אלהים אשר שם בטבע הנשר. כי לא בעלי שכל המה להבין ולהשכיל בבחירות הלזו. ואת כל אלה ידי עשתה אמר השם צבאות. ולא אתה איוב. אשר משכל אלה יובן הכרח ההשגחתי בפרטים בשמירת הכחות האלה והטבעים הלזו בכל מינה ומינה כמו שיתבאר: יעלעו. מן ושתו ולעו. לשון בליעה מכפולי העין:

ועקר המענה הזה מאת השם אדון הכל יסוב על שלשה ענינים. ראשון מה שהוכיח ה' את איוב כנגד דעותיו הכוזבות בצדיק ורע לו. וביתר הספקות אשר נסתבך בו. רצה השם יתב' לפרש ולפרט אליו גודל תקון הנבראים הגדולים ושמירתם הסדר והרצון האלהי עם החכמה הנפלאה אשר בהם. אם בגרמים השמימיים וסבובם ותנועתם והיותם סבה לנמצאים התחתונים. כי כאשר ירגיש האדם גודל חכמת הנמצאים ההנה ועוצם התקון והסדור אשר בהם. ומה שימשך מהם מפעולותיהם הנוראו' הן מקיום הארץ על בלי מה והיסודות הסובבי' והגלגלי' גבוהים עליהם ופעולות השמש והכוכבים שהם סבת ההויה וההפסד יתחייב מזה שיובן הכרח ההשגחה הפרטית בשפלים. כי מי שם לו כח למצוא המציאו' בכללו ובפרטו ובסדורו ובתיקונו עם הדברים הנוראים על פי האופן אשר בו שהוא מחוייב בהכרח שהוא ידע אותם ויסדרם וינהיגם וישגיח בפרטיהם:

316

ויען איוב
את יהוה ויאמר: הן קלתי מה אשיבך ידי שמתי למו פי: אחת דברתי
מ ולא אענה ושתים ולא אוסיף: ויען יהוה את
מן איוב מן סערה ויאמר: אזר נא כגבר חלציך אשאלך והודיעני: האף
תפר משפטי תרשיעני למען תצדק: ואם זרוע כאל לך ובקול כמהו
תרעם: עדה נא גאון וגבה והוד והדר תלבש: הפץ עברות אפך
וראה כל גאה והשפילהו: ראה כל גאה הכניעהו והדך רשעים
חבש תחתם: טמנם בעפר יחד פניהם חבש בטמון: וגם אני אודך כי

ואתיב איוב ית יי ואמר: הא איזדלזלית מה אתיבינך אידי שויח לפומי
: חדא זמנא מלילית ולא אתיב ותינינתא ולא אוסיף: ואתיב
יי ית איוב מן עלעולתא דצערא ואמר: זריז כדון היך גברא חרציך
אשאלינך ותהודעינני: הכדם תשני דיני תחייבינני מן בגלל דתזכי:
ואין אדרע היך אלהא לך ובקל דיכמתיה תכלי: אתקן כדון גיותנות
ונובהא וזיוא ושיבהורא תלבש: בדר רוגזאתא דנחיריך וחמי כל
גיותן ומכיכיה: חמי כל גיותן ותבריה ודעך חייביא באתריהון
: טמעיניהון בעפרא כחדא אפיהון כבוש בטומשא: ולחוד אנא
אודינך ארום תפרוק

הרמב"ן

ויען ה' את איוב מן סערה ויאמר. אעפ"י שהודה איוב שלא יענה. ודע כי השם צדיק כאשר פירשתי. בעבור שלא התודה על תלונתו ענהו השם עוד מן סערה. לאמר שלא נקרא מן הסערה הראשונה הנקראת בהא הידיעה לרב גדלה וחזקה. רק בסערה כחה מתנה: אזור נא כגבר חלציך. עוד ותענני: האף תפר משפטי. הגם תפר המשפט והיושר אשר אני מתנהג בו בעולמי ותרשיעני במעשי למען תצדק בעיני חבריך. שלא יאמרו אחר שהאל שופט צדק לא ירשיע על חנם. כי כן עשה איוב. אומר כי תמיד יהיו בעולם רשע וטוב לו צדיק ורע לו. ולא על עצמו בלבד התלונן. ועל דרך האמת מפני שהודיע אותו תתהפך כחומר חותם וימנע מרשעים אורם. והענין ההוא אמר לו עתה. הגם תפר משפטי בלבך לאמר כי חוץ מן המדה ההיא יש צדיק ורע לו. ורשע וטוב לו. ותרשיעני במשפטים למען תצדק בכל זמן. הגם זאת כאשר עשית עד היום טרם תדע הסוד הזה. ענין הפרה. הוא בטול דבר או עצה. כענין אישה הפרם. הפיר עצת גוים. אולי המבין כל יצר מחשבות ידע כי איוב מהרהר בזה. אמר שישים ידו לפיו ולא יענה. כי באמת האל יודע הכל. ואין להוכיח עוד. רק לא התודה. כי לא ידע אם יש דבר חוץ מן המדה ההיא. ושמא תוכחות בלבד הם. אמר לו עתה אראה שתאזור כגבר חלציך ושאלך עוד אם תפר משפטי זה אשר הגדתי לך בעבור גדל חפצך להצדיק עצמך כאשר עשית עד עתה. ירצה להוכיחו על התלונה הראשונה. כי לא התודה עליה ויטפול עליו. כדרך המתוכחים. והוא הטוב והנכון: ואם זרוע כאל לך. יאמר אתה שחכמת יותר ממני להרשיע אותי. אם יש לך גם כן כח ככחי וקול כמוני להרעים. כאשר אני עושה בקול הרעם. עדה הגאון והגבה בכחך זה שהאל לבש גאות ועוז ונאוה. עדה נא בעבור הגאון והגובה לאל בעדי. אליו לבדו יאותו. ולכן האדם אולת היא לו סכלות וכלמה. והוד והדר תלבש בחכמתך כחכמת אלהים שכ' בו הוד והדר לבשת. והשפל הגאים כאשר אני משפיל אותם בגאותי. כענין אשירה לה' כי גאה גאה סוס ורכבו רמה בים. וכן הכתו' אומר ה' מלך גאות לבש לבש ה' עוז התאזר. יאמר שיתגאה על הרשעים והמושלים בגאוה וישפיל אותם. ואז תכון תבל בל תמוט: והדוך רשעים תחתם. והכניעם ודוכם כאשר ידוכו במדוכה תחתם. במקומם. או תחת הארץ אשר ברגליהם. והגאים האלה הם המורדים והפושעים באל אשר להם ממשלת כמלכים ויועצי ארץ: עברות אפך. חמת קצפך הגדול. והתרגו' אמר רוגזתא דנחיריך: טמנם בעפר יחד. כולם כאשר אני עושה להם. ויתכן שהוא הסוד הנזכר: וגם אני אודך. ואגיד כי הדין עמך. מלשון ומודה ועוזב ירוחם. ויתכן וכחך תושיע לך מן הגאים. או פירושו וגם אני שאני אל אודה אותך ואשבח לפניך כאשר יודו לפני האלהי' כאשר תושיע לך ימינך מן הגאים בבואך להשפילם. כי אם תוכל לעשות כן זרוע כאל לך. וראוי שיעבדוך ותהיה לאלהים: הנה נא

אברהם

שני מה שבאר השם יתבר' במענה הזה בביאור ההשגחה הפרטית. וזה במה שסדר ותקן החכמה האלהית לפרוע מן הרשעים על ידי כח תנועת הגרמים השמימיים וסבוב השמש והתקרבו אל הישוב או התרחקו ממנו. אשר בסבתו יאחוז ה' בכנפות הארץ להנהיג אותה במקרים אשר יקרו עליה להעשיר או להעני. להספקות או לצמא. להבריא או להחליא. באופן כי כאשר ירדו מן השמים המכות המטרידות בשפלים בברד ובחלאים ובאבני אלגבים וביתר המקרים הרעים שזה יהיה בחכמת אלהים על יד משרתיו עושי רצונו לפרוע מן הרשעים ולהשחיתם. וזה אמרו לאחוז בכנפות הארץ וינערו רשעים ממנה. שלישי כי אחרי שבאר הכתוב במענה הזה שעל ידי הרצון האלהי ותקון משרתיו העליונים יפרע השם מן הרשעים בהגיע עליהם הרעות הראויות להם מצד רשעתם להיות כטרודים מן הארץ. באמרו וינערו רשעים ממנה. כן ראוי ומחוייב להתבונן ולהאמין שמה שיגיע לצדיקים ברעות שיגיעו אליהם שיהיה הכל בחכמת אלהים וברצון ובמשפט. שאם נודה שישגיח ברשעים להתפרע מהם כן מחוייב שנודה שה' ישגיח בצדיקים. בכל מה שיגיע אליהם. ומה שלא נוכל להתבונן בו לדעת ענינו הוא לקוצר דעתנו. מכל מקום כבר ידוע כי צדק ומשפט כל דרכי ה'. ובזה יותרו רוב ספקות איוב ורעותיו. ובמענה הזה הבא יותרו הספקות האחרות הנופלות על טובות הרשעים. ובו יהיה כשלם רצון הויכוח ומשך הדברים על מתכונתם:

ויען ה' את איוב ויאמר. הרוב עם. וכאשר ראה השם ית' שאיוב שתק הוסיף ה' ואמר לו במה שסבר רבה להתוכח עם ה'. האם ראוי להיות רב ריב עם שדי היכול כאשר יסור את האדם ביסורים. ואם ראוי לאיש אשר האלוה מוכיח אותו. שיענה לאותה תוכחה ופורענו' ויאמר וידבר סרה על השם המוכיח אותו: הרוב. מקור. מענין ריב ותלונה: יסור. מן כאשר ייסר:

ויען איוב את ה' ויאמר. הן קלותי. כאשר שמע איוב דברי ה' וגדולת מעשיו ותוכחתו עליו על מה שיחס עול לה' בדבריו הקדומים השיב איוב ואמר לה' תשובה לכל. ואמר הן אנכי קלותי ושפלתי ביחס גדולתך הנפלאה. ומה אשיבך עוד. ולכן ידי שמתי למו פי ואשתוק ממה שדברתי: אחת דברתי. ובמה שדברתי בטענתי על צרותי וטוב מעשי לא אענה עוד טענה על זה. ושתים שהיא הטענה השנית על יתר רוע הסדור הנמצא בעולם חוץ ממני בצדיק ורע לו ורשע וטוב לו שאמרתי. שאין בו השגחה לא אוסיף עוד דבר בו. או אחת דברתי בצדיק ורע לו ולא אענה עוד. ושתים ברשע וטוב לו לא אוסיף לטעון עליו. יען הודעתני גודל מעשיך וסדור הנמצאים אשר בראת בשמים ובארץ. והכל בשלם שבפנים:

ויען ה' את איוב מן הסערה ויאמר. אזור נא. הוסיף ה' את איוב להשיב אליו במראה הנבואה מן הסערה. ואמר לו להעמידו על אמתות השגחתו ויושר דרכי ה' בכל. ואמר אזור נא כגבר אמיץ ונכון את חלציך לעורר הכליות היועצות לשמוע ולהבין ולהשיב אלי כאשר כבר שאלת ורבית. ואשאלך שאלות והודיעני תשובתם אשר מתוכם יותרו ספקותיך: מן הסערה. פירשתיהו למעלה: האף תפר. האם תוסיף עוד היום במחשבתך ובטענותיך להפר משפטי אשר עשיתי אתך ובנמצאים בעולם. ותרשיעני לייחס עול וחמס ביתר הסדורים אשר סדרתי. למען תצדק אתה ותרבה לאמת שאתה צדיק. האם לך לעשות אלה ולהרשיע את השם ולהצדיק עצמך: ואם זרוע. ואיך תוכל להעיז פניך נגד ה' ופעולותיו. האם יש לך זרוע וגבורה כאל להנהיג הנמצאות בסדר מציאותם. ואם יש בך כח להרעים ברעם כמוהו. כי אז בהיותך שוה אל מדרגתו היית יכול להתראות אתו ולהתוכח עמו: עדה נא. ואם תחפוץ להתגדל ולהתוכח אתי צריך שתעדה ותלבש גאוה והתנשאות וגובה רוממות המצב כמוני. יען כי הרוממות והגובה הבלתי בעל תכלית הוא מיוחס אלי. וגם הוד והדר תלבש שתהיה לבוש מהשלמיות. ומן הפעולו' המהודרות כמוני ממש. אשר אנכי לבוש בהם. כי הם בי ובעצמותי. ואז תוכל להשיב אלי אמרים ולהורות טענותיך אם יצדקו: עדה. לשון לבישת הדבר. מן תעדה כליה: הפץ עברות. ולהיותך מתרעם וכועס בטובת הרשעים בחסדך. הפץ נא ופזר כעס ועברות אפך כשאתה כועס. וראה נא כל גאה המתגאה. אם תוכל בכח כעסך להשפילהו ולהכניע אותו מגאותו ורומו כאשר אעשה בכחי. וזה כי בחק ה' הוא כאשר יחפוץ להשפיל רשעים עד ארץ. למען ינצלו צדיקים מהם: הפץ. ענין פזור. מן להפיצני. ויפץ העם: והוא בנוי מן הפעיל: ראה כל. וראה כל בעל גאוה וגאות המתגאה על חביריו והכניעהו והשפילהו אם תוכל לעשותו. כמו שאעש' אני בכחי ובאמצעו' הרצון המסודר ממני ליפרע מעושי עולה. והדוך וכתת ותשחית הרשעים תחתם ובמקומם כאשר אעשה אני. והדוך ענין השחתה וכתיתה או רמיסה והשפלה תחת כפות הרגל. ושרשו הדך או קרוב לענין דכא ושפל רוח. והדוך הוא בנוי מן הקל. על דרך המקור. והוא כמו זכור ושמור את יום השבת. שהם בנוי דרך מקור: טמנם בעפר. וראה נא אם תוכל לטמון הרשעים בעפר ולהסתירם בהמון המקרים והרעות המתרגשות עליהם בעבור מריים ובחטאם כאשר אעשה אנכי עליהם. כי בעת פקודתם יאבדו. ופניהם חבוש וקשור במקום טמון ונסתר. למען לא יזיקו עוד לצדיקים ולא ירשיעו במשפטם: חבוש בטמון. קשור אותם במקום טמון שלא יזיקו עוד: וגם אני. וגם אני ה' אודה לך אם יהיו לך היתרונות והכחות האלה. כי תושיע לך ימינך לעשו' חיל להנקם מעושי עולה. ולהציל הצדיקים מיד עושקיהם. וכשיהיו השלמיות האלה כך אז תוכל לדון ולגזור ולדעת אופן ההנהגה העליונה והתחתונה. וכן בהפך כי מי שאין אצלו דבר מכל אלה ראוי שישתוק ויודה נגד מעשה השם כי נורא הוא:

תפרוק לך ימינך ׃ הא כדון בעירא די עבדית עמך עסבא היך תורי
יכול ׃ הא כדון ליותן דחיליה בחרצוי ותוקפיה בפרת דכרסיה ׃
כפין דונביה היך כארזא וויתניא דפחדוי משבשין ׃ איברוי תקיפין
היך פצידי נחשא גרמוי היך מטלנא דפרזלא ׃ הוא שירויא אורחתיה
דאלהא דעבדיה יקרב סייפיה ׃ ארום על טוריא יסוברון לית
וכל חיוות ברא יגחכון תמן ׃ תחות טלליא יגני בטמור קניא ועדקא ׃
יטללוניה טלליא גנוניה יחזרוניה ערבין דנחל ׃ הא יטלום נהרא
ולא אתבהיל יתרחיץ ארום נגיד ירדנא לפומיה ׃ בעינוי יסבוניה
בתוקליא נקיב נחיריה ׃ תנגיד ליותן בחכתא ובאשלא תקרת
לישניה ׃ איפשר דתשוי אובקלא בנחיריה ובסילוא תנקוב ליסתיה ׃
איפשר דיסגי לותך בעותין אין ימלל לותך רכיכן ׃ איפשר דיגזור
קיים עמך תזבניניה לעבד פלח עלם ׃ איפשר דתגחך ביה היך ציפרא ותקטריניה לטליתך ׃ יעברון

תושיע לך ימינך ׃ הנה נא בהמות אשר עשיתי עמך חציר כבקר
יאכל ׃ הנה נא כחו במתניו ואונו בשרירי בטנו ׃ יחפץ זנבו כמו
ארז גידי פחדו ישרגו ׃ עצמיו אפיקי נחושה גרמיו כמטיל ברזל ׃
הוא ראשית דרכי אל העשו יגש חרבו ׃ כי בול הרים ישאו לו וכל
חית השדה ישחקו שם ׃ תחת צאלים ישכב בסתר קנה ובצה ׃ יסכהו
צאלים צללו יסבהו ערבי נחל ׃ הן יעשק נהר ולא יחפוז יבטח כי
יגיח ירדן אל פיהו ׃ בעיניו יקחנו במקשים ינקב אף ׃ תמשך לויתן
בחכה ובחבל תשקיע לשונו ׃ התשים אגמן באפו ובחוח תקב
לחיו ׃ הירבה אליך תחנונים אם ידבר אליך רכות ׃ היכרת ברית
עמך תקחנו לעבד עולם ׃ התשחק בו כצפור ותקשרנו לנערותיך ׃

פחדו ישרגו נחשה

וסכוהו
מוקשים
אגמן
תקוע

הרמב״ן הנה נא בהמות אשר עשיתי עמך · יאמר אם לא תוכל לנאים שבבני אדם הנה אלך לפניך בנבראים שאינם מדברים שהם ביבשה ובים נסה עצמך התוכל
להם · ובהמות שם כלל לכל בהמה וחיה גדולה · ולויתן לדגים העצומים · רק רבותי׳ ז״ל קבלו ענין בהמות ולויתן שהם יחידים · ושם כן ודברם ידוע ·
והוא האמת בקבלה · והנאות בלשון הפסוקים ׃ חציר כבקר יאכל · כי איננו טורף · לא תוכל לו ׃ יחפוץ זנבו · כמו בזין · כי יתחלפו בהיותם ממוצא אחד ·
כלשון זעקה צעקה · וכאשר פירשתי במלת יזורבו · כלומר ימהר זנבו כי יניענו במהירות · והוא כמו ארז גדול · או יחפוץ שיעשה בו חפציו בכל תנועה ·
ואם הוא כמו ארז גדול · והתרגו׳ אמר כפיף פחדיו · לא מצאנו לו מוצא · רק מתרגו׳ מרוח אשך ׃ עצמיו אפיקי נחושה · חזקי נחושה · מלשון ומזיח אפיקים ·
אזור החזקים · וכל לשון התאפקות · ויתאפק ויתחזק · יאמר כי עצמיו כנחשת בחוזק ׃ וכמטיל ברזל · בעובי וכבד · מטיל ברזל הוא הפטיש הגדול
שאדם כותש על הסלע ויפוצץ אותו · מלשון ויטילו את יונה · כטל החול ׃ הוא ראשית דרכי אל · הוא ראש לבהמות כל ימי עולם ׃ העושו יגש חרבו ·
עליו כי אתה לא תוכל ׃ ולא כל נברא זולתי האלהים העושה · כי ההרים ישאו לו יבולה ורעה שהם כר נרחב · על כן הוא חזק וישחקו החיות לפניו ולא
ייראו ממנו · כי איננו טורף עם חזקו · כי בול הרים אוכל ולא מטרף · כי כן שם האל בטבעו ׃ הן יעשוק נהר · פירשו בו שימשוך הנהר כלו אל פיו · כמו
העושק והגוזל שמושך מחבירו מה שבידו ולא יעשה זה בחפזון שלא יירא מחיה או מאדם · לכן מלת יבטח ׃ בעיניו יקחנו · כאלו יקח הירדן בעיניו כי
יביט בו ויחשוב שישתה כלו · וכאלו במוקשים ינקב אף · ינקוב אפו שיפתח נחיריו לשאוף · כך פירש החכם ר׳ אברהם ז״ל · או נפרש שהירדן יקחנו בעיניו ·
כי ישקיע ראשו עד עיניו לתוך הנהר לשתותו כמנהג הבהמות הצמאות · וכאשר יהיו מוקשים בקרקע הנהר יקוב אפו · והוא תליצה לרוב השתיה שישתה
מן הנהר · כך נראה לי ׃ תמשך לויתן בחכה · שאלה ללעג · וכן יכרו עליו חברים כאשר יעשו בדגים האחרים ׃ ובחבל תשקיע לשונו · בחבל אשר
תשקע בים · תמשוך לשונו · כי תמשוך לויתן במשך לפניו · כמשפט תשקיע · מן ככה תשקע בבל ׃ התמלא

הנה נא · ואם תרצה לדעת עוד מכחי ועוצם ידי אשר המצאתי בנמצאות למטה · הנה נא החיה הנפלאה הנקראת בהמות אשר עשיתי היא עמך בנמצאות אשר
בארץ ׃ וחציר כבקר יאכל · ואיננה טורפת · וברוב כחה וגבורתה איננה מתפחדת מאריות ונמרים ולא משום חיה טורפת ׃ הנה נא · והנה כח גבורתו מן
הב״ח הזה נמצא במתניו · וכן אונו בשרירי בטנו · והוא הטבור · מן שרך אגן הסהר ׃ יחפוץ זנבו · וכאשר יחפוץ וירצה בזנבו יגביה אותו למעלה כארז ׃
וגידי פחדיו ישתרגו · שריגים גדולים נראים נמשכים הנה והנה בבטנו · או יחפוץ מלשון מהירות · מן בחפזון בחלוף ברי״ו בזי״ן כמנהג ׃ פחדיו · ביציו · מן
מרוח אשך · שתרגומו מרים פחדין ׃ עצמיו אפיקי · וכן עצמיו הגדולים הם חזקים כמו חתיכות חזקות כנחשת · וגרמיו שהם העצמות הקטנים הם כמטיל
כמו מקל אחד מברזל · כמטיל חלק אחד או חתיכה אחת כדמות מקל · לא מצאתי לו דומה במקרא · ואפיקי חתיכות בזה המקום ׃ הן הוא · וזה הב״ח דע לך
כי הוא אחד מראשית גודל הנבראים ודרכי אל אשר ברא בעולם התחתון ׃ העושו · ומי שעשה אותו הוא יגש חרבו עליו להרגו ולא זולתו · כי אין מי שיוכל
להתקרב אליו רק כח ה׳ אשר עשאו ׃ כי בול · כי יבול ההרים ומה שיוציאו ויצמיחו ישאו לו · ובעדו במקום שבו · ועל חית השדה ישחקו שם ויתיחדו לפניו ·
כי הוא בטבעו איננו טורף טרף למזונו · ואיננו מפחד מהם · וגם כל החיות שבעולם לא יזיקו לו · ולא יוכלו לו ׃ בול · כמו יבול · כי היו״ד מהאמנתי כמו יו״ד יתור
הרים ׃ תחת צאלים · ותחת צללים ישכב בלי פחד בסתר קנה ובצה מקום לח וטיט · כדי להרטיב חום טבעו הגדול ׃ צאלים · כמו צללים · והאלף בחילוף
הכפל שרשו צלל · ובצה מקום טיט ולחות · מן בלא בצה ׃ יסכהו צאלים · ויסכו אותו האילנות הגדולות להיות צל לו · ויסובבוהו ערבי נחל ׃ יסכוהו · מן סכך ·
ויסבוהו מן סבב · ויש מי שפירשו שני הפסוקים האלה בתמיהה · ר״ל כי לפי גדלו לא ימצא לו אילן ולא צל שיוכל להגין עליו לסכוך אותו · ופירשו התחשוב שתחת
צאלים ישכב וכו׳ · וכן אם יסבוהו צאלים שהם האילנות להיות צל לו · ואני אומר כי בגלילות מזרח ודרום יש שם אילנות גדולים ונפלאים עד לב השמים · וכן
קנים גדולים ועבים · ואני ראיתי קנה אחד מארץ מזרח עביו כרוחב גב איש · ושם יוכל בהמות להסתר ׃ ותחת צאלים ישכב · כי כמו שימצאו בהמות גדולות
וחיות כן יהיה במחי׳ ׃ הן יעשוק · והחיה הזאת לגודלה על צד המשל יעשוק וישתה מי הנהר כמעט כלו · וינזלהו · באופן כי הנהר לא יחפוז ולא ימהר עוד
לרוץ בחפזות מרוצתו · וכן בטבע הב״ח הזה יבטח שאליו דרך משל · כי יגיח ויוציא מי הירדן כלם אל פיהו · כל כך הוא גדול ונפלא שממימי הירדן לא יספיקו לו ׃
יעשוק · עניינו יגזול ויקח וישתה ׃ יחפוז · מן חפזון ומהירות · על דרך שאמרנו ׃ יחפוץ זנבו · יגיח · יוציא · מן גוחי מבטן ׃ בעיניו יקחנו · והנה הב״ח הזה
לגדלו על דרך משל בעיניו ממש יקח נהר הירדן וישאפהו · ואם יש שם מוקשים אשר יזיקו לרבוצו יקוב אותם בחרון אפו ויסירם וינקב · מענין נקב וחור · ותזאת
החיה הנפלאה וגם מן הלויתן הבא אחר זה יוכל האדם לדעת גודל דרכי השם והשגחתו · כי אחר שה׳ ית׳ הוא הממציא הבעלי חיים הנפלאים האלה · ושכבר
המציא להם צרכם ומזונם ותקונם · והצריך להם בקיום הויתם · ועם היותם נפלאים וגדולים וארוכים · כן ראוי שישגיח בכל · וכבר בא בדברי המדברים
בענייני התנינים הגדולים שיש להם מציאות כודע ארכם וסבובם קרוב לכמו חמש מאות פרסה ויותר בים המקיף · כמו שהביא הרמב״ן ז״ל בחידושיו על התורה
בפרשת בראשית בפסוק ויברא אלהים את התנינים הגדולים · כאשר כבר פרשתי זה · ועם גודלם ורוממותם לא יחסר להם דבר · ובכמו כן יחוייב להאמין
שהשם ית׳ ישגיח בצדיקים וברשעים · ובכל מה שימשך עליהם שהוא במשפט ובראוי · רק לחסרון ידיעתנו לא נדע מה נדבר · ועל זה כאמר למשה רבינו אדון
הנביאים וחנותי את אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם ׃ תמשוך לויתן · ועתה התחיל לספר מגודל הלויתן להודיע עוד על מעשי השם · ואמר ספרה נא לי
איוב אם תוכל למשוך לויתן בחכה כאשר תעשה בשאר הדגים · ואם בחבל תלכדהו ותשקיע לשונו להכנים בתוכו הברזל הכפוף ללכדו כמנהג הדייגים · ואם
תשקיע בים החבל ואז תלכוד לשונו · או תשקיע לשונו · תשפיל ותקשור לשונו בחבל · וחכה · ידוע הוא לדייגים שמשליכי במים חכה ׃ התשים אגמון · התשים
אגמון מן אגמי מים באפו ללכדו ולהביאו אל ביתך · ואם בחוח ובקוצים תנקוב לחיו כמשפט שאר לוכדי הדגים שעושים ככה להביאם אל ביתם ׃ הירבה
אליך · כמו שעשו שאר הבעלי חיים הגדלים עמך ׃ היכרות ברית · היכרות ברית עמך שתבטח בו להתנהג עמו כמו שתעשה בסוס ובחמור וביתר הב״ח
שהאדם משתמש בו ׃ התשחק בו · התשחק בו כאשר ישחק האדם עם הצפור שנהנה בו ואם תקשרנו לנערותיך לשמחם שישחקו בו כמשפט הנערים
המשתעשעים בצפרים או בחיות אחרות ׃ יכרו עליו

יכרו עליו חברים יחצוהו בין כנענים: התמלא בשכות עורו ובצלצל
דגים ראשו: שים עליו כפך זכר מלחמה אל תוסף: הן תוחלתו
נכזבה הגם אל מראיו יטל: לא אכזר כי יעורנו ומי הוא לפני יתיצב
מא מי הקדימני ואשלם תחת כל השמים לי הוא: לא אחריש בדיו
ודבר גבורות וחין ערכו: מי גלה פני לבושו בכפל רסנו מי יבוא:
דלתי פניו מי פתח סביבות שניו אימה: גאוה אפיקי מגנים סגור
חותם צר: אחד באחד יגשו ורוח לא יבא ביניהם: איש באחיהו
ידבקו יתלכדו ולא יתפרדו: עטישתיו תהל אור ועיניו כעפעפי
שחר: מפיו לפידים יהלכו כידודי אש יתמלטו: מנחיריו יצא עשן
כדוד נפוח ואגמון: נפשו גחלים תלהט ולהב מפיו יצא: בצוארו
ילין עז ולפניו תדוץ דאבה: מפלי בשרו דבקו יצוק עליו בל ימוט:

יעברון עלוי חכימיא שירותא ופלגוניה בין תגריא: איפשר דתמלא
במטללתא משכיה ובגנונא דנוניא רישיה: שוי עלוי אידך אידכר
קרבא לא תוסיף: הא אוריכותיה מכדבא הברם למחמי יטלוק: לא
אכזראה ארום יעורניה ומן הוא קדמוי יתעתד: מן אקדימנני
בעובדי בראשית ואשלם הלא כל תחותי שמיא דילי הוא: לא
אשתוף כרבוביה ומימר גבורתא ובעותא דעידניה: מן גלי אפי
לבושיה בכופלא דפרומביה מן ייעול: דשי אפוי מן שרי חזרנות
ככוי אימתא: גיוותנות פצידיא מתריסין ליה אחיד בחותם ציר:
חד עם חד מקרבין ניבוי ורוח לא ייעול במצעיהון: חד עם חבריה
מתאדקין מתאחדין ולא מתפרדין: זרירוי תנהר נהורא ועינוי
כתמרי קריצתא: מפומיה בעוריא יהלכון גוצין דנור משתזבין:
מאפותיה יפוק קיטרא היך דודא נפיח דעביד כיפא: נפשיה גומרין
מצלהב ושלהוביתא מפומיה נפיק: בצווריה יבית עושנא ולקדמוי תדיץ דאבונא: שילדי בסריה מתאדקין יתייסר עלוי דלא תזוע:

התמלא בשכות עורו · ותוליכנו בידך . או תשים ראשו בסל . והה"א כחלפת בברי · כמו במלת מחוק שיתחלפו שין בברי . וכן השין והסמך במלת סערה ושערה וזולתו וכפל . וכן כבוכר על סלסלות · והתרגום אמר האיפשר דתמלא במטללתא משכיה . ובגנונא דטיכא ראשיה . פתר סוכות מן וסוכה תהיה לצל יומם ובלבל תלמון כל · יאמר אם תמלא הסוכות אשר עושין הדייגים בשפת הנהרות מעורו : בצלצל דגים . כמו ענין הכל שעושין ליצוד הדגים . על כן יקרא בצלצל דגים · או ישימו שם הדגים הנצודים שלא יזרח עליהם השמש ויבאשו : שים עליו כפך . אם תוכל כי לא תוכל עוד להלחם כי לא תחיה אם תקרב אליו : הן תוחלתו נכזבה · תוחלת השמים עליו כפו נכזבה · כי לא יוכל לעולם : הגם אל מראיו יוטל · ואמר הנה תוחלת הקרב אליו נכזבה · ואיך יוטל לוייתן לארץ אל המראים אותו לקוניו כאשר יעשו הדגים · והחכם ר' אברהם ז"ל פי' כי ממראהו בלבד יפול האדם ויוטל לארץ · ותמה הגם · כאומר הגם אל מראיו יוטל הרואה ויפול לארץ ויבהל בשום עליו כפו : לא אכזר כי יעורנו · ואין אכזר שיעוררנו כי הוא אומר לכל הנבראים מי הוא לפני יתיצב להלחם בי : מי הקדימני ואשלם . כדברי המכחשים · שאומר מי שרבחני אתן לו כלמה שינזר עלי · ויש יכולת בידי לעשות ככה . כי תחת כל השמים לי . כי אין גבור כמוני אשר ימלט שלו מידי : ולא אחרים מלספר בדיו וכזביו אם יכחני ולא אחרים דבר גבורתו ואין ערך המלחמה אשר ערך עמי . אם יכחני . זה כתב ר' אברהם ז"ל . והמפרשים אמרו כי הם דברי האל שאין מתיצב לפניו ולא הקדימו אדם לעשות טובה ולא ישלם · והענין כי לפני לויתן לא יוכל איש לערוך מלחמה אף שיתיצב לפני בוראו ואיכנו קשור יפה · ואף כי בתוך ספור דבר לויתן יבא זה · ועל דעתי כי אם דברי האל כי רחוק הוא שידבר לויתן עתה בשני הפסוקים האלה בלבד . אבל יאמר כי לא אכזר שיעוררנו ללויתן · מי הוא לפני יתיצב · לאמר אלי אני אעורר אותו . אם תתן לי כזה וכזה · או מי הקדים לערוך עמו מלחמה טרם דברי זה . כי גם כן אשלם לו שכרו ואעשירנו עשר גדול . כי תחת כל השמים לי הוא ובידי להעשיר ולתת מתת כאשר ארצה . ואגיד תחת כל השמים ידו או גבורתו . ואין ערך מלחמתו שנבח את לויתן : מי גלה פני לבושו · ואגיד עליו · והלבוש הוא העור המכסה עליו . ומי יבא בכפל הרסן אשר ימשכנו בו להוציאו ממקומו : דלתי פניו · הם לחייו · מי פתח אותם . כי סביב שניו יש אימה ופחד לכל רואה : גאוה אפיקי מגינים . כי יש לו גאות בחוזק מגיניו הם קשקשותיו שהם סגורים מדובקים זה בזה כחותם צר שאין ביניהם רוח : עטישותיו תהל אור . כי יתעטש יתפזרו המים · או יוציא ראשו ויהל האור . כי עיניו כעפעפי השחר גדולים ומאירים : נפשו גחלים תלהט . הרוח היוצא מן האף תקרא נפש : מפלי בשרו . כפלי בשרו הנופלים זה על זה מרוב השומן · וכמוהו ומפל בר נשביר . והבשר הוא חזק עליו ולא ימוט : והיית מוכן

יכרו עליו · האם יכרו עליו חברים וסוחרים המתחברים יחד לעשות סעודה וברה אחת · או אם יחצוהו ויחלקוהו בין כנענים וסוחרים לחלקו לחתיכים כמנהג הקונים דגים לחתיכים . או אם יכרו ויחפרו עליו חברים · מן וחובר חבר לעשות עליו בעבורו חפירה וכירה להוציאו ולהמשיכו מן הים בלחם פיהם ללכדו ולהגיעו תחת ידם : יכרו · לשון סעודה . מן ויעש להם כרה גדולה לפירוש הראשון . או יכרו מן כי יכרה : חברים . סוחרים חברים זה לזה . או חברים . מן וחובר חבר : התמלא בשכות · האם תוכל למלאות השכות מעורו ובצלצל דגים לשים בו כל ראשו · והם כלים שמשימים בו הדגים המלוחים הנקראים שכות וצלצלים · תודיעני אם תוכל ללכדו ולהרגו ולמלחו בכלים האלה . או פירוש האם תוכל למלאות עורו בשכים ובצנינים בסביבו כדי ללכוד אותו בעצים משובבים · וכן אם תוכל להכות ראשו בצלצל דגים . והוא אחד ממיני הרשתות מעצים דקים חורים חורים אשר הכנסתו צר ותחתיתן רחב : בשכות . מן לשכים בעיניכם : ובצלצל · מין ממיני הכלים מעץ דק כמו צלוחית ארוכה וגדולה שמכנסי׳ בו הדגים ואינם יכולים לשוב ולברוח . בקרא כאשה בלעז ובישטוני : שים עליו · וראה כה אם תוכל לשים עליו כפיך ללכדו . וזכור מלחמה שיקרה לך ממנו כי ימיתך בודאי בתנועה מה שיעשה . ואל תוסף לזכור עוד מלחמה אחרת מאומה . כי תמות מפחדו ומעשיו כמו שאומר אחר כך : הן תוחלתו . הן תוחלתו מן האיש אשר ישתדל ללכוד אותו נכזבה : כי לא יכודנו לעולם . כי הגם אל מראיו לראות אותו במותו כלו יוטל ויפול ארצה האיש ההוא וימות תכף : יוטל · יפול וימות מן כי יפול לא יוטל · לא אכזר · והנה בודאי הגמור לא ימצא אכזר במציאות בכל הנבראים התחתונים שיוכל לעורר אותו ולהפחידו · ואם כן הוא שבראתיהו בתוקף הגבורה הזאת מי הוא שיתיצב לפני : ובהיות הענין כן שהמצאתי בריאה כזאת חזקה במים · ועם היות רמשי המים חלושים ממה שביבשה . ולא יחסר להם דבר מקיום מציאותם . אם כן הוא מחויב שלא קרה ידי בהנהגת יתר הנבראים והנמצאים ביבשה שהם קטנים יותר ממנו : מי הקדימני · ומי הוא אשר הקדימני להמציא הנמצאים באופן שתוכל לומר כי הדברים התקיפים בכמו אלה נעשו על יד קודם ממני · אבל אחר כך ואשלם אני לעשות המותר . כי הדבר הזה כמנע המציאו · כי אין קודם ופועל זולתי · ותחת כל השמים לי הוא ופועל אחד להם ולא על יד שנים : לא אחרים . ובאמת כי לא אשתוק ולא אחרים להגיד בדיו וחלקי איבריו מהלויתן הזה · ודבר גבורות וחין ערכו · ממה שיש לו חן וערך ממה שלא יסופר ערכו : בדיו . איבריו שהם כמו בדים : מי גלה . ומי הוא אשר יוכל לפשוט ולגלות פני עור לבושו . ומי הוא שיוכל לבא לפתוח פיו ולכפול בו הרסן כאשר יעשו אל הסוסים : דלתי פניו · ועוד ומי הוא אשר פתח דלתות פניו כי באמת בפתחו יבלע עיר אחת ויושביה · יחד סביבות שניו אימה שהם גדולים כקורות וכארזים . ויותר אלף פעמים למי שיראה אותם . ואני ראיתי בימי ראש דג אחד יבא פתוח פיו והוא מתניני הים הגדול שבודאי בהיותו חי היה בולע שני שוורים בבת אחת ושניו היו למאות ולאלפים חדים וגדולים בטורות טורות מעלה ומטה : גאוה אפיקי · גאוה גדולה ואפיקי חזקת המגינים שלו שהם הקשקשים שעליו גאים וגבוהים וחזקים עשויים כמגינים · ולכן קרא אותם בשלמה שמות של גאוה אפיקי מגינים · והנה הם סגור כל אחד ואחד מקשקשיו ומגיניו זה על זה כחותם צר וסגור עשוי בכח ובחוזק כמרץ : אפיקי · לשון חוזק בזה המקום : אחד באחד · מבואר שהקשקשים החזקים שזכר אחד באחד יגשו וכו' : איש באחיו . גם זה מבואר על שלמות קשקשיו ודבוקם וחזקם : עטישותיו תהל . וכאשר יתעטש הלויתן הזה ויתנועע באף נחיריו בתוך הים ידליק אש ואור כורא לרוח אפו ורוב חמימותו הגדול והכורא היוצא ממנו תוך המים המלוחים ועיניו גדולים יאירו למרחוק . כמו עפעפי שחר המאירים בקצה המזרח לאור היום : מפיו לפידים · וכן מפיו לפידים יהלוכו : וכן כידודי נצוצי אש גדולים יתמלטו ממנו הנה והנה : כידודי . ניצוצות : מנחיריו יצא · וכן מנחיריו יצא עשן גדול המאכל המתבשל במעיו ועושה כדוד רותח על האש וכמו אגמון וקלחת ופרור גדולה : כדוד ואגמון . מיני דודים וקלחת ואגמון . מן אגם מים . שרוצה לומר בית קבול מחזיק מים : נפוח · רתיחה ובמו הקדירה . מן סיר נפוח : נפשו גחלים · וכן נשימתו תלהט גחלים לרוב החמימות אשר בתוך כמותו הגדול ומפיו יצא להב בוער : בצוארו ילין · ובצוארו ילין עוז ולפניו תדוץ ותשמח היגון והדאבה . ר"ל כי מרוב כחו ועזו ושלא יחסר לו מזונו ישמח תמיד ולא יהיה אתו לעולם דאבה ויגון . ויהיה תדוץ מענין דיצה וחדוה . ודאבה . מלשון יגון · או תדוץ כמו תרוץ בחלוף האות . וירצה לומר כי לפניו תרוץ היגון ותעביר אותו ממנו מרוב כחו : מפלי בשרו

לִבּוֹ יָצ֣וּק כְּמוֹ־אָ֑בֶן וְ֝יָצ֗וּק כְּפֶ֣לַח תַּחְתִּֽית׃ מִ֭שֵּׂתוֹ יָג֣וּרוּ אֵלִ֑ים מִ֝שְּׁבָרִ֗ים
יִתְחַטָּֽאוּ׃ מַשִּׂיגֵ֣הוּ חֶ֭רֶב בְּלִ֣י תָק֑וּם חֲנִ֖ית מַסָּ֣ע וְשִׁרְיָֽה׃ יַחְשֹׁ֣ב לְתֶ֣בֶן בסע
בַּרְזֶ֑ל לְעֵ֖ץ רִקָּב֣וֹן נְחוּשָֽׁה׃ לֹֽא־יַבְרִיחֶ֥נּוּ בֶן־קָ֑שֶׁת לְ֝קַ֗שׁ נֶהְפְּכוּ־ל֥וֹ אַבְנֵי־
קָֽלַע׃ כְּ֭קַשׁ נֶחְשְׁב֣וּ תוֹתָ֑ח וְ֝יִשְׂחַ֗ק לְרַ֣עַשׁ כִּידֽוֹן׃ תַּ֭חְתָּיו חַדּ֣וּדֵי חָ֑רֶשׂ
יִֽרְפַּ֖ד חָר֣וּץ עֲלֵי־טִֽיט׃ יַרְתִּ֣יחַ כַּסִּ֣יר מְצוּלָ֑ה יָ֝֗ם יָשִׂ֥ים כַּמֶּרְקָחָֽה׃ אַ֭חֲרָיו
יָאִ֣יר נָתִ֑יב יַחְשֹׁ֖ב תְּה֣וֹם לְשֵׂיבָֽה׃ אֵין־עַל־עָפָ֥ר מָשְׁל֑וֹ הֶ֝עָשׂ֗וּ לִבְלִי־חָֽת׃ חי חסר
אֵֽת־כָּל־גָּבֹ֣הַּ יִרְאֶ֑ה ה֝֗וּא מֶ֣לֶךְ עַל־כָּל־בְּנֵי־שָֽׁחַץ׃ כל
וַיַּ֖עַן אִיּ֥וֹב אֶת־יְהוָ֗ה וַיֹּאמַֽר׃ יָ֭דַעְתָּ כִּי־כֹ֣ל תּוּכָ֑ל וְלֹֽא־יִבָּצֵ֖ר מִמְּךָ֣ מְזִמָּֽה׃ תי

לִבֵּיהּ מִתְיַיסַּר הֵיךְ אַבְנָא וְאַתִּיךְ הֵיךְ פַּלְּתָא אַרְעִיתָא׃ מִסְּסַפְיֵיהּ
יִדַּחֲלוּן תַּקִּיפַיָּא מִן תַּבְרַיָּא יִדָּן עִילָוֵיהוֹן׃ יַרְבְּקִינֵּיהּ חַרְבָּא וְלָא תְקוּם
מוּרְנִיתָא וְקַלְעָא דְמַטְלָא אַבְנָא וְשִׁירְיָינָא׃ יַחְשִׁיב לְתִבְנָא פַּרְזְלָא
לְקִיסָא בוּלְטִיתָא כַּרְכּוּמָא׃ לָא יַעֲרְקִינֵּיהּ גִּירְרָא קַשְׁתָּא לְגִילֵי אִתְחַשִּׁיבוּ
לֵיהּ אַבְנֵי קִילְעָא׃ הֵיךְ גִּילֵי אִתְחַשִּׁיבוּ לֵיהּ גַּרְגְּיָא וְגַחֵךְ לִרְגוּשׁ
רוּמְחָא׃ תְּחוֹתוֹי פְּרִירִין דְּחַדְּדִין הֵיךְ חַסְפָּא יַמִּיךְ דַּהֲבָא סְנִינָאָא
עִילָוֵי כַּסָּאן׃ מְרַתַּח הֵיךְ דּוּדָא מְצוּלְתָּא יַמָּא יְשַׁוֵּי הֵיךְ מְתִיכְלָא׃
בַּתְרוֹי יִנְהַר שְׁבִילָא יַחְשׁוֹב תְּהוֹמָא לְשֵׁיבוּתָא׃ אֵין עַל עַפְרָא שׁוּלְטָנֵיהּ
דְּעַבְרֵיהּ דְּלָא יִתְּבַר׃ יָת כָּל גּוֹבְהָא יֶחֱמֵי הוּא מְלִיךְ עַל כָּל בְּנֵי כַּוְורֵי׃
וְאָתִיב אִיּוֹב יָת יְיָ וַאֲמַר׃ יְדַעִית אֲרוּם כּוּלָּא תְּסוֹבַר וְלָא
יִתְמְנַע מִינָּךְ מַחְשַׁבְתָּא׃ מן דן

והיית מוקף · חזק · ולבו חזק כמו אבן ופלח הרחים · או כולם לשון ויצקת: משתו · חסר אלף משאתו · כאשר יגורו בים יגורו ויפחדו הגבורים · ומן הרמב"ן
השברים והגלים אשר הוא עושה בהכאתו יהיו חטאים · ואם ישיגהו חרב בל תקום עליו · כי לא יתקע בגופו ולא חנית מסע אשר יסע האדם מידו עליו ·
והתרגו' אמר מורניתא וקלעא כמטלא אבנא ושיריינא · יאמר כי לא תקום בו · ולא תזיקנו חנית ואבן שלימה מסע ולא שריה · והוא מין ממיני הכסף · ודעת
רבים שהוא שריון · והטעם כי לבוש השריון לא יקום ולא יעמד עליו: לא יבריחנו בן קשת · הוא בעל הקשת המורה חצים · והתרגו' אמר גירא דקשתא ·
הוא החץ: תותח · פתר אותו בתרגו' גרגיא · והוא המעבר: לרעש כידון · לכידון העושה רעש בהיותו נזרק מיד אדם בעל כח : תחתיו · יש חרשים
מחודדים · והוא ירפד חרוץ · והמתחך שבהם על הטיט · וירפד יכוצו ומשכבו עליהם כאשר ישכב אדם על רפידתו · כי לחוזק בשרו ועורו לא ירגיש
לחדודים: חרוץ · כמו למורג חרוץ חדש: ירתיח כסיר מצולה · מחום הלהב והלפידים אשר מפיו יצאו בכח שוטו בים: אחריו יאיר נתיב · הוא
הכותן בים כתיב כראה: יחשוב תהום לשיבה · יחשוב את התהום וכיח אותו בלבו לעת זקנה · כי יאריך בו ימים רבים מאד בתקף עצמותיו וגופו הבריא
והחזק · ור' אברהם ז"ל פי' כי יחשוב התהום ויעשנו לבן כשער השיבה · והטעם כפול · והיוכנו כבון: אין על עפר משלו · יאמר כי אין ביבשה ממשל לו
בחזק ובתוקף והוא העשוי לבלי חת · מכל הנבראים ביבשה או בים · הודיע את איוב כי הים שהוא מקום נכסה והנבראים בו ראויים להיותם חלשים בהבראם
מלחות המים ועומדם בתוכם ולא יאכלו דברים חזקים וראוים לתת כח בתולדת יש בו יותר מכל הנבראים ביבשה עם עצמם וכחם וגבורתם · ואשר ספר
על בהמות להודיעו כי האל עשה את הים ואת היבשה וכל אשר בם · ובמקום החלש ברא החזק הגדול · כי לא בטבע נבראו וכעסו · והתרגו' אמר לית
על ארעא שולטניה · יאמר כי בים יש לו ממשלת לא ביבשה · וכן ר' אברהם ז"ל · והנכון מה שפירשתי: את כל גבוה יראה · מרוב ארכו כשינביה ראשו
על המים: והוא מלך על כל בני שחץ · הנולדים בים · כך פי' החכם · וכן אמר התרגו' על כל בני כוורי והנכון בעיני כי יאמר את כל גבוה בקומו · או
בכח יראה למטה ממנו · כי הוא בעיניו מלך על כל גאוה וגסות הרוח · וכן לא הדריכוהו בני שחץ בספר הזה בעלי הגאוה והגבורה בחיות · והוא מלשון
חז"ל אבני שחץ היו · והנה השלים האלהים מענהו כאשר רצה להודיע את איוב מכפלאותיו בשפלים · ואז ענה איוב:

ויען איוב ויאמר · ידעתי כי כל תוכל · לעשות בכחך הגדול אשר אין לאחך: ולא יבצר ממך · חכמה · כי חכמתך אין לה סוף · ומי

מפלי בשרו · והחלקים מבשרו אשר בו דומים כמעט לבשר דבקו זה לזה בחוזק כמרץ ויצוק ויתחזק עליו קשר כל חלקיו · ואף כי גדולים ועצומים המה מאד · אברהם
מכל מקום הם באופן שלא ימוטו ולא יתפרד חלק מחלק: מפלי · חלקי בשרו הדבקים עם השומן · יצוק · ענייכו יתחזק · מן והיית מוצק: לבו יצוק · ולבו
הגדול יהיה חזק וקשה כאבן · ויצוק ויתחזק עוד ביותר כמו פלח תחתית · שהיא האבן מהרחים התחתונה שהיא חזקה מהעליונה: יצוק · ויצוק לשון חוזק:
פלח תחתית · חלק מן הריחים התחתונה · ופלח · מן כפלח הרמון · פלח רכב: משתו יגורו · ומרוממות גודל הלויתן הזה יגורו ויפחדו האילים והאנשים
החוזקים מאילי הארץ · ומרוב הפחד והשברון שישיגם אם יראוהו יתחטאו ויתלכלכו שיגיעם הרפיון והחולשה · באופן יפתחו נקביהם ויצא הרעי והצואה
כמשפט המתפחדים הנחלשים והולכים לנקביהם מחלשת כח המזיק: משתו · מרוממותו · והוא חסר האלף: אילים · אנשים חזקים וגבורים: משברים ·
ויתחטאו מרוב השברון שישיגם · יתלכלכו · ויתחטאו · יתחטאו בלכלוך: משיגהו חרב · ומי שישיגהו ויגיע אליו להכותו בחרב בלי תקום החרב ממנו · כי לא יזיקהו
לא חרב ולא חנית · ולא מסע ושריה שהם כלי זיין להזיק · לא יזיקוהו בעבור גודל חזקו: משיגהו · מי שיגע בו וישיגהו: יחשוב לתבן · וזה לרוב כחו וחזקת
חלקיו יחשוב כל כלי ברזל לתבן · וכן כל כלי נחושה יהיה אצלו כעץ רקבון בלתי מזיק · רקבון · מן יבא רקב: נחושה · אבא"ו בלע"ז: לא יבריחנו · לא
יבריחנו חצי קשת וכן אבני הקלע נהפכו לו כמו קש · אם יגיע עליו לרוב כחו · כי לא יברח משום דבר ולא יפחד משום מזיק: כקש נחשבו · וכן כמו הקש
נחשבו לו כלי התותח · והוא כמו האיל המכנת · או כמו הכלים אשר ממנו יצאו האבנים להפיל החומות והבנייכים נקראים בומבר"די בלע"ז · וישחק לרעש כידון
ורומח: תחתיו חדודי חרש · ותחת מקום מעמדו בים הוא נמצא על סלעי הרים וחתיכות חרס ואבנים חדים אשר בקרקע הים ולא יזיקוהו וירפד וישטח
ויגיע בכח גופו הדבר החרוץ והחד עלי הטיט · כי הכל לפניו כאין שלא יזיקהו שום דבר חד וחריף וחרוץ: חדודי חרש · חלקי אבני חדים: ירפד · מן רפידתו
ורפדוני · לשון הצעה והשטחה: חרוץ · דבר חריף וחד וכורת: ירתיח כסיר · ירתיח בתנועתו המצולה והמים ויעלה אבעבועות כמרצות כרתיחת הסיר
אשר על האש · וישים הים בתנועתו ככלי המרקחה מעשה רוקח המתנועעת בתנועה רבה: ירתיח · מן מים רותחים: מרקחה · כלי בעלי המרקחות שמבערים
בה המרקחות: אחריו יאיר · ולפעמי' אחר אשר יעבור הלויתן בים הגדול המקיף יראה לרואי' אם ירא' המקום ההוא כמו נתיב ומסלה רבה ויחשוב התהום
בעברו כאלו ישאר בתחתיתו קרקע לבן כאיש שיבה · וזה לגודל כמות תנועתו: אין על עפר · ואין בכל הנבראים התחתונים על העפר מי שידמה אליו ·
כי המים הם על הארץ · העשוי מאת השם לבלי חת ולבלתי יהיה לו יראה ורעד שלא יירא משום דבר: חת · מעניין חתת אלהים: משלו · לשון דמיון · ויחסר יוד
מן מלת העשו · והוא כמו העשוי: את כל גבוה · וזה הלויתן כל גבוה וחזק ותקיף יראה ויהיה בזוי בעיניו · כי מלת יראה במקו' הזה הוא מלשון ראיית בזיון ·
כמו אל תראוני · והוא מלך על כל בני שחץ · רוצה לומר מכל הבריאות הגדולות והתקיפות והתנינים הגדולים אשר בים הוא מלך עליהם לתקפו ולגדלו: שחץ
לשון חזק וגובה:

ויעקר המענה הזה יסוב על שני ענינים אשר בזה יותרו כל הספקות גם כן · ראשון שמי שכחו קצר ומדרגתו קצרה וידו פחותה ושפלה
אין לו יחס כלל במי שכחו גדול ומדרגתו גדולה וידו משגת לעשות כל · ויתחייב מזה שאין לאיוב כח ולא גבורה לדעת דרכי ה' ולא
יחס להבין במעשיו · ולא דין להתרעם במה שהוא חסר התבונה לדעת · ולזה אמר לו האלהים במענה הזה · אם תרבה להתרעם
עלי ולהצדיק מעשיך ולבוא עד תכלית תכונתי צריך שתאזור כגבר חלציך ואשאלך ותודיעני · וזה אם זרוע כאל לך וכו' · ואמר עדה נא גאון וגובה והוד והדר
תלבש · וכאשר תדמה לכחי ולידיעתי אז תוכל לערוך טענותיך אתי · שני כי אחרי הראות ה' את איוב מציאות הבריות הנוראות האלה בהמות ולויתן עם
עוצם הכח והיראה והגודל אשר להם ופעולותיהן וקיום מציאותם אחר יתר הנבראים אשר ברא השם בשמים ובארץ אין ראוי שייוחס אליו עול בשום צד לחסם
פועל ומנהיג כזה · כי מתוך הספור הזה נודע מה שסדר השם לצורך הבעלי חיים · ובפרט באלה אשר אין תועלת לאדם בהם · ומכל מקום המציא השם להם
כל הצריך · כן רצה הקב"ה להמציא מזון או שלוה יתרה אפילו לרשעי עולם לסבה ידועה אבלו לא יובן עניינה לכל · וכן להלקות לצדיקי' כאשר יתחייבו בחכמת
אלהים · ולא ימלט מזה שלפעמים גם כן כראה רשעים לוקים וצדיקים זוכים · ומתוך זה יותרו הספקות כלם אשר קרה בהם דעת ריעי איוב להגיד אליו:

ויען איוב את ה' ויאמר · ידעתי כי כל תוכל · ועתה השיב איוב את השם ואמר לו · עתה ידעתי כי כל תוכל ה' אלהים · ואין ראוי בשום צד
ליחס אליך עול וחמס · בראותי ובהרגישי · כי לא יבצר ממך מזימה ומחשבה בכל נמצא ונמצא · כאשר הודעתני מגודל הבעלי חיים
האלה ותוקפם וגבורתם. מי זה

318

מי זה מעלים עצה בלי דעת לכן הגדתי ולא אבין נפלאות ממני ולא
ארע: שמע נא ואנכי אדבר אשאלך והודיעני: לשמע אזן שמעתיך
ועתה עיני ראתך: על כן אמאס ונחמתי על עפר ואפר:
ויהי אחר דבר יהוה את הדברים
האלה אל איוב ויאמר יהוה אל אליפז התימני חרה אפי בך ובשני ר
רעיך כי לא דברתם אלי נכונה כעבדי איוב: ועתה קחו לכם שבעה
אילים פרים ושבעה אלים ולכו אל עבדי איוב והעליתם עולה בעדכם ו
ואיוב עבדי יתפלל עליכם כי אם פניו אשא לבלתי עשות עמכם נ
נבלה כי לא דברתם אלי נכונה כעבדי איוב: וילכו אליפז התימני
צופר ובלדד השוחי צפר הנעמתי ויעשו כאשר דבר אליהם יהוה וישא

מן דין דמכסי מלכתא בלא מנדעא מטול דהיכנא חויתי ולא אתבייתי
פרישן מיני ולא אנדע: שמע כדון ואנא אמליל אשאלינך
ותהודעינני: למשמע אודנא שמעית יתך וכדון עיני חמית יתך:
מטול דהיכנא מאסית עתרי ואית נחמית מבניי דהינון עפרא וקטם:
והוה בתר דמליל ייי ית פתגמיא האילין עם איוב ואמר ייי
לאליפז דמן תימן תקוף רוגזי בך ובתרין חבריך ארום לא מלילתון
לותי כונתא כעבדי איוב: וכדון סיבו לכון שבעא תורין ושבעא
דיכרין ואזלו לות עבדי איוב ותסקון עלתא אמטולכון ועבדי איוב
יצלי עליכון ארום אילהן אפוי אסיב מן בגלל דלא למעבר עמכון
קלנא ארום לא מלילתון לותי כוונא כעבדי איוב: ואזלו אליפז
דמן תימן ובלדד דמן שוח צופר דמן נעמה ועברו היך דמליל להום
מימרא דייי ונסיב מימרא
דייי

רמבן מי זה אשר יעלים ויסתיר חכמה רבה הנעלמת בעצה בעבור שלא ידענה. אכי הוא שהגדתי לחבירי דבר ולא אבין העצה. ונפלאות ממני ולא ארע אותם גם עתה. והנה האלהים קראו מחשיך אותה. אבל היה מעלים ומסתיר אותה בבלי דעת: שמע נא ואנכי אדבר אשאלך והודיעני. כי איני יכול לדעת דבר בנפלאותיך רק מה שתודיעני אתה בחסדך: לשמע אזן שמעתיך. היתה לי קבלה באלהותך. ואתה הגעתי לנבואה וידעתי אמתת המציאות וכי אתה מנהג ויודע ומשגיח ושופט צדק רב חסד ואמת: על כן אמאס. מה שהייתי חפץ בו עד עתה. והם חיי העולם הזה ושלותו אשר הייתי רוצה בהם ומתלונן על חסרו אותם: ונחמתי על עפר ואפר. הוא הגוף אשר הוא עפר ואפר. כי כן יתודו הצדיקים עם בוראן. כדרך ואנכי עפר ואפר. יאמר כי יתנחם על גופו שהיה חפץ בו. והיה רואה כי החיים חסד והמות לצדיק חמס. ועתה אתנחם על חפצי בגוף וארצה לדבקה בך לאור באור פניך ולהיות נפשי צרורה עמך בצרור החיים: ויאמר ה' אל אליפז התימני. גם זה האיש הגיע למעלת נבואה למעלתו בחכמה. כי הוא גדול החברים כאשר פירשתי. או היה בחלום הלילה. כענין באבימלך ולבן. כי חפץ האלהים לכפר על חטאתם ולהודיעם כי שגו. מאשר היו יראי אלהי' וסרי מרע ולמדו זכות על מעשיו כפי דעתם: כי לא דברתם אלי נכונה. כי טעיתם. ומפני כי בטענותיכם הייתי עושה חמס בעיני כל יודע צדקת נפשו: כעבדי איוב. יקראנו עבדו כי התודה אליו עתה והנה גם הם גם איוב טעו. רק איוב דבר נכונה שהוא צדיק והאל מביא צרות לעושי רצונו רק לא היה יודע למה: ואיוה פי' לו הטעם. והנה דבר איוב נכונה והתודה ונתכפר לו על קראו תגר בענין. על כן קראו עבדי כאשר בראשונה. אבל הם לא דברו נכונה בהרשיעם את איוב בהיותו נקפה ומצאו אותו צרות והיו סבורים שעשו טובה בהצדיקם מעשה האלהים. ועל כן לא התודו. והנם צריכים כפרה. וכן הורה מלת אלי כי על אשר דבר עמו אמר שהוא נכונה לא על דברו הראשון עם חביריו: קחו לי שבעה פרים. היה החטא שגגה ומתכפר בקרבן כאשר יתכפרו השגגות בתורה: ולכו אל עבדי איוב. והעליתם עולה בעדכם על יד איוב. הוא יקריב העולה עליהם ויתפלל שירצה אותה מידו: כי אם פניו אשא. כי ראיתי אותו ראוי כהן לפני. ושיהיה הקרבן מידו עולה לרצון על מזבחי: לבלתי עשות עמכם נבלה. רק בעבור שהיו חבירי איוב מצדיקים את משפטיו. אם יביא עליהם רעה יראה כדבר שאינו הגון. ויש אומרים כי ענש הנבלה תקרא נבלה. וכן על דעתם יקרא עון וחטא. אם יקרך עון בדבר הזה. ענש. וכן גדול עוני מנשוא. ענשי. ויגדל עון בת עמי מחטאת סדום. שניהם ענשין. והטעם כי הם עשו רשע ונבלה בהרשיעם את הצדיק. והאל לא יעשה בנבלתם. ואיננו נכון. מטעם כי לא דברתם אלי נכונה כעבדי איוב:
שב את

אברהם מי זה. ומי זה שמעלים עצת ה' לדבר בו שרה כמוני שהעלמתי עצתך. כי לא השגתיה הוא בעבור קוצר הדעת ותגבורת החטא המתאוה. לכן אני במה שהגדתי מן החסרון והלאות לך הוא בעבור כי לא אבין. ונפלאות ממני אשר לא התבוננתי בגודל מעשיך הוא לקוצרי ולחסרוני כי לא ארע: שמע נא. ויען כי נגלית אלי שמע נא ה' ותאזין לקולי ואנכי אדבר עתה אחרי שזכיתי למדרגה הזאת הנבואיית אשר מעולם לא זכיתי לזאת. ואשאלך במה שאני חסר בו והודיעני בדרך השגת רוחנית אחרי שזכיתי לה: לשמע אזן. והאמת כי לשמע אזן שמעתי שמעך בענין השגחתך הנפלאה. ואפשרות השגת רוח קדשך באישים התחתונים המוכנים אליו. אבל עתה עיני ראתך בעין השכל והתבודדות הנבואיי: על כן. על כן בהרגישי חסרוני וגודל ערכך אמאס עניני העולם הזה. ונחמתי בחטא דברי וטענותי אתך במה שטענתי ודברתי שלא כראוי. בהיותי בתוך העפר והאפר. ועתה הודיתי כי אתה הצדיק ואני ומחשבותי הרשעים שלא השיגו האמת: וממה שבו מקום ספק מדוע כאשר בזה המענה שאיוב הורה עתה לדברי ה' ולהשגחתו ויכולתו אחר שהזכיר ה' כחו בשני הנבראים האלה בהמות ולויתן. שיוכר בהם היכולת וההשגחה בפרטים וידיעתו באישים. ומדוע לא הורה ביותר במה ששמע והבין כח ה' וגבורתו והשגחתו מאמצעות השמים והכוכבים והגלגלים ושני המאורות הגדולים ופעולתם הנוראה שהודה כי מעשה ה' המה מנהיגי המציאות בכללו ובפרטו. וידוע הוא כי גוף כל אחד מהם נורא מאד ופעולתם תקיפה וחזקה ביותר משני הבריות האלה. מה שלא ישוער. כמו שנזכרו מפי אליהו. וגם מפי ה' במענה של הקודם לאזור נא כגבר חלציך מפעולות השמים והגלגלים והשמש. התשובה לזה כי הגרמים השמימיים ופעולותיהם ומה שנמשך מהם היה חושב איוב היותם פועלים בטבע בחכמת אלהים אשר יתקע בהם מקדם מפעליו מאז לפעול מה שיפעלו. אבל כאשר שמע בפרט ובברור מפי ה' מה שנמשך מאתו מן הבריות הנוראות התחתונות האלה הצריכים להכנות רבות בכל עת לקיום מציאותם עם יתר הנבראים שהזכיר ה' במענה הקודם לזה שכלם צריכים להשגחה פרטית מסודרת על צד התקון מאתו ית'. אז הורה איוב לה' בהשגחה הפרטית והרחיק העול מאת ה' ויחסו אליו לקצור דעתו של איוב:

ויהי אחר הכנה השם ית' כאשר שמע איוב שנתחרט ושב אליו בכל לבו קרא ה' אל אליפז התימני להיותו ראשון וזקן משלשת רעי איוב. ואמר שחרה אפו בו ובשני ריעיו בעבור שלא דברו אל ה' נכונה כעבדו כאיוב. והרצון בזה שאליפז וריעיו חטאו בטענותיהם לפי שהשיבו תשובות חלשות שהיה בהם מן החסרון והחולשה ביחסם ה' ית' תחת הזמן והיות ידיעתו ית' נמשכת אחר הבחירה האנושית לפי מה שירצה מדבריהם. ואיוב עם היותו בלתי מאמין בבירור בהשגחה פרטית לקוצר בחינתו ולגודל צרתו והיותו חושב עצמו צדיק מ"מ היתה כונתו זאת על צד היותר טוב ונאות לפי השכל שלא יתיחס ה' ית' עם הזמן ולא תפול ידיעתו אחר הבחירה האנושית. כאמרו העיני בשר לך וכראות אנוש תראה. כאשר באַרנו למעלה. ועתה שהודה בהשגחה ושב אל ה' בכל לבו ותשובותיו היו יותר נכונות מזולתו. על כן קראו ה' עבדי איוב ויתר ריעיו חטאים. והבין שידיעת ה' והשגחתו איננה תחת הזמן ולא אחר הבחירה האנושית. רק דבקה בעצמותו שהכל תלוי בו ונמשך ממנה. ואין הבחירה האישית מחייבת ומחדשת דבר בו ית'. כי להיות ה' יודע עצמו הנה הוא יודע הכל. כי הכל ממנו ולא שוגג. ומשנה כאשר אמרנו. וכל הנמשך בנמצאות כלם כתובות וידועות אצלו. וזה דבר לא נשיגנו לקוצר ידיעתנו בו: ועתה קחו. יראה מזה הקב"ה חפץ בתשובת החוטאים. ולכן צוה ה' שיקריבו מספר מיני הקרבנו' האלה. ועל יד איוב שיתפלל בעדם ובצדקתו יחיו. ונתן טעם שנית שאיוב צדק מכלם על שהיו דבריו מיוסדות ביותר אחר השכל והאמת. ולכבוד מעלתו ית' כמו שבארנו. ומספר השבעה קרבנות ידוע שהוא מספר שלם ומנהגו בתורה: וילכו. הודיענו בזה כי ה' מחל להם בעבור איוב ושב עליהם ברחמים. לפיכך אמר ה' ביוד הא פעמים גם שלם בפרט' הזאת שהיא במדת רחמים. ואליהוא לא הוצרך לקרבנות. כי דבריו היו שלמות נקייה אשר איוב לא השיב עליהם כלל:
וה' שב

שבות
יְהוָה אֶת־פְּנֵי אִיּוֹב׃ וַיהוָה שָׁב אֶת־שְׁבִית אִיּוֹב בְּהִתְפַּלְלוֹ בְּעַד רֵעֵהוּ
אחיותיו
וַיֹּסֶף יְהוָה אֶת־כָּל־אֲשֶׁר לְאִיּוֹב לְמִשְׁנֶה׃ וַיָּבֹאוּ אֵלָיו כָּל־אֶחָיו וְכָל־
אַחְיֹתָיו וְכָל־יֹדְעָיו לְפָנִים וַיֹּאכְלוּ עִמּוֹ לֶחֶם בְּבֵיתוֹ וַיָּנֻדוּ לוֹ וַיְנַחֲמוּ א
אֹתוֹ עַל כָּל־הָרָעָה אֲשֶׁר־הֵבִיא יְהוָה עָלָיו וַיִּתְּנוּ־לוֹ אִישׁ קְשִׂיטָה אֶחָת
וְאִישׁ נֶזֶם זָהָב אֶחָד׃ וַיהוָה בֵּרַךְ אֶת־אַחֲרִית אִיּוֹב מֵרֵאשִׁתוֹ וַיְהִי־לוֹ
אַרְבָּעָה עָשָׂר אֶלֶף צֹאן וְשֵׁשֶׁת אֲלָפִים גְּמַלִּים וְאֶלֶף צֶמֶד־בָּקָר וְאֶלֶף
ושלש
אֲתוֹנוֹת׃ וַיְהִי־לוֹ שִׁבְעָנָה בָנִים וְשָׁלוֹשׁ בָּנוֹת׃ וַיִּקְרָא שֵׁם־הָאַחַת יְמִימָה
וְשֵׁם הַשֵּׁנִית קְצִיעָה וְשֵׁם הַשְּׁלִישִׁית קֶרֶן הַפּוּךְ׃ וְלֹא נִמְצָא נָשִׁים יָפוֹת
כִּבְנוֹת אִיּוֹב בְּכָל־הָאָרֶץ וַיִּתֵּן לָהֶם אֲבִיהֶם נַחֲלָה בְּתוֹךְ אֲחֵיהֶם׃ וַיְחִי
אִיּוֹב אַחֲרֵי־זֹאת מֵאָה וְאַרְבָּעִים שָׁנָה וַיַּרְא אֶת־בָּנָיו וְאֶת־בְּנֵי בָנָיו א
אַרְבָּעָה דֹּרוֹת׃ וַיָּמָת אִיּוֹב זָקֵן וּשְׂבַע יָמִים׃ חזק

דייי ית אפי איוב: ומימרא דייי אתיב ית גלוות איוב בצלאותיה מטול דחברוי ואוסיף מימרא דייי ית כל די לאיוב בכופלא: ואתו לותיה כל אחוי וכל אחוותיה וכל דחכימוי מן קדמת דנא ואכלו עימיה לחמא בביתיה ונדו ליה ונחמו יתיה על כל בישתא דאייתי ייי עלוי ויהבו ליה גבר חורפא חדא ואינש קדשא דדהבא חד: ומימרא דייי בריך ית סוף דאיוב מן קדמותיה והוו ליה ארבסר אלפין דעאן ושית אלפין דגמלין ואלף פדנין דתורין ואלף אתנן: והוו ליה ארבסר בנין ותלת בנן: וקרא שמה דחדא ימימא ושום תנייתא קציעא ושום תליתתא קרן הפוך: וימימה הוה קרי לה דהוה שופרהא כיממא קציעה הוה קרילה דהות יקירא כעין קציעתא קרן הפוך הוה קרי לה דהות סגי זיו יקר אפהא היך אזמרגדא: ולא אשתכח נשיא שפירתא היך בנתא דאיוב בכל ארעא ויהב להום אבוהום אחסנא במצע אחוהון: וחיא איוב בתר דנא מאה וארבעין שנין וחמא ית בנוי וית בני בנוי ארבעה דרין: ומית איוב סיב וסבע יומיא:

הרמב״ן

שב את שבות איוב. החזירו שבא. ומפרשים אמרו כי הדבר המושב לאדם או למקום תחת האובד ממנו יקרא שבות. כטעם ושבתי את שבותיהן. את שבות סדום ובנותיה. ולפי דעתי כי שבות סדום כשבות שומרון. רמז לישראל. כי סדום מארץ ישראל הוא. ר״ל כי ישובו עליה. וישבו בכל הארץ הטובה אשר נשבע לאבותם. ועוד כי שיבת השבות הוא לשם החוזר כאחד לא למצליח ובא לו רוח לעשות ממון. ועל כן דעתי כי החזירו אנשי שבא הבקר והאתונות. והכשדים החזירו את הגמלים והחזירו לו נערים שומרים אותם תחת אשר הרגום. כי כן שם האלהים בלבם בעת התפללו על רעיו. כי ריחם האלהים עליהם ועליו. וגם הוסיף למשנה על כל אשר לו הצאן אשר מתו. ושאר אשר אבד ממנו. והנערים והבנים אשר מתו נתן לו עבדים ובנים ובנות אחרים. כי הראשונים חייבים היו במעשיהם וישלחם ביד פשעם. ומפני אשר ראיתי בתחלת הספר כי אמר הכתוב בכל הקורות. ומלאך בא אל איוב וגו׳. והיה ראוי שיספר המעשה תחלה. ואחר כך הגדת המלאך. ואמר ויהי היום ובניו ובנותיו אוכלים ושותים יין בבית אחיהם הבכור. והבקר היו חורשות והאתונות. ותפל שבא ותקחם ומלאך בא אל איוב ויספר לו לאמר הבקר היו חורשות. וכן בכולם. על כן אני חושב כי לא אירע להם כן. רק השטן לקח כל אשר לאיוב והוליך אותם אל המדבר ואל ארץ גזירה. והראה למלאכים המגידים לו כאשר ספרו. והשטן ידע כי רצון האל בנסיון לבד. ולא רצה לשלוח בהם יד להמיתם. ואולי בכך נצטוה. כי אמר הנה כל אשר לו בידך. לא אמר לעשות בהם כטוב בעיניך רק בידו יהיו. להביאו במצרף הנסיון. והנה אמר שם בתחלת הספר ומלאך בא אל איוב. או אחד מן הנערים. ולא אמר ואיש בא אל איוב. ולא מצאנו מלאך בכתוב אלא על שליח ששלוח מאת אדוניו לעשות דבר. על כן נראה כי השטן שלחם ונצטוו מאתו ללכת לאיוב ולספר לו כל מה שראו כפי דעתם. ועתה השיב השם שבותו בניו ובנותיו והנערים והאתונות והצאן והגמלים השיב לו והוסיף אליו אחרי כן בגמלים למשנה ובצאן. וכן מלת שבי לעולם על משפט אדם לא על צאן ובקר לבדו. כי יקרא מלקוח. והנה הכל נשבה ביד השטן והושב לו עתה. על כן לא אמר הכתוב ויולדו לו שבעה בנים ושלש בנות. כאשר אמר בתחלה. ואולי הנון הנוסף במלת שבענה הורה על הידיעה. כי אולי כן משפט הלשון בידיעה כאשר יורו עליה הה״א ופתחות הלמד. ועתה קרא שמות חדשים לבנותיו. כי היו עתה יפות מראה ובריאות תואר מאשר בראשונה. כי כן שבחן הכתוב. ולא נמצא נשים יפות כבנות איוב. ולא אמר כן בתחלת הספר. תם ונשלם פי׳ ספר איוב. ברוך נותן ליעף כח ולאין אונים עצמה ירבה אמן:

אברהם

וה׳ שב. הביא הפסוק טעם מפורש להצלחת איוב זאת שהשם השיב את שבותו בעד צדקתו ואשר התפלל בעד השלשה אשר בזוהו וחרפוהו. ולהודיע מעלת תועלת התפלה. וענין משנה ר״ל תוספת טובה. ויהיה אומרו שב את שבות איוב שנתרפא גם כן בכלל טובותיו: ויבאו אליו. וכבר פירשתי וינודו. ר״ל להכיר ולהעביר הצער. וראינו בספור הזה שעברה שנה אחת תמימה לדעת רז״ל ויותר על איוב בצרותיו הנמרצות בטרם ראוהו קרוביו. והטעם כי המוכה ונגוע מאת ה׳ באמת כי יודעיו מנכר נגעו יתרחקו וקרוביו מרחוק יעמודו. וכן מנהג גם היום. אולם כאשר רחם ה׳ אותו לקבל קרבנותיו ותפלתו ושב ורפא לו. נתעוררו גם קרוביו בגזרת עירין קדישין לבא לסעוד אתו ולא הרחיקוהו כראשונה שהיו מתרחקים ממנו. ועתה שנתרפא התחילו להעניקו ולהעשירו במתנותיהם. וזאת היא הוראה וסדור מדיני טבעי מחוייב לבעלי הממון לעזור לקרובים היורדים מנכסיהם ולהעניקם ולהקימם בנקלה בטרם יפולו לגמרי. מה שלא יעשוהו היום עשירי עולם. כי רובם וכמעט כלם יעלימו עיניהם מראות קרוב ואח ועני שכורם. והתורה אמרה וכי ימוך אחיך וכו׳ והחזקת בו וכי יפול לא יוטל. וקרוביו יסמכו ידו. וה׳ ברך. בהתחלת הברכה אשר העיר ה׳ את רוח קרוביו לרחם איוב כאמור עם משך הזמן מן קמ״ שנה שזכהו ה׳ להחיותו אחר מכותיו הקודמות הצליח ה׳ מעשיו ומעבדיו והגיע למכסת הברכה הזאת העצומה. כי ברכת ה׳ תעשיר אים: ויהי לו. ויקרא. חזוק ואריכות ויתור מלת שבענה יורה מעלה מעולה שבנים האלה יותר מהבנים הראשונים. אולם בהזכרת שמות שלשת הבנות האלה ויופים נוכל לתת בשמם רמז במקרים הנופלים באישים תחת הזמן בחטאות החומר והגויה בריעות המתאוות והמתטיאות: כי האשה והבנים הם חומר. והאיש הוא הצורה. וקרא האחת ימימה להורות על מה שימשך מימים ימימה מהגרמים השמימיים שמתחלף הסדר בקניינים יום יום. והשנית קציעה. להורות כי בחטאות החומר יקציע ויכרית ה׳ דרך המערכה גופי הרשעים. והפושעים גם עם כל מעבדיהם ויקציעם. והשלישית קרן הפוך. רמז על התהפך הקרן וחוזק האדם בעניניו למה שאפשר שיחלש ויתהפך ויתחזק אחר כן לקרן חזק הפוך מהחלשה. אם יתהפך האדם ממעשיו ומדעותיו הכוזבות כאשר קרה לאיוב: ולא נמצא. וטעם הזכרת יופי הנשים האלה על צד הרמז ליופי מתיקות דעות החומר שהכל טועים אחריו: ויתן להם נחלה. רמז מה שראוי לתת חלק ונחלה אל צורך החומר הראוי לא בזמנים ההכרחיים: וזה אמרו בתוך אחיהם לשון זכר. ר״ל להסכים אל החומר להשקיט הצורה שהיא האח לחומר. לפעמים מה לתת לו חקו. כאמרם ז״ל תנו לכם ותנו לה: ויחי איוב. וימת. זכר חייו ומיתתו לתוספת ראיה שאיוב היה ונברא. וגם למשל לזולתו היה. והודיע חייו וזמנו ומיתתו כמשפט הצדיקים אשר בכתבי הקדש. להורות על פלאי ה׳ שה׳ יאריך ימי צדיקיו יותר מן הנהוג בזמנו ובדורו. עד כי היה זקן ושבע ימים. כמו שנאמר באבינו אברהם: תם ונשלם פי׳ ספר איוב מר׳ אברהם פריצול. ב״כלך אמן

בשנת

שלוש למלכות יהויקים מלך יהודה בא נבוכדנאצר מלך בבל
ירושלם ויצר עליה: ויתן אדני בידו את יהויקים מלך יהודה
ומקצת כלי בית האלהים ויביאם ארץ שנער בית אלהיו ואת הכלים
הביא בית אוצר אלהיו: ויאמר המלך לאשפנז רב סריסיו להביא
ומזרע מבני ישראל מזרע המלוכה ומן הפרתמים: ילדים אשר אין בהם
מום כל מאום וטובי מראה ומשכילים בכל חכמה וידעי דעת ומביני מדע
ואשר כח בהם לעמד בהיכל המלך וללמדם ספר ולשון כשדים:
וימן להם המלך דבר יום ביומו מפת בג המלך ומיין משתיו ולגדלם
שנים שלוש ומקצתם יעמדו לפני המלך: ויהי בהם מבני יהודה
דניאל חנניה מישאל ועזריה: וישם להם שר הסריסים שמות וישם
לדניאל בלטשאצר ולחנניה שדרך ולמישאל מישך ולעזריה עבד
נגו: וישם דניאל על לבו אשר לא יתגאל בפת בג המלך וביין ס
משתיו ויבקש משר הסריסים אשר לא יתגאל: ויתן האלהים את
דניאל לחסד ולרחמים לפני שר הסריסים: ויאמר שר הסריסים
לדניאל ירא אני את אדני המלך אשר מנה את מאכלכם ואת
בגולכם משתיכם אשר למה יראה את פניכם זעפים מן הילדים אשר כגילכם
וחיבתם את ראשי למלך: ויאמר דניאל
אל המלצר אשר מנה שר הסריסים על דניאל חנניה מישאל ועזריה
: נס נא את עבדיך ימים עשרה ויתנו לנו מן הזרעים ונאכלה ומים
מראנו ונשתה: ויראו לפניך מראינו ומראה הילדים האכלים את פת בג
אה המלך וכאשר תראה עשה עם עבדיך: וישמע להם לדבר הזה
וינסם ימים עשרה: ומקצת ימים עשרה נראה מראיהם טוב
ובריאי בשר מן כל הילדים האכלים את פת בג המלך:
ויהי המלצר נשא את פת בגם ויין משתיהם ונתן להם
זרענים: והילדים האלה ארבעתם נתן להם האלהים מדע
והשכל בכל ספר וחכמה ודניאל הבין בכל חזון וחלמות:

פירוש דניאל לרלב"ג

בשנת שלש למלכות יהויקים עד כלשכר מלכה. ר"ל אחר שעברו שלש שנים למלכות יהויקים ונכנסה השנה הרביעית כי כן כתוב בספר ירמיה כי השנה הרביעית ליהויקים היא השנה ראשונה לנבוכדנצר ורבים כמו זה בספר מלכים כמו שביארנו שם. ואז הגלה אותו נבוכדנצר ואסר אותו בנחושתים. כמו שזכר בספר דברי הימים. ולקח מקצת כלי בית האלהים. ואחר זה שב לירושלם למלכותו ועבד למלך בבל שלש שנים. כמו שנזכר בספר מלכים. ואחר זה מרד בו. וכאשר שלמו אחד עשר שנים בא נבוכדנצר והיה מגלה אותו. וידמה שמת בדרך ולא נקבר והיתה נבלתו לקרח בלילה ולחורב ביום. כי כן נתנבא ירמיה. ומה שאמר עליו סחוב והשלך למעלה מירושלם כאלו סחבוהו והשליכוהו. וידמה שלא הרגו נבוכדנצר. כי כבר נאמר עליו בספר מלכים וישכב יהויקים עם אבותיו. ואלו הרגו והיה מספר זה. ולזאת הסבה מלך אחריו יהויכין בנו עד ששב נבוכדנצר עליו והגלהו כהגלותו את אביו. ויתן ה' בידו את יהויקים מלך יהודה וגו'. ידוע כי כבר גלו שם אז דניאל חנניה מישאל ועזריה. כמו שסיפר בזה המקום. ולזה אמר על יהויקים. והאנשים אשר גלו עמו ויביאם ארץ שנער בית אלהיו. ר"ל שכבר הביא אלה הגולים לארץ בבל ששם בית אלהיו. ואולם הכלים הביא בית אלהיו. והנה אמר בספר דברי הימים שכבר נתנם בהיכלו בבבל. וידמה שהיכלו היה בית אוצר אלהיו: ויאמר המלך לאשפנז רב סריסיו. ר"ל שכבר אמר לאשפנז גדול סריסיו שיביא אליו ילדים מבני ישראל. ויהיו גם כן מזרע המלוכה בהם גם כן הפרתמים. והם שרים ופחות. ילדים שאין בהם כל מום מחסרון אבר ולא בצורתם. ורצה שיהיו ילדים ובלתי רבי השנים כדי שיוכלו יותר לגדלם ולהרגילם בטכסיסי מלכות. ויהיו טובי מראה כדי שיהיו ראויין לבא בהיכל מלך. ויהיו משכילי' בכל חכמה. ר"ל שיהיו משכילים ויודעים בכל החכמות ויהיו יודעי בינה ודעת. ר"ל שידעו המאמר שנאמ' בחכמה ואם הוא עמוק. כי כמו אלו ראויין לבא בהיכל מלך: ומביני מדע. הרצון במדע סתר. כענין שאמר גם במדעך מלך אל תקלל. והרצון בו שיבינו החידות והמשלים. וענין כזה יקרא בינה כי הוא הוצאת דבר מדבר זר ממנו. והנה שם בזה שלש מדרגות. האחת שישכילו ענין החכמות. השנית שיבינו הלשונות הנקרים והעמוקים שיהיו לחכמים בחכמות. והשלישית שיבינו בחידות ובמשלים. ואשר כח בהם לעמוד בהיכל מלך. כאלו תאמר שמושלים בעצמם לעמוד בטכסיסי המלוכה שלא ירוקו ולא יתעטשו. ומה שידמה לזה ושלא יתפזזו נקביהם. ושיוכלו לעמוד בזולת ישיבה. ומה שדומה לזה: ויהיו גם כן נכונים ללמדם ספר כשדים ולשונם: וימן להם המלך. ר"ל שכבר הכין שיתנו להם מפת שיהיה מתוקן למאכל המלך ומיין משתיו. כי כבר היה שותה יינות מתחלפים. וצוה המלך לגדלם שנים שלש בזה האופן ללמדם ספר ולשון כשדים כדי שיוכלו לעמוד לפניו אחר חכמתם ומוסרם: ויהי בהם מבני יהודה. ידמה שאלו לא היו מזרע המלוכה ולא מהפרתמים. ולזה ייחסם לשבטם: וישם שם לדניאל בלטשצר. ידמה שכבר הכיר מעלת דניאל וחכמתו העצומה. ולזה קרא שמו בלטשצר כשם אלוה נבוכדנצר. כמו שאמר אחר זה. וידמה שאלה השמות ששם לחנניה מישאל ועזריה היו שמות לאלילים או שמות חכמים גדולים מפורסמים בבבל: וישם דניאל על לבו אשר לא יתגאל בפת וגו'. קבלתי בפי' זה מהרב אדוני אבי ז"ל כי יתגאל הפך מענין גואל. וקרוב כמו מלת ישרש שהוא הפך מענין שורש. ורוצה בו עקירת שרשים. והרצון בזה גם כ' שלא יפסיד גאולתו כי אם יאכלו מפת הגוים ההם או ישתו מיינם יהיה סבה שתרבה האהבה ביניהם ואולי יתחתנו זה בזה. ומפני זה גזרו רז"ל על יינם משום בנותיהם. ועם כל זה לא יכלו למנעם מפני זה. כי כבר התחתנו רבים מהם עם הזרים כמו שנזכר בספר עזרא. והנה היה ענין זה כענין שמשון שה' התחכם להצילו ממה שנפל בו בסוף. כוה שיהיה נזיר ה' מהבטן עד יום מותו. כי זה ממה שימנע ההבדל בעריות. והנה לפי זה הפי' שהוא נכון מאד נוכל לפרש שיתגאל מענין טינוף ולכלוך. והרצון בו שלא יביא זה על ישראל להתגאל בדעות ההם ובמנהגיהם. כי זה יהיה סבה להתחתן בהם וההתחתנות יהיה סבה להמשך בפעולותיהם ובאמונתם: ויתן האלהים את דניאל לחסד ולרחמים. הנה אמר זה כי לולי היותו נשוא חן בעיניו היה כועס עליו על שהיה מבזה פת המלך ומשתיו מלאכלו ולשתותו או היה מספר זה ומודיע למלך. ולזה בטח בו שלא יגלה סודו: למה יראה פניכם זועפים. ר"ל שלא יראה מראיכ' טוב כמראה הילדים האחרים הדומים לכם מפני העדר המזון הראוי לכם. כי זה יסבב מכם חדוש הירוקות והרזון בפנים: וחייבתם את ראשי למלך. ר"ל שיצוה לכרות ראשי: ויאמר דניאל אל המלצר. הנה המלצר הזה הוא האיש אשר הפקיד אותו שר הסריסים לתת מאכלם ומשתם לדניאל וחביריו. וידמה שהמאמר הראשון היה לשר הסריסים והיה שם המלצר. וכאשר ראה דניאל שלא הסכים בזה שר הסריסי' השלים הענין עם המלצר וביקש ממנו שינסה אותם עד ימים עשרה. כי בכמו זה הזמן יוכר להם אם יוזקו באלו המאכלים והמשקים. ואמר שיתנו להם מן הזירעונים לאכול. והם הזרעים הנאכלים כמו שהם כשיבושלו בקדרה. כמו האורז ריס בלעז. ומיני קטנית כלם. ומהם זרעים עגולים מועילים מאד למחוממים. הם הנקראים בערבי מאש ובלעז פידים. ומאלו ימצאו שהם עגולים אבל יש להם חדוד בצד אחר. ואלו הם מועילים מאד לנקות הכבד ולפתוח סתומיו. רוצה לומר מי בשולם והם הנקרא ציצרים בלעז. ומהם שחורים ומהם לבנים ומהם אדומים. נראה מראיהן טוב ובריאי בשר. רוצה לומר שהיו שמנים לא רזים: מדע והשכל בכל ספר וחכמה. רוצה לומר שהיו יודעים בכל ספר. ומפני זה יתבאר שכבר היו יודעים ספר ולשון כשדים והיו משכילים בכל חכמה. והוא ענין החכמה בעצמה לא מצד מה שהיא כתובה. ודניאל הבין בכל חזון שבא בחידות לאי זה ענין היה חידה או משל. ובזה האופן גם כ' הבין בחלומות הצודקים הבאים בחידה ומשל לאי זה ענין היה חידה ומשל. והנה היה לו כח נבואי באופן מה:

ולמקצת הימים אשר אמר המלך להביאם ויביאם שר הסריסים לפני
נבכדנצר׃ וידבר אתם המלך ולא נמצא מכלם כדניאל חנניה
מישאל ועזריה ויעמדו לפני המלך׃ וכל דבר חכמת בינה אשר
בקש מהם המלך וימצאם עשר ידות על כל החרטמים האשפים א
אשר בכל מלכותו׃ ויהי דניאל עד שנת אחת לכורש המלך׃
ובשנת שתים למלכות נבכדנצר חלם נבכדנצר חלמות ותתפעם נבוכדנצ'
רוחו ושנתו נהיתה עליו׃ ויאמר המלך לקרא לחרטמים ולאשפים
ולמכשפים ולכשדים להגיד למלך חלמתיו ויבאו ויעמדו לפני המלך׃
ויאמר להם המלך חלום חלמתי ותפעם רוחי לדעת את החלום׃
וידברו הכשדים למלך ארמית מלכא לעלמין חיי אמר חלמא לעבדיך
ופשרא נחוא׃ ענה מלכא ואמר לכשדיא מלתא מני אזדא הן לא אי
תהודענני חלמא ופשרה הדמין תתעבדון ובתיכון נולי יתשמון׃
והן חלמא ופשרה תהחון מתנן ונבזבה ויקר שגיא תקבלון מן קדמי
להן חלמא ופשרה החוני׃ ענו תנינות ואמרין מלכא חלמא יאמר
לעבדוהי ופשרה נהחוה׃ ענה מלכא ואמר מן יציב ידע אנה די אנה
עדנא אנתון זבנין כל קבל די חזיתון די אזדא מני מלתא׃ די הן
חלמא לא תהודענני חדה היא דתכון ומלה כדבה ושחיתה הזמנתון חרא
למאמר קדמי עד די עדנא ישתנא להן חלמא אמרו לי ואנדע די פ הזדמנתו'
פשרה תהחונני׃ ענו כשדיא קדם מלכא אי
ואמרין לא איתי אנש על יבשתא די מלת מלכא יוכל להחויה כל קבל
די כל מלך רב ושליט מלה כדנה לא שאל לכל חרטם ואשף וכשדי׃ טוס
ומלתא די מלכא שאל יקירה ואחרן לא איתי די יחונה קדם מלכא מלכה
להן אלהין די מדרהון עם בשרא לא איתוהי׃ כל קבל דנה מלכא נה
בנס וקצף שגיא ואמר להובדה לכל חכימי בבל׃ ודתא נפקת וחכימיא ואמר
מתקטלין ובעו דניאל וחברוהי להתקטלה׃
באדין דניאל התיב עטא וטעם לאריוך רב טבחיא די מלכא די
נפק לקטלה לחכימי בבל׃ ענה ואמר לאריוך שליטא די מלכא
על מה דתא מהחצפה מן קדם מלכא אדין מלתא הודע אריוך
לדניאל׃ ודניאל על ובעא מן מלכא די זמן ינתן לה ופשרא
להחויה למלכא׃

ובמקצת הימי' אשר אמר וגו'. ר"ל שלא הורכו להם כל השנים שלש ללמדם ספר ולשון כשדים כי במקצת הזמן ההוא למדו זה. או יהיה הרצון בו ולסוף הימי' כענין שאמר מקץ שבע שנים תעשה שמטה׳ והוא הנכון. כי כבר צוה המלך לגדלם שנים שלש. ואחר זה יכנס אותם אי זה מהם יעמוד לפניו: וידבר אתם המלך ידמה שהמלך היה חכם. ולזה הכיר שדניאל וחביריו חכמים מאד יותר מכל החרטומים והאשפים אשר היו במלכותו. וידמה שהחרטומים הם שיודעים לעשות התחבולות טבעי' ידמו בהם שיעשו דברים כפלאי' מזולת שיהיה כן ויאלו הפעולות עושין אותן בסתר כדי שלא יתבאר במה עשו זה. כי אולי לא ישתבחו בפעולותיהם כשידעו הרואים הסבות אשר בהם עשו מה שעשו. ולזה זכרה התורה שחרטומי מצרים היו עושין מעשיהן בלהט. ואשפים הוא שם לפי מה שאחשוב מענין כשף. והם נקראים כן מפני הביטם בכשפים על תנועת הכוכבים. והם נקראים חכמת הכוכבים. ובמה שישפע מהם בעולם השפל. והחרטומים כמו שאמרנו בקיאי' בחכמת הטבע ובמה שימשך מהדברי' הטבעיים. כמו התכונות והתבונו' והרמיזות והתחבולות הנמשכות ממזג. מזג. בתקופת השנה והיוסי' ואמר עשר ידות להורות על גודל חכמתם מחכמת אלו כפלים רבים: ויהי דניאל עד שנה אחת לכורש המלך. הנה היה דניאל כאשר הגלהו נבוכדנצר בשנה ראשונה למלכו חכם גדול בכל חכמות. וזה ידמה שלא יתכן היותו בפחות מעשרים שנה. והיה אחר זה עד שכשלמו שבעי' שנה למלכו' נבוכדנצר ואחר זה היה עם דריוש המדי עד שנה אחת לכורש. ולא ידענו אם מת אחר זה. או יהיה הרצון בו שכבר היה בבבל עד שנה אחת לכורש. כי אז העביר קול בכל מלכותו מי בכם מכל עמו יהי אלהיו עמו ויעל ואז ידמה שעלה לירושלם: ובשנת שתי' למלכו' נבוכדנצר. ר"ל בשנה השני' למלכו. או היה זה בשנת השלישי' עד שעברו לו שתי שנים שלמות. ולפי שלא היו אז שלש שני' לדניאל מעת הגלותו לא קרא לו המלך בקראו אל החרטומי' והאשפי' שלא נכתן לו עדין שהיה דניאל יותר שלם מהם עד סוף השלש שנים שבחנם: חלם נבוכד נצר חלומו' ותתפעם רוחו ושנתו נהיתה עליו. ידוע שהשתפעמו' הוא הנראה באמתות החלום. כמו שנזכר בחכמת הטבע. וכל שכן כשהיה זה ההתפעמות בעת השינה. כמו שנזכר בזה המקום ששנתו נשברה עליו מרוב ההתפעמות. לא יכול לישן אחר זה. כי זה יורה שהחלומות הם שופעים מסבות עליונות. כמו שנזכר בזה המקום ששנתו נהיתה עליו שבאר בו מענין החלום הצודק בשני ממני'. וענין ההתפעמות הוא שאדם נבוך לאי זה ענין היה זה החלום משל. וכאלו מחשבתו ממבוכתה נופלת בזה הענין פעם ופעם בענין אחר. כמו הפעמון שיכה פעם בצד זה ופעם בצד אחר. והנה פי' נהיתה מענין נהייתי ונחליתי. ואפשר שיהיה הרצון באמ' ושנתו נהיתה עליו שכבר עברה השינה השקועה. לא יתכן כמו שיתבאר בטבעיו'. והנה אמר שחלם חלומות כי לפי מה שאחשוב נשנה לו דבר החלום הזה כמו שנשנה לפרעה. ולזה אמר חלום חלמתי ותפעם רוחי. ולא אמר חלומות. ואפשר נב' שקרא זה החלום חלומות מפני הדמיונות הרבים שנראו בו והוא דמיון הצלם במדרגותיו. וענין התפרד האבן והכותה על הצלם. וענין הדקת חלקי הצלם ונשא אותם הרוח באופן שלא נמצאו בשום מקום. וענין היות האבן ההיא להר רב לחרטומים ולאשפים ולמכשפים ולכשדים. הנה ידמה שהרצון כי המכשפים מי שיחשבו שיורידו רוחניות הכוכבים ויודיעו להם העתידות לפי מחשבתם בעשיית צורות בשעות ידועות ומפעולותיהם נב"ל להביא על מי שירצו רע או טוב בעשיית תמונות על שם האיש ההוא. ויחשבו כי זה יביא עליו הרע ההוא. והכשדים ידמה שיהיו משתמשים בגורלות לדעת העתידו'. והוא מה שיקראו חכמת העפר. והנה הקדים תחלה לזכור החרטומים והאשפים לפי שחכמתם היא אמתית בצד מה ולקוחה מדרך העיון. ואולם המכשפים והכשדים אין התחלת פעולותיהם מסודרת מחכמה אמתית. אבל הם דמיונים וענינים בדויים. ואולם היה מביא לזה החרטומים מפני עמדם על אמתת המזג יתישרו לדעת דבר החלום: וידברו הכשדים למלך בלשון ארמי' המלך לעולמים יחיה. ר"ל שיחיה זמנים ארוכים ויראה דורות רבים. כי הזמן הארוך יקרא עולם באמר' ועבדו לעולם. ר"ל עד היובל. אמור החלום לעבדיך ופתרונו נגיד. והנה דברו תחלה לפי מה שאחשוב מפני היותם ראוים להגיד זה על פי הגורלות. כי הם מתפארים לדעת השאלה ואם לא יגידוה להם השוא' כמו שנתפרס' מספריהם. ענה המלך ואמר אל הכשדים הדבר הזה הלך וסר ממני. ר"ל שזה הדבר שאתם שואלים שאגיד אוכנו אתי כמו שהודעתי אתכם. הנה אם לא תודיעוני החלום ופתרונו נתחים תעשו ובתיכם לאשפה יושמו. ר"ל שינתחו נתחים ויחריב בתיהם שיהיו מקום אשפה. והנה אם החלום ופתרונו תגידו מתנות ודרונות וכבוד רב תקבלו מלפני. ולכן הגידו לי החלום ופתרונו. ענו שנית ואמרו יאמר המלך החלום ופתרונו נגיד. ענה המלך ואמ' באמת אני יודע כי אותכם מתדלים כי אם לקנות הזמן. ר"ל שאתם משתדלים להאריך הזמן הזה שהראיתי כעסי עליכם עד שיבוא עת אחר' שתסור ממני התאוה הזאת שיבואוני עסקי' אחרים יכריחוני לעזוב זה הרצון: מפני שראיתם שנמסך והלך ממני הדבר. שאם לא תודיעוני החלום אחת היא דתכם ודיניכם שתקבלו על זה מאתי. כי בודאי לא תודיעו הפתרון אם לא תודיעו החלום תחלה. והנה דבר כזב ונשחת הכינותם לאמר לפני עד אשר ישתנה העת. לפי שידעתם שאיני זוכר החלום. לכן אמרו לי החלום. ואז יתבאר לי כי פתרונו מפני ראותי שתגידו החלום על נכון. או יהיה הרצון בזה אני משער שאם אני אגיד אליכם החלום הנה הכינותם לומר בפתרונו דבר כזוב ונשחת לפי שתבטחו שיעבור עת רב קודם התבאר הכזב שים בפתרוניכם. וחשבתם שתוך העת ההוא ישתנה הזמן ותסור מעליכם זאת המבוכה. אך אמרו לי החלום ואז אדע כי מה שתגידו בפתרונו הוא אמת. ענו הכשדי' לפני המלך ואמרו אין אדם על הארץ יוכל להגיד דבר המלך. כל עמת שלא היה מלך גדול ושלטון ששאל דבר כזה לכל חרטום ואשף וכשדי. לפי שכב' היו משערים שאין כח בהם לעמוד על אמתת זהי והנה הדבר אשר שאל המלך יקר מאד כטעם אמר' ודבר ה' היה יקר בימים ההם אין חזון נפרץ. והנה אין אחר שיגידנה לפני המלך אם לא הרוחניים אשר אין מדורם עם בני אדם שיוכלו לשאול מהם זה. כל עמת דבריהם אלו המלך היה בחימה ורגז רב ואמ' לאבד כל חכמי בבל והדת יצאה מאת המלך והחכמי' היו נהרגים והיו מבקשים דניאל וחביריו ליהרג עם שאר החכמים. אז דניאל השיב עצה ודבר של טעם לאריוך שר ההורגים אשר למלך אשר יצא להרוג כל חכמי בבל דבר ואמ' לאריוך הממונה מאת המלך על מה הדת ממהרת כל כך לצאת ההריגה מלפני המלך. אז הודיע הדבר אריוך לדניאל ודניאל נכנס לפני המלך ובקש מהמלך שיתן לו זמן ויגיד פתרונו למלך. ר"ל החלום ופתרונו וקצר המאמר כי מן הידוע שלא יגיד לו הפתרון אם לא יודיעו החלום תחלה. והנה יזכור המלך שהחלו' הוא כן כשישמעהו כמו הענין בדברים הנזכרים שיזכירם האדם לפעמים כשישמעם. וזהו נב' מההבדלים שים בין החלומות הצודקים וזולתם. כי שאר החלומו' יסור זכרם בקלות ולא ישאר מהם רושם במדמה. אך מהחלום הצודק ישאר רושם כאלו הענין קרה בהקיץ. אז הלך

אדין דניאל לביתה אזל ולחנניה מישאל ועזריה חברוהי מלתא
הודע: ורחמין למבעא מן קדם אלה שמיא על רזה דנה די לא
יהובדון דניאל וחברוהי עם שאר חכימי בבל: אדין לדניאל בחזוא
די ליליא רזה גלי אדין דניאל ברך לאלה שמיא: ענה דניאל ואמר
להוא שמה די אלהא מברך מן עלמא ועד עלמא די חכמתא
וגבורתא די לה היא: והוא מהשנא עדניא וזמניא מהעדה מלכין
ומהקים מלכין יהב חכמתא לחכימין ומנדעא לידעי בינה: הוא
גלי גלא עמיקתא ומסתרתא ידע מה בחשוכא ונהירא עמה שרא: לך
אנה אלה אבהתי מהודא ומשבח אנה די חכמתא וגבורתא יהבת לי וכען
הודעתני די בעינא מנך די מלת מלכא הודעתנא: כל קבל דנה
דניאל על על אריוך די מני מלכא להובדה לחכימי בבל אזל וכן אמר
לה לחכימי בבל אל תהובד העלני קדם מלכא ופשרא למלכא אחוא:
אדין אריוך בהתבהלה הנעל לדניאל קדם מלכא וכן אמר לה די
השכחת גבר מן בני גלותא די יהוד די פשרא למלכא יהודע: ענה
מלכא ואמר לדניאל די שמה בלטשאצר האיתיך כהל להודעתני ח
חלמא די חזית ופשרה: ענה דניאל קדם מלכא ואמר רזא די מלכא
שאל לא חכימין אשפין חרטמין גזרין יכלין להחויה למלכא: ברם
יהודע איתי אלה בשמיא גלא רזין והודע למלכא נבוכדנצר מה די להוא
באחרית יומיא חלמך וחזוי ראשך על משכבך דנה הוא: אנתה
מלכא רעיונך על משכבך סלקו מה די להוא אחרי דנה וגלא רזיא
הודעך מה די להוא: ואנה לא בחכמה די איתי בי מן כל חייא רזא
דנה גלי לי להן על דברת די פשרא למלכא יהודעון ורעיוני לבבך
תנדע: אנתה מלכא חזה הוית ואלו צלם
חד שגיא צלמא דכן רב וזיוה יתיר קאים לקבלך ורוה דחיל: הוא
צלמא ראשה די דהב טב חדוהי ודרעוהי די כסף מעוהי וירכתה די
חזן נחש: שקוהי די פרזל רגלוהי מנהון די פרזל ומנהון די חסף:
חזה הוית עד די התגזרת אבן די לא בידין ומחת לצלמא על רגלוהי
די פרזלא וחספא והדקת המון: באדין דקו כחדה פרזלא חספא
נחשא כספא ודהבא והוו כעור מן אדרי קיט ונשא המון רוחא וכל
אתר לא השתכח להון ואבנא די מחת לצלמא הות לטור רב ומלאת
כל ארעא: דנה חלמא ופשרה נאמר קדם מלכא:
אנתה מלכא מלך מלכיא די אלה שמיא מלכותא חסנא
ותקפא ויקרא יהב לך: ובכל די דארין בני אנשא חיות ברא ועוף
שמיא יהב בידך והשלטך בכלהון אנתה הוא ראשה די דהבא:
ובתרך תקום מלכו אחרי ארעא מנך ומלכו תליתיא אחרי די נחשא
עאה די תשלט בכל ארעא: ומלכו רביעיה תהוא תקיפה כפרזלא כל
קבל די פרזלא מהדק וחשל כלא וכפרזלא די מרעע כל אלין תדק ו
ותרע: ודי חזיתה רגליא ואצבעתא מנהון חסף די פחר ומנהון
פרזל מלכו פליגה תהוה ומן נצבתא די פרזלא להוא בה כל קבל די
חזיתה פרזלא מערב בחסף טינא: ואצבעת רגליא מנהון פרזל
פא ומנהון חסף מן קצת מלכותא תהוה תקיפה ומנה תהוה תבירה:
ודי די חזית פרזלא מערב בחסף טינא מתערבין להון בזרע אנשא ולא
להון דבקין דנה עם דנה הא כדי פרזלא לא מתערב עם חספא:
יקים וביומיהון די מלכיא אנון יקים אלה שמיא מלכו די לעלמין לא
תתחבל ומלכותה לעם אחרן לא תשתבק תדק ותסף כל אלין
מלכותא והיא תקום לעלמיא: כל קבל די חזית די מטורא
אתגזרת אבן די לא בידין והדקת פרזלא נחשא חספא כספא
ודהבא אלה רב הודע למלכא מה די להוא אחרי דנה ויציב ח
חלמא ומהימן פשרה:

אז הלך דניאל לביתו והודיע הדבר לחביריו כדי שיבקשו רחמים מאלהי השמים על הסוד הזה שלא יאבדו דניאל וחביריו עם חכמי בבל. אז לדניאל במראות הלילה נתגלה הסוד. אז ברך דניאל לאלהי השמים. דבר דניאל ואמר יהי שם אלהים מבורך מן העולם ועד העולם אשר החכמה והגבורה לו הוא והוא משנה עתים וזמנים מסיר מלכים ומקים מלכים, נותן חכמה לחכמים ומדע ליודעי בינה. והנה אמ' זה לפי שנתבאר לו מזה החלום שנוי העתי' וחלוף הזמנים עד שאשר בשפל בעת אחד הם גבוהים בעת אחר. ונתבאר לו גכ"מ שמתו שמאת השם יתע' ישפעו ההשגות והידיעות. הוא מגלה עמוקות ונסתרות יודע מה שיש בחושך ואור עמו חונה. לך אלהי אבותי אני מודה ומשבח אשר נתת לי חכמה וגבורה והודעתני אשר שאלתי מאתך. כי דבר המלך הודעתני. אמר חכמה וגבורה כי הם כלים לקבל זה השפע האלהי. כי לא יקבלהו מי שלא היה חכם ויצטרך לגבורה אל שיוכל להתבודד השכל מבין שאר הכחות המשיגות. אחר כל עמת זה בא דניאל אל אריוך אשר הפקיד המלך לאבד חכמי בבל. וכן אמר לו. אל תאבד חכמי בבל. הביאני לפני המלך והפתרון אגיד לו. אז אריוך במהירו' הביא דניאל לפני המלך. וכן אמר לו. הנה מצאתי איש מבני גלות יהודה אשר יודיע למלך הפתרון. ענה המלך ואמר לדניאל אשר שמו בלטשצר התוכל להודיעני החלום אשר ראיתי ופתרונו. ענה דניאל לפני המלך ואמר הסוד אשר המלך שואל איננם יכולים להגיד אותו חכמים ואשפים וחרטומים וקוסמים. אך יש אלוה בשמי' מגלה סודות והודיע למלך נבוכדנצר מה שיהיה באחרית הימים. חלומך ומראו' ראשך על משכבך הוא זה. אתה המלך מחשבותיך עלו על משכבך לדעת מה יהיה אחר זאת ומגלה הסודות הודיעך מה שיהיה. ואני לא מחכמתי על כל החיים אשר יש בי נתגלה לי הסוד הזה. אך היה זה סבה שיודע הפתרון ומחשבות לבך תדע. אתה המלך רואה היית והנה צלם אחד גדול צלם אשר כן הוא נכבד כמו שהוא גדול. וזיוו יותר עמד לנגדך. ומראו נורא. הוא הצלם אשר ראשו של זהב טוב חזותיו וזרועותיו של כסף. בטנו וירכיו של נחשת. שוקיו של ברזל רגליו מהם ברזל ומהם חרס. ראית שנגזרת אבן לא בידים. והכת הצלם על רגליו של ברזל וחרס ותדק אותם. אז הודקו כאחד הברזל והחרס הנחשת הכסף והזהב והיו כמוץ מגרנות הקיץ. ותשא אותם הרוח ולא נמצאו בשום מקום. והאבן אשר הכת הצלם היתה להר רב ותמלא הארץ. זהו החלום. ופתרונו נאמר לפני המלך. אתה המלך מלך המלכים אשר אלוה השמים מלכות וחוסן ועוז וכבוד נתן לך ובכל מושבות בני אדם חית השדה ועוף השמים. המשכנו' שלא היו ראוין שישלוט בהם בני אדם כמו שיקשה לשלוט בחית השדה ועוף השמים שאינם בעצמם תחת יד אדם. והמשיל אותך בכולם. אתה הוא הראש של זהב ואחריך תקום מלכות אחרת שפלה ממך. ומלכות אחרת שלישית של נחשת אשר תמשול בכל הארץ. ומלכות רביעי' תהיה חזקה כברזל. כמו שהברזל מהדק וכורת הכל. וכברזל אשר שובר כל כך כל המלכיות תדק ותשבר. ואשר ראית הרגלים והאצבעות מהם חרס היוצר ומהם ברזל מלכות נחלקת תהיה. ומחוזק הברזל תהיה בה. כל עמת שראית הברזל מעורב בחרס הטיט והאצבעות הרגלי' מהם ברזל ומהם חרס מקצת מלכות תהיה חזקה ומקצתה תהיה נשברת. ואשר ראית הברזל מעורב בחרס הטיט מתערבי' יהיו בזרוע אדם ולא ידבקו זה עם זה. כמו שהברזל איננו מתערב עם החרס. ובימי המלכים האלה יקים אלוה השמים מלכות אשר לעולמים לא תשחת ומלכות לעם אחר לא תעזב. תדק ותכלה כל אלו המלכיות והיא תקום לעולמים. כל עמת אשר ראית מההר נחצב אבן לא בידים ותדק הברזל הנחשת הכסף והזהב. האלוה הגדול הודיע למלך מה שיהיה אחר זה. ונכון החלום ונאמן פתרונו. ודע כי המלכות השני' הוא מלכות מדי ופרס והמלכים אשר היו בה הנה דריוש המדי בן אחשורוש וכורש הפרסי חתנו ואחריו ארתחשסתא הוא אחשורוש ואחריו ארתחשסתא שני. וידמה שכבר היה נקרא גם כן דריוש. וכבר נתבאר זה בספר עזרא. והמלכות השלישי היה מלכות אלכסנדר. ונחלקה מלכותו לד' רוחות השמים כמו שנזכר אחר זה. והמלכות הרביעי' הוא הרומיי' והם השוקים של ברזל. ואחר זה נחלקה המלכות משלו במקצתה הישמעאלים ובמקצתה הרומיים. והנה הברזל מתערב בחרס הטיט כי ישמעאלי' רבים תחת מלכות רומיי' וכן תחת הישמעאלים מעם הרומיים. ואינם מתחתנים זה עם זה. כמו שהברזל איננו מתערב עם החרס. והנה שני אלו המלכים הם מלך הנגב ומלך הצפון כמו שנזכר בסוף זה הספר. כי מלך ישמעאל הוא מלך הנגב. כי ארצו דרומית. ומלך הרומיי' הוא מלך הצפון. והמלכות שתקום אחריהם הוא מלכות מלך המשיח אשר תעמוד לעולמי עד. כי יעמי' השם אל עמים שפה ברורה לקרא כלם בשם ה' ולעבדו שכם אחת. ומפני זה לא תהיין מלחמות בארץ כי לא יהיה חלוף באמונות שהוא הסבה החזקה במלחמות:

באדין מלכא נבוכדנצר נפל על אנפוהי ולדניאל סגד ומנחה
וניחחין אמר לנסכה לה: ענה מלכא לדניאל ואמר מן קשט די
אלהכון הוא אלה אלהין ומרא מלכין וגלה רזין די יכלת למגלא רזא
דנה: אדין מלכא לדניאל רבי ומתנן רברבן שגיאן יהב לה והשלטה והשלטה
על כל מדינת בבל ורב סגנין על כל חכימי בבל: ודניאל בעא מן
מלכא ומני על עבידתא די מדינת בבל לשדרך מישך ועבד נגו ודניאל
בתרע מלכא: נבוכדנצר מלכא עבד צלם די דהב
רומה אמין שתין פתיה אמין שת אקימה בבקעת דורא במדינת בבל
ונבוכדנצר מלכא שלח למכנש לאחשדרפניא סגניא ופחותא
אדרגזריא גדבריא דתבריא תפתיא וכל שלטוני מדינתא למתא
לחנכת צלמא די הקים נבוכדנצר מלכא: באדין מתכנשין
אחשדרפניא סגניא ופחותא אדרגזריא גדבריא דתבריא תפתיא וכל
שלטוני מדינתא לחנכת צלמא די הקים נבוכדנצר מלכא וקאמין וקימין
לקבל צלמא די הקים נבוכדנצר: וכרוזא קרא בחיל לכון אמרין
עממיא אמיא ולשניא: בעדנא די תשמעון קל קרנא משרוקיתא
קיתרס שבכא פסנתרין סומפניה וכל זני זמרא תפלון ותסגדון
לצלם דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא: ומן די לא יפל ויסגד בה
שעתא יתרמא לגוא אתון נורא יקדתא: כל קבל דנה בה זמנא כדי
שמעין כל עממיא קל קרנא משרוקיתא קיתרס שבכא פסנטרין
וכל זני זמרא נפלין כל עממיא אמיא ולשניא סגדין לצלם דהבא די
הקים נבוכדנצר מלכא: כל קבל דנה בה זמנא קרבו גברין כשדאין
ואכלו קרציהון די יהודיא: ענו ואמרין לנבוכדנצר מלכא מלכא
לעלמין חיי: אנתה מלכא שמת טעם די כל אנש די ישמע קל קרנא
משרקיתא קיתרס שבכא פסנתרין וסיפניה וכל זני זמרא יפל סומפוניא
ויסגד לצלם דהבא: ומן די לא יפל ויסגד יתרמא לגוא אתון נורא לגוא
יקידתא: איתי גברין יהודאין די מנית יתהון על עבידת מדינת בבל
שדרך מישך ועבד נגו גבריא אלך לא שמו עלך מלכא טעם לאלהיך עליך
לא פלחין ולצלם דהבא די הקימת לא סגדין: באדין נבוכדנצר הוד
ברגז וחמא אמר להיתיה לשדרך מישך ועבד נגו באדין גבריא אלך
היתיו קדם מלכא: ענה נבוכדנצר ואמר להון הצדא שדרך מישך
ועבד נגו לאלהי לא איתיכון פלחין ולצלם דהבא די הקימת לא
סגדין: כען הן איתיכון עתידין די בעדנא די תשמעון קל קרנא
משרוקיתא קיתרס שבכא פסנתרין וסמפניה וכל זני זמרא קיתרוס
תפלון ותסגדון לצלמא די עבדת והן לא תסגדון בה שעתא
תתרמון לגוא אתון נורא יקדתא ומן הוא אלה די ישיזבנכון מן ידי:
ענו שדרך מישך ועבד נגו ואמרין למלכא נבוכדנצר לא חשחין
אנחנא על דנה פתגם להתבותך: הן איתי אלהנא די אנחנא פלחין
יכל לשיזבותנא מן אתון נורא יקדתא ומן ידך מלכא ישיזב: והן
לא ידיע להוא לך מלכא די לאלהיך לא איתינא פלחין ולצלם דהבא
די הקימת לא נסגד: באדין נבוכדנצר התמלי
חמא וצלם אנפוהי אשתנו על שדרך מישך ועבד נגו ענה ואמר
למזא לאתונא חד שבעה על די חזה למזיה: ולגברין גברי חיל די
בחילה אמר לכפתה לשדרך מישך ועבד נגו למרמא לאתון נורא תה'
יקדתא: באדין גבריא אלך כפתו בסרבליהון פטשיהון וכרבלתהון כפיתו
ולבשיהון ורמיו לגוא אתון נורא יקדתא: כל קבל דנה מן די מלת לגוא
מלכא מחצפה ואתונא אזה יתירה גבריא אלך די הסקו לשדרך אי זה
מישך ועבד נגו קטל המון שביבא די נורא: וגבריא אלך תלתהון
שדרך מישך ועבד נגו נפלו לגוא אתון נורא יקדתא מכפתין:

אז נפל על אפיו המלך והשתחוה לדניאל ומנחה וניחוחין אמר לנסך לו לפי שקבלו באלוה. קרא המלך לדניאל ואמר באמת כי אלהיכם הוא אלהי האלהים ואדון המלכי' ומגלה רזין שיכולת לגלות רז כזהי אז גדל המלך דניאל ומתנות רבות וגדולות נתן לו והמשילו על כל מדינת בבל ועשה אותו גדול הסגנים על כל חכמי בבל לשפוט .
נבוכדנצר מלך עשה צלם זהב קומתו ששים אמות רחבו שש אמות הקימו בבקעת דורא במדינת בבל . נבוכדנצר המלך שלח לאסוף האחשדרפנים והסגנים והפחות והשופטים אשר עליהם והשוטרים וכל שרי המדינות לחנכת הצלם אשר הקים נבוכדנצר המלך . והמכריז היה קורא בכח אליכם אומות ולשונות בעת אשר תשמעו קול הקרן וקול החליל שיבליט בלעז . או הוא הקרן השורק גריליי סרדיושק בלעז . קתרוס שבכא פסנתרין הם כלי זמר . ואחשוב שהם מכלי הזמר שמזמרין ברוח . כמו הענין בקרניא משרוקיתא . והנה סמפוניא הוא כלי זמר העשוי' שמפונות אורגנים בלעז . והשאר נב' שזכר הם מזה המין . ר"ל הכלים המנגנים ברוח . או יהיו נכללים בהם תוף ומצלתי' וחצוצרות . וכל זני זמרא הם כל כלי זמר . הנה בשמעכם קול אלו הכלים תכרעו ותשתחוו לצלם הזהב אשר הקים נבוכדנצר המלך . ומי שלא יכרע ולא ישתחוה יושלך לתוך כבשן אש בוער . לכן בזה הזמן כשמוע כל העמים קול אלו הכלי' הנזכרים היו כורעי' כל העמים ולשונות ומשתחוים לצלם הזהב אשר הקים נבוכדנצר המלך . לכן אז קרבו אנשים כשדיים והלשינו היהודים . ענו ואמרו לנבוכדנצר המלך המלך לעולמים תחיה אתה המלך נתת דת שכל איש אשר ישמע קול הקרן השורק ושאר כלי הנגו' והזמר יכרע וישתחוה לצלם הזהב . ומי שלא יכרע ולא ישתחוה יושלך לתוך כבשן האש בוער . הנה אנשים יהודים הפקדת אותם על מלאכת מדינת בבל שדרך מישך ועבד נגו לא עשו את דת המלך . לאלהיך אינם עובדים ולצלם הזהב אשר הקימות אינם משתחוים . נבוכדנצ' ברוגז וחימה אמר להביא שדרך מישך ועבד נגו . אז הובאו האנשים האלו לפני המלך : הצדא . לפי מה שאחשוב הוא מענין שממה והאה הא התימה . והנה באור זה . ענה נבוכדנצר ואמר להם האם שממון תבחרו אתם שדרך מישך ועבד נגו לאלהי אינכם עובדים ולצלם הזהב אשר הקימותי אינכם משתחוים . עתה הנכם עתידין אשר בעת תשמעו קול הקרן ושאר כלי ניגון והזמר תכרעו ותשתחוו לצלם אשר עשיתי . ואם לא תשתחוו אז תושלכו לתוך כבשן האש בוער . ומי אלוה שיצילכם מידי . וידמה כי לא רצה לדונם בטריפה מבר מעלתם מפני כבוד דניאל וכבוד המלך . כי היו ממונים על מלאכת המלך במדינת בבל . ולזה האריך להם עד פעם אחרת . ענו שדרך מישך ועבד נגו ואמרו לנבוכדנצר אין אנחנו חוששין על זה להשיבך דבר: ר"ל כי איך שיהיה לא נשמע אליך . ויצילנו ה' מידך או לא יציל . הנה אלהינו אשר אנחנו עובדים יכול להצילנו מכבשן האש בוער ומידך המלך יציל . הנה אף לא יציל תדע המלך כי לאלהך לא נעבוד ולצלם הזהב אשר הקימות לא נשתחוה . אז נתמלא חימה נבוכדנצר וצלם פניו נשתנה מרוב כעסו על שדרך מישך ועבד נגו . ענה ואמר לשרוף הכבשן שבע כפלים מהזמן על מה שהיה ראוי לשרפו . ולאנשים גבורי חיל אשר בחילו אמר לאסור שדרך מישך ועבד נגו להשליך בתוך כבשן האש . אז האנשים האלה נאסרו בסרבליהם . ופטשיהם הם הבגדי' היו על ירכותיהם ושוקיהם כמו בתי שוקים . וכרבלתהון . והם הבגדים לכסות בהן ראשן כמו סתר פנים . וידמה שהיו בגדי שררה וגדולה . ובלבושיהם בכללות נאסרו גם כן והושלכו לתוך כבשן אש בוער. כל עמת זה . מפני היות דבר המלך נחוץ והכבשן נשרף יותר מן הראוי . הנה האנשים האלה שהעלו לשדרך מישך ועבד נגו הרג אותם סביב האש . והאנשים האלה שלשתם נפלו תוך כבשן האש קשורים ונאסרים . אז

תוה אדין נבוכדנצר מלכא תוה וקם בהתבהלה ענה ואמר להדברוהי הלא
תלתה גברין תלתא רמינא לגוא נורא מכפתין ענין ואמרין למלכא
לגו יציבא מלכא׃ ענה ואמר הא אנה חזה גברין ארבעה שרין מהלכין
אה בגו נורא וחבל לא איתי בהון ורוה די רביעיא דמה לבר אלהין׃
באדין קרב נבוכדנצר לתרע אתון
נורא יקדתא ענה ואמר שדרך מישך ועבד נגו עבדוהי די אלהא עליא
פקו ואתו באדין נפקין שדרך מישך ועבד נגו מן גוא נורא׃
ומתכנשין אחשדרפניא סגניא ופחותא והדברי מלכא חזין לגבריא
אלך די לא שלט נורא בגשמהון ושער ראשהון לא התחרך
וסרבליהון לא שנו וריח נור לא עדת בהון׃ ענה נבוכדנצר ואמר
ושיזב בריך אלההון די שדרך מישך ועבד נגו די שלח מלאכה ושיזב ל
לעבדוהי די התרחצו עלוהי ומלת מלכא שניו ויהבו גשמיהון די לא
יפלחון ולא יסגדון לכל אלה להן לאלההון׃ ומני שים טעם די כל
שלו עם אמה ולשן די יאמר שלה על אלההון די שדרך מישך ועבד נגוא
הדמין יתעבד וביתה נולי ישתוה כל קבל די לא איתי אלה אחרן די
יכל להצלה כדנה׃ באדין מלכא הצלח לשדרך מישך ועבד נגו
במדינת בבל׃ נבוכדנצר מלכא לכל עממיא
דירין אמיא ולשניא די דארין בכל ארעא שלמכון ישגא׃ אתיא ותמהיא
ישגא די עבד עמי אלהא עליא שפר קדמי להחויה׃ אתוהי כמה רברבין
ותמהוהי כמה תקיפין מלכותה מלכות עלם ושלטנה עם דר ודר׃
ד אנה נבוכדנצר שלה הוית בביתי ורענן בהיכלי׃ חלם חזית וידחלנני
והרהרין על משכבי וחזוי ראשי יבהלנני׃ ומני שים טעם להנעלה
עלין קדמי לכל חכימי בבל די פשר חלמא יהודענני׃ באדין עללין חרטמיא
אמר אשפיא כשדיא וגזריא וחלמא אמר אנה קדמיהון ופשרה לא מ
מהודעין לי׃ ועד אחרין על קדמי דניאל די שמה בלטשאצר כשם
אלהי ודי רוח אלהין קדישין בה וחלמא קדמוהי אמרת׃ בלטשאצר
רב חרטמיא די אנה ידעת די רוח אלהין קדישין בך וכל רז לא אנס
לך חזוי חלמי די חזית ופשרה אמר׃ וחזוי ראשי על משכבי חזה הוית
בה ואלו אילן בגו ארעא ורומה שגיא׃ רבה אילנא ותקף ורומה ימטא
לשמיא וחזותה לסוף כל ארעא׃ עפיה שפיר ואנבה שגיא ומזון
ירורן לכלא בה תחתוהי תטלל חיות ברא ובענפוהי ידרון צפרי שמיא
ומנה יתזין כל בשרא׃ חזה הוית בחזוי ראשי על משכבי ואלו עיר
וקדיש מן שמיא נחת׃ קרא בחיל וכן אמר גדו אילנא וקצצו
ענפוהי אתרו עפיה ובדרו אנבה תנד חיותא מן תחתוהי וצפריא מן
תחותוהי ענפוהי׃ ברם עקר שרשוהי בארעא שבקו ובאסור די פרזל ונחש
בדתאא די ברא ובטל שמיא יצטבע ועם חיותא חלקה בעשב ארעא׃
טן לבבה מן אנושא ישנון ולבב חיוא יתיהב לה ושבעה עדנין יחלפון
עד עלוהי׃ בגזרת עירין פתגמא ובמאמר קדישין שאלתא עד דברת
די ינדעון חייא די שליט עליא במלכות אנושא ולמן די יצבא יתננה
עלה ושפל אנשים יקים עליה׃ דנה חלמא חזית אנה מלכא נבוכדנצר
רא ואנתה בלטשאצר פשרא אמר כל קבל די כל חכימי מלכותי לא יכלין
אמר פשרא להודעותני ואנתה כהל די רוח אלהין קדישין בך׃ אדין
חדה דניאל די שמה בלטשאצר אשתומם כשעה חדא ורעינהי יבהלנה
רא ענה מלכא ואמר בלטשאצר חלמא ופשרא אל יבהלך ענה
בלטשאצר ואמר מראי חלמא לשנאיך ופשרה לעריך׃ אילנא די
חזית די רבה ותקף ורומה ימטא לשמיא וחזותה לכל ארעא׃

אז נבוכדנצר תמה וקם נבהל. ענה ואמ' לפקידיו הלא שלש' אנשים השלכנו לתוך כבשן האש קשורים ואמרו אל המלך אמת המלך. ענה ואמר הנה אני רואה אנשים ד' מותרי' מהלכין בתוך כבשן האש ונזק אין בהם ותואר הרביעי דומה למלאך האלהי'. אז התקרב נבוכדנצר אל שער כבשן האש בוער. ענה ואמר שדרך מישך ועבד נגו עבדי האלוה העליון צאו ובואו. וירמה שאמר להוציאם בעור האש בוער בשער הכבשן והרגישו בו החום המופלג לנסות אם יוזקו בצאתם בהתפשט החום לשער כבשן וסר תפנימו. אז יצאו מתוך האש ונאספים האחשדרפנים הסגנים והפחות ופקידי המלך לראות האנשי' האלה אשר לא שלט אש בגופם ושער ראשם לא התחרך וסרבליהם שהם הבגדי' העליוני' לא השתנו וריח אש לא עבר בהם. ענה נבוכדנצר ואמ' ברוך אלהי שדרך מישך ועבד נגו אשר שלח מלאכו והציל עבדיו אשר בטחו בו ודבר המלך שנו ומסרו גופם אש' לא יעבדו ולא ישתחוו לכל אלוה כי אם לאלהיהם. וממני נתנה דת אשר כל עם אומה ולשון שיאמר שגגה על אלהי שדרך מישך ועבד נגו יכותח לנתחים וביתו יושם לאשפה. לפי שאין יכול להציל כמו זאת ההצלה זולתו. אז המלך הצליח וחזק פקידות שדרך מישך ועבד נגו במדינת בבל. והנה עתה יספר ספר כתב נבוכדנצר לכל העמים. אשר הוא מעיד על עוצם גדולת השם יתעלה ועל מעלת דניאל על כל החרטומים. והנה זה הספר כלל הספור הנמשך לזה עד אמ' בלטשצר מלכא עבד לחם רב לרברבנוהי. ואעפ"שים בו דברים יורו שאין נבוכדנצר מדבר באמ' כולא מטא על נבוכדנצר מלכא ומה שידמה לזה כי כזה תמצא באמ' כדקיה כי אין המלך יוכל אתכם דבר. וכן נשי למך האזנה אמרתי. וזה נוסח הספר נבוכדנצ' המלך לכל העמים אומו' ולשונות היושבים בכל הארץ ינדל שלומ' האותות והפלאו' אשר עשה עמי האלוה העליון טוב לי להגיד אותותיו כמה הם גדולות ונפלאותיו כמה הם חזקים מלכותו מלכות נצחי וממשלתו עד דור ודור. אני נבוכדנצר שלו הייתי בביתי ורענן בהיכלי. חלום ראיתי ויפחידני ורעיוני על משכבי ומראות ראשי יבהלוני. וממני נגזר להביא לפני כל חכמי בבל שיודיעוני פתרון החלום. אז היו באים חרטומים אשפים כשדיים וגוזרים והם הקוסמים. או מכחשים לפי מה שאחשוב. והם הם גוזרים מפני הנחש והקסם שיהיה הדבר כן כמו שיאמרו. ואמרתי החלום לפניהם ופתרונו לא הודיעו לי עד שבאחרונה בא לפני דניאל אשר שמו בלטשצר כשם אלהי אשר רוח אלהים קדושים בו. ואמרתי לפניו החלום בלטשצר גדול החכמים אשר ידעתי כי רוח אלהים קדושים בך וכל רז וסתום לא ינצחך מראות החלום אשר ראיתי אספר ופתרונו תוכל לומ'. ואמ' זה מפני שהגיד לו במה שקדם החלום ופתרונו: או ירצה בזה מראות החלו' אשר ראיתי אספר ופתרונו תאמר לי. והנה קרא החלום מראות ראשו לפי שמשכן הדמיון הוא במוח. וממנו ימשכו כל החלומות כאשר התבאר בטבעיות. הנה לך ספור מראו' ראשי על משכבי: ראיתי והנה אילן באמצע הארץ וקומתו גדולה גדל האילן ונתחזק ורומו הגיע עד השמים וענפיו לסוף הארץ. עלהו ופריו רב ומזון לכל בו תחתיו תשכון חית השדה כי הוא יהיה לה לאהל. ובענפיו ישכנו עוף השמים וממנו יזון כל בשר. והנה יאמ' זה להעיד כי הוא היה מושל בכל גם במה שלא היה ראוי שימשול בו מהאומות לחוזק עריהם וארצם ותוקף האנשי' אשר שם. ולזה היו אצל הנכנע לממשלתו במדרגת חיית השדה ועוף השמים שלא ישלט האדם בהם כי אם על המעט ובקושי. ועם כל זה היו כולם תחת ממשלתו. ראיתי במראות ראשי על משכבי והנה מלאך וקדוש יורד מן השמים קרא בכח וכן אמר כרתו האילן וקצצו ענפיו השירו עליו ופזרו פריו תנוד החיה מתחתיו והעוף מענפיו. אך עקר שרשיו עזבו בארץ ובאסור ברזל ונחשת בדשא השדה ובטל השמים ירחץ ועם החיות חלקו בעשב הארץ. והרצון בזה שמפני סור דעתו יצטרכו להניחו במאס' ברזל ונחשת כמו החיות ולא יתפייס בשום מאכל כי אם בעשב הארץ כמו החיות. וירצה לעמוד שם יומם ולילה ית[ל]חלח בטל השמים ולב חיה יתן לו ושבע עתים יעברו עליו. והנה הם חדשים או תקופות או שנים. והוא הנראה יותר. כי כבר אמר אחר זה די שעריה כנשרין רבא וטפרוהי כצפרין. בגזרת המלאכים הדבר ובמאמר קדושי' השאלה לעשות זה מזה האילן לבעבור ידעו החיים כי שליט הוא האל העליון במלכות האדם ולאשר ירצה יתננה ושפל האנשים יקים עלה. זה החלום אשר ראיתי אני נבוכדנצר המלך ואתה בלטשצר אמור פתרונו. כי כל חכמי מלכותי לא יוכלו להודיעני פתרונו ואתה יכול כי רוח אלהים קדושי' בך. אז דניאל שתק ועמד שומם כמו שעה אחת. ורעיוניו הבהילוהו: ענה המלך ואמר בלטשצר החלום ופתרונו אל יבהילך. ר"ל אעפ"שיהיה לנו כנגדי לא אחוש אך אתיסר בידיעתי להמלט מהרע ההוא. ענה בלטשצר ואמר החלום יהיה לשונאך ופתרונו לאויבך. האילן שראית שגדל ונתחזק ורומו הגיע לשמים וענפיו לכל הארץ

ועפיה שפיר ואנבה שגיא ומזון לכלא בה תחתוהי תדור חיות ברא
ובענפוהי ישכנן צפרי שמיא: אנתה הוא מלכא די רבית ותקפת
ורבותך רבת ומטת לשמיא ושלטנך לסוף ארעא: ודי חזא מלכא
עיר וקדיש נחת מן שמיא ואמר גדו אילנא וחבלוהי ברם עקר
שרשוהי בארעא שבקו ובאסור די פרזל ונחש בדתאא די ברא
ובטל שמיא יצטבע ועם חיות ברא חלקה עד די שבעה עדנין
אה יחלפון עלוהי: דנה פשרא מלכא וגזרת עליא היא די מטת על מראי
מלכא: ולך טרדין מן אנשא ועם חיות ברא להוא מדרך ועשבא
כתורין לך יטעמון ומטל שמיא לך מצבעין ושבעה עדנין יחלפון
עליך עד די תנדע די שליט עליא במלכות אנשא ולמן די יצבא יתננה
ודי אמרו למשבק עקר שרשוהי די אילנא מלכותך לך קימא מן די
מלכי תנדע די שלטין שמיא: להן מלכא מלכי ישפר עליך וחטיך בצדקה
ארבע פרק ועויתך במחן ענין הן תהוה ארכא לשלותך: כלא מטא על
נבוכד נצר מלכא: לקצת ירחין תרי עשר
על היכל מלכותא די בבל מהלך הוה: ענה מלכא ואמר הלא דא
היא בבל רבתא די אנה בניתה לבית מלכו בתקף חסני וליקר הדרי:
עוד מלתא בפם מלכא קל מן שמיא נפל לך אמרין נבוכד נצר מלכא
מלכותא עדת מנך: ומן אנשא לך טרדין ועם חיות ברא מדרך
עשבא כתורין לך יטעמון ושבעה עדנין יחלפון עליך עד די תנדע
אה די שליט עליא במלכות אנשא ולמן די יצבא יתננה: בה שעתא
מלתא ספת על נבוכד נצר ומן אנשא טריד ועשבא כתורין יאכל
ומטל שמיא גשמה יצטבע עד די שערה כנשרין רבה וטפרוהי כ
כצפרין: ולקצת יומיא אנה נבוכד נצר עיני לשמיא נטלת ומנדעי ע
עלי יתוב ולעליא ברכת ולחי עלמא שבחת והדרת די שלטנה שלטן
דידי עלם ומלכותה עם דר ודר: וכל דארי ארעא כלה חשיבין וכמצביה
עבד בחיל שמיא ודארי ארעא ולא איתי די ימחא בידה ויאמר לה מה
עבדת: בה זמנא מנדעי יתוב עלי וליקר מלכותי הדרי וזוי יתוב עלי
ולי הדברי ורברבני יבעון ועל מלכותי התקנת ורבו יתירא הוספת
לי: כען אנה נבוכד נצר משבח ומרומם ומהדר למלך שמיא די כל
מעבדוהי קשט וארחתה דין ודי מהלכין בגוה יכל להשפלה:

ועליו יפה ופריו רב ומזון לכל בו תחתיו תשכנ' חית השדה ובענפיו ישכנו עופות השמים. אתה הוא המלך אשר גדלת וחזקת וגדולתך גדלה והגיעה עד לשמי' וממשלתך בכל הארץ. ואשר ראה המלך מלאך וקדוש יורד מן השמים ואמר כרתו האילן והשחיתוהו אך עקר שרשיו עזבו בארץ ובמאסר ברזל ונחשת בדשא הארץ ובטל השמים ירחץ ועם חית השדה חלקו עד אשר יעברו עליו שבעה עתים זה פתרונו המלך. גזרת עליון הוא אשר הגיעה אל אדוני המלך ויגרשוך משכון עם האנשים ועם חיית השדה יהיה מושבך ויאכילוך כשוורים עשב ומטל השמים ירחצוך ושבעה עתים יעברו עליך עד אשר תדע כי שליט העליון במלכות אנשים ולאשר ירצה יתננה. ואשר אמר לעזוב עקר שרשיו בארץ הנה מלכותך קיימת לך לבעבור תדע כי שליטים העליונים. לכן המלך עצתי תיטב לך וחטאתך פדה בצדקה ועונך פדה בהחיות עניים. זאת תהיה ארוכה ורפואה לשגגתך אם בעבורה ענם אותך השם ית' זה העונש. והיה זה כן מפני שהיתה זאת הגזרה מצד גאותו. והנה אם יכנע לעבוד השפלים ממנו והם העניים תסור זאת הגזרה ממנו שזכות הצדקה רב. הכל הגיע אל נבוכדנצר המלך: לקצת חדשים שנים עשר היה מהלך נבוכדנצר על היכל מלכותו אשר בבבל וידמה שהאריך לו השם מפני העצה שנתן לו דניאל. ולזה לא הגיע אליו זה הרע עד שאמר דברי גאוה. ענה המלך ואמר הלא זאת היא בבל הגדולה אש' בניתיה לבית מלכות בתוקף כחי ולכבו' הדרי. עוד הדבר בפי המלך ירד קול מן השמים ואמר. לך נאמר נבוכדנצר המלך המלכות סרה ממך. וממדור האנשים יגרשוך. ועם חית השדה יהיה מדורך יאכילוך כשוורים עשב ושבעה עתים יעברו עליך עד אשר תדע כי שליט העליון במלכות אנשים ולמי אשר ירצה יתננה. אז כלה הדבר והגיע על נבוכדנצ' ומן האנשים גורש ואכל עשב כשוורים ומטל השמי' גופו ירחץ עד אשר גדל שערו כגודל נוצת הנשרים. והרצון בזה שער כל גופו וצפרניו כי היו ארוכות כצפרני החיות. ולסוף הימים אני נבוכדנצ' הרימותי עיני לשמים ושכלי עלי ישיב ולעליון ברכתי ולחיי העולם שבחתי והדרתי אשר ממשלתו ממשלת עולם ומלכותו עם דור ודור וכל יושבי הארץ כאין נחשבין וכרצונו יעשה בצבא השמים ויושבי הארץ ואין מי שימחה בידו ויאמר לו מה תעשה. ר"ל כי לא יוכל שום נמצא למנוע רצונו. אז שב שכלי אלי ולכבוד מלכותי חזרתי. והנה שב עלי זיוי ואורי ולי פקידי ושרי יבקשו ועל מלכותי הייתי מתוקן וביכה וגדול' יתרה נוספה לי. עתה אני נבוכדנצר משבח ומרומם למלך השמים אשר כל מעשיו אמת ודרכיו דין. ואשר הולכים בגאוה יכול להשפיל. עד כאן היה הספר ששלח נבוכדנצ' לכל האומות לפרסם נפלאות השם ומעלת דניאל וחכמתו.

ואולם התועלות המגיעות ממנו הם רבים. הנה התועלת הראשון הוא במדות והוא להודיע שראוי למלך שיהיו לו חכמים בכל חכמה מדברים בלשונו להועץ עמהם תמיד בעסקיו. וצריך עם זה שיהיו מורגלי' בטכסיסי המלכו' ויהיו נאותים בצורתם ובמראיהם. כי בזה יגיע למלך מהם התועלת המבוקש. והמשל שאם היו פחותים בצורתם או בתכונתם המדינית לא יהיה כבוד למלך שיעמדו בהיכלו. ויבאר ממנו מפני זה התועלת שיהיה ראוי שיגיע לו מהם. כי בהגלות המלך את יהויקי' מלך יהודה אמ' להגלות עמו מבני ישראל ומזרע המלוכה ומן הפרתמים ילדים שלמים בצורתם ובמראיהם ועמהם כל חכמה והבנת סודות נכתבי' בספר ושיהיה להם כח עם זה לעמוד בהיכל מלך וללמד' ספר ולשון כשדי' כדי שיוכלו לדבר עם המלך בלשונו. ורצה לקחת ילדים כי הם אשר יתכן יותר לחנך אותם באלו המנהגים. ולזה רצה לגדלם תחלה באלו המנהגים קודם שיעמדו לפניו. ולזה רצה שמקצתם יעמדו לפני המלך והם אשר נראו שלימים בכל אלו הענינים. התועלת השני הוא להודיע כי במזונות הדקים מביא לחדוד השכל. ולזה היה רוצה המלך באלו הילדים שיזונו במזונות המלך וישתו מיין משתיו עם שזה ישימם יותר יפים ויותר בריאים. וכבר בארנו שהענין בו בספר בעלי חיים ובבאורנו בפרשת ויהי ביום השמיני. התועלת השלישי הוא להודיע שים לאדם המשער קצת הסבה במה שעתיד. הלא תראה כי דניאל שהיה גדול המעלה אצל המלך על כל חכמי' קראו שר הסריסים כשם אלהי נבוכדנצר. כאלו הודה בזה שהוא יהיה לו לאלהים. ולזאת הסבה תמצא בהגא סרים המלך אחשורוש ששם אסתר לטוב בית הנשים לנערו שהיא תהיה לו האהובה אצל המלך. ולזאת הסבה גכ"ז זכר בזה המקום שהשם ית' נתן את דניאל לחסד ולרחמים לפני שר הסריסי'. התועלת הרביעי הוא להודיע שראוי לחכמי' ולשלמים ושאר האנשים להשמר ממה שיביא זולתם לפרוץ פרצות ולעבור על דברי תורה ולזה תמצא שספר שדניאל שם אל לבו שלא יתגאל בפת בג המלך וביין משתיו מפני שזה הדבר יביא להתחתן ישראל עם הגוים ויביאם זה לעבוד ע"ז וכאלו השתדל בזה מפני היותו יודע ברוח אלהים אשר בו שעתידין ישראל שבאותו הדור להתחתן עם הגוים ולזה רצה להרחיק הדברים המביאי' להתחתן בהם והנה בסוף הענין כשגלו ישראל שם לא פשטה תקנתו בפת שלא הסכימו בו כלם ולזה התירוהו רז"ל אמנם היין נאסר אעפ"י שלא נתנסך לע"ז כי המתנסך לע"ז נאסר מן התורה כמו שנתבאר מאמרו אשר חלב זבחימו יאכלו ישתו יין נסיכם. התועלת החמישי הוא להודיע שאין ראוי שיסכן האדם עצמו מפני מה שידמה לאלו התקנות והסייגים כי גם בהרבה מהמצוות והאזהרות אין ראוי זה כמו שנתבאר בביאורנו לדברי התורה ולזה תמצא שסיפר שכבר נתן האלהים את דניאל לחסד ולרחמים לפני שר הסריסים בספרו שכבר בקש דניאל לפני שר הסריסים שלא יתגאל באלו המזונות כאלו באר כי מצד בטחונו מהיותו נשוא חן בעיני שר הסריסים התיר לו לבקש ממנו זאת הבקשה כי לולי זה היה ירא פן יגלה סודו אל המלך וימיתהו. התועלת הששי הוא להודיע כי גם בסתר ראוי שירא האדם מהמלך כשאפשר שיודע סודו למלך כי כל דבר לא יכחד מן המלך ואעפ"שאינו עושה בזה רע זולת עברו על מצות המלך ולזה אמר שכבר ספר שר הסריסים לדניאל שהוא ירא מהמלך פן יראה אותם זועפים מן הילדים אשר כגילם ויחשוב שהוא חטא בהנהגת' ויביא עליו משפט מות על מרותו פי המלך. ולזה גם כן תמצא שסיפר שכאשר סר זה הפחד מהמלצ' היה נושא תמיד פת בגם ויין משתם כדי שלא ירגיש המלך בזה. התועלת השביעי הוא להודי' כי המזונות הרעי' נעדרי המזון יוכר הזקם לימים עשרה ר"ל כי לא יתכן שיעמוד אדם בזולת מזון ראוי ימים עשרה שלא יוכר בו היזק הרזון ושנוי המראה ולזה אמר דניאל למלצר שינסה אותם ימים עשרה ואז יראה מראיהם עם מראה הילדים אשר כגילם האוכלים מפת בגם ומיין משתיו. ואולם זה השיעור מהזמן נתבאר בנסיון שכבר תשלם בו הבחינה בהזון הראוי.

התועלת

התועלת השמיני הוא להודיע כי אוהבי השם ית' נעזרים בו בכל ענין במה שיעשוהו לכבודו· הלא תראה כי האדם יבר לו מאד בעמדו זמן מועט
בלא לחם ויין. ואעפ"שיהיו לו מזונות ערבים יקוץ בהם במעט זמן. ואלו עמדו שלש שנים בזולת לחם ויין. וסבב השם שהיו יותר בריאי בשר וטובי מראה
מהילדים אשר כגילם שהיו אוכלים מזונות המלך· התועלת התשיעי הוא להודיע שאשר לו כח להבין בכל חזון החלומות. ר"ל לפתור אותם שהוא
רוח נבואי בבד מה יחוייב בו שיהיה חכם שלא יהיה רוח אלהים בסכל· ולזה ספר שדניאל וחביריו נתן להם השם מדע והשכל בכל ספר וחכמה. ואחר זה
ספר שדניאל הבין בכל חזון וחלומות. כאלו יאמר שכבר נמשך לו מזה השלמות שלמות אחר. והוא שהבין בכל חזון וחלומות מפני שפע אלהי שבו. כמו
שהנבואה לא תהיה למי שאינו חכם כן הענין בזה הכח· ולזה יהיה בנ"מתנאי הפותר שיהיה חכם. התועלת העשירי הוא להודיע כי השם ית'
יתן לאוהביו ויראיו עושר וכבוד ואורך ימים מלבד הגמול הנפשיי שיתן להם. ולזה תמצא שספר עוצם מעלת דניאל וכבודו מאת המלך. ושכבר נתן לו עם
זה אורך חיים עד שכבר היה לו עוצם המעלה והכבוד כמו שבעים שנה או יותר. כי מהשנה השנית למלך נבוכדנצר עד תום זמן מלכותו כמו ששים ותשע שנ'.
ואחר זה היתה לו הגבהה בימי דריוש המדי עד שנה אחת לכורש. התועלת האחד עשר הוא לפרסם עוצם החכמה שהיתה נמצאת באומתנו עד
שאלו שהיו ילדים נמצאו יותר חכמים לאין שיעור מכל חכמי הגוים· כמו שיעדה התורה באמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה. והיה זה בן מפני היושרת
התורה לקנין החכמה כמו שביארנו. ומפני שהיא תרחיק המזונות המעבים החומר ומחשיכים אור השכל כמו שבארנו בפרשת שמיני· התועלת
השנים עשר הוא להודיע שכבר ימשך מחלומות הצודקים התפעמות הרוח כאלו ירגיש מקבל הספ' שהוא ענין צודק· ולזה יתעורר מאד לעמוד על אמתת מה
שכבר ראהו. ולזה סיפר שכבר חלם נבוכדנצ' חלומות ותתפעם רוחו לדעת שחלום ופתרונו· ובזה תמצא שזכר בתורה התפעמות הרוח על חלומות פרעה.
התועלת השלשה עשר הוא להודיע שהחלומות הצודקים יהיו אחר השינה השקועה שהיא בתחלת הלילה. כי לא יתכן שיהיו לו בעת השינה
השקועה מפני רוב האדים העבים העולים אל המוח· ולזה ירמה שכוון באמרו ושנתו נהייתה עליו. ר"ל שכבר נשברה שינתו הראשונה עליו בעת היותו חולם
זה החלום. התועלת הארבעה עשר הוא להודיע כי למזגים רושם ברב' החלומות והמחשבות. ולזה קרא נבוכדנצר לחרטומי הכשפים. כי המזג'
ישפעו בנ"משפע ניצוצי הככבים כמו שייסד בוראם ביום הבראם. התועלת החמשה עשר הוא להודיע מעלת אלו ההודעות קצתם על קצת. ולזה
הקדימו חכמי הטבע הודעתם במה שיודיעוה יותר שלמה מהודעת חכמי המזלות בשפע הככבים לסבות רבות יארך ספורם· אך בזה המקום נבאר אחת
מאלו הסבות. והוא כי המתחייב לפי חכמת הטבע הם דברים עצמיים מתייחסים למה שיתחייבו ממנו כהמשך הכעס מהשחורה האדומה. או שיחלום
האדומי שהוא מעופף ומה שדומה לזה ממזג מזג· ואמנם משפע הככבים לא יהיה המתחייב מתייחס להם. כי הם משוללים מכל האיכויות אשר ישפעו מהם.
ואולם המכשפים והכשדים הנה הודעותיהם יותר חלושות מהודעות האצטגנינים. ולזה איחר זכרונם· ואעפ"שידמה שיהיה לכשדים מבוא יותר בזאת השאלה
מהאחרים. כי הם מתפארים בכמו זאת ההודעה כמו שזכרנו במה שקדם· ולזה תמצא שהם השיבו למלך לא זולתם משאר החכמים· ועם כל זה טעו בזה
ויחשבו שיש במלאכת הגורלות האלו רושם בהודעת הדברים· התועלת הששה עשר הוא להודיע שהבא לפני המלך ראוי שיברכהו תחלה ואחר
ידבר אליו הצריך בדברים ובמלות היותר מעוטות שיוכל. כי ראוי שיהיו דברי האדם מעוטים עם הגבוה ממנו· כאמר' כי האלהים בשמים ואת' על הארץ על כן
יהיו דבריך מעטים. ולזה תמצא במענה הכשדים שאי אפשר היותו במאמר יותר קצר ממה שהוא. והוא אמרם אמר חלמא ופשריה נהחוה·
התועלת השבעה עשר הוא להודיע ביד מי נמסרו ישראל מפני עונותיהם· הם מאסו לעבוד השם אשר גמלם הטוב תמיד ונמסרו ביד מי שלא היה חומל על
הריגת אנשים עד שבזולת שום חטא היה מצוה להרוג חכמים ככל אשר היו היותר אהובים אצלו עם הפלגת מה שאמרו לו מההוכחות להראו' לו שאין להם אשם
על זה. כי בזאת השאלה לא נסה לשאול זולתו משום חכם ולחלוק לו כבוד לפי מה שאפשר הפליגו לשבח שאלתו כאמרם שהדבר שהוא. שואל הוא יקר·
כי כל זה היה ראוי שימנעהו מהרע להם. ודמה שהשם יתעל' הקדים רפואה למכה. ולזה הגלה דניאל תחלה עם חבריו. שדבקה בהם אהבת המלך· וזה
היה סבה אל שלא השחית ישראל. התועלת השמנה עשר הוא להודיע שראוי לאדם כשתעלה עליו חמת המלך או השליט ולא יוכל לכפות אותו
שישתדל להאריך הזמן כפי היכולת. אולי תשקוט חמתו או יתחדשו ענינים יעמדו כנגד רצון השליט ההוא· וזה למדנו מאמרו מן יציב ידע אנה דעדנא
אתון זבנין· ואמר זה לפי שזו אחת מהתחבולות הנאותות בכמו זה. למדנו גם כן ממה שאמר דניאל ושאל מהמלך שיתן לו זמן ויגיד לו מבוקשו· כי עכפ"
ימשך מזה הארכת זמן מבורך אל זה ממה שבטח בשם שיגלה סודו אליו עם התפלה והתחנונים. התועלת התשעה עשר הוא להודיע שאפילו
בעת הגעת הרע באופן שיחשוב שאין המלט ממנו אין ראוי שיתרשל האדם מלקיחת עצה עליו מה ישלם לו בעמדו על שבת הגזרה ההיא· כי משם תתישר לו
הצלה ממנה לפי מה שאפשר. ולזה תמצא שכאשר ראה דניאל שנרדפו הוא וחביריו להריגה השתדל לקחת עצה כפי היכולת ולא רפו ידיו· כי בראותו הגזרה
נחרצה מאת המל' או שאל למה היה זה כדי שיפתח לו השער להשתדל בהצלה ובשלמה לו עם התפלה לשם ית'· התועלת העשרים הוא להודיע כי
הבוטח בה' חסד יסובבנהו. הלא תראה כי דניאל בטח בשם שימסור לו זה הסוד אשר נתן לו המלך זמן עליו ונתן לו השם בקשתו. התועלת האחד
ועשרי' הוא להודיע שהחכמ' והידיעה הוא במוחלט לשם ומאתו תשפע לכל מי שיש לו חלק בה· וכן הענין בגבורה והיכולת כי היכולת והגבורה במוחלט
הוא לשם ומאתו תשפע לכל בעל יכולת· וזה כולו כבר ביארנוהו באופן שלם בחמישי ממי'· ולזה אמ' די חכמת' וגבורת' דיליה הוא יהב חכמתא לחכימין
ומנדעא לידעי בינה. עד שאפילו באלו הדברים תתפשט ידיעתו בשלמות. אמר ידע מה בחשוכא ונהורא עמ'. ובענין הגבורה והיכולת אמר והוא מהשנא
עדניא וזמניא מהעדי מלכין ומהקים מלכין. התועלת השנים ועשרים הנה להודיע למי שהטיב לו ה' שיברכהו ויתן לו תודה בעל כל אשר גמלהו
רב טוב· ולזה זכר שדניאל ברך לאלהי השמי' והודה ושיבח לו על אשר הטיבו זאת הטובה הנפלאה להודיע לו חלום המלך: התועלת השלשה ועשרי' הוא
להודיע ענין המלכיו' שהיו מעת נבוכדנצר ומספר שנותיהם ושכבר תקום אחריה' מלכות לא תסור. ויתבאר מדברי זה הספר כולם בענין זאת ההודעה כי מלכו'
החמישית תהיה מלכות מלך המשיח אשר אנחנו מקוים שיבא מגזע ישי ויפרח שרשיו· וכבר גלה הזמן החולף דבר אלו הארבעה מלכיות הא' היא נבוכדנצר
ועבדו אותו כל הגוים ובנו ובן בנו כמו שאמר ירמיה. והשנית היא מלכות מדי ופרס· והשלישי' היא מלכות יון. והרביעית היא מלכות הרומיים. והיתה תחלה
כוללת כל העולם· ואחר זה נחלקה לשתי מלכיות באופן הנזכר בזה המקום ועד היום נמשכין אלו המלכיות עד קום המלכות החמישית אשר לא יסור. והנה
בסוף הספר יספר משני אלו המלכיות אשר הם מושלים בכל אלו המלכים אשר האחד הוא מלך הצפון והאחר הוא מלך הנגב. וזה כלו ממה שיעיד על אמתת
החלום הזה ופתרונו· התועלת הארבעה ועשרים הוא להודיע שראוי לכל אדם שלא יתפאר בטובה שהטיב לו השם אבל יפרסם כי מאת ה' היתה
לו להיישיר לעבודתו האנשים עם זה הגמול הראוי למטיב שיכירו כי מאתו הוא ולזה תמצא שדניאל לא ייחס לעצמו הכבוד בזאת ההודעה אך באר כי אלהי
השמים הוא מגלה הרזים ומאתו נתחדשה לו זאת ההודעה והנה חטא בזה חזקיהו כמו שביארנו בספר מלכי' ר"ל שלא ייחס הכבוד לשם במה שבאו אליו מליצי
שרי בבל לדרוש את המופת אשר היה בארץ· התועלת החמשה ועשרים הוא להודיע שראוי לכל אדם להתנהג במדת הענוה כי בה ינחל כבוד
וגדולה. הלא תראה מה שאמר דניאל על דרך הענוה כי לא הודיע השם זה לדניאל בעבור רוב חכמתו אך היה זה ממנו כדי שיגיע לנבוכדנצר מבוקשו והנה זה
המאמר קבץ מכתיבת הכבוד לשם יתעל' כפי הראוי ומהפיוס לנבוכדנצר מה שלא יעלם וגם כמה היה האמת כי לולי היה שידע לנבוכדנצר החלום ופתרונו
כדי שלא יהרגו דניאל וחבריו לא תהיה זאת ההודעה מגעת לדניא וזה בנ"ייסיר לנבוכדנצר לעמוד על הפלא העצום שהיתה בזאת ההודעה כי לולי זה המאמר
היה אפשר שיחשוב נבוכדנצר שיהיה מדרך החכמים שיוסנו להם כמו אלו הסודות אך באר דניאל שלא היתה לו זאת ההודעה מצד מדרגתו בחכמה כי אין
מדרך החכמה שתעמוד על זה הסוד אך היה זה מתן מהאל כדי שידע נבוכדנצר סודו וזה ממה שהפליג לעלות דניאל ולנשאו ולזה זכה לזאת המעלה והכבוד
שזכה אליו. התועלת הששה ועשרי' הוא להודיע שכאשר מה השליט דבר מאנשי רבי' תכבד להם נתינתו או לא יוכלו על זה ונתן שאלתו אחד מהם לבד הנה
ראוי לו שיתנהו לו באופן שלא ייוחס בו החטא לראשונים אשר נמנעו ממנו כל שכן שאין ראוי לומר הנני נותן לך מה שלא הסכימו' הראשונים ולזה תמצא שאמר
דניאל לכל חכמי בבל על מה שאמרו שאין אדם יכול לגלות זה הסוד כי לא מחכמתו נגלה לו זה הסוד שאם היה זה כן היו אשמים שאר החכמים בזה אך גלה לו
אלהי השמים זה הסוד ואין אשם לשאר החכמים אם לא הגידו מה שאי אפשר שיודע להם מצד החכמה·

התועלת השביעי ועשרים הוא לפרסם מה שהגיע מהטוב בעבור דברי דניאל שהיו על האופן שראוי לייחס לשם זאת ההודעה. כי כבר התייסר נבוכדנצר מפני הדברים ההם להאמין ששם ית' הוא אלהי האלהים ושליט בכל. ולולי היות הדברים ההם בזה האופן היה נבוכדנצר נותן כל הכבוד לדניאל והיה עושה ממנו עז'. הלא תראה כי עם כל זה השתחוה לדניאל ואמר להקריב לפניו כאלו הוא אלוה. וידמה כי בעמותו זה הראה לו דניאל כי אין זה ראוי כי אם לשם לבדו שיתן לו הכבוד כי מאתו היה זה. ולזה אמר נבוכדנצר מן קשוט ידע אנא די אלהכון הוא אלה אלהין וגו'. התועלת השמנה ועשרי' הוא להודיע כי אין לממונה על פקידות מה לתת הפקידות ביד אחר אם לא ברצון הממנה אותו. כי יוכל הממנה לומר שבו בטח בדבר הפקידות ההוא לא בזולתו. ולזה ספר שדניאל בקש מהמלך שימנה על מלאכת בבל חנניה מישאל ועזריה חביריו. ובאר לו שסבר הוצרך לזה לפי שלא היה דניאל יכול להתעסק בדבר הפקידות ההוא מפני היותו גדול הסגנים על כל חכמי בבל. ולזה היה מן ההכרח שישב בשער המל' לעיין בדבר המשפטים הבאים לפניו כי הוא היה עליון על כל השופטים. התועלת התשעה ועשרים הוא שראוי להודיע כי כאשר ישמח האדם בטובה שישמח בה חביריו לפי מה שאפשר לו. ולזה תמצא שביקש דניאל מהמלך שימנה על מלאכת בבל חנניה מישאל ועזריה כי כבר היה רוצה לזכות בו דניאל בעבור חביריו. התועלת השלשי' הוא להודיע עוצם המופת שעשה השם לחננ' מישאל ועזריה שלא מלאכו לתוך כבשן האש להציל' בזה האופן הנפלא עד שערם לא נתחרך ולא עבר ריח אש בלבושיהם מפני קדשם השם והמנעם מהשתחוות לזולתו. וכדי שלא יחשוב אדם שהם עשו זה מפני שערם שיעשה להם השם נס בזה המופת להצילם. אך זולתם לא יתחייב לעשות כן. באורו שאעפ"י שלא יצילם ה' מידו לא ישכימו לחלל השם בזה האופן. וזהו אמרם והן לא ידיע להוי לך מלכא די לאלהך לית אנחנא פלחין וגו'. אך באורו לו שהוא יכול להצילם לכבוד השם מפני מה שאמר נבוכדנצר. ומן הוא אלהא די ישזיב יתכון מן ידי. וזה בג"ה היסיר נבוכדנצר לדעת עוצם גבורות השם ונפלאותיו. ולזה גזר על כל האומות שכל מי שיאמר כנגד השם שגגה ינותח לנתחים וביתו יהרס ויהיה לאשפה וכאלו היה כל זה ראוי שימנע נבוכדנצר מלשרוף בית המקדש. התועלת האחד ושלשים להודיע שמי שימסור נפשו למות על קדושת השם ראוי שיקבל זה בשמחה להעיד שאין זה הענין קשה לו. כי בחירתו תביאהו לזה למלט נפשו מעון פלילי. ולזה תראה שלא לבשו חנניה מישאל ועזריה בגדי שק בבואם לכבשן האש. אך לבשו בגדיהם החמודות להורות שקבולם המות ערב להם לבעבור ימלטו נפשם מעון'. התועלת שנים ושלשים הוא להודיע שהגאוה היא מדה מגונה מאד. ולזה זכר כי מפני גאות נבוכדנצר רצה ה' שיהיה שפל מאשר האנשים שבע שני' ויהיה בלי דעת כבהמות וירוחץ גופו בטל השמים ויאכל דשא כבקר עד אשר יתבאר לו שהשם הוא השליט במלכות האנשים ויתננה לאשר ירצה ויקים עליה כאשר ירצה השפל שבאנשים. ולזה תמצא שתכף שסב להתגאות ואמר הלא זאת בבל הגדולה אשר בניתי לבית מלכות בתקוף כחי ולכבוד הדרי הגיעה אליו זאת הגזירה. התועלת שלשה ושלשי' הוא להודי' כי הצדקה מצלת מרעות עצומות עד שסבר האריך השם לנבוכדנצר הרע בשביל הצדקה. והיה זה כן כי היא רפואה לתכונת הגאוה כמו שביארנו במה שקדם עם שבה גם כן קונה האדם תכונת הרחמנות והחמלה הפך מה שהיה מוטבע בו מתכונת האכזריות עד שסבר היה הורג אנשים בזולת סבה תביאהו אל זה:

בלשאצר מלכא עבד לחם רב לרברבנוהי אלף ולקבל
אלפא חמרא שתה: בלשאצר אמר בטעם חמרא להיתיה למאני
דהבא וכספא די הנפק נבוכדנצר אבוהי מן היכלא די בירושלם
וישתון בהון מלכא ורברבנוהי שגלתה ולחנתה: באדין היתיו מאני
דהבא די הנפיקו מן היכלא די בית אלהא די בירושלם ואשתיו בהון
מלכא ורברבנוהי שגלתה ולחנתה: אשתיו חמרא ושבחו לאלהי
דהבא וכספא נחשא פרזלא אעא ואבנא: בה שעתה נפקו אצבען נפקה
די יד אנש וכתבן לקבל נברשתא על גירא די כתל היכלא די מלכא
ומלכא חזה פס ידא די כתבה: אדין מלכא זיוהי שנוהי ורעיונהי
יבהלונה וקטרי חרצה משתרין וארכבתה דא לדא נקשן: קרא
מלכא בחיל להעלה לאשפיא כשדיא וגזריא ענה מלכא ואמר לחכימי
בבל די כל אנש די יקרה כתבה דנה ופשרה יחונני ארגונא ילבש
והמונכא די דהבא על צוארה ותלתי במלכותא ישלט: תא
אדין עללין כל חכימי מלכא ולא כהלין כתבא עלין
למקרא ופשרא להודעה למלכא: אדין מלכא בלשאצר שגיא
מתבהל וזיוהי שנין עלוהי ורברבנוהי משתבשין: מלכתא לקבל
מלי מלכא ורברבנוהי לבית משתיא עללת ענת מלכתא ואמרת עלת
מלכא לעלמין חיי אל יבהלוך רעיונך וזיוך אל ישתנו: איתי גבר וזיויך
במלכותך די רוח אלהין קדישין בה וביומי אבוך נהירו ושכלתנו
וחכמה כחכמת אלהין השתכחת בה ומלכא נבוכדנצר אבוך רב
חרטמין אשפין כשדאין גזרין הקימה אבוך מלכא: כל קבל די
רוח יתירא ומנדע ושכלתנו מפשר חלמין ואחוית אחידן ומשרא
קטרין השתכחת בה בדניאל די מלכא שם שמה בלטשאצר כען
דניאל יתקרי ופשרה יהחוה: באדין
דניאל הועל קדם מלכא ענה מלכא ואמר לדניאל אנתה הוא דניאל
די מן בני גלותא די יהוד די היתי מלכא אבי מן יהוד: ושמעת עליך עלך
די רוח אלהין בך ונהירו ושכלתנו וחכמה יתירה השתכחת בכא לית
בך: וכען העלו קדמי חכימיא אשפיא די כתבה דנה יקרון ופשרה
להודעתני ולא כהלין פשר מלתא להחויה: ואנה שמעת עליך די
תוכל פשרין למפשר וקטרין למשרא כען הן תוכל כתבא למקרא תכול
ופשרה להודעותני ארגונא תלבש והמונכא די דהבא על צוארך רא
ותלתא במלכותא תשלט:

בלשצר

מלכא עבד בשנת חדא לבלשצר.
בלשצר המלך עשה משתה לב
לגדוליו. וכנגד אלף היה שותה
יין. דע כי אויל מרודך היה בן נבוכדנצ' כמו שנתבאר בסוף ספר
מלכים ובסוף ספר ירמיה. ובלשצר היה בן בנו של נבוכדנצר.
ובזה נתקיים מה שאמר ירמיהו ועבדו אותו ואת בנו ואת בן בנו. ומה שאמר
בזה המקו' ואמת בריה בלטשצר אבוך אוכנה ראוי שיהיה בלטשצר
בן נבוכדנצר. כי אבי האב יקרא אב באמרו ותבאנה אל רעואל
אביהן. וכמו זה יקרא בן הבן בן. והנה הרצון בזה הפסוק שאלף
שרים היו אוכלים ושותים עמו על שלחן אחד וכנגד האלף היה שותה
יין. ר"ל שלא היה לו שולחן לו לבדו ולהם לבדם. אבל היה שותה יין
עם אלף על שלחן אחד הפך הענין מאשר מלכים. בלשצר אמר
בטוב לבו ביין להביא כלי זהב וכסף אשר הוציא נבוכדנצר אביו
מהיכל אשר בירושלם וישתו בהם המלך ושריו ונשיו ופילגשיו. אז
הביאו כלי זהב אשר הוציאו מהיכל בית האלהים אשר בירושלם.
וישתו בהם המלך ושריו נשיו ופילגשיו יין וישבחו לאלהי זהב וכסף
נחשת וברזל עץ ואבן. אז יצאו אצבעות יד אדם וכתבו נגד המנורה
על שיד כותל היכל המלך. והמלך רואה כף היד הכותבת. אז המלך
אור פניו השתנו ומחשבותיו הבהילוהו וקטרי מתניו נתרין
וארכובותיו מכות ומקישות זו לזו. ר"ל מרוב הפחד והבהלה בעק
המלך בכח להביא האשפים כשדיים וגוזרים. ענה המלך ואמר
לחכמי בבל שכל איש שיקרא הכתב ופתרונו יגידני ילבש ארגמן
ורביד הזהב על צוארו והשלישית במלכות ישלוט. אז באים כל חכמי
בבל ולא יכלו לקרות הכתב ולא להודיע למלך פתרונו על דרך [illegible]
הסיפור והאומר. אז המלך בלשצר נבהל מאד ואור פניו משתנה
עליו ושריו נבהלים ותועים. והמלכה על דבר המל' ושריו באה לבית
המשתה. ענתה מלכה ואמרה המלך לעולמים יחיה אל יבהלוך
מחשבותיך ואור פניך אל ישתנה. וידמה שזאת המלכה שהיא אשת
נבוכדנצר או היא אשת אויל מרודך בנו. ואעפ"י שהיא היתה אמו
חלקה כבוד למלכו' כמשפט. יש איש במלכותך אשר רוח אלהים
קדושים בו ובימי אביך אור דעת ושכל וחכמה כחכמת מלאך אלהים
נמצאת בו. והמלך נבוכדנצר אביך הקימו גדול על כל החרטומים
אשפים כשדיים גוזרים על אשר לא נמצאת בו כדניאל רוח אלהים
יתרה ומדע ושכל פותר חלומות ומגיד חידות ומתיר קשרים. ר"ל
שהוא מבין הדברים הסתומים יפלו בהם הספקות והמבוכות. כי
מרוב הספקות ידמה המעיין בהם שהם נקשרים בקשרים לא יוכל
לבאת משם להתירם. ואולם דניאל היה מתיר הקשרים ההם מגד
עוצם השגתו עד שהיה מגיע אל אמתת הדברים ההם:
אז דניאל הובא לפני המלך ענה המלך ואמר לדניאל אתה הוא דניאל
אשר מגלות היהודים אשר הביא המלך אבי מן היהודי' שמעתי עליך
אשר רוח אלהים בך ואור הדעת ושכל וחכמה יתרה נמצאת בך. ועתה הובאו לפני חכמים אשפים אשר יקראו כתב זה ופתרונו ואינם יכולים להגיד פתרון
הדבר. ואני שמעתי עליך תוכל לפתור פתרונות ולהתיר קשרים. לכן אם תוכל לקרוא הכת' ולהודיעני פתרונו תלבש ארגמן ורביד הזהב על צוארך ובשלישית
המלכות תשלוט:

באדין ענה דניאל ואמר קדם מלכא מתנתך לך להוין ונבזביתך
לאחרן הב ברם כתבא אקרא למלכא ופשרא אהודענה : אנתה
אה מלכא אלהא עליא מלכותא ורבותא ויקרא והדרא יהב לנבכד נצר
זיען אבוך : ומן רבותא די יהב לה כל עממיא אמיא ולשניא הוו זאעין
ודחלין מן קדמוהי די הוה צבא הוה קטיל ודי הוה צבא הוה מחא ודי
הוה צבא הוה מרים ודי הוה צבא הוה משפיל : וכדי רם לבבה
ורוחה תקפת להזדה הנחת מן כרסא מלכותה ויקרא העדיו מנה :
שוית ומן בני אנשא טריד ולבבה עם חיותא שוי ועם ערדיא מדורה ע
עשבא כתורין יטעמונה ומטל שמיא גשמה יצטבע עד די ידע די
אה שליט אלהא עליא במלכות אנשא ולמן די יצבא יהקים עליה :
שלה ואנתה ברה בלשאצר לא השפלת לבבך כל קבל די כל דנה ידעת :
ועל מרא שמיא התרוממת ולמאניא די ביתה היתיו קדמך ואנתה
גך ורברבניך שגלתך ולחנתך חמרא שתין בהון ולאלהי כספא וד
דהבא נחשא פרזלא אעא ואבנא די לא חזין ולא שמעין ולא ידעין
שבחת ולאלהא די נשמתך בידה וכל ארחתך לה לא הדרת :
באדין מן קדמוהי שליח פסא די ידא וכתבא דנה רשים : ודנה
כתבא די רשים מנא מנא תקל ופרסין : דנה פשר מלתא מנא מנה
אלהא מלכותך והשלמה : תקל תקילתא במאזניא והשתכחת חסיר :
פרס פריסת מלכותך ויהיבת למדי ופרס : באדין אמר בלשאצר
הסניכא והלבישו לדניאל ארגונא והמונכא די דהבא על צוארה והכרזו ע
עלוהי די להוא שליט תלתא במלכותא : בה בליליא קטיל בלשאצר
אה אה מלכא כשדיא : חצי ודריוש מדיא קבל מלכותא
כבר שנין שתין ותרתין : שפר קדם דריוש והקים על מלכותא
לאחשדרפניא מאה ועשרין די להון בכל מלכותא : ועלא מנהון
סרכין תלתה די דניאל חד מנהון די להון אחשדרפניא אלין יהבין
להון טעמא ומלכא לא להוא נזק : אדין דניאל דנה הוה מתנצח
על סרכיא ואחשדרפניא כל קבל די רוח יתירא בה ומלכא עשית
להקמותה על כל מלכותא : אדין סרכיא ואחשדרפניא הוו בעין
עלה להשכחה לדניאל מצד מלכותא וכל עלה ושחיתה לא יכלין
להשכחה כל קבל די מהימן הוא וכל שלו ושחיתה לא השתכחת
עלוהי : אדין גבריא אלך אמרין די לא נהשכח לדניאל
דנה כל עלא להן השכחנא עלוהי בדת אלהה : אדין סרכיא
ואחשדרפניא אלן הרגישו על מלכא וכן אמרין לה דריוש מלכא
לעלמין חיי : אתיעטו כל סרכי מלכותא סגניא ואחשדרפניא
בא הדבריא ופחותא לקימה קים מלכא ולתקפה אסר די כל די יבעא
בעו מן כל אלה ואנש עד יומין תלתין להן מנך מלכא יתרמא ל
לגוב לגב אריותא : כען מלכא תקים אסרא ותרשם כתבא די לא
ניה להשניה כדת מדי ופרס די לא תעדא : כל קבל דנה מלכא דריוש
נשים רשם כתבא ואסרא : ודניאל כדי ידע די רשים כתבא על לביתה
הוא וכוין פתיחן לה בעליתה נגד ירושלם וזמנין תלתה ביומא הוא
ברך על ברכוהי ומצלא ומודא קדם אלהה כל קבל די הוה עבד מן
קדמת דנה : אדין גבריא אלך הרגשו והשכחו לדניאל בעא ומ
ומתחנן קדם אלהה : באדין קרבו ואמרין קדם מלכא על אסר
מלכא הלא אסר רשמת די כל אנש די יבעא מן כל אלה ואנש עד
יומין תלתין להן מנך מלכא יתרמא לגב אריותא ענה מלכא ואמר
יציבא מלתא כדת מדי ופרס די לא תעדא : באדין ענו ואמרין קדם
עלך מלכא די דניאל די מן בני גלותא די יהוד לא שם עליך מלכא טעם
ועל אסרא די רשמת וזמנין תלתא ביומא בעא בעותה :

אז ענה דניאל ואמ' לפני המלך מתנותיך לך יהיו ודורוניך לאחר תן .
אך אקרא למל' הכתב ופתרונו אודיענו . ר"ל שבזולת מתנותיך הנני
מוכן לעשו' רצונך . אך לא החליט המאמ' שלא ירצה ולקחת מתנותיו
בסוף פני' כי כבר תמצא לפי מה שירצה במה שאחר זה שכבר קבל
דניאל אותן המתנות . ומזה כשתלשל הדבר שהיתה לדניאל זאת
הגדולה בעת מלכות דריוש . אתה המלך הנה האלוה העליון מלכו'
וגדולה וכבוד והוד נתן לנבוכדנצר אביך ומן הגדולה אשר נתן
לו כל העמי' אומות ולשונות היו חרדי' ויראים מלפניו אשר היה רוצה
היה הורג ואשר היה רוצה היה מכה . ואשר היה רוצה היה מרים
ואשר רצה היה משפיל . וכאשר רם לבבו וחזקה רוחו להרשיע הורד
מכסא המלוכ' והכבוד הסירו ממנו ויגורש ממשכן האנשי' והוש' לבבו
כלב חיה ועם חיות השדה היה משכנו ועשב בבקר האכילוהו ומטל
השמים גופו כטבל עד אשר ידע כי הא' העליון שליט במלכות האנשי'
ולאשר ירצה יקים עליה ואתה בנו בלטשצ' לא השפלת לבבך עם
היותך יודע כל זה . ועל אלהי השמים התגאית . והכלי' אשר בביתו
הביאו לפניך ואתה שריך ונשיך ופילגשיך שותים יין בהם . ולאלוהי
כסף וזהב נחש' וברזל עץ ואבן אשר אינם רואי' ולא שומעי' ולא יודעי'
שבחת ולא' האוה אשר נשמתך בידו וכל דרכיך לו לא הודית והרבון כי
נשמתך להכניע אותה אל אשר ירצה כי הוא מושל בנשמתך ורצונך .
והנה דרכיך לא לך . כי לא תוכל לעשות אשר תחפוץ . אך הכל כי
לא לאדם דרכו . אז מלפניו שלח כף יד וכתב זה רשם וזה הכתב
אשר רשם מנא מנא תקל ופרסין . הנה זה פתרון הדבר מנא מנה
האלהים זמן מלכותך והשלמ' . ר"ל שכבר נשלמו שבעים שנה שהיה
זמן המלכו' ההוא כמו שזכר ירמיה : תקל . נשקלת במאזנים ונמצאת
חסר : פרסין . נשברה מלכותך ונתנה למדי ופרס . והנה לא זכר
מדי במכתב כי מעט יהיה מלכו' מדי כי לא היה מהם כי אם דריוש
בן אחשורוש שקבל המלכות בהיותו בן ששים ושתים שנה . וראוי
שתדע כי לולי היות לדניאל כח נבואי לא יתכן שיובן מאמרו' ופרסין
שתי כוונות האחת השבירה והאחרת מלכו' פרס . וזה כי השם
המשותף לא יהיה בו סימן הרבים מפני שתי כוונות מתחלפות .
והמשל כי עין נאמר על עין בעלי חיים ועל עין המים . ולא נאמר
עינים על שיכלול בו עין אחד מבעל חיים ועין המים . כי כמו זה
הריבוי לא יקרה רק בדברים מסכימים מצד מה שהם מסכימים .
אז אמר בלטשצר והלבישו דניאל ארגמן ורביד הזהב על צווארו .
והכריזו עליו אשר שליט בשלישית המלכות : בו בליל' נהרג בלטשצר
המלך הכשדי . הנה אמר זה לפי שזה המשתה היה בלילה . כי כבר
היתה שם מבורה כמו שזכרנו . וידמה שאחד מאנשיו הכהו בשמעו
דברי דניאל למצא חן בעיני מלכי מדי ופרס כמו שזכר יוסיפון . אז
הכוהו אויביו המדיים או הפרסיים . ודריוש המדי קבל המלכות כבן
ששים ושתים שנה . והיה טוב בעיני דריוש והקי' על המלכו' אחשדרפני'
מאה ועשרים איש אשר יהיו בכל המלכות . ולמעלה מהם שוטרים
שלשה אשר דניאל אחד מהם שיתנו להם האחשדרפנים האלה טעם
במעשיהם . ועל פי השלשה האלה יעשו מעשיהם בדרך שלא יגיע
נזק למלך בפקידות האחשדרפני' . כי אלו השלשה הממוני' עליה'
שומרי' אותם מעשות דבר בלתי ראוי יתכן שיוזק מהם למלך . אז
דניאל היה מתחזק ומתגבר על השוטרים והאחשדרפנים מפני רוח
אלהים' שהיתה בו . והמלך חושב להקימו על כל המלכות . אז היו
רוצים למצוא עלה לדניאל מצד המלכות והאחשדרפנים . וכל עלה
והשחתה לא יוכלו למצא . כי נאמן הוא . וכל שגגה והשחתה לא
נמצאת בו . אמרו האנשים האלה הנה לא נמצא לדניאל זה כל עלה
אך נמצא בו בדת אלהיו . ר"ל אם תנתן דת כנגד אלהי דניאל שהוא
נאמן לאלהיו ויעבור על הדת ההיא . אז אלה השוטרים והאחשדרפני'
נאספו אצל המלך . וכן אמרו לו לדריוש המלך המלך לעולם תחיה .
נועצו כל שוטרי המלכות האחשדרפנים והפחות והסגנים המנהיגי'
לגדור למלך ולחזק איסר אשר כל אשר ישאל שאלה מן כל אלוה ואדם
עד ימים שלשים כי אם ממך המלך יושלך לבור האריות . והיא היתה
חפירה גדולה שם אריות רבות ואשר הוא משפט מות היו משליכין
אותו שם . עתה המל' קיים האיסר ותכתוב כתב אשר לא ישתנה
כדת מדי ופרס אשר לא תעבר . מפני אלה הדברים . הנה המלך כתב
הכתב והאיסר . ודניאל כאשר ידע שנכתב הכתב בא לביתו והלונות פתוחין לו בעלייתו כנגד ירושלם ושלש' פעמי' ביום היה כורע על ברכיו ומתפלל כמו
שהיה עושה קודם זו . האנשים האלה נאספו ומצאו דניאל מבקש ומתחנן לפני האלהים . אז קרבו ואמרו לפני המלך על איסר המלך . הלא איסר כתבת שכל
איש אשר יבקש מכל אלוה ואדם עד שלשים יום כי אם ממך יושלך לבור האריות . ענה המלך אמת הדבר כדת מדי ופרס אשר לא תעבור . אז ענו ואמרו לפני
המלך כי דניאל מגלות היהודים לא שם עליך טעם ולא על האיסר אשר כתבת ושלשה פעמים ביום מתפלל בקשתו . אז

אדין מלכא כדי מלתא שמע שגיא באש עלוהי ועל דניאל שם בל
לשיזבותה ועד מעלי שמשא הוה משתדר להצלותה : באדין
גבריא אלך הרגשו על מלכא ואמרין למלכא דע מלכא די דת למדי
ופרס די כל אסר וקים די מלכא יהקם לא להשניה : באדין מלכא יהקים
אמר והיתיו לדניאל ורמו לגבא די אריותא ענה מלכא ואמר לדניאל
אלהך די אנתה פלח לה בתדירא הוא ישיזבנך : והיתית אבן
חדה ושמת על פם גבא וחתמה מלכא בעזקתה ובעזקת רברבנוהי
די לא תשנא צבו בדניאל : אדין אזל מלכא להיכלה ובת טות
ודחון לא הנעל קדמוהי ושנתה נדת עלוהי : באדין מלכא
בשפרפרא יקום בנגהא ובהתבהלה לגבא די אריותא אזל :
ובמקרבה לגבא לדניאל בקל עציב זעק ענה מלכא ואמר לדניאל
דניאל עבד אלהא חיא אלהך די אנתה פלח לה בתדירא היכל עציב
לשיזבותך מן אריותא : אדין דניאל עם מלכא מלל מלכא לעלמין
חיי : אלהי שלח מלאכה וסגר פם אריותא ולא חבלוני כל קבל
די קדמוהי זכו השתכחת לי ואף קדמך מלכא חבולה לא עבדת :
באדין מלכא שגיא טאב עלוהי ולדניאל אמר להנסקה מן גבא
והסק דניאל מן גבא וכל חבל לא השתכח בה די הימן באלהה :
ואמר מלכא והיתיו גבריא אלך די אכלו קרצוהי די דניאל ולגב ואמר
אריותא רמו אנון בניהון ונשיהון ולא מטו לארעית גבא עד די גוב
שלטו בהון אריותא וכל גרמיהון הדקו : באדין דריוש מלכא
כתב לכל עממיא אמיא ולשניא די דארין בכל ארעא שלמכון ישגא
מן קדמי שים טעם די בכל שלטן מלכותי להון זאעין ו
ודחלין מן קדם אלההה די דניאל די הוא אלהא חיא וקים לעלמין זיעין
ומלכותה די לא תתחבל ושלטנה עד סופא : משיזב ומצל ועבד
אתין ותמהין בשמיא ובארעא די שיזיב לדניאל מן יד אריותא :
ודניאל דנה הצלח במלכות דריוש ובמלכות כורש פרסיא :

אז המלך כשמעו הדבר מאד חרה לו ועל דניאל שם לב להצילו ועד בא השמש היה משתדל להצילו. אז האנשים האלה כאספו אצל המלך ואמרו · דע המלך כי דת למדי ופרס אשר כל איסר ונדר אשר יקימהו המלך אין להשיב· אז אמר המלך והביאו דניאל והשליכוהו לבור האריות. ענה המלך לדניאל ואמר אלהיך אשר אתה מתפלל לפניו הוא יצילך. והובאה אבן אחת והושמה על פי הבור וחתם אותה המלך בטבעתו ובטבעת שריו אשר לא ישתנה הרצון לדניאל · אז הלך המלך להיכלו ולן בתענית וכלי זמר לא היו מביאין לפניו ושנתו נדדה לפניו. והנה היה זה מרוב צערו על דניאל · והנה קרא כלי זמר דחון מפני דחותם הרוח הרעה והכעס: או יהיה הרצון באמרו ודחון אשר מגידים ומספרים דברים רבים ל הרחיב הנפש כמנהג הגדולים. אז המלך קם כאשר האיר והלך במהירות לבור האריות ובהתקרבו לבור צעק לדניאל בקול מר. ענה המלך ואמר לדניאל דניאל עבד אלהים חיים אלהיך אשר אתה מתפלל לפניו היכול להצילך מן האריות. אז דניאל עם המלך דבר המלך לעולם יחיה · אלוהי שלח מלאכו וסגר פי האריות ולא הזיקוני לפי שכבר נמצא לי זכות לפניו ואף לפניך המלך דבר רע לא עשיתי . אז המלך שמח מאד ואמר להעלות דניאל מן הבור והועל דניא' מן הבור וכל חבורה לא נמצאת בו כי בטח באלהיו. ויאמר המלך והביאו האנשים האלה אשר הלשינו דניאל והושלכו לבור האריות הם ובניהם ונשיהם ולא הגיעו לקרקע הבור ששלטו בהם האריות ושברו כל עצמותיהם· אז כתב דריוש לכל העמים אומות ולשונות היושבים בכל הארץ יגדל שלומכם מלפני נתנה דת אשר בכל ממשלת מלכותי יהיו חרדי' ויראי' מלפני אלוה דניאל כי הוא אלהים חיים וקיים לנצח ומלכותו לא תשחת וממשלתו עד סוף העולם פודה ומציל ועושה אותות ונפלאו' בשמים ובארץ אשר הציל דניאל מיד האריות . ודניאל זה הצליח במלכות דריוש ובמלכות כורש הפרסי. והנה כורש חתן דריוש המדי ונתן לו דריוש המלוכה אחריו · וידמה שדריוש לא מלך שנה אחת שלמה כמו שנבאר אחר זה וכבר תמצא שאמר ירמיה כי במלאת לבבל שבעים שנה אפקוד אתכם · וכן היה . כי בשנה הראשונה לנבוכדנצר החל גלות ישראל אל בבל : אז גלה יהויקים וגלו עמו קצת מבני יהודה כמו שזכרנו בראש זה הספר . ונשארו שנים ותשע שנים עד מות בלשצר · ובשנה אחת לכורש נשלמו שבעים שנה ·

ואז פקד השם את ישראל כמו שכתוב בראש עזרא. אז אמר השם ירושלם תבנה והיכל תוסד · כמו שאמר ישעיה · ואעפ' שהיו להם מתנגדים אחר זה הנה שגיעה הישועה לכמות: וידמה שעונותיהם הטו שלא נשלמה הישועה אז. ומה שכתוב בנבואת זכריה עד מתי אתה לא תרחם את ערי ירושלם ואת ערי יהודה אשר זעמת זה שבעי' שנה אינו מחייב שלא יהיה מחרבן ירושלם עד העת ההיא כי אם שבעי' שנה : כי יותר הוא מזה המספר כשנמנה מלכות דריוש וכורש וארתחששתא עד השנה השנית לדריוש הפרסי · אך הזעם היה שבעים שנה · ר"ל מעת גלות יהויקים · כי מאז פנה ה' לרעה להם עד תחלת מלכות כורש · ואחר זה הזעם לא זעם ולא רחם בשלימות · כי כבר היו לישראל מתנגדים באותו הבנין . והוא בקש מהשם שירחם בימי דריוש הפרסי · הנה זה מה שראינו לבאר במה שהגבלנו ביאורו בזה המקו' · ואולם התועלות המגיעות ממנו הם רבים. התועלת הראשון הוא לפרסם נפלאות השם אשר עשה למען לא יחולל שמו כי השם ירצה שיעבדוהו בכל מקום ויגיעו כלם אל השלימות · ולזה ספר כי כאשר נגלה לשם · מה שהיה מתפאר בו בלשצר במה שהחריבו אבותיו בית המקדש · ולזה הביא כלי השם והיו שותין בהם הוא ושריו נשיו ופילגשיו והיו משבחין ומודים לאלהיהם אשר חשבו שהתגברו בהם על האלוה הגדול שנקרא שמו בית המקדש והושם לכבודו · ולמען יכירו כל הגוים כי הוא האלהים שלא על דרך המופת כמו כף שהיתה כותבת בכותל הדברים הקשים ההם כנגד בלשצר · וידמה כי בלשצר עשה זה לפי שכבר נתפרסו להם דברי ירמיה · כי בעת מלאת לבבל שבעים שנה יפקוד ה' את עמו וכאשר נשלמו שבעים שנה מעת נמיחת מלכו' נבוכדנצ' ולא פקד ה' את עמו ולא הושבו כליו חשב שלא יפקד עוד · ולזה נשתמש בכלי בית המקדש . והנה טעה בזה כי המספר היה מעת התחלת הגלות לבבל כמו שזכרנו . ולזה נשלם זה המספר בשנה אחת לכורש והושבו אז כלי בית ה' כמו שנזכר בראש ספר עזרא · התועלת השני הוא להודיע שראוי לאדם שיראה למלך שהוא מוכן לעשות רצונו אף שלא יקבל שכר ממנו · כי בזה מהכבוד וההידור למלך כמו שראוי · ולזה תמצא כאשר אמר בלשצר לדניאל שאם יקרא הכתב ההוא ויגיד לו פתרונו יתן לו אותם המתנות והשררה שנזכר. אמר לו דניאל שאינו צריך בעבור זה שיהיה משועבד לתת לו או המתנות אך יתנם למי שירצה. כי בזולת זה הוא מזומן ומוכן לעשות שאלתו . התועלת השלישי הוא להודיע עוצם הגבורה וכח הלב אשר לירואים ולשלימים: וזה שכבר תמצא שהוכיח דניאל בלשצר זה התוכחת הנפלא בעבור כבוד ה' ולא ירא להגיד הרע אשר הכתב מורה עליו · התועלת הרביעי הוא לבאר קיום יעודי הנביאים ופתרון דניאל . ולזה תמצא שספר כי בלילה ההוא נהרג בלשצר המלך . כי אז נשלמו לנבוכדנצר שבעים שנה ובא עד קצו שהגביל ירמיה · ובזה נב' כתאמת מה שפתר דניאל מנה מנא מלכות' ונשלמה · התועלת החמישי הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיקח מהשררה לעצמו מה שיתכן שיקנאו בו אחרי'. הלא תראה מה שקרה לדניאל מפני היותו מתחזק בסרך על שאר השוטרי' · כי לולי ה' שהיה לו כבר המיתוהו בקנאם בו עד שהתחכמו להפיל אותו לבור אריות. וראוי שלא יעלם ממנו שלא עשה זה דניא' אלא כדי שיוכל להטיב לישרא' כי כל שתהיה ידו תקפה יותר יוכל להיטיב להם עם המלך. התועלת הששי הוא להודיע עוצם בטחון דניא' בשם ית' עד שלא השבי' לבטל מתפלתו כלל בעבור הדת שנתן דריוש · שכל מי שיבקש בקשה לזולתו עד שלשי' יום יושלך לגוב אריו'. ולא סמך גם כן על הנס מכל וכל . כי כבר השתדל לעשו' זה בסתר ולא עשה בפרסום · כי אין ראוי גם לנביאים שיסמכו על הנס. כמו שזכרנו פעמים רבות בתועלו' דברי התורה הנביאים . התועלת השביעי הוא להודיע שראוי שיתפלל האדם לה' ושראוי גכ" להודות השם אחר התפלה · וראוי גכ" לכוין ולהתפלל כנגד בית המקדש: כי בהתפללו נגד ירושלם הוא מתפלל כנגד בית המקדש · וכל זה למדנו באמ' וכוין פתיחין ליה בעיליתיה נגד ירושלם וזמנין תלתה ביומא הוה בריך על ברכוהי ומודה ומצלי קדם אלהיה . למדנו שאחר התפלה היה אומ' דברי הודאה · ואולם קודם התפלה שראוי לומר דברי שבח כבר אמ' במקומות רבים · ולזה ותקנו חכמים להתפלל שלשה פעמים ביום · ואעפ' שיספיק בפעם אחת . ותקנו שתהיה התפלה כנגד ירושלם · ותקנו דברי התפלה שיש בהתחלתם דברי שבח ובסופם דברי הודאה · התועלת השמיני הוא להודיע שראוי לכל בעל פקידות שידקדק מאד בדברים שהוא ממונה עליהם מהשליט שיהיו מסודרים באמונות ובאופן שלא יקרה נזק למלך מפני היותו בלתי זריז בדברי' ההם ולא יבטח בזה מפני עוצם אהבת השליט אותו . הלא תראה כי דניאל עם רוב אהבת המלך אותו עד שכבר הפליג להסתער שהסיבות להפילו בגוב האריות · והיה משתדל בהצלתו בחזקת היד אחר שאפ' שלא עשה את דת המלך ומרד בו מן הכד . הנה היה מדקדק מאד בפקידותו עד שלא היו יכולין המקנאים בו למצוא על דניאל בזה שום עלה ושחיתה. ולזה תרחו שימשלוהו לו במה שהוא בדת אלהיו . כי היו מפעריס שדניאל היה נאמן לשם ולא יחטא לו בעבור מצות המלך:

התועלת

התועלת התשיעי הוא לפרסם עונש הנס שעשה השם לדניאל כאשר הפילוהו לבור האריות. כי בזה תעמוד' פינות הנפלאות וההשגחה אשר הם מהגדולות מהפנות התוריו'. ולזה נב' זכר שסבר נקם השם נקמתו: והוא שנפלו בו כל המתקנאים בגוב האריות. ואז נשלמה לדניאל ההצלה מהם. וזה היה סבה לפרסם כיה' הוא האלהים לכל האומות. מפני מה שסלח דריוש לכל האומות שיהיו כולם יראים את אלהי דניאל. כי הוא אלהים חיים ומלך עולם והוא משגיח על יראיו להצילם ועושה נפלאות בשמים ובארץ אשר הציל דניאל מיד האריות. ולזה אין לחשוב שיהיה השם בלתי משגיח בענייניס השפלים לחסרונם כמו שחשב הפילוסוף:

ז בשנת חדה לבלאשצר מלך בבל דניאל חלם חזה וחזוי
אמר ראשה על משכבה באדין חלמא כתב ראש מלין אמר: ענה דניאל
ואמר חזה הוית בחזוי עם ליליא וארו ארבע רוחי שמיא מגיחן לימא
רבא: וארבע חיון רברבן סלקן מן ימא שנין דא מן דא:
נפה קדמיתא כאריה וגפין די נשר לה חזה הוית עד די מריטו גפיה ונ
ונטילת מן ארעא ועל רגלין כאנש הקימת ולבב אנש יהיב לה:
חיוה וארו חיוה אחרי תנינה דמיה לדב ולשטר חד הקמת ותלת עלעין
בפמה בין שניה וכן אמרין לה קומי אכלי בשר שגיא: באתר
דנה חזה הוית וארו אחרי כנמר ולה גפין ארבע די עוף על גביה
וארבעה ראשין לחיותא ושלטן יהיב לה: באתר דנה חזה הוית
בחזוי ליליא וארו חיוה רביעיה דחילה ואימתני ותקיפא יתירה ושנין
די פרזל לה רברבן אכלה ומדקה ושארא ברגליה רפסה והיא ם
משניה מן כל חיותא די קדמיה וקרנין עשר לה: משתכל הוית
כינוהון בקרניא ואלו קרן אחרי זעירה סלקת ביניהון ותלת מן קרניא
רת קדמיתא אתעקרו מן קדמיה ואלו עינין כעיני אנשא בקרנא דא
ופם ממלל רברבן: חזה הוית עד די כרסון רמיו ועתיק יומין
כ רסיה יתב לבושה כתלג חור ושער ראשה כעמר נקא כרסיה שביבין די
דליק נור גלגלוהי נור דלק: נהר די נור נגד ונפק מן קדמוהי אלף
אלפין אלפים ישמשונה ורבו רבון קדמוהי יקומון דינא יתב וספרין
פתיחו: חזה הוית באדין מן קל מליא רברבתא די קרנא ממללא
חזה הוית עד די קטילת חיותא והובד גשמה ויהיבת ליקדת אשא:
ושאר ושאר חיותא העדיו שלטנהון וארכה בחיין יהיבת להון עד זמן
ועדן: חזה הוית בחזוי ליליא וארו עם ענני שמיא כבר אנש
יומין אתה הוה ועד עתיק יומיא מטה וקדמוהי הקרבוהי:

בשנת אחת לבלשצר עד בשנת שלש וגו'. ביאור המלו' רים מלין. אמר תחלת הדברים שאמ' בכתב ההוא שכתב בו החלום. וארו והנה רוחי שמיא. רוחות השמים. כאלו תאמר רוח צפונית ורוח דרומית ורוח מזרחית ורוח מערבית. מגיחן לימא רבא. מוציאות הים הגדול ממקומו כטעם יגיח ירדן אל פיהו. וכבר תמצא כאלו המלמדים הרבה בלשון ארמית. ידוע שהרוחות הנשברות בים יוציאוהו ממקומו. וכן הענין ברוחות המנשבות עליו. וכאילו העיר בזה שכל מה שישפע מן השמים מכל רוחותיו מעיר על דבר אלו המלכיות שיעיר אליהם בזאת הנבואה או בזה החלום של נבואה: ותלת עילעין בפומא. ר"ל שלש בלעות האלו נשארו בין שיניה ואכלה הבשר: כנמר. הוא נמר והיא חיה בעלת כתמים הרבה: רפסה. רומסת: אתכריאת רוחי בגו נדנה. ר"ל שמרוב בהלה כאלו נכרתה רוחו תוך הגוף שהוא נדן הנפש ונרתיקה: עד כה. עד כא: סופא דמלתא. סוף הדברים היו מה שאמר במכתב הנה דניאל שגיא רעיוני יבהלונני וגו'. וזה לאות כי מה שאמר רים מלין אמר הרצון בו שזהו תחלת דבריו ולא רצה בזה שלא יגיד דניאל כי אם ראשית הדברים ויקצר השאר. ועתה נעתיק אלו הדברים ללשון הקדש ונפרש ביד שכלנו:

בשנת אחת לבלשצר מלך בבל דניאל ראה חלום ומראו' ראשו על משכבו. אז החלו' כתב. בסוף סופא דמילתא יזכר שם הדברים שאינם מעצם החלום. ענה דניאל ואמר רואה הייתי בחזוני הלילה והנה ארבע רוחות השמי' מוציאות הים הגדול ממקומו. והנה היה המשל הזה כאלו הרוחות ההם יהיו סבה שישטוף הים הגדול את הארץ. כי המלכיות האלה בהתחדשם היה הרג רב באומות כלם אשר הם הווים למלך עליהם בחיל ובכח כמו שנתפרסם זה בסיפורים. והיה גם כן מהחכמה כשיחס זה לארבע רוחות השמים כאלו הורה שאלו הארבע מלכיות שופעות משפע כל רוחות השמים ר"ל מה שישפע מן הככבים בכללם. כי מפני זאת ההשגחה הכוללת לבד זכו לזאת הגדולה כי הם היו כלם עובדי אלילים. ואין ראוי שתדבק בהם השגחה פרטית. ובכלל גם כן במספר ארבע החיות הערה לארבע מלכיות שזכר. והם שרי אלו המלכיות עולות מן הים הגדול על שרוממותם היכו מהם. כי מבר שפע השמים. כי הם מבר עצמם ראויים שיהיו שפלים מאד למטה ממימי הים בדרך שלא יתקיים להם מציאות. ולזה זכר במלכו' החמישי' אשר ראויה להתרוממות מבר עצמה מפני אמונתה בשם ית' שהיא באה עם ענני שמייא עם שסבר היתה הערה בעלותם ממימי הים שלא יפלא אדם על גודל אלו המלכיות ותקפם עם היותם בעלי אמונות נפסדות עד שסבר משלו בכל. הישוב מה שלא נמצא כן עדין במלכו' ישראל. כי גדלם היה מבר חסרונם. וחסרון האומות בכללם שהיה קל להם להשמע אליהם וללכת בחקותיה'. כמו שגודל החיות אשר בים שהוא נפלא על גודל חיות היבשה שהוא מבר חסרון הבעלי חיים הימיים אלא מבר יתרון שלמותו כמו שיתבאר בטבעיו' הן טובו'. וארבע חיות גדולות עולו' מן הים שונו' זו מזו הם ארבע מלכיו' הנזכרו' בראש זה הספר. הראשונה כאריה וכנפי נשר לה רואה הייתי שנמרטו כנפיה והורמה מן הארץ הרגלי' כרגלי אנוש הוקמה ולבב אדם נתן לה. המשיל כח נבוכדנצר לכח האריה וקלות תנועתו ללכת להלחם באשר ירצה לכנפי הנשר שהם כלים לקלות התנועה בהם בנבדות: ולבב אדם נתן לה והוסרה ממנה לב האריה וגבורתו. והנה אמר זה על בלשצר שנכנעו מדי ופרס שהיו תחתיו. והנה חיה אחרת שנייה דומה לדוב ולצד אחד הוקמה וג' בלעות בפיה בין שיניה. וכן אומרי' לה קומי אכלי בשר שגיא. הנה זה המלכות השני היה מלכות מדי ופרס. ודמהו לדוב שאינו נלחם כל כך כמו האריה. ואמר שסבר הורמה לצד אחד לפי שלא נערכו לה כנפים לכבוש כל העמים אך נלחמו עם כשדים לבד ונצחום בקלות עד שבן לילה היה ובזולת מלחמות אחרות נכנעו להם כל העמים ונתנו כוארם תחת עולם. ואמר כי שלש בלעות בפיה בין שיניה להעיר על רוב אכלה הבשר והיה זה משל לשלשה מלכים מפרס שקמו אחר דריוש המדי שסבב המלכות תחלה ונתנו אחריו לכרש חתנו. והם כרש ארתחשסתא דריוש. ומה שאמר שם שכן אמר לה קומי ואכלי בשר שגיא אחשוב שהוא משל לבלע הראשונה. והוא כבש ונו הרג רבים ואמרה לנו מלכות השיין כשהרגה אותו והשליכה אותו אל הבור אשר מלא החללים. שתה כרם ורוה מן הדם אשר שפכת זה שלשים שנה כמו שכתו' בסיפורי יוסיפון בן גוריון. ובכלל כל אלו השלשה מלכים אשר זכרנו יהיו מנצחין מאד ולא יקום איש בפניהם. ולכל אחד מהם יתכן שיאמר קומי אכלי בשר רב. ולזה לא מנה עמהם ארתחשסת' השני. כי הוא היה בהפך זה. כי אלכסנדר נצחו במלחמה. אחר זה רואה הייתי והנה חיה אחרת כנמר לה כנפים ארבע של עוף על גבה. וארבעה ראשים לחיה וממשלה נתנה לה. הנה החיה אשר היא כנמר הוא אלכסנדר מקדוני מאד בגבורתו כמו שנזכר בסיפוריו. ולזה המשילו לנמר ואמר שיש לה כנפים ארבע של עוף כי הוא שוטט להלחם בכל הארצות וגם מספרם ארבעה כמספר המלכיו' שנחלקה אליהם כמה שיזכור במה שיבוא אחר זה. רואה הייתי במראות הלילה והנה חיה רביעית נוראה ואימה ותקיפה ושיני ברזל גדולות לה אכלה ומדקה והשאר ברגליה רומסת והיא משונה מכל החיות הקודמו' וקרנים עשר לה. הנה יפרש אחר זה ענין מה שנאמר בחיה רביעית. ודמה שאמר בה שראה במראות הלילה מה שאמ' בחי' האחרות להעיר על ההבדל החזק אשר בינה ובין החיות הקודמות. כי החיות הקודמות עמדו זמן לא ארוך. ואולם זו תעמוד זמן ארוך מאד: מסתכל הייתי בקרני' והנה קרן אחרת קטנה עולה ביניהם. ושלשה מן הקרנים הראשונים נעקרו מלפניה והנה עינים כעיני אדם בקרן הזאת ופה מדברת גדולות. רואה הייתי עד שהכסאות הושלכו והימים ישב לבושו כשלג לבן ושער ראשו כצמר נקי כסאו שביבי אש ופניו אש בוער נהר של אש נמשך ויוצא מלפניו אלף אלפים ישרתוהו וריבי רבבות לפניו יקומו למשפט ישב וספרים נפתחו. רואה הייתי אז מקול הדברים הגדולים אשר הקרן מדברת ראיתי עד שנהרגה החיה ונאבד גופה ונתנה לשריפת אש ושאר החיות הסירו ממשלתם. ואורך בחיים נתן להם עד זמן ועת. רואה הייתי במראות הלילה והנה עם ענני השמים כבן אדם היה בא ועד הימים הגיע ולפניו הקריבוהו:

ולו נתן

ולה יהב שלטן ויקר ומלכו וכל עממיא אמיא ולשניא לה יפלחון
שלטנה שלטן עלם די לא יעדה ומלכותה די לא תתחבל: אתכרית
רוחי אנה דניאל בגו נדנה וחזוי ראשי יבהלנני: קרבת על חד
מן קאמיא ויציבא אבעא מנה על כל דנה ואמר לי ופשר מליא
יהודענני: אלין חיותא רברבתא די אנין ארבע ארבעה מלכין אלין
יקומון מן ארעא: ויקבלון מלכותא קדישי עליונין ויחסנון
מלכותא עד עלמא ועד עלם עלמיא: אדין צבית ליצבא על
חיותא רביעיתא די הות שניא מן כלהון דחילה יתירה שניה די פ לה
פרזל וטפריה די נחש אכלה מדקה ושארא ברגליה רפסה: ועל
קרניא עשר די בראשה ואחרי די סלקת ונפלו מן קדמיה תלת וק לה
וקרנא דכן ועינין לה ופם ממלל רברבן וחזוה רב מן חברתה:
חזה הוית וקרנא דכן עבדא קרב עם קדישין ויכלה להון: עד די
אתה עתיק יומיא ודינא יהב לקדישי עליונין וזמנא מטה ומלכותא
החסנו קדישין: כן אמר חיותא רביעיתא מלכו רביעיא תהוא איה
בארעא די תשנא מן כל מלכותא ותאכל כל ארעא ותדושנה ות ותדשנה
ותדקנה: וקרניא עשר מנה מלכותא עשרה מלכין יקמון ואחרן קנה
יקום אחריהון והוא ישנה מן קדמיא ותלתה מלכין יהשפל: נא
ומלין לצד עליא ימלל ולקדישי עליונין יבלא ויסבר להשניה זמנין אה
ודת ויתיהבון בידה עד עדן ועדנין ופלג עדן: ודינא יתיב
ושלטנה יהעדון להשמדה ולהובדה עד סופא: ומלכותא ושלטנא
ורבותא די מלכות תחות כל שמיא יהיבת לעם קדישי עליונין מל
מלכותה מלכות עלם וכל שלטניא לה יפלחון וישתמעון: עד
כה סופא די מלתא אנא דניאל שגיא רעיוני יבהלנני וזיוי ישתנון אנה
עלי ומלתא בלבי נטרת: בשנת שלוש ת
למלכות בלשאצר המלך חזון נראה אלי אני דניאל אחרי הנראה אלי בלאשצר
בתחלה: ואראה בחזון ויהי בראתי ואני בשושן הבירה אשר
בעילם המדינה ואראה בחזון ואני הייתי על אובל אולי: ואשא
עיני ואראה והנה איל אחד עמד לפני האבל ולו קרנים והקרנים
גבהות והאחת גבהה מן השנית והגבהה עלה באחרנה: עולה
ראיתי את האיל מנגח ימה וצפונה ונגבה וכל חיות לא יעמדו ל
לפניו ואין מציל מידו ועשה כרצנו והגדיל: ואני הייתי
מבין והנה צפיר העזים בא מן המערב על פני כל הארץ ואין נוגע
בארץ והצפיר קרן חזות בין עיניו:

ולו נתן ממשלה וכבוד ומלכות והוד וכל העמים האומות והלשונות לו יעבדו. ממשלתו ממשלת עולם אשר לא תסור. ומלכותו אשר לא תשחת. אמר במלכות החמישי במראות הלילה להבדיל בינו ובין אשר לפניו. כי יש ביניהם הבדל נפלא. ודמה שבראשונה יהיה כארס אחד בזולת רוממות. ויבא לפני הישישים אשר הוא היום על מלכות רומי לבקש מלפניו על עמו כמו שבא משה למלך מצרי'. ובסוף הענין תנתן לו זאת הממשלה שזכר. נכרתה רוחי תוך נרתיקה אני דניאל ומראות ראשי הבהילוני. ר"ל כי מרוב הבהלה לא נותרה בו נשמה. קרבתי אל אחד מהעומדי' והאמת אשאל ממנו על זה ואמר אלי ופתרון הדברים יודיעני. אלו החיות הגדולות שהם ד' מלכים יקומו מן הארץ. הנה באר לך שתקומת אלו המלכים לבד תהיה מן הארץ. אך תקומת מלכות החמישית תהיה מאת ה' ית' על דרך השגחה פרטית ויקבלו המלכות קדושי עליונים ויחזיקו המלכו' לעולם ולעולמי עולמים. אז רציתי לעמוד על החיה הרביעי' אשר היתה משונה מכולם במראה מאד שניה ברזל וצפרניה נחשת הוא ברזל קשה. אכלה ומדקה והשאר רומסת ברגליה. ועל עשר הקרנות אשר בראשה והאחרת אשר עלתה ונפלו מלפניה שלש. והקרן אשר היא כן היו עינים לה ופה מדברת גדולות ומראיה גדול מחברתה רואה הייתי והנה הקרן אשר היא כן עושה מלחמה עם קדושי' ויכלה עד שבא הישישים ואחר כך נתן המשפט לקדושי עליון והגיע העת. ונחלו המלכות קדושים. כן אמר החיה הרביעית היא מלכו' רביעית תהיה בארץ משונה מכל המלכיו'. ותכלה כל הארץ ותדוקנה וקרנים עשר מאותה המלכות יקומו עשרה מלכים ואחרון יקום אחריהם והוא משונה מהראשונים. ושלשה מלכים ישפיל וידבר דברים כנגד אל עליון ולקדושי עליונים יכלה וישחית ויחשוב לשנות מועדים ודת וינתנו בידו עד מועד מועדי' וחצי. והנה אחשוב שאחר שקמו עשרה קיסרים ממלכות רומי קם הקיסר שהכריח מלכיות רבות להאמין בתורה החדשה. וידמה שאלו היו שלשה מלכיות אשר השפיל והשיב לדתו. והוא מבואר מזה שהקרן הזאת היתה קטנה בתחלתה אחר נתעצם ענינה. וכבר דברה הקרן הזאת על אלהים נפלאות וחשבו שילבש ה' ית' בשר ויכנס בבטן הבתול' ויולד והיא בתולה. גם חשבה לשנו' מועדי התורה והרבה ממצוותיה והיא התורה החדשה שנתן והוסיפו מפני זאת האמונה רבים מישראל כמו שנתפרסם זה מאד. ואולם מה שאמר שינתנו בידו עד זמן שנה לשני המועדים ולחציים. והנה שני המועדי' הם זמני עמידת בית ראשון ובית שני והנה עמד בית ראשון ארבע מאות ותשע עשרה שנה וחצי ובית שני עמד ארבע מאות ושבע ושלשים שנה וחצי והנה יהיו המועדי' שמנה מאות ושבע וחמשים שנה וחציים הוא ארבע מאות ושמנה ועשרים שנה וחצי. וכאשר נוסיף על הזמן שינתנו בידו חצי השבוע שהשבית זבח ומנחה כי אז היו נתנים בידו לא יהיה החסרון כי אם שנה אחת ולזה יהיה הרצון באמרו ימים אלף ומאתים ותשעים כי בשנה ההיא כשלם זה המכוין ינתן שקוץ שומם. ולזה יהיו נתונים בידו אלף ומאתים ושמונים ותשע. ואפשר עוד והוא הנכון שהשלש שנים וחצי שהשבית זבח ומנחה אינם נחשבים בזה המספר. והנה לא יהיו נתונים בידו אחר חרבן בית שני כי אם אלף ומאתים ושמונים וחמש שנים וחצי. ואחר זה יסורו מתחת ידו אך לא יהיה נתן השיקוץ שומם עד סוף אלף שלש מאות ושלשים וחמשה. וזה כלו בלתי מבואר בזה המקום. וכבר נאמ' במה שאחר זה: ולמשפט ישב. ר"ל הישישים. כי מהאמונה הזאת נמשך שיהיה ישיש עומד למשפט הוא תמורת הקרן הנזכרת וממשלתו יסירו להשמיד ולאבד עד לכלה. והמלכות והממשלה וגדולת המלכיות אשר תחת כל השמים נתנה לעם קדושי עליון. מלכותו יעמוד לעולם וכל הממשלות יעבדוהו וישמעו לקולו. עד כה היה ספור דברי המלאך לדניאל. וסוף הדברים שנת' דניאל אני דניאל מחשבותי יבהילוני מאד ואור פני ישתנה והדבר שמרתי בלבי. הנה באור זאת המראה. ואולם התועלת האחד המגיע בה מבואר בענין ייעוד מלך המשיח שיבוא מהרה בימינו ויעיד על אמתת זה הייעוד. כי שאר הענייני' שנכללו בו מהארבע מלכיות כלם באו כמו שבא בזאת המראה. ולפי ששער דניאל באמתתה הסכים לכתבה כדי שלא ישכחה ולא תשכח. ואולם כתב בתחלה ענה דניאל ואמר כי בזה תועלת גדולה להאמין יותר בדבריו אלה. כי כבר התפרסם אמונת דבריו בעניינים הנזכרים בספר הזה.

בשנת שלש למלכות בלשצר וגו'. עד בשנת ויהי בראותי ואני בשושן הבירה אשר בעילם המדינה. ידמה שכבר הלך שם דניאל כי לא היה קרוב כל כך לבלשצר כקורבתו לנבוכדנצר. ולזה לא שלח בלשצר לקראו על דבר המכתב בכותל עד שכבר הגידה לו המלכה ענין דניאל. והנה אמר שכבר ראה בחזון כאלו היה על אובל אחד מנהרי אולי: ואשא עיני וארא. אמר שכבר ראה איל אחד עומד על פלג המים ולו קרנים גבוהו'. אך האחת גבוהה מהשנית והגבוהה עולה באחרונה. והנה זה רמז למלכות מדי ופרס שהיתה המלכות השנית: ומלכות מדי היתה בתחלה והיא הקרן שאינה גבוהה כמו השנית שהיתה למלכי פרס. כי דריוש לא מלך כי אם מעט. ואחר כן שלשה מלכים לפרס והחזיקו במלכו' זמן רב. והנה יתבאר מזה המקום שלא מלכו כרש ודריוש יחד בזה המלכו' הגדול. אך מלך דריוש תחלה זמן קצר ואחר מלך כרש אחריו: ראיתי את האיל וכו'. אמר וכל החיות לא יעמדו לפניו ואין מציל מידו על מלכי פרס. כי ידמה שמלכו בכל ברצונם. וכבר סופר כי כורש הצליח מאד במלחמותיו ושפך דמים רבים: ואני הייתי מבין והנה צפיר עזים. קרא המלך הראשון ממלכי יון צפיר העזים לפי שכבר היה צעיר בשנים. כמו שנזכר בסיפור אלכסנדר והוא זה הצפיר. ויחס אותו אל העזים כי לא היה בן פיליפוס בעל אמו כמו שנזכר בסיפורו. ואמר שבא מן המערב על פני כל הארץ. כי כבר פשט בארצות רבות ונכבש קודם הלחמו עם דריוש. ואמ' ואין נוגע בארץ כאלו היה עוף בכנפים מרוב קלות תנועתו וכחו בקלות המלכות שהיה בא עליהם. ואמר שהיה בין עיני הצפיר קרן בעל סעיפים רבים לנגח פה ופה:

ויבא

וַיָּבֹא עַד הָאַיִל בַּעַל הַקְּרָנַיִם אֲשֶׁר רָאִיתִי עֹמֵד לִפְנֵי הָאֻבָל וַיָּרָץ אֵלָיו
בַּחֲמַת כֹּחוֹ׃ וּרְאִיתִיו מַגִּיעַ אֵצֶל הָאַיִל וַיִּתְמַרְמַר אֵלָיו וַיַּךְ אֶת־
הָאַיִל וַיְשַׁבֵּר אֶת־שְׁתֵּי קְרָנָיו וְלֹא־הָיָה כֹחַ בָּאַיִל לַעֲמֹד לְפָנָיו וַיַּשְׁלִיכֵהוּ
אַרְצָה וַיִּרְמְסֵהוּ וְלֹא־הָיָה מַצִּיל לָאַיִל מִיָּדוֹ׃ וּצְפִיר הָעִזִּים הִגְדִּיל
עַד־מְאֹד וּכְעָצְמוֹ נִשְׁבְּרָה הַקֶּרֶן הַגְּדוֹלָה וַתַּעֲלֶנָה חָזוּת אַרְבַּע תַּחְתֶּיהָ
לְאַרְבַּע רוּחוֹת הַשָּׁמָיִם׃ וּמִן־הָאַחַת מֵהֶם יָצָא קֶרֶן־אַחַת מִצְּעִירָה
וַתִּגְדַּל־יֶתֶר אֶל־הַנֶּגֶב וְאֶל־הַמִּזְרָח וְאֶל־הַצֶּבִי׃ וַתִּגְדַּל עַד־צְבָא
הַשָּׁמָיִם וַתַּפֵּל אַרְצָה מִן־הַצָּבָא וּמִן־הַכּוֹכָבִים וַתִּרְמְסֵם׃ וְעַד שַׂר
הַצָּבָא הִגְדִּיל וּמִמֶּנּוּ הֵרִים הַתָּמִיד וְהֻשְׁלַךְ מְכוֹן מִקְדָּשׁוֹ׃ וְצָבָא הורם
תִּנָּתֵן עַל־הַתָּמִיד בְּפָשַׁע וְתַשְׁלֵךְ אֱמֶת אַרְצָה וְעָשְׂתָה וְהִצְלִיחָה׃ מקום
וָאֶשְׁמְעָה אֶחָד־קָדוֹשׁ מְדַבֵּר וַיֹּאמֶר אֶחָד קָדוֹשׁ לַפַּלְמוֹנִי הַמְדַבֵּר עַד־ מוני
מָתַי הֶחָזוֹן הַתָּמִיד וְהַפֶּשַׁע שֹׁמֵם תֵּת וְקֹדֶשׁ וְצָבָא מִרְמָס׃ וַיֹּאמֶר
אֵלַי עַד עֶרֶב בֹּקֶר אַלְפַּיִם וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת וְנִצְדַּק קֹדֶשׁ׃ וַיְהִי בִּרְאֹתִי
אֲנִי דָנִיֵּאל אֶת־הֶחָזוֹן וָאֲבַקְשָׁה בִינָה וְהִנֵּה עֹמֵד לְנֶגְדִּי כְּמַרְאֵה־גָבֶר׃
וָאֶשְׁמַע קוֹל־אָדָם בֵּין אוּלָי וַיִּקְרָא וַיֹּאמַר גַּבְרִיאֵל הָבֵן לְהַלָּז אֶת־
הַמַּרְאֶה׃ וַיָּבֹא אֵצֶל עָמְדִי וּבְבֹאוֹ נִבְעַתִּי וָאֶפְּלָה עַל־פָּנָי וַיֹּאמֶר אֵלַי
הָבֵן בֶּן־אָדָם כִּי לְעֶת־קֵץ הֶחָזוֹן׃ וּבְדַבְּרוֹ עִמִּי נִרְדַּמְתִּי עַל־פָּנַי
אָרְצָה וַיִּגַּע־בִּי וַיַּעֲמִידֵנִי עַל־עָמְדִי׃ וַיֹּאמֶר הִנְנִי מוֹדִיעֲךָ אֵת אֲשֶׁר־
יִהְיֶה בְּאַחֲרִית הַזָּעַם כִּי לְמוֹעֵד קֵץ׃ הָאַיִל אֲשֶׁר־רָאִיתָ בַּעַל הַקְּרָנָיִם
מַלְכֵי מָדַי וּפָרָס׃ וְהַצָּפִיר הַשָּׂעִיר מֶלֶךְ יָוָן וְהַקֶּרֶן הַגְּדוֹלָה אֲשֶׁר
בֵּין־עֵינָיו הוּא הַמֶּלֶךְ הָרִאשׁוֹן׃ וְהַנִּשְׁבֶּרֶת וַתַּעֲמֹדְנָה אַרְבַּע
תַּחְתֶּיהָ אַרְבַּע מַלְכֻיוֹת מִגּוֹי יַעֲמֹדְנָה וְלֹא בְכֹחוֹ׃ וּבְאַחֲרִית
מַלְכוּתָם כְּהָתֵם הַפֹּשְׁעִים יַעֲמֹד מֶלֶךְ עַז־פָּנִים וּמֵבִין חִידוֹת׃

ויבא עד האיל. והוא דריוש. ואמ' וראיתי מגיע אצל האיל. לפי שכבר בא אלכסנדר לבית דריוש בהתנכרות. כמו שסופר לבעבור יראה עניניו כי כן היה מנהגו כמו שנזכר בסיפורו: ויתמרמר אליו. ר"ל שאלכסנדר עשה עצמו מר לדריוש. כי לא רצה להשלים עמו לקחת ממנו כסף וזהב: ושמנים פילגשיו ששלח לו דריוש. אך רצה על כל פנים להלחם עמו: וישבר את שתי קרניו. ר"ל שהכניע תחתיו מדי ופרס שהיו שתי קרנות האיל. ולא היה מציל לאיל מידו. רמז בזה שלא עזרו דריוש בזאת המלחמה המלכי' שהיו תחתיו קודם זה. כי הכניעם אלכסנדרון תחת ממשלתו. וגם עמו לא הצילו מיד הצפיר. כי מבני עמו הכוהו והמיתוהו כמו שנזכר בסיפור אלו המלכים: וצפיר העזים הגדיל עד מאד וגו'. אמר זה לפי שכבר כבש במלחמה כל הישוב. ובעת היותו בתכלית העוצם שכבש הכל והיה רוצה לשוב לא הספיק לשוב. כי תכף נשברה הקרן הגדולה אך לא במלחמה. כי אמר כי בעצמו היה זה. אך השקוהו סם המות כמו שנזכר בסיפורו. ומת אלכסנדר ועלו סעיפים ארבע תחת הקרן שנשברה כי כבר נחלקה מלכותו לארבע רוחות השמים. כמו שקדם. וכבר נזכר בסיפורו כי אלכסנדר חלק המלכות לארבעה ממשפחתו: ומן האחת יצא קרן מצעירה. ר"ל מקטנה שבהם יצא קרן מלך אחד ויגדל מאד אל הנגב והוא מלך מצרים. ולזה סיפר כי אנטיוכוס התגבר על מלך מצרים ותפשו וכבש מלכות מצרים תחתיו והתגבר ג"כ אל המזרח והוא ארץ פרס ואל ארץ הצבי והוא ארץ ישראל. כי היא נקראת ארץ צבי להיותה רצויה וחשוקה לכל אדם. והנה מצאנו כי כל אלו המלכיות היו תחת ידו. כמו שנתבאר מסיפורי אלו המלכי': ותגדל עד צבא השמים. ר"ל עד עם ישראל כי הרג מהם ומחסידיהם רבים. אנטיוכוס הנזכר כשלא רצו לשמוע לו לעבור על דברי תורה. והנה החסידי' הם ככוכבים. ולזה קראם צבא השמים. ואמ' שכבר הפיל זה המלך ארצה מן הצבא. והוא עם ישראל. ומן הכוכבים והם החסידים ירמוס אותם. וכבר היה זה גם כן כי הרבה אלליהם מאד עד שכבר חשב להשמיד את יהודה. כמו שנזכר בסיפורים: ועד שר הצבא הגדיל. ר"ל אדון הצבא והוא השם. ומה שהגדיל עליו הוא שכבר בטל העבודה הנעשית לו במקדש. כמו התמידין. ומה שידמה להם: והושלך מכון מקדשו. כי החריב זה המלך אנטיוכוס כמו שנזכר בסיפורי' אשר למלכים האלה. וקרא השם שר להוסיף העלם בזה. כי כן נדמה לו בחלומו כאלו היה שר צבא והוא השם שהוא שר צבא ישראל שנקראו צבאותיו. כמו שנ' והוצאתי את צבאותי. ולפי ששר יאמר ג"כ על המושל אשר יש מושל עליו. והוא המלך. באר המלאך בזה השר שהוא שר השרים כאלו יאמר שאין למעלה ממנו שום נמצא: וצבא תנתן על התמיד בפשע. ר"ל כי הצבא והוא ישראל ינתן ביד אנטיוכוס על דבר התמיד מפני מה שפשעו בו. וכאלו באר שאלו היו ישראל עובדים לשם כראוי לא שלט בהם זה הרשע בזה האופן. ובסבת הפשע תשליך מלכות הרשעה אמת ארצה. ר"ל החסידים ולהרגם. וידמה שזה הפשע שפשעו ישראל בימי בית ראשון לא טהרו ממנו עדיין כמו שיתבאר אחר זה. והנה יעיר לזה ג"כ בעת ההוא כי הוא יסבב לפקוד עליה' הפשע הראשון: ואשמעה אחד קדוש מדבר. ר"ל שמעתי שהיה אחד מהמלאכים הקדושים. ואמר לו אחד קדוש עד מתי יהיה זה הענין מהחזון שיהיה התמיד שומם. ויתן קדש וצבא ישראל מרמס לאויב. והנה וו' במלת וקדש כמו וו' ואיה וענה. והנה הרצון באמרו לפלמוני למלאך ששמו נעלם. והוא נגזר מפלוני אלמוני. וזה מורה על רוב ההעלם. כי שם המלאך נעלם כאמרו למה זה תשאל לשמי והוא פלאי. והנה אמר התמיד והפשע שומם הרצון בו התמיד בעבור הפשע שומם. או ירצה בזה עד מתי החזון והוא התמי' והפשע שומם תת. כאלו יאמ' עד מתי יהיה זה החזון לתמיד שיורם ויוסר. ועד מתי שהפשע יתן התמיד שומם ויתן בית המקדש וישראל מרמס לאויב. והנה אמר זה כי כבר הוסר התמיד שבעים שנה על הפשע ההוא. וכאלו יאמ' הלכבה לא יטהרו מזה הפשע עד שיענשו בעבורו בזה האופן הנפלא שיתן התמיד שומם יתן קדש וצבא מרמס ואמר אליו עד ערב בקר וגו'. הנה אמר זה שלא היתה השאלה על הזמן שיתמיד אנטיוכו' להרע לישר' בזה האופן. ויהיה התשובה מספר ימים לא שנים שאם היה לא היה ראוי עד ערב בקר אבל עד ימים אלפים ושלש מאות אם היה שיורה שלא התמיד זה הרע לישר' כי אם כמו שש שנים ופחות מארבעה חדשים. כי מה להזכיר ערב ובקר. ועוד איך יאמר המלאך לישראל על זה ואתה סתום החזון כי לימים רבים והנה לא היו ימים רבים עד הזמן ההוא מעת זה החזון. ועוד שהפשע כמו שהתבאר לא טהר עד עת הגאולה שהיא עתידה ולזה ידמה שיהיה זה מחשבון שנים והתחלתם לפי מה שאחשוב מעת שמואל. כי ממנו במת המלכות לישראל כי הוא משח שאול ודוד. ובימיו הצליחו ישראל בכל מלחמותיהם. ולזה נקרא בקר. ובימיו בכ' היתה מלכות שאול. ובכלל הנה הבקר הוא היות המלכות לישראל והערב הוא סורו מהם. והרצון בזה עד העת שיהיו הערב והבקר אלפים ושלש מאות שנה וזה יהיה ונצדק קדש בית המקד' ולא ישחת אחר זה ולא תשבת עבודתו. וידמה שזה תהיה עבודתו כשתהיה כשלמת מלחמת גוג ומגוג. כי ביום המלחמה היא תשבת בהכרח העבודה מירושלם. והנה ידמה שמלחמה תהיה אחר שהוסר התמיד אלף שלש מאות ושלשים וחמש שנה לפי מה שנבאר בע"ה בסוף זה הספר. וזה אחר חרבן הבית כי אז הוסר לגמרי. ולא יאמר שהוסר שלש שנים וחצי קודם חרבן הבית שני שהשבית זבח ומנחה כי אז לא הוסר אלא מפני שלא היו בהם תמידי' אך בעת החרבן הוסר. והנה מעת חרבן בית ראשון עד חרב' בית שני היו שבועים שבעים כמו שיתבאר. והם ארבע מאות ותשעים שנה. ובית ראשון עמד ארבע מאות ותשע עשרה שנה וחצי ויחסרו לשלימות אלפים ושלש מאות שנה כמו חמשי' וחמש שנה וחצי ויגרע מהם שלש שנים שעברו משלמה בעת בנין הבית וארבעים שמלך דוד ונשארו כמו שתים עשרה שנה וחצי שהיו ימי שאול ושמואל. כי בתחלת ממשלת שמואל הובא הארון לקרית: וכבר היו ימי עמדו שם אחר שמלך דוד שבע שנים וחצי. כי אז הוציאו דוד משם כמו שנתבאר בספר דברי הימים: ואבקשה בינה. ר"ל בקשתי שאבין אלה הדברים. והנה עומד לנגדי אחד מן המלאכים כמראה גבר ואשמע קול אדם. והוא המלאך שהיה קולו כקול אדם ושמעתי קולו בין נהר אולי. וקרא אחד מן המלאכים ואמ' ואתה גבריאל באר לזאת המראה ויבא אצל המקום שהייתי עומד בו. ובבואו הייתי נבעת מראיית המלאך ונפלתי על פני בחזון החלום ההוא מרוב הבעתה. ויאמר אלי אתה בן אדם הבן זה. כי זה החזון אשר ראית הוא יהיה לעת קץ. ולזה ראוי שתבינהו כדי שיגיע מזה החזון מראית התועלת המכוון. והוא להשתדל ברע שלא יגיע ולהביא הטוב ביותר שלם שאפשר. ובדברו עמי הייתי נרדם על פני ארצה כי לא נותר בי כח והנה נגע בי זה המלאך ויעמידני על מעמדי הראשון. ויאמ' הנני מודיע' את אשר יהיה באחרית הזעם שזעם השם את ישראל כי זה יהיה למועד שהוא קץ לזה האיל אשר ראית בעל הקרנים. הנה שתי הקרנים הם מלכי מדי ופרס כמו שביארנו במה שקדם. והצפיר השעיר הוא מלך יון והוא אלכסנדרון מקדון המשכים לו מלכו' יון. והנה הקרן הגדולה אשר בין עיניו הוא המלך הראשון מהם והוא אלכסנדר והנשברה ותעמדנ' ארבע תחתיה. הנה ארבע מלכיות מגוי יון תעמודנה אך לא יהיו בכח המלך הראשון שהוא אלכסנדר'. ובסוף מלכותם כרצות השם להתם ולכלות הפושעים מישראל יעמוד מלך עז פנים ומבין חידות והוא אנטיוכוס הרשע. וזה לאות כי מלכות רומי היא החיה הרביעית. כי אחר שכבר היה אנטיוכוס בסוף מלכות יון:

ועצם

ועצם כחו . על ישראל אין זה בכחו כי אם בחטא ישראל : ונפלאות ישחית . ר"ל שענין השחיתו יהיה כפלאות . כי פלא יהיה איך יוכל להשחית כל כך · ולא יבצר ממנו כל אשר יחשוב ויזיק · והצליח ועשה כל אשר יחפוץ והשחית גבורים ועם שהם קדושים · והם ישראל וכהניו . והנה יצליח בעבור שכלו וחכמתו . כי בידו מרמה יוכל להטיב בה כל אשר יחפוץ לעשות מהרע ובלבבו ובמחשבתו יגדיל לעשו' · כי הוא יחשוב באי זו תחבולה יוכל להכניע את שונאיו עד שבתחבולותיו ישחית רבים · כי הם לא היו נשמרים ממנו : והם ישינים . ועל שר השרים והוא השם יעמוד להכריח את ישראל להמיר דתם ושלא יעבדוהו . ובזולת יד מי שילחם עמו ישבר · כי השם עושה זה לנקום נקמתו ממנו כמו שבא בסיפורי אלו המלכים . והוא כי בלכת אנטיוכוס להלחם על ירושלם עבר הרכב אשר היה בו אצל הפיל ויצעק הפיל ולצעקתו רגזו הסוסים ונהפך הרכב ונשברו ע עצמותיו · ומראה הבקר והערב אשר נאמר לא היה משל אך הוא אמת . ואין צורך לפרשו : ואתה סתום החזון הזה · אשר נתבא' בו קץ אלו הצרות כי זה יהיה לימים רבים אחר זה . ולזה צריך סתום כדי שלא יתייאשו ישראל מן הגאולה . ואני דניאל נהייתי ונחלתי על זאת המראה ימים . וקמתי לעשות מלאכת המלך ואהיה תמה מאד על המראה הזאת ואין מי שיבין אותם כי סתומים הם · הנה זהו ביאור מה שנראה לנו בחזון הזה . וכבר חלף ועבר וגלת הקץ לגאולת צבא ה' ובנין מקדשו שהוא עתיד והוא סתום מאד כמו א שנראה · כי לא נתבאר בו מאי זה זמן הם יתחילו אלו האלפי' ושלש מאות · גם כן ענין הבקר והערב לא נתבאר רק תכר המשל ·

וְעָצַם כֹּחוֹ וְלֹא בְכֹחוֹ וְנִפְלָאוֹת יַשְׁחִית וְהִצְלִיחַ וְעָשָׂה וְהִשְׁחִית
עֲצוּמִים וְעַם קְדֹשִׁים : וְעַל שִׂכְלוֹ וְהִצְלִיחַ מִרְמָה בְּיָדוֹ וּבִלְבָבוֹ עֲצֻמִים
יַגְדִּיל וּבְשַׁלְוָה יַשְׁחִית רַבִּים וְעַל שַׂר שָׂרִים יַעֲמֹד וּבְאֶפֶס יָד יִשָּׁבֵר :
וּמַרְאֵה הָעֶרֶב וְהַבֹּקֶר אֲשֶׁר נֶאֱמַר אֱמֶת הוּא וְאַתָּה סְתֹם הֶחָזוֹן כִּי
לְיָמִים רַבִּים : וַאֲנִי דָנִיֵּאל נִהְיֵיתִי וְנֶחֱלֵיתִי יָמִים וָאָקוּם וָאֶעֱשֶׂה אֶת נחליתי
מְלֶאכֶת הַמֶּלֶךְ וָאֶשְׁתּוֹמֵם עַל הַמַּרְאֶה וְאֵין מֵבִין : אה
בִּשְׁנַת אַחַת לְדָרְיָוֶשׁ בֶּן אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ מִזֶּרַע מָדָי אֲשֶׁר הָמְלַךְ עַל מַלְכוּת
כַּשְׂדִּים : בִּשְׁנַת אַחַת לְמָלְכוֹ אֲנִי דָּנִיֵּאל בִּינֹתִי בַּסְּפָרִים מִסְפַּר ט
הַשָּׁנִים אֲשֶׁר הָיָה דְבַר יְהוָה אֶל יִרְמִיָה הַנָּבִיא לְמַלֹּאות לְחָרְבוֹת
יְרוּשָׁלִַם שִׁבְעִים שָׁנָה : וָאֶתְּנָה אֶת פָּנַי אֶל אֲדֹנָי הָאֱלֹהִים לְבַקֵּשׁ
תְּפִלָּה וְתַחֲנוּנִים בְּצוֹם וְשַׂק וָאֵפֶר : וָאֶתְפַּלְלָה לַיהוָה אֱלֹהַי
וָאֶתְוַדֶּה וָאֹמְרָה אָנָּא אֲדֹנָי הָאֵל הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא שֹׁמֵר הַבְּרִית וְהַחֶסֶד
לְאֹהֲבָיו וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֹתָיו : חָטָאנוּ וְעָוִינוּ וְהִרְשַׁעְנוּ וּמָרָדְנוּ וְסוֹר
מִמִּצְוֹתֶךָ וּמִמִּשְׁפָּטֶיךָ : וְלֹא שָׁמַעְנוּ אֶל עֲבָדֶיךָ הַנְּבִיאִים אֲשֶׁר
דִּבְּרוּ בְּשִׁמְךָ אֶל מְלָכֵינוּ שָׂרֵינוּ וַאֲבֹתֵינוּ וְאֶל כָּל עַם הָאָרֶץ : לְךָ
אֲדֹנָי הַצְּדָקָה וְלָנוּ בֹּשֶׁת הַפָּנִים כַּיּוֹם הַזֶּה לְאִישׁ יְהוּדָה וּלְיוֹשְׁבֵי יר
יְרוּשָׁלִַם וּלְכָל יִשְׂרָאֵל הַקְּרֹבִים וְהָרְחֹקִים בְּכָל הָאֲרָצוֹת אֲשֶׁר
הִדַּחְתָּם שָׁם בְּמַעֲלָם אֲשֶׁר מָעֲלוּ בָךְ : יְהוָה לָנוּ בֹּשֶׁת הַפָּנִים לִמְלָכֵינוּ
לְשָׂרֵינוּ וְלַאֲבֹתֵינוּ אֲשֶׁר חָטָאנוּ לָךְ : לַאדֹנָי אֱלֹהֵינוּ הָרַחֲמִים
וְהַסְּלִחוֹת כִּי מָרַדְנוּ בּוֹ : וְלֹא שָׁמַעְנוּ בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לָלֶכֶת
בְּתוֹרֹתָיו אֲשֶׁר נָתַן לְפָנֵינוּ בְּיַד עֲבָדָיו הַנְּבִיאִים : וְכָל יִשְׂרָאֵל עָבְרוּ
אֶת תּוֹרָתֶךָ וְסוֹר לְבִלְתִּי שְׁמוֹעַ בְּקֹלֶךָ וַתִּתַּךְ עָלֵינוּ הָאָלָה וְהַשְּׁבֻעָה
אֲשֶׁר כְּתוּבָה בְּתוֹרַת מֹשֶׁה עֶבֶד הָאֱלֹהִים כִּי חָטָאנוּ לוֹ : וַיָּקֶם
אֶת דְּבָרָיו אֲשֶׁר דִּבֶּר עָלֵינוּ וְעַל שֹׁפְטֵינוּ אֲשֶׁר שְׁפָטוּנוּ לְהָבִיא עָלֵינוּ דברו
רָעָה גְדֹלָה אֲשֶׁר לֹא נֶעֶשְׂתָה תַּחַת כָּל הַשָּׁמַיִם כַּאֲשֶׁר נֶעֶשְׂתָה ב שפטנו
בִּירוּשָׁלִָם : כַּאֲשֶׁר כָּתוּב בְּתוֹרַת מֹשֶׁה אֵת כָּל הָרָעָה הַזֹּאת בָּאָה
עָלֵינוּ וְלֹא חִלִּינוּ אֶת פְּנֵי יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לָשׁוּב מֵעֲוֹנֵנוּ וּלְהַשְׂכִּיל ב עוננו
בַּאֲמִתֶּךָ : וַיִּשְׁקֹד יְהוָה עַל הָרָעָה וַיְבִיאֶהָ עָלֵינוּ כִּי צַדִּיק יְהוָה
אֱלֹהֵינוּ עַל כָּל מַעֲשָׂיו אֲשֶׁר עָשָׂה וְלֹא שָׁמַעְנוּ בְּקֹלוֹ : וְעַתָּה
אֲדֹנָי אֱלֹהֵינוּ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ אֶת עַמְּךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּיָד חֲזָקָה וַתַּעַשׂ
לְךָ שֵׁם כַּיּוֹם הַזֶּה חָטָאנוּ רָשָׁעְנוּ : אֲדֹנָי כְּכָל צִדְקֹתֶךָ יָשָׁב נָא
אַפְּךָ וַחֲמָתְךָ מֵעִירְךָ יְרוּשָׁלִַם הַר קָדְשֶׁךָ כִּי בַחֲטָאֵינוּ וּבַעֲוֹנוֹת א
אֲבֹתֵינוּ יְרוּשָׁלִַם וְעַמְּךָ לְחֶרְפָּה לְכָל סְבִיבֹתֵינוּ : וְעַתָּה שְׁמַע
אֱלֹהֵינוּ אֶל תְּפִלַּת עַבְדְּךָ וְאֶל תַּחֲנוּנָיו וְהָאֵר פָּנֶיךָ עַל מִקְדָּשְׁךָ הַשָּׁמֵם
לְמַעַן אֲדֹנָי : הַטֵּה אֱלֹהַי אָזְנְךָ וּשְׁמָע פְּקַח עֵינֶיךָ וּרְאֵה ש
שֹׁמְמֹתֵינוּ וְהָעִיר אֲשֶׁר נִקְרָא שִׁמְךָ עָלֶיהָ כִּי לֹא עַל צִדְקֹתֵינוּ אֲנַחְנוּ מותינו
מַפִּילִים תַּחֲנוּנֵינוּ לְפָנֶיךָ כִּי עַל רַחֲמֶיךָ הָרַבִּים : אֲדֹנָי שְׁמָעָה
אֲדֹנָי סְלָחָה אֲדֹנָי הַקְשִׁיבָה וַעֲשֵׂה אַל תְּאַחַר לְמַעַנְךָ אֱלֹהַי כִּי
שִׁמְךָ נִקְרָא עַל עִירְךָ וְעַל עַמֶּךָ : וְעוֹד אֲנִי מְדַבֵּר וּמִתְפַּלֵּל
וּמִתְוַדֶּה חַטָּאתִי וְחַטַּאת עַמִּי יִשְׂרָאֵל וּמַפִּיל תְּחִנָּתִי לִפְנֵי יְהוָה
אֱלֹהַי עַל הַר קֹדֶשׁ אֱלֹהָי : וְעוֹד אֲנִי מְדַבֵּר בַּתְּפִלָּה בתפלה

בשנת

אחת לדריוש עד סוף הספר · ראוי שתדע כי דריוש קבל המלכות במו' בלשצר . ואחשורוש הנזכר פה איננו אחשורוש הנזכר במגלת אסתר. והוא אחשורוש הנזכר בספר עזרא באמרו ובמלכות אחשורוש בתחלת מלכותו כתבו שטנה על יושבי יהודה וירושלם · ובימי דריוש מלך פרס נבנה בית המקדש כמו שנזכר בנבואת חגי וזכריה והוא היה בן אחשורוש הפרסי כמו שנבאר שם בעה"ה אשר הומלך על מלכות כשדים · הנה מלכות כשדי' הוא מלכות נבוכדנצר שמלך בכל העולם : למלאת לחרבות ירושלם שבעים שנה . ר"ל שבעים שנה למלכות כשדים אעפ"י שאינם שבעים שנה לחרבות ירושלם · או חשב דניאל חרבות ירושלם מעת גלותו · כי מאז התחיל הגלות והוא חרבן מה לירושלם · ולפי שראה דניאל שכבר הגיע העת ההוא ראה להתפלל לשם בצום ושק ואפר כי מפני הצטער דניאל מאד על זה אולי ימשך לדניאל שיושגחו בשיתן להם הטוב אשר יעד ירמיה כי ירא דניאל שמא גרם החטא. ולזה לא נתפקדו ישראל עדין להשיבם על ארמתם : שומר הברית והחסד וגו' · ר"ל שהוא מקיים הברית והחסד . או שהוא ממתין אותו להם לעת הראוי . ולזה לא נתן לישראל כל הטוב שנשבע בימי יהושע כדי שיהיה שמור להם אל העת אשר לא יפקד מהם אחר זה . והוא בימי הגואל כמו שבארנו בבאורנו לדברי התורה : חטאנו וגו' · רמז בחטא על השגגה · כאמרו נפש כי תחטא בשגגה · רמז אל הנטייה מהדרך הישר כאמרו וישר העויתי · וברשע אל החטא בזדון · ובמרד אל החטא בזדון . על דרך מרד לא לבקשת הנאה · והמשל שמי שאכל במזיד נבלה בעבור תאותו לאכול הבשר ההוא הנה רשע בזה . ואם אכלה לא לתאבה לפי שיש בשר היתר אצלו וטובה כמוה . אך מתכוי' למרוד הנה מרד בזה . ובסור מהמצות והמשפטי' רמז אל חטא ועז' · אשר יסורו בו כל מצות ה' כמו שכפל זה בתורה . וכן קרה לישראל כמו שנזכר בספר מלכים · והנה זכר אלו העבירות בהדרגה להעיר כי מהעבירות הקטנות צריך להזהר . כי הם יביאו האדם אל החמורות : לך ה' הצדקה וגו' · ר"ל הצדק והיושר כי ביושר שפטת את ישראל על מעלם במה ששלחת עליהם מהרעות עד שהגליתם מארצם : לה' אלהינו הרחמים והסליחות כי מרדנו בו · ר"ל כי לולי רחמיו וסליחתו בעבירות היו ישראל מחוייבין כלייה . לפי שמרדו בשם · ועל דרך מרד עברו המצות הנכללות בתורה · ולא שמענו לקול ה' ללכת בתורתו · אשר נתן להם ביד עבדיו הנביאים כאשר כתוב בתורת משה · את כל הרעה הזאת באה עלינו . וכבר בארנו שענין הוא כן בפרשת והיה כי תבא : ולא חלינו את פני אלהינו · לשוב מעונינו ולהשכיל באמתך . באר בזה כי התפלה לשם על השבת אלו הרעות שבאו בסבת החטאים · ר"ל ירושת הארץ . והעיר בזה שאם היו עושים כן היו נפקדים קודם הזמן שהוגבל להם על יד הנביא : כי חנון ורחום ה' ונחם על הרעה . אך לא השתדלנו בזה . ולזה שוקד ה' על הרעה : כי בחטאינו ובעונות אבותינו . אמר בחטאינו · כי גם הבנים חטאו מפני שלא שבו אל ה' באופן שיסור הרע מהם אשר בא להם בעונות אבותם . ואמר כי מפני אלו החטאים עם ישראל וירושלם לחרפה לכל סביבותם : למען ה' . פעם ידבר לנכח ופעם שלא לנכח : הורה בזה על שהמקדש מעיד על מציאות השם הנקר' בזה השם . ר"ל יוד הא וו ה' . כי הוא מורה על אמתתו יותר מכל השמות כמו שביארנו בחתימי תמי' : על הר קדש אלהי . ידמה שהלך שם להתפלל . כי משם תהיה התפלה יותר נשמעת ליתרון הגעת השפע האלהי שם · או אפשר שיהיה הרצון בזה שכבר התפלל אל השם בעבור הר הקדש שהוא עומד שישוב להבנות בו בית המקדש :

והאיש

בעת והאיש גבריאל אשר ראיתי בחזון בתחלה מועף ביעף נגע אלי כעת
מנחת ערב: ויבן וידבר עמי ויאמר דניאל עתה יצאתי להשכילך
בינה: בתחלת תחנוניך יצא דבר ואני באתי להגיד כי חמודות
אתה ובין בדבר והבן במראה: שבעים שבעים נחתך על עמך
ועל עיר קדשך לכלא הפשע ולחתם חטאות ולכפר עון ולהביא צ
צדק עלמים ולחתם חזון ונביא ולמשח קדש קדשים: ותדע
ותשכל מן מצא דבר להשיב ולבנות ירושלם עד משיח נגיד שבעים
שבעה ושבעים ששים ושנים תשוב ונבנתה רחוב וחרוץ ובצוק ה
העתים: ואחרי השבעים ששים ושנים יכרת משיח ואין לו והעיר
והקדש ישחית עם נגיד הבא וקצו בשטף ועד קץ מלחמה נחרצת
שוממות שממות: והגביר ברית לרבים שבוע אחד וחצי השבוע ישבית
זבח ומנחה ועל כנף שקוצים משמם ועד כלה ונחרצה תתך על
שמם: בשנת שלוש לכורש מלך פרס דבר נגלה לדניאל
טשאצר אשר נקרא שמו בלטאשצר ואמת הדבר וצבא גדול ובין את הדבר
ובינה לו במראה: בימים ההם אני דניאל הייתי מתאבל שלשה
חמודות שבעים ימים: לחם חמדות לא אכלתי ובשר ויין לא בא אל פי
וסוך לא סכתי עד מלאת שלשת שבעים ימים:
וביום עשרים וארבעה לחדש הראשון ואני הייתי על יד הנהר הגדול
הוא חדקל: ואשא את עיני וארא והנה איש אחד לבוש בדים
חגורים ומתניו חגרים בכתם אופז: וגויתו כתרשיש ופניו כמראה ברק

והאיש גבריאל אשר ראיתי בחזון. הנה מצאנו בזה הספר הנבואי שני שמות למלאכים והם גבריאל ומיכאל. והנראה בעיני לפי מה שיתנהו הענין והעיון והתורה כי גבריאל הוא המלאך אשר יגיעו הנבואות לנביאים באמצעותו. ונקרא גבריאל להיות מדרגתו התייחסות אל מדרגת השכל האנושי כמו צורה. ושלמות לו באופן מה. והוא אשר יקראוהו האחרונים השכל הפועל. ויקראוהו הפילוסופים הנפש הנאצלת מהגלגלים. ובכמו זה אמר יחזקאל כי רוח החיה באופנים כמו שיתבאר שם בע"ה. וכבר בארנו במ"ש שאלו השמות כלם מורים על ענין אחד. והנה השכל המקבל שפע זה השכל הנקרא מיכאל. כי הוא בעצמותו מך ועירום מהשגות המושכלות. והשכל הזה כשיקבל שפע מהשכל הפועל שכלו כמו צורה. ויקרא שכל נקנה. ומצד שיש לו כח לקבל יותר מזה השפע הוא מך. ולזה יקרא השכל הנקנה מיכאל והוא שר ישראל. כמו שהתבאר בתורה. וזה כי ישראל אינם תחת המערכת אשר לכוכבים. אך הם מונהגים מהשגחה אלהית הדבקה בשם מצד השכל הנקנה כמו שבארנו במאמר הרביעי ממ"ה. וזהו מה שראינו להגיע אותו בזה המקום: ועוד אני מדבר בתפלה. ידמה שהתחיל להתפלל לעת הערב. כי אז היה מצטער מהצום לא בבקר. ולזה לא היה ראוי שיקרא צום מפני זה. וזה מבואר: והאיש גבריאל אשר ראיתי בתחלה מועף ביעף. ר"ל מיוגע ביגיעות ושרשו יעף והוא מענין עיפות. והרצון בו שכבר ראה אותו בחזון קודם זה והיה אז דניאל יגע ביגיעות נוסף מהשגת המלאך עד שכבר נבעת ונפל על פניו עד שנגע בו והעמידו על עמדו. ולזה סיפר בזה המקו' שזה המלאך היה נוגע אליו בעת מנחת ערב. ומפני זה כי אז לא היה בו עייפות עתה להשיגו: עתה יצאתי להשכילך בינה. אמר יצאתי על דרך המשל. כטע' אמרו הנה ה' יוצא ממקומו. והוא משל להראות השפע השופע ממנו: בתחלת תחנוניך יצא דבר. ר"ל יצא דבר מאת השם לגלות לו האמת בזה: כי חמודות. ר"ל איש חמודות. והוא חסר הנושא. וכמוהו רבים: שבועים שבעים נחתך על עמך. ידמה שאמר לו זה לפי שכבר היה חושב דניאל בתפלתו להשתדל שתהיה זאת הגאולה לישראל באופן שלא יחרב בית המקדש עוד. ועל זה היה מתפלל. ואעפ"י שיהיו ישראל משועבדים למלכיות שראה עד בא המלכות החמישית. והנה חשב שיהיה אפשר זה לפי שכבר נשאו ישראל עונם במה שחלו עליהם מהרעות. והנה הודיעו המלאך שאין הענין כן כי לא יעמוד כי אם עד סוף שבועים שבעים מעת חרבן הראשון שהם ארבע מאות ותשעים שנה. או יהיה הרצון בזה כי דניאל מפני שראה בחזון שנת הקדם ונבא מרמס לעת ארוך. כי אמר לו המלאך כי לימים רבי' התפלל על זה. והנה הודיעו המלאך כי לא יעמוד הבית עד סוף שבועים שבעים כי כן נגזר על עמו ועל עיר קדשו. והנה רצה זה השם לכלא הפשע שפשעו ישראל. כי בזה הגלות הארוך יטהרו ולהתם חטאתם שלא ישאר להם ממנו שום שארית. על דרך אמרו תם עונך בת ציון לא יוסיף להגלותך. או יהיה הרצון בכלא הפשע וחטאת עונם עונם. כטעם מחטאת שרום ההפוכה. והכל שב לענין אחד: ולכפר העון. שעוו בו ישראל שלא ישאר להם ממנו שארית באופן שיהיו ראויים להביא להם צדק עולמים. והוא המלכות החמישית. כי אז יצדק קדם לעולמי עד: ולחתום חזון ונביא. הוא' ללא ענין וכמוהו רבים והרצון בזה שאז יחתמו חזיונות רבים. כי אז ישפוך ה' רוחו על כל בשר. כמו שזכר ישעיה. ואין זאת החתימה שתימה אך הרצון בזה התרשם צורת החזון בנפש החוזה. ואמנם אמר זה כי מעת התחלת בית שני אין עוד נביא ואין חזון נפרץ ובימי צמיחת מלכות החמישית ירבו הנבואות והחזיונות. או ירצה שאז יחתום כל חוזה ונביא. כי סוף נבואות הנביאים כלה לצמיחת מלכות מלך המשיח. והביאור הראשון יותר נכון: ולמשוח קדש קדשים. רוצה לומר כי אז ימשח בשמן המשחה כי כבר נגנז. ורצה ה' שלא יהיה נמשח אז למיעוט קיומו. או ירצה במשיחה בחירה כטעם למשיחו לכורש. וירצה כי אז יהיה נבחר קדש הקדשים לא תסור הבחירה ממנו. ואפשר שירמוז אל מה שיעיד עליו קדש הקדשים כמו שבארנו בביאור התורה. והרצון שאז יהיו כל האנשים בוחרים השלמות האנושי: ותדע ותשכל וכו'. רוצה לומר ממוצא הדבר שיצא בתחלת החנוך יותר מהשיעור הנזכר. והוא שכבר ישובו ויבאו לירושלם עד שיהיה עמהם משיח שהוא נגיד. והוא הכהן הגדול אחר שלימות שבועים שבעה והם השנים שעברו מעת החרבן. ולא דקדק בשנים הנוספות. כי לא היה צריך להודיע זה לדניאל. כי אז היה יודע אותו והוא היה כמו חצי שבוע בקרוב. כי בשנ' אחת לדריוש היה זה החזון והנה זה הכהן הגדול היה יהושע בן יהוצדק. והנה הקריבו שם אעפ"י שלא נבנה הבית כמו שהתבאר בספר עזרא: ושבועים ששים ושנים תשוב ונבנתה רחוב וחרוץ. הנה החרוץ הוא החפירה אשר סביב החומה לחזק העיר. ואמר ששבועי' ששים ושנים תעמוד ירושלם בנויה רחוב וחרוץ מעת התחלת הבניין ולא חשב חצי השבוע הנשאר עם הששים ושנים. כי אז השבית טיטוס מבית המקדש זבח ומנחה והיה דומה כאלו חרב. ואמ' שזה יהיה בצוקת העתים. כי כבר יהיו ישראל במצוקה גדולה. ולא חשב חצי. כי כתבו עליהם שטנה מלכי פרס ומדי עד שהגיע הענין לדריוש הפרסי ואז נבנה. וגם אחר הבניין היו להם צרות רבות על ידי מלכי יון וזולתם. ולזה אמר ובצוק העתים: ואחרי השבועים ששים ושנים וגו'. ר"ל כי אחר זה הזמן יכרת ויפסק ענין הכהן המשיח. לא שיכרת הוא בעצמו כי זה לא יקרה לעול' כמו שאמר ירמיה. אבל יהיה ענין ההכרת שאין כהונות. כי מאז שבתה העבודה בבית המקדש והעיר והמקדש ישחית עם המושל הבא. ר"ל עם טיטוס. כי טיטוס לא היה מסכים להחריב העיר והקדש כמו שנזכר בסיפורי אלה המלכים: וקצו בשטף. ר"ל סוף קץ העיר והקדש: עם נגיד הבא. בשטף. ר"ל בריבוי עם להשחית. כמו שטף המים הרבי': ועד קץ המלחמ' הנה העיר נכרתה שוממות הנה הפריצים שהיו בתוכה היו משחיתים אותו העם והורגים אותם עד אין קץ המלחמה. כי אז היו הפריצים נלחמים עם הרומיים והורגים בהם לרוב: והגביר ברית לרבים. אותו הנגיד כי הוא היה קורא להם לשלום והיה מבקש מהם שלא ישחיתו. אך יתנו תחת הרומיים עול צווארם. וזה התמיד טיטוס שבע שנים וחצי השבוע הנשארים מהשבועים שבעים: ישבית זבח ומנחה. מבית המקדש: ועל כנף שקוצים משומם. ר"ל כי מי שהוא מעופף על כנף השיקוצים כי הוא עובד אלילים והוא טיטוס היה משומם ומשחית את ישראל עד שכלה ונחרצה תתך על העם שהוא שומם והוא ישראל. או ירצה ובעבור כנף השיקוצים והתועבות שהעמידו במקדש מנשה וחביריו יהיה משומם הקדש זה הנגיד. ויתמיד זה עד שכלה ונחרצה תתך על ישראל שהוא שומם ואמת הדבר: וצבא גדול. ר"ל כי הדבר שנגלה לדניאל הוא אמת ובו מועד גדול וארוך. ויהיה צבא מענין אמרו הלא צבא לאנוש עלי ארץ: ובין את הדבר. ר"ל והבין את הדבר והוא מקור: ובינה לו במראה. הקודם ר"ל שהוא מוסיף ביאור וזה יתבאר במה שיבא: הייתי מתאבל שלשה שבועים ימים. ידמה שאז כתבו שטנה על יושבי יהודה וירושלם להשבית ולהשחית הבניין. ולזה ציער עצמו דניאל בזה הצער שזכר עשרים ואחד יום: לחם חמודות. הוא לחם יפה מתוקן המלאכה שהיה מנהג דניאל לאכול ממנו: וביום עשרים וארבעה לחדש הראשון. ידמה שזה היה בחדש ניסן ולא חשש דניאל אם ציער עצמו מבשר ויין וסיכה בימי חג פסח על השבתת בניין העיר ירושלם והקדש: ואני הייתי על יד הנהר הגדול הוא חדקל. ר"ל שבחזון נראה לו כאלו הוא על שפת הנהר ההוא: והנה איש אחד לבוש בדים. הנה בגדי בד הם לבנים. ואמר שמתניו חגורים בחגורה של זהב אשר הוא מופז שהוא בתכלית הנקיות מכל סיג. והנה אופז באלף הוא כמו ומופז ביוד. ועניינו שכאשר ירצה להוציא מהזהב כל סיגיו ידוקוהו מאד וישימו עמו דברים יטהרוהו מכל סיגיו. ואמר שגויתו הוא כתרשיש והיא אבן יקרה נוטה עינה לעין תכלת. ופניו כמראה ברק שמאיר מעט רגע ואחר כן יעלם.

ועיניו

ועיניו כלפידי אש וזרעתיו ומרגלתיו כעין נחשת קלל וקול דבריו
כקול המון: וראיתי אני דניאל לבדי את המראה והאנשים אשר
היו עמי לא ראו את המראה אבל חרדה גדלה נפלה עליהם ויברחו
בהחבא: ואני נשארתי לבדי ואראה את המראה הגדלה הזאת ולא
נשאר בי כח והודי נהפך עלי למשחית ולא עצרתי כח: ואשמע את
קול דבריו וכשמעי את קול דבריו ואני הייתי נרדם על פני ופני א
ארצה: והנה יד נגעה בי ותניעני על ברכי וכפות ידי: ויאמר רגלי
אלי דניאל איש חמדות הבן בדברים אשר אנכי דבר אליך ועמד על
עמדך כי עתה שלחתי אליך ובדברו עמי את הדבר הזה עמדתי ס
מרעיד: ויאמר אלי אל תירא דניאל כי מן היום הראשון אשר
נתת את לבך להבין ולהתענות לפני אלהיך נשמעו דבריך ואני באתי
בדבריך: ושר מלכות פרס עמד לנגדי עשרים ואחד יום והנה
מיכאל אחד השרים הראשנים בא לעזרני ואני נותרתי שם אצל מלכי
פרס: ובאתי להבינך את אשר יקרה לעמך באחרית הימים כי עוד יקרא
חזון לימים: ובדברו עמי כדברים האלה נתתי פני ארצה ונאלמתי:
והנה כדמות בני אדם נגע על שפתי ואפתח פי ואדברה ואמרה אל
העמד לנגדי אדני במראה נהפכו צירי עלי ולא עצרתי כח: והיך
יוכל עבד אדני זה לדבר עם אדני זה ואני מעתה לא יעמד בי כח נ
ונשמה לא נשארה בי: ויסף ויגע בי כמראה אדם ויחזקני:
ויאמר אל תירא איש חמדות שלום לך חזק וחזק ובדברו עמי ה
התחזקתי ואמרה ידבר אדני כי חזקתני: ויאמר הידעת למה באתי וכדברו
אליך ועתה אשוב להלחם עם שר פרס ואני יוצא והנה שר יון בא:
אבל אגיד לך את הרשום בכתב אמת ואין אחד מתחזק עמי על אלה
כי אם מיכאל שרכם:

ואני בשנת אחת לדריוש המדי עמדי למחזיק ולמעוז לו: יא
ועתה אמת אגיד לך הנה עוד שלשה מלכים עמדים לפרס והרביעי
יעשיר עשר גדול מכל וכחזקתו בעשרו יעיר הכל את מלכות יון:
ועמד מלך גבור ומשל ממשל רב ועשה כרצונו: ובעמדו תשבר גדול
מלכותו ותחץ לארבע רוחות השמים ולא לאחריתו ולא כמשלו וכעסתי
אשר משל כי תנתש מלכותו ולאחרים מלבד אלה:

ועיניו הם כלפידי אש. שהם נותנים אור לאויר. ומי שיכוין עיני' זולתו רואים כי העניין יצטרך בראות מוחשיו אל אור ישימם לו נראים. וזרועותיו שהם כלי הפעולות: ויעיר בזה על מהות הדברים אשר בכאן שהוא שופע ממנו. ומרגלותיו שהם המשיגים המאוחרים מהמראות הם כעין נחשת מלוטש שיורשמו בו הצורות. וקול דבריו כקול המייה רבה. והנה זה כלו הוא משל לדבר גבריאל. ובגדי הבד מעיד על הלובן והנקיות מכל לכלוך וחסרון. כי הוא נקי מחומר. ואזורתו שתקשרהו הוא מה שילך מדרגת הצורה מהשכלים אשר היו כלם דבר אחד הוא מזהב היותר נקי משיגים שאפשר. וכבר ידעת כי התורה רמזה שיהיו הדברים המעידים על אלו המבאלים הבלתי נפסדים והם נקיים מחומר כזהב לרוב קיומו ונקיותו ולהיותו יקר מאד אצל האנשים. והגויה הנקשרת בזאת החגורה רמז אל המושכלות אשר אצלו מצד מה שהם מתרבות. כי מהצד ההוא הם הולכות מהחגורה במדרגת ההיולי. ואמ' שגם היא יקרה מאד ואם אינה במדרגת הזהב. ומראות פניו הוא ההשגה בו. היא כמראה בזק שיושגו בו מעט מהאור. ואחר ישוב החשך הרבה והוא מבואר שכן הוא העניין בשפע שיושפע ממנו לאדם: ועיניו הם כלפידי אש. ר"ל כי מה שהוא כלילו להשגה והוא השגתו עצמו שנה ממנו יושפע לאדם שישיג כמו שלפידי אש ישימו הדברים נראים. ואמר שזרועותיו ומרגלותיו הם כעין נחשת מלוטש לפי שבנחשת המלוטש יהיו הצורות נרשמות. ובזה אמר שזרועותיו ומרגלותיו והם המשיגים לדברים האם ירשמו בו הצורות המושכלו' אשר מהם חודשו וזה כי הדברים המסובבים מהשכל הפועל יעידו על הכימוס המושכל אשר ממנו התחדש מציאות. וכן יעידו על זה משיגיה' מהמשיגים יקרה שנעמוד מהם על מהות הדבר כמו שנתבאר ב בטבעיות. ואמ' שקול דבריו כקול המון. העיר על שהוא משפיע בחוזק ובתוקף מה שישפיע מן המושכלות. כי הדברים המוחשים בעצמם נועקים ומודיעים הצורה המשכלת אשר ממנה השתלשל מציאותם לעומק הגלות אופן החכמה ביצירתם. והאנשים אשר היו וגו'. ידמה שכל זה היה בחזון והיה נראה לדניאל זה המלאך בזאת התמונה שזכר. והיה נראה לו כי כבר היו אנשים עמו ולא ראו המראה הגדולה הנפלאה הזאת אבל חרדה גדולה נפלה עליהם: והודי נהפך עלי למשחית. ר"ל שהצורה שהוא הודו ויפיו ושומרת מציאותו נהפכה עליו להיות למשחית לא לשומר. כי נשתבשו פעולותיה: עמדתי מרעיד. ר"ל שהיה מרעיד איבריו ומניע אותם תנועות משובשות: ושר מלכות פרס עומד לנגדי. ר"ל כי אעפ"י שכבר נשמעו דבריך לפני השם קודם שענית עצמך ואני באתי בדבריך אז להודיעך אמתת העניין הנה שר מלכות פרס. והוא השליט המשגיח במלכות ההוא מפני מערכת הכוכבים. עומד לנגדי אחד ועשרים יום שים מן העת שנתת אל לבך להבין סוד אלה הדברים ולהתענות עליהם. כי מהשגחת ה' ית' בכם נלחמתי עם מה שראוי שנתחדש לכם מהרע מפני שר מלכות פרס. והנה לפי מה שאחשו' ידמה שזה היה סבה שכלם הסכימו על בניין העיר והקדש. ואעפ"י שאחר זה כתבו קצתם שטנה עליהם מפני המתנגדים אשר לישראל בבנין ההוא כמו שנזכר בספר עזרא. והועיל זה גם כן אל שלא הרעו לישראל פרס אבל עבדו אותם עבודה מתוקה כמו שנזכר בספר יוסיפון. ואמר גבריאל כי מיכאל והוא אחד מהשרים הראשונים מדרגה דניאל בא לעזרו להסיר מישראל קצת הרע שהיה ראוי שימשך להם ממלכי פרס. ובאמת כי מצד מיכאל תדבק השגחת השם בישראל כמו שהתבאר מדברינו במאמר הרביעי ממי'. ובאתי להבינך את אשר יקרה לעמך באחרית הימים. כי בזאת ההודעה תועלת ותועלת ללקיחת עצה על הרע שלא יקרהו ובטוב שיקרה ביותר שלם שאפשר. ועתה אשוב להלחם עם שר פרס. ר"ל כי אני צריך להלחם בעבורכם עם שר פרס למנוע אתכם מן הרע הראוי לבא אליכם מצדו אלא שכאשר אצא מענייני השר ההוא ורעותיו אשר ידמה להרע לכם הנה שר יון בא והוא ירע מאד לישראל. אבל אגיד לך את הרשום שיגיע לכם ממנו בכתב אמת בלא חידות עמוקות. אבל יהיו הדברים בעצמם אמת. והנה תדע כי אין אחד מתחזק עמי בכל אלה המלחמו' שאני נלחם בעבורכם כי אם מיכאל שרכם אשר מצדו תדבק בכם ההשגחה פרטית. וזה כי כל השרים אשר מצד מערכת הכוכבים הם כנגדכם וזה העניין ר"ל כי מצד ההשגח' הכוללת היה ראוי שיקרה הרע לישראל. ולזה תמצא שלא יכול גבריאל לשמרם מהרע בימי מלכי יון באופן ששמר בימי מלכי פרס. כי לא היו ישראל אז ראויים אל שתדבק בהם כמו זאת ההשגחה. והנה אני בשנת אחת לדריוש הייתי עומד למחזיק ולמעוז למיכאל על דבר הגעת ההשגחה האלהית לכם. כי מאז התחיל הרע לצמוח לפי הראוי משפע ההשגחה הכוללת. ועתה אמת אגיד לך והנה עומדים מזה המלכות שהוא החיה השנית שלשה מלכי' עוד בזולת כרש שהוא עתה מלך והם כלם מפרס. והנה הרביעי לזה המלכות אשר לפרס שהוא השלישי מאלו השלשה יעשיר עושר גדול מכל מלכים שהיו לפניו. והוא ארתחששתא השני והיה גם כן נקרא דריוש לפי מה שיראה מספר יוסיפון. ובהיותו חזק בעשרו יעיר כל מלכותו ויסירהו מידו מלכות יון. והנה הראשון שיעמוד מזה המלכות יהיה מלך גבור. והוא אלכסנדרון מקדון שנצח כל המלכיות: והוא ימשול ממשל רב ונפלא ועשה ברצונו. לא ימצא לו חולק כי הכל ינצח בקלות. וזה כלו מבואר שהרי היה כן מסיפורי ענייניו. ובעמדו בתקפו תשבר מלכותו בזולת שינצח מאחד מהמלכים אבל יהיה זה שישימו אנשי ביתו סם המות במאכלו. ואז תחץ מלכותו לארבע רוחות השמים. כי אז חלק אלכסנדר המלכות לארבעה שרים ממשפחתו כמו שנזכ' בספ' יוסיפון בן גוריון: ולא לאחריתו. הנה הבן יקרא אחרית לאדם כי בו ישאר לו זכר בעולם הזה. וכבר סופר שם כי אשת אלכסנדר ילדה בן אחר מות אלכסנדר ולא ירש מהמלכות דבר. כי כבר היה לארבעה השרי' אשר חלק להם המלכות אלכסנדר בחייו: ולא במשלו אשר משל. ר"ל שלא תהיה ממשלת אלו גדולה כממשלת אלכסנדר אשר היתה בתכלית התוקף. כי תנתש מלכותו ותעקר ותגיע מקצת אלו הארבע' לקצת. וגם תעקר ותגיע לאחרים מלבד אלה. וכן היה. כי מלך יון המית מלך מצרים ולקח מידו את ארצו והוא אנטיוכוס שהרע לישרא' מאד. גם סיפר באותם הסיפורים שקצת מהמלכיות מרה. והומלך שם מלך אחר. והנה התחיל לספר איך זה העניין.

327

ויחזק מלך הנגב ומן שריו ויחזק עליו ומשל ממשל רב ממשלתו׃
תבוא ולקץ שנים יתחברו ובת מלך הנגב תבא אל מלך הצפון לעשות
איח מישרים ולא תעצר כוח הזרוע ולא יעמד וזרעו ותנתן היא ומביאיה
והילדה ומחזקה בעתים׃ ועמד מנצר שרשיה כנו ויבא אל החיל
ויבא במעוז מלך הצפון ועשה בהם והחזיק׃ וגם אלהיהם עם
נסיכיהם נסכיהם עם כלי חמדתם כסף וזהב בשבי יבא מצרים והוא שנים
יעמד ממלך הצפון׃ ובא במלכות מלך הנגב ושב אל אדמתו׃
בניו ובנו יתגרו ואספו המון חילים רבים ובא בוא ושטף ועבר וישב
רה ויתגרו עד מעזה׃ ויתמרמר מלך הנגב ויצא ונלחם עמו עם מלך
מעזו הצפון והעמיד המון רב ונתן ההמון בידו׃ ונשא ההמון ירום לבבו
ורם והפיל רבאות ולא יעוז׃ ושב מלך הצפון והעמיד המון רב מן
בנו הראשון ולקץ העתים שנים יבוא בוא בחיל גדול וברכוש רב׃
ובעתים ההם רבים יעמדו על מלך הנגב ובני פריצי עמך ינשאו
להעמיד חזון ונכשלו׃ ויבא מלך הצפון וישפך סוללה ולכד עיר
מבצרות וזרעות הנגב לא יעמדו ועם מבחריו ואין כח לעמד׃
עומד ויעש הבא אליו כרצונו ואין עמד לפניו ויעמד בארץ הצבי וכלה
בידו׃ וישם פניו לבוא בתקף כל מלכותו וישרים עמו ועשה ובת
הנשים יתן לו להשחיתה ולא תעמד ולא לו תהיה׃ וישב פניו לאיים
ולכד רבים והשבית קצין חרפתו לו בלתי חרפתו ישיב לו׃ וישב
מעזי פניו למעוזי ארצו ונכשל ונפל ולא ימצא׃ ועמד על כנו מעביר נוגש
הדר מלכות ובימים אחדים ישבר ולא באפים ולא במלחמה׃ ועמד
על כנו נבזה ולא נתנו עליו הוד מלכות ובא בשלוה והחזיק מלכות
בחלקלקות׃ וזרעות השטף ישטפו מלפניו וישברו וגם נגיד ברית׃
ומן התחברות אליו יעשה מרמה ועלה ועצם במעט גוי׃ בשלוה
ובמשמני מדינה יבא ועשה אשר לא עשו אבתיו ואבות אבתיו בזה
ושלל ורכוש להם יבזור ועל מבצרים יחשב מחשבתיו ועד עת׃
ויער כחו ולבבו על מלך הנגב בחיל גדול ומלך הנגב יתגרה
יחשבו למלחמה בחיל גדול ועצום עד מאד ולא יעמד כי יחשבו עליו
מחשבות׃ ואכלי פת בגו ישברוהו וחילו ישטוף ונפלו חללים רבים
ושניהם המלכים לבבם למרע ועל שלחן אחד כזב ידברו ולא
תצלח כי עוד קץ למועד׃

ואמר שכבר יחזק תחלה מלך הנגב. והוא מלך מצרים · ומן שריו · שרי אלכסנדר. ר"ל אחד משאר המלכי' אשר חלק להם מלכותו אלכסנדר יחזק על מלך הנגב. והוא מלך הצפון · לפי מה שיתבאר אחר זה · והנה מלך הצפון והוא מלך יון או מלך רומי יהיה מושל בתוקף הממשלה שלו ויהיה מצליח כנגד מלך הנגב. ולקץ שנים יתחתנו זה בזה. וזה החתון יהיה כי בת מלך מצרי' תבא אל מלך הצפון לעשו' מישרי' ביניה' ר"ל להשלי' ביניהם ולא תוכל לעצור ולמנוע כח הזרוע אשר למלך הצפון · כי יואלם מאד לפניו ולא יעמוד . גם כן זרועו אשר חשב שיהיה לו בבית מלך הצפון · והוא בתו · שאשב שתסיתהו לבלתי הלחם עם מלך הנגב תנתן למות · וגם המביאים אותה והיולדת והמחזיק אותה והם חכמיה יודעי העתים שהביאה עמה׃ ועמד מנצר שרשיה וגו' . והנה ו"מלת כנו נוספת · והרצון שכבר יעמד בן מסעיף אחד יצא משרשיה שהם אביה ואמה · וידמה שזה הבן היה בן אחיה או בן אחותה והוא יבא אל חיל מלך הצפו' ויכהו · ויבא גם בעיר המבצר אשר למלך הצפון ועשה בהם כרצונו. והחזיק וימשול בהם · וגם אליליהם עם שריהם עם כלי חמדתם יביא בשבי למצרים · והנה מלך הנגב יעמד שנים בזולת מלחמה ממלך הצפון · כי ירא להלחם עמו מפני מה שקרה לו בזאת המלחמה. ואחר זה יבא מלך הצפון במלכות מלך הנגב ולא יהיה שם מלחמה · אז ישוב אל ארמתו . ובני מלך הצפון יתגרו במלך הנגב ואספו המון רב להלחם עם הנגב : מריבואו שטף ועבר · ר"ל שהשחית בכל המקומות שעבר שם מרוב חיילותיו כלחוך השור את ירק השדה · ואחר ישוב ויתגרה עם אנשי המקומות שיעבור בהם מלך הנגב עד שיגיע למעוז מלך הנגב . והוא עיר המלוכה · ויעשה עמו מר מאד מלך הנגב להשחית מלך הצפון אשר בא אליו להלחם בארצו : ויצא ונלחם עמו · ר"ל עם מלך הצפון . והעמיד מלך הנגב המון רב להלחם עם מלך הצפון ונתן המון חיילות מלך הצפון בידו ויתגאה מאד מלך הנגב ויתגאה ויפול רבבות מחיילי' מלך הצפון . אך לא יתחזק : ולפני מלך הנגב . ר"ל שאין זה סבת עוזו על מלך הצפון אך הוא סבת השפלתו כי הגדיל לעשות . ולזה ילבש מלך הצפון קנאה לנקום נקמתו ממנו ושב מלך הצפון להלחם עם מלך הנגב והעמיד המון רב מההמון הראשון שהיה המון חיילו׃ ולקץ העתי' . שהם מספר מהשני' יבא מלך הצפון עם מלך אחר בחיל גדול וברכוש רב כדי שיוכלו לעמד שם זמן ארוך · והנה בעתים ההם רבים עמדו על מלך הנג' להלח' עמו · וידמה שזה היה מפני המון החיילים הרבים שהרג במלחמה האחרת · ובני פריצי עמך ינשאו להעמיד חזון ונכשלו · ידמה שקצת היהודים אשר תחת מלך הנגב היו מתנשאים להעמיד חזון · ר"ל שהיו מתפארים בנבואה ושכבר נהרגו. כי נמצאו דבריהם כוזבים · והנה יקרא המהרג נכשל · באמ' והיה הנכשל בהם ביום ההוא כדויד · והנה יבא מלך הצפון והוא אנטיוכוס הרשע וישפוך סוללה להפיל החומות וילכוד עיר מבצרות וזרועות מלך הנגב לא יוכלו לעמוד לפני מלך הצפון יקבוץ גבוריו היותר נבחרי' ואין למלך הנגב כח לעמד · ויעש חיל מלך הצפון הבא אליו כרצונו ואין עומד לפניו שילחם עמו וירפו ידיהם . ואחר שנצח מלך מצרי' עמד בארץ הצבי להשחית ארץ ישראל וכלה בידו כמו שקדם · וישם מלך הצפון פניו לבוא בתוקף כל מלכות ארץ הנגב ורבי' שרים מישראל עמו ועמד להשחיתם · והם אשר לא רצו להמיר תורתם ועשה מה שרצה מזה . והנה בת אחת לנשי' השלמות · והיא חנה ושבע' בניה יתן חילו למלך להשחיתה · כי כבר סופר כי המלך כפרד מירושלם לאשר לקחוה והביאוה לפניו : ולא תעמוד · ר"ל שלא תנצל מידו ולא תהיה נשמעת למלך להמיר דתה הוא ובניה והרגו כלם לכבוד השם וגם היא מתה אחריהם . וישם פניו לאיים לתפוש כל יראי השם ולכד רבים שהיו שומרים התורה כמו שסופר · והנה שר וקצין והוא מתתיהו השיב חרפתו לו · ר"ל שכבר השבית האיש שהיה מחרף את השם מישראל · כמו שסופר · ויהיה הרצון בחרפתו בלתי איש חרפתו ישיב לו · כי כבר הרג עם המחרף ההוא שר הצבא אשר היה אצלו. והוא אנטיוכוס הרשע ישים פניו למעוזי ארץ · והיא עיר ירושלם כמו שסופר · ונכשל ונפל מן הרכב · ולא הספיק לו לעלות לירושלם ועמד במקומו מעביר ישראל ממצות התור' ונוגש אותם בעל הדר . כי הוא היה בן אנטיוכוס הרשע · ובמעט זמן ישבר מהיות מעביר ונוגש כי ישבר שימות לא בהתחלות פנים ולא במלחמ' כי דמטריאוס יכה כל חילו . וזה דמטריאוס בן סליקוס שהיה איש נבזה ולא נתנו עליו הוד מלכות ועמד במקום בן אנטיוכוס ובא על מלכותו בשלוה כי בפיתויים והסתות ודברי חלקות יחזיק במלכות · והנה הזרועות שהיה שוטף בהם מלך יון ומכה ישטפו וישברו מלפניו והם שרי הצבא וגם מי שהוא נגיד עם ברית קודש והוא יהודה מכבאי שהיה מצוה מלחמה ישבר וישחת על ידו והנה יעשה מרמה דמטריאוס אחר יתחברו אל יהודה מכבאי כי עורר עמו מלחמ' בעת שהיה יהודה עם מעט ושר צבא דמטריאוס שם קצת חילו מימין יהודה וקצתו משמאלו ועם כל זה עלה ועצם במעט גוי כי הכניע אשר לפניו ולולי החיל שהושם במרמה מאחריו היה יהודה מכה המלחמ' . והנה זה דמטריאוס יבא במלכו' הזה בשלוה ויאכל משמני מדינה ומרוב הסתתו את העם שיסכימו שיהיה מלך עליה' יעשה אשר לא עשו אבותיו ואבות אבותיו כי הוא יפזר ויחלוק לעם מלכו' בזה ושלל ורכוש כדי שימשוך לבם ויחשו' מחשבותיו ללכו' מבצרי ישר' ולא המחשבו' יהיו עד עת מה כי לאחר יעיר כחו ורצונו להלח' עם מלך מצרים בחיל גדול ומלך מצרים יתגרה עמו במלחמה בחיל גדול ועצום עד מאד . ובסוף העניין לא יעמד כי יחשבו עליו מחשבות עד שכבר ישברוהו אוכלי פת בגו . והנה חילו ישחיתהו מלך הצפון באופן שיפלו ממנו חללי' רבים · והנה שני אלו המלכי' נהגו בערמה ובמרמה עד שגם בהיותם על שלחן אחד בפיהם שהם משלימי' זה עם זה ולבם לא נכון . או ירצה בזה כי שני המלכי' יכונו להרע יחד לישראל גם בהיותם על שלחן אחד עם מלכי ישראל כזב ידברו ולא ישמרו להם ברית · וכן היה בימי ארסתבלוס והורקנוס אבל לא תצלח בידם כי לא הגיע עדין קץ ירושלם לבא עמה בגלות:

והנה ישוב מלך הצפון אל ארצו ברכוש גדול: ולבבו · ורצונו
יהיה על ברית עם קודש · ר"ל כי מחשבתו להפר הברית אשר להם
עם ישראל. כמו שזכר בסיפורים: ועשה. כנגד ואחר ישוב לארצו
לשנה הבאה ישוב ובא אל מצרים: ולא תהיה זאת המלחמה כראשונה.
שנצח מלך הצפון את מלך הנגב · ולא תהיה גם כן כמלחמה
האחרונ' שינוצח בה מלך הנגב · וזה יהיה בזאת המלחמה השנית
ינוצח מלך הצפון: ובאו · כנגד אניות רבות מכתיים עמו הם
הרומאני. ויהיה נכאה ונחלש מלך הצפון במלחמה ההיא · ואחר כן
ישוב וזעם על בעלי ברי' קדש ועשה כנגדם · כי עשה הרג גדול
בירושלם גם הרג כהני ה' · ואחר ישוב ויבין על הכהנים שהם עוזבי
ברית קדש מפחדם מזה הרשע · והוא יתנחם ממה שעשה ויצוה
הכהנים לטהר את הבית: ולשוב עבודת בית ה' על מכונה · והנה
מי שהיו זרועים ממנו והם הרומיים יעמידו המלוכה להם · והיא
מלכות רביעית והמלכות ההוא יחללו המקדש מקדש המעוז והוא
המקדש שבנה הורודוס שהיה בבנין חזק מאד ועכו' והסירו מהמקדש
עבודת קרבן התמי' · ומה שימשך לו מעבודת שאר הקרבנות · ויתנו
במקדש השקוץ והוא צלם ע"ז שלהם שחשבו שיהיה משומם ישראל.
כי כן סופר בסיפורי אלו הקורות · והנה שיהיה זה שהשחית בית
המקדש מחניף בשפתי חלקות מרשיעי ברית · והם הפריצים
הצדוקים · כי היה טיטוס מוסך לבבם ומשיב אותם לעבודתו
בשפתי חלקו' כמו שסופר · והעם שהיו יודעי אלוהיו והם חיילותיו
שהיו מלאכתו בחלקותיו גם יחזקו ועשו מה שעשו להשחית העיר
והקדש. כי היו הרומניים רוצים לשוב בראותם כי נהרגו רבי' מהם
וטיטוס היה מפתה בשפתי חלקות עד שחזק לבם ועשו הרע לישר'.
כמו שסופר בספורים אלו: ומשכילי עם יבינו לרבים · תורת השם ·
והם חכמי התורה שבעל פה · והכהנים · ויהיו נכשלים קצתם בחרב
וקצתם בשרפה כמו שנתפרסם מהרוגי מלכות. וקצתם היו בשבי
ובביזה ימים. ובהכשלם אחר חרבן ירושלם יעזרו עזר מעט: וזה
המלכות שהיה בבתר אחר החרבן זמן מועט ושמר המלכות ההוא
כמו חמשים ושתים שנה ונלוו עליהם רבים בחלקלקות בפתויים
והסתות · והנה אמ' עוד מעט לפי שאחר זה נהרגו כולם על ידי
הרומיים: ומן המשכילים יכשלו. אז כמו ר' עקיבה וחבריו. והנה
יהיה זה לצרוף בהם ישראל מסיגי רעותיהם הנפסדות ולברר אותם
וללבן אותם כדי שיעמדו מזה על שיעור מה שראוי לסבול לכבוד ה

וישב ארצו ברכוש גדול ולבבו על ברית קדש ועשה ושב לארצו:
למועד ישוב ובא בנגב ולא תהיה כראשנה וכאחרנה: ובאו בו
ציים כתים ונכאה ושב וזעם על ברית קדש ועשה ושב ויבן על קורש
עזבי ברית קדש: וזרעים ממנו יעמדו וחללו המקדש המעוז
והסירו התמיד ונתנו השקוץ משומם: ומרשיעי ברית יחניף
בחלקות ועם ידעי אלהיו יחזקו ועשו: ומשכילי עם יבינו לרבים
ונכשלו בחרב ובלהבה בשבי ובבזה ימים רבים: ובהכשלם כסא לית
יעזרו עזר מעט ונלוו עליהם רבים בחלקלקות: ומן המשכילים כחלק'
יכשלו לצרוף בהם ולברר וללבן עד עת קץ כי עוד למועד:
ועשה כרצנו המלך ויתרומם ויתגדל על כל אל ועל אל אלים ידבר
נפלאות והצליח עד כלה זעם כי נחרצה נעשתה: ועל אלהי
אבתיו לא יבין ועל חמדת נשים ועל כל אלוה לא יבין כי על כל
יתגדל: ולאלה מעזים על כנו יכבד ולאלוה אשר לא ידעהו אבתיו
יכבד בזהב ובכסף ובאבן יקרה ובחמדות: ועשה למבצרי מעזים
עם אלוה נכר אשר הכיר ירבה כבוד והמשילם ברבים ואדמה יחלק יכור
במחיר: ובעת קץ יתנגח עמו מלך הנגב וישתער עליו מלך הצפון
ברכב ובפרשים ובאניות רבות ובא בארצות ושטף ועבר: ובא
בארץ הצבי ורבות יכשלו ואלה ימלטו מידו אדום ומואב וראשית בני
עמון: וישלח ידו בארצות וארץ מצרים לא תהיה לפליטה:
ומשל במכמני הזהב והכסף ובכל חמדות מצרים ולבים וכשים ב
במצעדיו: ושמעות יבהלהו ממזרח ומצפון ויצא בחמא להו
גדלה להשמיד ולהחרים רבים: ויטע אהלי אפדנו בין ימים להר
צבי קדש ובא עד קצו ואין עוזר לו: ובעת ההיא יעמד מיכאל
השר הגדול העמד על בני עמך והיתה עת צרה אשר לא נהיתה
מהיות גוי עד העת ההיא ובעת ההיא ימלט עמך כל הנמצא כתוב
בספר: ורבים מישני אדמת עפר יקיצו אלה לחיי עולם ואלה
לחרפות לדראון עולם: והמשכלים יזהרו כזהר הרקיע ומצדיקי
הרבים ככוכבים לעולם ועד:

השם עם שבזה העונש הנפלא טהרו ממה שהיה ראוי לבא להם מהכליון על העונו' שעשו בימי בית ראשון ויתבררו ויתלבנו. אם הרע יתמיד למשכילי עם עד עת קץ. כי עוד זמן למועד גאולת ישראל. או ירמוז באמרו ובהכשלם יעזרו עזר מעט לימי רבינו הקדוש שאהב אותו אנטונינוס אהבה נפלאה ועשה במלך הרומאני' כרצונו עד שימשול בכל העולם ויתרומם בלבבו ויתגדל על כל אלו לחשבו שאין אחר מאלהי הגויים שיעמוד לפניו · ועל השם שהוא אלהי האלהים ידבר נפלאות: כמו ענין השלוש והתגשם ושאר מה שנמשך לזה מהאמונה ההיא · והצליח זה המלכות הלוקח זאת האמונה עד אם יכלה זעם השם על ישראל. כי כבר נעשתה בישראל נחרצה · ר"ל שכבר עשו חטאים בימי מלכי יהודה היו מחוייבים בהם כלייה אך כפי"ע השם מחובו בזמן ארוך להציל ישראל מהכלייה בעבור כרתו ברית עם האבות. והנה המלכות שידבר על האלהים נפלאות לא יבין על אלהי אבותיו שהיו עובדים לצדק ולזולתו מהכוכבים . ולא יבין על חמדת נשים · ר"ל שלא יפנה אליהם. וזה כי המנהיג יהיה פרוש בלא אשה. והשני לא יקח אשה כי אם אחת והוא הקיסר. ועל כל אלוה לא יבין · ר"ל מאלהי הגוים. כי על כלם יתגדל. ולזה לא יפנה לאלהיהם ולא יעבוד רק אל אלהים לפי הנפלאות שידבר עליו. ולאלוה שנתן לו מעוזים · ועל כן המלך יכבד לעשות שם תמונתו והוא מה שנתגשם בו האלוה לפי דעתו ולאלוה אשר לא ידעו אבותיו. והוא זה האלוה הנזכ' יכבד בזהב ובכסף ובאבן יקרה ובשאר דברי' חמודי' · ועשה כל אלו הדברים למבצרי מעוזים · ר"ל כל העיירות הבצורות. ועשה עם אלוה הנזכר מאבותיו אשר הכיר · ר"ל כי בכל אחת מהם יעשה תמונתו וירבה שם כבו' לאלוה ההוא · והמשיל העובדי' האלוה במבצרי מעוזים כמו שנתפרסם היום מענייני ההגמוניות: ויחלק במחיר אדמה · ר"ל שיחלקה לשרים ולמלכים תחתיו והם ישיבו לו מס ובעת קץ יתגרה עמו מלך הנגב והוא המושל בישמעאלים: וידמה שזה היה בעת הזאת שלקח מלך הנגב מארצות מלך הצפון קצת ארמיניאה וקצת עיירות אחרות · והנה אחר זה יתעורר עליו מלך הצפון בחיל רב ובא עליו ברכב ובפרשים ובאניו' רבות ובא עליו דרך הים . ומדי בואו בארצות ישחית הכל עד שישטוף כל אשר יעבור בו ובא בארץ הצבי לכל הארצו' והיא ארץ ישראל ועיירות רבות יכשלו. ר"ל שיפלו בידו. ואלה ימלטו מידו מה שהיה התחלת ארצם · אך שאר ארץ בני עמון תפול בידו. וישלח ידו בארצות אחרות זולת ארץ הצבי · וארץ מצרים לא תהיה לו לפליטה כי בידו תפול. ומשל במכמני הזהב והכסף. ר"ל במטמוני הזהב והכסף וימשול בכל חמודות ארץ מצרים · ולובים וכושים יהיו במצעדיו · ר"ל שיעבור בארצ' ויכבוש אותם ואחר זה יבהלוהו שמועות ממזרח ומצפון: ר"ל שמאלו המקומות יתעוררו עליו מלחמות ואז יצא לקראתם בחימה גדולה להשמיד ולהחריב רבים אשר באו להלחם עמו. ויטע אהלי אפדנו בין ימים להר צבי קדש. והוא הר המוריה שהיה נבנה בו בית המקדש ואז בא עד קצו מלך הצפון · ר"ל שיפול ביד שונאיו ואין אחד מבני חיילותיו עוזר לו כי תמימים כלחמו · ובעת ההיא יעמוד מיכאל השר הגדול. על כל השרים השופעים משפע הכוכבים שהם שרי אלו המלכיות כמו שקדם והוא העומד על בני עמך עם גבריאל להמשיך להם ההשגחה האלהית הפרטית והיה עת צרה אשר לא נהייתה מהיות גוי עד העת ההיא ובעת ההיא ימלט עמך כל הנמצא חי מהם שאפילו לא יהיה אחד בעיר אפילו שנים ממשפחה הם יכלו והנה לא נדע על מי תהיה הצרה אם על הגוי' בסבת אלו המלחמות הנפלאות שזכר והוא הנראה יותר או על ישראל גם" אלא כי מפני שישראל מפחרי' בכל אלו המקומות שינחיתם מלך הצפון אי אפשר לפי מה שאחשוב מזולת שיזוקו בו ישראל בזה · או אולי יעמוד מיכאל אז להציל את ישראל מהצרה ההיא ואז יחדש ה' מופת נפלא וישיר המלכות האמיתי להתקיים לעולמי עד כמו שנזכר בזה הספר והוא שכבר יחיה רבים מהמתים למען יתפרסם זה המופת לכל האומות ואז יהפוך אל עמים שפה ברורה לקרא כולם בשם ה' ולעבדו שכם אחד וזה ממה שיסבב שלא תהיינה מלחמות אחר זה כי לא יהיו שם אמונות מתחלפות והנה אלו המתי' שיחיה אז השם יהיה מנהגם וטבעם כמנהג שאר האנשים והוא שמעשיהם הם בבחירתם ולזה סיפר שקצתם יקח מהשלמות מה שיזכו בו אל החיים הנצחיים וקצתם ירחקו מהשלמות והם הרשעים עד שיהיו לבזיון ולכלוי מתמיד ולא יהיה להם חלק בטובה והנה החכמים המשכילים יאירו עיני זולתם כזוהר הרקיע שימים העינים כלם רואות כן ישפיעו אלו לכל החכמים אז עד שכבר תמלא הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים: והנה מצדיקי הרבים · אז יהיו רבים ככוכבי' לעולם ועד. ואז יהיה דרך אל שתמשך תמיד האמונה האמתית לא תסור וזה שכבר לא יהיה שם אמונה אחרת וימצאו רבים מישרים זאת האמונה האמתית בכל דור ודור תמיד:

ואתה

וְאַתָּה דָנִיֵּאל סְתֹם הַדְּבָרִים וַחֲתֹם הַסֵּפֶר עַד־עֵת קֵץ יְשֹׁטְטוּ רַבִּים וְתִרְבֶּה הַדָּעַת׃ וְרָאִיתִי אֲנִי דָנִיֵּאל וְהִנֵּה שְׁנַיִם אֲחֵרִים עֹמְדִים אֶחָד הֵנָּה לִשְׂפַת הַיְאֹר וְאֶחָד הֵנָּה לִשְׂפַת הַיְאֹר׃ וַיֹּאמֶר לָאִישׁ לְבוּשׁ הַבַּדִּים אֲשֶׁר מִמַּעַל לְמֵימֵי הַיְאֹר עַד־מָתַי קֵץ הַפְּלָאוֹת׃ וָאֶשְׁמַע אֶת־הָאִישׁ לְבוּשׁ הַבַּדִּים אֲשֶׁר מִמַּעַל לְמֵימֵי הַיְאֹר וַיָּרֶם יְמִינוֹ וּשְׂמֹאלוֹ אֶל־
וכלות הַשָּׁמַיִם וַיִּשָּׁבַע בְּחֵי הָעוֹלָם כִּי לְמוֹעֵד מוֹעֲדִים וָחֵצִי וּבְכַלּוֹת נַפֵּץ יַד־עַם־קֹדֶשׁ תִּכְלֶינָה כָל־אֵלֶּה׃ וַאֲנִי שָׁמַעְתִּי וְלֹא אָבִין וָאֹמְרָה אֲדֹנִי מָה אַחֲרִית אֵלֶּה׃ וַיֹּאמֶר לֵךְ דָּנִיֵּאל כִּי־סְתֻמִים וַחֲתֻמִים הַדְּבָרִים עַד־עֵת קֵץ׃ יִתְבָּרְרוּ וְיִתְלַבְּנוּ וְיִצָּרְפוּ רַבִּים וְהִרְשִׁיעוּ רְשָׁעִים וְלֹא יָבִינוּ כָּל־רְשָׁעִים וְהַמַּשְׂכִּלִים יָבִינוּ׃ וּמֵעֵת הוּסַר הַתָּמִיד וְלָתֵת שִׁקּוּץ
שומם שֹׁמֵם יָמִים אֶלֶף מָאתַיִם וְתִשְׁעִים׃ אַשְׁרֵי הַמְחַכֶּה וְיַגִּיעַ לְיָמִים אֶלֶף
גורלך שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שְׁלֹשִׁים וַחֲמִשָּׁה׃ וְאַתָּה לֵךְ לַקֵּץ וְתָנוּחַ וְתַעֲמֹד לְגֹרָלְךָ לְקֵץ הַיָּמִין׃

ואתה

דניאל. סתום וחתום הדברים שלא תוסיף להם ביאור על מה שנזכר. וחתום בזה האופן זה הספור שישאר סתום וחתום עד עת קץ: ישוטטו רבים. להבין אלו הדברים ותרבה הדעת אז. ואז יודע פירוש אלה הדברים עד שהמת חדשים אז ייטירו לעמוד על כוונת אלו הדברי': והם שנים אחרים. ר"ל שנים שהם אחרי' ולא נתבאר מי הם. אך ידענו שמעלתם למטה ממעלת גבריאל הרבה. כי הם שאלו זה לגבריאל. וגם הם בארץ על שפת היאור וגבריאל היה ממעל למימי היאור. וידמה שהם קצת כחות יש להם מבא בחלומות ובדברי הנבואה: וישבע בחי העולם. הנה השם חי העולם של מועד מועדים וחצי. וכאשר תכלה לאחר זה יד עם קדם לשבר את המלכיות האלו תכלינה כל אלו. ר"ל שאחר מועד ומועדים וחצי תחל עם קדש לנפץ אלו המלכיות. אך קודם זה יהיה תחת יד המלכו' הרביעי' בנגב ובנפו'. כאמ' במה שקדם. ויתיהבון בידיה עדן ועדנין ופלג עידן. והנה לא נדע מאי זה עת יהיה ה התחלת זה המספר. כי ידמה שיהיה מעת התפשט זאת האמונה במלכו' רומי. וכבר סופר כי זה היה בימי קוסטנטין הקיסר. ולא ידענו שיהיה בו זה שנוכל לבאר מזה איזה מספר מהזמן יהיה המועד באופן שיסכים עם הקץ הנזכר אחר זה. אך נעמוד על זה הקץ ממה שנזכר אחר זה. ואני שמעתי ולא אבין. כבר אמ' דניאל שלא הבין זה הקץ. ולזה שאל מה אחרית אלו הזמנים כדי שידע למתי קץ הפלאות יתבררו ויתלבנו ויצרפו רבים משני העונות באורך הגלות. והרשעי' ירשיעו להמיר כבודם ולא יבינו אחד מהרשעים ענין זה הקץ. אך הצדיקים המשכילים יבינו. והנה מן העת שהוסר התמי' שהוא בעת חרבן הבית עד העת שינתן השקוץ שומם והוא העג' יהיו ימים אלף ומאתים ותשעים שנה. כי השנה היא כמו יום ארוך. והיום הוא שנה קטנה. גם יש מקום בארץ לא תהיה שם השנה כולה כי אם יום אחד יהיו ששה חדשים ממנו יום והשאר לילה. וממנו נעמוד על זה הקץ. כי ידענו שקעב" שנה אחר חרבן הבית כשלמו ארבעת אלפים לבריאת עולם. ולזה יהיה כשלם זה המספר כשיהיה המספר לפרט האלף החמשי קי"ח שנה. והנה לא עמדו הקודמים על זה הקץ עם קלות העמידה אליו. מפני שכל אחד מהם היה טורח להמצי' חשבון יגיע בימיו. ולזה תמצא רז"ל שנתנו קצים רבי' וכלם כלו. כי היו משתדלים להמציא הקץ קרוב כדי שלא יתייאשו מן הגאולה המון העם. אשרי המחכה דבר הגאולה. והם המאמינים מישראל שהם מחכים תמיד העת. ואף כי יתמהמה חכה לו. ומפני העלם המכוו' בזה הקץ מהם מה נעים חלקו אם יגיע לימים שיכלו מהעת הנזכר אלף שלש מאות שלשים וחמשה. כי אז ישלם נפץ יד עם קדש לכלות הפושעים. ואז לפי מה שאחשוב תהיה כשלמת מלחמת גוג ומגוג והוא ארבעי' וחמש שנה אחר הזמן הראשון. והנה קרא הימים שנים להוסיף בזה העלם. כי הרצון שיהיו הדברים סתומים וחתומים. והנה לא הסכמנו לפרש זה הענין ממש כמו שכתב החכם ר' אברה' אבן עזרא לסבות רבות. האחת כי התשובה לשאלת עד מתי קץ הפלאות תחייב שתהיה מקפת בכמו הזמן ההוא בכללו. ולפי פירושו לא הודיע בתשובה דבר מזה אך הודיע שיעור הזמן אשר בו תצמח המלכות החמישית. והשני כי כבר אמ' ויתיהבון בידיה עדן ועדנין ופלג עדן. וזה לאות כי זה הזמן מקיף בזמן הנתן בידו בכללות. ועם הפירוש שפירשנו יתיישב זה כלו: ואתה דניאל לך לקץ. המוגבל לך לחיות. ואז תנוח. ר"ל בעת המות. ולקץ הימים הנזכרי' תעמוד לגורלך מהטוב שאז תשוב לחיות עם שאר המתים אשר יחיו. הנה זהו מה שראינו לבאר בזאת הפרשה שהגבלנו באורה. : ואולם התועלות המגיעות מזה הם רבים.

התועלת הראשון הוא להודיע שהתפלה מן האדם בעבור זולתו ראוי שתהיה באופן שיושגח זולתו מפני ההשגחה הדבקה במתפלל. וזה אמנם יהיה כשיצער עצמו המתפלל בעד כפלא כי להציל זה יושגחו האחרים. ולזה ספר כי דניאל נתן פניו אל השם לבקש תפלה ותחנונים בצום ובשק ואפר.

התועלת השני הוא להודיע למה זה היה ארוך גלות בית שני מגלות בית ראשון. עם מה שנתפרסם מעונש החטאים אשר עשו מלכי יהודה. ועם זה לא ארך זמן הגלות כי אם חמשים ושתים שנה. ובית שני לא עבדו ע"ז ארך זמן הגלות זה האורך הנפלא. והנה התר זה הספק יתבאר מזה המקו'. וזה כי על החטאים שעשו בימי בית ראשון נגזר שלא יעמד בית שני כי אם על שלמות שבועים שבעי'. ואחר זה ישלימו לשאת את עון אבותיהם עד עת הגאולה. הנה אם כן יתבאר מזה המקום שזה הגלות אשר אנחנו בו היום בעבור החט' שחטאו ישראל קודם גלות בבל.

התועלת השלישי הוא להודיע שההשגחה האלהית הדבקה בישראל תושפע להם באמצעות גבריאל. אם היה מיכאל שר ישראל מתחזק בזה. וזהו האמת כמו שביארנו מענייניו במאמר הרביעי מספ' מלחמות ה'. ובאר מזה מסור גבריאל מיכאל דבר נפלא מאד. ומסכים למה שבארנו מענייניו במאמר הראשון. ובחמשי ממי' והוא מה שתאר אותו לפי שהוא לבוש הבדי' ומתניו חגורים בזהב מופז. ויתר מה שנזכר מתארו לפי מה שבארנו אבל באור אלה הדברים.

התועלת הרביעי הוא לפרסם יעודי הדברים שהם עתידים מאותם המלכיות שכבר נתקיימו כולם זולתי מעט שלא נתקיים עדין. והוא ענין צמיחת המלכות החמישית. ותשתער מלך הצפון עם מלך הנגב ברכב ובפרשים ובאניות מרומיים. והנמשך לזה מאותן המלחמות לפי שכל הנשאר מזה נתקיים. וזה ממה שיחזק בלבנו שזה היעוד והוא יעוד הגאולה יתקיים גכ". כמו שנתקיימו שאר הדברי' אשר נכללו בזה היעוד.

התועלת החמישי הוא להודי' שבעון הדור יקרה שיהיו נספים הטובים כדי שלא ישפע מהם טוב להם מצד השגחת ה' עליהם. ומזה הצד יקרה הרע לטובים אלא שאינו רע אנושי. כי הרע האנושי לא יגיע כי אם לפושעי' והוא העונש המיוחס לנפש. ולזה אמ' ומשכילי עם אשר יבינו לרבים יכשלו בחרב ובלהבה בשבי ובבזה ימים. וכבר באר כי מצד שהם משכילי עם ויבינו לרבים יקרה להם זה. וכבר נרמז זה התועלת גם כן בתורה לפי מה שבארנו במקומות ממשנה תורה שנזכר שהשם התעבר על משה רעה"ע בעבור חטא ישראל כמו שביארנו.

התועלת הששי הוא לפרסם יעוד מופת תחיית המתים שיהיה אחר צמיחת המלכות החמישית אשר לא תסור. כי אם מייסיד אל קיומה ושימצאו רבים יודעי השם בכל דור ודור. ולזה סמך אל ספור תחיית המתי'. כי המשכילים יזהירו כזוהר הרקיע לשפוך רוח השם על כל בשר. ושכבר יהיו מן אז והלאה מצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד.

התועלת השביעי הוא להודיע כי מאז יהיה העולם נוהג כמנהגו עתה. וגם המתים שיחיו יהיו בעלי בחירה לאחוז בצדק או ברשע אי זה שירצו. ולזה אמ' כי רבים מישני אדמת עפר יקיצו אלה לחיי עולם ואלה לחרפות לדראון עולם. וכבר יספק מספק ויאמר הנה איך יתכן זה וכבר ימשך ממנו שיהיו קצת המתים חיים לנקמה מהם ולהרע להם. והם הצדיקי' אשר יקרה שיחטאו אחר תחייתם. ואנו מתירין זה הספק מפנים מהם עצמו שאיננו עול אם לא ימית השם את הצדיק תכף היותו צדיק כדי שלא יחסר שלמותו אעפ"שכבר יקרה שיחטא אחר זה. כן הענין בזה בשוה. ומהם כי הכלים אשר לאדם הם כלם כלים בעצמות להגעת השלימות לו. ואעפ"שקצתם הם כלים במקרה על החסרון. ובהיות הענין כן הנה הוא מבואר כי התחיה היא לכלם חנינה וחסד. כי הכלים אשר לאדם הם כלים בעצמות להוסי' על שלמותו לא לנטות אל החסרונו'. ואין ראוי שימנע ה' מהשפיע מה שהוא טוב בעצמותו מפני שיתחדש ממנו רע במקרה. ומהם כי מפני שבעת ההיא תמלא דעה את ה' הארץ מחוזק השפע האלהי שישפע בזמנים ההם ולא תהיה שם אמונ' נפסדת. הנה לא יתייאשר הענין אז שיעתק האדם כי אם אל הטוב ולשלמות. ולזה הוא מבואר שמזאת התחיה לא יתכן שימשך כי אם טוב ושלמות. ובכאן הותר זה הספק וידמה שאין תחיית המתים אלא לכל הצדיקים ולא לכל הרשעי' אבל לקצת'. ולזה הוצרך המלאך לייעד לדניאל שהוא יחיה בעת תחיית המתים.

התועלת השמיני הוא להודיע עת הקץ לפי מה שבארנו. והוא הזמן שים בין העת שהוסר התמיד ובין העת שינתן משומם הדבר המשוקץ אבל השם. והם האלילים והתמונות: והוא לגלה. לפי מה שבארנו בשנת קי"ח לפרט האלף הששי ליצירה. וכבר התבאר בזה המקום שזה הקץ איננו מצד מערכת הכוכבים. אבל מצד השגחת השם הפרטית בעבור האבות. ולזה אמ' ובעת ההיא יעמוד מיכאל השר הגדול. וידמה שסביב העת ההיא יחיש השם הישוע' אם ייטיבו ישראל דרכם. שנ' אני ה' בעתה אחישנה. כן יהיה ויעשה ה'. ועינינו תראינה' אמן. והנ' לא עמדנו על שיעור המועדי' אשר אמ' כי למועד' מועד וחצי כי אעפ"שידענו שתכלית יהיה אבל הזמן שישלמו אלף ושלש מאות שלשי' וחמש' הנה לא ידענו מאי זה עת יתחילו אלו המועדי' כי אם ידענו זה נחלק הזמן ההוא על שנים וחצי. והוא יהיה שיעור המועד. והנרא' לי עתה שירמזו במועדי' מוע' עמידת הבי' ראשו'

ומוע' עמיד' הבית שני עד שהוסר התמי' . כי מן העת שהוסר התמי' יחשב עד עת הגאול' : והכ' ידענו כי עת עמיד' בית שני ומעת שהוסר עד שהוסר לגמרי הוא שמים ושני שבועו' וחצי שבוע שהם ארב' מאו' ושלשי' ושבע שנה וחצי . וידמה שעמיד' בית ראשו' היה ארב' מאו' ותשע עשר' שנה וחצי כמו שזכרנו במה שקדם . ולז' יתבאר כי שני המועדים הם שמונה מאות וחמשים ושבע שנים וחצי . וכל אחד מאלו המועדי' הוא ארב' מאו' ועשרי' ושמנ' שנה וחצי . ויהיו אלף ומאתים ושמוני' וחמש' שנה וחצי . ויהיה הרכון באח' למוע' מועדי' וחצי לזמן סוה לשני המועדים הנזכרי' ולמחציתם . ופאשר יחובר עם זה ארבעי' וחמש שנה והוא הזמן שתכל' עם קדם לכנץ ולשבר כל אויביהם ויכנע גם כן גוג ומגוג והמונו . הנה יתחייב מזה שיהיה זה הזמן אשר בין הסרת התמי' ובין כלוי אויבי האמונ' האמתית אלף שלש מאות ושלשי' וחמש שנה וכאשר יתבאר כל מה שהיינו חושקים ידיעת הבאור בו מזה הספר שהעירו הדברים קצתם לקצת שהבאור הוא בזה לפי מה שיאירנו יתברך ויתעל' ה' וזוכר הכל אשר גלה לנו סודות . והנ' היתה השלמת הביאור הזה בירח אדר שני של חמשת אלפי' תשעים ושמנה . והתהל' לאל אשר עזרנו ברחמיו ובגודל חסדיו יהי שמו מבורך על כל ברכה ותהלה אמן אמן .

והנה נשלם פי' דניאל תהלה לאל אלהי ישראל :

פי' ספר עזרא של רשי'

ובשנת אחת לכורש מלך פרס . סדר ספר זה
סדור מסוף אחר ספר דניאל כמפורש
בב' בתרא . והמלה מוסבת מזה לזה
שנ' בדניאל בשנת אחת למלכו אני דניאל בינותי בספרים מספר
השנים אשר היה דבר ה' אל ירמיהו הנביא למלאות לחרבות ירושלם
שבעים שנה . וכן הולכת ומספרת כל הפרשה בחרבן הבית וזמן
גלות בבל . ואת וידויו אשר התודה על חטאות ישראל . ותחלת
סדר ספר זה כך הוא שלאחר שנהרג בלשצר מלך דריוש המדי . שנ'
ודריוש מדאה קביל מלכותא וגו' . ולאחר מיתת דריוש מלך זה כורש
מלך פרס . ובאחת למלכו השלימו שבעים שנה לפקידת גלות בבל
מיום שגלה יהויקים . שנ' לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקוד א
אתכם וגו' . שחזרו ישראל מגלות בבל לארץ ישראל . ובאותה שנה
בשנת אחת לכורש יסדו ישראל יסוד בית המקד' ושרי יהודה ובנימן
הלשינו עליהם לכורש מלך פרס וצוה לבטל המלאכה שלא לבנות
עוד בניין בית המקדש והיו ישראל בטלים שלא בנו הבית כל מלכות
כורש ואחשורוש שמלך אחריו עד שנת שתים למלכות דריוש בן א
אחשורוש מלך פרס שבנה הבית בימיו והיו בטלי' שמנה עשרה שנה
למלאות לחרבות ירושלם ע' שנ' מחרבן הבית שגלה צדקיה . ומגלות
יהויקי' עד גלות צדקיה שנחרב הבית היו שמנה עשרה שנה . ועכשו
בשנת אחת לכורש מלך פרס השלימו ע' שנה מגלו' יהויקים שגלו י
ישראל לבבל . ובכך נתקיים המקרא שנ' כי לפי מלאת לבבל שבעי'
שנה אפקוד אתכם וגו' . וזו היא הפקידה שחזרו ישראל על אדמתם
ובנו יסוד בניין הבית אעפ' שלא נגמר עכשיו . נמצא שהיו כב"שנה
מגלות צדקיה שנחרב הבית עד שנה אחת לכורש מלך פרס ושמנה
עשרה לאחר שנה אחת לכורש שהיא שנת שתים לדריוש מלך פרס
הושלמו שבעי' שנה לחרבות ירושלי' מגלות צדקיהו עד שתי' לדריוש
שהתחילו ישראל לבנות הבניין וגמרוהו . וכן מוכיח בסדר עולם
ובמס' מגילה ובספר זה כאשר באורתי : לכלות דבר ה' מפי ירמיה .
לזמן אשר הושלם דברו של הק' אשר דבר ירמיהו הנביא . שנ' כי לפי
מלאות לבבל וגו' . את רוח . רצון . קול כרוז הכריז בכל מלכותו
וגם במכתב ואף מכתבו שלח בכל מלכותו על דבר זה : לאמר .
וכה אמר להם בהכרז הכרוז אשר הכריז ובאגרת מכתבו אשר שלח

ובשנת
אחת לכורש מלך פרס לכלות דבר יהוה מפי ירמיה העיר יהוה את
רוח כרש מלך פרס ויעבר קול בכל מלכותו וגם במכתב לאמר :
כה אמר כרש מלך פרס כל ממלכות הארץ נתן לי יהוה אלהי השמים
והוא פקד עלי לבנות לו בית בירושלם אשר ביהודה : מי בכם מכל   כורש
עמו יהי אלהיו עמו ויעל לירושלם אשר ביהודה ויבן את בית יהוה
אלהי ישראל הוא האלהים אשר בירושלם : וכל הנשאר מכל
המקמות אשר הוא גר שם ינשאוהו אנשי מקמו בכסף ובזהב וברכוש   אוהו
ובבהמה עם הנדבה לבית האלהים אשר בירושלם : ויקומו ראשי
האבות ליהודה ובנימן והכהנים והלוים לכל העיר האלהים את
רוחו לעלות לבנות את בית יהוה אשר בירושלם : וכל סביבתיהם   ובנימן
חזקו בידיהם בכלי כסף בזהב ברכוש ובבהמה ובמגדנות לבד על
כל התנדב : והמלך כורש הוציא את כלי בית יהוה אשר הוציא
נבוכדנצר מירושלם ויתנם בבית אלהיו : ויוציאם כורש מלך פרס
על יד מתרדת הגזבר ויספרם לששבצר הנשיא ליהודה :   פרס
ואלה מספרם אגרטלי זהב שלשים אגרטלי
כסף אלף מחלפים תשעה ועשרים : כפורי זהב שלשים כפורי כסף
משנים ארבע מאות ועשרה כלים אחרים אלף : כל כלים לזהב
ולכסף חמשת אלפים וארבע מאות הכל העלה ששבצר עם העלות   העלות
הגולה מבבל לירושלם :

בכל מלכותו כה אמר כורש מלך פרס וגו' . שאני מלך ושליט על כל הממלכות : והוא פקד עלי . צוה עלי על ידי ישעיה הנביא לבנות לו בית המקדש בירושלם . כמה שנ' בספ' ישעיה האומר לכורש רועי וכל חפצי ישלים ולאמר לירושלם תבנה והיכל תוסד . כה אמ' ה' למשיחו לכורש אשר החזקתי בימינו וגו' . וכבר נאמ' נבואה זו על ידי ישעיה : בירושלם אשר ביהודה . אשר במדינ' יהוד' : מי בכם . כך היה מכריז וכותב לכל הממלכות מי בכם מכל עמו של הק' יהי הק' בעזרו ויעלה לבנו' ביתו אשר בירושלם : וכל הנשאר . וכל יהודי הנשאר במקומו שלא לעלות מחמת שאין לו ממון : ינשאוהו . מצוה אני לאנשי מקומו שיסייעוהו וינשאוהו בכסף ובזהב וברכוש ובהמות למען יוכל לעלות לירושלם עם הנדב' אשר יתנדבו אנשי מקומו לבניין הבית . מן כה אמ' כורש עד כאן הכרז' הכרוז ושליחו' אגרת : לכל העיר . עם כל אותם שהעיר ה' רוחו לעלו' ולבנו' עלו לירושלם לבנו' הבית : וכל סביבותיהם . וכל האומו' שהיו שכניה' של ישר' סייעו והחזיקו ידי היהודים בזהב ובכסף ומתנות הללו למען יוכלו לעלות לירושלם . לבד על כל התנדב . כל זאת היו עושים שכיני היהודים לבד מה שהם מתנדבים מעצמם לבניין הבית : ויתנם בבית אלהיו . אשר נתנם נבוכד נצר בבית ע"ז שלו : על יד מתרדת הגזבר . כך שמו של גזבר אשר לכורש וצוהו כורש להוציאם . והגזבר הזה מנה אותם ומסרם לששבצר למען ישאם ויוליכם לירושלם . ואמרו רבותינו הוא ששבצר הוא דניאל . ולמה נקרא שמו ששבצר שעמד בשש צרות : הנשיא ליהודה . הוא הנשיא לשבטו : מספרם . של כלי בית ה' : אגרטלי . מיני כלי' הם : מחלפים . הם סכינים והוא לשון בית החלפות שעל כן שהיו נותנין בה הסכינין היתה נקראת לשכת בית החלפות : כפורי . מזרקים . ונקרא' כפורי בלשון קנוח כמאן דכפר ידי בגלימיה דחבריה : על שם שהמקבל דם במזרק היה מקנח ניצוצות הדם שנתון על ידם בשפת המזרק : משנים . שניים כלים אחרים של מין אחר : כלים . עתה כולל חשבון המנויין ושאינן מנויין כולו במנין אחד אבל החשובין הוא מונה : העלות . לשון יפעל :

ואלה

ב ואלה בני המדינה העלים משבי הגולה אשר הגלה נבוכדנצר מלך
ויהודה בבל לבבל וישובו לירושלם ויהודה איש לעירו: אשר באו עם
רְעֵלָיָה זרבבל ישוע נחמיה שריה רעליה מרדכי בלשן מספר בגוי רחום
ב בענה מספר אנשי עם ישראל: בני פרעש אלפים מאה שבעים
פרעוש ושנים: בני שפטיה שלש מאות שבעים ושנים: בני ארח שבע
מאות חמשה ושבעים: בני פחת מואב לבני ישוע יואב אלפים
שמנה מאות ושנים עשר: בני עילם אלף מאתים חמשים וארבעה:
בני זתוא תשע מאות וארבעים וחמשה: בני זכי שבע מאות וששים:
בני בני שש מאות ארבעים ושנים: בני בבי שש מאות עשרים
עזגד ושלשה: בני עזגד אלף מאתים עשרים ושנים: בני אדניקם
שש מאות ששים וששה: בני בגוי אלפים חמשים וששה: בני
עדין ארבע מאות חמשים וארבעה: בני אטר ליחזקיה תשעים
ושמנה: בני בצי שלש מאות עשרים ושלשה: בני יורה מאה
ושנים עשר: בני חשם מאתים עשרים ושלשה: בני גבר תשעים
לחם וחמשה: בני בית לחם מאה עשרים ושלשה: אנשי נטפה חמשים
וששה: אנשי ענתות מאה עשרים ושמנה: בני עזמות ארבעים
וארבעים ושנים: בני קרית ערים כפירה ובארות שבע מאות וארבעים ו
ושלשה: בני הרמה וגבע שש מאות עשרים ואחד: אנשי מכמס
מאה עשרים ושנים: אנשי בית אל והעי מאתים עשרים ושלשה:
בני נבו חמשים ושנים: בני מגביש מאה חמשים וששה: בני
עילם אחר אלף מאתים חמשים וארבעה: בני חרם שלש מאות
ועשרים: בני לד חדיד ואונו שבע מאות עשרים וחמשה: בני
ירחו שלש מאות ארבעים וחמשה: בני סנאה שלשת אלפים ושש
מאות ושלשים: הכהנים בני ידעיה לבית ישוע תשע מאות שבעים
ושלשה: בני אמר אלף חמשים ושנים: בני פשחור אלף מאתים
חרים ארבעים ושבעה: בני חרם אלף ושבעה עשר: הלוים בני ישוע
וקדמיאל לבני הודויה שבעים וארבעה: המשררים בני אסף
מאה עשרים ושמנה: בני השערים בני שלום בני אטר בני טלמון
טה בני עקוב בני חטיטא בני שבי הכל מאה שלשים ותשעה: הנתינים
קרוס בני ציחא בני חשופא בני טבעות: בני קרס בני סיעהא בני פדון
שלמי בני לבנה בני חגבה בני עקוב: בני חגב בני שמלי בני חנן:
בני גדל בני גחר בני ראיה: בני רצין בני נקודא בני גזם:
נה בני עזא בני פסח בני בסי: בני אסנה בני מעונים בני נפיסים:
נפוסים בני בקבוק בני חקופא בני חרחור: בני בצלות בני מחידא בני
חרשא: בני ברקוס בני סיסרא בני תמח: בני נציח בני חטיפא:
בני עבדי שלמה בני סטי בני הספרת בני פרודא: בני יעלה בני
דרקון בני גדל: בני שפטיה בני חטיל בני פכרת הצביים בני אמי:
כל הנתינים ובני עבדי שלמה שלש מאות תשעים ושנים:
ואלה העלים מתל מלח תל חרשא כרוב אדן אמר
ולא יכלו להגיד בית אבותם וזרעם אם מישראל הם: בני דליה
בני טוביה בני נקודא שש מאות חמשים ושנים:
ומבני הכהנים בני חביה בני הקוץ בני ברזלי אשר לקח
מבנות ברזלי הגלעדי אשה ויקרא על שמם: אלה בקשו כתבם
המתיחשים ולא נמצאו ויגאלו מן הכהנה: ויאמר התרשתא להם
אשר לא יאכלו מקדש הקדשים עד עמד כהן לאורים ולתמים:
כל הקהל כאחד ארבע רבוא אלפים שלש מאות ששים: מלבד
עבדיהם ואמהתיהם אלה שבעת אלפים שלש מאות שלשים ושבעה
ולהם משררים ומשררות מאתים: סוסיהם שבע מאות שלשים
וששה פרדיהם מאתים ארבעים וחמשה: גמליהם ארבע מאות
שלשים וחמשה חמרים ששת אלפים שבע מאות ועשרים:
בבואם ומראשי האבות בבואם לבית יהוה
אשר בירושלם התנדבו לבית האלהים להעמידו על מכונו:

ואלה בני המדינה. אלה בני ישראל ממדינת ארץ ישראל העולים עתה מן השבי אשר בבולה: לירושלם ויהודה. ובני יהודה חזרו כל אחד ואחד לעירו אשר בה: ובני המדינה הללו בתחלה כאשר גלו מישראל לבבל עם זרובבל וגומר: מספר. הראשון פה קמוצה בגודל ושם אדם הוא ומספר השני פה פתוחה ודבוק הוא על אנשי עם ישראל הללו: בני ארח. גדולים וחשובים היו והאחרי' היו משוכים אחריהם. ועל כן מנאום אחריהם לבד: בני פרעש וגומר: ויש מהם שמזכירים על מקומם לומ' שם מקום פלוני: הכהנים בני ידעיה: עד עתה מנה בני יהודה ובנימין ומעכשיו הוא מונה והולך הכהנים והלויים כמו שנאמר למעלה במקומו ראשי האבות ליהודה ובנימין המשוררים. הלוים היו משוררים. וכן השוערי' הם הלוי' שהיו שוערי' בשערי בית המק': הנתינים. עכשיו הוא מונה אותם נתיני' שהיו חוטבי עצי' ושואבי מי' לעדה' ומשם יוצאת פרכסת: בני עבדי שלמה. עבדי' היו לשלמה המלך והללו בני' מבני בניהם: ואלה העולים מתל מלח וגו'. ואי זה מעשה הגיע להם: ולא יכלו להגיד וגו'. לפי שאבדו יחס שלהם: וזרעם. של אבותם: ולא ידעו אם מישראל הם: בני דליה וגו'. גם הם בכלל אלה העולים מתל מלח: כל אחד מבני ברזלי הגלעדי לקח אשה ויקרא על שמם. והיה נקרא שמו של ברזלי על שמם לפי שהם לקחו מבנותיו אלה: כהנים. הללו המתיחסים שהיה להם להתייחס באותו כתב ולא נמצא כתב יחוסן: ויגאלו. שהיו מגואלי' ומגועלי' שלא יעבודו עם שאר הכהנים בעבור שלא נמצא כתב יחוסן: התרשתא. הוא נחמיה בן חכליה. ואמרו רבותינו שנקרא שמו התרשתא שהתירו לו חכמי' לשתות יין כסף של גוים על אשר היה משקה למלך: מקדש הקדשים. חטאות ואשמות כשאר כהני': עד עמוד כהן וגו'. כאדם האומר לחבירו עד ימות המשיח לא יעלה דבר זה. ואיני יכול לפתור עד עמוד כהן לאורים ותומים בבית שני. לפי שמצינו בפרק ראשון של יומא שהיה בית שני חסר מאורים ותומים: כל הקהל. כשהיו כולם עם הכתובים: והכהנים והלוי' היה בהם חשבון זה. ובני ישראל המנויי' למעלה הם של שבט יהודה ובנימין ואותם אשר כשסרו מחשבון זה שלא תמצאם למעלה הם היו משאר השבטים. וכן מפורש בסדר עולם: כל הקהל כאחד ארבע רבוא וגו'. ובפרטן אינן אלא שלשים אלף היכן הם יב' אלא שעלו משאר השבטים מלבד עבדיה' ואמהותיה' שלא היו בכלל הקהל. ולהם משורר' ומשוררות מאת': לפי שהיו עולים בשמחה מבבל לארץ ישראל בבניין הבית: כי שמעוני. כה אמר כורש מלך פרס כל ממלכות הארץ נתן לי ה' אלהי השמים והארץ וגו'. שנו רבותינו שלמה מלכו בכיפה אחאב בן עמרי ונבוכד נצר. ואחשורוש אחאב בן עמרי דכתי' אם יש גוי וממלכה אשר לא שלח אדוני לבקשך ואמרו אין והשביע את הממלכה ואת הגוי כי לא ימצאך. ואי לאו דמלך עלייהו היכי מצי משבע להו: אחשורוש דכתי' מהודו ועד כוש. נבוכד נצר דכתי' והיה הגוי והממלכה אשר לא יעבדו נבוכד נצר וגו'. ותו ליכא והאיכא שלמה. שאני שלמה דמילתא אחריתי הוה ביה שמלך על העליונים ועל התחתונים. דכתי' וישב שלמה על כסא ה'. והאיכא סנחריב הא הוה ירושלם דלא כבשיה. והאיכא דריוש. איכא שבע דלא מלך עלייהו. דכתי' ספר על דריוש והקים על מלכותא' אחשדרפניא מאה ועשרים. והאיכא כורש. דכתי' כה אמר כורש מלך פרס כל ממלכות הארץ וגו'. ההוא שבוחי משבח נפשיה: תניא עשרה מלכים מלכו בכיפה מלך ראשון זה הקב"ה שהוא מושל בשמים ובארץ. המלך השני הוא נמרוד שמלך מסוף העולם ועד סופו שהיו כל הבריות יושבי' במקום אחד יראים מן המבול ונמרוד עליהם מלך שנ' ותהי ראשית ממלכתו בבל. והמלך השלישי זה יוסף שמשל מסוף העולם ועד סופו שנ' וכל הארץ באו מצרימה והיו מביאין המס שלהם ומנחתם לשבור אל יוסף שארבעים שנה היה משנה למלך. וארבעים שנה מלך בעצמו שנ' ויקם מלך חדש על מלך מצרים. המלך הרביעי הוא שלמה שנ' ושלמה מושל בכל הממלכות והם מביאים איש מנחתו. המלך החמישי זה אחאב שמלך מסוף העולם ועד סופו שנ' חי ה' אם יש גוי וממלכה אשר וגו'. המלך הששי זה נבוכד נצר ולא עוד אלא שמלך אפילו על החיות שבשדה ובעוף השמים ולא היו יכולים לפתוח את פיהם כי אם ברשותו שנ' וגם את חית השדה נתתי לו לעובדו. המלך השביעי זה כורש שנ' כה אמ' כורש מלך פרס כל ממלכות הארץ נתן

כֹּחָם נָתְנוּ לְאוֹצַר הַמְּלָאכָה זָהָב דַּרְכְּמוֹנִים שֵׁשׁ רִבֹּאות וָאֶלֶף וְכֶסֶף
מָנִים חֲמֵשֶׁת אֲלָפִים וְכָתְנֹת כֹּהֲנִים מֵאָה׃
וַיֵּשְׁבוּ הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם וּמִן הָעָם וְהַמְשֹׁרְרִים וְהַשּׁוֹעֲרִים וְהַנְּתִינִים
בְּעָרֵיהֶם וְכָל יִשְׂרָאֵל בְּעָרֵיהֶם׃
ג וַיִּגַּע הַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בֶּעָרִים וַיֵּאָסְפוּ הָעָם כְּאִישׁ אֶחָד אֶל
יְרוּשָׁלִָם׃ וַיָּקָם יֵשׁוּעַ בֶּן יוֹצָדָק וְאֶחָיו
הַכֹּהֲנִים וּזְרֻבָּבֶל בֶּן שְׁאַלְתִּיאֵל וְאֶחָיו וַיִּבְנוּ אֶת מִזְבַּח אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל
לְהַעֲלוֹת עָלָיו עֹלוֹת כַּכָּתוּב בְּתוֹרַת מֹשֶׁה אִישׁ הָאֱלֹהִים׃ וַיָּכִינוּ
ויעלו הַמִּזְבֵּחַ עַל מְכוֹנֹתָיו כִּי בְּאֵימָה עֲלֵיהֶם מֵעַמֵּי הָאֲרָצוֹת וַיַּעַל עָלָיו עֹלוֹת
ועלות לַיהוָה עֹלוֹת לַבֹּקֶר וְלָעָרֶב׃ וַיַּעֲשׂוּ אֶת חַג הַסֻּכּוֹת כַּכָּתוּב וְעֹלַת
כמשפט יוֹם בְּיוֹם בְּמִסְפָּר כְּמִשְׁפַּט דְּבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ׃ וְאַחֲרֵי כֵן עֹלַת תָּמִיד
וְלֶחֳדָשִׁים וּלְכָל מוֹעֲדֵי יְהוָה הַמְקֻדָּשִׁים וּלְכֹל מִתְנַדֵּב נְדָבָה לַיהוָה׃
מִיּוֹם אֶחָד לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי הֵחֵלּוּ לְהַעֲלוֹת עֹלוֹת לַיהוָה וְהֵיכַל יְהוָה לֹא
יֻסָּד׃ וַיִּתְּנוּ כֶסֶף לַחֹצְבִים וְלֶחָרָשִׁים וּמַאֲכָל וּמִשְׁתֶּה וָשֶׁמֶן לַצִּדֹנִים
וְלַצֹּרִים לְהָבִיא עֲצֵי אֲרָזִים מִן הַלְּבָנוֹן אֶל יָם יָפוֹא כְּרִשְׁיוֹן כּוֹרֶשׁ
לבואם מֶלֶךְ פָּרַס עֲלֵיהֶם׃ וּבַשָּׁנָה הַשֵּׁנִית לְבוֹאָם
אֶל בֵּית הָאֱלֹהִים לִירוּשָׁלִַם בַּחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי הֵחֵלּוּ זְרֻבָּבֶל בֶּן שְׁאַלְתִּיאֵל
ושאר וְיֵשׁוּעַ בֶּן יוֹצָדָק וּשְׁאָר אֲחֵיהֶם הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם וְכָל הַבָּאִים מֵהַשְּׁבִי
יְרוּשָׁלִַם וַיַּעֲמִידוּ אֶת הַלְוִיִּם מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה לְנַצֵּחַ עַל
מְלֶאכֶת בֵּית יְהוָה׃ וַיַּעֲמֹד יֵשׁוּעַ בָּנָיו וְאֶחָיו קַדְמִיאֵל וּבָנָיו בְּנֵי יְהוּדָה
כְּאֶחָד לְנַצֵּחַ עַל עֹשֵׂה הַמְּלָאכָה בְּבֵית הָאֱלֹהִים בְּנֵי חֵנָדָד בְּנֵיהֶם
וַאֲחֵיהֶם הַלְוִיִּם׃ וְיִסְּדוּ הַבֹּנִים אֶת הֵיכַל יְהוָה וַיַּעֲמִידוּ הַכֹּהֲנִים
אל מְלֻבָּשִׁים בַּחֲצֹצְרוֹת וְהַלְוִיִּם בְּנֵי אָסָף בַּמְצִלְתַּיִם לְהַלֵּל אֶת יְהוָה עַל
יְדֵי דָּוִיד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל׃ וַיַּעֲנוּ בְּהַלֵּל וּבְהוֹדֹת
לַיהוָה כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ עַל יִשְׂרָאֵל וְכָל הָעָם הֵרִיעוּ תְרוּעָה
גְדוֹלָה בְהַלֵּל לַיהוָה עַל הוּסַד בֵּית יְהוָה׃ וְרַבִּים מֵהַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם
וְרָאשֵׁי הָאָבוֹת הַזְּקֵנִים אֲשֶׁר רָאוּ אֶת הַבַּיִת הָרִאשׁוֹן בְּיָסְדוֹ זֶה
הַבַּיִת בְּעֵינֵיהֶם בֹּכִים בְּקוֹל גָּדוֹל וְרַבִּים בִּתְרוּעָה בְשִׂמְחָה לְהָרִים קוֹל׃
וְאֵין הָעָם מַכִּירִים קוֹל תְּרוּעַת הַשִּׂמְחָה לְקוֹל בְּכִי הָעָם כִּי הָעָם
גדולה מְרִיעִים תְּרוּעָה גְדוֹלָה וְהַקּוֹל נִשְׁמַע עַד לְמֵרָחוֹק׃
ד בונים וַיִּשְׁמְעוּ צָרֵי יְהוּדָה וּבִנְיָמִן כִּי בְנֵי הַגּוֹלָה בּוֹנִים
הֵיכָל לַיהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַיִּגְּשׁוּ אֶל זְרֻבָּבֶל וְאֶל רָאשֵׁי הָאָבוֹת
ולו וַיֹּאמְרוּ לָהֶם נִבְנֶה עִמָּכֶם כִּי כָכֶם נִדְרוֹשׁ לֵאלֹהֵיכֶם וְלֹא אֲנַחְנוּ זֹבְחִים
אסרחדון מִימֵי אֵסַר חַדֹּן מֶלֶךְ אַשּׁוּר הַמַּעֲלֶה אֹתָנוּ פֹּה׃ וַיֹּאמֶר לָהֶם זְרֻבָּבֶל
ושאר וְיֵשׁוּעַ וּשְׁאָר רָאשֵׁי הָאָבוֹת לְיִשְׂרָאֵל לֹא לָכֶם וָלָנוּ לִבְנוֹת בַּיִת
לֵאלֹהֵינוּ כִּי אֲנַחְנוּ יַחַד נִבְנֶה לַיהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר צִוָּנוּ הַמֶּלֶךְ
ומבהלים כּוֹרֶשׁ מֶלֶךְ פָּרָס׃ וַיְהִי עַם הָאָרֶץ מְרַפִּים יְדֵי עַם יְהוּדָה וּמְבַלְּהִים
אוֹתָם לִבְנוֹת׃ וְסֹכְרִים עֲלֵיהֶם יוֹעֲצִים לְהָפֵר עֲצָתָם כָּל יְמֵי כּוֹרֶשׁ
דריוש מֶלֶךְ פָּרַס וְעַד מַלְכוּת דָּרְיָוֶשׁ מֶלֶךְ פָּרָס׃ וּבְמַלְכוּת אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ
בִּתְחִלַּת מַלְכוּתוֹ כָּתְבוּ שִׂטְנָה עַל יֹשְׁבֵי יְהוּדָה וִירוּשָׁלִָם׃
כנותיו וּבִימֵי אַרְתַּחְשַׁשְׂתָּא כָּתַב בִּשְׁלָם מִתְרְדָת טָבְאֵל וּשְׁאָר כְּנָוָתָו
עַל אַרְתַּחְשַׁשְׂתְּא מֶלֶךְ פָּרָס וּכְתָב הַנִּשְׁתְּוָן כָּתוּב אֲרָמִית וּמְתֻרְגָּם
אֲרָמִית׃ רְחוּם בְּעֵל טְעֵם וְשִׁמְשַׁי סָפְרָא כְּתַבוּ אִגְּרָה חֲדָה

לי ה'. המלך השביעי זה אחשורוש שנ' הוא אחשורוש מהודו ועד כוש.
השמיני זה אליכסנדרוס מוקדון שנ' ואני הייתי מבין והנה צפיר
עזים בא מן המערב על פני כל הארץ · על הארץ אין כתיב כאן
אלא על פני כל הארץ · ולא עוד אלא שרצה לעלות לשמים ולדע' מה
שבשמים ולרד לתהומות ולדע' מה בתהומות · וללכ' לקצות הארץ
ולדע' מה בקצות הארץ. וחלקה הק' מלכותו לארבע רוחות השמים
שנ' ובעמדו תשבר מלכותו. המלך התשיעי זה מלך המשיח שנ'
וירד מים ועד ים. המלך העשירי חוזרת המלוכה לבעליה מי שהיה
מלך ראשון הוא יהיה מלך אחרון שנ' אני ראשון ואני אחרון. וכת'
והיה ה' למלך על כל הארץ · פי' רשי:
ככחם כפי כחם וממונם : דרכמונים · שם מטבע של זהב וכתנות
כהנים : ויגע והגיע : החדש. החדש השביעי · הוא חדש תשרי
ובני ישראל אשר היו בערים מה עשו : ויאספו כלם לירושלם : ויכינו
המזבח על מכונותיו . כדי להקריב עליו קרבנות שהרי היו יראים
מעמי הארצות שלא יקנטרום ושלא ילשינו' למלך ובנו המזבחות ל
לעלות עליו עולות. למען ישמעו ויבינו העמי' בדבר אשר עשוהו על
פי המלך · ועל כן ימנעו מלקנטרם לבנין הבית : לערב ולבקר :
תמיד של שחר ותמיד של בין הערבים : ועולת יום ביום במספר ·
קרבנות החג במספרם כמשפט. ולאחר כן . ולאחר הסכות היו
מקריבים קרבנות בכל יום עולת התמיד לבקר ולערב : ולחדשים .
ולראשי חדשים היו מקריבים קרבנות של ראשי חדשים : ולכל מועדי
ה'. ולשאר מועדות קרבניהם : ולכל מתנדב. ולכל אות' המתנדבים
נדבותיהם היו מקבלים הכהני' אותם להקריבם · ומיום אחד בתשרי
התחילו להקרי' קרבנו' ועדיין לא נבנה יסוד הבית: לצידונים ולצורי' ·
בני צור וצידון אומנים לבנות הבית : אל ים יפו · דרך הים . היו
מביאי' אותם ברשיון כאשר היה רשות המלך עליהם לבנות הבית :
ברשיון : לשון רשות · מגזרת רשה שהרי מן אבה יאמר אביון ומן
בנה יאמר בניון ומן חזה חזיון ומן רעה רעיון ומן חבה חביון ומן
רשה יאמר רשות כמו מן ענה ענות ומן שבה שבות ומן ראה ראות
ומן זכה זכות . כמצאו רשות ורשיון באין וינכאין מגזרה אחת לפי
שער הדיקדוק ולשון אחד הם · ומנחם חברו לשון ארשת שפתיכו ולא
הקדק בגזירתו · ואעפ"כ שני פנים הללו קרובים זה לזה · במ
במשמעותם : בחדש השני . הוא חדש אייר · מהשבי · כל אותן
שבאו מהשביה לירושלם לנצח ולומ' שירה לפני הבונים בשעת בניין
יסוד הבית : לנצח · שני נציחים הללו הם ניצוחי שירה . כמו למנצח
מזמור לדוד : ויסדו · משקל חזק מן יסוד · כמו ויסבו טירותיהם .
כן ויסבו מן ישב · ויסדו מן יסד · ומשמעותן וייסדו וייסבו במשקל
חזק בשתי יודין אחת פעולה ואחת של יסוד ופתרונן היו מייסדים את
מיישבים : והבונים מייסדי' את יסוד היכל ה' · בשעה שהיו מכנתי'
בשירתם והעמידו הכהנים מלובשי' בגדי כבוד ותצוצרות בידיהם
לתקוע בהם : והלוים בני אסף · משוררים : במצלתים . כמו בצלצלי
שמע. כלי שירים' : על ידי דוד · שהיו אומרי' ומשוררי' שירות של
דוד מלך ישראל : ויענו . לשון עניית זמר · כמו ותען להם מרים :
ובהודות . ובהודיות : כי טוב · להודות לה' : וכל העם · שאר עם
ישראל · על הוסד . כל השמחות הללו היו עושי' על בניין היסוד אשר
הוסד בבית ה' : ביסדו · ביסוד שלו · מן שם דב' של יסוד יאמר
יסודו. כמו מן חדש חדשו · מן קדש קדשו : זה הבית · שהיו רואין
בניין בית זה היו בוכין מתוך שהיו זוכרים אותו בניין גדול של בית
ראשון · ורבים אשר לא ראו בניין בית ראשון היו שמחים ומריעין
בשמחה בקול גדול מרוב שמחתן שיצאו מגלותן : ואין העם מכירי'.
אותן השומעין לא היו מכירים קול תרועת השמחה מפני קול בכי ה
העם שהרי העם השמחים היו מריעים תרועה גדול' וקול הבכי נ
נשמע יותר ויותר עד למרחוק : צרי יהודה · הם האומו' אשר הושיב
סנחריב בארץ ישר' · כמו שנ' ויבא מלך אשור מבבל ומכותה ומעוה
ומחמת ומספרוי' · ויושב אותם בערי שומרון תחת בני ישר' : ויאמרו נבנה עמכם. היו אומרים כך למען תתבטל מלאכת הבית על ידיהם שלא לבנות עוד : מימי
אסרחדון · מלך אשור בנו של סנחריב שלאחר שסנחריב הושיבם שם הרגוהו אדרמלך ושראצר בניו וימלוך אסרחדון בנו תחתיו · שנ' ויהי הוא משתחוה בית
ניסרוך אלהיו ואדרמלך ושראצר בניו הכוהו בחרב וגו' · וימלוך אסרחדון בנו תחתיו : כי אנחנו . אלא אנחנו לבדינו נבנה · כי זה משמש במקום אלא : עם
הארץ · הם צרי יהודה ובנימן : מרפים . לבטלם ממלאכתם : לבנות · כמו מלבנות. וכן עד כי חדל לספור · וסוכרין · כתיב בש' ופתרונו כאלו כת' בשין .
שהם שוכרים : יועצים · כדי לבטל המלאכה . כל ימי מלכות כורש ומלכות אחשורוש אשר מלך אחריו עד שנת שתים לדריוש שמלך אחר אחשורוש היתה
המלאכה בטילה : ובמלכות אחשורוש · שמלך אחר כורש שהוא אחשורוש שלקח אסתר : כתבו שטנ'. שלא לבנו' בית המקדש: על יושבי יהודה וירושלם ·
להלשינם ולקנטרם שלא יבנו הבית : ובימי ארתחששתא. הוא כורש מלך פרס מניין אותיות של כורש עולות למניין אותיות דריוש . וכן שנינו במסכת ראש
השנה הוא כורש הוא דריוש הוא ארתחששתא · כורש על שם שמלך כשר היה . ארתחששתא על שם המלכות · ובסדר עולם מצאתי דריוש הוא ארתחששתא ·
וכל המלכות כולה נקראת ארתחששתא וכו' · כתב בשלם · כתב מכתבו בדברי של שלום : מתרדת טבאל . שם אדם הוא מצרי יהודה ובנימן : ושאר כנותיו ·
חברותיו ושיעותיו : על ארתחששתא . אל ארתחששתא : וכתב הנשתון . וכתב האגרת כתוב ארמית : רחום בעל טעם · רחום היה מזכיר ובעל דברים
לסדר המכתב : ושמשי ספרא · ושמשי היה סופר שמשי בנו של המן היה . וכן דרך המקרא להזכיר סופר ומזכיר שניה' ביחד . לפי שהם זקוקים זה לזה ·
האחד מסדר ומזכיר והסופר כותב · שנ' אליחורף ואחיה בני שישא סופרים יהושפט בן אחילוד המזכיר · ובמקום אחר כאמ' ויבא אליקים בן חלקיהו וגו' ·
ושבנא הסופר ויואח"בן אסף המזכיר : כתבו אגרא · הללו שנים רחום ושמשי כתבו האגרת כאשר נוה אליהם מתרדת טבאל · כולם היו מיושבי" בערי שומרון :

על ירושלם לארתחששתא מלכא כנמא: אדין רחום בעל־
טעם ושמשי ספרא ושאר כנותהון דיניא ואפרסתכיא טרפליא
אפרסיא ארכוי בבליא שושנכיא דהוא עלמיא: ושאר אמיא די ארכוויא
הגלי אסנפר רבא ויקירא והותב המו בקריה די שמרין ושאר עבר־ דהוא ושאר
נהרה וכענת: דנה פרשגן אגרתא די שלחו עלוהי על ארתחששתא רא
מלכא עבדיך אנש עבר־נהרה וכענת: רא
ידיע להוא למלכא די יהודיא די סליקו מן לותך עלינא אתו לירושלם
קריתא מרדתא ובאישתא בנין ושורי אשכללו ואשיא יחיטו: כען ושוריא
ידיע להוא למלכא די הן קריתא דך תתבנא ושוריא ישתכללון מנדה שכלילו
בלו והלך לא ינתנון ואפתם מלכים תהנזק:
כען כל קבל די מלח היכלא מלחנא וערות מלכא לא אריך לנא
למחזא על דנה שלחנא והודענא למלכא: די יבקר בספר דכרניא קר
די אבהתך ותהשכח בספר דכרניא ותנדע די קריתא דך קריא מרדא דכרניא
ומהנזקת מלכין ומדנן ואשתדור עבדין בגוה מן יומת עלמא על־
דנה קריתא דך החרבת: מהודעין אנחנה למלכא די הן קריתא דך
תתבנה ושוריה ישתכללון לקבל דנה חלק בעבר נהרא לא איתי לך: נא
פתגמא שלח מלכא על רחום בעל טעם
ושמשי ספרא ושאר כנותהון די יתבין בשמרין ושאר עבר־נהרה
שלם וכעת: נשתונא די שלחתון עלינא מפרש קרי קדמי: ומני שלם
שים טעם ובקרו והשכחו די קריתא דך מן יומת עלמא על מלכין וכעת
מתנשאה ומרד ואשתדור מתעבד בה: ומלכין תקיפין הוו על־
ירושלם ושליטין בכל עבר נהרה ומדה בלו והלך מתיהב להון:
כען שימו טעם לבטלא גבריא אלך וקריתא דך לא תתבנא עד מני
טעמא יתשם: וזהירין הוו שלו למעבד על דנה למה ישגא חבלא הוו
להנזקת מלכין: אדין מן די פרשגן נשתונא די ארתחששתא מלכא
קרי קדם רחום ושמשי ספרא וכנותהון אזלו בבהילו לירושלם על־
יהודיא ובטלו המו באדרע וחיל: ובטלו
באדין בטלת עבידת בית אלהא די בירושלם והות בטלא עד שנת בטלא
תרתין למלכות דריוש מלך פרס:
והתנבי חגי נביאה וזכריה בר עדוא נביאיא על יהודיא די ביהוד ו נביאיה
ובירושלם בשם אלה ישראל עליהון: באדין קמו זרבבל בר־
שאלתיאל וישוע בר יוצדק ושריו למבנא בית אלהא די בירושלם יהוצדק
ועמהון נביאיא די אלהא מסעדין להון:
בה זמנא אתא עליהון תתני פחת עבר נהרה ושתר אתא
בוזני וכנותהון וכן אמרין להם מן שם לכם טעם ביתא דנה לבנא לכון
ביתא

על ירושלם. על אודות בנין בית המקדש אשר בירושלם. כנימא. כאשר נאמר. והוא דוגמת לשון תלמוד כדבעינן למימר קמן: אדין. אז: רחום. שם אדם: בעל טעם. מזכיר ובעל דברים: ושאר כנותהון. ושאר סיעותיהם: דיניא ואפרסתכיא וגו'. הללו שמות של אומות שהושיב סנחריב בערי שמרון: אפרסיא. הם פרסיים אשר הושיב סנחריב בערי שומרון: ארכוויא. הם בני ארך. שנ' ארך ואכד וכלנה: בבליא. הם בני בבל: שושנכיא. בני שושן הבירה: עלמיא. בני עילם. מכל האומות הללו הושיב סנחריב בארץ ישר' וכולן היו מסיבין מסי' ומסכימי' בשליחות המכתב הזה: ושאר אומיא. ושאר האומות אשר הגלה סנחריב כולם הסכימו: אסנפר. סנחריב: רבא. יקירא. שהיה מלך גדול ומכובד. שנ' כה אמר המלך הגדול מלך אשור: והותב המו. והושיב אותם: בקריה דשמרין. בערים אשר סביבות שמרון: ושאר עבר נהרה. ושאר האומות אשר בעבר הנהר. לפי שהנהר נהר פרת מפסיק בין ארץ ישראל לבבל. כמו אותן אומות שבארץ ישראל היו בעבר הנהר לאותן העומדים בבבל: וכענת. שם מקום. ואנשי כענת כולם היו מסכימים בשליחות המכתב הזה: דנה פרשגן. זהו פתרון האגרת: פרשגן. כמו פתשגן הכתב: די שלחו עלוהי. אשר שלחו אליו. אל ארתחששתא: עבדיך אנש עבר נהרה וכענת. עבדיך הם אשר בעבר הנהר ואנש כענת כל האומות המנויות כאן נכ נכללות בכלל זה שכולן היו בארץ ישראל שהוא עבר הנהר לאותם השוכנים בבבל. וזהו תחלת המכתב עבדיך אנש עבר נהרה וגו' עד לא איתי לך: ידיע להוי למלכא. דבר ידוע יהיה למלך: די יהודאי. אשר היהודים שעלו מאתך אלינו באו לירושלם: קריתא. עיר מורדת ומנואות. הם בונים: ושוריא שכלילו. והחומו' יסדו: ואושיא. הכתלים: יחיטו. כמו אם מחוט שהם תופרים ומחברים הכתלי' זה עם זה: כען ידיע. עת' ידוע יהיה למלך. אשר אם העיר הזאת תבנה: דך. זאת: ושוריא ישתכללון. והחומות יהיו מיוסדות: מנדה בלו והלך. מיני מסים הם. וכסף גלגלת לא יתנון. לא יתנו עוד מס: ואפתום מלכין תהנזק. ומס המלכין תזיק שלא יתנו עוד מס למלכים: כען כל קבל די מלח היכלא די מלחנא. עתה כל כנגד דבר זה אשר חורבן ההיכל אנו רוצים להחריב: וערות מלכא. ובזיון. דמלח. לשון חורבן ושממון. כמו ארץ מלחה לא תשב: מלחנא. אנו רוצים לסתור ולהחריב: וערות מלכא. ובזיון המלך: לא אריך. אינו הגון לנו לראות: אריך. הגון. כמו אריך אולא אריך במסכת סוטה: על דנא. על זאת שלחנו והודענו למלך: די יבקר. אשר יבקר וידרוש הדורש בספר הזכרונות של אבותיך המלכים: ותהשכח. ותמצא בספר הזכרונות ותדע כי העיר הזאת מורדת ומזקת המלכים והמדינות: ואשתדור עבדין בגוה. ומרד היו עושים יושביה שהיו ישראל מורדין במלכי האומות: מן יומת עלמא. מימות העולם מימים קדמונים. כך היה מנהגם למרוד במלכי העמים: על דנא. על כך היתה העיר הזאת חריבה: מהודעין אנחנא למלכא. מודיעין אנחנו למלך: די הן קריתא דך. אשר אם העיר הזאת תבנה וחומותיה מיוסדין: לקבל דנא. כנגד כך. ובשביל כך אין לך חלק בכל עבר הנהר. לפי שארץ ישראל יהיו מורדין בך ויקחו הכל מידכם: בעבר נהרא. היא כל הארץ של בר ארץ ישראל שהיא עבר הנהר לאותן שבבבל: פתגמא שלח מלכא. דבר שלח המלך: על רחום בעל טעם: אל רחום. המזכיר ושמשי הסופר. ולשאר סיעותיהם היושבים בערי שומרון ולשאר האומות אשר בעבר הנהר לבד ארץ ישראל: שלם וכעת. מקומות הם. וכעת כמו וכענת. פעמים קוראו כך ופעמים כך כשתונה: כתב הנשתון. אשר שלחתם אלינו היה מפורש וקרוי לפני: ומני שים טעם. ומאתי היתה שימת דבר ביווי אשר צויתי ובדקו והשכחו ובדקו בספר זכרונות המלכים ומצאו כתוב אשר העיר הזאת מימו' העול' היתה מתנשאה ורוממת על כל מלכי האומות ומרד ושרבבות היה עשוי בה למרוד במלכי העמים: ומלכין תקיפין. ומלכים חזקי' היו בירושלם שהיו מושלים ושליטים בכל עבר הנהר של בר ארץ ישראל. כמה שנאמר בשלמה כי הוא רודה בכל עבר הנהר וגומר: ומסים. וכסף גלגלת היה נתון להם שהיו האומות מעלין להם מס: כען שימו טעם. עתה שימו דבר להכריז בארץ לבטל אנשים הללו מן הבניין. והעיר הזאת ירושלם לא תבנה עד אשר ממני יושם הדבר לבנות העיר על דעתי ורשותי: וזהירין הוו שלו. וזהירין תהיו לעשות דיחוי ושגגה. שלו כדרטוכיר בלעז: למעבד על דנא. לעשות כל כך: למה ישגא. מדוע יגדל מעשה השחתה בעיר הזאת להזיק המלכים. עד כאן תשובת כורש אשר השיב: אדין: אז: די פרשגן. מן פתרון כתב הנשתון של ארתחששתא המלך הוא כורש היה המעשה הזה: קרי קדם. קודם שהיה כתב הנשתון הזה קרוי לפני רחום ושמשי וסיעותיהם והלכו במהרה ובבהלה: לירושלם. אל היהודים: הימו. הם: באדין. אז היתה בטלת מלאכת בניין בית אלהי' אשר בירושלם עד שנת שתים לדריוש מלך פרס שאחר כורש מלך אחשורוש שלק' אסתר. ואחר אחשורוש מלך דריוש בנו של אחשורו' שהוא בן אסתר. ובשנת אחת לכורש מלך פרס עד שנת שתים לדריוש יח' שנה שהשלימו שבעים שנה לחרבות ירושלם. שהרי מחרבן הבית שגלה צדקיהו עד שנת אחת לכורש חמשים ושתים שנה כמפורש בסדר עולם. ויח' שנה משנת אחת לכורש עד שנת שתים לדריוש נמצאו שבעים שנה שלימים. ובשנת שתים לדריוש התחילו לבנות הבניין עד שגמרוהו: והתנבא חגי נביאה. ועתה בשנת שתים לדריוש נתנבא חגי וזכריה הנביאים אל היהודים אשר בארץ יהודה בירושלם בשם אלהי ישראל אליהם לבנות בניין הבית בלא רשות המלך דריוש: על יהודאי. אל היהודים: עליהון. אליהם: באדין. אז: ושריו. התחילו לבנות ביתו של הקב"ה אשר בירושל': ועמהון נביאיא. של הקב"ה עומדין ומסייעין להם: ביה זמנא אתא עליהון. באותו זמן באו עליהם הללו בני יהודה לקשר ולהלשין עליהם על עסק הבניין: פחת עבר נהרא. שלטון של עבר הנהר: וכנותהון. וסיעתהון: וכן אמרין להון. וכך היו אומרים להם: מי שם. מי צוה לכם דבר הבית לבנות:

ואשרנא דנה לשכללה: אדין כנמא אמרנא להם
מן אנון שמהת גבריא די דנה בנינא בנין: ועין אלההם הות על
שבי יהודיא ולא בטלו המו עד טעמא לדריוש יהך ואדין יתיבון
נשתונא על דנה: פרשגן אגרתא די שלח תתני פחת פחת
עבר נהרה ושתר בוזני וכנותה אפרסכיא די בעבר נהרה על דריוש רא
מלכא: פתגמא שלחו עלוהי וכדנה כתיב בגוה לדריוש מלכא
שלמא כלא: ידיע להוא למלכא די אזלנא ליהוד
מדינתא לבית אלהא רבא והוא מתבנא אבן גלל ואע מתשם בכתליא
ועבידתא דך אספרנא מתעבדא ומצלח בידהם: אדין שאלנא לשביא
אלך כנמא אמרנא להם מן שם לכם טעם ביתא דנה למבניה ואשרנא
דנה לשכללה: ואף שמהתהם שאלנא להם להודעותך די נכתב שם
גבריא די בראשיהם: וכנמא פתגמא התיבונא
למאמר אנחנא המו עבדוהי די אלה שמיא וארעא ובנין ביתא די הוא הוא חא
בנה מקדמת דנה שנין שגיאן ומלך לישראל רב בנהי ושכללה: להן
מן די הרגזו אבהתנא לאלה שמיא יהב המו ביד נבוכד נצר מלך
בבל כסדיא וביתה דנה סתרה ועמה הגלי לבבל: ברם בשנת חדה חנה הה
לכורש מלכא די בבל כורש מלכא שם טעם בית אלהא דנה לבנא:
ואף מאניא די בית אלהא די דהבה וכספא די נבוכד נצר הנפק מן
היכלא די בירושלם והיבל המו להיכלא די בבל הנפק המו כורש
מלכא מן היכלא די בבל ויהיבו לששבצר שמה די פחה שמה: ואמר
לה אלה מאניא שא אזל אחת המו בהיכלא די בירושלם ובית אל
אלהא יתבנא על אתרה:
אדין ששבצר דך אתא יהב אשיא די בית אלהא די בירושלם
ומן אדין ועד כען מתבנא ולא שלם: וכען הן על מלכא טב יתבקר
בבית גנזיא די מלכא תמה די בבבל הן איתי די מן כורש מלכא שים
טעם למבנא בית אלהא דך בירושלם ורעות מלכא על דנה ישלח
עלינא: באדין דריוש מלכא שם טעם ובקרו עלינא
בבית ספריא די גנזיא מהחתין תמה בבבל: והשתכח באחמתא
בבירתא די במדי מדינתא מגלה חדה וכן כתיב בגוה דכרונה:
בשנת חדה לכורש מלכא כורש מלכא שם טעם בית אלהא בירושלם
ביתא יתבנא אתר די דבחין דבחין ואשוהי מסובלין רומה אמין שתין תא
פתיה אמין שתין: נדבכין די אבן גלל תלתא ונדבך די אע חדת
ונפקתא מן בית מלכא תתיהב: ואף מאני בית אלהא די דהבה הב
וכספא די נבוכד נצר הנפק מן היכלא די בירושלם והיבל לבבל והבל י
יהתיבון ויהך להיכלא די בירושלם לאתרה ותחת בבית אלהא:
כען תתני פחת עבר נהרה שתר בוזני וכנותהון אפרסכיא די
בעבר נהרה רחיקין הוו מן תמה: שבקו לעבידת בית א רא
אלהא דך פחת יהודיא ולשבי יהודיא בית אלהא דך יבנון על שבוקו
אתרה: ומני שים טעם למא די תעבדון עם שבי יהודיא א
אלך למבנא בית אלהא דך ומנכסי מלכא די מדת עבר נהרה רא
אספרנא נפקתא תהוא מתיהבא לגבריא אלך די לא לבטלא:

ואושרנא דנה לשכללה. והכתלים האלה לייסד. כמו ואושיה יחיטו. בניין חומות לבניה חברו מכחס: אדין. אז. כנמא. כאשר כאמר: אמרנא להון. אמרו להם לישראל אותן כרי יהודה ובנימן: מן אינון. מי הם שמות האנשים. די דנה. אשר הבניין זה הם בונים: ועין אלההם. ועי' הקב"ה שהוא אלהיהם היתה על זקני היהודים להעלות במלאכת הבניין. ולא בטלו הימנו. ולא בטלו הם את הבונים: עד טעמא לדריוש יהך. והשיבו זקני היהודים דבר לאותן הכרים שלא יבטלו את הבניין עד אשר ילך הדבר לדריוש המלך: ואדין יתיבון. ואז ישיבו היהודים: כתב הכשתון. על כך על תשובתו של דריוש: פרשגן. פתרון פתשגן האגרת וכנותיה. וסיעותיו: אפרסכיא. אומות שהיו בסיעותיהם: על דריוש. המלך: עלוהי. אליו: וכדנה כתב בגוה. וכך היה כתוב בתוכה של אגרת: שלמא כלא. כל השלום יהיה לו: ידיע ליהוי מלכה. דבר ידוע יהיה למלך: די אזלנא. אשר הלכנו אל ארץ יהודה המדינה לבית אלוה הגדול: והוא מתבנא. והוא הבית בנוי מרברבה בלעז: ואע מתשם בכתליא. ועצים מתוכים ומשומים בכתלים כדי להחזיק הבני' למען יעמוד ימים רבים: ועבידתא דא. ומלאכת זאת אספר: אספרנא מתעבדה. מהרה היתה נעשית אספרנא איספלוייטושמכס בלעז: ומצלח בידיהם. והולכת מעשה זה בידיהם: אדין. אז. כשראינו הבניין שאלנו לזקנים האלה: כנמא אמרנא להון. כאשר כאמר בסמוך אמרנו אליהם: מי שם לכון. מי שם לכם דבר זה הבית לבנותו והכתלים הללו לייסד: ואושרנא. בניין חומות לבנים לתהום: ואף שמהתהום. של בונים שאלנו להם כדי להודיעך: די נכתוב. אשר נכתוב שמות האנשי' אלוך: די בראשיהום. אשר בעצתם וברשותם קמו לבנות הבניין: וכנמא פתגמא. וכמו שנאמר הדבר: התיבונא. השיבו לנו דבר: אנחנא המו. אנחנו הם עבדים של אלהי השמים והארץ: ובניין ביתא. ואנו בונים הבית אשר היה בנוי קודם לכן שנים רבות ומלך לישראל רב. ומלך גדול שהיה לישראל הוא שלמה המלך בנה אותו ויסד אותו להן. ועכשיו מפני אשר הכעיסו אלהי השמים מסר אותם ביד מלך בבל הכשדי: והבית הזה החריב ואת העם הגלה לבבל: ברם. אך בשנת אחת לכורש מלך בבל צוה כורש בדבר זה לבנות הבית. ואף כלי הקודש של כסף וזהב אשר הוציא נבוכד נצר מן ההיכל שבירושלם והוליכם להיכלו שבבבל הוציא אותם כורש מהיכל מלך בבל ומסרם ליד ששבצר ששמו כך: והיבל הימון. והוליך אותם: הנפק הימו. הוציא אותם: די פחה שמיה. שהוא היה כמוה ופחת: ונקרא שמו פחת: ואמר ליה. וכך אמ' לו כורש לששבצר אלה הכלים קח ולך והורד אותם בהיכל אשר בירושלם. ומאז ועד עתה היה הבית בנוי ולא נגמר הבניין: וכען. ועתה. אם על המלך טוב יהיה הדבר ידוע ומבוקר בבית גנזיו של מלך אשר בבבל: הן איתי. אם יש המעשה הזה אשר בפי כורש יצא דבר לבנות בית זה בירושלם: ורעות מלכא. ורצון המלך על כן ישלח אלינו: עלינא. עלינו עד כאן מכתב האגרת אשר שלח תתני ושתר בוזני: באדין. אז כאשר הגיע המכתב ליד דריוש: שם טעם. צוה המלך הדבר: ובקרו. ובקרו בבית הספרים שהאוצרות שם בבבל: והשתכח באחמתא. ונמצא המכתב של מגילה אחת שם: באחמתא. פתרו כן אנשי הפתרון הוא כלי הספרים לאגרות ולגליונים. והעמידוהו מגזרת חמת מים והאלף אשר בתיבה אינה עיקר כיתר המלי' אשר בספר לשון ארמי: בבירתא. באותה בירה אשר במדי המדינה. וכן היה כתוב בתוכה זכרון מלה: בבית אלהא בירושלם: מה יהא עליו הבית יבנה. אתר שהוא מקום שזובחים שם זבח: ואשוהי. כמו ואושיה יחיטו: רומיה אמין שתין. רום הבית ששים אמה וששים אמה רחבו: נדבכין. לשון כתלים. וקירו' הכתלים היו של אבן גלל: גלל. מרברה בלעז וכותל של עץ חדש מבפנים כעבין בבניין הבית אשר בנה שלמה: ונפקתא. והוצאה לצורך הבית ולשאר דברים אשר לבית תנתן להם בבית המלך: ואף מאני. ואף כלי הקודש של בית האלהי' של זהב וכסף אשר נבוכדנצר הוציא מן היכל שבירושלם והוליכם לבבל: יהתיבון. יחזירו: והיבל. אשר הוליך: ויהך. וילך. כל המעשה הזה להיכל אשר בירושלם והיה מונח בביתו של הקב"ה: כען תתני וגומר' זו היא תשובה אשר השיב דריוש אל תתני ושתר בוזני די בעבר נהרה לבר ארץ ישראל שהוא עבר לאותן שבבבל: רחוקים תהיו מתמה. רחוקים תהיו משם מבניין בית המקדש שלא תרפו ידי עושי המלאכה: דך. פחת יהודאי. שלטוני היהודי' יעשו דבר זה: ולשבי יהודאי. ולזקני היהודים אני מצוה. בית אלהא דך. בית אלהי' זה: ומני שים טעם. ומאתי יהיה ציווי זה: למא די תעבדון. לאותו בניין מלאכה אשר תעשו עם זקני היהודי' האלה לבנות ביתו של הקב"ה: מנכסי מלכא. מנכסי המלך יהיו עושים הבניין הזה: די מדת עבר נהרה. מן המס של עבר הנהר אשר למלך: מדת. מס כמו מנדה בלו והלך: אספרנא. מהמה יבנה הבניין אספרנא איספלוייטמכט בלעז: נפקתא תהוי מתיהבא. הוצאה תהיה ניתנת לאנשים האלה אשר לא יתבטלו מן מלאכת': ה' אלהי ישראל הוא האלהי' אשר בירושלם: פי' ממעונו'

חמשה הוא לטובה וחמשה הוא לרעה. הוא היה בבור ביד. הוא עשו הוא אבי אדום. הוא דתן ואבירם. הוא המלך אחז. הוא המלך אחשורוש כולם ברשעתן מתחלתן ועד סופן. לטובה אברם הוא אברהם. הוא משה ואהרן. הוא חזקיהו המלך. הוא עזרא עלה מבבל. דוד הוא הקטן כולם בצדקתן מתחלתן ועד סופן. ר' ברכיה אומר אית לן חד דהוא טב מכולהון. סנ' הוא האלהים שמידת רחמיו לעולם. אשר באו עם זרובבל ישוע נחמיה שריה רעליה מרדכי. אמר רב יוסף גדול תת' מהכלת כפסוקת דמעיקרא חשיב מרדכי בתר ארבעה. ולבסוף קא חשיב ליה בתר חמשה. סנ' הבאים עם זרובבל ישוע נחמיה שריה עזריה רעליה מרדכי. אמ' רב ואיתימ' רב יצחק בר שמואל בר מרתא גדול תת' מבניין בית המקדש שכל זמן שברוך בן נריה קיים לא הניחו עזרא ועלה:

ומה

ומה חשחן ובני תורין ודכרין ואמרין לעלון לאלה שמיא חנטין
מלח חמר ומשח כמאמר כהניא די בירושלם להוא מתיהב להם יום באמר
ביום די לא שלו: די להון מהקרבין ניחוחין לאלה שמיא ומצלין
לחיי מלכא ובנוהי: ומני שים טעם די כל אנש די יהשנא פתגמא
דנה יתנסח אע מן ביתה וזקיף יתמחא עלוהי וביתה נולו יתעבד על ע'הו
דנה: ואלהא די שכן שמה תמה ימגר כל מלך ועם די ישלח ידה
להשניה לחבלה בית אלהא דך די בירושלם אנה דריוש שמת טעם צנה
אספרנא יתעבד: אדין תתני פחת עבר נהרה
שתר בוזני וכנותהון לקבל די שלח דריוש מלכא כנמא אספרנא
עבדו: ושבי יהודיא בנין ומצלחין בנבואת חגי נביאה וזכריה בר
עדוא ובנו ושכללו מן טעם אלה ישראל ומטעם כורש ודריוש טעם
וארתחשששתא מלך פרס: ושיציא ביתה דנה עד יום תלתה לירח
אדר די היא שנת שת למלכות דריוש מלכא: ועבדו בני ישראל
כהניא ולויא ושאר בני גלותא חנכת בית אלהא דנה בחדוה: והקרבו דנה
לחנכת בית אלהא דנה תורין מאה דכרין מאתין אמרין ארבע מאה
וצפירי עזין לחטיא על כל ישראל תרי עשר למנין שבטי ישראל: לחטאה
והקימו כהניא בפלגתהון ולויא במחלקתהון על עבידת אלהא די
בירושלם ככתב ספר משה: ויעשו בני הגולה את הפסח בארבעה לם
עשר לחדש הראשון: כי הטהרו הכהנים והלוים כאחד כלם טהורים
וישחטו הפסח לכל בני הגולה ולאחיהם הכהנים ולהם: ויאכלו לבני
בני ישראל השבים מהגולה וכל הנבדל מטמאת גוי הארץ אלהם וכל
לדרש ליהוה אלהי ישראל: ויעשו חג מצות שבעת ימים בשמחה
כי שמחם יהוה והסב לב מלך אשור עליהם לחזק ידיהם במלאכת
בית האלהים אלהי ישראל:

ואחר הדברים האלה במלכות ארתחשסתא ז
מלך פרס עזרא בן שריה בן עזריה בן חלקיה: בן שלום בן צדוק עזריה
בן אחיטוב: בן אמריה בן עזריה בן מריות: בן זרחיה בן עזי בן
בקי: בן אבישוע בן פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן הראש: הוא
עזרא עלה מבבל והוא ספר מהיר בתורת משה אשר נתן יהוה
אלהי ישראל ויתן לו המלך כיד יהוה אלהיו עליו כל בקשתו: ויעלו
מבני ישראל ומן הכהנים והלוים והמשררים והשערים והנתינים
אל ירושלם בשנת שבע לארתחשסתא המלך: ויבא ירושלם
בחדש החמישי היא שנת השביעית למלך: כי באחד לחדש הראשון
הוא יסד המעלה מבבל ובאחד לחדש החמישי בא אל ירושלם כיד
אלהיו הטובה עליו: כי עזרא הכין לבבו לדרש את תורת יהוה
ולעשת וללמד בישראל חק ומשפט: וזה ולעשת
פרשגן הנשתון אשר נתן המלך ארתחשסתא לעזרא הכהן הספר
ספר דברי מצות יהוה וחקיו על ישראל: ארתחשסתא מלך מלכיא
לעזרא כהנא ספר דתא די אלה שמיא גמיר וכענת: מני שים טעם
די כל מתנדב במלכותי מן עמא ישראל וכהנוהי ולויא למהך דב
לירושלם עמך יהך: כל קבל די מן קדם מלכא ושבעת יעטהי
שליח לבקרא על יהוד ולירושלם בדת אלהך די בידך: ולהיבלה
כסף ודהב די מלכא ויעטוהי התנדבו לאלה ישראל די בירושלם
משכנה: וכל כסף ודהב די תהשכח בכל מדינת בבל עם התנדבות דבות
עמא וכהניא מתנדבין לבית אלההם די בירושלם: כל קבל דנה דנה
אספרנא תקנא בכספא דנה תורין דכרין אמרין ומנחתהון ונסכיהון אספרנא
ותקרב המו על מדבחה די בית אלהכם די בירושלם: ומה די עליך
ועל אחיך ייטב בשאר כספא ודהבה למעבד כרעות אלהכם תעבדון אחך
ומאניא די מתיהבין לך לפלחן בית אלהך השלם קדם אלה ירושלם
ושאר חשחות בית אלהך די יפל לך למנתן תנתן מן בית גנזי מלכא: ושאר

ומה חשחן. ומה שיהו חוששין: ובני תורין. ובני בקר ואילים
וכבשים לעלות לאלהי השמים: וחטין. לסלתות: ומלח.
לקרבנות: ויין. לנסכים: ומשח. למנחות כאשר יאמרו הכהנים
אשר בירושלם יהיו נותנים להם דבר יום ביומו: די לא שלו. בלא
דיחוי שונדרוטורביר בלעז: די להוון. למען אשר יהיו מקריבים
ניחוחים לאלהי השמים ויהיו מתפללים על חיי המלך ובניו:
ומני שים טעם. וממני שים. ציווי. ושימה דבר זה אש' כל אדם
אשר ישנה דבר זה: יתנסח. יחרב עצים מביתו שיחרב ביתו:
יתנסח. כמו ונסחתם מן האדמה: וזקיף יתמחא עלוהי. ועץ
לתלותו יהא גבוה עליו שיתלה על העץ: וביתו נולי יתעבד יאשפה.
נולי ענייני טנוף ומחראות: ואלהא די שכן שמיה. והאלהי' אשר שיכן
שמו שם: ימגר. ויסגר כל אותו מלך וכל אותו עם אשר ישלח ידו
להחריב ולהשחית ביתו זה של ה' אשר בירושלם: שמתי טעם.
ציוויי דבר זה אשר יעש' הבניין מהרה. עד כאן תשובתו של דריוש:
כנמא. כאשר כאמר: אספרנא עבדו. מהרה עשו. ושבי יהודיא.
וזקני היהודים היו בונין במלאכתו בנבואת חגי וזכריה. ובנו ויסדו
את הבניין מן ציווי של אלהי ישראל ומרשות כורש מלך פרס הראשון
אשר הוחל יסוד הבניין בימיו ומרשות דריוש זה מלך פרס.
וארתחשסתא הוא דריוש: ונקרא ארתחשסתא על שם המדינה
והמלכות. כי כל מלכי פרס היו נקראים כך כאשר כל מלכי מצרים
נקראים פרעה. ושיציא בית' דנא: וסוף תשלום בית זה היה עד
יום השלישי לחדש אדר שהיא שנת שש לדריוש המלך. ונמצא בניין
הבית היה ארבע שנים. והקריבו לחנוכת הבית הזה קרבנות הללו:
והקימו כהניא בפלגתהון. שהיו הכהנים חלוקים בעבודתם ולוים
במשמרותם: את הפסח. עשיו עשו ישראל את הפסח ביד' בניסן
זה שבא אחר אדר הראשון שהושלם הבניין בו: ולהם. ולעצמם:
ולכל הנבדל. הם הגוים שנבדלו מטומאת העמים לידבק בישראל:
והסב לב מלך אשור עליהם. והקב"ה הסב לב מלך אשור על ישראל
היושבים בממשלתו בארץ אשור להחזירם ולסייע' במלאכת הבניין:
ואחר הדברים האלה. של בניין הבית. ארתחשסתא. הוא דריוש:
ויתן לו המלך דריוש כיד ה' אלהיו עליו. כאשר צוה הקב"ה עליו.
ומקרא מסורס הוא. ויתן לו המלך כל בקשתו כיד ה' אלהיו עליו.
ואמרו רז"ל עזרא הוא מלאכי: בשנת שבע. היא שנה אחר תשלו' הבי':
לארתחשסתא. הוא דריוש: בחדש החמישי. הוא חדש אב. כי
באחד לחדש ניסן היתה תחלת עלייתם מבבל ובאחד לחדש אב
באו לירושלם: יסוד המעלה. תחילת העלייה: כיד אלהיו.
כאשר הצליחו יד הקב"ה שהיתה ידו טובה עליו להצליחו בדרכו.
כי עזרא על כן הלך והצליח בדרכו: כי עזרא הכין לבבו וגומר:
נותן טעם לדבריו: וזה פרשגן הנשתון. וזה פתשגן הכתב: וחקיו
על ישראל. ואת חקיו אשר עשה על ישראל לשמרם: ספר דתא. ספר
התורה: מני שים טעם. ממני יוצא הרשות כי כל אשר נדבה רוחו
אותו מן ישראל מן הכהנים והלוים ללכת לירושלם ילכו עמך: כל
קביל. בשביל כך מאת המלך ושבעת יועציו רואים פני המלך:
לבקר על יהוד. כדי לדרוש ולבדוק אל היהודים אשר בירושלם אשר
הם עסוקים בתורתו של הקב"ה אשר בידך: ולהיבלה. ולהוליך
כסף וזהב של מלך ויועציו אשר התנדבו לאלהי ישראל אשר משכנו
וביתו בירושלם: וכל כסף ודהב. כל נדבת כסף וזהב אשר תמצא
במדינת בבל עם שאר נדבת העם והכהנים אשר מתנדבים לביתו
של הקב"ה אשר בירושלם תוליך הכל לירושלם: כל קביל דנה.
ובשביל כך של עבודת המקדש מהרה תקנה בכסף זה בקר אילים
וזבחים ומנחות ונסכים ותקריבם על המזבח של הקב"ה: ומה
די עליך. ואשר ייטיב לך ולאחיך במותר הכסף וזהב לעשות ברצונו
של הקב"ה תעשו וכלים הנתנים לך לעבודתו של הקב"ה שלם לפני
הקב"ה בירושלם: ושאר חשחות. ושאר צריכות שתצטרך לביתו
של הקב"ה לקנות אשר יהיה לך ליתן הדמים תתן מאוצר המלך:
פי' שמעוני: ואקבצם אל הנהר הבא אל אהוא ונחנה שם. איתמר
מפני מה קנסו לוים במעשר מפני שלא עלו בימי עזרא שנ' ואקבצם
אל הנהר וגו'. ומבני לוי לא מצאתי שם: ואקבצם אל הנהר
הבא אל אהוא ונחנה שם שלשה ימים. אר' אלעזר הבא מן הדרך אל
יתפלל עד שלשה ימים שנ' ואבא אל הנהר ונחנ' שם שלשה ימים:
הבאים מהשבי בני הגולה הקריבו עולות לאלהי ישרא' פרי' שני עשר
על כל ישרא'. אר' יוסי הכל עולות סד'. אא אימא הכל בעולה מה עולה
אינה נאכלת אף חטאת דהקריבו לא נאכלת. וכן היה ר' יהוד' אומר
על ע"ז הביאום ואמר רב יהודה אמר שמואל על ע"ז שעשו בימי צדקיהו. בשלמא לר' יהוד' להכי משכחת לה יב' חטאות כנגן דחטאו יב' שבטים וכו'. אלא
הוראת שעה היתה. דאי לא תימא הכי אלים תשעים וששה כבשים שבעי' ושבעה כנגד מי אלא הוראת שעה היתה. והא מזירין הוו אלא הוראת שעה היתה: ומ:

ומני אנה ארתחשסתא מלכא שים טעם לכל גזבריא די בעבר נהרה
די כל די ישאלנכון עזרא כהנה ספר דתא די אלה שמיא אספרנא נג
יתעבד׃ עד כסף ככרין מאה ועד חנטין כורין מאה ועד חמר בתין
מאה ועד בתין משח מאה ומלח די לא כתב׃ כל די מן טעם אלה
שמיא יתעבד אדרזדא לבית אלה שמיא די למה להוא קצף על מלכות
מלכא ובנוהי׃ ולכם מהודעין די כל כהניא ולויא זמריא תרעיא
נתיניא ופלחי בית אלהא דנה מנדה בלו והלך לא שליט למרמא
עליהם׃ ואנת עזרא כחכמת אלהך די בידך מני שפטין ודינין די
להון דאנין לכל עמה די בעבר נהרה לכל ידעי דתי אלהך ודי לא דינין
ידע תהודעון׃ וכל די לא להוא עבד דתא די אלהך ודתא די ידע
מלכא אספרנא דינה להוא מתעבד מנה הן למות הן לשרשו הן שי
לענש נכסין ולאסורין׃ ברוך יהוה אלהי אבתינו
אשר נתן כזאת בלב המלך לפאר את בית יהוה אשר בירושלם׃
ועלי הטה חסד לפני המלך ויועציו ולכל שרי המלך הגברים ואני
התחזקתי כיד יהוה אלהי עלי ואקבצה מישראל ראשים לעלות עמי׃
ואלה ראשי אבתיהם והתיחשם העלים עמי ח
במלכות ארתחשסתא המלך מבבל׃ מבני פינחס גרשם מבני
איתמר דניאל מבני דויד חטוש׃ מבני שכניה מבני פרעש זכריה דויד
ועמו התיחש לזכרים מאה וחמשים׃ מבני פחת מואב אליהועיני
בן זרחיה ועמו מאתים הזכרים׃ מבני שכניה בן יחזיאל ועמו
שלש מאות הזכרים׃ ומבני עדין עבד בן יונתן ועמו חמשים
הזכרים׃ ומבני עילם ישעיה בן עתליה ועמו שבעים הזכרים׃
ומבני שפטיה זבדיה בן מיכאל ועמו שמנים הזכרים׃ מבני יואב
עבדיה בן יחיאל ועמו מאתים ושמנה עשר הזכרים׃ ומבני
שלומית בן יוספיה ועמו מאה וששים הזכרים׃ ומבני בבי זכריה
בן בבי ועמו עשרים ושמנה הזכרים׃ ומבני עזגד יוחנן בן הקטן
ועמו מאה ועשרה הזכרים׃ ומבני אדניקם אחרנים ואלה שמותם
אליפלט יעיאל ושמעיה ועמהם ששים הזכרים׃ ומבני בגוי עותי
וזבוד ועמו שבעים הזכרים׃ ואקבצם אל הנהר הבא אל אהוא וזכור
ונחנה שם ימים שלשה ואבינה בעם ובכהנים ומבני לוי לא מצאתי
שם׃ ואשלחה לאליעזר לאריאל לשמעיה ולאלנתן וליריב ולאלנתן
ולנתן ולזכריה ולמשלם ראשים ולויריב ולאלנתן מבינים׃
ואוצאה אותם על אדו הראש בכספיא המקום ואשימה ואצוה
בפיהם דברים לדבר אל אדו אחיו הנתונים בכספיא המקום להביא כספיא
לנו משרתים לבית אלהינו׃ ויביאו לנו כיד אלהינו הטובה עלינו הנתינים
איש שכל מבני מחלי בן לוי בן ישראל ושרביה ובניו ואחיו שמנה
עשר׃ ואת חשביה ואתו ישעיה מבני מררי אחיו ובניהם עשרים׃
ומן הנתינים שנתן דויד והשרים לעבדת הלוים נתינים מאתים
ועשרים כלם נקבו בשמות׃ ואקרא שם צום על הנהר אהוא
להתענות לפני אלהינו לבקש ממנו דרך ישרה לנו ולטפנו ולכל
רכושנו׃ כי בשתי לשאול מן המלך חיל ופרשים לעזרנו מאויב
בדרך כי אמרנו למלך לאמר יד אלהינו על כל מבקשיו לטובה ועזו
ואפו על כל עזביו׃ ונצומה ונבקשה מאלהינו על זאת ויעתר לנו׃
ואבדילה משרי הכהנים שנים עשר לשרביה חשביה ועמהם
מאחיהם עשרה׃ ואשקולה להם את הכסף ואת הזהב ואת הכלים
תרומת בית אלהינו ההרימו המלך ויועציו ושריו וכל ישראל
הנמצאים׃ ואשקלה על ידם כסף ככרים שש מאות וחמשים וכלי
כסף מאה לככרים זהב מאה ככר׃ וכפורי זהב עשרים לאדרכנים
אלף וכלי נחשת מצהב טובה שנים חמודת כזהב׃ ואמרה אלהם
אתם קדש ליהוה והכלים קדש והכסף והזהב נדבה ליהוה אלהי
אבתיכם׃ שקדו ושמרו עד
תשקלו לפני שרי הכהנים והלוים ושרי האבות לישראל בירושלם

ומני אנה. ומאתי אני דריוש המלך יוצא ציווי ורשות לכל הגזברים אשר בעבר הנהר לצד ארץ ישראל המקבלים מסים שלי מן האומות אשר כל דבר שישאל לכם עזרא הכהן סופר התורה של הקב"ה מהרה יעשה שלא יעכבו את שאלתו עד מאה ככרי' של כסף לקנו' קרבנו' ומאה כורין חטין למנחות. ועד מאה מדות יין לנסכים ומאה של שמן לבלול מנחות ומלח לקרבנות כעניין שנ' וכל קרבן מנחתך במלח תמלח: די לא כתב. ומלח שאין כתוב בו מדה יתנו ככל הצורך· כל די מן טעם. כל אשר יהיה מרצונו של הקב"ה וציווי ויעשה בזריזו' בחותם המלך לביתו של הקב"ה: אדרזדא· חותם בלשון ערבי: דילמא ליהוי· אשר למה יהיה קצף על מלכות המלך ובניו· ועל כן יתנו הגזברים כל צרכי המלך· ולכון מהודעין· ולכם אנו מודיעים אשר כל הכהנים והלוים המשוררים והנתינים שהם חוטבי עצים ושואבי מים למזבח ועובדים בבית זה של הקב"ה לא ישלוט אדם עליה' להשליך עליהם מס וכסף גולגולת שלא יהיו בני חורין מעבודת המלך: ואנת עזרא בחכמת אלהך די בידך· יותר מן השופטים והדיינים שהם דנין כל העם שבעבר הנהר לצד ארץ ישר' עם יודעי התורה: ודי לא ידע· והשופט אשר לא ידע לשפוט תודיעו לו המשפט לעשותו: וכל די לא ליהוי עביד· וכל אשר לא יהיה עושה דתו של הק' ימות מהרה שלא יעכב הדין והמשפט: דינא· הדין יעשה ממנו מן המעכב משפט אם למיתה יהרג· הן לשרשי. אם לאבדו מן העולם אותו ואת זרעו ואת משפחתו: לשורשי דיר"א ריכר: הן לענוש. בנכסים לענשו בממון ולאסורין· או לייסרו בייסורי'· עד כאן מכתב האגרת אשר נתן דריוש המל' לעזרא הסופר למען ישאהו בירושלם להראותו אל הכהנים והלוים והגזברי המלך למען יחזיקו לקיים המצות ולעבוד ה' בבית המקדש ולשמור המצות כמשפט: ברוך ה'. כך כתב עזרא בספרו כאשר נתן הודא' להקב"ה· ויועציו הם שבעה רואי פני המלך הן שבע' יעשוהי שלמעל': כיד ה' אלהיו עליו· ולקחתי מישראל. השארי' בבבל ראשי אבות וגדולים לעלות עמי מבבל: ואלה ראשי אבותיהם. של עולים: והתיחשם· ואת יחוסם אשר היו מתיחסים בהם: ארתחשסתא. הוא דריוש: מבני שכניה מבני פרעש· משפחה אחת היא· וזכריה· היא ראש המשפחה: ועמו. שאלו היו מתיחסי' ביחוסן: הזכרים. של משפחתו: עבד בן יונתן. כך שמו: אהוא. אל אותו הנהר: ונחנה שם. והיינו חונים שם: ואבינה בעם. לתתו לב להבין בעם אשר נקבצו עמי. ואשלחה לאליעזר וגומ'· ואצוה אותם וגומ'. שלחתים וצויתי' לדבר אל אדו שהוא גדול וחשוב אשר בכספיא ראשי גדולים מבינים חכמים היו: ואשימה בפיהם· שמתי בפיהם דברים לדבר בשליחותי אל אדו ואחיו שהם נתונים ומיושבי' בכספיא להביא לנו משרתי' לוים מאותו מקו' לעבוד בבית המקדש: בכספיא· שם מקום מבבל: אל אדו ואחיו· שם אדם: הנתונים. כמו הנתינים· ועל כן נכתב בויו: ביד ה' אלהיו· כאש' היתה הצלחתו של הקב"ה עלינו: איש שכל. חכם: מבני מחלי וגומר: כולם הללו לוי': ומן הנתינים· ומן העבדים נתינים שנתן דוד המלך ושרי ישראל עלו עמהם: להתענות· לישב בתענית: דרך ישרה. שיוליכנו המקום לשלום: כי בושתי· שהרי נתבייש מן המלך שלא רציתי לשאול לו רכב ופרשים כדי ליתירנו: כי אמרנו. שהרי כבר אמרנו אל דריוש המלך שהקב"ה מטיב למבקשיו ושופך אפו וחמתו על עוזביו: ויעתר לנו. וקבל תפילתנו שבאנו לירושלם לשלום: ואבדילה· וכאשר הייתי שם על נהר אהוא הבדלתי משרי הכהנים ושאלתי להם הכסף והזהב ליתן באוצרות ה': ההרימו· אשר הרימו הנמצאים: וכלי כסף מאה· לככרים. ככר בכל כלי: וכפורי. מזרקים: לאדרכנים אלף· מין מטבע· אדרכנים הין בעשרים ככרי כסף זהב הללו: מוצהב. של נחשת. מוזהב מן מטבע של נחשת: טובה. לשון נקבה קורא לנחושת: שנים· שני כלים: חמודות· כזהב· הכלים קורא חמודות בלשון: אליהם. לאותן שרי כהנים: פי' שמעוני: ואלי יאספו כל חרד בדברי אלהי ישראל על מעל הגולה ואני יושב משתומם עד מנחת הערב ובמנחת הערב קמתי מתעניתי. אמר אביי בתעניתא מצפרא עד פלגא דיומא מעייני במילי דמתא· ומפלגא דיומא ואילך ריבעא דיומא קא מיפטרי· וריבעא דיומא בעו רחמי שנ' ויקראו בספר תורת אלהים רביעית היום ורביעית היום מתודים ומשתחוי' לה'· ואיפוך אנא לא סד"דכתי' ואלי יאספו כל חרד וגו': לרומם בית אלהינו אמר רבא בר מחסיא אמר רב חמא רב גוריא אמר רב כל עיר שגגותיה גבוהות מבית הכנסת סופה חריבה שנ' לרומם בית אלהינו ולהעמיד חרבותינו· והני מילי בבתי אבל בקוטקי ואכוורי לית לן בה:

הלשכות בית יהוה׃ וקבלו הכהנים והלוים משקל הכסף והזהב
והכלים להביא לירושלם לבית אלהינו׃
ונסעה מנהר אהוא בשנים עשר לחדש הראשון ללכת ירושלם
ויד אלהינו היתה עלינו ויצילנו מכף אויב ואורב על הדרך׃
ונבוא ירושלם ונשב שם ימים שלשה׃ וביום הרביעי נשקל הכסף
והזהב והכלים בבית אלהינו על יד מרמות בן אוריה הכהן ועמו
אלעזר בן פינחס ועמהם יוזבד בן ישוע ונועדיה בן בנוי הלוים׃
במספר במשקל לכל ויכתב כל המשקל בעת ההיא׃
הבאים מהשבי בני הגולה הקריבו עלות לאלהי ישראל פרים שנים
עשר על כל ישראל אילים תשעים וששה כבשים שבעים ושבעה
צפירי חטאת שנים עשר הכל עלה ליהוה׃
ויתנו את דתי המלך לאחשדרפני המלך ופחוות עבר הנהר ונשאו
את העם ואת בית האלהים׃ וככלות אלה נגשו אלי השרים לאמר
לא נבדלו העם ישראל והכהנים והלוים מעמי הארצות כת
כתועבתיהם לכנעני החתי הפרזי היבוסי העמני המאבי המצרי (תעבתיה)
והאמרי׃ כי נשאו מבנתיהם להם ולבניהם והתערבו זרע הקדש
בעמי הארצות ויד השרים והסגנים היתה במעל הזה ראשונה׃
וכשמעי את הדבר הזה קרעתי את בגדי ומעילי ואמרטה
משער ראשי וזקני ואשבה משומם׃ ואלי יאספו כל חרד בדברי אלהי (ואשבה)
ישראל על מעל הגולה ואני ישב משומם עד למנחת הערב׃ ובמנחת (יושב)
הערב קמתי מתעניתי ובקרעי בגדי ומעילי ואכרעה על ברכי
ואפרשה כפי אל יהוה אלהי׃ ואמרה אלהי בשתי ונכלמתי להרים
אלהי פני אליך כי עונתינו רבו למעלה ראש ואשמתנו גדלה עד ל
לשמים׃ מימי אבתינו אנחנו באשמה גדלה עד היום הזה ובעונתינו
נתנו אנחנו מלכינו כהנינו ביד מלכי הארצות בחרב בשבי ובבזה
ובבשת פנים כהיום הזה׃ ועתה כמעט רגע היתה תחנה מאת
יהוה אלהינו להשאיר לנו פליטה ולתת לנו יתד במקום קדשו
להאיר עינינו אלהינו ולתתנו מחיה מעט בעבדתנו׃ כי עבדים (חיינו)
אנחנו ובעבדתנו לא עזבנו אלהינו ויט עלינו חסד לפני מלכי פרס (חיינו)
לתת לנו מחיה לרומם את בית אלהינו ולהעמיד את חרבתיו ולתת
לנו גדר ביהודה ובירושלם׃ ועתה מה נאמר אלהינו אחרי זאת
כי עזבנו מצותיך׃ אשר צוית ביד עבדיך הנביאים לאמר הארץ
אשר אתם באים לרשתה ארץ נדה היא בנדת עמי הארצות ב
בתעבתיהם אשר מלאוה מפה אל פה בטמאתם׃ ועתה בנותיכם (תועבות)
אל תתנו לבניהם ובנתיהם אל תשאו לבניכם ולא תדרשו שלמם
וטובתם עד עולם למען תחזקו ואכלתם את טוב הארץ והורשתם
לבניכם עד עולם׃ ואחרי כל הבא עלינו במעשינו הרעים
ובאשמתינו הגדלה כי אתה אלהינו חשכת למטה מעונינו ונתתה (תנו)
לנו פליטה כזאת׃ הנשוב להפר מצותיך ולהתחתן בעמי התעבות (גדולה)
האלה הלוא תאנף בנו עד כלה לאין שארית ופליטה׃ (תועבות)
יהוה אלהי ישראל צדיק אתה כי נשארנו פליטה כהיום הזה הננו (כלה)
לפניך באשמתינו כי אין לעמוד לפניך על זאת׃ וכהתפלל עזרא (פלטה)
וכהתודתו בכה ומתנפל לפני בית האלהים נקבצו אליו מישראל (והתודותו)
קהל רב מאד אנשים ונשים וילדים כי בכו העם הרבה בכה׃ ויען
שכניה בן יחיאל מבני עולם ויאמר לעזרא אנחנו מעלנו באלהינו (עילם)
ונשב נשים נכריות מעמי הארץ ועתה יש מקוה לישראל על זאת׃
ועתה נכרת ברית לאלהינו להוציא כל נשים והנולד מהם בעצת
אדני והחרדים במצות אלהינו וכתורה יעשה׃ קום כי עליך הדבר
ואנחנו עמך חזק ועשה׃ ויקם עזרא וישבע
את שרי הכהנים הלוים וכל ישראל לעשות כדבר הזה וישבעו׃
ויקם עזרא מלפני בית האלהים וילך אל לשכת יהוחנן בן אלישיב
וילך שם לחם לא אכל ומים לא שתה כי מתאבל על מעל הגולה׃

הלשכות בית ה'. כדי ליתן בלשכות הבית׃ בשנים עשר לחדש הראשון. בשנים עשר לניסן׃ ויד אלהינו היתה עלינו. להצליחנו על הדרך אשר הלכנו עליה׃ במספר במשקל. לכל מספר הכלים כאשר קבלוהו כן היה נשקל כולו כאשר פרעוהו׃ הבאי' מהשבי בני הגול'. אשר באו עם עזרא׃ הקריבו עולות. הכל עולה׳ והוראת שעה היתה׃ ויתנו את דתי המלך. הללו עולי גולה כפרו מצות דריוש לגדולי המלך׃ רואי פניו׃ ופחוות. כמו ופחות׃ עבר הנהר. אותן של כל ארץ ישראל הן בעבר הנהר בכל׃ ונשאו׃ שהיו מנשאין ומסייעין׃ אלה. הדברים אלה אשר ספרו דתי המלך והשרים של ישראל לאמר. וכן אמרו לי היתה במעל זה ראשונה שה׳ התחילו למעול מעל להתחתן בגויי הארצות׃ משומם. עלוב ושומם. כמו שבעת ימים משמים בתוכם׃ מתעניתי. שלא אכלתי אותו יום׃ בתנו. נתננו. דגש הנון תחת חסרון. כמו כי עליך נשעננו׃ כהיום הזה. כמו שנראה היום הזה שכבר גלו עשרת השבטים. ועדיין נשארו בבבל הרבה מן הגולים׃ ועתה כמעט רגע. לפי שעה׃ תחנה. כמו חנינ׳׃ ולתת לנו יתד. לקבוע אותנו בארץ ישראל׃ יתד. כמו ותקעתיו יתד במקום נאמן׃ מחיה מעט. חיים מועטים. כי עבדים אנחנו לדריוש מלך פרס. לא עזבנו. ולא עזב אותנו׃ ויט. לשון מפעיל. כמו ויטה. הטה עלינו חסדו׃ גדר. שהיו גודרי גדר לשמור מצותיו׃ נדה. טומאה ונעולה׃ והורשתם. את הארץ לבניכם עד עולם׃ ואחרי כל הבא עלינו. אחרי כל המעשה הרע אשר הגיע עלינו במעשינו הרעים׃ חשכת למטה מעונינו. מנעת מעונותינו עד למטה שנפחת עונינו על כפרת גלותינו. ויש לנו לפותרו בענין זה. מנעת עצמך מלגבות ממנו כל עונינו וגבית ממנו למטה מן העונות ולא פרעת ממנו ככל חטאתינו׃ הנשוב. אם נשוב׃ הלא תאנף בנו. בתמיה׃ מתקיימת. כי אין כח מעשי׳ טובים בנו לעמוד ולהתקיים לפניך על עברה זו׃ בכה. כמו בכי׃ ועתה יש תקוה לישראל על כך שהם יכולים להוציא נשיהם הנכריות והנולד מהם ולהוציא כל הבנים הנולדי׳ מן הנשי׳ הנכריות׃ בעצת ה׳. בעצתו וברצונו של הקב׳׃ והחרדים במצות אלהים. ויראי שמי׳ וגו׳ יאמרו׃ וכתורה יעשה העשוה המעשה הזה. אשר יוציא אשתו ובנין הנכרים׃ ואנחנו עמך. להיות מסכימים עמך׃ פי׳ שמעוני ויען שכניה בן יחיאל מבני עילם אנחנו מעלנו. שנו רבותינו אין מעברין את השנה אלא במזומנים לה מעשה ברשב״ג שאמ׳ השכימו לי שבעה בעלייה השכי׳ ומצא שמנה. אמר מי הוא זה שעלה שלא ברשות. מיד עמד שמואל הקטן ואמר אני הוא שעליתי שלא ברשות ולא לעבר שנה עליתי אלא ללמוד הלכה למעשה הוצרכתי. א״ל שב בני שב ראויות כל השני׳ הללו כולן לעבר על ידך אלא אמרו חכמים אין מעברין את השנה אלא במזומנים לה. ולאו שמואל הקטן הוה אלא איניש אחרינא הוה ומחמת כיסופא הוא דעבד כי הא דיתיב רבי וקא דריש והריח ריח שום אמ׳ מי שאכל שום יצא. עמד ר׳ חייא ויצא. עמדו כולן ויצאו בשחר מצאו ר׳ שמעון בר ר׳ לרבי חייא א״ל אתה הוא שציערת את אבא א״ל חס ושלו׳ לא תהא כזאת בישראל׳ ור׳ חייא מהיכ׳ גמר לה ממעשה דר׳ מאיר דתניא מעשה באשה אחת שבאת׳ לפני בית מדרשו של ר׳ מאיר א״ל ר׳ אחד מכם קדשני בביאה. עמד ר׳ מאיר וכתב לה גט. עמדו כולם וכתבו לה גט׃ ור׳ מאיר מהיכא קא גמיר לה משמואל הקטן׃ ושמואל הקטן מהיכא גמיר לה משכניה בן יחיאל. ושכניה מהיכא קא גמר לה מיהושע דכתי׳ ויאמר ה׳ אל יהושע קום לך למה זה אתה נופל על פניך חטא ישראל. אמר לפניו רבונו של עו׳ ומי חטא. א״ל וכי דליטור אנא לך והטל גורלות. ואיבעי׳ אימ׳ ממשה דכתי׳ עד אנה מאנתם׃ ועתה נכרות ברית לאלהינו להוציא כל נשים והנולד מהם. יעקב איש כפר נבוריא הורה בגוי מותר למול בנה של נכרית בשבת. שמע ר׳ חגי ואיקפיד. א״ל איתי ולקי א״ל בר נש דאמר מילה דאורייתא לקי. א״ל ומן הן הויתא ידע א״ל דכתיב ויתיילדו על משפחות לבית אבותם. א״ל לא הורית טבות. א״ל ומן הן את מודע לי א״ל רביע לך ואנא מודע לך. א״ל כתי׳ ועתה נכרות ברית. א״ל מן הן בלה אתה מלקני א״ל וכתורה יעשה א״ל רכוף רכפך דהויא טבא לאולפנא׃ דברי נחמיה בן חכליה ויהי בחדש כסליו שנת עשרי׳. יב״ שנה עשה בארץ ישראל מתקן בחומה ומושיב את ישראל איש בעירו ואיש באחוזתו שכן הוא אומר בשנת שלשים ושנים לארתחשסתא באתי אל המלך ולקץ הימי׳ נשאלתי מן המלך ואבוא אל ירושלם. משנת עשרים עד שנת לב״ שבי יהודאי בכיין ומכלחן׃

ויעבירו קול ביהודה וירושלם לכל בני הגולה להקבץ ירושלם:
וכל אשר לא יבוא לשלשת הימים כעצת השרים והזקנים יחרם כל
רכושו והוא יבדל מקהל הגולה:
ויקבצו כל אנשי יהודה ובנימן ירושלם לשלשת הימים הוא חדש
התשיעי בעשרים בחדש וישבו כל העם ברחוב בית האלהים מ
מרעידים על הדבר ומהגשמים: ויקם עזרא
אליהם הכהן ויאמר אלהם אתם מעלתם ותשיבו נשים נכריות להוסיף ע
על אשמת ישראל: ועתה תנו תודה ליהוה אלהי אבתיכם ועשו
רצונו והבדלו מעמי הארץ ומן הנשים הנכריות:
דברך ויענו כל הקהל ויאמרו קול גדול כן כדבריך עלינו לעשות: אבל העם
לעסור רב והעת גשמים ואין כח לעמד בחוץ והמלאכה לא ליום אחד ולא
לשנים כי הרבינו לפשע בדבר הזה: יעמדו נא שרינו לכל הקהל
וכל אשר בערינו ההשיב נשים נכריות יבא לעתים מזמנים ועמהם
זקני עיר ועיר ושפטיה עד להשיב חרון אף אלהינו ממנו עד לדבר
הזה: אך יונתן בן עשהאל ויחזיה בן תקוה עמדו על זאת ומשלם
ושבתי הלוי עזרם: ויעשו כן בני הגולה ויבדלו עזרא הכהן
אנשים ראשי האבות לבית אבתם וכלם בשמות וישבו ביום אחד
לחדש העשירי לדריוש הדבר: ויכלו בכל אנשים ההשיבו נשים
נכריות עד יום אחד לחדש הראשון: וימצא מבני הכהנים אשר
יהוצרק השיבו נשים נכריות מבני ישוע בן יוצדק ואחיו מעשיה ואליעזר
ויריב וגדליה: ויתנו ידם להוציא נשיהם ואשמים איל צאן על
אשמתם: ומבני אמר חנני וזבדיה: ומבני חרם מעשיה ואליה ושמעיה
עיני ויחיאל ועזיה: ומבני פשחור אליועני מעשיה ישמעאל נתנאל יוזבד
ונתנאל ואלעשה: ומן הלוים יוזבד ושמעי וקליה הוא קליטא פתחיה יהודה
טא ואליעזר: ומן המשררים אלישיב ומן השערים שלם וטלם ואורי:
ומישראל מבני פרעש רמיה ויזיה ומלכיה ומימן ואלעזר ומלכיה
ובניה: ומבני עילם מתניה זכריה ויחיאל ועבדי וירמות ואליה:
ומבני זתוא אליועני אלישיב מתניה וירמות וזבד ועזיזא: ומבני בבי
יהוחנן חנניה זבי עתלי: ומבני בני משלם מלוך ועדיה ישוב ושאל
ירמות: ומבני פחת מואב עדנא וכלל בניה מעשיה מתניה בצלאל
ובנוי ומנשה: ובני חרם אליעזר ישיה מלכיה שמעיה שמעון: בנימן
מלוך שמריה: מבני חשם מתני מתתה זבד אליפלט ירמי מנשה
כלהו שמעי: מבני בני מעדי עמרם ואואל: בניה בדיה כלוהי: וניה מרמות
ויעשי אלישיב: מתניה מתני ויעשו: ובני ובנוי שמעי: ושלמיה ונתן
ושמעי ועדיה: מכנדבי ששי שרי: עזראל ושלמיהו שמריה: שלום אמריה
ידי יוסף: מבני נבו יעיאל מתתיה זבד זבינא ידו ויואל בניה: כל אלה
בשאו נשאי נשים נכריות ויש מהם נשים וישימו בנים: ספר נחמיה
א ויש דברי נחמיה בן חכליה ויהי בחדש כסלו שנת עשרים ואני הייתי
בשושן הבירה: ויבא חנני אחד מאחי הוא ואנשים מיהודה
ואשאלם על היהודים הפליטה אשר נשארו מן השבי ועל ירושלם:
ויאמרו לי הנשארים אשר נשארו מן השבי שם במדינה ברעה
גדלה ובחרפה וחומת ירושלם מפרצת ושעריה נצתו באש:
ויהי כשמעי את הדברים האלה ישבתי ואבכה ואתאבלה ימים ואהי
צם ומתפלל לפני אלהי השמים: ואמר אנא יהוה אלהי השמים
האל הגדול והנורא שמר הברית וחסד לאהביו ולשמרי מצותיו:
תהי נא אזנך קשבת ועיניך פתוחות לשמע אל תפלת עבדך אשר
אנכי מתפלל לפניך היום יומם ולילה על בני ישראל עבדיך ומתודה
חטאת על חטאת בני ישראל אשר חטאנו לך ואני ובית אבי חטאנו:
חבל חבל חבלנו לך ולא שמרנו את המצות ואת החקים ואת המשפטים
אשר צוית את משה עבדך: זכר נא את הדבר אשר צוית את
משה עבדך לאמר אתם תמעלו אני אפיץ אתכם בעמים:
ושבתם אלי ושמרתם מצותי ועשיתם אתם

קול. כרוז: לשלשת הימים. לסוף שלשת הימים: חדש התשיעי. הוא חדש כסליו: מרעידים על הדבר. מתייראים היו ממכשול עבירה זאת: מהגשמים. ומן הגשמים היורדים עליהם שם היו רועדים ועלובים: תודה. וידוי: והעת גשמים. שהגשמים יורדים עלינו: והמלאכה. והרחקת עבירה זו אין אתה יכול לתקן כל כך במהירות: לכל הקהל. עם כל הקהל: ההושיב. אשר הושיב: עד להשיב. אשר ישיבו חרונו של הקב"ה מעלינו: עמדו על זאת. לקנתר על דבר זה: עזרם. החזיקו ידיהם: לדרוש. לדרוש בו: ויכלו בכל. והשלימו את תיקון המעשה מן האנשים: אשר הושיבו נשים נכריות. כי הוכיחום לחדש הראשון עד יום אחד בניסן: ידם. עצתם. כמו הכה יד יואב בכל זאת: על אשמתם. הוראת שעה היתה: ומבני אמר. כל אלו כהני' עד ומן הלוי' וגומר: ויש מהם נשים. וישימו בנים. ויש מקצתן שהיו להם מהם בנים ואפ"ה הוציאום הנשים והבנים: דברי נחמיה וגומר. מכאן כתב נחמיה ספר זה שנאמר כי הוא שנת עשרים לדריוש המלך שהוא ארתחשסתא. ובמסכת ראש השנה שנת עשרים לגזירה שוה מן הכת' שלמט' למטה ויהי בחדש ניסן שנת עשרי' לארתחשסתא וגומר. אין מוקדם ומאוח' בהם. דבר זה אינו יכול לפתור ולומר שהפרשיו' מוכיחות שאף אותו מעשה של פרשה שניה לא היתה כי אם בשביל מעשה זה של פרשה זאת ראשונה: אחד מאחי. אחד מחבירי: ואשאלם על היהודים. שאלתי להם על ענין פליטת היהודים אשר נשארו בירושלם מן השבי של בבל: הפליטה. על שם שנצלו מגלות בבל: ועל ירושלם. ועל ענין העיר שאלתי אליהם: ויאמרו לי. השיבו לי. על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון. תחלה על ענין היהודים ואחר כך על ענין החומו' ושעריה: הנשארי' שם וגו'. אותם היהודים אשר נשארו שם במדינת ירושלם הם נתונו' ברעה גדולה ובחרפה לפי שהאומות מבחוץ ושוללי' אותם: וחומת ירושלם מפורצת. וחומת העיר הרי היא פרוצה והשערים שרופים באש שקדמתן שישראל לא בנו חומת העיר ושעריה כי אם בניין בית המקדש לבדו: קשבת. כמו כרתנו: וימים. כמו ימים: אנא. לשון בקשה ותחנה: קשבת. כמו קושבת. כי כאשר יאמר מאהוב אוהב כן יאמר מן קשב קושב וקושבת: חבול. שם דבר. לשון השחתה. ואית נקודת בחטף פתח. ואיכי יכול לפותרו לשון פעול שאם כן היה לו ליקוד חית בקמץ גדול: חבלנו. לשו' השחתה. כמו חבילה לא עברת. וכן חבלו מכתם: פי' שמעוני. ויהי בחדש כסליו שנת עשרי'. שנו רבותי' באחד בניסן ראש השנה למלכים יאמר רב חסדא לא שנו אלא למלכי ישראל אבל למלכי אומות העולם מתשרי מנינן דכתי' דברי נחמי' בן חכליה ויהי בחדש כסליו שנת עשרי' ואני הייתי בשושן הבירה וכתיב ויהי בחדש ניסן שנ' עשרי' לארתחשסתא המלך. מדקאי בכסליו וקרי ליה שנת עשרים. וקאי בניסן וקרי ליה שנת עשרים. מכלל דרה"ש לאו ניסן הוא. בשלמא האיך בתרא מפרש לארתחשסת'. אלא האי ממאי דלארתחשסת' דילמא למנייהא אחריכא. אמר רב פפא שנת עשרים שנת עשרים לגזירה שוה מה התם לארתחשסת' אף הכי נמי לארתחשסת'. וממאי דמעשה דכסליו קדים דלמא מעשה דניסן קדים. לא סד"א דתניא דברים שאמר חנני לנחמיה בכסליו אמרן נחמיה למלך בניסן. מתיב רב יוסף ביום עשרים וארבע לחדש הששי בשנת שתים לדריוש. וכתיב בשביעי בעשרים ואחד לחדש היה דבר ה' אל חגי הנביא. ואם איתא בשביעי בשנת שלש מיבעי ליה אר"א אבהו כורש מלך כשר היה לפיכך מנו לו במלכי ישרא'. מתקיף לה רב יוסף חדא דאם כן קשו קראי אהדדי. דכתיב ושיצי ביתא דנא עד יום תלתא לירח אדר היא שנת שית לדריוש מלכא. ותניא באותו הזמן ושנה הבאה עלה עזרא מבבל וגלותו עמו שנ' ויבא ירושלם בחדש החמישי וגו'. ועוד מי דמי התם דריוש הכא כורש. תנא הוא דריוש הוא כורש הוא ארתחשס': כורש שמלך כשר היה ארתחשסת' על שם מלכותו ומה שמו דריוש שמו. מכל מקום קשו קראי אהדדי. אר"יצחק לא קשיא כאן קודם שהחמיץ כאן לאחר שהחמיץ. מתקיף לה רב כהנא ומי החמיץ והכתי' בני תורין ודכרין ואימרין ועלון לעלוא שמיא חנטין מלח חמר משח במימר כהניא דבירושל' להוי מתיהיב להון יום יום: אל"מ מגוך דלהון מקרבין ניחוחין לאלהא שמיא ומצליין לחיי מלכא ובנוהי. ואיבעי' אימ' מכלן דהחמיץ מהכא נדבכין די אבן גלל תלתא ונדבך די אע חדא למה לי דעבד הכי סבר אי מרדו בי יהודאי. אוקלייה בנורא. אטו שלמה לא עבד הכי והכתי' ויעש שלמה טורי גזית וטור כריתות ארזים. שלמה דעבד מלמעלה איהו עבד מלמטה. שלמה שקעיה בבנייתא איהו לא שקעיה בבנייתא. שלמה סדייה בסידא איהו לא סדייה בסידא: אמר רב יוסף ואיתימא ר' יצחק מכלן דהחמיץ מהכא ויאמ' לו המלך והשגל יושבת אצלו. מאי שגל אמר רבה בר לואי כלבתא. אלא מעתה דכתי' ועל מרי שמייא התרוממת ולמאני' דביתיה אייתיאו קדמך ואנת ורברבנ' שגלתך ולחינתך חמרא שתין בהון. ואי שגל כלבתא מי שתייא חמרא. לא קשיא דמלפו ליה ושתיא. אלא מעתה נצבה שגל לימינך. ואי שגל כלבתא הוא. מאי קא מבשרלהו לישראל. הכי קאמר בשכר שחביבה תורה לישראל כשגל הזו לאומות העולם זכו לכתם אופיר. ואי' אימ' לעולם שגל מלכתא היא ורבה בר לואי במרא במיר לה ואמאי קרי לה שגל שהיתה חביבה עליו כשגל:

אם יהיה נדחכם בקצת השמים משם אקבצם והביאותים אל המקום
אשר בחרתי לשכן את שמי שם: והם עבדיך ועמך אשר פדית
בכחך הגדול ובידך החזקה: אנא אדני תהי נא אזנך קשבת אל
תפלת עבדך ואל תפלת עבדיך החפצים ליראה את שמך והצליחה
נא לעבדך היום ותנהו לרחמים לפני האיש הזה ואני הייתי משקה
ב למלך: ויהי בחדש ניסן שנת עשרים
לארתחשסתא המלך יין לפניו ואשא את היין ואתנה למלך ולא
הייתי רע לפניו: ויאמר לי המלך מדוע פניך רעים ואתה אינך חולה
אין זה כי אם רע לב ואירא הרבה מאד: ואמר למלך המלך לעולם
יחיה מדוע לא ירעו פני אשר העיר בית קברות אבתי חרבה ושעריה
אכלו באש: ויאמר לי המלך על מה זה אתה מבקש ואתפלל אל
אלהי השמים: ואמר למלך אם על המלך טוב ואם ייטב עבדך לפניך
אשר תשלחני אל יהודה אל עיר קברות אבתי ואבננה: ויאמר לי
המלך והשגל יושבת אצלו עד מתי יהיה מהלכך ומתי תשוב וייטב
לפני המלך וישלחני ואתנה לו זמן: ואמר למלך אם על המלך
טוב אגרות יתנו לי על פחות עבר הנהר אשר יעבירוני עד אשר
אבוא אל יהודה: ואגרת אל אסף שמר הפרדס אשר למלך אשר
יתן לי עצים לקרות את שערי הבירה אשר לבית ולחומת העיר
ולבית אשר אבוא אליו ויתן לי המלך כיד אלהי הטובה עלי: ואבוא
אל פחות עבר הנהר ואתנה להם את אגרות המלך וישלח עמי
המלך שרי חיל ופרשים: וישמע סנבלט החרני
טובי וטוביה העבד העמני וירע להם רעה גדלה אשר בא אדם לבקש
טובה לבני ישראל: ואבוא אל ירושלם ואהי שם ימים שלשה: ואקום
לילה אני ואנשים מעט עמי ולא הגדתי לאדם מה אלהי נתן אל לבי
לעשות לירושלם ובהמה אין עמי כי אם הבהמה אשר אני רכב בה:
ואצאה בשער הגיא לילה ואל פני עין התנין ואל שער האשפות
הם ואהי שבר בחומת ירושלם אשר המ פרוצים ושעריה אכלו באש:
פרוצים ואעבר אל שער העין ואל ברכת המלך ואין מקום לבהמה לעבר
תחתי: ואהי עלה בנחל לילה ואהי שבר בחומה ואשוב ואבוא בשער
הגיא ואשוב: והסגנים לא ידעו אנה הלכתי ומה אני עשה וליהודים
ולחורים ולכהנים ולחרים ולסגנים וליתר עשי המלאכה עד כן לא הגדתי:
עשה ואומר אלהם אתם ראים הרעה אשר אנחנו בה אשר ירושלם חרבה
ושעריה נצתו באש לכו ונבנה את חומת ירושלם ולא נהיה עוד
חרפה: ואגיד להם את יד אלהי אשר היא טובה עלי ואף דברי המלך
אשר אמר לי ויאמרו נקום ובנינו ויחזקו ידיהם לטובה:
וישמע סנבלט החרני וטביה העבד
עמוני העמוני וגשם הערבי וילעגו לנו ויבזו עלינו ויאמרו מה הדבר הזה
אותם אשר אתם עשים העל המלך אתם מרדים: ואשיב אתם דבר
ואומר להם אלהי השמים הוא יצליח לנו ואנחנו עבדיו נקום ובנינו
ג ולכם אין חלק וצדקה וזכרון בירושלם: ויקם אלישיב הכהן
הגדול ואחיו הכהנים ויבנו את שער הצאן המה קדשוהו ויעמידו
דלתתיו ועד מגדל המאה קדשוהו עד מגדל חננאל:
ועל ידו בנו אנשי ירחו ועל ידו בנה זכור בן
אמרי: ואת שער הדגים בנו בני הסנאה המה קרוהו ויעמידו דלתתיו

אם יהיה נדחכם בקצה השמים וגו' אם יהיה נדחך וגו': אנא ה' תהי נא אזנך קשבת: בתחלת תפלתו אמר לשון זה של תחנה. וכן לאחר תפלתו אמר לעבדך היום. כך היה מתפלל על עצמו: לפני האיש הזה: לפני המלך: משקה: כמו משקה למלך מצרים וזה שפרשתי למעלה כדברי רבותינו: התרשתא. הוא נחמיה: לארתחששתא הוא דריוש. ועל שם המלכות נקרא כך: יין לפניו: הביאו יין לפני המלך בחבר: ואשא את היין: ואשפי כשאתי ונתתיהו למלך. וכן הוא המנהג שהמביא יין בחבר המלך אינו נושאו לנותנו למלך. אבל שר המשקי' נושאו ונותנו למלך: ולא הייתי רע לפניו. ואני לא הייתי רגיל להיות רע לפניו ברוע פנים: כי אם שמח וטוב לב. ועתה הייתי זועף ברוע פני: ואתה אינך חולה. אין המעשה הזה כי אם רוע לב שיש בלבך עלי להמיתני בסם המות בשתיי' כוס זה: ואירא הרבה מאד. על כך שלא יעליל עלי המלך עלילה: מדוע לא ירעו פני: מדוע לא יהיו פני רעים: אשר העיר. ירושלם שהיא בית קברות אבותי חרבה: על מה זה את' מבקש. אי זה דב' תבק' ממני ואעש' לך. ואתפלל ואמרתי לפני המלך בתפילתי כן. יהי רצון מלפני אלהי השמים שתמלא שאלתי. ובקשתי אשר תשלחני שתתן לי רשות לעלות לירושלם ולבנותה: ויאמר לי המלך יבשעה שדבר אלי המלך היתה אשתו המלכה יושבת אצלו: והשגל. אשתו המלכה כענין שנאמר שגלתה ולחנתה. שכן נוהג המקרא לכתוב המלכה אצל הפלגש. נשיו ופלגשיו כמו מלכות ופלגשים: עד מתי יהיה מהלכך. מתי תרבה שיהא מהלכך ומשעך ומתי תשוב ומתי דעתך לחזור: וישלחני. נתן לי רשות ללכת: ואתנה. נתן לי זמן לחזור: אגרות יתנו לי. סופריך. על רשותך ודעתך חותמות בחותמך לפחות של עבר הנהר של צד ארץ ישראל: אשר יעבירוני. ויתירוני לשלום עד אשר אבא לירושלם אשר במדינת יהודה. ואגרת של יוסף ותשלח אגרת של יוסף: שומר הפרדס. ממונה היה על היערים אשר למלך לקחת משקל חזק לעשות תקרות יקרות לשערי בירת הר הבית שהרי בית המקדש בנוי בבנינו. אבל שערי חומת העיר ושערי הבית החצר אשר סביב בית המקדש לא בנו: ולחומת העיר. ולעשות קורות לחומות העיר: ולבית אבא אליו. ולעשות בית אשר יושב בו לצורכי: ויתן לי המלך. למען יתירני בשלום שרי חיל ופרשים שלח עמי לכבודי למען אלך לשלום: וישמע סנבלט וגומר. כאשר שמעו שבאתי לבקש טובה על ישראל ולבנות חומות ירושלם וירע בעיניהם. כי היו צרי יהודה ובנימן: ואהי שם ימים שלשה. הייתי בירושלם ימי' שלשה ולסוף שלשת ימים קמתי בלילה אני ואנשי' מעטים עמי ולא הגדתי לשום אדם את אשר נתן הקב"ה בלבי:
ובהמה אין עמי. כי כל האנשים מעטים אשר עמי הלכו ברגליהם. אבל אני הייתי רוכב על בהמה שלא היו רוצים לרכוב על סוסיהם למען יהיו יוצאים מן העיר בשיטה בלא ידיעת אדם והם הלכו לשבור ולהפיל חומת העיר בלילה ולהרבות פרצותיה למען יהיו בני העיר למחר להוטים ומסכימים בעצה אחת עם נחמיה לבנות חומות העיר. וכן מוכיח המעשה בתוך הפרשה: ואצאה בשער הגיא. ובאתי באותו שער בלילה עם האנשים אשר עמי ולצד אותו מקום שהוא עין תנים ולאותו שער האשפות שבחומות העיר והייתי פורץ בחומה והחומה היתה נוחה להפילה ולפרוץ בה לפי שהיתה שרופה באש: אשר הם פרוצים. שהם אותם מקומות היו פרוצים והם פרצו בהם יותר: ואעבור אל שער העין. רציתי לעבור אל אותן מקומות שבחוץ העיר ובאותן פרצות ואין מקום באותן פרצו' לעבור ביניהם רוכב על שהיו פרצו' קטנות: ואהי עולה והייתי עולה מצד אחר והייתי שובר כחומה עם האנשים אשר עמי: ואשוב ואבא. וכאשר חזרתי באותו דרך הגיא והגוים אשר בעיר לא היו יודעין להיכן הלכתי ואת המעשה אשר עשיתי עד כך. ואומר אליהם. ולמחר אמרתי להם: ולא נהיה עוד חרפה. שלא יהיו צריכו בוזזים ושוללים אותנו: כיד ה' אלהי אשר נתן לי חן והצלחה לפני המלך: לטובה. הכל נתכונו לטובה לבנו' חומת העיר ומגדלי': וילעיגו. כאשר שמעו הצרי' בניין חומת העיר היו מלעיגי' עלינו: העל המלך. אם על המלך ממרי' לבנות חומ' העיר כדי למרוד בו: ולכם אין חלק. מה לכם בבניין חומת העיר הזאת כי אין לכם חלק בה: שער הצאן. כך שמו של שער: המה קדשוהו. לאות שער בדריסת העיר: דלתותיו: של שער. ועד מגדל המאה. כך שמו של מגדל: ועל ידו. אבל ידו בסמוך לו. אותו בניין של הכהן בנו אנשי יריחו שכך היה מנהג' הללו היו בוני' כאן בחומת העיר עד תשלום בנייכם המוטל עליהם והאחרים היו בונים סמוך לבניין הראשון וכך היה מנהגם בזה אחר זה עד שנבנית כל החומה: ועליו מטה מנשה: וכן פתרונו סמוך לבניין ידו. והמקרא לא דקדק בלשונו פעמים שהוא אומר על ידו ופעמים שהוא אומ' עליו: ואחריו החזיק. ואת שער הדגים. כך שם השער: המה קרוהו. כתנו הקורות ותקרות על השער: קרוהו משקל חזק כמו המקרה במי' עליותיו: ויקוף של קרוהו אינה ראויה לינקד בחירק בעניין זה מפני ר' של אחריה כמו ברך חרף עשו: וברכתיה והית' לגוים וזרתיה בארצו:

מכעולין

מנעליו ובריחיו: ועל ידם החזיק מרמות בן אוריה בן הקוץ ועל מנעליו
ידם החזיק משלם בן ברכיה בן משיזבאל ועל ידם החזיק צדוק בן
בענא: ועל ידם החזיקו התקועים ואדיריהם לא הביאו צורם צוארם
בעבדת אדניהם: ואת שער הישנה החזיקו יוידע בן פסח ומשלם בן
בסודיה המה קרוהו ויעמידו דלתתיו ומנעליו ובריחיו: ועל ידם דלתותיו
החזיק מלטיה הגבעני וידון המרנתי אנשי גבעון והמצפה לכסא
פחת עבר הנהר: על ידו החזיק עזיאל בן חרהיה צורפים ועל ידו
החזיק חנניה בן הרקחים ויעזבו ירושלם עד החומה הרחבה: ועל
ידם החזיק רפיה בן חור שר חצי פלך ירושלם: ועל ידם החזיק ידיה
בן חרומף ונגד ביתו ועל ידו החזיק חטוש בן חשבניה: מדה שנית
החזיק מלכיה בן חרם וחשוב בן פחת מואב ואת מגדל התנורים:
ועל ידו החזיק שלום בן הלוחש שר חצי פלך ירושלם הוא ובנותיו:
את שער הגיא החזיק חנון וישבי זנוח המה בנוהו ויעמידו דלתתיו
מנעליו ובריחיו ואלף אמה בחומה עד שער השפות: ואת שער השפות
האשפות החזיק מלכיה בן רכב שר פלך בית הכרם הוא יבננו
ויעמיד דלתתיו מנעליו ובריחיו: ואת שער העין החזיק שלון בן כל ויעמיד
חזה שר פלך המצפה הוא יבננו ויטללנו ויעמידו דלתתיו מנעליו מיד
ובריחיו ואת חומת ברכת השלח לגן המלך ועד המעלות היורדות
מעיר דויד: אחריו החזיק נחמיה בן עזבוק שר חצי פלך בית צור
עד נגד קברי דויד ועד הברכה העשויה ועד בית הגברים: אחריו הגברים
החזיקו הלוים רחום בן בני על ידו החזיק חשביה שר חצי פלך
קעילה לפלכו: אחריו החזיקו אחיהם בוי בן חנדד שר חצי פלך לפלכו
קעילה: ויחזק על ידו עזר בן ישוע שר המצפה מדה שנית מנגד
עלת הנשק המקצע: אחריו החרה החזיק ברוך בן זבי מדה שנית זכי
מן המקצוע עד פתח בית אלישיב הכהן הגדול: אחריו החזיק
מרמות בן אוריה בן הקוץ מדה שנית מפתח בית אלישיב ועד
תכלית בית אלישיב: ואחריו החזיקו הכהנים אנשי הככר: אחריו
החזיק בנימן וחשוב נגד ביתם אחריו החזיק עזריה בן מעשיה בן
ענניה אצל ביתו: אחריו החזיק בנוי בן חנדד מדה שנית מבית
עזריה עד המקצוע ועד הפנה: פלל בן אוזי מנגד המקצוע והמגדל
היוצא מבית המלך העליון אשר לחצר המטרה אחריו פדיה בן
פרעש: והנתינים היו ישבים בעפל עד נגד שער המים למזרח פרעוש
והמגדל היוצא: אחריו החזיקו התקעים מדה שנית מנגד המגדל היוצא
הגדול היוצא ועד חומת העפל: מעל שער הסוסים החזיקו הכהנים
איש לנגד ביתו: אחריו החזיק צדוק בן אמר נגד ביתו ואחריו
החזיק שמעיה בן שכניה שמר שער המזרח: אחרי החזיק חנניה
בן שלמיה וחנון בן צלף הששי מדה שני אחריו החזיק משלם בן
ברכיה נגד נשכתו: אחרי החזיק מלכיה בן הצרפי עד בית
הנתינים והרכלים נגד שער המפקד ועד עלית הפנה: ובין עלית
הפנה לשער הצאן החזיקו הצרפים והרכלים: ויהי כאשר שמע ד
סנבלט כי אנחנו בונים את החומה ויחר לו ויכעס הרבה וילעג על
היהודים: ויאמר לפני אחיו וחיל שמרון ויאמר מה היהודים
האמללים עשים היעזבו להם היזבחו היכלו ביום היחיו את האבנים כיום
מערמות העפר והמה שרופות: וטוביה העמני אצלו ויאמר גם
אשר הם בונים אם יעלה שועל ופרץ חומת אבניהם: שמע אלהינו
כי היינו בוזה והשב חרפתם אל ראשם ותנם לבזה בארץ שבים:
ואל תכס על עונם וחטאתם מלפניך אל תמחה כי הכעיסו לנגד שביה
הבנים: ונבנה את החומה ותקשר כל החומה עד חציה ויהי לב
לעם לעשות:

ויהי כאשר שמע סנבלט וטוביה והערבים והעמנים
והאשדודים כי עלתה ארוכה לחומת ירושלם כי החלו הפרצים
להסתם ויחר להם מאד: ויקשרו כלם יחדו לבוא להלחם בירושלם

מכעוליו. מסגריו: החזיק. לבנות הבית: התקועים. כך היו נקראים על שם מקומם שהיה תקוע: ואדיריה. עשירים של תקוע: לא הביאו צוארם. לא סייעו בעבודתו של הק' לבנות חומת העיר: ואת שער הישנה. כך שמו: ויעזבו את ירושלם. מלאוה עפר עד החומה הרחבה כדי להחזיקה: שר חצי פלך ירושלם. שר על חצי העם שבירושלם: פלך. לשון דוכסות ומלכות. ונגד ביתו כפל חלקו לבנות שהיה ביתו סמוך לאותו מקום של חומת העיר: מדה שנית. איכו נופל לומר לשון מדה בבניין השער: ואת מגדל התנורים. גם הוא בנה אותו מגדל ששמו כך. כל המגדלים הללו שבפרשה היו בנויים בחומת העיר סביב: הוא ובנותיו. שלום ובנותיו החזיקו לבנות הבניין עד שער האשפות ושער האשפות לא היה בכלל: שר פלך המצפה. שר ודוכוס המצפה: הוא יבננו. הוא היה בונה אותו: ויטללנו. והוא היה מסכך אותו. לשון מטללתא. ואת חומת ברכת השילוח. שהיה נוטה לצד גן המלך: ועל המעלות. שם היו מכירים מקומות הללו: בית צור. שם מקום: לפלכו. מאותה בריכה: חצי פלך. בנה בניין זה: לפלכו. כף דגושה. כאשר יאמר מן מלך מלכו מן עבד עבדו כן יאמ' מן לפלך לפלכו: אחיהם הלוים. מנגד עלות הנשק. מנגד אותו בית בנה בניינו נגד ביתם שהיה שם בסמוך לחומה: והנתינים היו יושבים בעופל. הנתינים היו יושבים באותו מחוז והיו בונים אותו מחוז שלהם סמוך לחומה עד נגד שער המים של צד המזרח: והמגדל היוצא. מגדל אחד היה בחומה שהוא יוצא ובולט מבפנים: איש לנגד ביתו. כל אחד היה בונה כנגד ביתו: וחנון בן צלף הששי. בנים הרבה היו לו לצלף וחנון הוא הששי: מדה השני. כמו שנית: נשכתו. כמו לשכתו. לשכה אחת היה לו שם בסמוך לחומה: בן הצורפי. איש הצורף. ונקרא על שם אומנותו: ובין עליית הפנה לשער הצאן וגומר: כך היו בונין החומה מסביב בזה אחר זה לפני אחיו: וחיל שומרון. שהיו צרי יהודה: האמללים. לשון חלשות ורפיון: מה היהודים. מדוע כך הוו עושים: ויעזבו להם. וכי הם סבורים אשר יעזבו ויניחו להם האומות לבנות: היזבחו. אם יזבחו להם את זבחיהם תדיר כמו שהם סבורים: היכלו ביום. אם יכלו וישלימו מלאכתם אשר התחילו ביום אחד לומר שלא יניחו האומות לגמור את בנייכם: היחיו. אם יחיו ויתקנו ויחזירו האבנים לקדמותן להיות קשות מן העפר: והמה שרופות. והאבנים היו שרופות ועכשיו עפר כך היו מלעיגים ומתלוצצים על בניין החומה שהיו בונים מן האבנים שרופות לארץ מן האש כאשר נשרפה ירושלם: מערמות. ענין חמרים ותלים: וטוביה העמוני אצלו. טוביה היה אצלו של סנבלט: ויאמר. וכן היה אומר ומלעיג: גם אשר הם בונים. אף הבנין הזה אשר הם בונים: אם יעלה שועל. על הבניין לפרוץ חומת העיר מה יהא עליו. לומר שאין לבניין תקנה. וכל מי שירצה יבוא ויפרוץ בו: שמע אלהינו. כאשר שמעתי לעגם עלינו התפללתי תפילה זאת: בארץ שבים. שיגלו מעל אדמתם כאשר גלינו: ואל תכס. כמו ואל תכסה. דוגמת וסוד אחר אל תגל. כמו אל תגלה: כי הכעיסו. אשר הכעיסו נגד הבונים להלעיגם: ותקשר. כמו נתקשרה: ונבנה החומה. עד חציה. אז היה לב העם להוט ומשו' לעשות בניין החומ': כי עלתה ארוכה. שנבנת' החומה: ארוכה. ענין חובש ותרופה: כי החלו הפרוצים להסתם. אשר התחילו אנשי העיר שהיו פרוצים עד עתה מאין חומה היו עתה סתומים בבניין החומה. פי' שמעוני. אנחנו עושים במלאכה מעלות השחר עד צאת הכוכבים. שנו רבותינו. מאימתי קורין את שמע בערבין משעה שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן עד צאת הככבים. אעפ"י שאין ראיה לדבר זכר לדבר אנחנו עושים במלאכה מעלות וגו'. וכי תימ' איהו מקדמי ומחשכי ת"ל והיה לנו הלילה למשמר והיום למלאכה: ולעשות

ולעשות לו תועה: ונתפלל אל אלהינו ונעמיד משמר עליהם יומם
ולילה מפניהם: ויאמר יהודה כשל כח הסבל והעפר הרבה ואנחנו
לא נוכל לבנות בחומה: ויאמרו צרינו לא ידעו ולא יראו עד
נבוא אשר נבא אל תוכם והרגנום והשבתנו את המלאכה: ויהי כאשר
קומות באו היהודים הישבים אצלם ויאמרו לנו עשר פעמים מכל המקמות
אשר תשובו עלינו: ואעמיד מתחתיות למקום מאחרי לחומה
נצחחיים בצחיחים ואעמיד את העם למשפחות עם חרבתיהם רמחיהם
החורים וקשתתיהם: וארא ואקום ואמר אל החרים ואל הסגנים ואל יתר
העם אל תיראו מפניהם את אדני הגדול והנורא זכרו והלחמו
על אחיכם בניכם ובנתיכם נשיכם ובתיכם:
אויבינו ויהי כאשר שמעו אויבינו כי נודע לנו ויפר האלהים
ונשב את עצתם ונשוב כלנו אל החומה איש אל מלאכתו: ויהי מן היום
ההוא חצי נערי עשים במלאכה וחצים מחזיקים והרמחים המגנים
הבונים והקשתות והשרינים והשרים אחרי כל בית יהודה: הבונים בחומה
והנשאים בסבל עמשים באחת ידו עשה במלאכה ואחת מחזקת
השלח: והבונים איש חרבו אסורים על מתניו ובונים והתוקע
בשופר אצלי: ואמר אל החרים ואל הסגנים ואל יתר העם המלאכה
הרבה ורחבה ואנחנו נפרדים על החומה רחוקים איש מאחיו:
במקום אשר תשמעו את קול השופר שמה תקבצו אלינו אלהינו
ילחם לנו: ואנחנו עשים במלאכה וחצים מחזיקים ברמחים מעלות
השחר עד צאת הכוכבים: גם בעת ההיא אמרתי לעם איש ונערו
והיו ילינו בתוך ירושלם והיה לנו הלילה משמר והיום מלאכה: ואין
אני ואחי ונערי ואנשי המשמר אשר אחרי אין אנחנו פשטים בגדינו
שרתו ה איש שלחו המים: ותהי צעקת העם ונשיהם גדולה אל אחיהם
היהודים: ויש אשר אמרים בנינו ובנתינו אנחנו רבים ונקחה דגן
ונאכלה ונחיה: ויש אשר אמרים שדתינו וכרמינו ובתינו אנחנו
ערבים ונקחה דגן ברעב: ויש אשר אמרים לוינו כסף למדת
המלך שדתינו וכרמינו: ועתה כבשר אחינו בשרנו כבניהם בנינו
והנה אנחנו כבשים את בנינו ואת בנתינו לעבדים ויש מבנתינו
שות נכבשות ואין לאל ידנו ושדתינו וכרמינו לאחרים: ויחר לי מאד
כאשר שמעתי את זעקתם ואת הדברים האלה: וימלך לבי עלי
ואריבה את החרים ואת הסגנים ואמרה להם משא איש באחיו אתם
נשאים נשאים ואתן עליהם קהלה גדולה: ואמרה להם אנחנו קנינו את
אחינו היהודים הנמכרים לגוים כדי בנו וגם אתם תמכרו את אחיכם
ונמכרו לנו ויחרישו ולא מצאו דבר: ויאמר לא טוב הדבר אשר
אויבינו אתם עשים הלוא ביראת אלהינו תלכו מחרפת הגוים אויבינו: וגם
אני אחי ונערי נשים בהם כסף ודגן נעזבה נא את המשא הזה:

ולעשות לו תועה: לעשו' לו בבניין החומה קלקול והשחתה: תעה. כמו מדבר אל ה' תעה: עליהם. על הבונים: מפניהם. מפני האויבים: ויאמר יהודה. כך היו אומרי' ומתאוננים אנשי יהודה: כשל כח הסבל. הסובלים ועומסים האבנים והעפר לבניין החומה: כבשלו כחם שאין בהם כח לבנות מפני האויבים והעפר הרבה ועדיין יש טיט וחמר הרבה ליתן בבניין החומה: לומר שעדיין המלאכה גדולה עלינו לבנות ואנחנו לא נוכל לבנות בחומה מפני פחד האויבים: ויאמרו צרינו. כך היה נחמיה מספר והולך: לא ידעו ולא יראו. כך היו אומרי' צרינו עלינו לא ידעו ולא יכירו ישראל בנו עד אשר נבא פתאום לתוכם ונהרוג אותם. ובדבר הזה נשבות ונבטל הבניין: ויהי כאשר באו היהודים. ועתה כאספו הכרים אשר נתקשרו יחד לבא להלחם בנו עם היהודי' אשר היו ביניהם: בארצותם. ואותם יהודים אשר נתחברו עמהם באו לפני החיל כדרך אנשי המלחמ' לדבר אלינו. ובענין הזה הערימו היהודים עם האויבים: ויהי כאשר באו היהודים היושבים אצלם וגו'. ויאמרו לנו עשר פעמים להלחם באויבינו: כי הם באים למלחמה. וכך אמרו לנו מכל המקומות שתהיו כפונים שם בבניין החומה. אנה ואנה תהיו זהירי' להיות נאספים יחד להלחם עמנו: ואעמיד מתחתיות לחומה. כאשר שמעתי דבריהם העמדתי מתחתיות לאותו מקום סביב לירושלם מאחרי לחומת העיר: בצחיחים. משפחות: מן העם. מגבורים שבהם עם כלי זיין שלהם להלח' באויבינו כאשר יבאו: ואעמיד מתחתיו וגו'. ואעמיד את העם וגו'. מקרא זה דוגמת ואין המי' אשר תקח מן היאור. והיו לדם ביבשת. כי הנה אויביך ה' כי הנה איביך יאבדו. עורי עורי דבורה עורי עורי דברי שיר. לא לנו ה' לא לנו: וארא ואקום: כאשר ראיתי האויבים באים קמתי לדבר אל החורים והסגנים לזרזם להלחם באויבינו: על אחיכ'. בשביל אחיכם: כי נודע לנו הדבר. אשר באו להלחם בנו: ונשב כלנו. חזרנו כלנו ממקום שנאספנו יחד לקראת האויבים כל אחד ואחד במלאכתו לבניין החומה: ויהי מן היום ההוא. ומאותו יום והלאה היו חצי הגבורים עושים בבניין החומה ושאר חצי הגבורים היו מזוינים בכלי זיינם לשמור אחיהם במלאכה: והרמחים. ויו יתירה כמו ואיה וענה: והשרים. היו מחברים אחרי כל שבט יהודה להיות זהירים במלחמה: הבונים בחומ' וגו'. אותן שהיו בונים ואותן שהיו עומסים ונושאי' המשאו' ביד אחת היו עושים מלאכתן וביד אחת היו נושאים כלי זין: השלח. כלי קרב. כמו מעביר בשלח. וכן חברו מפחם: והבונים. כיצד הם בונים שהיו כלם חגורי חרב איש חרבו על מתניו ובונים: אצלי. הוא היה תדיר אצלי הרבה: ילחם לנו. ילחם בעדינו: איש ונערו. כל אחד ואחד מן הבונים ובחור אחד עמו: ילינו בתוך ירושלם. והלילה היו למשמר והיום עושים למלאכה כמנה שלא היו ישנים כלום: אין אנו פושטי' בגדינו. תמיד היינו זריזים במשמר: איש שלחו המים. מוסב על איש שלמעלה כמו יצא עתק מפיכם. אין איש ממנו פושט בגדיו לרחוץ אותם במים. וכפל לשון הוא על אשר אנחנו פושטים: שלחו. ופשטתו. כמו ופשטו את בגדיו דמתורגם ושלח: ותהי צעקת העם ונשיהם גדולה. דלת העם העניים היו צועקים מאד אל אחיהם היהודים בשביל אחיהם היהודים עשירים: ויש אשר אומרים נותן טעם לדבריו למה היו צועקי' יש מהם בדלת העם שהיו אומ' אנחנו רבים עם בנינו ובנותינו ונקחה דגן ועתה יש לנו למכור בנינו ובנותינו ליקח מהם דגן למען נחיה. כך היו צועקים על היהודים עשירים שלא היו רוצי' לפרנס: ויש אשר אומ' שדותינו וגו'. ויש מהם בעני' שהיו מתאוננים ואו' שדות וכרמים נתן לאחרים ערבין ומשכון ליקח דגן למזונותינו ברעב אחרי שאין מוותרים לנו העשירים מנכסים לפרנסתינו: ויש אשר אומרים לוינו כסף. ויש מהם אשר אומרים כבר לוינו כסף מאחרים על שדותינו וכרמינו לפרוע מס המלך ועכשיו אין לנו כלום לצורך פרנסתינו: למדת המלך. למס המלך. כמו מנדה בלו והלך: ועתה כבשר אחינו בשרנו. ועכשיו אנו חשובים ומיוחסים כאחינו שהם עשירים: כבניה' בנינו. כבניהם שהם חשובים ומיוחסים כמו כן מיוחסים בנינו: והנה אנחנו כובשים. ועתה יש להיות כובשים ונותנים בנינו ובנותינו לאחרים על מזונותינו: ויש מבנותינו נכבשות. וכבר יש קצת מבנותינו שהן נכבשות לאחרים לעבדות: ואין לאל ידינו. ואין כח בידינו לפדותם ושדותינו וכרמינו לאחרים אף שדו' וכרמים מסרנו ביד אחרים לפרנסתינו. ומה נוכל מעתה כי אין לנו במה להתפרנס: וימלך. ויועץ לבי בעצמי: ואריבה. כתוכחתי על החורים והסגנים שהם העשירים: משא איש באחיו. אתם נושאים. מדוע אתם כך עושים היה לכם לפרנס העניים הללו ואתם מלוים להם ממון לכבוש בניהם ובנותיה' ושדותיהם וכרמיהם ובתיהם: ואתן עליהם קהלה גדולה. הקהל הקהלתי ואספתי עליהם קהלה גדולה לצעוק עליה' כדי לביישם: ואמרה להם. וכן אמרתי להם: אנחנו קנינו כבר את אחינו היהודים אשר בשביה מיד הגוים שהיו נמסרים להם: כדי בנו. באותו ממון שבידינו: וגם אתם. תמכרו לגוים את אחיכ' הנכבשים תחת ידיכם לעבדי': ונמכרו לנו. והמעשה יבא לידי כך שיהיו מכורים לנו מיד הגוים: לא טוב הדבר. הרע הזה בעיני הק': ויחרישו. שתקו ונתביישו ולא ידעו מה להשיב: מחרפת. מפני חרפת הגוים שהם אויבינו: וגם אני ואחי ונערי נושים בהם. ממו' ואנחנו נעזוב ונמחול כל ההלוואות הללו: נושים. כמו והנושה בא לקחת:

הסיבו

השיבו נא להם כהיום שדתיהם כרמיהם זיתיהם ובתיהם ומאת וזיתיהם
הכסף והדגן התירוש והיצהר אשר אתם נשים בהם : ויאמרו נשיב
ומהם לא נבקש כן נעשה כאשר אתה אומר ואקרא את הכהנים אומר
ואשביעם לעשות כדבר הזה : גם חצני נערתי ואמרה ככה ינער
האלהים את כל האיש אשר לא יקים את הדבר הזה מביתו ומיגיעו
וככה יהיה נעור ורק ויאמרו כל הקהל אמן ויהללו את יהוה ויעש
העם כדבר הזה : גם מיום אשר צוה אותי להיות פחם בארץ יהודה
משנת עשרים ועד שנת שלשים ושתים לארתחשסתא המלך שנים
שתים עשרה אני ואחי לחם הפחה לא אכלתי : והפחות הראשונים
אשר לפני הכבידו על העם ויקחו מהם בלחם ויין אחר כסף שקלים
ארבעים גם נעריהם שלטו על העם ואני לא עשיתי כן מפני יראת
אלהים : וגם במלאכת החומה הזאת החזקתי ושדה לא קנינו וכל החזקתי
נערי קבוצים שם על המלאכה : והיהודים והסגנים מאה וחמשים
איש והבאים אלינו מן הגוים אשר סביבתינו על שלחני : ואשר
היה נעשה ליום אחד שור אחד צאן שש ברורות וצפרים נעשו לי :
ובין עשרת ימים בכל יין להרבה ועם זה לחם הפחה לא בקשתי כי
כבדה העבדה על העם הזה : זכרה לי אלהי לטובה כל אשר עשיתי
על העם הזה : ויהי כאשר נשמע לסנבלט
וטוביה ולגשם הערבי וליתר איבינו כי בניתי את החומה ולא נותר
בה פרץ גם עד העת ההיא דלתות לא העמדתי בשערים :
וישלח סנבלט וגשם אלי לאמר לכה ונועדה יחדו בכפירים בבקעת
אונו והמה חשבים לעשות לי רעה : ואשלחה עליהם מלאכים
לאמר מלאכה גדלה אני עשה ולא אוכל לרדת למה תשבת המלאכה גדולה
כאשר ארפה וירדתי אליכם : וישלחו אלי כדבר הזה ארבע פעמים
ואשיב אותם כדבר הזה : וישלח אלי סנבלט כדבר הזה פעם
חמישית את נערו ואגרת פתוחה בידו : כתוב בה בגוים נשמע
וגשמו אמר אתה והיהודים חשבים למרוד על כן אתה בונה החומה וגשמו
ואתה הוה להם למלך כדברים האלה : וגם נביאים העמדת
לקרא עליך בירושלם לאמר מלך ביהודה ועתה ישמע למלך כדברים
האלה ועתה לכה ונועצה יחדו : ואשלחה אליו לאמר לא נהיה
כדברים האלה אשר אתה אומר כי מלבך אתה בודאם : כי כלם
מיראים אותנו לאמר ירפו ידיהם מן המלאכה ולא תעשה ועתה חזק ואתה
את ידי : ואני באתי בית שמעיה בן דליה בן מהיטבאל והוא עצור
ויאמר נועד אל בית האלהים אל תוך ההיכל ונסגרה דלתות ה
ההיכל כי באים להרגך ולילה באים להרגך : ואמרה האיש כמוני האיש
יברח ומי כמוני אשר יבוא אל ההיכל וחי לא אבוא : ואכירה והנה
לא אלהים שלחו כי הנבואה דבר עלי וטוביה וסנבלט שכרו :
למען שכור הוא למען אירא ואעשה כן וחטאתי והיה להם לשם רע
למען יחרפוני : זכרה אלהי לטוביה ולסנבלט כמעשיו אלה וגם
לנועדיה הנביאה וליתר הנביאים אשר היו מיראים אותי : ותשלם
החומה בעשרים וחמשה לאלול לחמשים ושנים יום :
ויהי כאשר שמעו כל אויבינו ויראו כל הגוים אשר סביבתינו
ויפלו מאד בעיניהם וידעו כי מאת אלהינו נעשתה המלאכה הזאת :
גם בימים ההם מרבים חרי יהודה אגרתיהם הולכות על טוביה
ואשר לטוביה באות אליהם : כי רבים ביהודה בעלי שבועה
לו כי חתן הוא לשכניה בן ארח ויהוחנן בנו לקח את בת משלם בן

השיבו נא · ואף אתם תעשו כמוני למחול להם כל חובותיהם: ומאת הכסף · ורוב הכסף שהם חייבים לכם עם התירוש והדגן וגו' : ויאמרו נשיב · והם אמרו להשיב ולמחול הכל : לעשות כדבר הזה· שיהיו מוחלי' גם הם : גם חצני נערתי · אף אני בגדי נערתי: חצני · כמו והביאו את בניך בחצן : נערתי · אישקרולי' בלע"ז· כמו התנערי מעפר · ככה ינערהו הק' מן העולם ומנכסיו כל אותם שלא יהו מוחלין חובותיהם : נעור וריק. בלא נכסים : אשר צוה אותי · המלך : פחם · כמו פחה · שלטון דוגמ' ריקם ריקה · ושנת עשרי' למלך דריוש כי אז עלה מבבל . שנ' ויהי בחדש ניסן שנת עשרי' וגו' : שנים שתים עשרה · שהם שתים עשרה שנה : ואחי · אני וחברי אשר באו עמי : לחם הפחה לא אכלתי . לחם שהוא ראוי למאכל הפחה שהעם נותני' אותו ל' הפחה מן המס : הכבידו על העם : הכבידו מס על העם : ויקחו · והיו לוקחים מהם בשביל המס לחם ויין אחר נתינת ארבעים משקלים של כסף · וכך היו רגילים בכל שנה : גם נעריהם . של פחות : החומה . חומת העיר : החזקתי · העסקתי לעסוק בה תדיר : ושדה לא קנינו · ובשדות של היהודים שהם בונים החומה לא קנינו אני ובני . ושיעתי על עסק דוחקן שהיו עוסקין בבניין החומה . אבל הייתי נותן להם ממון כדי לבנות הבנין : על המלאכה · לבנות תדיר : מאה וחמשים איש · היו אוכלים על שלחני לבד הגרים הבאי' אלינו מן הגוי' שאף הם היו אוכלי שלחני : ואשר היה נעשה . ובכל יום ויום היו אוכלי' על שלחני שור אחד ושש צאן וצפרים הרבה : ברורות · פתרונו לפי ענייננו שש צאן עשויות · כעניין שנ' חמש צאן עשויות : נעשו לי · לשון תקון · כמו ובן הבקר אשר עשה : ובין עשרת ימים. ובכל יום היו שותי' יין הרבה כדי שיעור ספוק של עשרת ימים : ועם זה · ובשביל כל מעשה זה שהייתי מוציא הוצאה כל כך לחם של מס [illegible]ה הראוי לפחה לא בקשתי ולא שאלתי מן העם שהרי כבדה ואחוזה ע עבודת הבניין עליהם : ולא נותר בה . בחומת העיר : דלתות לא העמדתי · שלא נעשו דלתות בשערי העיר : בכפירים · שם מקום הוא : אשר בבקעת אונו. כך שם הבקעה. והמה חושבי' עלי . הבנתי מהם שהיו חושבים עלי להרגני שם : מלאכה גדולה אני עושה · מבנייני העיר : למה תשבות. למ' תהיה המלאכה בטלה : כאשר ארפה ידי מן הבניין : וירדתי אליכם · להדבר אליכם לדבר ולהועד עליכם : את נערו · של ידי נערו : ואגרת פתוחה בידו. כתב אגרת שלא לי על ידו כתוב בה באותה אגרת: בגוים נשמע · שנודע לכל הגוים שאתה וכל היהודים חושבים למרוד : וגשמו אומר · גשמו הוא גשם בערבי ופתרונו כאדם שאומר לחבירו כך הוא הדבר ופלוני אומר כדברי' האלה מוסב על כתוב בה ומקרא מסורס הוא כאלו נאמר כתוב בה כדברי' האלה בגוים נשמע וגומר: וגם נביאים וגומר · עד ונועצה יחדיו היה כתוב באגרת : נביאים· בעלי לשון. כמו בורא ניב שפתים : לאמר. שאומרים יש מלך ביהודה. ועתה ישמע למלך. אחרי שנראת ונקראת מלך ישמע למלך כדברי' האלה: כי מלבך · הרי כי במקום אלא : כי כלם. כי כל הגוים מיראים אותנו · מתיראים ממנו . וכך הם אומרים ירפו ידיהם וגומר : ועתה חזק את ידי. לסייעני בבניין החומה : והוא עצור· שנכלא בביתו : ויאמר נועד · אותו שמעיה היה נביא שקר וקבל שחד מן סנבלט להפחיד את נחמיה כדי לבטל את המלאכה : כי באים להרגך . שהרי יבאו להרגך סנבלט וחביריו : ולילה יבאו· ועל כן הזהירו ליכנס בהיכל ולסגור הדלתות עליו שעדיין לא נעשו דלתו' העיר כמה שנאמ' בתחילת הפרשה גם עד העת ההיא דלתות לא העמדתי בשערים : האיש כמוני יברח · בתמיה · אם איש כמוני יברח ויכנס בהיכל : לא אבא · לא אכנס שם מפני פחד המיתה ולא אעבור על המצוה של הקב"ה שלא יבא ויכנס זר בהיכל: ואכירה. הכרתי בדבריו שלא שלחו הק' בדבר זה שאעביר עבירה מפני פחד המיתה · כי הנבואה דבר עלי שהרי הוא דבר דברי' הללו עלי בשם נבואה: שכרו. כל אחד ואחד מה' שכרו ונתנו לו שכר להפחידני ולבטל בניין החומה. למען שכור הוא· אמ' לי הדברי' הללו: למען אירא· כדי שאתיירא מהם להיות עושה כן ליכנס בהיכל ולהיות חוטא : והיה להם לשם רע · למען שיהיה להם לשם רע לחרפני בעבירה זו: וגם לנועדיה. הנביאה היא ושאר נביאי שקר קבלו שכר מסנבלט וחביריו כדי להפחידני בנבואתו' שקרים: בעשרים וחמשה ימים לחדש אלול בשנת כ' לדריוש המלך· שבשנת כ' לדריוש עלה נחמי' מבבל ובאותה שנה בנה חרבות ירושלם לנ"ב יום. מסוף נ"ב יום מיום שהתחילו לבנותו נגמר בניין החומה: ויהי כאשר שמעו: כל אויבינו. דבר זה שנשלם בניין החומה : ויראו כל הגוים · וכאשר ראו כל האומות שנגמר בניין חומת העיר : ויפלו מאד בעיני' · נפלו הם עצמם בעיניהם. מואסים בעצמם כי נפל פחד היהודים עליהם : חורי יהוד'. שרי יהוד' : על טוביה · אל טוביה. ישר' רשע היה : ואשר לטוביה · ואגרות לטוביה : כי רבים ביהודה. שהיו שרים רבי' ביהוד' אשר היו לו לטוביה בעלי ברית ושבועה : כי חתן הוא. אותו טוביה לשכניה· ויהוחנן בנו . של טוביה: בת משלם · אותו משלם שר גדול היה : גם טובותיו · של טוביה מספרים לפני אותן בעלי ברי' שבועות וקרוביו: פי' שמעוני זכרה לי אלהים לטובה · מכדי כל מילי דעזרא נחמיה אמרינהו מט"לא איקרי ספרא על שמיה. אר"ירמיה בר אבא שהחזיק טובה לעצמו שנ' זכר' לי אלהי לטובה· דוד נמי מימר אמר זכרני ה' ברצון עמך· הוא לא אמר הכי . רב יוסף אומ' מפני שספר בגנותן של ראשוני' שנ' והפחות הראשונים אשר הכבידו על העם. ואף על דניאל שגדול ממנו ספר. מנלן שגדול ממנו הוה דכתי' וראיתי אני דניאל וגו' : טובותיו

ברכיה: גם טובתיו היו אמרים לפני ודברי היו מוציאים לו אגרות
ז שלח טוביה ליראני: ויהי כאשר נבנתה החומה
שוערים ואעמיד הדלתות ויפקדו השערים והמשררים והלוים: ואצוה
את חנני אחי ואת חנניה שר הבירה על ירושלם כי הוא כאיש אמת
ואמר וירא את האלהים מרבים: ויאמר להם לא יפתחו שערי ירושלם
עד חם השמש ועד הם עמדים יגיפו הדלתות ואחזו והעמיד מ
משמרות ישבי ירושלם איש במשמרו ואיש נגד ביתו: והעיר
וגדולה רחבת ידים וגדלה והעם מעט בתוכה ואין בתים בנוים: ויתן אלהי
אל לבי ואקבצה את החרים ואת הסגנים ואת העם להתיחש
ואמצא ספר היחש העולים בראשונה ואמצא כתוב בו:
אלה בני המדינה העלים משבי הגולה אשר הגלה נבוכד נצר מלך
וישבו בבל וישבו לירושלם וליהודה איש לעירו: הבאים עם זרבבל ישוע
נחמיה עזריה רעמיה נחמני מרדכי בלשן מספרת בגוי נחום בענה
מספר אנשי עם ישראל: בני פרעש אלפים מאה ושבעים ושנים
: בני שפטיה שלש מאות שבעים ושנים: בני ארח שש מאות
פחת חמשים ושנים: בני פחת מואב לבני ישוע ויואב אלפים ושמנה
מאות שמנה עשר: בני עילם אלף מאתים חמשים וארבעה: בני
זתוא שמנה מאות ארבעים וחמשה: בני זכי שבע מאות וששים: בני
בנוי שש מאות ארבעים ושמנה: בני בבי שש מאות עשרים ושמנה
: בני עזגד אלפים שלש מאות עשרים ושנים: בני אדניקם שש
מאות ששים ושבעה: בני בגוי אלפים ששים ושבעה: בני עדין
שש מאות חמשים וחמשה: בני אטר לחזקיה תשעים ושמנה:
בני חשם שלש מאות עשרים ושמנה: בני בצי שלש מאות עשרים
וארבעה: בני חריף מאה שנים עשר: בני גבעון תשעים וחמשה:
אנשי בית לחם ונטופה מאה שמנים ושמנה: אנשי ענתות מאה
עשרים ושמנה: אנשי בית עזמות ארבעים ושנים: אנשי קרית
יערים כפירה ובארות שבע מאות ארבעים ושלשה: אנשי הרמה
ועשרים וגבע שש מאות עשרים ואחד: אנשי מכמס מאה עשרים ושנים:
אנשי בית אל והעי מאה עשרים ושלשה: אנשי נבו אחר חמשים ושנים
: בני עילם אחר אלף מאתים חמשים וארבעה: בני חרם שלש מאות
ועשרים: בני ירחו שלש מאות ארבעים וחמשה: בני לד חדיד
ואנו שבע מאות ועשרים ואחד: בני סנאה שלשת אלפים תשע
מאות ושלשים: הכהנים בני ידעיה לבית ישוע תשע מאות שבעים
ושלשה: בני אמר אלף חמשים ושנים: בני פשחור אלף מאתים
ארבעים ושבעה: בני חרם אלף שבעה עשר: הלוים בני ישוע
לקדמיאל לבני להודוה שבעים וארבעה: המשררים בני אסף מאה
ארבעים ושמנה: השערים בני שלם בני אטר בני טלמן בני עקוב
בני חטיטא בני שבי מאה שלשים ושמנה: הנתינים בני צחא בני
חשפא בני טבעות: בני קירס בני סיעא בני פדון: בני לבנה בני
חגבא בני שלמי: בני חנן בני גדל בני גחר: בני ראיה בני רצין
בני נקודא: בני גזם בני עזא בני פסח: בני בסי בני מעונים בני
פי נפושסים: בני בקבוק בני חקופא בני חרחור: בני בצלית בני
מחידא בני חרשא: בני ברקוס בני סיסרא בני תמח: בני נציח בני
חטיפא: בני עבדי שלמה בני סוטי בני סופרת בני פרידא: בני
יעלא בני דרקון בני גדל: בני שפטיה בני חטיל בני פכרת הצביים
בני אמון: כל הנתינים ובני עבדי שלמה שלש מאות תשעים ושנים
: ואלה העולים מתל
מלח תל חרשא כרוב אדון ואמר ולא יכלו להגיד בית אבותם ו
וזרעם אם מישראל הם: בני דליה בני טוביה בני נקודא שש
וארבעים מאות ארבעים ושנים: ומן הכהנים בני חביה בני הקוץ בני
ברזלי אשר לקח מבנות ברזלי הגלעדי אשה ויקרא על שמם:
אלה בקשו כתבם המתיחשים ולא נמצאו ויגאלו מן הכהנה:

טובותיו. שמספרותיכם בל' · היו מוציאים לו לטוביה: אגרות שלח טוביה. אגרות היה שולח תדיר להפחיד שלא לבנות בבנין החומה: ויפקדו. כשעשו הלוים פקידים על פקידותן להיות שוערים ומשוררים מן הלוים בבית המקד': על ירושלם. לשמור שערי ירושלם: מרבים. מימים רבים: עד חום השמש. עד חצי היום. שהיה היום גדול: ועד הם עומדים · ובעוד שהשערים פתוחים היו עומדים שלא יזוזו עד יגופו ויסגרו דלתות. והרוצה לצאת מן העיר יצא והרוצה ליכנס אז יכנס · כל כך היו עושים מפני האויבים לסוגרם הדלתות: משמרו' יושבי ירושלם. מיושבי ירושלם העמידו משמרו' · גיטש בל' : רחבת ידי'. רחבת מקום וגדול: להתייחס. לחקור יחוסן: העולים בראשונה. מדי ראותו היהודים העולי' עם עזרא בראשונה: ואמצא כתו' כן. כל אלה הדברים היו כתובים באות' אגרת: ואלה בני המדינה וגו' עד והגורלות הפלנו: על קרבן עצים · מרומ' על כל ברכה ותהילה · שאין בריה יכולה לברכו ולהללו כפי גודלו ורוממותו · שהוא מרומ' וגבוה יותר ממה שאין הפה יכולה לדבר: וליהוד'. ולמדינת יהודה כולם כתובים באגרת: אלה בני המדינה. הבאים עם זרובבל. אשר זרובבל משבי הגולה: ישוע. הוא יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול. חשבונות הללו פעמי' מכוונ' עם חשבונו' של מעלה ופעמי' שאינ' זה כנגד זה. ולא דקדק המקרא בחשבונות כל כך אבל הכלל שוה לכאן ולכאן. שנ' כל הקהל כאחד וגו' · ועל זה סמך כותב הספר ולא דקדק בחשבון הפרטיות כל כך הכל מפורש למעלה· פי' שמעוני' מרדכי בלשן שנו רבותינו מרדכי זה פתחיה למה נקרא שמו פתחיה שפותח דברים ודורשן דהנהו שלש נשים דאייתינהו שלש קינין חדא אמרה לזובתי · וחדא אמרה ליולדתי · וחדא אמרה לנזירתי. סבור מינה לזובתי לזובתי ממש · ליולדתי ליולדתה · לנזירתי לנזירתה. דכולהו חדא חטאת וחדא עולה אמר להם מרדכי שמא בזוב סיכנה. שמא בים סיכנה. שמא בנזי' סיכנה דכולהו עולות נינהו · בדקו ואשכחו הכי: מרדכי בלשן שהיה יודע שבעים לשונות : כולהו סנהדרי' נמי הוי ידעי ע' לשונות דא"ר יוחנן אין מושיבין בסנהדרין אלא בעלי חכמה בעלי מראה בעלי קומה בעלי זקנה בעלי כשפים ויודעים ע' לשון שלא תהא סנהדרין שומעת מפי המתורגמן · אלא דהוה בייל לישני ודריש כי הא דלא הוי ידעי מהיכא לאתויי עומר. אכרזין אתא ההוא חרשא אותיב חד ידא אאיגרא וחד ידא אצריפא · אמר להו מרדכי אי איכא דוכתא דשמיה צריפין גגות או גגות צריפין בדיקו ואשכחו: כי בעי לאתויי שתי הלחם לא הוו ידעי מהיכא אתא ההוא חרשא ואותיב חד ידא אעיניה. וחד ידא אסוכרא · אמר להו מרדכי אי איכא דוכתא דשמיה עין סוכר או סוכר עין · בדיקו ואשכחו והיינו דכתי' מרדכי בלשן. אנשי ענתות מאה ועשרים ושמנה. אעפי' שנגזרה עליה' גזירה קשה דכתיב כה אמר ה' על אנשי ענתו' הנני פוקד עליהם רעה ושארית לא תהיה להם. כיון שעשו תשובה זכו להתייחס אנשי ענתות. בני בקבוק בני חקופא בני הרהור · א"ר יוסי בר חנינא ארבע מידות נאמרו בשמות · יש שמותיהן נאים ומעשיהן כעורים · שמותיהן נאים ומעשיהן נאים. שמותיהן כעורים ומעשיהן נאים. שמותיהן כעורים ומעשיהן כעורים · שמותן נאים ומעשיה' כעורים זה עשו עושה ואינו עושה ישמעאל שומע ואינו עושה. שמותן כעורים ומעשיה' כעורים. אילו המרגלים סתור בר סתורין. גדי בר גדי · שמותן כעורי' ומעשיהן נאים. בני בקבוק בני חקופ' בני הרהור ועלו ובנו בית המקדש שמותיהן נאים ומעשיהן נאים אילו השבטים · ראובן ראו בן בין הבנים שמעון שומע קול אביו שבשמים. ואלה העולים מתל מלח תל חרשא. אמר רבה בר רב הונא כל הנושא אשה שאינה הוגנת לו מעלה עליו הכתוב כאילו חורשו לכל העולם וזרעו מלח שנ' ואלה העולי' מתל מלח · כל הקהל כאחד ארבע ריבוא· עשרה פעמים נמנו ישר' · אחד בירידתן למצרים בשבעי' נפש. ואחד בעלייתן שנ' ויסעו בני ישר' מרעמסס וגו'. ואחד בהפרשתן שנ' כי תשא את ראש בני ישר'. ושנים בספר וידבר אחד ברגלים ואח' בחילוק הארץ. ושנים בימי שאול ויפקדם בבזק ויפקדם בטלאים ואחד בימי דוד ויתן יואב את מספר העם. ואח' בעלייתן מן הגולה שנ' כל הקהל כאחד ארבע ריבוא אלפים שלש מאות וששים. ואח' לעתיד לבא שנ' עוד תעבורנה הצאן על ידי מונה · אמ' הקב"ה בעולם הזה בני אדם סופרים אתכם אבל לעולם הבא אני אספור אתכם·

ויאמר התרשתא להם אשר לא יאכלו מקדש הקדשים עד עמד
הכהן לאורים ותמים: כל הקהל כאחד ארבע רבוא אלפים שלש
מאות וששים: מלבד עבדיהם ואמהתיהם אלה שבעת אלפים שלש
מאות שלשים ושבעה ולהם משררים ומשררות מאתים וארבעים
וחמשה: סוסיהם שבע מאות שלשים וששה פרדיהם מאתים
ארבעים וחמשה: גמלים ארבע מאות שלשים וחמשה חמרים
ששת אלפים שבע מאות ועשרים: ומקצת ראשי האבות נתנו
למלאכה התרשתא נתן לאוצר זהב דרכמנים אלף מזרקות חמשים
כתנות כהנים שלשים וחמש מאות:
ומראשי האבות נתנו לאוצר המלאכה זהב דרכמונים שתי רבות
וכסף מנים אלפים ומאתים: ואשר נתנו שארית העם זהב דרכמונים
שתי רבוא וכסף מנים אלפים וכתנות כהנים ששים ושבעה:
וישבו הכהנים והלוים והשוערים והמשררים שוערים
ומן העם והנתינים וכל ישראל בעריהם ויגע החדש השביעי ובני ח
ישראל בעריהם: ויאספו כל העם כאיש אחד אל הרחוב אשר לפני
שער המים ויאמרו לעזרא הספר להביא את ספר תורת משה אשר
צוה יהוה את ישראל: ויביא עזרא הכהן את התורה לפני הקהל
מאיש ועד אשה וכל מבין לשמע ביום אחד לחדש השביעי: ויקרא
בו לפני הרחוב אשר לפני שער המים מן האור עד מחצית היום
נגד האנשים והנשים והמבינים ואזני כל העם אל ספר התורה:
ויעמד עזרא הספר על מגדל עץ אשר עשו לדבר ויעמד אצלו הסופר
מתתיה ושמע ועניה ואוריה וחלקיה ומעשיה על ימינו ומשמאלו
פדיה מישאל ומלכיה וחשם וחשבדנה זכריה משלם: ומשאל
ויפתח עזרא הספר לעיני כל העם כי מעל כל העם
היה וכפתחו עמדו כל העם: ויברך עזרא את יהוה האלהים הגדול
ויענו כל העם אמן אמן במעל ידיהם ויקדו וישתחוו ליהוה אפים
ארצה: וישוע ובני ושרביה ימין עקוב שבתי הודיה מעשיה קליטא שרביה
עזריה יוזבד חנן פלאיה והלוים מבינים את העם לתורה והעם על
עמדם: ויקראו בספר בתורת האלהים מפרש ושום שכל ויבינו מפורש
במקרא: ויאמר נחמיה הוא התרשתא ועזרא הכהן
הספר והלוים המבינים את העם לכל העם היום קדש הוא ליהוה
אלהיכם אל תתאבלו ואל תבכו כי בוכים כל העם כשמעם את דברי
התורה: ויאמר להם לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים ושלחו
מנות לאין נכון לו כי קדוש היום לאדנינו ואל תעצבו כי חדות יהוה דוניגו
היא מעזכם: והלוים מחשים לכל העם לאמר הסו כי היום קדש תעצבו
ואל תעצבו: וילכו כל העם לאכל ולשתות ולשלח מנות ולעשות
שמחה גדולה כי הבינו בדברים אשר הודיעו להם:
וביום השני נאספו ראשי האבות לכל העם הכהנים והלוים
אל עזרא הספר ולהשכיל אל דברי התורה: וימצאו כתוב בתורה
אשר צוה יהוה ביד משה אשר ישבו בני ישראל בסכות בחג בחדש
השביעי: ואשר ישמיעו ויעבירו קול בכל עריהם ובירושלם לאמר
צאו ההר והביאו עלי זית ועלי עץ שמן ועלי הדס ועלי תמרים ועלי
עץ עבת לעשת סכת ככתוב: ויצאו העם ויביאו ויעשו להם סכות לעשות
איש על גגו ובחצרתיהם ובחצרות בית האלהים וברחוב שער המים
וברחוב שער אפרים: ויעשו כל הקהל השבים מן השבי סכות
וישבו בסכות כי לא עשו מימי ישוע בן נון כן בני ישראל עד היום
ההוא ותהי שמחה גדולה מאד: ויקרא בספר תורת האלהים יום גדולה
ביום מן היום הראשון עד היום האחרון ויעשו חג שבעת ימים וביום חג
השמיני עצרת כמשפט: וביום עשרים וארבעה לחדש הזה נאספו ט
בני ישראל בצום ובשקים ואדמה עליהם: ויבדלו זרע ישראל מכל
בני נכר ויעמדו ויתודו על חטאתיהם ועונות אבתיהם: ויקומו
על עמדם ויקראו בספר תורת יהוה אלהיהם רבעית היום ורבעית רביעית
מתודים ומשתחוים ליהוה אלהיהם:

ביום אחד לחדש השביעי. הוא יום של ראש השנה: מן האור. של תחלת היום: אל ספר התורה. היו כל העם מטים אזניהם: אשר עשו לדבר. אותו מגדל עץ עשו לשם כך לקרות ספר התורה: כי מעל כל העם היה. ועל כן ראוהו כלם: וכפתחו. עמדו כל העם. וכאשר פתחו לקרות שתקו כל העם: עמדו. לשון שתיקה. כמו עמדו ולא ענו עוד: במעל ידיהם. בנשיאות ידיהם שנשאו כפיהם להודות להקב"ה. כענין שנאמר ויפרוש כפיו השמים: ומבינים את העם. שהיו מתרגמין את העם דברי תורה: על עמדם. שהיו על רגליהם: ושום שכל. ושימת שכל. ושום לשון פעול: היום קדוש. כי יום ראש השנה הוא: כי בוכים כל העם. מפני שלא קיימו התורה כראוי: לאין נכון לו. לעני שאין מזומן לו מאכלו: מחשים. היו מזהירין לכל העם לחשות שלא יבכו עוד: הסו. לשון שתיקה. כמו ויהס כלב: וביום השני. של ראש השנה: ואשר ישמיעו. וכוו אשר ישמיעו קול: לחוג את חג הסוכות. וכן נוהג המקרא לדבר כענין אמור לנער ויעבור לפנינו: ועלי הדס. מפורש במסכת סוכה. הדס שוטה שאינו ראוי ללולב כי אם לעשות סוכה: ועלי תמרים. לולב ועלי עץ עבות. וזהו הדס הראוי ללולב כמפורש במסכת סוכה: יום ביום. בכל יום ויום: ואדמה עליה'. העלו עפר על ראשם: מכל בני נכר. ומנשיהם הנכריות כמו שאמר למעלה: פי' שמעוני.

ויקרא לפני הרחוב. היכן קורין בו בעזרה. ר' אבי' אומ' בהר הבית שנ' ויקרא בו לפני הרחוב אשר לפני הבית. רב חסדא אומ' בעזרת נשים. אמר רבה בר בר חנה כיון שנפתח ס"ת אסור לספר שנ' וכפתחו עמדו ואין ע עמידה אלא שתיקה. שנ' כי לא ידברו עמדו ולא ענו עוד. ר' זירא אמר רב חסדא מהכא ואזני כל העם אל ספר התורה.

ויעמוד עזרא הסופר על מגדל העץ. א"ל רב יעקב לרב יהודה הכי ששה דיום הכיפורים כנגד מי. א"ל כנגד ששה שעמדו על ימינו של עזרא ושבעה משמאלו שבעה הוי הייכו זכריה הייכו משלם ואמאי קרי ליה משלם דמשלם בעובדיה. ויברך עזר' את ה' האלהים הגדול. מאי אמור אמר רב יוסף את' רב שגדלו בשם המפורש רב גידל אומ' ברוך ה' אלהי ישראל מן העולם ועד העולם. א"ל אביי ודילמא שגדלו בשם המפורש א"ל אין אומרי' שם המפורש כ בגבולין. ולא והכתי' ויזעקו בקול גדול. ואמר רב גידל שגדלו בשם המפורש. הוראת שעה היתה. ויזעקו אל ה' בקול גדול מאי אמור אמ' רב יהודה ואיתימ' ר' נתן בייא בייא הייכו דאחריביה לבי' מקדשא וקלייה להיכלא וקטליה לצדיקים ועדיין קמרקד בינכא כלום יהבתיה ניהלן אלא לקבולי אגרא לא איהו בעינן ולא אגרא בעינן. נפל להו פיתקא מרקיעא אמת. פת' חותמו של הק' אמת. יתבי בתענית תלתא יומי ותלתא לילות מסרוה ניהלייהו. נפק ואתא כי גוריא ד דנורא מבית קדש הקדשים. א"ל נביא הייכו הא דכתי' ויאמר זאת ה הרשעה. כיון דתפסוי לה איסתמיט ביכתא ממזייה ורמא קלא ואזיל קלא ארבע מאה פרסי. אמ' היכי כעביד דילמ' חס ושלו' מרחמין משמיא עליה. א"ל נביא שדיוה בדודא דאברא וחפיוה לפומיה ב באברא דאברא שייב קלא שנ' ויאמר זאת הרשעה וישלך העופרת אל פיה. אמרי הואיל ועת רצון הוא ובעי רחמיה על יצרא דעבירה. בעו רחמי ואתמסור בידייהו. א"ל נביא חזי אי קטלתו ליה קטילתו לכולי עלמא. חבשוה תלתא יומא בעו ביעתא בת יומא בארעא ד דישר' ולא אשתכח. כחליכהו לעיניה ושבקוה. אהכי כי היכי דלא ליגרי איניש בקרובתיה. אמ' ר' יהושע בן לוי למה נקרא שמם אנשי כנסת הגדולה שהחזירו עטרה ליושנה. משה אמר האל הגדול ה הגבור והנורא. אתא ירמיה ואמר גוים מקרקרין בהיכלו איה כ נוראותיו ולא אמר נורא. אתא דניאל ואמ' גוים משעבדין בבניו איה גבורותיו ולא אמ' גבור. אתו איכהו ואמרו ארבה הן הן נוראותיו הן הן גבורותיו שכובש את יצרו ונותן ארך לרשעי' נוראותיו שאילמלא הוא נורא היאך אומה אחת יכול להתקיים בין כל האומות:

ויקראו בספר תורת אלהים. אמר רב אדא בר אהב' אמר רב חננאל ויקראו זו מקרא. מפורש זה תרגום ושום שכל אילו הפסוקים. ויבינו במקרא אילו פסוקי טעמים ואמרי לה אילו המסורת.

אכלו משמנים ושתו ממתקים ושלחו מנות לאין נכון לו. אמר רב ח חסדא למי שלא הניח עירובי תבשילין איכ' דאמרי אמ' רב חסדא למי שלא היה לו להניח עירובי תבשלין אבל היה לו להניח ולא הניח ב פושע הוא. מאי כי חדות ה' היא מעוזכם. אר' יוחנן משם ר' אלעזר בר' שמעון א"ל הק' לישראל בני לוו עלי וקדשו היום והאמינו בי ואני פורע. דתני רב תחליפא אבוה דרבנאי מזונותיו כל מזונותיו של אדם

ויקם על מעלה הלוים ישוע ובני קדמיאל שבניה בני שרביה בני
כנני ויזעקו בקול גדול אל יהוה אלהיהם׃ ויאמרו הלוים ישוע
וקדמיאל בני חשבניה שרביה הודיה שבניה פתחיה קומו ברכו את
יהוה אלהיכם מן העולם עד העולם ויברכו שם כבדך ומרומם על
כל ברכה ותהלה׃ אתה הוא יהוה לבדך את
עשית את השמים שמי השמים וכל צבאם הארץ וכל אשר עליה
הימים וכל אשר בהם ואתה מחיה את כלם וצבא השמים לך
משתחוים׃ אתה הוא יהוה האלהים אשר בחרת באברם והוצאתו
מאור כשדים ושמת שמו אברהם׃ ומצאת את לבבו נאמן לפניך
וכרות עמו הברית לתת את ארץ הכנעני החתי האמרי והפרזי
והיבוסי והגרגשי לתת לזרעו ותקם את דבריך כי צדיק אתה׃ ותרא
את עני אבתינו במצרים ואת זעקתם שמעת על ים סוף׃ ותתן
אתת ומפתים בפרעה ובכל עבדיו ובכל עם ארצו כי ידעת כי הזידו
עליהם ותעש לך שם כהיום הזה׃ והים בקעת לפניהם ויעברו
בתוך הים ביבשה ואת רדפיהם השלכת במצולת כמו אבן במים
עזים׃ ובעמוד ענן הנחיתם יומם ובעמוד אש לילה להאיר להם את
הדרך אשר ילכו בה׃ ועל הר סיני ירדת ודבר עמהם משמים
ותתן להם משפטים ישרים ותורות אמת חקים ומצות טובים׃
ואת שבת קדשך הודעת להם ומצוות וחקים ותורה צוית להם ביד
משה עבדך׃ ולחם משמים נתתה להם לרעבם ומים מסלע הוצאת
להם לצמאם ותאמר להם לבוא לרשת את הארץ אשר נשאת את
ידך לתת להם׃ והם ואבתינו הזידו ויקשו את ערפם ולא שמעו
אל מצותיך׃ וימאנו לשמע ולא זכרו נפלאתיך אשר עשית עמהם
ויקשו את ערפם ויתנו ראש לשוב לעבדתם במרים ואתה אלוה
סליחות חנון ורחום ארך אפים ורב חסד ולא עזבתם׃ אף כי
עשו להם עגל מסכה ויאמרו זה אלהיך אשר העלך ממצרים
ויעשו נאצות גדלות׃ ואתה ברחמיך הרבים לא עזבתם במדבר
את עמוד הענן לא סר מעליהם ביומם להנחתם בהדרך ואת עמוד
האש בלילה להאיר להם ואת הדרך אשר ילכו בה׃ ורוחך הטובה
נתת להשכילם ומנך לא מנעת מפיהם ומים נתתה להם לצמאם׃
וארבעים שנה כלכלתם במדבר לא חסרו שלמתיהם לא בלו ורגליהם
לא בצקו׃ ותתן להם ממלכות ועממים ותחלקם לפאה ויירשו
את ארץ סיחון ואת ארץ מלך חשבון ואת ארץ עוג מלך הבשן׃
ובניהם הרבית ככבבי השמים ותביאם אל הארץ אשר אמרת
לאבתיהם לבוא לרשת׃ ויבאו הבנים ויירשו את הארץ ותכנע
לפניהם את ישבי הארץ הכנענים ותתנם בידם ואת מלכיהם ואת
עממי הארץ לעשות בהם כרצונם׃ וילכדו ערים בצרות ואדמה
שמנה ויירשו בתים מלאים כל טוב ברות חצובים כרמים וזיתים ועץ
מאכל לרב ויאכלו וישבעו וישמינו ויתעדנו בטובך הגדול׃ וימרו
וימרדו בך וישלכו את תורתך אחרי גום ואת נביאיך הרגו אשר
העידו בם להשיבם אליך ויעשו נאצות גדולת׃ ותתנם ביד צריהם
ויצרו להם ובעת צרתם יצעקו אליך ואתה משמים תשמע וכרחמיך
הרבים תתן להם מושיעים ויושיעום מיד צריהם׃ וכנוח להם ישובו
לעשות רע לפניך ותעזבם ביד איביהם וירדו בהם וישובו ויזעקוך
ואתה משמים תשמע ותצילם כרחמיך רבות עתים׃ ותעד בהם
להשיבם אל תורתך והמה הזידו ולא שמעו למצותיך ובמשפטיך
חטאו בם אשר יעשה אדם וחיה בהם ויתנו כתף סוררת וערפם
הקשו ולא שמעו׃ ותמשך עליהם שנים רבות ותעד בם ברוחך ביד
נביאיך ולא האזינו ותתנם ביד עמי הארצת׃ וברחמיך הרבים לא
עשיתם כלה ולא עזבתם כי אל חנון ורחום אתה׃ ועתה אלהינו
האל הגדול הגבור והנורא שומר הברית והחסד אל ימעט לפניך

שרביה ועד בנורך אתה · אותות · שבת ומצוות נתתה · העלוך בסא לית ממצרים · הרבית וירשו · בצורות וירשו · גדולת · עום · ויזעקוך

קבועין לו מראש הסכה ועד סוף הסכה חוץ מהוצאות שבתות וי"ט והוצאות בניו לתלמוד תורה שאם פיחת פוחתין לו ואם הוסיף מוסיפי' לו׃ צאו ההרה והביאו עלה זית ועלה עץ שמן ועלה הדס ועלה עץ עבות לעשות סוכה ככתו'. שכו רבותי' כל דבר שאינו מקבל טומאה וגידולו מן הארץ מסככין בו. מנא הני מילי אמ' רב חסד' מהכא צאו ההרה והביאו וגו'. היינו הדס היינו עץ עבות. אמר רב חסד' הדס שוטה לסוכה· עץ עבות ללולב׃
ויעשו כל הקהל השבים מהשבי סוכות וישבו בסוכו' אי אפשר בא שלמה ולא עשה סוכות בא דוד ולא עשה סוכות עד שבא עזרא ועשה. אלא מקיש ביאתן בימי עזר' לביאתן בימי יהושע מה ביאתן בימי יהושע מנו שמיטין ויובלות וקדשו ערי חומה ונתחייבו במעשר. אף ביאתן בימי עזרא מנו שמיטין ויובלות וקדשו ערי חומה ונתחייבו במעשר· ואו' והביאך ה' אלהיך אל הארץ אשר ירשו אבותיך מקיש ירושתך לירושת אבותיך מה ירושת אבותיך בחדוש כל הדברים האילו. אף ירושתך בחידוש כל הדברים האילו . ואידך ההוא דבעו רחמי על יצרא דע"ז ובטלו' ואגין זכות' עלייהו דסוכה· והיינו דיקא קפיר קרא עלויה דיהושע דבכל דוכתא כת' יהושע והכא כת' ישוע׃
קומו וברכו את ה'. תנ"ר מנין שאין עונין אמן בבית המקדש שנ' קומו וברכו את ה' אלהיכם מן העול' ועד העולם· יכול על כל הברכות כולן תהא תהילה אחת תל"ו ומרומם על כל ברכה ותהילה. על כל ברכה וברכה תן לו תהילה· אתה הוא ה' לבדך· אר' הושעי' מניין שהשכינה בכל מקום שנ' אתה הוא ה' לבדך אתה עשית את השמים ושמי שמים וכל צבאם· שלוחיך לא כשלוחי בשר ודם· שלוחי בשר ודם ממקום שמשתלחין לשם מחזירין שליחותן· שלוחיך למקום שמשתלחין שם מחזירין שליחותן שנ' התשלח ברקים וילכו ויאמרו לך הננו. יבאו ויאמרו לא נאמר אלא ויאמרו מלמד שהשכינה בכל מקום. ואתה מחיה את כולם· ר' חני בשם ר' יצחק או' משרתיו אש לוהט מהיכן כזונין מזיו שכינה דכתי' באור פני מלך חיים. למוד ממשה שלא אכל ולא שתה מ' יום ומ' לילה. והלא דברי' ק"ו ומה משה שהלך בשליחותו לא אכל ולא שתה ולפני ים א אכילה ושתייה. הוי או' אם ארעב לא אומר לך· אר"א בריותי אינן צריכין לבריותי ואני צריך לבריותי· שמעת מימיך או' השקו את הגפן הזו יין שהוא עושה יין הרבה. השקו את הזית הזו שמן שהוא עושה שמן הרבה· בריותי אינן צריכי' לבריותי ואני צריך לבריותי.
וצבא השמים לך משתחוים אריבל באו ונחזיק טובה לאבותינו שהודיעונו מקום תפילה. שנ' וצבא השמי' לך משתחוים· אנ"א אנטונינוס לר' מפני מה חמה עולה במזרח ושוקע' במערב. א"ל כדי ליתן שלום לקונה שנ' וצבא השמים לך משתחוים. ותיתי עד פלגא דרקיע ותתן שלום ותיעול. משום פועלים ומשום עוברי דרכים. תני בר קפרא כל הקורא לאברהם אברם עובר בעשה שנ' והיה שמך אברהם. ור' אלעזר אומ' בלאו שנ' ולא יקרא עוד את שמך אברם. מתיב ר' יוסי בר אבין ואיתימא ר' יוסי בר זברא אתה הוא ה' האלהים אשר בחרת באברם. א"ל התם נביא הוא דקא מסדר שבחיה דאברם דהוה מעיקרא· פי' רש"י
מעלה הלוים· מעלות הוו שם שהלוים עומדים שם עליהם בשעת שיאמרו שירה׃ מן העולם ועד העולם· מתחלת העולם ועד תכליתו יהא ברוך׃ ויברכו שם כבודך. עכשיו דברו הלוים כלפי שכינה בתפילה׃ ויברכו שם כבודו· כי הוא גדול ומרומם על כל ברכה ותהילה· כי כל הברכות ותהילות שלו הם׃ ושמת· שעמו למעלה בשין לפי שמשמעותו בלשון עבר׃ וכרות עמו· לשון פעול׃ כי הזידו׃ כי הרשיעו עליהם כמו כי בדבר אשר זדו עליהם. שם דכון בלעז׃ יומם· בכל יום ויום׃ ודבר. כמו ולדבר. כמו שנאמר מן השמים השמיעך את קולו ליסרך׃ לרעבם· מן רעב יאמר לרעבם· כמו מן צמא לצמאם׃ אשר נשאת את ידך· בשבועה. כמו אשר נשאתי את ידו לתת אותה׃ במרים. בשביל מרי שלהם׃ בהדרך· כמו בדרך׃ לפאה· כמו להיות לכד זוית אחת מוחלקים בלי להתערב עם גויי הארצות׃ ותכנע· והכנעת׃ ואתה מן השמים תשמע· היית שומע׃ ותמשוך עליהם· משכת עליהם רחמים שלא להשחיתם׃ פי' שמעוני·
ומצאת את לבבו· אר"סימון ג' מציאות מצא הק' מצאת את לבבו נאמן לפניך. מצאתי דוד עבדי· כענבים במדבר מצאתי אבותיכם. מתיבין חבריה לר' סימון ונח מצא חן. א"ל הוא מצא והקב"ה לא

את כל התלאה אשר מצאתנו למלכינו לשרינו ולכהנינו ולנביאינו
ולאבתינו ולכל עמך מימי מלכי אשור עד היום הזה: ואתה צדיק ולכהנינו
על כל הבא עלינו כי אמת עשית ואנחנו הרשענו: ואת מלכינו שרינו
כהנינו ואבתינו לא עשו תורתך ולא הקשיבו אל מצותיך ולעדותיך עדותיך
אשר העידות בהם: והם במלכותם ובטובך הרב אשר נתת להם
ובארץ הרחבה והשמנה אשר נתת לפניהם לא עבדוך ולא שבו
ממעלליהם הרעים: הנה אנחנו היום עבדים והארץ אשר נתתה
לאבתינו לאכל את פריה ואת טובה הנה אנחנו עבדים עליה:
ותבואתה מרבה למלכים אשר נתתה עלינו בחטאותינו ועל גויתנו
משלים ובבהמתנו כרצונם ובצרה גדולה אנחנו: נתתה
ובכל זאת אנחנו כרתים אמנה וכתבים ועל החתום שרינו לוינו
כהנינו: ועל החתומים נחמיה התרשתא בן חכליה וצדקיה: י
שריה עזריה ירמיה: פשחור אמריה מלכיה: חטוש שבניה מלוך: חמים
חרם מרמות עבדיה: דניאל גנתון ברוך: משלם אביה מימן:
מעזיה בלגי שמעיה אלה הכהנים: והלוים חרים
וישוע בן אזניה בנוי מבני חנדד קדמיאל: ואחיהם שבניה הודיה מעזיה
קליטא פלאיה חנן: מיכא רחוב חשביה: זכור שרביה שבניה: שבניה
הודיה בני בנינו: ראשי העם פרעש פחת מואב עילם זתוא בני: שרביה
בני עזגד בבי: אדניה בגוי עדין: אטר חזקיה עזור: הודיה חשם שכניה
בצי: חריף ענתות נובי: מגפיעש משלם חזיר: משיזבאל צדוק ניבי
ידוע: פלטיה חנן עניה: הושע חנניה חשוב: הלוחש פלחא הלוחש
שובק: רחום חשבנה מעשיה: ואחיה חנן ענן: מלוך חרם בענה: מלוך
ושאר העם הכהנים הלוים השוערים המשררים הנתינים וכל ה
הנבדל מעמי הארצות אל תורת האלהים נשיהם בניהם ובנתיהם
כל יודע מבין: מחזיקים על אחיהם אדיריהם ובאים באלה ובשבעה
ללכת בתורת האלהים אשר נתנה ביד משה עבד האלהים ולשמר שבועה
ולעשות את כל מצות יהוה אדנינו ומשפטיו וחקיו: ואשר לא ולשמור
נתן בנתינו לעמי הארץ ואת בנתיהם לא נקח לבנינו: ועמי הארץ
המביאים את המקחות וכל שבר ביום השבת למכור לא נקח מהם
בשבת וביום קדש ונטש את השנה השביעית ומשא כל יד: והעמדנו
עלינו מצות לתת עלינו שלשית השקל בשנה לעבדת בית אלהינו:
ללחם המערכת ומנחת התמיד ולעולת התמיד השבתות החדשים
למועדים ולקדשים ולחטאות לכפר על ישראל וכל מלאכת בית
אלהינו: והגורלות הפלנו על קרבן העצים
הכהנים הלוים והעם להביא לבית אלהינו לבית אבתינו לעתים
מזמנים שנה בשנה לבער על מזבח יהוה אלהינו ככתוב בתורה:
ולהביא את בכורי אדמתנו ובכורי כל פרי כל עץ שנה בשנה לבית
יהוה: ואת בכרות בנינו ובהמתנו ככתוב בתורה ואת בכורי תינו
בקרנו וצאננו להביא לבית אלהינו לכהנים המשרתים בבית א
אלהינו: ואת ראשית עריסתינו ותרומתינו ופרי כל עץ תירוש ויצהר
נביא לכהנים אל לשכות בית אלהינו ומעשר אדמתנו ללוים והם
הלוים המעשרים בכל ערי עבדתנו: והיה הכהן בן אהרן עם לשכת
הלוים בעשר הלוים והלוים יעלו את מעשר המעשר לבית אלהינו תינו
אל הלשכות לבית האוצר: כי אל הלשכות יביאו בני ישראל ובני
הלוי את תרומת הדגן התירוש והיצהר ושם כלי המקדש והכהנים
המשרתים והשוערים והמשררים ולא נעזב את בית אלהינו: וישבו יא
שרי העם בירושלם ושאר העם הפילו גורלות להביא אחד מן
העשרה לשבת בירושלם עיר הקדש ותשע הידות בערים: ויברכו
העם לכל האנשים המתנדבים לשבת בירושלם:

מנא. מנא חן במדבר בזכות דור המדבר. א"ר ברכיה משל. ל
למלך שהיה עובר ממקום למקום ונפלה המרגלית מעל ראשו ועמד
המלך שם והעמיד פמליא שלו שם ועשה ציבורים והביא מכברות. ו
וכבר הראשון ולא מצא בשני ולא מצאה בשלישי ומצאה אמרו מצא
המלך מרגלית שלו. כך מה צורך היה לו לייחס שם ארפכשד שלח
עבר פלג רעו שרוג נחור לא בשביל שנא' ומצאת את לבבו נאמן
לפניך. כך אמ' הק' לדוד מה צורך היה לי לייחס פרץ חצרון רם
עמינדב נחשון שלמון בועז עובד ישי לא בשביל שנ' מצאתי דוד
עבדי: וכרת עמו הברית. אמ' אברהם להקב"ה מי ימול אותי
א"ל הק' אתה בעצמך. נטל אברהם את הסכין ואחז בערלה ורצה
לחתוך והיה מתירא לפי שהיה זקן. מה עשה הק' שלח ידו ואחז עמו
והיה אברהם חותך שנ' וכרת עמו. וכרת לו אין כתי' כאן אלא עמו
הברית מלמד שהיה הק' אוחז ואברהם חותך: והעמדנו
עלינו מצות לתת שלישית השקל לשנה. אמר רב אשי לעולם אל ימנע
אדם עצמו מלתת שלישית השקל שנ' והעמדנו עלינו וגו'. ואמ' רב
אשי שקולה צדקה כנגד כל המצות שנ' והעמדנו עלינו מצות:
והגורלות הפלנו על קרבן העצים. ת"ר למה הוצרכו
זמן עצי הכהנים והעם להמנות. שכשעלו בני הגולה ולא מצאו
עצי בלישכה עמדו אלו והתנדבו משלהם וכן התנו הנביאי' שביניה'
שאפילו הלישכה מלאה עצים יהיו מביאין משלהן. שנ' והגורלות ה
הפלנו וגו': ויברכו העם לכל האנשים המתנדבים לשבת
בירושלי'. א"ר יוסי בר חנינא מכיון שישיבת כרכי' קשה שנ' ויברכו ה
העם וגו': פי' רש"י. על כל הבא. על כל מעשה יסוריך הרעי'
אשר באו עלינו הנה אנחנו עוברים עליה שאנחנו מעלים מם לכל ה
האומות: ותבואתה: של ארץ ישראל מרבה מעדני מאכלים למלכי
האומות אשר נתת עלינו שהם מושלים בנו: ובכל זאת. ובכל
הרעה הזאת הבאה עלינו אנחנו כורתים אמנה להקב"ה להאמין ו
ולבטוח בו: וכותבים. ואנחנו כותבים בספר לקבל מלכותו עלינו
למען תהיה לנו לעדים: ועל החתומים עתה: ועל החתום שרינו:
גדולים וחשובים שבנו חתומים על ספר קבלת המצות: נחמיה
התרשתא. שם אחד הוא. והו' שפרשתי דתרשתא הוא נחמיה:
למה נקרא שמו התרשתא' שהתירו לו חכמים לשתות יין של גוים לפי
שהוא משקה למלך: וכל הנבדל. שנבדלים מתורת העמים להיות
דבוקים ומחוברים אל תורתו של הקב"ה לשמור מצותיו: על אחיהם.
עם אחיהם: אדיריהם. גדולים מהם: המקחות. הסוחרות:
שבר. תבואה. כמו בשבר אשר הם שוברים: וביום קדש: של
יום טוב: ונטש את השנה השביעית. כענין שנאמר והשביעית
תשמטנה ונטשתה: ומשא כל יד. השמטת מלוה בשביעית: וכל
מלאכת בית אלהינו. לעשות מן כסף: הפלנו. כמה יביא כל אחד:
קרבן העצים: תקרובת של עצי המערכה למזבח: לבית אלהינו.
שהוא בית קדושת אלהינו: ובכורי כל פרי עץ האילן הם מדברי
חכמים נביא לכהנים: אל לשכות. כי שם הם רגילים: המעשרי'
בכל ערי עבודתינו. שנוטלי' מעשרותיהם בכל ערי ישראל: את
מעשר. מן המעשר שהיו הלוים מעשרים מן המעשר ומביאים אותו
לכהני' שלא היו עוזבי' את ברי' בית המקדש אחד מן העשרה שבישר'.
למען ישבו בירושלם לשמור העיר מן האויבים: פי' שמעוני.
שוסיהם שבע מאות: א"ר אבהו בא וראה כמה חיבב הק' ביאתך של
ארץ ישראל. להלן וילך איש מבית לחם יהודה. ברם הכא
סוסיהם גמליהם חמוריהם. ויעמידו את הלוים מבן
עשרים שנה ומעלה לנצחי' על מלאכת בית ה'. שנו רבותינו כתמלא
זקנו ראוי לעשות שליח צבור ולרד' לפני התיבה ולישא את כפיו. מ
מאימתי כשר לעבודה משיביא שתי שערות. ר' אומר אומ' אני עד
שיהא בן עשרים שנה. אמר רב חסדא מט"ד ר' דכתי' ויעמידו את
הלוים מבן עשרים שנה. ואידך לנצח שאני. והאי קרא בלוים הוא
דכתי'. כדרבי יהושע בן לוי דאמר בעשרי' וארבע מקומות נקראו
הכהנים לוים שנ' והכהנים הלוים. באדין בטילת עבידת
בית אלהא די בירושלם וגו'. כאשר שלא מלך אשור מעמי הארץ ל
לשמרון באו לפניו ואמרו אדונינו המלך הארץ ששלחתנו עליה אינה
מקבלת אותנו כי נשארנו מעט מהרבה. כדכתיב ויהי בתחלת ש
שבתם

ואלה ראשי המדינה אשר ישבו בירושלם ובערי יהודה ישבו איש
באחזתו בעריהם ישראל הכהנים והלוים והנתינים ובני עבדי ש
שלמה : ובירושלם ישבו מבני יהודה ומבני בנימן מבני יהודה
עתיה בן עזיה בן זכריה בן אמריה בן שפטיה בן מהללאל מבני
הויה פרץ : ומעשיה בן ברוך בן כל חזה בן חזיה בן עדיה בן יויריב
בן זכריה בן השלני : כל בני פרץ הישבים בירושלם ארבע מאות
ששים ושמנה אנשי חיל :

ואלה בני בנימן סלא בן משלם בן יועד בן פדיה בן קוליה בן
מעשיה בן איתיאל בן ישעיה : ואחריו גבי סלי תשע מאות עשרים
ושמנה : ויואל בן זכרי פקיד עליהם ויהודה בן הסנואה על העיר
משנה : מן הכהנים ידעיה בן יויריב
יכין : שריה בן חלקיה בן משלם בן צדוק בן מריות בן אחיטוב
עשה נגד בית האלהים : ואחיהם עשי המלאכה לבית שמנה מאות
צלליה עשרים ושנים ועדיה בן ירחם בן פלליה בן אמצי בן זכריה בן פ
לאבות פשחור בן מלכיה : ואחיו ראשים לאבות מאתים ארבעים ושנים
ועמשסי בן עזראל בן אחזי בן משלמות בן אמר : ואחיהם גברי
חיל מאה עשרים ושמנה ופקיד עליהם זבדיאל בן הגדולים : ומן
הלוים שמעיה בן חשוב בן עזריקם בן חשביה בן בוני : ושבתי
ויוזבד על המלאכה החיצנה לבית האלהים מראשי הלוים : ומתניה
בן מיכא בן זבדי בן אסף ראש התחלה יהודה לתפלה ובקבקיה
דותון משנה מאחיו ועבדא בן שמוע בן גלל בן ידיתון : כל הלוים בעיר
הקדש מאתים שמנים וארבעה : והשוערים עקוב טלמון ואחיהם
השמרים בשערים מאה שבעים ושנים : ושאר ישראל הכהנים
הלוים בכל ערי יהודה איש בנחלתו : והנתינים ישבים בעפל וציחא
וגשפא על הנתינים : ופקיד הלוים בירושלם עזי בן בני בן חשביה
בן מתניה בן מיכא מבני אסף המשררים לנגד מלאכת בית האלהים
: כי מצות המלך עליהם ואמנה על המשררים דבר יום ביומו :
ופתחיה בן משיזבאל מבני זרח בן יהודה ליד המלך לכל דבר לעם :
ואל החצרים בשדתם מבני יהודה ישבו בקרית הארבע ובנתיה ו
ובדיבן ובנתיה וביקבצאל וחצריה : ובישוע ובמלדה ובבית פלט :
ובחצר שועל ובבאר שבע ובנתיה : ובצקלג ובמכנה ובבנתיה : ובעין
רמון ובצרעה ובירמות : זנח עדלם וחצריהם לכיש ושדתיה עזקה
ובנתיה ויחנו מבאר שבע עד גיא הנם : ובני בנימן מגבע מכמש
ועיה ועיא וביתאל ובנתיה : ענתות נב עננה : חצור רמה גתים :
חדיד חריד צבעים נבלט : לד ואונו גי החרשים : ומן הלוים מחלקות
מנימן יהודה לבנימין : ואלה הכהנים והלוים אשר עלו עם זרבבל בן
יב שאלתיאל וישוע שריה ירמיה עזרא : אמריה מלוך חטוש : שכניה
גנתו רחם מרמות : עדוא גנתוי אביה : מימין מעדיה בלגה : שמעיה
ויויריב ידעיה : סלו עמוק חלקיה ידעיה אלה ראשי הכהנים
ואחיהם בימי ישוע : והלוים ישוע בנוי
שרביה קדמיאל שרביה יהודה מתניה על הידות הוא ואחיו : ובקבקיה
ני ועני אחיהם לנגדם למשמרות : וישוע הוליד את יויקים ויויקים
הוליד את אלישיב ואלישיב הוליד את יוידע : ויוידע הוליד את יונתן
ויונתן הוליד את ידוע : ובימי יויקים היו כהנים ראשי האבות לשריה
למולוכי מריה לירמיה חנניה : לעזרא משלם לאמריה יהוחנן : למלוכי
עדנא יונתן לשבניה יוסף : לחרם עדנא למריות חלקי : לעדיא זכריה
חלקי לגנתון משלם : לאביה זכרי למנימין למועדיה פלטי : לבלגה
עדוא שמוע לשמעיה יהונתן : וליויריב מתני לידעיה עזי : לסלי קלי
לעמוק עבר : לחלקיה חשביה לידעיה נתנאל : הלוים בימי אלישיב
כתובים יוידע ויוחנן וידוע כתבים ראשי אבות והכהנים על מלכות דריוש
הפרסי : בני לוי ראשי האבות כתובים על ספר דברי הימים ועד
ימי יוחנן בן אלישיב : וראשי הלוים חשביה שרביה וישוע בן
במצות קדמיאל ואחיהם לנגדם להלל להודות במצות דויד איש האלהים

שבתם שם לא יראו את ה' ויטלו ה'בם את האריות וגו'. עלה המלך
וקרא לכל זקני ישראל ואמר להם כל השבים הללו שהיתם בארצכם
לא שיכלה אתכם חית השדה ועכשיו איכה מקבלת עבדי . אמרו
דבר של עיכה אולי יחזירם לארצם. אל"ארוכינו המלך הארץ איכה
מקבלת גוי שאיכו מל ושאיכו קורא בתורה . אל"תנו לי מכם שנים
וילכו וימולו אותם וילמדו אותם ספר תורה · ודבר המלך אין להשיב·
ושלחו את ר'דוסתאי בן יכאי ואת ר'סבי והיו מלמדים אותם תורה
בכתב כוטריקון · והגוים האלה היו הולכים בחוקות התורה ו
ובחוקות אלהיהם שנ' ואת אלהיהם היו עובדין·עלה עזרא וזרובבל
בן שאלתיאל ובאו עליהם השומרונים קפ"אלף · וכי שומרונים היו
והלא כותי' היו אלא על שם העיר נקראו שומרוני'. ועוד שבקשו להרוג
את נחמיה במרמה שנ' לכו ונוועדה יחדיו עד שבטלו מלאכת ה' ב'
שנים שנ' והוות בטלא וגו' · מה עשו עזרא וזרובבל ויהושע בן י
יהוצדק קבצו את כל הקהל אל היכל ה'. והביאו ג'מאות כהנים וג'
מאות ספ"בידם והיו תוקעים והלוים משוררים ומזמרים וכירו את ה
הכותים בסוד שם המפורש ובכתב הנכתב על הלוחות ובחרם בד"
התחתון ובחרם בד"העליון שלא יאכל אדם מישראל פת כותי·מכאן
אמרו כל האוכל פת כותי כאילו אוכל בשר חזיר · ואל יגייר אדם מ
מישראל כותי. ואל יהא להם חלק בתחיית המתים ואלק וכחלה ו
וזכרון בישראל. ושלחו החרם אכל ישראל שבבבל והם הוסיפו ע
עליהם חרם על חרם והמלך כורש קבע עליהם חרם עלחרם .שנ'
ואלהא דישכון שמיה תמן וגו'. ארין שסבבר דך אתא.
יהב אשיא דבית אלהא. זה דניאל ועליו הכתו' אומר חזית איש מ
מהיר במלאכתו.ואקום ואעשה את מלאכת המלך . אל' הק' נזדרזת
במלאכתך לשעבר היית יושב ומשמר שערי בשר ודם ודניאל בתרע
מלכא יתיב בא והזקק לבית מקדשי . ולמה נקרא שמו ששבצר
שבאו שם צרות ביומו · צרתו בבור . וצרת חנניה וחביריו
בכבשן האש ובעו דניאל וחבריה להתקטלא · וגלות יהויכין
ויהויקים וצדקיה . פי' רש"י.
ואלה ראשי המדינה אשר ישבו בירושלם: הוא שנ' בסמוך ובירושלם
ישבו בני יהודה וגו': מבני יהודה. עתה חוזר ומפרש כלומ' מבני
יהודה אמריה·וכל הפרשה איכה מוכה כי אם הגדולים והחשובים ש
שבהם :כגיד .ממוכה·ומשכה אחר · כגיד בית אלהים · ממוכה על
הבית:ואחיהם עושה מלאכה לבית·וחבריהם שהיו עובדים עבודות
בית וקרבנותיו :ראשים לאבות . ראשי בית אב ממשפחת הכהנים:
ופקיד עליהם . ממוכה עליהם על המלאכות החיצונות אשר לבית
כגון בנייני בדק הבית ועצי המערכה שהיו מביאים מבחוץ · ראש
התחלה יהודה לתפלה· הוא היה ראש וממוכה וגדול ולהודות ב
בתפלה.ובזמירות שירותיהם של לוים:יהודה.כמו יודה וה'ככנסת ב
בתיבה שלא לצורך· כמו יוסף יהוסף : השוערים · ממוני' על
שערי המקדש: איש בנחלתו. כל אחד בנחלתו היו יושבים :
בעופל· מקום אחד אשר בירושלם: לנגד מלאכת· על מלאכת
הבית ממוכה כגון בנייני בדק הבית ושאר דברים שמוציאים ממון
למעשר הבית .כענין שנ' ושבתי ואחבר על המלאכה החיצונה וגו':
כי מצו' המלך עליהם . והמלך היה מאמין עליהם בהם : על ה
המשוררים· להוציא ממון מאוצר המלך דריוש : בכל יום ויום ·
כדי לעשות צרכי הבית : ליד המלך · הוא היה חבר לעצת המלך
דריוש : לכל דבר . לכל הדברים אשר לעם לדבר עליהם אל המלך:
מחלקות יהודה לבנימן · היו מוחלקין במחלקותם אכה ואכה בארץ
יהודה ובנימן · וישוע הוא יהושע הכהן הגדול : בימי ישוע . שהיו
ראשים בימי יהושע כהן גדול: הידות · מין כלי שיר לומר שירה :
למשמרות · כמו שמצינו בדברי הימים שהלוים היו חלוקים לעשרים
וארבעה משמרות : וישוע הוליד את יויקים . כל אילו שבמקרא זה
היו כהנים גדולים : ובימי יויקים · שהיה כהן גדול היו כהנים הללו
היו ראשי ראשי בית אב למשמרותם : לשריה מריה . למשמרת של
שריה היה מריה ראש בית אב ולמשמרת של ירמיה היה חנניה ראש
בית אב · וכן כלם · ואת אשר לא פרש כל העשרים וארבע משמרות
לא דקדק המקרא בכך למנותם כלם : הלוים בימי אלישיב·הלוים
היו ראשי בית אבות במשמרותם בימי אלישיב:על מלכות.בימי ת
מלכות דריוש היה דבר זה ועד ימי יוחנן. כל אותן שהיו ראשי אבות
עד ימי יוחנן כהן גדול מנוין שם בדברי הימים : ג ג

משמר לעמת משמר. שהיו חלוקים במשמרות לומר שירה:שוערים
משמר. שוערים היו במשמר שלהם לשמור שערי הבית : באסיפי.
כמו בסיפי השערים : אלה בימי יויקים · אלה היו שוערים בימי
יויקים : ובחנכת חומת ירושלם. בתשלום חומה לקדש את העיר:
ובתודות. ובהודאות : ומן הככר : אשר סביבות ירושלם.מן ה
המשוררים : ויטהרו· תחלה טהרו את עצמן ואחר כך טהרו את
אחרים : ואת השערים ואת החומה.שלא תהיה טומאה שם בעיר:
מעל לחומ'· שקדש את העיר והלכו השרים ובית דין והכהני' והלוי'
עם שתי תודות סביב לעיר . הכל כמפורש במסכת שבועות· כדי
לקדש את העיר : שתי תודות. שתי לחמי תודה. כל לחם ולחם
קרוי תודה : ותהלוכות לימין· אשר יצאו מן העיר כדי לסובבה
הלכו לצד ימינה : יהודה ובנימן· שני שרים היו · ואחיו. חבריו
של זכריה הכהנים : ועל שער העין. הלכו סביבות העיר: ונגדם
עלו. ולפניה'עלו משער העין למעלות של עיר דוד ואותן מעלו' היו
לחומה. והתודה השנית ההולכת למול תודה אחרת שהיא שנית ל
לחברתה היא ההולכת כנגד חברתה בשוה ולא זו אחר זו : ואני
אחריה· ואני הייתי הולך אחריה של תודה :ותעמדו שם· היו עומדים
שלא לילך יותר.שתי התודות שנשאו אותם לבית המקדש:בחצוצרו'·
היו תוקעין מתוך שמחתן : ויפקדו· לשון פקידות : הנשכות .
כמו הלשכות של בית המקדש ליכנס בהם· ובאותן הלשכות היו נ
נותנים כל מתנותם של כהנים ולוי' ומשם היו חולקין ביניהן: מנאות.
כמו מנות :לכהנים וללוים. כהנים היו נוטלים הראוי להם שעומדי'
ומשמשים שם לפני הק' בקרבנו' והודאו' : ומקדישים ללוים· והיו
נותנים המעשר ללוים והם היו נוטלים מעשר מן המעשר ונותנים ל
לכהנים: כל ערב· כל תערובת האומו'· כמו וגם ערב רב עלה
אתם : ולפני מכן· ומקודם לכן : קרוב לטוביה· הוא אלישיב
הכהן קרוב לטוביה חברו של סנבלט ונתן שם הכהן כליו של טוביה:
ויעש· אלישיב לפנים·שם היו נותני' קודם שבאתי לירושלם :מנות ה
הלוים·מנות הראויות ללוים : ובכל זה · ובכל המעשה הזה
באתי ש' המלך וחזרתי לבבל:נשאלתי·שנתן לי רשות לחזור לירושלם
לשלום : ואומרה· צויתי לטהר ויטהרו : הלשכות וגו' מנאות·
מנות : לא נתנה. שלא נתנו ישראל שם המתנות . על כן ברחו
והלכו להם אנה ואנה לשאול מתנותם ולא היו עוסקים כל כך ב
בעבודתם : פי' שמעוני·
הוא עזרא עלה מבבל·תניא אר"יוסי ראוי היה עזרא שתנתן תורה על
ידו אילולי לא קדמו משה· במשה הוא אומר ומשה עלה אל האלהים
בעזרא הוא אומר הוא עזרא עלה מבבל . מה עליה האמור' להלן
תורה אף כאן תורה· במשה הוא אומ' ואותי צוה ה' בעת ההיא ללמד
אתכם חוקים ומשפטים. ובעזרא הוא אומ' כי עזר' הכין את לבבו
לדרוש את תורת ה' ולעשות וללמד בישראל חק ומשפט. ואעפ"י שלא
נתנה תורה על ידו נשתנה הכתב על ידו שנ' וכתב הנשתוון כתוב
ארמית ומתורגם ארמית · ואומ' לא כהלין כתבא למיקרי ופישרא
להודעא למלכא. ואומ' וכתב לו את משנה התורה כתב הראוי ל
להשתנות. ולמה נקרא שמו אשורית שעלה עמהם מאשור. ר' אומ'
בכתב זה נתנה תורה כיון שחטאו נהפך להן. כיון שחזרו החזירו
להן שנ' שובו לביצרון אסירי התקוה גם היום מגיד משנה אשיב לך·
ולמה נקרא אשורית מאושר שבכתב . ור' שמעון בן אלעזר אומ'
משום ר' אלעזר בן פרטא כתב זה לא נשתנה כל עיקר שנ' ווי העמודי'
מה עמודים לא נשתנו אף ווין לא נשתנו · ואו' ואל היהודים ככתבם
וכלשונם מה לשונם לא נשתנו אף כתבם לא נשתנו. אלא מה אני מ
מקיים את משנה התורה לשתי תורות שכתב לו . ולמד"כתב לא נ
נשתנה כל עיקר מאי לא כהלין כתבא למיקרי בגמטריא אכתוב ל
ליה יתת יתת אדך פוג' חמט. מאי פרים ליה מנא מנא תקל ופרסין:
מנא אלהא שמיא מלכותא משלמה ·תקל תקלת.במאזניא ומשתכחת
חסר פרס פריסת מלכותך ואתייהיבת למדי ופרס.שמואל אומר מ
ממתום ננקפי אמלרן · רב אשי אומר נמא נמא קלת פרוסין ·
כי עזרא הכין את לבבו ויתן כיד ה' הטובה עליו. אר"
שמואל בר'נחמני אם כוונת לבך בתפילתך תהא מבושר שנשמעת
תפילתך שנ' כי עזרא הכין את לבבו. וכן אתה מוצא בחזקיהו בכל
לבבו

משמר לעמת משמר : מתניה ובקבקיה עבדיה משלם טלמון עקוב
שמרים שוערים משמר באספי השערים : אלה בימי יויקים בן-
ישוע בן-יוצדק ובימי נחמיה הפחה ועזרא הכהן הסופר : ובחנכת
חומת ירושלם בקשו את-הלוים מכל-מקומתם להביאם לירושלם
לעשת חנכה ושמחה ובתודות ובשיר מצלתים נבלים ובכנרות : לעשות
ויאספו בני המשררים ומן-הככר סביבות ירושלם ומן-חצרי נטפתי :
ומבית הגלגל ומשדות גבע ועזמות כי חצרים בנו להם המשררים
סביבות ירושלם : ויטהרו הכהנים והלוים ויטהרו את-העם ואת-
השערים ואת-החומה : ואעלה את-שרי יהודה מעל לחומה ואעמידה השערים
שתי תודות גדולת ותהלכת לימין מעל לחומה לשער האשפות : לכות
וילך אחריהם הושעיה וחצי שרי יהודה : ועזריה עזרא ומשלם :
יהודה ובנימן ושמעיה וירמיה : ומבני הכהנים בחצצרות זכריה בן- יא
יונתן בן-שמעיה בן-מתניה בן-מיכיה בן-זכור בן-אסף : ואחיו
שמעיה ועזראל מללי גללי מעי נתנאל ויהודה חנני בכלי-שיר דויד
איש האלהים ועזרא הסופר לפניהם : ועל שער העין ונגדם עלו
על-מעלות עיר דויד במעלה לחומה מעל לבית דויד ועד שער המים
מזרח : והתודה השנית ההולכת למואל ואני אחריה וחצי העם
מעל להחומה מעל למגדל התנורים ועד החומה הרחבה : ומעל
לשער אפרים ועל-שער הישנה ועל-שער הדגים ומגדל חננאל
ומגדל המאה ועד שער הצאן ועמדו בשער המטרה : ותעמדנה
שתי התודות בבית האלהים ואני וחצי הסגנים עמי : והכהנים
אליקים מעשיה מנימין מיכיה אליועני זכריה חנניה בחצצרות :
ומעשיה ושמעיה ואלעזר ועזי ויהוחנן ומלכיה ועילם ועזר וישמיעו
המשררים ויזרחיה הפקיד : ויזבחו ביום ההוא זבחים גדולים
וישמחו כי האלהים שמחם שמחה גדולה וגם הנשים והילדים שמחו
ותשמע שמחת ירושלם עד-מרחוק : ויפקדו ביום ההוא אנשים
על-הנשכות לאוצרות לתרומות לראשית ולמעשרות לכנוס בהם
לשדי הערים מנאות התורה לכהנים וללוים כי שמחת יהודה על- מצאות
הכהנים ועל-הלוים העמדים : וישמרו משמרת אלהיהם ומשמרת
הטהרה והמשררים והשערים במצות דויד שלמה בנו : כי-בימי דויד
ואסף מקדם ראשי המשררים ושיר-תהלה והודות לאלהים : במצות
וכל-ישראל בימי זרבבל ובימי נחמיה נתנים מניות המשררים וה
והשערים דבר-יום ביומו ומקדשים ללוים והלוים מקדשים לבני י
אהרן : ביום ההוא נקרא בספר יג
משה באזני העם ונמצא כתוב בו אשר לא-יבוא עמני ומואבי בקהל
האלהים עד-עולם : כי לא קדמו את-בני ישראל בלחם ובמים וישכר עמוני
עליו את-בלעם לקללו ויהפך אלהינו את-הקללה לברכה : ויהי
כשמעם את-התורה ויבדילו כל-ערב מישראל : ולפני מזה אלישיב
הכהן נתון בלשכת בית-אלהינו קרוב לטוביה : ויעש לו לשכה
גדולה ושם היו לפנים נתנים את-המנחה הלבונה והכלים ומעשר
הדגן התירוש והיצהר מצות הלוים והמשררים והשערים ותרומת
הכהנים : ובכל-זה לא הייתי בירושלם כי בשנת שלשים ושתים
לארתחשסתא מלך-בבל באתי אל-המלך ולקץ ימים נשאלתי מן- לים
המלך : ואבוא לירושלם ואבינה ברעה אשר עשה אלישיב לטוביה
לעשות לו נשכה בחצרי בית האלהים : וירע לי מאד ואשליכה את-
כל-כלי בית-טוביה החוץ מן-הלשכה : ואמרה ויטהרו הלשכות
ואשיבה שם כלי בית האלהים את-המנחה והלבונה : ואדעה כי-מניות
הלוים לא נתנה ויברחו איש-לשדהו הלוים והמשררים עשי ה
המלאכה : ואריבה את-הסגנים ואמרה מדוע נעזב בית-האלהים

ואקבצם ואקבצם ואעמדם על עמדם: וכל יהודה הביאו מעשר הדגן
והתירוש והיצהר לאוצרות: ואוצרה על אוצרות שלמיה הכהן
וצדוק הסופר ופדיה מן הלוים ועל ידם חנן בן זכור בן מתניה כי
נאמנים נחשבו ועליהם לחלק לאחיהם:
זכרה לי אלהי על זאת ואל תמח חסדי אשר עשיתי בבית אלהי
ובמשמריו: בימים ההמה ראיתי ביהודה דרכים גתות בשבת
ומביאים הערמות ועמסים על החמרים ואף יין ענבים ותאנים וכל
וירושלם משא ומביאים ירושלם ביום השבת ואעיד ביום מכרם ציד: והצרים
ובירוש' ישבו בה מביאים דאג וכל מכר ומוכרים בשבת לבני יהודה בירושלם
: ואריבה את חרי יהודה ואמרה להם מה הדבר הרע הזה אשר
אתם עשים ומחללים את יום השבת: הלוא כה עשו אבתיכם ויבא
אלהינו עלינו את כל הרעה הזאת ועל העיר הזאת ואתם מוסיפים
חרון על ישראל לחלל את השבת:
ויהי כאשר צללו שערי ירושלם לפני השבת ואמרה ויסגרו הדלתות
ואמרה אשר לא יפתחום עד אחר השבת ומנערי העמדתי על
ולא השערים לא יבוא משא ביום השבת: וילינו הרכלים ומכרי כל
ממכר מחוץ לירושלם פעם ושתים: ואעידה בהם ואמרה אליהם
ההיא מדוע אתם לנים נגד החומה אם תשנו יד אשלח בכם מן העת ההוא
לא באו בשבת: ואמרה ללוים אשר יהיו מטהרים ובאים שמרים
השערים לקדש את יום השבת גם זאת זכרה לי אלהי וחוסה עלי
כרב חסדך: גם בימים ההם ראיתי את היהודים השיבו נשים
אשדודיות עמוניות מואביות: ובניהם חצי מדבר אשדודית ואינם
ובלשון מכירים לדבר יהודית וכלשון עם ועם: ואריב עמם ואקללם ואכה
מהם אנשים ואמרטם ואשביעם באלהים אם תתנו בנתיכם לבניהם
ואם תשאו מבנתיהם לבניכם ולכם: הלוא על אלה חטא שלמה
מלך ישראל ובגוים הרבים לא היה מלך כמהו ואהוב לאלהיו היה
ויתנהו אלהים מלך על כל ישראל גם אותו החטיאו הנשים
לעשות הנכריות: ולכם הנשמע לעשת את כל הרעה הגדולה הזאת למעל
והושיב באלהינו להשיב נשים נכריות: ומבני יוידע בן אלישיב הכהן
הגדול חתן לסנבלט החרני ואבריחהו מעלי: זכרה להם אלהי
על גאלי הכהנה וברית הכהנה והלוים: וטהרתים מכל נכר
ואעמידה משמרות לכהנים וללוים איש במלאכתו: ולקרבן העצים
בעתים מזמנות ולבכורים זכרה לי אלהי לטובה:

לבבו הכין לדרוש את ה'. וכתי' ויקומו הכהני' והלוים ויברכו וישמע
קולם: מנדה בלו והלך לא שליט למירמא עליהון. א"מר
דבא שרי ליה לצורבא מרבנן למימר לא יהיבנא כרגא דכתי' מנדה
בלו והלך. ואמר רב יהוד' מנדה זו מנת המלך. בלו זו כסף גולגלתא.
והלך זו ארנונא. ואקבצם אל הנהר הבא אל אהוא ונחנה
שם. איתמר מפני מה קנסו לוים במעשר מפני שלא עלו בימי עזרא
שנ' ואקבצם אל הנהר וגו' ומבני לוי לא מצאתי שם.
במצות דוד איש האלהים. זה אחד מעשרה שנקראו איש האלהי'. משה
נקר' איש האלהי' שנ' וזאת הברכה אשר ברך משה איש האלהי'. אלקנה
נקרא איש האלהי' שנ' ויבא איש האלהי' אל עלי. שמואל נקרא איש
האלהי' שנ' הנה נא איש האלהי' בעיר הזאת. דוד נקר' איש האלהי' שנ'
במצות דוד איש האלהי'. שמעי' נקר' איש האלהים שנ' ויהי דבר ה' אל
שמעי' איש האלהים. עידו נקר' איש האלהי' שנ' והנה איש האלהי' בא
מיהוד'. אליהו נקר' איש האלהי' שנ' איש אלהי' תיקר נא נפשי. אלישע
נקרא איש אלהי' שנ' כי איש אלהי' קדוש הוא. מיכה נקר' איש אלהי' שנ'
ויבא איש אלהי' אל מלך ישר'. אמוץ נקרא איש אלהי' שנ' ואיש האלהי'
בא אליו לאמר המלך יבא עמך. ואעמידה שתי תודות
גדולות ותהלוכות לימין מעל החומה. שנו רבותינו אין מוסיפין על
העיר ועל העזרות אלא במלך ונביא ואורים ותומי' וסנהדרין של
שבעים ואחד ובשתי תודות ובשיר ובד' מהלכין ושתי תודות אחריהן
וכל ישר' אחריהן הפנימית נאכלת והחיצונה נשרפת וכל שלא נעשה
בכל אילו הנכנס לשם בטומאה אין חייב עליה. תנא שתי תודות
שאמרו בלחמן ולא בבשרן. מנא הני מילי אמר רב חסדא דאמ'
קרא ואעמידה שתי תודות גדולות מאי גדולות אילימא ממין גדול
ממש בימא פרים. אלא גדולות במינן מי איכא חשיבותא קמי שמיא.
והתניא נאמ' בעולת בהמה אשה ריח ניחוח ונאמ' בעול' עוף אשה
ריח ניחוח. במנחה אשה ריח ניחוח. מלמד שאחד המרבה ואחד
הממעיט ובלבד שיכוין לבו לשמים. אלא גדולה שבתודה ומאי ניהו
חמץ דתנן התודה היתה באה ה' סאין ירושלמית שהן שש מדבריות.
שהן ב' איפות והאיפה ג' סאין עשרים עשרון עשרה לחמץ ועשרה
למצה. ובמצה ג' חלות ורקיקין ורבוכה. תנ"ר שיר של
תודה בכינורות ובנבלים ובצלצלים על כל פינה ופינה ועל כל אבן
גדולה שבירושלם אומרי' ארוממך ה' כי דליתני ולא שמחת אויבי לי.
ושיר של פגעים. ויש אומרים שיר של נגעי'. מאן דאמר של נגעי'
דכתי' ונגע לא יקרב באהליך. ומאן דאמ' של פגעי' דכתי' יפול
מצדך אלף. בכינורות ובנבלים ובתופים אומרי' יושב בסתר עליון.
עד כי אתה ה' מחסי עליון שמת מעוניך. וחוזר ואומר מזמור לדוד
בברחו מפני אבשלום בנו. ר' יהושע בן לוי אמר להני
קראי וגני. היכי עביד הכי והאמ' ר' יהושע בן לוי אסור להתרפות
בדברי תורה. להגן שאני וכי תימר דאסור היכא דאיכ' מכה. אי
דאיכ' מכה אסור ותו לא. והתנן הלוחש על המכה אין לו חלק לעולם
דא' ותעמדנה שתי תודות. תודת התפלה ותודת הקרבן. א"ר

הבא. א"ר יוחנן ברוקק שנו לפי שאין מזכירין שם שמים על הרקיקה:
פנחס בשם ר' לוי אמר ר' יוחנן ואמרי לה בשם ר' מנחם בגליא. ואמרי לה בשם ר' זעירא כל התפילות בטלות לעתיד לבא והתודה אינה בטלה לעולם שנ'
אשלם תודות לך. אמר ריב"ל כל הזובח את יצרו ומתודה עליו מעלה עליו הכתוב כאילו כבדו להק' בשני עולמות. שנ' זובח תודה יכבדנני יכבדני
לא נאמר אלא יכבדנני. זובח חטאת זובח עולה או אשם לא נאמר אלא זובח תודה שהיתה באה חנם את' הק' זו חביב' עלי מכל הקרבנו' שנ' זובח
תודה יכבדנני. פי' רש"י. ואקבצם. קבצתי את הכהנים והלוים להעמידם על משמרו' בעבודת' וכל ישראל היו מביאי' להם שתי מתנותם כי
נאמנים היו לחלוק המתנות ביניהם: הערמות. אלומות של תבואה: ואעיד. העידותי והתריתי בהם שלא לעשות: ביום מכרם ציד. ביום שהיו מוכרי'
מזון וציד. כמו ויתן להם צדה לדרך. והצורי' סוחרים של צור מביאים דגים למכור: ויהי כאשר צללו. כאשר נטו הצללים של ערב השבת: בשערים.
צויתי לסגור דלתות העיר שלא יפתחו עד למחר השבת שלא יבואו הרוכלים בעיר למכור סחורתן כדי שלא יחללו ישראל את השבת על ידיהם: וילינו ויהיו לנים
הרוכלים והסוחרים ביום השבת מחוץ לירושלם פעם אחת ושתי פעמים כדי שלא יבאו בני ישרא' לפתוח השערים ולקחת מהם בשבת: ואמרה אליהם. התרתי
באותם הרוכלים: אם תשנו. אם תוסיפו לעשות פעם שנייה: מן העת. מן אותו יום והלאה לא באו ביום השבת: הושיבו נשים. אשר נשאו להם נשים
נכריות: חצי מדבר. הרבה מבניהם היו מדברי' לשון אשדודי כאמותם: ואכה. נתתי להם מלקות להלקותם כדי להוכיחם ולהזכירם: גם אותו החטיאו.
כל שכן שתהיו חוטאים על ידי נשיהם נכריות ואתם נשאתם נשים נכריות להיות חוטאין: ומבני יוידע. אחד מבני יוידע חתן לסנבלט צורר
היהודים והברחתיהו מעלי למען לא יהיה רגיל בירושלם בשביל חתנו לראות את העיר ואת מובאיה ואת מוצאיה: זכרה להם. הטובה אשר עשו:
בעתים. לעתים היו כורתים עצים למערכה: ולבכורים. שהיו מביאים בכורים בפרק אחד. לכל דבר ודבר קבעתי זמנו. תם ונשלם ספר עזרא שבח
לאל בורא. פי' מעמוני. אשר לא יבא עמוני ומואבי בקהל האלהי' עד העול' כי לא קדמו את בני ישר' בלחם ובמים. ד' דברים היו לו ללוט
לחשב לאברהם. וילך אברהם כאשר דבר אליו ה' וילך אתו לוט. לוט. וגם ללוט ההולך את אברם. ויסע את כל הרכוש. ויהי בשחת אלהים את ערי הככר.
וכנגדן היו בני לוט צריכי' לפרוע לנו טובות. ולא דיין שלא פרעו טובות אלא פרעו רעות. ונכתב חטא שלהן בארבע מקומות. לא יבא עמוני ומואבי על דבר
אשר לא קדמו אתכם. כי לא קדמו את בני ישר' בלחם ובמים. עמי זכור נא מה יעץ בלק. עמדו ד' נביאים וחתמו גזר דינם ואילו הן ישעיה ירמיה יחזקאל
צפניה. ישעי' אמ' משא מואב כי בליל שודד. ירמי' אמ' לכן הנה ימים באים והשמעתי את רבת בני עמון תרועת מלחמה. יחזקאל אמ' למען לא יזכר בני
עמון בגוים ובמואב אעשה שפטים. צפני' אמ' לכן חי אני נאם ה' כי מואב כסדום תהיה ובני עמון כעמורה. ואמרה עליהם אתם קדש לה'. אבא
ורב הונא הוו יתבין ואכלין. והוה רב זעירא משמש קדמיהון ועל וטעין משחא ואמרא תרווייהון בחד ידא. אל' רב הונא ומה ידך אחוריתא קטיעא. וכעס עלוי
אבא. אל' לא מיסתייך דאת רביע והוא קאים משמש. ועוד דהוא כהן ואמ' שמואל המשתמש בכהונה מעל. שנ' ואמרה אליהם אתם קדש לה'. מה כלים
המשתמש בהן מעל. אף אתם המשתמש בכם מעל. אודה ה' אשר במאמרו כל ברא: אשר זיכני להשלים ספר עזרא.

אדם

שת אנוש · עזרא כתב ספר זה בתוך שמנה עשרה שנה שבין כורש הראשון לכורש בן אסתר. וכדי לייחס דוד והלויים ושוערים והמשוררים הוצרך העמידם דור התחיל למנות מאדם עד שבא לתולדות אברהם שמנה בארך. אבל בכל תולדות שאר אומות קצר והשליכם· משל למרגלית שנפלה בין החול. אדם ממשמש בחול וכברו בכברה עד שמוצא המרגלית. ומשמצאה משליך החול ומוטל המרגלית· ולפי כבודו של יצחק ייחס בני עשו ובני ישמעאל בני קטורה. וגם הזכיר בני שעיר החורי לפי שנתנה ארצם לעשו באהבת יצחק · וגם ייחס תמנע להודיע גדולתו של אברהם כמה היו תאבים להדבק בזרעו· תמנע בת אלופים היתה· שנאמר ואחות לוטן תמנע ולוטן, מאלופי יושבי שעיר היתה. אמרה איני זוכה ליכנס לו הלואי ואהיה פלגש. שנאמר ותמנע היתה פלגש לאליפז: שת אנוש· לפי שאיכן עיקר הייחס מקרבן ומה שלא כתב כאן קין והבל לפי שלא העמידו תולדות: בני יפת גומר. בני שם היה לו להזכיר תחילה אלא משליך הטפל תחילה בדרך קצרה: אשכנז וריפת וב חומש דיפת שמתחלה היו רפים עם ישראל ולא היו מתגרין עם ישראל· ולבסוף בתמלאו דופי לגרות בהם: ובני שעיר וגומר. מונה משפחות הללו מפני תמנע להודיע משפחות של אברהם וגדולתו כמו שמפורש למעלה: ובני יון אלישה ולא הזכיר בני מגוג ומדי לפי שלא יצאו מהם ראשי אומות אלא כל אומו' נקראו על שמם: ודודנים· ולהלן כתיב ורודנים לפי שרודים בישראל כשחוטאים וכשיר ישר' תקפה אומרי' בני דודינו אתם: החל להיות גבור· לעשות גבורות ומלחמות. דא"להמרד כל העולם על הקב"ה בעצת דור הפלגה: לודים וענמי' ולהבים· וכולם בבר"דאמר ר' אבא בר כהנא כל מצרים איכה אלא בים· אר"יהושע בן קרחה בדברי הימים לודים כתוב בספר יורין לומר לך לודי ים. ענמים ענמי ים· להבים להבי ים· נפתוחים נ כפתוחי ים. וכן כולם. לפי כתובין בב'יודין: אשר יצאו משם פלשתים · שהרי פתרוסים וכסלוחים מחלפין נשותיהם אילו לאילו לתשכב: וכנען ילד וגומר. שנים עשר הם עם כנען. והיינו דכתיב יצב גבולות עמים למספר בני ישראל. כלו' עמי' העמיד כנגד שבטי ישראל שנים הם י"ב: כי בימיו נפלגה הארץ. כחלקו שמות הארץ ושל בריות שעד פלג אתה מוצא שנותן ארבע מאות או יותר ובפלג ובדורות שאחריכן אי אתה מוצא אלא שתי מאות: יקטן. לפי שהיה מקטין עצמו זכה להעמיד כל אילו המשפחות: בני שם ארפכשד שלח · אעפ' שמנה כבר בני שם חזר למנותם עד שבא אברהם מפני כבודו של אברהם. אברם הוא אברהם: בכור ישמעאל נביות. מונה תולדות ישמעאל לפני תולדות יצחק כדי לקצר בהם: פלגש אברהם בלשון גנאי מפני כבודו של יצחק שהיה עיקר הבית: ובני מדין עיפה וגו'. חמשה ראשי אבות היו ומהם יצאו חמשה מלכי' דכתי' ואת חמשת מלכי מדין הרגו על חלליהם: עשו וישראל. כתב ישר' ולא כתב יעקב מפני כבוד דוד: בני אליפז כאן מונה תמנע בבני אליפז מלמד שבא על אשתו של שעיר ויצאתה מביניהם תמנע כשגדלה נעשית פלגשו· וזהו ואחות לוטן תמנע· ולא מנאה עם בני שעיר שהיתה אחותו מן האם ולא מן האב: ואיה וענה. כאן קוראו בנו של צבעון ולמעלה קוראו אחיו מלמד שבא צבעון על אמו והוליד ממנ' ענה: חמרן ואשבן. ובחומש חמדן בדלת בתחלה היו חמודי' כצדיקי' ולבסוף היו מכוערי' ומכוערי' כחמור: כן דרך החמור בתחלה הוא חמור ולבסוף נעשה מכוער. והסוס מתחלה מכוער ז ולבסוף יפה: ואלה המלכים וגו'· שמנה היו וכנגדם העמיד יעקב שמנה מלכים שבטלו מלכות עשו בימיהם. ואילו הן שאול ואישבושת דוד ושלמה רחבעם אביה אסא יהושפט· ובימי יורם כתי' בימיו פשע אדו' מתחת יד יהודה וימליכו עליהם מלך· ובימי שאול כתי' אין מלך באדום נצב מלך: יובב בן זרח מבצרה· לפי שהעמיד מלך לאדום עתיד ללקות עמה· שנ' כי זבח לה': המכה מדין בשדה מואב. שבאו מדין על מואב למלחמה והלך מלך אדום לעזור את מואב· מכאן אנו למדין שהיו מואב ומדין מריבים זה בזה ובימי בלעם עשו שלום לקשור על ישראל: בת מי זהב · עשיר היה ולא היה זהב חשוב בעיניו:

שת אנוש: קינן מהללאל ירד: חנוך מתושלח למך: נח שם חם ויפת: בני יפת גמר ומגוג ומדי ויון ותבל ומשך ותירס: ובני גמר ותבל
אשכנז ודיפת ותוגרמה: ובני יון אלישה ותרשישה כתים ודודנים: וריפת
בני חם כוש ומצרים פוט וכנען: ובני כוש סבא וחוילה וסבתא רודנים
ורעמה וסבתכא ובני רעמה שבא ודדן: וכוש ילד את נמרוד הוא החל
להיות גבור בארץ: ומצרים ילד את לודיים ואת ענמים ואת להבים רעמא
ואת נפתחים: ואת פתרסים ואת כסלחים אשר יצאו משם תחים
פלשתים ואת כפתרים: וכנען ילד את צידון בכרו רוסים
ואת חת: ואת היבוסי ואת האמרי ואת הגרגשי: ואת החוי ואת
הערקי ואת הסיני: ואת הארודי ואת הצמרי ואת החמתי: בני שם
עילם ואשור וארפכשד ולוד וארם ועוץ וחול וגתר ומשך:
וארפכשד ילד את שלח ושלח ילד את עבר:
ולעבר ילד שני בנים שם האחד פלג כי בימיו נפלגה הארץ ושם אחיו
יקטן: ויקטן ילד את אלמודד ואת שלף ואת חצרמות ואת ירח:
ואת הדורם ואת אוזל ואת דקלה: ואת עיבל ואת אבימאל ואת עיבל
שבא: ואת אופיר ואת חוילה ואת יובב כל אלה בני יקטן: שם
ארפכשד שלח: עבר פלג רעו: שרוג נחור תרח: אברם הוא אברהם:
בני אברהם יצחק וישמעאל: אלה תולדותם בכור ישמעאל נביות דותם
וקדר ואדבאל ומבשם: משמע ודומה משא חדד ותימא: יטור
נפיש וקדמה אלה הם בני ישמעאל: ובני קטורה פילגש אברהם
ילדה את זמרן ויקשן ומדן ומדין וישבק ושוח ובני יקשן שבא ודדן:
ובני מדין עיפה ועפר וחנוך ואבידע ואלדעה כל אלה בני קטורה:
ויולד אברהם את יצחק בני יצחק עשו וישראל: בני עשו אליפז
רעואל ויעוש ויעלם וקרח: בני אליפז תימן ואומר צפי וגעתם קנז
ותמנע ועמלק: בני רעואל נחת זרח שמה ומזה: ובני שעיר לוטן
ושובל וצבעון וענה ודישן ואצר ודישן: ובני לוטן חורי והומם
ואחות לוטן תמנע: בני שובל עלין ומנחת ועיבל שפי ואונם ובני עלון
צבעון איה וענה: בני ענה דישון ובני דישון חמרן ואשבן ויתרן ו
וכרן: בני אצר בלהן וזעון יעקן: בני דישון עוץ וארן:
ואלה המלכים אשר מלכו בארץ אדום לפני מלך מלך לבני ישראל
בלע בן בעור ושם עירו דנהבה: וימת בלע וימלך תחתיו יובב בן
זרח מבצרה: וימת יובב וימלך תחתיו חשם מארץ התימני: וימת חושם
חשם וימלך תחתיו הדד בן בדד המכה את מדין בשדה מואב ושם הדר
עירו עוית: וימת הדד וימלך תחתיו שמלה ממשרקה: וימת עוית
שמלה וימלך תחתיו שאול מרחבות הנהר: וימת שאול וימלך תחתיו
בעל חנן בן עכבור: וימת בעל חנן וימלך תחתיו הדד ושם עירו
פעי ושם אשתו מהיטבאל בת מטרד בת מי זהב: וימת הדד ויהיו
אלופי אדום אלוף תמנע אלוף עליה אלוף יתת: אלוף אהליבמה עולה
אלוף אלה אלוף פינן: אלוף קנז אלוף תימן אלוף מבצר: פינון

פי' שמעוני· אדם שת אנוש· אר"אחא בשעה שבא הק' להבראות אדם הראשון נמלך במלאכי השרת. אל' נעשה אדם אל' אדם זה מה טיבו· אל' חכמתו מרובה משלכם. הביא לפניהם בהמות וחיות ועופות· אל' זה מה שמו לא הוו ידעין. העבירן לפני אדם הראשון אל' זה מה שמו. אל' זה שור וזה חמור וזה סוס וזה גמל. אל' ואתה מה שמך· אל' אני נאה להקראות אדם שנבראתי מן האדמה· ואני מה שמי אל' לך נאה לקרות ה' שאתה אדון לכל. אר"אחא אמ' הק' אני ה' הוא שמי הוא שמי שקרא לי אדם הראשון. אר' יודן בר סימון עד שאדם הראשון מוטל גולם לפני מי שאמר והיה העולם הראה לו דור ודור ודורשיו. דור דור וחכמיו דור דור וסופריו. דור דור ומנהיגיו· שנ' גולמי ראו עיניך ועל ספרך כולם יכתבו · כבר הן כתובי' על ספרו של אדם הראשון. ארבע דברים נשתנו בימי אנוש בן שת. ההרים נעשו טרשים. והתחיל המת מרחיש. ונעשו פניהם כקופות· ונעשו חולין למזיקין היינו דכת' זה ספר תולדות אדם· אילו תולדות ואין הראשונות תולדות ומה הן אלהות· מגדיאל·

אלוף מגדיאל אלוף עירם אלה אלופי אדום׃
ב אלה בני ישראל ראובן שמעון לוי ויהודה יששכר וזבלון׃ דן יוסף
ובנימן נפתלי גד ואשר׃ בני יהודה ער ואונן ושלה שלושה נולד
לו מבת שוע הכנענית ויהי ער בכור יהודה רע בעיני יהוה וימיתהו׃
ותמר כלתו ילדה לו את פרץ ואת זרח כל בני יהודה חמשה׃ בני
פרץ חצרון וחמול׃ ובני זרח זמרי ואיתן והימן וכלכל ודרע כלם
בחרם חמשה׃ ובני כרמי עכר עוכר ישראל אשר מעל בחרם׃ ובני איתן
עזריה׃ ובני חצרון אשר נולד לו את ירחמאל ואת רם ואת כלובי
׃ ורם הוליד את עמינדב ועמינדב הוליד את נחשון נשיא בני יהודה
׃ ונחשון הוליד את שלמא ושלמא הוליד את בעז׃ ובעז הוליד
בכורו את עובד ועובד הוליד את ישי׃ ואישי הוליד את בכרו את אליאב
ואבינדב השני ושמעא השלישי׃ נתנאל הרביעי רדי החמישי׃
אצם הששי דויד השבעי׃ ואחיותיהם צרויה ואביגיל ובני צרויה
אבשי ויואב ועשהאל שלשה׃ ואביגיל ילדה את עמשא ואבי עמשא
יתר הישמעאלי׃ וכלב בן חצרון הוליד את עזובה אשה ואת יריעות
ואלה בניה ישר ושובב וארדון׃ ותמת עזובה ויקח לו כלב את אפרת
ותלד לו את חור׃ וחור הוליד את אורי ואורי הוליד את בצלאל׃
ואחר בא חצרון אל בת מכיר אבי גלעד והוא לקחה והוא בן ששים
שנה ותלד לו את שגוב׃ ושגוב הוליד את יאיר ויהי לו עשרים
ושלוש ערים בארץ הגלעד׃ ויקח גשור וארם את חות יאיר מאתם
את קנת ואת בנתיה ששים עיר כל אלה בני מכיר אבי גלעד׃ ואחר
מות חצרון בכלב אפרתה ואשת חצרון אביה ותלד לו את אשחור
ואורן אבי תקוע׃ ויהיו בני ירחמאל בכור חצרון הבכור רם ובונה וארן
ואצם אחיה׃ ותהי אשה אחרת לירחמאל ושמה עטרה היא אם
אונם׃ ויהיו בני רם בכור ירחמאל מעץ וימין ועקר׃ ויהיו בני
חיל אונם שמי וידע ובני שמי נדב ואבישור׃ ושם אשת אבישור אביהיל
ותלד לו את אחבן ואת מוליד׃ ובני נדב סלד ואפים וימת סלד לא
בנים׃ ובני אפים ישעי ובני ישעי ששן ובני ששן אחלי׃ ובני ידע
אחי שמי יתר ויונתן וימת יתר לא בנים׃ ובני יונתן פלת וזזא אלה
היו בני ירחמאל׃ ולא היה לששן בנים כי אם בנות ולששן עבד
מצרי ושמו ירחע׃ ויתן ששן את בתו לירחע עבדו לאשה ותלד
לו את עתי׃ ועתי הוליד את נתן ונתן הוליד את זבד׃ וזבד הוליד
הוליד את אפלל ואפלל הוליד את עובד׃ ועובד הוליד את יהוא ויהוא הוליד
הוליד את עזריה׃ ועזריה הוליד את חלץ וחלץ הוליד את אלעשה׃ ואלעשה
הוליד הוליד את ססמי וססמי הוליד את שלום׃ ושלום הוליד את יקמיה
בכורו ויקמיה הוליד את אלישמע׃ ובני כלב אחי ירחמאל מישע בכרו הוא
אבי זיף ובני מרשה אבי חברון׃ ובני חברון קרח ותפח ורקם ושמע
הוליד ׃ ושמע הוליד את רחם אבי ירקעם ורקם הוליד את שמי׃ ובן
שמי מעון ומעון אבי בית צור׃ ועיפה פילגש כלב ילדה את חרן
ואת מוצא ואת גזז וחרן הוליד את גזז׃ ובני יהדי רגם ויותם וגישן
ופלט ועיפה ושעף׃ פילגש כלב מעכה ילד שבר ואת תרחנה׃ ותלד
שעף אבי מדמנה את שוא אבי מכבנה ואבי גבעא ובת כלב עכסה׃

מגדיאל. היא רומי: רע בעיני ה'. משחית זרעו. ואח"כ בא עליה פלא
בדרכה: איתן והימן. כלכל ודרדע. חכמים היו ביותר ובימי שלמה
היו. כמו שנ' ויחכם מכל האדם מאיתן האזרחי והימן וכלכל ודרדע:
ולעכין חכמת שלמה כופל לשון דרדע. והאזרח. כמו והזרח והאלף
יתירה. כמו והאזניחו נהרות: כרמי. בנו של זרח. ופסיקתא דורש
מכל האדם. זה אדם הראשון. איתן זה אברה'. הימן זה משה וכלכל
זה יוסף. ודרדע זה דור המדבר. מחול שמחל להם מעשה עגל:
עכור. עכן שמו ונקרא כך לפי שמעל בחרם ונפלו ישראל על ידו
ועכרן: ובני איתן עזריה. דרך פסוק לכתוב כן כמה פעמים' ובני דן
חושים: ואת כלובי. הוא כלב דכתיב בסמוך וכלב בן חצרון. וכיוצא
בו כתיב על כבל והוא כלבי. ומתרגמינן מדבית כלב: מכלב היה
שהיה מחזיק ומתפאר בעצמו שאין מיוחס בכל שבט ישראל כמותו.
כי כבל היה וסבור שתפול לו המלוכה שלקח שמו משאול. ואמר מן
ירחמאל לא תשוב מלוכה שכשאר גויה כמו שמפיכו. ודוד שהוא מזרע
רם הוא ימלוך שיצא מרות. ואין בכל הבכי שראוי למלוך כי אם אותו.
וזהו שאמר נבל מי דוד ומי בן ישי היום רבו עבדים המתפרצים על
אדוניהם: נשיא בני יהודה. הזכיר שהוא נשיא מפני כבוד דוד: ושלמון
הוליד את בועז. רבותי' אמרו אבצן זה בועז. ותמי' אני דהא שלמון
מת בביאת לארץ ואז נולד בועז שהוא אבצן ואבצן שפט את ישרא'
אחר יפתח ומיציאת מצרי' עד יפתח שלש מאו' שנה. ואמרו רבותינו
לאחר שבא בועז על רות מיד מת כמו שהוליד עובד בן שלש מאות
שנה. וכתיב הלבן מאה שנה יולד ויש לומר כי מאות השם היה ולכך
נקרא אבצן שהיה אב על כל הכנועים לפי שבאותה שכבה אכלו וכו'
ונכנטן ולא נגע בה. ואישי הוליד דוד. ישי מלא בא להגיד שהוא גבור
חיל: דוד השביעי. מלא ביוד מפני כבודו של דוד ועתה מצא מרגלית
לפיכך לא מנה השמיני: צרויה ואביגיל. הוזכרו לפי שגבורי' יצאו מהן'
ולכבוד של דוד: יתר הישמעאלי. בשמואל כתי' ישראלי אלא לפי שהי'
דר בארץ ישמעאל קרוי ישמעאלי כיוצא בו אתי הגיתי. וכן ויקח אירם
מכור ואבין איש כרי. ורבותינו דרשו שחגר חרבו כישמעאל. כשרצו
לפסול את דוד מקהל לפי שבא מרות: הוליד את עזובה. כך שמה.
שנאמר ותמת עזובה ותלד לו את חור. בא וחשוב שכל אחד ואחד
הולידו בשמנה שנים. דהא בשילו' המרגלי' שהיה שנה שנייה ליציאת
מצרי' כתוב בכלב בן ארבעי' שנה אנכי בשלוח אותי משה. ואז נולדו
כלם דהא בצלאל שהוא אחריהם עשה המשכן. כשבא כלב הוליד ע'
עזובה בשמנה שני'. ובשנת עשרים ושבע יריעות. ובשנת עשרים
חוד: וחור הוליד אורי לשמנה. ואורי בצלאל לשמנה. הרי עשרים
ושש. וכתיב ואת כל איש חכם לב. ואין איש פחות מיג' שנה. הרי
בצלאל בשעה שעשה המשכן בן יג' שנה. הרי לט' שנים וכשבא שכל
אחד ואחד היה פחות מח' שנה כשהולידו. וכן מפורש בפ' בן סורר
ומורה. ומבן שש שנים הולידו. ואחר כך בא חצרון אל בת מכיר.
ולקח לו פלגש ואעפ"י שהיה זקן בן ששי' שנה שנאמ' והוא בן ששי' שנ'
נתנה לו לפלגש מפני כבוד משפחת יהודה: ויהי לו עשרי' ושלש' בני'.
בני מכי' נתנו אות' לאחי' לפי שנשא אשה אחת מבנותיה': ויקח גשו'
וארם. גשור הוא גשורי ומעכתי ולפי שהיו קרובי' לארמים שהיו יושבי'
במזרחה של ארץ ישרא' והיו סמוכים זה לזה ובמזרחה של ארץ ישרא'
כדכתיב אר' מקד' ובימי השופטי' כשחטאו ישרא' כבשו אילו העיירו'
עד שבא דוד והחזיר' לפי כתבם כאן: בכלב אפרת'. העיר נקרא כך
על שם כלב ואפרת אשתו: ותלד לו אשחור. לאחר מיתת חצרון:
בעל אבי תקוע. שר של עיר ששמה תקוע: ירחמאל בכור חצרון. לפי
שהפסיק במשפחתו של כלב כתב בכור חצרון: רם בכור. בכורו של
חצרון ושל ירחמאל. ותהי אשה אחרת לירחמאל. לפי פשוטו ישראלית
היתה: היא אם אונם. כמו שנ' עד שקמתי דבורה שקמתי אם בישראל.

ובירושלמי דיבמות מפרש גויה כאה ושמה עטרה שלקחה להתעטר בה. ולשון אונס שפל וחלש כמו אונך מן לא אכלתי באוני ממנו. כמתאוננים: ויתן ששן ספר
בבנותם לומר שלא היה הגון למלכות. שהרי ילד ממנו ששן שנתן בתו לירחע עבדו לאשה כמו שמפרש והולך. ועוד יצא ממנו ישמעאל בן אלישמע שהרג
גדליה בן אחיקם: ולא היו לששן בנים כי אם בנות: לירחע עבדו לאשה. מכאן דרשו רבותינו בתך בגרה שחרר עבדך ותן לו. ובירושלמי
דיבמות כת' אל תאמן בגר עד חמש עשרה דורות. והיו טו' דורות מעת שנתגייר ירחע המצרי עד ישמעאל בן נתניה. ורבותי' דרשו וכי איפש' שישמעאל
בן אלישע מזרע המלוכ' היה והלא מירחמאל בא ולא מלך. אלא שהעביר מזרעו למולך: ובני כלב אחי ירחמאל. כתב אחי ירחמאל שלא תאמר כלב
אחר הוא שהרי כתב קצת תולדות כלב למעלה. ומה שמייחס לסירוגין כן דרך כל הספר הזה לייחס כאן מעט ומפסיק בייחס של אחר וחוזר לייחס של ראשון:
הוא אבי זיף. מושע היה שר של אבי זיף ושל בני מרישה ושל בני חברון. ועיירות אילו כתובות בספר יהושע: אבי ירקעם. שר של עיר ירקעם:
ובני יהדי. אחד מבני עיפה. ומה שלא הזכיר אביו לפי שאינו מזכיר שום איש מתולדותם של בני עיפה: ומדמנה ומכבנה. שמות עיירות הן: ובת
כלב עכסה. עתניאל לקחה לאשה בספר שופטים: אלה היו בני כלב. פת' אלה היו בני כלב בן חור כמו בנו חור. והוא חור היה בכורו לאפרת אשתו ולא
בכור לכלב. וכן מפו' למעלה ויקח לו כלב את אפרתה ותלד לו את חור. עא" ואלה היו בני כלב. כלו' חור היה בן לכלב והוליד בן ויקרא שמו כלב. וכך פירושו. ואלה
היו בנים של כלב בנו של חור שובל וכו'. בכור לאפרתה. ולא בכור לכלב על חור הוא אומ' כך כר' לנו: הרואה חצי המנחו'. מדינה אחת היתה בארץ ומנחת שמה
דכת' ויגלום אל מנחת והוא המושל על חצי המדינה ולקמן כתי' מי משל על חצי המדינה האחרת: ומשפחות קרית יערי. יושבי קרית יערים: מאלה יצאו
הצרעתי. יושבי צרעה: ואל תתמה שכת' בין צרעה

ובין

אלה היו בני כלב בן חור בכור אפרתה שובל אבי קרית יערים׃
שלמא אבי בית לחם חרף אבי בית גדר׃ ויהיו בנים לשובל אבי קרית נחר
יערים הראה חצי המנחות׃ ומשפחות קרית יערים היתרי והפותי
והשמתי והמשרעי מאלה יצאו הצרעתי והאשתאלי׃ בני שלמא בית
לחם ונטופתי עטרות בית יואב וחצי המנחתי הצרעי׃ ומשפחות
סופרים ישבו יעבץ תרעתים שמעתים שוכתים המה הקינים הבאים יושבי
מחמת אבי בית רכב׃ ואלה היו בני דויד אשר סוכתים
נולד לו בחברון הבכור אמנן לאחינעם היזרעאלית שני דניאל רכב
לאביגיל הכרמלית׃ השלשי לאבשלום בן מעכה בת תלמי מלך גשור לאבשלום
הרביעי אדניה בן חגית׃ החמישי שפטיה לאביטל הששי יתרעם
לעגלה אשתו׃ ששה נולד לו בחברון וימלך שם שבע שנים וששה
חדשים ושלשים ושלוש שנה מלך בירושלם׃ ואלה ג
נולדו לו בירושלים שמעא ושובב ונתן ושלמה ארבעה לבת שוע בת נולדו
עמיאל׃ ויבחר ואלישמע ואליפלט׃ ונגה ונפג ויפיע׃ ואלישמע ואלידע
ואליפלט תשעה׃ כל בני דויד מלבד בני פילגשים ותמר אחותם׃
ובן שלמה רחבעם אביה בנו אסא בנו יהושפט בנו׃ יורם בנו
אחזיהו בנו יואש בנו׃ אמציהו בנו עזריה בנו יותם בנו׃ אחז בנו עזריהו
חזקיהו בנו מנשה בנו׃ אמון בנו יאשיהו בנו׃ ובני יאשיהו הבכור
יוחנן השני יהויקים השלשי צדקיהו הרביעי שלום׃ ובני יהויקים
יכניה בנו צדקיה בנו׃ ובני יכניה אסר שאלתיאל בנו׃ ומלכירם
ופדיה ושנאצר יקמיה הושמע ונדביה׃ ובני פדיה זרבבל ושמעי
ובן זרבבל משלם וחנניה ושלמית אחותם׃ וחשבה ואהל וברכיה
וחסדיה יושב חסד חמש׃ ובן חנניה פלטיה וישעיה בני רפיה בני
ארנן בני עבדיה בני שכניה׃ ובני שכניה שמעיה ובני שמעיה חטוש
ויגאל ובריח ונעריה ושפט ששה׃ ובן נעריה אליועיני וחזקיה
ועזריקם שלשה׃ ובני אליועיני הודיוהו ואלישיב ופליה ועקוב הודויהו
ויוחנן ודליה וענני שבעה׃ בני יהודה פרץ
חצרון וכרמי וחור ושובל׃ וראיה בן שובל הוליד את יחת ויחת הוליד
הוליד את אחומי ואת להד אלה משפחות הצרעתי׃ ואלה אבי עיטם
יזרעאל וישמא וידבש ושם אחותם הצללפוני׃ ופנואל אבי גדר אחותם
ועזר אבי חושה אלה בני חור בכור אפרתה אבי בית לחם׃ ולאשחור גדור
אבי תקוע היו שתי נשים חלאה ונערה׃ ותלד לו נערה את אחזם
ואת חפר ואת תימני ואת האחשתרי אלה בני נערה׃ ובני חלאה תמני
צרת יצחר ואתנן׃ וקוץ הוליד את ענוב ואת הצבבה ומשפחת וצחר
אחרחל בן הרום׃ ויהי יעבץ נכבד מאחיו ואמו קראה שמו יעבץ הרום
לאמר כי ילדתי בעצב׃ ויקרא יעבץ לאלהי ישראל לאמר אם ברך
תברכני והרבית את גבולי והיתה ידך עמי ועשית מרעה לבלתי עצבי והרבית
ויבא אלהים את אשר שאל׃ וכלוב אחי שוחה הוליד את מחיר הוא
אבי אשתון׃ ואשתון הוליד את בית רפא ואת פסח ואת תחנה אבי
עיר נחש אלה אנשי רכה׃ ובני קנז עתניאל ושריה ובני עתניאל
חתת׃ ומעונתי הוליד את עפרה ושריה הוליד את יואב אבי גיא
חרשים כי חרשים היו׃ ובני כלב בן יפנה עירו אלה ונעם ובני אלה
קנז׃ ובני יהללאל זיף וזיפה תיריא ואשראל׃ ובן עזרא יתר ומרד וקנז
ועפר וילון ותהר את מרים ואת שמי ואת ישבח אבי אשתמע׃
ואשתו היהדיה ילדה את ירד אבי גדור ואת חבר אבי שוכו ואת
יקותיאל אבי זנוח ואלה בני בתיה בת פרעה אשר לקח מרד׃ ובני
אשת הודיה אחות נחם אבי קעילה הגרמי ואשתמע המעכתי׃ נהם
ובני שימון אמנון ורנה בן חנן ותולון ובני ישעי זוחת ובן זוחת׃ ותילון

ובין אשתאול דמשמע שהיו שתי עיירות הללו של בני דן׳ כי כל אלה שנ׳ כאן של בני יהוד׳ היו שאינן יכולין לומ׳ העיירו׳ והגבול שהיה בין צרעה ובין אשתאול היה של דן׳ אבל צרעה ואשתאול עצמו של בני יהודה היו: בני שלמא. היו מיושבי בית לחם הנטופתי: עטרות בית יואב. וגם מיושבי נטופת ועטרת בית יואב: וחצי מדינת המנחתי: תפשו להם בני צרעה והיו יושבים שם בהם ושמות מקומות הן כמו שמכינו בעכה הנטופתי׳ מהרי הנטופתי גבורי דוד ומנחת ויגלם אל מנחת: ומשפחות סופרים ישבי יעבץ׳ שיעת יעבץ שהיה מושל עליהם כדכתיב למטה ויהי יעבץ נכבד מאחיו: תרעתים שמעתים: שמות בית אב: המה הקינים. והיכן מקומם של אילו והלא הם יושבי קין יקין שם מקו׳ כדכת׳ הקין וגבעה ותמנע עשר ערי: הבאים מחמ׳ אבי בית רכב׳ שבאו מחמת אבי שהיה של בני רכב וישבו בקין דא׳ יעבץ שם עיר ושל ישככר היתה דכתיב והרבית וקשיון ואבצן המה הקינים כורפים. ויתנהו לצורף תרג׳ לקנאה: שני דניאל. ובשמואל כת׳ והשני כלאב לאביגיל׳ ובמדרש ויכולו מפורש. לפי שדוד כנשא אביגיל לאחר מיתת נבל והיו חושדין אותו הבן שהוא לנבל לכך קראו דוד שמות שנים כלאב ודניאל דניאל דני אל כלאב שהיה כולו לאב: לעגלה. אשתו מתש׳ ובמדרש וכי היא בלבד אשתו אלא שפעת כעגלה וילדתו ושהיתה חביבה עליו כעגלה כמו לולי חרשתם בע בעגלתי ומפני חביבותה של מיכל קורא אותה אשתו׳ ואלישמע ואליפלט׳ בשמוא׳ אינו מונה אליפלט אלא פעם אחת ואינו מונה כי אם ז׳ וכאן ט׳ וזה טעמו אליפלט בנו מת ונולד לו בן אחר לאחר כן וכ ונקרא שמו כמו כן אליפלט שהיה הוא שמוכה לשם. וגם אחד מאילו מת ונשארו שבעה׳ וזה שאינו מונה לשם כי אם שבעה והש׳ שמונה כאן משום כבודו של דוד שהיו לו בנים הרבה שהרי כל הספר לא נכתב אלא מפני כבודו של דוד וזרעו׳ מצאתי בפי׳ תילים של פרשת החדש למה מנה כאן הדורות מדוד עד שלמה לומ׳ מאברהם עד ש שלמה טו״ דורות. כיצד אברהם יצחק ויעקב יהודה פרץ חצרון רם עמינדב נחשון שלמא בעז עובד ישי דוד שלמה כיון שבא עד שלמה מה כתו׳ בו ויהי כשא שלמה שלם כמו שעד טו״ ימים היא מגדלת מכאן ואילך היא פוח׳ והולכ׳ עד טו״ ימים אחרות כך מלכות בית דוד משלמה ואילך היה פוחת והולך עד טו״ שהוא עד צדקיהו׳ מה כת׳ בו ואת עיני צדקיהו עור את חשך הלבנה׳ ותדע מניין המלכים שלמה רחבעם אביה אסא יהושפט יורם אחזיהו יואש אמציהו עוזיה יותם אחז חזקיה מנשה יאשיהו צדקיהו: יואש בנו. משלמה עד יואש ח׳ ד דורות ולפי שראה דוד שהיה זרעו כלה בימי יואש על ידי עתליהו כדכת׳ ותקם ותאבד על לא דבר על ידי שם המות. עמד בתפלה ואמ׳ זה המזמור למנצח על השמיני׳ הושיעה ה׳ כי גמר חסיד וגו׳ שמונה כימנין על דוד על ידי שמיני׳ ונמלט יואש ומן יואש עד יאשיהו ח׳ דורות שראה דוד שיאשיהו ובניו כולן הולכין לאבדון׳ זה נהרג וזה נקרו עיניו נתפלל עוד על השמינית על דור שמיני׳ ה׳ אל באפך תוכיחני׳ ובשביל תפלתו נשתיירו בני יהויקים. ובכל ספר תילים אין יותר על השמינית אלא אילו שנים: ומיהויקים עד ענני שבעה ש שהוא מלך המשיח דכת׳ וארו עם ענני שמיא׳ לא״ בני בין בנים ובין דורות לבנים והק׳ עשה כן בשביל שאמר להק׳ לא״ תושבחות בספר עזרא מן ברוך אתה ה׳ אלהי ישרא׳ עד ולאחק לא״ תיבות: וחסדיה יו יושב חסד׳ חמש היו לבד משלומית אחותם׳ ובני שמעיה חטוש כו׳ חסר ששה אינן אלא ה״ ויש בו טעם כמו שכתו׳ למטה במשמרו׳ הלוי׳: לידותון. בני ידותון גדליהו וצרי כו׳. ששה ואינן כי אם ה׳: וראיה בן שובל׳ כן מנהג היחס הזה אעפ״ שלא הזכיר עדיין ראיה כי דורו׳ דורו׳ קאחשיב׳ וכן ובני חלאה צרת וצחר ואתנן: וקוץ הוליד׳ ועדיין לא הזכיר קוץ ומזכיר את בניו: ולאשחור אבי תקוע׳ מוסב למעלה. ואש׳ חצרון אביה ותלד לו את אשחור אבי תקוע. כי לא ייחסו עד עתה ואמו קראה שמו יעבץ וגו׳׳ דוגמת בן אוני ואביו קרא לו בנימין: והרבית את גבולי׳ בתלמו׳: והיתה ידך עמי ועשית מרעה׳ אם תהיה עמי והכילני לי מרעה: לבלתי עצבי. שלא ירע לי שו׳ נזק צער ועצב. והוא כדר מה שנדר: ויבא ה׳ את אשר שאל׳ ושלם נדרו. ומכאן מביאין ראיה כשפוסקין צדקה בציבור שאין נודרין אלא נותנין בלא נדר ומדרשו ידוע: וכלוב אחי שוחה. משפחו׳ הן דקחשיב בקיצור לשון׳ אעפ״ שאין מזכירן למעלה וכן ובני קנז אעפ״ שלא הזכירו למעלה׳ ומעונתי כמו כן לא הזכירו כי כן דרך הספר הזה: אבי עיר נחש׳ שם עיר ותחנה הוא שר עליה: אה אנשי ריבה׳ בני אשתון ישבו באותו מקום ברכה. עא״ אנשי רכה המשפח׳ היתה מכונה אנשי רכה: ושריה הוליד׳ יואב היה שר על העמק שהיתה בה חרשים. ולמה אני קורא גיא החרשים כי חרשים המה פת׳ אותן שישבו בגיא חרשים חרשים המה. ועל שמם נקרא הגיא: ובני כלב׳ אמרו רבות׳ זה כלב בן יפונה הוא כלב בן חצרון בן יפונה שפנה מעצת מרגלים׳ ואל תתמה שהרי ייחס כבר משפחת כלב בן חצרון שהרי כן הדרך המייחס קצת ומדלג על משפחה האחרת ואחר כך תופס משפחה הראשונ׳: ובני אלה וקנז. כך היה שמו וקנז: ואשתו היהודיה. אשת כלב שנולדה מיהודה כמו כלב ילדה את ירד וגו׳׳ ושרי העירות כדכת׳ אלחול ובית עור וגדור מרקעם וזנוח: ובית ירמות ועדול׳ שוכו ועזקה. ואלה בני בתיה׳ היא מפרדת בין בני יהודה ובין בני בתיה׳ אה בני בתיה אשר לקח. כלב הוא מרד שמרד בעצת מרגלים׳ וכן דרך הייחס שאפילו לאחד אומר בני כמו אלה וקנז: בני

בני שלה בן יהודה ער אבי לכה ולעדה אבי מרשה ומשפחות בית
עבדת הבץ לבית אשבע: ויוקים ואנשי כזבא ויואש ושרף אשר בעלו
למואב וישבי לחם והדברים עתיקים: המה היוצרים וישבי נטעים
וגדרה עם המלך במלאכתו ישבו שם: בני שמעון נמואל וימין יריב
זרח שאול: שלם בנו מבשם בנו משמע בנו: ובני משמע חמואל מבשם
בנו זכור בנו שמעי בנו: ולשמעי בנים ששה עשר ובנות שש ולאחיו
אין בנים רבים וכל משפחתם לא הרבו עד בני יהודה: וישבו בבאר
שבע ומולדה וחצר שועל: ובבלהה ובעצם ובתולד: ובבתואל
ובחרמה ובצקלג: ובבית מרכבות ובחצר סוסים ובבית בראי צקלג
ובשערים אלה עריהם עד מלך דויד: וחצריהם עיטם ועין רמון ותכן ורמון
ועשן ערים חמש: וכל חצריהם אשר סביבות הערים האלה עד
בעל זאת מושבתם והתיחשם להם: ומשובב וימלך ויושה בן אמציה מושבות
: ויואל ויהוא בן יושביה בן שריה בן עשיאל: ואליועיני ויעקבה
וישוחיה ועשיה ועדיאל וישימאל ובניה: וזיזא בן שפעי בן אלון שימיאל
בן ידיה בן שמרי בן שמעיה: אלה הבאים
בשמות נשיאים במשפחותם ובית אבותיהם פרצו לרוב: וילכו
למבוא גדר עד למזרח הגיא לבקש מרעה לצאנם: וימצאו מרעה גדור
שמן וטוב והארץ רחבת ידים ושקטת ושלוה כי מן חם הישבים שם
לפנים: ויבאו אלה הכתובים בשמות
בימי יחזקיהו מלך יהודה ויכו את אהליהם ואת המעינים אשר עונים
נמצאו שמה ויחרימם עד היום הזה וישבו תחתיהם כי מרעה לצאנם
שם: ומהם מן בני שמעון הלכו להר שעיר אנשים חמש מאות
ופלטיה ונעריה ורפיה ועזיאל בני ישעי בראשם: ויכו את שארית
הפלטה לעמלק וישבו שם עד היום הזה:
ה ובני ראובן בכור ישראל כי הוא הבכור ובחללו יצועי אביו נתנה
בכרתו לבני יוסף בן ישראל ולא להתיחש לבכרה: כי יהודה גבר
באחיו ולנגיד ממנו והבכרה ליוסף:
בני ראובן בכור ישראל חנוך ופלוא חצרון וכרמי: בני יואל שמעיה
בנו גוג בנו שמעי בנו: מיכה בנו ראיה בנו בעל בנו: בארה בנו
אשר הגלה תלגת פלנאסר מלך אשור הוא נשיא לראובני: ואחיו
למשפחתיו בהתיחש לתלדותם הראש יעיאל וזכריהו: ובלע בן
עזז בן שמע בן יואל הוא יושב בערער ועד נבו ובעל מעון: ולמזרח
ישב עד לבוא מדברה למן הנהר פרת כי מקניהם רבו בארץ גלעד:
ובימי שאול עשו מלחמה עם ההגראים
ויפלו בידם וישבו באהליהם על כל פני מזרח לגלעד: ובני גד לנגדם
ישבו בארץ הבשן עד סלכה: יואל הראש ושפם המשנה ויעני ושפט
בבשן: ואחיהם לבית אבותיהם מיכאל ומשלם ושבע ויורי ויעכן וזיע
ועבר שבעה: אלה בני אביחיל בן חורי בן ירוח בן גלעד בן מיכאל
בן ישישי בן יחדו בן בוז: אחי בן עבדיאל בן גוני ראש לבית אבותם
: וישבו בגלעד בבשן ובבנתיה ובכל מגרשי שרון על תוצאותם: ועל
כלם התיחשו בימי יותם מלך יהודה ובימי ירבעם מלך ישראל: בני
ראובן וגדי וחצי שבט מנשה מן בני חיל אנשים נשאי מגן וחרב ו
ודרכי קשת ולמודי מלחמה ארבעים וארבעה אלף ושבע מאות
וששים יצאי צבא: ויעשו מלחמה עם ההגריאים ויטור ונפיש ונודב
: ויעזרו עליהם וינתנו בידם ההגריאים וכל שעמהם כי לאלהים
זעקו במלחמה ונעתור להם כי בטחו בו: וישבו מקניהם גמליהם
חמשים אלף וצאן מאתים וחמשים אלף וחמרים אלפים ונפש אדם חמורים
מאה אלף: כי חללים רבים נפלו כי מהאלהים המלחמה וישבו
תחתיהם עד הגלה: ובני חצי שבט מנשה ישבו
בארץ מבשן עד בעל חרמון ושניר והר חרמון המה רבו:

בני שילה בן יהודה. לפי שעדיין לא יוחסו מייחסו עתה שמשו׳ כבודו של דוד מקדים לייחס בני תמר זרח ופרץ שמהם יצא גם הוא ועכשיו שיחס כל משפחות פרץ מתחיל לייחס כל משפחות שילה שהיו ב באותו הדור: ומשפחו׳ בית עבודת הבוץ. אף הם מבני שילה: והדברי׳ עתיקים. פת׳ אל תאמר לפי שהתחלתי לייחסם מאנשי דוריכו שכולם היו אחריכן אלא כולן שנאמרו בפסוק זה: העתיקים. כלומ׳ הראשוני׳ שהיו בימים הקדמונים. ורבו׳ אמרו יואש ושרף זה מחלון וכליון: המה היוצרים. המה יויקים ואנשי כזיבא ויושבי לחם היו יוצרי חומר למלאכת המלך וגם קדירות למאכל המלך וגם לכהנים: וגם יושבי נטעים. שהיו עוסקים בנטיעות של מלך: וגדירה. אומנים גודרי גדר אבנים למלך. למלאכת המלך: עם המלך. פת׳ הושיבן המלך באותן עיירות לפי שהיו עושין מלאכתו: עם המלך במלאכתו. דוגמתו במשפטים בשואל אם בעליו עמו לא ישלם כלומ׳ עמו במלאכתו:
בני שמעון. לפי שנאמ׳ ששמעון היה יושב בחלק יהודה הוא מקדימו לייחסו ולדבר בעיירותיו קודם לראובן: ולאחיו אין בנים וכל משפחותם לא הרבו. לא הרבו בנים כבני יהודה ולפי שהיו מועטים וחלק יהודה רב מהם קבל יהוד׳ שמעון בחלקו כי שמעון לא היה לו חלק בארץ ישר׳ שנ׳ אחלקם ביעקב. ושנינו בבר׳ רב׳ אחלקם להעמיד סופרים בישר׳ בבתי כנסיות ומניין שקבלו נחלת׳ מחבל בני יהודה נחלת בני שמעון כי היה חבל בני יהודה רב מהם ויכחלו בני שמעון בתוך נחלתם פן תרבה עליהם חית השדה. ומה שכת׳ ויעל הגורל לבני שמעון. כך היה המעשה אפילו גורל איזה שבט יקבל שמעון בחלקו ונפל הגורל בחלקו של יהודה. וגם מה שכתב ויאמר יהודה לשמעון אחיו עלה אתי בגורלי ונלחמה בכנעני והלכתי גם אני אתך בחלק שנתתי לך: וישבו בבאר שבע. בני שמעון ישבו באותן עריות של יהודה: אלה עריהם עד מלוך דוד. פת׳ כשהרבו בני יהודה עשו תרעומת על בני שמעון בימי שאול ורצו לגרשם מארצם ולא היה יכול לגרשם. ואף כי היה כל ימיו בטירדא ומלחמות. וכשמלך דוד באו בני שבטו לשאול מבני שמעון את ארצם שהשאילו להם והלך דוד וגרשם. כי שאול לא חשש בכך מפני שכלת דוד שהיה מיהודה. וזהו שכתוב אלה עריהם עד מלוך דוד וכשמלך גרשם. מפי׳ ר׳ אליעזר בר משלם זצ״ל וכן פיר׳ לי ר׳ שלמה בר׳ לוי אחיו׳ משם הדרשן מן מונטייל: וחצריהם. הכפרים. מי היו עיטם ועין רימון: זאת מושבותם והתייחסם להם. פת׳ אעפ״י שייחסו כאן מקצתן אל תאמר שלא היו. כי אם אותן שהרי היה ספר היחס אחר בפני עצמו נשם היו יחוסין כל שבט ושבט. כך היה לו מפרש ומייחס בפני עצמו ומסובב. וכל הכתובים: אלה הבאים בשמות נשיאים במשפחותם. פרצו לרוב ולא היה להם מקום לישב: וילכו. על כן למבא גדר לבקש מרעה: כי מן חם הם היו שבים שם. לפנים בשקט ושלוה היו יושבין כי מן חם הם היו שם לפנים ולא בא אדם להרע להם לפיכך לא נזהרו כשבאו עליהם להלחם יורדו ומתו בשפטים ויבאו עליהם על עם שקט ובטח וכו׳: ודבר אין להם עם אדם. לפי שהיו שקטים ולא היו יראים ולא כרתו ברית עם שום אדם לעזרם לפיכך נכחום אותן חמש מאות. ולמעלה כמו כן כת׳ במשפט כידונים שקט ובטח: ויכו את שארית הפליטה. הנשארת מהכרתת דוד. כי דוד הכרית כל זכר באדום: ובני ראובן בכור ישרא׳ ואת״ אם כן שהיה בכור למה לא יצא ממנו מלכות. הוא בודאי הבכור. ובחללו נתנה בכורתו ליוסף. ואת״ אם כן למה לא מלכו בני יוסף. לכך נאמר ולא להתייחס לבכורה. חלק בכורה ולא לייחוס בכורה כי יהודה אפילו לא חילל ראובן את הבכורה ולא נחלקה ממנו אפילו היה הכי היה יהודה הגון למלוך. כי יהודה גור אריה. שנאמ׳ גור אריה וגבר להיות הנגיד ממנו שיצא מ ממנו מלכות. ועל שם כך נקרא נגיד שהוא המוכיח והמביא. והבכורה והמלכות ניטלה מראובן וניתנה המלכו׳ ליהודה כדכת׳ כי יהודה גבר באחיו אבל חלק הבכורה ניתנה ליוסף לשני בניו: בני ראובן. מתחיל עתה כבראשונה: בני יואל. דורות דורות קדומים אשר הגלה תגלת פלנאסר מלך אשור. קודם לסנחריב. וכן היה סדרן פול היה כשמלך מנחם בן גדי ובימי פקח בן רמליהו בא תגלת פלנאסר מלך אשור. ובימי הושע בן אלה שלמנאסר ובימי חזקיהו סנחריב. ופיר׳ רבו׳ פול וכולן סנחריב: הוא נשיא לראובני. באותו זמן כשהגלהו תגלת פלנאסר: בהתייחס. פת׳ הרי לא ייחסתי לך מן ראובן כי אם קצת ועיקר ייחוסו במקום ייחוסו על דברי הימי׳ למלכי ישרא׳: הראש יעיא׳ וזכריהו. שעל ירדן כלל ייחוסן. ועד נבו ובעל מעון. שבימי קדמונים קודם שבאו לידי ישרא׳ נקראו בעל מעון על שם עבודתם. כי כך מנהג הגוי׳ עד היום הזה לקרו׳ תועבותיה׳ בשם עיירותיה׳ אבל כשבאו לידי ישרא׳ הסבו שמותם כדכתי׳ ואת נבו וגו׳: מוסבות שם. כלומ׳ ישרא׳ הסבו שמות׳: ואת שבמה׳ לפי שלא נקראת על שם תועבות׳ לא הסבו שמה. ובמגלה מפורש כי נבו ובעל מעון שם ע״ז הם: עם ההגראי׳. הם ישמעאלים. ועל שם אמם קראם: ההגראי׳. בני הגר היו: וישבו באהליה׳. שכן מנהג ערביי׳ לישב באהלי׳: ובני גד לנגד׳. ישבו אצלם: אחיה׳ לבית אבותיה׳. במקום ייחוסן: מיכא׳ ומשלם. אילו ראשי האבות של אותו היחס. כי כולן נתייחסו בימי יותם מלך יהודה ובימי ירבעם מלך ישרא׳: בני ראובן וגדי וחצי שבט. כלומ׳ כולן נתקבצו ועשו מלחמה עם ההגרים: ויטור ונפיש. כמו ישמעאלים הם: ויעזרו עליהם כי ה׳ עזרם: וינתנו בידם ההגראי׳ וכל שעמהם אומות אחרות לעוזרם: ונעתור להם. דוגמת ויעתר להם ה׳:

ויזנו

ויזנו אחרי אלהי עמי הארץ וגו'. פתרון הם זנו אחרי עמי הארץ ואיתהו עם אשר השמידם אלהי' מפניהם שאלהיהם לא היה יכול ל
לעוזרם: ולא שמו על לב' אחרי השמיד' מפניך ולא היה יכול לעוזרם ולכם כמו כן לא יעזור: ויגלם לראובני. לא פי' כאן באי זה מקו' ובאי זה זמן. ובמלכים פי' בשנת שתים עשרה לאחז. דכתי' עליו עלה שלמנאסר. ב' שבטים גלו מעשרת השבטי' בשנה שנית לפקח שנא' ויך מלך אשור את עיון ואת דן ואת כל ארץ נפתלי. וזה היה בשנת ד' לאחז ובשנת שני' עשר לאחז הגלה ראובן וגד שהם שמנה שני' ובא ונר על שמרון ולכדה לסוף ג' שנים וגלו בעשרה שנים כלם. וזהו שנ' בישעי' בעת הראשו' הקל ארצה נפתלי. הקל אף בשנים שלא הגלה אלא שני שבטים אבל האחרון הכביר שהגלה הכל כמו שמכבד הבית: הוא אשר כהן בבית אשר בנה שלמה. יש מפרשי'. הוא היה עזריה הראשון ומעזריה עד שריה שהיה בחורבן הבית ח' כהנים ומכאן הגיהו ביומא פא"ט ובמקרא רבה ובספרי פרש' פנחס ח' כהני' שמשו בבית ראשון ויש אומ' יח" היו. ולא זה וזה שאין בו רוח חיי' כי צדוק היה ראשון שכהן בימי שלמה. ועוד איזה אמריה היה בימי יהושפט דכת' והנה אמריהו כהן הראש. ואת' הוא אמריהו בן ע עזריהו שהיה בימי עוזיהו ובימי חזקיהו שהיה אחרי יהושפט. ואת' עזריהו אבי שריה והיכן חלקיהו הכהן הגדול שהיה בימי יאשיהו שא מצדוק יש לחשוב וי"ב כהנים היו מצדוק ועד שריה. וכן מצינו במקרא רבה. ובספרי מדוייק ירושלמי ומה שכתוב בעזריה. הוא אשר כהן בבית. מפורש בסיפרי ירושלמי כך הוא לבדו כהן והלא גם שאר כהנים כמו כן כהנו אלא לפי שמסר נפשו על קדושת הבית שלא הניח עוזיהו להקטיר לכך כתו' אשר כהן בבית אשר בנה שלמה. והוא עזריהו שהיה בימי חזקיהו: ועזריהו בן אחימעץ. הוא אמריהו שכיהן בימי יהושפט כמו שנקרא עוזיהו עזריהו דכת' בשנת עשרים ושבע שנה לירבעם מלך ישר' מלך עזריהו בן אמציהו. וגם זכריהו נקרא לקמן ויהי לדרוש אלהים בימי זכריהו המבין בראות אלהים. ובימי דרשו את ה' הצליחו האלהים ויצא וילחם בפלשתים ויהוצדק הלך בהגלות ה' את יהודה וירושלם. ומה שכתו' יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול. לא שמש יהוצדק מעולם כהונה גדולה אלא יהושע היה כהן גדול ויהוצדק אביו לא שימש בכהונה גדולה דהא הוגלה בבבל בימי אביו בימי יכוניה דכת' ויהוצדק הלך בהגלותם וגו' ויהושע היה כהן גדול כשעלו מבבל בבית שיני. ומה שלא היה עזרא בימי שריה הסופר כהן גדול כי בן אחיו יהושע כיהן. וזהו הטעם לפי כי הוא יהושע עלה עם זרובבל כמה שנים קוד' שעלה עזרא: בנו אלקנה. הוא אבי שמואל הרמתי: ובני שמואל ושני ואביה. ושני זה יואל פת' והשני אביה. כלומ' שני לראשון: הוא היה יואל שלא נכתב. ודוגמתו כי אם הסוס וחמור אשור. וכן השני דגדעון וכן הראשון: ואלה אשר העמיד דוד וגו'. כשהביאו מבית עובד אדם כדכתי' לקמן. ויעזב שם לפני ארון ברית ה' לאסף ולאחיו לשרת לפני ארון ברית ה' וגו'. וכת' ועובד אדום וגו'. לשוערים בבית המקדש והוא העמיד בבית המקדש בירושלם: ויעמדו כמשפטם. על העבודה כמשפט אשר העמיד דוד: ואחיו אסף. העומד על ימינו של הימן ובניו: ובני מררי אחיהם. אחיהם דוגמת שכתו' בלשו' אשכנז: על השמאל. על הימן ובניו שהימן ובניו באמצע: ואחיהם הלוים וגו'. לשער' ולהפשט כדכת' לקמן והלוים מפשיטין: ואלה בני אהרן המקטירים על מזבח העולה ועל מזבח הקטרת. צדוק בנו אחימעץ בנו. לא חשיב כי אם אותן שהיו עד שלמה: ואלה מושבותם. בגבולם. עד כי היה להם ללוים ולכהני' נחלתם. כל ישר' הפילו גורלות על ארץ ישר' וכמה מארץ ישראל יבא להם לכהנים וללוים: ויבא ליהוד' הגורל מתחילה. וזהו כי לה' היה הגורל בראשונה ליתן להם אותן עיירות הכת' כאן: נתנו לכלב. כי משה נתן לו: פי' שמעוני: אלה תולדותם בכור ישמעאל נביות. מה ראה הכתו' לייחס בניו של רשע על יד שבא מקדקדו של מדבר לגמול חסד לאביו: בני קטורה פלגש אברהם. רב אומר זו הגר. א"ל ר' נתן והכתי' ויוסף אברהם ויקח אשה. כדא" ויוסף ה' דבר אלי עוד. א"ל והכתי' ושמה קטורה. שקטרה מצות ומעשים טובי'. א"ל והכתי' ולבני הפילגשים אשר לאברהם. פילגשים כתי' אותה שישבה על הבאר ואמרה לחי עולמים ראה בעלבוני זו. אר" ברכיה אע"ג דכתי' ותלך ותתע במדבר באר שבע. תאמר שנחשד עליה בריה. תל"ו ושמה קטורה. כקיטור זה שאותם גנת בה. ומוצאה כחותמה:

ושמטה

ואלה ראשי בית אבותם ועפר וישעי ואליאל ועזריאל וירמיה
והודויה ויחדיאל אנשים גבורי חיל אנשי שמות ראשים לבית אבותם
: וימעלו באלהי אבתיהם ויזנו אחרי אלהי עמי הארץ אשר השמיד
אלהים מפניהם: ויער אלהי ישראל את רוח פול מלך אשור ואת
רוח תלגת פלנסר מלך אשור ויגלם לראובני ולגדי ולחצי שבט
מנשה ויביאם לחלח וחבור והרא ונהר גוזן עד היום הזה: בני לוי
גרשון קהת ומררי: ובני קהת עמרם יצהר וחברון ועזיאל: ובני
עמרם אהרן ומשה ומרים ובני אהרן נדב ואביהוא אלעזר ואיתמר
: אלעזר הוליד את פינחס פינחס הוליד את אבישוע: ואבישוע הוליד ופינחס
את בקי ובקי הוליד את עזי: ועזי הוליד את זרחיה וזרחיה הוליד
את מריות: מריות הוליד את אמריה ואמריה הוליד את אחיטוב:
ואחיטוב הוליד את צדוק וצדוק הוליד את אחימעץ: ואחימעץ הוליד
את עזריה ועזריה הוליד את יוחנן: ויוחנן הוליד את עזריה הוא
אשר כהן בבית אשר בנה שלמה בירושלם: ויולד עזריה את אמריה
ואמריה הוליד את אחיטוב: ואחיטוב הוליד את צדוק וצדוק הוליד
את שלום: ושלום הוליד את חלקיה וחלקיה הוליד את עזריה:
ועזריה הוליד את שריה ושריה הוליד את יהוצדק: ויהוצדק הלך
בהגלות יהוה את יהודה וירושלם ביד נבכדנצר: נאצר
בני לוי גרשם קהת ומררי: ואלה שמות בני גרשם לבני ושמעי: שום ו
ובני קהת עמרם ויצהר וחברון ועזיאל: בני מררי מחלי ומשי ואלה אלה
משפחות הלוי לאבתיהם: לגרשם לבני בנו יחת בנו זמה בנו:
יואח בנו עדו בנו זרח בנו יאתרי בנו: בני קהת עמינדב בנו קרח
בנו אסיר בנו: אלקנה בנו ואביסף בנו ואסיר בנו: תחת בנו אוריאל
בנו עזיה בנו ושאול בנו: ובני אלקנה עמשי ואחימות: אלקנה בנו ועזיה
אלקנה צופי בנו ונחת בנו: אליאב בנו ירחם בנו אלקנה בנו: ובני בני
שמואל הבכר ושני ואביה: בני מררי מחלי לבני בנו שמעי בנו עזה בכור
בנו: שמעא בנו חגיה בנו עשיה בנו: ואלה אשר העמיד דויד על
ידי שיר בית יהוה ממנוח הארון: ויהיו משרתים לפני משכן אהל
מועד בשיר עד בנות שלמה את בית יהוה בירושלם ויעמדו כ
כמשפטם על עבודתם: ואלה העמדים ובניהם מבני הקהתי הימן
המשורר בן יואל בן שמואל: בן אלקנה בן ירחם בן אליאל בן
תוח: בן ציף בן אלקנה בן מחת בן עמשי: בן אלקנה בן יואל צוף
בן עזריה בן צפניה: בן תחת בן אסיר בן אביסף בן קרח: בן
יצהר בן קהת בן לוי בן ישראל: ואחיו
אסף העמד על ימינו אסף בן ברכיהו בן שמעא: בן מיכאל בן
בעשיה בן מלכיה: בן אתני בן זרח בן עדיה: בן איתן בן זמה מעשיה
בן שמעי: בן יחת בן גרשם בן לוי: ובני מררי אחיהם על השמאל מאול
איתן בן קושי בן עבדי בן מלוך: בן חשביה בן אמציה בן חלקיה קישי
: בן אמצי בן בני בן שמר: בן מחלי בן מושי בן מררי בן לוי:
ואחיהם הלוים נתונים לכל עבדת משכן עבודת
בית האלהים: ואהרן ובניו מקטירים על מזבח העולה ועל מזבח
הקטרת לכל מלאכת קדש הקדשים ולכפר על ישראל ככל אשר
צוה משה עבד האלהים: ואלה בני אהרן
אלעזר בנו פינחס בנו אבישוע בנו: בקי בנו עזי בנו זרחיה בנו:
מריות בנו אמריה בנו אחיטוב בנו: צדוק בנו אחימעץ בנו:
ואלה מושבותם לטירותם בגבולם לבני רותם
אהרן למשפחת הקהתי כי להם היה הגורל: ויתנו להם את חברון
בארץ יהודה ואת מגרשיה סביבותיה: ואת שדה העיר ואת חצריה
נתנו לכלב בן יפנה: ולבני אהרן נתנו את ערי המקלט את חברון מגרשה
ואת לבנה ואת מגרשיה ואת יתר ואת אשתמע ואת מגרשיה: וכן כלם
ואת חילן ואת מגרשיה את דביר ואת מגרשיה: ואת עשן ואת
מגרשיה ואת בית שמש ואת מגרשיה:

עלמת וממטה בנימן את־גבע ואת־מגרשיה ואת־עלמת ואת־מגרשיה ואת־
ענתות ואת־מגרשיה כל־עריהם שלש־עשרה עיר במשפחותיהם׃
ולבני קהת הנותרים ממשפחת המטה ממחצית מטה חצי מנשה
גרשון בגורל ערים עשר׃ ולבני גרשם למשפחותם ממטה יששכר וממטה
אשר וממטה נפתלי וממטה מנשה בבשן ערים שלש עשרה׃
לבני מררי למשפחותם ממטה ראובן וממטה גד
וממטה זבלון בגורל ערים שתים עשרה׃ ויתנו בני־ישראל ללוים
את־הערים ואת־מגרשיהם׃ ויתנו בגורל ממטה בני־יהודה וממטה
בני־שמעון וממטה בני בנימן את הערים האלה אשר־יקראו אתהם
מגבלם בשמות׃ וממשפחות בני קהת ויהי ערי גבולם ממטה אפרים׃
ויתנו להם את־ערי המקלט את־שכם ואת־מגרשיה בהר אפרים ואת
גזר ואת־מגרשיה׃ ואת־יקמעם ואת־מגרשיה ואת־בית חורון
ואת־מגרשיה׃ ואת־אילון ואת־מגרשיה ואת־גת רמון ואת־מגרשיה׃
וממחצית מטה מנשה את־ענר ואת־מגרשיה ואת־בלעם ואת־
גרשום מגרשיה למשפחת לבני־קהת הנותרים׃ לבני גרשום ממשפחת
חצי מטה מנשה את־גולן בבשן ואת־מגרשיה ואת־עשתרות ואת־
מגרשיה׃ וממטה יששכר את־קדש ואת־מגרשיה את־דברת ואת־
מגרשיה׃ ואת־ראמות ואת־מגרשיה ואת־ענם ואת־מגרשיה׃
וממטה אשר את־משל ואת־מגרשיה ואת־עבדון ואת־מגרשיה׃
ואת־חוקק ואת־מגרשיה ואת־רחב ואת־מגרשיה׃ וממטה נפתלי
את־קדש בגליל ואת־מגרשיה ואת־חמון ואת־מגרשיה ואת־קריתים
ואת־מגרשיה׃ לבני מררי הנותרים ממטה זבלון את־רמונו ואת־
מגרשיה את־תבור ואת־מגרשיה׃ ומעבר לירדן ירחו למזרח הירדן
ממטה ראובן את־בצר במדבר ואת־מגרשיה ואת־יהצה ואת־
מגרשיה׃ ואת־קדמות ואת־מגרשיה ואת־מיפעת ואת־מגרשיה׃
וממטה־גד את־ראמות בגלעד ואת־מגרשיה ואת־מחנים ואת־
יעזר מגרשיה׃ ואת־חשבון ואת־מגרשיה ואת־יעזיר ואת־מגרשיה׃
ישוב ולבני יששכר תולע ופואה ישיב ושמרון
ארבעה׃ ובני תולע עזי ורפיה ויריאל ויחמי ויבשם ושמואל ראשים
אבותם לבית־אבתם לתולע גבורי חיל לתלדותם מספרם בימי דויד עשרים
ושנים אלף ושש מאות׃ ובני עזי יזרחיה ובני יזרחיה מיכאל ועבדיה
תולדותם ויואל ישיה חמשה ראשים כלם׃ ועליהם לתלדותם לבית אבותם
גדודי צבא מלחמה שלשים וששה אלף כי־הרבו נשים ובנים׃
ואחיהם לכל משפחות יששכר גבורי חילים שמונים ושבעה אלף
התיחשם לכל׃ בנימן בלע ובכר וידיעאל שלשה׃
ובני בלע אצבון ועזי ועזיאל וירימות ועירי חמשה ראשי בית אבות
גבורי חילים והתיחשם עשרים ושנים אלף ושלשים וארבעה׃
ובני בכר זמירה ויועש ואליעזר ואליועיני ועמרי וירמות ואביה
וענתות ועלמת כל־אלה בני־בכר׃ והתיחשם לתלדותם ראשי בית
אבותם גבורי חיל עשרים אלף ומאתים׃ ובני ידיעאל בלהן ובני בלהן
יעוש יעיש ובנימן ואהוד וכנענה וזיתן ותרשיש ואחישחר׃ כל־אלה בני
יצאי ידיעאל לראשי האבות גבורי חילים שבעה־עשר אלף ומאתים יצאי
צבא למלחמה׃ ושפם וחפם בני עיר חשם בני אחר׃ בני נפתלי
יחציאל וגוני ויצר ושלום בני בלהה׃
בני מנשה אשריאל אשר ילדה פילגשו הארמיה ילדה את־מכיר אבי
גלעד׃ ומכיר לקח אשה לחפים ולשפים ושם אחתו מעכה ושם
השני צלפחד ותהיינה לצלפחד בנות׃ ותלד מעכה אשת־מכיר בן
ותקרא שמו פרש ושם אחיו שרש ובניו אולם ורקם׃ ובני אולם בדן
אלה בני גלעד בן־מכיר בן־מנשה׃ ואחתו המלכת ילדה את־איש
אשהוד הוד ואת־אביעזר ואת־מחלה׃ ויהיו בני שמידע אחין ושכם ולקחי
ואניעם׃ ובני אפרים שותלח וברד בנו ותחת בנו
ואלעדה בנו ותחת בנו׃ וזבד בנו ושותלח בנו ועזר ואלעד

וממטה בנימן את גבע. באילו העיירות נפל הגורל על שבט בנימן כל עריהם יג׳ עיר ואילו כולן הכהנים: ולבני קהת הנותרים. אילו הלוים שיצאו מקהת: ממחצית מטה חצי מנשה. הוא אותו חצי שבט מנשה שנטל חלקו לבד ירושלים בגורל ערים עשר לא משל חצי שבט מנשה של עבר הירדן: ויתנו בגורל ממטה בני יהודה. באילו שלשה שבטי׳ נפל הגורל לכהני׳ ולמעלה לא הזכיר מט׳ שמעון וכאן מזכירו: אשר יקראו בשמות. שמותם קוראים ומפורשים למעלה ולא הזכיר מטה שמעון וכאן הזכירו: לבני מררי הנותרים ממטה זבולון. פתח לבני מררי נפלו בגורל ערים הנותרים חלק זבולון ראובן וגד: ישוב ושמרון. ובתו׳ כתוב יוב ושמרון. ונקרא ישוב על שם שנתיישבו ללמד תורה. שנאמר ומבני יששכר יודעי בינה לעיתים: מספרם בימי דוד עשרים ושנים אלף. אותן שיצאו מתולע בלבד: ובני עזי׳ שלשים וששה אלף כי הרבו וכל אלה היו לבד מאותן כב׳ אלף ושש מאות של בני תולע מן בני תולע מן בני עזי ובין כולם גבורי חילי׳ של דוד שמני׳ ושבעה אלף. כל המשפחות של בני יששכר עם בני תולע ובני עזי: והיינו דכתיב זה: והתייחשם. כל היחס יחד ידיעאל אשבאל ושופים וחופים בני עיר. ועזר׳ שכתב היחס נסתפק אם משל בנימן אם לאו. דהא כתיב בסמוך ומכיר לקח אשה לחופי׳ ולשופים. ולכך כתבם לבדם בני נפתלי וגומר ועזרא לא מנה יותר מבני נפתלי והטעם בירושלמי בסוף מגילה לפי שמצא ספרי׳ ובכל אחד היה כתוב בו יחס ומה שמצא כתב ומה שלא מצא לא כתב. לפיכך היחס בדילוג בספר זה ברוב מקומו׳. ומה שלא כתבו בספר זה חבר בספר עזרא ודאיה לדבר וכל ישרא׳ התייחשו והנם כתובים על ספר מלכי ישרא׳. כלו׳ כל יחוסם כתוב בדברי הימים: ויהודה הגלו לבבל. פתרונו אם רצונך לידע יחס עשרת השבטים לך ללחלח וחבור נהר גוזן וערי מדי. כי ספר דברי הימי׳ שלהם גלה עמהם אבל יהודה מצאתי ספרו בבבל ומה שמצאתי כתבתי. דכתיב ויהודה הגלו לבבל. מצא שם עזרא שגלה עמהם לבבל ספר ייחוסם וכתב מה שמצא: אשר ילדה וגו׳. כלומ׳ אשתו הראשונה אשר ילדה אותה ללוי במצרים אבל פילגש הארמיה ילדה את מכיר: פי׳ שמעוני: זמרן ויקשן. אמר בר יחזקאל ורבנין. חד אמר זמרן שהיו מזמרין בעולם. יקשן שהיו מתקשין בעולם. ורבנין אמר זמרן שהיו מזמרין בתוף לע״ז. יקשן שהיו מקשין בתוף לע״ז. ויקשן ילד את שבא ואת דדן. ר׳ שמואל בר נחמני אמר אע״ג דאיכון מתרגמין תגרין ואמפורין וראשי אימרין כולן ראשי אומות הן: בני יצחק עשו וישראל. כתי׳ ויקראו שמו עשו. אר״י יצחק אמר הק׳ אתון קריתון לחזירכון שם אף אני קורא לבני בכורי שם שנ׳ כה אמר ה׳ בני בכורי ישראל: בני עשו אליפז. הייני הא דכתי׳ כי אני חשפתי את עשו גליתי את מסתריו. ר׳ סימון אמ׳ קלפית בצליה כל כך למה גלית׳ את מסתריו בשביל לגלו׳ הממזרי׳ שבאו מהן. וכמה ממזרי׳ העמיד רב אומר שלשה. לוי אומר ארבעה. אר׳ בנימין הדין קרא דהכא ממזר הוא: ואחות לוטן תמנע. מנשה בן חזקיה היה יושב ודורש באגד׳ של דופי. אמר לא היה לו למשה לכתוב בתורה אלא ואחות לוטן תמנע: ותמנע היתה פילגש. וילך ראובן בימי קציר חטים. ועליו מפורש בקבלה הוי מושכים העון בחבלי השוא. ודאתן עלה מאי היא ואחות לוטן תמנע. תמנע בת מלכים היא דכל אלוף מלכותא בלא תאגא. בעיא לאיגיורי באתה אבל יעקב ולא קבלה. היתה פילגש לעשו. אמרה מוטב תהא שפחה לאומה זו ואל תהא גבירה לאומה אחרת. נפק מינה עמלק דצעריהו לישראל דלא איבעי להו: וילך ראובן בימי קציר חטים. אמר רבה בר רב יצחק מכאן לצדיקים שאין פושטין ידיהן בגזל. ואלה המלכים אשר מלכו. ר׳ יצחק פתח אלונים מבשן עשו משוטיך. כמשלו אומות העולם כספינה זו שעושין לה תורן ממקו׳ אחר והוגנין ממקום אחר. כך שלמה ממשרקה. שאול מרחובות הנהר לפני מלך מלך בישראל. ר׳ יוסי בר חנינא אומר בשעה שזה מעמיד מלכים זה מעמיד שופטים. זה מעמיד אלופים וזה מעמיד נשיאים. אמר ריב״ל זה העמיד שמנה וזה העמיד שמנה. בלע. יובב חושם הדד שמלה שאול בעל חנן הדר. וזה העמיד שמנה שאול איש בשת דוד שלמה רחבעם אביה אסא יהושפט. בא כבוכד נצר ובטל של אילו ושל אילו שם תבל במדבר ועריו הרס. בא אויל מרודך ונתן גדולה ליהויכין. בא אחשורוש ונתן גדולה להמן: והרגום

והרגום אנשי גת · הנולדים בארץ אנשי גת היו בקיאין בתולדות
הארץ שממנה נולדו ושנכנסו בני אפרים וירדו לקחת את מקניהם
לא היו בקיאים לפי' הרגום ושנכנסו על שמיהרו הקץ לצאת בחזקה.
והיינו דכתי' חיל אחז יושבי פלשת: בית חורון שארה · אילו שתי
עיירות חורון שארה על שם העיר: ורפח בנו · של בריעה: ועל
ידי בני מנשה · סמוך להם. כמו איש על ידו לדגלו: והו' אבי ברזית ·
שר של אותה עיר. ר' לוי אומ' שהיו בנותיהם נאות ונשואות לכהני'
המשוחי' בשמן המשחה לפי שבחלקם היה רוב שמן דכתיב וטובל
בשמן רגלו והשמן מערך הבש'. ואמר ר' חנינא אמת ושמן שבתוכי
אני הם החזירוני לנערותי · ובנימן הוליד את בלע: כבר יחסו
מלמעלה ולפי שרצה לייחס עד שאול מתחיל למנות משבנימן וכאן קורא
אותם שמות אחרי' שלא קרא אותם למעלה וכל היחס למפרע והרוצה
לדקדק רוב ערי הלוים ומגרשיהן האמורים כאן למפרע הן ביהושע
. כי עזרא מצא ספרים כמו שפי' למעלה: ויגלם אל מנחת · ומפר' כי
נעמן ואחיהו הגל': מנחת · מדינה היא כדכתי' וחצי המנחתי:
ושחרי' הוליד · הוא היה אחד מן הגולים · ולאחר שלחו אותה מן
הגלות הוליד את כל אלה: חושים ואת בערה נשיו · כך שמותם:
ומחושים הוליד זו חושים אשתו שמזכיר למעלה אך שהפסיק בחרש
אשתו: ואחיו ששק · כולן עד יובב היו בני אלפע' ויקים וזכרי כולן עד
שמרת היו בני שמעי: ובגבעון וגומר · זאת הפרשה עד כל אלה בני
אצל כפולה בזה הספר אך שאין ייחוסן שוה שחלוקות הפרשיות
במקצת · וכן פרשת והיושבים הראשונים אשר באחוזתם · ופרשה
שאחריה ומן הכהנים ידעיה ויהויריב וכן ומן הלוים שמעיה כל אילו
הפרשיות כתובים בספר עזרא וכתיב בעזרא ואלה ראשי המדינה
אשר ישבו בירושלם · ומפרש בסוף מגילה ירושלמי שלשה ספרי'
מצא עזרא ספר מעונים ספר זאטוטי · ספר האחיא · ובטלו דברי
האחד וקיימו דברי השנים . וכן הרבה ספרי יחוסין מצא
כשמצאו שלשה בטלו את המועטים וקיימו את הרבי' · וכשמצאם
עזרא זוגות כמו ובגבעון ישבו הוצרך לכתו' שני פעמים לפי שחלוק
היחס במקצת. וכן פירש היושבים ראשונים וגומר. מצא זוגות
חלוקות זו מזו במקצת לכך הוצרך לכותבן שתי פעמי' כאן ובעזרא.
ומה שלא כתבו בזה הספר שני פעמים ובעזרא לפי שבעזרא מונה
יחס לכהני' עד שידע שמעיה היה אחר עזרא ובספר זה אין לו למנו'
וליחס אותם שלאחר עזרא · רק אותם שהיו בבית ראשון מריב בעל
מפיבושת: ובספר עזרא היה לו לפרש זה · והוא שידעיה היה
אחר עזרא · ובעבור זה מיחס אותו · ומה ענין לפרש וליחס בכאן
בדברי הימים דורות יחד · ולאחר עזרא כי אם מה שהיה בבית
ראשון · ולאצל ששה בנים · אמרו רבותינו
תליסר אלפי גמלי טעוני מדרשו': וכל ישראל התיחשו ·
עיקר ייחוסם היה כתוב עמהם למקום שגלו · ועזרא שלא גלה עמהם.
לא מצא כל יחוסם ומקצת שמצא כתב אבל בגלות יהודה שגלה
עמהם לבבל כל יחוסם שמצא עמהם שם כתב · פי' שמעוני·
וימת בלע. אר"' אבא משל לבן מלכים שהיה לו דין עם אחד וכלו לו
מזונותיו ובא אחד וסיפק לו מזונותיו אמר המלך אין לי עסק אלא עם
זה שסיפק לי מזונות כך אמ' הק' כבר היתה מלכות עקורה מאדום
ובאתה בצרה וסיפקה לה מלכים · אמ' הק' אין לי עסק כי אם
בבצרה · היינו דכתי' כי זבח לה' בבצרה: מהיטבאל בת מטרד
בת מי זהב · מטיבי אלהות היו שהיו מטיבין עצמן לע"ז · ר' סימון
אמ' מטיבי כשים היו. בת מי זהב מן דעתרון אמרין מהו דהבא מהו
כספא: אלוף עירם. אר"' חנינא ציפורא שהוא עתיד לערום תשבריו'
למלך המשיח: אר"' לוי מעשה בבעלון אחד של רומי שהיה מבזבז
תשבריות של אביו נראה לו אליהו בחלום אבותיך מכמנין ואתה
מבזבז · ולא זז משם עד שמילא אותו · החטין והקש והתבן מדיינין
זה עם זה · החטי' אומרי' בשבילינו נזרע' השדה. והקש אומר
בשבילי נזרעה השדה · והתבן אומר בשבילי נזרע' השדה. אמרו
להם החטין תבא השעה ואתם רואי' בשביל מי נזרע' השדה כיון
שהגיע עונת הגורן והתחיל בעל השדה נוטל הקש ושורפו והתבן
ומשליכו והחטין מעמידן כרי והתחילו הכל מנשקין אות' כך ישרא'
והאומו' העולם מדיינין · האומות אומרי' בשבילינו נברא העולם ·
אמ' להן ישרא' תבא השעה ואתם רואין לעתיד לבא בשביל מי נברא
העולם · שנ' תזרם ורוח תשאם וסערה תפיץ אותם · ואתה
תגיל בה' ובקדוש ישראל תתהלל: ועד

והרגום אנשי גת הנולדים בארץ כי ירדו לקחת את מקניהם :
ויתאבל אפרים אביהם ימים רבים ויבאו אחיו לנחמו : ויבא אל אשתו
ותהר ותלד בן ויקרא את שמו בריעה כי ברעה היתה בביתו : ובתו
שארה ותבן את בית חורון התחתון ואת העליון ואת אזן שארה :
ורפח בנו ורשף ותלח בנו ותחן בנו : לעדן בנו עמיהוד בנו אלישמע
בנו : נון בנו יהושע בנו : ואחזתם ומשבותם בית אל ובנתיה
ולמזרח נערן ולמערב גזר ובנתיה ושכם ובנתיה עד עיה ובנתיה :
ועל ידי בני מנשה בית שאן ובנתיה תענך ובנתיה מגדו ובנותיה
דור ובנותיה באלה ישבו בני יוסף בן ישראל :
בני אשר ימנה וישוה וישוי ובריעה ושרח אחתם : ובני בריעה חבר ויאחותם
ומלכיאל הוא אבי ברזות : וחבר הוליד את יפלט ואת שומר ואת ברזית
חותם ואת שועא אחותם : ובני יפלט פסך ובמהל ועשות אלה בני
יפלט : ובני שמר אחי ורוהגה יחבה וארם : ובן הלם אחיו צופח וחבה
וימנע ושלש ועמל : בני צופח סוח וחרנפר ושועל וברי וימרה :
בצר והוד ושמא ושלשה ויתרן ובארא : ובני יתר יפנה ופספה וארא שה
: ובני עלא ארח וחניאל ורציא : כל אלה בני אשר ראשי בית
האבות ברורים גבורי חילים ראשי הנשיאים והתיחשם בצבא
במלחמה מספרם אנשים עשרים וששה אלף : ובנימן הוליד את ח
בלע בכרו אשבל השני ואחרח השלישי : נוחה הרביעי ורפא החמישי
: ויהיו בנים לבלע אדר וגרא ואביהוד : ואבישוע ונעמן ואחוח :
וגרא ושפופן וחורם : ואלה בני אחוד אלה הם
ראשי אבות ליושבי גבע ויגלום אל מנחת : ונעמן ואחיה וגרא הוא ויגלום
הגלם והוליד את עזא ואת אחיחד : ושחרים הוליד בשדה מואב מן עזה
שלחו אתם חושים ואת בערא נשיו : ויולד מן חדש אשתו את יובב אחיהוד
ואת צביא ואת מישא ואת מלכם : ואת יעוץ ואת שכיה ואת מרמה רא שביה
אלה בניו ראשי אבות : ומחשים הוליד את אביטוב ואת אלפעל : ברמה
ובני אלפעל עבר ומשעם ושמר הוא בנה את אונו ואת לד ובנתיה :
ובריעה ושמע המה ראשי האבות ליושבי אילון המה הבריחו את יושבי
יושבי גת : ואחיו ששק וירמות : וזבדיה וערד ועדר : ומיכאל
וישפה ויוחא בני בריעה : וזבדיה ומשלם וחזקי וחבר : וישמרי
ויזליאה ויובב בני אלפעל : ויקים וזכרי וזבדי : ואליעיני וצלתי אליעיני
ואליאל : ועדיה ובראיה ושמרת בני שמעי : וישפן ועבר ואליאל :
ועבדון וזכרי וחנן : וחנניה ועילם וענתתיה : ויפדיה ופנואל בני ופנואל
ששק : ושמשרי ושחריה ועתליה : ויערשיה ואליה וזכרי בני ירחם
: אלה ראשי אבות לתלדותם ראשים אלה ישבו בירושלם : ובגבעון
ישבו אבי גבעון ושם אשתו מעכה : ובנו הבכור עבדון וצור וקיש
ובעל ונדב : וגדור ואחיו וזכר : ומקלות הוליד את שמאה ואף המה
נגד אחיהם ישבו בירושלם עם אחיהם : ונר הוליד את קיש וקיש
הוליד את שאול ושאול הוליד את יהונתן ואת מלכי שוע ואת
אבינדב ואת אשבעל : ובן יהונתן מריב בעל ומריב בעל הוליד את
מיכה : ובני מיכה פיתון ומלך ותארע ואחז : ואחז הוליד את יהועדה
ויהועדה הוליד את עלמת ואת עזמות ואת זמרי וזמרי הוליד את
מוצא : ומוצא הוליד את בנעא רפה בנו אלעשה בנו אצל בנו :
ולאצל ששה בנים ואלה שמותם עזריקם בכרו וישמעאל ושעריה
ועבדיה וחנן כל אלה בני אצל : ובני עשק אחיו אולם בכרו יעוש
השני ואליפלט השלשי : ויהיו בני אולם אנשים גבורי חיל דרכי
קשת ומרבים בנים ובני בנים מאה וחמשים כל אלה מבני בנימן :
וכל ישראל התיחשו והנם כתובים על ספר מלכי ישראל ט
ויהודה הגלו לבבל במעלם : והיושבים הראשנים אשר באחזתם היושבים
בעריהם ישראל הכהנים הלוים והנתינים : ובירושלם ישבו מן
בני יהודה ומן בני בנימן ומן בני אפרים ומנשה : עותי בן עמיהוד

בן עמרי בן אמרי בן בני מן בני פרץ בן יהודה: ומן השילוני עשיה
עואל הבכור ובניו: ומן בני זרח יעואל ואחיהם שש מאות ותשעים:
ומן בני בנימן סלוא בן משלם בן הודויה בן הסנאה: ויבניה בן
ירוחם ירחם ואלה בן עזי בן מכרי ומשלם בן שפטיה בן רעואל בן יבניה
ובניה ואחיהם לתלדותם תשע מאות וחמשים וששה כל אלה אנשים
ראשי אבות לבית אבתיהם: ומן הכהנים ידעיה ויהויריב ויכין:
ועזריה בן חלקיה בן משלם בן צדוק בן מריות בן אחיטוב נגיד ב
בית האלהים: ועדיה בן ירחם בן פשחור בן מלכיה ומעשי בן
יחזרה עדיאל בן יחזרה בן משלם בן משלמית בן אמר: ואחיהם ראשים
לבית אבתם אלף ושבע מאות וששים גבורי חיל מלאכת עבודת בית
האלהים: ומן הלוים שמעיה בן חשוב בן עזריקם בן חשביה מן
בני מררי: ובקבקר חרש וגלל ומתניה בן מיכא בן זכרי בן אסף:
אסף ועבדיה בן שמעיה בן גלל בן ידותון וברכיה בן אסא בן אלקנה
היושב בחצרי נטופתי: והשערים שלום ועקוב וטלמון ואחימן
ואחיהם שלום הראש: ועד הנה בשער המלך מזרחה המה השערים
למחנות בני לוי: ושלום בן קורא בן אביסף בן קרח ואחיו לבית
אביו הקרחים על מלאכת העבדה שמרי הספים לאהל ואבתיהם על
מחנה יהוה שמרי המבוא: ופינחס בן אלעזר נגיד היה עליהם לפנים
יהוה עמו: זכריה בן משלמיה שער פתח לאהל מועד: כלם הברורים
לשערים בספים מאתים ושנים עשר המה בחצריהם התיחשם
המה יסד דויד ושמואל הראה באמונתם: והם ובניהם על השערים
לבית יהוה לבית האהל למשמרות: לארבע רוחות יהיו השערים
מזרח ימה צפונה ונגבה: ואחיהם בחצריהם לבוא לשבעת הימים
גבורי מעת אל עת עם אלה: כי באמונה המה ארבעת גברי השערים הם
הלוים והיו על הלשכות ועל האצרות בית האלהים: וסביבות בית
האלהים ילינו כי עליהם משמרת והם על המפתח ולבקר לבקר:
נודה ומהם על כלי העבודה כי במספר יביאום ובמספר יוציאום: ומהם
ממנים על הכלים ועל כל כלי הקדש ועל הסלת והיין והשמן ו
והלבונה והבשמים: ומן בני הכהנים רקחי המרקחת לבשמים:
ומתתיה מן הלוים הוא הבכור לשלם הקרחי באמונה על מעשה
קהתי החבתים: ומן בני הקהתי מן אחיהם על לחם
המערכת להכין שבת שבת: ואלה המשררים ראשי אבות ללוים
לשכות בלשכת פטירים כי יומם ולילה עליהם במלאכה: אלה ראשי האבות
פטורים ללוים לתלדותם ראשים אלה ישבו בירושלם: ובגבעון ישבו אבי
יעיאל גבעון יעואל ושם אשתו מעכה: ובנו הבכור עבדון וצור וקיש ובעל
ונר ונדב: וגדור ואחיו וזכריה ומקלות: ומקלות הוליד את שמאם
ואף הם נגד אחיהם ישבו בירושלם עם אחיהם: ונר הוליד את קיש
וקיש הוליד את שאול ושאול הוליד את יהונתן ואת מלכי שוע ואת
אבינדב ואת אשבעל: ובן יהונתן מריב בעל ומריבעל הוליד את
פיתון מיכה: ובני מיכה פיתן ומלך ותחרע: ואחז הוליד את יערה ויערה
הוליד את עלמת ואת עזמות ואת זמרי וזמרי הוליד את מוצא: ומוצא
הוליד את בנעא ורפיה בנו אלעשה בנו אצל בנו: ולאצל ששה
בנים ואלה שמותם עזריקם בכרו וישמעאל ושעריה ועבדיה וחנן
אלה בני אצל: ופלשתים נלחמו בישראל וינס איש ישראל
מפני פלשתים ויפלו חללים בהר גלבע: וידבקו פלשתים אחרי שאול
ואחרי בניו ויכו פלשתים את יונתן ואת אבינדב ואת מלכי שוע בני
שאול: ותכבד המלחמה על שאול וימצאהו המורים בקשת

ועד הנה בשער המלך. פתרונו עד מהלאה עד שער ששמו שער המלך מזרחה המה השוערים: שלום ואחיו. ממחנו' בני לוי: שומרי הספים. שלום בן קורא בן אביאסף שומרי הספים של אהל מועד היו שלא היו מניחים שום אדם לבא אל אהל מועד כי אם כהנים בעבודתם. ופנחס בן אלעזר בן הלוים הוא. לפנים ה' עמו שנתנבא לפנים. ורבותי' אמרו הוא פנחס הכהן ועל שלא היתיר נדרו ליפתח כשנסתלקה שכינה ממנו: באמונתם. בקיומם: לארבע רוחות. והיו השוערים מזרחה: לשבעת הימים. לסוף שבעת הימים: מעת לעת. משבוע לשבוע. כל משמרה בשבתה: והם על המפתח. על מפתח העזרה: ולבקר לבקר. לפתוח: ומהם על כלי השרת. במספר יביאו' ויוציאו': אלה המשוררי' פטורי'. מכל דבר ומכל מלאכה כי אם לשורר שירה. אשבעל. זה הוא איש בשת. ולכך כינהו בושת לפי שבעל לשו' ארוכות הוא. וכינוהו בושת לשון גנאי: מריב בעל. זה מפיבושת. את' לי ר' יצחק בר' שמוא' דנירבונה. משעה שעברו ישראל את הבעל נקרא לבעל שם בושת דכת' לקטר לבשת לקטר לבעל. כי בעל הוא בושת וגדעון נקרא ירובעל על שם יריב לו בעל. ונקרא ירובשת דכת' על אבימלך מי הכה אבימלך בן ירובשת הלא אש' השליכה פלח. בספר שמוא' הרי שנקרא ירובשת וירובעל. כי בעל ובושת אחד הוא כן אשבעל ומריב בעל הוא מפיבושת: ורבו' דרשו שעשה מריבה עם דוד שהיה בעון שאמר הוא וציבא יחלקו השדה: ופלשתים נלחמים. אינו מספר כי אם מפלתו של שאול. וכשיבא לספר מעשה דוד אינו מספר זלותו אלא גבורתו וגדולתו כי הספר שלו הוא דדברי הימים למלכי יהודה: וימצאוהו המורים. בא וראה כי אין חכמה ואין תבונה נגד עיני ה' כי אם ברצונו ה' דרכי איש. שהרי שונאי בני בנימין היו נופלים לפניהם לפי שהיו מלומדי קשת. כדכתי' בבנימין איטר יד ימינו. כל זה קולע באבן אל השערה לא יחטיא. וכן מצינו ביהונתן כרה אוריה. וכן בנימין נושק וקשת וכן באסא ובנימין דורכי קשת. וכן במטה בנימין נושקי רומי קשת מימיני' ומשמאילים אבל כשה' סר מעליו נפל ביד מורה קשת בדבר שהוא אומנתו של שאול: [illegible] של שמעוני: בני יהוד' ער ואונן. ער שהוערה מן העולם. אונן שהביא אנינות לעצמו. שלשה נולדו לו מבת שוע כנענית בת גברא בוציכא [?] דאתרא: ותמר כלתו ילדה לו את פרץ וזרח. שתים הן שנתכסו בצעיף וילדו תאומים. רבקה ותקח רבקה הצעיף ותתכס. תמר ותכס בצעיף ותתעלף: ובני זרח זמרי ואיתן. כתי' זמרי וכתי' עכן: ר' יהושע בן לוי אומ' שעשה כמעשה זמרי. ר' שמואל בר נחמני אמר שבזדמרו ישראל על ידו. איתן זה אברהם אבינו כדכתי' משכיל לאיתן האזרחי. הימן זה משה כדכתי' בכל ביתי נאמן הוא. וכלכל זה יוסף שנ' ויכלכל יוסף את אחיו. ודרדע כולם חמשה. וכי אין אנו יודעי' שכולם חמשה אלא מלמד שאף עכן עמהם לעולם הבא: ויקח לו כלב את אפרת ותלד לו את חור. למה נקרא מרים אפרת. פלטירית בת מלכים מגדולי הדור: ודוד כפין מיניה דכתי' ודוד בן איש אפרתי הזה: וכלב בן חצרון הוליד את עזובה אשה ואת יריעות. ואלה בניה ישר ושובב וארדון: בן חצרון בן יפונה הוא. בן שפינה מעצת מרגלים. ולטעמיך בן קנז הוא דכתי' וילכדה עתניאל בן קנז אחי כלב. אמר רבא חורגיה דקנז הוי. עזובה זו מרים ולמה נקרא שמה עזובה שהכל עזבוה. הוליד והא מינסיב נסיב לה. אר"י יוחנן כל הנושא אשה לשם שמים מעלה עליו הכתו' כאילו ילדה. יריעות שהיו פניה דומין ליריעות. ואלה בניה אל תקרי בניה אלא בוניה. ישר שיישר את עצמו. שובב שסיבב את יצרו. ארדון שרדה את יצרו: ולאשחור אבי תקוע היו שתי נשים חלאה ונערה. אשחור זה כלב. ולמה נקרא שמו אשחור שהושחרו פניו בתעניות. אבי שנעשה לה כאב. תקוע שתקע לבו לאביו שבשמים. היו שתי נשים. כשתי נשים לא חלאה ולא נערה הואי. אלא בתחילה חלאה ולבסוף נערה: ובני חלאה צרת וצהר ואתנן. צרת שנעשה צרה לחברותיה. צהר שהיו פניה דומות לצהרים. אתנן שכל הרואה אותה מוליך אתנן לאשתו: ואחר בא חצרון אל בת מכיר אבי גלעד. א"ל רב הונא לרבה בר מרי מנא הא מילתא דאמור רבנן בני בנים הרי הן כבנים. מהכא ואחר בא חצרון אל בת מכיר אבי גלעד ותלד לו את שגוב. וכתי' מני מכיר ירדו מחוקקים. וכתיב זבול' מחקקי:

ויחל

ויחל מן היורים: ויאמר שאול אל נשא כליו שלף חרבך ודקרני
בה פן יבאו הערלים האלה והתעללו בי ולא אבה נשא כליו כי ירא
מאד ויקח שאול את החרב ויפל עליה: וירא נשא כליו כי מת
שאול ויפל גם הוא על החרב וימת: וימת שאול ושלשת בניו וכל
ביתו יחדו מתו: ויראו כל איש ישראל אשר בעמק כי נסו וכי מתו
שאול ובניו ויעזבו עריהם וינסו ויבאו פלשתים וישבו בהם: ויהי
ממחרת ויבאו פלשתים לפשט את החללים וימצאו את שאול ואת
בניו נפלים בהר גלבע: ויפשיטהו וישאו את ראשו ואת כליו
וישלחו בארץ פלשתים סביב לבשר את עצביהם ואת העם: וישימו
את כליו בית אלהיהם ואת גלגלתו תקעו בית דגון: וישמעו כל
יביש גלעד את כל אשר עשו פלשתים לשאול: ויקומו כל איש חיל יבש
וישאו את גופת שאול ואת גופת בניו ויביאום יבישה ויקברו את גופות
עצמותיהם תחת האלה ביבש ויצומו שבעת ימים: וימת שאול
במעלו אשר מעל ביהוה על דבר יהוה אשר לא שמר וגם לשאול
באוב לדרוש: ולא דרש ביהוה וימיתהו ויסב את המלוכה לדויד לדוד
בן ישי: ויקבצו כל ישראל אל דויד חברונה ויקבצו
לאמר הנה עצמך ובשרך אנחנו: גם תמול גם שלשום גם בהיות יא
שאול מלך אתה המוציא והמביא את ישראל ויאמר יהוה אלהיך לך
אתה תרעה את עמי את ישראל ואתה תהיה נגיד על עמי ישראל:
ויבאו כל זקני ישראל אל המלך חברונה ויכרת להם דויד ברית ב
בחברון לפני יהוה וימשחו את דויד למלך על ישראל כדבר יהוה
ביד שמואל: וילך דויד וכל ישראל ירושלם היא יבוס ושם היבוסי הוא
ישבי הארץ: ויאמרו ישבי יבוס לדויד לא תבוא הנה וילכד דויד את
מצדת ציון היא עיר דויד: ויאמר דויד כל מכה יבוסי בראשונה יהיה
לראש ולשר ויעל בראשונה יואב בן צרויה ויהי לראש: וישב דויד
במצד על כן קראו לו עיר דויד: ויבן העיר מסביב מן המלוא ועד
הסביב ויואב יחיה את שאר העיר: וילך דויד הלוך וגדול ויהוה
צבאות עמו: ואלה ראשי הגברים אשר
לדויד המתחזקים עמו במלכותו עם כל ישראל להמליכו כדבר יהוה
על ישראל: ואלה מספר הגברים אשר לדויד ישבעם בן חכמוני
ראש השלושים הוא עורר את חניתו על שלש מאות חלל בפעם לישים
אחת: ואחריו אלעזר בן דודו האחוחי הוא בשלושה הגברים:
הוא היה עם דויד בפס דמים והפלשתים נאספו שם למלחמה ותהי
חלקת השדה מלאה שעורים והעם נסו מפני פלשתים: ויתיצבו
בתוך החלקה ויצילוה ויכו את פלשתים ויושע יהוה תשועה גדולה:
וירדו שלושה מן השלושים ראש על הצר אל דויד אל מערת עדלם
ומחנה פלשתים חנה בעמק רפאים: ודויד אז במצודה ונציב פלשתים
אז בבית לחם: ויתאו דויד ויאמר מי ישקני מים מבור בית לחם
אשר בשער: ויבקעו השלשה במחנה פלשתים וישאבו מים מבור
בית לחם אשר בשער וישאו ויבאו אל דויד ולא אבה דויד לשתותם
וינסך אתם ליהוה: ויאמר חלילה לי מאלהי מעשות זאת הדם האנשים
האלה אשתה בנפשותם כי בנפשותם הביאום ולא אבה לשתותם אלה
עשו שלשת הגברים: ואבשי אחי יואב הוא
היה ראש השלושה והוא עורר את חניתו על שלש מאות חלל ולא ולו
שם בשלשה: מן השלושה בשנים נכבד ויהי להם לשר ועד השלושה שלושה
לא בא: בניה בן יהוידע בן איש חיל
רב פעלים מן קבצאל הוא הכה את שני אריאל מואב והוא ירד קבציאל
והכה את הארי בתוך הבור ביום השלג: והוא הכה את האיש המצרי

ויחל· כמו ותתחלחל המלכה: יבשה. ליבש גלעד: ויצומו שבעת
ימים· כשאבלו עליו ומה שמסרו עצמם עליו ומה שנתאבלו הם יותר
מכל ישראל ויותר מאחרים מפני טובה שעשה להם שא"ל שהצילם
מנחש עמוני כשעלה עליהם. וכנגד שבעה ימים שנתן להם נחש
העמוני זמן עד שיבא מושיען כתענו שבעיו ז' ימים. ועוד שהיו בני
בנימין קרובי' להם· ורחיה לדבר שלא הלכו להרוג את בנימין כשהלכו
בני ישראל אל הגבעה במעשה פלגש· שנאמר והנה אין שם איש
מיושבי גלעד: אשר מעל בה': במלחמות עמלק. על דבר ה' אשר
לא שמר שאול את אשר צוהו שמואל להעלות העולה. אנכי אעלה ולא
אתה ושאול העלה אות': וגם לשאול באוב: לדרוש. שתי מעילות
מעל שאול אחת שאל אחריו ואחת שדרש· ודרשינן באגדת דשמואל
שנינו חמשה מעילות מעל· אתה תרעה את עמי· אמ' להם דוד את'
אומרים לי אתה תרעה אין הדבר תלוי בי כי ה' רועי לא אחס'·
ודוגמא שנינו כשאמרו לדוד לא תצא עוד אתנו למלחמה ולא תכבה
את נר ישראל· אמר דוד כי אתה תאיר נרי ה' וה' יגיה חשכי:
ויכרות להם דוד ברית· לעשות להם כחק המלך ולהלחם
מלחמתם: לפני ה'· והלא לא היה המשכן בחברון אלא מהו
לפני ה'. אלא כל מקום שכורתין ברית או שום תנאי עושים שם המקום
קרוי שם לעד· וכן לפני ה' במצפה: וכן מפורש דוגמתו לפני ה'
במצפ': וילך דוד. מיד כשנעשה מלך הלך לעשו' מלחמה שלא יאמרו
דואג הוא ללחום ועד עכשיו שהיה נוכח שאול מזלו היה גורם: ויאמרו
יושבי יבוס לא תבא הנה. ולא פירש למה. ובספר שמואל מפורש כי אם
הסירך את העורי' והפסחי'. ראו יושבי יבוס שלא יכלו לעמוד לפני דוד
ונתנו עורים ופסחים לפני שער העיר ואמרו לא יכנס עד ילחם עם
אילו· ולדוד היה גנאי להלחם הוא בעצמו עמם: ואמר כל מכה
היבוסי ויגע בצנור. בגובה המגדל. וגם ישליך ויסיר משם העורי'
והיה לראש ולשר· וכתי' על כן יאמרו עור ופסח לא יבא עוד אל הבית.
כלומר גנאי הוא לדוד אם יבא עור ופסח לביתו שמא יאמרו עם אילו
נלחם דוד. ורבי' שלמה לא פי' כן: מן המלא עד מסביב· ובשמוא'
כתי' וביתה: היקף חומה מוקפת ומתמלאים אותה עפר וגבוה הרבה
באמצעו ומשפע והולך לכל רוח והוא קרוי מילא ועליו בנה דוד ביתו
ובאותו המילא שהיה סביב למצודה היה שאר העיר בנוי ומחזיק
בדק החומה: ויואב יחיה את שאר העיר· הוא בנה והחזיק לבנות
בדקי החומה. ודוגמתו בעזרא היחיו את האבנים מעפר: ראש
השלשים. ראש גבורים. כמו ושלישים על כולו: בן חכמוני. ובשמואל
כתיב תחכמוני הוא אביו ויפה כח האב מכח הבן שכתו' שמנה מאו'
חלל: עורר חניתו· כאשר הוא ילחם במלחמה עד שיהרג
בחניתו ג' מאות איש: הוא בג' גבורים. הוא בכלל שלשה גבורי'
כי הוא אחד מהם ושלשה אלו היו גבורים יותר משלשה ושלשים
שמזכיר בסמוך· וכאן אינו מזכיר כי אם השנים ישבעם ואלעזר.
ובשמואל מזכיר אף השלש דכתי' ואחריו שמא בן אגא הררי: על שלש
מאות חלל. ולשם הוא האב וכאן הוא הבן. בן דודו· כך שמו היה
בשלשה הגבורי' אחד מה': בפס דמי' שם מקום במלחמת פס דמי'.
ובשמואל כתי' באפס דמים: בענין אחר: והפלשתים נאספו·
שנזדרזו להנקם מישראל· ומאותם גבורים שחרפום כמפורש
בשמואל בחרפם בפלשתים: מלאה שעורים: ופלשתים רצו להכיתם
באש: וירדו שלש' מן השלשים: שלשה אלה היו ראשים: וכתיב
פלשתים· שופטו בבית לחם· שסבר בית לחם לקחו והעמידו בה
נציב שופטים: כשמלחמה זו היתה עדין פלשתים מחזקים שם
שישראל היו תחת ידם בימי שמשון ושמואל עד שבא דוד: וכתיב
התחזקו והיו לאנשים פלשתים פן תעבדו לעברי' כאשר עבדו לכם:
מי ישקני מים מבאר בית לחם. לפיכך נתאוה לה' שהיה רגיל בהם·
שמשם היה דוד· דכתי' בן ישי הלחמי· ולפי שהיה דוד תדיר מלומד
ורגיל באותן מים נתאוה להם שכל מים ובכל אויר שאדם רגיל בהן
יפין לו· וכן מצינו בספר יוסיפון בהלכי המלכה שנישאת חוץ מארץ
מולדתה וחלתה· ואמרו הרופאי' אין לה תקנה עד שתרחץ ותהנה
במקומה· ויבקעו הג'· כשהפלשתים עומדים לפני הבור באו גבורי
ישראל ובקעו ביניהם ושאבו על כרחם: וינסך אותם לה'. בר
קפרא אמר חג הסוכות היה ונסכן על המזבח. כי בנפשותם הביאו'

שמסרו עצמן להריגה על המי'. ורבותינו דרשו שאילה הוכרך לשאול מסנהדרין בבית לחם: וינסך אותם ליהוה. כך מקובלני כל המוסר עצמו למיתה על דברי
תורה אין אומרים הלכה מפיו· ואמרו משמיה דגמר' בנפשותם הביאום מסרו עצמם למיתה: ראש השלשה· אילו שבקעו: ולו שם בשלשה. יצא שמו שגבורתו
נגד השלשה אבל אינו כן· כי אם מן השנים בשלשה הנו נכבד שלא הגיע אליו ולו שם לגבורת השנים. ומה שלא מנה כאן יואב שהיה ראש לכולם ושר בן: איש
חיל. ובשמואל כת' בן איש חי· כן מנהג בני אדם כשרואים אדם זריז אומרי' כי זה חי: אריאל· גיבורים בעלי כח: ארי· גבור· וגם אל לשון אילי הארץ: רב
פעלים·פעולות של גבורות הרבה עשה ביום השלג ולא חש מן הצנה ומן הקור. ויש אומ' כל השנה כולה אין הארי מסוכן כל כך יותר מיום השלג. כשבא אדם
כנגדו זורק השלג בין עיניו והורגו· והארץ מכוסה משלג והאריות רעבים ואעפכ' לא נמנע מליכנס לתוך הבור:

איש

אִישׁ מִדָּה חָמֵשׁ בָּאַמָּה וּבְיַד הַמִּצְרִי חֲנִית כִּמְנוֹר אֹרְגִים וַיֵּרֶד אֵלָיו
בַּשָּׁבֶט וַיִּגְזֹל אֶת־הַחֲנִית מִיַּד הַמִּצְרִי וַיַּהַרְגֵהוּ בַּחֲנִיתוֹ ׃ אֵלֶּה עָשָׂה
בְּנָיָהוּ בֶּן־יְהוֹיָדָע וְלוֹ שֵׁם בִּשְׁלוֹשָׁה הַגִּבֹּרִים ׃ מִן־הַשְּׁלוֹשִׁים הִנּוֹ
נִכְבָּד הוּא וְאֶל־הַשְּׁלוֹשָׁה לֹא בָא וַיְשִׂימֵהוּ דָוִיד עַל־מִשְׁמַעְתּוֹ ׃
וְגִבּוֹרֵי הַחֲיָלִים עֲשָׂה־אֵל אֲחִי יוֹאָב אֶלְחָנָן בֶּן־
דּוֹדוֹ מִבֵּית לָחֶם ׃ שַׁמּוֹת הַהֲרוֹרִי חֶלֶץ הַפְּלוֹנִי ׃ עִירָא בֶן־עִקֵּשׁ
הַתְּקוֹעִי אֲבִיעֶזֶר הָעַנְּתוֹתִי ׃ סִבְּכַי הַחֻשָׁתִי עִילַי הָאֲחוֹחִי ׃ מַהְרַי
נא הַנְּטוֹפָתִי חֵלֶד בֶּן־בַּעֲנָה הַנְּטוֹפָתִי ׃ אִיתַי בֶּן־רִיבַי מִגִּבְעַת בְּנֵי בִנְיָמִן
עת בי בְּנָיָה הַפִּרְעָתֹנִי ׃ חוּרַי מִנַּחֲלֵי גָעַשׁ אֲבִיאֵל הָעַרְבָתִי ׃ עַזְמָוֶת
הגזוני הַבַּחֲרוּמִי אֶלְיַחְבָּא הַשַּׁעַלְבֹנִי ׃ בְּנֵי הָשֵׁם הַגִּזוֹנִי יוֹנָתָן בֶּן־שָׁגֵה
שגה הַהֲרָרִי ׃ אֲחִיאָם בֶּן־שָׂכָר הַהֲרָרִי אֱלִיפַל בֶּן־אוּר ׃ חֵפֶר הַמְּכֵרָתִי
נרתי אֲחִיָּה הַפְּלֹנִי ׃ חֶצְרוֹ הַכַּרְמְלִי נַעֲרַי בֶּן־אֶזְבָּי ׃ יוֹאֵל אֲחִי נָתָן מִבְחָר
בֶּן־הַגְרִי ׃ צֶלֶק הָעַמּוֹנִי נַחְרַי הַבֵּרֹתִי נֹשֵׂא כְּלֵי יוֹאָב בֶּן־צְרוּיָה ׃
עִירָא הַיִּתְרִי גָּרֵב הַיִּתְרִי ׃ אוּרִיָּה הַחִתִּי זָבָד בֶּן־אַחְלָי ׃ עֲדִינָא בֶן־
שִׁיזָא הָראוּבֵנִי רֹאשׁ לָראוּבֵנִי וְעָלָיו שְׁלוֹשִׁים ׃ חָנָן בֶּן־מַעֲכָה וְיוֹשָׁפָט
דיעאל הַמִּתְנִי ׃ עֻזִּיָּא הָעַשְׁתְּרָתִי שָׁמָע וִיעוֹאֵל בְּנֵי חוֹתָם הָעֲרֹעֵרִי ׃ יְדִיעֲאֵל
בֶּן־שִׁמְרִי וְיֹחָא אָחִיו הַתִּיצִי ׃ אֱלִיאֵל הַמַּחֲוִים וִירִיבַי וְיוֹשַׁוְיָה בְּנֵי
צוביה אֶלְנָעַם וְיִתְמָה הַמּוֹאָבִי ׃ אֱלִיאֵל וְעוֹבֵד וְיַעֲשִׂיאֵל הַמְּצֹבָיָה ׃
יב וְאֵלֶּה הַבָּאִים אֶל־דָּוִיד לְצִקְלַג עוֹד עָצוּר מִפְּנֵי
שָׁאוּל בֶּן־קִישׁ וְהֵמָּה בַּגִּבּוֹרִים עֹזְרֵי הַמִּלְחָמָה ׃ נֹשְׁקֵי קֶשֶׁת מַיְמִינִים
ובחצים וּמַשְׂמִאלִים בָּאֲבָנִים וּבַחִצִּים בַּקָּשֶׁת מֵאֲחֵי שָׁאוּל מִבִּנְיָמִן ׃ הָרֹאשׁ
ויזואל אֲחִיעֶזֶר וְיוֹאָשׁ בְּנֵי הַשְּׁמָעָה הַגִּבְעָתִי וִיזוּאֵל וָפֶלֶט בְּנֵי עַזְמָוֶת וּבְרָכָה
וְיֵהוּא הָעַנְּתֹתִי ׃ וְיִשְׁמַעְיָה הַגִּבְעוֹנִי גִּבּוֹר בַּשְּׁלֹשִׁים וְעַל־הַשְּׁלֹשִׁים ׃
עוזי וְיִרְמְיָה וְיַחֲזִיאֵל וְיוֹחָנָן וְיוֹזָבָד הַגְּדֵרָתִי ׃ אֶלְעוּזַי וִירִימוֹת וּבְעַלְיָה
חריפי וּשְׁמַרְיָהוּ וּשְׁפַטְיָהוּ הַחֲרוּפִי ׃ אֶלְקָנָה וְיִשִּׁיָּהוּ וַעֲזַרְאֵל וְיוֹעֶזֶר וְיָשָׁבְעָם
הגדור הַקָּרְחִים ׃ וְיוֹעֵאלָה וּזְבַדְיָה בְּנֵי יְרֹחָם מִן־הַגְּדוֹר ׃ וּמִן־הַגָּדִי נִבְדְּלוּ
גבורי אֶל־דָּוִיד לַמְצַד מִדְבָּרָה גִּבֹּרֵי הַחַיִל אַנְשֵׁי צָבָא לַמִּלְחָמָה עֹרְכֵי צִנָּה
וָרֹמַח וּפְנֵי אַרְיֵה פְּנֵיהֶם וְכִצְבָאיִם עַל־הֶהָרִים לְמַהֵר ׃ עֵזֶר הָרֹאשׁ
משמנה עֹבַדְיָה הַשֵּׁנִי אֱלִיאָב הַשְּׁלִשִׁי ׃ מִשְׁמַנָּה הָרְבִיעִי יִרְמְיָה הַחֲמִשִׁי ׃
עַתַּי הַשִּׁשִּׁי אֱלִיאֵל הַשְּׁבִעִי ׃ יוֹחָנָן הַשְּׁמִינִי אֶלְזָבָד הַתְּשִׁיעִי ׃
יִרְמְיָהוּ הָעֲשִׂירִי מַכְבַּנַּי עַשְׁתֵּי עָשָׂר ׃ אֵלֶּה מִבְּנֵי־גָד רָאשֵׁי הַצָּבָא
אֶחָד לְמֵאָה הַקָּטָן וְהַגָּדוֹל לְאָלֶף ׃ אֵלֶּה הֵם אֲשֶׁר עָבְרוּ אֶת־הַיַּרְדֵּן
בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן וְהוּא מְמַלֵּא עַל־כָּל־גְּדִיֹתָיו וַיַּבְרִיחוּ אֶת־כָּל־הָעֲמָקִים
לַמִּזְרָח וְלַמַּעֲרָב ׃ וַיָּבֹאוּ מִן־בְּנֵי בִנְיָמִן וִיהוּדָה עַד־לַמְצַד לְדָוִיד ׃
וַיֵּצֵא דָוִיד לִפְנֵיהֶם וַיַּעַן וַיֹּאמֶר לָהֶם אִם־לְשָׁלוֹם בָּאתֶם אֵלַי לְעָזְרֵנִי
יִהְיֶה־לִּי עֲלֵיכֶם לֵבָב לְיָחַד וְאִם־לְרַמּוֹתַנִי לְצָרַי בְּלֹא חָמָס בְּכַפַּי יֵרֶא
ושים אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ וְיוֹכַח ׃ וְרוּחַ לָבְשָׁה אֶת־עֲמָשַׂי רֹאשׁ הַשָּׁלוֹשִׁים לְךָ
דָוִיד וְעִמְּךָ בֶן־יִשַׁי שָׁלוֹם שָׁלוֹם לְךָ וְשָׁלוֹם לְעֹזְרֶךָ כִּי עֲזָרְךָ אֱלֹהֶיךָ ז
וַיְקַבְּלֵם דָּוִיד וַיִּתְּנֵם בְּרָאשֵׁי הַגְּדוּד ׃
וּמִמְּנַשֶּׁה נָפְלוּ עַל־דָּוִיד בְּבֹאוֹ עִם־פְּלִשְׁתִּים עַל־שָׁאוּל לַמִּלְחָמָה וְלֹא
עֲזָרֻם כִּי בְעֵצָה שִׁלְּחֻהוּ סַרְנֵי פְלִשְׁתִּים לֵאמֹר בְּרָאשֵׁינוּ יִפּוֹל אֶל־אֲדֹנָיו
ערנח שָׁאוּל ׃ בְּלֶכְתּוֹ אֶל־צִיקְלַג נָפְלוּ עָלָיו מִמְּנַשֶּׁה עַדְנָה וְיוֹזָבָד וִידִיעֲאֵל
צלתי וּמִיכָאֵל וְיוֹזָבָד וֶאֱלִיהוּא וְצִלְּתָי רָאשֵׁי הָאֲלָפִים אֲשֶׁר לִמְנַשֶּׁה ׃ וְהֵמָּה
עָזְרוּ עִם־דָּוִיד עַל־הַגְּדוּד כִּי־גִבּוֹרֵי חַיִל כֻּלָּם וַיִּהְיוּ שָׂרִים בַּצָּבָא ׃ כִּי
נה לְעֶת־יוֹם בְּיוֹם יָבֹאוּ עַל־דָּוִיד לְעָזְרוֹ עַד־לְמַחֲנֶה גָדוֹל כְּמַחֲנֵה אֱלֹהִים ׃
וְאֵלֶּה מִסְפְּרֵי רָאשֵׁי הֶחָלוּץ לַצָּבָא
בָּאוּ עַל־דָּוִיד חֶבְרוֹנָה לְהָסֵב מַלְכוּת שָׁאוּל אֵלָיו כְּפִי יְהוָה ׃

איש מדה . מרובה גובהו והוצרך להיות נמדד אבל שאר אדם ידועה מדתו : מנור אורגים : הוא העץ שכורכים בו את הבגד : ולו שם בשלשה . יצא שמו שהוא גבור כאחד מן השלשים שנזכרו למעלה מן השלשי' גיבריא : ואל השלשה לא בא . לכלל גבורים וגבורי החיל אך באותם שלמעלה : ועל כן כתיב לא בא באלף : עוד עצור כתבא : נושקי קשת . מזויינין בקשת ובחצי' : מימינים ומשמאלים . מורים חצים וזורקים אבנים בקלע לפניהם ולאחריהם : מאחי שאול . כולם היו אחיו מאיש אחד מבנימן ומכינו כאן כבוד דוד שאעפ"י שאחי שאול היו באו אליו בעוד שאול חי : ועל השלושי' . הוא ראש עליהם : למצד המדבר . למצודה כשנחבא מפני שאול דכתיב ויבא במצודת עין גדי ויקומו זיפי' וילכו לפני ש שאול שבאו להלשין עליו : וכצבאים . קלים במרוצתן על ההרים כשבורחין אותן : אחד למאה . הקטן שבה' ירדוף מהם מאה והגדול אלף : בחדש הראשון . הוא ניסן שאז כשפרו השלגים : ויבריחו את כל העמקים . עברו בירדן ובקשו ובקעו עד עמקי המי' למזרח ולמערב ועברו ביבשה . ויש אומרי' עמקים גוים היושבים ב בעמקים : ויבאו מן בני בנימן ויהודה עד למצד דוד . למצודה אשר דוד נחבא שם ולקחו והביאו עמהם עמשא בן אחות דוד לפי שדאגו בני בנימין מדוד שמא סבור הוא דוד שבאו בני בנימין לכפותו ולתת אותו ביד קרוביהם לפי' לקחו עמהם את עמשא כדי שלא יחשדם בשום דבר . וגם שאר יהודה קרובי דוד לקחו שלא יחשדם דוד שבאו למוסרו ביד שאול : ליחד . כהי' כלנו לאחד : בלא חמס בכפי . שלא גמלתיו רעה : ורוח לבשה את עמשאי . רצון ולא רוח נבואה . קפץ עמשאי ואמ' תחלה לך דוד ועמך בן ישי נהיה לעזרה . כי עזרך ה' אלהיך ולא תחזיק לנו טובה על זה כי מאת ה המקום הוא : ויקבלם דוד . לאותם בני בנימין : נפלו על דוד . לעזור אותו : על דוד לעזרו . בבואו עם פלשתים על שאול למלחמה ובאותה מלחמה שנהרג שאול ובניו ולא עזרום . וחס ושלום שעזרו לפלשתים . אלא בעצה שלחוהו כי בעצה נתיעצו הסרנים לשלחו ל לביתו כמפורש בספר שמוא' : בראשינו יפול אל אדניו שאול . על ידי שיהרגו' אותנו . דוגמ' כפלו על דוד : על הגדוד . זה היה כששלחוהו פלשתים וחזר לצקלג ומצא עמלקי' שפשטו על העיר ושבו נשיו : כי יום ביום יבאו . פתרונו אין להאריך ולהזכיר על הבאים לעזרו כי מדי יום ויום באו לעזרו והרבו לבא כמחנ' אלהים על ידי חיבת ה המקום כשגדל המחנה כאמרו מחנה אלהים זה ומרוב איילות קורא אותו כן ולכך היה כל כך גדול כי מאת ה' היה . פי' שמעוני חנוך מתושלח למך . כתי' ויתהלך חנוך את האלהים ואיננו . אר' חמא בר הושעיא איננו נכתב בטימוסן של צדיקים אלא בתוך טימוסן של רשעים . אר' אייבו אדם חנף היה פעמים צדיק פעמי' רשע . אמר הק' עד שהוא בצדקו אסלקנו . המינין שאלו את ר' אבהו אין מוצאין מיתה לחנוך נאמר כאן לקיחה ונאמר להלן לקיחה כי היום ה' לוקח את אדוניך . אמר להם אם לקיחה אתם דורשין נאמר כאן לקיחה ונאמר להלן לקיחה הנני לוקח את מחמד עיניך במגפה . מטרונא שאלה את ר' יוסי אין אנו מוצאי' מיתה לחנוך . אמר לה אם נאמר ויתהלך חנוך את האלהים ושתק הייתי אומ' כדבריך כשהוא אומ' ו ואיננו כי לקח אותו אלהים הרי מיתה אמור' : נח שם חם ויפת . כתי' ויקרא את שמו נח לאמר זה ינחמנו . ר' יוחנן אמ' לא השם הוא המדרש ולא המדרש הוא השם לא הוה קרא צריך למימר או נח זה יניחנו . או נחמו זה ינחמנו מה זה נח ינחמנו . אלא בשעה שבא הק' לבראות את אדם הראשון השליטו על הכל הפרה היתה נשמעת לחורש . והתלם נשמע ליחרש . כיון שחטא המרידו עליו הפרה לא היתה' נשמעת לחורש . והתלם לא היתה נשמעת ליחרש . כיון שעמד נח ניכוחו נאמ' כאן נייחא ונאמ' להלן נייחא יבא שלו' ינוחו על ת משכבותם . מה נייחא האמור' להלן בקבר אף כאן בקבר . ר' אלעזר או' לשם קרבנו נקרא שנ' וירח ה' את ריח הניחוח . ר' יוסי או' לשם התיבה נקרא שנ' ותנח התיבה . נח נח . אר' אבא בר כהנא כל מי שנכפל שמו יש לו בעולם הזה ויש לו בעולם הבא ניחא לו ונחייה לעולם נחייה לאבות ונייחא לבנים נייחא לעליונים ונייחא ל לתחתוני' נייחא בעולם הזה ונייחא לעולם הבא : שם חם ויפת . והלא יפת הוא הגדול שנ' אחי יפת הגדול . אלא בתחילה אתה דורש שם שהוא צדיק שנולד מהול ושייחד הק' שמו עליו ושאברה' עומד ממנו ושמשם כהונה גדולה ושכבנה בית המקדש בתחומו . בר קטייא אומ' שמניין אותיותיו תלה לו הק' לדורו' מן המבול ועד הפלגה שמ"שנה : ובני יון אלישה ותרשישה כתים ורודנים . ר' סימון אומ' דודנים שהן בני דודיהן של ישראל רודנים שהן באין ורודין אותן . אר' חנין בשעה שישראל נתונים בעלייה אינון אמרין להון בני מריכון אנן ובשעה שהן נתונים בירידה הן באין ורודין אותן : ובני חם כוש ומצרים ופוט וכנען . אר' שמעון בן לקיש הייתי סבורים שנתבלעה משפחתו של פוט ובא יחזקאל ופירש כוש ופוט וכל הערב : ומצרים ילד את לודי' ואת ענמים . אר' אבא בר כהנא פתרוסים וכסלוחים היו מעמידין הטלוסין אילו מגביהין כסותיהם של אילו ואילו מגביהין כסותיהן של אילו מה יצא מהן פלשתים גבורים כפתורים כנסים .

בני יהודה נשאי צנה ורמח ששת אלפים ושמונה מאות חלוצי צבא׃
מן בני שמעון גבורי חיל לצבא שבעת אלפים ומאה׃ מן בני הלוי
ארבעת אלפים ושש מאות׃ ויהוידע הנגיד לאהרן ועמו שלשת
אלפים ושבע מאות׃ וצדוק נער גבור חיל ובית אביו שרים עשרים
ושנים׃ ומן בני בנימן אחי שאול שלשת אלפים ועד הנה מרביתם
שמרים משמרת בית שאול׃ ומן בני אפרים
עשרים אלף ושמונה מאות גבורי חיל אנשי שמות לבית אבותם׃
ומחצי מטה מנשה שמונה עשר אלף
אשר נקבו בשמות לבוא להמליך את דויד׃
יודעי ומבני יששכר ידעי בינה לעתים לדעת מה יעשה ישראל ראשיהם
מאתים וכל אחיהם על פיהם׃ מזבלון יוצאי צבא
ערכי מלחמה בכל כלי מלחמה חמשים אלף ולעדר בלא לב ולב׃
ומנפתלי שרים אלף ועמהם בצנה וחנית
שלשים ושבעה אלף׃ ומן הדני ערכי מלחמה
עשרים ושמנה אלף ושש מאות׃ ומאשר יוצאי
צבא לערך מלחמה ארבעים אלף׃ ומעבר לירדן
מן הראובני והגדי וחצי שבט מנשה בכל כלי צבא מלחמה מאה
ועשרים אלף׃ כל אלה אנשי מלחמה עדרי מערכה בלבב שלם
באו חברונה להמליך את דויד על כל ישראל וגם כל שרית ישראל
שלוש לב אחד להמליך את דויד׃ ויהיו שם עם דויד ימים שלושה אכלים
ושתים כי הכינו להם אחיהם׃ וגם הקרובים אליהם עד יששכר
זבלון ם וזבלן ונפתלי מביאים לחם בחמורים ובגמלים ובפרדים ובבקר
חמרים ב מאכל קמח דבלים וצמקים ויין ושמן ובקר וצאן לרב כי שמחה
צמוקים בישראל׃ ויועץ דויד עם שרי האלפים והמאות
י ג לכל נגיד׃ ויאמר דויד לכל קהל ישראל אם עליכם טוב ומן יהוה
אלהינו נפרצה נשלחה על אחינו הנשארים בכל ארצות ישראל
ועמהם הכהנים והלוים בערי מגרשיהם ויקבצו אלינו׃ ונסבה את
ארון אלהינו אלינו כי לא דרשנהו בימי שאול׃ ויאמרו כל הקהל
לעשות כן כי ישר הדבר בעיני כל העם׃ ויקהל דויד את כל ישראל
מן שיחור מצרים ועד לבוא חמת להביא את ארון האלהים מקרית
יערים׃ ויעל דויד וכל ישראל בעלתה אל קרית יערים אשר ליהודה
כרובים להעלות משם את ארון האלהים יהוה יושב הכרבים אשר נקרא
שם שם׃ וירכיבו את ארון האלהים על עגלה חדשה מבית אבינדב
ועזא ואחיו נהגים בעגלה׃ ודויד וכל ישראל משחקים לפני האלהים
בכל עז ובשירים ובכנרות ובנבלים ובתפים ובמצלתים ובחצצרות׃
ויבאו עד גרן כידן וישלח עזא את ידו לאחז את הארון כי שמטו
הבקר׃ ויחר אף יהוה בעזא ויכהו על אשר שלח ידו על הארון
וימת שם לפני אלהים׃ ויחר לדויד כי פרץ יהוה פרץ בעזא ויקרא
למקום ההוא פרץ עזא עד היום הזה׃ ויירא דויד את האלהים ביום
ההוא לאמר היך אביא אלי את ארון האלהים׃ ולא הסיר דויד את
הארון אליו אל עיר דויד ויטהו אל בית עבד אדם הגתי׃ וישב ארון
י ד האלהים עם בית עבד אדם בביתו שלשה חדשים ויברך יהוה את
חורם בית עבד אדם ואת כל אשר לו׃ וישלח חירם מלך צר מלאכים
חורם אל דויד ועצי ארזים וחרשי קיר וחרשי עצים לבנות לו בית׃ וידע
דויד כי הכינו יהוה למלך על ישראל כי נשאת למעלה מלכותו
בעבור עמו ישראל׃

בני יהודה: נושאי צנה. ואל תתמה שמיהודה באו לו פחות מכל שבט ושבט שבאו שהרי אין צריך לבא שום אדם מיהודה להמליכו כי בני יהודה הם המליכוהו כבר בחברון אבל שאר השבטים שהיו עם בני שאול עד עתה לא המליכוהו. לפי' הם הוצרכו לבא לחברון להמליכו: חלוצי צבא. המוציאי' מן העם דלצורך צבא כמו חלוצי צבא. דמתר' ויש אומ' חלוצי' כמו זריזי' כמו רבה והחליצנו: ויהוידע. אביו של בניהו היה הנגיד לארץ מוכיח ומביא בני אהרן: ועמו שלשת אלפים וארבע מאות. כלן כהני' מבני אהרן ויהוידע שהיה בימי יואש בן בניהו בנו של יהוידע: וצדוק נער: נותן טעם למה לא היה צדוק נגיד ובית אביו זו היא גדולה. ושרים גדולים היו. לכך נתנה כהונה גדולה לצדוק בימי שלמה ונטלה מאביתר · וכבר פירשנו בשמואל שהיה תפני עון בני עלי: ומן בני בנימין אחי שאול · ואל תתמה שלא באו אלא שלשת אלפים לפי שעד הנה היו רובם רוצלים ושומרי' משמרת בית ה': יודעי בינה לעתים. יועצים עצה נכונה לדעת מה יעשה לפי הענין של מעשה ישראל כמו שצריך לדוד ל להתיעץ איך יתחזק במלכותו מפני שאול: ראשיהם מאתים· לבד השאר שאינם ראשים: וכל אחיהם. כל ישראל: על פיהם. עושים על פי עצתם · ולעדור. בכל ההרים. לשון עדור מתש כמו אשר במעדר יעדרון · כן יעמדו הם עורכי מלחמה. ויא' לעדר כמו לערוך מלחמה: בלא לב ולב יבין במתכוין בין שלא במתכוין היו מכנחין כמו שמפורש בבר': וגם כל שארית ישר'. לב אחד להמליך את דוד היו אף אותן שכשתיירו מלבא חברון ולפי' זה שירית חסר אף כלום' שאפי' שארית לא היה כי כולם באו לחברון בשמחה· ומעט נשתיירו וגם שארית לא היה ועמדו שם עם דוד. ואל תתמה היכן לקחו כל החיל הזה כל כך אכילה ושתיה שהיה מספיק להם כי אחיהם הכינו להם מקודם לכן כי שמחה גדולה היתה ביש' שהיה להם מלך משכיל ומצליח: ויועץ דוד. שאמ' להם כבר עסקתם בתיקונכם להיות לכם מלך להושיע לכם ועתה התעסקו בכבוד אלהי': נפרצה נשלחה. נפרצה אותו נדר שהיה נדור עד עתה שלא דרש שום אדם לאלהי' נשלחה על אחינו הנשארי' ויב' ואו משום כבוד הארון: מן שיחור. זו נילוס: ועד לבא חמת· כמו מלבא חמת ועד נחל מצרי': בעלתה אל קרית יערי· פת' בעלתה שהיא קרית יערי: להעלות משם· פרכת' בשמואל· אשר נקרא שם ה' צבאות יושב הכרובי' עליו. כלומ' שמו של הק' נקרא על הארון אעפ"י שגלה הארון לפלשתי' לא משם הזה נתקדש ולא זז ממנו: וירכיבו את הארון. מה ראה כ כשהרכיבו על העגלה ולא במשא הלוים כאשר עשה כשהביא אותו משם לציון באחרונה לפי שאמ' דוד כל עומת שבא כך כמו שהושיבוהו פלשתי' על עגלה חדשה דכתי' וישימו את ארון וגו'. ולפי' נענש: ועזא ואחיו בני אבינדב היו כדכתי' בשמוא': נוהגי' בעגלה· כמנהג נוהגי עגלה אחד הולך לפני העגלה ומישרן בדרך ישרה ואחד בצד ה העגלה שלא תהפוך ליפול· וכן כתוב בשמוא' ואחיו הולך לפני הארון ועזא בצד העגלה ולפיכך שלח עזא את ידו לאחוז בארון כששמטו הבקר ולפי' נענש ששלח ידו להחזיק בארון שלא יפול בשעה ששמטו הבקר: ואחיו אחיו לא היה עושה כלום לא הולך ומיישר העגלה: גורן כידון. שם מקום: כי שמטו הבקר. שמטו וכשמטוהו· וכן תרג' יונתן בשמואל ארי מרגוהי תוריא. ותרגו' וכדחא ידו ותתרגז ידיה: בכל עז· פת' בכל כלי עז. כלי שיר: ובכינורות ובנבלים ובתופים. כולם כלי שיר הם אבל מצלתים כלי שיר היה ולא היה עשוי כי אם להשמעת קול דומה לכלי שיר שמכין עליו במקלות והוא ה משמיע קול· וכן מוכיח לקמן ובמצלתים משמיע· וכתי' והמשוררי' הימן אסף ואיתן במצלתים נחושת להשמיע . ולכן נקרא מצלתים וכמו כן קורא לארבה צלצל מפני שמשמיע קול כדכת' בנבואת יואל על הארבה : על אשר שלח · והוא שכתוב בשמואל ויכהו על השל· פתרונו על השגגה. ויא' פת' על השלח ידו בארון · ודוגמ' במלכי' יאכלו את בשר איזבל בחיל יזרעאל. ופסוק אחר בחלק יזרעאל: וימת שם לפני האלהים. לפני ארון האלהים ובשמואל כתוב וימת שם עם ארון האלהי': ויירא דוד· מזה היה ירא שאמר היאך אביא אלי ארון ה': הגתי. מגת היה בתחילה ומקודם לכן היה מתגורר בגת. ואי היה הוא שנזכר קודם לכן עם השוערים .וכדכת' לקמן ויאמר דוד לשרי הלוים להעמיד את אחיהם המשוררי' וכת' בסמוך ועבד אדום ויחיה שוערי' לארון: ויברך ה' וגו'· אשתו ושמנה כלותיה ילדו ששה ששה בכרס אחד שנ' ששים ושנים לעובד אדום: וישלח חירם. מפור' בספ' רב'. למוד היה אותו השאים להיות אוהב לשבט יהודה. כן עשה חירה העדולמי ליהודה: וחורשי קיר וחורשי עצים. אומנים: וידע דוד כי הכינו ה' למלך· כשראה ששלחו לו מלכי גוים תשורות:

ולעבר יולד שני בנים שם אחד פלג. ר' יוסי ורשב"ג. ר' יוסי אומר הראשונים על ידי שהיו מכירין את יחוסיהן היו מוציאין פי' שמעוני.
לשם המאורע אבל אנו שאין אנו מכירין ייחוסינו אנו מוציאין לשם אבותינו. אר' יוסי בר חלפתא נביא גדול היה עבר שהוציא שם בנו לשם המאורע דכתי' ושם האחד פלג כי בימיו נפלגה הארץ בסוף ימיו אם תאמר בתחילת ימיו. הרי יקטן אחיו צעיר ממנו והוליד משפחות קודם לכן שנ' ויקטן ילד ואחר' ויהי כל הארץ שפה אחת· ואם תאמר באמצע ימיו לא בא הכתוב לסתום אלא לפרש הא למדת שבשנת מות פלג נתפלגו·

ויקח

ויקח דויד עוד נשים בירושלם ויולד דויד עוד בנים ובנות :
ואלה שמות הילודים אשר היו לו בירושלם שמוע ושובב נתן
ושלמה : ויבחר ואלישוע ואלפלט : ונגה ונפג ויפיע : ואלישמע
ובעלידע ואליפלט : וישמעו פלשתים
כי נמשח דויד למלך על כל ישראל ויעלו כל פלשתים לבקש את
דויד וישמע דויד ויצא לפניהם : ופלשתים באו ויפשטו בעמק
רפאים : וישאל דויד באלהים לאמר האעלה על פלשתיים ונתתם
בידי ויאמר לו יהוה עלה ונתתים בידך : ויעלו בבעל פרצים ויכם
שם דויד ויאמר דויד פרץ האלהים את אויבי בידי כפרץ מים על כן
קראו שם המקום ההוא בעל פרצים : ויעזבו שם את אלהיהם
ויאמר דויד וישרפו באש : ויסיפו עוד
פלשתים ויפשטו בעמק : וישאל עוד דויד באלהים ויאמר לו
האלהים לא תעלה אחריהם הסב מעליהם ובאת להם ממול הבכאים :
נשמעך ויהי כשמעך את קול הצעדה בראשי הבכאים אז תצא במלחמה כי
טו יצא האלהים לפניך להכות את מחנה פלשתים : ויעש דויד כאשר
גזרה צוהו האלהים ויכו את מחנה פלשתים מגבעון ועד גזרה : ויצא
את שם דויד בכל הארצות ויהוה נתן · פחדו על כל הגוים : ויעש לו
לו בתים בעיר דויד ויכן · מקום לארון האלהים ויט לו אהל : אז אמר
דויד לא לשאת את ארון האלהים כי אם הלוים כי בם בחר יהוה
לשאת את ארון יהוה ולשרתו עד עולם :
ויקהל דויד את כל ישראל אל ירושלם להעלות את ארון יהוה אל
מקומו אשר הכין לו : ויאסף דויד את בני אהרן ואת הלוים :
לבני קהת אוריאל השר ואחיו מאה ועשרים : לבני מררי עשיה השר
מאתים ואחיו מאתים ועשרים : לבני גרשם יואל השר ואחיו מאת
ושלשים : לבני אליצפן שמעיה השר ואחיו מאתים : לבני חברון
אליאל השר ואחיו שמנים : לבני עזיאל עמינדב השר ואחיו מאה
ושנים עשר : ויקרא דויד לצדוק
והלוים ולאביתר הכהנים וללוים לאוריאל עשיה ויואל שמעיה ואליאל
ולאוריאל ועמינדב : ויאמר להם אתם ראשי האבות ללוים התקדשו אתם
ואחיכם והעליתם את ארון יהוה אלהי ישראל אל הכינותי לו : כי
מבראשונ' למבראשונה לא אתם פרץ יהוה אלהינו בנו כי לא דרשנהו כמשפט
: ויתקדשו הכהנים והלוים להעלות את ארון יהוה אלהי ישראל :
וישאו בני הלוים את ארון האלהים כאשר צוה משה כדבר יהוה
בכתפם במטות עליהם : ויאמר דויד לשרי הלוים להעמיד את
מעים אחיהם המשררים בכלי שיר נבלים וכנרות ומצלתים משמעים ל
להרים בקול לשמחה : ויעמידו הלוים
את הימן בן יואל ומן אחיו אסף בן ברכיהו ומן בני מררי אחיהם
איתן בן קושיהו : ועמהם אחיהם המשנים זכריהו בן ויעזיאל
ושמירמות ויחיאל וענני אליאב ובניהו ומעשיהו ומתתיהו ואליפלהו
ומקניהו ועבד אדם ויעיאל השערים :
והמשררים הימן אסף ואיתן במצלתים נחשת להשמיע :
ועזיאל וזכריה ועזיאל ושמירמות ויחיאל ועני ואליאב ומעשיהו ובניהו ב
בנבלים על עלמות : ומתתיהו ואליפלהו ומקניהו ועבד אדם ויעיאל
במשא ועזזיהו בכנרות על השמינית לנצח : וכנניהו שר הלוים במשא יסר

ויקח דוד עוד נשים בירושלם ויולד דוד עוד בנים ובנות . וכל זה חוזקו של דוד : ויעלו כל פלשתים . לפי שפלשתים היו מושלים כל הימים על ישר' עד שבא שאול ודוד כדכת' בשמשון הלא ידעת כי מושלי' בנו פלשתים · וכן בשמואל התחזקו והיו לאנשים פלשתים פן תעבדו לעברי' כאשר עבדו לכם וגו' · וכן לעיל בזו הפרשה · ויראו כל איש ישר' וגו' · ויעזבו עריה' וינוסו ויבאו פלשתים וישבו בהם. וראו כי נמשח דוד למלך ואף מלכי האומות שולחים לו דורון עלו עליו למלחמה . ובאותן שבע שנים כשמלך דוד על חברון לבד לא חששו על שמלך דוד כי אמרו מה לנו שמא נגיד או שר מינוהו לדוד על חברון אבל כשנמשח למלך על ישר' אז עלו כל פלשתים לבקש את דוד שלא רצו שיהא מלך בישר' אלא פלשתים יקימו עליהם : וישאל דוד באלהים. על ידי אורים ותומים: ויעלו בבעל פרצים. אחרי כן נקרא בעל פרצים על שם המאורע והמעשה: כפרץ מים פרץ ה' את אויבי . שנשטו ונפרצו זה מעל זה וכמו הנה והנה כמו המים שנפרצים ממקומם ונופלים למקום אחר והולכים אילך ואילך ; הסב מעליהם · אמרה מדת הדין לפני הק' רבונו של עולם למה העברת שאול מלפני דוד . אמ' לה על שלא המתין לשמואל שבעת ימים כאשר צוהו אמ' לה עתה הכנה את דוד הסב מעליה' וכו' . וכל זה שמר דוד: הלוים כי בם בחר · כלומ' בלוים בחר הק' ולא בעגלה ובשביל כך נענש עוזא · וזהו שאמ' לעיל כי לא דרשנוהו כמשפט · שהרכבנוהו בעגלה היה להם ללוים להוליכו על כתפם: ממול בכאים · מלקבל אילנא: את קול הצעדה בראשי הבכאים. הם המלאכים העוברים וצועדים בראשי אילנות אשר אני שולח לעזרך : וישאו הלוים בכתפם . ולא בכתפם ממש אלא במוטות שעליהם · בעול המונח במוטות על הכתפים : ועמהם אחיהם המשנים . כל אילו משוררים היו ואחיהם המשנים משנה להם לשוערים · וכל אילו היו משוררים ושוערים בדרך כשהביאו את הארון והמשוררים והשוערים שהעמיד דוד לאחר שנתנו הארון באהל אשר נטה לו דוד ובמשכן שילה היו שוערים ובדרך לא היו שוערים לפי שלא הוצרכו כל כך שוערים . לפיכך נעשו משוררים חוץ מן משוררים המשנים שהם ברכיה ואלקנה ועובד אדום ויחיה. וכל הפרשה בדרך היא אבל בתכונת הארון היו משוררים ומשוערים. אסף והימן במצלתי' · היו ממוכים על אותן כלי שיר להשמיע קול · וזכריה ועוזיאל ושמירמות ויחיאל שכאמרו לעיל שהיו שוערים החזירן כאן לעשותן משוררים : עלמות: על אותו כלי שיר שמנגנין בהם אותן מזמורים למנצח עלמות וגו' : ומתתיהו ואליפלהו וגו' על השמינית לנצח · אותו כלי שיר שמנגנין עליו אותן מזמורי' למנצח על השמינית · וכניהו שר . במה היה שר בנשיאות השיר · [illegible] פי' שמעוני [illegible] ויקטן ילד את אלמודד. למה נקרא שמו יקטן שהיה מקטין את עסקיו ומה זכה זכה להעמיד י"ג משפחות. ומה אם הקטן כך גדול שהוא ממעט את עסקיו על אחת כמה וכמה : ודכוותיה וישלח ישראל את ימינו וישת על ראש אפרים והוא הצעיר · אר"' חנינא וכי מן התולדות אין אנו יודעי' שהוא הצעיר אלא שהוא היה מצעיר את עסקיו ומה זכה זכה לבכורה ומה אם הצעיר כך הגדול על אחת כמה וכמה · ודכוותי' ודוד הוא הקטן וכי מן התולדות אין אנו יודעי' שהוא הקטן אלא שהיה מקטין עסקיו ומה זכה זכה למלכות .

ואת חצר מות ואת ירח . ר' הונ' או' מקום הוא ששמו חצר מות שהן אוכלין כרישין ולובשין כלי פפייר ומצפין למיתה בכל יום . שמואל אומ' אפילו כלי פפייר אין להם : אברם הוא אברהם · בתחילה הוא נעשה אב לארם ולבסוף על כל העולם כולו . בר קפרא אומר הקורא לאברהם אברם עובר בעשה . ר' לוי אומר בעשה ולא תעשה ולא תקרא את שמך אברם · בלא תעשה . והיה שמך אברהם בעשה · והרי כנסת הגדולה קראו אותו אברם אתה הוא ה' האלהים אשר בחרת באברם · שנייה שעד שהוא אברם בחרת בו . ר' אבהו אומ' הבט נא השמים אין כתי' כאן אלא הבט נא השמימה · בהיא זה בראתי העולם הריני תוסיפו על שמך ואתה פרה ורבה . אר"' יודן יהיו אותותיך מניין אברהם". מה אברהם" רמ"ח". אף אותותיך אברהם" רמ"ח' · יצחק יצא חק לעולם ניתן דוריא לעולם · אר"' יצחק איפוטיא · י' כנגד עשרת הדברות . צ' תשעים שנה ואם שרה הבת תשעים שנה תלד · ח' שמנה ימי מילה שאיננו לשמנה · ק' מאה הלבן מאה יולד : דניאל לאביגיל הכרמלית. וכתי' כלאב לאביגיל . אר"' יוחנן לא כלאב שמו אלא דניאל ולמה נקרא שמו כלאב שהיה מכלים את פני מפיבושת בהלכה . ועליו אמ' שלמה בחכמתו בני אם ישמח לבך ישמח לבי גם אני . ואו' חכם בני ושמח לבי ואשיבה חורפי דבר · דא"ל למה נקר' שמו כלאב לפי שהיו ליצני הדור אומרי' אפשר שמדוד היא מתעברת אבל מ מתעברת היא מנבל · מה עשה הק' נר אותו בצורתו של דוד והיו כלאב כאילו אב . וכן את' מוכיח ביצחק דכתי' אלה תולדת יצחק וגו' . שהי' קלסתר פניו דומי' לו והכל או' אברה' הוליד את יצחק : ויהי יעבץ נכבד מאחיו · אר"' שמעון בן פזי קרא מראש ספר דברי הימים . אדם שת אנוש · עד ויהי יעבץ ואין אתה מוצא שם כבוד וכשאתה מגיע ליעבץ כתי' ויהי יעבץ נכבד מאחיו לפי שעסק בתורה הוי אומר כבוד חכמי' ינחלו: ויקרא יעבץ לאלהי ישר' לאמר אם ברך תברכני. תנא הוא עתניאל הוא יעבץ . עתניאל שענאו אל יעבץ שיעץ וריבץ את התורה ליש' · ומה שמו יהוד' אחי שמעון שמו . ומנלן דענאו אל דכתי' ויקר' יעבץ לאלהי ישר' ויאמר אם ברך תברכני בתורה · והרבית את גבולי בתלמידי'. והית' ידך עמדי שלא אשכח תלמודי · ועשית מרעה שיהיו לי ריעים כמותי . לבלתי עצבי שלא יסגפני יצר הרע מלשכות . אם תעשה לי מוטב · ואם לאו הרי הוא יורד כרסיסי לשאול זו משנת ר' נתן · ר' יהוד' הנשיא אומ' אם ברך תברכני בפריה ורביה . והרבית את גבולי בבנים ובבנות . והית' ידך עמדי במשא ומתן . ועשית מרעה שלא יהא בי לא מיחוש ראש ולא מיחוש אזנים ולא מיחוש עינים . לבלתי עצבי שלא יסגפני יצר הרע אם אתה עושה כן מוטב . ואם לאו הריני יורד כרסיסי לשאול.

במשא כי מבין הוא : וברכיה ואלקנה שערים לארון :
ושבניהו ויהושפט ונתנאל ועמשי וזכריהו ובניהו ואליעזר הכהנים ושבניה
מחצצרים בחצצרות לפני ארון האלהים ועבד אדם ויחיה שערים ויושפט צ
לארון : ויהי דויד וזקני ישראל ושרי האלפים ההלכים יחיה
להעלות את ארון ברית יהוה מן בית עבד אדם בשמחה :
ויהי בעזר האלהים את הלוים נשאי ארון ברית יהוה ויזבחו שבעה
פרים ושבעה אילים : ודויד מכרבל במעיל בוץ וכל הלוים הנשאים
את הארון והמשררים וכנניה השר המשא והמשררים ועל דויד
אפוד בד : וכל ישראל מעלים את ארון ברית יהוה בתרועה ובקול
שופר ובחצצרות ובמצלתים משמעים בנבלים וכנרות : ויהי
ארון ברית יהוה בא עד עיר דויד ומיכל בת שאול נשקפה בעד
החלון ותרא את המלך דויד מרקד ומשחק ותבז לו בלבה :
ויביאו את ארון האלהים ויציגו אתו בתוך האהל יו
אשר נטה לו דויד ויקריבו עלות ושלמים לפני האלהים : ויכל דויד
מהעלות העלה והשלמים ויברך את העם בשם יהוה : ויחלק לכל
איש ישראל מאיש ועד אשה לאיש ככר לחם ואשפר ואשישה :
ויתן לפני ארון יהוה מן הלוים משרתים ולהזכיר
ולהודות ולהלל ליהוה אלהי ישראל : אסף הראש ומשנהו זכריה ולהודות
יעיאל ושמירמות ויחיאל ומתתיה ואליאב ובניהו ועבד אדם ויעיאל
בכלי נבלים ובכנרות ואסף במצלתים משמיע :
ובניהו ויחזיאל הכהנים בחצצרות תמיד לפני ארון ברית האלהים :
ביום ההוא אז נתן דויד בראש להדות ליהוה ביד אסף ואחיו :
הודו ליהוה קראו בשמו הודיעו בעמים עלילתיו : לותיו
שירו לו זמרו לו שיחו בכל נפלאתיו : התהללו בשם קדשו ישמח
לב מבקשי יהוה : דרשו יהוה ועזו בקשו פניו תמיד : זכרו נפלאתיו
אשר עשה מפתיו ומשפטי פיהו : זרע ישראל עבדו בני יעקב בחיריו : מופתיו
הוא יהוה אלהינו בכל הארץ משפטיו : זכרו לעולם בריתו דבר צוה
לאלף דור : אשר כרת את אברהם ושבועתו ליצחק : ויעמידה לישחק
ליעקב לחק לישראל ברית עולם : לאמר לך אתן ארץ כנען חבל
נחלתכם : בהיותכם מתי מספר כמעט וגרים בה : ויתהלכו מגוי
אל גוי וממלכה אל עם אחר : לא הניח לאיש לעשקם ויוכח עליהם
מלכים : אל תגעו במשיחי ובנביאי אל תרעו : שירו ליהוה כל
הארץ בשרו מיום אל יום ישועתו : ספרו בגוים את כבודו בכל
העמים נפלאתיו : כי גדול יהוה ומהלל מאד ונורא הוא על כל
אלהים : כי כל אלהי העמים אלילים ויהוה שמים עשה :
הוד והדר לפניו עז וחדוה במקמו : הבו ליהוה עוז
משפחות עמים הבו ליהוה כבוד ועז : הבו ליהוה כבוד
שמו שאו מנחה ובאו לפניו השתחוו ליהוה בהדרת קדש :

במשא יסור ומיסר ומוכיח אותם על המשא בניגון נעימות שיר אם להרים קול אם להשפיל : כי מבין הוא · בכשיאות הניגון · ולשון מבין נופל על למוד השיר. ודוגמתו ויהי מספרם עם אחיהם מלמדי שיר ליי' כל המבין וגו' . וכת' ויפילו גורלות משמר מבין עם תלמיד: ויהי בעזור · רבו' אמרו מכאן שהארון היה נושא עצמו : מכורבל. עטוי במעיל · עטוי כמין קפא לעז ודומה לו ברכיאל בכרבלתהון. וגם כרבלתא דתרנוגלתא : וכל הלוים · כמו כן מכורבלים במעילים של בוץ. ולפי שהיה דוד משורר כמו הלוי' לבש גם הוא לבושיהם שלבשו גם הם . וראויה להבדיל בין טמא לטהור כך מנהג מלכים ושרים שאוכלים עם גלחים כחוקם לובשים לבושיהם של גלחים: ועל דוד אפוד בד. כאפוד של אהרן שהיה כמין שני לבדין לבדין אחד לפניו ואחד לאחור ומגיע עד מתניו והיה האזור ארוג ממנו וחוגרו בו : ומיכל בת שאול . לפי שספר דברי הימים בשביל כבוד דוד לפיכך אין כת' כאן מה שאמרה מיכל לדוד שכת' בשמואל מה נכבד היום מלך ישר' וגו' · כי זילות דוד היתה שאמרה לו אשה כן : ויברך את העם. בשם ה' באותו שם שכת' לעיל שנקרא על הארון כדכתי' למעלה את ארון האלהי' ה' יושב הכרובי' אשר נקרא שם: ואשפר אחת · מששה מפר : ואשישה אחד מששה בהין : אשישה · דוגמ' אשישי ענבים · בלוחית : משרתים . להזכיר לומר אותן שני מזמורים שכת' בהן לדוד להזכיר: ולהודות · לומ' הודו לה' קראו בשמו · הודו לה' כי טוב. ולהלל אותן מזמורים שמתחילים הללו יה : ובניהו ויחזיאל בחצוצרות · הוא כלי שיר של כהנים · כמו שכ' לעיל ובניהו ואליעזר הכהנים מחצרים בחצוצרות : ביד אסף ואחיו · שאסף היה מתחיל הודו ליי' קראו בשמו · ואחריו היו מתחילין כל אחיו · ואחרי כן עונים כל העם אמן . כמו שכת' בעזרא ומתניה בן מיכה בן זבדי בן אסף ראש התחלה יהודה לתפלה וכלי שיר הידות שמו כדכתי' בעזרא מתניה על הידות : הודיעו בעמים עלילותיו · מעשה גבורותיו ונפלאותיו שפעל עם הארון : קראו בשמו. קראו ה' ה' יעזור לארונו · דוגמתו וקראתם בשם אלהיכם אבל השם נופל לומ' לשון קריאה : התהללו · לומ' כל מי שמאמין באלהינו הוא יעזרנו · כמו ובקדוש ישר' תתהלל : בשם קדשו . שים לך אל זה קדוש כאלהינו : וכן כה' אלהינו בכל קוראינו אליו : ישמח לב מבקשי ה' בהיטיב יכול לשמוח לבו מי שמבקש לה' בלב שלם לכך דרשו ה' ועוזו . מקדם וארון נקרא עוז · דכת' ויתן לשבי עוזו. שנתן ארונו להביאו בשבי וכת' אתה וארון עוזך · ועל כן נקרא עזא השומ' עוזא על שם שאמר הארון שנקר' עוז דוגמת עפרון · על שם ארבע מאות שקל עולה חשבון של עפרון ונקראת שילה של אפרי' כי אתנו עד כי יבא שילה · וכן הרבה דן ידין יהודה אתה יודוך: זכרו נפלאותיו מכת עכברים ושלקחו פרות עלות ובניהם כלו בבית · ויושרנה הפרות ולא חזרו לאחוריהם · ופרץ בעזא · וכל השיר נעשה על הארון והיו אומרי' על תמיד של שחר . ושירו לה' על תמיד של בין הערבים · ולמי אני אומ' שיזכרו נפלאותיו של תמים דעים : לזרע ישר' עבדו וגו'. כי הוא אלהינו : זכרו לעולם בריתו · וקיימו: דבר צוה לאלף דורי התורה אשר צוה להודיע אחר אלף דור וראה שאין העולם מתקיים בלא תורה והעביר מהם תשע מאות ושבעים וארבע דורות · ועתה מספר מה הוא אשר כרת את אברהם וגו' : לאמר לך אתן את ארץ כנען חבל נחלתכם . שעם כל אחד ואחד כרת ברית לתת להם ארץ כנען : בהיותכם מתי מספר יאז נשבע לתת להם ארץ כנען חבל נחלתכם · וזהו דבר גדול שאין לומ' מרוב עם שהייתם תפשתם ארץ כנען אלא במתי מספר · ואת' אפילו לאלף ויותר יקר' מספר · ומהו שכת' בם בהיותכם מתי מספר. לכך נאמר כמעט וגרים בה· וגרים פת' אשלמיושב אחד הייתי אומ' לאברהם לבד. ליצחק לבד. ליעקב לבד · לאחד מהם שית אומ' לך אתן את הארץ לא היה תימה שהרי מיושבים אתם בה אלא הוא נשבע לתת לכם בשעה שהיו אבותיכם גרים בה. דכת' הוא חברון אשר גר שם אברהם ויצחק ועוד אם לגר תושב היה אומ' לך ולזרעך אתן לא היה פלא כל כך בזה שאפילו גרי' ותושבים לא היו · אלא ויתהלכו מגוי אל גוי : אברהם הלך למצרי' ולגרר · וכן יצחק וכן יעקב היה בבית לבן כ' שנים . וגם עוד וילכו לא נאמ' אלא ויתהלכו · פור אליבכם בל' : לא הניח פת' אעפ"י שהלכו ממקום למקום ומנהג להזיק עוברי דרכים וכשבאין למלון מוציאים עליהם עלילות · אבל לאילו לא הניח הק' להזיקם : ולעשקם . כמו או עשק את עמיתו. ואת"מ שלא עשקום חמסי דרכים ושאר הארצות שעברו אילו בתוכם לפי שלא הרגישו בהם . לכך נאמ' ויוכח עליהם מלכים . כלומ' ודאי עשקום · כגון פרעה ואבימלך לאברהם ואבימלך ליצחק ולבן ושכם ליעקב · ואמר להם הקב"ה אל תגעו במשיחי ובנביאי אל תרעו · באברהם כת' וינגע ה' את פרעה · וכת' ויבא אלהים אל אבימלך בחלום הלילה ויאמר לו הנך מת · ביעקב ויבא אלהים אל לבן הארמי . ועוד ביעקב שבאו עליו להורגו שכם וחמור והכל · וכת' ויהי חתת אלהים. ובספר תילים מפור' יותר שהמזמור איננו מסיים כאן כדכתי' ויקרא רעב על הארץ וגו' · כדי להגלותם למצרים: ספרו בגוים . ישועה שעשה לנו כשגלה ארון אל ארץ פלשתים: בכל העמים נפלאותיו . שעשה עם הארון : כי כל אלהי העמים . אלילים תוהו מעשה ידי אדם . ודוגמתו בחבקוק לעשות אלילים אילמים : ה' שמים עשה . באלילים כת' לעשות אבל הק' עושה שמים וארץ וכל צבאם: הוד והדר לפניו · אבל אלילים כמת מוטלים במקום שמשימין אותו שם מונחין לפי שאלהינו אלהים אמת : הבו לה' משפחות עמים . ומה יתנו לו ומפר' כבוד ועוז : הבו לה' כבוד שמו. שמו ה' והוא אדון לכל . וזהו לה' כבוד שמו · כשמו כן תהלתו : והשתחוו לה' בהדרת קדש . כי כן אמרנו הוד והדר לפניו ·

חילו מלפניו כל הארץ אף תכון תבל בל תמוט : ישמחו השמים
ותגל הארץ ויאמרו בגוים יהוה מלך : ירעם הים ומלואו יעלץ השדה
לשפוט וכל אשר בו : אז ירננו עצי היער מלפני יהוה כי בא לשפוט את
הארץ : הודו ליהוה כי טוב כי לעולם חסדו :
ואמרו הושיענו אלהי ישענו וקבצנו והצילנו מן הגוים להדות לשם
קדשך להשתבח בתהלתך : ברוך יהוה אלהי ישראל מן העולם
ועד העלם ויאמרו כל העם אמן והלל ליהוה :
ויעזב שם לפני ארון ברית יהוה לאסף ולאחיו לשרת לפני
הארון תמיד לדבר יום ביומו : ועבד אדם ואחיהם ששים ושמונה
ואת ועבד אדם בן ידיתון וחסה לשערים : ואת צדוק הכהן ואחיו
הכהנים לפני משכן יהוה בבמה אשר בגבעון :
להעלות עלות ליהוה על מזבח העלה תמיד לבקר ולערב
ולכל הכתוב בתורת יהוה אשר צוה על ישראל : ועמהם הימן
להודות וידותון ושאר הברורים אשר נקבו בשמות להדות ליהוה כי
לעולם חסדו : ועמהם הימן וידותון חצצרות ומצלתים למשמיעים
וכלי שיר האלהים ובני ידותון לשער : וילכו כל העם איש לביתו
יז ויסב דויד לברך את ביתו : ויהי כאשר ישב
יושב דויד בביתו ויאמר דויד אל נתן הנביא הנה אנכי יושב בבית הארזים
וארון ברית יהוה תחת יריעות : ויאמר נתן
אל דויד כל אשר בלבבך עשה כי האלהים עמך :
ויהי בלילה ההוא ויהי דבר אלהים אל נתן לאמר : לך ואמרת
אל דויד עבדי כה אמר יהוה לא אתה תבנה לי הבית לשבת : כי לא
נסא ישבתי בבית מן היום אשר העליתי את בני ישראל עד היום הזה
ויתי ואהיה מאהל אל אהל וממשכן : בכל אשר התהלכתי בכל ישראל
הדבר דברתי את אחד שפטי ישראל אשר צויתי לרעות את עמי
לאמר למה לא בניתם לי בית ארזים : ועתה כה תאמר לעבדי לדויד
כה אמר יהוה צבאות אני לקחתיך מן הנוה מן אחרי הצאן להיות
נגיד על עמי ישראל : ואהיה עמך בכל אשר הלכת ואכרית את כל
אויביך מפניך ועשיתי לך שם כשם הגדולים אשר בארץ : ושמתי
מקום לעמי ישראל ונטעתיהו ושכן תחתיו ולא ירגז עוד ולא יוסיפו
בני עולה לבלותו כאשר בראשונה : ולמימים אשר צויתי שפטים על
עמי ישראל והכנעתי את כל אויביך ואגד לך ובית יבנה לך יהוה :

חילו מלפניו כל הארץ. מלך בשר ודם כשרואה שרואגים וירואי' ממנו אז הוא מטיל עליהם יותר אימה ויראה והם דואגים ממנו יותר שלא יחריב בתיהם. אבל מדת הק' אינו עושה כן. כשהעולם יראים מ' ממנו. אז תכון תבל בל תמוט כשהוא עושה נקמה מלסטים והיסדו' מתקיימים והארץ מתקיימ' ואינה מתמוטטת. לכן חילו מלפניו כל הארץ. אך אל תדאגו כי לא יבא הק' כי אם לתיקון עולם ולייסבו אבל כשאין הבריות דואגים ממנו ובוטחין אז יהפכם ויאבדם : ישמחו השמים. כשבשר ודם מולך הכל עצבים שאינם יודעים אם יש סוף ברינו. אבל כשהק' מולך ישמחו השמים ותגל הארץ ויאמרו עתה מלך ה' שהחזיר לנו את הארון : ירעם הים. כל בריות שבים. דוגמת רונו שמים כי עשה ה'. על שהחזיר לנו את הארון. ושלא מלאכי חבלה לעשות משפט בפלשתים : הודו לה' כי טוב. זה אינו סיום המזמור בפסוק זה. אלא מתזמור הודו לה' קראו בשמו. וגם ואמרו הושיענו אלהי ישענו מאותו מזמור. ואף המזמור הוא בפסוק זה כי היאך נופל כאן ואמרו הושיענו וקבצנו מן הגוים. כי היכן גלו בימי דוד שאומר וקבצנו מבין הגוים. וכן סדר בתילים המזמור מתחיל הודו לה' קראו בשמו ואינו מסויים כי אם עד ברוך ה' וכו' עד אמן והלל לה'. שהכל מענין אחד. ולפי שהוא מזמור גדול חלקו ומתחיל הודו לה' כי טוב וכן איוב כשראה שהוצרך להאריך מענה קברו וחלקו לשנים. ואמר ויוסף איוב שאת משלו. כי בשירה תחמת געגועי שתחתיו אינו יכול להאריך ואולך. וכן לענין קינה מחמת צערו אינו יכול כמו כן להאריך ואולקו כי גם שירה וקינה כאחת כ כאמרים. שהרי חנה כשבאה להתפלל בעזרה חשבה עלי לשכורה שהיה סבור שמחמת יין עשתה כן. והיא אמרה לא שכורת יין א אנכי כי מרוב שיחי וכעסי דברתי עד הנה. מכלל שבענין אחד שכור ועכור הם מתנהגים : ואמרו הושיענו. שבסוף המזמור שמדבר למעלה בשביה ויאלבוס אויביהם. וכת' וית' אותם לרחמים לפני כל שוביהם. ועכשיו נופל לומ' וקבצנו מן הגוים כאשר עשית להם. ובתילים ואמרו אין כתי' כי ואמרו הושיענו כי כן נופל לומ'. וכן אמ' דוד כשהביא הארון שני מזמורים הללו ומפור' בבר' רב'. לפי ם שהפרות כששרו אמרו שני מזמורים הללו. וכן שנינו בבר' רב' ר' ם שמואל בר נחמני אומ' וישרנה הפרות. מה שירה אמרו הודו לה' קראו בשמו. ר' אלעזר אומ' שירו לה' כל הארץ. לפיכך תיקנם דוד לאמרם לפני הארון מזמור אחד שחרית ומזמור אחד ערבית. מפי ר' אלעזר בר' משלם זצ"ל : לשרת לפני הארון תמיד. בשיר לדבר יום ביומו ערב ובקר : ועובד אדום ששים ושמונה. עזב עם אסף לשורר : ועוב' אדום בן ידותון וחוסה. הניח לשערים לארון : ואת צדוק ם הכהן. היה ראש : ואחיו הכהנים. עמו נתן דוד לפני משכן ה' כ בבמה אשר בגבעון ולא עזב שום כהן עם הארון. כי לא הוצרכו לעבוד עבודת זבח לקרבן : ושאר הברורים. המובחרים : אשר נקבו בשמות. אנשים גדולים קרויים בשם לשורר לפני המזבח בשעת הקרבת קרבנות : ובני ידותון לשער. כמו לשערים. ובשנת הארבעים למלכות בית דוד שמו אותם ראש למשוררים כדכת' בני ידותון. שמה על ידי אביהם וגו' : ויהי כאשר ישב דויד. כך כת' בשמואל וה' הניח לו מסביב וגו'. וארון האלהי' יושב ביריעה כדכת' באהל אשר נטה לו דוד אמ' דוד הק' קיים בי והניח לכם מכל אויביכם מסביב. וגם אני מוטל עלי לעשות מה שכתו' בסמוך והיה המקום אשר יבחר ה' וגו' כלומ' אעשה לו משכן : ויהי בלילה ההוא. מפור' בהגד' אמ' לו הק' לנתן הנביא האדם הזה שאני שולחך כודרן הוא. בא ואמור לו עד שלא ישבע לבנותו לא אתה תבנה הבית לשבתי. דא' האדם הזה שאני שולחך אצלו זריז הוא בא ואמור לו קודם שישכור פועלים : ואהיה מאהל אל אהל. כלומ' מגלגל לנוב. ומנוב לשילה. ומשילה לגבעון. ואעפ' שהייתי מטלטל כל כך : בכל אשר התהלכתי בכל ישר' וגו'. זה לא עשיתי. ואף הם מאליהם לא עלה כ במחשבתם לבנות לי בית כאשר עלה במחשבתך : כה אמר ה'. מה שעלה במחשבתך אני אשלם לך : מן הנוה. נוה רועים וגדרות צאן : כשם הגדולים. כשם מלכים גדולים כמו שכתוב למעלה ויצא שם דוד בכל הארצות. לא כמו שהיה בימי שאול כשהרג הוא ובניו וינוסו ישר' וישבו פלשתים תחתם : ולא יוסיפו בני עולה לבלותו. כמו לענותו : ולמימים אשר צויתי. לא היה מנוחה להם כמוך : והכנעתי כל אויביך. לפניך. ואגיד לך מה יהיה שכרך שרצית לבנות לי בית. ובית יבנה לך ה' אתה חשבת לבנות לי בית לשמי בה במדה יהיה שכרך ומבטיחך הק' בית יעשה לך שיתן לך בן שימלוך תחתיך וישב על כסא ישר' במקומך. וכל דבר שמתקיים בבן אדם אחריו קרוי בית. וכן הוא בסמוך והקימותי זרעך אחריך. פי' שמעוני.

משפחות סופרים יושבי יעבץ. אר' חיא בר אבא אר' סימאי ג' היו בעצה בלעם ואיוב ויתרו. בלעם שיעץ נהרג. איוב ששתק נידון ביסורין. יתרו שברח זכו בני בניו וישבו בלשכת הגזית. שנ' ומשפחות סופרים יושבי יעבץ תרעתים שמעתים סוכתים המה הקינים וכתי' ובני קיני חותן משה : תרעתים שהיו מגלחין. תרעתים שהיו יושבי' בשערי ירושלם. תרעתים ששמעו קול תרועה בסיני. שמעתים שהיו מתריעין ונענין. סוכתים על שם שלא שכו את השמן. סוכתים על שם שהיו יושבי' בסוכות. אמרו הואיל ובית זה עתיד ליחרב רואין אנו אותו כאילו הוא חרב מעכשיו שנ' ונשב באהלים ונשמע ונעש ככל אשר צוה יונדב אבינו. ר' נתן או' גדולה הברית שנכרתה עם יונדב בן רכב מן הברית שנכרתה עם דוד שלא נכרתה הברית עם דוד אלא על תנאי שנ' אם ישמרו בניך בריתי. ואם לאו ופקדתי בשבט פשעם אבל הברית שנכרתה עם יונדב לא נכרתה עמו על תנאי שנ' לכן כה אמר ה' לא יכרת איש ליונדב בן רכב עומד לפני כל ה הימים. ר' יוחנן אומ' וכי גרים נכנסין להיכל והלא אף ישראל אין נכנסין להיכל אלא יושבין בסנהדרין ומורין דברי תורה. ויש אומרים בנותיהן נשאו לכהנים והיו מבני בניהם מקריבין על גבי המזבח. ומנין לבני יונדב בן רכב שהיו בני בניו של יתרו שנ' המה הקינים. ומה אילו שקרבו עצמן כך קרבן המקום. ישר' שעושין רצונו של מקום על אחת כמה וכמה : ומשפחות סופרים יושבי יעבץ. אר' אבהו מה ת"ל סופרים שעשו את התורה ספורות ספורות. חמשה לא יתרמו ה' דברים נאמרים בחלה. טו' נשים פוטרים צרותיהן. יג' דברים נאמרו בנבלת עוף טהור. ד' אבות נזיקין. אבות מלאכות מ' חסר אחת. אר' אחא כתיב לעזרא הכהן הסופר. מה ת"ל הסופר שכשם שהיה סופר בדברי תורה כך היה סופר בדברי חכמים. ר' חגי אומר בשם ר' שמואל הראשונים חרשו וזרעו ונכשו וכסחו ועדרו וקצרו ועמרו ודשו וזרו ובררו וטחנו ולשו וקיטפו ואפו ואנו אין לנו פה לאכול :

והיה כי מלאו ימיך ללכת עם אבתיך והקימותי את זרעך אחריך
אשר יהיה מבניך והכינותי את מלכותו : הוא יבנה לי בית וכננתי
את כסאו עד עולם : אני אהיה לו לאב והוא יהיה לי לבן וחסדי
לא אסיר מעמו כאשר הסירותי מאשר היה לפניך : והעמדתיהו
בביתי ובמלכותי עד העולם וכסאו יהיה נכון עד עולם : ככל
הדברים האלה וככל החזון הזה כן דבר נתן אל דויד :
ויבא המלך דויד וישב לפני יהוה ויאמר מי אני יהוה אלהים ומי ביתי
כי הביאתני עד הלם : ותקטן זאת בעיניך אלהים ותדבר על בית
עבדך למרחוק וראיתני כתור האדם המעלה יהוה אלהים : מה
יוסיף עוד דויד אליך לכבוד את עבדך ואתה את עבדך ידעת :
יהוה בעבור עבדך וכלבך עשית את כל הגדולה
הזאת להודיע את כל הגדלות : יהוה אין כמוך ואין אלהים זולתך
בכל אשר שמענו באזנינו : ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ אשר כבל
הלך האלהים לפדות לו עם לשום לך שם גדלות ונראות לגרש
מפני עמך אשר פדית ממצרים גוים : ותתן את עמך ישראל לך
לעם עד עולם ואתה יהוה היית להם לאלהים : ועתה יהוה הדבר
אשר דברת על עבדך ועל ביתו יאמן עד עולם ועשה כאשר דברת :
ויאמן ויגדל שמך עד עולם לאמר יהוה צבאות אלהי ישראל אלהים
לישראל ובית דויד עבדך נכון לפניך : כי אתה אלהי גלית את אזן
עבדך לבנות לו בית על כן מצא עבדך להתפלל לפניך : ועתה יהוה
אתה הוא האלהים ותדבר על עבדך הטובה הזאת : ועתה הואלת
לברך את בית עבדך להיות לעולם לפניך כי אתה יהוה ברכת
ומברך לעולם : ויהי אחרי כן ויך דויד את פלשתים ח
ויכניעם ויקח את גת ובנתיה מיד פלשתים : ויך את מואב ויהיו
מואב עבדים לדויד נשאי מנחה : ויך דויד את הדרעזר מלך צובה
חמתה בלכתו להציב ידו בנהר פרת : וילכד דויד ממנו אלף רכב
ושבעת אלפים פרשים ועשרים אלף איש רגלי ויעקר דויד את כל
הרכב ויותר ממנו מאה רכב : ויבא ארם דרמשק לעזור להדרעזר
מלך צובה ויך דויד בארם עשרים ושנים אלף איש : וישם דויד
בארם דרמשק ויהי ארם לדויד עבדים נשאי מנחה ויושע יהוה לדויד לעבדים
בכל אשר הלך : ויקח דויד את שלטי הזהב אשר היו על עבדי עבדים
הדרעזר ויביאם ירושלם : ומטבחת ומכון ערי הדרעזר לקח דויד
נחשת רבה מאד בה עשה שלמה את ים הנחשת ואת העמודים ואת ים
כלי הנחשת : וישמע תעו מלך חמת כי הכה דויד את
כל חיל הדרעזר מלך צובה : וישלח את הדרם בנו אל המלך דויד
לשאול לו לשלום ולברכו על אשר נלחם בהדרעזר ויכהו כי איש
מלחמות תעו היה הדרעזר וכל כלי זהב וכסף ונחשת : גם אתם אותם
הקדיש המלך דויד ליהוה עם הכסף והזהב אשר נשא מכל הגוים
מאדום וממואב ומבני עמון ומפלשתים ומעמלק :
ואבשי בן צרויה הכה את אדום בגיא המלח שמונה עשר
אלף : וישם באדום נציבים ויהיו כל אדום עבדים לדויד ויושע
יהוה את דויד בכל אשר הלך : וימלך דויד על כל ישראל
ויהי עשה משפט וצדקה לכל עמו :

והיה כי מלאו. כלומ' ואל תירא שאני ממהר את הדבר אלא כי ימלאו
ימיך אז יהיה והקימותי את זרעך אחריך · והכינותי את מלכותו
וכן הוא אומר בשלמה ותכון מלכותו מאד : אני אהיה לו לאב.
ובשמואל כת' בהעותו · והכחתיו בשבט אנשים ופתרונו אם יחטא
כנגדי אייסרנו על יד כאדם שמייסר את בנו. בשבט אנשים שהקי'
לו לשטן את רזון ואת הדד · ועל אותו הפסו' נופל לומ' וחסדי לא
לא אסיר ממנו כאשר הסירותי מעם שאול שהיה לפניך שפת' אעפ"
שהוא מורד לפני ואני מייסרו לא אסיר חסדי כל כך מעמו כאשר ה
הסירותי מעם שאול וכשפשע לפני העברתי הממלכה ממנו ומן
זרעו · ובשמואל כתי' בפירו' וחסדי לא אסיר ממנו כאשר הסירותי
מעם שאול · ומה שלא נכתב כאן אשר בהעותו והוכחתיו . משום
כבודו של דוד שאין רוצה לדבר בספר שום זלות לבית דוד כי
הביאתני. מנוה רועים הביאתני למלכות ותקטן זאת בעיניך ·
ועוד שנתת לי המלכות למרחוק שהעמדת את מלכותי לעתים רחוקי'
שאמרת והעמדתיהו בביתי ובמלכותי עד עולם: וראיתני כתור אדם.
שהשויתני והושבתני בשורות גדולים כלומר קטן הייתי והושבתני
בשורות נדיבי עמך שאמרת לי ועשיתי לך שם גדול כשם הגדולים :
תור פת' שורה ודוגמתו בשוכה ראש תור ירק : מה יוסיף. פת' מה
צורך לדוד לבקש עוד : לכבוד את עבדך · לעשות כבוד לי שאני
עבדך ואתה ידעת מאליך. ובשמו' כת' ומה יוסיף דוד וגו' ואתה
ידעת את עבדך ה' : ה' בעבור עבדך · כך מוסב זה הפסוק על העליון
וכל כך עשית להודיעני את כל הגדולה הזאת שהודעתני וכל מרצון
לבך · לכן ה' אין כמוך . ושמא תאמר גדול כמוהו אינו · אבל מעט קטן
ממנו יש · לכך נאמר ואין אלהים זולתיך · ככל אשר שמענו באזנינו כל
ימינו. אין כמוך ואין זולתך באלהים אף בעממים : מי כעמך ישר' ·
ממה הם מיוחדין מכל הגוים · מזה אשר הלך אלהים לפדותם ב
בעצמו · ולפדות לו לעם כמה שכת' הננו יוצא מזה אני מיוחד
שלא עשה זה לשום אומה בעולם: לגרש מפני עמך · ממקראות
חסרין · פת' לגרש גוים מפני עמך · ולפי שאתה יחיד בעולמך ועמך
מייוחדין מכל אום ולשון נאה לך לתת להם מלך הגון וגדול : ויאמן
שמך לאמר · שיאמרו ה' צבאות אלהי ישר' אלהים לישר' וגם קיים
דברו : ובית עבדך נכון לפניך · שדברת לו וכסאו נכון יהיה : כי
אתה אלהי גלית. פת' ומה לך לאמן ולאמן דברך כי אתה בעצמך
גלית אזן לבנות לו בית. כדכת' ואגיד לך ובית יבנה לך ה'. על כן
מצא עבדך להתפלל כלומ' אם לא היית בעצמך אומר לי להביא על
זרעי כל הטובות האילו לא היה עולה על דעתי לבקש אשר מי אני א
אשר הביאתני אפילו עד הלום. אבל הואיל שאמרת למענך להביא
לי כל הטובות הללו לפיכך אני מתפלל שתאמת את דברך : כי אתה
ברכתני כלומ' ברכתני ועבדך יהיה מבורך לעולם : ויהי אחרי כן.
אחר שאמר דוד לבנות הבית ולא הניח הק' ואמר לו לא תבנה אתה
אמר דוד הואיל ולא זכיתי לבנות בית לשכינה אלא בני אכינה ואסדר
לו את הכל לכשיבא בני לבנות יהיה לו הכל מזומן · ועתה מניח
הכל והולך ומספר היאך זימן לו הבניין אביו שילחם עם אויביו ו
והקדים שלם לבניין הבית · וכן דרך הפסוקים לדבר · ודוגמתו
באליהו ובאלישע . מאחר שאמר יהי נא פי שנים ברוחך אלי מניח
הכל וכל מעשה מן המלכים ומספר והולך מן כפלאות אלישע היאך
היו פי שנים עד שישלים הכל : ויך דוד את הדרעזר מלך צובה ח
חמתה . בחמת היתה מלחמה · ובחמת הכה דוד : חמתה
כמו לחמת : להציב ידו. פת' כשהלך להציב כחו להשיב גבולו ו
ולהציב בנהר פרת שהיה מסיגו לגבול נהר פרת · וכן מוכיח ב
בשמואל בלכתו להשיב ידו בנהר פרת. ודוגמתו ואבשלום לקח ו
ויצב לו ויקרא לה יד אבשלו' · שפת' כח גבול אבשלום. רא"ויקרא לה
יד אבשלום · בתוך המצבה צר אבשלום צורת אורך ידו כדכתיב
באותו פסוק כי אמר זאת הצורה המצויירת אחר יד אבשלום :
ויעקר דוד. משום לא ירבה לו סוסים : ויעקר כמו ואת סוסיהם תעקר : מאה רכב · לא ירבה סוסים : ויותר ממנו מאה רכב · הא כדי מרכבתו מותר : ויבא
ארם דרמשק. ובשמואל כת' דמשק · כן דרך לדבר בפסוק כמו מן שבט שרביט שהרי אישר אתכם בשוטים תרגמו בשרביטים . גם זה אמר לי ר' יצחק בר'
שמואל בן נרבונה : ונחשת רבה מאד בה עשה וגומ' וזהו שאמר כמו שאמר דוד לבנות הבית ואמר הבה"לא אתה תבנה הבית כי אם בנך מספר והולך
היאך זמן לבנות הבניין · כי איש מלחמות תעו · בעל מחלוקתו היה . וכן מוכיח למעלה ויך דוד את הדרעזר · וכי מה ענין להם לחמת לערוך בו
מלחמה אלא הדרעזר מלך צובה הולך להלחם על תעו מלך חמת בחמת ובעבור כן בא דוד עליו והכהו. וכל כלי זהב וכסף ונחשת הביא דוד . וכן בשמואל
ובידו היה כלי כסף וכלי זהב וכלי נחשת . וישם דוד באדם דרמשק . פת' נציבים · כי שלטוי קוברייס וטרצין בל'. ודומה לו בירמיה הברו חצים מלאו השלטי' :
וישם דוד באדום נציבים. שלטונים שלא רצה להמליך עליהם מלך : משפט וצדקה · משך עצמו מלהלחם עוד ולצאת ולבא עוד למלחמה והיה יושב תמיד ושופט את
ישר' בצדקה :

ויואב בן צרויה על הצבא ויהושפט בן אחילוד מזכיר : וצדוק בן
אחיטוב ואבימלך בן אביתר כהנים ושושא סופר : ובניהו בן
יהוידע על הכרתי והפלתי ובני דויד הראשנים ליד המלך :
ויהי אחרי כן וימת נחש מלך בני עמון וימלך בנו תחתיו : יט
ויאמר דויד אעשה חסד עם חנון בן נחש כי עשה אביו עמי חסד
וישלח דויד מלאכים לנחמו על אביו ויבאו עבדי דויד אל ארץ בני
עמון אל חנון לנחמו : ויאמרו שרי בני עמון לחנון המכבד דויד
את אביך בעיניך כי שלח לך מנחמים הלא בעבור לחקר ולהפך ז
ולרגל הארץ באו עבדיו אליך : את
ויקח חנון את עבדי דויד ויגלחם ויכרת את מדויהם בחצי עד
המפשעה וישלחם : וילכו ויגידו לדויד על האנשים וישלח לקראתם
כי היו האנשים נכלמים מאד ויאמר המלך שבו בירחו עד אשר יצמח גוריחו
זקנכם ושבתם : ויראו בני עמון כי התבאשו
עם דויד וישלח חנון ובני עמון אלף ככר כסף לשכר להם מן ארם
נהרים ומן ארם מעכה ומצובה רכב ופרשים : וישכרו להם שנים ומצובה
ושלשים אלף רכב ואת מלך מעכה ואת עמו ויבאו ויחנו לפני מידבא
ובני עמון נאספו מעריהם ויבאו למלחמה :
וישמע דויד וישלח את יואב ואת כל צבא הגבורים : ויצאו בני נ ואת
עמון ויערכו מלחמה פתח העיר והמלכים אשר באו לבדם בשדה : צבא
וירא יואב כי היתה פני המלחמה אליו פנים ואחור ויבחר מכל בחור בחור
בישראל ויערך לקראת ארם : ואת יתר העם נתן ביד אבשי אחיו
ויערכו לקראת בני עמון : ויאמר אם תחזק ממני ארם והיית לי
לתשועה ואם בני עמון יחזקו ממך והושעתיך : חזק ונתחזקה יחזקו
בעד עמנו ובעד ערי אלהינו ויהוה הטוב בעיניו יעשה : ויגש יואב
והעם אשר עמו לפני ארם למלחמה וינוסו מפניו : ובני עמון ראו
כי נס ארם וינוסו גם הם מפני אבשי אחיו ויבאו העירה ויבא יואב
ירושלם : וירא ארם כי נגפו לפני ישראל וישלחו מלאכים ויוציאו
את ארם אשר מעבר הנהר ושופך שר צבא הדדעזר לפניהם :
ויגד לדויד ויאסף את כל ישראל ויעבר
הירדן ויבא אלהם ויערך אלהם ויערך דויד לקראת ארם מלחמה
וילחמו עמו : וינס ארם מלפני ישראל ויהרג דויד מארם שבעת
אלפים רכב וארבעים אלף איש רגלי ואת שופך שר הצבא המית :
ויראו עבדי הדרעזר כי נגפו לפני ישראל וישלימו עם דויד ויעבדהו
ולא אבה ארם להושיע את בני עמון עוד :
ויהי לעת תשובת השנה לעת צאת המלכים וינהג יואב את כ
חיל הצבא וישחת את ארץ בני עמון ויבא ויצר את רבה ודויד ישב
בירושלם ויך יואב את רבה ויהרסה : ויקח דויד את עטרת מלכם
מעל ראשו וימצאה משקל ככר זהב ובה אבן יקרה ותהי על ראש
דויד ושלל העיר הוציא הרבה מאד : ואת העם אשר בה הוציא
וישר במגרה ובחריצי הברזל ובמגרות וכן יעשה דויד לכל ערי בני
עמון וישב דויד וכל העם ירושלם :
ויהי אחרי כן ותעמד מלחמה בגזר עם פלשתים אז הכה סבכי החשתי
את ספי מילדי הרפאים ויכנעו :
ותהי עוד מלחמה את פלשתים ויך אלחנן בן יעור את לחמי אחי יעיר
גלית הגתי ועץ חניתו כמנור ארגים :

ויואב על הצבא. לפי שמשך ידו מלבאת ולבא עוד במלחמה הניח יואב על הצבא להלחם כל מלחמתו כל זה מוסב עליו עושה ת משפט. ומה שהפסיק ויואב על הצבא משום הכי הוצרך שלא ת תאמר הואיל ודוד עושה משפט אם כן לא היו ישר׳ עוד נלחמים. לכך נאמר ויואב על הצבא: המזכיר. אומר לראש שהיה מזכיר איזה דין בא לפני המלך תחלה׳ כמו להביא את ספר הזכרונות דברי ה הימים: ושושא סופר׳ זה מזכיר וזה כותב על ידו: על הכרתי והפלתי׳ פת׳ אומות היו כרכת׳ הוי גוי כרתים׳ ומאותם היו עם אנשי דוד אנשים גבורי׳ ובניהו עליה׳ ודוגמתו בשמואל וכל עבדיו עוברים על ידו וכל הכרתי וכל הפלתי וכל הגיתים שש מאות איש : ובני דוד ראשונים ליד המלך. פת׳ ובני דוד היו תמיד ראשונים למלך אצל המלך לעשות כל צרכו: כי עשה אביו עמי חסד. לקח דוד אביו ואמו ואחיו ובית אביו והושיבם במאות מלך מואב׳ כדכת׳ וילך דוד משם מצפה מואב ויאמר אל מלך מואב ישב נא אבי ואמי את אתכם וגו׳. ובאו בני מואב והרגו כולם חוץ מאליהוא אחי דוד ם שברח לארץ בני עמון וקבלו נחש מלך בני עמון שהרי לא נזכרו עוד חוץ מאליהוא שכת׳ במחלקות בנשיאים ליהודה׳ ובנשיאים ב ביהודה אליהוא מאחי דוד. וזהו מעשה חסד: ועל פי אותה איבה הכה דוד את מואב . והתעלל בהם יותר מיתר אויביו דכת׳ ויך דוד את מואב וימדדם׳ השכב אותם ארצה שני חבלים: המכבד דוד את אביך בעיניך: סבור אתה שמכיר מכות אלהיו דכת׳ לא תדרוש שלומם׳ ובא לדרוש שלומך ולכבוד אביך שלח לך מנחמים הן׳ הלא בעבור לחקור וגו׳: מדויהם׳ מלבושיהם. כמו מדו בד: בחצי עד המפשעה. עד ערותן לפנים ולאחור. ובשמואל כת׳ עד שתותיהם ערותן׳ כמו וחשופי שת ערות מצרים: ארם נהרים. הרבה ארמיים היו׳ וזהו ארם מעכה. ארם היושב במעכה. ומן ארמיים היושבים על נהר פרת וארם צובה׳ וארם בשתם׳ הוא עיקר האומה׳ וכן עמונים היושבים במעון קרויים המעונים ועיקר האומה בשאר מקומות. וכן בני עשו בארץ שעיר . והעיקר בארץ אדום: לבדם בשדה חלקו חיילותם לשנים מערכות׳ בני עמון במערכה אחת פתח העיר כנגד ישר׳. והמלכים אשר עמהם ב במערכה האחרת לבדם בשדה מאחור לישר׳: ביד אבישי לאבישי שבכל דברי הימים כת׳ אבשי. וגם אבשי קרינן לבד מזה שנים ש שיצאו מן הכלל על פי המסורת . ולכך בכל הספר הזה אבשי לפי שכל הספר נכתב לפי כבודו של דוד ואין זה כבודו של דוד שיקראו ל לבן אחותו אבישי דמשמע שגם אני חשוב כדוד. כי אבי הוא ישי . לכך בכל הספר הזה אבשי. ובכל ספר שמואל אבישי׳ שהרי כן הוא שהרי ישי אבי אמו של צרויה שהיא היתה אמו לבד חד אבשי׳ ו ואת יתר העם נתן ביד אבשי על פי המסורת׳ וכל דוד שבספר ה הזה מלא ביוד׳ משום כבודו של דוד שאין שמו חסר : ושופך שר צבא. ובשמואל כתיב ושובך שר צבא׳ ופיר׳ רבו׳ בסוט׳ שובך שהיה גבוה כשובך׳. שופך שהיה שופך דמים: ויהי לעת תשובת השנה׳ כשהעשבים בשדה להאכיל הסוסים: ותהי על ראש דוד: ישמפר׳ על ראש דוד ממש. וים תימ׳ היאך היה הראש סובלה. ופיר׳ רבות׳ אבן שואבת היתה בה׳ ושמעתי בגרבונא כי מנהג ארץ י ישמעאל תולין כתר של מלך מלמעלה על ראשו׳ והוא יושב כנגדו מלמטה תחתיה על כסא. ומה שכת׳ ותהי על ראש דוד׳ שנראית באמת כמעל ראשו: ויהי אחריכן ותעמד מלחמה בגזר׳ מה שמחוסר כאן בזה הפרשה כתי׳ בשמואל . ותהי עוד מלחמה לפלשתי׳ את ישראל וגו׳ ומשום כבודו של דוד לא כתבה: ויעף דוד׳ אף זה משום כבודו של דוד לא נכתב כאן : וישבי בנוב אשר בילדי הרפה׳ עד והוא חגור חדשה ויאמר להכות את דוד ולולי שעזרו א אבישי בן צרויה דוד היה נופל בידו של ישבי נוב ׳ ולפי אותי גנאי לא כתבו כאן: את סיפי׳ ובשמואל כת׳ את סף אשר בילדי הרפה אחי גלית היה. ואחי של ישבי בנוב: ויך אלחנן׳ אחד מגבורי דוד היה׳

ולמה קורא אלחנן שחכנו ש׳ וקרא׳ לי אחי גלית הגתי איכו אחי גלית הפלשתי ואחת שמם קורהו גלית הפלשתי ואחת שהרי למעלה כת׳ אז הכה סיבכי וגו׳ . וגם למטה כתי׳ כן והוא נולד להרפה׳ מכלל שלא הזכיר אף באחי גלית הגתי מילדי הרפה שאיכה בכה :כמנור אורגים׳ באותו עץ גדול ועגול שכורכין בו את הבגד בשעת אריגה. ויונ׳תרג׳ בשמואל אותו פסוק׳ וקטל דוד בר ישי מחי פרוכא בית מקדשא רמבית לחם׳ ופת׳ יערי כמו יער הלבנון . ומדה ככגר מדה יבא דוד שאמו אורגת פרוכת לבית המקדש. ויהרוג את גלית שעץ חניתו כמנור אורגים׳ פי׳ שמעוני ואשתו היהודיה ילדה את ירד אבינדור ואת חבר אביסוכו ואת יקותיאל אבי זנוח אלה בני בתיה בת פרעה אשר לקח לו מרד. ר׳ שמעון בן פזי כי הוה פתח בדברי הימי׳ את׳ הכי כל דבריך תימה הוא ואנו יודעין לדרשו . וכי יהודיה שמה והלא בתיה שמה אלא על שם שכפרה בע״ז דכתי׳ ותרד בת פרעה לרחוץ על היאר וא״ר יוחנן בשם ר׳ שמעון בן יוחי שירדה לרחוץ מגלולי בית אביה . ילדה את ירד׳ ילדה והא רבייה רביתיה לומר לך כל המגדל יתום או יתומה בתוך ביתו מעלה עליו הכתו׳ כאילו ילדו ירד זה משה ולמה נקרא שמו ירד שירד מן לישראל בימיו. גדור שגדר פירצותיהן של ישר׳ בימיו. חבר שחיבר ישר׳ לאביהם שבשמים׳ סוכו שנעשה להן לישר׳ כסוכה׳ יקותיאל שקיוו ישר׳ לאל בימיו . זנוח שהזניח עמנו עוונותיהם של ישר׳. אבי אבי אבי׳ אב בתורה אב בחכמה אב בנבואות ׳ אלה בני בתיה בת פרעה אשר לקח לו מרד . וכי מרד שמו והלא כלב שמו. אלא אמר הק׳ כלב שמרד במרגלי׳ יבא וישא בתיה בת פרעה שמרדה בגלולי בית אביה .

ויהי איש מדה. כמו אנשי מדות כלומ' איש גדול · ולפי שהוא גדול
כל כך שצריך למודדו קורהו איש מדה: ואצבעותיו שש ושש כר':
יב בידים. ויב ברגלים · ובשמואל כת' שש ושש עשרים וארבע ת
מספר· כלומ' זה בכד זה שיכול למנותו וגם זה היה כחו שיכול ל
לאחוז החרב בכח גדול בידו : ובמסכת ברכות מפור' אמ' רבה
מה לי דכת' שש ושש כר' דאי כת' רחמנא שש ושש הוה אמרינן ר' ידיה
ושית דכרעיה לכך כתי' כר' ואי כתי' כר' הוה אמרינן שבע
בהא וחמש בהא לכך כתב רחמנא שש ושש כר': ויעמד
שטן · אעפ' שפרשה זו אינה לכבוד דוד כתבה כאן משום ש
שנאמר בסוף הפרשה שבנה מזבח ועננהו ה' מן השמים: מספר
מפקד. כמו לכל פקודיכם ולכל מספרכם : אלף אלפים ויהודה
ארבע מאות ושבעים אלף · ובשמואל כת' וביש' שמונה מאות אלף.
יהודה ה' מאות אלף דמשמע שלא היו מישר' כל כך כאשר כאמ' בכאן
אלא לפי שהקצף היה מאת הק' על דוד לא כתב לשם מספר כולם
שמנה ואף יואב לא מנה כל השבטים כלו' כי נתעב דבר המלך א
את יואב. אבל כאן משום כבודו של דוד מזכיר כאן מספר וחשבון
שמנה כי זהו כבודו שחיל כבד כזה היה בשבטו · וכן מוכיח כמו ש
שפרשתי שאפילו אותו קצת שמנה לא כתב כל מספרן בשמואל אבל
כאן כתב כל אותו מספר שמנה דהא כתוב כאן של ישר' · ובשמואל
לא כת' כל כדכת' ותהי ישראל שמנה מאות . ובפי' מוכיח כאן לפנינו
כדכת' יואב בן צרויה שהחל למנות ולא כלה : ויהי בזאת קצף על
ישר' · ולא עלה המספר במספר דברי הימי' למלך דוד : ולוי ובנימין ·
יואב היה יודע שהיה להם לאשמה לעם ולנגף . לפיכך אמר יואב
יכול אני להציל שבטים הללו מן המנין · לוי אם יאמר דוד למה לא
מנית את לוי אשיבנו דבר כי לא התפקדו בתוך בני ישר' · וכן ל
לבנימין שנגפו בפלגש בגבעה אם ינגפו עתה מה ישאר מהם: ה
העבר נא את עון. עון זה מלא בווין · כלומ' העבר נא על העון המלא
שעשיתי · וד' מלאים במקרא וזה אחת מהם · והשני הן בעוון ח
חוללתי · ומפו' בויקרא רבה באשה כי תזריע אפילו חסיד שבחסידי'
אי איפשר לו שלא יהא לו אחד בעבירה כלום נתכוון אביו והלא לא
נתכוון אלא לצורך עצמו · והג' עוונותיו ילכדונו את הרשע. והד' ב
במלכים ומצאנו עוון ועתה לכו ונבואה ונגידה בית המלך שאמ' אם
לא כלך ונגיד בית המלך יהיה עון גדול כי יבואו אויבים עליהם: צר
לי מאד· אתה אומ' בחר לך. הקל שבהם קשה לי וצר לי מאד עליו ·
משל לאדם שאומ' לו הנך מת ויקבר רבונך שתקבר אבל אביך או א
אבל אמך אמר אוי להם לאזנים שכך שומעים : אפלה נא ביד ה'.
בדבר ששוה לכל בעניים ובעשירים: כי רבים רחמיו. אולי ירחם.
אבל אויבינו לא ירחמו עלינו : נטויה על ירושלם. ומה שכת' ביהושע
והנה איש לנגדו וחרבו שלופה בידו וגו' · הלנו אתה אם לצרינו · י
יהושע היה עומד ואחוריו כנגד צריו ובא מלאך כנגדו · לפיכך תמה
ואמ' הלנו אתה לעוזרינו הואיל ואתה עומד לנגדי או לצרינו לעזור
שגם אתה עומד כנגדן. אבל כאן כיון שראה החרב של מלאך ש
שהיה נטויה על ירושלם ידע בעצמו שבא לנגף ישר' ונפלו דוד · ו
והזקנים מכוסים בשקים על פניהם : ואלה הצאן מה עשו . שהם
כאותן הצאן המובאים לשחיטה שאינן יכולין להנצל משחיטתם כי ל
לשחיטה הם עומדים : מתחבאים · מפני המלאך : לקיים לך
עמי בא בחדריך וסגור. ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר:
וארונה דש חטים · לפי שאמר לפנים והחטים למנחה שלא תתמה וכי
היאך היו לשם חטין : והמורגים · כסרין שדשין בהם את התבואה
שנינו בעז' עיקא דקורקסא דדישא דוגמא למורג · ת
חרוץ חדש : במקום שקלי זהב . כת' בכסף שקלים חמשים הא כיצד.
נטל מכל שבטי ישר' חמשים שקלים הרי שש מאות שקלים כדי שיהא
חלק לכל ישר' במזבח: ויאמר ה' למלאך. להשיב חרבו לנדנה :
וישב חרבו לנדנה. כמו ויאמר ה' לדג ויקא את יונה ליבשה :

ותהי עוד מלחמה בגת ויהי איש מדה ואצבעתיו שש ושש עשרים
וארבע וגם הוא נולד להרפא: ויחרף את ישראל ויכהו יהונתן בן
נולח שמעא אחי דויד: אל נולדו להרפא בגת ויפלו ביד דויד וביד עבדיו:
ויעמד שטן על ישראל ויסת את דויד למנות
א את ישראל: ויאמר דויד אל יואב ואל שרי העם לכו ספרו את
ישראל מבאר שבע ועד דן והביאו אלי ואדעה את מספרם: ויאמר
יואב יוסף יהוה על עמו כהם מאה פעמים הלא אדני המלך כלם
לאדני לעבדים למה יבקש זאת אדני למה יהיה לאשמה לישראל:
ודבר המלך חזק על יואב ויצא יואב ויתהלך
בכל ישראל ויבא ירושלם: ויתן יואב את מספר מפקד העם אל
דויד ויהי כל ישראל אלף אלפים ומאה אלף איש שלף חרב ויהודה
ארבע מאות ושבעים אלף איש שלף חרב: ולוי ובנימן לא פקד
בתוכם כי נתעב דבר המלך את יואב: וירע בעיני האלהים
על הדבר הזה ויך את ישראל: ויאמר דויד אל האלהים חטאתי
מאד אשר עשיתי את הדבר הזה ועתה העבר נא את עוון עבדך כי
נסכלתי מאד: וידבר יהוה אל גד חזה דויד לאמר: לך
חזה ודברת אל דויד לאמר כה אמר יהוה שלוש אני נטה עליך בחר לך
אחת מהנה ואעשה לך: ויבא גד אל דויד ויאמר לו כה אמר יהוה
קבל לך: אם שלוש שנים רעב ואם שלשה חדשים נספה מפני
צריך וחרב אויביך למשגת ואם שלשת ימים חרב יהוה ודבר בארץ
ומלאך יהוה משחית בכל גבול ישראל ועתה ראה מה אשיב את
שלחי דבר: ויאמר דויד אל גד צר לי מאד אפלה
נא ביד יהוה כי רבים רחמיו מאד וביד אדם אל אפל: ויתן יהוה
דבר בישראל ויפל מישראל שבעים אלף איש: וישלח האלהים
מלאך לירושלם להשחיתה וכהשחית ראה יהוה וינחם על הרעה
ויאמר למלאך המשחית רב עתה הרף ידך ומלאך יהוה עמד עם
גרן ארנן היבוסי: וישא דויד את עיניו וירא את
היבסי מלאך יהוה עמד בין הארץ ובין השמים וחרבו שלופה בידו נטויה
על ירושלם ויפל דויד והזקנים מכסים בשקים על פניהם:
ויאמר דויד אל האלהים הלא אני אמרתי למנות בעם
ואני הוא אשר חטאתי והרע הרעותי ואלה הצאן מה עשו יהוה
אלהי תהי נא ידך בי ובבית אבי ובעמך לא למגפה:
ומלאך יהוה אמר אל גד לאמר לדויד כי יעלה דויד להקים מזבח
ליהוה בגרן ארנן היבסי: ויעל דויד בדבר גד אשר דבר בשם יהוה:
וישב ארנן וירא את המלאך וארבעת בניו עמו מתחבאים וארנן
דש חטים: ויבא דויד עד ארנן ויבט ארנן וירא את דויד ויצא מן
הגרן וישתחו לדויד אפים ארצה: ויאמר דויד אל
ארנן תנה לי מקום הגרן ואבנה בו מזבח ליהוה בכסף מלא תנהו
לי ותעצר המגפה מעל העם: ויאמר ארנן אל דויד קח לך ויעש
אדני המלך הטוב בעיניו ראה נתתי הבקר לעלות והמורגים לעצים
מורגים למנחה והחטים למנחה הכל נתתי: ויאמר המלך דויד
לארנן לא כי קנה אקנה בכסף מלא כי לא אשא אשר לך ליהוה
והעלות עולה חנם: ויתן דויד לארנן במקום שקלי
זהב משקל שש מאות: ויבן שם דויד מזבח ליהוה ויעל עלות ושלמים
ויקרא אל יהוה ויענהו באש מן השמים על מזבח העלה: ויאמר
יהוה למלאך וישב חרבו אל נדנה:

פי' שמעוני. דא' ואשתו היהודיה. ר' סימון בשם
יהושע בן לוי ור' חמא אבוה דר' הושעי' בשם רב לא שנו דברי הימים
אלא להדרש · ואשתו היהודי' זו יוכבד וכי משבטו של יהוד' היית'
והלא משבטו של לוי היית' אלא על שם שהעמיד' יהודים בעולם. ילדה את ירד זה משה שהוריד התורה מלמעלה למטה. דא' שהוריד את השכינה . אר' סימון
אין לשון ירד אלא לשון מלוכה · כדכתי' וירד מים ועד ים · וכתי' כי הוא רודה בכל עבר הנהר. אבי סוכו שהיה אביהן של ישר' שסוכין ברוח הקודש . ר'
לוי אומ' לשון ערבי הוא בערבייא קורי' לנביא סכויא . אלה בני בתיה בת פרעה · ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמ' הק' לבת פרעה משה לא היה בנך וקראתו
בנך. אף את לא את בתי וקראתי אותך בתי בת יה · עשרה שמות נקראו לו למשה. ירד חבר יקותיאל אבי גדור אבי סוכו אבי זנוח יר' יסוד' בר אילעאי אומ'
אף טוביה הי' שמו. שנ' ותרא אותו כי טוב הוא · ר' ישמעאל בר אמי או' אף שמעיה שמו אתא ר' יהושע בר נחמני ופירש הדין קרא · ויכתו' שמעיה בן נתנאל
הסופר · שמעיה ששמע אל תפלתו. בן נתנאל בן שנתן לו אל התורה · הסופר, שהיה סופרן של ישר'. הלוי שהי' משבטו של לוי · לפני המלך והשרים לפני מלך
מלכי המלכי' ובית דינו · וצדוק זה אהרן ואחימלך שהיה אחיו של מלך. בן אביתר שויתר הק' על ידיו מעשה העגל · ר' תנחום בשם ר' יהושע בן קרחה אף לוי היה
שמו על עיקר משפחתו · ומשה הרי עשרה:

בעת ההיא

בעת ההיא בראות דויד כי ענהו יהוה בגרן ארנן היבוסי ויזבח שם:
העולה ומשכן יהוה אשר עשה משה במדבר ומזבח העולה בעת ההיא
בבמה בגבעון: ולא יכל דויד ללכת לפניו לדרש אלהים כי נבעת
כ מפני חרב מלאך יהוה: ויאמר דויד זה הוא בית יהוה האלהים
וזה מזבח לעלה לישראל: ויאמר דויד לכנוס את
לחצוב הגרים אשר בארץ ישראל ויעמד חצבים לחצוב אבני גזית לבנות בית
האלהים: וברזל לרב למסמרים לדלתות השערים ולמחברות הכין
דויד ונחשת לרב אין משקל: ועצי ארזים לאין מספר כי הביאו
לרוב הצידנים והצרים עצי ארזים לרב לדויד: ויאמר דויד
שלמה בני נער ורך והבית לבנות ליהוה להגדיל למעלה לשם
ולתפארת לכל הארצות אכינה נא לו ויכן דויד לרב לפני מותו:
ויקרא לשלמה בנו ויצוהו לבנות בית ליהוה אלהי
בני ישראל: ויאמר דויד לשלמה בנו אני היה עם לבבי לבנות בית לשם
יהוה אלהי: ויהי עלי דבר יהוה לאמר דם לרב שפכת
ומלחמות גדלות עשית לא תבנה בית לשמי כי דמים רבים שפכת
ארצה לפני: הנה בן נולד לך הוא יהיה איש מנוחה והניחותי לו
מכל אויביו מסביב כי שלמה יהיה שמו ושלום ושקט אתן על ישראל
בימיו: הוא יבנה בית לשמי והוא יהיה לי לבן ואני לו לאב והכינותי
בסא לית את כסא מלכותו על ישראל עד עולם: עתה בני יהי יהוה עמך
והצלחת ובנית בית יהוה אלהיך כאשר דבר עליך: אך יתן לך יהוה
שכל ובינה ויצוך על ישראל ולשמור את תורת יהוה אלהיך: אז
תשמור תצליח אם תשמור לעשות את החקים ואת המשפטים אשר צוה
ואמץ יהוה את משה על ישראל חזק ואמץ אל תירא ואל תחת: והנה
בעניי הכינותי לבית יהוה זהב ככרים מאה אלף וכסף אלף אלפים
ככרים ולנחשת ולברזל אין משקל כי לרב היה ועצים ואבנים
הכינותי ועליהם תוסיף: ועמך לרב עשי מלאכה
ולנחשת חצבים וחרשי אבן ועץ וכל חכם בכל מלאכה: לזהב לכסף לנחשת
ולברזל אין מספר קום ועשה ויהי יהוה עמך: ויצו דויד לכל שרי
ישראל לעזר לשלמה בנו: הלא יהוה אלהיכם עמכם והניח לכם
מסביב כי נתן בידי את ישבי הארץ ונכבשה הארץ לפני יהוה ולפני
לדרוש עמו: עתה תנו לבבכם ונפשכם לדרוש ליהוה אלהיכם וקומו ובנו
את מקדש יהוה האלהים להביא את ארון ברית יהוה וכלי קדש
האלהים לבית הנבנה לשם יהוה: ודויד זקן ושבע
כ ג ימים וימלך את שלמה בנו על ישראל: ויאסף את
כל שרי ישראל והכהנים והלוים: ויספרו הלוים מבן שלשים שנה
ומעלה ויהי מספרם לגלגלתם לגברים שלשים ושמונה אלף: מאלה
לנצח על מלאכת בית יהוה עשרים וארבעה אלף ושטרים ושפטים
ששת אלפים: וארבעת אלפים שערים וארבעת אלפים מהללים
ליהוה בכלים אשר עשיתי להלל: ויחלקם דויד מחלקות לבני לוי
קהת לגרשון קהת ומררי: לגרשני לעדן ושמעי: בני לעדן הראש יחיאל
לגרשני וזתם ויואל שלשה: בני שמעי שלמות וחזיאל והרן שלשה אלה
שלמית ראשי האבות ללעדן: ובני שמעי יחת זינא ויעוש ובריעה אלה בני
שמעי ארבעה:

בעת ההיא בראות דוד כי ענהו ה'. פרשה זו לא נכתבה בשמואל. ומשום כבוד דוד כתבה בכאן. שעשה מזבח. וכל פסוקי דפרש' זו דבוק פסוק אל פסוק כאילו פסוק אחד. בעת ההיא בראות דוד כי ענהו ה'. ויזבח שם. ומשכן של משה ומזבח העולה של משה עדיין היה בבמה אשר בגבעון: ולא יכול דוד. אז כשהיה אותו מעשה שבוא לו הק' לעלות קרבן ולא היה דוד יכול ללכת בפניו ולדרוש לאלהים. כלומ' לפני מזבח אשר בגבעון: כי נבעת מפני חרב המלאך. והלך דוד בדברי ה' ובנה מזבח וענהו ה': ויאמר דוד זהו בית ה' וזה מזבח לעולה לישראל. מכאן ואילך שכל מבקש ה' להקריב לו קרבן יבא ויקריב על אותו מזבח: לכנוס את הגרי'. גרים שנתגיירו שלא רצה להעביד לישרא' עבודת פרך. וכמו כן עשה שלמ' דכת' ויספר שלמה כל הגרים וגו'. ויעש מהם שבעים אלף נושא סבל. וכת' וכל העם הנותר החתי והאמורי. אשר לא מבני ישראל המה וגו' ויעלם למס. למס עובדתו. וכן כת' ומן בני ישרא' אשר לא נתן שלמה לעבד' למלאכתו כי המה אנשי מלחמתו: למסמרי' לדלתו' השערים: ולמחברות. כי הכין דוד הברזל שמחזיקין ומחברי' הדלתות והשערים בו: והצורים. עם חירם מלך צור: נער ורך. לפי שאפילו בן מאה שנה קרוי נער כדכת' ביהושע בן נון נער שהרי יהושע לא מלך אחר משה כי אם כח' שנה וחי קי' שנה נמצא שמעיד עליו הפסוק יהושע נער היה בן פב'. על כן הוצרך לכתוב רך. שלא היה כי אם בן יב' שנה: להגדיל למעלה. גדול מאד שהגביהו שלמה עד מאה ועשרים אמה. כדכת' במלכי' והאולם על פני היכל הבית: פי' שמעוני. כולם התיחשו בימי יותם מלך יהוד' ובימי ירבע' מלך ישר'. וכי אפשר לומר כן והלא עוזיהו קבר ירבעם וקבר עוד שלשה מלכים אחריו. אלא מלמד שכל אותם השנים שהיה עוזיהו מצורע יותם בנו שפט את הארץ: כיוצא בו בשנת שלשים ושש למלכות אסא עלה בעשא מלך ישרא' על יהוד' ויבן את הרמה לבלתי תת יוצא ובא לאסא מלך יהוד'. וכי איפשר לומר כן והלא אסא קבר את בעשא שנ' בשנ' עשרי' ושש למלכו וגו'. אלא כנגד לו' שנה שנגזרה גזיר' על מלכות בית דוד שתסתלק ובאחרונה תחזור להם וכנגד לו' שנים שנגזרו גזירה שיהיו מלכי ארם שטן לישרא' ובאחרונה יפלו ביד דוד: כיוצא בו וימת כדבר ה' אשר דבר ביד אליהו וימלך יהורם בנו תחתיו כי לא היה לו בן. ואו' בשנת שתים ליורם בן יהושפט מלך יהוד'. איפשר לומר כן והלא יהושפט מלך אחריו חמש שנים מה תל' בשנת שתים ליורם אלא כיון שעל' יהושפט עם אחאב למלחמה ברמות גלעד נגזרה גזיר' על יהושפט ליהרג. שנ' ויהי בראות שרי הרכב את יהושפט מלך יהוד' והם אמרו מלך ישרא' הוא ויסובו עליו להלחם ויזעק יהושפט וה' עזרו ויסיתם אלהים ממנו. ראוי היה ליהרג ובשביל שצעק תלה לו הכתו' ד' שני' והיה מונה לבנו. כיוצא בו בן לב' שנה יהורם במלכו וח' שני' מלך בירושלם. ובאחזיה כתיב בן מב' אחזיה במלכו וא' שנה מלך בירושלם. אר' יוסי וכי איפשר לבן להיות גדול מאביו ב' שנים. אלא כיון שהשי' אסא בתו של עמרי ליהושפט נגזרה על מלכות בית דוד שתכלה עם בית אחאב שנ' ומאלהים היתה תפיסת אחזיהו לבא עם יורם בנו ובבואו עם יורם בן אחאב אל יהוא בן נמשי אשר משחו ה' להכרית את בית אחאב ונפלו בו ביום שניהם: ובני אפרים שותלח וגו'. והרגום אנשי גת הנולדי' בארץ. אמ' רב אילו בני אדם שמנו לקץ וטעו ואותם מתים החיה יחזקאל שנ' יבשה עצמותינו אבדה תקותינו וכו'. ר' אלעזר אומר כל אותן שנים שהיו בני ישר' יושבי' במצרים היו בני אפרים יושבי' בטח שאנן ושליו עד שבא גואון מבני בניו של אפרים ואמ' נגלה עלי הק' להוציא אתכם. בגיאות לבן שהן מזרע המלוכה ושהן גיבורי כח במלחמה עמדו ולקחו נשיהן ובניהן ויצאו ממצרים ועמדו המצרים והרגו גבוריהן: ובני אשר ימנה וישוה וגו'. הוא אבי כרזוית ר' לוי אמר שהיו בנותיהן נאות והיו נשואים למלכים שכמשחו בשמן זית: ושחרי' הוליד בשדה מואב מן שלחו אותם חושי'. ואת בערה נשיו. שחרי' זה בועז שנשתחרר מן העונות. הוליד בשדה מואב שנשא את רות שהיתה בשדה מואב. מן שלחו אותם דכתי' ואת יהוד' שלח לפניו. חושי' ואת בארה נשיו וכי יש לך אדם שהוא מוליד נשיו. אלא השם כנער וביאר את ההלכה ויולד ממנה אשתו ולא היה המקר' צריך לומר אלא בערה אשתו. אלא שבימיו נתחדשה הלכה עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית: ובני אלפעל עבר ומשעם ושמר הוא בנה את אונו ואת לוד ובנותיה. אריב"ל לוד ואונו וגיא החרשי' מוקפות חומ' מימות יהושע בן נון. והני יהושע בנינהי הני אלפעל בנינהי. אלא מוקפות חומה מימות יהושע היו וחרבו בימי פלגש בגבעה ואתא אלפעל בנינהי. והדר נפל ואתא אסא ושפצינהו דכתיב ויחזק אסא את הערים שבצורות אשר ליהוד' דיק' נמי דכתי' ויחזק ולא כתי' ויבן: ויערשיה ואליה וזכרי מבני ירוחם. תנא אליהו משלמי הוא ר' אלעזר או' משל בנימין שנ' ויערשי' ואלי' וגו' כל אלה מבני בנימין. ר' נהוראי אומר משל גד הוא. שנ' ויעמד אליהו התשבי מתושבי גלעד. וכתי' ויהי להם גבול כל ערי גלעד. ומה מקיי' ר' אלעזר קרייה דר' נהוראי מתושבי גלעד מיושבי לישכת הגזית. ומה מקיים ר' נהוראי קרייה דר' אלעזר ויערשיה ואליה. אילו מדרשות הן בשעה שהק' מרעיש את עולמו אליהו מזכיר זכות אבות. בני ירוחם הק' מתמלא רחמים על עולמו. פעם אחת נחלקו רבותינו אילו אומרי' משל גד ואילו אומרי' משל בנימן. בא ועמד לפניהם אמר להם רבותי למה אתם חולקים עלי אני מבני בניה של רחל. ובתנא דבי אליהו מוסיף אני מבני בניה של רחל שנ' בייחוסים ויערשי' ואליה. אל"ו ולא כהן אתה ולא כן אמרת לאשה אלמנה מצרפת אך עשי לי משם עוגה קטנה. אל"ו אותו התינוק משיח בן יוסף היה. ורמז רמז שאני יורד תחל' לבבל ואחכ' יבא משיח:

המה

ויהי יחת הראש וזיזה השני ויעוש ובריעה לא הרבו בנים ויהיו לבית
אב לפקדה אחת: בני קהת עמרם יצהר חברון ועזיאל ארבעה:
בני עמרם אהרן ומשה ויבדל אהרן להקדישו קדש קדשים הוא
ובניו עד עולם להקטיר לפני יהוה לשרתו ולברך בשמו עד עולם:
ומשה איש האלהים בניו יקראו על שבט הלוי: בני משה גרשם
ואליעזר: בני גרשום שבואל הראש: ויהיו בני אליעזר רחביה
הראש ולא היה לאליעזר בנים אחרים ובני רחביה רבו למעלה:
בני יצהר שלמית הראש: בני חברון יריהו הראש אמריה השני
יחזיאל השלישי ויקמעם הרביעי: בני עזיאל מיכה הראש וישיה וישוה
השני: בני מררי מחלי ומושי בני מחלי אלעזר וקיש: וימת אלעזר
ולא היו לו בנים כי אם בנות וישאום בני קיש אחיהם: בני מושי
מחלי ועדר וירמות שלשה: אלה בני לוי
לבית אבותיהם ראשי האבות לפקודיהם במספר שמות לגלגלתם
עשה המלאכה לעבדת בית יהוה מבן עשרים שנה ומעלה: כי אמר
דויד הניח יהוה אלהי ישראל לעמו וישכן בירושלם עד לעולם:
וגם ללוים אין לשאת את המשכן ואת כל כליו
לעבדתו: כי בדברי דויד האחרונים המה מספר בני לוי מבן עשרים
שנה ולמעלה: כי מעמדם ליד בני אהרן לעבדת בית יהוה על
החצרות ועל הלשכות ועל טהרת לכל קדש ומעשה עבדת בית טהרת
האלהים: וללחם המערכת ולסלת למנחה ולרקיקי המצות ולמחבת
ולמרבכת ולכל משורה ומדה: ולעמד בבקר בבקר להדות ולהלל
ליהוה וכן לערב: ולכל העלות עלות ליהוה לשבתות לחדשים
ולמעדים במספר במשפט עליהם תמיד לפני יהוה: ושמרו את כמשפט
משמרת אהל מועד ואת משמרת הקדש ומשמרת בני אהרן אחיהם
לעבדת בית יהוה: ולבני אהרן מחלקתם בני אהרן קותם
נדב ואביהוא אלעזר ואיתמר: וימת נדב ואביהוא לפני אביהם
ובנים לא היו להם ויכהנו אלעזר ואיתמר: ויחלקם דויד וצדוק מן ויחלקם
בני אלעזר ואחימלך מן בני איתמר לפקדתם בעבדתם: וימצאו
בני אלעזר רבים לראשי הגברים מן בני איתמר ויחלקום לבני
אלעזר ראשים לבית אבות ששה עשר ולבני איתמר לבית אבותם
שמונה: ויחלקום בגורלות אלה עם אלה כי היו שרי קדש ושרי
האלהים מבני אלעזר ובבני איתמר: ויכתבם שמעיה ובבני
בן נתנאל הסופר מן הלוי לפני המלך והשרים וצדוק הכהן וא
ואחימלך בן אביתר וראשי האבות לכהנים וללוים בית אב אחד
אחז לאלעזר ואחז אחז לאיתמר: ויצא הגורל
הראשון ליהויריב לידעיה השני: לחרם השלישי לשערים הרבעי:
למלכיה החמישי למימן הששי: להקוץ השבעי לאביה השמיני:
לישוע התשעי לשכניהו העשרי: לאלישיב עשתי עשר ליקים שנים
עשר: לחפה שלשה עשר לישבאב ארבעה עשר: לבלגה חמשה
עשר לאמר ששה עשר: לחזיר שבעה עשר להפצץ שמנה עשר: שמונה
לפתחיה תשעה עשר ליחזקאל העשרים: ליכין אחד ועשרים לגמול
שנים ועשרים: לדליהו שלשה ועשרים למעזיהו ארבעה ועשרים:

המה מספר בני לוי מבן כ' שנה ומעלה. כלו' אז תקן דוד משמרות אילו שכשיבא שלמה בנו שיהיו מזומנים לו: כי מעמדם ליד בני אהרן וגו'. כמו וילוו עליך וישרתוך: ועל טהרת לכל קדש. חס ושלום שאם יטמא הבית וכליו שהיו הם ממונים לטהרם. וכן מצינו בחזקיהו כדכת' ויקבלו הלוים להוציא לנחל קדרון חוצה. וכת' ויחלו באחד לחדש הראשון לקדש וגו': ולכל העלות עולות לה'. פת' הם היו ממונים על הלשכות. וגם על לשכת בית הטלאים שהקרבנות שם והם יביאו אל הכהנים תמיד בכל יום ויום במספר מה שצריכין לכל יום ויום בין בחול בין בשבתות וחדשים ובמועדים שמוסיפין על התמיד כל אלה יביאו במספר כמשפט. וגם מסייעין לכהנים להפשיט הזבח כמו שמצינו בחזקיהו. רק הכהנים היו למעט ולא יוכלו להפשיט את כל העולות. ויחזקום אחיהם הלוים וגו': מחלקותם בני אהרן. פת' כל אלה בני אהרן נדב ואביהוא על מחלקותם: וימת נדב ואביהוא. לפי שלא היו להם בני' כיהנו אלעזר ואיתמר במקומן. אבל אם היו להם בנים היו קודמי' לאלעזר ולאיתמר בכהונה גדולה. שכן מצינו בעזרא שהרי יהוצדק אביו של יהושע היה. ויהוצדק ועזרא בני שריה כדכת' לעיל ושריה הוליד את יהוצדק. ויהוצדק הלך לבבל בגלות ה' את יהודה וירושלם. ביד נבוכד נצר. וכשעלו מבבל עלה יהושע ושימש ולא שמש עזרא לפי שהיה יהוצדק הבכור וקדמו בן אחיו הבכור כדכת' בעזרא ובנבוא' חגי יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול: ואחימלך מן בני איתמר. זה אחימלך בן אביתר כדמוכיח בסמוך. ויכתבם שמעיה. עד ואחימלך בן אביתר. ויחלקום לכד' משמרות: ויחלקום בני אלעזר ראשי' לבית אבות. מתחלה למשכן שילה שלא היו כי אם יו' משמרו' ח' מאלעזר וח' מאיתמר כדתפור במס' תענית. וכשראה דוד שהיו ראשי הגבורים לאלעזר רבים חילקם לכל משמר ומשמר של אלעזר לשנים. והעמידן על ששה עשר משמרות: ולבני איתמר. פתר' ומשמרת של בני איתמר העמיד על מעמד משמר כבראשונה. על ח' משמרות: וכן מוסיף בסמוך. בית אב אחד אחוז לאלעזר כו'. כלומר כאחוז או כאחד למעמד משמרתן במשכן כמו כן העמידן דוד עתה בבית המקדש: ויחלקום בגורלות. למי יפול הגורל להיות ראשון או שני. וכן כולם: ויכתבם. להיות להם לזכרון מי ראשון ומי שיתי שלישי מי רביעי. וכן כולם: פי' שמעוני. אבל בנו ולאבל ששה בנים וגו'. ר' שמלאי את' לקמיה דר' יוחנן אל"ל ליתני לי מר ספר יוחסין. אל"ל אין שונין ללודים ולא לנהרדעים ספר יוחסין כס"ד דאת מלוד וקיבעך בנהרדעא. אכפייה אל"ל מתניכא לך. אל"ל כיתני לי בתלת ירחי. אל"ל ברוריא דביתהו דר' מאיר ברתיה דר' חנינא בן תרדיון דהוו' גמירא תלת מאה שמעתת' ביומא אפילו הכי במש שנים לא יכתה ידי חובתה ואת אמרת הכי. אמר רב מיום שנגנז ספר יוחסין תשש כחן של חכמים וכהה מאור עיניהם דבין אבל לאבל הוה טעין ארבע מאה גמלי דרשה: ומרבים בנים ובני בנים. וכי בידו של אדם להרבות בנים ובני בנים. אלא בשכר שמשהין עצמן בבטן עד שיזריעו נשותיהן תחילה מעלה עליה' הכתוב כאילו מרבי' בנים ובני בנים. והיינו דאמר רב קטינא יכול אני לעשות כל בני זכרים דאמר ר' יצחק א"ר אמי אשה מזרעת תחילה יולדת זכר שנ' אשה כי תזריע וילדה זכר. איש מזריע תחילה יולדת נקבה ולא פרשו חכמים את הדבר עד שבא' צדוק ופירשו. אלה בני לאה אשר ילדה ליעקב בפדן ארם ואת דינה בתו. תלה הכתו' זכרים בנקבות ונקבות בזכרים. אמר רבא הרוצה לעשות בניו זכרים יבעול וישנה: ופנחס בן אלעזר נגיד היה עליהם לפנים ה' עמו. בשע' שנדר יפתח והיה היוצא אשר יצא מדלתי ביתי אמר פנחס הוא צריך לי להתיר נדרו ואני אלך אצלו. יפתח אמר אני ראש קציני ישר' ואני אלך אצלו. בין דין לדין אבדה הנערה. הדא היא דבריית' אמרין. בין חייתא למחבלתא אזלא בריר דעלובתא. ושניהם נענשו בדמיה. יפתח מת בנטילת אברי' בכל מקום שהיה הולך אבר ניטל ממנו והיו קוברין אותו היינו דכתי' וימת יפתח ויקבר בערי גלעד. בעיר גלעד אין כתי' כאן אלא בערי גלעד. פנחס נטלה הימנו רוח הקדש שנ' ופנחס נגיד וגו'. לפני ה' עמו: אתה תרעה את עמי את ישראל. דוד רועה של ישרא' ומי הוא רועה של דוד הקב"ה שנא' ה' רועי לא אחסר. אברהם היה מברך את הכל שנ' ונברכו בך כל משפחו' האדמה. ומי מברך את אברהם הק' שנ' וה' ברך את אברהם בכל. משה כיסן של ישרא' שנ' מה תכסון את ה'. ומי הוא כיסו של משה הק' שנ' ויקרא שמו ה' נסי. ירושלם אורו של עולם שנ' והלכו גוים לאורך. ומי הוא אורה של ירושלם הק' שנ' והיה ה' לך לאור עולם: וימשחו אותו לנגיד לה' ולצדוק כהן. שנו רבותינו אוכרו מלכי' למלכים. ושאר ביזה שבוזזין מחצה למלך ומחצה לעם. בשלמא אוכרו' מלכי' למלך אורחא דמילת'. אלא שאר ביזה שבוזזין מחצה למלך ומחצה לעם מנלן: דכתי' וימשחו אותו לנגיד לה' ולצדוק כהן. מקיש נגיד לצדוק מה צדוק מחצה לעם ומחצה לו דכתי' והיתה לאהרן ולבניו מחצה לאהרן ומחצה לבניו. אף נגיד מחצה לו ומחצה לעם: ויואב יחיה את שאר העיר. את' רב יהוד' אמר רב אפי' מוניני טעים ופרים להו. וכתי' ויקברוהו בביתו במדבר וכי ביתו במדבר היה. אמר רב יהוד' את' רב כמדבר. מה מדבר הפקר אף ביתו הפקר לכל. ד"א כמדבר מה מדבר מנוקה מגזל ועריות אף ביתו של יואב מנוקה מגזל ועריות. ר' פנחס וה' ירמי' בר אבא אומ' וכי במדבר היה אלא כיון שמת נעשו ישרא' כמדבר. אם אמר שהיה בונה להם דימוסיאות ומרחצאו' שבח היה לנו: ואת שהיה בוזז ומאכיל לתת' שבח שבחים היה לנו:

אלה

אלה פקדתם לעבדתם לבוא לבית יהוה כמשפטם ביד אהרן אביהם
כאשר צוהו יהוה אלהי ישראל: ולבני לוי
הנותרים לבני עמרם שובאל לבני שובאל יחדיהו: לרחביהו לבני
שלומות רחביהו הראש ישיה: ליצהרי שלמות לבני שלמות יחת: ובני
שמיר יריהו אמריהו השני יחזיאל השלישי יקמעם הרביעי: בני עזיאל
מיכה לבני מיכה שמור: אחי מיכה ישיה לבני ישיה זכריהו: בני
מררי מחלי ומושי בני יעזיהו בנו: בני מררי ליעזיהו בנו ושהם
היו וזכור ועברי: למחלי אלעזר ולא היה לו בנים: לקיש בני קיש
וירמות ירחמאל: ובני מושי מחלי ועדר וירמות אלה בני הלוים לבית אבתיהם:
ויפילו גם הם גורלות לעמת אחיהם בני
אהרן לפני דויד המלך וצדוק ואחימלך וראשי האבות לכהנים
וללוים אבות הראש לעמת אחיו הקטן: ויבדל דויד ושרי הצבא
לעבדה לבני אסף והימן וידותון הנבאים בכנרות בנבלים ו
ובמצלתים ויהי מספרם אנשי מלאכה לעבדתם: לבני אסף זכור
ויוסף ונתניה ואשראלה בני אסף על יד אסף הנבא על ידי המלך:
לידותון בני ידותון גדליהו וצרי וישעיהו
חשביהו ומתתיהו ששה על ידי אביהם ידותון בכנור הנבא על
הרות הדות והלל ליהוה: להימן בני הימן בקיהו מתניהו עזיאל שבואל
רמות וירימות חנניה חנני אליאתה גדלתי ורממתי עזר ישבקשה מלותי
הותיר מחזיאות: כל אלה בנים להימן חזה המלך בדברי האלהים
להרים קרן ויתן האלהים להימן בנים ארבעה עשר ובנות שלוש:
כל אלה על ידי אביהם בשיר בית יהוה במצלתים נבלים וכנרות
לעבדת בית האלהים על ידי המלך אסף וידותון והימן: ויהי מספרם
ושמונה עם אחיהם מלמדי שיר ליהוה כל המבין מאתים שמונים ושמנה:
ויפילו גורלות משמרת לעמת כקטן כגדול מבין עם תלמיד:
ויצא הגורל הראשון לאסף ליוסף גדליהו השני
הוא ואחיו ובניו שנים עשר: השלישי זכור בניו ואחיו שנים עשר:
הרביעי ליצרי בניו ואחיו שנים עשר: החמישי נתניהו בניו ואחיו
שנים עשר: הששי בקיהו בניו ואחיו שנים עשר: השבעי ישראלה
בניו ואחיו שנים עשר: השמיני ישעיהו בניו ואחיו שנים עשר:
התשיעי מתניהו בניו ואחיו שנים עשר: העשירי
שמעי בניו ואחיו שנים עשר: עשתי עשר עזראל בניו
ואחיו שנים עשר: השנים עשר לחשביה בניו ואחיו
שנים עשר: לשלשה עשר שובאל בניו ואחיו שנים עשר: לארבעה
עשר מתתיהו בניו ואחיו שנים עשר: לחמשה עשר לירמות בניו
ואחיו שנים עשר: לששה עשר לחנניהו בניו ואחיו שנים עשר:
לשבעה עשר לישבקשה בניו ואחיו שנים עשר: לשמונה עשר
לחנני בניו ואחיו שנים עשר: לתשעה עשר למלותי בניו ואחיו
שנים עשר: לעשרים לאליתה בניו ואחיו שנים עשר: לאחד
ועשרים להותיר בניו ואחיו שנים עשר: לשנים ועשרים לגדלתי
בניו ואחיו שנים עשר: לשלשה ועשרים למחזיאות בניו ואחיו
שנים עשר: לארבעה ועשרים לרוממתי עזר בניו ואחיו שנים עשר:
למחלקות
לשערים לקרחים משלמיהו בן קרא מן בני אסף: ולמשלמיהו בנים
זכריהו הבכור ידיעאל השני זבדיהו השלישי יתניאל הרביעי: עילם
החמישי יהוחנן הששי אליהועיני השביעי: ולעבד אדם בנים
שמעיה הבכור יהוזבד השני יואח השלשי ושכר הרביעי נ
ונתנאל החמישי: עמיאל הששי יששכר השביעי פעלתי השמיני

אלה פקודתם לעבודתם. אלה שכתובין כאן ראשי פקודתם של משמרות היו: ויבדל דוד ושרי הצבא לעבודה. לשורר השיר: בני אסף. שכל הלוים לא הבדיל לשורר כי אם בני אסף הימן והנביאי'. כשהיו מנגנים בכלי שירים הללו היו מתנבאים. דוגמת באלישע קחו לי מנגן ויהי כנגן המנגן ותהי עליו יד ה': ויהי מספרם. כלומ' המשמרות כד' על כד' בנים של אסף. וששה של ידותון. וי"ד של הימן הרי כ"ד. ולקמן כולל מספר כולם כדכתי' ויהי מספרם עם אחיהם וגו'. ומתתיהו ששה. לא תמצא אלא חמש אשתו היתה מעוברת את שמעי וראה ברוח הקדש שגם הוא עתיד להיות ראש משמרה לפיכך אמ' ששה וזהו שנ' לפני: העשירי שמעי. והוא שיסד הקליר רשום מבטן להפקד במשמרת הקדש: על ידי אביהם ידותון. דוגמת על ידו החזיק: הנבא על הודות והלל. כשהיו מנגנין בכינור מזמורי' הודו לה' ומזמורי' הללויה היה מתנבא: ורוממתי עזר. שם אדם אחד היה: חוזה את המלך. להרים קרן. קרן הנבואה שמתנבא למלך דוגמת וירם קרן משיחו: ויתן האלהי' להימן. כלומ' אם לא שנתן לו האלהים הבנים אי איפשר שיהיו לו בני הרבה כזה כד' בנים ובנות ג' וכולן ראוים להיות ראשי משמרו'. דוגמת ויתן ה' לה הריון בן ותלד בן אם לא היתה מתנה זו מה' אי איפשר שיולד בעת שהיה זקן. וכן ויראהו ה' את כל הארץ. אם לא מאת ה' היתה ראייה זו אי איפשר להביט כל כך למרחוק: כל המבין. לענינו שירה כופל לומ' מבין כדכת' למעלה מבין עם התלמיד. הלוים במשא ישורר כי מבין הוא: ויפילו גורלות. פת' הפילו גורלות על המשמרות זה לעומת זה משמרה לעומת משמרה: כקטון כגדול כו'. מבין הרב עם התלמיד שכולן היו שוין בזה למי שיגיע הגורל הראשון אם לקטן כן יקדים הוא להיות הראשון ואם אחרון יהיה אחרון. וכן כולם בין מבין בין תלמיד בין קטן בין גדול. ומשמרות אילו של לוים הולכים אחר משמרות של כהנים לפי שנפל הגורל הראשון. ומשמרת ראשון עם משמרת יהויריב הכהן. והשני עם משמרת ידעיה. וכן כולם וזהו משמרת לעומת משמרת: ויצא הגורל הראשון לאסף. גדליה השני. גדליהו בכור ידותון היה: הוא ובניו ואחיו יב'. פת' כל משמרה ומשמרה יבאו יב' הלוים שהרי היו כולן מאתים ושמונים ושמונה. וכשת חלקם לכד' חלקים יהיה כל חלק וחלק יב' נמצא שכל משמרה ומשמרה יבאו יב' לוים. בל' וזהו אחיו ובניו מוסף לאסף ולגדליהו' ולפי שבפסוק אחד שניהם בזכרים כתב לבד פעם אחת הוא ובניו ואחיו: וכל אחיו וכל אחיהם שנ' כאן לאו אחיו ממש אלא חבורה אחת קורא אחים: השלישי זכור בכור אסף: הרביעי ליצרי. שני של ידותון: החמישי נתניהו. שלישי של אסף: כך נפל גורל מזה לזה: ויפילו גורלות. פת' משמרה לעומת משמרה ודוגמתו למעלה מאהל לאהל וממשכן. שפת' וממשכן למשכן: כקטן כגדול. מבין עם תלמיד שאם תלמיד נפל ראשון ישמש תלמיד קודם הרב: למחלקות השוערים. אין אוזרין חלילה אלא כנגד שוערים חלקום ושוב הפילו גורלות מי לשער זה ומי לשער אחר כדמפור' לקמן: לקרחים משלמיהו בן קורא מן בני אסף. ודוגמתו למעלה. ושלום בן קורא בן אביאסף בן קרח ואחיו לבית אביו הקרחים: פי' שמעוני. ויגזול את החנית מיד המצרי. היכי דמי גזלן אר"ר אבהו כגון בניהו בן יהוידע שנ' ויגזול את החנית ר' יוחנן או' כבעלי שמש. ור' אבהו מט' לא אמר מהאי אל' כיון דקא משמרי לאו גזלני ניהו. ור' יוחנן הא דקא משמרי כי היכי דלא ליתזיכהו איכסי וליערקו מיניהו. שאלו תלמידיו את ר' יוחנן בן זכאי מפני מה החמירה תורה בגנב יותר מבגזלן יאמ' להם זה השוה כבוד עבד לקונו וזה לא השוה עבד לקונו כביכול עשה עין של מעל' כאילו אינו רואה ואזן כאילו אינה שומעת. שנ' הוי המעמיקי' מה' והיה במחשך מעשיהם ויאמרו מי רואינו ומי יודעינו. וכתי' ויאמרו לא יראה יה ולא יבין אלהי יעקב. ואו' כי עזב ה' הארץ אין ה' רואה. אר"מ מאיר משלו משל לב' בני אדם שהיו בעיר ועשו משתה אחד זימן את בני העיר ולא זימן את בני המלך. ואחד לא זימן את בני העיר ולא את בני המלך. אמור איזהו אכשו מרובה זה שזימן את בני העיר ולא בני המלך: בלכתו אל צקלג נפלו עליו ממנשה. בעא מיניה ר' שמואל בר נחמני מר' יונתן מאי דכתי' ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף ויאמר יעקב אל לבן שלחני. מאי שנא עד דאיתיליד יוסף. אל' ראה יעקב אבינו שאין זרעו של עשו נמסר אלא ביד זרעו של יוסף שנ' והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש. איתיביה ויכם דוד מהנשף ועד הערב למחרתם אל' דאקרייך נביאי לא אקרייך כתובי דכתי' בלכתו אל צקלג נפלו עליו ממנשה עדנה ויוזבד וגו'. מתיב רב יוסף ומהם מבני שמעון הלכו להר שעיר אנשי' חמש מאו' פלטיה ונעריה רפיה ועוזי' ובני ישעי בראשם ויכו את שאר הפליט' אשר לעמלק וישבו שם עד היום הזה. אמר רבא ישעי כמי ממנשה הוא דכתי' ובני מנשה עפר וישעי:

כי ברכו אלהים: ולשמעיה בנו נולד בנים הממשלים
ועובד לבית אביהם כי גבורי חיל המה: בני שמעיה עתני ורפאל ועובד
אלזבד אחיו בני חיל אליהו וסמכיהו: כל אלה מבני עבד אדם המה
ובניהם ואחיהם איש חיל בכח לעבדה ששים ושנים לעבד אדם:
ולמשלמיהו בנים ואחים בני חיל שמנה עשר: ולחסה מן בני מררי
שמונה בנים שמרי הראש כי לא היה בכור וישימהו אביהו לראש: חלקיהו
השני טבליהו השלישי זכריהו הרביעי כל בנים ואחים לחסה שלשת
הרביעי עשר: לאלה מחלקות השערים לראשי הגברים משמרות לעמת
אחיהם לשרת בבית יהוה: ויפילו גורלות כקטן כגדול לבית אבותם
לשער ושער: ויפל הגורל מזרחה לשלמיהו וזכריהו בנו יועץ בשכל
הפילו גורלות ויצא גורלו צפונה: לעבד אדם נגבה ולבניו בית
האספים: לשפים ולחסה למערב עם שער שלכת במסלה העולה
משמר לעמת משמר: למזרח הלוים ששה לצפונה
ליום ארבעה לנגבה ליום ארבעה ולאספים שנים שנים: לפרבר
למערב ארבעה למסלה שנים לפרבר: אלה מחלקות השערים
בר לבני הקרחי ולבני מררי: והלוים אחיה על אוצרות בית האלהים
ולאצרות הקדשים: בני לעדן בני הגרשני ללעדן ראשי האבות
ללעדן הגרשני יחיאלי: בני יחיאלי זתם ויואל אחיו על אצרות בית
יהוה: לעמרמי ליצהרי לחברוני לעזיאלי: ושבאל בן גרשם בן
רבני שום משה נגיד על האצרות: ואחיו לאליעזר רחביהו בנו וישעיהו בנו
ויורם בנו וזכרי בנו ושלמות בנו: הוא שלמות ואחיו על כל אצרות
בית הקדשים אשר הקדיש דויד המלך וראשי האבות לשרי האלפים
והמאות ושרי הצבא: מן המלחמות ומן השלל הקדישו לחזק לבית
יהוה: וכל ההקדיש שמואל הראה ושאול בן קיש ואבנר בן נר
ויואב בן צרויה כל המקדיש על יד שלמית ואחיו:
ליצהרי כנניהו ובניו למלאכה החיצונה על ישראל לשטרים
ולשפטים: לחברוני חשביהו ואחיו בני חיל אלף ושבע מאות על
פקדת ישראל מעבר לירדן מערבה לכל מלאכת יהוה ולעבדת
המלך: לחברוני יריה הראש לחברוני לתלדתיו לאבות בשנת
ירויה הארבעים למלכות דויד נדרשו וימצא בהם גבורי חיל ביעזיר גלעד:
דותי ואחיו בני חיל אלפים ושבע מאות ראשי האבות ויפקידם דויד
המלך על הראובני והגדי וחצי שבט המנשי לכל דבר האלהים ודבר
המלך: ובני ישראל למספרם ראשי האבות ושרי
האלפים והמאות ושטריהם המשרתים את המלך לכל דבר
המחלקות הבאה והיצאת חדש בחדש לכל חדשי השנה המחלקת
האחת עשרים וארבעה אלף: על המחלקת הראשונה
לחדש הראשון ישבעם בן זבדיאל ועל מחלקתו עשרים וארבעה
אלף: מן בני פרץ הראש לכל שרי הצבאות לחדש הראשון:
ועל מחלקת החדש השני דודי האחוחי ומחלקתו
ומקלות הנגיד ועל מחלקתו עשרים וארבעה אלף: שר הצבא
השלישי לחדש השלישי בניהו בן יהוידע הכהן ראש ועל מחלקתו
השלשים עשרים וארבעה אלף: הוא בניהו גבור השלשים ועל השלשים
ומחלקתו עמיזבד בנו:
הרביעי לחדש הרביעי עשהאל אחי יואב וזבדיה בנו אחריו ועל
מחלקתו עשרים וארבעה אלף:

כי ברכו אלהים· כדאמ' לעיל ויברך אלהים את בית עובד אדום וגו': הממשלים לבית אבותם· פי' אותן מושלים היו על בית אביהם: כי גבורי חיל המה· דומה לו ברכיאל ומשל ממשל רבי: איש חיל בכח· לא במלחמה. אלא כאדם שאומ' פלוני חשוב. וכן הלא בועז מודעתנו איש גבור חיל: משמרות לעומת אחיהם· ראשי כד' משמרות: ויפילו גורלו'· לשער ושער. למי יבא שער זה ולמי שער זה לצד מזרח ולצד מערב· לצד צפון ולצד דרום וכן לכל השוערים אשר בעזרה: האספים· שומרי אותו מקום שמשם אסיפים לאהל שומרי סיפי האהל: שנים לפרבר· ומפר' במס' תמיד אמ' רבא לפרבר כלפי בר: והלוים אחיה. הוא היה ממונה על מעות שמקדשין מהם דברים הצריכים לבית אלהים כגון קרבנות קדשים: בני לעדן הגרשוני. הוא לעדן האמור לעיל הוא ראש האבות יחיאל: ויואל אחיו: של יחיאל. כדכת' למעלה בני לעדן הראש יחיאל וזיתם ויואל שלשה: על אוצרות בית ה'· אוצרות הרבה היו בעזרה. כל אוצר ואוצר לתיקונו ועל כל אחד ואחד היה ממונה אחד: ושבואל בן גרשום· נגיד על האוצרות כמו כן על אחת מן האוצרו' שבעזרה ויש מפר' כל האמרכלים כולן היו תחתיו והוא היה נגיד על אוצרות: ליצהרי כנניהו ובניו למלאכה החיצונה. מלאכה שעושין חוץ לעיר ביערים ובהרים ולכרות ארזים ולהטיל אבנים ולחצוב ולחרוש שדה של הקדש: מעבר לירדן מערבה· הם היו שומרים על אותן שעושין מלאכת ה' מעבר לירדן: ולעבודת המלך· ואף היו ממונים על יושבי נחלת המלך ואוצרות המלך· וכן לפניו לכל דבר האלהים ודבר המלך: בשנת הארבעים· וגם כל החשבונות הללו בשנת ארבעים היו: לכל דבר המחלקות. כל זאת היתה מתחילת מלכותו ואילך· ואגב שכ' מספר הלוים מספר והולך מי היו שרי מחלקות דוד: הבאה והיוצאת לכל חדשי השנה. שהיו ישראל חלוקי' ב"ב חלקים ובכל חלק וחלק משמש את המלך חדש: והמלך נותן להם יציאתם ככת' בספר מלכים ש"ב נציבי' היו מפרנסין את המלך ואת כל עבדיו והם לאחוז מלחמותיו ולכל עבודתו בזה החדש· וכל זה מתחילת מלכותו שהרגו אבנר בעוד שהיתה המלחמה בין בית שאול ובין בית דוד: כד' אלף· ואע"פ שהיו מישראל יותר מי"ב פעמים כד' אלפים דוד לא בחר אלא אנשי חיל ועשירי העם אשר יוכלו לעזוב עסקיהם ולעסוק בעבודת המלך. אבל עניי העם הצריכין לפרנס משלהם לא לקח דוד: הראש לכל שרי צבאות· הוא ישבעם מן בני פרץ היה. והיה לכל י"ב שרי צבאות. ולפי שהיה מן בני פרץ מיהוא דוד ראש לכל שרי צבאות: ומקלות הנגיד. בר מחלוקתו המסייע עמו מקלות: שר הצבא השלישי· משום כבוד בניהו קורהו שר הצבא יותר משאר לבד מישבעם שהיה מבני פרץ כמוהו: הוא בניהו בן יהוידע· הכהן ראש. הכהן שהיה ראש. ויש אומ' בניהו הוא היה כהן גדול· ולא היה שהרי צדוק ואביתר כהנים גדולים היו: הוא בניהו גבור השלישים· כדעיל דכת' מן השלשים הנו נכבד: הרביעי עשהאל אחי יואב וזבדיהו בנו אחריו: שהרי עשהאל נהרג בתחילת מלכותו ונתן זבדיה בנו אחריו תחתיו על מחלוקתו: השר שמהו' היורה. ועל שבטי ישרא' כבר אמרנו ראשי המחלקו' אשר לדוד. ועתה מספר מי הם שרי שבטי ישרא' שר של כל שבט ושבט: פי' שמעוני. מבני יששכר יודעי בינה לעתי'. אר' שמוא' בר נחמני אר' יונתן כל אשה שתובעת בעלה לדבר מצוה הויין לה בנים שאפילו בדורו של משה לא הוו דכתי' הבו לכם אנשים חכמים ונבוני' וידועים. וכתי' ואקח את ראשי שבטיכם אנשים חכמים וידועי' ואילו נבונים לא אשכח· ובבי לאה כתי' ותצא לאה לקראתו ותאמר אלי תבא. וכתי' ומבני יששכר יודעי בינה לעתים. אמר רבא לא משכחת בורבא מרבנן דמורי אלא דאתי מלוי או מיששכר מלוי דכתי' יורו משפטיך ליעקב· מיששכר דכתי' מבני יששכר יודעי בינה לעתים· ואומר יהודה דכתי' יהוד' מחוקקי. חסוקי שמעתתא אליבא דהילכת' קאמינא. יששכר תשיעי לשבטים. והוא הקריב שני לנשיאי' דכתי' ביום השני הקריב נתנאל בן צוער נשי' יששכר. מפני שהי' בן תורה דכתי' מבני יששכר יודעי בינה לעתים· מהו לעתים ר' תנחומ' אומ' רובי חכמות היה יודע. ר' יוסי בן קיסמ' אומ' לעבר שנים היה יודע. דכתי' וכל אחיהם על פיהם· וכל אחיהם מסכימים הלכה על פיהם והוא מושיב להם הלכ' למשה מסיני· ואחיו של יששכר מכיין לו מזבולון שהיה עוסק בפרקמטיא שלו ומאכיל את יששכר שהי' בן תורה· דכתי' זבולון לחוף ימים ישכון· וכתי' שמח זבולון בצאתך ויששכר באהליך. ואומ' ושרי ביששכר עם דבורה וכן הכתו' משבחו בבתי דינים במצרי' ליסוב משפחת היסובי ואין ישוב אלא בד"' שנ' ויבא אליו במבוא עם וישבו לפניך ואומ' יעקב איש תם יושב אהלים. אשרי לצדיק אשרי שכינותיו יהוד' ויששכר וזבולון שהיו סמוכי' למשה ואהרן שנ' והחוני' קדמה לפני אהל מועד מזרחה משה אהרן ובניו. וכתי' דגל מחנה יהוד' וגו'· ונעשו גדולים בתורה· שנ' יהוד' מחוקקי ומבני יששכר יודעי בינה. ומזבולון מושכים בשבט סופר. אבל מן הדרו' בני קהת וסמוכי' להם ראובן ושמעון וגד והיו שרויין עם קרח ואבדו עמו במחלוקתו מכאן אמרו אוי לרשע אוי לשכנו:

ולא

החמישי לחדש החמישי השר שמהות היזרח ועל מחלקתו עשרים
וארבעה אלף׃ הששי לחדש הששי עירא
בן עקש התקועי ועל מחלקתו עשרים וארבעה אלף׃
השביעי לחדש השביעי חלץ הפלוני מן בני אפרים ועל מחלקתו
עשרים וארבעה אלף׃ השמיני לחדש השמיני סבכי החשתי
לזרחי ועל מחלקתו עשרים וארבעה אלף׃ התשיעי
לחדש התשיעי אביעזר הענתותי לבנימיני ועל מחלקתו עשרים בן ימיני
וארבעה אלף׃ העשירי לחדש העשירי מהרי
הנטופתי לזרחי ועל מחלקתו עשרים וארבעה אלף׃
עשתי עשר לעשתי עשר החדש בניה הפרעתוני מן בני אפרים ועל
מחלקתו עשרים וארבעה אלף׃ השנים עשר
לשנים עשר החדש חלדי הנטופתי לעתניאל ועל מחלקתו עשרים
וארבעה אלף׃ ועל שבטי ישראל לראובני נגיד
אליעזר בן זכרי לשמעוני שפטיהו בן מעכה׃
ללוי חשביה בן קמואל לאהרן צדוק׃ ליהודה אליהו מאחי דויד
ליששכר עמרי בן מיכאל׃ לזבולן ישמעיהו בן עבדיהו לנפתלי
ירימות בן עזריאל׃ לבני אפרים הושע בן עזזיהו לחצי שבט מנשה
יואל בן פדיהו׃ לחצי המנשה גלעדה ידו בן זכריהו לבנימן יעשיאל
בן אבנר׃ לדן עזראל בן ירחם אלה שרי שבטי ישראל׃ ולא
נשא דויד מספרם למבן עשרים שנה ולמטה כי אמר יהוה להרבות
את ישראל ככוכבי השמים׃ יואב בן צרויה החל למנות ולא כלה
ויהי בזאת קצף על ישראל ולא עלה המספר במספר דברי הימים
למלך דויד׃ חצי ועל אצרות המלך
עזמות בן עדיאל ועל האצרות בשדה בערים ובכפרים ובמגדלות
יהונתן בן עזיהו׃ ועל עשי מלאכת השדה לעבדת האדמה עזרי
בן כלוב׃ ועל הכרמים שמעי הרמתי ועל שבכרמים לאצרות היין
זבדי השפמי׃ ועל הזיתים והשקמים אשר בשפלה בעל חנן הגדרי
ועל אצרות השמן יועש׃ ועל הבקר הרעים בשרון שטרי השרוני שטרי
ועל הבקר בעמקים שפט בן עדלי׃ ועל הגמלים אוביל הישמעלי
ועל האתנות יחדיהו המרנתי׃ ועל הצאן יזיז ההגרי כל אלה שרי
הרכוש אשר למלך דויד׃ ויהונתן דוד דויד יועץ איש מבין וספר וסופר
הוא ויחיאל בן חכמוני עם בני המלך׃ ואחיתפל יועץ למלך וחושי
הארכי רע המלך׃ ואחרי אחיתפל יהוידע בן בניהו ואביתר ושר
צבא למלך יואב׃ ויקהל דויד את כל שרי כח
ישראל שרי השבטים ושרי המחלקות המשרתים את המלך ושרי
האלפים ושרי המאות ושרי כל רכוש ומקנה למלך ולבניו עם
הסריסים והגבורים ולכל גבור חיל אל ירושלם׃ ויקם דויד המלך חיל
על רגליו ויאמר שמעוני אחי ועמי אני עם לבבי לבנות בית מנוחה
לארון ברית יהוה ולהדם רגלי אלהינו והכינותי לבנות׃ והאלהים ולהדום
אמר לי לא תבנה בית לשמי כי איש מלחמות אתה ודמים שפכת׃ גותי
ויבחר יהוה אלהי ישראל בי מכל בית אבי להיות למלך על ישראל
לעולם כי ביהודה בחר לנגיד ובבית יהודה בית אבי ובבני אבי בי רצה
להמליך על כל ישראל׃ ומכל בני כי רבים בנים נתן לי יהוה
ויבחר בשלמה בני לשבת על כסא מלכות יהוה על ישראל׃ ויאמר
לי שלמה בנך הוא יבנה ביתי וחצרותי כי בחרתי בו לי לבן ואני
אהיה לו לאב׃ והכינותי את מלכותו עד לעולם אם יחזק לעשות
מצותי ומשפטי כיום הזה׃ ועתה לעיני כל ישראל קהל יהוה

ולא נשא דוד מספרם למבן כ' שנה ולמטה׃ פת' כבר אמרנו שמנה ישרא' וחילקן למחלקות. וגם את הלוים מנה וימינם על עבודתם. וכל אילו שמנה לא מנה אחד מהם פחות מבן עשרים כמו שאין יכול למנות כוכבי השמים כך אינו יכול למנותם ומפני שאין איש יכול למנות כולם החל למנות אותם שמן כ' ולמעלה׃ ולא כלה. פתרו'. ועוד אני אומ' לך הלא יואב התחיל פעם אחרת למנות העם למעלה מכ' ולא כלה׃ ויהי בזאת קצף על ישראל. מאותו קצת שמנה קצף היה על ישראל לפי שעלה במחשבתו למנות כל ישראל ולעבור על הפסוק אשר אם יוכל איש למנות את עפר הארץ וגו'. ולעבור הפסוק הבט נא השמימה׃ ולא עלה המספר׃ פת' אף על פי שאני אומ' שהחל למנות ולא כלה. ולא מנה כי אם קצת מעט שהרי לא עלה מספר המניין בספר שמואל כמספר המניין כאן בדברי הימים שהרי כתב כאן אלף אלפים ומאה אלף. ויהודה ד' מאות אלף ושבעים אלף איש שולף חרב. ובשמואל לא כת' על הכל כן׃ שהרי כת' ותהי כל ישראל תת' אלף איש חיל שולף חרב. ויהודה תק' אלף. ואת' שני מספרות שפעמים מכאן אחד בשמואל ואחד כאן זה אינו נראה מן הפסוק ואינו ראוי׃ אלא כך הוא לא עלה המספר במספר דברי הימים. כל המספר אותו שמנה לא כתב בשמואל. כי אם קצת מן המספר מפני כער ואבלות שנגפו אותן המעט וכאן מפני כבוד דוד אפילו אם היה המספר יותר היה אומרו לפי שהיה מטמע שלא על חנם היה קצף על ישרא' שהרי כבר מנה הרבה מישר' ועוד מפני כבודו שהיו כולם לו לעבדים כאיש אחד׃ ועל אוצרות המלך. אוצרות כסף וזהב. כל זה הולך ומספר לגדולות דוד. ואמר מי שהיה ממונה על אוצרות שלו׃ ועל אוצרות בשדה. על מה שגדל בשדה תבואות יין ושמן. ועל כל מיני אוכלין ומשקין לחמש הערים ולחמש ערי המלך ומגדלותיו׃ ועל עושי מלאכת השדה. לעבודת האדמה לחרוש האדמה׃ עזרי בן כלוב. היה ממונה על כל כך לצוות לחרוש האדמה. והוא נותן להם בקר וכל כלי המחרישה׃ ועל הכרמים. לעדור ולזמור הכרמים׃ ועל שבכרמים. הוא אוצרות היין׃ ועל הזיתים. לכותען ולמסוק׃ ועל הבקר בשרון. שטרי השרוני. שבקי בעניינו׃ הישמעאלי. יהודע בטוב עסקן של גמלים׃ ועל הצאן יזיז ההגרי. כי ההגריים יושבי אהל בשדה לכן מנהו על צאנו׃ ויחיאל בן חכמוני. מגדלן ואומן שלהם. מלמדם תרבות׃ וחושי הארכי ריע למלך. שושבינו. קרית ספר. תרג' קרתא דארכי. ורבותי' דרשו כשחטא דוד בבת שבע שאל לחושי הארכי אם ישוב בתשובה אם יקבלהו הק' בתשובה לתת לו ארוכה לחטאו ויאמר לו כן. למרעהו אשר רעה לו. תרג' שושביניה׃ ואחרי אחיתופל. לאחר שמת לקח לו דוד את יהוידע ואת אביתר במקומו׃ ויקהל דוד וגו'. אין השרים שרי שבטים כדכת' לעיל ועל שבטי ישראל לראובני וגו'. ושרי המחלקות. אילו יב' מחלקות של מלך כדלעיל. ושרי המאות ושוטריהם יושבי ישרא' למספרם עד המשרתים את המלך לכל דבר המחלקו'׃ ושרי האלפי' כדלעיל׃ ושרי המאות ושוטריהם׃ ושרי כל רכוש של מלך ומקנה אותן שמזכיר למעלה על אוצרות המלך ועל הכרמים. וממנה השרי' שהיו על בקר ועל גמלים ועל הצאן. שכל מקנה בהמות קרוי מקנה כדכת' וגם מקנה בקר וצאן הרבה היו לי דקהלת׃ כל ישראל. כגר כאזרח׃ פי' שמעוני׃ וזבולון יוצאי צבא עורכי מלחמ' וגו'. ולעדור בלא לב ולב. אר' תנחום כל מי שיוצא למלחמה אם אינו מכוין את לבו סוף שהוא נופל בחרב. אבל שבטו של זבולון בזכות שיצא בפרקמטי' ונתן לתוך פיו של יששכר בין מכוונים בין לא מכווני' היו יוצאים למלחמ' ונוצחים שנ' ולעדור בלא לב ולב בין מכוונים בין שאינ' מכוונים׃ ויצא שם דוד בכל המדינות. ד' הם שיצאו להם מוניטון בעולם. ואילו הן אברהם יהושע דוד מרדכי. אברהם כתיב ואעשך לגוי גדול ואברכך ואגדלה שמך. ומהו מוניטון שלו זקן מכאן וזקינה מכאן. יהושע מהו מוניטון שלו שור מכאן וראם מכאן על שם בכור שורו הדר לו וקרני ראם קרניו. דוד ויצא שם דוד בכל המדינות יצא לו מוניטון בעולם ומהו מוניטון שלו. מקל ותרמיל מכאן ומגדל מכאן על שם כמגדל דוד. מרדכי כי גדול מרדכי ושמעו הולך בכל המדינות שיצא לו מוניטון בעולם. ומהו מוניטון שלו שק ואפר מכאן ועטרת זהב מכאן. אמר רב יהוד' אמר רב אל תגעו במשיחי אילו תינוקות של בית רבן ובנביאי אל תרעו אילו תלמידי חכמים. אמ' ר"ל אין העולם מתקיים אלא בהבל תינוקות של בית רבן. א"ל רב פפא לאביי דידי ודידך מאי. א"ל אינו דומה הבל שיש בו חטא להבל שאין בו חטא. ואמ' ר"ל משום ר' יהוד' נשיאה אין מבטלים תינוקות של בית רבן אפי' לבניין בית המקדש. וא"ל ר"ל לר' יהוד' נשיא' כך מקובלני מאבותי ואמרי לה מאבותיך כל עיר שאין בה תינוקות של בית רבן מחריבין אותה. רבינא אמר מחרימין אותה׃ והנה בעניי הכינותי לבית ה' זהב ככרים מאה אלף. ר"ל בשם אבא כהן ברדלא אדם זוכה לחבירו במציאה מה טעם שנ' והנה בעניי וגו'. אר' אבין מהו בעניי שאין העשירות לפני מי שאמר והיה העולם. ד"א בעניי בעינוי שהי' מתענה ומקדים סעודתו לשמים׃ ובאזני

ובאזני אלהינו שמרו ודרשו כל מצות יהוה אלהיכם למען תירשו
את הארץ הטובה והנחלתם לבניכם אחריכם עד עולם : ואתה לעולם
שלמה בני דע את אלהי אביך ועבדהו בלב שלם ובנפש חפצה כי
כל לבבות דורש יהוה וכל יצר מחשבות מבין אם תדרשנו ימצא יִמָּצֵא
לך ואם תעזבנו יזניחך לעד : ראה עתה כי יהוה בחר בך לבנות בית
למקדש חזק ועשה : ויתן דויד לשלמה בנו
את תבנית האולם ואת בתיו וגנזכיו ועליתיו וחדריו הפנימים ובית
הכפרת : ותבנית כל אשר היה ברוח עמו לחצרות בית יהוה ולכל
הלשכות סביב לאצרות בית האלהים ולאצרות הקדשים : ולמחלקות
הכהנים והלוים ולכל מלאכת עבדת בית יהוה ולכל כלי עבדת בית עבודת
יהוה : לזהב במשקל לזהב לכל כלי עבודה ועבודה לכל כלי הכסף
במשקל לכל כלי עבודה ועבודה : ומשקל למנרות הזהב ונרתיהם
זהב במשקל מנורה ומנורה ונרתיה ולמנרות הכסף במשקל
למנורה ונרתיה בעבודת מנורה ומנורה : ואת הזהב משקל כעבודת
לשלחנות המערכת לשלחן ושלחן וכסף לשלחנות הכסף :
והמזלגות והמזרקות והקשות זהב טהור ולכפורי הזהב במשקל
לכפור וכפור ולכפורי הכסף במשקל לכפור וכפור : ולמזבח
הקטרת זהב מזקק במשקל ולתבנית המרכבה הכרבים זהב לפרשים כרובים
וסככים על ארון ברית יהוה : הכל בכתב מיד יהוה עלי השכיל כל
מלאכות התבנית : ויאמר דויד לשלמה בנו חזק
ואמץ ועשה אל תירא ואל תחת כי יהוה אלהים אלהי עמך לא ירפך וֶאֱמָץ
ולא יעזבך עד לכלות כל מלאכת עבודת בית יהוה : והנה מחלקות
הכהנים והלוים לכל עבודת בית האלהים ועמך בכל מלאכה לכל
נדיב בחכמה לכל עבודה והשרים וכל העם לכל דבריך :
כ ט ויאמר דויד המלך לכל הקהל שלמה בני אחד בחר בו
אלהים נער ורך והמלאכה גדולה כי לא לאדם הבירה כי ליהוה
אלהים : ובכל כחי הכינותי לבית אלהי הזהב לזהב והכסף לכסף
והנחשת לנחשת הברזל לברזל והעצים לעצים אבני שהם ומלואים
אבני פוך ורקמה וכל אבן יקרה ואבני שיש לרב : ועוד ברצותי בבית ברצתי
אלהי יש לי סגלה זהב וכסף נתתי לבית אלהי למעלה מכל הכינותי מִכָּל
לבית הקדש : שלשת אלפים ככרי זהב מזהב אופיר ושבעת אלפים
ככר כסף מזקק לטוח קירות הבתים : לזהב לזהב ולכסף לכסף
ולכל מלאכה ביד חרשים ומי מתנדב למלאות ידו היום ליהוה : למלאות

ובאזני אלהינו. כלומ' לפניו דוגמת אתם נצבים היום כולכם וגו' וכן ויעמד המלך על העמוד לפני ה' : שמרו ודרשו כל מצות ה'. זה אמר לכל ישראל יחד. אבל לשלמה אמר לפני כל ישראל ועבדהו בלב שלם בלב שלם לא שיהיו משמע שני לבבות אלא בלב שלם שלא יהא לך אלא לב אחד לאביכו שבשמים. וכן ישר קלירי שני לבבו' לך כאחד לאחד. ודוגמתו והיה לבבכם שלם עם ה' אלהיכו. שלמי' לא כתי' כאן אלא שלם. כל שני לבותם יהיו לב אחד שלם. וכן מפור' בברכ"' ושפדו לבבכם מלמד שאין למלאכי' אלא לב אחד. וגם לעתיד לבא יהיה כן כדכתי' שיתו לבכם לחילה: כי כל לבבות דורש ה'. כאן נופל לומ' לבבו'. כלומ' כל לבבו' דורש ה' בין טוב בין רע. שני לבבו' של אדם יצר טוב ויצר הרע. וכל יצר מחשבות מבין. קודם שנוצר יציר או יצר הרע מבין הק' מה שאדם עתיד להבראו' ומה שעתיד לחשוב : אם תדרשהו ימצא לך. לכן אני אומ' לכם ודרשו כל מצותיו: יזניחך. יעזבך. אין כת' כאן אלא יזניחך שיהא קשה ממנו כמו והאזניחו. זנח ה' מקדשו : כי בחר ה'. בך לבנות בית המקדש לא לבנות לו לדוד בו כי כן השמים שמי השמים לא יכלכלוהו אלא למקדש. לצורך הארון שנקרא מקדש דכת' ונסעו הקהתים נושאי המקדש והוא ארון. ולמה. לא מפני שאתה משובח משאר אחים אלא לשעבו ולמען רחמיו שבחר לך ולכך חזק ועשה : תבנית האולם. אורכו ורוחבו וגבהו דכתי' במלכים והאולם על פני היכל הבית ואת תבנית ההיכל ותבנית לפני ולפנים : וגנזכיו. מקום שאוצרות הקדשי' מונחים. לבית הפרוכת לפני ולפנים : ברוח עמו. אשר הוראו שמואל הרואה. כדכת' לקמן המה יסד דוד ושמואל הרואה. ורבו' אמ' וישאל ויאמר איפה שמואל ודוד ויאמר הנה בניות ברמה עוסקין היו בבניינו של עולם הוא בית המקדש ולמד לו אותה שעה מה שאין תלמיד ותינוק יכול ללמוד בכמה שנים : הלשכות סביב לאוצרות : ולא מפר' איזה קדשים אשר הקדיש דוד וראשי האבות. ובאותו ה הפרק היו מונחים עליו עד שבנו בית המקדש. אבל אוצרות אילו של תמיד היו כל עוד שבניין קיים : ולמחלקות הכהנים. שחלקו לכד"' משמרות. כדלעיל כל זה מסר לו : ולכל כלי עבודת. משקל. כמה וכמה לכל כלי וכלי במפורש : לזהב כמשקל לזהב. לכל כלי עבודה ועבודה: לכל כלי הכסף במשקל. ונרותיהם זהב. משקל זהב לכל נר ונר : במשקל מנורה ומנורה. כי עשרה מנורות עשה: ולמנורות. בעבודת מנורה ומנורה. ומשקל כלי עבודת מנורה. מלקחיה ומחתותיה. וגם משקל שולחנות: המערכת. לערוך עליו לחם הפנים : למשקל שולחן ושלחן. כי עשרה שולחנות עשו בהיכל. ומשקל הכסף לשולחנו' שבעזרה שמפשיטין עליו הקרבנו' ומשקל המזלגות והמזרקו' והמחתות: ולכפורי הזהב. במשקל כ כפורי כלי שרת לקנח הסלים והדם מהם. ודוגמתו בפר' קמא בב' מציעא דההוא גברא דכפר ידיה בגלימא דחבריה. וכל כפרה לשו' קינוח חטא הוא : זהב מזוקק. כמו כסף מזוקק : ולתבנית המרכבה. ומהו המרכבה הם הכרובים שהשכינה רוכבת עליהם : לפורסים: כלומ' והפורשים והסוככים על הארון כדאמ' והיו הם הכרובים פורשי כנפים. הכל בכתב סדר לי שכום משקל ומשקל של כל כלי וכלי שמואל הרואה. וכל מלאכות התבנית. מלאכת הבית חכמני והשכילני כמו תבנית אורך ורוחב וגובה. הכל דרש שמואל מן התורה ברוח הקדש כמו שמצינו הר הבית היה חמש מאות על חמש מאות ודרש אורך החצר מאה באמה ורוחב חמשי' בחמשים. חמשים פעמים חמשים הם כב"' מאות לתשעה רבועו' להיות חמש מאות על חמש מאות והוא מיוסד בסילוק קרובה של שבת חנוכה המתחיל מכשה את אפרים ואפרים את מנשה. וכן דרש שמואל הכל ברוח הקדש ולמד לדוד כן : חזק ואמץ. כדי שתתקיים מלכותך. כמו שהבטיחך הק' והכינותי מלכותו עד עולם. אם יחזק לעשות מצותי : והנה מחלקות הכהנים. ועמך בכל מלאכה. כלומ' הכל ערכתי וסדרתי ותמכתי לך מחלקות ופועלים ומה לך לעכב כי אם מיד לבנות הבית : והשרים. הממונים על הפועלים ושוטריהם. וכל העם לכל דברך. לעשות ציוויך: שלמה בני אחד. ואפילו אם היה מאה לא היה די לבנותו ועוד שהוא נער. ואת"' נער נקרא אפילו בן מאה שנה כמו שפי' מן יהושע בן נון דכת' ומשרת יהושע בן נון נער. לכך כת' בשלמה נער ורך שהיה בן שנים עשר' שנה: והמלאכה גדולה. ואת"' תקטן הבית אי אפשר. כי לא לאדם הבירה כי אם לה' אלהים : ושמים ושמי השמים לא יכלכלוהו: הגדול הגבור והנורא אשר לא יכלכלוהו שמי השמים. ואעפ"' כן אל תבהל לבנות בית גדול כזה כי אני בכל כחי לבית אלהי הכינותי זהב וכסף לפיכך אין לך טורח גדול כל כך : אבני שהם ומלואים. דוגמת דמשכן אבני שוהם ואבני מילואים: אבני פוך ורקמה. לתת בקירות הבית ובכלי כסף : ואבני שיש לעמודים. ולשולחנות ולרצפה: ועוד ברצותי לבית אלהי. פת' מרוב רצון שרציתי לבנות בית אלהי : יש לי סגולה. קבצתי לי קבוצת זהב וכסף כדמפרש לפנים שלשת אלפים ככרי זהב : מזוקק. לכך הרבה לטוח קירות הבית ואין אדם יכול לטוח טוס דבר לא בזהב ולא בכסף כי אם שיהיה מזוקק: לזהב לזהב. נתתיו ביד חרשים אומנים וזהו אשר הכינותי. אעפי' שקבצתי כל זאת מי מכם יש שמתנדב למלאות ידו לה' להביא זהב וכסף : וכל דבר לבניין. דוגמת כל נדיב לבו הביאו חוח ונזם : למלאות. כמו ומלאת יד אהרן. ותרגם וקריב יד אהרן. לשון קורבנא : פי' שמעוני: ובני רחביה רבו למעלה. אר"' יוחנן משום ר' יוסי כל דיבור ודיבור שיצא מפי הק' לטובה אפי' על תנאי לא חזר בו מכלן ממשה רבינו שנ' הרף ממני ואשמידם ואעשה אותך לגוי גדול ואע"' דבע' משה רחמי עלה ובטלה אפי' הכי אקמיה בזרעיה שנ' ובני משה גרשם ואליעזר רחביה הראש ובני רחבי' רבו למעלה מאי רבו למעל' תנא משמי' דר' יוסי למעלה מס' ריבוא כתי' הכא ובני רחבי' רבו למעלה. וכתיב הת' ובני ישרא' פרו וישרצו וירבו : ויתנדבו שרי האבות. כאשר הק' עושה להם ניסים לישרא' הם מתנדבי' לומר שירה דכתי' בפרוע פרעות בישרא' המתנדבים בעם ברכו אלהים. התיכון הרי מרדכי ואסתר. שכיון היא שהיה בחובה לארץ. ואית דבעי מימר מרדכי ואסתר משום דאיהן נגאלו מן המלכות לא נגאלו : ויאמרו כל העם אמן. אר"' אל עזר בסר"' יוסי בן זמרא אמן אמנה. אמן שבועה. אמן קבלה. אמן אמנה ויאמנו דבריכם. אמן שבוע' ואמרה האשה אמן אמן. אמן קבלה ויענו כל העם אמן. אר"' יהוד' בר משפרתא כל מי שהוא עונה אמן בעולם הזה זוכ' לענות אמן לעולם הבא שנ' ברוך ה' לעולם אמן ואמן. אמן בעולם הזה. ואמן לעולם הבא : ויתנדבו

ויתנדבו שרי האבות ושרי שבטי ישראל ושרי האלפים והמאות
ולשרי מלאכת המלך: ויתנו לעבודת בית האלהים זהב ככרים
חמשת אלפים ואדרכנים רבו וכסף ככרים עשרת אלפים ונחשת
רבו ושמונת אלפים ככרים וברזל מאה אלף ככרים: והנמצא אתו
אבנים נתנו לאוצר בית יהוה על יד יחיאל הגרשני: וישמחו העם
על התנדבם כי בלב שלם התנדבו ליהוה וגם דויד המלך שמח שמחה
גדולה: ויברך דויד את יהוה לעיני כל
הקהל ויאמר דויד ברוך אתה יהוה אלהי ישראל אבינו מעולם ועד
עולם: לך יהוה הגדלה והגבורה והתפארת והנצח וההוד כי כל — והנצח
בשמים ובארץ לך יהוה הממלכה והמתנשא לכל לראש: והעשר
והכבוד מלפניך ואתה מושל בכל ובידך כח וגבורה ובידך לגדל ול
חזק לכל: ועתה אלהינו מודים אנחנו לך ומהללים לשם תפארתך:
וכי מי אני ומי עמי כי נעצר כח להתנדב כזאת כי ממך הכל ומידך
נתנו לך: כי גרים אנחנו לפניך ותושבים ככל אבתינו כצל ימינו על
הארץ ואין מקוה: יהוה אלהינו כל ההמון הזה אשר הכינונו לבנות — הכינונו
לך בית לשם קדשך מידך היא ולך הכל: וידעתי אלהי כי אתה בחן — הוא בוחן
לבב ומישרים תרצה אני בישר לבבי התנדבתי כל אלה ועתה עמך
הנמצאו פה ראיתי בשמחה להתנדב לך: יהוה אלהי אברהם יצחק
וישראל אבתינו שמרה זאת לעולם ליצר מחשבות לבב עמך והכן
לבבם אליך: ולשלמה בני תן לבב שלם לשמור מצותיך עדותיך — ועדותיך
וחקיך ולעשות הכל ולבנות הבירה אשר הכינותי: ויאמר דויד
לכל הקהל ברכו נא את יהוה אלהיכם ויברכו כל הקהל ליהוה
אלהי אבתיהם ויקדו וישתחוו ליהוה ולמלך: ויזבחו
ליהוה זבחים ויעלו עלות ליהוה למחרת היום ההוא פרים
אלף אילם אלף כבשים אלף ונסכיהם וזבחים לרב לכל ישראל: — אילים

ויתנדבו שרי האבות. אותם שכתובים למעלה על שבט ישראל: ולשרי מלאכת המלך. שרי עבודת אדמת המלך. ועל שבכרמי המלך כדלעיל: נתנו לאוצר. על יד יחיאל הגרשוני. שהיה נגיד על האוצרות כדלעיל בני יחיאל זיתם וגו': כי בלב שלם. בלב אחד נתנו ברצון נפשם ולא בשני לבבות שיש אדם שנותן בעל כרחו או מתביישים מאחרים והוא נקרא שני לבבות. אבל אילו ברצון נפשם נתנו כולם: וגם המלך דוד שמח וגו'. שמח יותר מכולם כי הוא היה בעל המעשה. דוגמת הרים נזלו מפני ה' וזה סיני יותר מכולם מפני אשר ירד עליו ה' ולפי שבעל מעשה היה שירד האש עליו: ויברך דוד את ה' לעיני כל הקהל. כדאית' מלעיל ויקהל דוד את כל שרי וגו'. ומחמת הטובה ברך את ה' וברך את העם על התנדבם לה': אלהי ישרא'. לפיכך הזכיר ישראל לא אברהם ולא יצחק לפי שגם הוא נדר. דכת' וידר יעקב. וגם בב"ר מפורש כך נדרתי אני ועמי כמו ישראל סבא וכמה נדרתי אני ועמי. וכל הנודר צריך להזכיר בנדרו ישראל. וכן אשר נדר לאביר יעקב: מעולם ועד עולם. אמ' דוד גר אחד היה יתרו בין שש מאות אלף רגלי ואמר ברוך ה' אשר הציל. גנאי גדול הוא זה לכל ישראל ואני הריני מוסיף לברך את הק' יותר מיתרו ברו' אתה ה' מן העולם ועד העולם: לך ה' הגדולה. נתן שבח להק' שנתן לו כל כך לקבץ ממון כזה לבניין הבית כמו שכת' הוא יבנה לי בית וסמיך לו ה' בעבור עבדך. וגם לשון גדולה נופל על בניין בית המקדש דכת' להגדיל למעלה: לך ה' הגדולה ואתה נתתה לי כל הגדולה וכל הגבורה להלחם עם שונאי ישראל ולבנות שלום לבנות את הבית כדלעיל. אחר שנלחם עם אויביו וכיוצא בו כת' גם אותם הקדיש: והתפארת. נתן שבחות אלו כולן לפי שזכאו הק' לקבץ ממון לבית המקדש שנקרא פאר. דכתי' לפאר מקום מקדשינו. וגם כת' לשם ולתפארת: והנצח. שנתן לו הק' כח און לשלול שלל גוים לצורך הבנין: כי כל בשמי' ובארץ. שלך הוא ואפילו על מה שבשמים אתה מושל כל שכן על מה שבארץ. לפיכך אתה יכול ליתן גדולה וגבורה למי שאתה רוצה: ובא רץ. אתכחתא. שמש משתייר הפסוק ומוסב למעלה הימנו כדפרשתי: לך ה' הממלכה. פת' מלך בשר ודם אם נתן לעבדו שררה וממשלה במלכות אחר אשר הוא עבדו בכל מקום שהוא אבל המלכות איכה שלו. ומי שהמלכות שלו אין העבד המושל שלו אבל הק' העבד המתוכה והמלכות שלו. כי הכל של הק'. לפיכך הממלכה והמתנשא עליה דאפילו ריש גרגותא משמיא מנו לה. ועוד פירשו והמתנשא. כשאנו סבורין ששבחנו לך כל ההודאות עדיין אינן כלום מפני שהתשבחות עדיין עומד בראש תושבחו'. וכן כשסיי' דוד כל תושבחותיו בתילי' הוא מתחיל מזמור האחרון שיר חדש אמירה שירו לה' שיר חדש. כלומ' כל השבחו' חדש' הם כאילו לא שבחנוהו מעולם. כך פי' לי ר' אליעזר בר' מאיר בר' יצחק מאורליינש וכן בחגיגה ירושלמי: והעושר והכבוד. הכבוד נופל על העושר כדכת' בחוז כסף בחוז זהב. כמו מאשר לאבינו עשה את כל הכבוד. כלומ' כל עושר שסגלתי מאתך הוא. כי אתה מושל בכל: ועתה אלהינו מודים אנחנו לך. על שחלקת לנו מטובך. וכן מה אני ומי עמי כי נעצר כח להתנדב שרחקנו עצמינו להתנדב כל כך בזאת הנדבה לא משלנו הוא אלא ממך הכל. וחלקת לנו מעט: ומידך נתנו ומה שנתת לנו מידך נתנו לך מקצת: נתנו נון "רב' במתקו' נון' שנייה כמו נתננו לך: כי גרי' אנחנו. אין לנו חלק ונחלה בארץ ולא אחוזה אלא לגור בה דוגמת כי גרי' ותושבים אתם: ככל אבותינו. אדם שיש לו בנים ונחלות ומכר כל הנחלה אם באים בניו לגור באותה נחלה לימים ושני' הם נקראים גרים ותושבים. אבל אבותיהם היו אזרחים. וכן אמר דוד אנו איננו כן אלא גם אנו וגם אבותינו שלנו גרים ותושבים בעולם. כי לך השמים אף לך ארץ: כצל ימינו. מפור' במדרש קהלת לא כצל האילן ולא כעוף הפורח העושה צל לימים ושנים או לשעה אחת עושה אלא כצל כנפי הדבורה שיש לה כנפים ואין לה צל: ואין מקוה. אין מי מיקוה: אשר הכינונו דוגמת אשר הביאנו: וידעתי אלהי כי אתה בוחן לבב. למי שיש לו שתי לבבות אחד לרע ואחד לטוב: ומישרים תרצה ולב טוב ויושר תרצה: וכי אני יודע שיוצר לבבי שייסרתי לטוב לבבי לב אחד בהתנדבותי את כל אלה: ועתה עמך. פת' בשלי אני יודע ובשל אחרים איני יודע אלא מה שראיתי שבשמחה נתנדבו אני אומ': ועתה עמך הנמצאו פה ראיתי. כלומ' ראיתי ששמחו בהתנדבם ואיני יודע אם מרצון לבם היה כדכת' וישמחו העם על התנדבם: הנמצאו פה. הנמצאים כאן הם הכתובי' למעלה. ויקהל דוד את כל שרי ישראל וגו'. אבל עשירי ישרא' כולם אשר בכל עיר ועיר לא נמצאו פה: ועל כן רבונו של עולם נתמעטה הנדבה שאילו היה יותר ישראל כאן אז התרבה הנדבה: שמרה זאת לעולם. תזכור לנו את הנדבה למצוה רבה ולצדקה: ליצר מחשבות. כי יצר לבבם ומחשבותיהם לטובה. ומוסב הוא על כי את' בוחן לבב: והכן לבבם. שני לבבות שלם להיות לב אחד עם ה' אלהינו: וגם לשלמה בני תן לבב שלם. לבב שנים להכין לבבו שלם עם אלהיו לשמור מצותיו. כן בקש שלמה יהיה ה' אלהינו עמנו. עד והיה לבבכם שלם: ולבנות הבירה אשר הכינותי. אפריקו"ן בל"ע. ועתה לפי שהכינותי ואימנתי הכל לפיכך נקל לו לשלמה לבנות. ובלבד שתהא ידך עמו: ויאמר דוד. מוסב על ויקהל דוד: ברכו את ה' אלהיכם. אלהי אבותינו לא נאמ' דמשמע ולא אלהיכם לכך נאמר ברכו את ה' אלהיכם והם אמרו אלהינו הוא ואלהי אבותינו. ולכך ויברכו כל הקהל לה' אלהי אבותיהם מתוך הלשון ומחמת קדושתו: למחרת היום. למחרת אותו היום של ועד זה שדבר דוד כל דבריו כי באותו היום לא היה להם פנאי כי כשהלכו מן הוועד עסקו לקנות בהמות לצורך הקרבנות עד הלילה ויזבחו לה' שלמים וגו': פרים אלף כבשים אלף. דוגמ' אילים חמשה עתודים חמשה וגו'. שיעור אחת לכולן: וזבחים לרוב. דרך המקרא לדבר כן כשמדבר שנים ושלשה דברים מניח ראשון עד לבסוף ומפר' האחרון תחלה כמו ויבא לבן באהל יעקב עד ויבא באהל רחל. והלא כבר נאמ' ויבא לבן באהל יעקב אלא לא מצא הוא מוסב על האמהות האחרונות. וסוב מפר' הראשון להגיד שמאהל לאה הלך לאהל רחל. לפי שדברים אחרים צריך לומ' על זה ורחל לקח' וגו'. ותאמר אל אביה וסוב אין נופל לומ' ובאהל שתי האמהות ולא מצא. הכא נמי צריך לומ' על הזבחים דברים אחרים: פי' שמעוני: לך ה' הגדולה והגבורה והתפארת וגו'. ר' שילא נגדיה לההוא גברא דבעל גויה. אזל אכל קורציה בי מלכא אמר איכא חד גברא ביהודאי דדאין דינא בלא הרמנא דמלכא. שדר עליה פריסתקא. כי אתא אל' מט' נגדתיה להאי אל' דבעל חמרת'. אל' אית לך סהדי. אל' אין. אידמי ליה אליהו ז"ל ואסהיד ביה. אל' אי הכי בר קטלא הוא. אל' אנן מיומא דגלינן מארעין לית לן רשות למקטל גברא. פתח ר' שילא ואמר לך ה' הגדולה והגבורה. אל' מאי קאמרית. אל' הכי קאמינא בריך רחמנא דיהיב מלכותא דארעא מעין מלכותא דרקיעא. אמרי הואיל וחשבינן עליה יהבו ליה קולפא ואמרו ליה דון דינא. כי הוה נפיק אל' ההוא גברא וכי עביד רחמנא ניסי לשקריה. אל' רשע ולאו חמרי אקרי דכתי' בשר חמור בשרם. חזייה דהוה קאזיל למימר לבי מלכא דקרי להו חמרי. אמ' האי רודף הוא והתורה אמרה אם בא להרגך השכם להרגו מחייה בקולפא וקטליה. אמ' הואיל ואיעביד לי נס בהאי קרא דרשינא ליה. ודרש לך ה' הגדולה זו יציאת מצרי' שנ' וירא ישרא' את היד הגדולה. והגבורה זו קריעת ים סוף שנ' ויבואו בני ישראל בתוך הים. והתפארת זו חמה ולבנ' שעמדו ליהושע שנ' וידו' השמש וירח עמד. והנצח זו מפלת' של רומי וכן הוא או' ויז נצחם על בגדי. וההוד זו מלחמת נחלי ארנון שנ' על כן יאמר בספר מלחמו' ה'. כי כל בשמי' ובארץ זו מלחמת סיסרא שנ' מן שמי' נלחמו עם סיסרא. לך ה' הממלכה זו מלחמת עמלק וכן הוא אומ' כי יד על כס יה. והמתנשא זו מלחמת גוג ומגוג וכן הוא אומ' הנני אליך גוג נשיא ראש משך ותובל. לכל לראש אמ' רב חנן בר רבא אפי' ריש גרגותא מן שמיא מנוהו: במתניתא תני משמיה דר' עקיב' לך ה' הגדולה זו קריעת ים סוף. והגבורה זו מכת בכורות. והתפארת זה מתן תורה. והנצח זה ירושלים. וההוד זה בית המקדש:

ויאכלו

ויאכלו וישתו לפני יהוה ביום ההוא בשמחה גדולה וימליכו שנית
לשלמה בן דויד וימשחו ליהוה לנגיד ולצדוק לכהן: וישב שלמה
על כסא יהוה למלך תחת דויד אביו ויצלח וישמעו אליו כל ישראל:
וכל השרים והגברים וגם כל בני המלך דויד נתנו יד תחת שלמה גבורים
המלך: ויגדל יהוה את שלמה למעלה לעיני כל ישראל ויתן עליו
הוד מלכות אשר לא היה על כל מלך לפניו על ישראל: ודויד בן כל
ישי מלך על כל ישראל: והימים אשר מלך על ישראל ארבעים
שנה בחברון מלך שבע שנים ובירושלם מלך שלשים ושלוש: וימת ושלש
בשיבה טובה שבע ימים עשר וכבוד וימלך שלמה בנו תחתיו: ודברי
דויד המלך הראשנים והאחרנים הנם כתובים על דברי שמואל
הראה ועל דברי נתן הנביא ועל דברי גד החזה: עם כל מלכותו
וגבורתו והעתים אשר עברו עליו ועל ישראל ועל כל ממלכות
הארצות: ויתחזק שלמה בן דויד על מלכותו ספר שני
ויהוה אלהיו עמו ויגדלהו למעלה: ויאמר שלמה לכל ישראל לשרי א
האלפים והמאות ולשפטים ולכל נשיא לכל ישראל ראשי האבות
: וילכו שלמה וכל הקהל עמו לבמה אשר בגבעון כי שם היה אהל
מועד האלהים אשר עשה משה עבד יהוה במדבר: אבל ארון
האלהים העלה דויד מקרית יערים בהכין לו דויד כי נטה לו אהל
בירושלם: ומזבח הנחשת אשר עשה בצלאל בן אורי בן חור שם
לפני משכן יהוה וידרשהו שלמה והקהל: ויעל שלמה שם על
מזבח הנחשת לפני יהוה אשר לאהל מועד ויעל עליו עלות אלף:
בלילה ההוא נראה אלהים לשלמה
ויאמר לו שאל מה אתן לך: ויאמר שלמה לאלהים אתה עשית עם
דויד אבי חסד גדול והמלכתני תחתיו: עתה יהוה אלהים יאמן דברך
עם דויד אבי כי אתה המלכתני על עם רב כעפר הארץ: עתה חכמת
ומדע תן לי ואצאה לפני העם הזה ואבואה כי מי ישפט את עמך
הזה הגדול: ויאמר אלהים לשלמה יען אשר היתה
זאת עם לבבך ולא שאלת עשר נכסים וכבוד ואת נפש שנאיך וגם
ימים רבים לא שאלת ותשאל לך חכמה ומדע אשר תשפוט את עמי
אשר המלכתיך עליו: החכמה והמדע נתון לך ועשר ונכסים
וכבוד אתן לך אשר לא היה כן למלכים אשר לפניך ואחריך לא
יהיה כן: ויבא שלמה לבמה אשר בגבעון ירושלם מלפני אהל
מועד וימלך על ישראל: ויאסף שלמה רכב ופרשים וימלוך
ויהי לו אלף וארבע מאות רכב ושנים עשר אלף פרשים ויניחם
בערי הרכב ועם המלך בירושלם: ויתן המלך את הכסף ואת
הזהב בירושלם כאבנים ואת הארזים נתן כשקמים אשר בשפלה
לרב: ומוצא הסוסים אשר לשלמה ממצרים ומקוא סחרי המלך
מקוא יקחו במחיר: ויעלו ויוציאו ממצרים מרכבה בשש מאות
כסף וסוס בחמשים ומאה וכן לכל מלכי החתים ומלכי ארם בידם
יוציאו: ויאמר שלמה לבנות בית לשם יהוה ובית למלכותו: ויספר ב
שלמה שבעים אלף איש סבל ושמונים אלף איש חצב בהר ומנצחים
עליהם שלשת אלפים ושש מאות: וישלח
שלמה אל חורם מלך צר לאמר כאשר עשית עם דויד אבי ותשלח לו
ארזים לבנות לו בית לשבת בו: הנה אני בונה בית לשם יהוה אלהי

ויאכלו וישתו ביו' ההוא וגו'. אם היה אומ' ויזבחו וגו' לרוב היה
לו להפסי' בין הזבחי' והעולות בדברי' אחרי' וכדי שלא להפסיק
לא אמרו מיד והמתין עד בסוף ואמ' ויזבחו זבחי' לרוב ויאכלו: ויאכלו
וישתו · כן הרבה דוגמתו ויאכלו וישתו לפני ה'. דוגמתו ויקח יתרו
חותן משה: וימליכוהו שנית לשלמה. כבר המליכוהו פעם אחרת
כמו שכאמ' במלכים ויקח צדוק את פך השמן מן האהל וימשח את
שלמה. ובהוריות מפרש אעפ"י שאין מושחין מלך בן מלך כזה דוד
מושחו מפני עוזרי אדוניהו וכדי להוציא מלבו של אדוניהו בן חגית:
לנגיד · על משכן שנתרב' על שם שהוא יוצא ובא לפניהם אשר
יוציאום ואשר יביאום: ולצדוק הכהן. משחו להיות כהן גדול: על
כסא ה' שהכסא של ה' הוא להמליך את מי שירצה · ובמדרש מפורש
כסאו היתה כלבנה מלא' בחמש' עשר לאדם . כי מאברהם ועד שלמה
חמשה עשר דורות. וזהו שנ' כסאו כשמש נגדי שאינו נחסר לעולם.
וכירח יכון לעולם. אם אתה רוצה לאותו ירח יהי כירח אשר יכון
לעולם · ומשלמה ואילך נתמעטו המלכים מגדולתו כלבנה המתחסרת
והולכת עד צדקיהו שנא' ועיני צדקיהו עור: וישמעו אליו כל ישראל·
לא כשאול שנאמ' ובני בליעל אמרו מה יושיענו זה. וכן דוד שלא נ
מלך מתחילה אלא בחברון: וכל השרים · מה שאין כן באדוניהו.
והגבורים אשר לדוד לא היו עם אדוניהו: נתנו יד · אמונתם. תקעו
כף אל כף של שלמה לעובדו בלב שלם: הוד מלכותו · שהיו הכל א
אומרים הגון למלכות · דוג' ונתתה מהודך עליו · ובדניאל כתי' לא
נתנו עליו הוד מלכות: הראשונים והאחרונים. יקרותיו ומה
שאירע לו מתחילתו ועד סופו: ועל דברי גד · במעשה המגפה על
שמנס לישראל: מלכותו וגבורתו · גדולתו וכבודו: והעתים אשר
עברו עליו · צרות · וכן אמר דוד בידך עיתותי. הצילני מיד אויבי
ומרודפי: ועל ישראל · עתי' וצרות שעברו עליה': ועל כל ממלכו'
הארץ · שנגפם המקום כשבאו על ישראל כמו בסנחריב ופלשתים
ושאר אומות: ויתחזק שלמ' · מפני שה' עמו: ויאמר שלמה אל כל
ישראל · לא לכולן אלא לשרי האלפים והמאות וגו' · אותן שהקהיל
דוד · ומה אמר להם שיבאו עמו לבמה אשר בגבעון . ודרך מקראו'
לדבר כן לקצר כמו ויאמ' ה' לדג ויקא את יונה· אמ' לו להקיא
ויקא: ויאמ' ה' למלאך וישב חרבו אל נדנה: כי שם היה · אהל
מועד והמשכן שעשה משה: שאל מה אתן לך · בחר ושאל כל מה
שתרצה ואני אתן לך: כי אתה המלכתני. כלו' כיון שהמלכתני על
עם רב צריך אני שיהא בי חכמה לצאת ולבא לפניהם ולהלחם מ
מלחמותם. ותן לי עתה חכמה ודעת לשפוט את העם הזה. כי אפי'
אלף חכמי' חכמי' לא יוכלו לשפוט את כל העם הזה כל שכן שאני כער
רך ויחיד והעם הזה רב אי איפשר בלא עסקי' הרבה ומי יוכל להספי'
אף דיני' ביו' אחד שקודם שיגמור דין זה יבא דין אחר ומי יספיק לכל
אילו אם לא חכם ונבון: יען אשר היתה זאת עם לבבך · שאין אדם
שואל דבר זה אלא מי שיש בו יראת ה': החכמה והמדע נתון לך · מה
ששאלת · ועושר ונכסים וכבוד: ואחריו לא היה כן . מוסב על עושר
וכבוד והחכמה · כי בחכמה שאני נותן לך הכל תלוי: ויגדל מכל מ
מלכים. לעושר וכבוד וחכמה · אבל אריכות ימים תלה אם ישמור
מצותי וחקתי כמו שכתוב במלכים: ערי הרכב · על שם שהיו רכבי
המלך שם קורין אותן ערי הרכב: אלף וארבע מאו' . במלכים כתי'
אלף ושבע . אלף וד' מאו' בערי הרכב. וג' מאות עם המלך בירושלם.
ויניחם בערי הרכב . אלף אנשים וד' מאות ועם המלך היה עוד רכב
את בירושלם: כאבנים · מרוב כסף וזהב שהיה לו לא היה מקפיד על
כתיכת כסף וזהב בכל העיר לעשות שולחנות וכסאות · ובמקום
אחר אומ' בזה הספר אין כסף נחשב בימי שלמה למאומה. פי' רבו'
כאן קודם שחטא כאן לאח' שחטא בבת פרעה : ומוצא הסוסים
אשר לשלמה היה ממצרים : ומקוה. אסיפת סוחרי המל' שלמה
במצרים היו קונים סוסים במחיר: וסוס בחמשים ומאה. למדנו
שהמרכבה ארבע סוסים : וכן לכל מלכי החתים ולמלכי ארם
בידם יוציאו · כל סוחרי שלמה יוציאו סוסים ממצרים: איש סבל. נושאי אבנים מן ההר: ושמנים אלף איש. כלם היו גרים גמורים שנתגיירו מ
מחמת כבוד שלמה: ויספור שלמה. את כל הגרים וימצאום מאה וחמשים אלף ושלשת אלפים ושש מאות: ומנצחים עליהם · שרים הנצבים על
המלאכה הרודים בעם· ומה שכתוב במלכים שרי הנצבים שלשת אלפים ושלש מאות אותן שנתוספו כאן היו ממונים על הכל. כי השלשת אלפים ושלש
מאות היה כל אחד ממונה על ארבעים וחמשה ושלש מאות הנוספים כל אחד ממונה על ה' מאות · ואחר כך לעולם על ישראל היתה זאת חוקת להם:
פי' שמעוני: כי גרים אנחנו לפניך ותושבים בכל אבותינו בכל ימינו על הארץ ואין מקוה. הלואי כצילו של כותל או כצילו של אילן אלא כצילו
של עוף · שנ' כצל עובר עלי ארץ ואין מקוה אין מי שאינו מקוה שלא ימות הכל יודעי' ואומרים בפיהם שהן מתים · אברהם אמ' ואנכי הולך ערירי: יצחק
אמ' ושכבתי עם אבותי: להקדי

להקדיש לו להקטיר לפניו קטרת סמים ומערכת תמיד ועלות לבקר
ולערב לשבתות ולחדשים ולמועדי יהוה אלהינו לעולם זאת על
ישראל: והבית אשר אני בונה גדול כי גדול אלהינו מכל האלהים:
ומי יעצר כח לבנות לו בית כי השמים ושמי השמים לא יכלכלהו ומי
אני אשר אבנה לו בית כי אם להקטיר לפניו: ועתה שלח לי
איש חכם לעשות בזהב ובכסף ובנחשת ובברזל ובארגון וכרמיל
נ״א לית ותכלת וידע לפתח פתוחים עם החכמים אשר עמי ביהודה ובירושלם
אשר הכין דויד אבי: ושלח לי עצי ארזים ברושים ואלגומים
מהלבנון כי אני ידעתי אשר עבדיך ידעים לכרות עצי לבנון והנה
עבדי עם עבדיך: ולהכין לי עצים לרב כי הבית אשר אני בונה גדול
והפלא: והנה לחטבים לכרתי העצים נתתי חטים מכות לעבדיך
אלאף כרים עשרים אלף ושערים כרים עשרים אלף ויין בתים עשרים אלף
ושמן בתים עשרים אלף: ויאמר חורם
מלך צר בכתב וישלח אל שלמה באהבת יהוה את עמו נתנך עליהם
מלך: ויאמר חורם ברוך יהוה אלהי ישראל אשר עשה את השמים
ואת הארץ אשר נתן לדויד המלך בן חכם יודע שכל ובינה אשר
יבנה בית ליהוה ובית למלכותו: ועתה שלחתי איש חכם יודע בינה
לחורם אבי: בן אשה מן בנות דן ואביו איש צרי יודע לעשות
בזהב ובכסף בנחשת בברזל באבנים ובעצים בארגמן בתכלת ובבוץ
ובכרמיל ולפתח כל פתוח ולחשב כל מחשבת אשר ינתן לו עם
חכמיך וחכמי אדני דויד אביך: ועתה החטים והשערים השמן
והיין אשר אמר אדני ישלח לעבדיו ואנחנו נכרת עצים מן הלבנון
ככל צרכך ונביאם לך רפסדות על ים יפו ואתה תעלה אתם ירושלם:
ויספר שלמה כל האנשים הגירים אשר
בארץ ישראל אחרי הספר אשר ספרם דויד אביו וימצאו מאה ו
וחמשים אלף ושלשת אלפים ושש מאות: ויעש מהם שבעים אלף
סבל ושמנים אלף חצב בהר ושלשת אלפים ושש מאות מנצחים
ג להעביד את העם: ויחל שלמה לבנות את בית יהוה בירושלם
בהר המוריה אשר נראה לדויד אביהו אשר הכין במקום דויד בגרן
ארנן היבוסי: ויחל לבנות בחדש השני בשני בשנת ארבע למלכותו:
ואלה הוסד שלמה לבנות את בית האלהים הארך אמות במדה
הראשונה אמות ששים ורחב אמות עשרים: והאולם אשר על
פני הארך על פני רחב הבית אמות עשרים והגבה מאה ועשרים
ויצפהו מפנימה זהב טהור: ואת הבית הגדול חפה עץ ברושים
טהור ויחפהו זהב טוב ויעל עליו תמרים ושרשרת: ויצף את הבית

להקדיש לו. לצורך מה: להקטיר לפניו קטרת. שהוא דרך כבוד: לעולם זאת על ישראל. לכך אני מבקש לשלוח לי בניין טוב וחזק לפי שלעולם חק זה על ישראל להקריב קרבנם: והבית אשר אני בונה גדול. לפיכך צריך אני שתשלח לי מבניניך. ואת תקטין את הבית כדי שלא תצטרך לאחרים איני יכול: כי גדול אדונינו מכל האלהי׳. ולכך איני יכול להמעיטו ולהקטינו: ומי יעצור כח. והבית אשר אני בונה כראה תשמע לך גדול כל כך כדי סיפוקו ואין זה: כי מי יעצור כח ומי יכול לרחוק ולעצור כח עצמו כל כך לבנות לו בית הראוי לו. ודוגמתו לעיל כי מי אני ומי עמי שנעצור כח להתנדב: כי השמים. ולכך הוא אומ׳ מי אני אשר אבנה לו בית ומה שאני בונה איני כלום. כי אם להקטיר בו לפניו: ובארגון. זה ארגמן. וכרמיל זה תולע שני. תדע שהרי לא נזכר כאן תולעת: לפתח פיתוחים. דוגמת פיתוחי חותם. שיודע לחתוך ולצייר ציורין באבנים: חטים מכות. מכות בלא אלף ויש אומרי׳ מכות כתותין להוציא חטין מן השבולת: ויין בתים. מדה בלא׳ כור ביבש: יודע בינה לחורם. אומן חכם של אבי היה ושלם וגם שלי הוא: בן אשה אלמנה. יהודי היה יושב בצור כמו עובר אדום שהיה יושב בגת ולוי היה. ובמלכי׳ כת׳ בן אשה ממטה נפתלי אלא אמו מדן ואביו מנפתלי. ומה צריך לייחס מאי. זה שבט היתה אמו ואביו אלא זהו שכ׳ דכני אלהים נפתלו׳ אלהים. אמרה רחל מעתה עקמתי ופתולים ועקמומיות עשיתי עד שאני יכולה לדמות עצמי ללאה אחותי. אם לאה תתפאר בבצלאל שיעשה משכן יצטרך להשתתף במלאכתו אחר מבני ואתו אהליאב בן אחיסמך למטה דן ואם שלמה בן אחותי יבנה בית המקדש צריך להשתתף עמו מבני דן ונפתלי: ואביו איש צורי. למדך שבני׳ שאמו אלמנה צריך אדם לתפוש אומנות אבותיו. כך שמעתי מפי רבי׳ שלמה ממוכטיל: רפסודות. ובמלכים כת׳ דוברות על ים יפו. כי יפו על חוף הים כמו וירד יפו: ויספר שלמה כל האנשי׳ וגו׳. אחרי הספר למעלה. דכת׳ ויאמר דויד לכנוס את הגרים ויעש מהם. ומה שחוזר ומזכירו לפי שהזכירו למעלה ויספר שלמה שבעים אלף. והפסיק הענין לכך הוצרך לומר אף עתה ולא יפסוק עד שיכלה כל הבנין. ואמר מיד ויחל שלמה לבנות ואפילו יפסיק מנהגנו כשיפסיק הענין מתחיל לדברו הראשון. כמו זאת עשו קחו לכם מחתות וגו׳. ולמחרתו כת׳ ויאמר משה אל קרח אתה וכל עדתך והיו היא. אלא לפי שהפסיק בנתים כמה פסוקים הוצרך שנית להכתב. וכל שכן כאן: ויספר שלמה את כל הגרים. מלא מב׳ יודין. מתחילה ספרם דוד שנקראו שם הגרים ביוד׳ אחת אבל שלמה ספרן בשעת המעשה כשבנה וכת׳ הגרים. דוגמת והעליתם את עצמותי חסר אתכם ב בפרשת יעקב. ובשעת מעשה כשלקחן כתי׳ אתכם: ובפרשת יעקב חסר יוד׳. כשלקחן מלא: ויחל שלמה לבנות את בית ה׳ בהר המוריה. אשר נראה שם הק׳ לדוד בהעצר המגפה: והיכן הר המוריה בגורן ארנן: בחדש השני. מפור׳ בתחילת ראש השנה ירושלמי בחדש השני באייר ולפי שרוצה לומ׳ בשנת ארבע למלכותו הוצרך לכפול ולומ׳ בשני. ודוגמתו והמים היו הלוך וחסור עד החדש העשירי בעשירי. כמו כן במלכים בחדש זיו הוא החדש השני ופתרון חדש זיו הוא חדש השני ולא בשנת ארבע למלכותו בחדש השני החל והוסד שלמה לבנות בית אלהים ולכך התחיל באייר כי בכל ימי החורף לא היה יכול מפני הקור. ובניסן לא היה יכול מפני הפסח: הארך אמות במדה. ולפי שהפסיק ואמר במדה ראשונה אמר עוד אמות. כלומ׳ אורך אמות הבית ששים אמה בין דביר להיכל: ורוחב אמות כ׳ והאולם אשר על פני הארך. ארך של אולם שעל פני רחב הבית כ׳ שהרי ארך האולם בכל רוחב הבית כ׳ אמה וכל מדה יתירה קרויה ארך והפחותה קרויה רחב. ולפי שההיכל מדה ממזרח למערב יתירה קרויה ארך ומן הצפון לדרום פחותה קרויה רחב ובאולם שמדתו מן הצפון לדרום מדה יתירה קרויה אורך ומדה מן המזרח למערב שהיא פחותה קרויה רחב. ורחב האולם עשר באמה רחבה על פני הבית. עשר כמפורש במלכים: והגובה מאה ועשרים. ובמלכים כת׳ ושלשים אמה קומתו הכיכר גובה מקרקעית הבית עד קרויו עלייה הראשונה ל׳ אמות ותשעים מעלייה לעלייה עד גג העליון ברכת׳ ובגזזיו ועליותיו מכלל שהיו שם עליות: ויצפהו מפנימה. מפנים ההיכל שהוא הבית הגדול חפה זהב ולא אולם. וזהו שמפרש והולך היאך עשה: ואת הבית הגדול חפה. מבפנים כל הבית זהב טהור: חפה עץ ברושים. שכל הבית הדביר וההיכל בפה מתחילה עצי ברושים. ואחר כך בזהב טוב על קירות הברושים: ויחפהו. משום שפוי זהב שרצה לצפות הבי׳ חפהו מתחלה בעצים ובשביל שנתקיים הזהב בחוזק בעצי׳ יותר מבאבן לפיכך קבע עצי ברושי׳ שהיה מחזק לזהב במסמרים בציורי העץ וכדי שהיה מצייר ציורים בעצים ואחר כך מחזק לזהב במסמרים בעץ: תמרים. הם אילנות כמין תמרים וכרובי׳ במלכי׳ כתי׳ וקלע עליהם מקלעו׳ כרובי׳ ותימר׳: ופטורי ציצים כמו ויצץ ציץ. ופטורי כמו פוטר אדם אשתו: ויחפהו זהב׳ כלומ׳ כשמצייר כל הציורים בפה זהב הקירות אחר הציורין ומחזקן במסמרות בכותל העץ כדי שלא ימוט מה שלא היה יכול לעשות בכותל האבן: ושרשרת. פת׳ צייר ציורין הרבה אלא כל כך כמראה שהיה כלום חלק בין ציור לציור היה מצייר ציור כעין שרשרות שמדבקין בו כל דבר כמו כן היה עושה כאן בין ציור לציור כדי שלא יהא חלק בנתיים. פא׳ מתם שרשרת של זהב עשה ודבק הצורות בהן יחד.

אֶבֶן יְקָרָה לְתִפְאָרֶת וְהַזָּהָב זְהַב פַּרְוָיִם׃ וַיְחַף אֶת־הַבַּיִת הַקֹּרוֹת
הַסִּפִּים וְקִירוֹתָיו וְדַלְתוֹתָיו זָהָב וּפִתַּח כְּרוּבִים עַל־הַקִּירוֹת׃ וַיַּעַשׂ והספים
אֶת־בֵּית־קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים אָרְכּוֹ עַל־פְּנֵי רֹחַב־הַבַּיִת אַמּוֹת עֶשְׂרִים
וְרָחְבּוֹ אַמּוֹת עֶשְׂרִים וַיְחַפֵּהוּ זָהָב טוֹב לְכִכָּרִים שֵׁשׁ מֵאוֹת׃ וּמִשְׁקָל
לְמִסְמְרוֹת לִשְׁקָלִים חֲמִשִּׁים זָהָב וְהָעֲלִיּוֹת חִפָּה זָהָב׃ וַיַּעַשׂ בְּבֵית־
קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים כְּרוּבִים שְׁנַיִם מַעֲשֵׂה צַעֲצֻעִים וַיְצַפּוּ אֹתָם זָהָב׃ וְכַנְפֵי כְּנָפַיִם
הַכְּרוּבִים אָרְכָּם אַמּוֹת עֶשְׂרִים כְּנַף הָאֶחָד לְאַמּוֹת חָמֵשׁ מַגַּעַת לְקִיר
הַבַּיִת וְהַכָּנָף הָאַחֶרֶת אַמּוֹת חָמֵשׁ מַגִּיעַ לִכְנַף הַכְּרוּב הָאַחֵר׃ וּכְנַף
הַכְּרוּב הָאֶחָד אַמּוֹת חָמֵשׁ מַגִּיעַ לְקִיר הַבָּיִת וְהַכָּנָף הָאַחֶרֶת אַמּוֹת
חָמֵשׁ דְּבֵקָה לִכְנַף הַכְּרוּב הָאַחֵר׃ כַּנְפֵי הַכְּרוּבִים הָאֵלֶּה פֹּרְשִׂים אַמּוֹת
עֶשְׂרִים וְהֵם עֹמְדִים עַל־רַגְלֵיהֶם וּפְנֵיהֶם לַבָּיִת׃ וַיַּעַשׂ
אֶת־הַפָּרֹכֶת תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְכַרְמִיל וּבוּץ וַיַּעַל עָלָיו כְּרוּבִים׃
וַיַּעַשׂ לִפְנֵי הַבַּיִת עַמּוּדִים שְׁנַיִם אַמּוֹת שְׁלֹשִׁים וְחָמֵשׁ אֹרֶךְ וְהַצֶּפֶת
אֲשֶׁר־עַל־רֹאשׁוֹ אַמּוֹת חָמֵשׁ׃ וַיַּעַשׂ שַׁרְשְׁרוֹת בַּדְּבִיר וַיִּתֵּן
עַל־רֹאשׁ הָעַמֻּדִים וַיַּעַשׂ רִמּוֹנִים מֵאָה וַיִּתֵּן בַּשַּׁרְשְׁרוֹת׃ וַיָּקֶם אֶת־
הָעַמּוּדִים עַל־פְּנֵי הַהֵיכָל אֶחָד מִיָּמִין וְאֶחָד מֵהַשְּׂמֹאול וַיִּקְרָא שֵׁם־ ש מֵהַיְמִין
הַיְמָנִי יָכִין וְשֵׁם הַשְּׂמָאלִי בֹּעַז׃ וַיַּעַשׂ מִזְבַּח נְחֹשֶׁת עֶשְׂרִים ד
אַמָּה אָרְכּוֹ וְעֶשְׂרִים אַמָּה רָחְבּוֹ וְעֶשֶׂר אַמּוֹת קוֹמָתוֹ׃ וַיַּעַשׂ
אֶת־הַיָּם מוּצָק עֶשֶׂר בָּאַמָּה מִשְּׂפָתוֹ אֶל־שְׂפָתוֹ עָגוֹל סָבִיב וְחָמֵשׁ ב
בָּאַמָּה קוֹמָתוֹ וְקָו שְׁלֹשִׁים בָּאַמָּה יָסֹב אֹתוֹ סָבִיב׃ וּדְמוּת בְּקָרִים
תַּחַת לוֹ סָבִיב סָבִיב סוֹבְבִים אֹתוֹ עֶשֶׂר בָּאַמָּה מַקִּיפִים אֶת־הַיָּם סָבִיב סובבים
שְׁנַיִם טוּרִים הַבָּקָר יְצוּקִים בְּמֻצַקְתּוֹ׃ עֹמֵד עַל־שְׁנֵים עָשָׂר בָּקָר עומד
שְׁלֹשָׁה פֹנִים צָפוֹנָה וּשְׁלוֹשָׁה פֹּנִים יָמָּה וּשְׁלֹשָׁה פֹּנִים נֶגְבָּה וּשְׁלֹשָׁה
פֹּנִים מִזְרָחָה וְהַיָּם עֲלֵיהֶם מִלְמָעְלָה וְכָל־אֲחֹרֵיהֶם בָּיְתָה׃ וְעָבְיוֹ
טֶפַח וּשְׂפָתוֹ כְּמַעֲשֵׂה שְׂפַת־כּוֹס פֶּרַח שׁוֹשַׁנָּה מַחֲזִיק בַּתִּים שְׁלֹשֶׁת
אֲלָפִים יָכִיל׃

ויצף הבית אבן יקרה . שקע ורבץ אבנים יקרות בזהב בקירות הבית לתפארת ולנוי . והזהב שאומר ויחפהו זהב טהור מזהב פרוים היה : פרוים . שם מקום . ורבו' פיר' שדומה לדם פרים מרוב שבחו ואדמומיתו' : ויחף . כמו ויצף . מה צפה בבית ופרש הקירות והסיפים : וקירותיו . סיפי הבית שהיו של אבנים . ומפור' קירותיו ודלתותיו זהב. ובמלכים כת' עד קירות הספן : קירות הבית צפה זהב . ולכך קורא שגג קירות הספן . שהגג היה כמו ספינה הפוכה שכן מנהג לקרות את הקרוי עגול כעין ספינה : ויעש את בית וגו' . כך היה לומר ויעש את בית קדש הקדשים עשרים על עשרים אלא לפי שאמ' למעלה כך והאולם על פני רחב הבית אמות עשרי' וגו' אמ' כאן כמו כן : ויחפהו זהב טוב . אף בקדש הקדשים בנה תחילה קירות עץ ועליו חפה הזהב . ומה שאין מזכיר כאן בקדש הקדשים שום עץ זהו משום גדולתו של בית המקדש . כלומר כל כותלי בית הארון היו של זהב ולא היה בהן עץ וכבוד לקדש הקדשים . ובמלכים כן מוכיח . ותדע שבשביל כבוד הבית אין מזכיר שום עץ שהרי כתי' ויצף את הבית אבן יקרה . ובמלכים לא כתי' אבן יקרה . הא כיצד . אלא לפי שבספר דברי הימי' למלכי יהודה הודיעך כי שלמה כונתו לכבוד הבית : לככרים . מככרים : ומשקל למסמרו' . לחזק בהם הזהב בקירות העץ : לשקלים . למשקל שקלים חמשים של זהב : מעשה צעצועים . דוגמתו הצאצאי' והספיעות: ותרגמו ובניא תבנית ילדים וילדות עשה לכרובים כרביא ושל עץ היו ושוב ויצפהו זהב . ובמלכי' ויעש בדביר שני כרובים עצי שמן. וכל מה שבפנים העץ איננו רוצה להזכיר בזה הספר משום כבודו : וכנפי הכרובים ארכם אמות עשרים . כיצד כנף האחד לאמות חמש וסוף החמש מגעת לקיר הבית לדרום והכנף האחרת מגיע לכנף הכרוב האחד שבצדו הרי עשר אמות לכרוב האחד . וכן לאחר נמצא כנף כרוב אחד מגיע לצפון וכנף כרוב אחד לדרום . נמצא שהיו ארוכים בכל כותל למערב שהיה כ' אמות . וגופו' אמרו רבו' בנס היה עומד . ולפי פשוטו נרא' לי שהיה גופו בולט מהם כעוף זה שפורש כנפיו בולט גופו מחוץ כנפיו : וקומתן . מפור' במלכים קומת הכרוב האחד עשר באמה . וכן הכרוב השני : עומדים על רגליהם . בקרקעית הבית למערב : ופניהם לבית . לפנים שלא היו ראשם זקופין שנראה שמביטין לחוץ . אלא ראשם היה כפוף ומביטין לפניהם . כדכתיב ופניהם אל אחיו . וכאן אומ' ופניהם לבית . אלא פונים היו ראשם זה כנגד זה וגם ראשם כפופי' לבית כלפי פני' . והארון עומד היה במקום פריסת שני כרובי' . והיו כנפי הכרובים מטין מן הכותל וסוככין על הכפורת ועל הארון בכנפיהם. ולבד מכרובים אילו היו כרובים שעשה משה מן הכפורת עדיין ואדוקין ומדובקין על הכפורת ועומדין עליו. ואל תתמה שהרי כמו כן עשה עשר שולחנות ועשר מנורות לבד מאותן של משה : ויעש את הפרוכת תכלת וארגמן . ותלה על הדלת שהיה באמה טרקסין שבו נכנסין לפני ולפנים אעפ"שהיה בו דלת תלה עליו כדלקמן . ופתח הבית דלתותיו הפנימית לקדש הקדשים וגומר : ויעל עליו כרובים . ציורי כרובים : שלשים וחמש ארך . קומה . ובמלכים ויצר את שני העמודי' נחשת יח' אמות פר' ר' שלמה זצ"ל יצקם שניהם כאחד ושוב חלקו לשנים והאמה החסירה היכה חושבה לפי שאינה דומה למלאכת שאר העמוד כמו שאמר שם בענין . ועל ראש העמודים מעשה פרח שושן . וגם ר' יוסף פיר' כן ולא נראה דומה לנו גבה הי"ח אלא כך שמעתי וודאי יצקם שניהם באחד ואחר כן חלקו לשנים ונמצא כל אחד י"ז אמה וחצי : והצפת . שהיא כותרת שבאמ' לשם עביו חצי אמה . הרי כל אחד יח' אמות : צפת . הוא צפוי . כמו וצפה אותם זהב . כלומ' היה עשוי כמין כובע חלל ועביו חצי אמה מלמטה . וכשהופכו ונתנו על העמוד נמצא העובי חצי אמה הרי יח' אמות . ובמלכים קורהו כותרת לשו' כתר . כדכת' ושתי כותרות וגומ' : ויתן בשרשרות . עשה שרשרות בראש הצפת תחתיו ובתוך השרשרות קבע צורת רימונים כדי לכסות חלל הצפת כדכת' לכסות את שתי גלות הכותרות . ועל שם חללו קורא להם גולות בזה השבכה שכת' שם הם השרשרות . ועל שבכה יתהלך לשו' ענפים כמו בסבך בקרניו . ויש אומרי' קופיא ור' אלעזר פי' ענפים : על פני ההיכל . על פתח ההיכל בחוץ באולם . כדמוכח במלכי' וכותרת אשר על ראש העמודים מעשה שושן : אחד מימין . הפתח . ואחד מהשמאול הפתח. יכין ובועז . יכין על שם מלכות בית דוד שנמשל לירח כדכת' כירח יכון לעולם . בועז שיש גבור לרוץ והבי"ת בבועז כמו מש בכח יכחמנו . ובשמואל כי מה' שאלתיו : ויקרא שם הימיני יכין . אעפ' שירח קטן משמש מועיל לו ויהיה נכון כירח יכון ולא כלבנה המתחסרת אמ' שלמה אם הבה"כינה מלכותי לשמש וירח אף אני אעשה דבר נכון וקיים עמודי נחשת גדולים . דה"י חירם שהיה מבני דן עשה את העמודים וקרא את האחד יכין על שם אביו שמשון שנ' בו וילפת שמשון את שני עמודים התוך . ושלמה קרא לשני בועז על שם זקנו בועז . דוגמת ויקרא לו לבן יגר שהדותא : עשר באמה משפתו אל שפתו . עשר על עשר באמצעיתו . עגול סביב : וקו שלשים באמה . כל שיש בהקפה שלשה טפחים יש ברחבו טפח : וחמש באמה קומתו . עומקו : ודמות בקרים לו . צורת דמות בקרים יצק ממנו לעומתו עליו ואדוקים בו כדאמר בסוף הפסוק הבקר יצוקים במצוקתו סביב : סובבים אותו . עשר באמה : מקיפים את הים . אין מפור' כאן מה הדבר סובבו אלא במלכים כתי' ופקעים מתחת לשפתו סביב וגומר . פקעים . כמו שעושין לכוסות. פומילש . עגולים משום כוי ומתחת לשפתו היו עומדים בשלש אמות התחתונות מרובעות ושתים עליונות עגולות . ואיפשר להכיל אלפים בת יכיל . שהם מאה וחמשים מקוה טהרה . אלא בענין זה כמו שמפורש בערובין והעליונות מרובעות ותחתונו' עגולות או איפשר לומר דכי כתי' עגול סביב משפתו מה שאמ' בפקעים הללו עשר אמה לכל רוח אבל במקום עגולו אי איפשר לומר עשר באמה סביב : שני טורים . היו הפקעים : יצוקים במצוקתו . הכל יצוקים יחד לא שחבר לו את הפקעים אחר יציקתו או על ידי מסמרות או על ידי דבק שקורי' שולדורא בלע' : וכל אחוריהם ביתה . אחוריהם של בקרי' הללו היו פונים ביתה אל תחתיהם . שבצפון פונים אחוריהם כנגד אותן שבדרום . ושל מזרח כנגד שבמערב : ועביו טפח . שוליו ודפנותיו אא שאכל פיו היה דק מרוקע ומרודד . כמעשה שפת כוס . שעושין בו ומצוייר פרח שושן : מחזיק בתים שלשת אלפים יכיל . אף זה מחזיק . ובמלכים כתי' אלפים בת יכיל . גודשא תלתא שהבת ג' סאין . שכ' האיפה והבת תוכן אחד להם . הרי לך ששת אלפים סאין . נמצאו מאה וחמשים מקוה טהרה . לארבעי' סאות שאין מאה מקוואות נמצא בם לעשרים סאות שאין הכותרים חמשים מקוואות . ואף לפשתחלוק הכלי לפי המדה ששערו חכמים אמה על אמה ברום שלש אמות למקוה . תמצאו כן לשלש אמות מרובעות קומה ועשר על עשר משפתו אל שפתו מרובעות מאה מקוואות . ולשתים אמות עגולות קומה ועשר על עשר משפתו אל שפתו עגולות חמשים מקוואות . שמרובע יתר על העגול רביע :

ויעש

וַיַּעַשׂ כִּיּוֹרִים עֲשָׂרָה וַיִּתֵּן חֲמִשָּׁה מִיָּמִין וַחֲמִשָּׁה מִשְּׂמֹאול לְרָחְצָה
בָהֶם אֶת־מַעֲשֵׂה הָעוֹלָה יָדִיחוּ בָם וְהַיָּם לְרָחְצָה לַכֹּהֲנִים בּוֹ׃
וַיַּעַשׂ אֶת־מְנֹרוֹת הַזָּהָב עֶשֶׂר כְּמִשְׁפָּטָם וַיִּתֵּן בַּהֵיכָל חָמֵשׁ
מִיָּמִין וְחָמֵשׁ מִשְּׂמֹאול׃ וַיַּעַשׂ שֻׁלְחָנוֹת עֲשָׂרָה וַיַּנַּח
בַּהֵיכָל חֲמִשָּׁה מִיָּמִין וַחֲמִשָּׁה מִשְּׂמֹאול וַיַּעַשׂ מִזְרְקֵי זָהָב מֵאָה׃
וַיַּעַשׂ חֲצַר הַכֹּהֲנִים וְהָעֲזָרָה הַגְּדוֹלָה וּדְלָתוֹת לָעֲזָרָה
וְדַלְתוֹתֵיהֶם צִפָּה נְחֹשֶׁת׃ וְאֶת־הַיָּם נָתַן מִכֶּתֶף הַיְמָנִית
קֵדְמָה מִמּוּל נֶגְבָּה׃ וַיַּעַשׂ חוּרָם אֶת־הַסִּירוֹת וְאֶת־ חירם
הַיָּעִים וְאֶת־הַמִּזְרָקוֹת וַיְכַל חוּרָם לַעֲשׂוֹת אֶת־הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר עָשָׂה חירם
לַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בְּבֵית הָאֱלֹהִים׃ עַמּוּדִים שְׁנַיִם וְהַגֻּלּוֹת וְהַכֹּתָרוֹת עַל־ אשר־
רֹאשׁ הָעַמּוּדִים שְׁתָּיִם וְהַשְּׂבָכוֹת שְׁתַּיִם לְכַסּוֹת אֶת־שְׁתֵּי גֻּלּוֹת ה
הַכֹּתָרוֹת אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ הָעַמּוּדִים׃ וְאֶת־הָרִמּוֹנִים אַרְבַּע מֵאוֹת
לִשְׁתֵּי הַשְּׂבָכוֹת שְׁנַיִם טוּרִים רִמּוֹנִים לַשְּׂבָכָה הָאֶחָת לְכַסּוֹת אֶת־שְׁתֵּי
גֻּלּוֹת הַכֹּתָרוֹת אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הָעַמּוּדִים׃ וְאֶת־הַמְּכֹנוֹת עָשָׂה וְאֶת־ כונות
הַכִּיֹּרוֹת עָשָׂה עַל־הַמְּכֹנוֹת׃ אֶת־הַיָּם אֶחָד וְאֶת־הַבָּקָר שְׁנֵים־עָשָׂר כיורות
תַּחְתָּיו׃ וְאֶת־הַסִּירוֹת וְאֶת־הַיָּעִים וְאֶת־הַמִּזְלָגוֹת וְאֶת־כָּל־כְּלֵיהֶם
עָשָׂה חוּרָם אָבִיו לַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה לְבֵית יְהוָה נְחֹשֶׁת מָרוּק׃ בְּכִכַּר
הַיַּרְדֵּן יְצָקָם הַמֶּלֶךְ בַּעֲבִי הָאֲדָמָה בֵּין סֻכּוֹת וּבֵין צְרֵדָתָה׃
וַיַּעַשׂ שְׁלֹמֹה כָּל־הַכֵּלִים הָאֵלֶּה לָרֹב מְאֹד כִּי לֹא נֶחְקַר את־
מִשְׁקַל הַנְּחֹשֶׁת׃ וַיַּעַשׂ שְׁלֹמֹה אֵת כָּל־הַכֵּלִים אֲשֶׁר בֵּית
הָאֱלֹהִים וְאֵת מִזְבַּח הַזָּהָב וְאֶת־הַשֻּׁלְחָנוֹת וַעֲלֵיהֶם לֶחֶם הַפָּנִים׃
וְאֶת־הַמְּנֹרוֹת וְנֵרֹתֵיהֶם לְבַעֲרָם כַּמִּשְׁפָּט לִפְנֵי הַדְּבִיר משפט
זָהָב סָגוּר׃ וְהַפֶּרַח וְהַנֵּרוֹת וְהַמֶּלְקַחַיִם זָהָב הוּא מִכְלוֹת זָהָב׃
וְהַמְזַמְּרוֹת וְהַמִּזְרָקוֹת וְהַכַּפּוֹת וְהַמַּחְתּוֹת זָהָב סָגוּר וּפֶתַח הַבַּיִת
דַּלְתוֹתָיו הַפְּנִימִיּוֹת לְקֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים וְדַלְתֵי הַבַּיִת לַהֵיכָל זָהָב׃
וַתִּשְׁלַם כָּל־הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר־עָשָׂה שְׁלֹמֹה לְבֵית יְהוָה
וַיָּבֵא שְׁלֹמֹה אֶת־קָדְשֵׁי דָּוִיד אָבִיו וְאֶת־הַכֶּסֶף וְאֶת־הַזָּהָב וְאֶת־כָּל־ ה ו
הַכֵּלִים נָתַן בְּאֹצְרוֹת בֵּית הָאֱלֹהִים׃ אָז יַקְהֵיל יקהל
שְׁלֹמֹה אֶת־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֶת־כָּל־רָאשֵׁי הַמַּטּוֹת נְשִׂיאֵי הָאָבוֹת לִבְנֵי
יִשְׂרָאֵל אֶל־יְרוּשָׁלִַם לְהַעֲלוֹת אֶת־אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה מֵעִיר דָּוִיד הִיא
צִיּוֹן׃ וַיִּקָּהֲלוּ אֶל־הַמֶּלֶךְ כָּל־אִישׁ יִשְׂרָאֵל בֶּחָג הוּא הַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִעִי׃ השביעי
וַיָּבֹאוּ כֹּל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּשְׂאוּ הַלְוִיִּם אֶת־הָאָרוֹן׃ וַיַּעֲלוּ אֶת־הָאָרוֹן
וְאֶת־אֹהֶל מוֹעֵד וְאֶת־כָּל־כְּלֵי הַקֹּדֶשׁ אֲשֶׁר בָּאֹהֶל הֶעֱלוּ אֹתָם הַכֹּהֲנִים
הַלְוִיִּם׃ וְהַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה וְכָל־עֲדַת יִשְׂרָאֵל הַנּוֹעָדִים עָלָיו לִפְנֵי הָאָרוֹן
מְזַבְּחִים צֹאן וּבָקָר אֲשֶׁר לֹא־יִסָּפְרוּ וְלֹא יִמָּנוּ מֵרֹב׃ וַיָּבִיאוּ
הַכֹּהֲנִים אֶת־אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה אֶל־מְקוֹמוֹ אֶל־דְּבִיר הַבַּיִת אֶל־קֹדֶשׁ
הַקֳּדָשִׁים אֶל־תַּחַת כַּנְפֵי הַכְּרוּבִים׃ וַיִּהְיוּ הַכְּרוּבִים פֹּרְשִׂים כְּנָפַיִם

ויעש כיורים עשרה . לבד מאותו של משה . ויתן חמש' מימין כיור של משה וחמשה מהשמאל: לרחצה בהם · קידוש ידים ורגלי': את מעשה העולה ידיחו בם . מן מימי הכיור ידיחו קרבי העולה · ודווקא עולה אבל שלמי' לא שהוא נאכל לבעלי' ונאכל בכל העיר . הכיורים היו לקידוש טבילה : ויעש את מנורות הזהב עשר כמשפטם · במנורות למה נאמר כמשפט' לפי שמודיענו מה שעשה עשר מנורות הכל דרש מן התורה . פרחים כפתורים וגביעים משוקדים כאמרו בפרשה שבעים הרי לכל עשרה מנורות שבעת נרות . כך פי' לי דודי ר' קלונימוס בר' יהודה זצל" ומדרש הוא · ושבעה נרותיה כנגד שבעה כוכבים חנכל"ש צ"ל": ויתן בהיכל חמש מימין · בכיור של משה וחמש משמאל · וכולם בדרום . משמאל של שולחן בצפון : ויעש מזרקי · שזורקין בם דם על המזבח : חצר הכהנים · עזרת כהנים · והעזרה הגדולה זו עזרת ישר' : מכתף הימנית · ריחק אותו מן המזרח מן כנגד פתח בדרומו של עזר' לפי שאין כבוד ואלה שהיו מטבילין כנגד פתח האולם : סירותי של נחשת עשוי לאחות הדשן לתת לתוך הסירות · והגולות והכתרות · פת' גולות של כותרות חלל וזהו שאמ' בסמוך לכסות את שתים זהו הטרטרות שנאמ' למעלה · ותדע שכן הוא שהרי לא בכאן ולא במלכים מזכיר בפר' זו בשום מקום טרטרות : לכסות את שתי גולות · לכסות חלל הכותרות בשבכות באותן ענפי' · בענפי חריות כמו שפירשתי : ואת הרימונים ארבע מאות . ולמעלה אמ' מאה אלא והאי ד' מאות היו · ומה שאמ' כאן מאה · מאה לכל טור וטור וארבע טורי' הם כדאמ' שני טורי' לשבכה האחת וכן שני טורי' רמוני' לשבכה האחת הרי ד' טורי' והרימוני' היו מאחורי' בתוך השבכות מסובבים ושקועים לכסות את שתי גולות שכותרות ואת המכונות עשה . עשר . ובמלכים מפרש ויעש את המכונו' עשר . מכונו' הם כני הכיור . ובמלכי' מפור' מלאכת' : ואת הסירו' · ואעפ"י שאמ' כבר חזר ואמר להודיענו כי נחשת היו · וגם מודיענו מזלגות שלא הוזכר למעלה : מורק' כמו מורק ושוטף במים · ובמלכי' ממורט . כמו כי ימרט ראשו . ותרג' נחש' טב: בעבי · תרגם גרגושתא . בא"ז ולא בלעז: בין סוכות ובין צרדתה . ובמלכ' כת' צרתן צרדתה הוא מקומו של ירבעם · דכת' וירבעם בן נבט היה בן אשה אלמנה מן צרדה ושם אמו צרועה לפי שמטמאה באהל · וגם מצורע כמו כן וכן עז"כמו ששנינו בפ' כל הצלמים . אלמנה שאלמן ישר' מאלהיו . בן הצרדתה שהיכר את התורה ולא הרחיבה היכר דת אלהינו . כך פי' לי דודי : ואת המנורות ונרותיה' להוציא מלבן של מפרשי' נרות היו עושין מגופה של מנורה ואדוקין בו שהרי כת' ואת מנורת ואת נרותיה · מה שמזכיר את הנרות בפני עצמן ולא שאר מעשה המנורה בפני עצמו גביעי' וכפתורים ופרחים מכלל שלא היו הנרות אדוקין והואיל ואין אדוקין בו נראה כמעשה אחר וצריך להזכיר נרותיהם אבל שאר מלאכו' שהיו אדוקין בו אינו מזכיר שנקרא על שם המנורה · ומה שעשה עשר מנורו' ועשר שולחנות וכיורים וכרובי' מפורש בברייתא' דר' פנחס בן יאיר : והפרח . פיר' רבותינו כנגד אותו פרח שהוסיף משה בפר' בהעלותך · עד ירכה עד פרחה · שלא נאמ' בויקחו לי תרומה · והמלקחים זהב . שמגביהין הפתילה מן הנר שיש בו השמן : הוא מכלות זהב . מזוקקין וצרופין · לקיים מנורת זהב טהור : המזמרות · כלי זמר · המזרקות · לזרק בהם דם על המזבח והכפות לבזיכי לבונה . והמחתות לחתות בהם תרומת הדשן ואחר הדשן להרים מעל המזבח כדכתיב ולקח מלא המחתה להקטיר קטרת : ויבא שלמה · לפי פשוטו מה שנשאר לו מן ההקדישות שהקדיש · ככת' לעיל שלל אויביו הקדיש וגו' . נתן באוצרות וגו' · מה שהותיר נתן באוצרות בית אלהים . ובמדרש אגד' דורש לפי שהיה יודע שסופו לחרב ושלא יבזו אומות אומרי' קשה ירלאתינו שלקחה נקמתינו של בית זה שנבנה מן הגזלות והחמסים שגזל דוד מבתי ענ' שלהם · ויש אומ' כך אמר הק' רעב היה בימי דוד שלש שנים שנה אחר שנה והיה לו לבזבז הקדשות הללו להחיות עניי ישר' · שהרי בכל ההקדשות הכתובים למעלה לא נאמ' בהם עשה שלמה דבר פלוני זה כאשר נאמר בנחשת כדכת' ומטבחת ומכון ערי הדר עזר לקח דוד נחשת הרבה מאד · בה עשה שלמה את ים הנחשת ואת העמודים ואת כל כלי הנחשת אבל מזהב וכסף לא נאמר שעשה כלום וזהו שאין כאן שום נחשת כי אם זהב וכסף : ויבא שלמה את קדשי וגו' · ונחשת אינו מזכיר . ולפי פשוטו בשביל כך לא הזכיר נחשת שאינו דבר יקר והגון להביא נחשת באוצרות בית ה' : אז יקהל זקני ישר' · כהג מנהג . כמדת חכמה שהקהיל הזקנים ולא הבחורים יותר מדוד שהקהיל הוא אף הבחורים כדכת' ויקהל דוד את כל ישר' ירושלם : מעיר דוד היא ציון · שנתנו דוד כשהביאו מבית עובד אדום : בחג . חג הסוכות . ואת אהל מועד · שעשה משה גנז שלמה בבית אוצרות אלהי' עם שאר כלים וההקדישות לפי שלא הוצרך לו . ורבו' אמרו שגנזו : ואת כל כלי הקדש אשר באהל · אשר נטה דוד לארו' : העלו אותם הכהנים והלוים · פת' מוסב למעלה שאמר וישאו הלוים את הארון ומפרש מי הם אותם הלוים הכהנים הלוים שאף כהנים מבני לוי הם ולא לוים ממש וכן במלכים . וישאו הכהנים · וגם הכלים ואהל מועד העלו עמהם הלוים כמשפטם : פי' שמעוני בבאת לפני החלוץ . ואומרי' הודו לה' כי לעולם חסדו · אר' יוחנן מפני מה לא נאמר כי טוב בהודא' זו לפי שאין הק' שמח במפלתן של רשעי' . דאר' שמואל בר נחמני אר' יוחנן מאי דכתי' ולא קרב זה אל זה כל הלילה בקשו מלאכי השרת לומר שירה אל"ה הק' מעשה ידי טובעי' בים ואתם אומרי' לפני שירה : אר' יוסי בר חנינא הוא אינו שש אבל אחרים משים שנ' הודו לה' :

על מקום הארון ויכסו הכרובים על הארון ועל בדיו מלמעלה:
ויאריכו הבדים ויראו ראשי הבדים מן
הארון על פני הדביר ולא יראו החוצה ויהי שם עד היום הזה:
אין בארון רק שני הלחות אשר נתן משה בחרב אשר כרת יהוה עם
בני ישראל בצאתם ממצרים: ויהי בצאת הכהנים
מן הקדש כי כל הכהנים הנמצאים התקדשו אין לשמור למחלקות: למחלקו
והלוים המשררים לכלם לאסף להימן לידתון ולבניהם ולאחיהם
מלבשים בוץ במצלתים ובנבלים ובכנרות עמדים מזרח למזבח ועמהם
כהנים למאה ועשרים מחצררים בחצצרות: ויהי כאחד למחצצרים יתיר
ולמשררים להשמיע קול אחד להלל ולהדות ליהוה וכהרים קול ובהרים
בחצצרות ובמצלתים ובכלי השיר ובהלל ליהוה כי טוב כי לעולם
חסדו והבית מלא ענן בית יהוה: ולא יכלו הכהנים לעמוד לשרת
מפני הענן כי מלא כבוד יהוה את בית האלהים:
אז אמר שלמה יהוה אמר לשכון בערפל: ואני בניתי בית זבל לך
ומכון לשבתך עולמים: ויסב המלך את פניו ויברך את כל קהל
ישראל וכל קהל ישראל עומד: ויאמר ברוך יהוה אלהי ישראל
אשר דבר בפיו את דויד אבי ובידיו מלא לאמר: מן היום אשר
הוצאתי את עמי מארץ מצרים לא בחרתי בעיר מכל שבטי ישראל
לבנות בית להיות שמי שם ולא בחרתי באיש להיות נגיד על עמי
ישראל: ואבחר בירושלם להיות שמי שם ואבחר בדויד להיות על
עמי ישראל: ויהי עם לבב דויד אבי לבנות בית לשם יהוה אלהי
ישראל: ויאמר יהוה אל דויד אבי יען אשר היה עם
לבבך לבנות בית לשמי הטיבות כי היה עם לבבך: רק אתה לא
תבנה הבית כי בנך היוצא מחלציך הוא יבנה הבית לשמי: ויקם
יהוה את דברו אשר דבר ואקום תחת דויד אבי ואשב על כסא
ישראל כאשר דבר יהוה ואבנה הבית לשם יהוה אלהי ישראל:
ואשים שם את הארון אשר שם ברית יהוה אשר כרת עם בני
ישראל: ויעמד לפני מזבח יהוה נגד כל קהל ישראל ויפרש כפיו:
כי עשה שלמה כיור נחשת ויתנהו בתוך העזרה חמש אמות ארכו
וחמש אמות רחבו ואמות שלש קומתו ויעמד עליו ויברך על ברכיו שלוש
נגד כל קהל ישראל ויפרש כפיו השמימה: ויאמר יהוה
אלהי ישראל אין כמוך אלהים בשמים ובארץ שמר הברית והחסד
לעבדיך ההלכים לפניך בכל לבם: אשר שמרת לעבדך דויד אבי
את אשר דברת לו ותדבר בפיך ובידך מלאת כיום הזה: ועתה יהוה
אלהי ישראל שמר לעבדך דויד אבי את אשר דברת לו לאמר לא
יכרת לך איש מלפני ישב על כסא ישראל רק אם ישמרו בניך את
דרכם ללכת בתורתי כאשר הלכת לפני: ועתה יהוה אלהי ישראל
יאמן דברך אשר דברת לעבדך לדויד: כי האמנם ישב אלהים את
האדם על הארץ הנה שמים ושמי השמים לא יכלכלוך אף כי הבית
הזה אשר בניתי: ופנית אל תפלת עבדך ואל תחנתו יהוה אלהי
לשמע אל הרנה ואל התפלה אשר עבדך מתפלל לפניך: להיות
עיניך פתחות אל הבית הזה יומם ולילה אל המקום אשר אמרת פתוחות
לשום שמך שם לשמוע אל התפלה אשר יתפלל עבדך אל המקום
הזה: ושמעת אל תחנוני עבדך ועמך ישראל אשר יתפללו אל
המקום הזה ואתה תשמע ממקום שבתך מן השמים ושמעת וסלחת
אם יחטא איש לרעהו ונשא בו אלה להאלתו ובא אלה :

על מקום הארון. מקום שהארון עומד שם · לפיכך ויכסו הכרובי'.
על הארון ועל בדיו מלמעלה. למעלה לארון כך היו עומדים הבדים
ומשכו כל כך לחוץ כלפי מזרח שיהא יכול הארון לעמוד תחת ה
הכרובים ממש בלא עיכוב הבדים ולפיכך ויכסו הכרובים על הארון
וגם את הבדים כסו קצת אבל הארון ולא כולם שהיו מגיעים עד
המזרח ואיך יכול לפרש שכסו הכרובי' על כל הבדי' וגם משום דבר
זה: ויאריכו הבדי' ויראו ראשי הבדי' מן הארון על פני הדביר: שאם לא
כן אלא כאחד מדה אחת היו מושכין זה מזה והלא הבדים שעשה
משה עדיין היו שם והן עומדים בקדש הקדשים של אהל מועד שלא
היו כי אם עשר וזה היה עשרים והיה מגיע מקיר אל קיר והכרובים
של משה שכ' אף בהם פורשים וסוככים אין צריך לזה כלל. מן ה
הבדים ממקומם שהרי הכרובי' של משה עומדים היו למעלה לארון
על הכפרת וכרובי' שכ' כאן אותן שעשה שלמה העומדי' על רגליהם
בקרקע. ואעפ"כ אותן של משה עדיין היו אדוקין על הכפרת. כך פי'
ל"ר' כתן ורבותי' פירשו הכהני' רצו להכניס הארון עם בדיו בדביר
ולא הספיקו כי הענן מלא בית ה'. ולא יכלו להביא את הכרובי' עד
כותל מערבי ממש ועל כן היו בולטי' בפרוכת. אך קשה לי דכת' ויהי
בצאת הכהני' ואחרי כן מלא כבוד ה'. ור' יוסף זצל" פי' ויתארכו לא
כאמר דמשמע מעצמן נתארכו. אלא ויאריכו דמשמע אחרי' האריכו
אותם . ומפר' האומנים האריכום עד לעשרים · והיו נוגעים שתי
קצותם לכותל מזרחי. ושתי קצותם לכותל מערבי ויותומה יש ואיאך
יכלו לפרוש כנפיהם ולכסות הארון שהיה עשר אמות: ויהי בצאת
הכהני'. מיד היה לו לומ' והבי' מלא ענן אלא שמפסיק בכתי' וכן במלכי'
ויהי בצאת הכהני' מן הקדש והענן מלא את בית ה': כי כל הכהנים
שנמצאו' התקדשו ולדבר זה לשמו' למחלקות כר"ש לוי וכר"ש כהני'
אלא כל הנמצאים התקדשו: ויהי כאחד למחצצרים. פי' ויהיו אחוזין
המחצצרי' כולם יחד ממה היו אחוזין לדבר זה : להשמיע קול אחד
יחד להלל להודות לה': אז אמר שלמה הואיל והבית מלא ענן עכשיו
אני יודע שהשכינה שרויה בו בערפל. כי כן דרכו הכת' ומשה נגש אל
הערפל' ודוחי אמר שרצונו להתעכב בו. ע"א אז אמר שלמה כשראה
הענן אמ' עתה אני רואה שהשכינה שרויה בבית אשר בניתי שהרי
כך הבטיח לבא ולשכון בו מתוך הענן והערפל שנאמ' כי בענן ב
אראה: בית זבול מדור לשבתך עולמי'. שמשבחרה לא הותרו הבמו'
ולא שרתה שכינה במקו' אחר: ויברך את כל הקהל: ברכת האמורה
בסוף עניין אשר דבר בפי' שיתן לו בן שיבנה לו בית: מלא. קיי' דברו
הטוב: מן היום. שאף זה דברת לאבי. ואבחר בירושלי' · מוסב על לא
בחרתי בעיר: ואבחר בדויד. מוסב על ולא בחרתי איש להיות נגיד:
הטיבו וכו': כלומ' נשאני בוחר בבי' אשר עלה בלבך לבנותו לשכן
שמי שם רק אתה לא תבנה. וכן אמו' למעלה: ויעמוד לפני מזבח
ה' ויפרש כפיו. היה לו לומ' כן ויפרש כפיו השמימה ויאמ' ה' אלהי ישרא'
אין כמוך. אלא שמפסיק בכתי' להודיע על מה עמד. וכן במלכי' ויפרש
כפיו השמימה ויאמר ה': כי עשה שלמה. מוסב על כנגד כל הקהל
כלומר היאך שהיה גבוה מכולם להשמיע את דבריו [illegible] ויעמד
עליו ועתה יכולים לראותו כל ישראל ומשום שמפסיק העניין צריך
לומר כבראשונה. נגד כל קהל ישראל וגם ויפרש כפיו השמימה :
אין כמוך באהי' ממה שאתה שומר הברית והחסד ממה שאתה גוזר
בשמים לתת לאוהביך · אתה משביע ונוצר הברית והחסד לקיים
הבטחות בארץ : ההולכים לפניך · כמו שהלך דויד אבי:
ונהו אשר שמרת לעבדך לדויד אבל בלשון אמנה והבטחה: כי · ה
האמנם ישב אהי' בתמיה וכי איפשר שיאמין אדם שישב אלהים על
הארץ בשביל הבית הזה: כי שמי' ושמי השמים וגו'. אלא מתמת חסד
שנתלת לדוד אבי במכמת שכינתך בו: אף כי הבית הזה אשר בניתי:
אם כן למה בנתיו להתפלל בו לפני האהי'. ולפנות הוא את תפילתינו:
לשמוע אל הרנה: זו צעקה כמו ותעבור הרנה במחנה ועל כרחך על
צעקתם שבכל אדם שהוא כם מפני צרתו לא יתפלל אלא בצעקתו
בסתר: כך חבור המקראות. וסוף העניין מוכיח שאמ' ואתה תשמע את
מכון שבתך. למדת שלא בנאו שלמה מתחילה אלא לדעת כן להוריד
בו שכינה כדי שישב על הארץ: לשמוע ממכון שבתך : אל התפלה שיתפללו בו: להיות עיניך פתוחות. בכל עת אשר יתפללו אליך: אם יחטא איש · מקרא זה
על כל ישר' המחייב את חבירו שבועה אם באמת הוא משביעו · והנשבע כשבע לשקר תשמע השמימה · ואם הדין על הנשבע שבעל דין מזיקיו לשבועה
על חכם אף המשביע קרוי רשע: ולהצדיק צדיק. שלא לענשו על השבועה שהרי באמת נשבע · ובתוספ' דסוטה מפרש את אשר יחטא בועל אשת איש: ונשא בו
אלה · ויחייב בו אלה · כשם שהמים בודקין אותה כך בודקין אותו :

לפני

לפני מזבחך בבית הזה: ואתה תשמע מן השמים ועשית ושפטת
את עבדיך להשיב לרשע לתת דרכו בראשו ולהצדיק צדיק לתת לו
כצדקתו: ואם ינגף עמך ישראל לפני אויב כי
יחטאו לך ושבו והודו את שמך והתפללו והתחננו לפניך בבית הזה:
ואתה תשמע מן השמים וסלחת לחטאת עמך ישראל והשיבותם
אל האדמה אשר נתתה להם ולאבתיהם: בהעצר השמים ולא
יהיה מטר כי יחטאו לך והתפללו אל המקום הזה והודו את שמך
מחטאתם ישובון כי תענם: ואתה תשמע השמים וסלחת לחטאת
עבדיך ועמך ישראל כי תורם אל הדרך הטובה אשר ילכו בה ו
ונתתה מטר על ארצך אשר נתתה לעמך לנחלה: רעב כי יהיה
בארץ דבר כי יהיה שדפון וירקון ארבה וחסיל כי יהיה כי יצר לו א
איביו בארץ שעריו כל נגע וכל מחלה: כל תפלה כל תחנה אשר
יהיה לכל האדם ולכל עמך ישראל אשר ידעו איש נגעו ומכאבו
ופרש כפיו אל הבית הזה: ואתה תשמע מן השמים מכון שבתך
וסלחת ונתתה לאיש ככל דרכיו אשר תדע את לבבו כי אתה לבדך
ידעת את לבב בני האדם: למען ייראוך ללכת בדרכיך כל הימים
אשר הם חיים על פני האדמה אשר נתתה לאבתינו: וגם אל
הנכרי אשר לא מעמך ישראל הוא ובא מארץ רחוקה למען שמך
הגדול וידך החזקה וזרועך הנטויה ובאו והתפללו אל הבית הזה:
ואתה תשמע מן השמים ממכון שבתך ועשית ככל אשר יקרא אליך
הנכרי למען ידעו כל עמי הארץ את שמך וליראה אתך כעמך
ישראל ולדעת כי שמך נקרא על הבית הזה אשר בניתי:
כי יצא עמך למלחמה על איביו בדרך אשר תשלחם והתפללו אליך
דרך העיר הזאת אשר בחרת בה והבית אשר בניתי לשמך: ושמעת
מן השמים את תפלתם ואת תחנתם ועשית משפטם: כי יחטאו לך
כי אין אדם אשר לא יחטא ואנפת בם ונתתם לפני אויב ושבום ש
שוביהם אל ארץ רחוקה או קרובה: והשיבו אל לבבם בארץ אשר
נשבו שם ושבו והתחננו אליך בארץ שבים לאמר חטאנו העוינו
ורשענו: ושבו אליך בכל לבם ובכל נפשם בארץ שבים אשר שבו
אתם והתפללו דרך ארצם אשר נתתה לאבותם והעיר אשר בחרת
ולבית אשר בניתי לשמך: ושמעת מן השמים ממכון שבתך את
תפלתם ואת תחנתיהם ועשית משפטם וסלחת לעמך אשר חטאו
לך: עתה אלהי יהיו נא עיניך פתחות ואזניך קשבות
לתפלת המקום הזה: ועתה קומה יהוה אלהים לנוחך אתה וארון
עזך כהניך יהוה אלהים ילבשו תשועה וחסידיך ישמחו בטוב:
יהוה אלהים אל תשב פני משיחך זכרה לחסדי דויד עבדך: וככלות
שלמה להתפלל והאש ירדה מהשמים ותאכל העלה והזבחים וכבוד
יהוה מלא את הבית: ולא יכלו הכהנים לבוא אל בית יהוה כי מלא
כבוד יהוה את בית יהוה: וכל בני ישראל ראים ברדת האש וכבוד
יהוה על הבית ויכרעו אפים ארצה על הרצפה וישתחוו והודות
ליהוה כי טוב כי לעולם חסדו: והמלך וכל העם זבחים זבח לפני
יהוה: ויזבח המלך שלמה את זבח הבקר עשרים
ושנים אלף וצאן מאה ועשרים אלף ויחנכו את בית האלהים המלך
וכל העם: והכהנים על משמרותם עמדים והלוים
בכלי שיר יהוה אשר עשה דויד המלך להדות ליהוה כי לעולם ח
חסדו בהלל דויד בידם והכהנים מחצצרים נגדם וכל ישראל עמדים
ויקדש שלמה את תוך החצר אשר לפני בית יהוה כי עשה
שם העלות ואת חלבי השלמים כי מזבח הנחשת אשר עשה שלמה

מחטאתם
ז
מן
והודות
להודות
צ
יתיר

לפני מזבחך. כרכתי' והעמיד הכהן את האשה לפני ה': לתת דרכו בראשו. כרכתי' וכבתה בטנה: ולהצדיק צדיק כרכתי' ונקתה ונזרעה זרע: ואם ינגף עמך: ולא מפני ם שירך קברה מלהושיעם אלא דבר זה גורם כי יחטאו לך: והודו את שמך. פת' והתודו על עונם. והאחרון מוכיח והורו את שמך ת ומחטאתם ישובון ויתודו על עונם: כי תענם. למען תענם: והשבותם והשב אותם אל האדמה. כי כשנופלים ונגפים לפני ח אויביהם תופשים מה שיכולין ומביאין אותם בשביה אל ארץ א אחרת: בהעצר השמים. כרכת' ועצר את השמים ולא יהיה מטר: כי תורם אל הדרך. כמו שעשית כשהיה רעב בימי דוד ג' שנים ם שהורית ואמרת להם על שאול ועל בית הדמים. כמו כן תורם איזה חטא גורם להם שנעצר השמים: כל נגע. פת' הרי הזכרתי לך דבר שדפון ירקון מגיפה אף בעצירת גשמים. ומה עוד להרבות אלא כל נגע וכל מחלה כי יהיה והתפלל ופרש כפיו וגו' יוזהו שאמ' כל תפלה כל תחנה. שיתפלל ויתחנן על אחת מכל הדברים האלה: אשר ידעו איש נגעו. כלומ' מה לך למנות אם יתפללו לך על נגע זה אם יתחננו לך על מחלה זו אלא כל איש אשר ידע נגעו ומכאובו אם יתפלל על נגעו ומכאובו להסירן ממנו ויפרש כפיו אל הבית הזה: וסלחת ונתת לאיש ככל דרכיו. לרשע כרשעו ולצדיק כצדקתו. שאם לא תעשה לרשע כפי רוע מעלליו יאמר אין אלה'. אז ירע לבבו ויהיה חילול השם כמו כן תעשה לצדיק כצדקתו תעשה לו כשיתפלל ל לפניך: למען ייראוך. וישוב הרשע מדרכו ולכך אני מתפלל לתת לאיש כדרכיו: ועשית ככל אשר יקרא אליך הנכרי. בישר' איני מתפלל לך ככל אשר יקרא אלא אני מתפלל לתת לו כדרכיו אבל בנוי ככל אשר יקרא אליך לפי שישר' מכיר הקב"ה ויודע שהיכולת בידו לעשות ואם אין תפלתו נשמעת תולה בעצמו בחטאיו ומפשפש במעשיו אבל הנוי קורא תגר ואמר שמעתי שמעו בכל העולם ונתייגעתי ב בדרכים הרבה עד שבאתי והתפללתי במקום הזה ולא מצאתי ממש בשאר אלוהות: לפיכך ועשית ככל אשר יקרא אליך הנכרי: דרך העיר. פונים לצד ירושלם: ועשית משפטם. נקמתם באויביהם. עא' כורכיהם דוגמ' לעשות משפטו עמו: אשר בניתי לשמך. פת' הבית אשר בניתי כדי לגדל שמך. כי אז כשתקבל תפלתם מאז יתפללו לך בבית הזה או בכל מקום שהם ויפנו לבית זה: ושמעת תפלתם ועל זה יתגדל שמך בעולם: ועתה קומה ה'. שלא להטלטל כאשר עד עתה. משילה לנוב ומנוב לגבעון. אתה וארון. שלא יטלטל עוד מנתה עוזך. על שם כך קורא עוזך על שם שעשה נפלאות ו וניוזות בפלשתים. וכן כת' בהודו לה' דרשו ה' ועוזו. ועוד את' רבו' במסכ' ע"ז ויסרנה הפרות מה שירה אמרו הושיעה לו ימינו וזרוע ק קדשו: ילבשו תשועה. מאחר שלא יטלטלו ממקום למקום. כמו והיה צדק אזור מתניו וחסידיך ישמחו ברובי טובו' ומעשרות הכיתן ללוים בשכר שמשמרים את הארון ומשוררים לפניו: אל תשב פני משיחך. מלעשות טובות עמדי ואם לא למעני עשה למענך: ו והכהנים על משמרותם. כאשר תיקן דוד לכ"ד משמרות לשרת כל משמרה ומשמרה שבוע שלו והלוים כמו כן על כ"ד משמרות שלהן: להודות בכלי שיר. שהיו אומ' לה' כי לעולם חסדו: בהלל דוד. הכלי שיר שהיו אומ' בו הלל של דוד וההודיות בידם של לוים: והכהני' מחצצרי'. שעליהם לשורר בחצוצרות שנ' ובני אהרן הכהני' יתקעו וגו'. ויקדש שלמה את תוך החצר. רבותינו חולקין בדבר זה ר' יהודה אומר ק קדש את רצפת העזרה בקדושת המזבח להקטיר על הרצפה יען מ מזבח הנחשת קטן מהכיל שרבו קרבנות להביא. אמ' לו ר' יוסי והלא כבר נאמ' אלף עולות יעלה שלמה על המזבח שעשה משה וכשאתה מגיע לחשבון אמות ומניין עולות תמצא של זה אבני' גדולי' מש מ משה שהמזבח של משה מקום מערכתו אמה על אמה ושל שלמה מ מקום מערכתו כד"על כד' הרי של שלמה שלש מאות ושבעי' ושש בשל משה. אם כן מהו קידש המלך אל תוך החצר שקבעו בו מזבח של א אבנים מחובר ברצפה. פי' שמעוני. כי הוא אמון הרבה אשמה. ר' יוחנן ור' אלעזר חד אמ' שטרף התורה: וחד אמ' שבא על אמו. אמרו לו כלום יש לך הנאה ממקום שיצאת ממנו. אל' כלום אני עושה אלא להכעים. ויאמר ללוים

המבינים לכל ישר'. תנא משנגנז הארון נגנז עמו צנצנת המן וצלוחית של שמן המשחה ומקלו של אהרן שקדיה ופרחיה וארגז ששלחו פלשתי' דרון לאלהי ישראל. ומי גנזו. יאשיהו המלך גנזו מה ראה מה מצא כתו' יולך ה' אותך ואת מלכך וגו'. עמד וגנזו שנ' ויאמר ללוים המבינים לכל ישר' הקדושי' לה' תנו ארון הקדש בבית אשר בנה שלמה בן דוד מלך ישר' אין לכם משא בכתף. אמר רב נחמן תנא חכמים אומרי' בלישכת דיר העצים נגנז הארון. אמ' רב נחמן בר יצחק אף אנו נמי תניגא מעשה בכהן אחד שהיה מתעסק בעצים וראה רצפה משונה מחברתה ובא להודיע לחבירו ולא הספיק לומר הדבר עד שיצתה נשמתו וידעו ב ביחוד ששם נגנז הארון. מאי הוה קעביד. בקורדמו הוה מתעסק. תנא דבי ר' ישמעאל ב' כהני' בעלי מומין היו והיו מתליעין בעצים ונשמטה קרדומו של אחד מהן ונכתה האש ואכלתו:

לא יכול להכיל את העלה ואת המנחה ואת החלבים: ויעש שלמה
את החג בעת ההיא שבעת ימים וכל ישראל עמו קהל גדול מאד
מלבוא חמת עד נחל מצרים: ויעשו ביום השמיני עצרת כי חנכת
המזבח עשו שבעת ימים והחג שבעת ימים: וביום עשרים ושלשה
לחדש השביעי שלח את העם לאהליהם שמחים וטובי לב על ה
הטובה אשר עשה יהוה לדויד ולשלמה ולישראל עמו:
ויכל שלמה את בית יהוה ואת בית המלך ואת כל הבא
על לב שלמה לעשות בבית יהוה ובביתו הצליח:
וירא יהוה אל שלמה בלילה ויאמר לו שמעתי את תפלתך
ובחרתי במקום הזה לי לבית זבח: הן אעצר השמים ולא יהיה מטר
והן אצוה על חגב לאכל הארץ ואם אשלח דבר בעמי: ויכנעו עמי לאכול
אשר נקרא שמי עליהם ויתפללו ויבקשו פני וישבו מדרכיהם ה
הרעים ואני אשמע מן השמים ואסלח לחטאתם וארפא את ארצם:
עתה עיני יהיו פתחות ואזני קשבות לתפלת המקום הזה: ועתה
בחרתי והקדשתי את הבית הזה להיות שמי שם עד עולם והיו עיני ו את
ולבי שם כל הימים: ואתה אם תלך לפני כאשר הלך דויד אביך
ולעשות ככל אשר צויתיך וחקי ומשפטי תשמור: והקימותי את כסא
מלכותך כאשר כרתי לדויד אביך לאמר לא יכרת לך איש מושל
בישראל: ואם תשובון אתם ועזבתם חקותי ומצותי אשר נתתי
לפניכם והלכתם ועבדתם אלהים אחרים והשתחויתם להם:
ונתשתים מעל אדמתי אשר נתתי להם ואת הבית הזה אשר
הקדשתי לשמי אשליך מעל פני ואתננו למשל ולשנינה בכל העמים
: והבית הזה אשר היה עליון לכל עבר עליו ישם ואמר במה
עשה יהוה ככה לארץ הזאת ולבית הזה: ואמרו על אשר עזבו את
יהוה אלהי אבתיהם אשר הוציאם מארץ מצרים ויחזיקו באלהים
אחרים וישתחוו להם ויעבדום על כן הביא עליהם את כל הרעה
הזאת: ויהי מקץ עשרים שנה אשר בנה שלמה את ח
בית יהוה ואת ביתו: והערים אשר נתן חורם לשלמה בנה שלמה
אתם ויושב שם את בני ישראל: וילך שלמה חמת צובה ויחזק עליה
: ויבן את תדמר במדבר ואת כל ערי המסכנות אשר בנה בחמת:
ויבן את בית חורון העליון ואת בית חורון התחתון ערי מצור
חומות דלתים ובריח: ואת בעלת ואת כל ערי המסכנות אשר היו
לשלמה ואת כל ערי הרכב ואת ערי הפרשים ואת כל חשק שלמה
אשר חשק לבנות בירושלם ובלבנון ובכל ארץ ממשלתו: כל העם
הנותר מן החתי והאמרי והפרזי והחוי והיבוסי אשר לא מישראל
המה: מן בניהם אשר נותרו אחריהם בארץ אשר לא כלום בני
ישראל ויעלם שלמה למס עד היום הזה: ומן בני ישראל אשר לא
נתן שלמה לעבדים למלאכתו כי המה אנשי מלחמה ושרי שלישיו
ושרי רכבו ופרשיו: ואלה שרי הנציבים אשר למלך
שלמה חמשים ומאתים הרדים בעם: ואת בת פרעה העלה שלמה הרודים
מעיר דויד לבית אשר בנה לה כי אמר לא תשב אשה לי בבית דויד
מלך ישראל כי קדש המה אשר באה אליהם ארון יהוה:
אז העלה שלמה עלות ליהוה

לא יכול להכיל. בשל מטה הוא אומר משל כאדם שאמר לחברו כעס פלו' ופלו' ופסול לעבוד': מלבא חמת. שהוא בצפון ארץ ישר' עד נחל מצרים שהיא בנגבה · כמפור' באלה מסעי. כי חנוכת המזב' עשו שבעת ימים קודם החג וז' ימי דסוכות וביום כג' שלח את העם שהוא תחלת חנוכ' ט' לחדש · ובמלכי' כתי' וביום השמיני שהוא כב' לחדש. פת' ביום ח' שהוא סוף החג נתן להם רשות לילך לאחר החג ולמחר כשיצא החג אז הלכו כולם יחד · עא' ביום ח' נתן להם רשות ושלח אותם היושבים בתוך תחום שבת : ולכל מי שירצה ליסע באותו היום ולילך באותו התחום · ולמחר שלח כל העם כ כולו. ובב' רב' מפורש כשלו רשו' ממנו והמתינו שם עוד יום אחד וחזרו ונטלו רשות עוד למחר פעם שנייה לכך נאמ' ביום כג' לחדש: שמחים וטובי לב. לדוד ולשלמה. כי מה שדבר בפיו בנך שלמה הוא יבנה בית לשמי מלא בידו מה שנתן לו בן יושב על כסאו שבנה הבית לשם ה' ובבר' רבה מפור' אמר ר' לוי כת' כי חנוכת המזבח וגו'. ש שמחים מושב על אשר אמר ה' לדוד שיתקיים מה שנדר לו ולשלמה שבחר בו מכל אחיו כי חכם הוא. ולישר' עמו · שלא הפיל דבר אחד מכל דברו הטוב אשר דבר ביד משה עב' ולישר' עמו שהיה להם מושל שהיו יושבין בבטחון ובהשקט· כדכת' וישב ישר' ויהודה : וירא ה' אל שלמה בלילה. בחזיון לילה: שמעתי את תפלתך. בלשון ש שאמר שלמה ושמעת · השיבו הק' ושמעתי תפילתך · הוא התפלל בהעצר השמי'. והוא השיבו הק' הן אעצו'. הוא בקש על רעב וארבה הק' השיבו הן אצוה על החגב. הוא התפלל על דבר : אם ינגף עמך השיבו הק' אם אשלח דב' בעמי: ויכנעו עמי. ממה שיתפללו ויבקשו פני וישובו מדרכיהם הרעים הרי ג' כנגד ג'. הן אעצור הן אצוה ואם אשלח. וג' כנגד הג' תפילות אני אשמע מן השמים ואסלח לחטאתם וארפא את ארצם : והיו עיני ולבי. תרג' יונ' ותהא שכינתי שריא ביה אם רעותי מתעבדא תמן כל יומיא: והיו עיני שם· אם לבי וחפצי שם: אשליך מעל פני. בתנאי שביני וביניכם : ואם לא תשמעו לי מה נאמר והשימותי מקדשכם: ואתננו למשל. כענין שמושלים משל על מי שאירע לו דבר פגע: ולשנינה כמו ושננתם · ותפינן לשון סיפור רעות. וכן תרג' ויספר. ואישתעי ולשועי : לכל עובר. כלומ' יחרב הבית · ואז כל עובר ישום עליו. כמו על יומו נשמו אחרונים: במה עשה ה'. כמו על מה עשה ה' וכן כת' במלכי': ויהי מקץ עשרים שנה. פת' מקץ שנגמר כל בניין הבית ואת ביתו . שבע שנים לבית ה' · ואת ביתו יג' ככת' במלכים: ויבן את תדמור במדבר · ובמלכי' ואת תמר · ותדמור קרי · וזהו ששנינו ביבמות אין מקבלים גרים מן ה התדמורי'. ובבר' רב' בפרשת עקידה מפרש שעזרו לטוכאיה' של ישר' ולפי שהמירו עצמן ונתחלפו לרעה בסוף על כן נכתב במלכים תמר לשו' תמורה שהיה להם להזכיר לעשו' לישר' חסד שעשה עמהם שלמה שבנה להם תדמור ומשום כבוד שלמה לא כתב כאן תמר אלא תדמור כלומ' עיר חשובה · והכל לכבוד שלמה שאין כבוד שלמה לומר כאן שבנה כרך שמרד בו על כן כתב תדמור ולא תמר : ערי מצור. לפי שהיו עומדים על התחום הוצרכו חיזוק כל כך : למלאכתו. למלאכת בנינו · למה כי הגרים למלאכתו ולא ישר' · לפי כי ישר' המה אנשי חיל ואנשי מלחמה שרי רכבו ופרשיו : חמשים ומאתי'. ובמלכים כת' חמשים וחמש מאות. אלא זה וזה אחד הוא שמחוסר ל לשם ג' מאו' ומכאחות' שוב שהרי שם כתו' למעלה לבד משרי הנצבי' שלש' אלפי' ושלש מאות ובספר זה כת' לעיל ג' אלפי' ושש' מאות כמנא מה שחסר בפסוק אחד הוסיף בפסוק אחר ומחלקם בשביל שהשלש מאות היתירים גרים היו והיו ממוני' על אותן ג' אלפים וג' מאות ה הרודי' על ע' אלף נושא סבל ופ' אלף חוצב בהר . ואילו רנ' האמורי' כאן ישראלי' היו ממונים על אותן ג' מאות גרים: מעיר דוד · היא ציון שהושיבה בעיר דוד כשלקחה והיתה שם עד כלותו לבנותו את ביתו ואת בית ה': כי את קדש המה. כל הבתי' וכל העיר: אשר באה אליהם: לפי שבאה אליהם ארון ה': באה · לשון נקבה דוגמת וארון ברית ה' נלקחה:

פי' שמעוני ר' סימון בשר' יהושע בן לוי אר' חמא אבוה דר' הושעיא לא ניתן ספר דברי הימים אלא להדרש בני שילה בן יהודה ער אבי לכה· אב בר"של ליכה · ולעדה אבי מרשה : אב בר' של מרשה. ומשפחות בית עבודת הבוץ זו רחב הזונה שהטמינה את המרגלי' בפשתי העץ . לבית אשביע. שנשבעו לה המרגלים שנ' ועתה השבעו נא לי· ויוקים שקיימו לה את השבועה · ואנשי כוזיבא שכזבה במלך יריחו. ויואש שנתייאשה מן החיים . ושרף שהתקינה עצמה לשריפה. אשר בעלו למואב עלתה במעשיה הכנעניים לפני אביה שבשמים · וישבי לחם שבאתה ונדבקה בישראל שקיבל' את התורה שכתו' בה לכו לחמו בלחמי · והדברים עתיקים ר' אייבו ור' סימון אמרו הדברים האילו אמורים מעתיקו של עולם · ר' יהוד' בר' אוניא אמר הדברים האילו אמורים כאן ומפורשים במקום אחר. המה היוצרים אילו המרגלים דכתי' חרש לאמר· ויושבי נטעים שהיו בקיאו' בנטיעה · וגדירה שהטמינה אותם מאחורי הגדר· עם המלך במלאכתו. ישבו שם. מכאן אמרו עשרה כהנים ונביאים עמדו מרחב הזונה. ירמיה חלקיה שריה מחסיה חנמאל שלום יחזקאל בוזי ברוך נריה: ר' שמואל

על מזבח יהוה אשר בנה לפני האולם : ובדבר יום ביום להעלות
כמצות משה לשבתות ולחדשים ולמועדות שלוש פעמים בשנה
בחג המצות ובחג השבעות ובחג הסכות : ויעמד כמשפט דויד אביו
את מחלקות הכהנים על עבדתם והלוים על משמרותם להלל ו
ולשרת נגד הכהנים לדבר יום ביומו והשערים במחלקותם לשער
ושער כי כן מצות דויד איש האלהים : ולא סרו מצות המלך על
הכהנים והלוים לכל דבר ולאצרות : ותכן כל מלאכת שלמה עד
היום מוסד בית יהוה ועד כלתו שלם בית יהוה :
אז הלך שלמה לעציון גבר ואל אילות על שפת הים בארץ אדום :
וישלח לו חורם ביד עבדיו אניות ועבדים יודעי ים ויבאו עם עבדי
שלמה אופירה ויקחו משם ארבע מאות וחמשים ככר זהב ויביאו אל
המלך שלמה : ומלכת שבא שמעה את שמע
שלמה ותבוא לנסות את שלמה בחידות בירושלם בחיל כבד מאד
וגמלים נשאים בשמים וזהב לרב ואבן יקרה ותבוא אל שלמה
ותדבר עמו את כל אשר היה עם לבבה : ויגד לה שלמה את כל
דבריה ולא נעלם דבר משלמה אשר לא הגיד לה : ותרא מלכת
שבא את חכמת שלמה והבית אשר בנה : ומאכל שלחנו ומושב
עבדיו ומעמד משרתיו ומלבושיהם ומשקיו ומלבושיהם ועליתו
אשר יעלה בית יהוה ולא היה עוד בה רוח : ותאמר אל המלך אמת
הדבר אשר שמעתי בארצי על דבריך ועל חכמתך : ולא האמנתי
לדבריהם עד אשר באתי ותראינה עיני והנה לא הגד לי חצי מרבית
חכמתך יספת על השמועה אשר שמעתי : אשרי אנשיך ואשרי
עבדיך אלה העמדים לפניך תמיד ושמעים את חכמתך : יהי יהוה
אלהיך ברוך אשר חפץ בך לתתך על כסאו למלך ליהוה אלהיך ב
באהבת אלהיך את ישראל להעמידו לעולם ויתנך עליהם למלך
לעשות משפט וצדקה : ותתן למלך מאה ועשרים ככר זהב
ובשמים לרב מאד ואבן יקרה ולא היה כבשם ההוא אשר נתנה
מלכת שבא למלך שלמה : וגם עבדי חירם ועבדי שלמה אשר הביאו
זהב מאופיר הביאו עצי אלגומים ואבן יקרה : ויעש המלך את עצי חורם
האלגומים מסלות לבית יהוה ולבית המלך וכנרות ונבלים לשרים אלגומים
ולא נראו כהם לפנים בארץ יהודה : והמלך שלמה נתן למלכת
שבא את כל חפצה אשר שאלה מלבד אשר הביאה אל המלך
ותהפך ותלך לארצה היא ועבדיה : ויהי משקל
הזהב אשר בא לשלמה בשנה אחת שש מאות וששים ושש ככרי
זהב : לבד מאנשי התרים והסחרים מביאים וכל מלכי ערב ופחות
הארץ מביאים זהב וכסף לשלמה : ויעש המלך שלמה מאתים צנה
זהב שחוט שש מאות זהב שחוט יעלה על הצנה האחת : ושלש
מאות מגנים זהב שחוט שלש מאות זהב יעלה על המגן האחת שלוש
ויתנם המלך בבית יער הלבנון : האחד
ויעש המלך כסא שן גדול ויצפהו זהב טהור : ושש מעלות לכסא
וכבש בזהב לכסא מאחזים וידות מזה ומזה על מקום השבת ושנים
אריות עמדים אצל הידות : ושנים עשר אריות עמדים שם
על שש המעלות מזה ומזה לא נעשה כן לכל ממלכה : וכל כלי
משקה המלך שלמה זהב וכל כלי בית יער הלבנון זהב סגור אין כסף נחשב
כסף נחשב בימי שלמה למאומה : כי אניות למלך הלכות תרשיש לשלוש
עם עבדי חורם אחת לשלש שנים תבואנה אניות תרשיש נשאות תבואנה
זהב וכסף שנהבים וקופים ותוכיים : תכיים

ר' שמואל בר נחמני פתר קרא בדוד · בני שילה וגו'. בית עבודת הבוץ · זה דוד שהיה עוסק בפרוכת · והיינו דכתיב ויך אלחנן בן יערי אורגים · זה דוד שחננו הק' · בן יערי שהיה גדל ביער · אורגי' אילו סנהדרין שהיו מעלים הלכה לפניו והוא אורגה · לבית אשביע שנשבע לו הק' שנ' נשבעתי לדוד עבדי ויוקי' שהקי' לו את השבועה שנ' נשבע ה' לדוד אמת · ויואש שנתייאש מן החיים שנ' תהי נא ידך בי ובבית אבי · ושרף שהזכיר מעשה שרופים · שנ' ה' אלהי אברהם ויצחק שמרה זאת לעולם · אשר בעלו למואב שבא מרות המואביה · וישבי לחם שבא מבית לחם · עם המלך במלאכתו ר' יהוד' ור' נחמיה · ר' יהוד' או' זה דוד ושלמה שנטפלו עם הק' בבניין בית המקדש · ר' נחמי' אומר זה בניהו בן יהוידע כהן גדול שנטפל עם המלך יואש בבדק הבית. ור' יהוד' בר סימון או' זה ירמיה ויחזקא' שפייסו להק' שלא להחריב הבית · המה היוצרים זה בועז ורות · ויושבי נטעים זה המלך שלמה שהוא דומה לנטיע' במלכותו · וגדירה זה סנהדרין שהית' גודרת עמו בדברי תורה · עם המלך במלאכתו ישבו שם. מכאן אתה אומר שלא מתה רות המואבייה עד שראתה ש שלמה בנה דן דינים של זונות שנ' עם המלך במלאכתו ישבו שם. ואו' וישם כסא לאם המלך ותשב לימינו · ותשם כסא לאם המלך זו בת שבע ותשב לימינו זו רות המואביה · ר' חמא בר חנינא פתר קרא במשה · ויוקים על שם קומה ה' · ואנשי כוזבא שעשה דברין של הק' כאילו כוזבים למה ה' יחרה אפך · ויואש שנתייאש מן החיים · שנ' ועתה אם תשא חטאתם · ושרף שהזכיר מעשה שרופי' זכור לאברהם ליצחק · אשר בעלו למואב שבא ועלה במעשיו הנעימים לפני אביו שבשמים · וישבי לחם שעלה למרום ושבה התורה דכתיב לכו לחמו בלחמי · והדברים עתיקים כדכתיב ויעתק משם ההרה אפי' דברים שנתעתקו מהם החזירן שנ' פסל לך שני לוחו' אבנים כראשונים ·

פי' רש"י ·

על מזבח ה' · זה מזבח הנחשת שבנה שלמה ויש מפר' מזבח נחשת שעשה שלמה מזבח תחת מזבח נחשת שבנה משה. ותימ' בדבר ש שהרי כת' ואת עולת כל העם וכל דם העולה וגו'. יהיה לבקר כלומ' מזבח הנחשת שהיה שם קודם לכן יהיה לי לבקר מכלל שהמזבח ה היה של נחשת : עד היום מוסד. מיום הוסדו עד כלותו : לנסות את שלמה. אם אמת מה ששמעה מחכמתו ובאה לנסותו בחידות כמו אחודה לכם חידה דשמשון : ולא נעלם דבר. כיון שראתה שהגיד לה הכל ולא נעלם דבר ממה ששאלה אשר לא הגיד לה אז הודת' על שמועתו כי אמת שמעה. ובתרג' מגילת אסתר שם כתובין קצת מן החידות אשר שאלתו: ומאכל שולחנו· ברבורים אבוסים ומיני מעדנים העולי' על שולחנו לרוב: ומושב עבדיו שכל אחד ואחד היה מכיר את מקומו שהיו יושבין על השולחן רואי פני המלך תדיר לא היה אחד ר רשאי לישב במקום חבירו כל ימי חייו: ומעמד משרתיו. כל אחד ואחד היה מחזיק במעמד שלו ובשירו' שלו לא היה משנה למחר: ומלבושיה'· לא כמלבושיו שהוא לבוש היום לובש למחר: ומשקיו. רוב משקיו ש ועלייתו · מסילות עליותיו אשר יעלה עליהם מביתו לבית ה' : ולא היה בה רוח · שהיתה סבורה שאין חכמה בכל המלכיות כי אם בארצה וכמו חכמיה · כי ארצה במזרח ולפיכך הם חכמים ב ביותר לפי שמסתכלין במזלות · וזה שכת' ותרב חכמת שלמה מכל חכמת בני קדם שהם היו במזרח כדכת' ויהי בנסעם מקדם · ומכל חכמת מצרי' שהיו מכשפים חרטומים ואשפי'. ואשם היה בטייאר כך כת' בפסיקתא טייר הוא לשון ערבי. ובויקרא רבה בפרשת בן ה המצרי. כי עוף השמים יוליך את הקול. זה עורב : אבי מרבי'. רבוא חכמות: עצי אלגומי' מפרש בפסיקתא כתו' אחד אומר אלגומים וכת' אחד אומר אלמוגים לא אלמוגי' שמם שהיה מתמוגג וככפו מתוך רכיבתו כמו פוסות שהיה ככסף מתוך חשיבותו : מסילות ל לבית המלך מדריגות. ובמלכי' כת' מסעד כדרך שעושין לעולי דרך מעלות והמדרגות. ויש אומ' מסעד ומסילה אחד הם : וכינורות ונבלי' לשרים. יש אומ' לבני לוי המשוררים בכלי שיר ור' אליעזר זצ"ל פי' לשרים המשוררים לטייל לפני המלך דוגמת ויהי שירו חמשה ואלף הם שירו' של חול שעשה לשורר לפניו לטייל והוא שכת' ויקונן ירמיהו על יאשיהו · ויאמר כל השרים והשרות וגו': מלבד אשר הביאה · משום כבוד מלכי יהודה כתוב כאן דמשמע שהיא נתנה לו יותר ממה שנתן לה · ובמלכים כת' מלבד אשר נתן לה ביד המלך דברים המצויין בארץ ישר' ואינן מצויין במקומה · לבד מאנשי התרים. הסוחרים ההולכים לכבוד מדינה למדינה וממלכות לממלכות בלא תיור והיו נותנים לו שכר תיור : מביאי' זהב וכסף מוסב על הסוחרי' שהיו מביאין לו על ידי עליה כדי לראות חכמתו :

וחכמת ויגדל המלך שלמה מכל מלכי הארץ לעשר וחכמה׃ וכל מלכי הארץ
מבקשים את פני שלמה לשמע את חכמתו אשר נתן האלהים בלבו
׃ והם מביאים איש מנחתו כלי כסף וכלי זהב ושלמות נשק ובשמים
סוסים ופרדים דבר שנה בשנה׃ ויהי לשלמה
וסוסים ארבעת אלפים אריות סוסים ומרכבות ושנים עשר אלף פרשים
ויניחם בערי הרכב ועם המלך בירושלם׃ ויהי מושל בכל המלכים
מן הנהר ועד ארץ פלשתים ועד גבול מצרים׃ ויתן המלך את
הכסף בירושלם כאבנים ואת הארזים נתן כשקמים אשר בשפלה
לרב׃ ומוציאים סוסים ממצרים לשלמה ומכל הארצות׃ ושאר
דברי שלמה הראשנים והאחרונים הלא הם כתובים על דברי נתן
יעדו הנביא ועל נבואת אחיה השילוני ובחזות יעדי החוזה על ירבעם בן
נבט׃ וימלך שלמה בירושלם על כל ישראל ארבעים שנה׃
י וישכב שלמה עם אבתיו ויקברהו בעיר דויד אביו וימלך רחבעם
בנו תחתיו׃ וילך רחבעם שכמה כי שכם
באו כל ישראל להמליך אתו׃ ויהי כשמע ירבעם בן נבט והוא
במצרים אשר ברח מפני שלמה המלך וישב ירבעם ממצרים׃
וישלחו ויקראו לו ויבא ירבעם וכל ישראל וידברו אל רחבעם
לאמר׃ אביך הקשה את עלנו ועתה הקל מעבדת אביך הקשה
ומעלו הכבד אשר נתן עלינו ונעבדך׃ ויאמר אלהם עוד שלשת
ימים ושובו אלי וילך העם׃ ויועץ המלך
רחבעם את הזקנים אשר היו עמדים לפני שלמה אביו בהיותו חי
לאמר איך אתם נועצים להשיב לעם הזה דבר׃ וידברו אליו לאמר
אם תהיה לטוב להעם הזה ורציתם ודברת אלהם דברים טובים
והיו לך עבדים כל הימים׃ ויעזב את עצת הזקנים אשר יעצהו
ויועץ את הילדים אשר גדלו אתו העמדים לפניו׃ ויאמר אלהם
מה אתם נועצים ונשיב דבר את העם הזה אשר דברו אלי לאמר
הקל מן העל אשר נתן אביך עלינו׃ וידברו אתו הילדים אשר גדלו
אתו לאמר כה תאמר לעם אשר דברו אליך לאמר אביך הכביד את
עלנו ואתה הקל מעלינו כה תאמר אלהם קטני עבה ממתני אבי׃
ועתה אבי העמיס עליכם על כבד ואני אסיף על עלכם אבי יסר א
אתכם בשוטים ואני בעקרבים׃
השלישי ויבא ירבעם וכל העם אל רחבעם ביום השלשי כאשר דבר המלך
לאמר שובו אלי ביום השלשי׃ ויענם המלך קשה ויעזב המלך
רחבעם את עצת הזקנים׃ וידבר אלהם כעצת הילדים לאמר אבי
הכביד את עלכם ואני אסיף עליו אבי יסר אתכם בשוטים ואני ב
בעקרבים׃ ולא שמע המלך אל העם כי היתה נסבה מעם האלהים
למען הקים יהוה את דברו אשר דבר ביד אחיהו השילוני אל ר
ירבעם בן נבט׃ וכל ישראל ראו כי לא שמע המלך להם וישיבו
העם את המלך לאמר מה לנו חלק בדויד ולא נחלה בבן ישי איש
לאהליך ישראל עתה ראה ביתך דויד וילך כל ישראל לאהליו׃
ובני ישראל הישבים בערי יהודה וימלך עליהם רחבעם׃
וישלח המלך רחבעם את הדרם אשר על
המס וירגמו בו בני ישראל אבן וימת והמלך רחבעם התאמץ לע
לעלות במרכבה לנוס ירושלם׃ ויפשעו ישראל
יא בבית דויד עד היום הזה׃ ויבא רחבעם ירושלם ויקהל את בית
יהודה ובנימן מאה ושמונים אלף בחור עשה מלחמה להלחם עם
ישראל להשיב את הממלכה לרחבעם׃ ויהי
דבר יהוה אל שמעיהו איש האלהים לאמר׃ אמר אל רחבעם בן
שלמה מלך יהודה ואל כל ישראל ביהודה ובנימן לאמר׃
כה אמר יהוה לא תעלו ולא תלחמו עם אחיכם שובו איש לביתו כי
מאתי נהיה הדבר הזה וישמעו את דברי יהוה וישבו מלכת אל
ירבעם׃ וישב רחבעם בירושלם

וכל מלכי ערב. מלכי ערביי׃ ופחות הארץ. כולם מביאי' כדי לראו' חכמתו׃ מאתי' צנה. צנה מקפת את האדם משלש רוחותיו הוא שכת' כצנה רצון תעטרנו׃ זהב שחוט. זהב רך וטוב להרקע מרוב חשיבותו שכטווה כחוט׃ שש מאות זהב. שש מאות זהובי'. והוא שם מני' שהזהוב הוא הדינר׃ יער הלבנון. בית גדול בנה שלמה בירושלם כדלקמן מוכיח. ומריבוי עצי לבנון הגדולי' עשה כעניין שקורין כלוב כדכתיב במלכים ויבן את בית יער הלבנון על ארבעת טורי ארזי' ושם נתן את המגינים והוא שכ' ותבט ביום ההוא אל נשק בית יער׃ כסא שן. שן פיל׃ ושש מעלות. מדרגות לעלות בו׃ וידות מזה ומזה. כמין מקלות מפתה לפתה על מקום השבת מימין ומשמאל לסמוך זרועותיו עליהם ושני אריות עומדין אצל הידות של זהב. וכל צורת הכסא וצורת החיות שבכסא מפור' בתרגום של מגילת אסתר׃ שנהבים. שן ופיל עצמו׃ קופים שימיא בל'׃ תוכיים טווסים. ויגדל המלך שלמה. לקיי' מה שנ' לו וגם אשר לא שאלת אתן לך גם כבוד׃ וכל מלכי הארץ. לקיים מה שאמ' לו הנה נתתי לך לב חכם ונבון אשר כמוך לא יהיה׃ והם מביאין איש מנחתו. על ידי עלילה שבאי' לשמוע חכמתו כי אין כבוד לבא לפני המלך ריקם. דוגמ' ולא יראו פני ריקם׃ נשק. כלי זיין׃ וינחם בערי הרכב. ועם המלך היו מקצתן בירושלם. ועבר על לא ירבה לו סוסים על ידי נתן הנביא. ויהי בלילה ההוא ויהי דבר ה' אל נתן וגו' עד ויקרא שמו ידידיה. ועל ידי אחיה שקרע ממנו הממלכות ונתנה לירבע'׃ על כל ישר' מ' שנה מה שאין כן בדוד בחברון מלך שבע שני' ובירושלם לג'׃ כי שכם באו כל ישר. להמליכו בשכם שהוא מקום ירבעם והוא בחלק אפרים וירבעם אפרתי. וכל זאת היתה סיבה מן המקום שתלקח המלכו' ממנו. לקיי' קרוע אקרע הממלכה וגו'׃ ויהי כשמוע. פתרו' ויהי כשמוע ירבעם מקודם לכן שבאו להמליכו בשכם כשהוא עודינו במצרי' וישלחו ויקראו לו ויבא. וזה להודיענו הסיבות ורצונו של הק' שאפילו ירבעם עצמו בא. לא להמליכו והסב הק' על ידי אחר דברו עד שמלך ירבע'׃ אביך הקשה את עולינו. כי איש טורח במלאכה היה ועליכו לפרכם פועליו. והמס כדכתיב במלכי' ויעל המלך שלמה מס. נועצי' כמו יועצי'. וכן יאמ' מן יודעי' נודעים. אף יועצים להבא נועצי' כתיועצים כבר׃ קטני עבה. אצבע קטנה גדולה ממותני אבי. בלומ' אני חזק מאבי העמיס. כמו ויעמס איש על חמורו׃ בעקרבים. הנדורכיר בלשון אשכנז שעוקצין כעקרבים׃ כי היתה נסבה. להסיר ממנו עשרת שבטי' וליתן לירבעם. וזהו לא יסור שבט מיהודה. לא ירד ממלכותו עד כי יבא שילה. ולו יקהת. פת' עד כי יבא יהודה שילה להמליך שם רחבעם. ושם יקהת עמים. להמליכו. ושם כחלקה המלכות. ואבד המלכות של עשרת השבטים. ושכם עיר קטנה הסמוכה לשילה כדכת' הנה חג ה' בשילה מימים ימימה במסילה העולה מבית אל שכמה. לכבוד משכן שילה כאספים בשכם שהוא ראוי לאסיפת בני אדם וסמוכה לשילה וזהו לא יסור. עד כי יבא שילה. אבל עכשיו שבא לשילה וכאספים לשכם אז יסור שבט מיהודה שם המלכות נחלקה׃ איש לאהליך ישר'. מוסב על מה לנו חלק בדוד. כלומ' מה לנו לעזוב אהלינו ולילך אחריו. לא כן אלא לכו כל איש ישר' ל לאהליו׃ עתה ראה ביתך דוד. מוסב על ולא נחלה בבן ישי׃ כלומ' אין לנו בו נחלה לא בבית המקדש בירושל' שאנו זובחים שם ולראו' בו בשלש רגלי' שם׃ ראה ביתך דוד. אין אנו צריכין לו לך לבדך יהיה. כל זה אינו נראה לי אלא ראה ביתך דוד אי איכפינו לא בך ולא בבית המקדש׃ הדורו'. הוא אדורכיר'. בימי שלמה גדולתו גדולה ובימי רחבעם כשפל גדולתו עכ' נקרא הדורם׃ וירגמו אותו אבן. לפי שלא היה יודע הסיבה והקשר שהסיבו ממנו. על כן נהרג כששאל המס שקבב עליהם שלמה׃ ויפשעו. וימרדו. דוגמת בימיו פשע מלך מואב׃ כפשע מקרית ענ' אז תפשע לבנה׃ ויקהל את בית יהודה ובנימן שהיו בתחום יחד. ואף ירושלם היתה של שניהם. ובית המקדש על תחום שניהם היה בנוי. ובגבולים ביהושע מפרש היאך היה תחומן יחד. ורבותי' אמרו רצועה היתה יוצאה מחלק בנימן ונכנסת בחלק יהודה. ועליה מזבח בנוי ולכך לא היו יכולין להפרד זה מזה. וכן כת' בסמוך עם אחיהם והלא אחיהם בני איש אחד הם׃ ויבן

ויבן ערים למצור ביהודה: ויבן את בית לחם ואת עיטם ואת תקוע
: ואת בית צור ואת שוכו ואת עדלם: ואת גת ואת מרשה ואת
זיף: ואת אדורים ואת לכיש ואת עזקה: ואת צרעה ואת אילון
ואת חברון אשר ביהודה ובבנימן ערי מצרות: ויחזק את המצרות המצורות
ויתן בהם נגידים ואצרות מאכל ושמן ויין: ובכל עיר ועיר צנות
ורמחים ויחזקם להרבה מאד ויהי לו יהודה ובנימן:
והכהנים והלוים אשר בכל ישראל התיצבו עליו מכל גבולם:
כי עזבו הלוים את מגרשיהם ואחזתם וילכו ליהודה ולירושלם כי
הזניחם ירבעם ובניו מכהן ליהוה: ויעמד לו כהנים לבמות
ולשעירים ולעגלים אשר עשה: ואחריהם מכל שבטי ישראל
הנתנים את לבבם לבקש את יהוה אלהי ישראל באו ירושלם לזבוח
ליהוה אלהי אבתיהם: ויחזקו את מלכות יהודה ויאמצו את רחבעם
בן שלמה לשנים שלוש כי הלכו בדרך דויד ושלמה לשנים שלוש:
ויקח לו רחבעם אשה את מחלת בן ירימות בן דויד בת
אביהיל בת אליאב בן ישי: ותלד לו בנים את יעוש ואת שמריה אביחיל
ואת זהם: ואחריה לקח את מעכה בת אבשלום ותלד לו את אביה
ואת עתי ואת זיזא ואת שלמית: ויאהב רחבעם את מעכה בת
אבשלום מכל נשיו ופילגשיו כי נשים שמונה עשרה נשא ופילגשים
ששים ויולד עשרים ושמונה בנים וששים בנות:
ויעמד לראש רחבעם את אביה בן מעכה לנגיד באחיו כי להמליכו:
ויבן ויפרץ מכל בניו לכל ארצות יהודה ובנימן לכל ערי המצרות ויכן
ויתן להם המזון לרב וישאל המון נשים: ויהי כהכין מלכות רחבעם יב
וכחזקתו עזב את תורת יהוה וכל ישראל עמו:
ויהי בשנה החמישית למלך רחבעם עלה שושק מלך מצרים על שישק
ירושלם כי מעלו ביהוה: באלף ומאתים רכב ובששים אלף פרשים
ואין מספר לעם אשר באו עמו ממצרים לובים סכיים וכושים:
וילכד את ערי המצרות אשר ליהודה ויבא עד ירושלם:
ושמעיה הנביא בא אל רחבעם ושרי יהודה אשר נאספו
אל ירושלם מפני שישק ויאמר להם כה אמר יהוה אתם עזבתם אתי
ואף אני עזבתי אתכם ביד שישק: ויכנעו שרי ישראל והמלך
ויאמרו צדיק יהוה: ובראות יהוה כי נכנעו היה דבר יהוה אל ובראות
שמעיה לאמר נכנעו לא אשחיתם ונתתי להם כמעט לפליטה ולא
תתך חמתי בירושלם ביד שישק: כי יהיו לו לעבדים וידעו עבדתי עבודתי
ועבדת ממלכות הארצות: ויעל שישק מלך מצרים ועבודת
על ירושלם ויקח את אצרות בית יהוה ואת אצרות בית המלך את
הכל לקח ויקח את מגני הזהב אשר עשה שלמה: ויעש המלך
רחבעם תחתיהם מגני נחשת והפקיד על יד שרי הרצים השמרים
פתח בית המלך: ויהי מדי בוא המלך בית יהוה באו הרצים ונשאום
והשיבום אל תא הרצים: ובהכנעו שב ממנו אף יהוה ולא להשחית והשבום
לכלה וגם ביהודה היה דברים טובים:
ויתחזק המלך רחבעם בירושלם וימלך כי בן ארבעים ואחת שנה
רחבעם במלכו ושבע עשרה שנה מלך בירושלם העיר אשר בחר
יהוה לשום את שמו שם מכל שבטי ישראל ושם אמו נעמה העמנית
ויעש הרע כי לא הכין לבו לדרוש את יהוה: ודברי רחבעם
הראשנים והאחרונים הלא הם כתובים בדברי שמעיה הנביא ועדו
החזה להתיחש ומלחמות רחבעם וירבעם כל הימים: וישכב רחבעם
עם אבתיו ויקבר בעיר דויד וימלך אביה בנו תחתיו: יג
בשנת שמונה עשרה למלך ירבעם וימלך אביה על יהודה:

ויבן ערים למצור. ערים קטנים בנה וסבב על כל סביבותיהם חומה משום חוזק וזה מצור. כדאמ' בישעיה אני כריתי ושתיתי מים ואחריב בכף פעמי כל יאורי מצור. ועתה הוצרך לכך כי פשעו בו ישראל: ויתן בהם נגידים: שרים נציבים לשמור הערים והכרכים: ואוצרות מאכל. לפי שיהא להם מאכל מזומן אם יעלו בית ישראל למצור: כי עזבו הלוים את מגרשיהם. שבכל ארץ ישראל בעשרת השבטים: כי הזניחם ירבעם. הזניחם מלעבוד ומכהן לה': כהנים לבמות. כומרים. למה הזניח ירבעם הכהנים והלוים. לפי שהעמיד לו כהנים כומרים לשעירים: ואחריהם. של כהנים לוים: אביהיל בת אליאב: כמו ואביחיל. דוגמת ככבש אלוף. ראובן שמעון לוי ויהודה וזה שטעה שמואל הרואה כשהעביר ישי את אליאב לפני שמואל ואמר אך נגד ה' משיחו ויאמ' לו ה' אל תבט אל מראהו וגו'. מיד אמ' לו לישי בכולם לא בזה בחר ה'. וטעה שמואל כי סבר שהמלכות עומד' כנגדו וסבר שאליאב היה המשיח כשהיה עומד כנגדו וזהו שכת' ברוך שהקב"ה עתיד לומ' קום כי משחהו כי זה הוא. וטעה בכן שמואל כשראה בתו של אליאב אשת רחבעם מלכה ועל זה הדבר נענש שמואל כי כששאל לו שאול איזה בית הרואה ויאמ' שמואל אנכי הרואה שלא ענהו דרך ענוה היה לו לומר מה תרבה אמ' לו הק' ברוך הוא חייך אתה עתיד לראות ולא תדע מה תראה. וטעה באליאב ובתו המלכה: לנגיד באחיו. כדי להמליכו: ויפרץ. פיזר בניו לכל ארצות יהודה. כמו ובית אביהם פרצו לרוב: כי נכנעו ולא אשחיתם. דוגמת למטה ועודינו הארץ לפנינו. כן דרך הפסוק כשמפסיק בתיבה טפל עוד התיבה לאומרה. דוגמת והיה כי תלך עמנו והיה הטוב וגו': כי יהיו לו לעבדים. לשישק ולשאר אומו' כמפורש: וידעו עבודתי. כשישובו וידעו את עבודתי לא יהיה עליהם מושל שום מלכי אומות. אבל כשישובו מאחרי תורתי ידעו עבודת מלכי הארצות ויעבדו להם: והפקיד על יד שרי הרצים. לקחם מבית יער הלבנון והפקידם לשרי הרצים. ואחר כך השיבום אל תא הרצים חדר הרצים. כלומ' למקומן. עא"מ מפי מורי לפי שהיה דואג ממלך מצרים וממלך ישראל היו נושאין אותם לפניו: ובהכנעו שב ממנו חרון אף ה'. היה לו לומ' למעלה מיד כשאמ' ויעל שישק על ירושלם ובהכנעו שב ממנו חרון אף ה'. אלא שהפסיק ב' בתים לצורך ויעש תחתיהם מגיני נחשת: ויתחזק המלך רחבעם. ומפרש למה שהרי כשמלך תחילה היה בן ארבעי' ואחת שנה לפיכך היה בו חוזק וכחו להתחזק מעצמו. כי היה בן שנה כשמת דוד שהרי שלמה מלך מ' שנה. ורחבעם היה בן מא' שנה כשמלך תחילה. ושלמה היה מלך כשנולד רחבעם מלך בירושלם עיר שבחר בו ה'. לשו' שמו שם מכל מקומו' שבטי ישר' לא שנתקלקלו במעשיהם ככת' ויעש הרע: כי לא הכין לבו לדרוש את ה'. וגרמו שנסתלקה שכינה מהם וכאילו קובל ומפיגין על כך: בדברי שמעיה. כל נביא ונביא היה כותב ספרו מה שהיה מתנבא. וזהו שמעיה שאמ' לעיל ולקמן תוכיח ויתר דברי אביה ודרכיו ודבריו כתובים במדרש הנביא עדו. ספרו היה נקרא מדרש: פי' שמעוני:

ויקונן ירמי' על יאשיהו ויאמרו כל השרי' והשרות בקינותיה' י"ל מתנא אומ' ג' מאות שנה עד שלא נולד יאשיהו נקרא שמו שנ' הנה בן נולד לבית דוד יאשיהו שמו וגו'. ובן שמנה שני' מלך. וכי נער בן ח' שני' מה דעתו אלא מאס את האלילי' ושיבר את המזבח וגדע את הפסילי' וכרת את האשירים והיתה זכותו מקבעת לפני כסא הכבוד ובשביל הרעה שהיו ישר' עושין בסתר נאסף הצדיק ונאסף יהודה וכל ישר'. וירמי' הנבי' בא לגמול חסד ליאשיהו שנ' ויקונן ירמיה על יאשיהו ויאמרו כל השרי' והשרות וגו'. ר' מאיר או' השרי' אילו הלוי' שהיו עומדי' על הדוכן בשיר והשרו' אילו נשותיהן. ר' שמעון או' לא על הלוי' ונשיהן בלבד אמרו אלא כל הנשים החכמות שנ' כה אמ' ה' התבוננו וקראו למקוננות. ר' מאיר אומר התקינו חכמי' שיהיו עושי' כן לכל חכמי ישר' וזקיניהם וגדוליהם שנ' ויתנם לחק על ישר' וגו'. וגם שלמה המלך ראה שמירת גמילות חסדים גדולה לפני הק' וכשבנה בית המקדש בנה ב' שערים אחד של חתנים ואחד של אבלים ושל מנודי'. והיו ישר' יושבין בשבתות בין שני השערים הללו. והנכנס בשער חתני' היו יודעין שהוא חתן. והיו אומ' לו השוכן בבית הזה ישמחך בבנים ובבנות. והנכנס בשער אבלים והיה שפמו מכוסה היו יודעי' שהוא אבל. והיו אומ' לו השוכן בבית הזה ינחמך עם כל אבלי ישר'. והנכנס בשער האבלים ולא היה שפמו מכוס' היו יודעים שהוא מנודה. והיו אומ' לו השוכן בבית הזה יתן בלבך לשמוע דברי חכמים ויתן בלב חביריך שיקרבוך. ויהאו כל ישר' ידי חובתן בגמילות חסדים. ומשחרב בית המקדש התקינו חכמים שיהיו חתנים ואבלים הולכים לבתי כנסיות ובתי מדרשות ואנשי המקום רואים את החתן ומשמחים אותו ורואים את האבל ויושבין עמו על הארץ כדי שיצאו כל ישראל ידי חובתן בגמילות חסדים:

שלש שנים · ולא יותר כדמוכח במלכים · ובשנת עשרים לירבעם
מלך ישראל מלך אסא מלך יהודה · נמצא שאפילו ג' שנים שלמים
לא מלך : מיכיהו בת אוריאל . ולמעלה קורא לה מעכה · ובמלכים
כמו כן קוראה מעכה בת אבישלום · מיכיהו בת אוריאל שמה · וכאן
קורא אותה לפי שהוא ספר היחש של יהודה. ובמלכי' שהוא ספר מלכי
ישראל קוראה בשם כינויה מעכה בת אבישלום · ולפיכך כנו שמה
משום גמור שלה מיכיהו למעכה · לפי שעל שם של כלתה נקראת
אף היא מעכה בת אבישלו' שהיתה אשת חיל גברתנית ככתוב וגם
מעכה אם אסא הסירה מגבירה . ומשום כבודה של כלתה קוראה ל
לחמותה על שם כלתה · כך מפורש בירושלמי . והמסורת הזה תקח
בידך בשם ר' אלעזר . וכן אמ' לי בשם אביו וגם בפירושי
אביו מצאתי בכל מקום שמוסיף וי"ו בשם אשה זה משום שבחה כמו
עתליה עתליהו כי אשת חיל היתה · וכן יכליה · יכליהו לפי שהית'
גברתנית קורא' יכליהו . כי אמציה בעלה נס לכישה ויהי שם טו'
שנים עד שמת ושוב כשמת המליכו את בנו עזריהו אחריו בן יו"
שנה : ברית מלח · בקיום ואמונה · ועתה ויקם ירבעם עבד
שלמה וגו' . ועל זה יש בזיון גדול : ויקבצו עליו אנשים ריקים ·
רשעים: ויתאמצו על רחבעם בן שלמ' . ורחבעם היה נער ורך לבב·
ולפי שמצאו בו שפלות ורכינו' לבב התאמצו עליו: נער . אעפ"י שהיה
בן מא" שנה . כשמלך קורהו נער וכן מצינו יהושע בן נון נער וכבר
היה בן מב"שנה ויקורהו נער שהרי לא מלך אלא כח"וכשמת היה בן קי"
נמצא כשיצא ממצרים היה בן מב"שנה שהרי במדבר עכבו מ' שנה:
ופירשנוהו לעיל על שלמה: כעמי הארצות. כל הרוצה לבא ולמלא ידו
להיות כהן לעגל זהב יביא עמו פר בן בקר ואילים שבעה ויקבלוהו
והיה כהן ללא אלהים : למלא ידו: להבדיל בין טומאה לטהרה · כמו
למשחה בהן ולמלא ידם : והלוים במלאכת · כלומ' במלאכתם זה
לשיר זה לשוער וכל איש למלאכתו כאשר הכין דוד · ולא עצר כח
וגו' · ויגפהו . לא שמת מיד אלא הלוך וחסור בעמו במלחמות · ובד'
רב' מפור' ויגפהו ה' לאביה . ויאמר ליהודה לדרוש . לא כשאר
השבטים שדרשו לאלהים אחרי' חדשי' מקרוב באו ואת אלהי אבותם
לא דרשו : עודינו הארץ לפנינו · בעוד שהמלכות נכונה בידינו
שאם נכרכנו לאם יהיו לנו למנוס . וכל אלה היו בתוך עשר שני'
שכן כתו' בימיו שקטה הארץ עשר שנים. ולאחר אותן עשר שני' היתה
מלחמה בינו ובין בעשא כל ימיהם כי בשנת שלש לאסא מלך בעשא
וז' שנים היה שלום ביניהם . ושוב מלחמה כל ימיהם . וכן מוכיח
אף כאן ואין עמו מלחמה בשנים האלה · אבל בשנים האחרים היה
עמו מלחמה . ולמטה כת' ומלחמה היתה עד שנת לה" למלכות
אסא. אבל יכולין אנחנו לפרש אותה מלחמה שהיתה לו עם הכושים
לא היתה עד שנת לה"למלכותו. אבל זה קשה לי · שכ' למטה בשנת
לו' למלכות אסא עלה עליו בעשא וגו' · עד נסכלת על זאת כי מעתה
יהיו לך מלחמות· משמע שקודם לכן לא היו לו מלחמות וגם לאחר כן
כי אם ג' שנים . ובמלכים כת' ומלחמה היתה בין אסא ובין בעשא
כל ימיהם . ובסדר עולם מפר' הטיב . כי דרשנו את ה' אלהינו דרשנו
וגו' · ודוגמ' למעלה ובראות ה' כי נכנעו היה דבר ה' וגו' : אין עמך
לעזור . אעפ"י שאנו מועטים והם רבים כחול הים ואין כח לנו לעמוד
בפניהם לפיכך עזרינו ה' אלהינו כי עליך נשענו :
פי' שמעוני : וגם במלך נבוכד נצר מרד אשר השביעו
באלהים . מאי מרדותיה אשכחי' צדקי' לנבוכ' נצר דקאכיל ארנבא
חייא · אל" אישתבע לי דלא מגלית ולא תפיק מילתא אישתבע ליה ·
לסוף הוה קא מצער צדקיה בגופיה איתשל אשבועתיה ואמר . ש
שמעיה שרייה דנבוכ' נצר וקמבזיין ליה · שלח ואייתי סנהדרין
וצדקיה · אל" חזיתון מאי קעביד צדקיה דאישתבע לי בשמייא ד
דשמייא דלא מגלינא · אל" איתשלי אשבועתי · אל" ומי איתשלי
אשבועת' · אל" אין בפניו או אפי' שלא בפניו . אל" בפניו · ואתון
אמאי עבידתון ומט" לא אמריתון ליה . מיד ישבו לארץ ידמו זקני
בת ציון . אר" יצחק ששמטו כרים מתחתיהן :
ויהיו מלעיבים במלאכי אלהים אמר רב יהודה לא חרב' ירושלם אלא
בשביל שביזו את התורה ותלמידי חכמים . שנ' ויהיו מלעיבים
במלאכי אלהים ובוזים דבריו ומתעתעים בנביאיו עד עלות חמת
ה' בעמו עד לאין מרפא . מאי עד לאין מרפא אמ' רב יהודה אמר
רב כל המבזה לת"ח אין לו רפואה למכתו : אל

שלש שנים מלך בירושלם ושם אמו מיכיהו בת אוריאל מן גבעת
ומלחמה היתה בין אביה ובין ירבעם : ויאסר אביה את המלחמה
בחיל גבורי מלחמה ארבע מאות אלף איש בחור וירבעם ערך עמו
מלחמה בשמונה מאות אלף איש בחור גבור חיל :
ויקם אביה מעל להר צמרים אשר בהר אפרים ויאמר
שמעוני ירבעם וכל ישראל : הלא לכם לדעת כי יהוה אלהי ישראל
נתן ממלכה לדויד על ישראל לעולם לו ולבניו ברית מלח : ויקם
ירבעם בן נבט עבד שלמה בן דויד וימרד על אדניו : ויקבצו עליו
אנשים רקים בני בליעל ויתאמצו על רחבעם בן שלמה ורחבעם
היה נער ורך לבב ולא התחזק לפניהם : ועתה אתם אמרים
להתחזק לפני ממלכת יהוה ביד בני דויד ואתם המון רב ועמכם המון
עגלי זהב אשר עשה לכם ירבעם לאלהים : הלא הדחתם את כהני הלוא
יהוה את בני אהרן והלוים ותעשו לכם כהנים כעמי הארצות כל
הבא למלא ידו בפר בן בקר ואילם שבעה והיה כהן ללא אלהים :
ואנחנו יהוה אלהינו ולא עזבנהו וכהנים משרתים ליהוה בני אהרן
והלוים במלאכת : ומקטרים ליהוה עלות בבקר בבקר ובערב
בערב וקטרת סמים ומערכת לחם על השלחן הטהור ומנורת הזהב
ונרתיה לבער בערב בערב כי שמרים אנחנו את משמרת יהוה א
אלהינו ואתם עזבתם אתו : והנה עמנו בראש האלהים וכהניו
וחצצרות התרועה להריע עליכם בני ישראל אל תלחמו עם יהוה
אלהי אבתיכם כי לא תצליחו : וירבעם הסב את המארב לבוא
מאחריהם ויהיו לפני יהודה והמארב מאחריהם : ויפנו יהודה והנה
להם המלחמה פנים ואחור ויצעקו ליהוה והכהנים מחצצרים ב
בחצצרות : ויריעו איש יהודה ויהי בהריע איש יהודה והאלהים נגף
את ירבעם וכל ישראל לפני אביה ויהודה : וינוסו בני ישראל מפני
יהודה ויתנם אלהים בידם : ויכו בהם אביה ועמו מכה רבה ויפלו
חללים מישראל חמש מאות אלף איש בחור : ויכנעו בני ישראל
בעת ההיא ויאמצו בני יהודה כי נשענו על יהוה אלהי אבותיהם :
וירדף אביה אחרי ירבעם וילכד ממנו ערים את בית אל ואת בנותיה
ואת ישנה ואת בנותיה ואת עפרון ובנתיה : ולא עצר כח ירבעם עפרין
עוד בימי אביהו ויגפהו יהוה וימת : ויתחזק ואת
אביהו וישא לו נשים ארבע עשרה ויולד עשרים ושנים בנים ושש בנתיה
עשרה בנות : ויתר דברי אביה ודרכיו ודבריו כתובים במדרש
הנביא עדו : וישכב אביה עם אבתיו ויקברו אתו בעיר דויד וימלך י ד
אסא בנו תחתיו בימיו שקטה הארץ עשר שנים :
ויעש אסא הטוב והישר בעיני יהוה אלהיו : ויסר את מזבחות הנכר
והבמות וישבר את המצבות ויגדע את האשרים : ויאמר ליהודה
לדרש את יהוה אלהי אבותיהם ולעשות התורה והמצוה : ויסר לודש
מכל ערי יהודה את הבמות ואת החמנים ותשקט הממלכה לפניו :
ויבן ערי מצורה ביהודה כי שקטה הארץ ואין עמו מלחמה בשנים
האלה כי הניח יהוה לו : ויאמר ליהודה נבנה את הערים האלה
ונסב חומה ומגדלים דלתים ובריחים עודנו הארץ לפנינו כי דרשנו
את יהוה אלהינו דרשנו וינח לנו מסביב ויבנו ויצליחו :
ויהי לאסא חיל נשא צנה
ורמח מיהודה שלש מאות אלף ומבנימן נשאי מגן ודרכי קשת ט
מאתים ושמונים אלף כל אלה גבורי חיל : ויצא אליהם זרח הכושי
בחיל אלף אלפים ומרכבות שלש מאות ויבא עד מרשה : ויצא אויב
אסא לפניו ויערכו מלחמה בגיא צפתה למרשה : ויקרא אסא אל
יהוה אלהיו ויאמר יהוה אין עמך לעזור בין רב לאין כח עזרנו יהוה
אלהינו כי עליך נשענו ובשמך באנו על ההמון הזה יהוה אלהינו

356

אתה אל יעצר עמך אנוש: ויגף יהוה את הכושים
לפני אסא ולפני יהודה וינסו הכושים: וירדפם אסא והעם אשר
עמו עד לגרר ויפל מכושים לאין להם מחיה כי נשברו לפני יהוה
ולפני מחנהו וישאו שלל הרבה מאד: ויכו את כל הערים סביבות
גרר כי היה פחד יהוה עליהם ויבזו את כל הערים כי בזה רבה היתה
בהם: וגם אהלי מקנה הכו וישבו צאן לרב וגמלים וישבו ירושלם:
ועזריהו בן עודד היתה עליו רוח אלהים: ויצא לפני אסא ויאמר עדד
לו שמעוני אסא וכל יהודה ובנימן יהוה עמכם בהיותכם עמו ואם ט ו
תדרשהו ימצא לכם ואם תעזבהו יעזב אתכם:
וימים רבים לישראל ללא אלהי אמת וללא כהן מורה וללא תורה:
וישב בצר לו על יהוה אלהי ישראל ויבקשהו וימצא להם: ובעתים
ההם אין שלום ליוצא ולבא כי מהומת רבות על כל יושבי הארצות:
וכתתו גוי בגוי ועיר בעיר כי אלהים הממם בכל צרה: ואתם חזקו וכתתו
ואל ירפו ידיכם כי יש שכר לפעלתכם: וכשמע אסא
הדברים האלה והנבואה עדד הנביא התחזק ויעבר השקוצים מכל השקצים
ארץ יהודה ובנימן ומן הערים אשר לכד מהר אפרים ויחדש את
מזבח יהוה אשר לפני אולם יהוה: ויקבץ את כל יהודה ובנימן
והגרים עמהם מאפרים ומנשה ומשמעון כי נפלו עליו מישראל
לרב בראתם כי יהוה אלהיו עמו: ויקבצו ירושלם
בחדש השלישי לשנת חמש עשרה למלכות אסא: ויזבחו ליהוה
ביום ההוא מן השלל הביאו בקר שבע מאות וצאן שבעת אלפים:
ויבאו בברית לדרוש את יהוה אלהי אבותיהם בכל לבבם ובכל
נפשם: וכל אשר לא ידרש ליהוה אלהי ישראל יומת למן קטן ועד
גדול למאיש ועד אשה: וישבעו ליהוה בקול גדול ובתרועה
ובחצצרות ובשופרות: וישמחו כל יהודה על השבועה כי בכל
לבבם נשבעו ובכל רצונם בקשהו וימצא להם וינח יהוה להם מ
מסביב: וגם מעכה אם אסא המלך הסירה מגבירה אשר עשתה
לאשרה מפלצת ויכרת אסא את מפלצתה וידק וישרף בנחל קדרון:
והבמות לא סרו מישראל רק לבב אסא היה שלם כל ימיו:
ויבא את קדשי אביו וקדשיו בית האלהים כסף וזהב וכלים:
ומלחמה לא היתה עד שנת שלשים וחמש למלכות אסא:
בשנת שלשים ושש למלכות אסא עלה בעשא מלך י ו
ישראל על יהודה ויבן את הרמה לבלתי תת יוצא ובא לאסא מלך
יהודה: ויצא אסא כסף וזהב מאצרות בית יהוה ובית המלך וישלח ויצא
אל בן הדד מלך ארם היושב בדרמשק לאמר: ברית ביני ובינך הדד
ובין אבי ובין אביך הנה שלחתי לך כסף וזהב לך הפר בריתך את ובינך
בעשא מלך ישראל ויעלה מעלי: וישמע בן הדד אל המלך אסא
וישלח את שרי החילים אשר לו אל ערי ישראל ויכו את עיון ואת
דן ואת אבל מים ואת כל מסכנות ערי נפתלי: ויהי כשמע בעשא
ויחדל מבנות את הרמה וישבת את מלאכתו:
ואסא המלך לקח את כל יהודה וישאו את אבני הרמה ואת עציה
אשר בנה בעשא ויבן בהם את גבע ואת המצפה:
ובעת ההיא בא חנני הראה אל אסא מלך יהודה ויאמר אליו
בהשענך על מלך ארם ולא נשענת על יהוה אלהיך על כן נמלט חיל
מלך ארם מידך: הלא הכושים והלובים היו לחיל לרב לרכב
ולפרשים להרבה מאד ובהשענך על יהוה נתנם בידך: כי יהוה
עיניו משטטות בכל הארץ להתחזק עם לבבם שלם אליו נסכלת משטטות
על זאת כי מעתה יש עמך מלחמות: ויכעס אסא אל הראה ויתנהו

אל יעצור עמך אנוש · אל יהי לאויביכו לאותו אנוש · כי אנוש אנוש מושל עוכר יד עמך כנגדיך לנוכחכו שלא יאמרו כבר חכו אלהיכם. דא' מפי הרב אל יהי לכו אכו שעמך אנושים עוכר יד מלכב אס · דוגמ' ועכר השמים : כי עכר עפרה' · אם תעכרני · וימים רבים לישראל ללא אלהים אמת · וללא כהן מורה · שאין מי שמואל מהם דבר תורה. ומשום הכי ככל אשר יורו אתכם הכהנים וגו' : ויסב בכר לו וגו' : כלומ' עתה כשבאת וישראל בכר להם · על ה' אלהי ישר' ויבקשהו . לפיכך וימצא להם המכוי והושיעכם בכל אשר הלכתם : ובעתים ההם אין שלום · באותן הימי' רבים לישראל ללא אלהי' אמת · ואין שלום ליוצא ולבא · ברחבעם כתיב עלה שישק מלך מצרי' על ירושלם . כשמעלו בה' · וכל הפרשה מן ולאביה היתה מהומה רבה : וכתתו · כמו ויכוס ויכתום : ואתם חזקו · לדרוש באלהים : ויזבחו לה' · פת' ומן השלל הוא שזבחו והביאו · בקר שבע מאות וגו' · וממנו הביאו כדלמעלה · וגם אהלי מקנה הביאו . וישבו צאן לרוב וגו' : דא' כרא' לי ויזבחו לה' ביום ההוא שכבח . ובא בירושלם בשלו' . מן השלל הביאו. כלומר מן השלל אשר הביאו · בקר שבע מאות וגו' : הסירה מגבירתה. פיר' מהיות גבירה . לפי שעשתה מפלכת לאשרה: מפלית לכנות' זכרות עשתה לה והיתה כבעלת לו : והבמות לא סרו · במות יחיד שהורגלו להקריב עליהם לשמים . משחרבה שילה עד שנבנה הבית · והיו עכומים עתה עליהם כרת : ומלחמה לא היתה · תניא בסדר עולם בשנת לו' לאסא עלה בעשא וגו' . אפשר לומ' כן והלא מת כבר בעשא בשנת כו' למלכותו של אסא כדכת' במלכים בשנת כו' לאסא מלך אלה בן בעשא אלא מה תל' בשנת לו' למלך אסא · ככגד שלשים ושש שנים שנתחתן שלמה בבת פרעה · שהרי כן כת' במלכים ויהי מקץ שלש שנים · ויברחו שני עבדים לשמעי · עד ויכו המלך את בביהו ויבא ויפגע בו . וכתיב בסמוך . ויתחתן שלמה את בת פרעה · כלומר מיד לאחר אותן ג' שנים . ובשנת ד' לקחה · והוא מלך מ' שנה . כשבא שהוא היה עמה שלשים ושש שנים וכנגד לו' שנה נגזרה גזירה על מלכי ארם להיותם שוטנים לישראל לו' ובאחרונה ליפול ביד בני דוד · לפיכך נאמ' בשנת שלשים ושש למלך אסא זו למלכותו : מאחר שנפל זרח הכושי בידו היא שנת לו' משמת שלמה · בשנת יח' לאסא כרתו ברית מלך ישראל ומלך ארם לעלות ולהתגרו' באסא וקלקל אסא שנ' ויקח אסא את כל הכסף וגו' · ברית ביני וביניך . וישמע בן הדד : ולא פסקו מלכי ארם מהיותם שוטנים לישראל עד מות אחז · ובשנת ב' לאחז כרתו ברית מלך ארם ומלך ישראל לעלות ולהתגרו' באחז · ולא היתה זכות ביד אחז שנפלו בידו . ונפלו שניהם ביד תגלת פלאסר מלך אשור : בדרמשק · ובמלכי' כת' בדמשק ובפסוק אחר דורמשק וכולו אחת היא · כמו שוט שבט שרביט : על כן נמלט . שלא יכולת לו למה שלא בטחת בהק' ברוך הוא כי אם בטחת בהק' כשנשבעו וכרתו ברית יחד מלך ישרא' ומלך ארם עליך כאשר בטחת בו כשבאו עליך הכושים לא נמלטו מידך : והייתה נוכחם לכולם ואף לא הייתה מאבד ממוכך שנתת לו כדי להפר בריתו עם בעשא. ועתה שלא בטחת בהק' אבדת ממוכך וגם מלך ארם נמלט מידך : פי' שמעוני · וכל הקהל משתחוים והשיר משורר . תנא רשב"א או' כהנים לוים וישראל והשיר מעכבי' הקרבן טעמי' דר' שמעו' מהכ' כל הקהל משתחוים אילו ישר' והשיר משורר אילו לוים · וחצוצרות מחצצרי' אילו הכהנים . הכל עד לכלות העולה הכל מעכבי' את הקרבן ר' תנחומ' שמע לי מהדא · ואתנה את הלוים אילו הלוים · כתוני' לאהרן ולבניו אילו הכהנים · ולכפר על בני ישר' זה השיר : ויסכב חזקי' עם אבותיו ויקברהו במעלה קברי בני דוד · שנו רבותינו תם משלם אבי נזק מגופו ומועד משלם נזק שלם מהעליה · מאי עלייה אר' אלעזר שמעלה שבכסיו וכן הוא ויקברהו במעלה קברי בני דוד . ואר' אלעזר אבל מעולין שבמשפחה ומאן ניכהו דוד ושלמה · וכבוד עשו לו במותו מלמד שהושיבו ישיב' על קברו. פליגי בה ר' נתן ורבנן חד אמ' ג' ימי' וחד אמר ז' ימים . ואמרי לה ל' יום . תר' וכבוד עשו לו במותו זה חזקי' מלך יהוד' שיצאו לפניו לו" אלף חלוצי כתף דברי ר' יהודה אל" ר' נחמי' והלא לפני אחאב עשו כן אלא שהכיחו ס"ת על מיטתו ואמרו קיים זה מה שכתוב בזה ר' יהוד' בר' סימון ור' חנינא ורבנין · ר' יהוד' בית וועד היו בונין למעל' מקברו של חזקי' וכשהיו הולכי' לשם היו אומרים למדנו ר' חנינ' או' ס"ת נתנו למעלה מקברו והיו אומרי' המוטל בארון זה קיים מה שכתו' בזה · ורבנין אמ' הביעו טפטיאות מפתח בתיהם ועד קברי בית דוד וכל כך למה כדי שלא יתייחפו רגליהם · ואעפכ"ו נתייחפו. אל" ירמי' ומה בשעה שהביעתם טפטיאות נתייחפו רגליכ' לכשיתנגפו רגליכם על הרי נשף על אח' כמה וכמה:

בית המתפכת כי בזעף עמו על זאת וירצץ אסא מן העם בעת ההיא:
והנה דברי אסא הראשונים והאחרונים הנם כתובים על ספר
המלכים ליהודה וישראל: ויחלא אסא בשנת שלושים ולושר
ותשע למלכותו ברגליו עד למעלה חליו וגם בחליו לא דרש את לא
יהוה כי ברפאים: וישכב אסא עם אבתיו וימת בשנת ארבעים
ואחת למלכו: ויקברהו בקברתיו אשר כרה לו בעיר דויד וישכבהו בקברותיו
במשכב אשר מלא בשמים וזנים מרקחים במרקחת מעשה וישרפו שה
לו שרפה גדולה עד למאד: וימלך יהושפט בנו י ז
תחתיו ויתחזק על ישראל: ויתן חיל בכל ערי יהודה הבצרות ויתן
נצבים בארץ יהודה ובערי אפרים אשר לכד אסא אביו: ויהי יהוה
עם יהושפט כי הלך בדרכי דויד אביו הראשנים ולא דרש לבעלים:
כי לאלהי אביו דרש ובמצותיו הלך ולא כמעשה ישראל: ויכן יהוה
את הממלכה בידו ויתנו כל יהודה מנחה ליהושפט ויהי לו עשר
וכבוד לרב: ויגבה לבו בדרכי יהוה ועוד הסיר את הבמות ואת
האשרים מיהודה: ובשנת שלוש למלכו שלח לשריו
לבן חיל ולעבדיה ולזכריה ולנתנאל ולמיכיהו ללמד בערי יהודה:
ועמהם הלוים שמעיהו ונתניהו וזבדיהו ועשהאל ושמרימות ושמירו
ויהונתן ואדניהו וטוביהו וטוב אדוניה הלוים ועמהם אלישמע וי וטוב
ויהורם הכהנים: וילמדו ביהודה ועמהם ספר תורת יהוה ויסבו
בכל ערי יהודה וילמדו בעם: ויהי פחד יהוה על כל ממלכות
הארצות אשר סביבות יהודה ולא נלחמו עם יהושפט: ומן פלשתים
מביאים ליהושפט מנחה וכסף משא גם הערביאים מביאים לו צאן
אלים שבעת אלפים ושבע מאות ותישים שבעת אלפים ושבע מאות אילים
ויהי יהושפט הלך וגדל עד למעלה ויבן ביהודה
בירניות וערי מסכנות: ומלאכה רבה היה לו בערי יהודה ואנשי
מלחמה גבורי חיל בירושלם: ואלה פקדתם לבית
אבתיהם ליהודה שרי אלפים עדנה השר ועמו גבורי חיל שלש מאות
אלף: ועל ידו יהוחנן השר ועמו מאתים ושמונים אלף:
ועל ידו עמסיה בן זכרי המתנדב ליהוה ועמו מאתים
אלף גבור חיל: ומן בנימן גבור חיל אלידע ועמו גבורי
נשקי קשת ומגן מאתים אלף: ועל ידו יהוזבד ועמו ומן
מאה ושמונים אלף חלוצי צבא: אלה המשרתים את
המלך מלבד אשר נתן המלך בערי המבצר בכל יהודה:
ויהי ליהושפט עשר וכבוד לרב ויתחתן לאחאב: וירד ו ת
לקץ שנים אל אחאב לשמרון ויזבח לו אחאב צאן ובקר לרב ולעם
אשר עמו ויסיתהו לעלות אל רמת גלעד:
ויאמר אחאב מלך ישראל אל יהושפט מלך יהודה התלך עמי רמת
גלעד ויאמר לו כמוני כמוך וכעמך עמי ועמך במלחמה: ויאמר
יהושפט אל מלך ישראל דרש נא כיום את דבר יהוה: ויקבץ מלך
ישראל את הנבאים ארבע מאות איש ויאמר אלהם הנלך אל רמת ביאים
גלעד למלחמה אם אחדל ויאמרו עלה ויתן האלהים ביד המלך:
ויאמר יהושפט האין פה נביא ליהוה עוד ונדרשה מאתו: ויאמר מאותו
מלך ישראל אל יהושפט עוד איש אחד לדרוש את יהוה מאתו ואני
שנאתיהו כי איננו מתנבא עלי לטובה כי כל ימיו לרעה הוא מיכיהו
בן ימלא ויאמר יהושפט אל יאמר המלך כן: ויקרא מלך ישראל
אל סריס אחד ויאמר מהר מיכהו בן ימלא: ומלך ישראל מיכיהו
ויהושפט מלך יהודה יושבים איש על כסאו מלבשים בגדים

בית המתפכת. בית הסוהר שעשוי מלאכת המהפכת: עד
למעלה חליו. כפח שברגליו עלה מכף רגלו עד קדקדו: וזנים.
מיני בשמים הם והבשמים היו מרוקחים. כמו מעשה רוקח.
וזהו פת' מרוקחים במעשה רוקח: וישרפו לו. שרפו לו בשמים
טובים לאפר. ואותו האפר זרו עליו. ויש מפר' כמו ששורפין
על המלכים. ומהו הן שורפין ושו' ועוקרין על המלכים: בדרכי
דוד אביו הראשונים. ולא האחרונים שפשע במעשה בת שבע. וגם
הסית אותו שטן למנות ישראל ועיקר. ויש מפר' הלך בדרכי אביו
ראשונים. ראשונים לשלמה ורחבעם. שלמה כשיו הטו לבבו
באחרית ימיו ובנה במה לכמוש מואב ולמולך שקוץ בני עמון.
וברחבעם כת' ויהי בהכין מלכות רחבעם ובחזקתו עזב את תורת
ה'. ולא כאביה שכת' בו ולא היה לבבו שלם עם ה' אלהיו. ולא כאסא
שלא נשען ובטח בה' אלא כאביו הראשון זה היה דוד שלא היה
לו אלא לב אחד לאביו שבשמים: ולא דרש לבעלים. כמעשה ישר'
שבימיו. כי אחאב היה בימיו שעבד לבעלים והוא וישראל שבימיו:
ויגבה לבו. גבה לבו לדבר זה שלא הלך כי אם בדרכי ה'. דוגמ' אשר
נשא לבו אותכה: שלח לשריו לבן חיל. כך היה שמו. ויש מפר' שלח
לשריו כל שר בני חיל. וקשיא לן אם כן לא היה לו למ' ולעובדיה אלא
מיתה שכת' ולעובדיה מכלל שלבן חיל שם אדם הוא: ללמד בערי
יהודה יתורה. ולהורו' בני ישר': ועמהם מן הלוי'. שמעיה וגו': ועמהם
אלישמע ויהורם הכהנים. כי על הכהנים ועל הלוים ללמד ולהורות
כדכת' ככל אשר יורו אתכם. הכהנים והלוי' והשרי' הלכו עמהם לפי
שלא ימרו את פיהם. ולהכריחם לעשו' כמצות השופטים. כמו שופטי'
ושוטרים תתן לך. שופטים לשפוט את העם ושוטרים להכריחם
לעשות כיוי השופטים: ויהי פחד ה'. בשביל זכות שלמדו תורה:
וכסף משא. משא של כסף כמו היו נושאים עמוסות משא: הולך
וגדל. שלשה שני' בהן בלשו' זה יצחק ושמואל ויהושפט. אבל משה
דוד מרדכי כאמר בהן וגדול. יצחק שמואל ויהושפט כתוב בהן
וגדל שאין כנון לומ' וגדול בהם. בשמואל כת' ויגדל שמואל עם ה'
וחס ושלום לומ' גדול עם ה'. ויהושפט כמו כן גדול עד למעלה.
לכן אין לומ' גדול וכן ביצחק: בירניות. מגדלות בירה. מגדלי' גדולי'
לחוזק: וערי מסכנות. ערי אוצרו' לתת בהן דגן ויין: ועל ידו. אצלו.
כמו על יד הירדן: המתנדב לה'. דוגמ' המתנדבים בעם. בהתנדב
עם: וירד לקץ שנים. ובמלכים כת' ויהי בשנה השלישית. משמלא
בן הדד: ויסיתהו וגו'. ככת' בספר מלכים ויאמר מלך ישראל
הידעתם כי לנו רמות גלעד. כי כשהכיב יעקב אבינו שם את הגל
וקרא לו גלעד הוחזק בו. ואבותינו לקחו גלעד והרמות משוכים
ומוחזקים אחרי העיר לפיכך שלנו הם. ואבותינו אז בימי משה
כשתפסו גלעד שתקו אז שלקחת אותה כי לא חטאו בהם. או שמא
בימי משה לקחוה. ואחר כך לקחוה האומות מיד ישראל ושלנו הם:
דרש נא כיום וגו'. ולא מנביאי הבעלים אשר אתה בוטח בהם:
ויקבוץ מלך ישרא' את הנביאים ארבע מאות. וכולן נביאי אמת היו.
כי מה שאמ' יהושפט ממנו קבץ לו. וכן מוכיח בסמוך. ויצא הרוח ויאמ'
אני אפתנו וגו' עד והייתי לרוח שקר בפי כל נביאיו וגו'. מכלל שהיו
ה' שלא היו מתנבאים אלא דבר ה'. שאם היו נביאי שקר אין הפיתוי
נביאי נופל עליה' שלא היו מתנבאין אלא מה שהיו בודין מלבן. ועוד
מדקאמ' יהושפט שוב האין פה נביא עוד לה'. ודאי אני יודע שהם
נביאי ה' אלא מקובלני מבית אבי אבא אין שני נביאים מתנבאין
בסגנון ולשון אחד והללו כולן מתנבאין עלה והצלח. כי כל ימיו
לרעה. כי זהו שאמ' לו יען שלחת את איש חרמי וגו': ויאמר מהר
מיכיהו. כת' חסר יוד משום בזיון כינה לו שם אחר מיכהו:

כי שמעוני. וימים רבים לישראל ללא אלהי אמת וללא כהן
מורה וללא תורה. מאי וללא תורה אמ' רב הונא כל העוסק בתורה
בלבד ולא בגמילות חסדי' דומה כמי שאין לו אלוה. ועל דבר זה נתפס
ר' חנני' בן תרדיון. ובגמילות חסדי' לא עסק והתני' ר' אלעזר בן
יעקב אמ' אל יתן אדם מעותיו לארנקי של צדק' אלא אם כ"ממונה עליו
כחנניה בן תרדיון. המוני הוה מהימן איעבד לא הוה עבד
ולא עבד. והתניא מעות של פורים נתחלף במעות של צדקה וחלקתיו
לעניים. מיעבד עבד כדבעי למיעבד לא עבד: ורוח אלהים
לבשה את זכריה בן יהוידע הכהן ויעמוד מעל לעם. וכי מעל כל ראשי העם היה. אלא שראה עצמו גבוה מכל העם חתן המלך כהן ונביא ודיין. התחיל
מדבר גדולות ויאמר אתם עוברים את מצות ה' ולא תצליחו וגו'. מה כתיב אחריו ויקשרו עליו וירגמוהו אבן וגו': יוספכים

וְיֹשְׁבִים בַּגֹּרֶן פֶּתַח שַׁעַר שֹׁמְרוֹן וְכָל־הַנְּבִיאִים מִתְנַבְּאִים לִפְנֵיהֶם׃
וַיַּעַשׂ לוֹ צִדְקִיָּהוּ בֶן־כְּנַעֲנָה קַרְנֵי בַרְזֶל וַיֹּאמֶר כֹּה־אָמַר יְהוָה בְּאֵלֶּה
תְּנַגַּח אֶת־אֲרָם עַד־כַּלּוֹתָם׃ וְכָל־הַנְּבִאִים נִבְּאִים כֵּן לֵאמֹר עֲלֵה רָמֹת
גִּלְעָד וְהַצְלַח וְנָתַן יְהוָה בְּיַד הַמֶּלֶךְ׃ וְהַמַּלְאָךְ אֲשֶׁר־הָלַךְ לִקְרֹא
לְמִיכָיְהוּ דִּבֶּר אֵלָיו לֵאמֹר הִנֵּה דִּבְרֵי הַנְּבִאִים פֶּה־אֶחָד טוֹב אֶל־הַמֶּלֶךְ
וִיהִי־נָא דְבָרְךָ כְּאַחַד מֵהֶם וְדִבַּרְתָּ טּוֹב׃ וַיֹּאמֶר מִיכָיְהוּ חַי־יְהוָה כִּי — את יהוה
אֵת־אֲשֶׁר־יֹאמַר אֱלֹהַי אֹתוֹ אֲדַבֵּר׃ וַיָּבֹא אֶל־הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֵלָיו
מִיכָה הֲנֵלֵךְ אֶל־רָמֹת גִּלְעָד לַמִּלְחָמָה אִם־אֶחְדָּל וַיֹּאמֶר עֲלוּ וְהַצְלִיחוּ
וְיִנָּתְנוּ בְּיֶדְכֶם׃ וַיֹּאמֶר אֵלָיו הַמֶּלֶךְ עַד־כַּמֶּה פְעָמִים אֲנִי מַשְׁבִּיעֶךָ
אֲשֶׁר לֹא־תְדַבֵּר אֵלַי רַק אֱמֶת בְּשֵׁם יְהוָה׃ וַיֹּאמֶר רָאִיתִי אֶת־כָּל־
יִשְׂרָאֵל נְפוֹצִים עַל־הֶהָרִים כַּצֹּאן אֲשֶׁר אֵין־לָהֶן רֹעֶה וַיֹּאמֶר יְהוָה לֹא — להן
אֲדֹנִים לָאֵלֶּה יָשׁוּבוּ אִישׁ־לְבֵיתוֹ בְּשָׁלוֹם׃ וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל אֶל־ — ישובו
יְהוֹשָׁפָט הֲלֹא אָמַרְתִּי אֵלֶיךָ לֹא־יִתְנַבֵּא עָלַי טוֹב כִּי אִם־לְרָע׃
וַיֹּאמֶר לָכֵן שִׁמְעוּ דְבַר־יְהוָה רָאִיתִי אֶת־יְהוָה יוֹשֵׁב
עַל־כִּסְאוֹ וְכָל־צְבָא הַשָּׁמַיִם עֹמְדִים עַל־יְמִינוֹ וּשְׂמֹאלוֹ׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה
מִי יְפַתֶּה אֶת־אַחְאָב מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל וְיַעַל וְיִפֹּל בְּרָמוֹת גִּלְעָד וַיֹּאמֶר זֶה
אֹמֵר כָּכָה וְזֶה אֹמֵר כָּכָה׃ וַיֵּצֵא הָרוּחַ וַיַּעֲמֹד לִפְנֵי יְהוָה וַיֹּאמֶר אֲנִי
אֲפַתֶּנּוּ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלָיו בַּמָּה׃ וַיֹּאמֶר אֵצֵא וְהָיִיתִי לְרוּחַ שֶׁקֶר בְּפִי כָּל־
נְבִיאָיו וַיֹּאמֶר תְּפַתֶּה וְגַם־תּוּכַל צֵא וַעֲשֵׂה־כֵן׃ וְעַתָּה הִנֵּה נָתַן יְהוָה
רוּחַ שֶׁקֶר בְּפִי נְבִיאֶיךָ אֵלֶּה וַיהוָה דִּבֶּר עָלֶיךָ רָעָה׃ וַיִּגַּשׁ צִדְקִיָּהוּ
בֶן־כְּנַעֲנָה וַיַּךְ אֶת־מִיכָיְהוּ עַל־הַלֶּחִי וַיֹּאמֶר אֵי זֶה הַדֶּרֶךְ עָבַר רוּחַ־
יְהוָה מֵאִתִּי לְדַבֵּר אֹתָךְ׃ וַיֹּאמֶר מִיכָיְהוּ הִנְּךָ רֹאֶה בַּיּוֹם הַהוּא אֲשֶׁר
תָּבוֹא חֶדֶר בְּחֶדֶר לְהֵחָבֵא׃ וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל קְחוּ אֶת־מִיכָיְהוּ — תבוא
וַהֲשִׁיבֻהוּ אֶל־אָמוֹן שַׂר־הָעִיר וְאֶל־יוֹאָשׁ בֶּן־הַמֶּלֶךְ׃ וַאֲמַרְתֶּם כֹּה — והשיבהו
אָמַר הַמֶּלֶךְ שִׂימוּ זֶה בֵּית הַכֶּלֶא וְהַאֲכִלֻהוּ לֶחֶם לַחַץ וּמַיִם לַחַץ עַד
שׁוּבִי בְשָׁלוֹם׃ וַיֹּאמֶר מִיכָיְהוּ אִם־שׁוֹב תָּשׁוּב בְּשָׁלוֹם לֹא־דִבֶּר יְהוָה
בִּי וַיֹּאמֶר שִׁמְעוּ עַמִּים כֻּלָּם׃ וַיַּעַל מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל
וִיהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ־יְהוּדָה אֶל־רָמֹת גִּלְעָד׃ וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אֶל־
יְהוֹשָׁפָט הִתְחַפֵּשׂ וָבוֹא בַמִּלְחָמָה וְאַתָּה לְבַשׁ בְּגָדֶיךָ וַיִּתְחַפֵּשׂ מֶלֶךְ
יִשְׂרָאֵל וַיָּבֹאוּ בַּמִּלְחָמָה׃ וּמֶלֶךְ אֲרָם צִוָּה אֶת־שָׂרֵי הָרֶכֶב אֲשֶׁר־לוֹ — ויבא
לֵאמֹר לֹא תִּלָּחֲמוּ אֶת־הַקָּטֹן אֶת־הַגָּדוֹל כִּי אִם־אֶת־מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל — את
לְבַדּוֹ׃ וַיְהִי כִּרְאוֹת שָׂרֵי הָרֶכֶב אֶת־יְהוֹשָׁפָט וְהֵמָּה
אָמְרוּ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל הוּא וַיָּסֹבּוּ עָלָיו לְהִלָּחֵם וַיִּזְעַק יְהוֹשָׁפָט וַי
וַיהוָה עֲזָרוֹ וַיְסִיתֵם אֱלֹהִים מִמֶּנּוּ׃ וַיְהִי כִּרְאוֹת שָׂרֵי הָרֶכֶב כִּי
לֹא־הָיָה מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וַיָּשׁוּבוּ מֵאַחֲרָיו׃ וְאִישׁ מָשַׁךְ בַּקֶּשֶׁת לְתֻמּוֹ
וַיַּךְ אֶת־מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל בֵּין הַדְּבָקִים וּבֵין הַשִּׁרְיָן וַיֹּאמֶר לָרַכָּב הֲפֹךְ
יָדְיךָ וְהוֹצֵאתַנִי מִן־הַמַּחֲנֶה כִּי הָחֳלֵיתִי׃ — ידך

ויושבים בגרן . בא להודיענו כי כשנתנבאו הנביאים לפניהם היו יושבי' חוץ לעיר ושם באו מרגלים של מלך ארם ושמעו שהודיעו למלך ישראל שהוא לבדו יפול במלחמה והוא שצוה מלך ארם לחיילותיו לא תלחמו לא את קטן ולא את גדול כי אם את מלך ישרא' לבדו לקיים דברי מיכיהו לפיכך כת' בגורן שהיה מקום למרגלים לרגל . אבל אם היה הוועד בתוך העיר לא היו מרגלים של מלך ארם יכולין לבא שמא ירגישו בהם שהם מרגלי' אבל כשהם חוץ לעיר אפילו ירגישו בהם וידעו כי מרגלים הם יכולים הם לומ' למקום אחר אנו הולכים ומה שנתקרבנו פה אל הגרן בשביל הרגש גדול וקיבוץ חיילות הנה פתח העיר תמהנו מן הדרך לראות מה זה . והמרגלים הם הודיעו למלך ארם והוא צוה מלהרוג שום ארם כי אם מלך ישראל לבדו . שאם לא כן מה עלה בדעתו שצוה שלא להרוג רק מלך ישראל לבדו . אלא מרגלים היו לו ושמע את מיכיהו שאמ' ראיתי את כל ישראל נפוצים ויאמר ה' לא ארונים לאלה סימן שיהרג המלך . אבל ישראל ישובו איש לביתו לשלום ושמע את זה שאמ' אם שוב תשוב בשלום אבל שמעו המרגלי' והגידו למלך ארם . ואז צוה מלך ארם לעשות כדבר מיכיהו להרוג המלך לבדו : עלו והצליחו וינתנו . כלומ' הלואי שתצליחו וינתנו בידכם : נפוצים על ההרים . כי כשבורחים במלחמה בורחים על ההרים לבית מבצר כמו והנשארים הרה נסו . ועוד שהמלחמה היתה ברמות גלעד מקום הרים וגבעות : ויאמר ה' לא ארונים . לפיכך נפוצים כצאן על ההרים שאין להם רועה שאין ארונים לאלה ש שמלככם יהרג : ישובו איש לביתו לשלום . שאחאב לבדו יהרג. אבל שאר ישראל ישובו איש לביתו בשלום . כאשר צוה מלך ארם לעמו לא תלחמו לא את קטן ולא את גדול : וכל צבא השמים עומדין . אילו מלאכי השרת עומדין לפניו : ויצא הרוח . פת' ויצא המלאך שהרי אמ' לעיל וכל צבא השמים עומדין . ועתה יצא אחד מן המלאכי' ואמ' אני אפתינו כדאמ' עושה מלאכיו רוחות . ולפיכך קדם ואמ' לעיל וכל צבא השמים עומדין שלא תתמה מהיכן יצא הרוח : וכשאמר וכל צבא השמים עומדים תדע מהיכן יצא מאותן הרוחות העומדי' עליו . ורבו' פירשו זה רוחו של נבות : בפי כל נביאיו . שישים דבר בפיהם לאמר עלה והצלח : ויעל ויפל . מכלל שהיו נביאי אמת שלא היו מתנבאים כי אם מה שישים השם בפיהם : תפתה כי תוכל . לפי שיש מפתה הבא על חבירו לפתותו פעמים שהמפותה מבין שזה רוצה לפתותו והוא נזהר ואינו שומע להתפתות. אבל באחאב תפתה גם תוכל : הנך רואה . שיהרג אחאב אשר תבא חדר בחדר להתחבא : שימו זה . ואעפ' שלא ראינו שלא נתנו קודם לכן בבית כלא אלא מתוך שאמ' והשיבהו תוכל לומ' שנתנוהו קודם לכן בבית כלא . ואם תרצה לומר שלא נתנוהו מעולם . ולא תיקשי לך והשיבהו כי כן דרך של מקרא כמו ישובו רשעים לשאולה וכן הרבה : לחם לחץ ומים לחץ . דוגמתו בישעיה לחם צר ומים לחץ : התחפש ובא . פת' צריך אני להתנכר ולהתחפש בבגדים אחרי' שלא יכירוני שאני מלך ישראל כי חשש לדברי מיכיהו שאמ' לו אם תשוב בשלום . ואמר ליהושפט אני רוצה להשתנו' עצמי ולבא במלחמה שיש לי לחוש שמא שמעו ארמיים מה שאמ' מיכיהו' אם שוב תשוב ולא יסבו להלחם כי אם עלי : ואת' לבש בגדיך . תכשיט מלכות ושריונות וכלי מלחמה של מלכות כי אין לחוש בדברי הנביא : כי אם מלך ישראל לבדו . כי כן הגידו מרגלים שלו את דברי מיכיהו : ויזעק יהושפט. אחר כינוי דגלו וחיילותיו שיבאו לעזור לו כמו אות אריה שבדגלו או דגל בני יהודה. וכן מנהג כשנלחמי' שני גדודים מכנה כל גדוד שם אחד לסימן לצורך הגדוד שעמו שאם יתפרדו איש מעל אחיו או יתערבו הגדודים זה בזה יצעקו כל גדוד וגדוד שם סימן דגלו ויכירו בקול הסימן ויקבצו כולם יחד ויהיו אגודה אחד כבראשונה ולא שצעק אל אלהיו . וכן מוכיח במלכים ויזעק יהושפט ולא כת' וה' עזרו . ויסיתם אלהים . אך כת' שם ויהי כראות שרי הרכב כי לא היה מלך ישראל שהכירו והבינו מיד כשצעק אחר סימן של דגלו כדמפר' במה הכירוהו. וישובו מעליו בציווי מלך ארם . ומה' הוא שהכירוהו : ואיש משך בקשת . איש ישראל ונתכוון לירות במחנה ארם ובלא כוונתו ויך החץ את מלך ישראל : בין הדבקים ובין השריון . בין אותה רצועה שמדביקין כובע על ראשו לשריון . ישראל היה מורה החץ ואין לומ' גוי היה כי למי נתכוון והלא מלך ארם צוה לא תלחמו את הקטן ואת הגדול . כי אם מלך ישראל לבדו . ואף לו לא נתכוון שהרי כתיב לתומו . אלא בעל כרחיכו יש לומ' ישראל היה המורה ונתכוון לירות במחנה ארם ולפי תומו הכה את מלך ישראל : לרכב . למנהיג את הרכב : והוצאתני מן המחנה . כלומ' מן המלחמה . מן המערכה הזו הראשונה . והושיבני במערכות אחרונו' : מעמיד במרכבה . החזיק ועמד במרכבה שלא יבינו ישראל במכתו ויברחו ותחילת נפילה ניסה : פי' שמעוני . וירדפם אסא והעם אשר עמו עד לגרר ויפלו מכושים לאין להם מחיה כי נשברו לפני ה' . אר' לוי ד' מלכי' מה שתבע זה לא תבע זה ואילו הן דוד . אסא . יהושפט . חזקיה . דוד אמר ארדפ' אויבי ואשיגם אל' הק' אני עושה כן שנ' ויכם דוד מהנשף ועד הערב . עמד אסא ואמר אין בי כח אלא אני רודף ואתה עושה . אמ' הק' אני עושה כן שנ' וירדפם אסא וגו' . כי נשברו לפני ה' . כי נשברו לפני אסא אין כתי' כאן אלא כי נשברו לפני ה' . עמד יהושפט ואמר אין בי כח לא להרוג ולא לרדוף אלא אריכי או' שירה ואתה עושה . אל' הק' אני עושה כן שנ' ובעת החלו ברינה נתן ה' מארבים וגו' . עמד חזקי' ואמ' אין בי כח לא להרוג ולא לרדוף ולא לומר שירה אלא הריני ישן על מיטתי ואתה עושה אל' הק' אני עושה כן שנ' ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור :

ותעל

ותעל המלחמה ביום ההוא ומלך ישראל היה מעמיד במרכבה נכח
ארם עד הערב וימת לעת בא השמש: כא
וישב יהושפט מלך יהודה אל ביתו בשלום לירושלם: יט
ויצא אל פניו יהוא בן חנני החזה ויאמר אל המלך יהושפט הלרשע הראה
לעזר ולשנאי יהוה תאהב ובזאת עליך קצף מלפני יהוה: אבל דברים ובזאת
טובים נמצאו עמך כי בערת האשרות מן הארץ והכינת לבבך לדרש והכינות
אלהים: וישב יהושפט בירושלם וישב ויצא בעם מבאר שבע עד האלהים
הר אפרים וישיבם אל יהוה אלהי אבתיהם: ועד
ויעמד שפטים בארץ בכל ערי יהודה הבצרות לעיר ועיר:
ויאמר אל השפטים ראו מה אתם עשים כי לא לאדם
תשפטו כי ליהוה ועמכם בדבר משפט: ועתה יהי פחד יהוה עליכם
שמרו ועשו כי אין עם יהוה אלהינו עולה ומשא פנים ומקח שחד:
וגם בירושלם העמיד יהושפט מן הלוים והכהנים ומראשי האבות
לישראל למשפט יהוה ולריב וישבו ירושלם: ויצו עליהם לאמר
כה תעשון ביראת יהוה באמונה ובלבב שלם: וכל ריב אשר יבוא
עליכם מאחיכם הישבים בעריהם בין דם לדם בין תורה למצוה
לחקים ולמשפטים והזהרתם אתם ולא יאשמו ליהוה והיה קצף
עליכם ועל אחיכם כה תעשון ולא תאשמו: והנה אמריהו כהן
הראש עליכם לכל דבר יהוה וזבדיהו בן ישמעאל הנגיד לבית
יהודה לכל דבר המלך ושטרים הלוים לפניכם חזקו ועשו ויהי יהוה
עם הטוב: ויהי אחרי כן באו בני מואב ובני עמון כ
ועמהם מהעמונים על יהושפט למלחמה: ויבאו ויגידו ליהושפט
לאמר בא עליך המון רב מעבר לים מארם והנם בחצצון תמר היא
עין גדי: וירא ויתן יהושפט את פניו לדרוש ליהוה ויקרא צום על
כל יהודה: ויקבצו יהודה לבקש מיהוה גם מכל ערי יהודה באו
לבקש את יהוה: ויעמד יהושפט בקהל יהודה וירושלם בבית יהוה
לפני החצר החדשה: ויאמר יהוה אלהי אבתינו הלא אתה הוא
אלהים בשמים ואתה מושל בכל ממלכות הגוים ובידך כח וגבורה
ואין עמך להתיצב: הלא אתה אלהינו הורשת את ישבי הארץ
הזאת מלפני עמך ישראל ותתנה לזרע אברהם אהבך לעולם:
וישבו בה ויבנו לך בה מקדש לשמך לאמר: אם תבוא עלינו רעה
חרב שפוט ודבר ורעב נעמדה לפני הבית הזה ולפניך כי שמך בבית
הזה ונזעק אליך מצרתנו ותשמע ותושיע: ועתה הנה בני עמון
ומואב והר שעיר אשר לא נתתה לישראל לבוא בהם בבאם מארץ
מצרים כי סרו מעליהם ולא השמידום: והנה הם גמלים עלינו

ותעל המלחמה · ותיסתלק ולא הוזק אחד מיטר' כי אם מלך ישראל לבדו כדבר הנביא שאמ' לא אדונים לאלה ישובו איש לביתו לשלום · לביתו בשלום כאן כת' בשלום ולא לשלום כי נהרג אחאב : כי בערת האשרות · כדלעיל הסיר את הבמות מיהודה : לדרוש את ה': כדלעיל ולא דרש לבעלים כי לאלהי אביו דרש ובמצותיו וגו' : ויעמד שופטים. כשאמ' לו החוזה דברים טובים נמצאו בך כי בערת האשרות בא לו אצל ספר תורה אם בערם כמשפט ומתחילה ראה כתוב אבד תאבדו' ועד אשיריהם תגדעון · ונזכר שכת' בכי תצא כי אם מצבותם תשברון. תמה בעצמו על שהטיב בעיני ה' שבער האשירים אשירי ישראל שהרי לא הזהירם אלא על אשיריהם · ושוב חזר בשופטים ושוטרים. ומצא כת' לא תטע לך אשרה ולא שמח שבערם וגם ראה שם כתוב שופטי' ושוטרי' תתן לך וגו'. מיד ויעמד שופטים מוחזקים בכל ערי יהודה לעיר ועיר. בערי הבצורות העמיד מוחזקי' להכריחם ולכופם לדין מתחילה ושוב העמיד שופטי' שאינם מוחזקים כל כך לעיירות שאינן בצורות לפי שהן יראים להיות סרבנים יותר מאותן היושבין בערי הבצורות שבוטחי' בערי מבצרם : כי לא לאדם תשפטו. פת' לא תחשבו בלבבכם לומ' מה היה לנו אם אנו מטין הדין ולזכות את אוהבינו · להטות דין דלים ולישא פני עשירים · הלא אין המשפט לה' · לכך כאמ' לה' הוא שלו הוא · ואם חייבת את הזכאי כאילו נטלת ולקחת של בוראיך · ויהי לבבכם בכל דין ודין כמו שהק' עומד עליכם בדין וזהו ועמכם בדבר המשפט · ובסנהדרי' תנו' כי לא לאד' תשפטו שמא יאמ' הדיין מה לי לצער הזה תל"ו ועמכם בדבר משפט · כלומ' מוטל עליכם לעשות ואין לו לדיין אלא מה שעיניו רואות כי אין עם ה' אהינו משוא פנים · והוא עמכם במשפט לפיכך אינו רוצה שתעשו עול במשפט ולא תשאו דל ולא תקחו שוחד: וגם בירושלם העמיד · אעפ' שהוא היה בעצמו בירושלם : למשפט ה' ולריב · משפט נופל על דיני ממונות דוגמת והיה לכם לחוקת משפט דירושה וריב נופל על דיני נפשות וחבלות כמו וכי יריבון אנשים : כה תעשון · משום זריזות וזהירות ולחזק הוסיף כון · כמו עד אשר תדעון איך יפול דבר · כה תאמרו' לאדוני לעשו : וכה תדבקון : בין דם לדם. דם רציחה שוגג לרציחת מזיד : והזהרתם את אחיכם ולא יאשמו · והיה קצף עליכם . לפיכך תעשו אתם והזהרת' אותם שאם תקבלו האזהרה לא יהיה לכם קצף · ואם תקבלו באזהר' לא יהיה בדבר שום אשם עליכם הואיל ועשיתם חובתכם המוטלת עליכם לעשות : ויהי ה' עם הטוב · עם עושה הטוב והישר : ועמהם מהעמונים · זה עמלק · ולמה נקראו עמונים לפי ששינה כסותו ולשונו במלבושים ולשון של עמונים ונתערב ובא להלחם בישראל. וכן מוכיח למטה בענין ובעת החלו ברנה ותהלה נתן ה' מארבים על בני עמון ומואב והר שעיר הבאים ליהודה וינגפו · וכי תימן מזכיר למעלה בפסוק שבאו בני עמון ועמהם מן העמוני' ולא הזכיר הר שעיר . אלא העמונים הם עמלקיים ששינו לשונם וכסות' וזהו שיסד הקליר. זכור ערוץ בעמונים נחבא. פרץ כרמי עין גדי בהובא. כלומר מה שעשה עמלק העריץ שנחבא בין העמוני' ובא לפרוץ כרמי ישראל באותו זמן עין גדי כשבא כדכת' והנם בחצצון תמר. והוא עין גדי · ועין גדי סמוך למחוז של עמלק שנאמ' בלך לך ויכו את כל שדה העמלקי וגם את האמורי היושב בחצצון תמר : הוא עין גדי · כלומ' שאמ' לו כבר באו כל כך בקרוב לנו: מכל ערי יהודה · כלומ' שלא תאמ' כשאמ' מתחלה ויקבצו יהודה לבקש מה אילו יושבי ירושלם הם אלא מכל ערי יהודה באו : ואתה מושל בכל הממלכות . ובידך כח וגבור . לכתב ממשלתך עליהם . לכך אנו מבקשים ממך לעזרינו מהם : כח · בעל כח וגבורה : ואין עמך להתיצב · פת' ועתה הוצרכנו לישועתך ואין לך לעכב כי כבר באו עד עין גדי · דא' ואין עמך להתיצב · אין שום בריה יכולה לעמוד על ממשלתך כנגדך בכל ממלכות הגוים · דומה לא יתייצב איש בפניך . וכן מי הוא לפניו יתיצב כי מי ערב את לבו לגשת אלי · כך פירש ר' מנחם בר' חלבו זצ"ל : ותתנה לזרע אברהם . לפיכך עליך להחזיקה בידם ולגרש הגוים האלה . כי אפי' מלך כי אפילו בשר ודם כשנותן מתנה לאוהבו ובא אחר לגוזלה הימנו מדוחק עצמו להחזיקה בידו כל שכן אתה · ושמא תאמר לא נתתיה לכם אלא לפי שעה לכך נאמ' לעולם ירושת עולם נתתה לנו : ויבנו לך בה מקדש לשמך לאמ' · שאם תבא עלינו רעה חרב : שפוט. שם דבר הוא. פת' אם תבא עלינו רעת חרב שפוט או שום דין ודבר ורעב ונזעק איך מצרה ונעמדה בפני הבית הזה תשמע ותושיע כאשר התפלל לפיכך שלמה והבטחתו לעשו' כך ואם ינגף עמך לפני אויב וכל הפרשה עד ונסלח להם והרפאת את ארצם כאשר כתפללת · ועתה אני מתפלל שתזכיר אותה הבטחה ותשמע ותושיענו מאשר באו עלינו בני עמון ומואב והר שעיר אשר לא נתת לבני ישרא' לבא בהם כלומ' להלחם עליהם בבואם מארץ מצרי' ועליה' היה לזכור אותו החסד ולבא בעזרתינו . והם לא די להם שאינן זוכרים לנו אותו חסד להיות עמנו בכל צרתינו אלא שגומלין עלינו רעה · ובאים עלינו לגרשינו מירושתך אשר הורשת בעצמך לפיכך מה יש להם לערער על ירושתינו כי עליך עינינו להושיענו : כי שמעוני . ומלכת שבא ששמעה את שמע שלמה ותבוא לנסות את שלמה בחידות · מאי בחידות אר' ירמי' בר שלום אמרה לו אתה הוא שלמה ששמעתי עליך ועל מלכותך ועל חכמתך · אל' הן. אל' אם אני שואלת דבר אותך אתה משיבני · אל' כי ה' יתן חכמה · אל' מהו שבעה יוצאין ותשעה נכנסין שנים מוסכין ואחד שותה . אל' בודאי ז' יוצאין הם ימי נידה. וט' נכנסין הם ט' ירחי הולד נכנס . שנים דדים מוזגי' והולד שותה. ועוד אני שואלת אשה אמרה לבנה אביך אבי זקנך בעלי אתה בני ואני אחותך · אל' בודאי בנותיו של לוט היו ועוד דוגמא אחר עשתה לו שהביאה זכרים ונקבות לפניו כולם במראה אחת ובקומה אחת ובכסות אחת ואמרה לו הפרש לי זכרים מן הנקבות מיד רמז לסריסיו והביאו לו אגוזים וקליות התחיל מחלק לפניהם · זכרים שלא היו מתביישים היו נוטלי' בבגדיהם ונקבות שהיו מתביישות נוטלי' בסודריהן. אל' אילו זכרים ואילו נקבות. ועוד דוגמא אחרת הביאה לפניו מהולים וערלי' ואל' הפרש לי מהולי' מן הערלים מיד רמז לכהן גדול ופתח ארון הברית מהולין שבהן כרעו בחצי קומתן · ולא עוד אלא שנתמלא פניהם מזיו שכינה. וערלים שבהם נפלו על פניהם מיד · אל' אילו מהולים ואילו ערלים · אל' מהיכן לך זה. אמ' לה מבלעם אילולי שהיה נופל לא היה רואה ולא כלום · ועוד מאיוב בשעה שבאו ג' ריעיו לנחמו אל' לא נופל אנכי מכם כמותכם . באותה שעה אמר' לו לא האמנתי לדבריהם וגו'. אשרי אנשיך וגו' · יהי ה' אלהיך ברוך וגו' : עיין בתרגו' פסוק כשבת המלך אחשורוש :

פירוש לבוא לגרשנו מירשתך אשר הורשתנו: אלהינו הלא תשפט בם
כי אין בנו כח לפני ההמון הרב הזה הבא עלינו ואנחנו לא נדע מה
נעשה כי עליך עינינו: וכל יהודה עמדים לפני יהוה גם טפם
נשיהם ובניהם: ויחזיאל בן זכריהו בן בניה בן
יעיאל בן מתניה הלוי מן בני אסף היתה עליו רוח יהוה בתוך הקהל
: ויאמר הקשיבו כל יהודה וישבי ירושלם והמלך יהושפט כה
אמר יהוה לכם אתם אל תיראו ואל תחתו מפני ההמון הרב הזה כי
לא לכם המלחמה כי לאלהים: מחר רדו עליהם הנם עלים במעלה
הציץ ומצאתם אתם בסוף הנחל פני מדבר ירואל: לא לכם להלחם
בזאת התיצבו עמדו וראו את ישועת יהוה עמכם יהודה וירושלם
אל תיראו ואל תחתו מחר צאו לפניהם ויהוה עמכם: ויקד יהושפט
אפים ארצה וכל יהודה וישבי ירושלם נפלו לפני יהוה להשתחות
ליהוה: ויקמו הלוים מן בני הקהתים ומן בני הקרחים להלל ליהוה
אלהי ישראל בקול גדול למעלה: וישכימו בבקר ויצאו למדבר
תקוע ובצאתם עמד יהושפט ויאמר שמעוני יהודה וישבי ירושלם
האמינו ביהוה אלהיכם ותאמנו האמינו בנביאיו והצליחו: ויועץ
אל העם ויעמד משררים ליהוה ומהללים להדרת קדש בצאת לפני
החלוץ ואמרים הודו ליהוה כי לעולם חסדו: ובעת החלו ברנה
ותהלה נתן יהוה מארבים על בני עמון מואב והר שעיר הבאים
ליהודה וינגפו: ויעמדו בני עמון ומואב על ישבי הר שעיר להחרים
ולהשמיד וככלותם ביושבי שעיר עזרו איש ברעהו למשחית:
עד ויהודה בא על המצפה למדבר ויפנו אל ההמון והנם פגרים נפלים
פלטה ארצה ואין פליטה: ויבא יהושפט ועמו לבז את שללם וימצאו בהם
ופגרים לרב ורכוש ופגרים וכלי חמדות וינצלו להם לאין משא ויהיו ימים
הרביעי שלושה בוזזים את השלל כי רב הוא: וביום הרבעי נקהלו לעמק
ברכה כי שם ברכו את יהוה על כן קראו את שם המקום ההוא
עמק ברכה עד היום: וישבו כל איש יהודה וירושלם
ויהושפט בראשם לשוב אל ירושלם בשמחה כי שמחם יהוה
מאויביהם: ויבאו ירושלם בנבלים ובכנרות ובחצצרות אל בית
יהוה: ויהי פחד אלהים על כל ממלכות הארצות בשמעם כי נלחם
יהוה עם אויבי ישראל: ותשקט מלכות יהושפט וינח לו אלהיו
מסביב: וימלך יהושפט על יהודה בן שלשים וחמש
שנה במלכו ועשרים וחמש שנה מלך בירושלם ושם אמו עזובה בת
אביו שלחי: וילך בדרך אסא אביו ולא סר ממנה לעשות הישר בעיני
אסא יהוה: אך הבמות לא סרו ועוד העם לא הכינו לבבם לאלהי אבתיהם
: ויתר דברי יהושפט הראשנים והאחרנים הנם
כתובים בדברי יהוא בן חנני אשר העלה על ספר מלכי ישראל:
ואחרי כן אתחבר יהושפט מלך יהודה עם אחזיה מלך ישראל הוא
הרשיע לעשות: ויחברהו עמו לעשות אניות ללכת תרשיש ויעשו
אניות בעציון גבר: ויתנבא אליעזר בן דדוהו ממרשה על יהושפט
לאמר כהתחברך עם אחזיהו פרץ יהוה את מעשיך וישברו אניות
כא ולא עצרו ללכת אל תרשיש: וישכב יהושפט עם אבתיו ויקבר
עם אבתיו בעיר דויד וימלך יהורם בנו תחתיו:
ולו אחים בני יהושפט עזריה ויחיאל וזכריהו ועזריהו ומיכאל
ושפטיהו כל אלה בני יהושפט מלך ישראל: ויתן להם אביהם
מתנות רבות לכסף ולזהב ולמגדנות עם ערי מצרות ביהודה ואת
הממלכה נתן ליהורם כי הוא הבכור: ויקם יהורם על ממלכת אביו
ויתחזק ויהרג את כל אחיו בחרב וגם משרי ישראל:
בן שלשים ושתים שנה יהורם במלכו ושמנה שנים
מלך בירושלם: וילך בדרך מלכי ישראל כאשר עשו בית
הרע אחאב כי בת אחאב היתה לו אשה ויעש הרע בעיני יהוה:
ולא אבה יהוה להשחית את בית דויד למען הברית אשר כרת
לדויד וכאשר אמר לתת לו ניר ולבניו כל הימים:

גם טפם כמנהג. כשהגדודי' באים על הארץ בורחי' מן הכפרי' לערי מבצריהם. כי כן יהודה עמו שברחו כולם לירושלם לערי מבצר הם טפם נשיהם ובניהם: אל תיראו ואל תחתו. מהם כי לה' המלחמה. מוסב על שאמרו אין בנו כח לפני ההמון הזה והנביא אומ' להם אעפ"י שהם רבים מכם אל תיראו מהם כי לא לכם המלחמה כי לאלהים. מוסב על ואנחנו לא נדע והשיב להם הרואה והנביא על דבריהם ודאי כאשר אמרתם שעל הק' עיניכם ובטחוניכם ל להושיעכם כן אעשה לכם מן המלחמ' להק': כמעלה הציץ. שם מקום: התייצבו עמדו וראו את ישועת ה'. מוסב על שאמ' ואין עמך להתיצב: השיב הק' כן אעשה ואני אקום להלחם בעדם מחר כאו. והם האמינו בה' ונזרזו: וישכימו בבקר. האמינו בה' אלהיהם שהבטיחם להלחם: ותאמנו. ותהיו בני אמונה ותצליחו. דוגמת כי לא תאמינו כי לא תאמנו: וה' נתן מארבי' נתן מארבים להחרימם ולהשמידם. דוגמתו באביהו בן ירבעם. וירבעם הסיב המארב. כמו כן הסיבם הק' זה בזה ושוב חזר מואב ועזר לבני עמון. וקמו שניהם על בני שעיר. כמד"א ויעברו בני עמון ומואב על יושבי הר שעיר להחרים. וככלותם ביושבי שעיר להכותם עד תומם עזרו איש ברעהו הם כן הסיבן הק' זה על זה להשחיתם עד כלותם עד שנפלו הפגרים לארץ לאין פליטה: מארב. לשון הכמנה: לאין משא מרוב. נקהלו לעמק ברכה. לאותו עמק שלאחר כן נקרא עמק ברכה על שם המעשה. כמו שמפורש כד אמ' בסמוך כי שם ברכו את ה' והודו על כל הטוב' שעשה להם שעזרם מאויביהם: ויבאו ירושלם בנבלים ובכינורות ובחצוצרו'. הרי ג' כלי שיר כנגד ג' כל איש יהודה ויושבי ירושלם ויהושפט:

וילך בדרך אסא אביו. מאיזה דבר. שלא סר מלעשו' הישר מדרך הטוב והישר של אביו אבל מדרכיו הרעים של אסא סר ממה שלא נשען על ה' שהוציא כסף וזהב מאוצרות בית ה' וישלח למלך ארם לעזור לו אבל יהושפט לא עשה כן אבל בטח כל ימיו בהק': בדברי יהוא בן חנני הרואה. שאמר אל המלך יהושפט הלרשע לעזור וגו': ולא עצרו פת' לא עצר כח האניות ללכת וישברו: לתת לו ניר. פי' עול על ישראל: פי' שמעוני. דא' ויוקים זה יהושע שהקים שבועה לגבעונים. ואנשי כוזיב' שכיזבו ליהושע. ויואש שנתייאשו מן הגאולה. ושרף שנתחייבו שריפה למקום. אשר בעלו למואב שנשאו נשים מואביות. וישובי לחם זו רות המואביה שבאת' ונדבקה בבית לחם. והדברים עתיקים דברים הללו עתיק יומין אמריכאו. המה היוצרים אילו בני יונדב בן רכב שנצרו שבועת אביהן. יושבי נטעים זה שלמה המלך שדומה לנטיעה במלכותו. וגדירה אילו סנהדרי' שגדרו פירצותיהן של ישראל. עם המלך במלאכתו זו רות המואביה שראת' במלכות שלמה בן בנו של בן בנה: ר' יהוד' אומ' אף חולדה הנביאה מבני בניה של רחב. שנ' וילך חלקיה הכהן וגו' בן תקות. וכתי' את תקות חוט השני. והרי דברי' קו' ומה אם מי שהיתה מעם שנ' בו לא תחיה כל נשמה על שקרבה עצמה כך קרבה המקום. ישראל שעושי' התורה על אחת כמה וכמה: דא' המה היוצרים אמר ריב"ל בנפשותם של צדיקים נמלך וברא את האדם. המה היוצרי' על שם וייצר ה' אלהים את האדם. יושבי נטעים על שם ויטע ה' אלהי' גן בעדן. וגדירה על שם אשר שמתי חול גבול לים. עם המלך במלאכתו יושבים שם עם מלך מלכי המלכים הק' יושבים נפשותם של צדיקים שבהם נמלך וברא את העולם:

וישב שלמה על כסא ה'. אר"י יצחק איפשר לבשר ודם לישב על כסא ה' אותו שכת' בו כורסיה שביבין דנור. אלא מה כסא ה' שולט מסוף העולם ועד סופו כך שלמה שליט מסוף העולם ועד סופו. מה כסא ה' דן בלא עדים ובלא התראה כך שלמה היכן דכתי' אז תבואנה שתי' נשים זונות: ר' ביבי בש"ר ראובן אומ' רות וערפה בנותיו של עגלון היו. אל"ה הק' אתה חלקת לי כבוד ועמדת מכסאך בשביל כבודי שנ' ויקם מעל הכסא. חייך שאני מעמיד ממך בן ואני מושיבו על כסא דכתי' וישב שלמה על כסא ה'. דא' שמלך בירושלם שנקרא כסא ה':

ויקרא אסא אל ה' אלהיו. אין לישראל כי אם תפילה והיינו דכתיב אל תיראי תולעת יעקב. מה תולעת זו אינה מכה את הארזים אלא בפה. כך ישראל אין להם כח אלא בפה בתפילה. וכן באס' ויקר' אס' אל ה' אלהיו וגו': בימיו

בימיו פשע אדום מתחת יד יהודה וימליכו עליהם מלך׃ ויעבר
יהורם עם שריו וכל הרכב עמו ויהי קם לילה ויך את אדום הסבב הסובב
אליו ואת שרי הרכב׃ ויפשע אדום מתחת יד יהודה עד היום הזה
אז תפשע לבנה בעת ההיא מתחת ידו כי עזב את יהוה אלהי אבתיו׃
גם הוא עשה במות בהרי יהודה ויזן את ישבי ירושלם וידח את
יהודה׃ ויבא אליו מכתב מאליהו הנביא לאמר
כה אמר יהוה אלהי דויד אביך תחת אשר לא הלכת בדרכי יהושפט
אביך ובדרכי אסא מלך יהודה׃ ותלך בדרך מלכי ישראל ותזנה את בדרכי
יהודה ואת ישבי ירושלם כהזנות בית אחאב וגם את אחיך בית ותזנה
אביך הטובים ממך הרגת׃ הנה יהוה נגף מגפה גדולה בעמך
ובבניך ובנשיך ובכל רכושך׃ ואתה בחליים רבים במחלה מעיך ובנשך
עד יצאו מעיך מן החלי ימים על ימים׃ ויער יהוה על יהורם את ויער
רוח הפלשתים והערבים אשר על יד כושים׃ ויעלו ביהודה
ויבקעוה וישבו את כל הרכוש הנמצא לבית המלך וגם בניו ונשיו
ולא נשאר לו בן כי אם יהואחז קטן בניו׃ ואחרי כל זאת נגפו יהוה
במעיו לחלי לאין מרפא׃ ויהי לימים מימים וכעת צאת הקץ לימים
שנים יצאו מעיו עם חליו וימת בתחלאים רעים ולא עשו לו עמו
שרפה כשרפת אבתיו׃ בן שלשים ושתים היה במלכו ושמונה
שנים מלך בירושלם וילך בלא חמדה ויקברהו בעיר דויד ולא ב
בקברות המלכים׃ וימליכו יושבי ירושלם את כב
אחזיהו בנו הקטן תחתיו כי כל הראשנים הרג הגדוד הבא בערבים
למחנה וימלך אחזיהו בן יהורם מלך יהודה׃
בן ארבעים ושתים שנה אחזיהו במלכו ושנה אחת מלך בירושלם
ושם אמו עתליהו בת עמרי׃ גם הוא הלך בדרכי בית אחאב כי אמו
היתה יועצתו להרשיע׃ ויעש הרע בעיני יהוה כבית אחאב כי המה
היו לו יועצים אחרי מות אביו למשחית לו׃ גם בעצתם הלך וילך
את יהורם בן אחאב מלך ישראל למלחמה על חזאל מלך ארם
ברמות גלעד ויכו הרמים את יורם׃ וישב להתרפא ביזרעאל כי
המכים אשר הכהו ברמה בהלחמו את חזאל מלך ארם ועזריהו בן
יהורם מלך יהודה ירד לראות את יהורם בן אחאב ביזרעאל כי
חלה הוא׃ ומאלהים היתה תבוסת אחזיהו לבוא אל יורם ובבאו
יצא עם יהורם אל יהוא בן נמשי אשר משחו יהוה להכרית את בית
אחאב׃ ויהי כהשפט יהוא עם בית אחאב וימצא את שרי יהודה כהשפט
ובני אחי אחזיהו משרתים לאחזיהו ויהרגם׃ ויבקש את אחזיהו
וילכדהו והוא מתחבא בשמרון ויבאהו אל יהוא וימתהו ויקברהו כי ויבאוהו
אמרו בן יהושפט הוא אשר דרש את יהוה בכל לבבו ואין לבית
אחזיהו לעצר כח לממלכה׃ ועתליהו אם אחזיהו
ראתה כי מת בנה ותקם ותדבר את כל זרע הממלכה לבית יהודה׃
ותקח יהושבעת בת המלך את יואש בן אחזיהו ותגנב אתו מתוך
בני המלך המומתים ותתן אתו ואת מינקתו בחדר המטות ות
ותסתירהו יהושבעת בת המלך יהורם אשת יהוידע הכהן כי היא
היתה אחות אחזיהו מפני עתליהו ולא המיתתהו׃ ויהי אתם בבית
האלהים מתחבא שש שנים ועתליה מלכת על הארץ׃
ובשנה השביעית התחזק יהוידע ויקח את שרי המאות לעזריהו בן כג
ירחם ולישמעאל בן יהוחנן ולעזריהו בן עובד ואת מעשיהו בן
עדיהו ואת אלישפט בן זכרי עמו בברית׃ ויסבו ביהודה ויקבצו את
הלוים מכל ערי יהודה וראשי האבות לישראל ויבאו אל ירושלם׃

בימיו פשע אדום. כי דוד הכרית כל זכר באדום. ויתן בהם נציבים במקום מלך ופרע לו מס. וכן היו עושין כל מלכי יהודה נותנים נציבים הטובים בעיניהם. ובימיו של יורם ואילך פשע אדו' מתחת יהודה: הסובב אליו. ויך אותו אדום הסובבים וסומכים לו לעזרו. כי היה דרכם כשהיו נוצחים במלחמה היו תופשים אנשי' הגבורים ומביאים אותם עמה' שלא יתוספו על שונאיו להיות לעזרה לאדום בני עמם וקם לילה פתאום והרגם. ורבו' פיר' הסובב אליו שמוכין לפניו: ויפשע אדום. והלא כבר נאמר למעלה בימיו פשע אדום אלא כן דרך הפסוקי' לומ' לפי שהפסיק בנתיים פסוק אחר. ורוצה לומ' אז תפשע לבנה לכך סרורין מתחילה ואומ' ויפשע אדו': אז תפשע לבנה. של יהודה היה והיה עומד על גבול אדום. כדכתי' בספר יהושע זאת נחלת מטה בני יהודה למשפחותם. ויהיו הערים מקצה וגו'. וכשראו שמרדו אדומיים מרדו אף הם: בעת ההיא. יש שיושבין על גבול אדום ועזרו לאדום. וזהו אז תפשע כלומ' אז כשראו בני לבנה שפשע אדו' במלך יהודה מרדו אף הם בעת ההיא: כי עזב את אלהיו. מגיד מי גרם לו שמרדו בימיו יותר משאר מלכי יהודה שהיו לפניו: ויזן את יושבי. כל מי שעוזב ומימר יראת הק' בעז כופל לומ' זנות שעושה דוגמת אשה מזנה ומחלפת מאחרים. ודומה כי זנה תזנה הארץ מאחרי ה'. וזנו אחרי אלהי הנכר. והזנו בניך אחרי: ויבא אליו מכתב מאליהו. לאחר שעלה לשמים בא לו כתב זה של נבואה זו: ויבקעוה. כמו נעלה ביהודה ונבקיענה. וכן להבקיע אל מלך אדום: בעת צאת הקץ. אותו קץ שאמר לו הנביא: ולא עשו לו עמו שריפה. אעפ"י שהיה צריך לאות' שריפה לפי שחלה בחלאים רעי' ובשרו מוסרח לא חפץ הק' בכבודו שיעשו לו שריפה. וגם לא נקבר בקברות מלכים: וילך בלא חמדה. פתרון כל ימיו ברעה ובתחלואים ובלא טוב החמדה. ועליו נתקיים ראה נתתי לפניך היום את המות ואת החיים. קצר ימים ושבע רוגז: בן מב" שנה אחזיהו במלכו. ובמלכים הוא אומ' בן כב" שנה. הכיצד ועוד מה שכת' כאן בן מב" שנה ושמונה שנה מלך בירושלם. אי איפשר לומ' כן שהיה הבן גדול מאביו ב' שנה אלא שנה קודם שנולד אביו נגזרה גזירה על בית דוד שנכלה עם בית אחאב. וכן הוא אומ' ומאלהים היתה תבוסת אחזיהו לבא על אדם וגו'. מיום שנשא אסא את בת עמרי ליהושפט בנו כך שנויה בסדר עולם ובתוספת' דסוטה. אך בכל המקרא לא מצינו שנשא יהושפט בת עמרי. אך מצאתי ויתחתן לאחאב. ושמא זו היא אחותו שנשא ובשנת לא" לאסא נשאה. ובשנת לא" לאסא מלך עמרי ו ונשנשא את בתו אסא ליהושפט בנו כשעלה עמרי והרג תבני. צא וחשוב משנת לא" לאסא עד מות אחזיהו ותמצאם מב". ועוד כת' אחד אומ' במלכים בשנת יב" לאדם מלך אחזיהו בן יהורם וכת' אחר אומ' ובשנת יא" לאדם מלך אחזיהו. על כרחינו יהורם אביו לא מת אלא בשנת יב' לאדם. שהרי כתי' בשנת ה' ליהורם בן אחאב מלך יהורם בן יהושפ'. וח' מלך. ומה שאמ' שוב בשנת יא" לפי שמלך בחיי אביו שנה אחת לפי שהיה נגוע בתחלואים קשים כמו שכ' ואחרי כל זאת נגפו ה' לחלי ואין מרפא וימליכו יושבי ירושלם אחזיה בנו שנה אחת בחיי אביו. שזהו יא" ליורם מלך ישראל. ומה שאמ' בשנת יב" ליורם לאחר שמת אביו אז היו יב" ליורם: ויכו הרמים. כמו הארמי'. הרבה מקומות שחסר אלף. כגון ולעמשא תמרו. ולפעמים האלף מוספת בתיבה. כגון ולאיתן האזרחי והוא הזרחי ואחותי באזניכם: כי המכים אשר הכוהו. פת' מן המכים אשר הכוהו ברמה. וכן במלכים: ועזריהו בן יהורם. זה אחזיהו. וכן במלכים ואחזיהו מלך יהודה ירד לראות את יורם. דוגמתו עוזיהו עזריהו. תבוסת. פת' ערבוב. כמו מתבוססת בדמייך: ובני אחי אחזיהו. ומה שלא נאמר ואחי אחזיהו לפי שנהרגו בימי יורם אביהם. כדכתי' לעיל ויעלו ויבקעוה וגו'. ולא נשאר לו בן כי אם אחזיהו קטן בניו: ותקם ותדבר. לשו' דבר. ובמלכים כת' ותאבד. ועל הדור הזה אמר דוד למנצח על השמינית מזמור לדוד שראה דוד ברוח הקדש שבדור שמיני יהרג כל זרע המלוכה על ידי עתליהו. שהרי משלמה עד יואש ח' דורו' והתפלל שנשתייר זרעו לזכרון' ואמר הושיעה ה' כי גמר חסיד. ובמלכים אומ' שעל ידי שם המות הרגתם שהרי כת' שם מבני המלך הממותים וקרי המומתים משמע שמתו כבר. למסורת. הממותים שמתים והולכים על ידי יסורין. לשו' הווה ולא לאלתר. וזהו מיתת כישוף ושם המות שלא מתים לאלתר אלא הולכים ומדוכין בתחלואים ושוב מתים. כמו ממותי תחלואי רעב. כי גם הם אין מתים לאלתר: בת המלך. אחות אחזיהו: בחדר המיטות. תרג' באדרון בית ערסתא. כלומ' בעזרה בחדר שכיבת הכהנים. ורבי' שלמ' פי' בחדר המטות בעלית בית המקדש ובית קדש הקדשים ככת' ויהי אתה בבית אלהים. ועליו אמ' דוד כי יצפנני בסוכה יקוריהו חדר המטות. על שם בין סדיגלין: פי' שמעוני. בארה בכו אשר הגלה תלגת. למה נקרא שמו בארה שהיה בארה של תורה. למה מת בארה בגולה בשביל שיחזרו עשרת השבטים בזכותו. ולמה מת משה במדבר שיחזרו דור המדבר בזכותו:

359

ויכרת כל הקהל ברית בבית האלהים עם המלך ויאמר להם הנה בן
המלך ימלך כאשר דבר יהוה על בני דויד׃ זה הדבר אשר תעשו
השלשית מכם באי השבת לכהנים וללוים לשערי הספים׃ והשלשית
בבית המלך והשלשית בשער היסוד וכל העם בחצרות בית יהוה׃
ואל יבוא בית יהוה כי אם הכהנים והמשרתים ללוים המה יבאו כי
קדש המה וכל העם ישמרו משמרת יהוה׃ והקיפו הלוים את המלך את
סביב איש וכליו בידו והבא אל הבית יומת והיו את המלך בבאו
ובצאתו׃ ויעשו הלוים וכל יהודה ככל אשר צוה יהוידע הכהן
ויקחו איש את אנשיו באי השבת עם יוצאי השבת כי לא פטר יהוידע
הכהן את המחלקות׃ ויתן יהוידע הכהן לשרי
המאות את החניתים ואת המגנות ואת השלטים אשר למלך דויד את
אשר בית האלהים׃ ויעמד את כל העם ואיש שלחו בידו מכתף הבית
הימנית עד כתף הבית השמאלית למזבח ולבית על המלך סביב׃
ויוציאו את בן המלך ויתנו עליו את הנזר ואת העדות וימליכו אתו
וימשחהו יהוידע ובניו ויאמרו יחי המלך׃
ותשמע עתליהו את קול העם הרצים והמהללים את המלך ותבוא
אל העם בית יהוה׃ ותרא והנה המלך עומד על עמודו במבוא
והשרים והחצצרות על המלך וכל עם הארץ שמח ותוקע בחצצרות
והמשוררים בכלי השיר ומודיעים להלל ותקרע עתליהו את בגדיה
ותאמר קשר קשר׃ ויוצא יהוידע הכהן את שרי
המאות פקודי החיל ויאמר אלהם הוציאוה אל מבית השדרות והבא
אחריה יומת בחרב כי אמר הכהן לא תמיתוה בית יהוה׃ וישימו
לה ידים ותבוא אל מבוא שער הסוסים בית המלך וימיתוה שם׃
ויכרת יהוידע ברית בינו ובין כל העם ובין המלך
להיות לעם ליהוה׃ ויבאו כל העם בית הבעל ויתצהו ואת מזבחתיו
ואת צלמיו שברו ואת מתן כהן הבעל הרגו לפני המזבחות׃ וישם
יהוידע פקדות בית יהוה ביד הכהנים הלוים אשר חלק דויד על בית
יהוה להעלות עלות יהוה ככתוב בתורת משה בשמחה ובשיר על בסא
ידי דויד׃ ויעמד השוערים על שערי בית יהוה ולא יבא טמא לכל יהוה
דבר׃ ויקח את שרי המאות ואת האדירים ואת המושלים בעם ואת השוערים
כל עם הארץ ויורד את המלך מבית יהוה ויבאו בתוך שער העליון יבוא
בית המלך ויושיבו את המלך על כסא הממלכה׃ וישמחו כל עם
הארץ והעיר שקטה ואת עתליהו המיתו בחרב׃
בן שבע שנים יואש במלכו וארבעים שנה מלך בירושלם ושם אמו כ ד
צביה מבאר שבע׃ ויעש יואש הישר בעיני יהוה כל ימי יהוידע
הכהן׃ וישא לו יהוידע נשים שתים ויולד בנים ובנות׃ ויהי אחרי
כן היה עם לב יואש לחדש את בית יהוה׃ ויקבץ את הכהנים והלוים והלוים
ויאמר להם צאו לערי יהודה וקבצו מכל ישראל כסף לחזק את
בית אלהיכם מדי שנה בשנה ואתם תמהרו לדבר ולא מהרו הלוים׃
ויקרא המלך ליהוידע הראש ויאמר לו
מדוע לא דרשת על הלוים להביא מיהודה ומירושלם את
משאת משה עבד יהוה והקהל לישראל לאהל העדות׃ כי עתליהו
המרשעת בניה פרצו את בית האלהים וגם כל קדשי בית יהוה עשו
לבעלים׃ ויאמר המלך ויעשו ארון אחד ויתנהו בשער בית יהוה

ויכרות כל הקהל ברית בבית האלהים עם המלך · שיהו לעזרתו השלישית מכם באי השבת וגם יוצאי השבת. כדכתיב בסמוך ויקחו איש את אנשיו באי השבת עם יוצאי השבת · שהמשמרו' היו מתחדשו' בשבת כהונה ולויה אחת יוצאה ואחת נכנסת · ולא עכב יהוידע שם משמר היוצא עם הנכנס וחלקם לשלשה חלקים. ונתן השלישית האחד בבית המלך לשמור שלא יקבוץ עליו להורגו והשלישי' הוא ה השניה בשער היסוד · ובמלכים כת' בשער סור. וביומא ירושלמי מפורש שבעה שמות היו לו לשער היסוד · סור על שם שהיו מטהרין שם את המצורעים על בהן ידם. ועל שם סורו טמא : וכל העם ישמרו. שלא יבאו בית ה' : וכליו בידו · כלי מלחמתו בידו : כי לא פטר. אותם מחלקות היוצאים ללכת לביתם · עכבן שם עם הבאים. דוגמת בלשכות פטורין · כלומ' פטורין היו מכל מלאכה בעזרה. כי אם לשמור הלשכות · כי יומם ולילה חובה עליהם ב במלאכה לשמור העזרות לפי' היו פטורי' מכל שאר מלאכ' העזרה ו והלשכות: ואיש שלחו בידו · כלי זיינו .כמו מעבר בשלח : ובעד השלח : את הנזר · כי היא העטרה שלקח דוד מרבת בני עמון כ כדכת' לעיל ויקח דוד עטרת מלכם ותהי על ראש דוד. ומשם ולהבא היו מלכי יהודה מניחין אותו הנזר על ראשם : ואת העדות. זה ספר תורה · וכן הוא אומ' וקרא בו כל ימי חייו · ורבו' אמ' הנזר זה העדות · שכל הראוי למלכות בית דוד הולמתו ושאינו ראוי למלכות אינה הולמתו : ועומד על עמודו. כדאמ' ויעמד המלך על העמוד · כי עשה שלמה כיור נחשת . ויעמוד עליו ויברך על ברכיו. עוד היו' מנהג כשהגוים מתועדים יחד עומד המלך או הדוכס במקום גבוה כדי שיוכלו לראותו ולשמוע את דבריו : קשר קשר . מרד מרדו : השדרות · פי' מקום מבוא המלך מביתו לבית ה' . ולא ידעתי מה לשו' שדרות. ויונ' תרג' סידוריא : והבא אחריה יומת. אל תניחוה לבאת דרך מוצא העזרה אל העיר פן תמצא עוזרים ת מת חברים אליה. והבא אליה לעזרה יומת המיתוהו : וישימו לה ידי'. מקום לנוס: ברית בינו ובין כל העם ובין המלך · שיהו כולם המלך והעם אחרי ה' : פקודות · ממונים על זה להעלות עולות · וכל האמור בפרשה · דוגמ' וישמע פשחור וגו'. כמו והוא פקיד ונגיד בית ה' : ולא יבא טמא לכל דבר. אף היו פקודים שלא יניחו ליכנס בעזרה שום אדם לצורך כל דבר : כל ימי יהוידע. ובמלכים כת' כל ימיו · אבל לאחר שמת אז באו שרי המלך להשתחוות לו לעשותו קדש · ובמדרש מפור' לפי שנטמן בבית קדש הקדשים ולא החזק א אמרו כדי אתה להיות אלוה : ויולד בנים . לפי שנ' למטה שהרג יואש את בני יהוידע הוצרך לומ' שהיו לו בנים: לחדש את בית ה' · כי עתליהו המרשעת ובניה פרצוהו . כלומ' לא הוצרך לבודקו כי מ מחדש בנאו שלמה בבנין חזק · ומה שהוצרך לבודקו לפי שעתליהו המרשעת ובניה פרצוהו כי משנבנה בימי שלמה עד יואש לא היו רק קכ"ה שנה · וכבר היה נפרץ שאם לא פרצוהו עתליהו ובניה עדיין היה קיים · שהרי מיואש עד יאשיהו יותר ממאתים שנה · לפיכך לא הוצרך לבודקו ולחזקו עד ימי יאשיהו . ויותר ממאתים שנה עד י יאשיהו ונגמר הבית עד יואש קכ"ה שנה. כיצד שלמה מלך ה' שנה ובשנה העשירית למלכו נגמר כל בנין הבית . שהרי בד' שנה ל למלכותו התחיל לבנותו וז' שנה עכב בבנינו הרי י' שנה. ונשארו ל' שנה · ורחבעם מלך יז' שנה הרי מז'. ואביה מלך ג' שנים · הרי נ' שנה · ואסא מא' שנה הרי צא' שנה · ויהושפט כה' הרי קיו' · ויהורם ח' הרי קכד'. ואחזיה א' הרי קכה' · כי אחזיהו אבי יואש לא מלך כ כי רק שנה אחת. נמצא שלא היה עדיין בימי יואש צריך לחזקו א אפילו לאחר ק' שנה. שהרי מיואש עד יאשיהו יותר ממאתים שנה . ואעפ"י שלא עשאו יואש חדש מתחילה לא הוצרך לחזקו עד מלוך י יאשיהו · כיצד אמציהו מלך כט' שנה · עזיהו נב'. ויותם יו' · ואחז יו' · וחזקיהו כט'. ומנשה נה'. הרי קנז' שנה ואמון ב' שנה הרי לך זימות יואש עד מלוך יאשיהו ר' שנים חסר אחת ואותן שנים יותר שהיה יואש לאחר שהחזיק הבית נמצא שלא הוצרכו לחזק את הבית אם עתליהו המרשעת ו ובניה לא פרצו : מדי שנה בשנה. כלומר קבצו אותו כסף שהיו ישר' נותנין מדי שנה בשנה · ככת' כל העובר על הפקודים . ובמלכים כל כסף הקדשים אשר יובא וגו' ישלם כספי' היו · כסף עובר של שקלים בכל שנה על שם כל העובר הכלא' בכל העובר על הפקודים. עובר על שם העובר · וכסף נפשות ערכו. על איש שהתנדב ערך נפשו' כמו שאמ' ערכי עלי . וכל כסף אשר יעלה על לב איש נדבה לבדק הבית : ואתם תמהרו · מפורש במלכים שאמ' להם המלך יקחו איש מאת מכרו : ויחזקו הבית . ונתעצלו בדבר להטריח מכריהם · וכשראה המלך כן אמ' להם ועתה אל תקחו כסף מאת מכריכם כי ל לבדק הבית תתנוהו · וזהו שאמ' כאן ואתם תמהרו לדבר ולא מהרו הלוים : משאת משה. כלומ' שקלים שצוה עליהם במדבר : משאת על שם כי תשא: כי עתליהו. לכך אין תמיה כי אין צריך כל כך מהרה חזוק . וגם אל תתמה שלא היה כסף וזהב של הקדשות באוצרות בית ה' על שהוצרכו ליתן קול ביהודה ובירושלם להביא משאת · כי גם כל קדשי בית ה' עשו לבעלים : ויעשו ארון אחד ובמלכים כת' ויקב חור בדלתו. ועל ידי אותו החור היו זורקין בארון ה ההקדשות ולא לפתוח הדלת פן יבא רמאי ויגנוב ממנו :

ויתנוהו בשער בית ה' חוצה. כדי שיוכלו לבא אליו כל נדיב לב ל
לתת בו את תרומת ה': וכראותם כי רב הכסף אז בא סופר המלך
ופקיד כהן הראש. והו' סגן כהונה עם סופר המלך. ובמלכים כת'
ויעל סופר המלך והכהן. ופתר' ויעל סופר המלך ואף הכהן הגדול
שלא פקידו הוא הסופר הכותב כמו פקיד כהן הראש: מוטב לו. כי
עם סופר המלך אין הגון וכבוד לכהן גדול לילך עם עבדי המלך:
ויערו את הארון. דוגמ' ותער כדה: וישאוהו. בכל יום ויום כ
כשרואים כי רב הכסף שבו מביאין אותו לפני המלך בתוך העזרה
ומערין אותו וכופאין אותו ומחזירין למקומו בשער ה' חוצה: ותעל
ארוכה למלאכה. דוגמ' היאיו האבני דעזרא. וגם לעיל דיואב י
יחיה את שאר העיר: על מתכונתו. על תכונתו: והעלות. פיסון
בל'. הוא שכותשין בו את הבשמים במכתשת. כמו אם
תכתוש אויל במכתש בתוך הריפות בעלי. כך את'לי שמואל
מכרבוכא. ויש לו' העלות אילו הכסרים שחותכין עליו בשר.
ודוגמ' במס' ביצה. אין מטלטלין את העלי: וכפות
וכלי זהב. ובמלכים כתי' אך לא יעשה את בית ה' ספות.
הכיכר ומפורש בכתובו' בפא' בעא מיניה רב הונא מרב כלי שרת כ
כיהו שיעשו מקדשי ברק הבית: מעל לעם. גבוה מכל העם ב
כדי להשמיע קולו. ובאיכה רבתי דורש סמך על עצמו שהיה שר ג
גבוה מכל העם כביא וכהן גדול. וביום הכיפורים ואתן המלך
ולא כתיירא מלומ' כבואה. ועליו כאמ' אם יהרג במקדש ה' כהן ו
ונביא. ובמותו אמר ירא ה' כי לא הרגוני אלא על שאמרתי ם
שליחותו. ומאחר שהרגתי עליו מן הדין והגון וכדי הוא שידרוש
דמי. וכן היה כי מיד שדרש דמו כי לתקופת השנה עלה עליו חיל
ארם: ויהי לתקופת השנה. לפי שסבבו יהודה חטאו יותר
משאר שבטים כמו שאמ' למעלה ויעזבו את בית ה' אלהי אבותיהם:
וישחיתו את כל שרי העם. מוסב למעלה על ואחר מות יהוידע באו
שרי יהודה להשתחות למלך והחטיאו את יואש אחריהם על זאת כ
כפרע להם גמולם שבאו חיל ארם והשחיתו את כל שרי העם: מ
מהעם. מהיות עם: ברמי בני יהוידע. בשביל דמי ו
זכריה שהיה בן יהוידע: היה לו לזכור טובה וחסד שגמל ע
עמו יהוידע: בשביל אותו עון נתקשרו עליו עבדיו והרגוהו
על מטתו. מדדו לו מדה כנגד מדה. על שהרג זכריה שהיה
שקט ושליו ובטוח שאין לו לדאג כי בן יהוידע הוא ולכבודו יכהגו בו
כבוד ושפכו דמיו לארץ. ועל כן נהרג גם הוא בשלוה והשקט על
מטתו ובשלום שודד יבואנו: המואבית. מה לי ומי יהיו ומי
יבאו אם מבני ישראל או מואבים: אלא יבאו כפויי טובה ו
ויפרעו מכפוי טובה. יבאו עמון ומואב שהם כפויי טובה.
שכפו טובתו של אברהם אבינו ללוט אביהם שנלחם עם המלכי' כ
כששמע שנשבה לוט והם שכרו את בלעם לקלל בניו ויפרעו מיואש
שכפה טובתו של יהוידע והרג' את זכריה בנו. כן מפו' במכיל':
כי אין ה' עם ישראל כל בני אפרים. כל ישראל קורא על שם
אפרי' לפי שירבעם הוא משבט אפרי' והוא היה ראשון שהחטיא את
ישראל ובכל דור ודור אחריו היה להם למוקש שהיו עובדין לעגלי ז
זהב של ירבעם: כי אם בא עתה. פת' אם לא תאמין
בדברי. הלא תכסה לבא אתה ועשה וחזק למלחמה: לעזור
ולהכשיל. פת' יש לו כח וגבורה לעזור לך בלא חיל של אפרי'.
להכשיל. אם תקח עמך זה.
מבאתי טעם על וילך רחבעם שכמה. לשכם באו כל ישראל ל
להמליך אותו ושם נחלק המלכות ואבד מלכות של עשרת שבטים
ושכם עיר קטנה הסמוכה לשילה כדכתיב הנה חג לה' בשילה מימי'
ימימה וגו'. בשופטים ובירמיה ויבאו אנשים משכם משילה ומשמרון
וגו'. וכתיב ביהושע ויאסף יהושע את כל שבטי ישראל שכמה וכתי'
בסמוך שם תחת האלה אשר במקדש ה' וזהו שילה לכבוד. שם
משכן שילה כאספים שם בשכם שהוא ראוי לאסיפת עמים וסמוכה
לשילה וזהו לא יסור שבט מיהוד' ומחוקק מבין רגליו עד כי יבא שילה
אכל עכשיו כשבא לשילה וכאספים בשכם אז יסור שבט מיהודה ם
שם המלכות נחלקה:

חוצה: ויתנו קול ביהודה ובירושלם להביא ליהוה משאת משה
עבד האלהים על ישראל במדבר: וישמחו כל השרים וכל העם
לכלה ויביאו וישליכו לארון עד לכלה: ויהי בעת יביא את הארון אל
בעת פקדת המלך ביד הלוים וכראותם כי רב הכסף ובא סופר המלך
סקומו ופקיד כהן הראש ויערו את הארון וישאהו וישיבהו אל מקמו כה
עשו ליום ביום ויאספו כסף לרב: ויתנהו המלך ויהוידע אל עושה
מלאכת עבודת בית יהוה ויהיו שכרים חצבים וחרשים לחדש את
בית יהוה וגם לחרשי ברזל ונחשת לחזק את בית יהוה: ויעשו עשי
המלאכה ותעל ארוכה למלאכה בידם ויעמידו את בית האלהים על
מתכנתו ויאמצהו: וככלותם הביאו לפני המלך
ויהוידע את שאר הכסף ויעשהו כלים לבית יהוה כלי שרת והעלות
וכפות וכלי זהב וכסף ויהיו מעלים עלות בבית יהוה תמיד כל ימי
יהוידע: ויזקן יהוידע וישבע ימים וימת בן מאה
ושלשים שנה במותו: ויקברהו בעיר דויד עם המלכים כי עשה
טובה בישראל ועם האלהים וביתו: ואחרי מות
יהוידע באו שרי יהודה וישתחוו למלך אז שמע המלך אליהם:
ויעזבו את בית יהוה אלהי אבותיהם ויעבדו את האשרים ואת
העצבים ויהי קצף על יהודה וירושלם באשמתם זאת: וישלח בהם
נבאים להשיבם אל יהוה ויעידו בם ולא האזינו:
ורוח אלהים לבשה את זכריה בן יהוידע הכהן ויעמד מעל לעם
מצות ויאמר להם כה אמר האלהים למה אתם עברים את מצות יהוה ולא
תצליחו כי עזבתם את יהוה ויעזב אתכם: ויקשרו עליו וירגמהו
אבן במצות המלך בחצר בית יהוה: ולא זכר יואש המלך החסד
אשר עשה יהוידע אביו עמו ויהרג את בנו ובמותו אמר ירא יהוה
וידרש: ויהי לתקופת השנה עלה עליו חיל ארם
ויבאו אל יהודה וירושלם וישחיתו את כל שרי העם מעם וכל שללם
למלך שלחו למלך דרמשק: כי במצער אנשים באו חיל ארם ויהוה נתן
בידם חיל לרב מאד כי עזבו את יהוה אלהי אבותיהם ואת יואש עשו
שפטים: ובלכתם ממנו כי עזבו אתו במחליים רבים התקשרו עליו
עבדיו בדמי בני יהוידע הכהן ויהרגהו על מטתו וימת ויקברהו ב
קברוה בעיר דויד ולא קברהו בקברות המלכים:
ואלה המתקשרים עליו זבד בן שמעת העמונית ויהוזבד בן שמרית
המואבית: ובניו ורב המשא עליו ויסוד בית האלהים הנם כתובים
על מדרש ספר המלכים וימלך אמציהו בנו תחתיו:
כה בן עשרים וחמש שנה מלך אמציהו ועשרים ותשע שנה מלך
מירושלים בירושלם ושם אמו יהועדן מירושלם: ויעש הישר בעיני יהוה רק
לא בלבב שלם: ויהי כאשר חזקה הממלכה עליו ויהרג את עבדיו
המכים את המלך אביו: ואת בניהם לא המית כי ככתוב בתורה
בספר משה אשר צוה יהוה לאמר לא ימותו אבות על בנים ובנים
לא ימותו על אבות כי איש בחטאו ימותו:
ויקבוץ ויקבץ אמציהו את יהודה ויעמידם לבית אבות לשרי האלפים ולשרי
המאות לכל יהודה ובנימן ויפקדם למבן עשרים שנה ומעלה וי
וימצאם שלש מאות אלף בחור יוצא צבא אחז רמח וצנה: וישכר
מישראל מאה אלף גבור חיל במאה ככר כסף: ואיש האלהים בא
אליו לאמר המלך אל יבוא עמך צבא ישראל כי אין יהוה עם ישראל
בא כל בני אפרים: כי אם בא אתה עשה חזק למלחמה יכשילך
האלהים לפני אויב כי יש כח באלהים לעזור ולהכשיל: ויאמר
אמציהו לאיש האלהים ומה לעשות למאת הככר אשר נתתי לגדוד
ישראל ויאמר איש האלהים יש ליהוה לתת לך הרבה מזה:
ויבדילם אמציהו להגדוד
אשר בא אליו מאפרים ללכת למקומם ויחר אפם מאד ביהודה

וישובו למקומם בחרי אף׃ ואמציהו התחזק וינהג
את עמו וילך גיא המלח ויך את בני שעיר עשרת אלפים׃ ועשרת
אלפים חיים שבו בני יהודה ויביאום לראש הסלע וישליכום מראש
הסלע וכלם נבקעו׃ ובני הגדוד אשר השיב אמציהו מלכת עמו
למלחמה ויפשטו בערי יהודה משמרון ועד בית חורון ויכו מהם
שלשת אלפים ויבזו בזה רבה׃ ויהי אחרי בוא אמציהו
מהכות את אדומים ויבא את אלהי בני שעיר ויעמידם לו לאלהים
ולפניהם ישתחוה ולהם יקטר׃ ויחר אף יהוה באמציהו וישלח אליו
נביא ויאמר לו למה דרשת את אלהי העם אשר לא הצילו את עמם
נתנוך מידך׃ ויהי בדברו אליו ויאמר לו הליועץ למלך נתנוך
חדל לך למה יכוך ויחדל הנביא ויאמר ידעתי כי יעץ אלהים לה
להשחיתך כי עשית זאת ולא שמעת לעצתי׃
ויועץ אמציהו מלך יהודה וישלח אל יואש בן יהואחז בן יהוא מלך
ישראל לאמר לך נתראה פנים׃ וישלח יואש מלך ישראל אל
אמציהו מלך יהודה לאמר החוח אשר בלבנון שלח אל הארז אשר
בלבנון לאמר תנה את בתך לבני לאשה ותעבר חית השדה אשר
בלבנון ותרמס את החוח׃ אמרת הנה הכית את אדום ונשאך לבך
להכביד עתה שבה בביתך למה תתגרה ברעה ונפלת אתה ויהודה
עמך׃ ולא שמע אמציהו כי מהאלהים היא למען תתם ביד כי דרשו
את אלהי אדום׃ ויעל יואש מלך ישראל ויתראו פנים הוא ואמציהו
מלך יהודה בבית שמש אשר ליהודה׃ וינגף יהודה לפני ישראל
וינסו איש לאהליו׃ ואת אמציהו מלך יהודה בן יואש בן יהואחז
תפש יואש מלך ישראל בבית שמש ויביאהו ירושלם ויפרץ בחומת
ירושלם משער אפרים עד שער הפונה ארבע מאות אמה׃ וכל
הזהב והכסף ואת כל הכלים הנמצאים בבית האלהים עם עבד
אדום ואת אצרות בית המלך ואת בני התערבות וישב שמרון׃
ויחי אמציהו בן יואש מלך יהודה אחרי מות יואש בן
יהואחז מלך ישראל חמש עשרה שנה׃ ויתר דברי אמציהו הראשנים
והאחרונים הלוא הנם כתובים על ספר מלכי יהודה וישראל׃ ומעת
אשר סר אמציהו מאחרי יהוה ויקשרו עליו קשר בירושלם וינס
לכישה וישלחו אחריו לכישה וימיתהו שם׃ וישאהו על הסוסים
ויקברו אתו עם אבתיו בעיר יהודה׃ ויקחו כל עם יהודה את עזיהו
והוא בן שש עשרה שנה וימליכו אתו תחת אביו אמציהו׃ הוא בנה
כו את אילות וישיבה ליהודה אחרי שכב המלך עם אבתיו׃
ושיביה בן שש עשרה שנה עזיהו במלכו וחמשים ושתים שנה
מלך בירושלם ושם אמו יכליה מן ירושלם׃ ויעש הישר בעיני יהוה
ככל אשר עשה אמציהו אביו׃ ויהי לדרש אלהים בימי זכריהו המבין
בראת האלהים ובימי דרשו את יהוה הצליחו האלהים׃ ויצא וילחם
בפלשתים ויפרץ את חומת גת ואת חומת יבנה ואת חומת אשדוד
ויעזרהו ויבנה ערים באשדוד ובפלשתים׃ ויעזרהו האלהים על פלשתים
ועל הערביים הישבים בגור בעל והמעונים׃ ויתנו העמונים מנחה
לעזיהו וילך שמו עד לבוא מצרים כי החזיק עד למעלה׃ ויבן עזיהו
מגדלים בירושלם על שער הפנה ועל שער הגיא ועל המקצוע
ויחזקם׃ ויבן מגדלים במדבר ויחצב ברות רבים כי מקנה רב היה
לו ובשפלה ובמישור אכרים וכרמים בהרים ובכרמל כי אהב אדמה
עשה היה׃ ויהי לעזיהו חיל עשי מלחמה יוצאי צבא לגדוד
ישאל במספר פקדתם ביד יעואל הסופר ומעשיהו השוטר על יד חנניהו
משרי המלך׃ כל מספר ראשי האבות לגבורי חיל אלפים ושש
מאות׃ ועל ידם חיל צבא שלש מאות אלף ושבעת אלפים וחמש
לעזור מאות עושי מלחמה בכח חיל לעזר למלך על האויב׃

וכולם נבקעו · ובאיכה רבתי כאמ' עליו ורגז ומחק ואין כחת: ויפשטו
בערי יהודה משומרון עד בית חורון· לאחר כשחזרו למקומם כדלעיל:
ויחר אפם מאד ביהודה · וישובו למקומם בחרי אף שאם לא כן
לא מיד שנבדלו מאמציה פשטו בערי יהוד' היה לו לומ' ויפשטו בערי
יהודה מבית חורון עד שומרון: ידעתי כי יעץ אלהים · כלומ'
אין אתם מניחין לי להוכיח למלך וליעצו ולילך לדרך ישרה· דע לך א
אתה המלך כי יעץ ה' להשחיתך · הואיל כי עשית זאת שלא שמעת
לעצתי · ומה היא העצה שהשיאך להתגרות במלך ישראל וליפול
לפניו כדכת' ויועץ המלך יהודה וישלח אל יואש וגו' : לך נתראה ·
להראות גבורתם על הסוסים ברמחים · יומטיר בל' : החוח אשר
בלבנון · שהוא שפל רוח · אל הארז שהוא שר גדול מכל האילנות :
ותעבור ותרמס · ולא רצה הארז להורגו כי זילות הוא בעיניו ה
החוח לכרתו · אלא עברה עליו ורמסתו לביזיון כי היאך כמאו לבו
לשלוח בזיון גדול כזה לארז הגבוה אף אתה כחוח שאין לך רק שני
שבטים ועתה עבדי יקומון עליך וירמסוך כשישמעו בזיון כזה ו
ונשאך לבך לרדוף אחר הכבוד ורוצה אתה להתכבד אף ביום מלכי
הכבוד ושב בביתיך : כי מהאלהים הוא · למען תתם ביד · כלומ'
בידיהם כדלעיל ידעתי כי יעץ אלהים להשחיתך : בבית שמש ·
הוצרך לומ' כן שלא תאמ' כשתפשו אמציה למה הביאוהו לירושלם
ולא לשומרון לפי שהיה בית שמש סמוך לירושלם מהרו עמו לירושלם:
ויפרוץ בחומות · שאמ' מעתה לא ימרוד בי כי לא יגבה לבו כל כך
למרוד הואיל ונפרצה החומה : הנמצאים בבית האלהים עם עובד
אדום · כי הוא ובניו היו נגידים על אוצרות כל ימיהם כדלעיל : ואת
בני התערובות · שהניחו ישראל את אמציה להיות עוד בירושלם ו
ולהיות מלך עד שנתן את בני השרים ערבון בו שלא ימרוד עוד בו ·
וכן תרג' יונ' אותן בני רברביא · ורבי' יוסף פי' תערובות אותן ת
תערובות שהיו לו למלך נותנין בערבון שלא ימרדו אבותיהם בו ·
ולא נר' לי · כי לא מצינו שגברה יד יהודה כל כך על אחרים שהיו צ
צריכין ליתן ליהודה בניהם לערבון : ומעת אשר סר אמציה מ
מאחרי ה' · ונפל לפני מלך ישראל · ויקשרו עליו קשר בירושלם ·
להורגו כי היה לבם רוה איש על בנו ועל אחיו ועל קרוביו שנהרגו על
ידו · לפי שנתגרה במלך ישראל : וינס לכישה · עיר מבצר אשר
נלחם עליה סנחריב · ונסע לנבנה · ויהי שם טו' שנים עד שלחו א
אחריו לכישה וימיתוהו שם · ואותן טו"שנה שהיה בלכיש מולכת
יכיליהו אם עזיהו בנו תחתיו כדכת' : אך קשה לי · ופת' רבי' יוסף
ז"ל' ראיתי גם אותן טו"שנים שהיה בלכיש מלך עוזיהו בנו תחתיו ·
כדכת' וימיתוהו שם וישאוהו על הסוסים ויקברו אותו ויקחו את כל
עם יהודה את עוזיהו והוא בן שש עשרה שנה נמצא שלא היה בזמן
שברח אביו אלא בן ב' שנה · ועוד אם כפת' היה לו לומ' ויקחו את ע
עוזיהו וימליכוהו תחת אביו אלא משמע שלא היה מלך בחיי אביו :
ויעש הישר בעיני ה' · בכל הישר שעשה אביו עשה ולא עשה כ
כרשעתו : בימי זכריה · זה עוזיהו · ושלש שמות היו לו עוזיהו
וזכריהו ועזריהו ודוגמתו יהואחז זה אחזיהו : המבין בראת ה'
אלהים · שהבין ביראת ה' אלהים שטובה היא ונתיירא את ה' : ויבן
עוזיהו מגדלים · שם הוצרך חוזק לפי שפרץ שם · ואשר פרצו ה
החומה בימי אביו : אכרים · בובירש · וכומרים דוגמת לכומרים
וליוגבים · שומרי בהמות היו לו · כי אוהב אדמה היה · מפור' בר'
רב' · כי להוט היה אחר אדמה · וקין לא נמצא בהם תועלת :
ועל אלו המלכי' אמ' החכם בספר
בחינת העולם · אין מבקשין העולם אלא לעושר ולמנוחה ולכבוד ·
ומבקש העולם לא יגיע אליו והפורש ממנו יהיה יקר בעזיבת ה
הבקשה מבני אדם ועשיר בשמחתו בחלקו ומניח בגופו להוכחת
העולם מלבו ומגיע לבקשתו בלא טורח ובלא עמל · ואמר אין ראוי
לחכם שישמח על רוב ממון ולא שיתאבל על מעוטו אבל ראוי לו ש
שישמח בשכלו ובמה שקדם ממעשהו הטוב מפני שבטוח שאין ש
שוללים אותו מה שקדם ואין נתפש על זולתו · ואמר בקש מה ש
שאתה צריך לו ועזוב מה שאין אתה צריך לו כי בעזיבת מה שאין
אתה צריך לו תשיג מה שאתה צריך לו · ואמר ימי שאוהב חיים
יהי' שפל · ואמ' זכור עם כל טובה סורה ועם כל צרה התקוה
לאלהים שיעבירנה כי בזה תתמיד הטובה ותנצל מן החטא · ואמר
מ' שאינו רוצה בגזרת הבורא נפשו דואבת על העולם · ומי שאינו

רואה שיש לבורא טובה אלא במזון וכסות הוא בער · ומי שמביט ם
אל מה שיש ביד זולתו מאריך דאגתו · ואין מעלה לכעסו ארוכה .
ואמר מה יתרון הרש על העושר כי איכך רואה אדם שמירת הבורא
להתרונש אך להעשיר · ואמ' אין האדם הומה על העולם עד ם
שתדבק נפשו בארבע מדו' רש שאינו מגיע להעשיר ודאגה שאין לה
סוף . וטרדה שלא יפנה הימנה · ומאויים אשר אין להם תכלית .
ואמ' מי שיקרה נפשו בעיניו יקטן העולם בעיניו · ואמ' אותה היקר
תבני אדם מי שאינו משגיח העולם ביד מי שיהיה . ואמ' מי שיטיב
החיים וירחה האבל שידע האדם ערך העולם אבל עצמו וערך ע
עצמו אבל העול' שסבר כאמר כי מי שיקל אותו יכבדנו ומי שיכבדנו
יקל אותו מפני שאחרית עשרו רש וסוף גדולתו שפלות ועקב שלותו
מרוה והאדם בו כמו פרי האילן אם לא יפסד באחד מן הפגעים כ
כאשר יבשל יבול' . והוא עוד כמו שסבבוהו חיות רעות ופגע ה
האויבים בכל מוצא ומובא שאם יכבל מקצתם יטרפוהו קצתם .
ומי שהוא מודע העולם הידיעה הזאת לא ישמח לטובו ולא ידאג ל
לרעתו כאשר אמר החכם העולם הזה רבו כמה ינוכים ומה שהיה מ
משפון הוא ריוח · ואמר איזהו כריב . מי שמתכדב בעולמו לתקן
אחריתו . ואמר חשוב לעולמך כאלו תהיה לעולם ולאחריתך כאלו
תמות למחר . ואמר אין במדות הטובות כשתים . יגיעה ל
ללא עולם ושפלות ללא זלות . ואמר הגדולה עם השפלות. והכבוד
עם היראה והעושר עם ההסתפקות . ואמ' החכם לחביריו יהי ה
המות נקל בעיניכם כי מדתו בירואתו. ואמ' רפאות האמת והצדק
ונזקה הסבת התאוות הבהמיות · ואמ' מותו ברצון תחיו בטבע ·
ואמר המות שתי מיתות. מיתה רצונית · ומיתה טבעית · ומי ם
שממית עצמו מיתת רצון תהיה מיתתו הטבעית חיים לו . ואמר מי
שאוהב נפשו ימיתנה וכו':

מחשבת · מחשב : חושב · דוגמ' מעשה חושב כרובים'
כלי מלחמה עשה באומנות כגון דייק ואלים המנגחים בחומה .
כדכת' כי בתחבולות תעשה לך מלחמה· וימעל מעל בה' אלהיו ·
כאן נופל לומ' מעילה כי בשוגג עשה · דוגמ' נפש כי תמעול
מעל וחטאה בשגגה : ויבא אל היכל ה' · שאמ' נאה למלך
לשרת למלך הכבוד : ובידו מקטרת להקטיר . ורצה להכות
בו את הכהן המונעו להקטיר קטרת : ובזעפו עם הכהנים ו
והצרעת זרחה לו במצחו · בבית החפשית · ובתלמוד
ירושלמ' מפור' עשה לו בבית הקברות על שם כמתים חפשי · כי
נגזר . לו מבא עוד בין הבריות . כמו ואת אשר נגזר עליה :
בשדה הקבורה . ולא במערה עם המלכים : ככל אשר
עשה עוזיהו . הטובות שעשה אביו · וזהו שאמר שמעון בן
יוחי אילמלא יהיה אברהם אבינו מקבל עליו כל עונות עד לא הייתי
מקבל אני כל חטאי הדורות מאברהם עד לי ועד סוף הדורות שבכל
המלכים שלפניו ולאחריו מצינו בהם חטא חוץ מיותם · דוד
רק באוריה החתי · שלמה נשיו הטו לבבו ובנה במה · רחבעם
עזב תורת ה' · אביה הלך בכל חטאות אביו · אסא הוציא
כסף וזהב מאוצרות ה' . ונתן הרואה בית המהפכת . יהושפט
נתחבר לרשע· יהורם הרג אחיו· אחזיהו אמו יועצתו להרשיע. יואש
הרג את זכריה ונעשה קדש . אמציה השתחוה לפסל שעיר ·
עוזיהו נכנס להקטיר · אחז הלך בדרכי מלך ישראל · וגם
עשה מסכות לבעלים · חזקיהו גבה לבו· ויהי עליו קצף .
ועל שלשה לא הודו לו·שלשה הודו לו גירר עצמות אביו . כיתת
נחש הנחשת גנז ספר רפואות · שלשה לא הודו לו · קצץ
דלתות של היכל . סתם מוצא מי גיחון · עיבר ניסן בניסן ·
מנשה עשה הרע בעיני ה' · יאשיהו לא שמע דברי נבואת
מפי אלהים · צדקיהו עשה הרע ולא נכנע מפני ירמיהו. אבל
יותם לא נמצא שום דופי · ולפיכך נקרא שמו יותם שהיה תם
לה' · והיה יתום בעולם שאין כמותו נמצא בעולם . כמו
תמימותו בלא דופי · כך אמ' ר' אליעזר בר' מטה : ובחומות
העופל · דוגמ' עופל ובוחן היה ביער מערות: ובחרשים .
בנה בירניות . לשו' בירה גדולה : ועוד משחיתים. ככת'
במלכים עוד העם מזבחים ומקטרים בבמות : ואת מעשיהו
בן המלך אחז הרג זכרי גבור אפרים . ואת עזריקם : ואת .
דוגמ' ואיה וענה · וכן נרדם ורכב וסוס ·

ויכן להם עזיהו לכל־הצבא מגנים ורמחים וכובעים ושרינות
וקשתות ולאבני קלעים : ויעש בירושלם חשבנות מחשבת חושב יונות
להיות על־המגדלים ועל־הפנות לירוא בחצים ובאבנים גדלות ויצא
שמו עד־למרחוק כי־הפליא להעזר עד כי־חזק : ובחזקתו גבה לבו וכחזקתו
עד־להשחית וימעל ביהוה אלהיו ויבא אל־היכל יהוה להקטיר על־
מזבח הקטרת : ויבא אחריו עזריהו הכהן ועמו כהנים ליהוה
שמונים בני־חיל : ויעמדו על־עזיהו המלך ויאמרו לו לא־לך עזיהו
להקטיר ליהוה כי לכהנים בני־אהרן המקדשים להקטיר צא מן־
המקדש כי מעלת ולא־לך לכבוד מיהוה אלהים : ויזעף עזיהו ובידו
מקטרת להקטיר ובזעפו עם־הכהנים והצרעת זרחה במצחו לפני
הכהנים בבית יהוה מעל למזבח הקטרת : ויפן אליו עזריהו כהן
הראש וכל־הכהנים והנה־הוא מצרע במצחו ויבהלוהו משם וגם־
הוא נדחף לצאת כי נגעו יהוה : ויהי עזיהו המלך מצרע עד־יום
מותו וישב בית החפשות מצרע כי נגזר מבית יהוה ויותם בנו על־ שית
בית המלך שופט את־עם הארץ : ויתר דברי עזיהו הראשנים
והאחרנים כתב ישעיהו בן־אמוץ הנביא : וישכב עזיהו עם־אבתיו
ויקברו אתו עם־אבתיו בשדה הקבורה אשר למלכים כי אמרו ם
מצורע הוא וימלך יותם בנו תחתיו :

בן־עשרים וחמש שנה יותם במלכו ושש עשרה שנה מלך בירושלם
ושם אמו ירושה בת־צדוק : ויעש הישר בעיני יהוה ככל אשר־עשה כ ז
עזיהו אביו רק לא־בא אל־היכל יהוה ועוד העם משחיתים : הוא בנה
את־שער בית־יהוה העליון ובחומת העפל בנה לרב : וערים בנה
בהר־יהודה ובחרשים בנה בירניות ומגדלים : והוא נלחם עם־מלך
בני־עמון ויחזק עליהם ויתנו־לו בני־עמון בשנה ההיא מאה ככר־
כסף ועשרת אלפים כרים חטים ושעורים עשרת אלפים זאת השיבו
לו בני עמון ובשנה השנית והשלשית : ויתחזק יותם כי הכין דרכיו
לפני יהוה אלהיו : ויתר דברי יותם וכל־מלחמתיו ודרכיו הנם
כתובים על־ספר מלכי־ישראל ויהודה :

בן־עשרים וחמש שנה היה במלכו ושש־עשרה שנה מלך בירושלם : כ ח
וישכב יותם עם־אבתיו ויקברו אתו בעיר דויד וימלך אחז בנו תחתיו
:
בן־עשרים שנה אחז במלכו ושש־עשרה שנה
מלך בירושלם ולא־עשה הישר בעיני יהוה כדויד אביו : וילך בדרכי
מלכי ישראל וגם מסכות עשה לבעלים : והוא הקטיר בגיא בן־הנם
ויבער את־בניו באש כתעבות הגוים אשר הריש יהוה מפני בני
ישראל : ויזבח ויקטר בבמות ועל־הגבעות ותחת כל־עץ רענן :
ויתנהו יהוה אלהיו ביד מלך ארם ויכו־בו וישבו ממנו שביה גדולה
ויביאו דרמשק וגם ביד־מלך ישראל נתן ויך־בו מכה גדולה :

ויהרג פקח בן־רמליהו ביהודה מאה ועשרים אלף
ביום אחד הכל בני־חיל בעזבם את־יהוה אלהי אבתם : אבותם

ויהרג זכרי גבור אפרים את־מעשיהו בן־המלך ואת־
עזריקם נגיד הבית ואת־אלקנה משנה המלך : וישבו בני־ישראל
מאחיהם מאתים אלף נשים בנים ובנות וגם־שלל רב בזזו מהם
ויביאו את־השלל לשמרון : ושם היה נביא ליהוה עדד
שמו ויצא לפני הצבא הבא לשמרון ויאמר להם הנה בחמת יהוה
אלהי־אבותיכם על־יהודה נתנם בידכם ותהרגו־בם בזעף עד לשמים
הגיע : ועתה בני־יהודה וירושלם אתם אמרים לכבש לעבדים
ולשפחות לכם הלא רק־אתם עמכם אשמות ליהוה אלהיכם : ועתה לכבוש
שמעוני והשיבו השביה אשר שביתם מאחיכם כי חרון אף־יהוה
עליכם : ויקמו אנשים מראשי בני־אפרים עזריהו בן־יהוחנן
ברכיהו בן־משלמות ויחזקיהו בן־שלם ועמשא בן־חדלי על־הבאים
מן־הצבא : ויאמרו להם לא־תביאו את־השביה הנה כי לאשמת יהוה

עלינו אתם אמרים להסיף על חטאתנו ועל אשמתנו כי רבה אשמה ותנו
לנו וחרון אף על ישראל : ויעזב החלוץ את השביה ואת תיגו
הבזה לפני השרים וכל הקהל : ויקמו האנשים אשר נקבו בשמות
ויחזיקו בשביה וכל מערמיהם הלבישו מן השלל וילבשם וינעלום
ויאכלום וישקום ויסכום וינהלום בחמרים לכל כושל ויביאום ירחו ויסכום
עיר התמרים אצל אחיהם וישובו שמרון : יריתו
בעת ההיא שלח המלך אחז על מלכי אשור לעזר לו : ועוד אדומים
באו ויכו ביהודה וישבו שבי : ופלשתים פשטו בערי השפלה והנגב
ליהודה וילכדו את בית שמש ואת אילון ואת הגדרות ואת שוכו שוכו
ובנותיה ואת תמנה ובנותיה ואת גמזו ואת בנתיה וישבו שם :
כי הכניע יהוה את יהודה בעבור אחז מלך ישראל כי הפריע ביהודה
ומעול מעל ביהוה : ויבא עליו תלגת פלנאסר מלך
אשור ויצר לו ולא חזקו : כי חלק אחז את בית יהוה ואת בית המלך ויצר
והשרים ויתן למלך אשור ולא לעזרה לו : ובעת הצר לו ויוסף
למעול ביהוה הוא המלך אחז : ויזבח לאלהי דרמשק המכים בו
ויאמר כי אלהי מלכי ארם הם מעזרים אתם להם אזבח ויעזרוני והם ויעזרוני
היו לו להכשילו ולכל ישראל : ויאסף אחז את כלי בית האלהים
ויקצץ את כלי בית האלהים ויסגר את דלתות בית יהוה ויעש לו
מזבחות בכל פנה בירושלם : ובכל עיר ועיר ליהודה עשה במות
לקטר לאלהים אחרים ויכעס את יהוה אלהי אבתיו : ויתר דבריו
וכל דרכיו הראשנים והאחרונים הנם כתובים על ספר מלכי יהודה שונים
וישראל : וישכב אחז עם אבתיו ויקברהו בעיר בירושלם כי לא
הביאהו לקברי מלכי ישראל וימלך יחזקיהו בנו תחתיו : הביאוהו
יחזקיהו מלך בן עשרים וחמש שנה ועשרים ותשע שנה ב ט
מלך בירושלם ושם אמו אביה בת זכריהו : ויעש הישר בעיני יהוה
ככל אשר עשה דויד אביו : הוא בשנה הראשונה למלכו בחדש
הראשון פתח את דלתות בית יהוה ויחזקם : ויבא את הכהנים
ואת הלוים ויאספם לרחב המזרח : ויאמר להם שמעוני הלוים לרחוב
עתה התקדשו וקדשו את בית יהוה אלהי אבתיכם והוציאו את
הנדה מן הקדש : כי מעלו אבתינו ועשו הרע בעיני יהוה אלהינו
ויעזבהו ויסבו פניהם ממשכן יהוה ויתנו ערף : גם סגרו דלתות
האולם ויכבו את הנרות וקטרת לא הקטירו ועלה לא העלו בקדש
לאלהי ישראל : ויהי קצף יהוה על יהודה וירושלם
ויתנם לזועה לשמה ולשרקה כאשר אתם ראים בעיניכם : והנה לזעוה
נפלו אבותינו בחרב ובנינו ובנותינו ונשינו בשבי על זאת :
עתה עם לבבי לכרות ברית ליהוה אלהי ישראל וישב ממנו חרון
אפו : בני עתה אל תשלו כי בכם בחר יהוה לעמד לפניו לשרתו
ולהיות לו משרתים ומקטרים : ויקמו הלוים מחת
בן עמשי ויואל בן עזריהו מן בני הקהתי ומן בני מררי קיש בן ע
עבדי ועזריהו בן יהללאל ומן הגרשני יואח בן זמה ועדן בן יואח :
ומן בני אליצפן שמרי ויעואל ומן בני אסף זכריהו ומתניהו : ויעיאל
ומן בני הימן יחואל ושמעי ומן בני ידותון שמעיה ועזיאל : יחיאל
ויאספו את אחיהם ויתקדשו ויבאו במצות כמצות
המלך בדברי יהוה לטהר בית יהוה : ויבאו הכהנים לפנימה בית
יהוה לטהר ויוציאו את כל הטמאה אשר מצאו בהיכל יהוה לחצר
בית יהוה ויקבלו הלוים להוציא לנחל קדרון חוצה : ויחלו באחד
לחדש הראשון לקדש וביום שמונה לחדש באו לאולם יהוה ויקדשו
את בית יהוה לימים שמונה וביום ששה עשר לחדש הראשון כלו :
ויבואו פנימה אל חזקיהו המלך ויאמרו טהרנו את כל בית ויבאו
יהוה את מזבח העולה ואת כל כליו ואת שלחן המערכת ואת כל
כליו : ואת כל הכלים אשר הזניח המלך אחז במלכותו במעלו

ויקומו האנשי' אשר נקבו' בשמות. למעלה אמ' מי הם אותם אנשי' שהם מראשי בני אפרי' עזריהו בן יהוחנן וחביריו וגו' : וכל מערומיהם. לשו' ערום ועריה. וינהלום בחמורים לכל כושל : ופלשתים פשטו בערי השפלה והנגב · שהוא כנגדם · כדכת' הכנעני יושב על הים : כי הפריע ביהודה. דוגמת כי פרעה אהרן . בפרוע פרעות: ויבא עליו · שסלח אחריו לעזור לו כמו שכת' בספר מלכים וישלח מלאכים אל תגלת פלנאסר: ויצר לו · ממה שחלק לו את בית ה' ואת בית המלך והשרים ויתן למלך אשור ולא חזקו · ולא לעזרה לו · ואעפ' שמצינו במלכים ויעל מלך אשור אל דמשק ויתפשה ויגלה קריה ואת רצין המית לא היה לו לעזרה כל כך לחזקו ולהשיב עוד ערים מה שלכדו ממנו פלשתים: ויסגור דלתות בית ה' · כדי שלא יבואו הכהנים לעבוד עבודתם באהל מועד · כי אם לבא למזבחות שעשה בכל פנה בירושלם וחזקיהו פתח דלתות ה' : ויחזיקם · לפי שאביו סגר דלתות בית ה' : ויחזקם. לפי שאחז קצץ את כל כלי בית ה': והוציאו את הנדה ·הע' · את המת לא נאמר כאן כי אם נדה ותאוס יותר מן המת המוטל שלם דוגמת כטומאת הנדה לאורדורם בל' · כידם הנדה מאוס ומוסרח : ויכבו את הנרות · וקטרת לא הקטירו · ועולה לא העלו לאלהי ישראל . לאלהי ישראל לא העלו אבל לאלהים אחרים עשו במות בכל עיר ועיר לקטר להם : אל תשלו. לשו' שגגה: ויבואו הכהנים לפנימה · כי לא על הלוים ליכנס פנימה: לחצר בית ה'. מקום מעמד הלוים . ואו' ויקבלו הלוים להוציא אל הנחל. להוציא לנחל קדרון חוצה : ויחלו באחד· ויקדשו בית ה' לימים שמנה · לכך עכבו בטהרה לטהר כל כך לפי שאחז צייר כל הכתלים צלמי מסכות ומשכית · כדכת' צלמי ב כשדים חקוקים · ועכבו ח' ימים עד שהשחיתו דמות הצלמים מן כל הכתלים · וביום ששה עשר לחדש כלו הכל הבית והעזרה ·
ועל זה אמרו טוב שתכאב כפסך
לאנשי הכרות משתשמח באנשי הנעימות · ואמר דמיתי האדם בבקשת העולם כצמא שהגיע למים המלוחים כל אשר ישתה מהם יוסיף צמאו. ואמ' דומה האדם בבקשת העולם לכלב רעב שמצא ע עצם ולעס אותו ומרוב לועסו יצא הדם מפיו והוא מוצץ הדם וחושב כי הוא מן העצם והוא מדמו · וכן האדם בעוד שהוא מתעסק ב בעולמו בבלתי עבודת האלהי' הוא חושב כי הוא קונה והוא מפסיד מפני שהוא נתבע על מעשהו · ואמ' מי שלא דאג על מה שלא הגיע לידו נחה נפשו וזך שכלו ויאריכו ימיו · ואמ' תחלת מקראי האבל א אהבת העולם · ואמ' מי שמתאבל על העולם התקצף על אלהיו · ואמר אדם אחד אמ' לחכם בוכי אמ' אל תהי שמח במה שהגיעך מן העולם ואל תדאג על מה שלא הגיע לך ממנו . והיה שמח במה ש שהקדמת ודאג על מה שהנחת ופחד ממה שאחר המות · ואמר שים החרטה מדרך תגיע אל השמחה באחריתך . ואמר איזהו ה המכלית בשחורתו · אמ' זה המוכר הכלה בקיים · ואמר ממוני העולם שאינו נותן לשום אדם מה שראוי לו או שיוסיף לו או יגרע · ואמ' מי שמתחכם לדבר עבירה יהיה רחוק מתאותו וקרוב אל מג מגורתו · ואמ' מי ששם עבודת האלהים מאחרו יבואהו הריוח מ מבלי קרן · ואמ' הפרישות מן העולם פנאי ללב ומנוחה לגוף · ואהבת העולם טרדת הלב ויגיעת הגוף · ומי שידע האל לא ידאג לחסרון ולא ישתומם לא מן הטרף ולא מן בני אדם · ואמר מי ששם דאגתו אחר הבורא יעביר ממנו דאגת העולם הזה והעולם הבא · ואמ' כל לבב יש דבר שמטרידו והטרדה בעולם משברת העצמות ו ומכלה המוח · ושאלו לחכם היאך ענייניך . ואמר איך יהיה ענין מי שהוא כלה בעמידתו ונגוע בבריאותו ונפגע מכר בטחוני · ואמ' לחכם פלוני קנה הון גדול אמ' קנה ימים שיוכל לאכלו בהם . ואמ' ש שמלך הודו נתן לאחד מעבדיו שעומדים עליו כתב אחד ואמ' לו כ כשתראה אותי כועס תנהו לי. והיה כתוב בו הרפה כי איכך אלהי' אבל אתה גוף כלה שיאכל קצתו את קצתו וישוב רמה ותולעה ועפר. והיה למלך שבא עבד קטן נוהו שיעמד לפניו בעת שיצוה בני אדם להכות בשוטים ואמ' לו אדוני המלך זכור יום הדין . ואמר שחכם אחד מכר קרקע בשמנים אלף דינרי זהב · אמרו לו ולמה לא תקנה מן הממון הזה מטמון לבניך אמר להם אני אשימנו כולו מטמון ל לעצמי אצל הבורא ואשים הבורא מטמון לבני ונתנם כלם לצדקה · ואמרו לחכם מת פלוני שהיה בחוזק בריאותו. ואמ' הישנו בריא מי שהמות תלוי בצוארו :

הכנו והקדשנו והנם לפני מזבח יהוה:
וישכם יחזקיהו המלך ויאסף את שרי העיר ויעל בית יהוה: ויביאו
פרים שבעה ואילים שבעה וכבשים שבעה וצפירי עזים שבעה
לחטאת על הממלכה ועל המקדש ועל יהודה ויאמר לבני אהרן
הכהנים להעלות על מזבח יהוה: וישחטו הבקר ויקבלו הכהנים
האילים את הדם ויזרקו המזבחה וישחטו האלים ויזרקו הדם המזבחה
וישחטו הכבשים ויזרקו הדם המזבחה: ויגישו את שעירי החטאת
לפני המלך והקהל ויסמכו ידיהם עליהם: וישחטום הכהנים
ויחטאו את דמם המזבחה לכפר על כל ישראל כי לכל ישראל אמר
המלך העולה והחטאת: ויעמד את הלוים בית יהוה במצלתים
בנבלים ובכנרות במצות דויד וגד חזה המלך ונתן הנביא כי ביד
יהוה המצוה ביד נביאיו: ויעמדו הלוים בכלי דויד והכהנים
בחצצרות: ויאמר חזקיהו להעלות העלה להמזבח ובעת החל
העולה החל שיר יהוה והחצצרות ועל ידי כלי דויד מלך ישראל:
וכל הקהל משתחוים והשיר משורר והחצצרות מחצצרים הכל עד
הנמצאים לכלות העלה: וככלות להעלות כרעו המלך וכל הנמצאים אתו
וישתחוו: ויאמר יחזקיהו המלך והשרים ללוים
להלל ליהוה בדברי דויד ואסף החזה ויהללו עד לשמחה ויקדו
מלאתם וישתחוו: ויען יחזקיהו ויאמר עתה מלאתם ידכם
ליהוה גשו והביאו זבחים ותודות לבית יהוה ויביאו הקהל זבחים
ותודות וכל נדיב לב עלות: ויהי מספר העלה אשר
הביאו הקהל בקר שבעים אילים מאה כבשים מאתים לעלה ליהוה
כל אלה: והקדשים בקר שש מאות וצאן שלשת אלפים: רק
הכהנים היו למעט ולא יכלו להפשיט את כל העלות ויחזקום אחיהם
הלוים עד כלות המלאכה ועד יתקדשו הכהנים כי הלוים ישרי לבב
להתקדש מהכהנים: וגם עלה לרב בחלבי השלמים ובנסכים לעלה
ותכון עבודת בית יהוה: וישמח יחזקיהו וכל העם
בפתאם על ההכין האלהים לעם כי בפתאם היה הדבר:
וישלח יחזקיהו על כל ישראל ויהודה וגם אגרות כתב על אפרים
לבוא ומנשה לבוא לבית יהוה בירושלם לעשות פסח ליהוה אלהי ישראל:
ויועץ המלך ושריו וכל הקהל בירושלם לעשות
ביום ההוא הפסח בחדש השני: כי לא יכלו לעשתו בעת ההיא כי הכהנים לא
התקדשו למדי והעם לא נאספו לירושלם:
ויישר הדבר בעיני המלך ובעיני כל הקהל: ויעמידו דבר להעביר
קול בכל ישראל מבאר שבע ועד דן לבוא לעשות פסח ליהוה אלהי
ישראל בירושלם כי לא לרב עשו ככתוב:
וילכו הרצים באגרות מיד המלך ושריו בכל ישראל ויהודה וכמצות
המלך לאמר בני ישראל שובו אל יהוה אלהי אברהם יצחק וישראל
וישב אל הפליטה הנשארת לכם מכף מלכי אשור: ואל תהיו
כאבותיכם וכאחיכם אשר מעלו ביהוה אלהי אבותיהם ויתנם לשמה
כאשר אתם ראים: עתה אל תקשו ערפכם כאבותיכם תנו יד ליהוה
ובאו למקדשו אשר הקדיש לעולם ועבדו את יהוה אלהיכם וישב
מכם חרון אפו: כי בשובכם על יהוה אחיכם ובניכם לרחמים לפני
שוביהם ולשוב לארץ הזאת כי חנון ורחום יהוה אלהיכם ולא יסיר
פנים מכם אם תשובו אליו: ויהיו הרצים עברים
מעיר לעיר בארץ אפרים ומנשה ועד זבלון ויהיו משחיקים עליהם
ומלעגים בם: אך אנשים מאשר ומנשה ומזבלון נכנעו ויבאו
לירושלם: גם ביהודה היתה יד האלהים לתת להם לב אחד
ברנר לעשות מצות המלך והשרים בדבר יהוה: ויאספו ירושלם
עם רב לעשות את חג המצות בחדש השני קהל לרב מאד:
ויקמו ויסירו את המזבחות אשר בירושלם ואת כל

הכנו והקדשנו. שהקדשנו אחרים תחתיהם: תמה בע״ז בפר׳ ר׳ ישמעאל בעא מיניה ר׳ יוסי בן שאול מר׳ כלים ששמשו בבית חוניו מהו כו׳ עד אותיביה. אשר הזניח המלך אחז הכנו והקדשנו. מאי לאו הכנהו דאטבליהו. הקדשנו. דאקדשינהו. אל׳ ברוך אתה לשמים שהחזרת לי אברתי הכנו. שגנזום. והקדשנו. שהקדשנו אחרים תחתיהם: וצפירי עזים. הוראת שעה היתה: על מזבח ה׳. ולא על אותן מזבחות שעשה אחז אביו: לכפר על כל ישראל. פת׳ כל ישראל שחטאו בע״ז. אמ׳ המלך תהי העולה והחטאת. בשלא לך כת׳ ועשו כל העדה פר בן בקר וגו׳. וכן בויקרא כתוב והקריבו הקהל פר בן בקר לחטאת וגו׳. וכאן כתי׳ ויביאו פרים ז׳ ואלים שבעה וכבשים ז׳ וצפירי עזים ז׳. אלא הוראת שעת היתה. כי ביד ה׳. המצוה ביד נביאיו: לשורר הלוים. בכלי שיר. לא כתוב בתורה שיהא קרבן טעון שירה. אלא מצות ה׳ שצוה ביד נביאיו לשורר על הקרבן. ורבו׳ פי׳ במס׳ ערכין מכין שהלוים טעונין לשורר בכלי שיר דכת׳ עבודת עבודה. איזוהי עבודה שצריכה עבודה אחרת עמה הוי אומ׳ זה השיר בכלי שיר. ועבודת משא כמו לפרש על השיר. כדכת׳ וכנניהו שר הלוים במשא. כי מבין הוא שהיה ממונה להרים קול הניגון של שיר: והכהנים בחצוצרות. ככת׳ ובני אהרן הכהנים יתקעו בחצוצרות: להלל לה׳ בדברי דוד. זה הודו לה׳ קראו בשמו. ככת׳ למעלה ביום ההוא אז נתן דוד בראש להודות וגו׳: ויביאו הקהל. זבחים ותודות. דבר המותר לבעלים באכילה: וכל נדיב לב. קצת מהם מי שהתנדב לבו הביאו עולות ולא כולם. לפי שאין לבעלים היתר אכילה בהם. אבל לתיקון באו. כמו ויביאו אל אהרן דעגל. ויתפרקו כל העם את נזמי הזהב וגו׳. וכך תפור בשקלים הן כקרא ולא נכתב: והקדשים. קדשים קלים. זבחים שלמים. מה שהבעלים ניהנין בהם: רק הכהנים. כלומ׳ אותם שהקדישו היו עדיין למעט: ויחזקום אחיהם הלוים עד כלות המלאכה ועד יתקדשו הכהנים. ואת״ה היאך יתקדשו הלוים ולא יתקדשו הכהנים. ומפו׳ לפי כי הלוים ברי וישרי לבב להתקדש יותר מן הכהנים. וישרו לבם הלוים להתקדש יותר מהכהנים. ויהיו הכהנים והלוים וכל ישראל הסם מת חפשים ומתנכרים ואף מסתתרים כל ימי המלכים הרשעי׳. וכשבא חזקיהו שהיה צדיק לא היו יכולין מיד להתקדש ולהטהר שזה בשנה ראשונה למלכו. והיו באין ומתקדשין על יד ככת׳ בעלוז צדיקים רבה תפארת. ובקום רשע יחופש אדם. וכת׳ בקום רשעים יסתר אדם ובאבדם ירבו צדיקים. כלומ׳ בקום רשע כאחז יסתר אדם. ובאבדם ירבו וירבו צדיקים. חזקיהו וסיעתו: על ההכין האלהים לעם. לעובדו ולעשות רצונו: כמו דלמטה. כל לבבו הכין לדרוש האלהים וגו׳. וגם שמחו: כי בפתאום היה הדבר עליהם. בשנה ראשונה למלכו לשוב אל ה׳ ושבו מיד: וגם אגרות כתב על אפרים. כי עדיין לא גלו. כי זה היה בשנה ראשונה למלכו והם לא גלו כי אם בשש למלכו. כדכת׳ במלכי׳ ויהי בשנה הרביעית וגו׳. וילכדה בשנת שש לחזקיהו היא שנת תשע להושע מלך ישראל. כי לא יכלו לעשותו בעת ההיא בחדש הראשון בניסן: כי הכהנים לא התקדשו למדי. לא התקדשו להיות די לישראל בהם להקריב פסחיהם. ואין צריך שלא היו יכולין לעשותן בחדש הראשון בניסן. שהרי לא כלו לקדש את הבית עד י״ו בניסן. וכן פת׳ כי לא יכלו לעשותו בעת ההיא. כלומ׳ עד י״ו בניסן לא היינו יכולי׳ לעשותו עתה לפי כי הכהני׳ לא התקדשו למדי: והעם לא נאספו עדיין כולם לירושלם: מבאר שבע עד דן. זהו תחום עשרת השבטים: כי לא לרוב. פת׳ כי רוב שנים עברו שלא עשאוהו כהילכתו: וישב אל הפליטה. אעפ״י שלא הגלו עדיין קורא להם פליטה כי היה כאשב בעיניהם כאשר גלו כבר. ועוד כי מלכי אשור תפשו הכל בימי אחז. ומה שהיה בעיניהם כאילו גלו לפי ששם שנים היו ישראל למלך אשור עבדים נושאי מנחה. והיה מושל בהן ומוליכן בגולה. ועושה בהן כרצונו. וזה היה בתוך אותן שש שני׳. וכבר גלו כמה פעמים בימי מלכי ישראל ואחז. והיו יודעים מיד שימרודו ישראל במלך אשור שיוליכם בגולה. ולהם היה קורא פליטת אשור לפי שלא משל בהם ולא בכל ארץ יהודה: ואל תהיו כאבותיכם. פת׳ אם תאמרו עדיין בטוחין אנו שיעלה מעלינו מלך אשור אל תהיו כאבותיכם שבכל דור ודור שהיו לפניהם מה אירע להם כשעזבו את ה׳ ומעלו בו מעל. ויתנם לשמה ולמשל כאשר אתם רואים: ועתה אל תקשו עורפכם כאבותיכם. תנו יד ובאו למקדשו וישוב מכם חרון אפו: אחיכם ובניכם. יהיו לרחמים לפני שוביהם: ולשוב לארץ הזאת. אפילו אותן קצת שגלו כבר שהיו נלחמים עם ישראל. ויכלו להם ומוליכין את בניהם ואת בנותיהם בשביה. ואם תשובו אליו. אל ה׳ יתנם לרחמים לפני שוביהם לשוב לארץ הזאת כי חנון ה׳ אלהיכם ורחום: המקטרות:

המקטרות הסירו וישליכו לנחל קדרון:
וישחטו הפסח בארבעה עשר לחדש השני והכהנים והלוים נכלמו
ויתקדשו ויביאו עלות בית יהוה: ויעמדו על עמדם כמשפטם
נתורת כתורת משה איש האלהים הכהנים זרקים את הדם מיד הלוים:
כי רבת בקהל אשר לא התקדשו והלוים על שחיטת הפסחים לכל
לא טהור להקדיש ליהוה: כי מרבית העם רבת מאפרים ומנשה
יששכר וזבלון לא הטהרו כי אכלו את הפסח בלא ככתוב כי
התפלל יחזקיהו עליהם לאמר יהוה הטוב יכפר בעד: כל לבבו הכין
לדרוש לדרוש האלהים יהוה אלהי אבותיו ולא כטהרת הקדש: וישמע
בטהרת יהוה אל יחזקיהו וירפא את העם: ויעשו בני ישראל
הנמצאים הנמצאים בירושלם את חג המצות שבעת ימים בשמחה גדולה
בכלי ומהללים ליהוה יום ביום הלוים והכהנים בכלי עז ליהוה:
וידבר יחזקיהו על לב כל הלוים המשכילים שכל טוב
ליהוה ויאכלו את המועד שבעת הימים מזבחים זבחי שלמים
ומתודים ליהוה אלהי אבותיהם: ויועצו כל
הקהל לעשות שבעת ימים אחרים ויעשו שבעת ימים שמחה: כי
חזקיהו מלך יהודה הרים לקהל אלף פרים ושבעת אלפים צאן
והשרים הרימו לקהל פרים אלף וצאן עשרת אלפים ויתקדשו
כהנים לרב: וישמחו כל קהל יהודה והכהנים והלוים וכל הקהל
והיושבים הבאים מישראל והגרים הבאים מארץ ישראל והיושבים ביהודה:
ותהי שמחה גדולה בירושלם כי מימי שלמה בן דויד מלך ישראל לא
כזאת בירושלם: ויקמו הכהנים הלוים ויברכו את
העם וישמע בקולם ותבוא תפלתם למעון קדשו לשמים:
ל א וככלות כל זאת יצאו כל ישראל הנמצאים לערי יהודה
הנמצאים וישברו המצבות ויגדעו האשרים וינתצו את הבמות ואת המזבחות
לכלה מכל יהודה ובנימן ובאפרים ומנשה עד לכלה וישובו כל בני
ישראל איש לאחזתו לעריהם: ויעמד יחזקיהו את
מחלקות הכהנים והלוים על מחלקותם איש כפי עבדתו לכהנים
וללוים לעלה ולשלמים לשרת ולהדות ולהלל בשערי מחנות יהוה:
ומנת המלך מן רכושו לעלות לעלות הבקר
מועדים והערב והעלות לשבתות ולחדשים ולמעדים ככתוב בתורת יהוה:
מנת ויאמר לעם ליושבי ירושלם לתת מנת הכהנים והלוים למען יחזקו
בתורת יהוה: וכפרץ הדבר הרבו בני ישראל ראשית דגן תירוש
ויצהר ודבש וכל תבואת שדה ומעשר הכל לרב הביאו: ובני ישראל
ויהודה היושבים בערי יהודה גם הם מעשר בקר וצאן ומעשר
קדשים המקדשים ליהוה אלהיהם הביאו ויתנו ערמות ערמות:
בחדש השלשי החלו הערמות ליסוד ובחדש השביעי
כלו: ויבאו יחזקיהו והשרים ויראו את הערמות
ויברכו את יהוה ואת עמו ישראל: וידרש יחזקיהו
על הכהנים והלוים על הערמות: ויאמר אליו עזריהו הכהן הראש
לבית צדוק ויאמר מהחל התרומה לביא בית יהוה אכול ושבוע
והותר עד לרוב כי יהוה ברך את עמו והנותר את ההמון הזה:
ויאמר יחזקיהו להכין לשכות בבית יהוה ויכינו:
ויביאו את התרומה והמעשר והקדשים באמונה ועליהם נגיד
ועזיהו כונניהו הלוי ושמעי אחיהו משנה: ויחיאל ועזזיהו
ונחת ועשהאל וירימות ויוזבד ואליאל ויסמכיהו ומחת ובניהו
במפקד פקידים מיד כונניהו ושמעי אחיו במפקד יחזקיהו המלך ועזריהו
נגיד בית האלהים: וקורא בן ימנה הלוי השוער למזרחה על
את נדבות האלהים לתת תרומת יהוה וקדשי הקדשים: ועל ידו עדן
ומנימן וישוע ושמעיהו אמריהו ושכניהו בערי הכהנים באמונה
לתת לאחיהם במחלקות כגדול כקטן: מלבד התיחשם
שלוש לזכרים מבן שלש שנים ולמעלה לכל הבא לבית יהוה לדבר
יום ביומו לעבודתם במשמרותם במחלקותיהם:

המקטרות: מקום שהיו בו הכהני' והלוים: והכהנים והלוים נכלמו · שעכבו להתקדש · ולפיכך עכבו כל כך מלבא עד עתה כי לא יכלו להאמין בדבר זה קודם לכן · לפי שהזניחן אחז מכהן · וכך היו אומ'. איפשר אתמול עבד אחז ע"ז ובנו חזקיהו לאלתר בשנה ראשונה מיד בחדש הראשון. ויאמר לכהנים וללוים לעבוד לאל אחר לבדו · ויצטרך לבדו לנו. לכך נתעצלו ונתרשלו מלבא. וגם שאר יהודה שלפניו הזניח אחז · וכשחקרו והבינו בדבר שהכל היה לשם שמים באו ויתקדשו כולם: הכהנים זורקים · כי מקבלה ואילך מצוה כהונה. ואל תתמה למה לא שחטו בעלים עצמן. לפי שכתוב בסמוך כי רבת בקהל · אשר לא הטהרו ולא התקדשו והלוים היו על שחיטת הפסחים לכל לא טהור שהיה הלוי במקומו להקדיש לה': כי אכלו את הפסח · בלא ככת' · שלא כהלכה שאכלוהו בטומאה: כי התפלל יחזקיהו עליהם. לאמר וגו'. כל לבבו הכין · כך מפור' בברייתא דר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי באגד' · עשה אזנך כארפכסת · שנ' להקשיב לחכמה אזנך · משלשים ושתים מדות האגד' נדרשת. וזה אחד מהם כחלק הסירוס כגון זה. ה' הטוב יכפר בעד: כל לבבו הכין · לדרוש ה'. לעשות פסחו ולהקריב קרבנו אעפ"י שלא עשאו בטהרת הקדש: כי לא הטהרו. כי יהודה כולם נטהרו לפי שהיו קרובים לירושלם והיו יכולים להטהר ולהתקדש ולשוב לירושלם. אבל אפרים ומנשה יששכר וזבולן שלא נטהרו אין להם כל כך פשע בדבר לפי שהיה להם דבר רחוק על ידי אגרות · לא היה להם להמתין לאחר מלבא עד שיתקדשו. לפיכך באו ולא הטהרו · וגם לפי שלא היתה פשיעתם לפיכך תכפר בעדם. וכן ישוטטו מדבר. הוא כחלק הסירוס והכהנים בכלי עוז · בחצוצרות: המשכילים שכל טוב לה' · לענין שירה נופל לומ' לשון שכל · כמו שנאמ' וזכריהו בנו יועץ בשכל וגו' · ודבר חזקיהו על לבם תנחומין ודברי' טובי' לחזקם ולעזור להם כדי שיחזקו אף הם בשיר: שכל טוב לה' · ומתודים ומודי' לה' על הנס שעשה להם שזבח תודה על הנס הוא בא: שבעת ימי' אחרי'. כמו שמפו' ויעשו שבעת ימי' שמחה · כי חזקיהו מלך יהודה הרי' לקהל מצאנו ומבקרו לקהל פרי' אלף וגו' · והיו אוכלי' ביחד המלך והשרי' והעם שמחי' · כי מימי שלמה. בן דוד מלך ישר' לא היתה כזאת בירושלם · שמא עם רב יותר היו באים לרגל לירושלם אחרי שלמה. אבל שמחה גדולה לא היתה בירושלם מימות שלמה. כי ביותר שמחה על מה שאם היו כל רגל ורגל מקובצי' בירושלם · לפי שלא יהיה להם חדוש אין להם שמחה. אבל עתה שכל ימי אחז ומלכי יהודה רשעי' לא עלו לרגל לירושלם · ועתה הורשו לעלות לירושלם שמחו שמחה גדולה לפי שהיה כמה שני' שלא עלו לירושלם הוקטן בעיניהם ז' ימי' דחג המצות והוסיפו עוד שבעת ימי' כדי לשמוח בהם ושמחו שמחה גדולה: ויברכו את העם. אם תרצה לומ' ברכם בזה שבקש לטוב טוביהם. וישמע ה' בקולם ויטיבם · או דבר אחר וישמע ה' בקולם · וכן שנים למעלה. וישמע ה' אל חזקיהו וירפא את העם: איש כפי עבודתו. הכהני' לשרת והלוי' לשורר ושוערי' בכל איש ואיש על עבודתו הנכונה: ומנת המלך: מן רכושו לעלות. וכל זה אשר עשה לעשות אותם ברצון: ויאמ' לעם ליושבי ירושלם · לתת מנת תרומותכם ומעשרותיכם: למען יחזקו בתורת ה'. יותר יהיו ברצון · ועוד שעוד שפרנסתם מזומנת יוכלו לעסוק בתורת ה' · ולפי שלא נתנה תורה אלא לאוכלי המן · ושניי' להם אוכלי תרומה: וכפרוץ הדבר. מפי המלך לתת מנת לכהני' וללוי' הרבו בני ישר' ראשית דגן תירוש ויצהר ודבש דבש תמרים. וכל תבואת השדה. וכל אילו לא תבואת השדה הם אלא כך מפור' במס' נדרים · בפר' הנודר מן הירק · מתיב רב יוסף וכפרוץ הדבר הרבו בני ישר' וגו'. אי אמרת דגן כל מילי דדגן משמע. מאי כפרוץ הדבר וגו' · אמ' אביי לאיתויי פירות האילן וירק. עד אמ' רבא תבואה לחוד ותבואת השדה לחוד: ומעשר קדשים המקודשי' לה' · זה מעשר מן המעשר שהלוים נותנין לכהנים: ויתנו ערימות · מוכבילם בל'. כמו ערימות חטין: ליסוד. כל תחילת דבר נקרא יסוד כמו יסוד הבית שהוא ראש לבניין. ודומה לו בעזרא. הוא יסוד המעלה: ויברכו את ה' · שנתן בלב ישר' להפריש תרומותיהם ואת מעשרותיהם: ואת עמו ישר' שנתנום: וידרוש יחזקיהו. לפי שראה חזקיהו הערימות גדולות אמ' בלבו שמא לא לקחו הכהנים והלוים מהם ולא נגעו בהם שאם כבר נגעו בהם איך נתרבו כל כך · ותמה ודרש מהם על דבר הערמות על מה זה ועל מה זה: ויאמר אליו עזריהו · הוא עזריהו שהיה בימי עוזיהו. תדע המלך כי מיד שהחל התרומה לבא בית ה' אכלנו אכול ולא אכילת ערא' אבל אכול ושבוע · ועוד גם להותיר · ומה שאתה תמיה שהרי כבר ד' חדשים משהתחילו להביא ואעפ"כ ערימותיהם כל כך גדולות. זה הדבר אשר ברך ה' עמו ונתן להם תבואה הרבה. ולפיכך הרבו התרומות והמעשרות לנו: והנותר · מן אכילתנו. והנותר עד והותר זה · את ההמון הזה אשר אתה רואה ערימות: להכין לשכות בבית ה'. לשום בהם את התרומות:

ואת התיחש הכהנים לבית אבותיהם והלוים מבן עשרים שנה
ולמעלה במשמרותיהם במחלקותיהם: ולהתיחש בכל טפם נשיהם
ובניהם ובנתיהם לכל קהל כי באמונתם יתקדשו קדש:
ולבני אהרן הכהנים בשדי מגרש עריהם בכל עיר ועיר
בשוה אנשים אשר נקבו בשמות לתת מנות לכל זכר בכהנים ולכל התיחש
בלוים: ויעש כזאת יחזקיהו בכל יהודה ויעש הטוב והישר והאמת
כזאת לפני יהוה אלהיו: ובכל מעשה אשר החל בעבודת בית האלהים
ובתורה ובמצוה לדרש לאלהיו בכל לבבו עשה והצליח:
לב אחרי הדברים והאמת האלה בא סנחריב מלך אשור
ויבא ביהודה ויחן על הערים הבצרות ויאמר לבקעם אליו: וירא
יחזקיהו כי בא סנחריב ופניו למלחמה על ירושלם:
ויועץ עם שריו וגבריו לסתום את מימי העינות אשר
ויעזרהו מחוץ לעיר ויעזרוהו: ויקבצו עם רב ויסתמו את כל המעינות
בכל ואת הנחל השוטף בתוך הארץ לאמר למה יבואו מלכי אשור ומצאו
מים רבים: ויתחזק ויבן את כל החומה הפרוצה ויעל על המגדלות
בסא ולחוצה החומה האחרת ויחזק את המלוא עיר דויד ויעש שלח לרב
אחרת ומגנים: ויתן שרי מלחמות על העם ויקבצם אליו אל רחוב שער
העיר וידבר על לבבם לאמר: חזקו ואמצו אל תיראו ואל תחתו
מפני מלך אשור ומלפני כל ההמון אשר עמו כי עמנו רב מעמו:
מותינו עמו זרוע בשר ועמנו יהוה אלהינו לעזרנו ולהלחם מלחמתינו:
ויסמכו העם על דברי יחזקיהו מלך יהודה:
בסא אחר זה שלח סנחריב מלך אשור עבדיו ירושלימה והוא על לכיש
לאיש וכל ממשלתו עמו על יחזקיהו מלך יהודה ועל כל יהודה אשר
סוף בירושלם לאמר: כה אמר סנחריב מלך אשור על מה אתם בטחים
פסוק וישבים במצור בירושלם: הלא יחזקיהו מסית אתכם לתת אתכם
וישבים למות ברעב ובצמא לאמר יהוה אלהינו יצילנו מכף מלך אשור:
הלא הוא יחזקיהו הסיר את במתיו ואת מזבחתיו ויאמר ליהודה
ולירושלם לאמר לפני מזבח אחד תשתחוו ועליו תקטירו: הלא
תדעו מה עשיתי אני ואבותי לכל עמי הארצות היכול יכלו אלהי
גויי הארצות להציל את ארצם מידי: מי בכל אלהי הגוים האלה
אשר החרימו אבותי אשר יכול להציל את עמו מידי כי יוכל אלהיכם
ישיא להציל אתכם מידי: ועתה אל ישיא אתכם חזקיהו
בזאת ואל יסית אתכם כזאת ואל תאמינו לו כי לא יוכל כל אלוה כל גוי
יציל וממלכה להציל עמו מידי ומיד אבותי אף כי אלהיכם לא יצילו אתכם
מידי: ועוד דברו עבדיו על יהוה האלהים ועל יחזקיהו עבדו:
וספרים כתב לחרף ליהוה אלהי ישראל ולאמר עליו לאמר כאלהי
גויי הארצות אשר לא הצילו עמם מידי כן לא יציל אלהי יחזקיהו
עמו מידי: ויקראו בקול גדול יהודית על עם ירושלם
אשר על החומה ליראם ולבהלם למען ילכדו את העיר: וידברו
אל אלהי ירושלם כעל אלהי עמי הארץ מעשה ידי האדם:
ויתפלל יחזקיהו המלך וישעיהו בן אמוץ הנביא על זאת
ויזעקו השמים: וישלח יהוה מלאך ויכחד כל גבור חיל ונגיד ושר
במחנה מלך אשור וישב בבשת פנים לארצו ויבא בית אלהיו ומ
אי ומיציאו מעיו שם הפילהו בחרב: ויושע יהוה את
כל יחזקיהו ואת ישבי ירושלם מיד סנחריב מלך אשור ומיד כל
אויביו וינהלם מסביב: ורבים מביאים מנחה ליהוה לירושלם ומגדנות
לחזקיהו ליחזקיהו מלך יהודה וינשא לעיני כל הגוים מאחרי כן:
וינשא בימים ההם חלה יחזקיהו עד למות ויתפלל אל יהוה ויאמר לו
ומופת נתן לו: ולא כגמל עליו השיב יחזקיהו כי גבה לבו ויהי עליו קצף
על ועל יהודה וירושלם: ויכנע יחזקיהו בגבה לבו הוא וישבי ירושלם
ולא בא עליהם קצף יהוה בימי יחזקיהו: ויהי ליחזקיהו עשר וכבוד
הרבה מאד ואוצרות עשה לו לכסף ולזהב ולאבן יקרה ולבשמים
ולמגנים ולכל כלי חמדה: ומסכנות לתבואת דגן ותירוש ויצהר

ואת התייחש הכהנים והלוים לבית אבותיהם. עם יחוס טפם נשיהם
בניהם ובנותיהם לכל אותו קהל היו מספקים מזונותיהם מה
מהתרומות והמעשרות. שקדש התרומה והמעשרות כל אילו ש
שאמרנו לאותן העומדים לשרת בעזרה: וגם לבני אהרן הכהנים.
שלא הגיעה משמרותם לשרת. והם בשדה מגרש עריהם בכל עיר
ועיר: אנשים אלו אשר נקבו בשמות לעיל. כנניהו ואחיו היו ממונים
אף עליהם לקבל המנות התרומו׳ והמעשרות מאת ישראל לתת ה
המנות לכל זכר בכהני׳ ולוים: לכל זכר בכהנים. וגם לכל נשיהם
בניהם ובנותיה׳. ומה שאמ׳ כאן לכל זכר משום רבותא שאפי׳ לזכרי׳
קטנים היו מספיקין כדלעיל לזכרים מבן שלש ומעלה. וכל שכן
שהיו מספיקים לנשיהם ולבניהם ולבנותיהם: אחרי הדברים
וגו׳: ויאמר לבקעם. לבוקעם. כמו על מכרם בכסף צדיק
כמו מוכרם. וסמוך ליה על בקעם הרות גלעד. ופת׳ דוגמ׳ ו
ובבקיעכה. ויבקע עצי העולה: ויחזק את המלוא. דוגמת ויבן
את המלוא. ויעש שלח לרוב. דוגמת אים שלחו המים: על מה
אתם בוטחים. לפי שכתו׳ במלכי׳ בה׳ אלהי ישראל בטח. וגם כתו׳
לשם וימרוד במלך אשור לכן אתם בוטחים שמרדתם בי: ויושבים
במצור. ירושלם. ככתו׳ בסמוך למות ברעב ובצמא: הלא הוא
חזקיהו הבוטח באלהיו. הלא הוא פושע. ואפילו אם היה יכולת
בידו לעזור לו לא היה עוזרו כי חטא לו שהסיר את במותיו ואת מ
מזבחותיו. ויאמ׳ ליהודה ולירושלם לפני מזבח אחד תשתחוו ולא
מוטב שתשתחוה יהודה לפני מזבח אחד וירושלם לפני מזבח אחד
או שנים ויותר. לפני מזבח אחד שבעזרה תשתחוו ועליו תקטירו
ולא על האחרים. ומה יועיל אחד כנגד הרבה. שהיו סבורים שכל
אותן במות שהסיר שהיו בנוים לשם אלהי ישראל כדלעיל וינדעו את
האשרים ואת הבמות ואת המזבחות בכל יהודה ובנימן עד לכלה
ויאמ׳ ליהודה ולירושלם לא תשתחוה לפני מזבח אחד וירושלם לאחד
או לשני׳ ויותר: החרימו אני ואבותי. פול מלך אשור תגלת פלאסר מלכי
אשור: וספרים כתב לחרף לה׳ אלהים חי. ובמלכי׳ כתב ויקח
חזקיה את הספרים מיד המלאכים ויקראם ויעל בית ה׳ ויפרשהו ח
חזקיהו לפני ה׳: ויקראו בקול גדול יהודית. לבהלם ולירואם. כאן
סתם הענין ובמלכים מפור׳ היטב. ואל תדבר עמנו יהודית שלא
לבהלם: לאכול חוריהם. ודבר כיוצא שאמרתי אני לכך באתי
לירואם ולבהלם. וכת׳ ויקרא בקול גדול יהודית וידברו אל אלהי
ירושלם. מי שכת׳ ספר זה הוא קובל על כבל זה שנחריב שחירף א
אלהים חי: בעל אלהי עמי הארץ: כאותן אלהי עמי הארץ שהם
מעשה ידיהם ומעשה ידי אדם. ודימו את אלהינו ונעריכנו יוצר הכל
לאלהי העמים מעשה ידיהם. כמו שאמ׳ לעיל כי לא יוכל כל אלוה כל
גוי וממלכה להציל אתכם מידי ומיד אבותי אף כי אלהיכם: ויתפלל
יחזקיהו. במלכים מפורש תפילתו: ומיציאי מעיו. כדכת׳ בניו
הכוהו בחרב: ויאמר מה אות. ומופת נתן לו וזה לך האות. הכל
מפורש לשם: ולא כגמול עליו. ולא כמו שגמל עליו הק׳ על ח
חזקיהו שירפאהו השיב לו חזקיהו שגבה לבו שהראה את כל בית
נכותו. עד ובכל ממשלתו: ויהי עליו קצף ועל יהודה וירושלם.
על זאת. והכותב ספר זה קצרו כאן לפי שכתב במלכים ובישעיה:
ויכנע חזקיהו בגבה לבו. כדכת׳ לשם ויאמר חזקיהו אל ישעיהו
טוב וגו׳. וכשנכנעו לא בא עליהם קצף בימיו: ומסכנות ת
תבואה. על אוצרות התבואה נופל לומ׳ מסכנות בכל מקום. כמו ערי
מסכנות לפרעה. וכן ויבן תדמר במדבר. ואת כל ערי מסכנות אשר
בנה בחמת על כרחך לצורך תבואה. שבמדבר לא היה לו לאצור
זהב וכסף: ועל זה אמר החכם מי
שיבחר בצדק למעט יכנעו לו בני אדם על כרחם. ואמר מי
שבוחר בצדק לדת יהיה לו למגן חזק. ואמר האמונה תולדות
הנדיבות. ואמר כדר הנדיב מתנה מהרה. וכדר הכילי שאחור
והעלילה. ואמר כשתירא מן החרטה אמור לא קודם הן וכאשר
תאמר הן סבול וקיים מה שאמרת כי לא אחר הן מבוכה מאד.
ואמר שאלו לחכם מהו הכניעות אמר שיתבייש אדם מעצמו. ושאלו
אותו מהו הנדיבות. אמ׳ שיחוס אדם על תורתו ויתקן ממונו ויעשהו
מה שהוא חייב בו. ואמרו לחכם מהו הכניעות. אמ׳ החכמה.
ומהו הכניעות והנדיבות. אמ׳ הענוה עם שמירת התורה והשכל
הטובה והצדק וסבל המתיה. וסבל הפגעים. ואמ׳ לחכם מהו ה
הכניעות. אמ׳ שלא תעשה בסתר מה שתתבייש ממנו בגלוי. ואמר
התרחק מן העברות כי אין כניעות לאדם אם לא יהיו בגדיו נקיים:
ומכניעות האדם תקון ממונו:

לאורות

וארות לכל בהמה ובהמה ועדרים לאורות : ועריס עשה לו ומקנה
צאן ובקר לרב כי נתן לו אלהים רכוש רב מאד : והוא יחזקיהו
ויישרם סתם את מוצא מימי גיחון העליון ויישרם למטה מערבה לעיר דויד
ויצלח יחזקיהו בכל מעשהו : וכן במליצי שרי בבל המשלחים עליו
לדרש המופת אשר היה בארץ עזבו האלהים לנסותו לדעת כל ב
בלבבו : ויתר דברי יחזקיהו וחסדיו הנם כתובים
בחזון ישעיהו בן אמוץ הנביא על ספר מלכי יהודה וישראל : וישכב
יחזקיהו עם אבתיו ויקברהו במעלה קברי בני דויד וכבוד עשו לו
ל ג במותו כל יהודה וישבי ירושלם וימלך מנשה בנו תחתיו : בן שתים
עשרה שנה מנשה במלכו וחמשים וחמש שנה מלך בירושלם :
הרע ויעש הרע בעיני יהוה כתועבות הגוים אשר הוריש יהוה מפני בני
בנתץ ישראל : וישב ויבן את הבמות אשר נתץ יחזקיהו אביו ויקם מזבחות
אותם לבעלים ויעש אשרות וישתחו לכל צבא השמים ויעבד אתם : ובנה
מזבחות בבית יהוה אשר אמר יהוה בירושלם יהיה שמי לעולם :
ויבן מזבחות לכל צבא השמים בשתי חצרות בית יהוה : והוא העביר
את בניו באש בגי בן הנם ועונן ונחש וכשף ועשה אוב וידעוני הרבה
לעשות הרע בעיני יהוה להכעיסו : וישם את פסל הסמל אשר עשה
בבית האלהים אשר אמר אלהים אל דויד ואל שלמה בנו בבית הזה
מכל' ובירושלם אשר בחרתי מכל שבטי ישראל אשים את שמי לעילום :
ולא אסיף להסיר את רגל ישראל מעל האדמה אשר העמדתי
אבותיכם לאבתיכם רק אם ישמרו לעשות את כל אשר צויתים לכל התורה
והחקים והמשפטים ביד משה : ויתע מנשה את יהודה וישבי
ירושלם לעשות רע מן הגוים אשר השמיד יהוה מפני בני ישראל :
וידבר יהוה אל מנשה ואל עמו ולא הקשיבו :
ויבא יהוה עליהם את שרי הצבא אשר למלך אשור וילכדו את
בחחים מנשה בחחים ויאסרהו בנחשתים ויוליכהו בבלה : וכהצר לו חלה
ובהצר את פני יהוה אלהיו ויכנע מאד מלפני אלהי אבתיו : ויתפלל אליו
ויעתר לו וישמע תחנתו וישיבהו ירושלם למלכותו וידע מנשה כי
יהוה הוא האלהים : ואחרי כן בנה חומה חיצונה לעיר דויד מערבה
לגיחון בנחל ולבוא בשער הדגים וסבב לעפל ויגביהה מאד וישם
שרי חיל בכל הערים הבצרות ביהודה : ויסר את אלהי הנכר ואת
הסמל מבית יהוה וכל המזבחות אשר בנה בהר בית יהוה ובירושלם
וישלך חוצה לעיר : ויכן את מזבח יהוה ויזבח עליו זבחי שלמים
ותודה ויאמר ליהודה לעבוד את יהוה אלהי ישראל : אבל עוד העם
זבחים בבמות רק ליהוה אלהיהם : ויתר דברי מנשה ותפלתו אל
אלהיו ודברי החזים המדברים אליו בשם יהוה אלהי ישראל הנם על
דברי מלכי ישראל : ותפלתו והעתר לו וכל חטאתו ומעלו והמקמות
אשר בנה בהם במות והעמיד האשרים והפסלים לפני הכנעו הנם
כתובים על דברי חוזי : וישכב מנשה עם אבתיו ויקברהו ביתו
וימלך אמון בנו תחתיו : בן עשרים ושתים שנה
אמון במלכו ושתים שנים מלך בירושלם : ויעש הרע בעיני יהוה
כאשר עשה מנשה אביו ולכל הפסילים אשר עשה מנשה אביו זבח
אמון ויעבדם : ולא נכנע מלפני יהוה כהכנע מנשה אביו כי הוא
אמון הרבה אשמה : ויקשרו עליו עבדיו וימיתהו בביתו : ויכו עם
הארץ את כל הקשרים על המלך אמון וימליכו עם הארץ את
שמונה יאשיהו בנו תחתיו : בן שמנה שנים
ל ד יאשיהו במלכו ושלשים ואחת שנה מלך בירושלם : ויעש
הישר בעיני יהוה וילך בדרכי דויד אביו ולא סר ימין ושמאול :
ובשמונה שנים למלכו והוא עודנו נער החל לדרוש לאלהי
דויד אביו ובשתים עשרה שנה החל לטהר את יהודה וירושלם

לאורות : לכל בהמה ובהמה . היכטב לאות גדולות ויטרם
למטה מערבה . הנה גם דרך יטר למטה מערבה לעיר דוד .
וכן במליצי טלוחי . דוגמת כי המליץ בינותם על שם שהטליח
מליץ בין הטולח למשתלח . וכופל על פסוק טאמר ויצלח יחזקיהו
בכל מעשהו : ואחר כל הטוב הזה טהצליחו ה' עזבו אלהים
לנסותו להעת כל אשר בלבבו ביר מליצי שרי בבל המשולחים אליו
לדרוש את המופת אשר היה בארץ . ולא עמד בנסיון . והראה
להם את כל בית נכותו ומסיפיה לריפיה נדרש במעלה במיטב .
כמפו' בסוף פרק קמא דבבא קמ' : בירושלם יהיה שמי
לעולם . הפסוק קובל על זה טבנה מזבח לעז בבית טאמר הק'
אני רוצה טיטכון שמי שם . וכן פסוק זה טאמר בסמוך לשון קבלה
הוא : וישם את פסל הסמל . אשר עשה בבית אלהים וגו'
וגם הפסוק ולא אוסיף להסיר רגל : ועשה אוב וידעוני . מלא
בויו טהרבה לעשות : לעילום . לעולם : והוכיחו
על פסל הסמל אשר עשה . ולא אוסיף להסיר רגל ישראל מוסב על
פסוק שלמעלה : והכל קבלה הוא כלומ' הק' אומ' כן אמרתי אל
דוד ואל שלמה בבית הזה ובירושלם אשים שמי לעולם . וגם
הבטחתנו לא אוסיף להסיר רגל ישראל מעל האדמה רק אם
ישמרו . ועתה . ויתע מנשה : מפני חטאתם . כתבא
שעל ידו נסתלקה שכינה וגם אנו עתידין לגלות על ידו : לגיחון
בנחל . אבל נחל גיחון מקום : וסבב לעופל . וסבב
משום חוזק המגדלים הבנוים במלאכת עופל : וישלך חוצה :
ולא שברם ולא גנזם מן העין לפיכך נכשל בהם בנו . כרבת'
לכל הפסילים אשר עשה מנשה אביו . שלקח אותם ממקום
שהשליך אותם : ויזבחו עליו זבחי שלמים ותודה . זבחי תודה.
שהביא קרבן תודה והודה להק' שהשיבו לירושלם ולמלכותו :
ותפילתו . היאך נתפלל . ונעתר לו . והשיבהו על כסא מלכותו :
ויקברוהו בביתו . ובמלכים כת' בגן ביתו . לא זכה ליקבר
עם אבותיו : והוא עודנו נער . פת' אעפ"י שהיה נער
החל לדרוש את ה' . ודוגמתו והוא נער את בני בלהה . ויבא יוסף
את דבתם רעה . לפי שהיה נער הביא דבתם רעה . ואין תימ'
בדבר . אבל אם היה בן ל' שנים לא היה עושה . וזה תימה שהיה
נער ואעפכ"י החל לדרוש וגו' . וכן ביוסף אומר . ופת' היה רועה
את אחיו ואיזה אחיו בני בלהה . לפי שהיתה בלהה אומנתו לאחר
מיתת אמו הלך עם בניה . ובני השפחות היו הולכים עמו : ועל זה
אמ' החכם מנוחת החכמים במצא האמת . מנוחת האוילים במצא
השקר . ואמר באמת קיום כל הדברים ובשקר סורם . ואמר כי מלך
אחד צוה להרוג חכם אחד שהיה חולק עליו בשקר . וכאשר הוצא
ליהרג ראה אשתו שהיתה בוכה . אמר לה למה תבכי . אמרה לו
ולמה לא אבכה והורגים אותך על לא חמס בכפך . אמר לה והיית
היית רוצה שיהרגוני על חמס שיהיה בכפי . ואמר יש שתהיה
החכמה נבזה במסכנות . והאולת תכסה העושר . ואמר עוטר
האדם יכסה את מומיו ומצדיקו בכזביו . וטכל הרש נבזה וחכמתו
נחשבת לאולת . ואמר החכם הכסילי' התפארותם בממון
וגנותם החכמה . והתפארות החכמים בחכמה ומוסר וגנותם
הממון והסכלות . ואמר כי אדם עשיר עבר על חכם והיה לבוש
בגדי חמודות : והחכ' היה לבוש בלויות . אמר לחכם אתה הוא
שחברת החכמה וקבעת המנוסות . והרבה לתמוה עליו . אמר
לו החכם אין מעלת האמת הבגדים החמודות אלא הדעות הזכו' :
ואמר הזהר מישיבת אכל מי שלא תלמד ממנו טוב . ואמר ישיב'
חבורה רעה מקנה המדות הרעות . ואמר במה יבחן המשכיל את
נפשו אחר שיסבול אשה רעה . ואמר האשה הרעה כמו הזהב
שמחליף שערו ואינו מחליף טבעו . ואמר הרע שבמת הבריס
שקונה האדם האשה הרעה והיא חבורה . ואמר הזהר משבת עם
הכסיל כי כמה פעמים הפסיד את העניין . ואמר כשתשב שב עם
הנדיבים כי אין כבודו של אדם וקלונו אלא באיש ישיבתו . ואמר
מי שהכניס עצמו בדבר ישיגהו החשך . ואמר מי שיביא עצמו אל
החשך אל יאשים מי שמחשב עליו רע . ואמר שב עם החכמים והאזן
אל הידותם ואל יסורו מלבבך . ואמ' מה הוא טוב לאדם . אמ' שכל
שיחיה בו . ואם לא יהיה השכל הממון שיהדר בו . ואם לא יהיה
הממון האשה שתכסה על מומיו . ואם לא תהיה האשה השתיקה
תכסה על מומיו . ואם לא תהיה השתיקה הקבר טוב לו . ואמר ארבעה מאבדים את האדם הגאוה והעקשות והעצלה והמהירות .

מן הבמות והאשרים והפסלים והמסכות: וינתצו לפניו את מזבחות
הבעלים והחמנים אשר למעלה מעליהם גדע והאשרים והפסלים
והמסכות שבר והדק ויזרק על פני הקברים הזבחים להם: ועצמות
וירושלם כהנים שרף על מזבחותם ויטהר את יהודה ואת ירושלם: ובערי
בחרבתי' מנשה ואפרים ושמעון ועד נפתלי בחר בתיהם סביב: וינתץ את
המזבחות ואת האשרים והפסלים כתת להדק וכל החמנים גדע בכל
לירושלם ארץ ישראל וישב ירושלם: ובשנת שמונה עשרה
שמונה למלכו לטהר הארץ והבית שלח את שפן בן אצליהו ואת מ
יהואחז מעשיהו שר העיר ואת יואח בן יואחז המזכיר לחזק את בית יהוה
אלהיו: ויבאו אל חלקיהו הכהן הגדול ויתנו את הכסף המובא
בית אלהים אשר אספו הלוים שמרי הסף מיד מנשה ואפרים ומכל
וישבו שארית ישראל ומכל יהודה ובנימן וישבו ירושלם: ויתנו על יד
ירושלם עשה המלאכה המפקדים בבית יהוה ויתנו אתו עושי המלאכה אשר
עשים בבית יהוה לבדוק ולחזק הבית: ויתנו לחרשים ולבנים לקנות
אבני מחצב ועצים למחברות ולקרות את הבתים אשר השחיתו
מלכי יהודה: והאנשים עשים באמונה במלאכה ועליהם מפקדים
יחת ועבדיהו הלוים מן בני מררי וזכריה ומשלם מן בני הקהתים
לנצח והלוים כל מבין בכלי שיר: ועל הסבלים ומנצחים לכל עשה
מלאכה לעבודה ועבודה ומהלוים סופרים ושוטרים ושוערים:
ובהוציאם את הכסף המובא בית יהוה מצא חלקיהו הכהן את ספר
תורת יהוה ביד משה: ויען חלקיהו ויאמר אל שפן
הסופר ספר התורה מצאתי בבית יהוה ויתן חלקיהו את הספר אל
שפן: ויבא שפן את הספר אל המלך וישב עוד את
המלך דבר לאמר כל אשר נתן ביד עבדיך הם עשים: ויתיכו את
הכסף הנמצא בבית יהוה ויתנוהו על יד המפקדים ועל יד עושי
המלאכה: ויגד שפן הסופר למלך לאמר ספר נתן לי חלקיהו הכהן
ויקרא בו שפן לפני המלך: ויהי כשמע המלך את דברי התורה
ויקרע את בגדיו: ויצו המלך את חלקיהו ואת אחיקם בן שפן ואת
עבדון בן מיכה ואת שפן הסופר ואת עשיה עבד המלך לאמר:
לכו דרשו את יהוה בעדי ובעד הנשאר בישראל וביהודה על דברי
הספר אשר נמצא כי גדולה חמת יהוה אשר נתכה בנו על אשר לא
שמרו אבותינו את דבר יהוה לעשות ככל הכתוב על הספר הזה:
חולדה וילך חלקיהו ואשר המלך אל חלדה הנביאה אשת
שלום שלם בן תוקהת בן חסרה שומר הבגדים והיא יושבת בירושלם
במשנה וידברו אליה כזאת: ותאמר להם כה אמר יהוה אלהי
ישראל אמרו לאיש אשר שלח אתכם אלי: כה אמר יהוה הנני מביא
רעה על המקום הזה ועל יושביו את כל האלות הכתובות על הספר
אשר קראו לפני מלך יהודה: תחת אשר עזבוני ויקטירו לאלהים
אחרים למען הכעיסני בכל מעשי ידיהם ותתך חמתי במקום הזה
ולא תכבה: ואל מלך יהודה השלח אתכם לדרוש ביהוה כה תאמרו
אליו כה אמר יהוה אלהי ישראל הדברים אשר שמעת: יען רך
ישבתו לבבך ותכנע מלפני אלהים בשמעך את דבריו על המקום הזה ועל
אבותך ישביו ותכנע לפני ותקרע את בגדיך ותבך לפני וגם אני שמעתי נ
נאם יהוה: הנני אספך אל אבתיך ונאספת אל קברתיך בשלום
ולא תראינה עיניך בכל הרעה אשר אני מביא על המקום הזה ועל
ישביו וישיבו את המלך דבר: וישלח המלך ויאסף
את כל זקני יהודה וירושלם:
ויעל המלך בית יהוה וכל איש יהודה וישבי ירושלם והכהנים
והלוים וכל העם מגדול ועד קטן ויקרא באזניהם את כל דברי

מן הבמות והאשרים · שעשה מנשה · וחרסם אמון בנו כדמעלה
וישב ויבן את הבמות אשר נתץ חזקיהו אביו וגו' · ויקם מזבחות
לבעלים ויעש אשרות. וישם את פסל הסמל: והחמנים אשר למעלה
מהם · חמנים כורת חמה : אשר למעלה · שהושיבו
למעלה מהם גבוה כנגד החמה ומשתחוים לו · כל זה עשה מנשה.
כדכת' בו וישתחו לכל צבא השמים · ויעבד אותם : ויזרק על
פני הקברים · כאן נתקיים מה שאמ' לירבעם . כה אמר ה'
הנה בן נולד לבית דוד יאשיהו שמו וזבח עליך עצמות אדם ואת כ
כהני הבמות המקטרים : ובערי מנשה ואפרים . מאותן עוללות
שנשתיירו מחרב ומשבי : בחרבתיהם . בחר בתיהם כת' לפי
שלא היו כי אם עוללות מעט נשתיירו לישב בשפלה כי אם ל
לקבוע בתים בהר : שלח את שפן הסופר ואת יואח המזכיר .
המזכיר בכל מקום שכת' סופר כת' בסמוך מזכיר שהיה לכל מלך
סופר לכתוב כל המאורע במלכותו בין טוב בין רע · והיה לו מזכיר
אשר אצל הסופר להזכיר לו כל דבר ודבר והסופר כותב על פיו :
אשר אספו הלוים . מיד מנשה ואפרים עד נפתלי : בחרבותיהם
סביב : לבדוק ולחזק · לראות את ערות הארץ מתרגמינן ית
בידקא דארעא : ועצים למחברות · שקורין ששנגש בל': ולקרות
קרוי . טרבירר בל': לנצח . אמויסטריר בל'. הרבה למעלה
לנצח · במלכים כת' ויעש מהם שבעים אלף נושא סבל . ושם מאו'
מנצחים · להעביר את העם: והלוים כל מבין. בכל מקום אמור
לעבין שירת הבכת · וכן למעלה כשהפילו גורלות מי יסורר שירה
ראשון ויפילו גורלות משמרת לעומת משמרת כקטן כגדול מבין עם
התלמיד. וכת' כל המבין בכלי שיר · וכת' וכנניהו שר המשא ·
כי מבין הוא · ופת' וכנניהו שר המשא . הכבון שקורין דפרכין .
והיה ממונה עליהם ליסר במשא היאך ישאו כי מבין הוא : והלוים
סופרים . לכתוב את הכסף המובא בית ה' והיאך בזזו אותו וסוטרי'
במלאכה : את ספר תורת ה' ביד משה : משנה תורה : ויאמר
אל שפן הסופר . ויתן חלקיהו את הספר אל שפן · שהרי על הסופר
לקרות את הכל לפני המלך : ויבא את המלך דבר . שמתחילה
השיב למלך שליחותו ששלחו המלך לחזק בית ה' אלהיו כמו שכתו'
למעלה · שלח את שפן בן אצליהו הסופר : ויתיכו · ויציקו · כמו
ויצוק שמן . מתרג' ואתיך ליה : ויגד שפן הסופר . שסוב שהשיבו
המלך דבר משליחותו הגיד לו שליחותו של חלקיהו : ויקרע את
בגדיו · כששמע שהיו קורין יולך ה' אתך ואת מלכך . ודרש בעצמו
אשר תקים עליך . העם המליכוהו עליהם ולא נביא על פי הדבור :
אשר נתכה · לפי שהחמה היא אש נופל עליה לשון ניתוך . ודוגמת'
למעלה ותתך חמתי במקום הזה ולא תכבה : ואל חולדה הנביאה ·
רבו' דרשו לפי שהאשה מרחמת יותר מן האנשים לכך לא שלח א
אל ירמיהו הנביא : שומר הבגדים · אם תרצה לומ' או בגדי כ
כהונה או בגדי מלכות : יושבת בירושלם במשנה . היא שני חומות
לעיר · ותרגום בית אולפנא . פי' במקום התורה . כי לשכה אחת
היתה לה לחולדה סמוכה ללשכת הגזית · לשכת חולדה היתה
פתוחה לחוץ וסתומה כלפי סנהדרין שבלשכת הגזית . כך כת'
במס' מדות מפני צניעות . אמרו לאיש . לפי שרצה להפסיק חזון
העם על המקום הזה ועל יושביו . וכשיצלים אותו החזון אז מבאר
היטב : ואל המלך השולח אתכם · ומקבל נבואת המקום ויושביו
ומסלקה ותופס בנבואת המלך שהיא נבואה מרובה : הכתובות .
על ספר שנמצא : ונאספת אל קברותיך בשלום · והלא
נהרג אלא בשלום מזה שלא תראינה עיניך בכל הרעה אשר אני מ
מביא על המקום הזה ועל יושביו · כלומר חורבן הבית :
ועל זה אמ' החכם יראו אלהים כפי מה שיאות . והמלך לשמוע לו .
והתמזגו עם בני אדם בטובה . ואמר המלך והתורה שני אחים לא
יעמד האחד מבלתי השני: ואמר אל תדור בעיר שאין בה מלך נורא.
ואמר אל תדור בעיר שאין בה שופט צדק ורופא וגשם ונוק נמצא
ונהר נגר . ואמר כמשל המלך כאש אם תרחק ממנו תצטרך אליו ואם
תקרב אליו ישרפך · ואמ' כאשר המלך ירבך המעט אמריך כי אתה
מנוכח · ואמ' הרע שבמתון שלא יוכיחו ממנו . והרע שבחברי המדינה:
והרע שבמלכים אשר יראהו הנקי · והרע שבארצות אשר אין בה
מובע ולא בטחה · ואמר צדק המלך המועיל לעם יותר משובע הזמן·
ואמר חברת המלך אף על פי שיש בו כבוד ויקר דומה להר גבוה
שיש בו כל פרי טוב וכל חיות רעות שעליה. אליו קשה והעמידה בו יותר קשה. ואמ' כשיחמסנו אדם נזעק אל המלך וכשיחמסנו המלך אל מי נזעק.

ספר

ספר הברית הנמצא בית יהוה : ויעמד המלך על עמדו ויכרת את
הברית לפני יהוה ללכת אחרי יהוה ולשמור את מצותיו ועדותיו
הכתובים וחקיו בכל לבבו ובכל נפשו לעשות את דברי הברית הכתבים על
הספר הזה : ויעמד את כל הנמצא בירושלם ובנימן ויעשו ישבי
כברית ירושלם כברית אלהים אלהי אבותיהם : ויסר יאשיהו את כל
ויעבד התעבות מכל הארצות אשר לבני ישראל ויעבד את כל הנמצא
בישראל לעבד את יהוה אלהיהם כל ימיו לא סרו מאחרי יהוה
אלהי אבותיהם : ויעש יאשיהו בירושלם פסח ליהוה וישחטו הפסח
בארבעה עשר לחדש הראשון : ויעמד הכהנים על משמרותם
המבינים ויחזקם לעבודת בית יהוה : ויאמר ללוים המבונים לכל ישראל
הקדושים ליהוה תנו את ארון הקדש בבית אשר בנה שלמה בן
דויד מלך ישראל אין לכם משא בכתף עתה עבדו את יהוה אלהיכם
והכינו ואת עמו ישראל : והכונו לבית אבותיכם כמחלקותיכם בכתב דויד
קותיכם מלך ישראל ובמכתב שלמה בנו : ועמדו בקדש לפלגות בית האבות
לאחיכם בני העם וחלקת בית אב ללוים : ושחטו הפסח והתקדשו
והכינו לאחיכם לעשות כדבר יהוה ביד משה : וירם יאשיהו לבני
לכל העם צאן כבשים ובני עזים הכל לפסחים לכל הנמצא למספר
שלשים אלף ובקר שלשת אלפים אלה מרכוש המלך : ושריו לנדבה
לעם לכהנים וללוים הרימו חלקיה וזכריהו ויחיאל נגידי בית הא
האלהים לכהנים נתנו לפסחים אלפים ושש מאות ובקר שלש מאות
: וכונניהו ושמעיהו ונתנאל אחיו וחשביהו ויעיאל ויוזבד שרי
הלוים הרימו ללוים לפסחים חמשת אלפים ובקר חמש מאות :
ותכון העבודה ויעמדו הכהנים על עמדם והלוים על מחלקותם
כמצות המלך : וישחטו הפסח ויזרקו הכהנים מידם והלוים
מפשיטים : ויסירו העלה לתתם למפלגות לבית אבות לבני העם
לבקר להקריב ליהוה ככתוב בספר משה וכן לבקר : ויבשלו הפסח באש
לחות כמשפט והקדשים בשלו בסירות ובדודים ובצלחות ויריצו לכל בני
העם : ואחר הכינו להם ולכהנים כי הכהנים
בני אהרן בהעלות העולה והחלבים עד לילה והלוים הכינו להם
ולכהנים בני אהרן : והמשררים בני אסף על מעמדם כמצות דויד
ואסף והימן וידתון חוזה המלך והשערים לשער ושער אין להם
לסור מעל עבדתם כי אחיהם הלוים הכינו להם : ותכון כל עבודת
יהוה ביום ההוא לעשות הפסח והעלות עלות על מזבח יהוה כמצות
המצאים המלך יאשיהו : ויעשו בני ישראל הנמצאים את הפסח בעת ההיא
ואת חג המצות שבעת ימים : ולא נעשה פסח כמהו בישראל מימי
שמואל הנביא וכל מלכי ישראל לא עשו כפסח אשר עשה יאשיהו
והכהנים והלוים וכל יהודה וישראל הנמצא ויושבי ירושלם :
בשמונה עשרה שנה למלכות יאשיהו נעשה הפסח
הזה : אחרי כל זאת אשר הכין יאשיהו את הבית עלה נכו מלך
מצרים להלחם בכרכמיש על פרת ויצא לקראתו יאשיהו : וישלח
אליו מלאכים לאמר מה לי ולך מלך יהודה לא עליך אתה היום כי
אל בית מלחמתי ואלהים אמר לבהלני חדל לך מאלהים אשר עמי
ואל ישחיתך : ולא הסב יאשיהו פניו ממנו כי להתחפש
ולא שמע אל דברי נכו מפי אלהים ויבא להלחם בבקעת מגדו :
ויורו הירים למלך יאשיהו ויאמר המלך לעבדיו העבירוני
כי החליתי מאד : ויעבירהו עבדיו מן המרכבה וירכיבהו

ספר הברית · הרי כל אחדה שנחרד המלך על שמצא יולך ה' אותך ורואה שקורא אותה התוכחה היה קורא ברית · והאזין שכת' שם אלה דברי הברית . ולכך קורהו אף הוא ספר הברית : ושמרתם את דברי · ושמרתם אותם . גם ראה יאשיהו שכת' בסמוך אתם נצבים היום כלכם עד טפכם נשיכ' . עד לעברך בברית וגו' . עד כורת עמך היו'. אמ' הוא אף באותה דוגמ' אכרית אף אני את בריתי · לשם כתו' אתם נצבי · אף הוא קבץ למגדול ועד קטן את הכל זקני יהוד' וירושלם : ויעל המלך בית ה' . וכל איש וגו' · לשם מצא אתם נצבים · אף הוא ויעמד המלך על עמדו ויעמ' את כל הנמצא בירוש'' . בכל לבבו ובכל נפשו לעשות את דברי הברית כאשר מצא שם כתוב · ושבת עד ה' אלהיך ושמעת בכל לבבך ובכל נפשך · ויעשו בברית אהי' אהי אבותיה' · ככל אותו שכת' לשם אהי אבותם · לפיכך כת' כאן אלהי אבותיהם · שכרית לאבותם במדבר · וכל ברית שלשם על שם עז' · ותראו את שיקוציה' וגו' . עד פונה היום מעם ה' · לפיכך ויסר יאשיהו את כל התועבות מכל הארצות אשר לפני בני ישר' . ויעבר את כל הנמצא בישראל : ויעש יאשיהו בירושלם פסח · לפי שכל מלכי יהודה הרשעים לא עשו פסח כמשפטו : תנו את ארון הקדש . לפי פשוטו שהעבירו מנשה ואחז את הארון וישימו תחתיו פסיליהם . כדמוכח לעיל במנשה וישם את הסמל וגו' · לפיכך צוה יאשיה להשיבו וליתן הארון במקומו : בבית אשר בנה שלמה . ורבו' אמרו שאמ' ללוים לגונזו שם : אין לכם משא בכתף . זו טענה אחרת הוא · ותחילת מילה הוא שאמ' להם אין לכם שום טורח משא בכתף מכל כלי בית ה' שתוכלו לומר משום טורח משא בכתף אין אנו יכולין לעבוד את ה' ועמו · לפיכך מעתה עברו את ה' אלהיכם : בסיר . בכלי שיר : ואת עמו ישר' · לשחוט ולהפשיט פסחיהן . כדמוכח למטה ושחטו את הפסח והתקדשו וגו' : לפלגות · למחלקות . לעשות הפסח כהילכתו כדבר ה' ביד משה : וירם יאשיהו לבני העם · דוגמ' כן תרימו גם אתם . לשון הפרשה : לכל הנמצא · לכל ישראל הנמצאים הפריש צאן לפסחיהן למספר ל' אלף בין צאן בין כבשים בין עזים ובקר שלשת אלפים לשלמי חגיגה : ויבשלו את הפסח כמשפט · קונדריט בל' : כמשפט · צלי אש : ויריצו לכל בני העם · הלוים · וכשהכינו הכינו לכל ישר' ואחריכן הכינו להם הלוים לכהנים שאין להם פנאי להכין : חוזה המלך . כל אחד ואחד היה חוזה : ולא נעשה · ובמלכים כת' כי לא נעשה כפסח הזה מימי השופטים מיום שנחלקו ישר' לשתי ממלכות שסרו י' שבטי' מעל מלכי יהודה וימליכו עליהם מלך לבדם · שכל הימים שהיו לשני גוים היו שבט יהודה ובנימן עושים פסח לשם ה' בירושלם · ואילו לשם עז' בבית אל ובדן · ודבר זה לא היה ולא אירע כל ימי השופטים שהללו היו לעצמן והללו לעצמן · שכל ימות השופטים לא נחלקו ישר' לשני שופטים ולשתי משפחות ולא היה להם בכל דור ודור רק שופט אחד . ואותו השופט היה מבריחם ללכת בדרך ה' כמפורש בשופטי' והיה ה' עם השופט והושיעם מיד אויביהם כל ימי השופט · וכל י' שבטים היו הולכים לשילה ועושים פסח לשם שמים . וכפסח הזה לא נעשה כל ימי מלכי ישר' שהיו כל מלכי יהודה וישרא' יחד עושים פסח · אבל בימי יאשיהו שכבר פסק מלכות י' שבטים · וכשהחזיר ירמיהו י' שבטים לא המליכו עליהם עוד מלך אלא יאשיהו מלך עליהם ועשו כולם פסח יחד לשם שמים בירושלם . וזהו נעשה פסח הזה לה' בירושלם · ופת' זה מטעה אותי מאד ולא נראה לי · כהי כמי דלא החזירן ירמיהו לי' שבטים ויאשיה מלך עליהם בירושלם . וכי היאך יכול להיות שלא עשו כפסח הזה כל ימי השופטים · ובימי שמואל הרואה ובימי דוד ושלמה שהיו ישר' שרוי' על אדמתם שלוים ושקטים ולא היה להם אלא מלך אחד או שופט אחד והיה לבם לשמים . ברם כך פת' וכן פתר לי ר' אליעזר בר' משולם זצל' : ולא נעשה פסח כמוהו מעולם · שיתן המלך והשרי' בהמות לפסחי' די סיפוקם ובקר לשלמי חגיגה וצוה ללוים להכין להם ולשלוח לכל איש ואיש לפי אכלו : אחרי כל זאת אשר הכין יאשיהו את הבית עלה נכו מלך מצרים · הפסוק קובל ומתקונן על יאשיהו שלא נעשה לו נס כמו לחזקיהו · שכת' בן אחרי הדברים . והאמת בא סנחריב על חזקיהו ונעשה נס לחזקיהו : להלחם בכרכמיש . שעל נהר פרת של מלך אשור · כרמלכים.

ורצה לעבור בתוך ארץ ישר' עליו · ופרעה נכו לא היה לבא עליו דרך נהר פרת אם יעבור דרך ארץ ישראל ולעבור בנהר פרת . שהרי מצרים בדרומה של ארץ ישראל ונהר פרת בצפון של ארץ ישראל : ויצא לקראתו . שדרש אפילו חרב של שלום לא תעבור בארצכם . והוא לא ידע חטא ליבני הדור אשר אחר הדלת קמו לפרור כמו שמפו' במס' תענית : ולא שמע אל דברי נכה מפי אלהים . כי כן אמר ישעיהו וסכסכתי מצרים במצרים וזהו שיסד הקליר' כלה המוכין ללכת ארם נהרים למען לא תעבור חרב כל שהוא באשרים . ולא שמע לחוזה אחוריים . כי גזרה נגזרה לסכסך מצרים :

על רכב המשנה אשר לו ויוליכהו ירושלם וימת ויקבר בקברות
אבתיו וכל יהודה וירושלם מתאבלים על יאשיהו: אבותיו
ויקונן ירמיהו על יאשיהו ויאמרו כל השרים והשרות בקינותיהם
על יאשיהו עד היום ויתנום לחק על ישראל והנם כתובים על
הקינות: ויתר דברי יאשיהו וחסדיו ככתוב בתורת יהוה: ודבריו
הראשנים והאחרנים הנם כתובים על ספר מלכי ישראל ויהודה:
ויקחו עם הארץ את יהואחז בן יאשיהו וימליכהו לו
תחת אביו בירושלם: בן שלש ועשרים שנה יואחז
במלכו ושלשה חדשים מלך בירושלם: ויסירהו מלך מצרים
בירושלם ויענש את הארץ מאה ככר כסף וככר זהב: וימלך מלך
מצרים את אליקים אחיו על יהודה וירושלם ויסב את שמו יהויקים
ואת יואחז אחיו לקח נכו ויביאהו מצרימה:
בן עשרים וחמש שנה יהויקים במלכו ואחת עשרה שנה מלך
בירושלם ויעש הרע בעיני יהוה אלהיו: עליו עלה נבוכדנצר מלך
בבל ויאסרהו בנחשתים להוליכו בבלה: ומכלי בית יהוה הביא
נבוכדנאצר לבבל ויתנם בהיכלו בבבל:
ויתר דברי יהויקים ותעבתיו אשר עשה והנמצא עליו הנם כתובים
על ספר מלכי ישראל ויהודה וימלך יהויכין בנו תחתיו:
בן שמונה שנים יהויכין במלכו ושלשה חדשים ועשרת
ימים מלך בירושלם ויעש הרע בעיני יהוה: ולתשובת השנה שלח
המלך נבוכדנאצר ויבאהו בבלה עם כלי חמדת בית יהוה וימלך ויביאהו
את צדקיהו אחיו על יהודה וירושלם: בן עשרים ואחת שנה
צדקיהו במלכו ואחת עשרה שנה מלך בירושלם: ויעש הרע בעיני
יהוה אלהיו לא נכנע מלפני ירמיהו הנביא מפי יהוה: וגם במלך
נבוכדנצר מרד אשר השביעו באלהים ויקש את ערפו ויאמץ את נאצר
לבבו משוב אל יהוה אלהי ישראל: גם כל שרי הכהנים והעם הרבו
למעול מעל ככל תעבות הגוים ויטמאו את בית יהוה אשר הקדיש
בירושלם: וישלח יהוה אלהי אבתיהם אבותיהם
עליהם ביד מלאכיו השכם ושלוח כי חמל על עמו ועל מעונו: ויהיו
מלעבים במלאכי האלהים ובוזים דבריו ומתעתעים בנביאיו עד מלעיבים
עלות חמת יהוה בעמו עד לאין מרפא: ויעל עליהם את מלך כשדיים ומתעתעי'

כ״ד רכב המשנה. לפי שדרך המלך לרכוב על שני מרכבות הראשונה עקר· ואם יצטרך ישב בשנייה. בראשונה אשר יבא לפניהם ואשר יבא וגו'· ובתחלה הרכיבוהו על רכב המשנה : ויאמרו כל השרים. לשו' שירה משוררים. כי גם שירה וגם קינה בקול אחד נאמרים· ועליו ניבא עמוס והבאתי את השמש בצהרים והחשכתי לארץ ביום אור. וזהו יומו של יאשיהו שמת בן לט' שנים בחצי ימיו דכת' ימי שנותינו שבעים שנה. וכת' והפכתי חגיכם לאבל· וכל שירתכם לקינה. ושמתיה כאבל יחיד ואחריתה כיום מר· וזהו שאמ' ויאמרו כל השרים והשרות בקינותיהם וכל יהודה וירושלם מתאבלים עליו: ויתנו לחק על ישר'. כשמזמן להם שום צער ובכיה הם מתקוננים ובוכים על המאורע הם מזכירי' זה הצער עמו· דוגמ' שאנו מזכירים בט' באב קינות על ההרוגים בגזירת המאורעות בימינו כן יבכיון על יום מות יאשיהו. דוגמ' ותהי חק בישראל לבת יפתח הגלעדי ארבעת ימים בשנה : והנם כתובים על הקינות· על ספר הקינו': וחסדיו· שעשה ככל הכת' בתורת משה· ובמלכי' וכמוהו לא היה לפניו מלך· וזהו שאמ' כאן וחסדיו כדמפור' הנם כתובים על ספר מלכי ישראל ויהודה· וימליכוהו תחת אביו. אעפ"י שהיה יהויקים אחיו גדול ממנו כא' חדשים : ויסירהו מלך ישראל מירושלם. מבואר במלכים הטיב· ויאסרהו פרעה נכה ברבלתה בארץ חמת ממלוך בירושלם: ויענש את הארץ· נתן מס. דוגמ' וענשו אותו מאה כסף ויסב את שמו יהויקי'. כן דרך המלכי' והשרים שמשני' למשרתיהם שם שהם רוצים· דוגמ' ויקרא פרעה שם יוסף· וכן ויקרא משה להושע בן נון יהושע וכן וישם שר הסריסים שמות וגו'· והכל כדי ל להודיע שהוא מושל בו לכנות לו שם ברצונו : ויסב את שמו יהויקי'· הנה למעלה בגליון שלמעלה מפור' למה קרא שמו יהויקים· כי לאחר שהרג פרעה יאשיהו המליך מלך והעמידם למס עובד : עלה עליו נבוכד נצר· כי לא יכול פרעה עוד לצאת מארצו כמו שכתו' במלכי' ולא הוסיף עוד מלך מצרים לצאת מארצו. כי לקח מלך בבל מנחל מצרים עד נהר פרת· כל אשר למלך מצרים שנכהו בשנה הרביעית בכרכמיש על נהר פרת. כמפורש בירמיה· ויאסרהו בנחושתים להוליכו בבלה· ולא הוליכו משם אלא בדרך מת והשליכו נבלתו קבורת חמור סחוב והשלך מהלאה לשערי ירושלם· והיכן קבורת חמור במעי הכלב· וכן מוכיח במלכים· וישכב יהויקים עם אבותיו. ולא כת' ויקברוהו : ומכלי בית ה'· ומקצת כלי בית ה' הביא נבוכד נצר לבבל· ומקשה בסדר עולם בשנת שלש למלכות יהויקים מלך· ויתן ה' בידו· וכאן מוכיח שהיה בא' למלכו. ומה תל' בשנת שלש למרדו . שנ' במלכים ויהי לו יהויקים לעבד ג' שנים וישב וימרוד בו ג' שנים. ובשנת ג' למרדו עלה עליו· והוא שנת שמונה לנבוכד נצר דאמ' מר שנה ראשונה כיבש נינוה שנייה כיבש יהויקים וג' שנים עבדו' וג' שנים מרד בו והוא לא מלך כי אם בשנת ד' ליהויקים שנ' ויהי בשנה הרביעית ליהויקים בן יאשיהו מלך יהודה היא השנה ראשונה לנבוכד נצר מלך בבל. ומכלי בית ה' הביא· קצת מן הכלים ועל זה נתנבא ירמיה כה אמר ה' צבאות על הכלים הנותרים : ותועבותיו. הבא על אמו. והנמצא עליו כתובת קעקע : ולתשובת השנה. שהגלה יהויכין עם כלי חמדת בית ה' אשר חמד. דברים חמודי' אותם לקח והשאר הניח עד גלות צדקיה ואז לקח הכל עמו. ובמלכים מפור' שיצא יהויכין מלך יהודה אל נבוכד נצר לחוץ. ויקח אותו מלך בבל. והמליך צדקיהו אחיו. וכן במלכים וימלוך מלך בבל את מתניהו דודו תחתיו ויסב את שמו צדקיהו ידודו של יהויקים : ויעש הרע בעיני ה'. ומהו הרע שלא נכנע לפני ירמיהו הנביא : מפי ה'. מפורש בספר ירמיהו. ויאמר ירמיהו אל צדקיהו כה אמר ה' אם יצא תצא אל שרי המלך וגו'. עד דואג אני את היהודים וחוץ מחטא זה לא חטא צדקיה אלא בזה שלא שמע לדברי נביא מפי ה'· ושעבר על שבועת נבוכד נצר· אבל בתועבותיו ונמצא עליו לא הרע לעשות· מפי ר' אליעזר בר' משולם זצ"ל : אשר השביעו באלהים· כדמפורש ביחזקאל· אמור נא לבית המרי וגו'. וכל הפרשה נאמרה על יהויכין וצדקיהו. הלא ידעת מה אלה הנה בא מלך בבל ירושלם ויקח את מלכה ואת שריה· ויבא אותם בבלה· זה יהויכין וסיעתו. ויקח מזרע המלוכה· זה צדקיהו. ויכרת אותו בברית ויבא אתו בבלה. זקף שלא ימרוד בו וימרוד קמץ לשלח מלאכיו מצרים ויקח לו סוסים ועם רב : היצלח· הימלט העושה אלה. והפר ברית ונמלט. וכת' חי אני נאם ה' אם לא במקום המלך הממליך אתו אשר בזה את אלתו ואשר הפר בריתו אתו בתוך ארצו ימות. וכדי להודיע כי צדיק הוא הצור תמים פעלו וכל דרכיו משפט· צדיק וישר הוא ואין לפניו לא עולה ולא משוא פנים ולא חפץ במות המת כי אם בשוב רשע מדרכו וחיה. ולא ענה מלבו. ולכך בא להודיענו כי עונות המורים גרמו· וזהו גם כל שרי הכהנים. להורות את ישראל. כדכתי' ככל אשר יורו אתכם הכהנים והלוים· ולא כהנים הדיוטו' למחות. אלא שרי הכהנים שבהם היכולת והכח למחות ולא מיחו· ויטמאו את בית ה'. בשיקוציהם ובגילוליהם. בית אשר הקדיש בירושלם. לשמו לשכן את שמו שם לעולם : וישלח ה'. כל זה צדק הדין. שלא תאמר לא התרה בהם לשוב מדרכם הרעה ומרשעם ולא פעם בשנה אלא לאלתר: ויטרוף לעד אפו· לכך נאמ' וישלח ה' אלהי אבותיהם ביד מלאכיו· והתרה בהם לשוב מרשעם : מלאכיו· השכם ושלוח והתרה בהם לשוב מדרכם הרעה ומרשעם ולא פעם אחת בשנה או בחדש· אלא בכל יום השכם ושלוח: כי חמל על עמו. ולא חפץ במיתתם : ועל מעונו· ועל בית מדורו בית המקדש שאפילו מלך בשר ודם חומל על עמו ועל בית מדורו שלא יחרב : ויהיו מלעיבים במלאכי אלהים· בשלוחי הק' ובוזים דבריו של הק' שודאי הדין עם הק'· שאפילו שלוחי מלך בשר ודם אין מבזים אותו ויראים לעבור על צוויו בין לרע בין לטוב · ועמו בזו דבריו של הק' והלעיבו ותעתעו בנביאיו כל כך עד עלות חמת ה' בעמו לאין מרפא ועלה עליהם מלך כשדים שהם אומה שפלה· הן ארץ כשדים זה העם לא היה. וכאן נתקיים הם קנאוני בלא אל וגו' : ואני אקניאם בלא עם· בגוי נבל אכעיסם : ויהרוג.

בָּחוּר וַיַּהֲרֹג בַּחוּרֵיהֶם בַּחֶרֶב בְּבֵית מִקְדָּשָׁם וְלֹא חָמַל עַל־בָּחוּר וּבְתוּלָה
זָקֵן וְיָשֵׁשׁ הַכֹּל נָתַן בְּיָדוֹ׃ וְכֹל כְּלֵי בֵּית הָאֱלֹהִים הַגְּדֹלִים וְהַקְּטַנִּים
דולים וְאֹצְרוֹת בֵּית יְהוָה וְאֹצְרוֹת הַמֶּלֶךְ וְשָׂרָיו הַכֹּל הֵבִיא בָבֶל׃ וַיִּשְׂרְפוּ
אֶת־בֵּית הָאֱלֹהִים וַיְנַתְּצוּ אֵת חוֹמַת יְרוּשָׁלִָם וְכָל־אַרְמְנוֹתֶיהָ שָׂרְפוּ
בָאֵשׁ וְכָל־כְּלֵי מַחֲמַדֶּיהָ לְהַשְׁחִית׃ וַיֶּגֶל הַשְּׁאֵרִית מִן־הַחֶרֶב אֶל־בָּבֶל
וַיִּהְיוּ־לוֹ וּלְבָנָיו לַעֲבָדִים עַד־מְלֹךְ מַלְכוּת פָּרָס׃ לְמַלֹּאות דְּבַר־יְהוָה
בְּפִי יִרְמְיָהוּ עַד־רָצְתָה הָאָרֶץ אֶת־שַׁבְּתוֹתֶיהָ כָּל־יְמֵי הָשַּׁמָּה שָׁבָתָה
לְמַלֹּאות שִׁבְעִים שָׁנָה׃ וּבִשְׁנַת אַחַת לְכוֹרֶשׁ מֶלֶךְ
פָּרַס לִכְלוֹת דְּבַר־יְהוָה בְּפִי יִרְמְיָהוּ הֵעִיר יְהוָה אֶת־רוּחַ כּוֹרֶשׁ מֶלֶךְ־
פָּרַס וַיַּעֲבֶר־קוֹל בְּכָל־מַלְכוּתוֹ וְגַם־בְּמִכְתָּב לֵאמֹר׃ כֹּה־אָמַר כּוֹרֶשׁ
פָּרַס מֶלֶךְ פָּרַס כָּל־מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ נָתַן לִי יְהוָה אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם וְהוּא־פָקַד
עָלַי לִבְנוֹת־לוֹ בַיִת בִּירוּשָׁלִַם אֲשֶׁר בִּיהוּדָה מִי־בָכֶם מִכָּל־עַמּוֹ יְהוָה
אֱלֹהָיו עִמּוֹ וְיָעַל׃ חזק ונתחזק

ויהרוג בחוריהם. בחרב בבית מקדשיהם. והושב להם גמולם כדכת' למעלה ויטמאו את בית ה' אשר הקדיש בירושלם ונתקיים מה שאמ' להם יחזקאל. עבור בתוך העיר והתוית תיו על מצחות עד והכו. ואל תחוס עיניכם ואל תחמולו זקן ובתולה טף ונשים תהרוגו למשחית. עד וממקדשי תחלו. ויחלו באנשים הזקנים אשר לפני הבית ויאמר אליהם טמאו את הבית ומלאו. ומן החצרות חללים. צאו ויצאו והכו בעיר: ויהי בהכותם ולא חמל על בחור ובתולה וזקן וישיש. מה שאין כן מנהג גדודי חיילים כשנוצחין במלחמה הורגים אנשי המלחמה. אבל על זקן בחור ובתולה חומלין ומתמלאים רחמי'. וגם נבואת משה נתקיימה מחוץ תשכל חרב. ומחדרים אימה. גם בחור גם בתולה וגו': וכל כלי בית האלהי'. הגדולים והקטנים שנותרו מגלות בבל דיהויקים ויהויכין: ויהיו לו ולבניו לעבדים עד מלוך מלכות פרס. ולמה עד מלכות פרס. כי עד מלכות פרס עד אותו זמן לא נתפייסה הארץ את שבתותיה. והוא שכת' עד רצתה הארץ את שבתותיה. כי קודם לכן לא רצתה. והוא שכת' כל ימי השמה תשבות וגו': עד רצתה הארץ את שבתותיה. כי קודם לכן לא רצתה הארץ את שבתותיה: כל ימי השמה תשבות. למלאת שבעים שנה של שמיטה ויובל שהם שבעים שמיטות שבטלו ישר' בארץ. וכנגדן גלו שבעים שנה אותם שבעים שנה שבתה ארץ ישראל שנים שהכעיסו ישר' בארצם ארבע מאות ול' שנה. ומהם ג' מאות ול' שנה משנכנסו לארץ עד שגלו משנה עשר השבטים. ואתה מונה אותם מפורשים רמב"? משמלך ירבעם עד שנגלה הושע בן אלה. ובימי שפוט השופטים שהכעיסו קי"א שנים והשאר סתומים. הוא שנ' ביחזקאל שכב על צדך השמאלי ושמת את עון בית ישראל וגו'. ג' מאות וצ' יום וגו'. וכלית את אלה ושכבת על צדך הימיני ארבעים יום ונשאת את עון יהודה. ארבעי' יום. יום לשנה מלמד שחטאו בית יהודה משגלו עשרת השבטי' עד חרבה ירושלם מ' שנה. כיצד כב"ש של מנשה דכת' בו ככל אשר עשה אחאב. ואחאב מלך כב' שנה ולג' שנה עשה תשובה הרי כה' מלך. ושתים דאמון וי"א דיהויקי' הרי לה' שנה. ונבואה זו נאמרה ליחזקאל בשנת החמישית לצדקיהו הרי מ'. סך כולם מישראל ויהודה ארבע מאות ול' שנה. ואחר הנבואה זו שהן שם שנים הרי ת' יובילות. שמונה שבועי שמיטים הרי נ"ו שנות שמיטה. וח' שנים יובלות הרי לארבע מאות שנה סד' שמיטין ויובלות. ובלה' שנה ה' שנות שמיטה הרי סט'. ושנת היובל האחרון נחשבה להם לעון. שהרי בעונם גלו ממנה. הרי ע' שנים מקודשים של שמיטות שלא שמטום ישר' לפיכך גלו שבעי' שנים לקיים מה שנ' אז תרצה הארץ את שבתותיה. כך מפור' בסדר עולם. וכאן נסתיים בסיום הזה דברי הימים. ולפי שאמ' לפי מלאות לבבל שבעים שנה הוצרך לומ' כאן פסוקי' אילו של עזרא להודיענו כשכלו אותן ע' שנה היאך חזר הגלגל שחזרו לארצם. לכך הוצרך לומ' כאן. ובשנת אחת לכורש מלך פרס. עד מי בכם מכל עמו ולכך מוספת זו ויו של ובשנת. לפי שספר דניאל מפסיק בנתים שהרי ספר עזרא סמוך וסדור אחר ספר דניאל. וכך ויו מוסף מזה לזה ולזה: את רוח כורש. רצון: ויעבר את קול. כרוז הכריז לכל בני מלכותו: וגם במכתב שלח לכל בני מלכותו. על דבר זה לאמר. וכן אמר להם בהכרזת הכרוז שהכריז להם. ובאגרת מכתבו שלח להם: כה אמר מלך פרס. לכל ממלכות הארץ. שאני מושל מלך על כל הממלכות: והוא פקד עלי. והוא צוה עלי על ידי ישעיה לבנות לו בית המקדש בירושלם שנ' האומר לכורש וגו': כה אמר ה' למשיחו וגו'. וכבר נאמרה לו נבואה זו על ישעיה אשר ביהודה בירושלם. במדינת יהודה: מי בכם מכל עמו ויעל. ואשר הוא בוטח בו הוא יתיירהו. וכן מצינו עזרא הכהן שאמ' למלך כורש איני צריך תיור: מי בכם יכך הכריז לכל הממלכות. מי בכם מכל עמו של הק' יהי ה' אלהיו עמו. ויעל לבנות בית ה'. אשר בירושלם. פי' משעוני. כה אמ' כורש מלך פרס. דרש רב נחמן בר חסד' מאי דכתי' כה אמ' ה' למשיחו לכורש אשר החזקת בימינו אטו כורש משיח הוא. אלא אמ' הק' למשיח קובל אני לך על כורש הנה אני אמרתי יבנה בית ויקבץ גלותי והוא אומ' מי בכם מכל עמו ה' אלהיו עמו ויעל. אר"? פירתא בעולם הזה הייתם נגאלים על ידי בשר ודם וחוזרים ומשתעבדים. אבל לעתיד לבא אתם נגאלים ע"י הק' גאולת עולם שנ' ופדויי ה' ישובון ובאו לציון ברנה שמחת עולם על ראשם ששון ושמח' ישיגו ונסו יגון ואנחה. ואו' ישר' נושע בה' תשועת עולמים לא תבושו ולא תכלמו עד עולמי עד. אמן וכיר' במהר' בימינו. תם ונשלם ספר דברי הימים שבח לאל ית' וית'. האל יזכנו לראות באורו ולבקר בהיכלו: למען צדקו. יגדיל תורה ויאדיר.

אמר דניאל בן קרניאל בומברגו מאנוירשא הדר היום בוויניציאה העיר רבתי עם. הנה מנעורי גדלני הטבע כאב לעורר כנפי החקירה והנעירה לאהוב החכמה ואוהביה כל ימי חלדי. עד כי היה לי טבעי למטיב נפש לחזק כחותי לרדוף המושכלות ולהאיר אל עבר פני להצילני מטיט היון טיט העצלות והביטול: ואם כי ידעתי נאמנה ערכי השפל והחסר כי לא בינת אדם לי במה שצריך לחיוב האדם הנמצא החי המדבר. כי בדבור המושכל לבדו יושב בתשובת השואל מהו: ואנכי בעיר השכל רפה התבונה מסולל מהשלימות. אמ' במציאותי זה אשר ברכני ה' ואם מך הוא את העיון בחרתי לאח לי ואל החכמה אמרתי אחותי את אם אזכה בה: וכאשר התבוננתי בקוצר ערכי כי תורת ה' תמימה משיבת נפש לה לבדה משפט הבכורה להאיר כל אנוש אשר הוא חי בכל מיני השלמיות והחכמות והדתות והנימוסי' כלנה על כן בחרתי אם אוכל להתבונן בחלקיה עם אחזת ריעים חברים מקשיבים ומיודעים. ולאהבתי אותה מאשר חנן ה' אותי הקימותי אצלי אומנים חכמים ויקרים להדפיסה בדפוס באופן שלם ויושר תורה ונביאים וכתובים עשרים וארבעה המה מטיבי לכת עם התרגום לכלם למיניהם במקומותם ובמושבותם. ופירושים נפרדים להם למשפחותם לגוייהם. וזה להפיק רצון נפשי החסרה להועיל לה לעיין בם. וגם לזולתי הירא את דבר ה' והחפץ בו להחזיק בם ולקרות בהם. וידעתי כי ה' יודע כי לא מנעתי ממנה דבר להשלים חלקיה בהשתדלות נמרץ ולא עצרתי כחי וכספי להגיעה אל מחוז חפצי כיד ה' הטובה עלי כי ממנו הכל. ואברך הוא אשר עזרני עד כה להשלימה פה וויניציאה הגדולה אשר במחוז איטליאה. בשנת ו' לדוכוס ליאונרדו לורידנו. בשנת רע"ח לפ"ק ביום כ"ז לחדש כסליו. ברוך נותן ליעף כח ולאין אונים עצמה ירבה:

שיר

השירים אשר לשלמה: ישקני מנשיקות פיהו כי טובים דודיך מיין:

שירין ותושבחן די אמר שלמה נביא מלכא דישראל ברוח נבואה קדם ריבון כל עלמא ייי עסרתי שירתא אתאמרו בעלמא הדין שירא דין משבח מן כולהון שירתא קדמיתא אדם בזמן דאשתביק ליה חוביה ואתא יומא דשבתא ואגין עלוהי פתח פומיה ואמר מזמור שיר ליום דשבתא שירתא תנייתא אמר משה עם בנוי דישראל בזמן די בזע להון מרי עלמא ית ימא דסוף פתחו כולהון ואמרו כחדא שירתא דהכדין כתיב בכן ישבח משה ובני ישראל שירתא תליתאה אמרו בנוי דישראל בזמן דאתיהיבת להון בארא דמיא דהכדין כתיב בכן ישבח ישראל שירתא רביעאה אמר משה נביא כד אתא זמניה למפטר מן עלמא ואוכח בה ית עמא בית ישראל דהכדין כתיב אציתו שמיא ואמליל שירתא חמישאה אמר יהושע בר נון כד אגח קרבא בגבעון וקמו ליה שמשא וסיהרא תלתין ושית שעין ופסקו מלמימר שירתא פתח פומיה איהו ואמר שירתא דהכדין כתיב בכן ישבח יהושע קדם ייי שירתא שתיתאה אמרו ברק ודבורה ביומא דמסר ייי ית סיסרא וית משיריתיה ביד בנוי ישראל דהכדין כתיב ושבחת דבורה וברק בר אבינועם שירתא שביעאה אמרת חנה בזמן דאתיהיבת לה בר מן קדם ייי דהכדין כתיב וצליאת חנה בנבואה ואמרת שירתא תמיניתא אמר דוד מלכא דישראל על כל ניסיא דעבד ליה ייי פתח פומיה ואמר שירתא דהכדין כתיב ושבח דוד בנבואה קדם ייי שירתא תשיעאה אמר שלמה מלכא דישראל ברוח קודשא קדם ריבון כל עלמא ייי ושירתא עשיריתא עתידין למימר בני גלותא בעידן דיפקון מגלותא דהכדין כתיב ומפרש על ידוי די ישעיה נביא דהכדין כתיב שירא הדין יהא לכון לחדוה כליל אתקדשות חגא דפסחא וחדות לבא כעמא דאזלין לאתחזאה קדם ייי תלת זמנין בשתא במיני זמר וקל טבלא למיעל לטורא דייי ולמפלח קדם ייי תקיפא דישראל: ישקני: אמר שלמה נביא בריך שמיה דייי די יהב לן אוריתא על ידוהי דמשה ספרא רבא כתיבא על תרין לוחי אבניא ושיתא סידרי משנה ותלמודא בפירסא והוה מתמליל עימן אפין באפין כגבר דנשיק לחבריה מן סגיאות חיבתא דחביב לן יתיר משבעין עממיא: לריח

אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי מקרא אחד יוצא לכמה טעמים וסוף דבר אין לך מקרא יוצא מידי פשוטו ומשמעו. ואעפ"י שדברו הנביאים דבריהם בדוגמא צריך ליישב הדוגמא על אופניה ועל סדרה כמו שהמקראות סדורים זה אחר זה. ראיתי לספר הזה כמה מדרשי אגדה יש סודרים כל הספר הזה במדרש אחד. ויש מפוזרים בכמה מדרשי אגדה מקראות לבדם ואינם מתיישבים על לשון המקרא וסדר המקראות. ואמרתי בלבי לתפוש משמע המקרא ליישב ביאורם על סדרם והמדרשות מרבותינו אקבעם מדרש ומדרש איש איש במקומו. ואומר אני שראה שלמה ברוח הקדש שעתידין ישראל לגלות גולה אחר גולה חורבן אחר חורבן ולהתאונן בגלות זה על כבודם הראשון ולזכור חבה ראשונה אשר היו סגולה לו מכל העמי' לאמר אלכה ואשובה אל אישי הראשון כי טוב לי אז מעתה ויזכרו את חסדיו ואת מעלם אשר מעלו ואת הטובות אשר אמר לתת להם באחרית הימים. ויסד ספר הזה ברוח הקדש בלשון אשה צרורה אלמנות חיות משתוקקת על בעלה מתרפקת על דודה מזכרת אהבת נעוריה אליו ומודה על פשעיה אף דודה צר לו בצרתה ומזכיר חסדי נעוריה. ונוי יופיה וכשרון פעליה אשר בהם נקשר עמה באהבה עזה להודיעה כי לא מלבו ענה. ולא שילוחיה שילוחין. כי עוד היא אשתו והוא אישה.

שיר השירים אשר לשלמה. שנו רבותינו כל שלמה האמורים בשיר השירים קדש מלך שהשלום שלו. שיר שהוא על כל השירים אשר נאמר להקב"ה מאת עדתו ועמו כנסת ישראל: אמר רבי עקיבה לא היה העולם כדי ביום שניתן בו שיר השירים לישראל שכל הכתובי' קדש ושיר השירים קדש הקדשים. אמר רבי אלעזר בן עזריה למה הדבר דומה למלך שנטל סאה חטין ונתנה לנחתום אמר לו הוצא לי כך וכך סולת כך וכך סובין כך וכך מורסן וסלית לי מתוכה גלוסקיא אחת מנופה ומעולה. כך כל הכתובים קדש ושיר השירים קדש קדשים. שכולו יראת שמים וקבול עול מלכותו ואהבתו: ישקני מנשיקות פיהו.

א א

לריח שמניך טובים שמן תורק שמך על כן עלמות אהבוך :
משכני אחריך נרוצה הביאני המלך חדריו נגילה ונשמחה בך
נזכירה דודיך מיין מישרים אהבוך : שחורה אני ונאוה
בנות ירושלם כאהלי קדר כיריעות שלמה : אל תראוני שאני
שחרחרת ששזפתני השמש בני אמי נחרו בי שמני נטרה את ה
הכרמים כרמי שלי לא נטרתי : הגידה לי שאהבה נפשי איכה
תרעה איכה תרביץ בצהרים שלמה אהיה כעטיה על עדרי חבריך :
אם לא תדעי לך היפה בנשים צאי לך בעקבי הצאן ורעי את
גדיתיך על משכנות הרעים :

גריותיך

לריח לקל ניסך וגבורתך דעבדת לעמא בית ישראל זעו כל עממי' די שמעו ית שמע גבורתך ואתתך טבא ושמך קדישא אשתמע בכל ארעא דהוה בחיר ממשח רבותא דהוה מתרבי על רישי מלכין וכהנין ובגין כן רחימו צדיקיא למהך בתר אורח טובך בדיל דיחסנון עלמא הדין ועלמא דאתי : משכני כד נפקו עמא דבית ישראל ממצרים הות מדברא שכינת מרי עלמא קדמיהון בעמודא דעננא ביממא ובעמודא דאשתא בליליא אמרו צדיקי דרא ההוא ריבון כל עלמא נגידנא בתרך ונהי רהטין בתר אורח טובך וקריב יתן בשיפולא דטורא דסיני והב לן ית אוריתך מן בית גינזך דרקיעא ונחדי ונבדח בעסרין ותרתין אתוין דמכתבא בהון ונהי דכירין יתהון ונרחם ית אלהותך ונהי מתרחקין מבתר טעות עממיא וכל צדיקיא דעבדין דתקין קדמך יהון דחלין מינך ורחימין ית פיקודך : שחרה כד עבדו בית ישראל ית עיגלא אתקדרו אפיהון כבנוי דכוש דשרין במשכני קדר וכד תבו בתיובתא ואשתבק להון סגא זיו יקר אפיהון כמלאכי על דעבדו יריעתא למשכנא ושרת ביניהון שכינתא דיי' ומשה רבהון סליק לרקיעא ויהב שלם ביניהון ובין מלכיהון : אל אמירת כנישתא דישראל לכל קביל עממיא לא תבזון יתי על די אנא קדריתא מנכון על דעבדית כעובדיכון וסגדית לשמשא וסהרא דנביאי שקרא אינון גרמו לאסתקפא תקוף רוגזא דיי' עלי ואלפוני למפלח טעותכון ולהלכא בנימוסיכון ולמרי עלמא די הוא אלהי לא פלחית ולא אזלית בנימוסיה ולא נטרית ית פיקודוי וית אוריתיה : הגידה כד מטא זמניה משה נביא למיפטר מן עלמא אמר קדם יי' גלי קדמי דעמא הדין עתידין למיחב ולמהלכא בגלותא כען חוי קדמי איכדין יתפרנסון וישרון ביני עממיא דקשיין גזירתהון כחומתא וכשרבי שמשא דטיהרא בתקופת תמוז ולמה דין יהון מטלטלין ביני עדרי בנוי דעשו וישמעאל די משתתפין לך טעותהון לחבריא : אם אמר קודשא בריך הוא למשה נביא אבעיא להון למחי גלותא כנישתא דמתילא לריבא שפירתא ודנפשי תהא רחים לה תהא מהלכא באורחהון דצדיקיא ותהא מסדרא צלותא על פום רבנהא ומדברי דרהא ותהי מאלפא לבנהא דמתילין לגדיי עיזין למהך לבית כנישתא ולבית מדרשא ובההוא זכותא יהוון מ מתפרנסין בגלותא עד זמן דאשלח מלכא משיחא ויהי מדבר יתהון בניח על משכניהון והוא בית מקדשא דיבני להון דוד ושלמה רעיתי דישראל :

ישקני מנשיקות פיהו · זה שיר בפיה בגלותה ובאלמנותה מי יתן וישקני המלך שלמה מנשיקות פיהו כמו מאז · לפי שיש מקומות שנושקין על גב היד ועל הכתף · אך אני מתאוה ושוקקה להיותו נוהג עמי כמנהג הראשון כחתן אל כלה פה אל פה : כי טובים לי דודיך · מכל משתה יין ומכל עונג ושמחה · ולשון עברי הוא להיות כל סעודת עונג ושמחה נקראת על שם היין כענין שנאמר אל בית משתה היין דאסתר · בשיר לא ישתו יין והיה כנור ונבל וחליל ותוף ויין משתיהם זהו באור משמעו · ונאמר דוגמא על שם שנתן להם תורתו ודבר עמהם פנים אל פנים · ואותם דודים עודם ערבים עליהם מכל שעשוע ומובטחים מאתו להופיע עוד עליהם לבאר להם סוד טעמיה ומסתר צפונותיה ומחלים פניו לקיים דברו · וזהו ישקני מנשיקות פיהו : לריח שמניך טובים וגומר · שם טוב נקרא על שם שמן טוב : לריח שמניך טובים · שהריחו בהם אפסי ארץ אשר שמעו שמעך הטוב בעשותך נוראים במצרים : שמן תורק · נקרא שמך לאמר עליך אתה שמן אשר תורק תמיד להיות ריח ערב שלך יוצא למרחוק שכן דרך שמן ערב בכל עת שהוא בצלוחית חתומה אין ריחו נודף · פותחה ומריקה ממנה לכלי אחר נודף : על כן עלמות אהבוך · בא יתרו לקול השמועה וכתב ייר אף רחב הזונה אמרה כי שמענו את אשר הוביש וגומר · ועל ידי כן כי ה' אלהיכם הוא האלהים בשמים וגומר · עלמות · בתולות לפי שהדבור דימהו לבחור שאהובתו מחבבתו · ולפי הדוגמא העלמות הן האומות : משכני אחריך נרוצה · אני שמעתי משלוחיך רמז שאמרת למשכני · ואני אמרתי אחריך נרוצה להיות לך לאשה : הביאני המלך חדריו · וגם היום הזה עודנה לי גילה ושמחה אשר נדבקתי בך : נזכירה דודיך · גם היום באלמנות חיותי תמיד אזכיר דודיך הראשונים מכל משתה עונג ושמחה : מישרים אהבוך · את אהבה עזה אהבת מישור בלי עקיבה ורכסים אשר אהבוך אני ואבותי באותן הימים · זהו פשוטו לפי ענינו · ולפי דוגמתו הם מזכירים לפניו חסד נעורים אהבת כלולות לכתם אחריו במדבר ארץ ציה וצלמות וגם צדה לא עשו להם והאמינו בו ובשלוחו ולא אמרו היאך נצא למדבר לא מקום זרע ומזונות והלכו אחריו והוא הביאם לתוך חדרי היקף ענניו בזו עודם היום גלים ושמחים בו אף לפי עוניים וצרתם ומשתעשעים בתורה ושם מזכירי' דודיו מיין ומישור אהבתם אתו : שחורה אני ונאוה וגומר · אתם רעיותי אל אקל בעיניכם אף אם עזבני אישי מפני שחרות שבי כי שחורה אני על ידי שזיפת השמש · ונאוה בתיקון איברים נאים · אם אני שחורה כאהלי קדר המשחירים מפני הגשמים שהם פרוסים במדברות קלה אני להתכבס להיות כיריעות שלמה · דוגמא היא זו · אומרת כנסת ישראל לאומות שחורה אני במעשי ונאוה במעשה אבותי ואף במעשי יש מהם נאים · אם יש בי עון העגל יש בי כנגדו זכות קבלת התורה · וקורא לאומות בנות ירושלם על שם שהיא עתידה ליעשות מטרפולין לכולן כמו שנבא יחזקאל ונתתי אותם לך לבנות כמו עקרון ובנותיה : אל תראוני · אל תסתכלו בי לבזיון שאני שחרחרת לפי שאין שחרותי וכיעורי ממעי אמי אלא על ידי שזיפת השמש שאותו שחרות נוח להתלבן כשיעמוד בצל : כי בני אמי נחרו בי · בני מצרים שנדלתי בהם ועלו עמי בערב רב הם הרחרוני בהם בהסתם ופתויים עד שמוני נוטרה את הכרמים ושם שזפתני השמש והושחרתי כלומר נתנוני עובדת אלהים אחרים וכרמי שהיה שלי מאבותי לא נטרתי · מצינו פרנסים נקראים במקרא בלשון כרמים שנאמר ונתתי לה את כרמיה משם ומתרגם ואימני לה ית פרנסהא · וכן לא יפנה דרך כרמים : הגידה לי שאהבה נפשי · עכשיו חוזר ומדמה אותה לצאן אשר על הרועה אומרת כנסת ישראל לפניו כאשה לבעלה הגידה לי שאהבה נפשי איכה תרעה צאנך בין הזאבים הללו אשר הם בתוכם תרביצם בצהרים בגלות הזה שהיא עת צרה להם כצהרים שהיא עת צרה לצאן : שלמה אהיה כעוטיה · ואם תאמר מה איכפת לך אין זה כבודך שאהיה כאבילה עוטה על שפם בוכיה על צאני : על עדרי חביריך · אצל עדרי שאר הרועים שהם רועים צאן כמותך כלומר בין גדודי האומות הסמוכים על אלהים אחרים ויש להם מלכים ושרים מנהיגים אותם : אם לא תדעי לך · זו היא תשובת הרועה אם לא תדעי לך להיכן תלך לרעות צאנך את היפה בנשים שאדל לו הרועה שלהכניס אותם : צאי לך בעקבי הצאן · הסתכלי בפסיעות דרך שהלכו הצאן והעקבים ניכרים טרצים בלעז · וכן הרבה במקרא ועקבותיך לא נודעו · כחמשו עקביך והוא יגור עקב : ישוב על עקביו דאותו הדרך · לכי ורעי את גדיותיך על משכנות הרועים : בין משכנות שאר הרועים שאת אצלם · וזו הדוגמא אם לא תדעי לך כנסייתי ועדתי היפה בנשי' בשאר אומות איכה תרעי ותנצלי מיד המציקים ליך להיות ביניהם ולא יאבדו בניך התבונני בדרכי אבותיך הראשונים שקבלו תורתי ושמרו משמרתי ומצותי ולכי בדרכיהם ואף בשכר זאת תרעי גדיותיך אצל שרי האומות · וכן אמר ירמיה הציבי לך ציונים שתי לבך למסילה וגומר : לסוסתי

לססתי ברכבי פרעה דמיתיך
רעיתי: נאוו לחייך בתורים צוארך בחרוזים: תורי זהב נעשה לך
עם נקדות הכסף: עד שהמלך במסבו נרדי נתן ריחו: צרור
המר דודי לי בין שדי ילין: אשכל הכפר דודי לי בכרמי עין גדי:
הנך יפה רעיתי הנך יפה עיניך יונים: הנך יפה דודי אף
נעים אף ערשנו רעננה: קרות בתינו ארזים רחיטנו ברותים: רהיטנו
אני חבצלת השרון שושנת העמקים: כשושנה בין החוחים כן נשושנה ב
רעיתי בין הבנות:

לססתי כד נפקו ישראל ממצרים רדפו פרעה ומשיריתיה בתריהון ברתיכין ובפרשין והוות אורח סגיר להון מארבע סטריהון מן ימינא וסמאלא הוו מדבריא דמליין חיוון קלן ומן בתריהון הוה פרעה רשיעא ומשיריתיה ומן קדמיהון הוה ימא דסוף מה עבד קודשא בריך הוא אתגלי בכח גבורתיה על ימא ונגב ית ימא וית טינא לא נגב אמרו רשיעיא וערבלאין ונוכראין די בביניהון ית מוי דימא יכיל לנגבא וית טינא לא יכיל לנגבא בי היא שעתא תקף רוגזיה דייי עליהון ובעא לשנקותהון במוי דימא היכמה דאשתנקו פרעה וחילותוהי רתיכוהי ופרשוהי וסוסוותוי אלולי משה נביא דפרש ידוי בצלו קדם ייי ואתיב רוגזא דייי מנהון ופתח איהו וצדיקי דראית פומהון ואמרו שירתא ועברו בגו ימא דסוף ביבשתא בגין זכותא דאברהם יצחק ויעקב רחימוא דייי: נאוו כד נפקו למדברא אמר ייי למשה כמה יאי עמא הדין לאתיהבא להון פתגמי אוריתא ויהון כזממין בליסתהון דלא יעדון מן אורחא טבא היכמה דלא עדי סוסיא דזממא בליסתיה וכמה יאי קדלהון לסוברא ניר פיקודיי ויהי עליהון כנירא על קדל תורא דהוא חריש בחקלא ומפרנס יתיה וית מריה: תורי בכן איתאמר למשה סק לרקיעא ואתן לך ית תרין לוחי אבנין חציבין מספיר כורסי יקרי בהיקן כדהב טב מסדרן בשיטין כתיבין באצבעי גלוף בהון עסרתי דבריא זקיקין יתיר מן כספא דמזוקק שבע זמנין שבעא דסכום עינינן דמיתפרשין בהון ארבעין ותשע אפין ואתנינון על ידך לעמא בית ישראל: עד ועוד דהוה משה רבהון ברקיעא לקבלא ית תרין לוחי אבניא ואורייתא ותפקידתא קמו רשיעי דרא ההוא ועבדו עגל דדהב ועירברובין די ביניהון ואסריאו עובדיהון ונפק להון שום ביש בעלמא דמקדמת דנא הוה נפק ריחיהון נדיף בעלמא ובתר כן סריאו כנרדא ריחיה ביש לחדא ונחת מכתש סגירו על בסריהון: צרור בי היא זימנא אמר ייי למשה איזיל חות ארום חבילו עמך פסק מיני ואישיצינון בכן תב משה ובעא רחמין מן קדם ייי ודכר ייי להון עקידת יצחק דכפתיה אבוי בטור מוריה על מדבחא ותב ייי מן רוגזיה ואשרי שכינתיה ביניהון כמלקדמין: אשכול הא בכן נחת משה ותרין לוחי אבנין בידוי ובגין חובי ישראל איתיקרו ידוי ונפלו ואתברו בכן אזל משה ושף ית עגלא ובדר ית עפריה לנחלא ואשקי ית בני ישראל וקטיל ית כל מן דאתחייב קטול וסליק זמנא תיניתא לרקיעא וצלי קדם ייי וכפר על בני ישראל בכן אתפקיד למעבד משכנא וארונא ביה היא זמנא אותי משה ועבד ית משכנא וית כל מנוי וית ארונא ושוי בארונא ית תרין לוחי אוחרנין ומניית בנוי דאהרן כהניא למקרב קורבנא על מדבחא ולנסכא ית חמרא על קורבנא ומנן הוה להון חמרא לנסכא הלא אינון במדברא לא אתר כשר לבית דרע ואף לא תינין וגופנין ורמונין אלא הוו אזלין לכרמי עין גדי ונסבין מתמן אתכלין דענבין ועצרין מנהון חמרא ומנסכין יתיה על מדבחא רבעות הינא לאימרא חדא: הנך כד עבדו בני ישראל רעותא דמלכיהון הוא במימריה משבחותהון בפמליא במלאכיא קדישא ואמר כמא יאוון עובדך ברתי חביבתי כנישתא דישראל בזמן די אנת עבדא רעותי ועסיקא בפתגמי אורייתי וכמא תקנין עובדיך ועייניך כגוזלין בני יונהא דמתכשרין לאתקרבא על מדבחא: הנך אתיבת כנישתא דישראל קדם ריבון עלמא וכן אמרת כמה יאי שכינת קודשך בעידן די את שרי בינגא ומקביל ברעוא צלותנא ובעידן די את משרי בפוריינא חיבתא ובננא סגיין עלוי ארעא ואנחנא פיישין וסגיין כאילן דנציב על עינא דמיא די עפייה שפיר ואנביה סגי: קורות אמר שלמה נביא כמה יאי בית מוקדשא דייי דאתבני על ידיי מן קיסי גולמיש אבל יתיר יהי יאי בית מוקדשא דעתיד לאתבנאה ביומי מלכא משיחא דבשורוהי יהוויין מן ארזין דגינתא דעדן ושרותוהי יהוויין מן בראתי ושאגי ושורבני: אני אמרת כנישתא דישראל בעידן משרי מרי עלמא שכינתיה ביני אנא מתילא לברקים רטיב מגינתא דעדן ועובדיי יאין כוורדא דבמישור גנוניתא דעדן: כשושנה ובעידן די אנא סטיא מן אורחא דתקנן קדמוי ואיהוא מסלק שכינת קודשוי מיני אנא מתילא לוורדא דמלבלבא ביני סלויא דנעיצן עפיהא ובזיען הכרין אנא בעצא ובזיעא מגזירן בישין בגלותא ביני מלכי עממיא:

לסוסתי ברכבי פרעה דימיתיך רעיתי · למ"ד זו כמו למ"ד לקול תתו המון מים וכמו למ"ד לריח שמניך לקביצת סוסים הרבה שאספתי מחנותי לבאת לקראתך ברכבי פרעה להושיעך כמו שנאמר דרכת בים סוסיך סוסים הרבה · דמיתיך רעיתי · שתקתיך מצעקתך שנאמר ואתם תחרישון · זאת ראיתי בספרי אגדה · דבר אחר דמיתיך רעייתי · שם דמיתיך רעייתי שם הראיתי לכל שרעייתי את · לסוסתי · קביצת סוסי · ובלשון לעז קבלייש"א · דמיתיך · אריסמאי בלעז כמו אותי דימו להרוג כי שם קשטתיך בקשוטים נאים: נאוו לחייך בתורים · שורות כזמי אוזן ומצחת זהב: צוארך בחרוזים · ענקי זהב ומרגליות חרוזות בפתילי זהב של ביזת הים: תורי זהב נעשה לך: נמלכנו אני ובית דיני לפני בא פרעה שהשיאכו והחזק את לבו לרדוף אחריך עם כל שבח גנזי אוצרותיו כדי שנעשה לך תורי קשוטי הזהב: עם נקודות הכסף · שהיה בידך כבר שהוצאתם ממצרים שגדולה היתה ביזת הים מביזת מצרים · נקודות · כלי כסף מנוקדים ומצויירים בחברבורות וגוונים: עד שהמלך במסבו · מסיבה כנסת ישראל ואומרת כל זה אמת טובה גמלתני ואני גמלתי רעה כי בעוד המלך על השלחן מסבת חופתו נרדי נתן ריחו חילוף להבאיש בעוד שהשכינה בסיני קלקלתי בעגל · ולשון חבה כתב הכתוב נתן ריחו ולא כתב הבאיש או הסריח לפי שדבר הכתוב בלשון נקיה: צרור המור דודי לי · דודי נעשה לי כמי שיש לו צרור המור בחיקו · ואמר לו הרי ליך צרור זה שיתן ריח טוב מן הראשון שאבדת כך הקב"ה נתרצה לישראל על מעשה העגל ומצא להם כפרה על עונם ואמר התנדבו למשכן · ויבא זהב המשכן ויכפר על זהב העגל: בין שדי ילין · אף לפי שמעלתי בו אמר לשכון שם: בין שדי · בין שני בדי הארון: אשכול הכופר · ים בושם ששמו כופר · כמו כפרים עם נרדים ועשוי כעין אשכלות: בכרמי עין גדי · שם הוא מצוי · וראיתי באגדה שאותן כרמים עושים פירות ארבעה או חמשה פעמים בשנה · ודוגמא היא לכמה כפרות ומחילות שמחל להן הקב"ה על כמה נסיונות שנסיתיו במדבר: הנך יפה רעייתי · אני הייתי בושה בקלקולי והוא חזקני בדברי רצויים לומר סלחתי כדבריך · והרי את יפה ויפה: כי עיניך יונים · כלומר כולה שעיניה כעורים כל גופה צריך בדיקה ושעיניה נאים אין גופה צריך בדיקה · והדוגמא זו היא מחלתי לך על עונך והרי את יפה בנעשה והנך יפה בנשמע · יפה במעשה אבות · יפה במעשיך: כי עיניך יונים · צדיקים יש ביך שדבקו בי כיונה זו שמשמכרת את בן זוגה אינה מניחתו שתזדווג לאחר · כך ויאספו אליו כל בני לוי ולא טעו בעגל · ועוד הנך יפה במלאכת המשכן שנאמר והנה עשו אותה וגו' · ויברך אותם משה · הרי שקלסם על כך: הנך יפה דודי אף נעים · לא היופי שלי אלא שלך אתה הוא היפה: אף נעים · שעברת על פשעי והשרית שכינתך בתוכי · וזהו קילוס של ירידת האש · וירא כל העם וירונו: אף ערשנו רעננה · על ידי נעימותך · הנה רעננה ערשנו בבנינו ובבנותינו שהיום כולם נקבצים אליך פה שנאמר ותקהל העדה וגומר · המשכן קרוי מטה שנאמר הנה מטתו · וכן המקדש קרוי מטה שנאמר ביואש בחדר המטות אשר בבית ה' על שהם פריין ורביין של ישראל: קורות בתינו ארזים · שבח המשכן הוא זה: רהיטנו · לא ידעתי אם לשון בריחים · אך ידעתי שאף בלשון משנה שנינו רהיטי · בית של אדם הן מעמידים בו: חבצלת · היא שושנה: שושנת העמקים · נאה משושנת ההרים לפי שמרטבת תמיד שאין כח החמה שולטת שם: כשושנה בין החוחים · שמנקבין אותה ותמיד היא עומדת בנוייה ואדמומיתה: כן רעייתי בין הבנות · מפתות אותה לרדוף אחריהם לזנות כמותם אחרי אלהים אחרים והיא עומדת באמונתה:

כתפוח בעצי היער כן דודי בין הבנים בצלו ח
חמדתי וישבתי ופריו מתוק לחכי: הביאני אל בית היין ודגלו עלי
אהבה: סמכוני באשישות רפדוני בתפוחים כי חולת אהבה אני:
שמאלו תחת לראשי וימינו תחבקני: השבעתי אתכם בנות
ירושלם בצבאות או באילות השדה אם תעירו ואם תעוררו את
האהבה עד שתחפץ: קול דודי הנה זה בא מדלג על ההרים
מקפץ על הגבעות: דומה דודי לצבי או לעפר האילים הנה זה
עומד אחר כתלנו משגיח מן החלנות מציץ מן החרכים: ענה
דודי ואמר לי קומי לך רעיתי יפתי ולכי לך: כי הנה הסתו עבר
הגשם חלף הלך לו: הנצנים נראו בארץ עת הזמיר הגיע וקול ח
התור נשמע בארצנו: התאנה חנטה פגיה והגפנים סמדר נתנו לו
ריח קומי לכי רעיתי יפתי ולכי לך:

כתפוח היכמה דיאי ומשבח אטרוגא ביני אילני סרק וכולי עלמא מודעין יתיה כן ריבון עלמא ומשבח ביני מלאכי בעידן דאתגלי על טורא דסיני בזמן דיהב אוריתא לעמיה בהיא שעתא בטלל שכינתיה רגיגית למתב ופתגמי דאורייתיה בסיסן על מוריגי ושכר פיקודוי נטרין ליה לעלמא דאתי: הביאני אמרת כנישתא דישראל אעיל יתי ייי לבית מתיבת מדרשא דישראל דסיני למילף אוריתא מפום משה ספרא רבא וטיקס פיקודוי קבילית עלי בחבתא ואמרית כל די פקיד ייי אעביד ואשמע: סמכוני ובעידן די שמעית ית קליה די מתמלל מגו שלהובית אשתא זעית ורתעית בתראי מן רתיתא בכן קריבית לות משה ואהרן ואמרית להון קבילו אתון קל פתגמי דייי מגו אשתא ואעילו לבית מדרשא וסעידו יתי בפתגמי אוריתא די עליהון אתבסס עלמא והבו רדידין על צוארי מפשר מליא קדישין דמתיקן על מוריגי כתפוחי גינתא דעדן ואהי עסיקא בהון מאים איתסא בהון ארום מרעת חיבתא אנא: שמאלו כד הוו עמא בית ישראל אזלין במדברא הוו ענני יקרא מסחרן להון ארבעה מארבע רוחי עלמא בגין דלא ישלוט בהון עינא בישא וחד מן עיליהון בגין דלא ישלוט בהון שרבא ושמשא ואוף לא מטרא וברדא וחד מלרע להון די הוה מסובר יתהון היכמה דמסובר תורבייא ית ינקא בעטפיה וחד הוה רהיט קדמיהון מהלך תלתא יומין למככא טוריא ולמדלי משריא וקטיל כל חיון קלן ועקרבין די במדברא והוה מאלל להון אתר כשר למבת בגין דיהוו עסיקין באולפן דאוריתא דאתיהיבת להון ביד ימינא דייי: השבעתי בתר כן איתאמר למשה בנבואה ומן קדם ייי למשלח אזגדין לאללא ית ארעא וכדו תבו מאללא אפיקו שום ביש על ארעא דישראל ואתעכבו ארבעין שנין במדברא פתח משה בפומיה וכן אמר אשבעית יתכון כנישתא דישראל בייי צבאות ובתקפי ארעא דישראל דלא תזידון למיסק לארעא דכנען עד דיהא רעוא מן קדם ייי וסופון כל דרא אינשי קרבא לממת מגו משריתא היכמה דזדו אחוכון בני אפרים דינפקו תלתין שנין ממצרים עד לא מטא קיצא ונפלו ביד פלישתאי דיתבין בגת וקטלו יתהון אלהן אוריכו עד זמן ארבעין שנין ובתר כן יעלון בניכון ויחסנון יתה: קול אמר שלמה מלכא בעידן דהוו יהבין עמא בית ישראל במצרים סליקת קבילתהון לשמי מרומא הא בכן אתגלי יקרא דייי למשה על טורא דחורב ושדר יתיה במצרים למפרק יתהון ולמיפק יתהון מגו דחוק מרות מצרים וטפו על קיצא בגין זכותא דאבהתהון דמתילין לטוריא ושוור על זמן שעבודא מאה ותשעין שנין על צדקתא דאמהתן דמתילן לגלמתא: דומה אמרת כנישתא דישראל בזמן דאתגלי יקרא דייי במצרים בליליא דפסחא וקטל כל בוכרא רכב על חזוא קלילא ורהט כטביא וכאורזילא דאילא ואגין על בתיא דיאנן תמן ואתעתד בתר אשוותנא ואשגח מן כוותא ואסתכל מן חרכיא וחזא דמא דניכסא דפסחא ודמא דגזרת מהולתא דחקיק על תרענא ורהט מן שמי מרומא וחמא לעמיה דאכלין ית נכסת חגא טווי נורא על תמכה ועולשין ופטירין וחס עלן ולא יהב רשותא למלאך מחבל לחבלא בן: ענה ובעידן צפרא אתיב רחומי ואמר לי קומי לך כנישתא דישראל רחימתי די מלקדמין ושפירת עובדין אזילי נפקי מן שיעבוד מצראי: כי ארום הא זמן שיעבודא דדמי לסתווא פסק ושניא דאמרית לאברהם ביני פלגיא אית קטעו ומרוות מצראי דמתיל למטרא טרידא חלף ואזיל ולא תוספון למיחזיהון עוד עד עלמא: הנצנים ומשה ואהרן דמתילו ללולבי דתמר אתחזו למעבד נסין בארעא דמצרים ועידן קטוף בוכריא מטא וקל רוחא דקודשא דפורקנא דאמרית לאבוכון כבר שמעתין מה דאמרית ליה ואף ית עמא די ישתעבדון בהון דאין אנא ובתר כן יפקון בקניינא סגיא וכען צביתי למעבר מה דקיימית ליה במימרי: התאינה כנישתא דישראל דמתילא לביכורי תאנים פתחת פומה ואמרת שירתא על ימא דסוף ואף עולימיא ויניקיא שבחו למרי עלמא בלישנהון מניד אמר להון מרי עלמא קומי לך כנישתא דישראל רחמתי ושפירתי אזילי מכא לארעא דקיימית לאבהתך:

יונתי

כתפוח. אילן של תפוחים כשהוא בין אילני סרק הוא חביב מן כולן שפריו טוב בטעם ובריח: כן דודי בין הבנים. בין הבחורים. והדוגמא כך הקב"ה מכל האלהים נבחר. לפיכך: בצלו חמדתי וישבתי. ומדרש אגדה התפוח הזה הכל בורחים הימנו לפי שאין לו צל כך ברחו כל האומות מעל הקב"ה במתן תורה. אבל אני: בצלו חמדתי וישבתי. אל בית היין. אהל מועד ששם ניתנו פרטיה וביאוריה של תורה. ודגלו עלי אהבה. וקבוצתו שדגלני אליו אהבה היא עלי עודני זוכרת אהבתו ודגלו אטרייט בלעז: סמכוני. עתה כמדת החולים. באשישות. באשישי ענבים או באשישות סלת נקייה: רפדוני. רפדו רפידתי סביבותי בתפוחים לריח טוב כדרך החולים: כי חולה אני. לאהבתו כי צמאתי לו פה בגלותי. רפידה לשון מצע היא כמו ירפד חרוץ עלי טיט: שמאלו תחת לראשי. במדבר: וימינו תחבקני. דרך שלשת ימים נוסע לתור להם מנוחה. ובמקום המנוחה מוריד להם מן ושליו. כל זה אני זוכרת עתה בגלותי וחולה לאהבתו: השבעתי אתכם. אתם האומות: בצבאות או באילות. שתהיו הפקר ומאכל כצביים ואיילים: אם תעירו ואם תעוררו. העורר על הסדה קלוכייר בלעז. את האהבה שביני לדודי לשנותה ולהחליפה ולבקש ממני להתפתות אחריכם: עד שתחפץ. בכל עוד שהיא תקועה בלבי והוא חפץ לי: עד שתחפץ. כמו עד שהמלך במסיבו בעוד שהמלך במסיבו: אם תעירו. אם תשכיאו כמו ויהי ערך ופשרה לערך: ואם תעוררו. כמו העורר על הסדה קלכייר בלעז. יש מדרשי אגדה רבים ואינם מתיישבים על סדר הדברים. כי רואה אני שנתנבא שלמה ודבר על יציאת מצרים ועל מתן תורה והמשכן וביאת הארץ ובית הבחירה וגלות בבל וביאת בית שני וחורבנו: קול דודי. חוזר המשורר על הראשונות כאדם שקצר דבריו וחוזר ואומר לא אמרתי לפניכם ראשית הדברים הוא התחיל ואמר: הביאני המלך חדריו. ולא סיפר היאך פקדם במצרים בלשון חבה ועכשיו חוזר ואומר משיכת זו שאמרתי להם שמשכני דודי ורצתי אחריו כן היתה. כואש הייתי אומרת לגאולה עד תם ארבע מאות שנה שנאמרו בין הבתרים: וקול דודי הנה זה בא. לפני הקץ כמדלג על ההרים ומקפץ בגבעות: דומה דודי לצבי. בקלות מרוצתו שמיהר לבא כצבי וכעופר האיילים. עופר. איל בחור: הנה זה עומד וגומר. סבורה הייתי לישב עגונה עוד ימים רבים והנה הוא הודיע שהיה עומד ומציץ מן חלונות השמים את העשוי לי שנאמר ראה ראיתי את עני עמי וגו': ענה. לשון עניה ולשון צעקת קול רם בניין אב לכלם וענו הלוים. ואמר לי על ידי משה: קומי לך. אעלה אתכם מעוני מצרים: הנה הסתיו עבר. אין עכשיו טורח בדרך. סתיו חורף תרגום סיתווא: הנצנים נראו בארץ. קרבו ימי החמה שהאלנות מוציאים פרחים והולכי דרכים מתענגים לראותם: ועת הזמיר הגיע. שהעופות נותנין זמר וקול ערב להולכי דרכים: וקול התור. כמשמעו תורים ובני יונה דרך העופות להיות משוררים ומצפצפים בימי ניסן: התאנה חנטה פגיה. כמשמעו: והגפנים סמדר. כשנופל הפרח והענבים מובדלים זה מזה ונכרים כל ענבה לעצמה קרויה סמדר. כל העניין הזה לפי פשוטו לשון חבת פתוי שבחור מרצה את ארוסתו לילך אחריו כן עשה לי דודי: ענה דודי. על ידי משה. ואמר לי על ידי אהרן: קומי לך. זרזי עצמך. וישאלו איש מאת רעהו: כי הנה הסתיו עבר. אלו ארבע מאות שנה דילגתים למנותם משנולד יצחק. הגשם שהוא טרחותו של סתיו חלף והלך לו. כלומר שמנים ושש שנה של קושי השעבוד נגזרו עליכם והלכו להם משנולדה מרים הקשו המצריים שעבוד על ישראל ולכך נקראת מרים על שמררום: הנצנים נראו בארץ. הרי משה ואהרן מוכנים לכם לכל צרכיכם: ועת הזמיר הגיע. שאתם עתידים לומר שירה על הים: וקול התור. קול התייר הגדול. דבר אחר קול התור. קול שהגיע זמן יציאתכם ממצרים: התאנה חנטה פגיה. הגיע זמן של בכורים לקרב שתכנסו לארץ: והגפנים סמדר. קרב זמן נסכי היין. דא"כ כשרים שבכם חנטו והכנו לפני מעשים טובים והריחו ריח טוב: קומי לכי. כתיב יוד יתירה. קומי לך לקבל עשרת הדברות. דא"התאנה חנטה פגיה. אלו פושעי ישראל שכלו בשלשת ימי אפילה: והגפנים סמדר נתנו ריח: אלו הנשארים מהם עשו תשובה ונתקבלו. כך נדרש בפסיקתא:

יוֹנָתִי בְּחַגְוֵי הַסֶּלַע בְּסֵתֶר
הַמַּדְרֵגָה הַרְאִינִי אֶת מַרְאַיִךְ הַשְׁמִיעִנִי אֶת קוֹלֵךְ כִּי קוֹלֵךְ עָרֵב ום
שעלים וּמַרְאֵךְ נָאוֶה׃ אֶחֱזוּ לָנוּ שׁוּעָלִים שֻׁעָלִים קְטַנִּים מְחַבְּלִים כ
הרועה כְּרָמִים וּכְרָמֵינוּ סְמָדַר׃ דּוֹדִי לִי וַאֲנִי לוֹ הָרֹעֶה בַּשּׁוֹשַׁנִּים׃ עַד
שֶׁיָּפוּחַ הַיּוֹם וְנָסוּ הַצְּלָלִים סֹב דְּמֵה לְךָ דוֹדִי לִצְבִי אוֹ לְעֹפֶר הָאַיָּלִים
ג עַל הָרֵי בָתֶר׃ עַל מִשְׁכָּבִי בַּלֵּילוֹת בִּקַּשְׁתִּי אֵת שֶׁאָהֲבָה נַפְשִׁי
בִּקַּשְׁתִּיו וְלֹא מְצָאתִיו׃ אָקוּמָה נָּא וַאֲסוֹבְבָה בָעִיר בַּשְּׁוָקִים וּבָרְחֹבוֹת
אֲבַקְשָׁה אֵת שֶׁאָהֲבָה נַפְשִׁי בִּקַּשְׁתִּיו וְלֹא מְצָאתִיו׃ מְצָאוּנִי הַשֹּׁמְרִים
הַסֹּבְבִים בָּעִיר אֵת שֶׁאָהֲבָה נַפְשִׁי רְאִיתֶם׃ כִּמְעַט שֶׁעָבַרְתִּי מֵהֶם
עַד שֶׁמָּצָאתִי אֵת שֶׁאָהֲבָה נַפְשִׁי אֲחַזְתִּיו וְלֹא אַרְפֶּנּוּ עַד שֶׁהֲבֵיאתִיו
אֶל בֵּית אִמִּי וְאֶל חֶדֶר הוֹרָתִי׃ הִשְׁבַּעְתִּי אֶתְכֶם בְּנוֹת יְרוּשָׁלַםִ
בִּצְבָאוֹת אוֹ בְּאַיְלוֹת הַשָּׂדֶה אִם תָּעִירוּ וְאִם תְּעוֹרְרוּ אֶת הָאַהֲבָה
עַד שֶׁתֶּחְפָּץ׃ מִי זֹאת עֹלָה מִן הַמִּדְבָּר כְּתִימְרוֹת עָשָׁן מְקֻטֶּרֶת מֹר
וּלְבוֹנָה מִכֹּל אַבְקַת רוֹכֵל׃

יונתי וכד רדיף פרעה רשיעא בתר עמא דישראל הות מתילא כנשתא דישראל ליונתא דסגירא בחגוי טנרא וחיויא מעיק לה מגיו ונצא מעיק לה מברא הכדין הות כנישתא דישראל סגירא מארבע סטרוי דעלם דמן קדמיהון ימא ומן בתריהון רדיף סנאה ומן תרין סטריהון מדברין דמליין חיוין קלן דנכתין וקטלין באיריסיהון ית בני נשא ומן יד פתחת פומה בצלו קדם יי ונפקת ברת קלא מן שמי מרומא וכן אמרת אנת כנישתא דישראל דמתילא ליונתא דכיתא ומטמרא בסגור חגוי טנרא ובחביוני דרגיתא אחזייני ית חזויך וית עובדייך דתקנן אשמעינני ית קליך ארום קליך עריב בצלותך בבית מוקדש זעיר וחזוייך שפיר בעובדין טבין : אחזו בתר דעברו ית ימא אתרעמו על מיא ואתא עליהון עמלק רשיעא די נטר להון דבבו על עיסק בכירותא וברכתא די שקל יעקב אבונא מן עשו ואתא לאגחא קרבא בישראל על דבטילו פתגמי אוריתא והוה עמלק רשיעא גניב מתחות גדפי ענני יקרא נפשתא משבטא דדן ומקטל יתהון ע על דהוה בידיהון פסליה דמיכה בי ההיא שעתא איתחייבו בית ישראל דמתילין לכרמא לאתחבלא אלולי צדיקי דרא ההוא דמתילין לבוסם טב : דודי ביה ההיא שעתא הדרו בתיובתא בכן אתעתר משה נביא וצלי קדם יי ויהושע משומשניה איזדרז ונפק מתחות גדפי ענני יקרא דיי ועמיה גוברין צדיקיא דדמין בעובדיהון לורדא ואגיחו קרבא בעמלק ותברו ית עמלק וית עמיה בשמתא דיי וקטלא ותבירא בפתגם דחרב : עד ובזעירות יומיא עבדו בני ישראל ית עגלא דדהבא ואסתלקו ענני יקרא די מטללין עליהון ואשתארו מפרסמן ואתרוקנו ית תיקון זייניהון דחקיק ביה שמא רבא מפרש בשבעין שמהן ובעא יי להובדא יתהון מן עלמא אילולי דאדכר קדמוי קיים דקיים במימריה לאברהם ליצחק וליעקב דהוו קלילין כפולחניה כטביא וכאורזילא דאיילא ותקרובתא די קריב אברהם ית יצחק בריה בטור מוריה ומן קדמי דנא קריב תמן ית קורבניה ופליג יתהון בשוה : על וכד חזו עמא בית ישראל דאסתלקו ענני יקרא מעילויהון וכלילא דקודשא דאתיהב להון בסיני אתנטילת מנהון ואשתארו חשיכין כליליא ובעו ית כלילא דקודשא דאסתלק מנהון ולא אשכחונוהי : אקומה אמרין בני ישראל אילין לאילין נקום וניחול ונסחר למשכן זמנא דפרסיה משה מברא למשריתא ונתבע אולפן מן קדם יי ושכינת קודשא דאסתלק מיננא וחזרו בקרוין ובפלטיא ובפתוון ולא אשכחו : מצאוני אמרת כנשתא דישראל אשכחו יתי משה ואהרן וליואי נטרי מטרת מימרא דמשכן זמנא די מסחרן יתיה חזור חזור ושאילית להון על עיסק שכינת יקרא דיי דאסתלקת מיני אתיב משה ספרא רבא דישראל וכן אמר אסק לשמי מרומא ואצלי קדם יי מאים יכפר על חוביכון וישרי ית שכינתיה ביניכון כמלקדמין : כמעט כזעיר ציבחר הוה ותב יי מתקוף רוגזיה ופקיד למשה נביא למעבד משכן זמנא וארונא ואשרי שכינתיה בגויה ועמא בית ישראל הוו מקרבין קורבניהון ועסיקין בפתגמי אוריתא באדרון בית מדרשא דמשה רבהון ובקטונא דיהושע בר נון משומשניה : השבעתי כד שמעו שבעא אומיא דבני ישראל עתידין למיחסן ית ארעהון קמו כחדא וקציצו ית אילני וסתימו ית מבועי מיא וצדיאו ית קירויהון וערקו אמר קודשא בריך הוא למשה נביא אנא קיימית לאבהתהון דאיילין לאעלא ית בניהון לאחסנא ארעא עבדא חלב ודבש והכדין אנא מעיל ית בניהון לארעא צדיא וריקניא כען אנא מעכב יתהון ארבעין שנין במדברא ותהי אוריתי מתערבא בגופיהון ומבתר כן איגון עממין רשיען יבנון מה דאצדיאו בכן אמר משה לבני ישראל אשבעית לכון כנשתא דישראל ביי צבאות ובתקיפי ארעא דישראל דלא תזידון למיסק לארעא כנענאי עד משלם ארבעין שנין ויהא רעוא מן קדם יי למסר יתבי ארעא בידיכון ותעברון ית ירדנא ותהי ארעא כבישא קדמיכון : מי כד סליקו ישראל מן מדברא ועברו ית ירדנא עם יהושע בר נון אמרו עמי ארעא מה היא דא אומא בחירתא דסלקא מן מדברא מתגמרא מן קטורת בוסמין ומסעירא בזכותיה דאברהם די פלח וצלי קדם יי בטור מוריה ומתמרקא משח רבותא בצדקתיה דיצחק די איתעקד באתר בית מוקדשא דמיתקרי טור דילבונתא ומתעבדין לה ניסין בחסידותיה דיעקב דאישתדל עמיה עד מיסק קריצתא ואתגבר מניה ואשתזיב הוא ותרי עסר שיבטוי :

יונתי בחגוי הסלע · זה נאמר על אותה שעה שרדף פרעה אחריהם והמונם חונים על הים ואין מקום לנוס לפניהם מפני הים ולא להפנות מפני חיות רעות למה היו דומין באותה שעה ליונה שבורחת מפני הנץ ונכנסה לנקיקי הסלעים והיה הנחש נושף בה תכנס לפנים הרי הנחש תצא לחוץ הרי הנץ · אמר לה הקב"ה הראיני את מראיך את כשרון פעולתך למי את פונה בעת צרה · השמיעני את קולך ויצעקו בני ישראל אל ה' : בחגוי · נקיק לשון שבר ודומה לו יחוגו וינועו · והיתה אדמת מצרים לחגא ושהן רבים קורא להן חגוי · וכן קנה קנוי וכן ויכרות את מדויהם · ויסורו מדרינס · אישקילוויים בלעז · כשעושין חריץ סביבות המגדלים ושופכים העפר למעלה להגביה התל סביב עושין אותו מדרגות מדרגות זו למעלה מזו : בסתר המדרגה · פעמים שיש בהן חורים ונכנסים שם שרצים ועופות : אחזו לנו שועלים · שמע הקב"ה את קולם צוה את הים ושטפם · זהו אחזו לנו השועלים הללו הקטנים עם הגדולים שאף הקטנים היו מחבלים את הכרמים : בעוד כרמינו סמדר · שהענבים דקים כשהיתה בת ישראל יולדת זכר היא טומנתו והיו המצרים נכנסים לבתיהם ומחפשין את הזכרים והתינוק טמון והוא בן שנה או בן שנתים והן מביאין תנוקות מבית מצרי ותינוק מצרי מדבר ותינוק ישראל עונהו ממקום שטמון שם · והיו תופשין ומשליכין אותו ליאור · ולמה קרא אותם שועלים · מה השועל הזה מביט לאחוריו לברוח אף מצרים מביטים לאחוריהם שנאמר אנוסה מפני בני ישראל : שעלים קטנים · כתוב חסר וי"ו על שם שהיה נפרע מהם שכמדדו בשעלו של מקום : דודי לי ואני לו · הוא כל צרכיו תבע ממני ולא בזה אלא לי עשו פסח קדשו בכורות עשו משכן הקריבו עולות ולא תבע מאומה אחרת : ואני לו · כל צרכי תבעתי ממנו ולא מאלהים אחרים : הרועה את צאנו בשושנים · במרעה טוב ונוח ויפה : עד שיפוח היום · מוסב למקרא של מעלה הימנו : דודי לי ואני לו · עד זמן שגרם העון ושזפתני השמש כחום היום וגבר השרב : ונסו הצללים · חטאנו בעגל חטאנו במרגלים : ונסו הצללים · זכיות המגינות עלינו פרקתי עולו : סוב דמה לך דודי · גרמתי לו להסתלק מעלי · על הרים המופלגים ממנו : בתר · לשון חליקה והפלגה : על משכבי בלילות · בצר לי שישבתי באפילה כל שלשים ושמונה שנים שהיו כנזופים : בקשתיו ולא מצאתיו · כי אינני בקרבכם · כי לא אעלה בקרבך : אקומה נא אבקשה · ויחל משה · אעלה אל ה' : מצאוני השומרים · משה ואהרן · את שאהבה נפשי ראיתם · מה מצאתם בפיו : כמעט שעברתי מהם · קרוב לפרישתם ממני לסוף ארבעים שנה עד שמצאתי שהיה עמי בימי יהושע לכבוש שלשים ואחד מלכים : אחזתיו ולא ארפנו · לא נתתי לו רפיון עד שהביאותיו אל משכן שילה בשביל כל זאת שעשה לי : השבעתי אתכם · האומות בהיותי גולה ביניכם : אם תעירו ואם תעוררו · אהבת דודי ממני על ידי פתוי והסתה לעוזבו לשוב מאחריו עד שתחפץ בעוד שאהבתו חפץ עלי : מי זאת עולה מן המדבר · כשהייתי מהלכת במדבר והיה עמוד האש והענן הולכים לפני הורגים נחשים ועקרבים ושורפין הקוצים והברקני' לעשות הדרך מישור · והיה הענן והעשן עולין ורואין אותן האומות ומתמיהות על גדולתי ואומרות מי זאת כלומר כמה גדולה היא זאת העולה מן המדבר וגומר : כתמרות עשן · גבוה וזקוף כתמר : מקוטרת מור · על שם ענן הקטורת שהיה מתמר מעל מזבח הפנימי : רוכל · בשם · המוכר כל מיני בשמים : אבקת · על שם שכותשין אותו ושוחקין הדק כאבק :

הִנֵּה מִטָּתוֹ שֶׁלִּשְׁלֹמֹה שִׁשִּׁים גִּבֹּרִים
סָבִיב לָהּ מִגִּבֹּרֵי יִשְׂרָאֵל׃ כֻּלָּם אֲחֻזֵי חֶרֶב מְלֻמְּדֵי מִלְחָמָה אִישׁ
חַרְבּוֹ עַל־יְרֵכוֹ מִפַּחַד בַּלֵּילוֹת׃ אַפִּרְיוֹן עָשָׂה לוֹ הַמֶּלֶךְ
שְׁלֹמֹה מֵעֲצֵי הַלְּבָנוֹן׃ עַמּוּדָיו עָשָׂה כֶסֶף רְפִידָתוֹ זָהָב מֶרְכָּבוֹ א
אַרְגָּמָן תּוֹכוֹ רָצוּף אַהֲבָה מִבְּנוֹת יְרוּשָׁלִָם׃ צְאֶנָה וּרְאֶינָה בְּנוֹת
צִיּוֹן בַּמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בַּעֲטָרָה שֶׁעִטְּרָה־לּוֹ אִמּוֹ בְּיוֹם חֲתֻנָּתוֹ וּבְיוֹם
ד שִׂמְחַת לִבּוֹ׃ הִנָּךְ יָפָה רַעְיָתִי הִנָּךְ יָפָה עֵינַיִךְ יוֹנִים מִבַּעַד
לְצַמָּתֵךְ שַׂעְרֵךְ כְּעֵדֶר הָעִזִּים שֶׁגָּלְשׁוּ מֵהַר גִּלְעָד׃ שִׁנַּיִךְ כְּעֵדֶר
הַקְּצוּבוֹת שֶׁעָלוּ מִן־הָרַחְצָה שֶׁכֻּלָּם מַתְאִימוֹת וְשַׁכֻּלָה אֵין בָּהֶם׃
שפתותיך כְּחוּט הַשָּׁנִי שִׂפְתֹתַיִךְ וּמִדְבָּרֵיךְ נָאוֶה כְּפֶלַח הָרִמּוֹן רַקָּתֵךְ מִבַּעַד
לְצַמָּתֵךְ׃ כְּמִגְדַּל דָּוִיד צַוָּארֵךְ בָּנוּי לְתַלְפִּיּוֹת אֶלֶף הַמָּגֵן תָּלוּי
עָלָיו כֹּל שִׁלְטֵי הַגִּבֹּרִים׃

הנה כד בנא שלמה מלכא דישראל ית בית מקדשא דיי בירושלם
אמר יי במימריה כמה יאי בית מוקדשא הדין דאתבני לי על ידוי מ
מלכא שלמה בר דוד וכמה יאין כהניא בעידן דפרסין ידיהון וקיימין
על דוכניהון ומברכין לעמא בית ישראל בשיתין אתין דמסירת ל
למשה רבהון ובההיא ברכתא מסחרא להון כשור רם ותקיף
ובה מתגברין ומצלחין כל גיברי ישראל : כלם וכהניא וליואי
וכל שבטיא דישראל כולהון אחידין בפתגמי אוריתא דמתילין לם
לחרבא ושקלין וטארן בהון כגיברין מאולפי קרבא וכל חד וחד מנהון
חתימת מילה על בסרהון היכמה דאתחתימת בבסריה דאברהם
ומתגברין בה כגבר דחרבא חגורא על ירכיה ובגין כן לא דחלין מן
מזיקיא וטלני דאזלין בליליא : אפריון היכל קודשא בנא ליה שלמה
מלכא מן אילני זנגבילא ושאגי ושורבני דאתי מן לבנון וחפא יתיה דהב
דכי : עמודיו ובתר די שלים יתיה שוי בגויה ית ארונא דסהדותא דהוא
עמודא דעלמא ובגויה תרין לוחי אבניא די אצבע תמן משה בחורב דיקירין מן כסף מזוקק ושפירין מן דהב טב ופריש וטליל מן עילויה ית פרוכתא דתכלא
וארגוונא וביני כרוביא די עילוי כפורתא הות שריא שכינתא דיי דשכין שמיה בירושלם מן כל כרכי ארעא דישראל : צאנה כד אתא שלמה מלכא למעבד
ית חנוכת בית מוקדשא כרוזא נפק בחיל וכן אמר פוקו וחזו יתבי פילכיא ארעא דישראל ועמא דציון בתגא ובכלילא דכלילו עמא בית ישראל ית מלכא שלמה
ביום חנוכת בית מוקדשא וחדי בחדות חגא דמטללתא דעבד שלמה מלכא בעידנא ההיא ית חגא דמטללתא ארבעה עסר יומין : הנך ובההוא יומא קריב
מלכא שלמה אלף עלוון על מדבחא ואתקבל ברעוא קורבניה קדם יי נפקת בת קלא מן שמיא וכן אמרת כמה יאה אנת כנישתא דישראל וכמה יאוון אינון
רברבי כנישתא וחכימיא יתבי סנהדרין דאינון מנהרין לעלמא לעמא בית ישראל ודמיין לגוזלין בני יונתא ואפילו שאר בני כנישתך ועמא דארעא אינון צדיקין
כבנוי דיעקב די לקטו אבנין ועבדו גלשושיתא בטורא דגלעד : שניך כמה יאוון כהניא וליואי דמקרבין ית קורבנך ואכלין בסר קודשא ומעשר
ואפרשותא ודכיין מכל אונסא וגזילא היכמה דהוו דכיין עדרא ענא דיעקב בעידן דהוו גזיזין וסלקן מן נחלא דיובקא דלא הות בהון אניסותא וגזלא וכולהון
דמיין דא לדא וילדן תיומין בכל עידן ועקרא ומתכלא לא הות בהון : כחוט ושפתוי דכהנא רבא הוון בעיין צלותא ביומא דכיפורי קדם יי ומילוי הוו
מהפכין חוביהון דישראל דדמיין לחוט זהוריתא ומחוורן יתהון כעמר נקי ומלכא די הוא רישיהון מלי פקודיא כרימונא בר מן אמרכליא וארכונין דאינון קריבין
למלכא די אינון צדיקיא ולית בהון מדעם ביש : כמגדל ווריש מתיבתא די הוא רב די ליך חסין בזכותא ורב בעובדין טבין כדוד מלכא דישראל ועל מימר
פומיה הוה מתבני עלמא ובאולפן דאוריתא הוה עסיק רחיצין עמא בית ישראל ומנצחין בקרבא כאלו אחדין בידיהון כל מיני זיינין דגיברין : שני

הנה מטתו שלשלמה · אהל מועד והארון שהיו נושאין במדבר : ששים גבורים סביב לה · ששים רבוא מגבורי ישראל יוצאי הצבא לבד פחותים מבן
עשרים והיתירים על בני ששים : מלומדי מלחמה · מלחמתה של תורה · והם הכהנים הסובבים אותה החונים סביבות המשכן · מלומדי סדר עבודתם :
איש חרבו · כלי זיינו · הן מסורת וסימנים שמעמידים על ידם את הגירסא והמסרת שלא תשכח : מפחד בלילות · פן ישכחוה ויבואו עליהם צרות וכן
הוא אומר נשקו בר פן יאנף ותאבדו דרך : אפריון עשה לו · זה אהל מועד שנקבע במשכן שילה עשה לו אפריון חופת כתר לכבוד : רפידתו · משכבו
ומשכנו על הכפרת שהוא זהב : מרכבו ארגמן · זה הפרכת שהיה תלוי ורוכב על כלונסות מעמוד לעמוד : תוכו רצוף · סדור ברצפת אהבה ארון וכפרת
וכרובים ולוחות : מבנות ירושלם · אלו ישראל יריאים ושלמים להקב"ה : צאנה וראינה בנות ציון · בנים המצויינין לו במילה ובתפילין ובציצית : בעטרה
שעטרה לו אמו · אהל מועד שהוא מעוטר בגוונין תכלת וארגמן ותולעת שני · אמר רבי נחוניא שאל רבי שמעון בן יוחאי את רבי אלעזר בר' יוסי אי אפשר
ששמעת מאביך מהו שעטרה לו אמו אמר לו משל למלך שהיתה לו בת יחידה והיה אוהבה ביותר לא זז מחבבה עד שקראה בתי שנאמר שמעי בת וראי · לא
זז מחבבה עד שקראה אחותי שנאמר פתחי לי אחותי רעייתי · לא זז מחבבה עד שקראה אמי · שנאמר שמעו אלי עמי ולאמי אלי האזינו · ולאמי כתיב · עמד
רבי שמעון בן יוחאי ונשקו על ראשו וכו' : ביום חתונתו · יום מתן תורה שעטרוהו להם למלך וקבלו עולו : וביום שמחת לבו · זה שמיני למילואים שנתחנך
בו המשכן במדבר : הנך יפה רעייתי · קילסן ורצן וערכו עליו קרבנותיהם : עד שיפוח היום · שחטאו לפני בימי חפני ופנחס : עיניך יונים · גווניך
ומראיתך ודוגמתך כיונה הזאת הדבקה בבן זוגה · וכששוחטין אותה אינה מפרכסת אלא פושטת צואר . כך את נתתה שכם לסבול עולי ומוראי : מבעד
לצמתך · שערך כעדר העזים · הקלוס הזה דוגמת קילוס אשה המאהבת לחתן · משבחים לקישורייך שערך נאה ומבהיק כנוהר ולבנונית · כשער עזים ·
לבנות היורדות מן ההרים ושערן מבהיק מרחוק · והדוגמא שדימה כנסת ישראל לכך זו היא משבחים למחנותיך ומשכנותיך אף הרקים שביך חביבין עלי
כיעקב ובניו שגלשו לרדת מהר הגלעד כשפגעם לבן שם · דבר אחר כאותן שנבאו על מדין בעבר הירדן שהיא ארץ גלעד · ולשון זה במדרש שיר השירים
מבעד הוא לשון משפנים שרוב בעד שבמקרא דבר המסיך ומגין כנגד דבר אחר כמו ובעד כוכבים יחתום · הארץ בריחיה בעדי · הבעד ערפל · ומבעד
הוא הדבר שהוא משפנים לאותו בעד לכך הוא אומר מבעד לצמתך לשון דבר המצמצם השיער שלא יפריח לצאת וזו היא השבכה והקישורים · ולא יתכן
לפרש צמתך לשון צומת שהאה התיו מסורשת בתוכה שאם כן היה לה להיות דגושה כשהיא דגושה נסמכת לה"א לפעול בה פעולת נקבה · או לוי"ו לפעול בו
פעולת זכר כמו תי"ו של שבת כשהוא נוטה לנקבה היא מדגשת כמו חגה חדשה ושבתה · וכן לזכר עולת שבת בשבתו ותי"ו של צמתך שהיא רפה על כרחינו
באה במקום ה"י ויהא שם הקישור צמה · וכשהוא סמוך לתתו לזכר או לנקבה תהפך הה"י לתי"ו : כגון שפחה תהפך לומר שפחתו שפחתה וכן אמה אמתו
אמתה · ערוה ערותו ערותה · וכן זה צמה צמתו צמתה צמתי צמתך : שגלשו · שנקרחו · גבח מתורגם גלוש · כשהבהמות יורדות מן ההר נמצא
ההר נקרח וממורט מהם : שניך כעדר הקצובות וגומר · אף קילוס זה בלשון נוי אשה : שניך · דקות ולבנות וסדורות על סדורן כצמר וכסדר עדר הרחלים
הברורות מאחר הצאן בקצב ומניין כמסרות לרועה חכם והגון ליזהר בצמרו שעושין אותן לכלי מילת ומשמרין אותן מעת לידתן שלא יתלכלך הצמר ורוחצין
אותם מיום אל יום : שכולם מתאימות · לשון תאום · אין מתום בבשרי כלומ' תמימות בלעז איכטרים : ושכולה · שום שכול : ומום אין בהן · ונאמר הדוגמ'
הזו על שם גבורי ישראל הכורתים ואוכלים אויביהם בשיניהם סביבותם והרי הם מתרחקים מן הגזל של ישראל ומן העריות שלא יתלכלכו בעבירה · ונאמר
קילוס זה על שנים עשר אלף איש שנבאו על מדין בקצב ומניין שלא נחסר אחד מהן על העריות שנאמר לא נפקד ממנו איש ואף על הרהור הלב הביאו כפרה
ואף על הגזל לא נחשדו שהעיד עליהם הכתוב ויקחו את כל השלל ויביאו אל משה וגומר · ואל אלעזר וגומר · ולא הבריח אחד מהן פרה אחת או חמור אחד :
כחוט השני שפתותיך · נאות להבטיח ולשמור הבטחתם כמו ששמו המרגלים לרחב הזונה שאמרו לה את תקות חוט השני וגומר · ושמרו הבטחתם :
ומדברך · דיבורך והרי הוא מגזרת הנדברים בך אצל הקירות אז נדברו יראי ה' פרלרין בלעז : רקתך · היא גובה הפנים שקורין פומילש בלעז אצל העינים
ובלשון תלמוד קורין אותו רומני דאפי ודומין לפלח חצי רמון · מבחוץ · שהוא אדום ומגלגל הרי קילוס בנוי אשה · והדוגמא פירשו רבותינו ריקנים שביך
מליאים מצות כרמון : מבעד לצמתך · משפנים לקישוריך : כמגדל דוד צוארך · קומה זקופה נוי באשה · והדוגמא כמגדל דוד הוא מצודת ציון שהיא
מקום חוזק ועופל ומבצר כך הוא צוארך · זו לשכת הגזית שהיתה חזקו ומבצרן של ישראל ואותו המגדל בנוי לתלפיות · בנוי לנוי להיות הכל מסתכלין בו
ללמוד צורותיו ונוי מלאכת תבניתו · והוא מגזרת מלפנו מבהמות הארץ והתי"ו בתלפיות כמו תוון שבתרמית ובתבנית : אלף המגן תלוי עליו · כן מנהג
השרים לתלות מגיניהם ושלטיהם בכותלי המגדלים : שלטי · אשפות שנותנין בהן חצים כמו חברו החצים מלאו השלטים · ודומה לו לשכת הגזית שמשם
הוראה יוצאה שהתורה מגן לישראל · ויש לומר אלף המגן · כמו מגן האלף על שם דבר צוה לאלף דור : כל שלטי הגבורים · מכינו שהתלמידים נקראים
על שם חצים ושלטים כענין שנאמר כחצים ביד גבור כן בני הנעורים : אשרי הגבר אשר מילא אשפתו מהם : שני שדיך .

שִׁנַּיִךְ כְּעֵדֶר הַקְּצוּבוֹת...

שִׁנַּיִךְ כְּשְׁנֵי עֳפָרִים תְּאוֹמֵי צְבִיָּה
הָרוֹעִים בַּשּׁוֹשַׁנִּים׃ עַד שֶׁיָּפוּחַ הַיּוֹם וְנָסוּ הַצְּלָלִים אֵלֶךְ לִי אֶל־הַר
הַמּוֹר וְאֶל־גִּבְעַת הַלְּבוֹנָה׃ כֻּלָּךְ יָפָה רַעְיָתִי וּמוּם אֵין בָּךְ׃
אִתִּי מִלְּבָנוֹן כַּלָּה אִתִּי מִלְּבָנוֹן תָּבוֹאִי תָּשׁוּרִי מֵרֹאשׁ אֲמָנָה מֵרֹאשׁ
שְׂנִיר וְחֶרְמוֹן מִמְּעֹנוֹת אֲרָיוֹת מֵהַרְרֵי נְמֵרִים׃ לִבַּבְתִּנִי אֲחֹתִי כַלָּה
לִבַּבְתִּנִי בְּאַחַד מֵעֵינַיִךְ בְּאַחַד עֲנָק מִצַּוְּרֹנָיִךְ׃ מַה־יָּפוּ דֹדַיִךְ אֲחֹתִי
כַלָּה מַה־טֹּבוּ דֹדַיִךְ מִיַּיִן וְרֵיחַ שְׁמָנַיִךְ מִכָּל־בְּשָׂמִים׃ נֹפֶת תִּטֹּפְנָה
שפתותיך שִׂפְתוֹתַיִךְ כַּלָּה דְּבַשׁ וְחָלָב תַּחַת לְשׁוֹנֵךְ וְרֵיחַ שַׂלְמֹתַיִךְ כְּרֵיחַ לְבָנוֹן׃
גַּן נָעוּל אֲחֹתִי כַלָּה גַּל נָעוּל מַעְיָן חָתוּם׃ שְׁלָחַיִךְ פַּרְדֵּס רִמּוֹנִים ע
עִם פְּרִי מְגָדִים כְּפָרִים עִם־נְרָדִים׃ נֵרְדְּ וְכַרְכֹּם קָנֶה וְקִנָּמוֹן עִם כָּל־
עֲצֵי לְבוֹנָה מֹר וַאֲהָלוֹת עִם כָּל־רָאשֵׁי בְשָׂמִים׃ מַעְיַן גַּנִּים בְּאֵר
מַיִם חַיִּים וְנֹזְלִים מִן־לְבָנוֹן׃ עוּרִי צָפוֹן וּבוֹאִי תֵימָן הָפִיחִי גַנִּי יִזְּלוּ
ה בְשָׂמָיו יָבֹא דוֹדִי לְגַנּוֹ וְיֹאכַל פְּרִי מְגָדָיו׃ בָּאתִי לְגַנִּי אֲחֹתִי כַלָּה
אָרִיתִי מוֹרִי עִם־בְּשָׂמִי אָכַלְתִּי יַעְרִי עִם־דִּבְשִׁי שָׁתִיתִי יֵינִי עִם־חֲלָבִי
אִכְלוּ רֵעִים שְׁתוּ וְשִׁכְרוּ דּוֹדִים׃

תרין פריקיך דעתידין למפרקיך משיח בר דוד ומשיח בר אפרים דמיין למשה ואהרן בני יוכבד דאמתילו לתרין אורזילין תיומי טביא והוון רען לעמא בית ישראל בזכותיהון ארבעין שנין במדברא במנא ובעופין פטימין ומי בארא דמרים׃ עד וכל זמן דהוו בית ישראל אחידין בידיהון אומנות אבהתהון צדיקיא הוו ערקין מזיקי וטלני וצפרירי וטהרי מביניהון על דהוה שכינת יקרא דיי שריא בבית מוקדשא דהוה מתבני בטור מוריה וכל מזיקיא ומחבליא הוו ערקין מריח קטורת בוסמין׃ כלך ובזמן דעמך בית ישראל עבדין רעותיה דמרי עלמא הוא מקלס יתהון בשמי מרומא וכן אמר כולך שפירתא כנשתא דישראל ומחתא לית ביך׃ אתי אמר יי במימריה עמי תהי יתבא כנישתא דישראל דדמיא לנינפי דהיא צניעא ועמי תיעלון לבית מוקדשא ויהון מקרבין לך דורון רישי עמא דיתבין על נהר דאמנה ודיירי דיתבין בריש טור תלגא ואומיא די בחרמון ויהון מסקין לך מיסין יתבי כרכין תקיפין די אינון גברין באריוון תקרובתא מן קרוי טוריא דחסינין מן נמרין׃ לבבתני קביע על לוח לבי רחימתיך אחתי כנשתא דישראל דמתילא לנינפי די היא צניעא קביע על לוח לבי חיבת זוטר די בינך די הוא צדיקא כחד מן רבני סנהדרין וכחד מן מלכיא דבית יהודה דהוית יהיבא כלילא דמלכותא על צווריה׃ מה כמה שפירין עלי חיבתיך אחתי כנשתא דישראל דמתילא לנינפי דהיא צניעא כמה טבן עלי חיבתיך יתיר משבעין אומיא ושום טב דצדיקיך בריך מכל בוסמנין׃ נפת ובעידן דמצלין כהניא בעזרתא דקודשא זלחן ספותוי יערת דובשא ולשניך נינפי צניעא בממלותיך שירין ותושבחן מתיקין כחלב ודבש וריח לבושי כהנין כריח אולבנין׃ גן ונשייך דמתנסבן לגוברין צניען כנינפי צניעא וכנינתא דעדן דלית רשו לגבר למעל לגוה אלהן צדיקיא דנפשהון משתלחין לגוה על יד מלאכיא ובתולותיך טמירן וגניזן באנפלין וחתימן בכן כמבועי דמיין חיין דנפיק מתחות אילנא ומתפרש לארבעת רישי נהרין ואלמלי דיהוא חתים בשמא רבא וקדישא הוה נפיק ומבע ושוטף כל עלמא׃ שלחיך ועולמיך מליין פיקודיא הכרמונין ורחימין לנשיהון ויולדן בנין כן צדיקין כותהון וריחיהון מתוור הכי כבוסמנין טבין דגינתא דעדן כפורין עם רשקין׃ נרד רשק ומוריקא וקנה בוסמא וקנמון עם כל קיסי לבונתא מירא דכיא ואקסיל אלוואון עם כל מיני בוסמנין׃ מעין ומיא דשילוח מדברין בניחא עם מותר מיין דנגדין מן לבנון לאשקאה ית ארעא דישראל בגין דאינון עסיקין בפתגמי אורייתא דמתילין לבירא מיין חיין ובזכותא דניסוך מיא דנסכין על מדבחא בבית מקדשא דמתבני בירושלם דמתקרי לבנון׃ עורי ועל סטר צפונא הוה פתורא ועלוהי תרי עסר לחמין דאפין ועל סטר דרומא הוות בוצינא לאנהרא ועל מדבחא הוו מקרבין כהניא קורבנא ומסקין עלוי קטורת בוסמין כנשתא דישראל אמרת יעול אלהיא רחימי לבית מקדשא ויקביל ברעוא קורבנהון דעמיה׃ באתי אמר קודשא בריך הוא לעמיה בית ישראל עלית לבית מקדשי דבנית ליא אחתי כנשתא דישראל דמתילא לנינפי צניעא ואשריתי שכינתי ביניך קבילית ית קטורת בוסמיך דעבדת לשמי שלחית אשתא מן שמיא ואכלת ית עלון וית ניכסת קודשיא אתקבל ברעוא קדמי ניסוך חמר סומק וחמר חיור דנסיכו כהניא על מדבחי כען איתו כהניא רחמי פיקודי אכלו מה דמשתאר מן קורבניא ואתפנקו מן טובא דאתעתד לכון׃

שני שדיך׳ המניקים אותם זה משה ואהרן: כשני עפרים תאומי צביה׳ דרך צביה להיות יולדת תאומים כך שניהם שוים שקולים זה כזה׳ דבר אחר שני שדייך׳ על שם הלוחות׳ תאומי צביה׳ שהם מכוונות במדה אחת וחמשה דברות על זו וחמשה על זו מכוונין דבור כנגד דבור׳ אנכי כנגד לא תרצח שהרוצח ממעט את הדמות של הקב״ה׳ לא יהיה לך כנגד לא תנאף׳ שהזונה אחר ע״ז דרך אשה המנאפת תחת בעלה תקח את זרים׳ לא תשא כנגד לא תגנוב׳ שהגונב סופו לישבע לשקר׳ זכור כנגד לא תענה שהמחלל את השבת מעיד שקר בבוראו לומר שלא שבת בשבת בראשית׳ כבד כנגד לא תחמוד: שהחומד סופו להוליד בן שמקלה אותו ומכבד למי שאינו אביו: הרועים את צאנם בשושני׳ ומדריכים אותם בדרך נוחה וישרה: עד שיפוח היום. עד שתתפשט החמה: ונסו הצללים׳ הוא עת ערב וחום היום אני אזילך ואת עריבה עלי׳ היום׳ הוא השמש. וכן לרוח היום׳ וכן כי הנה היום בא בוער כתנור׳ ומשיפוח היום אלך לי בהר המוריה בבית עולמים בבה״ב׳ כלומר משתטאו אז לפני לחלל את שם קדשי ולכאן מכחתי בימי חפני ופנחס אסתלק מעליכם ואטוש משכן הזה ואבחר לי בהר המוריה בבית עולמים: ושם כולך יפה ומום אין בך׳ וארצה שם כל קרבנותיהם: אתי מלבנון כלה׳ כשתגלו מלבנון זה אתי תגלו כי אני אגלה עמכם: אתי מלבנון תבואי׳ וכשתשובו מן הגולה אני אשוב עמכם׳ ואף כל ימי הגולה בצרתך לי צר ועל כן כתב אתי מלבנון כלה תבואי כשתגלו מלבנון זה אתי תבוא ולא כתב אתי ללבנון תבואי לומר משעת יציאתכם מכאן עד שעת ביאתכם כאן אני עמכם בכל אשר תגלו ותבואו: תשורי מראש אמנה׳ בקבצי את נדחייך תסתכלי ותתבונני מה שכר פעולתך מראשית האמונה שהאמנת בי ללכת אחרי במדבר ומסעותייך וחניותייך על פי וביאתך לראש שניר וחרמון שהיו מעונות אריות סיחון ועוג׳ דבר אחר מראש אמנה הר הוא בגבול צפונה של ארץ ישראל ושמו אמנה ובלשון משנה טורי אמנון והר ההר שכת׳ בו מן הים הגדול תתאו לכם הר ההר׳ וכשהגליות נקבצות ומגיעות עד שם הם צופים משם ורואין גבול ארץ ישראל ואוירה של ארץ ישרא׳ ושמחים ואומרים הודייה לכך נאמר תשורי מראש אמנה: לבבתיני׳ משכת את לבי אליך: באחת מעיניך׳ הרבה דוגמות טובות שביך לולא היתה ביך אלא אחת מהן הייתי מחבבך ביותר וכל שכן בכולן׳ וכן באחת ענק מצורוניך׳ באחת מרבידי ענקי קישוטייך הם תכשיטי מצוה שישראל מצוינין בהן׳ דבר אחר באחד ענק באחד מאבותיך׳ הוא אחד היה מיוחד וזה אברהם הנקרא ענק האדם הגדול בענקים: מה יפו דודיך׳ כל מקום שהראית לי שם חבה יפה שם הוא בעיני בגלגל שילה נוב וגבעון ובית עולמים הוא שיסד הבבלי מנוחה ושאר ויעודים מנוחה זו ירושלם ושאר ויעודי׳ מקומות שנתוועדה שם שכינה לישראל: וריח שמניך׳ שם טוב: נפת׳ מתוק: תטופנה שפתותיך: טעמי תורה: וריח שלמותיך׳ מצות הגונות הנוהגות בשלמותיך ציצית תכלת׳ בגדי כהונה איסור שעטנז: גן נעול׳ על שם צניעו׳ בנות ישראל שאין פורצות בעריות: גל נעול׳ יש לפרשו לשון מעיין כמו גולות עליות׳ ויש לפרשו לשון שער והוא לשון ארמי בתלמוד טרוקו גלי: שלחייך פרדס׳ ארץ יבשה קרוייה בית השלחין וצריך להשקותה תמיד ושדה בית הבעל יפה הימנה וכאן קילס יבשם ושלחין שליך הרי הן מלאין כל טוב כפרדס רמונים׳ וזה על שם קטנים שבישרא׳ מרטיבי׳ מעשים טובים כפרדס רמונים: כפרים עם נרדים׳ מיני בשמים הם: מעיין גנים׳ כל זה מוסב על שלחייך ומקלסן כמעיין המשקה אותן׳ והדוגמא על שם טבילות טוהר שבנות ישראל טובלות: ונוזלים מן הלבנון׳ ממקום נקיות שאין שום עבירת טיט: עורי צפון ובואי תימן׳ אחר שערב עלי ריחך וגוי משכנותיך אני מצוה את הרוחות צפון ותימן להפיח בגנך׳ לבאת ריחך הטוב למרחוק והדוגמא על שם שהגליות מתקבצות ומכל הגוים מביאים אותם מנחה לירושלם׳ ובימי הבניין היו ישראל נקבצים שם למועדים ולרגלים׳ וישראל משיבין: יבא דודי לגנו׳ אם אתה שם הכל שם: באתי לגני׳ בימי חנוכת הבית: אריתי׳ לקטתי׳ והוא לשון משנה כמלא אורה וסלות׳ ואף לשון מקרא וארוה כל עוברי דרך׳ ונאמר על שם הקטרת שהקטירו קטרת יחיד הנשיאי׳ על מזבח החיצון ונתקבלה והוא דבר שאינו נוהג לדורות׳ ועל כן נאמר אכלתי יערי עם דבשי׳ יש דבש שהוא גדל בקנים כענין שנאמר ביערת הדבש ויערת היא לשון קנה׳ כמו ותשם בסוף ושויתיה ביערא. ומוצצין הדבש ומשליכין העץ ואני מרוב חיבה אכלתי הקנה עםהדבש שאינו ראוי עם הראוי׳ קטרת נדבה וכן שעירי חטאת שהקריבו הנשיאים׳ ואין חטאת קריבת נדבה ואני קבלתים בו ביום: שתיתי ייני׳ הם הנסכים: עם חלבי׳ מתוק ונאה מחלב: אכלו רעים׳ באהל מועד אהרן ובניו ובבית עולמים הכהנים כולם: שתו ושכרו דודים׳ אלו ישראל אוכלי בשר זבח השלמים שהקריבו לחנוכת המזבח:

בתר כל פתגמא האילין חבו עמא בית ישראל ומסר יתהון ביד
נבוכדנצר מלכא דבבל ואוביל יתהון בגלותא והוו דמיין בגלותא
כגבר דמכא דלא יכיל לאיתערא משינתיה וקל רוחא דקודשא מזהרא
להון על יד נביאיא והות עיירא יתהון מדמוך לבהון ענה ריבון כל
עלמא וכן אמר הדרי בתיובתא פתחי פומיך וכועי ושבחי לי אחתי
רחימתי כנישתא דישראל דמתילא ליונתא בשלימות עובדייך ארום
שער רישי אתמלי מן דמעתיך כגבר דסער רישיה מצטבע מטלא
דשמיא וציצית בזרי אתמלי מן טפי עיניך כגבר דציצית בזרוהי
מליין מטפי מטרא דנחתין בליליא: פשטתי ענת כנישתא דישראל
כל קבל נביאיא הא כבר אעדיתי מיני ניר פיקודוי ופלחית לטעוות
עממיא והכדין יהוויין לי אפין למיהדר לותיה אתיב להון מרי עלמא
על יד נביאיא ואף אנא הא כבר סליקית שכינתי מביניך והכדין
אהדור ואת עברת עובדין בישין ואנא קדישית ית רגליי מסובתך
והכדין אטופינון ביניך בעובדייך בישיא: דודי

אֲנִי יְשֵׁנָה וְלִבִּי עֵר קוֹל דּוֹדִי דוֹפֵק פִּתְחִי לִי אֲחֹתִי רַעְיָתִי יוֹנָתִי תַמָּתִי
שֶׁרֹּאשִׁי נִמְלָא טָל קְוֻצּוֹתַי רְסִיסֵי לָיְלָה: פָּשַׁטְתִּי אֶת כֻּתָּנְתִּי
אֵיכָכָה אֶלְבָּשֶׁנָּה רָחַצְתִּי אֶת רַגְלַי אֵיכָכָה אֲטַנְּפֵם: דּוֹדִי
שָׁלַח יָדוֹ מִן הַחֹר וּמֵעַי הָמוּ עָלָיו: קַמְתִּי אֲנִי לִפְתֹּחַ לְדוֹדִי
וְיָדַי נָטְפוּ מוֹר וְאֶצְבְּעֹתַי מוֹר עֹבֵר עַל כַּפּוֹת הַמַּנְעוּל: פָּתַחְתִּי
אֲנִי לְדוֹדִי וְדוֹדִי חָמַק עָבָר נַפְשִׁי יָצְאָה בְדַבְּרוֹ בִּקַּשְׁתִּיהוּ וְלֹא מצ
מְצָאתִיהוּ קְרָאתִיו וְלֹא עָנָנִי: מְצָאֻנִי הַשֹּׁמְרִים הַסֹּבְבִים
בָּעִיר הִכּוּנִי פְצָעוּנִי נָשְׂאוּ אֶת רְדִידִי מֵעָלַי שֹׁמְרֵי הַחֹמוֹת:
הִשְׁבַּעְתִּי אֶתְכֶם בְּנוֹת יְרוּשָׁלִָם אִם תִּמְצְאוּ אֶת דּוֹדִי מַה תַּגִּידוּ לוֹ
שֶׁחוֹלַת אַהֲבָה אָנִי: מַה דּוֹדֵךְ מִדּוֹד הַיָּפָה בַּנָּשִׁים מַה
דּוֹדֵךְ מִדּוֹד שֶׁכָּכָה הִשְׁבַּעְתָּנוּ: דּוֹדִי צַח וְאָדוֹם דָּגוּל
מֵרְבָבָה: רֹאשׁוֹ כֶּתֶם פָּז קְוֻצּוֹתָיו תַּלְתַּלִּים שְׁחֹרוֹת כָּעוֹרֵב:

כד אתגלי מן קדם ייי דעמא בית ישראל לא צבן למחרט ולמיתב לותיה אושיט מחת גבורתיה על שבטא דראובן וגד ופלגות שבטא דמנשה למעיברא לירדנא ומסר יתהון ביד סנחריב מלכא דאתור ואגלי יתהון בלחלח ובחבור נהרי גוזן וקרוי מדי ודבר מידהון עיגלא מתכא דשוי ירבעם חייבא בלשם דן דמיתקריא פמיאס ביומי פקח בר רמליהו וכד שמעת אנא רחמי אתגוללו עליהון: קמתי וכדו תקפת עלי מחת גבורתא דייי תהית על עובדי וכהניא קריבו קרבנא ואסיקו קטורת בוסמין ולא אתקבל ברעוא ארום מרי עלמא אחד דשי תיובתא באנפי: פתחתי אמרת כנישתא דישראל צבתי למתב אולפן מן קדם ייי ואיהו סליק שכינתיה מביני ונפשי תאיבה לקל מלוי תבעית שכינת יקריה ולא אשכחית צליתי קדמוהי ואיהו טליל שמיא בעננוי ולא קביל צלותי: מצאוני ארביקו לי כשדאי דנטרין אורחתא ומעיקין חזור חזור על קרתא דירושלם מיני קטלו בחרבא ומיני אובילו בשביתא נטלו תגא דמלכותא מעל צואריה דצדקיהו מלכא דיהודה ואובלוניה ברבלה וסמיאו ית עינוהי עמא דבבל דמעיקין על קרתא ונטרין ית שורייא: השבעתי אמרת כנישתא דישראל אשבעית לכון נביאיא בגזירת מימרא דייי מאים אתגלי עליכון רחמתכון תוואו קדמוהי דמרעיתא מן חיבת רחמוהי אנא: מה ענו נביאיא ואמרו לבית ישראל איזין אלהא אנת בעיא לפלח כנישתא דישראל שפירתא מכל עממיא לאיזין אנת צביא למדחל דהכדין קיימת עלנא: דודי בכן שריאת כנישתא דישראל למשתעי בשבחא למרי עלמא וכן אמרת לההוא אלהא רעותי למפלח דעטיף ביממא באיצטלא חיור כתלגא ועסיק בעשרין וארבעה ספרין דאורייתא ובפתגמי נבואה וכתיבי ובליליא הוא עסיק בשיתא סדרי משנה וזיו יקרא דייי דאנפוהי זהרין כנורא מסגיאות חוכמתא וסברא דהוא מחדת שמועין חדתין בכל יומא ועתיד לפרסומינון לעמיה ביומא רבא וטקסיה על ריבוא ריבוון מלאכין דשמשין קדמוי: ראשו אורייתיה די היא רגיגה מדהב טב ופירוש מליא דבהון דנודיק דגורין טעמין ופקודין למן דנטרין להון חיוורין כתלגא ודלא נטרין יתהון אוכמין כאנפי עורבא: עינוהי

אני ישנה · כשהייתי שלוה ושקטה בבית ראשון נואשתי מעבוד הקב"ה כישנה ונרדמתי: ולבי ער · כך מדרשו בפסיק': ולבי ער · זה הקב"ה שהוא צור לבבי וחלקי ער לשמרני ולהטיב לי: קול דודי דופק · משרה שכינתו על הנביאים ומזהיר על ידיהם השכם ושלוח: פתחי לי · אל תגרמי לי שאסתלק מעליך: שראשי נמלא טל · שאני מלא רצון לשון אדם שבא בלילה דופק על פתח אהובתו אומר כן בשביל חיבתך באתי בלילה בעת הטל או הגשם · והדוגמא שראשי נמלא טל · שאני מלא רצון ונחת רוח אברהם אביך שעירבו עלי מעשיו כטל והנני בא אליך מייגון ברכות ושילום שכר מעשים טובים אם תשובי אלי: קווצותי רסיסי לילה · אף בידי הרבה קבוצות מיני פורענות הרבה ליפרע מעוזבי ומכעיסי: טל הוא לשון נחת · רסיסי לילה · גשמי לילה שהן מורה ועייפות · רסיסי תרגום של רביבים · וכרביבים עלי עשב וכרסיסי מלקושא · קווצות הן דביקי שערות הראש המדובקים יחד שקורין פלוצייל"ש · ולפי משמעו המקרא בלשון טל ומטר אחז בלשון ראש וקווצות שדרך טל ומטר ליאחז בשער ובקווצות · ויש לפרש טל ורסיסי לילה שניהם לטובה שכר מצות קלות הנאות ליעשות כטל ושכר מצות חמורות הקשות כטורח רסיסי לילה: פשטתי את כתנתי · כלומר כבר לימדתי לעצמי דרכים אחרים לא אוכל לשוב אליך עוד כענין שנ' ומאז חדלנו לקטר למלאכת השמים וגומר שהיו הדרכים האלה ישרים בעיניהם · ולשון פשטתי את כתנתי רחצתי את רגלי לשון תשובת האשה המנאפת שאינה רוצה לפתוח לבעלה הדלת לפי שפתח הכתוב בלשון אני ישנה · קול דודי דופק · סיים בלשון תשובה הנופלת על לשון דופק על הדלת בעת משכב השינה בלילות: דודי שלח ידו מן החור · שאצל הדלת וראיתי ידו ונהפכו עלי המון מעי לשוב לאהבתו ולפתוח לו: קמתי אני לפתוח לדודי: וידי נטפו מור · כלומר בלב שלם ונפש חפיצה כמקששת עצמה להתאהב על אישה בריח טוב: מור עובר · ריח עובר ומתפשט לכל צד: ודודי חמק · עבר ונסתר ונכסה ממני כמו חמוקי ירכיך סתרי ירכיך על שהירך בסתר · וכן עד מתי תתחמקין שתסתר ותתכסה מאחת בושה שמעלת בי: נפשי יצאה בדברו · ואמר לא אבא אל ביתיך כי מתחילה לא אביתי לפתוח: בקשתיהו וגומר · מצאוני השומרים הסובבים בעיר ותופסים גנבים המהלכים בלילות: הכוני פצעוני · חבלו בי חבורות · כל פצע לשון מכת כלי זיין הוא כברדוריא בלע"ז: רדידי · עדיי המרודד והמרוקע עלי · וכן כל הענין לשון אשת נעורים המתאוננת על בעל נעוריה ומבקשתו · וזו היא הדוגמא דודי שלח ידו מן החור כשאמרתי רחצתי את רגלי ולא אפתח לך ולא אשוב מן ע"ז שבחרתי בה: שלח ידו · והראה נקמתו בימי אחז והביא עליו חיל מלך ארם ויכו בו וישבו ממנו שביה גדולה וגומר ויהרוג פקח בן רמליהו ביהודה מאה ועשרים אלף ביום אחד: מעי המו עלי · בא חזקיהו בנו ושב בכל לבבו לדרוש להקב"ה וכל דורו שלמים לא קם דור בישראל כמותם כמו שמפורש בחלק · בדקו מדן ועד באר שבע ולא מצאו עם הארץ מגבת ועד אנטוכיא ולא מצאו איש ואשה שאין בקיאים בהלכות טומאה וטהרה · וזהו וידי נטפו מור וגומר אף יאשיהו כאמ' בו וכמוהו לא היה לפניו מלך · כי ראה פורענות שבאה על מנשה ועל אמון לקיים שלח ידו מן החור ומעי המו · פתחתי לדודי ודודי חמק עבר · לא ביטל גזירתו שנ' בחזקיהו הנה ימים באים ונשא כל אשר בביתך וגומר ומבניך אשר תוליד אלו דניאל חנניה מישאל ועזריה · ואף ביאשיהו על ידי חולדה הנביאה · הנני מביא רעה אל המקום הזה ואל יושבי וגו': ואומר וכמוהו לא היה לפניו מלך אך לא שב ה' מחרון אפו הגדול אשר חרה ביהודה על כל הכעסים אשר הכעיסו מנשה ויאמר ה' גם את יהודה אסיר מעל פני כאשר הסירותי את ישראל ומאסתי את העיר הזאת: נפשי יצאה בדברו · יצאה ממני בדברו דבר זה: בקשתיו ולא מצאתיו · ואם תאמר והלא ירמיה עומד ומתנבא בימי יהויקים וצדקיהו שובו אלי ואשובה אליכם · לא לבטל את הגזיר' אלא להקל הפורענות · ולהכין מלכותם במקום ההם מן הגולה לנוטעם מאין נתישה ולבנותם מאין הורס: מצאוני השומרים · נבוכדנצר וחיילותיו הסובבים בעיר לנקום נקמתו של מקום: נשאו את רדידי · בית המקדש: שומרי החומות · אף מלאכי השרת שהיו שומרי' חומותיה כענין שנ' על חומותיך ירושלם וגו' הם הציתו בו את האור שנ' ממרום שלח אש וגו': השבעתי אתכם · האומות אנשי נבוכדנצר · שראיתם בחנניה מישאל ועזריה מוסרים עצמם לכבשן האש ואת דניאל לגוב אריות על עסקי התפילה · ואת דורו של מרדכי בימי המן: אם תמצאו את דודי · לעתיד לבא ליום הדין שיבקשו מכם להעיד עלי כענין שנ' יתנו עדיהן ויצדקו: מה תגידו לו · שתעידו עלי שבשביל אהבתו חליתי בייסורין קשים ביניכם יבא נבוכדנצר ויעיד יבא אליפז וצופר וכל נביאי האומות ויעידו עלי שקיימתי את התורה: מה דודך מדוד · כך היו שואלין האומות את ישראל מה אלהיכם מכל האלהי' שכך אתם נשרפי' ונצלבי' עליו: שככה השבעתנו · להעיד לו על אהבתך: דודי צח · לבן · כמו צחו מחלב: ואדום דגול מרבבה · אפרש תחילה כל הענין לפי פשוטו כקילוס נוי בחור כשהוא לבן ופניו אדמוניות: דגול מרבבה · ניכר בחיילות הרבה · רבו' חיילותיו. רבבות הרבה קרויין רבבה שנ' רבבה כצמח השדה נתתיך · ראשו מבהיק ככתם פז: כתם · הוא לשון סגולת מלכים שאוצרין בבית גנזיהם וכן ישנא הכתם הטוב וכן ולכתם אמרתי מבטחי וכן וחלי כתם: קווצותיו תלתלים · לשון תלויים פנדלויים בלע"ז: שחורות כעורב · כל אלה נוי לבחור:

5

עֵינָיו כְּיוֹנִים עַל־אֲפִיקֵי מָיִם רֹחֲצוֹת בֶּחָלָב יֹשְׁבוֹת עַל־מִלֵּאת׃
לְחָיָו כַּעֲרוּגַת הַבֹּשֶׂם מִגְדְּלוֹת מֶרְקָחִים שִׂפְתוֹתָיו שׁוֹשַׁנִּים נֹטְפוֹת
מוֹר עֹבֵר׃ יָדָיו גְּלִילֵי זָהָב מְמֻלָּאִים בַּתַּרְשִׁישׁ מֵעָיו עֶשֶׁת
שֵׁן מְעֻלֶּפֶת סַפִּירִים׃ שׁוֹקָיו עַמּוּדֵי שֵׁשׁ מְיֻסָּדִים עַל־אַדְנֵי־פָז
מַרְאֵהוּ כַּלְּבָנוֹן בָּחוּר כָּאֲרָזִים׃ חִכּוֹ מַמְתַקִּים וְכֻלּוֹ מַחֲמַדִּים
זֶה דוֹדִי וְזֶה רֵעִי בְּנוֹת יְרוּשָׁלָם׃ אָנָה הָלַךְ דּוֹדֵךְ הַיָּפָה בַּנָּשִׁים
אָנָה פָּנָה דוֹדֵךְ וּנְבַקְשֶׁנּוּ עִמָּךְ׃ דּוֹדִי יָרַד לְגַנּוֹ לַעֲרֻגוֹת הַבֹּשֶׂם
לִרְעוֹת בַּגַּנִּים וְלִלְקֹט שׁוֹשַׁנִּים׃ אֲנִי לְדוֹדִי וְדוֹדִי לִי הָרֹעֶה בַּשּׁוֹשַׁנִּים׃

עינוהי מסתכלין תדירא על ירושלם לאוטבא לה ולברכא לה מרישא
דשתא ועד סופא דשתא כיונין דקיימין ומסתכלין על מפקנות מיא
בגין זכותא דיתבי סנהדרין דעסיקין באורייתא ומנהרין ית דינא
למהוי שעיע כחלב ויתבין בבית מדרשא ומתינין בדינא עד דגמרין
לזכאה ולחייבא׃ לחיו תרין לוחי אבנין דיהב לעמיה כתיבן
בעשר שיטין דמיין לשיטי גינת בוסמא מרביין דקדוקין וטעמין ה
היכמה דגנוניתא מרבי בוסמין וספותי חכימוי דעסיקין באורייתא
זלחין טעמין בכל סטר ומאמר פומהון כמירא בחירא׃ ידיו תרי
עסר שבטין דיעקב עבדיה גלידן על ציץ כלילא דדהבא דקודשא
גליפן על תרי עסר מרגליתא עם אבהת תלתא דעלמא אברהם יצחק ויעקב׃ ראובן גליף על אחמר שמעון גליף על עקיק לוי גליף על
ברקן ועפרן׃ יהודה גליף על כחלי׃ יששכר גליף על אזמורד׃ זבולן גליף על גיהר׃ דן גליף על בירלא׃ נפתלי גליף על אספור׃ גד גליף על טבאג׃ אשר
גליף על פרוזג׃ יוסף גליף על מריבג׃ בנימן גליף על אפנטור׃ דמיין לתרי עסר מזליא נהירין כעששית צחיחין בעובדיהון כשן דפיל ובהיקין כשבזיזין׃
שוקיו וצדיקיא אינון עמודי עלמא בסיסן על סמכין דדהב טב אינון פתגמיא דאורייתא דעסיקין בהון ומוכחין עמא בית ישראל למעבד רעותיה ואיהו
מתמלי רחמין עליהון כסבא ומחוור חוביהון דבית ישראל כתלג ומתעתד למעבד נצחן קרבא בעממיא דעברין על מימריה כעולים גיבר וחסין כגולמשין׃
חכו מילי מורינוי מתיקן כדובשא וכל פיקודוי רגיגן על חכימוי מדהב וכסף דין הוא תושבחתיה דאלהא רחימי ודין הוא תקוף חוסניה דמרי חביבי בנביאיא
ומתנבאין בירושלם׃ אנא אתיבו נביאיא כד שמעו וכן אמרו תושבחתא דיי מפום כנישתא דישראל על אידין חובא אסתלק מבינך שכינתא דיי את
דשפירא עובדך מכל אומיא ולאן אתר אתפני רחומך באסתלקותיה מסוקדשיך אמרת כנישתא דישראל על חובין ומרודין ואשתדור די השתכחו בי אמרין
בביאיא כען הדרי בתיובתא ונקום אנת ואנן ונצלי קדמוהי ונבעי רחמין עמך׃ דודי ומרי עלמא קביל צלותיהון ברעוא ונחת לבבל לסנהדרין דחכימיא
ויהב רוחא לעמיה ואסיקינון מגלותהון על יד כורש ועזרא ונחמיה וזרובבל בר שאלתיאל וסבי יהודאי ובנו ית בית מוקדשא ומניאו כהניא על קורבניא וליואי
על מטרת מימרא דקודשא ושלח אשתא מן שמיא וקביל ברעוא ית קורבנא וית קטורת בוסמין וכגבר דפרנס ית בריה רחימא בתפנוקין כן פנוקינון וכגבר
דמגבב ורדין מן מישריא כן כנישינון מן בבל אני ובההיא יומא אנא אפלחא למרי עלמא רחימי ורחימי אשרי שכינת קודשא ביני וזן יתי בתפנוקין׃

עיניו כיונים על אפיקי מים. עיניו על אפיקי מים כאות כעיני יונים· אפיקי מים עריבים למראה· והבחורים יובאים שם לשוט· וכן מקלם המסורר:
עיני דודי· כשהוא מביט על אפיקי מים דומות לנוי עיני יונים· רוחצות עיני דודי בחלב: ויושבות על מלאת· כל זה למון נוי לא בולטות יותר מדאי ולא שוקעות
אלא יושבות על מלאת גומא שלהם· הענין לפי הדוגמא והוא למון כל דבר שעשוי למלאות גומא העשויה לו למושב כמו אבני מילואי'· ומלאת בו מלואת אבן:
לחייו כערוגת הבשם· אשר שם באותם ערוגות גידולי מרקחים: מגדלות מרקחים· מגדלות של מרקחים· גידולי בשמים שמפטמים אותם מעשה רוקח:
גלילי זהב· באופני זהב: ממולאים בתרשים· כל למון מושב אבן יקרה בזהב קרוי מלאת עשת למון שמנו עשתו· קבוץ רב קרוי עשת משטיהא בלעז:
מן· מעשמות פיל: מעולפת ספירים· מקושטת ומתוקנת בספירים· למון ותתעלף דמתרגמי' ואיתקנת: שוקיו כעמודי שש· המיוסדים על אדני פז·
עמודי שש עמודי שיש ומבירו במגילת אסתר על גלילי כסף ועמודי שש: ומראהו גבוה כארזי הלבנון· בחור בארזים· כבחור בין הבנים כארז בין שאר
עצים: חכו ממתקים: דבריו ערבים· זה דודי. זה דמות דודי וזה דמות ריעי ועל כל אלה חליתי לאהבתו· והדוגמא כלפי הקב"ה כך היא· דודי צח
להלבין עונותי· צח ולבן כשנראה בסיני כראה כזקן מורה הוראות וכן בשבתו למשפט לבושיה כתלג חיור ושער רישיה כעמר נקי: ואדום· ליפרע משונאיו
כענין שנאמר מדוע אדום ללבושיך: דגול מרבבה· הרבה חיילות מקיפין אותו: ראשו כתם פז. תחילת דבריו הבהיקו ככתם פז· וכן הוא אומר פתח
דברך יאיר· פתח אנכי ה' אלהיך הראש תחלה שמשפט מלוכה יש לו עליהם· ואחר כך גזר עליהם גזירותיו: קווצותיו תלתלים· על כל קוץ וקוץ תילי
תילים של הלכות. שחורות כעורב· על שם שהיתה כתובה לפניו אש שחורה על גבי אש לבנה· דא"ק קווצותיו תלתלים· כשנראה על הים נראה כבחור
כלחם בגבורה: עיניו כיוני': על אפיקי מים· כיונים שעיניו צופות אל ארובותיהם כך עיניו על בתי כנסיות ובתי מדרשות משם מוצאי התורה המשולים למים:
רוחצות בחלב· כשהן צופות במשפט מבררות דין לאמתו להצדיק צדיק לתת לו כצדקתו ולהרשיע רשע לתת דרכו בראשו: יושבות על מלאת· על מלאת
של עולם משוטטות בכל הארץ צופות טובים ורעים· דא"ק תלמידי חכמים שהקב"ה נוקנם עינים להאיר לעולם כשם שהעינים מאירים לאדם כעינים כיונים
הנודדים משובך לשובך לבקש אוכלם כך הם הולכים ממדרשו של פלוני חכם לבית המדרש של פלוני חכם לבקש טעמי תורה על אפיקי מים על בתי מדרשות
שהם מוצאי מים של תורה. רוחצות בחלב לפי שקראן עינים והעין לשון נקבה הוא רוחצות לשון נקבה הוא מבחבחן עצמן בחלב של תורה ומלבנים סתריה
וסתומותיה: יושבות על מלאת· מושבים הדברים על אופניהם. דבר אחר עיניו עינייכיו פרשיות של תורה והלכות ומשניות· כיונים שהם נאים בהליכתן·
על אפיקי מים. בבתי מדרשות· רוחצות בחלב· מבוחבחות בחלב כמו שפירשתי: לחייו· דברות הר סיני שהראה להם פנים מסבירות ושוחקות·
שפתותיו שושנים. דבורים שכדבר באהל מועד שהם לריצוי ולכפרה ולריח טוב· תורת חטאת ואשם ומנחה ועולה ושלמים: ידיו· הלוחות שכתן מימינו
ומעשה ידיו המה: גלילי זהב· אילו הדברות שבהן נאמר הנחמדים מזהב ומפז רב אמר רבי יהושע בן נחמיה מעשה נסים הם של סנפירינון היו והיו נגללין
על שם שמגלגלות טובה לעולם: ממולאים בתרשים· שכלל בעשרת הדברות שש מאות ושלש עשרה מצות· מעיו עשת שן· זה תורת כהנים הניתן
באמצע חמשה חומשי' כמעיים הללו שהם נתונים באמצע הגוף: עשת שן מעולפת ספירים· כראית חלקה כעשת שן והיא סדורה דקדוקי' רבים גזירות שוות
ובניין אב וקלים וחמורי': מיוסדים על אדני פז· אמר רבי אלעזר הקפר העמוד הזה יש לו כותרת למעלן ובסיס למטן אף ר' שמואל בר גרא פרשיות שבתורה יש
להם כותרת למעלן ובסיס למטן סמוכות לפניהם ולאחריה' כגון פרשיות של שביעית ויובל וכי תמכרו ממכר להודיעך כמה קשה אבקת של שביעית· כדאיתא
במסכת ערכין וסוכה וכגון יפקוד ה' אלהי הרוחות לכל בשר איש על העדה· צו את קרבני לחמי עד שעתה מפקדני על בני פקוד אותם עלי וכן כמה לכך נאמר שוקיו עמודי שש
מיוסדי וגו': ומראהו כלבנון· המסתכל ומתבונן בדבריו מוצא בהם פרחים ולולבי' כיער זה שמלבלב כך דברי תורה ההוגה בהם תמיד מחדש בהם טעמי':
בחור כבחר· כארזים הנבחרים לבנין ולחוזק ולגובה: חכו ממתקים· דבריו ערבים ושרע לנפש לא תתנו בבטרכם אני ה' הנאמן לשלם שכר יש חיך
מתוק מזה אל תחבלו במעשיכם ותקבלו שכר ובשוב רשע מרשעו ועשה משפט וצדקה עליהם חיה יחיה עונות נחשבו לו לזכיות יש חיך מתוק מזה: אנה הלך
דודך· למה הניח אותך עזובה אמנה: אנה פנה דודך· כשחזר והשרה רוחו על כורש וכתן רשות לבנות הבית והתחילו לבנות באו ואמרו להם אנה פנה דודך
אם חוזר הוא אליך נבקשנו עמך כענין שנאמר וישמעו צרי יהודה ובנימין כי בני הגולה בונים היכל וגומר· ויגשו אל זרובבל וגומר· נבנה עמכם כי
ככם נדרוש לאלהיכם וגו' וכוונתם לרעה כדי להשביתם מן המלאכה והם משיבים: דודי ירד לגנו· צוה לנו לבנות היכלו ויהיה שם עמנו: לערוגת הבשם·
מקו' מקטר הקטרת: לרעות בגנים· ועוד ירד לרעות צאנו בגנים אשר נפוצו שם אותם שלא עלו מן הגולה משרה שכינתו עליהם בבתי כנסיות ובבתי
מדרשות· וללקוט שושנים שומע ומקשיב כדברים בתורתי ללקוט זכיותיהן ולכתבם בספר זכרון לפניו כענין שנ' אז נדברו יראי ה' וגו'· מה שאתם אומרים
לבקשו עמנו ולבנות עמנו: אני לדודי ולא אתם לו· ולא תבנו עמנו כענין שנאמר לא לכם ולנו לבנות בית אלהינו· ואומר ולכם אין חלק וצדקה וזכרון
בירושלם: הרועה בשושנים· הרועה את צאנו במרעה נוח וטוב: יפה את

יָפָה אַתְּ רַעְיָתִי כְּתִרְצָה נָאוָה כִּירוּשָׁלִָם אֲיֻמָּה כַּנִּדְגָּלוֹת׃ הָסֵבִּי עֵינַיִךְ מִנֶּגְדִּי שֶׁהֵם הִרְהִיבֻנִי שַׂעְרֵךְ כְּעֵדֶר הָעִזִּים שֶׁגָּלְשׁוּ מִן הַגִּלְעָד׃ שִׁנַּיִךְ כְּעֵדֶר הָרְחֵלִים שֶׁעָלוּ מִן הָרַחְצָה שֶׁכֻּלָּם מַתְאִימוֹת וְשַׁכֻּלָה אֵין בָּהֶם׃ כְּפֶלַח הָרִמּוֹן רַקָּתֵךְ מִבַּעַד לְצַמָּתֵךְ׃ שִׁשִּׁים הֵמָּה מְלָכוֹת וּשְׁמֹנִים פִּילַגְשִׁים וַעֲלָמוֹת אֵין מִסְפָּר׃ אַחַת הִיא יוֹנָתִי תַמָּתִי אַחַת הִיא לְאִמָּהּ בָּרָה הִיא לְיוֹלַדְתָּהּ רָאוּהָ בָנוֹת וַיְאַשְּׁרוּהָ מְלָכוֹת וּפִילַגְשִׁים וַיְהַלְלוּהָ׃ מִי זֹאת הַנִּשְׁקָפָה כְּמוֹ שָׁחַר יָפָה כַלְּבָנָה בָּרָה כַּחַמָּה אֲיֻמָּה כַּנִּדְגָּלוֹת׃ אֶל גִּנַּת אֱגוֹז יָרַדְתִּי לִרְאוֹת בְּאִבֵּי הַנָּחַל לִרְאוֹת הֲפָרְחָה הַגֶּפֶן הֵנֵצוּ הָרִמֹּנִים׃ לֹא יָדַעְתִּי נַפְשִׁי שָׂמַתְנִי מַרְכְּבוֹת עַמִּי נָדִיב׃ שׁוּבִי שׁוּבִי הַשּׁוּלַמִּית שׁוּבִי שׁוּבִי וְנֶחֱזֶה בָּךְ מַה תֶּחֱזוּ בַּשּׁוּלַמִּית כִּמְחֹלַת הַמַּחֲנָיִם׃ מַה יָּפוּ פְעָמַיִךְ בַּנְּעָלִים בַּת נָדִיב חַמּוּקֵי יְרֵכַיִךְ כְּמוֹ חֲלָאִים מַעֲשֵׂה יְדֵי אָמָּן׃

יפה אמר ייי במימריה כמה יאי את חביבתי בזמן דצבותיך למעבד רעותי שפיר בית מוקדשא דבנית לי כמקדש קדמאי די בנא לי שלמה מלכא בירושלם ואימתך על כל עממיא ביומא דהליכו ארבע טקסיך במדברא: הסבי אסחרי רבנייך חכימי כנישתא רבתא חזור חזור לקבלי דאינון אמלכוני בגלותא וקבעי מדרשא לאולפן אורייתי ושאר זעטוטיך ועמא דארעא אצדיקו במימר פומהון כבנוי דיעקב דלקטו אבניא ועבדו גלישושיתא בטורא דגלעד: שניך ובהניא וליואי אכלי קורבניך ומעשר קודשא ואפרשותא דכיין מכל אניסות וגזילות דהוו היכמה דכיין עדרא רענא דיעקב בזמן דסלקן מן נחל יובקא דלא הות בהון אניסא וגזילה וכולהון דמיין דא לדא וילדן תיומין בכל עידן ומתכלא ועקרא לא הות בהון: כפלת ומלכות בית חשמונאי כולהון מליין פיקודיא כרימונא בר מן מתתיה כהנא רבא ובנוהי דאינון צדיקין מכולהון ומקיימין פיקודיא ופתגמי אורייתא בצהותא: ששים באדין קמו יונאי וכנשו שיתין מלכין מבנוי דעשו מלובשי שריונין רוכבין על סוסון ופרשין ותמנין דוכסין מבנוי דישמעאל רוכבין על פיליא בר מן שאר עממיא ולישניא דלית בהון מניין ומניאו אלכסנדרוס מלכא עליהון לרישא ואתו לאגחא קרבא לירושלם: אחת ובעידנא ההיא הות כנישתא דישראל דמתילא ליונתא שלמתא פלחא בלב חד למרהא ואחידא לאורייתא ועסיקא בפתגמי אורייתא בלב שליס ובריר זכותהא כיומא דנפקת ממצרים הא בכן נפקו בני חשמונאי ומתתיה וכל עמא דישראל ואגיחו בהון קרבא ומסר ייי יתהון בידהון וכד חזו יתבי פילכיא אשני יתהון ומלכוות ארעא ושלטוניא וקלסו להון: מי אמרו אומיא כמה זיותנין עובדי עמא הדא בקריצתא שפירין עולימהא כסיהרא ובריין זכותהא כשמשא ואימתהא על כל יתבי ארעא בזמן דהליכו ארבעת טיקסהא במדברא: אל אמר מרי עלמא לבית מקדש תניין דאתבני על ידוהי דכורש אשריתי שכינתי למיחמי עובדין טבין דעמי ולמיחמי אילולי פשן וסגן חכימיא דמתילין לגופנא ולבלוביהון מליין עובדין טבין הכרימונין: לא וכדו אתגלי קדם ייי די אינון צדיקין ועסיקין באורייתא אמר ייי במימריה לא אוסיף למכיכינון ואף לא אעביד עמהון גמירא אלהן אמליך בנפשי לאוטבותהון ולשואה יתהון גיותנין ברתיכי מלכין בגין זכותא דצדיקי דרא דדמין בעובדיהון לאברהם אבוהון: שובי תובי לותי כנישתא דישראל תובי לירושלם תובי לבית אולפן אורייתא תובי לקבלא נבואה מן נביאיא די מתנבאין בשום מימרא דייי ומה טיבכון נביאי שקרא למטעי עמא דירושלם בנבואתכון די אתון ממללין סטיא על מימרא דייי לאחלא משרית ישראל ויהודה: מה אמר שלמה ברוח נבואה מן קדם ייי כמה שפירן רגליהון דישראל כד סלקן לאתחזאה קדם ייי תלת זמנין בשתא בסנדלין דססגונא ומקרבין ית נדריהון וית נדבתהון ובניהון נפקי ירכיהון יאון כיוהרין דקביען על כלילא דקודשא דעבד בצלאל אומנא לאהרן כהנא:

יפה את רעייתי כתרצה. והקב"ה מקלסה על זאת יפה את רעייתי כשאת רצויה לי כך הוא נדרש בסיפרי: נאוה את עתה כאשר בראשונה בירושלם: אימה כנדגלות. חיילי מלאכים. אימתך תטיל עליהם שלא להלחם ולהשביתכם מן המלאכה כמו שנאמר בעזרא: הסבי עיניך מנגדי. כבחור שארוסתו חביבה עליו ועריבה עליו ועיניה נאות. ואומ' לה הסיבי עיניך מנגדי כי בראותי אותם לבי משתחפן ומתגאה עלי ורוחי גסה בי ואיני יכול להתאפק: הרהיבוני. הגיסו לבי: כמו ורהבם עמל ואון. רהב הם שבת. אורגייל בלעז. והדוגמא כך הוא אמר הקב"ה במקדש זה אי אפשר להשיב לכם ארון וכפורת וכרובים שהם הרהיבוני בבית ראשון להראותכם חבה יתירה עד שמעלתם בי: שערך כעדר העזים. בקטנים ורכים ודקים שבכם יש שבח הרבה: שיניך. קציניכם וגבוריכם שביך כולם לטובה: כעדר הרחלים. הרחל הזאת כולה קדושה צמרה לתכלת. בשרה לקרבן. קרניה לשופרות. שוקיה לחלילין. מעיה לכינורות. עורה לתוף. אבל האומות נמשלו לכלבים שאין מהם לקדושה כלום: ששים המה מלכות. אברהם ויוצאי ירכו. בני קטורה ששה עשרה. ישמעאל ובניו שלשה עשרה. יצחק ובניו שלשה. יעקב ובניו שנים עשר. בני עשו שש עשרה בדברי הימים הרי ששים. ואת"כ אם תמנע שהיא אחות אברהם מן המנין: ושמונים פלגשי'. נח ובניו עד אברהם כל תולדות יוצאי התיבה שמונים תמצאם. וכשם שהמלכות שהם נשי המלך יתירות בגדולה על הפלגשי' כך היו אברהם ויוצ' ירכו חשובים גדולים ויתירים בחשיבות על הכל כאשר תראה. הגר בת מלכים היתה. תמנע בת שלטונים היתה ונעשית פלגש לעשו ואומר אל עמק שוה וגו'. השוו כלם בעצה אחת והמליכו את אברהם עליהם: ועלמות אין מספר. למשפחות הרבה נחלקו כל אלה: אחת היא יונתי. ומכולם אחת היא הנבחרת לי ליונה תמה שהיא תמימת לב עם בן זוגה: אחת היא לאמה. לכנסייתה הרבה מחלוקות בבתי מדרשות כולם לבם להבין תורה על מכונה ועל אמתתה: ברה היא ליולדתה. יעקב ראה אותה מיטה שלימה בלא פסול והודה וקילס למקום שנאמר וישתחו ישראל על ראש המטה: ראוה בנות. העומדות את ישרא' בגדולתה ואשרוה. ומה הוא קילוסן: מי זאת הנשקפה. עליונו. ממקום הגבוה לנמוך קרויה השקפה כך בית המקדש גבוה מכל ארצות: כמו שחר. הולך ומאיר מעט מעט. כך היו ישראל בבית שני. בתחלה זרובבל פחת יהודה ולא מלך והיו משועבדים לפרס וליון ואחר כך נצחום בית חשמונאי ונעשו מלכים: איומה כנדגלות. אימה בגבוריה כנדגלות של מלכים כל זה הקב"ה מקלס את כנסת ישראל: יפה את רעייתי כתרצה: וכל הענין עד כאן: אל גנת אגוז ירדתי. עוד זה מדברת שכינה הנה באתי אל מקדש שני זה אליך: לראות באיבי הנחל. מה לחלוחית מעשים טובים אראה ביך: הפרחה הגפן. אם תפריחו לפני תלמידי חכמים וסופרים ושונים: הנצו הרמונים. מקיימי מצות מלאי זכיות. למה נמשלו ישראל לאגוז. מה אגוז זה אתה רואה אותו כולו עץ ואין ניכר מה בתוכו בוצעו ומצאו מלא מגורות מגורות של אוכלין כך ישראל צנועין ומצונעין מעשיהם ואין תלמידים שבהן ניכרים ואין מתפארים להכרית על שבחן בריקתו אתה מוצא אותו מלא חכמה. ועוד כמה מדרשות לדבר. מה אגוז זה נופל בטיט ואין מה שבתוכו נמאס אף ישראל גולין לבין האומות ולוקין מלקיות הרבה ואין מעשיהם נמאסין: לא ידעתי. כנסת ישראל מתאוננת לא ידעתי להזהר מן החטא שאעמוד בכבודי ובגדולתי ונכשלתי בשנאת חנם ומחלוקת שגבר במלכי בית חשמונאי הורקנוס ואריסתובלוס עד שהיה מביא אחד מהם את מלכות רומי וקבל מידו המלוכה ונעשה לו עבד. ומאז נפשי שמתני להיות מרכבות להרכיב עלי נדיבות שאר אומות: עמי נדיב. כמו עם נדיב. יוד יתירה כמו של שכני סנה. גנובתי יום. רבתי עם: נפשי שמתני אני בעצמי הכשלתי עלי כענין שנאמר ואת למדת אותם אליך אלופים לראש: שובי שובי השולמית. אומרים אלי שובי שובי מאחר המקום: השולמית. השלימה באמונתך עמו. שובי שובי אלינו: ונחזה בך. נבחר ממך נגידים ושלטונים. וכמו ואתה תחזה מכל העם. כך דרש רבי תנחומא: ד"א ונחזה בך. נתבונן אליך מה גדולה ניתן לך. והיא אומרת: מה תחזו בשולמית. מה גדולה אתם יכולים לפסוק לי שתהא שוה לגדולתי אפילו לגדולת דגלי מחולות מחנות המדבר: מה יפו פעמיך בנעלים. הם אומרים לה חפיצים אנו שתדבקי בנו בשביל נוי וחשיבות שראינו בך בעודך ביפייך: יפו פעמיך. בעליית הרגלים: בת נדיבים. חמוקי ירכיך כמו חלאים. קבוצת עדיי זהב קרויה חלי כתם אל חלי בלשון ערבי: ורבותינו דרשוהו על נקבי השיתין של נסכים שנעשו מששת ימי בראשית. עגולים כמו ירך. כמו חלאים. לשון חפירה כמו חוליות הבור: מעשה ידי אומן. ידי הקב"ה במסכת סוכה: אמן. כמו אומן. קילוסו של הקב"ה ישראל מקלסין אותו מלמעלה למטה מתחילין מראשו כתם פז ויורדין ובאין עד שוקיו: עמודי שש. לפי שהן באין לרצותו להוריד שכינתו מן העליונים לתחתונים והוא מונה קילוסה מלמטה למעלה: מה יפו פעמיך. הם הרגלים ומונה והולך עד ראשך עליך ככרמל. עד שהוא בא למושכה אליו:

שררך אגן

שָׁרְרֵךְ֙ אַגַּ֣ן הַסַּ֔הַר אַל־יֶחְסַ֖ר הַמָּ֑זֶג
בִּטְנֵךְ֙ עֲרֵמַ֣ת חִטִּ֔ים סוּגָ֖ה בַּשּׁוֹשַׁנִּֽים׃ שְׁנֵ֥י שָׁדַ֛יִךְ כִּשְׁנֵ֥י עֳפָרִ֖ים
תָּאֳמֵ֥י צְבִיָּֽה׃ צַוָּארֵ֖ךְ כְּמִגְדַּ֣ל הַשֵּׁ֑ן עֵינַ֜יִךְ בְּרֵכ֣וֹת בְּחֶשְׁבּ֗וֹן עַל־שַׁ֙עַר֙ תאמי
בַּת־רַבִּ֔ים אַפֵּךְ֙ כְּמִגְדַּ֣ל הַלְּבָנ֔וֹן צוֹפֶ֖ה פְּנֵ֥י דַמָּֽשֶׂק׃ רֹאשֵׁ֤ךְ עָלַ֙יִךְ֙ כַּכַּרְמֶ֔ל
וְדַלַּ֥ת רֹאשֵׁ֖ךְ כָּאַרְגָּמָ֑ן מֶ֖לֶךְ אָס֥וּר בָּרְהָטִֽים׃ מַה־יָּפִית֙ וּמַה־נָּעַ֔מְתְּ
אַהֲבָ֖ה בַּתַּֽעֲנוּגִֽים׃ זֹ֤את קוֹמָתֵךְ֙ דָּֽמְתָ֣ה לְתָמָ֔ר וְשָׁדַ֖יִךְ לְאַשְׁכֹּלֽוֹת׃
אָמַ֙רְתִּי֙ אֶעֱלֶ֣ה בְתָמָ֔ר אֹחֲזָ֖ה בְּסַנְסִנָּ֑יו וְיִֽהְיוּ־נָ֤א שָׁדַ֙יִךְ֙ כְּאֶשְׁכְּל֣וֹת הַגֶּ֔פֶן אשכלת
וְרֵ֥יחַ אַפֵּ֖ךְ כַּתַּפּוּחִֽים׃ וְחִכֵּ֕ךְ כְּיֵ֥ין הַטּ֛וֹב הוֹלֵ֥ךְ לְדוֹדִ֖י לְמֵישָׁרִ֑ים דּוֹבֵ֖ב
שִׂפְתֵ֥י יְשֵׁנִֽים׃ אֲנִ֣י לְדוֹדִ֔י וְעָלַ֖י תְּשׁוּקָתֽוֹ׃ לְכָ֤ה
דוֹדִי֙ נֵצֵ֣א הַשָּׂדֶ֔ה נָלִ֖ינָה בַּכְּפָרִֽים׃

שררך וריש מתיבתך די בזכותיה מתפרנסין כל עלמא היכמה דעוברא מתפרנס מן פרתיה במעיינא דאימיה נהיק באורייתא כאוגנא דסיהר במיתיה לדכאה ולסאבא לזכאה ולחייבא ולא חסרין פתגמי אורייתא תדירא מפומיה היכמה דלא חסרין מוי דנהרא רבא די נפק מעדן ושבעין חכימין מסחרין יתיה כאידר סגלגל ואוצריהון מליין מן מעשר קודשא ונדרא ונדבתא דסייגו להון עזרא כהנא וזרובבל וישוע ונחמיה ומרדכי בלשן אנשי כנישתא רבתא דמתילין לוורדין בגין די יהי להון חילא למיעסק באורייתא יומם ולילא :

שני תרין פריקייך דעתידין למפרקייך משיח בר דוד ומשיח בר אפרים דמיין למשה ואהרן בני יוכבד דמתילין לתרין אורזילין תיומי טביא :

צוארך ואב בית דינא דדאין דיניך חסין על עמא לכפתא יתהון ולמנגד מן די יתחייב בדינא לנגדא כשלמה מלכא דעבד מגדלא דשן דפיל וכבש ית עמא בית ישראל ואהדר יתהון למרי עלמא ספרייך מליין חוכמתא כפרקטינין דמיא וידעין למימני חושבני עיבורין ומעברין שנין וקבעין רישי ירחין ורישי שנין בתרע בית סנהדרין רבא ורב בית אבא לבית יהודה דמי לדוד מלכא דבנא מצדתא דציון די מתקרי מגדלא דלבנן דכל מן דיקום עלוהי יכיל למימני כל מגדלין די בדמשק :

ראשך מלכא דאתמני עלך רישא צדיקא כאליהו נביא דקני קנאתא למרי שמיא וקטל ית נביאי שקרא בטורא דכרמל ואתיב ית עמא בית ישראל לדחלתא דיי אלהיא ודלת עמא די אזלין ברישא מכא על די אינון מסכינין עתידין למלבש ארגונא היכמה די לבש דניאל בקרתא דבבל ומרדכי בשושן בגין זכותא דאברהם דאמליך מן קדמת דנא למרי עלמא ובצדקתא דיצחק דכפתיה אבוהי למקרביה ובחסידותא דיעקב דקליף על חוטריא ברהטיא :

מה אמר מלכא שלמה כמה יאה אנת כנישתא דישראל בזמן די תסבולי עלייך ית ניר מלכותי בעידן די אנא מוכח יתיך ביסורין על חוביך ואנת מקבלא יתהון ברחים דמיין באנפיך כתפנוקין :

זאת ובעידן די פרסין כהנייך ידיהון בצלו ומברכין לאחיהון בית ישראל דדמין ארבעת ידיהון מתפרשין כלולבי דתמר וקומתהון כדיקלא וקהליך קיימין אפין באפין כל קבל כהניא ואפיהון כבישן לארעא כאתכלא דעינבין :

אמרתי אמר יי במימריה אסק ואנסיה לדניאל ואחזיאי בהיל למיקם בניסיונא הדא היכמה דקם אברהם דדמי ללולבא בעסרא נסין ובחין אף אנא לחנניה מישאל ועזריה אי בהלין למיקם בנסיוניהון אפרוק בדיל זכותהון לעמא בית ישראל דמתילין לאתכלין דעינבין ושומהון דדניאל חנניה מישאל ועזריה אשתמעו בכל ארעא וריחיהון יהי נדיף כריחא דתפוחין דגינתא דעדן :

וחכך אמר דניאל וחברוהי קבלא נקבל עלנא גזירת מימרא דיי היכמה די קיבל עליה אברהם אבונן דמתיל לחמר עתיק ונהך באורחן דתקנן קדמוהי היכמה דאזלו אליהו ואלישע נביאיא די בזכותהון קמו מתיא דדמין לגבר דדמיך ויחזקאל בר בוזי כהנא דמנבואת פומיה אתערו דמכי מיתיא די בבקעת דורא :

אני אמרת ירושלם כל זמן די אנא מהלכא באורחא דמרי עלמא משרי שכינתיה ביני ועלי מתווייה ובעידן די אנא סטיא מן אורחתיה מסליק שכינתיה מביני ומטלטל יתי ביני עממיא ואינון שלטין בי כגבר דשליט באינתתיה :

לכה כד חבו עמא בית ישראל אגלי יתהון בארעא דשעיר חקלי אדום אמרת כנישתא דישראל בבעו מינך ריבון כל עלמא קביל צלותי די אנא מצלא קדמך בקרווי גלותא ובפלכי עממיא :

נשכימה

שררך אגן הסהר · טיבורך כאגן של מים בלולים שרוחצין בהן והוא עשוי מאבני שיש ובלשון ערבי קרוי סהר על שם שהטיבור כמו נקב עגול מושלו כאגן עגול · והקילוס הזה אינו מענין נוי אשה כקילוס העליון לפי שהעליון דודה מקלסה וזה ריעותיה מקלסות אותה על שם מעשיה לומ' הגונה את להתחבר עמנו · והדוגמא על שם לשכת הגזית היושבת בטיבור הארץ : אל יחסר המזג · לא יכלה משם משקה · ר"ל לא יפלא ולא יפסוק משם שום דברי הוראה : בטנך ערימת חטים · שהכל צריכין לה : סוגה בשושנים · גדורה ומסויינת בגדר שושנים די לה בגדר קל ואין אחד מהם פורץ בו ליכנס · הרי חתן נכנס לחופה ולבו מגעגעת לחופה ולחיבת חתוניו בא ליזקק לה אמרה לו טיפת דם כחרדל ראיתי הרי הופך פניו לצד אחר ולא נשכו כאן נחש ובא עקרב ועקצו . הרי שהוא עובר בדרך ראה בכורות בראשי התאנים פשט ידו ליטול אומרים לו של ישראל הם הוא מושך ידו בשביל הגזל הרי סוגה בשושנים : שני שדיך · שתי הלוחות · דבר אחר מלך וכהן גדול : צוארך · ההיכל והמזבח שהם זקופים וגבוהים ולשכת הגזית גם היא שם עשויים לחוזק ולמגן כמגדל עוז : עיניך בריכות · אשר בחשבון המושכות מים כן עיניך על שער בת רבים חכמייך כשהם יושבים בשערי ירושלם העיר בת רב עם ועסוקים בחשבון תקופות ומזלות חכמתם ובינתם לעיני העמים מושכות כבריכות מים · ועוד יש לפרש בריכות בחשבון כמו יונים ולשון משנה הוא · חלוקה יוני שיבך מפריח בריכה ראשונה קוברים בלעז : אפך כמגדל הלבנון · איני יכול לפרשו לשון חוטם לא לענין פשט ולא לענין דוגמא כי מה קילוס נוי יש בחוטם גדול וזקוף כמגדל . ואומר אני אפך לשון פנים · וזה שהוא אומר לשון יחיד ואינו אומר אפייך שעל המצח הוא מדבר שהוא עיקר הכרת פנים כענין שנאמר הכרת פניהם ענתה בם · ותדע שהרי מקלסה והולך מלמטה למעלה עיניך בריכות בחשבון ואחריהם המצח · וכן האומות מקלסות מתוך הזין לעומת מצח · כל הבאים להתפותך ולפתותך : כמגדל הלבנון · הצופה פני דמשק . ראיתי במדרש זה בית יער הלבנון שעשה שלמה שהעומד עליו צופה ומונה כמה בתים יש בדמשק · דבר אחר פניך צופות פני דמשק מצפות לבא שערי ירושלם עד דמשק שעתידה להרחיב עד דמשק : ראשך עליך ככרמל · אילו תפילין שבראש שנאמר בהן וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך · הרי שהן חוזקן ומוראן כסלע הרים וכרמל הוא ראש ההרים : ודלת ראשך · קליעת שערות נזירייך נאה במצותה כקליעת ארגמן : דלת ראשך · על שם שהקליעה מודלת על גובה הראש : מלך אסור ברהטים · שמו של מקום קשור בתלתלים שנאמר נזר אלהיו על ראשו : רהטים · קורנץ בלעז : כן קורין לתלתלי האזורות שקושרין בהן החגורות · דבר אחר מלך אסור ברהטים · הקב"ה נקשר באהבה במצות ובריצות שאתם רצים לפניו : מה יפית ומה נעמת · אחר שפירש קילוס כל אבר ואבר כלל כלל דבר : מה יפית כולך ומה נעמת לידבק בך · אהבה ההוגנת להתענג בה : זאת קומתך דמתה לתמר . ראינו נוי קומתך בימי נבוכדנצר · שכל האומות היו כורעות ונופלות לפני הצלם ואתה עומדת בקומה זקופה כתמר הזה : ושדיך לאשכולות · דניאל חנניה מישאל ועזריה שהיו לך כשדים ליניק מהם דמו לאשכולות שמשפיעות משקה כך הם השפיעו להניק וללמד את הכל שאין יראה כיראתכם · עד כאן קילסו האומות מכאן ואילך דברי שכינה לגלות ישראל שבין האומות : אמרתי אעלה בתמר · מתפאר אני בין חיילות של מעלה בכם שאתעלה ואתקדש על ידיכם בתחתונים שתקדשו את שמי בין האומות : אחזה בסנסניו · ואני אחוז ואדבק בכם : סנסנים . ענפים · ויהיו נא שדיך · ועתה האמיתי את דברי שלא תפתי האומות · והיו הטובים והחכמים שביך עומדים באמונם להשיב דברים למפתים אותך שילמדו מהם הקטנים שבהם . וחכך יהיה כיין הטוב · הזהרי בתשובותיך שיהיו כיין הטוב : הולך לדודי למישרים · זהירה אני להשיב לכם שאעמוד באמונתי שיהא חכי הולך לפני דודי לאהבת מישור שהוא מן הלב ולא ברמיה ועוקבה : כיין הטוב · שהוא דובב שפתי ישנים · אף אבותי בקבר ישמחו בי ויודו על חלקם · דובב · מרחיש · פרומיר בלעז . ויסודו לשון דיבור · וכך היא התשובה אני לדודי וגם הוא משתוקק לי : לכה דודי נצא השדה · דרשו רבותינו בעירובין אמרה כנסת ישראל רבונו של עולם אל תדינני כיושבי כרכים שיש בהן גזל ועריות אלא כיושבי פרזות שהם בעלי אמנות ועוסקין בתורה מתוך הדחק : נלינה בכפרים · נלינה בכופרים בא ואראך בני עשו שהשפעת להם טובה וכופרים בך :

נשכימה לכרמים נראה אם פרחה
הגפן פתח הסמדר הנצו הרמונים שם אתן את דדי לך: הדודאים
נתנו ריח ועל פתחינו כל מגדים חדשים גם ישנים דודי צפנתי לך:
ח מי יתנך כאח לי יונק שדי אמי אמצאך בחוץ אשקך גם לא יב
יבזו לי: אנהגך אביאך אל בית אמי תלמדני אשקך מיין הרקח
מעסיס רמני: שמאלו תחת ראשי וימינו תחבקני: השבעתי
אתכם בנות ירושלם מה תעירו ומה תעררו את האהבה עד
שתחפץ: מי זאת עלה מן המדבר מתרפקת על
דודה תחת התפוח עוררתיך שמה חבלתך אמך שמה חבלה
ילדתך: שימני כחותם על לבך כחותם על זרועך כי עזה כמות
אהבה קשה כשאול קנאה רשפיה רשפי אש שלהבת יה: מים רבים
לא יוכלו לכבות את האהבה ונהרות לא ישטפוה אם יתן איש
את כל הון ביתו באהבה בוז יבוזו לו: אחות לנו קטנה
ושדים אין לה מה נעשה לאחתנו ביום שידבר בה: אם חומה
היא נבנה עליה טירת כסף ואם דלת היא נצור עליה לוח ארז:

נשכימה אמרין בני ישראל אילין לאילין נקדים בצפרא וניהך לבי כנישתא ולבי מדרשא ונבקר בספרא דאוריתא ונחמי אי מטא זמן פורקנא דעמא בית ישראל דמתילן לגופנא לאתפרקא מגלותהון ונשאל לחכימיא אתגלי קדם יי זכותא צדיקיא דמליין פיקודיא כרומנא אי מטא קיצא למיסק לירושלם למיתן תמן שבח לאלהא שמיא ולמקרב עלון ונכסת קודשין: הדודאים וכד יהא רעוא מן קדם יי למפרק ית עמיה מן גלותא יאמר למלכא משיחא כבר שלים קץ גלותא וזכוות צדיקיא אתבסם קדמי כריח בלסמון וחכימי דרא קביען על תרעי מדרשא עסיקין בפתגמי ספריא ופתגמי אוריתא כען קום קבל מלכותא די גנזית לך: מי ובההיא זימנא אתגלי מלכא משיחא לכנישתא דישראל ויימרון ליה בני ישראל איתא תהא עמנא לאח וניסק לירושלם ונהי ינקין עמך טעמי אוריתא היכמה דיניק ינקא בחדיא דאמיה דכל זמן דהויתי מטלטלא לברא מן ארעי כד הויתי דכירא ית שום אלהא רבא ומסירא נפשי על אלהותיה אף עמי ארעא לא הוי מבזין לי: אנהגך אדברינך מלכא משיחא ואעילינך לבית מוקדשי ותאליף יתי למדחל מן קדם יי ולמהך באורחתיה ותמן נסעוד סעודתא דלויתן ונשתי חמר עתיק דאצטנע בעינבוהי מן יומא דאתברי עלמא ומרמוני פירי דאתעתדו לצדיקיא בגינתא דעדן: שמאלו אמרת כנישתא דישראל אנא בחירתא מכל עממיא די אנא קטרא תפילין ביד שמאלי וברישי וקביעא מזוזתא בסטר ימינא דרשי תולתא לקביל תקי דלית רשו למזיקא לחבלא בי: השבעתי יאמר מלכא משיחא משבענא אנא עליכון עמי בית ישראל מה דין אתון מתגרין בעמי ארעא למיפק מן גלותא ומה דין אתון מרדין בחילותיה דגוג ומגוג אתעכיבו פון זעיר עד דישיצון עממיא דיעלו לאגחא קרבא לירושלם ובתר כין יזכיר לכון מרי עלמא רחמי צדיקיא ויהא רעוא מן קדמוהי למפרקכון: מי אמר שלמה נביא כד ייחון מיתיא עתיד לאתבזעא טור משחא וכל מיתיא דישראל עתידין למפק מתחותוהי ואפילו צדיקיא דמיתו בגלותא עתידין למיתי אורח כוכיא מלרע לארעא ונפקין מן תחות טור משחא ורשיעיא דמיתו ואתקברו בארעא דישראל עתידין למהויהון דמין היכמה דרמי גבר אבנא בקלא בכן יימרון כל דיירי ארעא מה הוה זכותא דעמא הדין דסלקא מן ארעא רבא רבבן כיומא דסלקת מן מדברא לארעא דישר ומתפנקין על רחמי מרהא כיומא דאתחמת תחות טורא דסיני לקבל ית אוריתא ובהיא שעתא עתירא ציון דהיא אימן דישראל למילד ית בנהא וירושלם לקבלא ית בני גלותא: שימני אמרין בני ישראל ביומא ההוא לריבוניהון בבעו מינך שויתנא כגלוף דעזקא על לבך כגלוף דעזקא על אדרעך דלא נוסיף עוד למהוי גלין ארום תקיפא כמותא אהבת אלהותך וחסינא כגהינם קנאתא דעממיא מקנאן לן ודבבו דנטרין לן דמיא לגומרין דאישא דגהינם דברא יתיה יי ביומא תנינא לבריית עלמא לאוקדא בית פלחי פולחנא נוכראה: מים אמר מרי עלמא לעמיה בית ישראל אילולי מתכנשין כל עממיא דמתילין למוי ימא דאינון סגיאין לא יכלין למטפיית רחמי מינך ואי מתכנפין כל מלכי ארעא דמתילין למוי נהרא דנגדא בתקוף לא יכלין לממחייתיך מעלמא ואילו יהיב גבר כל ממון ביתיה למקני חוכמתא בגלותא אנא מהדר ליה כפול לעלמא דאתי וכל ביזתא די בזון מן משיריתיה דגוג יהי די ליה: אחות בעידנא ההיא יימרון מלאכי שמיא אילין לאילין אומא חדא אית לן בארעא וקלילן זכותהא ומלכין ושלטונין לית לה למפק לאגחא קרבא עם משיריתיה דגוג מה נעבד לאחתנא ביומא דמלילו אומיא למיסק עלהא לקרבא: אם יימר מיכאל רבהון דישראל אם היא מתעתדא כאושא בין עממיא ויהבא כספא למקני יחוד שמיה דמרי עלמא נהי אנא ואתון עם ספריהון סחרין לה כנדבכין דכסף ולית רשו לעממיא למשלט בה היכמה דלית רשו לזחלא למשלט בכספא ואפילו אי מסכנא היא מן פקודיא נבעי רחמין עלהא קדם יי וידכר לה זכות אוריתא דעסקן ביה ינקיא דכתיבא על לוחא דלבא ומתעתדא לקביל אומיא כארזא: אני

נשכימה לכרמים · אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות: נראה אם פרחה הגפן · אלו בעלי מקרא: פתח הסמדר · כשהפרח נופל והענבים ניכרים הוא פתוח הסמדר ולהם דימה בעלי משנה שהם קרובים ליהנות מהם בהוראת התורה: הנצו הרמונים · כשהם גמורים והנץ שסביבותיהם נופל: הנצו · נופל נצו · ולהם דימה בעלי תלמוד שהן בחכמה במורה וראויין להורות: שם אתן את דודי · שם אראך את כבודי וגודלי שבח בני ובנותי: הדודאים נתנו ריח · דודאי התאנים הטובות והרעות כענין שנאמר הראני ה' והנה שני דודאים תאנים וגו'. הדוד האחד טובות וגומר. הדור השני תאנים רעות אחר אמר לא תאכלנה אלו פושעי ישראל עכשיו שניהם נתנו ריח כולם מבקשים פניך: ועל פתחינו כל מגדים · יש בידינו שכר מצות הרבה: חדשים גם ישנים · מחדשו סופרים עם הישנים שכתבת עלי: צפנתי לך · לשמך ולעבודתך צפנתי בלבי. דבר אחר צפנתי · להראות לך שקיימתים: מי יתנך כאח לי · שתבא לנחמני כדרך שעשה יוסף לאחיו שגמלוהו רעה ונאמר בו וינחם אותם: אמצאך בחוץ אשקך · אמצא נביאיך מדברים בשמך ואחבקם ואנשקם: גם ידעתי כי לא יבוזו לי · כי כדי היא אהבתך שתהא אהובתך סובבת לחזר אחריה: אל בית אמי · בית המקדש: תלמדני · כאשר הורגלתה לעשות באהל מועד: אשקך מיין הרקח · נסכים: עסיס · יין מתוק: שמאלו תחת לראשי · השבעתי אתכם · עכשיו כנסת ישראל משבעת דיבורה כלפי האומות: אעפ' שאני קובלת ומתאוננת דודי מחזיק בידי והוא לי למשען בגלותי · לפיכך השבעתי אתכם: מה תעירו ומה תעוררו · כי לא יועיל לכם: מי זאת · הקב"ה ובית דינו אומרים על כנסת ישראל מי זאת כמה היא חשובה זאת שנתעלתה מן המדבר בכל מתנות טובות שם נתעלתה במתן תורה ובדיבוק שכינה ונראית חבתה לכל ועודנה בגלותה: מתרפקת על דודה · מתחברת על דודה מודה שהיא חברתו ודבוקה בו: דופק · בלשון ערבי חבר דפיקה חברה: תחת התפוח עוררתיך · כך היא אומרת בבקשה חיבת דודה. תחת התפוח עוררתיך · זכור כי בתחתית הר סיני העמוד על ראשי כמין תפוח שם עוררתיך והוא לשון חבת אשת נעורים המעוררת את דודה בלילות בתנומות על משכב מחבקתו ומנשקתו: שמה חבלתך אמך · הרי אמרנו שהקב"ה קראה אמו והייתי לך לאם שם נהייתה לך לאם: חבלתך · באו לך חבלים ממך · כמו בני יצאוני יצאו ממני: שימני כחותם · בשביל אותה אהבה תחתמני על לבך שלא תשכחני ותראה כי עזה כמות האהבה שאהבתיך עלי כנגד מיתתי שאני נהרגת עליך: קשה כשאול קנאה · והתגר שנתקנאו ושנתגרו בי האומות בשבילך · קנאה בכל מקום לשון אחיזת הלב לנקום נקם: אש שלהבת יה · רשפים של אש חזקה הבאה מכח שלהבת של גהינם: טעם הזקף גדול הנקוד על רשפי מלמדנו על תיבת אש שהיא דבוקה לשלהבת יה לומר אש של שלהבת יה: מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה: על שכינם בלשון רשפים נופל עליהם לשון לא יכבו: מים רבים · האומות: ונהרות · שריהם ומלכיהם: לא ישטפוה · על ידי חוזק ואימה · ולא על ידי פתוי והסתה: אם יתן איש את כל הון ביתו · כדי להמיר אהבתך: בוז יבוזו לו. כל אלה הקב"ה ובית דינו מעידים שכך כנסת ישראל מתרפקת על דודה: עתה אחות לנו · באחרונים שהיא מתיחסת ומתחברת עמנו ובתחתונים מתאוה להיות עמנו: והיא קטנה · ומקטנת את עצמה מכל האומות כענין שנאמר לא מרובכם וגו' · שהם מקטינים עצמם: אחות · לשון איחוי אלו קרעים שאין מאחין: ושדים אין לה · כענין שנ' בגלות מצרים שדים נכונו בהגיע עת הבתולה אבל זו שדים אין לה עדיין לא הגיע עתה לעת דודים: מה נעשה לאחותינו · כשהאומות מתלחשים עליה להכחידה כענין שנאמר לכו ונכחידם מגוי: אם חומה היא · אם תחזק באמונתה וביראתה להיות כנגדם כחומת נחשת שלא תכנסו לתוכה ר"ל שלא תתחתן בם והם לא יבואו בה ולא תתפתה להם: נבנה עליה טירת כסף · נהיה לה לעיר מבצר ולכתר ולנוי ונבנה לה את עיר הקדש ובית הבחירה: ואם דלת היא · הסובבת על צירה ובהיקש עליה היא נפתחת אף היא אם תפתח להם להיות הם באים בה והיא בהם: נצור עליה לוח ארז · נשים בדלתה נסרים של עץ הנרקבים והתולעת גוררת ואוכלתן:

אֲנִי חוֹמָה וְשָׁדַי כַּמִּגְדָּלוֹת אָז הָיִיתִי בְעֵינָיו כְּמוֹצְאֵת שָׁלוֹם׃ כֶּרֶם הָיָה לִשְׁלֹמֹה בְּבַעַל הָמוֹן נָתַן אֶת הַכֶּרֶם לַנֹּטְרִים אִישׁ יָבִא בְּפִרְיוֹ אֶלֶף כָּסֶף׃ כַּרְמִי שֶׁלִּי לְפָנָי הָאֶלֶף לְךָ שְׁלֹמֹה וּמָאתַיִם לְנֹטְרִים אֶת פִּרְיוֹ׃ הַיּוֹשֶׁבֶת בַּגַּנִּים חֲבֵרִים מַקְשִׁיבִים לְקוֹלֵךְ הַשְׁמִיעִנִי׃ בְּרַח דּוֹדִי וּדְמֵה לְךָ לִצְבִי אוֹ לְעֹפֶר הָאַיָּלִים עַל הָרֵי בְשָׂמִים׃

חזק

אני מתיבא כנישתא דישראל ואמרת אנא תקיפא בפתגמי אוריתא כשורא ובנוי חסינין כמגדלא ובההיא זמנא תהי כנישתא דישראל משכחא רחמין בעיני מרהא ויהון שאלין בשלמא כל דיירי ארעא׃ כרם אומא חדא סלקת בעידויה דמרי עלמא דשלמא עימיה דהיא מתילא לכרמא אותיביתה בירושלם ומסר יתה ביד מלכיא דבית דוד דיהון נטרין יתה היכמה דאריסא נטיר לכרמא בתר דמית שלמה מלכא דישראל אשתארא בידוי רחבעם בריה אתא ירבעם בר נבט ופליג עמיה מלכותא ודבר מנידוי עסר שבטין על מימר פומיה דאחיה דמן שילה די הוא גברא רבא׃ כרמי כד שמע שלמה מלכא דישראל נבואתיה דאחיה דמן שילה בעא למקטליה וערק אחיה מן קדם שלמה ואזל למצרים ובההיא שעתא אתאמר בנבואה למלכא שלמה למהוי איהו שליט בעסר שבטין כל יומוהי ובתר מותיה יהי שליט בהון ירבעם בר נבט ותרין שבטין יהודה ובנימן יהי שליט בהון רחבעם בר שלמה׃ היושבת אמר שלמה בסוף נבואתיה עתיד מרי עלמא למימר לכנישתא דישראל בסוף יומיא את כנישתא דישראל דמתילא לגינתא קלילא בין אומיא ויתבא בבית מדרשא עם חברי סנהדרין ושאר עמא דציתין לקל ריש מתיבתא ואלפין מן פומיה פתגמוהי אשמעיני אוריתא קל מליך בעידן דאת יתבא לזכאה ולחייבא ואהי מסכים לכל מה די את עבדת׃ ברח בההיא שעתא יימרון סבי כנישתא דישראל ערוק לך רחמי מרי עלמא מארעא הדא מסאבא ותישרי שכינתך בשמי מרומא ובעידן עקתין די אנחנא מצלין קדמך תהי דמי לטביא די בעידן דדמיך עינא חדא קמיץ ועינא חדא יהי פתיח או כאורזילא דאילא דבעידן דעריק מסתכל בתריה כן אנת תהא משגח בן ומסתכל בצערן ובסיגופן משמי מרומא עד זמן די תתרעי בן ותפרוקינן ותעילינן על טורא דירושלם ותמן יסקון כהניא קדמך קטורת בוסמין׃

וכנסת ישראל אומרת אני חומה חזקה באהבת דודי׃ ושדי כמגדלות׃ אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות המניקים את ישראל בדברי תורה׃ אז׳ באמרי זאת׃ הייתי כמוצאת שלום׃ כמוצאת שלום׃ ככלה המנאת שלימה ומוצאת שלום בבית בעלה׃ כרם היה לשלמה׃ זו כנסת ישרא׳ שנאמר כי כרם ה׳ צבאות בית ישראל׃ בבעל המון׃ בירושלם שהיא רבת עם והמון רב׃ בעל׳ לשון מישור׃ כמו מבעל גד בבקעת הלבנון׃ נתן את הכרם לנוטרים׃ מסרה ליד אדונים קשים בבל מדי יון ואדום׃ במדרש שיר השירים מצאתי מקצת סמך על נוטרים הללו שהם המלכיות׃ איש יביא בפריו׃ כל מה שיכלו לגבות מהן גולגליות וארנוניות ואנפרות הכל גבו מהם להביא לתוך ביתם׃ כרמי שלי לפני׃ ליום הדין יביאם הקב״ה במשפט ויאמ׳ כרמי אעפ׳ שמסרתיו בידכם שלי הוא ולפני בא כל מה שחטפתם לכם את פריו ולא נכחד ממני מה שגביתם מהם׃ והם אומרים׃ האלף לך שלמה׃ אלף הכסף שגבינו מהם הכל נחזור לך׃ ומאתים לנוטרים את פריו׃ ועוד נוסיף הרבה משלנו וניתן להם לראשיהם וחכמיהם כענין שנאמר תחת הנחשת אביא זהב׃ לנוטרים את פריו׃ אלו תלמידי חכמים ואותם תשלומים לתלמידי חכמים שנאמר כי ליושבים לפני ה׳ סחרה ואתננה של צר׃ וים לפרש ומאתים לנוטרים את פריו כדין הכהנה מן ההקדש שמשלם קרן וחומש אף אנו כשלם על קדש ישראל לה׳ ראשית תבואתו קרן וחומש חומשו של קרן ומאתים הם חומשו של אלף׃ היושבת בגנים׃ הקב״ה אומר לכנסת ישראל את הנפוצה בגולה רועה בגנים של אחרים ויושבת בבתי כנסיות ובבתי מדרשות׃ חברים מקשיבים לקולך׃ מלאכי השרת חביריך׃ בני אלהים דומתך׃ מקשיבים ובאים לשמוע קולך בבתי כנסיות׃ השמיעני׃ ואחר כך יקדישו הם׃ שנאמר ברן יחד כוכבי בקר אלו ישראל׃ ואחר כך ויריעו כל בני אלהים׃ ברח דודי׃ מן הגולה הזאת ופדינו מביניהם׃ ודמה לך לצבי׃ למהר הגאולה׃ והשרה שכינתך על הרי בשמים׃ הוא הר המוריה ובית המקדש שיבנה במהרה בימינו׃ אמן׃

נשלם ספר שיר השירים שבח ליוצר הרים׃

וַיְהִי בִּימֵי שְׁפֹט הַשֹּׁפְטִים וַיְהִי רָעָב בָּאָרֶץ וַיֵּלֶךְ אִישׁ מִבֵּית לֶחֶם יְהוּדָה לָגוּר בִּשְׂדֵי מוֹאָב הוּא וְאִשְׁתּוֹ וּשְׁנֵי בָנָיו׃ וְשֵׁם הָאִישׁ אֱלִימֶלֶךְ וְשֵׁם אִשְׁתּוֹ נָעֳמִי וְשֵׁם שְׁנֵי בָנָיו מַחְלוֹן וְכִלְיוֹן אֶפְרָתִים מִבֵּית לֶחֶם יְהוּדָה וַיָּבֹאוּ שְׂדֵי מוֹאָב וַיִּהְיוּ שָׁם׃ וַיָּמָת אֱלִימֶלֶךְ אִישׁ נָעֳמִי וַתִּשָּׁאֵר הִיא וּשְׁנֵי בָנֶיהָ׃ וַיִּשְׂאוּ לָהֶם נָשִׁים מֹאֲבִיּוֹת שֵׁם הָאַחַת עָרְפָּה וְשֵׁם הַשֵּׁנִית רוּת וַיֵּשְׁבוּ שָׁם כְּעֶשֶׂר שָׁנִים׃ וימותו וַיָּמֻתוּ גַם שְׁנֵיהֶם מַחְלוֹן וְכִלְיוֹן וַתִּשָּׁאֵר הָאִשָּׁה מִשְּׁנֵי יְלָדֶיהָ וּמֵאִישָׁהּ׃ ותקם וַתָּקָם הִיא וְכַלֹּתֶיהָ וַתָּשָׁב מִשְּׂדֵי מוֹאָב כִּי שָׁמְעָה בִּשְׂדֵה מוֹאָב כִּי פָקַד יְהוָה אֶת עַמּוֹ לָתֵת לָהֶם לָחֶם׃ וַתֵּצֵא מִן הַמָּקוֹם אֲשֶׁר הָיְתָה שָׁמָּה וּשְׁתֵּי כַלֹּתֶיהָ עִמָּהּ

והוה ביומי נגיד נגידיא והוה כפן תקיף בארעא דישראל עשרתיה כפנין תקיפין איתגזרו מן שמיא למהוי בעלמא מן יומא דאתברי עלמא עד דייתי מלכא משיחא לאוכחא בהון דיירי ארעא כפן קדמאי ביומי אדם כפן תניין ביומי למך כפן תליתאי ביומי אברהם כפן רביעאי ביומי יצחק כפן חמישאי ביומי יעקב כפן שתיתאי ביומי בועז דמתקרי אבצן צדיקא דמן בית לחם יהודה כפן שביעאי ביומי דוד מלכא דישראל כפן תמינאי ביומי אליהו נביא כפן תשיעאי ביומי אלישע בשומרון כפן עשיראי עתיד למהוי לא כפן למיכל לחמא ולא צחותא למשתי מיא אלהין למשמע פתגם נבואה מן קדם יי וכד הוה כפנא הדין תקיף בארעא דישראל נפק גבר רבא מן בית לחם יהודה ואזל לדור בחקלא דמואב הוא ואתתיה ותרין בנוהי׃ ושם ושום גברא אלימלך ושום אתתיה נעמי ושום תרין בנוהי מחלון וכליון אפרתין רבנין מן בית לחם יהודה ואתו עד חקל מואב והוו תמן רופילין׃ וימת ומית אלימלך בעלה דנעמי ואשתארת היא ארמלא ותרין בנהא יתמין׃ וישאו ועברו על גזירת מימרא דיי ונסבו להון נשין נוכראין מן בנת מואב שום חדא ערפה ושום תנייתא רות בת עגלון מלכא דמואב ויתיבו תמן כזמן עשר שנין׃ וימותו ועל דעברו על גזירת מימרא דיי ואתחתנו בעממין נוכראין אתקטעו יומיהון ומיתו אף תרויהון מחלון וכליון בארע מסאבתא ואשתארת אתתא מתכלא מתרין בנהא וארמלא מבעלה׃ ותקם וקמת היא וכלתהא ותבת מחקל מואב ארום אתבשרת בחקל מואב על פום מלאכא ארום דכר יי ית עמיה בית ישראל למיתן להון לחמא בגין זכותיה דאבצן נגידא ובצלותיה דצלי קדם יי הוא בועז חסידא׃ ותצא ונפקת מן אתרא די הות תמן ותרתין כלתהא עמה׃ ותאמר

ויהי בימי שפוט השופטים׳ לפני מלוך מלך שאול שהיו הדורות מתפרנסים על ידי שופטים׳ ובימי אבצן היה שאמרו רבותינו אבצן זה בועז׃ וילך איש׳ עשיר גדול היה ופירנס את הדור ויצא מארץ ישראל לחוצה לארץ מפני צרות העין שהיתה עינו צרה בעניים הבאים לדוחקו לכך נענש׃ אפרתים׳ חשובים וכן בן תוחו בן צוף אפרתי אבגיטם רואה חשיבות שהרי השיאו עגלון מלך מואב את בתו למחלון דאמר מר רות בתו של עגלון היתה׳ דבר אחר אפרתים׳ בית לחם קרויה אפרת׃ איש נעמי׳ למה נאמר מכאן אמרו אין איש מת אלא לאשתו׃ גם שניהם׳ מתו גם בתחלה לקו בממונם ומתו גמליהם ומקניהם ואחר כך מתו הם׃ ותצא מן המקום׳ למה נאמר הרי כבר נאמר ותשב משדה מואב ומהיכן תשוב אם לא תצא מן המקום שהיתה שם׳ אלא מגיד שיציאת צדיק מן המקום ניכרת ועושה רושם פנה זיוה פנה הדרה פנה שבחה של עיר ויצא׳ וכן ויצא יעקב מבאר שבע׃

ותלכנה בדרך לשוב אל ארץ יהודה: ותאמר נעמי לשתי כלתיה
לכנה שבנה אשה לבית אמה יעשה יהוה עמכם חסד כאשר ע יעש
עשיתם עם המתים ועמדי: יתן יהוה לכם ומצאן מנוחה אשה בית
אישה ותשק להן ותשאנה קולן ותבכינה: ותאמרנה לה כי אתך
נשוב לעמך: ותאמר נעמי שבנה בנתי למה תלכנה עמי העוד לי
בנים במעי והיו לכם לאנשים: שבנה בנתי לכן כי זקנתי
מהיות לאיש כי אמרתי יש לי תקוה גם הייתי הלילה לאיש וגם י
ילדתי בנים: הלהן תשברנה עד אשר יגדלו הלהן תעגנה לבלתי
היות לאיש אל בנתי כי מר לי מאד מכם כי יצאה בי יד יהוה:
ותשנה קולן ותבכינה עוד ותשק ערפה לחמותה ורות דבקה בה: לחמתה
ותאמר הנה שבה יבמתך אל עמה ואל אלהיה שובי אחרי
יבמתך: ותאמר רות אל תפגעי בי לעזבך לשוב מאחריך כי אל
אשר תלכי אלך ובאשר תליני אלין עמך עמי ואלהיך אלהי:
באשר תמותי אמות ושם אקבר כה יעשה יהוה לי וכה יוסיף כי
המות יפריד ביני ובינך: ותרא כי מתאמצת היא ללכת אתה
ותחדל לדבר אליה: ותלכנה שתיהם עד בואנה בית לחם ויהי כ
כבאנה בית לחם ותהם כל העיר עליהן ותאמרנה הזאת נעמי:
ותאמר אליהן אל תקראנה לי נעמי קראן לי מרא כי המר שדי לי
מאד: אני מלאה הלכתי וריקם השיבני יהוה למה תקראנה לי
נעמי ויהוה ענה בי ושדי הרע לי: ותשב נעמי ורות המואביה
כלתה עמה השבה משדה מואב והמה באו בית לחם בתחלת קציר משדי
שעורים: ולנעמי מידע לאישה איש גבור חיל ממשפחת אלימלך מודע
ושמו בעז: ותאמר רות המואביה אל נעמי אלכה נא השדה ב
ואלקטה בשבלים אחר אשר אמצא חן בעיניו ותאמר לה לכי
בתי: ותלך ותבוא ותלקט בשדה אחרי הקצרים ויקר מקרה חלקת
השדה לבעז אשר ממשפחת אלימלך: והנה בעז בא מבית לחם
ויאמר לקוצרים יהוה עמכם ויאמרו לו יברכך יהוה: ויאמר בעז

ותאמר ואמרת נעמי לתרתין כלתהא אזילנא תיבנא אתתא לבית
אמה יעביד יי עמכון טיבו כמא די עבידתון עם בעליכון שכיביא
דסריבתון למיסב גוברין בתר מותיהון ועמי דזנתון וסוברתון יתי:
יתן יהב יי לכון אגר שלים על טיבותא די עבדתון לי ובההוא
אגר תשכחון ניחתא כל חדא וחדא לבית בעלהא ונשיקת להון ונטלין
קלהון ובכיאן: ותאמרנה ואמרן לה לא נתוב לעמנא ולדחלתנא
ארום אילהין עימך ניתוב לעמך לאתגיירא: ותאמר ואמרת
נעמי תובנא ברתי למה תזלין עמי העוד כען אית לי וולדא במעי ויהון
לכון גוברין: שובנה תובנא ברתי מבתראי אזילנא לעמכון ארי
סבית מלמהוי בעלה לגבר ארום אמרית אילו אנא ריבא אית לי
סבר ברם הויתי מבעלא בליליא לגבר וברם הויתי ילדה בנין:
הלהן הלמא להון אתון מתינן עד די ירבון כאתתא דנטרא ליבם
קליל למסבה לגבר הברידהון אתון יתבן עגימן בדיל דלא למהוי
מתנסבן לגבר בבעו ברתי לא תמררון נפשי ארום מריר לי יותר ס
מנכון ארום נפקת בי מחא מן קדם יי: ותשאינה ונטלן קלהן
ובכיאן עוד זימנא אוחרנא ונשיקת ערפה לחמותה ורות אתדבקת
בה: ותאמר ואמרת הא תבת יבמתיך לות עמה ולות דחלתא
תובי בתר יבמתיך לעמיך ולדחלתיך: ותאמר ואמרת רות לא
תקניטי בי למשבקיך למתוב מן בתריך ארום תאיבא אנא לאתגיירא
אמרת נעמי אתפקדנא למיטר שביא ויומי טבא בדיל דלא להלכא
בר מתרין אלפין אמין אמרת רות לכל מן די את אזלא איזיל אמרת
נעמי אתפקידנא דלא למבת בחדא עם עממי אמרת רות לכל אתר
די תביתי אבית אמרת נעמי אתפקידנא למנטר שית מאה ותלת
עסר פיקודיא אמרת רות מה דנטרין עמיך איהא נטרא אנא כאילו
הוו עמי מן קדמת דנא אמרת נעמי אתפקידנא דלא למפלח פולחנא
נוכראה אמרת רות אלהיך הוא אלהי: באשר אמרת נעמי אית
לנא ארבע דיני מותא לחייביא רגימת אבנא ויקידת נורא וקטילת
סייפא וצליבת קיסא אמרת רות לכל מה דתמותי אמות אמרת נעמי
אית לנא בית קבורתא אמרת רות ותמן אהא קבירא ולא תוסיפי
עוד למללא כדנן יעביד יי לי וכדנן יוסיף עלי ארום מותא יהא מפריש ביני ובינך: ותרא וחזת ארום מאלמא היא למהך עמה ופסקת מלמללא לה:
ותלכנה ואזלן תרויהון עד דעלן בית לחם והוה כד עלן לבית לחם וארגישו כל יתבי קרתא עלויהון ואמרן הדא נעמי: ותאמר ואמרת להון לא תהוין
קרן לי נעמי קרו לי מרירת נפשא ארום אמריר שדי לי לחדא: אני אנא מליאה אזלית מבעלי ומבניי וריקניא אתבני יי מנהון למא דין אתון קרן לי נעמי
ומן קדם יי אסתהיד לי חובתי ושדי אתיב בישא לי: ותשב ותבת נעמי ורות מואביתא כלתה עמה די תבת מחקל מואב ואינון אתו בית לחם במעלי יומא
דפסחא ובההוא יומא שריאו בני ישראל למחצד ית עומרא דארמותא דהוה מן שעורין: ולנעמי ולנעמי אשתמודע לגברה גבר גיבר תקיף באוריתא מן
יחוס אלימלך ושמיה בועז: ותאמר ואמרת רות מואביתא לות נעמי איזיל כען לחקלא ואכנוש בשבולין בתר די אשכח רחמין בעינוי ואמרת לה איזיל
ברתיה: ותלך ואזלת ועלת וכנשת בחקלא בתר חצודיא ואורע אירעהא אחסנת חקלא די הוה לבועז דמן יחוס אלימלך: והנה והא בועז אתא
מבית לחם ואמר לחצודיא יהא מימרא דיי בסעדכון ואמרו ליה יבריכנך יי: ויאמר ואמר בועז לעולימיה

כי זקנתי מהיות לאיש· שאכנס לו ואוליד בנים ותכנסו להם שאינם אסורים לכם ואינכם אסורות להם משום אשת אחיו שלא היה בעולמו שאינה זקוקה ליבם
לפי שלא היו למחלון וכליון קדושין בהם שנכריות היו ולא נתגיירו ועכשיו הן באות להתגייר כמו שנאמר כי אתך נשוב לעמך מעתה נהיה לעם אחד: כי
אמרתי יש לי תקוה. כי אפילו אמרה לי לבי יש לי תקוה לינשא עוד וללדת בנים: וגם הייתי הלילה לאיש· ויותר מיכן אפי' הרייתי הלילה זכרים וגם ילדתי
בנים: או אפי' ילדתי בנים: הלהן תשברנה· בתמיה שמא להן תצפנה עד אשר יגדלו לשון סברו על ה': תעגנה. לשון איסור כלא· כמו עג עוגה ועמד
בתוכה· ויש פותרין לשון עיגון ולא יתכן שאם כן היה לו לינקד הנון דגש או לכתוב שני נונין: כי יצאה בי יד ה'· אמר רבי לוי כל מקום שנאמר יד ה' מכת
דבר היא· ובנין אב לכולם הנה יד הויה: הנה שבה יבמתך· זה טעמו למעלה תחת השין לפי שהוא לשון עבר· ובבקר היא שבה טעמו למטה בבית לפי
שהוא לשון הווה· וכן כל כיוצא בהם: אל תפגעי בי· אל תפצרי בי: כי אל אשר תלכי אלך· מכאן אמרו רבותינו גר שבא להתגייר מודיעין לו מקצת עונשין
שאם בא לחזור בו יחזור שמתוך דבריה של רות אתה למד מה אמרה לה נעמי· אסור לנו לצאת חוץ לתחום בשבת אמרה לה באשר תלכי אלך· אסור לנו
להתייחד נקבה עם זכר שאינו אישה אמרה לה באשר תליני אלין· עמינו מובדלים משאר עמים בשש מאות ושלש עשרה מצות· עמך עמי· אסור לנו ע"ז·
אלהיך אלהי· ארבע מיתות נמסרו לבית דין· באשר תמותי אמות· שני קברים נמסרו לבית דין אחד לנסקלין ונשרפים ואחד לנהרגים ונחנקים אמרה לה
ושם אקבר: כה יעשה לי אלהי· כאשר התחיל להרע שיצאה ידו להמית אישי ולירד מנכסי: וכה יוסיף אם יפריד ביני וביניך· כי אם המות· ותחדל
לדבר אליה· מכאן אמרו אין מרבין עליו ואין מדקדקים עליו: ותלכנה שתיהן. אמר רבי אבהו בוא וראה כמה חביבין הגרים לפני הקב"ה כיון שנתנה
דעתה להתגייר השוה אותה הכתוב לנעמי: ותהום כל העיר· נעשית הומיה כל העיר כולם נתקבצו לקבור אשתו של בועז שמתה בו ביום: הזאת נעמי.
הה' נקוד חטף מפני שהיא בתמיה· הזאת נעמי שרגילה לצאת בגבים ובפרדים תמיהים מה עלתה לה על אשר יצאתה לחוצה לארץ: מלאה הלכתי·
בעושר ובנים· דבר אחר שהיתה מעוברת: ענה בי· העיד עלי שהרשעתי לפניו· דבר אחר ענה בי מדת הדין כמו וענה גאון ישראל: בתחילת קציר
שעורי'· בקצירת העומר הכתוב מדבר: מודע· קרוב בן אחיו של אלימלך היה אמרו רבותינו אלימלך ושלמון אבי בועז ופלוני אלמוני הגואל ואבי נעמי
כולם בני נחשון בן עמינדב היו ולא הועילו להם זכות אבותם בצאתם מארץ לחוצה לארץ: אלכה נא השדה. לאחד משדות אנשי העיר· אחר אחר
מהם אשר אמצא חן בעיניו שלא יגער בי: ואלקטה בשבלים· אחר אשר אמצא חן בעיניו: ותלך ותבא ותלקט בשדה· מצינו במדרש רות עד לא אזלת
אתת שהוא אומר ותבא ואחר ותלקט אלא שהיתה מסמנת הדרכים קודם שנכנסה לשדה והלכה ובאה חזרה לעיר כדי לטעות סימנים וציונים שלא תטעה
בשבילים ותדע לשוב: ויקר מקריה לבא בחלקת השדה אשר לבועז: למי הנערה

לנערו הנצב על הקוצרים למי הנערה הזאת: ויען הנער הנצב
על הקוצרים ויאמר נערה מואביה היא השבה עם נעמי משדי ם משדה
מואב: ותאמר אלקטה נא ואספתי בעמרים אחרי הקוצרים ותבוא
ותעמוד מאז הבקר ועד עתה זה שבתה הבית מעט: ויאמר בעז
אל רות הלוא שמעת בתי אל תלכי ללקט בשדה אחר וגם לא תע
תעבורי מזה וכה תדבקין עם נערתי: עיניך בשדה אשר יקצרון ו
והלכת אחריהן הלוא צויתי את הנערים לבלתי נגעך וצמת
והלכת אל הכלים ושתית מאשר ישאבון הנערים: ותפל על פניה
ותשתחו ארצה ותאמר אליו מדוע מצאתי חן בעיניך להכירני
ואנכי נכריה: ויען בעז ויאמר לה הגד הגד לי כל אשר עשית את
חמותך אחרי מות אישך ותעזבי אביך ואמך וארץ מולדתך ו
ותלכי אל עם אשר לא ידעת תמול שלשום: ישלם יהוה פעלך
ותהי משכרתך שלמה מעם יהוה אלהי ישראל אשר באת לחסות
תחת כנפיו: ותאמר אמצא חן בעיניך אדני כי נחמתני וכי דברת ע
על לב שפחתך ואנכי לא אהיה כאחת שפחתך: ויאמר שפחתיך
לה בעז לעת האכל גשי הלם ואכלת מן הלחם וטבלת פתך בחמץ
ותשב מצד הקצרים ויצבט לה קלי ותאכל ותשבע ותתר:
ותקם ללקט ויצו בעז את נעריו לאמר גם בין העמרים תלקט ולא
תכלימוה: וגם של תשלו לה מן הצבתים ועזבתם ולקטה ולא
תגערו בה: ותלקט בשדה עד הערב ותחבט את אשר לקטה ויהי
כאיפה שערים: ותשא ותבוא העיר ותרא חמותה את אשר לקטה
ותוצא ותתן לה את אשר הותרה משבעה: ותאמר לה חמותה
איפה לקטת היום ואנה עשית יהי מכירך ברוך ותגד לחמותה
את אשר עשתה עמו ותאמר שם האיש אשר עשיתי עמו היום ב
בעז: ותאמר נעמי לכלתה ברוך הוא ליהוה אשר לא עזב חסדו א
את החיים ואת המתים ותאמר לה נעמי קרוב לנו האיש מגאלנו
הוא: ותאמר רות המואביה גם כי אמר אלי עם הנערים אשר לי
תדבקין עד אם כלו את כל הקציר אשר לי: ותאמר נעמי אל רות
כלתה טוב בתי כי תצאי עם נערותיו ולא יפגעו בך בשדה אחר:
ותדבק בנערות בעז ללקט עד כלות קציר השערים וקציר הח
החטים ותשב את חמותה: ותאמר לה נעמי חמותה בתי הלא ג
אבקש לך מנוח אשר ייטב לך: ועתה הלא בעז מדעתנו אשר
היית את נערותיו הנה הוא זרה את גרן השערים הלילה: ורחצת
וסכת ושמת שמלתיך עליך וירדתי הגרן אל תודעי לאיש עד כל
כלתו לאכל ולשתות: ויהי בשכבו וידעת את המקום אשר ישכב
שם ובאת וגלית מרגלתיו ושכבתי והוא יגיד לך את אשר תעשין: ושכבת
ותאמר אליה כל אשר תאמרי אעשה: אלי קרי

לעולימיה דממני רב על חצודיא לאי דין אומה ריבא הדא: ויען ואתיב עולימא דאתמנא רב על חצודיא ואמר ריבא מן עמא דמואב היא דתבת ואתגיירת עם נעמי מחקל דמואב: ותאמר ואמרת אצבור כען ואכנוש שובלין באלומיא מה דמשתאר בתר חצודיא ואתת וקמת ואתעכבית כען מקדם צפרא ועד כען פון זעיר דין ד דיתבא בביתא ציבחר: ויאמר ואמר בועז לות רות הלא קביל מיני ברתי לא תהכין למצבר שובלין בחקל אוחרן ואף לא תעברי מיכא למיזל לאומה אחרתא והכא תתוספין עם עולמותי: עיניך תהא מסתכלא בחקלא דיחצדון ותהכין בתריהון הלא פקידית ית עולימיא דלא יקרבון ביך ובעידן דיאת צהית למוי איזילי למניא ותהי שתיא מויי די מלין עולימיא: ותפל ונפלת על אפהא וסגידת על ארעא ואמרת ליה מא דין אשכחית רחמין בעינך ל לאשתמודעותני ואנא מעמא נוכראה מבנתהון דמואב ומעמא דלא אידכי למיעל בכנישתא דיי: ויען ואתיב בועז ואמר לה אתחואה אתחואה לי על מימר חכימיא דכד גזר יי לא גזר על נוקבי אלהין על גוברי ואתאמר עלי בנבואה דעתידין למיפק מינך מלכין ונביאין בגין טיבותא דעבדת עם חמותיך דפרנסת יתה בתר דמית בעליך ושבקת דחלתיך ועמיך אביך ואמיך וארע ילדותיך ואזלת לאתגיירא למיתב בין עם די לא אישתמודע ליך מאיתמלי ומדקמוהי: ישלם יגמול יי ליך גמול טב בעלמא הדין על עובדך טב ויהי אגריך שלימא לעלמא דאתי מן קדם יי אלהא דישראל דאתת לאתגיירא ולאתחבאה תחות טלל שכינת יקריה ובההוא זכותא תשיזבי מן דין גהינם למיהוי חולקך עם שרה ורבקה ורחל ולאה: ותאמר ואמרת אשכח רחמין בעינך ריבוני ארום נחמתני לאכשרתני למדכי בקהלא דיי וארום מלילת תנחומין על לב אמתך דאבטחתני למיחסן עלמא דאתי הי כצדקתא ואנא לית לי זכו למיהוי לי חולקי לעלמא דאתי אפילו עם חדא מן אמהתך: ויאמר ואמר לה בועז לעידן סעודתא קריבי הלכא ותיכולי מן לחמא ותמושי סעריך בתבשילא דאתבשל בחלא ויתיבת מסטר חצודיא ואושיט לה קמח קלי ואכלת ושבעת ואשתארת: ותקם וקמת למצבר שובלין ופקיד בועז ית עולימוי למימר אף ביני אלומיא תהי צבירא ולא תכספונה: וגם ואף מיתר תתירון לה מן אסיריא ותשבקון למהוי צבירא ולא תנזפון בה: ותלקט וצבירת שובלין בחקלא עד רמשא ודשת ית שובלין דצבירת והוה שיעוריהון כתלת סאין סעורין: ותשא וסוברת ועלת לקרתא וחזת חמותה ית מה דכנשת ואפקת מן תרמילא ויהבת לה ית מזונא דאשתארת לה משבעה: ותאמר ואמרת לה חמותה לאן צבירת יומא דין ולאן אשתדלת למעבד יהא גברא דאשתמודע ליך מבורך וחויאת לחמותה ית דאשתדלת ל למעבד עמיה ואמרת שום גברא דאשתדלית עמיה יומא דין מתקרי בועז: ותאמר ואמרת נעמי לכלתה מבורך הוא מפום קודשא דיי דלא שבק טיבותיה עם חייא ועם מיתיא ואמרת לה נעמי קריב לנא גברא מפורקנא הוא: ותאמר ואמרת רות מואביה אף ארום אמר לי עם רביא דילי תתוספין עד זמן דכדי ישיצון ית כל חצדיא דילי: ותאמר ואמרת נעמי לות רות כלתה שפיר ברתי ארום תיפוק עם עולימותוי ולא יערעון ביך בחקל אוחרן: ותדבק וארבקת בעולימתוי דבועז למצבר עד דישיצי חצד סעורין וחצד חטין ויתיבת עם חמותא: ותאמר ואמרת לה נעמי חמותה ברתי בשבועה הלא אניח עד זמן ואתבע ליך ניחא בגין דייטב לך: ועתה וכען הלא בועז דאשתמודע לנא דהוית בחקלא עם עולימתוי הא הוא מבדר ית אידר סעורין ברוחא די בליליא: ורחצת ותחליל במיא ותסוכי בוסמנין ותשוואי תכשיטין עליך ותיחתין לאידרא לא תתפרסמי לגברא עד שיציותיה למיכל ולמשתי: ויהי ויהי בעידן משכביה דמכיה ותדעין ית אתרא דידמוך תמן ותיעולי ותרמוני ותגלאי ית ריגלוי ותהא שאילא מיניה עיטא והוא יחוי לך בחכמתיה ית די תעבדין: ותאמר ואמרת לה כל די תימרין לי אעביד: ותרד

למי הנערה הזאת· וכי דרכו של בועז לשאול בנשים אלא דברי צניעות וחכמה ראה בה שתי שבלים לקטה שלשה אינה לקטה והיתה מלקטת עומדות מעומד ומוטלות מיושב כדי שלא תשחה: השבה עם נעמי· ניקוד הטעם למעלה תחת השין לפי שהוא לשון עבר ואינה לשון פעולת: ותאמר בלבה אלקטה נא לקט בשבלים· ואספתי בעמרים· שכחת של עמרים: וצמית והלכת אל הכלים· ואם תצמאי אל תכלמי מלכת ולשתות מכלי המים אשר ישאבון הנערים: לא אהיה כאחת שפחתיך· איני חשובה כאחת מן השפחות שלך: וטבלת פתך בחומץ· מכאן שהחומץ יפה לשרב: ויצבט לה קלי· ויושט לה· ואין לו דמיון במקרא אלא בלשון משנה אחורים ותוך וכית הצביטה: וגם של תשלו· שכח תשכחו עשו עצמיכם כאלו אתם שוכחים תרגו' של שגגה שלותיה· וכן על השל· דל"לשון כי ישל זיתך: צבתים· עמרים קטנים ויש דוגמתו בלשון משנה מכאן צבתים או כריכות: יהי מכירך ברוך· בעל השדה שכמה וכתן לך פנים ללקט בשדהו: את החיים ואת המתים· שזן ומפרנס את החיים וכטפל בצורכי המתים: מודעתנו· קרובינו· הנה הוא זורה· המוץ וכוטיר בלגן: לילה· שהיה הדור פרוץ בגנבה וגזל והיה יושן בגורנו לשמור גורנו: ורחצת· מטיטוף ע"ז שלך: וסכת· אילו מצות: ושמת שמלותיך· בגדים של שבת: וירדתי הגורן· וירדתי כתיב זכותי תרד עמך: אל תודעי לאיש· לבועז: ותרד

ותרד הגרן ותעש ככל אשר צותה חמותה: ויאכל בעז וישת וייטב לבו ויבא לשכב בקצה הערמה ותבא בלט ותגל מרגלתיו ותשכב:

חצי

ויהי בחצי הלילה ויחרד האיש וילפת והנה אשה שכבת מרגלתיו: ויאמר מי את ותאמר אנכי רות אמתך ופרשת כנפך על אמתך כי גאל אתה: ויאמר ברוכה את ליהוה בתי היטבת חסדך האחרון מן הראשון לבלתי לכת אחרי הבחורים אם דל ואם עשיר: ועתה בתי אל תיראי כל אשר תאמרי אעשה לך כי יודע כל שער עמי כי אשת חיל את: ועתה כי אמנם כי אם גאל אנכי וגם יש גאל קרוב ממני:

אם כתיב ולא קרי

ליני הלילה והיה בבקר אם יגאלך טוב יגאל ואם לא יחפץ לגאלך וגאלתיך אנכי חי יהוה שכבי עד הבקר: ותשכב מרגלתו עד הבקר ותקם בטרום יכיר איש את רעהו ויאמר אל יודע כי באה האשה הגרן:

בטרם

ויאמר הבי המטפחת אשר עליך ואחזי בה ותאחז בה וימד שש שערים וישת עליה ויבא העיר: ותבוא אל חמותה ותאמר מי את בתי ותגד לה את כל אשר עשה לה האיש: ותאמר שש השערים האלה נתן לי כי אמר אל תבואי ריקם אל חמותך:

אלי קרי ולא כתיב

ותאמר שבי בתי עד אשר תדעין איך יפל דבר כי לא ישקט האיש כי אם כלה הדבר היום: ובעז עלה השער וישב שם והנה הגאל עבר אשר דבר בעז ויאמר סורה שבה פה פלני אלמני ויסר וישב:

ויסר

ויקח עשרה אנשים מזקני העיר ויאמר שבו פה וישבו: ויאמר לגאל חלקת השדה אשר לאחינו לאלימלך מכרה נעמי השבה משדה מואב: ואני אמרתי אגלה אזנך לאמר קנה נגד הישבים ונגד זקני עמי אם תגאל גאל ואם לא יגאל הגידה לי ואדע כי אין זולתך לגאול ואנכי אחריך ויאמר אנכי אגאל:

ואדעה

ויאמר בעז ביום קנותך השדה מיד נעמי ומאת רות המואביה אשת המת קניתי להקים שם המת על נחלתו:

קנית

ויאמר הגאל לא אוכל לגאול לי פן אשחית את נחלתי גאל לך אתה את גאלתי כי לא אוכל לגאל: וזאת לפנים בישראל על הגאולה ועל התמורה לקים כל דבר

ותרד · ונחתת לאידרא ועבדת ככל די פקדה חמותה : ויאכל · ואכל בועז ושתא ואוטיב ליביה ובריך שמא דיי דקביל צלותי ואעדי כפנא מן ארעא דישראל ואתא למדמכא בסטר עורימתא ועלת רות ברז וגליאת ריגלוי ודמכת : ויהי · והוה בפלגות ליליא ותוה גברא ורתת ואתרכיך כליפתא בשריה מן דחילתא וחזא איתתא דמכא כל קבל ריגלוי וכבש יצריה ולא קריב לותה היכמא דעבד יוסף צדיקא דסריב למקרב לות מצריתא אתת ריבוניה היכמא דעבד פלטיאל בר ליש חסידא דנעץ סייפא בין מימרי ובין מיכל בת שאול אתת דוד דסריב למקרב לותה : ויאמר · ואמר מאן אנת ואמרת אנא רות אמתך ויתקרי שמך על אמתך למסבי לאינתו ארום פריק אנת : ויאמר · ואמר בריכה אנת מן קדם יי ברתי אוטבת טיבותיך בתראי מן קדמאי קדמאי דאתגיירת ובתראי דעברת גרמיך כאתתא דנטרא יבם קליל עד זמן דירבי בגין דלא למהך בתר רובין למעבד זנו עמהון אם מסכן ואם עתיר : ועתה · וכען ברתי לא תדחלין כל די תימרי לי אעביד ליך ארום גלי קדם כל יתבי תרע סנהדרין רבא דעמי ארום איתתא צדיקתא אנת ואית ביך חילא לסוברא ניר פיקודיא דיי : ועתה · וכען ארום בקושטא ארום פריק אנא ואף אית פריק אוחרן דחזי ליה למפרק יתיר מני : ליני · ביתי בליליא ויהא בצפרא אם יפרקיך גברא דחזי ליה למפרקיך מן אוריתא הרי טב ויפרוק לחיי ואם לא צבי למפרקיך ואפרוקינך אנא אמרית בשבועה קדם יי כמא דמלילית ליך כדין אעביד דמוכי עד עידן צפרא : ותשכב · ודמכת מלקביל ריגלוי עד צפרא וקמת בקריצתא עד לא אשתמודע גבר ית חבריה מן קדם חשוכא ואמר לעולימוי לא אישתמודע לגבר ארום אתת אתתא לאדרא : ויאמר · ואמר הבי סודרא די עלייך ואחידי בה ואחידת בה וכל שית סאין דסעורין ושוי עלהא ואיתילד לה כח מן קדם יי לסוברותהון ומן יד איתאמר בנבואה דעתידין למיפק מינה שיתא צדיקי עלמא דכל חד וחד עתיד למהוי מתברך בשית בירכן דוד ודניאל וחברוהי ומלכא משיחא ועל בועז לקרתא : ותבא · ואתת לות חמותה בקריצתא ואמרת מן אנת ברתי וחויאת לה ית כל מה דעבד לה גברא על פום מימר מן קדם נבואה דאתגליאת ליה עבד לה : ותאמר · ואמרת שית סאין דסעורין האלין יהב לי גברא ארום אמר לי לא תהכין ריקניא לות חמותיך : ותאמר · ואמרת תבי ברתי עמי בביתא עד זמן דתידעין איכדין יתגזר מן שמיא ואכדין יתפריש פתגם ארום לא ינוח גברא ארום אילהין ישיצי לטב פתגמא יומא דין : ובועז · ובועז סליק לתרע בית דינא דסנהדרין ויתיב תמן עם סביא והא פריקא חלף דמליל בועז לרות ואמר סטי תיב הכא גבר דצניען אורחתיה וסטא ויתיב : ויקח · ודבר עשרתי גוברין מסבי קרתא ואמר תיבו הכא ויתיבו : ויאמר · ואמר לפרוקא אחסנת חקלא די לאחונא לאלימלך זבנת נעמי די תבת מחקל מואב : ואני · ואנא אמרית אגלי אודנך למימר קנה כל קביל יתבי תרעא דבית דינא דסנהדרין וכל קביל סביא דעמי אם אית רעותך למפרוק פרוק ואם לא אית רעותך חוי לי ואנדע ארום לא אית בר מינך דהוא רשאי למפרוק קדמך ודהוא קריב למיתב כוותך ואנא אדע מינך ופרוקא אהא בתרך ואמר אנא אפרוק : ויאמר · ואמר בועז ביום זבינתך ית חקלא מן ידא דנעמי ומן ידא דרות מואביתא איתת מיתא חייב את למפרוק ובעי ליבמא יתה למסבה לאנתו מן בגלל לאקמא שום מיתא על אחסנתיה : ויאמר · ואמר פרוקא כי האי גוונא לית אנא יכיל למפרוק לי על דאית לי איתתא ולית לי רשו למיסב אוחרניתא עלהא דילמא תהי למצו בביתי ואהא מחביל ית אחסנתי פרוק לך את ארום דלית לך אתתא ארום לית אנא יכיל למפרוק : וזאת · וכחדא מנהגא בעידנא די מלקדמין מתנהגא בישראל בזמן דשקלן וטרן ופרקן ומחלפן חד מן חבריה ומקיימין כל מידעם : שלע

ותרד הגורן ותעש · היא אמרה לה ורחצת וסכת ושמת שמלותיך עליך ואחכ"וירדת הגורן והיא לא עשתה כן · אלא אמרה אם ארד כשאני מקושטת הפוגע בי והרואה אותי יאמר שאני זונה לפיכך ירדה בתחלה הגורן ואחכ"קשטה את עצמה כאשר צותה חמותה : ויטב לבו · עסק בתורה : כל אשר תאמרי · אלי · קרי ולא כתיב · אמר שמא יבא אחד מן הכלבים ויודע לך · ואעפכ"עלי ליישב הדברים : ותבא בלט · בכחש : וילפת · ויאחז : ויחרד האיש · כסבור שד הוא ובקש לזעוק והיא אוחזתו וליפתו בזרועותיה : וילפת · כמו וילפת שמשון והכה אשה כתן ידו על ראשה והכיר שהיא אשה : ופרשת ככפיך · כנף בגדיך לכסות בטליתך · והוא לשון כיסואין : כי גואל אתה · לגאול נחלת אישי כמאמר ובא גואלו הקרוב אליו וגאל וגומר · ותמותי ואני בריכות למכור נחלתינו ועתה עליך לקנות קנה גם אותי עמה שיזכר שם המת על נחלתו · כשאבא על השדה יאמרו זאת אשת מחלון : מן הראשון · אשר עשית עם חמותך : ועתה כי אמנם · אם כתיב ולא קרי · כלומר משמע ספק ודאי יש גואל קרוב ממני · אמר רבי יהושע בן לוי שלמון ואלימלך וטוב אחים היו · ומהו אשר לאחינו לאלימלך לעולם קורא אדם את דודו אחיו כעניין שנאמר ושמע אברם כי נשבה אחיו והלא אברהם דודו היה כך היה בעז לאלימלך בן אחיו קרובו של מחלון אבל טוב היה קרוב יותר : קרוב ממני · שהוא אח ואני בן אח : ליני הלילה · לינה בלא איש : חי ה' · אמרה לו בדברים אתה מוציאני קפץ ונשבע לה שאינו מוציאה בדברים · ויש מרבותינו אומרים ליצרו נשבע שהיה יצרו מקטרגו אתה פנוי והיא פנויה בא עליה ונשבע שלא יבא עליה אלא על ידי כיסואין : ויאמר אל יודע · מוסב על ותקם בטרם יכיר הוא זרז לקום כי אמר בלבו אין כבוד שיודע כי באה האשה הגורן : שש שעורים · אי אפשר לומר שש סאין שאין דרכה לשאת כמשאוי זה · אלא שעורי' ממש ורמז שעתיד לצאת ממנה בן שמתברך בשש ברכות רוח חכמה ובינה עצה וגבורה רוח דעת ויראת ה' : כי אם כלה · האיש את הדבר : פלוני אלמוני · ולא כתב שמו לפי שלא אבה לגאול : פלוני אלמוני · מתורגם בנביאים כסי וטמיר : פלוני · מכוסה ונעלם לשון כי יפלא היפלא מה' דבר : אלמוני · אלמון מבלי שם : ואדעה · אין זולתך קרוב לגאול · ומאת רות המואביה אתה צריך לקנות והיא אינה מתרצה אלא אם כן תשאנה : פן אשחית את נחלתי · זרעי · כמו נחלת ה' בנים לתת פגם בזרעי · שנאמר לא יבא עמוני ומואבי · וטעה בעמוני לא עמונית : על הגאולה · זו מכירה. התמורה · זו חליפין : שלף איש נעלו ·

שָׁלַף אִישׁ נַעֲלוֹ וְנָתַן לְרֵעֵהוּ וְזֹאת הַתְּעוּדָה בְּיִשְׂרָאֵל׃ וַיֹּאמֶר הַגֹּאֵל לְבֹעַז קְנֵה לָךְ וַיִּשְׁלֹף נַעֲלוֹ׃ וַיֹּאמֶר בֹּעַז לַזְּקֵנִים וְכָל־הָעָם עֵדִים אַתֶּם הַיּוֹם כִּי קָנִיתִי אֶת־כָּל־אֲשֶׁר לֶאֱלִימֶלֶךְ וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר לְכִלְיוֹן וּמַחְלוֹן מִיַּד נָעֳמִי׃ וְגַם אֶת־רוּת הַמֹּאֲבִיָּה אֵשֶׁת מַחְלוֹן קָנִיתִי לִי לְאִשָּׁה לְהָקִים שֵׁם־הַמֵּת עַל־נַחֲלָתוֹ וְלֹא־יִכָּרֵת שֵׁם־הַמֵּת מֵעִם אֶחָיו וּמִשַּׁעַר מְקוֹמוֹ עֵדִים אַתֶּם הַיּוֹם׃ וַיֹּאמְרוּ כָּל־הָעָם אֲשֶׁר־ בקומו
בַּשַּׁעַר וְהַזְּקֵנִים עֵדִים יִתֵּן יְהוָה אֶת־הָאִשָּׁה הַבָּאָה אֶל־בֵּיתֶךָ כְּרָחֵל וּכְלֵאָה אֲשֶׁר בָּנוּ שְׁתֵּיהֶם אֶת־בֵּית יִשְׂרָאֵל וַעֲשֵׂה־חַיִל בְּאֶפְרָתָה וּקְרָא־שֵׁם בְּבֵית לָחֶם׃ וִיהִי בֵיתְךָ כְּבֵית פֶּרֶץ אֲשֶׁר־יָלְדָה תָמָר לִיהוּדָה מִן־הַזֶּרַע אֲשֶׁר יִתֵּן יְהוָה לְךָ מִן־הַנַּעֲרָה הַזֹּאת׃

וַיִּקַּח בֹּעַז אֶת־רוּת וַתְּהִי־לוֹ לְאִשָּׁה וַיָּבֹא אֵלֶיהָ וַיִּתֵּן יְהוָה לָהּ הֵרָיוֹן וַתֵּלֶד בֵּן׃ וַתֹּאמַרְנָה הַנָּשִׁים אֶל־נָעֳמִי בָּרוּךְ יְהוָה אֲשֶׁר לֹא הִשְׁבִּית לָךְ גֹּאֵל הַיּוֹם וְיִקָּרֵא שְׁמוֹ בְּיִשְׂרָאֵל׃ וְהָיָה לָךְ לְמֵשִׁיב נֶפֶשׁ וּלְכַלְכֵּל אֶת־שֵׂיבָתֵךְ כִּי כַלָּתֵךְ אֲשֶׁר־אֲהֵבַתֶךְ יְלָדַתּוּ אֲשֶׁר־הִיא טוֹבָה לָךְ מִשִּׁבְעָה בָּנִים׃ וַתִּקַּח נָעֳמִי אֶת־הַיֶּלֶד וַתְּשִׁתֵהוּ בְחֵיקָהּ וַתְּהִי־לוֹ לְאֹמֶנֶת׃ וַתִּקְרֶאנָה לוֹ הַשְּׁכֵנוֹת שֵׁם לֵאמֹר יֻלַּד־בֵּן לְנָעֳמִי וַתִּקְרֶאנָה שְׁמוֹ עוֹבֵד הוּא אֲבִי־יִשַׁי אֲבִי דָוִד׃

וְאֵלֶּה תּוֹלְדוֹת פָּרֶץ פֶּרֶץ הוֹלִיד אֶת־חֶצְרוֹן׃ וְחֶצְרוֹן הוֹלִיד אֶת־רָם וְרָם הוֹלִיד אֶת־עַמִּינָדָב׃ וְעַמִּינָדָב הוֹלִיד אֶת־נַחְשׁוֹן וְנַחְשׁוֹן הוֹלִיד אֶת־שַׂלְמָה׃ וְשַׂלְמוֹן הוֹלִיד אֶת־בֹּעַז וּבֹעַז הוֹלִיד אֶת־עוֹבֵד׃ וְעֹבֵד הוֹלִיד אֶת־יִשָׁי וְיִשַׁי הוֹלִיד אֶת־דָּוִד׃ ועבד ישי

נרתק יד ימיניה ואושיט ביה קניין לחבריה והכין נהגין למקני בית ישראל חד מן חבריה קדם סהדיא׃ ויאמר ואמר פרוקא לבועז אושיט ידך לקנינא וקני לך ושלע בועז ית נרתק יד ימיניה וקני ליה׃ ואמר בועז לסביא ולכל עמא הוו סהדין אתון עלי יומא דין ארום קניתי ית כל מה דהוה לאלימלך וית כל מה דהוה לכליון ומחלון מן ידא דנעמי׃ וגם ואוף ית רות מואביתא איתת מחלון קניתי לי לאינתו בגין למיקם שום שכיבא על אחסנתיה ולא ישיצי שום ש שכיבא מלות אחוהי ומתרע סנהדרין דבאתריה סהדין אתון עלי יומא דין׃ ויאמרו ואמרו כל עמא די בתרע סנהדרין וסביא סהדין אנחנא יתן יי ית אתתא הדא דאתיא לביתך כרחל וכלאה די בנו תרויהון ית בית ישראל אבונן בתרי עסר שבטין ועיבד חילא באפרת ותהי קרי שמא בבית לחם׃ ויהי ויהי מצלח ביתך כבית פרץ די ילידת תמר ליהודה מן זרעא די יתן יי לך מן ריבא הדא׃ ויקח ונסיב בועז ית רות והות ליה לאינתו ועל לותה ויהב יי לה עידוי וילידת בר׃ ותאמרנה ואמרן נשיא לנעמי בריך שמיה דיי דלא פסק ליך פרוקא יומא דין ויתקרי שמיה מן צדיקי ישראל׃ והיה ויהא ליך למקיים נפש ולכלכלא ית סיבתיך בתפנוקין ארום כלתיך די רחימת יתיך ילדתיה דהיא הות טבת ליך בעידן ארמלותיך מסגיאין בנין׃ ותקח ונסיבת נעמי ית רביא ושויאת יתיה בעיטפה והות ליה לתורבינתא׃ ותקראנה וקראן ליה שיבבתאן שום למימר אתיליד בר לנעמי והוו קראן שמיה עובד הוא אבוי דישי אבוי דדוד׃ ואילין תולדת פרץ פרץ אוליד ית חצרון׃ וחצרון אוליד ית רם ורם אוליד ית עמינדב׃ ועמינדב אוליד ית נחשון ונחשון רב בית אבא לבית יהודה ונחשון אוליד ית סלמא צדיקא הוא סלמא מן בית לחם ונטופה דבטילו בנוי פרזראון דאותיב ירבעם חייבא על אורחיא והואן עוברי אב ובנין יאוון כנטופא׃ ושלמון אוליד ית אבצן נגידא הוא בועז צדיקא די על זכותיה אשתיזבו עמא בית ישראל מיד בעלי דבביהון ובגין צלותיה עדת כפנא מארעא דישראל ובועז אוליד ית עובד דפלח למרי עלמא בלב שלים׃ ועובד אוליד ית ישי דמתקרי נחש בגין דלא אשתכחת ביה עילא ושחיתא לאיתמסרא בידוי דמלאכא דמותא למסב ית נפשיה מיניה וחיה יומין סגיאין עד דאידכר קדם יי עיטא דיהב חויא לחוה איתת אדם למיכל מן אילנא דאכלין פירוי חכימין למידע בין טב לביש ועל ההוא עיטא אתחייבו מותא כל דיירי ארעא ובההיא עילא שכיב ישי צדיקא הוא ישי דאוליד ית דוד מלכא דישראל׃

שלף איש נעלו. זהו קניין כמו שאנו קונין בסודר במקום נעל. ורבותי' נחלקו בדבר מי נתן למי. יש אומרים קונין בכליו של קונה ובועז נתן לגואל. ויש שאומרים קונין בכליו של מקנה וגואל נתן לבועז: וזאת התעודה בישראל. משפט העדות להקים שם המת על נחלתו מתוך שאשתו יוצאה ובאה בנחלה מכנסת ומוציאה ואומרת זאת היתה אשת מחלון שמו נזכר עליה: כרחל וכלאה. אעפ"י שהיו משבט יהודה ומבני לאה מודים הם על רחל שהיתה עיקרה של בית והקדימו רחל ללאה: וקרא שם. כלומר יגדל שמך: כבית פרץ. שיצאנו ממנו: ואלה תולדות פרץ. לפי שייחס את דוד על שמה של רות המואביה חזר ויחסו על שם יהודה:

נשלם ספר רות.

איכה

יָשְׁבָה בָדָד הָעִיר רַבָּתִי עָם הָיְתָה כְּאַלְמָנָה רַבָּתִי בַגּוֹיִם שָׂרָתִי בַּמְּדִינוֹת הָיְתָה לָמַס׃ בָּכוֹ תִבְכֶּה בַּלַּיְלָה וְדִמְעָתָהּ עַל לֶחֱיָהּ אֵין לָהּ מְנַחֵם מִכָּל אֹהֲבֶיהָ כָּל רֵעֶיהָ בָּגְדוּ בָהּ הָיוּ לָהּ לְאֹיְבִים׃

אמר ירמיהו נביא וכהנא רבא איכדין יתגזר על ירושלם ועל עמהא לאתדנא בתירוכין ולמספד עליהון איכה היכמה דאתדנו אדם וחוה דאיתרכו מגינתא דעדן ואספיד מרי עלמא עליהון איכה ענת מדת דינא וכן אמרת על סגיאות חובאה אשתדור די בגוהא ובגין כן תהי יתבה בלחודהא כגבר דמכתש סגירו על בסריה די בלחודיה יתיב וקרתא הות מליא אוכלוסין ועממין סגיאין אתרוקינת מנהון והות דמיא לארמלא ודי מתרברב בעממיא ושליטא באפרכיא והוו מסקין לה מסין הדרת למיהוי מכיכא ולמתן כרגא להון בתר דנא׃ בכה כד שלח משה נביא אזגדין לאללא ית ארעא ותבו אזגדיא ואפיקו שום ביש על ארעא דישראל וההיא ליליא תשע יומין באב הוה וכד שמעו עמא בית ישראל ית בשורתא בישא הדא דאיתבשרו על ארעא דישראל בטלו עמא ית קליהון ובכו בליליא ההוא מן יד תקיף רוגזא דיי בהון וגזר למהוי בכן בליליא הדא לדריהון על חורבן בית מוקדשא וכדו אתאמר בנבואה לירמיהו כהנא רבא למהוי חריבא ירושלם על ידוי דנבוכדנצר רשיעא אין לא תיבין בתיובתא מן יד עאל ואוכח ית עמא בית ישראל וסריבו לקבלא במימריה בכן עאל נבוכדנצר רשיעא וצדא ית ירושלם ובית מקדשא אוקיד בנורא בתשע יומין בירחא דאב וביה בכיהא כנשתא דישראל בכותא ודמעהא זליג על ליסתהא וליה די ימליל תנחומין על לבהא מן כל טעותא די רחמתא למיזל בתריהון ובגין כן כל חברהא ארשיעו בה אתהפיכו אזילו למהוי לה לבעלי דבבין׃

איכה ישבה בדד. ירמיה כתב ספר קינות היא המגילה אשר שרף יהויקים על האח אשר על האש. והיו בו שלש אלף בית. איכה ישבה: איכה יעיב. איכה יועם. שוב הוסיף עליו אני הגבר שהוא שלש אלף בית שנאמר ועוד נוסף עליהם דברים רבים כהמה. שלש כנגד שלש: בדד. בלמוד מיושביה: רבתי עם. יוד יתירה כמו רבת עם שהיה עם רב. יש מדרשי אגדה הרבה ואני באתי לפרש לשון המקרא כמשמעו: היתה כאלמנה. ולא אלמנה ממש אלא כאשה שהלך בעלה למדינת הים ודעתו לחזור: בכה תבכה בלילה. שתי בכיות על שתי חורבנין: בלילה. שהמקדש נשרף בלילה דאמר מר לעת ערב הציתו בו את האור. דבר אחר בלילה. לילה של בכיית מרגלים בט' באב גרמה להם. ד"א בלילה. שכל הבוכה בלילה השומע קולו בוכה עמו: ודמעתה על לחייה. מתוך שהיא בוכה תמיד: כל רעיה. אוהביה:

גלתה יהודה מעני ומרב עבדה היא ישבה בגוים לא מצאה מנוח
כל רדפיה השיגוה בין המצרים : דרכי ציון אבלות מבלי
באי מועד כל שעריה שוממין כהניה נאנחים בתולתיה נוגות
והיא מר לה : היו צריה לראש איביה שלו כי יהוה הוגה על רב
פשעיה עולליה הלכו שבי לפני צר : ויצא מן בת ציון כל הדרה
היו שריה כאילים לא מצאו מרעה וילכו בלא כח לפני רודף :
זכרה ירושלם ימי עניה ומרודיה כל מחמדיה אשר היו מימי קדם
בנפל עמה ביד צר ואין עוזר לה ראוה צרים שחקו על משבתה :
חטא חטאה ירושלם על כן לנידה היתה כל מכבדיה הזילוה כי
ראו ערותה גם היא נאנחה ותשב אחור : טמאתה בשוליה לא
זכרה אחריתה ותרד פלאים אין מנחם לה ראה יהוה את עניי כי
הגדיל אויב : ידו פרש צר על כל מחמדיה כי ראתה גוים באו
מקדשה אשר צויתה לא יבאו בקהל לך : כל עמה נאנחים
מחמודיה מבקשים לחם נתנו מחמודיהם באכל להשיב נפש ראה יהוה ו
והביטה כי הייתי זוללה : לוא אליכם כל עברי דרך הביטו וראו
אם יש מכאוב כמכאבי אשר עולל לי אשר הוגה יהוה ביום חרון
אפו : ממרום שלח אש בעצמתי וירדנה פרש רשת לרגלי
השיבני אחור נתנני שוממה כל היום דוה : נשקד על פשעי
בידו ישתרגו עלו על צוארי הכשיל כחי נתנני אדני בידי לא א
יהוה אוכל קום : סלה כל אבירי אדני בקרבי קרא עלי מועד לשבר
בחורי גת דרך אדני לבתולת בת יהודה : על אלה אני בוכיה
עיני עיני ירדה מים כי רחק ממני מנחם משיב נפשי היו בני ש
שוממים כי גבר אויב : פרשה ציון בידיה אין מנחם לה צוה
יהוה ליעקב סביביו צריו היתה ירושלם לנדה ביניהם :

גלתה אזלו בית יהודה בגלותא על דהוו מענין יתמין וארמלן ועל
סגיאות פולחנא דהוו מפלחין באחוהון בני ישראל דאזדבנו להון
ולא קרו חירותא לעבדיהון ואמהתהון דהוו מזרעית ישראל ובגין
כן אף אינון אתמסרו ביד עממיא וכנישתא דבית יהודה יתבא בגו
עממיא ולא אשכחא ניח מפולחנא קשיא דשעבידו יתה וכל דהוה
רדיף יתה אדביקיתה כד היא מתחבאה בין תחומיא ואעיקו לה :
דרכי כל זמן דהוה ירושלם מתבניא סריבו ישראל למיסק לירושלם
לאתחזאה קדם יי תלת זמנין בשתא ועל חוביהון דישראל איצדיאת
ירושלם ואתעבידו שבילי ציון אבילין מדלית עאיל בה בזמן מועדיא
כל תרעהא צדיין וכהנהא אביהן על די בטילו קורבניא בתולתהא
ספדן על די פסקו למיפק בחמשא עסר יומין באב וביומא דכפוריא
די הוא בעסרא יומין בתשרי לחינגא בחינוגין אף איהי מריר ליבא
לחדא : היו הוו מעיקהא מתמנן עלהא לרישין ובעלי דבבהא
הוו יתבין בשלוה ארום יי תבריתה על סגיאת מרודהא רבייהא
אזלו בשביתא קדם מעיקהא : ויצא ונפק מן כנישתא דציון כל
זיוהא הוו רברבנהא מסתחרן על מיכלא היכמה דמסתחרן איליא ב
במדברא ולא אשכחו אתר כשר למרעיהון ואזלו בתשות כוחא ולא
הוה להון חילא למערוק לאשתזבא קדם רדיף : זכרה הות דכירא
ירושלם יומין קדמאין די הות מרודה בכרכיא ובפציחין תקיפין ומרדן
ושלטה בכל עלמא וכל ריגוגהא דהוו לה מן יומין קדמאין ועל חובא
נפל עמה בידוי דנבוכדנצר רשיעא ואעיקו להון ולית דסייע לה
חזוהא מעיקיא דאזלא בשביתא חייכו על טובהא די פסק מביניהא :
חטא חובא רבא חבת ירושלם בגין כן בטילטול הות כל עממיא
דהוו מיקרין לה מלקדמין נהגו בה זילותא ארום חזו בידקהא ברם
היא מתאנחא ותיעת לאחורא : טמאתה סואבות דם ריחוקהא
בשיפולהא לא אידכיאת מינה ולא תהת על חובהא ולא דכירת מה
דעתיד למיתי עלהא בסוף יומיא ונחתת ונפלת והות פרישן ולית דמליל תנחומין לה חזי יי ותהי מסתכל ארום אתרברב עלי בעיל דבבא : ידו ידיה אושיט
נבוכדנצר רשיעא ושלף סיפא וקטע כל ריגוגה אף כנישתא דישראל שריאת ליללא ארום חזת עממין נוכראין עלו לבית מוקדשה די פקדת על ידוי דמשה
נביא על עמון ומואב דלא ידכון למיעל בקהלא דילך : כל כל עמהא דירושלם אביחן מכפנא ותבעין לחמא למיכל יהבו ריגוגיהון בסעיד לחמא לקיימא
נפש חזי יי ותהי מסתכל ארום הויתי גרגרניתא : לוא אשבעית לכון כל דעברין באורחא זורו הכא איסתכלו וחזו אין אית כיבא כביבי דאסתקף לי דחבר
יי יתי ביום תקוף רוגזיה : ממרום מן שמיא שלח אשתא בכרכיי תקיפין וכבש יתהון פרש מצדתא לרגלי ארתיעני קדל בעלי דבבייהיבני למיהוי צדיא
כל יומא מרחקא וחלישא : נשקד אתיקר ניר מרודי בידיה אתכבשו כשיבשין דגופנא סלקו על צוורי אתקל חילי מסר יי יתי בידוי מן דלית יכיל אנא למיקם :
סלה כנש כל תקיפי יי ביני ארע זמן עלי לתבירא חיל עולימי ועלו עממיא על גזירת מימרא דיי וסאיבו בתולתא דבית יהודה די הוה דמהון דבתולתהון
מיתשד היך כחמר מן מעצרתא בעידן דגבר מבעוטית ענבין חמר עינבוהי שדיין : על על טפליא דאתרטשו ועל נשיא מעדיאתא דאתבקעו כריסיהון
אמרת כנישתא דישראל אנא בכיא ותרין עיני זלגין דמעתא היך מבועא דמיא ארום אתרחק מיני מנחם דמקיים יתי ומליל תנחומין על נפשי הוו בנוי צדיין
ארום אתגבר עליהון בעיל דבבא : פרשה פרסת ציון ידהא מן עקתא היכמה דמפרסא אתתא על מתברא פגינת ולית דמליל תנחומין על לבה פקיד יי לבית
יעקב פיקודיא ואוריתא למנטר והינון עברו על גזירת מימריה בגין כן אסתחרו חזור חזור ליעקב מעיקוהי הות ירושלם דמיא לאתתא מרחקא ביניהון :

גלתה יהודה · מארצה : מעוני · מחמת עוני : ומרוב עבודה · שהכבידו עליה כשדים : היא ישבה בגוים · ובמקום שגלתה ושישבה שם לא מצאה
מנוח : בין המצרים · שים גובה מכאן ומכאן ואין מקום לנוס : מצרים · גבולים של שדה וכרם · ומדרש אגדה בין שבעה עשר בתמוז לתשעה באב :
באי מועד · עולי רגלים : נוגות · לשון יגון ואין שורש בתיבה אלא הגימל לבדה : שלו · יושבים בשלוה : הוגה · הדאיבה · והוא לשון יגון : כאילים ·
לא מצאו מרעה שאין להם כח לברוח שהוחלשו כחם ברעב : לפני רודף · כל רודף שבמקרא חסר וזה מלא שנרדפו רדיפה שלימה על כן ייסד הפייט מלא
חרפתי וחסרה שכתו באולי שכתוב באולי בוא חסר באלי כתיב : זכרה ירושלם · בגלותה : ימי עוניה · ימי חורבנה שהביאה לידי עוני : ומרודיה · הוא
לשון צער כמו וירדתי על ההרים אריד בשיחי ואהמה : כל מחמדיה · וזכרה כל טוב מחמדיה שמימי קדם : שחקו על משבתיה · שמחו על שביתת משוש
חגה חדשה ושבתה · ומדרש אגדה דורשו בלשון אחר שהיו שובתין בגולה בשבתות וימים טובים ושומטים בשביעית והיו האומות משחקים עליהם ואומרים
שוטים בארצכם לא שמטתם ועכשיו בגולה תשמטו · בארצכם לא שמרתם ועכשיו בגולה תשמרון : לנידה · לגולה לשון נע ונד · אישמובנט בלעז : ערותה ·
קלונה : נאנחה · לשון נפעלה סוספיריר בלעז · שמעו כי נאנחה אני סוספירירא : טומאתה בשוליה · לשון בגאי הוא דם נידותה ניכר בשוליה בגדיה כלומר
הטאותיה בגלוין הרבה עשה בגלוי : לא זכרה אחריתה · כשהיו חוטאים לא נתנו לב מה תהיה באחרית · לפיכך : ותרד פלאים · ירידתה כפלאות פלאים
הרבה שהכל פלאים שאירע לה מה שלא אירע לכל עיר : ידו פרש כר · עמון ומואב : על כל מחמודיה . ספרי תורות שנאמר בהם הנחמדים מזהב
הכל נכנו לבות כסף וזהב והם נכנים על ספרי תורו' כדי לשורפם לפי שכתב בהם לא יבא עמוני ונומר : אשר צוית לא יבאו בקהל לך · אלו עמון ומואב :
לא אליכם · לא תהא בכרין הזאת עוד לכל עוברי דרך ושבים עליהדת · אמרו חכמים מכאן לקובלנא מן התורה : ראו מה עשה לי . הביטו וראו וגומר :
אם ר עולל · אשר נעשה לי : אשר הוגה ה' אותי ביום חרון אפו · גם זה לשון יגון : וירדנה · וירד אותה וישבר אותה על ידי רידוי ויסורין לכך הנון
דגושה לפותרו בלשון יחידית כמו יעשנה יכרסמנה ירעכה שהעצם לשון נקבה כמו דאת אומר העצמות היבשות שיבר כל אחת ואחת · דבר אחר וירדנה כמו
וירדהו אל כפיו הריק את המות גורר ורודה המות מתוכו : נשקד עול פשעי בידו · אין לתיבה זו דמיון במקרא ובלשון ארמי של פסיקתא קורין לרבן משקראי
מלמד הבקר ואומר אני נשקד פויינטריכט בלעז נקודות נקודים מטמרים ומסומנים היו פשעי בידו של הקב"ה לזכרון לא נשכח מנייכם ותפלומיהם : ישתרגו ·
נעשו קליעות קליעות ועלו על צוארי לשון משכה אין מתרגמין את המטות : סלה · רמס ורפס לשון סולו סולו המסילה : קרא עלי מועד · יעידת גייסות לבא
עלי · ורבותינו דרשו מה שדרשו · תמוז דההוא שתא מלויי מלאה ומליוה של שנה שנייה לבאתם ממהרים לכך אורעה אזרתן של מרגלים ליל ט' באב :
מעליה הוקבעה בכייתן לדורות כמבאו שהמרגלים יבאו בט"ב בסיון : גת דרך . לשון הריגה כמו פורה דרכתי לבדי בדורך ענבים להוציא יינם כך דמם אכסים
להוציא דמם : עיני עיני · כלומר תמיד עיני ירדה מים כפל הלשון מלמד שאין הפוגות : צוה ה' ליעקב סביביו צריו · צוה על יעקב שיהיו צריו סביביו · אף
כשגלו לבבל ולאשור הגלה סנחריב את אויביהם עמון ומואב והושיבם אצליהם והם מקנתרין אותם כמו שאמרו במסכת יקדושין הומייא איכא בבבל כולא
דעמונאי : לנדה · לריחוק לבז : קראתי למאהבי :

העמים צדיק הוא יהוה כי פיהו מריתי שמעו נא כל עמים וראו מכאבי
בתולתי ובחורי הלכו בשבי : קראתי למאהבי המה רמוני
כהני וזקני בעיר גועו כי בקשו אכל למו וישיבו את נפשם :
ראה יהוה כי צר לי מעי חמרמרו נהפך לבי בקרבי כי מרו מריתי
מחוץ שכלה חרב בבית כמות : שמעו כי
ואין נאנחה אני אין מנחם לי כל איבי שמעו רעתי ששו כי אתה עשית
הבאת יום קראת ויהיו כמני : תבא כל רעתם לפניך
ועולל למו כאשר עוללת לי על כל פשעי כי רבות אנחתי ולבי
דוי :

ב איכה יעיב באפו אדני את בת ציון השליך משמים ארץ
תפארת ישראל ולא זכר הדום רגליו ביום אפו :
ולא בלע אדני לא חמל את כל נאות יעקב הרס בעברתו מבצרי בת
יהודה הגיע לארץ חלל ממלכה ושריה : גדע בחרי אף
כל קרן ישראל השיב אחור ימינו מפני אויב ויבער ביעקב כאש
להבה אכלה סביב : דרך קשתו כאויב נצב ימינו כצר ויהרג
כל מחמדי עין באהל בת ציון שפך כאש חמתו : היה אדני
ויגרב כאויב בלע ישראל בלע כל ארמנותיה שחת מבצריו וירב בבת
יהודה תאניה ואניה : ויחמס כגן שכו שחת מעדו שכח יהוה
בציון מועד ושבת וינאץ בזעם אפו מלך וכהן : זנח אדני
מזבחו נאר מקדשו הסגיר ביד אויב חומת ארמנותיה קול נתנו
בבית יהוה כיום מועד : חשב יהוה להשחית חומת בת
ציון נטה קו לא השיב ידו מבלע ויאבל חל וחומה יחדו אמללו :
טבעו בארץ שעריה אבד ושבר בריחיה מלכה ושריה
בגוים אין תורה גם נביאיה לא מצאו חזון מיהוה :

צדיק אמר יי במימריה לעמא בית ישראל דלא יעיבר קטלית בחרבא בארעהון אזל יאשיהו מלכא שלף סייפא על פרעה חגירא בבקעת מגדו מה דלא אתפקד ולא תבע אולפן מן קדם יי בגין כן רגמו רגומיא גירין למלכא יאשיהו ומית תמן עד דלא נפקת נשמתיה הוה רחיש בספותיה וכן אמר זכאי הוא יי ארום על מימרי עברית שמעו כען כל עמיא הספידא דאספיד ירמיהו על יאשיהו וחזו כיבי די ערעיני בתר מותיה בתולתי ורביי אזלו בשביתא :
קראתי אמרת ירושלם כד אתמסרת בידוי דנבוכדנצר קהיתי למרחמי בני עממיא דקיימית עמהון קיים די יסייעוני ואינון חכימו מיני אתהפכו לחבלאיתי היכון רומאי דעלו עם טיטוס ואספסינוס רשיעא ובנו כרכומין על ירושלם כהני וסבי בגו קרתא אתנגידו ארום תבעו סעיד לחמא להון למיכל ויקיימון ית נפשיהון : ראה
חזי יי ארום אעיק לי בגין כן מעי ארגרו אתהפיך לבבי בגוי ארום מעבר עברית על גזירת מימרא דיי ומן בגלל הכי מן ברא תכלית חרבא ומלגיו חרגת כפנא כמלאכא חבלא די ממנן על מותא :
שמעו שמעו אומיא ארום מתאנחא אנא ולית דמנחם ליכל בעלי דבבי שמעו בישתא די מטת עלי בדחו ארום את הוא יי דעבדת אייתיתא עלי יום פורענותא ערעיתא עלי מערע לצדיא ותהי כדין תערע עילויהון ויהון צדיין כוותי : תבא תיעול ליום דינא רבא כל בישתהון די אבאישו לי קדמך ותסתקף להון היכמה דאיסתקפת עלי על כל סגיאות מרודי ארום סגיאו אנחתי ולבי חליש :
איכה איכדין יקוץ יי בתקוף רוגזיה ית כנישתא דציון טלק משמיא לארעא תושבחתא דישראל ולא דכיר בית מוקדשא דהוה גלוגדקא ריגלוהי לא חס עלוהי ביום תקוף רוגזיה : בלע
שיצי יי לא חס ית כל עידית יעקב פגר ברוגזיה כרכי כנישתא דבית יהודה אמטי לארעא אפיס מלכותא דהס רברבנהא :
גדע קיצץ בתקוף רגזית כל יקריה דישראל ארתע לאחורא יד ימיניה ולא סייע לעמיה מן קדם בעיל דבבא ואדליק בבית יעקב כאשתא דמשלהבא אכלת חזור חזור : דרך מתח קשתיה ורגם עלי גירין כבעיל דבבא אתעתד על יד ימיניה דנבוכדנצר וסייעיה כאילו הוה מעיק לעמיה ישראל וקטל כל עולים וכל דמרגגין לחזו עינא במשכן כנישתא דציון שדא בביעור אשא רוגזיה : היה הוה יי דמי כבעיל דבבא שיצי ישראל שיצי כל כרייניתא חביל כל קירוי פציחתא ואסגי בכנישתא דבית יהודה אבילותא ואנינותא :
ויחמוס ושרש כגינתא בית מוקדשיה חבל אתר מזומן לכפרא על עמיה אנשי יי בציון חדות יומא טבא ושבתא ושנא בתקוף רוגזיה מלכא וכהנא רבא : ונח אשלי יי מדבחיה בעט מקדשיה מסר ביד בעיל דבבא שורי בירנייתא קלא יהבו בבית מוקדשא דיי כקל עמא בית ישראל דמצליין בגויה ביומא דפסחא : חשב חשב יי לחבלא שור כנישתא דציון סאט משקולתא ולא אתיב ידיה מלשיצאה ואביל מקפנא ושורא בחדא אתפגרו :
טמעו בארעא תרעהא על די נכסו חזירא ואובילו מן דמיה עילויהון הוביד ותבר מזותהא מלכהא ורברבנהא גלו בני עממיא על דלא נטרו פתגמי אורייתא כאילו לא קבילו יתה בטורא דסיני אף נביאהא אתמנע מנהון רוח נבואת קודשא ולא אתאמר להון פתגם נבואתא מן קדם יי : יתבון

קראתי למאהבי לאותם שמראים עצמם כאוהבים : המה רמוני כגון בני ישמעאל. שהיו יוצאים לקראת הגולים כשהיו השבאים מוליכים אותם דרך עליהם ומראים עצמם כאלו מרחמים עליהם והיו מוציאים להם מיני מלוחים ונודות נפוחים כסבורים שהוא יין ואוכלים וצמאים ורוצים לשתות וכשמתיר הנוד בפיהו היתה הרוח נכנסת במעיו והוא מת · והוא שאמר הכתוב ביער בערב תלינו וגומר : לקראת צמא התיו מים · יושבי ארץ תימא בלחמו קדמו נודד : וישיבו את נפשם · כדי שישיבו את נפשם : חמרמרו · כווצו · ויש בלשון משנה כפלה לאור וכחמרו בני מעיה : בבית כמות · בתוך הבית היתה אימת שדים ומזיקין ומלאכי מות ומחוץ חרב האויב משכלת : כי אתה עשית · אתה גרמת לי שהם שונאים אותי שהבדלתני מאכלם וממשתיהם ומהתחתן בם אם נתחתנתי בהם היו מרחמים עלי ועל בני בנותיהם : הבאת יום קראת · הלואי והבאת עליהם יום המועד שקראת עלי : ויהיו כמוני · ברעה : תבא כל רעתם לפניך · יפקדו ויזכרו עונותם לפניך : ועולל למו · ופעול למו כמו גם במעלליו יתנכר : וכפרי מעלליו : איכה יעיב · יאפיל · כמה דאמר והשמים התקדרו בעבים : משמים ארץ · לאחר שהגביהם עד לשמים השליכם לארץ בבת אחת ולא מעט מעט מאיגרא רמא לבירא עמיקתא : הדום רגליו · שרפרף מרגלותיו וזה בית המקדש : נאות יעקב · בתי יעקב · לשון נוה : הגיע לארץ · השפילם לארץ : חלל ממלכה ושריה · אלו ישראל שהיו קרויים ממלכת כהנים : ושריה · מדרש אגדה יש אלו שרים של מעלה שהחליפם הממונה על האור מינה על המים והחליף כל הממונים לפי שהיו ברשעי ישראל בעלי שם המפורש ובוטחים הם שישביעו את שרי מעלה להצילם מאש ומים ומחרב ועכשיו כשהיה משביע את שר האש בשמו והוא משיב אין ממשלת זו בידי וכן כולם : השיב אחור ימינו · השיב עצמו כמשיב אחור ימינו מלהלחם בעד בניו : דרך קשתו · לפי שכך דרך קשת שהם חזקים לשום רגלו עליהם כשהם כופפים לכך נכתב בלשון דריכה : שפך כאש חמתו · כך חיבור המילה · שפך חמתו שהוא כאש . כי לא מצינו שפיכה של אש אלא אבל חמה כדכתיב שפוך חמתך על הגוים · וירב בבת יהודה · הרבה בכנסת יהודה תאניה ואניה צער ויללה : וירב · נקוד יוד קמץ שהוא לשון הרבה את אחרי . וירב העם ויעצמו מאד נקוד חירק שהוא לשון רבה את עצמו · וכן כל תיבה שפעל שלה בה״ כגון פנה זנה בכה כן דרכה לשמש כשהוא מחסר ממנה הה״ כשהוא מדבר עלי עצמו נקוד חירק כגון ויפן פרעה . וכשהוא מדבר על אחרים נקוד קמץ כגון ויפן זנב אל זנב · ויגל יהודה מעל אדמתו · ויגל מלך בבל את ישראל אשורה : ויחמוס · לשון כריתה · וכן יחמוס כגפן בוסרו · כחמסו עקביך כגן · כמו שגוזזין ירקות הגנה : שוכו מעוכתו · בשין כתיב שכן כתב שפיכך חמתו על בניו בחורבן ביתו כך נדרש במדרש קינות : שיחת מועדו · בית קדשי הקדשים ששם היה נועד לבניו שנאמר ונועדתי לך שם : מלך וכהן · צדקיהו המלך ושריהו כהן גדול : נאר · ביטל וכן נארת ברית עבדך : כיום מועד · שהיו שמחים ומשוררים בתוכו בקול רם כן נותנו האויבים בחורבנו קול שמחה : חשב ה׳ להשחית · זה ימים רבים שעלתה על דעתו כך שנאמר כי על אפי ועל חמתי היתה לי העיר הזאת להסירה מעל פני : נטה קו · של משפט ליפרע על עונותו : מבלע · מהשחית : חיל וחומה · חיל וחומה . שורא ובר שורא · חומה נמוכה שכנגד חומה גבוהה : טבעו בארץ שעריה · מדרש אגדה לפי שחלקו כבוד לארון שנא׳ שאו שערים ראשיכם לפיכך לא שלטה בהם בריה וטבעו בארץ · ורבותינו אמרו מעשה ידי דוד היו לפיכך לא שלטו בהם אויבים : אין תורה · אין בהם מורה הוראה : ישבו לארץ וגו׳ :

ישבו לארץ ידמו זקני בת ציון העלו עפר על ראשם חגרו שקים
הורידו לארץ ראשן בתולת ירושלם : כלו בדמעות עיני חמרמרו
מעי נשפך לארץ כבדי על שבר בת עמי בעטף עולל ויונק ב
ברחבות קריה : לאמתם יאמרו איה דגן ויין בהתעטפם
בחלל כחלל ברחבות עיר בהשתפך נפשם אל חיק אמתם : מה
אעידך מה אדמה לך הבת ירושלם מה אשוה לך ואנחמך בתולת
בת ציון כי גדול כים שברך מי ירפא לך : נביאיך חזו לך
שבותך שוא ותפל ולא גלו על עונך להשיב שביתך ויחזו לך משאות
שוא ומדוחים : ספקו עליך כפים כל עברי דרך שרקו
ויניעו ראשם על בת ירושלם הזאת העיר שיאמרו כלילת יפי
משוש לכל הארץ : פצו עליך פיהם כל איביך שרקו
ויחרקו שן אמרו בלענו אך זה היום שקוינהו מצאנו ראינו :
עשה יהוה אשר זמם בצע אמרתו אשר צוה מימי קדם הרס
ולא חמל וישמח עליך אויב הרים קרן צריך : צעק לבם אל
אדני חומת בת ציון הורידי כנחל דמעה יומם ולילה אל תתני
בלילה פוגת לך אל תדם בת עינך : קומי רני בליל לראש
אשמרות שפכי כמים לבך נכח פני אדני שאי אליו כפיך על
נפש עולליך העטופים ברעב בראש כל חוצות : ראה יהוה
והביטה למי עוללת כה אם תאכלנה נשים פרים עללי טפחים
אם יהרג במקדש אדני כהן ונביא : שכבו לארץ חוצות נער
וזקן בתולתי ובחורי נפלו בחרב הרגת ביום אפך טבחת ולא
חמלת : תקרא כיום מועד מגורי מסביב ולא היה ביום אף
יהוה פליט ושריד אשר טפחתי ורביתי איבי כלם :
אני הגבר ראה עני בשבט עברתו : אותי נהג וילך חשך ולא ב
אור : אך בי ישב יהפך ידו כל היום : בלה
בשרי ועורי שבר עצמותי : בנה עלי ויקף ראש ותלאה : במחשכים
הושיבני כמתי עולם : גדר בעדי ולא אצא הכביד נחשתי :

ישבו יתבין על ארעא שתקין סבי כנישתא דציון אסיקו עפר
סקלה על רישיהון קמארו סקין על בסריהון אחיתו לעפרא דארעא
רישיהון בתולתא דירושלם : כלו ספקו בדמען עיני אידגארן
מעי יתשד לארעא כבדי על תביר כנשתא דעמי כדו דצחו עולימיא
וינקיא בפתאות קרתא : לאמותם לאמהון אמרין רוביא דישראל
אן עיבור וחמר כד הוו צחיין כקטיל דחרבא מן צחותא בפתאות
קירייתא כד יתשד נפשהון מן כפנא לגו עטיף אמהון : מה
מה אסהיד בך מה אהי מדמה לך כנישתא דירושלם מה אחביר לך
אהי מנחם ליך בתולתא דכנישתא דציון ארום סגי תבריך כסגיאות
תביר גליימא רבא בעידן נחשוליה ומן הוא אסיא די יסי יתיך מן
מרעיך : נביאיך נביאי שקרא די בינך היכון אתנביאו ליך שקרא
ולית ממש לנבואתהון ולא פרסימו ית פורענותא דעתיד למיתי
עליך בגלל חוביך לאהדרותך בתיובתא אלהן נבאו ליך נבואת מגן
ומילי טעותא : ספקו שפקו עליך ידיהון כל עברי אורחא שריקו
בספותהון וטלטילו ברישיהון על כנישתא דירושלם אמרו בפומהון
הדא היא קרתא דהוו אמרין אבהתן דמלקדמין דהיא גמירת נואי
ושופרא חדוה לכל יתבי ארעא : פצו פתחו עליך פומהון כל
בעלי דבביך שרקו בספותהון ועסיאו בשיניהון ואמרו שיצינא
ברם דין יומא דהוינא מתינן אשכחנא חזינא : עשה עבד ייי
מה דחשיב גמר מימר פומיה די פקיד למשה נביא מן יומין קדמאין
דאי לא נטרין בני ישראל ית פיקודיא דייי עתיד לאתפרע מנהון פגר
ולא חס ואחדי עליך בעיל דבבא ארום יקר מעיקיך : צעק צוחת
לבהון קדם ייי דרחים עליהון שורא יקרא דציון זלגי כנחלא דמעין
יימם ולילייא לא תתנון תנחומין לצעריך לפייגא צלותא די לך ולא
תשתוק עינך מלמדמע : קומי קומי כנישתא דישראל שריא
בגלותא עסוקי במשנה בליליא ארום שכינתא דייי שריא לקבליך
ובפתגמי אוריתא בשירוי שפרפר שדיאי היך מיא עקמומית ליביך
והדרי בתיובתא וצליאי בבי כנישתא כל קבל אפי ייי טולי לותיה
בצלו ידיך על נפשת עולימיך דצחין בכפנא ברוש כל מחוזין : ראה חזי ייי ותהי מסתכל מן שמיא למן אסתקיפתא כדנן אם חזי לבנתא דישראל למיכל
פירי בטניהון עולימיא רגיגתא דהוו מלפפין בסדינין דמילתי ענת מידת דינא וכן אמרת אם חזי למקטל בבית מוקדשא דייי כהנא ונביאה כמה דקטלתון ית
זכריה בר עדו כהנא רבא ונביא מהימן בבית מוקדשא דייי ביומא דכפוריא על דאוכח יתהון דלא תעבדון דביש קדם ייי : שכבו דמכו על
ארעא דמחוזין עולימיא וסביא דהוו רגילין למשכוב על ברין דמילת ועל ערסין דשן דפיל בתולתי ורובי נפלו קטילין בחרבא קטלתא ביום רוגזך נכסתא ולא
חסתא : תקרא תהי קרי חירותא לעמך בית ישראל על יד משיחא היכמה דעבדת על יד משה ואהרן ביומא דפסחא דאתכנשון עולימי חזור חזור מן
כל אתר דאתבדרו תמן ביומא תקיף רוגזך ייי ולא הוה בהון שיזבא ושארא דלפיפית בסדינין ודרביתי בתפנוקי מלכין בעלי דבבי שיציאונון :
אני אנא גברא דחזא עניי בחוטרא דרדי ברוגזיה : אותי יתי דבר ואוביל חשוכא ולא לאנהרא : ברם בי יתוב יגלגל עלי מחתיה כל יומא :
בלה עתק בסרי ממכתשין ומשכי מן מחתא תבר גרמי : בנה בנה עלי כרכומין ואקיף קרתא ועקר רישי עממיא ושלהי אינון :
במחשכים בבית יסורין דחשוכא אותבני כמיתין דאזלין לעלמא אוחרן : גדר סגר בתרי בגין דלא אפוק מן טריקא יקר על ריגלוי כבלין דנחשא :

ישבו לארץ וגו' · כשמעו · ומדרש אגדה נבוכדנצר הושיבם לארץ כשמרד בו צדקיהו ועבר על שבועתו בא וישב לו בדפנה של אנטוכיא ושלח בה בשביל
סנהדרין ובאו לקראתו וראה אותם אנשים של צורה והושיב אותם בקתידראות של זהב ואמר להם סדרו לי תורתכם פרשה ופרשה ותרגמוה לו כיון שהגיע
לפרשת נדרים אמר להם אם הוא רוצה לחזור יכול הוא לחזור אמרו לו ילך אצל חכם ויתיר לו · אמר להם אם כן אתם התרתם לצדקיהו את שבועתו צ"ה
שמטום והושיבם לארץ וקשרו שערות ראשם בזנבות הסוסים וגררום : חמרמרו · רגרזילירט בלעז · דרך בני מעים כשמשליכם אדם לאור כווצי' ומתחמרמר' :
בעטף · בשמייר : מה אעידך ומה אדמה לך · לומר לך מה תתמהי על שברך הלא אף לאומה פלונית אירע כמותך : מה אשוה לך ואנחמך · כשבאה
צרה על אדם ואומר לו אף בפלוני עלתה כך תנחומים הם לו : שוא ותפל · דברים שאין בהן טעם · ובלשון לעז אפלטרימנט : ולא גלו על עונך · להוכיח
דרכך על פניך : להשיב שבותך · לייסר משובותייך שאקויסדורא · לשון שובבה שובבים · וילך שובב : ומדוחים · הדיחוך מעלי : שרקו · נופח
בפיו שיבליר בלעז · ודרך אדם לעשות כן הרואה דבר חשוב שחרוב וכלה : כלילת יופי · כל היופי היה שלה : פצו עליך פיהם · מפני מה הקדים פה לעין
מפני שהיו אומרים בפיהם מה שלא ראו בעיניהם : בצע אמרתו · כלה גזרתו כמו יבצע ידו ויבצעני : אשר צוה מימי קדם · מה שכתוב בתורה · ויספתי
ליסרה אתכם שבע : פוגת · הפגה טרישאלמינט כמו ויפג לבו : בת עינך · שחור של עין שקורין פרונילא : אשמורות · שתי חלקי הלילה שהלילה
נחלק בשלשה חלקים כמו שאמרו רבותינו במסכת ברכות : העטופים · אשפמיץ בלעז : עוללי טפחים · ילדים רכים · שעודן גדלים בטפוחי אמותם ·
ורבותינו אמרו על דואג בן יוסף שהיתה אמו מודדתו בטפחים בכל יום לתת זהב בבית המקדש לפי מה שהוא גדל ולבסוף אכלו : אם יהרג במקדש ה'
כהן ונביא · רוח הקדש משיבתם וכי נאה לכם שהרגתם את זכריה בן יהוידע מה שכתוב בדברי הימים שהוכיחם כשבאו להשתחוות ליואש ושמעו עליו ·
רוח לבשה את זכריה בן יהוידע והיה כהן ונביא והרגוהו בעזרה : תקרא כיום מועד · כמו קראת ולשון הווה הוא : מגורי · שכיני הרעים להאסף
עלי להשחית : אשר טפחתי ורביתי אויבי כלם · הילדים אשר טפחתי וגדלתי אותם בא האויב וכלה אותם . אני הגבר ראה עני · היה מתאונן ירמיה
לומר אני הגבר ראה עוני מכל הנביאים שנתנבאו על חורבן הבית שבימיהם לא נחרב הבית כי אם בימי : בשבט עברתו . של רודה ומכה הוא הקב"ה : אך בי
ישוב · אני לבדי לוקה תמיד כי כל תשובות מכותיו עלי : בלה בשרי · כמו לבול עץ : ויקף · הקיפני אש : ראש ותלאה כמו ראש ולענה · ומדרש אגדה
ראש זה נבוכדנצר לגלות יהויכין · ותלאה נבוזראדן שגמר המכה בימי צדקיהו : גדר בעדי · עשה חומה לנגדי להיות כלוא · ולא אצא : הושיב שביבותי
מחנות וגייסות של אורבים : הכביד נחשתי · עשה לרגלי נחושתים כבדים שלא אוכל לילך פירייש בלעז : שתם תפלתי ·

גם כי אזעק ואשוע שתם תפלתי : גדר דרכי בגזית נתיבתי עוה :
אדי דב ארב הוא לי אריה במסתרים : דרכי סורר ויפשחני
שמני שמם : דרך קשתו ויציבני כמטרא לחץ : הביא
בכליותי בני אשפתו : הייתי שחק לכל עמי נגינתם כל היום :
השביעני במרורים הרוני לענה : ויגרס בחצץ שני הכפישני
באפר : ותזנח משלום נפשי נשיתי טובה : ואמר אבד נצחי
ותוחלתי מיהוה : זכר עניי ומרודי לענה וראש : זכור תזכור
ותשות ותשיח עלי נפשי : זאת אשיב אל לבי על כן אוחיל : חסדי
יהוה כי לא תמנו כי לא כלו רחמיו : חדשים לבקרים רבה אמונתך
: חלקי יהוה אמרה נפשי על כן אוחיל לו : טוב יהוה לקוו לנפש
תדרשנו : טוב ויחיל ודומם לתשועת יהוה : טוב לגבר כי ישא על
בנעריו : ישב בדד וידם כי נטל עליו : יתן בעפר פיהו אולי יש תקוה
: יתן למכהו לחי ישבע בחרפה : כי לא יזנח לעולם אדני : כי
ויגה אם הוגה ורחם כרב חסדיו : כי לא ענה מלבו ויגה בני איש : לדכא
תחת רגליו כל אסירי ארץ : להטות משפט גבר נגד פני עליון :
לעות אדם בריבו אדני לא ראה : מי זה אמר ותהי אדני לא צוה :
מפי עליון לא תצא הרעות והטוב : מה יתאונן אדם חי גבר על
חטאו חטאו : נחפשה דרכינו ונחקרה ונשובה עד יהוה : נשא לבבנו
אל כפים אל אל בשמים : נחנו פשענו ומרינו אתה לא סלחת :
שכותה סכתה באף ותרדפנו הרגת ולא חמלת : סכתה בענן לך מעבור
תפלה : סחי ומאוס תשימנו בקרב העמים : פצו עלינו פיהם כל
איבינו : פחד ופחת היה לנו השאת והשבר : פלגי מים תרד עיני
על שבר בת עמי : עיני נגרה ולא תדמה מאין הפגות : עד ישקיף
וירא יהוה משמים : עיני עוללה לנפשי מכל בנות עירי : צוד

גם אף ארום אצוח ואצלי אסתתים בית
צלותי : גדר סגר אורחי במרמירין פסילן שבילי סראו : דוב
רובא מכמן הוא לי אריא דמיטמר בכבישא : דרכי אורחי סרב
ושסעני שויני צדו : דרך מתח קשתיה ועתדני היך פלגוסא
לגירא : הביא אעיל בכוליתי גירי תיקיה : הייתי הויתי
חוכא לכל פריצי עמי ומזמרן עלי כל יומא : אשבעני מרירת חיון
ארווני גידא : ויגרס ורוצץ בפרידן שיני כבע יתי בקיטמא : וקצת
מלמשאל שלם נפשי אנשיתי טיבותא : ואמרית הובד תוקפי וטובא
דהויתי אוריך מן קדם יוי : אדכר עניי נפשי ומה דאמרירו בי סנאי
ואשקין יתי גידין ורישי חיון : מידכר תדכר ותצלי עלי נפשי על
סיגופא : דא נחמתא אתיב על לבי בגין כן אוריך : טיבותא דיוי
ארום לא פסקו ארום לא אתמניעו רחמוהי : ניסין חדתין מרחיש
בצפרא סגיאה היא הימנותך : חולקי יוי אמרית נפשי על כן אוריך
ליה : טוב יוי לסוברין לפורקניה לנפשא דתבע אולפניה : טב
לאוריכא ולמשתיק עד דמטי פורקנא דיוי : טב הוא לגברא ארום
יאלף נפשיה לסוברא ניר פיקודיא בטליותיה : יתיב בלחודוהי
וישתוק ויסבול יסורין דאתין בגין יחודא רשמא דיוי דמשתלחין
לאתפרע מיניה על חובא קלילא דחב בעלמא הדין עד כד יחוס עלוהי
ויטלינון מיניה ויקבל אפי שלים לעלמא דאתי : יתן בעפרא פומיה
וישתטח קדם ריבוניה מאים אית סבר : יושיט למחי ליה ליסתא בגין
דחלתא דיוי יסבע קלנא : ארום לא ישלי יוי לעובדוי לעלם לממסרינון
בידא דסנאיהון : ארום אלהן ברישא יתבר ובתר כן יתוב וירחים
לצדיקיא כסגיאות טיבותיה : ארום מן בגלל דלא ענו גבר ית נפשי
ואעדי זחוחה מליביה בגין כן לא אסתקפא תבירא בבני אנשא :
למכבה לכבשא תחות לאכסא ריגלוי כל אסירי ארעא : ולמצלי דין
גבר מסכן כל קביל אפי עילאה : לעות לסרבא אנש מסכן במצותיה איפשר דמן קדם יוי לא יתגלי : מי מן הוא אנש אמר והות בישתא
מתעבדא בעלמא אלהן מן בגלל דעבדו מה דלא אתפקדו מן פומא דיוי : מפי אלהא לא תפוק בישתא אלהן על ברת קלא רמיזא בגין חטופין דאית מליאת
ארעא ובעידן דבעי למיגזר טובא בעלמא מן פום קודשא נפקא : מה ממון ישכח אנש דיחוב על יומי חיוהי גברא רשיעא על חובוי : נבלוש אורחתנא ונבקר
ונתוב בתיובתא קדם יוי : נטול לבבנא בריר ונרמי חטוף וגזילן מן ידנא וניתוב קדם יוי אלהנא שכינתיה בשמי מרומא : נחנא מרדנא סרבנא ומן בגלל
דלא הדרנא לותך אנת לא שבקת : טללתא עלנא ברגז ורדפתנא בגלותא קטלתא ולא חסתא : טללתא שמיא בעננא יקרא דילך מן בגלל דלא תעיבר לותך
צלותנא : טלטולין ורטושין שויתא יתנא ביני עממיא : פתחו עלנא פומהון כל בעלי דבבנא למגזר עלנא גזירין בישין : ואימתא וזיעא הוה לנא מנהון
רתיתא ותבירא : היך יבלין דמיא זלגת עיני דמעין על תבירא דכנשת עמי : עיני זלגת דמעין ולא תשתוק מלמבכי מדלית פאיג עקתי ומלא תנחומין לי :
עד כדו דיסתכי ויחזי עולבנייי מן שמיא : בכותא דעיני אסתקפת למרע נפשי על חורבן פילכי דעמי וביזול בנתא דירושלם קרתי : כמנא כמנו

שתם תפלתי . סתם חלונות הרקיע בפניה : נתיבותי עוה . אם באתי לבאת אני יוצאה בדרכים הסלולים בדרך ישרה מפני האויבים ובאה דרך עקלתון : דוב אורב הוא לי . הקב"ה נהפך לי לדוב אורב : דרכי סורר . לשון סירים קוצים קוץ אוטם מפזר קוצים בדרכים : ויפשחני . לשון פיסוק הרגלים שהעובר על הדרכים שאין מופשים צריך להרחיב צעדיו . וים דוגמתו בלשון תלמוד האי מאן דפשח דיקלא : ויציבני כמטרה . העמידני לנגד חציו לירות בי כמטרה אשבילא בלעז : בני אשפתו . חציו שנותנין בתוך אשפה שקורין קויברא : ויגרס בחצץ . וישבר . וגרסה נפשי דוגמתו וכן גרש כרמל : בחצץ . אבנים דקים שבתוך העפר שהיו לשין בעיסתן הגולים בתוך הגומות שחופרין בקרקע והחצץ נכנס לתוכה כשאמר הקב"ה ליחזקאל עשי לך כלי גולה לפתות בו ללוש בתוכו חרדה קטנה כדי שילמדו הם ויעשו כן כענין שנאמר והיה יחזקאל לכם למופת והם היו משחקי' עליו ולא עשו כן סוף שנשתברו שיניהם : הכפישני . כפה אותי באפר כבלי הכפוי על פיו ארכטיר בלעז וים דומה במסכת פישון הגמל במדה הכפושה . ואומר : אבד נצחי . אמרתי בלבי ברוב צרותי אבד עולמי וסברי : ומרודי נענועי . קומפלוייכט בלעז : זכור תזכור . נפשי את עוניי ומרודי ותשוח עלי : כך היא פשוטו לפי ענייני שיטת המקרא : ומדרש אגדה זכור תזכור ידעתי שסופך לזכור את העשוי לי . אבל תשוח עלי נפשי להמתין עד זמן הזכירה . ומכאן ייסד הפייט בזאת ידעתי כי יש לך לזכור אבל תשוח עלי נפשי עד שתזכור : זאת אשיב אל לבי . אחר שאמר לי לבי אבדה תוחלתי מה' אשיב זאת אל לבי : חסדי ה' כי לא תמנו . וכל הענין עד מה יתאונן וגומר . כי לא תמנו כמו האם תמנו לגוע חסדי ה' הם אשר לא תמנו ולא כלינו בעונינו : חדשים לבקרים . מתחדשים הם חסדים מיום אל יום : רבה אמונתך . גדולה היא הבטחתך ודבר גדול הוא להאמין בך שתקיים ותשמור מה שהבטחת לנו : טוב ויחיל ודומם . וי"ו של ויחיל יתירה כמו ואיה וענה . טוב שיחיל אדם וידום ויצפה לישועת ה' : ישב בדד . מי שאירע לו אבל וצרה ישב בגלמוד ויצפה לטובה : וידום . לשון המתנה כמו אם כה יאמרו אלינו דומו דיהונתן : כי נטל עליו . כי בעל הגזירות נטא עליו הגזירה זו : כי לא יזנח לעולם ה' . לכך טוב לידום : כי אם הוגה . את האדם מביא עליו יגון בשביל עונו . ואחר כך וריחם כרוב חסדיו . הוגה ויגא לשון תוגה הם : כי לא ענה ויגא בני איש מלבו . ומרצונו כי העון גורם . לדכא תחת רגליו . מוסב על כי לא ענה מלבו להיות מדכא תחת רגליו וגו' . ולא להטות משפט גבר וגו' . ולא לעוות אדם בריבו . כל אלה ה' לא ראה . לא נראה לו ולא עלתה לפניו במחשבתו לעשות כן : לא ראה . לא הוכשר בעיניו שיעוותו ביום דין של מעלה . אדם בריבו . כמו מה ראית כי עשית וגו' : מי זה אמר ותהי . מפי עליון . ואם באתי לומר לא מידו באתה אלי הרעה הזאת מקרה הוא שהיה לי . אין זאת כי אם בין רעות בין טובות : מי זה אמר ותהי אם ה' לא צוה ומפיו לא תצא הן רעה הן טוב . אבל מה יש להתאונן אדם חי גבר על חטאיו . כל איש ואיש יתאונן על חטאיו כי הם המביאים עליו הרעה : אל כפים . אל העננים אל שמים . כמה דאמר והנה עב קטנה עולה ככף איש . וכן על כפים כסה אור . ומדרש רבותינו נשא לבבנו באמת להקב"ה כאדם הרוחץ בנקיון כפיו שמשליך מידיו כל טינוף : כן מודה ועוזב ירוחם . והמודה ואינו עוזב כטובל ושרץ בידו : נחנו פשענו ומרינו . זה דרכינו על ידי יצר הרע : אתה לא סלחת . לך נאה הסליחה כי כן דרכך : סכות באף . חבבת את האף להיות מחיצה בינך ובינינו ותרדפנו בו : סחי ומאוס . הוא נוע בלשון משנה כיחו וניעו . שניטח מתוך הריאה ויוצא דרך הגרון : תשימנו . לשון הווה הוא . פחד ופחת . כשנכנסו מפני הפחד נפלנו אל הפחת . שוחה : השאת . לשון שאייה כמו השאת : מאין הפוגות . מאין חליפין והעברה : עיני עוללה לנפשי מכל בנות עירי . ירמיה ממשפחת כהנים היה ואומר עיני בדמעה עוללה ומזולה פני על נפשי מכל בנות עירי : עוללה . לשון נוול כמו ועוללתי בעפר קרני : מכל בנות עירי . ממשפחתי יש לה לבכות מכל משפחות העיר שהיתה נבחרת לקדושה ולעבודת הקב"ה מכל ישראל :

כמנו לי היך כצפרא בעלי דבבי על מגן : צמתו עמרו בגובא חיי
ורגמו אבנא בי : שטו מיא על רישי אמרית במימרי אתגזרית מן
עלמא : צליתי לשמך יי מן גוב ארעיתא : צלותי קבילתא בזמנא
ההיא וכען לא תכסי אודנך מלקבלא צלותי לארווחותני בגין בעותי
: קריבתא מלאכא לשזבותי ביום דצליתי לך אמרת במימרך לא
תדחל : נציתא יי לעברין מצותא לנפשי פריקתא מן ידיהון חיי :
חזיתא יי סרוך דסריכו לי דון דיני : גלי קדמך כל נקמתהון כל
מזימתהון עלי : שמיע קדמך כסופיהון יי כל מזימתהון עלי : סיפות
קמין עלי והגיונהון עלי כל יומא : מותביהון וזקיפתהון אסתכל
אנא זמריהון : תתיב להון גמולא בישא יי כעובדי ידיהון : תתן
להון תבירות לבא ושלאהותך שלהי להון : תרדופינון ברוגזא
ותשיצינון מתחות שמי מרומא דיי :
איכה היכדין עמא דהב בית מוקדשא אשתני זיו פלטין בחיר
משתדיין מרגלאון קדישין בריש כל מחוזין : בני בני ציון יקירין
דמתילין איקונהון לדהב טב היכדין הוו עממין מסאבין מחתין יתהו'
מלקביל עריסיהון ומסתפלין בהון בגין דילדון כשיהון בבנין שפיריא
בשופריהון ואתחשבו ללגינין דחסף עובדי ידי פחרא : גם אף
בנתא דישראל מפנקאתא לבני עממיא דדמין לחורמנא טלשן ת
תדיהן וריבי כנישתא דעמי מסירין לאכזראין ואמהון ספדן עליהון
כנעמיא במדברא : דבק אדביק לשן עולימא למוריגיה בצהותא
טליא תבעו לחמא מושיט לית להון : האוכלים דהוו אכלין
תפנוקין אשתממו במחוזין דאתרביאו על צבע זהרי גפינו קקלאתן
: ויגדל וסגי חובת כנישתא דעמי מן חובת סדום דאתהפיכת
כשעתא ולא שריאו בה נביאיא לאתנבאה לאהדרותה בתיובתא :
זכו הוו בירין נזירהא יתיר מתלגא שעטו יתיר מן חלבא סמיקו
חיזו יתיר מן יוהרין וכשבזיזא פרצופיהון : חשך חשך מן אוכמתא
דגלותא ריוויהון לא אשתמודעו במחוזין אדק משכיהון על גרמיהון
פריך הוה כקיסא : טובים מעלי הוו קטילי סייפא יתיר מן קטילי
כפן דקטולי סייפא דייבין כד אינון מבזעין בכריסיהון מן מה דאכלו מעלל חקלא ונפיחי כפנא פריק כריסיהון מן מיכלא : ידי ידי נשייא דהואן מרחמין
על מסכינין בשילו עולימיהן הוו למסעד להון ביום תבר די אתברת כנישתא דעמי : כלה סף יי ית חמתיה שדא על ירושלם ית תקוף רוגזיה ואסיק בעור
אשתא בציון ואכלת אשותהא : לא לא הוו מהימנין מלכוות ארעא וכל דיירי תבל ארום יעול נבוכדנצר רשיעא ונבוזראדן בעיל דבבא לכבשא עמא
בית ישראל בתרעיא דירושלם : מחטאת ענת מידת הדין וכן אמרת לא הות כל דא אלהן מחובת נבואהא דמכבן לה נביאות שיקרא ומעווית כהנהא
דאסיקו קטורת בוסמין לטעוותא ואינון גרמו לאתשד בגוה דם זכאין : נעו איתטלטלו עוירין במחוזין אטנפו בדם קטולין בחרבא ועל דלא הוו יכלין
למיחמי קריבו בלבושיהון : סורו זורו ממסאבא קרו עממיא זורו זורו לא תקרבון בהון ארום אתקוטטו אף

צרוני כצפור איבי חנם : צמתו בבור חיי וידו אבן בי : צפו מים
על ראשי אמרתי נגזרתי : קראתי שמך יהוה מבור תחתיות :
קולי שמעת אל תעלם אזנך לרוחתי לשועתי : קרבת ביום אקראך
אמרת אל תירא : רבת אדני ריבי נפשי גאלת חיי : ראיתה יהוה
עותתי שפטה משפטי : ראיתה כל נקמתם כל מחשבתם לי :
שמעת חרפתם יהוה כל מחשבתם עלי : שפתי קמי והגיונם עלי
כל היום : שבתם וקימתם הביטה אני מנגינתם : תשיב
להם גמול יהוה כמעשה ידיהם : תתן להם מגנת לב
תאלתך להם : תרדף באף ותשמידם מתחת שמי יהוה :
ד איכה יועם זהב ישנא הכתם הטוב תשתפכנה אבני קדש
בראש כל חוצות : בני ציון היקרים המסלאים
תנים בפז איכה נחשבו לנבלי חרש מעשה ידי יוצר : גם תנין חלצו
שד היניקו גוריהן בת עמי לאכזר כיענים במדבר : דבק לשון
יונק אל חכו בצמא עוללים שאלו לחם פרש אין להם :
האכלים למעדנים נשמו בחוצות האמנים עלי תולע חבקו
אשפתות : ויגדל עון בת עמי מחטאת סדם ההפוכה כמו רגע
צחו ולא חלו בה ידים : זכו נזיריה משלג צחו מחלב אדמו עצם
מפנינים ספיר גזרתם : חשך משחור תארם לא נכרו בחוצות
צפד עורם על עצמם יבש היה כעץ : טובים היו חללי חרב
מחללי רעב שהם יזבו מדקרים מתנובת שדי : ידי נשים
רחמניות בשלו ילדיהן היו לברות למו בשבר בת עמי : כלה
יהוה את חמתו שפך חרון אפו ויצת אש בציון ותאכל יסדתיה :
כל לא האמינו מלכי ארץ וכל ישבי תבל כי יבא צר ואויב בשערי
עונות ירושלם : מחטאת נביאיה עונת כהניה השפכים בקרבה דם
צדיקים : נעו עורים בחוצות נגאלו בדם בלא יוכלו יגעו
בלבשיהם : סורו טמא קראו למו סורו סורו אל תגעו כי נצו

צמתו בבור חיי · בבית הכלא · צמתו · אסרו · כמו צומת הגידין · מבעד לצמתך · איסטרייטור : וידו אבן בי · על פי האגדה כך עשו לדניאל וירמיה ראה
ברוח הקדש · שעתידים לעשות לו כך והוא מקונן עליהם לעתיד · ואעפ״י שכתוב בו בבור חיי שאיני יכול לעלות מתוכו לא שתו לבם גם לזאת עד שידו אבן בי : צפו מים וגו׳ ·
שבזמן שבא אדם במים עד מתניו עדיין יש תקוה אבל אם צפו המים על ראשו אז אומר אבדה תקותי אבל אני איני עושה כן אלא קראתי וגומר : צפו מים ·
אומות העולם : קרבת ביום אקראך · כך היית רגיל בימים הראשונים לקרב אלי ביום קוראי : רבת ה׳ ריבי נפשי · בימים שעברו : ראית ה׳ עותתי ·
בצרה הזאת שעוותו בי אויבי : שפטה משפטי · כאשר עשית כבר : מגינת לב · שבר לב כמה דאת אומר אשר מגן צריך בידיך · ד״א מגנת לב
אוטם הלב צרה ולאה אשר היא כמגן ככנוי לבם · המפורשו בלשון תוגה ויגון טועה שאין נון נופלת בו שהנון ביגון איגו שורש לא כנון כון של המון · מגזרת
המו גוים וכנון כון של קלון מגזרת כייה וכן נון של שברון מגזרת שבר · שממון מגעון : תאלתך · לשון נואלו שרי צוען :
איכה יועם זהב · קינה זו נאמרה על יאשיהו כמו שנאמר בדברי הימים הלא היא כתובה על ספר הקינות ועמו חיבר בתוך הקינה את שאר בני ציון : יועם
זהב · יכהה כמו דאת מתרגם כהה עמיא : זהב · מראית פנים המצהיב כזהב : ישנא · ישתנה ממראיתו : הכתם · קבועת כלי נוי הזהב שהם לעדי
קרוי כתם : אבני קדש · בנים המאירים כאבנים טובות · ומדרש אגדה כל רביעית דם שיצא מיאשיהו בכל חץ וחץ שנעצו בו היה ירמיהו קוברה במקומה ·
ועליה הוא קורא : תשתפכנה אבני קדש : המסולאים בפז · הרואה אותם אומר ראו תוארם של אלו כמראית פז ·
וכן לא תסולה בכתם אופיר · בכתם טהור לא תסולה · סולו לרוכב בערבות · לשון הילול וערך הן : כנבלי חרש · כדי חרש שנותנים בהן יין כגון נבלי יין
ונבליהם ינפצו : גם תנין · אעפ״י שאכזרי הוא חולצו שד כשרואה את בנו בא מרחוק רעב חולץ שדיו מתוך כרתיקו שיש לו כיסוי על דדיו ומוציאו מתוכו
כדי שלא יראהו בנו מכוסה ויחזור לאחוריו והיניקו גוריהן : בת עמי לאכזר · רואי׳ את בניהם צועקים ללחם ואין פורס להם שחייהם קודמי׳ להם לחיי בניהם
מחמת הרעב : האמונים עלי תולע · על בגדי צבעונין · האמונים · לשון ויהי אומן את הדסה : אשפתות · אשפות של זבל שוכבים על האשפות בחוץ :
ויגדל עון וגומר · פורענותם מוכיח עליהם שגדול עונם משל סדום : ההפוכה כמו רגע · שהרי סדום לא נמשכה צרתה ברגע אחד נהפכה : ולא חלו בה
ידים · ידי האויב כי על ידי המלאכים נהפכה · ויש מדרשי אגדה ואינו מיושב על סדר המקראות : זכו נזיריה · שריה כמו נזר וכתר · ואני אומר נזיריה ממש
שהיו מגודלי שער ונאים ביותר · ומוסב על בת עמי : אדמו עצם מפנינים · אותם שהיו מראיתם אדום מפנינים וגזרתם כמו ספיר חשך תארם משחמים ·
משחור הוא פחם : עצם לשון מראה · כמו וכעצם השמים לטוהר · קולור בלעז : צפד · נקמט ונתחבר ואין לו דמיון : שהם יזובו מדוקרים וגו׳ · חללי הרעב
היו נפוחים מרית תנובות השדה שהיו האויבים בולים בשר על העשבים חוץ לחומה והריח נכנס לתוך נפוחי הרעב וכריסן נבקעת ופרסם זב מיתת ניוול
יותר מהרוגי חרב : מדוקרים · מבוקעים . בין נפיחת רעב בין ביקוע חרב קרוי דקירה : מתנובות שדי · מטרטים ועשבים שמלקטים ואוכלים רב פרשם
ומאום : לברות · למאכל כמו לא ברא אותם לחם להברות את דוד : כלה את חמתו · אשר בערה בו כמה שני׳ עתה כלה אותם בהנקמו מהם : מחטאות נביאיה ·
של שקר היתה לה הרעה הזאת : נעו עורי׳ בחוצות · כשהיו העורים הולכים בשוק היו נעים ורגליהם נטמטים בדם ההרוגים שהיו הרשעים הורגים בתוכה :
נגואלו בדם · נתלכלכו בדם · עד אשר לא יוכלו הקריבים אליהם ליגע בלבושיהם והיו קוראים אליהם סורו מעלינו אתם הטמאים המלוכלכים : כי נצו ·
לשון ערחון ולכלוך . כמו מורגלתו בנוצתה דמתרגמינן באוכליה · כך חברו מנחם : גם נעו ·

גם נעו אמרו בגוים לא יוספו לגור : פני יהוה חלקם לא יוסיף
ת גו להביטם פני כהנים לא נשאו זקנים לא חננו : עודינה תכלינה
עינינו אל עזרתנו הבל בצפיתנו צפינו אל גוי לא יושע : צדו
צעדינו מלכת ברחבתינו קרב קצנו מלאו ימינו כי בא קצנו :
קלים היו רדפינו מנשרי שמים על ההרים דלקנו במדבר ארבו
לנו : רוח אפינו משיח יהוה נלכד בשחיתותם אשר אמרנו
בצלו נחיה בגוים : שישי ושמחי
יושבת בת אדום יושבתי בארץ עוץ גם עליך תעבר כוס תשכרי ותתערי :
תם עונך בת ציון לא יוסיף להגלותך פקד עונך בת אדום גלה
ה על חטאתיך : זכר
הביטה יהוה מה היה לנו הביט וראה את חרפתנו : נחלתנו נהפכה
ואת לזרים בתינו לנכרים : יתומים היינו אין אב אמתינו כאלמנות :
מימינו בכסף שתינו עצינו במחיר יבאו : על צוארנו נרדפנו
ולא יגענו לא הונח לנו : מצרים נתנו יד אשור לשבע לחם : אבתינו
ואיגם צ חטאו איגם אנחנו עונתיהם סבלנו : עבדים משלו בנו פרק אין
מידם : בנפשנו נביא לחמנו מפני חרב המדבר : עורנו כתנור
נכמרו מפני זלעפות רעב : נשים בציון ענו בתלת בערי יהודה :
שרים בידם נתלו פני זקנים לא נהדרו : בחורים טחון נשאו
ונערים בעץ כשלו : זקנים משער שבתו בחורים מנגינתם : שבת
משוש לבנו נהפך לאבל מחלנו : נפלה עטרת ראשנו אוי נא
לנו כי חטאנו : על זה היה דוה לבנו על אלה חשכו עינינו :
על הר ציון ששמם שועלים הלכו בו : אתה יהוה לעולם תשב
כסאך לדר ודור : למה לנצח תשכחנו תעזבנו לארך ימים :
ונשובה השיבנו יהוה אליך ונשובה חדש ימינו כקדם : כי אם מאס
מאסתנו קצפת עלינו עד מאד :
השיבנו יהוה אליך ונשוב חדש ימינו כקדם :

אף אתטלטלו אמרו במיהויהון בשלותהון דביני עממיא לא יוסיפון למידר : פני מן קדם אפי יי אתפליגו לא יוסיף לאסתכלא בהון בגין כן אומיא רשיעיא אפי כהניא לא סברו ועלוי סביא לא חסו : עודנה עוד ספאן עינגא לאסתכלא לסייעא דהוינא מתיבן לרומאי ואתהפיך לנא להבלו בסכותנא דאסתכינא לרומאי דאינון עמא דלא יפרוק : צדו הינון צדין שבילנא מלמיהך לרוחצן בפלטייתנא אמרנא קרב סופנא אתמליאו יומנא ארום מטא סופנא : קלים קלילין הוו רדיפנא יתיר מנשרי שמיא על טוריא אדליקו יתנא במדברא כמנו לנא : רוח מלכא יאשיהו דהוה חביב לנא כנשמת רוח חיין דבאפנא והוה מתרבי במשח רבותא דיי אתחד במיצד חיבוליהון דמצראי דהוינא אמרין עלוהי בטלל זכותיה ניחי ביני עממיא : ששי חדיאי ובדיחי קושטנטינא קרתא דאדום רשיעא דמתבניא בארעא ארמינאה בסגיאין אוכלוסין דמן עמא דאדום אף עלייך עתיד למיתי פורענותא ויצדון יתיך פרכוואי ותעיבר עלייך כס דלווט תרווי ותתרוקיני : תם ובתר כן ישלם עויתך כנישתא דציון ותתפרקין על ידוי משיחא ואליהו כהנא רבא ולא יוסיף יי תוב לאגלותך ובההיא זמנא אסער עויתיך רומי רשיעא דמתבניא באיטליא ומליא אוכלוסין מבני אדום וייתון פרסאי ויעיקון לך ויצדון יתך ארום אתפרסם קדם יי על חובתיך : זכור הוי דכיר יי מה דאיתגזר למהוי לנא אסתכל מן שמיא וחזיית כסופנא : נחלתנו אחסנתנא אתהפכת לחלונאי ביתנא לעמין נוכראין : יתומי הוינא מתילין ליתמין דלית להון אבא אמהתנא כארמלן דאזלו גבריהון בקירוי ימא ומספקא להון אם אינון קיימין : מימינו מימנא בכספא שתינא קיסנא בדמין ייתון : על על פירקת צוורנא אטעננא כד הוינא אזלין בשביתא חמא נבוכדנצר רשיעא סרכיא דבני ישראל דאזלין ריקנין פקיד לחייטא ספרי אוריתא ולמעבד מנהון גואלקאן ומליאו יתהון מן פרידא די על ספר פרת וטענינהו על צווריהון בההיא זימנא לעינא לא הות ניחא לנא : מצרים מצרים יהבנא סטר לאתפרנסא תמן ולאתור למסבע לחמא : אבותינו אבהתנא חבו וליתהון בעלמא ונחנא בתריהון עויתהון סוברנא : עבדים בנוי דחם דאיתיהיבו עבדין לבנוי דשם אינון שליטו בנא פריק לית מידהון : בנפשנו בנפשנא נייתי לחם פרנסותנא מן קדם קטול דחרבא דאתי מן סטר מדברא : עורנו משכנא היך תנורא אתקדרו מן קדם מפח כפנא : נשים נשיא דהוו נסיבן לגבר בציון אתעניאו מן רומאי ובתולתא בקירוי יהודה מן כשדאי : שרים רברבנין בידיהון אצטליבו אפי סביא לא סברו : בחורים רובין ריחיא נטלו וטליא בצליבת קיסא תקלו : זקנים סביא מתרע סנהדרין אתבטילו ורובין מן בית זמריהון : שבת בטיל חדות ליבבנא אתהפיך לאבלא חינגנא : נפלה נפלא כלילא דרישנא ווי לנא ארום חבנא : על על דין בית מוקדשא דאתצדי הוה חליש לבבנא ועל אילין עמא בית ישראל דאזלו בגלותא מתמן הוו חשיכן עיננא : על על טורא דציון דהוא צדי תעלין הליכו ביה : אתה את הוא יי לעלם בית מותבך בשמי מרומא כורסי יקרך לדרי דריא : למה למה לעלמין תשלינגא תשבקיננא לאוריכות יומין : השיבנו אתיב יי יתנא לותך וניתוב בתיובתא שלימתא תחדת יומנא לטב כזמן יומיא טביא דהוו מלקדמין : כי ארום אלהן מיקץ תיקוץ בנא רגזתא עלנא עד לחדא : השיבנו

יתקק סימן

גם נעו · נשמטו נדם : פני ה' חלקם · פנים של זעם מאת הקב"ה חלקם והפרידם בגוים למען אשר פני הכהנים לא נשאו בהיותם בשלוותם : עודינה תכלינה עינינו אל עזרתינו הבל · כשבאת עלינו הרעה עדיין היו עינינו צופות אל חיל פרעה שנאמר בהם ומצרים הבל וריק יעזורו שהיו מבטיחים אותנו בעזרה ולא באו כמו שנאמ' בהם הנה חיל פרעה היוצא לכם לעזרה שב לארצו מצרים' · מצינו במדרש קינות שהיו בים בספינות רמז הקב"ה לים והניף לפניהם גודות כפוחים כמין מעי אדם כנערים במים אמרו זה לזה הגודות הללו הם אבותינו אנשי מצרים שטבעו בים מחמת היהודים הללו ואנחנו יוצאים לעזרתם עמדו וחזרו לאחוריהם : צפינו · חכינו : צדו צעדינו · ארבו את צעדינו : מלכת ברחובותינו · כמו ואשר לא צדה · ואתה צודה את נפשי : משיח ה' · הוא יאשיהו : כמו שנאמר בדה"י ויקונן ירמיהו על יאשיהו · בשחיתותם · בגומים שחפרו לנו : ששי ושמחי בת אדום · שנבאה ירמיהו על חורבן בית שיכי מיחרבוהו רומיים : שישי ושמחי · לפי שעה אבל סופך שגם עלייך תעבור כוס הפורענות ותשכרי ממנו : ותתערי · ותקיאי כמו ותער כדה : תם עונך בת ציון · לקית על כל חטאתיך : לא יוסיף להגלותך · מגלות אדום ולהלן עוד : מימינו בכסף שתינו · שהיו יראים לשאוב מים מן הנהר מפני האויבים והיינו קונים מהם בכסף : על צוארינו נרדפנו · בעול עבודה קשה יגענו לאסוף מזון ונכסים ולא הונח לנו יגיענו בידינו האויבים גוזלים וחוטפים הכל במסים ובגלגליות וארנוניות : מצרים נתנו יד · דרך אדם הנופל ורוצה לעמוד מושיט יד למי שאפשר לעזור לו ואף כאן למצרים הושטנו יד שיעזרונו : ולאשור שישביענו בלחם : נתנו · כמו נתננו · דגשות הנון משמשת במקום נון שנייה · וכן כי ממך הכל ומידך נתנו לך · וכן ונתנו את בנותינו להם : בנפשנו נביא לחמנו · בסכנת נפשנו היינו מסוכנים כשהיינו מביאים מזונותינו מן השדה : מפני חרב המדבר · נכמרו · נתחממו · וכן כי נכמרו רחמיו ובלשון תלמוד ים הרבה על הכמר ענבים מכמר ביסרא : זלעפות רעב · ורוח זלעפות לשון שריפה ושריפה : טחון נשאו · כשהיו האויבים מוליכין אותנו בקולרין היו נותנים על כתפיהם ריחיים ומשאות כדי לייגעם · וכן : בעץ כשלו · כשל כחם · ולשון כשלון נופל בתשות כח כמו שנאמר בעזרא ויאמר יהודה כשל כח בסבל וכן הכשיל כחי : על זה היה דוה לבנו ונומר · על המפורש במקרא של אחריו : על שהם הר ציון ושועלים הלכו בו : ואתה ה' · ידענו כי לעולם תשב · הואיל וכן : למה לנצח תשכחינו · הלא נשבעת לנו כן וכשם שאתה קיים כך שבועתך קיימת : כי אם מאוס מאסתנו · בשביל שחטאנו לא היה לך להרבות קצף עד מאד כאשר קצפת : השיבנו ה' · מפני שמסיים בדברי תוכחה הוצרך לכפול מקרא שלפניו פעם אחרת · וכן ישעיהו ותרי עשר וקהלת :

דברי

דברי קהלת בן דוד מלך בירושלם : הבל הבלים אמר קהלת הבל הבלים הכל ת
הבל : מה יתרון לאדם בכל עמלו
שיעמל תחת השמש : דור הלך ודור בא והארץ לעולם עמדת :
וזרח השמש ובא השמש ואל מקומו שואף זורח הוא שם : הולך אל
דרום וסובב אל צפון סובב סבב הולך הרוח ועל סביבתיו שב
הרוח : כל הנחלים הלכים אל הים והים איננו מלא אל מקום
שהנחלים הלכים שם הם שבים ללכת : כל הדברים יגעים לא
יוכל איש לדבר לא תשבע עין לראות ולא תמלא אזן משמע :
מה שהיה הוא שיהיה ומה שנעשה הוא שיעשה ואין כל חדש תחת
השמש : יש דבר שיאמר ראה זה חדש הוא כבר היה לעלמים אשר
היה מלפנינו : אין זכרון לראשנים וגם לאחרנים שיהיו לא יהיה
להם זכרון עם שיהיו לאחרנה : אני קהלת הייתי
מלך על ישראל בירושלם : ונתתי את לבי לדרוש ולתור בחכמת
על כל אשר נעשה תחת השמים הוא ענין רע נתן אלהים לבני ה
האדם לענות בו : ראיתי את כל המעשים שנעשו תחת השמש

פתגמי

פתגמי נבואה דאתנבא קהלת הוא שלמה בר דוד מלכא דהוה בירושלם : הבל כד חזא שלמה מלכא דישראל ברוח נבואה ית מלכות דרחבעם בריה דעתיד לאתפלגא עם ירבעם בר נבט וית ירושלם ובית מוקדשא דאינון עתידין למחרב וית עמא בני ישראל די אינון עתידין למגלי אמר במימריה הבל הבלים עלמא הדין הבל הבלים כל מה דטרחית אנא ודוד אבא כוליה הבלו : מה מה מותר אית לאנש בתר די מות מן כל טורחיה דהוא טרח תחות שמשא בעלמא הדין אילהן למעסק באוריתא לקבלא אגיר שלים לעלמא דאתי קדם מרי עלמא : דור אמר שלמה מלכא ברוח נבואה דרא טבא דצדיקיא דאזיל מן עלמא בגין חובי דרא בישא ודשיעא דעתידין ל למיתי בתריהון וארעא לעלמי עלמין קיימא לסוברא פורענותא דאתי על עלמא בגין חוביהון דבני אנשא : וזרח ויזרח שמשא בימָמא מן סטר מדינחא ואעיל שמשא לסטר מערב בליליא ולאתריה שחיף ואזל אורח תהומא ודנח למחר מן אתר דהוא נח מתמן ם מאיתמלי : הולך אזיל כל סטר דרומא בימָמא ומחזר לסטר צפונא בליליא אורח תהומא מחזר מחזר ואזיל לרוח עיבר דרומא בתקופת ניסן ותמוז ועל סחרנוהי תייב לרוח עיבר ציפונא בתקופת תשרי וטבת נפיק מחרכי מדינחא בצפרא ואעיל לחרכי מערבא ברמשא : כל כל נחליא ומבועי מיא אזלין ונגדין למי אוקיינוס דמסחר לעלמא כגושפנקא ואוקינוס ליתוהי מתמלי ולאתר דנחליא אזלין ונגדין תמן אינון תייבין למיזל מצנורי תהומא : כל כל פתגמיא דעתידין למהוי בעלמא אישתלהיאו בהון נביאיא קדמאין ולא יכילו למשכח סופיהון ברם הכילית ליה רשו לגבר למללא בית דעתיד למיתי בתרוהי ולא יכילא עינא למחזי כל מה דעתיד למהוי בעלמא ולא יכילא אודנא לאתמלאה מלמשמע כל פתגמי כל דיירי ארעא : מה מה דהוות מן קדמת דנא הוא עתיד למהוי בתר כן ומה דאתעביד מן קדמת דנא הוא עתיד לאתעובדא עד סוף כל דריא עלמא ולית כלום פתגם חדת בעלמא הדין תחות שמשא : יש אית פתגם דיימר אינש חזי דין פתגם חדת הוא הא כבר הוה לעלמין ביומי דריא די הוו לקדמנא : אין לית דוכרנא לדריא קדמאין ואף לבתראין דעתידין למהוי לא יהי להון דכרנא עם דריא דיהון ביומי מלכא משיחא : אני כד הוה שלמה מלכא יתיב על כורסי מלכותיה אתגבה לביה לחדא על עתריה ועבר על מימרא דייי וכנש סוסון ורתיכין ופרשין סגיאין וצבר כספא ודהבא לחדא ואתחתן בעממין נוכראין מן יד תקיף רוגזא דייי עלוהי ושדר לותיה אשמדיי מלכא דשידי וטרד יתיה מן כורסי מלכותיה ונטל גושפנקיה מן ידיה בגין דיהך מטלטל וגלי בעלמא לאוכחותיה והוה מחזר על כרכי פילכי וכרכי ארעא דישראל בכא ופגן ואמר אנא קהלת דהוי שמי שלמה מתקרי מן קדמת דנא הויתי מלכא על ישראל בירושלם : ונתתי ומסרית ית לבי למתבע אולפן מן קדם ייי בזמן דאתגלי לי בגבעון לאללותי ולמשאל יתי מה אנא צבי מיניה ואנא לא תבעית מיניה אלהן חוכמתא למידע בין טב לביש וסוכלתנו על כל מה דאתעביד תחות שמשא בעלמא הדין וחזית כל עובדי בני אנשא חייבא גוון ביש די יהב ייי לבני אנשא לאסתגפא ביה : ראיתי חזיתי ית כל עובדי בני אנשא די אתעבידו תחות שמשא בעלמא הדין והא

דברי

דברי קהלת. כל מקום שנאמר דברי אינו אלא דברי תוכחות. אלה הדברים אשר דבר משה. וישמן ישורון. דברי עמוס. שמעו את הדבר הזה פרות הבשן. דברי ירמיהו. שאלו נא וראו אם יולד זכר וגומר. אלה דברי דוד. ובליעל כקוץ מונד כולהם: דברי קהלת. וזרח השמש: כל הנחלי' הולכים אל הים. כינה את הרשעים בחמה ובלבנה ויש שאין להן מתנת שכר כך שנוייה בסיפרי. ולמדתי משם שהענין מדבר ברשעים והמשילם לתגבורת החמה ששופה שוקעת. דבר אחר כל הנחלים הולכים אל הים מהשל בעובדי ע"ז ולומר שוטים המשתחוים למים סבורים שים בהם ממש לפי שרואין את הים הגדול שכל הנחלים הולכים בו זה אינו מלא ואינן יודעין להבין כי אל המקום שהנחלים הולכי' שם הם שבים ללכת שמימי הנהרות ההולכים לתוך הים הם מים עצמם שהלכו כבר הם נובעו' מתחת התהום והולכים למעלה מן הרקיע עד הים וחוזרים ונובעים לפיכך אין הנהרות פוסקים ואין הים מלא ולא מפני שים בהן ממש: קהלת. על שם שקיהל חכמות הרבה. וכן במקום אחר קורהו אגור בן יקא. שאגר כל החכמה והקיאה. ום בדרשני אומר שהיה אומר כל דבריו בהקהל: מלך בירושלם. עיר החכמה: הבל הבלים אמר קהלת. קהלת קורא תגר ואומר על כל יצירת ז' ימי בראשית שהכל הבל של הבלים הוא. הבל. כקוד חטף פתח לפי שהוא דבוק כלומר הבל שבהבלים. שבעת הבלים כנגד מעשה שבעת ימי בראשית: מה יתרון. שכר ומותר. תחת השמש. תמורת התורה שהיא קרויה אור שנאמר ותורה אור: כל עמל. שהוא מחליף בו את עסק התורה מה שכר בו: דור הולך ודור בא. כל מה שהרשע יגע ועמל לגזול אינו מכלה את מעשיו כי הדור הולך ודור אחר בא ונוטל הכל מיד בניו כענין שנאמר בניו ירצו דלים: והארץ לעולם עומדת. ומי הם המתקיימים הענוים הנמוכים המגיעים עצמם לארץ כענין שנאמר וענוים יירשו ארץ. ומדרש תנחומא אומר כל צדיקי ישראל כקראו ארץ חפץ שנאמר ואתם תהיו ארץ חפץ: וזרח השמש וגומר. דור הולך ודור בא. כאשר השמש תזרח שחרית ותשקע ערבית והלך כל הלילה שואפת לשוב אל מקום אשר זרח אתמול משם שתזרח שם גם היום: הרוח. רוחו של שמש טלטט בלעז. כמו אל אשר היה שם הרוח ללכת. ועל סביבותיו. שב גם מחר כל היקף וסבוב שסבב אתמול הוא מקיף וסובב היום: הולך. אל דרום לעולם ביום: וסובב. אל כפון לעולם בלילה: סובב סובב הולך. אל פני מזרח ומערב שפעמים מהלכתן ביום ופעמים מסבבתן בלילה. בתמוז מהלכתן. ובטבת סובבתן אף הר שעים כל מה שממשן זורחת סופן לשקוע כל מה שהם הולכים ומתגברים סופם לשוב אל מקום כחנהם. ממקום הטנופת באו למקום הטנופת ילכו. וכן כל הנחלים הולכים אל הים ואיננו מלא לפי שאינן כשארים בתוכו כי ים אוקיינוס הוא גבוה מכל העולם כולו שנאמר הקורא למי הים וישפכם וגומר. ומהיכן אדם שופך מלמעלה למטה והנחלים הולכים במחולות תחת ההרים מאוקיינוס וחוזרים ונובעים וזהו אל מקום שהנחלי' הולכים שם שבים אף הרשע כל עושק שבא כן ילך: כל הדברים יגיעים וגו'. לא תשבע עין: לא תמלא אזן. מוסב על מה יתרון אם מחליף הוא עסק התורה לדבר בדברים בטלים הרי הם יגיעים ולא יוכל להשיג את כולם. ואם במראית העין בא לעסוק עינו לא תשבע. ואם בשמיעת האזן אזנו לא תמלא: מה שהיה הוא שיהיה וגו'. בכל מה שהוא למד בדבר שהוא חליפי דתי השמש אין בו חידוש לא יראה אלא מה שהיה כבר שנברא בששת ימי בראשית. אבל ההוגה בתורה מוצא בה תמיד חדושי טעמי' כענין שנ' דדיה ירווך בכל עת. הדד הזה כל זמן שהתינוק ממשמש בו מוצא בו טעם וכן מצינו במסכת חגיגה שאמר ר' אלעזר בן הורקנוס אמר דברי' שלא שמעתן אזן במעשה מרכבה. יש דבר בא לידך תחת השמש שיאמר לך האומר עליו ראה זה דבר חדש הוא ואינו חדש שכבר היה בעולמי' שעברו לפנינו אלא שאין זכרון לראשונים לכך דומה להיות חדש: וגם לאחרונים שיהיו לאחריכו. לא יהיה להם זכרון בדורות שיהיו לאחרונה להם. ומדרש אגדה דורשו כנגד אבוד זכר עמלק וסופו שלזכר אדום למחות ולא יהיה שריד לבית עשו: אני קהלת הייתי מלך. על כל העולם ולבסוף על ישראל ולבסוף על ירושלם לבדה ולבסוף על מקלו. שהרי כאמ' הייתי מלך בירושלם אבל עכשיו אינו מלך: ונתתי את לבי לדרוש. בתורה היא החכמה ולהתבונן בה על כל המעשה הרע האמור למעלה שנעשה תחת השמים וביכותי בה שהוא הענין הרע אשר נתן הקב"ה לפני בני האדם את החיים ואת המות את הטוב ואת הרע: ענין רע. מנהג רע להם: לענות בו. להתנהג בו. ענין. יש לפותרו לשון מעון ודירה. ויש לפרשו לשון עיון ומחשבה. וכן לענות בו. נתן אלהים. הכין לפניהם:

לתקון והנה הכל הבל ורעות רוח: מעות לא יוכל לתקן וחסרון לא
יוכל להמנות: דברתי אני עם לבי לאמר אני הנה הגדלתי והוספתי
על ידו חכמה על כל אשר היה לפני בירושלם ולבי ראה הרבה חכמה
ודעת: ואתנה לבי לדעת חכמה ודעת הוללות ושכלות ידעתי שגם
זה הוא רעיון רוח: כי ברב חכמה רב כעס ויוסיף דעת
ב יוסיף מכאוב: אמרתי אני בלבי לכה נא אנסכה בשמחה וראה
בטוב והנה גם הוא הבל: לשחוק אמרתי מהולל ולשמחה מה זה
עשה: תרתי בלבי למשוך ביין את בשרי ולבי נהג בחכמה ולאחז
בסכלות עד אשר אראה איזה טוב לבני האדם אשר יעשו תחת
השמים מספר ימי חייהם: הגדלתי מעשי בניתי לי בתים נטעתי
לי כרמים: עשיתי לי גנות ופרדסים ונטעתי בהם עץ כל פרי:
עשיתי לי ברכות מים להשקות מהם יער צומח עצים: קניתי
עבדים ושפחות ובני בית היה לי גם מקנה בקר וצאן הרבה היה
לי מכל שהיו לפני בירושלם: כנסתי לי גם כסף וזהב וסגלת
מלכים והמדינות עשיתי לי שרים ושרות ותענגות בני האדם שדה
ושדות: וגדלתי והוספתי מכל שהיה לפני בירושלם אף חכמתי
עמדה לי: וכל אשר שאלו עיני לא אצלתי מהם לא מנעתי את לבי
מכל שמחה כי לבי שמח מכל עמלי וזה היה חלקי מכל עמלי:
ובעמל ופניתי אני בכל מעשי שעשו ידי ובעמל שעמלתי לעשות והנה ה
הכל הבל ורעות רוח ואין יתרון תחת השמש: ופניתי אני לראות
חכמה והוללות וסכלות כי מה האדם שיבוא אחרי המלך את אשר
ביתרון כבר עשוהו: וראיתי אני שיש יתרון לחכמה מן הסכלות כיתרון

והא כולא הבלא ותבירות רוחא: מעות גבר די סריבן אורחתיה בעלמא הדין ומית בהון ולא הדר בתיובתא לית ליה רשו לאיתקנא בתר מותיה וגבר חסר מן אוריתא ופיקודיא בחיוהי בתר מותיה לית ליה רשו לאיתמנאה עם צדיקיא בגינתא דעדן: דברתי מלילית אנא בהרהור לבי למימר אנא הא אסגיתי ואוסיפית חוכמתא על כל חכימיא די הוו קדמי בירושלם ולבי חזא סגיאות חוכמתא ומנדעא: ואתנה ויהבית לבבי למדע חוכמתא וחולחלתא דמלכותא ומנדעא וסוכלתנו בחנית למדע דאף דין הוא תבירות רוחא לגבר דמשתדל למשכחיתהון: כי ארום גבר דמסגי חכמתא כד יחוב ולא יתיב בתיובתא מסגי רגיז קדם יי ודמוסיף מנדעא וימות בטליותיה מוסיף כאיב לבא לקריבוי: אמרתי אמרית אנא בלבי איזיל כען הכא ואבחין בחדוא ואחזי בטוב עלמא הדין וכדו מטא עלי צערא וסיגופא אמרית במימריה הא אף דין הוא הבלו: לשחוק לחכא אמרית בעידן צערא ליצנותא הוא ולחדוא מה הנאה אית לגבר די עבדינה: תרתי אלליית בלבי לנגדא בבית משתיא דחמרא ית בסרי ולבי דבר בחוכמתא ולאחדא בשטות עולמיא עד די בחנית וחזית אידין מנהון טב לבני אנשא דיעבדון עד דאינון קיימין בעלמא הדין תחות שמיא מניין יומי חייהון: הגדלתי אסגיתי עובדין טבין דירושלם בניתי לי בתין בית מוקדשא לכפרא על ישראל ובית מקירת מלכא ואדרון ואולם ובית דינא אבנין פסילן דתמן יתבין חכימיא ודיינין ית דינא עבדית כורסיא דשן דפילא למותב מלכותא אנציבית לי ביבנה כל קביל כרמין דעבבא למשתי חמרא אנא ורבני סנהדרין ואף לנסכא חמר חדת ועתיק על מדבחא: עשיתי עבדית לי גינת שקיין ופרדסין וזרעית תמן כל מיני עסבין מנהון לצרוך מיכלא ומנהון לצרוך משתיא ומנהון לצרוך אסותא כל מיני עסבי בוסמין נציבית בהון אילני סרק וכל אילני בוסמין דאיתיו לותי טלני ומזיקי מן הנדקא וכל אילן דעביד פירין ותחומיה מן שור קרתא דבירושלם על כיף מיא דשילוח: עשיתי בחנית בית משתיא דמיא אידין חזי לאשקאה אילניא עסבין ועבדית לי פרקטנין דמיא מנהון אפילו חורשא די מרבי קיסין לאשקאה: קנית קניתי עבדין ואמהן מבניהון דחם ושאר עממין נוכראין וגרברין די ממנן על מזונא דביתי הוו לי לפרנסא יתי וית אינשא ביתי תרי עסר ירחי שתא וחד לפרנסותי בירחא דעבורא אף קניין תורין ועאן הוה לי יתיר מכל דהוא די הוו קדמי בירושלם: כנסתי כנשית לי אף אוצרין כסף ודהב דאפילו מתקלין ומאדנין דקשוט עבדי מן דהב טב וטיסברי מלכין ופילכין אתיהבו לי לכרגא עבדית בבית מוקדשא זיני זמרא לזמרא בהון ליואי על קורבניא וקתרוסין ואבובין לזמרא בהון זמריא וזמרייתא בבית משתיא דחמרא ותפנוקי בני אינשא ודימסייא ובי בנאון מרזבין דשדרין מיא פשורי ומרזבין דשדרין מיא חמימי: וגדלתי ואסגיתי טובא ואוסיפית עותרא מן כל דהוא די הוו קדמי בירושלם ברם חכמתי קמת לי והיא סייעא יתי: וכל וכל מה דבעו מיני רבני סנהדרין לדכאה ולסאבא לזכאה ולחייבא לא כליתי מנהון פשר מליא ולא מנעית ית לבבי מכל חדוות אוריתא ארום הוה לי פנאי די לבבי בדח בחכמתא די אתיהיבת לי מן קדם יי מן כל אינשא וחדית בה יתיר מכל טרחותי ודין הוה חולקי טב דאזדמן לי לקבלא עלוהי אגר שלים לעלמא דאתי מכל טרחותי: ופניתי ואסתכלית אנא בכל עובדי די עבדו ידי ובטורחתי די טרחית למעבד והא כולא הבלו ותבירות רוחא ולית מותר בהון תחות שמשא בעלמא הדין אלהן אית לי אגר שלים על עובדי טבא לעלמא דאתי: ופניתי ואסתכלית למיחזי חוכמתא וחלחולתא דמלכותא וסוכלתנו ארום מה הנאה אית לגבר לצלאה בתר גזירת מלכא ובתר פורענותא הא כבר אתגזרת עלוהי ואתעבידת ליה: וראיתי וחזית אנא ברוח נבואה דאית מותר לחוכמתא מן שטותא יתיר כמותר נהור

רעות רוח · שבר רוח כמו רועו וחותו · רוח טלנט: סוף המעשה בא לידי כאב לב: מעות · בחייו לא יוכל לתקון משמת · מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת ורבותינו פירשו על הבא על הערוה והוליד ממזר או על תלמיד חכם הפורש מן התורה שהיה ישר מתחילתו ונתעוות: וחסרון לא יוכל להמנות · עמם בקבול שכרם שחיסר עצמו ממניין הכשרים להמנות עמהם: דברתי אני עם לבי · עכשיו שירדתי מגדולתי אני נותן לבי לאמר מי יאמר עלי שאבוא לידי מידה זו: אני הנה הגדלתי וגו' · ואתנה עכשיו את לבי לדעת טוב החכמה מה סופה ואת טוב ההוללות והסכלות: והוללות · שיעמום וטירוף הדעת לשון ערבוב כמו מהולל במי': וסכלות · שטות · ידעתי עתה שגם החכמ' יש בו שבר רוח כי ברוב החכמה אדם סומך על רוב חכמתו ואינו מתרחק מן האיסור ובא רוב כעס להקב"ה · אני ארבה סוסי' ולא אשיב את העם מצרימה ובסוף השיבותי · אני ארבה נשים ולא יסורו לבי · והרי כתוב עליו נשי' הטו את לבבו · וכן הוא אומ' שעל רוב חכמתו הוא סמך ועשה שכ' נאום הגבר לאיתיאל איתיאל ואוכל: אמרתי אני בלבי הואיל וכן הוא אחדל לי מן החכמה ואעסוק במשתה תמיד: אנסככה · לשון מסך לשתות כמו מסכה יינה · עירוב יין במים לתקנו · או ערוב בשמים ביין לקונדיטון: וראה בטוב · כמו וראית בטוב: והנה גם הוא הבל · שהרי ראיתי בנבואה שהרבה קלקולין באים מתוך שחוק · בלשצר מת מתוך משתה · אנשי דור המבול נשטפו מתוך רוב טובה: אמרתי לשחוק מהולל · מעורבב בבכי ואנקה: ולשמחה מה זו טובה עושה: הרי סופה תוגה: תרתי בלבי · חזרתי לתור בלבי להחזיק בכולן במשתה בחכמה ובסכלות למשוך ולעדן במשתה היין את בשרי כל סעודת עונג קרוייה על שם היין · ולבי נוהג בחכמה · אף אם בשרי נמשך ביין לבי מתגלגל להחזיק בחכמה ובתורה: ולאחוז בסכלות · בדברים הדומים לי לסכלות שאמרתי עליהם איתיאל ואוכל וכגון לביאת שעטנז וכלאי הכרם שהשטן משיב עליהם ואומות העולם משיבין עליהם · וכן הוא אומר טוב אשר תאחוז בזה וגו' · על שאול שנדמה בעיניו סכלות להרוג מאיש ועד אשה מעולל ועד יונק והיא מצות המקום וקורא אותה סכלות: הגדלתי מעשי · בימי גדולתי: עץ כל פרי · שהיה שלמה מכיר בחכמתו את גידי הארץ אי זה גיד הולך אל כוש ונטע בו פלפלין ואיזה הולך לארץ חרובין ונטע בו חרובין שכל גידי הארצות באים לציון שמשם משתיתו של עולם שנ' מציון מכלל יופי לכך נאמר עץ כל פרי במדרש תנחומא: בריכות מים · כמין ביברים של דגים שחופרין בקרקע: סגולות מלכי' · גנזי מלכים זהב וכסף ואבן יקרה שהמלכים משגלין בגנזיהם · והמדינות סגולת כל סוחרים: שרים ושרות · מיני כלי זמר: שדה ושדות · מרכבות כמו עגלות צב · ובלשון תלמוד יש שידה תיבה ומגדל: אף חכמתי · גם חכמתי לא הכחתי בשביל כל המעשי' האלה ועמדה לי לעזרה ולא שכחתיה: לא אצלתי · לא ריחקתי להבדיל מהם · וכן ויאצל מן הרוח ויתן על הזקני' כמנורה שמדליקין ממנה נרות הרבה ואין אורה חסר כלו' · וזה היה חלקי · ואחרי עשותי כל אלה אין לי מכולם אלא זה · רב ושמואל חד אמ' מקלו וחד אמ' קודו מקידה של חרס ששותין בה · ויש פותרין ממדרש אגדה כל העניין בבתי מדרשות ותלמידי' ובבתי כניסיות: ויער צומח עצים · עמי הארץ למלאכת שדות וכרמי' · ופניתי עתה בכל מעשי ורואה אני שאין יתרון בהם כי מכולם אני חסר: ופניתי לראות חכמה · פונה אני מכל עסקי להתבונן בתורה והוללות וסכלות עונש עבירות: כי מה האדם שיבא אחרי המלך להתחנן לו על גזיר' שגזרו עליו וכבר עשאוהו למעשה הגזיר' לגזרה · טוב לו להתבונן תחילה במעשיו ולא יצטרך לבקש מן הסכלו' הוא הרשע:

האור מן החשך׃ החכם עיניו בראשו והכסיל בחשך הולך וידעתי
גם אני שמקרה אחד יקרה את כלם׃ ואמרתי אני בלבי כמקרה
הכסיל גם אני יקרני ולמה חכמתי אני אז יותר ודברתי בלבי שגם יתר
זה הבל׃ כי אין זכרון לחכם עם הכסיל לעולם בשכבר הימים
הבאים הכל נשכח ואיך ימות החכם עם הכסיל׃ ושנאתי את החיים
כי רע עלי המעשה שנעשה תחת השמש כי הכל הבל ורעות רוח
׃ ושנאתי אני את כל עמלי שאני עמל תחת השמש שאניחנו
לאדם שיהיה אחרי׃ ומי יודע החכם יהיה או סכל וישלט בכל
עמלי שעמלתי ושחכמתי תחת השמש גם זה הבל׃ וסבותי אני
ליאש את לבי על כל העמל שעמלתי תחת השמש׃
כי יש אדם שעמלו בחכמה ובדעת ובכשרון ולאדם שלא עמל
בו יתננו חלקו גם זה הבל ורעה רבה׃ כי מה הוה לאדם בכל
עמלו וברעיון לבו שהוא עמל תחת השמש׃ כי כל ימיו מכאבים
וכעס ענינו גם בלילה לא שכב לבו גם זה הבל הוא׃ אין טוב
באדם שיאכל ושתה והראה את נפשו טוב בעמלו גם זה ראיתי
הא אני כי מיד האלהים הוא׃ כי מי יאכל ומי יחוש חוץ ממני׃ כי לאדם
שטוב לפניו נתן חכמה ודעת ושמחה ולחוטא נתן ענין לאסוף
ג ולכנוס לתת לטוב לפני האלהים גם זה הבל ורעות רוח׃ לכל
זמן ועת לכל חפץ תחת השמים׃ עת ללדת ועת למות
עת לטעת ועת לעקור נטוע׃ עת להרוג
ועת לרפוא עת לפרוץ ועת לבנות׃
עת לבכות ועת לשחוק עת ספוד
ועת רקוד׃ עת להשליך אבנים ועת כנוס אבנים
עת לחבוק ועת לרחק מחבק׃ עת לבקש מחבק

בהור יומא מן חשוך ליליא׃ החכם חכימא מסתכל ברישא מה
דעתיד למהוי בסוף ומצלי ומבטל גזירתא בישתא מן עלמא ושטיא
בחשוכא אזיל וידעית אף אנא דאי לא מצלי חכימא ומבטל גזירתא
בישתא מן עלמא כד ייתי פורענותא בעלמא אירעון חד יאורעא
ית כולהון׃ ואמרתי ואמרית אנא בלבבי כארעון שאול בר קיש
אנא מלכא דסט בסטותיה ולא נטר תפקידתא דאתפקד על עמלק
ואתנטלת מיניה מלכותא אף אנא יערעינני ולמה דין חכימית אנא
בכן יתיר מיניה ומלילית אנא בלבי דאף דין הבלו ולית אלהן גזירת
מימרא דיי׃ כי ארום לית דכרנא לחכימא עם שטיא לעלמא
דאתי ובתר דמיתת גברא מה דהוה כבר ביומוהי כד ייתון יומיא
דעתידין למהוי בתרוהי כולא אשתכח ואיכדין ימותון בני אינשא
דהיא סופא דצדיקיא כסופא דחייבא׃ ושנאתי וסניתי אנא ית
כל חיין בישין ארום ביש עלי עובדא בישא די אתעביד על בני אנשא
תחות שמשא בעלמא הדין ארום כולא הבלו ותבירות רוחא׃
ושנאתי וסניתי אנא ית כל טרחותי די טרחית תחות שמשא בעלמא
הדין בגין דאשבקיניה לרחבעם ברי דאתי בתרי וייתי ירבעם עבדיה
ויסב מן ידוי עשרתי שבטיא ויחסין פלגות מלכותא׃ ומי ומן ידע
החכים יהא או טפש מלכא דעתיד למהוי בתרי וישלט בכל טרחותי
די טרחית בעלמא הדין ובכל מה דאתקינית בחוכמתי תחות שמשא
בעלמא הדין ותהית בלבי ותבירית למימר אף ית דין הבלו׃
וסבותי וחזרית אנא ליאשא ית לבי על כל טורחא די טרחית
למקני ודחכימית לתקנא תחות שמיא בעלמא הדין׃ כי
ארום אית גבר די טורחיה בחוכמתא ובסוכלתנו ובצדקו וימות
בלא ולד ולגבר דלא טרח ביה יתניניה למהוי חולקיה אף דין הבלו
ובישתא רבתא׃ כי ארום מה הנאה אית ליה לגבר
טורחיה ובתבירות לביה די הוא טרח תחות שמשא בעלמא הדין׃
כי ארום כל יומוהי כאיבין ותקיפרוגזיה גווניה אף
בליליא לא דמיך מן הרהורי לביה אף דין הבלו הוא׃ אין לית דשפיר באינשא אילהין די ייכול וישתי ויחזי ית נפשיה טב קדם בני
אנשא למעבד ית פקודיא למהך באורחן דתקנן קדמוהי בגין דיוטיב ליה מן טורחיה אף דין חזית אנא דגבר מצלח בעלמא הדין מן ידא דיי הוא דאתגזר
למהוי עלוהי׃ כי ארום מן הוא די עסוק בפתגמי אוריתא ומן הוא גברא דאית ליה חששא מן יום דינא רבא דעתיד למיתי בר מיני׃ כי ארום לאנש
דתקנן עובדוהי קדמוי יהב חוכמתא ומנדעא בעלמא הדין וחדוא עם צדיקיא לעלמא דאתי ולגברא חייבא יהב גוון ביש למיכנש ממון ולמצבר קנין סגי למהוי
מתנסיב מיניה ולמהוי מתיהיב לגבר דשפיר קדם יי אף דין הבלו הוא לחייבא ותבירות רוחא׃ לכל לכל גבר ייתי זימנא ועידנא לכל עסקא תחות שמיא
׃ עת עידן בחיר למילד בנין ובנן ועידן בחיר לקטלא בנין מסרבין ומרגזין לקטלותהון באבנין על מימר דיינא עידן בחיר למינצב אילן ועידן בחיר
לשרשא אילן נציב׃ עת עידן בחיר לקטלא בקרבא ועידן בחיר לאסאה שכיב מרע עידן בחיר לפרכא בנינא ועידן בחיר למיבני חורבנא׃ עת עידן
למיבכי על שכיבא ועידן בחיר למיחדי בחוכא ועידן בחיר למספדא על קטילא ועידן בחיר לטפזא בהילולא׃ עת עידן בחיר לפקחא דגור אבנין ועידן
בחיר למצבר אבנין לבנינא ועידן בחיר לגפפא איתתא ועידן בחיר לרחקא מגפפא בשבעת יומי אבלא׃ עת עידן בחיר לתבוע נכסיא ועידן

עיניו בראשו· בתחלת הדבר מסתכל מה יהא בסופה׃ וידעתי גם אני· אשר משבח את החכם מן הכסיל יודע אני ששניהם ימותו׃ ואמרתי אני בלבי
וגומר· כלומר לפי ששניהם מתים שמא אהרהר בלבי מעתה כמקרה הכסיל גם אני יקרני ולמה אהיה צדיק אז יותר׃ ודברתי בלבי· שאם אהרהר כן הבל
הוא כי אין זכרון החכם והכסיל שוין אחר מותן· לא יזכרו שניהם יחד שזה זכרונו לטובה וזה זכרונו לרעה׃ בשכבר הימים הבאים הכל נשכח׃ אשר
אני רואה את הרשעים אשר היו כבר והצליחו מאד ובימים הבאים אחריהם נשכחה כל גבורתם והצלחתם׃ ואיך ימות החכם עם הכסיל· אני רואה
הצדיקים שמצליחים במיתתם ומועילים לבניהם כגון וזכרתי אני את בריתי יעקב זכרתי לך חסד נעוריך׃ ושנאתי את החיים· שהיה מתנבא על דורו
של רחבעם שהיו רשעים׃ גם זה הבל· גם זה אחד מן ההבלים שנבראו בעולם שהחכם יגע והכסיל יורשו שלא ייגע ולעמול׃ כי יש אדם· כמשמעו כפשוטו·
ומדרש אגדה בתנחומא מכנהו כלפי הקב"ה שנאמר בו ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם׃ שעמלו בחכמה· בחכמה יסד ארץ בדעתו תהומות נבקעו·
לבריות שלא עמלו בו נתן חלק בו׃ וגם זה הבל ורעה רבה· והם כעסו דור של הבל· ורבה רעת האדם בארץ בדור המבול׃ כי מה הוה וגומר׃
כי מה מותר הוה לאדם בכל עמלו ושברון לבו בעמל ודאגה שהוא עמל ומניח לאחרים׃ וענינו· מנהגו· גם זה אחד מן ההבלים הנוהגים בעולם׃
אין טוב באדם· בתמיה שיאכל ושתה והראה את נפשו טוב· כלומר יתן לבו לעשות משפט וצדקה עם המאכל והמשתה וכן נאמר ליהויקים אביך הלא אכל
ושתה ועשה משפט וצדקה אז טוב לו׃ כי מי יאכל וגומר· למה לא אשמח בחלקי במאכל ובמשתה מי ראוי לאכול את יגיעי ומי ימהר לבולעה מבלעדי·
חוץ ממני׃ מבלעדי· זו מדת הרשעים היא שאוספים לצורך האחרים׃ כי לאדם שטוב לפני האלהים· הנזכר למעלה כי מיד האלהים הוא׃ נתן
חכמה ודעת ושמחה· לב לעסוק בתורה ובמצות ולשמוח בחלקו במאכל ובמשתה ובשיות נקייה· ולחוטא נתן ענין מנהג דאגה לאסוף ולכנוס ולתת לטוב
לפני האלהים כענין שנאמר ותשם אסתר את מרדכי על בית המן גם זה אחד מן ההבלים שנתנו לבריות שהם עמלים ואחר נוטל׃ לכל זמן· אל ישמח
האוסף בהון מהבל כי אם עכשיו הוא בידיו עוד ירשוהו צדיקים אלא שעדיין לא הגיע הזמן· כי לכל דבר יש זמן מתי יהיה׃ לכל חפץ· לכל דבר· כל
הדברים קרויים חפצים בלשון משנה׃ עת ללדת׃ לנטוע חדשים׃ ועת למות· קצוב שנות של כל דור ודור׃ עת לטעת· גוי וממלכה· ועת
לעקור· יבא להעקר׃ עת להרוג· אומה שלימה כשמגיע יום פקודתה כמו שנ' ואחריתך בחרב יהרוגו׃ ועת לרפא· שברם כענין שנאמר במצרים
ושבו עד ה' ונעתר להם ורפאם׃ עת לפרוץ· חומת העיר כשנגזר עליה שנאמר וחומות ירושלם מפורצות׃ ועת לבנות· שנאמר ובניתיה כימי עולם׃ עת
לבכות· בתשעה באב׃ ועת לשחוק· אז ימלא שחוק פינו· עת ספוד· בימי אבל· ועת רקוד· בחתנים וכלות׃ עת להשליך אבנים· בחורי
ישראל מושלכים· תשתפכנה אבני קדש׃ ועת כנוס· אותם מן הגולה והושיעם ה' אלהים ביום ההוא כי אבני נזר מתנוססות על אדמתם׃ עת לחבוק·
כי כאשר ידבק האזור וגומר· ועת לרחוק מחבק· וריחק ה' את האדם׃ עת לבקש· שנ' ואת האובדות אבקש לענין נדחי ישראל׃

וְעֵת לְאַבֵּד עֵת לִשְׁמוֹר וְעֵת לְהַשְׁלִיךְ׃
עֵת לִקְרוֹעַ וְעֵת לִתְפּוֹר עֵת לַחֲשׁוֹת
וְעֵת לְדַבֵּר׃ עֵת לֶאֱהֹב וְעֵת לִשְׂנֹא
עֵת מִלְחָמָה וְעֵת שָׁלוֹם׃ מַה־יִּתְרוֹן הָעוֹשֶׂה העשה
בַּאֲשֶׁר הוּא עָמֵל׃ רָאִיתִי אֶת־הָעִנְיָן אֲשֶׁר נָתַן אֱלֹהִים לִבְנֵי הָאָדָם
לַעֲנוֹת בּוֹ׃ אֶת־הַכֹּל עָשָׂה יָפֶה בְעִתּוֹ גַּם אֶת־הָעֹלָם נָתַן בְּלִבָּם
מִבְּלִי אֲשֶׁר לֹא־יִמְצָא הָאָדָם אֶת־הַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר־עָשָׂה הָאֱלֹהִים מֵרֹאשׁ
וְעַד־סוֹף׃ יָדַעְתִּי כִּי אֵין טוֹב בָּם כִּי אִם־לִשְׂמוֹחַ וְלַעֲשׂוֹת טוֹב
בְּחַיָּיו׃ וְגַם כָּל־הָאָדָם שֶׁיֹּאכַל וְשָׁתָה וְרָאָה טוֹב בְּכָל־עֲמָלוֹ מַתַּת
אֱלֹהִים הִיא׃ יָדַעְתִּי כִּי כָּל־אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה הָאֱלֹהִים הוּא יִהְיֶה לְעוֹלָם הוא
עָלָיו אֵין לְהוֹסִיף וּמִמֶּנּוּ אֵין לִגְרֹעַ וְהָאֱלֹהִים עָשָׂה שֶׁיִּרְאוּ מִלְּפָנָיו׃
מַה־שֶּׁהָיָה כְּבָר הוּא וַאֲשֶׁר לִהְיוֹת כְּבָר הָיָה וְהָאֱלֹהִים יְבַקֵּשׁ אֶת־
נִרְדָּף׃ וְעוֹד רָאִיתִי תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ מְקוֹם הַמִּשְׁפָּט שָׁמָּה הָרֶשַׁע וּמְקוֹם
הַצֶּדֶק שָׁמָּה הָרָשַׁע׃ אָמַרְתִּי אֲנִי בְּלִבִּי אֶת־הַצַּדִּיק וְאֶת־הָרָשָׁע יִשְׁפֹּט
הָאֱלֹהִים כִּי־עֵת לְכָל־חֵפֶץ וְעַל כָּל־הַמַּעֲשֶׂה שָׁם׃ אָמַרְתִּי אֲנִי
בְּלִבִּי עַל־דִּבְרַת בְּנֵי הָאָדָם לְבָרָם הָאֱלֹהִים וְלִרְאוֹת שְׁהֶם־בְּהֵמָה
הֵמָּה לָהֶם׃ כִּי מִקְרֶה בְנֵי־הָאָדָם וּמִקְרֶה הַבְּהֵמָה וּמִקְרֶה אֶחָד לָהֶם
כְּמוֹת זֶה כֵּן מוֹת זֶה וְרוּחַ אֶחָד לַכֹּל וּמוֹתַר הָאָדָם מִן־הַבְּהֵמָה אָיִן
כִּי הַכֹּל הָבֶל׃ הַכֹּל הוֹלֵךְ אֶל־מָקוֹם אֶחָד הַכֹּל הָיָה מִן־הֶעָפָר וְהַכֹּל

ועידן בחיר למיבד נכסיא ועידן בחיר למנטר עסקא ועידן בחיר למשדי עיסקא בימא בעידן נחשולא רבא׃ עת עידן בחיר למבזע לבושא על שכיבא ועידן בחיר לאחאה בזיעא עידן בחיר למשתק מלצלאה ועידן בחיר למללא פתגמי מצותא׃ עת עידן בחיר לרחומי חד לחבריה ועידן בחיר למסני לגבר חייבא עידן בחיר לאגחא קרבא ועידן בחיר למעבד שלמא׃ מה מה מותר אית לגבר פלח די הוא טרח למעבד אוצרין ולמיכנש ממון אילולי מסתייע במזלא דלעילא׃ ראיתי חזית ית גוון איסורין ופורענותא די יהב יי לבני אנשא די אנון רשיעין לסגפותהון ביה׃ את אמר שלמה מלכא ברוח נבואה ית כולא עבד יי שפיר בעידניה דחזיא דהות מצותא דהות ביומי ירבעם בר נבט למהוי ביומי שבע בר בכרי ואתעכבת והואת ביומי ירבעם בר נבט דאילו הות ביומי שבע בר בכרי לא הות מתבני בית מוקדשא על עיסק עיגלין דדהב די עבד ירבעם חייבא ושויאינון חד בבית אל וחד בדן ומני פרזדוון על שבילא ופסקו עולי רגלאין ובגין כן איתעכבת עד די יתבני בית מוקדשא בגין דלא יעכבון ישראל למיבני יתיה אף ית שמא רבא דהוה כתיב ומפרש על אבן שתיא כסי מנהון דאשתמודע קדמוהי יצרא בישא די בלבהון דאילו הוה מסיר ביד אינשי הוה משמש ביה ומשכח בגויה מה דעתיד למהוי בסוף יומיא עד עלמי עלמיא ואוף יום מותא כסי מנהון בדיל דלא יהודע לגבר מן רישא מה דעתיד למיתי בסופא׃ ידעתי אמר שלמה מלכא ברוח נבואה ידעית ארום לית טב בהון בבני אינשא ארום אילהן למחדי בחדות אורייתא ולמעבד טב ביומי חייוהי׃ וגם ואוף כל אינש דייכול וישתי ויחזי טב ביומוי ויחסין לבנוי בעידן מותיה כל טרחותיה מתנן דאיתיהיבת ליה מן קדם יי הוא׃ ידעתי ידעית ברוח נבואה ארום כל די יעביד יי בעלמא בין טב לביש מדאתגזר מפומיה הוא יהא לעלם עלוהי לית רשו לגבר לאוספא ומיניה לית רשו לגבר לבצרא ובעידן דייתי פורענותא בעלמא יי הוא דעבד בגין די ידחלון בני אנשא מן קדמוהי׃ מה מה דהות מן קדמת דנא הא כבר הוא ואתי מה דעתיד למהוי בסוף יומיא הא כבר הוה וליום רבא דעתיד יי למתבע חשוכא ומסכינא מן ידוהי דרשיעיא דרדיף ליה׃ ועוד ועוד חזית תחות שמשא בעלמא הדין אתר בית דינא דדייני שקרא תמן יחובון לזכאה למיפק חייבא בדיניה ואתר דמשתכח תמן גבר זכאי תמן משתכח גברא חייבא למשלט ביה בגין חובי דרא בישא׃ אמרתי אמרית אנא בלבי ית זכאה וית חייבא ידין יי ביום דינא רבא ארום עידן מתעבר לכל עסקא ועל כל עובדא דעבדו בעלמא הדין אתדונון תמן׃ אמרתי אמרית אנא בלבי על עיסק בני אינשא דייתי עליהון מכתשין ומרעין בישין בגין לנסואיהון ובגין למבחניהון עבד יי למחזי אין תייבין בתיובתא ישתביק להון ויתסון ורשיעיא די אינון כבעירא לא תייבין בגין כן אינון מתנכחין בהון לאבאשא להון׃ כי ארום ארעון אינשא חייבא וארעון בעירא מסאבא ארעון חד לכולהון והיכמה דתמות בעירא מסאבא כן ימות דין דלא תאיב בתיובתא קדם מותיה ונשמת רוח תרויהון כחדא אתדן לכל גוון ושארות גברא חייבא מן בעירא מסאבא מדעם בין תרויהון אלהן בית קבורתא ארום כולא הבלו׃ הכל כולא אזלין לאתר חד כל דיירי ארעא אתבריאו מן עפרא וכד ימותון כולהון עתידין למתוב

עת לאבד· ועת שאבדם בגולה שנאמר ואבדתם בגוים: עת לשמור· יברכך ה' וישמרך· כשהם עושים רצונו: ועת להשליך· וישליכם אל ארץ אחרת: עת לקרוע· מלכות בית דוד ואקרע את הממלכה וגומר: ועת לתפור· והיו לאחדים בידך ולא יחצו עוד לשתי ממלכות: עת לחשות· פעמים שאדם שותק ומקבל שכר שנאמר וידום אהרן וזכה שנתייחד הדבור עמו שנאמר וידבר ה' אל אהרן יין ושכר אל תשת: ועת לדבר· אז ישיר משה ותשר דבורה קחו עמכם דברים: עת לאהוב· ואהבך: ועת לשנא. שנאמר כל רעתם בגלגל על כן שנאתים: מה יתרון העושה· מה יתרון של עושה רע בכל שהוא עמל גם הוא עתו יבא והכל אבד: הענין· המנהג: לענות· להתנהג: יפה בעתו. בעת הטובה יפה הוא לבא תשלום שכר מעשה הטוב ובעת הרעה ראוייה היא לתשלום מעשה הרע: גם את העולם נתן בלבם וגו'· גם את חכמת העולם אשר נתן בלב הבריות לא נתן הכל בלב כל אחד ואחד אלא זה קצת וזה קצת· כדי שלא ימצא האדם את כל מעשה הקב"ה לדעת אותו ולא ידע את עת פקודתו ובמה יכשל שיתן לב לשוב שירא· ויאמר היום אמות· ולכך כתב כאן העלם חסר לשון העלמה שאם ידע אדם יום מיתתו קרובה לא יבנה בית ולא יטע כרם לכך הוא אמר שהכל יפה עשה בעתו זה שים עת למיתה דבר יפה הוא שסומך האדם לומר שמא עדיין עת מיתתי רחוק ובונה בית ונוטע כרם וזו יפה שנעלם מן הבריות· ידעתי עתה הואיל ונעלם עת הפקודה כי אין טוב בבריות כי אם לשמוח בחלקו ולעשות הטוב בעיני בוראו בעוד שהוא חי: וראה בטוב· תורה ומצות: ידעתי כי כל אשר עשה הקב"ה במעשה בראשית הוא ראוי להיות לעולם ואין לשנותו לא בתוספת ולא בגרוע וכשמשנה האלהים כוה ועשה שינוי כדי שייראו מלפניו שבעת ימים כשתכו הלוך חמה בדור המבול לזרוח במערב ולשקוע במזרח· כדי שייראו מלפניו· אוקיינוס פרץ הגבול בדור אנוש והציף שליש העולם· חמה חזרה לאחוריה עשר מעלות בימי חזקיהו ובימי אחז אביו נתקצר היום ונתרבה הלילה ביום מותו כדי שלא יהא נספד כל זה כדי שייראו מלפניו· לפיכך אין טוב לאדם לעסוק אלא במצותיו ולירא מלפניו: מה שהיה כבר הוא· מה שהיה שלפניכו כבר הוא עשוי וראינוהו או שמענוהו מאחרים שראוהו ויש לנו להעיד עליו שראינו שהקב"ה מבקש את הנרדפים· יעקב נרדף עשו רודף· ואהב את יעקב ואת עשו שנאתי· מצרים רודפי' את ישראל טבעו בים· ואשר עתיד להיות עוד באחרונה הוא דוגמת מה שכבר היה כאשר בראשונה כן באחרונה אין הקב"ה משנה מדותיו לעולם: והאלהים יבקש את נרדף· ליפרע מן הרודף· לפיכך מה יתרונו של עושה הרעה באשר הוא עמל הרי סופו להשתלם: מקום המשפט וגומר· ראיתי ברוח הקדש מקום לשכת הגזית בירושלם שהיתה מלאתי משפט שמה ישפטו רשע כמו שנאמר ראשיה בשוחד ישפוטו· וראיתי פורענותם מקום הצדק שער התוך שהוא מקום אתוך הלכות שמה הרשע· שם ישבו שר חכים רב סריס נרגל שראצר רב מג ונבוכדנצר וחיילותיו ודנין את ישראל בייסורים ומשפט מות: שמה הרשע· טעמו למעלה לומר שהוא שם דבר כמו הרשע אלא לפי שהוא סוף פסוק נהפך לינקד קמץ גדול. ואעפ' שבכל מקום לא מצינו לו עוד שמתהפך באתנחתא וסוף פסוק: אמרתי אני בלבי וגומר· לפיכך אני אומר את הכל שופט הקב"ה לאחר זמן· ואעפ"שמתעכב הדבר סופו לבא אל שעתו· כי שעה יש לכל חפץ אף לפורענות ולפקודת הדין· יש עת מתי יבא: ועל כל המעשה שעשה האדם שם ישפטוהו· בבא עת הפקודה· שם באותו העת ניתן זמן לכל המעשה להשפט עליו אבבא חוטרי מילי ואבי דרי חושבנא: אמרתי אני בלבי· בראותי זאת על דברת בני האדם שאחזו להם מדת גאוה לנהוג שררה ורבנות בקטנים מהם לברם הקב"ה להודיעם שאין שררתם כלום ולהראותם שהם אף השרים והמלכים בהמה המה להם כשאר בהמה וחיה המה לעצמם: כי מקרה בני האדם וגומר· הוא טעם הדבר אשר נתן הקב"ה מקרה ופגע לבני אדם ויש מקרה לבהמה ומקרה אחד לשניהם נתן כי שכשם שזה מת כך זה מת: ומותר האדם מן הבהמה ויתרונו והצלחתו של אדם יותר מן הבהמה אינו נראה משמת כי הכל נהפך להיות הבל לשוב אל העפר: ומי יודע·

שב אל העפר׃ מי יודע רוח בני האדם העלה היא למעלה הע
ורוח הבהמה הירדת היא למטה לארץ׃ וראיתי כי אין הי
טוב מאשר ישמח האדם במעשיו כי הוא חלקו כי מי יביאנו ל
לראות במה שיהיה אחריו׃ ושבתי אני ואראה את ד
כל העשקים אשר נעשים תחת השמש והנה דמעת העשקים
ואין להם מנחם ומיד עשקיהם כח ואין להם מנחם׃ ושבח אני את
המתים שכבר מתו מן החיים אשר המה חיים עדנה׃ וטוב
משניהם את אשר עדן לא היה אשר לא ראה את המעשה הרע
אשר נעשה תחת השמש׃ וראיתי אני את כל עמל ואת כל כשרון
המעשה כי היא קנאת איש מרעהו גם זה הבל ורעות רוח׃
הכסיל חבק את ידיו ואכל את בשרו׃ טוב מלא כף נחת ממלא חובק
חפנים עמל ורעות רוח׃ ושבתי אני ואראה הבל תחת השמש׃ יש
אחד ואין שני גם בן ואח אין לו ואין קץ לכל עמלו גם עינו לא עינו
תשבע עשר ולמי אני עמל ומחסר את נפשי מטובה גם זה הבל
וענין רע הוא׃ טובים השנים מן האחד אשר יש להם שכר טוב
בעמלם׃ כי אם יפלו האחד יקים את חברו ואי לו האחד שיפל
ואין שני להקימו׃ גם אם ישכבו שנים וחם להם ולאחד איך יחם׃
ואם יתקפו האחד השנים יעמדו נגדו והחוט המשלש לא במהרה
ינתק׃ טוב ילד מסכן וחכם ממלך זקן וכסיל אשר לא ידע

למיתוב לעפרא׃ מי מן הוא חכימא דידע אין רוח נשמתא בני
אינשא הסלקא היא לעילא לרקיעא ורוח נשמתא דבעירא הנחתא
היא לרע לארעא׃ וראיתי וחזית ארום לית טב בעלמא הדין
מדיחדי אינש בעובדוי טבין וייכול וישתי ויוטיב לביה ארום הוא
חולקיה טב בעלמא הדין למקני ביה עלמא דאתי דלא יימר אינש
בלביה למה דין אנא מבזבז ממונא למעבד צדקתא טב לי דאשבקיני
לברי בתרי או אתהנן מיניה בעידן סיבתי ארום מן הוא דיעיליניה
למחזי מה דעתיד למהוי בתרוי׃ ושבתי ותבית אנא וחזית ית
כל אניסין דאתעבידו לצדיקיא בעלמא הדין תחות שמשא מן יד
דותקיהון ולית די מליל להון תנחומין ולית למפרקהון מן יד ד
דאונסיהון בתקוף ידא ובחילא ולית די ינחים להון׃ ושבח
ושבחית אנא ית שכיבא דהא כבר מיתו ולא חזי פורענותא דאתי
בעלמא בתר מותיהון יתיר מן חייא די אינון קיימין בעלמא הדין ב
בעקא עד כען׃ וטוב ושפיר מן תרויהון ית דעוד כען לא הוה
ולא אתברי דילא חזא ית עובדא בישא דאיתעבדא בעלמא הדין
תחות שמשא׃ וראיתי וחזית אנא ית כל טורחא וית כל אוטבות
עובדא די עבדין בני אינשא ארום היא קנאתא דקני גבר לחבריה
למעבד כותיה דמקני ליה למעבד טבא כותיה מימרא דשמיא יוטיב
ליה ודמקני ליה לביש למעבד כבישתיה מימרא דשמיא יבאיש ליה
ואף דין הבלו לחייבא ותבירות רוחא׃ הכסיל שטיא אזיל
ומגפיף ית ידוי בקייטא ולא צבי למטרח ובסתווא ייכול ית כל מה דאית ליה ואפילו כסו מעל משך בסריה׃ טוב טב לגבר מלי חפני מיכלא בהניית נפש
ובלא גזילא וחטופין מן תרין חפנין מליין מיכלא בגזילא וחטופין ועתיד לשלמא בדינא בטורחא ובתבירות רוחא׃ ושבתי ותבית אנא וחזית הבלו דאתגזר
למהוי בעלמא הדין תחות שמשא׃ יש אית גבר יחידא ולית תנין בר מיניה אף ברא ואף אחא לית ליה למירת ית נכסוי ולית סוף לכל טורחיה ואף עייניה
לא תיכול למסבע עותריה ולא יימר בלביה למא דנן אנא טרח ומחסר ית נפשי מטיבותא אקום כען ואעביד מיניה צדקתא ואחדי בעלמא הדין עם בני אינשא
ולעלמא דאתי עם צדיקיא אף דין הבלו וגון ביש הוא׃ טובים טבין תרין צדיקיא בדרא יתיר מן חדא ואינון די דברין במזלא ומשתמעין מיליהון די אית
להון אגר טב לעלמא דאתי בטורחהון די טרחו לסוברא ית דריהון׃ כי ארום אלהן אין יפול חד מנהון על ערסא וישכוב מרע חדא יקים ית חבריה בצלותיה
ראילו חד דהוא זכאי בלחודוהי בדריה די יפול על ערסיה וישכוב מרע לית ליה בדריה חבר תניין לצלאה עלוהי אלהן בזכותיה יקום ממרעיה׃ גם
אף אין דמכן תרין גבר ואתתיה ושחין להון בסתווא ולחד איכדין ישחן׃ ואם ואין יקום גבר רשיעא ותקיפא בדרא ועובדוהי מקלקלין ומסתקפין
לאיתאה פורענותא בעלמא קיימין תרין צדיקיא לקבליה ומבטלין פורענותא בזכותיהון וכמה יאוון תלתא צדיקי דהינון בדרא ושלם ביניהון כתיבא דמגדלין
תלת תלת נימין דלא בבהילו איתנתק׃ טוב טב הוא אברהם די הוא רביא מסכין והוות ביה רוח נבואה מן קדם יי ואשתמודע ליה מריה במהוייה בר תלת
שנין ולא צבי למפלח לטעותא יתיר מן נמרוד רשיעא דהוה מלכא סיב טפש ומן בגלל דלא צבי אברהם למפלח לטעותא רמאהי לגו אתון נורא יקידתא
ואיתרחיש ליה ניסא מן ריבוני עלמא ושזביה מתמן ואפילו מן בתר הכי לא הוות מנדעא בנמרוד לאזדהרא עוד בדיל דלא למפלח לטעותא דהוא

ומי יודע׳ כמו מי הוא אשר מבין ונותן לב שרוח בני האדם היא העולה למעלה ועומדת בדין ורוח הבהמה היא היורדת לארץ ואין לה ליתן דין
וחשבון וצריך שלא להתנהג כבהמה שאינה מקפדת על מעשיה׃ וראיתי בכל אלה׳ כי אין טוב לאדם מאשר ישמח במעשיו ביגיע כפיו ישמח ויאכל ולא
להרחיב בשאול נפשו לחמוד להתעשר להתרבות לא לו׃ כי הוא חלקו׳ יגיע כפיו הוא החלק הניתן לו משמים ובו ישמח׃ כי מי יביאנו׳ לראות לאחר
שמת כמה שיהיה לבניו אם יצליחו גם הם בעושר שאסף הוא והניח או לא יצליחו׃ ושבתי אני ואראה׳ ברוח הקדש את כל העשוקים בגיהנם הנענשים
עשוקים בגיא הנם כמענשים אשר נענשים תחת השמש תחת חליפיה של התורה׃ והנה דמעת העשוקים׳ בוכים על נפשותם העשוקות ביד מלאכי משחית
ואכזרי וכן הוא אומר עוברי בעמק הבכא מעין ישיתוהו אלו יורדי גיהנם ואף מקרא זה כך נדרש בספרי׃ ומיד עושקיהם׳ כח עושקיהם מכריחים ותוקפים
אותם בכח׃ שכבר מתו׳ עד שלא שלט בהם יצר הרע הזה לדוחפם מן הקב״ה כגון אבות הראשונים שלא נענה משה אלא על ידיהם וכגון דוד ושלא נענתי
אני בעשרים וארבע רננות עד שאמרתי זכרה לחסדי דוד עבדך׃ עדן׳ עדיין׃ אשר לא ראה את המעשה׳ ראיתי במדרש קהלת אלו תשעה מאות ושבעים
וארבעה דורות שקומטו להבראות ולא נבראו׃ וראיתי אני את כל עמל׳ הן העבירות שהן עמל בעיני הקב״ה׳ ואת כל כשרון המעשה׳ שאינו לשם שמי׳ אלא
לקנאות איש מרעהו שמקניאם הבל׳ כי הוא קנאת איש׳ אשר הוא קנאת איש מרעהו׃ הכסיל׳ הרשע חובק את ידיו ואינו יגע ואוכל אלא מן הגזל׃
ואוכל את בשרו׳ ליום הדין שרואה צדיקים בכבוד והוא נידון כך נדרש בספרי׃ טוב מלא כף נחת׳ להיות קונה נכסים מעט ומיגיעו שיהא בהן נחת
רוח ליוצרו׃ ממלא חפנים׳ נכסים הרבה בעבירה שהוא עמל ועבבות רוח לפני המקום׃ תחת השמש׳ כמו תחת השמים׃ יש אחד ואין שני׳ יש לך
אדם שעושה דבריו ביחידי׃ גם בן ואח אין לו׳ אם תלמיד חכם הוא אינו קונה לו תלמיד שהוא כבן ולא חבר שהוא כאח׳ ואם רווק הוא אינו נושא אשה להיות
לו כאח ולעזר להוליד בן׳ ויצא לדרך יחידי׳ ואין קץ לכל עמלו׳ יגע בגירסא׳ ואם סוחר הוא אינו קונה לו שותפין והוא עמל בפרקמטיא׃ גם עינו לא תשבע
עושר׳ לא יהא שבע בטעמי תורה שהרבה תורה למד אדם מתלמידיו ולעניין הממון רודף תמיד אחר הממון׃ ולמי אני עמל׳ מאחר שאיני מעמיד תלמידי׳
ואיני נושא אשה להוליד בנים׃ טובים השנים׳ לכל דבר מן האחד לפיכך יקנה לו אדם חבר וישא אשה אשר יש להם יותר ריוח בעמלם׳ הרבה מלאכה נעשית
בשנים שאין היחיד מתחיל בה לבדו׳ כי אם יפולו׳ כמשמעו׳ ולעניין המשנה אם תקפה עליו משנה שלו חבירו מחזירה לו או אם יכשל ולא דקדק את אשר
שמע מפי רבו בא חבירו ומעמידו על האמת׃ ואי לו׳ ואוי לו׃ וחם להם׳ כמשמעו ולעניין זכר ונקבה מתחממים זה מזה ומולידי׃ אם יתקפו האחד׳ אם באו
לסטים עליו לתקפו׳ אם שנים הם יעמדו לנגדו וכל שכן אם שלשה הם׃ והחוט המשולש לא במהרה ינתק׳ ד״א מי שהוא תלמיד חכם ובנו ובן בנו׃ טוב אין
תורה פוסקת מזרעו שנ׳ לא ימושו מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך׳ ד״א החוט המשולש׳ במקרא ובמשנה ובדרך ארץ לא במהרה הוא חוטא׃ בפנים אחרים
נדרש במדרש יש אחד ואין שני לו אבל אין סדר כל המקראות הללו מתיישב עליהם׃ טוב ילד מסכן וחכם׳ זה יצר טוב ולמה נקרא ילד שאינו בא באדם עד
י״ג שנה׃ מסכן׳ שאין האיברים שומעין לו כמו ליצר הרע׃ חכם׳ שמשכיל את האדם לדרך טובה׃ ממלך זקן וכסיל׳ יצר הרע שהוא שליט על כל האיברי׳
זקן משעה שנולד הולד הוא נתון בו שנאמר לפתח חטאת רובץ׳ וכסיל׳ שמתעהו בדרך רעה׳ כך נדרש במדרש׃ אשר ידע להזהר עוד׳ שהרי הזקן
אינו מקבל תוכחה׃ כי מבית

להזהר עוד : כי מבית הסורים יצא למלך כי גם במלכותו נולד
רש : ראיתי את כל החיים המהלכים תחת השמש עם הילד השני
אשר יעמד תחתיו : אין קץ לכל העם לכל אשר היה לפניהם גם
האחרונים לא ישמחו בו כי גם זה הבל ורעיון רוח : שמר רגליך רגלך
כאשר תלך אל בית האלהים וקרוב לשמע מתת הכסילים זבח
כי אינם יודעים לעשות רע : אל תבהל על פיך ולבך אל ה
ימהר להוציא דבר לפני האלהים כי האלהים בשמים ואתה על
הארץ על כן יהיו דבריך מעטים : כי בא החלום ברב ע
ענין וקול כסיל ברב דברים : כאשר תדר נדר לאלהים
אל תאחר לשלמו כי אין חפץ בכסילים את אשר תדר שלם : טוב
אשר לא תדר משתדור ולא תשלם : אל תתן את פיך לחטיא
את בשרך ואל תאמר לפני המלאך כי שגגה היא למה יקצף
האלהים על קולך וחבל את מעשה ידיך : כי ברב חלומות והבלים
ודברים הרבה כי את האלהים ירא : אם עשק רש וגזל משפט וגזל
וצדק תראה במדינה אל תתמה על החפץ כי גבה מעל גבה שמר גבוה
וגבהים עליהם : ויתרון ארץ בכל היא מלך לשדה נעבד : אהב הוא
כסף לא ישבע כסף ומי אהב בהמון לא תבואה גם זה הבל :

לטעותא דהוא פלח מן לקדמין : כי ארום מן גניסת פלחי
טעותא נפק אברהם ומלך על ארעא דכנענאי ארום אף ביומוהי
מלכותיה דאברהם אתעביד נמרוד מסכנא בעלמא : ראיתי
אמר שלמה מלכא ברוח נבואה מן קדם יי חזית ית כל חייא דאזלין
בטפשיהון לסרבא על רחבעם ברי תחות שמיא ומפלגין ליה ית
מלכותא לאתיהבא לירבעם בר נבט ברם שבטא דבנימן ויהודה
הוה להון שלים עם רביא הוא רחבעם ברי דיהודה תניין למלכותי
דיקום וימלוך באתר אחסנתיה בירושלם : אין לית סוף לכל
עמא בית ישראל לכל צדיקיא דהוה מדבר קדמיהון ברם הינון
יעטוהי בחוכמתא למיקל נירא מעלויהון ובטפשיה אזל ואתיעט
עם עולימא והינון יעטוהי בטיפשותא ויקרא ניר מלכותא על עמא
בית ישראל ושבק מלכת סביא ואזל במלכת בתראי ברם הינון
בתראי תווהו בתר כן לא חדו ביה ואינון גרמו עלוהי לאסתפקא
למהוי מתפלגין מיניה עשרתי שבטין ומלוך עלויהון ירבעם חייבא
אמרית אף דין הבלו לרחבעם ברי ותבירות רוח לדיליה : שמור
אנת בר נשא טר רגלך בעידן דתיזיל לבית מוקדשא דיי לצלאה דלא
תהך תמן מלא חובין קדם עד לא תתוב ותהי מקריב אורנך לך
לקבלא אולפן אוריתא מן כהניא וחכימיא ולא תהא כטפשא דמקרבין
קורבנא על חוביהון ולא תייבין מן עובדיהון בישיא דאחידין בידיהון וליתוהי מקבל ברעוא ארום ליתהון ידעין למעבד בהון בין טב לביש : אל לא תבהל
על מימרך לשבשא ית מילי פומך ולבך לא יוחי לאפקא ממלל בעידן דאת מצלי מן קדם יי ארום יי שליט על כל עלמא ויתיב על כורסי יקריה בשמי מרומא
ואנת יתיב על ארעא בגין כן יהון מלי פומך קלילין : כי ארום היכמה דאתי חלמא על הרהורי לבא וסגיאות קל שטיא בסגיאות פתגמין בטילין : כאשר
בעידן דתידר נדרא קדם יי לא תעכב לשלמותיה ארום בגין כן לית רעוא דיי בטפשיא מן בגלל דמעכבין נדריהון ולא משלמין ואנת ית די תנדר שלם :
טוב טב לך דילא תינדר מן די תנדר ולא תשלם : אל לא תתבל ית מימרא דפומך למיגרם דין גהנם עלי בסרך וביום דינא רבא לא תיכול למימר קדם
מלאכא אכזרא דרדי בך ארום שלותא היא למא דין יתקף רוגזא דיי על קל מימרך דאתאמר בגנותא ויחבל ית עובדי ידך : כי ארום בסגיאות חלמין
דנביאי שקרא והבלין דבעלי חרשין ומילין סגיאין דרשיעיא לא תהימין ארום חכימיא צדיקיא תהי משמש ומנהון תתבע אולפן ומן קדם יי תהי דחיל :
אם אין אניסות מסכנין וגזלתא וצדקתא תחמי בקרתא לא תתמה בלבך למימר איכדין רעותא דיי על כל אלין ארום על שמי מרומא נטיר עובדי בני אינשא
בין טב לבישתא ומן קדמוי משתלחין גוברין גוונין ותקיפין למרדי ברשיעיא ולמהויהון מתמנן רבנין עלויהון : ויתרון ומותר שבח פולחנות ארעא על
כולא היא דבעידן דמרדין בני מלכותא ומלכא מתיהב בפציחיהון מן קדמיהון אין לית ליה עיבור למיכל הדין הוא מלכא לגבר פלח בחקלא מתעביד עבד
משתעבד : אוהב גבר תגר די רחים למקני כסף ומרי פרגמטיא לא ישבע למצבור כסף ומן דירחים למכנוש ממון יתיר לית ליה שבח בעלמא דאתי אי ז
לא יעבד מיניה צדקתא בחייו דלית ליה אגר עלל למיכל אף דין הבלו : ברבות

כי מבית הסורים יצא למלוך · ממקום הטנופת וסריות וסרחון · כדמתרגמינן ויבאש וסרי : כי גם במלכותו · כשמלך באדם נולד הרש המסכן הטוב ממנו ובא מתוך טהרה ולא מתוך טנופת הרחם · כך דרשוהו במדרש · דא"כי טוב ילד מסכן · כי מבית הסורים יצא למלוך כי הילד המסכן סופו שיאמרו עליו שיצא למלוך מתוך עוניו · ומבית אסורים שהרי סמך על הסורים נקוד' רפי והרי הוא כמו האסורים שכן מצינו ביוסף שמלך מתוך יציאת בית האסורים · וכן דוד אכי לקחתיך מן הנוה מאחר הצאן : כי גם במלכותו נולד רש · כי כשר והגון הוא שימלוך כי גם במלכותו הוא כהפך ממנהג השררה ומקטין עצמו אצל החכמים כמדת הרשים וכן עיר פרא אדם יולד שהפך ויסתכה לו ממה שהיה כעייר פרא ויעשה אדם : נולד · נעשה ולשון הווה הוא : ראיתי את כל החיים וגומר' מצאתי במדרש הספר הזה זה דור המבול שנאמר בהם מכל החי : עם הילד השני · אשר יתקיים תחת אותו הדור · הם נח ובניו : אין קץ לכל העם · פרי' ורבים היו יותר מדאי כמו שנ' זרעם נכון לפניהם · אשה מתעברת ויולדת לשלשה ימים · ישלחו כצאן עויליהם · לכל אשר היה לפניהם אין קץ לכל הטוב שהיה לפניהם והכל אבד · וכרגע שאול יחתו : וגם האחרונים · דור הפלגה : לא ישמחו · גם הם בטוב הניתן בידם : כי גם זה · סופו של הבל ורעיון רוח כאשר אדם מהביל אחרי יכרו : שמור רגלך כאשר תלך אל בית האלהים · היאך תלך אם תביא תודה ונדבת שלמים הוא הטוב : ושמור עצמך · שלא תצטרך בהבאות חטאת ואשמות וקרוב הוי לשמוע דברי הקבה"והוא הטוב טוב וקרוב להקבה": מתת זבח הכסילים · שיחטא ויביא קרבן : כי אינם יודעים לעשות רע · אין הכסיל מבין שהוא עושה רע לעצמו : להוציא דבר לפני האלהים · לדבר קשה כלפי מעלה : כי הוא בשמים ואתה על הארץ · ואפי' חלש מלמעלה וגבור מלמטה איתי חלש על הגבור וכל שכן גבור למעלה וחלש למטה : כי בא החלום ברוב עניין · כי דרך החלו' לבא ברוב הרהורים שאדם מעיין ומהרהר ביום : ודרך קול כסיל · לבוא ברוב דברי' מוציא דברי' בהרבותו דברי' של כסילות מפיו : כי לא יחדל פשע · לכך אני אומ' יהיו דבריך מעטים : אין חפץ בכסילים · לפני הקבה" ברשעים הנודרים ואין משלמים : אל תתן את פיך · בנדר · להחטיא את בשרך · שיפקוד העון על בניך : ואל תאמר לפני המלאך · שליח הבא לתובעך צדקה שפסקתיה כסבור הייתי שהיה יכולת בידי ליתן : וחבל את מעשה ידיך · מכות שהיו בידיך מעטית כבר איבדתם כן נדרש במדרש : על קולך · בשביל קולך : כי ברוב חלומות וגומר · אשר כל מה שיאמרו לך חלומות ונביאים הבל ודברים הרבה לפרוש מאת המקום : כי את האלהים ירא · הרי כי משמש בלשון אלא אל תשמע אל החלומות אלא את האלהי' ירא : אם עשק רש וגזל משפט וצדק וגו' · אם תראה במדינה שהם עושקים את הרשים וגוזלים את המשפט ואת הצדק אל תתמה על חפצו של מקום כשיביא עליהם רעה · כי גבוה מעל גבוה שומר · ורואה את מעשיהם וגבוהים יש עליהם העושים שליחותו של מקום וידם תקיפה : וגזל משפט · וידם תקיפה גזל של משפט לפי שהוא דבוק הוא נקוד גזל פתח קטן שאם לא היה דבוק היה נקוד גזל : ענין אחר · אם תראה שהם עושקי רשים וגוזלי משפט ורואה אתה צדק בא לעיר שהק' משפיע להם טובה ואינו נפרע מהם אל תתמה על חפצו של מקום כי כן דרכו להאריך אפו : כי גבוה מעל גבוה שומר · ממתין עד שתתמלא סאתם : וגבוהים יש לו עליהם ליפרע מהם בבא עת פקודתם כמו ולא תשמור על חטאתי שומר אמונים · שמר את הדבר : ויתרון ארץ בכל היא · ויתרה של יושבי הארץ שהם מתגאים ומכעיסים למקום : בכל היא · בכל דבר הוא עושה שליחותו ליפרע ואפי' על ידי יתושין כדרך שעשה לטיטוס : מלך לשדה נעבד · הקבה" נעשה פועל לבוין ליתבע עלבונה ממחריבה ולשלם שכר לבוניה : אוהב כסף לא ישבע כסף · אוהב מצות לא ישבע מהם ומי האוהב בהמון מצות רבות לא תבואה ואין באחת מהם מצוה מסויימת וניכרת כגון בית המקדש ובית הכנסת וספר תורה כאה : גם זה הבל · כך נדרשים שני מקראות הללו במדרש · ועוד פנים אחרים הגונים אך זה הקדמתי לפי שהוא מעניין וגבוהים עליהם שסמכן הכתוב יחד · דא"ויתרון ארץ בכל היא · שכר עבודת האדמה חשוב הוא על הכל שאפי' הוא מלך צריך הוא להיות נעבד לשדה · אם עשתה הארץ פירות יש לו מה יאכל · ואם לאו מת ברעב : אוהב כסף לא ישבע כסף · לא יאכל כסף : ומי אוהב בהמון · ממון לא תבואה שאינו אוסף לו פירות : גם זה הבל · דא' ויתרון ארץ בכל היא · שכרן של ישרא' בכל דברי תורה הוא בין במקרא בין במשנה בין בתלמוד : מלך לשדה נעבד · מלך במקרא ובמשנה עודנו צריך להיות נעבד לבעל תלמוד שהוא מסדר לפניו הוראות איסור טומאה וטהרה ודינין : אוהב כסף · תורה אינו שבע בה : והאוהב בהמון · תורה לא תבואה שום לו מקר' ומשנה ואין לו תלמוד מה הנאה יש לו בכל אלה כל אלה במקרא רבה :

ברבות הטובה רבו אוכליה ומה כשרון לבעליה כי אם ראות עיניו ראית
מתוקה שנת העבד אם מעט ואם הרבה יאכל והשבע לעשיר
איננו מניח לו לישון : יש רעה חולה ראיתי תחת השמש עשר
שמור לבעליו לרעתו : ואבד העשר ההוא בענין רע והוליד בן
ואין בידו מאומה : כאשר יצא מבטן אמו ערום ישוב ללכת
כשבא ומאומה לא ישא בעמלו שילך בידו : וגם זה רעה חולה כל
עמת שבא כן ילך ומה יתרון לו שיעמל לרוח : גם כל ימיו
בחשך יאכל וכעס הרבה וחליו וקצף : הנה אשר ראיתי אני טוב
אשר יפה לאכול ולשתות ולראות טובה בכל עמלו שיעמל תחת
השמש מספר ימי חיו אשר נתן לו האלהים כי הוא חלקו : גם כל
האדם אשר נתן לו האלהים עשר ונכסים והשליטו לאכל ממנו
ולשאת את חלקו ולשמח בעמלו זה מתת אלהים היא : כי לא זה
הרבה יזכר את ימי חייו כי האלהים מענה בשמחת לבו : יש רעה
אשר ראיתי תחת השמש ורבה היא על האדם : איש אשר יתן לו
האלהים עשר ונכסים וכבוד ואיננו חסר לנפשו מכל אשר
יתאוה ולא ישליטנו האלהים לאכל ממנו כי איש נכרי יאכלנו
זה הבל וחלי רע הוא : אם יוליד איש מאה ושנים רבות יחיה ורבי רע
שיהיו ימי שניו ונפשו לא תשבע מן הטובה וגם קבורה לא היתה
לו אמרתי טוב ממנו הנפל : כי בהבל בא ובחשך ילך ובחשך
שמו יכסה : גם שמש לא ראה ולא ידע נחת לזה מזה : ואלו חיה
אלף שנים פעמים וטובה לא ראה הלא אל מקום אחד הכל הולך :

ברבות בזמן דסגי טבותא בעלמא סגיאן אוף בני אינשא דייכלונה ומה הנאה אית למרהא דיצבירנה אין לא יעביד מינה טיבותא בגין די יחזי בעלמא דאתי יהבית אגרהא בעינוי : מתוקה בסימת דמיכת גברא די פלח למרי עלמא בלב שלים ואית ליה ניחא על בית קבורתיה אין זעירות שנין יחי אין סגיאות שנין בתר דפלח למרי עלמא בעלמא הדין לעלמא דאתי אגר עובדי ידוי יחסין וחוכמת אוריתא דייי לגבר דעתיר בחוכמתא היכמה דמעסק בה בעלמא הדין ואישתדל באולפנא כדין תנוח עלוהי על בית קבורתיה ולא תשבקיניה בלחודוהי היכמה דלא שבקת איתתא לגוברה בלחודוהי לדמכא :
יש אית בישותא מרעיתא חמית בעלמא הדין תחות שמשא ולית ליה אסו גבר דיכנוש עתרתא ולא עביד מיניה טב לסוף יומוי ההוא עותרא נטיר ליה לאבאשא ליה לעלמא דאתי : ואבד והוא עותרא די ישבק לבריה בתר מותיה יהובד על דיקנא ליה בגוון ביש ולא יתקיים ביד בריה די יוליד ולא אשתאר ליה בידוי מידעם :
כאשר היכמה די נפק ממעי אימיה ערטלי בלא כסו ובלא מדעם טב כדין יתוב למיזל לבית קבורתיה חסיר מן זכותא היכמה די אתא בעלמא ההדין ומדעם אגר טב לא יקבל בטורחיה לסוברא עמיה לעלמא דהוא אזיל למהוי לזכו בידיה : וגם ואף דא בישתא מרעיתא ולית לה אסו דכל קביל אתא לעלמא הדין חסיר מן זכותא כדין ייזיל לעלמא ההוא ומה מותר הוה ליה די טרח לקבלת רוחיה :
גם אף כל יומוהי בחשוכא שרא בדיל דלחמוהי בלחודוהי טעים ובנכסים סגי חזי ובמרעין ורגיז הוו חיוהי : הנה והא די חזית אנא טבא הוא לבני אינש ושפיר להון למעבד בעלמא הדין דייכלון וישתון מן טורחותיהון בדיל דלא לאושטא ידא באניסא וחטוף ולמיטר פתגמי אוריתא ולמיחן עניי נכסא מן בגלל דייחזון טבתא בכל טורחותהון די טרחו בעלמא הדין תחות שמשא מנין יומי חיוהי דגבר דיהב ליה ייי במזליה ארום הוא חולקיה ולית אחורן בר מיניה : גם אוף כל אינש דיהב ליה ייי עותר ונכסין ואשליטיה ייי למיכל מיניה בעלמא הדין ולמעבד מניה צדקתא ולקבלא אגר שלים לעלמא דאתי ולמחדי בטורחיה עם צדיקיא הא דא מתנא דאתיהיבא ליה במזליה מן קדם ייי הוא : כי ארום לא יומין סגיאין חיי אינש די ידכר ית יומי חיוהי כמה מנהון עתידין למהוי טבין וכמה מנהון עתידין למהוי בישן מטול דלא אתמסרו לבני אינשא ארום מן קדם ייי איתגזר עלוהי כמה יומין איסתגף וכמה יומין ייחי בחדוות ליביה : יש אית בישתא דחזית בעלמא הדין תחות שמשא ורבתא היא על בני אינשא : איש גבר די הב ליה ייי במזליה עותר ויקר ונכסין וליתוהי מחסר לנפשיה מכל דיתרעי ולא אשלטיה ייי על חובתיה למטעם מיניה אילהן ימות בלא ולד ולא חס קריביה לאחסנותיה ליה ארום אנתתיה תרתא מתנסבא לגבר חילונאי ויחסניניה וייכליניה כל דין גרמו ליה חובוהי דלא עבד מיניה מידעם טב ואתהפיך עותריה למהוי ליה להבלו ולמרעא בישא : אם אין יוליד גבר מאה בנין ושנין סגיאין ייחי וכשלטנות ורבנות הוא די יהון יומי שנוהי ונפשיה לא שבעת מן טבתא דהות ליה על דירחים על עותריה ולא קנא מניה שמא טבא אף בית קבורתא לא הות מזמנא ליה אמרית אנא במימרי דטב מיניה שליא דלא חזא עלמא הדין : כי ארום בהבלו אתא בעלמא הדין ובחשוכא שמיה מתחפי מן בגלל דלית ליה זכותא ושום טב לא קנא למהוי מדכר : גם ואף נהור אוריתא לא חמא ולא ידע בין טב לביש למבחן בין עלמא הדין לעלמא דאתי : ואלו ואלולי הוו יומי חיוהי דגברא תרין אלפין שנין ובאוריתא לא עסיק ודינא וצדקתא לא עבד בשבועת מימרא דייי דביום מותיה נחתא נפשיה לגהינם לאתר חד דכל חייבא אזלין תמן : כל

ברבות הטובה · שישראל מטיבין מעשיהם · רבו אוכליה · מתן שכר המצות · ומה כשרון לבעליה · להקב"ה בכל הטבת מעשיהם · כי אם ראות עיניו · שרואה שהם כפופים לו · ונחת רוח לפניו · שאמר ונעשה רצונו · וכן לענין הקרבנות : ברבות הטובה רבו אוכליה · שמביאים נדבות הרבה · רבו הכהנים אוכליה : ומה כשרון לבעליה · לפני הקב"ה · כי אם ראות עיניו · שאמר ונעשה רצונו : מתוקה שנת העובד · עובד האדמה ישן וערבה שנתו עליו בין שהוא אוכל מעט ובין שהוא אוכל הרבה · כי כבר הורגל בכך : והשובע לעשיר איננו מניח לו לישון · ושובע נכסים של עשיר בעל פרקמטיאות הרבה של עשיר איננו מניח לו לישון כל הלילה מהרהר בהן וכן הרבה · דבר אחר מתוקה שנת העובד · את האלהים : אם מעט · ימי שניו ואם הרבה ימי שניו יאכל שכרו המועט והמרובה · משה פירנס את ישראל ארבעים שנה ושמואל הנביא פירנסם עשר שנים ושקלו הכתוב זה כזה שנאמר משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו וגומר · כך נדרש בתנחומא : והשובע לעשיר · בעל שמועות איננו מניח לישון בקבר שנ׳ דובב שפתי ישנים · כל תלמיד שאומר דבר שמועה מפיו שפתותיו דובבות בקבר : עושר שמור לבעליו לרעתו · כעשרו של קרח שעל ידו נתגאה וירד לשאול : ואין בידו מאומה · אף זכות אבותם ומאומה לא ישא בעמלו כשימות לא ישא בידו שום זכות צדקה שעשה מממונו בחייו כל עומת שבא אותו הממון כן הלך : וחוליו · כמו וחולי והוי"ו יתירה כמו וי"ו של חייתו יער : לאכול ולשתות ולראות טובה · לעסוק בטובה שהוא לקח טוב · ואל יקבץ הון רב אלא בחלק הניתן לו ישמח כי הוא חלקו והשליטו לאכול ממנו בחייו ולתת חלקו כמותו שיזכהו לעסוק בתורה ובמצות כדי שיקבל שכר : כי לא הרבה · שאין אורך ימים בעולם הזה · לכך : יזכור את ימי חייו · כי מעט הם ולא הרבה · ולמה יטרח לאסוף הון יטרח בדבר העומד לו לעולם הבא בחייו : כי האלהים מענה וגומר · הקב"ה עדות קבועה לזה לעולם בשמחת לבו שמח לעשות טוב בחייו ולתת את חלקו כמותו שזיכהו לעסוק בתורה ובמצות בחייו כדי לקבל שכר · וראיתי במדרש זה אלקנה שמדריך את ישראל לעלות לשילה ברגלים ובדרך שמעלה אותן לשנה זו לא היה מעלה אותן לשנה האחרת כדי לפרסם הדבר ולהרגילם לפיכך יחסו הכתוב ועלה האיש ההוא מעירו וגומר : ואומר אני שהמדרש הזה על סוף המקרא הוא · כי האלהים מענה בשמחת לבו · זה אלקנה שקבע לו הקב"ה עדות בכתובים והעיד עליו ועלה האיש ההוא מעירו · מענה · כקור פתח קטן לכך אני מפרשו שם דבר כמו כי אין מענה בפי שלשת האנש׳ : בשמחת לבו · שהיה שמח ברגל : ורבה היא על האדם · בהרבה בני אדם היא נוהגת עושר ונכסים לפי פשוטו כמשמעו : ולא ישליטנו האלהים לאכול ממנו · שיהא שמח בחלקו לתבוא קורת רוח בעשרו כי שואף לעסוק ולהרבות הון כענין שנאמר והוא ימות ולא ישבע : וגם לא ישליטנו לעשות צדקה לאכול הימנה לעתיד : ואיש נכרי יטול · אותו ממון ויטול אותו ויעשה בו צדקה ויהנה ממנו · ומדרש אגדה בדברי תורה · עושר ונכסים וכבוד · מקרא משנה ואגדה : ולא ישליטנו וגומר · שלא זכה לתלמוד ומתוך כך אין הנאה ממנו בשום דבר הוראה : כי איש נכרי יאכלנו · זה בעל התלמוד : אם יוליד איש מאה בנים · ורב שיהיו ימי שניו · ורב הון וכל טוב יהיו ימי שניו לו : ורב : לשון די די לכל טובה : ונפשו לא תשבע · מאותה הטובה שאינו שמח בחלקו להתקרר רוחו במה שבידו : וגם קבורה לא היתה לו · פעמים שנהרג וכלבים אוכלים אותו · וכל הדברים האלו נמצאו באחאב שהוליד בנים הרבה ובממונו הרבה והיה חומד של אחרים ולא מצא קורת רוח במולכו וכלבים אכלוהו : טוב ממנו הנפל של אשה · כי הנפל בהבל בא והלך ולא ראה טובה ולא נתאוה לה ואין לו להצטער : ואילו חיה · ואם חיה אלפים שנה מה יתרון לו הואיל וטובה לא ראה הלא סופו לשוב אל העפר כשאר העניים : כל עמל

: כל עמל האדם לפיהו וגם הנפש לא תמלא : כי מה יותר לחכם
מן הכסיל מה לעני יודע להלך נגד החיים : טוב מראה עינים
מהלך נפש גם זה הבל ורעות רוח : מה שהיה כבר נקרא שמו
ונודע אשר הוא אדם ולא יוכל לדין עם שהתקיף ממנו : כי יש תקיף
דברים הרבה מרבים הבל מה יתר לאדם : כי מי יודע מה טוב
לאדם בחיים מספר ימי חיי הבלו ויעשם כצל אשר מי יגיד לאדם
מה יהיה אחריו תחת השמש : טוב שם
משמן טוב ויום המות מיום הולדו : טוב ללכת אל בית אבל
מלכת אל בית משתה באשר הוא סוף כל האדם והחי יתן אל לבו :
טוב כעס משחוק כי ברע פנים ייטב לב : לב חכמים בבית אבל
ולב כסילים בבית שמחה : טוב לשמע גערת חכם מאיש שמע
שיר כסילים : כי כקול הסירים תחת הסיר כן שחק הכסיל וגם זה
הבל : כי העשק יהולל חכם ויאבד את לב מתנה : טוב אחרית דבר
מראשיתו טוב ארך רוח מגבה רוח : אל תבהל ברוחך לכעוס
כי כעס בחיק כסילים ינוח : אל תאמר מה היה שהימים הראשנים

כל טורח דגברא בדיל מזון פומיה הוא טרח ועל מימר פומא דיי מייתין ואף נפשא דאנש לא תשבע מכלא ומשתיא : כי ארום מה מותרא אית לחכימא בעלמא הדין יתיר מן שטיא בגין דרא בישא דלא מתקבל עלויהון ומה אית ליה ההוא גברא עניא למעבד אלהן למיעסק באוריתא דיי בגין די ינדע היכדין למהך עתיד למהך לכל קביל צדיקיא בגינתא דעדן : טוב טב לגברא למחדי על עלמא דאתי ליה ולמעבד צדקתא ולמחמי אגר טב על עובדוי ליום דינא רבא מן די יזיל לעלמא ההוא בסיגוף נפש ברם דין לגברא חייבא הבלו ותבירות רוחא : מה מה דהוה בעלמא הא כבר אתקרי שמיה ואשתמודע לבני אנשא מן יומא דהוה אדם קדמאה וכולא גזירת מימרא דיי היא ולית רשו לגבר למיקם בדינא עם מרי עלמא דתקיף מיניה : כי ארום אית פתגמין סגיאין דמסגין הבלו בעלמא מה מותר אית לגבר דמתעסק בהון : כי ארום מן הוא די ינדע מה יוטיב לאינשא בעלמא הדין אלהן למעסק באוריתא די אינון חיי עלמא וכל מניין יומי חיי הבלו די יחי בעידן מותיה אינון חשיבין בעינוי כטללא דמן הוא די יחוי לאנשא מה דעתיד למהוי באפוהי בעלמא הדין תחות שמשא : טוב טב שמא טבא דיקנון צדיקיא בעלמא הדין יתיר ממשחא רבותא דהוה מתרבי על ריש מלכיא וכהניא ויומא דישכוב גבר ומפטר לבית קבורתא בשום טב ובזכותא מן יומא די איתיליד רשיעא בעלמא : טוב טב למיזל לגבר אבילא לנחמותיה מלמיזל לבית משתיא דחמרא דמתלעבין די בבית אבילא תמן הוא סוף כל אינשא למיזל די על כולהון אתגזרת גזרת מותנא ומן בגלל דיהך לבית אבילא גברא צדיקא יתיב ויתן לליביה מילי דמותא ואין אית בידיה מדעם ביש ישבקיניה ויתיב בתיובתא קדם מרי עלמא : טוב טב רגיז דרגז מרי עלמא על צדיקיא בעלמא הדין מן חוכא די הוא מחייך עם רשיעא ארום בבאשות אפי שכינתא אתי בצורתא ופורענותא בעלמא בגין לאוטבא לב צדיקיא ויצלון קדם מרי עלמא דהוא מרחים עליהון : לב לבהון דחכימיא אנין על חורבן בית מוקדשא ועציב על גלות בית ישראל ולב שטיא בחדוות בית ליצנותהון אכלין ושתן ומתפנקין ולא יתבון על לבהון סיגוף אחיהון : טוב טב למיתב במדרש בית אולפנא למשמע נזוף גבר חכימא כאוריתא מגבר דאזיל למשמע קל טבלא רשתן : כי ארום כקל קיכלת כובין דמתוקדין תחות דודא כדין קל חוכא דשטיא אוף דין הבלו : כי ארום אניסא יהתל בחכימא בגין דלא אזיל באורחתיה ומהובד במילוי בישיא ית חוכמת לב חכימת דאיתיהיבת לב במתנא מן שמיא : טוב טב סוף עסקא מן שירויה דבשירויה לא אשתמודע לגבר מה דעתיד למהוי בסופיה אלהן סוף מילתא טב אשתמודע לגבר דטב הוא וטב מן קדם יי גבר די שליט ברוחיה ומכבש יצריה מגבר דאזיל בגסות רוחיה : אל ובעידן דתיתי עלך אוכחתא מן שמיא לא תבהל בנפשך למרתח ולמימר פתגמי סרבנותא כלפי שמיא ארום אין אנת סביל ישתביק לך ואין אנת מסריב ומרתח דע ארום רתחא בעטף שטין ינוח עד כרון די הובד יתהון : אל ובעידן עתקך לא תימא מה דהות קדמת דנא טב בעלמא דיומין קדמאין הוו טבין ואינש דרא ההוא

כל עמל האדם בשביל פיהו · הוא שיהנה ויאכל בעולם הזה והבא · וזה לא זכה בחייו : וגם הנפש לא תמלא : בתמיה · כלומר וזה אפילו תאותו לא מלאה הנאה מועטת כמו תמלאמו נפשי · למען השגת תאוה שהרי לא עשה מעשים טובים בחייו : ואחרי שכן מה יותר לו בחכמתו משאם היה כסיל : ומה לעני · חסרון מן העשיר שאין לו קורת רוח : גם הוא · יודע להלוך בארץ אצל החיים : וטוב מראה עינים מהלוך נפש · טוב היה והוכשר לזה לראות עושרו למראה עיניו וללכת אחרי עיניו לעסוק ולגזול מהילוך נפשו ממאכל ומשתה ההולך בנפש ושלא נתן לב היכן נפשו תלך כשימות : גם זה הבל · הוא הניתן לרשעים : מה שהיה כבר נקרא שמו · חשיבות וגדולה שהיתה לו בחייו כבר נקרא שמו על זה ויצא לו שם בשררה כבר ועתה חלף ונודע שהוא אדם ולא אל · וסופו שמת ולא יוכל לדין עם מלאך המות שהוא תקיף ממנו : כי יש דברים הרבה · שנתעסק בהן בחייו כשחוק המלכים קופים ופילים ואריות הכל הרבו לו ומה יותר לו משמת : כי מי יודע · מעשים טובי' ומה טוב לאדם לעשות בחיין שיהיו טובים לו לעולם הארוך : מספר ימי חיי הבלו · שהם מעט מספר ויעשם לאותם מעשים בשעה מועטת שהוא חי שהוא זמן קצר ככל עוף העובר · שאעפ"י שאמר שלמה ככל סתם ולא פי' אם כצל דקל אם כצל כותל שהם קבועים כבר פירשו דוד אביו ימיו כצל עובר זהו צלו של עוף הפורח כך נדרש במדרש : כי מי יגיד לאדם · במה יתקיים הון שקבץ מעושק לבניו אחריו תחת השמש : טוב שם משמן טוב · יפה לאדם שם טוב משמן טוב : ויום המות טוב מיום הולדו · לכך הוקש שם טוב לשמן יותר משאר משקין ששמן אתה נותן לתוכו מים והוא צף ועולה וניכר ,אבל שאר משקים אתה נותן לתוכן מים והם בולעים : טוב שם משמן טוב · שמן טוב יורד למטה שנאמר כשמן הטוב היורד על הזקן · שם טוב עולה למעלה שנאמר ואגדלה שמך · שמן טוב למטה ושם טוב לעולם שנאמר יהי שמו לעולם שמן טוב הולך מקיטון לטרקלין ולא יותר · שם טוב לסוף העולם · אמר רבי יהודה בר' סימון מצינו בעלי שמן טוב שנכנסו למקום החיים ויצאו טרופים והם נדב ואביהוא שנמשחו משמן המשחה · ומצינו בעלי שם טוב שנכנסו למקום המיתה ויצאו חיים חנניה מישאל ועזריה שיצאו מכבשן האש : ויום המות מיום הולדו · כולדה מרים אין הכל יודעים מה היא · מתה נסתלקה הבאר · וכן אהרן בעמוד ענן וכן משה במן : טוב ללכת אל בית אבל · מדה הנוהגת בחיים ובמתים : מלכת אל בית המשתה · שהיא מידה שאינה נוהגת אלא בחיים : באשר הוא סוף כל האדם . בשביל שהאבל הוא סוף כל האדם סופו של כל אדם לבא לידי כך לפיכך : והחי יתן אל לבו · כל מה שאגמול חסד עם המת אצטרך אני שיגמלו במותי · דידל ידלוניה · דיטען יטענוניה דיספד יספדוניה דילווה ילוונה · דבר אחר באשר הוא סוף כל האדם · שהמיתה היא סוף כל ימי האדם · ואם לא עכשיו גומל לו חסד לא יגמול לו עוד · אבל בית המשתה זימנו ולא הלך יכול לומר לו סופך שיולד לך בן ושם אהיה עמך · תבא לך שמחת חתונת בניך ושם אלך : והחי יתן אל לבו · הדבר הזה שאם לא עכשיו יגמול לו חסד לא יגמול לו עוד : טוב כעס משחוק · שרודפת מדת הדין אחריו אל יצטער · טוב היה להם לדור המבול אם הראם הקב"ה פנים זעומות על עבירות שבידם משחוק ששחק עמהם שאלו הראה להם קימעא רוע פנים היו חוזרים למוטב · טוב היה לאדוניהו אם עצבו אביו על כל יתרה שהיה עושה משחוק שהראה לו ובסוף נהרג עליו : ייטב לב · יהפוך לבו האדם להטיב דרכיו : לב חכמים בבית אבל · מחשבתם על יום המיתה : ולב כסילים בבית שמחה · אין חרידי' מיום המיתה ולבם בריא כאולם : כקול הסירים · עצי קוצים אשפינש בלעז : תחת הסיר · תחת סיר נחשת הכפוי על תבערת קוצים והם מקשקשים לתוכה : אמר ר' יהושע בן לוי כל קסיא כד אינון דלקין לית קלהון אזיל · ברם הלין סירייתא קלהון אזיל למימר אף אנו מן קיסיא מודיעים אף אנו מן העצים ויש צורך בנו · אף הכסילי' מרבים דברים לומר גם אנו מן החשובי' : גם זה הבל ועמל · הוא שמסר הקב"ה לבריות להיות נבעים ומקנתרים בהם : כי העושק יהולל חכם · כשהכסיל מקנתר את החכם מערבב דעתו וגם הוא כסכל · דתן ואבירם קנתרו את משה לומר ירא ה' עליכם וישפוט וגומר · ועירבבוהו ואבדו את לבו ונראה לו שהקפיד כנגד הקב"ה ואמר והצל לא הצלת את עמך ונענש בדבר שהשיבוהו עתה תראה ולא תראה במלחמת שלשים ואחד מלכים : לב מתנה . לב חכמה שהיא מתנה לאדם שנאמר כי ה' יתן חכמה : עושק · לשון ריב וקנתורין · יש פנים אחרים אך מפרידין המקראות זו מזו וכי האמור בראש המקרא מוכיח שמחובר למקרא שלפניו : טוב אחרית דבר מראשיתו · כשמשמעו בראשית הדבר אין יודעין מה יהא בסופו אבל כשאחריתו טוב נגמר בטובה · דבר אחר טוב אחרית דבר בזמן שהוא מראשיתו טוב שנתכוונו לטובה כשהתחילו בו : רבי מאיר הוי קאים ודריש מילתא דאלישע בן אבויה במדרש קהלת : ארך רוח · המאריך רוגזו ואין ממהר לריב : אל תבהל · אל תמהר : אל תאמר מה היה שהימים וגו'. אל תתמה על הטובה שהיתה באה על הצדיקים הראשוני' בדור המדבר ודורו של יהושע ודורו של דוד : כי לא מחכמה שאלת · שהכל לפי זכות הדור :

היו טובים מאלה כי לא מחכמה שאלת על־זה : טובה חכמה עם
נחלה ויתר לראי השמש : כי בצל החכמה בצל הכסף ויתרון
דעת החכמה תחיה בעליה : ראה את־מעשה האלהים כי מי יוכל
לתקן את אשר עותו : ביום טובה היה בטוב וביום רעה ראה גם
את־זה לעמת־זה עשה האלהים על־דברת שלא ימצא האדם אחריו
מאומה : את־הכל ראיתי בימי הבלי יש צדיק אבד בצדקו ויש רשע
מאריך ברעתו : אל־תהי צדיק הרבה ואל־תתחכם יותר למה
תשומם : אל־תרשע הרבה ואל־תהי סכל למה תמות בלא עתך : תשמם
טוב אשר־תאחז בזה וגם־מזה אל תנח את־ידך כי־ירא אלהים יצא את
־כלם : החכמה תעז לחכם מעשרה שליטים אשר היו בעיר : כי אדם
אין צדיק בארץ אשר יעשה־טוב ולא יחטא : גם לכל־הדברים
אשר ידברו אל־תתן לבך אשר לא־תשמע את־עבדך מקללך : אתה
כי גם־פעמים רבות ידע לבך אשר גם־את קללת אחרים : כל־ זה
זה נסיתי בחכמה אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני : רחוק מה־
שהיה ועמק עמק מי ימצאנו : סבותי אני ולבי לדעת ולתור ובקש
חכמה וחשבון ולדעת רשע כסל והסכלות הוללות : ומוצא אני
מר ממות את־האשה אשר־היא מצודים וחרמים לבה אסורים ידיה

הוו שפירי עובדא יתיר מן אילין בגין כן טבא הוה מטי להון ואנת לא
על חוכמתא שאלתא על דנא : טובה טבא טבתא חוכמתא
דאורייתא עם אחסנת ממונא ויתיר לגבר למהוי מדבר בענותנותא
עם גוברין דיירי ארעא דחזן טב וביש תחות שמשא בעלמא הדין :
כי ארום היכמה דמסתתר גברא בטלל חוכמתא היכדין מסתתר
בטלל כספא בעידן די עביד מיניה צדקתא ומותר מנדעא חוכמתא
דאורייתא תחיי ית מרהא מבית קבורתא לעלמא דאתי : ראה
הוי מסתכל ית עובדא דייי וגבורתיה די עבדית סמיא ית גבינא
וחגירא למיהויהון פרישן בעלמא ארום מן הוא די יכול לתקנא ית חד
מנהון אילהין מרי עלמא די עוותיה : ביום ביום דיוטיב לך ייי
תהי אף אנת בטיבותא ותיטב לכל עלמא בגין דלא ייתי עלך יומא
בישא חזי ואסתכל ואף ית דין כל קביל דין עבד ייי בגין לאוכחא
אינשי עלמא מן בגלל דלא ישכח אינש בתרוהי מדעם ביש לעלמא
ההוא : את ית כולא חזית ביומי הבלותי דמן קדם ייי מתגזרין
טב וביש למהוי בעלמא על עיסק מזליא דאיתבריאו בהון בני אינש
דאית גבר זכאי אבד בצדקותיה בעלמא הדין וזכותיה מנטרא ליה
לעלמא דאתי ואית גבר חייב דמאריך יומין בחובוהי וחושבן עובדוהי
בישיא נטרין ליה לעלמא דאתי לאתפרע מיניה ביום דינא רבא :
אל לא תהי זכאי יתיר בעידן דאתחייב חייבא קטול בבית דינך
בדיל דחייסא עלוהי דלא למקטליה ולא תתחכם בבן יתיר חוכמת
רשיעא דקיימין בדרך ולא תאלף אורחתהון למה דין תצדיית אורחתך : אל לא תהך בתר הירהור לבך לאתחייבא סגי ולא תרחק אורחך מן אולפן אורייתא
דייי למהוי שטיא למה אנת גרים מותא לנפשך ויתקצרון שני חייך לממת עד דלא מטא זמנך לממת : טוב טב דתאחיד בעימקי עלמא הדין לגמול טובא
לנפשך באורח תגריא ואף מרין ספר אורייתא לא תשבוק חולקך ארום גבר דחיל מן קדם ייי נפק ית די חובת כולהון : החכמה וחוכמת יוסף בר יעקב
איסתייעא עלוהי לחכימותיה כל קביל עשרתי אחוהי צדיקיא דשלטין ברחלתא דייי ולא שלט בהון יצרא בישא בעידן דהוו יהיבין בקרתא דמצרים ולא קטלו ית
יוסף אחוהון דהוה מצער להון בזימנא ההוא בקל מילוי : כי ארום לית גבר זכאי בארעא די יעביד טב כל יומוהי ולא יחוב קדם ייי אבל גבר די יחוב קדמיי
חמי ליה למהדר בתיובתא עד דלא ימות : גם אוף כל מליא דימללון לך רשיעיא לא תמסור לבך לקבלותהון דלא ייתון יומין די תשמע ית עבדך די לוט
לך ולית לך חילא לאישתיזבא מן ידוי : כי ארום חזי לך למצדקית דינא בזמן די לוט לך גבר דלית דכותך דאף זמנין סגיאין ידע לבך דאוף אנת הויתא לטי
גוברין אוחרנין : כל כל די אמרית בחנית בחוכמתא אמרית במימרי אחכים אף כל חוכמת אורייתא והיא רחקת מני : רחוק הא כבר אתרחק מבני נשא
למידע כל מה דהוה מן יומי עלמא ורז יום מותא ורז יום דייתי מלכא משיחא מן הוא דישכחיניה בחוכמתא : סבתי חזרית אנא לחשבא בלבי ולמדע
ולאללא ולמתבע חוכמתא וחושבן אגר עובדוי צדיקיא ולמידע פורענותא חובא דשטיא וסוכלתנו חולחולתא דמלכותא : ומוצא ואשכחית אנא פתגם
דמריר על אינש יתיר מן מריר יום מותא ית אתתא דהיא עבדת עקין סגיאין לבעלה ומצדתן ותקלן בלבא כפתן ידהא : בריל

טובה חכמה וגומר· חכמתם עמדה להם עם נחלת זכות אבותם : כי טובה היא החכמה ויותר לרואי השמש· יתרון היא החכמה לכל הבריות רואי השמש
הן כל הבריות כדתנן הנודר מרואי החמה אסור אף בסומין לא נתכוון זה אלא במי שהחמה רואה אותו : כי בצל החכמה בצל הכסף· כל מי שישנו בצל
החכמה ישנו בצל הכסף שהחכמה גורמת לעושר שיבא : ויתרון דעת החכמה תחיה בעליה· ועוד החכמה יתירה על הכסף שהחכמה תחיה בעליה :
ראה את מעשה האלהים. היאך הוא מתוקן הכל לפי הפעולה של אדם גן עדן לצדיקים וגהינם לרשעים ראה לך באיזה תדבק : כי מי יוכל לתקן· לאחר
מיתה את הדבר אשר עוותו בחייו : ביום טובה היה בטוב· ביום שיש בידך לעשות טובה היה בעושי הטובה : וביום רעה ראה· כשתבא הרעה על הרשעי'
תהיה מן הרואים ויצאו וראו בפגרי האנשים וגומר· ולא תהיה מן הנראים והיו דיראון לכל בשר : גם את זה לעמת זה. הטובה ושכר פעולתה לעומת
הרעה ושכר פעולתה : אשר לא ימצא האדם מאומה· להרהר אחריו של הקב"ה : יש צדיק אובד בצדקו· אעפ"י שהוא אובד עודנו עומד בצדקו מעשה
ביוסף בן פינחס הכהן שעלתה לו נימא ברגלו קראו לרופא לחתוך רגלו אמר לו כשתגיע לחוט השערה הודיעני וכן עשה· קרא לחוניא בנו אמר לו
בני עד כאן היתה חייב ליטפל בי מכאן ואילך אין אתה חייב ליטפל בי שאין כהן מטמא לאבר מן החי מאביו : אל תהי צדיק הרבה· כשאול שדימה
להיות צדיק וריחם על הרשעים : ואל תתחכם יותר· לדון קל וחומר של שטות· ומה על נפש אחת אמרה תורה הבא עגלה ערופה וכו' : אל תרשע הרבה·
אפי' רשעת מעט אל תוסיף להרשיע : למה תמות בלא עתך· כשאול שנאמר וימת שאול במעלו אשר מעל בנוב עיר הכהנים ובעמלק : טוב אשר תאחוז
בזה וגו'. אם אמר לך הנביא הצדיק דבר אחד בצדיק וברשע שהוא דומה לך לרשע כגון שאמר שמואל לשאול אל יקל בעיניך לפקפק בו : יצא את כולם :
ידי שניהם יקיים הצדק והרשע כהילכתן : החכמה תעוז לחכם· לפי שאמר אל תרשע הרבה אם רשעת מעט אל תוסיף עליו· אלא פשפש במעשיך
ותהא תוהא על החטא· אמ' החכמה תעוז לחכם שהיא יועצתו לשוב בתשובה : מעשרה שליטי' מכיכו ביאשיהו שהעיד עליו הכתוב וכמוהו לא היה לפניו מלך
וגו'· הרי עמדה לו חכמתו שפשפש במעשיו וטוב לו מעשרה מלכים שהרשיעו ולא שבו מדרכם : אשר היו בעיר· בירושלם· רחבעם אביה אחזיה יואש
אחרי מות יהוידע אמציה אחז מנשה אמון יהויקים צדקיהו : כי אדם אין צדיק בארץ· לפיכך צריך לפשפש במעשיו : גם לכל הדברים· לפי שמדבר
בשאול שקבל לשון הרע על נוב עיר הכהנים ועליו נאמר אל תרשע הרבה אמר גם לכל הדברים אשר ידברון אליך הולכי רכיל אל תתן לבך לקבלו : אשר לא
תשמע את עבדך מקללך· אשר אין טוב אשר תטה אזנך לשמוע את עבדך מקללך· דבר אחר מעשרה שליטים אילו עשרה דברים המחייבים את האדם שתי
עיניו מראין אותו דברי עבירה שתי אזניו משמיעים אותו דברים בטלים שתי ידיו שגוזל וחומס בהן שתי רגליו שמוליכין אותו לדבר עבירה ופיו ולבו· דבר
אחר החכמה תעוז לחכם זה נח מעשרה שליטי' מעשרה דורות שלפניו· דא"ל לחכם· זה אברהם. מעשרה שליטי'· מעשרה דורות שלפניו· דא"ל לחכם זה יוסף :
מעשרה שליטי' שו אחיו· דא"ל לחכם· זה משה· עשרה שליטי'· עשרה דברים המשמשי' את הגוף על ידי מאכל מן פומא לוושטא מן וושטא לכרסא וכו' : כדאיתא
במדרש קהלת· וחכמתו עמדה לו למשה שלא נצטרך למאכל ארבעים יום וארבעים לילה כל הפנים הללו במדרש ואיני יכול ליישב עליהן מקרא של אחריו·
כי אדם אין צדיק בארץ : כל זה נסיתי בחכמה· בתורה : אמרתי אחכמה לדעת· את זו החכמה והיא רחוקה ממני· ומה היא זו רחוק מה שהיה את הדברים
הרחוקים שהיו ביצירת בראשית : ועמוק עמוק הוא מי ימצאנו· שאין לי רשות להרהר בהן מה למעלה ומה למטה מה לפנים ומה לאחור : ועוד סבותי לדעת
ולתור· ולבקש חכמת פרשת פרה אדומה וחשבון קץ הגאולה ולדעת רשע כסיל לעמוד על סוף דעתה של מינות' וסכלות והוללות מעורבב ומשועמם שבה :
ומוצא אני מר ממות· שהיא קשה מעשרה דברים הקשים שנבראו בעולם כדאיתא בבבא בתרא בהשותפין ומוצא אני מר ממות וקשה ממנה את האשה זו
המינות· וחרמים לבה· לשון מכמורות כמו יגירהו בחרמו אספהו במכמורה : אסורים ידיה· משהחזיקה באדם הרי הוא כנקשר בקשורי עבותות. אסורים
שם דבר של קשורים כמו וימשו אסוריו קשוריו כן פירשו מנחם : ראה זה

טוֹב לִפְנֵי הָאֱלֹהִים יִמָּלֵט מִמֶּנָּה וְחוֹטֵא יִלָּכֶד בָּהּ׃ רְאֵה זֶה מָצָאתִי
אָמְרָה קֹהֶלֶת אַחַת לְאַחַת לִמְצֹא חֶשְׁבּוֹן׃ אֲשֶׁר עוֹד בִּקְשָׁה נַפְשִׁי
וְלֹא מָצָאתִי אָדָם אֶחָד מֵאֶלֶף מָצָאתִי וְאִשָּׁה בְכָל אֵלֶּה לֹא מָצָאתִי׃
לְבַד רְאֵה זֶה מָצָאתִי אֲשֶׁר עָשָׂה הָאֱלֹהִים אֶת הָאָדָם יָשָׁר וְהֵמָּה
ח בִקְשׁוּ חִשְּׁבֹנוֹת רַבִּים׃ מִי כְּהֶחָכָם וּמִי יוֹדֵעַ פֵּשֶׁר דָּבָר חָכְמַת אָדָם
תָּאִיר פָּנָיו וְעֹז פָּנָיו יְשֻׁנֶּא׃ אֲנִי פִּי מֶלֶךְ שְׁמֹר וְעַל דִּבְרַת שְׁבוּעַת
תב אֱלֹהִים׃ אַל תִּבָּהֵל מִפָּנָיו תֵּלֵךְ אַל תַּעֲמֹד בְּדָבָר רָע כִּי כָּל אֲשֶׁר
יַחְפֹּץ יַעֲשֶׂה׃ בַּאֲשֶׁר דְּבַר מֶלֶךְ שִׁלְטוֹן וּמִי יֹאמַר לוֹ מַה
תַּעֲשֶׂה׃ שׁוֹמֵר מִצְוָה לֹא יֵדַע דָּבָר רָע וְעֵת וּמִשְׁפָּט יֵדַע לֵב
חָכָם׃ כִּי לְכָל חֵפֶץ יֵשׁ עֵת וּמִשְׁפָּט כִּי רָעַת הָאָדָם רַבָּה עָלָיו׃
כִּי אֵינֶנּוּ יֹדֵעַ מַה שֶּׁיִּהְיֶה כִּי כַּאֲשֶׁר יִהְיֶה מִי יַגִּיד לוֹ׃ אֵין אָדָם שַׁלִּיט
בָּרוּחַ לִכְלוֹא אֶת הָרוּחַ וְאֵין שִׁלְטוֹן בְּיוֹם הַמָּוֶת וְאֵין מִשְׁלַחַת ב
בַּמִּלְחָמָה וְלֹא יְמַלֵּט רֶשַׁע אֶת בְּעָלָיו׃ אֶת כָּל זֶה רָאִיתִי וְנָתוֹן
אל אֶת לִבִּי לְכָל מַעֲשֶׂה אֲשֶׁר נַעֲשָׂה תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ עֵת אֲשֶׁר שָׁלַט הָאָדָם
בְּאָדָם לְרַע לוֹ׃ וּבְכֵן רָאִיתִי רְשָׁעִים קְבֻרִים וָבָאוּ וּמִמְּקוֹם
קָדוֹשׁ יְהַלֵּכוּ וְיִשְׁתַּכְּחוּ בָעִיר אֲשֶׁר כֵּן עָשׂוּ גַּם זֶה הָבֶל׃
אֲשֶׁר אֵין נַעֲשָׂה פִתְגָם מַעֲשֵׂה הָרָעָה מְהֵרָה עַל כֵּן מָלֵא לֵב בְּנֵי
הָאָדָם בָּהֶם לַעֲשׂוֹת רָע׃ אֲשֶׁר חֹטֶא עֹשֶׂה רָע מְאַת וּמַאֲרִיךְ לוֹ כִּי גַם

בדיל דלא למפלח בהון תקין קדם יי גבר די יפטיר יתה בגט פטורין ומשתזיב מינה וחייבא קדם יי גבר דיסבינה ואתלכד בזנותהא׃ ראה חזי דין עובדא דאשכחית אמרה קהלת דמתקרי שלמה מלכא דישראל כוונית מזליא חדא חד עם חברתא למשכח חשבון בני אינש מה יהא בסופהון׃ אשר אית פתגם אוחרן דעוד תבעת נפשי ולא אשכחית גבר שלים וזכאי בלא חבולא מן יומי אדם עד די אתיליד אברהם צדיקא די אשתכח מהימן וזכאי בין אלף מלכין די אתכנשו למעבד מגדלא בבבל ואיתתא דבכל אילן נשיהון דמלכיא כשרה לא אשכחית׃ לבד לחוד חזי דין אשכחית די עבד יי אדם קדמאה תקיף קדמוי זכאי ותוויא וחוה איבהו אטעיו למיכל מן פירויא אילנא דאכלין פירוי חכמין למידע בין טב לביש וגרמו לאסתקפא עלוהי יום מותא ולכל דיירי ארעא ואינון תבעו למשכח חשבונין סגיאין בגין לאיתאה מחתא על דיירי ארעא׃ מי מן הוא חכימא דיכיל למיקם קביל חוכמת דייי ולמדע פשר מיליא בנביאי חוכמתא דגבר חכים תנהור זיו אפוהי ביני צדיקיא וחציף אפין מתחלפן כל אורחתיה מטב לביש׃ אני הוי זהיר ית פומך על גזירת מלכא למיטר מה די פקדינך ועל עיסק סומתא דייי אזדהר ולא תימי בשום מימריה על מגן׃ אל ובעידן רוגזא דייי לא תנוח לצלאה קדמוהי אתבהיל קדמוהי איזיל וצלי ותבעי רחמין מיניה בגין דלא תקום בפתגם ביש ארום ריבון כל עלמיא דייי כל די יצבי יעביד׃ באשר כאתר אית גזירת מלכא מימרא דמלכא דשליט על כל עלמא מתעבדא בבהילו ומן הוא גברא דמחי בידיה ויימר ליה מה עבדת׃ שמר גבר די נטיר פיקודיא דייי לא יכדע מידעם ביש לעלמא דאתי ועידן צלותא ודין וקשוט אשתמודע בלב חכימיא׃ כי ארום לכל עסקא אית עידן טב וביש ועל דין קשוט אתרן כל עלמא וכד אתגזר מן קדם יי למהוי פורענותא בעלמא על חובת אינשין עבדי בישא דסגיאן עלויהון׃ כי ארום ליתוי חכים מה דעתיד למהוי בסופיה עלוהי ארום בעידן דיהוי רעוא מן קדם יי לאבאשא ליה מן הוא די חוי ליה׃ אין לית אינש דישלוט ברוח נשמתא למנע ית בשמתא רחיי בגין דלא יפסוק מן גופא דאנש ולית שלטון ביום מותא לשיזבא גבר לחבריה ולית מני זיינא מסייען בקרבא ולא ישזיב חובית מרוהי ביום דינא רבא׃ את יתכל דין חזית די הוה בעולמא הדין ויהבית ית לבבי למידעית כל עובדא דאתעביד בעלמא הדין תחות שמשא בעידן די ישלוט אנש באנש לאבאשא ליה׃ ובכן ובקושטא חזית חייביא דאיתקברו ואישתיציאו מעלמא מאתר קדיש דצדיקיא שרין תמן דאזלו לאיתוקדא בגהנם ואיתנשין מבין יתבי קרתא והיכמה דעברו אתעביד להון אף דין הבלו׃ אשר ומן בגלל דלית מתעביד פתגם ביש פורענות רשיעא בפריע על עובדיהון בישיא בגין כן אתמלי לבא דבני אנשא בהון למעבד ביש בעלמא הדין׃ אשר ובזמן דחייבא יעביד ביש מאה שנין ומן קדם יי אתיהיבת ליה ארכא בגין דיתוב

ראה זה מצאתי אמרה קהלת· אחת לאחת למצא חשבון· כל המצות שהצדיקים עושים והעבירות שהרשעים עוברים נמנים לפני הקב"ה אחת על אחת עד שמצטרפו' לחשבון גדול· כך פירשו רבותי' במסכ' סוטה: אמרה קהלת· אמרה קבוצת החכמה ואמרה נפשו המשכלת המקבצת החכמה: קהלת· לשון נקבה הוא ושהו' אומרו בלשון זכר מוסב על הקובצה והוא שלמה· ובמדרש מצינו אמר רבי ירמיה בן אלעזר רוח הקדש פעמים משיחה ומשמש' בלשון זכר ופעמים בלשון נקבה כתוב אחד אומר עוזרי ומפלטי לי· וכתוב אחד אומר כי אתה עזרתי· וכתוב אחד אומר קול מבשר וכתוב אחד אומר מבשרת ציון: אשר עוד בקשה נפשי· בשעה שכדים· ועוד אשר בקשה נפשי· לבד אלה האמורים למעלה שבקשתים ולא מצאתים בקשה עוד נפשי בשרה בנשים ולא מצאתי כי כולן דעתן קלה עליהן: אדם אחד מאלף מצאתי· בנוהג שבעולם· אלף נכנסים למקר' אין יוצאים מהם להכליח שראויים למשנה אלא מאה ויוצאים מאה שנכנסו למשנה אין יוצאין מהם לתלמו' אלא עשרה יוצאים עשרה נכנסים לתלמוד אין מצליח מהם אלא אחד מאלף הרי אחד מאלף: ואשה בכל אלה· אפי' באלף לכך אתה צריך להזהר בה: לבד ראה זה מצאתי· שבאה לעולם תקלה על ידה: אשר עשה הקב"ה את האדם· הראשון ישר: והמה· משנזדווגה לו חוה אשתו ונעשו שני' ונקראו המה: בקשו חשבונות רבים· מזימות ומחשבה של חטא כך נדרש במדרש: מי כהחכם יודע· מי בעולם חשוב כאדם חכם: ומי יודע· פשרון של דבר כמו שמצינו בדניאל מתוך חכמתו שהיה חכם בירחת שמי' נתגלו לו רזי פשרי'· מי כמשה עושה פשרה בין ישראל לאביהם שבשמי': ועז פניו ישונא· משאר הבריות עד כי יראו מגשת אליו כי קרן עור פניו: אני פי מלך שמור· לפיכך אני צריך ונכון לשמור פי מלכו של עולם שהיא הטובה שבכולן: ועל דברת שבועת אלהים· שנשבעתו לו בחורב לשמור מצותיו· דא"א אני נכון לשמור פי מלכי האומות המושלי' בנו בגולגליות וארנוניות וזמיויות: ועל דברת שבועת אלהי'· ובלבד שלא יעבירונו את השבועה שנשבענו למקום ועל דברת ואבל דברת שבועת אלהי' אשמור פי המלכים· וכן מצינו בחנניה מישאל ועזריה שאמרו לנבוכדנצר לך אמרין נבוכדנצ' לא חששין אנחנא על הדא פתגם להתבותך· אם מלכא למה נבוכדנצר ואם נבוכדנצ' למה מלכא· אלא כך אמרו לו אנו אומרי' דאת מלכא לנו לעבודה ולמסי' ובולגליות· אך על דנא שאת אומר עלנא לעבוד ע"ז נבוכדנצר את ולא מלך ואת וכלבא שוין: אל תבהל מפניו תלך· אל תהי כבהל לומר שתלך ותברח מפניו למקום שאינו שליט שם שבכל מקום הוא שליט: ואל תעמוד בדבר רע· אל תעמיד עצמך עוסק בדברים רעים כי כל אשר יחפוץ להפרע ממך רשות ויכולת בידו לעשות: באשר דבר מלך שלטון· בשביל אשר דבר הקב"ה מושל הוא ומי יאמר לו מה תעשה: ואם שומר מצוה אתה לא תדע דבר רע לא תדע ולא תבואך: ועת ומשפט ידע לב חכם· החכם יודע שיש עת קבוע לפקודת רשעים: ומשפט· יש עת לפני הקב"ה שסופו להפרע מהם· משפט אשטימאה בל'· והיא הפורענות: כי לכל חפץ· שהאדם עושה חפצו ועובר על דת יש עת להפרע ומשפט ופורענות מוכנת: כי רעת האדם רבה עליו· כאשר רבת רעת האדם ושאתו גרושה אז באה פקודתו: כי משמש בלשון כאשר כמו כי יהיה להם דבר בא אלי: כי איננו יודע מה שיהיה· כשהרשע עובר עבירה אינו נותן לבו למה שעתיד הקב"ה להביאו במשפט· ואוי לו בכך כי כאשר יהיה הפורענות מי יגיד לו להמלך בו וליטול בו עצה וליטול רשות פתע פתאו' יבואנו: אין אדם שליט· ברוחו ויכרו של שלוחו של מקום לכלוא ולמנוע ממנו את הרוח שבגופו שלא יטלנו מלאך המות· ואין שלטון של שום מלך ניכר ביום מותו: בכל מקום אתה מוצא והמלך דוד וביום מותו ויקרבו ימי דוד למות לא הוזכר מלכות כאן: ואין משלחת במלחמה· זו לאמר אשלח בני או עבדי במקומי: את כל זה ראיתי· האמור למעלה: ונתון את לבי לכל המעשה· וגם לכל מעשה בני אדם נתתי את לבי וראיתי עת אשר שלט אדם בחבירו וגבר עליו וסופו נהפך לרעתו· עמלק נתגבר על ישראל וסופו ואחריתו עדי אובד· כן פרעה כן נבוכדנצר כן סנחריב: ובכן ואז ראיתי רשעים קבורים· בנבואה זו ראיתי רשעים קבורים שהיו ראויים להטמן בעפר שהיו נבזים בין שאר אומות שנ' עליהם זה העם לא היה ושלטו בביתו של הקב"ה שהוא מקום קדוש ובלכתם משם אל ארצם היו משבחים בעירם כך וכך עשו בביתו של מקום אל תקרי וישתכחו אלא וישתבחו כך דרשוהו· ולענין השכחה כך נדרש באגד' וסופן שישתכח שמם וזכרם מן העיר בתוך העיר עצמה אשר כן עשו בה שנ' וקבצתי את כל הגוים אל עמק יהושפט במקום שגלאו לפניו יפרע מהם· וכן הוא אומר ה' בעיר צלמם תבזה: גם זה אחד· מן ההבלים שנמסרו לעולם לייגע את הבריות שאין הקב"ה ממהר ליפרע בעושה הרעה והבריות סבורים אין דין ואין דיין: אשר אין נעשה פתגם· משפט מעשה הרעה מהרה שאין הקב"ה ממהר להפרע מעושה הרעה. ועל כן הם סבורים אין דין ומלא לבם בקרבם: לעשות רע: אשר חוטא וגומר· לפי שרואים שהחוטא עושה רע מאת אלפים וריבואות: ומאריך לו· הקב"ה ואינו נפרע ממנו: מאת· מקרא קצר ודבוק לפניו לומר מאת ימים מאת שנים מאת אלף: וכן ושכורת· מקרא קצר וחסר· שכורת כעס ולא מיין כמאר שכרות:

יודע אני אשר יהיה טוב ליראי האלהים אשר ייראו מלפניו : וטוב
לא יהיה לרשע ולא יאריך ימים כצל אשר איננו ירא מלפני
האלהים : יש הבל אשר נעשה על הארץ אשר יש צדיקים אשר
מגיע אלהם כמעשה הרשעים ויש רשעים שמגיע אלהם כמעשה
הצדיקים אמרתי שגם זה הבל : ושבחתי אני את השמחה אשר
אין טוב לאדם תחת השמש כי אם לאכול ולשתות ולשמוח והוא
ילונו בעמלו ימי חייו אשר נתן לו האלהים תחת השמש : כאשר
נתתי את לבי לדעת חכמה ולראות את הענין אשר נעשה על
הארץ כי גם ביום ובלילה שנה בעיניו איננו ראה : וראיתי את כל
מעשה האלהים כי לא יוכל האדם למצוא את המעשה אשר
נעשה תחת השמש בשל אשר יעמל האדם לבקש ולא ימצא וגם
אם יאמר החכם לדעת לא יוכל למצא : כי את כל זה נתתי אל
לבי ולבור את כל זה אשר הצדיקים והחכמים ועבדיהם ביד ט
האלהים גם אהבה גם שנאה אין יודע האדם הכל לפניהם : הכל
כאשר לכל מקרה אחד לצדיק ולרשע לטוב ולטהור ולטמא
ולזבח ולאשר איננו זבח כטוב כחטא הנשבע כאשר שבועה ירא : הנשבע
זה רע בכל אשר נעשה תחת השמש כי מקרה אחד לכל וגם לב
בני האדם מלא רע והוללות בלבבם בחייהם ואחריו אל המתים :
כי מי אשר יבחר אל כל החיים יש בטחון כי לכלב חי הוא טוב יחובר
מן האריה המת : כי החיים יודעים שימתו והמתים אינם יודעים

ארום אתגלי ליה ברוח קודשא וידעית אנא דיהי טב לעלמא דאתי לדחליא דיי דדחלין מן קדמוהי ועבדין רעותיה : וטוב וטב לא יהי לרשיע ולא יהי ליה ארכא לעלם דאתי ובעלמא הדין את קטעין יומי חיוהי יעדקון ויחלפון כטלל בגין דליתוהי דחיל מן קדם יי :
יש אית הבלו דאתגזר למהוי מתעביד על אפי ארעא דאית צדיקיא דמטי להון ביש כאילו אינון עבדין כעובדי חייביא ואית חייבין דמטי להון כאילו אינון עבדין כעובדי צדיקיא וחזית ברוח קודשא דבישא דמטי לצדיקיא בעלמא הדין לא על חוביהון אלהן למגבי מנהון חובא קלילא למהוי אגרהון שלים לעלמא דאתי וטב דמטי לחייביא בעלמא הדין לא על זכותיהון אלא למפרע להון אגרא על זכותיה קלילא דעבדו למיהויהון אכלין אגרא בעלמא הדין ולהובדיהון א חולקהון לעלמא דאתי אמרית במימרי דאף דין הבלו : ושבחתי ושבחית אנא ית חדות אוריתא ארום לית טב לאנש בעלמא הדין תחות שמשא ארום אלהן למיכל ולמישתי ולמחדי בטורחיה ובחולקיה דאתיהיב ליה מן שמיא ולא יושיט ידיה בחטופין ואניס והוא ילוויניה לשלם לעלמא ההוא ויקביל אגר שלים על טורחיה די טרח בשלמותא כל יומי חיוהי די הב ליה יי בעלמא הדין תחות שמשא : כאשר
כמא דיהבית ית לבבי למנדע חוכמת אוריתא ולמחזי ית גוון דאתעביד על ארעא ארום אף חכימא דיצבי למעסק באוריתא ולאשכחא חוכמתא טורחא הוה ליה ארום אף ביממא לא ינוח ובליליא שינתא בעינוהי לא חזי : וראיתי וחזית אנא ית כל עובד גבורתא דיי ארום דחילא הוא ולית ליה רשו לאנש לאשכחא ית עובד גבורתא דיי דאתעביד בעלמא הדין תחות שמשא כד יטרח אינש למתבע מה דעתיד למהוי ולא ישכח ואף אם יימר גבר חכים במימריה למנדע מה דעתיד למהוי בסוף יומיא ולית ליה רשו למשכח : כי ארום ית כל דין יהבית על לבי ולמבלוש ית כל דין די צדיקיא וחכימיא ותלמידיהון דמשתעבדין להון על עיסק אולפן אוריתא מסירין בידא דיי ומיניה אתגזר על כל עלמא כל מה דיהי ביומיהון אף רחימתא די רחמינון אף סניאתא דסנינון גבר לית בנביא בעלמא די ינדע מה דיהי באנשא כולא במזלא איתגזר למהוי קדמיהון : הכל כולא במזליא תליא מן שמיא איתגזר מה דעתיד למהוי לכולא ארעון חד לזכאה ולחייבא לדתקנן אורחתיה ולמרכי נפשיה ולמסאיב נפשיה ולמקרב נכסת קודשיא ולדליתוהי מקריב נכסת קודשין כחייבא כגבר דיומי לשקרא כגבר דמומתא דחיל : זה דין מזל ביש בכל עלמא די יתעביד תחות שמשא ארום ארעון חד לכולא לכל דיירי ארעא ואף ליבא דבני אינשא איתמלי ביש על דא וחולחולתא בלבבהון כל יומי חייהון ובתר סופוהי דאינשא נטיר ליה לאתנכחא עם מיתיא בדין חייביא : כי ארום מן גברא די אתחבר לכל פתגמי אוריתא ולמקני חיי עלמא דאתי אית ליה סבר ארום כלבא חייא הוא טב מן אריא די הוא מית : כי ארום צדיקיא ידעין דאין יחובון עתידין למיהויהון חשיבין כמיתיא לעלמא דאתי בגין כן נטרין אורחתיהון ולא חייבין ואין יחובון תייבין בתיובתא וחייביא דליתיהון ידעין מידעם טב על דלא אוטיבו עובדיהון בחייהון וליתיהון ידעין : מדעם

כי גם יודע אני. כי אף בכל זאת שאינו ממהר להפרע מן הרשעי' ולהיות הפרש בין צדיקים לרשעי' יודע אני שסוף ליטול שכרו מכל אחד · וליריאיו יהיה טוב : וטוב לא יהיה לרשע. לפי אשר איננו ירא לפני האלהי': יש הבל · דבר המהביל את הבריות אשר יש צדיקים שמגיע אליהם רעה כמעשה הרשעי' · ויש רשעים שמגיע אליהם טובה כמעשה הצדיקים אמרתי שגם זה אחד מן ההבלים הנוהגים בעולם · ורבותי' דרשו לצד אחר במסכת הוריות ואינו מיושב לי על שיטת דבור ספרי' החכם לומר שגם זה הבל: את השמחה · שיהא שמח בחלקו ועוסק בפקודי' ישרי' משמחי לב · ולא יהא שטוף אחר הרבות הון בכסף ומרבית וגזל · כל מי שאינו שמח בחלקו ושטוף אחר הממון בא לידי עבירות גזל ואונאה ורבית · ושאינו שמח בחלקו לעניין אהבת אשתו שטוף אחרי הנשי' להרהר אחרי אשת איש : לאכול ולשתות · ממה שחנן לו הקב"ה' ולשמח בחלקו · ומדר' אגד' כל אכילה ושתייה שבקהלת אינה אלא תלמוד תורה כעניין שנ' לכו שברו ואכלו וגו': והוא ילוונו · יתחבר עמו · כעניין שנ' והלך לפניו צדקך: ימי חייו אשר נתן לו האלהי' יעשה כן · וסוף המקרא מושב על ראשו ומקרא מסורס הוא · אין טוב לאדם ימי חייו אשר נתן לו האלהים כי אם לאכול ולשתות ולשמוח והוא ילוונו בעמלו: כאשר נתתי את לבי · אין כאשר זה משמש לשון דוגמא כמו כאשר תעשו כן יעשה אלא לשון זמן כמו כאשר בא יוסף · כאשר כלו לאכול וגו' · אף זה כן · כשהייתי נותן לבי לדעת ולתור וגו' · אז וראיתי את כל מעשה האלהי': שינה בעיניו · אין רואה הרשע השטוף אחר הממון והעריות: וראיתי את כל מעשה האלהים: שמסר לבריות: כי לא יוכל האדם למצא וגו' · אין הבריות יכולות לעמוד על סוף דרכיו של הקב"ה' מה שכר כל המעשה שנעש' תחת השמש שרואים רשעים מצליחים וצדיקים יורדים: בשל אשר יעמול האדם לבקש · בשביל אשר ראיתי הרבה עמלים לבקש ולמצוא את סוף המדה ואינן יכולין: וגם אם יאמר החכם · שהוא יודעם לא יוכל שהרי משה רבינו לא עמד על הדבר באומרו הודיעני נא את דרכיך: ולבור · ולברר: את כל זה · בררתי והבחנתי אשר הצדיקים והחכמים ועבדיהם ביד הקב"ה' הוא עוזרם והוא שופטם כדי להטיבם באחריתם: ועבדיהם · הם תלמידיהם משמשיהם הולכי אורחותם: גם אהבה גם שנאה · אין יודעין שאר הבריות ואין מכירין לתת לב במה יאהבו למקום · ובמה הם שנואים הכל לפני הצדיקים והחכמים: הכל · כאשר לכל · הכל נותנים ללבם כאשר מגיע לכל אדם שסוף דבר לתת לכל איש כדרכיו: מקרה אחד · ויודעים שסוף הכל אחד צדיק ואחד רשע למות · ומקרה אחד יש בעולם הזה לכולם · כל זה הם יודעים · ואעפ"' כן בוחרים להם דרך הטוב לפי שיודעים שיש הפרש ביניהם לעולם הבא: לצדיק · כגון נח: לרשע · פרעה כזה כזה נבלע וזה נבלע: לטוב · זה משה: לטהור · זה אהרן: ולטמא · אלו מרגלים · אילו אמרו שבחה של ארץ ישראל · ואלו אמרו בגותה. אילו לא נכנסו לארץ · ואלו לא נכנסו לארץ · הרי מקרה אחד להם: ולזובח. זה יאשיהו שנאמר ויזבח יאשיהו: ולאשר איננו זובח · זה אחאב שביטל את ישראל מעלות לרגל זה מת בחצים וזה מת בחצים · כטוב · זה דוד: כחוטא · זה נבוכדנצר · זה בנה בית המקדש וזה החריבו · זה מלך ארבעים שנה וזה מלך ארבעים שנה: כנשבע. זה צדקיהו · שנשבע לשקר שנ' גם במלך נבוכדנצר מרד אשר השביעו וגו' : כאשר שבועה ירא · זה שמשון שנ' ויאמר אליהם שמשון השבעו לי פן תפגעון בי אתם · למדנו שהיתה שבועה חמורה לו זה מת בניקור עינים וזה מת בניקור עינים: על כן לב בני האדם מלא רע · שיאמרו אין דין פורענות לרשעים אין הכל אלא לפי המקרה פעמים לצדיק ופעמים לרשע: ואחריו אל המתים · וסופן יורדים לגיהנם: כי מי אשר יבחור אל כל החיים. יש בטחון כי בעודו בחיים אפי' הוא רשע ויתחבר לרשעים כמו שנ' אל כל החיים אפילו לרשעים יש בטחון שמא ישוב לפני מותו: כי לכלב חי הוא טוב מן האריה המת · ושכיהם רשעים טוב היה לו לנבוזראדן שהיה עבד רשע ונתגייר שלא הקדימתו מיתה מנבוכדנצר רבו שנקרא אריה שנ' עלה אריה מסובכו · ומת ברשעו · הוא בגיהנם ועבדו בגן עדן · ורבותי' דרשו לעניין מחתכין את הנבלה לפני הכלבים בשבת ואת המוטל בחמה אסור לטלטלו אלא אם כן הניחו עליו תינוק או ככר: כי החיים יודעים שימותו · ואולי ישיבו אל לבם יום המיתה וישובו מדרכם · אבל מתמתן אינם יודעי' מאומה ואין עוד להם שכר פעולה שעשו מן המיתה ואילך אלא מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת: גם אהבתם ·

מאומה ואין עוד להם שכר כי נשכח זכרם: גם אהבתם גם שנאתם
גם קנאתם כבר אבדה וחלק אין להם עוד לעולם בכל אשר
נעשה תחת השמש: לך אכל בשמחה לחמך ושתה
בלב טוב יינך כי כבר רצה האלהים את מעשיך: בכל עת יהיו
בגדיך לבנים ושמן על ראשך אל יחסר: ראה חיים עם אשה אשר
אהבת כל ימי חיי הבלך אשר נתן לך תחת השמש כל ימי הבלך
כי הוא חלקך בחיים ובעמלך אשר אתה עמל תחת השמש: כל
אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה כי אין מעשה וחשבון ודעת
וחכמה בשאול אשר אתה הלך שמה:
שבתי וראה תחת השמש כי לא לקלים המרוץ ולא
לגבורים המלחמה וגם לא לחכמים לחם וגם לא לנבונים ע
עשר וגם לא לידעים חן כי עת ופגע יקרה את כלם: כי גם לא
ידע האדם את עתו כדגים שנאחזים במצודה רעה וכצפרים
האחזות בפח כהם יוקשים בני האדם לעת רעה כשתפול עליהם
פתאם: גם זה ראיתי חכמה תחת השמש וגדולה היא אלי: עיר
קטנה ואנשים בה מעט ובא אליה מלך גדול וסבב אתה ובנה
עליה מצודים גדלים: ומצא בה איש מסכן חכם ומלט הוא את
העיר בחכמתו ואדם לא זכר את האיש המסכן ההוא: ואמרתי אני
טובה חכמה מגבורה וחכמת המסכן בזויה ודבריו אינם נשמעים:
דברי חכמים בנחת נשמעים מזעקת מושל בכסילים: טובה חכמה
מכלי קרב וחוטא אחד יאבד טובה הרבה: זבובי מות יבאיש יביע

א ארום בתר מותיהון אגר טב לית להון ולית מדעם טב לעלמא דאתי
ארום אתנשי דכרניהון מביני צדיקיא: גם בתר מותיהון דרשיעיא
לית בהון צרוך אף רחימתהון אף שנאתהון אף קנאתהון הא כבר
הובדון מן עלמא וחולק טב לית להון עוד עם צדיקיא לעלמא דאתי
ולית להון הנייה מן כל מה דאתעביד בעלמא הדין תחות שמשא:
לך אמר שלמה ברוח נבואה מן קדם יי עתיד מרי עלמא למימר
לכל צדיקיא באנפי נפשיה אזיל טעום בחדווא לחמך דאיתותב לך
על לחמך דיהיבתא לעניא ולחשוכא דהוו כפין ושתי בלב טב ח
חמרא דאצטבע לך בגן עדן חלף חמרך דמזגתא לעניא ולחשוכא
דהוו צחי ארום הא כבר אתרעי קדם יי עובדך טבא: בכל
בכל עידן יהוון כסותך חיוורין מן כל סואבות חובתא ושמא טבא
דמתיל למשח רבותא קני בגין די ימטון בירכן על רישך וטיבותך אל
יחסר: ראה חזי חיין טבין עם אתתא דרחימתא כל יומי חיי
הבלותך דיהב יי לך במזלא בעלמא הדין תחות שמשא ארום היא
חולקך בחיין ובטורחותך די אנת טרחת בעלמא הדין תחות שמשא:
כל כל די מספקא ידך למעבד טיבו וצדקתא עם מסכינא בכל
חילך עביד ארום בתר מותא לית לגבר עובדא וחושבנא ומנדעא
וחוכמתא בבית קבורתא דאת אזיל תמן ולא יסייעון לך אלהן עובדין
טבין וצדקתא בלחודיהון: שבתי אמר שלמה מלכא כד הויתי
יתיב על כורסי מלכותי הוה אסתכלית וחזית בעלמא הדין תחות
שמשא ארום לא גוברין דאינון קלילין כנשרין מסתייען למרהט
לאישתיזבא מן מותא בקרבא ולא גיבריא מסתייעין בגנחותהון
קרבא בגבורתהון ואף לא חכימיא מסתייעין בחוכמתהון למסבע
לחמא בעידן כפנא ואף לא סוכלתנין מסתייעין בסוכלתנותהון למכנוש עותרא ואף לא ידעי בינה מסתייעין במנדעותהון למשכח רחמין בעיני מלכא ארום
עידן וערעיתא במזליהון יערעית כולהון: כי ארום אף לא אשתמודע לגבר ית זמניה בין טב לביש מן מה דעתיד למהוי בעלמא ולמיתי עלוי כנוני ימא
דמתאחדין בחכה וכצפרי שמיא דמתאחרין בתקולא כוותהון מיתקלין בני אנשא לזמן בישתא דאתעתדת למהוי כפלא עלויהון ריגעא חדא משמיא: גם
אף דין חזיתי דהיא חוכמתא בעלמא הדין תחות שמשא ורבתא היא לותי: עיר גוף בר נשא דמתיל לקרתא זעירתא וגברין גברי חילא זעיר בגוה היכמא
דקלילין זכותיה בגו לבא דאנשא ויעול לות גופא יצרא בישא דמתיל למלך רב תקיף לאתכבשא ואסחר ית לבא למטעי יתיה ובנא עלוהי אתר למיתב על די יצבי
לאסטיותיה מן אורחן דתקנן קדם יי לאחדא יתיה במצודין רברבין דגהנם לארלקותיה שבע זמנין על חובוהי: ומצא והשתכח בגו גוף יצרא טבא מסכין
וחכים ואתגבר עלוהי וכבש יתיה בחוכמתיה ושיזיב ית גופא מן דינא דגהנם בתוקפיה ובחוכמתיה היכמא דגבר עביד לקרבא משיזיב ית יתבי קרתא בחוכמת
לבביה ואנש לא דכר בתר כן ליצרא טבא דשיזביה אלהן יימר בלבביה זכאה אנא היכמה דיתבי קרתא ההיא לא דכירו ית עניא ההוא דשיזיב יתהון: ואמרתי
ואמרית אנא במימרי טבא חכמת צדיקיא מכח גבורת רשיעיא דחוכמת צדיקיא וזכותיה משיזבא ליה ולאנשי דריה ותקוף רשיעיא דקאים בתוקפיה
דלביה בדיל דלא למהדר בתיובתא מחבלא ליה בלחודוי וחוכמת צדיקא ועניא מזדלזלא בעיני רשיעי דריה ובעידן דיוכח יתהון על עובדיהון בישיא ופתגמי
אוכחתיה ליתיהון מקבלין: דברי מילי דצלותא דחכימיא בחשי מתקבלין קדם מרי עלמא יתיר מקבלת רשיעא דהוא שליט על שטיין דפגין ולית מקבל:
טובה טבא חוכמת חכימת בעידן עקתא יתיר מן מני קרבא בעידן אגיחות קרבא וגברא חייבא חד דאיתיה בדרא גרים להוברא טבתא רבתא מן עלמא:
זבובי ויצרא בישא דשכין על תרעי לבא היכדיבבא וגרים מותא בעלמא על דמסרי חכימא בעידן דחטי ומחבל שמא טבא

גם אהבתם · שאהבו פתי ולצון: גם שנאתם · ששנאו דעת: גם קנאתם · שקנאו להק' במעשה ידיהם: וחלק אין להם בכל אשר נעשה וגו' · לא
הועיל להם זכות בן ובת לאותן רשעים שעבדו עז"‎ ואין להם כפרה לאחר מיתה: לך אכול · אבל אתה הצדיק שכבר רצה הקב"ה מעשיך הטובים ותזכה
לעולם הבא לך אכול בשמחה: בכל עת יהיו בגדיך לבנים · התקן עצמך בכל שעה במעשה טוב שאם תמות היום תכנס בשלום · ומשל שלמה
החכם את הדבר לאדם שהזמינו המלך ליום סעודה ולא קבע לו זמן · אם חכם אם פקח מיד מכבס כסותו ורוחץ וסך וכן עת מחר עד עת יקרא אל הסעודה
יהי׳ כל שעה בגדיו לבנים והוא רחוץ וסך · כך דרשוהו רבותי' במסכת שבת: ראה חיים עם אשה אשר אהבת · ראה והבן ללמוד אומנות להתפרנס ממנו
עם תלמוד תורה אשר בידך כי הוא חלקך בחיים אם עשית כן יהיה חלקך זה חיים בעולם הזה להתפרנס מן האומנות ובעולם הבא שיגיעת שניהם משכחת
עון: כל אשר תמצא ידך לעשות · רצון קונך בעוד שאתה בכחך עשה: כי אין מעשה · בשאול לזכותך משתמות · ואם עשית כן אין לך שום חשבון
בשאול שתדאג ממנו · וכן המקרא מסורס כי אין מעשה ודעת וחכמה בשאול לרשעים ולא חשבון לצדיקים כשיתנו החוטאים דין וחשבון · וכך נדרש במדרש ·
והבא לפותרו בלא סירוס כמשמעו פותר חשבון לשון מחשבה מה יוכל עוד לעשות להפטר מן הדין: שבתי וראה · כמו זכור ווידובט בלע"ז: לא לקלים
המרוץ · לא עמדה לעשהאל קלותו משהגיעה פקודתו: ולא לגבורים המלחמה · לא עמדה לאבנר גבורתו משהגיע יומו: וגם לא לחכמים לחם · כגון
אבי שהיה לחמי ששים כור סולת וגו' · ועכשיו זה חלקי מכל עמלי מקל ומקידה: וגם לא לנבונים עושר · כגון איוב · בתחלה ויהי מקנהו וגו' · כשבאת
שעתו אמר חנוני חנוני אתם ריעי: ולא ליודעים חן · הרי משה אין יודע ונבון ממנו בישראל ולא מצא חן בתפילתו שיכנס לארץ: כי עת ופגע · כמשמעו ·
דבר אחר כי עת יקרה אותם הפגיעה והתחינה יהיו רגילין בהם שלא יבואו לדברי' הללו: כדגים שנאחזים במצודה · כדגים גדולים שנאחזים במצודה
גרועה וחלושה · ופירשו רבותי' היא חכה שאינה אלא כמין מחט ודג גדול נלכד בה: בהם יוקשים בני האדם · במכשול קטן וחלש כמו והמצודה רעה
ורפה · נכשלים בני אדם · בעת פקודת רעתם כשבא עתם ליפול הרעה עליהם פתאום במצודה רעה מלוויפא בלע"ז: כהם · כמותם: ואדם לא זכר · לא
היה חושבו לכלום: ואמרתי בראותי כן טובה חכמה מגבורה · והרי חכמתו של זה בזויה לכולם ועכשיו כולם נמלטו על ידו: ומדרש אגד"‎: עיר קטנה ·
זה הגוף: ואנשים בה · איבריו של אדם: מלך גדול · זה יצר הרע שכל האיברים מרגישים בו: איש מסכן · יצר טוב: בנחת נשמעים · ומקובלים
הם לבריות: מזעקת מושל בכסילים · מלכי האומות · משה כפתר זה כמה שני' ועדיין גזירותיו מקובלים על ישראל · וכמה מלכי האומו' גוזרים שמד על
ישראל ואין דברם מתקיים: טובה חכמה מכלי קרב · חכמתה של סרח שנ' ותבא האשה אל העם בחכמתה עמדה להם יותר מכלי קרב שהיה בידם להלחם
עם יואב: וחוטא אחד יאבד טובה הרבה · אילולי שהרג לשבע בן בכרי היו כולם אובדים על ידו: דבר אחר וחוטא אחד יאבד טובה הרבה · הרי
שהיו ישראל מחצה צדיקים ומחצה רשעים ובא אחד וחטא ועשאן מרובים כמצא שהכריע את כולם לחובה: זבובי מות יבאיש יביע וגומר · כגון בימי החורף
שאין בזבובין כח והם קרובים למות: גם אם

שמן רוקח יקר מחכמה ומכבוד סכלות מעט : לב חכם לימינו
ולב כסיל לשמאלו : וגם בדרך כשהסכל הלך לבו חסר ואמר לכל
סכל הוא : אם רוח המושל תעלה עליך מקומך אל תנח כי מרפא
יניח חטאים גדולים : יש רעה ראיתי תחת השמש כשגגה שיצא
מלפני השליט : נתן הסכל במרומים רבים ועשירים בשפל ישבו :
ראיתי עבדים על סוסים ושרים הלכים כעבדים על הארץ : חפר
גומץ בו יפל ופרץ גדר ישכנו נחש : מסיע אבנים יעצב בהם בה יפול
בוקע עצים יסכן בם : אם קהה הברזל והוא לא פנים קלקל וחילים
יגבר ויתרון הכשיר חכמה : אם ישך הנחש בלוא לחש ואין יתרון
לבעל הלשון : דברי פי חכם חן ושפתות כסיל תבלענו : תחלת
דברי פיהו סכלות ואחרית פיהו הוללות רעה : והסכל ירבה דברים הולילות
לא ידע האדם מה שיהיה ואשר יהיה מאחריו מי יגיד לו : עמל
הכסילים תיגענו אשר לא ידע ללכת אל עיר : אי לך ארץ שמלכך
נער ושריך בבקר יאכלו : אשריך ארץ שמלכך בן חורים ושריך

שמא טבא דהוה דמי מן קדמת דנא למשח רבות דמבסם בבוסמנין וכמה יאי ויקיר יתיר מן חוכמת חכימין ועותר עתירין גבר דטפשותי זעיר וקליל : לב לבא דחכימיא למיקני אוריתא דאתיהיבת ביד ימינא דייי ולבא דשטיא למיקני נכסין כסף ודהב : וגם ואף באורחא סריכא בעידן דשטיא אזיל לביה חסיר מן חוכמתא ועבד מילין דלא תקנין לאתעובדא וכולא אמרין דשטיא הוא : אם אין רוח דיצרא בישא מתל כך ומתגבר למיסק עלך אתרך טב די הויתא נהיג למיקם ביה לא תשבק ארום פתגמי אוריתא אתבריאו אסו בעלמא למשבק ולמנשי מן קדם ייי חובין רברבין : יש אית בישתא דחזיא בעלמא הדין תחות שמשא ומה ניזקא בעלמא כפתגמא דשלותא דנפקא מהתצפא על גברא ומן קדם שולטן : נתן יהב ייי ית אדום רשיעא ושטיא למהוי בריא במזליה ומשמש באצלחותא מן שמי מרומא וחילותהי גיוותנין וסגיאין ועמך בית ישראל משתעבדין תחותוהי בגלותא ומן סגיאות חוביהון עתירי ניכסי מתמסכנין ובמכיכותא יתבין ביני עממיא : ראיתי אמר שלמה מלכא ברוח נבואה חזית עממיא דהוו משתעבדין מן קדמת דנא לעמא בית ישראל מתגברין ורוכבין על טוסון כארכונין ועמא בית ישראל ורברבניהון אזלין הי כעבדין על ארעא : חופר ענת מידת דינא וכן אמרת אינון גרמו להון כל דא היכמה דגבר דכרי שוחא בפרשת אורחא ביה אתחייב למיפל ואומא די עברת על גזירת מימרא דייי ותקיפו גורא דעלמא נפלו ביד מלכא רשיעא דנכית להון כחיווא : מסיע אמר שלמה מלכא נביא גלי קדמי דמנשה בר יחזקיהו עתיד למיחב ולמסגד לצלמא דאבנין בגין כן אתמסר ביד מלך דאתור ויכתפיניה בזממין על דאבטיל פתגמי אוריתא דכתיבן בלוחי אבנין מן עקריהון בגין כן יצטער בהון ורב שקיה אחוהי עתיד למסגד לצלמא דקיסין ולמשבק פתגמי אוריתא דאתיהיבן בארונא קיסי שיטי בגין כן עתיד לאתוקדא בנורא על יד מלאכא דייי : אם וכד יחובון עמא בית ישראל ויתעבון שמיא תקיפין כברזלא מלאחתא מטרא והוא דרא לא צלו קדם ייי בגין כן אתקלקל כל עלמא בכפנא וכדו תייבין ומתכנשין אוכלוסין ומתגברין על יצריהון וממנן ברזיליהון למבעי רחמין קדם אלהיה שמיא אית בהון רעוא על מותר אכשרות חוכמתהון : אם כד מתגרן חיוון קלן לטראקה ולנזקא בעלמא על חוביהון דבית ישראל דלא עסיקו בפתגמי אוריתא בחשי ואף לית מותר לגבר אכיל קורצין דמשתעי לישן תליתאי ארום באשתא דגהינם עתיד לאיתוקדא : דברי מילי פום גבר חכים דאשתכח בדרא כד אתי פורענותא בעלמא מצלי ומעדי ית פורענותא ומשכח רחמין קדם ייי וספותיה דגברא שטיא מילין בזיפותא ובגין כן כולי עלמא מתגמרין : תחלת שירוי מילי פומיה שטותא וסוף מימר פומיה חולחלתא בישא : והסכל ושטיא מסגי פתגמין סריקין דלית בהון צרוך עד דלא ינדע אנש מה דעתיד למהוי ביומוהי ומה דעתיד למהוי מן סייפיה מן יחוי ליה : עמל טרחות שטיא דטרח בשטותא איהו משלהי ליה על דלא אליף למהך לקרתא דחכימיא שרי בגוה למתבע מיניה אולפנא : אי ווי לך ארעא דישראל בזמן די ימלוך עלך ירבעם חייבא ויבטיל מינך תקרובתא דצפרא ורברבניך עד דלא יקרבון תמידא דצפרא ייכלון לחמא : אשריך טב ליך ארעא דישראל בעידן די ימלוך עלך חזקיהו בר אחז די הוא מן יחוס בית דוד מלכא דישראל די הוא גיבר תקיף באוריתא ונפיק ידי חובת פיקודיא ורברבניך : בתר

גם אם בא לתוך שמן רוקח ומעורב בבשמים הוא מבאישו הוא מעלה קצף שקורין אסקומא בלעז. ונראה בו כמין אבעבועות וזהו משמעו של יביע הרי דבר קל שהפסיד דבר חשוב : כך יקר מחכמה ומכבוד סכלות מעט שהרי הכריע את כולם׳ הרי שהיה אדם זה שקול במחצה עבירות ומחצה זכיות ובא ועבר עבירה אחת והכריעתו לכף חובה נמצאת סכלות זה שהוא דבר מועט יקר ושוקל וכבד יותר מכל החכמה והכבוד שהיה בו שהרי הכריע את כולם : יקר. לשון כובד הוא כבד ושוקל ושקול יותר מן החכמה וכבוד שבו : ומדר׳ אגדה מושלים יצר הרע לזבובי מות : יבאיש יביע. שם טוב שהוא ערב משמן רוקח : לב חכם לימינו. חכמתו מזומנת להטותו אל דרך המיומנת לטובתו : ולב כסיל משמאלו. לעקשו מן הדרך המיומנת שהיא תפארת ונותה לו. ואמ׳ : לכל סכל הוא. בהליכתו ובדבורו הכל מכירין שהוא שוטה : אם רוח המושל בעולם תעלה עליך. לדקדק אחריך במדת הדין : מקומך אל תנח. מדרך הטובה אל תנח לומ׳ לו מה יועיל צדקתי לי כי מרפא דקדוקי הדין בייסורין הבאין עליך : מרפא. הוא לעונותך : וניח לך. חטאי׳ הגדולים כשגגה שיוצא מלפני השליט דומה הוא לשליט שהוציא דבר שגגה מפיו שוגג. ואי איפשר לחזור כך אמ׳ הקב״ה ואין להטיב : נתן הסכל במרומים רבים. היא הרעה שהיא כשגגה שיוצא מלפני השליט שניתן השטות והרשע במרומי גובה שהגביהם הקב״ה את הכסילים ואת הרשעים שאני רואה ברוח הקדש שהם עתידים לפשוט יד בהיכלו ולבוז אוצרותיו : ועשירים בשפל ישבו. ישראל שכל הגדולה והכבוד עכשיו בימי שלהם עתידים לישב בשפל שנ׳ ישבו לארץ ידמו : וראיתי עבדים על סוסים. כשדים הם שנ׳ הן ארץ כשדים זה העם לא היה יתעלו להיות על סוסים מוליכים את שבויי ישראל אסורים בקולרין הולכים עבדים על הארץ לפני קטורין של כשדים : חופר גומץ. שוחה : בו יפול. פעמים שהוא נופל בו. כלומר יש לך חורש רעה וסופו לשוב עליו בסוף שכלה זרעו של נבוכדנצר על ידי בית המקדש שנ׳ ועל מרי שמיא התרוממת : ופורץ גדר. סייג של חכמים לעבור על דבריהם : ישכנו נחש. מיתה בידי שמים. ולפי שדבר בלשון פריצת גדר הזכיר בתשלומין לשון נשיכת נחש שהוא דר בחורי נקבי כתלי בתים פרוצים : מסיע אבנים יעצב בהם. מסיע אבנים ממחצבתם בהרים מתייגע בהם : יעצב. לשון יגיעה כמו בעצבון תאכלנה. כלומר כל אדם לפי מלאכתו עצבונו. אף עושה רעה לפי זריעתו יקצור : יסכן בם. יתחמם בם. כמו ותהי לו סוכנת. אף העוסק בתורה ובמצות סופו ליהנות מהם : אם קהה הברזל. חרבות צורים שקיהו פיהם וחדודם : והוא לא פנים קלקל. ואינם לטושים ומרוטים למען היות להם ברק. אעפ״כן : וחיילים יגבר. מגבר ומעביר הוא במלחמה את גבורי החיילים לנצח : ויתרון הכשר חכמה. ומעלת כשרון יש עוד לחכמה יותר מן הברזל אם תלמידי חכמים משחירין פניו ברעב ואתה רואהו מסכן בן העשירים הרבה חיילים מתגברים על ידו. ואל תתמה על ויו וחיילים כי הרבה ווין נופלים בו בלשון עברית כמו אם ראית גנב ותירץ. עזי וזמרתיה. ויהי לי לישועה. והרבה עוד מפורסים כזה : אם ישך הנחש את איש בלא לחש. מחמת שלא לחשו החבר שלא ישוך. ואין יתרון לחבר הרשע שהיה רגיל ללחשו : בלא לחש. כך אם בני עירך נכשלים באיסורין מחמת שאין חכם דורש להם ולמלמד את חוקי התורה אין יתרון לו בשתיקותו ולא ישתכר : דברי פי חכם חן. על שומעיהם ומשמעים לו וטוב לו שמוטל גדולה עליהם : ושפתות כסיל תבלענו. גם משית את חבירו מדרך טובה כגון בלעם שפרץ גדרו של אומות שגדרו עצמן מן העריות מדור המבול ואילך והוא יעץ להם לשיות מפקירין כשותיהם לזנות : תחילת דברי פיהו סכלות. כשאמ׳ לו הקב״ה מי האנשים האלה עמך היה לו להשיב ה׳ אתה יודע. והוא אמ׳ בלק בן ציפור מלך מואב שלח אלי כלומ׳ אם בעיניך אני כבזה חשוב אני בעיני מלכי הארץ : ואחרית פיהו הוללות. שיעמוס ושעבוד וערבוב לכה איעצך זמת הולת : והסכל ירבה דברים. שהיה מתפאר בעצמו שהיה יודע דעת עליון כי לא ידע מה יהיה לו לאחר זמן שהרי הלך ליטול שכרו במדין ולא ידע שיפול בחרב. ולפי פשוטו הסכל ירבה דברים. גוזר ואומר מחר אעשה כן לפלוני ואינו יודע מה יהיה מחר : ואשר יהיה מאחריו מי יגיד לו. כלומר לא סוף דבר שאינו יודע מה יהיה לאחר זמן אלא אף ההווה עכשיו מאחריו שלא כנגד עיניו אלא מאחורי ערפו מרחוק צריך הוא שיגיד מי יגיד לו : עמל הכסילי׳ תייגענו. כסילותם גורם להם עמל המייגען אשר לא למדו דרכי מבואות העיר ומתייגע ליכנס דרך פתחים ופתחים ובצעי המים ויגע בטביעות רגליו בבוץ כלומ׳ עצלותו של עוזבי התורה גורם להם יגיעת עמל בגהינם אשר לא ידע ללכת אל כתיב אמת לפרוש מן העבירה לפי שלא למד תורה. שנ׳ כר לרגלי דבריך : אי לך ארץ. בזמן שמלכך ודייניך מתנהגים בנערות : בגבורה

בעת יאכלו בגבורה ולא בשתי : בעצלתים ימך המקרה ובשפלות
ידים ידלף הבית : לשחוק עשים לחם ויין ישמח חיים והכסף יענה
את הכל : גם במדעך מלך אל תקלל ובחדרי משכבך אל תקלל
עשיר כי עוף השמים יוליך את הקול ובעל הכנפים יגיד דבר :
יא שלח לחמך על פני המים כי ברב הימים תמצאנו : תן חלק
לשבעה וגם לשמונה כי לא תדע מה יהיה רעה על הארץ : אם
ימלאו העבים גשם על הארץ יריקו ואם יפול עץ בדרום ואם
בצפון מקום שיפול העץ שם יהוא : שמר רוח לא יזרע וראה
בעבים לא יקצור : כאשר אינך יודע מה דרך הרוח כעצמים
בבטן המלאה ככה לא תדע את מעשה האלהים אשר יעשה את
הכל : בבקר זרע את זרעך ולערב אל תנח ידך כי אינך יודע
איזה יכשר הזה או זה ואם שניהם כאחד טובים : ומתוק האור וטוב
לעינים לראות את השמש : כי אם שנים הרבה יחיה האדם בכלם
ישמח ויזכר את ימי החשך כי הרבה יהיו כל שבא הבל :
בחור שמח בחור בילדותך ויטיבך לבך בימי בחורותיך והלך
ובמראי בדרכי לבך ובמראה עיניך ודע כי על כל אלה יביאך האלהים
יב במשפט : והסר כעס מלבך והעבר רעה מבשרך כי הילדות

בתר דמקרבין תמרא אכלין לחמא בזמן ארבע שעין מן עמל יויהון בגבורת אורייתא ולא בחלשות ובסמיות עינא : בעצלתים בחלשות עיסק אורייתא ופקודיא מתמסכן גבר מבנין ובממכות תפקידתא דאתפקדת אתתא למינטר מן ריחוק סואבות דמא ולא נטרא מתעברא דוותא בגו ביתה : לשחוק לחוכא עבדין צדיקיא לחים לפרנסא עניין כפינין ותמרא דמזגין לרצחיין יהא להון לחדווא לעלמא דאתי וכסף פורקניהון יסהיד עליהון זכותא לעלמא ההוא דאתי באנפי כולא : גם אף במנדעך בחביוני לבך מלכא לא תלוט ובאידרון בית משכבך לא תלוט חכימא ארום רזיאל מלאכא מכריז בכל יומא מן שמיא על טורא דחורב ומהלך קלית בכל עלמא ואליהו כהנא רבא אזיל ופרח באויר שמיא כנשרא מרי גפין ומחוי מילין דמתעבדין בטמורתא לכל דיירי ארעא : שלח אושיט לחם פרנסותך לעניי דאזלין בספינן על אפי מיא ארום בתר עידן יומין סגיאין תשכח אגריה לעלמא דאתי : תן הב חולק טב מן זרעא לחקלך בתשרי ולא תתמנע מלמזרע אף בכסליו ארום לא תנדע מה יהא בישא עילוי ארעא אי חרפי נצחן אי אפלי : אם אין מתמלין ענניא מטרא עילוי ארעא מערן ית מיהון בגין זכותא דצדיקיא ואין לית זכו בדרא ההוא בימא ובמדברא נחתן דלא יתהנון מנהון בני אנשא ואי אתגזר מן שמיא למנפל מלכא ויטטורי מן סררותהון מן קדם מימרא דשמיא הוי סובעא וכפנא בדרומא או בציפונא אתר דאתגזר למתקיימא ההיא עיטא משתלחא למהוי : שומר גבר דנטיר חרשין וקוסמין לא יעביד טב לעלם ודמסתכל במזליא לא מגבי אגר ארום חרשין מתילן לרוחא דלא מתפס בידוי דבר נש ומזליא מתילן לענני שמיא דאזלו ולא תיבין : כאשר היכמה דליתך ידע אכרין יהליך רוח נשמתא דחיי בגוף עולימא שלילא ושרי במעיינא דאמיה מעברא והיכמה דלא תינדע או דכר או נוקבא עד זמן דאתילידה הכדין ליתך ידיעת עובדא דייי דעבד בחוכמתא ית כולא : בבקר ביומי עולימתך תיסב אתתא ותוליד בנין ולעידן סיבותך לא תשבוק אתת חולקך מלמילד בנין ארום לא אשתמודע לך איזין מנהון אתבחר למהוי טב הדין אי דין אי תרויהון כחדא טבין : ומתוק ובסים נהורא אורייתא וטב לאנהרא עיינין חשיכין למחזי יקר אפי שכינתא דעתיד לאנהרא אפי צדיקיא מן זיו שכינתא ולמהוי שופריהון כשמשא : כי ארום אם יומין סגיאין חיי אנשא בכולהון חזי ליה למחדי ולמעסק באורייתא דייי ויהא דכיר ית יומי חשוכא דמותא ולא ייתוב ארום סגיאין אינון יומיא דישכוב שכיב בבית קבורתא לקבלא דינא מן שמיא בחיוהי ברחים כל זמן דייתי עלוהי פורענותא על הבלותא דיעבד : שמח חדי עולימא ביומי עולימותך ויהי לבך טב עלך ביומי רביותך ואזיל בענוותנותא עם אורחי לבך ותהי זהיר בחזווני עינך ולא תסתכל בביש כביש ואשתמודע לך ארום על כל איליין עתיד ייי לאעלותך בדינא : והסר ותעדי רגיז מלבך ולא תגרום ביש על בסרך ארום עולימות ויומי

בגבורה ולא בשתי · שעוסקין בגבורת החכמה והבינה ולא בשתיית יין : בעצלתים ימך המקרה · כשאדם מתעצל ואינו מתקן פירצה קטנה שבתקרת הבית : ימך המקרה · ישפול הבניין המקרה את הבית ומסכך עליו : ידלוף · ישפטף · דלף בגשמים · כלומר כשישראל מתעצלים בתורה הם נמקים : וביתו באון עושה · זה בית המקדש שנאמר והשימ' מקדשי באון עושהם חרב ומך : לשחוק עושים לחם · לחדוות מזמוטי חתנים ומלכים עושים סעודה ושם סעודה גדולה קרויה לחם כמו דאית אמר בלשצר מלכא עבד לחם רב : ויין · משקין בסעודה אשר ישמח חיים : והכסף יענה את הכל · אם אין כסף אין סעודה לפיכך לא יתעצל אדם מן המלאכה כדי שיהא לו מה להוציא : גם במדעך מלך · אפילו במחשבותיך בלא דבור . גם אפי' מלך אל תקלל · אל תרגיז למלכו של עולם · דבר אחר כמשמעו מלך בשר ודם : עוף השמים · כשמה הכתובה בך שסופה לעוף על השמים : ובעל כנפים · מלאך המלווה אותך שנאמר כי מלאכיו יצוה לך · ולפי משמעו העוברים והשבים . יש לך לדרש מכל בריה שמא יש שומעין ויגידו לאחרים : שלח לחמך על פני המים . עשה טובה וחסד לאדם שיאמר לך לבך עליו אל תראנו עוד כאדם שמשליך מזונותיו על פני המים : כי ברוב הימים תמצאנו · עוד ימים באים ותקבל תשלומיך · ראה מה נאמר ביתרו קראן לו ויאכל לחם וסבור שהוא מצרי ולא יראנו עוד · מה היה סופו כעשה חותנו ומלך על ישראל · והכניסו תחת כנפי השכינה וזכו בניו ובני בניו לישב בלשכת הגזית : תן חלק לשבעה וגם לשמנה · חלק מלחמך ומשליך לשבעה צריכי חסד וחלק עוד לשמונה שיבואו אחריהם · ואל תאמר די : כי לא תדע מה יהיה רעה · שמא עוד ימים באים ותצטרך לכולם אז תנצל על ידי הצדקה מן הרעה ואם לא עכשיו אימתי : ורבותי' אמרו תן חלק וגו' · אילו שבעה ימי בראשית תן אחד מהן חלק ליוצרך לנוח בשבת וגם לשמונה אלו שמונת ימי המילה : דבר אחר תן חלק לשבעה · קרבנות ציבור של שבעה ימי פסח : וגם לשמונה · של שמונה ימי החג : כי לא תדע מה יהיה רעה · אם יחרב הבית ולא תקריבו עוד ויועילו הקרבנות לבטל הגזרה הרעה · דבר אחר כי לא תדע מה יהיה · לא ידעת מה נגזר על הגשמים בחג ויועילו הקרבנות ויבטל גזירו' רעות : אם ימלאו העבים גשם . אם ראית עבים מלאים גשם ידעת שסופם יריקו גשמיהם על הארץ במקום שהטובה צומחת וניכרת שם סופה לבוא : אם כן דע · שאם יפול עץ וגו' · אם ישכון אדם חכם וצדיק בעיר או במדינה מקום שישכון שם יהיו נראין מעשיו אחרי מותו וחכמותיו ומדות תרמיותיו ותשלום טובה ליושבי המקום על מנהג הטוב שהדריכם בדרך ישרה : יפול · ישכון כמו על פני כל אחיו נפל : עץ · תלמידי חכמים שמגין בזכותו כעץ המסך על הארץ : שומר רוח · ממתין ומצפה עד בא הרוח לא יזרע · פעמים ממתין ואינו בא : ורואה בעבים · נותן עיניו בעבים וכשרואה אותם קודרים ירא לקצור מפני הגשמים לעולם לא יקצור לפי שירא תמיד : כאשר אינך יודע · עצמים בבטן המלאה · דברים הכסגרים והנעצמים בבטן שהיא מליאה · ואעפי' שבולטת לחוץ : כאשר אינך יודע · הרי זה מקרא מסורס כדרש מסופו לראשו : כאשר אינך יודע דרך הרוח . כלומר ידיעות שתי אלו שוות . לא זו בגלויה לך ולא זו בגלויה לך פעמי' אתה סבור להכיר בעבי' שיבא הרוח ואינו בא כאן כי עובר והולך לו אל ארץ אחרת והרי לשון זה כמו כבן יי' כארץ מצרים · כשפחה כגבירתה · כקונה כמוכר · ופעמים שהוא משוה מוקדם למאוחר ופעמי' שהוא משוה מאוח' למוקדם אף כאן למד ידיעת הרוח מידיעת הבטן כלומ' אין לך לשמור את הרוח ולראות בעבי' כעצמי' אינך יודע בלעז · אף בזירותיו של מקום לעניין עניות ועשירות כך עלומות הם ממך · ולא תמנע מן החסד לדרש שמא אחסר מנכסי ואעני · לא אעסוק בתורה ואתבטל ממלאכתי ואעני · לא אשא אשה ויהיו לי בנים ואצטרך להוציא עליהם : בבקר זרע את זרעך וגו' · אם למדת תורה בילדותך למוד בזקנותך : אם היו לך תלמידים בילדותך יהיו לך תלמידים בזקנותך · נשאת אשה בת בנים בילדותך שא אשה בת בנים בזקנותך · עשית צדקה בילדותך עשה צדקה בזקנותך : כי אינך יודע איזה יכשר · אם תלמידים ובנים שבילדותך יתקיימו לך או שמא לא יתקיימו אלא שבזקנותך · מצינו בר' עקיבא שהיו לו עשרים וארבעה אלף תלמידים מגבת ועד אנטיפרס וכולן מתו מפסח ועד עצרת : ובא אצל רבותינו שבדרום ושנה להם · ולעניין הבנים מצינו באבצן שלשים בנות ושלשים החוצה ושלשים בנות הביא לבניו וכולם מתו בחייו · ובזקנותו הוליד את עובד ונתקיים לו : ומתוק האור · מתוק הוא אורה של תורה : וטוב לעינים · לראות השמש · ואשריהם תלמידי' שעיניהם רואים הלכה מלובנת ומחוורת על בורייה כך מדרש באגדת תילים : בכולם ישמח · יהא שמח בחלקו ובלבד שיזכור ימי החשך וייטיב מעשיו שיכלל מהם והם ימי מיתת עולם · הם ימי הרשעים · כי הרבה יהיו · באותו הימים יותר מימי החיים : כל שבא · עליו יהיה הבל וחושך יום הבל שהוא לשון פורענות וצרות כי בהבל בא ובחושך ילך : שמח בחור בילדותך · כאדם שאמר לעבדו ולבנו חטא חטא כי פעם אחת תלקה על הכל . אף כאן החכם אומר שמח בחור בילדותך והלך בדרכי לבך ובטוח תהיה כי על כל אלה יביאך השופט במשפט : והסר כעס · דברים המכעיסים את המקום : והעבר רעה . יצר הרע : מבשרך · שיהיה לך לב בשר :

והשחרות הבל : וזכר את בוראיך בימי בחורתיך עד אשר לא יבאו ימי הרעה והגיעו שנים אשר תאמר אין לי בהם חפץ : עד אשר לא תחשך השמש והאור והירח והכוכבים ושבו העבים אחר הגשם : ביום שיזעו שמרי הבית והתעותו אנשי החיל ובטלו הטחנות כי מעטו וחשכו הראות בארבות : וסגרו דלתים בשוק בשפל קול הטחנה ויקום לקול הצפור וישחו כל בנות השיר : גם מגבה יראו וחתחתים בדרך וינאץ השקד ויסתבל החגב ותפר האביונה כי הלך האדם אל בית עולמו וסבבו בשוק הספדים : עד אשר לא ירחק חבל הכסף ותרץ גלת הזהב ותשבר כד על המבוע ונרץ הגלגל אל הבור : וישב העפר על הארץ כשהיה והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה : הבל הבלים אמר הקוהלת הכל הבל :

ותשבר

וזמי אוכמות שער הבלו : וזכור ותהי דכיר ית בריך ליקרותיה ביומי רביותך עד דלא ייתון לותך יומי בישות וימטון עלך שנין דתימר לית לי בהון רעוא : עד עד דלא ישתני זיו יקרא דאפך דמתיל לשמשא ונהורא דעינך עד דלא יסתמון והדר ליסתך עד דלא יתקדרון ובבי עינך דמתילן לכוכביא עד דלא יתעממון ריסי עינך יהון זלגין דמעות כעננין בתר מטרא : ביום ביומא די יזועון ארכובתך ויתנקשון אדרעך ויתבטלון ככי פומך עד לא יכלין למלעס מיכלא ויתעממון עינך דמסתכלין בחרכי רישך : וסגרו ויהון ריגלך כבילן מלמיפק בשוקא ויעדי מינך רעות מיכלא ותהי מתער משינתך על עיסק קל עופא כאלו על גנביא דאזלין בליליא ויתרפסון ספוותך מלמימר שירתא : גם אף מן עובדין דהוו מן קדמת דנא תהי דחיל למדכר יתהון וגבשושיתא קלילא מתילא באנפי נפשך לטור רם בעידן מהלך באורחא ותפיץ ריש שזרתך מנכחישותא כשיגרא ויתנפחון אסתוורי ריגלך ותתמנע מן משכבא ארום אתפני אנש למהך לבית קבורתיה ויסחרון מלאכא תבעי דינך כסופריא דמסחרין בשוקא למכתב דין חושבנך : עד עד דלא יתאלם לישנך מלמללא ותהי רעיעא מוקרא דרישך ותתבר מרירתך על כברך ויתהט גופך בגו קברך : וישוב ויתוב בסרך דאתברי מן עפרא עילוי ארעא היכמה דהוה מלקדמין ורוח נשמתך תתוב למקם בדינא קדם יי דיהבה לך : הבל כד אסתכל שלמה מלכא דישראל בהבלו דעלמא הדין ובהבלין דעבדין בני אינשא אמר קהלת במימריה כולא הבלו :

והשחרות · כערות שראש אדם שחור בימי עלומיו : וזכור את בוראך · תמן תנינן עקביא בן מהללאל אומר הסתכל בג' דברים וכו' · וממקרא זה דרש : וזכור את בוראך · שעתיד ליתן דין וחשבון לפניו · וזכור את בורך · קברך מקום עפר רמה ותולעה · וזכור בארך · באר שנבעתה ממקורה היא טיפה סרוחה של זרע וסל לובן : ימי הרעה · ימי הזקנה והחלשות : עד אשר תחשך השמש והאור · אמרו רבותינו זו פדחת שהיא מאירה ומבהבת באדם בחור וכשמזקינה היא מעלת קמטין ואין מבהבת : והאור · זה החוטם שהוא תואר קלסתר פנים : והירח · זו נשמה שמאירה לאדם שכיון שכיטלה הימנו אין לו מאור העינים : והכוכבים · אלו הלסתות · רומני דאפי שקורין פומילש של לחיים שמגהיבים : ושבו העבים אחרי הגשם · תבא כהיית המאור אחר דמעת הבכי מכמה צרות שעברו עליו : שיזועו · ירתיתו : שומרי הבית · אלו הצלעות והכסלים המגינים על כל חלל הגוף : והתעוותו · יאחזם עוות שקורין קרנפא"ה אנקרופירונט בלעז : אנשי החיל · אלו השוקים שכשען כל הגוף עליהם : ובטלו הטוחנות · אלו השינים : כי מעטו · לעת זקנה רוב שיניו נושרות : הרואות בארובות · אלו העינים : וסוגרו דלתים · אלו נקביו : בשפל קול הטחנה · קול רחים הטוחנים מאכל שבמעיו והוא הקורקבן והמסס : ויקום לקול הצפור · שאפי' קול ציפור מנערתו משנתו משהזקין : וישחו כל בנות השיר · כי כל קולות של כלי השיר דומות עליו כשיחה וכשוחה · ולפי פשוטו משמעו : ישחו · כמו ישפלו כל שרים ושרות יהיו שפלים בעיניו · וכן ברזילי הגלעדי אמר לדוד אם אשמע עוד בקול שרים ושרות : גם מגבוה יראו · מגבשושיות ותלוליות שברחובות הוא דואג לבאת לשוק פן יכשל בהם : וחתחתים בדרך · אימות וחתות הרבה בדרכים ישלו : חתחתים · לשון כפול הוא בתיבה כמו גלגלים קשקשים זלזלים : וינאץ השקד · לשון הנצו הרמונים שהרי האלף לא נקראת בה אמרו רבותינו זו קליבוסת הנקא בלעז שעצם הירך תקוע בה ובזקנותו בשרו כחוש והעצם בולט כמו נץ האילן שהוא בולט : השקד · אילן של שקדים כלומר שתקפוץ הזקנה עליו כשקד זה הממהר להנץ לפני כל האילנות : ויסתבל החגב · אלו העגבות שהיו עגבותיו דומות עליו כסבל משא כבד : ותפר האביונה · חמדת תאות נשים שאינו נזקק לנשים לתשמיש ויסתכל : אים דיירט פורפיימין בלעז : אביונה · תאוה · כמו ולא אביתם · תאבתי לישועתך : אשר לא ירתק חבל הכסף · זה חוט השדרה שהוא לבן ככסף ובמותו חסר מוחו ומתרוקם וייבש ומתעקם בתוך החליות ונעשה כשלשלת : ירתק · לשון רתוקות : ותרוץ גולת הזהב · זו אמה שהיתה מקלחת מים ונובעת כמעיין כמו גולות עליות : ותרוץ · לשון רציצה : ותשבר כד על המבוע · זה הכרס שהיא עבה ונבקעת במותו : ונרוץ הגלגל · אל הבור · יתרוצץ גלגל העין בתוך גומא · ולפי פשוטו גלגל שדולין בהם מים מן הבור כך נדרש כל הענין במסכת שבת · ומדרש קינות פותרו כנגד כל ישראל : וזכור את בוראך · בעוד שהבחורות שבכם קיימות · בעוד שהכהונה קיימת שנאמר בה ובחור אותו מכל שבטי ישראל לי לכהן · בעוד שהלויה קיימת שנאמר בו כי בו בחר ה' אלהיך מכל שבטיך · בעוד שמלכות בית דוד קיימת שנאמר ויבחר בדוד עבדו · בעוד שירושלים קיימת שנאמר בה העיר אשר בחרתי בה : בעוד שבית הבחירה קיימת שנאמר בה עתה בחרתי והקדשתי הבית הזה · בעוד שאתם קיימים שנאמר ובך בחר ה' : עד אשר לא יבואו ימי הרעה · אלו ימי הגולה · עד שלא תחשך השמש · זו מלכות בית דוד שנאמר וכסאו כשמש נגדי · והאור · זו תורה שנאמר כי נר מצוה ותורה אור · והירח זו סנהדרין דתנן סנהדרין היתה כחצי גורן עגולה . והכוכבים · אלו הרבנים שנאמר מצדיקי הרבים ככוכבים : ושבו העבים אחר הגשם · צרה אחר צרה קשה · אתה מוצא בכל הנבואות הקשות שנתנבא עליהם ירמיה לא באו עליהם אלא לאחר חורבן הבית · ביום שיזועו שומרי הבית · אלו משמרות כהונה ולויה : והתעוותו אנשי החיל · אלו הכהנים שהם גבורים בכח : אמר רבי אבא בר כהנא עשרים ושנים אלף לוים הניף אהרן ביום אחד אמר רבי חנינא המורא הזה דבר קל הוא והכהן זורקה יותר משלשים אמה : ובטלו הטוחנות · אלו המשניות הגדולות משנת רבי עקיבה ומשנת רבי חייא ומשנת בר קפרא : וחשכו הרואות · שיפשכת התלמוד מן הלב : וסוגרו דלתים בשוק · כגון דלתי נחושת בן אלכתן שהיו פתוחין לרווחה : בשפל קול הטחנה · על ידי שלא נתעסקו בתורה אמ' רבי שמואל כמשלו ישראל לטחינת הריחים מה ריחים אינן בטילות לא ביום ולא בלילה אף כאן והגית בו יומם ולילה : ויקום לקול הצפור · זה נבוכדנצר הרשע : אמר רבי לוי שמנה עשרה שנה היתה בת קול יוצאה ומפוצצת בפלטין נבוכדנצר עבדא בישא זיל אחריב ביתיה דמרך דבני מרך לא שמעין ליה : וישחו כל בנות השיר · בשיר לא ישתו יין : גם מגבוה ייראו · מגובהו של עולם יתיירא וידאג לבו פן יעשה בו כאשר עשה בראשונים : וחתחתים בדרך · מתוך כך יבקש לו אותות ורמזים אם יצליח בדרך שילך כענין שנאמר כי עמד מלך בבל אל אם הדרך לקסם קסם קלקל בחצים שאל בתרפים : וינאץ השקד · תצמח נבואת ירמיה שאמר מקל שוקד אני רואה · אמר רבי אלעזר השקד הזה משעה שהוא מניץ עד גומר פירותיו אחד ועשרים יום כך משבעה עשר בתמוז עד תשעה באב עשרים ואחד יום : ויסתבל החגב · זה צלמו של נבוכדנצר רומיה אמין שתין פותייה אמין שית : ואם אין עוביו שש אינו יכול לעמוד ואת אמרת אוקמיה בבקעת דורא אמר רב ביבי מעמידין אותו ונופל מעמידין אותו ונופל עד שהביאו כלי זהב שבירושלים ושפכו דימוס על רגליו לקיים מה שנאמר וזהבם לנדה ולמס יהיה : ותפר האביונה · זו זכות אבות תופר משנכנת אבות שלכם ויהיה אביונה מלשון אב · כי הולך האדם · ישראל שנקראו באין אדם אדם אתם : אל בית עולמו · מבבל באו לבבל חזרו · תרח אביהם מעבר הנהר היה · וסבבו בשוק הסופדים · גלות יכניה קדמה לגלות צדקיה אחת עשרה שנה · כשהגלה נבוכדנצר את גלות צדקיהו בקולרין היו יוצאין גלות יכניה לקראת נבוכדנצר על כרחן עם שאר בני העיר לקלסו שהוא גבור ומצליח והיו רואין את השבויים ושואלין אותם איש איש על קרובו מה נעשה בו · והיו משיבין אותו אשר למות למות ואשר לשבי לשבי ואשר לחרב לחרב והיו מקלסין בידם אחת ובידם אחרת מספקין ומטפחין הספד על אחיהם ועל בניהם : עד אשר לא ירתק חבל הכסף · זו שלשלת יוחסין : ותרוץ גולת הזהב · אלו דברי תורה שנאמר הנחמדים מזהב : ותשבר כד על המבוע · כדו של ברוך בן נריה על מבועו של ירמיה שמפיהם גלו לבבל ופסקו תלימודם בעוני הדרך · תחילה גלו למצרים שהגלם יוחנן בן קרח · וכשהחריב נבוכדנצר את מצרים הגלם לבבל : ונרוץ הגלגל אל הבור · זו בבל שהיא זוטו של עולם : וישוב העפר וגומר · מבבל באו לבבל חזרו : והרוח תשוב · זו רוח הקדש שכיון שנסתלק רוח הקדש גלו : הבל הבלים · אני רואה בעולם : אמר הקוהלת מי שבו קבוצת החכמה : הכל הבל · כל מה שנברא בששת ימי בראשית :

וְיֹתֵר שֶׁהָיָה קֹהֶלֶת חָכָם עוֹד לִמַּד־דַּעַת אֶת־הָעָם וְאִזֵּן וְחִקֵּר תִּקֵּן
מְשָׁלִים הַרְבֵּה׃ בִּקֵּשׁ קֹהֶלֶת לִמְצֹא דִּבְרֵי־חֵפֶץ וְכָתוּב יֹשֶׁר דִּבְרֵי
אֱמֶת׃ דִּבְרֵי חֲכָמִים כַּדָּרְבֹנוֹת וּכְמַשְׂמְרוֹת נְטוּעִים בַּעֲלֵי אֲסֻפּוֹת — כדרבנות
נִתְּנוּ מֵרֹעֶה אֶחָד׃ וְיֹתֵר מֵהֵמָּה בְּנִי הִזָּהֵר עֲשׂוֹת סְפָרִים הַרְבֵּה אֵין — אסופות
קֵץ וְלַהַג הַרְבֵּה יְגִעַת בָּשָׂר׃ סוֹף דָּבָר הַכֹּל נִשְׁמָע אֶת־הָאֱלֹהִים — יגיעת
יְרָא וְאֶת־מִצְוֹתָיו שְׁמוֹר כִּי־זֶה כָּל־הָאָדָם׃ כִּי אֶת־כָּל־מַעֲשֶׂה
הָאֱלֹהִים יָבִא בְמִשְׁפָּט עַל כָּל־נֶעְלָם אִם־טוֹב וְאִם־רָע׃

סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא ואת
מצותיו שמור כי זה כל האדם ׃ סימן יתקק

ויותר | ויותר מן כל בני אנשא הוה שלמה די מתקרי קהלת חכים ותוב הוה מאליף מנדעא ית עמא בית ישראל ואצית לקל חכימיא ובלש בספרי חוכמתא וברוח נבואה מן קדם יי תקין ספרי חוכמתא ומתלין דסוכלתנו סגיאין לחדא׃ בקש | בעא שלמה מלכא דמתקרי קהלת בחוכמתיה למידן דינין על הרהורי ליבא דאנשא ובלא סהדין בכן איתאמר ליה ברוח נבואה מן קדם יי הא כבר אכתיב בספר אוריתא על ידוהי דמשה רבהון דישראל תקנין פתגמין ומהימנין על מימר סהדיא יקום פתגם׃ דברי | פתגמין דחכימין מתילין לזקתין ולקלשונין דאציתין דאנצין לאלפא חוכמתא לסריקי מנדעא היכמה דמאליף זיקת לתורתא ורבני סנהדרין מרי הילכתין ומדרשין דאיתיהיבו על ידוי דמשה נביא דרעא בלחודוי ית עמא בית ישראל במדברא במנא ובריגוגין׃ ויותר | ויתיר מנהון בני הזהר למעבד ספרי חוכמתא סגי עד לית סוף ולמעסק בפתגמי אוריתא ולאסתכלא בליאות בסרא׃ סוף | סוף פתגם דאתעבד בעלמא בצינעא כולא עתיד לאתפרסמא ולאישתמעא לכל בני אינשא בגין כן ית מימרא דיי הוי דחיל וית פקודוי הוי נטיר דלא למיחב בסתרא ואין תחוב הוי זהיר למתב ארום כדנן חזי למהוי אורח כל אינש׃ כי | ארום ית כל עובדא יי יעיל ליום דינא רבא ועתיד לפרסמא על פתגם דאתכסי מן בני אנשא אין טב ואין ביש׃ סוף דבר

ויותר שהיה קהלת חכם. ויותר ממה שנכתב בספר זה היה קהלת חכם׃ ואיזן. עשה אזנים לתורה. כקופה זו שאין לה אזנים לאחוז בהם ובא ועשה לה אזנים. שתיקן עירובין לשיג. שמירת שבת ותיקן נטילת ידים שיג לטהרה וגזר על השניות שיג לעריות׃ בקש קהלת. נתן לבו וחזר על הדבר ומצאו׃ דברי חפץ. הלכה למשה מסיני. וכתוב יושר. זו תורה שבכתב והנביאים׃ דברי חכמים. שעשו שיג לתורה בגזירות להרחיק את האדם מן העבירה כגון אכילת קדשים עד השחר. והם אמרו עד חצות׃ כדרבונות. מה דרבן זה מכוין את הפרה לתלמיה כך דבריהם מכוונים את האדם לדרכי חיים׃ וכמשמרות נטועים. מה מסמר זה קבוע אף דבריהם קבועים. ומה נטיעה פרה ורבה אף דבריהם פרים ורבים למצוא בהם טעם׃ בעלי אסופות. מסמרים שיש להם גולגולת אסופה ובסה גרוסא בלעז כן פירשו דונש בן לברט׃ נתנו מרועה אחד. כל דבריהם דברי אלהים חיים הם אמרו ורועה אחד נתנן משה מפי הגבורה. וכמשמרות. כתוב בשין שהתורה בעשרים וארבעה ספרים כעניין וכמניין משמרות כהונה ולויה׃ ויותר מהמה בני הזהר. ויותר מיוסר דברי אמת דברים הכתובים בספרים הנזכרים למעלה׃ בני הזהר לשמור דברי חכמים. ואם תאמר אם יש בהם צורך למה לא נכתבו׃ עשות ספרים הרבה אין קץ. אם באנו לכתוב לא הספקנו׃ ולהג הרבה. יגיעת בשר. ואם לתת לב לגירסא חבילות יותר ממה שאין הלב משיג יגיעה היא לבריות שאין להשיג. ואל יאמר הואיל ולא אוכל לגמור המלאכה למה אתחיל. אך; סוף דבר הכל נשמע. את האלהים ירא׃ מה שתוכל עשה ולבך לשמים׃ ואת מצותיו שמור. כי זה כל האדם. כי לדבר הזה נברא כל האדם׃ כי את כל מעשה. אשר אדם עושה יביא האלהים במשפט. ולכך נקוד מעשה פתח והטעם למעלה לפי שאינו דבוק לשם׃ על כל נעלם. אפי' על השוגג׃ אם טוב ואם רע. אפי' כשעל במצוה כגון נותן צדקה לעני בפרהסיא׃ סוף דבר הכל נשמע את האלהים וגומר.

נשלם ספר קהלת.

וַיְהִי בִּימֵי אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ הוּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ הַמֹּלֵךְ מֵהֹדּוּ
וְעַד־כּוּשׁ שֶׁבַע וְעֶשְׂרִים וּמֵאָה מְדִינָה׃ בַּיָּמִים
הָהֵם כְּשֶׁבֶת הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ עַל כִּסֵּא — ההם
מַלְכוּתוֹ אֲשֶׁר בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה׃ בִּשְׁנַת שָׁלוֹשׁ לְמָלְכוֹ עָשָׂה מִשְׁתֶּה
לְכָל־שָׂרָיו וַעֲבָדָיו חֵיל פָּרַס וּמָדַי הַפַּרְתְּמִים וְשָׂרֵי הַמְּדִינוֹת לְפָנָיו׃ — פרס

והוה | ביומי אחשורוש הוא אחשורוש דביומוהי בטילת עבידת בית אלהנא רבא והוות בטילא עד שנת תרתין לדריוש בגין עיטת ושתי חייבתא ברתיה דאויל מרודך בר נבוכדנצר ועל דלא שבקת למבני ית בית מוקדשא אתגזר עלה לאתקטלא ערטילתא ואוף איהוא על דצית לעיטא אתקצרו יומוהי ואתפליג מלכותיה דמן קדמת דנא הוון כל עממיא אומיא ולישניא ואפרכיא כבישן תחות ידוי וכען לא אשתעבדו ליה מן בגלל הכי וכתרכרו איתגלי קדם יי דעתידא ושתי לאתקטלא ועתיד הוא למיסב ית אסתר דהיא מבנת שרה דחיית מאה ועשרין ושבע שנין איתיהבת ליה ארכא ומלך מן הינדיא רבא ועד כוש דמן מדינחא דהינדיא רבא ועד מערבא דכוש מאה ועשרין ושבע פילכין׃

תוספתא חמשה כתיב בהון ויהי לישנא דוויי ואילו אינון ויהי ביומי אמרפל דאתכנשו מלכין ולא הוה ריבא וחרבא בעלמא עד דאתא אמרפל׃ ויהי ביומי שפוט השופטים וכל ווי הוה ביומיהון ומאן ווי הוה מטול דהוה כפנא בארעא דכתיב ויהי רעב בארץ ויהי בימי אחז ווי הוה ביומוי ומאן ווי הוה דכתי' עלה רצין מלך ארם ומה כתיב בתריה בעלה ביהוד' ונקיצנה מכאן אתה למד כולהון דכתיב ויהי בימי לשנא דווי והוה מן יומי עלמא מן שנין קדמייתא כד הוו עקן אתין על בית ישראל הוון מצלן קדם אבוהון דבשמיא ועבייתהון דכתיב ויהי עד לא יקרון אנא עני עד לא ימללון אנא אשמע׃ ביומא האינון כד בעא מלכא אחשורוש למיתב על כורסיה מלכותא דשלמה דאשתבא מן ירושלם על ידוהי דשישק מלכא דמצרים וממצרים אישתבא על ידוי דסנחריב ומן ידוי דסנחריב אישתבא על ידוי דחזקיה ותב לירושלם ותוב מן ירושלם אישתבא על ידוי פרעה חגירא מלכא דמצרי' וממצרים אישתבא על ידוי דנבוכדנצר ונחית לבבל וכד צדא כורש ית מדהא ובבל אחתיה לעילם ובתר כן מלך אחשורוש ובעא למיתב עלוהי ולא הוה יכיל ושדר ואייתי ארדיכלין מן אלכסנדריא למעבד בותיה ולא יכילו ועבדו אוחרן ארע מיניה ואתעסקו ביה תרין שנין ובשתא תליתאה למלכותיה יתיב עלוי ההוא כורסיה מלכותיה דעבדו ליה ארדיכלין בשושן בירנתא׃ בשתא דתלת למלכותיה דאחשורוש עבד משקיא ומטול מה עבד משקיא אית דאמרין דמרדין עלוהי איפרכיא ואזל וכבשינון ובתר דאכבשינון אתא ועבד משקיא ואית דאמר יומא דא דא הוה ליה ושדר איגרתא לכולהון מדינתא למיתי למיעבד קדמוי חדותא שלח וזמין כל רברבני מרינתא דייתון וייחדון עימיה ואייתין קדמוי מאה ועסרין ושבע מלכין מן מאה ועסרין ושבע מדינן וכולהון קטרי תגי ברישיהון והוו סמיכין ליה על גנזי מילתא ואכלין וחדיין קדם מלכא והוואן פרתונאי ורברבני מדינתא קדמוי ומן רברבני ישראל הוו תמן מטול דחזן תמן מאני בית מקדשא הוון בכיין ומספדן תמן׃ כהראותו

ויהי | בימי אחשורוש׃ מלך פרס היה שמלך תחת כורש לסוף שבעי' שנה של גלות בבל׃ הוא אחשורוש. הוא ברשעו מתחילתו עד סופו׃ המולך. שמלך מעצמו ולא היה מזרע המלוכה׃ מהודו ועד כוש וגומר. המולך על מאה ועשרים ושבע מדינות כמו שמולך מהודו ועד כוש שעומדין זה אצל זה. וכן כי הוא רודה בכל עבר הנהר כמו שהוא רודה מתפסח עד עזה׃ כשבת המלך אחשורוש וגומר׃ כשנתקיים המלכות בידו. ורבותינו פירשוהו בעניין אחר במסכת מגילה׃

בהראתו את עשר כבוד מלכותו ואת יקר תפארת גדולתו ימים רבים שמונים ומאת יום: ובמלואת הימים האלה עשה המלך לכל העם הנמצאים בשושן הבירה למגדול ועד קטן משתה שבעת ימים בחצר גנת ביתן המלך: חור כרפס ותכלת אחוז בחבלי בוץ וארגמן על גלילי כסף ועמודי שש מטות זהב וכסף על רצפת בהט ושש ודר וסחרת: והשקות בכלי זהב וכלים מכלים שונים ויין מלכות רב כיד המלך: והשתיה כדת אין אנס כי כן יסד המלך על כל רב ביתו לעשות כרצון איש ואיש:

משתה גם ושתי המלכה עשתה משתה נשים בית המלכות אשר למלך אחשורוש: ביום השביעי כטוב לב המלך ביין אמר למהומן בזתא חרבונא בגתא ואבגתא זתר וכרכס שבעת הסריסים המשרתים את פני המלך אחשורוש: להביא את ושתי המלכה לפני המלך בכתר מלכות להראות העמים והשרים את יפיה כי טובת מראה היא:

שבת לבא ותמאן המלכה ושתי לבוא בדבר המלך אשר ביד הסריסים ויקצף המלך מאד וחמתו בערה בו:

ויאמר המלך לחכמים ידעי העתים כי כן דבר המלך לפני כל ידעי דת ודין: והקרב אליו כרשנא שתר אדמתא תרשיש מרס מרסנא ממוכן שבעת שרי פרס ומדי ראי פני המלך הישבים

ראשנה ראשנה במלכות: כדת מה לעשות במלכה ושתי על אשר לא עשתה את מאמר המלך אחשורוש ביד הסריסים:

ממוכן ויאמר מומכן לפני המלך והשרים לא על המלך לבדו עותה ושתי המלכה כי על כל השרים ועל כל העמים אשר בכל מדינות המלך אחשורוש: כי יצא דבר המלכה על כל הנשים להבזות בעליהן בעיניהן באמרם המלך אחשורוש אמר להביא את ושתי המלכה לפניו ולא באה: והיום הזה תאמרנה שרות פרס ומדי אשר שמעו את דבר המלכה לכל שרי המלך וכדי בזיון וקצף:

בהראותו ובתר דאכלו ושתו ואתפנקו אחזי להון ית עתריה די ישתאר בידיה מן כורש מדאה ואוף כורש אשכח ההוא עותרא ב בצראותיה דבבל חפר בספר פרת ואשכח תמן שית מאה ותמנן אחמיתין דנחשא מליין דהב טב יוהרין ובורלין וסנדלכין ובההוא עותרא תקיף יקריה יומין סגיאין ומשתי לרברבנוי מאה ותמנן יומין: ובמלאת ובאשלמות יומי משתיא האילין עבד מלכא לכל עמא בית ישראל דאשתכחו חייבי בשושן בירנתא דאיתמניאו עם ערלאין דיירי ארעא למן רבא ועד זעירא משתיא שבעא יומין בדרת גינתא גואה דמלכא דהות נציבא אילנין עבדין פירין ובוסמנין כבישן עד פלגותהון דהב טב ושלימו באשלמות אבן טבן ומטללין עילויהון ברם מרדכי צדיקא וסיעתיה לא הוו תמן: חור ומן אילנא לאילנא הוו פריסן יריען דבוץ גון חיור בספירין וכרתנין ותכלא א אחירן באשלי מטכסין צביען בארגונא דליין עלוי אונקליון דכסף ודשרין סגלגלין דכסף כפיסן עלוי עמודי מרמירין סמקין ירקין וב וברקין ומרוקין וחיורין אותיב יתהון עלוי ערסן דמילתין דמחתן על דרגישין דנקלטיהון דדהב טב וכרעיהון דכסף שרין על ספיו כבוש קרוסטלינין ומרמרין ודורא דכרכי ימא רבא ואיטונין מציירין מקפין להון חזור חזור: והשקות ופקיד לאשקא יתהון במני דהבא דבית מקדשא דאייתי נבוכדנצר רשיעא מן ירושלם ומניא א אוחרנייתא דהוו ליה למלכא אחשורוש תמן הוו מחלפין דמותהון היכאכר ומן קדם מני בית מקדשא אשתנאו והוו שתן חמר עסיס דיאי למשתי מלכא דסגי ריחיה ובסים טעמיה ולא בחיסרנא אילהין במיסת ידא דמלכא: והשתיה ושקותא כהלכתא מנהג גופא ולית דאניס ארום כן שם טעם מלכא על כל דאתמנא אפיטרופוס על ביתיה למעבד כרעות גברא בר ישראל וכרעות גבר מנכל אומא ולישן: גם אוף ושתי מלכתא רשיעתא עבדה משתא נשיא בבית מלכותא אתר קיטון בית דמוך די למלכא אחשורוש:

ביום ומרדכי צדיקא צלי קדם יי מן יומא קדמאה דמשתיא עד יומא שביעאה די הוא שבתא לחמא לא אכל ומוי לא שתה וביומא שביעאה דהוא שבתא עלת קבלתיה וקבילת סנהדרין קדם יי וכד שפר לבא דמלכא בחמרא גרי ביה יי מלאכא דשגישתא לערבלא משתיהון בכן אמר למהומן בזתא חרבונא בגתא ואבגתא זתר וכרכס מהומן דמתמני על מהומתא בזתא בוז ביתא חרבונא אחר ביה בגתא ואבגתא עתיד מרי עלמא לעסאה יתהון כגבר דעצר ענבוי בעצרתא תרין זימנין ועתיד לצדאותהון ולשפאותהון להני שבעא רבניא דשמשין כאילין שבעא יומין קדם אפי מלכא אחשורוש: להביא וגזר מלכא על אילין שבעא רבניא לאיתאה ית ושתי מלכתא ערטולתא על עיסק דהות מפלחה ית בנתא דישראל ערטולאן ומנפסן עמר וכיתן ביומא דשבתא ובגין כן איתגזר עלהא למיתי ערטלתא ברם כלילא דמלכותא על רישהא בגין זכותא דאלביש נבוכדנצר אבוי דאבהא ית דניאל ארגוונא ובגין כן גזר למהוי אתיא קדמוי בכלילא דמלכותא לאחזאה לעממי ורברבניא ארום שפירת חיזו היא: ותמאן וסריבת מלכתא ושתי למיעל בגזירת מימר מלכא דאתפקדת ביד רברבניא ורגיז מלכא לחדא וחמתיה רתחת ביה: ויאמר ואמר מלכא לחכימי בנוי דיששכר דחכימין מנדעא בעידניא וזמניא בספר אוריתא וחושבן עלמא ארום היכדין יאה למיהוי מתמלל פתגם מלכא קדם כל חכים וידעי אוריתא ודינא: והקרוב וסריבו בנוי דיששכר למידן ית דינא ההוא ברם צלו קדם יי וכן אמרו ריבון דעלמא ערבל ית משתיהון והוי דכיר ית צדיקי דקריבו קדמך בבית מקדשך אימרין בני שנא ותרין בני יונה שפנינין על מדבחא ארמתא על ידא דכהנא רבא דהוה לביש חושנא די ביה כרוסימא ורובי כהנא הוו מרסן ובחשן ית דמא ומסדרין קדמך לחם אפיא בכן אסתחר מלכא ותב ושאל עיטתא לרברבנוי דקריבו ליתיה ואילין שמהתהון כרשנא שתר אדמתא תרשיש מרס מרסנא ממוכן שבעא רברבני פרסאי ומדאי חזי אפי מלכא דיתבין בדרגא קדמאה דבכורסיה מלכותא: כדת כאוריתא מה לאתעבידא במלכתא ושתי בגין די לא עבדת ית מימר מלכא אחשורוש דגזר עלהא ביד רברבניא: ויאמר ואמר ממוכן הוא המן בר בריה דאגג רשיעא קדם מלכא ורברבניא לא על עילוי דמלכא בלחודוי סרחת ושתי מלכתא ארום עלוי כל רברבניא ועלוי כל עממיא די כל פילכיא די שליט בהון מלכא אחשורוש: כי ארום יפוק פתגם גזירת מלכתא על כל נשיא לאתלגלגא מריהון קדמיהון במללותהון חדא עם חברתא ברם בקושטא מלכא אחשורוש אמר לאיתאה ית ושתי מלכתא קדמוי ולא עלת: והיו ויומא הדין תהוין אמרן רבנתא דפרסאי ומדאי למעבד לגובריהון היכמה די קבילו ית פתגם דעברת ושתי מלכתא ומתמלכין למיעבד כדין לכל רברבני מלכא ומן ייכול לסוברא במיסת חוך דין ורגיז: אם

בינת· מקום זרעוני ירקות: ביתן· כטע באילנות: חור כרפס ותכלת· מיני בגדים צבעונים פירש להם למצעות: אחוז בחבלי בוץ וארגמן· אותם פרש והיו להם למצעות: אחוז בחבלי בוץ· מרוקמים בפתילי בוץ וארגמן אותן פרש להם: על גלילי כסף· ועמודי שש· מטות זהב וכסף ערך לים עליה' לסעודה: על רצפת· קרקעות של בהט ושש וגו'· מיני אבנים טובות פירשו רבותינו· ולפי משמעות המקרא כך שמם: והשקות בכלי זהב· ולהשקות: שונים· משונים זה מזה: וכן ודתיהם שונות· ורבותי' דרשו מה שדרשו: ויין מלכות רב· הרבה. ורבותי' אמרו שהשקה אותם כל אחד ואחד יין שהוא זקן ממנו: כדת· לפי שיש סעודות שכופין את המסובין לשתות כלי גדול ויש שאינו יכול לשתותו כי אם ד קוטי· אבל כאן אין אונס: יסד· לשון יסוד· כלומ' כן תיקן וצוה: על כל רב ביתו· על כל שרי הסעודה· שר האופים ושר הטבחים ושר המשקים: לעשות כרצון איש ואיש· לכל אחד רצונו: ביום השביעי· רבותי' אמרו שבת היה: ותמאן המלכה ושתי· רבותי' אמרו לפי שפרחה בה צרעת כדי שתמאן ותהרג לפי שהיתה מפשטת בנות ישראל ערומות ועושה בהם מלאכה בשבת נגזר שתפשט ערומה בשבת: ויקצוף· שסלחה לו דברי גנאי: כי כן דבר המלך· כי כן מנהג המלך· בכל משפט לשום את הדבר לפני כל יודעי דת ודין: והקרוב אליו· לערוך דבריו לפניהם אלו הם כרשנא שתר וגו'· כדת מה לעשות· מוסב על ויאמר המלך לחכמים: עותה· לשון עון: כי יצא דבר המלכה על כל הנשים· זה שביזתה את המלך: על כל הנשים· להבזות אף הן את בעליהן: תאמרנה שרות פרס ומדי· לכל שרי המלך· את הדבר הזה· והרי זה מקרא קצר: וכדי בזיון· ויש בדבר הזה הרבה בזיון וקצף: דבר מלכות·

אם על המלך טוב יצא דבר מלכות מלפניו ויכתב בדתי פרס ו
תבוא ומדי ולא יעבור אשר לא תבוא ושתי לפני המלך אחשורוש ו
ומלכותה יתן המלך לרעותה הטובה ממנה : ונשמע פתגם
המלך אשר יעשה בכל מלכותו כי רבה היא וכל הנשים יתנו יקר
לבעליהן למגדול ועד קטן : וייטב הדבר בעיני המלך והשרים
ויעש המלך כדבר ממוכן : וישלח ספרים אל כל מדינות המלך
אל מדינה ומדינה ככתבה ואל עם ועם כלשונו להיות כל איש
שורר ב שרר בביתו ומדבר כלשון עמו : אחר
הדברים האלה כשך חמת המלך אחשורוש זכר את ושתי ואת
אשר עשתה ואת אשר נגזר עליה : ויאמרו נערי המלך משרתיו
יבקשו למלך נערות בתולות טובות מראה : ויפקד המלך פקידים
בכל מדינות מלכותו ויקבצו את כל נערה בתולה טובת מראה
אל שושן הבירה אל בית הנשים אל יד הגא סריס המלך שמר
הנשים ונתון תמרוקיהן : והנערה אשר תיטב בעיני המלך תמלך
תחת ושתי וייטב הדבר בעיני המלך ויעש כן :
איש יהודי היה בשושן הבירה ושמו מרדכי בן יאיר
בן שמעי בן קיש איש ימיני : אשר הגלה מירושלים עם הגלה אשר
הגלתה עם יכניה מלך יהודה אשר הגלה נבוכדנצר מלך בבל :
אומן ויהי אמן את הדסה היא אסתר בת דדו כי אין לה אב ואם והנערה
יפת תאר וטובת מראה ובמות אביה ואמה לקחה מרדכי לו לבת
: ויהי בהשמע דבר המלך ודתו ובהקבץ נערות רבות אל שושן
הבירה אל יד הגי ותלקח אסתר אל בית המלך אל יד הגי שמר ח
הנשים : ותיטב הנערה בעיניו ותשא חסד לפניו ויבהל את
הראויות ושניה תמרוקיה ואת מנותה לתת לה ואת שבע הנערות הראיות לתת
לה מבית המלך וישנה ואת נערותיה לטוב בית הנשים : לא
הגידה אסתר את עמה ואת מולדתה כי מרדכי צוה עליה אשר ל
לא תגיד : ובכל יום ויום מרדכי מתהלך לפני חצר בית הנשים
לדעת את שלום אסתר ומה יעשה בה : ובהגיע תר נערה ונערה
לבוא אל המלך אחשורוש מקץ היות לה כדת הנשים שנים עשר
המור חדש כי כן ימלאו ימי מרוקיהן ששה חדשים בשמן המר וששה
חדשים בבשמים ובתמרוקי הנשים : ובזה הנערה באה אל המלך

אם   אין קדם מלכא ישפר יפוק פתגם גזירת מלכותא מן קדמוי ויתכתיב בגזירין פרסאי ומדאי ולא יתבטיל הדא גזירתא די לא תיעול ושתי קדם מלכא ומן בתר דתיתי קדם מלכא יגזור מלכא ויעדי ית רישא ומלכותא יתן מלכא לחברתה דשפירא מינה : ונשמע   ויִשתמע פתגם גזירת מלכא די יעביד בכל מלכותיה ארום גזרתיה רבא היא ומן בתר כן כל נשיא יתנון רבו ויקר למריהון למרבא ועד זעירא :
וייטב   ושפר פתגמא קדם מלכא ורברבניא ועבד מלכא כפתגם ממוכן : וישלח   ושלח פיטקין כתיבן וחתימן בעזקתיה לכל פלכי מלכא לפלך ופלך במכתב רושמיה ולות עמא ועמא כממלל לישניה קרי וכן אמר אתון עמיא אומיא ולישניא די דיירין בכל ממשלתי אזדהרו למהוי כל גבר מסרבן על איתתיה וכפי לה למהוי ממללא כלישן גברא וכממלל עמיה : אחר   בתר פתגמיא האילין כד פח ואישתדך מרווית חמריה וכד נח תקוף רוגזיה דמלכא אחשורוש שרי למדכר ית ושתי מתיבן רברבנוי וכן אמרין הלא את הוא דחייבת עלה דין דקטול על מה דעבדת אמר להון מלכא אנא לא גזרית למיקטלה אילהין די תיעול קדמי ולא עלת ופקידית למעדי מינה מלכות אמרו ליה לא הכי אילהין דין דקטול גזרת עלה בעטת שבע רברבניא מניד תקוף רוגזיה וגזרי למיהוי צליבן שבע רברבנוי על צליבא : ויאמרו   ואמרו עולימי דמלכא משומשנוי יבעון לצרוך מלכא עולימן בתולתן שפירן דחיזו : ויפקד   וימני מלכא אפיטרופין בכל פלכי מלכותיה ויכנשון ית כל עולימתא בתולתא שפירת חיזו לשושן בירנתא לבית נשיא די תמן דימוסן ובגאון די תמן מתמני הגא רב סריס דמלכא נטיר נשיא ויתגזר למהווי יהיב סמתר משחהון : והנערה   ועולימתא די תשפר קדם מלכא תיעול למחסן מלכותה חלף ושתי ושפר פתגמא קדם מלכא ועבד הכי : איש   גבר חסידא ומודה ומצלי קדם אלהא על עמיה הוה בשושן בירנתא ושמיה מרדכי אתקרי על דהוה מתיל למירא דכיא בר יאיר בר שמעי בר גרא בר קיש גברא דמן שבטא בנימין הוא שמעי דאקיל ית דוד ובעא יואב למקטליה ולא שבקיה על דאסתכל ביה ברוח נבואה וחמא דאיטמוסין מרדכי ואסתר למיפק מיניה וכדו פסק שמעי מילמילד פקד דוד לשלמה בריה למקטל יתיה :
אשר   דיאזל בגלותא מירושלם עם גלותא די אגליאת עם יכניה מלכא דיהודה די אגלי נבוכדנצר מלכא דבבל וכד צדא כורש ודריוש ית בבל נפק מרדכי מן בבל עם דניאל וכל כנישתא דישראל די הוו תמן בבבל נפקו מן תמן ועלו עם כורש מלכא למידר בשושן בירנתא : ויהי   והוה מרבי ית הדסה היא אסתר ברת אחבוי ואמאי והוו קרין לה הדסה על די הוות צדיקתא וצדיקיא דמתילו לאסא אסתר הוו קרין לה על די הוות צניעא בביתא דמרדכי שבעין וחמש שנין ולא חזת אפי גבר אלהן אפי מרדכי דאיתעבידא לה לתורביינא ארום לית לה אבא ואמא ועולימתא שפירת ריוו ושפירת חיזו ובעידן דמית אבוהא אישתארת במעין דאימה וכד ילידת יתה אמה מיתא אמה ונסבה מרדכי ליה בביתיה והוה קרי לה ברת : ויהי   והוה כד אשתמע פתגם כרוז מלכא וגזירתיה ובאתכנשות עולימתן סגיאן לשושן בירנתא לידי הגי ואידברת אסתר באונסא ואיתעלת לבית מלכא לידא דהגי נטיר נשיא : ותיטב   ושפירת עולימתא בעינוי ואיטענת חסדא קדמוי ופקיד לאיתבהלא ית סמתר רבותהא וית מתנתהא המניכין ולבושי מלכותא למהוי יהיבין לה וית שבע עולימתן לשמשותה שבע יומי דשבתא חולתא הוות משמשא קדמאה בחד בשבתא רוקעיתא בתרין בשבתא גנוניתא בתלת בשבתא נהוריתא בארבע בשבתא רוחשיתא בחמש בשבתא חורפיתא בשיתא בשבתא רגועיתא ביומא דשבתא כולהון צדקתן וחזיין למיתן לה מיכלא ומשתיא על ידיהון מן בית דמלכותא ושני יתה וית עולימתהא לאוטבא להון ולפנקותהון בבית נשיא : לא   לא חויאת אסתר ית עמה וית ילדותה מטול דמרדכי פקדה דלא תחוי ומטול מה פקדה דלא תחוי מטול דחשיב בלביה מרדכי ושתי דעבדת יקרא לנפשה ולא צביית דייתי למיחמי שופרה למלכא ולשליטיא דנו יתה דינין בישין וקטל יתה ולמה לא חויאת אסתר עמה תלדותה דילמא רגיז עלה מלכא וקטיל לה ומשיצי עמא די היא מיניה לכן פקד יתה דלא תחוי עמה ותלדותה : ובכל   ובכל יומא ויומא מרדכי הוה מצלי ואזל קדם דרתא די בבית נשיא למידע ית שלמא דאסתר ומה איתעביד בה : ובהגיע   וכד מטא סידור עולימתא ועולימתא למיעל קדם מלכא אחשורוש מסוף דיהוי לה כהילכת נשיא דמתינן בתפנוקיהון תרי עשר ירחי שתא ארום כדין שלמין יומי סמתוריהון שיתא ירחין בטכסת ואנפקינון דמנתר ית סערא ומפנקית בסרא ושיתא ירחין בבוסמיא ובסמתורי נשיא : ובזה   ובהדין זמן בתר דשלמין תרי עשר ירחין שתא עולימתא עיילא לות מלכא ית כל רב וסרבן די צביא

דבר מלכות. גזירת מלכות של נקמה שתצוה להורגה: ויכתב בדתי פרס ומדי· בספר חוק ומנהג המלכות: ולא יעבור· חוק זה מביניהם שיהא זה חוק ודת לכל הבוזה את בעלה: אשר לא תבא ושתי· ולכך נהרגה: ומדבר בלשון עמו· כופה את אשתו ללמד את לשונו אם היא בת לשון אחר: ויפקד המלך פקידים· לפי שכל פקיד ופקיד ידועות לו בנשים היפות שבמדינתו· זכר את ושתי· את יפיה ונעצב: ונתון תמרוקיהן· הן דברים המצחצחין כמו ומורק ונוטף· שמן ערב ומיני סמנים ובשמים המטהרין ומעדנין את הבשר: איש יהודי· על שגלה עם גלות יהודה· כל אותן שגלו עם מלכי יהודה היו קרויים יהודים בין הגוים ואפי' משבט אחר הם· והוא איש ימיני היה· כך פשוטו· ורבותי' דרשו מה שדרשו: לו לבת· רבותינו פירשו לבית לאשה: ויבהל את תמרוקיה· זריז וממהר בשלה משל כולן: הראויות לתת לה· לשרתה· וכן עושין לכולן· ורבותי' דרשו מה שדרשו: וישניה· שינה אותה: אשר לא תגיד· כדי שיאמרו שהיא ממשפחה בזויה וישלחוה· שאם ידעו שהיא ממשפחת שאול המלך היו מחזיקים בה: ומה יעשה בה· זה אחד משני צדיקים שניתן להם רמז ישועה דוד ומרדכי· דוד שנ' גם את הארי גם את הדוב הכה עבדך· אמ' לו לא בא לידי דבר זה אלא לסמוך עליו להלחם עם זה. וכן מרדכי לא אירע לצדקת זו שתלקח למשכב ערל אלא שעתידה לקום מושיעם לישראל לפיכך היה מחזר לדעת מה יהא בסופה: תר· זמן: כל אשר

את כל אשר תאמר ינתן לה לבוא עמה מבית הנשים עד בית ינתן
המלך: בערב היא באה ובבקר היא שבה אל בית הנשים שני אל
יד שעשגז סריס המלך שמר הפילגשים לא תבוא עוד אל המלך תבוא
כי אם חפץ בה המלך ונקראה בשם: ובהגיע תר אסתר בת
אביחיל דד מרדכי אשר לקח לו לבת לבוא אל המלך לא בקשה לבוא
דבר כי אם את אשר יאמר הגי סריס המלך שמר הנשים ותהי
אסתר נשאת חן בעיני כל ראיה: ותלקח אסתר אל המלך
אחשורוש אל בית מלכותו בחדש העשירי הוא חדש טבת בשנת
שבע למלכותו: ויאהב המלך את אסתר מכל הנשים ותשא חן
וחסד לפניו מכל הבתולת וישם כתר מלכות בראשה וימליכה ומליכה
תחת ושתי: ויעש המלך משתה גדול לכל שריו ועבדיו את
משתה אסתר והנחה למדינות עשה ויתן משאת כיד המלך: ובהקבץ
בתולות שנית ומרדכי ישב בשער המלך: אין אסתר מגדת
מולדתה ואת עמה כאשר צוה עליה מרדכי ואת מאמר מרדכי
אסתר עשה כאשר היתה באמנה אתו: בימים ההם
ומרדכי ישב בשער המלך קצף בגתן ותרש שני סריסי המלך
משמרי הסף ויבקשו לשלח יד במלך אחשורש: ויודע הדבר
למרדכי ויגד לאסתר המלכה ותאמר אסתר למלך בשם מרדכי:
ויבקש הדבר וימצא ויתלו שניהם על עץ ויכתב בספר דברי
הימים לפני המלך: אחרי ג
הדברים האלה גדל המלך אחשורוש את המן בן המדתא האגגי
וינשאהו וישם את כסאו מעל כל השרים אשר אתו: וכל עבדי
המלך אשר בשער המלך כרעים ומשתחוים להמן כי כן צוה לו
המלך ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה: ויאמרו עבדי המלך אשר
בשער המלך למרדכי מדוע אתה עובר את מצות המלך: ויהי
באמרם אליו יום ויום ולא שמע אליהם ויגידו להמן לראות
היעמדו דברי מרדכי כי הגיד להם אשר הוא יהודי: וירא המן כי
אין מרדכי כרע ומשתחוה לו וימלא המן חמה: ויבז בעיניו לשלח לשלות
יד במרדכי לבדו כי הגידו לו את עם מרדכי ויבקש המן להשמיד
את כל היהודים אשר בכל מלכות אחשורוש עם מרדכי: בחדש
הראשון הוא חדש ניסן בשנת שתים עשרה למלך אחשורוש
הפיל פור הוא הגורל לפני המן מיום ליום ומחדש לחדש שנים לחדש
עשר הוא חדש אדר: ויאמר המן למלך
אחשורוש ישנו עם אחד מפזר ומפרד בין העמים בכל מדינות ומפוזר

די צביא למימר מן יד יתיהב לה למיעל עמה מבית נשיא עד בית
מלכא: בערב בעידן רמשא הות עיילא לשמושי ית מלכא ובעידן
צפרא הות תייבא לבית נשיא תנין לידא דשעשגז רבא דמלכא נטיר
מטרוניתא ומכן ואילך לא תיעול תוב לות מלכא ארום אילהן ההיא
דאתרעי בה מלכא וקרי לה בשמא מפרש וכתיב: ובהגיע וכד
מטא סידור אסתר ברת אביחיל אחבוי דמרדכי די נסבה ליה לברת
למיעל לות מלכא לא תבעית צרוך לכל מידעם ארום אלהן ית מן
דיימר הגי רבא די למלכא נטיר נשיא והות אסתר טעינת טיבו ומ
ומשכחא רחמין בעיני כל חזהא: ותלקח ואדברת אסתר לות
מלכא אחשורוש לאיתא ואעיל יתה לבית אידרון בית מלכותיה ב
בירחא עשיראה הוא ירחא דטבת בשתא שביעתא למלכותיה:
ויאהב ורחים מלכא ית אסתר מכל נשיא דהוו מתנסבן ואיטענת
רחמין וטיבו קדמוי מכל בתולתן ושוי מניכא דדהבא על רישה וטרד
מן קיטון בית דמכיה ית איקונין דושתי ואוקים תמן ית איקונין דאסתר
ואותיב יתה על כורסי תניין ואמליך יתה חלף ושתי: ויעש
ועבד מלכא משתיא רבא לכל רברבנוי ועבדוי והוה קרי ליה משתיא
דאסתר והניית שבוק כרגא לפילכיא עבד ויהב ליה מתנן וחולק
כמיסת ידא דמלכא: ובהקבץ ובאתכנשות בתולתן זימנא
תיניינא ומרדכי מצלי ואזיל ויתוב בתרע מלכא: אין ומיסת
ויומא זימנא חדא הוה שאיל לה מלכא מאידין אומא את ולא הוות
אסתר מחויא ילדותה וית עמה כמא דפקיד עלהא מרדכי וית מאמר
מרדכי הות אסתר עבדת שביא ומועדיא הות נטרת ביומי ריחוקה
הות מזדהרא תבשילין וחמרא דעממין נוכראין לא הות טעמא וכל
פקודיא דאיתחייבן בהון נשיא דבית ישראל הות נטרא על פום
מרדכי היכמה דהות נטרת כד הות מתרביא עימיה: בימים
ביומיא האינון ומרדכי יתיב בסנהדרין דתקינת לה אסתר בתרע
מלכא וכד חזו תרין רברבניא כדין כנסו וקצפו ואמרו דין לדין הלא
מלכתא בפתגם מלכא בעיא לסלקא יתן ולאוקמא ית מרדכי ולית
רבותא לסלקא תרין קלוסנתרין ולאוקמא חד בכיין איתייעטו ב
בלישנהון בגתן ותרש טירסאי תרין רברבני מלכא מנוטרי פלטירא
ואמרו לאשקאה סמא דמותא דמטול לאסתר מלכתא ולאושטא
ידא במלכא אחשורוש למקטליה בסייפא בבית דמוכיה: ויודע
ואשתמודע פתגמא למרדכי על דהוה חכים למללא בשבעין לישנין
וחוי לאסתר מלכתא ואמרת אסתר למלכא ואיתכתיב על שום
מרדכי: ויבקש ואיתבע פתגמא ואשתכח קשוט ואצטליבו
תרויהון על קיסא ואיתכתיב בסיפרא דכרניא דמיתקרי תדירא קדם מלכא: אחר בתר פתגמיא האילין עלת מידת דינא קדם ריבון
כל עלמא וכן אמרת הלא המן רשיעא נחת מן שושן לירושלם לבטלא ביניין בית מוקדשך והא כען רבי מלכא אחשורוש ית המן בר המדתא דמזרעית אגג
בר עמלק רשיעא ומנייה רב על כולא ותקין ית כורסיה מעילוי כל רברבניא די עמיה ענא מרי עלמא עד כדו לא אשתמודע בעלמא פסיקו מיני עד די יתרברב
וישתמודע לכל עממיא ומן בתר כן אתפרע מיניה על כל עקתין די יעביד איהו ואבהתוי לעמא בית ישראל: וכל וכל עבדי מלכא די בתרע בית מלכא גחנין
לאנדרטא די הקים בחדייה וסגידין ליה להמן ארום כן פקיד עלוהי מלכא ומרדכי לא הוה גחין לאנדרטא ולא הוה סגיד להמן על די הוה ליה עבד פלח ואיזדבן
ליה בטולמא דלחם: ויאמרו ואמרו עבדי מלכא די בתרע פלטירין דמלכא למרדכי מה דין את עבר ית תפקידתא דמלכא: ויהי והוה במללותהון
לותיה יומא ויומחרא ולא קביל מנהון וחויאו להמן למחזי היתקיימון פתגמי מרדכי כל קבל פתגמי דהמן ארום חוי להון די להמן לא הוה סגיד על דהוה עבדיה
דאזדבן ליה בטולמת לחם ולאנדרטא די הקים בחדייה לא הוה גחין על דהוה יהודי ויהודאי לא פלחין ולא גחנין ליה: וירא וחזא המן ארום לית מרדכי
גחין לאנדרטא ולא הוה סגיד ליה ואיתמלי המן עלוי דמרדכי ריתחא: ויבז והוה חוך קדמוי לאושטא ידוי למקטול ית מרדכי בלחודוי ארום חויאו ליה
דמרדכי אתי מן יעקב דשקל מן עשו אבא דאבוי דהמן ית בכורתא וית בירכתא ויהודאי אינון דעמא מרדכי ובעא המן לשיצאה ית כל יהודאי די בכל מלכות
אחשורוש עמא דמרדכי: בחדש בירחא קדמאה דהוא ירח ניסן בשתא תרתא עשרי למלכא אחשורוש אפיל מילתא הוא עדבא קדם המן מן יומא ליומא ומן
ירחא לירחא תרי עסר דהוא ירח אדר: ויאמר ואמר המן למלכא אחשורוש איתי עמא חדא מבדר ומתפרש ביני עממיא ואומיא ולישניא ומקצת מנהון
דיירין בכל פילכי מלכותך

כל אשר תאמר · כל שחוק ומיני זמר: אל בית הנשים שני · השני: בחדש העשירי · עת צנה שהגוף נהנה מן הגוף · זימן הק"ב אותו עת צינה כדי לחבבה
עליו: מכל הנשים · הבעולות שאף נשים בעולות קבץ: והנחה למדינות עשה · לכבודה הניח להם מן המס שעליהם: ויתן משאת · שלח דורונות להם
והכל כדי לפתותה אולי תגיד מולדתה · ואעפ"כ אין אסתר מגדת מולדתה לפי שמרדכי יושב בשער המלך המזרזה והמרמזה על כך: לשלוח יד · להשקותו
סם המות: ויודע הדבר למרדכי · שהיו מספרים דבריהם לפניו בלשון טרסי ופרסי ואין יודעים שהיה מרדכי מכיר בשבעים לשונות שהיה מיושבי לשכת
הגזית: ויכתב בספר דברי הימים · הטובה שעשה מרדכי למלך: אחר הדברים האלה · שנבראת רפואה זו להיות לתשועה למרדכי: גדל המלך
את המן · שהקב"ה בורא רפואה למכתן של ישראל קודם שיבא המכה עליהם: כורעים ומשתחוים · שעשה עצמו אלוה · לפיכך ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה:
היעמדו דברי מרדכי · האומר שלא ישתחוה עולמית כי הוא יהודי והוזהר על ע"ז: ואת דתי המלך · לתת מס לעבודת המלך: אין שוה · אין חשש כלום כלומר
אין בצע · הפיל פור · הפיל מי שהפיל ולא פי' מי · ומקרא קצר הוא: הוא הגורל · הכתוב מפרש ומהו הפור הוא גורל בלשון עברית הפיל גורל באיזה חדש
יכלום: מיום ליום · באיזה יום בחדש יכלום: יכתב

מלכותך ודתיהם שנות מכל עם ואת דתי המלך אינם עשים
ולמלך אין שוה להניחם: אם על המלך טוב יכתב לאבדם
ועשרת אלפים ככר כסף אשקול על ידי עשי המלאכה להביא
אל גנזי המלך: ויסר המלך את טבעתו מעל ידו ויתנה להמן ס
בן המדתא האגגי צרר היהודים: ויאמר המלך להמן הכסף נתון
לך והעם לעשות בו כטוב בעיניך: ויקראו ספרי המלך בחדש
הראשון בשלושה עשר יום בו ויכתב ככל אשר צוה המן אל
אחשדרפני המלך ואל הפחות אשר על מדינה ומדינה ואל שרי
עם ועם מדינה ומדינה ככתבה ועם ועם כלשונו בשם המלך
אחשורש נכתב ונחתם בטבעת המלך: ונשלוח ספרים ביד
הרצים אל כל מדינות המלך להשמיד להרג ולאבד את כל
היהודים מנער ועד זקן טף ונשים ביום אחד בשלושה עשר ל
לחדש שנים עשר הוא חדש אדר ושללם לבוז: פתשגן הכתב
להנתן דת בכל מדינה ומדינה גלוי לכל העמים להיות עתדים
ליום הזה: הרצים יצאו דחופים בדבר המלך והדת נתנה בשושן
הבירה והמלך והמן ישבו לשתות והעיר שושן נבוכה:
ומרדכי ידע את כל אשר נעשה ויקרע מרדכי את ד
בגדיו וילבש שק ואפר ויצא בתוך העיר ויזעק זעקה גדולה ומרה:
ויבוא עד לפני שער המלך כי אין לבוא אל שער המלך בלבוש
שק: ובכל מדינה ומדינה מקום אשר דבר המלך ודתו מגיע
אבל גדול ליהודים וצום ובכי ומספד שק ואפר יצע לרבים:
ותבואינה נערות אסתר וסריסיה ויגידו לה ותתחלחל המלכה
מאד ותשלח בגדים להלביש את מרדכי ולהסיר שקו מעליו ולא
קבל: ותקרא אסתר להתך מסריסי המלך אשר העמיד לפניה
ותצוהו על מרדכי לדעת מה זה ועל מה זה: ויצא התך אל
מרדכי אל רחוב העיר אשר לפני שער המלך: ויגד לו מרדכי
את כל אשר קרהו ואת פרשת הכסף אשר אמר המן לשקול על
גנזי המלך ביהודיים לאבדם: ואת פתשגן כתב הדת אשר נתן
בשושן להשמידם נתן לו להראות את אסתר ולהגיד לה ולצוות
עליה לבוא אל המלך להתחנן לו ולבקש מלפניו על עמה: ויבוא
התך ויגד לאסתר את דברי מרדכי: ותאמר אסתר להתך ותצוהו
אל מרדכי: כל עבדי המלך ועם מדינות המלך ידעים אשר כל
איש ואשה אשר יבוא אל המלך אל החצר הפנימית אשר לא יקרא
אחת דתו להמית לבד מאשר יושיט לו המלך את שרביט הזהב
וחיה ואני לא נקראתי לבוא אל המלך זה שלושים יום:

מלכותך וגזירת אוריתהון שניין מן כל עמא לחמנא ותבשילנא
ליתהון טעמין חמרנא ליתהון שתן יומי גינוסיא דילנא ליתיהון
נטרין ונימוסנא לא מקיימין וית גזירת דיני מלכא ליתהון עברין
ולמלכא לית ליה טימי מנהון ומה הנאה אית ליה בהון אין ישבקינון
על אפי ארעא: אם אין על מלכא שפר יכתב כתבא לאובדא
יתהון ועשרת אלפין ככרין דכסף אתקול על ידוי עבדי עיבידתא
למיתי לבית גנזוי דמלכא ומן יכול מאני שתין רבבן דסלקן אבהתהון
מן שעבודהון דמצראי: ויסר ואעדי מלכא ית גושפנקיה מעילוי
ידיה ויהבה להמן בר המדתא דמזרעית אגג מעיקא דיהודאי:
ויאמר ואמר מלכא להמן כספא יהי מתיהב לך ועמא יהוין מסירין
בידך למעבד מה דיוטיב קדמך: ויקראו ואתקריאו לבלרין
דמלכא בירחא קדמאה בתלת עסר יומין ביה ואתכתיב ככל די פקיד
המן לות אסטרטילוסי מלכא ולות היפרכין דמתמנן ארכונין על כל
פילכיא ופילכיא ולות רברבני עמא ועמא פילכיא ופילכיא כרושם
כתבהא ועמא ועמא כממלל לישניה בשום מלכא אחשורוש כתיב
ומפרש ומתחתם בגושפנקא דמלכא: ונשלוח ולשדרא פטקין
בידא דריהטונין לכל פילכי מלכא לשיצאה ולקטלא ולהובדא ית כל
יהודאי מן עולימא ועד סבא טפליא ונשיא ביומא חדא בתלת עסר
יומין לירח תרי עסר הוא ירחא דאדר ושלליהון לעדאה:
פתשגן דיטגמת דכתבא למהוי מתיהיבא בכל גזרתיה בכל
פילכא ופילכא מפרסם לכל עממיא למיהויהון זמינין ליומא הדין:
הרצים ריהוטנין נפקו זריזין בפתגמא דמלכא וגזירתא אתיהיבת
בשושן בירנתא ומלכא והמן הוו יתבין למשתי חמרא וקרתא דשושן
מתערבלא בחדוות עממין נוכראין ובקל בכיתא דעמא בית ישראל:
ומרדכי ומרדכי ידע על ידא דאליהו כהנא רבא ית כל מה
דאתעביד בשמי מרומא ומה דאתחייבו עמא בית ישראל לשתיצאה
מגו עלמא והיכמה דאתכתיב ואתחתים להובדותהון מן עלוי ארעא
הכדין אתכתיב ואתחתים בשמי מרומא על עיסק דאתהניאו מן ס
סעודתיה דאחשורוש רשיעא ברם חותמא הוה חתים מן טינא
ושדר מרי עלמא ית אליהו כהנא רבא לחואה למרדכי דיקום יצלי
קדם מרי עלמא על עמיה וכד ידע מרדכי בזע ית לבושוי ואלביש
לבושא דשק על בסריה ושוי קיטמא על רישיה וקבל קבלתא רבתא
ובכא במרירות נפשא בקל עציב: ויבא ואתא עד קדם תרע
פלטירא דמלכא ארום לית רשו לגבר למיעל לתרע פלטירא דמלכא
כד לביש לבושא דשק: ובכל פילכא ופילכא ובכל קריא וקריא
אתר דפתגם מלכא וגזירת דיניה מטי אבלא רבא ליהודאי וצומא
ובכותא ומספדא ולבוש שק וקיטמא הוה מתשם עלוי צדיקיא סגיאין:
ותבואינה ועלן עולימן דאסתר ורבנהא וחויאו לה ואזדעזעת
מלכתא לחדא ושדרת לבושי מלכותא למלבשית מרדכי ולמעדי ית שקיה מעילויה ולא קביל: ותקרא וקראת אסתר לדניאל דמתקרי התך די על מימר
פומיה מתחתכן פתגמי מלכותא ופקידת ליה על מרדכי למדע מה דין קל בכותא די הוא בכי ועל מה דין לא קביל לבושי מלכותא דשדרית ליה:
ויצא ונפק התך למללא לות מרדכי לפתאה דקרתא דילקדם תרע פלטירין דמלכא: ויגד וחוי ליה מרדכי ית כל די ערעיה על עיסק דלא סגיד להמן
ולא גחן לאנדרטיה וית דררא דממון דכסף עסר אלפין ככרין די אמר המן למתקל על ידיהון דגבורין דממנן על בית גנזי מלכא בגין יהודאי להובדותהון:
ואת וית דיטגמא כתב גזירתא דאתיהיב בשושן לשיצותהון יהב ליה לאחזאה ית אסתר ולחואה לה מה דחשיב המן רשיעא על עמא דיהודאי ולפקדא
עלה למיעל לות מלכא לפייסא ליה ולמבעי רחמין על עמה: ויבא ועל התך וחוי לאסתר ית פתגמי מרדכי: ותאמר ואמרת אסתר להתך למיזל
ולמללא למרדכי ופקידת ליה על עיסק מרדכי דלא יגרי עם המן מצותא ארום דבבו דביני יעקב ועשו הוה נטיר ליה: כל ושויאת אסתר מילין בפום התך
ואמרת ליה כדנא תימר למרדכי הלא המן רשיעא גזר על מימר אחשורוש דלא למיעל לות מלכא לדרתא גואה בלא רשו וכען כל עבדי מלכא ועמין דדיירין
בפילכי מלכא ידעין די כל גבר ואינתא די יעול לות מלכא לדרתא גואה די לא מתקרי על פומיה דהמן חדא היא גזירת דיניה למיקטל לבר ממן דיושיט ליה מלכא
ית תיגדא דדהבא ויחי ואנא לא אתקריתי למיעל לות מלכא דין זמן תלתין יומין: וכד חזא

יכתב לאבדם· יכתב בספרים לשלוח לשרי המדינות לאבדם: ויסר את טבעתו· הוא מתן כל דבר גדול שיעשו מאת המלך להיות מי שהטבעת בידו שליט בכל דבר המלך: ונשלוח ספרים· ויהיו נשלחים ספרים איסטרא״ה טרמי״ס בלעז והוא מגזרת נשלוח כלחמתי· כגלה כגליתי כרמה כרמיתי: בשלשה עשר לחדש· שנים עשר לאותו חדש: ביום שלשה עשר· שהוא שנים עשר לחדשי השנה· פתשגן· לשון ארמי ספור הכתב בלעז דריסמנט: להנתן דת· ביווי הכתב שהיה אומר להנתן חק גזירת המלך: גלוי לכל העמים· דבר זה: והדת נתנה בשושן· מקום שהיה המלך שם כיתן החק בו ביום להיות עתידים ליום שלשה עשר לחדש אדר לכן: והעיר שושן נבוכה· היהודים שבה: ומרדכי ידע· בעל החלום אמר לו שהסכימו העליונים לכך לפי שהשתחוו לצלם בימי נבוכדנצר· ושנהנו מסעודת אחשורוש: כי אין לבוא· אין דרך ארץ לבוא אל שער המלך בלבוש שק: דבר המלך ודתו· כשהשלוחים שולחים הספרים עוברים שם נתנה הדת בעיר: פרשת הכסף· פירוש הכסף. אל תדמי

ויגידו למרדכי את דברי אסתר: ויאמר מרדכי להשיב אל אסתר אל
תדמי בנפשך להמלט בית המלך מכל היהודים: כי אם החרש
תחרישי בעת הזאת רוח והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר ואת
ובית אביך תאבדו ומי יודע אם לעת כזאת הגעת למלכות:
ותאמר אסתר להשיב אל מרדכי: לך כנוס את כל היהודים
הנמצאים בשושן וצומו עלי ואל תאכלו ואל תשתו שלשת ימים
לילה ויום גם אני ונערתי אצום כן ובכן אבוא אל המלך אשר
לא כדת וכאשר אבדתי אבדתי: ויעבר מרדכי ויעש ככל אשר
צותה עליו אסתר: ויהי ביום השלישי ותלבש אסתר מלכות ה
ותעמד בחצר בית המלך הפנימית נכח בית המלך והמלך יושב
על כסא מלכותו בבית המלכות נכח פתח הבית: ויהי כראות
המלך את אסתר המלכה עמדת בחצר נשאה חן בעיניו ויושט
המלך לאסתר את שרביט הזהב אשר בידו ותקרב אסתר ותגע
בראש השרביט: ויאמר לה המלך מה לך אסתר המלכה ומה
בקשתך עד חצי המלכות וינתן לך: ותאמר אסתר אם על המלך
טוב יבוא המלך והמן היום אל המשתה אשר עשיתי לו: ויאמר
המלך מהרו את המן לעשות את דבר אסתר ויבא המלך והמן אל
המשתה אשר עשתה אסתר: ויאמר המלך לאסתר במשתה
היין מה שאלתך וינתן לך ומה בקשתך עד חצי המלכות ותעש:
ותען אסתר ותאמר שאלתי ובקשתי: אם מצאתי חן בעיני המלך
ואם על המלך טוב לתת את שאלתי ולעשות את בקשתי יבוא
המלך והמן אל המשתה אשר אעשה להם ומחר אעשה כדבר
המלך: ויצא המן ביום ההוא שמח וטוב לב וכראות המן את מרדכי
בשער המלך ולא קם ולא זע ממנו וימלא המן על מרדכי חמה:

ויגידו . וכד חזא המן רשיעא ית התך דשמיה דניאל עאיל ונפיק לות אסתר ותקיף רוגזיה ביה וקטליה ואיזדמנו תמן מיכאל וגבריאל מלאכיא וחואו למרדכי ית פתגמי אסתר: ויאמר . ואמר מרדכי למיכאל ולגבריאל לאתבא לות אסתר כדנא תימרון לה לא תחשבי בנפשיכי למהך לאשתיזבא בבית מלכא מן כל יהודאי: כי אם . ארום אם משתק שתוקי בעידנא הדא ולא תפגעי על יהודאי רוחא ושיזבותא יקום ליהודאי מן אתר אוחרן בגין זכות אבהת עלמא וישיזיב יתהון מרי עלמא מן יד בעלי דבביהון ואנת וגניסת בית אבהתך תובדון על ההיא חובתא ומאן הוא חכימא די ינדע אין לשתא דאתיא בעידנא הדא את מטיא למחסן מלכותא: ותאמר . ואמרת אסתר למיכאל וגבריאל לאתבא לות מרדכי: לך . איזיל כנוש ית כל יהודאי די השתכחון בשושן וצומו עלאי לא תיכלון ולא תשתון תלתא יומין וצלו קדם מרי עלמא בליליא וביממא ואוף אנא ועולימתי נצום הכדין ובתר כן איעול לות מלכא דלא כדינא והיכמא דהובדית מן בית נשי ואדברית מינך באונסא כדין אובד מן חיי עלמא הדין בגין פורקן עמא בית ישראל: ויעבור . ונסס ובנס מרדכי ועבר על חדות חגא דפסחא וצומא גזר ויתיב על קטמא ועבד ככל די פקידת עלוי אסתר: ויהי . והוה ביומא תליתאה דפסחא ולבשת אסתר לבושי מלכותא ושרת עלהא רוח קודשא וקמת וצליאת בדרת דבית מלכא גואה דמתבני לקביל בית מלכא די בירושלם ומלכא הוה יתיב על כורסיה מלכותיה בבית מלכותא ומסתכל כל קביל תרע ביתיא ענת אסתר וכן אמרת ריבון דעלמא לא תמסרינני ביד ערלאה הדין ולא תעביד רעות המן רשיעא מיני היכמה די עבד מן ושתי דשם טעם על מלכא ופקיד למקטלה בגין דהוות צבי למיסבה ית ברתיה וכד אתכנשו עולימתן לירוי דהגי הוות תמן ברתיה דהמן והוות צבי מן שמיא דכל יומא ויומא הוות מקלקלא בריעא צואה ובמוי דריגלן ופומה הוה סרי לחדא ואפיקו יתה בבהילו ומינה אסתקף עלי הדא להתנסבא ליה וכען שוייתי לרחמין בעינוהי דלא יקטלינני די עביד צבותי ובעותי די אנא בעיא מיניה ואוף אנת ברחמך סגיאין חוס על עמך ולא תמסר בנוי דיעקב בידוי דהמן בר המדתא בר עדא בר ביזנאי בר אפליטוס בר דיוסוס בר פירוס בר חמדן בר תליון בר אתניסומוס בר חרום בר חרסום בר שגר בר נגר בר פרמשתא בר ויזתא בר אגג בר סומקר בר עמלק בר אליפז בר עשו רשיעא:

ויהי . והוה כד חזא מלכא ית אסתר מלכתא קיימא כד נסיסא בדרתא ותרתין עינהא זלגן דמעין ומסתכלא כלפי שמיא מן יד אטעינת רחמין בעינוהי ואושיט מלכא לאסתר ית תיגרא דדהבא דהוה נקיט בידיה וקריבת אסתר ומטת לידא ואחידת ברישא דתיגרא: ויאמר . ואמר לה מלכא מה צרוך אית לך אסתר מלכתא ומה בעותיך אפילו אם אנת בעיא לפלגות מלכותי אתניניה לך לחוד למיבני בית מוקדשא דאיהו קאים בתחום פלגות מלכותי לא אתן לך דהכדין קיימית בשבועה לגשם ערבאה וסנבלט חורונאה וטוביה עבדא עמונאה דלא למשבק למיבני יתיה דדחיל אנא מן יהודאי דילמא ימרדון בי חדא בעותא לא אעביד לך מילתא אחריתי די אנת בעיא מיני אגזור ותתעביד בבהילו ורעותיך איתיהב לך: ותאמר . ואמרת אסתר אין על מלכא שפיר ייתי מלכא והמן יומא דין לשירותא דעבדית לכון: ויאמר . ואמר מלכא אוחיאו ית המן למעבד ית פתגם גזירת אסתר ועל מלכא והמן למשתיא די עבדת אסתר: ויאמר . ואמר מלכא לאסתר במשתיא דחמרא מה שאלתיך אסתר מלכתא ומה בעותיך אפילו אין אנת בעיא עד פלגות מלכותי תתעביד בעותיך לחוד למבני בית מוקדשא דאיהו קאים בתחום פלגות מלכותי לא אתן לך דהכדין קיימית בשבועה לגשם ערבאה וסנבלט חורונאה וטוביה עבדא עמונאה דלא למשבק למבני יתיה דילמא ימרדון ביה יהודאי: ותען . ואתיבת אסתר ואמרת לית אנא בעיא פלגות מלכותא בשאלתי ולא בנין בית מוקדשא בבעותי: אם . אין אשכחית רחמין בעיני מלכא ואין על מלכא ישפר למיתן ית שאלתי ולמעבד ית בעותי ייעול מלכא והמן למשתיא די אעביד להון ברמשא ולמחר אנא עבדא כפתגם גזירת מלכא: ויצא . ונפק המן מלות מלכא ביומא ההוא חדי ובדח לבא וכד חזא המן ית מרדכי וית טפליא דעסיקין בפתגמי אוריתא בסנהדרין דעבדת להון אסתר בתרע מלכא ומרדכי לא קם מן קדם אנדרטיה ולא רתת מיניה אלהן פשט ית רגליה ימיניה ואחוי ליה שטר זבינתא דאזדבן ליה בטולמא דלחם דמכתבא באסטר קולי' הכל קבל ארכובתיה מן יד תקיף רוגזיה ואתמלי המן עלוי מרדכי רותחא: ואזדרז

אל תדמי בנפשך . אל תחשבי כמו והיה כאשר דמיתי . אל תהי סבורה להמלט ביום ההריגה בבית המלך מאחר את רואה לסכן עצמך עכשיו על הספק לבא אל המלך שלא ברשות: ומי יודע אם לעת כזאת הגעת . ומי יודע אם יחפוץ בך המלך לשנה הבאה שהוא זמן ההריגה: לעת כזאת . שהוא היה עומד בניסן וזמן ההריגה באדר לשנה הבאה: הגעת למלכות . אם תגיעי לגדולה שאת בה עכשיו: אשר לא כדת . שאין דת ליכנס אשר לא יקרא . ומדרש חכמים אשר לא כדת שעד עתה באונס ועכשיו ברצון: וכאשר אבדתי אבדתי . כאשר התחלתי לילך לאבוד אלך ואמות . ומדרש אגדה כאשר אבדתי מבית אבא אובד ממך שמעכשיו שאני ברצון כבעלת לגוי אני אסורה לך: ויעבור מרדכי . על דת להתענות ביום טוב ראשון של פסח שהתענה י"ד בניסן וט"ו וי"ו שהרי ביום י"ג נכתבו הספרים: מלכות . בגדי מלכות: ורבותי' אמרו שלבשתה רוח הקדש כמו דאת אמר ורוח לבשה עמשא: עד חצי המלכות . דבר שהוא באמצע ובחצי המלכות הוא בית המקדש שהתחילו לבנות בימי כורש ומת וחזר בו וצוה לבטל המלאכה . ופשוטו של מקרא אף אם תשאלי ממני חצי המלכות אתן לך: יבא המלך והמן . רבותי' אמרו טעמים הרבה בדבר: מה ראתה אסתר שזימנה את המן כדי לקנאו במלך ובשרי' שהמלך יחשוב שהוא חשוק אליה ויהרגנו . ועוד טעמים רבים: אל המשתה . כל סעודה נקראת על שם היין שהוא עיקר: ומחר אעשה כדבר המלך . מה שבקשת ממני כל הימים לגלות לך את עמי ואת מולדתי: ויתאפק .

וַיִּתְאַפַּק הָמָן וַיָּבוֹא אֶל־בֵּיתוֹ וַיִּשְׁלַח וַיָּבֵא אֶת־אֹהֲבָיו וְאֶת־זֶרֶשׁ אִשְׁתּוֹ
וַיְסַפֵּר לָהֶם הָמָן אֶת־כְּבוֹד עָשְׁרוֹ וְרֹב בָּנָיו וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר גִּדְּלוֹ
הַמֶּלֶךְ וְאֵת אֲשֶׁר נִשְּׂאוֹ עַל־הַשָּׂרִים וְעַבְדֵי הַמֶּלֶךְ׃ וַיֹּאמֶר הָמָן אַף
לֹא־הֵבִיאָה אֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה עִם־הַמֶּלֶךְ אֶל־הַמִּשְׁתֶּה אֲשֶׁר־עָשָׂתָה כִּי
אִם־אוֹתִי וְגַם־לְמָחָר אֲנִי קָרוּא־לָהּ עִם־הַמֶּלֶךְ׃ וְכָל־זֶה אֵינֶנּוּ שֹׁוֶה
לִי בְּכָל־עֵת אֲשֶׁר אֲנִי רֹאֶה אֶת־מָרְדֳּכַי הַיְּהוּדִי יוֹשֵׁב בְּשַׁעַר הַמֶּלֶךְ׃
וַתֹּאמֶר לוֹ זֶרֶשׁ אִשְׁתּוֹ וְכָל־אֹהֲבָיו יַעֲשׂוּ־עֵץ גָּבֹהַּ חֲמִשִּׁים אַמָּה ו
וּבַבֹּקֶר אֱמֹר לַמֶּלֶךְ וְיִתְלוּ אֶת־מָרְדֳּכַי עָלָיו וּבֹא־עִם־הַמֶּלֶךְ אֶל־ ת
הַמִּשְׁתֶּה שָׂמֵחַ וַיִּיטַב הַדָּבָר לִפְנֵי הָמָן וַיַּעַשׂ הָעֵץ׃
ו בַּלַּיְלָה הַהוּא נָדְדָה שְׁנַת הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר לְהָבִיא אֶת־סֵפֶר הַזִּכְרֹנוֹת
דִּבְרֵי הַיָּמִים וַיִּהְיוּ נִקְרָאִים לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ׃ וַיִּמָּצֵא כָתוּב אֲשֶׁר הִגִּיד
פ מָרְדֳּכַי עַל־בִּגְתָנָא וָתֶרֶשׁ שְׁנֵי סָרִיסֵי הַמֶּלֶךְ מִשֹּׁמְרֵי הַסַּף אֲשֶׁר א

ויתאפק ואזדריז המן ועל לביתיה ושדר וקרא ית רחמוי וית זרש רשיעתא אנתתיה ברת תתני פחת עבר נהרא: ויספר ואשתעי להון המן ית יקר עתריה והיך איתמני עם דוכסי מלכא והיך רהטין קדמוי סגיאות בנוי דסכומהון מאתן ותמניא בר מן עשרתי אוחרנין דאינון פולמוריכין על פילכיא ובר מן שמשי דהוא ספרנא דמלכא וית מה דירבי יתיה מלכא וית דזקפיה עלוי כל רברבנוי ועבדוי דמלכא: ויאמר ואמר המן ברם לא הנעלת אסתר מלכתא עם מלכא למשתיא די עבדת אלהן יתי ואוף עידן מחר אנא מזומן לותה למסעוד עם מלכא: וכל וכל דא ליתיה טומי לותי בכל עידן דאנא חזי ית מרדכי יהודאה דיתיב בסנהדרין עם עולמי בתרע פלטרין דמלכא: ותאמר ואמרת ליה זרש אנתתיה וכל רחימוי אין שפיר בעינך נימר קדמך מילתא חדא מה דנעביד ליה למרדכי יהודאה אם הוא חד מן צדיקיא דאתבריאו בעלמא אין בחרבא נקטול יתיה כבר תהפוך חרבא ותתרמי עלנא הב יתיה לרגומנא כבר רגמיה דוד גלית פלישתאה ואם בחרא דנחשא נרמי יתיה כבר בזעיה מנשה ונפק מיניה זרוק יתיה לימא רבא כבר בזעוניה בני ישראל ועברו בגוה טמון יתיה לגו אתון נורא יקידתא כבר דעקרוי חנניה מישאל ועזריה ונפקו מן גויה יתרמי לגוב אריותא כבר לא חבילו אריותא בדניאל כד חי יתרמי קדם כלבין כבר דאסתממו פום כלבין בארעא דמצרים על בני ישראל למדברא יגלי יתיה כבר במדברא נפישו וסגיאו מה עוד קטלא נקטול יתי והידא מיתה תתעביר ליה נרמי יתיה לבית אסירי כבר מן בית אסירי אמליכו ליוסף סכינא תתרמי על צואריה כבר הוה אתהפכת סכינא מעילוי דיצחק עייניה נעוור ונשבוק יתיה כבר יקטל בנא כמה דקטל שמשון פורענותיה דגברא הדין לא ידעינן מה נעביד אלא צליבא רבא אתעביד ליה ועל בבא דביתיה דמי ישתפיך קומתי תתרמי על צליבא ויחזון יתיה כל יהודאי וכל חברוי ורחימוי שמיא וארעא כחדא צייתין על צליבא דאתקין המן למרדכי תוה לצפרא: ועול קדם מלכא ושאיל מיניה על צליבא הדין בשעתא ההיא לא שלח מנוי ולא שבק המן בר המדתא עד דאזל ואייתי ית נגריא ית קינאי נגריא דעבדין צליבא וקיצאי דמתקנין סכין דפרזל ובנוי דהמן דייצין וחדיין וזרש אתתיה מנגנא בכינרין עם המן רשיעא ואמר אגרא לנגריא אנא יהיב ולקיצאי אנא מתקן שירותא על צליבא הדין בהשעתא קם המן רשיעא למנסיא צליבא בקומתיה נפקת בת קל משמי מרומא ואמירת ליה יאי המן רשיעא ולך שפר בר המדתא ושפר פתגמא קדם המן ועבד צליבא לגרמיה דהוה מן יומא דזמינת אסתר ית המן לשירותא אתעקו בני ישראל ואמרין דין לדין הדין מסאנינן בכל יומא ויומא דתיבעי אסתר מן מלכא דניקטליה והיא מזמנא ליה לשירותא בהא שעתא שפכו דבית יעקב כולהון לבהון ואתרחיצו על אבוהון די בשמיא וכן אמרין קדמוי עני יתן עני כל מעיקיא היך דתלין עיני עברוי למריהון והיך עיני אמתא לרבונתה כדין תליין עיננא עלך עד עידן דתתגלי ותתפוק יתנא דהא סנאה ובעיל דבבא מגדף ואמר מן אינון יהודאי בכין שמע בקל צלותהון ועבד בעותהון ביה בליליא מטול די בכל זימנא דפריק יתהון מן בעלי דבבהון בליליא פריק יתהון מפרעה ומסנחריב מן כל דקמו עליהון:

בלילה ביה בליליא ההוא נדת שינתא דמלכא ביה בליליא ההוא נפק פורקנא ליהודאי ביה בליליא אידברת שרה לביתיה דאבימלך ביה בליליא אתקטלו כל בוכרי דמצראי ביה בליליא ההוא אתגלין נביאן לנביאן וחלמין לחלמי חיזוניא ביה בליליא ההוא אתגרוש עלמא כוליה מרינן וכל דיירהון אברא רבא בכל כרכיא מספרא וידלא בכל מדינתא עולימין ואסורין בסקין סבין סבן שקפין על לבהון וכולהון צווחין במרר ובקל רב מיללין ואמרין ווי דחזינן עקא על עקא ותבירא על תבירא ומתברנא קדמאה לא אתסיכנו וחתתנא לא אתיהיבת אסו ומסדרנא אתנחמנא וכיבי לבבנא לא עברו מיננא דקרית אבהתנא רטישא על ארעא ומקדשנא סגר סנאה ועזרתנא דשישו בעלי דבבנא ופרעה ומצראי לא עצו עלנא כהדא עצתא ומלכי עממיא לא חשיבו עלנא במחשבתא הדא למהוי עתידין ליומא הדין לשציותנא מעל אפי ארעא גלי רזין גלא ליה רזא דנא למרדכי די גזירת טותנא אתגזרת על דבית ישראל ואוף לעבדין ולאמהן לא זבינו יתנא ביה בליליא ההוא נדת שינתיה דקודשא בריך הוא ממרומא ואין לא כתיב הדין קרא לא הות אפשר למימריה דכתיב עורה למה תישן ייי חס ושלום לית קדמוי שינה אלא כד חטיין בית ישראל עבד גרמיה דכוות דמיך ברם כד עבדין רעותיה לא נאים ולא דמיך נטיר ישראל ביה בליליא ההוא נדת שינתיה דמרדכי צדיקא דהוה שהיד ולא שכיב והוה שכיב ולא דמיך דהוון בית ישראל מתכנשין ויתבין קדמוי ואמרין ליה את גרמת לנא ית כל בישתא הדא ואין את קמתא מן קדם המן רשיעא וכרעת וסגידת ליה לא אתת עלנא כל עקתא הדא מתיב מרדכי ואמר לון לבושא די הוה לביש המן רשיעא צייירין עלוי תרין צלמין חד מן קדמוי וחד מן בתרוי ואין קמית וסגידית ליה אשתכחית דאפלח לטעותא ואתון ידעין מן דפלח לטעותא יאבד מן עלמא הדין ומתרד מן עלמא דאתי ושתקון מיניה כולהון ביה בליליא נדת שינתא דהמן רשיעא דהוה שהיד לא שכיב והוה שכיב ולא דמיך מהימסת דהוה מתקן ית צליבא למיצלב ית מרדכי עלוי ולא הוה ידע די לנפשיה הוה מתקן יתיה ביה בליליא ההוא נדת שינתא דאסתר צדיקתא דהות עבדת לחמא לאעלא ית המן בשירותא עם מלכא אחשורוש ביה בליליא ההוא נדת שינתיה דמלכא דאחשורוש טפשא דהוה שהיד ולא שכיב והוה שכיב ולא דמיך די נקטיה רוחא דנקטא למלכי וחבטת יתיה כוליה ליליא עני וכן אמר לכל רברבנוי מה דאכלית לא הנאה לי ומה דשתיתי לא אתקבל עלי שמיא ושמי שמיא מרימין בקליהון הדא מתנן אמרית למשבק למדינתא ולא שבקית לון או אסתר והמן מכוונין למקטל יתי דהא לא אעלת אסתר לשירותא עמי אלא המן בלחודוי ביה בליליא ההוא על זכרן אברהם יצחק ויעקב קדם אבוהון די בשמיא דאשתלח מן מרומא מלאכא הוא מיכאל רב חילא דישראל ויתיב ברישיה דמלכא ונדי ית שינתא מיניה כוליה ליליא עד די אמר לאעלא קדמוי ית ספר דכרניא מילי דיומא והוון קרין ביה קדם מלכא עבדי דיניהון מלכא קדמי דהוון מן קדמוי ויתיב לעיל מן עינוי דמלכא והוה מסתכל מלכא וחזי בדמות גבר עני ואמר ליה למלכא המן בעי דנקטלך ונמליך יתיה חולופך והא מקדם בצפרא ובעי למישאל מינך גברא דפרקך מן מותא ובעי למקטליה אלא איסר ליה להמן מה למעבד לגברא דמלכא צבי ביקריה ותחזי דלא שאיל מינך אלא לבושין דמלכא וכתרא דמלכותא וסוסיא די רכיב עלוי מלכא: וימצא ואשתכח כתוב בספרא די חוי מרדכי על בגתנא ותרש תרין רבני מלכא דינטרי פלטרין די בעו

ויתאפק. נתחזק לעמוד על כעסו כי היה ירא להנקם בלא רשות: ויתאפק אישטנציר בלעז: איננו שוה לי. איני חש לכל אשר לי: בכל עת וגו'. אמרו רבותינו שהיה מראה לו שטר שמכר עצמו לעבד על חוסר מזונות כשהשמכו ראשי גייסות מרדכי והמן במלחמ' אחת: נדדה שנת המלך. כם היה ועם אומרי' שם את לבו על שזמנה אסתר את המן שמא נתנה עיניה בו ויהרגוהו: להביא את ספר הזכרונות. דרך המלכים כשנודדת שנתם אומרים לפניהם משלים וסיחות ושכתב תוזרת עליהם: ורבותינו אמרו מתוך שכתן ושם לבו על המן ואסתר אמר אי אפש' שלא ידע אדם עצתם שהוא אוהבי ויגלה לי נחזר ואמר שמא עשה לי אדם טובה ולא גמלתיו ואין חוששין עוד לי לפיכך ויאמר להביא את ספר הזכרונות:

בעו לאושטא ידא לקטלא ית מלכא דאחשורוש בבית דמכיה:
ויאמר ואמר מלכא מה אתעביד יקרא ורבותא למרדכי על דין
ואמרו עולימי מלכא משומשנוי לא אתעביד עד כדון עימיה שום מ
מידעם: ויאמר ואמר מלכא מן גברא דקאים בדרתא והמן על
לדרתא די בבית מלכא ברייתא למימר למלכא למצלוב ית מרדכי על
קיסא דזמין ליה: ויאמרו ואמרו עולימי מלכא לותיה הא המן
קאים בדרתא ואמר מלכא יעול: ויבוא ועל המן ואמר ליה מלכא
מה חזי לאיתעבדא לגבר די מלכא צבי ביקריה וחשיב המן בלביה
ואמר מאן יצבי מלכא למעבד יקרא יתיר מני: ויאמר ואמר המן
לות מלכא גבר די מלכא צבי ביקריה: יביאו ישים מלכא טעים
ייתון לבוש ארגונא די לבישו ביה ית מלכא ביומא די על למלכותא
וסוסא די רכב עלוי מלכא ביומא דעל למלכותא ודי איתיהב כלילא
דמלכותא ברישיה: ונתון ויהא מתיהב לבוש ארגונא וסוסא
על ידא דגברא רבא מרברבי דמלכא איסטרטיגין וילבשון תורביני
מלכא ית גברא דמלכא צבי ביקריה וירכיבונוהי עילוי סוסא בפתאה
דקרתא ויקלסון קדמוי כדנא יתעביד לגברא דמלכא צבי ביקריה:
ויאמר ואמר מלכא להמן אוחי סב ית לבוש ארגונא וית סוסיא
כמא דימליתא ועביד כן למרדכי יהודאה אמר ליה המן לאידין מרדכי
אתיב ליה מלכא למרדכי יהודאה אמר ליה המן סגיאין מרדכי יהודאי
אית בשושן אתיב ליה מלכא לההוא דסדרת אסתר ליה סנהדרין
בתרע פלטרין דמלכא אמר ליה המן בבעו מינך קטול יתי ולא תגזור
עלי כפיתגמא הדין אמר ליה מלכא אוחי ולא תמנע מדעם מן כל מה
דמליתא: ויקח ודבר המן ית לבוש ארגונא וית סוסא ואלביש
ית מרדכי וארכביה בפתאה דקרתא וקלס קדמוי כדין יתעביד
לגברא די מלכא צבי ביקריה: וישב ותב מרדכי לסנהדרין די
בתרע פלטרין דמלכא ואשלח ית לבוש ארגונא מעילוהי ולבש סקא
ויתיב על קטמא והוה מודה ומצלי עד רמשא והמן אתבהל ואזל
לביתיה אבל על ברתיה ומרת עטף על רישיה כאבילא על ברתיה
וכיסופיה: ויספר ואשתעי המן לזרש אנתתיה ולכל רחמוי ית
כל די ארעיה ואמרו ליה חכימוי וזרש אינתתיה אין מזרעא דצדיקיא
מרדכי דשרית למיפל קדמוי היכמה די נפלו מלכיא קדם אברהם
במישר חקליא אבימלך קדם יצחק יעקב נצח מלאכא ועל ידוי דמשה
ואהרן טבעו פרעה וכל משיריתיה בימא דסוף וכל מלכיא ושלטוניא
דאבאישו להון מסר יתהון אלההון בידיהון ואף אנת לא תיכול
לאבאשא ליה ארום מיפל תפל קדמוי: עודם עוד כען אינון
ממללין עימיה ורבני מלכא מטו ואוחו להנעלא ית המן למשתיא דעבדת אסתר:

בקשו לשלח יד במלך אחשורוש: ויאמר המלך מה נעשה יקר
וגדלה למרדכי על זה ויאמרו נערי המלך משרתיו לא נעשה עמו
דבר: ויאמר המלך מי בחצר והמן בא לחצר בית המלך החיצונה
לאמר למלך לתלות את מרדכי על העץ אשר הכין לו: ויאמרו
נערי המלך אליו הנה המן עמד בחצר ויאמר המלך יבא: ויבוא
המן ויאמר לו המלך מה לעשות באיש אשר המלך חפץ ביקרו
ויאמר המן בלבו למי יחפץ המלך לעשות יקר יותר ממני: ויאמר
המן אל המלך איש אשר המלך חפץ ביקרו: יביאו לבוש מלכות
אשר לבש בו המלך וסוס אשר רכב עליו המלך ואשר נתן כתר
מלכות בראשו: ונתון הלבוש והסוס על יד איש משרי המלך
הפרתמים והלבישו את האיש אשר המלך חפץ ביקרו והרכיבהו
על הסוס ברחוב העיר וקראו לפניו ככה יעשה לאיש אשר המלך
חפץ ביקרו: ויאמר המלך להמן מהר קח את הלבוש ואת הסוס
כאשר דברת ועשה כן למרדכי היהודי היושב בשער המלך אל
תפל דבר מכל אשר דברת: ויקח המן את הלבוש ואת הסוס
וילבש את מרדכי וירכיבהו ברחוב העיר ויקרא לפניו ככה יעשה
לאיש אשר המלך חפץ ביקרו: וישב מרדכי אל שער המלך והמן
נדחף אל ביתו אבל וחפוי ראש: ויספר המן לזרש אשתו ולכל
אהביו את כל אשר קרהו ויאמרו לו חכמיו וזרש אשתו אם מזרע
היהודים מרדכי אשר החלות לנפל לפניו לא תוכל לו כי נפול
תפול לפניו: עודם מדברים עמו וסריסי המלך הגיעו ויבהלו
ז להביא את המן אל המשתה אשר עשתה אסתר: ויבא המלך
והמן לשתות עם אסתר המלכה: ויאמר המלך לאסתר גם ביום
השני במשתה היין מה שאלתך אסתר המלכה ותנתן לך ומה
בקשתך עד חצי המלכות ותעש: ותען אסתר המלכה ותאמר אם
מצאתי חן בעיניך המלך ואם על המלך טוב תנתן לי נפשי
בשאלתי ועמי בבקשתי: כי נמכרנו אני ועמי להשמיד להרוג
ולאבד ואלו לעבדים ולשפחות נמכרנו החרשתי כי אין הצר
שוה בנזק המלך: ויאמר המלך אחשורוש ויאמר
לאסתר המלכה מי הוא זה ואי זה הוא אשר מלאו לבו לעשות כן:
ותאמר אסתר איש צר ואויב המן הרע הזה והמן נבעת מלפני
המלך והמלכה: והמלך קם בחמתו ממשתה היין אל גנת הביתן
והמן עמד לבקש על נפשו מאסתר המלכה כי ראה כי כלתה אליו

ויבא ועל מלכא והמן למשתי עם אסתר מלכתא.
ויאמר ואמר מלכא לאסתר אוף ביומא תנינא במשתיא דחמרא מה שאלתך אסתר מלכתא ויתיהב ליך ומה בעותיך אפילו עד פלגות
מלכותא אתנינה ליך לחוד למבני בית מוקדשא דקאים בפלגות תחום מלכותי לא אתן ליך דהכדין קיימית בשבועה לגשם ולטוביה ולסנבלט ברם אוריכי עד
דירבי דריוש בריך ויחסין מלכותא ותתעביד: ותען וזקפת אסתר ית עינהא כלפי שמיא ואתיבת אסתר מלכתא ואמרת אין אשכחית רחמין קדמך מלכא
רמא ואין קדם מלכא דארעא שפיר תתיהב לי שיזיב נפשי מן ידוי דסנאה בשאלתי ופורקן עמי מן ידוי דבעיל דבביה בבעותי: כי ארום איזדבננא מגן אנא
ועמי בית ישראל לאישתיצאה לאתקטלא ולהובדא ואילולי לעבדין ולאמהן אזדבננא שתקית ארום לית מעיקא טימין ורווחא באוזניקא דמלכא: ויאמר
ואמר מלכא אחשורוש ואמר לאסתר מלכתא מן הוא דין ובאי דין אתר הוא גברא חציפא וחייבא ומרודא די אמלכיניה לבביה למעבד כדין: ותאמר ואמרת
גברא מעיקא ובעיל דבבא דבעא למקטלך ברמשא בבית דמכך ויומא דין בעא למלבש אסטלא דמלכותא ולמרכב על סוסא דילך ולאחתא מניכא דדהבא על
רישיה ולמרדא בך ולמיסב מינך מלכותא ואסתקפת מילתא מן שמיא ואתעבידת ההוא יקרא למרדכי צדיקא אחוי דאבא בר יאיר בר שמעי בר שמידע בר בענה
בר אלה בר מיכה בר מפיבושת בר יהונתן בר שאול מלכא בר קיש בר אביאל בר צרור בר בכורת בר אפיה בר שחרים בר עוזיה בר ששון בר מיכאל בר א
אליאל בר עמיהוד בר שפטיה בר פנואל בר פיתח בר מלוך בר ירובעל בר ירוחם בר חנניה בר זבדי בר אלפעל בר שמרי בר זבדיה בר רמות בר חשום בר
שחורה בר עזא בר גזא בר גרא בר בנימן בר יעקב בר יצחק בר אברהם גברא מעיקא ובעיל דבבא המן ביש הדין בעא למיצלביה והמן אישתעמים מן קדם
מלכא ומלכתא: והמלך ומלכא זקף ית עינוי וחזא והא עסרתי מלאכין דמיין לעסרתי בנוי דהמן קטעין אילניא די בגינתא גואה בכין קם ברתחיה
ממשתיה דחמרא ואזל לגינתא גואה למיחמי מן הוא דין והמן קם למתבע חייסא על נפשיה מאסתר מלכתא ארום חזא ארום אסתקפת עלוהי בישתא

ונתון הלבוש והסוס. על יד איש: ולא הסתר לא הזכיר שרלה עינו של מלך רעה על שאמר שיתנו הכתר בראש אדם: וישב מרדכי. לשקו ולתעניתו: אבל
וחפוי ראש. רבותי' פירשו הדבר במסכ' מגילה: אשר החילות לנפול וגו'. אמרו אומה זו נמשלו לכוכבים ולעפר כשהם יורדים יורדים עד עפר וכשהם
עולים עולים עד לרקיע ועד הכוכבים: תנתן לי נפשי. שלא אהרג בשלשה עשר באדר שנגזרת גזרת הריגה על עמי ומולדתי ועוד יתן לי בבקשתי שלא
יהרגו. ואם תאמר מה אכפת לך: כי אוכבה אוכל וראיתי וגו'. כי אין הצר שוה בנזק המלך. אינו חושש בנזק המלך. שאילו רדף אחר הכותך היה לו
לומר מכור אותם לעבדים ולשפחות וקבל הממון או החיה אותם להיות לך לעבדים הם וזרעם: ויאמר המלך אחשורוש. ויאמר לאסתר המלכה. כל מקו' שנ'
ויאמר ויאמר שני פעמים אינו אלא להדרש. ומדרשו של זה בתחילה היה מדבר עמה על ידי שליח עכשיו שיודע שממשפחת מלכי' היא דבר עמה הוא ב עצמו
כי כלתה. נגמרה הרעה והשנאה והנקמה: והמן נופל:

הרעה מאת המלך: והמלך שב מגנת הביתן אל בית משתה היין
והמן נפל על המטה אשר אסתר עליה ויאמר המלך הגם לכבוש
את המלכה עמי בבית הדבר יצא מפי המלך ופני המן חפו: ויאמר
חרבונה אחד מן הסריסים לפני המלך גם הנה העץ אשר עשה
המן למרדכי אשר דבר טוב על המלך עמד בבית המן גבה
חמשים אמה ויאמר המלך תלהו עליו: ויתלו את המן על העץ
ח אשר הכין למרדכי וחמת המלך שככה: ביום ההוא
נתן המלך אחשורוש לאסתר המלכה את בית המן צרר היהודיים
ס ומרדכי בא לפני המלך כי הגידה אסתר מה הוא לה: ויסר המלך
את טבעתו אשר העביר מהמן ויתנה למרדכי ותשם אסתר את
מרדכי על בית המן: ותוסף אסתר ותדבר לפני המלך ותפל לפני
רגליו ותבך ותתחנן לו להעביר את רעת המן האגגי ואת מחשבתו
אשר חשב על היהודים: ויושט המלך לאסתר את שרבט הזהב
ותקם אסתר ותעמד לפני המלך: ותאמר אם על המלך טוב ואם
מצאתי חן לפניו וכשר הדבר לפני המלך וטובה אני בעיניו יכתב
להשיב את הספרים מחשבת המן בן המדתא האגגי אשר כתב
לאבד את היהודים אשר בכל מדינות המלך: כי איככה אוכל
וראיתי ברעה אשר ימצא את עמי ואיככה אוכל וראיתי באבדן
מולדתי: ויאמר המלך
אחשורוש לאסתר המלכה ולמרדכי היהודי הנה בית המן נתתי
לאסתר ואתו תלו על העץ על אשר שלח ידו ביהודיים:
ואתם כתבו על היהודים כטוב בעיניכם בשם המלך וחתמו ב
ת בטבעת המלך כי כתב אשר נכתב בשם המלך ונחתום בטבעת
המלך אין להשיב: ויקראו ספרי המלך בעת ההיא בחדש השלישי
הוא חדש סיון בשלושה ועשרים בו ויכתב ככל אשר צוה מרדכי
פ אל היהודים ואל האחשדרפנים והפחות ושרי המדינות אשר מ
הדו ועד כוש שבע ועשרים ומאה מדינה מדינה ומדינה ככתבה
ע ועם ועם כלשנו ואל היהודים ככתבם וכלשונם: ויכתב
בשם המלך אחשורוש ויחתם בטבעת המלך וישלח ספרים ביד
הרצים בסוסים רכבי הרכש האחשתרנים בני הרמכים: אשר נתן
המלך ליהודיים אשר בכל עיר ועיר להקהל ולעמד על נפשם
להשמיד ולהרג ולאבד את כל חיל עם ומדינה הצרים אתם טף
ונשים ושללם לבוז: ביום אחד בכל מדינות המלך אחשורוש
בשלושה עשר לחדש שנים עשר הוא חדש אדר: פתשגן הכתב
להנתן דת בכל מדינה ומדינה גלוי לכל העמים ולהיות היהודיים
עתודים ליום הזה להנקם מאיביהם: הרצים רכבי הרכש עתידים
האחשתרנים יצאו מבהלים ודחופים בדבר המלך והדת נתנה
בשושן הבירה: ומרדכי יצא מלפני המלך

בישתא מלות מלכא: והמלך ומלכא תב ברותחיה מגנתא גואה לבית משתיא דחמרא והא גבריאל מלאכא דחף ית המן רשיעא וחמא מלכא והמן גחין עליה דרגישא די אסתר עלה ותוה מלכא ואמר ה הא כרם בקושטא לא אתא המן אילהין למשכוב עם מלכתא כד אנא שרי בביתא כען כל עממיא ואומיא ולישניא דאינון מה אית לעוברא ביה פתגמא נפק מפומיה דמלכא ואפוי דהמן אתחפיאו בהתא: ויאמר ואמר חרבונא חד מן רבניא קדם מלכא ברם הא קיסא די זמין המן למצלב ית מרדכי דמליל טבא בגין מלכא ועל ידוי אשתזיב מקטול והא קיסא קאים בבית המן כען אין על מלכא שפיר יתנסח אע מן ביתיה וזקיף יתמחי עלוהי רומיה חמשין אמין ואמר מלכא אזילו צליבו יתיה עלוהי: ויתלו וצליבו ית המן על קיסא די זמין למרדכי וריתחא דמלכא אישתדיכת: ביום ביומא ההוא מסר מלכא אחשורוש לאסתר מלכתא ית ביתא דהמן מעיק יהודאי וית אינשי ביתיה וית כל טסברוי וית כל עותריה ומרדכי על קדם מלכא ארום חויאת ליה אסתר מן הוא לה: ויסר ואעדי מלכא ית סיטומתא עיזקתא די אעביר מהמן ויהבה למרדכי ושויאת אסתר ית מרדכי רב וסרכן על גניסיה דהמן: ותוסף ואוסיפת אסתר ומלילת קדם מלכא ונפלת קדם רגלוי ובכיאת ופייסת ליה לבטלא ית בישת המן דמן יחוס דאגג וית זימוניה די חשיב על יהודאין: ויושט ואושיט מלכא לאסתר ית תיגרא דדהבא ואיזדקפת אסתר וקמת קדם מלכא: ותאמר ואמרת אין על מלכא שפיר ואין אשכחית רחמין קדמוי ותקין פתגמא קדם מלכא וטבתא אנא קדמוי בעינוי יפקיד מלכא וישים טעם למכתב למהוי תייבין פטקיא זמוני דהמן בר המדתא דמן יחוס אגג די כתב להובדא ית כל יהודאין די בכל פילכי מלכא: כי ארום איכדין איכול לסוברא ולמיחמי בבישתא די תונדנית עמי והיכדין איכול למתעתדא ולמיחמי בעידן דיובדון גניסת ילדותי: ויאמר ואמר מלכא אחשורוש לאסתר מלכתא ולמרדכי יהודאי הא בית המן יהבית לאסתר ויתיה צליבו על קיסא בגין די אושיט ידיה ביהודאי: ואתם ואתון סרהיבו כתובו בגין יהודאין כד שפר בעיניכון בשום מימרא דמלכא וסטימו בעזקתא סיטומתא דמלכא ארום פיטקא דמתכתיב בשום מימרא דמלכא ומסתתם בעיזקתא סיטומתא דמלכא לא יתוב ריקנו: ויקראו ואתקריאו לבלרין דמלכא בעידנא ההיא בירחא תליתאי הוא ירח סיון בעשרין ותלתא יומין ביה ואיכתיב ככל די פקיד מרדכי לות יהודאין ולות איסטרטילוסין והפרכין ור ורברבנין דמתמנן אראונין על פילכיא דמן הנדיא רבא ועד כוש למאה ועשרין ושבע פלכין פלכא ופלכא כרושם כתבהא ועמא ועמא כממלל לישניה ולות יהודאין כרושם כתבהון וכממלל לישנהון: ויכתוב ואכתב בשום מימרא דמלכא אחשורוש ואסתתם בעזקת סיטומתא דמלכא ושלח פיטקין בידא דרהטונין רהטי סוסוון ורכבי ריכסא ערטולייני רמכין דאתנטילו טחוליהון ואיתקדרו פיסת כף רגליהון: אשר די הב מלכא ליהודאי לסייעא די בכל קירוא וקירוא לאתכנשא ולקיימא ית נפשיהון לשיצאה ולקטלא ולהובדא ית כל חילות עמא ופילכא דמעיקין יתהון טפלין ונשין ושלליהון לעדאה: ביום ביומא חד בכל פילכי דמלכא אחשורוש בתלת עסר יומין לירח תרי עסר הוא ירחא דאדר: פתשגן דיטגמאה דכתבא לאתיהבא גזירת דינא בכל פלכא ופלכא בריר לכל עממיא דיהון יהודאין אטימוסין ליומא הדין לאתפרע מבעלי דבביהון: הרצים רהטונין דרכיבין על ריכסא ערטולייני נפקו זריזין וסחיפין בפתגמא דמלכא וגזירת דינא אתיהיבת בשושן בירנתא: ומרדכי ומרדכי נפק מן קדם מלכא בלבושא

והמן נופל. המלאך דחפו: על המטה אשר אסתר עליה. דרכן היה ליסב בסעודה על צדן על גבי המטות כמו שאמר בראש הספר מטות זהב וכסף לבני המשתה: הגם לכבוש. לשון תימה הוא לכבוש לאנוס בחזקה כמו וכבשוה הארץ: גם הנה העץ. גם רעה אחרת עשה שהכין עץ לתלות אוהבו של מלך שהציל המלך מכס המות: מה הוא לה. איך הוא קרוב לה: להעביר את רעת המן. שלא תתקיים עצתו הרעה: הנה בית המן וגו'. ומעתה הכל רואים שאני חפץ בכם וכל מה שתאמרו יאמינו הכל שמאתי הוא לפיכך אין צריכין אתם להשיבם אלא כתבו ספרים אחרים כטוב בעיניכם: אין להשיב. אין כח להשיבו ולעשות כתב המלך בזיון: ככתבה. באותיות שלה: כלשונו. הוא הדבור: ביד הרצים. רוכבי סוסים שכוה להם לרוץ: ושללם לבוז. כאשר נכתב בראשונות והם בבזה לא שלחו את ידם שהראו לכל שלא נעשה לשום ממון: הרכש והאחשתרנים. מין הגמלים הממהרים לרוץ: פתשגן הכתב. איגרת מפורש: מבוהלים. ממהרים אותם לעשות מהרה לפי שלא היה להם פנאי שהיה להם להקדים רצים הראשונים ולהעבירם:

בלבושא דמלכותא כד חדי ושפיר ליביה ביקרא סגי וכד רכוב יתירא
לביש לבושא דמלכות מילא כרפסא ותכלתא שיר בידהב טב דאופיר
ומקבעין ביה מרגלין ואבנין טבין לגו מן סרבלא לביש מיינקא דכרום
ימא מערבא לגו מיניה לבושא כיתונא וארגוון דצייירין עלה כל ציפר
גדפא ועופי שמיא והוון דמיה דכיתונא ארבע מאה ועסרין בכרי
דדהבא והמיינא מחית בחרציה די מקבעין בארכוהי אבני בורלא
מוקי פרתיאין רמי בריגליה מחתין במוקרונין דדהבא ומתתמין
בזמרגדין וספסירא מדאה תלי בחרציה מחית בחולת חולית דדהבא
וצייר עלה קרתא דירושלם ועל יריה דספסירא צייר עלה גדא דם
דמחונא חידא מראה מחית ברישיה דצייר בצבעונין ועביד לעילא
מיניה כלילא רבא דדהבא מוקרונא ולעילא מן כלילא טוטפן די
דמקבעין בדהבא דידעין כל עממיא אומיא ולישניא די הוא מרדכי
יהודאי למקיימא קריא דכתיב ביה ויחזון כל עמא דארעא ארום שמא
דייי אתקרי עלך ובמפקיה מרדכי מן תרעא דמלכא שוקיא באסיא
מכבין ודרתא בארגוונא נגיד טולא בחבלי בוצא עולימן מחתין
ברישיהון כלילן וכהניא נקיטין בידיהון חצוצרתא ומכרזין ואמרין כל
דלא יתון לשלמא למרדכי ולשלמא ליהודאי הדמין יתעביד וביתיה
נולי ישתוה ועסרא בני המן סבירין ידיהון ואזלין ואמרין קדם מרדכי
צדיקא ואמרין מן דיהב אגרא ליהודאי ומשלם אגרהון דרשיעיא
ברישיהון והדין המן אבונא טיפשא דאיתרחיץ בעתריה ועל יקריה
מרדכי ענוותנא תבריה בצומיה ובצלותיה ואסתר צדיקתא מדיקת
מן חרכא דלית איפשר למלכתא למהלכא עם בני נשא בשוקיא חזר
מרדכי עינוהי וחזא יתה ואמלה ברוך ייי שלא נתנני טרף לשיניהם
מתיבא אסתר ואמרת ליה עזרי מעם ייי עשה שמים וארץ סגיאין
מבני נשא הוו חדיין על מפלתיה דהמן רשיעא ומודין ומשבחין על
פורקנא דהוה לון ליהודאי ומשבחין על פורקנא ויקרא דהוה ליה
למרדכי צדיקא בזמנא ההיא דהכן כתיב ומרדכי צדיקא נפק מן
קדם מלכא בלבושא דמלכותא תכלא ומילא וכלילא דדהבא רבא
מיכריך בוצא וארגוונא וקרתא דשושן צהלה וחדיא: ליהודים
ליהודאי הות רשותא למעסק באורייתא ולמיטר שביא ומועדיא
ולמגזר עורלת בניהון ולאחתא תפילין על ידיהון ועל רישיהון:

ו בלבוש מלכות תכלת וחור ועטרת זהב גדולה ותכריך בוץ
וארגמן והעיר שושן צהלה ושמחה: ליהודים היתה אורה ושמחה
וששן ויקר: ובכל מדינה ומדינה ובכל עיר ועיר מקום אשר
דבר המלך ודתו מגיע שמחה וששון ליהודים משתה ויום טוב
ורבים מעמי הארץ מתיהדים כי נפל פחד היהודים עליהם:
ט ובשנים עשר חדש הוא חדש אדר בשלושה עשר יום בו אשר
הגיע דבר המלך ודתו להעשות ביום אשר שברו איבי היהודים
לשלוט בהם ונהפוך הוא אשר ישלטו היהודים המה בשנאיהם:
נקהלו היהודים בעריהם בכל מדינות המלך אחשורוש לשלח
בפניהם יד במבקשי רעתם ואיש לא עמד לפניהם כי נפל פחדם על כל
העמים: וכל שרי המדינות והאחשדרפנים והפחות ועשי המלאכה
אשר למלך מנשאים את היהודים כי נפל פחד מרדכי עליהם: כי
גדול מרדכי בבית המלך ושמעו הולך בכל המדינות כי האיש
מרדכי הולך וגדול: ויכו היהודים בכל איביהם מכת חרב והרג
ואבדן ויעשו בשנאיהם כרצונם: ובשושן הבירה הרגו היהודים
ואבד חמש מאות

איש: ואת פרשנדתא ואת
דלפון ואת אספתא: ואת
פורתא ואת אדליא ואת
ארידתא: ואת פרמשתא ואת
אריסי ואת ארידי ואת
ויזתא: עשרת

בני המן בן המדתא צרר היהודים הרגו ובבזה לא שלחו את ידם
: ביום ההוא בא מספר ההרוגים בשושן הבירה לפני המלך:
ויאמר המלך לאסתר המלכה בשושן הבירה הרגו היהודים ואבד
חמש מאות איש ואת עשרת בני המן בשאר מדינות המלך מה עשו
ומה שאלתך וינתן לך ומה בקשתך עוד ותעש: ותאמר אסתר אם
על המלך טוב ינתן גם מחר ליהודים אשר בשושן לעשות כדת
היום ואת עשרת בני המן יתלו על העץ: ויאמר המלך להעשות

ובכל ובכל פילכא ופילכא ובכל קרוא וקרוא אתר די פתגם מלכא וגזירת דיניה מטי חדות ובדיחא ליבא ליהודאין ומשתיא ויומא טבא וסגיאין מעממא דארעא
מתגיירין ארום נפל פחדא דיהודאי עליהון: ובשנים ובתרי עסר ירחין הוא ירח אדר בתלת עסר יומין ביה דימטא פיתגם מלכא וגזירת דיניה לאתעבדא
ביומא דחשיבו בעלי דבבין דיהודאין למשלוט בהון ואתהפיך מן שמיא בגין זכותא דאבהתא די ישלטון יהודאין אינון בסנאיהון: נקהלו אתכנשו יהודאין
בקירויהון בכל פילכי דמלכא אחשורוש לאושטא ידא בכל דתבעין בישתהון וגבר לא קם באפיהון ארום נפל פחדהון על כל עממיא: וכל וכל רבני פלכיא
ואסטרטילוסין והיפרכין ועבדי עיבידתא די למלכא ממנן עלויהון ית יהודאין ארום נפל פחדא דמרדכי עלויהון: כי ארום אפיטרופוס ורב וסרכן מרדכי
בבית מלכא ומטבעיה נפק בכל פילכיא ארום גברא מרדכי רב בית אבא למלכא ואזל ומתרברב: ויכו ומחו יהודאין בכל בעלי דבביהון מחת קטילת
סייפא וקטילת גולמין גולפין והובד נפשתא ועבדו בסנאיהון כרעותהון: ובשושן ובשושן בירנתא קטלו יהודאין והובידו חמש מאה גוברין כולהון
רופילין מרבית עמלק: ואת פרשנדתא וית דלפון וית אספתא: וית פורתא וית אדליא וית ארידתא: וית פרמשתא
וית אריסי וית ארידי וית ויזתא: עשרת עשרתי בנוי דהמן בר המדתא מעיקא דיהודאין קטלו ובעדאה לא אושיטו ית ידיהון:
ביום ביומא ההוא עלא מניין קטילין בשושן בירנתא קדם מלכא: ויאמר ואמר מלכא לאסתר מלכתא בשושן בירנתא קטלו יהודאין והובדו חמש מאה
גובריא רופילין דמזרעית עמלק וית עשרתי בנוי דהמן במשאר פילכי מלכא מה עבדו ומה שאלתיך ותתיהב לך ומה בעותיך עוד ותתעבד: תרגום אחר
ואמר מלכא לאסתר מלכתא בשושן בירנתא קטלו יהודאי וגמרו חמש מאה גוברין וית עשרתי בנוי דהמן בשאר מדינתיה דמלכא מה עבדו ומה שאילתיך ויתיהב
לך ומה בעותיך תוב ותתעביד: ותאמר ואמרת אסתר אין על מלכא שפיר יתיהב רשו אוף מחר ליהודאין די בשושן למעבד יומא טבא וחדוא
כד חזי למעבד על יומא ניסא וית עסרתי בנוי דהמן יזדקפון על קיסא: תרגום אחר ואמרת אסתר אין על מלכא שפיר יתיהיב אוף למחר
ליהודאי דאית בשושן למעבד היך גזירת יומא דין וית עסרתי בנוי דהמן יזקפון על צליבא: ויאמר ואמר מלכא לאתעבדא כדין

ותכריך בוץ. מעטה בוץ שלא העשוי להתעטף בו: מתיהדים. מתגיירים: ועושי המלאכה. אותם שהיו ממונים לעשות צרכי המלך: בשושן הבירה. שהיה לו להרוג חמש מאות איש וכל שכן בשאר המדינות ואעפ"י שהדבר קשה: עשרת בני המן. ראיתי בסדר עולם אלו עשרה שכתבו שטנה על יהודה וירושלם כמו שכתוב בספר עזרא ובמלכות אחשורוש בתחלת מלכותו כתבו שטנה על יהודה וירושלם. ומה היא השטנה לבטל העולים מן הגולה בימי כורש שהתחילו לבנות את הבית והלשינו עליהם הכותי' והחדילום. וכשמת כורש ומלך אחשורוש והתנשא המן ד"א שלא יעסקו אותן שבירושלם בבניין ושלחו בשם אחשורוש לשרי עבר הנהר לבטלן: ובבזה לא שלחו את ידם. שלא יתן המלך עין צרה בממון: ואת עשרת

כן ותנתן דת בשושן ואת עשרת בני המן תלו : ויקהלו היהודיים
אשר בשושן גם ביום ארבעה עשר לחדש אדר ויהרגו בשושן
שלש מאות איש ובבזה לא שלחו את ידם : ושאר היהודים אשר
במדינות המלך נקהלו ועמד על נפשם ונוח מאיביהם והרוג בש
בשנאיהם חמשה ושבעים אלף ובבזה לא שלחו את ידם : ביום
שלושה עשר לחדש אדר ונוח בארבעה עשר בו ועשה אתו יום
משתה ושמחה : והיהודיים אשר בשושן נקהלו בשלושה עשר בו
ובארבעה עשר בו ונוח בחמשה עשר בו ועשה אתו יום משתה
ושמחה : על כן היהודים הפרוזים הישבים בערי הפרזות עשים הפרזים
את יום ארבעה עשר לחדש אדר שמחה ומשתה ויום טוב
ומשלח מנות איש לרעהו : ויכתב מרדכי את הדברים האלה
וישלח ספרים אל כל היהודים אשר בכל מדינות המלך א
אחשורוש הקרובים והרחוקים : לקים עליהם להיות עשים את
יום ארבעה עשר לחדש אדר ואת יום חמשה עשר בו בכל שנה
ושנה : כימים אשר נחו בהם היהודים מאיביהם והחדש אשר
נהפך להם מיגון לשמחה ומאבל ליום טוב לעשות אותם ימי
משתה ושמחה ומשלח מנות איש לרעהו ומתנות לאביונים : וקבל
היהודים את אשר החלו לעשות ואת אשר כתב מרדכי אליהם :
כי המן בן המדתא האגגי צרר כל היהודים חשב על היהודים
לאבדם והפל פור הוא הגורל להמם ולאבדם : ובבאה לפני
המלך אמר עם הספר ישוב מחשבתו הרעה אשר חשב על
היהודים על ראשו ותלו אתו ואת בניו על העץ : על כן קראו
לימים האלה פורים על שם הפור על כן על כל דברי האגרת
הזאת ומה ראו על ככה ומה הגיע אליהם : קימו וקבל היהודים וקבלו
עליהם ועל זרעם ועל כל הנלוים עליהם ולא יעבור להיות
עשים את שני הימים האלה ככתבם וכזמנם בכל שנה ושנה :

בדין ואתיהיבת גזירת דינא בשושן וית עסרתי בנוי דהמן צליבו :
ודין סידור צליבתהון דאצטליבו עם המן אבוהון
על קיסא דזמין למרדכי רומיה חמשין אמין תלת אמין הוה בעיץ
בארעא וארבע אמין ופלגא הוה רחיק פרשנדתא מן ארעא ופרשנדתא
הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן דלפון פלגות אמתא :
דלפון הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן אספתא פלגות אמתא
אספתא הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן פורתא פלגות
אמתא פורתא הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן אדליא
פלגות אמתא אדליא הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן ארידתא
פלגות אמתא ארידתא הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן
פרמשתא פלגות אמתא פרמשתא הוה צליב בתלת אמין והוה
רחיק מן אריסי פלגות אמתא : אריסי הוה צליב בתלת אמין
והוה רחיק מן ארידי פלגות אמתא : ארידי הוה צליב בתלת
אמין והוה רחיק מן ויזתא פלגות אמתא : ויזתא הוה צליב בתלת
אמין והוה רחיק מן המן פלגות אמתא : המן הוה צליב בתלת
אמין והוה רחיק על רישיה תלת אמין בגין דלא ייכול מיניה עופא
וזרש ערקת עם שבעין בנין דאשתארו להמן דהוו הדרין על תרעיא
ומתפרנסין ושמשי ספרא אתקטיל בסייפא ומאה ותמניא מייתו
עם חמש מאה גוברין דאתקטלו בשושן דהוו מתמנן על אשקקי
מלכא : ויקהלו ואתכנשו יהודאין די
בשושן אוף ביומא ארבע עסר לירח אדר וקטלו בשושן תלת מאה
גוברין מדבית עמלק ובעדאה לא אושיטו ית ידיהון : ושאר
ושאר יהודאין די בפילכי דמלכא אתכנשו וקיימו ית נפשהון ואשכחו
נייחא מבעלי דבביהון וקטלו בסנאיהון שבעין וחמשא אלפין מדבית
עמלק ובעדאה לא אושיטו ית ידיהון : ביום ביום תלת עסרי
לירח אדר הוה קטול בזרעית דעמלק ונייחא הוה לישראל בארבע
עסר ביה ומעבד יתיה יום משתיא וחדוה : והיהודים ויהודאין
די בשושן אתכנשו לשיצאה ית בנוי דעמלק בתלת עסר ביה
ובארבע עסר ביה ונחו בחמשא עסר ביה ומעביד יתיה יום משתיא וחדווא : על כן בגין כן יהודאין פציחאי דיתבין בקירוי
פציחיא עבדין ית יום ארבע עסר לירח אדר חדותא ומשקיא ויומא טבא ומשדרין דורון גבר לחבריה : וכתוב וכתב מרדכי ית פתגמיא האילין ושדר
פטקין לות כל יהודאין די בכל פילכי דמלכא אחשורוש דקריבין ודרחיקין : לקיים לקיימא גזירת דינא עילויהון למהוי עבדין ית יום ארבע עסר לירח
אדר וית חמשא עסר ביה בכל שתא ושתא : כימים בזמן יומיא די נחו בהון יהודאין מבעלי דבביהון ובירחא די אתהפיך להון מדוונא לחדוא ומאבלא
ליומא טבא למעבד יתהון יום משתיא וחדווא ולשדרא דורון אינש לחבריה ומעהא דצדקתא מתנן דחשיכי : וקבל וקבילו עילויהון כולהון יהודאין כחדא
ית די שריאו למעבד וית די גזר כתב מרדכי בגינהון : כי ארום המן בר המדתא דמן יחוס דאגג מעיק כל יהודאין חשיב על יהודאין להובדתיהון צבע
פיסא איהו הוא עדבא לשגושיהון ולהובדיהון : ובבאה וכד עלת אסתר קדם מלכא אמר לה מלכא יתוב זימוניה בישא דחשיב למעבד למרדכי וליהודאין
על רישיה וצלבון יתיה וית בנוי על קיסא : על בגין כן קרו ליומיא האילין פוריא על שום פייסא בגין כן נטרין ליה זמן שתא בשתא כן דיפרסמון יומי
ניסיא ופתגמי מגילתא הדא לאשתמעא לכל עמא בית ישראל למהוייהון ידעין מה חזו למקבע יומי פוריא האילין בגין כן דאתעביד בהון ניסא למרדכי ואסתר
וידעון פורקנא דמטת להון : קימו קיימו וקבילו יהודאין קיימא עילויהון ועילוי בניהון ועילוי כל גייורי דמתוספין עליהון ולא יעיבר קיימא די יהון עבדין
ית תרין יומיא האילין למקרי ית מגילתא כמכתב רושם עיבראי בבית כנישתהון בחד עסר ותרי עסר ותלת עסר וארבע עסר ובחמשא עסר בגו פציחיא
ולחייתא דפילכיא בקירויא בפום זמניהון : ויומיא

ואת עשרת בני המן · יתלו אותן שנהרגו : מה עשו בשאר וגו' · ותאמר אסתר · כן הוא כאשר דברת · אבל לפי שהיית בכאן כשיראו היהודים שבשושן להרוג
כל כך בשונאיהם לכך יתנו גם מחר לכלות אותם שנשתיירו . ותנתן דת · כגזר חוק המלך : הפרזים · שאינם יושבים בערי חומה בארבעה עשר · ומוקפין
חומה בחמשה עשר בשושן · והיקף זה צריך שיהיה מימות יהושע בן נון כך דרשו ולמדו רבותי' : ומשלוח · שם דבר כמו משמר משמע . לפיכך הטי"ן נקוד'
רפי : ויכתוב מרדכי · היא המגילה הזאת כמו שהיא : ויכתוב מרדכי · בתחילת דבר אות זה ועכשיו סדר מן ויהי בימי אחשורוש עד סוף כלומר ב' ספרים
כששלחו אחד להשיב הראשונים ואחד שיהרגו היהודי' שונאיהם לפי שלא היה פנאי להודיעם הראשונות מרוב הצרות וגם האחרונות לא היה להם פנאי מרוב
מהירות אגרות אבל עתה נודיעכם על מה הפורענות ועל מה הישועה : וישלח ספרים . ויכתוב בהם הכל : מנות · אלו מיני מאכל כמו ולחנה יתן מנה
אחת אפים : מתנות : אילו מעות : כי המן בן המדתא · ועתה נודיעכם על מה התחילה הגזירה וכששלחו איגרות הראשונות כי בכאן עמד רשע אחד והמן
שמו וחשב על היהודים לאבדם ועכשיו פירשנו לכם על מה התחילה הגזירה ועתה נודיעכם היאך בטלה הגזירה וכששלחו איגרו' האחרונות : ובבואה לפני
המלך · אסתר · וטעם שנולאת לפני ששם במר המגילה כלומר יש לנו אחות בבית המלך ובבואה לפני המלך בטלה הגזירה כאשר שלחנו לכם באיגרות
האחרונות : אמר עם הספר . אמר המלך בפיו וצוה לכתוב ספרים שישוב מחשבתו הרעה בראשו וכן עשה שתלו אותו ואת בניו על העץ : על כן על כל דברי
האגרת הזאת . נקבעו הימים האלה ולכך נכתבה לדעת דורות הבאים · מה ראה אחשורוש שנשתמש בכלי הקדש · ומה הגיע אליהם שבא שטן ורקד ביניהם
והרג את ושתי · מה ראה המן שנתקנא במרדכי ומה הגיע אליו שתלו אותו ואת בניו · מה ראה מרדכי שלא יכרע ולא ישתחוה לפי שהיה עבדו ונמכר לו בפרוסה
של לחם · ומה ראתה אסתר שזימנה להמן והם עשו כאשר אמר להם מרדכי שקיימו וקבלו : הנלוים אליהם · גרים העתידים להתגייר : ולא יעבור · ולא
יפסוק : ככתבם · שתהא מגילה כתובה כתב אשורית : נזכרים

והימים ויומיא האילין אתחייבו למהוי להון דכרנא ולא אתעברא
בהון משתיא בכל דרא ודרא יחוסא דכהני וליואי ויחוסא דכל בית
ישראל דשריין בכל פלכא ופלכא ודיירין בכל קרתא וקרתא ויומי
פוריא האילין לא יעברון מגו יהודאין ודכרניהון לא ישתיצי מבניהון:
ותכתוב וכתבת אסתר מלכתא בת אביחיל ומרדכי יהודאי ית
כל מגילתא הדא וית תקפא דניסא לקיימא ית אגרתא דפוריא
הדא תניינותא: וישלח ושדר פטקין לות כל יהודאין למאה
ועסרין ושבע פלכין מלכות אחשורוש פתגמי שלמא והימנותא:
לקיים לקיימא ית יומי פוריא האילין באדר בתראה בזמן עיבורא
היכמה דקיים עליהון מרדכי יהודאי ואסתר מלכתא והיכמה דקיימו
יהודאי על נפשיהון ועל בניהון למהויהון דכירין פתגמי צומיא
וצלותהון: ומאמר ועל מימר אסתר אתקיימו פתגמי פוריא
האילין ועל ידוי דמרדכי אתכתבית מגילתא בפיטקא: וישם
ושוי מלכא אחשורוש כרגא על ארעא והפרכי ימא: וכל וכל
עובדא דתוקפיה וגבורתיה ופירוש רבות מרדכי די רבייה מלכא
הלא אינון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכי מדאי ופרסאי:
כי מטול מרדכי יהודאה פתשגר דמלכא אחשורוש גיזברא
וסבא דיהודאי רב על כל עממיא ומסוף עלמא ועד סופיה אשתמע ליה ושמעיה וכל מלכיא דחילו מקמיה וכד ליה מזדעזעין מיניה הוא מרדכי דמי לכוכב
נוגהא דמזהר ביני כוכביא ודמי לשפרפרא די נפיק בעידן צפר והוא רבהון דיהודאי ורעי בסגיאותהון דאחוי ותבע טבתא לעמיה וממליל שלמא לכל זרעיתיה:

והימים האלה נזכרים ונעשים בכל דור ודור משפחה ומשפחה
מדינה ומדינה ועיר ועיר וימי הפורים האלה לא יעברו מתוך
היהודים וזכרם לא יסוף מזרעם: ותכתב
אסתר המלכה בת אביחיל ומרדכי היהודי את כל תקף לקים
את אגרת הפרים הזאת השנית: וישלח ספרים אל כל היהודים אל
שבע ועשרים ומאה מדינה מלכות אחשורוש דברי שלום ואמת:
לקים את ימי הפרים האלה בזמניהם כאשר קים עליהם מרדכי
היהודי ואסתר המלכה וכאשר קימו על נפשם ועל זרעם דברי
הצומות וזעקתם: ומאמר אסתר קים דברי הפרים האלה ונכתב
בספר: וישם המלך אחשרש מס על הארץ ת אחשורו ם
ואיי הים: וכל מעשה תקפו וגבורתו ופרשת גדלת מרדכי אשר
גדלו המלך הלוא הם כתובים על ספר דברי הימים למלכי מדי
ופרס: כי מרדכי היהודי משנה למלך אחשורוש וגדול ליהודים
ורצוי לרב אחיו דרש טוב לעמו ודבר שלום לכל זרעו:

חזק ונתחזק

נזכרים · בקריאת מגילה: ונעשים · שמחה ומשתה ויום טוב לתת מנות ומתנות: משפחה ומשפחה · מתאספין יחד ואוכלין ושותין יחד וכך קבלו עליהם
שימי הפורים לא יעבורו · וזכרם · קריאת מגילה: לא יסוף · תרגו' של יתום עד דסף · ולא איפשר לו להיות מגזרת פן תספו מגזרת עתה אספה יום אחד
שאם כן היה לו לכתו' פן יספה מזרעם: את כל תוקף · תוקפו של נס ושל אחשורוש ושל המן ושל מרדכי: השנית · לשנה השנייה חזרו ושלחו ספרים שיעשו
פורים: ומאמר אסתר קיים וגו' · אסתר בקשה מאת חכמי הדור לקובעם ולכתוב ספר זה עם הכתובים · וזהו ונכתב בספר: לרוב אחיו · ולא לכל
אחיו מלמד שפירשו ממנו מקצת סנהדרי' לפי שנעשה קרוב למלכות והיה בטל מתלמודו: לכל זרעו · מוסב על עמו לכל זרע עמו:
וקבל היהודים · שם דבר של קבלה · כמו הדבר אין בהם · ושלש הקטר אשר קטרתם · ומקרא זה מוסב לראש הפרשה · ויכתוב מרדכי את הדברים
האלה לקיים עליהם · וקבל היהודים את אשר החלו פורים לעשות בארבעה עשר · ואת אשר כתב מרדכי עליהם עתה לעשות גם בחמשה כמו שכתוב
לקיים עליהם להיות עושים את יום ארבעה עשר ואת יום חמשה עשר · כי המן בן המדתא האגגי · ובבואה לפני המלך · כן חיבור המילה · המן חשב על
היהודים לאבדם וכשבאתה אסתר לפני המלך לבטל מחשבתו אמר עם הספר ישוב וגו' · כלומ' אמר המלך ישוב מחשבתו הרעה על ראשו . וטובה אמרה זאת
עם טובת הספרים אשר שלחתי לכם אשר נתן המלך ליהודי' אשר בכל עיר ועיר להקהל ולעמוד וגו' · אבל מתוך נקמת האויבים לא הספיק מרדכי להודיעם
תליית המן עד עכשיו · זה פשט המקרא . ורבותינו שאמרו אמר אמרה מיבעי ליה הם היו דורשין אותה בעניין אחר: סליק: חזק ונתחזק:

בחוכמא

ברא ייי : והארץ וארעא הות תהיא
ובהיא וצדו מן בני אנשא וריקניא מכל
בעיר ורוחא דרחמין מן קדם ייי הות מ
מנשבא על אפי מיא : והוה רמש והוה צפר סדר עובד בראשית יום קדמי :
ויהי מפריש בין מיא עלאי ובין מיא ארעאי : והיו לאתת ויהון לאתין
ולמועדין ולמקדשא בהון רישי ירחין ושנין : ויברא וברא מימרא דייי ית
אדם בדמותיה בדמות מן קדם ייי ברא יתיה דכר וזוגיה ברא יתהון : והוה
אדם נפש דחיה : ועץ ואילן דעתא כל מן דאכל מיניה מפרש בין טב
לביש : ויקח ונסיב ייי אלהים ית אדם ואשרייה בגינתא דעדן ואצנע
יתיה למהוי פלח באוריתא ולמטור : אעביד ליה בר זוג כד נפיק ביה :
ולאדם לא אשכח בר זוג כד נפיק ביה : על כן ישבוק גבר בית מרמכה דאבוי
ואימוי : ולא הוו ידעין מה היא בהתתא : חגורות אצטלון : מתהלך
מטייל בגינתא לתוקפא דיומא : ויקרא וקרא מימר דייי אלהים לאדם
ואמר ליה הא עלמא דברית גלי קדמי חשוכא ונהורא גליאן קדמי ואיך את
סבר דלית גלי קדמי אתרא דאת בגויה הן היא מצותא דפקדית יתך :
ישופך והוי כד יהוויין בניא דאתתא לעיין באוריתא ועבדין פקודיא יהוון
מתכוונין ומחיין יתך לרישך וקטלין יתך וכד ישבקון בניא דאתתא מצותא
דאוריתא ולא יעברון פקודיא תהוי מתכוין ונכית יתהון בעקביהון וממרע
יתהון ברם יהוי אסו לבניהא דאתתא ולך חויא לא יהוי אסו ברם עתידין
הינון אילין לאילין למיעבד שפויתא בעקבא בסוף עקב יומיא ביומוי דמלכא
משיחא : וקוץ וכובין ודרדרין תרבי לך ותיכול ית עסבא דבאפי ברא
עני אדם ואמר בבעו ברחמין מן קדמך ייי לא נתחשב קדמך מן בעירא
למיכל ית עסבא דבאפי ברא ניקום כען ונלעי מליאות ידיי וניכול מזון מן
פירי ארעא ובכדין יהוי מפרש קדמך בין בני אנשא ובין בעירא : הן
ואמר מימרא דייי אלהים הא אדם דבריית יתיה יחידי בגו עלמי היך מה
דאנא יחידי בשמי מרומא עתידין אומין סגיאין למיקם מיניה מיניה תקום
אומה דידעה למפרשא בין טב לביש וכרון טב דניטרוד יתיה מן גינתא דעדן
קדם עד לא יפשט ידיה ויסב לחוד מן פירי אילנא חייא וייכול ויחי לעלם :
ויגרש וטרד ית אדם ואשרי יקר שכינתיה מן לקדמין ממדנח לגינתא
דעדן מעילוי תרין כרוביא קדם עד לא נברא עלמא תרין אלפין שנין ברא
אוריתא ואתקן גהנם וגינתא דעדן אתקן גנתא דעדן לצדיקיא דייכלון
ויתפנקון מן פירי אילנא על דנטרו מצותא דאוריתא בעלמא הדין אתקן
גהנם לרשיעיא דהיא מדמיא לחרבא שנונא אכלה מתרין סטרה אתקן
בגוה זיקוקין דנורא וגומרין מבערן לרשיעיא להתפרע מנהון לעלמא דאתי
על דלא נטרו מצותא דאוריתא בעלמא הדין ארום אילן דחיים היא אוריתא
כל דנטר לה בעלמא הדין הוי חי וקיים כאילן דחיי טבא היא אוריתא לפלחה
בעלמא הדין היך פרי אילן דחייא לעלמא דאתי : הלא אם תיטיב הלא
אין תיטיב עובדך בעלמא הדין ישתרי וישתבק לך לעלמא דאתי ואין לא
תיטיב עובדך בעלמא הדין ליום דינא רבא חטאך נטיר ועל תרע לבא רביע
ברם בידך מסרית רשותיה דיצרא בישא ואת תהוי שליט ביה בין למזכי בין
למחטי : ואמר קין להבל אחוי איתא ונפוק לאפי ברא והוה כד נפקו תרויהו
לאפי ברא עני קין ואמר להבל אחוי לית דין ולית דיין ולית עלם אוחרן ולא למתן
אגר טב לצדיקיא ולא לאתפרע מן רשיעיא ולא ברחמין אתברי עלמא ולא
ברחמין הוא מדבר מן בגלל מה אתקבל קורבנך מנך ברעו ומני לא אתקבל
ברעוא עני הבל ואמר לקין אית דין ואית דיין ואית עלם אוחרן ואית מתן אגר
טב לצדיקיא ולאתפרע מרשיעיא וברחמין אתברי עלמא וברחמין הוא מדבר
ברם כפירי עובדין טבין הוא מדבר על דהוון עובדיי תקנין מן דידך אתקבל
קרבני מני ברעוא ומינך לא אתקבל ברעוא והוו תרויהון מנצין באפי ברא
וקם קין על הבל אחוי וקטל יתיה : קל אדמיהון דאוכלוסין צדיקיא דהוון
עתידין למיקם מן הבל אחוך : ואמר קין קדם ייי סגין אנון חוביי למסבול
ברם אית יוכלא קדמך למשרי ולמשבק לי : ונפק קין מן קדם ייי ויתיב
בארעא גלי ומטלטל מן מדנח לגינתא דעדן והות קד עד לא קטל קין להבל
אחוי הות ארעא מרביא ליה פירין כפירי גינתא דעדן מן דחטא וקטל לאחוי
חזרת למסקא כובין ודרדרין : שמנה תמני מאה שנין ובהון בשניא

הוה מוליד בנין ובנן : וימת ומית ואתכניש מן גו עלמא : ויתהלך
ופלח חנוך בקושטא קדם ייי והא לית הוא ארום אתנגד במימר מן קדם ייי :
ויאמר ואמר מימריה דייי לא יתדינון דריא דעתידין למיקם מן בתר דרא
דמבולא למובדא למשתיצי ולממחא גמירא הלא רוחי יהבית בבני אנשא
מן בגלל דאינון בשר ועובדיהון עובדין טבין ועובדיהון עובדין בישין הא
יהבית להון ארכא מאה ועסרין שנין דילמא דיעבדון תתובא ולא עבדו :
וינחם והות תהי מן קדם ייי במימריה ארי עבד ית אנשא בארעא ואמר
ועריין עם לביה : ונח על דהוה צדיק בדורו אשכח חן וחסד קדם ייי :

פ פ פ

ותמלא : ואתמליאת ארעא חומסין וגוזלין : תבת תיבותא
דאעין דקדרינון וארבת וחרכי שמיא אתפתחו : ויסגר וחס
מימריה דייי עלוהי : ויזכר ואידכר ברחמוי טבא ואית עמיה ית נח :
ויעבר ואעבר ייי רוחא דרחמין : ויחל ושרי למימני : עוד כל יומי
ארעא מן כדון זרעין וחצדין וצינתא ושורבא ויומם ולילייא לא פסקין :
ויחל ושרי נח גברא צדיקא למהוי ונציב כרמא : בני יפת בנוי דיפת
גומר ושום אפרכיותהון אפריקי וגרמניא ומדי ומקדוניא ויתיניא ואנסייא
ותרקי : ובני גומר ובנוי דגומר ושום אפרכיותהון אסיא ופרכוי
וברבריאה : ובני יון ובנוי דיון אלישה אפרכיותהון אלסטרסום
איטליא ודורניא : הוא הוה גבר בצידא בחטאה קדם ייי דהוה צייד בני
אינשא בלישנהון ואמר להון רחוקו מן דינוי דשם ואידבקו בדינוי דנמרוד
בגין כדין יתאמר כנמרוד גברא גבר בצידא בחטא קדם ייי : ותהי ראשית
והות שירוי מלכותיה בבל והדס ונציבין וקטיספו בארעא דבבל :
מן הארץ מן ארעא ההיא נפק אתורייה ובנא ית נינוה וית פלטייתא
דקרתא וית הדיית : וית תלאסר בין נינוה ובין הדיית היא קרתא רבתא :
ומצרים אוליד ית מריוטאי וית פנטפוליטאי וית לוסטאי : וית פילוסאי וית
פנטסכנאי דנפקו מתמן פלשתאי וית קפודקאי : וארת החוי וית
טריפולאי וית ערקאי וית כפרוסאי : וית אנטרידנאי וית חמצאי וית
אנטוכיא מן בבל מן בתר כדין איתפרשו ניסי אומיא : ויהי והוון כל
דריא דארעא לישן חד וממלל חד ועיצה חדא ארום בלישן קודשא הוו
ממללין דבה אתברי עלמא מן שירויא : ויהי כד אטעו לבהון מן בתר
מימרא דמאן דאמר והוה עלמא מן שירויה ואשכחו בקעא בארע דפונטוס
ושרון תמן : ואמרין אתון כען וניבני לנא קרייא ומגדל ורישיה ממטי עד
צית שמיא ונעביד לן בגויה בית סגדו בראשיה וניתן חרבא בגו ידיה מרת
דילמא דסדר לקובליה סדרי קרבא קדם עד דלא נתבדר על אפי כל ארעא
: ותהי שרי והות שרי עקרה לא הוה לה בר :

פ פ פ

ואעשך : ואמני יתך לאומא רבא ואברך יתך : ואתקף ויהוי אברם
לבירכן סגיין : ואברך מאן דיברך יתך ומן דלייט יתך יהוי ליט ויתברכון
בזכותך כל זרעית ארעא : ואת הנפש וית נפשתא דגיירין : אלון מורה
מישרי חוזא : ותקח ואידברת אתתא לפלטין דפרעה : רכושם
סגולתהון : והוה דיינין בין רעוי נכסוי דאברם לבין רעוי נכסוי דלוט רעווי
דאברם הוון זממין בעיריהון עד זמן דהוון אתין לאתר מרעי רעווי דלוט לא
הוון זממין בעיריהון אלא מבקרין ואזלין ברם מפוקרין הוון רעווי דאברם מן
אברם צדיקא ריבונהון לא תהכון לכנענאי ולפריזאי עד כען אית להון רשו
בארעא : כל אלה כל אילין אתחברו למישר פרדיסיא : והכו את
וקטילו ית גיבריא דבעשתרות קרנים וית זויתניא די בהון וית אמתניא אילין
דשריין דבנוה קרתא : וית חורנאי אילין דשריין בטורא דגבלא עד מישר
חוזא דסמיך על מדברא : ואת הנפש ואמרפל מלכא דפונטוס ואריוך
מלכא דאלסר ארבע מלכין לקבל חמשא סדרו סידרי קרבא : ועמק
ומישר פרדיסיא בירון בירון מליא חמר : וילידי מרביצי ביתיה תמני עסרי
ותלת מאה ורדף בתריהון עד דן דקיסריון : וירדפם ורדפינון עד
עוותא דמצפון לדמשק : וית מלכיא דעימי למישר חזוא הוא בית מישר
דמלכא : ומלכי צדק מלכא דירושלם הוא שם רבא הוה כהין עילאה :
והרכוש וסגולא דבר לך : אם מחוטא ועד רצועה דסנדלא אם אסב מכל

דילך ולא תהוי מתרברב ואמר אנא עתרית ית אברם ׃ אחר מן בתר
פתגמיא האילין מן דאתכנשו כל מלכיא דארעא ושילטוני מדינתא וסדרו
קרבא לקבל אברם צדיקא ונפלו קדמוי וקטל מנהון ארבעא מלכין וחזר
תשע משירין חשב אברם צדיק בליביה ואמר ווי כען עלי דילמא דאתקבלת
אגר מצותא בעלמא הדין ולית לי חולק בעלמא דאתי או דילמא ייזלון
אחיהון וקריביהון דקטילו האילין דנפלו קדמוי ויהוון בכרכיהון ובמדינתהון
ויצרפון עמהון ליגיונין סגיין וייתון עלי דילמא הוו בידי מצוון קלילין בזימנא
קדמיא דנפלו קדמוי ואתקיימו עלי או דילמא אשתכח לי זכו בזמנא קדמיא
דנפלו קדמוי או דילמא דילא ישתכח לי בזמנא תיניינא ויתחלל בי שום
שמיא בגין כדין הוה פתגם נבואה מן קדם יי על אברם צדיקא למימר לא
תידחל אברם אף על גב דאנון מתכנשין ואתיין עלך ליגיונין סגיין מימרי
פרס תריס לך בעלמא הדין ומגין עלך כל יומיא לעלמא דאתי ואף על גב
דמסרית בעלי דבבך קדמך בעלמא הדין אגר עובדך טביא מתקנין לך
קדמוי לעלמא דאתי ׃ ואמר אברם בבעו קדמך רחמין יי אלהים סגין
בירכן יהבת לי וסגין אית קדמך למתן ברם מה הנייה אית לי דאנא אזיל מגו
עלמא דלא בנין ואליעזר בר ביתי דעל ידוי אתעביד לי ניסין בדמשק והוא
סבר בגרמיה למירת יתי ׃ ואמר ליה אנא יי דאפיקית יתך מאתון נוריהון
מאור דכשדאי ׃ ותור וגוזל ושפנין ובר יון ׃ ויקח לו את וקריב
קדמוי ית כל אילין ופסג יתהון לפסגין ושווי גבר פסגיה לקדמות חבריה
וית עופא לא פסג ׃ וירד וכד נחת טייסא לא הוה קרב לפסגיא והדין
הוא טייסא דין הוא עופא מסאבא והדין הוא עופא מסאבא אילין אינון
מלכוותא דארעא ויהי כד יהוון עייצין עיצין בישן על בני ישראל זכותיה ד
דאברהם צדיקא מבטלא יתהון ׃ ויהי השמש והות שימשא אזלא
למטמעא ושנא עמיקא כסימא נפלת על אברם והא אברם חזי ארבעתי
מלכוותא דעתידין למיקם למשעבדא בבנוי אימה חשכה גדולה נפלת עליו
אימה דהא היא בבל חשכה דהא היא מדי גדולת דהא היא יון נפלת דהא
היא אדום היא מלכותא רביעתא דעתידא למפלא ולא תהוי לה תקומה
לעלמי עלמין ׃ והא שמשא אזלא למטמעא וקבלא הוה והא אברם חזי עד
די ספסלין אסתדרו וכורסוון רמיו והא גהנם דאתעתד לרשיעי לעלם דאתי
כתנורא מקפן שביבין דנור ושלהבין דאשא דבגווה נפלו רשיעי על דמרדו
באוריתא בחייהון וצדיקיא דנטרו יתה מן עקתא ישתזבון כל כדין יתחזי
לאברם כד הוה עבר ביני פסגיא האילין ׃ הקדמני וית כל בני מדינחא ׃
ותאמר שרי ואמרת שרי לאברם דיני ועולבני מסרין בידך שבקית ארעי
ובית תולדותי וביתיה דאבא ואתית לי עמך בהימנות שמיא עייליית עמך
קדם מלכיא קדם פרעה מלכא דמצרים וקדם אבימלך מלכא דפלשתאי
ואמרית עלך אחי הוא מן בגלל דלא יקטלון יתך וכדון חמית דלא הויינא
מעברא נסיבית הגר מצרית אמתי ויהבית יתה לך לאנתו ואמרית היא תליד
ואנא אירבי מנה דילמא דאתבני לחוד מינה וחמת ארום עברת ובזית ודלת
יקרי באפה וכדון יתגלי יי וידון ביני ובינך ויתמלי רחמין עלינו עלך ויפרוש
שלמיה ביני לבינך ויתמלי עלמא מיני ומינך ולא נצרוך לבנה דהגר מצרית
אמהתא דהיא מן בניהון דעממיא דזרקו יתך לאתון נוריהון דכשדאין ׃
שור חלוצה ׃ ותקרא ואודיית הגר וצליית בשם מימריה דיי דאתגלי
עלה אמרה בריך את הוא אלהא קיים כל עלמיא די חמית בצערי ארום א
אמרת הא לחוד עלי אתגליתא היך בתר דאתגליתא על שרי ריבונתי ׃
ואיתרכין אברם על אפוי ותמה ׃

פ פ פ

והנה תלתא מלאכיא אשתלחו לות אבונן אברהם ותלתהון
אשתלחין לתלת מילין ארום לית איפשר לחד מן מלאכי מרומא דישתלח
בידיה יתיר מן מילא חדא מלאכא קדמאה אשתלח לבשרא לאבונן אברהם
דהא שרה ילדה ליצחק מלאכא תיניינא אשתלח לשזבא ית לוט מגו הפיכת
מלאכא תליתאה אישתלח למהפך לסדום ועמרה אדמה וצבוים בגין כן הוה
פתגם נבואה מן קדם יי לות אברהם צדיקא ואתגלי עילויה מימרא דיי
במישרי חזוא והוא הוה יתיב בתרע משכנא מתחמם מן גזירותיה לתוקפ
דיומא ׃ ויאמר שוב ואמר מחזור אחזור לוותך כעידן הדין דאתון

קיימין והא בר דכר לשרה אתתך ושרה שמעת לתרע משכנא הות שמעת
וישמעאל הוה קאים מן בתרה ׃ ותצחק שרה בלבה למימר בתר דסבית
איפשר דאחזור ליומי טליותי למהוי לי עידוי ואברהם סיב ׃ וישקפו
ואדיקו ׃ ויאמר ה׳ המכסה ויי במימריה אמר המכסי אנא מאברהם
רחמי ית מה דאנא עביד הואיל וכרכא דסדום בגו מתנתא די יהבית ליה
דינא הוא דלא נפיך יתה עד זמן דאודע יתיה ׃ ארדה אתגלי כען
ואחמי הא כקבלתהון דעמא דסדום ועמרה סלקת קדמוי כליה עבדו גמיר
אינון חייבין מרמין אינון בנפשתהון דילמא לית עובדיהון בישיא גלן קדמוי
ואין בעו למעבד תתובא הא אינון יהבין קדמוי כדלא ידעתינון ׃ ולוט יתיב
בפילי דסדום וחמא יתהון ורהט ושאיל בשלמהון וסגיד על אפוי על ארעא ׃
ורחצו ואסחו ריגליכון וסחון בצפרא ותיזלון למשכניכון בשלם ואמרו
לא ארום בפלטוות קרתא נבית ׃ ויאכלו והוו מתחמין היך אכלין
והיך שתיין ׃ אל נא אחי ואמר להון לוט אמתינו הכא קליל זעיר עד
דנבעי רחמין מן קדם יי ׃ אשר לא ידעו דלא חכמו תשמיש לגבר ׃
בסנורים בחרבריה ׃ וכמו השחר ובאישון למיסק עמודא שחרא ׃
ויאמר לוט אליהם אמתינו הכא קליל זעיר עד דנבעי רחמין קדם יי ׃
ויי ומימריה דיי הוה מחית על עמא דסדום ועמרה מיטרין דרעווא דילמא
דיעברון תתובא מן עובדיהון בישיא וכיון דחמיין מטרא דרעווא הוו אמרין
דילמא דלית עובדינן בישיא גלן קדמי חזר למהוי מחית עליהון גופריתא
ואישתא מן קדם יי מן שמיא ׃ ותבט על דהוות אתתיה דלוט מן בני
בניהון עמא דסדום אסתכלת מן בתרה למיחמי מה הוי בסוף ביתיה דאבוי
והא היא קיימא עמוד דמלח עד זמן דייתי תחייה דיחון מתיא ׃ ואיש
וגבר לית בארעא למיזדמנא לוותן כנימוס כל ארעא ׃ מלך גרר מלכא
דערד ׃ ולשרה אמר הא יהבית אלף סלעין דכסף לאחוך הא כספא ההוא
יהיב ליך מתנה חלף דאתכסית מן עינוי דאברהם בעליך ליל חד ומן כל מה
דהוה עימי דעל כולה איתוכחת הא אילו יהבית כל מה דהוה לי לירת אנא
כמיסת ואתווכחן מיליא ידע אברהם צדיקא דילא חכמית יתיך ׃ כי עצר
מישרוד טרד ׃ ויעש ועבד יי ניסין לשרה היך דמליל ׃ מי מלל
ואמרת מה הות בישרא דבשר לריבוני לאברהם מן שירויה ואמר עתידה
היא למינקה ארי ילידית בר לסיבתוהי ׃ ותרא וחמת שרה ית בר הגר
מצריתא דילידת לאברהם עבד עובדין בישין דלא כשרין לאתעבדא מגחך
בפולחנא נוכראה ׃ ויכלו המים ושלימו מיא מן קרנת וסלקת ירת
טליא ׃ ויטע ונציב אברהם פרדס בבאר שבע ואתקין בגויה מאכל ומשקה
לתחומיא והוו אכלין ושתיין והוו בעיין למיתן ליה טימי די אכלו ושתו ולא
צבי למיקבלה מנהון והוה אמר להון אבונן אברהם מן מה דאמר והוות
עלמא במימריה צלון קדם אבוכון דבשמיא דמן דיליה אכלתון ושתיתון ולא
הוו זעין מן אתריהון עד זמן דהיה מגייר יתהון ומליף יתהון אורחא דעלמא
ואודי וצלי תמן אברהם בשם מימרא דיי אלהא דעלמא ׃ ויהי והוה
בתר פתגמא האילין ויי מהנסי ית אברהם בנסיונא עסיראה ואמר ליה
אברהם ואמר הא אנא ׃ המוריה לטור מוריה ׃ ואמר אברהם ממריה
דיי הזדמן לי אימרא ואין לא את הוא לעלתא ברי והליכו תרויהון כחדא בלב
שפי ׃ וישלח ופשט אברהם ית ידיה ונסיב ית סכינא למכוס ית יצחק
בריה עני יצחק ואמר לאברהם אבוי אבא כפות ידי יאות דלא בשעת צערי
אפרכס ואערבבה יתך וישתכח קורבנך פסיל ואדחי לגובא דחבלא לעלמא
דאתי עינוי דאברהם הוו משוטטין בעינוי דיצחק ועינוי דיצחק הוו משוטטין
במלאכי מרומא יצחק הוה חמי יתהון אברהם לא חמי יתהון ביה בשעתא
נפקו מלאכי מרומא ואמרין אילין לאילין אתון חמון תרין צדיקין יחידאין
בגו עלמא חד נכס וחד מתנכס דנכס לא מעכב ודמתנכס פשט צווריה ׃
ויאמר הנני ואמר אברהם עני אברהם בלשן בית קודשא ואמר הנני ׃
ויקרא ופלח וצלי אברהם בשם מימריה דיי ואמר את הוא יי דחמי ולא
מתחמי בבעו רחמין מן קדמך יי כולא גלי וידיע קדמך דלא הוה בליבי פלגו
בזמנא דאמרת לי למקרבא ית יצחק ברי ולמעבד יתיה עפר וקטם קדמך
אלא מן יד אקדמית בצפרא ועבדית ית מימרך בחדווא וקיימית מימרך
וכדון בבעו רחמין מן קדמך יי אלהים כד יהוון בנוי דיצחק עלין לשעת

אננקי תהוי מדבר להון עקידתיה דיצחק אבוהון ושרי ושביק לחוביהון ופרוק יתהון מן כל אננקי דעתידין דייא למיקם מן בתריה למהוי אמרין בטור בית מקדשיה דיי קריב אברהם ית יצחק בריה ובטורא הדין הוא בית מקדשא אתגלית עלוי יקר שכינתא דיי : ופילגשו ופלקתיה ושמה :

פ פ פ

ותמת ומיתת שרה בקיריתהון דגובריא : ארבע מאה סלעין דכסף עברין לכל פתור ומתקבלין בכל פרקמטיא : ואמר אברהם לעבדיה סריטא דהוה שליט בכל מה דידיה שוי כען ידך תחות ירך קיימי : וכל טוב וכל שפר אפותיקי דריבוניה בידיה וקם ואזל לארם דעל פרת נהרים : ותפר וזרזת ואחתת סורכיה לגו שקיא ומלת ואשקת לכל גמלוהי : ויצחק הוה אתי מן בית מדרשא דשם רבא לבארא דאתגלית עלוהי שכינתי דיי והוא הוה שרי בארעא דרומא : ותקח הצעיף ונסיבת רדידה ואתצמצמת ביה : ושמה קטורה והיא הות הגר דהות אסירא ליה מן שירויה : אשורם תגרין ואומנין ורישי אומין : בחצריהם בכפרניהון ובקסטרוותהון תרי עסר רברבין לאומיהון : וישכנו ושרון מן הינדקיא עד חלוצה דאית כל קבל מצרים מעלך אתורייה קדם כל אחוהי שרא :

פ פ פ

ואלה ואילין ייחוס תולדות : ויתרצצו ואדחקו בנייה במעיה ואמרת אין כדין היא צעריהון דילדתא למה כען לי חיין למהוי לי בנין ואזלת למתבוע רחמין מן קדם יי בבית מדרשוי דשם רבא : ויצא ונפק קדמיא סמקריי כוליה כבלן דסער וקרון : ויקם וילך וקם ואזל ובזי עשו ית בכורותא ואפס חולקה בעלמא דאתי וכפר בתחיית מתיא : וישקף ואדיק : ואמר אבימלך מה היא דא דעבדת לן הא כזעיר זעיר אילו שימש חד מן טליא עם אתתך והוית מיתית עלנא חובא רבא : ותהיין והויין סרהבנין ואפחת רוח פולחן בפולחנא נוכרייה ולא הוו מקבלן אולפן לא מן יצחק ולא מן רבקא : והידים ממוש ידוי ממוש ידוי דעשו : כריח השדה כריח קטורת בוסמין טבין דעתידין למקרבא בטור בית מוקדשא דברך יתיה חי קיים : יעבדוך יפלחון קדמך אומיא כל בנוי דעשו וישתעבדן לך כל מלכיא כל בנוי דישמעאל הוי רב ושליט על בני קטורה יהון מקדמין ושאלין בשלמך כל בנוי דלבן אחוה דאמך מאן דלייט יתך יעקב ברי יהוי לייט כבלעם בן בעור ומאן דמברך יתך יהוי בריך כמשה נביא ספרהון דישראל : ועל חרבך ועל מני זיינך תיחי וקדם אחוך תהוי משתעבד ויהוי כד יהוון בנוי דיעקב לעיין באוריתא ונטרין פקודייא יהוון משויין ניר שעבודא על צוורך וכד ימנעון גרמיהון בנוי דיעקב דלא למלעי באוריתא ולא למטר פקודייא הא בכין תהוי פריק ניר שעבודהון מעילוי צוורך : עד שוב עד זמן דתחזור כולתיה דאחוך מינך :

פ פ פ

ויצא חמשא ניסין אתעבידו לאבונן יעקב בזמנא דנפק מבאר שבע למיזל לחרן : ניסא קדמאה איתקצרו ליה שעוי ריומא וטמעת ליה שמשא דלא באשונה מן בגלל דהוה דבוריה מתחמדא למללא עימיה : ניסא תניינא כיון דנטל אבונן יעקב ריגלוי מבאר שבע קפצת ארעא קדמוי ואשתכח יתיב בחרן : ניסא תליתאה אבניא דנסב יעקב אבונן ברמשא ושוי יתהון תחות יסודי רישיה וכיון דקם בצפרא ואשכח דכולהון לאבן חדא והיא אבנא דאקים קיימא קמא ואריק משח על רישה : ניסא רביעאה דהוון כל רעיא מתכנשין עלה דאבנא לגללא יתה מעילוי פומא דבירא ולא הוו יכלין וכיון דאתא אבונן יעקב וארים יתה בחדא ידיה ואשקי ית ענא דלבן אחוי דאמוי : ניסא חמישאה מן דארים אבונן יעקב ית אבנא מעילוי פומא דבירא ספת בירא והות טייפא עסרין שנין כל יומין דהוה אבונן יעקב יתיב בחרן : אילין חמשא ניסיא איתעבידו לאבונן יעקב בזמנא דנפק מבאר שבע למיזל לחרן : ויחלם וחלם והא סולמא קביע בארעא ורישיה מטי עד צית שמיא והא מלאכיא דילוון יתיה מבייתיה דאבוי סליקו למבשרא למלאכי מרומא למימר אתון חמון ליעקב גברא חסידא דאיקונין דידיה בכורסי דיקרא דהויתון מתחמדין למיחמי יתיה והא מלאכין קדישין מן קדם יי סלקין ונחתין ומסתכלין ביה : לא עת לא אישון למכנשא : ועיני דלאה הוון רכיכן על דהות בכיה ומצלא דלא תיסוק במזליה דעשו ורחל הות יאיא בריוא ושפירא בחזוא : ויאסף וכנש לבן ית כל עמא דאתרא ועבר שירו לבן ואמר להון הא שבע שנין אית ליה לגברא צדיקא הדין מן דאתא לוותן שקוותן לא חסרו ומבועיבן סגין וכדון אתון הבו לי עיצה דנכבוש יתיה גבן עוד שבע שנין ויהבו לי עיצה דרמיו למסבה ליה ללאה חלף רחל : מלא אשלים שבעתי יומי משתותה דלאה ואיתן : בגד ואמר לאה אתא גדא טבא דעתיד למיגדע משתוייהון דאומיא וקרת לכן ישכב בשכועה יהדמן לוותיך : ויזכר ארבעה מפתחין דאינון מסרין ביד ריבון כל עלמא יי ולא מסר יתהון לא למלאך ולא לשרף מפתח מיטרא מפתח פרנסה מפתח קבריא מפתח עקרתא : מפתח מיטרא דכן כתבא מפרש יפתח יי לך את אוצרו הטוב וגו' : מפתח פרנסה דכן כתבא מפרש פותח את ידיך וגו' : מפתח קבריא דכן כתבא מפרש בפתחי את קברותיכם וגו' : מפתח עקרתא דכן כתבא מפרש ויזכר אלהים את רחל וגו' : ואידכר מימרא דיי ברחמוי טביא ית רחל ושמיע מימרא דיי בקל צלותה ואמר במימריה למיתן לה בנין : נחשתי אטיידית : כל שה כל אימר קרוח ונמור וכל אימר לחוש באימריא וקרוח ונמור בעיזיא : ברהטים במרכיותא : והחליף ופרג : ויצל ורוקן מימרא דיי : ויאמר הנני ענא יעקב בלשן קודשא ואמר הנני : הלא נוכראין איתחשבינן ליה ארי זבנתנן והא בעי למיהב לחוד כתובתן : רכשו סגוליה : ויגד ללבן והוה כד אתכנישו רעיא בעיין למישתי ענא ולא הוו יכלין ואמתינו תרין ותלתא יומין דילמא תטיף בירא ולא טפת ובכן אתנו ללבן ביומא תליתאה ארום ערק יעקב : יש לאל אית לי חיל ואוכלוסין : טרפה קטילת לא אייתיה לוותך כל חדא מנהון דהות ערקא מן מוניגא אנא הוינא משלים מן ידיי הוות תבעיתה ומן דהוו גנביא גנבין ביממא וחיות ברא מתאכלא בליליא אנא הוינא משלים יתה : ואמר יעקב כד חמא יתהון דילמא משירין מזלבן אחוי דאימא אינון אתיין קדמי למסדר לקובלי סידרי קרב למיקטל יתי או דילמא משירין דמלאכין קדישין מן קדם יי אינון ואתיין לשיזבא יתי מן ידיהון בגין כדין קרא שמיה דאתרא ההוא מחנים :

פ פ פ

וישלח וארבע מאה גוברין פולמרכין עימיה : ועירים ולוודין דקין עסרא : ותקע וקהת כף ירכיה דיעקב בשדרותיה עימיה : ויאמר שלחני ואמר שלח יתי ארום סליק עמוד שחרא והא מטת שעתהון דמלאכיא למשבחא ואמר לא אשלח יתך אלא הן ברכת יתי : וירץ ורהט עשו לקדמותיה וחבק יתיה ואתרכן על צווריה ונשיק יתיה עשו הוה בכי על דקהן שינוי ויעקב הוה בכי על שעשיעת צווריה : כי הילדים ארום טליא חטיין : קשיטה מרגליין : מוהר פורן וכתובתא : הכזונה עניין תרין בנוי דיעקב כחדא ואמרין לישראל אבוהון לא יאי הוא דיהוי מתאמר בכנישתהון דישראל ובבית מדרשיהון ערלין סאיבו בתולא ופלחי צלמין ברתיה דיעקב ברם יאי הוא דיהוי מתאמר בכנשתהון דישראל ובבית מדרשיהון ערלין אתקטלו על עסק בתולה ופלחי צלמין על דסאיבו לדינה בת יעקב דלא יהוי שכם בר חמור מתגאי בלביה ואמר כאיתא דלית לה אנש עולבנה כין יתעביד לדינה בת יעקב ואמרין כאיתא זני ונפקת ברא מחשב ית אחתן : ותמת דבורה ומיתת דבורה מרבייתה דרבקה ואתקברת מלרע לביתאל תחות בלוטה וקרא שמיה בלוט בכותא :

ויירא אלהא דעלמא יהא שמיה מברך לעלמי עלמיא אליפת יתן פיקודין יאין וקיימין שפירין אליפת יתן ברכת חתנא מן אדם וזוגיה דכן כתב מפרש ובריך יתהון מימריה דיי ואמר להון מימריה דיי תקופו וסגון ומלון ית ארעא וכבושו יתה : אליפת יתן למבקרא ית בישיא מן אבונן אברהם צדיקא כד אתגלית עלוי במישרי חזוא ופקידית יתיה למגזר עורלתיה ויתיב ליה בתרע משכניה כמחום יומא דכן כתבא מפרש ואמר ואתגלי עלוי מימריה דיי במישרי חזוא : ועוד אליפת לן למברכא ית אביליא מן אבונן יעקב צדיקא כד אתגלית עלוי במייתיה מן פדן דארם כד ארעית לדבורה מרבייתה דרבקה אמיה אורחא דעלמא ומיתת עלוי רחל באורחא ויתיב ליה יעקב אבונן צווח ומיליל לה ומספד ובכי : ואת ריבון כל עלמא יי

במכילת רחמיך טביא את גליתא עלוי ונחומת יתיה וברכת אבהתיא ברכת יתיה על אמיה בגין כדין כתבא מפרש ואמר ואתגלי מימריה דיי על יעקב זמן תיניינות במיתיה מפדן ארם ובריך יתיה : ויהי עוד והוה אשון כרוב ארעא למיעל לאפרת וילידת רחל ואתקשיאת במילדה : ואבוו קרא ואבוי הוה קרי ליה בלשן בית קודשא בנימן : וימלך תחתיו הדר ומלך מן בתריה הדר ושמה דקרתיה פעו ושום דאתתיה מהיטבאל ברת מטרד כרתא דמצרף דהבא גברא דהוה לעי במטרדה כל יומי חייוהי מן בתר דאכל ושבע חזר ואמר מה הוא דהבא ומה הוא כספא :

פ פ פ

וישב כתנת פסים פרגוד מצוייר : מאלמים מפרכין פירוכין : אורחת סיעא דסרקיין : ויכידה וחכם יתה ואמר פרגוד דברי הוא לא חיות ברא אכלת יתיה ולא מיתקטל ברי יוסף ברם חמי אנא ברוח בית קודשא היך איתא בישא קיימא לקובליה : לפוטיפר שליטא דפרעה רב ספוקלטריא : בכזיב והות דפסקא : כי כסתה ארום צמצמת אפהא : צעיפה רדידה : היא מוצאת תמר נפקת למתוקדא בנורא ובעת תלתא סהדי ולא אשכחת יתהון תלת עיינה למרומא ואמרת בבעו ברחמי מן קדמך יי את הוא יי אלהים דעני לעייקיא בשעת עקתהון עני יתי בהדא שעתא דהיא שעת אננקי ואנא מקיימא לך תלתא צדיקין בביקעת דורא חנניה מישאל ועזריה בה בשעתא שמע מימריה דיי קל צלותה ואמר למיכאל חות והב יתהון להנהרין עיניה כד הוה חמת יתהון נסיבת יתהון וטלקת יתהון קדם ריגלוי דדיינא ואמרת להון גברא דאילין דידיה מיניה אנא מעברא אף על גב דיקידה לית אנא מפרסמא ליה ברם רחיצא אנא ברבון כל עלמיא יי דהוא סהיד ביני וביניה דיהב בליביה דגבר דאילין דידיה דיחכום מן עזקתיה ושושיפא וחוטרא האילין : ויכר יהודה וחכם יהודה תלתא סהדוי וקם על רגלוי ואמר בבעו מנכון אחי ואינשי בייתיה דאבא קבילו מיני במכילא דאינש מכיל בה מתכיל ליה בין מכילא טבא בין מכילא בישא וטובוי דכל אינש דמגלי עובדוי על דנסבית פרגודא דיוסף אחי ואצבעית יתה באודמא דצפירא וקריבית יתה קדם ריגלוי דאבא ואמר ליה חכים כען הפרגוד דברך היא דא אי לא מכילא לקביל מכילא סדרין לקביל סדרין טב לי בהית בעלמא הדין ולא בהית לעלמא דאתי טב לי יקר באישא טפיא ולית אנא יקיד באישא אכלא אישא זכיא היא תמר כלתי בדינא מיני היא מעברא חס לה לתמר כלתי לית היא מעברא בנין דזנו בגין כדין לא אסבית יתה לשלה ברי ברת קלא נפקת מן שמיא ואמרת תריכון זכיין ברנא מן קדם יי הות פתגמא לא אוסף טוב למיחכום יתה :

ויפקדהו ומני יתיה אפיטרופוס : ויהי כהרימי והוה כד ארעימית קלי : בבית הסהר בבית חבושה : ואמר ליה יוסף דין הוא פתרוניה דחילמא תלתא שרביטיא אינון תלתא אבהתי עלמא אברהם יצחק ויעקב דמן בני בניהון עתידין למישתעבדא בארעא דמצרים ועתידין למתפרקא על ידי תלתא פרנסין מהימנין ואינון מתילין בסגולייא ודי אמרת נסיבית ית עינביא ועצרית יתהון בכסא דפרעה ויהבית ית כסא לגו כף ידוי דפרעה הוא כסא דפורענותא דפרעה עתיד למשתי בעיקבא : ואת רב מזוגיא לא מובדין אגרך די חלמתא חילמא טבא הדין ברם פתרוניה דחלמא לא הוה יוסף אמר ליה ומן בתר דן פתר ליה יוסף היך מה דהוה שפר באפוי ואמר ליה יוסף תלתא שרביטיא תלתא יומין אינון : סלי והא תלתא סלין דריפתא קקבטון על רישי : ואמר ליה תלת סליא אינון תלתא שיעבודיא תקיפיא דעתידין מטרעא לבית ישראל בארעא דמצרים בטיניא ובליבניא ובכל פולחנא דאפי ברא עתיד פרעה מלכא דמצרים למהוי גזר גזירין בישן על ישראל ורמי בניהון בנהרא ברם פרעה יובד וחילותי ישתיצון ובני ישראל יפקון פריקין בריש גלי : ואת רב נחתומא תקביל פורענו די חלימית חילמא בישא הדין ופתרוניה דחילמא לא הוה יוסף ידיע ליה ומן בתר כן פתר ליה יוסף היך מה שפר באפוי ואמר ליה יוסף דין הוא פ פתרוניה דחלמא תלת סליא תלתא יומין אינון : ולא זכר שבק יוסף חסדא דלעיל וחסדא דלרע וחסדא דלווי יתיה מבייתיה דאבוי ואתרחץ ברב מזוגיא בבשר עבוד ובשר טעם כסא דמותא ולא אידכר כתבא דכתיב ומפרש ליט יהוי גברא די יתרחיץ בבשרא וישוי בשרא רוחצוהי : וברין יהוי גברא די יתרחיץ בשם מימריה דיי ויהי מימריה דיי רוחצניה : מן בגין כן לא אידכר רב מזוגיא ית יוסף ואנשי יתיה עד זמן דמטא קיציה למתפרקא :

פ פ פ

מקץ ותרעינה והואה רעיין בגו גומיא : יעשה יעביד פרעה וימני יתיה אפיטרופוס על ארעא ויפליג חד מן חמשא בארעא דמצרים בשבעתי שני שבענה : ויקראו והוו מקלסין קדמוי ואמרין יחי אבוי דמלכא דרב בחוכמא ורכיך בשניא : והם והינון לא הוון ידעין ארום הוה שמיע יוסף בלשן בית קודשא ארום היך כמתורגמן הוה מנשה קאים ביניהון : ואמר להון יעקב אבוהון יתי תכלתון יוסף מן שעתא דשלחית יתיה לוותכון לית אנא ידע מה הוה בסופיה וירדת בנימן אתון בעיין למיסב ועלי הינון למוקמא תרי עסר שבטין : וחטאתי נהוי מרחקמן משאל בשלמא דאבא כל יומיא : משנה בכיפלא : אסון סקול : שכלתי ואנא היך מה די לא תכלית על יוסף ברי כן לא אוסיף למתכלא לא על שמעון ולא על בנימין : החרדה לקיטונה : וירחץ ושזגי : נחש ינחש והוא מטיירא מטייר ביה : ויחפש ופשפש :

פ פ פ

ויגש וקריב לוותיה יהודה ואמר בבעו מינך ריבוני ימליל כען עבדך פתגם במשמעיה דריבוני ולא יתקף רוגזך בעבדך הלא מן זימנא קדמיא דנחתנן לוותך למצרים הויתא אמר לן מן קדם יי אנא דחיל וכדו חזרו דינך למהוי מדמיין לדינוי דפרעה רבן דאת ייפי ביה ארום יקיר אנא כוותך ואבא יקיר כוות פרעה רבך דאת יימי ביה הלא אנא משתבע בחיי רישיה דאבא וחיית אנא משקר דאין שליף אנא חרבי מן גו תיקא לית אנא מחזיר יתה לתיקא עד זמן דנימלי כל ארעא דמצרים קטולין לית אנא מחזיר יתה לתיקא עד זמן דנעביד כל ארעא דמצרים צדו מן דייור מינך קדמוי אנא משרי ומפרעה רבך אנא מתחיל על מנת מיעבר על כורחיה דאבא או דילמא דלא אשתמע לך ולא אתני לך מה דעבדו תרין אחוי שמעון ולוי דעלו לכרכא דשכם דהוה יתיב בשלוה וקטלו כל דכורה לפתגם דחרב על ידי דסאיבו לדינה אחתהון דלא הויא מתמניא בשבטיא ולא מקבלא חולקא ואחסנא עמן בפלוג ארעא על חד כמה וכמה דבנימין אחונן מתמני עמן בשבטיא ומקבל חולק ואחסנא עמן בפלוג ארעא ואנא דתלי קשי מדידהון דערבית לטליא מן ידוי דאבא ואמרית ליה אין לא איתית יתיה לוותך ואקמית יתיה קדמך נהוי חטי לך ומרחק מן שאילת שלמך כל יומיא או דילמא דלא אשתמע לך ולא אתני לך ארום מלכין ושלטונין אנן כוותך בארעא דכנען : ארני שאל כד חמא יוסף חביבא ויקרא דסליקת גבורתיה דיהודה אחוי ונפקין שערתיה דלביה ובזעו לבושיה ביה בשעתא רמז יוסף למנשה בוכריה ורפס במסאניה ורעדת כל פלטין דיוסף ביה בשעתא אמר יהודה אילולי דהוה עלע מן בית אבא לא הוה כשר למתעבדא כן בכדין שרי יהודה מרכיך במילוי ואמר ריבוני שאיל ית עבדוי למימר האית לכון אב או אח : עיני מחוס עיני עלוי : ויפג לבו ואפליג ליביה : ואמר ישראל סגין טבן ונחמן סכיית למחמי והדא לא סכית דהא עד כדון יוסף בחיין ניזיל וניחמי יתיה עד לא נמות : להורות לפניו לאתקנה ליה אתר בית מישרוי לגושנא : רעמסס ופילוסים : ויתם וחסל : ואת העם וית עמא דהוון שרין במדינתא אעבר בקרייתא וית עמא דהוון שרין בקריית אעבר במדינתא דלא יהוון מונין לבנוי דיעקב ואמרין להון אכסני גלולאי :

פ פ פ

ויחי וישתחו : ושבח ישראל על ריש דרגושה : שכל פרגית ידוי ואנא הא יהבית לך חולק חד יתיר על אחך לבושיה דאדם קדמאה נסיב יתיה אברהם אבוי דאבא מן ידוי דנמרוד רשיעא ויהב יתיה ליצחק אבא ויצחק אבא יהב יתיה לעשו ואנא נסבית יתיה מן ידוי דעשו אחי לא בחרבי ולא בקשתי אילהין בזכותי ובעובדי טביא : ויקרא וקרא אבונן יעקב לבנוי ואמר להון אתכנשו ואתני לכון קיצא גניזא רזיא טמיריא ומתן אגריא דצדיקיא ופורענותהון דרשיעיא ושליותיה דעדן מה הוא כחדא אתכנשו תרי עסרתי שבטיא דיעקב ומקפין לדרגשא דדהבא דהוה אבונן יעקב רביע

בגוה בעיין די יתני להון קץ ברכתא ונחמתא מן די אתגלי ליה רזא אתכסי
מיניה מן די אפתח ליה תרעא איטרד מיניה חזר אבונן יעקב ובריך לבנוי
גבר כעובדוי טביא בריך יתהון : הקבצו מן דאתכנשו תרי עשרתי
שבטוי דיעקב ואקיפו דרגשא דדהבא דהוה אבונן יעקב רביע בגוה סברין
דהוא גלי להון סדרי ברכתא ונחמתא ואתכסי מיניה : ענה אבונן יעקב
ואמר להון אברהם אבוי דאבא קם מיניה פסול ישמעאל וכל בני קטורה
ויצחק אבא קם מיניה פסול עשו אחי ואנא דחיל דלא יהי ביניכון גבר לבי
פליג על אחוי למיזל למיפלח קדם טעוון אוחרניין ענין תרי עשרתי שבטוי
דיעקב כולהון כחדא ואמרין שמע מינן ישראל אבונן ייי אלהנא ייי חד
• עני יעקב אבונן ואמר • יהא שמיה רבא מברך לעלמי עלמין : ראובן בוכרי בס״א לית
את חיילי ושירוי צערי חמי הוה לך ראובן ברי למיסב תלתא חולקין יתיר על
אחך בכורותא כהונתא מלכותא ועל דחטיית ראובן ברי איתיהבת בכורותא
ליוסף ומלכותא ליהודה וכהונתא רבתא לשיבטא דלוי : פחז מדמי
אנא לך ברי ראובן לגנה זעירא דעלוי בגוה נחלין שטפין דלא יכלת לסובר
יתהון ואתרעת מן קדמיהון כן אתרעת ראובן ברי בעובדך טביא דחטיית
לא תוסיף למחטי ועל דחטיית ישתבקלך : שמעון ולוי אחין תלמין גיברין
מרי זיינא שנינה עברו קרב מן טליותהון בארעא בעלי דבביהון עבדו
בוצחני קרביהון : בסודם בעצתהון לא אתרעיית נפשי ובכנשתהון
לכרכא דשכם למחרבה יתיה לא חסו על יקרי ארום ברוגזהון קטילו מלכין
עם שלטונין וברעותהון זבינו יוסף אחיהון דמתיל לתורא : ארור אפם
ליט הוה כרכא דשכם דעלו לגוה שמעון ולוי למחרבה ברוגזהון ארום תקיף
הוה ובחמתהון ארום קשיא הות : אמר אבונן יעקב אין שרין הינון כחדא
לית אומא ומלכו יכלא למיקם מן קמיהון אפליג ית שבטא דשמעון סברין
מלפי אוריתא בכנשתא דיעקב ואיבדר ית שבטא דלוי בבתי מדרשיא דבני
ישראל : יהודה לך יודון כל אחך ועל שמך יתקרון כל יהודאי ידך
יתפרעון לך מבעלי דבבך יהוון מקדמין ושאלין בשלמך כל בנוי דאבוך :
גור מדמי אנא לך ברי יהודה לגור בר אריון מן קטלוי דיוסף ארית
הויתא משיזיב מן דינא דתמר ברי את הויתא זכאי נוח ושרי בגו קרבא היך
אריא והיך אריותא ולית אומא ומלכו דתיקום לקובלך : לא יסור לא
פסקן מלכין מדבית יהודה אף לא ספרין מלפי אוריתא מבני בנוי עד זמן
דייתי מלכא משיחא דדידיה היא מלכותא וליה עתידין דישתעבדון כל
מלכותא דארעא : אסרי מה יאי הוא מלכא משיחא דעתיד למיקם
מדבית יהודה אסר חרצוי ונפיק לקרבא לקביל סנאוי ומתקטלין מלכין עם
שילטונין מסמק נהריא מדם קטיליהון ומחוור גולמתיה מן תרב גבריהון
לבושוי מעגעגין באידמא והוא מדמי לדפוס עינבין : חכלילי מה יאין
אינון עינוי דמלכא משיחא למחמי מן חמרא זכיכא מלמחמי בהין גילוי עריות
ושפיכות דם זכי שינוי בקיין בהלכה ממיכל בהין חמסין וגזלין יסמקון
טורוי מן גופני ומעצרתי מן חמריה יחוורון גולמתיה מן סיגוי עיבור ועדרין
דען : יששכר שבטא תקיף ותחומיה יהוי ממצע ביני תרין תחומיא :
וירא וחזא בית מקדשא דאתקרי מנוחה ארום טב הוא וית ארעא ארום
שמינין אינון פירה וארכן כתפיה למלעי באוריתא והוון ליה כל אחוי מסקי
מיסין : יהי דן יהוי פרוקא דעתיד למיקם יתקף ויתגאה על כל מלכוות
והוא יהוי מדמי לחיויא דרביע באורחא ולחורמנא דכמין בפרשת אורחתא
דמחא לסוסא בעיקביה ומן אימתיה מיסתבר רכביה לאיתהפיך לאחוריה
והוא שמשון בר מנוח דאימתיה על בעלי דבבוי ודחלתיה על סנאוי ומקטיל
מלכין עם שלטונין : לישועתך אמר אבונן יעקב לא לפורקניה
דגדעון בר יואש סכיית נפשי דהיא שעה ולא לפורקניה דשמשון דהוא
פורקן עביר אלא לפורקנא דאמרת במימרך למיתי לעמך בני ישראל ליה
לפורקנך סכיית נפשי : גד מדבית גד יפקון משירין מזכסין זיינין
ואינון יעברון ית ישראל ית ירדנא ואינון יחסנון יתהון ית ארעא דכנען
ובתר כן יחזרון בשלם למשכניהון : מאשר טובוי דאשר מה שמינה
היא ארעא וארעיה תהוי מספיקא תפנוקי מלכיא דבני ישראל : נפתלי
עזגד דקליל למבשר בסורן טבן והוא בישר לאבונן יעקב מן שירויא דהוא
עד כדון יוסף בחיין והוא בחית למצרים בשעא זעירא ואייתי אוניתא דחקל

כפילה מן פלטין דיוסף וכשהוא פתח פומיה בכנישתא דיעקב לישניה חלי
כדובשא : בן פרת ברי דרביתא יוסף ברי דרביתא ותקיף ותתחמי
לך למיתקף מדמי אנא יוסף ברי לגופנא שתילא על מבועין דמיין דשלחת
שורשיה לתהומיא ופטית שיני כל כיפיא שלחת למרומי וכבשת כל אילני
בן כבשרת יוסף ברי בחוכמתך ית כל חרשיהון דמצראי וירת כל חכימיהון
דהוו בזימנא דארכיבו יתך בארתכא תיניינא דהוה לפרעה והוו מכריזין
קדמך ואמרין דין הוא אבוי דמלכא יחי ויתקיים אבא דמלכא דרב בחוכמת
וזעיר בשניא והוו בנתהון דמלכיא ובנתהון דשלטוניא מרקדן עלך על
בוויא ומציתין עלך מן חרכיא והוו מזרקן קדמך שירין עזקין קטלין מניכין
וכל מני דהב סברין דאת תלי עינך ומיסתכל בחדא מנהון חס לך יוסף
ברי דלא תלית עינך בחדא מנהון והוון בנתהון דמלכיא ובנתהון דשלטוני
אמרין אילין לאילין דין הוא גברא חסידא יוסף דלא הלך בתר חיזו עינוי
ולא בתר הירהור ליביה ארום חיזו עינוי והירהור ליביה מובדין בר נשיא
מגו עלמא בגין כדין יקום מינך תרין שיבטיא מנשה ואפרים ויקבלון חולק
ואחסנא עם אחיהון בפילוג ארעא : וימררהו אמרו לקובליה ולא
יכלו ליה כל חרשיהון דמצרים וכל חכימין אמרו בישתיה קדם ריבוניה א
אכלו קרצוהי קדם פרעה מלכא דמצרים מן בגלל למנחתא יתיה מן יקריה
אמרו עלוי לישן תליתאי בפלטרין דפרעה דהוה קשי עלוי היך גיריא :
ותשב ואשרי תוקפא רוחצניה בשני ירוי ודרעוי ובעא רחמין מן תקיפא
דאבוי דיעקב דמתחות ארע גבורתיה מרברין ואתיין שבטיא דישראל :
מאל בירכן תריין דינקת מנהון ומעיא דירבעת בהון : ברכת אביך
ברכתא דאבוך יתוספן עלך על ברכתא דבריכו יתך אבהתך אברהם ויצחק
מתולין לטוריא ומן ברכתא ארבעתי אמהתא דמתילין כגולמתא שרה רבקן
רחל ולאה ייתין כל ברכתא אילין ויתעבדון כליל דרכו על רישיה דיוסף
ולקדקדא דגברא דהוה רב ושליט בארעא דמצרים וזהיר ביקריהון דאחוי :
בנימין זאב מדמי ליה לדוב חטוף בתחומיה יתבני מקדשא ו
ובאחסנתיה תישרי איקר שכינתא דייי בצפרא יהוון כהניא מקרבין אימר
תמידא ומנחתיה ועם מטמעי שמשא יהוון כהניא מקרבין אימר תמידא
ומנחתיה וברמשא יהוון מפלגין קורבניא דבני ישראל : ויפל וארבע
יוסף בערס דשינדפין דמחפיא דהב ומקבעא מרגלין ומחוקא במאני בוצא
וארגונא תמן שפכין חמרין וריחנין טבין תמן סוקרין בוסמנין תמן קיימין
גוברין מן בנוי דעשו תמן קיימין שלטונין מן בנוי דישמעאל תמן קאים
אריה יהודה גבריהון דאחוי עני יהודה ואמר לאחוי איתו נבני לאבונן ארזא
רמא דרישוי מטי עד צית שמיא ברם שורשוי עד דרי עלמא דמניה קמו תרי
עשרתי שבטין דמיניה קמו כהניא בחצצרתהון וליואי בכינריהון ובכין
ארכין יוסף באפוי דאבוי ובכא עלוי ונשיק יתיה : ויצוו ופקידו
שבטיא ית בלהא אמתא דרחל למימר אבוך פקיד קדם עד לא יתכניש
למימר : ואמר להון יוסף לא תדחלון ארום חסלת בישא דעברתון לי
הלא קדם ייי אינון מחשבתהון דבני אנשא : וימת יוסף ובסימו
יתיה ושמוהי בגלוסקמא בארעא דמצרים :

פ פ פ ספר ואלה שמות

ויקם מלך וקם מלכא בשירוי על מצרים דלא חכים ית יוסף
ולא הליך בנימוסוי : ונלחם ויקטלון יתן ויסקון להון בשלם מן
ארעא : את פיתם ית טניס וית פלוסין : ואמר מלכא דמצרים
ליולדתא עיבריתא דשמה דחדא שפרה והיא הות יוכבד ושמה דתנייתא
פועה היא הות מרים : כי חיות ארום חיין אינון עד לא ייתי ילותהון
ילדתא אינון מצלן קדם אבוהון דבשמיא והוא עני יתהון ואינון ילדן :
ויהי ארום דחילן ילדתא מן קדם ייי וקניין להין שום טב בגו דריא ועבדו
להון בתים ביתא דליויא וביתא דכהונתא רבתא : וילך ואזל גברא
משבטא דלוי ונסבית יוכבד חביבתיה ליה לאיתא : בסוף ושויתיה
באפרה על גב נהרא : משיתהו דליתיה : ויפן ואסתכל
משה ברוח קודשא בתרין עולימיא וחזא והא לית גיור עתיד למיקום
מההוא מצריא וקטל ית מצריא וטמן יתיה בחלא : הסנה וחמא
והא סניא בעיר באשא וסניא מרטיב ולא יקיד : מדוע ואיחזי ית חזונא

רבא הדין מן בגלל מה סניא מרטיב ולא יקיד : של שלוף סנדלך :
אהיה ואמר מימריה דיי למשה דין דאמר לעלמא הוי והוי ועתיד
למימר ליה הוי והוי ואמר כדין תימר לבני ישראל אהיה שלחני אליכם :
משכנתה ממגורתה : השליכהו ואמר טלקיתיה לארעא :
וטלק יתיה לארעא : בזנבו ותתקוף בבית קוטנוי : הבא
אעיל כען ידך בחיבך ואעיל ידיה בחוביה : כי כבד פה ארום חגור
פום וקשי ממלל אנא : שלח כען ביד דין דחמי ליה למשתלחא :
הוא יהיה לך לפה הוא יהוי לך למתורגמן ואת תהוי ליה כתבע אולפן
מן קדם יי : ותקח וגזרת ית עורלתיה דיברה ואקריבת יתיה
קדם ריגלוי דמחבלא ואמרת חתנא בעא למיגזר וחמוי לא שבקיתיה וכדון
איכפר אידם גזרתיה הדא על חובוי דחתנא הדין : וירף וכד ארפי
מחבלא מיניה בכן שבחת צפורה ואמר מה חביב הוא דם גזירתא די ישזיב
לחתנא מן ידוי דמלאך מותא : ויקרו ועקרו

פ פ פ

וארא ואתגלי במימריה יי על אברהם על יצחק ועל יעקב באלהא
שמיא ושום מימרא דיי לא אודעית להון : מקצר מקפידות :
והשלך וטלק קדם פרעה : יצא המימה למתקוררה על מיא :
ובעצים ובסיקיא : האגמים ביציא : התפאר הב סימן :
ואתרחיק עלך עד אימת אצלי עלך : הסרים כרוון כרוון : הערב
ערבובא : מסתולל מיתקיף : אבעבעות שלבוקין :
והפשתה וכיתנא הות גבעולין ואתרת נצה :

פ פ פ בא

וימש ויהון ממשמשין בחשוכא : ואמר ליה פרעה זיל מעילוי
איזדהר בך דלא יתקוף רוגזי בך למימר הלא מליא קשייתא האילין דאת
אמר לי קדם צבי הוא פרעה לממות ולא ליהוי שמע למלך איזדהר דלא
יתקוף רוגזי בך ואמסור יתך בין ידיהון דעמא האילין דתבעו ית נפשך
למיקטול יתך : ואמר משה קושטא מלילתא מבשר אנא מן זמנא קדמיא
עד דאנא יהב במדין ארום מיתו כל גבריא דהוו תבעין ית נפשי למקטול לא
מן סוף דהוה לך רחמין דהוינא מצלי עלך ומחתא מתכליא כדם מחתא
עשרא היא לפרעה מן ברך בוכרך ואמר ליה משה יאות כדין קושטא מלילת
לא אוסיף עוד למיחמי סבר אפך : אל תאכלו מהנהב : חגורים
אסירין במצוותא דאורייתא : כי אמרו ארום אמרו מצראי אי שהיין
ישראל שעה חדא הא כל מצרים מיתין : משארתם מותר פסתיהון
קטירין בשושיפהון יהיבין על כתפיהון : וגם ערב לחוד ערבובין :
ליל נטיר ומזומן לפורקן הוא מן קדם יי באפקתהון דבני ישראל פריקין
מארעא דמצרים : כולהו שמרים הוא ארום ארבע לילין אינון כתיבין
בספר דכרניא : לילא קדמאה כד אתגלי מימרא דיי על עלמא למברא יתיה
הוה עלמא תהי ובהי וחשוכא פריס על אפי תהומא ומימרא דיי הוה נהיר
ומנהר וקרי יתיה לילא קדמיא : לילא תנינא כד אתגלי מימרא דיי על
אברהם ביני בתריא הוה אברהם בר מאה שנין ושרה הות ברת תשעין
שנין למקיימא מה דאמר כתבא אברהם בר מאה שנין איפשר ליה למולדא
ושרה ברת תשעין שנין איפשר לה דתוליד הלא בר תלתין ושבע שנין הוה
אבונן יצחק בזמן דאיתקרב על גבי מדבחא שמיא מכו ונחתו וחמא יצחק
ית שכלוליהון וכהיין עינוי מן מרומיא וקרי יתיה לילא תנינא : לילא
תליתאה כד אתגלי מימרא דיי על מצראי בפלגות ליליא הות ימינא מקטלא
בוכריהון דמצראי וימיניה משיזבא בוכריהון דישראל למקיימא מה דאמר
כתבא ברי בוכרי הינון ישראל וקרי יתיה לילא תליתאה : לילא רביעאה
כד ישלים עלמא קיציה למתפרקא חבלי רישעא ישתיצון וניירי פרזלא
יתברון משה יפוק מן גו מדברא ומלכא משיחא מן גו רומא דין ידבר בריש
ענא ודין ידבר בריש ענא ומימרא דיי מדבר בין תרויהון ואינון מהלכין כחדא
הוא ליל פסחא קדם יי נטיר ומזומן לכל בני ישראל לדריהון : תושב
תותבא דגבר ואגירא כד הוה בר עממין לא ייכול מיניה : מימים מן אילין
יומין לאילין ירחין : וערפתו ותקטלון יתיה :

פ פ פ

בשלח ויסב ודבר מימרא דיי ית עמא אורח מדברא ימא דסוף מזיינת
בעובדא טבא סליקו בני ישראל פריקין מארעא דמצרים : כי השבע
ארום משבע אשבע ית בני ישראל למימר מידכר ידכר יי יתכון במימריה
וברחמוי טביא : דאתי בסייפי מדברא : למיהוון מהלכין ביממא ובליליא :
לא ימיש לא הוה פסק : וישובו ויחזרון ויישרון קדם פומבקי חירתא
בין מגדול ובין ימא קדם טעות צפון כל קבלה תשרון : ואמר פרעה על
עסק עמא בני ישראל טעיין אינון במדברא טרד עליהון טעותא דפעור
נגרוי במדברא : ויגד ואתני למלכא : ובני ישראל נפקו פריקין :
קדם פומבקי דחירתא קדם טעותא דצפון : ויי ילחם ארבעה כיתין
איתעבידו בני ישראל כד הוו קיימין על ימא דסוף חדא אמרה ניפול בימא
וחדא אמרה נחזור למצרים וחדא אמרה נסדר לקובליהון קרבא וחדא
אמרה נלוולי לקובליהון ונערבב יתהון : כתא דהוה אמר ניפול לימא אמר
להון משה לא תדחלון אתעתדו וחמון ית פורקניה דיי די עביד לכון יומא
דין : כתא דהוה אמר נחזור למצרים אמר להון משה לא תדחלון ארום
היך כמא דחמיתון ית מצראי יומא דין לא תוספון למיחמי יתהון עוד עד
עלמא כשעבוד : כתא דהוה אמר נסדר לקובליהון סדרי קרבא אמר להון
משה לא תדחלון יי ביקר שכינתיה הוא דיעבד לכון ניצחני קרביכון : כתא
דהוה אמר נלוולי לקובליהון ונערבב יתהון אמר להון משה לא תדחלון
קוסו ושתוקו והבו יקרא ותושבחא ורוממו לאלהא : ואמר מימרא דיי
למשה עד אימת את קאים ומצלי קדמי שמיעא היא צלותך קדמי כדם
צלותהון דעמי קדם קדמת לדידך מליל עם בני ישר' ויטלון : ואת ארים ית
חוטרך וארכין ית ידך : ויהי הענן והוה ענגא פלגא נהור ופלגא חשוך
נהור מנהר על ישראל וחשוכא מחשך על מצרים ולא קריבו אילין לאילין
למסדרי קרבא כל ליליא : ויט וארכין : והוה בעירבוי צפרא ואדיק
מימרא דיי על משריתהון דמצרים ורמא עליהון נפטא ואשתא ואבני ברד
ושעמם ית משריתהון דמצרים : ויסר ופרקית גלגלי ריתוותהון והוון
מדברין להון גרירן מן בתריהון אורחהון דמזלותא מהוויין נגדן לגלגליא
חזרו גלגליא וירדוותא למיהויין נגדן למזלותא ורמיין על ימא עניין מצראי
ואמרין אילין לאילין ניערוק מן קדם עמא דבני ישראל ארום דין הוא מימרא
דיי דהוה עביד להון ניצחני קרביהון עד דהוון יהבין גבן במצרים :
בטה ארכין : ויט וארכין משה ית ידיה על ימא וחזר ימא לעירנוי צפר
לאתריה : אז בכן שבח משה ובני ישראל ית שבח שירתא הדא קדם יי
ואמרין למימר נודי ונשבח קדם יי דהוא רם על רמיא ומתגאי על גיותניא
וכל מן דמתגאה קדמוהי הוא במימריה מתפרע מיניה סוסון ורכביהון על
דאיתגאו ורדפו בתר עמא דבית ישראל רמא ושבע יתהון בימא דסוף :
עזי תוקפא ורוב תושבחא דחיל כל עלמא יי אמר במימרי והוה לן לפריק
מן תדיי אימהתא הוו ינקיא מרמזין באצבעתהון לאבהתהון ואמרין להון דין
הוא אבונן דהוה מיינקלן דבש מן כיפא ומשח יתן מן שמיר טינרא עניין בני
ישראל ואמר דין לדין דין הוא אלהן ונשבח יתיה אלהא דאבהתן ונרוממה
יתיה : יי איש מלחמה יי ביקר שכינתיה הוא דעביד לכון נצחני
קרביכון בכל דר ודר מודע גבורתיה לעמא בית ישראל יי שמו כי כשמיה כן
גבורתיה יהא שמיה משבח לעלמי עלמין : מרכבת רתיכוי דפרעה
וחיילותיה קשרת עליהון גידין בימא שפר עולימוי וגיברוי טמע בימא דסוף :
ימינך יי מה משבחא היא בחילא ימינך יי דרעעא ומרצצא שורי בעלי
דבביהון דעמך : אמר פרעה רשיעא סנאה ובעיל דבבא ארדוף בתר עמא
בני ישראל וארעי יתהון שרין על גיף ימא אשבי מנהון שביא רבא ואבזי
מנהון ביזא רבא אפליג מן נכסיא לעמי עבדי קרבא וכד תתמלי נפשי מנהון
מן בתר כן אשלוף חרבי ואשיצי יתהון ביד ימיני : נטית ימא וארעא
הוו מדיינין דין לקביל דין ימא הוה אמר לארעא קבילי בנייכי וארעא הוות
אמר לימא קביל קטילך לא ארעא הות בעיא למבלוע יתהון ולא ימא הוות
בעי למשמע יתהון ובמימ' מן קדמך ארכינת ית ידך ימינך בשבועה ואשבע
לארעא דלית את תבע יתהון מינה לעלמא דאתי בכין פתחת ארעא ית
פומה ובלעת יתהון : תפיל עליהון אימתא דמותא ותברא בתקוף אדרע
גבורתך ידמרון כאבניא עד דיעברון עמא האילין דפרקית ית מגתיה
דיובקא

דיובקא וית מנחתיה דוורדנא עד זמן יעברון עמא אילין די קנית לשמך :
תביאמו תעיל יתהון ותנציב יתהון בטור בית אחסנתך מרור בית שכינת
קודשך די זמינת לך יי בית מקדשא יי תרתין ידך שכללו יתיה : יי ימלוך
כיון דחמון בית ישראל ית נסיא ופליאן דעבד להון קודשא בריך הוא על גיף
ימא יהא שמיה רבא מברך לעלמי עלמין יהבו יקר ותושבחתא ורוממו
לאלההון עניין בני ישראל ואמרין אילין לאילין אתון ניתין כלילא בריש פרוקן
דהוא מעבר ולא מתעבר דהוא מחליף ולא מתחלף דהוא מלך מלכים בעלם
הדין ועוד דידיה הוא כלילא דמלכותא לעלמא דאתי ודידיה היא עד עלם
עלמיא : בתופיא הוון חיילין : מדבר שור אורחא דחלוצה : וילונו
ואידיינו עמא : ויצעק וצלי משה קדם יי וחוי ליה מימרא דייי אילן
דארדפני וקלק בגו מיא ואיתחליין מיא תמן חוי ליה מימרא דייי קיימין
וסידרי דינין ותמן נסי יתיה נסין בנסיונא עשיראה : רפאך ארום אנא
יי די במימרי מסי יתך : ויבאו ואתון לאילימה ותמן תרתי עסרי עיינין
דמיין כל קביל תרתי עסרי שבטיא דישראל ושבעין דיקלין כל קביל שבעין
סביא סנהדרין דישראל : ונחנו מה ואנן מה אנן חשיבין : כאפר
ככפורא : ונמס הוה שייח : כזרע גד כזרע דכוסבר חיור וטעמיה
כשיפוין בדבש : והיה והוה כד זקיף משה ידוי בצלו הוו בית ישראל
מיתגברין וכד הורת מנעידווי מלצלויי הוון בית עמלק מיתגברין ונפלין ב
בסידרי קרבא : וידוי דמשה הוו זקפן בצלו : ויאמר ואמר שבועה
נפקת מתחות כורסי יקרא דריבון כל עלמא יי מלכא קדמאה דעתיד למיתב
על כורסיהון דמלכותיה דבני ישראל הוא שאול בר קיש והוא יסדר סידרי
קרבא כל קביל דבי עמלק ויקטול יתהון ומה דמשתייר מנהון ישיצון יתהון
מרדכי ואסתר ויי במימריה אמר לשיצאה ית דכרניה דעמלק לדרי דרין :

פ פ פ

יתרו ומשה סליק למיתבע אולפן מן קדם יי וקדם ליה דיברא דייי מן
טורא למימר כדנן תימר לאינשי ביתיה דיעקב ותתני אולפן לכנישתהון דבני
ישראל : אתם אתון חמיתון ית מה דאפרעית מן מצראי וסבלית יתכון על
ענני קלילין היך על כנפי נשרין וקריבית יתכון לאולפן אורייתי : ועתה
וכדו אם משמע תשמעון בקל מימרי ותטרון ית קיימי ותהוון לשמי לעם
אותרן וחביבין היך סגולה מכל אומיא ארום לשמא דייי היא כל ארעא :
ואתון תהוון לשמי מלכין וכהנין ואומא קדישא אילין דיבריא די תמליל :
ויבא ואתא משה וקרא לחכימיא דישראל וסדר קדמיהון ית כל דיבריא
האילין דפקיד יתיה מימרא דייי : ויענו ועניין כל עמא כחדא בלבהון
שלימה ואמרו כל די מליל מימרא דייי נעביד וחזר משה ית פתגמי עמא בצלו
קדם יי : ויאמר ואמר מימרא דייי למשה הא מימרי מתגלי עלך בעביא
דעננא מן בגלל ישמעון עמא במללותי עמך ולחוד בך מילי נבואתך משה
עבדי יהימנון לעלם ותני משה ית פתגמי עמא בצלו קדם יי : לא תגע
לא תקרב ביה יד אנש ארום מתרגמא יתרגים או גירין דאשא יתקשטון ביה
אי בעיר אי גבר לא יחי במתקעא דשיפורא אינון יסקון לטורא : ואמר לעמא
הוו מזמנין לתלתא יומין לא תקרבון לתשמיש דערסא : וטורא דסיני עטר
כוליה מן קדם דאתגלי עלוי יקר שכינתא דייי בשלהבא דאשתא : ונפל
ויפל מנהון אוכלוסין סגין : ונחת משה מן טורא לעמא ואמר להון קריבו
וקבילו עשרתי דיבריא : וידבר ומליל מימרא דייי ית כל שבח דיבריא
האילין למימר : וכל העם רואים וכל עמא הוו חמין ית קליא וית לפידיא וית
קלא דשיפורא וית טורא עטר תננא וחמיין עמא וזעו וקמו להון מרחיק : מדבח
קביע בארעא תעבדון לשמי ותקרבון עלוי ית עלותכון וית נכסת קודשיכון
ית ענכון וית תוריכון בכל אתר דתדכרון ית שמי קדישא מימרי מתגלי עליכון
ומברך יתכון : ואם מדבח אבנין תעבדון לשמי לא תבני חציבין ארום פרזלא
חרבא מתעביד מניה אי עבדת פרזלא עלוי אפיסת יתיה : ולא ואתון
כהניא בנוי דאהרן דקיימין ומשמשין על גבי מדבחי לא תסגון בדרגין על
מדבחי דלא תתגלי עריתך עלוי :

פ פ פ

משפטים ואם אתא אוחרי יסב עלה מזונה תכשיטה מיעלה ומיפקה
לותה לא ימנע מינה : וכיזד ארום יתחשיב גבר על חבריה למקטול
יתיה בכמונא אפילו הוא כהנא רבא דקאי ומשמש קדמוי מן תמן תסבון יתיה
ותקטלון יתיה : ומקלל ודי מבזי : או באגרוף או במרתוקא ולא
ימות ויטלק לערס מרע : נקם ינקם מתנקמא ית נקם : אם טרף
אם ית קטלא יתקטיל יתי ליה מן איברוי סהיד קטילא לא ישלם : וכי יפתה
ארום ישרגג גבר בתולה דלא ארסת וישמש עמה מפרנה יפרן ליה לאתא :
אם כספא תוזפון לעמית מסכינא דעימכון לא תהוון ליה מרי חוב דחיק
לא תשוון עלוי לא שערין ולא רביא : לא תהיה עמי בני ישראל לא תהוין
אזלין בתר סגיא למבאש ברם אלהין למיטבא ולא יתמנע חד מנכון למלפא
זכו לחבריה בדינא ולא תימרון כליבכון בתר סגיא דינא סטי : ותחת רגליו
איפופדין דריגלוי כעובד לבן דספירינון ובחיזו שמיא כד הוון נקיין מן עננייא :

פ פ פ

תרומה זר זהב סביב כליל דדהב חזר ומקף : מסגרת גפוף טופת
חזר ומקף : וסרת ושיפועה : הקרשים לוחי : אדני חומרין
דכסף : בירכתים שיפועיא מן מערבא : וחמשה בריחים וחמשא נגרין
ללוחין סטרוי דמשכנא : וויהם ואנקלוותהון דדהב : סירתיו
ותעביד דודוותה למידרדה יתה ויעוי ומזרקוי ומשלייתא ומחתייתה לכל
מנוי תעביד נחשא : מכבר קנקל : קלעים ווילוון : פ פ פ

תצוה מגבלת שישלן : זרת פשך : ומלאת ותשלים עמיה
אשלימו דאבנא ארבע סדרין דאבן טבא סידרא קמייתא סמקתא וירקתא
וברקתא כתיב מפרש עליהון שם שיבטין תלתא ראובן שמעון ולוי : והטור
וסידרא תיניינא כדכדנא וסמפורינא ועין עיגלא כתב מפרש עליהון שם
שבטין תלתא יהודה יששכר וזבולן : השלישי וסדרא תליתאה זוזין
ובירזלין וזמרגדין כתב מפרש עליהון שם שבטין תלתא דן נפתלי וגד :
הרביעי וסידרא רביעאה כרום ימא בדולחא ומרגליתא כתב מפרש עליהון
שם שבטין תלתא אשר יוסף ובנימן משקעין דדהב יהוון באשלמותהון :
והיה ויהי פום רישיה במצעא סיפווא יהוי מקף לפומיה חזורה עובד
גרדי כפום סירא יהוי ליה דלא יתבזע : מכנסי אברקין דבוץ : ונתחת
וית דיכרא תפסג לפסגוי ותשזג בני גווה וריגלוי ותיתן על פסגוי ועל רישי :
חזה ניעא : פ פ פ

תשא ארום תקביל ית ריש חושבן סכומיהון דבני ישראל : ואת סב לך
רישי בוסמנין טבין מור בחיר תקל חמש מאוון דסלעין : נטף קטף
ושובלא סורייא וחלבנייא : ממלח ממזג : ראה חמי משה הא רביית
וקריית בשם טב בצלאל : וירא וחמא אהרן ית חור נכיס קדמוי ודחיל
ובנא מדבחא קדמוי וקרא אהרן ואמר חגא : ויקמו וקמו להון מגחכין
בפולחנא נוכראה : ברעה מבעשין : קול ענות קל מקלסין בפולחנא
נוכראה : וחמא משה ית עמא ארום פריעין אינון ארום פרעו כלילא דדהב
דהוה ברישהון דהוה שמא מפרשא חקיק עליהון מן טורא דחורב : ומשרתו
ושמשיה יהושע בר נון טלי זעיר לא פסק מגו משכנא : ויאמר אני
ואמר הא אנא מעבר כל מכילת טובי קדמך ואקרי בשם טב יי קדמך ואחוס
על מה דחמי ליה למיחס וארחם על מה דחמי ליה למתרחמא : וסכתי
ואטיל ית ידי : והסירותי ואעבר ית כיתי מלאכיא דקיימין ומשמשין קדמי
ואתחמיית דבירא דאיקר שכינתי לית אפשר לך למחמי : ויעבר ועברת יקר
שכינתיה דייי קדמוי וצלי משה ואמר יי יי אלהא רחמנא וחננא רחיק רגז
וקריב רחמין ומסגי למעבד חסד וקשוט : נצר נטר טיבו לאלפי דרין
שרי ושביק לחובין ולסירחנין ומזכיא לא מזכי יי ית חייביא ביום דינא רבא
ומדכר חובי אבהן רשיען על בנין מרודין על דר תליתאי ועל דר רביעאי :
וימהר וזריז משה ועקר על ארעא ואודי ושבח : והזנו ויטעיין :
כל פטר כל קדמוי פלחי ולדא תפרשון לשמי כל פטרכון דיכריא קדמוי
פלחי ולדא דתורא ודאימרא : ולא יראו עמי בית ישראל לית אתון
רשאין למחמי יי אלהכון ריקנין מן כל מצוה : בחדש בירחא : לא
תכסון על חמיע אידם ניכסת דפסחא לא יבית מן בסרא די תכסון בלילי
יומא טבא קדמאה דפסחא מן רמשא עד צפרא : ראשית שירוי ביכרת
עללתכון תיתון לבית מקדשא דייי אלהכון עמי בית ישראל לית אתון רשאין
לא למבשלא ולא למיכלא בשר וחלב מעורבין כחדא : כי קרן ארי שבדו
זיוויהון דאפוי : מסוה סודרא : פ פ פ

לא תבערון אשתא בכל אתר בית מדוריכון ביומא דשבתא : ית משכנא
וית משכניה וית חפוייה וית פורפוי וית לווחוי וית נגרוי וית עמודוי וית חו

חומריו: ובחרשת ובגלפות אבנא טבתא ראשלמא ונגרות קיסא למעבד בכל עיבידא דאומנו: גרבת נסיבה: במחברת בדגיקה: מקטרת מתחמן: הידכתי לשיפולי: בירכתים בשיפוליא: והיו והוון מתחמין: ויעש ועבד ית כיורא מציעיא לברוק ביני לוחיא: מסגרת גפוף פשך חזור ומקף ועבד כליל דדהב לגפופא חזור ומקף: ויעש ועבד ית כיורא דנחש וית בסים דידיה דנחש בחזון נשיא צניעתא דהוון צניען בתרע משכן זימנא:

פ פ פ

פקודי פשך אורכיה ופשך פותיה כפיל: ויערך וסדר עלוהי לחים סדר אפיא קדם ייי: כי ענן ארום ענן יקר שכינתיה דייי הוה מטל על משכנא בימטא ואשתא הוה מנהרא עלוית כל ליליא חמיין כל בית ישראל בכל מטלניהון:

פ פ פ

ספר ויקרא ויקרא והוה כד כיון דאשלים משה למקמא ית משכנא ורבי יתיה וקדיש יתיה וית כל מנוי וחשיב משה בלביה ואמר טורא דסיני דריבוייה ריבוי שעה וקידושיה קידוש שעה לא סליקית לגויה עד זמן די יתאמר לי מן קדם ייי ברם משכן זימנא דריבוייה ריבוי עלם וקידושיה קידוש עלם דינא הוא דלא ניעול לגויה עד זמן דאתאמר לי מן קדם ייי: וקרא דברא דייי למשה וכל מימרא דייי הוה עמיה מן משכן זימנא למימר: והפשיט ויחליש ית עלתא ויפסג יתה לפסגהא: ירחץ ישזג: והקריבו ויקריב יתיה כהנא על גבי מדבחא ויעזם ית רישיה ויסדר על גבי מדבחא וימצי דמיה על שיפולי מדבחא: והסיר ויעבר ית קורקבניה בגטשא ויטלק יתה סמיך למדבחא מן מדינחא לאתר בית שפיכות קיטמא: ושסע ויתלע יתיה בגנפוי לא יפריש ויסדר יתיה כהנא על גבי מדבחא על קיסיא דאית על אשתא: ורקיקי ועריכי פטיר: פתות ותרסקיתה ריסוקין ותריק עלה משחא: כי כל ארום כל דמחמע וכל דחלי: חלבו תרבא וניעא שלימה לקביל עיצא יעבר יתה וית תרב דחפי על כריסה: וטבל ויצבע כהנא אצבעיה מן אידמא ויידי שובעא זמנין: להרע למבאישא או למיטבא: או עשק או עצה ית חבריה:

פ פ פ

צו ומכנסי ואברסקין: מרבכת מרתחא תעיליתה מרסקא מנחת ריסוקין תקרבון ריח דרעוא לשמא דייי: תודה תווא חדא: פגול פסוליה: ידיו ידויית עלן ית קורבן דייי ית תרבא דעל ניעא יהב יתיה וית ניעא למנפא יתיה אנפו קדם ייי: החזה ניעא

פ פ פ

שמיני ויפלו ואתרכינו בצלו על אפיהון: אש זרה אישא בריא: הן היום קריבו ית חטוותהון וית עלוותהון קדם ייי ואתילפת יתהן דחטאתא חמירא מן מעסרא תניינא ולית אפשר לאבילא למיכל מיניה ואנא דארע יתי אבילא רובא יומא הדין דמיתו תרין בני נדב ואביהוא ואנא אביל עליהון הא אילו אכלית חטאתא יומא האית אפשר דשפיר ותקין קדם ייי: וישמע כיון דשמע משה ושפר פתגמא באפוי ואפיק כרוז בכל משריתהון דישראל ואמר אנא הוא דאתעלמת הילכתא מיני ואהרן אחוי אליף יתה לי ועל דאשפל משה גרמיה קביל עליה אגר סגי ושמע משה ושפר פתגמא באפוי: על כפיו כל דשחף על מעוי בכל חיתא: תנור תנורין וטפיין יתרעון:

פ פ פ

תזריע שאת או ספחת סומא או קלפא או בהקי: וטח ויטשון ית ביתא: ולשאת ולשומא ולקלפיתא ולבהקיתא:

פ פ פ

אחרי שני בני אהרן תרין בנוי דאהרן בקרוביהון אשא בריא: ואת פרשם וית מרעייהון: ועניתם ותצומו בה על נפשתיכון: ובשרו ואין לא תוור ובשריה לא ישזג ויקביל חוביה: ולא תחלל ולא תפסון ית שמא דאלהכון כדין אמר ייי: ולא תקיא ולא תפלוט ארעא יתכון:

פ פ פ

קרושים. ובקצרכם ובחצרכון ית חצד ארעכון לא תשיצון אומן אוחריא דאית בחקליכון למחצור ולקט חצדכון לא תלקטון: וכרמך וכרמכון לא תבערון טוטלוותהון ופרט כרמיכון לא תלקוטון: לא תלך עמי בית ישראל לא תהוון בתר לישנא תלישיא על חבריכון ולא תשתוק אידמא דחברך בזמן דאת ידע קשוט בדינא כדין אמר ייי: בקרת מרדו אינון חייבין: ובמשורה ובמזניא: דמיהם בם אידמהון ברישהון:

פ פ פ

אמור ולא יחללו ולא יפסון: אשה אתתא זנו ומפסה: או גבן או דגביניו חפיין עינוי או דלית ליה סער בגביניו או דגביח או דננים או יחלזווה בעינוי או דמלי גרב או דמלי חזזין או דחסר כוליא: שור עידן דתדכר לן סדרי קורבנינן מה דהויינן מקרבין בכל שנא ושנא הוו קורבנינן מכפרין על חובינן וכדו די גרמו חוביא ולית לן מה נקרבא מן עדרי ענינן תורא אתבחר קדמי בגין למדכרא סביא מדינחא פטיר כולי קרב לשמך בר תורין ורהט לבקרותיה ונסיב בר תורין רכיך וטב ויהב יתיה לרביא ואוחי רביא למעבד יתיה ופטירין אפה וייכול מלאכין וזכה למתבשרא דהא שרה ילדה ליצחק אומרא איתבחר תניין בגין למדכרא זכותיה רישייה דעקד גרמיה על גבי מדבחא ופשט צואריה בגין שמך שמיא מכו ונחתו וחמו יצחק ית שכלוליהון וכהיין עינוי ממרומי מן בגין כדין זכה ואזדמין ליה תמן אימר תחותוי לעלתא: ותו זכו תליתאי גדי בר עיזין למדכרא זכותיה דתמימא דלביש משכין גדיין ועבד תבשילין ואייתי לאבוי מן תבשילוי וחמר אשקי יתיה וזכה למתקבלא סדר בירכתא מן יצחק אבוי ולמוקמא תרי עשר שבטין קדישין לשמך: הא בכן פרש משה נבייא דייי ואמר עמי בית ישראל תור או אימר או גדי ארום דאתיליד ויהי שובעא יומין בתר אמיה ומן יומא תמינאה ולהלן יהוי כשר למקרבא יתיה קורבנא לשמא דייי: ארום כל נפש דכמסת למצום ולא צוימה ביום צום כפוריה: מערב עד ערב מן רמשא עד רמש תהוון צוימין צומיכון ושבתין שוכתיכון ועבדין זימנין מועדיכון בחדוה: פרי עץ תרוגין ולולבין: ויקב וחרף ברה דאיתא ישראל ית שמא מפרשא וגדף: ויניחהו דין חד מארבע דינין די עלו לקדם משה רבן בתרין מנהון הוה משה מתון ובתרין מנהון הוה משה זריז במחרפא דחריף שמא קדישא בגידופין ובמקוששא דחליל שבתא בזדנו הוה משה מתון מן בגלל דהוא דיניהון דיני נפשן ובמסאבין דלא יכילו למעבד פסחא בזימניה ובגין בנת צלפחד הוה משה זריז מן בגלל דהוה דיניהון דיני ממון: ובאילין אמר לא שמעית למלפא דיוני דעתידין למקם בתר משה למיהוון מתינין בדיני נפשן וזריזין בדיני ממון דלא יבהתון למימר לא שמעינן ברם משה רבן אמר לא שמעית ואצגעון במטרא יתיה קדם עד לא יתפרש להון מן קדם ייי באילין דינוי יתעביד ביה: שבר תבר תשלומי תבר עין תשלומי עין ושן תשלומי שן היך דיהב מום בבר נשא כן יתיהב ביה:

פ פ פ בהר ושרה

ותקל פרוולי קירייהון לא יזדבן ארום אחסנת: את כספך ית כספך לא תתן ליה בשעורין וברביין לא תתן מזונך: ואבן ואבן דטעו

פ פ פ בחקתי ואכלתם

אי מה בישין אינון חוביא ומה מרירין אינון חטייא דגרמו לאבהתן בירושלם למיכל בשר בניהון ובנתהון: וזכרתי ואידכר ברחמין קיימא דקיימית עם יעקב בביתאל וקיימא די קיימית עם יצחק בטור מוריה וקיים דיקיימית עם אברהם ביני בתריא אדכר ברחמין וארעא דישראל אדכר ברחמין: והארץ וארעא תשבוק מנהון ותרעי ית שובי שמיטהא כל יומין דהוות צדו מנהון ואינון ימרקו ית חוביהון מכלא חלף מכלא וסודרין חלף סדרין ית סדר דיני מאסו: ואף ולחוד בהדא כי הויתון שרין בארעא בעלי דבביכון לא מאסית יתהון במלכותא דבבל ולא רחיקית יתהון במלכותא דמדי ולא שיצית יתהון במלכותא דיון למיפסה קיימי עמהון במלכותא דאדום ארום הוא ייי אלהכון ביומי גוג: ולא ימיר ולא יפרג יתיה טב בביש או ביש בטב ואין מפרגא יפרג בעיר בבעיר ויהי הוא ופירוגיה יהי קדיש: ואם ואין כל בעיר מסאב דלא יקרבון מיניה קרבן לשמא דייי: והעריך ויסדר כהנא יתיה בין טב ובין ביש כעילוייה דכהנא כן יהוי: ויסף חמושיתו ויוסף חומשיה דמוי על עילוייה: ואיש קודשא לשמא דייי ויסדר כהנא:

היך מה די סדר יתיה: ואין דין דאקדיש: חומש כסף עילויה עלוהי ויהי
דידיה: ואם משדה ואין מחקל אחסנתיה יפריש גבר לשמא דיי ויהוי עילויה
לפום זרעיה זרע חמר דשערין: ואין משתא דיובלא יפרש חקליה כעילויה יקום:
ואין מיפרק יפרוק ית חקלא דין דמקדיש יתיה ויוסף חומש סלעין דכסף
עילויה עלוהי ויהוי ליה: קודשא לשמא דיי כחקל אפרשו: ואם ואין
ית חקל זבוניה יקדיש לשמא דיי: ויחשיב ליה כהנא ית אפרשות עילויה
עד שתא דיובלא ויתן ית אפרשות עילוי ביומא הדין קודש לשמא דיי: בשתא
דיובלא יחזור חקלא לדין דיזבן יתיה מן גביה לדין דאית ליה אחסנות ארעא:
וכל עילויה יהוי בסלעי קודשא: אך לחוד בוכרא דיפריש קדם יי בבעירא
אין תור אין אימר לשמא דיי הוא: ואם ואין בבעירא מסאבא ויפרוק
בעילויה ויוסיף חמשין דמוי עלוי ואין לא יתפריק ויזדבן בעילויה:
אך כל חרם לחוד כל אפרשו די יפריש גבר לשמא דיי מן כל דאית ליה מן
בני אנשא ובעירא: כל אפרשו קודש קודשין הוא לשמא דיי: כל חרם
כל אפרשו דאפרש מן בני אנשא לא מתפרק מתקטלא יתקטל: ליי הוא
לשמא דיי הוא קודשא לשמא דיי: ואין מיפרק יפרוק גבר מן מעשריה:
חמשיתו חומש דמוי יוסף עלוי: וכל מעשרא דתורא ודענא כל
דיעיבר תחות שרביטא עשיראה יהוי קודשא לשמא דיי: לא יבקר
לא יפשפש בין טב לביש ולא יפרג יתיה ואם פרגא יפרג יתיה ויהוי הוא
ופירוגיה יהוי קודשא ולא יתפריק: אילין פיקודיא: ספר במדבר

פ פ פ

פקודיהם סכומיהון: את הקערת ית פיילותא: על המוט
על קופה: מלקחיה מלקטיא: ודשנו ויהדרון ית מרבתא:
ולא יבאו ולא יעלון ליואי למחמי כד יהוין כהניא משקעין מני בית
קודשא דלא ימותון:

פ פ פ

נשא הנקי הדכי מן מיא ברוקיא לבדק האילין: אמן ותימר
אתתא אמן דלא אסתאבית אמן אין אני עתידה למסתאבא: מיין
מחמר חדת ועתיק יתנזר חמע דחמר חדת וחמע דחמר עתיק לא ישתי וכל
שזוג דענבין לא ישתי: שש שית עגלן מזוגן: וקרבנו וקורבניה
דיקרב פיילי דכסף חד מאה ותלתין סלעין בסלעי בית קודשא הות מתקלא
מזרק חד דכסף תקל שובעין סלעין בסלעי בית קודשא תרין מאניא האילין
קריב יתהון מליין סולתא פיילתא ומזרקא מערבא במשח למנחתא: כף
בזיך חדא מתקלא עסרא סלעין די הוות דדהבא קריב יתה מלייא רישי
בוסמנין טבין ומפטמין ודכיין לקטורת בוסמיא: פר תור חד בר תורין
בר תלת שנין דכר חד בר תרתין אמר חד בר שתיה לעלתא הוה רב שיבטא
מקריב לעלא: שעיר צפיר בר עזין חד קרב רב שיבטא לחטאתא:
ולנבת ולניכסת קודשיא קרב תורין תרין דכרין תרין גדיין חמשא ואמרין
בני שתהון חמשא דין קורבנא דיסדר וקרב מן נכסוי רב שבטא דבנוי דיהודה
נחשון בר עמינדב:

פ פ פ

בהעלותך ויאמר אלהם דין חד מארבע דינין דעלו לקדם משה בתרין
מנהון הוה משה מזרז ובתרין מנהון הוה משה מתון: במסאבין דלא
יכלו למעבד פסחא בזמניהון ובגין כנתא דצלפחד הוה משה מזרז מן בגלל
דהוה דיני ממון דיניהון: ובמחרפא דחרף שמא קדישא ובמקושש דחלל
שבתא בזדנו הות משה מתון מן בגלל די הוו דיניהון דיני נפשתא:
ובאילין ובאילין אמר לא שמעית למלפא דייניא דעתידין למיקם בתר משה
למהוי זריזין בדיני ממונא ומתינין בדיני נפשתא דלא יבהתון למימר לא
שמעית ברם משה רבן אמר לא שמעית ואמר להון קומו ושמעו מה די
פקיד מימרא דיי לכון: ויהי בנסע והוה כד הוה ארונא נטל הוה משה
קאים ידוי בצלו ואמר קום כען מימרא דיי בתקוף חילך ויתבדרון בעלי
דבביהון דעמך ויערקון סנאך מן קדמך: ובנחה וכד ארונא הוה שרי
הוה משה זקיף ידוי בצלו ואמר חזור כען מימרא דיי מן תקוף רוגזך ותוב
עלן ברחמך טביא ובריך רבוותא ואסגי אלפיא דבני ישראל: זכרנו
מדכרין אנחנא ית נוניא דהוינן אכלין במצרים מגן ית קטיא וית מלפפוניא וית
כרתיא וית בצליא וית תומיא: שטו הוון שיטין עמא ומלקטין וטחנין

ברחוותא או ארשין יתה במדוכתא והוון מבשלין יתה בלפסיא ועבדין ית הד
עוגין והוה טעמיה כטעם בששין בדבש: האנכי האנא עברית ית כל
עמא האילין אין אנא ילדית יתהון ארום תימר לי סבול יתהון בחובך היך
מה דסבל פדגוגא ית מינוקא על ארעא דקיימתא לאבהתוי: ואל אראה
ולא איחמי בבישתהון דעמך: וישארו ואישתיירו תרין גוברין במשריתא
שמיה דחד מנהון אלדד ושמיה דתניינא מידד ושרת עליהון רוח קודשא
אלדד הוה מתנבא ואמר הא משה נביא ספרהון דישראל מתכנש מגו עלמא
ויהושע בר נון תלמידוי משמש משריתא מן בתריה: מידד הוה מתנבא
ואמר הא סלוון סלק מן ימא והוי תקלא לבני ישראל ותרויהון הוון מתנביין
כחדא ואמרין בסוף עקב יומיא גוג ומגוג וחיילותיה סלקין לירושלם ובידוי
דמלכא משיחא אינון נפלין ושובע שנין דיומין ידליקו בני ישראל מן מני
זייניהון לחורשא לא יפקון ואילן לא יקוצון ואינון הוו משובעתי חכימיא ולא
נפקו שובעתי חכימיא מן משכנא עד אלדד ומידד מיתנבן במשריתא:
חמרים עשר כורון: ותדבר ואישתעו מרים ואהרן במשה על עסק
איתא כושייתא דנסיב והא לא איתא כושייתא הות צפורה איתת משה אלא
היך מה דהדין כושייא משני בשריה מכל בריתא כן הוות צפורה איתת
משה יאה בריוה ושפירה בחזוה ומשניא בעובדיא טבא מכל נשייא דדריא
ההוא: לא כן לית כות עבדי משה בכל קומיטטון ריש לכולדין קומיטטון
דידי הימן הוא: בואלנו דאישתלינן: אל נא לא בבעו תהוי מרים
אחתנן מצרעא מטמאה באהלא כמותא ארום היך מה דהדין ולדא דהוה
במיעיא דאמיה תשעא ירחין במיא ובאישתא ולא מנזיק וכיון דמטא קיציה
למיפוק מן מעוי דאמיה אתאכיל פלגות בישריה כן הות מרים אחתנן מטרפא
עמנא במדברא והות עמן בעקנא וכיון דימטא קיצין למיעל לארעא דישראל
למא היא מתמנע מינן צליבען על בישרא מיתו ויחיו ולא ניבר זכוותה:
אל נא אלהא דמסי כל ביסרא אסי יתה: ואחר אף על גב דאתחייבת
נביאתא למצטרעא אית בן אולפן סגי בפיקודיא ולנטורי מצוותא מצורה
זעירא דעביד אינש מקבל עלה אגר סגי וכיון דקמת מרים נביאתא על גיף
נהרא בשעא זעירא למידע מה הוי בסופא דמשה הוון בני ישראל שותין
ריבנן דהינון סכום תמניא ליגיונין ועבני יקרא וכירא לא זעו ולא נטלו מן
אתריהון עד זמן דאיתסיאת מרים נביאתא מצרעתה ומן בתר דאיתסיאת
מרים נביאתא מצרעתא בתר כן נטלו עמא מחצרות ושרון במדברא דפארן:

פ פ פ

שלח ומה ומה ארעא השמינין אינון פירין או עציין: ויבאו
ואתו עד נחל סגולה וקטעו מתמן עוברא וביה סגול דעינבין חד וטענו
יתיה בקופה ביני תרין גוברין וכן מן רמוניא ומן תיניא: ויהס ושתק:
בתנה בשוי עלן מלך ונחזור למצרים: יי אריך רחמין ורחיק רגז וקריב
רחמין ומסגי למיעבד חסד וקשוט ומזכיא לא מזכי יי חוביא ביום דינא מדכר
חובי אבהן רשיעין על בנין מרדין: ואמר מימרא דיי הא שריתי ושבקית
כפתגמך: נשאתי דארעימית ית ידי בשבועה: ויעפילו וזריזו: מראשית
מן שרוי אצותכון תתנון לשמא דיי אפרשו: ארום פתגמא דיי בזיוית
פקודוי אפס משתיצא תשתיצי נפשא ההיא חוביה תקבל: מקושש
מגביב קיסין: ויניחו דין חד מן ארבעה דינין כוליה כתוב למעלה
במקלל ובטמא מת: ואצניעו יתיה במטרא עד זמן די איתפרש להון מן
קדם יי באילין דינין יתעביד ביה: ציצית ויעבדון להון ציצין על
אנפת רגולתהון לדריהון ויתנון על ציצין רגולתהון שזיר דתכלא:

פ פ פ

ויקח קרח ונסיב עיצה ופלג קרח: ויחר ובאש למשה
לחדא ואמר קדם יי לא תסתכל לדורון דידהון דלא חמרא דחד מנהון כ
נסיבית ולא אבאשית לחד מנהון: ויפלו ואתרכינו על אפיהון ואמרו
אלהא דשליט בנשמת כל בשרא חד גברא חטי ועל כל עמא הוה רגוז:
כי לא ארום לא מן לבי בדית יתהון: אם כמותא דמייתין בה בני אנשא
ימותון אילין וסכמות דכל אנשא יסתכם עליהון לא יי שלח יתי:
ואם לאות לסימן: הרמו אתפרשו מן ביני עם כנישתא הדא ואשיצי
יתהון כקליל זעיר ואיתרכינו בצלו על אפיהון: והוה מן יומא דבתרא
ועל משה למשכנא דסהדותא והא אפרח חוטרא דאהרן

ראהרן לבייתיה דלוי ואפק פרחין ואניץ ניצין וחסיל לוזין בר לוזיא :
ויאמר ואמרין בני ישראל למימר הא ספנן ובדרנן כולנא אשתיצינן אית
מינן דימית במגיפתא אית מינן דיפתחת ארעא ית פומה ובלעת יתהון : כל
חלב יצהר כל טוב חיטיא וכל טוב חמר ומשחא שירוייהון :

פ פ פ

השליך ויטלקלנו קטם יקידת תורתא : וכל כלי וכל מן דחסף פתית
די לית פורייתא משעא עילוי מסאב הוא : וירם וארעם משה : נעברה
נעיבר כען בארעך לא ניגוס אניסן ולא נשרגגה בתולן ולא ניבעי נשי
גוברין באסטרטא דמלכא ניזיל לא נסטי לא לימין ולא לשמאל עד זמן די נעבר
תחומך : ויט וסטון ישראל מעילויהון דהוון מפקרין מן אבוהון דבשמיא
דלא יסדרון לקיבליהון סידרי קרבא : והפשט ותחליש ית אהרן : ויראו
וחמון כל עמא דכנישתא משה נחית מן ריש טורא מאנוי בזיעין וקיטמא
ברישיה והוה בכי ואמר ווי לי עלך אהרן אחי עמוד צלותיהון דבני ישראל
דהויתא מכפר עליהון חד זמן בכל שנא בה בשעתא הימינון בני ישראל
ארום מית אהרן ובכון ית אהרן תלתין יומין כל עם כנישתא דבני ישראל :
וישמע ושמע כנענאה מלכא דערד דהוה שרי בדרומא ארום מית אהרן
גברא חסירא די בזכותיה הוון ענני דיקרא מגינין על ישראל ואסתלק עמוד
דעננא וארום מיתת מרים נביאתא דבזכותה הות בירא מהלכא ואתגניזת
בירא עני ואמר עבדי קרבא איתון ונסדר סדרי קרבא כל קבל ישראל ארום
מצינן לאורחא די עלו בה יליליא וסדרו סדרי קרבא כל קבל ישראל ושבא
מנהון שביא רבא : וישלח ברת קל נפקת מגו ארעא ואשתמע קלא
במרומיא חמון כל בני אנשא ואציתו ושמועו כל בני ביסרא לטית חויא מן
שירויא ואמרית ליה עפרא יהי מזונך ולא אתרעם על מזונא ואפיקית עמי
פריקין ממצרים ואחתית להון מנא משמיא ואגיזית להון סלוון מן ימא ו
ואסיקית להון בירא מתהומא חזרו עמי למתרעמין קדמי על עסק מנא למימר
נפשן מעיקא בלחמא דמיכליה קליל מן בגין כן ייתי חויא דלא אתרעם על
מזוניה ואנכית לעמא האילין דאתרעמו על מזוניהון וגרי מימרא דייי בעמא
ית חיויא שרפיא ונכיתו ית עמא ומיתו אוכלוסין סגין מן ישראל : ויעש
ועבד משה חיויא דנחש ושוי יתיה על אתר תלי והוה כל מן דהוה מיגבת
בחיויא הוה תלי אפוי בצלו גב אבוי דבשמיא ומסתכל בחיויא דנחשא וחיה
על כן בגין כדין יתאמר בספר אורייתא דייי דמתיל בספר קרביא ניסיא
וגבורתא דעבד ייי לעמית בני ישראל כד הוו קיימין על ימא דסוף כן עבד
עמהון כד הוו עברין ית נחלי ארנונא : ואשר כד הויין בני ישראל עברין
בנחלי ארנונא איטמרו מואביא במעריא די בנחלי אמרין כד יהוון בני ישראל
עברין אנן נפקין לקדמותהון ומקטלין יתהון ורמז ריבון כל עלמא ייי דידע
מה דבלבביא וגלי קדמוי מה בכוליתא רמז לטוריא ואקפו רישיהון אילין
לאילין ורציצו רישי גבריהון שטיפו נחליא מן אידם קטילין והוו ישראל מהלכין
על רישי טוריא מלעיל ולא ידעו ניסיא וגבורתא די עבד ייי עמהון בנחלי
ארנון ולחיית קרתא דלא הות שותפא בעצתהון אשתיזבת להון והא היא
סמיכא לתחומיהון דמואבאי : אז ישיר הא בכן שבחו ישראל ית שבחת
שירתא הדא סוקי בירא הוו מזמרין לה והיא סלקא : באר בירא דחפרו
יתה רברבי עלמא מן שירויא אברהם יצחק ויעקב שכלילו יתה סוכלתני עלמא
סנהדרין שובעתי חכימיא דמפרשין משכו יתה בחוטריהון משה ואהרן ס
סופריהון דישראל ובמדברא אתיהיבת ליה מתנא : וממתנה ומן
דאתיהיבת להון בירא מתנא חזרת למהוי להון לנחלין שטפין מתגברין ח
חזרת למהוי סלקא לריש טוריא ונחתא עמהון לנחליא עתיקתא אתגניזת
מנהון בירא דאית בתחומיהון דמואבאי ריש רמתא דמצטיפא כל קבל אבית
ישימון : על כן מן בגין כן ייימרון מתולי מתליא עולו : כי אש ארום
ע' גוברין ובערין היך אשא נפקו מחשבון עבדי קרבא כשלהבין דאשא
קרתא דסיחון קטילו מלכיהון דאמוראי שיצון לחיית קרתהון דמואבאי
קטילו כומריא דהוו מרבחין קדם טעותיה דארנונא : אוי לכון
מואבאי ספתון ובדתון פלחי טעותא כמוש מסרתון בניכון כפותין בקולריא
ובנתכון בשביתא למלכיהון דאמוראי סיחון : ונירם ופסקא מלכו מן
חשבון ושולטן מן דיבון וצדן אורחתיה עד נפחיא דסמיך למידבה : ושרון
ישראל בארעהון דאמוראי : ושלח משה למללא ית מכוור וכבישו כפרניא

ושיצון ית אמוראי די הוון תמן : והוה כד חמא משה ית עוג ואמר הלא
דין עוג רשיעא דהוה מונה לאברהם ושרה ואמר אברהם ושרה מדמיין ל
לאילנין יאין דקיימין על מבועין דמיין ברם פירין לא עבדין בגין כדין קיים י
יתיה ייי קודשא יהא שמיה מברך שנין סגיין עד זמן דחמא בניהון ובני ב
בניהון וחזר ונפל בידיהון ואמר ייי למשה לא תדחל מיניה ארום בידך
מסרית יתיה וית כל עמיה וית ארעא ותעבד ליה היך מה דעבדתא לסיחון
מלכיהון דאמוראי דהוה שרי בחשבון :

פ פ פ

בלק וילכו ואזלו חכימי מואבאי וחכימי מדינאי ואגרין חתימין בידהון
ואתון לות בלעם ומלילו עמיה פתגמא דבלק : ויקם וקם בלעם בצפרא
ושוי ית אתניה ואזל עם רברבני מואב : ויעמד וקם מלאכא דייי באמצע
כרמיא סגייא מן דין וסגיא מן דין סיטרא : ותאמר ואמרת אתנא לבלעם
ווי לך בלעם רשיעא חסר דעתא וכל חוכמא לא אשתכח בך הא אנא בעיר
מסאב מיתא בעלמא הדין ולא אתיא לעלמא דאתי לא יכלת למילוט יתי ב
בחוכמת דעתך על חד כמה וכמה בנוי דאברהם, יצחק ויעקב דבזכותיהון
אתברי עלמא מן שירויא והיך את אזל למילט יתהון כד גנבת דעתיהון ד
דעמא האילין ואמרת להון לית אתנא הדא דידי שאילה היא בידי ברם הלא
אנא היא אתנך די רכבתא עלי מן טליותך עד יומא הדין המתכוננת אתכוונת
למעבד לך כדון ואמר לה לא : שפי ואזל בלעם בלב שפי : וישא משלו
ונטל במתל נבוותיה ואמר מן ארם דברי יתי בלק מלכיהון דמואבאי מטורי
מדינחא איתא כען לייט לי דבית יעקב ואיתא זעיר לי שבטיא דבית ישראל :
מה מה אנא לייט דבית יעקב ומימרא דייי מברך יתהון ומה אנא מזעיר
דבית ישראל ומימרא דייי מסגי יתהון : כי חמי אנא עמא האילין מדברין
בזכות אבהתהון צדיקיא דמתילין לטוריא אברהם יצחק ויעקב ובזכות א
ארבעתי אימהתא דמתילן כגלמתא שרה רבקה רחל ולאה הא עמא האינון
בבלחודיהון שריין ובנימוסי עממיא לא מתערבין : מי מן ייכלי למימני
עולימיהון דבית יעקב דאתאמר עליהון די הוון סגין ככוכבי שמיא אמר
בלעם רשיעא במתל נבויתיה אין קטלין היכון ישראל יתיה בחרבא מבשר
הוא בלעם דלית ליה חולק לעלמא דאתי ברם אין מיית הוא בלעם מותניה
קשיטין אלווי תהוי אחריתא כזעירא די בהון : אקרה ואנא במימרי איקר
יתך : לא איש לא כמימר בני אנשא הות מימריה דאלהא חייא ולא
כעובריהון דבני אנשא עובדוי דאלהא בני אנשא אמרין ולא עבדין גזרין ולא
מקיימין וחזרין וכפרין במליהון ברם אלהא אמר ועבד גזר ומקיים וגזרתוהי
קיימין עד לעלם : הנה הא למברכא ארבריית ומברך אנא ית ישראל
וברכן לית אנא מנע מנהון : לא הביט לית אנא חמי פלחי שקר ולא
פלחי פולחן נוכרי בגו שבטיא דבני ישראל מימרא דייי הוי עמהון ויבבות מן
איקר מלכיהון מגין עליהון : אל אלהא די פרק ואפיק יתהון פריקין
ממצרים תוקפא ותושבחתא ורוממותא דידיה היא : כי לא ארום לית
אנא חמי עבדי נחשא בגו דבית יעקב ואף לא קוסמי קסמין בגו שבטי דבני
ישראל בעידנא הדין יתאמר ליעקב מה טבו ונחמן דייי עתיד למתניא עליכון
דבית יעקב כרו אמר במתל נבויתיה טוביכון צדיקיא מה אגר טב מתקן
לכון גבי אבוכון דבשמיא לעלמא דאתי : הן הא עמא האילין כאריא
שריין וכאריות מתגברין היך מה דלית אריא לא ניח ולא שריך עד זמן דהוא
אכיל ופשיט בסר ושתי אידם כדין אינון עמא האילין לא נייחין ולא שריכין
עד זמן דיקטלון בעלי דבביהון וישפכון אידם קטילי בעלי סנאיהון כמיא :
וירא בלעם וחמא בלעם ארום שפר הוה מן קדם ייי למברכא ית ישראל
ולא אזל היך מה דהוה אזיל בכל זמן וזמן למשתאלה ברבירא לקדמות ס
קסמי אזל ושוי אפוי למדברא והוה מדכר להון עובדא דעיגלא בעא למילוט
ית ישראל : וישא ונטל במתל נבויתיה ואמר אמר בלעם ברא דבעור
אמר גברא דיקיר מן אחוי מה דאתכסי מכל נביאיא אתגלי עלוי : נאם
אימר גברא דשמע ממלל מן קדם ייי ודי חזא מן קדם שדי חזי וכד הוה בעי
הוה נשטח על אפוי ורזי נבואתא מתגלין ליה והוה מתנבי על נפשיה
דהוא נפיל בחרבא וסוף נבואתא למתקיימא : מה טבין היכון משכנין דצלי
בהון יעקב אבוהון ומשכן זמנא דעברתון לשמי ומשכניכון חזור חזור לכון
דבית ישראל : כנחלין

בנתלין מתגברין כן יהוון ישראל מתגברין על בעלי דבביהון וכגנין שתילין
על מבועין דמיין כן יהון קרייתהון מפקן ספרין ומלפי אוריתא והיך שמיא
דמתח מימרא דייי לבית שכינה ליה כן יהוון ישראל חיין וקיימין עד לעלם
יאין ומשבחין כארזיא דמיין ומנשלין בבריותיה : יזל יקום מלכיהון
לבניהון ופרוקהון מנהון וכהון יהוי ויהוי מכנש להון גלותהון מן מדינתא
בעלי דבביהון ובניהון ישלטון באומיא ויתקיף מן שאול די חס על אגג מלכיהון
דעמלקאה ותתרבב מלכותיה דמלכא משיחא : אל אלהא דפרק
ואפיק יתהון פריקין מארעא דמצרים תוקפא ותושבחא ורוממותא דידיה
יכלין בני ישראל על בעלי דבביהון וקירייתהון יפלגון וגיבריהון יקטלון ו
ומותריהון יפלגון : כרע הא עמא האילין כאריא שרין וכאריותא
מיתגברין מן דבריך יתכון ישראל יהוי מבורך כמשה נבייא ספרהון דישראל
ומן דליט יתכון יהוי ליט כבלעם בר בעור : ויחר ותקף רוגזא דבלק
על בלעם וטפח בכפ ידוי ואמר בלק לבלעם למלט סנאי דברית יתך ולחוד
מברכא : ועתה וכדו הא אנא אזל לות עמי איתא כען אעוץ יתך עיצה
דית עביד בעמא האילין חטייתהון ואין לאלית את שליט בעמא האילין ברם
עתידין הינון עמא האילין משלוט בעמך בסוף עקב יומיא : וישא
ונטל במתל נבוותיה ואמר אמר בלעם בר בעור ואמר גברא דיקיר מן אחוי
מה דאתכסי מן כל נבייא אתגלי עלוי : נאם אמר גברא דשמע ממלל
מן קדם ייי וידע דיעה מן קדם עילייה דחזו מן קדם שדי הוה חזי וכד הוה
בעי הוה משטתח על אפוי ורזי נבואתא מתגלין ליה והוה מתנבי על נפשיה
דהוא נפיל בחרבא וסוף נבוותיה למתקיימא : אראנו חמי אנא ליה
ולית הוא כדון ומסתכל אנא ביה ולית הוא קריבא עתיד דמקם מלך מדבית
יעקב ופריק ושליט מדבית ישראל ויקטול תקיפי מואבאי ויריקן וישיצי כל
בני מדינחא : והיה ויהי ארום ירתי טורא דגבלא לבעלי דבביהון וישר(אל)
יתגברון בחיל תקיף : וירד עתיד מלך למיקם מדבית יעקב וישיצי ית
כל מה דמשתייר מן כרכא חייבא דהיא רומי : וחמא ית עמלקאה ונטל במתל
נבוותיה ואמר שירוי אומיא דסדרו קרבא כל קבל ישראל הינון דבית עמלק
ובעקבא בסוף יומיא הינון יסדרון לקיבליהון סידרי קרבא וסופהון לאבדן
יהוי ואובדנהון עד לעלם : וירא וחמא ית שלמיא ונטל במתל נבוותי(ה)
ואמר מה תקיף הוא משרוייך ושווית בכקרת בית מדורך : כי אם
ארום אין יהוי שלמיא לבוזה עד כען אתוריא עתיד קאים שביתך : אוי
אלווי מן ייחי כד ישווי מימרא דייי למיתן אגר טב לצדיקיא ולמתפרע מרשיע(יא)
: וצים ויפקון אוכלוסין סגין בלברניא מן מדינתא איטליא ויצרפון עימהון
ליגיונין סגין מן דרומאי וישעבדון אתוריא ויצערון כל בני עבר נהרא ברם
סופהון דאילין ודאילין לאבדון יהוי ואובדנא עד לעלם : ויקם וקם בלעם
ואזל ותור לאתריה ולחוד בלק : וישב ושרון ישראל בשיטין ושרון
עמא למזניא עם בנתהון דמואבאי : ותקראן וקרין לעמא לדבחי
טעוותהן : ויצמד ואידבקו ישראל לפלחי טעוותא פעור ותקיף רוגזא
דייי על ישראל : ואמר מימרא דייי למשה סב ית כל רישי עמא ואוקים
יתהון סנהדרין קדם ייי ויהוון צלבין כל מן דמתחייב למתקטלא ועם מעלי
שמשא יהוון מחתין נבלתיה וקברין בכן יתוור תקוף רוגזא דייי מן ישראל :
ואמר משה לסרכיא דישראל קטולו גבר ית איניש בייתיה אילין די אדביקו
לפלחי טעוותא פעור : והא גבר מבני ישראל אתא וקריב לות אחוי ית
מדייניתא קדם משה וקדם כל כנישתא דבני ישראל והא אינון בכיין בתרע
משכן זימנא : וירא וחמא פנחס בר אלעזר ברא דאהרן כהנא רבא
וקם מגו קהלא ונסיב רומחא : ויבא ועל בתר גבר ישראל לקובתא
ודקר ית תרויהון ית גברא בר ישראל וית איתתא בקפרא ואתכליית מגיפתא
מעילוי בני ישראל : והוו אילין דמייתין במגיפתא עסרין וארבעא אלפין :

פ פ פ

פינחס לכן בשבועה אזיל משה ואמר לפינחס הא אנא יהב ליה :
בנכליהם בשקריהון : ובני קרח ובנוי דקרח על דלא הוו בעצתיה
דאבוהון לא מיתו : ויקרב דין חד מן ארבעה דינין כו' כת' לעיל גבי
מקושש ונבי טמי נפש : ואקריב משה ית סדר דיניהון קדם ייי : ויפקד
יזמני מימרא דייי אלהא דשליט בנישמת כל בישרא גבר מזמן על עמא
דכנישתא : צו פקיד ית בני ישראל ותימר להון ית קרבני לחים סידור
פתורי מה דאתון מקרבין קדמי על גבי מדבחא הלא אשתא היא דאכלא
יתיה והוא מתקבל מינכון קדמי לריח דרעוא עמי בני ישראל הוו זהירין
למקרבא יתיה קדמוי בזימניה : בקדש במאני בית קודש יתנסך ניסוך
חמר בחיר לשמא דייי :

פ פ פ

מטות אישה הפרם בעלה אפס יתהון : ואישה יפרנו בעלה יפס
יתהון : בנעוריה ביומא טליותה בבית אבוהא : החלצו
אזדיינו מן לותכון : את הבדיל ית קסטרא וית אברא : ונקרב
וקריבנא ית קורבנא דייי כד הויכן עלין בבתיהון דמלכיא מדינאי ובקיטוני
מדמכהון והויכן חמיין תמן בנתיהון דמלכיא מדיינאי יאיין ומפרנקתא
והויכן נסבין מינהון קוריא דדהבא מן רישיהון וקדשיא מאודניהון ועיזקייא
מאצבעתא ועיקליא מאזרעהון ומעוכיא מן בית תדיהון חס לן משה רבן
לא אסתכל חד מינן בחדא מנהון ולא אתיחד חד מינן בחדא מינהון
דלא ניהוי שותף עימה בגהנם לעלמא דאתי היא תקים לן ביום דינא
רבא לכפרא על נפשתנא קדם ייי : ויראו וחמון ית ארעא
דמכוור וית ארעא דגלעד והא אתרא אתר דנכסין היא : עטרת
מכללתא מדבשתא ומכוור ובית נמרין וחשבון ואלעלה ושבם ונבו
ובען : מקנה נכסין : ולמה תניאון ולמה תתברון :
ויעלו וסליקו עד סגולה וחמון ית ארעא : תרבות תסגון גוברין
חייבין למוספה עוד על תקוף רוגזא : בערי המבצר בקירוין תלולין
מן קדם דיירי ארעא : בנו לכם בנו לכון קירוין לטפלכון ודירין לענכון
ומה דנפק מפומכון תעבדון : ובני ראובן ובנו בני גד ית דבשתא וית
מכללתא וית לחיית : ואת עטרות וית מכללתא דשופן וית מכוור
וית יגבהה :

פ פ פ

מסעי ויסעו ונטלו מן פילוסים בירחא קדמאה : וישב על פי
ונטלו מאיתן וחזרו לפונדקי חירתא דאית על אפי טעותא : ויסעו
ונטלו ממרה ואתו לאילימה ובאילים תרתי עשרי עינין דמיין כל קביל תרי
עשרי שבטיא דישראל ושבעין דיקלין כל קביל שבעין סבי סנהדרין דישר(אל)
ושרו תמן : והורשתם ותשיצינון ית כל דיירי ארעא מן קדמיכון
ותסופון ית כל טעוותהון וית כל צלמי מתכוותהון תתפרכון וית כל במסיהון
תשיצון : והיה ויהוי לכון תחומא מדרומא ממדברא דרקם כל קבל
תחומיהון דאדומאי ויהי לכון דרומא מסייפי ימא דמלחא מן מדינחא :
ונסב ויקף לכון תחומא דרומיא מן מסקיות דעקרבין ויעבר כטור פרזלא
ויהוי מפקנוי מדרום לרקם רגיעא ויפוק דירת אדריא ויעבר בקסם : ונסב
ויקף תחומא מן קסם לנילוס מצרים ויהון מפקנוי מן מערבא : וגבול
ותחום ימא רבא הוא אוקינוס נסוי ומחוי וספינתא עם מיא קדמיא דאית
בגויה הינון מי בראשית דין יהוי לכון תחומא מערביא : ודין יהוי לכון תחום
ציפוניא מן ימא רבא תכוונון לכון לטוורוס מנוס : מהר ההר מטוורוס
מנוס תכוונון לכון למעלי אנטוכיא ויהון מפקנוי תחום דאוולס דקילקאי :
ויצא ויפקון תחומא לזפירין ויהוון מפקנוי דירת עיינותא דין דיהוי לכון
תחום צפוניא : והתאויתם ותכוונון לכון תחומא מערביא מדירת
עיינותא לאפמיס : וירד ויחות תחומא לאפמייס לדפני מן מדנח לעיינות(א)
ויחות תחומא וימטי סמיך לימא דגינוסר מן מערבא : וירד ויחות
לירדנא ויהוון מפקנוי ימא דמלחא דא תהי לכון ארעא לתחומה חזור חזור :
שני המטות תרין שבטיא ופלגות שבטא קבילו אחסנתהון מן ירדנא
דירחו קדמאין מן מדינחא מן מישר ימא דמלחא נפק להון תחומא לכנרת
כרך דמלכתהון דאימוראי ומכנרת כרך מלכותהון דאמוראי נפק להון תחומ(א)
לטור תלגא ולחומתא דלבנן ומטור תלגא ולחומת דלבנן נפק להון תחומא
לחובא דימן צפון עיינותא דדמשק ומן חובא די מן צפון עיינות דדמשק נפק
להון תחומא לדיו קינוס טור תלג דקיסריון די מן מדנח מערב דן ומן יוקינוס
תורגגלא דקיסריון די מן מדנח מערב דן נפק להון תחומא לנהר רבא נהר פרת
דעלוי סדר ניצחני קרבוי דייי מתעבדין ומן נהרא רבא נהר פרת נפק להון
תחומא לקרין זוות לבתר כל טרכון זימר בית מלכות דסיחון מלכהון דאמוראי

וגית מלכותא דעוג מלכא דמתנן נפיק לדפיה ולשוקמזיי עד מטי ספר ימא דמלחא הדין הוא חולקהון דתרין שבטיא ופלגות שבטא : ומגרש לערים ופרווילי לקרית חזור חזור להון ינתנון לליואי : ומגרשי ופרווילי :

פ פ פ

ספר ואלה הדברים אילין פתגמיא די מליל משה עם כל ישראל הוכח יתהון עד דהינון יהיבין בעברא דירדנא עני משה ואמר להון הלא במדבר בטורא דסיני אתיהיבת לכון אורייתא ובמישרא דמואב אתפרשת לכון כמה ניסין וגבורן עבד לכון מימרא דייי כד הויתון קיימין על ימא דסוף אתבזע ימא מן קדמיכון ואתעביד תרי עסר אסרטין מן אסרט חדא לכל שיבטא ארגזתון קדמוי על ימא וסריבתון על ימא דסוף על עסק מלליא דישתלחו מן מדברא דפארן גזר עליכון דלא תעלון לארעא דישראל ובגין מנתא דאמריתון נפשן מעיקא בלחמא הדין דמיכליה קליל גרי בכון חיוותהון : ובחצרות די נפלו פיגריכון על ידי בשר ובגין עגלא דעבדתון אמר במימריה למשצי יתכון אילולי דאידכר קיימא דיקיים לאבהתכון לאברהם יצחק ויעקב ומשכן זימנא די עבידתון לשמיה וארון קיימא דייי עלתכון בגוייה ותפיתון יתיה בדהבא סנינא : אחד עשר מהלך חד עשר יומין מן טורא דחורב אורח טורא דגבלא עד רקם רגיעא על דחטתון וארגיזתון קדמוי אתעכבתון והליכתון יתהון לארבעין שנין : ויהי והוה בסוף ארבעין שנין : וכוונו וסליקו לטורא ומטו עד נחלא סגולה וחילו יתה : ורדפו יתכון היך מה דרדיפו דבורייתא וקטולו יתכון בגבלא עד שיציו : ועברנו מלות אחינו בני עשו אילין דשרין בגבלא מן אורח מישרא מן אילת ומן כרך תרנוגלא וכוונן ועברנן אורח מדברא דמואב : צידונאי קרן לחרמון ארעא מסריי פירוהי ואימוראי קרן ארעא מרבי פירי אילנא : הלא היא כרבת הלא היא יהיבא באפרכיון דבני עמא : ויאמר כיון דחמא משה ית רשיעא זע ומרתת מן קדמוי ואמר הלא דין הוא דהוה מחסד לאבהתן אברהם ושרה ואמר להון אתון דמיין לאילנין שתילין על מבועין דמיין ברם פירין לית הינון עבדין בגין כן אמתין ליה קודשא בריך הוא יהא שמיה משבח אחייא יתיה שנין סגיאין מן בגלל למחויא יתיה לדרי דהוא מסר יתיה ביד בנוי ואמר מימרא דייי ליה משה לא תדחל מיניה ארי בידך מסרית יתיה וית כל עמיה וית ארעיה ותעביד ליה היך מה דעבדת ל לסיחון מלכהון דאמוראי דהוה שרי בחשבון : כל אילין קריין תלילן מקפן שורין רמין תרעין ונגרין : כל תחום אטרכונא עד תחום קריית אפיקרס וקרא יתהון על שמיה : ומישרא וירדנא ותחומא מן גנוסר ועד ימא דמישרא ימא דמלחא תחות בית שפיכות קיטמא מן מדנחא :

פ פ פ

ואתחנן וצלית ובעית רחמין מן קדם ייי אמר משה בשעתא ההיא למימר : בבעו ברחמין מן קדמך ייי אלהים את שריתא : ונשב ושרינן בחילתא בכיין על חובינן ומתודין על חטינן על דאדבקינן לפלחי ט טעותא בעל פעור : כי מי גוי גדול ארום היידא אומא רבא דאית לה אלהא דיקרב לוותה כייי אלהן בכל שעה די אנן קריין ליה והוא עני יתן : דמות כל דמו כל נוניא דאית במיא מתחות לארעא : לעם למהוון עם חביבין היך סגולה בומא הדין : כי ה' אלהיך אש אוכלה ארום ייי אלהכון אשא דאכלא אשא הוא אלהא קנאן ומתפרע בקנאין הוא : השמע או היידא אומא ומלכו דישמעת : או ניסיא דעבד מימרא דייי למיעל למבשר ליה אומא מגו אומא : די יקטול ית חבריה בכתוף דלא ידע והוא לא הוא סני ליה מאתמול ולאדקדמוי : ודא אחוית אורייתא דשוי משה קדם בני ישראל : מן לחיית דאית על גב נחל ארנונא ועד טורא דמסרי פירוי הוא טור תלגא : אלוה מן יתן ויהוי ליבא טבא הדין להון : ארעא עבדא פירין טבין נקיין כחלבא וחליין וטעימן כדובשא : שמע כיון דמטא קיצא דאבונן יעקב למסתלקא מגו עלמא קרא לתרי עסר שבטיא בנוי ואקים יתהון חזור חזור לדרגשא עני אבונן יעקב ואמר להון דילמא לטעותא דהוי תרח אבוי דאברהם פלח אתון פלחין דילמא לטעותא דהוה לבן אחוי דאמה פלח אתון פלחין או לאלהא דיעקב אתון פלחין עניין תרי עסר שיבטיא כחדא בלב שלימה ואמר שמע כען ישראל

אבונן ייי אלהנא ייי חד עני יעקב ואמר יהא שמיה רבא מברך לעלם : לא תתחתן לא תתערבון : ומשלם לסנאוי אגר מצוון קלילן דאית בידהון בעלמא הדין מן בגלל למשיציא יתהון לעלמא דאתי ולא משהי למשלמא לסנאוי אגר מצוון קלילין דאית בידהון בעלמא הדין :

פ פ פ

עקב והמם ויערבב יתהון עירבוב רב עד זמן דישתיצון : כי לא על ארום לא על מנונא לבלחודוי : ארעא דמן זיתהא עבדין משח ומן תמרהא עבדין דובשא : ארץ אשר אבניה די אבנהא ברירין כפורזלא וטוריא חסימין כנחשא : ואתפוש בשני לחות ותפשית בתרין לוחיא ושלקית יתהון : ובקבריא תחמוריא : ארעא די ייי אלהכון תבע יתה בתדירא : ובשכבך : ובדמכיכון ובקימכון : לא יתיצב לא יקום רב ושליט קדמיכון ואימתכון ודחלתכון :

פ פ פ

ראה והקללה וחילופיהון אין לא תשמעון : הטמא דמרחק מן קודשיא ודרכי מן קודשיא כחדא תיכלון : כי יסיתך ארום יפטי יתך אחוך ברא דאמך או ברך או ברתך או אתתא דדמכא עמך : בנין חביבין אתון קדם ייי אלהכון לא תעבדון חבורין חבורין לפולחנא נוכריתא ולא תשוון קרחה על בית אפיכון למית נפשא דמית : מסקן גרדא בבעירא יתה תיכלון : אך ארום מסקי גרדא הינון ופרסתהון לית היא סתיקה : וזה אשר לא ודין דלא תיכלון מנהון נישרא ועריא וברנזא : וזתא וית איבו : ודייתא למינה : והחסידה : ודייתא חיוורתא ואכניתא למינה : וית נגר טורא וית חרפתא : עשר עמי בית ישראל מעשרא תעשרון ית כל עללת זרעיכון מהדי אתון זרעין באפי ברא וכנשין עללן בכל שנא שנא עמי ישראל לית אתון רשאין למעשרא ולמיכול מן פירי שנא ועד פירי שנא : מתן תתנון ליה לא יבעש באפיכון בזמן תתנון ליה : כי לא אין נטרין הינון ישראל מצוותא דאורייתא לא הוי בהון מסכנין ברם אין שבקין הינון מצוותא דאורייתא ארום לא פסקין מסכניא בגו ארעא בגין כן אנא מפקד יתכון למימר מפתח תפתחון ית ידיכון לאחיכון מסכיניא ולצדיקייא דאית בארעכון : הענק מזוודא תזוודון ליה :

פ פ פ

שופטים דיינין וסרכין : לא תיסטון דינא ולא תסבון אפין ולא תסבון שוחד דממון ארום שוחדא מסמי עינוי דחכימי ומקלקל מליהון דזכאין בשעת דינהון : כי יפלא ארום יתכסי מינכון פתגם לסדר דין בין דם דקטולין בין דם דבתולין בין מכתש צרעתא בין מכתש ניתקא מילין דמצו לקירייכון ותקומון ותסקון לאתרא דיתרעי ייי אלהכון ביה : חלק וית בר זכוניה דזבינו ליה על אבהתא : לא אשתכח בכון מעבר בריה וברתיה בנורא לאקסומי קסמין ולא חרורי עיינין ולא נטורי נחשין וחרשין : וחבורי חבורא בישין ואסרי חיווא ועקרבין וכל מיני רחשין ושאלי אובא ומסקי זכורין ותבען אולפן מן מתיא : אל מעננים לחרורי עיינייה ולקסמי קוסמיא ושמעון : ואשר יבא ודיעול עם חבריה בחורשא למקטוע קיסין ויתקוף בה בסיקורא למקטע קיסין וישמיט פורזל מן קיסא ויערע ית חבריה וימות הוא יערוק לחדא מן קירייתא האילין ויחי : כי יחם ארום ירתע ליביה : וארע : ולא תללו ולא יפרגיתיה : והיה ויהוי אין מילין דשלם תעני לך ותיפתוח לכון פילחתא ויהוי כל עמא דמשתכחין : ועינינו ועינן לא חמון דמן דין דישפך יתיה :

פ פ פ

תצא אין לא אתרעי את בה ותשלח יתה ברשות נפשה ומזבנא לא תזבון יתה בכסף לא תתגר בה די יהיבת רשותך עלה : על עץ ותצלבון יתיה על קיסא : וכן תעשה וכן תעביד לחמריה וכן תעביד לאצטליתיה : עזוב משבק תישבוק ית מה דבלבך עלוי ומפרק תפרוק עמיה ומטען תטעון עימיה : כי תבנה ותעביד גפוף לאיגרך ולא תשוי חובת שפיכות אידם זכאי בביתך : גדילים גדילן דציצית תעבדון על ארבעת צנפת גולתיכון דיתכסון בה : ואם אמת ואין קושטא הוה פתגמא הדין לא אשכחו בהדין לטליתא : והוציאו

ויפקון

ויפקון ית טליתא מן תרע ביתא דאבוהא ויתרגמון יתה עמה : והיה ויהוי לעידנוי דמשא ישזג במיא : לא תהיה לא תהוי נפקת ברא מבנתהון דבית ישראל ולא יהוי נפק בר מן בני ישראל : לא תביא לא תעלון אגר דזנו ופירוג כלב : לא יחבל לא תמשכנון רחוי ורכביא ארו צורכי נפש הו ממשכן : ולא תהוון איסורי חתנין וכלין ארום כל דעבד אילין כפר בחיי עלמא דאתי : השב תשיב מחזרא תחזור ליה ית משכונא כמיעל שמשא ואידמוך באיסטליתי ויבריך יתך ולך תהוי זכו קדם ייי אלהך : לא תעשק לא תעצון אגרא דאגירא מסכינא וצריכא מן אחוכון : ביומו ביומיה תיתן אגריה ולא תטמוע עלוהי שמשא ארום מסכין הוא ומן בגין אגרא הוא סבל ליה ית נפשיה ולא יצוח עליכון קדם ייי איזדהרו דלא יהוי בכון חובא : כי תחבט ארום תחרון זיתיכון לא תתבקרון יתהון מן בתר כן לגיורא ליתמי ולארמלא יהון : כי תבצר ארום תקטפון כרמיכון לא תבערו טוטלוותהון מבתר כן לגיורא ולארמלתא יהוון : והיה ויהוי אין צריך חייבא למלקי וירבעיניה דיינא וימחי יתיה קדמוי כמיסת חובתיה במניין : לא תחסם עמי בני ישראל לא תזממון תורא בשעת דורכיה : ונקרא ויתקרי שמיה בישראל ביתא שלופי סנדלא ומבטלי מצוותיה דיבמה : כי ינצו ויפשוט ידיה ותתקף בבית קוטטוי : לא יהיה לא יהווי בכיסכון מתקלין זעירין למהוי מזבן בהון ומתקלין רברבין למהוי זבן : לא יהיה לא יהוי לכון בבתיכון מכילין ומכילן מכלא רבא למהוי זבן בהון ומכלא זעירא למהוי מזבן בהון : אשר קרך דארעו יתכון באורחא והוון מקטלין בכון כל דהוה לברא מהרהר בתר מימרי הוה ענגא בליט יתי דבית עמלק מקבלין יתיה ומקטלין יתיה ואתון עמא בני ישראל להיין משלהיין ולא דחלו דבית עמלק מן קדם ייי :

פ פ פ

ובאת אל הכהן ותיתי לות כהנא די יהוי ממנא כהן רב ביומיא האינון ותימרון ליה אודינן ושבחינן יומא הדין קדם ייי אלהך ארום עלינן לארעא דקיים ממרא דייי לאבהתן למיתן לן : כי תכלה ארום תשלמון למעשר ית כל מעשר עללתך בשתא תליתיא דהיא שנת מעשרתא מסכינייא ותיתנון מעשרא קדמייא לליוואי מעשר מסכינייא לגיוריה ליתמיא ולארמלתא וייכלון בקירויכון ויסבעון : לא אכלתי לא אכלינן באבלו מניה ולא אפרשנן מיניה בסואב ולא יהבינן מיניה תכריכין לטמי נפש דמשתמענן בקל מימר דייי אלהן עבדנן ככל מה די אתפקד עלנא : השקיפה אדיק בבעו ממדור בית שכינת יקרך וקודשך מן שמיא וברך ית עמך ית ישראל וית ארעא די הבת לן היך מה דקיימת לאבהתן ארעא דעבדא פירין טבין נקיין בחלבא וחליין וטעימן כדובשא : את ייי ית ממרא דייי אמליכתון עליכון יומא דין למהוי לכון לאלהא : וייי ומימרא דייי אמלך עליכון לשמיה לעם חביביה היך סגולה היך מה די מליל לכון ולמיטר כל פיקודוי : וכתבת ותכתבון על אבנייא ית כל מילי שבח אוריתא הדא כתב חקיק ומפרש טבאות מתקרי ומתרגם בשיבעין לשון : אלה אשיתא שיבטין יקומון להון על טורא דגריזים ואשיתא שיבטין יקומון על טורא דעיבל וארונא וכהני וליואי יהיבין במציעא וכל ישראל מן כא ומן כא הפכין אפיהון לקבל טורא דגריזים ופתחו פומהום בברכה בריך יהוי גברא דלא עבד צלם וצורה וכל דמומדת דסני ומרחק קדם ייי עובד ידי בר נשא ודלא ישוי בטומיא ומלטייא הוון הפכין אפיהון לקבל טורא דעיבל ואמר ליט יהוי גברא די יעביד צלם וצורה וכל דטומה דסני ומרחק קדם ייי עובד ידי בר נש ודי ישוי בטומרא והוון כל עמא ענין אילין ואילין ואמרין אמן : מסיג ליט יהוי גברא דמשני תחומא : משגה ליט יהוי גברא דיטעי אכסנייא באורחא דהוא דמי לסמי ויענון כל עמא ויימרון אמן : תתנתו ליט יהוי גברא דמשמש עם חביבתי ויענון כל עמא ויימרון אמן : טנאך בריכין תהוון בסלי ביוריכון ובעצוותכון : בריכין תהוון במיעלכון בבירת מדרשיכון ובריכין תהוון במיפקכון מן בתי מדרשיכון : ואין מחריד : ולית דמניד יתכון : יככה ה׳ ימחי יתכון מימרא דייי בשוחנא דמצרים ובטחוריא ובגרבא ובחמור חספא די לא יכלין למתסייה : בניכון ובנתיכון מסירין לעם חורי ועיניכון חמיין ויהוו בסיהון עליהון כל יומיא ולית לכון עובדין טבין די יספק אלהא על ידיכון

למיפרוק יתהון : זרע רב תפקון לברא וקליל תכנושון ארום יקרסום יתיה גובא : זיתים ומשח לא תמשחון ארום יתר נצה דזייתיכון : כל עצך כל אילניכון ופירי ארעכון ירתון יתהון מסיקיא : גוי אומה חציפת אפין די לא נסב אפא לסב ועל טליא לא חייסא : האיש גברא דמחטי בכון ודימפנק לחדא תבעש עיניה באחוי ובבעל טליותיה ובמותריה בנוי דיותיר : הרכה דמחטיא בכון ודמפנקה די לא נסיית כף למיטליא על ארעא מן פרקיני ומן חטיתה תבעש עינה בבעל טליותה ובברה ובברתה : ובגוים ויתן לכון תמן לב דחיל יסוף עייניכון ודאיב נפש : והשיבך ויחזור יתכון מימרא דייי למצרים בלברנייא באורחא די אמרית לכון לא תוספון עוד למחמי יתה : ושמרתם ותיטרון ית מילי שבח אוריתא הדא ותעבדון יתהון מן בגלל דתתבוננין ית כל מה דמתעבדין :

פ פ פ

אתם נצבים טפלכון נשיכון וגיוריכון דאית בגו משריתכון מקטועי קיסיכון עד מלוי מימיכון : לעברך מלעברכון בקיימא דייי אלהכון ובשבועתא דייי אלהכון מקיים עמכון יומא דין : כי את ארום כל דריא די קמו מן יסות עלמא ועד כדון עמך קיימין הכא יומא דין קדם אלהכון וית כל דריא דעתידין למיקום מן בתרן כאילו קיימין הכא עימן יומא דין : ותראו וחמיתון ית מקשיצתהון וית מרחקתהון טען דקיסא וטעון דאבנייא טעון דכסף וטעון דדהב טעות דקיס ודאבנא הוון מטלקין יתהון בשוקיי וטעותא דכספא ודהבא הוו יהיבין עמהון בגו ביתא דחלין מנהון דלא יתגנבון : פן יש דלא יהוי לכון גבר או איתתא או זרעיאו שיבטא דליביה סטי יומא דין מן קדם ייי אלהן למיזל למפלח ית טעותא דעממיא האינון : שרש דלא יהוי בכון גבר דליביה מהרהר בחטאה דהוא מדמי לשרש קביע בארעא ארום רישיה חלי כדובשא וסופיה מריר כלענתא דמותא : לא לא בשמיא היא אוריתא למימר אלווי מן אי הוה לן חד כמשה נביא די יסוק לשמיא וייתי יתה לן וישמע ית פיקודיא ונעבד יתהון : ולא מעבר ימא רבא היא אוריתא למימר אלווי הוה לן חד כיונה נבייא דייחות לעומקי ימא רבא וייתי יתה לן וישמע ית פקודיא ונעבד יתהון : ארום קריב הוא לותכון פתגם לחדא בפומכון למיהוון סגיין בה ובלבביכון למעבד יתה : ראה חזון הא שווית קדמיכון יומא הדין ית אורחא דחייא דהיא אורחא טבתא וית אורחא דמותא דהיא אורחא בישתא : וישבקון ויפסון ית קיימיא די קיימית עמהון : ויהיה כיון דאשלם משה למכתוב ית מילי שבח אוריתא הדא עד זמן דחסלו : אחרו על אחת כמה וכמה בתר דאימות : :

פ פ פ

וילך האזינו כיון דימטא קיציה דמשה למסתלקא מן גו עלמא אמר הא אנא מסהיד בעלמא האילין מילא דלא טעם מיתו מסהיד אנא בהון שמיא וארעא דלא טעמין מיתו בעלמא הדין ברם סופיהון כליין לעלמא דאתי דכן הוא מפרש ואמר טולו לשמיא עייניכון ואסתכלו לארעא מלרע ארום שמיא כתננא ימסון וארעא כלבושא תבלי ברם אנא עתיד בראי שמים חדתון וארעא חדתא ישעיה נבייא כד הוה מתנבא בכנישתהון דישראל עד דהוה רחיק מן שמיא וקריב לארעא יהב שמועתא לשמיא וציתא לארעא דכן הוא מפרש ואמר שמעו שמיא ואציתו ארעא ארום ממרא דייי אמר משה נביא כד הוה מתנבא בכנישתא דישראל עד דהוה קריב לשמיא ורחיק מן ארעא יהב ציתא לשמיא ושמועתא לארעא כן הוא מפרש ואמר אציתו שמיא ואמליל ותשמע ארעא ממלל דפומי : יערף יבסם על בני ישראל כמטרא אולפן אורייתי תקביל עליהון כרעווא דטלא מימר פומי כרוחייא דמנשבין על עסבא וכרסיסי דמלקושא דנחתין ומרווין צימחא דארעא בירחא דניסן : כי שם אמר משה נביא ווי להון לרשיעיא דמדכרין שמא קודשא בגדיפין ארום לחד מן מלאכי מרומא לית אפשר למידכרא שמא מפרשא עד זמן דאינון אמרין קדוש קדוש קדוש תלת זימנין ומנהון יליף משה ולא הוה מדכר שמא מפרש עד זמן דהוה מחניך פומיה בעסרין וחדא מילין דאינון תמנין וחמש אתין וכן הוא מפרש ואמר האזינו השמים ואדברה כי שם ייי אמר משה נביא בשמא דייי אנא מצלי ואתון עמא בירת ישראל הבו יקר ותושבחתא והבו רומם לאלהא :

הצור אמר משה נביא כד סלקית למרומא חמית תמן ריבון כל עלמיא
ייי מרבע יומא לארבע חולקין תלת שעין עסיק באורייתא ותלת שעין עסיק
בדינא ותלת שעין עסיק מפרנס עלמא ותלת שעין מזויג גבר לאיתא תקיף
דשלמין עובדוהי ארום כל אורחתיה דינין דקשוט אלהא מהימנא וקשיטא
ולית קדמוי שקר צדיק וקשיט בדינא הוא: שחת חבלו בניא עובדיהון
ולא קדמוי מחבלין אלא להון עד דיחבלו מומא איתיהב בהון דרא עוקמא
ופתלנא דשני עובדוי ואף סידרי עלמא אישתני עלוי: הלוי הא מן
קדם ייי תגמלו הדא אומא טפשא ולא חכימיא הלא הוא אבוכון דבשמיא
דקנא יתכון הוא בראיתכון ושכלל יתכון: זכר אידכרו יומין ימות
עלמא אתבוננו לשני בכל דר ודר שאילו לאבהתכון דרברבין מנכון באורייתא
ויתנון לכון חכימין ויימרון לכון: בהנחל באחסנות עילאה אומיא
בפרשותיה לשני בני אינשא קבע תחומין לאומיא למנין שבטוי דבני ישר׳:
כי חלק ארום לחולקא דייי אינון עמיה דבני ישראל ודבית יעקב עדב
אחסנתיה: ימצאהו ארע יתהון טעין בארעא מדברא ובצדותא דליל
ישימון אקיף עליהון ענני יקר שכינתיה אליף יתהון עשרתי דיבריא נטר
יתהון ועייני יתהון היך דשיכנא נטר עיינא: כנשר כנישרא דמעיר על
קיניה ועל גוזלוי הוא מחסחף פרס כנפוי וטען יתהון וסבל על תקוף א
אברוי: ייי לבלחודיהון אשרי יתהון ולית ביניהון פלחי פולחן נוכריי:
ירכיבהו ארכיבינון על במסא דארעא ואייכל יתהון עללת תפנוקי מלכין
ואיינק יתהון דבש מן כיפא ומשח יתהון מן כוף שמיר טינרא: חמאת
דכיכי תורין ושמיני ען עם טוב דפטימין ודיכרין בני בתניא וגדיין עם ש
שמניהון דחיטיא אמר משה נביא אין נטרין הינון בני ישר׳ מצוותא ואורייתא
מן עינבא חדא יהוון שתיין כוס דחמר: וישמן ואכלו דבית ישורון ובעטו
ועתרו ומרדו ואצליחו וקנו נכסין ושבקו מימר אלהא דיברא יתהון וכפרו
בדחלא תקיפא דיפרק יתהון: יקנאהו אקנין קדמוי בטעוותהון
במרחקהון אכעיסו יתיה: יזבחו לשידייא דלית בהון ממש טעוון דלא
חכימו יתהון חדתין מן כדון אתברין ולא אידכרין בהון אבהתכון:
צור תקיף דיברא יתכון אנשיתון ושבקתון מימר אלהא דיבריא יתכון
ועבד יתכון מחלין מחלין: וירא וגלי קדם ייי והוה רגז מן כעסא
דאכעיסו יתיה בניא חביבא דהוו חביבין עלוי היך בנין והיך בנן: ויאמר
ואמר מיפך אפיך אפי רעותי מנהון אחמי מה הווי באחריותהון ארום דר
תהפכנין אינון בנין דלית בהון הימנו: הם אינון אקנין יתי בטעוון
דלא מה אכעיסו קדמוי במרחקתהון ואנא אקני יתהון באומא דלא אומא
באומא טפשא אכעס יתהון: כי אש ארום אשא נפקת בשעת רוגזי
ואוקדת עד שיוול ארעיתא ותכלת ארעא ומליה ולהטת יסודי טורייא:
אספה אמרית במימרי למיתייא עליהון בישין גירי פורענותי אגרי בהון:
מזי מנפח כפן ואכילי עוף מסאב מרווחי רוחין בישין ושן ארבעתי ם
מלכוותא דמתילן לחיות ברא אגרי בהון עם חמתהון דתניניא זחלי עפרא:
מחוץ מן שוקא תתכל יתהון חרבא ומן קיטוני מדמכיהון אימתא
דמותא לחוד עולימין לחוד בתולין ינקין עם גברין סבין: אמרתי
אמרית במימרי למיתייא עליהון רגוז אבטל מן בני אינשא דוכרנהון:
לולי אילולי כעסא דסנאה יתקף דלא יתגברין עליהון בעלי דבביהון ודלא
יימרון ידנן אתפרען לן מן בעלי דבבינן ולא מן קדם ייי אתעברת הדא:
גוי ארום אומא הדא אבידי עיצן בישן אינון ולית בהון סוכלתנו: לו
אילו חכימו ישראל וליפו אורייתא אתבוננו מה הוי באחריותא: איכה
כד הוו ישראל לעיין באורייתא ונטרין פיקודייא הוה חד מנהון רדיף אלף
ותרין מנהון ריבותא מערקין על דחטון וארגזון קדמוי תקיף שבק יתהון
ביד בעלי דבביהון: כי לא ארום לא כרחצוננו רחצונהון דאומיא על
דחטינן וארגזינן קדמוהי איתעבידו בעלי דבבינן דיינינן: כי מגפן ארום
עמא האילין עובדיהון מדמיין לעובדא עמא דסדום ומחשבתהון מדמיין
למחשבתי דעמא דעמרה עובדין בישין מתכלן ומררן להון: חמת ארום
עמא האילין חמתיה מדמיא לחמתיה דתניניא בזמן דשתיין חמר ורוגזיהון
מדמי לרישי חיווא פתמנאי ואכזרואי וגזראי: הלא הלא הוא כסא דין
פורענותא ממזג ומתקן גבי לרשיעיא חתים באוצרי ליום דינא רבא:

לי נקם דידי הוא נקמתא ואנא הוא דמשלם לעדן דתמוט רגליהון דצדיקיא
ארום קריב הוא יומא תבריהון דרשיעיא ואשתא דגיהנם עתידא להון ומזרז
ומייתי פורענותא עליהון: כי ידין ארום דאין הוא ייי דינהון דעמא
בני ישראל ועל עבדוי צדיקיא הוא מתנחם ארום גלי קדמוי ארום מטת
ידיהון דצדיקיא ואינון שביקין ורטישין ולית להון דסעד וסמיך: ואמר
ואמר עתידין אומיא למימר הן הוא אלהא דישראל תקיפא דאיתרחצו ביה:
אשר דיהוון מקריבין קדמוי תרבי נכסי קורבניהון וחמר ניסוכיהון יהוון
מקרבין קדמוי יקום כען ויפרוק יתהון דיהוון עליהון כמגנא: ראו
חמו ארום כדון אנא במימרי הוא ולית אלהא אוחרן בר מיני אנא הוא
דממית חיין בעלמא הדין ומחיי מתיא לעלמא דאתי אנא הוא דמחי ואנא
הוא דמסי ולית דמשיזב מן ידי: כי אשא ארום זקיפית ידי בשבועיא
לשמיא ואמרית חי וקיים אנא במימרי לעלם: אם אם אשני בברקא
חרבי ותתקף בדינא ידי ימיני אחזור נקמתא לסנאוי ולבעלי דבביהון דעמי
אשלם גמליהון להון בישתא: אשכיר ארווי גירי מן אידמהון וחרבי
תתכל בבשרהון מן אידם קטולהון דעמי ושיבייהון מן רישי גיבריהון פ
פולמרכיהון: הרנינו קלסו קדמוי עמא שבחו יתיה עמיה דבית
ישראל ארום עלבון עבדוי צדיקיא הוא תבע ונקמתא יחזיר לבעלי דבבוי
ובחובי עמא לקייה ארעא ויכפר על ארעיה ועל עמיה: ויבא ואתא
משה ומליל ית כל שבח פתגמי שירתא הדא במשמעהון דעמא הוא והושע
בר נון: ויכל ואשלים משה למללא ית כל פתגמיא האילין עם כל
ישראל: ויאמר ואמר להון שוו לבביכון לכל פתגמין דאנא מסהיד
בכון יומא הדין די תפקדון יתהון ית בניכון למיטר למעבד ית כל מילי שבח
אורייתא הדא: כי ארום לא פתגם ריקן הוא מנכון ארום הוא חייכון
ובפתגמא הדין תסגון יומין על ארעא די אתון עברין ית ירדנא תמן למירת
יתה: וידבר ומליל מימרא דייי עם משה היך זמן יומא הדין למימר:
עלה סק לטורא דעבראי הדין טורא דנבו דאית בארעא דמואב דאית
בלקבל ירחו וחמי ית ארעא דכנען דאנא יהב לבני ישראל לאחסנא:
ומות בהר ותתכנש בטורא דאת סליק לתמן ותתכנש בשלם לות עמך
היך מה דאתכנש אהרן אחוך בהור טורא ואתכנש בשלם לות עמיה:
על דסריבתון בשם מימרי בגו בני ישראל במי מצותא רקם במדברא דצין
על דלא קדישתון יתי בגו בני ישראל: ארום כלקביל תחמי ית ארעא ותמן
לא תיעול לארעא די אנא יהיב לבני ישראל:

פ פ פ

וזאת ודא ברכתא דיבריך משה נביא דייי ית בני ישראל קדם עד דלא
יתכניש: ואמר ייי מן סיני אתגלי למתן אורייתא לעמיה דבית ישראל ודנח
ביקריה על טורא דשעיר למתן אורייתא לבנוי דעשו וכיון דאשכחו כתיב
בגווה לא תהוון קטולין לא קבילו יתה הופע ביקריה על טור דגבלא למיתן
אורייתא לבנוי דישמעאל וכיון די אשכחו כתיב בגווה לא תהוון גנבין לא
קבילו יתה וחזר ואתגלי על טורא דסיני ועמיה ריבוון מלאכין קדישין ואמרו
בני ישראל כל די מליל מימרא דייי נעביד ונקביל ופשט ימיניה מגו להבי
אישתא ויהב אורייתא לעמיה: אף חבב הלא כל גלי וידע קדמוי דלא
בנוי דעשו ובנוי דישמעאל מקבלין אורייתא אלא כל כדין למחבביה עמיה
בית ישראל כוות ריבוון דמלאכין קדישין דאף על גב דמייתי עליהון יסורין
סגין לא ניחין ולא שרכין מן אולפן אורייתא והא אינון מדברין ואתיין לרגל
ענגוי ונטלין ושריין על פום דבירוי: תורה אמרין בני ישראל אורייתא
פקיד יתן משה יהב יתה ירתו ואחסנא לקהל שבטיא דבית יעקב: ויהי
ויקום מלך מדבית יעקב בכנשות ראשי עמא כחדא ישתמעון ליה שבטיא
דבני ישראל: יחי ראובן בעלמא הדין ולא ימות במותנא תניינא דבה
מיתין רשיעיא לעלמא דאתי ויהוון עולימוי עם גוברין במניין: וזאת
ודא בירכתא דבריך משה נביא דייי לשבטא דיהודה ואמר שמע מימרא דייי
בקל צלותיה דיהודה ולות עמיה תעיל יתיה מן סידרי קרבא ידוי יתפרעון
מן בעלי דבבוי וסעד וסמך מן סנאוי תהוי ליה: וללוי ולשבטא דלוי בריך
משה נביא דייי ואמר תומיא ואורייא אלבישתא לאהרן גברא חסידא
דינסית וקם בנסיונא ובדקתא יתיה במי מצותא דרקם ואשתכח מהימנא:

האמר דאמיר על שבטא דלוי לאבוי ולאימיה לא נסיב אפין כד דינא
דתמר וית אחוי לא חכים בעובדא דעגלא ועל בנוי לא קנא רחמין כעובדא
דזמרי ארום נטרו מימר פומך ובגזירת אורייתך אינון זהירין : יורו
כשרין אינון דילפון סידרי דינך לדבית יעקב וגזירת אורייתך קהל שבטא
דישראל ישוון קטורת בוסמין טבין ויכלון רוגזך וקורבן גמיר לרעוא על גבי
מדבחך יקרכון : ברך בריך ייי חילות שבטא דלוי וקורבן ידוי תקביל
ברעוא תבר חרץ דסנאוי ובעלי דבבוי יפלון ולא יקומון : לבנימן
ולשבטא דבנימן בריך משה נביא דייי ואמר רחימא דייי ישרי לרוחצן עלוי
מגין עלוי כל יומיא ובתחומיה תשרי יקר שכינתיה דייי : וליוסף ולשבטא
דיוסף בריך משה נביא דייי ואמר בריכא היא מן קדם ייי ארעיה דיוסף מן
בירכת טלא ומטרא דנחתין משמיא מן לעיל מן ברכת מבועי תהום דנובעין
וסלקין מן ארעא מלרע עבדא פירין טבין מן טוב עללת שמשא ומבכרא
ראשי מגדנין בכל ריש ירח וירח : ומראש עבדא פירין טבין בזכות
אבהתא צדיקיא דמתילין לטוריא אברהם יצחק ויעקב ובזכות ארבעתי
אמהתא דמתילן לגלמתא שרה רבקה רחל לאה : וממגד עבדא פירין
טבין בזכות ארעתא ומלייתה ועבד רעותא דמן דאשרי יקר שכינתיה בסניי
יתיין כל בירכתא האילין ויתעבדון כליליא על רישא דיוסף ולקודקודא
דגברא דהוה שליט בארעא דמצרים והוה זהיר ביקרהון דאחוי : בכור
בכורותא ומלכותא ויקרא והדרא דיוסף אינון ארום כמא דלית למפלות
בבכורי תורתא ולא למשעבד בקרני ראימא אלא היך תורא וימנא מנגחין
בקרניהון כד הוון עמא האילין בני שבטא דיוסף נפקין לקרבא לקבל סנאוי
ומקטלין מלכין עם שלטונין אינון רברבתא דקטל יהושע בן נון מן אמוראי
והוא מן שבטא דבנוי דאפרים ואינון אלפיא דקטל גדעון בר יואש מן ם
מדינאי דהוא מן שבטא דבנוי מנשה : ולזבולן ולשבטא דזבולן בריך
משה נביא דייי ואמר תרתון דבית זבולן במיפקכון לפרגמטיכון ותרון דבית
יששכר במיתיכון בבתי מדרשיכון : עמים הא עמא האילין דבית זבולן
לטור בית מקדשא דייי יזדמנון ותמן יקרבון קורבנין קשיטין ארום תגרת
יומיא יאכלון וסימניא דטמירא בחלא יתגליין להון : ולגד ולשבטא
דגד בריך משה נביא דייי ואמר בריך הוא מן דאפתי תחומא דגד נייח ושרי
באריא וכאריותא ולית אומא ומלכו דתקום לקיבליכון וכד הוה נפיק לקרבא
לקבל סנאוי קטילו חכימין בני קטיליא מפרק רישא עד אדרעא :
וירא וחמא מן מן שירויא ארום אתר מזמן תמן לבית קבורת מקבעין
אבנין טבין ומרגלין ותמן משה נביא סופריהון דישראל קבור והיך מה
דהוה עאיל ונפיק בריש עמא בעלמא הדין כן יהוי עאיל ונפיק לעלמא דאתי
בזכותא עבד וסידרי דינוי אליף לבני ישראל : ולדן ולשבטא דדן בריך
משה נביא דייי ואמר דן מדמי לגור בר אריון וארעיה תהוי שתיא מן בותניים :
ולנפתלי ולשבטא דנפתלי בריך משה נביא דייי ואמר נפתלי שביע
רעוא ומלי ברכן מן קדם ייי מערב ימא דגינוסר ודרומא ירית : ולאשר
ולשיבטא דאשר בריך משה נביא דייי ואמר בריך הוא מבניא אשר יהי מרעי
לאחוי בשמיטא וארעיה תהוי עבדא משח כמיא : ברזל הא עמא האילין
דבית אשר בריריין היך פרזלא וחסימין היך נחשא כיומי עולימתהון כן יומי
סבותהון : אין כאל לית כות אלהא דישראל די אשרי יקר שכנתיה
בשמיא וגותנותיה בשחקי מרומא : מענה במעונה אשרי שכנתיה
מן לקדמיהון ומתחות גבורתיה הוא מדבר עלמא וטרד בעלי דבביכון מן
קדמיכון ואמר במימריה למשיציה יתהון : וישכן ושרון ישראל לרוחצן
לבלחודיהון מעין ברכתא דבריך יתהון יעקב לארעא עבדא חמר ומשח אף
שמיא דאית מעילויהון איתפקדו למיחתה להון טלין ומטרין : אשריך
טוביכון ישראל מן כותכון עמא דפורקנהון מן קדם ייי מגין סעדכון ותריס
חיליכון ושריר סייף גיותנותכון ותכדרון בעלי דבביכון מן קדמיכון ואתון
בית ישראל כד תהויין לעיין באורייתא ונטרין פקודיא על פירקת צוורי
מלכיהון תהון דרסין : ויעל וסליק משה מן מישרא דמואב לטורא
דנבו ריש דרמתא דאית לקביל יריחו וחווי ליה ייי ית כל ארעא ית גלעד עד
דן דקיסרוון : וית כל ארעא דנפתלי וית ארעא דאפרים ומנשה וית כל
ארעא דיהודה עד ימא אחראיא : וית דרומא וית משרא בקעת דיריחו
קרתא דעבדא תומרין היא זעיר : ואמר ואמר מימרא דייי ליה אמר
משה נביא דא ארעא די קיימית לאברהם ליצחק וליעקב למימר לזרעיית
בנייך אתן יתה חמי יתה בעיינך ולתמן לית את עבר : ומית תמן משה
עבדא דייי בארעהון דמואבאי על פום גזירת מימרא דייי : וקבר יתיה
בחילתא בארעהון דמואבאי כל קביל טעות פעור ולא חכם גבר ית קבורתי
עד יומא הדין : ומשה בר מאה ועשרין שנין בזמנא דאיתכניש לא כהיין
עיינוי ולא אישתנון זיוהון דאפוי : ובכון בני ישראל ית משה במשרא
דמואב תלתין יומין ואשלימו יומי בכותא אבלא דמשה : ויהושע בן נון הוה
מלי רוח דחוכמא ארום סמך משה ית ידוי עלוי ושמעו ליה בני ישראל ועבדו
היך מה דפקיד מימרא דייי ית משה : ולא קם נביא עוד בישראל כמשה
די חכים יתיה מימרא דייי ממלל כל קביל ממלל : לכל אתיא ומופתיא
וניסיא פרישתא דישלח יתיה מימרא דייי למעבד בארעא דמצרים לפרעה
ולכל עבדוי ולכל ארעיה : ולכל ידא תקיפתא ולכל חזוותא רברביא
די עבד משה חמיין כל ישראל :

תם ונשלם תרגום ירושלמי של חמשה חומשי תורה.
שבח ותהלה לאל בורא עולם:

תרגום שני של מגלת אחשורוש

ויהי

והוה ביומי אחשורוש הוא אחשורוש חד מן עסר מלכין
די מלכו ועתידין בעלמא ואילין אינון עסר מלכין
מלכותא קדמיתא דמלך מלכיא ייי צבאות דבעגלא
תתגלי מלכותא עליה. תניינא דנמרוד תליתאה דפרעה מלכא דמצרים
רביעאה דישראל חמישתא דנבוכד נצר מלכא דבבל שתיתאה דאחשורוש
שביעאה דיון תמינאה דרומי תשיעאה דבן דוד משיחא עשיריתא דמלך מלכיא
ייי צבאות דבעגלא תתגלי מלכותיה על כל דיירי ארעא כד מטרת מלכות
בבל למובדא מן ארעא ושולטניה יהעדון מיניה לא הוו ידעין אנשי מדינתא
מן ישוון עליהון מלכא וקם אויל מרודך בריה בתריה לא הוו צבין אנשי
מדינתיה למוקמיה עליהון כרם מתיבין ואמרי ליה נבוכד נצר אבוך לא
הוא מרודיה עם אנשא ואיך מוקמין אנחנא יתך מלכא עלינן כבר מתפני
אבוך נבוכד נצר ואתי עלנא וקטיל יתן וכו׳ שמע אויל מרודך ית פתגמא
הדין דאנשי מדינתיה אמרין ליה מתיב ואמר להו נבוכד נצר אבא מית וטריד
מן עלמא ועד כען לית אתון מהימנין מתיבין ואמרין ליה נבוכד נצר אבוך
ארגיש ית ארעא כולה וית מלכיא כולהון דעלוי מפרש כתבא הזה האיש
מרגיש הארץ ומרגיש ממלכות מא עבד אויל מרודך בההיא שעתא על
לבי גנזי מלכא ואפיק מתמן שלשון דפרזל ודינחש ורמא בעקבוי דנבוכד
נצר אבוהי ונפק ונגד יתיה מקבריה דהכדין מפרש עלוהי כתבא ואתה
השלכת מקברך כנצר נתעב וכד חזו אנשי מדינתא דעבד אויל מרודך רעות
אבוי דבשמיא קמו כולהון בחדוה רבא ואלבישו ית אויל מרודך ארגונא
טבא דמלכותא ויהבו יקר סגיא ורבו יתירא מתיב דניאל גברא דתחמדתא
ואמר ליה לאויל מרודך הא כל יומוי דנבוכד נצר אבוך לא נפק אסירא מן
בייתיה לעלם דהכדין כתבא מפרש אסיריו לא פתח ביתה וכד אתחייבו
סנאיהון דיהודאי אתגבר וסליק עליהון נבוכד נצר אבוך ואחריב ית ארעא
דישראל ובזז ית קרתא ירושלם ואוקד ית בית מקדשא בנורא ואגלי ית
עמא דישראל ואיתייתיה לבבל ואגלי עמהון ית יהויכין מלכא דבית יהודה
ואסר יתיה בבית אסירי תלתין ושבע שנין מן קדם דלא שם עלוי רעות אבוי
דבשמיא ואף נבוכד נצר איתגבר בלבביה ואמר אין מלך ושליט אלא אנא
דהכא מפרש כתבא עלוהי אעלה על במותי עב אדמה לעליון: בהא שעתא
סבר אויל מרודך רעות אבוי דבשמיא ועל לבית אסירי ואפיק מתמן ית
יהויכין בר יהויקים מלך שבטא דבית יהודה ונפקו עמיה כל אסיריא מה
עבד אויל מרודך בההיא שעתא על לבי גנזי מלכא ואפיק מתמן כל משחנין
סביין וכל מיני בוסמין ואסחי יתיה ומשחיתיה ואלביש יתיה לבושא ד
דמלכותא ואכל לחם תדירא קדמוי כל חיוהי ודריוש מדאה קביל מלכותא
הוא אחשורוש מלכא פרסאה בר דריוש מלכא מדאה הוא אחשורוש
דאמר למייתי חמרא מן מאה ועסרין ושבע מדינן למאה ועשרין ושבע
מלכין דגניין קדמוי דישתי כל גבר וגבר מן חמר מדינתיה דלא יתנזק הוא
אחשורוש מלכא מטוותא הוא אחשורוש מלכא טפשא דאם תבטל מלכותי
ולא תבטל גזירתי דמיתקלקלן עצתיה ולא תקנן גזרתיה הוא אחשורוש
דאמר לאעלאית ושתי מלכתא ערטילתא קדמוהי ולא עלתה הוא א
אחשורוש דביומוהי איתזבנו דבית ישראל מגן בלא כסף כדכתיב חנם נמכרתם
הוא אחשורוש דביומוי איתקיים על בית ישראל מה דכתיב בספר אורייתא
דמשה בבקר תאמר מי יתן ערב הוא אחשורוש חמשה כתיב בהון והוון
ואיתקריין רשיען: וחמשה כתיב בהון והוון ואיתקריין צדיקיא אברם הוא
אברהם: הוא אהרן ומשה: הוא משה ואהרן: הוא חזקיה הוא עזרא
אילין חמשא צדיקין: וחמשא רשיען קדמוהי נמרוד דכתיב ביה הוא היה
גבר ציד הוא עשו אבי אדום הוא דתן ואבירם הוא המלך אחז הוא אחשורוש
ועל דאמר ולא עבד איתקצרו יומוי כרם מהודו ועד כוש מהודו מערבא
ועד כוש מדינחא על מאה ועסרין ושבע מדינן הוא אחשורוש דקטל
אתתיה מטול רחמוי הוא אחשורוש דקטל רחמוי המן מטול אתתיה הוא
אחשורוש המלך מהודו ועד כוש והלא הודו וכוש קריבין הויאן חדא לחד
אלא היך דהוה שליט בהודו וכוש דהוון קריבין ליה הכי הוה שליט על מאה
ועסרין ושבע מדינן ואיפרכיא די להון כותיה אתמשכח דשלמה מלכא
שליט בכולי עבר נהרא מתפסח ועד עזה והלא תפסח ועזה קריבין הוין
חדא לחדא אלא היך דהוה שליט על תפסח ועזה דהוין קריבין הכי הוה
שליט על כולי עבר נהרא ארבע היכון דשליטו מסוף עלמא ועד סופיה תרין
מן אומי עלמא ותרין מן ישראל שלמה ואחאב מן ישראל באחאב כתיב אם
יש גוי וממלכה ונבוכד נצר ואחשורוש אלא אחשורוש איתקצרת מלכותיה
ולא הוא שליט אלא על מאה ועסרין ושבע מדינן ולמה זכה דישליט על מאה
ועסרין ושבע מדינן אלא אם קודשא בריך הוא עתיד הוא למסבה לאסתר
דהיא מן בנת בנתא דשרה דחיית מאה ועסרין ושבע שנין תיעול בת בנת
דשרה דחיית מאה ועסרין ושבע שנין ותמלוך על מאה ועסרין ושבע מדינן:

בומים ביומא האינון כד הוה יתיב מלכא אחשורוש על
כורסיה דהוה מזומן ליה בשושן בירנתא הא כורסיה לא דידיה ולא דאבהתוי
אלא כורסיה דמלכא שלמה דאתקן יתיה חירם מלכא דצור בחכמא רבא
הוא שלמה מלכא רבא דאמליך יתיה קודשא בריך הוא מסוף עלמא ועד
סוף עלמא בחר ייי ביה עד דלא אתיליד ממעי אימיה רחם יתיה גלא ליה
רזין טמירין ואחוי ליה סיתרין עמיקין דעתא וחוכמתא יהב ליה ובינות
ליבא מן בראשית הוא הורה מסתכל בבעלי דינא כד הוו אתין למידן קדמוי
ועד אינון לא יכילין למללא קדמוי מילין דשקרא מן קדם דהורה ידע בין
זכאה ובין חייבא זיווא והדרא אשתפך עילוהי וכיתרא דמלכותא איתיהיב
ברישיה חינא וחיסדא אלביש יתיה כמא דאלביש לדויד אבוי כל יומין עבר
בכתר תלת עסרי שנין ביומא קדמאה דקביל ית מלכותיה ידידיה הוו קרו
ליה מטול דהוה רחים למלך עלמא ייי צבאות דהכדין כתבא מפרש וישלח
ביד נתן הנביא ויקרא את שמו ידידיה שלמה היה קרון ליה מטול שלמא
דהוה ביומוי דהכין כתבא מפרש ואמר וישב יהודה וישראל לבטח בן הוו
קריין משום דהוה בני ית מקדשא דייי צבאות דהכין כתיב בנה בניתי בית
זבול לך: איתיאל הוו קרון ליה משום דמימר אלהא הוה בסעדיה וכן כתיב
ויחכם מכל האדם יקא הוה קרין ליה דהורה רב ושליט על כל ארעא מלכי
ארעא מדינחא ומערבא וכן כתיב ושלמה ישב על כסא דויד אביו כל מלכיא
דחילו מיניה כחדא אומיא ולישניא ליה ישתמעון ליה שידין ופגעין וחיין
בישין ורוחין איתמסרו בידיה מסין הוו מסקין ליה נוני ימא ועופי שמיא
כחדא בעירא וחיות ברא סלקין ואתין לבי טבחא למתנכסא מנהון לשירות
שלמה עתיר ותקף וקנא ניכסין כספא ודהבא סגין לחדא פשר מתלין ומחוי
טמירין ומהודע רזין דלית ליה סוף סנאוי ובעלי דבבוי הוין רחמוי וכל ם
מלכוות ישתמעון ליה קמו כולהום למיחמי אפוהי ומתחמדין למישמע ממלל
דעתיה רמא ומנטלא רומם יתיה בדיל עבדיה דויד אבוי שמיה מהלך בגו
מלכוותא וגבורתיה בגו חכימין תמים וקשוט סטי מן ביש ודע ברזי שמיא
וחכים אלהא תקפת מלכותיה מן כל מלכוות וסוכלתנותיה מכל בני מחול
שמעו שמעיה וממלל דעתיה כחדא כולהון אתו למשאל בשלמיה רחימו
יתיה כל מלכיא איתרעדן מיניה כל שולטניא קריבו ליה בניהון ובנתיהון
למהוי עבדין דהטין קדמוי צבין למיתב קדמוי ומתחמדין למשמע מילי פ
פומיה וחוכמתיה כד פתח למללא כרעין וסגדין קדמוי כל דעתידין אינון
די עלון קדמוי ופקדן יבסרון כל כרכיהון וסנאין אינון אתריהון ומדינתהון
ואתין למשמע מילי די חוכמתא נעימת פומיה איך מאתא דיהיב תושבחתא
למרי מלכין מפתח פומיה כחצוצרתא מרומם ומשבח למלכא רמא ליה
איתיהיב מפתחא רבא דפתחין ביה כל תרעי חוכמתא ובינת לבא ידע ושמע
מילי עופא כחדא בעירא וחיותא טביין ואיילין דהטין קדמוי אריין ונימרין
אחידו זינא חכים בלישניה מן כל אומיא כחד סבר כל מתיבתא זעין מיניה
כל מלכיא וכל מלכוותא רתיתא אחדו כל שלטוניא ולית איתיהיב כליל ריש
דנצחין ודמא שעבור על כל אינשא הוא הורה ריש כל מלכיא ומלכוותא
לקבל חברתה לא נשא זינא כל מלכיא אתרעדו מיניה וכל מדינן גלה ליה
רזין וידע כל רזי בני אינשא בגין דעבד ויהב צדקתא ועבד גמלות חסדא

מן בראשית הוא זכה בעלמא הדין ליהוי מלכא ואף הוא זכי לעלמא דאתי
הוא שלמה מלכא רבא דעבר כורסיה רבא דמלכותא חפייתיה דדהבא טבא
דאופיר מקובע באבני בורלא ומשקע באבני ציצא ושיישא ומקבעין ביה. ז
זמרגדין וכרכורין ובורלין ומרגליין וכל מנין טבין לכל מלך לא אתעביד
כוותיה וכל מלכוותא לא יכלין למיתקנא כורסיה דדמי ליה ודין הוא עובדא
דכורסיא קיימין עלוי תרין עסר אריון ולקיבליהון תרין עשר נשרין דדהבא
אריא לקביל נשרא ונשרא לקביל אריא מכוונין אילין לקביל אילין ידא דאריא
דדהבא לקביל גפיה נשרא דידהבא דשמליה וגפי נשרא די דהבא דשמליה
לקביל אריא די דהבא דימינא וסכום אריון שבעין ותרין ונשרא שבעין ותרין
וריש סגלגל לכורסיא מעיל אתר בית מותביה דמלכא וליה שיתין דרגין ד
דהבין דכתיב ויעש המלך כסא שן ושש מעלות לכסא וכן על דרגא קדמיתא
רביע תורא דידהבא ולקיבליה אריא די דהבא ועל דרגא תנינא רביע דיבא
די דהבא ולקיבליה אמרא די דהבא ועל דרגא תליתא רביע נשרא די דהבא
ולקיבליה אינקא די דהבא ועל דרגא ד רביע נשרא דידהבא ולקיבלי טווסא
די דהבא ועל דרגא חמישיתא רביע שונרא די דהבא ולקיבלא תרנגולא
דדהבא ועל דרגא שתיתאה רביע בר נצא דדהבא ולקיבלא יונה די דהבא
ועל ריש כורסיא קיימא יונה די דהב אחידא בר נצא בידה ואף כדין עתידין
כל אומיא ולישניא יתמסרון ביד מלכא דבית ישראל ועל מריש כורסיא
קיימא מנרתא די דהבא מתקנא בתיקונהא ובבוציניהא ובחזורהא ובצביתהא
ובמחתיתהא ובכלידהא ובשושנהא וקיימין לקביל סטרא דמנרתא שבעא
קנין דמנרתא די דהבא דצניירין עלת שבעת אבהת עלמא אילין שמהתהון
אדם קדמאה ונח ושם רבה ואברהם יצחק ויעקב ואיוב ביניהם ולקביל
סטרא תנינא דמנרתא קיימין קנין אוחרנין דצניירין עליהון שבעה חסידי
עלמא ואילין שמהתהום לוי קהת עמרם משה ואהרן ואלדד ומידד וחור
נבייא ביניהון ועל רישי מנרתא קביע כדנא דהבא דמליא משחא דזיתא
דכיא דמיניה מדלקא חלקא לבית מקדשא ותחות מיניה קביעא אגנתא רבתא
די דהבא דמליא משחא דזיתא דכיא דמקרבין מיניה משחא לבוציניא ד
דמנרתא וצייר עלה עלי כהנא רבא ותרתין שבלין דדהבא נפקין מן אגנתא
רבתא וצניירין עלוי תרין בנוי דעלי חפני ופינחס ובגו שבלין די דהבא נפקין
תרין צנתרין דדהב דצניירין עליהון תרין בנוי דאהרן נדב ואביהוא ותרין
מותבנין דדהבא חד לכהנא רבא וחד לסגן כהניא ועיל מן רישי כורסית
קביעין שבעין כורסון די דהבא די עליהון יתבין שבעין סנהדרין דיינין דינא
קדם מלכא שלמה ותרתין בנת ימא יתבין מן תרתין אודני מלכא שלמה דלא
יזדעזעו ועיל מרישי כורסיא קביעין ביה עשרין וארבעה גפנין די דהבא
דעבדין טללא למלכא שלמה וכד בעי מלכא שלמה למיזל לכל אתר די הוא
צבי כורסיא במוכנוי אזל תחותוי ומשים ית ריגליה על דרגא קדמיתא תורא
די דהבא פשיט יתיה על דרגא תיניינא ומן תניינא לתליתאה ומתליתיתא
לרביעתא ומרביעתא לחמישתא ומחמישיתא לשתיתיתא עד דנחתין נשרין
וחטפין ית מלכא שלמה ומסקין ומותבין יתיה על ריש כורסיא ותניינא כ
דכספא חד במוכנוי וכד שמעו מלכיא ית שמעיה דכורסא נחתו שבחו למן
די ברא עלמא כוליה וכד הוה סליק מלכא שלמה ויתיב על כורסיה דמלכות
ויתיהיב ית כיתרא ברישיה ומן בתר כן הוה תיניינא מפקע במנגנון והוון
אריון ונשרין סלקין במנגנון ומטלין על רישיה מלכא שלמה ויונה דידהבא
הוה נחתא מן עמודא ופתחת ארונא ונסבה סיפרא דאורייתא ויהבא ליה
בידוי דמלכא שלמה למוקמה מה דאמר משה והיתה עמו וקרא בו כל ימי
חייו ותהי טיטיה ויהי קרי ביה כל יומי חיוהי בדיל דיסגון יומוי על מלכותיה
הוא ובנוי בגו ישראל וכד אתא כהנא רבא למשאל שלמא דמלכא שלמה
וכל סביא הוו יתבין מן ימינא דכורסיה ומן שמליה ודיינין דינא דעמא וכד
הוו עיילין סהדיא די סהדון קדם מלכא שלמה הוו מנגנין פקעין גלגליא
חזרין תורין כוערין אריותא נהמין דובין חטפין אימרין פעיין נמרין בעיין אב
אנקין בכיין שונרין טייסין טווסין מיללין תרנגלין מקרקרין בני נצן מחטפין
ציפורין מיללין למחטוף לבהון דסהדיא דלא יסהדון סהדותא דשקרא והוון
סהדיא אמרין בלבהון נסהיד סהדותא דקושטא ואילא בגינן עלמא מתעקר
הוון אריותא זחלין כוסמן במסקיה דמלך שלמה למיתב על כורסיה דמלכות
והיך כורסיא דמלכא שלמה לא הוה לכל מלכיא וכד איתחייבו סנאיהון

דישראל איתגבר וסליק עליהון נבוכד נצר רשיעא מלכא דבבל אחריב ית
ארעא דישראל בז יהיב ית קרתא דירושלם ואקלי ית בית מקדשא בנורא
ואגלי ית בית ישראל ואייתי יתהון לרבלה די בארע חמת ואגלי עמהון ית
כורסיא דמלכא שלמה וכד בעי מלכא נבוכד נצר רשיעא דיסק ויתיב עלוי
לא הוה ידע די במנגנון הוו סלקין ליה אפרים ית ריגליה על דרגא קדמא
ואריא דדהבא פשיט ית עיטמיה דימינא ומחא יתיה על עיטמיה בשמליה
והוה מחגר מיניה עד יום מותיה ומבתר נבוכד נצר מלכא דבבל אתא
אלכסנדרוס מוקדון ושבא ית כורסיא דשלמה מלכא ואוביל יתיה למצרים
וכד חזא יתיה שישק מלכא דמצרים ית שבחיה וכורסיה דהוה משובח מן
כל כורסי דמלכיא דהוה מתחמיד דיסק ויתיב עלוהי ולא הוה ידע די במנגנין
סלקין אפרים ית ריגליה על דרגא קדמאה ואריא די דהבא פשט עיטמיה
דימינא ומחא יתיה על עיטמיה דשמלא והוה מתקרי פרעה חגירא עד יום
מותיה וכד אתא אניפונים בר אנטיוכס מלכא וסליק על ארעא דמצרים
ואחריב יתה ושבא ית כורסיה מלכא שלמה ואייתייתה בספינן ואשתמטת
ברעיה דכורסיה בשושילתא דידהבא ואייתין כל אומני דעלמא וכל קניגויא
למתקניא ית ברעיה דכורסיה ולא יכילו למיתקנא יתיה עד יומא הדין וכד
בטילת מלכותי וקם כורש פרסאה בתרוי ובזכות דיאיתעסק בבני מקדשא זכה
דיסוק ויתיב על ההוא כורסי דמלכא שלמה דכוותיה לא הוות לכולהון מלכין :
בשנת תלת למלכותיה דנבוכד נצר הוון בית ישראל בכיין ומתמהין ואמרין
ווי לן אתגבר עוון שנאה בז ית ארעאן אחריב ית מדינתן בגלותא אגלי יתן
ודלא כשר עבד כן סכינא בשושילתא אסר ורברבינן בגלותא אגלי עולמתן
בחרבא קטיל וטפלינן אוביל בשביא כליל דתושבחתן אתנסיב מינן וכד קמו
מלכיא דבית דוד ואינון מלכו עלמא כוליה ומן בתר דוד קם שלמה בריה
ואמליכתיה קודשא בריך הוא על חיות ברא ועל עופי שמיא ועל ריחשא
דארעא ועל שידין ועל רוחין ועל לילין והוה ידע ממלל כולהון ואינון ידעין
בממלליה דהכדין כתיב וידבר אל העצים וכד שפר ליביה דמלכא שלמה
בחמרא שדר וזמין לכל מדינחא ומערבא דהוו סמיכין ליה לארעא דישראל
ואגנייתהון בגו טרכונא בבית מלכותיה ותוב כד שפיר ליביה דמלך שלמה
בחמריה אמר למעלא נבלין וצילצלין ותופין וכינרין דהוה מזמר בהון דוד
אבוי ותוב כד שפר ליביה דמלכא שלמה בחמריה אמר לאיתאה חיות ברא
ועוף שמיא וריחשא דארעא ושידין ורוחין ולילין למרקדא קדמוי למחזי ר
רבותיה לכל מלכיא דגנין קדמוי וספרין דמלך קריין יתון בשמהתהון וכולהון
מתכנשין ואתין לוותיה בדלא אסירין ובדלא זקיקין ובדלא אנש דבר יתהון
בההיא שעתא אתבעי תרנגולא ברא ביני עופיא ולא אשתכח ופקיד עלוי מלכא
דאייתי יתיה ברוגזא ובעא למחבלא יתיה אתיב תרנגול ברא קדמוי דמלכא
שלמה ואמר ליה שמע מרי מלכא דארעא אצית באודנך ושמע פתגמי הלא
תלתא ירחין די הבית עיצה בלבי ומלכין קשיטין עם מילותי מזוני לא אכלית
ומוי לא שתיתי ומן קדם דחזיית וטייסית בעלמא כוליה ואמרית אידא היא
מדינתא או שליטתא לא משתמע ליה למרי מלכא אסתכלית אנא וחזאית
מדינתא חדא כרכא דקיטור שמיה בארעא מדינחא עפרא יקיר מן דהבא
וכספא כזביל בשוקין ואילנין מן בראשית תמן נציבין ומגינתא דעדן אינון
שתיין מיא אית תמן אוכלוסין סגיאין כלילן ברישיהון מן תמן נציבין מן גינת
דעדן למיקום בקרבא לית הינון ידעין למחי בקושטא לא יכלין ברם ב
בקושטא חמיתי אתתא חדא שליטא בכולהון ושמה מלכת שבא כען אין שפר
עלך מרי מלכא איסר חרצי היך גיברא ואיקום ואיזיל לכרכא דקיטור למדינת
שבא מלכיהון בשולשילתא איסר ושליטניהון בכבלין דפרזל ואייתי יתהון
לוות מרי מלכא ושפר פתגמא קדם מלכא ואתקריין ספרוי דמלכא וכתבו א
אגרתא וקטרו ית אגרתא בכנפיה דתרנגול ברא וקם וסליק לשמי מרום
וצניף צניפא והוה נצח ופרח ביני עופיא ופרחו בתריה ואזל לכרכא דקיטור
למדינת שבא והוה לעידן צפרא נפקת מלכת שבא למסגיד לימא ואחשיכו
עופיא ית שימשא ורמת ידה על לבושה ובזעת יתהון והות תמיהא ומתמהה
בחת לותה תרנגול ברא וחזת והא איגרתא קטירת בגפיה שרת וקרת יתי
ומה הוה כתיב בגוה דמיני מלכא שלמה שלם ליכי שלם לרבנייכי דיאת ו
ידעת דאמליך יתי קודשא בריך הוא על חיות ברא ועל עוף שמיא ועל שידין
ועל רוחין ועל לילין ועל מלכיא דמדינחא ומערבא דרומא וציפונא אתין ו

ישאלין בשלומי כען אין תצביין ותיתין ותשאלין בשלמי יקר סגיא אנא עביד
לך מן כל דגנין קדמי ואין לא תצביין ולא תיתין ולא תשאלין בשלומי אשדר
עלייכי מלכין וליגיונין ופרשין ואין תימרין מה מלכין וליגיונין ופרשין אית ליה
למלכא שלמה חיות ברא אינון מלכין וליגיונין ופרשין ואין תימרין מה פרשין
עופי שמיא אינון פרשין חילי אינון רוחין ושידין ולילין אינון ליגיוני' דחנקין
יתכון על ערסתיכון בגו בתיכון חיות ברא קטלין יתכון בחקלא עופי שמיא
אכלין ית בסריכון מנכון וכד שמעת מלכת שבא ית פתגמי איגרתא תנית
רמת ידה על לבושא ובזעת יתהון שלחת וקרת לסבייא ולרברבניא ואמרת
להון לא ידעתון מה שלח לי מלכא שלמה מתיבין ואמרין לית אנחנא ידעין
למלכא שלמה ולא חשבין ית מלכותי והיא לא אתרחיצת ולא שמעת מליהון
ושלחת וקרת לכל ספיני ימא ואטענת יתהון אשכרין ומרגליין ואבני טביין וש
ושדרת ליה שיתא אלפי טלין וטליין וכולהון בני שתא חדא וכולהון בני ירחא
חד וכולהון בני יומא חד וכולהון בני שעא חד וכולהון בני קומא חדא וכולהון בני
קציצא חדא וכולהון לבושין לבושא ארגונא וכתבת איגרתא ושדרת ליה
למלכא שלמה בידיהון מן כרכא דקיטור לארעא דישראל מהלך שבע שנין
כען בצלותך ובבעותך דאבעי מן קדמך אייתי לותך לסוף תלת שנין והוה
לסוף תלת שנין אתת מלכת שבא לות מלכא שלמה וכד שמע מלכא שלמה
דאתת מלכת שבא אפיק לותה ית בניהו בר יהוידע דדמי לשפרפרא דנפיק
בעידן צפרא ודמי לכוכב נוגהא דמנהיר וקאים ביני כוכביא ודמי לשושנתא
דקאים על פציד(?) דמיא וכד חזת מלכת שבא ית בניהו בר יהוידע אתרכינת
מן רכובאה מתיב בניהו בר יהוידע ואמר לה למה אתרכינת מן רכובך
מתיבה ואמרה ליה לית את מלכא שלמה מתיב ואמר לה לית אנא מלכא
שלמה אלא חד מן משמשוי דקיימין קדמוי ומיד אהדרה אפאה לאחורה
ומתלת מתלא לרברבניא אין לא חזיתון אריא אתון חזון מרבעותיה ואין
לא חזיתון מלכא שלמה אתון חזון שפר דגבר דקאים קדמוי ואייתיה בניהו
בר יהוידע לקדם מלכא וכד שמע מלכא דאתת לותיה קם ואזל ויתיב בבית
זוגיתא וכד חזת מלכת שבא דמלכא בבית זוגיתא יתיב מחשבא בלבה ואמרת
דמלכא במיא יתיב וחליית חילוזה דתעבר וחזא לה סערא בריגלה מתיב
מלכא שלמה ואמר לה שופריך שופרא דנשי וסערך סער דגבר וסער לגבר
שפר ולאתתא גנאי מתיבא מלכת שבא ואמרה ליה מרי מלכא אמתיל לך
תלת מתלין דאין תפשר יתהון לי ידעה אנא דגבר חכים את ואי לא את כשאר
בני אנשא מתיבא ואמרה מהו גרגריין דעא ודוולין דפרזל דדלו אבנ ומשקי
מיא מתיב ואמר לה גובתא דכוחלא מתיבה ואמרה ליה מהו עפר מן האדמה
יצא ומאכלו עפר מן הארץ נשפך כמים ומביט לבית מתיב ואמר לה נפטא
מתיבא ואמרה ליה ארקלין אזיל בריש כולהון וצוח צוחא רבא ומרירא רישיה
כאגמון שבח לחורין גנאי למסכינין שבח למתים גנאי לחיין חדוי לציפורין
נסים לנונין מתיב ואמר לה כיתנא מתיבא ואמרה ליה לא האמנתי לדברים
עד אשר באתי ותראינה עיני והנה לא הוגד לי החצי הוספת חכמה וטוב על
השמועה אשר שמעתי אשרי אנשיך ואשרי עבדיך אלה ואעיל יתה בגו
טרכונא בבית מלכותא וכד חזת מלכת שבא רבותיה ויקריה יהבת שבחא
למאן דברא יתיה ואמרת יהי יי אלהיך ברוך דאתרעי בך למיתב מינך על
כורסיה דמלכותא למעבד צדקתא ודינא ויהבת למלכא דהבא וכספא טבא
ויהב לה מלכא כל מה דצבת ומלכי מערבא ומדינחא וציפונא ודרומא כד
שמעו שמעיה כולהון כחדא מזדעזעין ואתון מן אתריהון ביקר רב וברבו רבא
ובדהב ובכסף ובאבניא טבין ומרגלין וכד אתחייבו סנאיהון דישראל הוה
ירמיה נביא מתנבא נבואן סגיאן עליהון ולא מקבלין מיניה אלהן שבישת
יתיה רוחא דקודשא ואובילת יתיה לארעא שבט בנימן דהכין כתיב ויצא
ירמיה מירושלם ללכת ארץ בנימן ואיך דהוה ירמיה נביא בגו ירושלם הוה
בעי רחמין מן קדם אבוי דבשמיא ולא אתמסרת קרתא ירושלם בידיהון ד
דכסדאי ולא אחריבו יתה אלא איך ירמיה הוה בארע שבט בנימן אתגבר
וסליק עליהון נבוכד נצר מלכא דבבל אחריב ית ארעא דישראל בז ית קרתא
דירושלם וקליה ית בית מקדש בנורא ועד נבוכד נצר רשיעא יתיב באנטוכיא
דבלתה שלח על ירושלם ביד נבוזראדן רב קטוליא ותרעי ית שורי דקרתא
ירושלם וכד אתא ירמיה נביא וחזא ית קרתא ירושלם דאיתחרב וחילווא אתא
דכסדאי מקפין לה הוה ירמיה נביא צוח בקלא רבא ובכי בכיא רבא ומרירא

מתיב וכן אמר פתיתני יי ואפת שבשתני יי ואשתבשית תקיפתא יתי ורכילת
וכד שמע נבוכד נצר רשיעא מלכא דבבל דאתכבישת קרתא ירושלם כניש
כל חילוות דכסדאי ואתא וקם על בית מקדשא מניד ברישיה ומוביל ומייתי
בידיה מן קדם יי הוה יד מה דהוה בסוף משיריתיה דסנחריב כד אשתלחת
עליהון מלאכא מן מרומא וקטל בהון תמני עסר רברבנין וחמשא אלפין
פרשין ולא אשתייר במשיריתיה דסנחריב אלא הוא בלחודוי ונפקת תוב
בת קלא ואמרת ליה נבוכד נצר מלכא דבבל קום אזיל ותוב לרבלה בארע
חמת קלקל בחיצים שאל בתרפים שדא גירא למערבא והדר ונפל לגו
ירושלם שדא גירא למדינחא והדר ונפל לגו ירושלם שדא גירא לרומי
חייבתא דתתעקר בעגלא מן עלמא והדר ונפל לגו ירושלם וקם וש
ושדר רברבנוי על ירושלם ומה שמהתהון נרגל שראצר שמגר נבו שר
סכים רב סריס רב מג וקם ואזל בתר רברבנוי ועל לבית מקדשא
מתיב וכן אמר אנת הוא אלהא רבא דארגישתין ואייתיתין על קרתך ועל
היכלך וכד חזא פיתחא דבית מקדשא דעמא מסאבא קיימין לקיבליה וסתם
נפשיה ולא צבא למפתחא ואתון כל חילוותא דכסדאי ואייתין עמון תלת
מאה שיתין גמלין טעינין נרגין דפרזל ובלעת אינון פגרתא בריואתא דבית
מקדשא ועד כען לא יהבין נפשתהון לאיתפתחא עד דאתא פרנטוס ונכס
חזירא וזרק מן דמיה על בית מקדשא וסאיב יתיה מן בתר דאיסתאיב פתח
נפשיה ועל נבוכד נצר רשיעא לבית מקדשא ואזל ויתיב על עזרתא דזכריה
בר יהוידע כהנא רבא וחמא נבוכד נצר לדמיה דמירתע בארעא ושאל לסבי
דישראל ואמר לון דמא הדין דמא גברא הוא מתיבין ואמרין ליה נביא חד
הוה בינגא והוה מוכח לן ולא קבילנא מיניה וקטלנא יתיה בבית מקדשא
וכד חזא נבוכד נצר רשיעא ית פתגמא הדין אמר לון איתילו ואייתו לי ארבעת
אלפי כהני בחירי ונכס יתהון עלוי דההוא דמא עד כען לא איתבלע בארעא
עד דנזיף ביה נבוכד נצר ואמר ליה כולא אומתך תחרוב עלך ובתר כ
כן אתבלע וכד חזא כהנא רבא ית כהניא דאתקטילו לבש ית מעילוי ואתקין
באיפודיה ונסיב ית מפתחי מקדשא בידיה וסליק וקם על איגרא דהיכלא
עני וכן אמר יהיב ביתא ומשלם לארווי ונטריא לא הוינא ביה ורמא נפשיה
לגו נורא ויקד וכד חזו שאר כהניא כהנא רבא דליק בנורא אף אינון נסיבו
ית נבליהון וית כנוריהון וכל מאני זמריהון ונפלו לגו נורא ויקידו וכד בעא
נבוכד נצר למיעל ולמחזי בית קודש קודשיא איסתתימו תרעי היכלא ולא
פתחין נפשהון עד די נפקת בת קלא משמי מרומא ואמרת ליה פתח לבנון
דלתיך ובתר כן פתח נפשיה ועל נבוכד נצר רשיעא מסאבא לבית קודש
קודשיא והוא שבוחיה דמלך כל עלמיא יי צבאות וחזא ית מאני קודשיא
אתבלעו מן קדמוי רגז רוגזא רבא ונפק מן תמן כד מבהל וקטל קטלא רבא
ושבא שביא רבא ואפיק ית עמא ישראל כד אסירין בשישלוון דפרזל ואוביל
יתהון ערטלאין כד טענין טעינין ועל צווריהון דחלא וירמיה נביא אזל עמון
עד דמטא קברי אבהתא וצווח ובכא ועני וכן אמר אבהתנא מרחמני אברהם
יצחק ויעקב קומו מגו קבריכון וחזו ית בניכון עמא דבית ישראל דאזלין
בשביא ומהלכין בגלותא מתיבא רוח קודשא ואמרת ליה כבר אמרית לך
ירמיה נביא כי אספתי את שלומי קם מקברי אבהתא ואזל ונפל על קיברי
אימהתא עני וכן אמר אימהתא מהימניא שרה ורבקה ורחל ולאה קומו מגו
קבריכון וחזון ית בניכון ובנותיכון עמא דישראל דרביתון יתהון בקושטא
דאזלין בשביא ומהלכין בגלותא דלא מסאנא מתיבא רוח דקודשא וכן
אמרת קול ברמה נשמע קם מקברי אמהתא ואזל ונפל על קברי נביא עני
וכן אמר נביא נביא מרחמוני משה ושמואל קומו מקבריכון וחזון ית עמא
בני ישראל דדברתון יתהון בקושטא דאזלין בשביא מהלכין בגלותא דלא
מסאנא מתיבה רוחא דקודשא וכן אמרת כבר אמרית ירמיה נביא אם יעמד
משה ושמואל לפני קם מקברי נביא ונפל על קברי מסחייא עני וכן אמר
אוכלין יתי לחם אבילין ואשקיאן יתי כסא דתנחומין די אנא מתאבל על עמא
דישראל דאזלין בשביא ומהלכין בגלותא מתיבא רוחא דקודשא ואמרת
אל תבא בית מרזח והוה ירמיה ספיד ובכי ומייליל על בית ישר' דאזלין בשביא
ומהלכין בגלותא ערטלאין וטעינין חלא על צואריהון אינון מהלכין ור
ורברבניהון ושלטוניהון עד דמטון לאתרא דשמיה בית כורו ואפיקו לבושין
ואלבישו יתון עני ירמיה נביא ואמר לנבוכד נצר רשיעא ולכל חילוותון

כסדאי ואתון עימיה דילמא תיזלון לבתר טעותכון ותשבחון יתהון בקושטא
תדעון עמא קטילא קטלתון ועמא שיביא שביתון והוו מדברין ואזלין עד די
מטו די הוא מדינתא והוה ירמיה נביא בכי ומיתנח ונתרו מן עינוי תרתין
דמען והוון תמן תרין מבועין דמיא עד יומא הדין וכד אתון מטון לנהרותא
דבבל עני מלכא נבוכד נצר רשיעא ואמר לון לבית ישראל אילין אינון זמריא
דהויתון זמרין קדם מריכון רבא די בירושלם ייתון וזמרין קדמי וכד שמעו
ליואי בטלו ית כינוריהון בערבתא דקיימין על נהרותא דבבל דהכין כתיב
על נהרות בבל על ערבים בתוכה   ועניאון ליואי ואמרין ליה לנבוכד נצר
רשיעא אין אנן עבדינן רעות אבונא די בשמיא והוינן משבחין קדם אבונן
בירושלם בידא דילך לא איתמסרינן השתא איך נשבח קדם שבחא די מרנן
דהכדין כתבא מפרש ואמר איך נשיר את שיר ייי   כד שמע נבוכד נצר
רשיעא ית פתגמא הדין עני וכן אמר קטולו יתהון על דאיתעברו על גזירת
מלכא עני פלטיא בר יהוידע חד מן ישראל ואמר ענא די מסרה מרה ביד
בעיא אתא דיבא ונסב מן ענא מן מאן מתבעיא עני ואמר ליה מן רעיא הוא
מתבעיא עני ואמר ליה ישמעון אודנך מה דאמר פומך ופקיד מלכא ואייתי
לצדיקיא מלכא ואעבירו מיניה ית שלשלוון דפרזל ונחש ושביית לכושיה
ייסוריה: בשנת   בשתא תליתא למלכותיה עבד משתיא לכל רברבנוי
ועבדוי אוכלוסי פרס ומדי איסתרתיגין ורבנין די ממנן על פילכיא עטיפן
באיצטלוון דמילת לבישין ארגוונין אכלין ושתן וחדיין קדמוי: בהראותו
לא כתיב די אחזי ית עתריה אלא כתיב בהראותו את עושר כבוד מלכותו
והוא די אחזי דבית מקדשא הוה ולבישרא ודמא אית עתרא כוליה עתרא
דקודשא בריך הוא דהכין כתיב דידי כספא ודידי דהבא אמר ייי מרי חילוותא
שיתא בי גנזי הוה מחזי להון בכל יומא מאה ותמנין יומין דכתיב עושר כבוד
מלכותו ואת יקר תפארת גדולתו הא שיתא וכד חמון תמן ישראל מאני דבית
מקדשא לא הוו צביין למיגני קדמוי ואמרו ליה למלכא לא צביין יהודאין
למיגני מטול דחזיין מאני דבית מקדשא ואמר מלכא עיבידו להון סמכא
חורנא לגרמיהון: ובמלואת   ובמשלם יומיא האילין אמר מלכא השתא
אעביד משקיא לבני אתרוי ואעילינון לדרת גנתא דנציבא אילני דפירי   וד
ודבוסמני מה עבד כף אילנא לאילנא ועבד כיפין ותבר אילני דבוסמני
ואותיבינון ואשרו קדמיהון אבנין טבתא ומרגליתא ואילני מטללין:
ופקיד   ושתיאן במאני דדהבא ובכסי דדהבא ודהוה שתי בכסא לא הוה
תני ושתי ביה תוב אלא מעלין ליה לההוא כסא ומפקין חורנא והוו תמן
קומקמי וכסי לא הוו דמיין להדדי מטול כן כתיב ומאני מן מאני משניין אלא
כד הוון מפקין למאני דבית מקדשא ומזיגו בהון הינון אומי עלמא הוה
משתני זיוהון ומטול כן כתיב וכלים מכלים שונים וחמרא דמלכא רב מן
מאן דשתוי ומטול מן דהוה שתוהי מטול דהוה משאיל ליה לגברא בר כמה
שנין אנת והוא אמר ליה בר ארבעין שנין והוה משקי ליה חמרא בר ארבעין
שנין ודכוותיה לכל גברא וגברא ומטול כן כתיב ויין מלכות רב כיד המלך:
והשתיה   ושתיאן בנימוסא ולית דמתנזיק ולמא לא הוו מתנזיקין
מטול מן כסא דאינשי פרסאה כד הוו אתיו לון כסא רבא דהוה לכיד ארבע
חמשא המינון והוה מתקרי שמיה פיתקא והוון משקיין ביה לכל גברא חד
ולא הוו שבקין ליה עד שתיאו ביה חד ומזוגא דהוה מזיג להון לפרסאי
עתרא רבא הוה עתיר ואיך הוה עתיר הוה מזיג ליה לגברא ועל דלא הוה
משכח גברא דשתי רמין ליה למזוגא עבירוהי מינאי ולך זיפלן זוזין דמטול
דלא הוה משכח דשתיא אלא אמר אחשורוש לא יעלון הני כסי לשיתוי אלא
איך דצבי כל גברא וגברא ישתי מטול דכתיב והשתיה כדת: גם
לחוד ושתי מלכתא עבדת משקיא לנשי והוות מזגא להון חמרא אוכמא
ואותיבת יתהון בפלטין מטול דתחזי להון עתרא דמלכא והוון משאלין לה
היך דמיך מלכא והוות מחווה להין למה נשי בען דידען כל מידי והוות אמרה
להין מנגנייא דמלכא לא אכיל ולא שתי ולא דמיך מטול כן כתיב בית
המלכות: ביום   ביומא שביעאה כד שפיר לבית דמלכא בחמרא ולבהון
דמאה ועסרין ושבע מלכין דהוו עמיה דהוו קטרין כליליא דמלכותא הוה
תיגרא ומצי ביניהון בטעם חמריהון הוו מתעסקין בזנותא מלכי מערבא הוו
אמרין נשי דילן שפירן ואוף מלכא אחשורוש בטעם חמריה מתיב ואמר
להון לית נשי בעלמא דשפירן אלא נשי בבליתא ואין לית אתון מהימנין לי

הא בבליתא חדא מיתבא לי בגו טרכונא דמלכותא די לי אשלח ואקרי יתה
לקדמי ולקדמיכון ותחזון יתה דהיא שפירא מן כל נשיא בההיא שעתא שלח
עלה מלכא אחשורוש שבעא סריסיא:
להביא   מתיב ואמר לון זילו ואמרו לה לושתי מלכתא קומי מן כורסי
מלכותיך ושלוחי ערטליא ורמי תגא ברישיך וכסא די דהבא ביד ימינך וכסא
די דהבא ביד שמאליך ועולי לקדמי ולקדמיהון דמאה ועסרין ושבע מלכין
קטרי תגי דיחזון יתיך דאנת שפירא מכל נשיא: ותמאן   מתיבא
ושתי מלכתא ואמרת לון לשבעא סריסיא גוואי זילו ואמרו ליה למריכון שטיא
דאוף אינון שטיתון כותיה אנא היא ושתי מלכתא בת מלכיא דמלכי בבל מן
שריותא כלשצר אבא לקביל אלפא חמרא שתי ולא אטעי יתיה חמרא למימר
מילין דלא כשרין כותך בההיא שעתא אזלו ואמרו ליה למלכא פתגם דושתי
מלכתא וכד שמע מלכא ית פתגמיא האילין רגז רוגזיה רבא רוגזיה דליק
ביה ותוב שלח בה ביד שבעתי סריסיא דמלכותא דיתבין קדמוי במלכותא
כען אזילו ואמרו לה לושתי מלכתא אין לא תשמעי מילי ולא תעלין לקדמי
ולקדמיהון מלכיא האילין קטילנא יתיך ומובידנא ית שופריך מינך וכד   א
אזלו רברבני מלכא ואמרו ליה ולא ספנת יתהון אלא מתיבא ואמרת לון
אזילו ואמרו למלכא טפשא דמקלקלין עצתיה ולא תקינן גזירתיה הלא אנא
היא ושתי מלכתא ברת אויל מרודך ברתיה דבריה נבוכד נצר מלכא דבבל
מן יומא דאתבריתי עד כען לא חזא איניש גופי אלא אנת מלכא כען עיילא אנא
לקדמך ולקדמיהון דמאה ועסרין ושבע מלכין קטרי תגי קטלין יתך ונסבין
יתי לאינתא מתיבא רבתא דפרסיאתא ואמרה לה לושתי מלכתא אין קטיל
יתיך ומוביד ית שופריך מינך לא תפרסמי ית שמא דילך וית שמא דאבהתיך
ולא תחזין גופיך וגויתיך לכל בר אנש אלא מלכא בלחודוהי בהשעתא כד
אמרו רברבני מלכא דסריבת ושתי מלכתא למיעל היכמה די אמר מלכא די
שלח ביד סריסיא ורגיז מלכא לחדא וחמתיה תקיפת עלוהי: ויאמר
ואמר מלכא לחכימיא ידעי זימנא ארום כן פתגמי מלכא קדם כל ידעי גזירין
ודינין: והקרוב   ודקריבין ליה בעיצתא דרחיקין ודקריבין כרשנא מן
אפריקי שתר מן הנדיקי אדמתא מן ארום תרשיש מן מצרים מרס מרסנא
ממוכן מן ירושלם שבעתי רברבניא דפרסאי דחזין אפוי דמלכא דיתבין   ק
קדמאה במלכותא: כדת   ואמר לון מלכא סבון עיצתא מה נעבד לושתי
מלכתא על די לא עבדת פקודיה דמלכא אחשורוש די שלח ביד סריסיא:
ויאמר   ואמר ממוכן הוא דניאל ולמה אתקרי שמיה ממוכן מטול דכד
גלון שבטא דבית יהודה לבבל גלון עמהון חנניה מישאל ועזריה והוה דניאל
בגלותא ואתעביד על ידוי ניסין וגבורן ותוב על ידוי דניאל אתגזר מן מרומא
דתתקטיל ושתי מלכתא בכן אתקרי שמיה ממוכן מתקן ואמר ממוכן קדם
מלכא ושלטוניא דהכין היא גזירת מלכא בזימנא דהוו יתבין עייצין עיצת
הוו שליטין ועירי עייצין קדמוי ואין שפירת עיצת עבדין יתה ואין לא שפירת
עצתא די רברבין מנהון הוו עייצין וממוכן הוה זעירא דכולהון והוא יהב
עיצתא קדמיא קדם מלכא והוה ממוכן שקיל אתתא דפרסיאתא והות עתירא
מיניה ולא הות צביא מתמלל עמיה אלא בלישנה ובכן אמר ממוכן בגרמיה כד
אשתכח עליתא למכבש על נשיא דאינהון מוקירן לגובריהון בכן אמר   מ
ממוכן מלכא ושלטוניא לא על מלכא בלחודוי אסטת ושתי מלכתא אלא על
כל עממיא ושליטיא דאית בכל מדינתא דמלכא אחשורוש: כי   ארום
יפוק פתגמוי דמלכתא על כל נשיא כולהון למהוי שייטין בעליהון בעיניהון
ותהוי כל אתתא אמרה לבעלה דילמא את יקיר מן מלכא דאחשורוש די אמר
דתיתי ושתי מלכתא קדמוי ולא צביית למיתי: והיום   ויומא הדין אמרין
שלטונתא דפרס ומדי דשמעין ית מליא דמלכתא לכל שלטוניא דמלכא כמיסת
די הוי בסירא למרגז עלוהי: אם   ובזמן דגזר ממוכן גזירתא הדא דחיל
מן נפשיה ואמר דילמא לא יעביד מלכא גזירתא דא די גזרית עלי ותידון יתי
דינין בישין ותקטול יתי אלא אנא אחזי די למלכא אחשורוש די לא תיעול
ושתי קדמוי ואומי יתה במומתא דפרסאי ומדאי דהינון דחלין מנהון לכן
אמר ממכן אין על מלכא שפר יפוק דין פתגם מן קדמוי ויכתיב ויומי בגזרתי
דמדאי דפרסאי ולא יבטיל דלא תיעול ושתי קדמוי דמלכא אחשורוש   ומ
ומלכותה יתן מלכא לרעותה דטבא מינה: ונשמע   וישתמע פתגמא
דמלכא די יעבד בכל מלכותיה ארום סגיאה היא וכל נשיא יתנון יקרא

לבעליהון למן רברבניא ועד זעירא: וייטב ושפר פתגמא בעיני מלכא
ושלטוניא ועבד מלכא מלוי ממוכן: וישלח ושדר איגראתא על כולהון
מדינתא דמלכא על מדינתא ומדינתא היך כתבה ועל עמא ועמא היך לישני
למהוי כל גברא מיתיקר בביתיה ומתמלל היך לישן עמיה: אחר
בתר פתגמיא האילין כד נח רוגזא דמלכא אחשורוש שדר וקרא לכל
רברבנוי ואמר לון לא על ושתי אנא רגיז אלא עליכון אנא רגיז ומטול דאין
אנא אמרית מילתא בחמרא אתון למה גזרתון עלי למקטול ית ושתי מלכתא
ואעביר שמה מן מלכותא אוף לכון אנא קטיל מעבר שמכון מן מלכותא ובתר
דאתקטלו רברבנוהי דמלכא אדכרית ושתי וית מה דעבדת וית מה דאתגזרת
עלה דלא הות שוויא לגזירתא דדינא דקטלא אלהא מן מרומא הוה דיסוף
זרעיה דנבוכד נצר מלכא דבבל: ויאמרו ואמרין עולימוי דמלכא שלטנוי
ומשמשנוי יבעון למלכא עולימן בתולתן יאיין שפירן בחיזוא: ויפקד
וימני מלכא שליטין ומהימנין על כל מדינת מלכותיה ויכנשון כולהין עולימן
בתולתן דשפירן בחיזוא לשושן בירנתא לבית נשיא על ידוי הגא סריסיה
דמלכא נטיר נשיא ואתייהבו תקונהון: והנערה ועולימתא דתישפר
קדם מלכא תמליך חלפוי ושתי ושפר פתגמא באנפוי דמלכא ועבד כן:

איש גברא יהודיא הוה בשושן בירנתא ושמיה מרדכי ולמה אתקרי
שמיה יהודיא אלא דהוה דחיל מן חטאה דעלוי איתנבי דוד ואמר יומא הדין
ימות גברא מישראל ומן הוא גברא דין הוא גברא מרדכי בר יאיר בר שמעי
בר שמידע בר בענה בר מוצא בר אילה בר מיכה בר מפיבשת בר שאול בר
קיש בר אביאל בר צור בר בכורת בר אפיה בר שחרים בר עזיה בר ששק
בר מיכאל בר אליאל בר עמיהוד בר שפטיה בר פתואל בר פיתון בר מליך בר
ירבעל בר ירוחם בר חנניה בר זבדי בר אלפעל בר שמרי בר זבדיה בר רימות
בר חושים בר שחורה בר עזה בר גרא בר בלע בר בנימן בר בריה בוכרא
די אתקרי שמיה ישראל ומה חמא מרדכי די אתקרי בר שמעי אלא אקיל
שמעי לדוד מלכא דישראל ואמר שמעי לדוד פוק לך גברא רשיעא וגברא
דחייב קטלא אתעני אבישי בר צרויה ואמר לדוד איזיל ואסב רישיה דשמעי
מיניה אסתכל דוד מלכא בנביאותיה וחמא דמרדכי עתיד דקאים מיניה וכד
חמא דוד מלכא פקיד לשלמה בריה ואמר ליה בשעתא דיפסוק שמעי מ
מלמילד בר קטול יתיה די יזכי לעלמא דאתי ומטול דקאים מיניה גברא צדיקא
די על ידוי אתעבידו ניסין וגבורן לישראל בארבע גלותהון והוא מרדכי מרא
דכי בר יאיר בר שמעי בר קיש בר שיבטא דבנימן ושמעי הוה חייב דנתקטול
בדינא כמא דכתיב באוריתא דמשה דיינא דקושטא לא תצער ורבא בעמך
לא תלוט והוא דאקיל לדוד מלכא דישראל וחס עלוהי דוד דלא למקטול יתי
וחמא דקיימין מיניה הני תרי צדיקיא ומתפרקין על ידיהון בית ישראל:

אשר מרדכי ואסתר הווין מירושלם בגלואתא דגלת עם יכניה מלכא
שבטא דבית יהודה וחזר וסליק מרדכי עם עמא דיתנדבון ויסקון ויבנון
לבית מקדשא תניינות ואוף אגלי יתיה נבוכד נצר מלכא דבבל זמנין תרתין
ואוף בארבע בני גלותא כחת נפשיה מן ניסין וגבורן: ויהי והוה מרבי
ית הדסה היא אסתר והדסה הוה שמה כמה דאסא אך מטול דבסים ריחיה
דהדס כגו עלמא אף היא אסתר כדין הות עברא עובדין טבין בגו עלמא היא
אסתר דהיך שמה כדין הויין עובדהא ואתקרי שמה הדסה בלישנא עבראה
ולמה אתקרי שמה הדסה מטול דצדיקיא מתילין בהדסה די עלה איתנבי
ישעיה נביא תחת הנעצוץ יעלה ברוש ותחת הסרפד יעלה הדס מהו נעצוץ
חיגיתא היא חלוף היגתא יסק ברותא וחלוף המן רשיעא יסק מרדכי צדיקא
לזקיפא וסרפד היא אורבינא וחלוף אורבינא יסק אסא וחלוף ושתי תמלוך
אסתר ובגין אסתר גלה מרדכי די אמר בגלותא מה טב לי איזיל ואיתחזי לאסתר
דמן ארעא דישראל איתקרי שמה אסתר בשם כוכב נוגהא יונית איסתירא
והדסה אתקריית בשם צדיקיא וכן אמר על חנניה מישאל ועזריה והוא ד
דקאים בין הדסיא דיגלותא וצולה היא בבבל והכן כתיב האומר לצולה חרבי
ואסתר איתקרי שמה הדסה בשם אסא דאיך דלא אסא יבש קייטא וסיתוא
ואוף צדיקיא אית להון חולקא בעלמא הדין ולעלמא דאתי והיא אסתר הות
בת אחוי דאבוי דמרדכי היא אסתר בטליותה והיא בסיבותה ולא פסקת
מן עובדין טבין ולא הוה לה אבא ואמא וטליותה הות יאיא בריוא ושפירא
וחסודא בחזוא וכד מית אבוהא ואמה נסבה מרדכי ליה לברתא:

ויהי והוה כד אישתמעו פתגמוי דמלכא וגזרתיה וכד אתכנשו עולימתא
סגיאתא לשושן בירנתא על ידוי דהגי סריסיה דמלכא נטיר נשיא וכד שמע
מרדכי דבתולתא מתבעיין שקל וכנשה לאסתר מן רברבנוהי דמלכא
אחשורוש דנפקין למבעי בתולתא דלא ייחון ויידברונה וטמרה בגו ק
קיטון דלא יחמון יתה שלוחיא דמלכא ובבה עממיא כד הוון שלוחיא עוברין
הוון מרקדין ומחזיין שופריהון מן כוותא ונפקו שלוחיא דמלכא ואייתיאו
בתולתא סגיאתא מן מדינתא ושלוחיא דמלכא הוון ידעין לה לאסתר וכד
חמו דלית אסתר עם הכין בתולתא אמרין חד לחד מגן לעינן במדינתא אית
הכא לבא במדינתן טלותא חדא יאיא בריוא ושפירא וחסודה בחיזוא יתיר מן
כולהון בתולתא דאייתיבן כד אתבעית אסתר ולא אשכחת אודיעו למלכא
וכד שמע מלכא כתב בדיגטסיס דכל בתולתא דתטשו מן קדם שלוחי מלכ
חדא היא גזירתא דתתקטל וכד שמע מרדכי פוקדנא דמלכא דחיל ואפקה
לאסתר בת אחוי דאבוי לשוקא ואדברת אסתר לבית מלכא על ידוהי דהגי
נטיר נשיא: ותיטב ושפירת טלייתא בעינוי ואתגמלת חסדא קדמוי
ואוחי ית צביאתהא וית מנוותהא למיתן לה וית שבעתי עולימתהא די חזיין
למיתן לה מן ביתיה דמלכא ומנוותה דהוון יהבין לאסתר הות יהבא להן
לפום עולימתא עממאיתא מטול דלא הות טעמא אסתר מיין מן ביתי דמלכא
ושני יתה וית עולימאתהא לטב מכל נשיא: לא לא חויאת אסתר ית
עמהא וית ילדותהא ארום מרדכי פקיד עלהא דילא תחוי: ובכל
ובכל יומא ויומא מרדכי מהליך קדם דרתא דבית נשיא למידע ית שלמא
דאסתר ומה ניסין אתעבדון על ידהא: ובהגיע וכד מטא זמנא רביתא
ורביתא למיעול לות מלכא אחשורוש מטול דהות לה כגזירת נשיא תרי
עסר ירחין ארום כדין שלמין יומהא רציבתהון מטול דאיבסמת שתא ירחין
במשחא במורא ושיתא ירחין בבוסמניא ובתיקוני נשיא: ובזה
ובהדרנא רביתא עלא קדם מלכא ית כל מה דהות אמרה הוה מתיהיב לה
למיעל עמה מבית נשיא עד בית מלכא: בערב ברמשא הוות עיילא
ובצפרא הוות תייבא לבית נשיא תניינות על ידוהי דשעשגז סריסיה דמלכא
נטר נשייא ושמה מכתבתב ולא הות עלא תוב לותיה דמלכא אלא אין א
איתרעי בה מלכא ומתקריא בשמא: ובהגיע וכד מטא זמנא דאסתר
בת אביחיל אחוי דאבוי דמרדכי די דבר יתה ליה והות מרבי לה מן קושטא
היך ברתיה למיעל לות מלכא ולא בעת כל מידעם אלא מידן דהגי בעי סריסי
דמלכא נטיר נשיא והות אסתר גמלת חינא וחסדא קדם כוליה כל חזייאה:
ותלקח ואידברת אסתר לות מלכא אחשורוש לבית מלכותא לפלטין
בירתא עשיראה דהוא ירח טבת בשתא שבע למלכותיה: ויאהב
ורחים מלכא ית אסתר מכולהון נשיא ואתגמלת חינא וחסדא קדמוי מכ
מכולהון בתולתא ויהב תגא דמלכותא ברישה ואמליך יתה חלף ושתי:
ויעש ועבד מלכא שירותא רבתא לכל שלטנוי ועבדוי ית משתיתא
דאסתר ואמר לה חוילי הדין עמיך והירין תולדותיך ואמרת ליה אנא חכימא
לא עמי ולא תולדותי דמטול דכד אנא טליא מית אבא ואמא ושבקין יתי וכד
שמע מלכא אחשורוש מילהא חזר ושבק שביקין לכולי עלם ומתנן למדינת
יהב מטול דחשיב מלכא בליביה ואמר בגרמיה אנא מוטיב לכולהון אומיא
ומלכוותא מטול די עמא דאסתר ביניהון: ובהקבץ וכד אתכנשון
בתולן תיניינות ולמה איתכנשון בתולן תניינות מטול אסתר דיתבא בפלטין
דמלכא ומלכא רחים יתה מטול מכל נשיא ושוי תגא דמלכותא ברישה וב
ובתולתא האילין למה איתכנשו תיניינות מטול דאמרו שליטין למלכא דאין
בעיא דתיגליא לך אסתר עמה ותולדותה קנאה בנשיא או חרנייתא והיא גליא
לך עמה ותולדתה מטול הכין כתיב ובהתכנשות בתולן תיניינות ומרדכי
יתיב בתרע מלכא: אין ולית היא מחוויא אסתר ית עמה ותולדותה היך
מה דפקיד עלה מרדכי ואוף כד אתכנשו בתולתא לא גליית אלא איך ד
דפקדה מרדכי וית מימריה דמרדכי אסת עבדת היא אסתר בטליותה בכיכת
הות וכד עלת למלכות במכיכותא עלת מטול הכן אמר כתבא וית מימריה
דמרדכי אסתר עבדת היך כמה דהות מתרביא עמיה: בימים ביומיא
האינון ומרדכי יתיב בתרע מלכא רגז בגתנא ותרש תרין סריסוי דמלכא מן
נטרי מניא ובעו לאושטא ידיהון דיקטלון למלכא אחשורוש ויהבון עיצה
ביניהון ושויאו חיויא חורמנא בבוזא די דהבא דהוה שתי בה אחשורוש די

בדיבעי מלכא משתי ביה יתכון ליה ומחוי חויא ויקטליה: ויודע בכן אתחוי
פתגמא ברוח קודשא למרדכי ואזל מרדכי ותני לאסתר מלכתא ואמרת
אסתר למלכא בשמיה דמרדכי: ויבקש ואיתבעי פתגמא ואשתכחת
מהימן ואיתלון תרויהון על קיסא ואתכתיב בספר דכרן יומיא קדם מלכא:
אחר בתר פתגמיא האילין רבי מלכא אחשורוש ית המן בר המדתא אגגיא
בר סרח בר בוזה בר איפלוטס בר דיוסף בר דיוסים בר פדום בר מעדן בר
בלעקן בר אנתימרום בר הדירום בר שגר בר נגר בר פרמשתא בר ויזתא
בר עמלק בר לחינתא דאליפז בוכריה דעשו ורבי יתיה ונטיל יתיה ושוי ית
כורסיה עיל מן כל רברבנוי ועבדוי: וכל עבדי

וכל עבדי מלכא די בתרע בית מלכא כרעין וסגדין להמן מטול דהכין פקיד
עלוי מלכא ומרדכי לא הוה כרע קדמוי ולא הוה שאיל בשלמיה: ויאמרו
ואמרו עבדוי דמלכא די בתרע בית מלכא למרדכי מה רבותא אית לך יתיר
עלינן דהכן כרעין וסגדין קדם המן ואת לא כרעת קדמוי מטול מה את מעבר
על פוקדנא דמלכא עני מרדכי ואמר להון טפשיא חסירי לבא שמעון מיני
מילתא חדא ואמרו לי פתימא מאן איתוי בר נשא די הוא מתגאה ומתרברב
הוא יליד מן אתתא ויומין זעירין ובתילדותיה בכיא ואליא וריבותי עקתא
ותינחתא וכל יומי מלי חימתא וסופיה הדר לעפרא ואסגוד אנא קדמוי לא
אלא סגיד אנא לאלהא רבא וחייא וקיימא די הוא חד בשמיא די הוא אשא
אכלא אשא מלאכוי נורא תלה ארעא בארדעיה מתח רקיעא בגבורתיה ב
בציבוניה מחשיך שמשא ברעותיה מנהיר חשיכא בחכמתיה עבדיםא
סגיתיה כחלא כמזופתא שוי טעים מוי במילחא וריחא דגלגלוי בחוסר אסר
יתיה פתורויה באוצרי תהומא בגין דלא יסק לארעא יתבא רעיש ולא עבר
תחומיה במימריה ברא רקיעא ומתח יתיה איך ענגא כאוירא פרים איך
ערפילא על עלמא מגין היך משכנא על אפי ארעא טעין בחיליה דעיל ודרע
דהטין קדמוי שמשא וסיהרא וכימה וכוכביא ומזליא לא בטילין שעא חדא לא
בייחין אלא רהטין קדמוי כאיגרין אזלין לימינא ולשמלא למעבר רעותיה דמן
דברא יתהון ליה יאי לשבחא ולמסגוד קדמוי ענין ואמרין ליה למרדכי והא
אשכחינן דאבהתך סגדו קדם אבהתיה דהמן עני מרדכי ואמר להון מן איתוי
דסגיד קדם אבהתיה דהמן אמרין ליה לא כרע אבוך יעקב קדם עשו אחוי
די הוא אבוי דהמן אמר לון אנא מזרעית דבנימן וכד סגיד יעקב קדם עשו
בנימן לא יליד הוה ולא סגיד קדם אניש מן יומוי מטול כדין נטר יתיה קדם
עלמא במעי דאמיה עד עידן דיסקון לארעא דישראל ויתבני בית מקדשא
בארעיה ותישרי שכנתיה בתחומיה וכל בית ישראל יחדון תמן ועממין כרעין
וסגדין בארעיה ואנא לית אנא כרע וסגיד קדם המן רשיעא בעיל דבבא
הדין: ויהי ויהוה כד הוון אמרין ליה יומא ויומא ולא שמע לון ותניאו
להמן דניחזון אין קיימין מילוי דמרדכי מטול דאמר לון דהוא יהודאי: וירא
וחזא המן מטול דלא צבי מרדכי למכרע ולמסגוד קדמוי ואיתמלי המן על
מרדכי חמתא: ויבז והוה קליל בעינוי למושטא אידא במרדכי בלחודוהי
מטול דתניאו ליה ית עמא דמרדכי ובעא המן לשיצאה ית כל יהודאי די בכל
מלכות דאחשורוש עמיה דמרדכי: בחדש בירחא קדמאה הוא ירחא
דניסן בשתא תריסר למלכות אחשורוש צבע פייסא לשיצאה עמא קדישא
נפלת ברת קלא מן שמיא וכן אמרת לא תדחלון כנישתא דישראל דאין תהדרין
בת תובתא איהו יהא ערב חילופך בכן שרי שמשי ספרא לצבעא פייסא
דערבין קדם המן מן יומא ליומא שרי מן חד בשבא ולא אסתייע מן בגלל די
ביה אתבריאו שמיא וארעא בתרין בשבא לא על מן בגלל די ביה אתבריאו
רקיעא בתלת בשבא לא על מן בגלל די ביה אתברי גינתא דעדן בארבע
בשבא לא על מן בגלל די ביה איתבריאו שמש וסיהרא ושבעא כוכבי ותריסר
מזליא בחמשא בשבא לא על מן בגלל די ביה אתבריאו לויתן ותרנגול ברא
דאיתעתדו לכנישתא דישראל לסעודת יומא רבא בשתא בשבא לא על מן
בגלל איתבריאו אדם וחוה בשבא לא על מן בגלל די ביה דאיהו קיים בין
מימרא דייי ובין עמא דישראל פסק מן יומיא ושרי בירחיא בניסן לא על מן
בגלל זכותא דפסחא באייר לא על מן בגלל די ביה נחת מנא בסיון לא על
מן בגלל די ביה איתיהב אוריתא בסיני בתמוז לא על מן בגלל די ביה אתפקע
שור ירושלם ולא חזי למיקם עקתא תרין זמנין: באב לא על מן בגלל די ביה
פסקו מתי מדברא וביה הדרת שכינת מרי עלמא ומלילת עם משה באלול

לא על מן בגלל דביה סליק משה בטורא וסיני למיסב תרין לוחין אוחרניית
בתשרי לא על מן בגלל די ביה משתבקין חוביהון דישראל: במרחשון לא
על מן בגלל די ביה נחת מבולא ואישתזיב נח ובנוי וכל דהוו עימיה:
בכסלו לא על מן בגלל די ביה איתיסד בית מקדשא: בטבת לא על מן בגלל
די ביה סליק נבוכד נצר רשיעא על ירושלם ומיסת הוי לעקתא ההיא:
בשבט לא על מן בגלל די ביה דהוא ריש ירחי שתא לאילני די מנהון מקרבין
ביכוריא כד מטא לסוף תריסר ירחי שתא דאי הוא ירחא דאדר תרא ואמר
בליען אינון בידי היכנוני דימא ולא הוה ידע דבנוי דיוסף מתילן לנוני דימא
דהכדין כתיב ובנוני ימא יסגון בגו בני אנשא על ארעא: ויאמר ואמר
המן למלכא אחשורוש אית עמא חד יהודאי מבדר ומטלטל ביני עממיא בכל
מדינן מלכות גיותנין ורוחין רמא מלקטין פישרי שבתא ויתיבין בחצבי תמוז
ועובריהון שניין מכל עם ונימוסיהון מכל מדינן ובנימוסנא לא מהלכין וב
ובעוברנא לא צביא נפשהון ועיבידתיה דמלכא לית אינון עבדין וכד חזיין
לנא רקיקין בארעא וחזיין לנא כמידעם מסאבא וכד אנחנא נפקין למימר
למשמע בעוברתיה דמלכא מנהון סלקין בשורין ופרצין גדרין ועלין בחררין
וגנבקין בפירצין וכד אנחנא רהטין מתפוס יתהון מהדרין וקיימין מבריקין
עיניהון וחרקין בשיניהון ומבטשן בריגליהון ומבהלין יתנא ולית אנחנא
יכלין למיתפס יתהון מן בנתיהון לית אנחנא נסבית ומן בנתנא לא נסבין להון
ומן דדבר מנהון למעבר עיבידתיה דמלכא מפיק ליומא ההוא בשיהי פירקי
ויומא דאינון צביין למזבן מיכנא אמרין לנא יומא שריא הוא ויומא די אנחנ
צבין למזבן מנהון אסרין עלן שקין ואמרין לן יומא אסירא הוא בשעתא
קדמיתא אמרין שמע קרינן בתיניתא אמרין צלויי מצלינן בתליתיתא אמרין
לחמא אכלינן ברביעתא אמרין לאלהא די בשמיא מברכינן די הב לנא לחמא
ומיא בחמישיתא נפקין ובשתיתיתא תייבין ובשביעתא נפקין לאפיהון נשיהון
ואמרין איתיאו גרוסיא דעקת לכון בעוברתא דמלכא רשיעא חד ושבעא
יומין עברין שבא עלין לבית כנישתהון קרין בספריהון ומתרגמין בנביאיהון
ולייטין במלכנא ותברין לשולטננא ואמרין הדין הוא יומא שביעא דנח ביה
אלהא רבא ונידתהון לשבע יומין נפקין בפלגות ליליא נשיהון ומסאבן ית
מיא ולתמניא יומין גזרין ערלת בניהון ולא חייסין עליהון ואמרין דנהוי שניין
מבני עממיא ולתלתין יומין קרין ירחא ואמרין חד חסר וחד מלא בירח ניסן
תמניא יומין טבין עבדין ביה ועבדין הדליקה ומרכותא וגרפין חמירא מן קל
פטירא ואמרין דין הוא יומא דאתפריקו בית אבהתנא מן מצרים וקרין יתיה
יומא דפסחא עלין לבית כנישתא קרין בספריהון ומתרגמין בנביאיהון ו
ולייטין למלכנא ותברין לשולטננא ואמרין כהכדין דמית גריף חמירא מן קל
פטירא הכדין תתגריף מלכותא רשיעתא מן בינגא וכן יתעבד לנא פורקנא
מן מלכא טפשא הדין בירח סיון תריי יומין טבין עבדין ביה ועלין לבית
כנישתהון קרין שמע ומצלין וקרין באוריתהון ומתרגמין בנביאהון לייטין
למלכנא ותברין לשולטננא וקרין יתיה יומא דעצרתא וסלקין לאיגר בית
אלההון ושדיאו חזורי תפוחים ומלקטין יתהון ואמרין היך מה דמלקטין ה
חזורי הכדין יתלקטון ביניהון מן בינגא ואמרין דין הוא יומא דאתיהיבת א
אוריתא לאבהתנא על טורא דסיני לעידן בעידן ריש שתא קרין בחד בתשרי
עלין לבית כנישתהון קרין בספריהון ומתרגמין בנביאיהון ולייטין למלכנ
ותברין לשולטננא ותקעין בחצוצרן ואמרין יומא הדין על דכרן אבהתנא
קדם אבונא די בשמיא דכרנא דילנא לטב ייעול ודבעלי דבבנא לביש וכד
מטי בתשעה ביה ניכסין חיון ואוזין ואכלין ושתין ומתפנקין אינון נשיהון ז
ובניהון ובנתיהון בעשרא ביה קרין יתיה צומא רבא וצימין אינון נשיהון
בניהון ובנתיהון ומעיקין טפלהון ולא חייסין עליהון ואמרין יומא הדין מ
מתכפרין חובנא וחובי דילנא ומתכנשין ומתוספין על חובי בעלי דבבנא
ועלין לבי כנישתהון וקרין בספריהון ומתרגמין בנביאהון ולייטין למלכנא
ותברין לשולטננא ואמרין כדין תתכפר מלכותא דהדין טפשא מעלמא ובעיין
רחמין ומתחננין די מות מלכא ויתבר שלטוניה בחמשא עשר ביה מטללין
מטלין איגר ביתיהון ונפקין לבוסתננא ושמטין לולבנא וקטפין אתרוגנא
ומפשחין חילפנב וחרבין בוסתננא ועקרין סייגיהון ולא חייסין ועבדין להון
הושענא ואמרין כמידעם דעבד מלכא בניסרוי אנחנא עברין ועלין לבית ב
כנישתהון וקרין בסיפריהון ומצלין והדיין

חריין והדרין בהושענא ושוורין ומרקדין היך גדיין ולא ידעינן אם מילט
לייטין לנא ואם מברך מברכין לנא וקריין יתי חגא דמטללתא ולא עברין עיבידת
דמלכא אמרין לן יומא אסירא הוא ומפקין לשתא בשהיפיהי ולא יעברון בה
עבידתא מלכא לחמשין שנין קריין יובלא לשבעה שנין קרין שבועה לתרין
עסר ירחין קרין שתא לתלתין יומין קרין ירחא ועבדין יומא טבא לשבעא
יומין קרין שבתא ועבדין ליה יומא טבא דניחא מרי מלכא כד הוה מלכותהון
קיימא עליהון קם מנהון מלכא חד דוד הוה שמיה חשיב עלינן מחשבין
בישין ובעא לשיצאה יתנא ולאובדנא מן עלמא קטל יתנא תרתין פטימן וחד
שבק ודישבק לעבדין יתהון שבק והכדין כתב ומודים בחבל השכב אותם
ארצה ובתרוהי קם מלכא חד מן מלכיא די הוו קדמך נבוכד נצר הוה שמיה
סליק עליהון ואחריב ית מקדשהון ובזית קרתהון ואייתי יתהון בגלותא עדיין
רוחיהון רמא ועד כען לא שבקין גסותיהון ואמרין בני אבהתא אנחנא דמן
עלמא למלכא לית אנחנא פלחין וסגדין ולשולטניא לית אנחנא משתמעין
ולכל אתר ואתר איגרתהון אזלין ומטיין למבעי רחמין קדם אלה דימות מלכא
ותברי שולטניא ולית אנחנא ידעין כד נחיתו אבהתהון למצרים לא נחיתו
תמן אלא בשבעין נפשן וכד סליקו מתמן סליקו בשיתין רבבן והשתא דאיתנון
בגלותא לית להון מדעם ואמרין בני חסידין וטבין אנחנא דמן עלמא ולית
מסכינין וחסורין בעלם כותהון ועמא הדין מבדר ביני קרייתא מנהון מזבני
קירא ומנהון רברבין כל דמזבנין מזבנין בעושקא ולא זבנין בשויאו וית
גזרתיה דמלכא לית היכון עבדין ולמלכא לא שוה למקיימא יתהון: תא
אם קדם מלכא ישפר יתכתיב להובדיהון ועל כל חד וחד מנהון אנא יהיב
לך מאה זוזי דסכום אבהתהון כד נפקו ממצרים הוה שית מאה אלפי גברי
וסכום שית מאה אלפי זוזי הווין עשרת אלפין ככרין דכסף לחוד קולמוסא
איתיהב לי וכספא יהי מתיהיב על ידא דעבדי מטבעא לאעלא לבית גנזי מלכא
עני מרי עלמא וכן אמר הא כבר יהבו סלעא לגולגלתא כד נפקו ישראל ממצרי
דסכום סילעא הוי מאה ככרין ואלפא ושבע מאה ושבעין ושבע סלעין ולית
לך רשו למזבנהום ולית רשו לאחשורוש לזבונהון: ויסר ואעבר מלכא ית
עזקתיה מעילוי ידיה ויהב יתה להמן בר המדתא אגגיא מעייקהון דיהודאי:
ויאמר ואמר מלכא להמן כספך יהיב לך ועמא למעבד ביה מה דשפיר
בעיניך ואת מלכא אחשורוש לא היך זבונא עבדת ולא היך מזבננא זבונא יהיב
דהבונא ומזבננא שקיל דהבונא את לא זבונא ולא מזבננא ויהבת עזקתך
להמן ואמרת ליה כספך יהיב לך ועמא למעבד ביה מה דשפיר בעינך עלך
את קיים כתבא דכתיב קדשא ודהב בנחיריה דחזירא כמא לא שפירא קדשי
לחזירא כדין לא יאיא לך מלכותא ואת דמי לאיתתא דשפירא וסרי טעמא:
ויקראו ואתקריאו סופריי דמלכא בירחא קדמאה בתלת עשר יומין ביה
דהוא ירח ניסן ואתכתיב כל מה די פקיד המן על יקריי דמלכא ועל רברבנוי
דאית בכל מדינתא ומדינתא ועל שלטוני עמא ועמא מדינתא ומדינתא היך
כתבה ועמא ועמא היך לישניה בשום מלכא אחשורוש אכתיב ואתחתים
בעזקתיה דמלכא: ונשלוח ואשתדרין איגרתא בידי רהיטיא לכולון
מדינאתא דמלכא לשיצאה למקטול ולאובדא ית כל יהודאי מן טלאי ועד סבי
טפליא ונשיא ביומא חד בתלתא עשר יומין לירחא דהוי עסר דהוא ירח אדר
ואוף בתיהון ביזו: פתשגן ואתפרש כתבא ואסתמת מילתא לכל מדינתא
ומדינתא איתגלי לכל עממיא דיהוון איטומוס עבידין ליומא הדין על כל דין
למידעא יתך במרדה לא בטיל אתיין חזון אחוי דיוסף על דזבנוי לארעא נוכרית
בני בניהון אזדבנו לארעא נוכריתא ובנימין לא אשתותף עם אחוי מטול כן
נפקו מן בני בנוי פריקין לישראל הוא מרדכי ואסתר: הרצים רהטיא
נפקו טרידין ודחיפין במלתיה דמלכא ודיטגמא אתפרסת בשושן בירתא
ומלכא והמן יתיבו למיכל ולמישתי וקרתא דשושן הות בכיא: ומרדכי
ומרדכי צדיקא חזא ברוח קודשא ית כל מה דאתעביד שרי מלכא להיכלי ביד
עבדוהי צדיקיא לות חגי זכריה ומלאכי דיתבון בלשכת גזית ומתנבין תמן על
שורא רבא דירושלם ומן בתר דאתנביאו ביה שבעין ותרין מגדלין שדר
אחשורוש רשיעא ואייתי מאה ועשרין ושבעה סופרין מן מאה ועשרין ושבעא
מדינן גבר גבר מגילתיה ופינקסיה בידי ויתיבו בתרעי שושן וכתבו ושלחו
גזירתא קשייתא על יהודאי ועל נימוסיהון ואיגרתא קדמאה כתבו לה בשמי

דמלכא וחתמו לה בעזקתיה דמלכא ושדרין יתה ביד רהטיא והכדין הוה
כתיב באיגרתא ובפוגני נגמי אינון דמיני מלכא דאחשורוש לכל עממי ואומי
ולישניא דידירין בכל ארעא שלמכון יסגא מודעינא לכון דגברא חד אתא
לוותנא לא מן אתרנא ולא מן מרינתנא הוא ואתא לאתוספא עלנא ולאיתגבר
על בעלי דבבנא בדקנן ביה והמן שמיה בר אגג מלכא בר עמלק רבא
בר רעואל בר אליפז בוכריה דעשו בר שליטין ומרי נכסין ועתירי ארעיון ד
ושאל מיני שאלתא זעירא וקלילא וחוי לי על יהודאי ועל מיליהון ועל גם
נימוסיהון ועל דלא כשרין ואמר לי כד נפקו ממצרים שיתין ריבבן גבריהון
ואנא אתן לך שיתין ריבון מני דכספא מנה ומנה לכל גבר וגבר ועמא הדין
זבנית ליה לקטול כען אנא מלכא אחשורוש סגי חדיהי ודעתי שפרית עלי
וכספא נסיבית מיניה ועמא זבינית ליה לקטולא כען אכולו ושתו וחדו כמה
דאנא אכיל ושתי וחדי דאחיד בקשתא ליחוד בקשתא דאחיד בסייפא ליחוד
בסייפא פוקו ושלוטו בהון לארבעת עשר ולחמש עשר לירח אדר דלישנא
ולא תחוסון לא על מלכיהון ולא על שליטיהון ולא על רברבניהון ולא על
דרדקיהון אלא יתהון קטולו וממוניהון בוזו גבר גבר לנפשיה דמיני מלכא
אחשורוש לכל עממיא ואומיא ולישניא לכל אתר ואתר ולכל מדינה ומ
ומדינה ולכל שבטא ושבט ולכל זרעי וזרעי כל קרייא וקרייא די משתכח תמן
עבדא יהודאי או אמתא יהודאיתא יתכנסון רברבניהון על תרעי דההיא
קרייא מטול דלא קבילו גזירתא דמלכא די אנא אחשורוש צבי דלא ישתכח
יהודאי על אפי ארע מלכותי וכד חזא מרדכי צדיקא ית גזירתא די אתגזרת
וית איגרתא דאתחתימת צרא לבושיה מן קדמוי ומן אחורוי ואתכסי סקא
ואתפלפל בקוטמא ואריס בקליה ואמר ווי מה רבא היא גזירת הדא דאתגזר
עלנא די גזר מלכא והמן לא על פלגא גזר ופלגא שבק ולא על תלתא ולא על
רובעא אלהן על כל גופנא כולא גזר עלנא די גזר מלכא והמן למעקר ולשיצאה
בנה מן שרשוי וכד חזו דבית ישראל ית מרדכי צדיקא דרב וחשיב עליהון
כולון אתכנשו ואתון לותיה עד דהוה קהל רב ועם סגיא לחדא דלית להון
מנין קם מרדכי על ריגליה בגו קהלא עני וכן אמר לון עמא בית ישראל עמא
חביבא ויקירא דחביב ויקיר קדם אבוי די בשמי לא ידעיתון במה דהוה ולא
שמעיתון במה דגזר עלנא מלכא והמן לאובדא יתנא מעילוי אפי ארעא
ולשיצאה יתנא מתחות שמיא לית לן מלכא דנסתמיך עלוי אוף לא נביא
דנבעי רחמין עלנא אתר לית לנא למערוק אוף לא מדינתא דנשתיזב תמן בכל
אתר ואתר אתכתיב עלנא ובכל מדינה ומדינה אשתדר עלנא הוינא כענא
דלית לה רעי וכספינתא בימא דלית לה מדברא והוינא כיתמין דלית להון
אבא וכד אינון ינקין אמהון מיתת בהשעתא אפיקו ית ארונא לתרעי שושן
ואפיקו עלוי סיפרא דאוריתא כד מברך בסקא ומפלפל בקוטמא והווין קרין
ביה בצר לך ומצאוך כי אל רחום יי אלהיך קם מרדכי על ריגליה בגו קהלא
עני וכן אמר עמא בית ישראל עמא חביבא ויקירא דחביב ויקיר קדם אלהיה
ניקום וניחזי מן אנשי בנינוה כד אשתלח עליהון יונה בר אמיתי נביא למהפך
ית קרתא בנינוה ומטא פתגמא לות מלכא דננוה וקם מכורסיה יקריה ואעדי
תגא דמלכותא מיניה ואתכסי סקא ואתפלפל בקיטמא ואכריז בנינוה ואמר
מן גזרתיה דמלכא ורברבנוי למימר אנשא ובעירא תורי ועאנא לא תיפקון
למרעי ומיא לא ישתון ותבו מן אורחתהון בישתא ומן חטופא די בידיהון ותב
יי במימריה מן בישתא דחשיב למעבד להון ולא עבד ואוף אנחנא נעביד
כוותהון ונגזור צומין ונקרי תעניתא דגלינן מירושלם כד אתחייב שנאיהון
דבית ישראל אתא בת קלא וקרת להון לנבוכד נצר מלכא דבבל ואמרת ליה
מלכא נבוכד נצר כסדאה קום וסק על ירושלם ואחריב יתה וקליית בית ם
מקדשא בנורא בהאשעתא נבוכד נצר רשיעא מניד ברישיה ומוביל ומייתי
בידיה מן קדם דהוה ידע מה דהוה בסוף משיריתיה דסנחריב כד אשתלחת
עליהון מלאכא משמי מרומא וקטל מנהון תמנת עשר ריבבן וחמשא אלפין
לא אשתייר במשריתיה דסנחריב אלא הוא בלחודוי בכן בזע מרדכי ית ל
לבושוי ולבש סקא ואותיב באפרא ואתפלפל בקיטמא ושרי למחתא דימעין
וכן אמר בריש בכייתא חבל עליכון דבית ישראל מן גזר דינא הדין די נפק
עליכון ונפק בגו קרתא וצוח צווחתא רבא ומרירא עד לחדא: ויבא
אתא לקדם פלטרין דמלכא מטול גזרתא דאתגזרת דלא ייתי איניש לתרעא

בית מלכא בלבושא דסקא הוה גברא מדבית ישראל אזיל צית עממיא ואמר ליה בעי אנא מינך ניהוי אנא ובנוי ואיתתי לך לעבדין ובלחוד נשתזיב מן הדין קטלא אמר ליה גברא עממיא לבר ישראל לא חזית מה כתיב בדיטגמא דפרס מלכא אחשורוש דכל גברא עממיא דמשתכח צירוי גבר יהודאי ית קטל בותיה בכן הוה גברא ישראל אזל ליה לביתיה בעקתא רבא בהשעתא אתקיים על דבית ישראל מה דכתיב בספרא דמשה ותזדבנון תמן לבעלי דבביכון לעבדין ולאמהן ולית דקני ובכל יומא ויומא הוה כל גברא וגברא אזיל וקרי בדיטגמא דפרס מלכא אחשורוש ומינה הוו ידעין למהאית להו נייחא בגו עלמא בכן אתקיים על בית ישראל מה דכתיב באורייתא דמשה ויהון חייכון תלאין לך מלקבלא ותזדעזעון יממא ולילייא ולא תהימנון בחייכון בצפרא תימר אימת יהוי רמשא וברמשא תימר אימת יהוי צפרא מן זיעתא דלבכון די תזועון ומחיזו עיניכון די תחזון ׃ ובכל ובכל מדינתא ומדינתא ובכל אתר ואתר די פתגמא דמלכא וגזרתיה מטי אבלא תקיף ליהודאי וצומא ובכיא ואילא וסיפדא וסקיא וקטמא משכבא לסגיאין ׃ ותבואינה ואתיין עולימתא דאסתר וסריסהא ותניאו לה ואתזעזעת מלכתא לחדא ושדרת לבושין למלבשא ית מרדכי ולמעבר סקיא מניה ולא קביל ׃ ותקרא וקרת אסתר להתך מסריסי מלכא די הוה קאים קדמאה ופקידית יתיה על מרדכי למידע על מה דין ועל מה דין ׃

ויצא ונפק התך לות מרדכי לאשקקי דקרתא די אית קדם תרע בית מלכא ׃ ויגד ותני ליה מרדכי ית כל דערע יתיה וית פירוש כספא די אמר המן למתקול לבית גנזי דמלכא מטול יהודאי למובדא יתהון ׃ ואת וית פירוש כתבא ודי טגמא דפריס בשושן לשיציא יתהון יהב ליה למחזיא ולמתניא לה ולמפקדה עלה למיעל לות מלכא למתחננא מניה ולמבעי מן קדמוי מטול על עמה ׃ ויבא ואתא התך ותני לאסתר ית מילוי דמרדכי ׃ ותאמר ואמרת אסתר להתך ופקדתיה מטול מרדכי ׃ כל כל עבדוי דמלכא ועמא די במדינתיה דמלכא ידעין דיכל גבר ואתתא די יעול לות מלכא לפלטרין גוייתא בדלא מתקרי חדא היא גזרתיה למקטל אלא אין אושיט ליה מלכא ית שרביטא דדהבא ויחי ואנא הא תלתין יומין מצליא די לא יבעייתי מלכא דלא יחמי יתי וכד הוית מתרביא לוותך הויתא אמר לי דכל אתתא דתשתבי מן בנת ישראל ותיזיל לות עממיא מן צבת נפשה לית לה חולק ואחסנתא ביני שבטיא דישראל ועל דהוה התך שליחא בין אסתר ל למרדכי תקיף רוגזיה דהמן וקטל יתיה ׃ ויגידו ותניאו למרדכי בכתבית ית פתגמי אסתר ׃ ויאמר ואמר מרדכי לאתבא טעמא לאסתר דילמא תרמין בנפשיך ותמרין די אנא אזדמנית למלכות למהוי מלכתא ודילמא תחשבין בליביך ותימרין לית אנא צריכה למבעי רחמין על בית ישראל דאין דיגליה דחד מן יהודאי מתנקפא לא תחשבין לנפשיך דאנת משתיזבא בית מלכא מן כל יהודאי מחמת שאול אבוי דאבוך גרם להון לישראל ית בישתא הדא דאם קיים מידעם דאמר ליה שמואל נבייא לא נפיק עלנא המן רשיעא מזרעיה דבית עמלק ואם קטל יתיה שאול לאגג מלכא לא נפיק עלנא בר המדתא הדין ולא זבין יתנא בעשרא אלפין כברי כספא מן ידוי דמלכא א אחשורוש ולא מסר בריך קודשא הוא ית ישראל בידא דתרין רשיעין דמן שירויא לא אתא עליהון דבית ישראל אלא עמלק אבא דאבוי דהמן רשיעא ואגח קרבא עם יהושע בר נון ברפידים ובצלותא דצלי משה רבינו אתמחי דכרנא דעמלק מן עלמא ברם קומי ובעי רחמין מן קדם אבוך די בשמיא על עמא דבית ישראל דמאן דעביד דינא בקדמוי הוא יעביד דינא בבתראי מן מאן הוא תקיף המן רשיעא או מן מאן דאתקיימית גזרתיה מן עמלק אבוי דאבוי הוא תקיף דאתא עליהון על דבית ישראל וטרד יתיה קודשא בריך הוא מן עלמא מן מאן הוא תקיף מן תלתין וחד מלכי הוא תקיף דאתין עליהון על דבית ישראל ונפק עליהון יהושע בר נון במילת דשמיא וקטל יתהון מן מאן הוא תקיף מן סיסרא הוא תקיף דאתא עליהון על דבית ישראל בתשע מאה ארתיכין דפרזלא ואחד עליהון גובין דמיא במידעם דלא יתברון ולא יזלון בשיא לבעליהון ולא יפשון ולא יסגון בעלמא ומסר יתיה קודשא בריך הוא ביד אתתא וקטלת יתיה מן מאן הוא תקיף המן רשיעא תקיף הוא מן גולית דאתא והסיד ית סידרי קרבי דישראל ואתמסר ביד דוד וקטל יתיה מן מאן הוא תקיף מן בנהא דערפה הוא תקיף דאתי ואגחו קרבא עם דבית ישראל

ואתמסרו ביד דוד וביד עבדוי וקטלו יתהון ברם לא תתמנעין מן פומיך מן צ צלו ושפותיך מן למבעי רחמין מן ברייך ומלצלי דבזכות אבהתנא אישתיזבו ישראל מן קטלא ומאן דעבד לישראל ניסא בכל עידן ועידן הוא ימסור ית שונאנא בידנא ונעביד בהום כרעות נפשנא ברם לא תרמין בנפשיך אסתר דאנת משתיזבא בית מלכא מן כל יהודאי ׃ כי אלא אם משלא תשלין בעידנא הדא קרישהון ופורקנהון דיהודאי מצמח להון פורקנא מאתר אוחרן ואת ובית אבוך תיבדון ומאן ידע דילמא דחסכין על חובי בית אבוך קרבת למלכותא ׃ ותאמר ואמרת אסתר בכתבא לאתבא פתגמא למרדכי ׃ לך איזיל כנוש ית יהודאי דאשתכחו בשושן וצומו עלי ולא תיכלון ולא תשתון תלתא יומין דיומא ולילוותא ואוף אנא ועולימתיי א תצום כוותהון ובכן איעול לות מלכא דלא פוקדנא ואין איבדא מן עלמא הדין בגללכון אית לי חולקא לעלמא דאתי ועד השתא אזלית לות מלכא בלא רעותי והשתא ברעותי ובת ישראל דאניסא מן בר עממין שריא לבעלה אלא ויפו קיתתנא מבית משכביה ברסקא אסיר וכלתא מבית גנונה כד רישה מפלפל בקטמא ואנשי ובעירי ותורי ועאנא לא יטעמון מדעם ואפרישו ינקי מן תדי אמהתהון בהשעתא ברירו ביה בקהלא ואשכחו בי תרי עסר אלפי כהני בהידי ואנקיטו יתהון שופורי בימיניהון ואוריתא בסמאליהון בכיין ועניין וכן אמרין כלפי לעילא אלהא דישראל הא אוריתא די יהיבת לנא הא עמא רחימא הטיל מן עלמא מאן קאים וקרי בה ומדכר על שמך שמשא וסיהרא יחשוך ניהוריהון ולא יהון דהא לא אתבריאו אלא בדיל עמך ישראל ונפלו על אפיהון ואמרין עננו אבינו עננו מלכינו עננו ושופורי תקעין עמהון ועמא ענאין בתריהון עד די בכון חיילי שמיא ונדו אבהתא מן קבריהון ׃ ויעבר ועבר מרדכי ועבר כל מה דפקדת עלוי אסתר ׃ ויהי והוה ביומא תליתאה כד צמית אסתר תלתא צומין צומא בתר צומא קמת מן עפרא ומן קטמא כד כפיפה קומתה ולא פשיטא ואיתקנת בתיקונהא במידעם דמתקנן מלכאתא לבשה לבושא דמלכותא מטקס בדהבא טבא דאופיר הוא שיראה פרנגן טבא דמטקס באבנין טבין ומרגלין דיאייתין יתיה ממדינת אפריקי ז ואחתת ברישא כלילא טבא דדהבא וסמת בריגלה מסנת דאוברזין דדהבא ובתר בן אסתר בצלותא מצליא וכן אמרת אנת הוא אלהא רבא דאברהם יצחק ויעקב ואלהי דבנימן אבא לא מן דשפירא אנא קדמך אנא עלית קדם מלכא טפשא הדין אלהין על עמך בית ישראל דלא יבדון מן עלמא דמטול ישר בריתא יתעלמא כוליה דאין ישראל ייבדון מן עלמא מן יימר קדמך קדוש קדוש קדוש בכל יום ויומא תלת זמנין במדעם דשזבת חנניה מישאל ועזרי מן אתון נורא יקידתא וית דניאל מן גובא דאריותא כן את שיזיב יתי מן ידיה דמלכא טפשא הדין וגמול עימי חינא וחיסדא בעינוי ברמעין אמרת אסתר מ מילתא ובתחנונין סדרת צלותא בבעו מינך שמע צליין שמע צלותי בעידנא הדין צליינן וטרדינן מן ארעתנא ובד ל חובנא מסרתא יתנא די יתקיים בנא פתגמא דכתיב ותזדבנון תמן לבעלי דבביכון לעבדין ולאמהן ולית דקני

ורתא נפקא לקטלא וכולנא מתמסרין לחרבא לקטולא ולשיציא גמירא כחדא זרעיה דאברהם לבושין סקין וקיטמא רמי להון על רישיהון אין חטו אבהתא מה חטו בנייא אם נשתיציי מן מודי קדמך טפליא אם חטו וארגיזו מה עברו ינקי תדייא יתבי ירושלם נעו מן קרדיהון דמסרת ביניהון למתנכס בענני שמיא את מעבר יתנא מה קלילין איבון יומי חדוותן להמן רשיעא מ מסרתא יתנא ולבעלי דבבנא לאתנכסא מדכרא אנא קדמך עובדי רחימך מן אברהם אישרי למימר בסיתא יתיה בכל נסיונין ברקתא יתיה ואשתכח מהימן סעיר וסמיך לבני רחמוי דתעיל יתהון בחותם קיימא עולבננא תבע מן המן ופורענותא מן בר המדתא פרע מניה על ידא דעמך ישראל דבעא לשיציא יתנא כחדא אימר ותשניק לעמך הוה לעקא לון בכל אתריהון קיים עלמא קיימתא עמנא עקידת יצחק תזקוף יתנא רמא המן כספא למלכא למזבן יתנא בעשר אלפי כברין דכסף שמע בקלנא ועני יתנא ואפיק יתנא מן עקא לרווחא תבר תקיפין תבר ית המן ולא תהוי תקומה לכפלתו ואדרימת אסתר קלא וצוחת צווחא רבא ויללת יללא מרירא בבכיא ובדמעין אמרת מילהא ובתחנונין סדרת צלותה גרונה איתחר מן קדם צווחת פומה ועינה אסתמין מן דמעתהא דמיית אסתר בלבה ואמרת דילמא איעול קדם מלכא ולא יקבל מיני הא אנא עלא קדם מלכא למבעי רחמין על אחסנתי

ומלאך דרחמין יקדים יתי ויעול עמי חנא וחסדא זכותא דאברהם תעול
קדמי עקידת יצחק תזקוף יתי וחסדא דיעקב אתיהב בפומי וחיניה דיוסף
על לישני טוביה לאניש דמתרחיץ עלוי ולא בהית כל דרחיץ ביה ימיניה
ושמליה תפשוט לי רבהון ברא עלמא כוליה׃ כל ישראל בעיין עלי רחמין
דעליכון אנא בעיא רחמין דמידעם ומתחנן אניש קדם קודשא בריך הוא
משתמעא צלותיה בעידן עקתיה בחזי ונעביד כעובדי אבהתנא ונעביד כ
פותהון והוא יעביד לנא ית בעותנא שמליה דאברהם אחידה בסעדיה
דיצחק וימיניה על סכינא עבד ברעוא רעות מימרך ולא עכיב מן שליחותך
פתחת רקיעא כוין כוין למיתן אתר למלאכי מרומא צווחין במרר וכן אמרין
חבל לעלמא אם כן עביד אנא קריא קדמך עני יתי דאת עני לכל מאן דרחיק
ליה ולכל מאן דעייקין ליה ואת חזי לעקת דנפש רחמנא וחננא איתקרית
מרחיק רגז ומסגי למעבד טיבו וקשוט שביק לעוי ולחובין נטר קיים וחסד
לרחמוי ולנטרי פיקודוי לאלפי דרין ואף לאהבתא די לבך רחו את קרית הדין
הוא קיים דקיימת עמהון שמעת יונה והוות בכיא ויתיבת כאתא על מתברא
שמע בקלנא ועני יתנא ואפיק יתנא מן צרה לרווחא תלתא צומין צמית
קדמך מכן ואילך מה אכיל למעבד רבון כל עלמא משכחת הוית אצום
ארבעה וחמשא אלא צמית תלתא יומין לקביל תלתא יומין דאזל אברהם
למעקד בריה על גבי מדבחא קדמך וקיימתא ליה קיימא ואמרת ליה די
בכל איסת דבעליך בנך לאבנכי אידכר להון עקדתי דיצחק אבוהון ופרוק
יתהון ותוב צמית תלתא יומין תלתא אינון דקמו כהני ליואי וישראלי בשיפולי
סיני ואמרו כל די מליל יי נעביד ונקביל ופרוק יתהון מן עקא הדין׃ ועגת
אסתר ואמרת אלהא מרי חילותא בדיק לבבין וכליין ארכר בשעתא הדא
זכותיה דאברהם דיצחק ודיעקב ויומן שאלתי לא אתהדר ומן בעותי לא א
אתעכב׃ ולבשת אסתר לבושיה דמלכותא וקמת בתרע בית מלכא דרא
גוויתא לקביל בית מלכא ומלכא הוה יתיב על כורסיה דמלכותיה בבירת
מלכותא לקביל תרע בית מלכא׃ ויהי
והוה כד חזא מלכא ית אסתר מלכתא קיימא בדרתא ואיתגמלת חינא וחסד
קדמוי וקמו אספקלטורי דמלכא למיתי למקטול ית אסתר ואושיט מלכא
לאסתר ית שרביטא דדהבא די בידיה וקריבת אסתר ומטת ברישא דשרביטא׃ ואמר
ואמר לה מלכא מה ליך אסתר מלכתא ומה בעותיך
דמן לפלגא דמלכותא ואיתן לך׃ ותאמר וכד שמעת אסתר
מליא האילין איתרטטא ואמרת אסתר לית אנא בעיא מינך מידעם אל הן
אין על מלכא ישפר יעול מלכא והמן יומא דין למשתיא דעבדית ליה׃
ויאמר ואמר מלכא קרון ית המן למעבד ית פתגמא דאסתר ואתא
מלכא והמן לשירותא די עבדת אסתר׃ ויאמר ואמר מלכא לאסתר
במשקיא דחמרא מה שאלתיך אסתר מלכתא ואיתן לך ומה בעותיך דמן
לפלגא דמלכותא ואעביד׃ ותען ועגת אסתר ואמרת שאלתי
ובעותי׃ אם מצאתי ענת מלכא ואמרת אנת מלכתא אין קדמך
מלכא טב אין אשכחית חינא וחסדא ורחמין קדמך ואין על מלכא שפיר
למיתן ית שאלתי ולמעבד ית בעותי ייתי מלכא והמן לשירותא די אעביד לון
ולמחר אעביד איך מלוי דמלכא ומטול תלתא פתגמין זמינת אסתר ית
המן לשירותא פתגמא קדמאה דידעת אסתר דחמא המן היך קטל התך
דהוה הליך בשליחותא בין אסתר למרדכי ואמרת אזמין ית המן לשירותא
פתגמא תנינא מטול דאעקור סינאתא מליביה ותוב אירמי טנאנא בין את
אחשורוש להמן ודיימר מלכא מה היא הדא מילתא דמכולהון שלטוניא דידי
לא קרית אסתר לשירותא אלא המן פתגמא תליתאה אמרת אסתר כולהון
דבית ישראל עיניהון עלי תליין דאיבעי מן מלכא אחשורוש למקטליה להמן
אלא אזמין יתיה לשירותא מטול דנתהפיך לבהון דבית ישראל ונתפנין לות
אבוהון די בשמיא ויבעון רחמין מקדמוי׃ ויצא ונפק המן ביומא
ההוא חדי ושפיר לבא וכד חמא המן ית מרדכי יתיב בתרע בית מלכא ולא
קם ולא זע מיניה ואתמלי המן על מרדכי חמתא׃ ויתאפק
ואתחסם המן ועל לגו ביתיה ושדר וקרא לרחמוי ולזרש אתתיה׃
ויספר ותני להון המן ית יקריה דעתריה ורבותא די בנוי וית כל מה
דרומים יתיה מלכא וית כל מה דנטיל יתיה לעיל מנכל רברבניא ועבדוי
דמלכא׃ ויאמר המן ואמר המן אוף לא זמינת אסתר מלכתא עם מלכא
לשירותא די עבדת אלא יתי ואוף למחר אנא אזדמנית לה עם מלכא׃
וכל זה וכל כדין לא סליק חדוותא לי ולא שפר עלי בכל זמן די אנא חמי ית
מרדכי יהודאי דיתיב בתרע מלכא׃ ותאמר ואמרת ליה זרש אנתתיה
וכל רחימוי בנורא לא תיכול למרמי דאשתזיב מיניה אברהם אבוי בסייפא
לא תיכול למקטליה דאשתזיב מיניה יצחק אבוי במיא לא תיכול לשנוקיה
דאשתזיבו מנהון משה ובני ישראל בגוב אריותא לא תיכול למרמי יתיה
דאשתזיב מיניה דניאל נביא׃ ברם עבידו זקיף חמשין אמין ובצפרא אימר
למלכא ויצלבון ית מרדכי עלוהי דעד כדין לא אתנסי חד מנהון בצליבת ק
קיסא ואשתזיב ומן בתר כן עול עם מלכא לבית משתיא בחדווא ושפר פתגמא
קדם המן ועבד קיסא׃ בלילה בליליא ההוא סליקת קבילת ריביא דבית
ישראל לרקיעא ואשתמעת מקדם מרי עלמא היך קל גדיין ועזין עד דאיתנדדו
כל אנגלי מרומא וקמו מתבהלין אמרין אילין לאילין דילמא אתא זמנא למהוי
עלם חרוב הא בכן אתכנשו ואזלו קדם מרי עלמא ענה רבון עלמא ואמר
להון מה דין קל גדיין די אנא שמע ענת מדת רחמין וכן אמרת לא קל גדיין
אנת שמע אלהין קל ריביא דבית ישראל דאזדמנו למהוי קטילין על גזירת
המן רשיעא מן יד אתמלי מרי עלמא רחמין וטיבו על עמיה ואמר לבזעתא
סיטומתא דאתחתמא לביש על בית ישראל ופקיד למלאכא די ממנא על
שיגושתא ונחת ושגיש ית אחשורוש ונדת ית שינתיה דמלכא דאחשורוש
ואקדים בצפרא בסיס אפין ואמר לשמשי ספרא לאייתאה ספרא דכרניא
פתגמיא יומיא מה דארע לכל מלכיא די לפרס ומדי מן יומות עלם וכד חזא
שמשי ספרא ית מה דחוי מרדכי על בגתן ותרש הוה מהפיך ית פצימי ספרא
ולא הוה צבי למקרי והוה רעוא מן קדם מרי עלמא ואיתגוללו פצימיא מ
ממליהם והוו מתקרין מליא מן גו פצימיא קדם מלכא׃ וימצא
הוי מסתכל וחמי מה דכתיב בספר דכרניא דחוי מרדכי על בגתנא ותרש
תרין שלטוני דמלכא נטרי רישיה דמלכא דבעון לאושטא ידהון למיקטל
למלכא אחשורוש׃ ויאמר ואמר מלכא מה איתעביד יקרא ורבותא
למרדכי מטול דין מילתא ואמרו עולימוי דמלכא משומשנוי לא אתעביד
עימיה מדעם׃ ויאמר ואמר מלכא מן בדרתא והמן על לדרת
בית מלכא בריתא למימר למלכא למצלב ית מרדכי על זקיפא דאתקין ליה׃
ויאמרו ואמרו עולמי מלכא ליה הא המן קאים בדרא ואמר מלכא
יעול׃ ויבוא ועל המן ואמר ליה מלכא מה ליעבד בגברא דימלכא
צבי ביקריה וחשיב המן בליביה מאן בכל עבדוי דמלכא יקיר כותי ולמאן
יתרעי מלכא למעבד יקרא יתיר מיני׃ ויאמר ואמר המן למלכא
גברא די מלכא צבי ביקריה׃ יביאו ייתו לבושא דמלכותא די הוה
לביש ביה מלכא וסוסיא די רכיב עלוי מלכא ודי איתיהב כתרא דמלכותא
ברישיה׃ ונתון ויתנון לבושא וסוסא על ידוי דגברא פתוניא מן
שלטוני דמלכא וילבשון ית גברא די מלכא צבי ביקריה וארכיבינון יתיה על
סוסיא באושקק דקרתא ויהון מכריזין קדמוי ואמרין כדין יתעביד לגברא
די מלכא צבי ביקריה בכן אסתכל מלכא וחזא ית המן וחשב בליביה ואמר
המן למקטלי בעי ונמליך חלופי בעי כמה די חזית בחזווא׃ ויאמר
ואמר מלכא להמן סרהיב ועול לבית גנזי דמלכא וסב מתמן חד מן כיסוייא
דארגוונא טבין וסב מתמן שיראה טבא פרניגן דמטכס באבנין טבין ומרגליין
ותליין בארבע קרנתיה דידיה וזגא דדהבא ורימונא לכל רוחא ורוחא וסב
מתמן כלילא רבא דדהבא סוקרוניא דאייתיאו יתיה לי מן קרך מדינתא
ביומא קדמאה דקמית במלכותא וסב מתמן ספסירא ושרייאנא דילי דאייתין
ליתיה מן כוש מדינא ותרין רדידין די לבושיהון לבושא דמלכות דמרגליאתא
דאייתיאו יתון לי ממדינת אפריקי ופוק לאוריא דמלכא ודבר מתמן סוסיא
דמלכא דקאים ברישיה דאוריתא די שמיה שופרגז די עלוי רכיבית ביומא
קדמאה דקמית במלכותא ואילין מאני יקרא ורבותא דאמרית לך תיזיל
ותעביד למרדכי עני המן ואמר למלכא אית יהודאין סגיאין בשושן בירתא
ושמהון מרדכי להידין מנהון איזיל אמר ליה למרדכי יהודאי די אמר טבתא
על מלכא דיתיב על תרעא דילי וכד שמע המן ית פתגמא סגיא באיש עלוי
וזיויה אישתני ועינוי אתחשכא ופומיה אסתליף ורעיונוי אשתגישו וקטרי
חרציה אישתריין ארכובתיה דא לדא נקשן עני המן ואמר למלכא מרי מלכא
גשושין אינון מרדכי דאית בעלמא ולית אנא ידע על הידין מרדכי את אומר
לי עני מלכא ואמר להמן הלא אמרית על מרדכי דיתיב בתרע דילי עני המן

ואמר למלכא מרי מלכא נפישין אינון תרעי דמלכא ולית אנא ידע על הידין
תרע את אמילי ענ מלכא ואמ להמן הלא אמרית לך על תרעא דעלין מבית
גשי ועד בית מלכ ענ המן ואמ למלכ גבר ההוא סנאה דילי וסנאה דאבהתי
עסרא אלפין ככרין כספא יתיהבון ליה והדין יקרא לא יתעבד ליה ענ מלכא
ואמר להמן עסרא אלפין ככרי כספא זיל הב ליה ועל כל ביתיה אנא משליט
ליה והדין יקרא לא יתמנע מיניה ענ המן ואמר למלכא עסרא בנין דאית לי
ירהטון קדם סוסיא והדין יקרא לא יתעביר ליה ענ מלכא ואמר להמן את
ובנך ואתתך עבדין יהון למרדכי והדין יקרא לא יתמנע מיניה ענ המן ואמ
למלכא גבר הדיוט הוא מני יתיה על מדינתא חדא או על ריסקא חדא והדין
יקרא לא יתעבד ליה ענ מלכא ואמר להמן על מדינן ומחוזין אנא משליט
יתיה וכל מלכותי ימא ויבשתא ישתמעון ליה והדין יקרא לא יתמנע מיניה
ענ המן ואמר למלכא טבעי וטבעך אזיל בכל מדינתא טבעך וטבעיה יזיל
בעלמא והדין יקרא לא יתעבד ליה ענ מלכא ואמר להמן גברא די אמר
טבתא על מלכא ושזיב רישיה דמלכ מן קטלא טבעי וטבעיה יזיל בכל מדינת
והדין יקרא לא יתמנע מיניה ענ המן ואמר למלכא פרודתקין ואיגרתא
אישתדרא לכל מדינת מלכא לאובדא ית עמיה דמרדכי והדין יקרא היך
יתעביר ליה ענ מלכא ואמר להמן איגרן ופרותקינן די שדרית אנא מבטל
יתון וכל הדין יקרא לא יתמנע מיניה: ותבייאנות בזף ביה מלכא ואמר ליה
המן בעגלא בעגלא לא תבטיל פתגמא מן כל מה דאמרית: **ויקח**
כד חזא המן רשיעא דפתגמוי לא מתקבלין קדם מלכא ולא מילוי משתמעין
על לבית גנזי דמלכא כד כפיפה קומתיה ולא פשיטא כד אבל וחפי רישיה
כד אודנוי מרטשן וכד עינוי מחשכן וכד פומיה מסתליף וכד לביה מטמטם
וכד מנוי מבזעין וכד קטרי חרציה משתריין וארכובתיה דא לדא נקשן ו
ונסיב מתמן לבושא דמלכא דאייתיאו יתיה ביומא קדמאה די קם במלכותא
ונסיב מתמן כל מיני מלכותא במידעם דאתפקד ונפק מתמן כד מבהל ועל
לאוריא דמלכא ונסיב מתמן סוסיא דקאי בריש אוריא דמתליין ביה מחטפין
דדהבא ואחד בריסניה דסוסיא וכל מני מלכותא טען על כתפוי ומתקטרין
קטרוי ומחלזון חולזוי ואזל וקם על מרדכי צדיקא ענ ואמ ליה קום לך מרדכי
צדיקא בר אברהם יצחק ויעקב קריס לך סקך וקטמך לעסרא אלפי ככרי
כספא די אמרית לאעלא מבית גנזי דילי לבית גנזי דמלכא ולא אתקבלון מן
קדם דאיתיכון רחימין מן קדם אבוכון דבשמיא די בכל עידן דאתון מצליין
קדמוי הוא מקביל צלותיכון ופריקיתכון מיד בעלי דבביכון והשתא קום לך
מרדכי צדיקא מן סקך ומן קטמך ולבוש לבושא דמלכותא ורכיב על סוסיא
דמלכותא ענ מרדכי צדיקא ואמר ליה להמן המן רשיעא בר זרעא דבית
עמלק אוריך שעה חדא ואיכול לחמא דגידין ואשתי מיא דמרירן ובתר כן
אפיק יתי וצלוב יתי על צליבא ענ המן ואמר למרדכי קום לך מרדכי צדיקא
בר זרעא טבא מן יומיכון ניסין ורברבין מתעבדין לכון צליבא אתקינית
לבישתי ודאתקינית יתיה השתא קום לביש לבושא דמלכותא ורכוב על
סוסיא דמלכותא ופתגמוי דמלכא לא תבטל ענ מרדכי ואמר להמן מן
דאיתא תלת יומין ותלתא לילון בצומא הכדין רכיב על סוסיא דמלכא כד
שמע המן ית פתגמא הדין על לבית גנזי דמלכ ואפיק מתמן כל מיני בוסמין
ומשחנין טבין ומשח יתיה ואסחי יתיה ואלביש יתיה לבושא דמלכות ותקין
יתיה בכל תקוני מלכות ואוכיל יתיה מן סעודא דשדרת ליה אסתר מלכת
ומן קדם דרכיב על סוסיא דמלכותא אישתדרא ליה מן בית מלכא עסרין ו
ושבעה אלפין עולימוי בחירין וכסין דדהב בימיניהון וכוזא דדהבא בסמליהון
ומשבחין ואזלין קדם מרדכי צדיקא ואמרין כדין יתעבד לגברא דמלכא צבי
ביקריה וכד חזון דבית ישראל אזלו מן ימיניה ומן שמאליה ועניין ואמרין
כדין יתעביד לגברא דמלכא די ברא שמיא וארעא צבי ביקריה אדיקת אסתר
וחזית ית מרדכי בר אחוי דאבוהא דלביש לבושא דמלכותא וכתרא דמלכות
יהיב ברישיה ורכיב על סוסיא דמלכותא אודית ושבחית לאלהא דשמיא על
פורקנא הדין כד יהיב מרדכי סקא על גושמא וקיטמא יהיב על רישיה לעני
מעיקין ובהא שעתא דחזתיה למרדכי בר אחוי דאבוהא ענתה ואמרת ליה
עלך אתקיים כתבא דכתיב בכתובי קודשי מקים מעפרא מסכינ ומן קיקלת
למכיכי רוחא למותבא יתון עם שליטין וכורסית יקרא מחסין יתון ואוף
מרדכי שבח ואמר הפכתא ספידא דידי לחדוותא עברת סקא מני ואלבישת

יתי לבושא דמלכותא אשבח יתך יי אל פרוקי ולא חדית ית בעלי דבבי עלי
וישב בכן חזר מרדכי לתרע בית מלכא ביקר וכירכוי
סגיאה והמן אתחסף ואזל לביתיה אבל ורישיה מכסי ובההיא שעתא הורת
בירוי דהמן ארבע אומנוון ספרא דספריה למרדכי ובאניא דאסחי יתיה ג
גולייר דהוה נגיד לסוסיא כרוזא דהוה מכריז קדמוי ואמ כדין יתעביד לגבר
דמלכא צבי ביקריה: **ויספר** ותני המן לזרש אנתתיה
ולכל רחימוי ית כל מה די ארע יתיה ואמרין ליה חכימוי וזרש אנתתיה לא
שמיע לך מן קדמיתא הוון תלתא גוברין יהודאין במדינת בבל חנניה מישא
ועזריה ועל דלא שמעו למלוי דנבוכד נצר שדא יתון לאתונא דנורא ונפקו
מן שלהוביתא דנורא ומומא לא הוה בהון אלא נפק לישנא דנור מגו אתונא
ואוקיד למאן דאכלו קורציהון וייתון חנניה מישאל ועזריה פלטון מן אתון
נורא יקידתא והשתא אין איתוי מרדכי מן בניהון דגובריא האינון או עוברוי
דמיין לחד מנהון דאת שרית למיפל קדמוי לא תיכול ליה ארי מיפל תיפל
ולא תקום: **עודם** עוד הינון ממללין עימיה ושילטונוי
דמלכא קריבו וסרהיבו למתיא ית המן למשקיא די עברת אסתר:
ויבא ועל מלכא והמן למשתי עם אסתר מלכתא: **ויאמר**
ואמר מלכא לאסתר אוף ביומא תניינא במשקי דחמרא מה שאלתך אסתר
מלכא ויתיהיב לך ומה בעותיך רמו פלגות דמלכותא ויתעביד:
ותען ועינת אסתר מלכתא ואמרת אין אשכחית חסד ורחמין קדמך
מלכא ואין על מלכא שפיר תתיהב לי נפשי בשאלתי ועמי בבעותי:
כי ארום אזדבנית אנא ועמי למישיציא למתקטלא ולמובדא ואילו
לעבדין ולאמהן אזדבנא שתקא הוינא ארום לית בעיל דבביה דמלכא שוי
בטנגא דמלכא: **ויאמר** ואמר מלכא אחשורוש לתורגמניה
ואמר תורגמניה לאסתר מלכתא מן יודין ובר מן יודין גברא דחשיב לבית
למעבר כדין: **ותאמר** ואמרת אסתר גברא בישא הבעיל דבבא המן
בישא הדין ולמה אתקרי שמיה המן הא מן בעא למפשטא ידיה באומתהון
דיהודאי דאתקרון בנוי דמרי כולא והוא בעי למקטל יתון והמן אתזיע מן
קדם מלכא ומלכתא: **והמלך** ומלכא קם בחימתיה מן משקיא
דחמרא לגינת ביתן והוון מקצצין קדמוי אילנין טבין דתנוח חמתיה מיניה
ולא נחת והמן קם למבעי על נפשיה מן אסתר מלכתא מטול דחזא ארום
שלימת עלוי בישתא מן קדם מלכא: **והמלך** ומלכא תב מגינת
ביתנא לבית משקיא דחמרא מסתכל וחמי ית המן רמי על ערסא דהוות אסת
יהיבא עלה ואמר ליה מלכא אוף למכבש ית מלכתא עמי בטרקלינא את
בעית פתגמא נפק מן פומא דמלכא ואפוי דהמן הווין חפיין: **ויאמר**
ואמר חרבונה חד מן סריסיא קדם מלכא ודא חרבונה דכיר לבישתא אלא
על הדא דכיר לטב מטול דעם המן הוה בעצתא די נסיב למעבד צליב למרדכי
וכד חמא דשלמת בישתא על המן ועל ביתיה אזל אוף הוא לגרמיה ואמר
ליה למלכא אוף לך מלכא בעי המן נקטול וניסב ית מלכותא מינך ואם לא
מהימנת לי שדר וחזי ית צליבא דעבד המן למרדכי דמליל טבתא על מלכא
והא קאים בביתיה רומיה חמשין אמין ענ מלכא ואמר למרדכי צלוב יתי
עלוי ועל מרדכי אתקיים מה דכתיב בכתבי קודשי כד רעי מן קדם יי ארחתי
דגברא אף בעלי דבבוי יתמכון עמיה ענ מלכא ואמר למרדכי יהודאי די שזיב
למלכא מקטול קום אזיל סב ית המן בעיל דבבא בישא מעיקנהון דיהודאי
וצלוב יתיה על צליבא דאתקין לנפשיה ודון יתיה דינין בישין ויעביד ביה
היך דשפיר באפיך בהא שעתא נפק מרדכי מן מלכא ונסב ית המן מן תרע
בית מלכא ענ מרדכי ואמר להמן איתא לך עמי המן סנאה ובעיל דבבא
בישא מעיקנהון דיהודאי ונצלוב יתך על צליבא די אתקינתא לגרמך ענ
המן רשיעא ואמר למרדכי צדיקא קדם עד לא יסקון יתי על צליבא בבעו
מינך מרדכי צדיקא לא תצליבני כחדין דצלבין דגברין הדיוטין גברי עלמא
לא ספנית יתון ורכבני מדינתא אשתעבידו קדמי ארגישית מלכין במימר
פומי ובמליל סיפותי אבהילית מדינן ואנא המן פתשגר דמלכא הוה שמי והוית
מתקרי אבא למלכ זוע אנא מינך דלא תעביד לי היך מה דחשיבית למעבד
לך חוס על יקרי ולא תקטלני ותחבלני כאגג אבא טב את מרדכי עביד היך
טיבותך בקטול נפש לא תקטלני כמא דלית בכון קטולי נפש לא תדכר לי
סנאתא דאגג וקנאתא דעמלק ולא תקני ליכבעיל דבבוי בליבך ולא תנטר

לי מה דנטר עשו אבא ניסין ורברבין אתעבידו לך כמא דאתעבידו לאבהתך
כד עברו בימא עיני כהתן למחמי אפך ופומי לית אנא יכיל למיפתח מן
קדמך על די נסיבית עלך עיצה מן רחימי ומן זרש איתתי בבעו מינך חוס
על נפשי מרי מרדכי צדיקא לא תמחי שמי בפריע כעמלק אבא וסיבותי על
צליבא לא תצלוב והיך די את בעי קטול יתי רישי תעדי בסייפיה דמלכא
די ביה מתקטלין כל רברבנוי דמדינתא שרי המן צוח ובכי ולא מרכין מרדכי
אודניה ליה וכד חזא המן דלא משתמעין מלוי נטל איליא ובכיתא על נפ
נפשיה במציעות גינת ביתנא מתיב וכן אמר אציתו לי אילניא וכל שתילייא
די שתלית מן יומי בראשית דבר המדתא בעי מיסוק לאכסנדריא דבר פב
פנדיר איתכנשו כולהון ועצו עיצה מן דרומיה חמשין אמין יצטליב המן על
רישיה גופנא אמר קוצרא אנא ולית אנא יכלא יצטליב ברישיה מהימנת
דמיני נסבין חמר דניסוכין אדרא אמר יצטליב ברישי לא יכילנא יצטליב
ברישי דמיני נסבין לביכוריא ומיני לבש אדם וחוה זיתא אמר יצטליב ברישי
לא יכילנא דיצטליב ברישי דמיני נסבין משחא למנרתא חכים רזיא בראיתי
למפרע שטריה דעברא נביא טב תרינא דיצטליב ברישי אמר דיקלא קדם
בטוריה ידעין כל בני אנשא דהוא המן רשיעא בר בריה דאגג דעמלק כל
מלכיא יודון קדמך דאת הוא אלהא ולית בר מינך ולך יאה למיפרק בנייא
כמה דפריקתא ית אבהתנא מתיב קודשא בריך הוא ישר חילך כל מה דאמרת
בסב יהך כעיצא דיצטליב ברישך דאת זוגא לכנישתא דציון סבירא אמרת
אתרוגא דיצטליב ברישי די עלי אתו כל עמי כולהון למיסב מן איבי לשבחא
קדמך פתח אסא פומיה ואמר די יצטליב ברישי לא יכילנא די יצטליב ברישי
די עלי אמרין ששון ושמחה ועוד די אנא שותף עם אתרוגא צוח ברוטא
ואמר די יצטליב ברישי ולא יכילנא די יצטליב דדבורה מיניקתא דרבקה
קבורא תחותוי קרא בוטמנא ואמר די יצטליב ברישי לא יכילנא די יצ
יצטליב ברישי דאבשלום בריה דדוד אצטליב ברישי ומנא אמר יצטליב
ברישי ולא יכילנא דמצטליב ברישי דצדיקיא מתילן לקיבלי שמעו מיני א
אמר ארזא זקופו יתי להמן רשיעא ולעסרא בנוי על זקיפא די אתקין ל
לנפשיה: **ויתלו** וזקיפו ית המן על קיסא דאתקין
למרדכי וחמתיה דמלכא דשרי במרומא נחת ועל מרדכי אתקיים מה דכתי
בכתבי קדישין צדיקא מן עקתא אשתזיב ועל רשיעא חלפוי: **ביום**
ביומא ההוא יהיב מלכא אחשורוש לאסתר מלכתא ית ביתיה דהמן בעיל
דבבי יהודאי ומרדכי על קדם מלכא מטול דחויאת אסתר מה הוא לה:
ויסר ואעביר מלכא ית עזקתיה די אעביר מהמן ויהבה למרדכי ושויאת
אסתר ית מרדכי על ביתיה דהמן: **ותוסף** ואוסיפת אסתר ומלילת
קדם מלכא ונפלת קדם ריגלוי ובכת ואתחננת ליה לעיברא ית בישתא
דהמן בר המדתא אגגיא וית מחשבתיה די חשב על יהודאי: **ויושט**
ואושיט מלכא לאסתר ית שרביטא דדהבא וקמת אסתר ועלת קדם מלכא:
ותאמר ואמרת אין על מלכא שפיר ואין אשכחית חסד ורחמין קדמוי
כשר פתגמא קדם מלכא ותקנא אנא בעינוי יתכתיב כתבא למבטל ית א
אגראתא מחשבתיה דהמן בר המדתא אגגיא דיכתב להובדא ית כל יהודאי
דאית בכל מדינתיה דמלכא: **כי** מטול דהיך אנא יכולא למיחמי בבישתא
די תערע ית עמי והיך אוכל למחמי באבדנא דתולדתי: **ויאמר**
ואמר מלכא אחשורוש לאסתר מלכתא ולמרדכי יהודאי הא אנת סרחת מן
שירויא דשאלתיך ואמרת ליך מן היידי אומא איתיך אעביר מינך מלכין
ושליטין ומן היידי זרעיתא אעביד מנהון הגמונים ופולימרכין ואמרת לי לית
חכימא אנא דירעא דאבא ודאימא מיתן וטליתא זעירתא שבקון יתי והשתא
הא ביתיה דהמן יהבית לאסתר ויתיה צליבו על צליבא על דפשט אידיה
ביהודאי: **ואתם** ואתון כתבון על יהודאה כד שפיר בעיניכון בשמיה
דמלכא וחותמו בעזקתיה דמלכא מטול דכתבא דאתכתבא בשמיה דמלכא
ומתחתים בעזקתיה דמלכא לא בטיל: **ויקראו** ואתקריאו ספרוי
דמלכא בזימנא ההיא בירחא תליתאה די הוא ירח סיון בעשרין ותלתא יומין
ביה ואתכתיב כל מה די פקיד מרדכי על יהודאי ועל יקירוי דמלכא ועל ר
רברבנוי ועל שלטונוי מדינתא דאית מהנדקי ועד כוש למאה ועשרין ושבע
מדינן מדינא ומדינא היך כתבא ועמא ועמא היך לישנא ועל יהודאי היך
כתבהון והיך לישנהון: **ויכתוב** בשמיה דמלכא אחשורוש וחתים

בעזקתיה דמלכא ואשדרין איגראתא ביד רהטיא בסוסותא רוכבי רכשא
ערטילי בני רמכיא: **אשר** די יהב מלכא ליהודאי דאית בכל קריתא
וקריתא למתכנשא ולמיקם על נפשהון למשיציא ולמקטל ולמובדא ית כל
חילוותא עמא ומדינתא די מעיקין יתהון טפלא ונשיא ואף בתיהון ניבוזון:
ביום ביומא חדא כולהון מדינתא דמלכא אחשורוש בתלתא עסר לירחא
תרי עסר הוא ירחא דאדר: **פתשגן** פירוש כתבא ודיטגמא אתפרסמת
מלכא אחשורוש שדר אגראתא על יתביימא ויבשתא על ארכוני מחוזאי ועל
רברבני ועל חילותא דיידירין בכל ארע שלמכון יסגא כתבא כתבית למחוייא
לכון רבו מטול די בעממין סגיאן שלטית ועל יתבי ימא ויבשתא אמלכית
וביה במלכותא לא בתרורב אלא ברוחא ניחתא ומכיכותא נהלך כל יומין
ובשלמא סגיאה למשויא יתכון שלמא סגי וכל דיירין ארעא תחות מלכותי
וכל דצביל מתגרא בימא וביבשתא למתהפכא בין עמא לעמא ובין לישנא
ללישנא חד אנא מן סופא דארעא ועד סופא כדין כתבית למחוייא לכון על
תמימותן וקשיטותן דהיכון רחמין לכל עממיא מוקרין לכל מלכיא ועבדין
טב עם שליטני ארעא ואית מנהון גוברין דמקרבין למלכותא ומלכותא
אתמסרת בידיהון ובנכליהון ובשקרותיהון אטעיין ית מלכותא וכתבו ית
אגראתא דלא תקנין קדם שמיא ואוף כבני אנשא בישין ועל מלכותא הינון
קשיין והוא שאילתא דשאילו מן מלכא ניקטלון גוברין צדיקין ודמא זכיא
סגיאה נשפכון כד בישתא לא עבדו ודינא דקטלא לא הוו חייבין ואיתהון
הינון גוברין צדיקין אסתר די משבחא בכל הדרא ומרדכי דחכים בכל חוכמת
ומומא לא אשתכחית בהון ולא באומתהון ואנא חשיבית בגרמי דאומתא
אחרותא שאיל מיני ואנא לא הויתי ידע דיהודאי שאיל מיני דמקריין בנין
למרי כולא די הוא ברא שמיא וארעא ובמלכון רברבין ותקיפין דבר יתון וית
אבהתהון מטול אוף המן דהמן בר המדתא מהנדיא הוה ומן זרעיה דבית
עמלק הוה ואתא לוותן וחזא מינן טבתא רבתא ושבחא סגיאה ורבותא
ורבינן יתיה וקרינן יתיה אבא דמלכא ומן ימיניה דמלכא הוא יתיב והוא לא
ידע למסוברא ית יקריה אוף לא למקבלא מלכותא אלא הוה מהרהר בלבית
למקטל ית מלכא ולמיסב מיניה ית מלכותא מטול דהמן בר המדתא צליבינן
יתיה וכל דהוה שווי אסקינן ברישיה ומן דברא שמיא וארעא אסיק ם
מחשבתיה ברישיה: **הרצים** רהטיא רוכבי ריכשא שליטני נפקו טרידין
ודחיפין בגזרתיה דמלכא ודיטגמא איתפרסמת בשושן בירתא: **ומרדכי**
ומרדכי נפק מן קדם מלכא בלבושא דמלכותא תכלא וחוורי והמניכא
דידהבא רבתא וגלימא דבוץ וארגוון טב וקרתא דשושן בדחא וחדיא:
ליהודים ליהודאי הוות נהורא וחדוותא ודיצא ויקרא: **ובכל**
ובכל מדינתא ומדינתא ובכל קירייתא וקירייתא אתר די פתגמוי מלכא וג
וגזרתיה מטין חדוותא ודיצא ליהודאי ומשתיא ויומא טבא וסגיאין מן
עממי ארעא מתגיירין מטול דנפל דחלתא דיהודאי עליהון: **ובשנים**
ובתרי עסר ירחין הוא ירח אדר בתלת עסר יומין ביה דמטיין פתגמוי
דמלכא וגזרתיה למתעברא ביומא די סברו בעלי דבביהון למישלט בהון ביום
דאתהפכו יהודאי ושליטו בסנאיהון: **נקהלו** אתכנשו יהודאין
בקירויהון בכל מדינתיה דמלכא אחשורוש למפשוט ידיהון ולמקטול לאנשי
דבעו לבישתהון וגבר לא קם מן קדמיהון מטול די נפלת אימתהון על כל
עממיא: **וכל** וכל שליטני מדינתא ומסטרני ורברבניא ועבדי
עיבידתא די למלכא משבחין ית יהודאי מטול דנפלת אימתיה דמרדכי
עליהון: **כי גדול** מטול דתקיף מרדכי בבייתיה דמלכא ושמעיה אזיל
בכולהון מדינתא מטול דגברא מרדכי אזיל ותקיף: **ויכו** וקטילו יהודאין
בכל בעלי דבביהון מחתא דחרבא ודיקטלא ודשיציא ועבדו אוף בסנאיהון
היך צביוני נפשיהון: **ובשושן** ובשושן בירתא קטילו יהודאין וגמרו
חמש מאה גוברין: **ואת** עשרתי בנוי דהמן בר המדתא דהוה מעיק
ליהודאין קטלו אלא בביתא לא אושיטו ית אידיהון: **ביום** ביומא ההוא
על מניינא דקטיליא בשושן בירתא קדם מלכא: ואמר מלכא למתעבדא
כדין ודיטגמא איתפרסת בשושן המן אצטליב על תלת אמין פרשנדתא
רחיק מיניה אמתא חדא: פרשנדתא אצטליב על תלת אמין דלפון רחיק
מיניה אמתא חדא: דלפון אצטליב על ג' אמתא אספתא רחיק מיניה אמתא
חדא: אספתא איצטליב על ג' אמתא פורתא רחיק מיניה אמתא חדא:

פורתא איצטליב על ג אמתא ארדליא רחיק מיניה אמתא חדא׃ ארדליא איצטליב על ג אמין ארידתא רחיק מיניה אמתא חדא׃ ארידתא איצטליב על ג אמין פרמשתא רחיק מיניה אמתא חדא׃ פרמשתא איצטליב על ג אמין אריסי רחיק מיניה אמתא חדא׃ אריסי איצטליב על ג אמין ארידי רחיק מיניה אמתא חדא׃ ארידי איצטליב על ג אמין ויזתא רחיק מיניה אמתא חדא׃ ויזתא איצטליב על ג אמין די הוא עשיראי עשרתי בנוי דהמן איצטליבו על צליבא והות צליבא משקעא בארעא תלת אמין ובריה הוה ר רחיק מן ארעא תלת אמין והוה אורכיה די צליבא ארבעין וארבע אמין והיכון צליבין ברישיה הרי סכום חמשין אמין ואתא מרדכי וחזא להמן ולבנוי דצליבין על צליבא עני מרדכי ואמר להמן את חשבת למעבד בישתא וידע סתירתא וגליאתא אסיק מחשבתך ברישך את בעית למקטל יתן ולשציא יתן מן תחות כנפי דאבונן די בשמיא והשתא עבדינן עמך ולבנך טבתא וצליבנן יתך ובנייך תחות כנפך׃ ויקהלו ואתכנשו יהודאי די הוו בשושן תוב ביומא ארבעה תעשר לירחא דאדר וקטלו בשושן תלת מאה גוברין ובביזתא לא אושיטו ית ידיהון׃ ושאר ושרכא יהודאי די במדינתא דמלכא אתכנשו וקמו והוו מארי בנפשיהון ואתנחו מן בעלי דבביהון וקטלו בסנאיהון שבעין וחמשא אלפין ובביזתא לא אושיטו ית ידיהון ואילו הנין גוברין דקטלו יהודאי בשושן הנין סנאיהון דישראל די הוו אמרין לדבית ישראל מכא ועד דקליל יומין קטילנן לכון וטרפינון בניכון לארעא׃ ביום ביום תלת עסר יומין לירחא דאדר ואיתניחו בארבע עסר ביה ועבדו יתיה יומא חדוותא ומשקיא׃ והיהודים ויהודאי די הוו בשושן איתכנשו בתלת עסר ביה ובארבע עשר ביה ואתנחו בחמשא עסר ביה ועבדו יתיה יומא דחדוותא ומשקיא׃ על כן מטול הכין יהודאי די הוו בכפרוניא די יתבין בקירוי דקיקתא עבדו ית יומא דארבע עסר לירחא דאדר חדוותא ומשקיא ויומא טבא ומשדרינן מנן גבר לחבריה׃ ויכתוב וכתב מרדכי ית פתגמיא האילין ושדר איגראתא על כולון יהודאי דאית בכולון מדינתא דמלכא אחשורוש קריביא ורחיקיא׃ לקיים למקיימא עליהון למהוי עבדין ית יומא דארבע עסר לירחא דאדר וית יומא דחמש עסר ביה בכל שתא ושתא׃ כימים כיומיא היך די אתניחו בון יהודאי מן בעלי דבביהון וירחא די אתהפיך לון מן עקתא לחדוותא ומן אבילא ליומא טבא למהוי עבדין יתון יומתא דמשקיא וחדוותא ומשדרין מנן גבר לחבריה ויהבין מתנאתא למסכיניא׃ וקבל וקבילו יהודאי עליהון ית כל מה דשריא למעבד וית מה דכתב מרדכי עליהון׃ כי מטול דהמן בר המדתא אגגיא מעיקנהון דכל יהודאי דחשיב על יהודאי למגמרא יתון ולמשיציא יתון וכד חזו דהמן ובנוי דצליבין על צליבא יומין סגיאין אמרין למא אסתר עברא על מה דכתי באורייתא לא תבות נבלתיה על צליב

ענת אסתר ואמרא לון על דקטל שאול מלכא לגיורי גיבעונאי הוון בנוי צליבין על צליבא מן שירוי חצדא די סערין עד יומא דנחת מטרא עליהון הוון שיתא ירחי וכד הוון דבית ישראל סלקין כתחזון בית מקדשא הוון א אמרין לון עממיא למא אילין צליבין עני בית ישראל ואמרין לון על דפשט אבוהון איריה בגיורי גיבעונאי וקטל יתון המן רשיעא די בעא למשיציא לכל בית ישראל על חד כמה וכמה יהוי הוא ובנוי צליבין על צליבא כל יומי עלמא׃ ובבאה ובמיעלה אסתר קדם מלכא אמרת מה דכתיב בספרא משיציא תשיצון ית דכרניא דעמלק מתחות שמיא וקם המן מזרעיתיה דבית עמלק וחשב מחשבתא בישא על דבית ישראל ומחשבתיה ברישיה סלקת וצליבו יתיה וית בנוי על צליבא׃ על כן מטול דקרו להון כדין קרו ליומתא האילין פוריא על שום פורתא ועקתא דארע יתון מטול כדין כתיב ומפרש באיגראתא הדא מה הוה על כדין ומה ערע יתון׃ קיימו קיימו וקבילו יהודאי עליהון ועל בניהון ועל כל די מיתוספין עליהון דלא יפסקון למהוי עבדין ית תרין יומיא האילין היך כתביהון והיך זמניהון בכל שתא ושתא׃ והימים ויומיא האילין נדכרין ונתעבדין בכל דרא ודרא זרעיתא וזרעיתא מדינתא ומדינתא קרייתא וקרייתא ויומי פוריא האילין לא יעברון מגו יהודאין ודכרניהון לא יפסון מגו בניהון׃ ותכתוב וכתבת אסתר מלכתא ברתיה דאביחיל ומרדכי יהודאי ית כל תוקפא למקיימא ית איגרתא דפוריא הדין תנינות מטול דאין הוי שתא עיבורא לא יקרון מגילתא באדר קדמיא אלא באדר בתראה יקרון יתה׃ וישלח ושדר איגראתא על כולון יהודאי על מאה ועסרין ושבע מדינן מלכותא דאחשורוש מילי דשלמא וד ודקושטא׃ לקיים למקיימא ית יומתא דפוריא האילין בזמניהון היך מה דקיימו עליהון מרדכי יהודאי ואסתר מלכתא היך מה דקיימו על נפשהון ועל בניהון מילי דצומא ודצעתא׃ ומאמר ומימרא דאסתר אתקיים מילי דיומיא האילין ואיתכתב בספרא׃ וישם ושוי מלכא אחשורוש תמה על ארע וכד ידע אחשורוש עמא דאסתר ותולדתה שוי יתון בני חורין בגו עלמא ושעביד יתון כולון אומתא וכולון מלכותא ושוי תמה על ארעא ועל תגארייתא׃ וכל וכל עובדי תוקפיה וגבורתיה ופירוש רבותיה דמרדכי די רביתיה מלכא הלא אינון כתיבין על ספרא מילי דיומיא למלכי מדי ופרס׃ כי מטול מרדכי יהודאה פתשגר דמלכא אחשורוש גיזברא וסבא דיהודאי רב על כל עממיא ומסוף עלמא ועד סופיה אשתמע ליה ושמעיה וכל מלכיא דחילו מקמיה וכד ליה מזדעזעין מיניה הוא מרדכי דמי לכוכב נוגהא דמזהר ביני כוכביא ודמי לשפרפרא די נפיק בעידן צפר והוא רבהון דיהודאי ורעי בסגיעותהון דאחוי ותבע טבתא לעמיה וממליל שלם לכל זרעיתיה׃

לוח כל ההפטרות של כל השנה כפי כל המנהגים.

הפטרת בראשית	כה אמר האל ה׳	בישעיה בסימן מב״ בקונטריס ה׳ בדף א׳	
הפטרת תולדות נח	רני עקרה	בישעיה בסימן נד״ בקונטריס ו׳ בדף ב׳	
הפטרת לך לך	למה תאמר יעקב	בישעיה בסימן מ׳ בקונטריס ד׳ בדף אחרון	
הפטרת וירא	ואשה אחת מנשי בני הנביאי׳	במלכים בסימן ד׳ בקונטריס יב׳ בדף ו׳	
הפטרת חיי שרה	והמלך דוד זקן	במלכים בסימן א׳ בקונטריס י׳ בדף ה׳	
הפטרת תולדות יצחק	משא דבר ה׳ אל ישראל	בתע״ במלאכי בסימן א׳ בקונטריס כג׳ בדף ב׳	
הפטרת ויצא יעקב	ועמי תלואים	בתע״ בהושע בסימן יא׳ בקונטריס יח׳ בדף אחרון	כמנהג הספרדים
הפטרת ויצא יעקב	ויברח יעקב	בתע״ בהושע בסימן יב׳ בקונטריס יט׳ בדף א׳	כמנהג האשכנזים
הפטרת וישלח	חזון עובדיה	בתע״ בעובדיה בסימן א׳ בקונטריס כ׳ בדף ד׳	
הפטרת וישב	כה אמר ה׳ על שלשה פשעי ישראל	בתע״ בעמוס בסימן ב׳ בקונטריס יט׳ בדף ו׳	
הפטרת מקץ	ויקץ שלמה	במלכים בסימן ג׳ בקונטריס י׳ בדף אחרון	
הפטרת ויגש	ויהי דבר ה׳ וגו׳ ואתה בן אדם קח לך.	ביחזקאל בסימן לז״ בקונטריס יו׳ בדף ו׳	
הפטרת ויחי יעקב	ויקרבו ימי דוד למות	במלכים בסימן ב׳ בקונטריס י׳ בדף ו׳	
הפטרת ואלה שמות	הבאים ישרש יעקב	בישעיה בסימן כז׳ בקונטריס ד׳ בדף ה׳	כמנהג האשכנזים
הפטרת ואלה שמות	דברי ירמיהו	בירמיה בסימן א׳ בקונטריס ז׳ בדף ד׳	כמנהג הספרדים
הפטרת וארא	כה אמר ה׳ ה׳ בקבצי את בית ישראל	ביחזקאל בסימן כח״ בקונטריס טו״ בדף ז׳	
הפטרת בא אל פרעה	הדבר אשר דבר ה׳ אל ירמיהו	בירמיה בסימן מו׳ בקונטריס יח׳ בדף ז׳	
הפטרת ויהי בשלח	ודבורה אשה נביאה	בשופטים בסימן ד׳ בקונטריס ג׳ בדף ג׳	
הפטרת וישמע יתרו	בשנת מות המלך עזיהו	בישעיה בסימן ו׳ בקונטריס א׳ בדף ו׳	
הפטרת משפטים	הדבר אשר היה אל ירמיהו	בירמיה בסימן לד״ בקונטריס יח׳ בדף א׳	
הפטרת ויקחו לי תרומה	וה׳ נתן חכמה לשלמה	במלכים בסימן ה׳ בקונטריס יא׳ בדף א׳	
הפטרת ואתה תצוה	אתה בן אדם הגד את בית ישראל	ביחזקאל בסימן מג״ בקונטריס יז׳ בדף ג׳	
הפטרת כי תשא	ויהי ימים רבים ודבר ה׳	במלכים בסימן יח׳ בקונטריס יב׳ בדף ו׳	כמנהג האשכנזים
הפטרת כי תשא	וישלח אחאב	במלכים בסימן יח׳ בקונטריס יב׳ בדף ו׳	כמנהג הספרדים
הפטרת ויקהל	וישלח המלך שלמה	במלכים בסימן ז׳ בקונטריס יא׳ בדף ג׳	כמנהג הספרדים
הפטרת ויקהל	ויעש חירום	במלכים בסימן ז׳ בקונטריס יא׳ בדף ד׳	כמנהג האשכנזים
הפטרת אלה פקודי	ויעש חירום	במלכים בסימן ז׳ בקונטריס יא׳ בדף ד׳	כמנהג הספרדים
הפטרת אלה פקודי	ותשלם כל המלאכה	במלכים בסימן ז׳ בקונטריס יא׳ בדף ה׳	כמנהג האשכנזים
הפטרת ויקרא	עם זו יצרתי	בישעיה בסימן מג״ בקונטריס ה׳ בדף ג׳	
הפטרת צו את אהרן	כה אמר ה׳ צבאות	בישעיה בסימן ז׳ בקונטריס א׳ בדף ג׳	
הפטרת ביום השמיני	ויוסף עוד דוד	בשמואל בסימן ו׳ בקונטריס א׳ בדף ה׳	
הפטרת כי תזריע	ואיש בא מבעל שלישה	במלכים בסימן ד׳ בקונטריס יג׳ בדף ז׳	
הפטרת זאת תהיה תורת המצורע.	וארבעה אנשים	במלכים בסימן ז׳ בקונטריס יג׳ בדף אחרון	
הפטרת אחרי מות	ויהי דבר ה׳ וכו׳ ואתה בן אדם התשפוט	ביחזקאל בסימן כו׳ בקונטריס טו׳ בדף א׳.	
הפטרת קדושים תהיו	הלא כבני כושיים	בתע״ בעמוס בסימן ט׳ בקונטריס כ׳ בדף ג׳.	כמנהג האשכנזים
הפטרת קדושים תהיו	ויהי דבר ה׳ בן אדם דבר את זקני ישראל	ביחזקאל בסימן כ׳ בקונטריס יד׳ בדף ו׳	כמנהג הספרדים.
הפטרת אמור	והכהנים הלוים	ביחזקאל בסימן מד״ בקונטריס יז׳ בדף א׳	
הפטרת בהר	ויאמר ירמיהו	בירמיה בסימן לב״ בקונטריס י׳ בדף ז׳	
הפטרת אם בחקותי	ה׳ עזי ומעזי	בירמיה בסימן יו׳ בקונטריס ט׳ בדף ד׳	
הפטרת במדבר סיני	והיה מספר בני ישראל	בתע״ בהושע בסימן ב׳ בקונטריס יח׳ בדף ב׳	
הפטרת נשא	ויהי איש אחד מצרעה	בשופטים בסימן יג׳ בקונטריס ד׳ בדף ב׳	
הפטרת בהעלותך	רני ושמחי	בתע״ בזכריה בסימן ב׳ בקונטריס כב״ בדף ב׳	
הפטרת שלח לך	וישלח יהושע בן נון	ביהושע בסימן ב׳ בקונטריס א׳ בדף ב׳	
הפטרת ויקח קרח	ויאמר שמואל אל העם	בשמואל בסימן יא׳ בקונטריס ה׳ בדף אחרון	
הפטרת חקת	ויפתח הגלעדי	בשופטים בסימן יא׳ בקונטריס ג׳ בדף אחרון	
הפטרת וירא בלק	והיה שארית יעקב	בתע״ במיכה בסימן ה׳ בקונטריס כ׳ בדף אחרון	
הפטרת פינחס	ויד ה׳ היתה אל אליהו	במלכים בסימן יט׳ בקונטריס יב׳ בדף אחרון	
הפטרת ראשי המטות	דברי ירמיהו בן חלקיהו	בירמיהו בסימן א׳ בקונטריס ז׳ בדף ד׳	
הפטרת ואלה מסעי	שמעו דבר ה׳ בית יעקב	בירמיה בסימן ב׳ בקונטריס ז׳ בדף ד׳	
הפטרת ואלה הדברים	חזון ישעיהו	בישעיה בסימן א׳ בקונטריס א׳ בדף ב׳	
הפטרת ואתחנן	נחמו נחמו עמי	בישעיה בסימן מ׳ בקונטריס ד׳ בדף ו׳	
הפטרת עקב	ותאמר ציון	בישעיה בסימן מט״ בקונטריס ה׳ בדף ז׳	
הפטרת ראה	עניה סוערה	בישעיה בסימן נד״ בקונטריס ו׳ בדף ב׳	
הפטרת שפטים	אנכי אנכי הוא מנחמכם	בישעיה בסימן נא״ בקונטריס ו׳ בדף א׳	
הפטרת כי תצא	רני עקרה	בישעיה בסימן נד״ בקונטריס ו׳ בדף ב׳	
הפטרת כי תבא	קומי אורי	בישעיה בסימן ס׳ בקונטריס ו׳ בדף ו׳	
הפטרת נצבים	שוש אשיש בה׳	בישעיה בסימן סא״ בקונטריס ו׳ בדף ז׳	
הפטרת וילך	דרשו ה׳	בישעיה בסימן נה״ בקונטריס ו׳ בדף ג׳	כמנהג האשכנזים
הפטרת וילך	שובה ישראל	בתע״ בהושע בסימן יד״ בקונטריס יט׳ בדף ב׳	כמנהג הספרדים
הפטרת האזינו	שובה ישראל ותקעו שופר בציון	בתע״ בהושע כדלעיל וביואל בסימ׳ ב׳ בקונט׳ יט׳ בדף ג׳	כמנהג האשכנזים
הפטרת האזינו	וידבר דוד לה׳	בשמואל בסימן כב׳ בקונטריס י׳ בדף א׳	כמנהג הספרדים
הפטרת פרשת שקלים	ויכרות יהוידע	במלכים בסימן יא״ בקונטריס יד״ בדף ד׳	
הפטרת פרשת זכור	ויאמר שמואל אל שאול	בשמואל בסימן טו׳ בקונטריס ו׳ בדף ד׳	כמנהג הספרדים

הפטרת פרש׳ זכור	כה אמר ה׳ צבאות פקדתי	בשמואל בסימן ט״ו בקונטרים ו׳ בדף ד׳	כמנהג האשכנזים
הפטרת פרשת פרה	ויהי דבר ה׳ בן אדם בית ישראל	ביחזקאל בסימן ל״ו בקונטרים י״ו בדף ז׳	
הפטרת פרשת החדש	כל העם הארץ	ביחזקאל בסימן מ״ה בקונטרים י״ז בדף ו׳	כמנהג קצת היהודי׳
הפטרת פרשת החדש	כה אמ׳ ה׳ ה׳ בראשון	ביחזקאל בסימן מ״ה בקונטרים י״ו בדף ו׳	כמנהג אחרים
הפטרת שבת ור״ח	כה אמ׳ ה׳ השמים כסאי	בישעיה בסימן ס״ו בקונטרים ז׳ בדף ב׳	
הפטרת מחר חדש	ויאמר לו יהונתן מחר	בשמואל בסימן כ׳ בקונטרים ז׳ בדף ח׳	
הפטרת יום א׳ של פסח	ויאמר יהושע אל העם	ביהושע בסימן ג׳ בקונטרים א׳ בדף ב׳	כמנהג האשכנזים
הפטרת יום א׳ של פסח	בעת ההיא	ביהושע בסימן ה׳ בקונטרים א׳ בדף ד׳	כמנהג הספרדים
הפטרת יום ב׳ של פסח	וישלח המלך	במלכים בסימן כ״ג בקונטרים ט״ו בדף ה׳	
הפטרת שבת חולו של מועד	כה אמ׳ ה׳ ה׳ עוד זאת	ביחזקאל בסימן ל״ו בקונטרים י״ו בדף ה׳	כמנהג קצת היהודי׳
הפטרת שבת חולו של מועד	היתה עלי יד ה׳	ביחזקאל בסימן ל״ז בקונטרים י״ו בדף ה׳	כמנהג אחרים
הפטרת יום ז׳ של פסח	וידבר דוד לה׳	בשמואל בסימן כ״ב בקונטרים י׳ בדף ח׳	
הפטרת יום ח׳ של פסח	עוד היום בנוב	בישעיה בסימן י׳ בקונטרים ב׳ בדף ג׳	
הפטרת יום א׳ של שבועות	ויהי בשלשים שנה	ביחזקאל בסימן א׳ בקונטרים י״ב בדף ז׳	
הפטרת יום ב׳ של שבועות	וה׳ בהיכל קדשו	בתע״ בחבקוק בסימן ב׳ בקונטרים כ״א בדף ה׳	
הפטרת יום ט׳ באב	אסף אסיפם	בירמיה בסימן ח׳ בקונטרים ח׳ בדף ד׳	
הפטרת יום א׳ של ראש השנה	ויהי איש אחד מן הרמתים	בשמואל בסימן א׳ בקונטרים ד׳ בדף אחרון	
הפטרת יום ב׳ של ר״ה	כה אמ׳ ה׳ מצא חן במדבר	בירמיה בסימן ל״א בקונטרים י׳ בדף ו׳	
הפטרת יום כפור בשחרית	ואמ׳ סולו סולו	בישעיה בסימן נ״ז בקונטרים ו׳ בדף ד׳	
הפטרת יום כפור למנחה	ויהי דבר ה׳ אל יונה	בתע״ ביונה בסימן א׳ בקונטרים כ׳ בדף ד׳	
הפטרת יום א׳ של סכות	הנה יום בא לה׳	בתע״ בזכריה בסימן י״ד בקונטרים כ״ג בדף א׳	
הפטרת יום ב׳ של סכות	ותשלם כל המלאכה	במלכים בסימן ז׳ בקונטרים י״א בדף ה׳	
הפטרת שבת חולו של מועד	והיה ביום ההוא ביום בוא גוג	ביחזקאל בסימן ל״ח בקונטרים י״ו בדף ז׳	
הפטרת יום שמיני חג עצרת	ויהי ככלות שלמה	במלכים בסימן ח׳ בקונטרים י״א בדף ו׳	
הפטרת שמחת תורה	ויהי אחרי מות משה	ביהושע בסימן א׳ בקונטרים א׳ בדף ב׳	
הפטרת שבת הגדול	וערבה לה׳	בתע״ במלאכי בסימן ד׳ בקונטרים כ״ג בדף ג׳	

תם ונשלם שבח לאל בורא עולם.

תם ונשלם שבח לאל בורא עולם

אלו שלש עשרה עקרים שחבר הרמב״ם ז״ל :

דע כי עיקרי התורה ויסודותיה שלש עשרה עקרים :
העיקר הראשון - להאמין שהבורא ית׳ נמצא מציאות גמורה · וכי הוא עלת מציאות כל הנמצאים ובו קיום מציאותם וממנו ימשכו כח קיום כל הנמצאים ובו קיום ואלו נעביר מניעת מציאותו על לבנו בטלה מציאות כל נמצא. ואו נעביר על לבנו בטול כל הנמצאי׳ כלם זולתו לא בטלה מציאותו בעבור׳ ולא חסרה. כי שמו נקרא מסתפק אשר אין לו צורך במציאותו זולתו וכל בלעדיו מן הרעג׳ וגופי הגלגלים ומה שיש בתוכם כלם יצטרכו במציאותם אליו · וזהו העיקר הראשון אשר נרמז אליו במלת אנכי ה׳ אלהיך : העיקר השני הוא יחוד השם יתברך : לדעת כי עלת הכל אחד לא כאחד המין הכללי . ולא כאחד המין הפרטי · ולא כאחד המורכב הנחלק לאחדים רבים. ולא כגוף הפשוט אשר הוא אחד במספרו ויקבל הפחות והיתר ויקבל החלוק עד לאין תכלית · אבל הוא ית׳ אחד אחדות שלמה שאין כמוהו בשום פני׳ · וזהו העיקר השני הנרמז שיו במלת שמע ישראל ה׳ אלהינו ה׳ אחד : העיקר השלישי להרחיק ממנו מדת הגוף . כי זה האחד אשר זכרנו אינו גוף ולא כח בגוף ולא ישיגוהו משיגי הגוף ומקריו כגון התנועה והעמידה לא בעצ׳ ולא במקרה · ועל זה הרחיקו ממנו החכמים ז״ל שום חבור ופירוד ואמרו אין למעלה לא עמידה ולא ישיבה. לא ערף ולא עפוי. ערף הוא פירוד׳ ועפוי הוא ממלת ועפו בכתף פלשתי׳. ר״ל יהדפו אות׳ בכתף בהדבקם בה׳ לשון חבורי ואמ׳ הנביא ואל מי תדמיוני ואשוה. ואלו היה גוף היה דומה לשאר הגופות · וכל מה שבא בכתוב אשר ידמוהו בדמות הגופות כגון התנועה והעמידה והישיבה והדבור · כל זה דרך העברה כמו שאמרו ז״ל דברה תור׳ כלשון בני אדם. וכבר הרבו בני אדם על זה לדבר . והוא העיקר השלישי הנרמז אליו לא ראיתם כל תמונה כמו שאמרנו אינו גוף ולא כח בגוף :

העיקר הרביעי · צריך להאמין כי זה האחד הוא קדמון במלה מוחלטת וכל זולתו אינו קדמון כשנעריכהו שיו . והראיות שבאו על זה רבו בספר. וזהו העיקר הרביעי הנרמז אליו באמרו מעונה אלהי קדם ומתחת זרועות עולם : העיקר החמישי כי האל יתברך ראוי לעבדו ולרוממו ולהרים קול ברוממותו ועבדתו · ואין לעשות כן לזולתו כגון המלאכים והגלגלי׳ והכוכבי׳ והיסודות וכל אשר הורכב מהם · כי כלם מוגבלי׳ ומוכרחי׳ על פעולתם ואין רשות להם ולא חפץ אלא רצונו יתברך · וכן לא ישימום מליצים בינם ובינו להתחבר אליו ולא ישימו הרעיונים מגמתם לזולתו. וזהו עיקר החמשי · אזהרה לרחוק מע״ז. ורוב דברי התורה הם בזה הענין :

העיקר הששי הוא נבואה והוא שידע האד׳ כי המין האנושי מצא בהם אישים שיש להם דעות זכות ושלמות גדולה ותשוב נפשם זכה עד אשר תקבל האמת וצורת השכל ואחרי כן ידבק השכל האנושי בשכל הפועל ויפיע עליהם ממנו שפע נכבד וזה הוא שפע הנביאים וזה ענינה · ופי׳ זה העיקר ארוך מאד ואין כונתנו להביא מופת על כל עיקר ועיקר מה׳ ולבאר מציאו׳ השגתם וכי הם כלל כל החכמות אבל נזכר אותם דרך ספור בלבד ופסוקי התורה יעידו בנבואות נביאים רבים : העיקר הז׳ נבואת משה רבינו ע״ה · צריך להאמין כי הוא אביהם של כל הנביאים הקדומים לפניו והבאים אחריו ובזמנו ואין לכלם מעלה כמעלתו והוא מבחר בריאת יתע׳ מכל בני אדם והוא המשיג משוד הבורא יתברך יותר ממה שהשיג או ישיג כל אדם שנמצא או שעתיד להמצא · וכי הוא ע״ה הגיע לתכלית רום האנושית עד אשר הגיע למעלת מלכות שמים ונכלל בכת המלאכים ולא נשאר מסך ולא שותף מסודו׳ התור׳ אשר לא הודיעו לו ולא מנעהו מונע בשמי ולא דבק בו דבר חסרון לא מעט ולא הרבה . ובטלו היכורים וההרגשות בהשגותיו ונכנעתה כחו שהיא המשתוקקת ולא נשאר בו כי אם השכל בלבד · ולזה הענין נאמר עליו כי היה עם הבורא בלי מלאך אמצעי . וכמעט הייני מבארי׳ זה הענין המופלא ונתיר ספיקת פסוקי התור׳ . ונבאר ענין פה אל פה אדבר בו בכללו׳ הפסוק וזולתו מן הענין הזה לולי אשר ראיתי כי אלה הענינו׳ דקי׳ ועמוקים מאד צריכין להקדמות רבות והצעות ומשלים ולבאר תחלה מציאות המלאכי׳ וסוד מעלותם ולבאר הנפש וכל כחותיה . ויתרחבו הדברי׳ עד אשר נדבר בצורות אשר ראו הנביאים לבור׳ יתב׳ ולמלאכים ויתגלגל בתוך דברינו ספור שיעור קומה וכל ענינו . ולא יספיק זה הענין לבדו · ואלו יהיה בתכלית הקיצור מאה דפין · עלכן עזבתיו עד בוא עתו למקומו הראוי לו בספר פירוש הדרשות אשר יעדתי לחבר . או בספר סודות הנבואה אשר אחילותי . או בספר הב׳ אחביר בפירוש אלו העיקרים אשר זכרתי · ואשוב לזה העיקר ואומר כי נבואת משה רבינו ע״ה יתרונה על נבואת כל הנביאים בד׳ ענינים : הענין הראשון כי כל נביא שידבר עמו הבורא לא ידבר אליו אלא ע״י מלאך מליץ ומשה לא היה בינו ובין הבורא מלאך כמו שאמר פה אל פה : הענין השני כי כל נביא לא יתנבא אלא בחלום הלילה כמו שאמר ויחלום והנה סולם מוצב . או ביום תרדמה נופלת על הנביא אשר ימצאהו ענין אשר יתבטלו בו רגשיו וכל איבריו ות ותשאר המחשבה לבדה כענין חולם . וזה נקרא מחזה או מראה · ועל זה נאמר במראות אלהים. ומשה היתה נבואה שורה עליו ביום והוא עומד אצל שני הכרובים כמו שיעדהו הבורא שנאמר ונועדתי לך שם : הענין השלישי כי כל נביא שיתנבא אעפ״י שיהיה במראה או על ידי מלאך יזדעזעו איבריו וימשו אשוריו וינתק בנין גופו ותמצאהו חרדה גדולה ב כמעט שתבא נשמתו מאימתו . כמו שבא בדניאל כשדבר עמו גבריאל ולא נשאר בי כח והודי נהפך עלי למשחית ולא עצרתי כח . ואמ׳ אני הייתי נרדם על פני ארצה . ואמר במראה נהפכו צירי עלי · ומשה לא היה עושה כן אבל תשרה עליו הנבואה · ולא יזדעזע ולא יחרד כמו שא׳ ודבר ה׳ עם משה פנים אל פנים וגו׳ · ר״ל כמו שלא יחרד בדבר איש אל רעהו כן הוא ע״ה לא היה חרד בדברו אתו · ואעפ״י שהיה פנים בפני׳ · וזאת לרוב הדבקו בשכל כמו שאמ׳ : והענין הרביעי כי כל הנביאים לא היו מתנבאים ברשותם אלא ברשות · ה הבורא יתעלה . ואיפש׳ שיעמוד הנביא שנים רבות שלא יתנבא ויבקש ממנו הבורא שיודיעו הנבואה · ויעמוד ימים אשר תבואהו הנבואה אחרי ימים או אחרי שנים · או לא יתנבא לעולם . וכבר מצאנו מהם מי שהיה מכוין לשמח נפשו ולזכך רעיוניו · כאשר עשה אלישע באמרו . ועתה קחו לי מנגן . ואז תבואהו הנבואה . ואינו מחוייב שיתנבא כל פעם שיתנבא לנבואה ויתעתד לה . ומצאנו משה רבי׳ ע״ה היה מתנבא כל עת שהיה רוצה כאשר אמר עמדו ואשמעה מה יצוה ה׳ לכם · ואמר דבר אל אהרן אחיך ואל יבא בכל עת אל הקדש . אהרן בכל יבא ואין משה בבל יבא :

והעיקר השמיני היא תורה מן השמים והוא שנאמין כי כל זאת התורה ה המצויה בידינו היא הנתונה למשה והיא מפי הגבורה . ר״ל כי הגיעה אליו כלה מפי הגבור׳ . ההגעה הנקראת דבור · ולא נדע איך היתה ההגעה ההיא של הוא ע״ה ידע אותה אשר היתה מגעת שיו וכי היא היתה כמו כת׳ שיקבלו באזניו · ויכתוב מה שיאמרו לו מדברי הימים וענייני התורה ומצותיה · וכן נקרא שמו מחוקק . ואין הפרש בין ובני חם כוש ומצרים ופוט וסם אשתו מהיטבאל בת מטרד · ובין אנכי ה׳ אלהיך ושמע ישראל כי הכל תורת השם קדושה אמת · ואולם היה מנשה כופר בעיניהם מכל הכופרים לחשוב כי יש לתורה לבות וקליפות וכי אלה הספורים והמעשיות אשר בתורה אין בהם תועלת . ואינם אלא מפי משה רבי׳ ע״ה וזהו ענין אין תורה מן השמים. ואמרו כי היה מאמין שכלה מפי הגבורה חוץ מפסוק זה שלא אמר ה׳ כי דבר ה׳ בזה ומצותו הפר . כי אם משה מעצמו · והב״ה לא אמרו · יתעלה מדברי הכופרי׳ · אבל כל אות ואות שיש בתורה יש בתוכה חכמו׳ גדולו׳ למי שיבינהו האל ולא יושג תכלית חכמתה . כמו שנאמר ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים . ואין לאדם כי אם ללכת בעקבות משיח אלהי יעקב אשר אמר גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך · וכן פירושה אשר קבלנו הוא מפי הגבורה : וכל מה שנעשה היום ממצות סוכה ולולב ושופר וציצית ותפילין וזולתם הוא כמשפט אשר אמ׳ הבורא ית׳ למשה ע״ה · ואמ׳ משה אלינו ומגיע השליחות לנאמן בשליחותו . והפסוק אשר הוא נרמז אל העיקר השמיני שנאמר בזאת תדעון כי ה׳ שלחני לעשות את כל המעשים האלה כי לא מלבי :

והעיקר הט׳ הנסיחה . פירוש החילוף . והוא כי תורת משה לא תהיה נסוחה ולא נחלפת ולא תבא מאת הבורא זולתה · ולא יהיה בה תוספת · ולא חסרון לא בכתב. ובפירוש כמו שנ׳ לא תוסיף עליו ולא תגרע ממנו · וכבר ביארנו מה שראוי לבאר בזה העיקר בפתיחתנו : העיקר הי׳ · כי השי״ת יודע מעשי בני אדם · ולא יתרשל בהם · ואינו כמו שאמ׳ עזב ה׳ את הארץ אלא כמו שאמ׳ ירמיהו הנביא ע״ה גדול העצה ורב העליליה אשר עיניך פקוחות על כל דרכי בני אדם · ואומ׳ ויאמ׳ ה׳ זעקת סדום ועמורה כי רבה וחטאתם . ואומ׳ וירא ה׳ כי רבה רעת האד׳ בארץ וכל יצר מחשבו׳ לבו רק רע כל היום , וכל זה רמז אל העיקר העשירי : העיקר הי״א . כי השי״ת גומל טוב למי שעושה מצות התורה · ויענוש מי שיעבור על אזהרותיהם . וגמולו הגדול הוא העולם הבא . ועונשו הגדול הוא שתכרת הנפש ותאבד . וכבר אמרנו בזה הענין מה שיש בו די . והפסוק שהוא נרמז לזה הענין מה שאמ׳ ועתה אם תשא חטאתם ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת . והיתה תשובתו ש׳ אשר חטא לי אמחנו מספרי · זה יורה כי יש גמול לצדיק ולרשע לזה גמול טוב ולזה גמול רע : העיקר הי״ב . זמן ימות המשיח . והוא להאמין עת ביאתו . ואם יתמהמה חכה לו . ושלא ישים אדם בו זמן ושלא

יוציא שברות מן הפסוקים כדי לדעת עת בואו · וחכמים אמרו תפח רוחן של מחשבי קיצין · וצריך להאמין במשיח ולרוממו ולאהבו ולהתפלל עליו כפי מה שבא ע"י כל נביא ממשה ועד מלאכי. וכל מי שתבא בלבו ספיקא בזו הוא מכזיב תורה שהיא אשר הבטחה בו בברור בפרט בלעם ובפרט אתם נצבים. ומכלל זה שלא יהא כופר באל ובדברי נביאיו.

העיקר יג' והוא תחיית המתים וכבר ביארנו ענייניה · וכאשר ישלימו בלב האדם העיקרים כלם ויאמין בם הוא נכנס בכלל ישראל. וצריך לאהוב אותו ולחמול עליו. ולעשות עמו כל מה שצוה הבורא לעשות איש לאחיו מן האהבה והאחוה והריעות . ואפילו אם יעשה כל עבירות שבעולם לתוקף התאוה והיצר והגברת טבעיו החסרים יהיה לו עונש כפי חטאתו. אבל יהיה לו חלק לעולם הבא. והוא מפושעי ישראל · וכשיאבד אדם עיקר מאלה העיקרי' הוא מן הכלל יצא וכופר בעיקר והוא מין ואפיקורוס. וקוצץ בנטיעות . וראוי לשנוא אותו ולאבדו . ועליו נאמ' הלא משנאיך ה' אשנא ובתקוממיך אתקוטט. וכבר הרביתי לדבר בכאן ויצאתי מענין חבורי · אבל עשיתי זה מפני שיש בו תועלת גדולה בחוזק האמונה כי כללתי לך דברים מועילים ומפוזרים בספרי' רבים ונכבדים · על כן קנה אותם והצלח וקרא דברי אלה פעמים רבות · והתבונן בהם היטב ואל ישיאך לבך ותחשוב כי הבינות אותם בפעם אחת או בעשרה פעמים . דע לך חי השם כי השיאך בשוא · ועל כן אל תמהר לחתוך סרין במה שראה לך חברתיו כפי מה שנזדמן לי · אלא לאחר יגיעה גדולה והתבוננו' בספרים וחקירת הדעות הנכונות ושאינן נכונו' · וביארתי לך מן הכל מה שהוא ראוי לסמוך עליו ולהאמין בו והכל מוחזק בראיות ברורות על כל ענין וענין ומהאל אשאל להורות אותי אורח נכונה ולעזרני כאשר אמר נביאו ע"ה תהי ידך לעזרני כי פקודיך בחרתי: חזק ב"ילא"ן

אלו הן מצות עשה ומצות לא תעשה מן התורה.

בשם המאיר לכל העולם כלו בכבודו והורה לנו דרך ישרה אחל לכתו' מצות עשה ומצות לא תעשה מן התורה .

ואסדר אותם לסדרי' מסודרות על פי הסדר כאשר הן סדורו' בספר התורה אשר נתן לנו השם יתברך ויתעלה ביד אדון כל הנביאים משה רבי' עליו השלום. ואזכור שם בכל מצוה ומצוה באיזו הלכה מבוארת · המצוה בספ' הרב הגדול המעוז המגדול מרנא ורבנא משה איש האלהי'. רוח ה' תניחהו בגן עדן בן הרב הדיין ר' מיימון זצ"ל · המקום למען שמו יסייעני ויעזרני לחברם בפני עצמן בהלכותיהן · חבור בפני עצמו מלבד זה כמו שהחילותי לעשות · ומנין מצות של תורה הנוהגות לדורות שש מאות ושלש עשרה · וסימן תרי"ג מצות עשה רמ"ח מנין איבריו של אדם. מצות לא תעשה שס"ה מנין ימות החמה. ור' אברהם ן' חסדאי הלוי ז"ל הה' ממדינת ארגיש סדרם וחברם ככה כדי ללמוד בו תמיד וללמד ולעשות. ואין חבור כסדר זה שיסדר דבר שלא · שאפילו תינוקות של בית רבן יודעים לחברו ולסדרו. ואין צריך לומר חביריו כ"ש רבותינו · כי הכונה ידועה היא. וכדי ללמד כסדר כך וכדי שיבין וישכיל כפי השגת השכל בשמוע ספר תורה מה החזן קורא שאם לא ידע מקודם לכך אפילו שישמע לא יבין מהו קורא. ויתקיים קרא דכתי' קול דברים אתם שומעים ותמונה איננם רואים זולתי קול. וכיוצא בזה . גרסינן במס' ברכות בפרק קמ' אמ' רבה בר רב הונא כיון שנפתח ספר תורה אסור לספר ואפי' בדבר הלכה . אמר רב הונא בריה דרב יהודה אמ' ר' מנחם א"ר יוחנן לעולם ישלים אדם פרשיותיו עם הצבור שנים מקרא ואחד תרגום . ואפילו עטרות ודיבון. וכל המשלים פרשיותיו עם הצבור שנים מקרא ואחד תרגום מאריכין לו ימיו ושנותיו: אלה אשר צוה ה' את משה אל בני ישר' בהר סיני·

בראשית

א' לפרות ולרבות שנאמ' פרו ורבו בספר נשי' בהלכו' אישו' · תולדות נח. לך לך · וירא' אליו ה': חיי שרה: תולדות יצחק ויצא' יעקב. אין בשם הפרשיות האלו כלום ממנין המצות.

מראבים

ב'. שלא לאכול גיד הנשה שנאמ' לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה. בספ' קדושה בהלכות מאכלות אסורות ·

וישב

וישב יעקב. ויהי מקץ. ויגש אליו. ויחי יעקב. ואלה שמות. וארא· אין בשם הפרשיות האלו כלום ממנין המצות .

בא אל

בא אל פרעה . ג' לקדש חדשים · ולחשוב שנים וחדשי' בב"ד בלבד. כלומר לחשוב ולידע ולקבוע באיזה יום הוא תחלת כל חדש וחדש מחדשי השנה · שנאמ' החדש הזה לכם ראש חדשים. בספ' זמני' הלכות קדוש החדש. ד' לשחוט כבש הפסח בזמנו · שנא' ושחטו אותו. ה' לאכול בשר הפסח בליל ט"ו · שנאמ' ואכלו את הבשר. ו' שלא לאכל בשר הפסח נא ומבושל. שנא' אל תאכלו ממנו נא · ז' שלא להותיר מבשר הפסח · שנאמ' ולא תותירו ממנו עד בקר. ארבעתן בספר קרבנות · בהלכות קרבן הפס' · ח' לבער חמץ בליל יד' · שנא' תשביתו שאור. ט' לאכל מצה בלילה הראשון של חג המצות שנא' בערב תאכלו מצות. י' שלא ימצא חמץ כל שבעה שנא' שאור לא ימצא בבתיכם · י"א שלא לאכול תערובת חמץ שנאמ' כל מחמצת לא תאכלו . ארבעתן בספר זמנים. בהלכות חמץ ומצה. י"ב שלא להאכיל בשר הפסח לישראל שנשתמד. שנא' כל בן נכר לא יאכל בו · י"ג שלא להאכיל בשר הפסח לתושב או לשכיר. שנאמר תושב ושכיר לא יאכל בו · י"ד שלא להוציא בשר הפסח מן החבורה. שנאמ' לא תוציא מן הבית מן הבשר חוצה. ט"ו שלא להוציא עצם בפסח שנא' ועצם לא תשברו בו · י"ו שלא יאכל הערל בשר הפסח שנאמר וכל ערל לא יאכל בו · חמשתן בספר קרבנות בהלכות קרבן הפסח · י"ז · שלא לאכל חמץ בפסח. שנאמ' ולא יאכל חמץ. י"ח שלא יראה חמץ כל שבעה שנא' ולא יראה לך חמץ · י"ט לספר ביציאת מצרים בלילה הראשון של חג המצו' שנאמ' והגדת לבנך ביום ההוא · שלשתן בספר זמנים בהלכות חמץ ומצה.

בשלח

בשלח פרעה . כ' שלא להלוך חוץ לתחום מדינת כהולכי דרכים שנאמ' אל יצא איש ממקומו ביום השביעי. בספ' זמנים בהלכות שבת .

וישמע

וישמע יתרו. כ"א מצוה זו יסוד היסודו' ועמוד החכמות לידע שיש שם מצוי ראשון והוא ממציא כל הנמצא שנא' אנכי ה' אלהיך · כ"ב שלא לעלות במחשבה שיש אלוה זולתי ה' שנאמ' לא יהיה לך. שתיהן במדע בהלכו' יסודי התורה · כ"ג שלא לעשות פסל לא יעשה בידו ולא יעשו לו אחרים. שנאמ' לא תעשה לך פסל · כ"ד שלא להשתחוו' לע"ז אעפ"י שאין דרך עבודתה בהשתחויה. שנאמ' לא תשתחוה להם. כ"ה שלא לעבוד ע"ז בדברים שדרכה להעבד בהם שנאמר ולא תעבדם. שלשתן במדע בהלכו' ע"ז. כ"ו שלא ישא את שמו לשוא שנא' לא תשא בספר הפלאה בהלכות שבועות · כ"ז לקדש את יום השבת שנא' זכור את יום השבת לקדשו. כ"ח · שלא לעשות מלאכה בשבת שנאמר לא תעשה כל מלאכה · שתיהן בזמנים בהלכות שבת · כ"ט לכבד אב ואם שנאמר כבד את אביך ואת אמך . בספר שופטים בהלכות ממרים · ל' שלא להרוג נקי שנא' לא תרצח· בנזיקין בהלכות רוצח · ל"א שלא לגנוב נפש מישראל שנא' לא תגנוב. זה גונב נפש מישראל בספר נזיקין בהלכו' גנבה. ל"ב שלא להעיד בשקר שנא' לא תענה ברעך · בשופטים בהלכות עדות. ל"ג שלא לחמוד שנאמ' לא תחמוד בנזיקין בהלכות גזילה . ל"ד שלא לעשות צורות לנוי אעפ"י שאין עובדין אותן שנא' לא תעשון אתי · במדע בהלכות ע"ז: ל"ה · שלא לבנות אבני מזבח גזית שנאמר לא תבנה אתהן גזית . ל"ו שלא לפסוע על המזבח שנאמ' ולא תעלה במעלות. שתיהן בספר עבודה בהלכות בית הבחירה.

משפטים

ל"ז לדון בדין עבד עברי בהלכותיו שנאמ' כי תקנה. ל"ח · ליעד אמה העבריה · שנאמ' אשר לא יעדה. ונאמ' בפסוק השני ואם לבנו ייעדנה · ל"ט. לפדות אמה העבריה · שנאמ' והפדה · מ' שלא למכור אמה העבריה לאחר. שנאמ' לא ימשל למכרה . ארבעתן בקנין בהלכו' עבדי'. מ"א שלא למנוע מאמה העבריה היעודה שאר כסות ועונה. שנאמ' שארה כסותה ועונתה לא יגרע · בספר נשים בהלכו' אישות : מ"ב שלא להכות אב ואם שנאמ' ומכה אביו ואמו. מ"ג. שלא לקלל אב ואם. שנאמ' ומקלל אביו ואמו שתיהן בשפטים בהלכות ממרים. מ"ד להיות ב"ד הורגין בסיף שנא' נקום ינקם בשופ' בהלכו' סנהדרי' · מ"ה להיות החובל או מזיק בממון שנאמ' וכי ינצו אנשים ונגפו אשה הרה. בספר נזיקין בהלכות חובל ומזיק . מ"ו שלא ליהנות מבשר שור הנסקל שנא' ולא יאכל את בשרו · בספ' קדושה בהלכו' מאכלו' אסורו' . מ"ז לדון בנזקי הבור · שנאמ' וכי יפתח איש בור בספר נזיקין בהלכו' נזקי ממון. מ"ח לדון בנזקי בהמה שנא' וכי יגוף שור איש · בספ' נזיקי' בהלכו' נזקי ממון · מ"ט לדון בדין הגנב בתשלומין או במיתה שנא' כי יגנב איש שור או שה וגו'. אם במחתרת וגו'. וגונב איש וגו' בנזיקין בהלכו' גנבה . נ' לדון בנזקי המבעיר שנאמ' כי יבעיר איש שדה · נ"א לדון בדין האש. שנא' כי תצא אש שתיהן בנזיקין בהלכות נזקי ממון · נ"ב לדון בדין שומר חנם שנא' כי יתן איש אל רעהו כסף או כלים במשפטי' בהלכות שאלה ופקדון. נ"ג לדון בדין טוען וכופר. שנא' על כל דבר פשע במשפטי' בהלכות טוען ונטען. נ"ד לדון בדין נושא שכר והשוכר שנאמ' כי יתן איש אל רעהו כסף או כלים במשפטים בהלכות שאלה ופקדון. נ"ה לדון בדין השואל שנא' וכי ישאל איש במשפטי' בהלכו' שאלה ופקדון . נ"ו לדון ולקנוס המפתה בחמשים שקל עם שאר דיניו שנא' וכי יפתה איש בנשים. בהלכות נערה בתולה · נ"ז שלא להחיות מכשפה שנא' מכשפה לא תחיה. בשופטים בהלכות סנהדרין. נ"ח שלא להונות

גר צדק. שנא' וגר לא תונה. נ"ט שלא להונות במקח וממכר. שנא' ולא תונו. שתיהן בקנין בהלכו' מכירה. ס' שלא לענות אללין יתום ואלמנה. שנא' כל אלמנה ויתום לא תענון. במדע בהלכו' דעות. ס"א להלוות לעני ומך. שנא' אם כסף תלוה את עמי אם זה אינו רשות אלא חובה ומצוה. שנא' והעבט תעביטנו. ס"ב שלא יתבע בחובו כשידע שהוא עני ולא יגר לו שנא' לא תהיה לו כנשה. ס"ג שלא להשית יד בין מלוה ללוה ברבית. ולא להיות עד ולא לכתו' שטר ביניהם. שנא' לא תשימון עליו נשך. שלשתן במשפטי' בהלכו' מלוה ולוה. ס"ד שלא לקלל הדיין שנא' אלהים לא תקלל. ס"ה שלא לקלל הנשיא. והוא המלך או ראש ישיבת ארץ ישראל שנא' ונשיא בעמך לא תאר. שתיהן בשופטי' בהלכו' סנהדרי'. ס"ו שלא להקדים לבכורי' ולא מעשר ראשון לתרומה ולא מעשר שני לראשון אלא מוציאין על הסדר בכורים תחלה ואחר כך תרומה גדולה ואחר כך מעשר ראשון ואחר כך מעשר שני. שנא' מלאתך ודמעך לא תאחר. כלומ' לא תאחר דבר הראוי להקדימו. בזרעי' בהלכות תרומות. ס"ז שלא לאכול טרפה. שנא' ובשר בשדה טרפה לא תאכלו. בספ' קדוש' בהלכו' מאכלות אסורות. ס"ח שלא לשמוע מאחד מבעלי דינו' ואין חבירו עמו שנ' לא תשא שמע שוא. במשפטי' בהלכו' סנהדרי'. ס"ט שלא יעיד בעל עבירה. שנ' אל תשת ידך עם רשע. במשפטי' בהלכות עדו': ע' שלא להרוג אם רבו המחייבין באחד עד שיהיו המחייבין יתר שנים: כלומר שלא לנטות אחרי רבים בדיני נפשות אם יהיו המחייבין על המזכין יתר אחד שנא' לא תהיה אחרי רבים לרעות. ע"א שלא ילמד חובה מי שלמד זכות תחלה בדיני נפשות. שנא' לא תענה על ריב. ע"ב לנטות אחרי רבים אם תהיה המחלוקת בין הסנהדרי' בדינין שנאמר אחרי רבים להטות. ע"ג שלא לרחם על עני בדין שנא' ודל לא תהדר. ארבעתן בשופטים בהלכות סנהדרין. ע"ד לעזוב מעל חבירו. או מעל בהמתו. שנא' עזוב תעזוב עמו. בנזיקין בהלכו' רוצח. ע"ה שלא להטות הדין על בעל עבירה. אעפ"י שהוא חוטא והוא אדם רע. שנא' לא תטה משפט אביונך בריבו. מפי השמועה למדו שזה אביון במצות. ע"ו שלא לחתוך הדין באומד הדעת עד שיראו שני עדים גופו של דבר. שנא' ונקי וצ' ע"ז שלא ליקח שחד שנא' ושחד לא תקח. שלשתן בשופטים. בהלכות סנהדרין. ע"ח להשמיט בשנת השמטה מה שתוציא הארץ. שנא' והשביעית תשמטנה. בזרעי' בהלכו' שמטה ויובל. ע"ט לשבות בשבת שנא' וביום השביעי תשבות. בזמנים בהלכו' שבת. פ' שלא לישבע בע"ז לעובדיה. ולא משביעין אותו בה. שנא' ושם אלהים אחרים לא תזכירו. פ"א שלא להדיח בני ישראל אחר ע"ז שנא' לא ישמע על פיך. זו אזהרה למדיח. שתיהן במדע בהלכו' ע"ז. פ"ב לחוג בשלש רגלים. שנאמ' שלש רגלי' בשנה. פ"ג שלא לעלות לחג בלא קרבן. שנא' ולא יראו פני ריקם: פ"ד להראות פני ה' ברגלים. שנא' שלש פעמי' בשנה. שלשתן בספר קרבנות בהלכו' חגיגה: פ"ה שלא ישחט הפסח והחמץ קיים שנא' לא תזבח על חמץ. פ"ו שלא להניח אמורי הפסח עד שיפסלו בלינה. שנא' ולא ילין חלב חגי עד בקר. שתיהן בקרבנות בהלכות קרבן הפסח. פ"ז להביא בכורים לבית הבחירה. שנא' ראשית בכורי אדמתך: בזרעים בהלכות בכורים: פ"ח שלא לאכול בשר וחלב. שנא' לא תבשל גדי בחלב אמו. בקדושה בהלכות מאכלו' אסורות. פ"ט לעבוד את ה' בכל יום תפלה שנא' ועבדתם את ה' אלהיכם. באהבה בהלכות תפלה. צ' שלא להושיב עובדי ע"ז בארצנו שנא' לא ישבו בארצך. במדע בהלכות ע"ז.

תרומה

צ"א לבנות בית הבחירה שנא' ועשו לי מקדש. בעבודה בהל' בית הבחירה. צ"ב שלא להוציא בדי הארון שנא' בטבעות הארון יהיו. בעבודה בהלכות כלי המקדש. צ"ג להסדיר הכהנים לחם ולבונה לפני ה' בכל שבת. שנא' ונתת על השלחן לחם פנים. בעבודה בהלכות תמידין.

תצוה

צ"ד לערוך נרות בכל יום במקדש שנאמר יערוך אותו אהרן. בעבודה בהלכות תמידין: צ"ה להיות הכהנים לובשים לעבודה בגדי כהונה. שנא' ועשית בגדי קדש. צ"ו שלא יזח החשן מעל האפוד שנא' ולא יזח החשן. צ"ז שלא יקרע המעיל. שנא' לא יקרע. שלשתן בעבודה בהלכו' כלי המקדש. צ"ח לאכול הכהנים בשר חטאת. שנא' ואכלו אותם אשר כפר בהם. צ"ט שלא יאכל זר בשר קדשי הקדשים. שנא' וזר לא יאכל כי קדש. שתיהן בעבודה. בהלכות קדשי הקדשים. שנא' וזר לא יאכל. ק' להקטיר כהן גדול קטרת פעמים ביום. שנאמר והקטיר עליו אהרן. בעבודה בהלכות תמידין ומוספין. ק"א שלא להקטיר ולהקריב על מזבח הזהב קטרת זרה חוץ מן הקטרת הזה. שנא' לא תעלו עליו קטרת זרה. בעבודה בהלכות כלי המקדש.

כי תשא

ק"ב ליתן כל איש מחצית השקל בכל שנה. שנאמ' זה יתנו. בהלכות שקלים. ק"ג לקדש הכהן ידיו ורגליו בשעת העבודה. שנאמר ורחצו אהרן ובניו. בעבודה בהלכות ביאת המקדש. ק"ד למשוח כהנים גדולים ומלכים בשמן המשחה. שנאמ' שמן משחת קדש יהיה. ק"ה שלא לסוך בשמן המשחה זר. שנאמ' על בשר אדם לא ייסך. ק"ו שלא לעשות כמתכנת שמן המשחה. שנא' במתכנתו: ק"ז שלא לעשות במתכנת הקטרת. שנא' והקטרת אשר תעשה. ארבעתן בעבודה בהלכות כלי המקדש. ק"ח לפדות פטר רחם וליתן פדיונו לכהן שנא' ופטר חמור תפדה בשה. ק"ט לערוף פטר חמור אם לא רצה לפדותו. שנא' וערפתו. שתיהן בזרעים בהלכות בכורים. ק"י לשבות מעבודת הארץ. שנאמר בחריש ובקציר תשבות. בזרעים בהלכות שמטה ויובל. קי"א שלא לבשל בשר וחלב שנא' לא תבשל גדי. פעם שנייה מפי השמועה למדו שאחד לבשול ואחד לאכילה. בקדושה בהלכו' מאכלות אסורות.

ויקהל

קי"ב שלא לענוש בשבת שנא' לא תבערו אש בשב' זמני' בהלכות שבת. אעפ"י שהעונש מצות עשה אינו דוחה את השבת. כיצד הרי שנתחייב בב"ד מלקות או מיתה אין מלקין אותו ואין ממיתין אותו בשבת שנ' לא תבערו אש. זו אזהרת ב"ד שלא ישרפו בהם מי שנתחייב שריפה. והוא הדין לשאר עונשין.

אלה

פקודי. אין בו כלום ממנין המצות.

ויקרא

קי"ג לעשות כל מעשה המנחה כסדר מעשיה הכתובי' בתורה. שנא' ונפש כי תקריב. בעבודה בהלכות מעשה הקרבנות. קי"ד שלא להקטיר שאר או דבש. שנא' כי כל שאור וכל דבש לא תקטירו. קט"ו שלא להשבית מלח מעל הקרבנות. קי"ו למלוח כל הקרבנות. שנא' על כל קרבנך תקריב מלח. שלשתן בעבודה בהלכות אסורי המזבח. קי"ז להקריב הסנהדרין קרבן אם טעו והורו שלא כהלכה באחת מן המצות. שנא' ואם כל עדת ישראל ישגו. בקרבנות בהלכו' שגגות: קי"ח להעיד בב"ד למי שיש לו עדות. שנא' והוא עד או ראה בשו' בהלכו' עדות. קי"ט להקריב החוטא אשם על עבירות ידועות. אם הוא עשיר בהמה. ואם הוא עני עוף. או עשירי' האיפה. וזהו הנקר' קרבן עולה ויורד. שנא' ואם לא תגיע ידו. וסמיך ליה ואם לא תשיג ידו בקרבנו' בהלכות שגגות. ק"כ שלא יבדיל בחטאת העוף. שנא' ומלק את ראשו ולא יבדיל. קכ"א שלא ליתן שמן זית במנחת חוטא. שנא' לא ישים עליה שמן. קכ"ב שלא ליתן עליה לבונה. שנא' ולא יתן עליה לבונה. שלשתן בעבוד' בהלכות מעשה הקדש. קכ"ג להקריב היחיד קרבן אם נסתפק אם חטא לו בחטא שחייבין עליה חטאת אם לא חטא. שנא' והביא את אשמו לה'. וזהו הנקרא אשם תלוי. בקרבנות בהלכות שגגות. קכ"ד להוסיף המועל או אוכל תרומה חומש על הקרן ולהחזירו. שנא' ואת אשר חטא. וזהו דין מעילה. בעבוד' בהלכות מעילה. קכ"ה להקריב היחיד קרבן חטאת קבוע על שגגתו אם שגג במצות לא תעש' שחייבין עליה כרת. שנא' ואם נפש כי תחטא בקרבנות בהלכות שגגות. קכ"ו להשיב את הגזלה. בנזיקין בהלכו' גזילה ואבידה. קכ"ז להקריב קרבן השוגג במעילה או החוטא בגזילה. או בשפחה חרופה. או שכפר בפקדון ונשבע על שקר. מביא קרבן אשם. שנאמר ואת אשמו יביא וגומר. וזהו הנקרא אשם ודאי. בספר קרבנות בהלכות שגגות.

צו את

אהרן. קכ"ח לעשות מעש' העולה כמעשה הכתו' על הספר שנא' זאת תורת העולה. בעבוד' בהלכות מעשה הקרבנות. קכ"ט להרים את הדשן מעל המזבח בכל יום. שנא' והרי' את הדשן: ק"ל לערוך ולהדליק במזבח העולה בכל יום תמיד. שנא' אש תמיד תוקד. קל"א שלא לכבות אש המזבח שנא' לא תכבה. שלשתן בעבודה בהלכו' תמידין. קל"ב לאכל הכהנים שיירי מנחות. שנא' והנותרת ממנה יאכלו. קל"ג שלא לעשות שיירי מנחות חמץ. שנא' לא תאפה חמץ. שתיהן בעבודה בהלכו' מעשה הקרבנות. קל"ד להקריב כהן גדול מנחה בכל יום. שנא' זה קרבן אהרן ובניו. והיא הנקרא' מנחת חביתין. בעבודה בהלכות תמידין ומוספי'. קל"ה שלא תאכל מנחת כהן. שנא' וכל מנחת כהן כליל. קל"ו לעשות מעשה החטאת. שנאמר זאת תורת החטאת. קל"ז שלא לאכל בשר החטאות הנעשות בפנים. שנא' וכל חטאת אשר יובא. קל"ח לעשות מעשה האשם. שנא' וזאת תורת האשם. קל"ט לעשות מעשה זבח השלמים. שנא' וזאת תורת. חמשתן בעבודה בהלכות מעשה הקרבן. ק"מ שלא לאכול פגול. שנא' לא יחשב לו פגול יהיה. קמ"א שלא לאכול מן הקדשים שנטמאו. שנא' והבשר אשר יגע בכל טמא. קמ"ב לשרוף בשר קדש שנטמא. שנא' באש ישרף. קמ"ג שלא יאכל אדם שנטמא קדשים. שנא' והנפש אשר תאכל בשר מזבח השלמים. ארבעתן בעבודה בהלכות פסולי המקדש. קמ"ד שלא לאכול חלב שנא' כל חלב שור. קמ"ה שלא לאכול דם. שנא' וכל דם לא תאכלו. שתיהן בקדושה בהלכות מאכלות אסורות. קמ"ו שלא יצא כהן גדול מן העזרה בשעת העבודה. שנא' ומפתח אהל מועד לא תצאו. בעבודה בהלכו' ביאת המקדש.

שמיני

קמ"ז שלא יכנס כהן למקדש פרוע ראש. שנא' ראשיכם לא תפרעו. קמ"ח שלא יכנס כהן למקדש קרוע בגדים. שנא' ובגדיכם לא תפרמו. קמ"ט שלא יכנס כהן שכור במקדש. ולא יורה בתורה שתוי יין שנא' יין ושכר אל תשת. שלשתן בעבודה בהלכות ביאת המקדש. ק"נ לבדוק בסימני בהמה וחיה. להבדיל

בין הטמאה לטהורה שנא' זאת החיה. קנ"א שלא לאכול בהמה טמאה שנא'
אך את זה לא תאכלו. קנ"ב לבדוק בסימני דגים שנא' את זה תאכלו. קנ"ג
שלא לאכול שרץ המים שנא' וכל אשר אין לו. קנ"ד שלא לאכול דג טמא
שנאמר ושקץ יהיו. קנ"ה שלא לאכול עוף טמא שנאמר ואת אלה
תשקצו מן העוף. קנ"ו שלא לאכול שרץ העוף. שנא' כל שרץ
העוף. קנ"ז לבדוק בסימני חגבים לידע אם הוא טהור או טמא. שנא' אשר
לו כרעים. כלם בספ' קדוש' בהלכות מאכלות אסורות והם שמונה. קנ"ח
להיות שמונה שרצים מטמאי' שנאמר וזה לכם הטמא. בטהרה בהלכות שאר
אבות הטמאה. קנ"ט להיות האוכלים מטמאין שנא' מכל האכל אשר יאכל.
בספר טהרה בהלכות טומאת אוכלין והוא דין טומאת משקין ואוכלין וה
והכשירן. ק"ס להיות כל הנוגע בנבלה טמא שנאמר וכי ימות מן הבהמה.
בטהרה בהלכות שאר אבות הטומאה. קס"א שלא לאכול שרץ הארץ. שנא'
וכל השרץ. קס"ב שלא לאכול תולעת הפירות כשתצא לאויר שנא'. עד כל
מרבה רגלים. קס"ג שלא לאכול רמש הארץ שנא' אל תשקצו. שלשתן בס'
קדוש' בהלכו' מאכלו' אסורות.

כי

תזריע. קס"ד להיות היולדת טמאה בנדה. שנ' אשה כי תזריע.
בטהרה בהלכות מטמאי משכב ומושב. קס"ה למול את הבן
שנ' וביום השמיני ימול. בספר אהבה בהלכות מילה. קס"ו להקריב היולדת
קרבן אחר שתטהר. שנ' ובמלאת ימי טהרה. בקרבנו' בהלכות מחוסרי
כפרה. קס"ז שלא לגלח שער הנתק. שנ' ואת הנתק לא יגלח. קס"ח להורות
בצרעת אדם בדינה הכתו' בתורה להיות המצורע טמא ומטמא. שנ' איש
צרוע הוא. קס"ט להיות המצורע ידוע ומפורסם לכל הדברים האמורים בו
בקריעת בגדיו ופריעת ראשו ועטיפה על שפם שנ' והצרוע אשר בו הנגע.
וכן כל שאר הטמאי' צריכין להודיע את עצמן. ק"ע להיות בגד מנוגע טמא
ומטמא. שנ' והבגד כי יהיה בו נגע צרעת. ארבעתן בטהרה בהלכות
טמאת צרעת.

זאת תהיה

קע"א להיות הטהרה מן הצרעת. בין
צרעת אדם בין צרעת בית בעץ ארז
ואזוב ושני תולע' ושתי צפורים ובמים חיים. שנ' זאת תהיה. קע"ב להיות
המצורע ביום השביעי מגלח כל שערו. שנ' והיה ביום השביעי יגלח את
כל שערו. שתיהן בהלכות טמאת צרעת. קע"ג להקריב המצורע ביום השמיני
קרבן אחר שיטהר. שנ' וביום השמיני יקח. בספ' קרבנות בהלכות מחוסרי
כפרה. קע"ד להיות בית המנוגע טמא ומטמא. שנ' ובא הכהן וראה. בטהרה
בהלכו' טמאת צרעת. קע"ה להיות הזב טמא ומטמא. שנ' איש כי יהיה
זב. בטהרה בהלכות מטמאי מש' ומושב. קע"ו להיות הטהרה מכל הטמאות
בטבילה במי מקוה. שנ' ורחץ בשרו במים חיים וטהר. כך למדו מפי
השמועה שרחיצה זו במים שכל גופו עולה בהן בבת אחת. בספר טהרה
בהלכות מקואות. קע"ז להקריב הזב קרבן אחר שיטהר. שנ' וביום השמיני
יקח לו. בקרבנות בהלכות מחוסרי כפרה. קע"ח להיות שכבת זרע מטמאה
שנ' ואיש כי תצא ממנו וגו' וכל בגד וכל עור וגו' וע"ז מטמא' כשרץ וטמאתה
מדברי סופרים. בטהרה בהלכות שאר אבות הטמאה. קע"ט להיות הנדה
טמאה ומטמאה האחרים. שנ' ואשה כי זובה. קפ' להיות הזבה טמאה
ומטמא' האחרי' שנ' ואשה כי יזוב. שתיהן בספ' טהרה בהלכו' מטמאי משכב
ומושב. קפ"א להקריב הזבה קרבן אחר שתטהר שנ' ואם טהרה מזובה
וביום השמיני תקח לה. בספ' קרבנות בהלכות מחוסרי כפרה. ואחר
שיקריבו קרבנותיהם כל הטמאים תגמר טהרתן.

אחרי מות

קפ"ב שלא יכנס כהן גדול להיכל בכל עת.
שנ' ואל יבא בכל עת. בספ' עבודה בהלכו'
ביאת המקדש. קפ"ג לעשות עבודת היום ביום הכפורים. שנ' בזאת יבוא אהרן
אל הקדש. וכל העבודה הכתובה בפרש' הקרבנות והוידויין ושלוח השעיר
ושאר העבוד' בספ' עבודה בהלכות עבודת יום הכפורים. קפ"ד שלא
לשחוט קדשים בחוץ. שנ' אשר ישחט שור או כשב וגו' ואל פתח אהל מועד
לא הביאו וגו' ונכרת. בקרבנות בהלכות מעשה הקרבנות. קפ"ה לכסות
דם חיה ועוף. שנ' ושפך את דמו וכסהו בעפר. בקדושה בהלכות שחיטה.
קפ"ו שלא לקרב לעריות בדברים המביאי' לידי גלוי כגון חבוק ונשוק ורמיזה
וקפיצה. שנ' איש איש אל כל שאר בשרו לא תקרבו לגלות ערוה. מפי
השמועה למדו שזו אזהרה לקריבה המביאה לידי גלוי ערוה. קפ"ז שלא
לגלות ערות האב עצמו. שנ' ערות אביך. קפ"ח שלא לגלות ערות האם.
שנ' וערות אמך. קפ"ט שלא לגלות ערות אשת אב. שנ' ערות אשת אביך.
ק"צ שלא לגלות ערות אחות מן האב ומן האם. שנ' ערות אחותך בת אביך
או בת אמך. קצ"א שלא לגלות ערות בת הבן שנ' ערות בת בנך. קצ"ב
שלא לגלות ערות בת הבת. שנ' או בת בתך. קצ"ג שלא לגלות ערות הבת.
ולמה לא נתפרשה בתורה מפני שאסר בת הבת שתק מן הבת. מפי השמוע'
למדו שאסורה הבת מגופי תורה כשאר עריות. קצ"ד שלא לגלות ערות
אחות. שנ' ערות בת אש'. קצ"ה שלא לגלות ערות אחות האב. שנ' ערות אחות
אביך. קצ"ו שלא לגלות ערות אחות האם. שנ' ערות אחות אמך. קצ"ז שלא
לגלות ערות אחי האב עצמו שנ' ערות אחי אביך. קצ"ח שלא לגלות ערות
אשת אחי האב. שנ' אל אשתו לא תקרב. קצ"ט שלא לגלות ערות אשת
הבן. שנ' ערות כלתך לא תגלה. ר' שלא לגלות ערות אשת אחיך.
שנ' ערות אשת אחיך. ר"א שלא לגלות ערות אשה ובתה. שנ' ערות אשה
ובתה. ר"ב שלא לגלות ערות אשה ובת בנה. שנ' את בת בנה. ר"ג
שלא לגלות ערות בת בתה. שנאמר ואת בת בתה. ר"ד שלא
לגלות ערות אחות אשה בחייה. שנאמר ואשה אל אחותה לא תקח
לצרר. ר"ה שלא לגלות ערות נדה. שנ' ואל אשה בנדת. ר"ו שלא
לגלות ערות אשת איש. שנ' ואל אשת עמיתך. כולן בקדושה בהלכות איסורי
ביאה. והן כ"א. ר"ז שלא להעביר למולך. שנ'. ומזרעך לא תתן להעביר.
במדע בהלכות ע"ז. ר"ח שלא לשכב עם זכר שנ' ואת זכר לא תשכב. ר"ט שלא
לשכב עם בהמה שנ' ובכל בהמה לא תתן. ר"י שלא תביא אשה בהמה עליה.
שנ' ואשה לא תעמד. שלשתן בקדושה בהלכות איסורי ביאה.

קדושים

תהיו. רי"א ליראה מן האב ואם שנ' איש אמו
ואביו תיראו. בשופטי' בהלכות ממרים. רי"ב
שלא לפנות אחר ע"ז. שנ' אל תפנו אל. רי"ג
שלא לעשות ע"ז ואפי' לאחרים שנ' ואלהי מסכה לא תעשו. שתיהן במדע.
בה' ע"ז. רי"ד לשרוף נותר. שנ' ביום זבחכם יאכל והנותר. רט"ו שלא לאכול
נותר שנ' ואכליו עונו ישא. שתיהן בעבודה בהלכות פס' המוק'. רי"ו להניח
פאה. שנ' ובקצרכם את קציר. רי"ז להניח שוללות. שנ' לא תעולל אחריך.
רי"ח להניח לקט. שנ' ולקט קצירך. רי"ט שלא לבצור עוללות כרמים שנ'
וכרמך לא תעולל. ר"כ להניח פרט הכרם. שנ' ופרט כרמך. לפי שבכל
אלה נאמ' לעני ולגר תעזוב אותם. וזו מצות עשה שלהם. רכ"א שלא ללקט
פרט הכרם. שנ' ופרט כרמך. בזרעים בהלכות מתנות עניים והם ו'.
רכ"ב שלא לגנוב ממון. שנ' לא תגנבו. זה גונב ממון. בנזיקין בהלכות
גנבה. רכ"ג שלא לכחש בממון חבירו שנאמר לא תכחשו. רכ"ד שלא לישבע
על כפירת ממון חבירו שנאמר ולא תשקרו. כלומר לא תשבע לשקר בממון
שיש לחברך בידך. רכ"ה שלא לעבור על שבועת בטוי שלא לישבע בשמו
לשקר. שנאמר ולא תשבעו לשקר. שלשתן בספר הפלאה בהלכות שבועות.
רכ"ו שלא לעשוק. שנאמר לא תעשק את רעך. רכ"ז שלא לגזול שנאמר
ולא תגזול. שתיהן בנזיקין. בהלכות גזלה ואבדה. רכ"ח שלא לאחר
פעולת שכיר אחר זמנו. שנאמר לא תלין פעלת שכיר. בספר משפטים
בהלכות שכירות. רכ"ט שלא לקלל אחד מבני ישראל הכשרים. שנאמר
לא תקלל חרש. בשופטים בהלכות סנהדרין. ר"ל שלא להכשילם בדרך
שנאמר ולפני עור לא תתן מכשול. בנזיקין בהלכות רוצח ושמירת נפש.
רל"א שלא לעול המשפט שנא' לא תעשו עול במשפט. רל"ב שלא לכבד
גדול בדין שנאמר ולא תהדר פני זקן. רל"ג לשפוט בצדק להשוות בין בעלי
דינין בשעה שעומדין בדין. שנאמר בצדק תשפוט. שלשתן בשפטים
בהלכות סנהדרין. רל"ד שלא לרגל שנאמר לא תלך רכיל. במדע בהלכות
דעות. רל"ה שלא לעמוד על הדם. שנאמר לא תעמד על דם רעך.
בנזיקין בהלכות רוצח ושמירת נפש. רל"ו שלא לשנא אחים בלב. שנאמר
לא תשנא את אחיך. רל"ז להוכיח החוטא שנאמר הוכח תוכיח את עמיתך
ולא תשא עליו חטא. רל"ח שלא להלבין פני אדם מישראל. שנאמר ולא
תשא עליו חטא. רל"ט שלא להנקם. שנאמר לא תקום. ר"מ שלא לנטור
שנאמר ולא תטור. רמ"א לאהוב כל אדם מבני ברית. שנאמר ואהבת
לרעך כמוך. במדע בהלכות דעות. והן ששה. רמ"ב שלא להרביע בהמה
כלאים. מין בשאינו מינו. שנאמר בהמתך לא תרביע כלאים. רמ"ג
שלא לזרוע כלאים זרעים. שנאמר שדך לא תזרע כלאים. שתיהן בזרעי'
בהלכות כלאים. רמ"ד שלא לאכל ערלה. שנאמר שלש שנים. רמ"ה
להיות נטע רביעי קדש שנאמר ובשנה הרביעית. שתיהן בקדושה בהלכות
מאכלות אסורות. רמ"ו שלא לנחש שנאמר לא תנחשו. רמ"ז שלא לעונן
שנאמר ולא תעוננו. רמ"ח שלא להקיף פאת הראש כעובדי ע"ז שנאמר לא
תקיפו פאת ראשכם. רמ"ט שלא להשחית כל הזקן כעובדי ע"ז שנא'
ולא תשחית את פאת זקנך. ר"נ שלא לכתוב בגוף כעובדי ע"ז שנאמר
וכתבת קעקע לא תתנו. חמשתן במדע בהלכות ע"ז. רנ"א ליראה מבית
המקדש. שנאמר ומקדשי תיראו. בעבודה בהלכות בית הבחירה.
רנ"ב שלא לעשות מעשה אוב. שנאמר אל תפנו אל האובות. רנ"ג שלא
לעשות מעשה ידעוני שנאמר ואל הידעונים. שתיהן במדע בהלכות ע"ז.
רנ"ד לכבד את החכמים שנאמר מפני שבה תקום. במדע בהלכות תלמוד
תורה. רנ"ה שלא לעשות עול במדות ובמשפט שנאמר לא תעשו עול במשפט
במדה. מפי השמו' למדו שהכתו' מדבר לא תעשו עול במדה. רנ"ו לצדק מאזני'
עם המשקלות. שנאמר מאזני צדק אבני צדק. שתיהן בנזיקין בהלכות
גנבה. רנ"ז להיות ב"ד הורגין בחנק שנאמר מות יומת הנואף. רנ"ח
להיות ב"ד שורפי' אותו באש שנאמר ישרפו אותו ואתהן. שתיהן בסוף
בהלכות

בהלכות סנהדרין: רל"ט שלא ללכת בחקות עו"ג ולא במנהגותם. שנאמר ולא תלכו בחקות הגוי. במדע בהלכות ע"ז.

אמר

אל הכהנים: ר"ס שלא יטמא כהן הדיוט לשאר מתים. שנ' אמור אל הכהנים וגו'. לנפש לא יטמא: רס"א להיות כהנים הדיוטים מתטמאי' ומתאבלין על הקרובים כשאר ישראל שהן מצווין להתאבל על מתיהן שנ' כי אם לשארו וגו'. לא יטמא. שתיהן בשופטי' בהלכו' אבל: רס"ב שלא יעבוד כהן טבול יום עד שיעריב שמשו. שנ' ולא יחללו שם אלהיהם וגו'. בעבודה בהלכו' ביאת המקדש: רס"ג שלא יקח כהן זונה. שנ' אשה זונה וחללה: רס"ד לא יקח כהן חללה. שנ' וחללה לא יקחו: רס"ה שלא יקח כהן גרושה. שנ' ואשה גרושה. שלשתן בספ' קדושה בהלכות איסור ביאה: רס"ו לחלוק כבוד לזרעו של אהרן להקדימו לכל דבר שבקדושה. שנ' וקדשתו. בספר עבודה בהלכות כלי המקדש והעובדים בו: רס"ז שלא יטמא כהן גדול ואפי' לקרובים. שנ' ועל כל נפשות מת לא יבא: רס"ח שלא יכנס כהן גדול על מת. שנ' ועל כל נפשות מת לא יבא. כך למדו מפי השמועה. שהוא חייב בבל יבא וחייב בבל יטמא. שתיהן בשופטים בהלכו' אבל: רס"ט להיות כהן גדול נושא בתולה. שנ' והוא אשה בבתוליה יקח: ר"ע שלא יקח כהן גדול אלמנה. שנ' אלמנה וגרושה: רע"א שלא יבעול כהן גדול אלמנה אפילו בלא קדושין מפני שמחללה. שנ' ולא יחלל זרעו. הרי הוא מוזהר שלא יחלל זרע ולא אשה. שלשתן בספר קדושה בהלכות איסור ביאה: רע"ב שלא יעבד בעל מום. שנ' איש מזרעך וגו': רע"ג שלא יעבד בעל מום עובר. שנ' כי כל איש וגו': רע"ד שלא יכנס בעל מום להיכל ולמזבח. שנ' אך אל הפרכת לא יבא וגו': רע"ה שלא יעבד כהן טמא. שנ' וינזרו מקדשי. ארבעתן בספר עבודה בהלכו' ביאת המקדש: רע"ו שלא יאכל תרומה. שנ' אמור אליהם לדורותיכם: רע"ז שלא יאכל זר תרומות. שנ' וכל זר לא יאכל קדש: רע"ח שלא יאכל אפי' תושב כהן או שכיר תרומה. שנ' תושב כהן ושכיר לא יאכל קדש: רע"ט שלא תאכל חללה קדש ולא תרומות. ולא חזה ולא שוק. שנ' ובת כהן כי תהיה לאיש זר וגו': ר"פ שלא יאכל ערל תרומה והוא הדין לשאר קדשים. ודבר זה למדו מן הכתו' מן הפסח בג"ש זירה שוה ואינו בפי' מן התורה ומפי השמועה למדו שאסור ערל מדברי תורה. ואינו מדברי סופרים. חמשתן בזרעים. בהלכו' תרומות: רפ"א שלא לאכל טבל: והטבל דבר שגדולו מן הארץ החייב תרומה ומעשרות שלא להוציא ממנו תרומת ה'. שנ' ולא יחללו את קדשי בני ישראל את אשר ירימו לה'. כלו' דברים שהן עתידין להרים אותן לה' לא יעשו אותם חול. בקדושה בהלכות מאכלות אסורות: רפ"ב שלא לשחוט בעלי מומין לשם קרבן. שנ' כל אשר בו מום לא תקריבו: רפ"ג שלא להקריב בעלי מומין למזבח. שנ' כל אשר בו מום וגו' זהו אסור קדש: רפ"ד להיות כל קרבן בהמה תמים. שנ' תמים יהיה: רפ"ה שלא יתן מום בקדשים. שנ' כל מום לא יהיה בו. כלומר אל תתן בו מום: רפ"ו שלא לזרוק דם בעלי מומי' לגבי מזבח. שנ' בבעלי מומי' עורת או שבור וגו'. לא תקריבו אלה לה'. וזה זריקת דמו: רפ"ז שלא להקטיר אמורי בעלי מומין. שנ' עורת או שבור וגו'. ואשה לא תתנו מהם. ששתן בעבודה בהלכות איסורי מזבח: רפ"ח שלא לסרס זכר מכל המינין מן בהמה וחיה ועוף לא אדם ולא בהמה ולא עוף. שנ' ומעוך וכתות וגו'. בהלכות איסורי ביאה: רפ"ט שלא להקריב בעל מום מן הגוים. שנ' ומיד בן נכר לא תקריבו: ר"צ להיות כל קרבנות בהמה מיום השמיני והלאה. שנ' ומיום השמיני והלאה ירצה. וקודם זמן זהו נקרא מחוסר זמן ואין מקדישים אותו. שתיהן בעבודה בהלכו' איסורי מזבח: רצ"א שלא לשחוט אותו ואת בנו. שנ' ואת בנו. בספר קדושה בהלכות שחיטה: רצ"ב שלא להותיר מבשר עד בקר. שנ' לא תותירו ממנו. בקרבנו' בהלכו' קרבן הפסח: רצ"ג שלא לחלל את השם. שנ' ולא תחללו את שם קדשי: רצ"ד לקדש שמו שנ' ונקדשתי בתוך בני ישראל. שתיהן במדע בהלכו' יסודי התורה: רצ"ה לשבות בראשון של פסח. שנ' ביום הראשון וגו': רצ"ו שלא לעשות מלאכה בראשון של פסח. שנ' כל מלאכת עבדה לא תעשו: רצ"ז לשבו' ביום שביעי של פסח. שנא' ביום השביעי וגו': רצ"ח שלא לעשות מלאכה בו. שנא' כל מלאכת עבדה לא תעשו. ארבעתן בזמנים. בהלכות שביתת יום טוב: רצ"ט להקריב מנחת העמר. ממחרת ראשון של פסח עם כבש אחד. שנ' והבאתם את עמר. בעבודה בהלכו' תמידי': ש' שלא לאכול פת תבואה חדשה קודם הפסח שנ' ולחם: ש"א שלא לאכול קלי מן החדש. שנ' ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו: ש"ב שלא לאכול כרמל מתבואה חדשה שנ' וכרמל וגו'. שלשתן בקדש' בהלכו' מאכלות אסורות: ש"ג לספור כל איש ואיש שבעה שבועות מיום הקרבת העומר מ"ט ימים שנא' וספרתם לכם וגו': ש"ד להביא שתי הלחם עם הקרבנות הקרבי' בגלל הלחם ביום עצרת. שנ' ממושבותיכם וגו'. והקרבתם על הלחם וגו'. שתיהן בעבודה בהלכות תמידין: ש"ה לשבות ביום חג שבועות. והוא יום חמשים לקציר העמר. שנ' וקראתם וגו': ש"ו שלא לעשות מלאכה בו שנ' כל מלאכת וגו'.

שתיהן בזמנים בהלכות שביתת יום טוב: ש"ז שלא לקצור כל השדה. שנ' לא תכלה: ש"ח שלא ללקוט השבולים הנופלות בשעת קצירה. שנ' ולקט קצירך וגו'. שתיהן בזמנים בהלכות מתנות עניים: ש"ט לשבות בראשון של חדש השביעי שהוא יום השנה. שנ' בחדש השביעי באחד לחדש: ש"י שלא לעשות מלאכה בו שנ' כל מלאכת עבדה. בזמנים בהלכות שביתת יום טוב: שי"א לשבות בעשירי בו. שהוא יום הכפורי' שנ' אך בעשור לחדש השביעי וגו': שי"ב להתענות בו שנ' ועניתם את נפשותיכם: שי"ג שלא לעשות מלאכה בו. שנ' וכל מלאכה לא תעשו: שי"ד שלא לאכול ולשתות בו שנ' כי כל הנפש. ארבעתן בזמני' בהלכות שביתת עשור: שט"ו לשבות בראשו' של חג הסכות. שנ' ביום הראשון וגו'. שט"ז שלא לעשות מלאכה בו שנ' כל מלאכת עבדה. שתיהן בזמנים. בהלכות שביתת יום טוב: שי"ז לשבות בשמיני בו. שנ' ביום השמיני מקרא קדש: שי"ח שלא לעשו' מלאכה בו. שנ' כל מלאכת. שתיהן בזמני' בהלכו' יום טוב: שי"ט ליטול לולב' שנ' ולקחתם לכם ביום הראשון: ש"כ ליסב בסוכה שבעת ימי'. שנ' בסכות תשבו. שתיהן בזמני' בהלכו' סוכה ולולב: שכ"א שאנו מוזהרי' על ברכת השם. שנ' אלהים לא תקלל. ונאמ' בענכם. ונוקב שם ה' מות יומת. וזה הכלל כל שענש הכתו' עליו כרת או מיתת בד"י הרי זה מצות לא תעשה. חוץ ממילה ופסח שהם מצות עשה. במדע בהלכות עבודה זרה:

בהר סיני

שכ"ב שלא לעבוד אילן בשביעית. שנ' שדך לא תזרע: שכ"ג שלא לעבוד אדמה. שנא' וכרמך לא תזמר: שכ"ד שלא לקצור ספיחי שביעית. כדרך שקוצרי' בשאר השני'. שנ' את ספיח קצירך וגו': שכ"ה שלא לאסוף פירות האילן בשביעית כדרך שאוספין בכל שנה ושנה. שנאמר ואת ענבי נזירך: שכ"ו למנות שני יובל שנים ושמטים. שנאמר וספרת: שכ"ז לתקוע שופר בשנת היובל לגאות העבדים חפשים. שנ' והעברת שופר תרועה: שכ"ח לקדש שנת היובל בשביתה בשמיטה. שנ' וקדשתם את שנת החמשים: שכ"ט שלא לעבוד בשנת היובל בין אדמה בין אילן. שנ' לא תזרעו: ש"ל שלא לקצור ספיחי היובל כשאר שנים. שנ' לא תקצרו את ספיחיה: של"א שלא לאסוף פירות יובל כאסיפת שאר שנים שלא יבצור כזיריה כנגד הבוצרים. שנא' ולא תבצרו את נזיריה. כולן בספר זרעים בהלכו' שמטה ויובל והן עשר: של"ב לדון בדין מקח וממכר. שנ' וכי תמכרו ממכר: של"ג שלא יונה במקח וממכר. שנ' אל תונו איש: של"ד שלא יונה בדברים. שנ' ולא תונו איש את עמיתו. זו אונאת דברי'. שלשתן בקנין בה' מכירה: של"ה שלא למכור שדה בארץ ישראל לצמיתות. שנ' והארץ לא תמכר לצמיתות: של"ו לתת גאולה לארץ. שנ' ובכל ארץ אחזתכם: של"ז להיו' גאולת בתי חומה עד שנה והוא הדין של אחוזה ושדה ומקנה. שנאמר ואיש כי ימכור: של"ח שלא למכור מגרשי הלוים ושדותיהם אלא גואלים לעולם בין לפני היובל בין לאחר היובל. שנאמר ומגרש עריהם וגו'. ארבע' בזרעים בה' שמ' ויובל: של"ט שלא להלוות ברבי' לישראל. שנאמר את כספך. במשפטים בהלכות מלוה ולוה: ש"מ שלא לעבוד בעבד עברי עבודת עבד. שנא' לא תעבד בו עבודת עבד וגו': שמ"א שלא למכור אותו ממכרת עבדי. שנאמר לא תעבד: שמ"ב שלא לעבוד בו בפרך. שנאמר לא תרדה בו בפרך: שמ"ג לעבד בעבד כנעני לעולם אלא אם כן הפיל לו אחד מראשי איבריו. שנאמר לעולם בהם תעבודו: שמ"ד שלא להניח לגוי עבד עברי הנמכר לו בפרך. שנאמר לא ירדנו בפרך לעיניך. חמשתן בה' עבדים: שמ"ה שלא ליתן אבן משכית להשתחוות עליה. שנאמר ואבן משכית לא תתנו. במדע בה' ע"ז:

אם בחקתי

שמ"ו לדון בערכי אדם להיות מעריך כמו שמפורש בתורה. וזהו דין ערכי אדם להיות מעריך אדם נותן דמים הקצובים בפרש'. שנאמר כי יפליא. בספר הפלאה. בהלכות ערכין וחרמין: שמ"ז שלא להמיר. שנאמר לא יחליפנו ולא ימיר: שמ"ח להיות התמורה קדש אם המיר. שנ' והיה הוא ותמורתו. שתיהן בקרבנות בהלכות תמורה: שמ"ט להיות המעריך בהמה טמאה נותן דמיה. שנ' והעמיד הבהמה לפני הכהן: ש"נ להיות מעריך ביתו נותן כערך הכהן. שנאמר ואיש כי יקדיש את ביתו קדש לה': שנ"א להיות מעריך שדהו כערך האמור בתורה. שנ' ואם משדה אחזתו. שלשתן בהפלא' בה' ערכ' וחרמ': שנ"ב שלא לשנות הקדש מקרבן לקרבן. שנאמר אך בכור אשר יבכר לה' בבהמה לא יקדיש איש אותו. כלומר לא יקדישנו לקרבן אחר הקר' בה' תמו': שנ"ג לדון בדין מחרים נכסיו מהם לה' ומהם לכהן. שנ' אמר אך כל חרם אשר יחרם: שנ"ד שלא למכור שדה החרם. שנאמר לא ימכר: שנ"ה שלא יגאל שדה החרם. שנ' ולא יגאל. שלשתן בהפלאה בהלכו' ערכין וחרמין: שנ"ו להפריש מעשר דגן בכל שנה ושנה משני הזריעה. ונותנו ללוים. שנ' וכל מעשר הארץ. בזרעי': שנ"ז לעשר הבהמה. שנ' וכל מעשר בקר: שנ"ח שלא יגאל מעשר בהמה. שנאמ' לא יגאל. שתיהן בקרבנות בהלכו' בכורות:

במדבר סיני.
אין בו כלום מן מנין המצות:

נשא.
שנ״ט לשלח טמאים ממחנה שכינה שהוא המקדש. שנ' וישלחו מן המחנה: ש״ס שלא יכנס טמא לעזרה. שנ' ולא יטמאו את מחניהם זה מחנה שכינה. שתיהן בעבודה בה' ביאת המקדש: שס״א להתוודות לפני ה' מכל חטא שיעשה אדם בשעת הקרבן. ושלא בשעת הקרבן. שנאמר והתודו. במדע בהלכות תשובה: שס״ב שלא ליתן שמן זית במנחת קרבן סוטה שנא' לא יצוק עליה שמן: שס״ג שלא ליתן עליו לבונה. שנ' ולא יתן עליו לבונה. שס״ד לעשות לסוטה כתורתה המפורשת בתורה. שנאמר ועשה לה הכהן את כל התורה הזאת בנשי': שס״ה שלא ישתה הנזיר יין ולא דבר שנתערב ביין וטעמו כטעם יין. שנאמר וכל משרת ענבי' לא ישתה אפי' החמיץ היין או שנתערב בו היין הרי זה אסור. שנאמר חומץ יין וחומץ שכר לא ישתה: שס״ו שלא יאכל ענבים לחים שנ' וענבים: שס״ז שלא יאכל צמוקים שנאמר ויבשים: שס״ח שלא יאכל חרצנים. שנאמר מחרצנים: שס״ט שלא יאכל זגים. שנאמר ועד זג: ש״ע שלא יגלח הנזיר את שערו כל ימי נזרו. שנאמר תער לא יעבר על ראשו: שע״א לגדל הנזיר שער שנאמר גדל פרע: שע״ב שלא יכנס באהל המת. שנאמר על נפש מת לא: שע״ג שלא יטמא הנזיר למתי' שנא' לא יטמא: שע״ד לגלח הנזיר שערו על קרבנותיו במלאת ימי נזרו או בתוך ימי נזרו אם נטמא. שנאמר ביום השביעי יגלחנו. בספר הפלאה: שע״ה לברך הכהנים את ישרא'. שנאמר כה תברכו את בני ישראל בספר אהבה. בהלכות תפלה וברכות: שע״ו לשאת הארון הלוים על הכתף כשנושאים אותו. שנאמר בכתף ישאו. בעב' בה' כלי:

בהעלותך.
שע״ז לעשות פסח שני. שנ' בחדש השני: שע״ח לאכול פסח בו. שנאמר על מצות ומרורים: שע״ט שלא להשאיר מבשר פסח שני עד בקר שנא' לא ישאירו ממנו עד בקר: ש״פ שלא לשבור עצם בפסח שני. שנא' ועצם לא ישברו. ארבעתן בקר' בה' ק״פ: שפ״א לתקוע בחצוצרות על הקרבנות ולהתענות לפניו בעת צרה גדולה שלא תבוא על הצבו'. שנא' ותקעתם בחצוצרות בזמנים בה' תעניו':

שלח לך.
שפ״ב להפריש חלה לכהן שנאמר ראשית עריסותיכם בזרעי': שפ״ג לעשות ציצית על כנפי הכסות. שנ' ועשו להם ציצית. באהבה בהלכות ציצית: שפ״ד שלא לתור אחר מחשבת הלב וראיית העינ' שנ' ולא תתורו במדע בה' ע״ז:

קרח.
שפ״ה לשמור בית המקדש. שנ' וגם את אחיך. בע' בה' בית הבחי': שפ״ו שלא יתעסקו הלוים בעבודת כהנים ולא כהנים בעבודת הלוים. שנ' אך אל כלי הקדש וגומר. גם הם גם אתם. בע' בה' כלי המקדש: שפ״ז שלא יעבוד הזר במקדש. שנ' וזר לא יקרב. בעבודה בה' ביאת המקדש: שפ״ח שלא תשבית שמירה סביב למקדש שנא' ושמרתם את משמרת הקדש. בע' בה' בית הבחירה: שפ״ט לפדות בכור הבן של אדם. וליתן פדיונו לכהן שנ' ושמרתם אך פדה תפדה בזר' בה' בכור: ש״צ שלא לפדות בכור בהמה טהורה שנא' אך בכור שור וגו' לא תפדה. בק' בה' בכורו': שצ״א להיות הלוי עובד במקדש. שנא' ועבד הלוי הוא. בעבודה בהלכות כלי המקדש: שצ״ב להיות הלוים מפרישים מעשר מן המעש' שלקחו מישרא'. ונותנין לכהני' שנ' ואל הלוים תדבר וגו'. בזרעים בה' מעשר שני:

פרה אדמה.
שצ״ג לעשות פרה אדמה להיות כפרה מוכנת למשמרת' שנא' והיתה לעדת בני ישרא' למשמרת. בטהרה בהלכות פרה אדמה: שצ״ד להיות המת מטמא' שנ' הנוגע במת. בטהרה בה' טומאת מת: שצ״ה להיות מי נדה מטמאין לאדם טהור. ומטהרין מטומאה שלהן. וכל הדינין של הטמאות רב משפט כל טמאה וטמאה מבוארת בתורה שבכת'. וזו המצוה היא מבוארת בשני הפסוקים האלו. שנ' הוא יתחטא בו וגו'. כל הנוגע במת בנפש. בטהר' בה' פר' אדמה:

וירא בלק.
אין בו כלום ממנין המצות:

פינחס.
שצ״ו לדון בדיני נחלות. שנ' איש כי ימות וגו' והיתה לבני ישראל לחקת משפט. במשפטים בהלכות נחלו': שצ״ז להקריב שני כבשים תמידין בכל יום. שנ' שנים ליום עולת תמיד: שצ״ח להוסיף קרבן בכל שבת. שנ' וביום השבת: שצ״ט להוסיף קרבן בכל ר״ח. שנ' ובראשי חדשיכ': ת' להוסיף קרבן בחג הפסח. שנ' ובחדש הראשון וגו': ת״א להוסיף קרבן ביום עצרת. שנא' וביום הבכורי' וגו'. והקרבתם עולה חמשתן בע' בה' תמי': ת״ב לשמוע קול שופר בראש השנה. שנ' יום תרועה. בזמנים בהלכות שופר: ת״ג להוסיף קרבן בר״ה. שנ' ועשיתם עולה לריח: ת״ד להוסיף קרבן ביום הכפו' שנ' ובעשור וגו': ת״ה להוסיף קרבן ביום שמיני חג עצרת שיום זה רגל בפני עצמו. שנאמר וביום השמיני עצרת וגו'. והקרבתם עולה. ארבעתן בעבד' בה' תמיד':

ראשי
המטות. ת״ז לדון בהפר נדרים וכל הדינין האמו' בפרש' שנ' איש כי ידור נדר לה': ת״ח שלא לעבור על דברים שאסר אדם על נפשו. שנא' לא יחל דברו. שתיהן בהפלא' בה' נדרי':

אלה
מסעי. ת״ט לתת ללוים ערים לשבת בהן ומגרשיהן וגם הם קולטות שנ' צו את בני ישרא' בזרע' בה' שמט': ת״י שלא להרוג מתחייב הריגה קודם שיעמד בדין. שנ' ולא ימות הרוצח עד עמדו: תי״א להגלות רוצח בשגגה. שנ' והצילו העדה. שתיהן בנזיקין בהלכות רוצח: תי״ב שלא יורה העד בדין שהעיד בו בדיני נפשות. שנ' ועד אחד לא יענה בנפש. בש' בה' עד': תי״ג שלא ליקח כופר מן הרוצח אלא ימו'. שנ' ולא תקחו כפר לנוס: תי״ד שלא ליקח כפר למחוייב גלות רצח בשגגה. שנאמר ולא תקחו כפר לנוס. שתיהן בנזיקים בהלכות רוצח ושמירת נפש:

אלה
הדברים. תט״ו שלא למנות בדיינין אדם שאין חכם בדברי תורה. אע״פ שהוא חכם בחכמות אחרות. שנ' לא תכירו פנים: תי״ו שלא יירא הדיין בדין מאדם רע איש זרוע. שנאמ' לא תגורו מפני איש. שתיהן בשפ' בה' סנהד':

ואתחנן.
תי״ז שלא להתאוות. שנ' ולא תתאוה. בנזיקים בה' גזלה: תי״ח ליחד את השם. שנאמ' ה' אלהינו ה' אחד: תי״ט לאהבו. שנ' ואהבת את ה' אלהיך שתיהן במד'. בהלכות יסודי התורה: ת״כ ללמוד תורה וללמדה. שנ' ושננתם לבניך. במדע בהלכות תלמוד תורה: תכ״א לקרוא קריאת שמע פעמי' בכל יום. שנ' ודברת בם. וכת' בסוף הפסוק ובשכבך ובקומך בספ' אהבה. בהלכות קריאת שמע: תכ״ב לקשור תפלין ביד. שנ' וקשרתם וגו': תכ״ג לקשור תפלין בראש. שנ' והיו לטוטפת: תכ״ד לקבוע מזוזה בפתחי השערי'. שנ' וכתבתם על מזוזות ביתך. שלשתן באהב' בה' תפלין ומזוזה: תכ״ה שלא לנסות את דבר ה'. שנ' לא תנסו את ה' במד' בהלכות יסודי התורה: תכ״ו שלא לכרות ברית לעובדי ע״ז כל שבעה עממים שנ' לא תכרת להם ברית: תכ״ז שלא לחון על עובדי ע״ז. שנ' ולא תחנם. שתיהן במדע בה' ע״ז: תכ״ח שלא להתחתן בעובדי ע״ז. שנאמר ולא תתחתן בם. בקדוש' בהלכות איסורי ביאה:

והיה
עקב. תכ״ט שלא ייראו אנשי המלחמה ולא יפחדו מאויביהם. ולא לערוץ ולחזור לאחור בשעת מלחמה. שנ' לא תערץ מפניהם. ונאמר לא תיראום בשפטים בה' מלכים: ת״ל שלא ליהנות בצפוי עבו'. שנ' לא תחמוד כסף וזהב עליהם. ולקחת לך: תל״א שלא ליהנות מע״ז מכל תמוכה ומכל משמשי' ומתקרובת שלה. ומיין שנתנסך לה. שנ' לא תביא תועבה. שתיהן במדע בה' ע״ז: תל״ב לברך אחר המזון שנ' ואכלת ושבעת וברכת. באהבה בהלכו' ברכו': תל״ג לאהוב את הגר. שנ' ואהבתם את הגר במ' בה' דעו': תל״ד ליראה את השם. שנא' את ה' אלהיך תירא. במדע בהלכות יסודי התורה: תל״ה להדבק בו. שנ' ובו תדבק במ' בה' דעו': תל״ו להשבע בשמו באמת. שנ' ובשמו תשבע. בהפלאה בהלכות שבועות:

ראה
אנכי. תל״ז לאבד ע״ז ומשמשיה וכל הנעשה בשבילה שנ' אבד תאבדון וגו'. במד' בה' ע״ז: תל״ח שלא לאבד בית המקדש או בתי כנסיות או בתי מדרשות. וכן אין מוחקין את השמו' הקדושי' שנקר' שם ה' עליהם. ואין מאבדין כתב הקדש. שנ' אבד תאבדון. וכתבת' ואבדת'. וכתי' בתריה לא תעשון כן לה' אלהיכם במ' בה' יסודי התור': תל״ט להקריב כל הקרבנות שיש על אדם בחובה או בנדבה ברגל ראשון שפגע בו. שנ' לשכנו תדרשו ובאת שמה: ת״מ שלא להעלות קדשי' בחוץ. שנ' השמר לך פן תעלה עולותיך בכל מקום: תמ״א להקריב כל הקרבנו' בבית הבחירה. שנא' כי אם במקום אשר יבחר ה'. שלשתן בעב' בה' מע' הקרב': תמ״ב לפדות בעלי מומין. ויהיו מותרין באכילה. שנא' רק בכל אות נפשך תזבח ואכלת בשר. מפי השמועה למדו שאינו מדבר אלא בפסולי המוקדשים שיפדו. בעב' בה' אסו' מזב': תמ״ג שלא לאכול מעשר שני של דגן חוץ לירושלם. שנ' לא תוכל לאכול בשעריך מעשר דגנך: תמ״ד שלא לאכול מעשר שני של תירוש חוץ לירושלם. שנ' תירושך: תמ״ה שלא לאכול מעשר שני של יצהר חוץ לירושלם. שנ' ויצהרך. שלשת' בזרעים בה' מעשר שני: תמ״ו שלא לאכול בכור תמי' חוץ לירושלם שנ' לא תוכל וגו'. ובכורות. בקרבנות בהלכות בכורות: תמ״ז שלא יאכלו הכהנים חטאת ואשם חוץ לעזרה. שנאמר לא תוכל וגו' בקרך וצאנך. מפי השמועה למדו שלא בא הכתוב אלא לאסור בשר חטאות ואשמות חוץ לעזרה לפי שכל דבר שתאכל חוץ למקום אכילתו לא תוכל לאכל בשעריך אקר' בה: תמ״ח

תת"ח שלא לאכל בשר העולה: שנ' לא תוכל וגו'. וכל נדריך אשר תדרי כלו'
לא תוכל נדריך אשר תדר לאכל בשעריך · וזו היא אזהרה של כל מועל שלא
יהנה מן הקדשים האסורים ליהנות מהם ואם נהנה מעל: תת"ט שלא
לאכול בשר קדשים קלים קודם זריקת דמם · שנא' לא תוכל וגו'. ונדבותיך
כלומר לא תוכל לאכל נדבותיך עד שיזרק דמם . שלשתן בהלכות מעשה
הקרבנות בעב': תנ"י שלא יאכל בכורים חוץ לירושלם קודם הנחה
בעזרה. שנאמר לא תוכל וגו'. ותרומת ידך. אלו הבכורים בזמנים:
תנ"א שלא לעזוב הלוים אלא נותנין להם מתנותיהם. ומשמחין אותם בכל
רגל ורגל. שנאמר השמר לך פן תעזוב את הלוי בס' קרב' בה' חגיגה:
תנ"ב לשחוט בהמה חיה ועוף . ואח"כ יאכל בשר שנאמר וזבחת מבקרך
ומצאנך. בקדוש' בהלכות שחיטה: תנ"ג שלא לאכול אבר מן החי שנ'
ולא תאכל הנפש עם הבשר · בקדו' בהלכות מאכלו' אסורו': תנ"ד להטפל
בהבאת הקרבנות להביא קדש מחוצה לארץ לבית הבחירה שנ' רק קדשך·
מפי השמועה למדו שאינו מדבר אלא בקדשי חוצה לארץ בס' עבד' בה' מע'
הקדש: תנ"ה שלא להוסיף על מצות התור'. בין התורה שבכתב בין התור'
שבעפ' שהוא פירושה שקבל על פה שנאמר את כל הדבר וגומר. לא תוסיף
עליו: תנ"ו שלא לגרוע מכל מצות שבתורה· שנאמר ולא תגרע ממנו.
שתיהן בשפטים בהלכות ממרים: תנ"ז שלא לשמוע להתנבא בשם ע"ז
שנאמר לא תשמע אל דברי הנביא ההוא: תנ"ח שלא לאהוב המסית
שנאמר לא תאבה לו: תנ"ט שלא לעזוב השנאה למסית. שנ' ולא תשמע
אליו: תס' שלא להציל המסית לא עומד על דמו שנ' ולא תחוס עינך וגו':
תס"א שלא ילמד זכות המוסת על המסית שנ' ולא תחמול: תס"ב שלא לשתוק
המוסת מללמד חובה על המסית אם ידע לו חובה שנ' ולא תכסה: תס"ג
שלא להסית אדם מישראל אחר ע"ז שנ' ולא יוסיפו לעשות במסית הכתו' מדבר
במ' בע"ז: תס"ד לדרוש ולחקור העדים הרבה· שנאמר ודרשת וחקרת
ושאלת· בשופטי' בהלכו' סנהדרי': תס"ה להרוג עיר הנדחת ולשרוף את
העיר שנא' הכה תכה וגו'. ושרפת באש: תס"ו שלא לבנות עיר הנדחת
לכמות שהית' שנ' והיתה תל עולם לא תבנה עוד: תס"ז שלא ליהנו' בממון
עיר הנדחת שנ' ולא ידבק בידך מאומה מן החרם: תס"ח שלא להתגודד
כעובדי ע"ז שנ' לא תתגודדו וגדידה ושריטה אחת היא: תס"ט שלא לעשות
קרחה על מת. שנ' ולא תשימו קרחה בין עיניכם · חמשתן במד' בה' ע"ז:
תע' שלא לאכול פסולי המוקדשין שהוטל בהם מום בכונה שנ' לא תאכלו
כל תועבה· מפי השמוע' למדו שבפסולי המוקדשין שהוטל בהם מום בכוונה
הכתו' מדבר. בעבו' בהלכו' פסולי המוקדשין: תע"א לבדוק בסימני העוף
עד שיבדיל בין טמא שבו לטהור שבו · שנ' כל צפור: תע"ב שלא לאכול
מתה. והיא הנבלה· שנא' לא תאכלו כל נבלה. שתיהן בקדו' בהלכות מאכ'
אסורו': תע"ג להפריש מעשר שני להאכיל לבעליו· שנאמ' עשר תעשר.
מפי השמועה למדו שזהו מעשר שני בזרעי' בה' מעשר שני: תע"ד להפריש
מעשר עני תחת מעשר שני בשלים' ובששית בשבוע· שנא' מקצה שלש שני·
בזרעי': תע"ה להשמיט כספים בשביעית· וישמיט כל הלואתו שנ' שמוט
כל בעל משה: תע"ו שלא יגוש ולא יתבע הלואה שעברה עליה שביעית
שנ' לא יגוש את רעהו שתיהן בזרעי' בה' שמ' ויו': תע"ז לנגוש לנכרי שנא'
את הנכרי תגוש במש' בה' מלו': תע"ח שלא למנוע מלהחיות לעני ומליתן
לו מה שהוא צריך שנא' לא תאמץ את לבבך. כמנא נותן צדקה עושה מצות
עשה. והמעלים עינו מן הצדקה יותר על שבטל עשה ועובר על לא תעשה:
תע"ט שלא ימנע מלהלוו' לעני קודם השמטה שנ' השמ' לך פן יהיה דבר עם
לבבך. זה שבלל כל מקום שנ' השמר פן וא' אינו אלא לא תעשה שתיהן בזרעי'
בהלכות שמטה ויובל: תפ' ליתן צדקה שנ' פתוח תפתח את ידיך בזרעי'
בהלכות מתנות עניים: תפ"א שלא לשלח עבד ריקם כשיצא חפשי·
שנ' וכי תשלחנו חפשי: תפ"ב להעניק לעבד עברי. שנ' העניק תעניק לו.
וכן לאמה העבריה שתיהן בקנין בה' עבד': תפ"ג לקדש בכור בהמה
הטהורה ולהקריבו שנ' כל הבכור אשר יולד. בספר קרבנו' בה' בכורו':
תפ"ד שלא לעבד בקדשים שנ' לא תעבד: תפ"ה שלא לגזוז הקדשים שנ'
לא תגוז שתיהן בע' בה' מעיל': תפ"ו שלא לאכול חמץ אחר חצות יום י"ד
שנא' לא תאכל עליו חמץ בזמני' בהלכו' חמץ ומצה: תפ"ז שלא להותיר
מחגיגת י"ד ליום השלשי . שנאמר ולא ילין מן הבשר· מפי השמועה למדו
שבחגיגת י"ד הכתו' מדבר· וזה שנא' לבקר יום ליום שני של פסח שהוא שלישי
לשחיטתו בס' הקר' בהלכ' קרב' פ': תפ"ח לשמוח ברגלים שנ' ושמחת
בחגך בס' קרבנו'·

שפטים

תפ"ט למנות שופטי' ושוטרי' בכל קהל וקהל שנ'
שפטים ושוטרים תתן לך. בשפטים בהלכ'
סנהדרין: תצ' שלא ליטע אילן במקדש שנ' לא תטע: תצ"א שלא
להקים מצבה שנ' ולא תקים לך מצבה. שתיהן במדע בהלכו' ע"ז: תצ"ב
שלא להקריב בעל מום עובר שנ' לא תזבח זה מום עובר. בעבודה בהלכו'
אסורי מזבח: תצ"ג לשמוע מכל בד"ה הגדול שיעמד להם שנ' על פי התור'
אשר יורוך: תצ"ד שלא להמרות על פי בד"ה שנ' לא תסור. שתיהן בשופטי'
בהלכות ממרי': תצ"ה למנות מלך מישראל שנ' שום תשים: תצ"ו שלא
למנות איש על ישראל מקהל גרים שנ' לא תוכל לתת עליך איש נכרי: תצ"ז
שלא ירבה לו סוסים שנ' רק לא ירבה לו סוסי': תצ"ח שלא לשכון בארץ
מצרים לעולם שנ' לא תוסיפון לשוב בדרך הזה: תצ"ט שלא ירבה לו
המלך נשים שנ' ולא ירבה לו נשי': ת"ק שלא ירבה המלך כסף וזהב שנא'
וכסף וזהב לא ירבה לו. ששתן בשופטי' בהלכות מלכים: תק"א לכתו'
המלך ס"ת לעצמו יתר על האחר של כל אדם כדי שיהיו לו שתי תורות. שנ'
וכת' לו את משנה התורה הזאת. באהב' בהלכו' תפלי' ומזוזה וס"ת: תק"ב
שלא יקח כל שבט לוי חלק בביזה בשעת כיבוש הארץ. שנ' לא יהיה לכהנים
הלוים וגו': תק"ג שלא יקח כל שבט לוי חלק בארץ ישראל לא נותנין להם
ערי מתנה לשבת בהן שנ' ונחלה לא יהיה לו שתיהן בזרעי' בה' שמטה:
תק"ד לתת מן הבהמה לכהן הזרוע והלחיים והקבה. שנ' ונתן לכהן בזרעי'
בה' בכורי': תק"ה להפריש תרומה גדולה לכהן· שנ' ראשי' דגנך. בזרעי'
בהלכו' תרומות: תק"ו ליתן ראשית הגז לכהן· שנ' וראשית גז בזרעי':
תק"ז להיות כהנים עובדים במקדש משמרות משמרות שוות ברגלים. שנא'
וכי יבא הלוי וגו'. לבד ממכריו על האבות· בעבוד' בה' כלי המקדש:
תק"ח שלא לקסום שנ' לא ימצא בך וגו': תק"ט שלא לכשף שנ' ומכשף:
תק"י שלא לחבור חבר. שנ' וחובר חבר: תקי"א שלא לשאול באוב· שנ'
ואוב: תקי"ב שלא לשאול הידעוני שנ' וידעוני: תקי"ג שלא לשאול
בחלום מן המתים שנ' ודורש אל המתי' ששתן במד' בה' ע"ז: תקי"ד לשמוע
מכל נביא ונביא שיהיה בכל דור ודור אם לא יוסיף ולא יגרע· שנאמר אליו
תשמעון במדע בה' יסודי התורה: תקט"ו שלא להתנבא בשקר ואפי'
בשם ה' שנא' אך הנביא אשר יזיד וגו': תקט"ז שלא להתנבא בשם ע"ז שנ'
ואשר ידבר: תקי"ז שלא נמנע מהריגת נביא השקר ולא נירא ממנו. שנ'
לא תגור ממנו. שלש' במ' בע"ז: תקי"ח להפריש שש ערי מקלט. להכין
הדרך שנ' תכין לך הדרך בנזיקי' בה' רוצח: תקי"ט שלא לחוס על הורג
חבירו או חובל בו בדיני קנסות · שנאמר לא תחוס עינך עליו . בס' בס':
תק"כ שלא להסיג גבול שנ' לא תסיג בנזיק': תקכ"א שלא לכרות הדין
על פי עד אחד. שנ' לא יקום עד אחד: תקכ"ב לעשות לעדים זוממי'
כמו שרמו לעשות· שנ' ועשית לו כאשר זמם · שתי' בשופ': תקכ"ג למשוח
כהן גדול למלחמה כדי לדבר באזני אנשי הצבא בשעת המלחמה . שנא'
ונגש הכהן ודבר אל העם: תקכ"ד לעשות במלחמת הרשות משפט
הכתו' בתורה· לשלוח שלום ליושבי העיר כשצרים עליהם · ולדון בה כאשר
מפורש בתורה אם תשלים ואם לא תשלים שנא' כי תק': תקכ"ה שלא
להחיות משבעה עממים שנאמ' לא תחיה כל נשמה: תקכ"ו לאבד שבעה
עממים מארץ ישראל ולהחרימם. שנ' כי החרם: תקכ"ז שלא להשחית
אילני מאכל במצור וכן כל שום השחתה אסור שנאמר לא תשחית את עצה ·
חמשתן בהלכו' מלכים ומלחמותיהם: תקכ"ח שלא לעבוד ולזרוע בנחל
איתן. שנ' אשר לא יעבד בו ולא יזרע: תקכ"ט לערוף את העגלה בנחל
כמצותה· שנ' וערפו שם את. שתי' בנזיקים בה' רו':

כי

תקל': תקל"א לעשות ליפת תאר ככתו' בתורה שנ' וראית
בשביה: תקל"א שלא ימכור את יפת תואר שנ' ומכר:
תקל"ב · שלא ליכבוש את יפת תאר· שנ' לא תתעמר בה.
שלשתן בה' מלכי' ומלחמ': תקל"ג שלא לאכול ולשתות דרך זולל שנא'
בננו זה סורר ומורה וגו'. בהלכות ממרים: תקל"ד לתלות מי שנתחייב
תלייה· שנ' ותלית: תקל"ה שלא ילין הצלוב על העץ· שנ' לא תלין:
תקל"ו לקבור הנהרג ביום הריגתו שנ' כי קבור תקברנו ביום· שלש' בס'
בה' סנהדרי': תקל"ז להשיב האבידה שנ' השב תשיבם וגו': תקל"ח
שלא יתעלם מן האבדה. שנ' לא תוכל להתעלם. שתיהן בנזיקים בהלכ'
גזילה ואבדה: תקל"ט שלא להניח בהמה רובצת תחת משאה שנא' לא
תראה את חמור: תק"מ להקים המשא מעל הבהמה שנ' הקם תקים עמו
שתיהן בנזיקים בה' רוצח: תקמ"א שלא תעדה האשה עדי איש· שנאמ'
לא יהיה כלי גבר על אשה: תקמ"ב שלא יעדה האיש עדי אשה. שנאמר
ולא ילבש גבר שמלת אשה שתיהן בהלכות ע"ז: תקמ"ג שלא ליקח
האם על הבנים . שנאמר לא תקח האם על הבנים: תקמ"ד לשלח
את הקן שנ' שלח תשלח· שתיהן בקדוש' בהלכות שחיטה: תקמ"ה לעשות
מעקה. שנ' כי תבנה בית חדש: תקמ"ו שלא להניח מכשול שנ' ולא תשים
דמים בביתך. שתיהן בנז' בה' רוצח: תקמ"ז שלא לזרוע תבואה או זרעי'
בכרם · שנ' לא תזרע כרמך כלאים · בזרעים: תקמ"ח שלא לאכל כלאי
הכרם שנ' פן תקדש זהו איסור אכילה · בהלכו' מאכ' אסורו': תקמ"ט שלא
יעשה מלאכה בשני מיני בהמה באחד· שנ' לא תחרש בשור: תק"נ ליקח אשה
בכתובה וקידושין. ולבעול בקדוש' שנ' כי יקח איש אשה בספר נשי' בהלכו'
אישות: תקנ"א שלא ללבוש שעטנז שנ' לא תלבש שעטנז· שתיהן בזרעי'
בהלכו' כלאי': תקנ"ב ליושב מוציא שם רע את אשתו. שנ' ולו תהיה לאשה:

תקנג שלא יגרש מוציא שם רע את אשתו כל ימיו שנאמר לא יוכל שלחה · שתיהן בנשים בהלכות נערה בתולה: תקנד להיות בית דין סוקלין באבני׳. שנא׳ וסקלתם באבני׳: תקנה שלא לענוש האנוסה שנ׳ ולנערה לא תעשה דבר· שתיהן בנש׳ בה׳ שנ״ה: תקנו לישא אונס את אנוסתו · שנאמר ולו תהיה לאשה: תקנז שלא יגרש האונס את אנוסתו שנאמר לא יוכל שלחה· שתיהן בנש׳ בה׳ נע׳ בת׳: תקנח לא יקח סריס בת ישרא׳· שנא׳ לא יבא פצוע דכה: תקנט שלא ישא ממזר בת ישראל. שנ׳ לא יבא : תקס · שלא ישא עמוני ומואבי בת ישראל · שנאמר לא יבא עמוני ומואבי שלש׳ בה׳ איסו׳ ב״א : תקסא שלא לקרוא שלום לעמון תחלה בשעת מלחמה כשאר הגוים· שנא׳ לא תדרוש שלומם בשפטים בהלכו׳ מלכים :

תקסב שלא להרחיק זרע עשו מן הקהל אלא עד שלשה דורות. שנאמר לא תתעב אדומי וגו׳· בנים אשר יולדו להם דור שליש׳: תקסג שלא להרחיק מצרי מלבא בקהל אלא עד שלשה דורות. שנאמר לא תתעב מצרי. ונאמר בנים אשר יולדו. שתי׳ בה׳ איסו׳ בי׳: תקסד שלא יכנס טמא למחנה לויה שהוא כנגד הר הבית שנ׳ כי יהיה בך איש וגו׳· לא יבא אל תוך המחנה. זה מחנה לויה בעבודה בהלכו׳ ביאת המקדש: תקסה להתקין יד במחנה שיצאו בו בעלי המחנה להפנות בו שנאמר ויד תהיה: תקסו להתקין יתד לחפירה. שנא׳ ויתד תהיה לך· שתיהן בה׳ מלכים ומלחמו׳: תקסז שלא להחזיר עבד שברח חוצה לארץ ישראל לאדונו שנאמר לא תסגיר :

תקסח שלא להונות עבד זה· שנא׳ עמך ישב בקרבך וגו׳ לא תוננו :

תקסט שלא תהיה קדשה· והיא הנבעלת בלא כתובה ובלא קידושין · שנ׳ לא תהיה קדשה. בנשים בהלכות אישו׳ : תקע שלא להקריב אתנן זונה ומחיר כלב. שנ׳ לא תביא אתנן זונה ומחיר כלב· בשנו׳ בה׳ איסו׳ המ׳ :

תקעא שלא ללות ברבית לישראל· שנאמר לא תשיך לאחיך· כך למדו מפי השמועה שזו אזהרה ללוה. שלא ישך למלוה: תקעב להלוות לנכרי ברבית שנאמר לנכרי תשיך . מפי השמועה למדו שזו מצוה. שתיהן במשפטים בה׳ מלו׳ ולו׳: תקעג שלא לאחר הנדרים והנדבות שנדר ושנדב . ושאר נדרים שהוא חייב בהן שנאמר כי תדר נדר . בעבודה בהלכות הקרב׳ : תקעד לקיים אדם כל מה שיוציא משפתיו מקרבן או צדקה וכיוצא בהן שנאמר מוצא שפתיך תשמור בהפלאה בה׳ נד׳ :

תקעה להיות השכיר אוכל בזמן שכירתו שנא׳ כי תבא בכרם. כי תבא בקמת: תקעו שלא ליקח השכיר יותר על אכילתו שנאמר ואל כליך לא תתן: תקעז שלא יאכל השכיר בשעת מלאכה מן המחובר שהוא עושה. שנאמר וחרמש לא תניף. שלשתן במשפטים בה׳ שכירו׳ : תקעח לגרש בשטר · שנאמר וכתב לה ספר: תקעט שלא יחזיר המגרש את גרושתו אחר שנשאת שנאמר לא יוכל בעלה הראשון אשר שלחה : שתיהן בנשים בה׳ גירושים : תקפ שלא יתחייב חתן בדבר מצרכי רבים כל שנתו . כגון צבא ושמירת החומה וצרכי העיר : וצרכי הגדודי׳ וכיוצא בהם . שנאמר לא יצא בצבא ולא יעבר עליו לכל דבר. וכן בונה בנין ונוטע כרם שמחז׳ בקנייכם שנה תמימה. ומחזירי׳ אותם מן המלחמה:

תקפא לשמח חתן עם אשתו · שנא׳ נקי יהיה לביתו · וכן בונה בנין ונוטע כרם. שמחים בקנייכם שנה תמימה. שתיהן בסו׳ בה׳ מלכ׳ ומל׳ :

תקפב שלא לחבול כלים שעושין בהם אוכל נפש· שנא׳ לא יחבל רחים ורכב· בה׳ מלוה: תקפג שלא לתלוש סימני צרעת. ולא יקוץ סימני הטומאה· שנא׳ השמר בנגע הצרעת בטהרה בה׳ טמאת הצרעת :

תקפד שלא ימשכן בעל חוב בזרוע· שנא׳ לא תבוא אל ביתו לעבט עבטו:

תקפה שלא למנוע עבוט מבעליו בעת שהוא צריך לו שנאמר לא תשכב בעבוטו· כלו׳ לא תשכב ועבוטו עמך אלא תשיבנו לו בלילה הואיל והוא צריך לו: תקפו להשיב המשכון לבעליו שנא׳ השב תשיב לו את העבוט· שלשתן בהלכו׳ מלוה ולוה: תקפז ליתן שכר שכיר בזמנו שנ׳ ביומו תתן שכרו במשפטים בהלכות שכירות : תקפח שלא יעיד קרוב שנא׳ לא יומתו אבות על בנים· מפי השמועה למדו שלא יומתו אבות בעדות בנים והוא הדין לשאר קרובי׳ בש׳ בה׳ עדו׳ : תקפט שלא להטות משפט גרים ויתומין שנאמר לא תטה משפט גר יתום. בשופ׳ בהלכו׳ סנהדרי׳ : תקצ שלא למשכן בגד אלמנה· שנא׳ ולא תחבל בגד אלמנה : בהלכ׳ מלוה ולוה :

תקצא להניח עמר השכחה. שנא׳ כי תקצר: תקצב שלא ליקח עמר השכחה· שנא׳ לא תשוב לקחתו· ובן כל האילנות יש שכחה שנא׳ לא תפאר

בזרעים. בהלכ׳ מתנ׳ עניים: תקצג להלקות הרשעים. שנא׳ והפילו השפט : תקצד שלא להוסיף במלקות המתחייב מלקות שנאמר כדי רשעתו במספר ארבעי׳ יכנו לא יוסיף. שתיהן בשפטי׳ בהלכות סנהדרין :

תקצה שלא יחסום בהמה בשעת מלאכה. בדבר שהגינת ממנו ואוכלת שנא׳ לא תחסם שור. במשפטים בהלכות שכירות : תקצו שלא תנשא היבמה לאיש זר עד שתסיר רשות היבם מעליה. שנ׳ ולא תהיה אשת המת החוצה : תקצז ליבם אשת אח. שנ׳ יבמה יבא עליה: תקצח לחלוץ ליבם שנא׳ וחלצה נעלו. שלשתן בנשים בהלכות יבום וחליצה: תקצט להציל הנרדף בנפש הרודף שנאמר וקצתה את כפה : תר שלא לחוס על הרודף. אלא הורגין אותו קודם שיגיע לנרדף ויהרגנו או יגלה ערותו. שנא׳ לא תחוס עינך. שתיהן בנזיקין בהלכות רוצח: תרא שלא לעשות אצלנו אבן ואבן איפה ואיפה שנ׳ לא יהיה לך בביתך אבן ואבן איפה ואיפה אעפ״י שאינו לוקח ונותן בהם . בנזיקים בהלכות גנבה: תרב לזכור מה שעשה עמלק: שנ׳ זכור את: תרג להכרית זרעו של עמלק· שנאמר תמחה את : תרד שלא ישור מלבנו מעשיו הרעים של עמלק ואריבתו בדרך· ונדע מה עשה לנו שנ׳ לא תשכח· שלשתן בהלכ׳ מלכי׳ ומלחמותיהם:

כי תבא

תר״ה לקרות על הבכורים שנ׳ וענית ואמרת בה׳ בכורים: תר״ו להתודות וידוי מעשר שנאמר כי תכלה לעשר: תר״ז שלא לאכל מעשר שני באנינות שנאמר לא אכלתי באוני ממנו : תר״ח שלא לאכל מעשר שני בטומאה אפילו בירושלם עד שיפדה. שנאמר ולא בערתי מ׳:

תר״ט שלא להוציא דמי מעשר שני בשאר דברי׳ צרכי האדם· חוץ מאכילה ושתייה וסיכה שנאמר ולא נתתי ממנו למת. וכל שהוא חוץ לצרכי הגוף החי נתתי ממנו למת. ארבעתם בה׳ מעש׳ שני : תר״י להדמות בדרכיו הטובים והישרים שנא׳ והלכת בדרכיו. במדע בה׳ דעות :

אתם

נצבים· אין בו כלום ממנין המצות:

וילך

תרי״א להקהיל את העם בחג הסכות במוצאי שביעית שנאמר הקהל את העם בקרבנות בה׳ חגיגה: תרי״ב לכתוב כל איש ספר תורה לעצמו . שנאמר כתבו לכם את השירה הזאת · באהב׳ בהלכות תפלין ומזוזה וס״ת:

האזינו ·

תרי״ג שלא לשתות יין נסך שנא׳ יין נסיכם. בס׳ קדושה בהלכות מאכלות אסורות : נשלמו תרי״ג מצות שבח לשוכן ערבות : וכשנעיין בדוק נמצא פרשיות של תורה נ״ג בלבד. סימן להם ויטע ה׳ אלהים ג״ן בעדן מקדם· אותיות ג״ן בגימ׳. חוץ מסדר וזאת הברכה· שאינו נקרא בשבת. והוא מוקצה ליום שמחת תורה: נמצא כי השש מאות ושלש עשרה מצות נכללות בל״ז פרשיות מהן בלבד . סימן להם לו״ז הקשבת למצותי ויהי כנהר שלומך· אותיות לו״ז בגימ׳ הכי הוו. נשארו מהן י״ו פרשיות שאין באחת מהן כלום ממנין המצות. סימן להם תהום אמר לא בי הי״א. אותיות הי״א בגימ׳ הכי הוו. ואל ידרוש ויפשפש אדם בהם למצוא ממנין המצות באחת מהם כי אינם נמצאות שם. וסימן אחר כמוהו להם ציון הי״א דורש אין לה· ותרי״א מצות מהם כלם נאמרו על פי פסוקים מפורשים· סימן להם ויאמר לאדם הן יראת ה׳ היא חכמה· אותיו׳ יראת בגימ׳ הכי הוו. נשארו שנים בלבד שנאמרו מפי השמועה בהר סיני . ואין להם פסוקי׳ מפורשי׳ בפני עצמן כמו לאחרו׳: אבל פסוקים המצות הדומות להם מורות עליהן. כי הדבר יצא מפי המלך יתעלה אעפ״י שנכתבו בפני עצמן בפסוקים מפורשים האחת מהן בפרש׳ פריות. והשנייה בפרש׳ אמור אל הכהנים · ודי למבין בזאת באמרי אלינו באיזו פרשה הן . ומה לפרש עוד ולתת סימניהון בביאור ולומר מי זאת עולה מן המדבר· שדבר הבורא ית׳ במעמד הר סיני אלא הרי בהן סימנין בפסוקא דתלים. אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי כי עז לאלהים. ברוך ה׳ אמן ואמן:

חזק חזקו :

זה ספר מדקדוקי הטעמים שחבר רבי אהרן בן אשר מתקום מעזיה הנקראת טבריה אשר על ים כנרת מערבה • אלהים ינוחהו על משכבו ויקימנו עם ישני אדמת עפר • המשכילים והמזהירים יזהירו כזוהר הרקיע בגן ערן:

שער הטעמים שנים עשר רשומי׳ • במאורות מקויימים. מהם קטנים. ומהם רמים. חרוזים ולא נעלמים. בפי נבוני׳ וחכמים. בשום שכל חתומים: תחלה הוא הטפחה אשר לאחיה מתוחה. במהרה בא לשיחה. וסמוך לה אתנחה: שניה היא הנגרה • היוצאת ביד ברערה. מכפלת כפה בלמיד: שלישית היא מארכה מחברת לאחותה. בארוכה ימין ושמאל כפופה. עומדת כחץ דרוכה: רביעית היא תברא כמשכת בכל המקרא • מהפכת אור לברדה. קבועה בתוך תיבה נקורה: חמישית היא הזקף. מכל טעם שקף׳ מיוסר באצבע שקף: ששית היא המשכן שהוא לתחתית שכן. בשני מקלות לתכן כדלעל שעל דוכן: שביעית תלשא: בשני טעמים חשה • לפנים ואחור כשה. ונודרת טעמים בדרישה: שמינית היא הנקראת טרס. נראה בשני אצבעות כפרס. מחבר בלי חרס: תשיעית היא כנורי. ולפני קבלה להורי מנגח ושכול כארי: עשירי היא סופר • תואדו בו ישפר: מנגח כשור וכפר׳ כעימתו בל תופר: אחד עשר היא פשטה • באיך ובלשו׳ קשוטה • ובשני טעמים פשוטה: שנים עשר מגביה וחוזר. ובלשון מתפזר:

אלו הטעמי׳ שנים עשר־ילאו׳ בלי מחסר • ברעת ובמוסר. זה עם זה כאסר. כגבור ושר: והשופר הרבה משרת עולה. ומעלה ויורד ועולה • ושבעה משרתים לטעמים חרוזים: ראשון אזלא. לעולם עולה • ומעלה ויורד ועולה: שני רביעי לטעמים יופיע וברם יפגיע: שלישית זקפה קטנה ערופה: רביעי עם גלגל בלולה: חמישי גרשה. מטעמים לא פרושה׳ ששי מטעם. מיוחד בכל טעם • ברעם וברעם: שביעי געיה • עם כל טעם ראויה • והיא מהם חנויה: זה כלל הטעמים משרתים נעימים. מגוללים ולא סתומים: מפי סופרים. לעולם סמוכים. לעד לעולמים: עשויים באמת ותמים • אשרי ארם מצא חכמה וארם יפיק תבונה:

סדר המקרא תורת האשמורת הראשונה. קדמוניות• וסדורים בתורה • סיום התורה בתורה:

סדר הנביאים האשמורת התיכונה. שלום התורה במעמד התורה • ומורי׳ מהם הוריה• משיבי נפשות. נירי אמונה. עמדים במגדל מעל לעם • בחקית התורה. וכל אחד ואחד דבר אמתכפין: ובעניניו באשמרת התיכונה יושבי׳ באמת:

סדר הכתובים האשמורת האחרונה קבלה של אמת. וזכרון ראשונו׳ ושמותם מלמרין עליהם תורה׳ נביאי׳ וכתובים. כתובים מפי נביאים. ועל היחידים בראשיהם. ועל הכלל ועל גבוליהם • להוריע שכל הכתב. והביטו בעניני ובמשפטו והמוקש לכתב הקדש. והנקוד • ואותיות תלויים וקטנים. וגדולים ועמוקים. והנקודות. והתיבות׳. וסתומים ופתוחים • ונכת׳ ולא נקרא • ונקרא ולא נכתב. ואותיות מנוזרות. כי הם חלקם ועל גבולם • ועל סדורם • ועל שנונם • ואם רבו בשמו׳ ובמינו׳. הם שנים לסדור זה בבית קדש הקדשי׳ וכל המשכילים יבינו:

סימן שישלה ומארכה • כאשר יהיה בין טעם לטיברא. ג׳ מלכים יהיו בשישלה כמשכים. ואם יהיו שני מלכים או פחות׳ יהיה במארכה לרבר נחות. כמו ויבא משה ויתן דוד • ויבא חושי• חוץ משפו׳ אחד כי אין לעמד. ועל ג׳ פסוקי׳ נחלקו ספרי׳ • סופרים הראשונים • ובני אשר ימנה וישוה. לא תהיה משכלה. ומיכא ויספא ויואח. ושאר המקרא על זה אם בשלשה מלכים או יותר יהיה בשישלה ותיברא • ואם בשני מלכים יהיה מארכה ותיברא • חוץ מי״ג פסוקי׳ עליהם חולקי׳ • ואברהם היו יהיה׳ את דם השלמים • לו תהיה שוק. וכי ינגף שור איש׳ וישבו בין בית אל. וישם אתם אורב בין בית אל. ארבע מאות איש נער׳ • וכל אשר אין לו. דמשנה תורה. אשר ברכו נשר שלמון • הפך ירך׳ ודברי הימי׳. כילא יוכלו. אשר תמצא ידך • ואית דאמרי׳ מארכה • וכל פסק דנותי׳ שישלה. כמו ויחלק עליהם לילה. ימהר יחישה מעשהו:

סימן • כל דקדקים לא דברה לעולם בשישלא • נכת׳ ונקרא. כגון כוה ה׳ • דבר ה׳: סימן תיברא ומארכה • אשר יהיו בתיבה אחת • כל תיבה אשר יהיה בה מארכה ותיברא • כגון וישבו בבאר שבע • ירדך תהיה בו בראשונה • את ישבי העיר. ויגעו. ישתרגו. ירדו׳ שבשבי׳ כל המקרא על זה יתנהג אין בה בין תיברא למארכה בתיבה אחת • לא שבא בלבד חוץ מן ג׳ פסוקי׳ במארכה ותיברא בתיבה אחד. וכיניהן שוא ופתח ותעלו על שפת. ׳ תלחמו • וידרש יחזקיהו. על הכהנים:

סימן שתי אותו׳ אשר בתיב׳ אחד נבותו׳ • זו למעומת זו חרותו׳ • כל המקרא על זה מפי כל ספר וחוזה • הסימן הזה • עור לא יחזה • אם געיה לאות ראשון תקרום • בנעימת לשון יפתח פיו באות הראשון • כמו ישכוהו כאלים • כללי • מללי • גללי • המלקקי׳ • יללת הרועים • אשר לקקו • רבבות אלפי ישראל • ברבבות כחלי שמן • ואם אין געיה אבלם • לא יפתחו לעולם • אבל גוללם • לא יפתחו במלם • כמו רבבות אפרי׳ • חקקי און • הננו אתנו • חנני אני • והכל לזה דומה • וטעי בזה הומה • כעור וסומא • לבורים ירמה • חוץ מן ד׳ פסוקי׳ על זה פוסקי׳ • ועליו חולקים • כי געיה להם סמוכה • ועמהם משוכה • ובהם תמוכה שמורה וערוכה • והם לא נפתחים • ובהם לא נפסחים • בכר להם ישחרונני • זבח תורה יכבדנני • אז יקראונני ישחרונני. ומשחרי ימצאונני •

בן ובן: כל בן אשר במקרא. סמוך ומוקף • או עם אב או עם איש • או עם מעשה עזי׳ • או עם מעשה אביו • בג׳ נקודות יהיו • כמו בן אברהם • בן איש • בן אשה אלמנה הוא • בן בליעל • חוץ מן ארבעה במקרא • ותלר בן שני • וימלט בן אחד • ולמפיבשת בן קטן • בן פריץ׳ • וכל בן בטעם גרים • כמו בן חכם • ולעולם בשתי נקודות • חוץ מן ז׳ במקרא בטעם גרש • והם בג׳ נקודות ושחט את • בן הבקר • בן היצהרי׳ • זכריהו בן יברכיהו • בן אורי • בן שמעי • בן זכריה • בן משלמיה את בת משלם • בן ברכיה • הלבן מאה שנה יולר •

את ואת את אשר בשתי נקודות • ובשלש נקודות חמורו׳ • כל את ואת בג״ דמקף בג׳ נקודות יתקף. חוץ מאחד • במקרא מיוחד. כי הוא מקף וסמוך • ובשתי נקודות תמוך׳ את כל גבוה יראה. וכל את ואת גרש בטעמו בשתי נקודות רשומו׳. חוץ מן ג׳ כי הם בגרשה • וג׳ נקודות בהם חרושה את גאון יעקב • את ארם נהרים את אשר יאהב ה׳ יוכיח.

כל וכל׳ מקף וסמוך. מקמצה לא ימוך. ואם הוא חתוך׳ משכנו לא פתוך׳ מקמצה רם ונקודה אחת כדרם. חוץ מן ג׳ ברופים • מאד הם יפים • בקמצה דרשים • ובטעם מפורשים • כל עצמותי׳ • כל מעיני׳ • כל אחי רש • וחד וכל בשלים •

סימן דרך אזלא • העולה היא למעלה • אם יש לפניה שופר וגעיה. וזרקה עמהם חנויה • נעימת שופר למטה שנויה • כמו וביום שמחתכם ובמועדיכם • והשביע הכהן את האשה. כל ישראל הנמצאים. חוץ מן פסוקים שבעה • ורכם מזו נגרעה. יבא עמהם תלשא או תרס • מחובר בלי הרס. ואשר יבא את רעהו ביער • ותאר הגבול ונסב לפאת ים • אשר על פני בית חורון. וישלח חירם מלך בר מלאכים • ויביאו את ראש איש בשת אל דוד • בארין קרבו ואמרין קדם מלכא: ואשר ישמיעו. ויעבירו קול במחנה׳ וכן כל דרך פסק על זה הדרך ירוץ. בדבר חרוץ • חוץ משני פסוקים בטעמם נפסקים. שופר ופסק עמהם שרויה. ואין כמוהם בכל הקריה • כמו ויאמר אלהם ראובן הנה ארדית אליכו. וג׳ פסוקי׳ נכונים • מאחיהם נפתנים. אם יבאו בנות שילו. ולאיתא׳ בכין• לאוכרות לתרומו׳ • ובו פסוקי׳ מיוחדים בטעם לא נפרדים מארכה ושופר וזרקא במודים • הוא מספר למלך • אשר לא מעמך ישר׳ • וכל שופר אחר לפני זרקא מיוחד. חוץ מן עשרה פסוקי׳ על זה חולקים׳ ומדרך זה נתוקי׳• כי תשא את ראש בני ישראל • לכן אמר לבני ישראל • בכל אשר התהלכתי ואב. שור ומריא וצאן לרב • ואבי׳ • ואבי שבט מנשה • ויעלו בבעל פרצי׳ • כספה מפני בריך • נגד היושבים •

כל לשון ברכה • עם בית משוכה • ובו הטעם תמוכה לעולם איננה ברוכה. כמו והתברכו בו. ברכו נא. ויתברכו בו. ואם טעמה על כף נסוכה. בפתחא ארוכה. נקשת דרוכה. כגון ואברכה מברכיך • ברכני גם אני • ברכו ה׳. חוץ מאחד במקרא מיוחד. על כף טעמו. והוא ברוך כנאמו. ולעליא ברכית. כל לשון אכילה. אם בשלם פעלה בפתחא היא. לעולם מלולה • בקריה כלה • כגון ועוגת שעורים תאכלנה • בעצבון תאכלנה. כל המקרא על זה ירוץ בדבר חרוץ חוץ מאחד במקרא מיוחד ברבות הטובה רבו אכליה • כל למה ולמה דסמיך לאה״ע רפי כגון למה אמרת. ולמה העליתנו • למה עליתם עלינו • חוץ מחמשה סמוכים לאה״ע והם בדגשה למה אככה • למה אירא. למה הרג זתני׳ למה הביתו עבריך • למה היה נאבי • ועוד שלשה ברפי תמוכים. ולאה״ע לא סמוכים • למה שכחתני • למה זנחתני. למה שמתני למפגע לך • טעם אחר. רבון סחר • באמת בוחר. כל למה דרפי טעמו על מם ישימו ומלר יקימו כנאמו • בר מן חד באיוב מיוחד • על למד הטעם. ומלעיל ברפי יונעם • למה שמתני • כל לשון חרבות • כלי קרב. במקרא מעורב. בפתחא נגבות • כגון והערים החרבות. בתוך ערים מחרבות • הם קמוצות. בלי פרוצות • חוץ מאחד. במקרא מיוחד • בספר בן בוזי • נביאי וחוזי. ימצא חוקר. תורה מבקר והוא בתוך ערים החרבות • וחד בליסנא׳ והעיר הזאת

תחרב. כל לשון ירידה והליכה אם לרגשה סמוכה : בפתחה ערוכה. בלשון לא כרוכה. כגון ארדה נא. אלכה נא. אלכה נא. כל לשון עשיה. במקרא תנויה. טעמה על השין מצויה. לעולם בגעיה. על הלשון תלויה. וכן היא ראויה : כל קרי ארני קמץ במ"א פת' הנה נא ארני פתח : הנה קמץ קטן. במ"א קמץ קטן. הנה נא ארני קמץ קטן. כל קריה הבר קמץ במ"א על הבר הברר אתכם. כל קריה אש לאש פתח במ"א דרכו שמרתי ולא אש : כל סף הסף. בסף פתח : במ"א מן הדם אשר בסף. כל לשון מים קמץ בזקף : וסימנהון כחליא יבשין. ארץ כחלי מים אפיקי מים. וכל אתנ' וסוף פסו' דכות' במ"ג מדבריא דכוריא בניהכם. ישם מדבר לאגם מים. באנו באש ובמים. שאול ועצר רחם. כל לשון כף פת' במ"א קמץ ויכו כף. וכל אתנח וסוף פסוק קמץ. כל לשון אף פת' במ"א קמץ. וחרון אף. וכל אתנח וסוף פסו' דכות'. כל ולה קמץ במ"א ולה גפין ארבע די עוף. לית כות' פת'. כל קרי' דבר טוב. במ"א ודבר טוב ישמחנה. כל קרי' עץ חיים. במ"א ועץ חיים תוחלת ממשכה. כל קרי' ברית עולם במ"א וברית עולם. כי אלהי ה' אהב משפט. כל לשון טובת מראה במ"א וטובת מראה. ויהי אמן את הדסה. כל קרי' זאת התורה. וזאת התורה אשר שם משה. כל קריה גבור חיל. במ"א וגבור חיל. ויען אחד מהנערים. כל קרי' מלך עולם. במ"א ומלך עולם. ויאמר והנה אלהים אמת. כל קרי' ירא אלהים. במ"א וירא אלהים. איש היה בארץ עוץ. כל קרי' נשיא אחד במ"א ונשיא אחד ממטה. כל קרי' מלך עולם במ"א. ומלך אחד. ועשיתי אותם לגוי. כל קריה עד אחד במ"א. ועד אחד : כל מכה נפש. כל לשון הר סיני במ"א. והר סיני עשן כלו. כל קרי' לפני ה' במ"א. ולפני ה'. תפלה לעני כי יעטף. כל קרי' צבא השמים. במ"א וצבא השמים. אתה הוא ה' לבדך כל קרי' קט' במ"א. וקטרת סמים. ומקטירים לה'. כל קרי' פר במ"א ופר חטאת. וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישר'. תורת ה' תמימה משיבת נפש. עדות ה' נאמנה מחכימת פתי. תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב. טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף. ברוך ה' אלהי.

סימן

ראשי הפסוקים. אשר בשלשת הספרים חקוקים. תלים ואיוב ומשלי חשוקים. אם ראש הפסוקים באותו הכתוב. ברגש עסוק. ברגש כאמו. ולמטה טעמו : בלשון יכעימו. ולא למעלה ירימו. כגון רבים אומרים. חנני ה'. משוך ענוים. הלילה ההוא. וזהו ענייכם. ויופי סימנם כאשר יהיה בין הטעם בראש התיבה חרוטה. או עם הטעם הכתב. בראש התיבה במחבב. גם למטה נקבב. כמו מי זה. אתה תתלי. כי בך חסיה. ואם באות השני מן התיבה. יקדם לה שוא נכבה. בלשון דבוקה. בשפה ערבה. גם הוא למטה. בלשון חבוטה. כמו יפה נוף. הלא ידעו. פחדו פחד. כגפן פריה. פבני והבילני. ובאן מרעיתך : חוץ מן ג' פסוקים. על אלו חולקים. כי הטעם באות דגשה. וטעמו למעלה. למנצח אל תשחת. חנה ה' ומה לא תשא פשעי.

סימן

סופי פסוקים. תלים ואיוב ומשלי חשוקים. ידע הקורא אשר בשלשה ספרי' קורא. כי בסופי הפסוקי' אם יהיה טעם. בראש התיבה יוכעס. באות ראשון ינעם. למעלה טעמו. ובפיו ירימו. וסופר ישימו : כמו לא ישב שפטי ארץ. ואם באות השני מן התיבה טעמו ושוא תקדימו למעלה טעמו לרום ירימו. כמו ודמו סלה. למען חסדך. וילד שקר. ברור ברית. לארך ימים. בדרך ישר. ואם יהיה באות ראשון שוא ופתחה. ורגשון דרכו על סימן ראשון. יהי למעלה בלשון. ולרום בלשון. אני כליתי. אשר פרית. אשר סוכנת. אשר לא כרע. עטרת פז. עשה מלחמה. ואם בשתי התיבות טעם סוף הפסוק כנאמו : ותיבה קטנה עמו. ושתי אותיות מספרה. למטה מאמרה באות ראשון כאמרה. כמו עתקו גם גברו חיל. כל חוסי בו. פעלי און. כל ישבי חלד. כי תיבה קטנה. עם גדולה תכונה. כאחת תמנה. ולמטה טעמה. ובלשון לא ירימה.

והסימן

הזה על שני פנים. לעולם לא משתני. אחת בראש התיבה . והשנית באות השנית מן התיבה אם קודם לו שוא. עמו משתחוה. כי כל תיבה קטנה. משתי אותות אשר תסמך לתיבה גדולה. יהי דרכם דרך תיבה אחת. בטעם ותהיה נמשכה בטעם מארכה. אבל אם יהיו שלש תיבו'. כלם למעלה. כמו בזמות זו חשבו. עניך בי ואנכי. כדומה להן. ושאר סופי פסוקי' טעמיהם למטה במארכה. היא נמשכה. כמו יומם ולילה. אני היום ילדתיך. אתה תשבחם. אתה אל.

סימן

כל תיבה קשויה. בג' ספרי' מגויה אם בגעיה. יהיה שופר לפניה וטרחה מגויה. כגון לך אזבח זבח תודה. לכל תכלה ראיתי קץ. קצר אפים ישגה אולת. גדל חמה נשא ענש. בבא רשע בא. בני בכל. גם בני. ואם בלא געיה תבא. שופר בתיבה הראשון תמצא. ולפני טרחה תרכה. כגון לכו וראו מפעלות. לך שמים אף לך. רזון מלכים. וכן בתיב' אחת אם יהיה בה געיה לעולם אין בשופר מגויה. חוץ משלשת בכל הקריה. יש בהם שופר וגעיה. השביעתך יאבד כן. התיראתך יוכיחך. העזבים : כל תיבה פרוכה ובשופר ארוכה ובגעיה תמוכה. בפתחה תמוכה כי האות הסמוך. ולטעם תמוך בפתחה לא ימוך. כמו בצר לי אקרא ה'. ולשכני מאד. אמרות ה'. תמחץ רגלך. אבחר דרכם. עין תלעג לאב. חוץ מן ד' פסוקים על אלו חולקים. ומדרך זו כפסקים שמרה נפשי. שברה לבי. שמנו גאים פח לי : יראת ה' שנאת רע. הלין בכל הקריאה :

כל הקריה

המדברים : המבקשים. המלקקים : המתעבי'. המנדי'. המבאתני. המשלחי' המכרעים. המלאים. המלאה הזרע.

כאשר תהיה געיה תחת הה' כל אשר אחריה יהיה פתח. חוץ מאלו הכנוכים. מהם משתנים. הם המדברים אל פרעה. המילדת. וחבירו. המזמרות. ואחר' המארר'. וחבירו המקטרי'. והשבית את המשוררים. והמהללים המצפצפי'. בית המבשלים. המישרים. המשחקות. המעושקה המחולל. המקברים. המבשרות. המהלכים. המעשרים :

מהלך

געיה עם תיבה שיהא בה שוא ופתח כגון כל המעשים ויעשו פעמני. ויעשו את הכתנות. ואם אין שוא ופתחה : ברב תיבות אחרות. כמו וישלחו. וידברו. וישמעו. למחנה. המחנה. הכנעני. חוץ מן ותכנע לפניהם את יושבי הארץ. הכנעני. כן דרך הכל. אם הקיף תפל הגעיה. ואם לא תתיצב :

באור

הפסיק. הפסיק יהיה לחמשה דברים. כאשר תקנו החוזים הישרי'. האחד להפריד את מחברתה. שהיא כמוה. ובאה לקחתה. לביאור הלשון. בנעימת לחנו. כמו להגדיל למעלה. וברזל לרב. בכל לגלים שעון : שנית. שתי תיבות זו לעמת זו כתובו'. כגון ה'. ה'. יום יום. האח האח. סביב סביב. אמן אמן. הבוגד בוגד :

שלישית

לראה שלא יסמכו שתי תיבות זו חשובות והם לא יתכנו להתחבר. ובמלה אחת לדבר. כגון אלוה ירשע. עמים. אלהים רבים. אל יה : ה'. אשנא :

רביעית

לתקן המלה שלא תהיה זו עם זו כלולה ולהפריד מענה הדבר. לבלתי היות מחבר. כגון עשו כלה. ישמע. אל. אל. לנו :

חמישית

להפריד בין הטעמים. שיהיו מופרדים. איש מאחיו ולא כצמדים. כגון את פאת ים. אלפים באמה. אלעזר הכהן. ויהושע בן נון : לעלון. לאלה שמיא. חכטין :

הלין לית כותהון

בקריה מלע'	וכל קריה מלרע	והשקית	כי הארץ אשר :
לשרת	והאיש אשר יעשה.	ושברתי	ארץ כי תחטא
רחוקה	ואין מציל. כי	הרם	ויאמר הרם לך
ברה	כי יקבר השבע	קינה	היא ויקננוה
זרה	רוחי זרה לאשתי.	למה	חטאתי מה אפעל
יקרה	היא מפנינים.	ותאמר	והחזיקה בו
ושבה	ועוד בה עשיריה.	ברר	מים בעביו ולא
חומה	לושביב סביב.	קרן	עין יתן עכבת
אהב	פשע אהב מצה	תחת	גערה במבין
שכר	ואדני השמיע	התחתונה	וימר רחב :
החיכונה	ואת מצא המל'	רבה	ויאמר ה' זעקת
ארבעה	הם קטני ארץ :	הרע	אני מלאה הלכתי
ושפר לו	וכי יטהר הזב :	יבחן	ותאמר שרה
וחרה	והעמידה על	בוקע	מים מפניהם
בוקע	כן ארחות כל	הבו	הכי אמרתי הבו
יסף	ולא יסף עוד	אחז	שמאל בעשותו
רועה	התרועעה ארץ	הוקם	ואלה דברי דוד
הרשע	ועוד ראיתי	שמע	הללוהו בצלצלי
מוכע	בר יקבוהו לאום.		

וחילוף מלרע

וכל קריה מלעל

הכה	ויאמר יעקב אל לבן	מתה	ותרא רחל כי לא
ירא	ועתה ירא פרעה	וישב	יוסף את אביו

השמר

השמר	ואמרת אליו השמר	וחומץ	אלהי פלטני מיד
שתי	ויאמר ה' ש' משה	והביאה	וביום השמיני
שער	כי כמו שער בנפשו	בקר	לא נביא אנכי ולא
לחם	יבחר אלהים חדש'	ארבה	בית ארבה·
זרע	והיה אם זרע.	ככה	עם ישר ככה:

אלפא ביתא

מן ב' ב' חד כתי' דל"ת וחד כתי' רי"ש ולית כותיה בכל הקריה:

אדיקם	דשמואל כתיב·	אריקם	דתהלין·
בהדרי	עמק כדבות	בהררי	לבני קרח מזמור
הדאה	דויקרא אל	והראה	דמשנה תורה·
הדרי	כשי עמי תגרשון	הררי	בשרה חילך
ויעבדו	ויעבדו אם ים	ויעברו	רגע ימותו
ודדנים	ובני יון דבראשי'	ורדנים	דדברי הימים
ודיפת	דדברי הימים	וריפת	דבראשית
וידאה	הנה כנשר	ויראה	ויתפלל יהושפט
זדה	השמיעו אל בבל	זרה	רוחי זרה לאשתי
יעבד	והורידו זקני	יעבר	ויאמר אלף
ידיח	אם רחץ אדני	יריח	ומרחוק יריח
יגעדו	בתמר מקשה	יגערו	ויבא מהם
יתגודדו	אי לזאת	יתגוררו	ולא זעקו אלי·
ישעדנו	על ערש דוי	ישערנו	בטרם יבינו·
ישוד	מדבר באפל	ישור	כי נמצאו בעמי·
ישודד	חלק לבם	ישורר	קול ישורר בחלון
במספד	הדד רמון	כמספר	ויקח אליהו
לדב	וארו חיוה אחרי	לרב	כי מרדכי היהודי
		ויקברוהו	דדברי הימים
למאור	שת עונותינו לנגדך	לנור	ורבקה שמעת
לנור	וישמע שאול	לתודה	מזמור לתודה
לתורה	ולתעורה	מרוד	הסירותי מסבל
מדוד	כי טוב יום בחצריך	מעבד	חרש ברזל
מעבר	עיר פרוצה אין	מכור	חמר רשע·
מכור	ואל מכור ירושלם	מעבירים	וגם אני שמעתי
מעבידים	אל בני כי לוא	עוריכה	תכליכה עינינו
עודינו	כתנור נכמרו.	פטרת	לא יערכנה
פטדת	תחת פטרת	פרעהו	ויחננו ויאמר
פדעהו	אל תעבר בו·	ופרה	ואם בבהמה
ופדה	ודוב תרעינה.	פרה	אלהים את ישראל
פדה	ויאמר לו אלהים	פדה	ה' נפש עבדיו
פרה	פן ים בכם פרש	ויפדו	העם את יונתן·
ויפרו	וישב ישראל	ציר	ואיש אים מבני
ציד	ועדי מדבר	צרדתה	דשפטים
שחדו	הכי אמרתי הבו	ושחרו	את הרגם ודרש'
תנוד	כי בעד אשה.	תנור	כי תנור א' עיר

אלפא ביתא

מן חד חד· חד כתי' כ' וחד כתי' ב' ולית כותהון·

באיוב	ויחר אף אליהוא	כאיוב	מי גבר כאיוב
באכל	ותפתח הארץ	כאכל	לכן כאכל קש
באלוף	אל תאמינו ברע	כאלוף	והסירותי דמיו·
בבלע	ולא יבואו לראות	כבלע	רשע צדיק
בגלגל	קול רעמך	כגלגל	אלהי שיתמו
בברזל	ונקף סבכי	כברזל	ושברתי את
בדרכם	בן אדם בית	כדרכם	ואפיץ אותם
בדבש	וטעמו כצפיחת	כדבש	ותהי בפי
בהגלות	פשעיכם	כהגלות	נגלות אחד
ובמראה	שמח בחור	וכמראה	המראה
ובפתחי	הנדברים בך	וכפתחי	הלשכות
בחמץ	וטבלת פתך	כחמץ	לשנים וכעשן
בחטאינו	אדני בכל	כחטאינו	לא כחטאינו
בחשיכה	לא ידעו ולא	כחשיכה	גם חשך לא
בחלמים	שלח ידו	כחלמים	על כן שמתי
בחלב	עיניו כיונים	כחלב	הלא כחלב
בזרע	מתערבין להון	כזרע	והמן כזרע

ביריעות	ושרת העורף	כיריעות	שחורה אני
בבלות	אל תשליכני	כבלות	ונהמת באחרי'
בכרים	ואילים ועתודים	ככרים	אורידם ככרים
בכוכבים	הוברי שמים	ככוכבים	
במנחה	ההלכת לפני	כמנחה	וכפר עליו הכהן
במת	או בקבר	כמת	אל נא תהי כמת
בנגע	השמר בנגע	כנגע	נראה לי בבית
בערף	יהודה אתה יודוך	כערף	ולא שמעו
בעדר	אכרים ונסעו	כעדר	וישם כצאן עמו
בעפעפי	יחשכו כוכבי	כעפעפי	עטישותיו תהל
בפשתים	ושרף את הבגד	כפשתים	הוא בא עד לחי
ובעונותינו	מימי אבותינו	כעונותינו	לא כחטאינו
ובמצוה	ובכל מעשה	וכמצוה	עד היום הזה
בצדקו	יש צדיק אבד	כצדקו	אודה ה' כצדקו
בצלמו	ויברא אלהים	כצלמו	ויחי אדם אחרי
בצריו	שמוך לבו לא	כצריו	ויחר עלי אפו
בקיטור	כי הייתי כנאד	כקיטור	וישקף על פני
בקסם	בחזות לך שוא	כקסם	והיה להם כקסם
וברחמיך	הרבים לא עשית	וכרחמיך	ותתנם ביד צריה'
ברע	אל תאמינו ברע	כרע	כאח לי התהלכתי
ברחמיך	ואתה ברחמיך	כרחמיך	ובנוח להם
בראי	ובית מרכבות	כראי	תרקיע עמו
בשם	והתנבי חגי	כשם	ועד אהרן על
בשאתי	שער עלי קרת	כשאתי	ויאמר אליו משה
בשלחו	על כן נבהא	כשלחו	כלה גרש יגרש
בשמש	הנני משיב את	כשמש	זרעו לעולם
בשחר	ככה עשה להם	כשחר	אז יבקע כשחר
ובתקוע	העיזו בני בנימן	וכתקוע	כל יושבי תבל
בתבנית	וימירו את כבודם	כתבנית	חרש עצים
בתועבותיהם	אשר בזיתי	כתועבותיהם	ובכלות אלה
בתפוחים	סמכוני באשישו'	כתפוחים	אמרתי אעלה.

סימן כל לשון יחידה. ברגש תהוא כמורה · כמו מרכבת תביאנה · ינרשמנה חזיר. תכלנה מלמעלה. וכל לשון רבים ברפי דבובים. כמו ותצבינה הנשי. באינה ורואינה. ודיו תביאנה· וכרומה להם במ"ב עיני תראינה בה· חכמות שרותיה·

סימן הם בכל מקום קמץ קטן בשתי נקודו' ונשיצטרף לו ארבעה אותיות בש"ס בשלש נקודות מנוי' · בהם שהם להם מהם . ונשיצטרף עמו ג' אותיות הכ"ו קרויות בשתי נקודות מנויות ההם כהם והם · חוץ מן חד במקרא מיוחד לבלתי עשות כהם.

סימן יש סופרים דבר אמת מורים . ונסחי ישרים. במקומות רבים· קמץ חטף קורים· כגון ונפתחה את אמתחתינו. שמעה תפלתי ה' ואשמעה אחר קדוש. ונקראה ירושלם. ונקראה בשם. ונזרעה זרע. ואשקלה להם. בני קהת. הקהתים. וכמוהם רבים הקערה.

וש סופרים אחרים . אין קמץ חטף קורים ונסחי ישרים כגון ונפתחה שמעה ואשמעה· ונקראה ונזרעה. קהת· הקהתי. הקהתים· הגרנות. כתנות· מרדכי למרדכי. וכמוהם רבים· ואין לדבר הזה שורש כי אם בתקון הסופרים·

רב פנחס. ראש ישיבה· קרי כוכבים· המשוררים וקרב לבו שוטטו בחוצות· התמוטטה התפוררה . מרפידים· כי היתה הרוחה. הרביעי. הרכוש. הרשעים. ושגר. ושבה שביך· ושלח לקראתם ושלח לי עבים. לא תבשל גדי· אל קשי העם· ושבע עשרה· ירחבעם . יכתבם. ועל לבם אכתבנה .

תיבה חד וקורין תרן

בגד	ותאמר לאה בגד	מזה	ויאמר אליו ה' מזה.
אשרת	ויאמר ה' משיני	מלכם	תדכאו עמי ופני·
והכהו	וארד בית היוצר	מאשתם	כאחר מפוח מאשת'·
מאסם	ויאמר אלי	בנימן	עויתי בן.
לבן ימן	השתעי	ישימות	עצימו ירדו חיים .

ב ב

אלהים ·	ודכה ישות ונפל	לגאיונים	והלעג השאננים
מהסערה	וחביר מכסערה	המפרוזים	ואהא בשער

חילוף

כתי׳ תרין	וקורין חד	מבנ׳ ימין	ויהי איש מבן ימין
כי טוב	ויהי כי טוב לבם	לסרבה	המסרה
מן המערה	ויקם דוד	מי אתי	כה אמר ה׳
מן בת	ויבא מן בת ציון	כיענים	גם תנין חלצו

אלה

הטעמי׳ ואלה שמותם ברא׳שית טפחה · והוא טרחא. ברא. שופר · אלהים אתנחתא · את מאריך׳ השמי׳ דחי. והיא טרחא · והארץ רביעא · ויעש אלהים זרקא. את הרקיע סגולתא · מתחת השמים · שופר הפוך. השמים שני פשטין׳ ויעש אלהים זקף קטן · להבדיל · זקף גדול · החיה הרמשת . פזר קטן. באו לערי יהודה. פזר גדול. והם קרני פרה . ויהי מאורות · פשט אחת׃ וירדו תלשא · ועתה לכו ונהרגהו. פסק · יקוו המים קדמא ואזלא · · לא יכלכלוך שופר גדול. אלה תולדות נח . יתיב הוא שופר הפוך · עץ פרי שני גריסין · ולכל חית הארץ. טרסא · אלפים באמה. ירח בן יומו · וירא אלהי׳ דרגא תביר. ויאמר שעפא · ויתמהמה. שלשלת · · וימתו הצפרדעים געיה · ויברא אלהים ליבשה. אשל׳ · וכה הוא מקצת משפט הטעמים לעולם קודם רביע שופר מועמדת. כמו ויבא משה · ובפרשכם שפיכם · ולא יהיה לעולם שתי שופרות · ואחרי כן רביע · . ואם יהיו הראשון פסק לגרמיה · יהיה כמו מכל הבהמה הטהורה · ואת שעיר החטאת · · אבל שלש מלין אם יהיו. ויהיה במלה הראשונה שופר מועמד · והשני במקף או הראשונה במקף השני בטו׳ כמו הרם את מטך · הלא זה הדבר · יש מקומות שקודם לרביע דרגא ושופר. ולא יהיה זה כי אם בשלשה תיבות ושלשה מג׳ מלכים · כגון אשר הבאתם את ריחנו . והוא לבדו כשאר. רעה עמך בשבטך · . ויש הרבה שיהיה הרביע לבדו · בלא טעם יקדימו כמו והארץ · ויקח אחת׃ ואחר בא. לעולם קודם לתביר דרגא · במקום שיש בניה״ שלשה מלכים. כמו כל ירק עשב · למען אשכנו · וכבסתם בגדיכם · ובמקום שאין שם ג׳ מלכים בזה המשפט תשוב הדרגה מארכה. כמו ושרה שמעתי · שה תמים . לכו נא ונוכחה. וכל מלה אשר לה ארכא תהיה לעולם בדרגא. ואם אין שם ג׳ מלכים. כמו אשר דבר ה׳ · אשר צוה ה׳. ויש מקומות אשר יהיה במלה אחת געיה ותיברא בכל שיהיה שם בין הטעם והתיברא שוא יהיה הטעם מארכה על הכהנים · ויגבעו · ואם לא יהיה ביניהם שוא · תהיה המארכה געיה . ועוד יש מקומות יקדים לדרגא או מארכה ותיברא עמהם פעמים תחת המלה שופר. ופעמי׳ אשל מעל המלה . כמו ולא נותר כל ירק בעץ . ועבר לכם כל חלוץ . וכל דסמיכין לארכרה באשל. כמו דבר ה׳. צוה ה׳. ואם מארכה יהיה תחת המלה שופר כמו כי אין נגרע אשר עלה עליו . וזה טעם הפשט · לעולם כל פשט יקדים שופר מהופך במקום אשר יש בין השופר והפשט מלך אחד או יתר · באותו מקום יהיה שופר מהופך . כמו ויאמר ה׳ אל אברם · על דבר הכסף · שמעו שמים והאזיני ארץ . אם יהיו חטאיכם כשנים · ואם לא יהיה שם מלך ישוב השופר מארכה כמו זה ׃ והארץ היתה תהו ובהו · אלוף נחת ׃ הן עוד · ידע שור . על זה המכתב הוא בכל. ויש פסוק אחד נחלקו עליו בין אשר . ובן נפתלי . אחד קורא ואתן הכזם על אפך . זה קורא בשופר וזה במארכא בתיו ושניהם על יסוד אחד·

אותיות

מנחרות הם ט׳ וסימנהון כתיבין אות לאחור ב׳ בתורה · וז׳ ביאמרו גאולי ה׳·

תורה

ויהי בנסע הארץ	ובכתה יאמר	יורדי הים באניות
המה ראו מעשי ה׳	ויאמר ויעמד רוח	יעלו שמים ירדו
יחגו וינועו כשכור	ויצעקו אל ה׳	שופך בוז על נדיבים

אלפא ביתא

מן חד חד כתי׳ יו״ד באמצע תיבות וקורין ת׳ר ואו׳

אזכיר	מעללי יה	אריכה	ויבא גד אל
בחימו	הן ארץ כשדים	ברתיקות	ויכף שלמה
גבים	אל תרא יין כי	הגוים	למה יאמרו הגוים
גיים	ויאמר ה׳ לה	גדיתיו	אלה הם אשר
המעיכים	ויבאו אלה הכת׳	החריפי	אל עוזי וירימות
וייסם	לפניו לאכל	ויליכו	העם על משה
ויירם	וישלח משה	ויכים	ובית תפוח
ורעיתי	ותאמר אל אביה	ויכיכו	ויעמדו איש
וייחל	שבעת ימים למוע׳	ויחד	וילך עמשא
ושיא	שופר וכרוך	ופניאל	ויפדיה ופניאל

ובפיכך	ממתים ידך ה׳
וגים	לבם בשרי רמה
ובשגיב	בימין בנה שיאל
וריב	והוכח במכאוב
וכהירא	הוא גלה עמיקתא
ותשיח	זכור תזכור
חישה	אלהים אל תרחק
ישיב	כי נדר נדר עבדך
יצפינו	יגורו יצפינו המה
ירימו	מושל בגבורתו
כמים	כי יען בטחך
לעזיר	ויאמר העם
מגדיל	ישועות דשמואל
מידע	ולנעמי מידע
מידעת	זמרו ה׳ כי גאות
עיכתם	באותי ואכרם
פטירים	ואלה המשוררים
קריאי	אלה קריאי העדה
ראית	רבות ולא תשמור
שיחה	תשמע זעקה
שביתך	כביאיך חזו לך
שילל	על זאת אספדה
שדין	גירו לכם מפני
תמריק	חברות פנע

וחלופי אלף

אסורי	ויקח אדני יוסף
אכועך	תמול בואך
אושר	אני לפניך אלך
בעוני	אולי יראה ה׳
בלוכתם	ויזכר אדירין
גול	וגיל אבי צדיק
הוכא	כל החיה אשר
הלחות	כי מעלה הלחות
המבוא	ומתחת לשכות
הושר	ה׳ נחני בצדקתך
הכתוכים	ואכוה אותם על
החפשות	ויאמר עזיהו·
וילוכו	והאכשים אשר
וכנוף	והיית עטרת
ותרמות	ב׳ בפסוק
ואתוקהא	ומדר ארך הבכין
ויזואל	הראש אחיעזר
חוקך	למען תשיב ידך
יעבור	ולא ימכרו ממנו
יחואל	ומן בני הימן יחואל
יכשומו	ראש משבי עמל
לרוב	והיה כי יבאו·
לוש	ויבא איש בשת
לסוג	בן אדם היו לי בית
למענותם	על גבי חרשו
מנוות	ויברא דוד·
נוב	בורא נוב שפתים
נפושסים	בני בני בני מעונים
עשוות	ותמהר אבוגיל
ענוי	שמעו זאת השאפים
עתודים	פתשגן הכתב
נעוריה	כלכדה מואב
קרואי	ובני אליאב נמואל
שרוקות	לשוש ארנם
ספרורו	ונטה את ספרורו
שבותם	והיה הבל

וכירם	כנאן לשאול
והיתי	לו שקול ישקל
ולשימו	בגוי חנף אשלחנו
ונבירי	ויאמר נקל מהיות
ושימשכיא	אכת מלכא שמת
זבידה	בן עשרי׳ דיהויקי׳
חיל	ונתתי אש במג׳
יכין	יהי שמו לעולם
ימיטו	עליהם גחלים
יקכירו	בשדה בלילו׳
לעדיא	זכריה לגבתון
מדין	ותהי עוד מלחמה
מינקת	ותלך מאתו
מוסדת	וראיתי לבית
כפיסים	בני אספה בני
עליה	וימת הדד ויהיו
ניף	בן ניף בן אקנה
ראית	ברבות הטובה
שיט	כי אמרתם כרתנו
שביתכם·	ונמנאתי לכם .
שכבים	כאן אברות היו
שעריריה	בבית ישראל
תמים	משיב רעה תחת
תרים	כי תפארת עזמו

בית מן חד וחד כתי׳ ואו באמצע תיבו׳ וקורין יו״ד·

אבוגיל	ותקח אבוגיל
אולי	ויגל את יהויכין
ארוכם	הנה נאריה יעלה
בור	כהכיר בור מימי
ברזות	ובני בריעה
דחוא	אדין ריחום בעל
החרשות	ויבאת אל גיא
תבכור	הילל ברום
המבוכים	ויאמר ללוים
התעוף	עיניך בו ואיננו
הכעסוני	ולא שמעתם אליו

דדברי הימים

ושחבומה	ופגע הגבול
ואלול	ויאמר ה׳ אלי שק״
ושוס	גם חסידה בשמי׳
ותולון	ובני שימון אמנון
והכוני	לבית אבותיכם
יכוע	ויבן על קיר הבית
יעור	ותהי עוד מלחמה
יכועון	המה יכועון לאכל
יכשולו	כי לא ישכנו אם
לשור	והיה כבואם
לרוגים	הכני שלח לרוגים
למשוסה	יעקב וישראל
מופעת	ומשפט בא אל
כטוות	ויאמר ה׳ יען כי
נובי	חריב ענתו׳ נובי׃
סוס	והנה קמה כל
עופי	ויבאו אל גדליהו
עפרון	וירדף אביה
נעוריהם	ואדיריהם שלחו
נפועי	ויאמר אלי מואב
שושן	ויהי בשנה החמש׳
שרותוף	אמר ה׳ אם לא
שמור	בני עזיאל מיכה
שבות	רבית ה׳ ארבך

שלשום

שלשים	הלא כתבתי לך	תנואון	ולמה תנואון את
תרוב	אל תרוב עם.		

חד

כתיב מן ס״ב מלין כת׳ מוקד׳ ומאוחר.

הולך	האחרון דיהוש׳		ושבעה כהנים נשאים.
גלון	ולבני גרשון	גולן	מעבר לירדן
והימשני	ויאמר שמשון	ותראנה	ויהונתן לא
והברזי	וילך דוד ואנשיו	מבואך	ידעת אבנר
נפוצות	ותהי שם המלחמ׳	והוצתיה	ויאמר ל׳ גבוריו
ויקלהו	ויעבר בכל שבטי	בעברות	ראו אנכי מתמה
האורנה	וישלח ידו המל׳	האהל	ואת הסירות
הממותים	ותקח יהושבע	ימות	למלכים
ואת בני	המכים	ואכול	וזה לך האות:
וגורנך	מנעי רגלך	במרוצתם	הקשבתי ואש׳
שוחט	חץ שוחט	שומע	ולא שמעו
הוידע	ידע אשר עשו	ובתורתך	ויבאו וירשו אתה
התעתים	כי התעתים בנפש׳	אשויתיה	הריעו עליה סביב
מואת	דקדים מדד רוח	תבשלי	לכן אדם לא
האיתון	ועל פני שער	והראיל	וההראל ארבע
עיות	וימת שם חושם	הוריוהו	ובני אליועיני
ושמירמות	ועמהם הלוים	נטוי	ואני כמעט נטוי
פלאיה	דעת ממני נשגב׳	וגדלותך	ועזוז נוראותיך
כשאוה	בבוא כשאוה	הלוך	את חכמים יחכם
יומת	שומר מצוה שמר	תרצנה	תנה בני לבך לי
ועיף	התעיף עיניך	הילכות	צופיה הילכות
ובתובנתו	בכחו רגע הים	יבחר	כי מי אשר יבחר
ובמלואת	הימים האלה	מומכן	ויאמר מומכן
שמלי	בני חגב קדמא׳	ומבלהים	ויהי עם הארץ
ואוצאה	אתם על ארנו	בבחיים	ואעמיד מתחתית
למלוכי	יונתן לשבניה	ידרון	עפיה ספיר
תוכל	ואכה שמעת	תוכל	ב׳ בפסוק
לזועה	ויהי קצף ה׳ על		וכל ירמיה דכותי׳
והימכנה	ואכה שמעת	והימכנה	באדין בלשצ׳
בנוית	וימלט ויבא		

חד

מן ה׳ זוגין מן ב׳ ב׳ חד כתי׳ הא בסוף תיבות וחד כתי׳ יוד וסימנהון דאתי רומזי לחי ומרוי ומבזי.

ראה	ויבשילוהו עלימו	ראי	והקרו׳ אליו כרשנא
נרמה	מקול פרש ורמה קש׳	רומי	בני אפרי׳ נשקי
מכה	אכן חליכו הוא נשא	מכי	לכן תת את בניהם
מרוה	והשיב בך את כל	מרוי	והסיר ה׳ את כל
בוזה	שומר מצוה שמר	בוזי	בן יכבד אב ועבד

חד

מן י״ב זוגין מן ב״ב חד כתי׳ אלף בסוף תיבה וחד כתי׳ ה״א.

נשא	קומה ה׳ ל׳ נשא	נשה	רבי׳ אומרי׳ מי יראנו
במשא	וכנניהו שר הלוים	במשה	לא תנסו את ה׳
סלא	ויקומו עבדיו	סלה	כל אבירי ה׳
רפא	ויצעק משה אל ה׳	רפה	הרעשתה ארץ
ירושא	בן עשרים וחמש׳ דמל׳	ירושה	בן עשרי׳ וחמ׳ דדבל׳
הוא	כי לשלג יאמר הוא	הוה	יעבדוך עמי׳ וישתחו
וזיזא	ויהי יחת הראש	וזיזה	בן שפעי בן אלון.
ושנא את דמל׳	ושנה דירמיה	ופא	ואמר עד פה תבא
ופה	ויקומו האנשים	והרא	ויער אלהי ישראל
והרה	הנה יחבל און	והפלא	ה׳ את מכותך ואת מכו׳
הכסא	צרור הכסף לקח	והפלה	ה׳ בין מחנה מצרים
בכסה	תקעו בחדש שופר		

עשר

נקודות בתור׳ וארבעה בנביאי׳ ואחד בכתובים.

ובי״ניך	חמסי עליך	ובקומה	ותשקין את אביהן
אל״יו	ויאמרו אליו איה	וישקהו	וירץ עשו לקראתו
את״	וילכו אחיו לרעות	ואה״רן	כל פקודי
רחק״ה	או בדרך רחקה	אשר	ונירם אבד

ועפרון		רחב	לנו ולבנינו עד עולם
יבא״	ויאמר אל יחשב	ההיכ״ל	מהארץ עד מעל
מה״קצע״ות	בארבע מהקצעות	המ״ה	יצרי פסל כלם
לול״א	האמנתי לולא		ולעיל חוץ מן ואו״ מלרע.

חד

מן י׳ מלין דקר׳ ולא כתיבין.

בני	ועתה תנו את הארץ	פרת	וילך דוד את הדרע׳
איש	עצת אחיתפל	כן	ויאמ׳ לו יואב לא איש
בפיו	ויהי הוא משתחוה	צבאות	כי מירושלם דמלכים
באים	הנה ימים באים		ונבנתה העיר הזאת ממגדל
לה	השמיעו אל בבל	אלי	ותאמר אליה כל אש׳
אלי	תאמר שם השערים.		

וחילופי

ה׳ מלין דכתי׳ ולא קריאין.

אם במקום	ויען אתי את	כי כאשר קחמו	ועיניך שים
אם אמנון	ועתה אל ישם	אם גאל	ועתה כי אמנם
נא ויסלח	לדבר הזה יסלח	את הנפש	וישבע המלך צדק׳
ידרך הדרך	אל ידרך הדרך	חמש דנגב	ואלה מדותיה פאת׳

חד

מן ט״ו דכתיב מלה חדה וקורי׳ תרתין.

בגד	ותאמר לאה	מזה	ויאמר אליו ה׳
אשרת	ויאמר ה׳ משני	מלכם	תדכאו עמי ופני׳
מאשתם	כחר מפוח מאש׳	מהם	בן אדם הראה
בנימן	עותי בן עמיהוד	לבנימיני	התשיעי
חלכאים	ודכה ישוח ונפל	לגאוכים	רבת שבעה לה
מנשערה	ויען ה׳ את איוב	מנהשערה	וחבירו
המפרוכים	ואנאה בשער:		

חד

מן ג׳ מלין תיב׳ קדמ׳ נסב׳ תניי׳

היתה מוכאה	גם תמול גם	ידעתה שחר	המימיך צוית
ומתחת לשכות האלה:			

וחילופ

ב׳ מלין תנינא נסבה מן קדמיתא וסימנ׳.

ושורי אשכלילו	ידיע להוא	שם הפלישתי	וילך דוד.

חד

מן ט״ו דכתי׳ לא וקרין לו.

יערה	אם רעה בעיני	כרעים	אך אתזה תאכלו
חמה	ואם לא יגאל עד	נתננו	אל תרבו תדברו
אחיה	ויאמר חושי אל	אמר לא	ויאמר אליו אליש׳
הגדלת	הרבית הגוי לא	כר	בכל כרתם לא
אנחנו	דעו כי ה׳ הוא	אחד	בלמי ראו עיניך
יקטלני	הן יקטלני לא	אחרים	לא אחרים בדין
תבואה	כצפור לכור	המה	כל אחי רש
אנחנו	ויגשו אל זרובבל		בן שאלתיאל.

ימי

ספר אלה הדברים דהוא משנה תורה.

מת

אהרן והיה משה אחריו שבעה חדשים ושבעה ימים: יום שביעי מת החסיד ונקרא ספר משה ככתו׳ ביום ההוא נקרא בספר משה וכל התורה נקראת על שמו דכתיב זכרו תורת משה עבדי. יש צריך למשבק בין ספר וספר ארבעה שטין. מעשתי עשר חדש באחד לחדש עד והעם עלו מן הירדן בעשור לחדש הראשון. הרי שבעים יום הוצא מהם שלשים יום ושלשה ימים. הכינו בהם צידה . כי בעוד שלשת ימים. הרי שלשים ושלשה ימים. נשתיירו שלשים ושבעה ימים משבעים. הרי מת משה החסיד בשבעה באדר ומת אהרן הכהן ראש חדש אב. ככתו׳ ויעל אהרן הכהן אל הר ההר וגו׳.

פסק

דספרא פנו׳ וסעו לכם: הנה׳ אנחנו .עלים: באש, לילה. ותענו ותאמרו. זה׳ ארבעים שנה . אשר ינחה ה׳ עלהי׳ ראש׳ ראה׳ למרתי. ברא אלהים . אדם׳ אוי הנשה. ואת. ארץ׳ עוג. פנים׳ בפנים. לא תעשה לך׳ פסל.

ב׳ בו׳ כאשר צוך׳ שבת, לה׳׳ כי עבד היית, למען, ויאריכון׳ אם יספים
אנחנו זאת, תדבר אלינו׳ ה׳, אחד . כי יביאך׳ וה׳ ה׳ אלהיך . גוים
רבים, מפניך׳ בך בחר, ה׳׳ והיה, עקב תשמעו׳ ׳ ולא תביא׳ תועבה ב׳
בו׳ המוליכך, ב׳ בו. בהדף ה׳ אלהיך׳ לא בצדקתך׳ אשר יבאת׳ ואשרף׳
אותו. כי׳ לא את בניכם. פחדכם, ומוראכם. תזבח, כי דבר סרה. תתננה׳
ואכלה. ואכלת, לפני, ה׳. מקנה, שלם. כי בגלל׳ ושמחת לפני, ה׳ שלש פעמי׳
ב׳ בו. ולשמש׳ או לירח. על פי׳ שנים׳ בין דם׳ לדם ׳ כי, הגוים על פי׳
שני. קן צפור׳ ב׳ בו׳ שכב׳ עם אשה. אל שער, מתהלך, בקרב. בהניח׳
ה׳, אלהיך . מראשית׳ כל פרי׳ ועניית׳ ואמרת. וכתבת עליהן׳ השבת, .
ושמע. יפתח ה׳ לך . ישלח ה׳, בך׳ יתנך ה׳, מתת׳ היונת׳ והשיבך ה׳׳
מצרים. והותירך ה׳׳ ב׳ בו׳ היום׳ לויחזקו, ואמצו. הוא׳ עבדי׳ מקנך׳ שבע
שנים׳ הנך שכב ב׳ בו׳ כי אביאנו אל, ויהי ככלות׳ ראו עתה׳ אתנח׳ וסוף
פסוק דספ׳ פתח ׳ בטח. שברת׳ הגלגל.

הדה

מסורתא דמסר דוסא בר׳ אליעז׳ בר אפסויי דקביל מר׳ יהודה בבלאה דקביל משמעון אבוהי׳ והוא קביל מרב אדא. ורב אדא מרב המכונה די אפיק בנהר דעי׳ והוא קביל מן מנקיי די גליה מארעא דישראל לבבל דאגלייה דופס . כי היכי דלא תהוא אוריתא בארעא דישראל.

וסכום

אוריתא ונביאים וכתובים׳ עשרים וארבעה ספרי׳ די סמכו כ״ר לא טעי תרתי׳ רבוון ותרתין אלפין . ושבע מאות וארבעין ׳ ושבעה׳ לא פחות ולא יתר . הכי פסקי דפלגי׳ עליהן ספרי נהר דעי. לא מרבכם׳ וידעת כי ה׳׳

פלוגתו

בראשית שבין בן אשר ובין בן נפתלי.

בן אשר	וחיתו ארץ		בן נפתלי	וחיתו ארץ	
בן אשר	מכל עץ הגן		בן נפתלי	מכל עץ הגן	
בן אשר	תאכלנה		בן נפתלי	תאכלנה	
בן אשר	אשר בראתי		בן נפתלי	אשר בראתי	
בן אשר	התהלך נח		בן נפתלי	התהלך נח	
בן אשר	וימח את כל		בן נפתלי	וימח את כל	
בן אשר	ובכל דגי הים		בן נפתלי	ובכל דגי הים	
בן אשר	וימצאו בקעה		בן נפתלי	וימצאו בקעה	
בן אשר	ויאהל עד סדום		בן נפתלי	ויאהל עד סדום	
בן אשר	כהוציאם אותם		בן נפתלי	כהוציאם אותם	
בן אשר	כל מלה ויחי	רפי	בן נפתלי	כל מלה ויחי	דגש
בן אשר	את בן הגר		בן נפתלי	את בן הגר	
בן אשר	גר ותושב		בן נפתלי	גר ותושב	
בן אשר	תשב הנער		בן נפתלי	תשב הנער	
בן אשר	לא אדני		בן נפתלי	לא אדני	
בן אשר	ואת הצמידים		בן נפתלי	ואת הצמידים	
בן אשר	כי עתה		בן נפתלי	כי עתה	
בן אשר	קללתך בני		בן נפתלי	קללתך בני	
בן אשר	ויתן לך האלהי׳		בן נפתלי	ויתן לך האלהים	
בן אשר	וישתחוו לך		בן נפתלי	וישתחוו לך	
בן אשר	ויעקבני זה		בן נפתלי	ויעקבני זה	
בן אשר	ועל חרבך		בן נפתלי	ועל חרבך	
בן אשר	ויבא יעקב שלם		בן נפתלי	ויבא יעקב	
בן אשר	יששכר		בן נפתלי	יששכר	
בן אשר	וכל שה חום		בן נפתלי	וכל שה חום	
בן אשר	ובהעטיף		בן נפתלי	ובהעטיף	
בן אשר	המחנה האחת		בן נפתלי	המחנה האחת	
בן אשר	ויתנכלו אתו		בן נפתלי	ויתנכלו אתו	
בן אשר	לא אשלחך		בן נפתלי	לא אשלחך	
בן אשר	כי על כן		בן נפתלי	כי על כן	
בן אשר	שם המקום		בן נפתלי	שם המקום	
בן אשר	ויאהב		בן נפתלי	ויאהב	
בן אשר	ולזרעך		בן נפתלי	ולזרעך	
בן אשר	כי לא לו יהיה		בן נפתלי	כי לא לו יהיה	
בן אשר	להשתחוות		בן נפתלי	להשתחוות	
בן אשר	יפה תאר		בן נפתלי	יפה תאר	
בן אשר	את כל		בן נפתלי	את כל	
בן אשר	שם יוסף		בן נפתלי	שם יוסף	
בן אשר	וליוסף ילד		בן נפתלי	וליוסף ילד	
בן אשר	את כל אשר		בן נפתלי	את כל אשר	
בן אשר	בהתחננו		בן נפתלי	בהת חננו	
בן אשר	כמרגלים		בן נפתלי	כמרגלים	
בן אשר	הים לכם		בן נפתלי	הים לכם	
בן אשר	אל עבדך		בן נפתלי	אל עבדך	
בן אשר	באחרי בנימן		בן נפתלי	באחרי בנימן	
בן אשר	ימנה וישוה		בן נפתלי	ימנה וישוה	
בן אשר	ובני דן		בן נפתלי	ובני דן	
בן אשר	לבית יעקב		בן נפתלי	לבית יעקב	
בן אשר	יהיה לעם		בן נפתלי	יהיה לעם	

ואלה שמות

בן אשר	ויבאו הרעים ויגרשום		בן נפתלי	ויבאו הרעים ויגרשום	
בן אשר	להצילו מיד מצרים		בן נפתלי	להצילו מיד מצרים	
בן אשר	כי לא יתן אתכם		בן נפתלי	כי לא יתן אתכם	
בן אשר	ובחדר משכבך		בן נפתלי	ובחדר משכבך	
בן אשר	הם המדברים		בן נפתלי	הם המדברים	
בן אשר	נטה את מטך		בן נפתלי	נטה את מטך	
בן אשר	כי אם אינך		בן נפתלי	כי אם אינך	
בן אשר	כי השערה אביב		בן נפתלי	כי השערה אביב	
בן אשר	לכו נא הגברים		בן נפתלי	לכו נא הגברים	
בן אשר	דברו אל כל עדת ישראל		בן נפתלי	דברו אל כל עדת	
בן אשר	כי טוב לנו		בן נפתלי	כי טוב לנו	
בן אשר	ויאמינו בה׳		בן נפתלי	ויאמינו בה׳	
בן אשר	אז ישיר משה		בן נפתלי	אז ישיר משה	
בן אשר	זה אלי ואנוהו		בן נפתלי	זה אלי ואנוהו	
בן אשר	עם זו גאלת	דגש	בן נפתלי	עם זו גאלת	רפי
בן אשר	תבאמו ותטעמו		בן נפתלי	תבאמו ותטעמו	
בן אשר	כל המחלה		בן נפתלי	כל המחלה	
בן אשר	אמר אל כל עדת		בן נפתלי	אמר אל כל עדת	
בן אשר	לפניך שם על הצור		בן נפתלי	לפניך שם על הצור	
בן אשר	או ירה יירה		בן נפתלי	או ירה יירה	
בן אשר	לא יהיה לך		בן נפתלי	לא יהיה לך	
בן אשר	כי ינגב איש		בן נפתלי	כי ינגב איש	
בן אשר	על כל דבר פשע		בן נפתלי	על כל דבר פשע	
בן אשר	כן תעשה לשרך		בן נפתלי	כן תעשה לשרך	
בן אשר	לא אגרשנו מפניך		בן נפתלי	לא אגרשנו מפניך	
בן אשר	ויחזו את האלהים		בן נפתלי	ויחזו את האלהים	
בן אשר	ונתת על השלחן		בן נפתלי	ונתת על השלחן	
בן אשר	ואת שמו׳ השמה הנותרו׳		בן נפתלי	ואת שמות השמה הנותרו׳	
בן אשר	לכהנו לי וכהנו לי		בן נפתלי	לכהנו לי וכהנו לי	
בן אשר	או בגשתם אל המזבח		בן נפתלי	או בגשתם אל המזבח	
בן אשר	וקנמן בשם		בן נפתלי	וקנמן בשם	
בן אשר	ארבה את זרעכם		בן נפתלי	ארבה את זרעכם	
בן אשר	כי פרעה אהרן		בן נפתלי	כי פרעה אהרן	
בן אשר	ויאמר משה אל כל עדת		בן נפתלי	ויאמר משה אל כל עדת	
בן אשר	את התכלת		בן נפתלי	את התכל׳ דויבואו	
בן אשר	ויקרא משה אל בצלאל		בן נפתלי	ויקרא משה אל בצלאל	
בן אשר	אשר על השלחן את קער׳		בן נפתלי	אשר על השלחן את	
בן אשר	וחמש אמות רביע		בן נפתלי	וחמש אמות רביע ושלש	
בן אשר	את כל כלי המזבח		בן נפתלי	את כל כלי המזבח	
בן אשר	ומן התכלת והארגמן		בן נפתלי	ומן התכלת והארגמן	
בן אשר	משבצותיו אל טבעת		בן נפתלי	משבצותיו אל טבעת	
בן אשר	ואת האבנט שש משזר		בן נפתלי	ואת האבנט שש משזר	

ויקרא

בן אשר	ומכנסי בר ילבש	בן נפתלי	ומכנסי בר ילבש

בן אשר ומן

בן אשר ומן הדם אשר על המזבח · בן נפת' ומן הדם אשר על המזבח.
בן אשר וכל אשר יפל עליו · בן נפ' וכל אשר יפל עליו.
בן אשר כי אני ה' המעלה · בן נפ' כי אני ה' המעלה:
בן אשר בעור הבשר · בן נפ' בעור הבשר.
בן אשר או בשתי או · בן נפ' או בשתי או.
בן אשר או מן השתי. בן נפ' או מן השתי.
בן אשר את עץ הארז · בן נפ' את עץ הארז·
בן אשר ואם על המשכב · בן נפ' ואם על המשכב·
בן אשר ואל אשת עמיתך · בן נפ' ואל אשת עמיתך·
בן אשר ומזרעך לא תתן להעביר. בן נפ' ומזרעך לא תתן·
בן אשר אל כל עדת בני ישראל. בן נפ' אל כל עדת בני ישראל
בן אשר מות יומת הנאף. בן נפ' מות יומת הנאף·
בן אשר בת אביו או בת אמו · בן נפ' בת אביו או בת אמו
בן אשר שתים שני עשרנים. בן נפ' שתים שני עשרנים·
בן אשר תשבתו שבתכם. בן נפ' תשבתו שבתכם.
בן אשר וידבר משה את מועדי. בן נפ' וידבר משה את מועדי·
בן אשר והיתה שבת הארץ. בן נפ' והיתה שבת הארץ·
בן אשר ולבהמתך ולחיה· בן נפ' ולבהמתך ולחיה·
בן אשר את כספך לא תתן. בן נפ' את כספך לא תתן·
בן אשר כי עבדי הם. בן נפ' כי עבדי הם·
בן אשר ואם מעט נשאר· בן נפ' ואם מעט נשאר.
בן אשר ואם מך הוא· בן נפ' ואם מך הוא·
בן אשר וכל ערכך יהיה· בן נפ' וכל ערכך יהיה:

במדבר

בן אשר ויתילדו על. בן נפ' ויתילדו על·
בן אשר כן חנו לדגליהם· בן נפ' כן חנו לדגליהם·
בן אשר אשר על המשכן. בן נפ' אשר על המשכן·
בן אשר וכלה אהרן ובניו· בן נפ' וכלה אהרן ובניו·
בן אשר ופקדת אלעזר בן בן נפ' ופקדת אלעזר בן
בן אשר המים המאררים· בן נפ' המים המאררים:
בן אשר ונזרעה זרע· בן נפ' ונזרעה זרע.
בן אשר כן עשו להם. בן נפ' כן עשו להם·
בן אשר יהיה על המשכן. בן נפ' יהיה על המשכן·
בן אשר ובהאריך הענן על. בן נפ' ובהאריך הענן·
בן אשר אספה לי· בן נפ' אספה לי.
בן אשר והתיצבו שם עמך. בן נפ' והתיצבו שם עמך·
בן אשר אם את כל דגי הים. בן נפ' אם את כל דגי הים
בן אשר ויאסף שבעים איש בן נפ' ויאסף שבעים.
בן אשר אם יהיה נביאכם. בן נפ' אם יהיה נביאכם.
בן אשר הבמחנים אם· בן נפ' הבמחנים אם.
בן אשר היש בה עץ· בן נפ' היש בה עץ·
בן אשר ואת כל עדת בני· בן נפ' ואת כל עדת בני.
בן אשר וכל מנאצי לא. בן נפ' וכל מנאצי לא·
בן אשר ויתאבלו העם· בן נפ' ויתאבלו העם·
בן אשר כי העמלקי והכנעני. בן נפ' כי העמלקי והכנעני·
בן אשר ויכוס ויכתוס. בן נפ' ויכוס ויכתוס.
בן אשר או אשר בתוככם בן נפ' או אשר בתוככם:
בן אשר ויעשו כל עדת· בן נפ' ויעשו כל עדת·
בן אשר אמר אל אלעזר בן אהרן. בן נפ' אמר אל אלעזר בן אהרן
בן אשר זה יהיה לך מקדש. בן נפ' זה יהיה לך מקדש·
בן אשר ואת בכור הבהמה הטמאה· בן נפ' ואת בכור הבהמה הטמאה.
בן אשר לך ולזרעך אתך. בן נפ' לך ולזרעך אתך·
בן אשר והיתה לעדת בני ישראל· בן נפ' והיתה לעדת בני ישראל:
בן אשר הוא יתחטא בו· בן נפ' הוא יתחטא בו:
בן אשר אשר אין צמיד פתיל. בן נפ' אשר אין צמיד.
בן אשר וישמע הכנעני מלך. בן נפ' וישמע הכנעני מלך·
בן אשר ויקרא שם המקום. בן נפ' ויקרא שם המקום.
בן אשר לסבב לפגע לפגע רפי· בן נפ' לסבב לפגע לפגע דגש·
בן אשר ולא נתן סיחן את ישראל. בן נפ' ולא נתן סיחן את·
בן אשר אשר על הנהר· בן נפ' אשר על הנהר·

בן אשר וידברו אליו· בן נפ' וידברו אליו·
בן אשר וקבנו לי משם· בן נפ' וקבנו לי משם·
בן אשר מה פעל אל. בן נפ' מה פעל אל:
בן אשר כי אם יהיה לבער· בן נפ' כי אם יהיה לבער·
בן אשר אל שפטי ישראל· בן נפ' אל שפטי ישראל.
בן אשר פינחס בן אלעזר בן אהרן· בן נפ' פינחס בן אלעזר בן אהרן.
בן אשר והיתה לבני ישראל. בן נפ' והיתה לבני ישראל·
בן אשר את השבי ואת המלקוח. בן נפ' את השבי ואת המלקוח
בן אשר את הנחשת. בן נפ' את הנחשת·
בן אשר את הברזל· בן נפ' את הברזל.
בן אשר והכית את המלקוח מלעיל. בן נפ' והכית את מלרע:
בן אשר העושה הרע קמץ בן נפ' העושה הרע:
בן אשר והיתה הארץ הזאת. בן נפ' והיתה הארץ הזאת:
בן אשר ואת נבו ואת. בן נפ' ואת נבו ואת.
בן אשר ממחרת הפסח· בן נפ' ממחרת הפסח·
בן אשר מות י מת המכה. בן נפ' מות יומת המכה:
בן אשר לתת את נחלת צלפחד בן נפ' לתת את נחלת צלפחד:

ויהי בימי שפט :

בן אשר למי הנערה הזאת· בן נפ' למי הנערה הזאת.
בן אשר קציר השערים· בן נפ' קציר השערים:
בן אשר הלא בעז מדעתנו. בן נפ' הלא בעז.
בן אשר יתן ה' את האשה· בן נפ' יתן ה' את האשה:

שיר השירים

בן אשר שעטרה לו אמו. בן נפ' שעטרה לו אמו·
בן אשר אנהגך אביאך· בן נפ' אנהגך אביאך·
בן אשר נאנה וראינה· בן נפ' נאנה וראינה.
בן אשר שלהבתיה. תינה אחת בן נפ' שלהבת יה שתי תבות

דברי קהלת :

בן אשר בכל מעשי· בן נפ' בכל מעשי.
בן אשר שעמלו. בן נפ' שעמלו·
בן אשר וישתכחו בעיר: בן נפ' וישתכחו בעיר.
בן אשר את המעשה. בן נפ' את המעשה.
בן אשר ובכפרים בן נפ' ובכפרים.
בן אשר הטחנות כי בן נפ' הטחנות
בן אשר עוד למד דעת· בן נפ' עוד למד דעת.
בן אשר וכמשמרות. בן נפ' וכמשמרות·
בן אשר כי את כל מעשה· בן נפ' כי את כל מעשה:

קינות

בא" בהתעטפם
בנ" בהתעטפם.

בן אשר ונחקרה ונשובה: בן נפ" ונחקרה ונשובה·

מגלה

בא" הנמצאים:
בנ" הנמצאים.

בן אשר למגדול ועד קטן· בן נפ' למגדול ועד קטן
בן אשר והנערה יפת תאר: בן נפ' והנערה יפת תאר·
בן אשר ואת מאמר מרדכי. בן נפ' ואת מאמר מרדכי:
בן אשר את המן בן המדתא. בן נפ' את המן בן המדתא·
בן אשר פתשגן כתב הדת· בן נפ' פתשגן כתב הדת.
בן אשר להתחנן לו ולבקש· בן נפ' להתחנן לו ולבקש:
בן אשר מה לעשות. בן נפ' מה לעשות.
בן אשר האחשדרפנים והפחות. בן נפ' האחשדרפני והפחות.
בן אשר להקהל ולעמד: בן נפ' להקהל ולעמד:

כ"לין

פלוגתא דסיפרא

בן אשר	טוב הדבר	בן נפתלי	טוב הדבר
בן אשר	ולא תיראון	בן נפתלי	ולא תיראון
בן אשר	ונלחמנו	בן נפתלי	ונלחמנו
בן אשר	ויהי כאשר·	בן נפתלי	ויהי כאשר
בן אשר	ויכתו	בן נפתלי	ויכתו
בן אשר	אשר אעבר	בן נפתלי	אשר אעבר
בן אשר	ונחרם	בן נפתלי	ונחרם
בן אשר	את גדלך	בן נפתלי	את גדלך
בן אשר	כמעשך	בן נפתלי	כמעשך
בן אשר	כי לא תעבר·	בן נפתלי	כי לא תעבר:
בן אשר	את הדברים.	בן נפתלי	את הדברים.
בן אשר	אשר יבאת·	בן נפתלי	אשר יבאת·
בן אשר	והיה כי יביאך.	בן נפתלי	והיה כי יביאך.
בן אשר	ונשל גוים·	בן נפתלי	ונשל גוים·
בן אשר	הברית והחסד·	בן נפתלי	הברית והחסד·
בן אשר	והיה עקב תשמע'·	בן נפתלי	והיה עקב תשמ'
בן אשר	בלבבך.	בן נפתלי	בלבבך
בן אשר	עם גדול ורב.	בן נפתלי	עם גדול ורב·
בן אשר	אשר יבאת.	בן נפתלי	אשר יבאת:
בן אשר	ויכתב על.	בן נפתלי	ויכתב על.
בן אשר	תשתה מים.	בן נפתלי	תשתה מים·
בן אשר	ובלכתך בדרך·	בן נפתלי	ובלכתך בדרך.
בן אשר	ובשכבך.	בן נפתלי	ובשכבך·
בן אשר	את גבולך	בן נפתלי	את גבולך·
בן אשר	ליראה את·	בן נפתלי	ליראה את.
בן אשר	תשאלך·	בן נפתלי	תשאלך·
בן אשר	בתתך לו·	בן נפתלי	בתתך לו.
בן אשר	אשר יבחר·	בן נפתלי	אשר יבחר·
בן אשר	על ממלכתו.	בן נפתלי	על ממלכתו.
בן אשר	הגוים האלה.	בן נפתלי	הגוים האלה.
בן אשר	אשר פרית·	בן נפתלי	אשר פרית·
בן אשר	ואם בשדה.	בן נפתלי	ואם בשדה·
בן אשר	והחזיק בה.	בן נפתלי	והחזיק בה·
בן אשר	אשר יוכל·	בן נפתלי	אשר יוכל:
בן אשר	לעשר	בן נפתלי	לעשר.
בן אשר	את כל דברי	בן נפתלי	את כל דברי
בן אשר	למען הקים אותך·	בן נפתלי	למען הקי' אותך
בן אשר	ביום ההוא·	בן נפתלי	ביום ההוא.
בן אשר	אשר נשבעת·	בן נפתלי	אשר נשבעת·
בן אשר	את מריך:	בן נפתלי	את מריך.
בן אשר	ויכוננך·	בן נפתלי	ויכוננך·
בן אשר	ימצאהו בארץ·	בן נפתלי	ימצאהו בארץ.
בן אשר	אם שנותי ברק·	בן נפתלי	אם שנותי ברק.
בן אשר	רבבות אלפי·	בן נפתלי	רבבות אלפי·
בן אשר	ירעפו טל·	בן נפתלי	ירעפו טל·
בן אשר	ויתא ראשי עם·	בן נפתלי	ויתא ראשי עם·

מספר השנים של ספרים: ספר בראשית: משנברא העולם עד שמת יוסף אלפים ושלש מאות ותשע שנים: ספר שני. והוא ספר ואלה שמות · משמת יוסף עד השנה השנית לצאתם בני ישראל מארץ מצרים · ועד שהוקם המשכן מאה וארבעים שנה: ספר שלישי · ויקרא · והוא ספר תורת כהנים משהוקם המשכן באחד לחדש הראשון ועד החדש השני חדש ימים כנתו' באחד לחדש השני בשנה השנית : ספר רביעית וידבר. והוא ספר חומש הפקודים · באחד לחדש השני בשנה השנית. עד ארבעים שנה בעשתי עשר חדש · באחד לחדש. שלשים ושמונה שנים ותשעה וחמשים: ספר חמישי ואלה הדברים והוא ספר משנה תורה · מת אהרן הקדוש והיה משה הצדיק אחריו שבעה חדשים ושבעה ימים · ויום שהיה מת החסיד זכר קדוש וצדיק לברכה · נקרא ספר משה. ככתוב ביום ההוא נקרא בספר תורת משה: התורה נקראת על שם משה הנאמן ככתו' זכרו תורה משה עבדי וגו' · והוא מעשתי עשר חדש באחד לחדש עד והעם עלו מן הירדן בעשור לחדש הראשון. הרי שבעי' יום. הוציא שלשי' יום ושלשת ימים שהכינו להם צידה · כי בעוד יום שלשת ימים · הרי מת משה החסיד בשבעה באדר · ומת אהרן הכהן בראש חדש אב · ככתו' ויעל אהרן הכהן אל הר ההר בחדש החמשי באחד לחדש: ז"ל

ספר יהושע משעברו ישרא' את הירדן עד שמת יהושע כ"ז שני' · ואם תחפוץ לדעת מנה מנין השפטים. עד בשבת ישראל שלש מאות למפרע ותדע · ואומר בימיו בנה חיאל בית האלי את יריחו וגו' · הנבואה:

ספר שפטים : מעתניאל בן קנז עד שמת שמשון בן מנוח. ובימיו של עתניאל היה עלי הכהן בשילו אחר פנחס בן אלעזר הכהן · שכך כתוב ופנחס בן אלעזר הכהן וגומר ואחיה בן אחיטוב · אחי איכבוד בן פנחס בן עלי וגו' . ויום שמת עלי חרבה שילו ככתו' ויטוש משכן שילו אהל שכן באדם : כהניו בחרב נפלו : וגו'. ואומר בן תשעים ושמנה שנים · ושם שני בני עלי וגו' · כתמנה שופט והיו בניו בימיו כהנים במקומו והוא זקן שלא יכול לראות · ומתו בניו בחייו וכהן ארבעים שנה ומת ז"ל · ומן עתניאל עד שעמד עלי שופט שלש מאות ועשרים וארבע שנים:

ספר שמואל · משנתמנה עלי שופט בשילה עד שמת דוד מלך ישראל תשעים ושלש שנים · ארבעים לעלי · ואחר עשר לשמואל · ושתים לשאול וארבעים שנה למלך דוד:

ספר מלכים · משמלך שלמה בן דוד עד שחרב הבית הראשון ארבע מאות ואחת עשרה ושש חדשים · ועשרה ימים: אמת ואמונה ונכון וקיים ויפה · שמש יהושע עשרים ושבע שנים · המזבח והארון עמו שני שנים בגלגל. י"ז שנים. עשרה שנים שכבשו · ח' שחלקו בשלה שס"ט שנים בנוב : י"ג שנים בקרית יערים. ישב הארון עשרים שנה מאחת עשרה לשמוא' · ושתים לשאול. ושבע שנים לדוד. בשנה השמינית העלה דוד את הארון מקרית יערים לירושלם ככתוב אבל ארון האלהים העלה דוד מקרית יערים וגו' · המזבח בגבעון ארבעים וארבעה שנים : הארון בציון שלשים ושבע שנים · עד שהעלה אותו שלמה אל בית עולמים · כתוב והמלך שלמה וכל עדת ישרא' וגו' · ויביאו הכהני' את ארון ברית ה' וגומר . ואהל מועד והמזבח הביא שם ככתוב ויעלו את הארון ואת אהל מועד ואת כל כלי הקדש אשר באהל ·

ספר ישעיהו · מן עזיהו יותם אחז יחזקיהו · עד שנת אחת למנשה · מאה וארבע עשרה לא נתנבאו שנים הרבה כי אם ישעיהו והושע ומיכה:

ספר ירמיהו מן י"ג שנה ליאשיהו בן אמון עד שחרב הבית הראשון מ"א שנה וששה חדשים ועשרה ימים . והוא אומר אחר חרבן הבית בשנת י"ח שנים לנבוכדנצר · ובשנת ט' לנבוכדנצר חרב הבית והגלה צדקיהו לבבליוהו' אומ' ויהי בשלשי' ושבע שנה לגלות יהויכין מלך יהודה . היא השנה שמת בה נבוכדנצר הרשע · ומן י"ג שנים ליאשיהו עד שמת נבוכדנצר ס"ז שנים :

ספר יחזקאל מן בחמשה לחדש היא השנה החמישית לגלות המלך יויכין עד בעשרים וחמש שנה לגלותנו :

ספר הושע והוא ספר שנים עשר נביאים שלש מאות ועשרי' ושבעה שנים · מן עזיה המלך עד השנה מבא לאכסנדר . עד כאן נתנבאו הנביאים בבית שני בימי דריוש וארתחששתא ובטלה הנבואה :

ספר דברי הימים משנברא העולם עד שקם כורש מלך פרס שלשת אלפים ושנ"א שנים :

(יודע לכל אשר יקרא בזה הספר כי אחרי ששלמנו הארבעה ועשרים עם תרגום ירושלמי ותוספתו' מצאנו אלו העיקרים ותרי"ג מצות ושער הטעמים בספר אחד כל כך משובשים שאנחנו וכל הרבנים היושבים בזאת הקהילה במקומו' הרבה לא היינו יודעים מהו אומר ויגענו מאד עליהם לעשותם כראוי מוגים כפי יכלתנו . אבל לא הגיעה בינתנו כמו שנראה לנו לעשותם בלי טעיות · ואם לא היו כל כך דברי' יפי' וטובים וראויי' לזה הספר ותועלת לקוראים אותם לא היינו משימים אותם כאן). ומפני זה כשימצא מי שיהיה טעות מה בהם לא יחשוב לנו זה הפשע ויתפלל בעדנו אל ה' ·